حق ديني قرآن ديلي

الماليلي محمد حمدي يازير

Elmalılı Hamdi Yazır

Hak Dini Kur'an Dili I-IX

(Orijinal)

PDF'ler sure sure verilmiş ancak sayfa numaraları şu baskıya uygun olduğu için aşağıdaki sayfa numaralarına göre cildi ile birlikte kaynak verilebilir: (Metin içinde de orijinal sayfa numaraları verilmiştir.)

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili I-X, 3. Baskı, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979.

1. cilt: s. 1-686
2. cilt: s. 687-1452
3. cilt: s. 1453-2223
4. cilt: s. 2224-3007
5. cilt: s. 3008-3792
6. cilt: s. 3793-4547
7. cilt: s. 4548-5248
8. cilt: s. 5249-5963
9. cilt: s. 5964-6433
10. cilt: s. (Fihrist olup bu kısım eksiktir)

NOT: *Her cildin sonunda o cilde ait yer alan Fihrist'ler eksiktir.*

FATİHA SURESİ: Mekkîdir ve yedi ayettir

١ سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

Kur'anın ve Kur'an surelerinin Risaletpenah Efendimiz tarafından tesmiye edilmiş isimleri vardır. Fakat surelerin bu isimlerini, mahalli nüzullerini ve ayetlerinin adetlerini iş'ar için yazılan başlıklar, kezalik sahife kenarlarında taşir denilen aşırları, hizibleri, secdeleri gösteren tahrirler nazmı kur'andan değildirler.

İsimlerin muhdes olmayıp tesmiyei risaletpenahiye müstenit olması, kelimatı kur'andan olmalarını icap etmez ve bir kelimenin kur'aniyeti için bu kadarı kâfi değildir, çünkü kitap yani kur'an, hadîsten ve hatta hadîsi kudsîden başka bir hususiyeti haizdir. Peygamberimizin hadîsleri miyanında tefsiri kur'ana müteallik nice ahadisi şerife vardır ki bunlar tevatüren sabit bile olsalar yine kur'an sayılamazlar. Bir kelimenin nazmı kur'andan madut olabilmesi için Peygamberimizden kur'an olarak ahzedilmiş ve tevatüren naklolunmuş bulunması şarttır. Çünkü kur'anın hükmünü, kıymeti yalnız manasında değildir, onun elfaz ve kelimatı dahi bizzat hüküm ve kıymeti haizdir. Zira kur'an metlüv olmakla mümtazdır. Tilâvet ve levazımı tilâvet ise elfazın ahkâmıdır.

Selefi kiram bu hakikate binaen Mushafı şerifi kur'an olarak me'huz olmıyan kelimattan tecrit ederek yazarlar ve « جَرِّدُوا الْقُرْاٰنَ = cerridülkur'an» - kur'anı tecrit ediniz, yahut « جَرِّدُوا الْمُصَاحِفَ = cerridülmesahif» - Mushafları tecrit ediniz diye tavsiye ederlerdi. Çünkü kur'an olmiyan kelimelerin veya cümlelerin müruri zaman ile nazmi kur'ana karıştırılarak tahrifata sebebiyet verilmesi gibi şer'î bir mahzuru nazarı mülâhazaya alırlar ve Mushafın «deffeteyni» beyninde sadece kur'an yazılmasına itina ederlerdi ki bu tavsiye ve

Sh:»4

itinanın nice fevaidi mühimmesi ve semeratı müterettibesi görülmüştür.

Lâkin bu tecridi, Beyhaki «kur'anı, gayri kur'an ile karıştırmamak» manasına tefsir etmiştir. Çünkü mutazammın olduğu hikmet bunu muktazıdır. O halde ihtilât ve iltibas vaki olmıyacak bir tarzda yazılmasında bir beis olmamak lâzım gelir. Filvaki Îbni Abbasın keraheti taşiri söylemesi bunun o zaman bir hâdise olduğunu ima ettiği gibi ihtilât mahzurunun fıkdanı halinde bu kerahetin de irtifaına delâletten hali değildir. Bu manaya binaen yazısı, yazılışı kur'anın yazısından, yazılışından vazıhan temyiz olunarak iltibas ve ihtilât mahzuru bertaraf edilmek şartiyle zikrolunan sernamelerin ve muhtıraların Mushafa yazılması tecrit tavsiyesine münafi görülmez ve lâbe'se bih sayılır oldu. Bu suretle bunlar hayli kadim bir zamandanberi yazma Mushaflarda elvan veya altın mürekkeple ve hattı icazetle yazılıp bir tarzı mahsusta nakış ve tezhip edile gelmiştir. Tab'ın zuhurundan sonra da aynı şekilde hat ve nakış ile hattı kur'andan temyizlerine dikkat ve itina edilmiştir.

Bu sureti tahrirde kur'anın sahifeleri kat'î bir çerçeve içine alınarak hattı kur'an diğerlerinden güzelce ayrıldığı cihetle hem tecrit tavsiyesine itina edilip halt ve iltibas mahzuruna sed çekilmiş, hem de hıfz ve kıraati kur'anda ihtiyaç derkâr olan bazı fevaidi mühimme temin olunmuştur. İslâmda bu sevkı dinîdir ki hututun tenevvü ve nefasetinde ve bilhassa sınaati tezhibin terakkisinde âmil olmuş ve tezhibi Mesahif bir tarzı mahsusi nefis iktisap etmiş idi.

Fıkıh noktai nazarından «lâbe'sebih» ni terki evlâ ve sadelik külfete müreccah ise de biz halefteki bu itinalı teamülün tercihine taraftar olacağız. Zira tecrit bir seddi zeria ve aslı fariza ise hıfz ve temyiz olduğundan bu tecridi mukayyedin tecridi mutlâktan daha emin olduğu sabit ve hükmi şer'înin illetiyle deveranı da malûmdur. Lâkin şunu ihtar

Sh:»5

etmek lâzım gelir ki bir zaman yapıldığı gibi ibrazı san'at için sahifelerin sadeliğini ve hattı kur'anın ıttırat ve temayüzünü ihlâl edecek veçhile nazmı kur'anın mütenevvi ve muhtelif yazılarla yazılması, kezalik Mushafa kur'an sahifelerini andırır bir şekilde dua ve saire ilâve olunması muvafık değildir.

Bu izahattan şu neticeye vasıl oluruz: Mushafların iltibas ve ilâve ve tahrif ihtimalini katedecek bir tarzı salim ve müstahsende yazılması veya tabedilmesi hususuna dikkat ve itina etmek müslümanların uhdesine

terettüp eden vecaipten birini teşkil eder ve tetkiki Mesahif heyeti de bu farzı kiyafenin edasına memurdur.

Fatiha, asıl lügatte Fatih ismi failinden naklen evvelâ kitap ve elbise gibi açılabilecek şeylerin evveli -ilk açılan yeri manasına, bilâhare kelâm ve kıraat gibi husulünde tedric bulunan her şeyin evveline itlâk edilmiştir. «Ta» sı aslındaki Fatih sıfatından nakl içindir, te'nis için değildir. Maahaza esasında tasile beraber fetih manasına masdar olması da mümkindir. Binaenaleyh mef'ul olan evveli meftuha itlâkı evvelkinde mecazi aklî, bunda mecazi lûğavî kabilindendir. Fatihanın mukabili hatimedir. Kitabullahın tertibinde, kitabetinde, namazda kıraatinde ve belki nüzûlünde baş bu sure olduğundan «Fatihatülkitab» tesmiye edilmiştir. Buna «Elfatiha» dahi denilir ki ya obirinin tahfifidir veya müstakil bir isimdir. Birinci takdirde lâmmüzafün ileyhten ivaz olacağı için fatiha denemez, ikinci takdirde ise lisanımızda denebilir ve böyle müteareftir. Bu surenin lisanımızda en maruf ismi «Elhamd» ismidir ki suretülhamdin muhaffefidir. Başında «elhamdü lillah» bulunması veyahut baştan başa manası bir manayı hamd olması itibarile ötedenberi «Elhamd» veya «Elhamdü lillâh» veya «Elhamdü lillâhi Rabbilâlemin» diye tesmiye edile gelmiştir.

Sh:»6

Bunlardan başka daha bir takım isimleri vardır ki her biri bir hususiyeti ifade eder: (3) Ümmülkur'an (4) Ümmülkitap. Çünkü bu sure diğer süveri kur'anın aslı ve menşei yani kökü ve tohumu gibidir ve bir şeyin asıl ve menşeine «üm» itlâkı da müteareftir. Fatiha kur'anın mebde ve maada müteallık, hikemi nazariyesini, ahkâmı ameliyesini, makasidi esasiye ve muhteveyatı asliyesini tazammun eden beliğ bir icmali, bedi bir ünmuzecidir. Hattâ nısfı evveli süveri Mekkîyeeyi, nısfı ahiri süveri medenîyeyi temsil eder ve sanılır ki Fatiha kısmen Mekkî ve kısmen Medenîdir. Kitabullahın mevzuu, Allah ile âlem ve bilhassa Allah ile insanlar beynindeki nisbet ve alâkai rübubiyet olduğuna göre Fatiha bu nisbeti cezri tammile tasvir ve ifade eder. Gayesi de insanları nimai ilâhiyeye isal eden tariki müstakime irşat ve hidayet olduğunu ahseni suretle ifham eyler. Ancak bu iki isimden ümmülkitap aslı kâinat olan Levhi mahfuza dahi itlâk olunur.

(5) ayni esbaptan naşi Esas (6) Elvafiye (7) Elkâfiye (8) Kenz tesmiye olunur. (9) Seb'i mesani ki surei

Hıcirde «وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِى وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ» ayetine bak.

(10) Essalât yani namaz suresi, çünkü Fatihasız namaz yoktur: Her namazda lâakal iki rek'âtta birer kerre okunması vaciptir. Ancak Hanefîyece cenaze namazında vacip değildir, çünkü bu tam mânâsile namaz değil bir duadır. (11) Surei şükür (12) Surei Dua ki bunları müştemildir, (13) Surei şifa veya Şafiye ki bilhassa emrazı kalbiye ve maneviyeye şifadır (14) Talimi mes'ele ki bunda sual ve duanın, istemenin şartı ve edebi ve mes'ulün ekmeli pek beliğ bir surette talim buyurulmuştur. Şartı sual, evvelen marifet, saniyen amel, salisen hissi ihtiyaç, edebi sual de evvelen arzı sena, saniyen arzı ıhtısas, salisen hüsni intihap ile arzı mes'ul, Ekmeli mes'ul ise zatı nimet değil o nimetin doğru ve şaibesiz bir yoluna muvaffakiyettir. Çünkü bir nimetin doğru yolunu bulmak onu her zaman bulmaktır.

Sh:»7

NÜZULÜ VE EVVELİ NÜZUL - Kur'anın gayıpten şuhude zuhuruna nüzul itlâk olunur ki bu şuhudun ilk mevkii kalbi Muhammedîdir Ve hicreti seniyeden mukaddem nazil olanlara Mekkî, sonrakilere Medenî denilir, hattâ Hicretten sonra Mekkede ve sair mahallerde nazil olanlara dahi Medenî itlâk olunur. Bu mübarek sure de Mekkîdir. Hicreti seniyeden mukaddem Mekkei Mükerremede nazil olmuştur. Bu bapta icma yoksada icmaa karip bir ekseriyet vardır.

Rivayet itibarile: İbni Abbas, Katâde, Ebül'âliye Rufey'i Riyahi ve sair bir çok müfessirin hep bunu tesbit etmişler. Ebu hüreyre, Mücahit, Ata ibni Yesar, Zühri vesair bazıları da Medenî olduğunu söylemişlerdir. Maamafih bunun yalnız Mücahit rivayeti olduğunu diğer tefsirler kaydediyorlar. Diğer bazıları da bir kerre Mekkede namaz farz kılındığı vakıt, bir kerre de Medinede kıble tahvil edildiği zaman olmak üzere iki kerre nazil olduğunu zikretmişlerdir.

Direyet itibarile: Fatihanın mekkiyetini isbat eden iki istidlâl mevcuttur; bir kerre surei Hıcir bilittifak mekkîdir. Bunda ise «وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِى وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ»

ayeti vardır. Ve Fatihanın bir ismi Seb'imesani olduğu gibi bu ayetten maksat Fatiha olduğu da ekseriyetle

mübeyyendir. Binaenaleyh Fatihanın mekkiyeti ekseriyet rivayetile mansus demektir. Saniyen beş vakıt

namazın Mekkede farz kılındığı ve islâmda bundan evvel de namaz kılınageldiği malûmdur. Nitekim surei

Alakta « أَرَأَيْتَ الَّذِى يَنْهٰى • عَبْدًا اِذَا صَلّٰى » ayeti ve surei Müzzemmilde «

قُمِ الَّيْلَ » emri vardir. Halbuki islâmda cenaze namazından başka fatihasız bir namaz kılındığı aslâ

rivayet edilmemiştir. Ve bilakis «fatihasız namaz yoktur =

لَا صَلَاةَ اِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ » hadisi malûmdur. Binaenaleyh fatihanın Mekkede

ve nübüvvetin ilk devirlerinde nazil olduğu bu ittifaktan bilistidlâl sabit olur.

Salebî, tefsirinde senediyle Hazreti Aliden de şunu rivayet etmiştir: «Fatihatülkitab Arşın tahtinde bir

kenzden Mekkede nazil oldu.»

Sh:»8

Sahib keşşaf, Fatihanın tefsirinde « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » suresinin ilk evvel nazil olduğunu

beyan ettikten sonra surei Alâkın evvelinde de ekseri müfessirine göre ilk nazil olan sure, Fatiha ve sonra Surei kalem olduğunu tesbit etmiştir. Binaenaleyh ilk nazil olan sure ile ilk nazil olan ayeti fark etmek lâzımdır. Filvaki Seyyidişerifi Cürcaninin tahkiki veçhile ehadisi sahihanın delâleti ve eimmenin İlmi usulde te'hiri beyan mes'elesindeki takrirleri mucebince: «

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ • خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ • اِقْرَاْ
وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ • اَلَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ • عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَالَمْ يَعْلَمْ

» kadar surei alâkın baş tarafı ilk nazil olan ayetler olmakla beraber tamam sure noktai nazarından Fatihanın ekseri müfessirine nisbet olunduğu üzere ilk nazil olan sure olduğu anlaşılıyor, obirlerinin nüzulü daha sonra tamam olmuştur. Sahihi buharî ve Sahihi müslimde senedi mahsuslariyle Urvetübnü

Zübeyrden, Hazreti Aişeden evveli vahi ve evveli nüzuli kur'an « اِقْرَاْ » olduğu şöyle rivayet edilmiştir ki

meali: Resulü Ekrem Sallâllahü Aleyhi vesellem Efendimize ilk vahi, iptida rüyayı saliha ile başlamıştı. Bir rüya görmezdi ki Fecri sadık gibi zuhur etmiş olmasın. Sonra halveti -uzleti- hoşlanır oldu, (Hıra) mağarasına çekilir, avdet etmeksizin orada müteaddit geceler taabbüt ederdi ve bunun için azığını da götürürdü, sonra Hazreti Hadiceye avdet eder, yine azığını alır giderdi, nihayet gari Hırada idi ki ona hak

geldi [Müslimde füceten geldi] şöyle ki: kendisine bir melek geldi ve « اِقْرَاْ = Ikre» -yani oku- dedi. O da:

ben okumuş değilim - مَا اَنَا بِقَارِئٍ - diye cevap verdi, Resulullah şöyle buyurdu: bu cevap üzerine

melek hemen beni tuttu ve vücudumu sarıp öyle sıktı ki takatım hemen tükeniyordu (bizim tabirimizle

canıma tak dedi) sonra salıverdi, yine « اِقْرَاْ = Ikre» dedi, ben de «okumuş değilim» dedim, derdemez

beni yine tuttu ve öyle bir sardı ki canıma tak dedi, sonra beni yine salıverdi ve « اِقْرَاْ = Ikre» dedi, ben

de «okumuş değilim» dedim, binaenaleyh üçüncü olarak beni bir daha sardı, sonra bıraktı ve

derhal:

Sh:»9

dedi. Sahihi Müslimin «

اِقْرَاْ بِـاسْمِ رَبِّكَ الَّذى خَلَقَ. خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ. اِقْرَاْ

وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ » rivayetinde «

اَلَّذى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ. عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَالَمْ يَعْلَمْ » dahi mansustur. Bunun

üzerine Resulullah avdet etti, yüreği oynıyordu. Hazreti Hadice binti huveylit Radıyallahüanhanın yanına

girdi «beni örtünüz örtünüz - زَمِّلُونِى زَمِّلُونِى » dedi. Örttüler nihayet halecanı geçti, o zaman

Hazreti Hadiceye ihbari keyfiyetle «kendimden cidden korktum» buyurdu. Hadice de «hayır vallahi Cenabı Allah seni hiç bir vakit perişan etmez, sen akrıbana iyilik eder, külfetlere tahammül edersin, yoğu kazanır, yoksulu kazandırır, müsafire ikram, mesaibe karşı yardım edersin» dedikten sonra alıp amca zadesi Verekatübnü Nevfelibni Esedibni Abdüluzzaya götürdü ki Vereka cahiliyede nasraniyeti kabul etmiş bir zat idi, İbranîce yazmasını bilir ve ilâmaşaallah İbranîce (Müslimde Arapça) İncil yazardı ve artık pek ihtiyarlamış ve âma olmuş idi. Varınca hadice «amca zadem birader zadeni dinle», dedi Vereka sordu: «birader zadem ne görüyorsun?», Resulullah gördüğünü haber verdi, binaenaleyh Vereka «bu o Namustur ki Cenabı Allah Musaya indirmiş idi. Ne olurdu, ben genç olaydım ve kavmin seni çıkaracağı zaman sağ olaydım» dedi, Resulullah «acaip onlar beni çıkaracaklarda mı?» buyurdu, Vereka evet senin getirdiğin gibi bir şeyi getirir hiç bir adam yokturki adavete maruz olmasın, o gününe yetişirsem her halde sana kaviyyen yardım ederim» dedi, sonra çok geçmedi Veraka vefat etti ilh.

Sahihi Müslim bu hadisi müteaddit tariklarla rivayet eylemiştir. Gerçi Hazreti Aişenin zamanı vak'aya yetişmemiş olduğu malûmdur, fakat böyle olması hadisin mürsel, yani ilk ravinin mahzuf olmasını iktiza

etmez. Tarzı beyan gösteriyorki hadisin baş ve nihayet tarafları değilse bile « اِقْرَاْ = Ikre» fıkrası bizzat lisanı Peygamberîden ahzile rivayet edilmiştir.

Diğer taraftan İbni Ebi Şeybe Müsannefinde, Ebu Nuaym ve Beyhakı Delâilünnübüvvede, Vâhidi ve Salebi tefsirlerin-

Sh:»10

de senetlerile Ebu Meysere Amribni Şürahbilden şöyle rivayet etmişlerdir: Resulüekrem Sallallahü aleyhi vesellem, Hazreti Hadiceye «Ben halvette yalnız kaldığım zaman bir nida işittim, vallahi bunun bir emir olmasından cidden korktum» dediği vakit, Hadice «Maazallah, sana Cenabı Allahın korkulacak bir şey yapması ihtimali yoktur, vallahi sen emaneti tediye edersin, akribana iyilik yaparsın, sözü doğru söylersin» demişti badehu Ebubekir geldi, Resulullah yoktu, Hadice Resulullahın sözünü anlattı ve «Muhammedle beraber Verekaya git» dedi. Resulullah gelince Ebubekir elinden tutup «Bizi Verekaya götür» dedi, deyince «kim söyledi» diye sordu o da «Hadice» dedi. Binaenaleyh birlikte Verekaya gittiler, vak'ayı anlattılar, buyurdu ki «Yalnız halvette kaldığım zaman arkamdan «ya Muhammed ya Muhammed diye» bir nida işitiyorum ve hemen koşup kaçiyorum «Vereka da» «öyle yapma geldiği zaman söyleyeceğini dinleyinceye kadar dur sebat et ve sonra gel bana haber ver» dedi. Badehu Resulullah halvetine çekildiği zaman kendisine şöyle nida geldi: «Ya Muhamed

قُلْ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ =

kul bismillâhirrahmanirrahim elhamdülillâhi rabbilâlemin» diyerek «veleddalin»e kadar vardı. Bir de «kul lâilâheillallah» dedi. Binaenaleyh Verekaya giderek bunu nakletti, Vereka da «Müjde müjde, dedi, ben şehadet ederim ki sen İbni Meryemin tepşir ettiği zatsın, sen Musanın Namusu gibi bir Namus üzerindesin

ve sen nebiyyi müresselsin ve sen cihada memur olacaksın».

Sh:»11

Görülüyor ki evvelki hadîs kur'andan ilk nazil olan ayet «İkre» suresinin başı olduğunu, ikinci hadis de tamamiyle Fatiha suresi olduğunu rivayet ediyor. Aradaki fıkarat yekdiğerinin sakit olduğu noktalarda birbirinin mütemmimidir, fakat zahire nazaran evveliyeti mutlâka mes'elesinde mutearız gibidirler, evvelkinin tarikları daha kavi, Beyhakının dahi beyanı veçhile ikinci hadis münkati olduğuna nazaran noktai tearuzda birinci müreccahtır ve demek ki Verekanın nezdine iki defa gidilmiştir. Binaenaleyh asahhi rivayet, kur'anın nüzüli ayet noktai nazarından evveli İkre suresinin başı, nüzüli ayet noktai nazarından evveli de tertip ve kitabette ve namazda, kıraatte evveli olan surei Fatihadır. Ve Fatihanın nüzulü İkrenin tamamından «يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ» den, «يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ» den ve «نٓ وَالْقَلَمِ» den evveldir.

Fakat bu iki hadisin nakli rivayeti müsnede noktai nazarındandır. Yoksa ekseri müfessirinin rivayatı mürselesi yalnız bunlara müpteni demek değildir. Maamafih işbu mes'elede îttifak yoktur.

Demek ki cenabıhak Fatihai kitabını inzal etmeden evvel iptida Resulünü tehyie etmiş ve ona

Rabbından bir kur'an, bir kitap ihsan olunacağını iş'ar için evvela kıraate, saniyen kalemle kitabete tergıp

ve bunlara Rabbinin ismiyle başlamasını emreylemiş ve bu tehyieden sonra

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ۰ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الخ

Diye kitabının ilk suresini esas olarak ihsan buyurmuştur.

FATIHANIN AYETLERİ - Fatihanın ayetleri yedi olduğu müttefekün aleyhtir. Ancak bu yediden birisi

Besmele midir? yoksa «صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» midir? bunda iki rivayet vardır.

Yakında görüleceği üzere bizim sahih mezhebimize göre Besmele başlı başına bir ayeti münferide

olduğundan fatihanın başı «اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» dir ve «صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» bir ayettir. (besmeleye bak) Fatihanın yedi ayet olması

da hikmeti Kur'an noktai nazarından bir takım meanii işariye ile alâkadardır.

Sh:»12

FASILA - Şiirde kafiye veya revi, nesirde seci gibi kur'anın surelerinde de fasıla tesmiye olunan bir veya bir kaç harf vardır ki her ayetin diğerlerile temayüz ve temasülü bu fasılasiledir. Türkçemizde buna «دوراق» denilir. Surei Fatihanın fasılası ise م ۰ ن harfleridir. Bunlar nazımda ن ۰ م ۰ ن ۰ ن ۰ م ۰ م ۰ ن nizamını ahzetmişlerdir. Bu bediai nazmiyenin tertili kur'anda ahenki mümtazile büyük bir hissei halâveti ve bu suretle kur'anın kelâmı mevzun ile kelâmı mensur beyninde öyle bir hususiyeti mütemayizesi vardır ki hem nesrin samahat-ü selasetini, hem veznin ahenk-ü letafetini cami bir neşvei beyan ifade eder. Gerçi bu revnak yalnız fasılanın bir eseri değildir. Onda bütün kelimat ve terakibi kur'aniyenin bir hissei hüsnü vardır. Fakat fasıla bunların lemehati rakikasını samiada şuurileştiren bir tecelli noktasıdır. Elhanı kıraatin kararları bunlarda verilir. Esnayi tertilde maanii kur'an ünbubei nazmından bütün lezaizi tayyibesile akarken bu noktalarda kalbe nüfuz için zemzemei cereyanı vadi visal ile ışvei vedaı mezceden bir cilvei şuhut kesilir. Bu cilvei şuhudu bir hahzai huzurun sekineti takip eder.

Kelâmı ilâhînin nazm-ü fasılası ile kelâmı beşerin sec-ü kafiyesi arasında fıtrat ile san'at arasındaki büyük farkı görmemek kabil değildir. Malûmdur ki hendesei fıtrat namütenahi, hendesei san'at mütenahidir ve bunun için eseri fıtrat canlı, eseri san'at cansızdır. Fıtratte her hangi bir binanın, herhangi bir zihayatın

âza ve eczası namütenahi bir tegayyür ve tenasübün hasılasıdır. Biz her hangi bir ağacın yaprakları arasında hüsni tecanüsü ifade eden tenasüp ve temasüli kâmilini farkederken her yaprağın diğerlerinden ancak namütenahi bir ölçü ile ölçülebilecek bir tegayüri kâmil arzettiğini ve bu tegayürün hiç bir lahza tevakkuf etmeyip her an nümüv ile değiştiğini de görürüz. Ve bunların şekl-ü budi hendesîlerini kesirsiz ölçmemiz hiç bir zaman mümkin olmaz. Bunun içindir ki

Sh:»13

biz ayanı vücudun haddi tammını tasavvur edemeyiz, onları nihayet bir hali şuhudun lâhzai visali veya onun hayali mün'akisi ile tanırız. Fakat bir mimarın eseri san'ati olan en nefis bir binadaki tevazünü mahdut ve eb'adi sabite arasındaki tenasübü muttarit ve mütenahi bir miyar ile tamamen ölçebiliriz. Çünkü o ne olsa yine bir tasavvuru mahdudun ifadesidir. Şayet bir kesri namütenahiye tesadüf edersek bunun da fıtrata raci olduğunu biliriz. Bunun gibi sec-ü kafiyede her ne olursa olsun bir tenasübü mahdut ve bir ıttıradı sabit hissolunur. Ne kadar beliğ ve selis addolunursa olunsun onda bir külfet ve teellüfün şaibeleri vardır. Çünkü nisbetler, irtibatlar tasavvura sığan mahdut bir miyarın neticei tatbikidır. Bundan dolayıdır ki biz mensuri mutlâkta daha ziyade tabiilik hissediyoruz. fakat bunu da ne kadar güzel olursa olsun mevzun ve müseccadaki ahengi nüfuz ve kelâmda matlûp olan fehm-ü zabtın en büyük zamânı bulunan vecazeti ifade gibi meziyetlerden mahrum buluruz. halbuki nazmı kur'anın tenaşübündeki miyar büsbütün başkadır. O bir mîyari mütenahi değildir, o tasavvura sığan bir tenasübi mahdudun bir ıttıradı sabitin ifadesi değil, fıtratın semih ve seyyal ve mütenevvi bir tenasübü gayrı mahdudunun ifadesidir. Onun fasılalarında san'atın külfeti kesbini andıran hiç bir şaibei tekellüf yoktur ve bu sebepledir ki nazmı kur'an mevzun ve mensur her ikisinin meziyeti beyanını maaziyadetin camidir. Ve bu cemiyettir ki onun vücuhi icazından birini teşkil etmişdir. Ve yine bu sebepledir ki kur'anın fasılaları tevkifîdir, yani nakil ve semaa mevkuftur, biddiraye tayin olunamaz. Çünkü ayet başına varmadan da ahenk ifade eden bazı harflere tesadüf edilir. Bizim kelâmlarımızda elfaz, meaninin bir kisvei arızasıdır, meani ile elfaz arasındaki nisbet, bir endamın elbisesine nisbeti gibidir. Binaenaleyh yekdiğerinden kabili tecrittirler ve ekseriya o endamı daha güzel veya müsavi bir elbise ile

Sh:»14

techiz etmek mümkin olur. Ve çok vakit tasannuat ile biz bu endamın hüsnü fıtrîsini ihlâl da ederiz Kelâmullahta ise meani üzerinde elfaz bir simayı dilberin cildi gülgûnü gibi mazmunun ensacı teşrihiye ve ruhiyesine ezelî bir alâka ile merbuttur. Daha doğrusu bunda cism ile ruhun vahdetle tecelli eden bir iştibaki mahsusu vardır. Buna hayran olan bir büyük Arap şairi bilhassa bunun için şu neşvei mestaneyi terennüm etmiştir.

رق الزجاج ورقت الخمر　　فتشابها وتشا كل الامر

İşte bu hassai icazkâri hasebiyle kur'an tanzir olunamadığı gibi aynen tercümede edilemiyor. İlk evvel o mumtaz üslubu beyan zayi oluyor, tercemeler bir hüsni dilâranın derisini yüzüp altındaki ensaca bir camei camit geçirmek gibi oluyor, bu camenin şeffaf bir billûr olduğunu da farz etsek onun içinden canlı bir vücut görülebileceğini farzetmek hata olur. Kur'an hadikai vücutta açılmış hakikî ve misalsiz bir gül farzedilirse, en güzel tercemesi nihayet onun desti meharetle yapılmış bir resmine benzetilebilir ki bunda aslının ne maddesi, ne kuvveti, ne nüumeti, ne nümüvvü, hasılı ne yağı, ne rayihası hiç birisi bulunamaz. Biz de işte o gülü, tutup koklayamıyanlara gücümüz yettiği kadar bir resmile olsun tanıtmıya çalışacağız.

Binaenaleyh bunlar kur'anı tanıdacak bir meâl olsa da kur'an hükmünü haiz olamaz, onun yerine konamaz. Meselâ namazda okunamaz.

Sh:»15

بِسْـــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيـــــــــــــمِ

BESMELE

Mesahifi şerifede iki türlü besmele vardır: Birisi sure başlarında yazılan müstakil besmele, diğeri surei

Nemlin « اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » ayetindeki

besmeledir. Bu besmele surei Nemlin bu ayetinin bir cüz'ü olduğu kemali sarahatle malûmdur. Binaenaleyh bu haysiyetle besmeleni kur'aniyetinde şüphe yoktur ve tevatüri sarih ile bilicma

müteyakkandır. Fakat sure başlarında yazılan ve her sureyi birbirinden ayıran ve iptidai kıraatte okunan besmeleye gelince: Bunun o surelerden birinde veya her birinde dahil bir ayet veya cüzi ayet veyahut kur'andan resen bir cüzi tam olup olmadığı öbürüsü gibi bedihi olmadığından bu besmelenin tayini kur'anîsi tefsirde ve İlmi usulde bir mes'elei ilmiyle teşkil etmiştir ki bilhassa iman, salât, kıraet mesailile alâkadardır.

Saidibni Cübeyr, Zühri, Ata' ibni Mübarek Hazaratı besmelenin başında bulunduğu her sureden birer ayet olduğuna kail olmuşlar ki kur'anda yüz on üç ayet eder. Kavli cedidinde İmamı Şafii Hazretleri ve eshabı bu mezhep üzerindedirler. O halde Fatihanın yedi ayetinden birinci besmeledir. ve «en'amte aleyhim» bir fasılai ayet değildir. Bunun için namazda besmeleyi de cehren okurlar. Çünkü diyorlar: Selef bu besmeleleri Mushaflarda tesbit etmişler, bununla beraber kur'anın tecridini tavsiye eylemişler ve hatta Fatihanın nihayetinde «âmin» bile yazmamışlardır, Eğer bu besmeleler kur'an olmasa idi onları da yazmazlardı. Hasılı Mushafın deffeteyni beyninde kur'andan başka bir şey bulunmadığında icma vardır. Ve bunu müeyyit ahbarı mahsusa dahi varit olmuştur. Ezcümle Îbni

Sh:»16

Abbas Radıyallahü anhümadan: Besmeleyi terkeden kitabullahdan yüz on dört ayet terketmiş olur, Ebu Hüreyre Radıyallahü anhtan: Resulullah Efendimiz «Fatihatülkitap yedi ayettir, bunların evveli «Bismillâhirrahmanirrahiym» buyurdu. Ümmi Seleme Radıyallahü anhadan: Resulullah Fatihayı okudu ve «Bismillahirrahmanirrahim elhamdülillâhi rabbil'âlemin» i bir ayet saydı. O halde Fatihadan bir ayet değilse cüzi ayettir. Ve binaenaleyh namazda kıraati farzdır ve cehrolunur. Şafii gibi Ahmedibni Hanbel Hazretlerinden de bu iki hadis beyninde tereddütle iki rivayet mevcuttur,

Diğer taraftan imamı Malik Hazretleri kur'anın her mevkiinde dahi kur'aniyeti sarahat ve tevatürle taayyün edeceği ve binaenaleyh şaibei ihtilâf ile kur'aniyete hükmedilemiyeceğini illetine ve ehli Medinenin teamülüne istinat ederek sure evvellerindeki besmelelerin ne Fatiha ve ne sair surelerden, ne de bütün kur'andan bir cüzi mahsus olmadığına ve surei Nemildeki ayetten başkasında besmelenin kur'an olmayıp fasl-ü teberrük için yazıldığına zahip olmuş ve binaenaleyh namazda ne cehren, ne de sirren okunması muvafık olmaz demiştir. Bunun için Malikîler namaz da okumazlar.

Hanefiyeye gelince; Sahih mezhep şudur: Evaili süverdeki besmele başlı başına bir ayeti münferide olarak kur'andandır. ve surelerin hiç birinden cüzolmıyarak beyinlerini fasletmek ve iptidada teberrük olunmak için nazil olmuştur. Filvaki zikrolunan mütekabil iki ihtilâf ve istidlâl içinde tahakkuk eden noktai yakin budur. Mademki şeraiti meşruha mucebince Mushafın deffeteyni beyninde kur'andan başka bir şey yazılmadığına ittifak vardır, o halde sure başlarındaki besmeleler dahi kur'andandır. Şafii delilinin kat'î müeddası bu olur. Ve mademki başında bulunduğu surelerden cüz'iyetini iş'ar eden sarih bir delili

mütevatir de yoktur, o halde hiç birinden cüz de değildir.

Sh:»17

İşte Malikî delilinin kat'î müeddası da budur. Binaenaleyh iki delilin işbu yakın noktalarının birlikteki müfadı

da söylediğimiz gibi besmelenin bütün surelerden müstakil bir ayeti fezze olmasıdır ki bu babtaki muhtelif

ahbarı ahadın kadri müştereki de bu olur. O halde Fatiha gibi her namazda okunması vacip değildir. Lâkin

gerek namazda ve gerek haricinde her kıraetin ve her emri mühimmin bidayetinde okunması sünnettir.

Bunun için namazın her rek'atında, kıraetin evvelinde okuruz, ortasında okumayız. Ancak cüziyet

anlaşılmamak için cehrî namazlarda da sirren okuruz ve böyle okunmasında bütün Hanefiye müttefiktir.

İşte « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » böyle bir ayeti mümtazedir.

TAHLİL - Besmele zahirde « بِسْمِ ، اللّٰهِ ، الرَّحْمٰنِ ، الرَّحِيمِ » dört kelimedir.

Hakikaten ve hükmen ise yedi kelimedir, çünkü hakikatte « بِسْمِ » nin « بـا » sı ile «

الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » in harfi tarifleri dahi birer kelimedirler. Hükmen de böyledir. Çünkü lisanı

Arapta harfi tariflere hiç bir zaman kelimei müstakille hükmü verilmemiş olduğu halde «ba» hem kendisi bir kelimedir, hem de müteallaki mahfuzu olan bir fiil ile failini dahi müş'ir üç kelime hükmündedir.

Binaenaleyh « بسم », « ب » ile « أسم » den mürekkeptir. Bunda kaide « بِاسْمِ رَبِّكَ » gibi

hemzei vasl ile yazılmaktı, lâkin besmeleye mahsus olarak hemze hazf olunup söylendiği gibi yazılır ve ivaz olarak «bi» nin başı uzatılır. Ta evveldenberi besmelenin başını bir elif uzun yazmak bir kaidei hat olmuştu ki bu kaide kûfî gibi sülüs ve nesih hatlarında dahi esatizei hattın malûmudur. Bunun nüktesi kesreti istimale binaen bir tahfiftir diyorlar, lâkin bunda bilhassa tallûkı visalin kuvvetini ifade etmek gibi manevî nükteler de vardır. Bazı hadîslerde tesadüf edilen «

باء بهآء اللّه، سين سناء اللّه، ميم مملكة اللّه » gibi telmihler

bundan müsteban olur.

Malûmdur ki hakikî her ilmin yegâne bir mevzuu vardir, ilmi hikmeti kur'anın mevzuu ise Allah ile âlem ve bilhassa insanlar ve insanların ef'ali beynindeki alâka ve mü-

Sh:»18
nasebettir. İşte bir ülûhiyet ve ubudiyet alâkasında hülâsa olunan ve evvelen Fatihada, saniyen bütün kur'anda alettedric tafsil edilen bu nisbet tamamen Besmeledeki « با » nın manasıdır. « ب » daima bir file veya şibhi file taallûk eden ve onu bir isme rapteyleyen bir edat, bir harfi cerdir ki asıl manası ilsak -yapıştırmak- tır. Fakat bu ilsakın mülâbeset ve müsahabet, istiane, sıla, kasem gibi bir çok tenevvüatı vardır ki Besmelede müfessirin yalnız müsahabet veya istiane manalarından birini gösterirler. Bu banın müteallaki mahzuftur ki o da Besmeleyle başlanacak olan fiil olacaktır. Başla, oku, başlıyorum, okuyorum gibi.

[اسم] asıl lûgatte bir şeyi zihne refeden alâmet ve dâl demektir. Örfte yalnız başına anlaşılır bir manaya delâlet eden kelime diye tarif olunur ki o manaya veya onun hariçte veya zihinde tahakkuk ettiği masadakına müsemma denilir. Mezhebi muhtara göre aslı «sümüv» maddesidir «vesm» den olması da mümkindir. Fakat cem'i esma veya esami gelir ve bunlar tamamile lisanımıza mal olmuş kelimelerdir. Sıfatlar da esasen ismin aksamındandırlar, bunun için isimler ismi has veya alem, ismi cins veya âm diye taksim olunduğu gibi ismi zat veya ismi sifat diye de tefrik olunur. Allahtealânın esmai hüsnasında bu farkın ehemmiyeti vardır. İsim, esas itibarile «ad» ve «nam» muradifi olmakla beraber lisanımızda biz bunları ince farklarla kullanırız, «ben bu işi fülan namına yapıyorum» yerinde «fülanın adına veya ismine yapıyorum» demeyiz, kezalik «insan bir isimdir» deriz de «bir addır, bir namdır» demeyiz. Öyle zaman olur ki «o adamın adı» yerine «o zatın ismi» demeyi tercih ederiz.

[اللّه] Mabudi Hakkın ismi hassıdır. Daha doğrusu ismi zattır ve ismi alemdir. Yani kur'an bize bu zatı ecellüâlâyı, sıfatı kemâliyenin ve esmai hüsnasile tanıtacak bizim ve bütün âleminin ona olan nisbet ve alâkamızı bildirecektir. Binaenaleyh müsemması olan zatı ecellüâla kâinatın vücu-

Sh:»19

dunda, bakasında, tekemmülâtında bir illeti ulâ olduğu gibi «Allah» ismi celâli de lisanı irfanımızda öyle bir mebdei has ve âlâdır. Haktealânın vücudi ahadîsi tasdik olunmadan âlem ve nizamı âlem his ve şuuru bir hayalden, bir seraptan ve ayni zamanda def'i nakabil bir ıztıraptan ibaret kalacağı gibi «Allah» ismi hassı üzerinde tevhid ve tensik olunmıyan ulûmumuz, fununumuz bütün malûmat ve Maarifimizde iki ucu bir yere gelmiyen ve varlığımızı silip süpüren, perişan fikirlerden, meâlsız bir gubarı intıbadan ibaret kalır. Bunun içindir ki bütün ulûm ve fünun küçük küçük birer mevzu etrafında malûmatımızı tensik ede ede nihayet son tensikte bir ilmiâlâ ile bizi bir huzuri vahdete ilâ etmek için çalışır durur. Cisim mefhumunda madde ve kuvvetle hareket ve sükûn nisbetinde, tevhid olunmıyan bir ilmi tabiî; bud, mekân ve zaman nisbetinde, kemmiyet mefhumunda toplanmıyan bir İlmi riyazî; şuur mefhumunda, cisim ve ruh nisbetinde toplanmıyan ve İlmünnefis; hariç ve zihin nisbetinde, hak mefhumunda toplanmıyan bir Mantık; hayır ve şer mefhumunda, hüsnü kubuh vicdanında toplanmıyan bir Ahlâk, nihayet illiyet nisbetinde ve vücut mefhumunda toplanmıyan bir Hikmet, bir Felsefe bulamayız. Vücut mefhumunu tasavvur, illiyet nisbetini tasdik ettirmeden bize en cüz'î bir hakikat bildirebilen hiç bir fen yoktur. Şu vardır şunun için: İşte bütün

İlimlerin çalıştığı gaye budur. Vücud, hak, nisbeti illiyet, bütün fenlere hâkim olan mebadii tasavvuriye ve tasdikıyedir. İlliyet, illetin malûlile tenasübü, tezayüfü, bakası kanunu, asrı hazırda bütün ulûma hâkim olan bir kanuni âzamdır. Bunun için illiyet nisbetinde tevhid olunmıyan hiç bir ilim bulamayız. Bu nisbet ise illet denilen bir vücudi mukaddem ile, malül denilen bir vücudi muahharın alâkasını ifade eder ve bütün âlemin nizamı dediğimiz de bu alâkai vahidedir. Binaenaleyh biz o iki vücudu tasav-

Sh:»20

vur ve tasdik etmeden bu nisbeti tasavvur ve tasdik edemeyiz, sonra bu tasdikımızı da (hakdır) diye zihnimizle vakiin nisbeti intibakını taahhüt eden hakikati hakka istinad ettirmezsek bütün mesaimizin, bütün şuurlarımızın, yalan, batıl, bir serabı evhama raci olduğuna hükmederiz, halbuki o zaman böyle hükmedebilmek te bir hakikati itiraf etmektir. Binaenaleyh insan hakkı tekzip ederken bile onu tasdik etmek mecburiyetinden kurtulamaz. Hakaiki mümkine fevkında hakkı vacip, gerek ilmimizin, gerek vücudumuzun mebdei evveli ve illeti ulâsıdır ve Allah onun ismidir. İnsan üzerinde icrai tesir eden, insanı teshir eyliyen hiç bir şey tasavvur olunamaz ki onun arkasında Allah bulunmasın.

Hak Tealâ öyle bir vacibülvücuddur ki gerek enfüsî ve gerek afakî bütün seyri vücudumuzda vücubı vücudunu gösterir ve bizim ruhumuzun derinliklerinde her şeyden evvel zatı hakka ait bir tasdikı mutlâk muhakkatır. Hattâ bizim mevcudiyetimizde bu hakikati âlâya vahid, basit ve mücmel ve gayrı mahdud bir alâkamız, bir hissi batınımız vardır. Ve bütün ilimlerimizin kökü olan bu hissi batın, mütenahi hislerimizin, şuurlarımızın, akıllarımızın, fikirlerimizin hepsinden daha hak, hepsinden daha kuvvetlidir. Çünkü onları muhittir. Ve onları muhit olduğu halde zatı hakkı gayrı muhittir ve onun bir lemhai tecellisidir. Böyle iken biz bir çok zaman olur ki kendimizden ve ânatı vücudumuzdan zühul ederiz ve ekseriya hataların, dalâlların menşei bu gaflet ve zühul olur. Böyle kendimizden ve şuurumuzun inceliklerinden zühul ettiğimiz zamanlardır ki biz bu hissi batından, bu şuuri evvelden gaflet ederiz ve o zaman bunu bize aklımız tarikile tezkir ve ihtar edecek vesait-ü delâile muhtaç oluruz. Kâinat bize bu tezkiri yapacak âyatı hak ile doludur. Kur'an bize bu âyatı bir belâgati icaz ile ihtiyar ve tezkir ettiği için bir ismi de «Ezzikr» dir. Hikmeti ilâhiye dahi

Sh:»21

bize buradan bir çok edillei mantıkiye, akliye ve ruhiye telhıs ediverir, diğer taraftan biz o hissi batının sair mütenahi ve mütemeyyiz şuurlarımız gibi zahir ve batınımızda tecelli ve inkıta lahzelerile mahdud bir suret iktisap etmesine ve bu suretle cüz'iyatı eşyanın â'yan gibi dairei ihatamıza girecek bir veçhile tavazzuh etmesine bir meyil besleriz. Bu meylin hikmeti onun devamı tecellisinde hissolunan bir zevkı şuhuddur. Fakat bunda muhiti muhata kalbetmeğe çalışmak gibi bir noktai imtina vardır ki nefsin gururunu kıracak olan bu noktai imtina bir çoklarını menfi neticelere isal edebilir. O zavallı nefsi mağrur düşünemez ki o mebdei evvele şuuri sarihte bir taayünü mahdud vermek için bir nihayet, bir haddi mahdud çizmek, âyanı eşyadaki gibi bir lahzai inkıtaa mütevakkıftır. Mümkin olmıyan böyle bir lahzai inkıtada ise bütün şuur ve bütün vücud kökünden munkati ve münadim olur. Öyle bir inkıta bir şuuri vazıha varmak değil, ademe karışmaktır. Edillei akliyeye böyle bir maksatla bakanlar ve Hakkın gaybü şuhudu ihata eden namütenahi tecellisi karşısında gururi nefislerini kıramıyarak zevkı şuhudtan mahrum kalanlar Allahı aradım da bulamadım derken fen ve Felsefe namına husranlarını ilân etmiş olurlar. Allahı sezmek için kalp ile ayni temyiz ve aralarındaki nisbeti tahakkuku idrak edebilmelidir.

İşte «Allah» ismi celâli bütün hislerimizin, tasavvurlarımızın şartı evveli bulunan öyle derin ve vahid bir hissi batının, gaybü şuhudun noktai telâkisi olan bir lemhai halde bilâ ihata gösterdiği Hak tealânın zatına delâlet eden bir ismi has veya bir ismi alemidir. Yani bu isim evvelen bir mefhumu zihniye ve saniyen o vasıta ile zatı hakka isim ise bir ismi hastır. Zihnî bir mefhum olmıyarak bizzat müteayyin zatı mahzın ismi ise bir ismi alemdir. Evvelkinde kelimeden mefhumi malûme, mefhumdan hakikate intikal ederiz ve ismi bu mefhum

Sh:»22

ile tarif ederiz. Meselâ Allah, cemii sıfatı kemaliyeyi haiz bulunan zatı vacibülvücudun ismidir. Yahut, bihakkın mabud olan zatı âlânın ismidir deriz. İkincide bizzat vakideki hakikate intikal ederiz. Bu surette o hakikatten kendimizde hiç bir hisse yok ise Allah isminden vakide yine kendisinden başka bir şey anlıyamayız. Nazarımızda isim ile müsemma bir olur. Fakat o hakikatten kendimizde her hangi bir vecih ile bir hısse bulabilirsek isim ile müsemmayı temyiz ederiz ve bu iki surette de Allahı isbata muhtaç olmayız. Fakat bu isimden bir mefhum anladığımız ve o mefhumu vakide bir hakikate delâlet için vasıta ittihaz ettiğimiz bir şey anlarız. Fakat o şeyin vücudunu isbata muhtaç oluruz. Binaenaleyh isim, isbattan evvel vazedilmiş bulunursa o hakikatin ismihassı olursa da ismi alemi olmaz. Fakat isbattan sonra vazedilmiş ise bizzat ismi alem olur. Meselâ anadan doğma âmalar için ülker ismi ancak bir ismihas olabilir, görenler için ise bir ismi alemdir Âdî lisanda ismihas ile ismi alemin farkı aranmazsa da ilim lisanında tefrik edilmiştir. İşte bu esbaba mebni Allahtealâ için ismi zat, ismi alem mümkin midir, değil midir? diye beynelhükema' derin bir bahis vardır. Fazla uzatmamak için şu kadar söyliyelim ki üç tecelli melhuzdur: Tecellii zat, tecellii sıfat, tecellii asar, tecellii esma da bunlardan birile alâkadardır. İsmi zat, tecellii zatı ifade eden bir isim

olmak lâzım gelir, nitekim tecellii sıfat ifade eden isimlere esmai sıfat, tecellii asarı ifade eden isimlere esmai ef'al denilir. Zat, sıfat ve asarı ile de bilvasıta tecelli ettiği gibi bizzat dahi tecellisi mümkindir. Ve alem olan ismi zatına bu dahi kâfidir. Ve biz bunu bütün esmada esas bildiğimiz için esmaı İlâhiye tevkifîdir diyoruz. Binaenaleyh ismi zatın mefhumlu bir ismi has veya mefhumsuz bir ismi alem olması nefsülemirde mümkindir. Ve bizim için müfittir.

Sh:»23

Şu kadar ki biz kendimize tecelli zat vaki olmadan ismi alem vazedemeyiz. Nitekim doğan çocuğa görmeden koyduğumuz isim henüz bir ismihastır ve bu halde duyduğumuz ismi alemden de yalnız bir tecellii ismî anlarız ve o zaman isim ile müsemma birleşir. Lâkin bunu esmai sıfat ve ef'al ile tefsir ede ede nihayet tecellii asara ve ondan tecellii sıfata ve ondan tecellii zata ereriz. Her kelâm ibtida bir tecellii ismî ifade eder, kur'an dahi bize Allahtealâyı evvelâ tecelliyati ismiyesile anlatıyor:

ilâh... بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Binaenaleyh kur'ana başlarken doğrusu hiç bir fikir ile meşgul olmıyarak evvelâ Allah ismini bir ismi zat olarak alacağız, Errahmanirrahim sıfatları da bu ismi icmalen tefsir ederek bunlarla ona bir inbisat verip mefhumlayacağız ki bu mefhumun icmali, ekmel ve muzaaf bir rahmetin mebdei inbisatı olacaktır. Ve sonra peyderpey bu esma ile bu mefhumu inkişaf ettireceğiz ve o zaman yerlere, göklere sığmiyan Allah ismi zatının kalbimizde fıtratan muzmar olan tecelliyatını görmeğe başlayacağız, tecellii esmadan tecelli asara geçeceğiz, kâinatı dolaşacağız, tecelli asardan tecellii sıfata ereceğiz, gayıbtan şuhuda geçeceğiz, zevki şuhudumuz arttıkça artacak, o vakit tecellii zat için aşk-u şavk ile çırpınacağız, bütün zevkler, bütün emeller bir noktada toplanacak, gâh yaşlar döküp sinelerimizi ezen hamulei seyyiatı yıkayacağız, gâh nesimi visal esecek, neşvei rıdvan ile kendimizden geçeceğiz. Nihayet

يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعٖٓى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً

daveti gelecek, ziyafeti sübhaniyede garkı didarı ebed olup kalacağız.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ

Allah ismi zatını, ismihas olarak bir mefhum ile mülâhaza edebilmek için, selbî, sübutî bütün sıfatı zatiye ve filiyesini tasavvur etmek ve sonra onu icmâl eylemek lâzım gelir. Binaenelayh bu da şu suretle ifade edilmiştir: «O zatı vacibülvücud ki bütün sıfatı kemâliyeyi müs-

Sh:»24

tecmi», sadece «Zatı vacıbülvücud» demek te kâfidir. Çünkü «bütün sıfatı kemâliyeyi cami olmak», vacibülvücudun bir tefsiri, bir sıfatı kâşifesidir.

Bunun bir telhisi de «bihakkın Mabud =İlâhi hak=Hak tanrı» mehfumudur. Arapçada bu mefhum, İlâhi malûm yani belli tanrı demek olan «El'ilâh» ismi hassile hülâsa edilmiştir. «Haliki âlem» veya «Haliki kül» mefhumile de iktifa olunabilir. Bunları Allahtealânın bir tarifi ismî veya lâfzîsi olarak ahzedebiliriz. Biz her halde şunu itiraf ederiz ki bizim «Allah» İsmicelâlinden duyduğumuz manayı vahit, bu mefhumların hepsinden daha vazih ve daha ekmeldir. Binaenaleyh bu ismihassın bir ismi alem olması kalbimize daha yakındır. Gerek ismi has olsun gerek ismi alem «Allah» ismi celâli ile yine Allahtan maada hiç bir mabud yad olunmamıştır. « هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا » onun adaşı yoktur. Binaenaleyh ismi hassının tesniyesi, cemi de yoktur. O halde ancak taaddüdi esma caizdir. Hattâ ismi hassı bile taaddüd edebilir ve muhtelif lisanlarda Allahtealânin ayrı ayrı ismi hassı bulunmak mümkindir, ve şer'an caizdir. Maamafih maruf lisanlarda buna müradif bilmiyoruz. Meselâ, Tanrı, Huda isimleri «Allah» gibi ismi has değildir. İlâh, rab, mabud gibi ismi âmdır, huda, rab demek olmayıp ta «hud'ay» mühaffefi ve vacibülvücud demek olsa yine ismi has değildir. Arapçada ilâhin ceminde «âlihe» rabbın ceminde «erbab» denildiği gibi Farisîde hudanın ceminde «hudayan» ve lisanımızda «Tanrılar, mabutlar, ilâhlar, rablar» denilir, çünkü bunlar haklıya, haksıza itlâk edilmiştir. Halbuki «allahlar» denilmemiştir ve denemez. Böyle bir tabir işitirsek söyleyenin cehline veya gafletine hamlederiz. Edebiyatı ahırede ismi alemlerin bir maksadı tazim ile cemilendiği ve meselâ «Ebüssuutlar, İbni Kemâllar» denildiği vaki ise de alemi vahda-

Sh:»25

niyet olan «Allah» ismi celâlinde böyle bir tabir bilakis maksadı tazime munafi olduğundan hem hilâfı hak ve hem hilâfi edeb addedilir, bu azameti ancak Allahtealâ kendisi « بز » diye gösterir. Halbuki Tanrı adı böyle değildir, mabud, ilâh gibidir. Batil mabudlara dahi Tanrı ismi cinsi verilir. Müşrikler bir çok Tanrılara taparlardı. Fülanların tanrıları şöyle, falanlarınki şöyledir denilir. Demek ki «Tanrı» ismi cinsi «Allah» ismi hasının müradifi değildir, eamdır. Binaenaleyh «Allah ismi» «Tanrı adı» ile terceme olunamaz. Bunun içindir ki Süleyman Efendi Mevlidine «Allah» adıyle başlamış «Tanrı adı» dememiştir. Bu izah tamam olmak için bir kelime daha söylemeğe lüzum hissediyoruz. Fransızca «diyö» kelimesi dahi ilah, tanrı kelimeleri gibi bir ismi cinstir, o da cemilenir, onu ismi has gibi büyük harf ile göstererek kullanmak hakikati tebdil etmez. Bunun için Fransızlar, « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » kelimei tevhidini terceme edememişlerdir, harfiyen tercemesinde «diyöden başka diyö yok» diyorlar ki «İlahtan başka ilah yok» demiş oluyorlar, mealen tercemesinde de «yalnız diyö, diyödür» yani «yalnız ilâh ilâhtır» diyorlar. Görülüyor ki hem ilâh, hem Allah yerinde diyo demişler ve Allah ile İlâhi temyiz edememişlerdir, Ve ikisini de ismi has gibi yazmalarına rağmen «diyö» ancak «İlâh» tercemesi olmuştur. Bu ise ilk nazarda bir haşiv veya nefi ve isbat ile zahiren bir tenakuz nümunesi arzetmektir. «diyöden başka diyö yok, yalnız diyo diyodur» demek zahiren ya bir haşiv veya bir tenakuzdur, halbuki « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » diyen öyle demiyor, «Allahtan başka Tanrı yoktur» diyor ve asla şaibei tenakuz olmıyan açık bir tevhid söylüyor. Bundan başka Fransızcada «diyö»nun ismi has olabilmesi Hazreti İsanın şahsında tecessüdile teşahhusu mülâhazasına müstenidtir. Bu noktalardan gafil olanlar «diyö» kelimesini «Allah» diye terceme ediyor ve hattâ «Allah» dediği zaman bu terceme lisanile «diyö» yu söylüyor.

Sh:»26

Müfessirin « اللّٰه » ismi hassının tarihi lisan noktai nazarından tetkikine çalışmışlar ve tarihi edyan meraklıları da bununla uğraşmışlardır. Bunda başlıca matlûb şunlardır. Bu kelime esasen Arabî mi değil mi? Menkul mu mürtecel mi, müştak mi, gayri müştak mi? Tarihi nedir? Bunlara kısaca işaret edelim:

İbtida şunu itiraf etmek lâzım gelir ki ilmimiz mabudi hakkın zatını muhit olmadığı gibi ismi hassına karşı da öylece kasırdır. Ve Arabîde « اللّٰه » ismi celâlinin sureti istimaline benziyen hiç bir kelime yoktur, ve buna me'haz tayini gayri mümkindir. Buna lisan noktai nazarından bazı delâletler de tanıyoruz. Evvelâ asrı risaleti Muhammedîde bütün Arapların bu ismi hassı tanıdığı malûmdur. Ve kur'anı azimüşşan da bize bunu anlatıyor: «

«وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ»

binaenaleyh şimdi bizde olduğu gibi o zamanda bu ism, lisanı Arabın tam bir malı olduğu şüphesizdir. Sonra bunun Hazreti İsmail zamanındanberi cari olduğu da malûmdur. Bu itibarile de arabiyeti şüphesizdir. Halbuki Kur'anda bu ismi celâlin daha evvel mevcudiyeti de anlaşılıyor. Binaenaleyh Hazreti İbrahimden itibaren İbranî veya Süryanî gibi diğer bir lisandan intikali cayi mülâhaza oluyor ve burada intikale zahib olanlar görülüyor. Fakat Âd ve Semud kıssalarında ve daha mukaddem olan Enbiyai kiram lisanlarında da yalnız manasının değil, bizzat bu ismi hassın dahi deveranını anlıyoruz ve İbranî veya Süryanînin arapçaya alel'itlâk takaddümünü de bilmiyoruz. ve Arabı baideye kadar çıkan bir tarihi bulunduğu zahirdir. Binaenaleyh «İsrail, Cebrail, Mikâil» kelimeleri gibi İbranîden menkul «a'cemî» zannetmek için bir delil yoktur.

Saniyen, lisanı arabın aslında Arabî olmıyan ve a'cemî denilen kelimeler hakkında ihtaratı havi bir takım dekaiki mahsusa vardır ki bunlarla bir kelimenin mahi-

Sh:»27

yetini tetkik mümkin olur. Bu noktadan bakılınca « اللّٰه » İsmicelâlinin lisanda nazirsiz bir tarzı istimali bulunduğunu görürüz. Bir bakışa başındaki «el» Ennecm, El'ayyûk ilh.. gibi tecridi caiz olmıyacak veçhile lâzım olmuş bir harfi tarif gibidir. Hemzesi ibtida, halinde meftuh, vaslı halinde «Vallah, Billâh, İsmullah, Kalallah» ilh.. gibi telâffuzda veya hem telâffuzda hem yazıda hazfolunur. Diğer bir bakışa da «el» harfi tarıf değildir. Çünkü nida halinde (يا اللّٰه) diye hemze sabit kalabiliyor ve bir de «Ya eyyühelkerim» gibi fasıla ilâvesine lüzum görülmiyor. Halbuki «el», harfi tarif olsaydı böyle olamiyacaktı.

Eğer «el», harfi tarif ise kelime her halde menkuldür ve Zatı hakka ıtlâkı vaz'ı sani iledir. Fakat bunun evvelemirde lisanı Arabda diğer bir isimden veya sıfattan nakledilmiş olması mümkindir ve asıldır. Harfi tarif kalkınca da «lâh» kalır. Filvaki Arabçada «lâh» ismi vardır ve Basriyunun bir kısmı mühimmi bundan nakle kail olmuştur. «lâh» ihticab ve irtifa manasına lâhe, yelihü fiilinin masdarı olduğu gibi bundan «ilâh» manasına da bir isimdir ve bundan «lâhüm», «lâhümme» denilir. Bir Arap şairi:

كَحِلْفَةٍ مِنْ اَبِى رَبَاحٍ يَسْمَعُهَا لاَ هُمُ الْكِبَارُ

demiş. Kezalik Resulüekrem Efendimizin dedesi Abdülmuttalip Hazretleri vak'ai Filde Kâbe kapısının halkasına yapışarak:

لاَ هُمَّ اِنَّ الْعَبْدَ يَمْنَعُ رَحْلَهُ فَامْنَعْ رِحَالَكَ. لاَ يَغْلِبَنَّ صَلِيبُهُمْ

وَمَحَالُهُمْ عَدْواًّ مَحَالَكَ الخ...

diye münacatta bulunmuş idi [Surei file bak]. Şu halde «lâh» isminin başına «el» getirilerek «Allah» denilmiş ve ismihas yapılmış demektir. Bazıları ise daha ileri giderek Arapça «lâh» isminin Süryanîce olduğu söylenen «Lâha» isminden muarreb olduğunu zannetmişlerdir, nite-

Sh:»28

kim Ebuyezidi Belhî «lâh» demiş a'cemîdir. Çünkü Yehud ve Nesara «lâha» derler. Arap bu lâfzı alıp tasarruf ederek «Allah» demişler, bunun gibi lâhüm ile alâkadar olarak İbranîde «elûhim» vardır. Lâkin tarihen Araptaki «lâh» mı mukaddem, yoksa Süryanîdeki «lâha» mı mukaddem, bunu tayin etmek gayri mümkin olduğu gibi iki lisan beyninde böyle bir kelime münasebeti bulunmak behemehal birinin diğerinden nakline delil olamaz. Eğer tevârüd yoksa her ikisinin daha mukaddem bir ana lisandan intişarına sahip olmak daha makul olur. Ve bunu müeyyid delil de vardır. Çünkü Lâfzaicelâlenin Araptaki istimalinde hiç bir ucme şemmesi yoktur. Sonra «lâh, lâhüm» velevse A'cemîden menkul olsaydı hemzesinin nidada isbatına lisan müsaade edemezdi. Bunun içindir ki bir hayli ulemai lisan, ezcümle Kûfiyun bunun «lâh» dan değil «ilâh» ismicinsinin müradıfi olan «elilâh» dan menkul olduğuna kail olmuşlardır. Bu surette ilâhın hemzesi hafzedilmiş ve «el» harfi tarifinin hemzesi ona ivaz yapılmış ve lâmı tarif te «Ennecmü, Essa'ku» gibi bir cüz'i lâzımı olmuştur. Binaenaleyh aslına nazaran başındaki hemze, vasılda hazf ve ivaz olduğuna işareten de nida da katedilmiştir. «ilâh» kelimesi de aslında ilâhet, üluhet, ülûhiyet gibi ibadet manasile ve yahut tahayyür manasile ve yahut sükûn ve itmi'nanı kalp manasile veyahut feza manasile alâkadar olarak «me'lûh» yani mabut, yahut akılların hayret ettiği yahut kalplere sükûnet ve itmi'nan veren, yahut ıztıraptan, fezaden kurtaran demek olur ki mabut da hepsi de var gibidir, Allahta ise hakikatile vardır. Zemahşeri, Kazı Beyzavi gibi bir haylı muhakkikin bu tedkiki kabul etmişlerdir. Buna göre «lâh» kelimesinin de aslı «ilâh» dır. Nas, ünas gibi ve filvaki ceminde hep «alihe» deniyor, ki lisanı Arapta masdar ve ismi tasgir gibi cemiler de kelimenin aslını gösteren delâildendir.

Sh:»29

Hasılı lisanda bu iki tetkike göre ismullah iştikakı kebir ile müştak olan bir ismi arabîden menkuldür ve onun mefhumı aslîsini mutazammındır, hem de aslen ve fer'an arabîdir. Bu miyanda bazı zanna göre aslen gayri arabî, fakat naklen arabii mahızdır.

Müfessiri nahvî Ebuhayyanı Endelüsî diyor ki: Ekseriyet indinde « اللّٰه » ismi şerifi müteceldir ve gayrı müştaktır. Yani ilk vaz ile mabudi hakka ismi alemdir. İmam Fahrüddini Razî dahi «bizim muhtarımız şudur ki bu lafzai celâle Allahteâlânın ismi alemidir ve aslen müştak değildir. İmam Halil ve Sibeveyh, ekseri üsuliyun ve fukaha hep buna kail olmuşlardır» diyor. Filvaki nidada hemzenin isbatı ve ya ile bilâ faslin içtimaı asliyetine delildir. Binaenaleyh (el) harfi tarif değildir. Ancak teshili istimal için ekseriya onun gibi kullanılmıştır. Ve tenvin getirilmemiştir. Gerçi hemzenin hazfi ispatından ekserdir, galiptir, fakat «ya» ile «el» harfi tarifleri içtima etmediği ve binaenaleyh «yennecmü» ilâh.. denilemiyip «ya eyyühennecmü, ya hazelharisü, ya eyyühennasü» gibi fasledildiği halde «ya Allah» diye kat'i hemze ile iktifa olunması ve sonra mabudı haktan maadasında asla istimal edilmemiş bulunması hasebile Ennecmü, ennasü vel'ünasü kabilinden olmadığını gösterdiğinden lâfzan ve manen bu hususiyetin tercihi iktiza etmiştir.

Hasılı, « اللّٰه » ismi gayri müştak ve gayri menkul olup bilirtical vaz'ı evvelde bir ismi alemdir. Ve

zatullah bütün esma ve sıfata mukaddem olduğu gibi « اللّٰه » ismi de öyledir. O, ülûhiyet vasfından değil, ülûhiyet, mabudiyet vasfı ondan me'huzdur. Allah mabud olduğu için allah değil, Allah olduğu için mabuddur. Onun ilâhiyeti ibadet ve ubudivete istihkakı lizatihidir. Beşer, puta tapar, ateşe tapar, güneşe tapar, kahramanlara, cebabireye veya bazı sevdiği şeylere tapar, taptığı zaman onlar ilâh, mabud olurlar, bilâhara bunlardan cayar, tanı-

Sh:»30

maz olur, o zaman onlar da mabudiyet, ilahiyet vasfı müstearlarını zayi ederler. Halbuki insanlar, Allahı mabud tanısın tanımasın, o zatından mabuddur. Ona her şey ibadet ve ubudiyete borçludur. Hattâ münkirler bile bilmiyerek olsun ona ubudiyette muztardırlar. İstikraî mantıka nazaran iddia edilebilir ki ismi alemler velev kısmen olsun ismi cinslerden evvel vazolunur. Bilâhara bir veya bir kaç vasfın ifade ettiği veçhi temasül ile ismi cinsler teşekkül eder. Binaenaleyh her ismi alemin bir ismi cinsten veya vasıftan menkul olduğu davası mesmu olmaz.

Salisen, denebilir ki balâda beyan olunan tarzı istimalden « اللّٰه » ismi şerifinin lisanı araptaki hususiyeti ve binaenaleyh bir ismi alem olduğu anlaşılıyor. Fakat böyle olması diğer bir lisandan me'huz olmasına neden mani olsun? Taaddüdi esmanın caiz olduğu da sebketmiş idi. Filvaki deniliyor ki İbranîde «iyl» Allah demektir. Nitekim Kazı Beyzavî vesair tefsirlerde bile «İsrail» Safvetullah veya Abdullah manasına tefsir edilmiştir ki hemzenin hazfile «isral» ve yaya kalbile «İsrayil» dahi okunur, diğer taraftan Süryanîde «lâha» Arabîde «lâh» da varmış, binaenaleyh arapçada bu iki ismin mezcile «illah» terkibinden «Allah» ismi hassı vazedilmiş olmak varidi hatır olur ki «Allah ilâh» mealini ihtar ve «ilahül'âliha» manasını işrab eder.

Fakat böyle bir münasebet, filiyatın böyle olduğuna delâlet etmez. Böyle olsaydı behemehal lisan bize bunu iş'ar ederdi. Çünkü evvelemirde kelimenin ucme ve alemiyetten veya terkip ve alemiyetten dolayı gayri münsarif ve belki mebni olarak kullanılması iktiza ederdi. Nitekim Balebek, İsrail, Cebrail, İbrahim, İsmail ve emsali hep gayri munsariftirler. Halbuki « اللّٰه » ismi murep ve munsariftir. Saniyen, hemzenin hazfi haline münasip isede kat'i haline gayri muvafıktır. Zira Arapcada «il» hemzenin kesrile okunageldiği halde «Allah» da meftuhdur. Ve doğru-

Sh:»31

su «il» «ilâh» manasınadır. Çünkü «ili» diye muzaf oluyor. Sonra il, Allah demek ise ve ondan ahiz de olunmuş ise «il lâh» diye bir terkip düşünmeğe ne hacet kalırdı. Hasılı, Allah isminin lisanı aharden ahzi veya iştikakı bu şerait altında kabili tayin değildir. Ve bu İsmi celâl, lisan noktai nazarından da müsemması gibi bir ezeliyet nikabı içindedir. Ve bütün bunlardan en basit bir mefhum edinmek için söylenecek söz hayret ve büyüklüktür. Allahü ekber.

[اَلرَّحْمٰنِ] bu da Allahtealâya has bir isimdir. Bunun bir mefhumı mahsusu vardır. Fakat ismi zat değil, ismi sıfattır. Hem mevsuflu, hem mevsufsuz kullanılır, binaenaleyh ismi mahız ile sıfatı mahza beyninde mütedairdir. Bunun için harfi cerle tadiye etmez, fiil ameli yapmaz, Rahmanün bikeza denilmez, fakat izafetle Rahmanüddünya gibi amel eder, böyle olması bunun sıfatı fiil değil, sıfatı zat olduğunu gösterir. Ve böyle sıfatlara sıfatı galibe namı verilir. Esasen mutazammın olduğu manayı vasfiyeti haiz olan her zatı tavsif caiz iken o sıfatla mümtaz olan bir zatı mahsusta istimali galebe edip yalnız onun sıfatı olarak kullanılmış demektir. Galebe bir mertebe daha kuvvet bulunca isim olarak dahi istimal edilir ki Rahman böyledir. Ve bu galebe ya tahkikî veya takdirî olur. Eğer sabıkan umumî istimali vaki iken bilâhare birisi tahassus ile galebe etmiş ise (tahkikî), ve eğer istimali umumî bilfiil sebketmemiş de bir kıyası lûgavînin muktezası ise (takdirî) denilir. اَلرَّحْمٰنِ ismi dahi galabei takdiriye ile sıfatı galibeden bir ismi hastır. Çünkü lûgaten rahm ve rahmetten müştak ve devam ve mübalâğa ifade eden bir sıfatı müşebbehe sigasıdır ki pek merhametli, çok rahmet sahibi manayı vasfîsini mutazammındır. Böyle olunca da bu sıfat her kimde bulunursa ona Errahman demek kıyasen mümkin olmak lâzım gelir. Halbuki اَلرَّحْمٰنِ böyle hiç kullanılmamış, rahmeti namütenahi, ezelî bir

Sh:»32

mün'imi hakikî manasına tahsıs edilmiş olduğundan aslından beri Allahtealâdan başkasına ıtlâk edilmemiştir. Ancak Müseylimetülkezzaba bir kerre müfrit ve müdahin bir şair lâmsız olarak (Lâzilte

rahmana) tabirini kullanmış ve maamafih «Errahman» dememiştir. Böyle olduğu halde Dini islâm noktai nazarından değil, lisan noktai nazarından bile bu şair tahtıe edilmiştir. Din noktai nazarından ise evleviyetle böyledir. Her halde «Rahman» Allahtealâya mahsus bir ismi sıfattır. Binaenaleyh esasen sıfat olmak itibarile çok rahmet sahibi, pek merhametli, çok merhametli, gayet merhametli veya namütenahî rahmet sahibi diye tefsir edilebilse de hususiyeti ve ismiyeti hasebile terecemesi mümkin olmaz. Çünkü ismihas terceme edilmez, bunların tercemesi tebdili demektir ve lisanımızda böyle bir isim yoktur. Bazılarının bunu «esirgeyici» diye terceme ettiklerini görüyoruz. Halbuki esirgemek esasında kıskanmak diriğ etmek manasınadır. «Benden onu esirgedin» denilir. Sonra kıskanılanın korunması, saklanması tabiî olduğundan esirgemek, lâzımı olan korumak manasına da kullanılır. «Beni esirgemiyorsun» deriz ki «beni korumıyorsun» demektir. Fakat bana merhamet etmiyorsun gibi, bana esirgemiyorsun denilmez. Binaenaleyh esirgeyici esasında «kıskanç» demek olacağından rahmanın takdiren tefsiri dahi olmamış olur. Elemlenmek, acı duymak demek olan acımaktan acıyıcı da tatsız ve şaibelidir, kuru bir acımak merhamet değildir, merhamet acıyı afati def'a ve onun yerine sürur ve hayrı ikameye müteveccih olan bir iyilik duygusudur ki lisanımızda tamamen maruf bir kelimedir. Biz merhametli sıfatından anladığımız tatlı manayı öbürlerinden tamamile doymayız ve hele pek merhametli yerinde «acıyıcı, esirgeyici» demeyiz. Bunun için eskilerimiz bu makamda yarlığamak filinden yarlığayıcı sıfatını kullanırlardı «Rabbim rahmetile yarlığasın», «rahmetinle yarlığa yarabbi», «rahmetinle yarlığa kıl ya gani» gibi ki

Sh:»33

tahfif ile «yarlamak» ve «yarlayıcı» denildiği de vakidir ve esasında «yar muamelesi yapmak» demektir ki merhametin neticesidir. Lâkin yarlığayıcı da isim değil, sıfattır. Hasılı rahman «pek merhametli» diye nâkıs bir surette tefsir olunabilirse de terceme olunamaz. Zira pek merhametli ne sıfatı galibedendir, ne ismi hastır, «Rahim» demek te olabilir. Sonra Allahtealânın rahmeti, merhameti, bir hissi kalbî, bir temayüli nefsanî manasına bir iyilik duygusu değildir. Fatihada izah olunacağı üzere iradei hayr veya in'amı namütenahi manasınadır. Lisanımızda da rahmet bu mana ile müteareftir, lâkin bu münasebetle «Rahman» ismini «Vehhab» ismi ile karıştırmak ta caiz olmaz. Vehhab, Rahman gibi has değildir. Binaenaleyh Rahman, Vehhab, veya afüv manalarını ifade eden «bağışlayıcı» sıfatile de terceme olunamaz. Bu ismi belleriz ve tercemesile değil tefsirile rahmet mefhumundan anlamağa çalışırız.

[الرَّحِيمُ] dahi sıfatı müşebbehe veya mubalâğa ile ismi fâil olarak ikinci bir sıfattır, iki sıfatın farkı

daha bariz olmak için burada ikincisi daha muvafıktır ki «çok merhamet edici» demek olur. Bu dahi Cenabıallahın sıfatlarından biridir. Fakat sıfatı mahzadır, mevsufsuz kullanılmaz ve binaenaleyh Rahman gibi sıfatı galibe ve ismi has olmayıp Allahtan başkasında da kullanılabilir ve fiil ameli yapar, harfi tarifi de

ahd içindir. Şu halde « اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » terkibi vasfîleri evvelâ bir ismi mahz, saniyen

hem isim hem sıfat, salisen mahzı sıfat olan üç kelimeden müteşekkil olarak husustan umuma doğru inbisat etmiştir ve bu iki sıfat «Allah» ismi zatını kalbimizde mefhumlamıştır. Bunlar dîdarı ilâhînin ilk tecellii cemalidir.

Görüyoruz ki « رَحْمٰنْ. رَحِيمْ » ikisi de rahmet masdarından mubalâğa ifade eden birer sıfat

olmagla beraber aralarında ehemmiyetli farklar vardır. Bu farkları göstermek için müfessirin hayli izahatta bulunmuşlardır ki biz, şu kadarile iktifa edeceğiz:

Sh:»34

Rahmaniyet ezele, rahîmiyet lâyezale nazırdır. Binaenaleyh mahlûkat, merhameti rahmaniyeden iptidaen, taallûki izafetle ve merhameti rahimiyeden intihaen taallûki filî ile mütena'im ve müstefid olur. Bu noktaya işaret için Dünyanın rahmanı, Ahıretin rahimi denilmiştir. Cenabıallah Dünyanın da, Ahıretin de hem rahmanı, hem rahimidir. Ve bu tabir dahi seleften menkuldür. Fakat her ikisinde evveliyet haysiyetile rahman, ahiriyet haysiyetile rahim olduğuna işaret için rahmani Dünya ve rahimi Ahıret denilmiştir ki «hem mü'minlerin, hem kâfirlerin rahmanı ve fakat yalnız mü'minlerin rahimi» denilmesi de bu kabildendir «

وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا » biraz izah edelim:

Rahman, Allahtealânın bir ismi hassı olmak itibarile manası ezel ve lâyezali muhittir. Binaenaleyh bu cins rahmet ve in'amın kullardan suduru tasavvur olunamaz. Rahim ise ona muhtas olmadığından ezeliyeti

müstelzim değildir. Ve binaenaleyh bu cins merhametin ve in'amın kullardan suduru mutasavverdir. Demek rahmeti rahman bir şart ile meşrut iken rahmeti rahim bir şart ile meşruttur.

Rahmaniyetin Allaha ıhtisası ve maadaya taallûkı filî ifade etmeyip ancak bil'izafe âmil olması ekvanda bilâ şarti şey bir umum ifade eder. Cenabıhak rahman olduğu için rahmeti ezeliyesi umumîdir. Her şeyin ilk halku icadında almış olduğu bütün mevahibi fıtriye rahmaniyetın izafeti eseridir. Bu itibar ile eseri rahmetten hâli hiç bir mevcud tasavvur edilemez. Lâkin hılkati ulâ sırf vehbî ve cebrîdir, yani hiç kimsenin kesbü ihtiyarile değil, yalnız izafeti rahmaniye ile husule gelir, taşın taş, ağacın ağaç, insanın insan olması böyle bir rahmeti cebriyenin eseridir, bu noktai nazardan âlemde her şey Cenabıhakkın rahmeti rahmaniyesine müstağraktır. Binaenaleyh rahmaniyet, emniâm, ümidi küldür. Asümanından zeminine, ecramından zerratına, ervahından ecsamına,

Sh:»35

canlısından cansızına, taşından ağacına, nebatatından hayvanatına, hayvanatından insanlarına, çalışanından çalışmıyanına, mutıinden âsisine, mü'mininden kâfirine, amuvahhidinden müşrikine, melâikesinden şeytanına varıncaya kadar âlemlerin hepsi rahmeti rahmane müstağraktır ve bu haysiyetle mehafetten âzadedir, lâkin bu kadarla kalsa idi, ilim ile cehlin, hayat ile mevtin, sây ile ataletin, itaat ile ısyanın, iman ile küfrün, küfran ile şükranın, hak ile na hakkın, adil ile zulmün hiç farkı kalmamış olurdu ve böyle olsa idi âlemde şüuni iradeden hiç bir eser bulunmazdı. İlmü irade ile, kesbü sây ile terakki imkânı münselip olurdu ve o zaman hep tabiî olurduk, tabiiyondan, cebriyundan olurduk, hem kendimizi ve hem Allahtealâyı fiilde mecbur görür, Tabiatı rahmetin icabına mahkûm tanırdık, çünkü ne onun, ne bizim, irade ve ihtiyarımızdan bir eser bulamazdık, duyduğumuza gidemez, bildiğimizi işleyemez, arzularımızın yanına varamazdır, bütün harekâtımızda bir taş veya bir topaç gibi yuvarlanır durur veya bir ot gibi biter yiter giderdik, Ahlata armut, İdrise kiraz, limona portakal, Amerikan çubuğuna çavuş üzümü aşılayamazdık, tarlamıza ekin ekemez, ekmeğimizi pişiremez, erzakımızı elbisemizi ve sair ihtiyacatımızı san'atlar ve sınaatlar vasıtasile elde edemezdik, semalara çıkmağa özenemez, cennetlere gitmeğe çare bulamazdık, hayvan gelir hayvan giderdik. Bu şerait altında ise rahmaniyeti ilâhiye bir kemali mutlâk olmazdı. Binaenaleyh Cenabıallahın kendi irade ve ihtiyarını göstermesi ve onun eseri olarak sahibi irade mahlûkat halk etmesi ve onun eseri olarak sahibi irade mahlûkat halk etmesi ve onları hüsni irade ve ihtiyarlarına göre terakki ettirerek rahmetinden mütena'im ve müstefid ve bilâkis süi irade ve kesiblerine göre mahrumiyetle, elem ve ikap ile muatep tutması, yani o iradat mecmuunun kendi iradesile ahenklerini te'min eylemesi ve anlara da rahmetinden bir hisse vermesi muktezayi hikmet olurdu. İşte bir

Sh:»36

hikmeti tabiiye değil, bir hikmeti ilâhiye olan bu hakikati kemaliyeden dolayı Cenabıallah, rahmaniyetinden maada bir de rahîmiyet ile ittisaf etmiş ve rahmeti rahmanîyesi kendisine has iken rahmeti rahîmiyesinden ehli iradeye de bir hisse ayırmıştır. Ana kuşlar eseri rahmaniyet olan sevkı fıtrî ile yavrularının başında kanat çırpar, ahlâklı insanlar da eseri rahîmiyetle vücuhi hayır üzerinde rahmü şefekatle müsabaka ederler. Nebatatın, hayvanatın teşrihi ve menafii azası ilimlerinde nice dekaikile rahmaniyeti hakkı görür okuruz. İlmi ahlâkda, hayatı beşerin kemalât sahifelerinde, enbiyanın, evliyanın menakıbinde, eazımın teraciminde de iradî ve kesbî olan âsari rahîmiyeti okuruz. İptida çalışana, çalışmayana bakmadan vücude sevk ve o suretle idare etmek bir rahmeti rahmaniyedir. Bilâhare çalışanlara çalıştıkları gayeleri de ayrıca bahşetmek bir rahmeti rahîmiyedir. Demek ki rahmeti rahmaniye olmasaydı biz vücude gelemez, fıtraten malik olduğumuz sermayeden, mevahibi zaruriyeden celâili niamdan mahrum kalırdık. Rahmeti rahîmiye olmasaydı, fıtrî sermayelerimizi imal edemez ve hılkatı iptidaiyeden bir hatve ileri gidemezdik, dekaiki niame eremezdik. Rahmaniyet ye'si mutlâka, umumî bedbinliğe imkân bırakmayan bir ümidi mutlak, bir inayeti ezeliyedir. Rahîmiyet ise ye'si hâssın cevabı, ve hususî âmal ve makasıdımızın sayü faaliyetimizin zamanı ve mes'uliyetimizin mükâfatı olan bir saikai şevktir. Demek ki rahmaniyetin karşısında dünya ve ahıret, mü'min ve kâfir müsavi iken rahimiyetin karşısında bunlar bir farkı bariz ile ayrılıyor. «

فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ» oluyor.

İşte dünya ve ahıretin rahmanı ve ahıretin rahimi, yahut mü'min ve kâfirin rahmanı, mü'minin rahimi denilmesinin vechi budur. Şeyh Abdüh merhumun lûğatta bunlara işaret yoktur zanniyle eslâfın bu tabirlerle gösterdikleri farkları ihmal etmesi doğru değildir. Zira

Sh:»37

«rahman» lûgaten dahi allaha hassolan sıfatı galibedendir. Ve taallûkı filîsi yoktur. Ezeliyeti müş'ir ve mebdee nazırdır. Rahim de ise bu hususiyet yoktur ve taallûkı filî vardır. Dimek ki lâyezalde caridir. Rahmeti rahman, iptidaen iradei hayre raci bir sıfatı zatiye, rahmeti rahim de intihaen fili hayre raci bir sıfatı filiye telâkki edilmek ahseni vücuhtur. Şu halde rahman ile rahim başka başka birer manai rahmeti haiz olarak birbirlerinden birer cihet ile temayüz etmiş oluyorlar. Dimek rahman, rahim sıfatları sade bir te'kit için

tekrar edilmiş değildirler ve her birinin kendine mahsus bir manai te'sisi ve bir vechi mubalâğası vardır. Bir cihetten rahmeti rahman eblâğdır, çünkü her mahlûka muzaf olur, diğer cihetten rahmeti rahim eblâğdır. Çünkü obirinden ziyade filî bir feyzi havi ve niyabeten kullarında da caridir. Bazı tefsirlerde de buna işareten rahmeti rahman, celâili niam, rahmeti rahim ise dekaiki niam ile alâkadardır derler. Rahmanın mevsufu has, müteallâkı âmdır. Rahimin mevsufu âm, müteallâkı hastır ve işte Allahtealâ böyle muzaaf bir sıfatı rahmetle muttasıftır ve bunlar nev'i beşerden bedbinlik hissini silmeğe ve onun yerine namütenahi bir nikbinlik hissi ikame etmeğe kâfidir. Sureti umumiyede matlûp olan iman ve ikanın ruhuda budur. Rahmanı rahimi münkir olan kâfir istediği kadar bedbin olsun, fakat mü'minin bedbinliğine hiç bir sebep yoktur «

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ » ve besmeleden alınacak ilk feyzi ilâhî bu neş'edir.

BESMELENİN TERKİBİ - Besmele zahirde bir nisbeti izafiye ile iki nisbeti vasfiye ve başında bir nisbeti taallûktan mürekkep, müstakil bir mürekkebi tam, hakikatte ise bu taallûkun ifade ettiği mahzuf ve mukadder bir nisbeti tamme ile gayet veciz ve beliğ bir kelâmı tamdır. « اسْمِ اللّٰه » bir terkibi izafî « اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ » bir terkibi vasfî « اللّٰهِ الرَّحِيمِ » diğer bir terkibi vasfîdir. İsmin Allaha

izafeti lâmiye veya
Sh:»38

beyaniye olabilir ki evvelkinde «Allahın ismi» ikincide «Allah ismi» demek olur. Evvelkinde vasıflar «Rahman ve rahim sıfatlarile muttasıf bulunan Cenabı Allahın ismile» gibi izafetten evvel veya» «Cenabı Allahın ismiyle ki her rahman ve hem rahim sıfatlariyle muttasıftır» gibi izafetten sonrada mülâhaza olunabilir. Lâkin ikinci de «Allah» ismi izafetten evvel sıfatlarile birlikte mülâhaza ve mecmuu bir isim gibi hikâye olunduktan sonra isim kelimesini beyan için ona muzafünileyh kılınmış olur ve bu hikâye takdirinde sıfatlar yalnız lâfız üzerine cereyan etmiş olmaz. Ancak i'rabı hikâyeden sarfı nazar edilmek ve ismi zatın ehemmiyeti tansıs olunmak için bir izafet i'rabı üç kelimeye tevzi edilmiş bulunur ki buna i'rabı zarurî namı verilir. İzafeti lâmiyede mepde ittihaz olunan isim bihasebilmana mutlâk kalır. İzafeti beyaniyede ise rahmanı rahim sıfatlarını müstetbi olan «Allah» ismiyle beyan edilmiş olur. Müfessirinin çoğu evvelkini tercih ediyorlar. Çünkü onda hem ı'rab zahir ve hem esma ve sıfatın manası bizzat maksut olur. İsmin itlâkı manevîsi de bilişare ismi has ile takayyüd eder. Bazıları ise Lebidin «

اِلَى الْحَوْلِ ثُمَّ اسْمُ السَّلَامِ عَلَيْكُمَا » mısraındaki «ismüsselâm» gibi

beyaniyeyi tercih etmişlerdir. Nitekim mevlid sahibi «Allah adı» derken bunu nazarı itibara almıştır, Bundan anlaşılır ki besmelede «İsmillâh» terkibi izafîsi söyleyenin kasdına göre «Allahın ismi» veya «Allah ismi» manalarından her birine kabili intibak olduğu halde bunlardan birile terceme edildiği zaman bu cem'iyeti kalmaz. Allah ismi hassı ve «Rahman» sıfatı hassasının da tercemeleri -tebdil ve tağyir demek olacağından- mümkin olmadığını göstermiş idik.

İşte iki nisbeti vasfiye ile bir nisbeti izafiyeden müteşekkil olan «

اِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » terkibi evvelindeki « B » edatiyle gayri sarih bir mef'ulübih

veya bir hal teşkil edip muzmar bir cümlei filiyenin failine taallûk ederek tam ve mufassal bir kelâmın icazı beliği olmuştur. Burada mahzuf

Sh:»39

olan fiil besmele diyen kimsenin teşebbüs edeceği, okurum, yazarım, yerim, içerim, kalkarım, otururum, başlarım ilâh... gibi bir fiildir. Herhangi bir kimse başlamak üzere olduğu muradını kalbinde gizliyerek besmeleyi çeker ve İsmullahı işinin evveline fasılasız yapıştırabilir. İşte bu faidei ammeyi temin için cümlenin erkânı olan fiil ve fail hazfedilmişlerdir. Bu hazfe karine «Ba» dır. Makam ve hali mütekellim de tayini mahzufa karinedir. Böyle hazıfler kelâmı Arapta çok olduğu gibi lisanımızda da vardır. Meselâ müsafiri teşyi ederken «devletle, selâmetle, devletü selâmetle, şerefüikbal ile yahut bilizzivelikbal» deriz ki «gidiniz» filini kalbimizde gizliyerek bir kelimeden bile tam ve beliğ bir cümle yaparız ve muhatabımız da anlar. Bunların diğer fiillerle de emsali çoktur: «filân namına», «filân şerefine» ki «yapıyorum» «yiyorum» kezalik «sıhhatü afiyetle yiyiniz» demektir. İlâh.. İşte besmele de bunlara benzer. Fakat burada mahzuf olan

fiil, besmelenin nihayetinde takdir edilmelidir. Yani «ba», müteallâkı olan file takaddüm etmiştir. Gerçi lisanı arabda Türkçe hilâfına olarak tetimmei kelâmın hakkı tehirdir. « اِقْرَاْ بِـاسْمِ رَبِّـكَ » gibi. Lâkin böyle hakkı muahhar olan tetimmenin takdimi bir ihtimam ve ıhtisas ifade eder. Filvaki « اِقْرَاْ بِـاسْمِ رَبِّـكَ » de emr aslı kıraata müteveccih olduğu için ehem olan kıraet iken « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » de ehem olan husus, İsmullahın kıraet ve saire gibi teşebbüs olunacak file takdimidir. Ve işte bu takdim ıhtisas ve kasr içindir. Zira malûm olduğu üzere her millet en mühim işine büyük tanıdığı bir isim ile başlar. Arap müşrikleri de sözlerine veya işlerine «Bismillât, bismil'uzza» gibi putların birinin ismile başlarlardı. Muamelâtı beşeriyede, bilhassa küşat resimlerinde ve icraatı mahsusada «filân namına, filân şerefine» gibi bunun türlü türlü misallerini görürüz. İşte besmelede filin tehiriyle İsmullahın takdimi bütün bunları red ile mebdei yalnız İsmullaha kasretmek içindir ki «ne kendim ve ne başkası hatira

Sh:»40

gelebilen hiç bir nam ile değil ancak Allahtealânın namile şu işime başlarım, başlıyorum» demektir. Binaenaleyh besmele bu suretle bir de tevhid manasını tazammun etmiştir. Lisanımız noktai nazarından ise cümlenin müteallikatı hakkı takaddümü haiz ve fiil tabiaten müteahhir olduğundan kasrın sureti ifadesi değişir ve «başlarım Allahın ismile» demek iktiza eder. Bunda ise fili kavlînin, fili hakikîye mukareneti te'min edilmemiş olur. O halde «Allahın ismiledir ki başlarım, okurum, kalkarım, giderim» gibi bir takdir yapılabilirse bu tevhid anlaşılır. Lâkin mahzufun «dirki başlarım» suretinde olduğuna lisanımızca karine bulmak müşkildir. Zikir halinde de bütün fevaidi icaz kaldırılmış ve adî bir söz söylenmiş olur.

Bu izahattan sonra da besmelenin lisanımıza göre mümkin farzedilebilecek tercemesi şu suretlerden biri olmak lâzım gelir.

1- Çok merhamet edici bir rahman olan Allahın ismile, Lâmiye.
2- Rahman, rahim olan Allahın ismile, Lâmiye.
3- Rahmanı Rahim olan Allah ismile =yahut adile, Beyaniye
4- Rahman rahim olan Allah namına, Beyaniye

Lâkin evvel emirde bu dört suretten her birindeki «olan» rabıtai vasfiyesi bir sui ihamı mutazammın oluyor. Çünkü olmak fili lisanımızda hem keynunet ve hem sayruret manalarında müşterek bulunduğundan evvel değil imiş te sonradan rahmanı rahim olmuş gibi bir manayı hudusi ihamdan hali değildir. Olan yerine bulunan rabıtası da iyi olmuyor. Binaenaleyh bu rabıtanın hazfile:

5- Rahman, rahim, allahın ismile, yahut:
6- Rahman, rahim Allah ismile.

Demek daha doğru olacaktır. Bunda da Allah ismi zatının ehem olan takdimine riayet edilmemiş ve binnetice fiil

Sh:»41

ile rahmet arası açılmış olur, Binaenaleyh Allah ismini sıfatlariyle beraber bir isim halinde hikâye ederek:

7- Allahi rahmani rahim ismile, yahut:
8- Allahi rahmani rahimin ismile.

Denilirse doğrudan doğru Allah ismi mebde yapılmış olacak ve maamafih vaslı rahmet yine te'min edilemiyecektir. Bunu «Allah, rahman, rahim ismile» suretinde söylemek lisanımızca hepsinden selis olacak isede Bunda da bir teslis ihamı hatıra gelebiliyor. Gerçi ismile denilip, isimlerile denilmemesi bu ihamı defa kâfi ve ayni zamanda esma ve sıfatın taaddüdü tevhidi zata gayri mani ise de böyle tadad suretinde üç ismin birer ismi zat gibi mülâhazası tebadür edeceğinden bunları kesrei vasfiye ile raptederek bir kelime gibi okumak salim olacaktır. Fakat bunda da tetabüi terakib kuşkusundan kurtulamıyacağız.

O halde ne müfredatını ve ne terkiplerini tamamen terceme mümkin olmıyan ve hele vücuhi belâğati, ahenki beyanı hiç bir suretle kabili naklolmiyan, dudaktan başlayıp bütün batnı devrile yine dudakta

nihayet bulan hurufunun nizamı halâveti bile başlı başına bir bedia olan ve bununla beraber her müslimanın ve her Türkün pek alâ bildiği ve az çok anladığı bir vecize bulunan besmeleyi bir «ile» «veya» «adiyle» tabiri namına terceme etmeğe kalkışmayıp her halde asliyle söylemek ve bu gibi izahlar ve tefsirlerle de mefhumunu tasavvur ve mütaleaya çalışmak bir emri zarurîdir. Binaenaleyh bir miftahi kül ve bir ayeti tevhid olan « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » nazmı mecidini, muvahhidi müşrik yapacak olan (بِسْمِ اِلٰهٍ وَهَّابٍ بَخِيلٍ) manasını andıran «esirgeyici bağışlayıcı tanrı adiyle» gibi münker tercemelerle tahrife özenmekten ihtiraz etmeğe mecburuz.

Sh:»42

BESMELENİN MENATI TEFSİRİ - Anladık ki besmelenin terkibi kelâmîsinde en ziyade âmil olan nokta baştaki «ba» harfidir. Bu sayededir ki biz ismullah ile visâl peyda ediyoruz. Bütün vücudun ve terakkiyati vücudun mebdei evveli ve matlubi mutlâki olan «allahi rahmanı rahimin ismini» kalbimizde niyyet ettiğimiz ve henüz vücudunu görmediğimiz iradî fiilimize rapt ederek lefzi veciz, manası cihanşumul bir kelâmi beliği söyleyebilmemize vesile olan ancak bu «ba» dır. Bizim işimizde ne kadar faili muhtar olursak olalım efalimizin illeti tammesi olmadığımız muhakkaktır. Çünkü bizim iradelerimiz, vücud silsilesinin kat'î bir haddi evveli değil, onun cereyanı içinde bir lahzai tahavvüldür. Ve bunun için biz bütün iradelerimizin bilâarıza ve bilâmüzahim file çıkmadığını görüyoruz. Dimek muvaffakiyetlerimiz, illeti ulâ ile iradelerimiz arasındaki nisbetin feyzine tabidir ki bu feyz iptidaen rahmanî, intihaen rahimidir. Biz gerek bilelim ve gerek bilmiyelim kâinatta bu nisbet, bu izafet, bu taallûk, bu ittisal bir kanunı küldür. Ve vücudi eşya bu kanunun inkişafıdır. İşte besmele basile bizde bu kanunu şuurileştiren bir âmili lefzîdir. Ve bu lemhai şuur ondan maksudi aksa olan bu noktai vucuttur. Ve bu cihetle besmelenin mihveri tefsiri badır ve buna binaen besmelenin manâsı [ba] dadır. Banın sirri, noktasındadır denilir. Bu hikmete ve bu kanuna işaret içündür ki Türk şairlerinin medarı iftiharı olan Hakanî merhum Hilyesinde:

اولمسه بسمله رسمی ممدود   جنس اشیاده اولو رمیدی وجود

demiştir.

Eazımı müfessirin diyorlar ki: banın buradaki manai ilsakı ya mülâbest ve musahabet veya istianedir. Yani şuurumuzda hasıl olacak olan nisbet «Allah, rahmanı rahim» ismine bir mülâbest ve maiyyet hissi veyahut « اللّٰه » ismimin ve « رَحْمٰن رَحِيم » sıfatlarının müsemma ve medlul-

Sh:»43

lerine nazaran rahmeti ilâhiyeden istimdad ve istiane hissidir ki evvelkinde nazmı besmele hal, digerinde mefsulü bih gayri sarih olur.

Şeyh abdüh merhum Fatiha tefsirinde zikre şayan bir mana daha kaydetmiştir. Diyor ki: «Cemil akvamda ve ezcümle arapta maruf olduğu üzere birisi bir emîr veya büyük bir zat hisabına ve kendinden sarfı nazarla yalnız onun için bir iş yapmak istediği zaman «filanın namına» der ve o zatın ismini söyler ki «o ve onun emri olmasa idi ben bu işi yapmazdım ve yapamazdım» demek olur. Bunun en bariz misalini mahakimi nizamiyede görürüz. Hakimler gerek hükmi şifahîlerinin ve gerek ilâmlarının başında «filan hükûmdar namına veya filan reis namına» unvanını zikrederler. İşte bunlar gibi bir müslüman da « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ şu işe başlıyorum» dirken «ben bu işi kendim için değil, Allah namına, onun emrile ve ancak onun için yapıyorum» demiş olur. ilâh...

Bu te'vile göre besmelenin meali «Allahi rahmanı rahim namına» demek oluyor ki bu da «ba» da mülabese manâsına racidir. Fakat bunun hasılı bir niyabet itirafıdır. Bir işe başlarken «filan namına» demek «ben bunu ona izafeten, ona hilâfeten, onu temsilen, onun bir âleti olarak yapıyorum, bu iş hakikatte benim veya başkasının değil ancak onundur» demek olur. Bu da vahdeti vücut mülâhazasına raci bir «

فَنَافِى اللّٰهِ » halidir ki ancak risalet, vilâyet, hakimiyet, tasarruf gibi makamatı mahsusada cari olur.

Ve binaenaleyh yalnız sure başlarında bulunması haysiyetile besmelenin bir manası olarak gösterilebilirse de şer'in umumî olan ve ferdin hissei şahsiyetini imhaya değil ihyaya masruf bulunan intifa ve istifade makamlarına tatbik olunamaz. Meselâ yemeğe başlarken besmele çekmek bir emri mesnundur. Halbuki «Allah namına yemek yiyiyorum» demek pek hoş değildir. Bunda sade «Allahın ihsan ettiği yemeği yiyiyorum» manası anla-

Sh:»44

şılabilseydi doğru ve meşru olurdu. Fakat yedirmekte değil yemekte Allaha niyabet manasız ve hilafı edep bir söz olur. «Hatta Allah namına ibadet ediyorum» demek de doğru değildir. Çünkü ibadet Allaha olursa da Allah namına niyabeten değil, kulun niyabetini te'yid için kendi namına asaleten yapılır. Halbuki «filânın namına talep ediyorum» diyen bir vekilin, bir resulün veya «filân namına hükmediyorum» diyen bir hâkimin makamı böyle değildir. Orada şahsiyetinden insilâh ile talepte veya hükümde bir vahdeti vücut cereyanı izhar edilir. Meselâ o hâkim mensup olduğu hükûmet reisinin şahsiyeti içinde kendi şahsiyetini ifna etmekle salâhiyet aldığı menbaın asaletini ve vahdeti vücudunu ilân etmiş olur. Bu da risalet, vilayet, hakimiyet, tasarruf gibi makamatı mahsusadan birinde bulunan Müslümanın çekeceği besmeleye muntabık olabilirse de besmele çekilmesi meşru ve müstahab olan her mevkia kabili tatbik değildir. Ve binaenaleyh besmelenin umumî bir manası olamaz.

Halbuki balâda beyan olunduğu üzere «

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مِقْتَاحُ كُلِّ كِتَابٍ » ve «

كُلُّ اَمْرٍ ذِى بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ فِيهِ بِبِسْمِ اللّٰهِ » gibi ehadisi şerife bize

besmelenin meşru olan her işimizin küşadında miftah olabilecek bir manayı şamilini ihtar etmektedir. Bu da müfessirinin beyan ettiği iki mananın biri olabilir. Maamafih kur'anın, süveri kur'anın nüzulü, kıraeti, kitabeti itibarile evvelinde bulunması haysiyetinden besmelenin manasında (Şeyh Abdüh) ün izahı doğru olduğu gibi mevakii mahsusada dahi şayanı kayıt bir ehemmiyeti haizdir.

FAİDE - Besmele derken « بِسْمِ » üzerinde durmak nakıs ve kabih, « بِسْمِ اللّٰهِ » diyip durmak kâfi ve sahih, « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ » yine böyle « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » tam bir vakıftır.

BESMELENİN AHKÂMI - Mushaf yazarken « براۤءة » den maada sure başlarında « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » yazmak farzdır. Hayvan zebhederken veya ava silâh atarken sadece « بِسْمِ اللّٰهِ » demek de farzdır. Kasden terkedilirse o hayvan yenmez.

Sh:»45

Fakat unutulursa ma'füvdür. « وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ»

[Surei En'ama bak] bunda ve bu gibi bazı mevakide « اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » denilmemek sünnettir.

Namaz haricinde kıraetin iptidasında sure başında ise «

اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ • بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

» demek cümhura göre sünnet, ezcümle Atâ gibi bazı e'immeye göre vacibdir. Yalnız « براءة » de

besmele denmez. Süreteyn beyninde iki kıraet vardır. Bizim Asım kıraetinde okunmak mendubdur. İptidai kıraet, sure başından değil de ortasından veya ahirinden ise «Euzubesmele» mendubdur. Yukarıda beyan

edildiği üzere namazda biz Hanefîlere göre Fatihadan evvel sirren «Euzubesmele» sünnet, şafiîyeye göre

sirren veya cehren besmele Farz, Malikîlere göre okunmaması mendubdur. Sureteyn beyninde ise biz

Hanefîlerce dahi böyledir. Kıraetten maada sair umuri mühimme ve meşruaya « بِسْمِ اللّٰهِ » veya «

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » ile başlamak derecatına göre mendub veya sünnet veya

vacibdir ki tafsilâtı kıraet ve Fıkıh kitaplarına aittir. İleride alâkadar olan ayetlerin tefsirlerinde de izahatı

lâzime gelecektir.

İstiaze mes'elesi « فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ » ayetinde, besmeleden

eam olan tesmiye mes'elesi « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » suresinde, zebih mes'elesi de surei En'amda

inşaallah beyan olunacaktır. Surei nemilde yine besmeleye dair söz gelecektir.

HULÂSA - Allah cellecelâlüh ve amme nevalüh, habibi kibriyası peygamberi zişanımız Muhammed

Mustafa (sallallahü aleyhi vesellem) Efendimiz Hazretlerini « وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ » ve

« وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » mazhariyetiyle bekâm kılmak için «Ruhi

emin» i ile «hakki mübinini» inzal ederken evvel emirde onun ıstıfasına, tehzip ve tedibine inayeti rabbaniyesini izhar ve her şeyden evvel nisbeti ıhtisasını takvim ve ismi ilâhîsini takdim ile işe başlamak

ebedi kudsîsini talim buyurduğu gibi bunu tatbik için de bütün gönülleri mebdei ümidi ve müntehai âmali

olan inayeti rahmaniye ve rahmeti rahîmiyeyi cemii tecelliyatı vücudun kanuni azamı bulunan nisbeti

ülûhiyet ve ubudiyet

Sh:»46

altında, bir tevhidi beliğ ile, gayet veciz ve vecazetiyle beraber son derece cem'iyetli, cem'iyetiyle beraber

fevkalâde selis ve açık bir üslûbi beyan içinde fezleke eden «

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » düstürunu bir miftahi kül gibi ihsan etmiş ve sonra bu

düsturu ve bu edep ve terbiyeyi bütün ümmetin kitapları, kitabetleri, kıraetleri, nutukları ve sair mühimmat

ve hacetleri evailinde ıktibas ve ittiba edecekleri bir sünneti seniye kılmıştır. Filvaki Resuliekrem

Efendimizin hadîsi şeriflerinde de şöyle varit olmuştur:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مِفْتَاحُ كُلِّ كِتَابٍ = besmele her kitabın

anahtarıdır, bundan başka (

كُلُّ اَمْرٍ ذِى بَالٍ لَمْ يُبْدَاً فِيهِ بِبِسْمِ اللّٰهِ فَهُوَ اَبْتَرُ = her mühim iş ki

bismillah ile başlanmamıştır güdüktür vesselâm) elbette Allahtealânın ismiyle başlanmıyan her hangi bir iş onun huzuri izzetine arz olunamaz, olunamayınca da güdük, ebter kalır.

Dimek bize « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » ile kitabullahın öyle bir miftahı verilmiştir ki

biz bunda İlmi kur'anın mevzuunu, gayesini icmalen bulacağız ve evvelâ Fatihada saniyen peyderpey sureleriyle bütün kur'anda bunun Sidrei müntehayi geçen inkişafatı mufassalasını göreceğiz. Bu inkişafında kur'anın sureleri ve ayetleri beynindeki tertip ve münasebat sade dekik ve lâtif bir zevki edebînin değil, amik ve muhit bir İlmi hikmetin dahi ihsaye sığmaz vücuhi intizamını muhtevidir. O yalnız bazı ecnebîlerin zannettikleri veçhile cismanî olan tul, tavassut, kasır gibi bir kemmiyet nisbeti Riyaziyesinin ifadesi değildir. Onun içinde ebedî bir hayatı namiyenin ecza ve azâsı beynindeki fıtrî ve bedîî keyfiyet ve kemmiyyet nisbetlerinden maada semi ihsasatının lâtif ahenklerine ihtisâsatı kalbiyenin mütenevvi inceliklerine, idrakatı akliye ve mantıkıyenin metîn hikmetlerine muntabık lâyuad nisebi ruhiye müncelidir ki semadaki Süreyya ile Arzımız arasında cazibei umumiye kanununun nisbeti mahsusası tamamiyle ölçülüp ilmen ihsaedildiği zaman bile tenasübi

Sh:»47

kur'an yine namütenahiliğini muhafaza edecektir. «

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبّٖى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبّٖى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهٖ مَدَدًا » kur'anın sureleri, ayetleri keyfe

mettefak bir tesadüfün veya sade bir hissi şâiranenin sevkiyle serilivermiş bir divanı mahlut değil, o baştan

başa « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » gibi tek bir cümlei şamile ve belki bir kelimei baliğa

nizamında bir insicamı metîn ve bir üslûbi hakîm ile nazil olmuş bir kelâmı haktır. evvelinde «

بِسْمِ اللّٰهِ » ahirinde, « مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » işte kur'anın bütün silsilei beyanı bu mebde

ve münteha arasındaki rabıtaların müfadı gibi Cenabı Allahtan mer'i ve gayri mer'i bütün mahlûkatına ve

alelhusus insanlara gelen ve bilakis insanlardan Cenabı Allaha giden alâkai vücut ve hayatın zevkı ebetle

müveşşah bir ifadei muhkemesidir. Bakınız: « مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ بِسْمِ اللّٰهِ » ve «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » ve «

﴿بِسْمِ اللّٰهِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ﴾ • ﴿مِنَ

الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ» hep birer kelâmı beliğdir ki Hazreti Aliden mervi bir

hadîs mucebince her hatimde böyle okuruz ve buna (halli mürtahil) denilir ki bu bize vücutta inkitaı tam

olmadığını ifade eder.

Buna fennî bir misal göstermek için İlmi heyeti mülâhaza edebiliriz. Bugün biliyoruz ki bütün bir İlmi heyet bir cazibe kanununun ifadesidir. İlim lisanında biz buna ve daha doğrusu bu haysiyetle -«ecramı ulviye» ye İlmi heyetin mevzuu deriz. Yalnız ecram ve ecsam kütleleri arasındaki alâkai mütekabileyi ifade eden ve cazibei umumiye namı verilen bu ciheti vahdet ile biz, mihanikiyeti âlemi, ecram ve ecsamı sakilenin tecazüp ve tedafüiyle harekât ve sükûnundan, sükut ve itilâsından, tekarüp ve tebaüdünden, tesadüm ve infilâkından husule geldiğini farz ettiğimizi heyeti âlemi mütalea eder ve seyyarelerimizin vaz'iyetlerini bir dereceye kadar hisap eyleriz. Fakat bununla vücudun bütün kanunlarını ihtiva eden bir ilmi muhita erdiğimizi iddia etmeyiz. İlmi hey'etin mevzuu haricinde kalan daha ne kadar ilim ve fen mevzuları vardır ki sahih bir tasnifinde İlmi hey'et onların bir şubei

Sh:»48

taliyesi kalır. O evvelâ Riyazînin kemmiyyet, mantıkın istıkra ve istintaç kanunlarının tahtı hâkimiyetindedir. Binaenaleyh onun cazibesi tam manâsiyle bir cazibei umumiye ve külliye değildir. Filvaki onda ne ecsamın zerratı veya eczai ferdiyesi arasındaki cazibei zerreviye veya cüz'i ferdiyeyi, temasük ve telâsuk gibi alâkai kimyeviyeyi, ne hayatın nümüvvünü ifade eden tağaddi ve tenasülündeki cazibei uzviyeyi, ne nefsin hüsnü kubuh beyninde muhabbet ve nefret, şehvet ve gazap gibi temayülât ve heyecanını ifade eden alâkai vicdaniyesini, ne intibaat ve tahayyülâtiyle temessülâtı hissiyesini ifade eden terkibatı şuuriyesinin alâkai misaliyesini, ne zihnin tasavvurat ve meanisiyle hakikati vakıa arasındaki nisbeti hakkı keşf ve ifade eden alâkai misaliyesini, ne zihnin tasavvurat ve meanisiyle hakikati vakıa arasındaki nisbeti hakkı keşf ve ifade eden alâkai ilmiye ve mantıkiyesini, hasılı mekân içinde mekân, zaman içinde zaman varmış gibi zihnî ve haricî bütün bu hadisatı mekâniye ve zamaniyeyi bir lemhai şuurda toplıyarak gayip ve şehadeti, hissi ve maverai hissi kendi vahdetinde birleştirerek bize ezel ve ebedi bile ihbar ve iş'ar eden ve sonra adem ile vücut, zaruret ile ihtiyar beynindeki farkı göstermek için kudreti fatıreye bir delili şuhudî teşkil eden mücerret bir irade kuvvetiyle mükevvenatı gaybiyeyi, mükevvenatı şuhudiyeye kalbeden ruhun firaseti ledünniye ve sınaati kevniyesini ifade eyliyen cazibei maneviyeyi, nihayet heyeti beşeriyede bunların hepsini cem eden cazibei ictimaiyeyi bulamayız. Halbuki İlmi kur'an bütün bu mütenevvi cazibeleri bir ciheti vahdetle ihata eden öyle bir mevzuun, öyle bir vahdanî bir cazibei külliyenin manzumei beyanıdır ki biz bunda cüz'î küllî, ruhanî ve cismanî bütün hususatı vücudun bilâ kaydü şart cazibei mutlâkası olan rübubiyet kanununu, Allah ile âlem ve bilhassa insanlar beynindeki nisbet ve izafe mutlâkanın tecelliyat ledünniyesini mütalea edeceğiz. Ve nisbî bir mülâhaza ile bigayri hakkın «cazibei umumiye» dediğimiz cazibei ecram, bunun ayâtından

Sh:»49

bir misali cüz'î olduğunu göreceğiz. Bu öyle bir mevzuı vahîttir ki ulûmu tensika çalışan felâsife ile üdebanın haysiyeti müşterekelerinden bile üstündür. En yüksek felsefelerin tenasukı fikrîsi bundaki nesekı hikmetin zemanî bir in'ikâsı, en yüksek edebiyatın lemeatı hüsnü, bundaki mezakı Bediînin anî bir iltimaıdır. Nazmı kur'an nesekı ilmî ile nesekı bediînin vahdetgâhıdır. Bunun için tenasübi kur'an, fünunun ıttıradı mantıkîsinden daha muhkem, edebiyatın rengi televvününden daha mütenevvi, daha müteşabihtir. Muhkemat ile müteşabihatın böyle bir tenasukı bediî de ancak fıtratte görülebilir. «

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَۜ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا » . Meselâ Heyette cazibei umumiyenin yalnız ecsamı selâse nazariyesi

dahilindeki nizam ve nisbetini bile henüz ölçmemiş olan fennimiz ne manzumei şemsiyemizin, ne de manzumei küllün tertip ve ahenginde gayri ilmî ve gayri mantıkî ve gayri bediî hiçbir nokta bulunmadığına bütün fıtraitle kanidir. Fıtratin bu nizamı, nazarımızda nasıl böyle hem zahir ve hem batın ise, kur'anın sureleri ve ayetleri beynindeki nizamı ilmî ve bediî dahi onun gibi ve hattâ ondan ziyade zahir ve ondan ziyade batındır. Zahir olması kemalinden, batın olması da ademi tenahisindendir. Bu haysiyetledir ki bir şâirimiz:

"Bikri fikri kâinatın çâk çâk oldu fakat"
"Perdei ısmetde kaldı ma'nii kur'an henüz"

demiştir.

Biz mantıki düşünürken nisebi bediiyeyi, edebi düşünürken de nisebi mantıkiyeyi feda etmek itiyadında bulunduğumuz için bu tenasübü bütün kadrosile bir cedvel çizer gibi fikren ölçemiyor isek o fıtrati yaşarken bu zevki kemali vecd ile duyabiliriz, kur'an da, zevki okuyanlarından ziyade yaşayanlarına ihsan etmek için hitap edecektir. « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » Binaenaleyh evvel'emirde gafletimizden, vesvesemizden, şeytanatten silinmek için bütün şuurumuzla Allaha sığınarak:

Sh:»50

اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

diyelim ve o cazibei külliyeyi yaşamak için:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

miftahına yapışalım ve bir hissi şükran ile Fatihasında başlıyalım

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾
مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا
الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

Meali Şerifi

Hamd, o rabbiâlemîn, 2 o rahman, rahîm, 3 o din gününün maliki Allâhın. Sade sana ederiz kulluğu, ibadeti ve sade senden dileriz avni, inayeti yarab! 4 Hidayet eyle bizi doğru yola 5 O kendilerine in'am ettiğin mes'utların yoluna 6 Ne o gadap olunanların ne de sapgınların 7

MÜNASEBAT

Kur'anda sureler, ekser surelerde kıssalar, kıssalarda ayetler, ayetlerde kelimat, kelimatta huruf ve bütün

Sh:»51

bunlar arasında zahir veya hafi, lâfzî veya manevî bir çok vücuhtan bir tenasübi tam ve bir nizamı beliğ vardır ki tahlili namütenahidir ve birçok ulûm ve fünun ile alâkadardır ve bunların akdemi Nahiv ve Belâğat ilimleridir. Nazmı kur'anda terkip, sibak, siyak, mantuk, mefhum ve fehva, mutabakat, tazammun ve iltizam ile ibare, işaret, delâlet, ıktiza' ızhar, ıhfa' tahkik, temsil, tasrih, kinaye, ima, telmih, mantık, hikmet, maksada isabet gibi vücuhi beyan ve bu bapta evvelâ kelâmın sem'a, saniyen kalbe nüfuzunu temin eden fesahat, halâvet, letafet, cezalet, rikkat itidal, teşdit, teysir, tefennün ve teceddüt, cinas, tenasuk, tevazün, ahenk, tasarruf, üslûp, müsavat, ıtnap, îcaz ve nihayet ibda ve i'caz gibi lâfzî ve manevî mehasin ve bediiyatı tazammun eyliyen vücuhı belâğat ve bediiyat vardır ki delâleti vaz'iye ve lisaniye, delâleti akliye ve mantıkiye ve delâleti tabiiye ve zevkiye namile üç nevi delâletin muhassalası olan ve mütenahiden namütenahiye giden tenasübün icmalen hissedilebilen alâkalarını ifade ederler. Bunlar tefsirin ruhunu teşkil eder. Umum için delâleti vaz'iyenin, ulema için delâleti zevkiye ve fıtrıyenin ehemmiyeti büyüktür. Ve terceme ile lisan değiştiği zaman bittabi birinci ile üçüncüde zayiat pek çok olur. Ve bundan delâleti mantıkiye de müteessir bulunur.

Bunun için biz bazı mevakide bu münasebatı icmalen göstermiye çalışacağız. Çünkü tafsiline kudreti beşer kâfi değildir. Bu münasebetle de fatihada diğerlerinden fazlaca tevakkuf edeceğiz. Fatihada evvelâ

iki noktai nazardan tenasübü alalım. Siyak, sibak: yani sözün gelişi gidişi ki birincisi makabline, ikincisi de kendi eczasile kendine ve mabadine nazaran olan münasebetleridir. Besmele fatihanın bir cüz'ü addolunduğuna göre birincisi mevzui bahs olamaz, bu olsa olsa nüzul noktai nazarından

Sh:»52

«اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ» ile olan münasebeti olur ki bu da tertibi kur'ana nazaran mabadine ait bir siyak münasebetidir. Fakat besmele bir ayeti müstakille olduğu için evvelâ onu taharri edelim:

SİBAK - Besmelenin cazibei taallûkundan hariç hiç bir şey tasavvur olunamıyacağından sureti umumiyede Fatihanın da onunla münasebeti derkârdır Besmele ile Fatiha okuyorum, fatiha yazıyorum, hamdediyorum, kur'ana başlıyorum ilâh... gibi. Fakat bundan başka sureti hususiyede dahi münasebatı kaviyyeleri vardır. O kadar vardır ki besmeleyi ondan bir ayet farzedebilirsiniz. Evvelâ nazım ve fasıla münasebeti, saniyen müfredat münasebeti, salisen icmal ve tafsil ile bilvücuh mana münasebeti vardır. Bir kerre besmeledeki cazibei rahmete fatihanın bir cevabı şükran olduğu ilk nazarda görülüyor. Bu ise aralarında hafi bir kemali ittisaldir. Sonra fatiha besmelenin bir beyanı, bir inkişafı beligidir. Şöyle ki:

Besmelenin müfredatı hakikaten, hükmen yedi kelimeden müteşekkil dört kelimei müstakille olup üçü ismullah, mecmuı terkibi ise mezkûr ve mukadder iki taraf ile bir rabıtadan yani muteâllik, müteallâk. vasıtai taallûk olan üç cüz'den mürekkep bir kelâmı tam idi. Buna mukabil Fatiha, yedi ayet, dört kelâmı tam idi. Buna mukabil Fatiha, yedi ayet, dört kelâmı müstakil, üç vakfı tamdan mürekkep bir kelâmı tam nizamında bir surei bediadır ki bu üç vakfı tamdan birincisi üç ayetle bir kelâm olarak tarafı evveli, ikincisi iki kelâm ile bir ayeti tevhit olarak ortadaki rabıtai akdi, üçüncüsü yine üç ayetli bir kelâm olarak tarafı ahiri teşkil etmiştir. Ve bu suretle Fatiha, besmele gibi ve onunla mütecanis bir kelâm suretindedir.

Manaya gelince: Besmele bize bir nisbeti izafiye, iki nisbeti vasfiye ve başında bir nisbeti taallûk ile nihayetinde muzmer ve tevhidi mutazammın bir nisbeti

Sh:»53

tamme veriyordu. Orada « اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » husustan umuma inbisat eden ism-ü sıfatî ile mezkûr iken biz ezelde olduğumuz gibi ef'alimizle beraber mahzuf ve muzmer idik. Daha doğrusu allah var, biz yok « كَانَ اللّٰهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَىْءٌ » çünkü ondan evvel bu taallûk ile izafeti ilâhiyeye sarılmamış idik. « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » dediğimiz zaman dır ki bu taallûk hasıl olmuş ve Fatiha da maatteşekkür zuhurumuza vesile vermiştir.

Filvaki Fatiha bir şükran ile başlıyor ve bizi gıyabî bir izafeti rabbaniye ile iptidaen âlemîn içinde sahai vücuda atıyor ve o sırada rahmani [rahim bir daha tecelli ediyor ve tebliği hakayik ile bir iki devrei tehzibden sonra ledünnî bir teklifin icabını sezecek kadar şuurumuzu terbiye ve talimi kelâm ile iltifat ederek Allahı ve kendimizi tanımak için bizi gaypten şühude getiriyor ve işte o zaman vahdaniyeti ilâhiyeye « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diye bir akdi biat yaptırmak üzere bize hakkı kelâm veriyor. Ve biz de bütün vicdanı içtimaimizle mütekellim olarak söze başlayıp bu akdi yapıyor ve o nisbeti taallûku böyle ezelî bir rahmet [ile] lâyezal bir mukavelei içtimaiye ve hukukiyeye raptediyoruz ve o vakit bizim de nesteîn derken bir iradei cüz'iyemiz ve inşai talebe hak ve salâhiyetimiz olduğunu anlıyoruz ve derhal «

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ۠ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ » duasile huzuri ilâhîde ahzı makam ederek

ilennihaye söylüyoruz bu suretle ezeldeki ve besmeledeki batın, fatihada ve halde bir mütekellimi zahir

oluyor -da zahiri ezelî gaip ve nihayet bizim şuurumuzda ve kelâmımızdaki huzurile merkez ve muhitimizde

bir muhatep olarak hazır bulunuyor «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ. صِرَاطَ

الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ » işte ezelî, ebedî bütün muadelei hayat, bunun içindedir. Basit birkaç

cümle gibi görünen Fatiha, hılkatın, hâlıkın, mahlûkun bütün serairini toplıyan bir kanuni küldür. Baştaki üç

ayet ile sondaki üç ayetin rabıtası olan bu bir
Sh:»54

ayetle fatiha böyle namütenahi üslü bir muadelei vücudu tescil etmiştir.

Fatihadaki bu ruhi, bu muadeleyi şu hadîsi kudsî ne güzel beyan etmiştir. «

قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِى وَ بَيْنَ عَبْدِى نِصْفَيْنِ نِصْفُهَا لِى وَ نِصْفُهَا

لِعَبْدِى وَ لِعَبْدِى مَا سَاَلَ » = ben salât sûresi olan Fatihayı benim aramla kulum arasında

yarı yarıya taksim ettim; yarısı benim ve yarısı kolumundur ve kolumun istediği hakkıdır. «Aleyhisselatü

vesselâm Efendimiz de bunu şöyle beyan buyuruyor: [Kul (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

)der, Allah ta kulum bana hamdetti, der, kul (اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ) der, Allah da (kulum beni senâ

etti) der, kul (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) der, Allah da der ki (kulum beni temcît etti ve buraya kadar

benim (اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) kulumla benim aramda, surenin ahiri ise sade

kulumundur ve kulumun istediği hakkıdır. (

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ. صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ) diyor].

Fatiha işte haktealânın böyle bir lütfunu tecelli ettiren bir muadelei vücuttur. Bu muadele de kâinatın üssi nizamı olan adalet ve müvazene kanununun en bariz ve en bedi bir hakikatını görürüz görürken, «sıratımustakim nazmı mecîdinde iyan beyan okuruz. Bu muadeleye bir zevki tasavvuf ile bakacak olursak bu misakı ubudiyet ve istianeyi hamil olan ümmetin hey'eti içtimaiyesine «

﴿وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَآئِفَ الْاَرْضِ﴾ . ﴿اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا

﴿عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ﴾ » gibi ayetlerde tasrih edildiği üzere lâhutun bir zılli niyabîsi münakis

olduğunu ve onlara da bir hıssei inşa bahşedilmiş bulunduğunu duyarız ve o zaman böyle ubudiyet ve istianesini yalnız Allaha hasreden bir vicdanı içtimaî taşıyan ümmetin icmaında da bir delâleti teşriiye mevcut olabileceğini, yani icmaı ümmetin müsbit bir delili şer'î teşkil ettiğini anlarız. Binaenaleyh Besmele ile Fatiha arasındaki sibaki tenasübün ruhu ezel ile lâyezal beynindeki bu muadele nisbetinin inkişafıdır. Bunlar bütün fıtratta mevcut olan bu nisbeti bizim şuurumuza nakşeden ayâtı ilâhiyedir. Bunların inbisatını da kur'anda göreceğiz.

Sh:»55

Siyak - Fatihanın bizzat kendisindeki sevki bir sevkı talimdir. Nitekim bir ismi de talimi mes'ele idi. Bunun

en büyük karinesini siyakı kıraette ve bilhassa « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » emri celilinde buluruz.

Bundan başka esbabı nüzulde rivayet ettiğimiz hadîste dahi ﴿قل﴾ emri vardı. Bunun için bazı

müfessirin başta «böyle söyle» mealinde « قل » emrinin mukadder olduğunu zikretmişlerse de

muhakkıkin bu takdire hacet kalmaksızın sade, siyakı uslubun bu talimi iş'ara kâfi olduğunda musırdırlar.

Yâni Allahtealâ bize bu kelâm ile ilim ve iman telkin buyurmuş ve bu telkini bir emir ile yapmayıp hal ile

gıyaptan anlatmıştır. Çünkü ilim ve imandan evvel hakkı huzurumuz yok idiki sarihan hitap etsin. Zira

Besmelede biz zahiren mevcut değil idik. Binaenaleyh Fatihanın iptidasında marifetullaha mütealik olan üç

ayet tamamen gaibane bir ihbardır. Mütekellimi gaiptır. Bunda «âlemîn» sıgasiyle zevilukule bir tenbihi

beliğ vardır ki bu üç ayetin mazmununu düşünüp anlıyan bir kimse âkil ise, âlemînin ne olduğunu ve kendi

ruhunda onun nasıl tecelli ettiğini teemmül ederek ve mebde-ü meadi nazardan geçirerek, şuurunu,

basiretini topladığı zaman ve ancak o zaman «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ. اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِۙ. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِۜ » ihbari gaibanesinin hak bir kelâm olduğunu anlar ve derhal Allahı zahir ve batında hazır ve

nazır bulur. Bulunca da « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُۜ » ilâh... diye ona hitap ile arzı ahdü

hacet yapabilir. Bunun için Fatiha edebiyatı arabiyede «gayibden hitaba iltifat», denilen bu uslubi belâgatin

te'mini için tarafı ilâhîden sarih bir emri «ben ve biz» gibi sığai tekellüm ile sarih bir hitabı ihtiva etmiyerek «

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ

» ayetinin mazmumunu talim ve tebliğ eylemiştir. Binaenaleyh Fatihanın kendisindeki sevki, bir sevkı talim ve üslûbı, üslûbi telkîn olmuştur.

Bütün büleğai arabın ve hatta şüarai Türkün kasidele-

Sh:»56

rinde, hatabelerinde bilip kullandığı bir üslûbi iltifatın böyle tam makamında ve bir çok cümlelere muhtaç mazmunları bu kadar veciz ve bu kadar beliğ bir surette toplıyan gayet derin bir nükte ibda etmiş olması

bütün şuarai Arabın azmi tahaddisini kıran ve onlara î'cazi kur'an önünde serfüru ettiren vücuhi belâğattan birisi olmuştur.

Fatihanın eczası arasındaki sevk ve münasebat ise kısmen geçti ve lüzum görüldükçe de atide tahlil ve tefsir sırasında gelecektir. Burada şu kadar söyliyelim ki « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » elhamdünün ekmel bir suretiyle tefsiri « اِهْدِنَا » dahi istianenin öyle bir beyanıdır. Ve bu inkişafı müteselsil ile Fatiha « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » cümlei baliğasına raci bir kelâmı bedidir.

Diğer süveri kur'an ile münasebatı ise, Fatiha; Ümmülkur'an, Ümmülkitab, Esas isimlerinin delâlet ettiği veçhile hepsinin cezri aslîsi ve mümessili küllîsi olmasıdır ki bunu kısmen balâda anladık ve bütün atide de inşaallah anlıyacağız.

Hûlasa; sanki besmele bir taç, kur'an bir vücudi ekmel, Fatiha onun başı « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » bu baştaki sima, rahmet ve hidayet bu simanın göz bebekleri, Dünya ve Ahıret menazırı, ubudiyet ve istiane lisanı, tevhidi ilâhî ruhudur. O suretle ki bütün ledünniyatı vücut onun lebi beyanından sünuh ederken o taçdan, o simadan o gamzelerden de onun ruhu okunur. O sima simai Muhammedî, o vücut tecellii ilâhîdir. Kelâm kelâmullah, mübelliğ resulullah:

اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

TAHLİL VE TEVİL

1. ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ Hamd, ihtiyarî bir ihsana veya onun mebdei olan bir hüsne karşı inşirah ile sahibine tazim ifade eden bir zikri cemildir. Kısmen medih ve kısmen şükr ile birleşen bir öğgü, bir nevi öğmek veya öğülmek, iyi bir öğüş veya öğülüş, güzel bir öğücü veya öğülücü olmak, ciddî bir öğücülük veya öğülücülük, nihayet bu manâ-

Sh:»57

ları cami güzel ve ciddî bir sözdür. Arapcada hamd kelimesi bunların hepsinde kullanılır, Fakat lisanımızda ekseriya ismi masdar olarak müstameldir. Diğerlerinde hamdetmek veya edilmek, hamdediş veya ediliş, hâmıd veya mahmud olmak, hâmidiyet, mahmudiyet denilir ve bugünkü lisanımızda bunun sırf Türkçe bir müradıfı yoktur. Şükür de böyle. Elde bir öğmek varki oda medih ve senâ müradıfidir. Hamd ise medhile şükür beyninde bir nevi sena ve bir medhi mahsustur. Çünkü medih, hayatı ve ihtiyari olana da olmıyana da yapılır. Meselâ güzel bir inci ve güzel bir at memduh olabilir. Fakat mahmud olamazlar. Hamd bunları ihsan eden faili muhtara yapılır ve hattâ onun keremine, ilmine yapılır da hüsni endamına yapılır. Şu kadar ki onun hamdedene vasıl olmuş bir in'am olması şart değildir. Şükürde ise bu da şarttır. Zira şükür gelmiş olan bir nimete kavlen veya filen veya kalben mün'imini tazim ile mukabele etmektir. Sade filen veya kalben yapılan şükür, ne medihtir, ne hamd, lâkin lisan ile kavlen yapıldığı vakit hem hamd, hem de medholur ve bu hamd şükrün başıdır. Binaenaleyh hamd, medihden alelıtlâk ahas, şükürden de minvechin eam ve minvechin ahastır. Her hamd medihtir, lâkin her medih hamd değildir. Sonra bâzı hamd, şükür ve bâzı şükür, hamdolmakla beraber şükür olmıyan hamd, hamdolmıyan şükürler de vardır. Dimek medih vakıa nazaran boş bir ümidin sevkile kuru bir yalandan, mücerret bir müdaheneden ibaret kalabilirken hamd ve şükür daima vakıa mutabık bir hakikat ifade ederler. Hamd delile müstenit haklı bir ümidin neşvesile veyahut şükür gibi tahakkuk etmiş bir tenaümün zevki saadetile yapılır. Hamd verdi, verecektir gibi mazi ile istikbal beyninde deveran eden bir hali şevktan, şükür ise işte verdi gibi

Sh:»58

bir mazii mütehakkıkın zevki vuslatından münbais bir bahtiyarlık ilânıdır. Bunun için hamd-ü şükür tamamen meşru ve ahlâkî oldukları halde medih umumiyetle ahlâkî değildir. Menhi ve mezmum da olabilir. Nitekim aleyhisassâlatü vesselâm Efendimiz «meddahların yüzlerine toprak saçınız - «

« اَحْثُوا التّرَابَ فِى وُجُوهِ الْمَدّاحِين » buyurmuş, halbuki «nase hamd etmiyen Allaha da hamdetmez- « مَنْ لَمْ يَحْمَدِ النَّاسَ لَمْ يَحْمَدِ اللّٰهَ » hadîsi şerifile

alelıtlâk hamdin memurünbih olduğunu göstermiştir. Mîraç hadîslerinde de ümmeti Muhammed «hamınadun» yani çok hamdedenler unvanile telkip edilmiştir. Hamd ile şükürde asıl matlûp mün'imdir. Medihte ise hayali nimettir.

Hamd ve şükür ikisi de bir hakk-u hakikat aşkı inşirahı ve binaenaleyh ahlâkî olmakla beraber hamdde manayı şevk, şükürde manayı sadakat daha barizdir. Ve bu suretle şükür bir mazii mütehakkıkın hatırai tebcili olduğundan daha zor, yapanları daha azdır. Çünkü cereyanı vücut hep maziden istikbale müteveccih olduğu için insanlar tab'an istikbale mütemayildirler. Şüphesiz bu temayülün içinde hevlâlûd bir cezbei ahiret mündemictir. Filvaki insanlar daha ziyade ileriyi görsün diye gözleri önlere nazır olarak yaradılmışlardır. Lâkin böyle olması yolda giderken geldikleri mebdei geçip arkada bıraktıkları kıt'ayı unutmak için değil, onun hatırasına ve hafızanın sadakatine itimat içindir. Bundan dolayıdır ki boyunlar ledeb'icap o hatırayı tecdid için öndeki gözleri arkaya çevirip baktırabilecek müteharrik bir mihver halinde halkedilmişlerdir. Bir istikbal yolcusu için bu hilkatin büyük bir ehemmiyeti ikaziyesi vardır. Demek ki hafızası çürük boyunları gayrimüteharrik olan yolcuların sade ileriye dikilmiş olan gözleri, şeytanın baskınından korunmak için birer zamanı selâmet değildirler. Halbuki beşeriyeti gafilede bu hal galiptir. Fikri müdahene ile bir ümidi mevhum üzerine meddahlıklar yapan nice

Sh:»59

mahlûklar görülegelmiştir ki maksatlarına nail oldukları ilk andan itibaren bir nankör kesilmişlerdir. Bunu mülâhaza eden bazı mütefekkirin -ezcümle zamanımızda Fransız Güstav Löbon- insanlar üzerinde hayalin hakikatten ziyade bir hâkimiyeti olduğu neticesini almışlardır. Fakat bu doğru değildir. Çünkü hayalde görülen o hâkimiyet hakikati temsil edebilmesi haysiyetindendir. Yoksa hayale hayal diye sarılan kimse görülmemiştir. Binaenaleyh asıl hâkimiyet hayalin değil yine hakikatindir. Hakikat öyle müessirdir ki sade yakından değil, uzaktan hayali vasıtasile bile tesirini icra ediyor. Lâkin vuslatın öyle şaşırtıcı bir hali istiğrakı vardır ki bunda hakikat kendisinden başka her şeyi siliverir ve ayni hakikat olamıyanlar ona tahammül edemezler ve bunun için beşer onu kendisinden ziyade karşısında gördüğü zaman takdir eder. Güneş doğunca göz kamaşır ve intıba süzülüp kalpteki şuur cepheye dikilmeyince insan onu göremez. Bunu binaen şuurlu bir hakikat adamı olmak gayet müşkil ve bir müslimi kâmil olmak çok zordur. Nitekim fâni filhak olan Hazreti Ömerülfaruk radıyallahü anh efendimiz hak, Ömere Sadîk bırakmadı «

مَا تَرَكَ الْحَقُّ لِعُمَرَ مِنْ صَدِيقٍ » dediği zaman bu zorluğu ifham etmiştir. Şükür ise

böyle erbabı hakikatin şıarı olduğundan « وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِىَ الشَّكُورُ »

buyurulmuştur.

Maamafih diğer cihetten hamdte manayı tazim ve takdir daha yüksektir. Çünkü bundaki ihsanı vaki hâmide vasıl olmadığı cihetle bir taraftan daha ziyade hakka nazır, garazsız bir şîmei tazim vardır. Diğer cihetten o ihsana nail olanların neşatına iştirak ifade eden bir hissi uhuvvet ve kendi hakkında gayri vasılı vasıl addettiren bir hissei takdir mevcuttur. Bir bu, bir de aksamı şükürde fili kalbin bir emrihafi ve ef'alı cevarihin ihtimalli olması, envaı şükrün ekmeli yine lisan ile yapılan hamdolmasını ıktiza eder. Filvaki Resuli ekrem

Sh:»60

sallâllahü aleyhi vesellem Efendimiz «hamd, şükrün başıdır. Allaha hamdetmiyen şükretmemiş olur «

اَلْحَمْدُ رَاْسُ الشُّكْرِ مَنْ لَمْ يَحْمَدِ اللّٰهَ لَمْ يَشْكُرْهُ » buyurmuştur.

Bu şerait ile lisanen yapılan ezkârı cemile, elfazı ihtiramiye, tazimatı mahsusa, hep hamıddirler. Hamd kelimesi de bütün bu tazimatın mealine muntabık olduğundan «hamdolsun» denildiği zaman bütün bu tazimata şayan bir hüsün veya ihsan muvacehesinde bir hazzı saadet ve bir bahtiyarlık duygusu ilân edilmiş olur ki bu, bir taraftan o hüsün ve ihsanın sahibi muhtarını öğmek, diğer taraftan da bihakkın o saadetle öğünmek manalarını ifade eyler. Ve her iki haysiyetle pek meşru ve pek ahlâkî bir hasenedir. Çünkü tahdisi nimet bir gururi temddüh değil, nankörlüğü silen büyük bir fazilettir. Daha doğrusu hamd herkesin ermek istediği ve fakat pek az kimselerin erebildiği en yüksek bir gayei kemaldir. Çünkü beşerî noktai nazarından bütün saadetler iki kelime ile hulâsa edilebilir: Tena'üm, in'am. Mevkii tena'ümde bulunanlar ancak tena'ümlerini his ve takdir ettikleri zaman hamdederler. Çünkü saadet tena'ümün

kendisinde ve kemmiyetinde değil keyfiyetinde yani zevki takdir edilip hissedilmesindedir. Ve zaten tena'ümün kendisinde ve kemmiyetinde değil keyfiyetinde yani zevki takdir edilip hissedilmesindedir. Ve zaten tena'ümün manası budur. Ve ne zaman zevki saadet hissolunur ve coşarsa lisandan hamd sâdır olur ki bu makam, hâmidiyet makamıdır. Mevkii in'amda bulunanların saadeti de mücerret in'amda değil, verilen nimetin kadrini bilecek ve zevkiyle saadet duyacak mahalli lâyıkine isalinde ve vusulünü delili vazıhile müşahede etmesindedir. Bu delil ise hâmidin hamdidir. Bundan o isal ve vusulü temaşa etmekteki zevk te mahmudun saadetini teşkil eder. Ve biz biliriz ki makamı in'am, makamı tena'ümün fevkindedir. Binaenaleyh makamı mahmudiyet ekmeli meratip ve aksayı metaliptir. O halde bu makamın saadeti de en büyük saadettir. Bu saadetin zevkindeki cuşiş dahi bil'ev-

Sh:»61

leviye bir hamd ile neticelenmeyi iktiza eder. Mahmudun hâmidiyeti demek olan bu hamd ise tezyidi in'ama ve dolayısile tezyidi hamidiyet ve mahmudiyete sebep olur. Bu suretle makamı hâmidiyette bulunan mütena'imin hâmidiyette devamı makamı mahmudiyete itilâsına ve makamı mahmudiyette bulunan mün'imin hâmidiyette devamı da mahmudiyetin namütenahi tezaüfüne vesile olur ki «

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ » buyurulması bundandır.

Şu halde silsilei müterakkiyesile meratipi âliyei hamd şunlardır: -1, hâmidiyet, -2, mahmudiyet, -3, hâmidiyet ve mahmudiyet, -4, mahmudiyet ve hâmidiyet.

Bu son mertebede tecelliyati lâhutiyeden birini görürüz. Burada in'fial ifade eden beşerî mazmunların hazfile mahmudiyet ve hâmidiyeti cemeden «hamîd, mahmud, hâmid» esmai hüsnasının tecellisini görmemek nasıl kabil olur? Bu olmasa idi onlar nereden gelirdi? Sonra Şifai şerifte mübeyyen olduğu üzere hâmid ve mahmud peygamberi zişan Efendimizin de Ahmed ve Muhammed gibi esmaı şerifesindendir. Filhakika makamı mahmut bilhassa Hatemülenbiya Efendimize mev'ut olan ve onu hâmidiyetten mahmudiyete terakki ettiren bir makamı âlâdır ki makamı şefaati uzmadır. Bu makamda (livaülhamd) onun desti eymesine teslim olunmuştur. Ahırette makamı mahmudun feyzi şefaatiledir ki livaülhamd altında toplanacak olan ümmet, hâmidiyeti ilâhiyeden hisselerini alacak ve ehli cennetin

davalarının sonu da «اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » olacaktır. «

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

Böyle hamidiyet ve mahmudiyeti cami olan habibi hudanın ahmediyeti, muhammediyeti, işte hamdin bu mertebei cem'iyetini natıktır. Ve Filvaki lâfzan ve manen mahiyeti hamd, bir hakikati muhammediyedir. Ve bu hakikatin evvel ve ahır Allahtealâya ıhtisası da hakikatlerin hakikatidir.

İşte Fatiha « اَلْحَمْدُ » iptidasile bize bu saadetleri, bu gayei

Sh:»62

kemali ve bu hakikati telkin ederek başlamıştır. Ve elhamdülillâh denildiği zaman duyulan inşirahı amîk bu aşk-u şevkin ifadesidir ve hakikati hamde meftun olmıyan yoktur. Lisanı arapta « ال » ahdı fert veya ahdi istiğrak veya ahdi cins ve hakikat ifade eden bir harfi tariftir. İlk hitapta ise hamdın bir ferdi muayyeni maruf değildir. Sonra bu mübtedanın haberi olan « لِلّٰه » da lam, ıhtisas, istihkak, milk mânalarında zahirdir. Ve evvelki diğerlerine şamildir. Binaenaleyh cümlenin meali şu olur: «Hani her kesin malûmu ve aksayi emeli olarak matlûbu olan hamd hakikati yok mu? işte hâmidiyet, mahmudiyet bütün cinsile ve hattâ bütün meratibi ve bütün envaü efradiyle o hamd, Allaha mahsustur, Allahın hakkıdır, Allahın milkidir. Çünkü Allahtır, çünkü... Çünkü ilâh...» Fakat lisanımızda bu tafsili icmâl eden bir harfi tarif olmadığı için biz sadece hamd, diye alelıtlâk cins ifade ederiz, bilen bilir, bilmiyen başkasının bildiğinden haberdar olmaz. Bu cümle evvelâ bize ilim ve iman ifade eden bir cümlei ihbariyedir. Ve ayni zamanda tazimi de iş'ar ederek inşai hamdi müstelzim olduğundan lâzımiyle de bir cümlei ihbariyedir. Ve ayni zamanda tazimi de iş'ar ederek inşai hamdi müstelzim olduğundan lâzımiyle de bir cümlei inşaiye olur ve zemanı olmıyan bir cümlei ismiye olduğu cihetle devam ve sübuut ifade eder. Fatihada bundan başka cümlei ismiye yoktur. Üçü kelâm biri sıla olan diğer dört cümle, hep cümlei filiyedir. İlk nazarda böyle olması fatihadaki muadele tenasübüne muhalif gibi görünüyorsa da hakikati emir ber akistir. Zira bir isim birçok file muadil olabileceği gibi o dört cümlei filiye bunun beyanı hayyizinde olduklarından teadüli hakikî ancak bu suretdedir. Ve indettahkik Fatiha, bu tek cümlei ismiyeden ibaret bir kelâmdır.

2. ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Allahın sıfatıdır. Terkibinin lisanımızda her kese marufiyeti tercemeden mustağnidir. Bunu «âlemînin rabbi» suretine ifrağ mümkin ise de bunda fazla bir vu-

Sh:»63

zuh olmamakla beraber lâmdaki istiğrak, ahdiferdî ile tevhidi ifade eden marifeye izafet müeddaları nâkıs kalacaktır «bütün âlemînin ve eczasından her birinin malûm olan yegâne rabbi» diye tafsıl etmek ise îycaz yerinde ıtnap olacaktır «âlemlerin rabbi» demek ise bu mahzurlarla beraber aslına da muvafık olmaz. Zira kur'an «rabbil'avalim» demiyor da «rabbilâlemîn» diyor ve bununla bilhassa zevilukulü tağlip ederek onların nazarı dikkatini celbeyliyor. Çünkü « عَالَمِينَ ، عَالَمُونَ » gibi cem'i salimler ukalâya mahsus olduğundan bunun meali «bütün âleminîn ve bütün eczasının ve alelhusus hepsine faik olan zevilukul âlemlerinin yegâne rabbı» demektir. Surei bakarenin başında « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » nazmı celilinde tebeyyün edecek olan bu işareti mücmele, kur'anın hikmeti nüzulünü göstermek itibariyle Fatihanın evvelinde gayet mühimdir. Bu işaret ve bu ikazı rabbanîdir ki « اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ، مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ » vasıflarıle takviye edilince, şuurı ukalâyi gayiptan şühuda getirip « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diye hitap ile arzi tevhid-ü misaka sevkedecektir. Âkil ile gayri âkil müzekker ile müennes gibi biri diğerine velev bir haysiyetle racih olabilen müteaddit isimlerin tesniye, cemi gibi bir ifadede racihini galip kılmak demek olan bu taglip üslûbü lisanımızda da vardır. Meselâ zevç ve zevceye zevceyn, baba ve anaya ebeveyn dediğimiz gibi bütün Türk tebaasına Türkler demek te bir tagliptir. Ve Arabîde bunun birçok envaı vardır.

«rab» aslında terbiye manasına bir masdar olduğu halde mubalâga kasdile mürebbîye ıtlâk edilmiştir ve masdarında rububiyet denilmiştir ki çok âdil yerinde « عَدْلٌ » denilmesi gibidir. İşte bu mübalâga manasından dolayı rab sade mürebbi müradifi değil ayni terbiye gibi olan ve binaenaleyh istilâ, isti'lâ, inayet, tedbir, zabt ve tasarruf telkin ve irşat teklif, emr-ünehiy, tergip, terhip, taltif, tekdir gibi terbiyenin bütün levazımına malik kuvvetli ve ekmel

Sh:»64

bir mürebbi demek olur ve bu münasebetle sahip ve malik manasına dahi gelir. Meselâ hane sahibine «rabbüddar» bir sermayenin malikine «rabbülmal» denilir. Bunda da sadece sahip ve malik manalarından fazla bir mefhum vardır. Rabbülmal tabiri bile mudarebe ve selem gibi bir muamelei ticariye noktai nazarından söylenir. Binaenaleyh alelıtlak rab denildiği zaman sade malik veya sade terbiye mefhumları değil ikisine de bütün levazımile sahip olan bir kadiri kayyum anlaşılır ve bunun için Allahtealâdan başkasına hususiyeti anlatır bir izafet yapılmadan müfret olarak (rab) ıtlâk olunamaz ve kemali marufiyeti ifade eden (errab) ve umum ifade eden (rabbilâlemîn) gibi izafetle hiç yapılamaz. Şu halde «rab» rububiyet denince anlıyacağımız mana kudreti baliga ile zabt ve tedbir ve terbiye mefhumlarıdır, yan'i bunları yapabilecek bir kudreti baligaya malikiyettir.

Terbiye, bir şeyi kademe kademe, tedriç ile kemaline eriştirmektir ki bunun eseri istıfa ve tekâmül olur. Âlemînin her kısmında ise terbiye ve tekâmül kanunlarının cereyanı her an ve her lâhza meşhuttur ve binaenaleyh böyle bir kudreti baliganın rububiyeti süûni âlemde şek ve şüpheden âzade olarak okunmaktadır. Ve işte rabbilâlemîn bize bunu ihtar ediyor. Rabbilâlemîn denince her insan kendi görebildiği kadar olsun bütün âlemîne zihninden bir geçit resmi yaptırır ve yaptırınca behemehal kanuni terbiyeyi görür. Demek biz rabbımızı âlemîne nazarla bileceğiz. Ve fakat âlimîni de ancak ona izafetle tanıyabileceğiz.

Bir takım felâsife heyeti âlemin böyle tedricî bir kanunı terbiye ve tekâmül takip ettiğini görememiş. Bunlardan bir kısmı hepsinin def'î olarak sebepli veya sebepsiz birdenbire tekevvün etmiş bulunduğunu, bir kısmı da tabiat davasile tekevvünü inkâr edercesine bu

Sh:»65

günkü heyet ve nizamı vücudun kıdem ve ezeliyetini iddiaya kadar varmıştır. Bunlara göre meselâ insan, ancak insandan olur ve insan ezeldenberi mevcuttur. Âlemde terakki ve tedenninin manası yoktur, talep, sây ve kesp semeresizdir. Bütün âlemde kadimdenberi envaı mevcudat serpilmiş, fezada hiçbir nizamı müşterek takip etmiyen ecram, ve ecramda lâyuhsa envaı ekvan, bütün tabayii mahsusalarile kadîm bir cebir ve icabın içinde yüzer giderler. Şüphesiz bu sözler, hem tecribeye ve hem akla taban tabana zıt birer cehli mürekkep idi, hiç olmazsa tamamen müşahedemiz altına girebilen efradı eşyanın, dün yok iken ufacıktan hudusa gelip tedricen büyüdüğünü ve bilakis yine tedricen gaybolup gittiğini her gün bittecribe görüyoruz, müşahedemizin ihatasına giremiyenlerin de böyle olduğunu istidlâlimizle, aklımızla biliyoruz, şurada bir adacık fırlıyor, süzülmüş topraklar tahaccür ediyor, taşlar eriyor, madenler filiz veriyor, kayaların, toprakların arasında tohumcuklar ve o tohumcuklardan mütenevvi otlar, ağaçlar, türlü türlü hayvanlar türeyor, üreyor, sümük gibi bir nutfenin içinde yüzlerce insan tohumu fışkırıyor, tasfiye ve telkih ile bundan lâhza lâhza aleka, mudga devrelerile rüşeym, rüşeymden canlı kemikli cenin, ceninden ağlıyarak ve gülerek doğan bebek, tıfil, kademe kademe yuvarlanan, yürüyen, kekeliyen yavrucuk, sonra koşup oyniyan afacan çocuk, sonra dişlerini değiştirip şahlanmağa başlıyan murahikı mümeyyiz, sonra çiçeğini açıp meyvasını vermiye özenen âkil baliğ sonra şahin gibi dünyaları tutan çalışkan bir delikanlı sonra arslan gibi kemaline ermiş kehli kâmil, sonra cismaniyeti ruhaniyetinde erimeğe ve re'yi, ihtiyarı süzülmeğe başlıyan bir ihtiyar, nihayet hayır veya şer bir ruhı mahz olup uçmağa veya göçmeğe hazırlanan bir piri fani, hasılı mekân ve zaman içinde nefesden nefese lâyuad şuur hamulelerile yürüyen ve her lâhze suretten surete değişe-

Sh:»66

rek varacağı yere varan ve bütün bu tahavvülâtta hiç değişmemiş gibi ben ben deyip giden insanlar akıp akıp gidiyorlar. O haldeki hiç bir zaman bu günkü âlem, dünkü âlemin her noktadan ayni olmıyor ve bütün bunların maverasından bütün bu cereyanları izhar ve rabtederek bize daima vahdet şuurunu veren kadiri kayyum bir hakikat her dem her lâhza ilânı vücut ediyor ki biz o lahzaya o ane hal diyoruz ve bu hal içinde mâzi ve istikbali yaşıyarak o hakikate visal peyda ediyoruz, hakikat daima hakikat, âlem ise her an mütehavvil ve mürtabıtan ve muntazamen mütehavvil, bu irtibat ve intizam ile akıl ve fikrimiz o hakikatin inikâsatına, kalp ve şuurumuzda o hal içinde bizzat tecelliyatına şahit oluyor.

Binaenaleyh müşahedenin, tecribenin aklın bilittifak vaki olan bu ifade ve ısrarları karşısında âlemde hudus, terbiye, tekâmül mefhumlarını inkâr etmek körlükten cehli mürekkepten ve buhrani nefsîden neş'et etmiş bir dalâlettir. Âlemde halk, terbiye, ıstıfa, tekâmül bir sünneti cariye ve hak tealâ da kemali mutlâk bunun illeti tammesi olduğu her türlü şüpheden âzadedir. Bunun için ahiren ilim ve felsefe, âlemde, tâbiri âharle tabiatte tekâmül kanununun cereyanına kat'iyetle hükmünü vermiştir ve bugün terbiye, ıstıfa, tekâmül, beşeriyeti âkile ve âlimenin üzerinde yürütmek istediği bir kanun telâkki edilmektedir. Tekâmül ise vahidi basitten vahidi mürekkebe: yâni o vahit üzerinde umuri müteaddidenin tedricen içtimaı suretiyle nâkıstan zait ve kâmile giden ve bilakis mürekkepten basita, müteadditten vahide inen bir seyri şüûndur.

Fakat burada hakikat şinas ehli ilim-ü hikmet ile onların sözlerini çalarak veya anlamıyarak suiistimal eden birçok kâsırine de tesadüf ederiz ki bunlar bu tekâmülü haktealânın bir eseri terbiyesi telâkki etmeyip, müessirsiz illetsiz olarak tabiatta bizzat cari ve cebr-ü icap

Sh:»67

ile hâkim bir kanunı mutlâk zannediyorlar ve hulasa terbiye ve rububiyeti değil, ıstıfa ve tekamülı tabiîyi, tabiatın fevkindeki ayni hakikatin kendisi gibi zumediyorlar ve bu suretle insanı sadece eczai âlemin ekmeli değil, alelıtlâk ekmeli vücut farzediyorlar.

Halbuki ilm-ü fen, felsefe ve hikmet bütün ciddiyetiyle bu zumün aleyhinde bağırıp duruyor. Çünki ilm-ü fennin bedahete müstenit ve tecribe ile de müeyyet, zarurî bazı kavanini esasiyesi vardır ki bunlar atıldığı anda ilm-ü fen yoktur. İlliyet, tenasübi illiyet, vahdet, hak ilah..., illiyetin en umumî ifadesi «yok iken var olabilenin her halde bir sebebi vardır. Yani her mevcudi ahir, bir mevcudi mukaddem ile mesbuk ve onun tesirine mukarindir» düsturudur ki yokluk varlığa illet olmaz, hiçten hiç birşey husule gelmez. (rien ne vient du rien) yani madum iken mevcut olan eşya kendilerindeki o yokluktan yine kendi kendilerine değil behemehal mevcut bir mucidin tesiri icadiyle vücude gelir, haslı hadisatın bir illeti kadîmesi vardır. Sonra illet ile malûlün bir tenasübü, bir tezayüfü vardır. Öyleki illet bitince malûl da biter, malûller bilinince illeti ıtlâkan veya tayînen biliriz ve malûlât ne kadar çok olursa olsun mecmuu illetin kudretini tecavüz edemezler, onunla mütenasip olurlar. Meselâ bir okkalık kuvvet, iki okkayı çekemez, tabiri âharle nâkıs

zaidin illeti tammesi olamaz. Çünkü o halde ademin vücude illet olması lâzım gelir. Filân şey yokken kendi kendine yoktan var olmuş demek iktiza eder. Bu ise illiyeti inkâr ve binaenaleyh ilmin kendini ibtal etmektir. İz'ansız cahiller bunu söylerse bugün ulûm, ve fününi tabiiyeyi olsun okuyup anlamış olanlar ilmiyle söyleyemezler. Bütün ulûmi tabiiyede illiyet ve tenasübi illiyet kanununun bir hâkimiyeti mutlâkası vardır ki bu kanunı azim, kâh tahavvül, tahavvuz nisbetile, kâh illetin tenasüp ve tezayüf ve bakası tabirile ifade olunur. Hâdi-

Sh:»68

satta şuur, ilim, akıl gibi malûlât meşhut olup dururken bunların illeti tammei mutlâkasını, bunlardan ârî kör bir kuvvet, bir kör tabiat gibi tasavvur etmek manasına tabiîliğin fünuni tabiiyede de yeri yoktur. Bunun için ulema ve hukemai tabiat, tabiatte yani âlemde kanuni tekâmülü takrir ederken, kör, nâkıs bir tabiatın mebde ve illeti kül olmasını değil, vacibülvücud haktealâyı kemali namütenahisile mülâhaza ve tasdık etmek şartile tabiatte tekâmülü takrir ve izah eylemişlerdir. Çünkü böyle olmasaydi tekâmül kanunu ilmin, fennin künhü olan illiyet ve tenasübi illiyet kanununa muhalif olacağından ilmî olamazdı.

Sözü uzatmış olacak isek de derin gibi görünmekle beraber basit olan bu noktayı anlatmalıyız. Meselâ bir buğday tanesi toprağa düşer ve şeraitini bulunca biter, açılır, büyür, sünbüllenir, nihayet bir başakta yüz buğday tanesi verilebilir. Bunu bir def'a daha, bir def'a daha katlayınız, bütün dünyalar buğday ile dolar. İşte bu kemmiyette tekâmül kanununun en basit misallerinden biridir. Görülüyorki bu tedricî tekâmülde illeti tamme ilk tane ise, bütün bu tekâmülü ilk tek tanenin tabiatinden çıkaracak isek bu tekâmülün mebdeindeki bir kemal, hasılında yüz ve nihayet namütenahi olduğundan böyle bir tekâmül davası bir kerre bir müsavi yüz eder demek gibi vahit ile müteaddit arasında (1+ 2+ 3+ 4+ 5 = 15) gibi müsbet veya menfi bir nisbet takib eder. Yalnız kör tabiate terketmek (1 = 15) demek olur ki bunu ilim ve fen şöyle dursun en basit bir akıl dahi kabul edemez. Çünkü bunda ademin vücuda illiyetini farzetmek ve aklın ve ilmin mebnası olan tenasübi illiyet kanunu ile tenakuza düşmek vardır. Bir tabiatte doğrusu tekâmülün her haddizaidinde haricinden gelen bir kemal vardır. Bu ise tekâmüli tabiî değil, tekâmüli terbiyevîdir. Bunun için-

Sh:»69

dir ki bütün ilm-ü fen, felsefe ve hikmet «nâkısdan kâmil çıkmaz, fakat kâmilden nakıs çıkabilir» mütearefei asliyesinin mahkûmudur ve bundan dolayıdır ki söylediğini anlıyarak söyliyen ulema ve hukema tabiatin tekâmül kanununa mahkûmiyetini söylerken bu tekâmülün ve bu tabiatın bizzat ekmeli mutlâk olan illeti ulânın, haktealânın kemali mutlâkından müstefad olduğunu unutmıyarak söylerler. Tekâmüli tabiî kanununun en son mukarriri addedilen feylesof (İspenser) bile bunun için mutlâkın vücudu zarurî olduğunu ve tabiatin hakikatte mütenahi olan kemali mütekâmili fevkinde bir vacibülvücudun kemali namütenahisi hâkim bulunduğunu ve şu kadar ki bizim illeti tamme olan o kemali mutlâkı ihataya nisbî ve izafî olan ilmimiz, idrakimiz kâfi gelemiyeceğinden fünunumuzun, ulûmi tafsiliyemizin sadece tabiatte yani âlemde tekâmül kanunu sahasında cereyan edebileceğini anlatmışken ona tabi olduğu iddiasında bulunanlar tekâmüli tabiî derken, Haktealâyı ve kemali â'lâsını unutuyor ve tekâmülü terbiyesiz bir tekâmül zannediyor. Ve aynı zamanda bunlar kendi kanaati ameliyelerinde bu nazariyelerini her gün, her lâhze cerh ve nakzeyliyorlar. Zira «Edokasyon, Pedagoji» namile terbiye ve terbiyei etfal davasından vazgeçmiyorlar ve kemali tehalükle mürebbi olmağa çalışıyorlar, düşünmüyorlar ki tabiat üzerinde halkın terbiyesi yoksa bütün terbiye davaları batıl olur kalır.

Hasılı ilim her şeyden evvel hiç şeriki olmıyan bir hak tanır ve daima vahdet mikyasile yürür ve vasıl olmak istediği her neticenin hakkiyetini te'min etmek için onun o hakkı âlâya izafetini, nisbetini bulmağa çalışır ve şayet tabiat ve tekâmüli tabiî mefhumlarında hakka ve terbiyei hakka izafet bulamazsa onlara tahakkuk, hakkiyet bile isnat etmez. İlmi mutlâk zati tahakkuk, hakkiyet bile isnat etmez. İlmi mutlâk zati hakkın kendine tecellisi ve onun ilmi kadimîdir.

Sh:»70

Hakkın bize tecellisi de bizim izafî ve nisbî olan ilmi hâdisimizdir. Hak ve hakkın ilmi olmasaydı bizim bütün ilimlerimiz hep batıl olurdu hakkın rububiyeti kâmilesi ve onun eseri olan terbiyesi bulunmasaydı âlemde tabiatte ne vücutdan, ne kemalden, ne tekâmülden ne terbiyeden hiçbir eser hısse bulunamaz, hep bu davalar muzmahil ve madûm olurdu. Âlem ve biz böyle değilsek bir hıssei vücudümüz, bir hıssei kemalimiz, bir hıssei terbiyemiz, hakkiyet isnat edilecek bir izafetle bize tecelli ediyorsa bu tecellide rabbilâlemin olan Allahtealâyı görmemek kâbil değildir.

Bu suretle Allahın masivası olup illiyet alâkasile Allaha delâlet eden eşyanın mecmuu ve bir nizamı

içtimaîyi haiz bulunan her kısmı âlem, eczası da eczaı âlemdir. « مَا يُعْلَمُ بِهِ » yani vesilei ilim mefhumunu ifade eden âlem kelimesi alem, alâmet maddesinden hâtem, kalep gibi ismi alet vezninde bir ismi cemidir ve cemi tahtında olmıyan ferdi mahza ıtlâk edilmez. Böyle ise cemi olduğu halde cemi âkil ile «alemîn» diye tekrar cemilenmesini ve bir de elâlemîn diye lâmı istiğrak ile tarif edilmesi bütün âlem ve

eczasına şumuli istiğrak ifade eder. Bu istiğrak içinde cem'i âkil getirilmesi de ukalâ kısmının taglibine delâlet eyler ve ukalâyı tasavvur etmeden rabbülâlemin eyi idrak olunamıyacağını ifham eyler. Bütün âlemlerin akıllı olduğunu bilseydik taglibe hacet kalmazdı. Âlem kelimesinin iştikakı itibarile bir mefhumı aslîsi vardır ki «mayu'lemü bih» yani ilim edinmeğe alet ve vesile olan şey demektir. Asıl ilim ise tasavvur değil, tasdiki haktır. Yani iki tasavvur arasındaki vaki nisbetini bütün vicdan ile idrak etmektir. Bize bir nizamı içtimaî ile görünen ve her an adem ile vücut beyninde akıp giden ve cereyanında bir sirri nizam ve irtibat takip eden ve en

Sh:»71

mühim nizamından biri de enfüs ve ezhan ile hariç ve âyan arasında hakkiyet, tahakkuk, mutabakati vaki dediğimiz hak nisbetinde yani bir tasdik şuurundaki şühut, ilim, akıl ve kalp alâkasile tecelli eyliyen her cemaati eşya ve bütün cemââti eşya haktealâya ve onun sun'ına, rububiyetine ve kemaline delâlet eden birer delil, birer alâmet teşkil ederek ilmimize tasdikimize vesile olduklarından dolayı âlem tesmiye edilmişlerdir. Basiret ile tahlil ve teemmül edildiği zaman görülür ki bütün âlem bizim zihnî ve haricîye münkasim şüunatı şuuriyemizin yekûnu bulunan hâdisattır. Rabbülâlemîn de bunların maverasında olup aralarındaki nisbeti hakkiyetle daima vahdaniyeti, rububiyeti tecelli eden vacibülvücud haktealâdır. Ehli şuhut için âlemde bir şey yoktur ki görülsün de arkasında ondan evvel veya ondan sonra onunla beraber

allahtealâ görülmesin « كُلُّ مَا خَطَرَ بِبَالِكَ فَاللّٰهُ وَرَاءَ ذٰلِكِ » kalbine her ne

hutur eder ise allah onun arkasındadır, tabiri âharle onun arkasında allah vardır. Binaenaleyh âlem masivayı allah ve allah maverayı âlemdir ve biz bu âlem vesilesile maverasındaki allahtealâyı hakkiyyet dediğimiz bir şuur nisbetile tasdik ederiz. Bu delâlet bütün kur'anda izah olunacağı gibi burada da el'alemîn mefhumu içinde münderiçtir. Kelâm, Hikmet, Felsefe, Tasavvuf kitapları da bu delâletin izahı ile meşgul olur. Filvaki bizim malûmatımızı teşkil eden ve edebilecek olan şeylerin hepsi bir hakkı vakiin alâmeti, nişaneleridir. Heyûlâ ile suretin veyahut madde eczai ferdesinin yekdiğerile, envaı kuvvetlerin biribirlerile mütevafık veya mütehalif münasebet-ü irtibatları: ufacık bir çemen, bir teşrihi hayvanî veya insanî, koca bir manzumei şemsiye, bütün mekânile hey'eti ecram, mazi, hal, istikbal bütün zamanile bir silsilei mükevvenat, ve bu arada bir lâhza şuur, hep bu delâletin vesilesi olan birer âlemdirler. Bu delâlet te mücmel, mufassal ve her biri şuhudî, hayalî olmak

Sh:»72

üzere mertebe mertebedir. Daha ilk müşahedede bilbedahe bir delâletii mücmele müncelidir ki bu icmal, ânatı şuurun teselsülile tafsıl ve te'kit olunur gider. Bunların zihinde mazilerini ve istikbalin nümune ve misallerini teşkil eden samimî hatıralarından, sahih hayallerinden in'ikâslarından da yine icmalî veya tafsılî bir delâleti akliyle okunur ve bu da bir şuur nisbetile tecelli eder. Filhakika biz eşyayı şuurlarımızın taallûkile şühuden, ve bu taallûktan hasıl olan suretlerle, hatıralarla tasavvuren ve aklen tanırız. Bu şuur olmadığı zaman kendimizden bile haberimiz yoktur. Şuurlarımız ve onların taallûk ettiği bu suretler, bu intibalar ise bizde, bizim nefsimizde, ruhumuzdadır. Güneş bendeki sureti mün'akise ve muntabiasile güneştir. Halbuki biz bu intibaâttan, haricimizde sabit görünen bir takım âyan da idrak ederiz. Şimdi bu âyanın böyle bizdeki bu suretlerinden başka bir teayyünleri elimizde yokken onları bizdekinden ayrıca haricimizde ve kendilerindeki bir taayyüni zatî ile tanımağa niçin ve nasıl mecbur oluyoruz? Ve sonra bunların yalanını doğrusunu nasıl seçiyoruz? Böyle hakaıkı eşya dediğimiz bütün âyanı sabitenin kıymeti ve vasıtası ancak bizim şuurumuzdaki enfüsî ve zihnî kıymetler ve suretler iken neden ben onları benim haricimde bir hakikat tanıyorum? Tanımasam niçin vicdanımda kizp ile mahkûm oluyorum ve sonra her şeyden evvel ben kendi bulunuşum olan vücudümle, buluşum olan vicdanım, şuurum arasında kendi kendime sâdık ve mutabık olduğumu kat'iyen ve yakinen niçin ve nasıl tasdik ediyorum? Bunları yapıyorsam demek ben bütün bunlardan evvel ve bütün bunların maverasında, önünde sonunda, beraberinde enfüsî ve afakî emkine ve ezmanı, hasılı beni ve harcimi zahir ve batından ihata etmiş bütün hâdisat ve vakıanın şahidi, kefili, vekili, mucidi, sanii, rebbı olan vacibülvücud bir haktealâya bir intisap

Sh:»73

taşıyorum ve bende vücuden zarurî olan intisap mahkûmiyeti altında onun hâkimiyetinden müstefit olarak evvelâ onu zımmen olsun tasdık etmiş bulunuyorum da bu sayede benimle şuurumun ve şuurumla haricin veçhi irtibatını buluyor ve diğer hakaıkı cüz'iyeyi, âyanı sabiteyi tasdık ediyorum, eğer bunu yapan sade benim ruhum ise, benim ruhum hem benim ve hem hariçteki eşyanın hakıkati kusvası ve illeti ulâsı demektir. Halbuki o bana öyle demiyor, bana o, «ben öyle olsaydım her istediğimi yapar ve sana ezeldenberi hiçbir yolluk göstermezdim» diyor. Ve ben de ruhumla beraber bunu tasdık etmekte tereddüt etmiyorum. Hulâsa kendi kendime «ben benim, ben şimdi varım» dediğim zaman «ben kendimi duyuyorum ve bu duygum doğru bir hak duygusudur binaenaleyh ben varım ve ben benim» demiş bulunuyorum. Filvaki ben kendimi duyarken, önümden, sonumdan, zahirimden, batnımdan muhit olan hakkı ve izafeti hakkı beraberimde olarak tasdık etmiş olmasa idim, tarafeyn ile nisbeti bulamaz (ben varım, ben benim) diyemezdim, vicdanımdan vücudüme geçemez, vicdanımla vücudümün intibakına eremezdim

ve binnetice vakide hiçbir hakikat tasdık eyliyemezdim. Elem ile lezzeti, ziya ile zulmeti, uyku ile uyanıklığı, zenginlikle züğürtlüğü, hasılı eşyadan hiçbirinin varlığile yokluğunu sezdiğim kadar da sezemedim, yakacak ateşten kaçıp güldürecek gülistana gidemezdim, bunları az çok velev izafî olsun seziyor, yapıyorsam haktealâya izafetimle ve bu sayede cüz'î küllî hakaiki izafiyeyi idrakimle yapıyorum, bunu da vicdanımda onun eseri olan âlemimden ayırıyorum. Bu vicdan benim ise, ben ve bütün vücut onun, bilsen de onun, bilmesen de onun, şu kadar ki bilmiyen bir yaşarsa, bilen iki, daha doğrusu namütenahi yaşıyor «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ».

Hasılı ben varım, ben benim, başkası değilim. Kaziy-

Sh:»74

yeleri bizim bütün şüphelerden arı en yakinî, en bedihî ve en evvelî bir ilmimizdir. Fakat ben, şuurum varken ve ancak onunla (ben varım) diyebilirim. Bu tasdıkte vidanım bilbedahe ve bizzarure kendisile intibak eder. Bu suretle (ben varım) kazıyyei bedihiyesinin mazmunu kendisinin müeddası olduğundan bedihîdir. Bu da «bu şuurum, bu duygum, bizzarure doğrudur, sadıktır, haktır» kazıyesinin kefaletile bedihîdir. Bu da Vacibülvücud, hâkimi mutlâk bir zati hakkın zarurî bir tasdıkile, şahadetile bedihîdir. Ve bu tasdik böyle her yakinin mebde' ve müntehası, «معيسى» dir. Bedihîi evvelînin bütün mazmun ve şeraıti de bedihî midir? Bu bir mes'ele. Bunun için bazıları vücudi bariye bedihîi celi, bazıları bedihîi hafi, bazıları da nazarî demişlerdir ki bu herkesin kendi varlık şuurundaki kudrete ve za'fa bağlıdır. İşte böyle nazarîye benziyen bu bedihî, kimine celi kimine hafidir. Ve âlem onun delili iken o da âlemin şahidi, nurudur. «

﴿اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ . ﴿اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ شَهِيدٌ﴾ . ﴿هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ﴾ » İman, bu nura iz'an, dini islâm da bu iz'anı, bu izafeti yaşamaktır.

3. ﴿اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ﴾ Besmelede bu iki sıfatın tafsılâtını gördük. Burada meşhur bir mes'eleye tenbih edelim. Merhamet ve rahmet, bir muhtaç ve müptelâyı afattan tahlıs ve yerine hayır ve nimeti ikame etmeyi istihdaf eden bir eyilik duygusudur demiştik, ki bu iptida şefekat gibi teessür ve infial kabilinden bir meyli nefsanî olarak başlar ve intihaen de bir hüsni tesir demek olan in'am fili ihtiyarîsini istilzam eder ve mevkiine göre bu netice için sadece bir söz veya bir işaret bile kâfi gelir. Biz (filân merhametli adamdır) dediğimiz zaman ekseriya rikkati kalp dediğimiz haleti ruhiyeyi, kabiliyeti infialiyeyi kastederiz, fakat pek merhametli, çok merhametli dediğimiz zaman da neticei filiyesinin zuhurunu anlarız. Cenabıallah ise alâimi hudus olan tegayyür ve infialden

Sh:»75

münezzeh ve müberra olduğu için rahmeti ilâhiyeyi aynen beşerî olan manayı mezkûr ile izah edemeyiz. Buna hem karînei akliye ve hem karînei şer'iye vardır. Buna binaen müfessirin burada az çok bir mecazi lûgavî bulunduğunu söylerler ki bu da iki suretle mülâhaza edilir.

1- Yalnız neticei lâzime olan tahlıs ve in'am manası.

2- Asıl olan meyli nefsanînin lâzımı evveli ve in'amın sebebi olan iradei hayır manası, zira irade bir infial değil mümkin olan fiil ve terkten birini tercih sıfatı zatiyesidir. Binaenaleyh evvelkine göre rahmet, sıfatı fiilden, ikinciye göre sıfâtı zatiyeden olur.

Rahmeti ilâhiye ekmel olduğu ve rahmanirahim diye iki sıfatla da zikredildiği cihetle burada iki manayı da kasdetmek daha muvafıktır. Rahman sıfatı hassa olduğuna nazaran garize ve sübut ifade eden sıfatı müşebbehe olarak iradei hayır sıfatı zatiyesi, rahim de mubalâga ile ismi fâil olarak onun tezahürü demek olan in'am ve ihsan sıfatı filiyesile izah edilir. Bunu aksedenler de olmuştur.

Fakat bazı muhakkıkinin tahkıkı veçhile bizim muhtarımız şudur ki sıfât ve esmaı ilâhiye manalarında mecaz değil, hakikattirler. Meselâ, ilim, irade sıfatlarının mecaz olduğunu söyliyen yoktur. Halbuki bunların ilâhî manaları beşerî olan manalarının ayni olmadığı da müttefekun aleyhtir. Meselâ ilim gibi bir cehli, iradei beşer bir meylü şevki takip eder ve hâdistir. İlmi ilâhî ve iradei ilâhiye ise bizim bu sıfatlarımızın mebdei

âlâsı olan sıfâtı kadimesi halikadırlar, bunlar olmasaydı tenasübi illiyet kanununa nazaran bizim ilim ve irademizin hudusu mümkin olmazdı. Binaenaleyh şeraıtı beşeriye ilim ve iradenin şartı zatîleri değil, mahallerine nazaran avarızındandırlar. İlmin hakikati bir temyizi manevîyi icap eden sıfat, iradenin hakikati de iki makdurdan

Sh:»76

birinin tercihini iktiza eden sıfattır. Binaenaleyh diğer esma' ve sıfâtı ilâhiyede dahi ayni mülâhazanın tatbikı icap eder ve hele esma' ve sıfâtı ilâhiye beşerî kemalâtın fevkinde bir kemal ifade eden hakaikı urfiye ve şer'iye olduğunda şüphe edilemez ve bunun içindir ki lisanımızda rahmet ile merhameti farkedegelmişizdir. Rahmeti ilâhî, merhameti beşerî bir manada kullanırız ve bunun için rahmanırahimi çok merhametli ve çok merhamet edici diye tefsirimiz de doğru olmaz, nihayet evvelde, âhirde, ezelde, lâyezalde namütenahi rahmet sahibi, namütenahi feyzi in'am, hayrü ihsan saçıcı diye bir izah yapabiliriz ki ikisinden de rahmetin hem sıfatı zatiyeyi mülâhaza ettiren iradei hayır ve hem sıfatı filiye ve tekviniyeyi mülâhaza ettiren afattan tahlıs ve niamü hayrata isal manalarını cami olması hakikatı urfiye ve şer'iye icabındandır.

Malûmdur ki afatın hakikati adem ve sevaiki ademdir, hayratın hakikati de vücut ve sevaiki vücuttur. Âfat ile alâkadar olan bütün elemlerimiz bizi bir ademi hayır ile inzar ettikleri için elemdirler ve bunların başı haktan ve rahmeti haktan yeistir. Niamü hayrat ile alâkadar olan bütün lezzetlerimiz de bizi bir hissei vücut ile tebşir ettiklerinden dolayı lezzettirler. Bunların başı da hakka ve rahmeti hakka imandir. Hayati Dünya böyle adem ile vücudun, âlâm ile lezaizin, yeis ile imanın, rahmeti rahman ve sayü teavün ile yenilen bir mücadelesi şeklidir ki bunların bu cidalden çıkıp temayüzi ebedî ile temayüz etmeleri de hayatı Ahireti teşkil eder. Binaenaleyh bizim hayır ve lezaizimizin başlangıcı, ademden vücude getirilişimiz de, akıbeti de mütenahiden namütenahiye erişimizdedir. Rahmeti rahmaniye bütün mümkinatın ademden vücude ihracını ifade eden iradei vücut ve in'amı vücut olduğundan her imkânın sahai vücude ihracını muktazidir. Çünkü vücut her hayrın ve her

Sh:»77

nimetin aslıdır. Rahman böyle bir iradei hayır ile bizi cismaniyet ve ruhaniyetimizle ademden vücude getirerek halk eden ve bununla beraber esbabı baka ve hayatımız olan nimetleri de ihzar ve isal eyliyen rahmeti celile sahibidir ki bu rahmetin şümulünden hariç hiç bir mahlûk bulunamıyacağından buna celâili niam ile rahmet denilir. Bütün imkânlar vücutten hissement edilirken bu arada âkil ve bil'ihtiyar fâil olacak mevcudat halk eylemek te rahmeti rahmaniyenin kemali şumulü muktazasındandır. Çünkü bunda vücudi mümkinatı hakkın kendisine takrip vardır. O suretle bunlar, kıdem-ü hudus ve vücub-ü imkân, kemal-ü noksan farkları olmasa hemen hemen sıfâtı hakkı temsil edebilir. Lâkin bunda iradelerin taaddüdü hasebiyle vücudda bir nevi şirki arazı zuhur eder. Halbuki şirk ile vücut ve devamı vücud mümtenidir. Zira hakkın şeriki batıl yani madum lizatihi, mümteni, mühal olduğundan her vücut vahdetle tecelli eder ve müteaddit vücudlar bir vahdet teşkil etmedikçe devam edemezler. Şirk lizatihi salibi vücut ve mucibi ademdir. Bu sebeple âlemde gerek tabiî ve gerek ahlakî ne kadar şürur tasavvur edilirse hepsinin kökü teaddüd ve davayi şirktir. Bu da hakkın kemali vahdeti icabıdır. O halde hem böyle vesilei şirk olacak müteaddit iradeler halkederek onlara hissei vücut vermek, hem de bunların tevazünlerini muhafaza ederek bütün tecelliyatı vücudu bir irade ile idare ve idame etmek öyle dekik bir nimet ve öyle ebedî bir hayırdır ki bunu da rububiyeti ilahiyenin rahmeti rahimiyesi temin etmiştir. Kemali terbiye icap ile ihtiyarın işte bu ihtilâlındaki müvazene de ve kemali rabbanî felasifenin muammai vücut dedikleri bu muadelei rahimiyededir. Bunun için eslâfı müfessirin rahmeti rahimiyeye dekaiki niam tabir etmişler ve gaye itibariyle de niami uhreviye ile tefsir etmişlerdir. Bu bir taraftan iradei cüz'iye es-

Sh:»78

habından her birinin iradelerine bir hissei tercih vermek, bir taraftan da hakkı mükteseplerinin gayesine göre hesaplarını görüp mizanı haktaki vaz'iyetlerini tesbit ettikten sonra «

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۜ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

» mucebince mükâfat ve mücazat ile mes'uliyetlerini tatbık eylemektedir ki bu mücazat o mükâfatın zâmanıdır ve binaenaleyh rahmeti rahimiyenin hedefi aslîsi bu mükâfattır. Rahmeti rahmaniye içindeki vücudi iptidaîde hiçbir mevcut yolundan inhiraf etmez. Rahmeti rahimiye içindeki vücudi sani ise eshabı iradeye ait olduğundan bunlar da vazifesinden udul edenler ve mizanı hakkı kendi davalariyle ihlâle uğraşanlar vardır ki rahmeti rahimiyenin mutazammın olduğu hikmeti adalet ve bu vücutta böyle ihtiyare terettüp eden bir muadelei mükâfat ve mücazat kurmuştur ve yine bu muadelenin mizanı umumîsinde de lâşerikeleh olan haktealânın iradei rahmaniyesi hâkim olmuştur «

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى »

Errahman diyor ki: Ey zevilukul siz isteseniz de istemeseniz de diğer âlemler gibi size de vücut ve bakai vücude ait nimetlerimi, hayırlarımı tükenmez hazinemden verdim ve veririm. Errahim de diyor ki: Ey zevilukul, ey eshabı irade siz diğerleri gibi değilsiniz, onlar sade iradei rahmaniyenin ceberutuna mahkûmdurlar siz ise benim kemali rahmetimi tecelli ettiren irade ve ihtiyarımı temsil ederek bana kurbiyet peyda etmeniz ve rıdvanı ekberime ermeniz için yaradıldınız size onlardan fazla olarak istediğiniz ve istiyerek çalıştığınız şeyleri de istediğim kadar veririm, fakat hakkın vücubi vahdeti karşısında şirk ile vücut ve devamı vücut mümteni olduğundan sizin nefislerinizdeki teaddüt ve kesretin ve gayelerinizde benim rizamdan başka kendinize münhasır bahîlâne noktai nazarlar takip eden, mütenevvi ve muhtelif iradelerinizin sizi şirke ve umumunuzu ademe sürükliyen vichelerini tanzim ve adl-ü rahmetin mü-

Sh:»79

vazenei vücudünü temin için en nihayet sizi mes'ul edeceğimi de ihtar ederim, haydi hakkı inkâr etmeyiniz şirk koşmayınız, hakka kurbiyet ve hatta niyabet için hak ve iradei hak yolunda muhabbetle, hübbi hayır ile, istikametle, adl-ü merhametle iman içinde çalışınız da, iradeleriniz, amali müktesebeniz o mükâfatı ebediyeye o rıdvanı ekbere vesile olsun. Hulasa benim rububiyetim kahru ceberuttan ibaret bir tasarrufi tazyık-u idam değil böyle rahmaniyet ve rahimiyet ile tezyidi in'am eden bir rububiyeti celile ve cemiledir «

لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ».

İşte rahim sıfatında tebşirikamil içinde böyle bir manayı inzar dahi müstetirdir. Fakat bu ilk hitabda bazı kimselere gururı irade ile şöyle bir hatıra varid olmak melhuzdur. Acaba Rabbülâlemîn eshabı iradeyi halkettikten sonra istikbalin mukadderatını onlara tafviz etmiş ve kendisi acaba hicabı izzete çekilmiş değilmidir? O halde haktealâ bütün âlemînin mebdei vücud itibarile rabbi olsa da halde insanların işine bilfiil müdahale etmemiş ve istikbalin de bilvasıta bir rabbi olmuş olmaz mı? Ve o halde mazînin maliki Allah iken hâlin ve istikbalin bu günün ve yarının bilfiil maliki ve sahibi, mükâfat ve mücazat gününün hâkimi eshabı irade olmak lâzım gelmez mi ve bu takdirde eshabı irade alacağını zorla almak ve mes'uliyet mehafetinden azade kalmak için mukadderatını kendisi tayin edip istikbalin lâyüselü ammayef'al hâkimi olmağa çalışmak ıktiza etmez mi? Böyle bir hatıra insanların zamanı halde sahip göründükleri iradei cüz'iyeye mutlâk bir iradei külliye ve her kayitten âzade bir ihtiyar ve bir kudreti hâlikı kıymeti isnat ederek kendilerini kadırı kül ve alelıtlâk hür ve ebede hâkim birer fâili muhtar gibi tevehhüm eylemelerinden neş'et eden bir şirk davasına racidir ki beşerî felâketlerin, bütün haksızlıkların sebebini bu teşkil eder. Adl-ü rah-

Sh:»80

meti ilâhiyenin bunun üzerindeki tadilâtı, inzıbatı olmasa cem'iyeti beşeriye üç gün içinde biribirini yer bitirir. « ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِى النَّاسِ »

halbuki âlemde ve hele hayatta her an iradei beşerden hariç halkı cedit cereyan etmekte olduğu cihetle kuvveti kendisinin zanneden o kavi bazuları bir an içinde el'iyazebillâh bir felç, bir darbei ilâhiye en âciz miskinler sırasına koyuverir. Ehramlar içinde saklanan ve bir gün gelip te neşredilen mumyalı bedenler ve onların kadit simalarındaki sönük oyuk gözler, sabık Mısır Firavnlarının dağlar deviren haşmetli bünyelerinde şimşekli nazarlarındaki kuvvetlerin artık ne maliki, ne sahibidir. Bunun gibi nice misallerle anlaşılır ki vücudun hayatın gerek mazide ve gerek istikbalde bütün zimamı evvel-ü ahır haktealânın yedi kibiryasındadır. Ve onun milkidir. O zannedildiği gibi sadece evvel değil hem evvel ve hem ahırdır, mütenahide, fanide evvel ve ahırı başka başka görenler ezel ve ebedde dahi böyle zannetmesinler, fâili evvel ile gayei kusva hakikatte birdir. Düşünülürse ecramın küriyyeti, zamanın istidaresi merkez ve muhitinden bize bunu iş'ar eder. Doğan beşer aciz, olen beşer yine acizdir.

Bu noktayı hissedenlerin bir kısmı mazi ve istikbal şöyle dursun, halde bile cebri mahza kail olmuşlardır. Zaten nefsi beşer kuvvet buldukça hep ben, acze düştükçe hep sen veya hep o demek ister, ortada âşikâr olan hakikat ise ne öyle, ne böyledir (اَمْرٌ بَيْنَ اَمْرَيْنِ) dir. Beşeriyet cism ile ruhun, akl ile kalbin, kabiliyet ile fâiliyetin, ıztırar ile ihtiyarın muhassalasıdır, o ne mecburi mutlâk, ne de fâili mutlâktır. Bu bapta nazrai ulâ nazrai kusvanın aynidir. Tetkiki felsefî davasile işi işkâl edenler ne ciheti ıztırarı selbedebilirler,

ne de ciheti ihtiyarı. Iztırara mertebe ayırmak, ihtiyara bir mevki vermektir, ihtiyara mevki ayırmak da ıztırara mevki vermektir. Ne cebri mahiz (fatalite) ile icabı mahiz (de-

Sh:»81

terminizm) in davayı ıztırarları, ne de hürriyeti mutlâka ve tamme (liberalizm) müdde'ilerinin ihtiyarı halikane davaları, hiçbir zaman mizanı hakikatin bedahetile karşılaşamazlar. Beşerde ciheti ıztırar kudretullahın şahidi ciheti ihtiyar da iradetullahın şahididir. O kendi kendine kalırsa adem de muztar, haliktealânın icadile de vücutta muztar ve ayni zamanda rahmeti hak ile talebi amelde muhtardır. Ve bu sayede mukadderatının bir kısmını kendi isteğile yazar. Hasılı bu iki şehadetle insan bu vücutta ve bugün, şu ân: şu zamanı halde tarafı haktan izafî ve müstear bir milki muvakkat ve mukayyedi ve müsaadei hakka mazhar bir salâhiyeti niyabiyyeyi yani bir memuriyeti haiz olduğunu ne inkâr etmeli, ne de bu salâhiyet ve memuriyette kendini lâyen'azil, lâyüs'el bir asîl zannetmelidir. İnsan istikbaldeki mükâfat ve mücazatı verecek değil, alacaktır. Hemde haldeki bütün vesaiti kudreti, milki müstearı kesildiği zaman da alacaktır. Almak mevkii ise malik mevkii değil, ihtiyaç mevkiidir. Ve milki tam hem yeden ve hem rekabeten malikiyettedir. Bu ise yerlerile, göklerile, mekânlarile, zamanlarile, efrâdile envaîle, besatatile, mürekkebatile, maddelerile, kuvvetlerile, kabiliyetlerile, failiyetlerile, bütün alemînin maliki, mübdii, haliki, mürebbisi olan Allahtealânın milki mutlâkadır.

İşte rabbülâlemîn denildiği zaman, şumuli istiğrak ile bütün o vahimeler bertaraf olmak ve Allahtealânın ezel ve lâyezalde maliki mutlâk olduğu anlaşılmak lâzımgelirse de bir taraftan rahmeti ilâhiyenin muzaaf vüs'ati, diğer taraftan beşeriyetin gafleti dolayısile istishabı hal içinde insanların mükâfat ve mücazat gününe dahi bir nevi malikiyeti ve hâkimiyeti hatırasının az çok vürudu ihtimalini büsbütün kat'etmek için:

4. ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِۜ﴾ buyurulmuştur. Ve burada inzar biraz tasrih edilmiştir. Çünkü din

kelimesi lisanı arapta ceza'

Sh:»82

hisap, kaza' siyaset, taat, âdet, hal, kahr, nihayet bütün bunlarla alâkadar ve hepsine mebnâ ve mi'yar olan millet ve şeriat manalarına gelir ve bunun doğrudan doğru kıyamet mânası yoktur ve burada evvelki ceza, sonuncu dini maruf mânalarile iki tefsiri muteber vardır: Evvelâ ceza, âtide mes'uliyet, hissi mes'uliyet tatbikı mes'uliyet mânalarını da tazammun eder. Bunun için «yevmiddin» in lisanımızda bir ismi de «ruziceza» dır. Lâkin şunu unutmamalıdır ki aslında ceza kelimesi şimdi mütearef olduğu gibi yalnız ıkap ve ukubet dimek olmayıp iyi veya kötü yapılan bir işin tatlı veya acı karşılığını, ecrini vermek mânasına masdardır ve isim olarak bu ecre dahi ıtlâk olunur. Meselâ « جَزَاكَ اللّٰهُ خَيْرًا كَثِيرًا » demek, Allah sana çok hayırlı ecirler, mükâfatlar versin demektir. Ancak mükâfat ve mücazat kelimeleri küfüv ve müşareket mânalarını ifham ettiğinden lisanı şeride Cenabı Allaha isnad olunmaz da sevap ve ıkap, ecir ve ceza gibi tabirler kullanılır. Binaenaleyh yevmi din, ruziceza, her işin karşılığı verilip bitireleceği son gün, tabiri aharle istikbalde mükâfat ve mücazatın tevzi olunacağı vakıt demektir ki lisanı şeride buna yevmi âhir dahi denilir ve bunda kaza ve hüküm mânası da münderiçtir. Gerek arapçada ve gerek lisanımızda olsun bu gibi yerlerde yevm ve gün kelimelerinin alelıtlâk vakit mânasına kullanıldığı da malûmdur. Bugün ne bir gündüz, ne bir gece ve ne bir gündüzle gece mecmuu olan yirmi dört saat manalarına olmayıp gerek gün, ay, yıl, asır, devir ilah... Gibi bildiğimiz ve gerek bilmediğimiz zaman mikyaslarından herhangi biri olabilir. (Müddetî devri felek bir gündür âdem bir nefes). Bugün Dünya, yarın Ahiret deriz ve bunun için Dünya günlerine nazaran Ahiret günleri (bir sene) veyahut (elli bin sene) gibi mikyaslarla ifham oluna gelmiştir.

Bu izahtan anlaşılır ki yevmiddin bütün ümitlerin veya meyusiyetlerin ileride mizanı haktan geçerek son tahak-

Sh:»83

kukunu bulduğu ve birbirlerinden tamamen ayrıldığı son demi yakîndır. Bundan sonrası artık ya gayei ümmit olan ebedî rıdvanı ekber veya gayei yeis olan ebedî hüsranı ekberdir ve bugün kıyamet gününün son lahzasıdır ve bu suretle yevmiddin kıyamete işarettir. Fakat bunun yevmi kıyamet olması dolayısiyle bir tenavülüdür. Yoksa din kıyamet demek değildir. Yevmi kıyametin, kıyamet yani ölmüşlerin dirilmesi demek olan bas (بعث) haşrücemi, vakfe yani tevakkuf ve intizar, sual, hisap, mizan, sırat, nihayet bütün amellerin iyiye iyi sevabının, kötüye kötü ıkabının tevzii ile ceza gibi ahval ve meratıbı mütezammindir ki diğerleri bu son devrei cezanın mebadı ve mukaddimatı olduğundan burada (yevmiddin) nazmiyle bu gaye tasrih edilerek tergip ve terhibe kuvvet verilmiştir. Binaenaleyh yevmiddin makamında yevmi kıyamet, yevmi sual, yevmi hisap denilmesi hem terceme değildir, hem de bu kuvveti ve sevki kelâmı ihlâl eder ve

daha ziyade tehvil ve terhip ifade eyler.

Yevmiddin cezanın tahakkuk edeceği son gün demek olduğundan bu sureti beyanda dinin usulünden, akaidinden birini teşkil eyliyen Ahıret akidesini bir cüz'i mühmeliyle takrir ediyor ise de din kelimesini mânai marufunde kullanmamış ve ona dolayısiyle işaret ve ima etmiştir. Çünkü ceza yerine din gelmesinde lâfzî bir îma, sevap ve ıkap mânasında da mekasıdı dine bir işaret bulunduğu aşikârdır.

Manai marufuna gelince: Din zevilukulü hüsni ihtiyarlariyle bizzat hayırlara sevkeden bir vaz'ı ilâhîdir. Burada biraz tevakkuf edelim.

Bu evvelâ dini hakkın bir tarifidir. Çünkü bizzat hayra sevki hakıkî ancak ondadır. Edyanı batılada ise bu sevk vehmî olur. Onlar şerre, olsa olsa zatında hayrolmiyan iddiaî veya izafî bir hayra saik olabilir. Meselâ kendi noktai nazarına göre bir hayır gibi yalana, yalan-

Sh:»84

cılığa ve hırsızlığa teşvik edebilir, çünkü hak ve hakikati akaidinin başına koymuş değildir. Binaenaleyh bu tarif, dolayisiyle edyanı batılanın dahi mahiyetini göstermiştir. Yani hakikatte böyle bir saiki ilâhî değil iken öyle tevehhüm olunan dinler de dini batıldırlar saniyen, dinin mahalli, şeraiti, semeresi, erkânı, yani cinsi ve faslı mümeyyizi gösterilmiştir ve bu mânai şer'î din kelimesinin bütün menaii lûğaviyesini câmidir.

Dini hakkın mahallı, akıl sahipleridir. Binaenaleyh cemedat, nebatat, hayvanat, mecnunlar, gayriâkıller, çocuklar, matuhlar gibi kasırin tecelliyati diniyeye mahal değildir. Çünkü akıldan mahrum olanlar sahibi ihtiyar olmadıklarından kendilerinden bir hayır sadır olursa bilâihtiyar olur ki buna da cebir denilir. Binaenaleyh hayvanatta din vardır demek, nihayet mecazî bir tabirdir.

Demek ki dinin şartı akıl ve ihtiyardır. Bunlar dinin şartı, diyanetin, rüknüdürler. Akıl bulunmayınca dinin taallûk ve teklifi bulunamıyacağı gibi ihtiyar bulunmadıkça da dinin sevk-ü te'siri tabiri aharla diyanet bulunamaz. Bundan nâşidir ki dinde ilim mes'elesinden başka bir de irade mes'elesi vardır. Filvaki âlîm ve âkil olmak mütedeyyin olmağa kâfi değildir. Dindar olmak için dini hem bilmek ve hem sevmek lâzımdır. Binaenaleyh ilm-ü irade, akl-ü ihtiyar zati dinin mücerret kendisinde dahil bir rükün değilse de diyanet ve tedeyyünün rüknüdürler. Bunun için ismolan din kelimesile, diyanet manasına masdar olan din kelimesinin manalarını karıştırmamalıdır. Diyanet insanın sıfatı ve nefsî bir mefhumdur. Din ise onun mevzu ve mütealleki olan hakikî ve nefsel'emrî bir mefhumdur. Aralarındaki fark, bir hâdisei nefsiye ile, mebadisi ve kanunları arasındaki farktır. Tabiri aharle din vaz'ıilâhî, diyanet kesbi beşerîdir. Bunu tefrik edemiyenler ilim namına hatalara düşerler.

Sh:»85

Dinin semeresi bizzat hayrolan amellerdir. Yani sahibinin kendi zannına ve kendi noktainazarına göre değil nefsel'emirde ve mizanı hakta hayır ve nafi olan işlerdir. Binaenaleyh asıl dindarlık hayrı nazarı hakta hayrolduğu için ihtiyar edip yapmaktır. Hayır ise hakikatte umumî olsun, hususî olsun ahara halen veya istikbalen nafi olandır. Hayrı hakikaten hayr olduğu için yapmak demek, onu Allahtealâ namına yapmak demek olduğu aşıkârdır. Çünkü şu iş hakikaten bir hayırdır demek, sade sana, bana nisbetle değil, zatında ve Haktealâ nazarında hayırdır demenin tabiri aharidir ve Haktealâ indinde hayrolan her işin de bir ecri, bir sevabı, bir mükâfatı muhakkaktır. Ve bunun en büyüğü onun rızasıdır. Zira Cenabıhak her hayrın, her mükâfatın, her nimetin menbaı ve zâmanıdır. Rızayı Hakkın en büyük vesilesi de hakka rızadır. Ve hakka razı olmıyan hayrı sade hayrolduğu için sevip yapamaz, kendine ait peşin bir menfaat arar. Gerçi hayrın behemehal meccanî olması şart değildir. Ve nezdi Hakta zayi ve heba olan hiçbir hayır yoktur. Fakat bir hayrın filhal böyle bir endişei menfaatle yapılması halka nafi olmak için değil, halktan müntefi olmak için yapılan ve binaenaleyh ecrini. Halktan istiyen peşin bir muavazadır. Bu ise hayrı hayrolduğu için yapmak ve Hak ile bir muamele icra etmek değildir. Ecrini haktan istiyerek yapmak ise, her halde hak ile bir muamele yapmak ve hakk-u hayrı tanıyarak yapmaktır. Bu da hayrı hakikaten hayır olduğu için yapmak demektir. Çünkü hayr zaten ve hakikaten böyledir. Fakat bu ecri sade Ahırette mülâhaza ederek yapmak daha yüksek bir mertebei kemaldir. Demek olur ki hakkı tanımıyan ve hakperest olmıyanların hayrı bihakkın tanımak ve hayrı hakikaten hayr olduğu için yapmak ihtimalleri yoktur ve hübbi hayrın başı hübbi haktır ve samimiyet ve ihlâsın şartı evveli hakperestliktir.

İşte bunun içindir ki dini hakkın hakikati cinsiyesi

Sh:»86

vaz'ı ilâhî olmasıdır. Çünkü mevzuatı saire zati Hakka muzaf değildir ve ağrazı şahsiye ile malûldür. Bu ise bizzat hayra değil, bizzat şerre ve şirk-ü cidale sürükler ve hele hüsni ihtiyar ile hayra sevk gayesini hiç tazammun etmez. Çünkü ağrazı şahsiye şaibesi hissedilen her hangi bir sevkte ihtiyarı beşer derhal bulanır ve fesada uğrar. Ve zaten garazı şahsî hayrın bile hayriyyetine manidir. Fakat vaz'ıilâhî nasıl

anlaşılır? Bu nokta dinin en mühim bir mes'elesini teşkil eder. Şüphesiz vaz'ı ilâhî bizzat haktealânın ilm-ü irade ve rızasını gösteren delâil ile anlaşılır ki bunların en kuvvetlisi kur'an gibi hıtabullâhtır. Kalp ve akıl bu hıtabı bizzarure veya bilistidlâl fehım-ü telâkki eyler, Esasında ruhun bütün mevcudiyetile onu vaz'ıilâhî olarak anlaması lâzımdır.

Bu noktada bazı feylesoflar, zevki vicdanı kâfi görmüşler. Fakat alelitlâk zevki vicdan pek şahsî bir sebeptir. Ve âlemde her şahsın kendine mahsus bir zevki vicdani vardır. Ve o halde ferdler kadar da din vardır demek lâzım gelir. Halbuki hak bir olduğu gibi dini hak ta birdir. Ve hakkı bulmak için maverai vicdane de bir nazar atfetmek icab eder. Şu halde vicdani küllü veya bunu temsil eden bir ruhi küllü bulmak ve o ruhi küllün kalbini miyar olarak ahzetmek zarurî olur.

Diğer bazıları yalnız akla müracaat etmişler ve aklın hakk-u hayırda hâkimi yegâne olduğunu zannetmişlerdir. Çünkü akıl şahıs değildir. Nitekim hak bir olduğu gibi akıl içinde tarik birdir deriz. Fakat akıl en iyi bir vasıtai idrâk olmakla beraber ahvali kalbde hâkim olmadığından ruhun bütün mevcudiyetine intıbak edemez ve binaenaleyh vaz'ı ilâhîyi fehmü telâkkide mebadiye muhtaç ikinci derecede bir aleti gayri hâkime olmaktan ileri geçemez.

O halde vaz'ı ilâhî evvel'emirde ruhi insaniye bütün mevcudiyetiyle muntabık şuhudî ve bedihî bir ilmi zarurî

Sh:»87

ile tecelli etmelidir ki bu tecelli bizzat Hakkın vaz'-ü hıtabı olduğu kendi kendine mütebeyyin ve aşikâr olsunda bilâhare akıllar tecribe ve istidlâl ile kalpler zevk ve inşirah ile bundan ahzı feyz etsinler. İşte bu ilmi zaruriyle lisanı şeride (وحى = vahiy) ve bu mazhariyete (nübüvvet) itlak olunur.

Şunu bilmelidir ki vaz'ı ilâhî ile vaz'ı beşerînin en mühim farkı o mevzuun tecellisinde iradei beşerin âmil olup olmamasına racidir. Yoksa vaz'ı ilâhînin behemehal harici beşeriyette tecellisi şart değildir. Ve filvaki ruhi insanîdeki tecelliyatın bir kısmı mühimmi vaz'ı beşerî değildir. Binaenaleyh dini hakkı teşkil eden hıtap ve vaz'ı ilâhî evvelâ levhi mahfuzi fıtratte kesbî olmiyan ve iradetullahı gösteren bir iztırar ile sabit olur da bizzat nisbeti hak ile ruhi küllü temsil eden bir ruhi kudsîde bütün mebadii bürhani muhtevi şuhudî ve zarurî bir ilmi yakin ve bir vahyi mübin ile tebeyyün eder. Ve sonra bu ilmi zarurî ve mutayatı bir taraftan tevsiki tecribî ve tarihî, diğer taraftan istidlâlâtı akliye ve ezvakı kalbiye ile tariki kesbden inkişaf ve teammüm eder gider. Vahyin daima vicdanda bir misali, akılda da bürhani vardır. Fakat vürudi vahi bütün meşairi istilâ ettiğinden o anda ruh bütün mevcudiyetiyle şuhude müstağrak olarak kabili mahız kesilir ve failiyeti iradiyesi ve kuvanın hususiyetleri muvakkaten münkatı olur da aklın yetişemediği ledunniyeti vücudu görür ve bilâhare ihtiyar ve iradesini ona tatbik eder.

İşte dini hak bidayette nübüvvet denilen böyle bir vaz'ı ilâhî ile sabit olur ve bu tecelli beşerde zuhur eder de vaz'ı beşerî olmaz. Doğrusu, ruhi beşer ilmi hakta fail değil kâbildir. Malûmat uydurulmaz, alınır ve bunun için ilimde nefs ile hariç arasında bir hak nisbeti vardır ki bu bir vaz'ı ilâhîdir. Ruhun kendinde ihtiyarını karıştırarak ımal ettiği fikirlerde ise ilim gâh bulunur, gâh

Sh:»88

bulunmaz, bu da bir vaz'ı beşerî olur. Demekki her ilmî yakin, bir vaz'i ilâhîdir. Böyle bir hak tasdiki de ihtiyar ve iradei beşerden tecrit ile mülâhaza edilmeğe mütevakkıftır. Alelhusus din gibi doğrudan doğru ef'al ve ahvali beşeriye ile alâkadar ve ihtiyarı beşere mebde olan kavanini harekâtta bu lüzum daha kat'îdir. Garaz, hırs, teşehhi, kalb-ü aklı sislendirir, çeşmi basıreti şaşı yapar. Ya hiç göstermez veya çatal gösterir. Bunun için ilmi dinde teşehhiden tecerrüt şartıazamdır. «

مَنْ فَسَّرَ الْقُرْاٰنَ بِرَاْيِهِ فَقَدْ كَفَرَ = kur'anı re'yi ile tefsir eden kâfir olur» hadîsi şerifi de bunu natıktır. Vehi ise söylediğimiz gibi bütün meşairi kaplıyarak ve kuvvei iradiyeyi o anda tatıl oderk gelen ve binaenaleyh hiçbir şaibei kesbü imal ve hiçbir nişanei teşehhi olmaksızın ruhun kabiliyeti sırfesi üzerinde zâhir ve bâtınından tam bir telkini zarurî ile vaz'ı ilâhiyi veren en bedihî, en zarurî bir ilmi yakin olduğu cihetle adî olan ulûmi yakiniye fevkinde vaz'ı ilâhînin şahidi ekmeli olan ve mazmunundaki berahini akliye ve akibindeki muasır tecribelerle dahi hakkiyeti teeyyüt eden bir müşahedei hıtaptır. Ve bu suretle her müşahede gibi kalp ve aklın failiyeti ihtiyariyesi fevkinde olmakla beraber kabiliyeti fıtriyesinden de hariç değildir. Bunun için dini hak badelâhiz bilhassa usul noktai nazarından aklın tarikı istikra ile idrakâtı cümlesine dahil olur ve yalnız istintaç bu idrake kâfi gelmez ve ilimde olduğu gibi bunda da keşif nazariyeye mukaddemdir. Şu fark ile ki bunda tecribei ferdiye hepsini ihataya kâfi değildir. O ancak aslülûsul olan tevhidi hak da mümkin olabilir. Hakaiki diniye ve mesaili teşriiyede tekerrür müşahedesi, tecribesi asırlara mütevakkıf nice metalibi mühimme vardır. Ve bunun için ilmi dinde dahi akıl ve naklin ehemmiyeti derkârdır. Ve filhakika islâmda da vaz'ı ilâhîyi bildiren delil dörttür. Kitap, sünnet, icmaı ümmet, kıyastır. Ve bunlardan evvelki üçü müsbit ve dördüncüsü muzhirdir.

Dini hakkın faslı mümeyyizi zevilûkulü hüsni ihtiyari ile bizzat hayrata sevketmektir. Tabiri aharle dini hak zorla değil seve seve hayır yapan fâilimuhtar insanlar yetiştiren bir kanunı terbiyedir ve bütün saadetlerde hayrın fâilidir. Demek dinin hayra şevki zarurî ve cebrî değildir. O evvelâ, ihtiyarı teşvik eder. Ve ona hüsni ihtiyarın miyarını verir: Akibeti hasene ile akıbeti seyyieyi göstererek intibaha getirir, ve hayra sevki bu gönül hoşluğu ile yaptırmak ister. Bunun için dinde cebir yoktur denilir. « لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » zira hayra cebredildiği zaman o hayrın fâili mecbur olan değil âmiri mücbir olandır. Halbuki din, insanı insanı kâmil, hayırhah, hayırkâr bir fâilimuhtar yapmak içindir. Bu ise sade dinin zatinde değil insanın ihtiyarında ve onunla diyanetinde ve bunun isticlâp ettiği tevfik haktadır. Din ne kadar hak olursa olsun câhilinde bu suretle müessir olamıyacağı gibi âlimînde bile ihtiyar munzam olmaksızın, tabiri aharle diyanet tahakkuk etmeksizin icrayı te'sir etmez. « اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ » bu hüsni ihtiyara, bu diyanete sahip olmıyanlar, ya diğerlerinin cebrile hayra sürüklenen ve hürriyetine malik olamıyarak onların aleti icraiyesi olan bir faili mecbur kalır veya bir âmili şerrü fesat olur gider. Bu münasebetle şunu temyiz etmek lâzımgelir ki dinin sevki başka dine sevk yine başkadır. İlim gibi dinin de sevki cebrî değildir. Çünkü vücubi aklî vücubi filîye illet değildir. Onun illeti irade ve kudrettir. Fakat dini hakka sevk zatinde bir hayrı küllîdir. Bunun için velâyeti hassa veya velâyeti amme ile tam diyanetin hayrata sevkı cebrî yaptığı, tabiri aharle cebren hayır yaptırdığı mevaki vardır. Ezcümle ebeveynin evlâdı sevk ve terbiyesi, emribil'maruf ve nehyi anilmünker mesaili bu kabildendir. Bu farkın menşei şudur: İhtiyar ve irade dinin bir cüz'i değildir de te'sirinin bir şartıdır. Fakat diyanetin cüz'üdür, demin söylediğimiz gibi kanunı mücerret ile faili muhtarın tesirleri beyninde farkı azîm vardır.

Sh:»90

Hasılı din, iman ve amel mevzuu olarak akıl ve ihtiyara teklif olunacak hak ve hayır kanunlarının heyeti mecmuasıdır ki millet ve şeriat dahi tabir edilir. Diyanet te bu kanunların hüsni ihtiyar ile tatbikatıdır. Gerçi amelin imandan cüzolup olmadığı münakaşa edilmiş ve doğrusu amel imanın cüz'ü değil, bir semerei müterettibesi olduğu tahkik olunmuş ise de gerek imanın ve gerek amelin diyanette, ahkâmı iman ve ahkâmı amelin de zati dinde dahil birer rükn olduklarında asla ihtilâf edilmemiştir.

Dini hakkın bu fasli mümeyyizini iyice tasavvur ettiğimiz zaman anlarız ki tecribe ve istidlâli aklî noktai nazarından bir dinin hakkiyyeti diyaneti kâmile şartile umuma vaadettiği hayırların, saadetlerin tahakkuku ile tebeyyün edecektir. Dini batılın vadleri, diyanetile makûsen mütenasip ikne dini hakkın vadleri diyanetile mebsuten mütenasip olur. Filvaki tarihi islâma baktığımız zaman da dini islâmı böyle buluyoruz. Ta asrı saadetten beri müslümanlar ne zaman dinlerine diyaneti sâdıka ile sarılmışlarsa hayrı hakikîyi anlamışlar ve yapmışlar, feyizleri, hayırları saadetleri o nisbette tezayüt etmiş, mes'ut yaşamışlar, mes'ut mes'ut yaşatmışlar « مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَاۚ ».

Fakat zamanımızda Avrupalılardan bazıları diyorlar ki «asrı hazır insanları saadeti nef-ü hayırda değil intifada görüyor. Bizzat bir hak ve bizzat bir hayır tanımıyor ve bunun için vaz'ı ilâhî olan dini hak artık onların şevklerini, iradelerini tehyiç etmiyor. Şimdiki insanları ancak şehveti intifa zabt ve idare ederse edecektir. Binaenaleyh onlara vaz'ı beşerî olan dinler tatbik etmeli ve iradeleri buluncaya kadar bir taraftan mücadeleye süreklemeli, diğer taraftan sırf mihanikî kanunlarla cebrü kuvvet içinde tutup götürmelidir. Tabiatte merhamet yok zor vardır. Hürriyet değil, cebr-ü ıztırar hâkim-

Sh:»91

dir». Bunlara göre beşeriyeti hazıra intifaı şahsî hırsile çarnaçar böyle sonsuz bir mücadeleye atılmakta ve muhabbet yerine husumet çoğalmaktadır. Böyle demek dini hak doğru imiş, haksızlar onun sevabına değil ıkabına lâyıkdırlar demeğe müsavidir ve dini hakkın şirkde gösterdiği netaici elimeye istihkakı itiraf etmektir. Ve « ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِى النَّاسِ لِيُذ۪يقَهُمْ بَعْضَ الَّذ۪ى عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ » ayetinin mazmumunu tasdik

eylemektir. Bu da tevhidi Hak ile rahmanirahime sarılmıyan insanların hakkı zatîleri ve binaenaleyh rabbülâlemînin bir eseri celâl bir rububiyeti ceberutiyesidir. Haktealâ insanlara bu suretle de görünür. Bu hırsı intifaı yenerse ancak hâldeki iptilâyi cidal ile istikbaldeki yevmiddinin mükâfat ve mücazatını duymak yenecektir. Nitekim Alman feylesofu Kant bile Cenabıallahın vücubi vücudun aklı amelî ile Ahıretin vücubi vücudünden istintaç etmiştir. Bu suretle yevmi Ahıret dinin ve ona iman diyanetin bir aslı mühimmini teşkil

eder. Ve o günün dine böyle bir ıhtisası vardır. « مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِۜ » ayetinde bu tebşir ve

inzarın tasrihi bu haysiyetle de pek beliğ olmuştur. Dinin böyle bir günü vardır.

Buna binaen İbnicerir tefsirinde nakledildiği üzere bazı müfessirin buradaki dini sade mükâfat ve mücazat manasına değil, millet ve şeriat dahi denilen manayı marufuna hamlederek tefsir etmişlerdir ki bu suretle «yevmiddin» manayı marufi şer'îsile dinin malûm olan mühim günü demek olur ki bundan da bizzat Ahıret ve yevmi kıyamet anlaşılır. İptidai hıtabe nazaran evvelki zahir, intihai hitabe nazaran da ikinci mütebadirdir. Bunun için biz de bu iki mefhumu zayi etmemek için mealinde «din gününün maliki» demeliyiz.

KIRAET - Burada iki kıraet vardır. Aşereden « د . ا . جع . ف . ك . ح » yani Nafi, İbnikesir,

Ebuamr, İbniâmir, Hamza, Ebu Cafer kıraetlerinde elifsiz olarak « مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِۜ » okunur (

ر . ن . خل . يع) yeni Asım, Kisaî, Yakup, Halefi Aşir, kıraetle-

Sh:»92

rinde de « مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِۜ » okunur ki bizim kıraetimiz de budur. Ve Fatihada mana ile

alâkadar vücuhi kıraet ancak buradadır. Evvelki, mimin zammile mülk masdarından sıfatı müşebbehe sigası, ikinci de mimin kesrile milk masdarından ismi fail sigasıdır. Bu kelimeler kuvvet manasile alâkadardır, Biri evvelen ve bizzat nüfusi ihsaniye üzerinde tasarruf, diğeri de evvelen ve bizzat emvalin âyan ve menafii üzerinde tasarruf kuvvetidir. Melıkiyyet nef'iam için re'yü tedbir, emr-ü nehi, vad-ü vaid, taltif ve tahrim gibi hukuk ve salâhiyet ile zevil'ukul nüfusi insaniye üzerinde tasarruf ve icrayı hükmederek bir hey'eti içtimaiyeyi rabtu zabt ve şahsiyeti vahide misalinde temsil eden Müstakil bir velâyeti amme kudretini ifade eder. Mâlikiyyet ise, mal olan âyan ve hıssei âyan üzerinde ferdin nef'i hassı için bilistiklâl zabt-u tasarruf hakk-u salâhiyeti demek olan velâyeti hassa kudretini ifade eyler. Bunlardan her birinin yekdiğerine bir ciheti irtibatı vardır. Gerek malikiyyeti mutlâka ve gerek melikiyyeti mutlaka ikisi de bil'asele rabbülâlemîne mahsustur. Çünkü hayatı kendi yedinde olmıyan beşerin bu sıfatlarla ittisafı bittabi izafî, niyabî ve müstaar olduğu aşikârdır. Maamafih Dünyada ve zamanı halde, beşeriyetin yegâne hodkâmlığını, gururunu teşkil eden de bu izafî ve niyabî olan milk ve mülktür çünkü bunlar Dünyada hayat ve saadetin en mühim şeraıti esasiyesindendirler. Filhakika hayat ve saadeti hayat evvelâ bir memlekete mütevakkıftır. Memleket ise milk ve mülk yeri demektir ki buna lisanı avam ile (vatan), lisanı şeri ile daha kıymetdar olarar (dâr) denilir. Bir memlekette hayat ve menfaati hassa milk ve malik ile yani milkiyyeti ferdiye ile kaimdir. Bunun zâmanı olan hayat ve menfaati amme de melik ve mülk ile yani inzıbatı içtimaîyi temin eden devlet ve reisi devlet ile kaimdir. Bunların kıvamı da her ikisinin zatî ve asilî olmayıp yekdi-

Sh:»93

ğerinin zâmanına muhtaç olduklarını bilmek ve aralarında nisbeti hakka intıbak eden ahengi tenasübü bulmakla mümkindir. Ferdi ve milkiyyeti ferdiyyeyi boğan içtimaiyeti mutlâka, âzasının bütün havassı felce uğrıyan ve yalnız gönlü basit ve fakat heyecanlı bir hatıra ile kıvranan bir bedene benzer. Cemiyeti, mülkiyeti içtimaiyeyi boğan ferdiyyeti mutlâka da uzviyyeti münhal olup canı boğazına gelmiş ve gözleri cevvi havaya dikilmiş bir muhtadarın demi vapesinindeki sekerat buhranını yaşıyan hulkumunu andırır. Bunun için milk ve mülkten her birinin zayaı bir felâkettir. Mülk ve hükûmetin kısmen veya tamamen fıkdanı bizzat nef'i ammın o nisbette inkıtaıdır. Milk ve malikiyyetin bazan veya küllen fıkdanı da nef'i hassın veya nef'i küllün inkıtaıdır. Ve ekseriya birinin zevali, diğerinin zevalini istizam eder. Bunların ikisinin birden fikdanı ise el'iyazebillâh musıbeti kübra ve felâketi uzmadır. Her birinin zayaını tasavvurda bile beşeriyet bu âkıbeti elimenin fecaatini duyar ve duyduğu içindir ki bütün bedahet karşısında kendisinin filhal izafî değil hakikî ve mutlâk bir melik veya malik olduğu vehminden kurtulamaz. Vücud-ü nimet noktainazarından melikiyet şüphesiz daha cazibelidir lâkin adem-ü nıkmet noktai nazarından da zevali malikiyyet daha

müthiş ve daha korkunçtur. İşte bu ayeti celile beşeriyetin zamanı haldeki bu hissei izafetini selbetmiyerek, istikbalde alelhusus Ahırette bunun dahi meslûp olacağını ve o zaman yalnız Cenabı rabbülâlemînin ezelî ve ebedî olan mâlikiyyeti hakikiye ve melikiyyeti mutlâkası kalacağını beyan buyuruyor «

﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَۜ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ . ﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ﴾ » ilk nazarda bu inzar ne kadar müthiştir.

Benim benim derken, memleket, hükûmet zayi etmenin ne felâket olduğunu idrak edenler, kimseye vermem derken velev habbei vahide olsun milksiz kaldığını görenler bu dehşetin azametini ne çabuk hissederler. Lâkin faide onu sonradan değil, önceden hissetmektedir. Bununla beraber

Sh:»94

ayeti celile ye'saver değildir. İzafî ve niyabî olan malikiyyet veya melikiyetin zail olup sahibi aslî ve hakikisine rücu eylediği o günde yine fakri küllî olan ademi küllî yüz göstermiyor, ne milki mutlâk ne mülki mutlâk hiçbiri mefkut olmuyor. Bütün mecudiyetleriyle sahibi hakikîleri olan rabbülâlemînin rahmaniyet ve rahimiyetiyle yedi kudretinde toplanmış bulunuyor. Binaenaleyh memleketi rabbaniyenin tâbiiyetini taşiyanlar o gün hıssei saadetlerini mertebelerine göre baligan mabelâğ alacaklar ve o tâbiiyeti haiz olmıyanlar da hırmani müebbede katlanıp gideceklerdir. Çünkü o gün tebdili tabiiyete artık imkân kalmıyacak, başka memleket, başka hükûmet bulunmıyacaktır, bugün fenalık yaparken, nihayette yokluğa güvenen, ademi, nimet sayanlar, o gün ondan da mahrum olacaklardır. Mizanı hakkın muktazası budur.

İşte mâlik kıraeti bu inzar-ü tebşiri milkiyeti ferdiye noktainazarından, melik kıraeti de mulkiyeti içtimaiye noktainazarından ifham ve tebliğ etmektedir. İki inzarın bir kıraette cem'ine Fatiha de rahmaniyeti ilâhiye müsaade etmemiş ve en büyük belâgat bunların iki kıraete tevziinde tecelli etmiştir.

TELHISI İLMÎ - Fatihada ilk vakfı tammın mutazammın olduğu bu üç ayet bir matlûp ile beş delilinden mürekkep bir kaziyedir şöyle ki: Hamd, Allaha mahsustur. Çünkü Allah buna zaten ve sıfaten müstahiktir. Zaten müstehıktır, çünkü rabbülâlemîndir ve çünkü rahmandır ve çünkü rahimdir ve çünkü maliki yevmidindir. Birinci delile nazaran «elhamdülillâh» kaziyesi «dört adedi, çifttir» kaziyesi gibi kazaya kıyasatüha maaha veyahut fıtriyat denilen kaziyeler cümlesindendir. Diğerleri de enfüs-ü afakın mülâhazasile nizami âlemden müstanbat mebde-ü maad delillerinin icmalidir ki kur'anda tafsıl olunacaktır. Vücuh ve esbabı tazimin

Sh:»95

hepsini tazammun eden, bu ihbar ve isbattan sonra da ayni kaziye ve deliller bir inşaye ve bir icabı teklife dahi işarettirler. Sanki Cenabıallah şöyle buyuruyor: «Ey insanlar, Ey zevil'ukul siz hüsni mahza, kemali mutlâka tazim edenlerden iseniz, ben Allahım, her kemal benimdir ve eğer kudret ve ihsana tazim edenlerden iseniz ben rabbülâlemînim ve eğer istikbale tamaan tazim edenlerden iseniz ben rahmanırahimim ve eğer havf-ü haşyet ile tazim edenlerden iseniz ben maliki yevmidinim. Binaenaleyh esbabı tazimin hepsini cami olan bir mabudi hakkım».

Bunu duyan akıl sahibi muhataplar da «acaba Allahtealâya nasıl ve ne suretle hamdedelim» diye elbette kendi kendilerine soracaklardır. İşte buna cevaben bir üslûbi iltifat ile:

5. ﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُۜ﴾ buyurulmuş ki «böyle deyiniz» mealini ifade ettiği halde belâgati ifade bunu tasrihe hacet burakmamıştır. « اِيَّاكَ » sana manasına zamiri münfasıldır ve akıbindeki « نَعْبُدُ » filinin mef'ulü bihidir. Mef'ulün böyle evvel gelmesi kasır ve ıhtisas ifade ettiğinden «başkasına değil ancak sana» demek olur. « نَعْبُدُ » abed, ubudet, ubudiyet manalarını dahi cami olan ibadet masdarından fili muzari mütekellim maalgayr sigasıdır. O halde ibadet nedir?

Lisanı şeride ibadet, niyyete mütevakkıf olarak yapılmasında sevap olan ve Cenabı Allaha kurbet ifade eden tâati mahsusadır. Tâat, niyyete mütevakkıf olsun olmasın ve kimin için yapıldığı bilinsin bilinmesin yapılması sevap olan fi'li yapmaktır. Kurbet, niyyete mütevakkıf olmasa bile yapılması sevap olan fi'li kime yapıldığını bilerek yani yaklaşmak istediği zati tanıyarak yapmaktır. Binaenaleyh her ibadet, Allaha bir

kurbet ve her kurbet bir tâattır. Fakat her tâat kurbet olmaz ve her kurbet ibadet olmaz. Meselâ marifetullah için fikr-ü nazar bir

Sh:»96

taattır. Lâkin takarrüp edilmek istenilen Cenabı Allah hali nazarda henüz tanınmış olmadığından bu nazar bir kurbet değildir ve niyyete mütevakkıf olmadığından ibadet te değildir, kur'an okumak, muhtaçlara yardım etmek sadaka vermek, vakıf yapmak, köle azat etmek ve emsali gibi niyyete mütevakkıf olmıyan fiiller hem kurbet ve hem taattır, ibadet değildir. Lâkin namaz, oruç, zekât, hac, cihad gibi niyyet ile meşrut olan fiiller hem ibadet hem kurbet, hem taattırlar.

Demek ki ibadeti şer'iye, insanın ruhan ve cismen, zahiren ve batınen bütün mevcudiyetile yalnız Allaha yapılan şuurlu bir taat ve kurbettir. Evvelâ: Bunda niyyet şarttır. Niyyet ise yapılacak fi'lin icadında ancak Allaha tâat ve takarüp kasdetmek demek olan iradei hâdisedir. Azim, fi'le mütekaddim, kasit, fi'le mukarrin olduğu gibi niyyet te menviye ilim ile beraber fi'le mukarin olur. Hem ilim ve hem iradeyi ihtiva eden bu şuuri tam ruh ve kalbin bir işidir. Saniyen bununla beraber indiilâhide tâat olan bir fi'il izhar edilmiş olmak lâzımdır ki ibadet olsun, yoksa yalnız talep ve ruhta kalan tefekkür, tezekkür gibi bir fi'li batın tâat ve kurbet olsa da ibadet olamaz. Bunun içindir ki ibadetlerin başı olan îmanda sadece tasdikı kalbî kifayet etmez de bunun hiç olmazsa lisanen ikrar ile zahire ihraç edilmesi dahi lâzımgelir. Kezalik niyyete iktiran etmiyerek yalnız zahirde yapılan fiiller dahi ne olursa olsun ibadet olmaz. Niyyetsiz yatıp kalkmak, namaz değil, niyyetsiz aç durmak oruç değil, niyyetsiz sadaka vermek, iâne yapmak zekat değil, niyyetsiz Kâ'beye, Arafata seyahat edip dolaşmak hac değil, niyyetsiz muharebe etmek, şehit veya gazi yapan cihad değil ilah... O halde sui niyyetle, yani Allaha itaat ve kurbet kasdinden maada bir maksatla yapılan fiiller hiç ibadet olmaz. Görülüyor ki lisanımızdaki istimallerine nazaran tapı, tapmak, tapınmak kelime-

Sh:»97

leri ibadetin değil, alelitlâk itaatın manası olabilecektir. Hattâ tapmak ve tapınmak kelimelerinde az çok ne yaptığını bilmemek gibi bir şuursuzluk manası anlarız da bunları puta tapmak, haça tapmak gibi mevkilerde kullanırız. Binaenaleyh «sana ibadet ederiz» yerinde sadece türkçe olsun diye «sana taparız» veya «tapınırız» demek lisanımızın nezahetini zayi etmek olur. Kulluk etmek şuur noktai nazarından tapmak kelimesinden daha iyidir. Bu da ibadetten zaif olan ubudiyetin manasıdır. Maamafih islâmda bütün nususı dini istikrasile takarrür eden manayı şer'îden evvel ve onda me'huz olan manayı lûgavî mülâhaza edildiği zaman bunların arasında bir manayı müşterek vardır ki ibadet denildiği zaman evvelâ onu mülâhaza etmek ve Fatihada da bundan başlamak ıktiza eder. Şu halde o nedir?

Bu mana (ع ب د) maddei asliyesinin en umumî olan manası ne ise odur ki bu da ubudet veya abed masdarlarındadır. Abid ve mabud vasıflarında da münderictir. Balâda işaret ettiğimiz veçhile, ubudet, ubudiyet, ibadet bir mertebe tâat manasını ifade ederler ki ehassı ibadet, eammı ubudettir ve ubudet lisanı Arapta tezellül manasını mutazammındır. Ubudiyet izharı tezellül, ibadet bunun daha kuvvetlisi olarak hudu-u huşuun, tazimin en son derecesidir. Bunun için cümhuri nüfessirin bunu (gayei huduun aksası) diye tefsir ederler. Bu da sebebini sormadan itaati kamile manasını tazammun eyler. Tefsiri Ebuhayyanda İbni Sikkitten ibadetin tecrit manasından me'huz olduğu da nakledilmiştir. Şarihi Kamusun beyanına göre de ibadet hırs veya gadap manalarına gelen (abed) maddesinden me'huzdur. İbadet, Allahın razı olduğu şeyi yapmak, ubudiyet te Allahın yaptığına razı olmak diye de tefsir edilmiştir. Çünkü lisanı şeride ubudiyetin ibadetten kâh ednâ ve kâh âlâ olarak kullanıldığı vardır. Ubudiyeti Muhammediye ibadetten daha ehas bir mana ifade eder.

Sh:»98

Bu mananın İlmünnefis noktai nazarından izahı: İnsanın hayatı, lezzet ile elemin güzergâhıdır. Ruhi beşer elemden kocunur, lezzetten hoşlanır. Eshabı elem karşısında öfkelenir veya korkar. Esbabı lezzet karşısında da ümitlenir veya hırslanır, kesbi beşerin nâzımı da işte halden istikbale bu korku ile ümidin mütevali tekabül-ü tesadümüdür, ümid silindiği zaman yeis kaplar, faaliyet söner, korku silindiği zaman da tuğyan başlar, âkıbet düşünülmez, faaliyeti müfide yapılmaz, istihsal yerine istilâk kaim olur. Ümidin içinde bir korku, korkunun içinde bir ümit yoksa vazife hissi atalete düşer açları çalıştıran doymak ümidi, tokları çalışdıran açlık korkusudur.

Hayatı beşer dahil ile haricin bir muamelesidir. Teneffüsten tutunuzda en incelerine varıncaya kadar esbap ve lezaizi hayatin birçoğu insana haricinden gelir dahilinden gelenlerin çoğu da kendi vaz'ı değildir. Bizzarure herkes hayatının, ümit ve mehafetinin âmili yalnız kendisi olmadığını az çok duyar. Bu da kendi kendisine bırakılân insanın hiç olduğunu anlatır. İnsanın bu aczini, bu duygusunu unuttuğu kendinden geçtiği zamanlar gerçi çoktur. Fakat ne olursa olsun hiç bir fert kendi kendine bu aciz sahasından çıkamaz. Aklı olanlar da ümit ile mehafetin bu cazibev-ü dafiasından ayrılamazlar.

Filhakika âtiye nazaran ruhi beşerde ne ümidin nihayeti vardır ne de korkunun, hilkatte esbabı ümit mahdut olmadığı gibi esbabı mehafet de öyledir. Ruhi beşer zaman zaman muayyen ümitler ve muayyen mehafetler karşısında alettevali müteessir olurken bir taraftan da külliyetiyle gayri muayyen, gayri mahdut, gayri mütenahı ümitlerin korkuların tesiri mutlâkı altında bulunur ve burada bütün ümitlerle bütün korkuların karşı karşıya ahzı mevki ederek bir noktada telâkî ettiklerini görür ki ayni hakikattir. Ve o zaman kendisinde öyle bir alâka uyanır ki bu alâka bir taraftan bütün muhabbetleri, diğer ta-

Sh:»99

raftan bütün mehafetleri ihtiva eden bir havf-ü reca heyecanile tecelli eder. İşte ruhi insanînin böyle külliyetile müteessir olduğu mutlâk bir havf-ü reca âmiline karşı duyduğu bu alâka fıtratteki ma'bud ve ibadet fikrinin menşeidir ki bütün hissi vazife bunda toplanır, ve her şahsın cibilleti ahlâkiyesi, istikbali, saadeti, şekaveti bundaki ciddiyet ile mütenasiptir. Ve insan bu hissini neye raptederse ma'budü odur.

Kâh cehalet ve kâh terbiye ve itiyattaki hususiyet dolayısile bazı vicdanlar yükselemez de muayyen ve mahdut bir ümidin mecbûru veya bir korkunun makhuru kalırlar. Ve ona muayyen bir zaman içinde bütün külliyetiyle öyle bağlanır ve öyle zabun olur ki o lezzeti feda veya o elemi iktiham etmeğe kendisince imkân yok gibi tasavvur eder. Artık o bu ümidin âmilini öyle sevmiş veya o korkunun âmilinden öyle yılmıştır ki bunlar ona bütün sevgilerin gayesi veya bütün korkuların müntehası gibi görünür. Sanki birisi ayni vücudu diğeri ayni ademi temsil eyler. Ve o zavallı vicdanın böyle mahdut ve mütenahi bir sebebi mahlûka böyle külliyetiyle bağlanıvermesi onun huzurunda, öyle tezellüllere, öyle tapınmalara sevkeder ki bütün şuur o tezellüle boğulur ve o lâhzadan ilerisini görebilecek akıldan eser kalmaz. İnsanlara ma'budi hakikî ve ubudiyeti hakikiye alâkasını unutturarak bütün mesaibi ihzar eden şirkin de menşei budur. Müşriklerin canlı, cansız, türlü türlü putları, batıl ve haksız ma'butları hep bu his ile zuhur etmiştir ve hayatı beşerde hâlâ böyle vicdanlar zannedildiğinden pek çoktur hatta kendilerini ma'bud ve ibadet fikrile hiç alâkadar değil gibi zannederler her lâhza böyle bir ma'bud değiştirirler. Ve bütün hayatlarını reybi mutlâk içinde geçirirler ve kendileri öldükten sonra geri kalacakları bir lâhza bile düşünmezler. Lâkin şurası muhakkak ve müteyakkandır ki bütün mevcudiyetini fânîlere bağlıyan her gönül,

Sh:»100

husran ve tehlikeye namzettir. Çünkü o cazibei fâniye bir gün olup kopacaktır. Hangi fâni vardır ki sana senden evvel yıkılıp gitmiyeceğini ve senin bütün âmalini bahş edebileceğini vad-ü te'min edebilsin, ayağının altındaki arz, başının üstündeki güneş bile sana bu te'minatı veremez. O te'minatı Hayyü Kayyum olan Halık tealâdan başka verebilecek hiçbir şey yoktur. Ve filhakika ibadet onun hakkıdır ve ancak ona ibadet edenlerdir ki diğer ümitlere, korkulara kendini tamamen kaptırmaz ve vazifesi yolunda şaşırmaz ve onlardan herkes müstefit olur.

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz buyurmuştur ki «mü'min taze ekin gibidir, rüzgâr estikçe yatar, fakat yine doğrulur kalkar, kâfir ise çam ağacına benzer, rüzgâr estikçe gürler amma bir kerre yıkılırse bir daha kalkamaz» çünkü kâfir faniye, mü'min ise hayyi bakiye merbuttur.

Vefatı peygamberî üzerine bütün eshabı kiram pek ziyade müteessir olmuş ve adeta şaşırmış idiler, Hazreti Ömerülfaruk bile «peygamber vefat etmedi ve etmez, her kim öyle derse vururum» demeğe kadar varmıştı. Fakat Sıddıkıâzam Efendimiz derhal «

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَائِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ» ayeti celilesini okuyup «ey mü'minler eğer Muhammede ibadet ediyorsanız işte o vefat etti ve eğer onu gönderen Allahtealâya ibadet ediyorsanız o hayyi lâyemuttur» mealindeki nutkunu irat edince eshabı kiram kendilerini toplamışlardı. Bu hakikat her zaman ayni hakikat ve bu kanun her vakit cari olan bir kanundur.

Gönüller fâniyata bağlandığı zaman alel'ekser mebdei ümit ile, mebdei mehafeti başka başka görür ve o zaman bakarsanız bir tarafta dilber sevgi mabutları, bir tarafta da kahraman korku mabutları dizilmiştir. İkisinin arasında kalan zavallı kalp ikisine de kendini sevdirip

Sh:»101

korkusunu defetmek, ümidine ermek için ne heyecanlarla kıvranır, gayrimakul ne tezellürler, ne tazimler izhar ederek çarpınır, tapınır ve onun fikrince bu bir ibadet olur. Fakat ne faide ki nazarında ümidi veren başka, korkuyu veren başka, ve bunları birleştiren hâkim bir mebde yok. Böyle olunca da bütün mesaî heder-ü abes ve o gönül bu iki muhalif kuvvetin mütemadiyen nizâ ettikleri bir marekei buhrandır ve artık bir sekîniyet ve itminan duymak ihtimali mefkuttur.

Ümit ve korku bir mebde'den gelen ve yine onda birleşen müsbet ve menfi birer sureti tesir olarak duyulmalıdır ki birinin yerine diğerini ikame etmek imkânı hasıl olsun da kalp bir ıtminan duyabilsin ve hayatında onunla yürüsün. Susuzluğumdaki hararet ve suyu içtiğim zamanki neş'e eğer su mebdeinin biri müsbet biri menfi olan tesirlerinden ibaret ise her susadığım zaman suya koşmanın bir manası vardır. Fakat bunların biri suyun diğeri ateşin eserleri ise su ile ateş beyninde hâkim bir mebdei müşterek te yok ise ateşten suya, sudan ateşe koşmak teabi namütenahiden başka hiçbir netice vermez, binaenaleyh ümit ile mehafetin mebdei vahidde tevhidi bu haysiyetle de zarurîdir ve rabbi vahid, erbabı müteferrikadan hayırlıdır. Halbuki balâda izah eylediğimiz veçhile faniyatta bu vahdet er geç tefrikaya mahkûmdur ve hakikatte rabbı vahid benimle şuurumu, şuurumla haricimi rabt-u zapteden haktealâdır ve ben ona, onun kanununa ibadet etmeliyim.

Hasılı fıtrati beşerde ibadet, ruhu teshir eden en yüksek mahabbet ile en yüksek mehafetin içtima ve tesadümünden çıkan havf-ü reca berkı içinde neşvei mahabbetle zekvi ümidin galebesini görmek için aczi küllîden kudreti mutlâkaya ıtilâ maksadile yapılan bir fili ıtaatkâranedir ki hem zahir ve hem batında nihaî bir tezellül ile nihaî bir tazimi ihtiva eyler ve hakkıyet nisbetinde kalbe

Sh:»102

ıtminan ve sekinet ilka eder. İbadet ederken âlemden ve bütün benliğinden tecerrüt ederek mabuduna öyle bir ebedi tamm-ü hudu ve öyle bir tazimi kâmil ile arzı tâat ve inkıyat eder ki kemali tazime münafi bildiği cüz'î bir hareketten bile içtinap eyler. Bunun için kibr-ü riya ile birleşmez ve zahir-ü batına inkısamı kabul etmez. Bihakkın ibadet, aczi mutlâk ile kudreti tammenin, zilleti kâmile, azameti kâmilenin korkular içinde titreyen emel ile Vahibül'âmalin bir cilvei telâkisidir. Aczini hissetmiyen mütekebbirler, hiçbir korku yok imiş gibi görünen gafil nikbinler, hiçbir ümit beslemiyen me'yus bedbinler bu şereften mahrumdurlar.

Bu hakikatleri telhıs için eazımı müfessirin « اياك نعبد » nin mealini şöyle ifade ederler: Yarab!. biz başkasına değil, yalnız senin rububiyyetini ikrar ve itiraf ederek ancak sana boyun eğeriz ve sade sana arzı zillet ederiz ve ancak sana tâatle sükûn-ü sekinet ve ıtminan buluruz. Çünkü bütün havf-ü recamızın evvel-ü ahir mercii yalnız sensin, sen korku vermezsen korku yok, sen ümit vermezsen ümit yok, lezzet duyurmadın mı her şey elem, elem duyurmadın mı her şey lezzet, ruh senin milkin, cisim senin milkin. bütün vücut senin milkin, bize verdiğin ihtisasatı, temayülâtı, tehayyülâtı, taakkulât-u iradatı ile hıssei vicdan o da senin lûtfün, senin merhametin, bu ise bütün ıtminanını sana hamd-ü şükr ile izharı sadakat için ancak senin emrine tahsısta buluyor. Bütün akıllar, bütün kâinat ta buna şahittir.

Burada kibri nefsanî şöyle bir sual irat eder: Ruh ve vicdan tezellül değil yükselmek ister, ibadet ise manayı tezellülü mutazammın olduğuna göre yükselecek olan ve hele yükseldiğini hissetmiş bulunan nefisler için tenezzül olmaz mı? Artık o yüksek kafalar alınlarını yere nasıl koyabilirler?

Böyle bir sual, içindeki cevabı görmemekten mütevel-

Sh:»103

lit bir gurur ilânıdır. Yükselmek istemek, yükselmek ihtiyacını teslim etmektir. Bu da bir tarafta aczi zatîsini, diğer tarafta ulviyyeti takdir ile mümkin olur ki ibadet bu mananın en yükseğini idraktir. Saniyen yükseldim demek yükselmediğini ilân eylemektir. Böyle bir iddia hem teali ve terakkiyi mütenahî görmek, hem de sukut ihtimalini mümteni zannetmek gibi büyük bir hatîe teşkil eder. Halbuki, meratibi teali namütenahidir, tehlükei sukut ise her zaman bakidir. İbadet de bu kibr-ü gurur marazının yegâne ilâcıdır. Salisen, Allahtealâya ibadetteki tezellül ve tazim vicdanı beşer için mümkin olan her türlü itilânın fevkinde bir ulviyet te'min eden bir vesikai intisaptır ki adî gönüller o kadar yüksekliği kendilerine lâyık bile göremezler de imkânsız sanırlar.

«Âlemde ben Allahtan başkasına hürriyetimi veremem ve ancak ona ve onun emrine inkıyat ederim, tâatı sever isyandan nefret ederim, hayra koşar şerden ictinap eylerim, hayrın başını da hakta bilirim, Allahın emrine uymıyan, Haktealâ hısabına yapılmıyan hiçbir şeye ölürüm de serfuru etmem, çünkü ben yoktum, o beni var etti ve terbiye edip bana hürriyet verdi. Bu can, bu vicdan ve bu hürriyet bende onun bir emanetidir. Bunu yapan isterse namütenahi kerreler daha yapabilir. Binaenaleyh onun yolunda her şeyi feda ederim. Dilediği zaman alacağı canımı da feda ederim, istediği zaman yıkıp, istediği zaman yapabileceği dünyaları da feda ederim bu uğurda elemlere katlanır, hayır ile haksızlıklara göğüs gererim, katlanamaz, geremezsem ölürüm, onun emri zaten öleceğim, böyle bir iman böyle bir sadakat ile ölürüm, evvelim hak ahırım hak olur, haktan gelir, hakka giderim, işte ben hakkın böyle bir kuluyum, kendime kalırsam hiç, ona intisabımla her şeyim ilah...» diyebilmek ve bunda sadakat etmek ne kadar büyüklüktür ve insan için bundan daha büyük bir kudret, bir ulviyet nasıl tasav-

Sh:»104

vur olunabilir? Maamafih bu bapta Fatiha ben değil biz deyiniz diyor.

Filvaki « إِيَّاكَ نَعْبُدُ » diyerek livaülhamd altında toplanan ve yirmi otuz sene içinde ulviyyeti hakkı bütün âleme neşr-ü isbat eden ilk müslümanlar bütün bu ruhun içinde idiler, bu ruhu gaip edenler de Dünyaya boyun eğdiler. Şüphesiz ki bu taahhüt ağır bir hamuledir. Fakat ulviyeti hak karşısında hakkı ulviyet te hıffetle erilecek bir gaye değildir. Ve abdin aczi zatîsi kudreti zatiyesile böyle bir taahhüde girişmesine manidir. Bunun için « إِيَّاكَ نَعْبُدُ » derken ayni ıhtisas ile « إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diye talebi istiane zarurîdir.

« نَسْتَعِينُ » isti'ane ederiz demektir, istiane avn talep etmek, tabiri aharle maunet istemek daha türkçesi yardım dilemektir. Talepli veya talepsiz onu vermeğe de iane denir, muavenet, teavün de mütekabilen iane demektir. Binaenaleyh isti'ane ile bunları temyiz etmelidir. Çünkü burada hasr isti'ane hakkındadır. Teavün ise memurun bihtir. Bu isti'anenin ne gibi hususta olduğu zikrolunmamıştır böyle olan yerlerde de üç mana muhtemel olur:

1- Müteallakinden kat'ı nazarla zati filî murat etmek ki umum olsun husus olsun isti'ane denilen fili biz ancak sana yaparız demek olur.

2- Müteallakı âm takdir ederek her hususta, her işte isti'ane kastetmek. Bu ikisi mealen birleşir. Fakat evvelki eblâğ, bu sarih olur.

3- Bir karinei mahsusaya istinaden müteallakı has takdirile filan hususta istianeyi kastetmektir. Burada ise ibadet karinesile işbu üçüncü ihtimal zihne çarpabilir ise de kelâmın kasr-u ıhtisas suretiyle tevhide müteveccih olması ve hepsi Allaha mahsus olan hamdın beyanı siyakında irat edilmiş bulunması buna mani ve her halde İbni Abbas Hazretlerinden de rivayet edildiği üzere umumu muktazıdır ki bu da birinci veya ikinci suretler-

Sh:»105

den birisi ile olur. O halde müfessirinin beyan ettiği gibi hasılı mana: «Yarab!. biz gerek sana ibadet ve itaatımızda ve gerek sair umurumuzun hepsinde ancak senden istiane ederiz, senden başka kimseden yardım dilenmeyiz, seni tanımıyan kâfirler başkasından istiane ederler. Biz ise ibadetimizde halis ve muhlis olarak bütün işlerimizde ancak senden istiane eyleriz» demektir.

Beyzavînin beyanına göre meunet iki nevidir: Birisine meuneti zaruriye, diğerine meuneti gayri zaruriye denilir. Zarurî olan meunet, onsuz filin husulü mümkin olmıyandır. Failin iktidarı, tasavvuru ve filin yapılacağı aletin ve maddenin mevcudiyeti gibi ki bunlar toplandığı zaman insan istitaat ile muttasıf olur da kendisine fili teklif sahih olur. Gayri zarurî olan meunet te de filin husulünü kolaylaştıran şeylerdir. İlah. Bu taksim İlmi usulde kudreti mümekkine ve kudreti müyessire namları tahtında yapılır.

Evvelâ bu ayet bize gösteriyor ki bütün meunet Allahındır, fakat talep bizimdir. Ve buna kesp veya iradei cüz'iye dahi tabir olunur ki asıl istıtaa bu talep ile meunetin içtimaı hengâmındadır. Bu da filin husulüne mukarin olur. Binaenaleyh Felsefenin muztarip nazariyatına boğulmaksızın « إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » den şunu anlıyoruz ki bize bir talep salâhiyeti verilmiştir. Bu suretle bizden birisi talebimizle, diğeri talebimiz olmıyarak iki fiil sâdır olur. Ve her ikisi de bizden sâdır olduğu ve bizimle kaim bulunduğu için [hulâsa mahalli biz olduğumuz için] Bizim fi'limiz sayılır ve bize isnat edilir. Meselâ teneffüs eden biz, uyuyan, ölen biz olduğumuz gibi yiyen, içen, oturup kalkan, şunu bunu tahrik veya teskin eden de biz oluruz Ve bunlardan talebimizle olanların sebebi karibi biziz. Fakat bütün sebebi ve illeti tammesi biz değiliz, çünkü biz bunda meuneti zaruriyeye muhtacız. Meselâ benim elim ile iradem arasındaki nisbeti sahiha kurulmamış olsaydi istediğim zaman elimi oynatamıyacaktım nitekim

Sh:»106

bazı uzuvlarımı öyle oynatamıyorum. O halde Hâlik biz değiliz halk yalnız sebebi karibe değil mecmuu esbap ile illeti tammeye müzaftır. Demek ki ef'ali ihtiyariyemiz bir faili talip ile bir faili halik arasındaki nisbetin hasılını ifade eder. Bütün ecsamın hassai zatiyesi mahzı atalet olduğu gibi ruhun hassai zatiyesi

de failiyeti talibanedir. Failiyeti halikane ise halik tealânındır. Araba yürüyor makine işliyor deriz, bunlar birer fili cebrî ve iztırarî olduğu halde mahalli onlar oldukları için yürümeyi işlemeyi onlara isnat ederiz, bizim teneffüsümüz deveranı demimiz gibi ıstırabatımız da böyledir. Kurulmuş bir makine işlemek için iptida bir tahrike muhtaçtır. Bunu ise cansız makine kendisi yapamaz veya istiyemez, canlı bir makinist veya şoför yapar ve ancak ruhunda bir taleple yapar, ruhu isterki eli makinenin miftahını tutsun da hareket etsin makinistin ruhu bu talebi bu iradeyi yaptığı anda birde bakarsın hareket yok iken halkolunmuş ve makine de işlemiye başlamıştır. Bu suretle işliyen o hareketin mahalli olan o makinedir. İşleten o hareketi istiyen makinistir. Yaratan o hareketi baştan nihayete ademden vücude getiren Hak tealâdir. Her işimizde bu üç mertebe iyan beyan zahir bir hakikattır, artık ne cebriye veya maddiye gibi insanı ruhsuz bir makine farzettirmeğe çalışmalı, ne de onu ruh ve cismin halikı olan Hak tealâ gibi farzettirmeğe uğraşmalıdır. Gerçi Cenabıhakkın tecelliyatını müşahede etmek için her türlü tetkiklere tefekkürlere girişmek iyi bir şey olduğunda şüphe yok ise de bu arada girdiği yolu kaybedecek ve hakikati zahireyi inkâr eyliyecek bir surette dalıp gitmek sonu gelmiyen bir dalâlet olur. Talebi vücut mefhumiyle aynı vücut mefhumunu farkedememek garip bir mülâhaza olur. Acaba talep te bir iş değilmi dir? ve bu da bir talebe muhtaç olmaz mı? bundan ya teselsül veya cebir veya halk lâzım gelmez mi gibi sualleri kesip atan

Sh:»107

mantıkî cevaplar yok değildir, teselsül lâzım gelmez çünkü talebi talep de ayni talebin içindedir. Cebir lâzım gelmez, çünkü fiil araba sürükler gibi yapılmış değildir, halk ta lâzım gelmez çünkü talep bir mevcut değil, mevcutlar beyninde bir nisbetten bir îzafetten ibarettir. Nisbeti vücut ise ayni vücut değildir ki nisbeti ihdas halkı vücut olsun. Tabiri aharle tereddüt iki tasavvur arasında bir hareketi zihniyedir. Bu hareket te zihin mekik gibi iki tarafa gidip gelirken bunda karar ediverince öbirine bir daha gitmemek gibi ademî bir nisbetten başka birşey yapmış değildir ki buna halkı vücut denilsin. İlah... Binaenaleyh ıradei külliye denilen kuvvei iradiye, mahlûktur. Fakat iradei cüz'iye ve talep ve ihtiyarle kesip dilediğimiz karar, gayri mahluktur ve bizim bir nisbetimizdir. Bunlarla talep ve iradenin haddi vücudîsini, inniyyetini tamamen ihata edemiyor isek o da hak tealânın hakikatini muhit olamadığımızdan ve olamıyacağımızdandır. Binaenaleyh evvelki zahir ve bahir hakikat görünüp dururken mabadettabiî denilen bu vâdide saplanıp kalmak hatalı bir

tariktir ve işte bu dalgınlıklara meydan bırakmamak için Fatihada « نَسْتَعِينُ » cümlesinin içinde taleb

salâhiyeti bizim ve meunet, kudret Allahtealânın olduğu pek güzel anlatılmıştır. Artık müslümanlığı ne cebriyelik ile, ne de onun zıddı olan kaderiyelik yani nef'yi kader ile ithama kimsenin hakkı yoktur. Yalnız iradei cüz'iyemiz, hakkı talebimiz var denildiği zaman bazıları bunu yanlış anlıyorlar da bizim her iradei cüz'iyemizin her zaman iş görmekte kâfi olduğunu zannediyorlar ve taleplerinde muvaffak olmadıkları zaman her hususta cebriyeliğe meylediyorlar. Böyle düşünmek bir taraftan talebi halk zannetmek, diğer taraftan bizim talebimize ve talebdeki isabetimize Cenabı Allahın ilel'ebet müdahalesi vaki olmaz zumunda bulunmaktır; Halbuki böyle bir tasavvura hak yoktur. O tevfikı ile bizim talebimize müvazi netaiç
halk

Sh:»108

buyuruyorsa bu arada o müvazatı refederek lehimize veya aleyhimize bizzat icrayı tasarrufa ve tabiri şer'îsiyle nusrat-u hızlâne dahi kadir olduğunda şüphe edilemez. Yolunda gidenlere zamanı gelir tevekkül ve itimatlarını tezyit edecek surette fazlaca lütf-ü in'am eder, yolunda gitmiyenleri de bunun zıddına husran-ü hızlâna düçar eyler. Dünyada dahi mükâfat ve mücazat veya iradesine ıhtar ve tenbih manasını ifade eden bu noktalara müteallık birçok ayetler göreceğiz ezcümle «

وَاُفَوِّضُ اَمْرٖى اِلَى اللّٰهِ » tefvizı bu nükteye ait, «

اِذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ اِنْفَاذَ قَضَائِهِ وَقَدَرِهِ سَلَبَ ذَوِى الْعُقُولِ عُقُولَهُمْ

» Allahtealâ kaza ve kaderini infaz etmek mürat ederse zevilukulün akıllarını alıverir» hadîsi şerifi de bunu natıktır. Bunlar da cebir mes'elesi değil hüsni talep ve sui talebe müteallik ince irfanlar mündericdir. «

عَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا

وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ » ayeti celilesi de bu nüktede

diğer bir mâna ifade eyler ve artık burada bu kadar ıhtar kâfidir.

Görülüyor ki « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » iki kelâmı ıhbarîden müteşekkil bir ayettir.

Maamafih urfen inşada müstamel olan kasem, ahit, akit, sıgaları kabilinden biliktiza inşa dahi ifade ederler ve bu suretle bir kabul ve bir taahhüt teşkil eylerler ki bu kabulün icabı olan teklifi kelâmı sabık bilişare mütezammın bulunuyordu. Burada Allah ile kullar beyninde bir muavaza şeklinde gayet derin ve gayet şümullü bir akti bi'at, bir mukavelei hukukiye, takrir-ü tescil edilmiş oluyor ki en derin, en büyük bir kanuni fıtratin yâni bir sirri amelî ve içtimaiînin i'cazkâr bir fezleğei beyanıdır. Biz bu ayetteki belâgat-u hikmetin zevkine doyulmak ihtimalini göremiyoruz. Nerede bir hayat görürseniz orada behemehal bu kanunun hükmünü görürsünüz. Şu kadar ki ehli küfür bunun ardından lâşuurî olarak vücuden sürüklenir. Ehli iman da bunu vücudunun başka vicdan ve şuuriyle dahi yaşar.

Ne lâtiftir ki Fatihanın tam ortasında hakkı tekellüm

Sh:»109

bizim vicdani içtimaîmizle lisanı ubudiyetimize verilmiş ve akit bizim lisanı ubudiyetimizle vicdanı içtimaîmizden izhar edilmiştir. Bunda vicdanı ubudiyetin kelâmı ilâhîye tecelligâh olduğuna büyük bir tenbih vardır ki «

﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ عَلٰى قَلْبِكَ﴾ . ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ

يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ﴾ » ayetlerinin mazmunlariyle

alâkadardır. Bu bize şöyle bir ihtar da yapmış oluyor: «size gaip gibi gelen kelâmı ilâhî olmasa idi sizin hakkı kelâmınız olamazdı. Siz tekellüm ediyorsanız şüphe etmeyiniz ki söylemek, tebliğı meram etmek kudret ve sıfatını hâlikinizden ve onun meunetinden ahz ediyorsunuz. Anlayınız ki sizin kendiniz gibi kelâmınızın dahi mebdei Cenabı Allahtadır. Siz manâ ve maksadınızı başkalarına tebliğ ve ifham ederken Allahtealâyi bu kudretten mahrum zannetmeyiniz. Binaenaleyh Cenabı Allahın inzal buyurduğu kelâmı kadimini bütün vicdanı içtimaînizle dinleyip anlamağa ve tatbik etmeğe çalışınız».

Burada bize zat ve sıfâtı ilâhîyi müteakip ahlâkı ilâhîden büyük bir nümune de telkin buyuruluyor. Allah ile kullar beyninde şeraiti mütekabile ile muavaza şeklinde bir mukavele akdi ne büyük bir hulkı rahmanî olduğunu iyi düşünmek ıktiza eder. Bizi ademden vücude getirip biraz terbiye ettikten sonra yine mahzı rahmetile bize dünyada muvakkaten ihsan buyurduğu atayasını bizim milki hakîkımız imiş gibi ebedileştirmek ve ebediyen tenmiye etmek için müvacehesinde adeta muadil bir paye ve bir haysiyet veriyor. Rububiyeti hasebiyle bize kendi hukukunu vazife olarak sadece emr-ü teklif ediverecek yerde zatında hiçbir hukuku olmıyan bizlere dahi milk ve hukuk tanıyarak ikisini mübadele ediyor ve bizim hukukumuzu da uhdei rahmetine alıyor. İbadet ve ubudiyet onun hukuku ve bizim vezaifimiz. Bilmukabele dünyada talep ve meunet, Ahırette sevap ve ikap bizim hukukumuz, onun mahza kendi icabiyle veca-

Sh:»110

ibi rahmet-ü hikmeti oluyor. Ve hatta hukukı ibade hukukullahtan ziyade inayet ve ihtimam ediliyor. Rahmet ubudiyete mütekaddim, lâkin ubudiyet te istianeye mütekaddim, demek ki vazife talebi hakka mütekaddim ve halbuki rahmeti hak ile teşekküli hak daha mukaddemdir ve bu suretle vazife ve hak arasında tam bir tezayüf vardır. Şüphe yok ki böyle bir muamele Aleyhisselâtü vesselâm Efendimizin «

تَخَلَّقُوا بِاَخْلَاقِ اللّٰهِ = Allahın ahlâkile ahlâklanınız» hadisî şerifinde işaret buyurduğu

ahlâkı ilâhiyenin en şayanı hayret tecellilerinden biridir.

Saniyen bu ayette cem'iyet ve içtimaiyete büyük bir ehemmiyet verilmiştir. Çünkü akit «ibadet ederim,

istiane ederim» gibi mütekellim vahde yani fert sıgasile yapılmıyorda « نَعْبُدُ ، نَسْتَعِينُ » deye cemi yani mütekellim maalgayr sıgasile yapılıyor.

Müfessirin burada cemaatla ibadetin faziletine işaret vardır diyorlar. Şüphesiz öyledir, lâkin cemaat faziletini iyice tasavvur etmeliyiz. Cemaatla ibadet etmek için cemaatın teşekkül etmiş bulunması lâzımdır. Halbuki cemaat kuru bir kalabalık demek değil, ruhi vahidle hareket edebilen bir heyeti müntazamei vahdaniye demektir. Binaenaleyh cemaatın teşekkülü bir ruh ve bir misakı içtimaîye mütevakıftır. Misakı içtimaî ise henüz içinde bulunduğumuz akd-ü mukavele ile teşekkül edecektir. Cemaatı islâmiyenin teşekkülü de Fatihanın nüzulünden sonradır. Binaenaleyh arada acîp bir devir şaibesi var zannedilir. Fakat hakikat öyle değildir. Ruhi içtimaî evvelâ fertte teessüs eder, vicdani ferde ne vakit hissi uhuvvet girer ve onu kibirden, darlıktan, hudgâmlıktan çıkararak genişletirse o vicdan sahai vüs'ati nisbetinde bir cemaate namzet olur. Bu vüsat bir refakattan bir aileden tutunuz da cihangir devletlere kadar gider. Vicdan darlığı cehalet ve kibir ile mütelâzimdir. İnşirahi sadır dahi denilen vicdan vüs'atı ise havf-u recada muhabbet-ü mehafette yükselmiş bir idrâk ve

Sh:»111

ifrana ve buna müterettip tevaz-ü merhamet, sabr-ü tahammül gibi haslatlar ile müterafiktir. Kibirli, dar bir vicdan yalnız kendini sever ve yalnız kendisi için korkar. Ümidi kendisine, havfı yine kendisine mahsustur. Nazarında menfaat onun menfaati, zarar onun zararıdır.

Bir vicdanda bu mahabbet-ü mehafet yükselip de bir diğerini dahi kendisi gibi, lâakal kendisine müsavi bir kıymetle görmeğe ve onun menfaatinden kendisinin gibi memnuniyet, zararından kendisinin gibi mahzuniyet duymağa başlarsa o vicdanda ruhi içtimaî teşekkül etmiye başlamış olur ki insan kelimesinin bir aslı olan üns-ü muvanestin mebdei budur. Böyle bir duygu ise iki muadil arasında bir camiai müştereke duymaktır ve işte bu camia bu duygu hissi uhuvvetin menşeidir. Bu his fi'len yaşandıkça o cami'a kuvvet bulur, bu his bu cami'a nekadar vüs'at peyda eder ve ne kadar kuvve bulursa kibir o nisbette tenakus eder ve içtimaiyet ve medeniyet te o nisbette vüs'at ve kuvvet peyda eyler. Bu ruhi içtimainin teessüsü evvelemirde fıtrette bir mevhibei rabbaniye ve derecei saniyede muhitin bir in'ikâsidir ve her iki noktai nazarla terbiyei fıtriye ve kesbiyeden müteessirdir. İşte vicdanında böyle bir ruhi içtimaî teessüs etmiş olan fert vüs'at ve kuvveti nisbetinde bir heyeti içtimaiyenin teşekkülüne mebde olur. Bu vicdanın duyduğu o camia, hamil olduğu mahabbet ve mehafetin esası ne ise hissi uhuvvetinin derecesi o ve namzet olduğu cemiyetin hududu da odur. Bu suretle muhtelif milletleri ayıran, muhtelif ve müteaddit cami'alar ve onunla mütenasip ruhlar teşekkül eder ve bir cami'a ne kadar tahassus ederse ruhi içtimaî o kadar daralır ve umumî olan cami'ayı parçalar, cemaatini ihvanlarını da o nisbette azaltır, fakat bunda ne mahabbet, ne de mehafet, ne menfaat, ne zarar, bütün hududile te'min edilmiş olmaz ve bilâkis bir cami'a ne kadar umumî ve muhit ise ruhi

Sh:»112

içtimaîsi o kadar kenişler ve hususî camiaları o nisbette bel'ederek yükseltir, mahabbet ve mehafet, menfaat ve mazarrat da aksayi hududuna dayanmış olur. Bunun için cemiyeti büyülten, küçülten en mühim sebep ruhi içtimaîsindeki derecei vüs'at ve kuvvette aranmak lâzımgelir. Cami'ada vüs'at varda, vicdanda kuvvet yoksa, o cemiyet idare edilemez, dağılmağa küçülmeye mahkûm olur. Vicdanda kuvvet var, fakat cami'ada vüs'at yoksa o cemiyet büyüyemez, akıbet büyük bir cemiyetin bel'ine uğrar.

Acaba ruhi insanide mahabbet ve mehafetin bütün hududunu ihata eden en muhit ve en kavi müessiri içtimaî ne olabilir? Zıddı, nazîri, şeriki mevcut farzedilebilen hiçbir şey bu kudreti şamileye malik olamaz, şeriki nazîri mevcut olmıyan da ancak Haktealâdır. Çünkü mukabili lizatihi batıl ve lizatihi mümteni olan ancak odur. Ve bunun için bütün mehamid ona mahsustur. Bunu duyan ve kuvvetle yaşayan vicdanlar, cihanşumul bir cemaatin azasından olmağa namzet bir ruhi içtimaîye malikdirler ve ancak bu cami'a hissi uhuvvet aksasını bulur ve mafevki tasavvur olunamıyacak bir heyeti içtimaîye teşekkül edebilir ve rıdvanı ekbere onunla erilir.

İşte Fatihada Haktealâ kendisini evvelâ zevil'ukul fertlere duyurarak vicdanlarında bu ruhi içtimaîyi terbiye ve takviye etmek için her birini « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diye ahd-ü misak alırken her ferdin takririni bütün insaniyete ve bütün âlemîne şamil bir heyeti içtimaiyeyi temsil eden bir hissi uhuvvet ve bir hissi içtimaî ile alıyor da «na'büdü, nestaîn» dedirtiyor. Çünkü cem'i mütekellim, muhatap ve gaip cemilere benzemez bunda hakikaten söyleyen yine bir müfrettir. Fakat o müfret ihvanını temsil ederek yalnız kendisinden söyler de biz der ve ne vakit bir cemaat, cemaat olarak söz söylemek isterse içlerinden biz diye söyliyebilecek birinin tahtı riyasetinde toplanırlar da hepsi ona söyletirler, yoksa her

Sh:»113

birinin ben ben ben diye bağırması bir cemaatin tekellümü sayılmaz da müteferrik fertlerin tekellümü sayılır.

Binaenaleyh cem'i mütekellim hakikatte nefsi mütekellim maalgayr demektir. Ve bu suretle «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ » diyen bir fert olacak ve maamafih bunu söylerken vicdanında hissettiği ihvanını da temsil etmiş bulunacaktır. Bu uhuvvet hafaza melâikesinden başlar da hâzır olan veya olacağı tasavvur edilebilen cemaatlere kadar gider. Her fert Fatiha ile bu ahdi yapar veya te'kit ederken bir cemaatin imamı mesabesindedir. Ve bu mana dolayısiyle mezhebimizde imamın arkasında namaz kılan cemaat ne Fatiha, ne saire hiçbir şey kıraet etmez de hepsinin hisabına imam okur. Çünkü kur'an okumak Allahtealâ ile tekellüm etmek manasındadır. Münferiden namaz kılan fert ise henüz bilfiil teşekkül etmemiş bilkuvve bir cemaatin imamı mesabesinde olduğundan behemehal kıraet eder. Ve bu gibi fertler tekessür edip tanıştıkça bilfiil cemaat te kendiliğinden ve kolayca teşekkül ediverir de derhal içlerinden birini imam tanıyarak ona iktida, ederler ve kuvvei içtimaiyeleri de imamları ile mütenasip olur. «

كَمَا تَكُونُوا يُوَلَّى عَلَيْكُمْ » dini islâmın namaz ahkâmı tafsılâtiyle bilinir, düşünülürse bunun dekaikını anlamak mümkin olur. Ve her namazda Fatiha okumanın hikmeti vücudü de tezahür eder.

Demek ki henüz böyle bir cemaat bilfiil mevcut değilken bu ruhun bir fertte teessüsünden bilâhare büyük bir hey'eti içtimaiye teşekkül edebilir ve bu suretle ruhi içtimaî, cismi içtimaîye mütekaddim olduğundan bir fert, bir cemaatin bütün vicdanını onun teşekkülünden evvel dahi taşıyarak onu temsil eder. Ve o his ve vicdan ile Allahtealâya akdi misak edebilir ve mes'elede hiç bir devir şaibesi yoktur. İşte islâm bu büyük ve lânazir ruhu içtimaîdir ve onun muhtevi olduğu manayı içtimaî ve medenî fevkinde hiç bir camia tasavvuruna imkân bulunamaz. Bunu ise pek küçük ve dar vicdanlar yaşıyamazlar da

Sh:»114

küçük küçük mabutlar ararlar ve dairei uhuvvetleri ne kadar küçülürse o kadar rahat duyacağız zannederler, fakat duyamazlar, bir müslümanın kalbindeki metanet ve sekinete bir türlü eremezler.

Bu suretle cemaati islâmiyenin kuvveti, fertlerin kesreti ve vicdanı islâmîlerinin kuvvetiyle mütenasiptir ve cismi cemaat mevcut ve kuvvetli iken ferdin bu ruhi içtimaîyi duyması ve taşıması kolay olur. Lâkin cismi cemaat zaif olduğu zaman böyle bir vicdan taşımak zor ve hele henüz bilfiil cemaat yokken böyle namütenahiye eren kuvvetli bir vicdana sahip olmak, bütün Dünyayı tutacak bir ruhi küllîye sahip olmak demek olduğundan bizzat bir teyidi ilâhîden başka suretle kabili ıktiham olmıyan bir suubettir ve bu makam makamı enbiya ve bilhassa makamı Hatemülenbiyadır.

Filvaki Cenabı Allah dahi Fatihada evvelâ bu akdi habibi kibriyası Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi ve sellem Efendimizin kalbi risaletpenahîlerine vahiy ile yaptırmış ve bu misakı onun vicdanı içtimaîsiyle lisanı ubudiyetine takrir ettirmiştir. Binaenaleyh tam manasiyle «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diyebilen sadık ve masduk abdi ekmel, ferdi cami

Hatemülenbiya Efendimizdir. Ve asıl makamı ubudiyet onundur. Bunun için «

اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

» düsturi imanı teşkil eder. Onun sinesi öyle bir inşîraha ermiş idi ki Garihıradaki infirat ve tecerrüdü esnasındaki taabbüdü ile ruhi küllü temsil etmiş ve vicdanı içtimaîsi bütün âlemîne imam olmuş ve işte cemaati islâm bundan teşekkül etmiştir. Ve her asırda onun sunnetine ittiba ile cidden ümmeti olabilen cemaati islâmiye dahi fertleriyle değil ise de bütün hey'eti içtimaiyeleriyle bu akdi ubudiyeti bihakkın söyliyebilmişler, ne Allahtan başkasına boyun eğmişler, ne de arzı istiane eylemişlerdir. Çünkü cihanın nümune imtisali olan devletini onlar teşkil etmişler, yirmi otuz sene içinde Kâbedeki putları kıran, Kisra-

Sh:»115

ların cihangir saltanatlarını deviren, Kaysarlara boyun eğdiren bu ruh idi, Türkistan sahrasına gidip Türkleri

cezbeden, oradan çekip İstanbullara Viyanalara kadar götüren yine bu ruh idi.

Namazda Fatiha okurken bir kimse « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » yerinde « اِيَّاكَ اَعْبُدُ وَاِيَّاكَ اَسْتَعِينُ » dese namazı fasit olacaktır. Çünkü Cenabı Allah fertten sade vicdanı ferdîsiyle bir misak istemiyor da vicdani içtimaî ile bir misak istiyor. Ve her namazında bu vicdanı terbiye ve te'yit eylemek istiyor. Binaenaleyh bir müslüman « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » derken şöyle bir teemmül etmelidir: «Ancak sana ibadet ederiz» dediği zaman kimleri temsil ediyor? ve «ancak senden istiane ederiz» dediği zaman kimlere vekâlet eyliyor. Yani bu sözünde hangi cemaatin refakatiyle sadık olabilecekse lâakal onları düşünerek bunu söylemelidir. Böyle bir cemaati ubudiyet hâzırda bilfiil mevcut ise o kifayet edebilir, değilse mevcut olan cemaate kuvvedeki cemaati, Allahın melâikesini dahi zammetmeği her halde unutmamalıdır. Bu meratibe işaret için müfessirin buradaki biz zamirlerini okuyan kimse ile beraberindeki hafaza melâikesine veyahut cemaati hazıraya veyahut bütün müvahhidîne racidir derler.

«اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » hem tevhidi rububiyete ve hem tevhidi ubudiyete delâlet etmektedir. Tevhidi rububiyet, Allahın vahdeti zatiye ve hakikiyesini itiraf-ü kabul, tevhidi ubudiyet de bu sayede bir vahdeti içtimaiye teşkil için bir inşai taahhüt oluyor. Ve binaenaleyh tevhidi rububiyeti Fatiha bidayetinden beri « لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » tevhidi gıyabîsini tesbit ve telkin ile vahdeti hakikiyeye, tevhidi ubudiyet de vahdeti terkibiye ve izafiyeye, tevhidi ubudiyet de vahdeti terkibiye ve izafiyeye ibtina ediyor. Bu ayette «Allahım senden başka mabut olmadığına şehadet ve bununla amel etmeği taahhüt eyleriz» diye « نَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ » tevhidi şuhudîsini takrir ediyor. Lisanı kur'anda bu gibi içtimaî hitap ve taahhütlerin iki mânası vardır. Birisi,

Sh:»116

cemiyeti fertte, ferdi cemiyette indiraç ettirerek her ferde alesseviyye hak ve vazife tevzi etmektir ki bunda haysiyeti ferdiye ilga edilmeksizin hasıllarında tam mânasiyle içtimaiyet tahakkuk eder. Buna umumi istigrakî veya külli ifradî denilir. Ve farzı ayn ifade eder. Diğeri mânai ferdi ilga ve yalnız haysiyeti içtimaîyeye itibar ederek vazifeyi vahidi içtimaîye tevcih etmektedir ki buna da umumi şumulî veya intizamî, yahut külli mecmuî denilir ve farzı kifaye ifade eder ve balâda anladığımız ve süveri sairei kur'anda göreceğimiz veçhile mânayi ferdî ilga olunmaksızın her birimiz böyle yaparız diye farzı ayn mânası anlaşılmaktadır. Binaenaleyh cemaatle « نَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ » tevhidi şuhudîsi fertlerle « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ » tevhidi şuhudîlerinin hasılası olacaktır. Ve bu mertebe meratıbı tevhidin ekmelidir. Halbuki kanuni rububiyette sirri terbiye bulunduğunu da görmüştük.

Bunun için Fatihada olduğu gibi dini islâmın bütün nususunda bilistikra mebde olmuş ve miftahı imanda vicdan ile vücut, gıyap ile şuhut beynindeki « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » tevhidi ve belki sadece « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » tevhidi gıyabîsi farzı ayn kılınarak «

اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ » tevhidi şuhudîsi farzı kifaye yapılmıştır. Bu suretle islâmda hem ferdin ve hem cemaatin vicdanî tevhidi vardır. Ve bunlar mütekabilen yekdiğerinin kefilidir. Hey'eti içtimaiye vicdansız olmak şöyle dursun meratibi tevhidin ekmeli olan « نَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ » tevhidi şuhudîsini yapan vicdanı ekmel asıl onun olacaktır. İşte « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » böyle tafsılâtı tazammun eden bir tevhidi mahızdır ve bundan envai şirkin hepsini nefyeden bir cevabı red vardır. İmam Fahreddini razi burada şu telhisı yapmıştır. «Müşrikler bölük bölüktürler. Çünkü Allahtealâya karşı iddia edip tapdıkları şerik ya cisim veya gayri cisim olacaktır. Şeriki cismanî ya ecsamı süfliyedendir, veya ecsamı ulviyedendir. Ecsamı süfliyeden şerik ittihaz edenler ya basit cismi veya mürekkep cismi almışlardır.
Mürekkep

Sh:»117

cisim mevalidi selâseden biridir. Yani meadinden veya nebatattan ve hayvanattandır veya bu miyanda bilhassa insanlardandır. Ecsamı madeniyeden şerik ittihaz edenler asnama, meselâ taşlardan, altundan, gümüşten putlara taparlar, ecsamı nebatiyeden şerik ittihaz edenler meselâ her hangi muayyen bir ağacı mabut yaparlar, hayvandan şerik ittihaz edenler meselâ öküz, buzağı gibi bir hayvanı mabut sayarlar, taparlar, insanlardan şerik ittihaz edenler de meselâ bir Fir'avn, bir Nemrudu rabbiâlâ, ilâh tanıyanlar ve yahut Uzeyr Allahın oğlu, Mesih Allahın oğlu deyenlerdir. Ecsamı basiteden şerik ittihaz edenler meselâ ateşe tapan Mecusîler gibidir. Ecsamı ulviyeden şerik ittihaz edenler de güneş, ay ve sair yıldızlar gibi kevakibe tapan ve saadet-ü nuhuseti onlara atfeden Sabi'e ve ekseri müneccimindir. Ecsamın gayrisindan şerik ittihaz edenlere gelince: Bunlar da kısım kısımdır. Bir kısmı mütebbiri âlemi nur ile zulmet diye ikiye ayıranlardır. Bunlar Maniviye yani Mani mezhebinde bulunanlardır. Sineviye -ki bunlar henüz maneviyata yükselmemişlerdir- bir kısmı melâike ervahi felekiyedir ve her ıklimin ervahi felekiyeden müdebbir bir ruhi muayyeni vardır ve envaı âlemden her birinin dahi müdebbiri olan bir ruhi felekîsi vardır derler, ve bu ruhlara bir takım suretler, timsaller yaparak onlara taabbüt ederler. Bunlara Abedei melâike denir -bunlar mâneviyatı sezmiş ve fakat ecsamperest, Abedei asnam menzilesinde kalmışlardır- diğer bir kısmı bunları geçerek biraz daha yükselip âleme iki ilâh tanımış, biri pek hayırlı, biri pek şerir, yani biri mebdei hayr biri de mebdei şer olmak üzere iki mebdei evvel iddia etmiştir ki bunlara göre âlem, biri Yezdan, biri Ehremen yahut div yani biri Allah, biri İblis ve yahut Şeytan namiyle kardeş addedilen iki müdebbir tarafından tedbir ve idare edildiği farzolunuyor da âlemdeki bütün hayırlar Allahtan, bütün

Sh:»118

şerler de İblisten biliniyor. Bunlar da Sineviye oluyorlar.

Manîlerin nur-u zülmeti maneviyetle tefsir ediliverirse hemen bunlara intibak ediverecektir. Bunun için bu iki noktai nazar türlü türlü tahavvülât ve tağayyürat içinde birçoklarına sıreyet etmiştir. ilah...». Görülüyor ki bu son noktadaki sinevîlik arada bir kardeşlik mülâhaza etmeksizinin iki mebdei evvel ile idarei âlem mümkin olamıyacağını da sezmiştir. Filvaki aralarında asla bir noktai ittisal ve iştirâk bulunmıyacak olan iki mebdei evvelin bir nizam tesis edemiyecekleri ve binaenaleyh âlemde hayır ile şerrin hiçbir ciheti telâkisi bulunamıyacağı bedihîdir. Çünkü aksi tenakuzdur. Halbuki bir hatve daha atince bu kardeşliği görmek daha evvel ikisi üzerinde hâkim bir mebdei müşterek görmek demek olduğu anlaşılır ve o zaman bu iki kardeş birer mebdei evvel değil, birer mebdei tâli olmak lâzım gelir. Şu halde bunlar bir peder Allahın maiyyetine verilince bir teslis fikri hasıl oluvermiş ve bu da şu felsefede bu felsefede dolaşırken nihayet Hıristiyanlığın son şeklini almıştır. İşte beşeriyet, besateti hasebiyle asıl olan mabudi vahid şuurundan dalâleti fikriye ve hissiye ile sapa sapa taaddütlere dalarak dağılırken, diğer taraftan taaddüdü azalta azalta

ikiye indirdiği sırada tekrar teslise sapmış ve nihayet dini islâm ile tevhidi hakikîyi kemalile bulmuş ve toplanmıştır « إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » İşte bütün bu efkârı şirki yıkan bir hücceti rahmaniye toplanır, akibet islâmdan kaçdıkça dağılır, nihayet zelil ve perişan olurlar, bu sade nazarî değil ayni zamanda bir hakikati tecribiyedir ve islâm böyle bir dini umumîdir.

Böyle bir ahd-ü misak yapıldıktan sonra bir nefes alınıyor, alınır alınmaz, icrayi ahkâmına girişebilmek için de 6. ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ 7. ﴿صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالِّينَ﴾ duasına başlanıyor. Bu talep ve dua isti'anenin ehem ve eşmel bir sureti tatbikiyesiyle beyanıdır. Çünkü nesteîn

Sh:»119

vakfında nefes alırken bu talebe nerden ve ne suretle başlıyacağımızı düşünmemiz lâzım geliyor. İşte bu ihtiyacımıza cevap olarak bu dua beyanen telkin buyurulmuştur ve bu suretle «ihdina, nesteîn» de bu da «iyyake na'büdü» ile beraber ehamdüde münderiç olduğundan bütün Fatihanın bir «elhamdülillâh» cümlei tammesinin inkişafı olup sade başiyle değil, hey'eti mecmuasiyle kelâmı vahıd halinde bir «elhamdü» suresi teşkil ediyor. Ve bunun için evvelki iki vakıf, tam ve mutlâk olmakla beraber lâzım olmıyor.

« اهد » hidayet masdarından emir sıgasıdır. Bu sıga ile yukarıdan aşağıya büyükten küçüğe cezmen vuku bulan talebi file, emir, aşağıdan yukarıya yapılan talebe, dua, müsaviden müsaviye yapılırsa iltimas denilir. Hidayet matluba isal edecek şeye lûtf-ü letafetle delâlet etmektir ki yolu sadece gösterivermek veya yola götürüvermek ve hatta nihayete kadar götürüvermek suretlerinden biriyle tahakkuk edebilir, evvelkine delâleti gayri musıle veya irşat, ikinciye delâleti musıle veya tevfik tabir edilir. Bu delâlet te lûtuftan murat, unf-ü şiddet mukabili olan rıfk-u mülâyemettir. Letafetten murat ta inceliktir. Hidayet matlûbi hayra mahsustur, Meselâ hırsıza yol göstermeğe, rehberlik etmeğe hidayet denilmez « فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيمِ » ayetinde olduğu gibi şerde istimali, tehekkûm ve tarız gibi bir nükteye binaen mecaz olur. Demek ki hidayet her matlûba alelıtlâk rehberlik etmek değil, irşat gibi gayesinde hayır, keyfiyetinde lûtuf-ü letafet bulunan bir rehberliktir. Binaenaleyh «ihdina» nın mealinde en muvafık tabir lisanımızda maruf olduğu gibi, «bize hidayet et» demektir. Göster diyince götürmek kalır, götür diyince letafet kalır ve hiç biri tam manayi ifade etmez ve lisanımızda böyle maruf bir kelimenin yerine behemehal bir kelime koymağa çalışmak maksadı beyana münafi, kuru bir taassup olur.

Allahtealânın hidayeti, hususiyatı itibariyle kâbili ad-

Sh:»120

dü ihsa olmadığı gibi envaı itibariyle de öyledir. Bununla beraber ecnası müterettibe ile münhasıran mülâhaza olunabilir:

1- Ruhanî veya cismanî kuvvet ifazası ki insanın mesalihini ikameye sebep olan havassı ve zahire ve batınasını, kuvvei akliye ve iradiyesini ve hatta ef'ali tabiiye ve hayvaniyesinin suduruna sebep olan kuvayi tabiiye ve hayvaniyesini ihsan ve idame etmek, iradelerle muratları tevfik eylemek gibi.

2- Hak ile batılı, salâh ile fesadı farkettiren delâil nasb-ü ikame etmek ki « ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾ ، ﴿وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا

﴾الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى﴿ » ayetlerindeki hidayet bu kabildendir.

3- İrsali rüsül ve inzali kütüb ile hidayet ki « وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا » kavli ilâhîsinde hidayetten murat bu olduğu gibi « اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِى لِلَّتِى هِىَ اَقْوَمُ » ayetinde de böyledir.

4- Vahiy veya ilham veya rüyayı sadıka gibi fekvalâde tariklerle kalplere serairi keşf edivermek ve eşyayı hakikatte oldukları gibi gösterivermektir ki buna hidayeti hassa denilir. Çünkü bilhassa enbiya ve evliyaya vaki olur. Bunun için umum noktai nazarından bunun tarikleri, turuki fevkalâdedendir. Maamafih herkesin velev cüz'î olsun bundan bir hısseleri yok değildir, şu kadar ki mertebei yakine yükselemez. Bunlar, enfüsî, afakî, tekvinî ve tenzilî olmak üzere dahi telhıs olunabilir. Kur'anda hidayet kelimesi kullanıldığı zaman, bunlardan hangisi murat olunabileceğini makamına göre anlamak iktiza eder. Hidayet mef'uli sanisine kâh (ilâ) ile bazan da burada olduğu gibi bizzat tadiye eder. Bunu vasıtanın hazfile hazf-ü isal tabir edilen sureti tadiye kabilinden sayanlar da vardır ki bu takdirde aslı « لِلصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ » veya « اِهْدِنَا اِلَى الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ » demek olur. Bunun lâzımı ve mutavii ihtidadır. Hüda da hem hidayet ve hem ihtida manalarına gelir. İhtidanın zıddı dalâl, bütün aksamında hidaeytin zıddı da ıdlâldır. Dalâlette

Sh:»121

bulunanların hidayet istemesi, aslı hidayetin husulünü istemek, hidayette bulunanların hidayet istemesi de sebat veya ziyadei mertebe istemek olur. Halbuki « اِيَّاكَ نَعْبُدُ » diyenlerde aslı hidayet vardır.

Hidayetin ikinci mef'ulü yani mef'ulü ileyhi olan « اَلصِّرَاطَ » lâmı ahd ile « صِرَاطَكَ = senin sıratın» terkibi izafîsinin manasını ifade eder ve doğrudan doğru hakkın tarikine sadık olur. Lâmı cins ile de henüz hususiyatı malûm olmamakla beraber alelitlâk cinsi malûm bulunan cadde manasını ifade eder ve bil'istiare tariki hakka müntabık olur ki sırat lügatte cadde, şehrah, yani işlek büyük yol demek olup aslı « سِرَاطَ » tır. Ve cümhurun lûgati budur. İbnikesirden Kunbul ve Yakupdan Rüveys rivayetlerinde de böyle sin ile essirat, sirat okunur fakat ranın tefhimi ve « طا » nın itbakından dolayı sinin sadad kalbile sırat daha selis ve daha fasıhtır ki Kureyşin lûgati de budur. Ve İmamda yani Mushafı Osmande böyle yazılmıştır ve aşereden diğer kıraetler de böyledir. Ancak Hamza kıraetinde «sad»a «za» kokusu verilerek bir işmam yapılır ki bu da Kays lûgatidi. [Ebuhayyan]. Cadde manasına sırat kelimesi lisanımızda müstamel değildir. Ancak Cehennem uçurumlarının üzerinden herkesin geçmeğe mecbur olacağı kıldan ince ve kılıçtan keskin inişli yokuşlu, düzlü bir köprü gibi tasavvur olunan ve zamanımız tabirince nâkil bir hattı havaî ile kabili ifham olan bir Ahıret caddesinin ismi dinîsi olarak maruftur ve burada buna da bir ima vardır. Hatta Amribni Ubeytten bu mana ile tefsiri de nakledilmiştir. Lâkin burada asıl murat bir istiarei temsiliye ile tariki hak ve milleti islâm olduğunu müfessirini kiram beyan edegelmişlerdir. Lûgati Arapta alelitlâk yola tarik, işlek yola sebil, işlek, doğru, büyük ve açık yola evsafından birinin buruzuna göre cadde, sırat, şarıa, şeria denilir ve bu sebeple bu sırat kelimesinin şeriat kelimesini ifham edeceği unutulmamalıdır.

Sh:»122

Müstakim, hiçbir yerinde meyil ve eğrilik bulunmıyan dümdüz ve dosdoğru demektir. Sırat dahi cihetinde doğru ise de inişi, yokuşu, bulunabileceğinden düzlük manasını da anlatmak için müstakim vasfı ile takyit

olunmuştur. Bu sebepledir ki bunu müstevi ile tefsir ederler. Şu halde doğru kelimesi tamamen müstakımin yerini tutamıyacaktır. Filvaki lisanımızda doğru kelimesi, müstakim, hak, sadık manalarına dahi kullanılır.

Kur'anı anlamak isterken elfazının ve terkiplerinin bütün inceliklerini gözetmek lâzımdır. Belâgati kur'aniyenin hasaisından biri de hakikatleri en zahir veçhinden gösterirken hututı dakikasını da mütenevvi nikâtı beyan içinde bütün inceliklerile toplamasıdır, Vücuhi beyan kat'iyet noktai nazarile lâakal on altı vechi ihtiva ettiği usulen malûmdur. İmaî ve gayri kat'î olan vücuhi belâgat ise İlmi belâgatin kabili ıhsa olmıyan ezvakiyle anlaşılır. Bu münasebetle burada bir düsturi kelâmî arz edelim. Şöyle ki: Tesadüf, müşahedei esrardan gafil olan cahilin nazarındadır. Hikmette tesadüf yoktur ve Hakîmi mutlâkın her ihtiyarında bir hikmeti mürecciha vardır. Gerçi irade zatında bir müreccihtir. Fakat iradei Hakîm vücubi haricî tahtı tesirinde olmıyarak bir hikmeti de tazammun eder, Binaenaleyh hakîm olan faili muhtarın kelâm ve kelimatının hususiyetleri hep hikmete müstenit bir ihtiyar eseri olacağından meselâ tarik demeyip te sırat demesi, müstevî demeyip te müstakim demesi, re'sen düşünülecek ve manaları ona göre tasavvur olunacak birer hikmeti dahi tazammun ederler. Kur'an ise bir kitabı hakîmdir «

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ » bunun için evvelâ kelimelerin

mefhumlarını iyice tesbit etmek, saniyen mevkilerinde lâfzan veya manen alâkadar olabileceği kelimat ve meanisi ile mukayese eylemek, salisen tarzı terkiplerini, siyak-u sibaklarını mülâhaza etmek, rabian bunlardan asıl manayı murat ile tezyinâtını temyiz eyle-

Sh:»123

mek lâzımdır. Manayı muradın tayininde dahi iki haysiyet vardır. Birisi kelimenin aslında veya makamındaki mefhumi zihnîsi, diğeri de onların vakideki mütenavelleri, masadaklarıdır ki tamim, tahsıs, itlâk, takyit gibi hususat bu ikisi arasında cereyan eder, ve istinbatı ahkâmda bunların ehemmiyeti büyüktür.

Tefsirlere baktığımız zaman « الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ » den murat ne olduğu hakkında şu

rivayetleri görürüz: Sıratullah, tarikı hak, şebili mutedil, kitabullah, iman ve tevabii iman, islâm ve şeriati islâm Peygamberimizin ve eazımı eshabının tarikı, sünen, tarikı sünnet ve cemaat, tarikı Cennet cisri Cehennem, nihayet bunları telhıs eden muhakkıkînin tarikı hak ve milleti islâm tefsiri.

Şimdi senetleriyle beraber eslâfa ve eshaba kadar giden bu mütenevvi ifadeler, «lâm»ın ahdiyyeti veya cinsiyyeti mülâhazalarına nazaran bir kısmı mefhum ve ekserisi masadak üzerinde deveran eden beyanattır, cisri Cehennem istisna edilirse obirleri vakide ayni medlûlün evsafından birile ifadesinden başka bir şey olmadıkları halde mefhum ile masadak farkını bilmiyenler, bunlardan ne kadar ihtilâflara düşebilirler. Filvaki muhakkikinin tariki hak ve milleti islâm fezlekesi de bu iki haysiyete muntabıktır. Tariki hak mefhum, milleti islâm masadaktır. Bu iki farka bizzat nassı kur'anda tenbih için sırat iki def'a zikredilmiştir. «Sıratallezine» essırattan bedeldir -bedeli kül veya bazolabilir- ve kelâmda kasd-ü irade asıl bedele müteveccihdir. Mübdelü minih te külliyen metrûk ve matruh olmıyarak bu maksudun bir haysiyeti zahiresini temhit eder ve bu suretle her bedelde kısmen bir şerh-ü beyan ve kısmen te'kidi andıran bir kuvveti mana hasıl olur. Bu bedelde ise sıratı müstakimin hem zatını ve hem vasfını şerh-ü tavzıh eden kayitler vardır ki birincisi sıratın muzafü ileyhi olan « الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ » ismi mevsul ve sılası, ikincisi bu mavsulün sıfatı olan « غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ » üçüncüsü de buna matuf olan « وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ » kayitleridir.

Sh:»124

İşte « الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ » den murat olan mana ve masadak, bunların heyeti mecmuası

mülâhaza edildikten sonra taayyün edecektir. Bunun için de evvelâ kendindeki mefhumunu tesbit etmeğe ihtiyaç vardır. Vaz'ı lûgat itibariyle bu mefhum, müstakim cadde demek olduğunu görmüştük. Fakat bu mefhum bize evvelâ vakide yol dediğimiz bir mahsûsü gösterir. Halbuki sevki kelâm istianenin ve meunetin beyanı idi. Bu ise gayrı mahsûs bir mânadır. Binaenaleyh bu karinei kat'iye ile biz anlarız ki bu yol mânevî yoldur ve hiç olmazsa manevî yola da şamil bir mecazı sarihtir ve daha açıkcası bir istiarei temsiliyedir. Evvelâ söylediğimiz gibi mahsûsattan işlek, büyük, vazih, düz, doğru bir yol tasavvur ediyoruz ve bunu hey'etiyle zihnimizde ahzediyoruz.

Saniyen bizim temayülâtımızın, efkâr-ü harekâtımızın cereyanına bir esas teşkil ederek bizi doğruca ve selâmetle hayırlı muratlarımıza götürecek ilmî, amelî, vazih ve şümullu ve Haktealânın vaz'ı olan bir kanuni hak tasavvur ediyoruz bunu da hey'etiyle vicdanımıza alıyoruz.

Salisen bu manevî hey'eti vüzuh ve îcaz ile anlatmak için evvelki mahsûs hey'ete mevzu olan sıratı müstakim lafzını istiare edip zikreylediğimiz karineye istinaden bunda kullanılıyor ve «ihdina» ile de buna bir teşrih yapıyoruz. Bu suretle bu mefhumun hasılı Haktealânın vaz'ı olup matlubi hayra hakkiyle götüren ve batıl olmıyan manevî yol olduğundan muhakkikinin tarikı hak tefsirleri, sıratımüstakımin mefhum ile manayi müradını beyan olduğu anlaşılır. Şimdi de masadakını bulalım: Yani tarikı hak ıtlâkına seza olan her tarık, matlup olan tarikı müstakime dahil midir? değil midir? burası cayi nazar ve az çok müphemdir. Evvelâ «nestain» de ilk hedefimiz meuneti ilâhiye oluyor ve sevki nazım bize iptida meuneti ilâhiyenin ehemm-ü akdemini talep etmemizi telkin ediyor. Bundan da alelumum meuneti ilâhiyeyi isticlâp eden bir

Sh:»125

tarikı vazıha hidayet talebi, istianelerin ehemm-ü akdemi, ona hidayet ihsan etmek te meunetlerin ehemm-ü akdemi olduğu anlaşılıyor. Halbuki tarikı hakkın bütün hususiyatı bir meuneti Hak ise de bu meunetlerin akdem-ü ehemmi olan hangisidir?. Burası cayi teemmül olur. Saniyen hidayet hayra masruf olur. Ve acaba manayi ammiyle tarikı hak içinde şerrolanlar yok mudur? doğrusu vardır. Çünkü olmasaydı şerre yol bulunamaz, hiç bir şey yapılamazdı, gerçi her tarikı hak, zatında hayrı mahızdır ve onun vaz'ı aslîsi rahmeti ilâhiyenin tecellisini göstermektir. Fakat âlemde mahlûkatın hususiyetine izafetle nef-u dar, hayr-ü şer hiçbir gaye tasavvur olunmaz ki onun bir tarikı hakkı bulunmasın. Bunların her birisi için de hakkın bir sünneti, bir kanunu vardır. Ona sülûk eden doğru gâyesine gider. Hatta denilebilir ki bunların hepsi de Allahtealâya götürür, lâkin birisi rızasına götürür, biri de gadabına götürür. Binaenaleyh tarikı hak, Haktealânın rızasına götüren tarik diye tefsir edilmedikçe burada matlup olmamak lâzım gelir, Filvaki «

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ » nazmı celili bize alelıtlâk tarikı hak mefhumundan daha ehas ve daha

vazif bir manâ telkin ediyor. İşte bütün bu ibhamları izale için bedelin tezyiliyle mefhumun mütenaveli tefsir veya tahsis olunmuş ve dini islâmın bir hadditam ile tarifine muntabık bir surete ifrağ edilmek için «

صِرَاطَ الَّذِينَ ... » ilah... buyurulmuştur.

Bu bize evvelâ her matlapta Haktealânın bir tarikı müstakimi bulunduğunu gösteriyor ve «ihdina» onu talep etmemizi telkin ediyor ve bu suretle ehemm-ü akdem meunet te iptida onun tarikı müstakimine hidayet olduğunu anlatıyor, Filvaki Allahtealâ rabbülâlemîn olduğundan âlemlerin hepsinde onun kanunları caridir. Kanunlar kâh vâzılarına ve kâh mevzularına, müteallâklarına nisbet olunur. Meselâ Solon kanunu vâzıına nisbet olduğu gibi Akar kanunu da mevzuuna, mahkûmlarına nisbettir.
Ta-

Sh:»126
biat dahi Hak kanunlarının mahkûmu olmak itibariyle bunların irade kanunundan madasına kavanini tabiiye namı dahi verilir. Lâkin hepsinin vazıı Haktealâ olduğundan bunlara kavanini hak ve sünneti ilâhiye demek elbette daha doğrudur. Bu kanunları bilmeğe ilm-ü fen denildiği gibi onların hayra götürenlerine de din, millet, şeriat ıtlâk olunur. Vaz'ı ilâhi ve kanuni hak haricinde din aramak batıldır ve bununla beraber her kanuni hak da din değildir. Meselâ beynine kuvvetli bir tabanca sıkanın ölmesi bir kanunı haktır. Hak tealânın hususî bir iradesi mani olmazsa o kurşunu kendine sıkan ölür. Fakat intihar etmek bir hayır, bir din değildir, ısyandır, şerdir, kendi milki olmıyan binai hakkı tahriptir. Bunun gibi insanların ef'alinden hangisi alınsa onun bir ciheti hayır veya şer ile muntabık olacağı bir kanuni Hak vardır. Hayır cihetiyle muntabık

olduğu kanunı hak din, şer cihetiyle muntabık olduğu kanunı Hak, hilâfı dindir. İki cihetten de kanuni Hakka tatbik olunmıyan fiil, şer ve batıldır.

Hasılı her kanunı hak bir vaz'ı ilâhî olduğundan müstakimdirler. Vaz'ı beşerî olan kanunlar ne ilim, ne din hiç biri olamazlar, bunlar ilim noktai nazarından batıl, din noktai nazarından şer teşkil ederler ve gayri müstakimdirler. Bunun için beşerin hakkı gerek ilimde ve gerek dinde kanun vazetmek değil Hakkın kanunlarını arayıp bulmak ve keşf-ü ızhar etmektir. Arşimit, muvazenei mayiat kanununu, Nevtun, cazibe kanununu, Aristo, tenakuz kanununu vazettiler demek doğru olmadığı gibi Ebuhanîfe Hazretleri de kıyası fıkhî kanunlarını vazetti demek doğru değildir. Bunlar onların vaz'ı olsa idi eğri ve yalan olurlardı, doğru olmaları kanunı Hakkın keşfine mazhar olmalarından naşidir. Bunun için ulema, mucit değil kâşif ve muzhirdirler. Zira kanunı Hakkın hafî olanları da vardır. « الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ » ise vazılı manasını dahi tazammun ettiğinden bunları ızhara vesile olacak vazıh ve işlek bir tarikı esasîyi ifham ediyor ve

Sh:»127

kanunı Hak olmıyan, meuneti ilâhiye ile hiç alâkası bulunmıyan eğri büğrü yolların hepsinden ihtiraz ettirdiği gibi hidayet de hayra masruf olacağından doğrudan doğru şerre götürmekte hak olan kanunlardan dahi ihtiraz edilmiş oluyor. Fakat bu son ihtirazda bir kaydi haysiyet aramak lâzım gelir? Çünkü şerden ihtiraz ettirmek için onu tanımak ve tanıtmak ta bir hayırdır. Yılanı bilmiyen ondan nasıl sakınır. Binaenaleyh hidayet kelimesindeki hayriyyet manası, sıratı müstakim, tarikı hak mefhumundan şer kanunlarının alelıtlâk tard-ü ıhracını değil, belki hayır kanunlarını evamir olarak müsbet ve şer kanunlarını nevahi olarak menfî bir haysiyetle takyit etmeği icap edecektir. İşte akıbinde bedel tarikiyle «

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّٓالّ۪ينَ

» ayetleri bu menfı ve müsbet haysiyetleri de ibraz ediyor. Demek ki «essıratal müstakim» lâmı aht ile dini hakkın haddi tammıdır. Mabadi de bunun şerhidir.

İn'am, nimet vermek, nimeti isal etmektir. Aslında müteaddidir. Lâkin tafdıl manasını tazammun ile mün'imin ulviyetini ve nimetin isti'lâsını ima için (عَلٰى) ile sılalanır. Nimet aslında insanın telezzüz ettiği halet, yani haleti hasenedir ki hazzı saadet demektir. Bundan alınarak bu telezzüze sebep olan şeylere ıtlâk olunmuştur. Aslı yumuşaklık demek olan nüumet ile alâkadardır. Arapça evvelki manada daha ziyade feth ile na'met kullanılır. Nitekim « كَمْ ذِى نِعْمَةٍ لَا نِعْمَةَ لَهُ » denilmiştir. Yani nice nimet sahibi vardır ki tena'ümü yoktur. Meselâ ekmeği vardır yiyemez, yirse tadını bulamaz. İn'amı ilâhî asıl bundadır. Allah tealânın nimetleri ise sayılamaz «

وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا ». Fakat başlıca Dünyevî ve Uhrevî olmak üzere iki menba'da mülâhaza olunabilir. Niami Dünyeviye iki kısımdır: Vehbî, kesbî. Vehbî ya ruhanî veya cismanîdir, tabiri aharle ya manevî veya maddîdir. Ruhanî olanlar nefhı ruh, işrakı akil ve zekâ ve bunlara tabi olan fehim, fikir, nutuk, selâmeti

Sh:»128

vicdan gibi, cismanî olanlar beden ve echizei bedeni ve bunlardaki kuvaı asabiye ve adaliye, hazmiye vesair kuvayı maddiyeyi, halât-ü heyeti hasılayı halk-u tekmil gibi şeyler. Kesbî olanlarda nefsi rezailden tasfiye, ilm-ü marifet, ahlâkı seniye ve melekâtı fadıla ile tahliye eylemek, bedeni hey'âtı matbua ve şemaili müstahsene ile tezyin etmek, câh, yani mevki ve haysiyeti içtimaiye mal ve servet kazanmak gibi şeylerdir. Niamı uhreviye, Dünyada vaki olan ifrat-ü tefrıtlarını mağfiret ederek rızasına erdirmek, ve melâikei mukarrebin ile beraber âlâyı illiyinde ebedel'âbat huzurü istikrara nail kılmaktır ki bu da vehbî ve kesbî, ruhanî ve cismanîye münkasim olur. Bunların hepsi başlı başına ve filhal mülâhaza edildikleri zaman şüphesiz birer nimettirler. Fakat her biri âtisine ve mabadına nisbetle mülâhaza edilince iptida nimet zannedilen birçok şeylerin hakikatte nikmet ve belâ çıkdığı da muhakkaktır. Bilakis iptida elem ve nıkmet görünen bazı musıbetlerin bilahare büyük bir nimet-ü saadete vesile olduğu da muhakkaktır. Ve safadan sonra cefa ne kadar acı ise cefadan sonraki safa da o kadar tatlıdır. Bu sebeple ciddî ve hakikî olan nimet-ü

saadet âkıbeti her halde salim olanlardır. Binaenaleyh matlûbi aslî sadece iptidai nimet değil, âkıbete selâmetle yetiştiren nimetler olmak lâzım gelir. İslâm kelimesinin dahi ilham ettiği bu haysiyet «

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَالضَّآلّينَ » vasfiyle ifade ediliyor. Bu suretle

«en'amtealeyhim» de nimet ve in'am umumı istiğrak ile lafzıam olmamakla beraber mefhumen ıtlâkiyle her türlü nimete muhtemel ve şamil olabileceğinden mütenaveli tahsıs olunmak için gadabü dalâlden selâmet kaydiyle takyidedilmiş ve tam manasile nimet ifade edilmiştir ki bu da niami uhreviye ve ona vesile olan vehbî, kesbî, ruhanî, cismanî niami Dünyeviye demektir. Bunların başı da hakkı hayat, hakkı hurriyet, iman, selâmeti vicdan, hüsni ahlâk, salâhi içtimaî, ilmi nafi, ameli salih-

Sh:»129

tir. Lisanı islâmda hürriyet, hukukuna malikiyet diye tarif olunur, [Keşfi pezdevî] ki bunun zıddı hukukuna başkasının malik olması demek olan esaret ve rıkkiyettir. Aslı hukuk ise vaz'ı ilâhidir. Binaenaleyh her hangi bir ferdin vaz'ı beşerî ile tebdil, tagyir veya tasarrufa mahkûm olabiliyorsa o artık yalnız Allahın kurulu değildir. Ve onda bir hissei esaret vardır. Ve artık onun vecaip-ü vezaifi mahzı hakkın icabına değil, şunun bunun keyf-ü iradesine tabidir. Binaenaleyh Haktealâyi tanımiyan kimse de hukukuna malikiyet manâsına hakkı hürriyet farzetmek bir tenakuz olduğu gibi, Haktealâdan başkasına kul olanlarda da hürriyet farzetmek imkânsızdır. Ve bunun için zâmanı hürriyet yalnız Allaha ubudiyettedir. Ve sıratı müstakimin mebdei bu ubudiyet ve ilk gayei dünyeviyesi de nimeti uzma olan bu hakkı hürriyettir. Bunun başı da niamı vehbiyeden hayat, niamı kesbiyeden imandır. İşte bu ikisi usuli niamdır. Bunların mebdei de meunet ve hidayeti ilâhiyedir. İstenen tarik de bu meunetin tarikı müstakimdir. Ve işte nimeti islâm bu tarikı

mustakimdir.

«اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ » de iki vecih mümkindir. Birisi bervechibalâ hiçbir meful gözetmiyerek (

فَعَلْتَ الاِنْعَامَ) alelıtlâk fili in'amı ika ettin yani onları mes'ut kıldın manâsı, diğeri de (

اَنْعَمْتَ بِهِ عَلَيْهِمْ) gibi mefulübih bir zamir takdir etmektir. Sahip keşşaf evvelkini, İbniceriri

Taberî ikinciyi tercih etmişlerdir. Haziften selâmet itibariyle evvelkisi evlâ ve beliğ ve fakat bir kinâye

mahiyetindedir. Bu sebeple fi'lin muktezası olan ikincisi zahirdir. Ancak İbni ceriri Taberî bu mefulü «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعينُ » karinesiyle tâat ve ibadete irca ederek «sen onlara tâat ve

ibadetini in'am ettin» suretinde göstermiştir. Fehmi acizaneme göre bu takdirde zamiri sırate irca ile «sen

onlara o sıratı in'am eyledin» mânasını vermek daha zahirdir. Ve en doğrusu burada zamiri takdir

et-

Sh:»130

meksizin in'am fili mutlâkını, in'amı sırattan, yani (en'amte) yi (en'amtebih) ten kinaye yapmaktır ve İlmi meanide malûm olan mef'uli mahsusa taallûktan kinaye uslubu burada pek beliğdir. Ve bunda in'amı sıratın in'amı mutlâk ve hatta in'amı kül mesabesinde olduğu anlaşılır. Bunda calibi dikkat üç nokta vardır: Evvelâ, bizzat tarik ve sıratın ehemmi niam olan bir nimeti uzmâ olduğu anlaşılır. Saniyen, in'amı sırat, ehemmi meunet olduğu anlaşılır. Salisen, onlara izafe kılınan bu sırat kendi vazıları olmayıp, vazı ve in'amı ilâhî olduğu ve onların sıratı olması mazheriyet ve sulûkları itibariyle bulunduğu anlaşılır. Ve bu evsaf ile Allaha müzaf olan ve doğru niam ve meuneti ilâhiyeye götüren sıratı müstakime intibak eder.

Filvaki nimeti tarik, âzamı niamdır. Çünkü her hangi bir nimetin tarikıne, kanununa nail olmak, o nimete bir kerre değil, daima nail olmayı intaç eder. Ulûm-u fünununun ehemmiyeti de bundandır. Birisinden on liralık bir iane istemekle, daima on lira getirecek bir tarik, bir sebep istemek arasında ne kadar fark vardır. Cenabı Allahtan «yarab bana iane et de fülan nimeti ver» diye dua ve istianede bulunmak pek küçük bir

talep olur. Hattâ «her nimeti ver» demek bile böyledir. Çünkü bu dua kabul olunmakla o nimetlerin her zaman devam-ü istimrarı te'min edilmiş olmaz. Fakat «fülan nimetin tarikını in'am et ve o tarikte sebat nasip eyle» diye taleb-ü taharride bulunulacak olursa bu dua kabul olunduğu zaman o nimet bir kerre değil bin kerreler ve ilâ nıhaye elde edilmiş olur. Tarîkın en büyüğü de meuneti ilâhiyenin tarikı vurududur. Bunun en kısası da müstakim olan tariktır. Bu bulununca tarikı nimetin hepsi bulunur. Tarikı nimet bulununca nimetlerin hepsine aleddevam erilir ve burada iptida bize nimet ver denmeyipte «

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ » duasiyle doğru yol istemenin ta'lim buyrulması bu

manayı

Sh:»131

ne güzel te'yit eder. Fatihaya (ta'limi mes'ele) isminin verilmesinde de bu nüktenin büyük bir hissesi olduğunu hatırlamalıyız. Halbuki bu taallûkı mahsus mülâhaza edilmediği takdirde bu manaları istihraç müşkil olacak ve sıratın onlara in'amı ilâhî olduğu hafi kalacaktır. Bu cihetle evvelki takdirdeki ıtlâkı nimetin belâgati bile bunun madununda demektir. Gerçi onda sıratın gayesi nimeti mutlâka olduğuna zahir bir ima vardır. Ve bu mâna avam için cazibelidir. Lâkin iptida kelâmın sevkinde gayei matlûbenin meuneti ilâhiye olduğu aşikâr ve bu münasebetle sıratın gayesi de o ve daha doğrusu bizzat Allahteala olmak mütebadirdir. Bütün niam da buna müteferrı'dir ve işte asıl siratı müstakim, tarikı hak bu manada alem gibidir. Çünkü bir nimetin bir tarikı bilinir ve sulûk de edilir de yine bizzat meuneti ilâhiye, tevfikı hak bulunmazsa bir mani zuhur eder, matlûp hasıl olmaz da tali böyle imiş denilir. Binaenaleyh her şeyden evvel bu meunet ve tevfike ermek için bütün metalibi aguşuna almış, büyük, açık, doğru, düz bir yol istemek

zarurîdir. Bu yol « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » ahdinde sebat ile yürüdecek olan bir din

ve millettir. Her hakikati ve matlebi aguşuna almış, bir din ve millet, bir sıratı müstakim istemek sade bir tasavvur ve hayalden ibaret bir istemek de değildir. Bu yola ermiş ve üzerinde yürümüş, o sayede her muradına nail olmuş, hem de kemali selâmet ve saadetle nail olmuş ehli nimet, tarihi beşerde inkâr olunamıyacak surette sabit ve böyle bir matlûp asarı müşahede ve tecribe ile bilfiil görülmüş bir emri

vakidir. Ve işte « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ » den sonra «

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ » buyrulması bunu da bilhassa göstermektir.

Şimdi bunların kimler olduğunu anlamıya çalışalım. Bunların heyeti mecmuası bize ahdi haricî ile gösteriliverecek bir cemaati mahdude değildir. İptidai beşeriyetten bu ane kadar peyderpey gelmiş ve terbiyei hak ile

Sh:»132

devir devir ızharı kemal etmiş mütevaliyen münteşir ve gayri mahsur zevat ve cemaatlerdir. Biz bunları yalnız «mün'amün aleyhim - yani niamı ilâhiyeye ermiş olanlar» unvanile tanır ve vasılîn, erenler diye mülâhaza ederiz ve bu cinsin âlemde vücudunda hiç şüphe etmeyiz. Bu nokta yakinîdir. Ve alelıtlâk

bunların sıratını talep etmek te bu yakin ile harekettir. Fakat tafsılâtına ve bu cinsin efrat ve envaından bir

nümune almak için hariçte tayinlerine gelince: Bunu nimetin manasını takdirimiz nisbetinde bir ahdi zihnî

ile mütalea edebiliriz. Bunun için « الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ » de ya tarifi cinsî veya ahdi zihnî

melhuzdur. Cins olduğuna göre « غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ » bedel, ahdi zihnî olduğuna göre

de sıfat olmak zahirdir. Binaenaleyh bunları iptidaen ahdi zihnî ile tasavvur edip bu evsafı haiz bir cemaati

mes'ude arayacağız, ve Allah tealâdan onların yoluna hidayet talep edeceğiz ve muvaffak olduğumuz

ande bizde o yolda o cinsten âleme nümunei imtisal olacak bir zümrei cemaat teşkil etmiş bulunacağız.

Kur'an bize bu cinsten birçok cemaatler gösterecektir ki «

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ

رَفِيقًا » ayeti bu bapta en cemiyetli olan ayetlerden biridir. Yani tam manasiyle mün'amün aleyhim olan

süadâi hakikiye enbiya, sıddikîn, şüheda, salihin ve bunlara refik olan ehli imandır. Fakat bu izah iptidai

islâma nazarendir. Bize gelince: Bu numunenin bütün iphamlarından ari bir ahdi haricîsi vardır ki o da

Hatemülenbiya Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem Efendimizle eshabı kiramıdır. Az zaman

içinde bunlarda tecelli eden nimeti muvaffakiyetin, saadeti dünyeviye ve uhreviyenin bir misalini daha tarihi beşer bugüne kadar kaydetmemiştir. Tarihi umumîyi okuyunuz ve bugün Dünyadaki akvama da bir ircai nazar ediniz. Bakınız, bunların içinde meselâ bir Hazreti Ömer siyretinin nazîri olabilecek hiçbir misal bulabilecekmisiniz, bir taraftân fütuhat elektrik sür'atile şark-u gar-

Sh:»133

be yayılırken diğer taraftan bütün adaleti ilâhiye yerleri gökleri dolduruyor ve bu nimetlerin içinde zevki hakka müstağrek olan Ömerin sırtındaki yamalı bir gömlek âlemin gözüne Kisraların, Kayserlerin tacı haşmetlerinden çok yüksek bir hissi ibtihaç saçıyordu. Fakat dünyanın bu teveccühü içinde hiçbir gün şaşırmiyan, metanetini zayi etmiyen Hazreti Faruk vefati peygamberî günü farukiyetini gaybeder gibi göründüğü zaman, Hazreti Sıddik bütün sıddikiyetile ibrazı vücut ederek onu ve herkesi irşat etmiş ve cemaatı kemafissabık sıratı Muhammedîde yürütmüştü. Daha evvel hicret günü müsahabeti nebeviyye ile gizlendikleri mağarada müşriklerin baskınına uğradıkları zaman Hazreti Sıddika da hüzn-ü fütur ârız olmuş

iken « لَاتَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا » diye onu tesliye ve tatmin bir ahdi zihnî mahiyetinde olan o

cemaati mesude bütün beşeriyete ekmel bir nümunei imtisal olmak üzre taayyün etmiş olduğundan bize

nazaren « اَلَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ » ahdi haricî ile malumdur. Bunun için eslâf-ü ahlâftan

birçok müfessirin « صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ » ayetini Hazreti Muhammedin bu

eshabı kiramının tarikı, sünneti ile tefsir etmişlerdir. Fakat mebde ve münteha beraber mülâhaza edildiği zaman bu manâ da mün'amün aleyhim cinsinden bir cemaat diye ahdi zihnî mahiyetinde olmuş olur.

« غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ » Ellezinenin sıfatıdır. Ve islâmdaki hasleti tekvanın menşeini

gösterir. Arapçada sıfat ile mevsuf arasında tarif veya tenkir cihetinden dahi mutabakat şarttır. Halbuki gayr kelimesi, elalimü gayrülcahil, elhareketü gayrüssükûn tarzında bir zıddıkâmiline müzaf olmakdıkça marifetlik iktisap edemiyeceği gibi ellezine ismi mevsulüde marife olduğundan ahdı zihnî manasına mahmul olmadıkca nekire ile tevsıf olunamaz. Binaenaleyh bunun sıfat olması, mevsulün ahdi zihnî manasına bir karinei zahiredir. Çünkü magdubialeyhim ve dâllîn vasıfla-

Sh:»134

rının alelıtlâk mün'amün aleyhim vasfına zıddıkâmil olması cayi nazardır. Mün'amün aleyh görünenler içinde hakikatta mahkûmi gadep veya dahlolan nice kimseler de bulunur. Ve âlemde nimetler içinde yüzer

gibi görünen bir çok eşhas ve cemaât buna misal de gösterebilir. Bu itibar ile gayr sıfati gadep ve dalâli nefyederek mün'amün aleyhi bunların maadasına tahsıs ediyor ve o halde niamı salime ile mütena'im olanlar, bunların zıddıkâmili olurlarsa da alelıtlâk mütena'im olanlar böyle değildirler. Binaenaleyh in'am itlâkile mülâhaza edilir, ve ellezine de bu sıla ile cinsen veya ahdi haricî ile marife tanılır ise gayr ona sıfat olamaz, belki bedel olabilir, Keşşaf ve ona tebean Kazı ve saire bu bedeliyyeti tecviz etmişlerdir. Fakat Ebussuut tefsirinde bunu bihakkın reddeylemiştir. Çünkü bedel, kelâmdaki nisbette maksudi aslı olur. Mübdelü minih bilkülliye mühmel ve metrûk halinde olmamakla beraber kelâmda hedefe maksat olarak da kalmaz. O halde gayr bedel ise sırattan maksadı aslî, nimet değil, gadep-ü dalâletin intifası olmuş olacaktır. Ve bu surette mün'amün aleyhim demek Allahın gadabından ve dalâletten salim olanlar demek olacağını Sahip Keşşaf tasrih de etmiştir. Gerçi def'i mazarrat, celbi menfeatten evlâ ise de maksadı aslî sade def'i mazarrat değil, o mazarrattan salim olan nimet ve menfeattir, Bu ise bedelin değil ancak sıfatın manası olabilecektir. Binaenaleyh hedefi kelâm en'amte aleyhimdedir. Ve gadab-ü dalâlin nefyi ona tebean maksuttur. Ve mün'amü aleyhim demek, nimeti mutlâka ile gadap ve dalâlden selâmeti cami olanlar demek olur ki islâm da budur. Ve filhakika islâmdaki takva budur, Ve Ebussuut tamamen haklıdır. Binaenaleyh gayirde sıfat ve ellezinede ahdi zihnî manası zahirdir. Maamafih nimeti mutlâkadan nimeti salime veya söylediğimiz gibi nimeti sırat, nimeti islâm kastedilirse gayir bunun zıddı kâmiline muzaf olmuş ve binaenaleyh tarif iktisap

Sh:»135

etmiş olacağından cins veya ahdi haricî suretinde sıfat olabilecektir.

Gadab nefsin bir mekruh karşısında iradei intikam ile heyecanıdır ki rızanın zıddıdır. Lisanımızda öfke, bir fark ile hiddet, hışım dahi denilir. Cenabı Allaha nisbet edildiği zaman gadab infialâtı nefsaniyeden tecrit ile münteha ve gayesinde istimal edilir de iradei intikam veya inzali ukubet manası murat olunur. Bu da rububiyeti rahimiyenin lâzımıdır. Yani gadab alelıtlâk rahmetin zıddı değildir. Meselâ zalime gadab, mazluma rahmetin muktezasıdır. Elmağdubi aleyh tabirinde bu unvan kendilerine adeta isim olmuş gibi bir kuvvet vardır ki gadaba mahkûm, gadap altında kalmış gitmiş demek olur. Binaenaleyh bazan bir ukubete uğramak, magdubu aleyh olmak değildir ve hele hakikatte bir takım niamı âtiye ve müstakbelenin mükaddimesi ve vesilesi olan elemler hiç bir zaman ukubet ve gadap değildir. «

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ » çünkü her işte itibar akıbetedir.

Dalâl ve dalâlet, doğru yoldan amden veya hataen sapmaktır ki hüdanın mukabilidir. Lisanımızda sapmak, sapıklık, sapkınlık dahi denilir. Dalâl bazan gafletten, şaşkınlıktan neş'et eder. Ve ekseriya da şaşkınlık onu takip eyler ve sonra yitmeğe ve daha sonra telef olmağa müncer olur. Bu münasebetlerle dalâl, gaflet, hayret, gaybubet, helâk manalarında da kullanılır. Esasında mahsûs ve maddî yoldan sapmaktır. Ve sonra maneviyat ve makulâtta da mütearef olmuştur. Ve biz alelekser dalâlet ve sapkınlığı sade dinde, dalâl ve sapıklığı da akilde ve sözde istimal ederiz. Binaenaleyh «dâllîn» tam manasiyle sapkınlar demektir.

Burada gerek « الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ » ve gerek « الضَّالِّينَ » deki harfi tariflerin istiğrak

veya cins için olduğu zahirdir. Çünkü nimetin selâmeti kâmilesi bundandır. Bir çok müfessirin de

Sh:»136

böyle nefyi cins suretinin tefsirlerini ihtiyar etmişlerdir ki bu surette nimet ve istikametin zıddı olan gadab-ü dalâl, kitaplı ve kitapsız, müşrik ve gayri müşrik bütün ehli küfrün yollarından sarahaten ihtiraz edilmiş olur. Maamafih harfi tariflerin akdem olan ahdi haricî manasına hamillerinde dahi ayni manayı dolayısile istihsal mümkindir. Ve bunda ayrıca bir belâgat de vardır. Zira magdubu aleyhim ve dallîn vasıfları müteyakkan olan edna ve ekallerine masruf olursa bunlardan ihtiraz obirlerinin hepsinden ihtirazı evleviyyetle müstelzim olur. Bu da milleti islâmın ağyarı beyninde bir tefavütü göstermek belâgatini haizdir.

Aceba her ikisinin ekal mertebesiyle böyle bir ahdi haricî var mıdır? Evet, gerek kur'anda ve gerek

ehadisi nebeviyyede ve umumiyetle şeriati islâmiyede buna dair deliller mevcuttur. Ve bunlar ehli kitap olan Yehud-ü Nasaradır. Gerek müşrik ve gerek gayri müşrik cemii küffar hakkında kur'anı azımüşşanda « وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ » ayetinde olduğu gibi gadabı ve « اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعٖيدًا » ayetinde olduğu gibi de dalâli tamimen tasrih etmiş olmakla beraber Yehud hakkında ekseriya « ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَٓاؤُبِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ » gibi gadabı, Nasara hakkında da « قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فٖى دٖينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا اَهْوَٓاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا كَثٖيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَٓاءِ السَّبٖيلِ » gibi dalâli tasrih buyurmuştur. Ve bununla beraber Yehud ile Nasaranın kesdiklerini yemek, ve kızlarını nikâh edebilmek gibi yakin muamelâtta diğer ehli şirkten farklarını da göstermişdir. Bunlardan anlaşılırki ehli kitap olan Yehud ve Nesârâ gadab-ü dalâlde diğer müşriklerden, dinsizlerden ve sair edyanı batıla erbabından ehvendir. Ve bunlar islâmın zıddı karibidirler. Binaenaleyh Fatihada magdubi aleyhimden mürat ahdi harcî ile Yehud, dâllînden müratta Nasaradır, diye tefsir olunursa «gayir» ve «lâ» ile evvelen ve bil'ibare bunların tarikı nefyedilmiş ve dolayisiyle bil'evle-

Sh:»137

viyye yani dâl biddelâle olarak da bütün sairlerinden ihtiraz olunmuş olur. Ve bu tefsirin naklinde tarikleri kuvvetlidir. İbniceriri Taberî bir hayli âsâr nakletmiştir. Dürrimensurun beyanı veçhile İbniebi Hâtim demiştir ki «mağdubu aleyhimin, Yehud ve dallînin Nasara ile tefsirinde beynelmüfessirin hilâf bilmiyorum» Nitekim İbnihibban ve hâkim bu baptaki hadîslerin sıhhatına, tirmizî de hüsnüne hükmetmiş ve bunları birçok muhaddisin tahriç eylemişlerdir. [Şihap].

Nassın zahirdeki bu umumunu iki nev'a hasredecek veçhile takyit etmek usul noktai nazarından caiz olmiyacağı mülâhazasiyle bazı müfessirin buna ilişmiş ve nassın umumiyet üzere ipkasiyle Yehud ve Nasarayı birer misal olarak telâkki etmeği muvafık görmüştür. Yehud ve Nasara ehven ve ednaı müteyakkan olarak tasavvur edilmiyecek olursa bu itiraz bihakkın varittir. Çünkü ihtirazı onlara kasretmek manâsı islâmda hem akla ve hem nukuli kat'iyeye muhalif olduğundan böyle bir ahdi haricîye imkân yoktur. Söylediğimiz gibi bunlar ednayi müteyakkan olarak tasavvur edilirse diğerlerinden ihtirazi âm bil'evleviyye sabit olacağı cihetle tahsıs, medfu ve mahzuru mündefidir ve zaten « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعٖينُ » de şirkleri zahir olan müşrikini saireden vazıban ve bunlara nisbetle hafif olan Yehud ve Nasaradan da zımnan ihtiraz edilmiş olduğu cihetle burada da bunlardan vazıhan ve obirlerinden dolayisiyle ihtiraz edilmiş olmasında da belâğat vardır. Binaenaleyh bu baptaki hadîslerden de bir nebze bahsedelim:

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin «Yehud magdubi aleyhim, Nasara de dullâldır» buyurduğunu Tirmizî sahibinin babı tefsirinde meşhur Hatimi taînin oğlu Hazreti Adiden senediyle bir hadîsi hasen olmak üzere rivayet eylemiştir ki meali şöyledir. «Adiy bini Hatim radıyallahü anh demiştir ki: «Resuliekrem

sallalahü aleyhi veselleme gittim,

Sh:»138

mescidinde oturuyordu. Cemaat işte bu Adiy bini Hatimdir dediler. Ben ise emansız, mükâtebesiz gelmiştim, hemen huzuruna atıldım, derhal elimi tuttu «mukaddemada Allahtan ümit ederim ki onun elimi benim elime koyacak» buyurmuştu. Akibinde kalktı o sırada bir kadın beraberinde bir sabi ile huzuruna geldiler ve bizim sana bir hacetimiz var dediler, onlarla beraber kalkıp hacetlerini bitirdi, sonra elimden tutup beni hanei saadetine götürdü. Bir kız çocuğu ona bir yasdık koydu ve üzerine cülus buyurdu ben de huzurunda oturdum. Binaenaleyh Allaha hamd-ü sena etti ve şöyle buyurdu «lâilaheillâllah» demekten neye kaçıyorsun, ondan başka bir ilâh mı biliyorsun? Ben hayır dedim. Badehu biraz konuştuktan sonra «sen herhalde «Allahuekber» denilmesinden kaçıyorsun, demek Allahdan daha büyük birşey biliyorsun» buyurdu ben yine hayır dedim, buyurdu ki «

«فان اليهودمغضوب عليهم وان النصارى ضلّال

— الضَّآلّينَ — yani Yahudîler gadaba uğramış, magdubu aleyhim olmuşlar, Nasara da sapıtmış,

dalâlete düşmüşler bunun üzerine ben de «ben müslüman oldum geldim» dedim ve baktım ki veçhi saadeti ferahından inbisat ediyordu. Bil'ahare emretti, Ensardan bir zatin nezdine verildim, akşam sabah hep huzuruna gelir dururdum. Yine bir akşam yanında idim. Bir kavm geldiler, üzerlerinde yün elbise vardı. Resulullah kalktı, namaz kıldı, badehu onları tergibe başladı. Diyordu ki «velev bir sâ' velev yarım sa' velev bir tutam velev bir tutam parçası olsun bununla her biriniz yüzünü Cehennemin -yahut ateşin- hararetinden vikaye ede, hatta velevse bir hurma danesi velevse yarım hurma danesi olsun. Her biriniz Allaha varacak o da ona şu söyliyeceğimi söyliyecektir: Ben size göz kulak vermedim mi? Evet verdin der, mal ve evlât vermedim mi? Evet verdin der, o zaman Allah tealâ o halde hani sen kendin için önceden ne hazırlık gördün der» ve insan işte o vakit önüne, arkasına, sağına, soluna bakar da Ce-

Sh:»139

hennemin hararetinden yüzünü koruyacak hiçbir şey bulamaz, her biriniz yüzünü ateşten vikaye etsin de velev yarım hurma ile olsun, bunu bulamazsa velev kelimei tayyibe ile -tatlı sözle- olsun. Çünkü ben artık sizin hakkınızda fakr-ü fakadan korkmam, zira Allah yardımcınız ve vericinizdir. Sizin için fakirlik korkusu nihayet Medine ile Hiyre arasında kârban giderken bindiğinin çalınması korkusu ne ise ondan fazla değildir» buyurdu.

Adiy bini Hatim Hazretleri bunu rivayet ettikten sonra şunu da ilâve etmiş: «Bunu dinlerken ben gönlümden bu nerede? Tay dağlarının eşkiyası nerede? diyordum» demiştir.

Fakat Yehud mağdubü aleyhimdir demekle elmağdubi aleyhim Yahuddur demek arasında büyük fark vardır. Binaenaleyh bu ve emsali hadîslere nazaran Yahudîlerin ve Nasaranın Fatihadaki «mağdubi aleyhim ve dallînden» birer misal oldukları anlaşılırsa da mantukun bunlardan ibaret olduğu anlaşılmaz. Maamafih ikinci suretle dahi rivayeti mazbuta vardır. Harfı tarifin en mukaddem manası olan ahdi haricîye hamli izahı sabık ile ehveniyyet dairesinde mümkin olunca mütevatir olmıyan hadîslerle takyidi nas mahzuru varit olmıyacağı cihetle bu hadîslerin dahi i'mali vacip olur. Binaenaleyh iki tefsir arasındaki fark birisinde yani cinste ihtirazı küllînin mantukan ve bil'ibare diğerinde de fehva ile biddelâle olmasındadır. Evvelkine göre nazarı islâmde müşrikin ile ehli kitap arasındaki fark Fatihada ifade edilmemiş, ikincide ise bu fark dahi gösterilmiş olur ki biz bunu siyakı kur'ana daha muvafık buluyoruz.

Bunda bizi düşündürecek pek mühim noktalar vardır. Acaba, Resulullah Efendimiz Yehud mağdubu aleyhim, Nasara dullâldır buyurduğu zaman, bunlar ne halde idiler, Yahudiler daha nice zaman evvel hubbi Dünya ve hodbinlik ile ahkâmı Tevratı ihmal ve tahrif ederek Hak

Sh:»140

yolundan bile bile ayrılmışlar ve binnetice nice Enbiyaı kirama ve bilhassa, Zekeriyya, Yahya, İsa aleyhimüsselâme olan haksızlıklariyle de hem hakkın gadabını ve hem halkın nefretini kazanmışlardı ve çoktan hürriyeti siyasiyelerini bütün bütün zayi etmişler ve darma dağınık olmuşlardı ve bu suretle zayi ettikleri cemaati zahireleri yerine ta Süleyman aleyhisselâm zamanındanberi takip edegeldikleri cem'iyyâtı hafiyye ile uğraşmışlar ve uğraştıkça da bütün milletleri kuşkulandırmışlar ve âlem nazarında içleri dışlarına uymıyanların pişuvası sayılmışlardı ve bununla beraber esasında Dünyayı tenvir etmiş bir kitaba, havarık ile dolu bir tarihe mensup olduklarından binnisbe münevver ve lâakal mazileri ile halleri beynindeki nisbet itibariyle de pek ziyade şayanı ehemmiyet idiler. Mazide Hakka istinadı hasebiyle feyyaz olan dinlerini halde kavmiyyet çenberile bağlıyarak daima hakkın üzerine çıkmak istiyorlar ve istedikçe sukut eyliyorlardı.

Nasaraya gelince: O zaman bunlar Romanın varisi, İstanbulun sahibi olarak yer yüzündeki iki büyük devletin biri ve hatta birincisi bulunuyorlardı. Karşılarında bir İran idi. Yani o günkü Nasraniyetin âlemdeki mevki'i bugünkü Nasraniyetten çok yüksek idi. Zahir nazarla bakıldığı zaman bunlar mün'amün aleyhim zannedilebilirlerdi. Halbuki hakikatte böyle değil idiler, fena bir akibete yürüyorlardı, akibetleri, ahiretleri cidden hatarnâk idi. Gerçi bunlar Yehudiler gibi kavmiyyet çenberine sıkışmış değildiler fakat mıkyası hakkı zayi etmişlerdi. Evvel emirde tevhidi Hakka bedel, akidei teslise saplanmışlar, ve en adî müşrikler gibi putlar içinde kalmışlardı. Gerçi Mâneviye ve Seneviyyeye nazaran bu teslisin başında bir peder ılâh tanıdığı cihetle az çok bir manâi tevhit yok değildi. Lâkin bu teslis İskenderiye felsefesinin muhtelif eşhası selâseden mürekkep ekanimi selâsesi yerine eşhası selâ-

Sh:»141

senin ittihadına müstenit bir ekanimi selâse idi. o suretleki hem bir, hem üç idi, böyle aklın tenakuz kanununuda çiğneyen bir akidei teslis artık inkişafı aklîye meydan bırakmamış ve varis oldukları bütün ulum-ü fünunu çığırından çıkarmış ve tarikı isbattan ayrılıp sadece zevki kalbîye ve müstakim bir tarik takip etmiyen temayülâtı mahzaya istinat ederek dini keyfe mettefak ilcamı nasa bir vesil gibi takip etmişler ve bunun için ellerinde bulunan mantıkın tatbikatını atup münhasıren İlmiruhun temayülât ve ihtisasat fasliyle kulûbi avammı cezb için uğraşmışlar ve nice ifratlara sapmışlardı. Diğer taraftan fikri hukukîyi temamiyle çiğnemişlerdi. Nazarlarında hak, şeriat mefhumunun hakikatle alâkası yoktu, bunlar, ilmî, hakikî ve ilâhî bir mefhum değil idi. Nitekim elhâletü hâzihi Hıristiyan lisanlarından hukuk manâsına kullanılan kelimelerin hakk-u hakikat maddesiyle alâkası yoktur. (Druva) başka, (Verite) başkadır ve ayni zamanda sabık Romada olduğu gibi bir vaz'ı adî de değil idi. Binaenaleyh iradei halka da mütevakkıf değil idi, Hukuk sadece ruhanîlerin ve mecalisi ruhaniyenin vaz'ı idi. Ve bunlar hak üzerinde bir fikri ilmî ve ictihadî ile değil bir fikrî iradî ile temamen vazıı kanun sıfatile hareket ediyorlardı ve mamafih akidei teslisin neticesi olarak bunda lâhut ile nâsutun anlaşılmaz bir tedahülü vardı. Hukuki nasın böyle vaz'ı hakka istinad etmiyen vâzıların elinde istenilen şekle konulabilmesi ve tatbikatında da hüsniniyyet ile değil keyfî ve zevkî noktalardan hareket edilmesi ve esasen Hıristiyanlardan madasına hiçbir suretle hakkı hayat tanımaması hey'eti içtimaiyeyi büyük sukutlara ihzar ediyordu. Çünkü insanlar âlemde zevkı şairane ile muvakkat zaman için eğlenebilirlerse de bu zevk, zevkı hakkı çiğnemiye başladığı zaman derhal sönmeğe mahkûmdur. Hukuki nase nefsel'emirde sabit hiçbir kıymet atfedilmediği zaman melekûti ilâhiyenin hiçbir manâsı kalmaz ve te-

Sh:»142

mayülâtı kalbiyeyi tehyiç edecek diğer vesaitin hepsi hakkın karşısında akim kalır. Burada akideden neş'et etmiyen ve akide hilâfında vaki olan fisk-u fücurdan bahse lüzum görmiyoruz. Çünkü onlar mahiyeti diniyeye müzaf değildir. Bu suretle teslis, takimi ukul, saydi kulup, şeriatsızlık, vicdan darlığı ve hasılı bir kelime ile hakk-u hakikatten tebâüt, işte Hıristiyanlığın o zamanki evsafi barizesi bunlar idi. Bu ise caddei enbiya olan tarikı hakdan udul idi ve dalâletin akibeti de elbette nıkmet olacaktır. Bunun için o sıradaki devletleriyle beraber Nasarâ zahiren mün'amü aleyh sayılsalar bile vicdanları, atileri salim değil idi. Dünyada inhitata ve Ahirette bu haksızlıkların ıkabına namzed ve dallîn idiler ve filhakika öyle de oldu ve Cenabıallah kullarına böyle şaibelerden, tehlikelerden âri ve salim ve istikbalde selâmeti kâmile ile nimeti ilâhiyeye musıl olan dini islâmı, tarikı hakkı ihsan buyurdu ve pek azbir zaman içinde de bununla tedeyyün edenlere vad ve in'amı ilâhî şekk-ü şüpheden azâde olarak tahakkuk etti ve bunlar cihanın en son ve en mütekâmil nümunei dinîsi oldular ve bu sıratı mustakimde sabit olanlar için ayni netice biavnihi tealâ ilel'ebet tahakkuk edecektir. İşte « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » misakile « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ۔ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّٓالِّينَ » bu hakikati natıktır.

HULÂSA

Surei Fatiha baş tarafında mebde ve meade müteallık bütün metalibiyle mebhasi marifetullahi, İlmi kur'anin ve Dini islâmın mevzuunu, mebadisini, vasatında İlmi kur'anın mevzuı hassı ve gayesi ve diyaneti islâmiyenin mebdei olup en büyük kanunı fıtrat bulunan nisbeti ilâhiye ile bütün esrarı içtimaiye ve mebadii hukukiyeyi tebliğ ve tescil ettikten sonra üç ayette de tarikı hakkın, Dini islâmın efradını cami, ağyarını mani bir haddi tammını tasvirine doyulmaz bir belâgat ile tesbit etmiş ve bunların

Sh:»143

hepsini başındaki bir « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » cümlei baligasına derc edip mer'iyyetini namı ilâhî ile ilân eylemiştir.

Dini islâmın bu tarifi şu oluyor: Gadaba uğratmadan, dalâlete düşürmeden doğruca ve selâmetle Allaha ve Allahın nimetlerine götürüp elhamdülillâh dedirten ve bu safi nimetlere kemali selâmetle ermiş, hakikaten mes'ut ve mahmut, gayri mağdub ve gayri dal zevat tarafından takip edildiği tarihen meşhut ve tecribeten ma'lûm bulunan büyük, aşikâr, düz, doğru, hak yolu, istikamet yolu.

Bu din ile tedeyyünün, diyanetin mebdei evvelâ Allah tealâyı tanımak ve ona « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diye kemali tevhit ile ahd-ü misak ve ondan sonra da kemali sebat ve ıhlâs ile icabını icra için hukuk-u vezaifin bütün hudutunu bildiren ve üzerinde sühulet ve selâmetle yürünmek mümkin olan müstakim bir caddei şeriate hidayet yani ilmen irşat ve amelen tefvik talep eylemektir ki bu şuurlu talebin cevabı surei Bakarenin başından başlıyacaktır.

Demek ki talep ve diyanet bizden, din, şeriat, hidayet Allahtandır ve bu hidayet iki nevidir. Biri ilmî olan irşat, diğeri fi'lî olan tefiktir. Kur'anı azîm irşadı ilmî talebinin cevabıdır. Tevfikı fi'lî talebinin cevabı da bu irşadı kabul ile diyaneti tafsıliyede her an ve her lâhza vaki olacaktır.

İşte Dini islâm böyle bir kanunı haktır. Fatiha bunu tarif ederken mazmununu isbat için bidayetteki irşadatı akliye ve kalbiyeden sonra müşahede ve tecribeyi şehadeti tarihiyeyi gösterivermiş ve başkaca huccet ve burhane bile hacet bırakmamıştır. Bunda şüphe edenler misali şuhudî ve tecribîsini Hatemülenbiya Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellem Efendimizle eshabı kiramının bu sayede mazhar oldukları ni'ami ilâhiyenin azamet ve kudsiyetini tarihte gözleri kamaşa kamaşa okuyabilirler. Elhamdüllillâh kitabı ilâhî bir harfine bile halel gelmeksizin aynen mevcut ve süneni Nebeviyye mahfuz olduğundan Dini islâmın hakikatine hiçbir inhiraf

Sh:»144

hiç bir dalâl arız olmamıştır. Bunun için Kur'an mucizatı Muhammediyenin en bahiri, tarih de onun hakkiyetine sıdkı davasına şahittir. Ve bu suretle bizim için ilmi din akıl ve nakil ile memzuçtur. Bunları sıdk-u ıhlâs ile tatbik edecek olan heyeti içtimaiyelerin bittecribe sabit olan ayni netaici elde edeceklerinde şüphe etmek için hiç bir hak yoktur. İlm-ü fen namına böyle bir şüphe dermiyan etmek dün beni tenvir eden güneşin yarın tenvir edemiyeceğini iddia etmek gibi kanunı istikrayı inkârdır. Fakat ilm-ü fende, tecribe ve istikraye pek büyük ehemmiyet atfeden Avrupalılar bu istikrayı yerinde yapmiyarak teşvişi efkâr ediyorlar. Çünkü Dini islâmın künhünü, esasında ve bihakkın diyanetini haiz olan menabi'de teharri ile istıkra yapmiyorlar da şimdiki inhitat içinde yuvarlanan müslümanlarda arıyorlar. Halbuki hakikat, hâl ile mazi beynindeki iki istıkrarın mukayesesinden çıkacaktır. O zaman görülür ki o tarikı müstakim üzerinde cidden yürüyenlerle cidden yürüyemiyenler arasında büyük fark vardır ve bu fark bir terakki ile bir tedenni farkıdır. Demek ki sadıklar müterekki, gayri sadıklar mütedennidirler. Demek ki din kanuni hak lâkin diyanet natamam ve gayri sadıktır. İlm-ü fendeki her kanuni hak da böyle değil midir? Meselâ iyi hısap bilen bir adam muamelâtında o hısabı yapmağa üşenir de tatbik etmezse kabahat İlmi hısabındır denebilir mi? Ve meselâ pis mikropların mazarratlarını bilen kimse sokaklarda gezdiği pabuçlarla oturduğu veya yattığı odanın içine kadar girmeyi itiyat ederse binnetice maruz olacağı felâketten mikrop ve hıfzısıhhat ilmini muahezeye hak kazanabilir mi? İnsanlar kendilerini kanuni hakka uydurmakla mükellef iken o kanuni hakkı kendilerine uydurmağa çalışırlarsa kusur o kanunun değil o insanın olur ve zararına mahkûm olan da insandır. Gadabı ilâhî evvelâ bunu bilerek yapanlar içindir. Bilmiyerek yapanlar da dallîndirler,

Sh:»145

bunlar da binnetice o akibete mahkûmdurlar. Maatteessüf asrı hazır insanlarında din hususunda kanunı hakkı kendilerine uydurmak sevdası galip görünmektedir. Ulûm-ü fünun ve sanayideki bu kadar terakkiyata rağmen bütün âlemde ıztırabatı beşeriyenin sureti umumiyede gittikçe artmasının sebebi de budur. Bu ıztırabatı ancak tarikı hakka sülûk kat'edebilir.

« اَللّٰهُمَّ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

«غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّآلِّينَ. اٰمِينَ

"Allahım! Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil." Âmin, icabet et, kabul et manasına bir ismi fiildir âmin demeğe de te'min denilir. Bu, nazmı kur'andan cüz değildir. Bunun için Mushafa yazılmaz. Lâkin Buharî ve Müslimde dahi tahriç olunduğu üzere aleyhissalatü vesselâm Efendimiz buyurmuştur ki «iman veleddallîn dediği zaman hepiniz âmin deyiniz. Çünkü melekler âmin derler. Âmin demesi, melâikenin âminine tevafuk edenin geçmiş günahları mağfiret edilir». Diğer bir hadîsi mevkufta «ehli arzın saflarını ehli semanın safları velyeder. Binaenaleyh yerdeki âmin gökteki âmine tevafuk ederse abit mağfur olur». Binaenaleyh âmin sünnet ile sabittir. Hem imam ve hem cemaat tarafından sirren yapılamalıdır. İmam gibi münferit olan dahi sirren söyler.

ELBAKARE SURESİ

٢ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

Medenîdir. Peygamberimiz sallallahü aleyhi vesellem Efendimizin Medineye hicretlerinden sonra ilk nazil olan suredir. Bununla beraber bütün kur'anın en son nazil olan «

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ » ayeti de bundadır. Demek ki Medinede ilk nüzule başlıyan ve en sonra tamam olan bir surei celiledir. Fatiha mazamini kur'anı icmalen müştemil olduğu gibi bu da ekseri ahkâmını tafsıl cihetinden öyledir. Bu iki haysiyetledir ki « اَفْضَلُ الْقُرْاٰنِ الْفَاتِحَةِ » ve « اَفْضَلُ الْقُرْاٰنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ » hadîsi şerifleri varit olmuştur. Kezalik Resulullah

Efendimize bir gün bir melek geldiği sırada «müjde, sana iki nur verildi ki senden evvel hiç bir Peygambere verilmemişti: Fatihatülkitab ve havatimi suret-il-bakara» diye tebşir ettiği rivayati sabitedendir. Bu surei celilenin lisanımızda umumiyetle en meşhur ilmi «baş elif lâm mim» yahut «büyük elif lâm mim»dir. Asıl ismi hassı ikidir. Suretülbakare, süretülkürsî. Elif lâm ile elbakare, Beniisrailin bakaresi demek olduğundan sade «bakare» kelimesinde bu manaya işaret kalmıyor. Beniisrailin işbu bakare kıssası yalnız bu surede zikredilmiş olduğundan bu tesmiyeye sebep olmuştur ki bu tesmiyede bakare kıssasının ehemmiyetine hususî bir tenbih vardır. «Elkürsî» kürsiyyi ilâhî demektir. Bu isim de âzamı ayat olan ayetülkürsînin bu surede bulunmasındandır. Bunlardan başka bu surenin biri has biri müşterek iki de lâkabı vardır. Evvelkisi Senamül kur'an, ikincisi Ezzehradır. «

اِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ سَنَامًا وَسَنَامُ الْقُرْاٰنِ الْبَقَرَةُ = her şeyin bir senamı -bir

hörkücü bir zirvesi- vardır. Kur'anın senamı da elbakare suresidir» hadîsi ve

اِقْرَؤُا الزَّهْرَاوَيْنِ الْبَقَرَةَ وَاٰلَ عِمْرَانَ« = iki Zehrayı, elbakare ile âli İmran

surelerini okumağa devam ediniz» hadîsi ile ifade buyrulmuştur. Demek Kur'an bir cismi zi hayata teşbih edilecek olursa Fatiha başı, elbakare gövdesinin en mühimmi diğer sureler sair azası, echizesi, etrafı mesabesindedir. Filvaki Fatihada dahi söylediğimiz veçhile maanii kur'anın inkişafatındaki münasebatı en ziyade ilmi beşerin henüz künhüne eremediği ilmi hayat tenasüplerine ve ekmel bir cismi zi hayatın ahengine benzer. Bunu maddiyet ve maneviyeti tam bir insanı ekmele benzetir, onu da vücudi Muhammedî olarak tasavvur ederseniz tertibi kur'andaki lâhutî san'atın bir misalini mülâhaza etmiş olursunuz ve malûmdur ki bir zi hayatın ilk teşekkülündeki nizamı tertip, teşekküli kâmilindeki nizamı tertibin ayni değildir. Bunun gibi kur'anın nüzulündeki tertibi ile cem-ü kitabetindeki tertip dahi biribirinin ayni değildir. O tam bir nizamı nümüv ile yirmi üç senede peyderpey inkişaf etmiş ve bittabi hasılındaki nizamı kül, nizamı nüzulden başka olmuştur. Filhakika surei Fatihadan sonra hangi sureyi alacak olsanız bu tertipteki tenasübi ekmeli bulamazsınız. Çünkü Fatihadaki «ihdina» duasından sonra «

الٓمٓ ۚ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » alınız işte hidayet diye

tam bir cevabıdır. Ve bu cevap bütün kur'ana şamildir. Binaenaleyh Fransa hükûmetinin bu senelerde yaptırdığı yarım bir kur'an tercemesinde gûya Avrupalıların fikrine, mizacına takrip için surelerin bu tertibi ekmeli alt üst edilerek Fatihanın başa, Elbakarenin nihayete alınması, bir nevi tahrif maksadına mübteni değil ise her halde tenasübi hakkı anlamamaktan mütevellit bir tahakküme mağruranedir. Bu tıpkı bir endama bakıp şu başın altına bu sine bu gövde konulmamalı idide bunun yerine parmaklar, eller, kollar,

ayaklar, bacaklar vazedilmeli idi gibi tertibi fıtrîde (fizyolojide) tahsihata kalkışmağa benzer.

Sh:»148

MÜNASEBAT VE İCMAL - Elbakare suresinin zatında sevkı küllîsi, Fatihada taleb edilen hidayetin cevabı küllîsi olmakla mecmuı kur'anın da sevki küllîsidir ki bu ilk ayetinde zahirdir. Kur'anın hikmet ve gayei nüzulünü de tazammun eden bu irtibat ve münasebetten sonra « الٓمٓ » umumî bir faslı hıtabın esasını mutazammındır. « ذٰلِكَ » den « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا » ayetine kadar ilk hıtabı ilâhî evvelen ve bizzat Resulullah Efendimizedir. Bu hıtabta insanların kabiliyeti hıtap ve hidayet noktai nazarından haleti ruhiyeleri itibariyle bir tasnifi vardır ki bu tasnifi evveli Fatihadaki mün'amü aleyhim, mağdubi aleyhim, dallîn tasnifi nihaîsine sureten şebih ve manen alâkadardır. Çünkü nimet, hidayetin, hidayet te kabiliyeti hıtabın fer'idir. Kabiliyeti hıtap velev mütefavit olsun her insana fıtrati ulâ itibariyle bahşedilmiş bir rahmeti ilâhiye ise de suiistimal ile itiyat neticesi olarak ademi kabiliyet te bir tabiat halini iktisap edeceğinden makamına göre kabiliyeti hıtabın ve muhatabın tayini, her hangi bir irşadın ve müfit olması matlup olan her kelâmın şartı aslîsidir. Bunun için İlmi ruh, Belâgatin, İlmi edebin erkânı olan tasarrufatı lisaniyle ve mantıkıyeden mukaddem bir şart evveldir. İşte Cenabı Allah Suretülbakarenin başında evvelâ Resulüne hıtab ile bu şartı irşadı talim buyurmuş, ve ilk önce mebhasi ilim noktai nazarından bizzat Resulüne teminat bahş ettikten sonra umumun fıtrati aslîsindeki kabiliyeti hıtabı tehyiç eden ve şeraiti imanı muhtevi bulunan bir tenvir ile söze başlamıştır. Kur'anın dibacesi makamında bulunan bu tasniften sonra iptida « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا » ayetinden itibaren « اِيَّاكَ نَعْبُدُ » misakı ubudiyetinin teklif ve icabını tasrih ederek rabbülâlemîn icmalindeki isbatı ulûhiyyet ve rububiyyet delillerini en geniş hikmetleri icmal eden bir üslûp ile fezleke eder ve onun akibinde nübüvvet münkirlerini ilzam eden i'caz dellini serd eyler ve burada sirri ubudiyet olan inzar ve tebşiri

Sh:»149

icmal ederek yevmi dinin mükâfât ve mücazatını îcaz ile bir tasvir eder. Müteakıben beyanatı ilâhiyenin üslûbuna ait bir ıhtardan sonra fıtrati beşerin kıymetini tesbit ve hılkati beşere doğru ircaı nazar ettirir ve hılkati Ademdeki bedaati, hikmet ve gayeyi, ta'limin, ilmin, lisanın, iman ve tâatın ehemmiyetini ve netaicini, Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki zenbi aslî nazariyesinin mebdeini telkinden sonra Yahudiyet ve Nasraniyet gibi iki milletin menşei olan Beni İsraile tevcihi hıtap ile mazideki mevkilerini faziletlerini esbabı nimetlerini ve iman ettikleri kitabın hükmüne göre en şayanı dikkat kıssalariyle mağdubü aleyh olmalarına sebep olan cereyanı ahlâkîlerini tasvir ve bu miyanda Dini islâmın itikadî, ahlâkî, hukukî, içtimaî bazı esasatını tesbit eder. Badehu müminlere tevcihi hıtap ile bazı usul takrir ederek ehli kitaptan Yehud-ü Nasaranın müşterek olan vücuhi dalâline ve aralarındaki husumet ve münaferete tenbihten sonra bu gadab-ü dalâlden halâsları için bir Hazreti Adem evlâdına yakışacak hissi uhuvvetle esası tevhit dairesinde bir ruhı içtimaî iktisap etmek üzere tarikı hakkı irae ve hasleti İbrahimi, binaı Kâbeyi, vasıyeti Yakubu ıhtar ile lâakal milleti İbrahimiye esası üzerinde bir cismi içtimaî teşkil etmelerini teklif etmiş ve birinci cüzde bu esasları takrirden sonra ikinci cüzden itibaren haldeki sıratı müstakime ve âlemine nümunei imtisal olacak olan milleti islâmın teşkilâtına, ahkâm ve kavanini asliye ve fer'iyesinin bilhassa beyanına geçmiş ve cismi içtimaîyi teşkil eden salât ve hac hakkında tahvili kıbleden başlıyarak hayatı tayyibe için sabr-ü tahammül ve sebat ve saire gibi mehasini ahlâka ve envaı birr-ü hayra, esbabı refaha helâl ve haram, habis ve tayyib vesaili maişet ahkâmına, salât, hac, sıyamı ramazan, zekât ve alelûmum sadakat ve nafakata, cihad gibi usulî ibadata, fitne, katli nefs, hamir, kumar, zina vesair bu gibi kebair ve fücurun zem ve men'ine, kısâs ve mukabele bilmislin meşruiyetine,

Sh:»150

eytam ve emvali eytama, münakehat, hayz gibi ahvali nisa, talâk, ıddet, nafaka gibi aile ahkâmına, gerek ilim ve gerek silâh ile müdafaat ve mücahedatı ammeye, enbiayı kiramın meratibi faziletlerine, kudret ve azameti ilâhiyenin hakikatine, mucizatı enbiyaya dair makasıdı asliye beyan etmiş, esasatı hukukiyeye, hikmet ve teavüni ıktisadî hakkında teşvikata ve zemmi ribaye, müdayenat, kâtibi adil, şehadet, rehin vesaire gibi muamelât esaslarına ve nihayet Hazreti Peygamberin leylei miracdaki sureti iman ve akd-ü misakiyle din islâmın hakikati imaniye ve teklifiyesini telhıs eden bir hatime ile hitam verilmiştir. Ve bunların her birini makamına ve esbabı nüzulüne göre öyle mütenevvi ve müessir üslûbi beyan ile ifade etmiştir ki bir taraftan her ayeti ve belki her kelimesi bir kitaba mevzu teşkil edecek cemiyeti maaniyi ihtiva eyler.

AYETLERİ - Küfiyyun tadadında iki yüz seksen altı, basriyyun tadadında iki yüz seksen yedi, hicaziyyun tadadında iki yüz seksen beş, şamiyyun tadadında iki yüz seksen dörttür. Bu tadat ihtilâfı, kıraette olduğu

gibi bazı ayet başlarında rivayetin taaddüdündendir.

Çünkü mukaddimede beyan olunduğu üzere ayetlerin fasılaları ve adetleri de tevkifî ve naklî olduğu müttefekun aleyhtir. Bizim kıraetimiz olan Âsım kıraeti kûfî olduğundan tadadı kûfî ahzedilmek evlâdır. Kelimatı altı bin yüz yirmi, harfleri yirmi beş bin beş yüzdür.

FASILALARI - م ، ن ، د ، ب ، ر ، ق ، ل yedi harftir. « ل » fasılası yalnız « فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبِيلِ » ayetinde « ق » fasılası da yalnız iki yüzüncü ayetin nihayeti olan « خَلَاقٍ » dadır. Bu fasılaları müfessirini kiram kalk düşünelim demek olan « قُمْ لِنُدَبِّرْ » remzile hulasa etmişlerdir.

Sh:»151

﴿١﴾ الٓمٓ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ
﴿٣﴾ اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ
قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٥﴾ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

الم 1 işte -o kitap, bunda şüphe yok, ayni hidayet, korunacaklar için 2 onlar ki gaybe iman edip namazı dürüst kılarlar ve kendilerine merzuk kıldığımız şeylerden infak ederler 3 ve onlar ki hem sana indirilene iman ederler hem senden evvel indirilene, ahırete yakini de bunlar edinirler 4 bunlar işte rablarından bir hidayet üzerindedir ve bunlar işte bunlar o murada eren müflihin 5

Sh:»152

1. ﴿الٓمٓ﴾ Bulunduğu altı surenin hepsinde birer ayettir. « الٓمٓصٓ » dahi bir ayettir. Lâkin « الٓمٓرٰ » bir ayet sayılmıyor « الٓرٰ » dahi bulunduğu beş surenin hiç birinde ayet değildir, « طٰسٓمٓ » ikisindede birer ayettir. « طٰسٓ » ayet değildir. lâkin « يٰسٓ ، طٰهٰ » birer ayet « حٰمٓ » dahi hepsinde birer ayet « حٰمٓ ، عٓسٓقٓ » iki ayet « كٓهٰيٰعٓصٓ » bir ayettir. « قٓ ، نٓ ، صٓ » birer ayet değildirler. Ve bu tadat kûfiyyun rivayetidir. Basriyyun yirmi dokuz surede bulunan işbu mukattaattan hiç birini bir ayet olarak saymamışlardır. Ayet mes'elesi kıyasî değil tevkifî bir ilim olduğundan bu ihtilâf vücuhi kıraet gibidir. Ve bu suretle Elbakare suresinin muhtelefün fih olan ayetlerinden birincisi « الٓمٓ » dir.

Kitabette bir kelime gibi yazıldığı halde kıraette tadat suretiyle elif lam mim diye üç kelime olarak

okunuyor. Bu üç kelime manalı birer isimdirler. Delâlet ettikleri manaları da müsemmaları olan hurufi basitedir. Bu harfler kelimelerin maddesi olan ve hurufı mucem, hurufi mebani, hurufi heca tesmiye olunan tek seslerdir ki « ا ، ب ، ت » gibi nukuş bunların hat denilen alâmetleridir. O isimler esasen bu seslerin olduğu halde bu nakışlara da ıtlâk olunur. Her isim, başındaki ilk sesin veya nakşın adı, her nakış da bizzat o seslerin bir nevi resmidir. Arapçada mahreci muhakkaka müstenit aslî olarak yirmi sekiz harf ve bunların yirmi sekizde ismi ve nakşı basiti vardır. Bunlardan başka bir de mahreci mukaddere müstenit olup bizzat okunamıyan tebaî bir harf daha vardır ki buna da lam elif denilir. Ve alelekser elif ismi buna verildiğinden diğerine hemze denilir. Lam elif bitteba okunan bir harfi meddir. Makablindeki harfin harekâtı selâsesine tabiiyeti itibariyle üç hali bulunduğundan hurufi med «vav, ya, elif» nami müstearlariyle üç olarak gösterilir. Binaenaleyh aslî ve tebaî müsemmayı huruf, hakikaten yirmi dokuz ve hükmen otuz bir addolunur. Yirmi dokuzuncusu ancak terkipte okunabildiğinden « لا » ile gösterilir ki otuz bir adedini de irae eder.

Sh:»153

Harflerin işbu infirat ve besatet halleri elif ba ta diye bir bir sayılarak anlatılır ve (ا ، ب ، ت) diye mukatta olarak yazılır. Bunun ismi elifbadır. Bil'akis kelimelerde olduğu gibi terkip hallerini anlatılacağı zaman da « ابجد » suretinde yazılır ve kendi basit seslerile okunur.

Halbuki « الٓمٓ » ebced gibi yazıldığı halde elifba gibi okunur. Demek ki ikisininde haysiyetini cami olarak hurufı hecanın daha mükemmel bir unvanı gibidir. Okunuşuna nazaran manası sarihtir. Fakat yazılışına nazaran ebced gibi mühmel ve mübhem bir kelime görünür. Gerçi yazılış elifba gibi okunmayıp ebced gibi okunsa idi « اَلَمْ ، اَلَمَّ ، اِلَمَّ » ilah... vücuhi muhtemelesile manalı bir kelime teşkil edecekti. Lâkin böyle yazıldığı halde elifba gibi okunması bundan bir mana çıkarmayı işkâl etmektedir. Bu iki haysiyetin böyle içtimaından yeknazarda anlaşılır ki burada biri zahir, biri batın iki mana melhuzdur. Acaba matlubi aslı hangisidir? İşte müfessirini kiram bu iki noktai nazardan hareket ederek bir kısmı mukattaati süverin manayı muradı malûm olabileceğine, bir kısmı da olamıyacağına kail olmuşlardır.

Malûmiyet veya imkânı malûmiyete zahip olanlar başlıca iki zümre teşkil ediyorlar:

1- Bu isimlerin manaları malûmdur. Bunları iptidayi hitapda tadattan maksat, bütün hurufi hecayı elifba ve ebced haysiyetleriyle ihtar ve bunlardan teşekkül eden kelimat ve kelâme nazarı dikkati celbetmektir ki bu ıhtar ve tenbihi müteakıp işte kitap demek lisanın maddei asliyesini göstererek bir tahaddi ilân etmek ve i'cazı kur'ana telmih eylemek olduğunu beyan etmişlerdir. Ve bu zümredeki ekseri ulema, bu üç harfin mecmuu bu sureye veya kur'ana bir isim olmasını da tercih etmişlerdir.
2- Manayı muradın kelimatı selâsede değil müsemmeyatında yani terkip haysiyetinde ve tabiri âharle kitabet

Sh:»154

haysiyetinde aranmak lâzım geleceğini ve bunların bir manayı remzîsi bulunduğunu ve lisanı Arapta bunun misalleri bulunabildiğini söyliyenler vardır. Bu da başlıca iki esasta hulasa edilir:

Birincisi, kasr-u terhım tarikidir ki şairin « قُلْتُ لَهَا قفى فَقَالَتْ قَاف » «mısraında olduğu gibi» vekaftü «kelimesinden kaf harfiyle iktifa etmesi, kitabette misali de meselâ Ahmet yerinde bir « ا » elif yazılması bu kabildendir. Ve bu suretle hurufi hecanın her biri, evvelinden, ahirinden, ortasından bir veya müteaddit isimlere remzolabilir. Filvaki « الٓر ، حٰمٓ ، نٓ » cem'edildiği zaman « اَلرَّحْمٰنُ » isminin hasıl olduğu görülüyor. Diğerlerinde halledilememekle beraber böyle Esmaullaha veya saireye tahlilî veya terkibî remizler mümkin bulunuyor.

İkincisi, ebcedin hisap tariki ve şifre usulüdür.
3- Zahir ve batın iki haysiyetin ikisini de mülâhaza etmek lâzımdır. Ve manayı muradı aramak için bu tariklerin, bu manaların, hepsini cemetmek ve ihtimalâtı akliye ve tabiiye ile daha ileri gitmek ıktiza eyler. Bunda ise maani müteşabih olur. Tayini murada imkân bulunamaz.

« الٓمٓ » Sanki elmalûmülmechul terkibi gibi bir mana ifade eder. Ve bu mana hakikat ve esmaı ilâhiyeye kadar gider. Ve bu tefsirin hasılı « اَللّٰهُ اَعْلَمُ » mazmununa müntehi olur ki bu da bize ilmi beşerînin başında daima künhüne erilmez bir mebdein vücudünü talim eder.

Filhakika hem dirayeten ve hem rivayeten bu noktai nazarların hiç birini feda etmiye imkân yoktur. Zira mukattaâtı süverin kıraeti ve hey'eti umumiyesindeki münasebat ilk noktai nazar hakkında pek büyük bir karine teşkil etmektedir. Elifba gibi okunan mukattaâtı süver, evvelâ elifba harflerinin yirmi dokuz sayısına müsavi olarak yirmi dokuz surede mevcuttur. Saniyen yirmi sekiz ismin tam nısfı bulunan on dört harf ismi

Sh:»155

(

الف، لام، ميم، صاد، راء، كاف، هاء، ياء، عين، صاء، سين، حاء، نون، قاف) intihap olunmuş ve o suretle intihap olunmuş ki bu nısıf bütün hurufun sıfat itibariyle müteaddit taksimatındaki aksam ve envaından her birinin nısfını ve bazı ehemmini muhtevi olduğundan zikrolunmıyan diğer nısfı tamamen mağlûp ederek mecmuı hurufu lehcei asliyesiyle, tecyidiyle göstermiş bulunuyor ki tefsiri Kazıde dahi musarrah olan bu tasarrufatın tafsılinden sarfı nazar ediyoruz.

Salisen, me'huz olan bu harfler, müfret ve mürekkep olarak surelere o suretle tevzi edilmiştir ki bunda lisanın Sarf ve Nahiv itibarile taksimatı esasiyesine büyük bir alâkası vardır. Kelimenin aksamı selâsesi, birliden beşliye kadar kelimatın ebniyei asliyesi, mücerret ve mezit taksimatı, mezit binasının yedi harfı tecavüz edemiyeceği, rubaî ve humasîde asıl ve mülhak taksimi ve daha bazı envaı taliyesi bunlardan okunabilir. Arabın şir-ü belâgati pek yüksek bir mertebede bulunmasına rağmen lisanın tecvid, iştikak, Sarf, Nahiv ve saire gibi ilimleri henüz teşekkül etmemiş ve okuyup yazanlarda bile kavaidi lisaniye nazariyyatına dair malûmat teessüs eylememiş bulunduğu bir zamanda bir nebiyyi ümmî tebliğile deakikı ilmiyeye ait ibraz edilen ve bil'ahare kavaidi lisaniyenin vaz'ı esasında büyük bir rehber olduğu da şayani kayit bulunan ve bilvücuh sirri i'cazı mutazammın olan bu kadar tasarrufatı bedianın delâlet ve iradeden âri farzedilmesi nasıl kabul edilebilir? Ayni zamanda şu da inkâr edilemez ki bu kadar yüksek bir delâlet-ü iradenin zahirden başka hedefi yoktur demek dahi ayni karain ile kabili te'lif olmadığı gibi bunlardaki vücuhı delâletten bir çoğunu ihmal eylemek demektir. Binaenaleyh asıl manayı murat zahir ve batın, Elifba ve Ebced noktai nazarlarının cem'indedir. Delâleti lâfziyeden delâleti akliyeye ve oradan delâleti tabiiye ve zevkiyeye intikal ederek ânatı vücudün hepsini nazardan geçirmek ve hiç birinde tevakkuf etmeyip aslı

Sh:»156

vücudün sirri tekvinine, mebdei evvele kadar gitmek ve bu suretle mabadettabiîyi, âlemi gaybı bir lâhzada mütalea edip ilm içinde itirafı cehl-ü acizden sonra kemali iman ile irşadı ilâhîye müterakkip olmak işte müteşabihat denilen mukattaâti süverin faidei hitabı iptilâi rasihîn denilen bu namütenahi manada müncelidir.

Hakikati beşeriye, idrak ve tebliğı idrakdadır ki biz buna mantık ve lisan tabir ederiz. İdrak bizzat maani ile tebliği idrak da kelimat ile, kelimat ise asvat ile cereyan eder. Demek ki asvat, kelimat, maani, erkânı lisandır. Kitabet ise lisanüllisan demektir. Ve bu sebeple lisan ve kitabet beşeriyette terakkiyatı ilmiye ve ameliyenin mebnayi aslîsidir ve herkesin malûmudur ki Elifba harfleri denilen asvatı müfrede ve basita bütün lisanların maddesi, bunların eşkâli hattiyeleri de kitabetin üssül'esasıdır. Bunun için bir lisanın Elifbası ne kadar mazbut ve muntazam, telâffuzu, lehcesi ne kadar fasıh ve dakik, kavaidi tasrif ve terkibi ne kadar metin ve ilmî, vücuhi delâlet ve ifadesi ne kadar vasi ve amik ve tabiî, imlâsı da ne kadar sabit ve muttarit ise. o lisan o nisbette yüksek ve o nisbette mütekâmildir. Binaenaleyh ta bidayetinde kıraet ve kitabete tergib emrile nazil olmağa başlaması ve başlarken dini islâma gelinceye kadar ahiri edyan olan Hıristiyanlığın teslis dalâletine parçalarcasına Ahadı hakikîden ve vahdı itibarî olan ikiyi, tabiri aharle vücudi Haktan ruh ve cisim isneyniyetini yeknazarda farkettiren « الٓمٓ » şekli kitabeti ile Allah ve âlem nisbetini açıktan ilham etmesi ve bundan başka Yehudîliğin ismi söylenmez diye tanıdığı mabudı ekberin ismi a'zamına da telmih etmiş olması ve daha söylerken aksayi siyneden dudağın ucuna kadar bütün hurufun maharici külliyesine muntabık üç mahreçten tertibi mahsus ile çıkarak insana kendini tarttırıp

Sh:»157

tanıtacak olan elif lâm mim harflerini düşündüre düşündüre okutması ve bu arada Ruvakiye felâsifesinin

Elifba delili tabir edilen isbatı ilâh deliline de işaret etmiş bulunması ve bu delâlât ve telmihattan sonra da akıl ve fikri beşeri sirri lisan içinde asvattan kelimattan maaniye, maaniden eşyaya, eşyadan sirri tekvine ve mebdei vücude ve ilmi ilâhîye kadar götürmesi bu kitabı celilin mebdeden müntahaya kadar hidayeti beşeriyeyi tekeffül ettiğini büyük bir belâğatle ifade etmektedir.

Ey mütefekkir! « الٓمٓ » remzine bak ve meharici hurufa riayet ederek elif lam mim diye oku, okurken kendini bir tart, ruhundan cismine, batınından zahirine, sinenden dudaklarına doğru yokken var olarak çıkıp gelen o sesleri de iyice bir dinle, bu sırada bir elifba, ebced okurcasına bütün hurufi hecayi müsemmalariyle hayalinden geçir ve düşün. Esasında hiçbir manâsı olmiyan bu münferit ve basit seslerden, layuhsa manâyi hamil olan kelimelerin ve bu kelimelerden kelâmların ve bu kelâmlardan kâinatı ifade eden kütübi celilenin sureti husulünde nasıl bir kudret ve nasıl bir sirri tekvin gizli olduğunu düşün. O zaman anlarsın ki âlemde her manâ, her feyz, her terakki, her kemal, her ümit bir nizamı içtimaîye hem de vaz'ı lâyikiyle bir nizamı içtimaîye medyundur. Kendi kendine hiçbir manası, hiçbir kuvveti, hiçbir tezahürü olmiyan mevaddı basite eczai münferidesi lâyık oldukları bir nizamı içtimaîyi buldukları zaman onlardan kimyalar, hikmetler, hey'etler, hayatlar fışkırarak şu gözümüzün önündeki kâinatı şuhut teşekkül ediveriyor.

Kezalik kendi kendine hiçbir manâsı, hiçbir kuvveti tezahür edemiyen insan ferdleri de yerli yerinde mükemmel bir nizamı içtimaîye mazhar oldukları zaman da onlardan dünyaları teshir eden hey'eti içtimaiyeler milletler, devletler meydana gelir, taş, ağaç kovuğundan çıkamiyan

Sh:»158

o fertler kürei arzın bir ucundan diğer ucuna gidip gelmekle kalmayup göklerde bile fütuhat yaparak ve âleme envarı hakk-u ma'delet saçarak saadete garkolurlar. İşte elifbanın o basit ve manâsız harflerine o namütenahi maaniyi ifaza eden nizam ve vaz'ı içtimaî sana kainatın sirri tekvinini baştan başa mutalea ettirecek bir miftahi hidayettir. Düşün ve düşün bu besait nereden geldi ve bunlara o nizamı içtimaîyi kim ve nasıl verdi? Sen seslerden kelimeyi, kelimeden maaniyi, maaiden eşyayi okuyup görebiliyorsan böyle ma'dumun mevcut, manasızın manâlı olabilmesi, ayrı ve müteferrık şeylerin birleşip bir kül teşkil edebilmeleri, bütün bunlar üzerinde minelezel ilel'ebed hâkim ve muhıt bir kudreti vahdaniyenin delil ve bürhani olduğunda tereddüd edebilir misin? hayır edemezsin ve etmek için kendinde hiçbir hak göremezsin, o halde sen başka şeye bakmamalısın, o menbaı cuddan kendin için de metin ve müstakim bir nizamı içtimaî aramalısın, batın ve zahirinle ona arzı teslimiyet etmelisin ki, istediğin hidayet ve saadeti bulasın. Düşün sade o nizamı ve o nizamın seyri şu'ununu düşün ve bütün bunları o ehadı muhıt olan menbaı cude ermek için düşün. Fakat sakın onun hakikatine ereceğim, onu ve onun ilm-ü kudretini ihata edeceğim diye uğraşma. O noktaya geldiğin zaman acz-ü cehlini itiraf et. Et de « الٓمٓ » oku, Allahü âlem de. « مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ » diye arzı iptihal eyle. O zaman sende ne şek kalır ne ıztırap ne buhran kalır ne kuşku.

Bu izahattan sonra anlaşılır ki bu bapta İbni Abbas Hazretlerinden mervi olan vücüh içinde « الٓمٓ اَنَا اللّٰهُ اَعْلَمُ demektir» Te'vil veya tefsiri yalnız mânayi remzî olarak değil, ayni zamanda faidei hıtabın hasılı olmak itibariyle de ne güzeldir. Şu kadar ki bu mana mebdeinde değil müntehai tefekkürde verilmelidir. «Her kitapta Allahın bir sirri vardır. Kur'andaki sırrı da sure evvelleridir» mea-

Sh:»159

linde Hazreti ebi Bekirden mervi olan ve «her kitabın bir safvesi vardır ve bu kitabın safvesi -zübdesi- de hurufı teheccidir» diye Hazreti Aliden mervi olan beyanatı âliye dahi bihasebilmeal obirinden başka değildir. Hattâ yine Hazreti Aliden mervi olan « كٓهٰيٰعٓصٓ ، حٰمٓ عٓسٓقٓ esmai ilâhiyedendirler» kelâmı da bu cümlelerden hariç bir mana değildir. Ve hepsine şamil olduğu için mukattaatı süver müteşabihattandır.

Müteşabihat denildiği zaman manasız bir ibhami küllî iddia edildiğini zannetmek büyük bir hata teşkil eder müteşabihat manasız ve mühmel değil, kesreti maaniden dolayı muayyen bir murat tayini mümkin görünmiyen ve daha doğrusu ifade ettiği hakaikı muhita zihni beşerle kabili istiap olmadığından dolayı mübhem görünen bir ifadedir. Bu öyle bir beyandır ki hakikat, mecaz, sarih, kinaye, temsil, tahkik, zahir, hafi

gibi vücuhi beyanın mecmuunu havidir. Bunun için balâda buna «elmalûmül mechul» ifadesini arzetmiş idik. Zaten kelâmda ibham mevkiine göre en büyük vücuhi belâgatten birini teşkil eder. Her şahıs her manaya muhatap olamıyacağı gibi bütün ilmi ilâhînin ifham.. ve tebliğine alelûmum beşeriyetin kudreti dahi mütehammil değildir. Ulûmi Enbiya bile ilmullaha müsavi olamaz « وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى عِلْمًا ».

Bu hakikat tefaslı hıtap olarak ancak « الٓمٓ » gibi bir ifade ile tefhim edilebilir. En âlim insanların bilmedikleri ve bilemiyecekleri neler vardır. Hükema derler ki ilmin başı hayretdir. Bu itibar ile de Kur'anın başında irşat ve hidayetin bidayetinde böyle hayretengiz bir tebliğin beliğ bir kuvvei teshıriyesi vardır.

Ayâtı Kur'aniye bidayeten nazil oldukça aleyhisalâtü vesselâm Efendimiz bunları nase okur, tebliğ buyururdu. Fakat buna muarazadan aciz kalan küffar « لَاتَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ » derler, «sakın şu kur'anı dinlemeyiniz, okundukça gürültü ediniz. Belki bastırır galebe edersiniz» derlerdi ki hâlâ

Sh:»160

müessir ve ciddî sözler karşısında böyle yapmak küffarın mizacıdır. Razî vesaire tefsirlerinde İbni Revme ve Kutrubtan rivayet olunduğuna göre mukattaatı süver nazil olduktan sonra okunduğu zaman nazarı dikkat ve hayretlerini celbettiğinden o küffar dahi dinlemek temayülünden kurtulamamışlar ve gürültüden vazgeçerek kur'andan muntefi olmuşlardır ki bu fıkra bunların bilhassa bir sebebi nüzulü olarak kaydedilmek iktiza eder.

Başta celbi hayret faidesi mühimmesi Fatihanın evvelinde bulunmak lâzım gelmez mi idi diye bir sual varidi hatır olur. Fakat şunu bilmek lâzımgelir ki ilk şuur, hayretten mukaddemdir ve Kur'anın gayesi de evvelen ve bizzat ilim ve hidayete müteveccihtir. Fatiha « الٓمٓ » ile beşlasa idi bu iki mühimme fevt olurdu. Ve hatta Fatihadaki vuzuhiyle mebdei tevhid üzerinde ahd-ü misak yapılmadan evvel bu suret müfit olmaktan ziyade muzır olurdu.

Bu vücuh ile beraber bu mukattaatın bulundukları sureye dahi bir isim gibi delâlet etmelerine hiç bir mani tasavvur olunmamak lâzım gelir. Nitekim « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » ın manayı muhkemi surenin de ismi olmasına mani olmamıştır.

I'RAP - Elif lâm mim isimleri evvelâ zahirleri veçhile tadat mevkiinde bulunduklarından i'rapları yoktur. Çünkü müfredatı madude, cümlei iptidaiye gibi i'rapsızdır. Maamafih aralarında mübteda, haber olmaları melhuz bulunduğu gibi mecmuu bir isim veya isim mevkiinde mülâhaza edilerek bu elif lâm mimdir mealinde mahzuf bir müptedanın haberi veya oku, dinle, belle, yahut kasem ederim gibi bir fili mahfuzun sarih veya gayri sarih mef'ulü bihi olmak ve nihayet mecmuu mübteda ve « ذٰلِكَ الْكِتَابُ » cümlesi haber yapılmak dahi melhuzdur bu miyanda nasb ı'rabı işbu hurufa nazarı dikkati celbetmek noktai nazarından eblâğdır ve bunda manayı kasem daha kuvvetlidir. Şu kadar ki bunu hepsine tamim taraftarı değiliz.

Sh:»161

Bu izahattan sonra bilhassa şunu nazarı dikkate arz etmek isteriz:

« الٓمٓ » Elif lam mim isimlerinin müsemmaları olan hurufi heca seslerine delâlet ettirdiğinde hasbelluğa iştibah edecek bir cihhet yoktur. Fakat bu sesler alel'ıtlâk sesler midir? yoksa bir ahdi ve bir hususiyeti haiz muayyen sesler midir? bunu düşünmek ıktiza eder. Bu nazmın bedaati iptida bir garabetle tecelli ederken bu seslerde bir ahid, bir hususiyet hissetmemek de mümkin olmiyor. Evvela elif lam harfı

tarif manâsını ifhamdan hali kalamaz.

Saniyen mim dahi lûgâtı Arebin bazısında lam yerine harfı tariftir. «

اَمِنَ امبِرِّ امْصِيَامُ فِى امْسَفَرٍ » sualine karşı «

لَيْسَ مِنَ امْبِرِّ امْصِيَامُ فِى امْسَفَرٍ » hadîsi «

لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِى السَّفَرِ » demek olduğu malumdur. Binaenaleyh bu

seslerin alel'ıtlâk hurufi heca sesleri değil, bir garabeti bedia içinde hassiyeti mahsusa ile malum ve mahut

bir takım sesler olması pek mütebadırdır. Ve tayine karine de vardır. « ذٰلِكَ » den ta «

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا » nidasına kadar bu surenin başındaki hıtabın evvelen ve bizzat Resulullaha müteveccih olması ve bir de vahyin keyfiyeti nüzulu hadîsleri mülâhaza edilince diyebileceğiz ki bu sesler Kur'an nazil olurken sem'i Muhammedîde bir hususıyet ile çınlıyan ve suver-ü maanisini kalbi risaletpenâhîlerine takrir-ü tesbit eden vahiy sesleridir. Huruf ve kelimatın mutat olan tarzı zuhurlarından büsbütün başka bir hususiyeti harikul'ade ile tecelli eden o lâhutî sesler yalnız Resulullahın mesmuu ve

mahsûsü olduğundan keyfiyatı mahsusa ve mümeyyezeleri de ancak ona malûmdur. « الٓمٓ » nazmı Kur'anı kalbi Muhammedîye tenzil eden o harikul'ade seslerin yalnız Peygamberce belli olan vasfı mümeyyizlerini müş'ir alemi cinsleri demek olur. Ve Binaenaleyh Kur'anın veya surenin bir ismi olması rivayeti bu noktai nazarla pek müfit ve muvafıktır. O halde manayı dinliyelim:

« الٓمٓ » Allahu a'lem yâ Muhammed «Elif lam mim» denilin-

ce senin derhal anlıyacağın o harikul'ade sesler, vakit vakit salsalei ceres gibi o lam mim gunneleriyle kulaklarında çınlıyan vahiy sesleri, teayyünatı şuhudiyeleri insanlar beyninde ancak sende zuhura başlıyan ve fakat diğer insanlarca da Elifba ve Ebcet gibi cinsleriyle tasavvur edilebilen o huruf-ü kelimat ve onların medlûlları, hasılı o isim veya esma yok mu?

2. ﴿ذٰلِكَ﴾ İşte o sesler ve o seslere verilen nizamı bedi ile sana ve senin kalbine mintarafillah

inzal edilmekte bulunan o « الٓمٓ » o i'cazkâr nazım ve mana yani o Kur'anıdır ancak

﴿الْكِتَابُ﴾ tam kitap, yegâne kitap ıtlâkına seza olan o bürhani hakk-u ahkâm, yahut «

اِنَّا سَنُلْقِى عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا » ayetiyle mev'ud olan o ağır ve muazzam kelâmullah ki

badema «elkitab» denilince Allahın yalnız bu kitabı anlaşılacak ve bunun yanında diğerlerine kitap denilmesi reva olmiyacaktır. -Bunun içindir ki Müslümanlar beyninde kitap denilince ancak Kur'an anlaşılır. Hattâ ehadîsi Nebeviyeye bile kitap denilmez de sünnet tabir olunur.- şu halde burada kitabın tarifi şu olur: Peygamberimiz Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellem Efendimize inzal edilmiş olup her bir suresi i'caz ifade eden ve ondan bize tevatüren menkul ve o suretle Mushaflarda mektup bulunan nazmı beliğ. Ki hem mecmuuna, hem bazına ıtlâk olunur. Yani kül ve küllî beyninde müşterektir. Şer'an bu suretle muarref olan kitap asıl lûgatte ketb ve kitabet gibi bir zamm-u cemi manasını mutazammın olarak, hurufu birbirine zammetmek yani yazmak manasına masdar iken urfte mektup manasına ismolmuştur. Kitabet ve kitap esasen nazmı hattîdedir. Maamafih ibare dediğimiz nazmı lâfzîye dahi ıtlâk olunur. Evvelkinde kitap bir yere yazılmış olan yazı mecmuu, ikincide ise yazılan yazı ile ifade olunan ibare demektir. «Fülan kitap benim kütüphanede var» dediğimiz zaman evvelkini, «fülan kitap ezberimdedir» dediğimiz zaman da

ikinciyi söylemiş oluruz. Şüphe yok ki bunların hepsinin altında manaya delâlet muteberdir. Ve her kitaptan

maksut o mananın fehmidir. Fakat sadece manaya -kelâm denilebilirse de- kitap ıtlâkı mütearef değildir. Hakikati kitap, o manaya dallolan nazım ve nihayet nazım ve mana mecmuudur. Binaenaleyh işbu kelâmı münzele kıraet itibariyle kur'an, bilkuvve veya bilfiil kitabet itirabiyle kitap denildiği zaman nazım ve mana beraber kasdedilmek ve daha doğrusu manaya delâlet eden nazmı lâfzî veya hattî tasavvur olunmak zarurî bulunduğundan yalnız manaya kur'an veya kitap denilemiyeceği sühuletle anlaşılır. Çünkü mana ne okunur, ne yazılır, okunan nazmı lâfzî, yazılan da nazmı hattîdir. Medlûli mahz olan mana ile zihinde maksut olan suveri elfazı, kelâmı nefsîyi fark edemiyenler kitabı, sadece manadan ibaret imiş gibi tevehhüm edebilirler. Lâkin mes'ele ilm-ü fen ve bilhassa İlmünnefis nazarile mütalea edildiği zaman mükemmel, güzel, metin denilebilen efkâr ve maaninin suveri elfaz ile öyle derin bir iştibak ve irtibatı görülür ki lisan dediğimiz o suveri lâfziyeyi alıverecek olursanız fikirde, manada hiç bir metanet ve itkan bulamazsınız. O yüksek maani ve efkârdan nişane göremezsiniz. Yani nazım, yalnız, ahare değil mütefekkirin kendi kendisine bile tefhim ve temyizi manada mühim bir vasıtadır. Zaten böyle olmasa idi lisan ve kitabetin terakkiyatı fikriye ve maneviyede büyük bir ehemmiyeti kalmazdı. Bunun için nazmı lâfzi ve hattî ikisi birden tayyedilmek suretiyle sırf manadan ibaret bir kitap, bir kur'an tasavvuru mümkin değildir. Ve yine bunun içindir ki Cenabı hak meleklere karşı Âdeme verdiği imtiyazı sade talimi maani ile değil belki talimi esma ile vermiştir. Peygamberimize münzel olan da kur'anın yalnız manası değil, hem nazmı ve hem manasıdır.

Bunda şüphe etmemeli ve asla sui zanne düşme-

Sh:»164

melidir. Çünkü bu ﴿لَارَيْبَ فِيهِ﴾ dir. Haddi zatinde her türlü şekten âri ve her töhmetten müberradır. Kidaplar içinde hak kitabullah olduğu bunun kadar kat'iyet ve yakin ile malûm olan ve sıratı müstakimi bunun kadar gösteren hiç bir kitap yoktur. Bunun ne keyfiyeti vahiy ve inzalinde bir şüphe, nede tebliğinde bir töhmet vardır. Ey Resuli kibriya, Gari hıradan beri Ruhi eminin getirmekte olduğu o vehiy seslerini sen kemali şühud ile dinleyip biliyorsun, senin sıdk-u emanetin de mücerrep ve malûmdur. Sonra bu kitabın i'cazina da söz yoktur. Zaten ilmi yakinin menşe'i de evvelâ şühudi tam ve tecribei kâfiye, Saniyen bizzat bu şühut ve tercibeye imkân bulunmıyan mevakide haberi sadık ve şehadeti tarihiye, salisen aklın hüsni istidlâli değil midir? Binaenaleyh münzili hak, şiarı hak, muhbiri sadık, gayesi mahzı hayır ve saadeti beşer olan bu kitapta reybe mesağ verecek ne bir cehl-ü gaflet, ne de bir sui niyyet ve garazı fasit tasavvuruna hak yoktur. Şühut ve tecribeye eremiyenler için de ilel'ebed delâlet i'caz ile hüsni istidlâl tariki açıktır. Allah tealâ bu kitap ile bunu da taahhüt etmiştir. Bunun kemalinde, hakkıyetinde, ahlâkıyetinde, nisbetinde irtiyabe düşecek olanlar iki sınıftan hali olmazlar, bunlar ya cehli mürekkebe boyanmış, ağrazı mahsusalarından başka hiç bir şeye hissi iltifatı kalmamış olan mahtumül kulûb muanidini keferedir. Veya cehli külliye inanmış, her hususta şekkü şüphe ruhlarını kaplamış, idraki hakka, ilm-ü ikana, hüsni ahlâka erdirecek nuri basıretleri sönmüş, nifakı, sui zannı şiar edinmiş reybiyyundurlar. Artık bunların şekleri, kuşkuları da tamamen manasız, hükümsüz, haksızdır. Bu kâfirlerin, münafıkların hallerini de yakında görürsünüz.

Reyb, esasında nefse bir iztırap, bir kuşku vermek manasına masdar iken, örfi lûgatte bu ıztıraba başlıca bir sebep olan şekk-ü şüphe manasında istimali galebe

Sh:»165

etmiştir. Yani reyb, şekke yakın ve fazla olarak sui zan gibi bir töhmet manasını da mutazammındır. Fakat asıl manası şüphe ve kuşku, yani kuşkulu şüphelidir. Yalnız şüphe kelimesini de bu manada kullanırız. Burada reyb bütün cinsi ile nefyedilmiş olduğundan reybi ilmî ve reybi ahlâkî diye tefrik olunabilecek olan şek ve töhmet haysiyetlerinin ikisi de selbedilmiş ve iki cihetten isbati yakin ile kitabın kemali beyan olunmuştur. « لَارَيْبَ فِيهِ » «zalike» nin ikinci haberi olabilirse de bir cümlei mustakille olması daha muhtar ve bir suali mukadder mülâhazasiyle bir cümlei istinafiye olması ise daha beliğdir. Bir ferdi feridin bütün cihanı beşeriyetle ve alelhusus eğrazı faside ile memlû zalum-ü cehul bir cihanı beşeriyetle mübarezesi demek olan vazifei risalet noktai nazarından Resuli Kibriya: «yarab, reyb-ü şirk içinde yüzen şu kütlei beşer benim karşıma çıkıp da bu kitabın hak kelâmullah olduğu ve sana tarafı ilâhîden vahyen inzal kılındığı ne malûm? bu senin sözün; şairler, muharrirler, müellifler gibi sen de bunu kendin tasavvurlayorsun ve fazla olarak bir de Allaha isnat ve iftira ediyorsun diye bühtane kıyam edecek olurlarsa ben ne yaparım?» diyebilirlerdi İşte Cenabı Allah böyle bir suale meydan bırakmamak için «bu bapta hiçbir veçhile irtiyabe mahal yoktur.» Diye sarahaten teminatı mutlâka bahşetmiştir ki bunda ruhi Resulullahın vahyi gerek talâkki ve gerek tebliğde sadıkulva'dilemin olduğunu tescil ve ilân vardır. Ve bu suretle kitabın lâraybefih olduğunu tescil, mübelliği olan Muhammedü leminin laraybefih, olduğunu da tescildir. Yakında « وَاِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا » ayeti ve daha ileride «

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوحِىَ اِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَىْءٌ» gibi ayetler ile kur'an bu noktaları ber tefsıl müdafaa ve isbat edecektir.

Bu mebde-e İlmi kelâm ve hikmet noktai nazarından baktığımız zaman herşeyden evvel reyp ve ikan mes'ele-

Sh:»166

sine yani ilm-ü marifet nazariyesinin künhüne işaret edilmiş ve bu baptaki bütün cidali felsefî bir vahyi sarih ile bertaraf edilivermiş bulundunu görürüz ki akait kitaplarımızın en başında; «hakaiki eşya sabit ve bunlara ilim mütehakkiktir» akidei evveliyesinin vaz'ı ve sofestaiye denilen ehli reyp ve inadın reddi ve esbabı ilmin tahkiki ile söze başlanması da bundan neş'et etmiştir. Ve yeni felsefelerde en evvel bu noktaya ehemmiyet verdikleri ehlinin malûmudur. Böyle olmakla beraber ulûm-ü fünunun terekkiyatına rağmen âlemde gerek nazarî ve gerek ahlâkî reybiliğin vakıt vakıt tevessü etmekte olduğu dahi inkâr olunamaz. Binaenaleyh beşeriyetin en büyük marazı kalbî ve ahlâkîsi şüphe ve irtiyap mes'elesinde olduğunu ve saadeti beşer gayesinde bunun herşeyden evvel lâzım ü l'izale bulunduğunu Kuranıazımüşşan bu suretle iş'ar ettikden sonra insanları, iman, ilm-ü ikan ile yaşatacak olan tarikı hakkı ve sıratı müstekimi peyderpey izah ü beyan edecek ve ederken gayb-ü şehadet, yani makul olan mabadettabia ile mahsûs olan tabiat arasında yakinî olan hakayıka ve hepsinden evvel tevhidi hakka nazarı dikkati celbeyliyecek ve bütün bunlarda haysiyeti ahlâkiye ve hassıyeti ameliyeyi umde olarak takip ettirecektir. Bu nikâtı ilmiye ile surei Bakarenin başı Fatihadan sonra bütün Kur'anın bir dibacei umumiyesi demek olduğundan tertibi süverin ne kadar tabiî ve ne kadar ilmî ve derin esbabı ihtiva ettiği tezahür edeceği gibi Hazreti Peygamberin muhitı beşerîsi ile bu hakaikı ilmiye teemmül ve mukayese edildiği zaman da kur'anın mücerret vahyi ilâhî olduğunda zerre kadar iştibahe mahal olmadığı bizzarure teslim edilir.

Lareybefih olan bu kitap ﴿هُدًى لِلْمُتَّقِينَ﴾ müttekilere ayni hidayettir. Dalâletten çıkıp vikayei hakka girmek istidadını haiz olanlara ahkâmı hakkı bildirecek bir delil,

Sh:»167

sıratı müstekimi irae edecek bir beyyinedir. Tabiri aharle Bu kitapta pek büyük bir hidayeti rabbaniye vardır. Fakat müttekiler için, zira bundan istifade ederek matlûbe erecek olanlar reyb-ü şüpheden, şüpheli yollardan sakınarak kendilerini korumak, akibetlerini kazanmak kabiliyetine malik bulunan müttekilerdir.

Gerçi bu kitap esas itibariyle « هُدًى لِلنَّاسِ » dır. Alelumun insanları irşat ve tarikı hakkı irae için nazil olmuştur. Lûtf-ü letafetle yol göstermek demek olan bu hidayetin, bu davet-ü delâletin mahiyeti itibariyle şuna buna ıhtisası yoktur. Fakat hidayetten matlûp olan ihtida yani maksada vusul gayesi halen veya mealen ittika sıfatını haiz olanlara nasip olacak, kabiliyeti fıtriyelerini zayi etmiş olanlar bundan müstefit olamıyacak ve belki düçarı husran olacaklardır. «

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَارًا »

Hüda, hem lâzım ve hem müteaddi olur. Fatihada beyan olunduğu üzere hidayet, iraei tarik ve îsali matlûp, iki manada müşterek veya müstameldir ki birine hidayeti gayri musıle, diğerine hidayeti musıle tabir olunur. Canabı hakka nazaran biri tarikı musıle delâlet-ü irşat, diğeri halkı ihtida ve tevfik demektir. Kur'anda ikisi de varit olmuştur. Binaenaleyh binnetice « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » de hidayeti musıle yani tevfik « هُدًى لِلنَّاسِ » de sade delâlet-ü irşat manaları zahir görünür ise de ledettahkik kur'ana

muzaf olan hidayetin hidayeti irşadiye olacağı tebeyyün eder. Çünkü tevfik ve halkı ihtida sıfatı kelâme değil sıfatı file racidir. Ve burada « لِلْمُتَّقِينَ » denilmesinin mühim bir nüktesi vardır. Bundan anlaşılıyor ki bu kitap ile vaki olan irşadı ilâhînin müessir olması ve tevfika iktıran etmesi, muhatap olan insanların bir fi'li ihtiyarîsi ile adeten meşruttur. Kur'an herkese tarikı hakkı sureti umumiyede göstermek için nazil olmuş olmakla beraber herkes bunu kabul ve ihtiyarda müsavi olmıyacak, bir takımları buna iradesini sarf etmiyecektir. Çünkü insanlığın esası fıtra-

Sh:»168

tinde umumî olan kabiliyeti hıtap bir takımlarında sui itiyat ile külliyen zail olmuş bulunacağından irşadatı kur'aniye belâgati kâmile ve hakikati şamilesiyle beraber o gibilerin kalplerinde bittabi daiyei mahabbeti uyandırmıyacak ve belki aksi tesir yapacaktır. Bunun için asıl faidei hıtap, hüsni ihtiyara malik bulunan erbabı istidada ait olacaktır ki bunlar da ittikası ve lâakal kabiliyeti ittikasi bulunan müttakilerdir. Binaenaleyh kur'anın hikmeti nüzulü iptida iradei beşerin inzımamı şartiyle hidayeti ammedir. Fakat şartın tahakkukuna nazaran bu hikmet, bu gaye hidayeti müttekîn olarak tahakkuk edecektir. Bununla beraber müttekî vasfı bir vasfi iktisabî olduğu cihetle istikbale nazaran bütün insanları istîap etmesi mümkin olan bir vasıftır. Bu itibar ile hidayetin maziden kat'ı nazarla yine hidayeti amme olmasına mani olacak bir tahsıs değildir. Arebe hidayettir veya Aceme hidayettir denilmiyor. Şu halde « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » (bu kitap bütün nev'i beşere hidayet için nazil olmuştur. Fakat bu hidayetten istifadenin ilk şartı ittikayı ihtiyar etmek, yani korunmayı istemektir. Binaenaleyh evvelemirde korunmaya talip olunuz ki felâh bulasınız) mealinde bir takva tavsıyesini mutazammındır.

İttika, vikayeyi kabul etmek, tabiri aharle vikayeye girmek. Vikaye ise fertı sıyanet, yani elem ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice korumak demektir. O halde lûgaten ittika veya onun ismi olan takva, kuvvetli bir himayeye girerek korunmak, hasılı kendini iyi sakınıp korumak demek olur. Bunun lâzımı olarak korkmak, ictinap ve ihtiraz etmek, tevakki eylemek manalarında da kullanılır. Tevakkide tekellüf, ittikada sadelik vardır. En şamil ve en kuvvetli vikaye ise ancak Allahın vikayesidir. Zira vikayei beşer istikbale ve akıbete tamamen hâkim olamadığı gibi halde meşhut olan elem ve zararların bile hepsine hâkim olamaz. Binaenaleyh iyi korunmak demek olan hakikati ittika ancak

Sh:»169

vikayetullaha girmekle tahakkuk edebilir. Gerçi rahmaniyete ve aslı hilkate nazaran herkesin vikayetullahtan ıztırarî ve tabiî bir hıssei mevhubesi vardır. Ve o nisbette herkes ittikasız bir vikayei cebriyeye mazhar olur. Lâkin rahimiyete ve ihtiyarî fiillere nazaran insanın bu vikayeye şuur-u ihtiyariyle girmesi, yani ittikası dahi şart olmuştur. Demek ki vikayei ilâhîyenin her cihetle tamamı tecellisi insanın halden ziyade akıbeti istihdaf eden hissi ittikasına vabestedir. İşte bunun için şeri'de alelıtlâk ittika veya takva: İnsanın kendisini Allahın vikayesine koyarak ahirette zarar ve elem verecek şeylerden iyice koruması, tabiriâharle seyyiattan tevekki ve hasenatı iltizam etmesi diye tarif olunur ki hakikî haşyet ve mahabbet ile alâkadar olarak biri vücudî diğeri ademî iki haysiyeti haizdir: تَحْلِيَة ، تَخْلِيَة ،

Euzü besmeleden, kelimei tevhidden itibaren bu iki haysiyeti görürüz. Binaenaleyh takvayi şer'îyi sırf menfi ve mücerret perhizkârlıktan ibaret zannetmek hatadır. Maamafih ittika bunların yalnız birinde istimal olunduğu çoktur. Meselâ kur'anda haşyet, iman, tövbe, tâat, terki ma'siyet, ıhlâs manâlarından herbirinde kullanıldığı mevaki vardır. Veledettahkik kur'anda ittika ve takva üç mertebe üzerine zikrolunmuştur ki birincisi azabi muhalledden tevekki için şirkten teberri ile iman « وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى » gibi. İkincisi, kebairi irtikâptan ve sagairde ısrardan içtinap ile feraizı eda etmektir ki şer'an mütearef olan takva budur. « وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا » gibi. Üçüncüsü, sirri kalbini hakdan işgâl edecek her şeyden tenezzüh ve bütün mevcudiyeti ile Haktealâye teveccüh ve incizaptır ki bu

da « يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِه۪ » emrindeki takvayi

hakikidir. Bu mertebe o kadar geniş ve o kadar amîkdır ki esbabının derecelerine göre tabakatı mütefaviteye inkisam eder. Ve himemi celilei enbiyanın müntehi olduğu derecelere kadar çıkar. Bu suretle enbiyayi ızam aleyhimüsselâtü vesselâm hazaratı hem nübüv-

Sh:»170

vet ve hem vilâyet riyasetlerini cemetmişler, onların âlemi eşbaha taallûkları, mealimi ervaha uruclarına

mani olmamış ve masalihi halk ile uğramaşları da şüuni hakkda istigraklarına zerre kadar sed çekmemiştir.

Bu da esasen semerei iktisapları değil Haktealânın rahmeti mahsusası eseri olmuştur.

«

لَيْسَ عَلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ ف۪يمَا طَعِمُوٓا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُواۜ » ayeti kerimesi takvanın bu üç mertebesini cem'etmiştir. « اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ » ayetinin de camiüttakva olduğu bir hadîsi şerifte

varit olmuştur. Binaenaleyh kur'anın hidayeti bu meratibi takvadan herbirine şamildir vehüdenlilmüttekin

hepsinden eam olan mutlâk ittika mefhumiyle tefsir olunmak ıktiza eder. Lâkin burada şu sual varit olur.

Burada hidayeti kur'anın ittika ile meşrut olduğu anlaşılıyor. Halbuki ittika da hidayeti kur'andan müstefat

olan bir netice olacağına göre mes'elede bir devir lâzım gelmiyor mu? cevap: Hayır, evvelâ bu karine ile

kat'iyyen anlarız ki burada iptidaen tekvadan murat mebdei takva, yani kabiliyeti tavkadır. Ve müttekin

demek inat ve nifaktan, reybi küllîden ictinap edebilecek ve yakini hakka namzet olabilecek fıtrati selime ve

ukuli sahiha erbabı demektir ki müfessirin bunu « مُشَارِفُونَ لِلتَّقْوٰى » diye tefsir ederler.

Saniyen hidayet ziyadei mertebeye de şamil olduğundan takva, kabiliyeti takva ile meratibi mütekaddime erbabından eamdır ki buna umumi mecaz tesmiye edilir. Salisen takva, gayei kusva değil vesilei felâh-ü saadettir. Hidayeti kur'andan müstefat olacak neticei Matlûbe gadabü dalâlden salim olarak niami ilâhiyeye vusul olduğu cihetle takvadan dahi e'amdır. Binaenaleyh hidayeti kur'an kabili ittika olan ve henüz dalâlette bulunanlardan başlıyarak meratibi takvanın hepsinden geçerek saadeti ebediyeye kadar varacağından mutaleai meratip ile iştiratı takvada emarei devir asla melhuz değildir.

Sh:»171

Hasılı kur'an, hem mebde ve hem münteha itibariyle hidayettir. Bunun için insan ne kadar yükselirse yükselsin hidayeti kur'andan asla müstağni olamıyacaktir. Onun hidayeti havassu avammın bütün meratibine şamildir. Filvaki Dini islâm bir taraftan hayatı Dünyeviyenin şeraitı zaruriyesini talim buyuracak, diğer taraftan bu hayatı faniyenın gayei mutlâka olmadığını ve bunun da istihdaf etmesi lâzımgelen ebedî gayeler bulunduğunu gösterecek ve onun da şeraitı iktisabını tefhim edecektir. O yalnız iptidaî insanların gıdaı ruhanîsi değil, terakki etmiş medeniyetlerin de namütenahi yükselmesi için zâmanı tekâmül olmak üzere nazil olmuştur. Filvaki cemiyeti beşeriyede tam manasiyle tevhidi Hakka müstenit bir nizamı hayat sureti umumiyede henüz teesüs etmiş değildir. Henüz beşeriyeti amme vikayetullaha girmemiş ve akibet ve Ahıretine ikan hasıl edecek mertebei ittikaye yükselememiş olduğundan âlemde buhranı içtimaî berdevam bulunmuştur.

« الٓمٓ » Kur'anın haysiyeti ezeliyesini « ذٰلِكَ الْكِتَابُ » hakikati şühudiyesini « لَارَيْبَ فِيهِ » hassai ilmiye ve ahlâkiyesini « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » hikmeti nüzulünü ve gayei ameliyesini natık ve her lâhık sabıkını mukarrir ve mübeyyin ve binaenaleyh kemali ittisal hasebiyle hurufı atıf gibi revabıtı lâfzıyeden bile müstağni dört cümlei mütenasikadan mürekkep bir nazmı veciz olarak Fatihadaki « اِهْدِنَا » duasının cevabı olmuştur. Dikkat olunursa bu nazımda öyle bir hüsni inkişaf vardır ki evvelâ, hattan üç harfı basitten, lâfzan üç ismi müfrede inkişaf ediyor. Saniyen, bunların her birine mütenazır gibi üç cümlei vecize inbisat eyliyor, Salisen bu nazmı celil manayı aslîsi kemakân sabit olmak üzere mütenevvi vücuhı i'rabı muhtevi olarak her birinde bir iltimaı mahsus ile tecelli eyliyor. Sonra bunları ayni veçhile üç ayet ve üç kıssa takip edecek ve daha sonra da « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا » hıtabı ammiyle makasıd süver peyderpey

Sh:»172

inkişafında devam eyliyecektir. Bu beyanın tarzı inkişafı tenasübi kur'ana bir misal verme için ne kadar şayanı dikkattir.

3. ﴿اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ o müttekiler ki gaybi Hakka iman ederler -yahut- gıyaben dahi iman ederler, tabiri aharle onlar gözle değil kalp ile iman ederler, onlar reybi küllîden âzade oldukları gibi iman etmek için önlerine dikilmiş putlara, haçlara da bağlanmazlar, gözlerinin önünde bulunan bu günkü ve şu andaki meşhudat-ü mahsûsata saplanıp kalmazlar, maverayi hissi, kalbi ve müteallâkatı kalbi tanırlar. İşlerin başı görülende değil, ruh, akıl, kalp gibi görülmeden görende tutulmadan tutanda, zaman ve mekâna musahhar olmıyarak maddeleri fırlatıp oynatan, fezaları doldurup boşaltandadır. Onların kalbi selimleri, basiret ve firaseti safiyeleri, aklı melekîleri, fehmi sarîhleri, nazarı sahihleri velhasıl kabiliyeti iz'anları, seyyiattan silkinebilecek hissi irfanları maaliye koşabilecek azmi vicdanları, hüsni ihtiyarları vardır. Meşhudat-ü mahsûsatı yarar kabuklarını soyarlar, içindeki özüne, önünde ve arkasındaki sirrine nüfuz ederler, şahit ile meşhudu temyiz ederler, mahsûsattan makulâta intikal edebilirler, hudus-ü fena içinde gaypten şühuda, şuhuttan gaybe gelip geçip giden şuunatı mahsûsenin satırları altındaki maanii gaybiyeyi sezerler.

Filhakika mevcudat görülen ve görülmiyen, tabiri aharle meşhut ve gayri meşhut olmak üzere ikiye ayrılır. Ve bir çok hükema, hakikati, görülmiyen ve hatta görülemiyen (اينويزبيل) kısmında telakkı ederler ve buna âlemi manâ, âlemi emir, âlemi akıl veya âlemi ruh veya âlemi melekût derler ve Felsefenin mevzuu olarak da bunu tanırlar. Filvaki şimdiki Garp felsefelerinde de şunu görüyoruz: Mer'î veya meşhudi haricî bize havassi hamsimizle geliyor ve bunların her birinin bir amili var: zıya, savt,

Sh:»173

rayiha, tat, hararet ve burudet, biz bizzat bunları hiss-ü müşahede ederiz ve bunlar vasıtasiyle de diğer eşyayı. Fünun ve bilhassa fününı tabiiye gösteriyor ki. Bunların her biri bir tecelliden, bir nümayişten, bize bir görünüşten bir şainden ibarettir. Meselâ ziya dediğimiz parıltı bizim haricimizde mevcut değildir. Çünkü hariçte ziya fennin tahkikine göre bir ihtizazdan ibarettir. Mer'i olmıyan madde cüz'i ferdlerinin veya esirin ihtizazlarıdır. Parıltı, ziya o ihtizazın bizim basıramıza taallûku, temassı anında vaki olan anî bir tecellidir. Bu mes'eleyi imamı Gazalî İhyâsında şöyle tesbit etmiştir: Nurı şemis avammın zannettiği gibi güneşten çıkıp bize kadar gelen bir şeyi haricî değildir. Belki gözümüzün güneşe tekabülü anında bizzat kudreti ilâhiye ile ıhtira olunan bir hâdisedir. Bu hakikat ehli keşfe münkeşif olmuştur kezalik savt de böyle. Biz biliyoruz ki ses hariçte havanın bir tetevvüci mahsusundan ibarettir. Kulağımızdaki gürültü manasına ses, o temevvücün samiamıza dokunduğu anda hasıl olan bir tecellidir. Hararet ve berudet dediğimiz dahi esasında ziya gibi bir ihtizazi esirî veya cüz'i ferdîdir. Bunun içindir ki hararet ziyaya, ziya hararete tahavvül eder. Aralarında bir mertebe farkı vardır. Bunu elektirikten anlıyoruz hasılı rayiha ve tatda esasında birer ihtizaz olup bizim şammemiz veya zaikamıza temassında koku ve tat olarak tecelli ederler. Demek rü'yet ve şuhudi haricîde vasıta olan bu beş amilin hepsi hakikatte harekete racidirler ve hepsi hareketin bize bir tecellii mahsusu olan şuundurlar. Biz bu hareketleri görmiyoruz. Aceba kütlelerde gördüğümüz hareket nedir?. O da nameri hakikatın bir tecellisi değil midir? Ve o halde bu vasıtalarla gördüğümüz âlemi meşhut hep birer hayalden birer tecellided başka birşey değildir. Bunların illeti olan hakikat ise gayri meşhuttur, mühaceratı umumiye, binayi memalik, muharebat ve saire gibi vukuatı tarihiyenin

Sh:»174

iletleri de insanların tasavvurları, ihtisâsları, iradeleri gibi gayri mer'i olan esbabdan başka nedir? Binaenaleyh hakikat gayri mer'idir. Ve nakabili rü'yettir. Mer'i olabilen onun tecelliyatı, hayali, zılali, in'ikâsatırdır ilah...

Bu ifade bize âlemi pek güzel izah ediyor. Bu izaha göre bütün hakikat gayptir. Tabiat, âlemi şehadet bir hayaldir, hem de hareket tecellisinin hayalidir. Hakikat nihayet akıl ile, basıret ile, kalp gözüyle görülebilir. Şühudi haricî ile değil. Bu noktada yürüyen ve Allahtealânın ve melâikesinin rü'yeti basarla görülmesi mümkin olmadığına kail olan ulema ve hükemai islâmiye de vardır. Fakat bizim Ehli sünnetin sahih telâkki ve imanımıza göre hakikati ilâhiye gaybi mahız değildir o gayb-ü şehadetin merciidir muhitı külli şeydir. Bunun için ona ıtlâkı hassiyle gayp denmez, esmai hüsnada bu isim varit olmamıştır. O, Ahırette cihattan, mekândan münezzeh olarak görülebilir. Fakat ihata olunamaz, olunamıyacağı için temamen meşhut da olamaz, ona doyulmaz. Biz veçhi ilâhîde bir hıssai şehadete kailiz. Fakat hıssei gayb daha ziyade olduğuna da inanırız. Bunun için ona ıtlâkı gayri hassiyle gayıp da denilir. Allahın melâikesi de bize gayptır, Ahıreti de, fakat onlar da kabili şehadettir. Meselâ umumiyetle kuvvet görünemez deriz. Halbuki görünen de kuvvetten ibarettir. İstikbal bugün görünmez, yarın görünür. Hasılı bizce gayp görülemiyen demek değil görülmiyen demektir. Bugünün makulü yarının mahsûsü olabilir. Biz delilsiz olan gaybe değil, delili olan gaybi makule iman ediyoruz. Her delil ise medlûlünün birveçhini haiz olduğu için delildir. Delilimiz, aklımız, nefsimiz, kalbimiz, âlem ve kitabullah. Binaenaleyh gaybı hakka iman ederken hakkı şühudu inkâr etmeyiz, kalpleri olanlar görürler ki tabiat denilen şüunatı mahsûse bir lemhai halin tecellii zahiridir. Bunun arkasında zulmetlere karışmış bir silsilei mazi, önünde de henüz doğmamış bir silsilei ati

Sh:»175

ve hepsinin maverasında bir kalp ve cümlesinin üstünde bir hâkimi vahid vardır. Ve Dünya namını alan halihazır, şühuddan gaybe intikal etmiş bulunan o mazi ile gaypdan şühuda doğacak olan o ati zencirleri arasında yekâne göze batan bir halkai zahire, vücudi beşer sanki na mütenahi iki derya arasında ince bir berzah, kalbi beşer de onun merkezi sikletine tutunmuş bir rasıd, bir ucu bir deryaya, bir ucu da diğer deryaya atılmış olan tabiat zenciri mütevali bir hareketle o berzahın üzerinden kır kır geçip akıyor, bir denizden çıkıyor diğerine batıyor. Bütün sıkleti sevadiberzaha basarken o rasıt her lâhzasında geçen bir halkai şüun görüyor. Yalnız ve yalnız onu müşahede ediyor. Nazarı his ne deryalara erişiyor ve ne diplerindeki zencire, o ancak berzahtan geçen halkaya bakıyor ve ancak onu görüyor ve görürken zencirin bütün sıkletini çeken berzahın gıcırtısını da içinden mütemadiyen dinleyor ve inliyor. O hareketten ve bu gıcırtıdan artık o kadar kuvvet ve zaruretle biliyor ki halihazırda meşhut ve mahsûs olan tabiatı zahirenin iki tarafında mazi ve ati, evvel ve ahır denilen birer âlemi gayp var, âlemi şehadet, tabiati mahsûse bilimkân varsa âlemi gayp, tabiati gayri mahsuse evleviyyetle ve bizzarure var. Bundan başka o mahsûsi zahirin tarafeyininden maada, onun bir batını, bir iç yüzü, tabiri aharle o rasdın tutunduğu ve iliştiği bir mabadettabia veya mafevkattabia da vardır. İş o zencirde değil, onu salıp tahrik edenle o berzahı kuran, o rasıdı tutan o deryaları birbirine karıştırmıyan rasıtla mersudu birleştirerek marifet husule getiren, gayb-ü şühudun muhit küllü, kefili mutlâkı olan kudreti baligadadır. Binaenaleyh vikayei nefis isteyenler meşhudat ve mahsûsatı seyr ederken daha evvel onların maverasındaki gaybe ve gayb-ü şehadetin mercii küllüne, kefili mutlâkına, rabbülâlemîne, rahmanı rahime, maliki yevmidine «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diye iman ederler. Ve bu iman

Sh:»176

başlıca üç rüknü ihtiva eder: Meb'de-e iman, meada iman, mebde-ü mead beynindeki vesaitı batınaya iman, ki bunların dördüncüsü de vasıtai zahire olan âlemi şehadete ilimdir. Ve bu suretle gayb-ü şehadet

birleşince iman ve marifet « هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ » tevhidini

bulur.

Gayp, gaybet ve gıyap manasına masdar veya gaip manasına isim ve sıfat olur -ki bu da ya adıl gibi tesmiye bilmasdardır, veya meyyit ve meyt gibi gayyip muhaffetidir- binaenaleyh lisanımızdaki gaybettim, gayboldu tabirleri doğrudan doğruya sahihdirler. Bazılarının zannettiği gibi bunu gayib ettim suretinde yazmağa lüzum yoktur. Gayp ve gaip ise iptida idraki histe veya bedaheti akılda hazır olmıyan tabiri aharle şüuri evvelîde meş'ur olmıyan demektir ki bunun bir kısmı şüuri evvelîde meş'ur olmıyan demektir ki bunun bir kısmı şüuri intikalî ile idrak olunabilir. Meselâ evinizde otururken kapınız çalınır, ses duyarsınız, bu ses sizin için meş'ur, hazır ve şahittir. Bundan intikal edersiniz ki kapıyı çalan vardır. O henüz sizin için kaiptir. Bakıp görünceye kadar onu bişşahıs tayin edemezsiniz, fakat kapıyı bir çalan bulunduğunu da zarurî bir

surette intikalî olarak tasdik edersiniz. Bu bir iman veya bir ilmi intikalî olur. Sonra henüz kapınızı çalmıyan ve eseri size yetişmiyen daha nice gaipler bulunduğunu da alelıtlâk tasdik edebilirsiniz. Fakat bunların bir kısmı nefselemirde madum olabilirler. Gayp ile gaip fark da edilir. Gaip sana görülmez, seni de görmez olandır. Gayp ise görülmez fakat görür olandır. Şu halde iki gayp vardır. Bir kısmı hiç bir delili bulunmıyan gaiplerdir ki bunları ancak Allâmülguyub bilir. «

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَٓا اِلَّا هُوَۜ » ayetindeki gaypten murat bunlardır

deniliyor ki sırasında izah olunur. Diğer kısmı da delili bulunan gaiplerdir ki «

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » da gaypten murat da bu kısımdır. « الْغَيْبِ » ın elif lâmı ahd

içindir. Yani müttekilerin inandıkları, tanıdıkları gayp, delili bulunan gaybi haktır ki bu da Hak tealâ ve sıfatı, Ahıret ve ahvali,

Sh:»177

melâike, nübüvveti enbiya, inzali kütüp gibi mebadii imaniyedir. Ve bu iman bazılarında intikali hadsî ve keşfî ile, bazılarında da intikali fikrî ve istidlâlî ile hasıl olur. Sonra gaybe iman ile gıyaben iman arasında cüz'î bir mefhum farkı vardır. Zira evvelkinde gaybın mü'menün bih olduğu musarrah, ikincide ise mü'menün bih mahzuftur. Bunun için bazı müfessirin arada büyük bir fark gözetmiş ve «sizin gerek gıyabınızda ve gerek şühudunuzda iman ederler» diye tefsir etmiş. Yani mü'menün bihin gayp olduğuna taarruz etmeyip münafıkînden ihtiraz olduğunu göstermiştir. Fakat zahir olan gıyabın da mü'menün bihe ait olmasıdır. Ve binaenaleyh gaybe iman ile gıyaben iman arasında mealen fark yoktur. Ve her iki itibar ile imanın kıymet ve faidesi gaybe taallûk etmesi veya gıyabî olması haysiyetiyle olduğuna tenbih vardır. Çünkü korunmak ona mütevakkıftır. Peygamberi görüp iman eden eshabın da en büyük meziyyetleri onu gaibe müteallik ihbarlarındaki tasdikleriyledir. Ve burada peygamberi görmeden tasdik edenlerin de medhine işaret vardır. Nitekim İbni Mes'ud Hazretleri «

وَالَّذِى لَا اِلٰهَ غَيْرُهُ مَا اٰمَنَ اَحَدٌ اَفْضَلَ مِنْ اِيمَانٍ بِغَيْبٍ»

buyurmuş ve bu ayeti okumuştur.

Diğer bir tefsir ile de burada gayıp, ayin mukabili olan kalb ve sirri kalbdir ki kalbin, sirri kalbin merci şühud olduğunu bilmek ve hakkı ve delâili nübüvveti gözden ziyade kalb ile görüp şirkden levsi maddiyattan kurtaran bir imana ermek manasını ifade eder ki bunda derin bir tarikı imana işaret vardır. Yani kalbi bilen Allahı bilir.

İman, aslı lûgatte emn-ü emandan if'aldir. Hemzesi ta'diye ve bazan sayruret manalarında kullanılır. Ta'diye olduğuna göre eman vermek, emin kılmak demektir ki esmaullahdan olan «mü'min» bu manadandır. Sayruret olduğuna göre de emin olmak demek olur. Ve vüsuk-u itimat manasını ifade eder ki lisanımızda inanmak denilir.

Sh:»178

Urfı lûgatte ise mutlaka tasdik etmek manasınadır. Çünkü tasdik eden, tasdik ettiğini tekzipten emin kılmış veya kendisi kizipten emin olmuş olur. İman bu manalarda « آمنه » gibi bizzat ta'diye eder. Bununla beraber « آمن به » veya « آمن له » gibi «ba» veya «lâm» ile de ta'diye eyler. «Ba» ile ta'diye ettiği zaman itiraf manasını, «lam» ile tadiyesinde de iz'an ve kabul manasını tazammun eder. Bunun için «

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » gaybi tasdik ve itiraf ederler, yahut tasdik ettiklerini huzurda da gıyapta da tasdik ve itiraf ederler demek olur.

Bir şeyi tasdik, onu sadık olarak ahzetmek demektir. Sıdk ise ya kelime veya kelâme taallûk ettiğinden imanın da müteallakına taallûku bu nisbette suveri muhtelife üzre ceryan eder. Meselâ Allaha iman ile

kitab-ullaha ve Ahirete iman suretlerinde bazı mana farkları vardır. Maamafih tasdikın asıl menşei, sıdkı kelâmda ve sıdkı kelâmın menşai de sıdkı hükümde, yani vakıa mutabakatındadır. Zihin ve hariç, tabiri aharle kalb ve ayn, işte sıdk-u hakkiyet, bu iki tarafı mütenazır arasındaki istikamet ve isabet nisbetindedir, vakı-a mutabık ve musıp olabilen zihin ve kalb sadık, hilafı gayri sadıktır, binaenaleyh iman ve tasdikın mebdei bu sıdku isabet nisbetini kabul ve itiraf etmektir. Ayni vaki nefsi natıkada veya huzurunda bizzat mevcut ise tasdikı şuhudîdir, bedahtı hissiye veya akliyeyi tasdik gibi. Bizzat değil de hazır olan delil veya dalli vasıtasiyle hazır ise tasdikı giyabîdir. Bu surette o vakii gaip emsal ve ezdah ile azçok kabili kıyas ve tahdit ise delilin ittırat ve in'ikâsındaki derecei zâman nisbetinde tasdikı icmalî veya tefsılî, resmî veya haddî bir ilim bir tasavvuri muayyen ifade eder. Vaki gaip misilsiz ve zıdsız, şebihsiz ve nazırsiz ise o tasdikı giyabî mahdut bir ilim değil na mahdut bir itikadı mutlâk olur ki umumiyetle iman denince bu anlaşılır. Ve bu iman ilmin hem başı ve hem gayesidir. Ve bundaki ikan, ikanı ilmî-

Sh:»179

den yüksek ve kuvvetlidir. Zira her tahdidi tasavvurî delil olarak alınmayıp da matlûp bizzat olarak alındığı zaman birer mani'i yakin olabilir ve bildiğinin mavarasını inkâr eden cahil kalır. Fakat böyle bir imanı mutlaka lâyik olan ancak Allahtealâdır. İman billah bu suretle şühuddan gaybe namütenahi uzanır gider.

Luğaten alelıtlâk tasdik ya kavlî veya filî olur. Tasdikı kavlî biri kalbî diğeri lisanî olmak üzere iki türlüdür. Binaenaleyh urfi lugat noktai nazarından tasdikın üç mertebesi vardır. Birincisi, tasdikı kalbîdir, bir kimse her hangi bir hükmün veya bir kelâmın veya mütekellimin sıdkını yalnız gönlünde itiraf ve teslim ve bunu kendi kendine ifade ettiği ve onun sıdkına kalben emin olduğu zaman o hükmü veya kelâmı veya mütekellimi tasdik etmiş olur. İkincisi tasdikı lisanîdir. Bu da kendisinden başka ahare dahi tebliğ ve isma edebilecek bir veçhile bu böyledir diye bir kelâmı lafzî söylemektir ki ya hakikî veya zahirî olur. Birisinde bu tasdikı lisanî tasdikı kalbî ile birleşir, söyliyen nefsinde de sadık olur. Diğerinde lisan başka, kalb başka olur. Yani lisanen diğerini tasdik ederken kalben kendini dahi tekzip eyler, üçüncüsü tasdikı filîdir ki bir kelâmın icabını filen icra etmekle olur. bu da tasdikı kalbî veya lisanîden birine veya her ikisine mukarin olup olmadığına göre bir kaç mertebeye ayrılır. Tasdıkı filî, tasdikı kalbîye, iktiran etmezse riya veya ikrah ile yapılmış olur.

Acaba lisanı şeride iman bunların hangisidir. Yani dini islâmda bunların hangisini yapan mü'min sayılır? İmanı lûgavî ile imanı şer'înin farkı var mıdır? Bunu kur'andan peyderpey öğreneceğiz ve bu ayetten itibaren başlıyoruz,

İmanı şer'înin imanı lûgavîden iki cihetle hususıyeti mevzûi bahistir: Evvelâ, iman edilecek olan müteallak yani mü'menün bih itibarıle imanı şer'î ahastır. Bittevhid Allaha

Sh:»180

ve Muhammed aleyhisselâmın Allah tarafından getirdiği kat'iyyen malûm olan şeylere icmalen ve lüzumunda tafsılen imandır. Bunun en mücmeli Allaha ve ondan gelene iman, tabiri aharle « لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ » imanıdır. Bir mertebe tafsıl ile, Allaha,

risaleti Muhammediyeye, Ahırete imandır. İkinci bir tafsıl ile, Allaha, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, yevmi Ahirete, kaza ve kadere, bas ba'delmevte, sevap ve ıkabe imandır. Üçüncü tafsılde de kitap ve sünnet ile Muhammed aleyhisselâmın tebliğ ettiği kat'iyyen sabit olan ahbar ve ahkâmın mecmuuna ve her birine muradullah ve muradı Resulüllah veçhile imandır ki burada «

﴿اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ ، ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ » bütün bunları iki mertebe

üzere beyan etmiştir. Diğer tafsılât da ileride gelecektir. Ve bu meratipten her biri derecei istitaat ile müterafıktır. Bütün bir ilmi din demek olan tafsıl havassın şiarı olabileceğinden avam ve umum için farizai evveliye icmal ve nihayet tafsilin mertebei saniyesidir. Ve işte Surei bakarenin başı bu iki haysiyeti irae etmiştir. Halbuki imanı lûgavînin müteallekatı bundan daha vasidir. O, hakka ve nahakka, müstakim ve gayri müstakime şamil olduğu gibi malâya-ni olabilecek füruata da şamildir. Lûgaten iman denebilecek bir çok tasdikler vardır ki onlar şer'an ayni küfürdürler, meselâ şirke inanmak, şeytanın sözüne sadakatine inanmak, küfrün, zulmün hayır olduğuna inanmak, zinanın fuhşun, sirkatin bigayri hakkin katli nefsin, ibadullahe tecavüzün iyi olduğuna inanmak lûgaten birer iman ve fakat şer'i islâmda birer küfürdürler.

İmanı lügavînin diğer bazı kısmı da vardır ki şer'an küfür olmamakla beraber birer vecibei imaniye teşkil etmezler, bir kısmı mubah, bir kısmı mendub, bir kısmı da seyyie ve ma'sıyet olabilir ve bunların tafsılı fıkıh mes'eleleridir.

Hasılı imanı lûgavînin bir kısmı hak ve hayır, bir kısmı şerr-ü batıl, bir kısmı da heva-vü abes ve malâ ya'ni

Sh:»181

olabilir. Hak ve hayır onlanlar imanı şer'înin ayni veya dairesi şümulünde feridirler. Çünkü asıl imanı şer'î halin maverasında veya batınında gaybolan hak ve hayrın miftah ve mikyasını bahşeden ve bir nesakı tevhit takip eyleyen mebadii külliyedir. Filhakika bütün iş hak ve hayırdan evvel bunların mebde ve miyarındadır. Ve din islâmın mütearefei asliyesi olan mebadii imaniyesi de bu miftah ve miyarı verir. Hidayet de onu takip edenleredir, Gaybi atiynin miftahı, şühudi halîde, şühudi halînin miftahı, onun gaybi batını ile gaybi mazisinde ve hepsinin miftahı ise indi ilâhîde «

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَٓا اِلَّا هُوَ » binaenaleyh insan miftahı hakk-u

hayrı kendi heva-ü hevesinde aramamalı, bizzat veya bilvasıta Allah tealâdan almalıdır. vesaitı inkâr etmemeli, fakat ubudiyeti ancak Allaha yapmalıdır, Çünkü «

مَنْ ذَا الَّذٖى يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِهٖ » dir.

Saniyen, müetallakdan sarfennazar nefsi mahiyet itibariyle imanı şer'înin hususiyeti mezvui bahsolmuştur. İmanın manai şer'îsi yalnız bir fi'li kalbî midir? yalnız bir fi'li lisanî midir? İkisi birden midir? Yoksa bunlarla beraber fi'li cevarih midir? Bu noktada bazı mezhep farklarına tesadüf ediyoruz. Şöyle ki:

1- Havaric ve Mu'tezile mezhebidir ki imanı şer'î, hem fi'li kalp ve hem fili lisan ve hem fi'li cevarihtir. Yani Resulullahın tebligatını kalben tasdik, lisanen ikrar, amelen tatbik eylemektir. Bunların üçü birden rükni imandır. Bunlardan velev birisi bulunmıyan kimseye mü'min denmez. Havariç nazarında kâfir, Mu'tezile nazarında mü'min ile kâfir arası fasık denilir, bunlar imanı şer'îde, imanı lûgavînin meratibi selâsesini cemetmiş oluyorlar. Selefden ve muhaddisinden bazıları dahi imanı ikrar billisan, tasdik bilcenan, amel bil'erkân diye tarîf etmişlerdir ki imamı Şafiî dahi bu cümlede dahidir, Fakat bunlar ameli terk eden fasıkın imandan çıkmış veya küfre dahil olmuş olduğuna kail değildirler. Binaenaleyh

Sh:»182

bunların kavilleri Havariç ve Mu'tezile mezheplerinden büsbütün başkadır. Bunlar hakikatte aslı imanî değil, kemali imanı tarif etmiş oluyorlar.

2- Kerramiye mezhebidir ki imanı şer'î yalnız lisan ile ıkrardır. Bunlara göre tasdikı kalbî bulunsun, bulunmasın lisanen ikrar eden, lisanına sahip olan mü'mindir. Tasdikı kalbî dahi var ise içi dışı mü'mindir. Yok, münafık ise dışı mü'min içi kâfirdir. Bunlar imanı lûgavîn ednası zahirîsi olan yalnız tasdikı kavlî manasiyle iktifa etmişler ve imanı şer'înin mi'yarını da müslümanlar arasında cereyan edecek muamelât ve ahkâmın mebdeinde sebebi zahirisini gözetmişlerdir. Bunlara göre iman bir kelime mes'elesi demek oluyor. Ikrar rükün, tasdikı kalbî şarttır diyenler olmuştur.

3- İmanın rüknü tasdikı kalbîdir. Dilsizlik, ikrah vesaire gibi bir mani-i zarurî bulunmadıkça ıkrarı lisanî de şarttır. Lâkin tahkukunun şart mı, yoksa tamamının şartı mı, bunun hakkında da sözler cereyan etmiştir. Eş'arîler bu kavl üzerindedirler.

4- İman, fi'li kalb ile fi'li lisan mecmuudur. Bunların ikiside imanın rüknüdür. Maamafih ikisi de ayni seviyede rükni aslî değildirler. Fili kalbînin mükellefiyeti hiç bir mazaretle sukut kabul etmez. Bu rükni aslîdir. El'ıyaze billâh bu zail olduğu anda küfür tahakkuk eder. Fi'li lisan olan ırkara gelince: Bu da rükündür. Lâkin ikrahı mülci zaruret ve mazireti karşısında bunun vücubu sakıt olur. Ve o zaman yalnız imanı kalbî kâfidir. Fakat mazereti ikrah bulunmıyan hali vüs'atte ıkrarı terk eden indallah dahi kâfir olur. Şu kadar ki cemaatle namaz kılmak gibi şeairden olan bazı âmal dahi ıkrar makamına kaimdir. Filvaki imanı şer'î daima ba veya lâm ile sılalandığından ıkrar-ü inkıyat ile tasdik manalarını mutazammındır. Ve dini islâmın hedefi insanlığın yalnız batını değil, batın ve zahiri mecmuudur. Hiç bir mani yok iken

Sh:»183

imanını yalnız kalbinde saklıyan ve izhar-ü ilân etmiyen kimsenin indallah kıymeti imaniyesi olamıyacağı kitap ve sünnetin bir çok delâiliyle sabittir. Tatbikatı ameliye imanın semeratı matlûbesi olduğundan dahi şüphe yok ise de, nefsi amel, nefsi imanın ayni veya cüz'ü değildir. Fer'i ve netayici matlûbesidir. Din bir meyva ağacina benzer, tasdikı kalbî onun tahtelarz kökü, ikrarı lisan sakı, a'mali saire dalları, yaprakları, çiçekleri, meyvaları gibidir. Ağaçtan maksut meyvası olduğu gibi imandan maksut da hüsni ameldir ve takarrüb ilâllah onunladır. Fakat dalları kesilmek, yaprak, çiçek açmamak, meyva vermemekle ağaç kurumuş olmıyacağı gibi şecerei iman da böyledir. Fakat sakından yerle beraber kesilmiş olan ağaçların alelekser kurudukları ve zamanını bulduğu halde sak sürmiyen ağacın tutmamış olduğu gibî bilâ ma'zeretin ıkrarsız iman da böyledir. Ancak kışta kalmış olduğu için, henüz topraktan filiz vermiyen tohumun veya kökün kuruduğuna hükmolunamıyacağı gibi ma'zeret zamanında tasdikı kalbî de böyledir. İşte imanın böyle bir rükni aslîsi, bir rükni tâlisi, sonra da derecatı müterettibe üzerine furu ve zevaid-ü semeratı vardır. Ve kemali iman bunlarladır. «İman yetmiş kûsur şubedir. Bunların ednası yoldan eziyyeti refetmektir =

اَلاِيمَان بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً اَدْنَاهَا اِمَاطَةُ الْاَذٰى عَنِ الطَّرِيقِ

» hadîsi şerifi gibi bir takım asar da bu füru ve şuabata dahi iman ıtlâk edilmiş gibi görünürse de bu kemali iman noktai nazarındandır. Ve hatta şubei iman denilmesi aslı iman olmadığını gösterir, Binaenaleyh bu şuabat ve füru, hılâfı küfrolan aslı iman değil, hılâfı fıskolan kemali imandır ve bunun için bu ayette de «yü'minun», «ikamei salât» ve «infak» imandan ayrıca zikrolunmuştur. Balâda zikrolunan bazı selef ve muhaddisin kavilerini de böyle anlamak lâzım gelir. Aslı imanın böyle fili kalb ve fili lisan iki rükünden ibaret ve ma'zereti meşrua zamanında ıkrarın kabili sukut bir

Sh:»184

rükn olması manayı lûgavînin evsatı olduğu gibi İmamı Âzam Ebu Hanife Hazretlerinin ve ammei fukahanın da tefsir ve telâkkisidir. Müşarünileyh eshabına Ehli sünnet velcemaa mezhebinin esasını takrir ve beyan ettiği en son vasayasında der ki: İman ikrar billisan ve tasdik bilcenan -yani bilkalp- dir. Yalnız ikrar iman olmaz. Zira olsa idi münafıklar hep mü'min olmak lâzım gelirdi. Kezalik yalnız marifet de iman olmaz, çünkü olsa idi ehli kitabın da hepsi mümin olmak lâzım gelirdi. Allah tealâ münafıklar hakkında: «

وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ » buyurmuş, Ehli kitap hakkında da «

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ »

buyurmuştur. Sonra amel imandan ayrıca bir iştir. Meselâ fakirin zekâtı yoktur denilir de imanı yoktur denilmez -kezalik fakirin zekâta imanı yoktur da denilmez- kezalik müşarünileyh «el'alimü velmüteallim» namındaki kitabında der ki: İman, tasdik ve marifet ve ıkrar ve islâmdır. Ve tasdik hususunda insanlar üç mertebedir. Bir kısmı Allahı ve Allahtan geleni hem kalbiyle ve hem lisaniyle tasdik eder. Bazısı da lisaniyle tasdik ve kalbiyle tekzib eyler, diğer bir kısmı da kalbiyle tasdik, lisaniyle tekzip eyler, evvelkisi indallah ve indennas mü'mindir. İkincisi indallah kâfir ve indennas mü'mindir. Çünkü nas onun kalbini bilmezler ve zahiren gördükleri ikrar ve şahadete binaen ona mü'min demeleri lâzım gelir ve kalbini bileceğiz diye tekellüfe düşmeleri de caiz değildir. Üçüncüsü imanını gizlemek mecburiyetinde bulunduğu tekıyye halinde ise onu tanımıyanlar nazarında kâfir tesmiye olunur. İndallah ise mü'mindir. Yine buyurur ki: İman hakkında böyle tasdikı yakin, marifet, ıkrar, islâm dedim, izah etmeliyim, bunlar muhtelif isimlerdir. Ve hepsinin manası yalnız imandır. Şu suretle ki Allah tealâ rabbımdır diye ıkrar eden Allah tealâ rabbımdır diye tasdik eder. Allah tealâ rabbimdir diye tekayyun eder. Allah tealâ rabbımdır diye bilir tanır ve Allah tealâ rabbımdır diye kalbiyle ve lisaniyle arzı teslimiyet eder ve

Sh:»185

hepsinin manası birdir. Daha sonra İmamı Âzam imanda bir fartı mahabbet haysıyeti bulunduğunu da şu suretle anlatıyor: Mü'min Allah tealâyı bütün masıvadan ziyade sever, o derecede sever ki ateşte yakılmakla Allaha kalbinden iftira etmek beyninde muhayyer kılınsa yanmayı iftiraya tercih eder. Fıkhı ekberde dahi buyurmuştur ki: İman ıkrar ve tasdiktır ve mü'minler iman ve tevhit de müsavi ve âmalde mütefadıldırlar: İslâm da o evamiri ilâhiyeye teslim ve inkıyaddır. Tarikı lûğatte iman ile islâm beyninde fark vardır. Lâkin şeri'de islâmsız iman, imansız da islâm olmaz. Bunlar bir şeyin zahr-ü batnı gibidir. Din ise iman ve islam ile beraber bütün şeriatın ismidir [İntehâ]. İman esasen masdar ve binaenaleyh bir fi'il olmakla beraber urfen ve şer'an isim olarak dahi kullanılır ve o zaman iman nefsinde bu fiil ile başlıyan bir keyfiyeti sabite ifade eder. Bütün bunlardan da anlarız ki evvelâ: dini islâm yalnız bir iman mes'elesi değildir. İman ve âmal mecmuudur. Tatbikatı ameliyeyi atıp da dinin feyzi küllîsini beklemek tehlikelidir. Saniyen böyle olmakla beraber iman amel demek değildir. Amelin vücubına iman ile o ameli yapmak bile

birbirinden farklıdır. Müslüman amel ettiği için mü'min olacak değil, iman ettiği için amel edecektir. Binaenaleyh amelini sırf mübalâtsızlıktan ve istıhfaftan dolayı terketmiş değil ise kâfir olmaz. Salisen dini islâmın imanın da esasen kalp ve vicdan işi olan bir rükün bulunduğu şüphesiz olmakla beraber matlûbi Hak olan iman mes'elesi mücerret bir emri vicdanîden ibaret değildir. O tam bir insan gibi batnı kalpten başlayıp bütün zahire intişar edecek ve sonra kâinata mahasini ameliye saçacaktır. Müslümanın imanı, âlemi ızrara masruf olan tasavvuratı müfside veya ihtisâsatı şeytaniye değildir ki kalp ve vicdanda haps-ü tevkife mahkûm olsun. Müslüman ancak bir zarureti mücbire karşısında imanını sadece bir emri

Sh:»186

vicdanî olarak saklayıp hapsetmeğe mezun olabilir o da düşmanın ikrahı kat'îsine maruz kaldığı zamandır. O zaman da fedayi nefs ederek imanını hapisten kurtarması imanını haps ederek nefsini kurtarmasından müreccahtır. Ve maamafih ikisi beyninde muhtardır.

İşte bu ayette Cenabı Allah müttekileri beyanda « اَلَّذٖينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » ile dinin iman kısmını telhıs ettikten sonra amel kısmını da telhıs ederek buyuruyor ki:

﴿وَيُقٖيمُونَ الصَّلٰوةَ﴾ Veselâtı ikame ederler, yani malûm olan namazı dos doğru kılarlar ve idame ederler. - Kur'anda namaz hakkında yüsallune veya sallu fiillerinden ziyade «

﴿وَيُقٖيمُونَ الصَّلٰوةَ﴾ ، ﴿وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ﴾ ، ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ﴾ » buyurulması şayanı dikkattir. Elbette, salâtı ikame ederler demekte namazı kılarlar demekten fazla bir mana vardırki bu lâakal doğru dürüst yani tadili erkân ve huşu-u hudu ile güzelce kılmak ve hatta kıldırmak manalarını ifade eder. Ve bunun için namazda tadili erkân vacip olduğu gibi bilhassa namaz için emribilmaruf ve nehyi anilmünker ve levazimi sâlâtın istikmali için sarfı mesai dahi icabatı islâmiyedendir. Ebeveynin evladına namaz terbiyesi, ıhvanı dinin yekdiğerine tasvıye ve tezkiri, ülül'emrin izalei mevani ve istikmali esbap ile tergib ve teşvikı, Cum'a ve cemaâte ihtimam ve ıkdamı da bu cümledendir.

İkame, kıyam veya kivamdan if'al olarak lûgatte kaldırıp dikmek veya düzeltip doğrultmak veya terviç ve idame etmek veya ihtimam ile icra etmek manalarına geldiğinden salâte nisbetinde bu manaların birinden veya kadri müterekinden beliğ bir istiare yapılmış ve bunun için bir kelimelik « يُصَلُّونَ » yerine iki kelimelik « يُقٖيمُونَ الصَّلٰوةَ » intihap edilmiştir. Evvel emirde dikmek veya doğrultmak manalarını düşünelim: Bu bize « اَلصَّلٰوةُ عِمَادُ الدّٖينِ - namaz dinin direğidir» hadîsi şerifini hatırlatır.

Bu hadîsde din yüksek bir binaye teşbih ediliyor ve namaz ayni o bi-

Sh:»187

nanın direği gösteriliyor ki iman da bu binanın temelidir. Buna istiarei mekniye veya istiare bilkinaye denilir. Bu ayette de namaz cemaatle kaldırılabilecek büyük bir direğe teşbih ediliyor ve onun güzelce dikilmesi veya doğrultulması suretiyle o yüksek binayi dinin inşa ve muhafaza ve idamesi lüzumu iş'ar olunuyor. Bir de bu binanın ileride beyan olunacak erkân ve şuabatı sairesi ve tezyinat ve tecemmülâtı bulunduğuna işaret buyuruluyor. Binaenaleyh namaz kılarlar demekle ikamei salat ederler demek arasında ne büyük fark vardır. Filvaki din gayet büyük ve kudsî bir binadır. Ve bu binanın kerestesi, levazimi, sureti ve pilânı yani şeriat bizzat şun'u vaz'ı ilâhîdir. Ona tevfikan inşası, kurulup meydana gelmesi ve içinde saadetle yaşanması da insanlara aittir. Temsilen diyebiliriz ki bu binanın mimarı Allah, baş kalfası Peygamber, amelesi ümmettir. Bu binanın temeli kalblerin derinliklerinde atılacak ve ağızlardan taşacak, direği ferdî namazlarla izhar ve tesviye olunacak ve cemaat ile meydanı şühuda dikilecek, sonra üzerine aksamı sairesi inşa edilecektir. Ve fakat şurası unutulmıyacaktır ki bu bina camit değil zihayattır. Bu selef tarafından bir kerre yapılmış olmakla sonradan gelenler, yalnız bunun içinde oturup kalacak değillerdir. O bir bünyei zi

hayat gibi her gün yapılıp işletilecek, her gün nümuvvü inkişafına hizmet edilecektir. Bu bina ve direk teşbihi bize islâmın vaz'iyeti içtimaiyesini ve bu vaz'iyette namazın kıymet-ü ehemmiyeti mevkiiyesini anlatıyor. Filvaki cemaatle namaz içtimaiyeti islâmiyenin direğidir ve bütün teşkilâtı islâmiyetin mebnasır. Ve cemaatle namaz kılmak ve kıldırmak o direği dikmektir. Münferiden namazlar da bu direğin ıhzar ve tesviyesidir. Dosdoğru, zahir-ü batını temiz ve muntazama olarak namaz kılmak, imanın nemalanıp bütün vücuttan fışkırması ve güzergâhı hayata bir

Sh:»188

cereyanı muntazam ve müstakim vermesidir. Bununla zahir-ü batın mümkin olduğu kadar tasfiye ve kalb-ü beden mümarese ile takviye edilir. Her hangi bir kimsenin binamaz bulunduğu halile namazına devam ettiği halini mukayese ederseniz musalli bulunduğu zamandaki ahlâkını her halde yükselmiş bulursunuz « اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۤءِ وَالْمُنْكَرِ » bu mukayesedeki yanlışlıklar, ayrı ayrı şahısları mukayese etmekten neş'et eder. Bazı hususta ahlâklı farzedilen binamaz namazına devam ettiği zaman hiç şüphesiz ahlâk-ü maneviyatça daha yükselir. Namazı kılan kimsenin hayatta lâakal dört kazancı vardır: Birincisi taharet, ikincisi kuvveti kalb, üçüncüsü intizamı evkat dördüncüsü salâhı içtimaî. Ki bu faideler devam şartiyle en resmî bir namazda bile vardır. Namazın azamî fevaidi kabili hisap değildir. Lâkin en asgarî faidei ahlâkiyesi bilfiil kibri kırmak, uhuvvete hazırlanmak, Allah rızası için iş yapmağa alışmaktır. Bunun için namazda geyinebileceği en güzel ve en temiz elbisesini geymek ve kendine gurur vermesi melhuz olan bu hal içinde örtülecek nice ayıpların bulunduğunu düşünüp yüzünü yani alnını ve burnunu yerlere koyarak kalbinde iman ettiği Allah huzurunda o kibr-ü gururu kırarak mükerreren secdeye kapanmak en mühim bir esastır « خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ » namazda bilhassa secdenin kibre olan bu tesiri mühimminden dolayıdır ki mütekebbirler en ziyade namazın secdesine itiraz ederler, o süslü elbiseler içinde alınlarını Allah rızası için yere koymak mecburiyeti onların kibir damarlarına, sinirlerine pek fena dokunur « وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ » düşünemezler ki o süsler, o alınlar hep atayayı ilâhiyedir. Ve zamanı gelince o yağlı alınlar toza toprağa karışacaktır. Hem o topraklar, o yerler o kadar tahkire, mütemadiyen çiğnenmiye lâyık değildir. Zaman olur ki onlar için kanlar dökülür. Hayatı beşer oradan fışkırır ve onu fışkırtan Allah tealâdır. O süslere o bedenlere mesaisi

Sh:»189

sebketmiş bir takım ibadullahın da hakları taallûk etmiştir. Binaenaleyh o topraklara, o yerlere toprak ve yer oldukları için değil halıkı olan Allah tealânın azamet-ü kibriyası namına bihakkın secdeye kapanıp kibirden ve hodgâmlıktan sıyrılmak ve ibadullah ile ihvanca geçinmek için onların cemaatlerine karışmak pek kudsî bir vazife olduğunu unutmamak icap eder. Namaz o kibr-ü gururu kırarken ayni zamanda insanın ruhi hürriyetine öyle bir i'tilâ verir ki bu i'tilâ en haşmetli hükümdarların huzurundaki şerefi müsulden çok yüksektir. Bunun için namaz mü'minin bir mi'racıdır. Yani onu hadîdi beşeriyetten Arşi ahadiyeti ilâhiyeye çıkartan bir merdivendir. Namazda bütün bir hayatı beşerin suret ve meratibi münderiçtir. Huzuri ilâhîde vücude gelmek, hazırlanmak, düşünmek, istemek, defeat ile kalkmak, bükülmek, düşmek, rahat edip oturmak, nihayet selâm ve selâmetle işini bitirmek. İnsani bütün hayatın kademelerinden geçirterek, esrarı vücudu, Dünya ve Uhrayı düşündürerek Cenabıallaha mülâkat ettirir ve büyük bir iman ve sevab ile yine âleme avdet ettirir. Yine bir hadîsde beyan olunduğu üzere namaz, islâm ile küfrün farikıdır.

Biz burada namazın Dünyevî ve Uhrevî, maddî ve manevî bütün fedail ve fevaidini sayacak değiliz. Çünkü o namütenahidir. Nakabili ihsadır. Bunun hey'eti mecmuası lisanı dinde büyük sevab namiyle yadolunur. Fakat burada namazın imandan sonra nasıl bir mebdei ahlâkî ve içtimaî olduğunu ve onun üzerine ne kadar büyük bir bünyani içtimaî kurulacağını muhtasaran ifade etmek istedik. O büyük bünyanın direği işte evvelâ ferdî namazlarla ihzar ve tesviye edilir ve cemaatle dikilir ve ondan sonra da mabadi yapılır. Ve ikamei salât tabiri bu mühim manayi baligan mabelâğ ifade ediyor ve hidayete namzet müttekileri « يُصَلُّونَ » diye değil « وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ » diye tarif, tavsif, medheyliyor. Bunlardan anlaşılır ki bunun mealinde «namaz kı-

Sh:»190

larlar» tabiriyle iktifa etmek doğru değildir. Burada « اَلصَّلٰوةُ » ın elif lamı ahd içindir ki keyfiyeti malûm ve mahut olan islâm namazı demektir. Ve bu keyfiyet yani namazın nasıl kılınacağı, şerait-ü erkânı, sünnet-ü âdabı, mekruhat-ü müfsidatı ile sıfat-ü erkânı, sünnet-ü âdabı, mekruhat-ü müfsidatı ile sıfat-ü

mahiyeti « صَلُّوا كَمَا رَاَيْتُمُونِى اُصَلِّى - namaz kılarken beni gördüğünüz gibi namaz

kılınız» hadîsi şerifi mucebince Peygamberden görüldüğü ve filen ve kavlen ve takriren ahzedildiği sıfat ve keyfiyettir ki bu keyfiyet-ü mahiyet ta bidayetten beri beynelislâm bil'amel mütevatiren malûm ve kütübi dinde mazbuttur ve «yüsallune» buyurulmayıp da lami ahd ile «yükimunessalâte» buyurulmasında bu mana dahi sarihdir yani «yükimunessalâte» dosdoğru namaz kılarlar demek değil. Namazı dosdoğru kılarlar demek olduğundan gaflet edilmemelidir.

Salât kelimesinin lûğati Arabde iki mehazi vardır. Birisi alelıtlâk dua manasıdır ki Peygambere salât-ü

selâm dediğimiz zaman sureti mahsusada bunu anlarız. Diğeri « صلو = salv » maddesinden gelen «sallâ» filinin masdarıdır ki tahriki salveyn demek olur. Araplar bu manaca «salla» dedikleri zaman «

حَرَّكَ صَلْوَيْهِ = salveynini tahrik etti» manasını anlarlar. Kezalik «

ضَرَبَ الْفَرَسُ صَلْوَيْهِ بِذَنَبِهِ = yani at ve kısrak kuyruğiyle iki salvini sağa sola çarptı»

denilir. Salveyn oylukların başındaki iki tümsek kemiktir. «Sallâ» nın bu tahrik manası «

كَفَّرَالْيَهُودِيُّ » tabirine şebihtir. Yahudîler birbirine selâm ve ta'zım sırasında başını eğer ve kıçını

oynatıp kasığına doğru bir yan bükerlermiş ve bu tarzı selâma Arapçada kâfireteyni tahrik manasına tekfir ıtlâk edilirmiş. Binaenaleyh kefferelyehudiyü = Yahudî kâfirlerini oynatıp bükerek reverans yaptı demek olur. Kâfire kıçdaki kaba ve tıknaz iki etin ismidir ve kâfireteyn tesniyesidir. Bu suretle «keffere» tahriki kâfireteyn manasına «sallâ» de rüku ve sücud da yapıldığı gibi bizim belini eğmek dediğimiz tahriki sal-

Sh:»191

veyn manasına kullanılırmış. Demek ki Araplar hem Yahudilerin yapdığı reveranslı baş kıç selâmlarını tanırlarmış hem de yerlere eğilerek kandilli temenna usullerini. İşte lûğaten -biri kalb ve lisan işi olan dua, diğeri de bir hareketi bedeniye işi olan fili mahsus- iki manaya gelen salât kelimesi şer'an Peygamberimizden görüle geldiği üzre kalbî, lisanî, bedenî ef'al ve erkânı, mahsusadan mürekkep gayet muntazam bir ibadeti kâmilenin ismi olmuştur ki necasetten taharet, hadesten taharat, setri avret, vakıt, niyyet, istikbali kıble namiyle altısı dışından başlıyan şart; iftitah tekbiri, kiyam, kıraet, rükû, sücud, teşehhüd mikdarı fa'dei ahire namiyle içinde yapılan altı da rükn olmak üzere lâakal on iki farzı; Fatiha, zammı sure, tadili erkân, ka'dei ulâ ve saire gibi bir takım vacipleri, bunlardan başka bir çok sünnetleri, müstahapleri, edebleri, mekruhatı ve müfsidatı sonra beş vakit ve Cuma gibi farz, vitir ve Bayram gibi vacip ve diğer sünneti müekkede ve gayri müekkede, nevafil olmak üzere enva-u aksamı vardır ki beyanı kütübi fıkhiyeye aittir. Cemaat dahi Cumada farz, diğerlerinde vacip veya sünneti müekkededir. Ve burada salâttan aslı mürad farz olanlardır. Salât kelimesinin lamı ince de okunur, kalın da ve kalın okunmak itibariyle «vav» la yazılır, verş kıraetinde te tefhım olunur.

O müttekiler sade iman ile ve yalnız ikamei salât gibi ibadatı bedeniye ile de kalmaz, ibadatı maliyede

de bulunurlar. ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ kendilerine nasip ve kısmet ettiğimiz rızıkdan,

maddî ve hatta manevî şeylerden azçok harç ve infak eder, fisebilillâh sarfiyatta da bulunurlar.

مِمَّا, idğam ile « مِنْ مَا » dır. Ma kelimesinin Türkçemizde en güzel mükabili nesnedir. Fakat biz

bu kelimeyi zayi etmek üzere bulunduğumuzdan şey diyoruz. Gerçi

Sh:»192

ma, alelıtlâk veya alelumum şey manasına dahi kullanılabilir ise de asıl manası akılsız olan şey veya şeylerdir. Yani nesnelerdir. Akıllıya men denilir. Ve bunun için mukaddema ma nesne, men kimesne diye tefrik idilirdi.

Rızk, esasen kelâmı arapda hazz-ü nasip manasına isim olup, nasip etmek, merzuk etmek manasına masdar dahi olur ki « رَزَقْنَا » onun fi'lidir. Ve bu karine ile «ma» ismolan rızıktan ibaret olur. Ehli sünnete göre manayi şer'îsi de lûgavîsinin aynidir ki Cenabı Allahın zi hayata sevk ve intifa nasip ettiği şey dıye tarif olunur. Binaenaleyh milk olsun olmasın, yenilen, içilen, ve sair suretle istimalinden bilfiil intifa edilen emvale sadık olduğu gibi evlâda, zevceye, say-ü amele, ilm-ü maarife dahi şamil olur. Fakat hepsinde intifa edilmiş olmak şarttır. Ve bu intifa, intifaı Dünyevî ve Uhrevîden eamdır. Binaenaleyh dinî veya Dünyevî bilfiil intifa edilmiyen mal, milk evlât ve iyal, ilm-ü marifet rızk değildir. Bu suretle bir şey muhtelif vücuhi intifaa göre muhtelif kimselerin rızkı olabilir. Fakat malından, kudretinden, ilminden intifa etmiyenler merzuk değildirler.

İnfak, malın elden çıkarılması, harç ve sarfı demektir. Şer'an farz, vacip, mendup aksamı vardır. Bu infak karinesile ya rızık mala tahsıs edilmek veya infak mecazen maldan maadasına da tamim olunmak ıktiza edecektir. Zahir olan evvelkisidir. Fakat ikinci de muhtemildir binaenaleyh ayetin bu fıkrası evvel emirde zekât, ve sair sadakat ve sılalar ve ianeler ve vakıf gibi fukaraya vesair vücuhi birre ve meuneti iyale sarfı emval gibi bütün ibadatı maliyeye şamildir ki ileride «

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلْ مَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبٖينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينِ وَابْنِ السَّبٖيلِۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ الخ...

» gibi ayetlerle tafsıl olunacaktır. Saniyen talimi ilim ve saire gibi maneviyata dahi şamil olabilecektir. Maamafih bunların hepsinin başında, binai islâmdan biri bulunan zekât vardır. Ve bunun için bir çok müfessirin burada

Sh:»193

evvelen ve bizzat murat zekât olduğunu beyan etmişlerdir. Fakat felâhın mevkufün aleyhi olmak itibarile salâtta olduğu gibi burada da farz olan infak kasdedilmek ıktiza ederse de farizai infak yalnız zekâta münhasır olmadığından muhakkıkini müfessirîn tamim taraftarıdırlar. Ancak bu miyanda zekâtın birinci mevkii işgal ettiği de unutulmamalıdır. Çünkü binaı islâmın ikincisi de zekâttır. Bir hadîsi şerifte de varit olduğu üzere zekât kantarai islâmdır. İslâmın bir köprüsü bir geçididir. Dinin iman ile temeli atılıp namaz ile direği dikildikten sonra geçilecek mühim bir geçidi vardır ki zekât işte o geçidi geçirecek bir köprü olmak üzere bina edilecektir. Çünkü Dünya ve Ahırette korunmak için yapılacak olan muhteşem binaı islâmın, Dünyadaki darülislâm, Ahıretteki darüsselâmın inşası için bir takım masarifi maliye vardır ki bunlar ibadatı maliye ile yapılacaktır ve bunun en zarurîsini de zekât teşkil eder. Zira «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعٖينُۜ » diye bir nesakı tevhit içinde münhasıran Allaha ibadet etmek

ve cemaati ihvan ile namaz kılabilmek için safları tesviye etmek ve o saflarda bir hissi müsavat ile muntazaman arzı vücut etmek lâzımdır. Bu ise o cemaat içinde kuti yevmî olacak kifafı nefisten mahrum kimse kalmamakla mümkin olur. Bir aç ile bir tokun bir safta bünyanı mersus gibi bir hissi mahabbet-ü uhuvvetle yekdiğerine kalben perçinlenmesi kabil değildir. Binaenaleyh cemaatin hakikî bir ibadeti tevhit olması cidden fakir ve miskin olanlarının gözetilmesi ve çalışabileceklerin çalıştırılması için evvelâ zekât ve sadakâtı fıtır ile zenginlerle fakirler arasındaki uçurumu kapatarak bir rabıtai mahabbet tesisi, hem de hepsinin mevlâsı Allah tealâ olduğunu bildiren bir his ve iman ile tesisi büyük bir farîzadır. Bu farîzanın bu niyyetle edasında müslüman artık ferdiyetinde hasaseti beşeriyesinden silkinecek, Allah tealânın bir halifesi yani bir naibi olmak rütbesini ihraz edecek ve elindeki malın

Sh:»194

malullah olduğunu ve kendisinin onu muhtaç olan ibadullaha isal etmiye memur bulunduğunu idrak ederek «al birader, bu benim değil, senin hakkındır, bende bir emanettir, ben sana Allah tealânın

gönderdiği şu çıkını şu koli postalı teslim etmiye memur bir müvezziim» diyerek keza tevazüile fakirin, fakiri sabirin hakkını vererek kalbini tatyip edecek ve bununla o cemaatin mümkin olduğu kadar açıklarını kapatacaktır. İşte kitap ve sünnetin istikrasına nazaran kütübi usuliye ve furuiyemizin zekât nazariyesi icmalen budur. Bu suretle zekât müslümanı derekei beşeriyetten niyabeti ilâhiyeye geçiren bir köprüdür. Namaz kadematı hayattan huzuri ilâhiye çıkaran bir miraç olduğu gibi zekât da o miraçta alınan bir memuriyeti lâhutiyenin kantaresidir. Ve her islâm bu kantareyi yapıp geçmeğe, yani zekât vermek için halâl mal kazanıp maliki nısap olmağa çalışacak ve henüz verecek halde değil ise lâakal onun ulviyetine iman ile meşbu olacaktır. Yani Müslümanın gözü, zekât almağa değil, vermeğe matuf bulunacak ve ancak muztar kaldığı zaman zekât ve sadaka alabilecek ve aksi halde aldığının haram olduğunu unutmıyacaktır. Bu suretle teessüs eden cemaati İslâmiyenin namazında ne büyük bir kuvveti tevhit bulunacağını ve bunların o muhteşem binayi islâmı ikmal ve istikmal için nasıl bir aşk-u şevk ile mücahedeye atılacakları teemmül edilirse dini islâmın esasındaki ulviyet ve bu ayetlerle o müttekilere verilen payei medhin ehemmiyeti derhal anlaşılır ki ileride beyan olunacak olan sıyamın dahi bu noktayi her kalbe hissettirmek için mühim bir hasısai terbiyeviyesi bulunduğu zahirdir. Görülüyor ki bu ayette binai islâmdan imandan sonra iki âmel zikrolunmuştur ve şeriatte bunlar diğerlerinden evvel farz kılınmıştır: Salât, zekât. Çünkü bunlar bütün ibadatın aslıdırlar ve burada bilhassa zikredilmeleri hususiyetlerinden naşı değil, diğerlerinin envaına işareti de

Sh:»195

mutazammın olduklarından dolayıdır. Zira bütün ibadat iki nev'a münkasimdir. Biri ibadatı bedeniye, diğeri ibadatı maliyedir. Hac gibi hem bedenî ve hem malî olan üçüncü bir kısım dahi bu iki haysiyetin terkibidir. Binaenaleyh namaz bütün ibadatı bedeniyenin mümessili aslîsi, zekât da bütün ibadatı maliyenin mümessili aslîsidir ve bunlar imanın ilk müeyyidesi ve bil'amel ilk inkişafıdırlar binaenaleyh bu ayeti kerimede bütün mebadii iman gayipde, bütün usuli âmal dahi salât ve infakta icmal edilerek dini islâmın

ilmî, amelî, usul-ü füruu telhıs olunmuştur ki bunlar Fatihada « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » misakiyle sıratı müstakim ve nihayet hamd unvanında toplanmış idi, bundan sonra gayibda telhıs edilen mebadiyi imaniye vahiy ve nübüvvet mes'elesi itibariyle bir mertebe daha tavzıh olunarak buyuruluyor ki:

ve ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَۚ﴾ 4.

o müttekiler ki hem sana vahy-ü inzal edilen ve edilmekte bulunan kitap ve şeriate, hem de senden evvel vehy-ü inzal edilmiş bulunan yani Tevrat, İncil, Zebur, Suhuf gibi kitaplara iman ederler, ki bu iman da risaleti Muhammediyeye ve bütün enbiyayi salifenin nübüvvetlerine iman ile mümkindir. Zira habere iman muhbire imana mütevakkıf bulunduğu gibi onların cümlei nümzelâtından birisi de nübüv-

Sh:»196

vetleri davasıdır. Evvelki ayet alelûmun müslüman olan mü'minler, bu ayette mukaddema Ehli kitaptan olup ta müslüman olan mü'minler hakkında nazil olduğu beyan buyruluyor. Maamafih böyle olması iki ayetin yekdiğerini mütemmim ve muzıh olmasına mani değildir. Ve matekaddeme iman maziyi hikâyeden ibaret zannedilmemelidir. Binaenaleyh bütün kütübi münzeleye ve enbiyai salifeye esas itibarile iman dahi islâm iman ve akidesinden bir cüzdür ki « قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ الخ... » gibi ayetlerde bu cihet tafsıl olunacaktır. Ve bunun için müslümanlık bütün edyanı semaviyenin şahidir. Zira mesaili imaniyede nesih yoktur ikmal vardır. Nesih şerayii ameliye itibarile caridir. Bu ve emsali ayatı Kuraniye ve süneni Nebeviye bize bilhassa şunu gösterir ki müslümanlık dini umumîdir. Bütün insanlara şamil ve edyanı münzelenin hepsine hürmetkâr bir dindir. Diğer dinler ise livai tâbiiyetleri altında diyanet itibarile kendilerinden başkalarını yaşatmazlar, hududı vicdanîleri dar ve kısadır. Bunlar kendilerinden başkasına bir hakkı hayat tanımamayı diyanetin muktezası bilirler. Tanırlarsa yalnız siyaseten bir ıztırar ile tanırlar, yakın zamanlara kadar Hıristiyan devletlerin içinde kendilerinden başka bir millet yaşattığı görülmemiş ve bu sebeple bunlar başka dinden olan akvama hâkim olamamıştı, son zamanlarda bu vicdan darlığındaki mazarrâtı siyasiyeyi gören Avrupa devletleri Katoliklik ve Protestanlık mubarezelerinden doğan bir hürriyeti vicdaniye davasiyle Fransa inkılâbı kebirinden sonra liberallık, lâyıklık, ve insaniyet kelimeleri altında kelimei Nasraniyyetten inhirafa doğru yürümüş ve o zamandanberi diğer akvam üzerinde hükûmet tesisine yol bulabilmişlerdir. Fakat bu kelimeler müsbet ve merhametli umumî bir vicdanı hak tesisine değil, dinsizliğe ve hodkâmlığa doğru menfi bir gidiş istihdaf ettiğinden terakkiyati ilmiye ve sinaiyesini hakka

Sh:»197

beşeriyeti haktan tebaüde, vicdansızlığa ve ihtirasata sürüklenmiş ve neticesi islâmiyetin gösterdiği hakikî ve müsbet hukukı hürriyet ile insanlığa temin ve tamim eylediği cihanşümul hayatı haktan uzaklaşmak ve ıztırabatı hayatı arttırmaktan ibaret olmuştur.

Bu noktai nazarla denilebilir ki beşeriyeti hazıra bi'seti Muhammediye zamanında olduğu gibi nuri islâmın umumî bir inkişafını ve müsalemeti amme için hakkın alelûmum insanlık üzerinde kuvvetli bir hâkimiyetini görmek derdile kıvranıp çabalamaktadır. Beşeriyyetin şimdiki dalâli, insaniyetin hak üzerinde hâkim olması fikrinde toplanıyor. Bu ise insanlar miyanında en kuvvetli görünenlerin bir halikı mabut gibi telâkkisine müncer oluyor. Bu ihtirasatın teşdidile hukukun çiğnenmesini ve emniyyet-ü müsalemeti umumîyenin haleldar olmasını intaç ediyor. Halbuki saadeti beşer hakikatte insaniyyetin hakka hâkimiyyeti davasında değil, hakkın insaniyyete hâkimiyeti esasındadır. Ve islâmın muadelei hayat için «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » misakiyle talim buyurduğu kanunı fıtrat de budur.

Binaenaleyh beşeriyyet ya hakka galebe etmek davasiyle ihtiras ve ıztırap içinde birbirini yeyip gidecek veya Hak tealâya iman ile onun hâkimiyeti mutlakasına tabi olmak için dini islâma ve tebliğatı Muhammediyeye sarılacaktır. Hakkı insanın madununda gören dar vicdanların felâh bulacaklarını ve dairei beşeriyet için bir kutbi müsbet olabileceklerini zannetmek ne büyük hatadır. Büyük vicdanlar hakkı bir bilir ve haktan gelenin hepsine, her birisinin kendi mikdarına göre kıymet verir. Ve işte kalbi islâm bu büyük iman ve vicdanın sahibidir. O herkese bu imaniyle sinesine açar. Bütün vicdani beşeri bu vüs'at ve semahatle hakka takrip etmeğe çalışır. Bunu kavrıyamıyan bu yüksekliğe eremiyenleri de hakkın vahdet ve şümulüne taarruz etmemek ve hakka cüz'î küllî intisabı kabul etmek şartiyle kendi sâhai diyanetlerinde hür tu-

Sh:»198

tarak sinesinde yaşatır ve onların hakkı hayatına hürmeti de sade zaharî bir siyasetin değil, hakikî dininin müktazası bilir.

Filvaki ﴿وَبِالْاٰخِرَةِهُمْ يُوقِنُونَ﴾ ahırete yakın sahibi olacak olanlar da ancak bunlardır, bu şümullü imana malik olanlardır. Mesela «Hazreti Musa Peygamber idi amma İsa değil idi. Tevrat kitabullahdır. İncil değildir. Yahut Musa ve İsa aleyhimesselâm Peygamber idiler amma haşâ Muhammed aleyhisselâm değildir. Olsa bile o bizim değil Arapların Peygamberidir. Tevrat ve İncil kitabullahdır amma Kur'an değildir» gibi sözlerle Allahın Peygamberlerini tefrik eden, kimine inanıp kimine inanmıyarak Muhammed aleyhisselâmın nübüvvetini ve ona nazil olan kitap ve şeriati tanımıyanların Ahiret hakkında bir takım zanları, bazı kanaatleri bulunsa bile yakînları yoktur. Gerçi her felsefede, her dinde bir fikreti ahiret vardır. Fakat bunların çoğu bürhansız bir takım emaniden, ideallerden ibaret kalır. Çünkü mesail ve tariki Ahıretin imkânı vücudü akıl ve kâlp ile her zaman sabit olursa da tahakkukunda bürhanı aklî, farzıyat, temenniyatı kalbiye kâfi değildir. O ancak min tarafillah gelen enbiyai zi şanın haberi sadıkları ile bilinebilecek umuri gaybiyedendir. Bunu hatm-ü ikmal eden ise Hatemül'enbiya olan Muhammed Mustafa sâllallahü aleyhi vesellemdir. Binaenaleyh enbiyaya iman etmiyenlerin Ahırete, doğru imanları olamıyacağı gibi enbiyayi salifeye iman edenler dahi Hatemül'enbiyaya ve ona inzal olunan kitap ve şeriate iman etmedikçe Ahıret hakkındaki iman ve kanaatleri yakin mertebesini bulamaz, vakii hakka mutabık olamaz. Meselâ Musevîler «Cennete ancak Yehudî olanlar girecektir ve bize nari Cehennem olsa olsa sayılı birkaç gün temas edecektir» derler, İsevîler de ayni sözü kendileri hakkında söylerler. Kendilerinden başkasına Dünya ve Ahırette hakkı hayat

Sh:»199

ve saadet tanımazlar ve sonra naîmi cennet dünya nimetleri cinsinden midir? daimî midir, değil midir. O bir bekayi ruh mes'elesi midir değil midir? diye ihtilâf ederler, halbuki Allahı bir bilip bütün enbiyayi tasdik ve resulü ahirrüzzamanın risaletine ve ona inzal olunan kitap ve şeriate de iman ettikleri zaman indî ve nefsî olan o gibi zununi fasideleri hakikate muvafık olmıyan itikatları tebligatı Muhammediyeye imanla gider de ahiret hakkında vakıa mutabık iken hasıl ederler. Dünya hak, Ahıret de hak, hayat hak, ölüm ve kıyamet de hak, öldükten sonra dirilmek de var. O da hak, haşir hak, sual hak, hisap hak, mizan hak, sırat hak, sevap hak, ıkap hak, cennet hak, cehennem hak, ve hepsinin fevkinde rıdvanı ekber ve müşahedei cemalullah da hak, Allahın izniyle mü'minlere şefaat da hak, cennet ebedî, cehennem de ebedi, maamafih o ebedî cehenneme girdikten sonra kurtulup çıkacak ve nihayet cennete gidecek olanlar da var. Ahiret nimetlerinde dünya nimetlerine benziyenler de var, dünyada görülmedik, işitilmedik, hatıra gelmedik şeyler de var. Şu

fark ile ki naimi ahiret ebedî ve elemsiz dünyanın kavanini ilmiyesi ahıretin tahlilâtı külliyesiyle tafsılâtını idrake müsaid de değil, onu künhiyle bilmek, künhi hakkı bilmeğe mütevakıftır. Kavanini ilmiye bize onun akla muhalif bir muhal olmadığını ve nihayet alelıtlak bir âlemi gaybin mevcut olduğunu ve bugünün herhalde bir yarını bulunduğunu ve ona hazırlanmamız lüzumunu isbat ve ifham eder. Fakat o yarının nasıl olacağını ancak Allah bilir. Ve gayptan haberdar olan enbiyai kiram haber verebilir.

Ahıret, esasen ahır sıfatının müennesidir ki son ve sonraki manasına sıfat iken lisanı şeri'de dari ahıre ve hayatı ahıre ve neş'eti ahıre terkiplerinin muhaffeti olarak ism olmuştur. Mukabili olan Dünya da böyledir. Ahıret kâh Dünya ve kâh ulâ mukabili kullanılır. Dâri ahıret,

hayatı mahza, hayatı ebediyedir. Hayatı mahzayı insanların kimisi yalnız aklî ve ruhanî telâkki eder, kimisi de hissî ve cismanî. Fakat hakikatini henüz bilmediğimiz hayatın bizce kemali hem akliyet ve hem hissiyetindedir. Kur'anın bize bildirdiği hayatı ahıre ise Ekmeli hayat olduğundan biz ona inanırız, ta'mikatı felsefiyesiyle uğraşmayı zait addederiz. Ben, «ben» dediğim zaman ruhaniyet ve cismaniyetimin noktai vahdetine basıyorum ve hayatı da bunda biliyorum. Âlemi gaybın bu günkü âlemi şehadetten namütenahi derecede evsâ ve ekmel olduğunu biliyoruz ve her halde yarın için daha ekmel bir hayatın muhakkak olduğu şüphesizdir. Buna «acaba!» diyenler kalpleri kör olanlardır. Maddemiz erir, maddei külle karışır, kuvvetimiz dağılır kuvveti külle karışır, hepsi erir Hak tealâya raci olur. Mukaddema Allahtan kendime geldim, yine Allaha gideceğim, gidersem, rabbımın bir âleminde daha niçin kendime gelemiyeyim. Niçin rahmetlerine iremiyeyim, hemen Cenabı hak hüsni hatime nasıp etsin felsefenin: olan yine olacaktır, diyen ıttırat kanunu, bekayı illiyet kanunu bile bu ikanlarımı zarurî kılmaz mı? Aleyhissalâtü vesselam Efendimizden rivayet olunuyor ki şöyle buyurmuşlar: «Taaccüp bütün taaccüp ona ki Allahın halkını görüp dururken Allahda şek eder. Şuna taaccüp olunur ki neş'eti ulâyı tanır da neş'eti uhrayı inkâr eder. Şuna da taaccüp olunur ki her gün her gece ölüp dirilip dururken ba'sü nüşuru inkâr eder. Şuna da taaccüp olunur ki Cennete ve naimi Cennete iman eder de yine darülgurur için çalışır, şuna da taaccüp olunur ki evvelinin bulaşık bir nutfe, ahırinin mülevves bir ciyfe olduğunu bilir de yine tekebbür ve tefahur eder». Bu hadîs Ahıret hakkında ilim ve fen noktai nazarından başlıca iki hakikati gösterir. Birincisi neş'eti ulâ ve uhra tabirile hem hakikati ahırete ve hem ıttırad ve tekerrür kanununa işarettir. İkincisi zahiren nevm-ü yaka-

zayı gösteren her gün her gece ölüp dirilmek meselesidir ki hakikati hayat ve hakikati Ahiret noktai nazarından pek mühimdir. Biz her gün gıdaya, uyuyup uyanmıya neye muhtaç oluyoruz? Çünkü bedenimiz, eczayı bedenimiz her gün ve hattâ her saat, her lâhza mütemadiyen ölüyor, ve yerine yenisi halk olunuyor ve bu halk olunurken biz uyuyoruz. Bunun için uyku sadece zahirî değil, hakikaten de bir ölüm oluyor. Çıkardığımız bütün ifrazatımız, eczaı bedenimizin cenazeleridir. Demek ki hayat ancak teceddüdi emsal ile halkı cedit sayesinde devam ediyor. Devam eden nedir? benim birliğim nedir? Bu da bir kanunu ıttırat ve temasül ve tekâmül tecellîsidir. Binaenaleyh hayatı Dünyeviyemin zâmanı zatinde benim ruhaniyet ve cismaniyeti sabitem değil halkulllah, bakaullahtur. Ve işte hayatı Ahıret de böyledir.

İkan, yakin sahibi olmaktır. İkan istikan teyakkun yakin hepsi bir manaya gelir yakin, vakıa mutabık ve her hangi bir teşkik ile zail olmıyacak surette şekk-ü şüpheden âri olan sabit ve cazım bir itikat demektir. Tabiri aharle yakin, şekk-ü şüphe bulunmıyan ilmi mütkan, rayb karışmıyan ilim, nakzına ihtimal bulunmıyan ilimdir. Maamafih yalnız cezmi kalbî manasına da yakin ıtlâk edildiği vardır. Şu anda şüphem yok ki bu böyledir. Şimdi ve ileride şüphe edilmez bu böyledir. Başka türlü olmak mümteni bu böyledir. Bunun üçüne de yakin denilir, Fakat asıl yakin ikinci ile üçüncüdür, yani birinci tariftir. İlmi ilâhîye yakin ıtlâk edilmez. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi esma ve sıfatı ilâhiye tevkifîdir. Kitap ve sünnette ise ilmullaha yakın ıtlâkı görülmemiştir. İkincisi yakin ve ikan şekk-ü şüphe şanından olanlar hakkında kullanılır. Bunun için ulûmı zaruriyeye yani huzurî olan bedihiyata, bedihiyatı evveliyeye yakin denilemiyeceğine sahip olanlar bile vardır. Yakinda matlûp olan vakıa mutabakat ve ademi raybdir. Fakat bu

vakiin zarurî olması değil ancak vaki olması şarttır. Binaenaleyh müşahedat, mücerrabat, mütevatirat ve istidlâlâtı sahiha dahi yakin ifade ederler. Bazı Garp feylesoflarının iddia ettikleri gibi yakin yalnız ilmi zarurî ve huzurî demek değildir. Yakinin meratibi vardır. Meselâ riyaziyat, istintacatı mantıkıye yakinî ve zarurî olduğu gibi ulûmi adiye ve mücerrebe, ulûmi tabiiye miyanında kimya ve fizik ilimleri zarurî olmıyarak yakinîdirler. Ancak bunların vakıatı mücerrebesinden istidlâlatı faside ile intaç edilen nazariyat ve farziyatın hepsi yakinî değildir. Bu esbaba mebni tayyareleri yaparız, fakat bir çimeni, bir böceği, serçenin bir tüyünü yapamayız. Acaba mümkin değil midir. Mümkin olmasa idi vücude gelmezdi. Allah tealâ onları evvelen ve bizzat ve sonra maddeleri tohumları vasıtasile yarattığı gibi bizim elimizle de yaradabilir. Nitekim Peygamberlerin ellerinde yapabileceğine dair nümuneler de gösterdiğini Kur'an haber de veriyor. «

وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِاِذْنٖى فَتَنْفُخُ فٖيهَا فَتَكُونُ

طَيْرًا بِاِذْنٖى ». Bunun için ulûm ve fünuni tabiiye bizim kudretullah hakkındaki yakinimizi ve imkânı

zatî hususundaki vüs'ati imanımızı yıkacak değil, takviye edip tevsi edecek delâil telâkki edilmek lâzım gelir. Fenleri kendi hudutları dahilinde takip ve terakki ettirmeliyiz. Fakat onlara inanırken hiç bir zaman kudretullâhı tükettik Dünya ve Ahıreti bitirdik zannetmemeliyiz yakiniyatı adiyeye, yakiniyatı zaruriyeyi feda eylememeliyiz. Biz var isek, bizim ilmimiz var ise, Allah tealâ ve onun ilm-ü kudreti daha evvel var. Bu günkü âlemi şehadet var ise yarınki âlemli gayip de bittabi var. Bu gün olmıyanlar yarın olur. Bu gün inanmadıklarımıza yarın inanmak mecburiyetinde kalırız. Hiç yanılmamak, hiç şaşmamak, ye'si küllîye düşmemek istiyorsak hiç bir hâdisenin yıkamıyacağı hiç bir teşkikin izale edemiyeceği en hak ve en küllî esaslara iman etme-

Sh:»203

liyiz ki dairei yakinimiz daralmasın ilm-ü fenni boğmıyalım, sahai imkânı kısaltmıyalım, mümkine muhal demiyelim, hayır yerine şerre koşmıyalım muhal zannettiklerimizin imkânını, hattâ vukuunu gördüğümüz zaman perişan oluruz. Sudan ateş, ölüden diri çıkar mı biiznillâh çıkar, hayat yapılır mı biiznillâh yapılır. Göklere çıkılır mı biiznillâh çıkılır. Kabirde sual sorulur mu biiznillâh sorulur. Ölen dirilir mi biizinillâh dirilir. Lâkin iki kerre iki tek olur mu olmaz. Cüz küllünden büyük olur mu olmaz. Malûl illetini geçer mi geçmez, insan bizzat halik ve bizzat ma'but olabilir mi olamaz. O Allahın izniyle kuş da yapsa, ölüleri diriltse yine kuldur yine kuldur. Bütün imkânlar kudretullahdadır. Ve istikbal dediğimiz zaman namütenahidir. Ve o namütenahide bizim nice serencamımız ve mes'uliyetlerimiz olacaktır. Ve işte Hazreti Muhammed bize mutlâk olan bu imanı küllîyi bu akidei tevhidi ve buna göre ameli salihi talim için bas'a buyrulmuştur. Ona iman edenler hiç bir zaman aldanmazlar, her zaman yakîn sahibi olurlar.

5. ﴿اُولٰٓئِكَ﴾ « اُولَاءِ » ismi işaret cemi, «za» nin cem'i, « ك » harfi hıtaptır ki « ذٰلِكَ »

gibi evvelâ Peygambere hıtabı has, saniyen hıtabı âm olabilir. Meali: «Sana söylerim bunlar, o gördüklerin o evsafını işiddiklerin» demektir. Yani ya, Muhammed böyle kalbî olan ve sade görünene bağlanmayıp aklın idrak edebileceklerine dahi cümleten iman ve tasdik ettiği ibadatı bedeniye ve maliyeyi ifa ile tarikı semi'den başka yolu olmıyan hususata dahi şümuliyle iman etmek ve edebilmek kabiliyyet ve meziyetlerini

cami olan o müttekileri işittin ya, işte bunlar, ﴿عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ﴾ tarafı rabbanîden

rabbi ahadleri olan Allah tealâ tarafından hidayet üzeredirler. Yani onun hidayetine namzet ve o hidayet üzere

Sh:»204

yürüyecek olan ve yürümekte bulunanlar alâ meratibihim onlardır. Hidayeti irşadiyeyi bunlar dinler,

mertebe mertebe hidayeti filiyeye bunlar erer. « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقٖيمَ » diyecek olan

veya diyenler bunlardır. Bunun cevabı kavlî ve fi'lîsini alacak ve sıratı müstakimde yürümiye muvaffak

olacak olanlar yine bunlardır. ﴿وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

Ve işte herkesin fikrinde ve zikrinde müflihun müflihun diye duyup yadettikleri ve fakat ta'yin edemedikleri bahtiyarlar, cidden ve ebediyyen felâh bulanlar, bulacak olanlar, gadab-ü dalâlden salim olarak niamı Ebediyei ilâhiyeye erecekleri muhakkak olanlar ancak bunlar, bu hidayet üzere bulunanlardır. Allah, Peygamber tanımiyanlar değil, yalnız evvelki Peygamberlere iman etmiş olanlar da değildir. İman edip bedenen ve malen ibadet ve âmali saliha yapmıyanların halleri de tehlükeden salim değildir. Bunların felâhları dahi mümkin olsa da tam ve kâmil değildir. Mademki imanları vardır. Rahmeti ilâhiye ile felâhları kabil ise de harikulâde kabilindendir. Sünnetullah değildir. Maamafih onlar hakkında imansızlar gibi ye'si küllî de caiz olmaz. Zira indallah zerrei iman da zayi olmaz.

Müflih, «iflah» dan felâh bulan demektir. Felâh aslında felâhat gibi yarmak manasile alâkadardır ki o

gündeki maniayı yarıp kendini kurtarmak ve matlûbuna ermek yani zafer bulmaktır. Mü'minler de Dünya ve tabiat ve şehvet manialarını yarıp gaybde gizlenen matlûplarına eren ve Ahırette ebedî felâh bulanlar olacaktır. Lisanı Arabda böyle haber elif lâm ile muarref olursa kasır ifade eder. Burada (hüm) zamiri fasıl denilen bir harftir ki haber ile mübteda beynini sıfatten fark ettirir. Mühim bir rabıtai hükümdür. Bundan da bir kasır anlaşılır. İzah ettiğimiz mana bu kasırlarla tarifin manasıdır,

Sh:»205

emsalinde tatbik edilsin. Bu gibi ta'riflerde iki nevi mana melhuzdur: Birisi öteden beri müflihun vasfile şöhretşiar bir takım zevatı mübheme vardır bunu duyarsınız. Fakat tayin edemezsiniz. Eğer duydunuzsa işte bunlar ancak o müttekilerdir. İkincisi, eğer duymadınızsa bu mefhumu iyi tasavvur ediniz ve hakikatini

tahkik ediniz ve ettiğiniz zaman biliniz ki bunlar ancak onlardır, demek olur. « أُولٰٓئِكَ » nin tekrarı hidayet ile felâhın müstakil birer haslet olduklarına işarettir. Aradaki atfın vav ile yapılması da hidayet ile

felâhın mefhumen ve maksadan mugayeretlerine işarettir diyorlar. Maamafih birinci « أُولٰٓئِكَ » o

imanları yapan müttekilere, ikinci de « عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ » kaydinden sonra onlara raci

olması ve binaenaleyh manen tekrar bulunmaması daha muvafıktır. Görülüyor ki hidayetin müttekilere kasrı yoktur ve lâkin felâhın hidayettekilere kasrı vardır. Ve bu nokta mühimdir düşün. Sonra felâhın hidayete, hidayetin takvaya terettübü de illiyet tarikiyle değil, adet tarikiyle cereyan ettiğine ve müessiri hakikî Allah tealânın fazl-ü rahmeti olduğuna işaret için arada « فـاء » gibi sebebiyet ifade eden bir harf

zikrolunmamıştır.

Kur'an işte alel meratip bu müttekilere hidayettir. Acaba burada niçin «Hüdenlinnas» denilmedi de

Hüdenlilmüttekin denildi? diyeceksin; çünkü:

﴿٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Amma o küfre saplananlar, ha inzar etmişin bunları ha

Sh:»206

etmemişin onlarca müsavidir, imana gelmezler 6 Allah kalblerini ve kulaklarını mühürlemiş ve gözlerine bir perde inmiştir ve bunların hakkı azîm bir azaptır 7

TAHLİL VE MÜNASEBAT - Lisanı Arapta, lisanımızda mukabili bulunamıyan bazı harfler vardır ki « ان » de bunlardandır. Bu harf, fi'le benzeyen altı harften biri olup yerine göre elbette, her halde, şüphesiz, lâcerem, muhakkak gibi bir tahkik ve te'kit manası ifade eder. Razînin naklettiği veçhile Arabın ilk feylesofu sayılan «Kindî» eimmei lisandan imamı Müberrede gitmiş ve ben kelâmı Arabda bir haşiv buluyorum

meselâ « عَبْدُ اللّٰهِ قَائِمٌ » diyor, sonra « اِنَّ عَبْدَ اللّٰهِ قَائِمٌ » diyor. Daha sonra « اِنَّ عَبْدَ اللّٰهِ لَقَائِمٌ » diyor. Bunların hepsi ma'nen bir, arada fazla lâfızlar var demiş,

Müberred «hayır demiş haşiv yok, elfaz ihtilâf edince mana da ihtilâf eder. Evvelki doğrudan doğru kıyamı haber veriyor. İkinci bir sualin cevabı oluyor. Üçüncü de bir münkirin inkârına cevap oluyor» diye izah ederek dekaiki lisaniyede feylesofun cehlini gösterivermiştir. Bu bir harf bize bir nazım altındaki maaninin inceliklerini anlatmıya ve bundan zühul edenlerin muhakematı fikriyede münasebetsizliklere düşeceklerini ne güzel anlatır. İmamı belâgat Abdülkadiri Cürcanî der ki tahkik «inne» te'kit içindir. Bir haber muhatabın zannı hilâfına değil ise «inne» ye ihtiyaç yoktur. Fakat samiin zannı hilâfına bir haber verildiği zaman ona ihtiyaç vardır. Ve haber ne kadar müsteb'at olursa «inne» nin hüsnü o kadar artar ilah...» işte bu ayette de öyledir. Burada evvelen «hüdenlilmüttekin» takyidine karşı hatıra gelen bir suale istinafen bir cevap vardır. Saniyen bu ayette beyan olunacak mazmunı haber istib'at olunabileceğinden onu te'kit ve takrir vardır. Binaenaleyh bu ayetin «hüdenlilmüttekin» fıkrasına gayet kavi bir münasebet tezat ve tekabülü vardır. Ve bu suretle bu iki ayet, evvelkilerin kasimi olan bir tasnif ifade etmektedir.

Sh:»207

Küfür, zammı «kâf» ile aslı lûgatte küfran gibi setri nimet yani nankörlüktür. Bunun aslı da fethi «kâf» ile kefirdir ki alelıtlak setir demektir. Feth ile olan bu manadandır ki tohum eken ziraatçiye kezalik geceye kâfir, meyva tomurcuğuna kâfur, kalça etlerine kâfire denilmiştir. Binaenaleyh feth ile kefr, setri mutlak eam, zam ile küfür setri ni'met ehastır. Şer'an küfür ise imanın mukabilidir, imansızlık demektir. Yani bir kimsenin iman şanından olduğu halde iman etmemesidir ki tekzip ve inkâra ve terki tasdika ve ıztırar ve mani bulunmadığı zaman terki ıkrara da şamildir. İmandaki tasdik gibi küfürde tekzip dahi, kalbî, kavlî veya fi'lî olur. Tekzibi kalbî nasıl küfr ise bilâ ıztırar tekzibi kavlî de öyledir. Hattâ böyle bir tekzibi kavlî daha eşna bir izharı adavet mukaddesatı fi'len tahkir, tezyif, tehzil ve istihfaf, ibtale say etmek eşnaı küfür olduğunda şüphe yoktur, yalnız kalpte gizlenen küfre küfür denip de kavlen veya fi'len izhar ve ilân olunan küfre küfür denmemek nasıl mümkin olur, meğerki o izharı kavlî veya fi'lî «

اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْايمَانِ » istisnayı şer'îsi mucebince zarurî bir

ikraha mübteni olsun. Tekzibi fi'lî iman ile içtimaı mümkin olmıyan fi'li yapmaktır. Ancak tekzibi fi'lî ile ademi fiil arasında büyük fark vardır. Meselâ namaz kılmamak başka, haça tapmak yine başkadır. Namaz kılmamak küfür değilse bile haça tapmak her halde küfr olur. Bu noktai nazar olduğundan mucibi küfr olup olmıyacağına ihtilâf edilmiştir. Halbuki tahkir ve istihfaf ifade eden kezalik Mushafı çirkâbe atmak, güneşe secde etmek, zünnar bağlamak, küfür neşretmek, istihlâli ma'siyet, tahlili haram, tahrimi helâl gibi bizzat eseri küfür, delili küfr olduğu belli bulunan ef'ali mükezzibenin zarureti ikrah yoksa küfr olduğunda hiç ihtilâf edilmemiştir. Biz balâda beyan

Sh:»208

olunduğu üzere terki amelin ve her ma'siyetin mucibi küfr olmadığına kailiz. Fakat bu mes'ele de pek sui istimal edilmiştir. Burada dikkat edilecek bir nokta vardır ki o teemmül olunursa Havariç ve Mu'tezileden sarfı nazarla hakikatte ihtilâf bulunmadığı tebeyyün eder. Terki amel iki türlüdür. Birisi terki cüz'î, diğeri terki küllîdir. Yani biri terk, biri de terki itiyat etmektir. Meselâ bazan namaz kılmıyan ile terki salâtı itiyat eden arasında büyük fark vardır. Namaza imanı olan, onu vazife tanıyan kimsenin hasbelbeşeriye ara sıra bazı tekâsülü bulunabilmek ma'kuldür. Binaenaleyh terki cüz'î küfrolmıyabilir. Lâkin terki i'tiyat eden, kılmayı hiç hatırına getirmiyen ömründe hiç kılmıyan ve hattâ kılmamağa azmetmiş bulunanların ehli kıble olduklarına. Allaha, Peygambere ve Peygamberlere, Kur'ana ve Ahırete, farizai vazifeye imanı bulunduğuna nasıl hükmedilebilir? Hulâsa iman, nesakı tevhit ile bir cümlei mu'tekadata nakabili tecezzi bir inkıyadı tabiiyet, küfür de onlardan velev birinin olsun bulunmamasıdır. Yani küfür için iman edilecek şeylerin hiç birine inanmamak şart değildir. Birine veya bir kısmına inanmamak da küfürdür. İman bir mucibei külliyedir. Küfür ise onun nakizı olduğundan salibei cüz'iye ile vaki olur. Salibei külliyede mütevakkıf olmaz. İman ile küfür sade zıd değil, mütenakızdırlar ne içtima ederler, ne irtifa, arada vasıta, menzile beynelmezileteyn yoktur. Bir insan ya kâfirdir ya mü'min, fasık da fıskına göre bunlardan biridir. İman ile küfür, iki noktai nazarla mülâhaza olunur. Birisi insanın yalnız Allah tealâya karşı vaziyeti, diğeri de mü'minlere karşı vaziyetidir, evvelkinde mü'min yalnız Allah tealânın ilmini düşünerek imanını ve kendini ona göre murakabe ve teftiş eder. Bu noktada hem batınından ve hem zahirinden mes'uldür. İkincisinde insanların ilmini ve onlara kendini ve ne suretle tanıttığını ve ne gibi muamele izhar ettiğini ve onların ilmine

Sh:»209

karşı kendisinin ne gibi bir muameleye maruz olması lâzım geldiğini teemmül ederek imanını ve kendini ona göre murakabe ve teftiş eder. Çünkü imanı islâmînin bir hukukullah, bir de hukukı ibat ciheti, bir infirat, bir de içtima haysiyyeti vardır. Allaha, Peygambere kalbimde imanım var deyip de ibadullaha karşı hep küfür muamelesi yapmak imanı islâmînin şiarı değildir. Din ve imana muhtaç olan Allah değil insanlardır. Küfretmek lisanımızda sebbi galiz ile sebbetmek manasına da urfolmuştur ki Arapcada yoktur. Fakat daha ziyade İstanbul lisanında beynel'avam mutearef olan bu mana esasen manayi şer'îden me'huzdur. İptida dine sövmek, imana sövmek, ağıza bilmem ne yapmak gibi mucibi küfrolan seblere ıtlak edilirken biraz

tamim edilmiştir. Bunun için küfretmek tabiriyle kâfir olmak tabiri beyninde bir fark sezilir.

İnzar, korkulu bir şeyi sakındırmak için bildirmek, yani ileride şu fenalık var sakın diye irşat etmektir.

Hatim, tabi gibi basmak manasınadır. Ve ketm ile de alâkadardır. « عَلَى » ile sılalandığı zaman üzerini mühürlemek, yani bir şeyi veya içindekini tevsik için üzerine mühür veya damga basmak, bir çıkını, bir

odayı, bir zarfı mühürlemek gibi. Bir de bir şeyi nihayete erdirmek manasına gelir. Lâkin bunda « خَتَمَهُ » gibi bizzat tadiye eder. Binaenaleyh burada evvelki manadan bir istiaredir.

Kalb, yürek ve gönül manalarına gelir, yani kalb iki manaya kullanılır. Birisi göğsün sol tarafında, sol memenin altına doğru konulmuş bir nevi çam kozalağı şekline benzer bir surette -sanevberiyyüşşekil- ve bedendeki etlerin hiç birine benzemiyen, hem âsap ve hem adalât ensacının hakikatlerini cami bulunan bir lâhmı mahsustur ki uruk ve şerayîn bütün damarların kökÜdür. İçinde butaynleri yani karıncıkları, üzeynleri yani kulakcıkları vardır. İnsanın a'za ve echizesi içinde bizatihi müteharrik olan odur. Ruhi muharrik

Sh:»210

ondan başlar. Bu, motörü kendinde kendi kendine açılıp kapanan bir tulumbadır. Deveranı dem buna medyundur. Ve maamafih bu hareketin teneffüs ve hareketi rieviye ile de bir alâkası ve muvazatı vardır. Bu kalb, ilmi ebdandan olan İlmi tıbbın ve etıbbanın meşgul olduğu kalbi cismanî ve mekânîdir. Buna biz lisanımızda yürek tabir ederiz. Nitekim mideye de kursak deriz, «kursak aşını yastık başını ister.» İkincisi, ruhanî bir lâtifei rabbanî olan ve bütün şuur, vicdan, ihtisasat ve idrakâtımızın, kuvvei âkilemizin madeni yani manevî âlemimizin merkezi bulunan lâmekân kalbdir ki nefsi natıka dahi tabir olunur. İnsanın asıl hakikati bu kalbdir. İnsanın müdrik âlim, arif olan lâyenkasim cüz'ü, muhatap, muatep, mutalep ve mes'ul olan cevheri budur. Bütün benliğimiz evvelâ bundadır. Bunun için idrak eden (ben) idrak olunan (ben) in içindedir. Ben ruhuma, cismime, aklıma, idareme bundan geçerim. Bu sanki ruhumuzun bir gözüdür. Basıret bunun nazarı, akıl bunun ruhu, irade bunun kuvvetidir. Bunu ruhumuzun kendisi telâkki edenler de çoktur, lisanımızda biz buna yine kalb deriz. Balâda gönül denildiğini de söylemiştik, çünkü gönlümden geçti, kalbimden geçti, zihnimden geçti, aklımdan geçti dediğimiz zaman hepsinde ayni manayı kastederiz. Bununla beraber kalb ile gönlü fark ettiğimiz noktalar da vardır. Meselâ kalbin çürük deriz de ayni manada gönlün çürük demeyiz. Bazan yürek kelimesini de bu manada kullandığımız olur ki yürek kelimesini de bu manada kullandığımız olur ki yürekli adam, şecaatli, kuvveti kalb sahibi adam demektir. Şüphesiz lâmekân olan bu kalbi ruhanînin bütün bedene ve kalbi cismanîye bir alâkası vardır. Fakat ulema ve hükema bu alâkanın veçhini, keyfiyeti taallûkunu evvelemirde ve bizzat bedenin hangi noktasına taallûk ettiğini tayinde hayrete düşmüşlerdir. Bu taallûk evvelâ kalbi cismanîye midir? Dimaga mıdır? Cümlei asabiyeye midir, cümlei asabiye ve adaliye mecmuuna mıdır. Yoksa

Sh:»211

kalb ve dimağ, uruk-u a'sab ve adalât-ü echizesiyle bedenin sureti vahdaniyesine midir? Sonra bu teallûk, a'razın ecsama, evsafın mevsufatına teallûku gibi midir? Bir aleti istimal edenin alete teallûku gibi midir? Bir mütemekkinin mekâna teallûku gibi midir? Her ikisini cami olarak bir kapudanın gemiye teallûku, bir hükümdarın memlekete teallûku gibi midir. Hasılı madde ile kuvvetin alâkası nedir? Ve sonra maddî kuvvetle manevî kuvvetin alâkası nedir? Bunlar felâsifeyi, İlmi ruh erbabını yoran, hayretler içinde boğan noktalardır. Ancak iptidaen olsun, intihaen olsun, evvelen ve bizzat olsun, saniyen ve bilvasıta olsun, failiyet haysiyetinden olsun, kabiliyet haysiyetinden olsun her halde bunun kalbi cismanîye dahi bir alâkası derkârdır. Avamili hissiyede hareketin ehemmiyeti büyük olmasına ve büyük temayülü bulunmasına nazaran bedenimizde harekâtı hariciyenin intibaatından müteesir olan ve onları alan alâtımız, havassı zahiremiz, a'sabımız, dimağımız olmakla beraber bunların cereyanı bedendeki hareketi zatiyemizin kıymetine medyun bulunduğu ve bu hareketi zatiye bizzat müteharrik olan kalbi cismanîde bulunup ondan başladığı ve bunun haleti maraziyesinde infialâtı hissiyyenin, küduratı batınenni alâkası da aşikâr görüldüğü cihetle mebdei hareketle menbaı şuuru birleştirmiş olmak için kalbi ruhanînin ilk alâkasını da kalbi cismanîye rabtetmek hem tabiî, hem de hemen her lisanda denecek derecede ikisinin dahi bir isim ile yad edilegelmiş bulunmasından anlaşılan ittifakı amme muvafık olduğunda şüphe yoktur. Bu hali kabul etmemekte ısrar edenler olursa onların her iki ismin biri diğerinden teşbih ve istiare tarikiyle ahzedilmiş olmasını yani bedende kalbi cismaninın mevkii ne ise ruhta da kalbi ruhanînin mevkii o gibi olduğunu tasavvur edebilirler, akıl ile kalbin alâkasını da akıl kelimesine bırakalım.

Sh:»212

Kur'anda, İlmi kur'anda, İlmi dinde, İlmi ahlâkta Edebiyatta kalb denilince bu ikinci mana kastedilir, temiz kalbli adam, kör kalbli adam, kalbi bozuk, kalbsiz gibi tabirlerde kalbden ne anlıyorsak burada kalbden de onu anlıyacağız ki iman bilgaybde marifetullahta bu kalbi sezmenin, tanımanın büyük ehemmiyeti vardır, her şeyi bu kalb ile duyup da bundan bunun tarzı vücudünden gafil olanlar, bunu mülâhaza edemiyenler, din hususunda putperestlikten göz önündeki cismaniyete tapmaktan ileri geçemezler. Mühürlü kalbler işte

onlardır.

Gişave perde demektir.

TEFSİR VE TEVİL - 6 ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Şüphesiz ki küfürleri takarrür etmiş olanlar ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ﴾ kendilerini ha inzar etmişsin ha etmemişsin onlar için müsavidir: ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾ iman etmezler. Fakat bu inzar ve ademi inzar senin için müsavi değildir, « سَوَاءٌ عَلَيْكَ » değil « سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ » dir.. Zira sen vazifeni yapmış ve Allahın huccetini ibraz-ü izhar etmiş olursun, ecir senin, vizir onların olur. O müsavatın, iman etmediklerinin sebebine gelince: Çünkü 7

﴿خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ﴾ Allahü azimüşşan onların kalplerini ve samialarını mühürlemiştir. Hakikati kendilerinden sezip düşünüp bulmağa, olmadığı halde dinleyip işitmeğe, hüsni telâkki etmeğe isti'datları kalmamıştır. Asli kalb mevcuttur ve fakat iptidayı fıtratteki selâmetlerini zayi etmişler, sui i'tiyadlariyle onu örten bir tabiat saniye iktisap eylemişlerdir. Bu iktisabı da Allah tealâ infaz etmiştir. Artık onlar kendilerinden, kendi heva-vü heveslerinden, ağrazı şahsıye ve nefsaniyelerinden başka hiç bir şeye iltifat etmezler. İdraki hakikat için yaradılmış olan o kalblerin bütün failiyyet ve kabiliyyetleri nefsaniyyetle boğulmuş velev atideki menfaatleri

Sh:»213

namına olsun, kendilerinden, haldeki garazlarından hariç, hakaikı gaybiyeye karşı inat ile kaplanmışlar, onlar « اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ » medlûlünce Allahtealânın bahşettiği devrei tezekküri itmam etmişler ve artık küfür onların takarrur etmiş müktesebatları, tabiat ve hilkatı saniyeleri olmuştur. Onlar ne hakikatı kalb gibi delaili enfüsiyyeyi ne de Kur'an gibi daima bahir bir mucizei maneviye ve akliyeyi teemmül ederler ve hatta ne dinlerler ne dinlemek isterler, bilmek işlerine gelmez, bilseler de kabul etmezler. Bunlardan başka ﴿وَعَلٰى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ﴾ gözlerinin üzerinde de bir perde vardır. Âlemi şehadette, hey'eti âlem, teşekküli meadin, sureti nebatat-u hayvanat, teşrihi beşer gibi gözle görülebilen delâili hakkı, bakmak isteseler bile göremezler, çünkü o gözler perdelidir. Onları gaflet, şehevât, nefsaniyyet, hodgâmlık perdesi bürümüştür. Meselâ her gün semalara bakar, o manzarai dilnevazı görür de, şu yerdeki, şu bedendeki, şu küçücük gözün, küçücük hadekasına intiba eden bir lemhai zıya ile hariçten o kadar uzak ve geniş eb'ad-ü mesafe içindeki büyük manzarai hariciyenin nasıl ve ne ile idrak edildiğini görmez ve düşünmez, acıktığı zaman ekmeğe koşar da haricindeki ekmeği nasıl idrak ettiğini ve ona nasıl ve ne sayede isabet ve intıbak edebildiğini düşünmez ve görmez ilah, ilh... Hasılı onlar idraki hak için şart olan kalb-ü akıl, havassi selime, semaı haber denilen üç sebebi ilmin üçünden de mahrum bir haldedirler.

Görülüyorki ayette «kulub» ile «ebsar» cemi ve aradaki «semi» ise müfret olarak irad edilmiştir. Bunun hakkında müteaddit vecihler söylenmiştir. Lâkin bizim anladığımıza göre bunun sebebi, imanda ayatı kalbiye ve ayatı afakiye turukı fikriye ve şuhudiyenin tenevvü-ü kesretile beraber dinde tariki sem'ın, delili naklînin bir yani merkezi nübüvvet olduğuna işarettir. Şurası şayanı ıhtardır ki

Sh:»214

Arabcada «üzün» ile «semi ve samia», «ayn» ile «basar» ve «basıre» pek güzel temyiz ve tefrik edilmiştir. Lâkin Türkçemizde hem üzne, hem samiaya sade kulak dediğimiz gibi «ayn» ile «basar» ı ayırmıyarak

ikisine de göz deriz. Halbuki cismanî kulak sağır da, cismanî göz bakar körde dahi mevcuttur. Burada ruh ve cisim tahliline ihtiyaç vardır. Ve bu noksanı lisanımızda Arabca ile ikmal etmiye mecbur olmuşuzdur.

Kalb nasıl mühürlenir? Malûm ya üzeri mühürlenmek, zarf, kap, örtü ve kapı gibi şeylerde olur. İnsanların kalbleri de ulûm-u maarifin zuruf ve ev'iyesi gibidir. Ne kadar idrakâtımız varsa orada saklıdır. Samia da bir kapı gibidir, mesmuat oradan girer, Bilhassa mazideki, atide ve haldeki ahbarı gaybiyyeye ait haberler, mezamini kütüb, semi tarikile bilinir. Binaenaleyh kalbin mühürlenmesi zarfın mühürlenmesine, sem'in mühürlenmesi, kapının mühürlenmesine benzer. Aleyhissalâtü vessellam Efendimiz hadîslerinde şu mealde buyurmuştur ki: İbtida bir günah yapıldığı zaman kalbde bir nüktei sevda yani kara bir leke olur, eğer sahibi pişman olur, tevbe-ü istiğfar ederse kalb yine parlar, etmez de günah tekerrür ederse o leke de artar nihayet arta arta bir raddeye gelir ki leke bir gılıf gibi bütün kalbi kaplar ki surei Mutaffifinde «

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ » ayetindeki « رين =

reyn»de budur. Bu hadîs gösteriyor ki zunub tevali ettikçe kalbleri gılıf gibi kaplar. Ve işte o zaman işbu « خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » ayetinde buyurulduğu gibi mentarafillâh hatm-ü tabı yapılır. O

müstevlî leke o kalbe basılıp tabedilir. Bidayeten aharlı mücellâ leke o kalbe basılıp tabedilir. Bidayeten aharlı mücellâ bir abadî kâğıt üzerine dökülmüş silinmesi kabil bir mürekkep gibi iken, bundan sonra matbu, silinmez bir hale gelir, tabiri aharla bil'itiyat bir tabiati saniye olur. Ne silinir, ne çıkar ve o zaman ne iman yolu kalır nede küfürden kurtulmıya çare. Bu hatm-ü tab'ın kesbi ibaddan, hakkı Allahdandır. Binaen-

Sh:»215

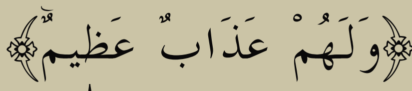
aleyh burada hatmin Allaha isnadı mecazı aklî değil, ehli sünnetin anladığı gibi.. hakikattir ve cebir yoktur. Bu hadîs ve ayet ahlâkta i'tiyat mes'elesini ne güzel izah eder. Ahlâkın ve dinin kıymeti devam ve itiyadda olduğunu ne güzel anlatır. Bu nokta terbiye meselesinin sirridir. Şer'an bir günahta ısrar ile ademi ısrarın farkı da bundandır. İstihlâli ma'siyetin, haramı halâl saymanın küfrolması da bununla alâkadardır. İman mes'elesinde kâfirler için bu neticei i'tiyat, bu tabiatı saniye bu melekei rasiha ne ise amel mes'elesinde mü'minler için dahi böyledir.

Hasenata i'tiyat ile alışılır. Seyyiat da i'tiyat ile içinden çıkılmaz bir tabiatı saniye olur. Cereyanı hayat bu i'tiyadın iktisabı demektir. İlk fıtrette iradei beşerin alâkası yoktur. Fakat i'tiyadda ilk hıssesi mühimdir. Maamafih bunun üzerine intihaen halk yine Allahındır. Binaenaleyh bu mes'elelerde fıtreti ulâ gibi cebir yoktur. Ayni zamanda insaniyyetin halikiyeti de yoktur. Yalnız kazancı vardır. İnsan bir taraftan yaradılmışı alır, diğer taraftan yaradılacağı kazanır onun kalbi Allahın halkı ve halkının güzergâhıdır. İnsan asil değil naibdir. Allah tealâ onlara iptida kalb vermeseydi veyahut bizatihi mühürlü olarak verseydi o zaman cebir olurdu, halbuki ayet öyle demiyor. Binaenaleyh bazı Avrupalıların yaptığı gibi bu ayetlerle cebir isnadına kalkışmak, ayeti anlamamaktır. Yalnız Allah tealâ bu gibi kâfirlerin iman etmiyeceklerini bildiği halde yine îman ile mükellef tutmuştur. Halbuki Allahın ilmî hilâfına bir şey olmıyacağından dolayı bu iman teklifi malâyütak değil midir suali irat edilmiştir. Lâkin bunu da şöyle anlamak lâzım gelir. Bu teklif fıtreti ulâya nazaran malâyütak değildir. Ve onun için yapılmıştır. Gerçi tabiati saniyeye nazaran malâyütaktır. Lâkin onun için yapılmamış sade bilinmiştir.

Hikmeti Kur'an ve usuli islâmiyeye nazaran ilimde cebri

Sh:»216

fi'lî yoktur. Bundan «vücubi aklî yoktur» diye de tabir ederler. Cebir ve icab iradenin ve tekvinin eseridir. Faili muhtarın önden veya sondan bir şeyi bilmesi, onu yapması ve yapdırması demek değildir. Ne bilen yapmıya mecburdur ne de bilinen yapılmıya mecburdur. İradenin fi'le çıkması bile kudrete, kudretle beraber birde tekvine mütevakkıftır. Bunun içindir ki biz kendimizde iradeye ıktiran etmiyen ilimler ve hattâ kudret bulunduğu halde fi'le çıkmamış nice iradeler buluruz. Bütün bunlar bize gösterir ki ilim, irade, kudret, tekvin, mütemayiz sıfatlardır. Ve binaenaleyh Allah tealânın bilmiş olması da cebren yaptırmış olması demek değildir. Ve Allah tealâ hatmi, tabiati saniyeyi abdin iradesinden ve bahşettiği kudretinden sonra halk buyurmuştur ve teklifi mezkûr nihayet izafî ve arazî bir suretle malâyütak olmuştur. Bu ise hem caiz ve hem vakidir. Ve öyle olması yakışır, hasılı kader, cebir değildir. Bunlar Allahın ilminden dolayı kâfir olmamış, kâfir olduklarından ve olacaklarından dolayı Allah öyle bilmiş, öyle takdir etmiştir. Takdiri musıbin manası, düşünülürse bu pek kolay anlaşılır.

 Bunlar için felâh da yok büyük bir azap vardır. Çünkü bunlarda balâda zikrolunan iman ve Ahırete ikan yoktur. Allah, kitabullah, Peygamber, Ahıret denildikçe o mühürlü kalbler kıvranır, çarpınır, o mühürlü kulaklar uğuldar, o perdeli gözler teprenir etrafa yalpa vurur. Öldükten sonra da narı Cahimi boylarlar. Bunun tafsılâtını da ileride görürsünüz.

SEBEBİ NÜZULÜ - İbni Abbas Hazretlerinden bir kaç tarik ile hasılı rivayet mealen şudur: Resulûllah Efendimiz bütün insanların iman etmesine ve hidayeti ilâhiyeye tabi olmasına fevkal'âde şevk-u hahiş beslerdi. Medineyi teşriflerinden sonra da nevahisindeki Yehud ve

Sh:»217

rüesayı Yehud bile bile çıfıtlık ediyorlar, inkâr ve cuhud da ileri gidiyorlardı. Binaenaleyh Cenabıallah bir taraftan zikri evvelde, ilmi ezelîde herkesin imanı ve saadeti mukarrer olmadığını, bazı kalblerin mukadder olan kabiliyeti iman devresinden istifade edemiyerek kapanacağı da nezdi ilâhîde bittakdir bilinmiş bulunduğunu ve ilmi ilâhînin şaşmıyacağı ihbar-ü i'lâm ve tesliye, bir taraftan da onları tevbih ve tekdir buyurmuştur. Ve bu suretle Surei bakarenin başından yüz ayetin ahbarı Yehuddan, Evs ve Hezreç münafıklarından bir takım kimseler hakkında nazil olduğu ve hattâ İbni Abbas Hazretlerinin bunları isimleriyle, şahıslariyle, nesebleriyle zikrettiği rivayet olunmuştur. Rabi İbni Enesden vaki olan rivayette de bu iki ayetin nüzulü. « قَادَةُ اَحْزَاب » ve alelhusus yevmi Bedirde katlolunanlar ile alâkadar olduğu zikrolunmuştur. Gerçi sebebi nüzulün hususiyeti, hükmün umumiyetine mani değilse de bu ayetteki « الَّذِينَ كَفَرُوا » dan umumi istiğrakî ile alel'ıtlak kefere murat olunmadığı da edillei şuhudiye ve karinei saire ile malûmdur. Ezcümle bundan mukaddem « ﴿اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ . ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ » ayetlerinde her nevi şirk ve küfürden imana intikal edenler dahi dahil bulunuyordu. Ve onların sebebi nüzulü de onlar olmuştu. Binaen'aleyh bidayetten kâfirler iki kısımdır. Bir kısmı mahtu mülkulûbdurlar, iman etmezler, diğer kısmı ise henüz öyle değildirler. Bilâhare ihtida ederler ve hattâ havassı ümmetten ve etkıyadan olurlar. Şu halde « الَّذِينَ كَفَرُوا » karinei siyak-u sibak ile bilhasebissıdk muhassasdır, lâkin yalnız sebebi nüzullerine mahsus zannedilmemelidir. Bihasebilmeal mukayyet kuvvesindedir. Bunun için balâda sade küfredenler bir kerre küfretmiş bulunanlar diye değil, küfürleri takarrür etmiş olanlar diye izah edilmiştir. Böyle kâfirler yine olabilir.

Buraya kadar iki nakız olan bilkuvve veya bilfiil iman

Sh:»218

ile küfre nazaran insanlar, aralarında vasıta bulunmıyan iki kısmı mütekabile tasnif edilmiştir. Bundan sonra da taksimi sanevîde kâfirlerin en muzır cinsi olan ve küfr ile iman beyninde dolaşır gibi görünen münafıkîn tavsîf olunacaktır ki evvelkilere, keferei inat, bunlara da ilmen veya amelen keferei reyb diyebiliriz. Bunlar ayrı bir kıssa ile kâfirin kıssasına rabten beyan ediliyor. Fakat mü'mini hakkında dört ayet, kavilleri ve fiileri bir olan keferei malûme hakkında ancak iki ayet inzal buyrulduğu halde kavileri fiillerine benzemiyen bu münafikîn hakkında on üç ayet inzal buyurulmuş ve bu surede kâfirîn sınfının ayetleri on beşe baliğ olmuştur. Ve bütün bunlar, evvelâ Resulûllahı, saniyen mü'minleri irşat içindir.

﴿٨﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَاهُمْ
بِمُؤْمِنِينَۢ ﴿٩﴾ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُواۚ وَمَايَخْدَعُونَ اِلَّٓا
اَنْفُسَهُمْ وَمَايَشْعُرُونَۜ ﴿١٠﴾ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضاًۚ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌۙ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١١﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَاتُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِۙ قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١٢﴾ اَلَٓا
اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَايَشْعُرُونَ ﴿١٣﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ
اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُۜ اَلَٓا
اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ وَلٰكِنْ لَايَعْلَمُونَ﴿﴾

Sh:»219

﴿١٤﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى
شَيَاطِينِهِمْۙ قَالُٓوا اِنَّا مَعَكُمْۙ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٥﴾ اَللّٰهُ
يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٦﴾ اُولٰئِكَ
الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰىۖ فَمَارَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَاكَانُوا
مُهْتَدِينَ ﴿١٧﴾ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَاراًۚ فَلَمَّٓا اَضَٓاءَتْ
مَاحَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ لَايُبْصِرُونَ
﴿١٨﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَايَرْجِعُونَۙ ﴿١٩﴾ اَوْكَصَيِّبٍ مِنَ
السَّمَٓاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌۚ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِى اٰذَانِهِمْ
مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِۜ وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٢٠﴾
يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْۜ كُلَّمَٓا اَضَٓاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِۙ وَاِذَٓا
اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُواۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ﴿﴾

Sh:»220

Meali Şerifi

İnsanlar içinden kimisi de vardır ki Allaha ve son güne iman ettik derler de mü'min değillerdir 8 Allahı ve mü'minleri aldatmağa çalışırlar, halbuki sırf kendilerini aldatırlar da farkına varamazlar 9 kalblerinde bir maraz vardır da Allah marazlarını artırmıştır, ve yalancılık ettikleri için bunlara elîm bir azab vardır 10 Hem bunlara yer yüzünü fesada vermeyin denildiği zaman biz ancak ıslahcılarız derler 11 Ha! Doğrusu bunlar ortalığı ifsat edenlerdir bunlar lâkin şuurları yok farkında değillerdir 12 Yine bunlara nâsın iman ettiği gibi iman edin denildiği zaman "ya biz o süfehanın iman ettikleri gibi mi iman ederiz?" derler, ha doğrusu süfeha kendileridir ve lâkin bilmezler 13 bir de iman edenlerle karşılaştılar mı "amenna" derler ve kendi şeytanlarile halvet oldular mı "emin olun derler, biz sizinle beraberiz, biz ancak mütehziyiz" 14 Allah onlarla istihza ediyor da tuğyanları içinde bocalarlarken kendilerini sürüklüyor 15 bunlar işte öyle kimselerdir ki hidayet bedeline dalâleti satın almuşlardır da ticaretleri kâr etmemiştir yolunu tutmuş da değillerdir. 16 bunların meseli şunun meseline benzer ki bir ateş yakmak istedi, vaktaki çevresindekileri aydınlattı, tam o sırada Allah nurlarını gideriverip kendilerini zulmetler içinde bıraktı, artık bunlar görmezler 17 sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, artık bunlar dönmezler 18 yahut semadan boşanan bir yağmur hali gibidir ki onda karanlıklar var, bir gürleme, bir şimşek var, yıldırımlardan ölüm korkusiyle parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar, ve Allah kâfirleri kuşatmıştır 19 Şimşek nerede ise gözlerini kapıverecek önlerini aydınlattımı ışığında yörüyorlar, karanlık üzerlerine çöktü mü dikilip kalıyorlar, Allah dilemiş olsa idi elbet işitmelerini görmelerini de alıverirdi, şüphe yok ki Allah her şey'e kadir, daima kadirdir 20

SEBEBİ NÜZULÜ - Bu ayetlerin Medine ve civarındaki bir takım münafikîn hakkında nazil olduğu müttefekun

Sh:»221

aleyhtir. Rivayet olunduğuna göre bunlar Evs veya Hezreç kabilelerine mensup bazı kimselerle onlara hemhal olanlardır ki reisleri Abdullah ibni Übeyyibni Selûldür Peygamberimizin Ensari olan Evs ve Hezrec kabileleri o zaman Yesrib denilen Medinenin en esaslı unsuru idiler ki ikisine birden Ma'şeri Hazrec dahi denilirdi. Bunlardan başka Medine civarında Kureyza, Beni Nadîr, Beni Kaynuka gibi Yehudi kabileleri vardı, Medine içinde sakin Yahudiler de bulunuyordu, büyük bir Peygamberin gelmek üzere bulunduğu ulemaı Yehud beyninde söyleniyor ve Medine halkı arasında intişar ediyordu. Yehudiler, Hazreti Musanın

«bana benzer Peygamber» dediği Peygambere, o peygambere Arabca (الرَّسُولِ . النَّبِى)

unvanile intizar ediyorlardı ve karaine nazaran bunun zamanı geldiğini seziyorlardı ve fakat bunu kendilerinden bekliyorlardı. O sırada Abdullah ibni Übey de kendini Evs ve hazrec içinde Yesrib hükûmdarlığına namzet gibi görüyordu. Enfüs-ü afakdaki bu ahvalden bihikmetillahı tealâ en evvel intibaha gelen Evs ve hazrec oldu. Hac mevsiminde Mekkeye gidip Akabei ulâda on iki, ertesi sene Akabei saniyede yetmiş kişi Hazreti Peygambere biat ettiler, onun ensari olmağa başladılar, şirkden kurtulup gaybe iman ettiler, hattâ bir çokları Hazreti Peygamberin gıyabında iman ettiler, nihayet aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz hicret buyurdular, Yesrib darülhicre oldu, ve Medine yani şehir namını aldı, Peygamberimizin burada istıkrarından sonra kelimei islâm sür'atle ahali beyninde intişar etti. Müslümanlık ve müslümanlar çoğaldı, abedei evsane, müşrikine karşı kahir bir ekseriyet aldı, maamafih Evs ve Hazrec içinde iman etmiyen bir ekalliyet de vardı, Yehut ehli kitaptan ise de bilâkis ekserisi saika hasedle küfürde inat etmiş ve maamafih en büyük ulemadan Abdullah ibni selâm Hazretleri gibi bazı zevatı kalile dahi «

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ»

mediha-

Sh:»222

sına mazhar olarak imanı ezelîlerini izhar etmişlerdi. İman etmiyen ve « اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا »

ayetinin sebebi nüzulü olan ahbarı Yehud gizli gizli cem'iyyatı hafiyye rolü oynuyorlardı, Bunlar Peygambere ve müslümanlara husumet etmek için obirlerinden iman etmiyen ekalliyet ile gizlice ittifak ederek islâm miyanında onlardan zahiren iman etmiş görünen bir münafikîn zümresi teşkil etmişlerdi ki bunların reisleri Abdullah ibni Übeyyibni Selûl idi: İfhamı ilâhî ile Peygamberimiz onları tanıyordu, ve havassı eshabına da bildiriyordu. Bu sebeble bunların esami ve ensabı bile rivayet olunmuştur ki tefsirde zikirleri manasızdır. Bu münafikîn müslümanların ibadatında ve bütün hususatı diniyelerine zahiren ve daima iştirak ederler ve el altından da entrika çevirmiye çalışırlardı, şayanı dikkatdir ki bunlar zahiren ve

daima iştirak ederler ve el altından da entrika çevirmiye çalışırlardı, şayanı dikkatdir ki bunlar zahiren mucibi küfrolan bir şeyi göstermemeye çalışırlar ve yalnız zahiri muhafaza ettiklerinden dolayı bihikmetillahi tealâ cemaati islâmiyeden tardolunmazlardı. İşte zahiren malûm olan küffardan ziyade bu gibilere karşı inzıbatı islâmîyi muhafaza etmek vazifei risalette ve islâmda pek ehemmiyetli bir mes'ele teşkil ettiğinden Cenabiallah bunlar vesilesile balâdaki on üç ayeti inzal buyurarak mahiyetlerini tavsif etmiştir.

8. ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ﴾ Nas insanın cem'idir. Aslı ünastır. Yahut lâfzının gayri olarak ismi cemi'dir. Bazan halk ve ehali tabirlerimiz gibi avammı nas manasına da kullanılır, yani zikrolunan kefereden başka insanların bazısı da vardır ki

﴿يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ Allaha ve o yevmi ahıre, o son güne yani Ahırete iman ettik der ﴿وَمَاهُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾ halbuki bunlar mü'min değildirler - mü'min olmadıkları halde «amenna» diye yalan söylerler, dikkat edilirse Peygambere imanı alelekser kale bile almazlar da Allaha ve yevmi ahıre imanı söylerler ve gûya bu kadarla Peygamberi tasdik ediyormuş gibi görünürler. Niçin mi

Sh:»223

böyle yaparlar? Bunlar böylelikle 9 ﴿يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُواۚ﴾ Allaha ve mü'minlere hud'a yapmağa kalkışırlar, onlara hud'a yarışına çıkarlar, Allahı ve mü'minleri de hud'a yaparmış gibi farzederler ﴿وَمَايَخْدَعُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ﴾ -bu da (ا د ح) kıraetlerinde « يُخَادِعُونَ » okunur.- Halbuki hud'ayı başkasına yapmıyorlar, ancak kendilerine yapıyorlar, akıbet kendilerini aldatmış veya kendilerini aldatmağa kalkışmış oluyorlar, kendilerini aldatıyorlar da ﴿وَمَايَشْعُرُونَۜ﴾ hissetmiyorlar. Farkında değiller, şuurları yok da ne yaptıklarından haberleri olmıyor.

Hud'a, esasında bir gizlilik manâsını tazammun eder. Ve tarifi: Başkasına karşı zahiren selâmet ve sedat iham eden bir emir izhar edip batında onu izrar edecek bir şeyi gizlemektir. Muhadea, hud'a müsabakasına, hud'a yarışına kalkışmaktır ki ikisi birden değil evvelâ bir taraftan başlamak şarttır.

Nefs, bir şeyin zatı ve kendisi demektir. Ruh ve kalb manasına da gelir, urfi şeri'de şehvet-ü gadabın mebdei olan kuvvei nefsaniyeye de ıtlak olunur. Burada evvelkidir.

Şuur, hissi zahirle hissetmektir. Yani şu anda his halinde olan ve henüz hafızaya ve akla temamen geçmemiş bulunan zahir bir ilimdir ki zühulün zıddıdır. İdrakin ilk mertebesi, yani bir şeyin kuvvei akıleye ilk mertebei vüsulü, ilk tecellisidir. Zira ilim, nefsin manaya vüsulüdür. Ve bu vüsulün bir takım mertebeleri vardır ki şuunr bunların birincisi yani nefsin manaya ilk mertebei vüsulüdür. O mananın temamına nefsin vukufu hasıl olunca tasavvur, bu mana şuurun zehabından sonra tekrar istirca olunabilecek veçhile ruhda bakî kalmış ise hıfız, bunu talebe tezekkür, tekrar bulan vicdana zikir tesmiye olunur. Şuur bir haysiyetle ilmin en zaıfidir, çünkü sebat

Sh:»224

ve istisbatı yoktur. Bu sebeple ilmullaha şuur denmez. Diğer bir haysiyetle en canlı bir ilimdir. Çünkü filhal ve bilfiil dekik bir lemhai şühud ve huzurdur. Ve ilmi ilâhînin kemalini anlatacak en güzel bir şahittir. « وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ » Her şuur birlik içinde bir ikiliği, ikilik içinde bir birliği muhtevidir. Ve bir anda iki şuur olmaz. Lâkin şumullû bir şuur olabilir ve insan ibtida-i

halinde şuur ile şuurun mazmununu, şair ile meş'uru temyiz edemez. Kalb kendinden ziyade meş'uruna müstağrak olur, Ve bunun için şuur daha ziyade havassi zahire ile olan hissi harice ıtlak edilir ve havassi zahireye meşair denilir. Ve buna mukabil nefsin kendindeki bir emri şuuruna da kendinde bulmak demek olan vicdan namı verilmiştir ki buna hissi batın veya şuuri batın dahi denilir. Ve doğrusu hissi zahir demek yalnız hevassi zahire ile olan hissi hariç demek değildir. Vicdan da bir hissi zahirdir. Maamafih vicdan daha ziyade bir şuur şuuri demektir. Bu hissi zahir ve hissi batın tabirlerinde izafet veya sıfat manalarını sırasına göre tefrik etmelidir. Hissi batın için ayrıca bir havassi batına cehazı da zarurî değildir. Şuur halî ve anî olduğu için, akıl maverayi şuurdan itibar edilir. Ve akıl, mazmuni şuurun tahlil ve terkibi ile lübbünü alır ve bundan istidlâl ile zımnında ve maverasında alâkadar bulduğu levazım ve melzumata intikal eder. Binaenaleyh akıl, nisbet şuurundan başlar. Bunun için onun ilk kanunları butlan, ayniyet, gayriyet, tenakuz şuurlarıdır: İzafet de şuurun ilk kanunudur. Çünkü şuurun hakikati, ruha kendisinin veya kendisindeki veya haricindeki bir emrin huzuren tecellisidir ki bu tecelli itibarî veya hakikî bir izafetin hasılıdır. Fakat şuur bu izafetin kendisi midir? Ruhun bundan bir infiali midir. Yoksa ruhun bir fili midir, daha başka bir şey midir? Bu nokta cayi nazardır. Şuuri hakikî bir lemhai an olan basit bir vahdet şuurudur. Bu da iptida, hakkı mutlakın

Sh:»225

nefs bir lemhai tecellisi, saniyen nefsin kendiye veya alel'ıtlak haricin nefse bir in'ikâsı ile başlar ki bu ikiden hangisinin mukaddem olduğu henüz kesdirilemiyen bir nazariyedir. Diğer şuurlar hep bunun üzerinde yürür. Bunu haiz olan nefse ruh veya zi ruh denilir. Şuur lemhaları evvelâ birer nokta gibi gelir ve nefisde az çok kalır, ve kalmasına hıfız denilir. Hıfız bir zihin kuvvetidir ve bir mazi kıymetini ifade eder. Şuur, gayri müstakir, hıfız ise müstakirdir. Bunun için hıfız zühule de iktiran edebilir. Ve o zaman mahfuzat gayri meş'ur olur. Bundan da anlarız ki ruhda lâşuurî denilmese bile gayri meş'ur olan umur ve hâdisat da vardır. Hafızadaki emrin ikinci şuuruna tahattür, tezekkür ve zükür tesmiye olunur. Ve şuurun tevalisi ve tevali kıymetleri de bu sayede husule gelir. Bu suretledir ki şuurlar terekküp eder. Tasavvura ve suveri zihniye-vü ilmiyeye kadar müntehi nisbetinde tedahül ve tezaüf edecek nisbet şuurlarının mütezaifen tezayüdündedir. Aklın bunlar üzerindeki seyrine nazar ve fikir denilir. Asıl ilim bu terkiplerdeki son nisbeti meş'urenin vaki nisbetine yani hakkiyete ait hükm iledir. Yani şuurun mebdei, hakkı mutlak olduğu gibi fikrin, akl-ü ilmin hedefi de hakkı muayyendir. Demek oluyor ki aklın bütün cereyanına alettevali mütemayiz şuur hâdiseleri refakat eder. Bu cereyanın âleti akıl, makarri kalb, hasılı ilim veya hayaldir.

Akıl fillah olan şuurun maverasından başlar. Onun evvelile, ahirile, batınile alâkadar olur. Bunlardan başka şuur kısmen nefsin hoşlanmak, tiksinmek, münbesit olmak, münkabiz olmak gibi bir hâdisesile müterafik olur ki buna zevk ve his denilir. Bu his, velev bir nokta kadar basit ve müphem olsun o zevkin sebebine bir hariç kıymeti isnad edebilirse bir ıhsas tabir olunur. Ve şuurun ilmî kıymeti bu haysiyetledir. Bir lâhza bakarsın sende bir keyf var,

Sh:»226

bunu duyuyorsun, bu keyfe bir şuurun var, bunu biliyorsun, fakat bu ciheti bırak, bu keyf neden geliyor? ruhun kendi mi yapıyor?. Sırf bir eseri nefsî midir? Yoksa haricî bir sebebin eseri midir? Buna dair hiç bir şey sezemiyorsan, yalnız his halindesin bu bir sekirdir. Buna bir şuur denilirse, hisden ibaret bir şuur demek olur. Bizzat ilmî hiç bir haysiyeti yoktur. Fakat bu hissin sebebine az çok bir hariciyet verebildiğin, meselâ bedenine çarpan bir hareretin, bir havanın, gözüne çarpan bir ziyanın, kulağına ilişen bir sesin, burnuna dokunan bir rayihanın eseri olduğunu da sezebildiğin anda bir ıhsas karşısında bulunursun, asıl şuur budur. Ve bu şuurun şühud denilen ilmî bir haysiyeti vardır. Ve işte hariçten kat'i nazarla nefsindeki hâdiseyi bir sen bir de sendeki bir hâdise, bir emir, meselâ bir keyf olarak seçdiğin, yani sade neş'elenmekten fazla birşey yaptığın anda da bir ıhsası batın, bir vicdan vardır.

Hasılı haricî olsun batınî olsun, her hissin bir ciheti ıhsası bir de ciheti ihtisası vardır. İkisine de his denilir. Fakat ilmiyet ve idrak asıl ıhsas haysiyetile olandadır. Ve şuur daha ziyade bunun adıdır. Yalnız zevkî olan ihtisas haysiyetine his denilirse de şuur ve ilim demek mütearef değildir. Buna Sufiyye hal tabir ederler, hal başka, hale şuur yine başkadır. Ihtisasın mevzuu yalnız « أنا = ene » dir. Şuur ve vicdan dahi «ene» den bütün bütün çıkamaz, akıl ise maverai şuurdan başladığı için zatı «ene» kendini taakkul edemez. «ene» sade bir şuur veya vicdan ile kendini tanır ve kendini tanıdığı için kendine gelen ıhsasatı ve kendinden çıkan ıhsasatı tanır. Fakat bu tanıyışın her lemhai halinde bir istigrakı vardır. Bununla bizzat «ene» şuurî bir zühul gibi muzmer kalır da akibinde bir teveccühe muhtaç olur. Ve bunun için çocuğa kendini bilmez denir. «Ene» şuuru hiç bulunmadığı veya sarih olduğu yani hep «ben, ben» dediğimiz anlarda, ne hariçten ve ne ahvalimizden hiç bir

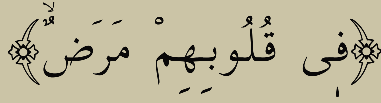
Sh:»227

şey bilmeyiz. Bildiğimiz zaman ise benliğimiz malûmumuza müstağrak olur ki buna fenâ tabir edilir. Demek ki ilim için «ene» şuuru gizlenmeli, kalb tarassudi hariç ve murakabei nefs ile iştigal edebilmelidir. Hak bu ikisi arasında görülür. Ahlâkta murakabei nefis, ilimde tarassudi hariç daha mühimdir. İkilik içinde bir izafet gibi tecelli eden şuur hâdisesini, hareket ve ihtizaz-ü intibaı maddî hâdiselerinden fark-u temyiz

edemiyenler, ruha, sirri kalbe aşina olamazlar da kalb ve ruh diyecek yerde dimag derler dururlar, göz ile fotoğrafi, gramofon borusile kulagı ağzı bir gibi zannederler, dimağ bir kütüphane olsun, onu okuyan kim?

Bunu aramazlar. İşte « وَمَا يَشْعُرُونَ » bu hakikati gösteriyor.

Münafıklardaki bu hud'a kârlığın ve bu şuursızlığın sebebi nedir; denilirse 10.

 onların kalblerinde yani kalbi ruhanilerinde hiç görülmedik mühlik bir

marazı manevî ve ahlâkî vardır. Maraz, bedeni mizacı sahihinden inhiraf ettirip müvazenesini bozan ve vazifesini matlûp veçhile yapmamasına sebep olan bir hâleti arizadır. Fakat maddiyatta kullanıldığı gibi maneviyatta da kullanılır. Sıhhat asıl, maraz tâlidir. Fıtreti ulâda her kalb sıhhattadır. Lâkin bunlar kalbin hıfzı sıhhatına bakmamışlar, kalblerinde büyük bir maraza müptelâ olmuşlardır. Burada marazdaki tenvin, tehvil içindir. Demek hail bir maraz var. Bütün ahlâksızlığın mebdei olan büyük bir maraz var, idrak ve iradenin âfeti olan bir maraz var. Bu maraz birrivaye ve biddiraye tesirlerin ve bilhassa eslâfı müfessirinin beyanı veçhile akıdesizlik marazı, şekk-ü şüphe, kuşku marazı, hasılı marazı reyb-ü nifaktır. Bütün sui niyyetlerin başıdır. Buna müptelâ olan nefis, hak tanımaz, Allahda şüphe eder. Allahın emrinde şüphe eder.

Allahın « لَارَيْبَ فِيهِ » olan kitabında şüphe eder, Allahın Peygamberine şüphe eder.

Allahın

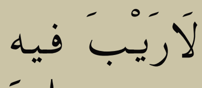
Sh:»228

hâlıs mümin kullarında ve onların müstakim olan ef'al-ü harekâtında şüphe eder, her şeyden şüphe eder, hattâ kendinden şüphe eder. Bilginin kıymeti kalmamıştır. Lâkin benlik şuurundan da hiç çıkmaz. Nazarında hakk-u hakikat kendinden ibaret görünür. Bakar ki kendisi reyb-ü şüphe ile meş'budur. Kıyası nefs eder. Herkesi ve her şeyi şüpheli görür. Yerler, gökler, ağaçlar, taşlar, hayvanlar, insanlar, Allah, Peygamber, hep onu aldatıyor zanneder. Suizan ile dolar. Her şeyden kuşkulanır. Fakat bütün ef'al-ü harekâtile yine kendisine karşı kendini tekzip eder. Zevkine, keyfine, şehevatına o kadar meclupdur ki onlardan hiç şüphe etmez, acaba bunların aslı var mıdır, bunun sonu ne olacaktır? Demez, hepsine atılır, sarılır, onun için hakk-u hayır hiç, zevk her şeydir ve herşey kendisidir. Onu, reybi ilmî içinde benlik derdi, kibir, hırsı cah, sevdayı riyaset sarmıştır. Bunun için imansız iken imanlıyım zanneder. Aldatmayı hud'a yapmayı entirika çevirmeyi dirayet ve muvaffakiyyet telâkki eyler, müminle mümin, kâfirle kâfir görünür. Bütün bunları ne mecburiyetle yaptığını düşünmez, böyle yapması, bütün uğraşdığı bu şeylerin kendisinden başka bir mevcudiyetten mün'akis bir tazyik olduğunu fark etmez. Arada, böyle hud'a ve adavet yerine bir mahabbeti külliye tesisi için samimî olmıya çalışmak kendisi için de en'fa olduğunu idrak etmez. Bunlar Dünyanın nimetlerine gark olsalar yine iğneli beşikte gibi yaşarlar. Marazı reyb-ü nifak böyle müz'iç bir şeydir o münafıkların kalblerinde işte bu maraz vardı. Ve her maraz tabı olmadıkça kabili tedavidir. Bunlar ise bu marazı tedavi için gelmiş olan dini hakka sarılmazlar da ondan da kuşkulanırlar.

 Binaenaleyh Allah tealâ bunların marazını artırmıştır. Şöyle ki: Allah tealâ insanlardan, insanlar içinde Araptan, Arap içinde Kureyşten, Kureyş

Sh:»229

içinde Beni Haşimdan Muhammed ibni Abdullah ibni Abdülmuttalib ibni Haşım ibni Abdimenaf ibni Kusay ibni Kilâb ibni Mürre ibni Kâb ibni Lüey ibni Fihr ibni Malik ibni Nadr ibni Kinane ibni müdrike ibni İlyas ibni Müdar ibni Nizar ibni Meadd ibni Adnan isim ve nesebile bir Peygamber göndermiş ve ona «

 » bir kitap inzal etmiş ve onu doğup büyüdüğü Mekkede bırakmayıp bütün Dünyaya,

kıyamete kadar neşri nur etmek için buraya, bunların bulundukları yere getirmiş ve insanlar peyderpey ona iman ederek bir cemaati azime teşkiline başlamışlar, eğriliği kaldırıp, doğruluğu ta'mim ediyorlar, tarikı hakdan, sıratı müstakimden başka bir şey istemiyorlar, akviyanın zuafaya tasallutuna meydan vermiyorlar, hak denildimi hatır, gönül tanımıyorlar, herkesi müsavi tutuyorlar. Tegallüp ile insanlardan intifa yasak, dalavere yasak, rişvet ve iltimas yasak, fuhş-ü fücur yasak, neler neler yasak, bunlardan başka vazifeler, farizalar, mücahedeler, muntazam suretlerle muntazam vakıtlarda çalışmalar, uğraşmalar, neler neler var, aç kal sabreyle fazilet saç, tok ol, şükret, yine fazilet saç, putlara tapma, zevkine esir olma, Allahdan başka

ma'bud tanıma ve ancak ondan yardım iste, bu olur mu? Bu hal ile Abdullah ibni Übeyyibni Selûl gibilerin hükümdarlığına nasıl imkân kalır, bazirgânların ticareti nasıl döner, Allahın va'di yapacağı bu miydi? Bu tedavi değil bir tuzaktır diyorlar, artık o maraz mintarafillâh bunların kalblerine tabolunuyor, bir tabiati saniye oluyor da gittikçe artıyor onlar da bu yüzden Allaha ve mü'minlere muhadeaya başlıyorlar.

MARAZ, bedelinin mizacı sahihinden inhirafı ve vazifesini matlûp veçhile yapmamasına sebep olan bir haleti arızasıdır ki illet dahi denilir. Demek ki reyb, imansızlık, i'tikatsızlık da insanda asıl değil talidir. Ve marazî bir haldir. Her çocuk doğarken iman ve i'tikat fıtratile doğar,

Sh:»230

şüphe nedir tanımaz, bunun için Hak i'tikadı, iman billâh fıtrîdir. Bu fıtrati asliye insana ileride şüpheye düşmesi için değil, şüpheleri atması, tarikı hakkı bulması ve tedrip tarikıle de imanı tabiat edinmesi için verilmiştir. Binaenaleyh kalblerdeki bu maraz cebrî değildir. Bunu yapan güzergâhı tecribede nefislerin fıtrati sahihayi gözetmemesi, hıfzı sıhhati kalbe bakmaması, emrazı ahlâkîyi tedavi etmemesi, hasılı zevk hissine çok düşmesi ve her şeyde kendini ve kendi zevkini görmek istemesidir. Bazı insanlar tecribede bunu tamamen bulamayınca hatalar, isabetsizlikler vaki olduğunu görünce kendisinin ayni hak olmadığını takdir ve kendinden evvel hakka iman edecek yerde fıtrati ulâda aldandığına kail olmıya ve her şeyden şüphe etmiye başlar. Ve bu şüphe ile mücadele ederek hakkı görmek ve cereyanı vücut kendisinin değil Hak tealanın hükmünde bulunduğunu teslim ve kendisinin Allah için bir vazifei ubudiyete mahkûm olduğunu itiraf etmiye benlik sevdası ve za'fı iradesi mani olur da reyb-ü şüpheyi esas ittihaz eder. Ve bu suretle ancak şüpheye i'tikat eyler ve şüphe kendisi için hem tabiat ve hem gaye olur. Ve hayır namına da herkese onu tavsıye eyler, bu cihetle Reybiyyun ve Sofestaiye bile bir i'tikadın esiridirler: Reybe i'tikat. Bu

i'tikad da sabit bir « أنا » yoktur. Tenakuz hamulesi olan bir fikri seyyal, bir « أنا » hayali, bir « أنا » iştiyaki, bir « أنا » derdi yani hiç gizlenmek istemiyen bir benlik davası enaniyet, hodgâmlık vardır.

Fen ve felsefe noktai nazarından imanı hak hem fıtrî ve hem tedribîdir. Fakat reybi i'tihadî yalnız tedribî yoldadır. Reybi itikadînin böyle tedribî ve tecribî görünen hasısası bu gibilere i'tikat ve ikan hakkında bir kuşku telkin eder. Kitaba, dine bağlanmaktan hazer ederler, istidlâle, istintace, akıl-ü mantıka istihfaf ile bakarlar, buna muaraza için, tedrib, tecribe, istikrayı benimsemek isterler, gûya bunları şüphenin, i'tikatsızlığın bürhanı

Sh:»231

imiş gibi ileri sürerler, bu vesile ile hayat adamı olmalı, hayat gibi her gün değişmeli, hayatta hiç bir nümune takip etmemeli derler, bir sireti ahlâkiye takip eden seciyeli iman ve i'tikat sahiplerine alelıtlak mahdut fikirli, dar kafalı adamlar nazarile bakarlar, bilmezler ki mahdut fikirler, yalnız hale bağlananlar ve onun önünü ve arkasını görmiyenlerdir. Bilmezler ki tedribin, tecribenin, istikrarın gayesi de şuphe değil tıpkı istintaç gibi şüpheden kurtulmak, bir i'tikadı hakka ermektir. Bilmezler ki zevkin hikmeti faniyata boğulmak, hiçlere esir olmak değil, ebedî bir visali hakka bir lemhai marifet edinmektir. Basıretini toplıyanlar için küllîden cüz'îye, mebdeden müntehaya, müntehadan mebde-e istintaç ile istikra reybi silmek için aklın yekdiğerine tekâlüf eden evvel ve ahırın vahdetini gösteren iki şahidi, iki tarikı mütenazırıdır ki ikisinin hasılı, evvel-ü ahiri i'tikadı hakdır. Zevki vicdan da bu i'tikad ile hakka açılan bir noktai şuurdur. Hakka fıtratı iman ile doğ, bu iman ile tarikı tecribeden doğru geç, hakka iman ile öl, ona rücu et. İşte saadeti islâm, işte kalbleri marazlı o münafıkların hud'a yapmak istedikleri nuri hüda.

Lâkin onlar bu maraz ile ve bu marazın izdiyadiyle kalmıyacak ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ onlar için Ahırette ve hatta Dünyada pek mulim, gayet acı bir azab da vardır. Bu azab bilhassa ﴿بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ -« ا د ك جع يع » kıraetlerinde tekzipten (يكذبون =yükezzibûn) okunur- Yalan söyler olmaları veya doğruyu yalan addetmeleri sebebiyledir. Bunlar müstemirren yalan söylerler, imanları yok iken imanımız var dedikleri gibi daima eğriyi doğru, doğruyu eğri gösterirler, azablarına sebep de bilhassa budur. Çünkü yalan evler, azablarına sebep de bilhassa budur. Çünkü yalan evvelâ Dünyada büyük bir vicdan azabına sebebdir. Yalancılar su üstünde bir yonga gibi çalkalanır ve her lâhza bir

Sh:»232

iğneli beşikte yatıyor gibi yaşar. Gerçi Dünyada bu da bir i'tiyat olur ve o azap gide gide bir nevi uzubete

münkalip olur, onu adeta kaşındırır. Maamafih bu kaşınmanın tadı bir uyuz hastalığının kaşıntıları gibi kanatan, boğucu elemlerle karışık bir tattır. Lâkin bunun ve bu yalan i'tiyadının Ahıretteki azabı büsbütün müdhiştir. Çünkü yalan söyliye söyliye kalb mütemadiyen intibaatı kâzibe ile kaplanır. Ruh artık bununla nemâlanır. Hayatı ruhiye bir âlemi evham, bir sahai butlan olur kalır. Nuri hak oraya ara sıra yanar döner bir yıldız böceği halinde görünen bir fener gibi gelir. Artık o kalb ve onun gözleri, kulakları nef-u darri, hayr-ü şerri seçemez olur, kâr der zarara koşar, hayır der şerre koşar, gülistani ateş görür kaçar, ateşi Cennet sanır atılır. Derken rahmeti Hak ile arasına kalın bir sur çekilir ve fakat bu surun ara sıra açılır bir kapısı bulunur, o açılırsa nuri Hak, rahmet-ü saadet oradan kâh kâh imrenmek için görünür ve kapanır «

سُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ»

nihayet bir kapanır, bir daha açılmaz olur. Onlar zülmeti butlan içinde ilelebet hasretle yanarlar, sönmek bilmez kara bir ateş ile yanarlar. Bu ayette « فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا » buyurulduğu gibi diğer bir ayette de «

وَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ

وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ» buyurulmuştur ki maraz ile pisliğin münasebetleri de derkârdır ve bütün bunlar kavanini ilâhiyedir. İman eden kazanır, etmiyen de yanar, yakılır.

Bu münafıkları teşhis ettirecek ve azaplarında esbabı müşeddide olacak, nifaklarına müteferri bazı evsafı seyyieleri daha vardı şöyle ki:

11. ﴾وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لَاتُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ﴿ Bu ayet balâdaki « يَقُولُ اٰمَنَّا » ya matuftur. Bunlara şu yer yüzünde müfsitlik yapmayin, fesat çıkarmayin, ortalığı ifsat etmeyin diye tenbih ve nehi anilmünker yapıldığı zaman

﴾قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴿ hayır biz müfsit değil, muhlis adamlarız, ifsat değil yalnız ıslah ve ıslahat yapan kimseleriz demektedirler böyle demişlerdir ve

Sh:»233

böyle derler. Bilhassa Ebüssüudun dahi izah ettiği veçhile bunu derken yaptıkları ifsadatı inkâr ile örtmek isterler. Bunda asıl maksatları ise yaptıkları şeylerin ifsat değil mahzı ıslah olduğunu iddia etmektir. Çünkü bunlar hakk-u hakikati seçemediklerinden ve seçmek istemediklerinden, bozmayı düzeltmek sanırlar, yer yüzünün fesadı, ibadullahın ahvalini bozan, gerek maişetlerine ve gerek Ahıretlerine müteallik işlerini çığırından, istikametinden çıkaran fitneler, harplerdir. İfsat da bunları ve bunlara bâis olacak şeyleri ihdas etmektir. Münafikîn de böyle yapıyorlardı. Mü'minlerin içine karışıyorlar. Esrarlarını kâfirlere ifşa ve onları ehli iman aleyhine taşvik ediyor. İnsanları tutuşturmak, mü'minleri bozmak, ızrar etmek için fırsatlar icat etmek ve fırsatlardan istifade eylemek gibi şenaatler yapıyorlardı. Mü'minler de bunları teyakkuzlariyle gözden kaçırmıyorlar, gaflet etmiyorlar ve nehyi anilmünker vazifei diniyesini yapıyorlar. Sureti münasibede nasıhat ve ihtaratta bulunuyorlardı lâkin münafıklar ne nasıhat dinlerler, ne de dinlemek isterler. Bunlara karşı « اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ » derlerdi, mü'minler bunların yalan yanlış ıslahcılık davasına inansınlar mı? İşte Cenabı hak bu noktayı şu tenbih ile tenvir ediyor:

12. ﴾اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَايَشْعُرُونَ﴿ Ey ehli iman!. sakın aldanmayınız uyanık durunuz, bunlar müfsidîn güruhunun kendisidirler, güruhi müfsidîn dedikleri ancak bu kısım kimselerdir. Bu muhakkak, lâkin bunlar böyle olduklarını hissetmezler, buna da şuurları olmaz.

Bunların bu gün şuurları olmadığı gibi yarın da yoktur. -Dedik ya, marazı kalb, marazı reyb onlara herşeyi ma'kûs gösterir.

13. ﴿وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ﴾ bir de sade lâf ile, mücerret

Allaha ve Yevmi ahıre iman ettik demekle iman olmıyacağı ıhtar edilmek ve emri bilma'ruf yapılmak için bun-

Sh:»234

lara «şu nasın, şu tam insanların iman ettiği gibi, Peygambere ve ona inzal edilene ve ondan evvel inzal edilene dahi zahiren ve batınan, kalben ve lisanen iman ediniz» denildiği zaman

﴿قَالُوٓا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُ﴾ biz o sefihlerin, budalaların iman ettiği gibi iman eder miyiz? Dediler, müsavata razı olmadılar.

Lûgaten Sefeh, re'y-ü revişte hafiflik ve yufkalıktır ki akıl noksanından neş'et eder. Yani ucu budalalığa varan hafifliktir, fikirsizlik, temkinsizliktir ki mukabili ağır başlılık tam akıllılıktır. Şar'an de akıl ve dinin muktezası hilâfına harekettir ki mukabili rüşd-ü sedaddır. Lisanımızda sefahet de bu manada müteareftir. Hasılı sefeh ve sefahet re'y-ü fikirde heva-vü hevese tabi olmak, akıl ile değil zevk ile hareket etmektir. Bu da ya esasen budalalıktan ve ya akıl hükümsüz kalmak itibarile budala halinde olmaktan neş'et eder. Binaenaleyh münafıklar hasbellisan bunu budala manasında kullanıyorlar. Acaba münafıklar bunu söylemekte ilânı küfr ederek nifaktan çıkmış, açıktan kâfir olmuş olmuyorlar mı? İmamı Vahidî buna cevaben «bunlar bu sözü müminler arasında değil, aralarında izhar ediyorlardı. Cenabı Allah bunu haber veriyor» demiştir. Lâkin bu, zahiri siyaka muhaliftir. Çünkü « اِذَا » « قِيلَ » ile « قَالُوا » nun ayni zamanda vukuunu ıktıza ediyor, gönüllerinden böyle dediler manası vermek de hilâfı zahirdir. Doğrusu bu söz tam münafıkça iki yüzlü, tevriyeli bir söz olduğundan biz süfeha, gibi iman edermiyiz tabirinin bir mahmili sahihi de mümkindir. Binaenaleyh bunu nasıhat edenlere karşı söyledikleri zaman da kat'î bir ilânı küfür yapmış olmıyorlar, bu da münafıklığın ve küfri münafikanenin bir nev'i mahsusu oluyor ki « وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ » demeleri gibidir.

Balâda münafıklar « وَمِنَ النَّاسِ » diye insanlardan sayıldığı

Sh:»235

halde burada « كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ » diye insanlara mukabil tutuluyor, onlardan ayırd ediliyor ki bunda ne güzel nükteler vardır: münafıklar nas ile müsavata razı olmıyorlar ve kendilerini mafevk ve münevver, akıllı bir sınfı mütemayiz farzediyorlar ve bu za'm ile onlara hud'a etmeğe cür'et ediyorlar. « اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ » tekabül ve teşbihi de onların beğenmedikleri nasın onlardan daha kemalli olduklarını ve kendilerinin de onlar gibi iman ederek naili müsavat olmalarını ve böyle olması kendileri için tedenni değil, terakki olduğunu anlatıyor ki bu onlara «siz henüz insan değilsiniz, insan olunuz» mealinde bir ıhtarı tazammun ediyor. Münafıklar da cevapta o nası tahkir ediyor, o budalalar diyor, musavata razı olamıyorlar ve böyle yaparken hem bu tefrikte Allahın kendilerine iftira etmediğini halleriyle tasdik ediyorlar hem de iman hususunda kendilerine bir hakkı temayüz verilmediğinden dolayı müsavi iman teklifini reddeyliyor, fakat sarahaten biz iman etmeyiz de demiyorlar. Kendilerinin hususî ve başka bir imanları olduğunu ve olması lâzım geldiğini ima etmek istiyorlar. Nâs nazarlarında muhakkar, budala oluyor. Bunun için Cenabıhak yukarıda « وَمِنَ النَّاسِ » diye alelıtlak nastan sayıyor. Burada da nasınkemalini göstererek münafıkları kendi ıkrarlariyle insanlardan saymiyor.

Filvaki lisanı Arapta da « النـاس =ennas» tabiri makamına göre kâh tazim ve kâh tahkir manasını ifade eder. Demek ki iman hususunda münafıkların, ehli reybin saplandıkları fikri mahsus, imanın insan için bir tuzak olması ve binaenaleyh sırasında yalnız ilcamı avam için kullanılması noktasında toplanır ve bunun için kâfirlerle beraber yaşamak imkânını gördükleri zaman imanın lakırdısından bile sıyrılırlar, mü'minler içinde yaşamağa mecbur kaldıkları zaman da imandan bahsederler. Lâkin havassın imanile avammın imanı arasında zarurî bir fark ve temayüz bulunacağı davasından feragat etmezler,
halbuki
Sh:»236

dini islâmın teklif ettiği şeraiti ıman, hakk-u hakikatin en umumî ve en küllî olan hututı esasiyesi olduğu için aslı imanda ve şeraitında havass-u avam farkı mevzuubahs olamaz, bu fark o imanın a'malinde ve meratibi kemalinde mevzuı bahs olabilir mebdei küllîde müsavat başka bunda terakki mes'elesi yine başkadır. Halbuki ehli reyb esası imanı, safveti kalbi, ıhlâsı budalalık telâkki ettiklerinden, mü'minlere aldatılmağa müheyya, sâdedil, budala gözile bakarlar. Fakat Allah tealâ buyuruyor ki

﴿اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَآءُ وَلٰكِنْ لَايَعْلَمُونَ﴾ şunu muhakkak biliniz ki,

süfeha, budala, ancak o münafıkların kendileridir, lâkin bilmezler - gerçi onlar kendilerini, ilm-ü marifetle herkesten mümtaz görmek isterler ise de onların ilim ile münasebetleri yoktur. İlim bir ikan işidir. Hele istikbale ait olacak ilim, ikanlı bir mantık ve istintac işidir ki başı imanı hak, gayesi visali Hakdır. Onlar ise

baştan nihayete reybile meşbudur. Yukarıda münafıkların evvelâ « مَايَشْعُرُونَ » nefyi hal, saniyen «

لَايَشْعُرُونَ » nefyi istikbal sıgasile hiss-ü şuurları, burada da « لَايَعْلَمُونَ » diye ilimleri nefy olunmuştur ki bunda hem mebde ve gaye itibarile zemm-ü tevbih noktai nazarından tedricî bir terakki vardır ki tezayüdi maraz ile mütenasiptir, hem de ilim ile şuurun mevzu farklarına işaret vardır. Din ve iman, sefahet ve ademi sefahet mes'elesinin sadece hiss-ü şuur ile değil, ilm ile alâkadar olduğunu ifade

ediyor.

Bu munafıkların mü'min olmadıklarını ve ahlâkan ne kadar düşkün olduklarını şununla daha iyi

anlarsınız: 14 ﴿وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا اٰمَنَّاۚ﴾ bir de bunlar mü'minlere

rast geldikleri zaman alelıtlak (amenna) derler, budala zannettikleri mü'minlere yaltaklanır, yüzden

hulûskârlık, mürailik ederler, ﴿وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْۙ﴾ kendi şeytanlarına, gizli

mukavelelerle, gizli meclislerde kendilerine gizli gizli fitne

Sh:»237

ve fesat dersi veren mütemerrit, çıfıt, şeytanat üstütlarına tenhaca varıp halvete çekildikleri zaman da

﴿قَالُوٓا اِنَّا مَعَكُمْۙ﴾ biz her halde sizinle beraberiz, bundan emin olunuz derler, şeytanatta

beraber olduklarına ıkrar verirler ve müminlere karşı yaptıkları mümaşattan kuşkulanmasınlar diye suali

mukaddere cevap makamında şunu da ilâve ederler: ﴿اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ﴾ şüphe yok

ki biz başka değil, hep müstehzi takımıyız, hep böyle istihza, alay eder dururuz derler ve ahlâksızlıklarile iftihar ederler. -Sadakat arzerderken hiyanetlerini, şecaat arzederken sirkatlerini söylerler. İşte ilim ve akaidde istihfaf ve istihzanın mucibi küfrolması hakkındaki kaidei külliye bu gibi ayetlerin mazmunudur.

Rivayet olunduğuna göre Abdullah ibni Übey yardaklarile bir gün sokağa çıkmışlar, sahabei kiramdan

bir kaç zatın karşıdan gelmekte olduklarını görmüşlerdi. İbni Übey yanındakilerine «bakınız ben şu gelen budalaları başınızdan nasıl savacağım» demiş ve yaklaştıkları zaman hemen Hazreti Ebi Bekrin elini tutmuş, «merhama, Seyyidi beni Temim, şeyhulislâm, Resulullahın garda sanisi olna, nefs-ü malini Resulullaha bezletmiş bulunan Hazreti Sıddik» demiş, sonra Hazreti Ömerin elini tutmuş «merhaba seyyidi beni adiy, dininde kavi, nefs-ü malini Resulullaha bezletmiş bulunan Hazreti Faruk» demiş, sonra Hazreti Alinin elini tutmuş «merhaba Resulullahın amca zadesi, damadı, Resulûllah sallâllahü aleyhi vesellemden maada bütün beni Haşimin seyyidi» demiş ve işte o zaman bu ayeti kerime nazil olmuş. Daha tafsili diğer bir rivayette Hazreti Ali «ya Abdullah Allahdan kork, münafıklık etme, çünkü münafıklar şerri halkullahdır» demekle «müsaade et ya Ebelhasan benim hakkımda böylemi söylüyorsun vallahi bizim imanımız sizin imanınız gibi ve bizim tasdikımız sizin tasdikınız gibidir» demiş ve ayrılmışlar,

Sh:»238

Abdullah ibni Übey arkadaşlarına «nasıl yaptım gördünüz ya: İşte siz de bunları görünce böyle yapınız» demiş onlar dahi «sağ ol, sen bizim içimizde ber hayat oldukça hep böyle hayırlı istifadeler ederiz» diye kendisini meth-ü sena etmişler, müslümanlar da varıp Hazreti rısalete haber vermişlerdi ve akıbinde bu ayet nazil oldu» dahi denilmiştir. Bu rivayete göre «amenna» diyen esasen İbni Übeyyibni Selûl oluyor ve bu sözle arkadaşlarını da temsil ediyor. Balâda « وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ » diye müfret suretinde başlanması da bunu ima eyliyor. Fakat ayette bunların hepsinin beraber varıp tenhada, halvette görüştükleri şeyatının, şeytanat muallimlerinin bunlardan ve İbni Selûlden başka ve birden ziyade bir cemi olduğu tasrih buyrulmuş olması ve « اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ », « اِنَّا مَعَكُمْ » fıkralarının sureti sevki, bu şeytanların güruhı münafıkînin arkasında ve onlardan hariç ve fakat onlarla gizli bir alâkayı haiz hafi bir teşkilâta delâlet ettiği aşikârdır. Ayeti kerime hâdisenin daha derin, daha gizli menbalarda cereyan ettiğini göstererek Resulûllahı ve ehli imanı tenvir etmiştir. Bunun için bir çok müfessirin, bu şeyatının, Reisi münafıkînden başka rüesayi müşrikîne ve اَحْبَار = ahbari Yehuda işaret olduğunu nakletmişlerdir.

ŞEYTAN - Şeytan her hangi bir mütemerrit, yani azgınlıkta, şerr-ü habasette fevkalâde bir temayüzle sınıf ve eşbahinin haricine çıkmış şirrir, anut manasına bir ismi cinstir ki gerek insandan, hayvandan, yılan gibi mahlûkatı zahireden ve gerek sair mahlûkatı hafiyeden alâkai ruhiyesi bulunan habislere ıtlak olunur. İnsan şeytanı, hayvan şeytanı, cin şeytanı denilir, nitekim Kur'anda şeyatını ins ve şeyatını cin tabirleri çok defa gelecektir, insan görünür, fakat esası habaset ve şeytanatı görünmez asarile belli olur. Binaenaleyh insan şeytanında bile şeytanlık bir emri hafidir. Bunun için şeytan ismi gizli bir kuvveti habise, bir ruhı habis mülâhazasına raci

Sh:»239

olur. Ve şeytanı ins, şeytanı cinne merbut demektir melek mukabili olan şeytanı cin yani gizli şeytan, bazı felâsıfece yalnız mücerredatı maneviye olarak izah edilmiş ise de bunun maddî haysiyetini de inkâr etmek doğru olamıyacağından buna habîs olan maddî kuvvetleri dahi ilâve etmek zarurîdir. Ve Ehli sünnetin izahı böyledir. Bu suretle şeytan ismi cins bilhassa gayri mer'i olan ervah ve kuvayı habiseye ism olmuştur ki hilkatte her cins bir ferdi evvel ile başlamış olduğundan şeytan denilince bu cinsin babası olan o ferdi evvel yani iblis hatıra gelir ve ozaman ismi has gibi olur. Şeytana lîsnı farisîde diyv denilir ki bu kelime Garbe dolaşmış aksine ilâh manasına diyö olmuştur. Eimmei lûgatin beyanına göre şeytan kelimesi mefhum noktai nazarından bir manayı vasfîyi haizdir. Ve bunun iştikakında iki kavl vardır. Birisi Sibeveyhin dediği gibi uzaklık manasına (شطن) maddesinden فيعال veznindedir ki baid, uzak demektir. Filvaki şeytan da haktan uzaktır. Ondan da uzaklaşmak lâzım gelir, diğeri ihtirak veya butlan manasına (شيط) maddesinden فعلان vezninde olmasıdır ki yanmış ve batıl demektir. Filvaki şeytan da böyledir. Bu surette kelime alem olmadığı için münsarif olmuştur. « شطن » maddesinin lisanı Arabın gayride de bulunduğu mevzuı bahs oluyor. Binaenaleyh şeytan bir ismi cinstir. Bundan şeytanı cin cinsi tebadür etmekle beraber şeytanı inse dahi hakikat olarak ıtlak edilir ve hattâ hayvana bile, nitekim Hazreti Ömer Şama teşriflerinde bir ata bindirilmiş idi, biner binmez at çalım yapmıya başlayınca hemen inmiş ve beni bir şeytana bindirdiniz buyurmuş idi. Bu âyette ise insan şeytanları olduğunda müfessirinin ihtilâfı görülmiyor.

Bu yedi âyette münafıkînin mahiyetleri, haleti ruhiyeleri, evsaf ve şenaii sabiteleri kemali belâğat ve

vecazetle fezleke edilerek ihbar buyurulmuş, başdaki « وَمِنَ النَّاسِ »

sh:»240

âyetinin mazmumuna nazır olup onu ezher cihet tafsıl ve izah eden bu yedinci âyet ise, onların bütün ruhlarını kendi ıkrarlarile iki kelimede hulâsa ederek gösterivermiştir.

Şüphe yok ki bu şenaatleri işidenlerin derhal gayızları kaynar ve onların azabı elime istihkaklarını teslim etmekte hiç tereddüd etmiyerek kahrolsunlar diye feryatta isti'cal eder, ve cenabı Allahın hemen bunları mahv etmesini veya asınız, kesiniz gibi bir emir vermesini hırs ile gözetir ve bu hırs ile bir lâhza imhallerini görmemek ister. İşte Cenabıhak hassasiyeti islâmiyenin böyle heyecanlı bir dereceye geldiği nazik bir dakikada bütün bu heyecanı teskin ve endişeleri izale etmek için derhal buyuruyor ki 15.

﴿اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ Allah onlarla

iztihza ediyor ve daha edecek yani kendilerini maskaraya çeviriyor ve daha çevirecek de, böyle kalb körlüğile şuursuzluk, basıretsizlik idraksizlik içinde tuğyan edip gitmelerine adetâ medet ve imdat ediyor ve azgınlıklarına meydan veriyor, tabiri aherle körükörüne tuğyanlarında sürüklenip götürüyor.

Bu istihzai ilâhî cümlesinden olmak üzere bunlara Dünyada müslüman muamelesi yapılır, cemaati islâmiye haricinde tutulmazlar. Münafık olmıyan gayri müslimler gibi âyinlerinde, ahkâmı mahsusasi diniyelerinde serbest değillerdir. Münafıklara gerek ibadât ve gerek muamelâta müteallik ahkâmı ilâhiyenin hepsi müslümanlar gibi tatbik edilir, müminler bunlara dikkat etmeğe, bu hususta gözlerini açıp mücahede etmiye, zimamı hükmü ellerinde tutmağa memur edilmişlerdir. Bunda başlıca üç hikmet vardır: birincisi islâmın sabr-ü sekineti, ulüvvi terbiyesi, semahati ruhiyesidir. İkincisi, bu sayede bunların muhitı islâmîde ve ahkâmı islâmiye altında yetişecek olan evlâtlarından ciddî mü'minler yetişmesine imkân bırakmaktır.

Sh:»241

Üçüncüsü de bu münafıkları kalben iman etmedikleri ahkâmı ilâhiyenin tatbikatına mecbur etmek suretile her lâhza gönül azabı içinde bırakmak ve maskaralıklarının cezasını Dünyada dahi çekdirmektir. İstihzai ilâhîden biri budur. Ahırete gelince: «

اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ » olduktan başka bunların

orada da istihza muamelesine maruz kalacakları, Cennetin kapıları kendilerine gösterilip gösterilip de kapatılıvereceği hadisler de beyan olunmuştur. Bu gibi muamelede Cenabıhakkın ben ve biz gibi mütekellim sigasile hitab etmeyip de gaib gibi Allah buyurması izharı celâl ve kibriya içindir. Meselâ bir kumandanın, maiyetine hitaben ben şöyle istiyorum demesile kumandanınız böyle istiyor demesi arasında ne büyük fark vardır.

İstihza bir kimseyi hezl içinde maskara etmek ve şeref-ü haysiyetini kırmak istemektir. Kesr veya katli seri manasına (هَزْءٌ) den mehuzdur. Burada Allah tealâya istihza yakışır mı diye hatıra derhal bir sual gelir. Lâkin, Allaha isnat olunan ekseri fiillerde ve sıfatlarda gayatı murat olduğunu Fatiha da görmüştük. Mâlumdur ki istihzadan gaye hezl değil şeref-ü haysiyeti kırarak maskara etmek ve budalalığı işrap edip sezdirmeden tahkir ve istihfaf eylemek ve bundan bir rıza duymaktır. Halbuki münafıkîn gibi müstehzilerin çoğu istihza ettikleri kimseleri hakikaten tahkire muktedir olamazlar da çok vakıt, budalalık, hakaret müstehzilerin kendilerinde kalır ve onunla eğlenirler. Halbuki cenabı Allah rızası hilâfına hareket edenler hakkında adaleti ilâhiyesini ızhar etmek için böyle bir tahkir ve tezlili murat ettiği zaman onları bihakkın tezlil ve terzil eder. Ve bütün kâinat nazarında bednam eyler de o, bir mecnun gibi kendisinin bu halinden haberdar bile olmaz. Ayıblarını gizliyorum zannederken bütün âleme teşhir eder de farkında olmaz. Dünyada şuurun bu tarzı insilâbı en büyük betbahtlık olduğunda ise hiç şüphe yoktur.

Sh:»242

İşte Allahın istihzası ki bunu ancak Allah yapabilir ve bu bir madeleti ilâhîyedir. Ve her adalette rızaı ilâhî vardır. Birisi süslenmek ister ve karşısında altın yaldızlı bir kâğıt görür, okumasını bilmez, ziynet diye göğsüne yapıştırır, sokağa çıkar, ve bununla çalım satmak ister, görenler ise bakarlar levhada «haza rezil» yazılmış, zavallının haberi yok, olmak ihtimali de yok. İşte eliyazebillâh bu bir istihzaı ilâhî olur. Allah tealâ münafıkları tuğyanlarında böyle maskara eder. Bu manalar hasabiledir ki şer'an Allaha müstehzi denilmez fakat istihza eder denilir.

16. ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ﴾ bunlar öyle kimselerdir ki

hidayet bedelinde dalâleti satın almışlardır. Hidayet tam ellerine değmiş, malları olmuş gibi iken onu vermişler, dalâletle trampa etmişlerdir ﴿فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ﴾ de ticaretleri kâr etmemiştir ﴿وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ ve kâr yolunu bulmak ihtimalleri olmamış, kâr yolunu tutamamışlardır.

-Bunlar hidayet ve muvaffakiyet nasıp olanlardan değillerdir, çünkü muamelei ticariyede başlıca iki maksat vardır. Birisi sermayenin selâmeti, diğeri kârdır. Halbuki bunlar sermayelerin sermayesi olan hidayeti vermiş yerine onun zayaı demek olan dalâleti almışlardır. Binaenaleyh ne kâr kalmış ne kâr ihtimali, kâr yolu. Bu ayet müttekîn hakkındaki « أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ » ayetinin adili olarak bil'ibare münafıkînin hatimei hallerini natıktır. Ve maamafih bil'işare bunların şeyatını olan keferenin akıbetlerini de müştemildir. Cenabı hak bunların hallerini, Dünyada her şeyden akdem bildikleri, ehassı emel edindikleri ticaret ve murabahacılık haleti ruhiyesine göre bir istiarei temsiliye ile tasvir buyurmuş ve hidayeti diniyenin nefsinde mühim olan ticareti dünyeviyeden akdem ve onun selâmeti için de bir şartı zarurî olduğunu anlatmıştır. Bu tasvirde ticaretin büyük bir medhi vardır. Fakat ticaret-

Sh:»243

ten evvel onun hakikî, lâzım bir yolu bulunduğuna ve bu yolun hüsni idrak ve tarikı istikamet olduğuna ve ticarette yalan, hud'a entrika yolunun hakikî bir kâr yolu olmadığına tenbih ve binaenaleyh istikamet kanununa sarılabilmek için hidayeti diniyeye ermek şartı akdem olduğuna işaret buyurulmuştur.

Mahiyetleri bilinen, « الا . الا » diye haklarında iki def'a teyakkuz ve intibaha davet vaki olan ve bu iki ayet ile de akıbetleri, hasarları tasvir buyurulan münafıkların içten içe gayei islâmı ve hayatı islâmiyenin hüsni cereyanını çığırından çıkarmak noktai nazarından mazarratları derkâr bulunduğundan bir taraftan bunlar hakkında alenî kâfirden ziyade nazarı dikkati celp ile mü'minleri tenvir etmek, diğer taraftan bu münafıkların nefselemirdeki hasar ve akıbetlerini mahsûs bir surette ifrağ ederek kendilerini tehvil ve herkesi nifaktan tahzir için bu babta temsilen dört ayet daha inzal buyurulmuştur şöyle ki:

17. ﴿مَثَلُهُمْ﴾ -Mesel, aslında misil ve nazır yani bir şeyin benzeri, manendi manâsınadır ki Kamus mütercimi bektaş diye gösterilmiştir. Şebeh, şibih, şebih denildiği gibi, mesel, misil, mesil denilir. Saniyen vaktile bir hâdise ve bir tecribe münasebetile söylenmiş olup atalar sözü diye dilden dile dolaşan güzel sözlere, darbı mesellere ıtlak edilmiştir. Çünkü bunların mevridi denilen ilk hâdiseler madrıbı denilen son hâdiseye mümasil addedilerek temsil edilmiş bulunur. Sütten ağzı yanan yoğurdu üfler de yer gibi. Salisen taaccüp ve istiğrap edilecek tuhaf ve ibretli bir hâle veya bir sıfata veya bir kaziyeye ve hikâyeye dahi mesel denilir ki darbı mesel gibi dilden dile dolaşmağa ve her yerde söylenmeğe lâyık olduğu cihetle ondan istiare edilmiştir. Bu sade nakil ve hikâye olunur. Darbı mesel gibi her iyradında bir teşbih temsil manâsı mülâhaza edilmez, fakat ilk söylenişi

Sh:»244

hakikat de olabilir, bir istiarei temsiliye de olabilir, buna dâstan dahi denilir. Dillere dâstan oldu deriz. Destan manzumeleri bundan mehuzdur. Bu manadan delil ve hüccet manâsına dahi gelir. Çünkü bu gibi meseller, gerek bir nadir hakikat olusun ve gerek bir tahyil ve temsil yani sırf bir masal olsun bir şöhreti şayiayı haiz bulundukları zaman sırasında bazı hakikatler onlara teşbih olunarak ifade olunur. Meselâ bu iş kurt ile kuzu masalına benzer denilir. Birile diğerine temsilen istidlâl edilir. İşte Edebiyatta bir hakikati diğer bir hakikate veya bir hayale veya meşhur bir mesele benzeterek misalî bir surette ifade etmeğe temsil tabir olunur ki teşbih veya istiare, hakikat ve mecaz kısımlarına ayrılır.

Edebiyatta tefhim ve cazibe noktai nazarından temsilin büyük ehemmiyeti beyaniyesi vardır. Çünkü alel'ekser akıllar vehimlerin müdahale ve tasallutlarına maruz olduklarından makulâtı hafiyeyi hüsni idrakten mahrum kalırlar, temsil ise vehimleri akla teshir eder de hakikati cahil, gabi kimselere bile tefhime vesile olur. Zira temsil, dakik ve rakik makulâtı hafiyyenin nikab-ü hicabını atarak onları açık mahsusat kisvesinde ibraz eder de tanınmadık şeyleri tanınmış, görülmedik şeyleri görülmüş gibi izhar ve ifham eyler.

İş bunun mevkiini bilmek ve hüsni istimal edebilmektir. Zamanlar olmuş ki edyanı salifenin ruhı makulâtı karinesiz temsilât ile ifham ve tamim edilmiş ve temsili, tersim ve tecsim ile timsaller de takib etmiş ve bu suretle ruhlar unudulup putlara, timsâllere perestiş olunmuştur. İşte dini islâm «

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » âyetinde olduğu gibi imanı mahsûs-ü meşhuttan evvel doğrudan

doğruya aklî ve kalbî olan gaybe ve hakikatin mebde ve mercii bulunan vahdeti Hakka ibtina ettirerek, ruhı insanîyi meselden hakikate, temsilden tahkike terakki ettirmiş ve Kur'an bu terakkiyi temin için hakikatleri kıymeti akliye ve kalbiyelerile

Sh:»245

muhkem bir surette beyan ve tebliğ ettikten sonra o hakaikı ma'kuleyi temsilât ile de ifhama takrip ve telkin eylemiştir. Ve bunu yaparken tahkik ile temsil arasına karinei zahire ikame ederek, hak ile batılı iltibastan mahfuz tutmuştur. Bu sebeple Kur'anın uslubı beyanında tahkki mukabilinde temsilât ve muhkemat mukabilinde müteşabihat dahi bulacağız. İşte uslubı beyanda tahkik ve temsil temayüzüne ilk olarak bu âyetten başlıyoruz. Bundan evvel ahvali münafıkîn tahkik tarikile tesbit buyurulmuş olduğu halde şimdi de temsili cihetine geçiyoruz. Bundan ve bir sahife sonraki «

اِنَّ اللّٰهَ لَايَسْتَحْيٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلاً مَا » âyetinden o kadar vuzuh ile anlarız ki

Kur'an uslubı temsili dahi haiz olmakla hakaikını rumuz ve temsile boğmamış, hakkı zahirin hak, temsilin temsil olarak bilkarine anlaşılmasını iltizam ve temin eylemiştir. Binaenaleyh bu babda karinei mekaliye ve haliye bulunmıyan mevakide tenakuz ile imkânı zatîyi seçebilen akıl karinesinin delâletine müracaat olunur. Ve böyle bir karinei temsil bulunmadıkça zahiri Kur'an, mahzı istib'adı vehmî ile tevil olunamaz.

Bakınız bu âyette karinei temsil lâfzan bile ne kadar zahir ve müteaddiddir. «

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى », binaenaleyh bu esasen bir teşbihtir. Ve meseli mesele teşbihtir. Burada

mesel, hali acib, vak'ai garibe manasınadır. Yani bunların halleri ve alelhusus hidayeti verip dalâleti iştira

halleri ﴿كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَاراً﴾ şu ateş yakan veya ateş yakanlar kıssasına

benzer ki birisi bir ateş yakmak istemiş ﴿فَلَمَّٓا اَضَٓاءَتْ مَاحَوْلَهُ﴾ ateş parlayıp da

yakanın etrafındaki şeyleri aydınlatınca ﴿ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ﴾ Allah o kimselerin bütün

ışıklarını, daha doğrusu göz nurlarını alıvermiş ﴿وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ﴾ de onları

karanlıkta bırakmış ﴿لَايُبْصِرُونَ﴾ ne aydınlık, ne bir şey, hiç bir şey görmez

olmuşlar

Sh:»246

görmez bir halde kalmışlar. -Ateş mi sönüvermiş?. Bir hayli müfessirin öyle izah etmişler. Fakat ateş

sönmeden aydınlık devam ederken Allah onların görecek göz nurlarını alıvermiş olmak daha zahir ve daha

bediîdir. Sahibi keşşaf « وَالْاَوْجَهُ اَنْ يُرَادَ الطَّبْعُ » derken bunu ihtiyar etmiş gibidir ki

ma'badi de bunu gösteriyor. Buyuruluyor ki 18. ﴿صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَايَرْجِعُونَ﴾

= bunlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu halden dönüp evvelki nurlu hali bulamazlar. Daha vazıhı: Artık

kendilerine gelemezler, tamamen bihuş ve sersemdirler, binaenaleyh yolu nerede bulacaklar? Bu surette

sönen yalnız göz nurları değil bütün nurı şuur, nurı idrak olduğu anlaşılıyor ki bu mana «

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ»

mazmuundaki hatm-ü tab'ın daha kuvvetlisidir. Bu surette kıssadaki ateş yakan, Nurları gidenlerin

haricinde kalır «وَالَّذِينَ» ve «حَوْلَهُ», «اِسْتَوْقَدَ» zamirlerinin lâfzan ve manen müfret

olması zahir olur. Resulûllahın davet ve hidayeti karşısında münafıkînin ahvali de tıpkı müstevkidin

parlattığı zıya karşısında gözleri mintarafillâh görmez oluverenlerin hali gibidir. Arabda ateş yakmak tenvir

etmek, maksatlarile de yapıldığından bu manalarda kullanılır kezalik yangın çıkarmak gibi suikastle de

olabileceğinden fitne-vü fesat çıkarmak manasına da gelir. Ve burada ikisine dahi muhtemildir. Bundan

başka davet hayra da olur, şerre de, binaenaleyh yangın çıkarmak ve şerre davet etmek manalarına telâkki

edildiği zaman, nurun alınması ateşin söndürülmesi demek olacağı zahirdir. Ve bu surette ateş yakan

zulümatta kalanlardan olur ki bu ateşi yakan münafıkların reisidir, « اَلَّذِى » müfreddir veya mecmuıdır

ve « اَلَّذِى » cemi manasınadır. Ve bir çokları böyle tefsir etmişlerdir. Fakat ateş yakmak, tenvir etmek ve

hayre davet eylemek manasına tasavvur edildiği zaman gerek müstevkit ve gerek (مَنْ حَوْلَهُ) olan

zevil'ukulün nuru sönmemiş olduğu halde (مَا حَوْلَهُ) mazmununda dahil
olan

Sh:»247

hayvanat makulesinin nurları sönmüş ve o ziyadan ancak bunlar mahrum kalmış olurlar, bu takdirde ancak

(هُمْ) zamiri mahavlehudaki (مَا) içinde bulunan hayvan gibi insanlara raci olur. Evvelki surette mesel için büyük bir bedaat ve harika yok gibidir. Gerçi yanan bir ateşin nagihan sönüvermesi garip ise de şiddetli bir rüzgâr gibi bir sebeple az çok yine mu'tat görünür. Fakat ziya dururken şuurun, kabiliyeti rü'yetin esasından gaip oluvermesi ilâhî bir harikadır. Ve meselin en bediî noktasını teşkil eder. Bundan başka evvelkinde temsil basittir, bir hey'eti diğer bir hey'ete teşbihtir. İkincide ise iki hey'etin mülâhazasından mürekkep bir hey'eti, diğer böyle bir heyete teşbih suretile bir mertebe daha terkip vardır: Peygamberin davet vehidayeti karşısında münafıkîn, «müstevkit» karşısında etrafındakilerin bir kısmı. Daveti Muhammediye ve onun irşadı baki ve fakat münafıkînin nurı iz'anlarını Allah almıştır ve belki bunların içinde ibtida imanı kalbî dahi nasıp olduğu halde bilâhare nifaka sapan, kalben irtidat ederek nurı imanını zayi edenler bile bulunmuştur. (Nazmı Kur'an) işte bu temsili, böyle tabakatı meani ile zuvücuhi kesire halinde ibraz etmiştir ki her birinin bir vechi sahihi vardır. Daveti Muhammediyenin istikadı nâr ile gösterilmesi ise ikinci temsilde görüleceği üzere şunu ifham eder: bu davet bir taraftan tebşir, diğer taraftan inzarı muhtevidir bu davet cennetin mukabilinde bir de narı Cehennem gösteriyor. Bu ateşten kaçın, şu Cennete koşun diyor, münafıkların da tebşirata ağızları sulanıyor, inzardan da başları dönüyor, ağızdan amenna diyorlar, hidayet buraya kadar geliyor, lâkin kalblerine iman girmiyor, çünki nuru izanları sönmüş, fenalığa ceza veren âdil bir Allaha inanmak istemiyorlar, her türlü emellerine kul gibi hizmet edecek adaletten âciz bir ilâh istiyorlar.

19. ﴿اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَٓاءِ﴾ -«kemeseli sayyibin», yahut

«kemeseli

Sh:»248

zisayyibin» takdirindedir ki evvelkinde münafıklar kıssası toptan sayyib kıssasında teşbih olunmuş ve kıssaların müfredatlarında müşabehet gözedilmemiş bulunduğundan sade teşbihi mürekkep, ikincide ise kıssaların eczasında dahi teşbih gözedilmiş bulunacağından buna da teşbihi mefruk veya müferrak denilir.

Sayyib filasıl isabetin sülâsisi olan « صَوْبٌ » masdarından sıfatı müşebbehe olup şiddetle dökülen yağmura, bir de şiddetli buluta isim olmuştur. Sema, manayı ahassiyle gök dediğimiz şu kubbe, başımızın yukarı tarafında direksiz, telsiz açılmış koca şemsiyedir ki lisanı Nebevîden sakfı merfu ve mevci mekfuf diye rivayet edilmiştir. Esası manası yüksek demektir ki insanın üst tarafına gelen her yüksek şey'e ıtlak olunur. Ve her ufkun bir Seması olur. Âlemi ervah ve ukul dahi bir veya müteaddit semalardır. Binaenaleyh

سَمَآء = Sema kelimesi esasen izafî bir manâyı haiz bir ismi cins olup küllî veya cüz'î taayyün kasd

edildiği zaman « اَلسَّمَآءُ = essema» denilir. Burada yağmur denildikten sonra gökten geldiği malûm

iken « مِنَ السَّمَآءِ » denilmesi bütün bir ufku kaplıyan Semayı malûmı tasrih ederek bu yağmurun

bir taraftan değil Semanın her tarafından geldiğini anlatmak ve meselde yağmurla beraber bütün o manzarai Semayı tasvir ettirmek ve bir de sayyibin evvelâ yağmur manâsını tebadür ettirmek nüktelerini haizdir.

Manâya gelelim: Yahut o münafıkların hali bir yağmur kıssasına, tabiri aharla yağmura tutulanlar kıssasına benzer ki Semanın her tarafından bardaktan dökülür gibi boşanmış kuvvetli bir yağmur

﴿فِيهِ ظُلُمَاتٌ﴾ onda türlü türlü karanlıklar var. -Gece karanlığı, kara sayyib bulutu Dünyayı kaplamış yağmurun kesafeti de bunlara munzam olmuş, insanın içini sıkıyormu sıkıyor, göz gönül kararıyormu kararıyor. Binaenaleyh zulmetler

Sh:»249

katmerlenmiş, iç dış zifirî karanlık, bundan başka ﴿وَرَعْدٌ﴾ dehşetli bir gök gürültüsü, titretici bir

patlayışı gürleşiyi var ki beyinlerde çatlıyor, afakta gürleyor, ﴿وَبَرْقٌ﴾ bir de şimşek, şimşek çakışı; çakıp şakıdıkça, parlayıp yıldıradıkça bir lemhai ümmit gibi karanlıkları yarıyor, yürekleri ağza getiren bir halecan veriyor. Bunlara tutulanlar

﴿يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فٖى اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ﴾ yıldırayarak geldiği için

yıldırım ve çarptığını mahv ettiği için saıka ve cem'inde sevaık denilen, gözlere şimşek kulaklara ra'd halinde tezahür eden ucu nereye dokunursa ifna eyliyen, insanı ve hayvanı bir anda mahveden, madenleri

eriten, demiri mıknatıslayan, mıknatısların kutuplarını alt üst eden, hasılı « الصَّوَاعِقِ » denilince her

türlü mesaip ve mehalikile malûm bulunan o ateşîn kamçılardan, o dehşetli şirarelerden, yıldırımlardan

parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar, bunu da ﴿حَذَرَ الْمَوْتِ﴾ ölüm korkusile, ölümden sakınmak

için yapıyorlar, lâkin kulak tıkamak neye yarar, korkunun ecele faidesi ne?

﴿وَاللّٰهُ مُحٖيطٌ بِالْكَافِرٖينَ﴾ Allah bütün kâfirleri her taraflarından, içlerinden,

dışlarından, Dünyalarından, Ahıretlerinden kuşatmıştır. -Kudreti ilâhiyenin ihatasından harice çıkmak mümkün mi? Allahın izni olmadıkça bundan kurtulmalarına ihtimal mi var? Yıldırımdan korkulmaz mı?

Ölümden sakınılmaz mı? Evet amma bunlardan daha evvel Allahdan korkmak ve onun azabından sakınmak lâzımgelir, yıldırımları yapan kim; bütün bu alâmetleri belirden kim? Bulutların arasından, o su hazinelerin içinden bu ateşleri çıkartan kim? Onları tâ uzaklardan kulaklara işitdiren, gözlere gösteren kim? Sakınmak hissini veren ona göre tedbir almak kabiliyyetini ihsan eden kim? O yıldırımların huruc noktalarını, isabet noktalarını tayin

Sh:»250

eden ve bulutları ona göre sevk-u idare eden kuvvetler, melekler kimin? Hepsi hepsi Allahın, yıldırımlar da Allahın bir belâsı, azabının bir nümunesidir. Bunlardan korkup sakınmak istiyenlerin daha evvel Allahdan korkmaları ve onun evamirine, kanunlarına ittiba ederek felâketten sakınmanın, nimetine ermenin yolunu bilmeleri icap eder. Bir Allah korkusu insana bütün korkuları attırır, izni Hüda ile her korkudan kurtulmanın bir çaresi vardır. Fakat Allahdan kurtulmanın imkânı yoktur. O da iman ve teabbüd ister, kanunlarının, emirlerinin tatbikını ister. Ona bununla yaklaşır, azablarından bununla korunulur, felâh bulunur. Yoksa ra'd-ü berkı gördükten sonra yıldırımdan korkmanın kulak tıkamanın hiç bir faidesi yoktur, şimşek çakınca olacak olur, yıldırım yerini bulur. Ra'd işidildiği zaman da bunlar beş on saniye evvel olmuş bitmiştir. Ümid-ü beşaret şimşeğin yaldızlı çakışında değil, ra'din gümbürtülü gelişindedir. Bilmiyenler ra'di berkten sonra, yıldırımı da bu gürültü ile beraber gelir zannederler. Halbuki yıldırım şimşekle düşer, esasen ra'd da onunla beraber patlamıştır. Daha esasında ra'd, o yıldırımı çıkaran sarsıntıda, sadmede' darbededir. Bulutlara havaya bu darbeyi vuran bir kuvvet, onu idare eden bir melek vardır ki ra'd ismi ona kadar dayanır, bu kuvvet, bu melek buluttan buluta, buluttan havaya darbeyi indirdiği zaman sademesinden bir gürültü ile bir ateş, bir şirare çıkar, berk, şimşek bu şiraredir, yıldırım bundadır. Ses ağır gelir sonra işidilir ve geldiği zaman size geçmiş olsun, biiznillâh yıldırımı düşürdüm siz kurtuldunuz der. Binaenaleyh hâdise zahiren zannedildiği gibi berk, sonra ra'd ve saıka değil, hakikatte ve indallaha ra'd ve berk ve saıka suretindedir. Size de berk ve saıka ve ra'd halinde görünür ve işidilir. Bunu bilmeniz, anlamanız lâzım gelir. Bunun için Allah tealâ «ra'dün ve berk» buyurmuş. Ra'di takdim et-

Sh:»251

mekle beraber aralarını mutlak cem için olan «vav» ile raptetmiş, «berkun sümme ra'dün» buyurmamıştır. Bunu fününı tabiiye okumamış olan Nebiyyi Ümmî Hazretleri kendi kendine elbette bilemezdi, Allah bildiriyor, ehli ilm-ü fen de bunu tasdik edeceklerdir. Ederken vahyi ilâhînin hakikatini anlamaları icap eder. Hele elektrik hâdisatile bilistidlâl görülmiyen esiri bulmağa çalışanlar, Allahı daha evvel anlamalı, Peygamberine vahyinin hakkıyetini de hiç olmazsa bu gibi ince noktalardaki te'yidatı fenniye ile itiraf etmelidirler. Ra'd sesi bir tesbih olduğunu, bunu işidenlerin hamd-ü şükretmesi lâzım geldiğini de unutmamalıdırlar. Saıka cidden müthiştir. Bir belâyı ilâhîdir. Ve berk ile beraberdir. Lâkin bundan tevakki etmek, maddî ve manevî bir siperi saıka bulmak evvel gerektir. O da Allahı, evamirini ve kanunlarını tanımakla olur. Berk çakdıktan sonra kulak tıkamanın hiç bir manası yoktur. O zaman insan kurtulursa mahza inayeti Hak ile kurtulur ve gök gürültüsünü işittiği zaman da kurtulmuş olduğunu bilir. O vakit kudretullaha hamd-ü şükretmesi lâzım gelir. Bunlar ve bunları anlatan Kur'an hep ayatı haktırlar, bu davetlere, bu irşadlara kulak tıkamak ne bedbahtlıktır.

Ra'd-ü berkın, saıkanın hakikati maneviye ve maddiyesini izah için, lûgavî, dinî ve hikemî tarifler vardır: Lûgavîsi; ra'd buluttan çıkan müz'iç sesin ismidir ki iptida anî bir patlayış ve sonra hayli mümted bir gürültü olur, biz buna gök gürlemesi deriz. Bu kelime esasında titremek veya titretmek tabiri aharle zangırdamak ve zangırdatmak manalarile alâkadardır. Berk, parıldamak, yıldaramak manasile alâkadar olup buluttan anî olarak çıkıp yıldarayarak, şakıyarak sönüveren bir parıltının ismidir ki lisanımızda şimşek tabir olunur. Bunun çakmasına da denilir. Saıka, gayet şiddetli, serii hâil bir sadme bir çarpıştır ki bir ateş parçasile çarpdığını imha eder

Sh:»252

bu münasebetle mevt, şiddetli azap manâlarına da kullanılır. Lisanımızda buna yıldırım denilir ki yıldırma ve yıldırama manâlarile münasebeti zahirdir. Ragıp der ki ra-dü berk ve saıka haddi zatında bir şey'in üç muhtelif tesirleridir.

Dinî izahı: Bulutları Allahtealânın iradesine göre yağmur yağacak yerlere sevk-u idare eden bir melek -yani müdrik ve muharrik bir kuvvet- vardır ki ismine « الرعد » denilir. Bu melek rüzgâr melâikesinden başka olarak bulutları sureti mahsusada zecr-ü sevk eder. Bunun sevkı rüzgârın sevkı gibi taş yuvarlarcasına değildir. Bu tıpkı bir çobanın tağanni ederek deve sürmesine benzer -tabiri aharle ruhun bedeni idare etmesi, sözün, nağmenin diğerine tesir yapması gibi batından icrayı nufuz eden ruhanî ve kuvvanî bir tesirdir- bu melek bulutlarda bir tahallüf gördüğü zaman çarpar, haykırır, bu haykırış onun kudreti ilâhiyeyi ilân eden bir tesbih ve tekbiridir. İşidilen gürültü, zahirî rad budur. Haykırırken hiddet-ü şiddeti ziyadeleşince ağzından ateş saçar, diğer bir tabir ile nurdan ateş kamçılar çalar. Görülen berk bu kamçılardır. Saıka bunun ateşîn darbesidir. O kamçının ucu nereye dokunursa ihlâk eder. Bunun hepsi o

bir melekin yani « الرعد » in bir darbesinden ibarettir. Bu darbenin havaya ve dolayısile ruhı insaninin semi kuvvesine tesir ve tezahürü savtı rad, daha inceden ve daha sür'atle basırasına tesir ve tezahürü şimşek ve dokunduğu şeye lemis tezahürü saıka namını alır. Bulutdaki hâsılı te'siri de itaattır. Ve bunların hepsi Allahın emrini icra etmekten ibarettir. Bu âyetde « رعد », savtı ra'd manasına olmakla beraber aslına da işarettir « وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ ». Bu meleke meleki ra'd, meleki zecr, meleki vakd, berk fi'line de darbei melek, مصع melek denilmiştir.

İşte devri eshabdan itibaren en mütekaddim müfessirini kiramın mervi olan beyanatına göre ra'd-ü berk

Sh:»253

ve saıka hâdiselerinin hakikati böyle kuvvet mebde'ine irca edilmiş, fakat kör kuvvet değil, kuvvanî ve ruhanî müdir bir muharriki müdrik olan melek kuvvetine icra edilmiştir. Fennî izahların hiç biri buna muhalif olmamış ve bu daireden çıkmamıştır. Ancak kör kuvvette sıkışıp kalanların idraki buralara varamaz. Binaenaleyh hikemî tarifine gelelim: vaktile en meşhuru, bulutların ıstıkâki, yani delk-ü temass ile çakmak taşından çıkan ses ve şirare suretile izah idi. Lâkin İbni Sina Şifasında bunu pek beğenmemiş bulutların tâ denizlerden, göllerden su buharı halinde çıkarken tamamen safi olmayıp az çok buharı duhanî ile ve bir az da hararet ile çıkmaları ve yükseldikçe su buharının daha evvel teberrüdü hasabile obirlerini arada tazyik etmeleri ve nihayet bu tazyikın iştidadı ile onların indifa ve iştial etmesi hususlarını dermiyan ederek uzun uzadıya izah etmiş ve hasılı demiş ekseriya ra'd-ü berkın sebebi hareketi rihiyedir ki ses çıkarır ve iştial eder ve bazan berk ve iştial dahi ra'de sebeb olur, çünkü... Çünkü... ilah...

İbni Sinadan çok mukaddem olan İbni Ceriri Taberi tefsirinde diyor ki diğer bir takım ehli ilim, ra'd: dediler, bulutların altında boğulan rihin çıkıp fırlamasıdır. Ses bundandır. İbni Abbas Hazretleri Ebülhulde bir mektub ile «ra'd nedir?» diye sormuştu o da « الرعد ريخ » diye cevap vermişti. Fakat İbni Abbas Hazretleri kendisi « اَلرَّعْدُ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ » diyordu. ilah... Demek İbni Sinanın rih nazariyesi de eski bir nazariye olmakla beraber bunun sebebini tâ deryalardan gelen buharı duhani ve hararete kadar götürmek noktai nazarı havayi nesiminin ve bulutların elektriklenmesi hakkında kararlaşmıyan nazariyat miyanında şimdiki fenni tabiî dahi mevcut bulunuyor. Bu günkü izahatı hikemiyeye gelince; bunları elektrik hâdisatına tatbik etmişlerdir.

Ötedenberi Yunanca elektiron denilen kehrubada

Sh:»254

görünen bir cezb hassası vardı. Sonradan bu hassanın az çok her cisimde bulunduğu anlaşıldı ve buna elektrikiyet, kehrübaîlik denildi, Hikmeti tabiiye uleması hâdisatı tabiiyede âdeten müessir olan hararet, savt, zıya, mıknatısiyet gibi bazı avamil sayarlar ki elektrik de bunların beşincisi oldu. Ve bunun tenevvüatı delkden husule gelen te'siratı kimyeviyye veya sair vesait ile husule gelip kuvvanî elektrikıyet denilen kısımları bulundu. Bu gün sanayide bir çok tatbikatı yapılan, altın gümüş yaldızlama, izabe ve sebk-ü sıyagat, telgraf, telefon, tenvirat, tahrikât ve tedavi gibi bir çok hususatta istifade edilen elektriğin istihsal ve isti'mali için muhtelif aletler, cehazlar, makineler yapıldı. Maamafih elektriğin esası ve mahiyeti ne olduğu tamamen anlaşılamayıp maddei nariye ve zıyaiye gibi farziyatta kaldı, Nihayet hararet ve zıya gibi ecsamın atum denilen cüz'i fertlerinin bir sureti mahsusada hareketinden veya bunların arasını işgal eden bir esirin hareketinden husule geldiği derpiş edilerek daha ziyade bu sonuncuya ehemmiyet verildi ve hasılı bütün kuvvetlerin esasında bir hareket kuvvetine ircaı fennin en kuvvetli nazariyesi oldu. Filvaki elektrikte de hareket, hararet, ziya tahavvülâtı hep görülüyor, binaenaleyh elektrik fennin en mühim bir kuvvetidir. Bu da biri erkek biri dişi gibi müsbet menfi iki cinse ayrılıyor « سُبْحَانَ الَّذى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا ». Bunların bir cinsten olanları birbirlerini itiyor, def ediyor, muhtelif cinsten olanları da bir birini cezbediyor, birleşiyor. Ve cisimlerin satıhları bunlarla işba ve ifrağ edilebiliyor. Bunların ittihadları hafî ve celî olmak üzere iki türlü oluyor. Meselâ üstüvanî uzunca bir şey bir mecmaı elektrikiyeye yakın bulunduğu zaman bu üstüvanî şey dahi bitte'sir mugayirülcins iki seyyaleli hamil oluyor ve havanın bunun üzerindeki baskısı bunların birleşmesine mani oluyor. Fakat bir

vasıta ile bu baskının şiddeti tenakus eder veya iki seyyalenin

Sh:»255

kuvvei tevettüriyeleri ona galebe ediverirse bundaki müsbet, menfi iki cins elektrik birbirlerile hemen ittihat ederek üzerinden mahvoluyorlar ki buna elektrik ifragı denilmiştir. Bunlar bu ittihat esnasında bazan çakmak gibi bir sadme yapıyor ve bir şirare dahi çıkarıyorlar ki böyle gürültü yaparak ittihat etmelerine ittihadı ra'dî deniliyor. Bu şirareleri biz tramvaylar işlerken alel'ekser geceleri görürüz. İşte bu aletlerde görülen bu hâdise eyipce bir zaman evvel âsari cevviyeye tevfik edilerek ra'd-ü berk ve saıka bunlarla izah edilmekte bulunmuştur. Bunun için saıka şöyle tarif ediliyor: «Muhtelif cinste elektriği hamil iki bulutun elektriklerinin yahut bir bulut ile kürei Arz eletriklerinin tevettürleri -gerilişleri- havanın mukavemetine galebe çaldığı anda iki muhtelif elektriğin birbirlerile ittihadile vaki olan bir elektrik ifrağ ve tahliyesidir ki ra'd bunun sadmesi ve gürültüsü, berk bunun şiraresidir».

Vaktile İbni Sina Şifasında diyordu ki berk ile ra'd ayni zamanda vaki olurlar, fakat savt zamanî olduğu için geç işidilir. Zıya ise zamanî olmayıp anî olduğundan daha evvel görülür, bu günkü fen de diyor ki ra'd-ü berk ayni zamanda vaki olur. Gerek savt ve gerek zıya ikisi de zamanîdir. Lâkin savtın sür'ati saniyede (337) veya (340) metre, sür'ati ziya ise az çok ihtilâf ile beraber üç yüz sekiz bin kilometre olduğundan daha az mesafelerde anî görülür. Yani yıldırım şimşekle beraber düşmüş, varacağı yere varmıştır. Gürültüsü de sonradan beş ilâ on saniye kadar fark ile işidilir. Mesafeyi tahminen bilmek isterseniz, bir şimşek çakınca saate bakınız ve dinleyiniz, bir kaç saniye sonra ra'd gürültüsünü işidirsiniz. Aradan kaç saniye geçmiş ise onu üç yüz kırk ile darbediniz, meselâ 7x340 = 2380 işbu iki bin üç yüz seksen metre size o fırtınalı bulutla aranızdaki mesafeyi gösterir ki sür'ati ziyaya nazaran bu bir an meselesidir. Çünkü

Sh:»256

zıya bu mesafeyi bir saniyenin yüz yirmi beşte bir cüz'i kadar bir zamanda katedecektir ki bunu biz hissedemeyiz. Bu ifadeye nazaran yıldırım mutlaka Semadan arza düşer surette olmayıp hilâfına da olabilir. Çünkü elektrik şiraresi her cihete münteşir olabilir, lâkin ekseriya nakili elektrik ecsama hücum eylediğinden ve Arz ise pek ziyade nakili eletrik olduğundan ekseriya saika Semadan Arza düşmektedir. Fakat haricî bir sebeb ile Arz müsbet elektrikle ve kendisine tekarrüb eden bulut menfî elektrikle meşbu olduğu zaman hücum daima müsbetden menfiye olduğu için saıkanın yerden göke doğru çıkması da mümkin ve vaki deniliyor.

Seyyal elektrik, nakılı elektrik ecsamı cezb veya onlara hücum etmek hassasına malik olduğundan nakil olan ağaçlara, binalara ve bahusus ma'deniyat cinsinden eşya üzerine düşdüğü meşhuttur. Bunun için böyle fırtınalı havada ağaç altlarında ve ezcümle nâkil olan çınar ve kavak ağaçları altında saklanmak gayet tehlikelidir. Çam ve fıstık ağaçları pek nâkil olmadığından bunların altında tahaffuz binnisbe mümkindir. Siperi saıka ve beynel'avam yıldırım demiri denilen demirin dairesi eslemdir. Bu da bir kanunı haktır. Fakat bunlar da ra'd ve berkden mukaddem ve ecel gelmediyse mümkin olabilir. Saıka ne yapar? Çok şeyler yapar, neuzübillah insanı ve hayvanı bir anda helâk eder. Ve kabili ihtirak ecsamı ihrak eder. Madenayıt eridir. Gayri nâkil olan ecsamı kırar, Arzın kütlesine duhuli esnasında geldiği istikamette ne cins ecsam bulunursa kâffesini erittiğinden varid olduğu cihette ebruyi zücac ile mahlût takriben on metre tulinde dirgen gibi bir nevi çatal külçe hasıl olur ki buna da yıldırım demiri denilmişdir eğer demir değneğe rast gelirse mıknatıslar, eğer mıknatıslı bulursa kutuplarını tebdil eder ilâh...

Ra'dden hasıl olan gamgame yani çatlayışdan sonra imtidat eden gümbürtü hakkında müteaddit farziyat

Sh:»257

var ise de henüz mukarrer değildir. Bazıları seda mevcesinin sathı Arz ile bulutlar arasında, bir kaç def'a mün'akis olmasına atf eylemekte, diğer bazıları da ra'd denilen hâdisenin müteaddit ve şirarelerden mürekkep olup sathı Arza gelinceye kadar sıkletleri muhtelif tabakalardan mürur etmesine ve her tabakanın sadası ayrı olduğundan mecmuunun ıhtilâtı mezkûr gamgameyi teşki ettiğine kail olmaktadır. Demek ki bu günkü fennin nazarında; parlamak, gürlemek, yakmak gibi lâakal üç tezahürü bulunan ra'd-ü berk ve saıka hâdiseleri, sadme, şirare, ceryan âsarı gösteren ve esasında elektrik ifrağına raci olan bir vakıadır. Hevayı nesimîde, âlâtı elektrikiyede vukubulan şirare ve sadmenin hevayi nesimîde vukubulan bu hâdiselere müşabeheti hasebile fenni tabiî ulemasının ekserisi Semada berk-ü ra'd ve gamgame ile tatbik etmek efkârında bulunmuşlar ve nihayet bunu bir hayli tecribelerle teyid etmişler ve bu bapta bazı kanunlar tesbit eylemişlerdir. Ve bu suretle hevayi nesimînin ve bulutların elektrik ile mahmul olduğunu kabul etmişlerdir. Hevayi nesimîden azâde olarak her zaman cüz'î, küllî seyyal elektrik bulunduğu ve bunun bazan müsbet ve bazan menfi nev'inden olduğu dermiyan olunuyor. Beyan ettiklerine göre bulutsuz lâtif zamanlarda hava müsbet elektrik ile mahmul olup mıkdarı günün saatlerine nisbeten tehallüf ve ezcümle sathı Arzdan 1,30 metre irtifadan itibaren pek yükseklere kadar tezayüd eyler, fakat bu ıhtilâfın sebebi ve hangi kaide tahtında

tezayüd ettiği meçhul kalmıştır. Ebniye ve ağaçlı olan mahallerde âsari elektrik hemen hiç yok gibi, ancak şehirlerdeki vasi meydanlarda cüz'î mıkdar müsbet elektrik bulunuyor. Tuluı Şemisde havanın kütlesindeki müsbet elektrik gayet az iken zevale iki saat kalıncaya kadar haddi kemale vasıl olur. Zevalden sonra guruba bir saat kalıncaya kadar tedricî tenakus eyler, gurubı Şemisten iki

Sh:»258

saat sonra yine tezayüt etmeğe başlar, kış mevsimi elektrikin mıkdarı yazdan fazla olur. Semada bir çok bulut bulunduğundan havanın elektrikine nisbeten bazan müsbet ve bazan menfi olur. Semada bulunan bulutların hareketi ziyade olduğu takdirde havanın kütlesindeki elektrikin cinsi saatten saate tahallüf eder. Fakat fırtınalı ve yağmurlu zamanlarda mütevaliyen müsbet ve menfi cinse tebeddül eder. Ve maamafih şiddete elektrik hemen hemen mikdarı mahsusunda bulunur. Hasılı hevayi nesimînin ve bulutların elektrik ile mahmul olduğu bittecribe müsbet addediliyor ise de esbabı el'an farzıyatta kalmıştır. Bazıları diyor ki maı mukattar tebahhur ettiği esnada hiç bir elektrik alâimi müşahede olunamadığı halde kalevî bir mayiin tebahhuru esnasında buharı müsbet veya menfi elektrik ile mahmul oluyor. Binaenaleyh sathı arzda bulunan deryaların ve göllerin sularında cüz'î, küllî emlâh bulunduğu ve bunların mütemadiyen buhara inkılâp ettiği bedihî olmakla hevayi nesimînin bu sebeble müsbet elektrik ile mahmul olduğu zannolunuyor. Diğer bazıları ise kürrei arzı büyük bir galvanizme cehazı farzederek kütlesinde vukubulan te'siri kimyevî kendisini menfi elektrik ile mahmul etmiştir ve bu sebeple sathına temas eden hevayi nesimî de müsbet elektrik ile mahmul olur, demişlerdir. Buna binaen bir tecribei mahsusa ile beyan edildiğine göre su ile turp biribirine temas ettiği zaman daima bir elektrik cereyanı hasıl, bunun da suda münhal bulunan mevaddı ecnebiyenin cinsine göre bazan menfi ve bazan müsbet olduğu ve bulutlar da denizlerden ve göllerden tayaran eden su buharının tekâsüfünden husule geldiği için ona göre bazısı müsbet ve bazısı menfi elektrik ile mahmul bulunur. Kürei arz dahi berveçhi balâ tabiî olarak menfi elektrik ile mahmul bulunduğundan sathına temas eden havayi nesimî dahi müsbet elektrik ile mahmul olur. Demektedir, hulâsa hava

Sh:»259

elektirikleniyor, bulutlar elektrikleniyor. Ve bu elektrikler tevettür edip geriliyor, hevanın ki ekseriya bulutların tesirile tevettür ettiği halde bazan haricî bir vasıta ile de oluyor, İki bulut arasında veya bulutla hava arasında böyle müsbet, menfi iki mütehalif ve tevettür etmiş iki elektrikin tekabülünde müsbet menfiye hücum ile menfinin onu cezbinden sadme ve şirare, ra'd-ü berk husule geliyor.

Görülüyor ki savt, hararet, zıya ayrı ayrı birer «âmili» tabii görünürken hepsi bir harekete icra olunuyor. Hareket ecsamın kütlesinde olduğu gibi zerratında, cüz'i fertlerinde de oluyor, hareketin menşeine yani muharrikine de kuvvet namı veriliyor. Ve her hareket hususıyetine göre bir kuvvetin eseri addolunuyor demek ki esasında elektrik bir kuvvettir denildiği zaman bir muharriktir denilmiş oluyor, lisani dinde ise bu muharrike daha güzel bir tabir olmak üzere melek deniliyor. Şu kadar ki melek denilirken ruhanî bir muharriki müdrik tasavvuru da munzam oluyor. Zaten kuvvet denildiği zaman, bizzatihi muharrik ve kendini şair olan ruha kadar gitmemek kabil değildir. İşte bu hadisattaki körlüğü bir ilim kutretile mülâhaza ettiğimiz zaman hakikati bulmuş olursunuz. İttihadı elektrikî de bir müdrikin esir tazyikidir. Binaenaleyh bu izahata bile lüzum kalmadan pek iyi anlaşılır ki meleki zecre meleki vakd, mas'ı melek, tehalüf kayitlerile dinî lisanda ilk olarak rivayet edilen esas mabadettabiî kuvvet nazariyesile bu izahatı fenniyenin künhüne muntabıktır. Evet müsbet elektriki menfi elektirike hücum ettiren o meleki zecirdir, ve bu bir darbedir, bundan çıkan ses, ra'd ise (الرعد) o melekin kendisidir, berk de bir vakd, bir şiraredir. Ve bunların bütün sirri, tahalüfü ref ile vahdeti, emri hakka itaati temin oluyor. Saıkaya saıka denilmesi de çarpıp yakması mahvetmesi, ya'ni fi'li haysiyetiyledir. Zahirde bize göründüğü gibi ra'd, berk-

sh:»260

den sonra değildir, hakikatte ve indallah ra'd-ü berk birliktedir. Hattâ ra'din aslı vakıaya nazaran bir haysiyeti takaddümü bile vardır. Elektrik berkıyetten evvel ra'diyet ve ihtizazdır. Bulutlar ve hava, daha evvel bununla içlerinden titreye, titreye geriliyor ve bu hâdisede birbirlerine hücum eylerken kütlevî hareketle değil evvelâ içten içe bu titreyişle bu ihtizaz ve irtiad ile hücum ediyorlar. Sonra ra'dın sesi kulaklara vasıl olduğu zaman saıkayı ıhtar eden titretici bir tesir ile beraber onun artık geçdiğini müjdeliyen bir tebşiri de vardır. Sonra âyette zulûmat ve savaık cemi'lendiği halde ra'd-ü berkın müfred getirilmeleri de manidardır.

Bunların bu sıradaki hallerini hiç sorma 20. ﴿يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْۜ﴾

şimşek hemen gözlerini çarpıp alıverecek ﴿كُلَّمَٓا اَضَٓاءَ لَهُمْ مَشَوْا فيهِۙ﴾ onlara parlayıverdikçe ışığında yürürler ﴿وَاِذَٓا اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُواۜ﴾ başlarına karanlığı çökerdiği vakıt da dikilir kalırlar ﴿وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ﴾ Allah dilemiş olsa idi ﴿لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْۜ﴾ kulaklarındaki işitmek ve gözlerindeki görmek hassalarını da alıverirdi. Buna şüphe mi var?. ﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

Allah tealâ kadîrdir: Kudreti her şey'e ve daima yetişir. -Esmai hüsnasından biri de « قدير » ismi şerifidir ki pek kudretli, hem de daima kudretli demektir.

Kudret, fi'l-ü terkin sıhhatı demektir. Bu itibar ile kuvvetten ayrılır, çünkü kuvvet bir cihete, kudret ise her cihete nazırdır. Meselâ bir taşın yuvarlanışı kuvvetledir, o yuvarlandığı yerden dönemez, kudret ise sağa giderken aksine de gidebilir, yaparken bırakabilir, hasılı kuvvet ıztırar, kudret ıhtiyar ifade eder.

Sh:»261

Şey, mevcut demektir, bunda ma'dume şey denemez. Bilinmesi ve haber verilmesi sahih olabilen manâsına da gelir, bu manâ ile mümkin olan ma'duma da şey denebilir. Lâkin mümteni lizatihi olan ma'dum hiç bir şey değildir, o ne bulunabilir, ne bilinebilir, ne haber verilebilir, lûgaten aslı meşiyyetten sıfatı müşebbehedir ki şaidileyen, meşiy dilenmiş manalarına gelir, eşyaya şey denilmesi, meşiyyeti ilâhiyenin taallûku itirabile meşiy olduğu içindir, bu manâca Allaha şey denmez, fakat şai manasına olarak şey denir. Binaenaleyh « عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » de Allah dahil değildir, lâkin « بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » de dahildir. Bu izahtan sonra Allah tealâ kendi gibi bir Allah daha yaratabilir mi? Tarzında bir tevehhüm varid olamaz. Zira o mümtenidir, şey değildir. Yaratılan yaratan olamaz, hem sonradan yapılsın, hem ezelî olsun, işte imtina' muhal buna derler. Allahtealâ öyle bir Vacibülvücuddur ki onun lâşerikeleh olan sıfatı vahdaniyetini izale etmek hiç bir veçhile mümkin değildir, bu onun kemali zatîsidir ve bütün sıfatları da böyledir. Binaenaleyh böyle her şey'e kadir olan Allahtealâyı yarattığı gözleri, kulakları alıvermekten kim meneder? Bunu bilmeli, Allaha, Peygambere, ehli imana hud'a yapmaktan, fesat çıkarmaktan sakınmalı, sakınmak için saıkayı gözetmemeli ra'd-ü berkden evvel Allahdan korkmalıdır. Bu âyeti müteakıp « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا » hıtabını âmmı ne kadar beliğ oluyor?

İşte Cenabıhak münafıkların halini bir de böyle sayyib meselile tasvir buyurmuştur. Bu teşbih teşbihi mürekkep olduğuna göre müfredatında müşabehet aranılmıyarak heyeti mecmuasında münafıkların hayretini, şaşkınlığını tahayyül etmek kifayet edecektir. Maamafih bunu teşbihi mefruk olarak tahlilî bir surette mülâhaza da mümkin olmuştur. Şöyle ki: dini islâm sebebi hayat olmakta kuvvetli bir yağmura, bi'seti Nebeviye zamanında Dünyanın hali ve her zaman islâma karşı küffarın şüphe

Sh:»262

leri zulmetlere, Dinin va'd-ü vaidi berk-u ra'de, kâfirlerin ve münafıkların namzet oldukları masaib ve ıkap saıkalara teşbih edilmiştir. Maba'di de islâma münafıkların nazarını ve fırsat buldukça ondan sureti istifadelerini temsil ediyor. Bu iki temsilin sebebi nüzulünde Yehudilerin dahi bazı rivayatta mevzuibahs edildiğini görüyoruz.

Buraya kadar Cenabıallah evvelen ve bizzat Resullüne hıtab ederek kabiliyeti hıtab ve hidayet noktai nazarından insanların sunufunu ve her birinin mahiyetlerini, haleti ruhiyelerini, akibetlerini beyan eden bir

tasnifini ve bütün ulûmun ruhunu ve ilmi hikmeti Kur'anın hututı asliseyini müştemil gayet derin ve gayet şumullü bir mebhasi ma'rifeti ihtiva eden tenviratı şamile ile beraber küfrü tabiat edinen inatçı kâfirlerle reyb-ü nifakı tabiat edinen münafıkların yola gelmiyeceklerini, korunamıyacaklarını ve bunun için hidayeti kur'anın müttekilere mahsus bulunduğunu i'lân ve ifham ettikten ve temsillerle da'veti ammenin lüzumuna irşat buyurduktan sonra teklifin âmmolduğunu, mükellefinden hiç bir sınıfın azade kalamıyacağını, inzar ve ademi inzar onlar için müsavi olsa da Pegyamberin vazifesi noktai nazarından müsavi olmadığını anlatarak alelumum insanlara tevcihi hıtap ederek berveçhi âti ilk emrini vermiştir:

﴿٢١﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذٖى خَلَقَكُمْ وَالَّذٖينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿٢٢﴾ اَلَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ
فِرَاشًا وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءًۖ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ
الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْۚ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴿﴾

Sh:»263

﴿٢٣﴾ وَاِنْ كُنْتُمْ فٖى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوا
بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖۖ وَادْعُوا شُهَدَٓاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقٖينَ ﴿٢٤﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتٖى
وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُۚ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرٖينَ ﴿٢٥﴾ وَبَشِّرِ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًاۙ قَالُوا هٰذَا الَّذٖى
رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًاۜ وَلَهُمْ فٖيهَٓا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ
فٖيهَا خَالِدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey insanlar!. o sizi ve sizden evvelkileri yaratmış olan rabbinize kulluk ve ibâdet ediniz ki korunur müttekilerden olasınız 21 o öyle bir lûtufkâr ki sizin için yeri bir döşek yaptı, semayı bir bina ve sizin için semadan bir su indirdi de onunla türlü mahsullerden size bir rızk çıkardı, sizde artık bilecek halde iken tutupta Allaha menendler koşmayın 22 ve eğer kulumuza ceste ceste indirdiğimiz kur'andan şüphede iseniz haydi onun ayarından bir sure meydana getirin ve Allahdan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, eğer sadıksanız bunu yapın 23 yok yapamazsanız -ki hiç bir zaman yapamıyacaksınız- o halde çırası insanlarla o taşlar olan

o ateşten sakının, o kâfirler için hazırlandı 24 iman edip salih ameller işliyenlere ise müjdele: Kendileri için altından ırmaklar akar cennetler var, onlardan: hangi bir semereden bir rızk rızıklandıkça onlar, her def'asında "ha! bu bizim önceden merzuk olduğumuz" diyecekler ve ona öyle müteşabih olarak sunulacaklar, kendileri için orada pak, çok pak zevceler de var, hem onlar orada ebedî kalacaklar 25

Bu ayetin, Fatihadaki « رَبِّ الْعَالَمِينَ » vasfının isbatına, « اِيَّاكَ نَعْبُدُ » misakına, sonra bu surenin başındaki « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » fıkrasına, ve nihayet üç kıssanın hey'eti mecmuasile sayyib temsilinin gayei mazmununa ne kadar münasebetdar olduğunu ıhtara hacet yoktur. Tertibi kur'ana nazaran bu ayet Allah tealânın sarih olarak ilk emrini havi oluyor ki bu emir, binayi islâmın üssülesası olan tevhidi ubudiyet ve rububiyetten başlıyor. Ve ülûhiyetin rububiyete, rububiyetin halikıyete tevakkufunu gösteriyor ve halikı isbat ediyor. Ve akıbinde nübüvveti ve sıdkı Muhammedîyi isbat ve müdafaa ediyor.

21. ﴿يَا اَيُّهَا النَّاسُ﴾ ey insanlar! -akl-u bülûğ ile insanlığın ilk kademei kemaline basmış olanlar! bakınız, gerek « اِيَّاكَ نَعْبُدُ » misakını vermiş olsun, gerek olmasın, hepiniz: mü'min kâfir, münafık, hangi sınfa, Dünyadaki akvamdan hangi kavma mensup olursanız olunuz, fakir, zengin, âlim, cahil hangısından bulunursanız bulununuz hepiniz her zaman şu emrile mükellefsiniz:

﴿اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذٖى خَلَقَكُمْ وَالَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ sizi ve sizden evvelkileri, babalarınızı, analarınızı, bütün atalarınızı, ecdadınızı vesairlerini baştan nihayete halkeden rabbınıza rabbülâlemîne ibadet ve ubudiyet ediniz, kemali mahabbet-ü mehafetle, en güzel edeb ve saygı ile ona boyun eğiniz ve onun emirlerine, ahkâmına itaat ediniz. -« اِيَّاكَ نَعْبُدُ » misakını verenler onu

ifa etsin, vermiyenler, vermiye çalışsın, ona ibadet ve itaat ediniz ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ bilfiil korunabilesiniz, hakikî müttekilerden olmanızı ümit edebilesiniz.- yoksa saıkalar gibi hâdisatı âlemden, ölümden korkmakla, kulak tıkamakla asla korunamazsınız, dikkat ediniz « لعلكم » buyuruluyor. Bu ise ümit ifade eder. Bu surette de korunmanız bir ümidi kavi olarak gösteriliyor da korunacağınızdan emin olunuz denilmiyor. Çünkü iradei ilâhiyeyi hiç bir şey takyit edemez. Siz ibadetinizle onu korumıya mecbur edemezsiniz. Ubudiyet kanunu bir kanunı ekserîdir. Asıl koruyacak olan fazl-ü rahmeti ilâhiyedir. İbadet evvel emirde hilkatinizin, terbiyenizin bir şükranıdır bunun Allahı mecbur edecek, minnet altında bırakacak bir kudreti mucibesi yoktur ve zaten Allahın müstahik olduğu şükr-ü ubudiyeti kâmilen eda de edemezsiniz. Binaenaleyh ibadet ediyoruz diye her akıbetten emin olmayınız, ancak ümidvar olunuz ve ümidinizi Allahdan başkasına bağlamayınız ve Allahı tanımak için hilkatinize ve terbiyenize bakınız, o zaman bilirsiniz ki bir halikınız ve rabbınız var, hem sizi ve hem sizden evvelkileri halk eden odur. 22.

﴿اَلَّذٖى﴾ o, öyle lütufkâr bir halikdir ki ﴿جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا﴾ şu altınızdaki arzı size bir döşek yapmış, -sizi orada yaratmış, yetiştirmiş, üzerinde her türlü rahatınız esbabını temin etmiş, yatıp kalkıyor, uyuyup uyanıyor, dayapın oturuyorsunuz, o altınızdan alınıvermiş olsa nerede karar ederdiniz? kâşanelere yığdığınız kaba döşekler neye yarardı. İşte arz size böyle bir döşek

﴿وَالسَّمَاءَ بِنَاءً﴾ başınız üstündeki müzeyyen gök kubbeyi de bu döşeği ıhtiva eden büyük,

muhteşem bir bina yapmış.- insan olup da bu bina içinde o döşeğe kurulmıyan var mıdır? Bu binanın yanında fakirlerin imrendiği, zenginlerin gururlandığı diğer binaların, konakların, sarayların ne ehemmiyeti olabilir?

Sh:»266

büyük, küçük, zengin, fakir sizin hepiniz ayni hanede oturan ve bir döşekte yatan bir aile değil misiniz? Kimin binasında, kimin döşeğinde yattığınızı düşünürseniz hangi mevlânın kulu olduğunuzu ve olmanız lâzımgeldiğini bilirsiniz. İşbu:

«وَالسَّمَآءَ بِنَآءً» bize gösteriyor ki sema bütün arzı muhıttır ve arz binadaki bir döşek gibi onun içindedir. Başka bir ayette « سَقْفًا مَحْفُوظًا » buyurulmuş olması burada binanın sakf ile tefsirini icab etmez, o da semanın diğer bir haysiyeti, diğer bir vasfıdır ki tavan gibi daima başımız üstünde görülmesi haysiyetidir. İş sade bu kadar mı ya?

﴿وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً﴾ Burada zamir ile « منه » demek lâzımgelirken zâhir olarak (مِنَ السَّمَآءِ) buyurulması, bundan murad evvelki sema olmadığına işarettir. Zira herhangi bir şey'in fevkında olan şey altındakinin semasıdır. Hattâ evin tavanına bile sema denilir, yani bir de yukarıdan, o sema tarafındaki bulutlardan bir su indirip

﴿فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْۚ﴾ de bu su sebebile size dürlü meyvalardan, mahsullardan rızk çıkarmaktadır. -Siz o bina içinde o döşekte yuvarlanırken bu sudan içer ve bu sayede yetişen meyvalardan, hububat ve sair fevakihten kısmetlenirsiniz. Bakınız, Rabbınız nasıl bir rahmandır. Siz bu saydıklarımızı hep bilirsiniz bunları bilmek için başkaca okumağa veya derin felsefeler yapmaya hiçde lüzum yoktur. ﴿فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ o halde siz bunları ve halıkdan başka Allah olamıyacağını bilip dururken, Allaha, bir olan o mabudı hakka denk aramağa, emsal uydurmağa şerikler koşmağa ve Fir'avnın yaptığı gibi yerde gökde durbinlerle Allah aramıya kalkmayınız.- da bu emri veren ve bütün bunları yapan, ihsan eden ve şeriki, nazıri bulunmıyan hâlikınız, rabbınız rahmanırahim bir Allaha tevhid ile ibadet ve kulluk ediniz.

Sh:»267

Endad, niddin cem'idir. Misil ve emsal gibi ki manâları birdir. جعل = ca'l tabiri gösteriyor ki Allaha hangi şeyden olursa olsun misi tasavvur olunursa uydurma olur, hak olmaz bâtıl olur, bunu bile bile yaparsanız korunanlardan olamazsınız, inatçı kâfirlerden olursunuz.

Buna karşı bir takım insanlar: «evet Allah belli amma bize böyle emrettiği ve Peygamber gönderdiği ve Muhammedüleminin Peygamber ve Kur'anın kelâmullah olduğu ne malûm?. bu bize şüpheli geliyor, kuşkulanıyoruz bunu bile bile değil bilmediğimizden, şüphe ettiğimizden inkâr ederiz» dediler ve daha diyebilirler. Bunun için Cenabıhak umumî olan bu daveti tevhid-ü ubudiyeti müteakıp Resulünün nübüvvetini ve ona bahş ettiği Kur'anın bürhanı ilâhî olan lâreybe fih bir mucizei ebediye olduğunu sarahaten göstermek için şüphesi olanlara karşı açıktan bir müsabaka, bir yarış ilân ediyor ki buna «tahaddi mucizesi» denilir, Peygamberi zişan Efendimizin mucizeleri gerçi çoktur. Fakat maddî ve zemanî olan mucizelerin kuvveti ve faidesi umumî değildir. Onun kuvveti bulunduğu zamana ve muhıta münhasır kalır, sonradan işidenler bu gayrı makul diye inkâr da edebilirler. Nitekim öyle de oluyor. Bir de beşeriyetin dinden istifadesi asıl harıkalara sarılmak değil, Sünnetullaha, kavanini müstemirre ve makuleye sarılmaktadır. Yani ilimdedir harikalar kulların ıztırar zamanlarında Allah tealânın inayeti mahsusasıdır. Hidayetten gaye ise ıztırardan tahlıstır. Binaenaleyh mucizenin en mühimmi ebedî, aklî ve ilmî kıymeti haiz olan mucizedir. Bu mucize ise Kur'andır. Cenabıallah Resülüne bunu o kadar kat'iyyet ve yakin ile bildirmiştir ki Kur'anı hiç bir insan, hattâ bütün insanlar tanzır edemezler. Bu bizzat va'd-ü teahhüdi ilâhî tahtındadır. Kur'an her hangi mahiyette bir kelâm farz edilirse edilsin, en dâhi addedilen üdeba ve hükema

ve şüara tanzırına muaraza-

Sh:»268

sine kalkarsa âciz kalır. Kur'anda o kadar fevkal'âdelik görmek istemiyen körler veya garazkârlar ne farz ederlerse etsinler, Kur'an ile tahaddiye kalkışdıkları zaman mağlûp olagelmişler, hiç bir şey yapamamışlardır. Allah tealâ iktidarlarını derhal bağlamış veya esasen hiç vermemiştir. İşte Allah Peygamberine bu kuvveti vermiş ve asırlardan beri de bunu isbat etmiştir. Dünya kurulduğu kurulalı gaibe müteallık bu kadar büyük ve bu kadar emsalsiz bir haberi bu kadar ciddiyetle Peygamberlerden ve bilhassa Hatemülenbiyadan başka hiçbir kimse isbat etmeğe değil dermiyan etmeğe bile cür'et edememiştir, çünkü yalancıların mumu yatsıya kadar yanar. Şarlatanlar, muvakkat bir zaman için parlar söner. Napoleon Bonapart Mısıra geldiği zaman muharebelerindeki temayüzüne güvenerek ve bunları bir mucize zannederek «ben Muhammedi severim o da benim gibi büyük bir kumandan idi fakat ben daha büyüğüm» demişti. Bu gururu, bu tahaddiye kıyamı nihayet Akkâ kal'asından başlıyarak kırılmağa yüz tuttu, nihayet söndü gitti ve o zamandan beri Fransızlar onun açtığı yaraları tedavi edemediler. Hasılı sirri tehaddi kur'anın ve nübüvveti Muhammediyenin ebedî bir kanunu ve bürhanıdır. Cenabıallah bu bürhanı ıhtar ve nübüvveti Muhammediyeyi, hakkıyeti kur'anı te'yid ederek ve insanlar içinde bunda şüphe edenleri kasdederek buyuruyor ki:

23. ﴿وَاِنْ كُنْتُمْ فٖى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا﴾ ve şayet abdi hassımız, mümtaz kulumuz, Muhammed Mustafaya doğruluğu, eminliği bu ane kadar herkesin müsellemi olan sevgili Resulümüze verdiğimiz risaletten ve bunun fermanı olmak üzere parça parça indirmekte olduğumuz kur'andan bir şüphede bulunursanız, bir kuşkuya düşerseniz, meselâ vahiy inanılır şey midir?, Allah kitap gönderecek olsa böyle mi gönderir? Böyle parça parça, ayet ayet, sure sure kitap inmek nasıl şey? Bunlar

Sh:»269

bize maddî ilimlerden ne öğretiyor? Altın madenlerinin nerelerde olduğunu mu gösteriyor? Kimyaları mı buluveriyor. Bu bir şiir değil midir? Bunu insan kendiliğinden yapamaz mı? Binaenaleyh Muhammed ya bir şair gibi ara sıra bunları kendi söylüyor da Allah gönderdi diye bizi aldatıyor veya kendi aldanıyormu, gerçi Muhammedin şimdiye kadar aklı da vardı, istikamet ve emaneti de vardı, o ne aldanır ve ne aldatırdı tecribe böyle amma ne çıkar? Tecribe mazıyı gösterir, olabilir ya belki bugün bozuldu, aklını kaçırdı veya ahlâkını değiştirdi, ihtimal, artık kurnazlığa kalkıştı, hasılı ne tarafından baksak kestiremiyoruz, her halde bunun kendisinden olması ihtimalini yenemiyoruz, Allahdan geldiğinde şüphe ediyoruz. Bile bile değil fakat hakkımız olan böyle bir kuşku ile onu tanımıyoruz, çünkü müsbet olmıyan bir şey'e inanmak da budalalıktır, kârı akıl değildir gibi bir takım kuşkular taşıyorsanız bunun da isbatı kolay, bunda da derin derin felsefelere, hayallere dalmağa lüzum yok ﴿فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖ﴾ eğer bunu bir insan yapabilirse, haydi bunun gibisinden bir sure getiriniz. -yani üslûpta ve belâgat-ü bedaatte kur'an surelerine benzer ve tam ona mümasil bir sure de siz bulunuz, ve ona tam benzemek için söyleyen de o kulumuz gibi ümmî ve onun gibi ahlâklı olsun, okuyup yazanlardan, tahsıl görenlerden, şairlikle uğraşanlardan olmasın, haydi bu son kaydi de hafzedelim, size müsaade eyliyelim, alelıtlak her hangi bir şahıstan olursa olsun böyle bir sure getiriniz, ﴿وَادْعُوا شُهَدَٓاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ ve hattâ Allahdan başka güvendiğiniz ne kadar yardımcılarınız, tanıdığınız ne kadar ma'butlarınız, ıktidarını farzettiğiniz ne kadar putlarınız şuaranız, übedanız, ulemanız, hukemanız, ümeranız, hasılı size baş, el, ayak olmak istiyecek ne kadar yardakçılarınız, şahitleriniz, muktedabihleriniz varsa hepsini de çağırınız.

Sh:»270

Şüheda, şehidin cem'idir. Şehid ise, hazır, şahit, nasır, nümunei imtisal manalarına gelir ki burada her hangi birisi demektir. ﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ﴾ eğer davanızda sadık iseniz.- yani bu başta şüpheye mahal olduğu fikrinde muhik iseniz bunu yapmanız ve yapabilmeniz lâzım gelir. Bir insanın kendiliğinden yaptığı bir şey'i veya daha iyisini diğer insanlardan behemehal bir yapan bulunur. Mu'tat olur. Görmez misiniz, feylesoflar bile tabiat muttarıddır derler. Siz de zaten böyle demekle bunun şairlerde fülânlar da emsali var demek istiyorsunuz. Varsa haydi bulun getirin, bu gün değilse yarın getirin, obir gün

getirin 24. ﴿فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا﴾ yok eğer bunu yapamazsanız, mislini getiremezsiniz ﴿وَلَنْ تَفْعَلُوا﴾ ki hiç bir zaman yapamıyacaksınız -Kıyamete kadar yapamıyacaksınız. Yapmanız mümkin değil ya, mümkin olsa da yapamıyacaksınız, Allah yaptırmıyacak. O halde ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ çırası insanlar ve taşlar olan o dehşetli ateşten sakınınız ki ﴿اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ bu ateş, bu narı Cahim, kâfirler için hazırlanmıştır.-

Bedahet, şuhut, istidlâli aklî, tecribe, haber, bunlar ilmin, yakinin en mühim vasıtaları, mi'yarlarıdır. Siz bir vakıa görüyorsunuz, işte kitap, bunun nazmındaki yüksekliği de bizzat anlıyanlar bedaheten görüyor, diğerleri de bunlardan duyuyor. Şimdi Allahdan, Peygamberden kur'an ile bu haberi de işidiyorsunuz, tecribe de yapınız ve cereyan eden tecribelere de bakınız, göreceksiniz ve hattâ gördünüz ki bunun misli yapılmadı ve yapılmıyor ve yapılmaz. O halde şüphe etmiye ne hakkınız kalır, az çok ilmî bir sebebe istinat etmiyen şüphe, vesveseden veya ahlâksızlıktan başka ne olur? Gerçi siz vahyi bizzat tecribe edemezsiniz, çünkü o Allahın bir

Sh:»271

vakıai mahsusa ve mümtazesidir. Peygambere Peygamberlerden başka misal bulamazsınız. Fakat onun asarını tecribe edebilirsiniz, zaten ilmî ve fennî tecribelerin ekserisi de böyledir. Güneşin doğduğunu zıyasından anlarsınız. Böyle bir tecribe size sebebi vakıin küllî ve umumî mi? Yoksa münferit ve mümtaz bir şey mi? olduğunu anlatır. İşte Allah tealâ bu ihbarile, bu irşadile size eseri vahyi tecribe etmek için bir mi'yarı mahsus veriyor, çünkü hepsini tecribe etmiye kalkarsanız ömrünüz kifayet etmez ve irşadın faidesi olmaz. Onları da asırların tecribesi gösterecek ve isbat edecektir. Binaenaleyh siz bu mi'yarı mahsustan istifade edebilirsiniz. Bilhassa « ﴿فَاْتُوا﴾ ، ﴿فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا﴾ » emir ve ihbarı kat'îsinin mazmununa dikkat ediniz. Sizi bir mütegallibin kuvvei cebriyesile bağlamıyor, ikinizi bir yere getirmekten menetmiyor. Hür, muhtar, serbest bırakıyor, haydi şairlerin ve sairenin sünuhatına veya gafillerin, kendini bilmezlerin, sahtekârların, şarlatanların igfalâtına benzer gibi tevehhüm ettiğiniz ve bundan dolayı şüphelendiğiniz Kur'anın ve hatta bir surenin mislini getirmek için elinizden geleni yapınız diyor, ve yapamıyacağınızı da, hakikatin kıyasınız gibi olmadığını öyle bir kat'iyetle haber veriyor ve bunun yalan olamıyacağını öyle bir yakîn ile söylüyor ve binnetice fi'len isbat da ediyor ki bundan büyük yakîn olmaz, bundan büyük ilim olmaz. O halde vahyi bir kerre diğer şairlerin fülânların sünuhatına benzetmiye asla hakkınız yoktur. Nihayet şunu diyebilirsiniz: Muhammed gibi bir insan daha yok ki bulalım da ona söyletelim, Ona Allah öyle bir akıl, öyle bir kuvvet vermiş ki onu kimseye vermemiş, o harikulâde mümtaz ve bütün insanlardan mümtaz bir fıtretle yaradılmış da bunları o sayede yapıyor ve fakat yine kendi yapıyor diyeceksiniz. Öyle ise diğer şüpheleri bırakıp bir kerre bunu tasdik ediniz, ettikten sonra bir daha düşününüz, böyle bir zat size o

Sh:»272

harikul'âde mümtaz fıtretin kendi zatîsi olmadığını söylüyor bununla bir gurur duyup size çalım satmıyor, o kudret ile sizden Dünya istifadeleri istemiyor. « لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى » diyor, tegallüp davasına kalkışmıyor, kemali tevazu ile ben Allahın bir kulu ve Resulûyüm diyor ve sonra kemali yakîn ile « وَلَنْ تَفْعَلُوا » diyor ve asırları keşfediyor. o halde onun mümtaz aklına ve nazirsiz kudretine i'timat ederek verdiği vahiy haberlerini tasdik etmeniz lâzım gelir. Eğer Allaha inanmıyorsanız, onda şüpheniz varsa böyle bir aklın şehadetile ona inanmanız ve ubudiyet etmeniz iktıza eder. Ve eğer Allaha inanıyorsanız bunu doğrudan doğru Allahın yaptığını, kendini ve evamirini bildirmek için gönderdiğini evleviyetle tasdik etmeniz lâzım gelir, onu tasdik etmemek için aklî, tecribî, ilmî, fennî, mantıkî hiç bir şüpheye imkân bulunmadığını idrak etmeniz icap eder. Bunu bilmez, hâlâ şüphe davasından vaz geçmez, hâlâ kuşkulanırsanız, buna inadınızdan ağrazı şahsıyenizden, ahlaksızlığınızdan başka bir sebep kalmaz

ve hiç bir mazereti bulunmıyan kâfirlerden olursunuz hakkı kat'iyyen reddedenler kâfir olduğu gibi haksız yere şüphe edenler de kâfirdir. O halde şunu biliniz ki kâfirler için hazırlanmış bir ateş, bir Cehennem vardır ki o korkduğunuz, kulaklar tıkadığınız saıkaların hiç birine benzemez, o ateş, çırası insanlar ve taşlar olan bir ateştir, artık bundan kendinizi sakınabilirseniz sakınınız.

Kur'anın işbu « وَلَنْ تَفْعَلُوا » ıhbarı o günden bu güne kadar bin üç yüz kırk dört senelik bir tecribe ile sıdkını gösteren bir mucizei ebediyedir. Bu tahaddinin i'cazı karşısında yarıştan vaz geçilmiş, silâhlar çekilmiş, kanlar akıdılmış, Dünyalar karıştırılmış, her türlü zahmetler, masraflar ıhtiyar edilmiş ve fakat bu mucizeye hiç bir cevabı red verilememiştir. Ancak tesvilât ile irşadı Kur'anın önüne geçmeğe çalışılmıştır. Bunlara karşı adaleti ilâhiye elbette yerini bulacaktır, o ateş sönmemiştir

Sh:»273

«

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

». Bu âyette velhicare kelimesinin fennî bir irşadı muhtevi bulunduğunda şüphe yoktur. Gerçi bu hicareden murad heyakil-ü asnamdır ve Cehennem ateşini tutuşturmağa sebeb olan vekudun insanlar ve heyakili ma'bude olduğunu beyan buyuruluyor. Lâkin ayni ifadede o, çıra, kömür gibi ateş tutuşturan taşlar bulunduğunu da bildirmiş oluyor ki erbabı fen bunun taş kömürler olduğunu söylüyorlar. Vekud, ateş yakılan kibrit, ot, çöp, çıra, paçavra, odun vesaire gibi şeylerin hepsine ıtlak olunur.

Bakınız beyanatı Kur'aniye ne kadar canlıdır. Tamamen ilmî ve mantıkî ve hıkemî olan ve bir felsefei ilâhiyenin künhünü teşkil eden bir mebhas; edillei mantıkiye ve ruhiye-vü afakiyesinin cezirlerile hem veciz ve hem gayet basit ve bedi bir surette nasl tefhim olunmuştur. Yüksek bir minberden büyük ve muhtelif bir cemaate hutbe irad eden, va'z eden, ders okutan, tebligat yapan, ahkâm vaz eden fevkalâde beliğ bir hatıbin lüzumuna göre kâh sağa, kâh sola ve kâh merkeze iltifatlar ederek sırasında umumuna ve sırasında bir kısmına, kâh muhaliflerine ve kâh muvafıklarına ve kâh hepsinin karşısında yaveri mahsusuna tevcihi hitab etmesindeki iltimaatı beyan kulaklarda temsil ettirir « يَآ اَيُّهَا النَّاسُ » nidasile başlıyan hıtabı âm « فَلَا تَجْعَلُوا » « وَاِنْ كُنْتُمْ » lâhzalarında bir vechi mahsus aldı ve nihayet acı bir inzar ile tamam oldu, derken gülüyor, bir hususiyet daha alıyor ve abdi hassına nasbı nazar ederek buyuruyor ki:

25. ﴿وَبَشِّرِ﴾ Bu vavı atıf yukarıdaki âyetlerin fehvasından anlaşılan lâzımı manâya işarettir şöyle ki: habibim!. Sen de insanlardansın ve umumî olan işbu ibadet ve ubudiyet emriyle sen de memursun, bununla beraber senin bir hususiyetin var, sen benim abdi hâs ve mümtazımsın risalet gibi bir vazifei mahsusan var, işte bu imtiyazının fermanı olan bu Kur'anı ve bu tahaddi mucizesini

Sh:»274

gördün ya, bunu, al ve senin için hiç bir korku, hiç bir keder olmadığını anla, umum nâsı emrime davet et, mucizeni göster, yola gelmiyenlere bu inzarımı tebliğ et, bundan başka bir de ﴿الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ erkek olsun dişi olsun iman edip de iyi işler yapanlara bir Allaha ubudiyet imanına yaraşır, akl-ü nakle uygun a'mali saliha işliyenlere de şunu tebşir et.-

Salihat, salihanın cem'idir. Salih aslında iyi, yarşıklı, aklen ve naklen müstakim, hayırlı manâsına vasf iken tai nakl ile hasene gibi ameli salih manasına ismolmuştur ki kalbî, bedenî, malî olmak üzere üç nev'i vardır. Ve burada iman ile amelin az çok bir farkı anlaşılır. Fakat tebşir sade imana değil mecmuuna yapılmıştır, amel imandan cüz değil ise de amelsiz hakkı tebşir olmadığı da anlaşılıyor. Sonra «

« الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا » cem'i müzekkerlerinde tağlib vardır ki erkeklere ve kadınlara şamildir.

Bu şümulü ileride « وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ » gibi âyetlerle anlarız.

Hasılı iman ile a'mali salihayı cemedenlere şunu müjdele ki ﴿اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ﴾ onlar için Cennetler var-. Yani içine girilmeden görülmez gizli, nadide bağlar bağçeler var. Bunların umumunu ihtiva eden vatanı uhrevîye, darisevaba « الْجَنَّةُ » ıtlak olunur, Cennet aslı lûgatte masdar binâi merredir ki bir örtüş bir kerre setir demektir ve bu maddenin bütün müştakkatında bir nevi setir manası vardır. Nitekim cin, herkese görünmez hafi bir nevi mahlûk, cinnet, aklın gaybolması cen kararmak, görülen eşyanın nazardan gizlenmesi demektir. Saniyen Cennet bir setir manâsından zemini görünmez, gayet girift ağaçlarla mestur bağçe ve bostana ıtlak olunmuş. Salisen lisanı dinde Dünya göziyle görülemiyen gaybı Hakda gizli Darüssevabın ismi olmuştur ki Kur'anda elcennet denildiği zaman bu taayyün eder. Fakat lâmsız olarak

Sh:»275

Cennet denildiği zaman makamına göre kâh bu ve kâh ikinci manâya gelmiştir. «

جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَاالْاَنْهَارُ » denildiği zaman da «elcennetü» nün eczası ve meratibi murad olunur ki burada öyledir.

Bunlar öyle büyük ve vasi cennetlerdir ki ﴿تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَاالْاَنْهَارُ﴾ Altından meselâ Dünyadaki Nil, Fırat, Ceyhun, Seyhun nehirleri gibi büyük büyük ırmaklar akar, öyle küçük çaylar, cedveller, harlar değil nehirler. -hâlıs temiz su nehri, taze süt nehri, safi bal nehri, sarhoş etmez, künhü tasavvur olunmaz şarabı tahur nehri akar; bu Cennet bağçelerinin tafsılâtını sormak mı istersiniz? Bunlar tarif olunur şeyler değildir. Onlar da «

مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلٰى قَلْبِ بَشَرٍ»

şeyler vardır. Çünkü insanlar misal görmedikleri şeyleri anlıyamazlar, bunun için şimdilik şu kadarını anlayınız ki ﴿كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا﴾ o ameli salih sahibi müminler bunlardan, bunlardaki bir semereden bir rızk ile merzuk olduklarının her def'asında ﴿قَالُوا هٰذَاالَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ﴾ ha bu, o rızk o nimet ki bize bundan evvel -yani Dünyada- da kısmet edilmiş idi diyecekler ve her alışta onu ibtida Dünyada merzuk oldukları nimet nev'inden görecekler. Çünkü iman ve amellerinin sevabıdır. Gayıbdaki o bağçeleri Dünyadaki bu iman ve amel ile yetişdirdiler ve bunların bir nevi semeresi Dünyada da az çok görülür ve hattâ tadılır. Nitekim «

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ » buyurulmuştur ki biri Dünya, biri Ahıret cennetidir.

Filvaki insanların hepsi Allahdan korkmuş ve ona göre amel etmiş olsalardı Dünyanın da her tarafı bir

Cennet kesilirdi. Fakat Allahı ve makamı rububiyeti tanıyanlar ve ondan korkanlar için bundan başka bir Cennet daha vardır. Onlar fena Dünyada bu ümit ve

Sh:»276

bişaretle hiç bir gammın altında boğulup kalmazlar Allah korkusu hiç bir korkuya benzemez, onun yanında daima ebedî bir neşvenin zevkı vardır, Zevkı rıdvan. Acaba dareyndeki bu zevk bu semere hakikaten aynı neviden midir? Hayır ayni neviden değil ﴿وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا﴾ müteşabihtirler, biribirine mütekabilen bir benzeyişleri vardır. Ve önce onlar buna bu teşabüh halinde sevk olunmuşlardır. Hakikatte ise aralarında bihasebizzat büyük farklar vardır. Ezcümle biri gayrı safi, diğeri safidir, biri bir zevkı gaybî diğeri mahzı şuhuddur. Dünyada bu rızk, bu semere gölgesile sırf ruhanî ve aklî olarak tadılır, Ahırette ise tam hakikati ile ayni vücut olarak hakkalyakîn tadılır. Bunun için Ahıret ruhuma mı, cismime mi diye düşünüp durma, o senin indallah malûm olan hakikatinedir. Sanadır sana. Nihayet biri elden kaçabilir, münkatı, fani, gayri ebedîdir, diğeri kaçmaz, lâyenkatı ve ebedîdir. Bu ayetin bu iki cümlesi bize gösteriyor ki Dünyada idrak ne kadar yükselir ve iman-ü amel de onunla ne kadar mütenasip olursa semeratı uhreviye de o kadar çok olacak ve derece o nisbette yükselecektir. « هٰذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ » ve « مُتَشَابِهًا » denilmesinde buna büyük bir delâlet vardır. « وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى عِلْمًا »

Bu semereden başka ﴿وَلَهُمْ فِيهَٓا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ﴾ onlar için o Cennetlerde tertemiz, pampak çiftler, eşler yani erkekler için zevceler, kadınlar için zevçler vardır. Ve bunların hiç birinde dünyadaki pisliklerden eser yoktur. Bunlar sade tahir değil her veçhile mutahherdirler o zevcelerde ne maddî olan kir, hayz ve nifas vesaire gibi tabiî cismanî ne de ahlâksızlık, geçimsizlik, biçimsizlik, münasebetsizlik olmadığı gibi zevcler de öyle pampak, tertemizdirler.

Şimdi, diyebilirsiniz ki aynen böyle değilse de bunlara hemen hemen benzer bağçeler, semereler, zevc ve zevceler, Dünyada olabilir, vatan denilen şey de böyle bir cennet

Sh:»277

gibi olabilir. Evet dari islâm dediğimiz müslüman vatanı da böyle olmak lâzım gelir. Ve bu ayet « مُتَشَابِهًا » kaydile buna da işaret etmiştir. Lâkin mes'ele ve müjde bundan ibaret değil, Dünyadaki bu dari islâmdan başka asıl bir darüsselâm vardır ve bunların biribirinden sizin anlıyacağınız, en zahir farkı şudur:

﴿وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ o imanı kâmil ve ameli salih erbabı bu Cennetlerde muhalled ve daimîdirler. Bir kerre girince artık bir daha çıkmazlar. Diğer ayetlerde bu hulûd ebeden diye de te'kît edilmiştir. Halbuki Dünya vatanı, Dünya Cenneti ne olsa elden gidebilir, imanı kâmil ve ameli salih erbabı darı islâm olan vatanlarını biiznihi tealâ muhafaza ve müdafaa ederler ve onu harap olmaktan mallarile, canlarile vikaye eylerler ise de bunda takdiri ilâhî başka türlü de tecelli edebilir ve nihayet bundakilerin hepsi çıkarlar, ölürler giderler, bunun böyle büyük küçük kıyameti de vardır. Fakat darüsselâm öyle değil; asıl Cennet bağçelerine gidenler orada ebedî kalırlar ki bütün müjde bundadır. Ve bütün saadet bundadır ve rıdvanı ekber bundadır « لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ ».

Bir takım kimseler, bu gibi tebşiratta, bilhassa rızıktan ve kadından bahsedilmesine itiraz etmek istiyorlar ve hissi dinî insanı bunlardan kesip yalnız leaizi ruhaniye ile uğraştırmalı diyorlar, Fakat orası garibtir ki

böyle deyenlerin hepsi bu iki zevki cismanî için can verenler miyanında zuhur ediyor. Halbuki bu tebşirat görüldüğü üzere her ciheti tamamen cami bulunuyor ve Ahıret zevklerinde Dünyadaki ezvaktan hiç birinin misali, müteşabihi eksik olmadığını ve bunun karşısında şehevatı Dünyeviyenin adîliğini, mülevvesliğini de gösteriyor.

Beyanatı kur'aniyeyi sui telâkki ile karşılamak istiyenleri hem red ve hem irşat için şimdi de lisanı Kur'anın üslûbu hakkında bir ıhtar yapılacaktır, Vaktile kâfirlerden bazıları Allah her şeyi doğrudan doğru hakikatile

Sh:»278

anlatıvermeli idi, temsiller, teşbihler Allah kelâmında yakışır mı? Hem bu temsiller, bu meseller, zübab, beyti ankebut gibi sineğe, örümcek yuvasına kadar tenezzül ediyor, bunlar Allah için ayıp değil mi? gibi lâkırdılar söylemişlerdi. Binaenaleyh bunları red ve umuma izahı hakikat için beyanda bazan iradı meselin kıymeti bulunduğuna, meselin de bir hakikati ihtiva ettiğine ve bu sebeple lisanı Kur'anda yerine göre tahkik gibi temsilin dahi mevcudiyetine ve bunların istihfaf edilmemesi, sui te'vile uğratılmaması ve bu yüzden dalâlete düşülmemesi ve hepsinin min indillâh hak bulunduğuna iman edilmesi lüzumuna tenbihen buyruluyor ki.

﴿٢٦﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَايَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَابَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَاۜ
فَاَمَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۚ وَاَمَّا الَّذٖينَ
كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًاۢ يُضِلُّ بِهٖ كَثٖيرًا
وَيَهْدٖى بِهٖ كَثٖيرًاۜ وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ اِلَّا الْفَاسِقٖينَۙ ﴿٢٧﴾ اَلَّذٖينَ
يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مٖيثَاقِهٖۖ وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ
يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِۜ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bilmeli ki Allah bir sivri sineği hattâ daha üstününü

Sh:»279

bir mesel yapmaktan sıkılmaz, iman edenler bilirler ki o şüphesiz hakdır, rablarındandır, amma küfre

saplananlar Allah böyle bir mesel ile ne murad etmiş? Derler, evet Allah onunla bir çoklarını şaşırtır, yine

onunla bir çoklarını yola getirir, hem onunla ancak o fasıkları şaşırtır 26 ki Allahın ahdini misak ile bağlandıktan sonra bozarlar, Allahın vaslını emrettiğini kat'ederler ve yer yüzünde fesad yaparlar, işte bunlar hep o husrana düşenlerdir 27

Allaha mesel yapmak, mesel iradetmek yakışmaz mı zannederler? 26.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَايَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا﴾ şu muhakkakdır ki Allah tealâ

her hangi bir şey'i mesel olarak irat etmekten çekinmez ﴿بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَاۜ﴾ o şey velesve bir sivri sinek ve üstündeki kanat vesaire gibi ufak tefek de olsun, tabiri aharle küçüklükte mafevkı yani daha aşağısı olsun, maamafih nazmı Kur'an bizim (aşağı yukarı) dediğimiz gibi daha yukarı ve daha aşağı demek de olabilir.

Darbı mesel tabiri, meseli madrub, yani darboluna gelmiş meşhur mesel manâsına dahi kullanılır ise de esasında mesel darb etmek yani meseli yerinde istimal ve tatbik etmek, makamına göre iyice yapışdırmak demektir ki yeniden bir mesel vaz'-ü inşa etmek değildir. Temsil ise umumîdir. Lâkin Kur'andaki meseller,

sureti umumiyede re'sen inşa edilmiş temsiller olduğu halde ayni suretle tatbik dahi edilmiş bulunması haysiyetiyle darb tabir olunmuştur. Binaenaleyh burada temsil yerine bu tabirin ve kezalik istihya lâfzının istimallerinde bile aynî bir tatbikı vardır. Şunu unutmamak lâzımgelir ki Cenabıallah mesel ve misali yani mahiyeti temsili yapmamış olsa idi, insanlar hiç bir şey idrak edemezlerdi, alelhusus mahsûsattan hiç bir şeyi bilemezlerdi, çünkü bütün suveri hissiye, hattâ akliye hakikate nazaran bir

sh:»280

mesel, bir temsildir. Bunun içindir ki insan kendini kendi nefsinde mücerred « بن » demekten başka bir suretle bilmez, zira ne hissî, ne aklî bir sureti misaliyesini haiz değildir. Onu alırsa «insan insanın ayinesidir» mazmununca haricinden alır, demek ki maneviyatın ve hakaikı ma'kulenin mesel ile tefhiminde büyük hikmetler mündemiçtir. Bu sebepledir ki Kütübi münzelei salifede mesel daha çokdu, fakat Kur'an hisden ziyade akla hıtab ettiği için tahkikı, muhkematı daha ziyade iltizam etmiş ve maamafih hisleri de mahrum bırakmamışdır ve bunların bir kısmı mühimminde bilhassa Kütübi salifenin tahrife ve sui tefsire uğrayan mazmunlarını tahkik ve tashih ve akla takrip gibi hikmetler mevcuttur. Böyle esası ilim ve mühim sirri terbiye ve hidayet ile alâkadar olan darbı meselden Cenabıallah çekinmez ve binaenaleyh

﴾فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴿ ehli iman olanlar

her zaman bilirler ki Allahın yaptığı mesel rablarından gelmiş olmak itibarile behemehal hakdır. Bunda rabbanî ve sirri muhakkak vardır. Ve meseli ilâhî muhakkak bir veçhi mümaselet ve müşabeheti muhtevidir. Bu vecih zahir ise onu bilirler, hafi ise « اَلْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ » derler ve hakkiyetine iman ederler.

Hak, nefselemirde sabit ve aklın inkâr edemiyeceği derecede sübutu vacip olan demektir. Vücubi lizatihi olan, Hak tealâdır. Onun inayetile « لغيره » olan da zatında mümkinattan olanlardır. Bu manâ ile hak ve hakikat zaten birdir. İtibaren ayrıdır, ikisinin de cem'i hakaik gelir. Hukukun müfredi olan hak da islâmda bu manâdan me'huzdur ki lehde olarak sabit ve vacip olan demektir. Aleyhte olursa vazife ve vecibe olur. Hasılı hak, fikrin, kelâmın mutabekat ettiği vakıın ismidir. Maamafih bu itibar ile mutabık olan kavil ve itikada dahi ıtlak olunur.

Sh:»281

﴾وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ﴿ Küfr ile muttasıf olanlara gelince

﴾مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلاًۘ﴿ Allah bununla, bu garip nekire mesel ile ne demek istemiş sanki bundan muradı ne? Derler. Bir taraftan istihfaf etmek, diğer taraftan hidayeti sui te'vil ile dalâlete düşmek isterler. Bunlar Allahın ne murat ettiğini öğrenirlerse inanacaklar mı? İşte

﴾يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهِ كَثِيرًاۜ﴿ Allah bu sebeple bir çoğunu dalâlete düşürür, onları sapkın yapar, istedikleri dalâleti halk eder. Bir çoğuna da hidayet verir, onlara da hidayet hak eyler. Zira Hâlık birdir, o da Hâlikı külli şey olan Allahdır. Hidayetin hâlikı Allah olduğu gibi dalâletin halikı da Allahdır. Allah halk etmese idi ve herkesi hidayete mecbur etse idi, Dalâlet denilen şey insanların istemesile mevcut olamazdı, halbuki dalâlet de bir istihkaktır ve Allah tealânın dalâleti halk etmesi, ona talip olan mahlûkların -mes'uliyet kendilerine raci olmak üzere- taleblerini is'af etmek gibi bir şanı ulûhiyet ve rububiyettir. Yoksa iptida hidayet fıtratile halkettiği kullarından hiç birini Allah cebrî surette ıdlâl etmez, men'i mutlak ve cebri mahız da rahimiyeti ilâhiyeye yakışmaz. Bunun için ıdlâl, halkı dalâl, şanı ilâhîye nasıl yaraşır? Onun esmaı husanası miyanında (mudil) isminin bulunmasını akıl nasıl kabul eder? Diye hatıra gelmesi melhuz bir suali mukaddere cevaben derhal şu cümlei istinafiye tezyil buyurulmuştur:

﴾وَمَا يُضِلُّ بِهِ اِلَّا الْفَاسِقِينَۙ﴿ fakat Allah bununla fasıklardan dalâlete müstahik olanlarından başkasını ıdlâl da etmez. 27. ﴾اَلَّذِينَ﴿ şol fasıklar ki

﴾يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ﴿ nakzı ahdederler, hem de Allahın ahdini

nakzederler, bunu da misak ile tevsikten sonra yaparlar. İbti-

Sh:»282

dai hilkatte « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » mazmunu üzere aklen ve fıtraten Allah ile

beyinlerinde yapılmış olan ezelî ahdi, iman ve ubudiyet ahdini, bu kanunı küllîi fıtrîyi, balâda görüldüğü üzere her iki taraftan misak ile tevsik ve te'kit olunduktan, bir taraftan misak inzali kütüb, ba'sı resul ile takviye, diğer taraftan kalben ve lisanen iman ve ıkrar ile tahkim edildikten sonra bu ahd-ü misakı ilâhîyi kendi kendilerine nakz-u feshetmeğe, bozmağa, çözmeğe cür'et ederler. İman etmemeye veya imandan çıkmağa çalışırlar, Fıkıhda: «bir kimse kendi tarafından tamam olan bir şey'in nakzına say ederse sa'yi merduddur» kaidesi bu gibi ayattan me'huzdur.

﴾وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ﴿ ve Allahın vaslolunmasını emrettiği

şey'i kat'ederler, ameli salih yapmazlar, salâhı temin eden evamir ve ahkâmı ilâhiyenin aksine hareket

ederler. ﴾وَيُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ﴿ maâsı ve kebair ile daima yer yüzünde de fesat

çıkarırlar işte Allah böyle fasıkları dalâlete düşürür. Şimdi bunların hallerini de anlayınız:

﴾اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴿ bunlar işte bütün hasirûn güruhudurlar, kazançtan mahrum,

işi gücü zarar-u ziyan olan kimseler diye asıl bunlara denilir.

Fısk, aslı lûgatte hurucu manasınadır. Nitekim delikten çıkan farelere fevasık tabir olunur. Lisanı şeri'de irtikâbı kebire ile tâati ilâhiyeden huruc manasınadır ki sagirede ısrar da bu cümledendir. Ve şer'an fıskın üç mertebesi vardır: Birincisi günahı çirkin addetmekle beraber ahyanen irtikâp etmek, ikincisi üzerine düşerek inhimak ile yapmak, üçüncüsü çirkinliğini inkâr ederek yapmaktır. Bu üçüncü tabaka küfür mertebesidir. Fasık bu hale gelmedikçe Ehli sünnet mezhebinde mü'min namı kendisinden selbolunmaz. Binaenaleyh fasık vasfı içinde kâfirler bulunabileceği gibi imanını zayi etmemiş olanlar da bulunabilir. Mu'tezilîler, bu kısmı ne mü'min, ne kâfir, ikisi ortası say-

Sh:»283

mışlar, Havaric ise üçünü de kâfir addetmişlerdir. Maahaza bu ayeti kerimede, « اَلَّذِينَ » ile tavsıf olunan fasıkînin küfürlerinde, irtidatlarında söz yoktur. Çünkü bunda üç vasıf zikredilmiştir. Allaha verdiği ahdi nakzedip akidesini bozmak, emri ilâhînin aksini yapmak, menahiyi irtikâp ile de yer yüzünü fesada vermek, bunun üçü birleşince de küfür tahakkuk eder. Nitekim üst tarafında da «

وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلاً»

buyurulmuştur. Ve işte temsilâtı Kur'aniyeyi sui te'vil ve istihfaf ile ıdlâlı ilâhîye kesbi istihkak eyliyen hasirûn bunlardır. Bu kıssada en şayanı dikkat olan noktalardan birisi, balâdaki âyetlerde yalnız iman ve küfür tekabülü esas iken burada hem iman ve hem ameli salih mecmuuna mukabil olmak üzere ayrıca da fısk ve fasikînin mevzuıbahs edilmesi ve temsilâtı Kur'aniyenin sui tevil ile telâkkisi mes'elesinin bilhassa küfür, dalâlet ve fısk hasletlerile alâkadar gösterilmesidir. Demek ki fısk biri ilmî, diğeri amelî iki ciheti haizdir. Asıl küfür ilmî cihetindedir. Bu da bilir bilmez sui tevil mes'elesine raci'dir. Buna da en ziyade temsilât ve müteşabihat vesile yapılır. Ve bu ekseriya küfri amelî ile de müterafik olur. Bu gibileri redd-ü inzar için Cenabıhak kelâmı ilâhisinde hakaik asıl olmakla beraber yerine göre temsilâtın da mevcudiyetini ve bunun esası olan hak noktai nazarına muhalif değil, belki lâzım bulunduğunu ve binaenaleyh bunları esasen hak bilmek dahi cümlei imandan birisi olduğunu bir esas, bir kaidei itikadiye halinde beyan eylemiş ve bu suretle üslûbı Kur'an hakkında mühim bir irşad yapmıştır. «

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَاْوِيلَهُ يَوْمَ يَاْتِى تَاْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ
قَبْلُ قَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَٓاءَ فَيَشْفَعُوا
لَنَٓا اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَاكَانُوا يَفْتَرُونَ » Binaenaleyh temsilâtı hakka inan, matlub olan ameli yap, te'vilini istikbale, cereyanı hâdisata bırak, zamanı gelince anlarsın.

Hulâsa, fısk, ya küfrü veya küfranı mutazammındır ve neticesi hüsrandır. Bunun için Cenabı Allah

bunu

Sh:»284

sureti gıyapta ve gûya bir nazariye halinde ve maamafih vakıa nâzır bir nazariye halinde takbih

buyurduktan sonra şimdi makamı irşatta bir iltifat ile hıtabı âmmına bir lemeanı mahsus veriyor şöyle ki:

﴿٢٨﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْۚ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٩﴾ هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا
فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ
سَمٰوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allaha nasıl küfr ediyorsunuz ki ölü idiniz sizleri diriltti. Sonra sizleri yine öldürecek sonra sizleri yine diriltecek. Sonra da döndürülüp ona götürüleceksiniz 28 o, o hâlikdir ki yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra Semaya inayet buyurdu da onları yedi sema halinde nizamına koydu o her şey'i bilir bir alîmdir 29

Bu iki ayette bütün Dünya ve Ahıret ilimleri mündericdir, Hayat, cereyanı hayat, gayei hayat gösteriliyor. Hilkati insaniyenin nazarı ilâhîdeki kıymeti anlatılıyor. İnsanın arz-u sema hepsinden hakkı intifaı tescil ediliyor. Delâili hilkat-ü Halik icmal ediliyor. Hilkati Hak, rahmaniyeti Hak, minneti Hak isbat olunuyor. Hasılı ruhı beşer zeminden asumana, mahsusdan ma'kule yükseltiliyor, ve bu hakaik karşısında küfür ve küfrana nasıl sapılabilece-

Sh:»285

ği istifhamı inkârî ile soruluyor ki bu iltifattaki belâgatin, nezahetin, ulviyetin, ilmiyetin, hakikatin, ahlâkıyyetin parlaklığına ve letafetine hayran olmamak kabil değildir. Küfür ve küfranı takbih ve insanları ondan tahzir için bu istifhamdaki te'sirin şiddeti ne kadar büyüktür.

28. ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ﴾ ey insanlar, insan adını taşıyanlar ve alelhusus ey kefere,

ey münafıkîn, ey feseka!. Allaha nasıl nankörlük eder de ilmî ve amelî küfr-ü inkâra saparsınız? Az çok irfan ve ahlâkı olanlar için bu nasıl tasavvur olunur? ﴿وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا﴾ halbuki siz hepiniz, gerek her biriniz, gerek mecmuunuz mukaddema hep ölü idiniz, emvat halinde idiniz, hayatınız yoktu. -o zaman zatî olarak neyiniz vardı? Şimdilik haydi ilerisi dursun, fakat lâakal bir toprak ve nihayet babanızın belinde bir nutfe, bir sümük olduğunuz hatırlarsınız ya? Filvaki siz böyle cansız meyyitler halinde idiniz, mevtanın

kabre taşındığı gibi öteberi taşınıp duruyordunuz, böyle iken ﴿فَاَحْيَاكُمْۚ﴾ Allah size hayat verdi-teneffüs, tegaddi, tenasül eder, duyar, düşünür, ister, istediği yere gider, istediği işi yapar, muhitindeki hadisatı hariciyeye kuvayı cismaniye ve ruhaniyesile mukavemet eyler, karşı kor, etli, canlı, akıllı, fikirli birer insan yaptı, bunları yapan kim ise işte Allah odur. Eyi düşününüz, bu hayat sizin kendinizin midir? Kendi zatî malınız milkiniz midir? Elbette değil, o kadar değil ki bir kılınızın rengini değiştiremezsiniz, malûm ya her ne olsa siz hayatı seversiniz ve ona her şeyi feda etmek istersiniz, hayatınıza faidesi dokunacağını zannettiğiniz kimselerin karşısında takla atarsınız, onlara kul köle olursunuz, halbuki kendinizi, bundan evvelki halinizi âtinizi düşünecek olursanız, bu hayat sizin kendi malınız olmadığını anlarsınız o halde bu hayatı size bahşeden Allahtealayi nasıl inkâr eder ve

Sh:»286

ona nasıl küfranı nimet eylersiniz? eyliyorsunuz? Allah size hiç bir şey yapmamış ve yapmıyacak olsa bile hayatınızın maliki olduğu için sizin ona iman ve ubudiyet etmeniz, hayat sevdasiyle Allahı unutmamanız

lâzım gelir. Hem siz bu hayatı o kadar benimsemeyiniz, çünkü ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ Allah bundan sonra sizi yine öldürür, öldüriyor ve öldürecek. -Şimdi diyeceksiniz ki işte biz de buna kızıyoruz ve bundan yüz buluyoruz ya, iman ve ubudiyet etsek de etmesek de verilen hayatımızın sonra elimizden alındağını görüyoruz, madem ki öleceğiz ve madem ki Allah verdiğini alıyor, o halde hayat elimize geçmiş iken iyi kötü mümkin olan ne zevki varsa görelim diyoruz, ölüm derdi; o evleri yıkan, zevkleri perişan eden, çocukları yetim, kadınları dul bırakan, hayatlara kıyan, hayatları pençesinde kıvrandıran o ölüm musıbeti madem ki nasıl olsa yakayı bırakmıyor, artık Dünyaya bir daha gelecek değiliza, şu muvakkat hayata bütün ıhtiras ile sarılalım ve keyfimiz için ne yapabilirsek yapalım demekten kendimizi alamıyoruz ya! Fakat bu ne kadar yanlıştır, ve ne bedbaht bir zevktir! Böyle olsa idi bile hayatın bu zevklerini böyle körü körüne ve çılgıncasına değil, tarikı meşru ile istîfaya çalışmak ve Allah tealâya ihlâs ve şükranı en büyük bir zevk bilmek ve ona büyük bir mahabbet-ü mahafet beslemek lâzımgelirdi ve bunun o vakit hayatta da umumî ve

şumullü faideleri görülürdü. Halbuki iş bu kadar değil, bunun ilerisi de var. ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾ o sizi öldürdükten sonra yine diriltir ve diriltecektir.- Size evvel verdiği gibi ve hattâ ondan daha âlâ yine bir hayat verir ve verecektir. Ba's ba'del mevt de haktır. Görmez misin olan yine olur. Eğer olmasa idi sen kâinatta hiç bir kanun göremezdin, bir yaptığını bir daha yapamazdın, ilimden, san'atten hiç bir hissen olmazdı, sen bu sayededir ki hangi şey'i iyi bilirsen onu

Sh:»287

bir daha ve bir daha yapabilirsin, tohumlarını bu sayede eker, çiftlerini bu sayede sürer, hasılâtını bu sayede kaldırırsın, atlara, arabalara, şimendiferlere, otomobillere, vapurlara, tayyarelere bu sayede biner, onları da bu sayede yapabilirsin, sen hayat kanununu tamamen bilse idin bu babda hiç bir şüphe taşımazdın, o zaman sen bile bir zihayat yapabilir ve onu bozduktan sonra tekrar yine yapabilirdin. Şimdi yapamıyorsan ilm-ü fennin, kudret-ü san'atın buna yetişmiyorsa, henüz kanunı hayatı bilemediğinden, henüz maddelerin ruhların esrarı evveliyesine nüfuz edemediğinden, daha esasında yaratmak, halk etmek kudretine bizzat malik olamadığındandır. Zaten sen aslı maddeyi, kuvveti göremezsin, gördüğün onların hasılları, tezahürleridir. İlmin, fehmin, kudretin de bunlarla mütenasibdir. Bunların içinde taakkul ettiğin maddei ulâyı bulsan, onların esrarına da nüfuz etsen acaba bütün kuvvetleri, ruhları, melekleri, keşfetmiş olacak mısın? Halk kudretine esasından sahip olacak mısın? Hayır. Maddeyi ve kuvveti aslından imha veya ihdas edebilecek misin? Kendi kendine hayır. Fakat onları olduğu kadar alıp Hak tealânın verdiği ruhunla tasarruf edebileceksin ve bizzat hak tealâya daha hususî bir nisbet peyda edebilirsen o zaman biiznillâh sirri hayat-ü ihyaya da vukuf peyda edebilirsin. Sen bunları henüz bilemiyor, yapamıyorsan, kanunı hayatın künhüne eremiyorsan, ortada mevcut olan hayat ve ihyayı da inkâr edemezsin ya? Nefselemirde bir hayatın ve bir hayat kanununun cereyanında şüphe edemezsin ya? Ve hele bu kanunun sende, senin kendinde tatbik edilmiş bulunduğunda şüphe etmenin hiç manası yoktur ya? O halde bu bürhan ile şunu bizzarure bilirsin ki bu hayatı yapan ve bunun kanununu bilen bir zatı alâ vardır. Hayat ve kanunı hayat hak, ve onu yapan ve bilen Haktealâdır. Binaenaleyh olan yine olacak, ölen yine dirilecektir.
Ve

Sh:»288

bunu ancak Allah yapabilecektir. Nasıl ve nerede yapacağına gelince onu kendi bilir, bize bildirdiği de yapacağı ve her halde yapacağıdır. Dilerse yerde yapar, dilerse göğe çıkarır, dilerse kabirde yapar, dilerse kıyametde, her halde bu bizim diğer bir şe'nimiz, diğer bir hayatımız olacaktır ki onun şuununu tafsil etmeğe

bu günkü havselerimizin kifayeti yoktur. O âlemi Ahırettir. Onunla aramızda geçilecek berzah vardır. Kabir

âlemi, kabir hayatı, Cenabı Hak cümlemize imdad etsin, bu geçitleri suhuletle, tatlılıkla geçirtsin, imanı

kâmil, ameli salih ile hüsnü hatime nasip etsin. Buradaki « ثُمَّ يُحْيِيكُمْ » hayatı kabir ile de tefsir

edilmiştir. Kıyametten sonra neşr ile de tefsir edilmiştir. Hangisiyle olursa olsun işler bununla da

kalmıyacaktır ﴿ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ sonra hepiniz ona irca olunacaksınız, Bu ilk hayat da ne

haslet iktisab etdinizse ona göre mizandan geçecek mükâfat ve mücazatına ereceksiniz «

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا

يَرَهُ » sirri zâhir olacaktır. Ve o zaman ehli Cennet ve rıdvan: «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » diyecekler.

Nihayet böyle, bir de Allah tealânın dünkü ve bu günkü eltafını dinleyiniz 29. ﴿هُوَالَّذِى﴾ o

Allah şol halikı zişandır ki bakınız size neler ihsan etmiş

﴿خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا﴾ evvelâ şu altınızdaki yeri ve bu yerde

bulunan şeylerin hepsini: anasırı, mürekkebatını, denizleri, karaları, dağları, dereleri, ovaları, sahraları,

ormanları, ırmakları, pınarları, madenleri, otları, ağaçları, çiçekleri, meyveleri, hayvanları, kuşları, hasılı: «

مَا » denilen şeylerin hepsini sizin için, sizin hayatınız ve mematınız da intifaınız için halk etti. Hep bunları insanı yaratmak ve yarattıktan sonra mes'ut yaşatmak için yarattı, cümlesini insanlara müsahhar ve

Sh:»289

sahhar ve mubah kıldı. Binaenaleyh esas itibarile bunların mecmuundan insanlar için bir hakkı intifa ve bir sureti intifa vardır. Ve bu sureti intifa bazısında müsbet ve bazısında menfi bir haysiyettedir. Umumunun nâfi olması her birinin her veçhile ve herkes için nâfi olması demek olmaz, bir kısmında mazarrat haysiyeti de vardır. Bu cihetle yine Allahın derecei saniyede istisna edeceği muzır bazı muharremat ve habais gibi hususattan ve bir de biribirinize nazaran hakkı müktesep olmuş emval ve emlâk gibi şeylerden maadasında intifa sizin için mubah kılınmıştır. Buna Fıkıhda ibahai asliye tabir olunur. Ve bu ibahanın delili yalnız akıl değil bu nastir. «Nüfus ve ırz-u namustan maada eşyada asl olan ibahadır. Hususî bir delili hurmet bulunmadıkça ibaha ile amel olunur» kaidei Fıkhiyesi bu nasdan me'huzdur. Yalnız akıllara kalsa idi kimi hep mubah der, kimi hep haram der, kimi de şaşırır kalırdı, ve nitekim öyle olmuş ve olmaktadır. Burada şuna dikkat etmek lâzım gelir ki bu ibaha insanların umumuna alesseviye yapılmış, insanlar insan için yaradılmamış ve yekdiğerine ibaha edilmemiştir. Bunun için insanların canları, ırzları, yekdiğerine mubah değildir. Hattâ bir insan kendi canında, ırzında bile dilediği gibi tasarrufa mezun değildir, insanlar kendileri için değil Allaha ubudiyet için yaradılmışlardır. «

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ » binaenaleyh insanların kendini

öldürmeğe, kendini veya ırzını başkasına satmağa hakkı yoktur. Ancak Allahın emrine ve ahkâmına tevfikan nikâhı meşrua mezundur. Hilâfında âsim olur. İnsanların amelleri, malları, milkleri de yekdiğerine karşı nefislerine mülhaktır. Bunlar da ahare memnudur. Lâkin kendileri için mubah olduğundan rızalarile diğerlerine de terk ve i'ta edebilirler, ukud ve muamelâtı maliye bu esas üzere cereyan eder. Hâsılı hakkı hayata ve hakkı hürriyete ve hakkı namusa hiç bir kimsenin müdahale hakkı yoktur. Bunlar insanın

Sh:»290

doğrudan doğruya hakkullah olan hukukı esasiyesindendir. Ve bunlara taarruz kebairdendir. Akıl ve din de

böyledir. Nüfusta, ırz-u namusta, akılda, dinde asl olan ibaha değil hurmettir.

İşte Cenabıallah insanları bu kadar yüksek yaratmış ve böyle yaratmak ve böyle yaşatmak için evvelâ bütün Arzı ve Arzdaki cemi' eşyayı yaratıp, onların intifaına âmâde kılmış, bunları onlar için yaratmış ve hattâ bu kadarla da kalmamış ﴿ثُمَّ اسْتَوٰۤى اِلَى السَّمَاۤءِ﴾ sonra yukarıya da geçmiş, Semaya doğrulmuş, iradesini göklere tevcih etmiş ﴿فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ﴾ ve binaenaleyh eczai Semayı, bunlardan bilhassa yedi semayı tesviye etmiş, Arzın yaradılması üzerine bunlarda da tadilât icra eylemiş, hasıl olan inkılâp buhranını nizamına koymuş, bunlardan da Arza ve insanlara menafi temin etmiştir. Bu sayededir ki insanlar bu binayi muhteşem içinde yaşarlar, yerler, içerler, sulanırlar, teneffüs ederler. Zıya, hararet alırlar, ayâtı hakkı görerek, ilimler, fenler edinirler, nazarlariyle, ruhlariyle ve hattâ Allah nasıp edince cisimleriyle çıkarlar, mi'rac yaparlar. « سَبْعَ سَمَوَاتٍ » « هُنَّ » den bedeldir. Ve bedeli ba'z zahirdir. Zira « فَسَوّٰيهَا » buyurulmayıp ecza ve efrada veya envaa işraten « فَسَوّٰيهُنَّ » buyurulması teb'ız karinesidir.

Burada insanların kablelhayat emvat ve hattâ nev'i insanînin ma'dum bulunduğu edvarın bir telhısı, « اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاۤءَ بِنَاۤءً الخ... » ayetinin bir tafsılı ve « رَبِّ الْعَالَمِينَ » vasfının bir isbatı ve hayatı beşerin şeraitı haliyle ve mütekaddimesinin bir tasviri ve hilkati insaniyenin kıymet-ü ulviyeti, nihayet inayet ve rahmeti ilâhiyenin vüs'ati ile zat ve sıfatı ilâhiyeyi münkirlere isbat ve şükran ile vazifei ubudiyete davet vardır ki Şeyh Sa'dî merhum Gülistanda bu mazmunu şöyle ifade etmiştir.

ابرو بادو مه و خورشيد و فلك ذركارند
تاتو نانى بكف ارى و بغفلت نخورى

Sh:»291

Demek Allah tealâ insanı yalnız Yerde yaşıyacak ve yerdeki eşyadan intifa edebilecek birhalde yaratmamış ona Semadan da birhissei intifa ayırmış ve hattâ bununla alâkadar olarak Semavatın yedisinde ta'dilât yapmıştır. Şu halde insan yalnız Arzî bir mahlûk değildir. O yerlerde daralırsa göklerden intifaa me'zundur ve fakat bunun için evvelâ ruhı semavîlik hissiyatını duymalı ve Allahı tanımalıdır. Arzın şehvanî ve hayvanî süfliyetlerinde boğulanlar ise bu tealiden mahrumdurlar. Yarın Yerdeki nimetler tükenecek biz aç kalacağız diye ağlarlar dururlar.

Şüphe yok ki evvelâ Arzdakilerin halkı, sonrada Semaların tesviyesi meselesinde sonralık yani « ثُمَّ » manası zamanen değil rütbeten yani ifade noktai nazarından bir sonralıktır. Zira bu bapta gayei beyan insanların tenviridir. Halbuki idraki beşer noktai nazarından merkezi âlem insanın kendisidir bütün idraki hariç bu merkezde toplanır, cazibei idrak « اَنَا » den başlar. Buna birinci derecede yakın olan da ayağının altındaki Arz ve sonra Semadır. Zira insan Arzı evvelâ lâmisesi ve kendi sıkletile tanır, lamise ise havassı saireye mukaddemdir. Ve idraki en yakındandır ve hattâ bu seviyyeden pek yükselememiş olan

nice insanlar vardır ki kendisini sade yerle alâkadar bir mahlûk zanneder. Ve Semadaki menafiinden gafildir. Cenabıhak da irşadatını, idraki beşerin bu cereyanına göre beyan buyurmuştur ki bunun zahirinden Arz Semadan evvel yaradılmış gibi anlamamalıdır. Maamafih burada tesviyei semavatın hakikî ve zemanî bir tehirine işaret yok demek de doğru değildir. Bazı müfessirînin anladıkları vechile « ثُمَّ » hakikat olarak ahzolunabilir. Gerçi Arz alelıtlak Semadan evvel yaradılmış değildir. « كَانَتَا رَتْقًا » Fakat Arzın fazayı hilkatte bir cirmi mahsus olarak yaradıldığı zaman ile ondan evvelki tesviyei Semaviye aynen kalmamak lâzım gelirdi. Bu gün fennen mülâhaza edebiliriz ki Arz teşekkül ettiği andan itibaren sıkleti

Sh:»292

mahsusası, cazibesi, dafıası hasebile mensup olduğu manzumei ecramın vaz'iyetlerinde ve arada mevcei mekfufta, dühanı esirîde, cazibei umumiye nizamının bir tahavvülü, bir inkılâbı olmuştur. Binaenaleyh cazibei Arziye ile alâkadar olan seb'ı Semavat tesviyesi ve nizamı hilkati Arzdan evvel değil, sonra olmak lâzımgelir. Ve bu surette cazibei arziyenin tahaddüsünde asla müteessir olmıyan ciheti Sema bu tesviyede dahil olmaz ve onlar bu seb'a Semavatın maverası kalır. Bu günkü fen, İlmi hey'et henüz ecramın ikisinden fazlası arasındaki cazibe tahavvülâtını hisab edebilmekten âciz bulunduğu için Kur'andaki bu tesviyenin hududunu tayin edebilmekten uzaktır.

Bu seb'a Semavatın tefsir ve tevilinde başlıca iki mülâhaza vardır. Birisi, Arzdan Zühreye kadar bir, Zühreden Utaride iki, Utaritten Şemse üç, Şemisten Mirriha yahut yine Arzdan Mirriha dört, Mirrihten Müşteriye beş, Müşteriden Zuhale altı, Zuhalden daha ilerisine kadar yedidir ki Ahıren keşfedilmiş olan Üranus ve Nebtün seyyareleri ve daha keşfedilmesi mümkin olanlar hep bu yedinci hudut dahilinde demektir. Çünkü bu takdirde bu yedi Sema bilhassa hilkati Arz üzerine tesviyeye dahil olanlardır bu gün bu tesviyenin daha ileri gittiği isbat edilemez. Bu mülâhaza alelekser, ilmi hey'et noktai nazarını takip edenlerindir ki zamanımızın hey'et telâkkisine de muhalif değildir. Zira bunda mevzuıbahis Arzın merkeziyeti değil' arza nazaran Sema kelimesinin tatbikıdır. Manzume Şemsiyede Arz merkez olmamakla beraber bizim tahtımız ve idrak-ü mülâhazamızın meb'dei de bizzat kendimiz ve Arzın cazibesi olduğundan bu tertip o haysiyetledir. Ve izafîdir. Başka bir seyyarede bulunsak o zaman bunu o Arz tasavvur etmemiz lâzımgelirdi. Meselâ Güneşte bulunduğumuzu farz edersek Utarit bir, Zühre iki, Arz üç, Mirrih dört, Müşteri beş, Zuhal altı,

Sh:»293

ilerisi yedi deriz ve bu misale göre yedi tane de arz tasavvur etmemiz lâzımgelir. Eski Batlemyus heyetini takip edenler Kameri birinci seyyare saydıklarından ondan başlarlardı ve yedincisi Zuhale dayanırdı ve Kur'andaki Semavat âyetlerini o heyete tatbik etmek için fen derdile zahmetler çekerlerdi. Filvaki ilmi heyetin riyazî olan mesaili hisabiyesi ve pek eski zamanlardanberi husuf ve küsuf hisaplarındaki isabetler inkâr edilmemek ıktiza ederdi. Lâkin bunlarla heyetin, mebadıi, ilmiyesini teşkil eden nazariyat ve hattâ farziyatı ayırmak lâzım gelirdi. Meselâ Batlemyus ilmi heyetinin bütün esası şu nazariyede toplanıyordu: «seyyarelede iki hareket görülüyor, bunun biri tabiî ise, diğeri her halde kasrî olmak lâzımgelir, bu da her birinin bir felekte merkuz olmasına ve onun hareketile müteharrik bulunmasına mütevakkıftır. Binaenaleyh yedi seyyarenin bir feleki, sevabitin de bir feleki ve umumunu muhıt bir de feleki Atlas vardır. Ve hareketi yevmiye bu feleki Atlasındır.» Diyorlardı, buna mukabil ulemai tefsir ve hattâ Mütekellimîn de bu nazariyenin yakinî olmadığını diğer bir sebebin melhuz olabileceğini söyliyorlardı ve hattâ ilk evvel felâsifeden Sabit ibni Kurre bir cezp nazariyesini bile dermiyan etmişti. Filvaki ahıren cazibei umumiye nazariyesi inkişaf ettirildi ve onun üzerine pek eski olan sukut nazariyesinin teyidile yeni ve mükemmel bir İlmi hey'et teessüs etti ve fakat bu heyet eskisi gibi bütün hey'eti âlemi ihata davasından sarfı nazar ederek ciddî hududi iştigalini manzumei Şemsiye dahiline hasretti. Binaenaleyh bunda bu manzume haricine çıkarılarak yapılan mülâhazalar sırf farziyattır. Cazibei umumiye kanunu bu gün adetâ mütearefe tavrını almış bir mevuzai ilmiye olmuştur. Ve filhakika semavatın direksiz durmalarını izah etmek itibarile de beyanatı Kur'aniyeye çok muvafıktır. Ve henüz bu bapta istikraî ve tecribî bir nakız misali

Sh:»294

görülmemiştir. Ancak cazibe kelimesi o kadar mücerret ve o kadar manevî bir mefhum ifade ediyor ki bunu bir melek kelimesile tasavvur etmek ve bizzat kudreti ilâhiyeye rapteylemek daha ciddî ve daha hikemî olurdu.

Seb'a Semavattaki diğer mülâhazaya gelince: Arzın üstünde bütün yıldızların tezyin ettiği maddî âlemin hepsi bir semadır. Seb'a Semavatın birincisidir. Ve bunun maverasında bundan başka altı sema daha vardır. Bunlar ruhanî ve ma'kul olarak tasavvur edildikleri zaman fazanın ecsama intıbakı gibi aralarında tıbak-u mutabakat mefhumu daha barızdır. «

«إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ» de bunda zahirdir. Ve islâmda

ekâbiri müfessirînin kavilleri budur. Sonra mi'rac hadîslerinde de semavatın böyle ruhanî manalarına işaret vardır. Ve Cenabıhak her an bunların şuuni muhtelifesini tesviye etmektedir. Ve bu tesviye maddiyata münhasır değildir ve hiç şüphesiz Arzı halketmesi üzerine de bunlara bir tevsiyei mahsusa vermiş ve arz üzerinde yaradacağı insanların halkı ve bil'âhare onların intifa'ları için meleklerine emirler vermiş, tesirler ika etmiş, fazayı âlemde yeni bir sünneti cariye açmıştır. Şimdi bazıları burada diyebilir ki acaip, cereyanı hâdisat böyle ilmî midir? Bunları kör bir kuvvet gelişi güzel, tesadüfî olarak icap edivermiş değil midir? Bu kadar namütenahi şeyler ilme nasıl sığar. Ve insan yaradılmadan evvel, onun yaradılacağı bilinip, hisap edilerek Arz-u Sema ona göre nasıl ihzar edilir? Buna cevaben de buyruluyor ki siz bunları istib'ad etmeyin

﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ o Allah her şeye alîmdir, ezelen ve ebeden alîmdir. -Onda

bütün ilimlerin ilmi vardır. Onun ilmi olmasa idi ilim nereden çıkardı? Esbap ve müsebbebat biribirine nasıl merbut olurdu? Fünun nasıl teessüs ederdi? Arz-u Sema hayata evvelden ihzar edilmemiş olsa idi hayat nasıl zuhur ederdi? İşte Allah böyle bir

Sh:»295

Allahdır. Ve insanları böyle yüksek bir ilm-ü kudretle böyle şamil bir rahmetle Arz-ü Semanın bir hasılası bir nüshai sugrası ve belki kübrası olarak yaratmıştır. Ve bütün esbabi saadetlerini de ihzar etmiştir. Artık bu sefil, miskin hayattan silkininiz bu edvarı, bu nimetleri derhatır ediniz, ruhunuzun ne gibi ulviyetlere namzet kılındığını düşününüz. Bu Arzda ve o Semavatta taharriyat icra ediniz, nefiniz için halk-u ihzar edilmiş bulunan şeyleri bulunuz ve Allah yolunda bunlardan intifade ederek diğer hayata, Ahıret hayatına hazırlanınız siz bütün bu meratipten geçirilip Allaha icra olunacaksınız. Binaenaleyh yükseliniz, yükselmiye azmediniz. Şimdi bunlara karşı Allaha nasıl küfür veya küfran edersiniz, bu yükseklikleri, bu derinlikleri iyi düşününüz. Bundan başka asl-u nesebınızı bilmek ve bu nimetlerle bir bina, bir döşek içinde yüksek kardaş hayatı yaşamak ve sizi iğfal edecek fikirlerden sakınmak için şunu da nazarı ibretle dinleyin ve ilme ehemmiyet verin. Alîm olan Allaha bakınız ne buyuruyor:

﴿٣٠﴾ وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَليفَةً
قَالُوٓا اَتَجْعَلُ فيهَا مَنْ يُفْسِدُ فيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنّٓى اَعْلَمُ مَالَا تَعْلَمُونَ ﴿٣١﴾ وَعَلَّمَ
اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُنى
بِاَسْمَٓاءِ هٰٓؤُلَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقينَ﴿﴾

Sh:»296

﴿٣٢﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَاعِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَاعَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَليمُ الْحَكيمُ ﴿٣٣﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ فَلَمَّا
اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّٓى اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَاتُبْدُونَ وَمَاكُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٤﴾ وَاِذْ قُلْنَا

لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلِيسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ
مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٥﴾ وَقُلْنَا يَاۤاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ
وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا
مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٦﴾ فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا
كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ
مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ﴿٣٧﴾ فَتَلَقّٰى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ
فَتَابَ عَلَيْهِ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٨﴾ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا
جَمِيعًا فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنِّى هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَاىَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۤ
اُولٰۤئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿﴾

Sh:»297

Meali Şerifi

Ve düşün ki rabbin melâikeye "Ben Yerde muhakkak bir halife yapacağım" dediği vakıt "Â!.. Orada fesat edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın?. biz hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken" dediler. "Her halde ben sizin bilemiyeceğiniz şeyler bilirim" buyurdu 30 Ve Ademe bütün esmayı ta'lim eyledi, sonra o âlemîni melâikeye gösterip "Haydin davanızda sadıksanız bana şunları isimleriyle haber verin" buyurdu 31 Subhânsın Yarab! Bizim için senin bize bildirdiğinden başka ilim ne mümkin, o alîm, hakîm sen, şüphesiz sensin" dediler 32 Ey Adem bunlara onları isimleriyle haber ver buyurdu Bu emir üzerine Adem onlara isimleriyle onları haber veriverince de buyurdu ki demedim mi size Ben her halde Semavüt-ü Arzın gaybini bilirim, ve biliyorum ne izhar ediyorsunuz da ne ketmeyliyordunuz 33 Ve o vakit melâikeye "Adem için secde edin" dedik, derhal secde ettiler, ancak İblis dayattı, kibrine yediremedi, zaten kâfirlerden idi 34 ve dedik ki "ya Adem sen ve zevcen Cenneti mesken edin, ikiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın ki haddi aşan zalimlerden olmıyasınız 35 Bunun üzerine Şeytan onları oradan kaydırdı, ikisini de bulundukları naz-ü naimden çıkardı, biz de haydi dedik bâzınız bâzınıza düşman olarak inin ve size yerde bir zamana kadar bir karar ve bir nasıp alma var 36 derken Adem rabbından bir takım kelimeler telâkkı etti yalvardı, o da tevbesini kabul buyurup ona yine baktı, Filhakika odur ancak öyle tevvab öyle rahîm 37 Dedik: İnin oradan hepiniz, sonra benden size ne zaman bir hidayetci gelir de kim o hidayetcimin izince giderse onlara bir korku yoktur ve mahzun olacaklar onlar değildir 38 Küfre saplananlar ve ayetlerimize yalan diyenler ise işte bunlar ateş arkadaşlarıdır, onlar orda muhalled kalacaklardır 39

Burada hıtap yine evvelâ Resulullaha tevcih buyuruldu. Demek kıssanin künhünü hakkiyle o anlayacak

Sh:»298

ve me'zun olduğu kadar da o anlatacaktır. Maamafih buna her ferde ait hıtabi âm neşvesi de verilmiştir. Demek ki bunda zahir bir istifadei amme dahi vardır. Ve her ferdin bunu nefsinde fehm-ü tatbik etmesi matlûptur. Bunda zahir olarak inayeti rabbaniye, kaza-vü kader, indallah kıymeti Admî mebdei, tenasüli beşerî mebdei, din, ilm-ü lisan mebdei, ahlâk, vazife ve uhuvvet mebdei, ictimaiyat mebdei, hukuk mebdei

vardır. Tenasüli beşerînin ilk din, ilm-ü lisan devrinden itibar edilmesi ve beşeriyeti ahîrenin bu mebde-e istinat etmesi lüzumu ve mahiyeti insaniyenin tarifinde bunların zatî bir kıymeti bulunduğu ve fakat zenb-ü ma'sıyetin husumet-ü adavetin zatî ve fitrî olmayıp arazî ve telkinatı hariciye eseri olduğu ifham olunuyor. Bu suretle Hıristiyanların zenbi aslî (peşe orijinal) akîdelerinin doğru olmadığını, mahiyeti Şeytaniyenin mahiyeti insaniyeden hariç bir şey olduğu ve bu ikisi arasında adaveti kadime bulunduğu, Şeytanın bu adavetten farig olmıyacağı ve fakat insanlığın buna karşı kendine, kendi fıtretine sahip olarak nefsini ve nev'iyetini muhafaza ve müdafa edebileceği ve o zaman saadeti beşerîyenin haddi aksâsını bulacağı ve bu hususta tevbenin kıymeti anlatılıyor. Tenasüli beşerî mebdeinde terbiye kanununun ceryanı, Yer yüzünde nev'i insanînin ezelî ve kadım olmayıp bilâhare tedricen hâdis olduğu yani bu günkü nev'i beşerin ezelî olmadığı ve bu günkü tenasül kanununun bidayeten mevcut olmayıp Arzın bir devrei kemalinden sonra bizzat hârika olan bir hâdise hılkat ile başladığı ve binaenaleyh tabiatı ezeliye nazariyesinin doğru olmadığı, ve filhakika Arzın devri ateşîninde Pastur nazariyesinin cereyanına imkân olmayacağından bu gün kanun olan tenasülün bidayeten hârika olan bir hâdisiye müntehi olacağı ve ilmi hayvanatta teselsülün butlanı ve Arzın hâdis olması esasına mebni iptidada kabuli zarurî görülen tekevvün bizâtihi nazarîyesinin de tabirini ıslah etmek ıktiza edeceği, çün-

Sh:»299

kü iptida fevkalkanun böyle bir hadise zarurî ise de bunun bizatihi ve lizatihi olmayıp halk-u tekvini ilahî eseri olduğu ve filhakika böyle olmazsa ya ilm-ü fenni kökünden yıkacak olan illetsiz, sebepsiz bizatihi ve lizatihi mütekevvin bir hâdise kabul edilmek veya şimdiki tenasül kanununun ve bunun cereyan ettiği kürei Arzın hâdis olmayıp, namütenahi surette ezeliyet ve kıdemleri iltizam olunmak lâzım geleceği ve halbuki ilm-ü fen nazarında Arzın mahlûkıyeti ve hudusu delâili kaviye ile bizzarure sabit bulunduğu ve nihayet yeni felsefelerin İlm-ü ahlâk itibariyle fıtrati beşeriyede cereyanını isbate çalıştıkları veraset kanununun az çok bir esas ihtiva ettiği ve fakat bunun da veraset suretiyle değil, hilâfet suretiyle tasavvur edilmesi lâzım geldiği, yani her intikalde Allahtealânın bizzat bir halk-u tesiri gözetilmek ıktiza eyliyeceği ehli ilme ıhtar edilmiş bulunuyor.

Evvelâ takdiri ilahî ve inayeti rabbaniye ıhtar edilerek buyuruluyor ki 30.

﴿وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ﴾ «vâv» yine mazmunı sabıka matuftur. «Ya Muhammed, ey Adem oğlu, zikr olunan nimetleri unutma ve o vaktı da unutma ki insanlar Yer yüzünde zuhur etmeden evvel rabbın iradei ezeliyesini ızhar ve kudreti lâyezalîsini ibraz ederek meleklere

﴿اِنّـِى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةًۜ﴾ ben mutlaka Yer yüzünde bir halife yapacağım, bir halife tayin edeceğim demişti ki meali: Kendi irademden kudret ve sıfatımdan ona bazı salâhiyetler vereceğim, o bana izafeten, bana niyabeten mahlûkatım üzerinde bir takım tasarrufata sahip olacak, benim namıma ahkâmımı icra ve tenfiz eyleyecek, o bu hususta asîl olmıyacak, kendi zatı ve şahsı namına bilasale icrayı ahkâm edecek değil, ancak benim bir naibim, bir kalfam olacak, iradesile benim iradelerimi, benim emirlerimi, benim kanunlarımı tatbika memur bulunacak sonra onun arkasından gelenler ve ona halef olarak ayni, vazifeyi icra edecek olanlar bulunacak, «

هُوَ الَّذٖى جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ الْاَرْضِ»

Sh:»300

sirri zahir olacak. Bu manâ Ashabı kiramdan ve tâbiînden uzun uzadıya nakledile gelen tefsirlerin hulâsası ve hasılıdır.

Burada «yapacağım = اِنّـِى جَاعِلٌ » demek, acaba «halkedeceğim = اِنّـِى خَالِقٌ » demek midir, değil midir? Bu tefsir yok değildir. « جَعَلَ » bir mef'ule müteaddi olursa halk demek olur. Burada da « جَعَلَ » halkdan eam ve daha mutlaktır. Ve ikisine de muhtemil bulunuyor. Halk mes'elesi ileride «

اِنّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ۰ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدينَ « ayetlerile tasrih olunacaktır ki işbu « جَاعِلٌ » tebliği « اِنّى خَالِقٌ » takdirinden sonra görünüyor. Arada takdiri zat ile takdiri sıfat farkı vardır. Lisanımızda kalfa tabirinin sahihi olan halife kelimesi, (yani birinin arkasından makamına kaim olmak manasile alâkadar olarak) فَعِيلُ bima'na فَاعِلٌ dir. Yani aslı «halif» tir. Ve «ta» sı mubalâğa içindir. Binaenaleyh isim olarak kullanılan sıfatı galibedendir ki Fransızca «reprezantan» kelimesi de bu ma'nanın mümessilidir, cem'i halâif ve hulefa gelir. Masdarı da hilâfettir. Hilâfet vekâlet gibi asaletin mukabili olarak başkasına niyabet etmek yani az veya çok onun yerini tutarak onu temsil etmek demektir. Ragıbın Müfredatında beyanı veçhile bu niyabet de ya aslın gaybubetinden veya bir meunetten veya aczinden, yahut da bunların hiç biri olmadığı halde mahza asîlin naibine bir şeref bahşederek tekrim etmesinden neş'et eder. Ve işte Cenabı Allahın Arzda evliyasını istihlâfı bu kabildendir. İlah.., demek ki her naibin, halifenin kıymet ve şerefi, asîlin şerefi ve niyabetin derecesile mütenasiptir. Cenabıallah da Arzda bir halife yapacağım deyince kendilerini bir istişare makamında gören melâike bir taraftan bundaki şerefi takdir ettiler, diğer taraftan da Yerdeki bir mahlûka mintarafillâh böyle yüksek bir salâhiyeti iradiye bahşedilmesinde bir şer ihitmalinden de korktular. «Yerde» deyince « اِنّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ » takdiri anlaşılıyordu. Acaba bu salâhiyeti alan, hüsni istimal edebilecek mi? acaba bunu asalet zannederek kendi hısabına ıcrayı ahkâma kalkışırsa yer yüzüne fesad vermiyecek mi? Cenabıhak henüz bu noktaları ve o

sh:»301

salâhiyetin derecesini ve hıkemi hafiyesini bildirmemiş olmakla melekler ﴿قَالُوا اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ﴾ orada yani Yer yüzünde onu fesada verecek, onda fesatlar çıkaracak ve kanlar dökecek bir kimse, bir âmil mi yapacaksın? ﴿وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾ halbuki biz hep sana hamdederek daima tesbih ediyoruz ve sana mahsus takdisat ile arzı takdis eyleriz. Veya: senin için kendimizi daima temizler, temiz tutarız, dediler. Ve bu suretle maksatları haşa itiraz olmayıp hikmetini bir istifsar olduğunu bildirdiler maamafih bununla hilâfete zımnen bir rağbet de ızhar ettiler.

TESBİH, Allah tealâyı tenzih etmek, yani zati akdesini i'tikaden ve kavlen ve amelen lâyık olmıyan her türlü şaibden arı ve uzak tutmaktır. Aslı, suda pek iyi yüzerek uzaklara gitmek demek olan « سَبْحٌ » masdarındandır ki tef'ili teksir ifade eder. Allahı takdis de böyledir. Bu dahi esasında pey uzağa gitmek demek olan « قُدْسٌ » den me'huz olarak tathir etmek, pek temiz tutmak manâsınadır. Çünkü tathir, pislikten çok uzaklaştırmaktır. Maamafih «ve nükaddisü leke», «nükaddisü taksiden leke» demek olduğu gibi «nükaddisü nüfusena li'eclike» demek de olabilir ki ikisile de rivayet varit olmuş ve bunun için balâda ikisine de işaret edilmiştir.

MELÂİKE VE MELEK NEDİR? Evvelâ ciheti lisaniyesini tetkik edelim: Ebu Hayyanı Endelüsî gerek Bahrımuhît namındaki tefsiri kebirinde ve gerek Nehrimad ismindeki tefsiri mülâhhasında der ki (melek) mimi aslî olarak kuvvet demek olan «melk» den «feal» dir. Feâlie ve feail vezninde melâike ve melâik diye cemilenmesi şaz tarikiledir. Ebu Ubeyde buna kail olmuştur. İlah..... Binaenaleyh melek lûgaten kav'i zülkuvve demektir, lâmın kesrile «melik» ve lâmın fethile «meleke» kelimelerinin manâlarile alâkadardır. Lâkin bu surette melâike cem'i kıyasî olmamış olur. Halbuki Arapçada aslı bulmak için cemi, esaslardan biridir. Bunun için diğer taraftan mimi

Sh:»302

zait olup aslı mel'ektir deniliyor ki İbni Ceriri Taberî dahi Camiulbeyanında bunu şöyle izah eder: melâike « مَلأَكٌ » in cem'idir. Şu kadar ki Arapta müfredinin hemzesizi hemzelisinden daha çok ve daha meşhurdur. Melâikeden bir melek derler, hemzesini hazfederek harekesini makablindeki sakin olacak olan lâma naklederler ve cemi'ledikleri zaman hemze ile aslına reddederek melâike derler ki bunun misali çoktur: « تَرَى » « تَرْأَى » gibi. Maamafih müfredin hemze ile geldiği de vardır. Nitekim şair şöyle demiştir.

فلست بجنى ولكن ملأكا   تحدر من جو السماء يصوب

ki burada « مَلأْكَا » « مَلَكًا » demektir. Bazan müfredinde mel'ek de denilir ki bu da « جَذَبَ » yerine « جَبَذَ » « شَمْأَلُ » yerine « شَأْمَلُ », denilmesi gibi bir kalbtir. Lisanımızda da bu gibi kalbin emsali çoktur. Meselâ köprü, toprak, ekşi yerine köprü, toprak, eşki gibi. Fakat müfredinde « مألك » denildiği zaman cem'inde de « مَآلك » denilmek lâzımgelirdi. Halbuki böyle cemi'lendiği mahfuzum değildir. Bazan melâik ve melâike diye cemi'lenir. Mesma mesami mesamia gibi işbu melek kelimesinin aslı « مَلأْكٌ » mef'al vezninde risalet yani elçilik manasınadır ki اَرْسَلَ اِلَيْهِ رِسَالَةً diyecek yerde لأَكَ اِلَيْهِ ـ يَلْءَكُ fi'linden gelir, me'lek de aynı veçhile « اَرْسَلَتْ اِلَيْهِ » manasına «elektü ileyhi elketen ve me'leketen ve üluken» filinden masdarı mimîdir. Adiyy ibni Zeydil'imadî:

ابلغ النعمان عنى ملأكا   انه قد طال حبسى و انتظار

demiştir ki diğer lûgat ile مَأْلَكًا me'leken diye dahi inşat olunuyor. Bu manâda daha bazı şevahid vardır. İşte melâike de bu risalet manâsile melâike tesmiye edilmişlerdir. Çünkü melâike Allahın resulleri elçileridir. Enbiyasına ve gönderdiği ibadına gönderir ilâh..... Yani «melek» ismi mekân olmak üzere mevzu risalet veya

Sh:»303

mef'ul manâsile Resul, mürsel, âmili risalet, vesaitı rabbaniye demekdir. Ehli lisan da, müfessirîn de bu iştikakı tercih edenler çoktur. Ragıp da melaike lâfzında bunu tercih etmiş ve melekte demiştir ki Nahviyun meleki de melâikeden muştak ve mimini zait yaptılar. Halbuki bazı muhakkıkîn bunun mülkden olduğunu söylemiş ve şöyle izah etmiştir: Melâikenin siyasattan bir şey'e memur ve müstevli olanına lâmın fethile

«melek», beşerde olana da lâmın kesrile «melik» denilir. Binaenaleyh her melek melâikedir. Fakat her melâike melek değildir. Melek «

﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْراً﴾ ، ﴿فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْراً﴾ ، ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقاً﴾ » gibi âyetlerde işaret olunandır ki melekülmevt bu cümledendir. «

﴿وَالْمَلَكُ عَلَى اَرْجَائِهَا﴾ ، ﴿عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ﴾ ، ﴿مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ﴾ » Bir de der ki melâike, vahide ve cem'a ıtlak olunur ilah... Binaenaleyh bu izaha göre de melek lâfzı kuvvet ve tedbirden, melâike de risalet manâsından me'huz olmuş oluyor. Ve ayni zamanda melâike, melekten eam ve onun cinsi bulunuyor. Şu halde her ikisinde bir kerre manâyı risalet vardır.

Acaba bu risalet sadece tebliği emir midir? Yoksa tebliği fiil midir? Yani yalnız ilmî ve kelâmî bir tebliği ruhî mi yapıyorlar, yoksa bilfiil kudret ve tekvini ilahînin de mübelliği oluyorlar mı? Âyâtı Kur'aniyenin delâletlerine göre her ikisini dahi bulunduğunu anlıyoruz. Peygamberlere ve hattâ yine melâikeye evamiri ilâhiyeyi tebliğ eden melekler bulunduğu gibi cihad ve sair hususatta fi'len kuvvet ve imdat getiren melâike de bulunuyor ve bir de « الرُّوحُ = erruh» ismi mahsusiyle bir meleki mahsus dahi okuyoruz. Halbuki âlemde hiç bir hâdise olamaz ki ona kudreti ilâhiyenin bir taallûkı mahsusu bulunmasın, binaenaleyh cinsi melâike kudret ve tekvini ilâhînin vahdetten kesrete tevezzüunu ve onun tenevvüat ve taayyünatı mahsusasını ifade eden mebadii faile olarak mülâhaza edilmek lâzımgelir. Ve kâinatta hiç bir şey, hiç bir hâdise, hiç bir fil-ü hareket tasavvur olunamaz ki

Sh:»304

böyle bir risalet ile vaki olmuş olmasın, bundan başka bir nevi melâike daha vardır ki bunlar hâdisatı tekviniyeden mukaddem şuuni emriye ve kelâmiyeyi, tabiri âharle şuuni ruhiyeyi mevcudatı akılenin cereyanı ruhîsine ait evamir ve irşadatı rabbaniyenin tecelliyatı mahsusasının ifade ederler. Bunlar daha evvel resuli idrakdirler, müdrik ve muhtar olan mebadii faileye kablel fiil hayrın ve rızayı ilâhînin viçhesini ira'e eylerler ve melâikeye olduğu gibi beşere de müvekkeldirler. Şeytanın melâikeye tekabülü de bu cihettendir ve alelekser melâike yalnız bunlar zannedilmiştir. Biz her hâdiseyi iki mebde ile tasavvur ederiz ki biri mebdei fail, diğeri mebdei kabildir. Meşhudatımız bu ikisinin haysiyeti müşterekesidir. Asıl madde bu mebdei kabilden ibarettir. Biz asıl maddeyi görmeyiz, gördüğümüz hep eseri failiyettir. Görülen her fi'l-ü hareket, her şe'n-ü hâdisede bizzat veya bilvasıta bir mebdei fail tanırız. Şüphe yok ki muharriksiz bir hareket yoktur ve madde kendi kendine âtıldır. Bundaki her hareket veya sükûn bizzat veya bilvasıta fail bir kudreti muharrikenin eseridir ve her hâdise böyle bir faili müessirin tezahürüdür. Biz eseri görür, eseri idrak ederiz. Halbuki ayni eserle hakikatte idrakimize tezahür eden o faili müessirin bir lemhasıdır. Madde onun altında bir ma'kuldür. Gördüklerini madde zannedenler, onu kuvvet sayesinde gördüklerini bilmelidirler. Buradan feylesofların kuvvet nazariyesine atlıyacak olursak bütün kuvvet ve kudretin Haktealâ da tevahhüd ettiğini ve kudreti ilâhiyenin ilk vasıtai taayyün ve tecellisi melâikenin risaleti demek olduğunu ıhtar etmek kolay olur. Lâkin bunlar miyanında kuvayı müdrike de vardır ki onlar da vakıatı kablel vuku tefhim eden rububiyeti ilâhiyenin mübelliğidirler ve binaenaleyh melâikesiz bir hâdise tasavvuru gayri mümkindir, melâikesiz bir katra yağmur bile düşmez, şu kadar ki iradei insa-

Sh:»305

niye ile alâkadar kuvayı tâliyedeki şerr-ü fesad âmili gibi icrayı tesvilât eden ervah-ü kuvayi şeytaniye de balâda izah olduğu üzere bu melâikeye mukabildir.

Bu izahatı serdettikten sonra melâikenin mahiyet ve envaı hakkındaki akvali de icmal etmek faideli olacaktır. Vaz'ı mesele şudur: melâikenin bizatiha kaim zevat, tabiri âharle cevahir kabilinden olduklarında ukalânın ittifakı vardır. Fakat bunlar mütehayyiz midirler, mücerret midirler? Bunda ıhtilâf ediliyor:

1- Mütehayyizdirler. Melâike bir takım ecsamı lâtifei esiriyedir ki eşkâli muhtelife ile teşekküle kadirdirler. Bu kavil ekseri mütekellimîn kavlidir. Çünkü diyorlar Peygamberler bunları şekillerile görmüştür şekiller ise

cismanîdirler, haizi eb'addırlar. Bir de maddesiz kuvveti mücerrede tasavvuru bizzat kudreti ilâhiye tasavvuru demektir. Allahdan maada zati mücerret yoktur. Madde tasavvurdan silindiği zaman tasavvur olunan kuvvet ve kudreti mahza ayni kudreti ilâhiyeden ibaret kalır. Henüz hiç bir teşekkülü haiz olmıyan eczai lâyetecezza halindeki maddei mahza ise kabil ve atılı mahızıdır. Onda hiç bir failiyet ve kuvvet yoktur. Bunlara failiyet demek olan kuvvet ifaza edildiği zaman teşekkülü haiz mürtabıt bir cismi esirî olurlar. Denebilir ki teşekkül bunların hakikatleri değil maddede tezahürleridir. Binaenaleyh kendileri maverayı maddedir. Buna şu cevap verilir ki melâike ve resul tabiri de bu haysiyetledir. Yoksa maverayı maddede bunlar ayni kudreti ilâhiyeye raci'dirler. Bu kavil asrı hazırda ekseri Hikmeti tabiiye ulemasının esirsiz kuvvet tasavvur etmemelerine müşabihdir.

2- Hükemanın ve bilhassa hükemai islâmiyenin kavilleridir ki melâike ne mütahayyiz, ne ecsamdırlar, bunlar nüfusı natıkai beşeriye yani ruhı insanî gibi cevahiri mücerrededirler, fakat mahiyetçe bunlardan baş-

Sh:»306

kadırlar, kuvvetce daha mükemmel ve ilimleri daha çoktur. Aralarındaki nisbet güneş ile ziyasının nisbeti gibidir. Ve bunlar iki kısımdırlar, bir kısmı marifeti Hakka müstağrak ve başkasile iştigalden

mütenezzihdirler « يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ » bir kısmı da kalemi kaza vü kaderin cereyanına göre Semadan Arza tedbiri umur ederler ki bunlar da « فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا » dırlar, ve bunların Semavî ve Arzî olanları vardır. Evvelkiler de bunların ruhları mesabesindedirler.

NASÂRÂ'dan bir taifenin de melâike bedenlerinden müfarekat etmiş ervahı fazılei beşeriye diye telakki ettikleri tefsirlerimizde ve kütübi kelâmiyemizde zikrolunuyor. Zamanımızda gayri islâmî felsefelerin maddeyi kuvvet kuvveti ruha icra eden nazariyeleri de esasında hükemanın salifüzzikir cevahiri mücerrede nazariyesidir. Mücerredatı umurı itibariye addedenler de mütekellimîn mezhebine irca olunabilirler.

Balâda beyan olunan kavli muhtar veçhile bütün kâinatı maddiye bir sema olduğuna ve bunlardan maada Semalar bulunduğuna göre hakikati melâikenin ve bunların makamlarının ne kadar yüksekliklere ve derinliklere varacağını tasavvur etmelidir. Bunların kesretlerini anlatmak için aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin şöyle buyurduğu naklolunmaktadır: Sema gıcırdamaktadır. Ve gıcırdamak hakkıdır. Onda bir kadem mevzii yoktur ki bunda bir meleki sacit veya raki bulunmasın. Bu bapta temsilen şöyle bir nisbeti mütezayide dahi rivayet olunmuştur: Beni Adem cinnin uşrü, bunlar hayvanatı berriyenin uşrü ve bütün bunlar Arza müvekkel olan melâikenin uşrü mesabesindedir. Sonra Semai dünya melâikesi bütün bunlardan o nisbette çok ziyade, Semaı saniye melâikesi de o nisbette ziyada, Semaı sabıaya kadar mütezayiden hep böyle, sonra bunların

Sh:»307

heyeti mecmuası melâikei Kürsiye nazaran az bir şey, sonra hepsinin mecmuı adedi altı yüz bine baliğ olan süradıkati Arştan birinin melâikesine nazaran onda bir kalmaz. Ve bunlardan bir süradıkın yani bir büyük perdenin tûl ve irtifaına nazaran Semavat-ü Arz ve içindekiler ve araları bir kadri mahsûs teşkil etmezler ve bunun her karışında bir meleki sacit veya raki veya kaim vardır ki tesbih ve takdis eder. Sonra bunların mecmuu Arş etrafında dönen melâikeye karşı denizden bir katra kalır. Sonra İsrafil aleyhisselâmın eşyaı olan melâikei Levh ve Cibril Aleyhisselâmın cunudu olan melâike lâyuhsadır. Cinslerini, müddeti ömürlerini, keyfiyeti ibadetlerini ancak Allah bilir « وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ » yine aleyhissalâtü vesselâm Efendimizden şöyle rivayet olunmuştur ki: «Semaya urûc buyurdukları zaman kal'a burcları gibi bir mevkide bir takım melâike görmüştü. Bunlar biribirlerinin yüzüne doğru mütekabilen yürüyüp gidiyorlardı. Bunlar nereye gidiyorlar diye Resulûllah Cebraile sordu, Cebrail bilmiyorum. Ancak yaradıldığımdan beri ben bunları görürüm ve evvel gördüğümün bir tanesini bir daha görmem dedi. Onlardan birine, ikisi birden sen ne zaman halk olundun? Diye sordular. O da bilmiyorum ancak Canabıallah her dört yüz bin senede bir yıldız halkeder. Ben yaradıldığımdan beri de dört yüz bin yıldız yarattı diye cevap verdi. Melâikenin kesretini ve kudreti ilâhiyenin vüs'ati tecelliyatını anlamalı.

سبحان من تحير فى صنعه العقول
سبحان من بقدرته يعجز الفحول

Şüphe yok ki bu tenvirat asrı hazırdaki heyet fikrinden de çok yüksektir ve bunların hepsini ecsamı lâtıfei esiriye ile tahdit etmek de pek muvafık olmasa gerektir. Onlar nihayet melâikei arziyeyi ve semaı dünya

melâikesini izah edebilir. Meğer ki Semaı dünyanın dar manasile tefsirinde ısrar edilsin. Bu ise mütekellimînin

Sh:»308

muhtarı değildir. Bu ayette zikrolunan melâike hakkında da cüz'î bir ıhtilâf vardır. Bundan murat melâikei Arzdır, diyenler olmuştur ki bu da dahhakin İbni Abbas radıyallahü anhümadan bir rivayetine müntehi olmaktadır. Lâkin ekser Sahabe ve Tabiîn rıdvanullahı aleyhim ecmaîn Hazaratı lâfzın umumuna ve muhassıs bulunmadığına mebni bütün melâike olduğunu söylemişlerdir.

İşte bütün melâike Arzda hilâfete müteallik böyle bir takdiri ezelînin kendilerine tebliği üzerine hıtabı ilâhî karşısında «

اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۜ » diye maruzatta bulundular. Cevaben rabbımın

﴿قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ her halde ben sizin bilemiyeceklerinizi bilirim

buyurdu. -Şüphe yok ki alelıtlak düşünüldüğü zaman bunun böyle olduğunu ve ilmi ilâhînin kendilerinden

çok ziyade ve yüksek bulunduğunu melâike bilirlerdi. Öyle iken makamı inkârda te'kit ifade eden « انى » ile takviye ederek cenabı Allahın bunu tekrar ıhbar etmesi gösterir ki muradı ilâhî bu umum içinde bir hususı yani istihlâf meselesini istihdaf etmektedir ki melâikeye hafi kalan ve şer ihtimali karşısında taaccüp-ü istib'at ve arzı ıhtısas ile söz söylemelerine sebep olan da bu idi. Binaenaleyh siyakı ma'na, hilâfetin hikmet ve devaîsi ve ona liyakat mes'elesi hakkında bilmediğiniz cihetler var. Ben sizin bilmediğiniz bir çok şeyleri bildiğim gibi bunu da bilirim demek olur. Ve bununla cevap suale her veçhile mutabık olmak için bu bapta yalnız hısali melekînin ademi kifayetine ve talebin ademi cevazına da zımnen

işaret buyrulmuştur. Burada « طَالِبُ الْقَضَاءِ لَايُوَلّى عَلَى الْقَضَاءِ » hikmetine

de tenbih vardır.

Cenabıallah onlar bu cevabı verdi 31. ﴿وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا﴾ bir taraftan da Ademe bütün o isimleri talim etti.- Ya o esmayı Allah kendi vaz'edip Ademin ruhuna nakş-ü ilham etti veya Ademe bunları lüzumunda vaz'edip kullanacak

Sh:»309

bir istidadı mahsusu haiz bir ruh nefhini takdir etti ki evvelki zahir, ikinci muhtemeldir. Talim ile yani öğretmek ile bildirmek herkesin malûmudur bundan Hazreti Ademin, aslı lisan olan isimleri birdenbire bir i'lâm ile bilmiş olmayıp, sirri terbiye hükmünce bir isti'dat ile az çok bir tedriç içinde belliyeceği anlaşılır. Ve burada bu ta'limin takdiri mütekaddimi ve nefsi Ademin sıfatı zatiyesi beyan olunuyor ki bu sıfat nev'i beşerin mahiyet ve fıtreti ulâsı demektir. Zira Adem nev'in ilk ferdidir ve havassı nev'iyenin aslı ondan mevrustur.

Bu isimler nedir? ve « كُلَّهَا » istiğrakının derecei şümulü ne kadardır?. Yani bütün eşyanın isimleri

midir? Yoksa bir takım esmaı ma'hudenin mecmuu mudur? İlmî tabirile « اَلْاَسْمَٓاءَ » daki elif lâm

istiğrak için midir? Yoksa Allahın öğretmesini murad ettiği isimler manasına ahdi haricî olup « كُلَّهَا » bunun te'kidi midir? Bu noktada eslâfı müfessirînden bir kaç kavil vardır:

1- Bu isimler, insanların tearüfüne, anlaşmasına sebep olan bütün isimlerdir: İnsan, hayvan, arz, bahr, cebel, himar vesaire hepsi (İbni Abbasdan Dahhak), Gurab, hamame ve her şeyin ismi (mücahit), her şeyin ismi, be'ir, bakare, şâte varıncaya kadar (Said ibni Cübeyr), her şeyin ismi, hatta şu, bu, hades bile (İbni Abbasdan Saidibni Ma'bed), her sınıf halkın ismi ve cinsine ircaı, şu cebel, bu deniz, şu şöyle, diye her şeyin ismi (Katade). Bunların hasılı, bütün elsinenin aslı olan lûgâtın hepsi oluyor. Ve elif lâm istğraka hamlediliyor. Bundan kıyamete kadar olmuş olacak bütün şeylerin esamisi manasını anlıyanlar da

olmuştur.

2- Melâikenin esamisi (Rabî ve daha diğerleri).

3- Zürriyetinin esamisi (İbni Zeydden İbni Vehbden Yunus ibni Abdilâlâ ve daha diğerleri). Bu iki surette de elif lâm ahd içindir ve bunun karinesi gelecek olan « عَرَضَهُمْ » zamiri gösterilmiştir. Çünkü tağlib muhtemel olmakla beraber « هُمْ » zamiri zevilukulde zâhirdir. Ve

Sh:»310

bu karineye nazaran bazı müfessirîn hem esmai melâikeye ve hem esmai zürriyete şumulünü yani ikinci ile üçüncüyü cemetmişlerdir. Bu esmayı esmaullah diye ahzetmeye de bu zamir manidir.

4- Esmadan murat lisan değil, havassı eşya, tabiri âharle o havastan müteşekkil suveri ilmiyedir diye de tefsir edilmiştir. Lâkin bunun ilimden ziyade kelâm, hiç olmazsa kelâmı nefsî olan zihin olması ıktiza eder. Her ne olursa olsun burada kat'î olan zihin olması ıktiza eder. Her ne olursa olsun burada kat'î olan nokta Hazreti Ademe az veya çok talimi lisan edilmiş ve müşarün'ileyhin ilim ve kelâm sıfatlarına mazhar kılınmış olması, kelâm ve lisan mes'elesinin emri hilâfette şayanı ehemmiyet bulunmasıdır. Lisan hususunda bütün Beni Ademin zamanımıza kadar vâki olan tenevvü ve terakkiyatın cümlesi esas itibarile Hazreti Ademin fıtreten mazhar buyurulduğu bu talimi esma hasîsasına medyundur. İlim ve mantık hassası bu suretle nev'i insanînin fıtreti asliyesinde dahil zatiyatından bulunmuş ve bundan evvel hakikatı Ademiye ve tam manâsile ruhı Ademî tamam olmamış olur. Bu suretle kuvvei kelâmiye ruhı insanînin mahiyetinden bir cüz teşkil etmiştir. Cenabıhak bu kuvveyi ruhı Ademe zatî olarak bahşetmiş ve nefhın tamamından sonra da Adem bilfiil şerefi lisan ile müşerref olarak lüzumuna göre esmayı tekellüm eylemiştir. Binaenaleyh Ademden evvelki mahlûkat her ne nevinden olursa olsunlar lisandan mahrum idiler ve binaenaleyh insan değil idiler, insanlık hilâfeti Ademiye ile müterafıkdır. Ma'sıyeti insanın zatîsi sayıp da sıfatı ilmi ve sıfatı kelâmı araziyatından saymak istiyenler insanı bilememişlerdir. Bundan da şu neticeye geliriz ki bu talim, kablennefh yalnız ruhı Ademe idise, ona kuvvei kelâmiyenin, vaz'ı esma istidadının bahşedilmiş olduğunu ifade eder. Ve bu suretle esmanın bilfiil vâzıı, ikdarı rabbanî ile peyderpey Adem olmuş olur. Ve eğer zahir veçhile nefhı ruh ile beraber

Sh:»311

veya sonra ise vâzıı esma, Allah tealâdır. Ve Ademe ilham veya ilmi zarurî ile peyderpey talim buyurmuştur. Evvelkinde « اَلْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا » kıyamete kadar bütün elsinenin esmasına şamil bir istiğrakı hakikî olur. İkincide ilk tekellüm edilen bütün esmaya mahsus ahdı haricî olur. Müfessirince ta'lim böyle iki suretle de tevil edilmiştir. Ve ilmi Usulde buna müteferri olarak vaz'ı lûgat meselesindeki ihtilâf hasıl olmuştur. Zâhir olan her halde bilfiil ta'lim ve o ta'limin takdiridir, Yani lisan, Ademin eseri hilâfeti değil, sebebi hilâfetidir.

İşte Allah tealâ Ademe böyle esmayı ta'lim etti ﴿ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ﴾ talimden bir müddet sonra da bu isimlerin müsemmalarını yani delâlet ettikleri zevati melâikeyeye arz etti. Buradaki « هُمْ » zamirinde bir dakîkai lisaniye vardır ki lisanımızda bulunmaz. « عَرَضَهَا » denilmeyip « عَرَضَهُمْ » buyrulması arz olunan şeylerin zevil'ukul olduğunu göstermekte zahirdir. Ve esmayı takyid ettiren karine de budur. Bu zamırin melâikeye ircaı ve o isimlerin esmai melâike olması da bunların melâikeye arzı ile mütenasip olmıyor. Binaenaleyh en zahir manâ bu müsemmeyatın Hazreti Ademe halef olacak olan zürriyetleri olmasıdır. Salifüzzikir esma dahi bunların isimleri yani insan isimleri demek olur. Maamafih bütün esmanın talim edilip de yalnız bunların arz edilmiş olması da ihtimal dahilindedir. Lâkin her iki halde böyle olmak için zürriyetleri halk edilmiş bulunması lâzımgelir. Halbuki âyette henüz Hazreti Havvanın bile halkına işaret yoktur. Ve kıssanın siyakı da buna muhalif görünmektedir. Bu müşkil, ma'ruf bir hadîs ile izah olunuyor ki bunlar melâikeye küçük karıncalar, mikroplar misalinde arz edilmişlerdir. « اَمْثَالُ الذَّرّ » ki zürriyyet kelimesi bundan muştakdır. Bu hadîs bunların o zaman Ademde henüz tohum halinde yani istikbalde bütün Beni Ademi temsil eden ilk büzey

Sh:»312

ratı maneviye suretinde bulunduklarını ifham eder. Eğer burada bu vakıatın cismaniyeti kesife âleminde olmayıp Hazreti Ademin nefsi natıkasının takdirî veya ruhunun esirî bir cismaniyeti lâtife iktisap etmesi halinde olduğunu tasavvur edebilirsek o cismi esirî eczasında kıyamete kadar gelecek Beni Ademin müteselsilen temessülleri veya nefsi natıkasındaki suveri maneviyei zürriyat o esmanın melâikeye arz olunan medlûlâtı olarak mülâhaza edilebilir. Ve böyle olmasına vakıanın Arza hubuttan mukaddem olması karine demektir, bu surette melâikeye arz, arzı hissî değil, arzı ilmî ve hakikî olur. Filvaki isimlerin asıl medlûlâtı eşyanın suveri ilmiyesidir. Kelimelerin mevzuu lehi asıl bunlardır. Demek Ademe evvelâ eşyaya ve bilhassa zürriyetine müteallik ilim ihsan edilmiş ve bundan başka bu malûmata ait isim ve suveri lisaniye dahi ta'lim buyrulmuştur. Melâikede olmıyan da budur. Bunlar takdir edilmiş ve hubuttan sonra da Hazreti Adem bunların fi'liyatını Arzda görmüştür. Burada bilfiil ilmin fıtriyeti veya ademi fıtriyeti meselesi vardır ki başka yerlerde tafsili gelecekdir.

Rabbın melâikeye bunları arz-u irae etti de

﴿فَقَالَ اَنْبِؤُنِى بِاَسْمَاۤءِ هٰۤؤُلَۤاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ haydi siz bil'işare

ifade etmek istediğini hilâfete liyakatiniz imasında sadık yani musip iseniz işte bunların isimlerini bana güzelce haber veriniz buyurdu.- Bu zevatı sade kendilerile değil isimlerile dahi tanıtabileceklerini sorarak evvelâ melâikeyi -acizlerini izhar-ü isbat etmek için- imtihan etti ve bununla şunu da anlatmış oldu ki tasarruf, tedbir, ikamei ma'dilet, bunların müteallaklarını, isti'datlarının mertebelerini ve hukukun mikdar-ü derecelerini bilmeğe ve bundan başka bir de bizzat ihzarlarına muhtaç olmaksızın gıyap-

Sh:»313

larında dahi isimlerile anlatabilmeğe mütevakkıftır. Ve bu bapta sıfatı ilimden daha fazla bir hususiyet ve meziyet ifade eden sıfatı kelâmın, kuvvei lisaniyenin, tabiri aharle hakikate mutabık natıkiyetin zatî bir kıymet-ü ehemmiyeti vardır. Ve onsuz icrayı ahkâm mümkin değildir.

Bu imtihana karşı melaike 32.

﴿قَالُوا سُبْحَانَكَ لَاعِلْمَ لَنَاۤ اِلَّا مَاعَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ «süphaneke, en yüksek tesbih ve tenzih sana yarab!. senin bize bildirdiğinden başka

bizim hiç bir ilmimiz yoktur, her şeyi bilen ve daima bilen alîm ve her sun'unda hakîm, hakikaten sensin ve ancak sensin» dediler ve böyle ızharı aciz ve arzı tesbih eylediler.

SÜBHAN, tesbihin bir ismi alemidir. «Subhaneke» de ekseriya tevbe mukaddimesi olur. Şimdi burada şu sualler hatıra gelir: Melâike hiç bir isim bilmiyorlarsa o zaman sıfatı kelâmdan külliyen mahrum bulunuyorlardı demek olur. O halde bu sözleri nasıl söyliyorlar ve kelâmı ilâhiye nasıl muhatab oluyorlardı, yok eğer bunlar külliyen mahrum değiller de henüz gösterilen yeni şeylerin isimlerini bilmiyorlar idise o zaman niyabete alelıtlak liyakatsizlikleri nasıl sabit olur?. Filhakika esmadan murat birinci rivayet veçhile alelumum esma ise melâikenin bütün esmadan mahrum bulunacakları cihetle bizzat sıfatı kelâmları olmadığı ve ancak sıfatı ilimden bir hisseleri bulunduğu anlaşılır ve eğer esmai zürriyet ise diğer esmayı menetmeyeceğinden sıfatı kelâma mani olmaz ve bu surette melâikenin ademi liyakatini isbat matlûp olmayıp başka bir hikmetin ibrazi matlûp olur. Lâkin her iki takdirde melâike ile olan muhatabai ilâhîye sıfatı kelâma raci olmayıp manâsı büsbütün başka olmak ve sıfatı ilim ile te'vil edilmek muktazai zahirdir. Evvelki umum takdirinde bu zarurîdir. Husus takdirinde ise liyakat hikmeti hasebile zahirdir. Binaenaleyh melâike esmayı,

Sh:»314

kelâmı Ademin inbasile öğreneceklerdir. Burada İlmi kelâmın mu'dıl bir meselesine gelmiş oluyoruz. Şu kadar söyliyelim ki asıl ilim hakikatin bizzat, bir tecellisi ve bir inkişafı mahsusudur, kelâm da ilmin bir tecellisi, hem de bir dal, bir alâmet ile binniyabe bir tecellisidir. Aslı ilimde hakikatin bizzat bir veçhi vardır. İsimde kelâmda ise o veçhin ancak bir naibi vardır. Zira ismin asıl manâsı bir şey'i zihne ref'etmek için alâmet ve delil olan şey demektir, ve manayı ıstılahîsi bundan me'huzdur. Binaenaleyh isim kendisi de bir şey olmakla beraber ismiyeti diğer bir şeye naip ve alâmet olması itibarileder. Ve Âllahüalem bu hikmete mebnidir ki hilâfete liyakat, esma ve kelâmdaki bu manayı niyabet ile mütenasip olmuştur. Ve Allah bunu iptida Ademe ihsan etmiştir. Ve işte ulûmı beşeriye niyabî olan işbu suveri kelâmiyenin haylûleti ile

alakadar olduğundan dolayıdır ki tasavvuratı zılliye ile meşbudur. Ve ilmi keşfî ile ilmi ismî ve fikrînin büyük farkları bundandır. Demek ki Cenabıallah ile melâikenin evvelki muhatebeleri hiç bir suveri ismiye ve niyabiye karışmıyan ve bizzat veçhi hakikat üzerinde vaki olan bir cereyanı ilmîdir. Ve meleklerin mükalemeleri, tesbihleri takdisleri bizzat olan bir işrakı ilmî demektir ki bununla asıl sıfatı kelâmın niyabî olan tarzı cereyanındaki fark aşikârdır. Binaenaleyh meleklerin bilmedikleri ve bildiklerinde noksanları bulunabilirse de hataları, cehli mürekkepleri olmaz. Ve bunun için denilmiştir ki melâike ancak nas ile amel eder. Beşer ise istinbat ve kıyas kuvvesine maliktir. Balâdaki ifadelerinde de sarahaten liyakat dava etmemişler ve yeni agâh oldukları mes'eleyi nâkıs olarak görebilmişler ve hakikati niyabeti bilmemekle beraber söylediklerinde de bir veçhi hakikat söylemişlerdir. Beşeriyetin hatâ ve cehli mürekkep kabiliyeti de kendilerindeki kelâm sıfatı ve bundaki haysiyeti niyabiye ile alâkadardır. Şeytan bun-

Sh:»315

ları bu cihetten aldatabilir. Gerçi kelâm esasen ilmi hakka ve sıdka mevzudur. Ve onun naibidir. Ve bu naibin temsil ve delâletinde de ciddiyet vardır, lâkin kelâmın zatîsi olmıyan bir te'sir ile yalan söylenir. Sonra kelâm ayni ilim ve ayni hak diye ahzedilir. Ve suveri kelâmiye ve niyabiye ile mahlût olan suveri fikriye ve tasavvuriye bizzat ilmi hak yerine konulur. Ve hasılı bilerek söylenilmez, bilerek anlaşılmaz ve hepsinin maverasında hak talep ve taharri edilmez. Hasleti niyabet, bir asalet talâkki edilir. Ve o zaman insanlığın bütün şerr-ü fesadı başlar. Halbuki Cenabıhak fıtrati Ademi kendi sıfatından hem ilim ve hem kelâm sıfatlarına mazhar kılmış ve kendine esmayı ta'lim ettikten sonra melâikenin karşısında liyakatini isbat için bir de imtihan eylemiştir.

Melâike itirafı aciz ve teslimi ilm-ü hikmet edince rabbın 33.

﴿قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۚ﴾ ya Adem, bunlara şunların isimlerini güzelce haber ver dedi - ve halifenin kim olacağına da bu hıtap ile işaret etti.

Adem isminin üdmeden veya edimi Arzdan muştak « اَفْعَلُ » vezninde Arabca bir kelime olduğu rivayet olunuyor ise de a'cemî yani gayri Arabî ve فَاعَلُ = fâal vezninde olması tercih ediliyor, Zamahşerî, beyzavî, Ebüssüud ve saire gibi muhakkikinin muhtarı budur. İmam Şa'bî bunun azer ve a'zar gibi ibranî bulunduğuna zahib olmuş, süryanîde de adem toprak demek olduğunu söylemiştir. Bazılarıda bunun aslı hâtam vezninde süryanî olduğuna zahip olmuşlardır ki bu surette lisanımızdaki adam talaffuzu daha aslî olmuş olur. Arabî ise alemiyet ve vezni fiilden dolayı, Gayri Arabî olduğuna göre de alemiyet ve ucmeden dolayı gayri munsarıftır. Ve her iki takdirde bir ismi cins olmayıp ismi alem olduğu muhakkaktır. Adem, beşer, insan gibi ismi cins makamında kullanılacak olursa cem'i avadim gelir ve o zaman cem'i gayri munsarıf olursa

Sh:»316

da müfredi munsarıf olmak ve «reeytü admen» demek icab eder ki «ademiyen» (ferden min beni adem) demektir. Ve doğrusu hariçte her ismi cins iptida bir ismi alemin ta'mimidir. Ve vahit, kesire bittabi mukaddemdir. Her halde Arabîden maada ibranî ve süryanîde bu ismin muhtelif lehçeleri mevcut olduğu anlaşılıyo. Sabiede « عاذيمون » isminin bile gayri Arabî olarak bu ism ile bir alakası görünüyor. Bununla beraber Ebülbeşerin elsinei muhtelifede başka başka isimlerle yadolunduğu da nakl ediliyor. Şehristanînin Milel-ü nihalde beyanına göre Mecustan Küyumresiye taifesi Keyumers Ademdir derler. Ve keyumersin Adem olduğu Hint ve Acem tarihlerinde de varit olmuştur. Lâkin diğer müverrihler buna muhalefet etmiştir. İbniesir dahi Kâmilinde Mecusun Ceyumers dediği Hazreti Ademdir diye zikreder. En zahiri, Adem ismi beşerin ilk lisanına ait bir kelime olmak üzere ahzedilmek iktiza edecektir.

İşte Cenabıallah melâikeden sonra Ademi de bu emr ile imtihan etti ve Adem onları isimlerile bertafsıl anlattı. ﴿فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۙ﴾ binaenaleyh Adem o arz olunan şeyleri isimlerile onlara haber verince

﴿قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ

﴿مَاتُبْدُونَ وَمَاكُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾ rabbın melâikeye «ben size: her halde ben bütün Semavat-ü Arzın gaybını bilirim demedim mi? ve siz ne ibraz ediyorsunuz ve ne gizliyor idiniz? onuda biliyorum» buyurdu. Ve bununla evvelki « اِنّـِىٓ اَعْلَمُ مَالَا تَعْلَمُونَ » kavli celilinin manasını tafsıl ve tefsir etti. Bundan anlaşılır ki icmal hakikatte tafsılin aynıdır. Şu da anlaşılır ki melâikeye olan kelâmın hakikati ancak manadan ibarettir. Suveri lâfzıye ve ismiye değildir, yoksa icmali söyliyen tafsılı söylemiş olmazdı. Balâda ıhtar ettiğimiz veçhile bu tafsılin masikalehi de umum değil husus yani bu miyanda bilhassa

Sh:»317

Adem aleyhisselâmda tahhakkuk eden devaii hilâfeti takrir ve ızharı hikmet-ü kudrettir ki işte sizin mukaddema anlayamadığınız sirri hikmet ve esbabı liyakat budur demek oluyor. Cenabıallah bütün sun'ı ilâhisini böyle esbab ve hıkemi hafiyeye rapt etmiştir. Fakat ona karşı hiç bir sebeb ile davayı liyakat ve istihkaka da hak yoktur. Çünkü o bir şey murat ederse böyle yeni sebebler halk eder ve neticesini de o suretle, ihsan eyler. Müsebbibülesbaba sebep ile davayı istihkak manâsız olur. Sebebi aslî ve hakikî ancak onun iradesidir, Hikmet de onun lâzımıdır. Görülüyor ki Cenabı Allah Ademi halife olmak üzere halk buyurmuş ve keyfiyeti melâikesine istişare eder gibi icmalen tebliğ etmiş ve cevabı malûm üzerine onu talimi esma ile terbiye etmiş ve sonra melekler ile beraber imtihandan geçirip melâikeye ızharı aciz ve ona bilfiil isbatı ehliyet ettirmiş ve melâikenin mütemadiyen tesbih-ü takdis vazifesile iştiğali, bu makamı cedide liyakatleri için sebebi kâfi olmadığını da göstermiş ve nihayet onları Ademe inkıyad ettirmek için ızhar etmiştir.

Hasılı bu kıssada rububiyeti ilâhiyenin tarzı tecellisi büyük bir vuzuh ve pek ince bir üslûp ile ifham edilerek insanın fıtrati asliyesinde mündemiç olan enfüsî niamı ilâhiye tezkir kılınmış ve bununla rububiyeti ilâhiyeye ma'rifet te'min edildikten sonra gıyaptan mütekellime iltifat tarikile mabadi de ayrıca bir ıhtara tabi tutulmuştur şöyle ki:

34.

﴿وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّآ اِبْلِيسَۜ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ﴾ dördüncü nimet olarak o vakti de derhatır et ki biz melâikeye «Ademe secde ediniz» diye emrettik de İblisten maadâsı derhal secde ettiler. O ibâ ve istikbar etti: Yahut melâike derhal

Sh:»318

secde ettiler. Fakat İblis dayattı ve kibirlenmek istedi ﴿وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ ve esasen kâfirlerden idi -surei Kehifde geleceği üzere aslı Cin denilen gizli mahlûkattan idi ki bunların kâfirleri de vardır- bu emr üzerine taatten huruç etti, kâfir oldu. Akıbetin böyle olacağını da Allah tealâ ilmi ilâhîsinde biliyordu bu itibar ile kader de kâfirler defterinde mukayyet bulunuyordu. Yoksa İblisin Ademe secde emrine kadar küfrü fi'len sabk etmemişti « فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبّـِهٖۜ » fakat Alah böyle bildiği için o kâfir olmadı, o kâfir olacağı için Allah onu öyle biliyordu ve öyle takdir etmiş idi. Filvaki İblis kibr etmek istedi. Nefsinde mümkin olduğu halde itaati ıhtiyar etmedi ve o zaman bilfiil kâfir oldu. Binaenaleyh « كَانَ » idi manasına değil oldu manasına hamledilmek de mümkindir. Görülüyor ki İblis, Allahı inkâr ettiği için değil emrine itaat etmemesi dolayısile kâfir olmuş ve buna nazaran farz olan her hangi bir vazifeyi yapmayanın küfrüne hükmedenler bulunmuştur. Lâkin ulemamız diyorlar ki İblisin sebebi küfrü yalnız emre itaat etmemesi değil, onu beğenmemesi « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » diye istikbar ederek kendi kıyasile intikad etmeğe kalkışmasıdır. Ve Akaid-ü fıkıh kitaplarındaki mesaili tekfirin bir kısmı da bu esasa mubtenidir.

Bunda « اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ » zemimesi vardır ve eşeddir.

Aslı lûgatte secde, son derece tevazu ile alçalıp serfürû etmek ki kibrin tam zıddıdır. Şer'an da alnını yere koymaktır ki ta'zim ve inkıyadın en yüksek suretidir. Ve ondan ahastır. Zira evvelki ayaklar altına yatıp yuvarlanmakla dahi olabilir. Manayı şer'îsinde ibadet kasdini ilâveye lüzum yoktur. Çünkü secdenin ibadet olması için niyyet şart ise de secde olması için şart değildir. Maama-

Sh:»319

fih lûgavî ve şer'î her secdede bir manayı tezellül ve tazım-ü inkıyad vardır. Bunun için Allahdan maadasına secde etmek şer'an küfürdür. Ve secde fi'lî bir tâzım-ü inkıyad olduğu cihetle yalnız kalbî olan inkıyad hakkında mecaz olur. Acaba melâikenin secdesi hangisidir? Kelimatı Kur'aniye meanii şer'iyesine haml edilmek ıktıza eder ve melâike sureti cismaniyede dahi tecelli edebileceklerinden vaz'ı cephe manası mümkindir. Maamafih melâikenin secdesini kendi hakikatleri ile mütenasip olarak mülâhaza etmek ve hasbelhilâfe Ademe bâ emri ilâhî bir biatı fi'lî halinde talâkki eylemek daha muvafıktır. Bu ise Ademe bir tekrim olmakla beraber bizzat Allah tealâya bir ibadettir. Bununla melâike ahkâmı ilâhiyenin icrası noktai nazarından Ademe mertebei hilâfetiyle mütenasip bir surette hizmet ve muavenete memur kılınmış ve bir ahde raptedilmiş demek olur. O halde melekler Ademe bizzat müsahhar değil, fakat bilhilâfe hâdim olacaktır ve her halde mabudı asîl olan Halık tealâdır. Hasılı bu secde Ademe bir ibadet değildir.

İşte insanlar böyle bir babanın evlâdıdır ve kendileri onun halefi, onun halifesidir, bu nimeti bilmeli, bu kardeşliği takdir etmeli ve hiç biri âlemde asalet davasile kendi hısabına yaşamağa çalışmamalı büyük bir cemaati uhuvvet halinde yaşamalı ve yaşamak için kendi hükümlerini değil, Allahın ahkâmını, Allahın emirlerini, kanunlarını tatbik etmeli ve o zaman melâikenin de kendilerine hizmet edeceğinden ümidvar olmalıdır. Bunda ibâ ve istikbar eden İblisin etbaından olmalıdır. Bunda ibâ ve istikbar eden İblisin etbaından olmamalı, tebdili fıtrat etmemelidirler. Cenabıallah burada İblisin ibâ ve istikbarını ıhbar ederken bilhassa onun emsali olan ve emri ilâhîye inkıyad-ü itaat hususunda tekebbür ve aralarındaki hukukı vacibeyi teslimden imtina eden mahlûkları tevbih buyurmuştur ve bu nassın mâsıka lehi budur. Ve bunların bir kısmı Hazreti Resu-

Sh:»320

lullahın hicretgâhı etrafında bulunan Yehud ve ahbarı Yehud idiler ki Peygamberi ve sıfatını biliyorlardı ve bi'setini neşr ediyorlardı. Böyle iken hased saikasile ıkrar ve iz'andan imtina ve istikbar ettiler. İbni Cerir burada der ki: İşte Cenabıallah keferei Yehudun bu hallerine işaretle İblisi kâfirîn zümresine nisbet etti, cins-ü nesebde başka olduğu halde din-ü millette onların idadinden addetti ilah... Binaenaleyh İblis ile kâfirler arasında başka cihetten mücaneset gözetmek lüzumsuzdur.

İBLİS ismini bazı müfessirîni mütekaddime « ابلاس » masdarından bir ismi Arabî olarak göstermişlerdir. İblâs ise hayirden me'yusiyet pişmanlık ve mahzuniyet manâlarına gelir. İblisi dahi Cenabı Allah ma'sıyetine mukabil bütün hayırlardan meyus bir şeytanı recim kılmıştır. O halde İblis hayırdan son derece meyus demektir ve i'rabda esmaı a'cemiye ahkâmına tabi tutulmuş ve gayri munsarıf olmuştur. Fakat böyle olması daha ziyâda gösterir ki bu dahi Adem gibi a'cemîdir. Arabcaya diğer bir lisandan intikal etmiştir. Muhakkıkîn buna kail olmuşlardır.

İşbu secde kıssası burada kıssaı mütekaddimeye ma'tufen ayrıca zikrolunmuştur. Bundan da işbu secdenin « فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ » ayetindeki emri ta'likî ile alâkası mevzuı bahs olmuştur. Biri ta'likî olarak kablelhalk, diğeri de tencîzî olarak badehu iki emr var. Acaba secdede bir mi, iki mi?, Ta'lim ve imtihandan evvel mi, sonra mı? Buradaki « اُسْجُدُوا » emri tencizîsi sonra olduğunu, obiri de tesviye ve nefhı ruhı takibettiğini ifade ediyor. Ebüssüud fai cezanın takip ifade ettiğine ilişerek secdenin badettalim ve emri tencizî ile yapıldığında ısrar ediyor. Razî de mukaddem ve emri ta'likî ile yapıldığını ifade ediyor ve secdenin teaddüdüne kail olan görülmüyor. Bu arada zahir olan bu emrin ba'delhalk şartın tahakkuku üzerine sabık emri ta'lîkînin tenciz-ü infazı olmasıdır. Bunun gerek takdiri ve gerek tekvini ta'limi esmadan, imtihandan sonradır.

sh:»321

Maamafih tesviye ve nefhı ruh mecmuundan müterahı de değildir. Çünkü bu ta'lim ve imtihan nefhı ruhun tamamı cümlesindendir. Yani bundan anlaşılıyor ki nefhı ruhtan murat hayyolması değil hayyi natık olmasıdır. Bed'i değil kemalidir. Binaenaleyh « فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ » yerindedir. « اُسْجُدُوا » onun tencizen teveccühüdür. Hakikati Adem nefsi natıkadır. Ve nefhı ruhun ma'nası nefsi natıkanın nefhıdır. Hayatı Ademî asıl bundadır.

Burada İblisin bihususıhi tevbihı macerası bırakılmıştır. Çünkü sevkı kıssa bilhassa Ademe ve Beni Ademe olan niamı fıtriyenin ıhtarıdır. Bu suretle melâike ile Adem beynindeki macera beyan buyrulduktan sonra şimdi de takdirdeki o imtihan ve teveccühün semeresi ve İblis ile olan macerası beyan ve fıtrati Ademîde zenb-ü ma'sıyetin arazî olduğu ıhtar edilmek için « وَاِذْ قُلْنَا » deki « قُلْنَا » ya atf ile buyuruluyor ki: 35. ﴿وَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ bir de demiştik ki ya Adem!. sen ve zevcen şu Cennette sakin olunuz.- Çift demek olan zevc asıl Arabcada çiftin her tekine, hem erkeğe ve hem dişiye dahi ıtlak olunur. Demek ki bu sırada Hazreti Ademin bir de zevcesi halk edilmiş bulunuyordu ki bu da ayrıca bir harikai ilâhiyedir. İnşaallah bunun tafsılini de ileride ezcümle surei Nisanın baş ayetinde göreceğiz.

Acaba bu Cennet o zaman Arzdaki Cennetlerden biri mi idi?. Böyle zannedenler olmuştur. Arzı Filestinde yahut Faris ile Kirman arasında bir Cennet idi. Hubutu da oradan Hinde nakli idi denilmiştir ve fakat bunlar şöyle bir istidlâl ile söylenmiştir: Çünkü halkı Ademin Arzda olduğunda ittifak vardır ve bu kıssa da Semaya ref'i zikredilmemiştir, olsa idi bilevleviye tezkir olunurdu. Bir de cenneti Huldolsa idi, çıkılmaz ve şeytan oraya giremezdi. Lâkin bu zan göründüğü kadar ma'kul ve tabiî değildir. Ademin Arza hübutu Yer yüzünde zuhuru olmak

Sh:»322

akl-ü nakle daha muvafıktır. Cenneti Hulde mukımen girmekle müsafereten girmek arasında da fark vardır. Ve binaenaleyh « اَلْجَنَّةُ » Ahırette mü'minlerin varacağı darı sevabdır ki el'an mevcut ve fakat Dünyada nazardan mesturdur. Ve « اَلْجَنَّةُ » denilince lisanı Kur'anda mütearef olan budur. Ademin Cennette iskânı hali âlemi Ahıret neş'etine müşabih bir neş'eti ulâdır. Ve elhaletühazihi bize nazaran bir âlemi ma'kuldür. Arz ile onun arasında bir bu'di mekânî tasavvuruna da lüzum yoktur. O da ayni feza dahilindedir. Bunda akla takrip için söylenebilecek olan söz: Nefsi natıkai Ademin bütün kuvvei kemaliyesini haiz olarak maddeye, anasırı evveliyeye ilk taallûku ta'biri aharle aslı beşer olan ilk höceyreyi Ademiyenin esirî bir surette teşekkülü ve ondan zevcinin inşiabıdır. Muhyiddini Arabînin bir tabirine göre ruhun tabiata ilk tevdiidir..

Cenabıallah Ademe buyurmuş ki zevcinle beraber bu cennette sakin ol ﴿وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا﴾ ve bundan bol bol yiyiniz. ﴿حَيْثُ شِئْتُمَا﴾ nerede isterseniz orada yiyiniz ﴿وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ﴾ ve fakat şu ağaca yaklaşmayınız, bundan yemeye kalkışmayınız ﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ki zalimlerden olursunuz.

ZULÜM, haddini tecavüz edip bir hakkı mevzunın gayriye koymaktır. Demek ki Cenabıhak Ademe Cennette büyük bir hürriyet vermekle beraber ona yine bir had ta'yin etmiş ve ona yaklaştıkları takdirde zalimler zümresine dahil olacaklarını da bildirmiştir. Bu, şunu tansıs eder ki hilâfeti Ademiye mutlak değildir. Ve bunun bir haddi mahsusu vardır ki tecavüzü zulümdür, o haddi ta'yin eden bu şecere ne idi? Doğrusu bunu Allah taalâ Kur'anda bize ismile bildirmemiştir ve ancak bunun Cennette bir şecerei muayyene olduğunu ve salâh-ü saadeti Ademin tağyirine sebep olmak hassası bulunduğunu ifham etmiştir, demek ziyadesini bilmemiz de indallah bir faide

Sh:»323

yoktur. Ve şimdilik mümkin değildir, ve muhakkıkîni müfessirînin muhtarı budur. Maamafih buğday veya üzüm veya incir olduğu hakkında bazı rivayetler de vardır. Ehli Tevrat «bür» yani buğday demişler, Vehb ibni Yemanîden de: «Fakat öyle bir cennet buğdayı ki danesi sığır yüreği gibi, kaymaktan lezzetli, baldan tatlı diye bir tabir menkuldür. İbni Abbas ve daha bazılarından «sünbüle» diye mervidir. «Dünyada evlâdına rızk kılınan sünbüledir» tabiri dahi naklediliyor. İbni Mes'uddan asma, üzüm ağacı ve bazılarından incir tabiri varit olmuştur. Bu miyanda şu tabir de vardır: «Bu öyle bir ağaçtır ki melâike hulûd için bununla kaşınırlar». Bunların bir manayı temsilî ifade ettikleri de zahirdir. Nitekim Cennet meyvelerinin teşabühü meselesi sebk etmişti, Hıristiyanlardan mervi olan telâkkiye göre bunun kadınla erkek arasında mukareneti cinsiyeden kinaye olduğudur. Nasraniyetteki rehbaniyet yani evlenmemek, evlenmemeyi ibadet ve sevap i'tikat etmek kazıyyesinin bu telâkki ile alâkadar bulunduğu da zannolunur. Lâkin Kur'anın nassı buna müsait görünmüyor. O zaman « هٰذِهِ الشَّجَرَةَ » ma'nasız olur. « وَلَا تَقْرَبَا » biribirinize kırban etmeyiniz demek hem kâfi ve hem vazıh olurdu. Bu surette âdemin ilk izdivaci gayri meşru' olmak lâzım geliyor. Her halde bizce evlâ olan bu babda tevakkuftur. Biz o ağacı ta'yin edemeyiz. Ancak şu kadar mülâhaza edebiliriz ki ondan yemek, niyabeti unutmak ve asalet davasına kıyam etmek hassasını verir. Bu da insanın fıtrati asliyesinden değil Şeytanın ilkaatından başlar. Bu buğday ise delice buğdaydır. Bir üzüm ise şarap üzümüdür. Bir incir ise kurtlu incirdir. Ve her halde bir humarı vardır. Ve o humar aklı alır ve Allahı unutturur. Cennette bu, yenilmek için değil tahdid ve ubudiyet için konulmuştur. Bununla beraber biz « حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ » hadîsi şerifinde bu şecerei memnuayı ta'yin eden bir delâlet buluyoruz. Demek Adem o zaman

Sh:»324

Dünya hududuna yaklaşmamak emri almış ve Adem bundan muktezayı fıtreti olarak yememiştir. Fakat 36.

﴿فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا﴾ - Hamza kıraetinde « فَاَزَالَهُمَا » dır ki evvelki «zelle» nin if'ali olan «izlâl» den, ikinci «izale» dendir. Bu iskân üzerine o Şeytan, o İblis ikisinin de o ağaç yüzünden ayaklarını kaydırdı, yahut ikisini de Cennetten kaydırdı. Zira o zaman Şeytan matrut bulunuyor idise de Ademe ve evlâdı Ademe ıgva imkânı selbolunmamış idi. Çünkü şerefi Ademî asıl bununla tebeyyün edecekti, tasarrufı hılâfet bilfiil bununla tahakkuk edecekti, bu imkâna binaen Şeytan ne yaptı yaptı Cennete bile girebildi ﴿فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ﴾ de bunları bulundukları yerden veya hali naîmden çıkardı Cennetteki zatî fıtretlerine bir tehauvvül arız oldu, ﴿وَقُلْنَا﴾ biz de dedik ki ﴿اهْبِطُوا﴾ haydi ininiz ve o halde ininiz ki ﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ bir kısmınız bir kısmınıza teaddi ve tecavuz edecek düşmen ﴿وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ﴾ ve sizin için Arzda bir zamana -ya'ni ölünciye- kadar muvakkat bir karargâh tutmağa çalışmak ve intifa edip yaşamak da bir hak olsun. Zira yerler ve yerdekiler zaten insanlar için halk edilmişti. Ve Cennete iskân bunun bir mukaddimesi idi. Fıtratinizden hariç olan Şeytanın ilkaatına bakılmasa idi bu Arza daha başka bir sureti salimede gelmek de mümkin idi. Bu zelle üzerine Arza gelip hiç hakkı intifaa malik olmamak da mümkin idi. Halbuki inayeti ilâhiye bu emri verirken bu lûtfu da esirgememiştir. Ve insanlık Dünyaya böyle bir lûtfi hak ile mütarafık bir felâket içinde doğmuştur. Takdir bu felaketin imkânını selb etmemiş, fakat bunu zatî dahi kılmamıştır. Sebebi felâ-

Sh:»325

ket arazîdir. Nitekim bu emir verildi 37. ﴿فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّه۪ كَلِمَاتٍ﴾ ve verilir

verilmez Adem de Rabbinden derhal bir kaç kelime telâkki etti. Burada «bizden» buyurulmuyor da

rabbinden buyuruluyor. Çünkü hübut emrile beraber Adem mevkii hıtabdan mevkii gıyaba tenezzül etmiş

bulunuyordu. Fakat halife olmak üzere takdir buyurulan fıtrati Ademden, ilim ve esma kuvveleri,

nezolunmamış idi. Zellei vakıa henüz tabiat olmamış idi. Bu felâket üzerine derhal Adem bu fıtratile rabbine

teveccüh etti ve ondan kendisine bazı kelimelerin telkin buyrulmakta olduğunu anladı ve o kelimeleri

istikbal edip aldı, kabul etti ve onlarla amel eyledi. Çünkü telâkki, «lika» dan mehuz olarak karşılayıp almak

ve aldığına sarılmaktır. Ademe bunlar, tasavvur dediğimiz sureti lisaniye ile mahlût bir ilmi niyabî altında bir

ilmi keşfî, bir şuuri hakikî ifham ediyorlardı. Bu kelimeler nelerdi? Surei «A'raf»ta gelecek olan «

رَبَّنَا ظَلَمْنَٓا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ

الْخَاسِر۪ينَ » kelimeleri idi. Bundan başka şunlar da nakledilmiştir:

1-

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ ظَلَمْتُ نَفْسِى فَاغْفِرْلِى اِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا

اَنْتَ .

2- İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğuna göre şu münacat cereyan etmiştir: Yarab sen beni kendi elinle halk etmedin mi? -Evet. -Yarab senin rahmetin gadabını sebketmiş değil midir?. -Evet etmiştir. -Yarab ben tevbe eder ve ıslahı hal eyler isem sen beni yine Cennetine irca eder misin? -Evet ederim. Ve bu mealde bazı âyat daha vardır.

Teemmül olunursa bunların hepsi âyette ayni mazmunun ifadesine racidir ki bu da fıtrati ulâ veçhile bütün mevcudiyetile Allah tealâya teveccüh ve onun avarız ile inkıtaa uğrıyan rahmet-ü in'amını gadab-ü dalâlden salim olarak tekrar isticlâp için tecdidi akdi iman ile kalben, kavlen ve fi'len tevbe ve salâha rucudur. Ve bunda dinin künhü münderiçtir. Bizim Dünyada diya-

Sh:»326

net-ü imanımız, fıtrati ulâda mukadder olan rahmete ve akdi imana nazaran bir tevbe ve bir rücu manasındadır. Ve saadeti insaniye zünubu kendisine tabiat edinmemek için daima tevbe-vü istiğfar üzere bulunmaktadır. İnsanı me'yus edecek şey, bilfarz vaki olan bir günah değil, günahta ısrar etmek ve tevbeyi unutarak Şeytana ittibaı taibat edinmektir. İnsan Allahına, fıtratine iftira etmemeli Şeytana ve şetanete karşı mücahede eylemelidir. Nitekim Hazreti Adem, zellenin neticesi olarak yer yüzüne çıkınca lûtfi ilâhî ile kendini topladı ve muktazayı fıtrati ile telâkki ettiği kelimelerle amel etti, kusurunu itiraf ile arzı iman ve:

«yarab beni kendime bırakma» diye yine hilâfetini istid'a eyledi de ﴿فَتَابَ عَلَيْهِؕ﴾ rabbi dahi

ona tekrar rahmetile iltifat etti, tevbesini kabul eyledi ﴿اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ﴾ zira

senin rabbin olan Allah tevvabı rahîmdir ve hem tevvabı rahîm ancak odur. O, o kadar merhametli bir

Allahdır ki kulunu bir kerre terk edivermekle ilelebet terk edivermez. Kulu dönüp tevbe ettikçe, İblis gibi ısrar etmedikçe yine bakar, yine bakar, namütenahi bakar, bir oldu, iki oldu, nihayet üç oldu. Yetişir artık demez, sayısız olarak döner bakar, çünkü rahimdir. Tevbe esasen rücu etmek, aslı sabıka dönmek demektir. Binaenaleyh kula nisbet edildiği zaman arazî olan günah halini bırakıp aslî olan salâh haline dönmek demek olur. Allaha nisbet edildiği zaman da tâli olan nazarı gadabdan aslî olan nazar-ı rahmete dönmek manasını ifade eder. Bunun için tevbenin manayı şer'îsi, kulun günahını itiraf ve ondan nedamet edip bir daha yapmamağa azmeylemesi, Allahın da bu tevbeyi kabul ile günahı mağfiret etmesi diye tefsir olunur.

Acaba Allah tealâ Ademin tevbesi kabul etti de «ininiz» emrini gerimi aldı; buna cevaben buyuruluyor ki

Sh:»327

hayır 38. ﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًاۚ﴾ Adem ve zevci ve bunların zımnında bütün

Beni Adem ve Şeytan hepiniz oradan ininiz dedik. Bir kerre o emri bittekvin infaz eyledik, hepsini yere indirdik verilmiş olan bir emri ilâhînin geri kalmıyacağını böyle gösterdikten sonra da kabuli tevbenin

muktazası olarak bu emre şunu da tezyil ettik, ﴿فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ي هُدًى﴾ imdi benim

tarafımdan size her ne zaman Resul veya kitap gibi her hangi bir delil, bir sebebi hidayet gelir de

﴿فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ﴾ benim o hidayetime, o delilime her kim tabi olursa

﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ artık onlara hakıkatte hiç bir korku, ıkab

yoktur ve onlar ileride hiç bir veçhile mahzun olmazlar. Yani onlar için havf-ü hüzün devam etmez. Aıkbetleri mahzı sürur-u neşat olur. Allah mahabbeti, Allah aşkı, ittibai hak, onlara hiç bir korku, hiç bir hüzün tattırmaz, gerçi Allahı bilen, Allahı seven, Allahdan korkar ve fakat mahafetullah her saadetin zamanı ve bütün korkuların siperidir. Buna mukabil 39.

﴿وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا﴾ küfre sapıp bizim hidayetimizi getiren

âyetlerimize, alâmetlerimize, delillerimize, hüccetlerimize, gerek enfüsî ve gerek afakî şevahidi vahdaniyet ve rububiyetimize, gerek âlemde ve hılkatı Ademde merkuz olan edillei fıtriye-vü akliye ve gerek Peygamberler de kitaplarla tebliğ olunan edillei kelâmiye-vü nakliyemizi tekzip edenler

﴿اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ﴾ bunlar da balâda «

وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ» diye beyan olunan narın, o dehşetli ateşin çırası ve kömürü

olacak ve ondan ayrılmıyacak olan arkadaşlarıdır, bunlar o ateşte daima muhalleddirler. -Ve işte Arzda hilâfeti Ademiyenin sureti tahakkuku bu hübut ve bu va'd-ü vaid ile mütera-

Sh:»328

fık olmuştur. Ve bu sıfat Ademden evlâdına intikal edecek, bunu bilenler birinci kısımdan, tanıyanlar ikinci zümreden olacaklardır. Biri fıtrati ulâ muktezasına halef olacak, biri de araz olan zelleyi tabiat edinerek zahirde Ademe, hakikatte Şeytana halef ve refik olacaklardır. Binaenaleyh insanlar Kur'anın bu kıssalarını iyi teemmül etmeli ve daima hatırında tutmalıdır. Görülüyor ki kıssanın sonunda sıyakı beyan bütün Beni Ademi istihdaf etmekte ve Adem-ü Havva burada adeta zürriyetlerile beraber bir cinsi temsil eylemektedirler. Sanki hübut yani yer yüzünde zuhûri nev'i beşer bir kesret ile vaki olmuştur. Ve sabıkan beyan olunan vahdet, vahdeti cinsiye ve akliyedir denebilecek. Fakat iyi teemmül olunursa anlaşılır ki bu hitabın istikbale derin bir şumulü vardır. Ve bunun içinde bu günkü ve yarınkı, kıyamete kadar gelecek insanların hepsi dahildir. Ve halbuki biz Arzda ilk intişar eden insanlar değiliz. Bununla beraber o hübutta

ve « اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ » hıtabında dahil bulunuyoruz ne suretle? Çünkü babamız Ademin sulbünde

bilkuvve bulunuyorduk. Demek ki bu bilkuvve kesret, ilk hübut eden bilfiil insanın Adem ve Havvadan ibaret tek bir çift olmasına münafi değildir, ve tenasüli beşerinin me'bdei olan ilk harıka -ki Arz hâdis olduğu için zarurîdir- Arzın her tarafında birden zuhur etmiş, müteaddit, mütekessir harıkalar değil, esaslı iki harıkaya ve bir tohmı asliye racidir. Ve burada hıtabın umumı istihdaf etmesi Kur'ana muhatap olan müteehhir insanların bilfiil tenvirleri ve hilâfeti Ademiyenin tamimi ve uhuvveti beşeriyenin ıhtarı hikmetine mebnidir.

Filvaki bunu mueyyit olan diğer bir âyet vardır ki orada « قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًاۚ » diye

Adem ve zevci tesniye olarak tahsıs buyrulmuştur. Demek ki Cennetten Arza bilfiil ilk çıkanlar bunlardır. Ve bu çıkış da anî olmamıştır, Hem de zürriyetleri olan bütün nev'i beşer dahi bunlarda bilkuvve mevcut olarak beraber çıkmıştır

Sh:»329

ve insanlar aslında cidden kardeştirler. Ulûmi tabiiye ve Arzda bilfiil tekvini beşer noktai nazarından düşünecek olursak bunun mebdeini işbu hübutta arayacağız. Burada Kur'an bize fazla izahat vermiyor. Asıl vakıanın meb'dei olan harıkayı asgarisine irca ederek bildiriyor. Zira ayeti ilâhiye olacak olan odur. Mabadi bildiğimiz kanunı tenasüldür. Şüphe yok ki ulûmi tabiiye bu kanundan çıkamaz, çıkınca manayı tabiat kalmaz. Maamafih bir zarureti mantıkiye ile Arzın hudusuna ve sonradan teşekkülüne hükmeden şimdiki fenni tabiî tekevvüni beşerde dahi bu günkü maruf tenasül ve tevalüt kanununun ezelî olmadığı ve mebde'de bir tohumun, bir aslın hudusunu dahi zarurî olarak kabul etmektedir. Bu bapta bundan başka müşahedeye müstenit bir malûmat yoktur ki Kur'anın bu ayetini, onun gözüle de bir mülâhaza edelim.

Eskiden bazı tabiiyun beşeriyetin Arzda ezeliyetini iddia ederlermiş. Fakat bu günkü fünunı tabiiyede bunların yeri yoktur. Lâkin farziyatçılar görüyoruz ki bunlar, kıtaâtı Arzdaki urukı beşerin ta esasında başka başka asıllardan gelmiş olmasını ve binaenaleyh beynelbeşer umumî bir uhuvvetin tabiî olamıyacağını zannetmek istiyorlar. Zenciler, Avrupalılar, Amerikalılar nasıl kardeş olur? demek istiyorlar, bunlar şunu düşünmüyorlar ki ilim daima vahdeti asıl noktai nazarını takip eder. Ve mümkin olduğu kadar harikanın taklilini arzu eder. Ve bu bapta verilecek hüküm hali hazırın müşahedessine müstenit bizzat bir mantık işidir. Bütün bunlar ise tenasülün mebdei vahidden başladığına hükmeder. Bunlara mukabil ilmi hayvanatta istihale ve tekâmül nazariyesini takip edenler vardır. Ve bu nazariye felsefî noktai nazardan esas itibarile muvafık ve kanunı vahdet ve terbiyeye de mutabıktır. Lâkin hayvanata tatbikında müşahede ve tecribei fi'liyeyi tecavüz eden ındî bir hüküm hatasını mutazammındır. Filvaki

Sh:»330

bütün ecsatı hayvanat mükemmel bir tasnif ile tertip edildiğini zaman görünüyor ki aralarında nakıstan kâmile doğru giden bir silsile meratip arz etmektedirler. Aralarındaki büyük farklara rağmen bu tekâmül tebarüz ediyor. Bununla beraber hiç bir cinsin diğer cinsten tenasül ettiğine dair bir tecribeye, bir şahide de tesadüf edilmiyor. İnsan insandan doğuyor, arslan arslandan, at attan, maymun maymundan, köpek köpekten ilah... böyle olmakla beraber bu tecribeye rağmen vahdetı asıl esasına istinaden burada bir mantık yapılıyor. Hayvanatın işbu meratibi ecnasının kâmili nakısından istihale veya bittekâmül tevellüt ederek gelmiş, bu suretle bir gün gelmiş ki hayvanın biri ve meselâ bir takdire göre maymunun biri veya bir kaçı insan doğuruvermiş ve insanlar bunlardan türemiş. Binaenaleyh insanlar arasında insanlık uhuvveti meşkûk ise de maymunluk veya hayvanlık uhuvveti meşkûk ise de maymunluk veya hayvanlık uhuvveti şüphesiz olmuş oluyor. Biz daima göğsümüzü gere gere ve ilmî noktai nazardan hiç ayrılmıyarak deriz ki vahdeti asıl davası doğrudur. Evvelâ bütün hayvanat için bu asılı vahit maddedir. Anasırı basitadır. Daha açık olmak için topraktır ve bu maddeten hayatın zuhuru bir illeti faileye mütevakkıftır ki o nakısa kemal versin ve mademki tabiatın tenevvüatını görüyoruz. Demek ki tabiat faili evvel değil, nihayet bir faili tâlidir. Nakıstan tabiatile bir zait çıkamaz. Meselâ bir okkalık sıklet, iki okkalık sıkleti sürükliyemez, çıktığı, sürüklediği farzedilirse bir şeyin yok iken sebepsiz, illetsiz geldiğini kabul etmek lâzımgelir ve o zaman akıl, ilim ve fen yoktur. Zira illet ve tezayüfi illet kanunu inkâr edilirse hiç bir şey bilinemez, binaenaleyh bir kurttan bir kelebek bile çıkarsa tabiati ile değil, faili evvelin te'sirile, onun ıstıfasile çıkar. Yumurtadan civcivin çıkması bile haricî bir hararetin te'sirine mütevakkıf değil midir? Aşılarda dahi hal böyledir. İlmin hiç infikâk etmemesi lâzım gelen işbu

Sh:»331

esbaba mebni, aralarında kurbi meratip bulunan ecnası hayvanatı hilâfi tecribe olarak behemehal biribirinden istihale ettirmek veya doğurtmak ne tabiîdir, ne de zarurîdir. Bir kazıyyei vakıiye olsun söyliyebilmek üzere kurbağalar balıktan doğmuş, dönmüş demek için bir misali tecribî görmeğe ihtiyaç vardır. Delâleti tecribe ve icabı mantıkî yok iken böyle bir hüküm vermek elbette fennî ve felsefî bir hüküm değildir. Sözün doğrusu meratibi hayvanatın bütün tekâmül hudutlarında re'sen faili evvelden gelen ve

emsali sebk etmediğinden dolayı harika olan bir hâdisei zaide vardır ve insanda hepsinden başka olarak bir ruhı küllî vardır. İnsan bir hayvandan doğsa idi. Yine gayri tabiî bir harika olurdu ve binaenaleyh aradaki silsile tekâmül heyeti umumiyesile tabiî değil, gyaritabiîdir ve eseri rububiyettir.

Bunun hangisi hangisinden doğduğunu sade Mantık bildiremez. Bunu ya müşahede veya tecribe veya vahiy bildirir. Tabiat muttarit olduğu halede şimdiye kadar balıktan kurbağa, maymundan insan doğduğu asla görülmemiştir. Ve mahsuli tecribe olan Pastör nazariyesine de tamamen muhaliftir. Cinsi vahit dahilindeki aşılar şahit olamaz. Vahiy ise bize insanların maymunluğa tenezzülü hakkında bazı ıhtaratta bulunuyorsa da aksini haber vermiyor. Ve bize siz insansınız. İnsan olunuz, kardeş olunuz, hep bir babanın evlâdısınız diyor. Binaenaleyh esasında ilmî bir hakikati ihtiva eden, tekâmül ve istihale nazariyesinin yanlış bir tatbikını kabul etmek için elyevim hiç bir sebebi makul yoktur. Bütün bunlardan yakinî olarak bildiğimiz bir şey varsa o da ilk insanın Arzın sinesinde doğmuş olmasıdır. Ve bunda bir ıstıfa vardır. Lâkin

bu ıstıfa tabiî değil rabbanîdir. Adem sun'ullahdır. « قَدْ اَفْلَحَ » suresine bak « وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ » ancak şunu da ıhtar etmek

lâzımgelir ki Arza hubutı Ademden zamanımıza kadar geçen tarih zannedildiği gibi beş on bin senelik

Sh:»332

bir müddetten ibaret olmamak lâzımgelir. Bu kadar müddette beşeriyetin Arza intişarı kâmili tecribeye nazaran gayri makuldür. Endelüslü İbni Hazm Fisalında dokuz asır evvel bunun dinimizce kat'iyen sabit bir mıkdarı malûmu olmadığını ve yüz binlerle seneye baliğ olabileceğini ve maamafih ne ezelî, ne anî dahi olmadığını pek güzel anlatmıştır ve her halde Amerika yerlileri bile Adem sülâlesidir. Ve bütün insanlarda fıtrati asliye bir ve fakat tabiat muhteliftir. Şâkile ayrıdır. Ve bu noktai nazardan efradı insaniye arasındaki farkı derece hayvanatın enva farkından çok mühimdir. Bunların en vasi sınıfları da mümin, kâfir tasnifidir.

Cenabıhak bütün bu taharriyatı ma'kule ve âdiyeyi bize bırakarak Kur'anında bunların esası olan takdirin ahkâmı rububiyetin nesakı tevhit üzere cereyanını ve bundan bilhassa insanlara tahsıs edilen rahmet ve nimeti ilâhiyeyi ıhtar ve kendimizi, kendi mıkdarımızı, salâhiyeti niyabiyemizi, uhuvvetimizi, rabbımızı tanıyarak istikbale, Ahırete ona göre hazırlanmamızı ve beynelbeşer bütün adavetlerin ref'i, fıtrati ulâya itina şartıle mümkin olduğunu bu kıssada umumen beyan ve Resulüne tezkir etmiş ve bunun nihayetini manen

« يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ » hıtabına rapteylemiştir. Bundan sonra da bilhassa bu kıssayı kitaplarında

okuyup bilen Beni İsraile yani asrı saadetteki Yehudilere hıtabı mahsusunu berveçhiati tevcih eylemiştir ki

« يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ » hıtabı âmmiyle kıssai Ademden sonra bu rengi hıtap ne kadar beliğdir.

﴿٤٠﴾ يَابَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِىٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَاَوْفُوا بِعَهْدِىٓ اُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّاىَ فَارْهَبُونِ﴿﴾

Sh:»333

﴿٤١﴾ وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَاتَكُونُوٓا اَوَّلَ
كَافِرٍ بِهٖ وَلَاتَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا وَاِيَّاىَ فَاتَّقُونِ ﴿٤٢﴾
وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٤﴾
اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ
اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٥﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَاِنَّهَا
لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٦﴾ اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا
رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey İsrail oğulları size in'am ettiğim nimetimi hatırlayın ve ahdime vefa edin ki ahdinize vefa edeyim, ve benden korkun artık benden 40 ve beraberinizdekini musaddık olarak indirdiğim Kur'ana iman edin, ona inanmıyanların birincisi olmayın, benim âyetlerimi bir kaç paraya değişmeyin, ve benden sakının artık benden 41 hakkı batılla bulamayıp da bile bile hakkı gizlemeyin 42 hem namazı dürüst kılın ve zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin 43 nasa iyilik emreder de kendinizi unutur musunuz? Halbuki kitap okuyorsunuz, artık akıl etmez misiniz 44 bir de sabır ile salât ile yardım isteyin, gerçi bu ağır gelir, fakat saygılı kimselere değil 45 onlar ki kendilerini hakikaten rab-

lerine kavuşuyor ve hakikaten ona rücu ediyor sayarlar, böyle bir huşu ile kılarlar 46

40. ﴿يَابَنِى اِسْرَآئِيلَ﴾ Ey israil oğulları; -İsrail Hazreti Yakubun lâkabıdır ki ya sız « اِسْرَآئِلُ » ya sız hemzesiz « اِسْرَالْ », hemzenin yaya kalbile « اِسْرَايِلُ » hemzei meftuha ile « اِسْرَآءَلُ » ve meksure ile « اِسْرَائِلُ » dahi okunur. İbranîde bunun ma'nası safvetullah veya Abdullah demek olduğu beyan olunuyor.. Binaenaleyh bu unvanda Yehudileri imana bir tahrik vardır ki meali şu olur: Ey Allahın güzîde bir kuluna evlâtlıkla muzaf olan ehli Tevrat!

﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾ o size in'am etmiş olduğum büyük ni'meti düşünün, hatırlayın, yadedin -zira zikir kalben de olur lisanen de. Bu hıtap gösterir ki onlar her şeyden evvel ni'mete taliptirler. Bununla beraber şükrü şöyle dursun aslı ni'meti bile unutmuşlardır. Bunları Cenabı Allah onlara hatırlatacaktır ve bunlardan başlıcası « فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنِّى هُدًى » mazmununca kitap ve nübüvvete işarettir ki nihayetinde bi'seti Muhammediyeyi idrakleri ve Medineye hicreti nebeviye ile gelen hidayeti ilâhiye vardır. Vaktile olduğu gibi bilhassa şimdi üzerinize gelen büyük ni'meti takdir ediniz, ﴿وَاَوْفُوا بِعَهْدِى﴾ ve benim ahdimi ifa ediniz.- Ta hübutı Ademden bağlandığınız ve Tevrat ile taahhüt edip misak verdiğiniz bir ahdim mucebince siz her hangi bir zamanda göndereceğim sebebi hidayete ittiba, iman ve itaat edecektiniz ve Musanın haber verdiği hatemülenbiyaya

iman edecektiniz. Benim bu ahdimi Resulüm Muhammede ittiba ile ifa ediniz ki

﴿أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ ahdinizi ifa edeyim -sizi «

لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » cümlesine ithal eyliyeyim

fesatlar ah-

Sh:»335

lâksızlıklar yapmayınız, 41. ﴿وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ﴾ ve

bilhassa esası iman itibarile yanınızdaki Tevratı musaddık olarak inzal eylediğim Kur'ana iman ediniz ve

bütün amellerinizi buna tatbik eyleyiniz -baksanıza Tevratdaki kıssai Adem bunda ne güzel ıhtar edilmiştir.

﴿وَلَاتَكُونُوٓا اَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ﴾ ve buna ilk kâfir olan siz olmayınız- ni'meti vahyi, ni'meti

nübüvveti ilk anlayıp tasdik edecek olan siz olmanız lâzımgelir, siz buna iman etmezseniz bazı fevaidi

dünyeviye mülâhazasile etmezsiniz, Fakat, ﴿وَلَاتَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا﴾

benim âyetlerimi, mucizelerimi semeni kalile satmayınız -bir kaç para gibi hasis Dünya men'faatlerine

değişmeyiniz bu âyata iman ederseniz elinizden kaçacağını zannettiğiniz paraların, dünyevî mülâhazaların

kat kat fevkında nimetlere nail olacağınızı bilmeniz ıktiza eder. ﴿وَاِيَّاىَ فَاتَّقُونِ﴾ artık bana

ve ancak bana ittika ediniz, yalnız benim vikayeme giriniz ehli takva olunuz- evvelki âyette rehbet burada

ittika ile emir buyurulması onun avam ve havassa umumî ve bunun havassa hususî bir hıtabı istihdaf

etmesi haysiyetiyledir. 42. ﴿وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ﴾ hakkı batıl ile karıştırıp

telbis etmeyiniz, doğruyu yalanla, yanlışlarla bulayıp da

﴿وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ bile bile hakkı ketmetmeyiniz - bu ayetin mefhumu

pek şümullüdür. İlmî ve amelî hususata şamildir. Bilgiçlerin, tedlislerine, tezvirlerine ve tahriflerine, hattâ ehli ticaretin karışık muamelâtından ve hâkimlerin haksız hükümlerine varıncaya kadar hepsine şümulü vardır. «İnsanları aldatmayınız, sahtekârlık yapmayınız» mealinde bir umumu

Sh:»336

müfittir. Ve maamafih sevkı bilhassa ilmî haysiyeti istihdaf ediyor. Nice kimseler vardır ki hakaikı ilmiyeyi tahrif ederler, sui istimal eylerler, onları kendi gönüllerine göre evirerek çevirerek aslından çıkarırlar, bakırı yaldızlarlar, altın diye satarlar, bu hal ahbarı Beni İsrailde çok vardı, bunlar kendi yazdıkları fikirleri, te'villeri tercemeleri, aslı Tevrat ile karıştırıyorlar, seçilmez bir hale getiriyorlar, ve bazan da evsafı Muhammediye hakkında yaptıkları gibi kütübi salifedeki ayetleri saklıyorlardı ki bu bapta «

﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِاَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ

عِنْدِ اللّٰهِ﴾ ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ » vesaire gibi diğer ayetler de

vardır. Bunlar Tevratın aslını mahfuz tutmuyorlar, kendi yazdıkları tercemeleri işte kitabullah diye Tevrat

yerine koyuyorlardı ve mesaili ilmiyede hakikati takip etmiyerek kendi gönüllerine göre beyanatta bulunuyorlar, heva-vü teşehhiye sapıyorlar, safsatalar yapıyorlar, arzularına tabi oluyorlardı bu suretle hak fikri, hak i'tikadı kalmıyor, telbis, teşviş, aldatıcılık hükümran oluyordu. İşte bütün bunlara karşı ulemai Beni İsraile sureti umumiyede bu hıtabı nehiy irat buyurulmuştur ki Kur'anda bu bapta başka bir ayet olmayıp da yalnız bu ayet olsa idi kur'anın terceme ve tefsiri mes'elesinde ve sair vaziyeti ilmiyede islâmın hattı hareketini, vazifei ilmiyenin şeklini tayin etmek için bu ayet kâfi gelirdi. Tecridi Kur'an me'selesinin en büyük ehemmiyeti olduğu Kur'anı Kur'an, tercemesini terceme, tefsir ve te'vili de tefsir ve te'vil olarak bellemek ve belletmek bir farızai hak bulunduğu unutulmamalı. Farisî Kur'an, Türkçe Kur'an gibi tabirlerden ihtiraz etmelidir. Çünkü milyonla terceme ve te'vil yazılır, onlar yine hakikati Kur'an olmaz, Cenabıhak ise «

لَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ » buyurmuştur.

Bundan başka 43. ﴿وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ﴾ bir de salâtı ikame ediniz ve zekâtı veriniz ﴿وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾ hem rükû

Sh:»337

edenlerle yani cemaatı müslimîn ile beraber rükû ediniz, eğiliniz, rükû'lü namaz kılınız - Bunda hem o namazın başka değil; islâm namazı olduğuna tenbih hem de cemaatin vücuduna işaret vardır. Zira rükû ile namaz dini islâma mahsustur ve bunun için namazın eczası buna izafetle rek'at tesmiye olunmuştur ve burada « وَارْكَعُوا » « صَلُّوا » manasını ifade etmiştir. Binaenaleyh yalnız rükû doğrudan doğruya secdeye giderler, rükû etmezler. Rükû, sırtile beraber boynunu öne eğmektir. Lûgaten secdeye kadar varabilirse de şer'an itidali, belinden bir zaviyei kaime vaz'iyetinde bükülmektir. Kıyamdan secdeye kapanmakta bir i'tidalsızlık vardır ki bunu rükû itmam eder. Ve bu suretle müslüman namazı, kalbin salâh ve taharetile beraber bir mi'racı olduğu gibi harekâtı bedeniyenin de ta'zımi ve vekar-ü sekineti ifade eden her kısmını muhtevidir. Ömri beşerin güzarişini ne güzel tasvir eder. Cidden ikamei salât, itaı zekât, devamı cemaat, ketmi hakdan, hakkı batıl ile telbisten meneder.

Bütün bu emirler, bu nehiyler, Beni İsraile hıtaben varit olmakla beraber hükmü onlara mahsus değildir. Şeriati islâmiyede bunlar vardır. Siz de bunlara iman ve itaat ediniz demek olduğu zahirdir binaenaleyh sebebin hususu hükmün umumuna mani olamayacağı aşikârdır.

Bundan sonra telbisi hak yapmamakla beraber başkalarına hakkı tebliğ edip de kendini unutmak dahi caiz olmıyacağını anlatmak için bir hıtabı mahsus daha varit oluyor. Rivayet olunduğuna göre asrı saadette Medinedeki ahbarı Yehuddan bazıları kendilerine gizlice gelip Muhammed hakkında ne dersin diye istifsar edenlere doğrudur haktır derler, Resulullaha ittiba etmelerini emrederlermiş ve fakat kendileri maiyetlerinden ellerine geçmekte bulunan hedayâ ve vergilerden mahrum kalmak endişesile arzı tabiiyet edemezlermiş. Bazı-

Sh:»338

ları da sadaka veriniz diye emreder, fakat kendileri vermezlermiş. Diğer bazıları da Allaha itaat ediniz, asi olmayınız derler, fakat kendileri sözlerile âmil olmazlarmış nihayet bu âyet münasebetile namaz kılınız, zekât veriniz diyenler olurmuş ve lâkin kendileri hiç birini yapmazlarmış işte bunların biri veya her biri dolayısile şu âyetde nazil olmuş: 44.

﴿اَتَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ﴾ acaip siz, nasa birr: yani bol bol iyilik emreder de kendinizi unuturmusunuz? ﴿وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ﴾ halbuki daima kitap -yani Tevrat-da okuyorsunuz. ﴿اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ o halde akıl etmez misiniz? yahut daha akıllanmıyacak mısınız? Fenalık emretmektense iyilik emretmek elbette iyidir, fakat aklı olan başkasının iyiliğini isterken kendini unutur mu?

Evvelâ, emir bilmaruf ve nehiy anilmünkerden maksat, diğerlerini irşat ile müstefit etmektir. Halbuki başkasını irşat edip de kendisini unutmak ve kendisini iyilikten, irşattan mahrum etmek. Eli selâmete çıkarıp kendini ateşe atmak demektir ki akli amelî noktai nazarından bir tenakuz teşkil eder.

Saniyen, nasa vaz-u ders vererek ilmini ızhar edip de kendisi kendi emrini, kendi nasıhatini dinlememek, kendini ve ilmini filen tekziptir. Bu nefsinde bir tenakuz olduğu gibi halkı bir taraftan irşat etmek isterken diğer taraftan ıdlâl eylemektir ki bu da bir tenakuzdur, bunda da bir nevi telbis vardır. Aklı olan ise tenakuza düşmez.

Salisen, söylediği sözün, verdiği nasıhatın bir kıymeti ve kalblerde bir nüfuzu matlûp olmak lâzımgelir, boşuna emir, boşuna gevezelik kârı akıl değildir. Halbuki verdiği emr-ü nasıhatin kendisi hilâfını yapmak onun kıymetini kırmak ve herkesi ondan tenfir eylemektir. Daha açıkçası

Sh:»339

bindiği dalı kesmek, oturduğu evi yıkmaktır ki bundan büyük budalalık olmaz.

Hasılı, iyilik iyiliktir, elbette nasa iyilik emretmek de nefsinde iyidir ve bir vazifedir. Fakat bunu yaparken kendini unutmak, işte budalalık oradadır. Bu âyette nehy edilen de budur. Binaenaleyh bu âyet fasıkın doğru söylemek, sözünde cidden iyiyi söylemek şartile vaz etmesini, emir bilmaruf yapmasını menetmemekle beraber bu gibiler hakkında gayet büyük ve büyük olmakla beraber zarif bir inzarı ihtiva ediyor ve hamakatlerini anlatıyor. Vaızın, amirin kendi hakkında ciddiyetini ve nasıhat ederken herkesten evvel kendini düşünmesi lüzumunu tefhim ediyor. Ve bunun bilhassa akıl noktai nazarından şayanı taaccüp olduğunu gösteriyor, Buharî ve Müslimde bu bapta şu hadîsi şerif rivayet olunmuştur: Yevmi kıyamette bir adam getirilir, ateşe atılır, ateş içinde değirmen taşı gibi dönmeğe başlar, ehli nar onun etrafını çevirirler. Ey fülân!. Sen bize iyilikleri emreder, fenalıklardan nehy eyler değil miydin? derler, evet amma ben size emreder, kendim yapmazdım, sizi nehy eder kendim yapardım der. Binaenaleyh insan diğerine nasıhat ederken kendini unutmamalı, ele telkin verip de kendi zakkum salkımı yutmamalıdır. İrşat için doğru söyliyenler böyle olursa, ıdlâl için eğri söyliyenlerin hali kıyas edilsin.

بر = Birr, hayrı vasi manasına isim, tevessü filhayır manasına masdar olur ki esasi fazai vasi demek olan (ber) kelimesindendir. Binaenaleyh geniş iyilik, bol bol iyilik etmek demek olan « بر » her türlü iyiliğe, her nevi hayra şamildir ve şöyle bir tasnif edilmiştir; « بر », üçtür: Allaha ibadette birr, akrıbaya riayet te birr, ahbabına muamele de birr.

Görülüyor ki avam ve havassıyle Beni İsraile hıtaben verilen emirleri, nehiyleri müteakip, taaccüp

Sh:»340

ve takrir ifade eden bir istifham ile başlıyan ve bilhassa ulema-vü ümerayı ve hâkimleri istihdaf eyliyen bu hıtap bütün bu evamir-ü nevahinin teblig-u tebellügunda dini islâmın istediği ahlâk-u irfanın ulviyet ve ciddiyetini gösteren bir cümlei tevsik olmuş ve bilhassa, salât, zekât, cemaat emirlerini vely etmesi de bunların tehzibi ahlâktaki te'sirlerine bir işareti ihtiva etmiş ve bilhassa ilmile amil olmamak Beni İsrail ahbarının şiarı olduğunu anlatmıştır.

Şimdi, bütün bu güzel hıtaplara, baştan başa hakk-u savap olan bu beliğ emirlere, nehiylere, ahlâkî davetlere irşatlara karşı söyleyecek söz yok, hepsi güzel. Lâkin bu kadar havaiç içinde bunları yapmak kolay mı? Bu kadar ciddiyete, bu kadar doğruluğa tahammül edilebilir mi? derseniz 45.

﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ﴾ daraldığınız vakit de ihtiyacatınıza sabr-ü salât ile istiane ediniz. Bunlarla Allahdan yardım isteyiniz.

SABIR, acıya katlanmak, onu geçirmek için sebat-ü mukavemet etmektir ki her ferahın, her muvaffakıyetin anahtarıdır, Baştaki darlığın, sıkıntının geçmesi için Allahın yardımını celbedecek esbabın birincisidir. Sabırsız nefisler her zaman darlık içindedir. Onların hadisatı kevniyeye hiç mukavemetleri yoktur. Her şey ister, her şeyden muazzep olurlar, genişlik zamanında eldeki nimetin de kadrini bilmezler, gözleri daima başkasındadır. Az bir yokluk görünce tahammül edemez, hemen sukut eder, mahvolurlar. Halbuki Dünyada değişmiyen, tahavvül mahvolurlar. Halbuki Dünyada değişmiyen, tahavvül etmiyen hiç bir şey yoktur, binaenaleyh bir darlığa müptelâ olanlar, Allaha rabtı kalb ederek bunun da biiznillâh geçeceğine iman eder ve Allahın inayetini, felâh-ü ferah gününü hulûsı kalb ve kemali iman içinde beklerse akıbet halâs olur. Ve hiç bir fenalığa düşmeden halâs olur. Bunun için nefisleri sabra alıştırmalı, insan sabrı i'tiyat

Sh:»341

edinebilmelidir bu itiyat acıyı bırakmak için değil, def'etmek içindir. Ve bunun yani sabrı itiyat ile nefsi tehzip edebilmenin en iyi çaresi de oruçtur. Oruç insanı her halde sabra alıştırır, tiryakilikleri tedavi eder, bu cihetledir ki buradaki sabır doğrudan doğruya sıyam ile de tefsir olunabilir ve olunmuştur, fakat her iki halde de burada maksudı aslî bizzat manayı sabırdır, Sıyam bunun bir vasıtasıdır. Bununla beraber namazın bu bapta dahi büyük ehemmiyeti ve faidesi vardır. İnsan yıkanır, temizlenir, ayıplarını, ayıp

yerlerini kapatır, bunları yapmak için emek, mal da sarfeder, yüzünü Kıbleye tevcih ederek istikametini ta'yin eder, kalbini hüsni niyyet ile doldurur, gönül buhranlarını, Şeytan vesveselerini tardederek ruhunun vahdet safasını takrir etmeğe çalışır, bütün azasile ve büyük bir saygı ile tekbirini alır ve ibadete koyulur. Dünyanın acıları, tatlılarını şöyle bir tarafa atar, Hak tealâya münacat eder onunla konuşur. Kur'anını okur dinler, onun huzurunda hayatın cerayanını, mebdeini, müntehasını arzeder, mütalea eyler, dikilip beklemek, eğilmek, mükerrer kapanmak, yine kalkıp doğrulmak nihayet oturup dinlenmek ve akıbet selâm-ü selâmete ermek ve o lâhzada gayipten şehadete geçerek şehadet getirmek gibi ruhî, bedenî büyük bir nizam-ü intizam ile bir mi'raç yapar ve hiç şüphesiz bu menazırı ulviye içinde nefisler zahir-ü batınlarında zayi etmek üzere bulundukları intizamı yeniden te'min ederler, Sabırdaki acılıkları da unutur veya tahfif eylerler ve bütün bunlar mauneti ilâhiyenin celbine vasıta olur. Darlıktan patlıyacak dereceye gelen o fena nefisler kuvvetlerini, i'timatlarını arttırırlar, sıkıntı zamanlarının sühuletle geçmesi için imkân bulurlar ve fazla olarak ayrıca bir zevki saadet, bir bahtiyarlık duyarlar, bir ruh iktisap ederler ve bu sayede tezvir, telbis, ketmi hak, aldatmak aldanmak, taaddi, tecavüz gibi zilletlerden, sukutlar-

Sh:»342

dan kendilerini kurtarırlar ve o yüzden gelecek menafii hasîseye tenezzül etmeksizin nihayet inayeti ilâhiyenin büyük tecelliyatına ererler. Çünkü bütün Dünyadaki ıztırabı beşerînin esası ahlâkı umumiyenin sukutunda ve hak yerine batılın tervicindedir. Gadabı ilâhîyi celbeden de budur. Yoksa rahmeti ilâhiye âlemşumuldür. Evet, amma, bu sabır, bu namaz, böyle istiane kolay mı? ﴿وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ﴾ şüphesiz bu da kolay değil, ağır ve büyük bir iştir amma ﴿اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ﴾ ancak haşiîne değil, başını önüne alıp düşünen saygılı kimselere ağır gelmez, hatta zevk verir, meleke olur 46.

﴿اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ﴾ o saygılı kimseler ki şunları, şu demleri gözetirler;

﴿اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ﴾ her halde kendilerinin bir gün olup rablerine mülâki olacaklarını,

rablerinin likasına ereceklerini, ﴿وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ ve her halde dönüp ona varacaklarını, amellerinin mükâfatını alacaklarını sayarlar; İşte bunların her halde olacağını bir zannı galip ve kavi ile olsun bilenlere sabr-ü salât ile istiane ağır gelmez. -Bunlara ağır gelmezse hiç şüphesiz erbabı yakîn olan ehli imana hiç ağır gelmez. Zannın bazan ilmi yakîn manasına geldiği vardır. Burada bir hayli müfessirîn bu mana ile te'vil etmişler ve bunda zan ile iman olamıyacağı esasını ve haşiinin müminînden ehas olması mülahazasını gözetmişlerdir. Halbuki zannı yakîn ile tevil etmekten ise haşiini luğavî manasile ahzetmek siyakı âyete daha muvafıktır. Huşu, iman ve ikan ile alâkadar olabileceği gibi zannı galiple de olabilir. Zira zannı galip vücubi amel ifade eder. Yarın gelmesi zannı galip ile maznun olan bir hayır veya şerre karşı âkıl insan lâkayt davranamaz. Binaenaleyh sabr-ü salât zannı galip ile hareket edildiği takdirde bile

Sh:»343

insana ağır gelemiyeceği beyan olununca bunun yakin ve iman ile hareket edildiği takdirde hiç ağır gelmiyeceği ve hatta zevkı mahzolacağı bitarîkılevlâ anlaşılır. Bu da Sevkı âyetin Beni İsraile hitap olması itibarile daha beliğ ve daha müfit olur. Burada diğer bir mana daha muhtemildir ki onu da mealde gösterdik.

Şimdi bir taraftan Beni İsraili yadı nimetle islâma davet eden bu hitabı takviye ve teyit etmek, diğer taraftan da mazide nail oldukları nimetleri ıhtar ve onlardan esbabı mahrumiyetlerini tezkâr ederek dini islâmı kabulleri takdirinde o maziden daha şanlı bir istikbale nail olabileceklerini ve aksi halde dehşetli bir inzara maruz bulunduklarını ve bunların karşısında, menafii hasîse arkasında dolaşmak gayet vahim

olduğunu ifham eylemek için şöyle bir nida, bir hıtap daha tevcih ediliyor ki bu bir taraftan icmâl fezlekesi, diğer taraftan bir tafsıl mukaddimesidir:

﴿٤٧﴾ يَابَنِى اِسْرَآئِلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٨﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَاتَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَايُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَايُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَاهُمْ يُنْصَرُونَ

Meali Şerifi

Ey İsrail oğulları!. size in'am ettiğim nimeti ve vaktile sizi âlemlerin üstüne geçirdiğimi hatırlayın 47

Ve öyle bir günden korunun ki kimse kimseden bir şey

ödeyemez, kimseden şefaat de kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz, hem onlar kurtarılacak da değillerdir. 48

47. ﴿يَابَنِى اِسْرَآئِلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾ ey Beni İsrail benim size in'am etmiş olduğum nimetlerimi hatırlayın

﴿وَاَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ve bilhassa şunu hatırlayın ki ben sizi mazide yani Musa ve onun değişmiyen ahlâfı zamanında bütün âlemîne tafdıl etmiş idim -hepsinin fevkına çıkarmış idim, siz o zaman âlemin en yüksek milleti olmuş idiniz. Hani onları ne yaptınız, onları nasıl ele geçirmiştiniz ve ne için elden çıkardınız biliyor musunuz? Haydi düşünün, ne idiniz, ne oldunuz düşünün

48. ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا﴾ hem ileride öyle bir günün hısap ve azabından sakınıp korunun ki ﴿لَاتَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا﴾ o gün kimse kimsenin namına bir şey ödeyemez ﴿وَلَايُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ﴾ kimseden şefaat de kabul olunmaz ﴿وَلَايُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ﴾ kimseden fidye de alınmaz ﴿وَلَاهُمْ يُنْصَرُونَ﴾ bunlara hiç bir taraftan bir medet de yapılmaz.- Hasılı kimse kimsenin başına gelecek azabı hiç bir vechile defedemez. Ne zorla defedebilir, ne kolaylıkla. Zorla defedemez, çünkü nusret yok, kolaylıkla da defedemez, çünkü bu ya meccanen olacak ya bedel ile, meccanen olacak olan bir şefaattir, o kabul edilmez, bedeli de ya verileceği aynile vermektir. Halbuki ödemek yok veya gayrile vermektir, halbuki fidye yok. İşte böyle bir kıyamet günü vardır. O gelmeden bundan sakınmalı, bundan korunmalıdır. Demek ki bundan korunmak mümkindir. Fakat geldikten sonra ahırette değil, o gelmeden evvel dünyada iken korunmak mümkindir. Çünki « يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَابُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ » melâike görünüp vukuat

başlayınca o gün mücrimler için hiç bir bişarete imkân kalmaz. Mu'tezile bu ayete istinat ederek ahırette ehli kebaire şefaati inkâr etmişlerdir. Fakat burada şefaat kabul olunmaması bilhassa küffar hakkındadır. Ve hitap küfürde ısrar edenlere mahsustur. Zira Beni İsrail kendilerinin aba-ü ecdadı olan Peygamberlerin her halde kendilerine şefaat edeceklerine i'tikat ediyorlardı bu ayet bunu reddediyor. Yoksa diğer ayetler gelecektir ve ehadis dahi vardır ki Allahın iznile yine şefaat olur. Menfi olan şefaat herkesin kendiliğinden ve izni ilâhîye iktıran etmeden vukuu tasavvur edilen şefaatlerdir. Binaenaleyh kendiliklerinden şefaat edebilirler zu'mile enbiya ve evliyaya taabbüt etmemeli, ancak Allah tealâya taabbüt etmelidir ki o istediğine her istediği zaman şefaat ettirir ve maamafih kıyametin iptidası öyle hevl engizdir ki o hengâmda şefaat dahi mevzui bahs değildir. Herkes kazancile kalabilecektir, ve bu ayet o hengâmeyi natıktır.

Bu icmal ve inzardan sonra o ni'metler ve bunlara karşı Beni İsrailin ahvali bervechi ati tafsıl olunuyor:

Evvelâ:

﴿٤٩﴾ وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ وَفٖى ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظٖيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem hatırlayın ki bir vakit sizi Ali Firavnden kurtardık, sizi azabın kötüsüne peyleyorlardı; oğullarınızı boğazlıyorlar ve kızlarınızı diri tutmak istiyorlardı ve bunda size rabbınız tarafından büyük bir imtihan vardı 49

Sh:»346

« اُذْكُرُوا نِعْمَتِى » ye ma'tuftur. Binaenaleyh « اُذْكُرُوا اِذْ نَجَّيْنَاكُمْ » demek olur. Burada « وَاذْكُرُوا نِعْمَتِى اِذْ نَجَّيْنَاكُمْ » takdirini ıhtiyar edenler varsa da ıhtarati atiye ni'mete ve ona karşı vaki olan halâta dahi şamil olduğundan tezkiri ıtlâkı üzere bırakmak daha beliğ olacaktır. Bu gibi tezkir ve ihtar mevkilerinde biz «hani» deriz. Hani gerçi esasen nerede ma'nasına mekândan istifham içindir. Maamafih «hani o günler» gibi tahassür ve «hani hatırlarsın ya!» gibi mücerret tezkir için de kullanılır ki evvelkinin lâzımıdır. Ve bu makamda istimali mealen muvafık olabilir.

49. ﴿وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ﴾ ve hem o hengâmı hatırlayın ki hani sizi Âli Firavnden tamamen kurtarmıştık -çünkü o zaman kurtarılan yalnız dedeleriniz değil onların dolayısile sizdiniz, bütün Beni İsrail idi. Siz Beni İsrail onların elinde ne hâlde idiniz?.

﴿يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ﴾ o Âli Firavn size azabın kötüsünü peyliyor, canınıza kıyıyorlardı.-

SEVM, mal peylemek, zulüm yüklemek, derde sokmak, salmak, bir siyma vermek, yani dağlamak manalarına gelir ki her birile tefsir edilmiştir. Her halde bir suikast manasını ifade eder. Hikâye olunuyor ki bunlar sınıf sınıf esir, amele gibi ayrılmış ağır yapı yapmakta, yıkmakta, dağlardan kayalar yontup taşlar taşımakta, kerpiç, kiremit pişirmekte, neccarlık, demircilik ve daha bunlar gibi ağır hizmetlerde çalıştırılır zaiflerine ve vergiler tarh olunurmuş. Fakat bir hayli müfessirîne göre buradaki sui azap maba'dinde atf bulunmadığından şu cümlelerle müfesser olandır: ﴿يُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ﴾ oğullarınızı

boğazlıyorlardı ﴿وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ﴾ da kızlarınız ve kadınlarınızı gûya sağ bırakıyorlardı. -Elbette bu bırakış da hayır için olmıyordu. O kızlar bu âlâm içinde büyüseler bile oğlanlar kalmayınca hepsi ağyarın elinde kalacak, nihayet bütün

Sh:»347

nesil munkarız olacaktı. Diğer bir manâ ile: kadınlarınızın rahimlerini yokluyorlar, çocuk alıyorlardı. Üçüncü bir mana ile: kadınlarınıza haya edilecek şeyler yapıyorlardı. Evvelkinde istihya, «hayat» tan ikinci ile üçüncü de «haya» dandır. ﴿وَفِى ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾ ve bu hengâmede rabbiniz tarafından size büyük bir imtihan vardı- azab ile imtihan kurtulmak esbabını ızhar için imtihan. Necat ile imtihan da müstakil bir devlet ve millet teşkil ederek yer yüzündeki diğer devletlere faik bir surette hüsni amel ve ahlâk ile yaşamak imtihanıdır.- BELÂ esasen tecribe ve imtihan demektir, fakat bu imtihan bazan hayır ve bazan şer ile olur. Ve ekseriya iptida şerr-ü mihnet manasını tazammun eder. Burada iki cihet de vardır. Azab bir beliyye ile imtihan, tahlis de bir hayır ile imtihandır.

Malûmdur ki Fir'avn, Mısırda Amalika hükümdarının unvanıdır. Cem'inde feraine denilir. Nasıl ki Rum hükümdarlarının bazısına Kaysar, bazısına Hirakl (kıral), Habeş hükümdarlarına Necaşî, Yemen mülûküne Tübba, İran hükümdarlarına Kisra, Türklerinkine Hakan deniliyordu. Buradaki Fir'avnin ismi hakkında da muhtelif rivâyat vardır: 1- Velid ibni Mus'ab (İbni İshak ve saire), 2- Fantus (Mukatil), 3- Mus'ab ibni reyyan, 4- Muğıs (bazı müfessirîn), 5- Kabus (Ebühayyan), Tarihi Kâmilde Kabus İbni Musab ibni Muaviye diye göstermiş ve yerine kardeşi Velidin geçtiğini de nakleylemiştir. Bu isimler hep Arabî demek olduklarına göre o zaman Mısır halen Araplar elinde imiş demek olur. Ancak fantus ismi diğerlerine benzemiyor, ve böyle olması bazı tarihi umumî kitaplarına tevafuk ediyor.

ÂL, ehilden me'huz ise de aralarında fark vardır. Âl başlıca şan-ü şöhret erbabına muzaf olur. Âli Fir'avn, Fir'avnin ehli dini, kavmi ve bilhassa etba-ü bendegânı.

Sh:»348

«Fir'avnden kurtarmıştık» buyurulmayıp da «Âli Fir'avn» buyurulmasında mühim bir nükte anlaşılıyor ki bununla yapılan mezalimin mümessili Fir'avn idise de bunda asıl mes'uliyetin ondan ziyade etbaına ait olduğu ifade edilmiştir. Çünkü Fir'avn yaptıklarını bunların eli ve bunların hizmeti ile yapmıştır.

Deniliyor ki bu suretle Beni İsrailden katledilen çocukların mecmuu dokuz yüz doksan bine baliğ olmuştu. Buna sebep de bunlardan doğacak bir çocuğun Fir'avnin hükûmetini mahvedeceği hakkında kâhinlerin verdiği bir haber veya Fir'avnin gördüğü bir rü'ya olduğu öteden beri menkuldür. Ne ibrettir ki bu mezalim hiç bir faide vermemiş ve âkıbet o çocuk doğmuş, Fir'avnin kendisine beslettirilmiş, Hazreti Musa olmuş ve yine takdiri huda yerini bulmuştur. Acaba buna kadir olan Cenabı rabbil'âlemînin o kadar ma'sumun kesilmesine müsaade etmekte hikmeti ne idi? Buna Ebüssüut, tefsirinde işaret ediyor. Fakat daha evvel Muhyiddini Arabî Hazretleri Fususunda mealen şöyle izah eylemiştir: Bu çocuklar hep Hazreti Musaya hayatında imdat olmak ve onun ruhaniyetini takviye etmek için katledilmiştir. Çünkü bunların her biri Musa diye, Musa diye Musa hisabına hasılı Musa için katlediliyorlardı. Çünkü Fir'avn ve Âli Fir'avn Musayı henüz bilmiyorlarsa da Hak tealâ biliyordu. Elbette bunların her birinin alınan hayatı Musaya ait olacaktı, zira gaye o idi. Bu çocukların hayatı ise hep fıtrat üzere bulunan temiz birer hayat idi, ağrazı nefsiye ile kirlenmemiş -kıssai Ademde beyan olunduğu üzere secdei Melâike devrindeki- fıtrat ve hılkati asliye üzere bulunuyorlardı. Hazreti Musa, Musa diye katlolunan bütün bu çocukların hayatları mecmuu olacak ve hayatı Musa bunların mecmuuna muadil bulunacaktı. Her birinin ruhundaki isti'dad-ü kuvvet Musanın olacak, Musada tecelli edecekti. Demek ki bütün bunlar sağa olsalar ve öyle tertemiz

Sh:»349

büyüseler, mecmuundan nasıl ve ne kadar bir kuvveti ruhiye hasıl olacaksa ruhı Musanın kuvveti ona müsavi olacaktı, Fir'avnin başındaki orduya mukabil, Musa başlı başına böyle bir ordu idi. Bütün o kesilen çocukların ruhları, ruhı Musa maiyetinde idi. İşte Allah tealâ onlardaki kuvayı ve kuvveti toplamış Hazreti Musaya vermişti ve vermek için bunu yapmıştı. Bu da Hazreti Musaya bir ıhtisası ilâhîdir ki ondan evvel Enbiyadan hiç birine nasıp olmamıştı ilah...

İmamı Razî Hazretleri der ki: İnsanın başka bir el altında ve üzerinde keyfe mayeşa tasarruf edilebilecek bir halde bulunması, lâsiyyema bu hal içinde bir de ağır, zor, pis işlerde istihdam edilmesi envaı azabın en şiddetlilerinden olduğunda şüphe yoktur. Hattâ buna ma'ruz olanlar ekseriya ölümü temenni ederler. İşte Cenabı Allahın burada beyan buyurduğu birinci ni'met bu kötü azabdan tahlıs ni'metidir. İlah...

Demek oluyor ki bu ayette evvelâ hürriyet ve istiklâl ni'meti tezkâr edilmiş ve esaret mahkûmiyetinin fecaati ıhtar buyurulmuştur.

Saniyen:

﴾٥٠﴿ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ﴾﴿

Meali Şerifi

Ve bir vakit sizin sebebinize denizi yardık, sizi necata çıkardık da Âli Fir'avni garkettik sizler bakıp duruyordunuz 50

50. ﴾وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ﴿ ve hani sizinle -fırka fırka-

denizi

Sh:»350

yarmıştık ﴾فَاَنْجَيْنَاكُمْ﴿ de sizi toptan kurtarmış ﴾وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ﴿ ve

başınıza belâ kesilmiş olan o Ali Fir'avni -Fir'avn de içinde olduğu halde- garketmiştik

﴾وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ﴿ siz ise bakıyordunuz Bu ne büyük nimet idi? Bu deniz Mısırın civarındaki denizlerden birisi ki ismine «İsaf» denilirmiş ve bu gün bahrı Kulzüm tesmiye olunuyor. Bizim «Şap denizi» dediğimizin aslı İsaf denizi imiş. Elveym Bahriahmer dahi meşhur isimlerindendir. Kulzüm, şimdiki Süveyşin yerinde bir şehir imiş ve esasen yutmak manasına gelir. Bahri Kulzüm isminin bu şehre ve Fir'avnın garkına nisbetle bir tesmiye olduğu Şerhi Kamusta naklediliyor. Burada Firavnın garkı tasrih edilmemiş ve balâda beyan olunduğu üzere asıl Âli Firavnin cezası gösterilmiş ve Fir'avn bunların içine idhal edilmiştir. İleride bu kıssayı daha ziyade tasfıl eden âyetler gelecektir. Sizinle «yarmıştık» demek, yarân biz idik, siz de buna bir sebep, bir âlet olmuştunuz demektir. «Sizin için» diye de tefsir edilmiştir. Şuna dikkat edilmek lâzım gelir ki Kur'anıazımüşşan bu vakayiin cereyanı tarihîsini değil, asıl mutazammın oldukları fevkal'âde ibret noktalarını, rabbanî cereyanlarını ifham-ü tezkir ediyor.

Salisen:

﴾٥١﴿ وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴾٥٢﴿ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾﴿

Meali Şerifi

Ve bir vakit Musaya kırk geceye vâd verdik, sonra siz

Sh:»351

onun arkasından danaya tutuldunuz zulmediyordunuz 51 sonra bunun arkasından da sizden afvettik, gerekti ki şükredecektiniz 52

51. —﴾وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴿— ve hanı biz Musa ile kırk geceye

vaidleşmiştik -ona kırk gece Turda münacat vevahiy için mikat-ü mi'at tayin olunmuş o da icabet edip rabbinin mikatına çıkmıştı. Ebu Amir, Ca'fer ve Yakup « ح • جع • يع » kıraetlerinde elifsiz olarak « وَعَدْنَـا » okunur. Bu takdirde: hanı biz Musaya tam kırk geceyi vad etmiştik de ﴿ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ﴾ sonra siz onun arkasından buzağıya tutulmuşdunuz -Sâmirînin yaptığı buzağıya tapmıştınız ﴿وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾ zulmediyordunuz. 52. ﴿ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ﴾ sonra bütün bunların arkasından sizi afvettik, sizden o günahları sildik-. Zira afiv esasen mahvetmek demektir. Bundan « عَنْ » ile sılalanarak günahı mahvetmek manasına gelir. Evvelkinde « عَفَاهُ », ikincide « عَفَا عَنْهُ » deniliyor. ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ki bu sebeple olsun şükredesiniz - siz o zulmunuzla beraber afvın ne büyük nimet olduğunu da anlayıp düşünmeniz ve şükrünü eda etmeniz lâzımgelir.

Hazreti Musanın nesebı: Musa ibni İmran ibni Yashir ibni Kahis ibni Lâviyibni Yakub ibni İshak ibni İbrahim diye nakledilmiştir. Lâvi evlâdından olduğu meşhur olmakla beraber İmran ile Lâvi arasında daha ziyade batın geçmiş olması ve zikrolunanlar bunların meşhur olanları bulunması kuvvetle muhtemildir. Zira Hazreti Yusüfün Mısıra duhulile Hazreti Musanın duhulü arasında dört yüz sene geçmiş olduğu da sahil olarak naklediliyor Allahüa'lem.

Sh:»352

KIRK GECE: Hazreti Musanın denizi geçtikten sonra min tarafillâh va'dolunan kitap için bir mikat olmak üzere tayin edilen ve Zilkı'denin gurresinden Zilhiccenin onuna kadar gündüzile beraber devam eden bir ay on gecelik müddettir ki Hazreti Musa bunu Turda saim olarak geçirmiş ve nihayet münacat ile bizzat kelâmı ilâhîye mazhar olup Tevratın elvahı kendisine inzal buyurulmuştu. Buna dair daha diğer ayetler gelecektir. Aylar geceden başladığı için gün ile sayılmayıp gece ile sayılmıştır. Ve bunda diğer bir ma'na da vardır. Tecelliyatı ilâhiye fecir gibi daima geceleri takip eder. Kara günler de geceden sayılır. İsmail Hakkî Hazretleri der ki Ehli tarikat kırk gün sülûkü bu ayetlerden ahz etmiştir! İlah... Lisanımızdaki çile tabirinin de aslı budur. Farisînin kırk manasına «çil, çihil» kelimesinden bir kırk demektir. İşte Hazreti Musa Beni İsraili denizden geçirdikten sonra Turda emri ilâhî ile çile çıkarırken arkasında onlar buzağıya tapmıya başlamışlardı ki ne kadar haksız bir nankörlüktür. Bununla beraber yine afvi ilâhiye uğradılar ki işte burada bilhassa bu afiv ni'meti ıhtar olunuyor. Ve afvin sureti cereyanı kariben ayrı bir ni'met olarak beyan edilecektir.

Rabian:

﴿٥٣﴾ وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit Musaya o kitabı ve fürkanı verdik, gerekti ki doğru gidecektiniz 53

Musaya verilen kitabın Tevrat olduğunda ihtilâf yoktur. Fakat bu fürkan Kur'anda olduğu gibi Tevratın da bir sıfatı olması veya Tevrattaki ahkâmı şer'iye veya

Sh:»353

Tevrattan ayrıca yedibeyza ve asâ gibi mucizat yahut bir zafer ve ferah olması da muhtemildir. Zira «fürkan» aslında iki şey arasını kat'iyen fasledip ayırmak demektir. Hakkı, nâhakkı, küfr-ü imanı, halâl-ü haramı, niza-ü davayı kat'eden, ayıran her şeye de fürkan denilir, ve bu ma'na iledir ki Kur'anın lâkabı mahsusu olmuştur. Tevrat dahi esasen hakk-u batılı tefrik eden bir fürkanı ilahîdir. Burada atıf hasebile fürkanın Hazreti Musaya kitap ile beraber bahşedilmiş olan bir kudreti hâkimiyet olması bizce daha

mütebadir görünüyor. Turdan kitap ile avdetinde de bunun bir tecellii mahsusu olmuştur ki atideki ayet kısmen bunun beyanı demektir, binaenaleyh dördüncü ni'met Hazreti Musanın kitap ile Turdan gelmesidir.

Hamisen:

﴿٥٤﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوٓا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْۜ فَتَابَ عَلَيْكُمْۜ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit Musa kavmine dedi ki: "Ey kavmim cidden siz o danaya tutulmanızla kendinize zulmettiniz gelin bârinize dönün, tevbe edin de nefislerinizi öldürün, böyle yapmanız bâriniz yanında sizin için hayırlıdır" bu suretle tevbenizi kabul buyurdu. Filhakika o, öyle tevvab öyle rahîmdir 54

Sh:»354

Burada bir taraftan balâdaki afiv ni'meti tafsıl edilmiş olmakla beraber bir taraftan da bu tafsıl içinde fürkanın tatbikı, buzağı fesadının sureti izalesi, tevbe ve vesilei tevbe gibi ibretli niamı dakika ıhtar olunmuştur.

54. ﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ﴾ ve hani Musa kavmine ey kavmim demişti ﴿اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ﴾ siz buzağıya tapmanızla muhakkak kendinize yazık ettiniz ﴿فَتُوبُوٓا اِلٰى بَارِئِكُمْ﴾ Binaenaleyh bârinize: pâk yaradan halikınıza tevbe ediniz de ﴿فَاقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْۜ﴾ hemen kendinizi katlediniz, nefislerinizi öldürünüz ﴿ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْۜ﴾ böyle yapmanız yâni tevbe ve katil, bâriniz indinde sizin için hayırlıdır. -Böyle demiş ﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْۜ﴾ ve bunun üzerine bâri tealâ tevbenizi kabul etmiş idi ﴿اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ şüphesiz o, o öyle tevvabı rahîmdir.

Burada Musa size demişti denilmeyip de « لِقَوْمِهِ » buyurulması, kezalik yukarıdanberi nimetlerde «biz, biz» diye bizzat tasarrufatı ilâhîye ta'dat olunup gelirken şimdi Hazreti Musanın tebliğ ve tasarrufuna nakli beyan edilmesi, kitabın nüzulünden sonra müşarünileyhin min tarafillâh başkaca bir kuvvet iktisap etmiş olduğunu ve artık Beni İsrail üzerinde icrayı ahkâma başlamış bulunduğunu iş'ar etmektedir ki bunda

evvelâ hükûmet nimeti, tatbikı fürkan tezkâr ediliyor, lâkin bu nimet bizzat değil, Hazreti Musa vasıtasile binniyabe olarak ızhar edilmiş ve ancak neticesi ve semeresi olan tevbe ve salâh balâdaki nimetler gibi ve fakat sureti gıyapta bizzat bâri tealâya izafetle beyan olunmuştur. Bu üslûbı beyandaki inceliklerin tafsılı bir kitap olur, fakat görülüyor ki

Sh:»355

hedefi beyan nimeti hükûmetin iptida değil, ancak neticedeki salâh itibarile bir nimeti ilâhiye olduğunu tezkirdir. Tevbe ve katil emri mes'uliyeti Musaya ait bir tasarrufı niyabî, neticedeki salâh da bizzat bir ihsanı

ilâhî oluyor. Ve fürkan o zaman tezahür ediyor. Kavm unvanı altında « اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ

» gösteriyor ki zulmı nefis, nefsi ferdî ve kavmîden eamdır. Şirkin zararı millete, milletin zararı da fertleredir. Ve buzağı mes'elesi kavmi Musada büyük bir fesat ve ihtilâle sebep olmuş ve temizlenmesi katli nüfusu

istilzam etmiştir. « فَاقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ » mefhumen üç manaya muhtemildir. Birincisi, manayı hakikîsi ki herkesin kendisini öldürmesi yani intihar etmesidir, lâkin böyle ölse idi muhatap olan kavm kalmaz veya ancak âsîler kalırdı. Binaenaleyh murat bu değildir. İkincisi hakikati örfiyesidir ki esasen ıhvan olan bir kavmin efradı haydi bakalım biribirinizi öldürünüz demektir. Ve ekseri müfessirîn bu manayı göstermişlerdir. Tura giden Hazreti Musanın gıyabında Sâmirî Musa, altından bir buzağı yapmış bağırtmış ve bakareye tapan Mısırlı ve sair put perestler gibi Beni İsrailin bir kısmını, işte Musa bunu armağa gitti idi diye tapdırmış ve daha dünkü nimetlere karşı böyle bir fesad-ü ihtilâl çıkarmış, diğer kısmı Hazreti Harun ile beraber bunun cereyanını kuvvetle menetmeyip Hazreti Musaya intizar etmişler, o zamana kadar da fesat tevessü etmiş, Hazreti Musa Turdan gelince hükmi fürkan ile umumuna birden «kendinize yazık ettiniz» diye hıtap eylemiş, hem buzağıya tapanlara ve hem sükût ve intizar edenlere dahi bu günahlarından dolayı derhal tevbe eylemelerini ve tevbe edenlerin tevbe etmiyenleri hemen katletmelerini emr eylemiş ve bu harbi dahilî biiznillâh muvaffakiyetle neticelenmiş, Beni İsrail de kesbi salâh etmiş ve işte burada bu vakıa

tezkir buyurulmuştur. Hikâye olunduğuna göre maktuller yetmiş bine kadar baliğ olmuş buna (قَاتِلُوا)

buyurulmayıp da

sh:»356

« فَاقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ » buyrulması hâdisenin dahilî ve acıklı olduğuna ve zulmi nefsin manasına işarettir. Üçüncüsü sırf mecazî olmasıdır ki nefsinizi öldürünüz, yani günahınıza nedametle gam-ü kederden canınızı çıkarın yahut şehevattan men'i nefs ile riyazet ediniz, bu fesatları yaptıran, şirke saptıran, hep şehevattır. Tevbe de bunların kırılmasile müfit olur ve o zaman kabul edilir demektir. Bu te'vil de gösterilmiştir, bu da güzeldir, fakat bir ma'nayı işarîdir.

BÂRİ, yaradırken ayıpsız, noksansız yaradan demektir ki haliktan ehass olur ve bunda fıtrati ulâyı ıhtar vardır.

Sadisen:

﴿٥٥﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يَامُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٦﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit "ya Musa, dediniz: Biz Allahı aşikâre görmedikçe senin sözünle asla inanmıyacağız" bunun üzerine sizi o saıka yakalayıverdi bakınıp duruyordunuz 55 sonra sizi şükredesiniz diye ba's badelmevte mazhar ettik 56

55.

﴿وَاِذْ قُلْتُمْ يَامُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً﴾ Ve

hani hatırlarsınız ya siz «ya Musa biz Allahı aşıkâre, açıktan açığa görmedikçe sana

Sh:»357

asla inanmıyacağız» demiştiniz de bunun üzerine ﴿فَاَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ﴾ sizi yıldırım

çarpmış -tabiri aherle- dehşetli bir darbeye tutulmuş, yıkılmıştınız ﴿وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ﴾ ve
kımıldanmıya dermanınız kalmamış sade bakıp duruyordunuz. Demek ki ölmemişlerdi, fakat ölüm haline gelmişlerdi, bir çokları bunu, bakıp dururken yıldırım çarpmıştı, ölmüş idiniz manasına anlamışlardır.

Halbuki « وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ » atfı veya hali bilhassa böyle bir zehaba meydan vermemek içindir. «Ahız» nazara arız olan bir hal değil, «nazar» ahze mukarin olan bir hal olarak gösteriliyor veya atfediliyor.

Netekim bu çarpışın tafsıl olunduğu « وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا » ayetinde «

فَلَمَّٓا اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ » buyurulmuştur. Muhakkıkînin dirayeten tahkikleri böyle olduğu gibi Vehp Hazretlerinden rivayeten dahi bunlar ölmemişler, belki o korkunç hali gördükleri zaman kendilerini öyle bir titreme bir zangırtı almış ki hemen hemen mafsılları kopuyor, belleri kırılıyormuş, mahvolmak raddesine gelmişler, o zaman Hazreti Musa ağlamış, rabbine dua etmiş, Cenabı Allah da bir açıklık ihsan eylemiş, ondan sonra akılları başlarına gelmiştir. Nitekim şöyle buyuruluyor: 56.

﴿ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ﴾ bir müddet sonra sizi ba's badelmevte mazhar ettik -

adeta ölümünüzden sonra yine dirilik verdik, evvelki saıka ölüm ise bu hakikaten bir ihyayi cedit olacaktır.

﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ belki buna şükredersiniz.

Bu vakıanın zikrolunan katilden sonra mı? Veya ondan evvel ve katil emrini müteakip mi? olduğu hakkında iki kavil zikrediliyor. Her ne olursa olsun ayetten şu anlaşılıyor ki bu saıka bir kavmin mematı mesabesinde bir musıbet ve ondan kurtuluş da o kavmin tekrar hayatı,

Sh:»358

ba's badelmevti manasında bir ni'meti kübra imiş, bu musıbetin sebebi de açıktan görmeyince Allaha iman etmemek ve Hazreti Musaya inanmamak iddiası olmuştur. Tahlıs ise mahzı inayeti rabbaniye olarak tezkir edilmiştir. Elbette bunu yapanlar Beni İsrailin hepsi değildi. Bu dava üzerinde mikatta bizzat saıkaya tutulanlar da müntehap yetmiş kişi idi, böyle olduğu halde bu ayette gerek dava, gerek musıbet ve gerek ni'meti ba's hattâ Kur'ana muhatap olanlar dahi dahil olduğu halde bütün bir kavme nisbet olunuyor. Şüphe yok ki bunun hikmeti bütün bir millet arasında mes'uliyeti müşterek mes'elesi, evlâdı Adem beynindeki hilâfet kazıyyesidir. Kimse kimsenin günahından mes'ul değil iken bunun böyle olması gösteriyor ki hukukullah olan vazaifi umumiye mesailinde, farzı kifaye maddelerinde fert mevzuıbahis değil, yalnız cemaat, nefsi ümmet mevzuıbahistir. Bunun nîk-ü bedinde herkes müşterektir. Füru, usulün ve herkes yekdiğerinin nâibidir.

Bu kadar niami sabıkadan sonra Allahı görmeden sana inanmayız diye Hazreti Musaya ısyan etmek ne büyük bir küfür ve küfrandır. Bu âyet marifetullah mesailinin en mühimlerinden birini ve sonra insanların sukut veya teali ile alâkadar halâtı ruhiyelerinden en calibi dikkat olanını bir cümlede ıhtar edivermiştir. Filvaki insanlar terakki edecekleri zaman nazarları, kalbleri yükselir, idrakleri yalnız gözleri önünde duran mahsûsata bağlanır kalmaz, akıllarile maverayı şuhuda geçerler, hakaikı gaybiyeye iman ederler, görülmedik, işidilmedik saadetlere irerler, bil'akis tedenni ettikleri, sukut edecekleri zaman da akılları kalmaz, kalbleri körlenir, gözleri mahsûsata dikilir, gözlerine batmıyan şey'e inanmazlar, inanmak için behemehal görmek isterler, fenalıktan sakınmazlar, gelecek felâkete de bilfiil başlarına gelmeden inanmazlar, halbuki felâket gelince hükmünü icra eder.

Sh:»359

Derecesine göre ya ezer ya imha eyler, böyle mahsûsattan başka bir şey tanımıyan, gözlerine batmıyan şey'e inanmıyanlar, inanmak istemiyenler, asasız yürüyemiyen a'malara benzerler, ma'butlarını da ellerile tutmak, yoklamak isterler, nazarlarında ma'neviyat, ma'kulât, mücerredat evham addolunur. Tapmak için mücessem şeyler, putlar ararlar, bulamazlarsa yaparlar, ona taparlar, ondan imdat ararlar, çünkü insanlarda ibadet kanunı fitrîdir. Bundan kurtulamazlar, fakat ma'budi hakikîyi göremeyince kalblerinden, akıllarından kuvvet alamayınca gözlerinin tuttuğu, ellerinin iriştiği bir şeyden kuvvet dilenirler, hiç olmazsa bir öküz veya öküzün altında buzağı ararlar, Beni İsrailden bir kısmı dahi gerek Mısır ve civarındaki görgüleri ve gerek henüz yükselememeleri veya her hangi bir sebeple tekrar sukut etmiş olmaları dolayısile Hazreti Musaya, «Allahı açıktan açığa görmeyince sana inanmayız» diye dayatmışlar, akılsızlıklarından onunla kendilerini bir zannedip, sen «konuştum, kitap getirdim» diyorsun ya! «haydi bize de göster» diye ısyana cür'et etmişler ve bununla Allahı bir cisim gibi karşılarında muhıt bir rü'yetle görmek istemişler, ki muhal idi, bütün gördükleri nimetler, hârikalar, istidlâllerine kâfi gelmemiş, böyle küfran ile hayali muhale düşmüşler. Binaenaleyh başlarına saıka musıbeti bir hârika halinde gelmiş ve bu musıbetten yine bir hârika olarak mahzı rahmeti ilâhiye ile kurtulmuşlardır, bizzat Allahı göremedilerse de başka mabutların yapmıyacağı ıkabini görerek akılları başlarına gelmiş, görmeden inanmanın ne büyük ehemmiyeti olduğunu o zaman biraz takdir etmişler de bütün kavm bu sayede yeniden dirilmiş, halâs oluştur, bu büyük ve derin ders-ü nimet de bu nida da böyle iki âyeti vecize ile ifade ve tezkir edilivermiştirki bundan kitaplar yazılır, filvaki Cenabı Allah görülmez, görülemez değildir, o kendini görebilecek gözler yaratma-

Sh:»360

ğa da kadirdir. Lâkin ona bu gözler dayanmaz, ve görülürse ihata olunmaz. Bizim Dünyada faidemiz ona gıyabından şehadeti akliye ve kalbiye ile inanmaktadır.

Bu tezkire şu nimet de rap edilmiştir.

﴿٥٧﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰىۜ
كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَارَزَقْنَاكُمْۜ وَمَاظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوٓا اَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve üstünüze o bulutu gölgelik çekdik, ve "size kısmet ettiğimiz hoş rızıklardan yeyin" diye üzerinize hem kudret helvası, hem bıldırcın indirdik, zulmü, bize etmediler lâkin kendilerine ediyorlardı. 57

57. ﴿وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ﴾ Bir de -sahrayı Tihte- üzerinize o ince bulutu gölgelik yaptık ﴿وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰىۜ﴾ üstünüze hem kar gibi kudret helvası, hem de yelve kuşu, bıldırcın indirdik ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَارَزَقْنَاكُمْۜ﴾ haydi yeyin size kısmet ettiğimiz pak ni'metlerden dedik. -Burada Cenabı Allah bunlardan yüz çeviriyor. Kendilerini mevkii hıtaptan gıyaba atıyor, ve zulümlerini beliğ bir ıhtisar ile ifham ederek buyuruyor ki ﴿وَمَاظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ onlar bu nimetlere karşı yaptıklari nankörlükle zulmü bize yapmadılar, lâkin hep kendilerine yazık ediyorlardı, -çünkü dinin, iman-ü ame-

Sh:»361

lin faidesi, zararı Allaha değil kullaradır. Bu hususta yaptıkları zulüm ve nankörlük bir kaç ayet sonra ayrıca

ıhtar edilecektir. Şu da rivayet olunuyor ki bunlar «temiz temiz, taze taze yeyiniz» denildiği halde dinlememişler, iddihare toplayıp yığmağa başlamışlar ve bunun üzerine kesilmiş, zaruret içinde kalmışlar. Dikkat edilince görülüyor ki ni'metler ta'dat olunup gelirken git gide bunlara küfranlar ınzıman ediyor ve hedefi tezkir, bunlar ve zulümler olmıya başlıyor:

Sabian:

﴿٥٨﴾ وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٩﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِى قِيلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit "şu şehre girin de ni'metlerinden dilediğiniz veçhile bol bol yeyin ve secdeler ederek kapıya girin ve «hıtta» deyin ki size hatı'elerinizi mağfiret ediverelim, muhsinlere ise daha artıracağız" dedik 58 derken o zulmedenler sözü değiştirdiler, kendilerine söylenildiğinden başka bir şekle koydular, biz de o zalimlere fısk işledikleri için gökten bir murdar azap indirdik 59

Sh:»362

58. ﴿وَاِذْ قُلْنَا﴾ ve hani demiştim ki ﴿ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ﴾ şu beldeye -Beydi makdis mevziıne yahut Erîha beldesine- giriniz ﴿فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا﴾ de onun neresinde isterseniz yahut dilediğiniz veçhile bol bol yeyiniz ﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ﴾ ve girerken kapısından giriniz hem de ﴿سُجَّدًا﴾ başlarınızı eğerek, secdei şükrana kapanarak giriniz -kibir ile çalımla, azgınlık, serkeşlik yaparak girmeyiniz ﴿وَقُولُوا حِطَّةٌ﴾ ve orada «hıtta» deyiniz ﴿نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ﴾ ki size bu şeraıt altında hatı'elerinizi mağfiret ediverelim, yani veballerinizi rahmetimizle örtelim ﴿وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ﴾ şunu da haber verelim ki muhsinlere -iyilik güzellik yapan, güzel hareket edenlere- daha fazlasını ihsan edeceğiz.

Tefsiri Asamde «hıtta» Arabî olmayıp aynen söylenmesi matlûp bir kelimedir denilmiş, diğer müfessirîn ise bunun Arapça « حط » masdarının binai nev'i olduğunu söylemişlerdir.

HAT, bir şey'i aşağıya almak ve arkadan yük indirmek demek olduğundan «hıtta» bir nevi indiriş demek

olur ki bir tarzı mahsusta yükü yıkmak, veya boyunlardaki vebali indirmek karar veya duasını ifade eder ve umumı mecaz suretile cem'i de mümkindir. Yani nüzul kararını veriniz ve günahlarınıza istıgfar ediniz demek olur. Ve bütün Aşere kıraetlerinde «hıtta» merfu okunur. Binaenaleyh müfret değil mahzuf bir mübtedanın haberi olarak (işimiz hıttadır) takdirinde bir cümledir. Meselâ lisanımızda bir i'lân veya kumanda sırasında «kunak!», «yemek!», «uyku!», «hareket!», veya istirham sırasında «lutuf!», «inayet!», «afiv!» gibi müfret kelimeler de böyle

Sh:»363

bir cümle takdirindedirler. İncil ve kütübi salifede «hıtta» kelimesi Ramazan ayının ismi olarak zikredildiğini Kamus mütercimi Asım Efendi zikretmiştir. Fakat bu ayette bu suretle bir tefsir veya te'vil vaki olmamıştır.

TENBİH: « فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا » emri, Adem ile zevcesinin Cennette iskân edildikleri zaman aldıkları emri andırmaktadır. Ve nitekim diğer bir ayette « اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ » buyurulacaktır. Zaten « وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًاۜ » buyurulmamış mı idi?

59. ﴾فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلاً غَيْرَالَّذِى قِيلَ لَهُمْ﴿ Derken zalimler güruhu, sözü değiştirdiler, kendilerine söylenenin başkasını yaptılar. -Denilmiş ki «hıtta» emrile alay ederek bunun yerine « هطأ سمهاثًا » demeğe başlamışlardı ki Nebt lisanında « حَنْطَةٌ حَمْرَاءُ » yani kırmızı buğday demek imiş, belli ki bu rivayette şecerei memnuanı « حنطه » tefsirine bariz bir temas vardır. O zalimler kapıdan girer girmez Dünya derdine düşerek Allahın emrini tebdil-ü tağyire kalkıştılar,

﴾فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ﴿ bunun üzerine biz de sözü değiştiren o zalimlerin başlarına yukarıdan korkunç, habis bir azap indiriverdik

﴾بِمَاكَانُوا يَفْسُقُونَ﴿ çünkü fısk içinde yüzüp gidiyorlardı, mütemadiyen çığırdan çıkıyorlardı. -Bunu yapanlar ve bu azaba düşenler, kavmi Musadan bir güruh olduğu anlaşılıyor. Çünkü « فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا » buyurulmayıb « فَبَدَّلُوا» buyurulmuştur ki içlerinden bir kısmı demek oluyor. Nitekim surei Arafta « فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ » vardır. Burada siyakı ayet bu kayitten müstağni olmuştur.

RİCZ, esasen «rics» gibi tiksinilen pis, murdar şey demek olup bundan azab-ü ukubet manasına da kullanılmıştır. Tenvin. tehvil içindir. Fısk-u fücurun akıbeti işte böyle murdar azaplarla mahvolmaktır.

Saminen:

Sh:»364

﴿٦٠﴾ وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِه۪ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَۜ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۜ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْۜ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit Musa, kavmi için su dilemişti, biz de asan ile taşa vur demiştik, onun üzerine ondan on iki pınar fışkırdı, her kısım insanlar kendi su alacağı menbaı bildi, Allahın rızkından yeyin, için de müfsitlik ederek yer yüzünü fesada vermeyin 60

60. ﴿وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِه۪﴾ ve hani Musa kavmi için istiska etmişti, ISTISKA, sakiy talep etmek, sakiyde suvarmaktır. Yani Musa susuz veya kuraklıkta kalan kavminin suvarılması için bir su veya yağmur istemiş, su taharrisine veya yağmur duasına çıkmış idi de

﴿فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَۜ﴾ biz de taşa asan ile vur demiştik

﴿فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۜ﴾ binaenaleyh taştan on iki pınar fışkırdı

﴿قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْۜ﴾ her kısım halk içecekleri pınarı tanıdı. Haydi

﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ﴾ Allahın rızkından yeyin, için

﴿وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَ﴾ ve Yer yüzünde fesat çıkararak şuna buna saldırmayın- dedik.

Sh:»365

Cümhuri müfessirîn bu ıstıskanın da menn-ü selva ile beraber olduğunu beyan etmişler, ancak Ebu Müslimi İsfehanî bu kelâmın istiklâlini nazarı dikkate alarak bunun ayrıca bir mucize olduğuna kail olmuştur. Âyet bunlardan birini tayin etmiyor.

Hazreti Musanın asası ne idi ve ne kadardı? Sonra bu taş, muayyen ve malûm bir taş mı idi?. Yoksa her hangi bir taş mı idi?. İmamı Razî, tefsirinde der ki: asanın her hangi bir ağaçtan veya Cennetin mersin ağacından olduğu ve boyu on zira ve başı iki çatallı bulunduğu, kezalik taşın Turdan getirilmiş veya asa ile beraber Hazreti Şuaybden alınmış, şöyle, böyle ma'hud veya mukaddes bir taş olduğu hakkında muhtelif rivayetler var ise de bu bapta mütevatir bir nassı kat'î olmadığından tafsılâtından sükût etmek ve ilmini Allah tealâya tafvız eylemek ıktıza eder. Çünkü amelî bir hükmü tazammun eden mesailde ahbarı âhat ve zanniyat ile amel vacip olursa da amalî olmıyan ve sırf ilmî ve i'tikadî bir haysiyeti haiz bulunan hususatta nassı kat'î lâzımdır. Halbuki asa ve hacerin tafsılâtını bilmek te bizim için bir vazife ameliye olmadığı gibi nassı kat'î de yoktur. Binaenaleyh tafsilinden sükût etmek her halde muhtardır. ilah...

Asanın ve taşın hakikatlerini tayin ile meşgul olmaksızın âyetten şunu anlarız ki Cenabıhak burada mayei hayat olan büyük bir nimeti Dünyeviye ile sermayei hidayet olan büyük bir mucizei rahmaniyeyi ıhtar-ü tezkir buyurmuştur, Hazreti Musa kuraklıktan, susuzluktan yanıp kavrulan kavmi için Cenabı Allahdan su diliyor. Yağmur duasına çıkıyor, Cenabı Allah da bu duayı kabul ve istenilenden daha büyük

harikulâde bir nimet ihsan eyliyor. Gelip geçici bir yağmur yerine, Beni İsrailin on iki Sıptından her birine mahsus ayrı ayrı on iki pınar fışkırtıyor ve bununla vücudi bâriye ve inayeti ilâhiye-

Sh:»366

sine bariz bir beyyine bahş ediyor ve o suretle bahş ediyor ki duanın akıbında bir de fi'lî bir teşebbüs lüzumunu emreyliyor. «Asan ile taşa vur» diyor. Demek ki o sırada Hazreti Musa bilfarz bu emri ilâhîye derhal imtisal etmeyip de asayı taşa vurmanın suya ne münasebeti var gibi indî ve aklî bir kıyas ve muhakemeye kalkışsa idi bu nimet tecelli etmiyecek, dualar, taharriler belki boşa çıkacak idi. O halde harikanın en büyük sirri bu sebebin ilhamında ve bu büyük nimetin o sebebe rapt edilmiş olmasındadır kuru taşları yarıp pınarlar fışkırtmaya kadir olan Allah tealâ o suları doğrudan doğruya ihsan edivermiyor da bir sebebi manevî ile bir sebebi maddîye teşebbüs üzerine ihsan ediyor. Sebebi manevî olan dua sebebi maddînin ilhamına vesile oluyor. Bunun üzerine sebebi maddî olan darbı asaye teşebbüs ile de taştan sular fışkırıyor, bürhanı hüda tamamile tecelli eyliyor. Bunu da yeyin için fesat çıkarmayın irşadı takip ediyor.

Filhakika Allah bir şey murat edince esbabını tehyic eder ve esbab o kadar muhtelif ve namütenahidir ki aklı beşer ne kadar yükselse bunları tafsılâtile ihata edemez. Bunun için faide beyan asa ile taşın hususiyetini izahta değil, cereyanı vakıayı idraktedir. Hazreti Musa gibi bir Resuli zişanın asasında sebebi infilâk olacak her türlü mihanikî kuvvetleri tasavvur mümkindir ve Hak tealânın tecelliyatı nimeti her zaman böyle esbabı maddiye ve maneviyenin sivri içtimaındadır. Ne fıkdanı esbab karşısında me'yus olmalı, ne de esbabı ihmal etmemelidir. Allah tealâya hulûsı kalb ile duayı hiç bir zaman elden bırakmamalı ve ayni zamanda duanın en büyük semeresi inkişafatı ruhiye olduğunu bilmeli ve ilhamatı sübhaniyeden müstefit olarak en umulmaz esbabı dahi tatbik eylemelidir. Düşünülürse tarikı fende bile en büyük keşifler, kalbi insaniye şimşek gibi çarpan bir telkini hakkın eseridir. Bunu hayirde kul-

Sh:»367

lanan hayra, şerde kullanan şerre vasıl olur.

Tasian:

﴿٦١﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ
لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذٖى هُوَ اَدْنٰى بِالَّذٖى
هُوَ خَيْرٌ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ
وَالْمَسْكَنَةُ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا
وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit "ya Musa biz bir türlü yemeğe kabil değil katlanamıyacağız, artık bizim için rabbine dua et, bize Arzın yetiştirdiği şeylerden: Sebzesinden, kabağından, sarmısağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın" dediniz, ya: O hayırlı olanı o daha aşağı olanla değişmek mi istiyorsunuz? Bir kasabaya inin o vakit size istediğiniz var" dedi, üzerlerinede zillet ve meskenet binası kuruldu ve nihayet Allahdan bir gadaba değdiler, evet öyle: Çünkü Allahın ayetlerine

Sh:»368

küfrediyorlar ve haksızlıkla Peygamberleri öldürüyorlardı, evet öyle: Çünkü isyana daldılar ve aşırı gidiyorlardı 61

61. ﴿وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى﴾ Ve hani siz -Bu ni'metlerin kadrini takdir edemeyerek ve şükr-ü

tâat yerine terbiyesizlik ederek- demiştiniz ki ya Musa!

﴿لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ﴾ biz bir türlü yemeğe artık sabredemiyeceğiz, her gün bıldırcın eti, kudret helvası yemekten bıktık usandık ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ﴾ binaenaleyh rabbına dua et de

﴿يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا﴾ bize toprağın bitirdiği şeylerden, sebzelerinden, kabağından, hıyarından,

sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarıversin, -gerçi yeknesaklığın şehevatı beşeriye üzerinde az çok sıkıcı bir te'siri vardır. Ve buna karşı tenevvü talebinde esasen bir ma'sıyet yoktur, fakat bunu yaparken bir taraftan o ni'metin yokluğu zamanındaki ıztırabatı unutmamak ve diğer taraftan ulvî bir kalb ile hareket edip şükran ile izdiyadını aramak ve sonra hissi şehvetle edeb-ü terbiyeyi unutup da «rabbimiz» diyecek yerde «rabbın» diye imansızlık eseri göstermemek icap ederdi Beni İsrailin bu talebinde şüphesiz ki Medenî bir hayat talebi vardı, fakat bu talep yüksek bir maksat ve gaye ile değil, bıldırcın yerine soğan, sarımsak yemek için hasis bir emele ibtina ediyordu. Bunda ise vaktile Mısırda geçirdikleri hayatı sefilâneye adeta bir iştiyak anlaşılıyordu ki bu da hürriyetin kadrini takdir edemeyip bir nevi esarete hahişger olmak demekti. Bunun için Hazreti Musa ﴿قَالَ﴾ cevaben şöyle dedi

﴿اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذٖى هُوَ اَدْنٰى بِالَّذٖى هُوَ خَيْرٌ﴾ siz aşağı bir şeye iyi ve hayırlı

Sh:»369

bir ni'meti değişmek mi istiyorsunuz? ﴿اِهْبِطُوا مِصْرًا﴾ öyle ise haydi bir mısra yani bir kasabaya ininiz ﴿فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْ﴾ o vakit size istediğiniz var.-bu cevap bir taraftan matlûplarının is'afı esbabını irae ederek yeni bir in'amı, diğer taraftan da sui ıhtiyarlarını ve akıbetlerinin fenalığını ifade etmektedir.

MISIR, ismi has ve ismi cins olur. İsmi hassolduğu zaman gayrı munsarıf olur. Cerr-ü tenvin kabul etmez. Fakat üç harfli olup ortası da sakin bulunduğu için Nuh, Lût gibi munsarıf olması da caizdir. İsmi cins olduğu zaman da alelıtlak Kasaba manasınadır. Nitekim Cum'anın şeraitinden birisi de mısırdır deriz. Bu âyette her ikisile de te'vil varit olmuştur. Lâkin Beni İsrailin hurucundan sonra Mısra bir daha avdetleri vaki olmadığına nazaran müfessirîn bunu ismi cins manasile Arzı mukkaddes Kasabalarından birine hamletmişlerdir. Evvelki takdirde bu emir sırf bir emri tevbihî olmuş olacaktır. Maamafih ikincide dahi bu ima mevcuttur ve bunun için karye veya belde denilmeyip mısır denilmiştir. Demek oluyor ki Beni İsrail böyle soğan sarmısak yemek için binnetice Mısırdaki hallerini andırır bir hali zillete tarafdar olmuş oldular, acaba akıbetleri ne oldu? Bu noktaya gelince Cenabı Allah kendilerini yine şerefi hıtaptan mahrum ederek bir cümlei istinafiye ile buyuruyor ki ﴿وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ﴾ üzerlerine de zillet ve meskenet binası kuruldu - tabiri aharle üzerlerine zillet ve meskenet damgası basıldı. Hakaret altında ağır vergilere ve fakr-ü meskenete mahkûm kaldılar ﴿وَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ﴾ ve nihayet Allahdan bir gadaba değdiler- müstahik oldular devletleri munkarız ve cemiyetleri perişan oldu,

Fatihada zikrolunan « مَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ » den oldular ﴿ذٰلِكَ﴾

Sh:»370

bu -baskı, bu gadap, yani bu sui akıbet şunun için idi ki

﴿بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ bunlar Allahın bu kadar zahir-ü bahir

âyât-ü delâiline kâfirlik ediyorlar ﴿وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّنَ بِغَيْرِالْحَقِّ﴾ ve Peygamberleri

bigayri hakkın katleyliyorlardı- Hazreti Şa'ya, Hazreti Zekeriyya, Hazreti Yahya gibi enbiyayı şehit

etmişlerdi. ﴿ذٰلِكَ﴾ de şundan naşi idi ﴿بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾ ki

bunlar ısyanı âdet edinip mütemadiyen hadlerini tecavüz eyliyorlardı.- Halbuki sağirede ısrar kebireye,

kebirede ısrar küfre dai olur. Küfür ise her şenaati yaptırır.

NEBİY, nebe'den muştak olarak aslında « نَبِىءٌ » dir ki Allah tealâdan vahiy ile haber getiren

demektir. Ve tam Peygamber müradifidir. Cem'inde enbiya ve nebiyyîn gelir. Nafi kıraetinde aslı üzere «

نَبِيئِينَ » okunur. Nebiy Resuldan eamdır. Her Resul Nebidir. Fakat her Nebiy Resul değildir.

Maamafih Kur'anda müradif olarak kullanıldığı da vardır. Enbiyanın katli bigayri hakkın yani hükmi ilâhîye muhalif olacağı aşikâr olduğu halde ayrıca tasrih buyurulması şenaatlerini tansıs ve bilerek yaptıklarına işaret içindir. Burada bunların Hatemülenbiya Efendimiz Hazretlerine dahi sui kasıdlarına işaret buyurulmuştur.

Bu gadaptan sonra acaba bunlar için hiç bir felâh imkânı yok mudur? Buna cevaben buyuruluyor ki:

﴿٦٢﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِئِينَ
مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَلَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ﴿﴾

Sh:»371

Meali Şerifi

Şüphe yok ki iman edenler ve Yehudîler, Nasranîler, Sabiîler bunlardan her kim Allaha ve Ahıret gününe hakikaten iman eder ve salih bir amel işlerse elbette bunların Rableri yanında ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur ve bunlar mahzun olacak değillerdir 62

62. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Dini Muhammedîye zahirde iman etmiş olanlar yani dini islâmı

lisanlariyle ıkrarlarından dolayı insanlar beyninde müslüman sayılanlar ﴿وَالَّذِينَ هَادُوا﴾ dini Musaya intisap etmiş olan Yehudîler ﴿وَالنَّصَارٰى﴾ dini İsaya mensup Nasranîler ﴿وَالصَّابِئِينَ﴾ bu üç dinden hariç olanlar ﴿مَنْ اٰمَنَ﴾ yani « مِنْهُمْ » ﴿بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ bütün bunlardan her kim Allaha ve Ahıret gününe -bu surenin başında beyan olunduğu üzere- hakikaten zahir-ü batınlariyle iman eder ﴿وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ ve bu imana yaraşıklı iyi bir iş yaparsa ﴿فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ﴾ şüphesiz bunların rableri indinde ecr-ü mükâfâtları vardır ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve bunlara korku yoktur ve bunlar mahzun olacak değillerdir yani yapılan inzarlar bunlar hakkında değildir.

İnsanlar sulbi Âdemden yer yüzüne indikleri zaman Cenabı Allah kendilerine «

فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » diye her hangi bir zamanda gelen hidayetine ittiba etmeleri şartıyle bunu vadetmemiş mi idi? İşte tevbei Âdemin semeresi olan o vadi ilâhî ilel'ebet cari böyle bir

Sh:»372

ile mütenasip ameli salih yapacak olan kimselerin risaleti Muhammediyeyi inkâr etmelerine imkân nasıl tasavvur edilir? Tarihin sahaifi şehadetinde nübüvveti Muhammediyeden daha bariz ve daha zahir hangi nübüvvet vardır? Binaenaleyh Semadaki yıldızlardan bazılarını kabul edip de güneşi inkâr edenlerin Allaha karşı imanlarında ciddiyet-ü ıhlâs tasavvur etmek hak fikriyle asla kabili tevfik olmıyan bir tenakuz teşkil eder. Şayanı dikkattirki bu ayette iman, biri insanlara nazaran zahirî, diğeri indallah hakikî olmak üzere iki def'a zikredilmiş ve evvel emirde « اَلَّذِينَ اٰمَنُوا » Yehudilere, Nasaraya, Sabiîne mukabil tutulmuştur. Demek ki bu üçü Kur'anın mevzuı bahs ettiği imandan alel'ıtlak hariçtirler. Bununla beraber imanı zahirî erbabı bunlarla akran tutulmuş ve ameli salih ile meşrut gösterilmiştir. Demek ki gerek zahiri mümin olan müslümanlar ve gerek bunlar haricinde bulunan Yehudîler, Nasranîler ve saire Kur'anda matlûp olduğu veçhile Allaha ve yevmi Ahırete zahir-ü batınlarile cidden iman eder ve salihane amel yaparlar ve bunda sebat ederlerse o zaman « لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » sirrine mazhar olacaklardır ki bunda da dini islâmın davet-ü hidayeti âm bir dini umumî olduğu zahir olur. Bu âyetten nihayet şu neticeye geliriz ki dini islâmın hâkim olduğu hey'eti içtimaiyenin teşekkülü için imanı hakikî şart değildir. O zahirî bir ıkrar ile dahi in'ikad ettiği gibi bunun içinde Dünyevî noktai nazardan bir akdi siyasî ile edyanı saire erbabı dahi hürriyeti diniyelerile hakkı hayata mazhardırlar. Fakat bütün bunların içinde ferdî veya içtimaî selâmeti hakikiye ancak imanı kâmil ve ameli salih erbabına mev'uttur, Ve heyeti içtimaiyenin zâmanı hakikîsi bunlardır. Dini islâmın Dünyevî, Uhrevî va'dettiği selâmet-ü saadetin sirri de bu hakikatte münderiçtir. Binaenaleyh imamı kâmil ve ameli

Sh:»373

kanunı umumîdir. Ve bu ayet o kanunun bir inkişafıdır. Binaenaleyh Yehudîler gibi zillet-ü meskenete düşenler ve gadabı ilâhîye uğramış olanlar bile her ne zaman tevbe eder, Allaha ve yevmi Ahırete cidden iman ederek Allahın son zamanda gönderdiği hidayete ittiba eyler ve ona göre ameli salih yaparsa o gadaptan kurtulur. Ve indallah ecr-ü mükâfatını bulur, «

لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » sirrine mazhar olur. Lâkin bu semereye irmek için zahiren yani yalnız insanlar arasında mü'min ve müslüman olmak kâfi değildir. Hattâ bir zaman için mü'mini salih yaşamış olmak da kâfi değildir. Onda sebat edip hüsni hâtime ile gitmek ve Allaha o iman-ü amel ile kavuşmak da lâzımdır.

Bu surenin baş tarafında « أُولَٓئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » tebşirinin kimlere maksur olduğu ma'lûm idi ki bunda ezcümle « وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا أُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ » şartı vardı ve ayni zamanda « وَبِالْاٰخِرَةِهُمْ يُوقِنُونَ » buyurulmuş olduğu için Ahırete iman ve ikani sahih bütün Enbiya ile beraber Hazreti Muhammed aleyhisselâma ve ona inzal olunana iman edenlere mahsus olduğu tebliğ kılınmıştı. Binaenaleyh burada « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا » cümlesiyle beyan buyurulan imanı hakikînin bı'seti Muhammediyeden sonra o suretle müfesser olduğunda şüphe yoktur. Zaten bu ayetin bilhassa bu noktai nazarla Beni İsraile hıtab hayyizınde bir icmal olup bütün bu beyanatın dini islâma davet sadedinde ve «

وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَاتَكُونُوٓا اَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ

» emri celilinin te'yidi için sevkedildiğinde de iştibahe mahal yoktur. Bi'seti Muhammediyeden evvel Allaha ve yevmi Ahırete iman eden ve ameli salih yapanlar bile Tevrat ve İncîlin hükmünce istikbalin büyük Peygamberine iman ile mükellef idiler, buna işareten « اَوْفُوا بِعَهْدٖى » buyurulmuştu. Böyle iken bi'seti Muhammediyeden sonra onu inkâr edenler miyanında imanı hakikî erbabı tasavvuruna imkân kalır mı? Allaha ve yevmi cezaya imanı bulunan ve bu iman

Sh:»374

salih erbabının feyzı ilmî ve amelîsinden mahrum olan zahirî bir islâm hey'eti içtimaiyesi «

لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » va'di ilâhîsine mazhar değillerdir. Allaha imanı olmıyanlar ihkakı hak edemezler, Ahırete imanı olmıyanlar da bakaye hizmet eyleyemezler. Herkesin yalnız nefsi için çalıştığı bir hey'eti içtimaiyenin manzarası « وَاتَّقُوا يَوْمًا لَاتَجْزٖى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا » âyetile tasvir olunan yevmi Kıyametin bir nümunesi olur.

«HADE, YEHUDÜ, HEVDEN» esasen Arabcada tevbe etmek manasına olduğu gibi Yehudî olmak

manasına da gelir. Deniliyor ki lisanı Arapta bunlara Yehud denilmesi, ya balâda beyan olunduğu üzere buzağıya taabbüdden hâil bir surette vaki olan tevbeleri dolayısiledir ve yahut Yahuza isminin ta'ribidir. Ve Yahuza Hazreti Yakup aleyhisselâmın on iki evlâdının en büyüğünün ismidir. Bu surette Yehud, Beni İsrailin on iki sıbtından birincilerinin ismi olmak lâzım gelirken bu münasebetle umumuna birden tesmiye edilmiş demektir ki her iki takdirde Yehud, ismi cinstir, müfredinde Yehudî denilir.

NASARA, «nasranî»nin cem'idir. Keşşafın beyanına göre müfredi «nasran» dır. «ya» ile nasranî, Ahmedî gibi mübalağa içindir. İsevîler kendilerine bu ismi vermişlerdir ki bunda üç vechi tesmiye beyan ediliyor:

1- Hazreti İsanın nazil olduğu «Nasıre» karyesine nisbettir. İbni Abbas, Katade, İbni Cüreyc buna kail olmuşlardır.

2- Beyinlerinde tenasur bulunmak yani biribirlerine nusrat etmeleri hasebile bu namı almışlardır.

3- Hazreti İsa Havariyuna « مَنْ اَنْصَارٖى اِلَى اللّٰهِ » buyurmuş, onlar da « نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ » demiş oldukları için bu isim ile tesmiye edilmişlerdir.

«NASRANÎ» Rumca hıristiyan diye terceme edilmiştir ki «Hıristos»a nisbettir. Firenkler «Kırist» diyorlar.

Sh:»375

Hıristos, halâskâr, fidyei necat vererek kurtaran «münci» diye şerh edildiğine nazaran «Nasranî» bunun Arapçası ve Binaenaleyh Nasranî «hıristiyan» Nasara «hıristiyanlar» demek olur.

«SABİÎN» yahut «sabie» hakkında müteaddit tefsirler vardır: evvelâ lûgat itibarile « صَبَأَ فُلَانٌ » denilir ki filân kimse dininden çıkıp filân dine girdi demektir. Bu mana ile idi ki Arap müşrikleri Hazreti Peygamber Efendimize « صَابِىءِ » derlerdi. Çünkü kendi dinlerine muhalif bir din ızhar ediyordu kezalik yıldızlar matla'larından çıktıkları zaman « صَبَاَتِ النُّجُومُ » denilir. Binaenaleyh esasi lûgat itibarile ve tekabül karînesile «Sabiîn» izafî bir manayı haiz olup, İslâm, Nasara, Yehud haricinde bulunan alel'ûmum edyanı saire mensuplarına şamil olur. Maamafih, urfen daha hususî manâlarla da tefsir edilmiştir. Ezcümle:

1- Katadenin tefsiri veçhile bunlar, melâikeye taabbüt eder bir taifedir.

2- Nücuma ibadet eden bir taifedir. İmamı Razî der ki: akrep olan budur. Ve bunların başlıca iki kavilleri vardır: Birincisi, derler ki «halikı âlem Allah tealâdır. Lâkin nücuma ta'zımi ve bunların namaz ve dua için kıble ittihaz edilmelerini emreylemiştir.», İkincisi «Allah tealâ eflâk ve kevakibi halketmiştir ve fakat bu âlemdeki hayr-ü şerri, sıhhat-ü marazı, halk-u tedbir eden bu nücumdur. Binaenaleyh bu âlemin Allahı onlardır. Ve beşeriyetin onlara ta'zımi vaciptir. Sonra bunlar da Allah tealâya ibadet ederler ve insanlara vasıta olurlar.» derler. Bu mezhep Gildanilere mensup olan kavildir ki İbrahim aleyhisselâm bunları redd-ü ibtal için gelmişti ilah... Bunların Hazreti Nuha ve ba'zı rivayata göre Hazreti İdrise nisbet iddiasında bulundukları da söyleniyor. Elhalete hazihi ahkâmı nücuma i'tikat bunlardan kalmadır. Surei Maidede tafsılât gelecektir bak!

Aşiren:

Sh:»376

﴿٦٣﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا
اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ

مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِى
السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٦﴾ فَجَعَلْنَاهَا
نَكَالًا لِمَابَيْنَ يَدَيْهَا وَمَاخَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir vakit de misakınızı almıştık, ve Turu üstünüze kaldırıp demiştik ki verdiğmiz kitabı kuvvetle tutun ve içindekinden gafil olmayın, gerek ki korunursunuz 63 sonra onun arkasından yüz çevirdiniz, eğer üzerinize Allahın fazl-ü rahmeti olmasa idi her halde hüsrana düşenlerden olurdunuz 64 içinizden sebt -istirahat- günü tecavüz edenleri elbette bilirsiniz biz onlara sefil sefil maymunlar olun dedik 65 ve bu ukubeti önündekilere ve arkasındakilere bir dersi ibret ve korunacaklara bir va'z-u nasıhat olmak üzere yaptık. 66

Burada Beni İsrâilin Hazreti Musa maiyetinde ilk teşekküli millîlerine ve cereyanı dinîlerine ait bazı ıhtar-

Sh:»377

lar vardır. TUR, kelâmı Arapta alelıtlak dağ ma'nasına gelir ki Süryanîde dahi böyle olduğu zikrolunuyor. Bazıları da nebatatı olan dağ demek olduğunu söylemişlerdir, Turısina da Hazreti Musanın mazharı kelâm olduğu dağın ismi hassıdır. Ve buradaki « الطور » her üç ma'na ile te'vil edilmiş ise de zahir olan ahittir ki o da Turısinadır. Bu misak alındığı zaman Beni İsrailin onun dibinde bulundukları söyleniyor ve başka rivayetler de zikrediliyor. Maamafih bu misak ile ta ibtida Mısırda Beni İsrailin Hazreti Musaya biatleri ma'nasını anlamak mümkin olacaktır. Bu dahi Turun Semavî kıymetile başlamış ve denizden geçtikten sonra tekrar tevsik olunmuştur. Bu suretle « وَرَفَعْنَا » daki « واو » İbni Abbastan mervi olduğu üzere atf için olarak ikisini de beyan etmiş olur. Hal olması rivayetine göre ise yalnız sonrakini ifade eder.

63. ﴿وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ﴾ ve hani sizin misakınızı almış yani Hazreti Musaya sağlam bir ahd ile ittiba ve ona verdiğimiz kitabın emrine imtisal, nehyinden ictinap eylemenizi teklif etmiş ﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ﴾ ve Turu o mübarek dağı -başınıza iniverecek gibi bir vaziyette- üstünüze kaldırıp ﴿خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ﴾ size verdiğimizi kuvvetle, kemali ciddiyet ve samimiyetle tutunuz ﴿وَاذْكُرُوا مَافِيهِ﴾ içindeki mazmun ve mündericatını belleyip düşününüz ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ bu sayede belki sakınır korunursunuz, dareynde müttekilerden olursunuz. Demiş idik ve bu suretle i'cazkâr bir sevk-u ilca ile sizden sağlam söz almıştık 64.

﴿ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ﴾ sonra siz bunun arkasından yüz çevirdiniz ve o sözde sebat etmediniz, onu kuvvetle tutmadınız mündericatını ihmal ettiniz

﴿فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ o

Sh:»378

derecede ki üzerinizde Allahın fazl-ü rahmeti nigehban olmasa idi ve size tekrar tekrar Peygamberler

göndermese idi ﴿لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ bütün bütün hüsranda kalırdınız, kendinize ve

ehl-ü iyalinize büsbütün ziyan ederdiniz. «Biz ne yaptık mı?» diyeceksiniz. Yaptıklarınızın bazıları da

balâda ıhtar edilmişti. Şimdi ezcümle şunu söyliyelim ki 65.

﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِى السَّبْتِ﴾ -Sebt, Cumartesi

günü manasına ismolduğu gibi bu güne ta'zım ile ibadete hasır ve sair iştiğalden tecerrüt eylemek manasına masdar da olur ki burada öyledir. Her halde içinizden sebt yani cumartesi gününe ta'zım hakkındaki hududı diniyeyi tecavüz edenleri bilirsiniz. Surei A'rafta «

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِى كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ اِذْ يَعْدُونَ فِى السَّبْتِ اِذْ تَاْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا » âyetinde beyan olunacağı

üzere deniz kenarında vaki bir karyede cumartesi gününün hürmetine riayet etmiyerek dinin hududunu

tecavüz etmişlerdi de ﴿فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ biz de onlara maymun

olunuz, sürününüz dedik 66.

﴿فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَابَيْنَ يَدَيْهَا وَمَاخَلْفَهَا﴾ ve bu kıssayı o zaman hazır

olanlara ve arkalarından gelen haleflerine ibreti müessire ﴿وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾ müttekilere

de şayanı zikir bir mev'ıza ve muhtıra yaptık- onlar verdikleri sözde durmadılar, ahd-e vefa, vazifeyi ifa insanlığın şiarı ve muktezası iken onu yapmadılar ve bu sebeple insanlığın levazımından olan ilm-ü idrakten, ma'rifet-ü ikandan derhal mahrum edilerek maymun kılıklı, sefil, sergerdan oldular ki buna «

مسخ » tabir edilir. Bunlar zahiren ve batınen kuyruklu maymuna mı döndüler? Yoksa zahiren ve sureten insan, batınen ve ma'nen maymun gibi mi oldular? Bunun tefsirinde iki kavil vardır. Bir hayli müfessirîn zahire nazaran

Sh:»379

meshi tamme kail olmuşlardır. Fakat mücahit ve ona peyrev olan diğer müfessirîn bu hükmün temsilî olduğuna ve binaenaleyh meshi manevîye kail olmuşlardır ki zamanımızın zihniyetine bu daha karip görünür. Gerçi hakikate nazaran tahavvüli surî tahavvüli manevîden daha müşkil ve daha mühim değildir. İnsanlık şiarlarının söndüğü bir bedenin zahiren dahi maymun suretini alıvermesi iyi düşünülürse hemen hemen tabiî bile görünebilir. İyazen billah emrazı habise ile kılığını değiştirmiş ne kadar bedenlere tesadüf edile gelmiştir. Fakat suveri hayvaniye içinden bilhassa maymun suretinin zikr edilmesi her halde meshi manevînin ehemmiyetine bir karine gibidir. İnsan ile maymun arasındaki hakikî fark, bir kıl ve kuyruk farkı değil, akl-ü mantık ve ahlâk farkıdır. Maymunun bütün hüneri hissi taklidindedir. İnsan ne hareket yaparsa gören maymun onu derhal taklit eder. Ve bu taklit keyfiyeti bir çoklarının nazarında maymunu insana adetâ yaklaştırır. Halbuki maymunun önünde günlerce ateş yakınız, soğuk günlerde karşısında ısınmayı öğretiniz, sonra onu alıp bir kıra götürünüz, yanına kibrit, çıra, kömür de koyunuz, o, üşüdüğü zaman bunları bir yere

getirip de bir ateş yakarak ısınmasını bile düşünemez, bu kadarcık bir mantık bile gösteremez artık bu akl-ü mantıkın üzerine terettüp edecek diğer muamelâtı ahlâkıyeyi tasavvur ediniz. İşte maneviyeti meshe uğramış olan insanlar da böyledir. Onlar kör bir taklitten başka bir şey yapamaz ve hissiyatı hayvaniyelerinden maada bir his de ibraz edemezler, bir bakışa insan gibi görünürler, hakikatte ise

maymundan başka bir şey değildirler, fındığı kırar, yer de bir fındık ağacı dikmesini idrak edemez «

اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّؕ ».

On birinci tezkirde: Bu surenin vechi tesmiyesi olan bakare kıssasına geliyoruz. Fakat bu tezkir idtida

Beni İsraile hıtap suretinde değil tezkiri âm suretinde irat buyurulmuştur. Şöyle ki:

Sh:»380

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةًؕ قَالُوٓا
اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًاؕ قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٨﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَؕ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ
لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌؕ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَؕ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٩﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَاؕ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ
صَفْرَٓاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَۙ اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَاؕ وَاِنَّٓا اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ
لَمُهْتَدُونَ ﴿٧١﴾ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْاَرْضَ
وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَۚ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَاؕ قَالُوا الْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّؕ
فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَۚ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir vakit de Musa kavmine demişti: Allah size bir bakare boğazlamanızı emrediyor, ay dediler: Bizi eğlence

Sh:»381

yerine mi koyuyorsun? Dedi: Allaha sığınırım öyle cahillere katılmaktan 67 dediler; bizim için rabbine dua et nedir o? Bize beyan etsin, dedi: Rabbim şöyle buyuruyor: Bir bakare ki ne farımış ne bakir, ikisi ortası bir dinç, haydi emrolunduğunuz işi yapın 68 bizim için dediler: Rabbine dua et, rengi ne imiş bize beyan etsin, Rabbim, dedi, Şöyle buyuruyor: Bir bakare ki sapsarı, rengi bakanlara sürur verir 69 dediler: Bizim için rabbine dua et nedir o bize beyan etsin, çünkü o bakare bize müteşabih geldi, Maamafih Allah dilerse elbette buluruz 70 Rabbim, dedi: Şöyle buyuruyor: Bir bakare ki ne koşulur arazi sürer ne de ekin sular, salma, hiç alacası yok, işte dediler, şimdi hak ile geldin, bunun üzerine o bakareyı boğazladılar, ki az kaldı yapmıyacaklardı 71

BAKARE, «bakar» ın müennesi veya müfredidir. «Bakar» mandaya dahi şamil olmak üzere sığır cinsinin ismidir. Binaenaleyh bakare erkek veya dişi sığır, yani bir inek veya bir öküz, bir düve veya bir tosun veya bir manda olabilir, erkeğine bâkır, bakîr, beykur, bâkur dahi denilir, «bakr» yarmak demek olduğundan bu

hayvan dahi toprağı sürüp yarmak için kullanılması itibarile bu isim verilmiştir.

67.

﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ٓ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةًۜ﴾ ve

hani Musa kavmine hıtaben «Allah size bir bakare zebhetmenizi emrediyor» demişti, buna karşı kavmi

﴿قَالُٓوا اَتَتَّخِذُنَا هُزُواًۜ﴾ acaip sen bizimle alay mı ediyorsun? Dediler -acaba böyle demelerin veçhi ne idi? Deniliyor ki Allahın bakare zebbini emretmesini akılları almadı. Buna bir münasebet bulamadılar, istib'at ettiler. Biz bundan şunu anlıyoruz ki kavmi Musa o zaman bakarenin kurban edildiğini ve edilebileceğini tasavvur edemiyorlarmış demek ki ıcil vak'asının da delâlet ettiği üzere henüz bakareyi mukaddes bir hayvan görüyorlardı. Böyle olması ise bu emrin

Sh:»382

henüz Mısırda iken ve Hazreti Musanın ilk bi'seti hengâmında verilmiş olmasını iş'ar eder. Kavmi Fir'avn olan putperest Mısırlıların bakareye taptıkları ve hattâ boğa bunların en yüksek ma'butlarını temsil ettiği rivayatı tarihiyeden olduğuna nazaran bakare zebhetmek o zaman Beni İsrail üzerine şiddetle hâkim olan Âli Firavnin mabutlarını boğazlamak demek olacağı cihetle Beni İsrail için Mısırda iken i'lânı ihtilâl demek olan böyle müthiş bir emir elbette kabili icra ve mümkinüttasavvur görülemezdi. Mısırdan çıktıktan sonra bile yine buzağı mes'elesinin delâletile anlaşılıyor ki kavmi Musanın ruhu henüz bakarenin zebhinden memnun olamıyacak ve onun mintarafillâh bir vesilei hayrolunduğunu sühuletle tasavvur edemiyecek bir halde bulunuyormuş. Binaenaleyh bu ruhu ıslâh edecek ve binnetice mevtanın yeniden dirilmesine bir misal vererek def'i fitne eyliyecek olan zebhi bakare emrini duydukları zaman Hazreti Musaya karşı, böyle şey mi olur, bizimle eğleniyor musun? Diye keyfiyeti istib'at ettiler, inanamadılar, Hazretî Musa da

﴿قَالَ﴾ bunlara ﴿اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ﴾ ben öyle,

insanlarla istihza eden cahiller güruhuna dahil olmaktan Allaha sığınırım dedi -ve kendisinin yalnız emri ilâhîyi tebliğ ettiğini ve bu tebliğin âlimane bir tebliğ olduğunu ifham etti.

Görüldüğü üzere bu emirde alelıtlak bir bakare kesilmesi teklif edilmişti. Ve derhal emre imtisal edip keyfemettefak bir bakare kes verselerdi maksat hasıl olacaktı, fakat onlar evvelki istib'atları üzerine tebliğin ciddiyetini de anlayınca aralarında işi büyüttüler, beyinlerinde müşavere ederek kendi gönüllerinden nadir bulunur bir bakarei mahsusa tasavvur ettiler ve bunun üzerine Hazreti Musayı da gûya kurnazlıkla bir imtihan etmek istediler de 68. ﴿قَالُوا﴾ dediler ki

﴿ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَۜ﴾ rabbine

Sh:»383

bizim için dua et, bize onun ne olduğunu, mahiyetini beyan etsin. - «مَا هِيَ» mahiyetten yani hakikati nev'iyeden sualdir. Demek bunlar, iptida bakarenin hakikat mi, mecaz mı olduğunu anlamak istiyorlardı. Buna karşı hakikati bakare malûm olduğundan evsafile şu suretle beyan buyuruldu ﴿قَالَ﴾ Musa dediki ﴿اِنَّهُ﴾ Cenabı Allah ﴿يَقُولُ﴾ şöyle buyuruyor: ﴿اِنَّهَا بَقَرَةٌ﴾ o, bir bakare ki

﴿لَافَارِضٌ﴾ ne pek yaşlı farımış ﴿وَلَا بِكْرٌ﴾ ne de pek taze bakir

﴿عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ﴾ ikisi ortası, tam güçlü kuvvetli bir dinç

yine icrasına yanaşmadılar. 69. ﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا﴾

bizim için rabbine dua et o bakarenin rengi nedir? Bize beyan ediversin dediler. ﴿قَالَ﴾ Musa dedi

ki ﴿اِنَّهُ يَقُولُ﴾ Allah şöyle buyuruyor: ﴿اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ﴾ o, öyle sarı bir bakare

ki ﴿فَاقِعٌ لَوْنُهَا﴾ rengi artık sarının en parlağı, en halisi ﴿تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾

bakanlara sürur ve neş'e verecek, gözünü gönlünü açacak derecede güzel ve sevimlisi. Bu beyana dahi

kani olmadılar da 70. ﴿قَالُوا﴾ dediler ki

﴿ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ﴾ bizim için rabbine dua et, bize onun hüviyeti

ne olduğunu beyan etsin ﴿اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا﴾ zira bu bakare bize müteşabih

geldi. Hangi bakare olduğunu kestiremedik, biz evsafının beyanını istedikçe evsafı müştereke ve

müteşabihe beyan olunuyor. ﴿وَاِنَّا اِنْ شَاءَ اللّٰهُ﴾ ve inşaallah biz

Sh:»384

﴿لَمُهْتَدُونَ﴾ her halde yola geleceğiz, yahut kesmenin yolunu bulacağız 71. ﴿قَالَ﴾ Musa

buna da dedi ki ﴿اِنَّهُ يَقُولُ﴾ Allah şöyle buyuruyor ﴿اِنَّهَا بَقَرَةٌ﴾ o öyle bir bakare ki

﴿لَا ذَلُولٌ﴾ boyunduruk altında ezgin değil ﴿تُثِيرُ الْاَرْضَ﴾ ne toprak sürer

﴿وَلَا تَسْقِى الْحَرْثَ﴾ ne de ekin sular, belki ﴿مُسَلَّمَةٌ﴾ başıboş, her ayıptan salim

sureti bulmuş olurlar ve nihayet hakkı itiraf ederek ﴿قَالُوا الْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ﴾ işte

şimdi hakkı söyledin dediler.

Hikâye olunuyor ki sulehadan ihtiyar bir zatın bu evsafı hâiz bir buzağısı ve bir de çocuğu varmış, ihtiyar bu buzağıyı bir ormana götürmüş ve Allaha emanet ederek bırakmış, «Yarab, bunu çocuğum büyüyünceye kadar sana vedia ediyorum» demiş, sonra ihtiyar vefat etmiş, işte o buzağı da böylece himayei ilâhiyede büyümüş, bu sırada çocuk da yetişmiş ve bu hâdise vakı olmuş idi, araya, araya bunu buldular ve derisi dolu altın ile satın aldılar. ﴿فَذَبَحُوهَا﴾ bu beyan üzerine kestiler

﴿وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ ve halbuki kesmiye yanaşmıyorlardı. Bu işi gözlerinde o kadar büyütmüşlerdi. Ve bunun için Hazreti Musayı mütemadiyen sual ile iz'aç ediyorlardı, hattâ bazıları bu işi kırk sene sürüklediklerini rivayet etmişlerdir. Nihayet ilcai ilâhî ile emri yerine getirdiler, iptidasında alel'âde bir bakareyi zebh ile işin içinden çıkabilecek idiler, fakat pek ziyade istib'at ve i'zam ettiklerinden dolayı bu iş kendilerine pek pahalıya mal oldu ki teemmül edebilenler için işbu

Sh:»385

Bakare kıssasının dekaik-u acaibatı pek çok ibretlerle meşhundur. Bunun için sureti umumiyede ıhtar

edildikten sonra yine Beni İsraile hıtaben bu emrin en i'cazkâr bir semeresi şu veçhile tezkir

buyuruluyor:

On ikinci:

﴿٧٢﴾ وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فيهَاۜ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَاكُنْتُمْ
تَكْتُمُونَۚ ﴿٧٣﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَاۜ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ
الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِىَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةًۜ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ
لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُۜ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُۜ
وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve o vakit bir kimse katletmiştiniz de hakkında biribirinizle atışmış, üstünüzden atmıştınız, halbuki Allah sakladığınızı çıkaracaktı 72 onun için dedik ki o bakaranen bir parçasile o maktule vurun, işte böyle Allah ölüleri diriltir ve size âyetlerini gösterir gerek ki akıllanasınız 73 sonra bunun arkasından kalbleriniz katılaştı, şimdi onlar taşlar gibi hattâ daha duygusuz, çünkü taşların öylesi var ki
içinden

Sh:»386

nehirler kaynıyor, öylesi var ki çatlıyor da bağrından sular fışkırıyor ve öylesi var ki Allahın haşyetinden yerlerde yuvarlanıyor, sizler ise neler yapıyorsunuz Allah gafil değil 74

« ادّٰارَاْتُمْ » aslında «tedaretüm» dir ki defi manasına « درأ » den tefaül olup تَدَافَعْتُمْ = tedafatüm demektir.

72. ﴿وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا﴾ ve hani siz bir nefis yani bir insan katletmiştiniz ve bundan dolayı aranızda büyük bir fitne çıkmış idi ﴿فَادّٰرَءْتُمْ فيهَاۜ﴾ de katl olunan bu nefis hususunda cürmü biribirinizin üstüne atarak başınızdan defetmek istiyordunuz. Ve bu suretle muhasemat-ü münazeatınız çoğalıyordu. Rivayet olunuyor ki içlerinde ıhtiyar ve gayet zengin bir adam varmış, bunun bir oğlu ve bir çok da yeğenleri, yani biraderzadeleri bulunuyormuş, yeğenleri bu zengin amıcalarının mirasına konmak için onun bir tek oğluna gizlice öldürmüşler, ondan sonra da cenazesini kapıya koyarak bağırıp çağırmağa ve katlini aramağa, cinayeti şunun bunun üzerine atmağa kalkışmışlar, katilin bulunamaması hasebile binnetice büyük bir fitne çıkmış idi. İşte ey Beni İsrail siz Hazreti Musa gibi bir Peygamberi âlişanın hayatında böyle bir cinayet yapmış, biribirinizle muhasameye kalkışmış idiniz

﴿وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَاكُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾ Allah teâlâ ise sizin böyle gizleye geldiğiniz cinayetleri meydana çıkaracaktı. -bunun için 73. ﴿فَقُلْنَا﴾ siz muhaseme ederken biz azîmüşşan dedik ki ﴿اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا﴾ zebh edilmiş olan bakarenin bir parçasile o maktul nefse vurun ﴿كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى﴾ işte Allah böyle akl-ü hayale gelmez bir sebeple ölüleri diriltir. Bundan anlaşılıyor ki bakarenin bir parçasını maktule vurdukları zaman maktul bir eseri hayat göstererek canileri haber

Sh:»387

vermiş ve bu suretle o gizli cinayet meydana çıkarak niza ve fitne de bastırılmıştır. Demek ki zebhi bakare emrinin neticesinde ihyai emvata misal ve şahit verecek büyük bir mucize zuhur etmiştir. Artık ölüler dirilir mi imiş diyerek ba's ba'delmevti inkâr etmemelidir. Allah teâlâ böyle akılların ihata edemiyeceği her hangi bir suretle ölüleri diriltir. ﴿وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ve aklınız kemale ersin, taakkul ve tedebbür edesiniz diye size âyetlerini, delillerini de gösterir. -Siz ölenlerin dirilmesini akla muhalif gibi zannedersiniz, halbuki bu zan, akıldan değil, aklın noksanından gelir. Zira ilk hayatı bilâ misal ibda eden kudreti baliganın ikinci hayatı inşa edememesi için hiç bir sebep yoktur. Akıl bunu evleviyetle kabul etmek lâzım gelir, akıl, gerçi kıyas için daima bir misal arar, lâkin ilk hayat da misal olmak üzere kâfidir. Maamafih bunu idrak edemiyenler için de Peygamberlere böyle bakare kıssası gibi i'cazkâr misaller gösterilmiştir. Balâda saıka kıssası da diğer bir misal idi ki biri nev'î diğeri ferdîdir. Binaenaleyh bakare kıssasını Beni İsraile gösterilen bir ba's ba'delmevt misali olarak tasavvur etmek lâzımgelir.

Umumiyetle tefsirlerde zebhi bakare emrinin sebebi işbu katil hâdisesi olduğu gösterilmiş ve bunun için katil fıkrasının veçhi te'hiri hakkında münakaşalar yapılmıştır. Lâkin âyette bunlar « وَاِذْ », « وَاِذْ » diye ayrı ayrı tezkire tabir tutulmuş olduğu gibi katlin emirden evvel vukuuna ve emrin yalnız ondan dolayı olduğuna delâlet edecek hiç bir karine gösterilmemiştir. Aradaki rivayetler de zahiri Kur'anı te'vil ettirecek kuvvetten aridir. Binaenaleyh Ebuheyyanın beyanı veçhile hâdisei katlin zebh emrinden evvel vukuuna hükmetmek zahiri Kur'ana muhalif olur. O halde emri zebih daha bâşka hikmetleri de muhtevi olarak varid olmuş ve hâdisei katlin halli de bunun en mühim semerelerinden birini teşkil etmiştir. Bu surenin

Sh:»388

işbu bakare kıssasına izafetle « اَلْبَقَرَة » tesmiye edilmiş olması da bunun mazmununda tezkir olunan diğer kıssalardan ziyade bir şumul ve derinlik bulunduğuna delâletten hali değildir. Dikkat edilirse görülürki Kur'an bütün kıssaları « مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ » mazmuunu ibraz sadedinde ve kütübi salifede mu'tad olan ve Beni İsrail nazarında yegâne üslûbı dinî telâkki edilen bir tarzı müteşabihte ve kemali belâğatle tasvir ederek ıhtar etmiş ve bütün bunları evvel ve âhırlarında âyâtı muhkeme ile makasıdi yakiniyeyi tevşih zımnında dermiyan eylemiştir. Binaenaleyh bunlarda kâfirlerin yaptığı gibi « مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا » diye sui te'vil ve telekkiye düşmeksizin « فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ » hakikatine ittiba etmek lâzım geldiğini ve bütün bu havarikin künhünde ilmi ilâhîye tefvız edilerek kabul edilmesi iktıza eden «

« لاريب فيه » bir « الم » mebdei bulunduğunu unutmamalıdır. Bakınız bu esrarâlût mebde'lerle o müz'iç, butlânperest haleti ruhiyeleri ıslâh edilmiş ve ba's badelmevt hakkında kalbleri yumuşatılmış olan Beni İsrail hakkında şimdiki faide tezkir nasıl gösterilmiş?.

74. ﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ﴾ Ey Beni İsrail!. bütün bunlardan sonra kalbleriniz katıldı, size Peygamberler ve onların yedile gönderilen ayat-ü mucizat hiç kâr etmez oldu ﴿فَهِىَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةًۜ﴾ artık o kalbler taş gibi veya ondan daha katıdırlar, ﴿وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ﴾ çünkü taşların bazısı vardır ki ﴿لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُۜ﴾ her halde ondan te'siratı kevniye ve sınaiye ile gürül gürül ırmaklar fışkırır, fışkırabilir. Sizin kalbleriniz ise hiç bir te'sir duymaz ki o sayede kendilerinden enharı marifet fışkırabilsin, ﴿وَاِنَّ مِنْهَا﴾ bazıları da vardır ki ﴿لَمَا يَشَّقَّقُ﴾ her halde bir teessürle çatlar, ﴿فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَٓاءُۜ﴾ da ondan su çı-

Sh:»389

kar, fışkırmazsa sızar, ﴿وَاِنَّ مِنْهَا﴾ nihayet onları bazıları da vardır ki ﴿لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِۜ﴾ yağmurlar, kasırgalar, zelzeleler gibi kudreti ilâhiyeyi gösteren ayatı ilâhiyeden müteessir olarak Allah saygısından her halde düşer, yuvarlanır yerinden oynar. Halbuki sizin kalbleriniz bu kadar zahir ve bahir ayatı nazile ve beyyinatı katıa karşısında zerre kadar müteessir olmaz, tergib-ü terhipten bir eser duymaz, ﴿وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ve fakat Allah sizin yaptıklarınızdan asla gafil değildir.

Şimdi bu tasvir ve inzardan sonra bir de hallerini teşhir için ve cephei hıtap bunların imanını temenni eden hayırhah mü'minlere tevcih olunarak buyuruluyor ki:

﴿٧٥﴾ اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ
يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَاعَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ
﴿٧٦﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ

اِلٰى بَعْضٍ قَالُوٓا اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَٓاجُّوكُمْ
بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْؕ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٧﴾ اَوَلَا يَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ
مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٨﴾ وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ
اِلَّٓا اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴿﴾

Sh:»390

﴿٧٩﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِاَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًاؕ فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ
اَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٨٠﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا
النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَةًؕ قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ
اللّٰهُ عَهْدَهُٓ اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ بَلٰى مَنْ
كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ بِهِ خَطٖٓيـَٔتُهُ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şimdi bunların size iman edivereceklerini ümit mi ediyorsunuz? Halbuki bunlardan bir firka vardı ki

Allahın kelâmını işitirlerdi de akılları aldıktan sonra onu bile bile tahrif ederlerdi 75 Hem iman edenlere rast geldiklerinde "amenna" derler. Birbirleriyle halvet yaptıklarında da "rabbinizin huzurunda aleyhinize huccet edinsinler diye mi tutup Allahın size açtığı hakikati onlara söylüyorsunuz? aklınız yok mu be?" dediler 76 Ya bilmezler mi de? ki onlar ne sır tutarlar ve ne i'lân ederlerse Allah hepsini bilir 77 Bunların bir de ümmî kısmı vardır, kitabı, kitabeti bilmezler, ancak bir takım ku-

Sh:»391

runtu yığını ümniyyeler kurar ve sırf zannardında dolaşırlar 78 Artık vay o kimselere ki kendi elleriyle kitap yazarlar da sonra biraz para almak için "bu, Allah tarafındandır" derler, artık vay o ellerinin yazdıkları yüzünden onlara, vay o kazandıkları vebal yüzünden onlara 79 Bir de dediler: Bize sayılı bir kaç günden maada asla ateş dokunmaz, siz, di, Allahtan bir ahit aldınız mı? Böyle ise Allah asla ahdinde hulfetmez, yoksa Allaha karşı bilemiyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz? 80 Evet kim bir seyyie kesbetmiş de hatîesi kendini her taraftan kuşatmış ise işte öyleler, ateş ehli, hep onda muhalleddirler 81 iman edip salih salih ameller işleyenler, öyleler de işte cennet ehli hep onda muhalledler 82

Bu üslûbı belâgate telvini hıtap tesmiye olunur.

Ey ehli iman!. 75. ﴿اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ﴾ artık bu katı kalblilerin sizin

hayırhahane temenniyatınızdan dolayı toptan imana geleceklerini ve ahır zaman Peygamberini ve onun

getirdiği kitabı tasdik eyliyeceklerini ümit mi ediyorsunuz? ﴿وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ﴾

halbuki bunlardan bir firka vardı ki ﴿يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ﴾ allahın kelâmını ya'ni Tevratı

işidirler, bellerlerdi de ﴿ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ﴾ sonra onu tahrif ederlerdi, manasını değiştirecek bir surette kelimelerin, harflerin mevzilerini, vazı'larını değiştirirlerdi. Hem bunu anlıyamadıklarından, akl-ü

fehimlerinin eksikliğinden dolayı değil ﴿مِنْ بَعْدِ مَاعَقَلُوهُ﴾ akılları erdikten, ne

mazmumunda, ne de kelâmullah olduğunda asla şüpheleri kalmadıktan sonra ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ bile bile ve ankasdin yaparlardı -artık böylelerinden iman ve hayır umulur mu? Bir de bunlar münafıktırlar

76. ﴿وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ iman edenlere mülâki ol-

Sh:»392

dukları zaman diğer münafıkların yaptıkları gibi ﴿قَالُوا اٰمَنَّا﴾ biz iman ettik derler ﴿وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ﴾ birbirlerile ya'ni bu münafıklar, mücahir olan

hemcinslerile tenha kaldıkları zaman ﴿قَالُوا﴾ her biri yekdiğerine şu suretle itap ederler de yahu derler:

﴿اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهٖ عِنْدَ رَبِّكُمْ﴾

siz onlara, yani Muhammed ve eshabına rabbinizin huzurunda sizinle mubahase ederek galabe etmeleri için Allahın size açtığı esrar-u hakayikı haber mi veriyorsunuz? Yani gerek Ahir zaman Peygamberinin evsafı ve gerek Beni İsrailin maceraları hakkında Allahın Tevratta siz Yehudîlere haber verdiği malûmatı onlara bildiriyor ve sizi mağlûp etmeleri için ellerine huccet mi veriyorsunuz? Siz söylemeseniz onlar bu

esrarı nereden bilecek ve nereden söyliyecekler? ﴿اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ sizin aklınız yok mu? Hiç

düşünmüyor musunuz? Bu keşfi esrarın sonu nereye varacak diye biribirlerine serzeniş ederler. Lâkin 77. ﴿اَوَلَا يَعْلَمُونَ﴾ bunlar şunu bilmiyorlar mıda ki

﴿اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَايُسِرُّونَ وَمَايُعْلِنُونَ﴾ her halde Allah onların gizlediklerini de

açıkladıklarını da bilir ve bildiği için Peygamberine de bildirir. -Binaenaleyh Kur'anın asıl Tevratı musaddık beyanatı ve Beni İsrailin hakkındaki malûmattan müslümanların haberdar olmaları ve Tevrattaki evsafı Muhammediyeyi bilmeleri, Yahudilerin keşfi raz etmelerinden değil, doğrudan doğruya Allahın Peygamberine bütün bunları vahiy ile bildirmesinden, Hazreti Muhammedin hak Peygamber olmasındandır. Ülemai Yehud bunları bilmez mi? Bilir fakat bildiklerini ketm-ü tahrif etmek onların şiarıdır.

Sh:»393

78. ﴿وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ﴾ bir de bunların ümmîleri vardır ki

﴿لَايَعْلَمُونَ الْكِتَابَ﴾ okumak yazmak bilmez, kitabı anlamazlar,

﴿اِلَّٓا اَمَانِيَّ﴾ sade bir takım ümniyyeler beslerler - bütün bildikleri hayal mayal mefkûrelerden,

duydukları taklidî temenniyattan ibarettir.

EMÂNIY, ümniyyenin cem'idir. Aslı « اُفْعُولَة =üf'ule» vezninde «ümnuye» olup temenninin sülâsîsi olan takdir veya tilâvet manasına (menâ) dan me'huz bir isimdir ki insanın kendi nefs-ü hayalinde farz-u takdir ederek temenni edip durduğu ve yahut virdi zeban ettiği şeydir ki Frenkler buna (ideal) derler ve gençlerimizden bir çoğu bunu mefkûre diye terceme ediyorlar. Bunun hasılı insanın kendi gönlünden saplandığı ve mütemadiyen arkasından koştuğu bir mana, bir hayal, bir kuruntu demektir. Bunun tahakkuku mümkin ve binaenaleyh yakînî olanları bulunabilirse de alel'ekser delile ıktıran etmiyen kuru ve indî temenniyattan ibaret kalır ve bu münasebetle emâniy, ideal, ebatıl-ü evham manasına da kullanılır. Frenkler ahlâkıyatta bunu tatbik eden felsefeye (idealizm) derler, işte Yehudîlerin okumak yazmak bilmiyen

avam takımı da ilimden kitaptan behresi olmayıp sadece emâniy arkasında koşarlar

﴿وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ﴾ ve onlar yalnız zannederler - bir zan peşinde koşarlar, kuru bir

zann-ü taklitten başka bir şey'e malik değildirler, hakk-u batılı tayin ile seçemezler, bu cihetle bunların

vebali, kendilerini aldatan okur yazarlarındır.

79.

﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِاَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ imdi

Sh:»394

vay o yazıcılara ki ellerile kitaplar yazarlar da sonra bu Allah tarafındandır, derler- iftira ederler:

﴿لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً﴾ ki onunla beş on para kazanmak için. -haddizatında fâni

olduğundan dolayı az demek olan bir Dünya menfaati gibi hasis bir istifade için.. Yalan söyler hakkı tahrif

ederler. Bu suretle kütübi salifeyi büyük tahriflere uğratmışlardır.

﴿فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ اَيْدِيهِمْ﴾ evet vay onlara, o ellerinin yazdığı yalanlar

yüzünden ﴿وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ﴾ vay onlara o kazandıkları habis kazanç

yüzünden.- böyle hakaikı tahrif eden yalan yanlış yazılarla propagandalarla halkı igfal ederek haktan uzaklaştırmanın âkıbeti ne kadar fecidir. İnsanları azabı ebedîye sürükliyen bu dolandırıcılığın vebali karşısında Dünyanın o süflî kazançları azabı Uhrevîyi ne kadar teşdit edecektir. Onlar kendi gönüllerince

gûya buna da bir çare bulmuşlar 80. ﴿وَقَالُوا﴾ ve avama şu ümniyyeyi de telkin ederek

demişlerdir ki ﴿لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَةً﴾ sayılı bir kaç günden

maada bize Cehennem ateşi hiç de temas etmiyecektir. -Müfessirîn bu sayılı günlerin adedi hakkında onlardan müteaddit sözler de rivayet etmişlerdir ki bunların en meşhuru kırk gündür. Tefsiri Nahcüvanîde beyan olunduğuna göre Tevratta Allahı bırakıp da buzağıya tapanların ateşe atılacakları hakkındaki âyetin zuhur ve iştiharı üzerine avvamı Yehudun ümniyyeleri kırılmış ve dini islâma girmek temayülünü göstermeğe başlamışlar, bunu gören ulemai Yehud telâşa düşerek ilân etmişler ki «buzağıya ibadet, Hazreti Musanın gıyabında ancak kırk gün vaki olmuştu. Binaenaleyh biz Yehudîler Cehennemde nihayet kırk günden fazla kalmıyacağız» tesellisini vermişler, Yehudîlerin bir takımından da Asmaî, şu iddiayı hikâye etmiştir ki buza-

Sh:»395

ğıya perestişlerinin müddeti yedi günden ibaret imiş, İbni Abbas ve Mücahitten dahi rivayet olunduğuna göre Yehudîler «Dünyanın ömrü yedi bin senedir biz de her bin sene için bir gün azap göreceğiz» demişler. Diğer bir rivayette de Yehudîler «Cehennemin bir tarafından bir tarafı şeceri Zakkuma kadar kırk senelik yoldur ve onlar bir senelik yolu bir günde kat'ederek kırk günde ikmal edeceklerdir» diye Tevratta mezkûr bulunduğu iddiasını dermiyan etmişlerdir.

Yâ Muhammed ﴿قُلْ﴾ sen onlara şöyle söyle: ﴿اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا﴾ siz bu bapta Allahdan bir aht, bir söz mü aldınız? ﴿فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُٓ﴾ eğer öyle ise Allah ahdini bozmaz, va'dinde hulf etmez ﴿اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ﴾ yoksa bilemiyeceğiniz bir şeyi Allaha iftira ederek söyleyiveriyor musunuz? 81. ﴿بَلٰى﴾ hayır, mes'ele onların dediği gibi değil ﴿مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً﴾ her kim bir seyyie kazanır, -bir fenalık yapar ﴿وَاَحَاطَتْ بِهٖ خَطٖٓيـَٔتُهُ﴾ ve hatı'esi: o büyük günahı kendisini her tarafından kuşatır: Zahir ve batnını, kalbini, dilini ve diğer azasını tamamen kaplarsa: cürmü i'tiyat ve istihlâl ederse ﴿فَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ﴾ işte bunlar eshabı nârdır. ﴿هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ﴾ onlar o ateşte muhalleddirler.- Öyle yedi günde kırk günde değil, hiç bir zaman o ateşten çıkamazlar, daima orada kalırlar, orası âlemi ebeddir. Ve bunlar o âleme seyyie ile muhat olarak ve temiz hiç bir ciheti kalmıyarak gitmişler ve artık fenalık o nefislerin ebedî hasleti şamilesi olmuştur, müstevli bir seyyie böyle olursa daha bir çok seyyiat ile muhat olanların halleri artık

Sh:»396

kıyas edilsin. Demek olur ki seyyie her tarafını ihata etmemiş olanlar ateşte muhalled değildirler, kalbinde zerre kadar imanı kalabilenler, günahı günah bilenler hakkında hulud yoktur, sayılı günler, bunlar için tasavvur olunabilir. Diğer taraftan 82. ﴿وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ iman edip iyi ameller yapan kimseler ise

﴿أُولَٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فيهَا خَالِدُونَ﴾ işte bunlar eshabı Cennet,

hep o cennette muhalleddirler. -Cennet, Cehennem hakkında Allahın ahdi, vaî'd-ü va'di ve Peygamberine verdiği haberi işte bunlardır-.

Artık buna karşı rahmeti ilâhiyenin gadabı ilâhîye sabkı nazariyesine istinat ederek seyyiat ile muhat olmuş ve kalblerinde zerrei iman kalmamış olanların dahi ateşte muhalled kalmıyacaklarını tevehhüm etemek, Yahudilerin eyyamı ma'dude ümniyyesine düşmek ve adaleti ilâhiyeyi inkâr eylemek demektir. Rahmeti ilâhiyenin sebkı ve rahîmiyet ile tezahürü, seyyiatın ebedî mücazatını, mahzı seyyie kesilmiş olan nefislerin maliki yevmiddin huzurunda ebedî mağlûbiyetlerini ıktiza edeceği unutulmamalıdır. İlmi Hikmeti Kur'ana nazaran âlemi ahıret bir neş'eti saniyedir ve şüphe yok ki neş'eti saniyenin tohumu neş'eti ulâdan, yani dünyadan gidecektir. Binaenaleyh dünyadan gidişinde seyyie ile muhat olan nefsin neş'eti saniyesinde cezai seyyieden başka bir şey tasavvur etmek neş'eti saniyeyi, neş'eti ulâ farzetmek gibi bir tenakuz olur. Fakat seyyie tamamen nefsi ihata etmemiş ve o nefiste zerretenma bir ruhı hayır kalmış olursa işte o zaman rahmeti ilâhiyenin sebkı o nefsin nârda muhalled kalmıyarak akıbet halâs olabilmesini ıktıza eyler.

« لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَةً » diyen ahlâfı Beni İsrailin bu ahdi ilâhî

karşısındaki vaziyetleri nedir? Gerçi beyanatı sabıka bunların seyyiatını izah etmiştir. Maamafih ya Muhammed!. onlara ve mü'minlere bilhassa şunu da ıhtar et:

Sh:»397

﴿٨٣﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا ميثَاقَ بَنٓى اِسْرَٓائيلَ لَاتَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَاَقيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَليلًا مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit İsrail oğullarının şöyle misakını aldık: Allahdan başkasına tapmıyacaksınız; ebeveyne ihsan, yakınlığı olanlara da, öksüzlere de, biçarelere de; nasa güzellik söyleyin; namazı kılın; zekâtı verin; sonra pek azınız müstesna sözünüzden döndünüz, hâlâ da dönüyorsunuz 83

83. ﴿وَاِذْ اَخَذْنَا ميثَاقَ بَنٓى اِسْرَٓائيلَ﴾ Biz azımüşşan mukaddema bu Beni İsrailin şöyle misakını almış idik:

1- ﴿لَاتَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ﴾ Allahdan başka ma'bud tanımıyacaksınız, ondan ma'adasına ibadet ve ubudiyet etmiyeceksiniz.

2- ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا﴾ ebeveyne yani babaya, anaya ihsan, yani her veçhile güzellik gösterecek, güzel muamele edeceksiniz.

3- ﴿وَذِى الْقُرْبٰى﴾ kezalik kim olursa olsun kendilerine karabet sahibi bulunan akrıbaya,

4- ﴿وَالْيَتَامٰى﴾ babaları ölmüş, yetim kalmış çocuklara,

5- ﴿وَالْمَسَاكِينِ﴾ maişetlerini kazanamıyarak, ellerinde avuçlarında bir geçim vasıtası bulunmayan miskinlere dahi ihsan edeceksiniz.

Sh:»398

6- ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا﴾ sair insanlara da güzel söz söyleyiniz.

7- ﴿وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ﴾ ve namazı ikame ediniz.

8- ﴿وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ﴾ zekâtı da veriniz.

Ey Beni İsrail!. Siz böyle misak vermiştiniz ﴿ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ﴾ bu misakı verdikten sonra yüz çevirdiniz, vaz geçtiniz -maaş-ü maada müteallık olan bu esaslı emirleri ağır görüp nakzı ahdeylediniz ﴿اِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ﴾ ancak içinizden pek azı müstesna- kaldı ki bunlar bi'seti Muhammediyeden evvel bu misak mucebince dinlerine riayet edenler, bi'seti Muhammediyeden sonra da ona iman ile bu misakı ekmel surette ifa eyliyen Abdullah ibni Selâm ve emsali zevattırlar. Bu pek az zevat istisna edilince ﴿وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ﴾ siz hâlâ o i'razda devam edip gitmektesiniz. -Bunlarda böyle olduğunuz gibi doğrudan doğru hakkı hayatınızla alâkadar olan misaklarda da böylesiniz. Bakınız:

﴿٨٤﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَاتَسْفِكُونَ دِمَاۤءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
اَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٥﴾ ثُمَّ

اَنْتُمْ هٰۤؤُلَاۤءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ
تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاِنْ يَاْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ
وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ
وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاۤءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِى
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰۤى اَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللّٰهُ

﴿بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾

Sh:»399

Meali Şerifi

Yine bir vakit misakınızı aldık; biribirinizin kanlarını dökmeyeceksiniz, ve nüfusunuzu diyarınızdan

çıkarmıyacaksınız, sonra siz buna ıkrar da verdiniz ve ıkrarınıza şahit de oldunuz 84 Sonra da sizler ta

şunlarsınız ki kendilerinizi öldürüyorsunuz ve kendinizden bir firkayı diyarlarından çıkarıyorsunuz,

aleyhlerinde ism-ü udvan ile birleşiyor tezahürde bulunuyorsunuz ve şayet size esir olarak gelirlerse

fidyeleşmeğe kalkıyorsunuz, halbuki çıkarılmaları üzerinize haram kılınmış idi, ya siz kitabın bir kısmına inanıp da bir kısmına küfür mü ediyorsunuz? Şu halde içinizden böyle yapanlar binnetice Dünya hayatında bir rüsvalıktan başka ne kazanırlar, kıyamet günü de en şiddetli azaba kakılırlar, Allah yaptıklarınızdan gafil değildir 85

84.

﴿وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَاتَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ

مِنْ دِيَارِكُمْ﴾ ve hani 9- birbirinizin kanlarını dökmiyeceksiniz, 10- kendi nüfusunuzu diyarınızdan

çıkarmıyacaksınız yani yekdiğerinizi vatanınızdan nefy-ü iclâ etmiyeceksiniz diye sizin misakınızı almıştık

﴿ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ﴾ sonra siz buna ık-

Sh:»400

rar verdiniz de, iltizam da ettiniz, o halde ki ﴿وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ﴾ hepiniz yekdiğerinize şahit bulunuyordunuz, yahut buna bu gün dahi şehadet edersiniz.

Bu suretle mecmuu ona baliğ olan evamir-ü nevahiyi müştemil olduğu halde bittağlip evamiri aşere namındaki Tevrat esasatına benziyen bu on misakın, ahkâmı Tevrat mı? Yoksa Hatemülenbiya Efendimize verdikleri ahit suretleri mi? olduğu hakkında iki rivayet vardır ki biz ikisinin de sıhhatine kail olmak istiyoruz.

Beni İsrail ahkâmı Tevrata dahi esas itibarile mutabık olan bu ahkâm dairesinde hicreti nebeviye üzerine aleyhisselâtü vesselâm Efendimizle akdi muahede ettikten sonra yine nakzı ahdeylemişlerdir. Bunun için

buyuruluyor ki 85. ﴿ثُمَّ اَنْتُمْ هٰؤُلَآءِ﴾ sonra sizler, şimdiki sizler, işte şunlarsınız ki ﴿تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ﴾ kendilerinizi, kendinizden olan nüfusunuzu öldürüyorsunuz, ferdî, içtimaî

intihar ediyorsunuz ﴿وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ﴾ içinizden bir kısmını

yurtlarından vatanlarından çıkarıyorsunuz. İşte bunu münferiden yapamazsınız. Fakat

﴿تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ onların aleyhinde diğer kısmınız ism-ü

udvan ile, yani vicdanların kabul edemiyeceği fenalık ve tecüvüzkârlık ile biribirinize zahîr oluyor, arka

veriyorsunuz, kötülük yapmakta toplanıyorsunuz ﴿وَاِنْ يَاْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ﴾

ve maamafih onlar düşmen elinde esir olarak size gelirlerse fidyelerini verip kurtarmağa kalkışıyorsunuz -bu cümleyi onlar size esir düşer gelirlerse fidye almağa kalkışıyorsunuz diye anlamak daha zahir gibi görünür. Ve nitekim Ebu Müslimi Isfahanî öyle anlamıştır. Lâkin İbni Kesir, Ebu Amir, İbni Âmir, Hamza, halefi aşir kıraetlerinde sülâsî

sh:»401

olarak tânın fethi, fânın sükûnile « تَفْدُوهُمْ » kıraeti buna müsait değildir. Bunun için cumhurı müfessirîn evvelki manayı göstermişlerdir. Gerçi böyle fidyeyi verip onları esaretten kurtarmak mezmum değildir, fakat böyle yapmaları bunların yine kendilerinden olduğunu ıkrar ve bunları çıkarırken kendilerinden olduğunu bilerek kasden ve misakı mezkûre muhalefetle zulmen çıkarmış bulunduklarını

itiraf demek olduğundan sıyakı âyet itibarile için balâdaki « تُخْرِجُونَ » fi'line merbut olan şu cümlei

haliye buraya te'hir olunmuştur: ﴿وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ﴾ halbuki esasen onları çıkarmak size haram kılınmış caiz değil idi.- Misakınızın ahkâmına nazaran bundan memnu idiniz, böyle iken çıkarıyorsunuz. Onlar ya sizdendir ya değildir. Sizden iseler ne hak ile çıkarırsınız, değil iseler neye fidye vermeye kalkışırsanız da muahidlerinize karşı onlara muavenet ibraz edersiniz?

Süddiden vaki olan bir rivayete göre Medine civarındaki Yehudilerden Beni Kureyza, Araptan Evs kabilesinin halifi yani muahidi, Beni Nadîr de Hazrec kabilesi halifi imişler, bunlar biribirlerile muharebe ettikleri zaman her fırka katil, tahribi diyar ve ahalisini sürüp çıkarmak hususlarında kendi haliflerine yardım ederler ve maamafih her iki taraf Yehudilerinden bir kimse esir olursa birleşir onu fidye ile kurtarırlarmış, Arablar bu nasıl şey? Hem onlarla muharebe ediyorsunuz, hem de esirlerine fidye veriyorsunuz diye kendilerine serzeniş edince de biz kitabımızın hükmünce bunları fidye ile kurtarmağa memuruz. Esasen bunlarla muharebe etmemiz de haramdır amma ne çare söz verdiğimiz haliflerimizin tezlil edilmelerinden de utanıyoruz derlermiş, buna karşı buyuruluyor ki

﴿اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ﴾ acaip siz kitabın bir kısmına iman eder de diğer kıs-

Sh:»402

mına kâfir mi olursunuz? Bunun akıbeti ne olduğunu bilir misiniz

﴿فَمَا جَزَٓاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ﴾ sizden bunu yapanlarınızın cezası başka değil

﴿اِلَّا خِزْىٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ her halde hayatı Dünyada büyük rüsvalıktır

﴿وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِ﴾ böyleleri Yevmi kıyamette de azabın en şiddetlisine kakılırlar. -nitekim Dünyada Beni Kureyza katl ile, Beni Nadîr Şama nef-yü iclâ ile bu felâketi görmüşlerdir. Elbette Yevmi kıyamette de o eşeddi azabı görecekler. Ey Beni İsrail!. siz o gizli çevirdiğiniz fesatları meydana çıkmaz, cezası verilmez mi zannedersiniz?

﴿وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.

﴿٨٦﴾ أُولٰئِكَ الَّذٖينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَاهُمْ يُنْصَرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bunlar Ahıreti dünya hayata satmış kimselerdir, onun için bunlardan azab hafiflendirilmez ve kendilerine bir yardım da olunmaz 86

Ya Muhammed!. 86. ﴿أُولٰئِكَ﴾ işte bunlar -bu çirkin evsaf ile muttasıf olan Beni İsrail ve bunlara benzeyenler ﴿الَّذٖينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ﴾ öyle güruhtur ki bunlar Ahıreti verip Dünya denilen alçak hayatı satın almışlardır.- Bunların Ahırete imanları, istikbalde hakları kalmamıştır.

Sh:»403

Gerçi evvel yok değildi fakat o saadeti beş on paraya sattılar

﴿فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ﴾ buna binaen ileride bunların çekecekleri azab asla hafiflendirilmez ﴿وَلَاهُمْ يُنْصَرُونَ﴾ kendilerine hiç bir taraftan yardım da olunmaz.- Bu alışveriş ustalarının bütün kazançları, bu dehşetli ziyandan, bu ebedî hızlandan ibarettir. Onlar istedikleri kadar eyyamı ma'dude ümniyyesile gönül eğlendirsinler, ruhları seyyie ile muhat olan bu bazirgânların azapları munkati olmak şöyle dursun hafiflemez bile. Zira ebediyen satılmış bir mebi'in hırmanı da ebedîdir.

DÜNYA, « دُنُوّ » veya « دنَاءَة » den « اَدْنَى » ismi tafdılinin müennesi olup en yakın yahut pek alçak manasına bir sıfattır. « اَلْحَيٰوةَ الدُّنْيَا », « اَلسَّمَآءَ الدُّنْيَا », « اَلدَّارُ الدُّنْيَا », gibi mevsuflar ile terkibi vasfı olarak kullanılır. Bundan başka Ahıret kelimesi gibi ve onun mukabili bir isim olarak da istimal edilir ki o zaman « اَلْحَيٰوةَ الدُّنْيَا » yahut « اَلدَّارُ الدُّنْيَا » terkiplerinden birinin yerine kaim olur. Maahaza Kur'anda bu mana hep « Dünya denilen hayat, yani süflî, alçak hayat, yahut bu gün filhal içinde bulunulmak itibarile en yakın bulunan hayat demek olur. İleride bu hayatı Dünyanın nelerden ibaret bulunduğunu izah edecek âyetler gelecektir.

İşte onların hiç bir misakta durmamaları, verdikleri her ahdi nakzetmeleri ve zikrolunan bütün seyyiatı irtikâb etmeleri, Ahıreti hayatı dünyaya satmış olmalarından ve Ahırete imanları kalmamış bulunmasındandır. Böyle olanlar şüphesiz ki ölümlerinden sonrası için hiç bir şey düşünemez ve onun için hiç bir hazırlık yapamaz. Beş on günlük geçici bir hayat için her fenalığı göze aldırır, beş on para için Allahın kitaplarını tahrif eder, ibadullaha karşı her fenalığı tecviz eder. Eyyamı ma'dude ümniyyesini uydurmaları da bu imansızlıktandır. Ruhları

Sh:»404

böyle seyyiat ile muhat olanlar elbette muhalled finnar olacaklar ve en şedit azabı göreceklerdir.

Bu hükmi inzar bu suretle itmam edildikten sonra şimdi de bunların Resulüllaha karşı suikasıdlerine işaretle bu noktai nazardan dahi cinayetkârlıkları beyan buyurularak azabı ebediye istihkakları daha ziyade tavzih olunacaktır.

﴿٨٧﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِه۪ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِؕ اَفَكُلَّمَا جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْۚ فَفَر۪يقًا كَذَّبْتُمْ وَفَر۪يقًا تَقْتُلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için: Musaya o kitabı verdik arkasından bir takım Peygamberlerle de takib ettik, hele Meryemin oğlu İsaya beyyineler verdik ve onu ruhülkudüs ile te'yit eyledik, ya artık size nefislerinizin hoşlanmayacağı bir emr ile bir Peygamber geldikçe her def'asında kafa tutarsınız kibrinize dokunduğu için kimine yalan der kimini öldürür müsünüz? 87

87. ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ « واو », kasem için, « لام », cevabı, « قد », harfi tahkiktir ki « وَاللّٰهِ لَقَدْ » demektir. Yani namı üluhiyete kasem olsun ki muhakkak biz azimüşşan Musaya

Sh:»405

o kitabı' Beni İsrailin berveçhibalâ ahkâmını nakzedegeldikleri Tevratı verdik

﴿وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِه۪ بِالرُّسُلِ﴾ ve arkasından onun izinde ve ayni şeriatle memur nice Peygamberler daha gönderdik -ki bunlar Yuşâ, Işmuil, Şem'un, Davut, Süleyman, Şa'ya, Armiya, Uzeyr, Hazkıl, İlyas, El'yesa, Yunus, Zekeriyya, Yahya aleyhimüsselâm ve sair Enbiyadır.

﴿وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ﴾ hem İsabni Meryeme beyyineler verdik.-

BEYYİNE, gün gibi gayet açık, vazıh ve celi, manasına vasfiyetten ismiyete menkul bir kelimedir ki kendisi gayet açık ve aşikâr olan ve bir davayı açık bir surette isbat eden yani kendi beyyin, gayrı mübeyyin olan delili vazıh demektir. Peygamberlerin mucizeleri bu kabildendir, binaenaleyh İsanın beyyineleri, nübüvvetini vazıhan gösteren açık mucizeleri demek olur ki tafsılâtı ileride zikrolunacaktır.

«İSA», Süryanîce «İşû» dur. Nitekim bazı Hıristiyanlar «Yesû» Firenkler «Jezü» derler. Bunun ismi mensubu olan «Jezvit» «İsevî» tabiri aharle «Yesuî» demek ise de Katolik Papaslarının cemiyeti mahsusalarına alem olmuştur ki lisanımızda «Cizvit» tabir olunur.

MERYEM, Süryanîde hâdim manasınadır. Arapça kadınlarda Meryem, erkeklerdeki zir gibi bir manaya kullanılır zir, kadınlara ihtilâtı ve ziyareti çok olan erkek demektir. Nitekim Arap şairi Rü'benin:

قلت لزير لم تصله مريمه   ضليل اهواء الصباء تندمه

beyti bu manalar ile müfesserdir ki biz «Meryem dudu» deriz.

Hazreti Musadan sonraki Peygamberler miyanında Hazreti İsanın bilhassa ismile zikredilmesi dini İsevînin Tevrattaki bazı ahkâmı nasih bir hususiyeti haiz olması

Sh:»406

hasebiledir ki bu cihetle Nasraniyet Museviyetten başka bir din olmuştur.

İsaya bu beyyinatı verdikten başka ﴿وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ bir de onu ruhulkudüs ile teyid-ü takviye ettik.- Ragıbın tarifine göre ruh, esasen hayvanın öyle bir cüzü'dür ki hayat bununla hasıl olur ilah... Ruh ile nefis bir midir değil midir? Bunda da uzun uzadıya ıhtilâflar vaki olmuştur. Nefis her halde (ben) dediğim şeydir. Fakat ruh da bu mudur? Bunun bu âleti midir? Bu bapta hususî tasnifler yapılmıştır ki « وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ » âyetinde inşaallah mümkin olan izahata destres oluruz. Şimdilik şu kadar söyliyelim ki ötedenberi mahiyet ruh hakkında söz söyliyenler bunu başlıca üç noktai nazardan düşünmüşlerdir. Hareket, hayat, idrak. Evvelâ, ruh bizzat bir mebdei hareket olârak tasavvur edilmiştir. Bizzat tahrik eden her muharrik bir ruh ve bizzat vaki olan her hareket bir eseri ruhdur. Buna göre hiç bir hareket tasavvur olunamaz ki bir ruh ile alâkadar olmasın. Şu kadar ki bizzat müteharrik olanlar bizzat, bilvasıta müteharrik olanlar da bilvasıta bir ruhı muharrike istinat eder. Bu manaca ruh, alel'ıtlak kuvvet müradifi demektir, basit olsun, zülvücuh olsun, şuurî olsun, lâşuurî olsun, iradî olsun, lâiradî olsun, zatî olan her muharrik kuvvet bir ruhtur. Frenkler tarihi edyan kitaplarında bu mezhebe « آنميزم » namını vermişlerdir. Lâkin ruhun bu manası umumî değildir. Bu hareketi, hareketi iradiyeye tahsıs edecek olursak o zaman ikinci ve üçüncü manalara müradif veya müsavi veya onlardan ahas bir ruhı amelî ve ahlâkî manası ifade etmiş olur. Çünkü hareketi iradiye, hayat ve idrak ile müterafık veya onlardan ehastır.

Sâniyen ruh bir meb'dei hayat olarak tasavvur olunmuştur ki bu evvelkinden ehastır. Zira hareketi zatiye meb'dei hayatın şeraitinden biridir. Her hayatta bir hareketi zatiye vardır. Fakat burada hayattan murat hayatı

Sh:»407

hayvanîdir. Çünkü hayatı nebatîye hayat ıtlakı tevatu' tarikile değildir. Zira hayatı nebatîde kütlevî hareketi zatiye yoktur. Ve en meşhur manasile ruh denilince işbu mebdei hayat manası anlaşılır ve ruh bizatihi mevcut ve lizatihi hay bir meb'de olmak üzere tarif olunur ki Ragıp da bunu ifade etmiş demektir.

Salisen ruh, gerek cüz'î ve gerek küllî bir meb'dei idrak olmak üzere mülâhaza olunmuştur ki bu da ikinciden ehastır. Zira hayat idrakin şeraitinden biridir. Veya idrak meratibine göre hayatın bir eseridir. Demek ki her ruhı müdrik, hay ve her hay, muharrik bizzattır. Lâkin her muharrik veya müteharrik bizzat, zihayat olmak lâzım gelmiyeceği gibi her zihayatın da bir ruhı müdrik sahibi olması cayi nazardır. Bu surette ruh veya ziruh denildiği zaman ilk mertebei şuurdan akla ve kuvvei kudsiyeye varıncaya kadar mütefavit meratibe mütehammil olan ve vücudun asılî ve zıllî bir ikiliğini tazammun eyliyen şuur ve idrak mebdei kasdedilir ki bazılarınca irade ve tahriki zatî buna müteferri olur. Maamafih hiss-ü şuur, ruhun en umumî mümeyyizi olmakla beraber irade ve tahrikin yalnız şuura terettübü cayi nazardır. Bu takdirde akıl, ruhun ekmel sureti olmuş olacaktır. Halbuki iradenin şuur veya akıl ile terafüku teslim olunsa bile vücutta onlardan mütemayiz bir kıymeti mahsusası bulunduğunda şüphe yoktur. Akla mahkûm iradeler bulunduğu gibi şehevat-ü hissiyata mahkûm nice akıllar da vardır. Binaenaleyh ruh denildiği zaman hiss-ü şuur, akl-ü idrak kuvvelerinden başka irade, kudret gibi evsafı dahi haiz daha cem'iyetli bir mebdei cevherî anlaşılmak lâzım gelir ve filvaki İlmi ruhtan bahsedenler, ruhun nazarî, amelî melekâtını nazarı dikkate almağa mecbur olmuşlardır. Asrı hazır İlmi ruh kitaplarında şuur, ruhun en umumî hâdisesi addolunmakla beraber kuvayı ruh, elem-ü lezzet, mahabbet-ü nefret gibi

Sh:»408

kuvvei hissiye idrakât, tasavvurat ve efkâr gibi kuvvei zihniye ve akliye, irade gibi kuvvei muharrike ve

ameliye olmak üzere başlıca üç kuvvenin mebdei olarak mülâhaza olunmaktadır. O halde manayı ehassile ruh denilirken hareketi zatiye daha doğrusu tahriki zatî, hayat, idrak haysiyetlerinin üçü birden mülâhaza olunmak daha muvafıktır. Yani ruh, lizatihi muharrik, lizatihi zihayat, lizatihi müdrik bir mevcuttur. Eğer vasattaki hayat kelimesi sade bir manayı kimyevî ile ahz edilmeyip de bu üçünün mümessili olarak ahzedilirse bizatihi mevcut ve lizatihi hay ta'rifi ayni manayı ifade ederek manayı ehassile ruhun edna mertebesini göstermiş olur. Filvaki biz hassas hayvanatı mütekâmilede ve bilhassa nefsi insanîde bu üçünün birleştiğini görüyoruz. Binaenaleyh meşhur-ü mütearef olduğu üzere ruhun ekallî ma'nası hayat ile mülâhaza edilir ve her kuvvete ruh denilmez, manayı hayat ne kadar yükselirse ma'nayı ruh da o nisbette yükselmiş olur. Daha doğrusu ruh ne nisbette yükselirse ma'nayı hayat da o nisbette yükselir ve tahassus eder.

Ma'nayı eammiyle ruhun, atıl bizatihi olan maddeye tekabülü zahirdir. Maddei ulâ ruhsuz bulunabilir fakat bu ma'naca ruhsuz bir cisim var mıdır? Bu münakaşa edilebilirse de maddei ulâdan mürekkep olan her cisim, terkib-ü te'lifi noktai nazarından bizzat bir kuvvete, bir mebdei harekete sahip olmak lâzım geleceğinden her cisimde eam ma'nasiyle bir ruh var demektir. Fakat ma'nayı mutavassıt veya ehassiyle ruhsuz cisimlerin vücudunda iştibah etmeyiz. Nitekim nice ziruhların ruhlarından mufarakat ederek öldükleri meşhudumuzdur. Demek ruhun cisimden infikâkiyle temayüzü şüphe edilecek birşey değildir. Fakat esas itibariyle ruhun hakikati cevheriyesi, cismin hakikati cevheriyesinden büsbütün mütemayiz olarak âlemde iki cins cevher var mıdır? Yoksa cevheri cisim, cevheri ruha veyahut cevheri ruh, cevheri cisme raci olmak üzere yal-

Sh:»409

nız bir cins cevher mi vardır? Yani fezayı âlemden cevheri ecsamın büsbütün kaldırıldığı farzolunursa ervah dahi kalkar mı? Yahut bilâkis cevheri ruh kalkmış olsa ecsam da kalkmış olur mu? Yoksa birisi diğerinden ayrı olarak kalabilir mi? Ulûmi hikemiyede her birinin taraftarı bulunan bu muhtelif nazariyelerden şimdilik kat'ı nazar ederek şunu derpiş edelim ki ruhun hakikati cinsiyesi her ne olursa olsun hakaikı neviyesi ve hattâ nev'i vahit içinde meratibi muhtelifesi bulunduğu şüphesizdir. İnsanların diğer hayvanlardan farkı ruhlarının hakikati nev'iyeleri dolayısile olduğu gibi efrat ve sunufı beşer arasındaki fark da lâakal meratip farkının kesretini göstermektedir. Alelûmum Enbiyai kiram ise derece farklariyle beraber kıssai Ademden anlaşıldığı üzere fıtrati ulâya nazaran nev'iyyeti beşeriye dahilinde haizi niyabeti ilâhîye olmuş yüksek bir mertebei ruhun mazharı te'yididirler. O suretle ki adeta mafevkannevi addedilebilecek bir temayüzleri vardır. Bu te'yid-ü temayüz, kâh ilm-ü idrak haysiyetinden ve kâh kudreti tasarruf ifade eden tahrik-ü irade haysiyetinden ve kâh her ikisile olmak üzere muhtelif meratipte tecelli eder ki her biri beşerin mutad olan ruh nevîsinden mütemayiz olmakla harikulâde bir haysiyeti haiz olur. Ve bu harikulâdelerdir ki o Enbiyanın muhtelif meratipte mucizelerini teşkil ederler. Bunun için ulumı Enbiyada aklı beşerin hasbettekerrür mutad olan ulûm ve idrakâtı fevkında bir ilim, tasarrufatı Enbiyada da yine mutad olan sınaatı beşeriye fevkında bir kudret-ü irade zuhur edegelmiştir. Bunun için ruhların bizzat izafeti ilâhiyeye müntehi olan mutad ve gayri mutad bütün kuvvelerini enva ve meratibini nazarı mülâhazaya almıyanlar veya alamıyanlar ve bu suretle ruhun en yüksek mertebesini aklı adî halinde mülahaza ederek harıka denilen hâdisatı garibe ve nadireyi daima mutad olan aklı adî mıkyasile halletmeğe çalışanlar, mucizatı

Sh:»410

Enbiya karşısında hep inkâr-ü te'vil vadisine sapmışlardır. Diğer bir kısım insanlar da vardır ki mucizat nazariyesine sarılarak alelumum aklın ve ulûmı nev'iyenin hükmünü ıskata çalışmışlardır. Bunların biri ifrat biri tefrittir. Ne alelıtlak ıttırad-ü tekerrür kanununa dayanarak kavanini hılkati ulûm-u fününi mutade hududuna hasr etmeğe hak vardır, ne de yalnız harikalara dayanarak ulum-ü fününi müstekırreyi keenlemyekün addetmeğe hak vardır. Bir taraftan keşfiyatı cedide ile hîtai fününun ilâ gayrinnihaye kabili tevessü olduğu inkâr olunamaz. Diğer taraftan da aklı adî ile ulûm-ü fününi müstekırrenin hiç bir zaman kabili ihmal olmıyan bazı hakaikı ezeliyeyi muhtevi bulundukları da inkâr edilemez ki ezcümle illiyet ve tenakuz kanunları bu cümledendir. İlmiyet daha ziyade ıttırat kanunlarının hükmüne racidir. Lâkin âlemde alelıtlak tahavvül dahi bir kanunı ilmîdir. Halbuki her tahavvül ilk vukuunda ittırat kanununa karşı bir harıka ifade eder. Bunun için imanı ilmî maıyetinde imanı i'cazın irade noktai nazarından mühim bir kıymeti vardır. Çok zamanlar görülür ki ilmî adamların hududı ıttırat haricindeki ameliyatta iradeleri zayıf ve hattâ mefkut olur. Buna mukabil hiç bir mıkyası ilmî bilmiyen bazı cahiller ulemanın muvaffak olamadığı işleri yapabilecek iradeler izhar ederler. Bu nokta ilmen binnazariye sabittir ve fakat tatbikatı ameliyesi ilmiyetten hariç bir hasısai ameliyeye mütevakkıftır ki bu da harikaya iman hasletine raci olur. Dini islâm bu hakikati tesbit ve ahlâkiyeti istikmal etmek için muhkematı ilmiye-vü akliye ile beraber imanı lâzımgelen mucizat bürhanlarını da göstermiştir. Bu sebeple hakikî din adamlarının ilmiyeti, iradiyetini zayıflandırmaz; o, sahai ilimde ilmî, ahvali fevkalâde de ise i'caza inanmış iradî bir adamdır. Adî insanların sevindikleri noktada onun korktuğu, nasın me'yus olup ağladıkları noktalarda

Sh:»411

onun ümide revaç verdiği cihetler bulunur. Hasılı ruhı beşerden ye's-ü fütürı izale etmek için ı'cazın pek büyük bir te'siri vardır. Sırf aklî ve mantıkî düşüncelerin yeisten başka bir şey göremedikleri muzlim dakikalarda hârıka imanı, hicran günlerinde parlıyan nurı aşk gibi azm-ü iradenin bütün yeislerini silmeğe

kâfi gelebilir. Fakat şurası unutulmamak lâzımgelir ki isminin de delâlet ettiği veçhile hârıka imanı bir düsturı küllî ittihaz edilmemek ıktıza eder. Asıl, imanı aklî ve harekâtı ilmiyedir. Ne ilme ne dine ehemmiyet vermiyerek her lâhza hârıka peşinde koşanlar ve daima ibda fikrile yaşamak istiyenler hiç bir zaman iptidaîlikten çıkmıyacak ve beynelbeşer hiç bir rabıta bırakmıyacak derecede cahil, dâll-ü mudıl kalırlar. Buna binaendir ki mucizatı Kur'an, mucizatı sairenin fevkındadır. Ve işte ervahı Enbiya mertebelerine göre bu iki cihetle hususî bir surette mazharı te'yidatı rabbaniye olmuşlardır. Bu te'yidatın alâimi zahiresinden biri de ahlâkiyetleridir. Ruhı nübüvvet ısmeti ahlâkiyeye maliktir. Bu sebeple dini islâm noktai nazarından Enbiyanın hepsi rezaili ahlâkiyeden müberradırlar. Gerçi hasbelbeşeriye bazan zelle ve hatanın suduru mümkindir. Fakat bunda ısrar ve istıkrar yoktur. Avni ilâhî ile derhal tashih edilir. Biz eldeki Tevrat ve İncil nüshalarında Enbiyai salifeye isnat edilen gayri ahlâkî bazı fücur ve kabayihin tahrifat cümlesinden olduğunda iştibah etmeyiz. Cenabıhak ervahı Enbiyaya meratibi muhtelifede isnat ettiği bu te'yidata Hazreti

İsa hakkında bilhassa « وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ » fıkrasile bir hususiyet vermiştir. İsebni

Meryem envaı ervahtan bilhassa ruhulkudüs ile müeyyet olmuştur. Bu gösterir ki ruhulkudüs' şahsiyeti İsanın cüz'ü değil onun müeyyididir. Binaenaleyh Nasaranın ruhulkudüsü şahsıyeti İseviye de dahil bir uknumi zatî olarak tasavvur etmeleri batıldır.

Acaba ruhulkudüsten mürat nedir? «Ruhulkudüs

Sh:»412

kelime itibarile fevkal'âde temizlik, taharet ve nezahet, yahut bereket ruhu, yahut ruhı mukaddes demek ise de mâsadakında müfessirîn bir kaç rivayet nakletmişlerdir.

1- Mücahit ve Rebiin beyanına göre «elkudüs», «elkuddus» gibi esmai ilâhîyedendir. Binaenaleyh ruhulkudüs ruhullah demek olabilir. Nitekim bu te'yid dolayısile Hazreti İsaya «ruhullah» dahi denilir.

2- İbni Abbastan bir rivayete göre burada «ruhulkudüs» Allahın ismi a'zamıdır ki Hazreti İsa bununla mevtayı ihya ederdi.

3- İncildir, nitekim « وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا » ayeti

kerimesinde Kur'ana dahi ruh ıtlak edilmiştir.

4- Katade, Süddi, Dahhak ve Rebiin beyanına ve ibni Abbastan diğer rivayete göre ruhulkudüs Cebraildir. Ve buna esahhi akval demişlerdir. Çünkü Resulûllah Efendimiz Hassan ibni Sabit radıyallahü

anhe bir kerre « اُهْجُ قُرَيْشًا وَرُوحُ الْقُدُسِ مَعَكَ = Kureyşi hecvet ruhulkudüs

seninledir.» buyurduğu gibi diğer bir def'asında da « وَ جِبْرِيلُ مَعَكَ » Cebrail seninledir»

buyurmuştur. Demek ki Ruhulkudüs Cebrailin «Ruhi emin gibi diğer bir ismidir. Nitekim Hazreti Hassan dahi:

وجبريل رسول اللّه فينا و روح القدس ليس له كفاء

beytinde = Allahın Resulü olan Cibril bizdedir, o ruhulkudüsün ise küfvü yoktur» diyerek ruhulkudüsün Cibril olduğunu göstermiştir. Cebraile ruhullah dahi denilmesi, diğer bir ismi ilâhî ile ruhulkudüsün de ayni manaya olduğunu te'yit eder.

Lisanı Kur'ana ait bu nukulü lûgaviye karşısında ruhulkudüs Cebrail demek olduğu anlaşılır. Lâkin bu takdirde şu sual hatıra gelir: Cebrail Hazreti İsadan başka Enbiyai ızama de nazil olduğu halde burada «

وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ » fıkrasında zamire Hazreti Musa bile iştirak

ettirilmiyerek

Hazreti İsaya tahsısının ma'nası nedir? Bundan ruhulkudüsün Cebrailden başka bir ruhı mahsus olduğu anlaşılmaz mı? Müfessirînin beyanına göre cevap, hayır; bu tahsısın veçhi şudur: Cebrailin Hazreti İsaya başka bir ıhtisası vardır ki diğer Enbiyada bunun misli yoktur. Çünkü Hazreti Meryeme onun vilâdetini tebşir eden odur. İsa onun nefhıle doğmuş ve onun terbiye ve te'yidile büyümüş, her nereye gittiyse beraberinde

gitmiştir. Nitekim surei Meryemde « فَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا »

buyurulmuştur ki «ruhana» ruhullah, ruhulkudüs, Cebrail demektir.

Bundan başka malûmdur ki Beni İsrailin Hazreti İsa ve validesi hakkında ısmet-ü kudsiyetlerine muhalif sözler söylemiş olmaları ve burada hıtap dahi bilhassa onlara olduğu cihetle tahsıs için değil, bilhassa onlara karşı Hazreti İsayı tenzih için bu teyidat sureti hususıyede zikredilmiş ve bundan dolayı taharete delâlet eden «ruhulkudüs» ismi tercih buyurulmuştur. Şunu da ıhtar etmek lâzım gelir ki İsa ruhulkudüs ile müeyyettir fakat ruhulkudüs ile müeyyet olan yalnız İsa değildir. «

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ » buyurulduğu veçhile Resulûllahe

Kur'anı indiren de ruhulkudüstür. Halbuki Kur'anı indiren Cebrildir demek ki ruhulkudüs Cibril, Cibril ruhulkudüstür. Kuvveti noktai nazarından Cibril ısmet-ü nezaheti noktai nazarından ruhulkudüstür.

İşte ey Beni İsrail, Allah tealânın Peygamber ve kitap göndermesi emsalsiz bir şey değil ötedenberi cari bir sünneti ilâhiyedir. Ve zikrolunduğu üzere bilhassa size Hazreti Musadan Hazreti İsaya kadar bunca Peygamberler göndermiş ve

﴾اَفَكُلَّمَا جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَاتَهْوٰى اَنْفُسُكُمُ﴿ ya artık size nefsinizin

hevasına uymıyan emri ilâhî ile yeni bir Resul geldikçe ﴾اسْتَكْبَرْتُمْ﴿ ona tabi olmayı kibrinize

yediremeyip kafa tutacaksınız da ﴾فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ﴿ o Peygamberle-

rin bir kısmını tekzip edecek, ﴾وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ﴿ bir kısmını da tekzip ile iktifa etmeyip

Zekeriya, Yahya vesaire gibi -öldürecek misiniz?- yok artık o meydanı bulamıyacaksınız. Bunda ise

aleyhıssalâtü vesselâm Efendimizi dahi katletmek azminde bulunduklarına sarih bir işaret vardır. İstifham,

bunu yüzlerine çarpmak üzere tevbih-ü takri' içindir.

Bunlar, haklarında nazil olan bütün o güzel nasıhatlere, davetlere, acı tatlı ıhtarlara, tebşirlere, inzarlara,

taltıflere, tekdirlere karşı bakınız ne dediler:

﴾٨٨﴿ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلاً

مَايُؤْمِنُونَ ﴾٨٩﴿ وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا

مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُواۚ فَلَمَّا

جَٓاءَهُمْ مَاعَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٩٠﴾
بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ
يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ عَلٰى
غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿﴾

Sh:»415

Meali Şerifi

"Bizim dediler: kalblerimiz gılıflıdır", öyle değil kâfirlikleri sebebile Allah onları lânetledi onun için az, pek az imana gelirler 88 Yanlarındakini tasdıklamak üzere onlara Allah tarafından bir kitab gelince önceden küfredenlere karşı istimdad edib dururlarken o tanıdıkları kendilerine gelince tuttular ona küfrettiler imdi Allahın lâneti kâfirlerin boynuna 89 Ne çirkindir o kendilerini sattıkları ki; Allahın kullarından dilediğine kendi fadlından vahiy indirmesine bağyederek, Allah ne indirdise hepsine küfrettiler de gadab üstüne gadaba değdiler ve o kâfirler için mühin bir azab var 90

GULF, ağlefin cem'i, ağlef, gulfe veya gılâfdan kabuklu yani sünnetsiz veyahut gılıflı demektir ki burada «kaşerli, kaşerlenmiş» mealindedir.

Hasılı bunlar 88. ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾ bizim kalblerimiz gılıflı yani kaşerlidir, kabukludur dediler ve bununla daveti Muhammediye ve irşadatı Kur'aniyeye karşı kalblerinin kapalı olduğunu ve bunları dinlemeğe, anlamağa yanaşmak niyetinde olmadıklarını lisanı istihfaf ile söylemek ve hidayeti ilâhiyeden müstağni bulunduklarını iddia suretile iftihar etmek istediler ﴿بَلْ﴾ hayır iş öyle değil belki ﴿لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ﴾ küfürleri sebebile Allah onları lânetledi, babı rahmetinden tardetti «

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ » hükmü tecelli eyledi ﴿فَقَلِيلًا مَا﴾ onun için bunlar az, pek az ﴿يُؤْمِنُونَ﴾ iman ederler-: bâlâda «

يَابَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِٓى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا
بِعَهْدِٓى اُوفِ بِعَهْدِكُمْ » âyâtı muhkemesile yapılan o büyük ve lâtif davetler ve onu takip eden yüksek ıhtarat karşısında bunların nihayet « قُلُوبُنَا غُلْفٌ » diye inat ve istikbar etmeleri iftihar edecek bir

Sh:»416

sebepten değil sırf mel'unluklarından nâşidir. Nasıl mel'un olmasınlar ki 89.

﴿وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ vaktaki onlara Allah tarafından yeni ve büyük bir kitab ﴿مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْۙ﴾ yanlarında bulunan ve sizi ahır zaman Peygamberi kurtaracaktır diyen Tevratı tekzip değil, kitabullahtır, verdiği haberler haktır diye tasdık eden bir kitab: ya'ni Kur'an geldi ﴿وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ﴾ bundan evvel ise bunlar ﴿يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُواۚ﴾ ehli küfre ya'ni Arab müşriklerine bunun geleceğini açıyorlar ve bu sayede onlara karşı fütuhat talebinde bulunuyorlardı: « اَللّٰهُمَّ انْصُرْنَا بِالنَّبِيِّ الْمَبْعُوثِ فِى اٰخِرِ الزَّمَانِ الَّذِى نَجِدُ نَعْتَهُ فِى التَّوْرَاةِ = ilahı!. Tevratta evsafını bulduğumuz âhır zaman Peygamberile bize nusrat ihsan et» diye dua ve istimdat ediyorlar ve müşriklere « فَقَدْ اَظَلَّ زَمَانُ نَبِيٍّ يَخْرُجُ بِتَصْدِيقِ مَا قُلْنَا فَنَقْتُلُكُمْ مَعَهُ قَتْلَ عَادٍ وَاِرَمَ = bizim söylediğimizi tasdık ederek çıkacak olan Peygamberin zamanı geldi, gölgesi bastı, biz onunla beraber sizi Ad ve İrem gibi katledeceğiz» diyorlardı.

İbni Abbas, Katade, Süddi demişlerdir ki Resulullah Efendimizin bi'setinden evvel Beni Kureyza ve beni Nadîr Yehudîleri Evs ve Hazreç kabilelerine karşı onunla istiftah ederlerdi ve bu âyet bunlar hakkında nazil olmuştur.

Vaktaki Kur'anı azimüşşan onlara böyle bir halde geldi ﴿فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ مَا عَرَفُوا﴾ o tanıdıkları kendilerine gelince ﴿كَفَرُوا بِهٖ﴾ bunlar ona küfrettiler, tanımaz oldular. ﴿فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ Allahın lâneti de bütün kafirleredir. Bunun için bunlar, me'lun oldular. 90. ﴿بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖ اَنْفُسَهُمْ﴾ bunların kendilerini sattıkları şey ne kadar fena, ne

Sh:»417

kadar çirkindir! ﴿اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ ki Allahın inzal buyurduğu mübarek kitaba, risaleti Ahmedıyeye küfr etmeleri hem de pek alçak, pek rezilâne bir sebeble küfretmeleridir. Bilir misiniz bunlar buna niçin küfrettiler?

﴿بَغْيًا اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖۚ﴾

Allahın kullarından dilediği bir kuluna, mahzı fadl-ü kereminden, peyderpey nimet indirmesine, onu âhır zaman Peygamberi yapmasına karşı bagyen, yani o nübüvvetin doğrudan doğru kendilerine indirilmesini istediklerinden bu Peygamber bizden, bizim ırkımızdan değil diye sırf hodgâmlık ve hased saikasile küfr ettiler ve önce o Peygamber gelecektir, gelmek üzeredir.. Biz onunla fütuhat yapacağız deyip dururken insanlıktan çıktılar. Söylediklerimiz yalanmış dediler, kendilerini böyle bir küfre sattılar, sattılar da

﴿فَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍۜ﴾ mukaddema mahkûm oldukları gadabdan halâs

olacakları bir sırada döndüler dolaştılar, gadab üzerine gadaba müstahık oldular, vaktile kendilerini Âli Firavnin sui azabından kurtaran ve bu suretle büyük bir imtihana çeken Cenabı Allah, onları âlemlerin üzerine geçirmiş iken onlar bu fazaili kendilerine celbeden Enbiyayı iptida tekzip, sonra katl ede ede neticei imtihânda dönüp dolaşıp, Allahın gadabına uğramışlar, nimetleri gitmiş, vatanları, devletleri mahvolmuş, kendileri, şu, bu milletin tahtı mahkûmiyetinde zillet ve meskenete düşmüş, nihayet ellerindeki kitabın hükmünce bir ümitleri kalmış idi ki o da Hazreti Musaya benzeyen ve onları kel'evvel bu gadabdan bu zillet ve meskenetten kurtaracak olan Âhır zaman Peygamberine iman ve ittiba etmeleri idi. Bu ümit ile yaşarken ve müşriklere karşı istiftah ve iftihar ederken tam o Peygamber gelip aradıkları ellerine geçtiği ve yanlarındaki kitabın hükmü olan bu ümitlerini tahakkuk ettir-

Sh:»418

mek için Kur'anı azimüşşan kendilerini «

﴿وَاَوْفُوا بِعَهْد۪ٓى اُو۫فِ بِعَهْدِكُمْ﴾ ﴿وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا

لِمَا مَعَكُمْ﴾ » diye emri ilâhîye davet eylediği sırada sırf hased saikasiyle sözlerinden döndüler,

vakti geldi dedikleri Peygambere, hayır bekledimiz bu değilmiş, onun vakti gelmemiş imiş, bu bizden değil,

Araptandır diyerek küfrettiler, tıpkı Hazreti Ademe karşı İblisin yaptığı gibi istikbar eylediler, Allahın

emirlerine, davetlerine « قُلُوبُنَا غُلْفٌ » dediler ve bu küfrü yaparken kendi sözlerini ve ellerindeki

kitabın o yegâne ümidi veren hukmünü cerh-ü tekzip etmek suretile kendi kendilerini terzil eylediler. Hasılı

bu bazirgânlar kendilerini bu kadar fena bir küfre sattılar ve bundan dolayı eski gadap üzerine tekrar bir

gadaba daha lâyık ve müstahık oldular ﴿وَلِلْكَافِر۪ينَ عَذَابٌ مُه۪ينٌ﴾ filvaki kâfirlerin

hakkı da mühin, yani ihanetkâr, hakaretamiz, zilletli bir azabdır -bunlar öyle kâfirlerdir ki Allaha,

Peygambere, hattâ kendilerine kavlen ve fi'len küfrederler de bununla beraber bir de yalan yere imandan

dem vururlar. Şöyle ki:

﴿٩١﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَٓا
اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَٓاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْۜ
قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَٓاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٩٢﴾
وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِه۪

﴿وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾

﴿٩٣﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا
مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاُشْرِبُوا فِى
قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَاْمُرُكُمْ بِه۪ٓ اِيمَانُكُمْ اِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

"Allah ne indirdise iman edin" denildiği zaman da onlara "biz kendimize indirilen iman ederiz" derler de ötekine küfrederler, halbuki beraberlerindekini tasdık edecek hakk o, ya, de: İman ediyordunuz da niçin Allahın peygamberlerini öldürüyordunuz? 91 Celâlim hakkı için Musa size beyyinelerle gelmişti de arkasından tuttunuz danaya taptınız siz o zalimlersiniz 92 Bir vakit size verdiğimiz kitabı kuvvetle tutun ve dinleyin diye Turu tepenize kaldırıb misakınızı aldık, dinledik ısyan ettik dediler, ve küfürleriyle danayı kalblerinde iliklerine işlettiler, eğer, de: sizler mü'minlerseniz imanınız size ne çirkin şeyler emrediyor? 93

91. ﴿وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ Balâda beyan olunduğu üzere

Allahın her inzal buyurduğuna iman ediniz denildiği zaman bunlara

﴿قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا﴾ biz, bize inzal olunana iman ederiz derler de

﴿وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَٓاءَهُ﴾ ve maadasına küfrederler, ﴿وَهُوَ الْحَقُّ﴾ halbuki hak

o hem de ﴿مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ﴾ beraberlerindekini musaddık olmak üzere hak odur, o maadadır -böyle iken yine ona küfrederler.- İmanın hedefi hak ve hak nerede bulunsa, her nereye nazil olsa yine hak iken hem kendilerindekinin

hakkıyeti ancak berikinin tasdikiyle tebeyyün edecek iken bunlar kendilerindekinden başka hiç bir şeye hak dahi olsa inanmazlar. Âlemde hakperest olmıyanların hepsi de böyledir. Onlar için iman sözü bir nefsaniyet işidir. İnanacakları bir şeyde mutlaka kendilerini görmek isterler. Meselâ kendilerinin olmıyan âlime âlim demezler, kendilerinden olmıyan Peygambere Peygamber demezler, deseler bile bizim Peygamberimiz değil derler, sırf bu yüzden Ahır zaman Peygamberine ve ona nazil olan kitabı hakka bizim tarafımızdan, bizim lisanımızdan değildir, o Arab Peygamberidir, Arab kitabıdır diye husumet bile ederler. Beşeriyeti tefrikaya düşüren, insanlığı şirk-ü cidal içinde yüzdüren, hakka karşı kuvvet ile, mükâbere ve safsata ile, türlü türlü mel'anet ve şeytanet ile hücum eden ve ettiren hep bu nefsaniyet, hep bu kibir hep bu hodgâmlıktır ki Hazreti Adem kıssasında İblis kıssası temamen bunu temsil eder. Bunların önünde kendilerini ehli din, ehli kitab, ehli iman gibi göstermek istiyen Yehudıler vardır. Bunlar nihayet izafî bir iman iddia ederler. Biz ancak bize inzal olunana iman ederiz derler, başkasına küfrederler. Fakat Cenabıallah gösteriyor ki bunların bu izafî iman davaları da yalandır. Çünkü bunlar kendilerindekini kendilerince esas ittihaz olunan müsellem bir hakikati tasdik ve te'yideden bir hakkı da doğrudan doğru bize nazil olmadı diye redd-ü inkâr ederler. Meselâ Tevratın balâda beyan olunduğu üzere bir takım ıhbaratı ve ahkâmı esasiyesi var ve bu miyanda Hazreti Musaya benzer bir Ahır zaman Peygamberinin geleceği ve Beni İsrailin «

فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنّى هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَاىَ » ahdi mucebince ona ittiba etmek

şartiyle kurtulacağı haber verilmiş ve bu babta mukaddema kendilerinden misak da alınmış ve zamanı gelince bu misak mucebince kendileri tarafından kemali iftihar ile bu hakikat neşr-ü işaa da edilmişken, Kur'an gelip de Tevrat haktır, bu haberler,

Sh:»421

bu kıssalar, bu va'dler doğrudur diye onu tasdik ve mucebince tarafı ilâhîden «ya Beni İsrail haydi vaktile size verdiğim nimetlerimi yad eyleyin ve bana verdiğiniz ahdi ifa edin de bende size verdiğim halâs ahdini

ifa edeyim « وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ » emirlerini tebliğ edince

mahza Tevratı tasdik ve te'yide ma'tuf olan bu evamiri ilâhîyeyi redd-ü inkâra kalkıştılar « قُلُوبُنَا غُلْفٌ » dediler de bütün bunlarla beraber « نُؤْمِنُ بِمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا » diye bir

de izafî bir iman davası tutturuyorlar, şimdi siz böylemi diyorsunuz? Öyle ise size nazil olmuş bulunan Tevrata ve ona haktır diyen Kur'ana inanınız derseniz dönerler, onu da redd-ü inkâr ederler, demek ki

bunların « نُؤْمِنُ بِمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا » davası da yalandır. Bunlar başkasına nazil olan hakkı

inkâr etmek için kendilerine nazil olmuş ve taraflarından neşr-ü işaa edilmiş bulunanı da redd-ü inkâr ediyorlar, tenakuzdan kurtulmuyorlar, artık bu safsatacılar da velev izafî olsun iman tasavvur olunabilir mi? Bundan başka daha vazih olmak için

﴿قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَٓاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

bunlara de ki: Siz dediğiniz de sadık yani kendinize inzal edilene inanır olsanız bundan evvel Allahın Peygamberlerini katleder miydiniz? Sadıksanız onları niçin katlettiniz? -Peygamber öldürmek küfri mahız değil midir? Tevrat bunu haram kılmamış midi? Alelhusus Zekeriya, Yahya vesaire gibi öldürdüğünüz

Peygamberler hep sizin değil midiler? Daha evveline bakalım: 92.

﴿وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Alimallah size Musa biyyenelerle, iyan, beyan

mucizelerle geldi ﴿ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ﴾ sonra da siz onun arkasından

tuttunuz buzağıya tapdınız ﴿وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾ siz böyle zalimlersiniz -ey zalimler siz o zaman mı kendinize inzal olunana iman ettiniz? o beyyinelerden birini yine hatırlatılım:

93.

﴿وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَؕ خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُواؕ﴾

Sh:»422

hani size verdiğimiz kitabı ve onun ahkâmını kuvvetle, ciddiyet ve ihtimam ile tutunuz ve dinleyiniz diye Tur

dağını tepenize kaldırarak misakınızı zorla almıştık -koca bir dağın şemsiye gibi baş üzerinde tehdid etmesi

ne büyük mucize idi? Fakat dinlediler mi? Buna karşı ﴿قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ gönüllerinden işittik ve isyan ettik dediler

﴿وَاُشْرِبُوا فِى قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ﴾ küfürlerile kalberinde buzağı sevdası

iliklerine işlemişti demek ki o zaman bile kendilerine indirilene iman etmemişlerdi ﴿قُلْ﴾ sen bunlara

şöyle söyle ﴿بِئْسَمَا يَاْمُرُكُمْ بِهٖ اِيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ Eğer siz

mü'min iseniz imanınız size ne çirkin emirler veriyor ki Peygamberleri katledersiniz kitabınızı tekzib edersiniz, işittik isyan ettik dersiniz, hâlâ buzağıyı kalbden çıkarmazsınız böyle bir iman olsa olsa Şeytana iman olur. Bütün bu hallerile bunlar Ahıreti de kimseye vermek istemezler. Lâkin Allaha, kitaplarına, Peygamberlerine iman sözleri asılsız olduğu gibi Ahırete imanları da böyle olduğunu beyan için buyuruluyor ki:

﴿٩٤﴾ قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴿﴾

Sh:»423

﴿٩٦﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki Allah yanında Ahıret evi (Cennet) başkalarının değil de hassaten sizin ise, eğer davanız da sadıksanız, haydi ölümü ümniye edinin, canınıza minnet bilin 94 fakat ellerinden çıkan işler dururken onu hiç bir zaman temenni edemezler, Allah bilir o zalimleri 95 her halde onları insanların hayata en harisı, müşriklerden de haris bulacaksın, her biri arzu eder ki bin sene mu'ammer olsa, halbuki mu'ammer olmak kendisini azabdan uzaklaştıracak değil Allah görüyor onlar neler yapıyorlar 96

Ya Muhammed! 94. ﴿قُلْ﴾ sen onlara de ki

﴿اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ﴾ eğer darı Ahıret saadeti diğer insanların hiç bir hissesı olmıyarak hâlıs sizin ise

﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ hiç durmayın ölümü temenni edin ﴿فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ﴾

eğer siz bu davanızda sadık, sözünüzün doğruluğuna kani iseniz hemen ölüm istemeniz lâzımgelir.

DÂR, lûgatte dairen madar üzerine hüdud çevrilmiş mükemmel ve mahfuz bir surette süknaya hayat elverişli yer demektir. Lisanımızdaki büyük konak, saray, şehir, memleket, yurt, vatan kelimelerinin manalarına alelmeratib şamildir. Nitekim dari islâm, islâm sulh-u selâmet vatanı, dari harb, harbîler vatanı, harb-ü cidal yeri demek olduğu gibi, içinde bulunduğumuz bütün şu

Sh:»424

âleme de dari Dünya denilir, buna mukabil darı Ahıret de ölümden sonra ebedî darülkarar demektir. Binaenaleyh dari Ahıret sırf bizimdir demek öldükten sonra herkes ya mahiv veya kahrolacak, sade biz kalacağız, biz mes'ud olacağız demek olur. Ölümden sonra böyle ebedî bir saadet müstakillen kendilerinin olduğuna cidden kani bulunanların zahmetler, elemler, kederlerde dolu olan şu üç beş günlük Dünya hayatına sarılmalarının hiç bir manası yoktur. Hele Dünyada vatandan, istiklâlden mahrum, zillet-ü meskente mahkûm bir halde yaşayanlar için böyle bir temenni zarurî olmak lâzımgelir 95.

﴿وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا﴾ halbuki onu hiç bir zaman isteyemez: temenni edemezler

﴿بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ﴾ sebebi önce ellerinin yaptığı, Ahırete takdim ettiği şeyler, cürümler,

cinayetler, zulümlerdir. Yani bunlar sabikalıdır. O kirli ellerin ne yaptıklarını, Ahırete ne yolda varacaklarını vicdanları duyar da Dünya Cennetinden vaz geçemezler, ölümü isteyemezler, Allah o zalimleri bilmez mi

sanıyorlar ki dâri Ahıret bizimdir diyorlar ﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ Allah bütün

zalimleri bilir.

Esasen bunların Ahırete ne imanları vardır ne ümitleri, çünkü 96.

﴿وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ﴾ istıkrâ edersek insanların tek hayata

en harisı bunları bulursun. -Bunların Ahırete, diğer bir hayata ümitleri veya zerre kadar imanları olsa idi,

yalnız bu Dünya hayatına böyle herkesten hattâ müşriklerden bile ziyade hırs ederler mi idi?

﴿وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا﴾ müşriklerden de harîs.

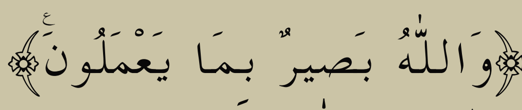
﴿يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ﴾ her biri arzu eder ki bin sene muammer olsa.-

Bazı müfessirîn bu müşriklerden murad Mecuslar olduğunu rivayet etmişlerdir ki o za-

Sh:»425

manki İranîler demek olur ﴿وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَ﴾

halbuki o muammer olmak kendini azabdan uzaklaştıracak değil

 Allah onların gizli açık yaptıklarını, yapacaklarını görüp duruyor. -Yakub kıraetinde hıtap ile « تعملون » okunur yani Allah hepinizin yaptığını, yapacağını görüyor, biliyor demek olur.

BASIR, âmanın zıddıdır. Bununla beraber ya basardan veya basîretten sıfatı müşebbehe olduğu için habîr, her veçhile vâkıfı umur yani işlerin zahir-ü batınına, ledünniyatına aşina manasına kullanılır. İşte Allah böyle basırdîr. Ona göre hayra hayır ile mükâfat, şerre de şer ile mücazat edecek ve herkesin Ahıreti ömrüne göre değil, ameline göre olacaktır. Halbuki amel de iman ile mütenasibdir. Ahıreti tanımadıkları için Müşriklerin hayata bu kadar harıs olanları vardır. Yehudîleri ise her halde bunlardan daha harıs bulursun, binaenaleyh bunların Ahırete Müşrikler kadar bile yüzleri yoktur.

Bu haleti ruhiye bizzarure iki sebebin birinden hâli değildir. Ya bunlar dâri Ahıret saadeti sırf bizimdir. Ateş bize olsa olsa sayılı bir kaç gün dokunup geçecektir derken bunun yalan olduğunu bilerek söyliyorlar, bu surette Ahırete aslâ imanları yoktur. Ahırete iman davasında kendilerini yine kendileri tekzib etmektedir. Ve yahut dâri Ahıretten maksadları öldükten sonra olan hakikaten Ahıret değil de Dünyada tasavvur ettikleri bir istikbaldir. Deniliyor ki bunlar son zamanlarda Ahıret mefhumunu te'vil ve tahrif ederek şu ümniyeye zahib olmuşlardır: Dünyada en nihayet Beytülmakdisin bulunduğu Arzı mukaddes kendilerinin olacak ve orada bir hükûmet ve devlet kuracaklar ve ondan sonra bütün Dünyayı istîlâ edecekler, Dünyanın yegâne devleti ola-

Sh:»426

caklarmış ve o zaman başkaları mahv-ü kahrolacak Dünya bunların olacakmış, dâri Ahiret bu imiş, bu takdirde «dâri Ahıret diğer insanların hissesi olmıyarak hâlıs bizimdir» Demeleri buna işaret ve eyyamı madude sözü de o zamana kadar geçecek olan müddette her ferdin ömründen kinaye olur. Bu gün bütün Dünyadaki Yehudîlerin bu ümniye üzerinde birleşmek istedikleri de anlaşılıyor. Onlar buna inanmış olabilirler lâkin Allah tealâ Ahıret imanının bundan ibaret olmadığını, Ahıretin böyle telâkkisi caiz olmıyacağını, Ahıret akidesi böyle olmayınca böyle bir fikrin tehakkuku mümkin olamıyacağını da üslûbı hakîm ile ve mülzim bir surette bilvücuh beyan buyurmuştur. Haydi bu millet-ü cemaat noktai nazarından, bir nevi Ahıret, bir ba's ba'delmevt demek olsun. Lâkin ruhı millî ve hayatı nev'î ne ile kaimdir? Hayatı efrad ile değil mi? O halde bunu kazanmak o efradın mesaisine ve fedakârlığına mütevakkıftır. Bu tahakkuk edinceye kadar nice ferdler geçmeli ve bu uğurda ifnayı hayat etmelidir ki ölmüş bir millet ba's badelmevte mazhar olsun, halbuki öldükten sonra ferd için Dünyasındaki bu fedakârlığın mükâfat ve mücazatını zamin olan diğer bir hayat, yani hakikî manasile bir hayatı Ahıre bir dâri Ahıret imanı bulunmadıkça öyle nev'î bir ümniyetin tahakkukuna imkân yoktur. Öldükden sonra ruhı şahsînin bakasına daha doğrusu şahsın ba's ba'delmevt diğer bir neş'et ve ebedî bir hayat ile ba'sine inanmıyan ve eyyamı ma'dude olan hayatı Dünyaya veda edince büsbütün hiç olup gideceğine ve bu hiçlikten tekrar çıkması imkânı bulunmadığına kail olan ferdler böyle fedakârlığa ve nice nice hayatların ifnasına mütevakkıf bulunan öyle nev'î bir ümniye için nasıl can verebilirler, nasıl fedakârlık edebilirler? Öldükden sonra hakikî Ahıret mükâfatı yoksa asırlarca sonra gelecek insanların konacağı bir saadet için bu günkü insanlar nasıl ve neden dola-

Sh:»427

yı bezli mesai ve fedakârlık etsin? Bütün bunlar mahza hayr olduğundan dolayı, mahza Allah rızası için yapılacaksa ba'delmevt, ma'dumı mahz olacaklarını zanneden kimseler için hayrın, Allah rızasının manası nedir? Âlemde böyle ferdlerden mürekkeb bir heyeti içtimaiyenin öyle bir ümniyeyi tahakkuk ettirmesine asla imkân yoktur. Bunu yapabilecek milletin efradı her halde Dünyada fedayı hayatı göze aldırabilmelidir. Bunu yapabilmek de ba'delmevt bir mükâfatın tahakkukuna iman ile mümkindir. Yehudîler ise böyle bir Ahırete inanmadıkları için Müşriklerden ziyade hayata harıstırlar, ölümden fevkalâde korkarlar, dari Ahıret namını verdikleri Arzı mukaddes ve Devleti Dünya ümniyesi de bu şerait altında tahakkuku kabil olmıyan mütenakız bir ümniyeden ibarettir. Eğer onlar hakikî Ahırete inanmadan buna inanıyorlarsa yalana inanmaktan ibaret bir imanı Şeytanî olur. Buna da «

بِئْسَمَا يَـأْمُرُكُمْ بِهٖٓ ايمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ » okunur. Diğer taraftan

onlarca Ahıret yalnız bu ise ve eyyamı ma'dude azab, o vakte kadar geçecek fertlerin Dünyadaki ömürleri müddetinden kinaye ise bu ümniye uğrunda ve ondan evvel çalışıp ölmüş olanların hepsinin canı Cehennemden başka bir şey görmiyecek demektir. Bu ise bir zulümdür. Bu telâkkiyi veren din ne zalimane bir din olur. Ve bu fikir altında hubbi hayat Cehennem muhabbetinden ibaret bir delilik değil midir? O halde bunlar için saadetin bir manası varsa o da hiç olmak için bir an evvel ölüp kurtulmaktan ibarettir binaenaleyh hepsi ölümü temenni etmelidir ki bir gün evvel eyyamı ma'dudeyi bitirsin, halbuki bunlar kadar ölümden kaçınan, bunlar kadar hayata hırs gösteren hiç bir kavim yoktur. Demek ki bu imanları da yalandır.

Bilfarz bu hırs Arzı mukaddes ümniyesinin ancak Dünyada görülebileceği için olsun o halde Dünyada fedayı hayata mütevakkıf, uzun mücadeleler, büyük muharebeler yapılmaksızın istihsali mümkin

Sh:»428

olmıyan Dünyevî bir gayeye böyle bir hubbi hayat ile irişmek sevdası tenakuzlarla dolu bir hayali muhalden başka ne olur? Bu gayenin tahakkukunu istiyenler bu uğurda şehid olmak için mevti temenni edebilmelidirler. Bunu yapabilmek ise hakikî manasile Ahıret imanına tevakkuf eder. Bu da ancak « وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ » hükmünce Hatemül'enbiyayı ve ona nazil olan kitabı tasdik ile mümkindir. Ve ancak o zamandır ki « وَاَوْفُوا بِعَهْدٖٓى اُوفِ بِعَهْدِكُمْ » va'di tahakkuk edebilir. Görülüyor ki burada sade Yehudîler için değil bu münasebetle umum beşeriyet için pek büyük bir ders vardır.

Bir de bu Yehudîler vahiy ve nübüvvet aleyhinde söz söylemiş olmak için vasıtai vahyolan Cibrili emine «o bizim adüvvümüzdür» diye ızharı adavet etmişlerdi ki buna karşı şu iki âyet nazil olmuştur:

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرٖيلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَرُسُلِهٖ وَجِبْرٖيلَ وَمٖيكَالَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرٖينَ ﴿٩٨﴾

Meali Şerifi

Söyle, her kim Cibrile düşman ise bilsin ki o, o Kur'anı senin kalbin üzerine Allahın iznile indirdi, önündekileri tasdıklayıcı ve mü'minlere bir hidayet ve bişaret olmak için 97

Sh:»429

her kim Allaha ve Allahın Meleklerine ve Resullerine ve Cibrile ve Mi'kale duşman olur ise bilsin ki Allah kâfirlerin duşmanıdır 98

Bu âyetlerin sebebi nüzulü olan bu adavetin sureti izharı hakkında bir kaç rivayet vardır:

Birincisi - Turuki muhtelifeden varid olan rivayetlerin hasılına göre aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Medineye hicret buyurdukları zaman Fedek Yehudîlerinin ahbarından Abdullah ibni Suriya, münazara etmek için bir kaç kişi ile gelmiş. Evvelâ: ya Muhammed! demiş, uykun nasıldır. Zira âhır zamanda gelecek Peygamberlerin uykusu bize haber verilmiştir. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz «gözlerim uyur kalbim uyumaz» buyurunca, doğru, demiş. Saniyen nutfe babadan iken çocuk anasına nasıl benzer? haber verir misin demiş, Resulullah «kadının da suyu vardır hangisi galebe ederse müşabehet ona olur» buyurmuş, doğru, demiş, salisen «İsrailin nefsine haram kıldığı taam ne idi haber ver, Tevrata nazaran nebiyyi ümmî bunu haber verecektir.» demiş. Resulullah Efendimiz buyurmuş ki «Musaya Tevratı indiren Allah namına söylerim, bilir misiniz? İsrail şiddetli bir hastalığa tutulmuştu, hastalığı uzadı, o zaman Allah kendisine bu hastalıktan afiyet ihsan ederse en sevdiği taamı, şarabı kendisine haram olsun diye nezretti ki deve eti ve deve sütü idi». Abdullah buna da evet dedikten sonra «rabian bir şey kaldı, onu da söylersen sana iman ettim: sana hangi Melek geliyor da Allah tarafından söylediklerini getiriyor?» diye sormuş, Resulullah «Cibril» buyurmuş, bunun üzerine Yehudî «o bizim düşmanımızdır, o kıtal, şiddet getirir, bizim Resulümüz -sefirimiz- Mîkâildir ki müjde, ucuzluk, bolluk getirir, sana gelen o olsa idi iman ederdik» demiş, derhal hazreti Ömer sormuş: «Bu adavet ne zaman başladı?» İbni Suriya «bunun

sh:»430

iptidası demiş: Buhtü nassar denilir bir adam tarafından Beytülmakdisin tahrip olunacağını Allah tealâ Peygamberimize vahyen bildirmiş ve onu ta'rif etmiş idi. Biz de aradık bulduk, onu öldürmek için adamlar gönderdik o zaman Babilde henüz miskin bir çocuktu, fakat Cibril «eğer Allah sizi bunun katline musallat kılarsa haber verdiği adam bu değilmiş demek olur, binaenaleyh bunun katli faidesizdir» diye onu müdafaa etti, sonra o, büyüdü, kuvvetlendi, hükümdar oldu, harb açtı, Beytülmakdisi tahrib etti ve bize katliâm yaptı, bunun için biz onu düşman tanırız». Bunun üzerine bu ayetler nâzil olmuştur.

İkincisi - Sebebi nüzul doğrudan doğruya Hazreti Ömerle olan bir muhavere olmuştur şöyle ki: Medinenin yukarı tarafında müşarünileyhin bir tarlası vardı, ona gelir giderken yolu Yehudîlerin dershaneleri önünden geçerdi, o da ara sıra gider onları dinlerdi. Bir gün «ya Ömer!. dediler eshabı Muhammed içinde senin gibi sevdiğimiz yok, diğerleri gelir geçer, iltifat etmez, canımızı sıkar, sen öyle yapmazsın bunun için sana çok ümid besliyoruz.» Müşarünileyh sordu, sizce en büyük yemin nedir? Turisinada Musaya Tevratı indiren rahman namına yemindir» dediler, binaenaleyh bu suretle kendilerine yemin vererek «Muhammedi kitabınızda buluyor musunuz» diye sordu, sükût ettiler «ne oluyorsunuz söyleyin vallah ben size dinimde şekkim bulunduğu için sual sormuyorum» dedi, birbirlerinin yüzüne baktılar, içlerinden biri kalktı, «söyleyin veya söyleyeceğim» dedi, onun üzerine dediler ki «evet biz onu kitabda buluyoruz, lakin ona vahiy getiren melek Cibrildir, Cibril ise bizim düşmanımızdır, o hep azab, kital, zelzele gibi şiddetlerin sahibidir, eğer ona gelen Mîkâil olsa idi her halde iman ederdik, çünkü Mîkâil bütün rahmet-ü merhamete, ucuzluğa, selâmete müvekkeldir.» Hazreti Ömer sordu

Sh:»431

«Turısinada Musaya Tevratı indiren rahman hakkı için söyleyin indallah Cibrilin mevkii nedir?» dediler ki Cibril sağında, Mîkâil solundadır» müşarünileyh: Öyle ise şahid olun ki Allahın sağındakine düşman olanlar, solundakine de düşmandırlar ve bunlara düşman olan Allaha da düşmandır» dedi ve macerayı Peygambere haber vermek için avdet etti, huzurı risalete varınca gördü ki Cibril ondan evvel vahiy getirmiş, Resulullah kendisine bu âyetleri okuyuvermiştir.

Üçüncüsü - «Allah teala Cibrile nübüvveti bize getirmesini emrettiği halde, o başkasına götürdü, bundan dolayı düşmanımızdır» dedikleri de mervidir. Filvaki birinci âyetin mazmununa nazaran sebebi adavetin Kur'anı kalbi Muhammedîye indirmesinden başka bir şey olmadığı ve bunun ise Allahın iznile yapıldığı ve ayni zamanda getirdiği Kur'anın şiddet-ü azab değil, kütübi salifeyi müeyyid ve müminlere hidayet ve bişaret olduğu beyan buyurularak onlar tarafından dermiyan edilen diğer sebeblerin sebebi hakikî olarak değil yalan olarak söylendiği ifham olunmuştur.

FAİDE - Cibril esasen «cibr» ve «il» kelimelerinden mürekkeb İbranî bir kelime olarak fahri kâinat Efendimize vahiy getiren melekin ismidir. İbranîde Abdullah gibi ve rivayete nazaran ayni manada bir terkibi izafî ise de Arabca Ba'lebek gibi terkibi mezcîye şebih bir tarzda kullanılmıştır. Alemiyet ve ucmeden dolayı gayri munsarıftır. Arablar bunu sekiz lûgat üzere söylemişlerdir ki bunlardan meşhuru dörttür ve kıraeti Aşerede varid olmuştur:

1- Selsebil vezninde cebreil, Hamze ve kisaî kıraetleri.

2- Cebreil, Ebubekir rivayetile Asım kıraeti,

3- Cebril, İbni kesir kıraeti,
4- Cimin kesrile cibril, mütebaki altı iman ile riva-

Sh:»432

yeti Hafs üzere Asım kıraeti ki bizim kıraetimiz budur ve Hicaz lûgatıdır. Diğer dördü de cebraiyl, cebrail, cebral, cebrindir. Arabın gayrı bazı lisanlarda da gabriyel, gabraiyl, gabril isimleri bundandır ki cimin Mısır lehçesile okunmasıdır.

Bu terkibin alemiyetten kat'ı nazarla esası mefhumu hakkında İbranîce cebr (abd) manasına, il de Allah isimlerinden biri olmakla Abdullah demek olduğu ekseriyetle söylenmekte ise de bazı müfessirîn bunun «

جَبَرُوتُ اللّٰهِ » manasına olduğunu göstermişlerdir. Filvaki kelimenin Arapça « جبر »

maddesile zahirî bir alâkası vardır. Binaenaleyh Cibril, karşısında hiç bir kuvvetin müzahamesine imkân olmıyan ve asârında gerek ilmî ve gerek amelî her veçhile kat'iyet, zaruret, mübremiyet sabit olan, hasılı her melekin, her kuvvetin, her satvetin her ruhun fevkında bulunan bir melek mefhumunu ifade etmektedir. Filvaki vahiy de bu suretle bir ilmi zarurî ifade edib şekk-ü şüpheye, kesb-ü iradei beşerin haylûletine

imkân bırakmadığından vasıtai vahyin bu isim ile tesmiyesi bir ta'rif mahiyetini de haiz demek olur. Buna ruh, ruhullah ve ruhı emin ve ruhulkudüs denilmesi «

﴿ذِى قُوَّةٍ عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ...﴾ . ﴿مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ﴾

» evsafile tavsıf buyurulması dahi bu manayı müeyyiddir. Bundan vahyin ve mu'cizatı Enbiyanın ne kadar büyük bir kat'iyeti haiz olabileceğini anlamak kolay olacaktır. Binaenaleyh burada Yehudîlere karşı kendi lisanlarile alâkadar olan bu ismin ıhtiyar buyurulması, buna karşı adavetin ve ne kadar manasız ve ne kadar mecnunane ve ne kadar kâfirane olduğunu ifham için ne büyük bir belâğat olmuştur. Binaenaleyh âyetlerin manasına geçelim:

97. ﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed!. sen şöyle de ve benim tarafımdan şunu ilân et ki

﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ﴾ her kim Cibrile duşman ise karşıma çıksın.- Müfessirîn

bunun cümlei şar-

Sh:»433

tiye olduğunda ittifak ediyorlar, fakat ekseriyet, cezanın «sebebsizdir, manasızdır» yahut «kahrından çatlasın» « لِيَمُتْ غَيْظًا » gibi bir takdir ile mahzuf olup mabadindeki « فَاِنَّهُ » bu cezanın illeti

olduğunu söyliyorlar, Sahıb keşşaf bundan başka, cezanın mahzuf olmayıp mabadindeki « فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ » cümlesi olabilceğini de söylemiş ve meali «bunun sebebi Allahın

iznile Kur'anı sana indirmesinden ibarettir» olacağını göstermiş ve nihayet bunun bir tehdid ifade ettiğini de

anlatmıştır. Lâkin buna « فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ » cümlesinde « مَنْ » şartına ait bir zamir bulunmadığından kaidesi lisana muhalif olduğu beyanile itiraz edilmiştir. Ancak Zemahşerî burada «bunun adavetinin sebebi» diye bir mübtedâ ile bu zamirin mukadder olduğunu gösterdiğinden Ebuhayyanın bu itirazına cevabı da anlatmıştır. Demek oluyor ki evvelki surette ceza mahzuf, illeti onun makamına kaim ikinci surette ceza mezkûr, fakat cezadan rabıtalı bir mübteda mahzuftur. Her iki takdirde kelâmın bir manayı tehdidi mutazammın olduğu ve ikinci âyetin bunu izah ettiği unutulmamak lâzımgelir. Sebebin beyanı vesiledir asıl sıyakı âyet, bu tevbihtir. Bunun için biz siyaka nazaran şu takdiri zahir buluyoruz: söyle: her kim Cibrile

düşman ise Allaha düşmandır ﴿فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ çünkü o

Cibril Kur'anı senin kalbin üzerine Allahın iznile indirmektedir. ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾

önündeki kütübi salifeyi musaddık ﴿وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ ve mü'minlere hidayet

ve bişaret olmak üzere.

« عَلٰى قَلْبِكَ » buyurulması iki cihetten şayanı dikkattir. Evvela: « اِلَى قَلْبِكَ »

buyurulmayıp « على » ile irad edilmiştir ki « على » isti'lâ ifade ettiğinden vahy-ü tenzil diğer varidat ve sanihatı adiye gibi kalbe yalnız bir noktadan ilişivermekle kalmayıp bütün kalbi üzerinden istilâ ve diğer

Sh:»434

ihtisasat ve idrakâtın cümlesini tatıl ederek gelen ve her yakînin fevkında bir ilmi zarurî ve nakabili mukavemet bir hükmi ilâhî ifade eyliyen bir cebri ilâhî olduğunu iş'ar etmektedir. Cibril, vahiy getirdiği zaman Resulullahı öyle bir sarıp tazyık ediyordu ki canına tak diyordu. Bunun için Resulullah « فَغَطَّنِى حَتَّى بَلَغَ مِنِّى الْجَهْدَ » buyurmuştu. Nitekim Buharînin başında Hazreti

Aişeden rivayet olunduğu üzere eshabı kiramdan Harisibni Hişam Hazretleri «ya Resûlullah sana vahiy nasıl geliyor?» diye sormuştu, Resulullah buyurdu ki «ahyanen salsalei ceres -çan sesi- gibi gelir, bu bana en şiddetlisidir. Derken kesilir, ben de hepsini hıfz etmiş bulunurum, ahyanen de melek bir adame temessül eder, bana söyler, ben de söylediğini bellerim. Hazreti Aişe bunu naklettikten sonra demiştir ki «filvaki ben gördüm gayet soğuk bir günde Peygambere vahiy nazil oluyordu, vahiy kesildi, Peygamberin alnından ter fışkırıyordu, böyle ilk vahyin Hırada nasıl geldiği de Fatihada nakledilmişti. İşte burada « عَلَى قَلْبِكَ » buyurulmayıp da « عَلَيْكَ » hatta « اِلَيْكَ » veya « اِلَى قَلْبِكَ »

buyurulması bilhassa vahyin kalbi Resulullahı pek ziyade tazyik ve istilâ eden en şiddetli kısmına işaret buyurulmuştur.

Saniyen: bu kelâmı söylemeğe Resulullah memur olduğu için muktezayı zahir onun lisanından tekellüm sıgasile « عَلَى قَلْبِى » denilmek idi. Resulullah söylerken benim kalbime demesi lâzım gelirdi, böyle iken hıtab ile « عَلَى قَلْبِكَ » buyurmuştur ki bu da bu sözü Resulullah kendi tarafından değil Allah tarafından aynen söylemeğe memur olduğunu tansıs içindir.

Hulâsa, ya Muhammed!. Sen değil, ben söyliyorum, sen bunu ilân et: her kim Cibrile düşmen ise şunu muhakkak bilsin ki o Cibril sana bu Kur'anı kendiliğinden değil benim iznimle indirmektedir, hem de ondan evvelki bütün kütübi ilâhiyeyi müeyyid ve onlar gibi rahmet ve hattâ mü'minîne onlardan fazla hidayet ve bişaret olarak

Sh:»435

indirmektedir, şu halde ona adavet etmek Allaha, Allahın bütün kitablarına, müminlere olan hidayet-ü bişaretine düşmen olmaktır 98. ﴾مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَرُسُلِه۪﴿ her kim Allaha ve Melâikesine ve Resullerine ﴾وَجِبْر۪يلَ وَم۪يكَالَ﴿ ve bilhassa Cibrile ve Mikâile düşmen olur ise ﴾فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِر۪ينَ﴿ bilsin ki Allah da kâfirlere düşmendir.

-Belâlarını verecektir, onları yaşatması, imhal etmesi nimet değil, mahzı nikmettir. Meğer ki tevbekâr olsunlar da mü'minler miyanına girsinler, o zaman bu hidayet-ü bişaretten onlar da müstefid ve mütena'im olurlar.

Bu emirden sonra Cenabı Allah Resulûnü bir daha te'yid ederek Yehudîlerin son siretlerini ve haleti ruhiyelerini bütün cezirlerile bildiriyor ve nihayet onlara bütün bunlardan vaz geçerek yola gelmelerini

rahîmane bir belâğatle tavsıye ediyor şöyle ki:

﴿٩٩﴾ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَٓا
اِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿١٠٠﴾ اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْۜ
بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَۙ
كِتَابَ اللّٰهِ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَۘ ﴿﴾

Sh:»436

﴿١٠٢﴾ وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَۚ وَمَا كَفَرَ
سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَۗ وَمَٓا
اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَۜ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ
حَتّٰى يَقُولَٓا اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْۜ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ
بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖۜ وَمَا هُمْ بِضَٓارِّينَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ
وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْۜ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ
فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍۜ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْۜ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
خَيْرٌۜ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَۧ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için sana çok açık âyetler: parlak mu'cizeler indirdik öyle ki iman sahasından uzaklaşmış fasıklardan başkası onlara kâfirlik etmez 99 ya o fasıklar hem bunları tanımıyacaklar hem de ne zaman bir ahd üzerine muahede yapsalar her def'asında mutlaka içlerinden bir güruh onu bozup atıverecek öyle mi? hattâ az bir güruh değil ekserisi

Sh:»437

ahd tanımaz imansızlar 100 hem Allah tarafından onlara beraberlerindekini tasdikleyici bir Peygamber gelince, eski kitab verilenlerden bir kısmı Allahın kitabını, omuzlarının arkasına attılar sanki bilmiyorlarmış gibi de 101 tuttular Süleyman mülküne dair Şeytanların uydurup takib etdikleri şeylerin ardına düştüler, halbuki Süleyman küfretmedi ve lâkin o şeytanlar küfr ettiler, nasa sihir ta'lim ediyorlar ve Babilde Harut Marut iki melek üzerine indirilen şeyleri öğretiyorlardı, halbuki o ikisi "biz ancak bir imtihan için gönderildik sakın sihir yapmayı tecviz edib de kâfir olma" demedikce bir kimseye öğretmezlerdi, işte bunlardan kişi ile zevcesinin arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı, fakat Allahın izni olmadıkça bununla kimseye zarar verebilir değillerdi, kendilerine zarar verecek, menfaati olmıyacak bir şey öğreniyorlardı, kasem olsun onu her kim satın alsa her halde onun Ahırette bir nasibi yok, bunu muhakkak bilmişlerdi amma canlarını sattıkları o şey ne çirkin bir şeydi onu bilselerdi 102 evet iman edib de korunmuş olsa idiler elbette Allah

tarafından bir mükâfat çok hayırlı olacaktı, bunu bilselerdi 103

99. ﴿وَلَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ Ey resuli ekmel!. Şanım hakkı için

emin ol ki biz sana gayet açık ve vazıh ve maksudi hakkı i'vicacsız, şeksiz, şüphesiz gösterir ayetler, mu'cizeler inzal ettik. -Bu Kur'anın bilhassa maksadı tebliği gösteren, hakka davet eden âyatı muhkemesi o kadar açık ve o kadar vazıhtır ki zerre kadar akıl vs fehm-ü insafı olan buna iman etmekte tereddüd etmez

﴿وَمَا يَكْفُرُ بِهَٓا اِلَّا الْفَاسِقُونَ﴾ ve dinden ve istikamet fıtretinden çıkmış, nakzı

ahdetmeğe ve hakkın hilâfına gitmeğe alışmış akidesi bozuk fasıklardan başka hiç kimse bunlara küfreylemez -Buna küfredenler hep surenin başında beyan olunan o hasirun güruhu fasıklardır. Bunlardan Malikibni Sayf «vallahi Muhammede iman

Sh:»438

etmemiz için bizim kitabımızda ahd-ü misak alınmamıştır» diye inkâr etmişti. Bunun hakkında şu âyet nazil olmuştur: 100. ﴿اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا﴾ ya onlar, o fasıklar her ne zaman bir ahde

girişir, bir söz verirlerse ﴿نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ﴾ içlerinden bir fırkası bu ahdi bozup atacak mı,

sade bir fırka değil, ﴿بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ hattâ bunların ekserisi imansızdırlar-

Tevrata da iman etmezler, hiç dinleri yoktur, bunun için nakzı ahdetmeyi günah saymaz, vaktile Tevrata ve

Peygamberlere karşı kaç def'alar nakzı ahdettikleri gibi şimdi de sana ve Kur'ana karşı öyle yapıyorlar, dün

işte geldi geliyor diye seninle istiftah ederlerken bu gün ondan vazgeçip sana vahyi getiren Cibrile bile

husumet ilân ediyorlar. 101.

﴿وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ﴾ hem Allah

tarafından bunlara beraberlerindeki kitabı tasdik-ü te'yid eden, gözledikleri bir resul, bir ahir zaman

Peygamberi gelince ﴿نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ﴾ ehli kitab

olanlardan bir fıkra ﴿كِتَابَ اللّٰهِ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

Allahın ellerindeki kitabını sanki bilmiyorlarmış gibi büsbütün arkalarına attılar da 102.

﴿وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ﴾ ın mülki Süleyman

yani Süleyman aleyhisselâmın hükûmet ve devleti aleyhine şeytanların takib ettiği şeytanetlere, kezalik

şeytanların okuya geldiği efsun ve efsane kitablarına uydular ve onun arkasına düştüler.

TİLV, TİLÂVET iki mâ'naya gelir, birisi ta'kib etmek ya'ni bir şeyin arkasına düşmek ki mukaddem, tâli tabirleri bundandır. Diğeri alettevali okumak ki bunda evvelki ma'nada vardır, burada ikisile de tefsir edilmiştir. Evvelki ma'na eammolmak itibarile ikincisine dahi sadık olabileceğinden daha müraccahtır.

Sh:»439

Bu şeytanlar nasıl şeytanlardı ve takip ettikleri şeyler nelerdi? Bunlar hem cin şeytanı ve ervahı habise denilen gizli şeytanlara, hem de insan şeytanlarına şamildir. Zira gizli şeytanların eserleri de insan şeytanları üzerinde zühur eder. Ve zahirdeki insan şeytanları o ervahı habiseden aldıkları şeytanetlerine göre Süleyman aleyhisselâmın mülkinde fitne zuhur edip hükûmetini zayi ettiği zaman ins-ü cin şeytanları pek azıtmış, dinsizlik ileri gitmişti, fitneyi çıkaran ve bilâhare Süleyman aleyhisselâma mağlûp ve musahhar

olan bu şeytanlar « ص » suresinde geleceği üzere Kur'anda « بناء، غواص، آخرين »

namile üç sınıf gösterilmişlerdir. « وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ وَاٰخَرِينَ » bak.

Demek bunlar içinde bir takım dessas san'atkârlar da vardı, işte bütün düşman ve menbaı vahiyden uzak olan bu şeytanlar vukuatı cariye ve atiye hakkında kulak hırsızlığile bir takım malûmat edinirler ve bunun birine yüzlerce yalan ve eracif karıştırarak gizli gizli neşriyatta bulunurlar. Ve buna vasıta olmak için kâhinleri intihap ederler ve onlara telkinat yaparlardı, bazı haberleri doğru çıktıkça kâhinler bunlara güvenir, bunun yanında binlerce eracif de neşrederlerdi, derken bu kâhinler bunları tedvin ettiler, cin celbi ve gönül teshiri hakkında türlü türlü sihr-ü efsun kitabları yazdılar, bu miyanda geçmiş ve gelecek şeyler hakkında haberlere benzer efsaneler, masallar, romanlarla yalanlar dolanlar neşrettiler, vekayi ve hakayıkı tarihiye tahrif olunarak efkârı nassı aldatacak yanlış ve eğri yollara sevkedecek hurafeler neşrolunur, ve bunlar arasına bazı ilmî, hikemî şeyler karıştırılarak sui istimal edilirdi. Bu suretle cinler gaybi biliyor diye şayi olmuştu ve bu şeytanların tezvirat-ü tesvilâtı yüzünden fitne çıkmış, mülki Süleyman bir müddet elinden gitmişti, nihayet bi'avnihi tealâ Süleyman aleyhisselâm bunlara galebe etti ve hepsini teshir edip mukayyed

Sh:»440

olarak istıhdam eyledi ve o zaman bütün bu kitapları toplatarak tahtının altında bir mahzene defnetmişti, vefatından bir müddet sonra hakikate aşina olan ulema da kalmayınca şeytanlardan insan suretinde birisi çıkıp «ey nas, bilmiş olunuz ki Süleyman ibni Davud Peygamber değil bir sahiridi, cinleri, şeytanları, rüzgârları hep sihirile teshir ederdi, o, neye irdi ise ilmi sihir ile irdi, inanmazsanız sarayını arayınız, sakladığı kitaplarını bulursunuz» diye ilân etti ve bunların medfun olduğu mahalli gösterdi açtılar, filhakika bir çok kitap çıkardılar, bu sihr-ü efsane kitapları idi, bunun üzerine «Süleyman sahirmiş, hükûmetini sihir ile idare edermiş» diye şayi oldu, diğer bazı müfessîrinin rivayetine göre bu kitaplar vefatından sonra yapılıp defnedilmiş, bir takımlarının üzerine Asaf ibni Berhıyanın eseri gibi sahte unvanlar konulmuş ve ayni

desise ile neşredilmiştir. İşte « مَاتَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ » bütün bu

şeytanetlere işarettir, zaten Mısırdan beri Beni İsrail arasında sihir, hokkabazlık meçhul değildi, fakat bu kerre başka bir renk almıştı, bir taraftan siyasî içtimaî entrikalarla Süleyman aleyhisselâmın devleti aleyhinde ta'kib edilmiş, diğer taraftan onun dünyayı teshır eden ilmıdiye yine onun namına iftira ile tervic edilmek istenilmiştir. O derecede ki sonraki Beni İsrail müşarünileyhe bir Peygamber değil, sahhar bir hükümdar nazarile bakarlarmış ve bunun için Beni İsrail bilhassa hükûmetlerini zayi ettikten sonra milletler arasında gizli yollarla bu kabil neşriyatı tervicten ve hüner şeklinde sihirbazlıktan hali kalmıyorlardı. Vaktaki aslı Tevrat mucebince bekledikleri Hatemülenbiya Efendimiz geldi ve Tevratı mevzuıbahs etti. O zaman dönüp bununla mücadeleye başladılar «nübüvvet yolile buna muaraza edemiyeceğiz, biz ne yapsak Cibril ona haber veriyor» dediler ve Cibrile düşman oldular, Tevratı da büsbütün arkalarına atarak sihr-ü tezvir yoluna saptılar, bu şeytanî

Sh:»441

eserlere ittiba ile «Süleyman, Muhammedin dediği gibi bir Peygamber değil idi, sahir bir hükümdaridi, sihirlerini mu'cize gibi gösterirdi diye iftiralar ettiler, buna nazaran Hazreti Süleymanın -haşa- kâfir olması lâzım geliyordu. Çünkü sihrin bu derecesi küfüroldüğunda şüphe yoktur. Halbuki

﴿وَمَاكَفَرَ سُلَيْمٰنُ﴾ Süleyman kâfir değildi ﴿وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا﴾

velâkin evvel-ü ahir ona sahir diyen şeytanlar küfrettiler ﴿يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ﴾ ki

nasa sihir ta'lim ediyorlardı, halkı ıgva ve ıdlal eyliyor ve bunu öğretiyorlardı. -nassın bu fıkrası ta'limi sihrin küfrolunduğunu göstermektedir.

SİHİR NEDİR? Esası lûgatte sihir, ne olursa olsun sebebi hafi olan ince şey demektir. Nitekim gadâye de inceliğinden dolayı feth ile seher ıtlak olunur. Bunun ise alelıtlak küfr olmıyacağı bedihîdir fakat örfi şeri'de sihir, sebebi hafi olmakla hakikatin hilâfına tahayyül olunan yaldızcılık, şarlatanlık hud'akârlık yolunda cereyan eden her hangi bir şey demektir. Ve alelıtlak söylendiği zaman mezmum olur. Çünkü bunda esrarengiz bir surette hakkı batıl, batılı hak, hakikati hayal, hayali hakikat diye göstermek vardır.

Nitekim « سَحَرُوٓا اَعْيُنَ النَّاسِ » ve « يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى » buyurulmuştur. Maamafih mukayyed olarak memduh olan ve izharı hak için kullanılan lâtif hususatta dahi istimal olunduğu vardır. « اِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا » gibi ki buna sihri halâl de denilir ve mücazdır. Demek ki esrarengiz sebebi hafi ile incelik, cazibei zahiriye, hud'a sui maksad sihrin mahiyetini teşkil eder. Binaenaleyh sihir evvelâ nefsinde bir hârika değildir. Yani esbabı muttaride hilâfına olarak bizzat iradei ilâhiye ile zuhura gelen hâdisattan değildir. Onun her halde teşebbüs olunabilecek bir sebebi mahsusu veya muttaridi vardır; Şu kadar ki o sebeb herkes için ma'lûm olmadığından harika gibi tahayyül olunur.

Sh:»442

Bunun içindir ki sebebi herkes için mal'ûm olmıyan her hangi bir hakikat dahi âlemi iğfal için kullanıldığı zaman bir sihir olur. Bu sebebin binnazariye izah edilebilir bir halde bulunması şart da değildir. Az çok taklidî bir halde îka edilebilmesi de kâfidir. Hılkatte sebebi ilmen izah edilemiyen muttarid veya gayri muttarid bir takım hâdisatı garibe ihdas etmek alelıtlak sihir olmaz. Lâkin bunlardan insanları aldatmak için istifadeye kalkışıldığı ve bu suretle kulûbe icrayı te'sir edip dolandırıcılık yapılmak istenildiği zaman bunlar sihir mahiyetini iktisab ederler, bunun için imansızlık, ahlâksızlık sihrin köküdür. Sahirler, Ulûmdan Sanayiden, Edebiyattan, Felsefeden, garaibi hılkatten suiisti'mal ile istifade etmesini bilirler, bu suretle hakkı gizlemek için yazılmış nice felsefeler, nice romanlar, nice tarih kılıklı ürcufeler vardır. Vaktile hükemanın «hınzırların boynuna cevahir takmayın» nasıhati, bu gibilerden mealii ulûmu sıyanet için verilmişti.

Bundan anlaşılır ki sihrin envaını tayin etmek kolay değildir. Maamafih Fahrüddini razî tefsirinde sekiz kısma kadar saymıştır, bazı izah ile hulâsası:

1- Gildanî sihri ki kuvayı Semaviye ile kuvayı Ardıyenin mezci tarikile husule getirildiği söylenen ve tılsım namı verilen şeylerdir. Gildanîler kadim bir kavm olup yıldızlara taparlar ve bunların müdebbiri âlem olduğuna ve hayr-ü şerrin, saadet-ü nühusetin bunlardan sudur ettiğine zahib olurlardı. Bunların tılsım namı verilen bazı acaib şeyler yapdıkları söylenmektedir. İbrahim aleyhisselâm bunların akidelerini ibtal için ba's buyurulmuştu ki başlıca üç fırka idilir, bir kısmı eflâk-ü nücumun kıdemine ve lizatiha vacibülvücud olduğuna kail idiler ki bunlar bilhassa, Sabie namile ma'rufturlar, zamanımız tabirince kıdemi âleme kail bir nevi tabiiyun demektir; ve anlaşıldığına göre nücum ve tabiiyatta hayli

Sh:»443

ileri gitmişler ve sınaî bazı garaibat ihdas eylemişlerdir. Diğer bir kısmı eflâkin ulûhiyetine kail olarak her birine heykeller yapmışlar ve bunlara hizmet-ü ibadet etmişlerdir. Üçüncü bir kısmı da eflâk-ü kevakibin fevkında faili muhtar bir halik isbat ederler, lâkin halkın onlara bu âlemde nafiz bir kuvvei âliye bahş etmiş ve tedbiri âlemi onlara tefvız eylemiş bulunduğuna kail idiler ki bu da ekseri tabiiyun mezhebine müşabihtir. Fikrimizce bu sihirde tabiiyat ile ruhiyatın eski zamanlarda keşf edilmiş memzuc bazı havassı garibesi tatbik edilmiş olduğu anlaşılmıştır.

2- Eshabı evhamın ve nüfusi kaviyenin sihirleridir. Bunlar öyle tevehhüm ederler ki insanın ruhu terbiye ve tasfiye ile kuvvet ve te'sirini arttırır. Gizli kapalı şeyleri görebilecek derecede hiss-ü idraki ziyadelenir, kendi haricinde icrayı te'sir edecek kadar da iradesi şiddet bulur. O zaman istediği bir çok şeyleri yapar, eşyada, hayvanatta, insanlarda kendi bedeni gibi tasarruf eder. Hattâ o dereceye varır ki bir irade ile binye ve eşkâli değiştirebilir, ihya ve imate, icad ve i'dam edebilir. Filvaki terbiyei bedeniye gibi terbiyei ruhiyenin de bir çok ahkâm-ü fevaidi inkâr olunamaz, lâkin bu dereceleri bizzat bir bahşayişi ilâhî olabilirse de bunu kesb-ü san'at ile kabili husul farzetmek evhamdır, bir takım kimseler, riyazat, havas, rukye, tecerrüd vesaire gibi bazı tariklere müracaat ederek İlmi ruhun bazı hâdisatı garibesile uğraşırlar ki manyatizme, hipnotizme, fakirizm vesaire bu cümledendir. Ve sihrin en muğfil ve en tehlükeli kısmı da budur.

3- Ervahı Ardıyeden istiane tarikile sihirdir ki azaim veya cincilik dedikleri budur. Mu'tezile ve

müteahhirini felâsifeden ba'zıları Cinleri inkâr etmişlerse de bunlar kısa görüşlü ve inkârda sür'atli kimselerdir. Kâinatta ruhanî, cismanî gizli kuvvet kalmamış, hepsi keşf-ü tah-

Sh:»444

did edilmiş gibi «Cinnin aslı yoktur» diye inkârı bastırmak ilmî bir hareket olamaz, bir takımlarına «bilmediğimiz, hafi, mestur nice kuvayı tabiiye vardır» Deseniz, evet demekte tereddüd etmezler de ayni ma'nada olmak üzere Cin vardır deseniz hemen inkâr ederler, bunun için ekâbiri felâsife Cinleri inkâr etmemiş ve ervahı Ardıye namile yadetmişlerdir. Fakat bunlarla esbabı muttarida tahtında insanların münasebet ve irtibat peyda edip edemiyecekleri ilmî bir surette tetkik olunursa buna henüz hükmolunamaz. Lâkin bundan dolayı bu tarzda vaki olabilecek sihirlerin vukuunu inkâr değil tasdik etmek lâzım gelir, hattâ bu gün ispirtizmecileri bu cincilerden sayabiliriz. İşte sihrin en meşhur aksamı asıl bu üç kısımdır.

4- Tahayyülât, el çabukluğu denilen sihirlerdir ki bunlara sihirden ziyade hokkabazlık, şa'beze namı verilir, bunun esası tağlıtı histir. Bu tıpkı, vapurda giderken sahili hareket ediyor gibi görmeğe benzer. Buna Arabea ahız bil'uyun, lisanımızda göz bağcılığı dahi denilir.Maamafih gözbağcılığın daha sirrî olan ruhî te'sirat ile alâkası bulunmak da mümkindir.

5- Hiyeli sanayi ile yapılan âlâttan bilistiane a'mali acibe göstermek suretile sihirdir ki seharei, Fir'avn böyle yapmışlardı, rivayet olunduğuna göre bunların ipleri değnekleri civa ile imlâ edilmiş ve altlarından hararet verilince veya güneşin te'sirine ma'ruz kalınca ısınmıya başlıyan ipler, değnekler harekete gelip kayarmış, zamanımızda fününun terakkiyatı bunlara bir çok misal yermeğe müsaiddir. Sinemalar bunun en mebzul bir misali olarak gösterilebilir, bunların halk üzerindeki hayalî olan te'siratı bir sihir te'siridir, hele aslını bilmiyenler için...

6- Ecsam ve edviyenin havassı hikemiye veya kimyeviyesinden istiane suretile yapılan sihirlerdir.
7- Ta'likı kalb suretiyle sihirdir. Sahir şarlatanlık

Sh:»445

yaparak ve kendini türlü türlü temedduhla satarak muhatabını cezbeder, bir ümid veya korku altında kalbini kendine rabt ve hissiyatına icrayı te'sir ederek yapacağını yapar. İsmi a'zam bilirim der, Cin celbederim der, kimya bilirim der, icabına göre hünerden, san'atten, kudretten, nüfuzdan, kerametten, ticaretten, menfaatten bahseder dolandırır. Ta'likı kalbin tenfizi amelde, ihfaı esrarda te'siri ne kadar çoktur, en âdîsinden en meharetlisine varıncaya kadar, dolandırıcılığın envaı buna merbuttur ve aksamı sihrin ekserisi ve hattâ az çok hepsi bununla alâkadardır denilebilir.

8- Nemmanlık, gammazlık gibi gizli tezvirat, akl-ü hayale gelmez, ilkaat, vasıtalı vasıtasız tahrikât, iğfalât ile sihirdir ki beynennas en mebzul olan kısmıdır.

Bütün bu aksam esaslı iki kısma raci olur: birisi sırf yalan ve mahzı tezvir-ü iğfal olan kavil veya fiil ile icrayı tesir eden sihir, diğeri az çok bir hakikati suiistimal ederek ika edilen sihirdir. Sihrin bütün mahiyeti, hayali hakikat zannettirecek bir veçhile ruhı beşer üzerinde aldatıcı bir te'sir ika etmekten ibaret olduğu halde bunun bir kısmı tahyili mahız, diğer bir kısmı dâ bazı hakikat ile memzucdur. Binaenaleyh her sihrin hakikî te'sirden büsbütün ârî olduğunu iddia etmemelidir. Bu âyeti kerimede bu ikisine işaret için evvelkine

« يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ » ikinciye de « السِّحْرَ » ve bu « مَاتَتْلُوا الشَّيَاطِينُ » e atf ile « وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ » buyurulmuştur. Yani

bu şeytanlar sırf kendi uydurmaları olan sihri bir de Babilde Harut ve Marut namında iki meleğe inzal edileni nasa, o zamanki Beni İsraile ta'lim ediyorlardı ve böyle yapmakla küfretmişlerdi. Gerek

mütekaddimînden ve gerek müteahhırından bazı müfessirler bu « ما » yı nafiye telâkki edip manayı «Babilde Harut ve Marut namile iki meleğe bir şey inzal kılınmadı, Harut ve Marut hikâyesi de bu şeytanların uydurduğu yalân bir masaldır» mealinde göstermiş-

Sh:»446

lerdir. Âyetin mabadindeki siyakı buna müsaid olsa idi biz de bunu tercih ederdik, fakat sıyak buna müsaid

görünmüyor, « وَمَا يُعَلِّمَانِ » rekik düşüyor, binaenaleyh biz cumhurı müfesirînin beyanı veçhile mevsül ahzediyoruz ki bu hem zahiri nazma muvafık, hem de anladığımıza nazaran derin hakikatleri muhtevidir. Bu evvelâ harut ve Marut kıssasının bir hakikatini beyan ediyor ve bunun haddi zatında sihir değil ancak tarzı ta'limi ve suiistimali cihetile bir sihir ve küfür olacağını ifham eyliyor. Nitekim « مَٓا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ » hakkında sarahaten sihir ta'bir edilmemiş, ancak sihre atfedilmiştir, maamafih bu şeytanlar tarafından tarzı ta'limin küfr olduğuna ve bundan bir sihri mahsus yapıldığına işaret kılınmıştır. Demek ki « مَٓا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ » haddi zatında bir sihir değil, fakat ehli fesad elinde vesilei küfr olabilecek bir hakikat iken, bu şeytanlar bunu mahza sihr için ta'lim etmişlerdir. Halbuki

﴿وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَٓا اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ﴾

Harut ve Marut bunu ta'lim edecekleri zaman «biz bir fitneyiz, yani bizim belledeceğimiz şeyler fitneye müsaiddir ve suiistimali küfürdür. Binaenaleyh sakın sen bunu belleyip de küfre girme» demedikçe ve bu yolda nasıhat etmedikce onları bir kimseye ta'lim etmezlerdi, gelişi güzel herkese belletmezler, suiistimalden, küfürden, sihirden men ederlerdi, bu şeytanlar ise böyle yapmadılar da bil'akis bunlarla herkese sihir ta'lim ediyorlar.

İşbu iki melek ve bunların ta'limatı hakkında bir çok sözler söylenmiş, bahisler yapılmıştır, bütün bunları mütaleadan sonra bizim âyetten anladığımız şudur. Malûmdur ki meleklerin insanlara ta'limi ya vahiy veya ilham demektir. Harut ve Marutun Cibril gibi vahiy melâikesinden olduklarına delil yoktur. Bil'akis âyet bunları iptida münzelünbih değil münzelünaleyh gösterdiğinden nüzulde mertebei taliye meleklerinden oldukları zahirdir.

Sh:»447

Binaenaleyh ta'limleri de enbiyaya olan vahiy dercesinde olmayıp ilhamat kabilinden olmak mütebârdırdır. İlham ise herkese olabilir. Demek oluyor ki eski bir merkezi medeniyet olan Babil şehri ahalisinden bir takım kimseler iki suretle böyle iki ilâhî kuvvet ile mazharı ilham olmuşlar, bu sayede esrarı hilkatten bazı havarık-u garaip öğrenmişler ve öğrenirken bunların şerre de müsaid olduğunu ve binaenaleyh suiistimali küfr olacağını da öğrenmişlerdir. O halde bu iki meleke inzal kılınan ve Babil halkına ilham tarikile ta'lim olunan bu şeyler haddi zatında sihir değil idi. Lâkin sihir halinde kullanılabilir ve böyle kullanılması mahzı küfr olurdu. Bunun için âyette bunun haddi zatında sihr olduğu ifade edilmiştir. Filvaki her ilim böyledir. Haddi zatında ilmin hepsi muhteremdir. Ve fakat büyüklüğü nisbetinde ilmî haysiyetle hayr-ü şerre müsaiddir. İlim ne kadar harıkaengiz ve ne kadar ince ve yüksek olursa şerr-ü fitne ihtimali de o nisbette büyük olur. Bundan dolayıdır ki âyatı hakkolan dini hakkı, tarikı müstakimi isbat ve te'yid için mintarafillâh ihsan olunan mu'cizeler, kerametler ve sair ilimler, hikmetler, fenler behane ittihaz edilerek âlemde ne kadar küfürler, mel'anetler neşrolunmuştur ki bunların hepsi haram ve küfrolan sihir cümlesine dahildir. Bu ise ilmin haddi zatisindeki ilmî haysiyeti değil, amelî haysiyetidir. İlimler hüsni istimal edilirse zehirlerden devalar yapılır, suiistimal edildiği takdirde de devalardan sümum istihsal olunur. Hattâ bunun için ekser ulemaı şeriat gerek bu ayetten ve gerek mutlak ilim hakkındaki diğer ayetlerden şunu istidlâl ve istinbat etmişlerdir: Zatinde şer'an haram olan hiç bir ilim yoktur. Hattâ şerrinden tevakki için sihri bilmek bile haram değildir. Ancak yapmak haramdır ve hattâ küfürdür. «Ta'limi de bu haysiyetle mukayyet bulunmak iktıza eder. Nitekim bu ayette iptida ta'limi sihir alelitlak küfür gibi gösterilmiş iken « وَمَا يُعَلِّمَانِ » fıkrasile bu itlak tah-

Sh:»448

sıs edilmiştir. Hasılı sihrin mahiyyeti asıl amelî haysiyetindedir ve sihir bir ilmi amelîdir. Şer ve bir tezvir sanatidir. Ve bu amel bazı ulûmı hakikiyeye mütevakkıf olabilir ve onların suiistimalile sihir yapılır, meselâ, elektrik bahsi bu gün mühim bir ilim, ve elektrikçilik mühim bir san'attir. Bunun suiistimalinden ve şer yollarında tatbikatından da bir çok sihirler yapılmak mümkindir. Lâkin bunun böyle olmasından, elektrik ilminin haddi satında bir sihir olması lâzım gelmez, işte Babilde Harut ve Marut ilhamile ta'lim olunan şeyler de buna şebih olduğu anlaşılıyor. Bunun için ayette bunlar esasında melekî bir kıymetle gösterilmiş velâkin

ta'lim ve taallümi ile tatbikatında müsteid bulunduğu fitne haysiyetile de şeytanî olan sihre ilhak edilmiştir. Demek ki sihir sırf şeytanî bir şeydir ve bu başlıca iki kısımdır. Birisi Şeytanların sırf kendilerinden uydurdukları erâciftir. Diğeri Babildeki gibi esasında melekî olan bazı ulûm ve sanayii garibenin isti'malidir.

Artık burada melekler sihir ta'lim eder mi diye bir sual ve cevab ile münakaşaya mahal yoktur ve bundan ihtıraz için « ما » yı nafiye yapmak lüzumsuz ve siyak beyana muhaliftir, melek sihir ta'lim etmez, lâkin meleklerin hayır için ta'lim ettikleri hakikatler ehli küfür ve şeytanlar elinde şerde istimal edilmek için sihirde de kullanılabilir, nitekim bunu evvelâ Babilliler yaptılar, anlaşıldığına göre bunlar bu iki melekin ilhamile keşfedip belledikleri Semavî ve Arzî, ruhanî ve cismanî kuvvetlerin ve bunların mezcinden mütehassıl bazı sınaatı mühimmeyi nücum-ü tabiate isnad ederek küfre girdiler, bu sebeble Gildanî sihri, tılsimat, kalfatriyat namile bir nevi sihir şöhret buldu, sonra bir takım Şeytanlar da Süleyman aleyhisselâmın devletine karşı kısmen bunu ve kısmen de kendi uydurdukları tezviratı takib-ü tatbik etmişler ve bu suretle siyasî, içtimaî bir çok fesadlar

Sh:»449

çevirmişler ve hükûmet ve devlet işleri için bu sihirleri bir ilim diye neşr-ü terviç etmek suretile icrayı

küfretmişlerdi. O zamanın halkı olan Beni İsrail bunları onlardan öğreniyorlardı ve milletler arasında bu yolu

ta'kibden hali kalmazlardı, nihayet bi'seti seniyyei Muhammediye üzerine i'cazı Kur'an karşısında

kitabullahı tamamen arkalarına atarak büsbütün bu şeytanlara tâbi oldular.

﴿فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَايُفَرِّقُونَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ﴾ bu cümlenin

rabtında da vücuhi muhtemile vardır. Bir çok müfessirîn, bunu Harut ve Marut fıkrasına rabtederek « مِنْهُمَا » zamirini bu iki meleke ve « يَتَعَلَّمُونَ » zamirini de « مَا مِنْ اَحَدٍ » den müstefad olan nasa, yani herkese göndermişlerdir. « يُعَلِّمُونَ » veya « كَفَرُوا » üzerine veya « مِنْهُمْ يَتَعَلَّمُونَ » takdirinde atfı cümle alelcümle olarak daha makabline ma'tuf olduğu da zikredilmiştir. Lakin bizim muhtarımız bunun « يُعَلِّمُونَ » ye merbut veya doğrudan doğru « وَاتَّبَعُوا » cümlesine ma'tuf ve « مِنْهُمَا » zamirinin « سحر » ile « مَٓا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ » e raci olmasıdır ki hasılı ma'na şudur: Kitabullahı arkalarına atıp

Süleymana karşı o şeytanların takib ettikleri şeylere ittiba eden bu fırkai ehli kitab, bu zümrei Yehud, bu kâfir şeytanların takib ve ta'lim ettiği bu iki nevi sihir kitablarından koca ile karısı arasını ayıracak şeyler öğreniyorlar». Bu tabir, sihrin azamî te'sirini ifham içindir. Yani bunlar bu tarik ile karı ile koca beynini bile ayırabilecek fesadlar çeviriyorlar, bunu yapabilecek olan sihirlerle içtimaiyatta ne büyük fitneler çıkarılabileceğini kıyas ediniz. Karı ile kocasını ayıranlar, bu kadar kuvvetli bir rabıtai içtimaiyeyi kıranlar, bir hey'eti içtimaiyeye neler yapmazlar, komşular, hemşehriler beyninde neler yapmazlar; efradı milleti biribirine mi düşürmez? Hükûmet ile tebaasının arasını mı açmaz? İhtilâlleri mi çıkarmazlar? Âyet bu noktada bize gösteriyor ki sihrin en büyük te'siri ruhlar üzerindedir, fikirleri bozar, kalbleri çeler, ahlâkı berbad, cemiyetleri perişan eder. Binaenaleyh sihrin aslı

Sh:»450

yoktur diye aldanmamalıdır. Ve böyle sahirlerden sakınmalıdır.

﴿وَمَاهُمْ بِضَٓارّ۪ينَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ ve maamafih bunları

yapanlar, Allahın izni olmadıkça kimseye hiç bir zarar edemezler. -Te'siri hakikî, ne sihirde, ne sahirde, ne tâbiatte, ne ruhta, ne Semada, ne Arzda, ne Şeytanda, ne Melektedir. Müessiri hakikî ancak Allahdır. Menfaat-ü zarar da ancak onun iznile hasıl olur, o halde her şeyden evvel Allahdan korkmalı ve Allahın vikayesine girmelidir ve bunlara karşı koymak için de kitabullaha sarılmalıdır. ﴿وَلَقَدْ عَلِمُوا﴾

Allahın kitabını arkalarına atan bu sihirbazların her halde malûmudur ki ﴿لَمَنِ اشْتَرٰيهُ﴾

kitabullahı satıp da sihri alan bir kimse, elbette ﴿مَا لَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ﴾

bunun Ahırette hiç bir nasibi yoktur. Bunun akıbeti hüsranı mübindir.

﴿وَلَبِئْسَ مَاشَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ﴾ celâlim hakkı için, bunların kendilerini sattıkları şey ne kötü şeydir amma ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ bilir olsalardı.- Gerçi bunlar sihrin sonu ve sahirin Ahıretten nasibi olmadığını ve sihre aldananın akıbeti mahzı husran olduğunu bilirler, fakat bir taraftan bu bilgileri ile amel etmedikleri için hareketleri cahilânedir. Diğer taraftan Ahıret nasıbsizliğinin dehşetini bilmezler ve sihrin asıl zararı diğerlerinden ziyade yapanlara raci olacağını ve ömürlerini nasıl çirkin bir şeyde geçirdiklerini bilmezler.

Bakınız Cenabı Allahın vüs'atı rahmetine ki yine kendilerine şu rahîmane nasıhatı inzal buyurmuştur:

103. ﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ bunlar bütün bu seyyiat ile beraber iman

Sh:»451

etseler de Allahdan korkarak bu fenalıklardan sakınsalardı

﴿لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ﴾ elbette Allah tarafından verilecek bir sevab bütün o yaptıklarından ziyade haklarında hayır olurdu ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ fakat bilir olsalardı.

Balâda görüldüğü üzere Cenabı Allah iptida « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ » nidasile umum insanları misakı fitrî olan ibadetine davet etmiş idi. Saniyen « يَا بَنٖٓى اِسْرَٓائِلَ » nidalarile Yehudiyet ve Nasraniyet gibi iki milletin men'şei olan Beni İsraili büyük ve esrarengiz bir tarihin bütün ibretlerini icmal ederek tezkiri niam ve ıhtarı nikam suretile iman-ü takvaya davet ve bu miyanda dini islâmın kütübi salifeyi müeyyid olan esasatı itikadiye dini islâmın kütübi salifeyi müeyyid olan esasatı itikadiye ve ahlâkiye-vü ameliyesini ayatı beyyinat ile tefhim eyledi, şimdi bütün bunlara iman etmiş olan mü'minlere evvelâ ve esaslı bir edebi içtimaî ve şer'îyi talim eden bir nida ile tevcihi hıtab ve keferei ehli kitabın bazl ahvaline de bu miyande irşad edecektir. Şöyle ki:

﴿١٠٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَاتَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُواؕ وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿١٠٥﴾ مَا يَوَدُّ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكٖينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ

رَبِّكُمْ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ

sh:»452

Meali Şerifi

Ey iman edenler! « رَاعِنَا » demeyin « اُنْظُرْنَا » deyin ve dinleyin ki kâfirler için elîm bir azab var 104 Arzu etmez o küfredenler: Ne ehli kitabdan ve ne müşriklerden ki size rabbinizden bir hayır indirilsin, Allah ise rahmetiyle imtiyazı dilediğine bahşeder ve Allah çok büyük fazıl sahibidir 105

Kur'anda seksen sekiz yerde mü'minlere « يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا » diye hitab buyurulmuştur. Tevratta « يَٓا اَيُّهَا الْمَسَاك۪ينُ » diye hitab edilirmiş nihayet meskenet onların damgası olmuş, emn-ü eman da ehli islâmın akıbeti olacaktır.

104. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا﴾ ey iman şerefiyle müşerref olmuş olanlar ﴿لَاتَقُولُوا رَاعِنَا﴾ « رَاعِنَا » demeyiniz de ﴿وَقُولُوا انْظُرْنَا﴾ « اُنْظُرْنَا » deyiniz ﴿وَاسْمَعُواۜ﴾ ve kulak veriniz dinleyiniz. « رَاعِنَا » bize müraat et demektir.

MURAAT, «müfaale» babından ra'y-ü riayette mubalâğa veya müşareket ifade eder. Ra'y-ü riayet, bir kimse, başkasının umurunu tedbir ve mesalihini tesviye ve tedarük ederek muhafazasına i'tina etmektir ki hayvanat hakkında gütmek, insanlar hakkında siyaset ta'bir olunur. Nitekim ilmürriaye, ilmi siyaset ve idare demektir. Müraat da riayetde mubalağa veya mütekabilen riayet demek olur. Ve bir insanın haline muraat etmek, ne yapacağını ve hali nereye varacağını gözetmek, murakabe etmek, ta'zim ile nazarı dikkate almak manasını ifade eder ki lisanımızda riayet bu ma'naca kullanılır. Bidayette makamı risaletden bir şey ta'lim-ü tebliğ buyurulduğu zaman ara sıra müslimîn « رَاعِنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ » yani bize riayet et ya Resulâllah derlerdi ve bununla «bizi gözet, teenni buyur, müsaade et ki anlıyalım» demek isterlerdi, Cenabı Allah bu tabirden nehiy buyurarak « رَاعِنَا » demeyiniz, bu

Sh:»453

tabiri kullanmayınız da « اُنْظُرْنَا » bize bak, bizi gözet deyiniz ve söze de iyi kulak veriniz, dikkatle dinleyiniz, iyi belleyib iyi tutunuz buyuruyor ki bunda gayet dakik ve mühim bir ta'limi edeb vardır. Gerek ahzi ilim ve gerek talâkkii evamir-ü nasayih vesaire hususlarında Resulullah ile ümmeti arasındaki vaziyeti ictimaiyeyi ve binaenaleyh islâmdaki velâyeti âmme münasebetinin künh-ü hakikatini ve merasimini ifade etmektedir. « رَاعِنَا » demeyiniz acaba niçin?

Evvelâ, Yehudîler arasında biribirine seb için kullandıkları meşhur bir kelime vardı « رَاعِينَا » derlerdi bu tabir Arabca «bizim çoban» demek olduğu gibi İbranî veya Süryanîce « اِسْمَعْ لَا سَمِعْتَ = dinle a dinlenmeyesi, dinle a sözü dinlenmez herif» gibi tezyif-ü tahkir manası ifade edermiş, müslümanların Peygambere karşı « رَاعِنَا » diye hıtab etmelerini Yehudîler fırsat bilerek ve « رَاعِينَا » kelimesini andıracak vechile ağızlarını eğerek sebb-ü tazyif kasdile raînâ, raînâ demeğe başlamışlardı. Sa'dibni Muaz Hazretleri bunu işitmiş «ey Allahın düşmanları size lâ'net olsun, Vallahi hangi birinizin Resulullaha karşı bunu söylediğini bir daha işidirsem boynunu vururum» demiş, onlar da buna karşı «siz böyle söylemiyor musunuz» diye kaçamak yapmışlardı ve bunun üzerine işbu âyetin nazil olduğu rivayet edilmiştir. Surei Nisada « مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّينِ » âyeti bu hâdiseyi vazıhan göstermektedir.

Saniyen, « رَاعِنَا » emri hamakat ve kabalık manasına ruunet masdarından « رَاعِنْ » sıfatına lâfzen müşabihdir. Bu cihetten de bir sui iham vardır. Bu ise edebe mugayirdir. Bu iki sebebe nazaran nehiy sui ihamdan naşi sırf lâfzî bir edebe raci'dir. Riayetle nazaret arasındaki mana farkından değildir.

Salisen, muraat rivayetten müfaele olduğu ve isneyn beyninde müşareket ifade ettiği için tara-

Sh:»454

feyn arasında müsavat iham eder. Bunu söyliyenler «sen bize riayet et, sözümüze kulak ver ki biz de sana riayet edelim, sözünü dinliyelim» manasında mütekabil bir riayet ve murakabe taleb etmiş oluyorlar. Halbuki Resulullah ile Ümmet, muallim ile müteallim, talib ile mürşid, ülülemir ile halk beyininde böyle şeraiti mütesaviye altında muraat esasına müstemid bir alâkai içtimaiye tasavvuru ve velâyeti âmmenin bu esas üzerinde cereyanını taleb etmek, makamı risalet ve velâyetin kadrini bilmemek ve esası içtimaiyi muzır ve manii terakki bir şekle ifrağ etmektir. Nitekim « ﴿وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ هُمْ﴾ ، ﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا﴾ » buyurulmuştur. Binaenaleyh imandan sonra mü'minlerin vaziyeti içtimaiyelerini tesbit etmek ve kendilerini makasıdı imana ve hüsni amele sevkedecek bir muktedabihe ittiba eylemek en mühim vazifeleri olduğu ve fakat bunu muraat ma'nasiyle değil nezaret manasiyle telâkki edib ona göre güzel bir edebi ictimaî takib etmek lâzım geleceği beyan buyurulmuştur. Demek ki Resulullaha aid olan vazife muraat değil nazarettir. Muraat Ümmetine düşen bir vazife olmak lâzım gelir. Bunun için ümmet, lâfzî, ma'nevî her türlü sui ihamdan ihtiraz etmek için «raina» dememeli, «unzurna» demeli, ta'lim edilene ilme, tebliğ olunan ahkâma, evamir-ü nevahiye iyi kulak verib dinlemelidir. Nazaret eden de vazifei nazaretin icabını bilmeli, ona da Ümmet tarafından bu vazife ıhtar olunacağı zaman, bizi gözet diye ıhtar edilmelir.

Rabian muraatın aslı olan ra'y-ü riayette hayvanî bir murakabe mefhumu vardır. Nazaret ise, halıs muhlıs insanî bir mefhumdur. Binaenaleyh Ümmeti islâmiye hayvanî mefhumdan ihtiraz etmeli ve insanî mefhum taleb ve tatbik eylemelidir. Bunu yapmak da ümmetin kabiliyetine bağlıdır. Nitekim « كَمَا تَكُونُوا يُوَلَّى عَلَيْكُمْ » buyurulmuştur. Bu ayet gösteriyor ki bu nazareti taleb etmek ve söz dinle-

Sh:»455

mek Ümmetin vazifesidir, mü'minler başıboş, mühmel nazaretsiz bırakılmağa razı olmamalı, kendilerine nazaret edecek bir imama tabi olmalı ve bu suretle bir Ümmet teşkil etmelidir ve fakat «raina» diye muraat talebine de kalkmamalıdır. Ayet mutlak olduğu için hem ahdi risalete, hem de diğerlerine şamildir. Ümmetin Resulullaha karşı «unzurna» demeğe me'zun ve hattâ me'mur olduğuna nazaran bu hak veya vazifenin diğerlerine karşı cereyanı evleviyetle matlûbdur. Bu mes'ele akaid kitablarında imamet bahsi unvanile ve farzı kifaye olmak üzere zikrolunmuştur. Görülüyor ki mü'minlere imandan sonra ilk emir bu oluyor... Bu hıtab kısaai İbrahimde tavzılı olunacaktır.

Ey mü'minler görüyorsunuz ya «raina» demeyiniz, «unzurna» deyiniz ve iyi dinleyiniz, itaat ediniz yoksa

﴾وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴿ kâfirlere azabı elîm vardır. İman yoluna gitmeyib de küfür

yoluna gidenler, o azabı elîmden hissedar olurlar, siz o kâfirlerden ümid ummayın!, 105.

﴾مَايَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ﴿ arzu etmez o küfredenler: ne ehli

kitabdan ﴾وَلَاالْمُشْرِكِينَ﴿ ne de müşrikînden

﴾اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴿ ki size rabbınızdan bir hayır indirilsin.

Hiç biri mü'minlerin mintarafillâh bir devlete nail olmasını istemezler ve bunun için Peygamberinize

indirilen ve hayrı umuma raci olan vahy-ü nübüvveti de sevmezler, buna karşı bin türlü safsata ile

mükâbere ederler ve Allahın lûtfuna, kudretine müdahale etmek isterler, hiç bir şey yapamazlarsa «

لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ » derler.

﴾وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ﴿ Allah ise dilediği kulunu rahmetile mumtaz

kılar. O, böyle rahman olan bir faili muhtardır. ﴾وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴿ ve Allah çok

büyük fadl-ü

Sh:»456

kerem sahibidir. -Onun fadl-ü ihsanına had yoktur. Binaenaleyh siz Allahı böyle biliniz ve o kâfirlerin sözlerine kulak asmayınız, onlar vahy-ü nübüvvete i'tiraz etmek için ahkâmı fer'iyeye i'tiraz etmeğe de kalkışırlar, baksanıza Kur'anda nasıh mensuh da vardır. Bir zaman Allahın emri denilen bir ayet veya bir hüküm diğer bir zaman nesholunuyor, yerine başka ayet veya başka bir hüküm ikame ediliyor. Bu Allah kelâmı, Allahın ahkâmı olsa böyle mi olur? Allahın kelâmında, Allahın ayetlerinde, Allahın hükümlerinde nesh olur mu? Allah hiç yaptığını bozar mı? Söylediğini geri alır mı? Verdiği hükümden, koyduğu kanundan hiç cayar mı? derler, bunu ilk evvelâ Yehudîler söylediler: Nesıh mümkin olsa Allah hakkında caymak, evvel bilmediğini yeni bilmek ve ona göre karar değiştirmek «beda» gibi bir nakısa tasavvuru lâzım gelirmiş, bu muhal olduğundan nesıh muhal imiş, Tevratın, dini Musevînin hiç bir ayeti, hiç bir hükmü değişemez, neshedilmezmiş bunun için İncil, Kur'an Allahın kitabı değilmiş, Nasraniyet, İslâmiyet Allahın dini değilmiş. Nasaraya gelince: Eskiden Nasraniyet neshi inkâr etmiyordu, İncilde Tevratın bazı ahkâmını

nesheden ve meselâ sebit yerine pazarı ikame eyliyen nasih âyetler bulunduğunu teslim ediyorlardı ve bunlar nesih mes'elesiyle islâma itiraz etmezlerdi. Fakat son zamanlarda Protestanlar ve bilâhare Katolikler dahi Yehudîler gibi neshi inkâre kalkıştılar ve hattâ Kur'andaki «

لَاتَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ » ayetiyle ilzamî olmak için istidlâl bile yapmak istediler ki Hindli

Rahmetullah Efendi merhum bu babda cevaben «ızharülhah» namiye güzel bir eser yazmıştır. Sözün

açıkcası Nasraniyet islâma itiraz için bu davaya kalkışırsa evvelemirde kendisini inkâr etmiş olur, Çünkü

Nasraniyetin Yehudîliğe muhalif nice ahkâmı diniyesi bulunduğunda şüphe yoktur ve öyle değilse

Hıristiyanlığın mânâsı yoktur. Ayni sual Yehudîle-

Sh:»457

re de variddır. Çünkü Tevratta da daha mukaddem enbiyanın şeriatlarını nasih ahkâm mevcuddur. Cenabı

Allah sırf kıskançlıktan neş'et eden bu gibi bütün vâhî iddiaları ibtal ve mü'minlere bir aslı teşriîyi beyan

ederek buyuruyor ki:

﴿١٠٦﴾ مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَٓا اَوْ مِثْلِهَاۜ
اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ ﴿١٠٧﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ
اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ
وَلِيٍّ وَلَا نَصيرٍ ﴿١٠٨﴾ اَمْ تُريدُونَ اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا
سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْايمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ
السَّبيلِ ﴿١٠٩﴾ وَدَّ كَثيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ
بَعْدِ ايمَانِكُمْ كُفَّارًاۚ حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ
الْحَقُّۚ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ ﴿١١٠﴾ وَاَقيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۜ وَمَا
تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصيرٌ ﴿﴾

Sh:»458

﴿١١١﴾ وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ
نَصَارٰىۜ تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْۜ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقينَ

﴿١١٢﴾ بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ
رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ
لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ
عَلٰى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ
يَخْتَلِفُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Biz bir âyetden her neyi nesih veya insa edersek ondan daha hayırlısını yahut mislini getiririz, bilmez misin ki Allah her şey'e kadir, daima kadirdir 106 bilmez misin ki Allah, hakikat göklerin ve yerin mülkü, hep onun, size de Allahdan başka ne bir veliy vardır ne bir nasîr 107 yoksa siz Peygamberinizi bundan evvel Musaya sorulduğu gibi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Halbuki her kim imanı küfre değişirse

Sh:»459

artık düz yolun ortasında sapıtmışdır 108 Ehli kitabdan bir çoğu arzu etmektedir ki sizi imanınızdan sonra çevirip kâfir etseler: hak kendilerine tebeyyün ettikten sonra sırf nefsaniyetlerinden, hasedden, şimdi siz afv ile safh ile davranın tâ Allah emrini verinceye kadar, şüphe yok ki Allah her şeye kadir, Daima kadirdir 109 hem namazı doğru kılın ve zekâtı verin, nefsileriniz için her ne hayır da takdim ederseniz Allah yanında onu bulursunuz, her halde Allah bütün yaptıklarınızı görüyor 110 bir de Yehud veya Nasradan başkası asla Cennete giremiyecek dediler, bu onların kendi kuruntuları, haydi de; doğru iseniz getirin bühranınızı 111 hayır: kim özü muhsin olarak yüzünü tertemiz Allaha teslim ederse işte onun rabbinin indinde ecri vardır onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olacak değillerdir 112 Yehud dedi ki: "Nasara hiç bir şey üzerinde değil" Nasar da dedi ki: "Yehud, hiç bir şey üzerinde değil" halbuki hepsi de kitab okuyorlar; İlmi olmıyanlar da tıpkı öyle onların dedikleri gibi dedi, onun için Allah ihtilâf etmekde oldukları davada Kıyamet günü beyinlerinde hükmünü verecekdir. 113

KIRAET - « مَا نَنْسَخْ » İbni Amir kıraetinde nunun zammı ve sinin kesriyle « مَا نُنْسِخْ » okunur ki ihsahdandır. « اَوْ نُنْسِهَا » İbni Kesir ve Ebu amir kıraetlerinde birinci nunun ve sinin fethaları ve bundan sonra bir hemzei sakine ile « اَوْ نَنْسَأْهَا » okunur ki tehir mânâsına nese ve nesiedendir.

Usuli şeriden neshin meşruiyetini müsbit olan bu ayetin sevkı kütübi salıfenin cevazı neshi hakkında nâs isede mantuku itibariyle « مِنْ اٰيَةٍ » âm olduğundan bâzı Kur'an ayetlerine de zahir olarak şamildir. Binaenaleyh âyatı kur'aniyede de nâsih ve mensuh vardır. Ve hilâfını iddia zahiri nassı inkâr olur.

Nesih lûgatte tebdil etmek yani bir şeye gayrisini halef yapmak demektir. Nitekim « وَاِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ » nazmı celi-

Sh:»460

linde nesih tebdil ile ifade edilmiştir, maahaza bu mana kâh o şey'in kendinde itibar edilir ki buna izale,

ilga, ibtal ta'bir olunur. «نَسَخَتِ الشَّمْسُ الظِّلَّ» güneş gölgeyi nesh etti demek onun

yerine geçti demektir ki buna izale ve iptal etti denilir. «

فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ» bu ma'nayadır. Ve kâh o şey'in mekânında itibar

edilir ki buna da nakl-ü tahvil denilir, nitekim «nesahtülkitab» kitabı istinsah eyledim, bir kitabdakini

diğerine naklettim demektir. Yazıda nesih, mirasda münasaha, ervahda tenasuh ta'birleri de bundandır. «

اِنَّـا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَاكُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» âyeti de bu manayadır. Hulâsa lûgaten nesıh

izale ve nakil manalarında müşterek gibi kullanılırsa da hepsinin esası tebdil manasınadır.

Istılâhı şeri'de de nesıh: her hangi bir hükmi şer'înin hilâfına sonradan diğer bir delili şer'înin delâlet etmesidir ki ilmi ilâhîye nazaran evvelki hükmün müntehayı müddetini beyan, bizim ilmimize nazaran da zahiren baki görünen o hükmü ref-ü tebdildir ve bu iki haysiyetle nesıh bir beyanı tebdil demektir, ve bunda hiç bir zaman Allaha nazaran caymak ve bilememek manası yokdur. Bunun içindir ki ebediyetle takyid edilmiş olan hükümlerde nesıh cereyan edemez, kezalik haberlerde de nesıh cereyan edemez. Nesıh ancak evamir-ü nevahi gibi inşaî bir manayı tazammun eden ve vakıa müteallık bir ihbar ve i'lâm olmayıp mahzı icad olan ve sırf bir iradeyi gösteren ve bununla beraber ebediyeti tansıs edilmemiş bulunan eşyada ve ahkâmda cereyan eder. Cenabı Allah âlemi tekvinde bu gün yaratdığını yarın ifna ederek diğer bir şey'e tebdil etmekle, ilmine, kudretine, iradesine hiç bir nakisa ârız olmıyacağı gibi âlemi teşriîde de başka başka zamanlarda başka başka hükmi şer'î inşa etmekle, meselâ mazideki bir emir yerine, halde bir nehiy inzal buyurmakla ilminde, iradesinde hâşa bir noksan değil belki her birinde bir kemali hikmetini göstermiş olur. Ve bunda cay-

Sh:»461

mak mânası kabili mülâhaza değildir, indi ilâhîde mukarrer olan her şey ve her hüküm yerli yerinde varid olmuştur. Ve hakikatte hiç bir kelimesi değişmiş değildir. Hilkatte her lâhzenin ayrı bir emri olsa ilmi ilâhînin zerre kadar tehavvülünü icab etmez. Hasılı hakaıki imaniye, itikadiye gibi ıhbarî olan esasatı ilmiye kabili nesıh değildir. Bunların bir an için zemanî olanları bile hakaıki ezeliye hükmündedir. Şu şöyledir. Fülân vakıt fülan şey oldu veya olacak, denildi mi bu haberler, bu kazıyyeler artık ezelen ve ebeden sadıkdırlar, o vakıtte o şey olmadı veya olmıyacak denilemez, lâkin su iç, şerab içme, nikâh yap, zina etme gibi inşai olan teşriat sarahaten ebediyetle takyid edilmedikce kabili nesihdirler, bunlar bir an için meşru, diğer bir an için gayri meşru olabilirler, ebediyetleri zarurî değildir ve nesihleri müddetlerinin beyanına raci'dir. Evvelki kısımda Kur'an Tevratı ve sair kütübi salifei ilâhîyeyi musaddıktır, müeyyiddir, daha ziyadesiyle müfessir ve mübeyyindir. İkinci kısımda ise Kur'an onlardaki bir takım ahkâmı nesih ederek her zamana göre tatbik edilecek ahkâmı ve usuli teşriî muhtevi yeni ve mükemmel bir şeriati semha' getirmiştir, şurası unutulmamak lâzım gelir ki düsturi tevhid mucebince âlemi tekvinde olduğu gibi âlemi teşri'de dahi icad ve inşa ancak Cenabı Allahın sıfatıdır. Ibad nihayet onun inşaatı içinde ve onun gösterdiği âyât ve edillenin delâleti ilmiyesine göre bir tasarrufa mezundur. Yoksa inşai ilâhî olan kavanin, iradei beşer ile nesholunamaz. Neshin ıstılâhı şeri'deki bu tarifi bu ayetin hasılıdır ve tafsılı İlmi usuli fıkha aiddir. Gelelim mânasına:

Yehudîler, Allah nesih yapamaz ve binaenaleyh size böyle bir vahiy indiremez mi diyorlar? yalan söyliyorlar ve yanlış biliyorlar, yapabilir ve yapar ve yapmasında hiçbir bir nakısa yoktur. Hayr-ü hikmet

vardır. Çünkü 106. ﴿مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ﴾ biz azametimizle her hangi bir âyeti

kısmen

Sh:»462

veya tamamen ve meselâ ma'nasındaki bir hükmünü veya lâfzının hükmü olan tilâvetini veya her ikisini

bizzat kitabımızla neshedersek veya diğer kıraete göre -Resulümüze sünnetile neshettirirsek

﴿اَوْ نُنْسِهَا﴾ yahut onu unutturur, hafızalardan silersek veya -diğer kıraete göre- o ayetin icrayı

ahkâmını tehır edersek ﴿نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَٓا﴾ ondan daha hayırlısını ﴿اَوْ مِثْلِهَاۜ﴾

veya lâ'akal onun mislini ve dengini getiriniz.- İşte neshi şer'î bu aksam tahtında cereyan eder ve hiç biri

abes değildir. Ve hiç biri ademe, ihmali mahza ve hattâ noksana müteveccih değildir.

﴿اَلَمْ تَعْلَمْ﴾ Ya Muhammed!. sen bilmez misin ki

﴿اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ﴾ dir. Bilirsin ve bu ilim bürhansız, beyyinesiz de

değildir. 107. ﴿اَلَمْ تَعْلَمْ﴾ bilmez misin ki

﴿اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ﴾ bütün Semavat-ü Arz devleti ve

bütün şu kâinatı meşhude ve ma'kule âleminin hâkimiyet-ü saltanatı hep onundur, o Allah böyle bir Allahdır. Böyle bir Allah neye kadir olmaz ki... Baksana bu büyük devlette, bu nihayetsiz mülk-ü saltanatta her gün, her gece, her saat ve her lâhza neler yapılıyor? ve neler yıkılıyor, ne icadlar, ne ifnalar, ne kudretler ızhar ediliyor? Ne hikmetler ısdar ve tatbik olunuyor, ne nesihler, ne insahlar, ne te'hirler, ne ta'vikler, ne insalar icra kılınıyor görmez misin? Saltanatı ilâhîyede cari olan, tebdil ve tağyir edilmez kavanin ve sünneti ilâhiye okunurken onun yanında zaman zaman, mekân mekân, semt semt, ferden ferda, lâhza belâhza ne kadar tatbikatı mütenevvia ve ne gibi süneni cüz'iyei müteferria ve mütehavvile ile nâsih ve mensuh ahkâmı inşaiye icra edilmekte bulunduğunu, yıkılanların peyderpey emsalı ve hattâ terbiye-vü tekâmül ve ıstifa hükmile daha alâları yapılamakta olduğunu müşahede

Sh:»463

etmez misin? Böyle bir saltanatın sahibi olan Allah her şeye kadir olmaz mı? Böyle bir kudreti baliganın sahibi olan Allah, âlemi teşri'de niçin nesih yapamasın ve niçin neshettiğinin daha hayırlısını ve lâakal mislini gönderemesin? niçin evvel gönderdiği Tevrat ve İncilin bazı ahkâmını nesheden yeni bir kitab, yeni bir din vahy-ü inzal edemesin? Ve niçin bu kitabda, bu şeriatte nasih ve mensuh ahkâmı bulunamasın? Bil'âkis o namütenahi devletin cereyanına mutabık bir kitabı kâmil ve bir dini ekmel ihsan edilmiş olmak için her zamanın, her mekânın, her muhitin ahvaline kabili tatbik ılel-ü mesalihi cüz'iyesile deveran edecek nasihli mensuhlu, takdimli, tehirli hem beka ve hem tahavvül süneni ilâhiyesile mütenasib ahkâm bahş etmek hikmet değil midir? Halk-u ifnayı, nesh-ü insayı o yapmazsa kim yapabilir? Yoksa siz bu Semavat-ü Arz mülki içinde başka bir veliyyülemrin, başka bir sahibi teşriin hâkim olduğunu mu zannediyorsunuz?

Hayır ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ﴾ sizin için bu devleti

hılkatta Allahdan başka bir hâkim, Allahdan maada hakiki bir muın-ü nasîr yoktur, vilâyeti hakikiye ve nusreti hakikiye onundur. Kâinat onun, ahkâm onundur. 108.

﴿اَمْ تُر۪يدُونَ اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُۜ﴾

ey ümmeti Muhammed!. Yoksa siz bu âlişan Peygamberinizden, mukaddema Musadan taleb olunanlar gibi şeyler mi taleb etmek istiyorsunuz? Hayır, siz ona benzer, öyle boş kâfirane, anudane taleblerde bulunmazsınız, Allahı görmeden sana inanmayız demeye kalkmazsınız, Bakare kıssasında olduğu gibi Peygamberinizi uzun uzadıya imtihanlara girişmezsiniz, bunu kâfirler yapar, nitekim Küffarı Kureyş bu kabil

şeyler istemişlerdi. Halbuki ﴿وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْا۪يمَانِ﴾ iman yerine küfre

rağbet eden, iman ile küfrü değişmeğe çalışan ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ﴾ düz

sapmış, şaşkınlık vadilerine düşmüş olur. Siz diğer Ehli kitabın sözlerine kulak asmayınız 109.

﴿وَدَّ كَثيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ﴾ o Ehli kitabın çoğu

﴿لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ ايمَانِكُمْ كُفَّارًا﴾ sizleri imanınızdan sonra geri

çevirip hepinizi kâfir yapsalar, irtidad ettirseler... Memnun olurlar, onlar sizin irtidadınızı müslümanlıktan

evvelki devirlere irticaınızı arzu etmektedirler, bunun için her hileye müracaat ederler, bu da

hayırhahlıklarından, dindarlıklarından değil ﴿حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ﴾ sırf

nefislerinden, nefsaniyetlerinden neş'et eden hasedden,

﴿مِنْ بَعْدِ مَاتَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ﴾ hakk-u hakikat kendilerine tebeyyün ettikten, dini

islâmın hakkiyyetine her vechile, hattâ ellerindeki kitab mucebince bile vâkıf olduktan sonra

kıskançlıklarındandır.

Bu ayetin sebebi nüzulünde rivayet olunuyor ki ahbarı Yehuddan Fenhas ibni Azura ve Zeydibni Kays

ve daha birkaç kişi Uhud vak'asından sonra Huzeyfet ibnilyeman ve Ammar ibni Yasir Radiyallahü anhümaya «başınıza geleni gördünüz ya, demişler, eğer hak üzerinde bulunsaydınız, muharebede bozulmâz, mağlûb olmazdınız. Artık bizim dinimize dönün, bu sizin için hayırlıdır ve daha iyidir ve bizim yolumuz sizden daha doğrudur» bunun üzerine Ammar «sizce nakzı ahd etmek nasıldır» diye sormuş «şedid» demişler, o da öyle ise ben berhayat olduğum müddetçe Muhammed aleyhissalâtü vessellâme küfretmemeğe ahdetmiş, söz vermişimdir.» Cevabını vermiş, Yehudiler «ha, bu sapıtmış» demişler, Hüzeyfe «ben de demiş Allah rabbim, Muhammed Peygamberim, İslâm dinim, Kur'an imamım, Ka'be kıblem, Mü'minler ıhvanım, kardeşlerim olmasına razıyım». Bunu Resulullaha gelmişler anlatmışlar «isabet etmiş ve felâh

bulmuşsunuz» buyurmuş, ba'dehu bu âyet nazil olmuştur.

Evet onlar bütün hakikat malûm olduktan sonra bile hasedlerinden böyle arzu ederler

﴿فَاعْفُوا﴾ binaenaleyh siz onları afvedin ﴿وَاصْفَحُوا﴾ dediklerine bakmayın, heyecana

kapılıb da çekişmeğe, dövüşmeğe kalkmayın ﴿حَتّٰى يَاْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ﴾ taki Allahın emri

gelsin, bulacaklarını bulsunlar. -Elbette bir gün gelecek belâlarını göreceklerdir. Zamanı gelir Allah muharebe emreder, o zaman vazifenizi yaparsınız, zamanı gelir daha başka felâketlerini müşahede edersiniz, nihayet Ahırette azabı azim içinde kıvrandıklarını görürsünüz, çünkü

﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَديرٌ﴾ dir. Bunda şüphe yok, siz şimdiki halde afv-ü safh

ile sabr-ü sekînet üzere bulunan 110. ﴿وَاَقيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ﴾ ve

güzelce namazınızı kılmağa ve zekâtınızı vermeğe devam edin. Bilhassa bu iki binaı din sizi her türlü

terakkiyata ihzar eder. ﴿وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ﴾ gerek bunlar ve gerek

daha başka nefsiniz için her ne hayır takdim ederseniz, yani bu gün bedelini peşin aramıyarak ilerisi için hisabınıza kaydolunmak üzere hayır cinsinden her ne yaparsanız ﴿تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ onu Allah yanında eksiksiz bulur hisab görüldüğü gün ecr-ü sevabını alırsınız. -Lisanımızda da meşhurdur: İyiliği yap denize at balık bilmezse Hâlik bilir» derler, zira ﴿اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Allah tealâ hayır veya şer her ne amel yaparsanız her halde görür, bilir, hepsinden haberi vardır. Sen fülân vakit fülân işi yaptın, artık onu yapmamış olamazsın, vaki vakidir velev bir an olsun, bir

Sh:»466

kerre vaki olan ise hiç bir zaman gayri vaki sayılamaz. Ani vukuu itibarile ona her zaman vaki olmuştur denilir, o gizli imiş, onu evvela senin kalbin bilir, unuttum dersin, o yine ruhunda mevcuddur. Düşünürsen bulursun, ıhtar edilse fark edersin, demek ki evvel'emirde senin ruhun, nefsi natıkan, senin hakkında Cenabı Allahın bir defteridir. Sen bu defterin hangi meleklerin elile tuttulduğunu göremezsen de her halde tutulduğunu bilirsin. Bundan başka ve buna benzer ne kadar defterler vardır ki senin amelin onlara kaydedilir, bütün bunlar aynen Levhi mahfuzı ilâhîde mukayyeddir. Ve hepsi bizzat Allahın yedindedir. Parmağına ufak bir diken dokunsa, senin ruhun ondan derhal haberdar olur değil mi? Allah dahi senin vücudüne, ruhuna, kalbine ilişen her hangi bir şeye hüvehüvesine agâhtır. Neyin varsa oradandır. Artık beğen beğen de beğendiğini yap, her halde orada hayrı hayır, şerri de şer olarak bulacaksın, hayr-ü şerrin mizanı da esasen hakkın yedinde bulunduğunu unutmamalısın.

Sizin irtidadınızla memnun olmak istiyen, türlü türlü şüpheler ilka etmeğe çalışan o ehli kitab, 111.

﴿وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰى﴾

Cennete Yehudî veya Nasranî olanlardan başka hiç bir kimse girmiyecek de dediler. Yani Yehudîler, Yehudîlerden başkası, Nasara da Nasaradan başkası Cennete girmiyecek dediler. Demek ki asrı risaletteki Yehudîler, Cennet ve Cehennemden de bahsederlermiş ﴿تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ﴾ bu davalar onların kendi kuruntuların dan ibaret kuru bir ümniyeleri hülyalarıdır. « اَمَانِيُّهُمْ » de «ya» şeddesiz olarak da okunur (Ebu Ca'fer kıraeti) gönüllerinden boş boşuna öyle kurarlar öyle temenni ederler, lâkin sade ümniye ve yalan mefkûre ile iş bitmez, delilsiz bürhansız kuru laf ile, gönlün hevasile, mücerret taklit ile dava kabul edilmez, indallah feyzi imana iril-

Sh:»467

mez, birbirlerile mütenakız olan bu iki davanın hangisi sadık olduğunu anlamak için bürhan ister, bunun için ey Resuli sadık ﴿قُلْ﴾ sen onlara de ki ﴿هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ hangi biriniz bu davanızda sadıksanız bürhanınızı getiriniz görelim -zira insanları doğru bir noktada toplayacak olan şey, bürhandır, halbuki bunların bu kuru ümniyeye bürhan göstermeleri imkânı yoktur 112. ﴿بَلٰى﴾ hayır, mes'ele ne öyle, ne öyle, Cennet ne Yahudîlere mahsus ne de Nasaraya, hakikat şudur: ﴿مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ﴾ her kim Allah için yüzünü lekeden salim tutar, nefsini şirkten ve emarei şirkten temizliyerek kemali ihlâs ile Allaha verir, bir Allah tanır ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ ve bu

halinde de özü muhsin bulunursa: Allahı görüyormuş gibi kendini Allah huzurunda bilerek yaptığını her

veçhile temiz kalb ile güzel de yaparsa ﴿فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾ işte onun rabbı, indinde ecri

vardır. ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve bunlara ileride hiç bir korku

yoktur, ve bunlar Ahirette mahzun olmazlar. -İşte bunlara Müslüman ve bu dine İslâm denilir. Cennet

bunlarındır. İndallah din de bu islâmdan ibarettir. Balâda haklarında «

فَمَنْ تَبِعَ هُدَاىَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحزَنُونَ » kezalik «

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ

رَبِّهِمْ وَلَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » buyurulanlar da hep böyleleridir,

Muhammed aleyhisselamın tebliğ ettiği dinin esası da budur. Ve bu hakikattır ki bir ümniyeden ibaret

değildir. Bunu Allah söylüyor. Buna bütün akıllar, nakiller de şehadet eder. Bu evvela beyyin bizatihidir.

Saniyen hiç bir şahsın, hiç bir zümrenin kuruntusu olan bir ümniye olamaz. Zira bu tevhid, bu ihlâs, bu

ihsan ile İslâm, gönüllerin bir hevası değil, o hevaları silip temizlemekle yapılacak

bir

Sh:»468

hasletidir. Bunun içindir ki İslâm, Allaha karşı yüz aklığı, alın temizliğidir. Ve malûmdur ki yüz aklığı ve alın temizliği ta'biri sahibinin zahiren ve batınen temizliğinden kinayedir. Bu âyetde de «veçh», zikri cüz iradei kül tarikile nefs-ü zatdan mecazdır. «nefseho» denilmeyip de «veçheho» denilmesinin nüktesi de İslâmın sadece bir emri batnîden ibâret olmadığına tenbihtir. Zira secde uzvı olan veçih azanın eşrefi ve bütün vücudün mümessili bulunan bir uzuvdur. Bir yüzün görülmesi bütün bir insanın teşhisine kifayet eder. Bir yüzün görülmesi bütün bir insanın teşhisine kifayet eder. Bir yüzün tasviri bütün bir bedenin tasviri hükmündedir.

İSLÂM, silm-ü selâmet maddesinden if'al olduğu için if'al babının muhtelif binalarına göre, teslimi nefis yani inkıyad, salim bulundurmak, selim ve lekesiz tutmak, selâmete girmek, selâmete çıkarmak, müsalemet, ıhlâs gibi mütenevvi manaları ifade eder. Ve esasda iman ile birleşir ve dini islâm isminde bütün bu meani mu'teberdir. Allaha teslimi nefs ile iman ve inkıyad ma'nası ise cümlesini cami'dir.

İHSAN güzellemek güzel yapmak, ya'ni zatında ve indallah güzel olan bir ameli veçhi lâyıkile gergi gibi yapıp o amelin hüsni zatîsini, hüsni vasfîsi ile tezyin eylemek demektir. Zira bir çok güzel şeyler vardır ki yapılırken çirkinleştirilir. Zira bir çok güzel şeyler vardır ki yapılırken çirkinleştirilir. Resulullah Efendimiz meşhur iman hadîsinde ihsanı şöyle tefsir buyurmuştur: «

اَلْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ

يَرَاكَ = ihsan, Allaha görüyormuşsun onun gibi kulluk eylemendir, Çünkü sen onu görmezsen o seni

görür.» Binaenaleyh ihsan, İslâmın kemalindendir. Bunun için düsturı İslâm şöyle hülâsa edilebilir: evvelâ

temizlik saniyen güzellik. İslâmın « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » kelimei tevhidinden, euzü

besmelesinden, abdest ve namazından tut ta bütün evamir-ü nevahisinde hep bunun tatbikını bulursunuz,

bu âyette de « اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » bunu ne güzel icmal etmiştir: Allaha yüzü temiz özü güzel.

İşte Cennete girmenin doğru yolu, bu İslâm-ü ihsan,

Sh:»469

bu temizlik ve bu güzelliktir. Böyle olduğu halde bundan sapmış olan Yehud ve Nasara Cennete başkalarını sokmak istemezler. Bu da'valarının sıdkına bürhan olmadığı gibi kizbine beyyine vardır. Her biri yekdiğeri aleyhine şehadet de ederler. Baksanıza hem öyle dediler, hem de bir taraftan 113.

﴿قَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ﴾ Yehudîler «Nasaranın istinad edecek hiç bir şey'i yoktur» dediler, diğer taraftan

﴿وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ﴾ Nasara da «Yehudîlerin istinad edecek hiç bir şey'i yokdur» dediler ve bu suretle birbirlerinin davalarını, dinlerini kökünden çürüttüler, tadlil-ü tekfir ettiler.

Rivayet olunuyor ki Necran ahalisi Hıristiyanlarından bir hey'et, sifaretle huzurı risalete geldikleri zaman Medinenin Yehudî üleması da yanlarına gelmişlerdi, orada iki taraf mubahaseye giriştiler, derken münazaaya başladılar, Yehudîlerden Rafi' ibni Hureymile Nasaraya karşı « مَا اَنْتُمْ عَلَى شَيْءٍ » dedi. Hazreti İsaya ve incile küfretti. Buna mukabil Necranlılardan biri de Yahudîlere « مَا اَنْتُمْ عَلَى شَيْءٍ » dedi ve Hazreti Musanın nübüvvetini inkâr ve Tevrata küfretti ve bu hâdise üzerine bu ayet nazil oldu ve gösterdi ki bu münazaa ve münakaza ferdî değil, alelûmum Yehudîlerle Nasara arasında cari ve saridir. Ve her biri diğerinin dinini kökünden münkirdir. Yehudîlerin Hazreti İsaya ve İncile asla hüsni nazarları olmadığı malûmdur ve fakat Hıristiyanların Hazreti Musayı ve Tevratı inkârları umumî olmasa gerektir. Ayet yalnız münazaanın ilk şıkkını beyan buyurmuş, diğerlerinin şayanı zikr-ü ta'mim olmadığını anlatmıştır. Böyle olmakla beraber Yehudîlerin hiç bir şey'e istinad etmeyib davaları asılsız olduğunu da Hıristiyanlar müttefikan söylerler. Her halde bunlar yekdiğerinin davalarını, dinlerini, hiç bir şey değildir diye bütün bütün tekzip etmektedirler.

Sh:»470

Halbuki ﴿وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ﴾ söz de hepsi de kitab okuyorlar, bilhassa Tevratı ikisi de okurlar, kitab okuyanlara ve alelhusus ayni kitabı okuyanlara ise bu hal yakışmaz bazı hususta ihtilâf başka, esasta tenakuz yine başkadır. Kitab ise böyle tenakuzlara manidir. Ve böyle ıhtilâfları kaldırmak içindir, o kitab ikisinin de sözleri, hilâfı hakikat olduğuna şahiddir. Alelhusus ki hem Hazreti İsa ve hem Hazreti Muhammed aleyhimesselâm hakkında tebşiratı bile muhtevidir. Böyle iken Yehudîlerin Nasraniyete bu kadar hücumları, kitablarına muhalif bir ifrat, Nasaranın Tevrat okuyub dururken Yehudîliğe bu kadar hücumları da ondan daha ziyade bir ifrat ve ayni zamanda kendi esaslarile bir tenakuzdur. Lâkin bütün bunlardan şu hakikât şekk-ü şüpheden azade olarak tebeyyün eder ki gerek Yehud, gerek Nasara ikisi de yalan söylüyorlar, ıhlâs-u ihsandan çok uzak bulunuyorlar, ve işte Cennet bize mahsus demeleri de bu yalanlar cümlesindendir. Böyle yalancılara Cennet ne kadar uzak, bu ayet ile Cenabı Allah ehli islâmı irşad ve intibah-ü ıhlâsa davet ediyor. Ve ey mü'minler sizler sakın bunlar gibi olmayınız, hepiniz bir kitab okurken islâm ve ihsanı bırakarak böyle fena bir nizaa düşmeyiniz mealinde ihtar ediliyor.

Görüyorsunuz ya Yehud ve Nasara kitab okuyub dururken birbirlerine «hiç bir şey değil asılsız dediler

﴿كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ kezalik ilmi olmıyan kitapsız

cahiller, Arab müşrikleri, putperestler, dinsizler de tıpkı bunların söyledikleri gibi söylediler, bunlar da

Yehudîliğe Hıristiyanlığa edyanı Semaviyeye karşı, hiç bir şey'e istinat etmez, aslı yoktur dediler, o halde

Yehud ve Nasaranın bunlardan ne farkı kaldı? Bir farkı varsa bunlar bilmediklerinden böyle söylüyorlar,

Yehud ve Nasara

Sh:»471

ise bilerek ve sırf hevayı nefsanîlerine uyarak söylüyorlar, işte müslümanlar böyle olmamalı, diğer dinleri

kökünden inkâr etmemeli, söylediklerini akl-ü nakle tatbik ve bürhan ile isbat ederek ve daima huzurı

ilâhîde söz söyler gibi ihsan ile söylemeli, söyleyince hak söylemelidir. «

﴿اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ﴾ . ﴿وَلَا تُجَادِلُوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ﴾ » yoksa Yehud ve Nasaranın vesair cehelenin tuttukları bu eğri yollarla bu Dünyada ihtilâf hallolunmaz ve nev'i beşer zevkı tevhidi ve ni'meti hakkı umumen tadamaz. Lâkin bu ihtilâf ilel'ebed gitmez

﴿فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾

Cenabı Allah bunların Dünyada böyle ihtilâf etmekte bulundukları şeyler hakkında yarın yevmi kıyamette beyinlerinde hükmünü verecek, icra edecek, aralarındaki bütün bu niza'ları fi'len fasleyleyecektir. -bu Dünyada cerbeze ile, safsata ile yalanla şarlatanlıkla, sihr-ü hud'a ile, tazyik-u tagallüb ile ve sair her hangi bir vasıta ile alınan ve verilen ve kesbi kat'iyet etmiş artık fesholunmaz zannedilen haksız hükümler Cemiyeti Akvamdan da çıksa hepsi âkıbet feshedilir, fakat o mahkemei kübrada verilen hükümler hiç bir zaman fesholunmaz. Onlar ilel'ebet lâyetegayyerdirler. O gün bu mahkemede aleyhlerinde hüküm sadır olacak haksızların, zalimlerin vay hallerine... Bunun üzerine hükmi ilâhîye işaretle buyuruluyor ki:

﴿١١٤﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِى خَرَابِهَا اُولٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

Sh:»472

﴿١١٥﴾ وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾

Meali Şerifi

Allahın mescidlerini içlerinde Allahın ismi anılmakdan meneden ve harab olmaları zımnında çalışan kimselerden daha zalim de kim olabilir? Bunlar oralara korka korka olmakdan başka suretle girmek salâhiyetini haiz değildirler, bunlara Dünyada bir zillet var, bunlara Ahırette azîm bir azap var 114

Maamafih, meşrık de Allahım mağrib de, nerede yönelseniz orada Allaha durulacak cihet var, şüphe yok ki Allah vasi'dir alîmdir, 115

114.

﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فٖيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فٖى خَرَابِهَاۜ﴾ Allahın mescidlerini içlerinde ismi ilâhî zikredilmekden meneden ve o mescidlerin maddeten veya ma'nen harab olmasına, yıkılmasına veya muattal kalmasına veya mescidlikden çıkarılmasına çalışandan daha zalim kim vardır?-; ve böyle zalimlerin Cennet ile münasebeti nedir?. Her şey'in hakkı, lâyık olduğu mevkia konulmak, zulüm de bir şey'i mezunın gayriye koymaktır. Demek ki bir şey hakkından, lâyık olduğu mevkiinden ne kadar uzaklaştırılırsa, o kadar haksızlık, o kadar zulüm yapılmış olur ve o şey ne kadar yüksek ve ne kadar mukaddes ise zulüm de o nisbette ileri gitmiş bulunur. Netekim Allaha şirk en büyük zulümdür. Allahın mescidlerini, içlerinde Allah demekden menetmek ve harab olmalarına çalışmak da hem Allahın, hem mescidlerin hem de insanların hakkına son derece bir tecavüzdür. Bunu yapan zalimler hiç bir zulümden çekinmez hepsini yapar ve hepsine kapı açar. Binaenaleyh mesacide taarruz ve onların maddeten veya ma'nen harab olmasına sayetmek

Sh:»473

zulümlerin en büyüğünden ve bunu yapanlar en zalim kimselerdendir. Bu derece zulmün emsali tasavvur olunsa bile mafevkı tasavvur olunmaz. Netekim « وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا » gibi diğer bir takım âyetlerde de bunun emsali beyan edilmiştir ve bu inkârı istifhamların hepsi bunların fevkında bir mertebei zulüm bulunmadığını beyan içindir « مَسَاجِدَ اللّٰهِ » terkibi hiç bir istisnası olmıyarak bütün mescidlere şamildir ve âyetin hükmü umumîdir.

Cumhurı müfessirînin beyanına göre asıl sebebi nüzul, Beyti makdisin tahribi mes'elesi olup âyet Rum ve Nasara hakkındadır. Bazı müfessirîn müşrikler hakkında olduğunu da beyan etmişlerdir. En doğrusu her ikisi yani Nasaranın müşrikîn ile müşterek bulundukları hısalı şirk hakkındadır. Buhtü-nassar, müşrik Rumlar hıristiyan Rumlar, ayni fiilde iştirak etmiş ve Arab müşrikleri de Kâ'be hakkında kısmen bunlara benzemiştir. Maahaza asıl hedefi muahaze Rum hıristiyanlarıdır. İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğu veçhile «Roma Kayserlerinden Tıtos Kudse hücum edip ahalisini katleylemiş, zürriyetlerini esir almış, Tevratı yakmış, Beyti makdisi tahrip etmiş, içinde hınzırlar kesmişler, lâşeler bırakmışlardı ilah...» bundan dolayıdır ki ekseri müfessirîn sade Nasarayı zikretmiştir. Tarihlerin beyanına göre Beyti Makdis ilk defa Buhtü-nassar tarafından pek feci bir suretde tahrib edilmiş ve Beni İsrail devletine nihayet verilmiş idi, ondan sonra mülûki Fürsden Erdişiri Behmen tarafından tekrar imar edilmiş idi ki İsrailîler buna kirş veya kürş namını vermişlerdir. Beni İsrail yine toplanmış ve İran tabiiyetinde bir hükûmeti mahalliyeye nail olmuştu, bilâhare Yunanlıların ve daha sonra Romalıların idaresine geçtiler, Zekeriya ve Yahya aleyhimesselâmı o zamanlar şehid etmişlerdi, Hazreti İsanın urucundan kırk sene kadar sonra da Kudüsün ve beyti makdisin ikinci tahribi vaki oldu. Bu hâdise Roma Kayserlerinden (Neron) un halefi

Sh:»474

Ospasyanoş zamanında başlamış ve zikrolunduğu üzere oğlu «Titos» tarafından itmam edilmiştir. Bu tahrib bir daha avdet etmemek üzere Yahudî devletinin tamamen zevali olmuştur Espasyanos bunları etrafında tazyik ve Kudüsde tahassuna mecbur etmişti, Titos da buraya şiddetle hücum ederek gizlenib kaçabilenlerden maada ahalisini Yehudi olsun Hıristiyan olsun hep katliâm ve zürriyetlerini tamamen esir etmiş, Kudsü yağma ve tahrib ettiği gibi Beyti makdis ve heykeli de tahrib eylemiş ve bütün kitaplarını yakmış ve artık orada Beni İsrailden kimse kalmamış, badema ellerine hiç bir hüküm de geçmemiştir. Buna da sebeb kendi isyan ve taaddileri olduğu Roma tarihlerinde zikrolunmuştur. Balâda «

وَبَٓاؤُ۫بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِالْحَقِّۜ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ»

beyanı ilâhîsi de bunu göstermiş idi. Bu suretle Beni İsrail cezalarını bulmuştu, fakat Rumlar da bütün bu mezalime dalmıştı, badehu Kudüs üçüncü def'a olarak yavaş yavaş imar olunmağa başlıyordu. Yehud ve Nasara orada yerleşiyordu, İbni Esirin tarihi Kâmilde beyanına göre imparator İlya Anderyanos (Aderyanos - Murad Bey tarihi) hissettiği bir muhalefet üzerine Yehudi ve Hıristiyan bir çok ehaliyi pek barbarcasına katliâm yapmış ve beyti makdisi son defa olmak üzere tahrib eylemişti, maamafih yedi sekiz sene sonra şehri imar etmiş, Rumdan, Yunandan bir çok halk iskân eylemiş ve Zöhre namına birde büyük heykel bina etmiş ki bazıları yanlış olarak bunu ta Davud aleyhisselâma isnad ederlermiş. O zamana kadar şehrin ismi «Oruşelim» iken bu i'mardan sonra «İlya» namı verilmiş ki «Beytürrab» demek imiş. Nihayet Romada Nasraniyeti kabul ve i'lân eden İstanbul banisi Kostantinin anası Hilâna (Eleni) Nasaraca Hazreti İsanın üzerinde asıldığı ve bir yere gömüldüğü iddia edilen salibi bulub çıkarmak için Kudüse gitmiş ve salibi çıkartmış ve çıkarttığı gün Hıristiyanlarca idi salib

Sh:»475

namile bir bayram ittihaz edilmiş ve Kudse varır varmaz, Hazreti İsanın medfun olduğu iddia olunan kabir üzerinde «Kamame» namı aharle «Kıyame» kilisasını bina ettirmiş ve sahra üzerinde biraz tamir edilmiş bulunan Beytülmakdis heykelini yere kadar tahrib ve üzerine memleketin süprüntüleri dökülmesini emreylemiş, o zamandan Hazreti Ömer zamanına kadar Nasara orayı mezbele yapmışlar, orada Allaha ibadet ve dua etmek istiyenleri meneylemişlerdi, Hazreti Ömer orayı mezbele halinde bulmuştu, ve o zaman Mescidi Aksa müslümanlar tarafından bina edilmiş idi.

Görülüyor ki bütün bu tarihî vukuatta Kildan ve Rum müşriklerinin Beytülmakdis hakkında takibettikleri men-ü tahrip mezalimine Rum Nasarası da ayni vechile ve hattâ daha devamlı bir surette iştirak etmişler ve onlardan ziyade mes'uliyet yüklenmişlerdir. Beyti makdis gibi kadim bir mescidi ilâhî hakkında böyle bir zulüm ise din ve Nasraniyet davasile taban tabana zıddır. İşte bütün bu tarihî mezalimi icmal eden bu âyeti kerime bilhassa Nasaranın müşriklere iştirak ettikleri bu zulme işaret ederek nazil olmuş, Yehudîler de sebebiyet vermek ve Beyti Makdisin hakkını ödememek suretile harabına çalışanlar zümresine dahil bulunmuştur. Ve binaenaleyh Sıyakı Âyet hem Yehudî ve hem Nasaraya ve hem müşrikîne temas ederek mesacidin hakkı hürmetini ta'mim etmiştir. Bu suretle Mekke müşriklerinin Resulullahı ve müslümanları Kâ'beden meni'lerine ve evvell-ü ahır mesacid hakkında yapılmış ve yapılacak men-ü tahribin cümlesine şamildir. Filvaki başta Nasara olmak üzere bu men'i yapan ve bu tahribe çalışanlardan daha zalim kim

vardır? ﴿اُو۬لٰٓئِكَ﴾ işte bu zalimler yok mu?

﴿مَاكَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَٓا اِلَّا خَٓائِفٖينَۜ﴾ bunların o mescidlere korka korka

girmeden başka hakkı duhulleri yoktur.- Onlar

Sh:»476

tahribine say ettikleri o mescidlere yanaşamamalı ve şayed girerlerse can korkusile titreye titreye girmelidirler ve hakkı budur. Allah tealâ bunu erinde geçinde tatbik edecektir. Hürmet etmedikleri o mescidler, onların ellerinden başkalarına geçer, o zaman onlara girmek isteyecek olurlarsa giremezler, nihayet kemali tahassürle ve korka korka girebilirler. Netekim Kur'anın bu mu'cizesi zuhur etmiş, Kudüs Rumların elinden çıkmış, Beyti Makdis i'mar olunmuş, o zalimler de ona korka korka girebilir olmuştu ki bunda bu günkü müslamanlar için pek büyük bir dersi ibret vardır.

﴿لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ﴾ bunları yapan o zalimlere Dünyada büyük bir felâket ve

mahrumiyet vardır. -Günlerden bir gün o men-ü zulmü yaptıran devletlerini, kuvvet-ü şevketlerini zayi edecek, mahkûmiyete düşecek, perişan olacaklardır. Şayani dikkatdir ki Süddî tefsirinde bu hıyz-ü felâketten murad Kostantıniye şehrinin ellerinden çıkması yani İstanbulun fethi hadisesi olduğu zikredilmiş ve İbni Cerir, Keşşaf ve saire tefsirleri gibi mütekaddim ve muteber tefsirlerde de bu kavl naklolunmuştur. Bunlar, İstanbulun fethinden asırlarca mukaddem yazılmış olduğuna ve hele eslâfi müfessirînden olan Süddi beş altı asır mukaddem bulunduğuna nazaran bu tefsirin menbaı nübüvvetden birrivaye ahz edilmiş bir mu'cize olunduğuna iştibah edilmemek lâzım gelir.

Lâkin bunlar bununla da kalmıyacaklar: ﴿وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

bunlara Dünyadaki o hizy-ü felâketten başka Ahırette de pek büyük bir azab vardır. -Dünya ve Ahıret böyle azablar böyle zalimlerin hakkıdır. Allah kıyamet günü bunu tatbik edecektir. Böyle iken bir de Cenneti inhisar altına almak davasındadırlar, o mescidlerden menedilen ve Allaha cidden ibadet etmek istiyenler asla

me'yus olmamalı. Ve o mescidlerden menedildik diye Allahdan ve Allaha ibadetten vaz geçmemelidir.

Çünkü 115. ﴿وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾ öyle olmakla beraber sade o mescidler değil,

bütün Meşırk ve Mağrıb, yani bir tarafı Meşrık, bir tarafı Magrıb olan bütün Kürei arz Allahındır. Binaenaleyh

﴿فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ﴾ her nerede yönelirseniz orada da Allah yüzü yani

Allaha durulacak bir cihet vardır. -onun bir mekânı yoktur, Allah cihetten münezzehdir, fakat bütün cihetler de onundur. Namaz kılmak için her halde bir mescidde bulunmak zarurî değildir. Zahir olan Arzın her tarafında hattâ indezzarure her cihete namaz kılınabilir. Ve Allahın rızasına erilebilir,

﴿اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ Allah hem vâsi hem alîmdir.- Vâsidir, rahmet-ü kudreti geniş her

şey'i muhit ve kullarına müsaadekârdır, Tahdid olunmaz, tazyikı sevmez. Burada «

اَلاَمْرُ اِذَا ضَاقَ اِتَّسَعَ » kaidei fıkhiyesine işaret vardır. Alîmdir. Her şey'i bilir ve tamamile

bilir, kendine yapılan ibadet her nerede olursa olsun ona agâh olur. Enbiyaya bir kıble emretmesi darlıktan veya ademi ilminden değil, kullarını vikaye ve sirri tevhid ile terbiye etmek içindir. Allah vâsi ve alîm olduğu için mukaddema emrettiği bir kıbleyi neshederek ona mümasil ve hattâ ondan daha hayırlı diğer bir kıbleye tahvil de edebilir. Görülüyor ki bu âyette namaz kılmak için büyük bir tevsi'a ve tahvili kıble emrine de güzel bir mukaddime ve güzel bir teşvik vardır. Ümemi salife mescidlerden başka bir yerde namaz kılamazlarken müslümanlara Küreiarzın her tarafı namazgâh yapılmıştır. Ve Yehudîlere de mem'nu bulundukları Beytülmakdisden daha kadim olan Kâ'beye teveccüh için hissiyatlarını okşıyacak veçhile güzel bir nasıhat verilmiştir.

Ey mü'minler, Allah tealâ böyle vâsi, ve böyle alîm iken Cenneti inhisara almağa kalkan o Yehud ve Nasa-

ranın müşriklere ne kadar benzediklerini gördünüz, bunların müşriklere iştiraki sade bu kadar da değil

daha var. dinleyiniz:

﴿١١٦﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَافِى
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٧﴾ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ

وَالْاَرْضِۜ وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونَ ﴿١١٨﴾
وَقَالَ الَّذِينَ لَايَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَاْتِينَٓا اٰيَةٌۜ كَذٰلِكَ
قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْۜ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْۜ قَدْ بَيَّنَّا
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem o zalimler Allah veled ittihaz etti dediler, haşa, sübhane: Doğrusu Göklerde ve Yerde ne varsa hep

onun, hepsi ona Râm 116 Göklerin, Yerin mübdii, bir emri murad etti mi ona yalnız "ol!" der, oluverir 117 İlmi olmıyanlar da, Allah bizimle konuşsa ya, yahud bize bir mu'cize gelse ya, dediler, bunlardan evvelkiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti, kalbleri birbirine benzedi; cidden yakîn edinecek bir ümmet için biz mucizeleri açık bir suretde gösterdik 118

Sh:»479

116. ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا﴾ Bir de bunlar Allaha evlâd isnad ettiler «Allah veled edindi» dediler, Yehud «Uzeyr Allahın oğlu» dedi, Nasara «Mesih Allahın oğlu» dedi, Arab

müşrikleri «Melâike Allahın kızları» dediler ﴿سُبْحَانَهُ﴾ Hâşâ Allah sübhanehu ve tealâ böyle teşbih, hacet, fanilik şaibelerinden münezzehtir,

﴿بَلْ لَهُ مَافِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ hayır onun veledi yoktur, fakat, göklerde ve

yerde, aşağıda ve yukarılarda her ne varsa hepsi onundur, onun milki ve onun mahlûkudur

﴿كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴾ her biri ona münkad ve emrine âmadedir. -Halbuki malik ve memlûk

arasında evlâdiyet olmaz ve baba ile evlâd arasında bu kadar inkıyadi mutlak bulunmaz, az çok bir

mücaneset bulunur 117. ﴿بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ onun Semavat-ü Arzı ne kadar

bedi, ne kadar misalsizdir. Bunların seyrine doyulmaz, künhlerine irilmez, Allah bu güzel, bu misalsiz,

örneksiz Semavât-ü Arzın mübdirdır. ﴿وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا﴾ ve o bir işi yapmak isteyince

﴿فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ﴾ sadece ona «ol!» der ﴿فَيَكُونَ﴾ o da oluverir. -Başka hiç bir şey'e mühtac olmaz işte milki olan bütün bu Semavat ve Arzı ve bütün bunlardaki şeyleri alettertib hep böyle mücerred bir irade ile sade bir «ol!» demekle ibda etmiştir. Vilâdet ise böyle ibda ile değil, infisal ile güçlükle olur binaenaleyh bütün bu kâinat ile onun arasındaki ilk alâka, böyle bir halikıyet, mahlûkıyet alâkasıdır. Yoksa tevlid-ü tenasül alâkası değildir. Mahlûkat onun zatında bir tegayyürle başlayıb ondan koparak sudur ve tevellüd eden bir eser değildir, hakikî illiyet ve malûliyet alâkasını böyle tasavvur etmek tenakuzdur. Bu, ilk tegayyürü illetsiz tasavvur etmek demektir ve binaena

Sh:»480

leyh illiyet kanununu nakzeylemektedir, hem böyle olsa idi o, bir gün tükenir, hılkat münkatı olurdu. Hasılı

bütün ilimlerin, felsefelerin, hikmetlerin esası olan bu noktada şunu bilmelidir ki mebde'i ıllıyet halk-u icaddır. Tevlid-ü ısdar değildir, her tevlid bir halika muhtaçdır ve Allah o halik tealâdır.

Şerayi'i mütekaddime erbabı Allah tealâya hilkatte sebebi evvel olması itibarile «Baba» ıtlak ederlerdi hattâ babaya ebi asgar, Allah tealâya ebi ekber derlerdi, fakat evlâdı var demezlerdi, sonradan cahiller, bundan murad tevlid-ü vilâdet ma'nası zannederek babanın evlâdı olur dediler, oğlu var, kızı var demeğe başladılar, bu ise Allahı bilmemek, ona şirk koşmaktır, çünkü evlâtta babaya bir mümaselet vardır, «elveledü cüz'ü ebih» netekim İsa Allahın oğludur diyenler ona Allah da dediler, bu âyet de bunu isbat etti ve islâmda bundan dolayı Allaha baba demek küfrolmuştur. Böyle bir ma'na için bir tabir, ma'rifetullahda cehle saik olacak gayet muzır, sui ihamlı bir ta'bir olduğundan derhal menedilmelidir. Yehud ve Nasaranın müşriklere iştirak ettikleri şeylerin biri bu veled meselesidir, diğeri de şudur.

118. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَايَعْلَمُونَ﴾ ilâhiyata ilmi olmıyan veya olsa bile alimane hareket etmiyen cahiller da'veti Muhammediyeye karşı ﴿لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ﴾ Allah bize de söylese ya, ﴿اَوْ تَاْتِينَا اٰيَةٌ﴾ yahud bize bir âyet, bir mu'cize gelse ya! dediler ve sanki gelenler âyet değilmiş gibi inadlarından inkâr etmek istediler. « اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ » hıtabı ilâhîsine kulak vermediler, bunu Arabdan Abdullah ibni Ümeyye ve emsali, Yehudîlerden Rafi ibni Hüzeyme ve bazı Nasara söylemişlerdi ﴿كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ bundan evvelkiler de Musaya, İsaya böyle söylemişlerdi

Sh:»481

görüyorsunuz ya ﴿تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ evvelkilerle bunların kalbleri tamamen birbirine benzemiş haleti ruhiyeleri sanki yekdiğerinin aynı olmuştur. -Biz âyet göndermedik mi? ﴿قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ ikan şanından olan, şüpheden kurtulmak, ilmi yakîne irmek kabiliyetini haiz bulunan her hangi bir kavm için biz o âyetleri, mu'cizeleri çok açık gösterdik. -Bunlardan yakîne eremiyenler, ta surenin başında beyan olunan kalbleri marazlı, Reybiyyun veya mahtumülkulûb muanidîndirler.

Bunca âyâtı beyyinatın tebliğinden sonra sanki hiçbir şey söylenmemiş gibi Resulullahın böyle en eski küfürler, inadlarla, mükâberelerle karşılanması kederini müstelzim olacağı cihetle kalbi Muhammedîyi yeniden te'yid-ü tesliyet ve düşmanlarına ilkayı mehâbet-ü haşyet için buyuruluyor ki:

﴿١١٩﴾ اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَاتُسْـَٔلُ عَنْ
اَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١٢٠﴾ وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ
وَلَاالنَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى
وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِى جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَالَكَ مِنَ
اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢١﴾ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ

يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهٖۜ اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ۟

Meali Şerifi

Şek yok: biz seni hakkile rahmetimizin müjdecisi ve azabımızın habercisi gönderdik; sen o Cehennemliklerden mes'ul de değilsin 119 sen milletlerine tabi olmadıkça ne Yehud, ne Nasara senden asla hoşnud da olmazlar her halde yol, Allah yolu de, şanım hakkı için sana vahyile gelen bu kadar ilimden sonra bilfarz onların hevalarına tâbi olacak olsan Allahdan sana ne bir veliy bulunur ne bir nasır 120 kendilerine kitabı verdiğimiz ehliyetli kimseler onu tilâvetinin hakkını vererek okurlar, İşte onlar ona iman ederler, her kim de onu inkâr ederse işte onlar da husranda kalanlardır 121

Ya Muhammed!. 119. ﴿اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًاۙ﴾ bunda asla şüphe yoktur ki biz seni hak olan Kur'an ile mübeşşir ve münzir bir Resul olarak gönderdik. Sen hak bir Resulsün ki vazifen ilerideki müjdeleri, tehlükeleri, herkese tebliğ etmektir, Her birinin kalbine imanı sokmak değildir. ﴿وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ﴾ ve sen ashabı cahimden mes'ul olmazsın onlar. -kendi fiillerinden kendi kesiblerinden kendileri mes'uldür. Ve cezaları da sönmek bilmiyen ve mütemadiyen tutuşan o kızgın ateşten çıkmamaktır ki ona nar Cahim ve bunlara ashabı Cahim denilir. Nafi' ve Ya'kub kıraetlerinde «ta» nın fethi ve «lâ» mın cezmile « لَا تَسْـَٔلْ » okunur ki nehyi hazırdır. Bu surette mana «ve artık ashabı Cahimden sorma, onlar hakkında benden bir şey dileme, onlara yapacağımı ben bilirim» demektir, Yehudîler Hazreti Peygambere «gel bizimle bir müddet hoş geçin, bizi memnun et de sana tabi olalım» diye bir teklifte bulunmuşlar, bundaki hud'alarını ifham için şu âyet nazil olmuş 120.

﴿وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْۜ﴾ ya Muhammed!. ne Yehudîler ne de Hıristiyan-

lar, sen onların milletlerine tabi olmadıkça senden asla razı ve memnun olmazlar. -Hiç bir suretle onların gönüllerini hoş edemezsin, meğer ki milletlerine tabi olasın. Halbuki ikisinin de milletine tabi olmak gayri mümkindir, çünkü birbirlerine «hiç bir şey değil» diyen bu iki millet yekdiğerine son derece zıddırlar, içtimaı zıddeyn mümkin olmadığından bu iki milletin ikisine birden tabi olmanın ve ikisini birden razı etmenin yolu yoktur. Yehud Yehud, Nasara Nasara oldukca ikisinin de senden razı olmaları muhalldir. Binaenaleyh sen lisanı risalete mahsus olan bir belâğat-ü edeb ile onlara ﴿قُلْ﴾ sade de ki

﴿اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰىۜ﴾ Allahın hidayeti, işte uyulacak hidayet ancak odur.

-Hidayet diye ona denilir, sizinki değil, diğer bir mana ile: Allah rehberi yok mu? İşte ittiba edilecek rehber

ancak odur. Allahın Resulü, Allahın kitabı, Allahın dini dururken başkasına ittiba dalâlettir. Velhasıl hak din

Allah dinidir. Aranacak, uyulacak olan da odur. Ben size değil, siz bana uyacaksınız «

اَلْحَقُّ اَحَقُّ بِالْاِتِّبَاعِ » yol hak yolu hidayet Allah hidayeti. Böyle söyle ve şunu bil ki

﴿وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَ هُمْ بَعْدَ الَّذٖى جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾ vallahi sen

sana gelen ilimden sonra bilfarz onların millet dedikleri hevalarına, keyflerine, ittiba edecek olsan

﴿مَالَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصٖيرٍ﴾ Allahdan senin ne bir dostun bulunur,

ne de bir muînin. -Ortada helâk olursun zira indallah küfr-ü şirke şefaat yoktur.

MİLLET, esası lûgatte söyleyip yazdirmak veya ezbere yazmak manasına olan « اِمْلَالْ » masdarile

yani imlâ manasile alâkadar bir isimdir. Zemahşerînin «Esas» ta beyanına göre asıl manası «tarikati meslûke» dir ki eğri veya doğru olabilir, bundan din, şeriat ma'nasında mütearef olmuştur. Şehristanînin Milel-ü nihalde beyanına

Sh:»484

göre din, şeriat, millet denilen şeyler vaki'de ve haddi zatında aynı şeydirler, fakat itibaren ve mefhumen her biri bir haysiyetle tefrik olunur. İ'tikad haysiyetile din, amel haysiyetile şeriat, ictima haysiyetile millet denilir, Filvaki i'tikad edilen ne ise esas itibarile amel edilen odur. Amel edilen ne ise esas itibarile ictima edilen de odur. Binaenaleyh millet, bir hey'eti içtimaiyenin etrafında toplandığı ve üzerinde yürüdüğü, tabiri aharle ruhı ictimaîsinin tabi olduğu ve cismi içtimaîsinin merbut bulunduğu mebadii hâkime ve tarikati meslûkedir. Hakkı hak, na hakkı na hak, eğrisi eğri, doğrusu doğrudur. Şu kadar ki nâ hakları husrana, hakkolan da hüsni akıbete götürür. Demek ki millet, hey'eti içtimaiyenin kendisi değildir. Ona cemaat, kavm, ümmet veya ehli millet denilir. Meselâ Yehudîyet ve Nasraniyet bir millettir. Ve fakat Yehud ve Nasara ehli millet, sahibi millettirler, ve kis aleyh. Maamafih millet, «ehli millet» ma'nasına da mecaz olarak kullanılır. Meselâ «millet şöyle yaptı, millet böyle yaptı» denilir ki kavim demektir. Zikri müteallık, iradei müteallak

kabilindendir veya mecazı hazfîdir. Netekim ayette « قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ » her iki ma'na ile

kabili tefsirdir. « اَهْوَٓاءَ هُمْ » buyurulması gösteriyor ki Yehud ve Nasaranın takib ettikleri din ve millet yukarıdan beri nâkâbili inkâr bürhanlarla isbat edildiği üzere kendi hevalariyle, gönüllerinin sevdalariyle uydurulmuş tahrifattır. Bunlar hakka değil kefylerine tabidirler, milletleri Enbiyaya nazil olan kitablardan ve hak bulunan tevhid, islâm, ihsan esaslarından inhiraf eylemiş bam başka bir şey olmuştur. Cenabı Allah bütün bu dinlerin esasatı sabıkasını Kur'anda beyan buyurarak tasdik, te'yid etmiş ve bunlardan ayrılanların hevadan ibaret bulunduğunu ıhtar ile Peygamberini bunlara ittiba'dan şiddetle tahzir buyurmuştur. Bir ayet evvel son derece te'min ve tatyib buyurduğu Peygamberine der'akab bu tahziri irad buyurması ne

Sh:»485

kadar ma'nalıdır, Bunun Peygamberden ziyade ümmetine müteveccih bulunduğuna şüphe yoktur.

O eshabı heva, o ehli tahrif artık hakikî manasile Ehli kitab değildirler, çünkü 121.

﴿اَلَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ﴾ bizim kendilerine kitab verdiğimiz ehliyetli kimseler

﴿يَتْلُونَهُ﴾ o verdiğimiz kitabı tilâvet ederler. Yani virdederek ders yaparak okurlar

﴿حَقَّ تِلَاوَتِهٖ﴾ hem hakkiyle tilâvet ederek okurlar. -Tahriften, teşvişten sıyanet ederek

hevalarına uymıyarak elfazını, meanisini, ahkâmını cidden gözete gözete dikkatli ve saygılı ve devamlı bir

surette ve bilmediklerini, anlamadıklarını ehlinden sora sora hüsni niyyetle, temiz kalb, temiz ağızla okurlar,

gelişi güzel, baştan kara, bir eğlence gibi okumazlar, şarkı, gazel, roman, hikâye yerine koymazlar, kemali hürmet-ü edeble okurlar, ﴿أُولٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ işte böyle okuyanlar o kitaba iman ederler ve hakikaten sahıbı kitabdırlar. ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ﴾ ve fakat her kim o kitaba küfür ve küfran eder, hakkiyle okumaz, hevasiyle tahrif ederse ﴿فَاُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ işte bunlar da hasirûn güruhudurlar, o büyük saadetten mahrumdurlar.- Bu ayet ulemadan Abdullahibni Selâm ve emsali zevatı fadıle gibi Ehli kitabın mü'minleri hakkında nazil olmuştur ki bunlar Tevrat ve incili bihakkın tilâvet edegelen eshabı imandan oldukları için Kur'ana ve Hatemülenbiyaya iman etmişler ve Resulullahdan razı olmuşlardır. Eshabı sefine denilen zevat dahi bu cümledendir ki sebebi nüzulü bilhassa bunlar olduğu dahi mervidir. Bunlar Caferibni Ebi Talib ile beraber bir gemide gelmiş olan otuz ikisi Habeşli sekizi de Şam Rahiblerinden kırk kişi idiler.

Sh:»486

Burada Beni İsrailin de -velev kalil olsun- bir kısmı mü'minler miyanına girmiş ve medhi ilâhîye nail olmuş bulunuyor. Bu mazhariyetin ve bu hususiyetin bahşettiği şevk-u heyecan ile şimdi Beni İsraile bir taraftan evvelki hıtabatın tetmimi, diğer taraftan mabadindeki kıssai İbrahime nazaran bir husni tehallûs olmak üzere bervechi âti bir hitab daha tevcih ve akıbinde imamet, millet, ümmet mes'elesi izah buyurulacaktır:

﴿١٢٢﴾ يَا بَنٖى اِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتٖٓى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَاَنّٖى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمٖينَ ﴿١٢٣﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَاتَجْزٖى
نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ
وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ
فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنّٖى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتٖى قَالَ
لَايَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمٖينَ ﴿١٢٥﴾ وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً
لِلنَّاسِ وَاَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهٖيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَآ اِلٰٓى
اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّٓائِفٖينَ وَالْعَاكِفٖينَ وَالرُّكَّعِ
السُّجُودِ ﴿﴾

Sh:»487

﴿١٢٦﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ
اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ قَالَ وَمَنْ
كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِۜ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
﴿١٢٧﴾ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُۜ رَبَّنَا
تَقَبَّلْ مِنَّاۜ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا
مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَٓا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَۖ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ
عَلَيْنَاۚ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٩﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ
رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ۟ ﴿١٣٠﴾ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ
مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُۜ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَاۚ وَاِنَّهُ
فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣١﴾ اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُٓ اَسْلِمْۙ
قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣٢﴾ وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ
وَيَعْقُوبُۜ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا
وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَۜ ﴿﴾

Sh:»488

﴿١٣٣﴾ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُۙ اِذْ قَالَ
لِبَنِيهِ مَاتَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِيۜ قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ
اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًاۚ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey İsrail oğulları!. sizlere in'am ettiğim ni'metimi ve sizi vaktile âlemdeki ümmetlerin üzerine geçirdiğimi hatırlayın 122 ve sakının öyle bir günden ki kimse kimseden bir şey ödeyemez, kimseden fidye kabul edilmez, ve ona şefaat de faide vermez, hem de hiç bir taraftan yardım olunmazlar 123 Şunu da hatırda tutun ki bir vakit İbrahimi Rabbı bir takım kelimat ile imtihan etti, o onları itmam edince "ben seni bütün insanlara İmam edeceğim" buyurdu "ya Rabbi zürriyetimden de" dedi, buyurdu ki benim ahdime zalimler

nail olamaz 124 ve o vakit beyti şerifi insanlar için dönüp varılacak bir sevabgâh ve bir darüleman kıldık -siz de makamı İbrahimden kendinize bir namazgâh edinin- ve İbrahim ve İsmaile şöyle âhd verdik: Beytimi hem tavaf edenler için, hem ibadete kapananlar için, hem rükü ve sücude varanlar için tertemiz bulundurun 125 ve o vakit İbrahim "Yarab burasını emin bir belde kıl ve ahalisini envaı semerattan merzuk buyur, "Allaha ve Ahıret gününe iman eyleyenlerini" dedi, buyurdu ki "küredeni dahi merzuk eder de az bir zaman hayattan nasıb aldırırım ve sonra ateş azabına muztar kılarım ki o ne yaman bir inkılâbtır 126 ve o vakit ki İbrahim beyitten temelleri yükselti-

Sh:»489

yordu İsmailde birlikte şöyle dua ettiler: Ey bizim Rabbımız kabul buyur bizden, daima işiten, daima bilen sensin ancak sen 127 Ey bizim Rabbımız hem bizi yalnız senin için boyun eğen müslüman kıl ve zürriyetimizden yalnız senin için boyun eğen bir ümmeti müslime vücude getir ve bizlere ibadetimizin yollarını göster ve tevbe ettikçe üzerimize rahmetinle bak öyle tevvab, öyle rahîm sensin ancak sen 128 Ey bizim Rabbımız hem de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki üzerlerine ayatını tilâvet eylesin ve kendilerine kitabı ve hikmeti ta'lim etsin ve içlerini dışlarını temiz paklesin, öyle azîz öyle hakîm sensin ancak sen 129 İbrahimin milletinden kim yüz çevirir? Ancak kendine kıyan sefîh, hakikat biz onu Dünyada ıstıfa ettik, Ahırette de o hiç şüphe yok salâhile seçilenlerdendir 130 Rabbı ona İslâm emrini verince, teslim oldum Rabbilâlemine dedi 131 Bu dini İbrahim kendi oğullarına vasıyet ettiği gibi Yakub da vasıyet etti: Oğullarım "Allah sizin için o dini ıstıfa buyurdu, başka dinlerden sakının yalnız müslim olarak can verin dedi 132 yoksa siz şahidler midiniz, Yakuba ölüm hali geldiği vakit: oğullarına benim arkamdan neye ibadet edeceksiniz? dediği vakit? Dediler ki senin Allahın ve ataların İbrahim ve İsmail ve ishakın Allâhi ilâhi vahide ibadet ederiz, biz ancak ona boyun eğen müslimleriz 133

122. ﴿يَا بَنِى اِسْرَآئِلَ﴾ ey İsrail oğulları!. size evvelâ Beni Ademden kitab ve

nübüvvete aşina, ahdi ilâhîyi hamil, büyük bir ümmet olmanız, saniyen kavmi Musadan bulunmanız haysiyetile hıtab edildi lâkin dinleyenleriniz az oldu, şimdi onları te'kid ile beraber bir de zürriyeti İbrahimden bulunmanız haysiyetile ıhtarlara muhatab tutulacaksınız. Ehli kitab nasıl olurmuş gördünüzya, artık akl-ü insafı alarak

﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ vaktile size in'am ettiğim nimetimi, nimeti nübüvveti ve bilhassa Hatemülenbiyanın ba'si va'dini mutazammın olan

Sh:»490

ve onun bir mukaddimesini teşkil eden devleti mazıyeyi ve o zaman sizi bütün zevilukul âlemine tafdil eylediğimi hatırlayınız da 123.

﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا لَاتَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ﴾ kimsenin kimse yerine hiç bir şey yapamıyacağı, kimseden fidye kabul edilmiyeceği, şefaatin de men'faat vermiyeceği ve bunlara hiç bir taraftan yardım edilmiyeceği günden o görülmedik günün azabından korununuz. Üçüncü defa' olmak üzere bunlar size ıhtar olunur. Siz o nimetin mazideki sebebi ne idi biliyor musunuz? Bunu bilmek için o nimeti içinizi çekerek düşünün ve çekdiğiniz, çekeceğiniz belâları hisab ederek ıttıkaya sarılın 124.

﴿وَاِذِ ابْتَلَى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ﴾ ve o vakti derhatır edin ki İbrahimi rabbı bir

takım kelimeler ile mübtela kılmış, yani mükellef tutmuş, imtihan etmiş ve binnetice ﴿فَاَتَمَّهُنَّ﴾ o kelimatı itmam ve ikmal de eylemiş idi. Yani rabbı imtihan etmiş, İbrahim de onları ifa ve itmamına dua etmiş idi.

İPTİLÂ VE BELÂ. Tecribe ve imtihan manasınadır ki esasen iki emri tazammun eder: birisi bir şey'in hafi olan halini tanımak istemek, diğeri de o şey'in cevdet ve redaetini, kemalini veya noksanını meydana çıkarmaktır. Evvelki âlimi kül olan Cenabı Allah hakkında kabili tasavvur olamıyacağından Allahın imtihanı, ikinci emr ile mülâhaza olunur. Bir de imtihan, imtihan olunan hakkında hayır veya şer bir mihneti müstelzim olur ki bu münasebetle ibtilâ alel'ekser meşakkatli şeyler hakkında kullanılır, Cenabı hakkın tekâlifi de kulun temayülâtı nefsaniyesi ile rızayi ilahî arasında deveran ettiği cihetle bir taraftan bir külfet ve zahmeti, diğer taraftan kulda sebebi sevab veya ıkab olan ef'al ve halâtın zuhurunu müstelzim terbiyevî bir hasleti mutazammın olduğundan

Sh:»491

tecribe ve imtihana şebihtir. Kulların işlerinde tecribe ve imtihan ile itkan üzere amel etmelerini ve nazariyatı mücerrede ile iktifa eylememelerini ta'lim için Cenabı Allah kendi fi'lini tecribe ve imtihan suretinde ifham buyurmuştur.

İBRAHİM isminin esasen Süryanî bulunduğu ve Arabca manası « اَبٌ رَاحِمٌ » demek olduğu ve bu suretle Arabî ve Süryanî arasında lâfz-u mana müşabeheti buluna geldiği zikredilmiştir.

Rabbı, İbrahimi böyle imtihan etti de ne yapdı? Ne dedi bilir misiniz ﴿قَالَ﴾ rabbı, ona dedi ki ﴿اِنّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا﴾ ben seni insanlara ımam kılacağım, imameti kübra ile seni öne düşürüp herkese muktedabih yapacağım.

İMAM, öne düşmek, maksud-ü metbu olmak mânâsına masdariyetten me'mun mânâsına ism olmuştur ki muktedabih, ön: öncül demektir. Binaenaleyh İmameti kübra, umurü din-ü Dünyada insanlara riyaset, bunun kemali de mertebei risalettir. Bu İmamet ise düsturül'amel olacak bir takım ahkâma, millet-ü şeriate mütevakkıf olduğundan bu hıtab onu bir din-ü şeriate sahib kılmak ve bununla insanların önüne düşürmek demek olur.

﴿قَالَ﴾ İbrahim cevaben ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِى﴾ zürriyetimden de dedi. Yani yarabbi beni iman yap fakat bu ihsanın sade bende kalmasın, zürriyetimden bir kısmini da alettevali İmam yap, bana vereceğin nimeti İmamet-ü risaleti onlara da ver diye kelimenin itmamını reca etti ve anlaşılıyor ya «hepsine» demedi zira bilirdi ki hepsine taleb, muhalifi hikmet olurdu. Evvelâ zürriyetinin kılletini, saniyen zürriyetinin şıkak ve ıhtilâfını istemiş olurdu. Salisen birçok ensar ve avana mütevakkıf bulunan İmamet hususunda zürriyetinin agyare muhtaç olmasını temenni etmiş bulunurdu ki bunlar zürriyeti hakkında hayır dua olmaz-

Sh:»492

dı. Her halde zürriyetinde imam bulunurken ümmet de bulunmalı idi, bunun için « ذُرِّيَّتِى » demeyip « وَمِنْ ذُرِّيَّتِى » dedi. ﴿قَالَ﴾ rabbı bunu itmamen ﴿لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ﴾ zalimler benim ahdime nail olmazlar buyurdu.- ve zürriyetinden imam olabilecek kısmın her halde zalimler küruhu olmadığını ve zalimlerin bu devletten kat'iyen mahrum olacaklarını ve İmametin hakkı âdillere verilmek bulunduğunu ifham etti. Bu âyet zalimin İmamete ehil olmadığına ve ibtida âdil olup, sonradan zulüm yaparsa hal'ı vacib bulunduğuna delildir.

Muarrafbillâm olan cemi'ler lâfzıâm olduklarından « الظَّالِمِينَ » kıyamete kadar gelecek zalimlerin

hepsine şamildir. Fakat bunun bilhassa nüzuli Kur'an sırasında temamen malûm olmuş bir mütenaveli vardır ki o da Beni İsraildir ve bu nassın mâsîkalehi onlardır. Bunun için idi ki balâdaki ayetlerde müteaddid

surette « وَاَنْتُمْ الظَّالِمُونَ » diye tevbih edilmişler idi. Surenin başından beri Beni İsrailin ta'dadı

seyyiatındaki hikmet bu zulmü isbat idi ki hasılı «Beni İsrail sonradan zalim oldular, zalimlerden ise İmam ve Resul olmaz, onlardan İmamet munkatı olacaktır» demektir. İşte ey Beni İsrail sizin vaktiyle o nimete, o fazılete nailiyetinizin sebebi, ta Hazreti İbrahimin rabbına imtihan verdiği bu kelimattan ve ona olan ahd-ü vaıdden nâşi idi. Siz Hazreti Musa devrinde zalim değil, belki zürriyeti İbrahim içinde en mazlûmları idiniz. Bu sayede o nimeti ilâhiyeye nail olmuştunuz. Bir hayli zaman nübüvvet ve İmamet unsuru olarak âlemîne tefevvuk ettiniz, lâkin ıcil mes'elesinden itibaren zulme başladınız, git gide bütün harekâtınızda bu zulüm nihayet kavminizin hasleti şamilesi oldu, artık badema İmamet İsrail evlâdından çıktı ve İbrahim zürriyetinin diğer koluna geçti. İbrahimin bu imtihanını ve bu kelimatı iyi hatırlar ve iyi teemmül ederseniz delili vazıh ile anlarsanız ki Tevratta mev'ud olan Hatemülenbiya İsrail oğullarından değil, İsraîlin amcası Hazreti
İs-

Sh:»493

maıl evlâdından gelebilecektir. Siz, Tevrat mucebince bir Hatemülenbiyanın geleceğinde iştibah etmez ve onunla istiftah ederken bugün ba'sedilmiş bulunan Hatemülenbiya Muhammed Mustafa sâllallahualeyhi vesellem Hazretlerini biz Beni İsrailden değil diye saikai hasedle inkâra kalkışıyorsunuz. Halbuki o, bu cihetle sizden değil ise de diğer cihetten sizdendir ve sizin zulüm damgasından muarra olan aslınızdandır, zürriyeti İbrahimdendir. Binaenaleyh siz ancak bu tarik ile gelen şerefi İmametten de hıssemend olmak istemezseniz zulmünüz haksızlığınızı daha ziyade tezauf edecek, ilel'ebed nimet yüzü görmiyeceksiniz, bu kelimatı belleyiniz ve iyi düşününüz. Ve şunu da hatırlayınız ki 125.

﴿وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا﴾ hani biz «

﴿بيت اللّه﴾ ، ﴿بيت عتيق﴾ ، ﴿البيت﴾ » namile maruf olan Ka'beyi

vaktile insanlara me'rci' ve me'men yapmıştık. Nas onu hac ve ziyaret ederler, sevab kazanırlar ve onun hareminde bulunanlar taarruzdan emin olurlardı. Şimdi siz bunu derhatır ediniz

﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى﴾ ve makamı İbrahimden bir namazgâh ittihaz

ediniz, orada namaz kılınız, yahut dua ediniz.

MAKAMI İBRAHİM, İbrahim aleyhisselâmın beyti bina ederken veyahut nası hacce davet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir ki elyevm makamı İbrahim namiyle maruftur. Tavaf namazı burada

kılınır. Nafi ve İbni Âmir kıraetlerinde mazi sigasiyle « وَاتَّخَذُوا » okunur. Yani biz Kâbeyi nasa merci

ve memen yapmıştık. Nas da onu Kıble ittihaz etmişlerdi. Beytülmakdisten evvel Kıble o idi. Binaenaleyh burada da tahvili kıbleye teşvik vardır.

O zaman Beyti böyle yaptık ﴿وَعَهِدْنَا اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ﴾ İbrahim ile

İsmaile de şöyle ahd ya'ni ekiden emrettik idi:

Sh:»494

﴿اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّٓائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ ki

beytimi tavaf edenler, mücaveret eyleyen veya i'tikâfa girenler, rükû sücud yapanlar, namaz kılanlar için temizleyiniz, daima tahir ve pak bulundurunuz dedik. Bunların taharet ile icrasını ve tahareti beyte daima i'tina bir ahdi ilâhî bilinmesini emreyledik, Rükû ile namaz yalnız ümmeti Muhammede mahsus olduğuna nazaran Cenabı Allah bu ahidde Hazreti İbrahim ve İsmaile böyle bir ümmetin geleceğini bildirmiştir.

Şunu da hatırlayın 126. ﴿وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ﴾ bir vakit, yani Hacer ile İsmaili ibtida

Mekkenin yerine bıraktığı zaman İbrahim dua edip şöyle demişti:

﴿رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ Yarab

burayı, bu ziraatsiz vadiyi emniyetli bir belde kıl, ahalisine meyve, hububat, her türlü semerelerden rızık ver,

fakat hepsine değil ﴿مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ içlerinden Allaha ve

Yevmi ahıre iman etmiş olanlara Yarabbi!.. Rivayet olunuyor ki İbrahim aleyhisselâm İsmail ile Haceri buraya bırakıb Şama döndüğü zaman Hacer arkasına düşmüş «bu kuru, çıplak derenin içinde bizi kime bırakib gidiyorsun» diye söylenir, o da cevab vermezmiş, nihayet Hacer «bunu sana Allah mı emretti» diye sormuş, muşarunileyh «evet» cevabını verince Hacer radiyallahüanha «öyle ise Allah bizi zayi etmez»

demiş ve razı olmuş. Hazreti İbrahim gitmiş, Keda = كداء tepesine çıkınca dereye bakıb «

رَبَّنَآ اِنّىٓ اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتى بِوَادٍ غَيْرِ ذى زَرْعٍ الآيه » dua

etmiş idi ki surei İbrahimde gelecektir.

﴿قَالَ﴾ bunu itmamen rabbı dedi ki ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ sade iman edene değil hem ona, hem de kâfir olana rızık veririm.

Sh:»495

﴿فَاُمَتِّعُهُ قَليلًا﴾ ve ancak onu az müstefid ederim, kâfirin intifaı Dünyaya münhasır kalır

﴿ثُمَّ اَضْطَرُّهُ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ﴾ sonra o kâfiri azabı nâra muztar kılarım, Ahıret

azabından kurtulmağa imkân bulamaz.- Hazreti İbrahim « لَايَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمينَ »

nassına istinaden rızık meselesini dahi İmamet gibi kıyas ederek mümin olanlara tahsısen dua etmişti. Cenabı Allah bu kıyasın sahih olmadığını, rızık mümin ve kâfire şamil bir rahmeti Dünyeviye olduğundan bunun hem din ve hem Dünyada takaddüm demek olan İmamete kıyası maalfarık bulunduğunu ıhtar buyurarak duayı itmam eyledi. Demekki Enbiyanın kıyas ve ictihadında bile hata olabiliyor ve fakat Allah onların hatasını derhal tashih buyuruyor. Bunun için umurı ilâhiye de kıyas sağlam bir delil değildir. Cenabı Allah gösteriyor ki kâfir de Dünyada merzuk olur. Fakat bu Dünya intifaı mahdud az bir şeydir. Ahırette

ebediyen azabı nâra atılarak belâsını bulur. ﴿وَبِئْسَ الْمَصيرُ﴾ o azab ne fena bir akıbet ve

ona gidiş ne fena bir gidiştir.

Nihayet şu kelimeleri de hatırlayın: 127.

﴿وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعيلُ﴾ hani bir vakit

İbrahim, İsmail ile beraber Beytin kaidelerini, temellerini atıyor, yükseltiyordu ve o sırada ikisi birden şöyle dua ediyorlardı: ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّاۜ اِنَّكَ اَنْتَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ﴾ ey rabbımız barigâhı ahadiytine ref'ettiğimiz âcizâne fiillerimizi bizden kabul et, şüphesiz ki sen semi' ve alîmsin, duamızı işidir, niyyetlerimizi bilirsin, 128. ﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ﴾ ey rabbımız bir de bizi sana teslimi nefs etmiş, yüzleri, özleri, sırf sana müteveccih iki müslimi kâmil kıl. «islâm» fi'li böyle « لك » gibi « لام » ile sılalandığı zaman istislâm, yani teslimi

Sh:»496

nefis, itaat ve inkıyadı kâmil manasına gelir veya onu tazammun eder.

﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَٓا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَۖ﴾ bizim zürriyetimizden de sana arzı islâm etmiş, sana muti, müslim bir ümmet halket ﴿وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا﴾ ve bizim menasikimizi, yani ibadet edeceğimiz, kurban keseceğimiz mahalleri göster.

MENASİK, mensekin cem'idir ki nüsük veya nüsük mahalleri demektir. « نسك » fil'asıl son derece taabbüddür. Fakat hac ve kurban hakkında şayidir. ﴿وَتُبْ عَلَيْنَاۚ﴾ ve bizim hepimize tevbeler nasıb et ve tevbelerimizi kabul eyle, bize bir kerre değil daima nazar et

﴿اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ﴾ şüphesiz ki tevvabı rahîm ancak sensin 129.
﴿رَبَّنَا وَابْعَثْ ف۪يهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ﴾ ey rabbımız, hem o zürriyetimiz içinden onlara senin âyetlerini okur

﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ kitab ve hikmet ta'lim eder ﴿وَيُزَكّ۪يهِمْۜ﴾ onları pisliklerden tathir eder kendilerinden bir Resul gönder,

﴿اِنَّكَ اَنْتَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ﴾ çünkü iradesi nâ mağlûb sahibi izzet ve her hükmü aynı hikmet ve her sun'u gayetülgaye muhkem olan ancak sensin.

ASLI HİKMET, ilim-ü amelde itkan, tabiri aharle kavl-ü fiilde isabet demektir ki tafsılı « يُؤْت۪ي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَٓاءُ » âyetinde gelecektir. Bu Resulden murad da Hatemülenbiya Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellem olduğu aşikârdır. Çünkü zürriyeti İsmail içinde başka bir Peygamber gelmemiş olduğu müttefekun aleyhtir. Netekim Resulullah bir hadîsi şerifindi «

انا دعوة ابِى اِبراهِيم و بشرى اخِى عِيسى و رويا امى = yani

ben babam İbrahimin duası ve kardeşim İsanın müjdesi ve validemin rüyasıyım» buyurmuştur.

Hazreti

Sh:»497

İbrahimin bu duasını şükrâne olmak üzeredir ki ümmeti Muhammede de namazlarda «

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ الخ... » duası ta'lim buyurulmuştur. Bu âyetler

düşünüldüğü zaman bu salâvatı şerifenin manası ve teşbihin veçhi tamamile anlaşılır. İşte İbrahim aleyhisselâm memur olduğu kelimatı eda ve namzed bulunduğu makama irtika için Kâ'benin temellerini atarken oğlu İsmail aleyhisselâm ile beraber yekzeban olarak yaptıkları duada o kelimatın bu veçhile itmamını dua etmiş ve kendine va'd olunan İmametin zürriyetinden bir ümmeti müslimeye ve onlar içinde ba'solunacak bir Resuli zişana müntehi olmasını gayei matlab olarak Allahtan dilemişler ve bu dualar bı'seti Muhammediye ile tamam olmuştur. İmametten zalimlerin mahrumiyeti, Kâ'be ve ahvali, Mekke, İbrahim ve İsmail zürriyeti, bu zurriyetten ümmeti müslime, bunlardan bu Resuli zişan, tilâveti âyât, kitab ve hikmet, tezkiye ve taharet, islâm kelimeleri tahattur ve teemmül olunursa risaleti Muhammediye ve milleti İbrahim olan dini islâm hakkında cidden Ehli kitab bulunanların hiç şüphesi kalmaz.

Artık 130. ﴿وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ﴾ Cenabı Allahın insanlara böyle bir

imam, bir pişuva yaptığı İbrahimin milletinden, onun camiasından, onun ruhı dini olan islâmdan kim kaçar? Hangi akıl sahibi bundan istinkâf eder de onun zürriyyetine mev'ud olan bu saadetten mahrum kalmak

ister? ﴿اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ﴾ meğer ki kendini tezlil-ü tahkir etmek, zilleti esaret ve

mahkûmiyette kalmak istiyen kimse olsun, bu gibilerden maadası o büyük milletten sarfınazar edemez.

Rivayet olunuyor ki Abdullah ibni Selâm birader zadeleri Seleme ile Mühaciri islâma davet etmiş «ve şu muhakkak malûmunuzdur ki Allah tealâ Tevratta «ben İsmail evlâdından Ahmed isminde bir Peygamber gönderece-

Sh:»498

ğim, ona iman eden hidayet-ü rüşde erecektir. İmam etmiyen de mel'undur buyurdu» demiş bunun üzerine Seleme imana gelmiş velâkin Mühacir imtina etmiş idi, o zaman bu âyet nazil oldu. Ebül'enbiya olan İbrahim bakınız ne büyük zattır: ﴿وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا﴾ namı uluhiyetime

kasem olsun ki biz o azameti şanımızla İbrahimi Dünyada ıstıfa ettik, yani sair halk arasından bir zübdei safiye olarak seçtik, tehzib-ü terbiye edib halil ittihaz eyledik, imameti kübraya, nübüvvet-ü hikmete

intîhab-ü ıhtiyar eyledik ﴿وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾ şüphe yok ki

Ahırette de o her halde salihîn zümresinden istikametile hayr-ü salâh üzere sebatlarına şehadet edilmiş olan ricali ilâhî cümlesindendir. Dünya ve Ahırette böyle bir zatin milletinden, aklı başında bulunanlar hiç

istinkâf eder mi? O ıstıfa ta, ne zaman oldu bilir misiniz? 131. ﴿اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ﴾

rabbı ona, arzı islâm et, bana ıhlâs-ü iman ile teslim ol dediği ilk anı teklifte ki

﴿قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Rabbülâlemîne teslimi nefsettim, özümü şirkten

sakınıb yüzümü ancak ona tuttum demiş, tevhide iman etmişti. « اسلم » emri ilk iman teklifinin

teveccühünden kinayedir ki bu emir surei İbrahimde «

﴿وَكَذٰلِكَ نُرٰى اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ . ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا﴾ » âyetlerinde beyan

olunduğu üzere iraei delâil suretiyle bir ıhtar idi, yâni Allah tealâ onun kalbine marifeti islâma saik delâili

tevhidi göstermiş, yıldızların, Kamerin, Şemsin üfulünden halık tealâya ve vahdaniyetine istidlâli ıhtar

eylemiş. O da henüz bülûğundan mukaddem ve mertebei nübüvvete ermeden evvel nazarî bir istidlâli aklî

ile hudusi âlem delilinin künhünü idrak etmiş «

اِنّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذٖى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا وَمَٓا اَنَـا مِنَ الْمُشْرِكِينَ » diye rabbülâlemîne arzı iman ve islâm etmiş idi ve binaenaleyh hiç bir

zaman kalbi İbrahim şirk ile alûde olmadı,

Sh:»499

iptidasından intihasına? muvahhidi müslim idi. Rabbı onu aklının bidayetinden itibaren ıstıfa etti ve imtihan

ve ibtilâsı o zaman başladı. Kelimei islâm o zamandan itibaren İbrahimin milleti oldu. Bu kadarla da

kalmadı 132. ﴿وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ﴾ bir de hem İbrahim kendisi ve

hem torunu Ya'kup her ikisi kendi oğullarına dahi bu milleti veya bu kelimeyi tavsıye ettiler.- Nafi, İbni Amir,

Ebu Ca'fer kıraetlerinde « اَوْصَى بِهَا » okunur ki vasıyyet ettiler demek olur. İbrahimin oğulları:

İsmail, İshak, Medyen, Medan dört idi. Sekiz veya yirmi dört rivayeti de vardır. Ya'kubun oğulları on iki idi:

Rubin, Şem'un, Lâvi, Yehuza, Yeşsuhuz, Zebulun, Zevana, Teftuna Kevza, Uşir, Bünyamin, Yusuf

ayelhisselâmdır ki Beni İsrail bu on iki biraderin evlâd-ü ahfadıdır. İbrahim ve Ya'kubdan her biri oğullarına

bu milleti şu suretle tavsıye veya vasıyyet ettiler:

﴿يَا بَنِىَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدّٖينَ﴾ oğullarım cenabı Allah her halde

sizin için ittiba olunacak dini bizzat ıstıfa ve intihab etti, size dinlerin en safını, en güzidesini ihsan eyledi

﴿فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ binaenaleyh müslimi kâmil olmakdan başka

bir halde ölmeyiniz.

Ey milleti İbrahime rağbet göstermiyen Beni İsrail ve eşbahı! 133.

﴿اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُۙ اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ

مَاتَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدٖىۜ﴾ Ölüm Yakubun huzuruna geldiği, yani Yakub vefat ederken, hali

ihtidarda bulunduğu sırada oğullarına «benden sonra neye ibadet ve kulluk edeceksiniz? dediği vakit siz hazır mı idiniz? değildiniz, halbuki hakikî Beni İsrail olan Yakubun oğulları hazır idiler, ona cevab verdiler, ne dediler bilirmisiniz? Bunu vehyi ilâhî ile öğreniniz:

﴿قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا

وَاحِدًاۚ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾

Sh:»500

«biz senin ma'budun, ve ataların İbrahim ve İsmail ve İshakın ma'budu bir ilâha ibadet ve kulluk edeceğiz ve biz ancak ona müslim-ü münkadız, başkasını tanımayız» dediler. Mısırlıların türlü türlü putlara taptıklarını gören Hazreti Yakub onların içinde bırakacağı oğullarına mukaddema yaptığı vasıyetin infazını te'kid için, son nefesinde bu suali sormuş ve hakikaten İsrail, Abdullah olduğunu ve islâm üzere ölmek vasıyetinin nümunesini evlâdına göstermiş idi. Oğulları da bu cevabı vererek o vasıyetin infazına azimlerini gösterdiler

ve dikkat ediniz ki Yakubun dedesi İbrahimden ve amcası İsmailden başladılar. Bunları da « اٰبَٓائِكَ »

unvanı altında onun babalarından saydılar, ve kendilerinin sade Beni İsrail değil, Beni İbrahim, zürriyeti İbrahim olduklarını da ifade ettiler, çünkü kıssai İbrahimi biliyorlardı, sirrı nimeti anlıyorlardı, burada Tevratın Hatemül'enbiyayı tebşir ve tar'if eden âyetlerinden bazılarındaki «ıhvanınızdan» kelimesinin manasını bir beyan vardır. Ellerdeki Tevratın beşinci sifrinin on birinci faslında lisanı Musadan: «İlâhınız rab tealâ size aranızdan ve ıhvanınızdan bana benzer bir Nebiy -nebiyyen misli- ikame edecektir. Yine bu fasılda: «Rabbi tealâ Musaya dedi ki ben onlara ıhvanınız miyanından sana benzer, sana mümasil bir Peygamber -nebiyyen misleke- nasb-ü ikame edeceğim. Bunun benim ismimle tebliğ edeceği kelimatı her kim dinlemezse ben ondan intikam alırım» varid olmuştur. Ve bundan dolayıdır ki hâlâ Beni İsrail ona muntazırdırlar. Ey Beni İsrail, demek ki Hatemül'enbiya, Musaya mümasil bir sahibi şeriat ve furkan olacak ve ıhvanınız arasından ba's buyurulacaktır. Beni İsrailden böyle bir Peygamber gelmemiştir. Ve bu sizden değil ıhvanınızdan gelecektir, acaba Beni İsrailin ıhvanı kimlerdir? Yine Beni İsrail midir? Halbuki bütün Beni İsrailin ıhvanı onların kendileri olmamak lâ-

Sh:»501

zımgelir. Yakubun oğulları babalarına cevab verirken «babaların İbrahim ve İsmail ve İshak» demekle bu uhuvveti göstermişlerdir. Yakubun kardeşi Is evlâdından Eyyub aleyhisselâmdan başka Peygamber gelmemiş, o da Hazreti Musadan evvel gelmiştir. Bu ıhvan her halde evlâdı, İsmail, zürriyeti İbrahimdendir.

İsmail, İshakın büyük kardeşi ve Yakubun amcası idi. Hakikî manasiyle Beni İsrail olan Yakub oğulları

İsmaile dahi baba demekle İsmail evlâdının bu uhuvvetlerini anlatmışlardı.

Ulemai islâm ve müfessirîni kiram, elde bulunan kütübi salifede Hatemül'enbiya Efendimizin bi'setini

sarahaten veya istidlâlen tebşir ve ta'rif eden âyetlerin bazılarını berveçhiâti zikr-ü beyan eylemişlerdir.

Evvelâ - Tevratın balâda nakleylediğimiz iki âyeti ki Arapcaları «

﴿اِنَّ الرَّبَّ اِلٰهُكُمْ يُقِيمُ لَكُمْ نَبِيًّا مِثْلِى مِنْ بَيْنِكُمْ

وَاخْوَانِكُمْ﴾. ﴿انّ الرّبّ تَعَالَى قَالَ لِمُوسَى انّى مُقِيمٌ لَهُمْ نَبِيًّا مِثْلَكَ مِنْ بَيْنِ اِخْوَانِهِمْ وَ اَيُّمَا رَجُلٍ لَمْ يَسْمَعْ كَلِمَاتِى الَّتِى يُؤَدِّيهَا عَنْ ذٰلِكَ الرَّجُلِ بِاسْمِى اَنَا اَنْتَقِمُ مِنْهُ﴾ » dür.

Bunun yunancası da şu veçhile manzurı acizanem olmuştur:

﴿پروفتيز ايمن اناستشى كريوس اوثغوس افتون اذرفون
ايمون اوسمه استفون بسا پيشى اينون قاقوسى توپروفتو
اچينو افسلو ترقتسته افتو لاغو افتس﴾

Saniyen - Tevranıt sifri evveli faslı tasimde: Hacere Sare gadab ettiği vakit Allahın meleki göründü, ya Hacer nereye gitmek istiyorsun ve nereden geliyorsun dedi; Seyyidem Sareden kaçıyorum cevabını verdi. Bunun üzerine melek «seyyidene dön ve ona tevazu eyle, zira Allah senin zer'ını ve zürriyetini teksir edecek, sen gebe olacak ve bir oğlan doğuracaksın, Allah tealâ senin tazarruunu ve huşuunu dinlemiş olduğundan dolayı ona İsmail tesmiye edersin,

Sh:»502

o insanların göz bebeği olacak ve onun eli hepsinin fevkınde olacak ve hepsinin eli ona hudu' ile uzanacak ve o bütün kardeşlerine rağmen şükredecek». İsmail aleyhisselâmın eli cemii nasın fevkinde olması ise bizzat değil ancak evlâdından Muhammed aleyhisselâmın ba'siyle olduğunda şüphe yoktur. Zira o zamana kadar İsmail ve evlâdı İsmail Badiyede mahsur idiler, bi'seti Muhammediye üzerine dini islâm ile şark-u garbe istilâ ettiler.

Salisen: - Yine bu sifrin yirminci faslında «rabbı tealâ Turısinada geldi ve bize Saîrden tulû etti ve faran dağlarında zuhur eyledi ve sağından kıddislerin unvanlarını saf yaptı da onlara izzet ihsan etti ve onları bütün şuûba sevdirdi ve Kıddislerin hepsine bereketle dua etti». Faran dağı Hicazdadır. Zira Tevratta «İsmail Faran beriyesinde remiy teallüm etti» diyor, İsmailin Mekkede sakin olduğu da malûmdur. Binaenaleyh bu ayetin de Hicazda bi'seti Muhammediyeye ve fethi mekkeye işaret olduğunda iştibah edilmemek lâzım gelir. Yehudîler bunu «Turisinadan ateş zuhur ettiği vakit sâırden ve cebeli Farandan dahi birer ateş zuhur ve bu mevazıa intişar eyledi» diye te'vil ediyorlardı. Lâkin Allahın bir yerde mücerret bir ateş halketmesine, oradan rab geldi, tulû etti, zuhur etti denilmiyeceği aşikârdır. Böyle denilebilmek için oralarda bu vakıayı müteakıb bir vahiy veya ukubet gibi bir harika ta'kib etmek iktiza eder. O zaman ise Turisinadan başka buralarda böyle bir şey olmadığı müsellem bulunuyor. Her halde bu ayet bi'seti Muhammediyeye ve onun Eshabına ve alelhusus Mekkenin fethi esnasındaki Eshabı kiram saflarına işaret olduğu şüphesizdir. Netekim kitabı Habkukta bu ma'na tamamen beyan olunmuştur şöyle ki:

«Allah Turisinadan, Kudsî cebeli Farandan geldi, Muhammedin behasından Sema bir açılsa ve hamdinden Arz bir dolsa, manzarasının şuâı nur gibi olurdu, bel-

Sh:»503

desine ızzile muhafaza eder. Ölümler önünden yürür. Yırtıcı kuşlar askerine arkadaş olur. Kalktı Arzı misaha etti ve bütün ümmetleri teemmül ve onlardan bahseyledi, kadîm dağlar eğildi, ebedî tepeler indi, ehli Medyenin örtüleri sıyrıldı, atlara bindik gavs ve inkıyad binidlerinin üstüne çıktık, yakında yaylarını doldurub atacaksın, ya Muhammed oklar senin emrinle tam bir kanış kanacak, Arz nehirlerle gürliyecek, seni dağlar gördü titredi sel yağmurları senden inhiraf etti. Mehari ru'bundan ürktü korkusundan ve perişanlığından ellerini kaldırdı, Şems-ü Kamer, mecralarından tevakkufa uğradı, askerler oklarının parıltısından ve beyanının parlaklığında yürüdü, Arzı gadabla çiğnersin, ümmetleri zecren döğer harman edersin, çünkü sen ümmetinin halâsı ve babalar toprağının istihlâsı için zuhur ettin» Nasara nushalarında son fıkra ümmetinin halâsı ve Mesihin istihlâsı için zuhur ettin suretinde görüldüğü de mervıdır. Filvaki Muhammed aleyhisselâm meşairi kadimeyi geçmiş ve Hazreti Mesihi de Yehud ve Nasaranın yalanlarından kurtarmıştır.

Rabian: - Kitabı Eş'iyanın yirmi ikinci faslında: «kuvvet ver, çiçek aç, musahibin Mekkeye niyyet ediyor. Artık vaktin yaklaştı, Allahın kerameti üzerine doğacaktır. Arz zulmetlere bürünmüş, sis ümmetleri kaplamıştır. Rab sana tam bir işrak = اشراق ile işrak edecek, üzerine kerametini ızhar eyliyecek, ümmetler, senin nuruna, mülûk senin zıyaı tulûuna yürüyecek, gözünü etraftakilere kaldır ve teemmül et,

zira onlar senin yanında topanacak ve seni hac ve ziyaret edecek ve sana veledin beledi baidden gelecek, Çünkü sen Ümmülkurasın, imdi sair bilâd evlâdı ke'enne Mekkenin evlâdı demektir, ve erikeler, serirler üzerinde esvabınla ziynetlen, bunu gördüğün zaman mesrur olacak, ibtihac duyacaksın. Çünkü denizin zahîreleri sana meyledecek, ümmetlerin askerleri sana hac eyleyecek, Medyen tokluları sana sevkolunacak, Ehli Seba'

Sh:»504

sana gelib Allahın ni'metlerini konuşacaklar ve ona temcid edecekler, Farânın ağnamı sana gelecek, ve benim mezbahıma beni razı edecek kurbanlar refolunacak ve o zaman ben beyti mahmidetim için bir hamd ihdas edeceğim». Bu evsafın hepsi Mekke için fethinden sonra vücud buldu, milletlerin askerleri ona haccetti, denizlerin zahîreleri oraya aktı, ihdas olunan hamd de «

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ اِنَّ الْحَمْدَ وَ النِّعْمَةَ لَكَ لَبَّيْكَ » dir. Arablar evvel de telbiye ederlerdi, fakat «

لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ اِلَّا شَرِيكَ هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ »

derlerdi. Kitabı Eş'iyada Badiye hakkında bir çok tevsıfat vardır.

Hamisen - Tevrat müfessirlerinden Seman Tevratın sifri evvelinde şunu rivayet etmiştir: «Allah tealâ İbrahim aleyhisselâma vahyedib dedi ki İsmail hakkındaki duanı kabul ettim ve onu mubarek kıldım, büyülttüm ve cidden muazzam yaptım, on iki büyük tevlid edecek ve onu ben bir ümmeti azime için imam yapacağım» evlâdı İsmailde Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmdan başka bir ümmeti azîmeye imam olan yoktur ve bu ümmet, ümmeti Muhammed olduğu zahirdir.

Sadisen - Tefsiri sadedinde bulunduğumuz âyeti Kur'an ile alâkadar olmak üzere Hazreti Yakubun evlâdına vasıyyeti hakkında Tevratın Yunanca tercemesinde şu âyet nakledilmiştir:

﴿او چقليبون ارخون اقشيغو ذاچه ايغمنوس افتويمزون افتو
اوس پوچنه چه افتوس پروس ذوچيه اثنون﴾

MÂNÂSI: Hazreti Yakub oğullarına hıtaben demiş ki «ey benim oğullarım gelecek Resul gelmediği müddetçe bizden nübüvvet münkati olmaz, o geldikten sonra bizden nübüvvet ve saltanat münkati olur cümle âlem onun kudumuna muntazırdır.

Sabian: - Zeburun yine Yunancasından şu nakledilmiştir:

Sh:»505

﴿اناتلى اترس ايمرس افتو ذيچه او شينى چه پشيوس

ايرنيس آاوس او اندن ارثى ايسلنى چه فتا چيرلفسى اپوثلا

سيش آاوس ثلا سيش چه ايويونا . مون آاوس پرلتوقس
ايقومنس انوبيون پروپسنده اثبوبس چه ايوخريا افتو
خنلينقور سى چه پروشحيليون افتون پندس ايواسيس بس

بس﴾

Yani Hakteâlâ vahiy tarikiyle Davuda buyurdu ki: «senden sonra sahibi şeriat bir Peygamber bâsedeceğim ki şemsi nübuvveti Şark ve Garbe nur saçacak, onun ilk ittiba eden ümmeti kavmı Arabdan olacak, inad ve muhalefet edenler makhur ve zelil kalacak, şeriatıne cihanın mülûkü itaat edecek din-ü şeriati kıyamete kadar baki olacak».

Saminen - İncillerde de hilyei Muhammediye hakkında bişaretler mevcuddur. Ezcümle: «

ار خنو موس اوصبروس تامو يفونده اوتى پروتوس موانى

اواحمى اقشيغوس ليسون تونمانده قونوزيما نفون افتو » nassı

mevcuttur.

Yani Hazreti İsâ buyurmuş ki «o ki benden sonra gelecek, benden evvel halk olunmuştur. Ben onun

papuçu bağını çözmek hizmetine lâyık değilim» (Meta İncili)

Tâsian - «

قَالَ الْمَسِيحُ لِلْحَوَارِيّينَ اَنَا اَذْهَبُ وَسَيَاْتِيكُمُ الْفَارَقْلطُ رُوحُ

الْحَقِّ الَّذِى لَا يَتَكَلَّمُ مِنْ قِبَلِ نَفْسِهِ اِنَّمَا يَقُولُ كَمَا يُقَالُ لَهُ

» yani Hazreti Mesih Havariyuna demiştir ki: «Ben gideceğim ve size fariklit ruhulhak gelecektir ki kendi

tarafından tekellüm etmez. Ancak ona söylendiği gibi söyler (يُوحَنَّا) . Filvaki Kur'anda «

﴿اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَيَّ﴾ . ﴿قُلْ مَا يَكُونُ لٖى اَنْ اُبَدِّلَهُ

مِنْ تِلْقَاۤئِ نَفْسٖى اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَيَّ﴾ . ﴿وَمَا يَنْطِقُ

عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْىٌ يُوحٰى﴾ » ayetleri bunu musaddıktır, Farıklıt iki

veçhile tefsir edilmiştir:

Birisi, şafi' müşeffa demekdir ki Resulallahın bir sıfatıdır.

Sh:»506

İkincisi, Bazı Nasara demişler ki Fariklıt hak ile batılı ayıran demektir. Aslı Faruktur, lıt tahkik ve te'kid ifade eder. Bu suretle farıklıt sahibülfürkan demek olur. Bu ise Hatemül'enbiya Efendimizin isimlerinden biridir. Ve Nasaranın bu âyetleri anlamak istememeleri mahzı dalâlettir. -Evvelkisi farıklıtın Yunanca, ikincisi İbranîden me'huz olduğuna göredir-.

Aşiren - Bu âyetler eldeki kütübi salifenin nüsahi muhtelifesinde mevcud olan ve Yehud-ü Nasaraca aslı değil yalnız maanîsı gizlenmek ve sui te'vil ile tahrif edilmek istenilen âyetlerdir. «

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ اُولٰۤئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ

» muktezasınca bunlar hakkile okuyanlar ve cüz'i fehim ve insafı olanlar için bilhassa hey'eti mecmuasiyle her türlü şüpheyi kesmeğe kâfi beyyinattır. Ve Kur'anda bunların her birini musaddık âyetler de vardır.

Bunlardan başka müfessirîni izam aslı büsbütün zayi' edilmiş bazı âyetler dahi nakletmişlerdir. Ezcümle

İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere Cenabı Allah Tevratta Beni İsraile şöyle bir ahd

vermiştir: «ben Beni İsmailden bir nebiyyi ümmi ba'sedeceğim, her kim ona tabi olur ve getirdiği nuru tasdik

ederse günahını mağfiret ve kendini Cennete idhal eylerim ve ona iki ecir veririm, biri Musanın vesair Enbiyai Beni İsrailin getirdiklerine ittiba ecri, biri de evlâdı İsmailden Nebiyyi ümmî Muhammedin getirdiğine ittiba ecridir.» Bunun Kur'andaki tasdikı «

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ . وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِهٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَآ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ . اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

» kavli ilâhîsidir, Bir de Tevratta Hatemülenbiyanın «mevlidi Mekkede, meskeni Taybede, mülkü Şamda ve ümmeti Hammadûn» diye tavsıf edildiği menkuldür.

Balâda nakledilen ve elyevm mevcud bulunan kütübi salife âyetleri de kât'ıyen gösteriyor ki Cenabı Allah ötedenberi ümemi salifenin her birine istikbalde gelecek ve gayei kül olacak bir Peygamberi âlîşanı v'ad-ü

Sh:»507

tebşir buyurmuş ve kudumundan evvel hepsine anilgıyab iman teklif eylemiş ve her kitabın ehli bunu kabul ile Allaha ahd vermiştir. Bu ahd ve bu âyât mucebince ne Museviyet mebde, ne de Nasraniyet müntehadır. Tevrat mucebince Musaya benzeyen ve kitabı hep Bismillâh ile başlayan o Peygamber Hazreti İsa olmadığı zahir bulunduktan başka İncil âyetlerinin delâleti mucebince kendisinden sonra sahıbülfürkan ve ruhülhak olan o Peygamberlerin teşrif edeceğini tebliğ ve tebşir etmiş olmakla kendisinin ve dininin gayei kül bulunmadığını beyan eylemiş ve Hatemül'enbiya hakkında en son ahdı o almıştır. İşte bu v'ad ve ahdı tasdik ve bilfiil tahakuk ettirmek üzre Cenabı Allah «lâ raybe fih» olan kitabı mübini ve fürkanı hakîmi ile Hatemül'enbiya Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerini ba's buyurmuş ve bunun için Beni İsraile ilk hıtabında «

﴿وَاَوْفُوا بِعَهْدٖىٓ اُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ . ﴿وَاٰمِنُوا بِمَآ اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ﴾

» emirlerile bu ahdın icrayı icabını taleb etmiş ve bu babdaki bütün şüpheleri halletmek için, aklî, naklî her türlü edilleyi bast eylemiş ve nihayet kıssai İbrahimdeki kelimata ve vasıyeti Yakuba nazarı dikkati celbederek ıhvanın manasını, islâmın kıymetini tefhim ve künhi meseleyi tenvir eylemiştir. Şimdi bütün bu hıtabatın faidesini telhıs için buyuruluyor ki:

﴿١٣٤﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَاكَسَبَتْ وَلَكُمْ مَاكَسَبْتُمْ وَلَاتُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O, bir ümmettı geldi geçti, ona kendi kazandığı, size de kendi kazandığınız, siz onların amellerinden sorulacak değilsiniz 134

Sh:»508

ÜMMET: İmam maddesinden me'huz bir isimi cemi'dir ki fırakı nâsa metbu' ve muktedabih olan cemaat

demektir. Yani bir İmam maiyetinde kavi bir ciheti vahdetle toplanıp muntazam bir surette icrayı faaliyet eden ve bu suretle muhtelif sunuf ve firakı insaniye üzerine hâkim bulunan hey'eti içtimaiyedir, Tabiri aharle ümmet, İmameti kübrayı haiz cemaattir. Cemaatlere nazaran ümmet, fertlere nazaran İmam gibidir. Demek ki ümmet, bir milleti hâkime eshabından müteşekkil olan hey'eti içtimaiyedir.

134. ﴿تِلْكَ﴾ Bu zikrolunan cemaat, yani İbrahim ve Yakub ve bunların vasıyetlerini tutan müvahhid müslim oğulları ﴿اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ﴾ geçmiş bir ümmettirler, müteferrik insan fırkalarının tevhidi için, önlerine düşmüş, ıktida ve ittibaa lâyık bir cemaattirler. Binaenaleyh onlar başka siz başkasınız siz onlar değilsiniz ve onlar sizden hiç değildir. Siz onların evlâdıyız diye kuru bir neseb ile iftihar etmekle kurtulamazsınız ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ﴾ onların kazandıkları onlara aid ﴿وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ﴾ sizin kazandığınız da size aiddir. ﴿وَلَاتُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve siz onların yaptıkları amellerden mes'ul olmazsınız. Herkesin menfaati kendi kazancında ve herkesin mes'uliyeti kendi amelindedir.- Cemaatler de böyledir. Sizden evvelkiler hasenat kazandıkları halde siz onlara benzemeyip fenalık kazanırsanız mücerred neseb davasile onların kazancından intıfa edemezsiniz. Bil'akis evvelkiler fena şeyler yapmışlar ve siz de onlara tabi olmamış iseniz onların fenalığı sizden sorulmaz, sizden sorulacak olan kendi amellerinizdir. O halde, esâfınızın iyiliğile iftihar etmeyin, siz de onlar gibi iyi kazançlar kazanın, kezalik eslâfınız hatalar yapmış, seyyiat işlemiş ise onunla da me'yus olmayın, siz onlara uymıyarak hak yoluna gidin, hasenat yapın.

Sh:»509

İyilerin, büyüklerin evlâd ve mensubîni onlara ıktida ve ittiba ederek islâm-ü ihsan ile iyi ve büyük ameller yapmazlarsa kuru intisab ile kendilerini kurtaramazlar, kezalik kötülerin evlâdı onlara uymıyarak iyi ve güzel ameller yaparlarsa mücerred nesebden dolayı onların seyyiâtından muahaze edilmezler ve kendilerini kurtarırlar «

﴿كُلُّ امْرِىءٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾ ، ﴿وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى﴾ » dır. Netekim Resulullah da akrıbası Beni Haşıme «

لَا يَاْتِينِى النَّاسُ بِاَعْمَالِهِمْ وَتَاْتُونِى بِاَنْسَابِكُمْ = sair insanlar bana amellerile gelirken siz sade neseblerinizle gelmeyin» buyurmuştur. Gerçi neseb, karabet bir şereftir. Fakat sadece neseb halâs-ü felâh için bir sebeb değildir. Müfid olan intisab, asıl hüsni amelde, din-ü ahlâkta, hasılı sebebde ittiba ile intisabdır. «

فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ

» Cenabıhakkın mevahıbi fıtriyesi çoktur ve bütün mahlûkatına şamildir, ve mebdei fıtrat herkes için cebrîdir. Lâkin insan için buna mukabil bir kanun vardır ki o da kanunı taleb ve kesibdir ve insan bundan mes'uldur. Kazançların hısabı görüldüğü zaman mevahıbi fıtriyesini suiistimal edenler daha çok zarar ederler, o vakit büyük nesebler yüzkarası olur. Bunun için herkes kazancına bağlıdır. Aceba bu böyle mutlak mıdır? Bu ayetler mutlak görünüyor. Fakat herkesin menfaat-ü mazarreti kendi kesbine maksur olacak, kimse kimsenin amelinden asla müntefi ve mutazarrır olmıyacaksa teâvünün, içtimaiyetin, ümmet-ü İmametin hikmet ve faidesi nedir. Bu bir teshilden ibaret olsa yine bir menfaat değil midir? sonra tevarüs bir hükmi Dünyevî dahi olsa bunun menafii uhreviye de hiç hükmü yok mudur? ve eğer alel'ıtlak böyle ise balâdaki Beni İsrail kıssalarında halef-ü selef yekdiğerinin ef'al-ü ahvaliyle niçin medih veya mu'ahaze olundular? gibi sualler hatıra gelir, filvaki bu hüküm mutlak değildir. «

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ اِلَّآ اَصْحَابَ الْيَمِينِ » ayeti mucebince

kesbinin fevkinde mazharı nimet olan eshabı yemin vardır. Kezalik

Sh:»510

«وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ»

ayeti mucebince ittiba şartiyle zürriyetin usulüne ilhakı da derecei kesbin fevkinde bir saadeti natıktır. Demek vehbiyat kesbin sade mebdeinde değil arasında ve müntehasında da vardır. Ve ahkâmı tevarüs-ü teâvün dahi böyledir. Binaenaleyh âyetin manası herkesin yekdiğerinden alel'ıtlak müntefi veya mutazarrır olmasını nefiy değil, yalnız ef'ali ıhtiyariyede kesbin ehemmiyetini ve bu intifa-u mazarratın her halde bir kesb ile alâkası bulunduğunu isbat içindir ki bundan niamı vehbiyenin nefyi lâzım gelmiyeceği gibi ecrin behemehal kesbile mütenasib olması da lâzım gelmez. Atayayi ilâhiye kesbile meşrut olduğu mevakide dahi o kesbin derecesiyle mahdud değildir. Küçük bir amele büyük ecirler verilebilir, bu suretle içtima, teavün esasları bir taraftan diğerinin kazancından bir intifaı mutazammın olmakla beraber hakikatta bunlar dahi az çok bir şartı kesbile mesbukturlar ki bunun akdemi bir imama ve bir din-ü millet rabıtasına ittiba ile vifak-u iştirak kesbidir ki bu da kesbi imana merbuttur. Bundan dolayıdır ki kesbi hilâf derecesine göre intifai içtimaîye manidir. Yine bundan dolayıdır ki mücerred neseb-ü karabet ahkâmı tevarüsa kâfi değildir. Tevarüs, varisin müverrise halefiyeti demektir ki bu da onun milletine ittibaı ile meşruttur. Bu sebeble ıhtilâfı din ve ıhtilâfı dar men'i irsdir. Varis irs ile müverrisin kesbinden müntefi olmuş göründüğü sırada asıl sebebi intifa evvelâ kendi kesbi olan ittibaı din-ü dârdan, saniyen o mirâsı hüsni istimalinden ibaret olur. Ve işte âyetlerin ıtlaki bu haysiyetledir ve bu haysiyetle herkesin menfaati kendi kazancındadır. Ve herkes kazancından mes'uldur. Kimse kimsenin günahından muahaza olunamıyacağı gibi hiçbir kimse diğer kimsenin kazancından, kendinin hiçbir kesbi bulunmaksızın intifa edemez ve netaici kesbin bu kadar adaletle tevzii Dünyada olamazsa Ahırette behemehal olacaktır. Ve bunun

Sh:»511

içindir ki Dünyada içtimaî kesiblerin kâr-ü zararını adaletle tevzi etmiyen ve yekdiğerinin mesaisinden kendi hakkı kesbi olmiyarak intifaa kalkışan ümmetler çabuk munkarız olurlar ve böyle zalimler ümmet ve imamete lâyik olamazlar. Bütün bunlarla beraber az ve muntazam ve güzel âmellerle büyük büyük menafi iktisab etmenin bir yolu vardır. O yol tariki hak ve sıratı mustakimdir. Ve balâda görüldüğü üzere halef salefin a'maliyle medih veya muahaze olunduğu zaman bu mehd-ü muahaze mücerred nesebe değil tarikte ittibaa veya ademi ittibaa racidir ki bu da kendi kesibleridir. Binaenaleyh insanlar vaktiyle geçen büyük bir ümmetin ensali ve ensabı olmakla kendilerini kurtaramazlar ve onlar gibi büyük olamazlar, onlar gibi güzel çalışmağa ve güzel ameller yapmağa muhtaçdırlar, ve hattâ gelenler, geçenlerden ziyade hüsni amel yaparlarsa onları geçerler. Ve eslâf ile ahlâfın bu müterakki telâhukundan daha büyük ve daha mes'ud bir ümmeti azîme husule gelir ve işte Hazreti İbrahim buna dua etmiş ve Hatemülenbiya bunu tahakkuk ettirmek için tasdik ederek gelmiştir. Bu zaman böyle bir ümmeti azîmenin ve vasi bir sıratı müstakimin teşkil-ü te'sisi zamanıdır. Ve bu iş mücerred ırk-u neseb davasını güden ve bununla beraber atalarının gittiği yola gitmeyenlerin kârı değildir. Hem onların güzel yollarını kıymayıp tutmalı ve hem o yolu tevsi ederek ve daha güzel amaller yaparak âlemşümul bir şehrahi müstakim küşad etmelidir ki bunda hulusî bir nesebin hükmü olmaz, bütün nesebler, bütün hasebler dahil ve insaniyetin hepsi müstefid olur.

Bu böyle iken:

﴿١٣٥﴾ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ
اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿﴾

Sh:»512

﴿١٣٦﴾ قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ اِلٰى

ابْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُوتِىَ مُوسٰى
وَعِيسٰى وَمَٓا اُوتِىَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۚ لَانُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٧﴾ فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَٓا اٰمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ
اهْتَدَوْاۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍۚ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُۚ وَهُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُۜ ﴿١٣٨﴾ صِبْغَةَ اللّٰهِۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةًۘ
وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٩﴾ قُلْ اَتُحَٓاجُّونَنَا فِى اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا
وَرَبُّكُمْۚ وَلَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْۚ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَۙ
﴿١٤٠﴾ اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰىۜ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُۜ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ
مَا كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿﴾

Sh:»513

Meali Şerifi

Bir de Yehud veya Nasara olun ki hidayet bulasınız dediler, de ki: hayır, hakperest hanif olarak İbrahim

milleti ki o hiç bir zaman müşriklerden olmadı 135 ve deyin ki biz Allaha iman ettiğimiz gibi bize ne indirildiyse, İbrahime ve İsmaile ve İshaka ve Yakuba ve Esbata ne indirildise, Musaya ve İsaya ne verildiyse ve bütün Pegyamberlere rablarından olarak ne verildiyse hepsine iman ettik, onun Resullerinden birinin arasını ayırmayız ve biz ancak onun için boyun eğen müslimleriz 136 eğer böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak doğru yolu buldular, yok yüz çevirirlerse onlar sırf bir şikak içindedirler, Allah da sana onların haklarından geliverecektir, ve o, o işiden, o bilendir 137 Allah boyasına bak (vaftiz nolacak) Allahdan güzel boya vuran kim? Biz işte ona ibadet edenleriz 138 deki Allah hakkında bizimle mücadele mi edeceksiniz? Halbuki o bizim de Rabbimiz sizin de, ve bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size, ancak biz ona muhlıslarız 139 yoksa İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub da, Esbat da hep Yehud veya Nesârâ idiler mi diyorsunuz? Deki sizler mi daha iyi bileceksiniz yoksa Allah mı? Allahın şahadet ettiği bir hakikati bilerek ketm edenden daha zalim kim olabilir? Allah ettiklerinizden gafil değil 140 O bir ümmeti geldi geçti, ona kendi kazandığı size de kendi kazandığınız ve siz onların işlediklerinden mes'ul değilsiniz 141

135. ﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُواۜ﴾ Yehud ve Nasâra bu

babda herkese Yehudî veya Nasâra olunuz ki hidâyet bulasınız dediler, Yehudîler Yehudîliğe, Hıristiyanlar Hıristiyanlığa davet ettiler. Bunlar ikisi bir yere gelmez iken hem her biri kendi yoluna davet edip ıhtilaf ve niza çıkardılar, hem de bunun hidayet olduğunu iddia ettiler. Halbuki hidayet hılâf-ü şirkte değil, tevhidi

haktadır. Bunun için ﴿قُلْ﴾ ya Mu-

Sh:»514

hammed!, sen şöyle de ﴿بَلْ﴾ Yehud ve Nasara değil ﴿مِلَّةَ اِبْرٰهيمَ حَنيفًاۜ﴾ hanif,

yani küfür ve şirkten muteberri, hakka ve tevhide müteveccih olarak milleti İbrahim olalım, hep onun milletine ıttıba edelim, onun ehli milletinden olalım. İbrahim hanif idi

﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكينَ﴾ müşriklerden değildi. Kendisinden sonra gelen ve balâda

görüldüğü üzere bir çok cihetten müşriklere benziyen Yehud ve Nasaradan hiç değildi.- Lâkin bunlar geçmiş bir ümmet idi, biz onlardan nasıl olalım derseniz, onun kolayı vardır. Evvelâ geçmiş olması arkasından ittibaa mani değildir: Saniyen, siz aynen geçmiş olan o ümmet değil, onu tecdid ve tevsi eden ve onun duasında gayei matlubu olan yeni bir ümmeti azîme, bir ümmeti müslime olunuz ki bu ümmet onun

milletini de muhtevi bir camiai kübra olur. Böyle olmak için 136 ﴿قُولُوٓا﴾ şöyle deyiniz

﴿اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهيمَ وَاِسْمٰعيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى وَعيسٰى وَمَٓا اُو۫تِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۚ﴾ biz Allaha ve bize inzâl olunana ve İbrahime, İsmaile, İshaka, Yakuba ve

Yakubun hafidleri olan Esbata inzal olunana, kezalik Musaya ve İsaya verilmiş olana ve bunlardan başka daha ne kadar Enbiya gelmiş ise hepsinin rabları tarafından kendilerine verilmiş olana iman ettik

﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ﴾ bunların hiç birinin arasını ayırmayız.- Yehud ve Nasaranın

yaptığı gibi bazısını tanıyıp da bazısını tanımamazlık etmeyiz, böyle demek hepsinin mertebesini müsavi biliriz demek değildir, hiç birine küfretmeyiz aslı nübüvvete ayırmayız demektir. Binaenaleyh evvelâ Allahı, saniyen kendi peygamberimizi salisen onun şehadetile diğerlerini tanırız

﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾

Sh:»515

ve biz ancak Allaha müslim ve münkadız.- İşte milleti islâm böyle vasi ve bütün edyanı cami bir dini ekmel,

bir milleti uzmadır. « قُولُوٓا اٰمَنَّا » buyurulması imanda kalben tasdikten başka lisanen ıkrarın da vücubunu natıktır. Rivayet olunuyor ki bu ayet nazil olduğu zaman Resulullah Yehud ve Nasaraya «Allah böyle emretti» buyurmuş ve kıraet etmiş idi. İsaya gelince: Yahudîler inkâr eyleyib küfrettiler, Nasara da İsa diğer Peygamberler gibi değildir, o Allahın oğludur dediler, bunun üzerine şu âyet nazil oldu: 137.

﴿فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَٓا اٰمَنْتُمْ بِه۪﴾ ey mü'minler siz böyle deyiniz, bunun üzerine

Yehud ve Nasara sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse ﴿فَقَدِ اهْتَدَوْاۚ﴾ ihtida etmiş, doğru

yolu tutmuş olurlar, aranızda ittihad ve ittifak hasıl olur. ﴿وَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ ve eğer yüz çevirirlerse

﴿فَاِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍۚ﴾ onlar her halde şikak ya'ni ıhtilâf, münazaa, muhasame içindedirler, tefrikadan kurtulmaz, mütemadiyen niza ederler dururlar, ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُۚ﴾ böyle olunca da ya Muhammed!. badema onların şerrine karşı Allah sana kâfidir. Biraz te'hir etse bile her halde onların hakkından gelecektir, ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُۜ﴾ ve o Allah sem'idir, duanızı ve her türlü sözlerinizi işitir, Alîmdir, niyyetlerinize varıncaya kadar her şeyinizi bilir ve hükmünü icra eder.- Hakka ıhlas ile temessükün hükmü felâh-u zafer, hakka karşı şikakın hükmü de erinde veya gecinde helâktir.

Hıristiyanlar çocuklarını Ma'mudiye dedikleri sarımtırak bir suya daldırırlar ve buna ta'mid, «vaftiz» derler ve bunun bir tahtir olduğunu söylerler ve ne zaman birisi çocuğunu böyle vaftiz ederse işte şimdi hakkile Hıristiyan oldu derler. Buna karşı Cenabı Allah müslümanlara buyuruyor ki siz böyle bervechibâlâ tevhid ile

Sh:»516

bilâ tefrik iman ettiğinizi söyledikten sonra şunu da ilâve ediniz: 138. ﴿صِبْغَةَ اللّٰهِۚ﴾ biz Allah boyası olan imanı fıtrî ile iman ettik, sudan imana, sun'î boyaya tenezzül etmeyiz, Allah boyasına, Allah boyasına. Zira ﴿وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةًۘ﴾ Allah boyasından daha güzel kimin boyası vardır?- Maddiyatta bütün kâinata bir göz geçirseniz, eşcar-ü nebatata, bütün çiçeklere bilhassa insanların simalarına bir atfı nazar etseniz onlardaki fıtrî elvan ile, insanların sürdüğü sun'î boylar arasında kıymet ve hüsn-ü beha cihetinden ne kadar büyük fark görürsünüz, bilhassa insan bedenlerine sürülen ve fıtrati tağyir eden sun'î boyalar ne çirkin, ne mülevves, ne arazî şeylerdir? İşte manevîyatta din ve ahlâkta dahi böyledir. Din, dini fıtrî: iman, imanı fıtrî; taharet, tahareti fıtriye; cemal, cemali fıtrîdir. Mükteseb olan bütün tathirat tahareti fıtriyenin muhafazasına ve ârızî bulaşıkların izalesine ma'tuf olmalıdır. İnsanları bir paçavra boyar gibi bulaşık bir suya sokup çıkarmaktan ibaret südan bir din-ü imanın ne kıymeti olur! Din-ü imanı bir boyaya teşbih etmek lâzımgelirse biz Allah boyası olan bir imanı fıtrî ile iman ederiz. Maddî ve manevî bütün taharetlerimiz, ziynetlerimiz hep fıtrati ulâ esasını muhafaza ve istikmale masruftur. Dini islâm ve imanı tevhid insanların mintarafillah boyandıkları öyle güzel bir Allah boyasıdır.

﴿وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾ ve bu suretle biz ancak Allaha ibadet ve kulluk ederiz. Onun âbidleri ve onun abidleriyiz. Bütün Peygamberlere imanımız onun hak Resulleri oldukları ve onun emrini tebliğ ettikleri içindir. Yoksa onları ma'bud tanımayız, Nasaranın İsaya yaptıkları gibi şirke sapmayız, hattâ Hatemül'enbiyaya tapmayız. Ona da « اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ » deriz deyiniz. « صِبْغَةَ اللّٰهِ » nazmi celili yukarıdaki « اٰمَنَّا » ya merbut olarak âyetin nihayetine kadar « قُولُوا » emrinin mekulünde

Sh:»517

dahildir. Aradaki « فَاِنْ اٰمَنُوا » âyeti cümlei mu'terızadır binaenaleyh « صِبْغَةَ اللّٰهِ » « صَبَغَنَا اللّٰهُ صِبْغَةً » mealinde « اٰمَنَّا » nın mef'uli mutlakı makamına kaimdir. Maamafih igra

babından olması da tecviz edilmiştir. 139. ﴿قُلْ﴾ ya Muhammed! sen o Yehud ve Nasaraya şöyle söyle ﴿اَتُحَاجُّونَنَا فِى اللّٰهِ﴾ siz bize Allah hakkında «Allahın hak dini Yehudîlik veya Hıristiyanlıktır ve binaenaleyh Cennete ancak bunlar dahil olacaktır, geliniz Yahudî veya Nasara olunuz ki hidayet bulasınız» diye münazara ve mücadele mi ediyorsunuz ﴿وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾ halbuki o Allah hem bizim ve hem sizin rabbımızdır. Biz ona iman ederken sizin rabbınız olduğunu inkâr etmeyiz. O halde bize karşı bu mücadele ne boş, bununla beraber ﴿وَلَنَٓا اَعْمَالُنَا﴾ bizim amellerimiz bizim ﴿وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ﴾ sizin amelleriniz de sizindir.- Biz müslümanlar bâlâdeki imanımız muktezasınca diğer edyan sahiblerinin kendi i'tikadlarına göre yaptıkları dinî amellerine müdahale etmeyiz, hürriyeti edyan ve vicdana riayet ederiz ve bunun için camiai islâm her camiadan vasidir. Onun içinde edyanı semavîyeden her biri kendi halinde yaşayabilir. Allah tealâ hepimizin rabbıdır ve indallah her birimiz kendi amellerimizden mes'ul olacağız. Şu kadar ki ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ﴾ biz ancak ona ıhlâskârız. Amellerimizde ancak ona ıhlâs ile hareket ederiz, arzı ıhlâs edecek başka ma'bud tanımayız, onun rizasına muhalif olan hususatta kimsenin hatırını gönlünü dinlemeyiz, işte huzuri ilâhîye amellerimizle giderken aramızda bu fark ile gideceğiz ve ona göre hisab vereceğiz ki bu nokta ne kadar şayanı dikkattır.

Ve buna karşı siz ne yüzle mücadele edebilirsiniz.

Sh:»518

Ey Yehud ve Nasara 140.

﴿اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى﴾ siz milleti İbrahime tabi olmamak ve bizimle mücadele etmek için İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub, Esbat hep bunlar Yehudî ve Nasranî idiler mi diyorsunuz? Nafi, İbni, Kesir, Ebu Amir, Halef rivayetiyle Hamze, Ebu Ca'fer, Revh rivayetiyle Ya'kub kıraetlerinde «ya» ile « اَمْ تَقُولُونَ » okunur, evvelkinde bu âyet « قُلْ » mekulünde dahil, ikincide ona nazır ve re'sen Peygambere bir hıtabdır. O halde ma'na: Ya Muhammed!. o Yehud ve Nasara böyle mi diyorlar, bunların kendilerinden olduklarını mı iddia ediyorlar? ﴿قُلْ﴾ sen onlara de ki ﴿ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ﴾ söyleyin bakayım siz mi daha iyi bilirsiniz, Allah mı? Elbette Allah a'lemdir değil mi? Halbuki Allah öyle biliyor ve öyle şehadet ediyor ki onlar ne Yehudîdirler ne de Nasaradırlar, daha evvel geçmiş bir ümmeti sabıkadırlar, İbrahim Hanifî müslimdir ve müşriklerden değildir. Siz ise sabit olan bu hakikate şehadeti ketmediyorsunuz

﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ﴾ ve acaba nezdinde ma'lûm

ve mintarafillah sabit bir şehadeti ketmeden daha zalim kim vardır? Zira doğru bir şehadeti ketmetmek de en büyük zulümlerden biridir. Ve Allah tealâ İbrahime « لَايَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ » buyurmuştur. Siz nasıl olur da bihakkın bir milleti metbua olabilirsiniz ve size uyanlar nasıl hidayete erebilir? Siz yoksa zulmünüzden, ketmi şehadet etmenizden Allahı gafil mi sanıyorsunuz?

﴿وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Allah sizin yaptıklarınızdan ve yapacağınızdan gafil değildir. Bu münasebetle bir daha işidiniz ki hakikat şudur: 141.

﴿تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَاكَسَبَتْ وَلَكُمْ مَاكَسَبْتُمْ وَلَاتُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

Sh:»519

bunu belleyin, badema hal-ü istikbali düşünün, işbu kanunı kesbe riayet edin, risalet ve imameti Muhammediye tahtında teşekkül eden ve bütün Enbiya tarafından tergib edilmiş bulunan ümmeti muazzamai müvahhideye dahil olmağa çalışın.

Müfessirînin beyanına göre bu âyette başlıca bir kaç tenbih vardır: Evvelâ aba-ü ecdadın fezailine ittikâl ile kalınmamalıdır. Herkes ameliyle muahaze olunur. Saniyen eslâfa farz kılınan ahkâm aynen ahlâfa dahi farz kılınmak nasıl müstenker değilse ıhtilâfı mesaliha mebni Muhammed aleyhisselâmın insanları eski bir milletten yeni bir millete nakletmesi ve bu suretle büsbütün yeni bir şeriat getirmesi de mümkindir. Bu da istinkâr edilmemelidir. Balâdaki nesih âyetleri de bu imkânı natıktır. İşte «ezmanın tegayyürile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz» kaidei fıkhiyesi bu gibi âyetlerin mazmunudur. Ahkâmın böyle ılel-ü mesalihi ile deveranı bilmeğe «fıkıh» tabir olunur. Dini islâmın böyle bir taraftan ahkâmı sabite, diğer taraftan ahkâmı mütehavvileyi haiz olması, onun kıyamete kadar bekasını teyid edecek esbabtan birisidir. Bu sayede beşeriyetin hem terakkisi muhafaza olunur, hem de buhranlı, yıkıcı inkılâblardan mahfuz kalır. Salisen, tarikati Enbiyaya temessük etmek istiyenlerin seleflerini, hata ve savab kör körüne taklid ile uğraşmayıp hakk-u batılı bizzat temyiz ederek amel etmeleri lâzım gelecektir. Çünkü « لَاتُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ » buyurulmuştur. Bu gibi büyük esasları ihtiva eden bu âyet, lâteşbih bir tercii bend gibi ayrı ayrı siyak ile takrir edilmiş ve bu takrir, mahzı tekrardan ibaret kalmamıştır, birinde intisabı ırkî' diğerinde intisabı dinî esası sevkolmuş ve bir de evvelkinde esbat « تِلْكَ » işaretinde sarahaten dahil olmadığı halde ikincide dahil olmuştur. Ve bu suretle birinci

Sh:»520

cüz hitam bulurken ruhı islamın vahdeti temin edilmiştir ki bundan sonra vahdeti cismaniyesini temin edecek olan Kıble mes'elesine geçilecek ve ümmeti Muhammedin teşekkülüne ve evsafı zatiyesine işaret buyurulacaktır. Buraya kadar Surei bakare « اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » e kadar Fatihanın evveline şebihtir bundan sonra yeni bir sıratı müstakim hidayetine başlanacaktır. Bunun için buyuruluyor ki:

﴿١٤٢﴾ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَاوَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِى كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ اِلٰى

صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٣﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا
شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًاۜ وَمَا جَعَلْنَا
الْقِبْلَةَ الَّتِى كُنْتَ عَلَيْهَٓا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ
يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى
اللّٰهُۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ
رَحِيمٌ ﴿﴾

Sh:»521

﴿١٤٤﴾ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَٓاءِۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً
تَرْضٰيهَاۖ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ
فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۜ وَاِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٥﴾ وَلَئِنْ
اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَۚ وَمَٓا اَنْتَ
بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ
اَهْوَٓاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ اِنَّكَ اِذًا لَمِنَ
الظَّالِمِينَۢ ﴿﴾

Meali Şerifi

Nas içinde süfehâ takımı "bunları bulundukları Kıbleden çeviren ne? diyecek, Deki Meşrık da Magrib de Allahındır, o kimi dilerse doğru bir caddeye çıkarır 142 ve işte böyle sizi doğru bir caddeye çıkarıp ortada yürüyen bir ümmet kıldık ki siz bütün insanlar üzerine adalet nümunesi, hak şahidleri olasınız, Peygamber de sizin üzerinize şahid olsun. Kıbleyi mukaddema durduğun Kâ'be yapışımız da sırf şunun içindir: Peygamberin izince gidecekleri; iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayıralım, o elbette Allahın hidayet eylediği kimselerden maadasına mutlak ağır gelecekdi, Allah imanınızı zayi edecek değil, Her halde Allah insanlara re'fetli çok re'fetlidir, rahîmdir 143 hakikaten yüzünün Semada aranıp durduğunu görüyoruz, artık müsterih ol: seni hoşnud olacağın bir Kıbleye memur edeceğiz, haydi yüzünü Mescidi Harama doğru çevir, siz de -ey mü'minler- nerede bulunsanız yüzünüzü ona doğru çeviriniz; kendilerine kitab verilmiş olan-

Sh:»522

lar da her halde bilirler ki o rablarından gelen haktır ve Allah onların yaptıklarından ve yapacaklarından gafil değildir 144 celâlim hakkı için sen o kitab verilmiş olanlara her bürhanı da getirsen yine senin Kıblene tabi olmazlar, sen de onların Kıblesine tabi olmazsın, bir kısmı diğer kısmın Kıblesine tabi değil ki.. celâlim hakkı için sana gelen bunca ilmin arkasından sen tutar da onların hevalarına uyacak olursan o takdirde sen de mutlak zulmedenlerdensindir 145

KIBLE: esasen insanın her hangi bir tarafa teveccüh ve istikbali hâlidir ki Türkçe yön demektir. Orfen namazda teveccüh olunan mekâna ismolmuştur.

Cenabıhak Kıblenin tahavvülüne ve yeni bir sıratı müstakimin iraesine ve bu suretle yeni bir ümmet teşkiline işaret ve bunun üzerine kendilerini bilmezler tarafından söylenecek cahilâne sözlerin hükümsüzlüğünü beyan için şöyle buyuruyor:

142. ﴿سَيَقُولُ السُّفَهَٓاءُ مِنَ النَّاسِ﴾ Nâsın süfeha takımı, hafif akıllı idraksiz, çapkın güruhu diyecekler ki ﴿مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّت۪ى كَانُوا عَلَيْهَاؕ﴾

«Bunları yani Muhammed ve ümmetini bulundukları Kıblelerinden -Beyti makdisten- çeviren ne?» bu söz neshı inkâr ve tahvili Kıbleye i'tiraz etmek istiyen Yehud veya münafıkîn tarafından sarfedilmiş ve âyet onlar hakkında nazil olmuştur. Balâda « اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ » hükmi celiline nazaran münafıkîn hakkında olması daha münasibdir. Yâni bunlar böyle söylemiş ve söyliyeceklerdir. ﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed!. Sen o süfehaya şöyle söyle: ﴿لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُؕ﴾ Meşrık ve Mağrıb, gün doğusundan gün batısına kadar bütün şu arz Allahındır, onun için hiç bir mekâna ıhtisası yoktur. ﴿يَهْد۪ى مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ﴾ bunların maliki olan o Allah

Sh:»523

dilediği kimseyi yeni bir sıratı müstakime hidayet eder, muvaffak kılar».- Burada doğrudan doğru Fatihadaki « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَق۪يمَۙ » duasına sarih bir alâka, dekik bir cevab vardır. Evvelâ:

Sıratı müstakimin nekire olarak iradı, bunun azametine ve yeniliğine bir işarettir ki istenildiğinden â'lâ ve öteden beri gidile gelmiş olan mün'amün aleyhim sıratından daha başka ve daha güzel ve gayei nimet-ü saadete daha selâmet-ü sühuletle götüren, yani gadab-ü dalâlden salim bulunan bir tarikı müstakim demek olur. Saniyen' bu sıratı müstakime hidayet, sırf meşiyyeti ilâhiyeye rabtedilmiştir. Hilkatte meşiyyeti ilâhiyeye merbut olmıyan hiç bir şey bulunmadığı halde bunun tasrihi, böyle bir sıratı ihsan ve ibtida ona hidayet kulların kesb-ü meşiyyetiyle mukayyed olmayıb mahzı fazlı ilâhî olduğuna tenbihtir. Ve bu suretle burada kesib kanununun bir kaydine ve bu işin mebdei kesbe mütekaddim bulunduğuna bir işaret vardır. Kesib mesailinde meşiyyeti ilâhiye, meşiyyeti ibadi ta'kib eder. Bu gibi vehbî esasatta ise abdin kesbi meşiyyeti ilâhiyeyi ta'kib etmek icab eder. Hasılı Cenabı Allah her şeye maliktir ve dilediği kulunu mahzı meşiyyetile Peygamber yapar ve ona büsbütün yeni bir din-ü şeriat ihsan edebilir ve bundan onu menedecek hiç bir kuvvet yoktur ve Peygamberlik bir kesib işi değildir ve bu iş « لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْؕ » kaidesinin dairei şümulünden hariçtir. O kaide bu ihsandan sonra cereyan eder. Ve bunu yapabilecek olan Allah tealânın tahvili Kıbleyi emretmesinde i'tiraz edilecek hiç bir sebeb yoktur. Ve cenabı hak Resuli Muhammede bu hidayeti bahşetmiştir. 143. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ ve ey ümmeti Muhammed!. İşte böyle bir sıratı müstakime hidayet etmek suretile

﴿جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا﴾ biz sizi vasat' merkez ve her tarafı denk, mu'tedil, hayırlı bir ümmet yaptık

Sh:»524

﴿لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ﴾ ki siz diğer nas üzerine kavlen veya fi'len veya

halen şahidi adil ve nümunei imtisal olasınız.»

ŞÜHEDA, şehidin cem'idir, şehid de şehadetten «feil» bima'na «fail» veya «mef'ul» olarak şahid yahud meşhud ma'nasınadır. Orfümüzdeki şehid «meşhud bilcenne» demektir. Burada ise şahid ma'nasınadır. Şahid, bir hakkı isbatta şehadetine ya'ni ilmi şühudî tarikile ıhbarına müracaat olunan ve hükme beyyine ittihaz edilen kimsedir ki bundan bilistiare ıstılâhta bir hükmi külliyi isbat için müracaat olunan emri cüz'iye de şahid ıtlak olunur. Şer'an kendinin diğeri aleyhinde bir hakkını ıhbar-ü taleb etmeğe dava, ve başkasının kendi aleyhinde hakkını ıhbar etmeğe ikrar denildiği gibi bir başkasının diğeri aleyhine hakkını ıhbar etmeğe de şehadet denilir. Binaenaleyh şahid, ortada mutavassıt, adil ve hakgü, sözü mesmu ve mu'teber bir kimse olur. Ve bu münasebetle fi'len ve halen nümunei imtisal ittihaz edilen muktedabih kimselere dahi şahid denilir. «Bu böyledir, çünkü fülân öyle diyor, fülân iş şöyle yapılmalıdır, çünkü fülân fülân öyle yapıyor» tarzında her hangi bir hükm-ü karar için sened ittihaz edilen zevat hep şahiddirler ki bunlar en büyük insanlar demektir. İşte cenabı Allah ümmeti Muhammedi insanlar arasında böyle hakşinas, hakgû, adil ve müstakim, hüsni ahlâkı, ilm-ü irfanı ile mümtaz, şayanı istişhad ve merkezî bir cazibeyi ve imameti haiz, muktedabih bir cemaat yapmak ve tam manasiyle adil bir ümmeti hakime teşkil etmek için sayei Muhammedîde yeni bir sıratı müstakime hidayet buyurmuştur. Ve akvamı saire arasında ümmeti islâm bu vazifelerini unutmamak icab edecektir. Müslümanlar şuna buna uyuntu olmıyacak, diğer akvama nümunei imtisal ve merci olmak lâzım gelecektir ki bunu temin eden sıratı müstakim vehbî olduğu halde onun üzerinde bu noktadan yürümek bir emri kesbîdir. Ve bunu iktisab

Sh:»525

eden ümmetin icmaı da bir delili hak, bir şahidi hakikî olur. Filvaki bu şerait altında yürüyen müslamanlar ve bilhassa Eshabı kiram, akvamı cihanın merkezi teveccühü olarak emri hakda haizi imamet bir ümmeti kübra olmuşlardı. İşte ey müslümanlar! siz böyle nas üzerine şahid olasınız

﴿وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًاۜ﴾ o resuli huda Muhammed Mustafa da sizin

üzerinize şahid ve size muktedabih olsun «

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ » medlûlünce siz onu ekval-ü

ef'alinizde, harekât-ü sekenatınızda şahid ve İmam ve nümunei imtisal bir metbuı hüman ittihaz eder ve onun getirdiği sıratı müstakim üzerinde yürürseniz bütün insanlar sizin arkanızdan gelir ve sizi cemaatinizle İmam tanır, ızharı hak için size ve sizin sözünüze müracaat eder. -Bunun için icmaı ümmetin delil olması Muhammedin ümmeti olmağa ve onun kitab-ü sünnetine ittiba eylemeğe mütevakkıftır.- Bunu yapamayanlar ümmet olamaz. Başka milletlerin arkasında gitmeğe mecbur bir kavımi tâbi ve mahkûm olur, hürriyetini gaib eder, esir kalır. Hadîsi şerifte rivayet olunmuştur ki (Ahırette diğer ümmetlerin hepsi Enbiyanın tebliğatını inkar edecekler, Cenabı Allah berayı muhakeme Enbiyanın tebliğ davasına beyyine taleb edecek, nihayet ümmeti Muhammed getirilecek, şehadet edecekler, diğer ümmetler «siz onu nereden biliyorsunuz» diyecekler. Ümmeti Muhammed de «Allah bize bunu kitabile ve Resuli sadıkının lisanile bildirdi» diye cevab verecekler, bunun üzerine Hazreti Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem getirilecek, ümmeti kendisinden sorularak tezkiye edilecek o da onların adaletine şehadetle alenen tezkiye edecektir).

Resulullah Efendimiz Mekkede iken Ka'beye müteveccihen namaz kılardı. Medineye hicretten sonra Sahreye müteveccihen namaz ile emrolunmuştu ki bunda Yehudîleri İslâma bir nevi te'nis vardı. Bunun hakkında buyu-

Sh:»526

ruluyor ki: ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِى كُنْتَ عَلَيْهَٓا﴾ « اَلْقِبْلَةَ », «

جَعَلْنَـا » fi'linin mukaddem meful'i sanisi, « اَلَّتِى » muahhar meful'i evvelidir. Kıblenin sıfatı zannedilmemelidir. Yani, senin vaktiyle üzerinde bulunduğun Ka'beyi kıble yapışımız başka bir şey için değil ﴿اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ﴾ ancak Peygambere ittiba edecek olanları, geldiği izden geri dönecek, irtidad eyliyecek olanlardan tefrik-u temyiz etmek, habîs ile tayyibi birbirinden ayırd eylemek ve bu suretle her birinin hali benim gibi siz kullarımla beraber hepimizin malûmu olmak içindir. Böyle olmasa idi onları yalnız ben bilirdim, siz bilemez, ayırd edemezdiniz». -Peygamber Medineye gelip Beyti makdise doğru namaz kılmağa başlayınca Arabın gücüne geldi, bilâhare Kâ'beye tahvil buyurulduğu zaman da Yehudîlerin gücüne gitti «kâh buraya, kâh oraya bu ne oluyor? Bunda yakin olsa böyle olmazdı» diye irtidad edenler bulundu. Münafıklar söz ettiler, müslümanlar «vefat eden ıhvanımızın namazları ne olacak» diye telâş ettiler, buna karşı ve daha doğrusu tahvilin mukaddimesinde bu ahvalin vuku bulacağına işareten bu âyetler nazil olmuştur.- İşte bu mesele de böyle bir imtihan vardır. ﴿وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً﴾ gerçi bu hal, bu imtihan büyük ve ağır bir şeydir ﴿اِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ﴾ ancak Allahın hidayet ettiği, imanda sebat nasıb eylediği zevata değil, onlara Allahın hiç bir emri ağır gelmez, şunu da biliniz ki ﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ﴾ Allah sizin sebatkâr imanınızı veya imanınızın eser ve alâmeti olan namazlarınızı hiç zayi etmek istemez, binaenaleyh Kıble tahvil olunursa bundan evvel kıldığınız namazlar, vefat eden ıhvanınızın namazları indallah zayi olmaz ﴿اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ﴾ çünkü Allah her halde in-

Sh:»527

sanlara pek re'fetli bir rahîmdir. Ne ecirlerini zayi eder, ne de maslahatlarını, hayırlarını terk eyler. Sizin şefakat-ü merhamet namına bildiğiniz şeylerin bütün menabii ondadır. Onun nesih emirleri, sizin zararınıza olacak veçhile makabline şamil olamaz. Her zaman için o zamanın hükmü cari olur.- Bu hüküm zamanımızda «kanun makabline şamil olmaz, meğer ki muhaffifi ceza olsun» suretinde ifade olunan kaidei teşriin esasıdır. Nafi, İbni Kesir, İbni Amir, Hafs kıraetlerinde Reuf, Hemzenin meddiyle, mütebakisinde medsiz okunur, lâkin ma'na birdir.

İşte Allah böyle bir Allahdır ve size bu suretle bir sıratı müstakim verecek ve sabit bir kıble gösterecektir» Resulullaha yukarıdan beri varid olan işarat üzerine tahvili Kıble için vahyin vüruduna intizar ediyor, Semadan Cibrili gözetiyor ve babası Hazreti İbrahimin Kıblesi olan Kâ'beyi temenni ederek dua eyliyordu nihayet şu âyetler nazil oldu: Ya Muhammed; 144.

﴿قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَاءِ﴾ biz senin yüzünün sık sık Semada dönüşünü görüyoruz ﴿فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا﴾ seni artık pek memnun olacağın bir kıbleye kat'iyen çevireceğiz. Binaenaleyh ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ sen hemen yüzünü dos doğru Mescidi haramın şatrına ya'ni Kâ'be tarafına çevir.- Bu suretle eski Kıble mensuh ve böyle istikbali Kıble farz oldu. Yüzün dos doğru çevirilmesi, bedenin ön tarafından tamamen yönelmesi demek olduğu aşikârdır. Binaenaleyh yüzün ve bedenin Kâbeden başka bir tarafa bükülmesi namazı ifsad eder. Lâkin uzakta bulunanlar için ayni Kâbeye isabet de şart değildir. Ve bunun için bizzat Kâ'be denilmeyib Mescidi haram şatrına buyurulmuştur, Mescidi haram ise Kâ'benin kendi değil etrafındaki haremi şerifidir. Ve burada kıtal,

taarruz memnu bulunduğu ve emni kâmil matlûb olduğu için ona «haram» veya «harem» denilmiştir.

sh:»528

ŞATR, bir şey'in nısfı veya bir cüz'i mütemayizi veya bir canibi ma'nalarına gelir. Kâ'be Mescidi haramın tam ortasında bulunduğu için nısfı Kâ'benin nısfına müntehi olur. Ve bunun için Mu'tezileden Cubbaî ve Kadı AbdülCebbar, namazda Kâ'benin nısfına isabet şart olduğuna ve bir kenarına teveccüh gayri kâfi bulunduğuna kail olmuşlardır. Fakat Sahabeden ve Ta'biînden, müteahhirînden Cümhuri müfessirîn uzaktan mescidi haram semtine teveccüh kâfi bulunduğunu ve ancak Mekkede ve Mescidi haram içinde Kâ'benin her hangi bir tarafına teveccüh vacib olduğunu beyan eylemişlerdir ki buna göre hasılı ma'na mümkin olduğu kadar Kâ'be tarafına demek olur. Yani Şatır, nefsi Kâ'beyi ve mescidi haram, semti Kâ'beyi ifade eder. Ve bunun tafsılı kütübi fıkhiyenin istikbali kıble bahsine aittir. Bera ibni Âzib radıyallahüanh Hazretlerinden rivayet olunuyor ki Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Medineye gelmiş ve on altı ay Beyti makdis tarafına namaz kılmış idi, badehu Kâ'beye tevcih kılındı. Bu tahvilin «bedir» gazasından iki ay mukaddem Recebi şerifte zevali Şemisten sonra vaki olduğu ve Resulullahın Beni Seleme mescidinde Eshabile beraber kılmakta bulunduğu öğle namazının iki rek'atini müteakip namazda iken çevrilib «Mizaba» doğru yöneldiği ve erkeklerin kadınlar yerine, kadınların da erkeklerin yerine namazda tahvili mekân ettikleri ve binaenaleyh o mescide «mescidül kıbleteyn» namı verildiği dahi zikredilmiştir. Derhal etrafa haberler gitmiş «mescidi kuba» da dahi ahali namazda iken biri gelmiş Resulullah Kâ'beye çevrildi diye bağırmış olduğu mervidir.

Tahvili Kıble hakkında balâda « وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ » gibi vaki olan işaretler, bu ayet ile tamamen kesbi kat'iyet eylemiş ve Beytülmakdise teveccüh büsbütün nesh olunmuştur. Bunun için bazı ulema nasih olan ayet « اَيْنَمَا تُوَلُّوا » olduğuna zahib olmuş ise de doğrusu Cümhurun dediği

Sh:»529

gibi nâsih işbu « فَوَلِّ وَجْهَكَ » emridir. Cenabı hak bizzat Resulünü bu emir ile tatyib buyurduktan sonra eşhas ve emkineye ta'mimen de buyuruyor ki

﴿وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ ve her nerede bulunursanız yani her nerede namaz kılarsanız yüzlerinizi o tarafa çeviriniz, o tarafa yöneliniz. -demek ki namaz kılmak için bir mescid gibi muayyen bir mahal ile tekayyüd farz değildir. Fakat muayyen bir Kıble olarak Mescidi harama doğru Kâ'be tarafına teveccüh herkese farzdır. Meğer ki düşman havfı gibi zarurî bir ma'zeret karşısında buna da imkân bulunmasın, o zaman buna yakın herhangi bir cihet kâfi olur. İşte « اَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ » in ma'nası da budur. Şimdi Kıblenin böyle Beyti makdisten Kâ'beye tahviline sair ehli kitab ne diyeceklerdir? Derseniz

﴿وَاِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ﴾ mukaddema kendilerine kitab verilmiş olan Yehud ve Nasara taifeleri de ﴿لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ her halde bilirler ki bu tahvil emri rabları tarafından bir emri haktır. Onlar içinde her ne kadar « مَاوَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ » diye itiraz etmek istiyen ve neshı inkâra kalkışan süfeha bulunursa da kitaba hakikaten aşina olanların bu gibi

ahkâmı inşaiye de mintarafillâh nesh-ü tebdilin caiz ve hattâ bir sünneti cariye olduğunu ve Ka'benin

vaktile Kıblei İbrahim bulunduğunu bilirler. ﴿وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ﴾ ve

Allah tealâ onların amellerinden gafil değildir ve cezalarını verecektir.» Binaenaleyh bu cümle ehli kitab

hakkında bir inzardır. İbni Âmir, Hamze, Kisaî, Ebu Ca'fer, Revh kıraetlerinde « تـا » ile « يَعْمَلُونَ »

okunur. Bu surette Allah hiç birinizin amelinizden gafil değildir demek olub mü'minler hakkında tebşir,

kâfirler hakkında inzar olur. 145.

﴿وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ﴾ ya Muhammed!.

Val-

Sh:»530

lahi sen o inadçı ehli kitaba her âyeti getirsen, isbatı hak için ne kadar delâil ve mucizat mümkin ise hepsini

göstersen ﴿مَاتَبِعُوا قِبْلَتَكَ﴾ onlar senin Kıblene tabi olmazlar. Sen onlara aklî ve naklî

âyât-ü edillenin en vazıhını gösterdin, akl-ü hikmet, ahdi kadim ve bilhassa kıssai İbrahim ile şerefi Kâ'be

hakkında irae etmiş olduğun beyanatı vazıhayı ve bu emri kat'îyi anlamak istemiyenler, hiç bir delili sem'i

itibara almazlar ve binaenaleyh senin me'mur olduğun Kıbleye uymazlar

﴿وَمَٓا اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ﴾ sen de onların Kıblelerine tabi olamazsın, bundan başka

﴿وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ﴾ onlar birbirlerinin Kıblelerine de tabi olmazlar. Zira

Yehudîler « صَخْرَةَ » ye, Nasara da gün doğrusuna dururlar ve biribirlerine muvafakatleri ihtimali yoktur

﴿وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَاجَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾ vallahi sen bu

Yehud ve Nasaranın hakka muhalif batıl üzere gittikleri hakkında sana gelen bu ilimden sonra farzı muhal

olarak onların hevalarına, emri hakka muhalif olan keyflerine, arzularına uyacak olursan

﴿اِنَّكَ اِذًا﴾ bu takdirde şunu muhakkak bil ki sen de ﴿لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾

behemehal zalimler güruhundan olursun.- ve o zaman ahdı ilâhîye nail olamaz, nasa İmam olub ümmet teşkil edemezsin. Binaenaleyh senin onlara ittibaın hükmi ilâhî ile muhaldir. Ey ehli iman!. Siz onların ne kadar zalim olduğunu bilir misiniz?

﴿١٤٦﴾ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَٓاءَهُمْ
وَاِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴿﴾

Sh:»531

Meali Şerifi

O kendilerine kitab verdiğimiz ümmetlerin uleması onu -o Peygamberi- oğullarını tanır gibi tanırlar, böyle iken içlerinden bir takımı hakkı bile bile ketmederler 146

146. ﴿اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ﴾ bizim kendilerine kitab verdiğimiz, kitabı okumak nasıb eylediğimiz o ehli kitab uleması ﴿يَعْرِفُونَهُ﴾ o Peygamberi bilmez değillerdir, onu tanırlar, onun o Peygamber olduğunu ﴿كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ﴾ tıpkı oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar, bilirler ﴿وَاِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ﴾ ve bunların bir kısmı ﴿لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ hiç şüphesiz bile bile hakkı ketmederler. -Burada Peygambere hıtab zamirile « يَعْرِفُونَكَ » buyurulmayıp da gıyabe iltifat ile « يَعْرِفُونَهُ » buyurulmasında dakik bir kaç nükte vardır: Evvelâ: bu âyet cenabı Allah tarafından sureti gıyabda ve bîtarafâne bir şehadeti ifade eder. Saniyen, Tevratta Hazreti Musaya benzer bir Peygamber diye tavsif buyurulmuş olduğu için ötedenberi Ehli kitab tarafında Hatemül'enbiya lâmı ahd ile « اَلنَّبِىُّ =ennebiy» yani o Peygamber diye yadedilirdi, böyle ma'ruf idi «o» dedikleri zaman bunu anlarlardı. Ancak onun Hazreti Muhammed olduğunu gösterecek bir beyyineye, kat'î bir delile ihtiyac vardı, Hazreti Muhammedin getirdiği âyâtı beyyine ve mucizatı vazıha ile bu da bihakkın te'min edilmiş idi ve bunların karşısında bilhassa o zamanki ulemayı Ehli kitabın hiç bir veçhile şekk-ü şüphesi kalmamıştı ve bunu evlâdlarını bildikleri gibi kat'î bir surette biliyorlardı. Netekim Hazreti Ömer Abdullah ibni Selâm Hazretlerine bunu sorduğu zaman «ben onu oğlumu bildiğimden daha ziyade bilirim, çünkü

Sh:»532

onda hiç şekk-ü şüpheye mahal yoktur, fakat evlâdıma gelince ne bileyim belki validesi hiyanet etmiş olabilir» demişti. Bunun üzerine Hazreti Ömer de müşarunileyhin başını öpmüştü. İşte « يَعْرِفُونَهُ » buyurulmasında bu nüktei ma'rufiyete ve «o Peygamber» unvanına büyük bir telmih vardır. Bu âyet bilhassa şunu da isbat ediyor ki sadece bilmek, sırf kalbî olan ilm-ü marifet imana kâfi değildir, imanı şer'î için iz'an-ü inkıyad ve bundan başka hakkı ketmetmeyib zahiren ıkrar ve i'tiraf eylemek dahi lâzımdır. İmanın kökü bir keyfiyeti kalbiye olmakla beraber onun mu'teber bir iman olması o kökün bir manii mücbir bulunmadıkça zahirde intişarına mütevakkıftır. Ehli kitab uleması o Peygamberi kalben pek iyi tanıdıkları halde mü'min olamamışlar bilâkis bile bile ketmi hak ettiklerinden avamdan daha ziyade mezmum ve makduh keferi muanidinden olmuşlardır.

Ey risaleti bu kadar sabit ve müberhem olan resulü ekmel:

﴿١٤٧﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٨﴾
وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اَيْنَ مَاتَكُونُوا يَاْتِ
بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿﴾

O hak rabbından, artık şüpheye düşenlerden olma sakın 147 Her birinin bir yöneti vardır, o ona yönelir, Haydin hep hayırlara ko-

Sh:»533

şun, yarışın; Her nerede olsanız Allah sizi toplar, bir araya getirir, şüphesiz ki Allah her şeye kadîr 148

Ya Muhammed: 147. ﴿اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ O emri hak rabbındandır, tabiri aharla hak, Allahtan gelendir ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ Binaenaleyh sen sakın, şübheci

güruhundan olma ve onların hevasını gözederek, aldığın emri hemen infazdan geri durma. - Şüphe yoktur ki bu hıtabın Peygambere tevcihi umum ümmetini muhalefetten şiddetle tahzir ve bilhassa emri Kıbleyi bir daha takviye içindir. Filhakika bir din, bir millet, bir ümmet için Kıble mes'elesinin pek büyük bir ehemmiyeti vardır. Zira vücudda ruh ile cismin derin bir ıhtilâtı vardır. Ve bir tezahüri cismanî ifade edemiyen ruhaniyetin hiç bir hükmü yoktur, ruhun en büyük şiarı vahdet olduğu ve ayni zamanda her kalb-ü vicdanın ruhanî duygusu sırf kendine ait bulunduğu için cismanî bir tezahürde birleşmiyen ruhlar arasında bir rabîtai vahdet tezahür edemez ve binaenaleyh sadece vahdeti ruhaniye üzerine müesses bir ruhı içtimaî tasviri faidesiz ve belki gayri mümkindir, mütemasil ruhlu efrad arasında vahdeti ruhaniyenin mevcudiyeti, beyinlerinde bir vahdeti cismaniyenin tezahürile malûm olur ve bu suretle ruhaniyet cismaniyetten, cismaniyet ruhaniyetten müzaaf bir ın'ikâs ile kesbi kuvvet eder ve ruhı içtimaî bu sayede teşekkül eyler ve ümmet bununla zuhura gelir. Bunun için Kıble bir ümmetin vahdeti ruhaniyesine zâman olacak ilk tezahüri cismanîyi te'min eder ve Kıblesiz bir ümmet olamaz. Filvaki 148.

﴿وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا﴾ Ümmetlerden veya akvamdan her birinin bir yüneti vardır ki

o ona yünelir, Milleti İbrahime ittiba etmek ve bu suretle en büyük ve en güzide bir ümmeti

Sh:»534

muazzamai mu'tedile olmak istiyenlerin yüneti de en kadim olmakla ma'ruf ve en şümullü bir ciheti vahdet olmağa lâyık olan ve İbrahimin Kıblesi bulunan Kâ'bedir. Bu ümmeti muazzama buna yünelmelidirler. Ve bu herkesin yünetine gelir. Yer yüzündeki akvamdan her birinin de buna yünelecek bir ciheti, bir yüneti vardır. Meselâ Şimal halkı Kâ'benin Şimal cihetine, cenub halkı cenub cihetine, Şark halkı Şark cihetine, Garb halkı Garbına ve aradakiler aradan bir cihete yünelirler. Hepsinin cihetleri muhtelif olmakla beraber yine cümlesi bir Kâ'be alttan üstten göğe kadar bir merkez ve dairen madar ona teveccüh eden sekenei Arz onun etrafında sıra sıra birer saffı müstedir teşkil ederek yeknesak, yekemel, yekhedef bir cemaati kübra teşkil edebilirler ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ binaenaleyh sizden her biriniz yünetine

yünelerek hayırlar yapmakta müsabakalar icra ediniz. Zira Kıbleden maksad da böyle muntazam bir vahdet ile hayır müsabakasına girişmektir. Siz bunu biliniz de edyanı saire erbabından ziyade hayırlar yapınız ve onları sebk ediniz ve muhtelif cihetlerde, başka başka beldelerde bulunduğunuzdan dolayı aranızda vahdeti içtimaiye yoktur sanmayınız. Zira

﴿اَيْنَ مَا تَكُونُوا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا﴾ her nerede olursanız olunuz, Allah

hepinizi bir araya getirir. Bir Kıbleye teveccühünüz sayesinde ıhtilâfı cihata rağmen hepiniz cemaati vahide olur ve hepiniz Mescidiharam içinde namaz kılıyor gibi muntazam bir hey'eti içtimaiye halini iktisab edersiniz ve ecrinizi o suretle alırsınız. Ve böyle şey olur mu demeyiniz, çünkü

﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ Allah her şeye kadır olduğu gibi sizi böyle

toplamağa ve ecrinizi vermeğe de kadirdir. Hali hazarde böyle, sefere gelince:

Sh:»535

﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِۜ وَاِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿١٥٠﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۙ لِئَلَّا يَكُونَ
لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌۗ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ
وَاخْشَوْنِى وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِى عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَۙ ﴿١٥١﴾ كَمَآ
اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ
وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَۜ
﴿١٥٢﴾ فَاذْكُرُونِى اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem her nereden sefere çıkarsan hemen Mescidi harama doğru yüzünü çevir, bu emir şüphesiz hak, rabbından olduğu muhakkakdır, Allah amellerinizden gafil de değildir 149 Her nereden yola çıkarsan yüzünü Mescidi harama doğru çevir ve her nerede olsanız yüzünüzü ona doğru çevirin ki nas için aleyhinizde bir hüccet olmıya, ancak içlerinden haksızlık edenler başka siz de onlardan korkmayın benden korkun, hem üzerinizdeki ni'metimi tamamlıyayım hem gerek ki hidayete eresi-

Sh:»536

niz 150 Netekim içinizde sizden bir Resul gönderdik, size âyetlerimizi okuyor, sizi tezkiye ediyor, size kitab, hikmet öğretiyor, size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor 151 o halde anın beni, anayım sizi ve şükredin de bana nankörlük etmeyin 152

149. ﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ﴾ ve her hangi bir beldeden sefere çıkarsan ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ﴾ namazda yine yüzünü Mescidi haram şatrına tut, yine hazerdeki gibi Kâ'be tarafına yönel ﴿وَاِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَۜ﴾ ve bu emir her halde rabbından gelen haktır ve hikmete muvafıktır.

﴿وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ve Allah sizin amellerinizden asla gafil değildir. Gerek hazarda ve gerek seferde olsun bu emre gerek muvafık ve gerek muhalif bulunsun amellerinizden hiç biri ecirsiz veya cezasız kalmaz. -Ebu amir kıraetinde « يَعْمَلُونَ » okunur ki muhalifler hakkında bir inzardır.

Kıble me'selesi gayet mühim ve tahvili Kıble ise bir emri âzîm ve alelhusus bunun mütezammın olduğu nesih mes'elesi Şeytanların fitne ve fesad için vesilei tesvilât ittihaz edebilecekleri dakik bir mes'ele olduğundan dolayı Kıble hakkındaki bu emirler berveçhiâti bir daha tekrar ile te'kid olunacak ve maamafih mutazammın olduğu bazı hikmetler dahi ibraz buyurulmak suretile bu te'kid ayrıca bir manayı müstekilli

ifade edecektir. Şöyle ki 150. ﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ﴾ ya Muhammed!. Her nerede olursa olsun, uzağa veya yakına, gerek harb ve gerek diğer bir maksad için sefere çıkarsan dahi ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ namazda yüzünü Mescidi haram tarafına çevir ﴿وَحَيْثُ مَاكُنْتُمْ﴾ ve ey mü'minler!. Siz aktarı Arzdan her hangi bir yerde gerek mukim ve gerek müsafir olarak bulunursanız

Sh:»537

﴿فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ hepiniz namazla yüzünüzü Ka'be tarafına çeviriniz, o tarafa yöneliniz ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾ ki nasın aleyhinizde bihakkın tutunabileceği hiç bir delil kalmasın. -Yani tahvili Kıble emrinin sizin anlayabileceğiniz başlıca iki hikmeti vardır, birisi bu emir, Ehli kitab ve müşrikîn gibi muhaliflerimiz olan bayağı insanlar tarafından aleyhinizde isti'male salih hiç bir huccet bırakmamak içindir. Çünkü kütübi salifeye nazaran mev'ud olan Hatemül'enbiyanın evsafı miyanında Kıbleyi Kâ'beye tahvil edeceği hakkında delâletler veya işaretler vardır. Ezcümle kıssai İbrahimde nakledildiği üzere ahdı kadimden kitabül Eş'iyada Mekkenin istikbalini tasvir eden âyetler buna vazıhan işaret etmektedir. Bu sebeple ehli kitab «Hatemül'enbiyanın Kıblesi Mekkede olacaktı, Muhammed ve eshabı ise hâlâ Beyti makdise duruyorlar.» diye şüphe edebilirler. Ve bunu bihakkın hücceti nakliye olarak dermiyan eyleyebilirler. Sonra Kiblei İbrahime muhalefet, Milleti İbrahim davasile mütenasib değildir. Bunu da müşrikîn bir hücceti akliye olarak bihakkın irad edebilirler. İşte tahvili Kıble emrinde evvelâ size karşı böyle aklen ve naklen muhık olabilecek ihticacları büsbütün ref'etmek ve hasımlarınıza aleyhinizde hiç bir hüccet bırakmamak hikmeti vardır. Bundan sonra onların hiç biri böyle bir itiraz serd edemez, ağızlari kapanır ﴿اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ ancak o insanlar içinden zülmü şiâr edinmiş olan haksızlar başka.- Onlar hüccet, delil aramadan ağızlarına geleni söylerler, muhık bir i'tiraza imkânları olmadığı halde bu gibi zalimlerin ağzı durmaz, fakat böyle hüccetsiz, bürhansız ve sırf haksız sözlerin de hiç kıymeti yoktur ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ binaenaleyh siz onların hiç birinden korkmayınız da ﴿وَاخْشَوْنِى﴾ benden korkunuz.

Sh:»538

Ve benim emrime muhalefetten sakınınız. İşte emri tahvil nasa aleyhinizde öyle bir hücceti itiraz bırakmamak, bir de ﴿وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِى عَلَيْكُمْ﴾ size nimetimi tamamlamam içindir ki ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ bu sayede mazharı hidayet olmayı ve doğru yolda salimen gidib gayei merama ermeyi kaviyyen ümid edebilesiniz. -Asıl nimet, sıratı müstakime hidayet idi, emri Kıble de bu sıratı mustakimdendir. İtmamı nimet, bir nimetin noksan ciheti bırakılmayıb mümkin olan kemaline erdirmek demek olduğundan bu nimetin itmamı da o yoldan doğruca gidib gayei felâha ermektir. Hazreti Ali «tamamı nimet, islâm üzerine ölmektir» buyurmuş ve tamamı nimet duhuli Cennettir diye de bir haberde varid olmuştur. Bu itmamı nimet lûtfü şuna benzer: 151.

﴿كَمَا اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ﴾ netekim sizin içinizden, yani zürriyeti İbrahim ve İsmail içinde sizden, yani siz insanlar cinsinden güzide bir Resuli müfahham gönderdik». Nev'i beşerin yine beşer olarak bir Peygambere mazhariyeti ne büyük ni'mettir. Şüphe yok ki Allahın kullarına göndereceği elçi, sadık mahlûkatından biri olacaktır. Zira Allah ile kulları arasında vasıta olacak gayri

mahlûk bir takım tali mabutlar tasvuru muhaldir, batıldır. Binaenaleyh Allahın insanlara gönderdiği Resul insandan başka diğer mahlûkattan biri olsa idi, insanlık namına büyük bir şeref olmaz ve umum için o kadar şayanı istifade de bulunmazdı. Beşere yine içlerinden « اِنَّمَٓا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ » deyen bir Peygamber göndermesi, nev'i beşerin Allah tealâya doğrudan doğru tekarrübüne, kıssai Ademde beyan olunan hilâfetine en büyük bürhan olan bir şerefi namütenahidir. O Peygamberin içinde yetiştiği kavm için de bu şeref elbette daha müekked ve daha müzaaftır. Hem öyle bir Resul ki

﴿يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا﴾ size bizim bir mucizei bakiye olan

Sh:»539

ayetlerimizi tilâvet ediyor. Bunlar, o gelib geçici mucizeler gibi niamı zaile kabilinden değildirler. Bunlara her zaman muarızlar ilzam ve iskât edilir, şüpheler izale olunur vekayi tahlil olunur. Bir çok ilimler elde edilir, bunlar güzel güzel tilâvet edilir, ibadetler yapılır, hüsni ahlâkın en büyük ve en cem'iyetli umdelerine erilir. ﴿وَيُزَكّ۪يكُمْ﴾ ve sizi her türlü şirk-ü maasıdan, ulviyeti insaniyeye şeyn verecek maddî ve manevî çirkinliklerden, pisliklerden temizliyecek, hakkın müzekkâ, mutahhar bir şahidi adili haline getirecek, teksir-ü tanzim edecek bir sirete sevkediyor ﴿وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ hem size bütün feylesoflara ders verecek kitab-ü hikmet ta'lim ediyor. Ümmî iken size kitab-ü kitabet belletiyor, her türlü hikmetleri cami olan ilmi hukuk ve şeraitini, hikmeti teşrıı, mealii ahlâkı, esrarı içtimaiyi, mesalihi beşeriyeyi, ilmi mebde-ü meadı, devleti kâinatta cari ve hakim olan kavanin ve süneni ilâhiyenin fezlekelerini ve bunların tarzı tatbik-u icrasını sünneti kavliye ve fi'liyesiyle öğretiyor. ﴿وَيُعَلِّمُكُمْ مَالَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ ve size hiç bilmediğiniz, fikr-ü nazarla bilmek imkânını bulamıyacağınız şeyleri, esrarı gaybiye ve ahvali uhreviyeyi tarikı vahiy ile bilib ta'lim eyliyor, eyliyor da sizi üstadı âlem ve hâkimi cihan olacak ve bütün nasa nümunei imtisal bir ümmeti vasat teşkil edecek bir hale getiriyor.- İşte şanı ulûhiyetimizle biz size İbrahimin duası veçhile böyle bir Resul gönderdiğimiz gibi Kıblenizi tahvil ve tesbit etmek suretile de size nimetimi itmam için bu emri hakkı verdim.- Muhammed aleyhisselâm insanlığa ne getirdi diye sual olunacak olursa bu âyeti okumak kâfidir. Bi'seti Muhammediyede Dünyevî, Uhrevî böyle büyük bir itmamı ni'met vardır. Ve şunu bilmek lâzımgelir ki Kâ'benin Kıble yapılması da Dünya ve Ahırette

Sh:»540

buna benzer bir itmamı ni'met için vesiledir. O büyük ümmeti vasat bu sayede teşekkül edecek ve felâhı küllî bununla başlıyacaktır. Binaenaleyh size şimdi iki vazife vardır: Birincisi 152. ﴿فَاذْكُرُونٓي﴾ beni zikrediniz, lâyıkıyle anınız ki ﴿اَذْكُرْكُمْ﴾ ben de sizi bana lâyık bir anışla anayım, imdad ve inayetimi idame edeyim. İkincisi ﴿وَاشْكُرُوا ل۪ي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾ bana şükrediniz, ni'metlerime karşı, kalben veya lisanen veya bedenen veya hepsiyle birden bana ta'zım ve benim emirlerime itaat ve ni'metlerimi yerine sarf ile intifa eyleyiniz. İnkâr ve ısyan ile bana küfür ve küfranı ni'met etmeyiniz, hasılı unutkan ve nankör olmayınız.»

ZİKİR dahi şükür gibi ya lisanî veya kalbî veya bedenî olur. Zikri lisanî Allah tealâyı esmaı hüsnasiyle yad etmek, hamdetmek, tesbih ve temcid eylemek, kitabını okumak, dua etmektir. Zikri kalbî gönülden anmaktır ki başlıca üç nevidir: Birincisi, vücuhı ilâhîye delâlet eden delilleri düşünmek ve şüpheleri defederek sıfat ve esmaı ilâhiyeyi tefekkür etmek, ikincisi, ahkâmı rububiyeti ve vezaifi ubudiyeti, ya'ni Allahın tekâlifini, ahkâmını, evamir-ü nevahisini, va'd-ü vaidini ve bunların delâilini tefekkür etmek. Üçüncüsü, enfüsî, afakî mahlûkatı ve bunlardaki esrarı hilkati temaşa ve tefekkür ile her zerrenin âlemi kudse bir ayine olduğunu görmekdir ki bu âyineye gereği gibi bakanların gözüne o âlemi celâl-ü cemalın envari in'ikâs eder ve bundan bir âni şuur içinde alınacak olan zevki şuhudun bir lemhası bile cihanlar

değer ve bu makamı zikrin hiç nihayeti yoktur. Bu noktada insan kendinden ve âlemden geçer. Bütün şuuru hakka müstağrak olur. Hattâ zikir ve zakirden nam-ü nişan kalmaz da, meş'ur yalnız mezkûrdan ibaret kalır. Gerçi bu makamın lâfını edenler çoktur, Fakat buna erenlerin lâf ile alâkası yoktur.
Aleyhissalâtü

Sh:»541

vesselâm efendimiz: «

لِى مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ لَا يَسَعُنِى فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِىٌّ مُرْسَلٌ»

Benim Allah ile bir vaktim vardır ki onda bana ne bir meleki mukarreb, ne de bir nebiyi mürsel, hiç bir yanaşamaz» buyurmuştur.

Zikri bedenî: bedenin cevarih-ü âzasından her biri me'mur bulundukları vezaif ile meşgûl ve müstağrak olmak ve neh'yolundukları şeylerden hâli bulunmaktır. Şükûr de bu meratibden her biriyle icra edilir. Ancak bunların şükr olması için şakirin kendisine vasıl olmuş olan nimeti hissetmesi ve bunları o nimete mukabil bir vazifei tazim olarak yapması şarttır. Zikir ise nimetin böyle bir kaydi vüsulü olmaksızın alel'ıtlak bir mahabbetin, bir aşki kemalin eseridir. Şu halde şükrün zikre atfı esasen atfülhas alel'âm demektir. Lâkin her ikisi kaydi nimetten sonra zikredilmiş bulunduğundan burada atfı tefsirî kabilinden olur. Böyle olmamak için şükrün şükri urfî mânâsına hamli daha muvafıktır. O da vasıl olan nimetlerin hepsini mahulika lehine sarf eylemektir. Binaenaleyh her hatvei terakkide zikir bidayet, şükür bir nihayettir. Seyri namütenahide bunlar mütevaliyen birbirinde tedahül ederek giderler. Allah tealâ bu envaı zikirden hangisiyle zikrolunursa o da ona lâyık bir veçhile zakirini zikir ve yad edecektir. Bu noktayi ifham için bu âyet muhtelif tabirat ile izah edilmiştir. Ezcümle:

1- Beni taatım ile zikrediniz, ben de rahmetim ile zikredeyim.

2- Beni dua ile zikrediniz, ben de icabet-ü ihsan ile zikredeyim. Yâni «

ادْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ».

3- Beni senâ ve itaat ile zikrediniz, ben de sizi senâ ve nimet ile zikredeyim.

4- Beni Dünyada zikrediniz, ben de sizi Ahırette zikredeyim.

5- Beni halvetlerde zikrediniz, ben de sizi sahralarda zikredeyim.

Sh:»542

6- Beni refahınız zamanında zikrediniz, ben de sizi belâ ve musıbetiniz zamanında zikredeyim.

7- Beni taatle zikrediniz, ben de sizi meunetle zikredeyim.

8- Beni benim yolumda mücahede ile zikrediniz, ben de sizi hidayetimle zikredeyim.

9- Beni sıdk-ü ıhlâs ile zikrediniz, ben de sizi halâs ve meziydi ıhtisas ile zikredeyim.

10- Beni bidayeten rububiyet ile zikrediniz, ben de sizi nihayette rahmet-ü ubudiyet ile zikredeyim. Hasılı bidayeti ubudiyet zikr, nihayeti ubudiyet şükürdür.

«وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

İşte Cenabıhak bütün kullarını hulâsa olarak bidayet ve nihayeti cami bu iki vazife ile tavzıf buyurmuştur. Bu vazifeler hüsni ifa edildikce o nimet de baliğen mabelâğ itımam edilecektir. Fakat zikir marifet ile şükûr de nimet ile mütenasib olacaktır. Halbuki hakikati ilâhiyeyi bihakkin marifet onu kendisi gibi bilmek demek olacağından, bu mütenahi âlemde kullar için gayri mümkindir. «مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ» kezalik nıami ilâhiye namütenahidir. Meselâ bir nefeste içli dışlı iki nimet mevcuttur. Demek ki sadece her nefeste iki şükûr vacibdir, bu halde bihakkin edai şükür de gayri mümkindir. «

مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ» Demek ki bu hıtabı ilâhî karşısında ilk hissedilen şey aciz ve

kudreti halikâ arzı teslimiyettir. Filvaki mebdei iman-ü islâm bu idraktır ve efdalî zikir «

لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » dır. Bu tevhidin ve bu teslimiyetin muktezası da bu acz içinde kendini

evamiri ilâhiyenin yegâne vasıtai icraiyesi bilerek teveccüh eden vazifeyi en güzel bir surette ve azamî bir derecede ifa için yalnız Allahdan istiane ederek hüsni surette sarf etmektir. Ve bu sarf aynı şükürdür. Yani teklif imkân-ü istitaat ile meşruttur. Fakat o istitaat Allahın bir meuneti olduğu için onun da nefselemirde hadd-ü payanı yoktur. Binaenaleyh kul Allahını zikir ile ondan istiane

Sh:»543

eder ve kendine verilen istıtaatı sarf eyler, o istıtaat ona fi'lile beraber Allahın murad ettiği kadar gelir, İşte

islâm o acizden bu bîpayan kudret-ü istıtaata intikaldir. Şu halde her mü'min «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » emri karşısında aczini hissederek evvelâ « اذْكُرُونِى »

misakını yad edecek ve buna şükr etmek için Allahdan istiane eyleyecektir. Bunun için bütün ehli imana

hitaben buyuruluyor ki:

﴿١٥٣﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ
اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٤﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ
اللّٰهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَآءٌ وَلٰكِنْ لَاتَشْعُرُونَ ﴿١٥٥﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ
بِشَىْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ
وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٦﴾ اَلَّذِينَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ
مُصِيبَةٌ قَالُوآ اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٧﴾ اُولٰئِكَ
عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler sabr-ü salât ile yardım isteyin, şüphe yok ki Allah sabr edenlerle beraberdir 153 ve Allah yo-

Sh:»544

lunda katlolunanlara ölüler demeyin hayır diridirler ve lâkin siz sezmezsiniz 154 çaresiz sizleri biraz korku, biraz açlık, biraz maldan, candan ve hasılâttan eksiklik ile imtihan edeceğiz, müjdele o sabırlıları 155 ki başlarına bir musibet geldiği vakit biz Allahınız ve nihayet ona döneceğiz «

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ » derler 156 işte onlar, rablarından salâvat-ü rahmet onlara

ve işte hidayete erenler onlar 157

153. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ ey şerefi iman ile temayüz etmiş olan kâffei ehli iman!.

Siz her halde ﴿اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ﴾ size mev'ud olan gayei kemale ermek

için her şeyden evvel sabır ile ve salât ile istiane ediniz.- Evvelâ sabr-ü sebata alışınız, nimetlerin kendilerine göre külfetleri de vardır. Allahın bütün nimetlerine ve hele niamı nâmütenahiyenin tamamına miftah olan nimeti iman ve islâma şükretmek ve bahusus bunu mertebei ihsanda eda edebilmek elbette kolay değildir. Siz bu seyr-ü sülûkta ebedî bir gayeye yürüyeceksiniz ve yürürken imtihanlar geçirecek, biri dahilî, diğeri haricî iki büyük düşmanla çarpışacaksınız. Bir taraftan nefislerinizin hevası, diğer taraftan kâfirlerin, hak düşmanlarının mühacemat-ü ezası ile uğraşacaksınız ve bunlara müdafaa ve mukabele etmek için mücadeleye, muharebeye mecbur olacaksınız; bazı zahmetler, meşakkatler göreceksiniz. Ruhan bedenen riyazeti nefsiye yapmazsanız sabr-ü tahammüle, sebat-ü metanete alışmazsanız, meuneti ilâhîyenin ilk vesilelerinden birini zayi etmiş olursunuz, tehlikeye uğrarsınız en ufak bir sıkıntı, bir elem karşısında korkmağa, sızlanmağa başlarsınız. Ye's-ü fütura düşersiniz, şunu biliniz ki sabır her muvaffakiyetin başıdır. İmandan sonra tarikın başı sabır, ahlâkın başı sabırdır. İlmin başı sabır, amelin başı sabır, hasılı hikmetin başı sabırdır.- Sabırsızlık, ivmek bir anda her şey istemektir. Halbuki mahlûkat zemanîdirler ve terbiye kanununa tâbidir. Zaman ise tevali demektir.

Sh:»545

Bunun için mahlûkatın kemali muvaffakiyeti alettedric bir silsile ta'kib eder, bu ise sabra mütevakkıftır, her şeyi bir anda istemek hiç bir şey istememektir, hatta yaşamak sabretmektir. Ulema' sabrı iki kısma taksim ederler: Birisi, elemi mekruha sabr-ü tahammül ile netaici hasenesine intizar, diğeri lezzeti âcileden ve şehvetten sabrile netaici seyyiesinden tevakkidir ki biri müsbet, diğeri menfi surette sabırdır, evvelkisi acı ilâçlarla tedavi gibi vazifeye ikdam, ikincisi zehirli tatlılardan sakınmak gibi mazarrattan ictinabtır. Maahâza bazı ahval vardırki orada sabır mezmum ve gayri meşrudur. O gibi ahvalde sür'atle müdafaa için fedayi hayat daha müreccah ve belki vecibe olur.

Bu âyetteki « الصبر » ın «elif lâmı» ahdi haricî olmak üzere aksamı sabırdan sıyam veya cihad murad olunduğu nakledilmektedir. Lâkin muhakkıkînin muhtarına göre «lâm», cins içindir, sıyam-ü cihad ile beraber sair envaı sabra da şamildir. Hasılı ahlâkta imandan sonra sabır meuneti= معونت ilâhiyenin ilk tarikı isticlâbıdır. Salât da böyledir. Salâhı ruhanî, nizamı cismanînin, sabr-ü vekarın, ruhî, bedenî her vazifenin, Dünyevî ve Uhrevî her kemalin nâzımı olan, ferdî, içtimaî her hasleti haiz ve ümmet teşkilâtının en birinci ve en esaslı tezahürü bulunan namaz, imanın en büyük müeyyidesi, bütün ibadat-ü a'malin başı, mü'minlerin mi'racı, rabbülâlemîne cism-ü candan arzı hal ile münacatları, hulâsa zikr-ü şükrü cami bir ibadet olduğu için, meuneti ilâhiyenin en mukaddem, en yakın tarikı isticlâbıdır. Kıblenin haiz olduğu ehemmiyet de ilk evvel bunun içindir. Bu sebeble namaz; sabır gibi sade bir vasıta değil ayni zamanda Allaha bir vuslet olmak üzere en büyük bir gayei zevktir, bu sayede masivadan çıkılır, elemler, kederler silinir, abid ile ma'bud hembezmi visal olur. Bunun içindir ki aleyhissalatü vesselam Efendimiz: «

وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى فِى الصَّلَاةِ » buyurmuş, en bü-

Sh:»546

yük zevk-ü sürurunun namazda hasıl olduğunu göstermiştir.

Balâda Kıblenin ehemmiyeti hakkında varid olan ayatı celile, onun mevzuu olan namazın indallah haiz olduğu kıymeti kudsiyeyi tefhim etmiş bulunduğundan burada yalnız sabrın kıymetini iş'ar için buyuruluyor

ki: ﴿اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ zira şüphe yok ki Allah sabredenlerle beraberdir. -Onun

esmai hüsnasından biri de «sabur» ismi şerifidir. Her kimde sabır varsa onda kudreti ilahiyyeden bir şemmei tecelli vardır. Hele bu ehli sabır bir yere gelib bir cemaat olurlarsa her halde inayeti ilâhiyeye irerler, Allah onların daima dostu ve velisidir, dualarına, taleblerine icabet için nusrati ilâhiye daima onların yanlarında dolaşır, bu maiyyeti göstermiyen, ıhfa eden şey o ehli sabrın müteferrik bulunmasıdır.»

Mukarenet-ü musahabet ifade eden « مع » kelimesi alel'ekser metbua dahil olur. Binaenaleyh Allah sabirînin maiyetindedir buyurulmasında tenezzülâtı ilâhiyenin ulviyetini gösteren büyük bir nükte vardır, Ebüssüud bu nüktenin beyanında: «çünkü demiştir, sabra hakikaten mübaşeret edenler cemaati sabirîndir ve bu haysiyetle bunlar metbu gösterilmiş oluyorlar ilah. Ya'ni bu maiyyet şuunatı kesbiyyede meşiyyeti ilâhiyenin meşiyyeti ibad arkasından geldiğini ifade etmektedir ki rahimiyyetin hükmü olan bu tenezzüli ilâhînin kullar hakkında ne büyük bir lûtfolduğunu teemmül etmek lâzımgelir. Sabir meselesinin bütün miftahı bu noktadadır. Ve şunda şüphe edilmemelidir ki bu tenezzüli ilâhî bir lûtfi iradîdir.

İşte ey mü'minler bunu bilerek zikr-ü şükür yolunda sabrile istiane ediniz, bu babde Allahın düşmanlarile malen bedenen mücahedeye mühtac olursanız onu da yapınız ve bu uğurda telefatınız bulunursa onların acılarına, fıraklarına da katlanınız 154.

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ﴾

Sh:»547

ve sakın böyle Allah yolunda katledilmiş olanlara emvattırlar, ölüdürler demeyiniz -onları hakikaten ölmüş zannetmeyiniz ve bununla son derece müteellim olup ceza-u fezaa düşmeyiniz ﴿بَلْ﴾ hayır- onlar ölü değil ﴿اَحْيَٓاءٌ﴾ diridirler. Hem hayatı hakikiye ile diridirler ﴿وَلٰكِنْ لَاتَشْعُرُونَ﴾ ve lâkin siz duymazsınız- onların hayatını hissetmezsiniz, o hayat bu Dünyadaki meşairi zahire ile hissedilecek bir hayat değildir. O bir hayatı ruhanî, daha doğrusu bir hayatı hakikîdir ki hattâ akl ile bile temamen idrak olunamaz ancak hissi yakîn ile idrak olunur ve hissile bilinir.» Şuheda hakkında böyle daha bir çok âyetler gelecektir. Haseni Basrî rahmetullahıaleyh Hazretlerinden mervidir ki «şehidler indallah diridirler, rızıkları ruhlarına arz olunur da kendilerine revh-ü ferah gelir, netekim Âli Firavne sabah akşam nar arzolunur da kendilerine elem-ü veca' gelir» ilah.. Bu nakil şehidler hakkında surei Âli ımrandaki «

وَلَاتَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَٓاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَيَسْتَبْشِرُونَ

الخ » âyetiyle « حم » lerde Âli Firavn hakkında: «

اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ » âyetinin mazmunudur.

Bu âyette ruhların başlı başına kaim ve mehsûs olan cevheri bedenden başka birer cevheri bulunduğuna ve bunun badel'mevt müdrik olarak kaldığına, yâni bakayi ruh mes'elesine bir delâlet vardır. Cümhuri Sahâbe ve Tabi'în rıdvanullahı aleyhim ecmeîn Hazaratının da kavilleri budur. Buna delâlet eden daha bir çok âyât-ü sünen vardır. O halde burada bunun şuhedaya tahsısı makamlarının ındallah yüksekliğini iş'ar içindir. Bununla beraber islamda mes'elei Ahıret bundan ibaret değildir. Bunu daha ziyade tavzih-ü itmam edecek olan mes'elei ba's, halkı cedid ve saire vardır ki sırası geldikçe izah olunur. Burada henüz mevti takib eden kabir ve âlemi berzah mes'elesine işaret buyurulmuştur. Bu âyetin on

Sh:»548

dörde baliğ olan şühedai «bedir» hakkında nâzil olduğuna dair bir kavil vardır. Lâkin tahvili kıbleyi müteakıb ve gazai «bedir» den mukaddem bir ihzar olması daha ziyade melhuzdur.

Hasılı ey ehli iman sabr-ü salât ile istiane ediniz, çünkü 155.

﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ

﴿وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ﴾ biz Peygambere ittiba edip etmiyeni seçmek ve o nimeti itmam

etmek üzere sizi korkudan, açlıktan, emval, nüfus ve semerat eksikliğinden biraz bir şeye düçar edeceğiz ve böyle bâzı mihnetlerle imtihan eyliyeceğiz.- Ahırette «

لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » sirrine irmeniz için Dünyada biraz bu mihnetleri

tadacaksınız, düşmanların hücumu korkusu kıtlık ve darlıktan dolayi açlık, muharebe ve mesarifi muharebe

dolayısiyle mal, can eksikliği, kazanç ve evlâd eksikliği kabilinden her halde biraz birşey ile mübtelâ

olacaksınız. Bu ıtlak içinde bu âyet dini islâmda farz kılınacak olan bâzı ahkâm-ü tekâlîfe dahi işareti

mütazammındır. Havf, Allah korkusuna, açlık Ramazan orucuna, mal eksikliği zekâta, nüfus eksikliği

cihad-ü şehadete ve emraza, semerat eksikliği evlâd ve kazanç zayaına işarettir ve bu âlâm-ü mihnetin her

birinden böyle bir azcık ibtilâ ile mükellefiyet bunların küllî ve umumî surette istilâlarına mâni olacak ve

Ahırette büyük büyük nimetlere isal edecektir ﴿وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ﴾ ya Muhammed!. Sen sabr

edenleri ise müjdele 156. ﴿اَلَّذِينَ﴾ o sâbirleri ki ﴿اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ﴾

kendilerine bir musıbet isabet ettiği vakıt yâni «

كُلُّ شَىْءٍ يُؤْذِى الْمُؤْمِنَ فَهُوَ لَهُ مَصِيبَةٌ = mü'mine ezâ verecek her şey ona bir

musıbettir. Hadîsi şerifi mucebince eza verecek her hangi bir zarara giriftar oldukları zaman

﴿قَالُوٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ «inna lillahi ve inna ileyhi raciun» derler.

-Biz her halde Al-

Sh:»549

lahınız ve behemehal ona dönüp varacağız diye Allaha arzı teslimiyet ile müteselli olarak sabrederler ve bunu yalnız lisanen değil, gayei halk-u hılkati düşünerek bütün kalb ile söylerler.» «İnna lillâhi» biz Allahınız demekte emval-ü enfüs her şey'i Allaha teslim ve Allah tealânın milki olan her şeyde hattâ can ve bedenlerimizde bile keyfe mayeşa tasarrufa hakkı olduğunu ve acı tatlı onun hiç bir tasarrufuna itiraz caiz olmayacağını itiraf ile tasarrufatı ilâhiyyeye, kaza ve kadere ızharı rıza vardır ki bu makam pek büyük bir

makamdır. Bu makamı ihraz eden nefse nefsi radıye tabir olunur. « اِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ »

demekte ise «biz dönüp dolaşıp nihayette behemhal Allaha raci' olacağız, bidayeten yok iken Allahdan geldiğimiz gibi nihayeten de yine ona varacağız» diye surî olan vücudi müstearımızın mevt ile fena ve helâkine ve bununla beraber gayenin ademi mutlak olmayıp visali küllî olduğuna iman ve bu iman ile indallah merdıy olmak ümidini izhar vardır ki bu makama nefsi merdıyye makamı tabir olunur. Bu ise gayei matalib ve aksalmeratib olan rıdvanı ekberdir ve lezzeti riza a'zamı lezaizdir. İnsanın nefsi ibtida nefsi emmare iken maarifi diniye ve ahlâkı Muhammediye ile terakki ederek saniyen nefsi levvama, salisen nefsi mutmeinne, rabian nefsi radıye, hamisen nefsi mardıyye olur ki surei Fecirde «

يَآ اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ اِرْجِعِى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً »

hitabı ilâhîsi bunun beyanıdır. Bu rücuun bir mekân ve cihete intikal suretile olmadığı aşikârdır. Zira Allah

tealâ cihet-ü mekândan münezzehtir, binaenaleyh bunda üç mana muhtemildir:

1- Bu, nefsimiz hakkında bir ıkrarı fenadan kinayedir.

2- Ikrarı bakadır.

3- Min vechin fena ve min vechin bakayı ıkrardır.

Bizce doğrusu bu üçüncüsüdür. Zira hepimizin fenayı zatîsi ile baka billâhı ıkrardır. Biz vaktile hariçte nasıl

Sh:»550

yok da ilmi ilâhîde var idisek yine onun gibi yok olacağız ve olduğumuz gibi yalnız ilmi ilâhîde ve sırf hükmi ilâhîde mevcud kalacağız ve bu bizim bizdeki vücudumuz olmıyacak bizim indallah vücudumuz olacaktır. Ancak Dünyaya gelirken mevhubatı fıtriyemizle gelmiş, henüz bir işe karışmamış yapacağımızı yapmamıştık, giderken ise iyi veya kötü kazanacağımızı kazanmış, iyilik veya kötülük namına neyimiz varsa hepsini omuzumuza almış, mes'uliyeti yüklenmiş olarak gideceğiz. Hasılı zatımız ilmi ilâhî ile, vücudumuz vücudi ilâhî ile, bakamız da bakayı ilâhî ile kaim olur. Vücudi ilâhi ise ezelî ve ebedîdir binaenaleyh rücu' ilallah bu veçhile mazharı cemal veya celâl olarak bakabillah demektir.

Razî diyor ki «bu rücu' Ahırete işarettir, biz Dünyada iken az çok kendimiz veya başkaları da menfaat ve mazarratımıza zahiren malik bulunuyorduk, gittiğimiz zaman bunlara hiç kimsenin hükmü geçmiyecek, ezher cihet üzerimizde yalnız hükmi ilâhî cereyan edecektir» ilah.. Bu itibar ile Allaha rücu'umuz badelmevt bütün ahvalimizde yalnız Allahın hâkim olması ve Allahın mer'cii ahkâm olması demektir ki bunun üzerine halkı cedid ile ba's, haşr-ü neşir ve sair ahkâmı uhreviye terettüb edebilecektir. Ve asıl Ahıret ba'sten sonraki hayatı ebediye olacaktır. Halbuki buradaki rücu' mevtten sonra ve ba'sten evvelki halete de şamildir, buna bazıları bakayi ruh namını vermiş, rücuu, Ahıreti onunla izah etmek istemiştir. Lâkin bakayı ruh tabirinde bir bakayı zatî şaibesi vardır, rücuda ise fenai zatîyi itiraf münderiçtir bunun için Allaha rücu meselesinde bakayi ruhdan başka bir mana vardır. Bunda bir zaman olub ruhun dahi fenaya gideceğini bir itiraf yok değildir. Bedenimizin fenasından sonra nice müddetler ruhumuzla kalabileceğimiz müsellem olmakla beraber kıyameti kübra gibi bir gün gelib ruhlarımız da fenaya gidebileceği «

كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ » muktezasınca fenai

sh:»551

zatîmiz ezher cihet tahakkuk edeceği ve ancak indi ilâhîde malûm olan hakikatimiz hiç bir veçhile zayi olmıyarak nefsel'emirde her türlü ahkâma tabi olabileceğimiz ve Dünyaya geldiğimiz gibi Ahırette de ba'slere, halkı cedidlere mazhar olabileceğimiz ve nihayet ebedî bir visali vücud ile cemalullahdan mütena'im dahi olacağımız anlaşılabiliyor. Eğer indallah ma'lûm olan hakikatimiz, ruhumuz veya cismimiz veya her ikisi demek ise bunlardan birile ve eğer bunların maverasında bir şey ise o suretle bir bakaya nail olacağımız ve bu baka hakikaten bizim kendi kendimize bir bakamız demek olmayıp ancak bakaı ilâhî ile mümkin olan bir bakamız olacaktır. Ve bunun için bizim tabiî denebilecek muktezayı zatımız, fanilik iken mukadderatımız, nasıbimiz, bakabillâh tarikiyle mazharı celâl veya cemal olmaktır, ve maksadı aksa, rıdvanı ekber işte bu cemali ebedîdir. Fennin bakayı ıllet kanunı azıminde bu ma'na sabit demektir, maddeler cüz'î kuvvetler hepsi ma'lûldürler, binaenaleyh hepsi silinir, yalnız ıllleti küllolan Hak tealâ zat-ü sıfâtiyle kudreti baligasiyle baki kalır ve bakayı ilâhîde o silinen mevadd-ü kuvayı faniyenin hüvviyyet ve teayyünatı şahsıyeleri ilmullah olmak üzere tamamen mahfuz olarak vücudi ilmî ile sabit ve baki kalırlar ve yine her türlü ahkâma mezvu olabilecek bir hakikati haiz bulunurlar ve işte hayatı ahırenin zâmanı bu bakaullah ve bu bakabillâhdır. Ve bu veçhile bakabillâha bakaı ruhanî ta'birini kullanan feylesoflar hakikati ilâhiyeyi ruh ve ruhi beşeri hakikati ilâhiyeden gibi düşündüklerinden dolayı bakayı ruhi esası Ahıret olarak tasavvur etmişler ve hakikati teşviş eylemişlerdir. Ruh gerçi emri rab olan bir sirdir. Ve bakayı ruh bir emri münker de değildir. Fakat bizim ebediyen bakaı ruhumuzla bekamıza hükmetmek bize bir bekayı zatî isnad eylemektir. Bu ise fenaı zatîmizi unutmaktır. Bu da ılleti ulâyı, Allah tealâyı unutmaktır. Şunu bilmelidir

Sh:»552

ki hakikati hak ruhaniyyet ve cismaniyyetin fevkında bir mertebei ehadiyyettedir. Ruh emri rabbolmakla

beraber, rab emrine hâkimdir. « وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰى اَمْرِهِ » unutulmamak lâzımgelir,

Binaenaleyh bizim vücud ve bekamızın merci-ü mebnası Allahın vücud ve bekasıdır. Biz kendi bakamızla değil, Allahın bekasile baki olabileceğiz, hayy-ü kayyum odur. «

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ » işte bu baka billâhi natıktır. Bu ne yalnız ruhanî ve ne

yalnız cismanîdir. Bu her ikisinin mebdei, zâmanı olan bir bakayı hakikîdir. Ve Ahıret bu bakaya müstenittir. Allah mevcud ve baki oldukça bizim için yeniden yeniye nice nice ruhaniyetlere, cismaniyetlere mazhariyyet daima mümkin ve namütenahî mümkindir. Ölürüz, ruhumuz kalabilir, âlemi kabir ve berzahta müsab ve müateb olabilir, kalmaması ve bir müddet sonra onun da fenaya gitmesi nefsinde mümkindir. Fakat ilmullahdan, hükmullahdan, bakabillâhdan çıkmamız mümkin değildir. Asıl sevab-ü ıkabın mercii budur. Ve Ahıret sadece bir bakaı ruh olmayıb hayatı berzahiyeden sonra başkaca bir neş'et ile ba's olacak ve bunun da gayesi o neş'ete göre bir rücu ilallah olacaktır, binaenaleyh «

اِنَّـا لِلّٰهِ وَاِنَّـآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَۜ » bir taraftan zâmanı Ahıret olan bir rücu-u, bir taraftan da

Ahırette dahi aksayı emel ve gayei kemal olan bir rücuu ıtlakiyle mütezammındır ve böyle bakabillah ile ümid-ü mahafet sadece bakayı ruh nazariyesine müesses ümidü mahafetten çok yüksek, çok hakikî, çok ilmîdir. Her şaibeden müberra bir tevhid, bir islâm ilallahtır. Ve surei Yusüfde geleceği üzere bu tesliyet ümmeti Muhammedden başkasına verilmemiştir. Böyle bir tevhid ile bütün ümidini bakabillâha istinad ettirerek radıye ve merdıyye makamlarına irmiş olan sabirler her müjdeye lâyıktırlar. Bunları şu ayet ile tebşir et. 157.

﴿اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ﴾ işte rablarının salevat-ü rahmeti

Sh:»553

bunlara mahsustur ve işte hidayete irmiş, doğru yolu tutmuş olanlar ancak bunlardır.-

ALLAHIN SALÂVATI: Bütün günahların mağfiretidir. Allah tealâ bunların günahlarını tamamen örter ve onları rahmetiyle öyle mesubata öyle ni'metlere isal eder ki bunlar Dünyada ne görülmüş, ne işidilmiş, nede beşerin hatır-ü hayaline gelmiş şeyler değildir. Bunlara «

فَـادْخُلِى فِى عِبَادِىۙ وَادْخُلِى جَنَّتِى » denilecektir. O sabırlar ancak ifası mümkin

olmıyan şükri ilâhîde vaki olacak kusurları, günahları örtecek ve onların yerine sevablar celbedecek mauneti ilâhiyedendirler. Mü'minler bunu bilerek sabr-ü salât ile istiane etmelidirler ve radiye vü mardıyye makamlarını ihraz eylemelidirler ve namazlarında Mescidi haram şatrına yönelerek Allaha zikr-ü şukr eylemelidirler ki mev'ud olan Dinî ve Dünyevi ni'met itmam edilsin, ebedî lezzeti rıza ihsan olunsun. Bu Kıblenin kudsiyeti yalnız bundan ibaret de değildir. Bunda namazdan başka bir tarikı zikir ve ibadet ve sizin için başkaca bir sureti içtima ve takarrub daha vardır. Zira:

﴿١٥٨﴾ اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِاعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَاۜ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًاۙ فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Hakikat, Safa ile Merve Allahın şeâirlerindendir onun için her kim hac veya ömre niyyetiyle Beyti ziyaret

ederse tavafı bunlarla yapmasında ona bir günah yoktur Her kim de

Sh:»554

gönlünden koparak bir hayır işlerse şüphesiz Allah ecrile meşhur kılar âlimdir 158

158. ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللَّهِ﴾ Mescidi haram etrafında

bulunan Safa ve Merve tepeleri Allahın şeâirindendir. İbadet ve kurbeti için belliklerden, alâimi

mahsusasında, menasikındendir.» Esasen Safa kaypak taş, Merve küçük ve yumuşakca taş demek olup

lâmı ta'rif ile « الصَّفَا . الْمَرْوَةَ » Mekkede ma'lûm iki tepenin ismi alemleridir. Harfi ta'rifleri Elbeyt, Ennecim gibi lâzımdır. İlm maddesinden alem ve alâmet ve alâim gibi şuur maddesinden «

شَعَآئِرِ », şaîrenin veya şiarenin veya meş'erin cem'idir ki alemi mahsus, alâmeti müş'ire, bellik

manâsınadır. Netekim harbde iki tarafın tanışması için kullanılan alâmet ve işarete de şiar «parola» denilir.

Şeâir bazan ibadetin kendisine, bazan da mev'zıine ıtlak olunur. Ezan, cemaat ile Namaz, ezcümle Cuma

ve Bayram namazları, hac şeâiri dindendirler. Kezalik camiler, menareler, hacdaki menasik, mevazıı

mahsusa, meşair ve şeâirdendirler ki işte Safa ile Merve de bunlardandır. Binaenaleyh

﴿فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِاعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾

Beytüllaha hac veya ömre yapan kimsenin tavafı bu ikisile yani Safa ve Merve ile yapmağa çalışmasında

hiç bir cünha, hiç bir günah yoktur.-

LÛGATEN HAC; kasdi mahsus manasınadır ki birşey'e çokca gidip gelmek manasını da ifade eder.

İ'TİMAR DA ziyaret demektir. Şer'an dahi hac ve ömre Beyti Şerifi vechi maruf üzere bir kasd-ü ziyarettir ki

haccın vakti mahsusu vardır. Ömrenin yoktur. Tafsılâtı kütübi fıkhiyeye aittir. Burada « اَنْ يَطَّوَّفَ » iki kaydı tazammun eder. Birisi asıl tavaf, yani Beytin etrafında dolaşmak, diğeri tatavvuf yani bu tavafda

tekellüftür. Çünkü « يَطَّوَّفَ », « يَتَطَوَّفَ » nün idgamıdır ve « بِهِمَا » kaydı ve bu kayda

müteveccih olan « لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ » hükmü

Sh:»555

aslı tavafa değil tatavvufa müteallıktır. Aslı tavafın farz ve rükün olduğunda ıhtilâf yoktur. Fakat bu tavafa

Safa ve Mervenin ılavesi ve Safa ve Merve beyninde say «denilen kısmı tavaf hakkında «

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ » buyurulmuştur. Bu ise zahiren bir tahyir gibi görünmekle beraber hakikatte

vacibe, mendube, mübaha muhtemildir. Buna mukabil aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz haccı şeriflerinde

Safaya yaklaştıkları zaman «

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللَّهِ اِبْدَؤُا بِمَا بَدَ اللَّهُ = Safa ile

Merve Allahın şeairindendir, Allahın başladığıyle başlayınız» diye emretmiş ve kendisi safadan başlayıb

Beyti görünceye kadar üzerine çıkmıştır. Bir hadîsi şerifin de bu babda «

انَّ اللّٰهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْىَ فَاسْعَوْا » buyurarak sa'yin vücubunu göstermiştir.

Burada gerçi ma'nayı aslîsile koşmak demek olan say, vacib olmayıb «

فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ » da olduğu gibi sadece yürümenin kifayet edeceği dahi müsellem

ise de lâ'akal koşar gibi biraz sür'at ile «irmal» denilen yürüyüş tarzı mendub ve hasılı tavafda Safa ve Merve ile tetavvufun vacib olduğu da anlaşılmaktadır. Buna binaen imamı Malik ve şafiî Hazretlerinden bu tetavvufun dahi aslı tavaf gibi rükün ve farz olduğu rivayet olunmuştur. Maamafih bil'akis yalnız âyetin zahirine temessük ederek tahyire ve bu tetavvüfün vacib olmayıb nafile olduğuna zahib olan fukaha dahi bulunmuştur. Lâkin mezhebi hanefîde muhtar olan şudur ki âyetin zahirî farziyet ma'nasına, kat'î vücube manidir, ayni zamanda zikrolunan hadîsler ve teamül ise vücubu natıktırlar, binaenaleyh bu tetavvuf ne farzı kat'îdir, ne de nafiledir belki şibhi farziyyeti haiz bir vacibi zannîdir. Farz denemez çünkü «

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ » nebd-ü ibahaya da şamildir. Nafile ve tetavvu'dur denemez, çünkü tetavvuun

mabadinde ayrıca zikredilmiş olması buna manidir, bu ikisi arasında da hadîsler vücubu natıktır. Binaenaleyh edillerinin kadri müştereki olarak bu tetavvuf vacibi zannîdir.

Sh:»556

O halde âyette zahiren tahyiri müfid görünen « لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ » niçin varid olmuştur? Cevab:

Bunun veçhi âyetin sebebi nüzulündedir. Çünkü rivayet olunduğuna göre devri cahiliye de Safa üzerinde «İsâf» namında bir put, Merve üzerinde de «Naile» namiyle diğer bir put vardı, cahiliye müşrikleri bunların arasında tavaf eder ve bunlara mesheylerlerdi, islâm gelib esnamı kırdıktan sonra müslümanlar Safa ile Merve arasında tavaftan çekindiler, nahoş gördüler, bunun üzerine bu âyet nazil oldu ki korkmayın bunda günah yoktur, bil'akis bunlar şeairi ilâhiyedendir diye bu tavafa teşvik buyuruldu ve bu teşvikin bir nevi vücub ifade eylediği de hadîslerle beyan edildi ve tavafa Safadan başlamak farz değilse de vacib oldu. Lâkin imamı Şafiî farz ile vacibi tefrik etmediğinden Şafiiyyece farz ve vacib müsavi addedildi. Hazreti Ömer bir def'a Safa ile Merve arasında koşmamış sadece yürümüş ve buyurmuştur ki «yürüyorsam Resulullahı yürür gördüm, koşarsam Resulullahı koşar da gördüm». Resulullah Efendimiz bervechi balâ Safa ile Merve arasında tavaf ederken müşriklere karşı kuvvetini göstermek için sayetmiş yani koşmuş idi. Bunun hatırası olmak üzere koşar gibi yürümek mesnun olmuş ve bu tetavvufa sa'iy ıtlak edilmiştir. Demek ki bunda a'dai dine karşı ızhari kuvvet için riyazati bedeniyeye dahi bir tergib vardır. Bunun esası meşruiyyeti ve bu tepelerin şeairi ilâhiyeden oması için meşhur olan şu hikâyeden naşi olduğu da beyan edilmiştir ki Hazreti İbrahim bırakıb gittikten sonra bu vadide Hacer ile İsmail susuzluktan son decere daralmışlardı, Hacer ciğerparesini mevkii Hareme koymuş, su aramak için tepeden tepeye koşmuştu ve bu sırada cenabı Allah inayetini ızhar ederek Zemzem kuyusunun yerinde su fışkırtmış ve son dereceye gelen hali zaruretlerinde imdadlarına yetişmiş ve bu suretle şunu göstermiş idi ki Allah tealâ dari Dünyada sevdiklerini

Sh:»557

ba'zı mihnetlere düçar ederse de kendisine dua ve ilticadan ayrılmıyan ve bu babda elinden gelecek son vüs'unu sarfederek sabr-ü sebat edenleri behemehal ve ankarib ferah-ü ferecini ihsan ile imdad eyler. İşte buna alâmet olmak üzeredir ki Safa ile Merveyi kıyamete kadar şeairinden olarak göstermiştir bütün mü'minler ve ânifen beyan edildiği üzere böyle biraz korku, açlık ve sair mihen-ü mesaib ile imtihan olundukları zaman me'yus olmamalı, gücürgenmemeli ve müjdeli sabra irmek için çalışmalıdırlar. Müşriklerin bir vakıt bu tepelere putlar koymak gibi tecavüzleri bile bu hatırayı ifna edemez, tavafa bunların

ilâvesi günah değil sevabtır, bundan başka ﴿وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا﴾ her hangi bir kimse memur olmasa bile gönüllü olarak ve sırf kendi gönlünden koparak bu kabilden veya diğerinden bir hayır yaparsa ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ mükâfatını görür, çünkü Allah şükredenleri ve şükürlerinin

derecelerini bilir ve ona göre şükürlerini mukabilsiz bırakmaz, o mün'imi vehhab şakir kullarına karşı mahzı lûtfundan mezidi in'am ile mukabele ederek şükür muamelesi yapar, bu muamelenin Dünya ve Ahırette

kıymeti ne kadar büyük olduğunu tasavvur bile edemezsiniz.» Netekim bir hadîsi kudsîde şöyle varid olmuştur: «

لَا يَزَالُ عَنْدِى الْمُؤْمِنُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى اَكُونَ سَمْعَهُ
الَّذِى يَسْمَعُ بِهِ وَ بَصَرَهُ الَّذِى يُبْصِرُ بِهِ وَ قَلْبَهُ الَّذِى يُدْرِكُ بِهِ

» mü'min kulum, tetavvu ve nafilerle bana tekarrub ede ede o dereceye gelir ki nihayet ben onun işittiği

kulağı, gördüğü gözü, bildiği kalbi olurum. Her işittiğini hak kulağile işitir, her gördüğünü hak gözüyle görür,

her bildiğini hak bilgisile bilir, hiç bir işinde şaşmaz, yanılmaz, aldanmaz, aldatılmaz, doğruca muradına

irer, Allah ile arasında bu derece yakınlık ve visal peyda eder». Vazaifini icrasından başka sırf gönülden

coşularak devam edilen nafile hayırlar bu kadar büyük vesilei kemal ve saadettirler. Bunları herkes

bil-

Sh:»558

meli ve bilenler bilmiyenlere anlatıp belletmelidirler. Çünkü:

﴿١٥٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى
مِنْ بَعْدِ مَابَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِى الْكِتَابِ اُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ
وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٦٠﴾ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا
فَاُولٰٓئِكَ اَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦١﴾ اِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ
وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ﴿١٦٢﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَاهُمْ يُنْظَرُونَ ﴿﴾

Meaili Şerifi

İndirdiğimiz beyyinatı ve ayni bidayet olan âyâtı insanlar için biz kitabda beyan ettikten sonra ketm edenler muhakkak ki onlara Allah lâ'net eder, lâ'net şanından olanlar da lâ'net eder 159 ancak tevbe edib hali düzeltib hakki söyliyenler başka, ben onlara bağışlarım, öyle rahîm tavvabım ben 160 amma âyâtımızı inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlar işte Allahın lâ'neti, Meleklerin lâ'neti, insanları
lâ'-

Sh:»559

neti hep onların üstüne 161 ebediyen onun altında kalırlar, ne azabları hafifletilir ne de kendilerine göz açtırılır 162

Ensardan bir cemaat Yehudîlere Peygamberin Tevratdaki evsafını ve ahkâma müteallık bazı âyetleri sormuşlardı, Yehudîler ketmettiler, söylemediler, onun üzerine bu âyet nazil olmuştur. İbni Abbas, Mücahit, Hasan, Katade, Rebi', Süddî, Asamdan bunun gerek Yehud ve gerek Nasara ehli kitab uleması hakkında nâzil olduğu da mervidir. Fakat sebebin hususiyyeti hükmün umumuna mani olamıyacağından hökmi âyet, emri dine müteallık bildiği her hangi bir hakikati ketmedip söylemiyenlerin hepsine amm-ü şamildir. Bunun için Ebühüreyre Hazretleri çok hadîs rivayet ettiği söylendiği zaman «Kur'anda iki âyet -ki biri bu, diğeri iki

sahife sonra gelecek olan bunun nazıri ayet- olmasa idi hiç bir hadîs rivayet etmezdim» demiş ve bu âyetleri okumuştur. Binaenaleyh emridine müteallik hiç bir ilim gizlenmemelidir. Zira Allah tealâ buyuruyor ki:

159. ﴿اِنَّ الَّذ۪ينَ يَكْتُمُونَ مَٓا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى﴾

Bizim inzal ettiğimiz beyyineleri ve Allahın emrine, ahkâmına, irşadına ve bunlara iman ve ittibaın vücubuna delâlet eden ve ayni hidayet olan âyât-ü edilleyi

﴿مِنْ بَعْدِ مَابَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِى الْكِتَابِۙ﴾ o kitabda veya bu kitabda, gerek

Tevrat ve gerek İncil ve gerek Kur'an cinsi kitabda nasa beyanımızdan sonra o insanlar içinden bunları ketmedenler, ya'ni ikrar-ü i'tiraf etmiyen, vakti hacette söylemiyen veya neşretmiyen veya neşrine mani olan

veya onu külliyen veya kısmen tahrif, telbis etmek gibi her hangi bir suretle gizleyenler kim olursa olsun

﴿اُو۬لٰٓئِكَ﴾ işte bunlar, bu ketimlerinden dolayı muhakkak ﴿يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ﴾ Allah bunları

lâ'netler ﴿وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَۙ﴾ ve bütün

Sh:»560

lâ'net edebilecek lâ'net duası yapabilecek olanlar da bunları lâ'netler, hasılı bunlar her zaman ve her

taraftan bihakkın lâ'netlenecek mel'unlardır.- Şüphesiz ki haktan sükût eden dilsiz Şeytandır, « السَّاكِتُ عَنِ الْحَقِّ شَيْطَانٌ اَخْرَسُ » dir. Şeytan ise daima mel'un ve mercumdur

160. ﴿اِلَّا الَّذ۪ينَ تَابُوا﴾ ancak tevbe edenler ﴿وَاَصْلَحُوا﴾ tevbe edib de ıslahı

hal edenler ﴿وَبَيَّنُوا﴾ ıslahı hal edib de ketmettiği hakikati beyan-ü neşredenler

﴿فَاُو۬لٰٓئِكَ اَتُوبُ عَلَيْهِمْۚ﴾ işte ben Allahı azımüşşan da bunların tevbelerini kabul

eylerim ve bunları atfı nazar ederek kendilerini lâ'netten istisna ederim

﴿وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ﴾ tevvabi rahîm ancak benim. Benden ziyade tevbe kabul eden

hiç bir rahîm tasavvur olunamaz.- Burada kıssai Ademe, kelimatı tevbeye bir icraı nazar bulunduğu aşikardır. « تَابُوا وَاَصْلَحُوا » dan sonra « وَبَيَّنُوا » buyurulması ketim günahının tevbesi her

halde zıddı olan beyan ve tebyin sevabını işlemekle meşrut bulunduğunu ifham eder. Demek ki her

günahın kendine mahsus bir tevbesi ve her nevi küfrün bir tarzı imanı vardır. Alel'ıtlak her tevbe her

günahın tevbesi olamaz. Hasılı hakkı sarihi ketmetmek küfürdür ve iman da izharı haktır. Ve badelküfür

izharı hak ile tevbe ve iman makbuldür.

Tevbe edenler böyle, maadasına gelince: 161.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ﴾ Allahın inzal ettiği beyyinat ve hüdaye

ve bu cümleden olarak bütün Enbiya ve kitablarla beraber nübüvveti Muhammediyeye ve Kur'ana iman

etmeyib de küfürde ısrar ve kâfir oldukları halde vefat edenler ﴿فَاُولٰٓئِكَ﴾ bunlar da işte

﴿عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَۙ﴾ Böyle mel'unlardır.

Allahın, Meleklerin, insanların hepsi-

Sh:»561

nin lâ'neti bunların üstünedir. 162. ﴿خَالِدِينَ فِيهَاۚ﴾ bu lâ'nette muhalled olarak kalırlar

﴿لَايُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ﴾ ve bunlardan ilel'ebed azab tahfif edilmez
demek olduğuna göre bu âyet evvelki âyetteki tevbe ile müstesna olanlardan maada ketmi hak edenler hakkındaki hükmi lâ'neti te'kid ve lâinunu tefsir etmiş olmakla beraber diğer cihetle ondan eamdır. Zira lisanen veya kalemen hakkı söylemiş veya yazmış olmakla beraber kalben iman etmeyib kâfir kalan ve bu küfürlerinden tevbe etmiyerek ölenlere yukarıki lâ'netin şümülü cayi nazar olduğu halde bu âyet alel'ıtlak kâfirlere sarahaten amm-ü şamildir.

Ey insanlar siz artık böyle küfr-ü şikaktan vazgeçib hepiniz dairei tevhide giriniz, çünkü:

﴿١٦٣﴾ وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ۟﴾

Meali Şerifi

Her halde hepinizin Tanrısı bir Tanrı, başka Tanrı yok ancak o, o rahmanı rahîm 163

163. ﴿وَاِلٰهُكُمْ﴾ Ey insanlar hepinizin ibadet ve ubudiyetine lâyık ve müstehak olan hakikî

mabudunuz ﴿اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ﴾ bir tek mabuddur. Vahid sıfatile muttasıf bir ilâhdır ki ilâhlıkta tektir.

Hem sizden başkalarının da diğer bir ilâhı var sanmayınız ﴿لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ ondan başka

hak

Sh:»562

hiç bir ilâh yoktur. Ondan maadâ ma'bud tutulanların hiç biri ulûhiyete lâyık değil, hepsi boş, hepsi batıldır.- Onun fevkında veya müsavisi bir ilâh tasavvuru muhal olduğu gibi onun madununda olmak şartile de ilâhiyetine iştirak edebilecek ma'budlar, Tanrılar yoktur. Ülûhiyet kabili iştirak değildir, ve bihakkın ilâh ancak o vahid Tanrıdır. Onun bütün mahlûkata meb'de olan bir çok esması ve sıfatı varsa da yene zatinden bihakkın ta'bir mümkin değildir, hakikatı hak her türlü terkibden azade ve o ferdi ehad nâkabili tavsıfdir, çünkü vasıf, mevsuf ile sıfat beyninde az çok bir mugayeret ıktıza eder. Gayriyet olunca da ferdaniyet kalmaz. Bir de ıhtbar bir muhberün anh ile bir muhberün bih ister, bu ise ferdaniyete münafidir. Bunun için esmai müştekkanın hepsi hakikati hakkın künhi ahadiyetine vüsulden kasırdır. Onun zatine nihayet nihayet

« هُوَ » denilebilir. Bütün men'bai celâl ve izzet, cemiı cihati kesretten müberra olan ve ancak « هُوَ » diye ifade olunabilen zati ahaddır. Onun zati sıfat ile tekemmül etmiş olmayıb bilâkis kemali zat, sıfâtı kemalinin

istilzam etmiştir. İşte « هُوَ » o yenbuı rahmet-ü izzete, o meb'dei âlâyı ahadiyete isal eder. Bunun için

hüve kelimesi bir zamir olduğu halde onun zatine delâlet eden en büyük ismi gibi olmuştur. Tevhid denizine dalmış olan ehlüllah indinde bu ismin ehemmiyeti pek büyüktür. Buna ismi a'zam diyenler de

vardır. Maahaza ismi a'zam ﴿اَللّٰهُ﴾ ismi şerifidir diyenler daha çoktur. Zira Allah ismi, zat ve bütün sıfât mecmuuna delâlet etmek itibarile daha cem'iyetlidir. Hüve ise makamı tevhidde a'zamdır. «

هُوَ . يَا هُوَ . يَا مَنْ لَا هُوَ اِلَّا هُوَ » ta'biri me'sûr olan ezkârı tevhiddendir.

İşte hepinizin bihakkın ma'budu bütün kesretlerin meb'dei olmakla beraber zatinde terkib ve kesret bulunmayan, ülûhiyette, vücubi vücudda hiç bir şerik ve naziri olmıyan o ilâh vahiddir. Hiç bir mahlûkun bunun

Sh:»563

dairei ülûhiyetinden çıkması mümkin değildir, bütün bu azamet-ü kibriyasile beraber o

﴿الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ﴾ hem rahman hem rahîmdir. Bütün rahmetler onun, en rakik

merhametler onundur. Şirk edenler böyle bir ilâhı vahide şikretmiş, küfredenler böyle bir rahmanı rahîme küfretmiş oluyorlar. Ve bu sebeble kendilerini bu rahmeti ezeliye ve ebediyeden mahrum ederek lânete mazhar kılıyorlar. Binaenaleyh o şirk-ü küfürden sarfı nazar etmeli de Allaha ve Allahın münzelâtına iman

eylemeli ve dairesi tevhidde bu rahmetlere ebedîyen ermelidir.»

Deniliyor ki Kâ'be ve etrafında müşrikînin üç yüz altmış tane putları vardı. Bu âyeti işittikleri zaman

taaccüb ettiler de «ya Muhammed!. eğer sadık isen bir âyet -bir delili kat'î- getir de bununla sıdkını bilelim»

dediler. İbni Ceririn Atadan birrivaye beyanına göre aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin Medineye

kudumunda « وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ » âyeti nâzil oldu:

﴿١٦٤﴾ اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِى تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَآ
اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ مَآءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ
بَيْنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴿﴾

Sh:»564

Meali Şerifi

Şüphesiz Göklerin ve Yerin yaradılışında, gece ile gündüzün biribiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeylerle denizde akan gemide, Allahın yukarıdan bir su indirib de onunla Arzı ölmüşken diriltmesinde, diriltip de üzerinde deprenen hayvanati yaymasında, rüzgârları, değiştirmesinde, Gök ile Yer arasında müsahhar bulutta, şüphesiz hep bunlar da akıllı olan bir ümmet için elbet Allahın birliğine âyetler var 164

Said ibni Mesruk Hazretlerinden rivayet olunduğuna göre: Kureyş «Yehudîlere Musanın getirdiği âyâtı bize söyleyin nelerdi» diye sormuşlar, onlar da asayı ve yedi beyzayı anlatmışlar, Nasaraya da sormuşlar,

onlar da « اكمه وابرصى ابرا وموتايى احيا » mu'cizelerini anlatmışlar, bunun üzerine Kureyş Hazreti Peygambere «sen de Allaha dua et, bize şu Safa tepesini altın yapıversin de yakînimiz ve düşmenlerimize karşı kuvvetimiz tezayüd etsin» demişler, binaenaleyh Resulullah bunu rabbından niyaz etmiş, Allah tealâ da vahiy ile «bunu yaparım lâkin bundan sonra yine tekzib ederlerse onlara âlemînden hiç birine yapmadığım bir azab veririm» buyurmuş, bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm «yarab kavmimi ve beni halimize bırak, ben onları günden güne davet edeyim» diye dua etmesine meb'ni Cenabı Allah bu âyeti inzal buyurarak Semavat-ü Arzın halkı ve buna müteferri cereyanı hilkatin, Safanın altına kalb edilmesi gibi istenilen mu'cizelerden daha büyük, daha nafi ve daha i'cazkâr olduğunu beyan buyurmuştur ki bunlar mu'cizat mesailinde Kur'anın fikri beşeri ne güzel terbiye ettiğini ifham etmeğe kâfidir.

Siz onun birliğine, kudret-ü rahmetine ve bu kadar insanlara kifayet edebileceğine şüphe edib zat-ü sıfatına delil ve mu'cize mi istiyorsunuz? 164.

﴿اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾

Sh:»565

şu üstünüzdeki bu'dı muhit içinde sayısız ecramı ulviyesi ve aralarındaki eb'ad ve bu eb'adı işgal eden heva ve zıya gibi mer'î veya gayri mer'î ecsam veya keyfiyatı lâtife ve esiriyesi ve her birinin sey'r-ü hareketleri ile çizdikleri tabaka tabaka medarları, mahrekları ve nizamı içtimaîleri ile teşkil ettikleri câbeca manzumeleri, burcları ile şu Semavata ve o ecramdan biri olub denizlerile karalarile, dağlarile, derelerile, ovalarile, çöllerile, pınarlarile, ırmaklarile, maadini ile, nebatatı ile, ormanlarile, seyranlarile ve bütün o Semavata direksiz kuşaksız irtibat ve münasebetile ayağınızın altında yuvarlanan şu Arza bir bakınız, işte

mekân denilen fezayı bikeran içinde hey'eti âlem namını alan bu Semavat-ü Arzın halk-u ibdaında, nizamı

hılkatinde ﴿وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ ve gece ile gündüzün değişmesinde, uzayıp

kısalmasında, biribiri ardı sıra teakub etmesinde ve bu teakub ve tevali ile tecelli eyleyen vez'ı mekânîde,

sirri zemanîde ve mahalli vahide tevarüdi azdadda

﴿وَالْفُلْكِ الَّتِى تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ﴾ ve insanlara

nafi' humulelerle denizde akıb giden ve ecrabı Semavîyenin bu'di kebudi -Semada seyirlerini andıran

gemilerin cereyanında ve cereyan ettiği denizlerin sirri hılkatinde, bunlardaki bu cereyan ile tecelli eden

hareket-ü sükûn kanunlarında ve bu kanunların insanlara te'min ettiği menafiın tarzı husulünde

﴿وَمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ Allahın yukarıdan indirdiği suda, indirib de kuru toprağa ölümünden sonra su ile tekrar hayat

vermesinde ve bu hayatı nebatînin tarzı tekvininde ﴿وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ﴾ ve bu

Arzda zevilukule varıncaya kadar her türlü hayvanatı sınıf sınıf, cins cins, nevi nevi tefrik-ü tasnif edip

yay-

Sh:»566

masında ve bu hayatı hayvanînin husulünde ﴿وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ﴾ ve türlü türlü rüzgârları

bir taraftan bir tarafa, bir halden diğer hale evirip çevirmesinde

﴿وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاۤءِ وَالْاَرْضِ﴾ Sema ile Arz arasında

müsahhar olan bulutlarda ﴿لَاٰيَاتٍ﴾ hiç şüphesiz bir çok âyetler, maddî manevî, dinî dünyevî

nimetler, istediğinizden daha i'cazkâr mu'cizeler vardır: Vardır amma ﴿لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

akledecek bir kavim için. Yani akıllı olan ve aklından istifade eden kimseler için. Binaenaleyh akıl da bu âyâtın biri ve belki en büyüğüdür.»

AKIL: Madeni kalb ve ruhda, şuaı dimağda bulunan bir nurı manevîdir ki insan bununla mahsûs olmıyan şeyleri idrak eder. Akletmek; esbab ile müsebbebat, eser ile müessir arasındaki alâkayı, yani ılliyet kanununu ve ona müteferri' lüzum alâkalarını idrak ederek eserden müessire veya müessirden esere ve yahud bir müessirin iki eserinin birinden diğerine intikal eylemektir ki mantık denilen bu intikal sayesinde bir eseri mahsûsdan gayri mahsûs olan müessiri, meselâ mahsûs bir hışıltıdan gayri mahsûs bir hayvan veya mahsûs bir müssirden gayri mahsûs eseri, meselâ görülen bir bal arasından gayri mahsûs olan bal, yahud mahsûs bir eserden alâkadar bulunduğu diğer bir eser, meselâ görülmiyen bir arının vızıltısından henüz gayri mahsûs bulunan balı ve yeri keşf-ü idrak olunur. Ve işte böyle mahsûsdan gayri mahsûse intikale vesile olan veya gayri mahsus bir manayı bizzat ve bilbedahe keşfeden âleti idrake akıl tesmiye edilir. Ve bu intikalin başlıca üç nev'i vardır. Birincisi, cüz'îden cüz'iye, ferdden ferde intikaldir ki buna temsil veya kıyasi fıkhî denilir. İkincisi, cüz'îden küllîye

Sh:»567

vahidi ferdîden vahidi nev'îye veya vahidi nev'îden vahidi cinsîye intikaldir ki buna istıkra tesmiye edilir. Kazayayı külliyenin ve kavaidi fününun ekserisi ve belki umumu bu tarik ile keşf edilegelmiştir. Bunda müşahede ve tecribenin ehemmiyeti büyüktür. Üçüncüsü, küllîden cüz'îye vahidi cinsîden vahidi nev'îye veya vahidi nev'îden vahidi ferdîye intikaldir ki buna da manayı ahassile istintac veya kıyası Mahtıkî veya sadece kıyas tabir olunur ki bütün ulûmun tatbikatı fi'liyesi bununla yapılır. İstıkraların netaici ameliyesi bununla istihsal olunur. Ve turukı İlmiyenin en kuvvetlisi budur. Çünkü bunda bir taraftan te'sis, diğer taraftan te'kid vardır.

Bütün ulûm-u fününun ve her türlü mazhariyeti beşeriyenin medarı olan ılliyyet kanununu hüsni idrak ve tatbik sayesinde akıl, bu âyetlerden bu tariklerle vücud ve vahdaniyeti ilâhiyeyi ve rahmeti şamilesini bizzarure anlar keşfeder. Bu tariklerden birinde veya hepsinde yürüyen aklın da başlıca iki nevi' seyri vardır. Birincisi ağır, tedricî ve zemanî olan teemmülî seyridir ki buna fikir tesmiye olunur. Diğeri de bir lâhzada, bir hamlede matlûe vasıl oluverecek derecede seri olan anî seyridir ki buna da hads tesmiye edilir. Bu hads de iki kısımdır: Birisi her birinde mevzuuna göre uzun müddet vakı olan tahsıl, tecribe ve mümareseden mütehassıl melekei itiyaddır ki kesbîdir. Nazarî amelî tahsıl ve terbiyei İlmiye bu gayeye irmek içindir. Buna aklı mesmu dahi denilir. Diğeri doğrudan doğru fıtrette merkuz ve sırf vehbi ilâhî olan melekedir ki buna da kuvvei kudsiye veya aklı matbu veya garizî tesmiye olunur. Bunda esas itibariyle sa'y-ü kesbin hiç hükmü yoktur. Ve herkesin bu nevi o bir aklı mesmuun hiç hükmü olmaz. Bunun kabili tahdid olmıyan bir çok meratibi vardır ki bir zekâyi basitten ukuli Enbiya' mertebelerine kadar gider. En yüksek

Sh:»568

mertebesine aklı evvel denilir ki mebde'den gayeyi, gayeden mebdei, evvelden ahırı, âhirden evveli kemali yakîn ile gören bu aklı evvel kelemi ilâhî ve nuri Muhammedîdir. Netekim hadîsi şerifte «

﴿اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ نُورِى﴾ . ﴿اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمُ﴾ .

﴿اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْعَقْلُ﴾ » buyurulmuştur. Ukulün derecatındaki ıhtilâf noksanlarından münba'istir. Yoksa esas itibariyle ukul için tarik birdir, o da tarikı haktır. Bizim ılliyyet mebdei, tenakuz mebdei gibi idraki hakka vesile olan esbabı asliye hakkındaki idrakâtı bedihiyemiz, aklı evvelin künhi idrakini gösteren birer hıssemizdir. Biz bu sayede her nevi malûmatı böyle bir tarzı bedahetle idrak eden aklı evvelin, kuvvei kudsiyei mutlakanın kemalini isbata bir beyyine buluruz. Bizim nisbî ve cüz'î

olan kuvvei hadsiyemizle aklı evvele böyle bir ittisalimiz ve bu sayede hakka bir vusulümüz vardır. Bütün meratibile hadsi vehbî, kesbî olmadığı için bunda sa'y-ü iradei beşer amil değil ise de bunda bilûtfihi tealâ malik olduğumuz hissemiz nisbetinde aklı fikrî ve bu babdeki medid tercibeden mütehassıl hadsi itiyadî melekesi kesbî olduğundan Kur'anında cenabı Hak umum insanları bu tarika hidayet ve sevk için « لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ » buyurmuş ve akıl olmayınca doğrudan doğru hislerde icrayı te'sir

edecek olan mu'cizatın büyük bir faidesi olmıyacağnıı anlatmıştır. Kur'anın bu gibi âyetlerinde insanları idrak ve istidlâl için mucizattan ziyade ma'kulâtı külliyeye sevk vardır. Ve bunun için Kur'an, a'zamı mucizattır. Fakat bundan ba'zılarının zannetmek istediği gibi mucizatı Enbiyanın imtinaına ve Hatemülenbiya' Efendimizin maddî mucizeler göstermediğine ve göstermiyeceğine işaret gibi bir ma'na çıkarmağa kalkışmak da doğru değildir. Çünkü bu âyette icmal edilen ve her biri nefsel'emirde en büyük harikai bedia olan asar ve âyâtı izhar eden kudreti baliga düşünlüdüğü zaman, Safa tepesinin altına kalbedilivermesi bu kudrete nazaran hiç bir ehemmiyeti haiz

Sh:»569

olamıyacağı ve bir muhal teşkil edemiyeceği suhuletle anlaşılır. Binaenaleyh cenabı Hak sebebi nüzul noktai nazarından bu ayetle şunu da anlatmış oluyor ki Semavat ve Arzın halk-u ibdaı ve bunlar üzerinde zikrolunan tasarrufatı bedianın icrası gibi en büyük mucizeler ve müstemirrolan bu mucizelerin idrakinden hasıl olacak faidelerin yanında Safanın altına kalbedilmesi gibi muvakkat ve münferid bir hadisei harika talebi pek küçük bir şeydir. Bu büyük ve müstemir mu'cizeleri idrak ve mütalea edenler ve bu mütalea ile halık tealânın kanunlarına vukuf ile ittiba eyleyenler Safa tepesini altın yapmak gibi bir matlûbı bilâhare kendileri bile yapabilirler. Çünkü bu sayede yalnız Safanın değil bütün Mekke dağlarının altın ile döşenmesi bile mümkün olur. Allah tealâ bunun da yolunu yapmıştır. Yalnız meadin kanunlarını iyice idrak etmek bu matlaba kâfi gelir. Binaberîn Allahtan ve Peygamberden daha büyük, daha hayatî, kudsî, küllî ve ebedî metalib istemek iktıza eder.

« لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ » de âyât, alâmati vazıha ve delâili kat'iye karşısında ciddî olarak

hiç bir söz söylenmek ihtimali bulunmıyan mu'cizei bahire demektir ki Kur'anın âyetlerine âyet denilmesi de bu ma'na ile alakadardır. Demek ki Allah tealânın iki nevi âyâtı vardır. Birisi, kitabı tekvin ve hılkatteki âyâtı fi'liye, diğeri de kitabı münzeldeki âyatı kavliyedir. Bunların ikisi de zat-ü sıfat ve ahkâm-ü iradatı ilâhiyeye delâlet ettiklerinden dolayı âyet tesmiye olunmuşlardır. Bu iki kitabın ve bu iki nevi âyâtı mütekabilen yekdiğerlerinin dâl ve medlûlü, şerh-ü tefsiridirler. Kemali marifet, kitabı münzelin âyâtı kavliyesinden kitabı hılkatin âyâtı fi'liyesini ve ondan hak tealânın zat-ü sıfatını okuyub anlamak ve anladıktan sonra onun kanunlarına, evamirine, ahkâmına ittiba ederek tarikı müstakimden radıye ve mardıye makamlarını ihraz ile bakabillâha vasıl olmaktır. İşte Kur'anın bu âyeti kav-

Sh:»570

liyesi bize bir çok âyâtı fi'liyeyi icmal ve irae ederek bu devleti kâinatın hadd-ü payansız ıhtilâfatını müstemir bir nizamı i'cazkâr ile ibda' ve tanzim-ü tensik eden hâlıkı müdebbirin ve akl ile ma'kulün, hariç ile zihnin noktai intıbakında kayyumı kül olan vücudi vahidini ızhar eyliyen Haktealânin zatı ehadiyetine ve kudret ve rahmeti şamilesine ve binaenaleyh bütün insanlara ve kâffei mevcudata kâfi ve vafi, şerik-ü nazîrden münezzeh bir ilah olduğuna delâlet eden bir çok edillei beyyineyi gayet veciz ve vecazetile beraber gayet basıt ve vazıh surette cemedivermiştir ki bunda mekşuf ve gayri mekşuf nice nice ulûm-u fününun mevzu ve gayeleri vardır. Bunu en âdî ve en basıt bir akıl duyar ve en yüksek akıllar bunda ebedî bir gayeyi tetkik ve müşahede bulur. Ve binnetice hiç bir akıl bu karardan dışarı çıkamaz.

İşte Kur'an en yüksek matalıbi ulûm ve fününun bu veçhle cezrini alarak bütün havass-u avammın vuzuh ile anlayacağı derecede basıtlendirib ta'lim ediverir. Vehm-ü hayalin şi'rî Edebiyatında hiç bir hakikate intibakı olmıyan ve bigayri hakkin ibda' namı verilen ve kuvvei vâhimenin gelib geçici bir lâhzai kâzibesini okşıyarak insanı bir ân için ve bir daha tekerrür etmemek şartile çarpıb geçen boş müeddalarında bir zevkı teselli aramağa alışmış olan ruhlar, Kur'anın bütün fıtrate mir'at olan nazmı bediinde i'cazkâr bir yükseklik duyamazlarsa bunun sebebi zevkı fıtrîlerinin ve akıllarının hevaiyyat içinde iflâs etmiş olmasında aramalıdırlar. Bu gibiler hakkı hep acı diye talâkki etmiş ve aklı hakka vusul için bir âlet tanıyacak yerde onu hakkı redd-ü ibtal ile mağlûb edebilecek gaddar bir silâh gibi kullanmak istiyen zalim müşriklerdir. Filhakika:

Sh:»571

﴿١٦٥﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ
كَحُبِّ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ
ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ
الْعَذَابِ ﴿١٦٦﴾ اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذٰلِكَ
يُرِيهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ
النَّارِ ﴿﴾

Meali Şerifi

İnsanlardan kimi de Allahdan beride bir takım sınarlar ediniyorlar da onları Allah sever gibi seviyorlar,

iman edenler ise Allah için sevgice daha kuvvetlidirler, görselerdi o zulmu edenler: azabı görecekleri vakit

hakikaten kuvvet bütün kuvvet Allahındır ve hakikaten Allah çok şedid azablıdır 165 o vakit o metbu olanlar

azabı görerek tabi olanlardan teberri etmişlerdir, aralarındaki bütün rabıtalar didik didik kopmuştur 166

Tabi olanlar da şöyle demektedir: Ah bizim için Dünyaya bir dönüş olsa idi de onların bizden teberri ettikleri gibi biz de onlardan teberri etse idir! İşte böyle Allah onlara bütün amellerini üzerlerine yığılmış has-

Sh:»572

retler halinde gösterecektir ve onlar o ateşten çıkacak değillerdir 167

Vahdâniyet ve kudreti ilâhiye bu kadar âyâtı fi'liye ve kavliyesiyle zahir-ü bahir iken buna karşı 165.

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ﴾ insanlardan bazıları vardır ki

﴿يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا﴾ Allaha karşı denkler, nazîrler tutarlar ki

﴿يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ﴾ onları Allah sever gibi severler. Emirlerine, nehilerine,

arzularına, itaat ederler de Allaha ısyan eylerler.- Şüphe yok ki böyle yapmak, gerek Allahı inkâr ederek olsun ve gerek olmasın manayı ülûhiyette onları Allaha ortak yapmaktır. Bunların bir kısmı bu şirki tasrih ederler. Fir'avinlere, Nümrutlara yapıldığı gibi onlara açıktan açığa ilâh, ma'bud namını vermekten çekinmezler, Rabbimiz, Tanrımız derler. Ve hattâ ilâhlarının tevellüd ve tevalüdüne kail olarak onlara aynı cinsten, ma'bud payesinde oğullar, kızlar tasavvur ve isnad ederler. Diğer bir kısmı da tasrih etmeden ayni muameleyi yaparlar, onları Allah sever gibi severler, veliyyi ni'met tanırlar, onların muhabbetini mebdei hareket ittihaz ederler, Allaha yapılacak şeyleri onlara yaparlar Allah rızasını düşünmeden onların rizalarını istihsal etmeğe çalışırlar, Allaha ısyan olan şeyler de bile onlara itaat ederler.

Bu âyet bize gösteriyor ki ma'nayı ülûhiyette son derece mahabbet bir esastır. Ve ma'bud en yüksek mahbuddur ve böyle son derece sevilen şeyler ne olursa olsun ma'bud ittihaz edilmiş olur. Mahabbetin hükmü ise itaattır. Ve bunun için ma'bud, son derece muta olur. Ve her insanın siyretinde mebdei hareketi onun ma'bududur. İnsanlar tarafından böyle mahabbet ile ma'bud payesi verilen endad o kadar

mütenevvidir ki bir taş, bir maden parçasından, bir ot, bir ağaçtan tut da ecramı

Sh:»573

Semaviyeye Ruhlara, Meleklere kadar çıkar. Maamafih « يُحِبُّونَهُمْ » de zevil'ukule raci olan « هم » zamiri bunların bilhassa zevil'ukul kısmını tasrih etmektedir. Buna binaendir ki müfessirîni kiram bu endadı «Allaha ma'siyette itaat ettikleri sâdâtları, reisleri, büyükleri» diye beyan etmişlerdir. Bu zamirin taglib suretile sair putlara dahi teşmili takdirinde bile bu ma'na zahirdir. Filvaki servet-ü sâman, haşmet-ü kuvvet, cah-ü ikbal, hüsn-ü cemal gibi her hangi bir ümide sebeb addedilen dilberler, kahramanlar, hükümdarlar gibi insanları Allah gibi seven ve onlar uğrunda herşey'i göze aldıran nice kimseler vardır ki bu noktai şirkin, putperestlik esasını, beşeriyetin en büyük yarasını teşkil eder. Yunan, Roma, Avrupa medeniyet ve Edebiyatında böyle mahabbet ma'budlarının hadd-ü hisabı yoktur, bu his, zamanına göre türlü türlü şekillerde zuhur eder. Hıristiyanlık dahi bu ruh ile meşbu'dur. Hele Avrupa ruhunda, Avrupa Edebiyatında bu nevi şirk o kadar ileri gitmiştir ki her eline bir kalem alan ve her hangi bir şiir söylemek istiyen kimse mahbuduna ilâh payesini vermeği ve en ufacık bir işi medhiçin hemen yaratmak kudretini isnad edivermeği bir hüner, bir şeref addeder. Yer yüzündeki münazeatı beşer bütün bu muhtelif ve mütezad ma'budların mücadelâtı yüzündendir. Bu şıkak-ü ıhtilâf her birinin arkasındaki binlerce müdahinler tarafından körüklenir ve beşeriyet günden güne sukutı ahlâkîye sürüklenir, ilimlerin, fenlerin, san'atların terakkiyatı buna çare bulamaz, bil'âkis hepsi bu şirk ocağınını yakmak için gaz ve benzin yerine kullanılır. Bunlar hakikatte ne Allah tanır, ne Peygamber, her birinin gönlünde zaman zaman bir veya bir kaç mahluk yer tutmuştur. Onları Allah gibi severler, ve onlara ma'bud muamelesi yaparlar, onlara itaat etmek için Allaha ısyan ederler, « يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ » bütün bunları tasvirder. Ve burada Evliya ve Enbiyayı

ma'bud

Sh:»574

derecesine çıkaranlar da dahildir. Bunun için Allahın Evliyası, Enbiyası, Melekleri gibi sevgil kullarını severken nazmı celilin mazmununu iyi düşünmeli, mahabbetlerini Allah mahabbeti derecesine vardırmaktan ihtiraz eylemelidir. Zira Allah için sevmekle Allah sever gibi sevmek arasındaki farkı bilmek lâzımgelir. Allahı sevenler Allahın yolunda giden sevgili kullarını da severler, lâkin Allah gibi değil, Allah için severler ve bu sevgi ile Allâh yolunda onlara ittiba ederler. « قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ » binaeanaleyh

Allahın sevdiği kullarını sevmek ve onlara ittiba etmek günah ve şirk değildir, bil'akis mahabbetullaha delil olur. Ve fakat bu mahabbet hiç bir zaman Allah mahabbeti gibi olmamalı, yani Hıristiyanların Hazreti İsa hakkında yaptıkları gibi onları ma'bud derecesine çıkaracak bir taabbüd suretini almamalıdır. Bunun en güzel misalini müslümanlığın miftahı iman olan kelimei şehadetinde ve re'si ibadet olan namazında buluruz. Bir müslümân «

اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

» derken Allahdan maada bütün ma'budların hepsini redd-ü nefyeder de bu kalbi pâk ile Peygamberi, Hazreti Muhammedin ona ubudiyet ve risaletle izafetini tasdik ve Allah için bu hakka arzı şehadet eyler ki bu şehadette Allahdan sonra Peygambere bir ilânı mahabbet vardır. Ve iman bu mahabbetle tamam olur. Ve fakat mahabbetullah tevhidi kibriyayı ülûhiyet ile ve bunun yanında mahabbeti Muhammediye Allaha ubudiyet ve risaleti haysiyetiledir. İşte Allah için mahabbetin en büyük nümunesi... Kezalik namazda Allahdan maadasını velev cüz'î bir veçhile olsun niyyete karıştırmak küfürdür. Ve namazı müfsiddir. Namazda Peygamberden ve Allahın salih kullarından hiç bir şey istenmez, nihayet tahiyyatta onlar hısabına da Allahdan selâm-ü salevat rahmet-ü bereket niyaz edilir ki bu dua da Resulullaha ve ıbadı salihîne elbette bir ızharı mahabbet mevcuttur. Lâkin musalli huzuri ilâhîde on-

Sh:»575

lardan bir şey istemek mevkiinde değil, onlara dahi ziyadei derecat için rahmeti ilâhiyeyi isteyivermek, hayatında onlara ıkram etmek mevkiinde bulunacaktır. Ve müslüman bütün ömründe bu hattı hareketi esâsi sıyret addedecektir. Buna mukabil Evliya ve Enbiyayı veya ervahını veya melekleri müşriklerin mütevassıt ma'budları gibi bir hissei ülûhiyetle sevmek, onları severken Allahı ve Allahın emirlerini unutmak, onlar

namına kurbanlar, âyînler yapmak, onların isimlerini « بِسْمِ اللّٰهِ » gibi fatihai umur ittihaz etmek « يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ » mantukile bir şirk ve küfür olduğunda şüphe yoktur. Ve böyle yapmak

onlardan uzaklaşmaktır, çünkü onlar ancak Allahı sevmişlerdir. Maatteessüf müslümanlık namına dahi böyle batıl bir akidei mahabbete tutulan ve bununla dindarlık yapıyoruz zanneden bir takım erbabı gaflet de zuhur etmiştir. Bunlar alel'ekser ilmi dinin iyi tahsıl edilmediği ve malûmatı diniyenin esası bilinmeden ağızdan ağıza bir efsane gibi dolaştırıldığı cahiliyet devirlerinde, cahiliyet mıntıkalarında zuhur ede gelmiştir, Çünkü hissi ubudiyet insanlarda fıtrî olduğundan dolayı hakikî ve mütekâmıl ilmi din sönünce, insanlar, cahiliyeti ulâ devrindeki efsanelerle gönlüne doğan hevaiyatı acibe içinde taabbüde çalışır. Hurafat ile boğulur gider. Ölü veya diri, canlı veya cansız putlara bağlanır. Maamafih bu dalâletin felsefi tarik ile ilm-ü marifet namı altında intişar eden kısmı da yok değildir. Ve elbette bu daha mühimdir, burada münkiri ilâhiyet olan tatıl (ateizm) felsefelerinde bahse lüzum görmüyoruz. En derin cehalete müsavi ve hattâ daha bedter olan ta'tıl felsefelerinin şenaati bilvücuh ıhtardan müstağni olduğu gibi İlmî ve Felsefî haysiyyetten hükümleri de yoktur. Fakat felsefei ilâhiye ve vahdeti vücud namı altında gizlenen bir felsefei ta'tıl vardır ki din ve ahlâk namına İlmî ve hikemî şekilde en büyük zarar bundan neş'et edegelmiştir. Ve her nerede bir şirk var-

Sh:»576

sa, bununla az çok bir alâkası vardır. Evvelâ şunu kayd edelim ki « وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » âyetinde dahi sarih olduğu üzere dini islâmda emrolunan umumî mevzuı iman « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » tevhidi, yani tevhidi ülûhiyyettir. « لَا مَوْجُودَ اِلَّا اللّٰهُ » diye ifade edilen tevhidi vücud değildir. Bu olsa olsa tarikı marifette kat'ı merahil etmiş havassiçin mevzuı bahs olabilir. Ve bizim nazarımızda tevhidi vücud alelıtlak münker değil, belki keşfen müsbettir. Lâkin «Allahtan başka mevcud yoktur» demekle «her mevcud Allahdır» demek erasında pek büyük fark vardır. Evvelkisi tevhidi mahz olabilir, lâkin ikincisi şirki mahızdır. «Allahtan başka mevcud yoktur» denildiği zaman masivaya isnad edilen vücudün hakikî olmayıb hayalî, vehmî, şuurda mün'akis bir emri zıllî olduğu ve vücudı hakikînin ancak Allaha muhtas bulunduğu ıkrar ve âlemin bizatihi ve lizatihi vücudı hakikîsi nefyedilmiş olur ki bu vahdeti vücuddur. Çünkü keşfen sabit olduğu üzere biz âlem namına ne biliyorsak hepsi mahsüsatımız, hayalimiz, suveri zihniye ve intibaatı ruhiyemizden ibarettir. Bunları a'yan tasavvur etmemiz ve bil'izafe hak diye bilmemiz zatinde vahıdi ekmel olan Hak mefhumunun ezelen ve ebeden tahhakkukunu tasdik sayesinde mümkin olabilir ki bunu Fatihada izah etmiş idik. Binaenaleyh vahdeti vücud tevhidi vücudîsi, eşbahı âlemin zıllî ve hayalî olduğunu görmek ve onları silib maverasındaki hakkı vahıdın vücudüne iman eylemek ile mümkin olur. Netekim « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » Allahtan başka ilâh yok dediğimiz zaman da bir takım putların, bir çok kimseler tarafından ma'bud ittihaz edildiğini inkâr etmiş olmuyoruz da bunların hakkolmadıklarını i'lân ve ancak bir Allah isbat ve kabul etmiş oluyoruz, lâkin «her mevcud Allahdır» denildiği zaman vücudde hakikî bir kesret kabul edilmiş ve hepsinin Allah olduğu iddia edilmiş oluyor ki bunda tevhid yok bil'âkis Allahı teksir ile işrak vardır. Bu bir

Sh:»577

vahdeti vücud değil, ittihadı vücud veya hulûl nazariyesidir veyahud Allahı inkâr ile ancak âlemi isbattır, «bir» e «her» demektir. Lâşerike leh olan Allaha namütenahi şerikler isbat etmek, mevcudatı hayaliyeyi mevcudı hakikî farzetmektir. Buna en ziyade «Panteizm» «ittihadı ilâhiyyet» denilir ki bu nazariyede Allah ve vücud hakikaten her şey ile müttehiddir veya her şeyin içine hulûl etmiştir. Hâşâ Ali ilâh, Veli ilâh, Fir'avin ilâh Nümrud ilâh ilâh... her şey ilahdır. Bunda isbatı âlem ve nefyi sani' vardır. İşte bir takım cehele veya melahide hikmeti ilâhiye namiyle muhal olan bu ittihad veya hulûl veya ta'tıl nazariyesini vahdeti vücud ve mahzı tevhid diye ele alarak « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » demek « لَا مَوْجُودَ اِلَّا هُوَ » demek olduğunda ısrar eder ve bunu da «her mevcud odur» ma'nasiyle

tefsir eyler ve hatta külli mecmuî ile külli ifradîyi tefrik etmiyerek « هَمَهْ اُوسْت » der. Her şeyden maverasında Allahı görecek yerde her şeyde ve hattâ her şeyi Allah görmek ister. «

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ » âyetinin beyan ettiği mertebei cem'i

mertebei farkta ayrı ayrı söyler ve bu suretle kendini Allah görmek ve göstermek için kâmil insanları bizzat

Allah gibi gösterir. Artık erenler, evliyalar, bir ilâhlar cemaatı manzarasında tahayyül olunur. Halbuki bu

nazariyenin esasına göre Şeytanların velilerden, kâfirlerin mü'minlerden farkı kalmamak lâzım gelir. Çünkü

her mevcud o sayılır. İşte «

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ » âyeti kerimesi bilhassa bunları da redd-ü ibtal içindir. Zaten İsaya Allah veya ibnullah denilmesi

de Mısırdan, Hindden, Yunândan, Romadan gelen bu ittihad nazariyesinin bir fer'idir. Bir ifrat-u telbisten

kaçınmak için ahıren âlemi islâmda Hanbelîler içinden Vehhabî mezhebi zuhur etmiş ve bu mezheb

Allahdan maada her kim olursa olsun ona ızharı hürmet ve muhabbet etmek şirk olduğunu ilân eylemiş ve

buna binaen makabire hürmet etmeyi bile şirk talâkki etmiştir. Bu hürmet ve

Sh:»578

mahabbet « يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ » mazmumuna masadak olacak derecede olursa bizim

dahi buna şirk nazarile bakdığımız da şüphe yok ise de, bundan alel'ıtlak hürmet ve mahabbetin inkârı manâsını çıkarmak ve kulübi mü'minînden Enbiyanın ve ibadı salihînin mahabbetlerini selbetmeğe çalışmak dahi bir ıfrat ve mahabbeti ilâhiye ile nâkabili tevfik bir emri hatarnâk olduğunda iştibah etmeyiz, bervechi mesnun kabir ziyaret etmek, emvata Allah rizası için hürmet etmek, emvatın hak olan âsârından, efkârından istifade etmek, ruhlarını hayr ile yad ederek şad etmek ve onlar için Allaha dua etmek ve bu dua ile kesbi feyz eylemek onları Allah sever gibi sevmek değil, Allah için Allahın kullarını ve mahlûklarını sevmek olduğu aşikârdır. Alelhusus kabir ziyareti, yâdı mevt demektir «

اَكْثِرُوا ذِكْرَ هَادِمِ اللَّذَّاتِ » hadîsi şerifi mucebince yâdı mevt meşru ve me'murün bih

olduğu gibi sahibi kabrin faniliğini de bilmüşahede tasdik demektir. Ve kabir ziyaretini Allah ziyaretine benzetmekte Allah için hâşâ kabir tevehhümünü tecviz etmek gibi bir şaibei küfür vardır. Bir de «

يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ » mazmunı celili ölü ile diriyi tefrik etmemiş ve belki ölülerden ziyade

dirilere işaret etmiştir. Binaenaleyh emvat ve makabire hürmet ve mahabbeti alel'ıtlak kesmek istiyenler daha evvel bütün dirilerle kat'ı alâka etmek, meşru veya gayrı meşru hiç bir Emîre hürmet etmemek icab edecektir. O halde ekâbiri islâmın kabirlerini yıkan ve ziyaretlerini meneden Vehhabîlerin berhayat olan emîrlerine dahi asla muhabbet ve hürmet etmemeleri, ziyaret ve ta'zim eylememeleri ıktıza eyler.

Hasılı, reislerini ve büyüklerini Allah sever gibi sevenler ve onların emri hakka muhalif emirlerine itaat ederek Allaha ısyan edenler, bunları Allaha nazîr ve emsal ittihaz etmiş olurlar ki bütün putperestlik esası bu tarzı mahabbettedir. Ve Allahın vahdaniyetine karşı böyle ya-

Sh:»579

pan bir takım insanlar vardır. Bunlar reislerini, metbularını Allah için değil Allah gibi severler.

﴾وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ﴿ halbuki mü'min olanları Allaha mahabbeti, Allah

için mahabbeti her şeyden ziyade ve o müşriklerin perestiş ettikleri endad ve emsale ve hattâ varsa Allaha muhabbetlerinden daha şiddetli ve daha kuvvetlidir. Çünkü mü'minler ancak Allaha tazarru ederler, müşrikler ise pek sıkıştıkları ve muhtaç oldukları zaman Allahı hatırlarlar ve ihtiyaçları zail olunca endada uyarlar. -Binaenaleyh mü'minin gerek darrada gerek serrada, gerek darlıkta ve gerek genişlikte Allaha mahabbeti paydardır. Kâfir ve müşrik ise bazan rabbından i'raz eder, müşrikler tutarlar bir puta taparlar, sonra ondan daha güzel bir şey gördükleri zaman onu bırakır buna perestiş ederler ve hattâ Bahile kabilesinin yaptığı gibi acıktıkları zaman ma'budlarını yerler. Bu suretle mahbub ve ma'bud değiştirir giderler. Binaenaleyh bunların mü'minler gibi paydar bir mahabbeti olamaz. Müminler müvaddid oldukları için bütün mahabbetleri bizzat Allahda toplanır ve Allahın mahlûkatına mahabbetleri de bu mebde'den tevzi olunur. Yani sevdiklerini ancak Allah için, Allah rizası için severler, Kâfirler müşrikler ise bir ma'budun veya bir putun mukabilinde diğer ma'budları ve putları dahi re'sen sevdikleri ve bütün mahabbetlerini Allah mahabbetile, Allah rizasile ölçmedikleri için mahabbetleri dağınık ve münkasimdir ve şüphe yok ki dâğınık ve mütehavvil mahabbetler, toplu ve sabit mahabbete nazaran hiç demektir. Binaberin mü'min tebeaya nail olan ve sırf allah için sevilen reisler, muktedabihler ne kadar mes'uddurlar. Şüphe yok ki bu bahtiyarlığa mazhar olmak dahi bihakkın mü'mini müvahhid olmağa ve her şeyden ve hattâ kendinden evvel Allahı sevib, Allahın kullarına da Allah için muamele etmeğe ve Allah için bezli ma-

Sh:»580

habbet etmeğe mütevakkıftır. Başka suretle ifrat veya tefrit edenler zulümden kurtulamazlar.

﴾وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ﴿ böyle ittihazi endad ile

zulmetmiş, haksızlık yapmış olanlar -yani Allaha karşı başkalarını endad ve emsal tutmak, onları Allah sever gibi sevmek ve Allaha mukabil onları bizzat metbu' ittihaz ederek emirlerine itaat eylemek, münhasıran Allah tealânın hakkı olan sıfatı ülûhiyet ve ma'budiyete başkalarını teşrik etmek en büyük

zulümdür. « اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ » ve bunu yapanlar son derece zalimdirler. Zira

Semavat-ü Arzın halıkı ve saltanatı kâinatın hâkimi mutlakı olan Allah tealanın hakkına tecavüz etmek

cür'etinde bulunanlar hangi zulümden sakınırlar? Ve Allahın kullarına âciz mahlûklarına neler yapmak

istemezler. Buna binaendir ki lisanımızda «kork Allahdan kormıyandan» diye bir mesel vardır.- Elbette

böyle yapan zalimler bir gün gelecek Allahın azabını göreceklerdir. Bu zalimler işte o azabı bilfiil

görecekleri vakit ﴾اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعاً﴿ ne kadar kuvvet ve kudret varsa hepsi Allahın

olduğunu ﴾وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ﴿ ve Allahın azabı ne kadar şiddetli

bulunduğunu bir görecek olsalar...» Burada işbu « وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ » cümlei şartiyesinin cezası

tahvil için mahzuftur. Netekim lisanımızda dahi bu gibi tehdid makamında «başına geleceği bilsen...» deriz

ve cezasını hazfederiz ki bu haziften maksad bu cezada nâkabili tavsıf olan bütün tehlükeleri toplamaktır.

Yani o gün bunların maruz olacakları elem-ü nedamet ve hasret o kadar dehşetlidir ki şimdiden tavsıfi kabil

değildir. Neler olacak, neler çekecekler?....

Alelhusus 166. ﴾إِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا﴿ o Allah

sever gibi sevilip arkalarına düşülen metbu'ların arkalarına
Sh:»581

düşen o tabi'lerinden teberri ettikleri ﴾وَرَاَوُا الْعَذَابَ﴿ ve azabı görerek aman aman bunlar

bizden değil diye reddedip kaçındıkları ﴾وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ﴿ aralarındaki bütün

esbabı muvasalenın kesildiği, tabiiyet-ü metbuiyet ve bunlara saik olan amal-ü agraz gibi her türlü

rabıtanın tamamen münkatı olduğu 167. ﴾وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا﴿ ve o arkadan giden

tabilerin ﴾لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا﴿ ah ne olurdu

bizim için geçen Dünyaya bir dönüş mümkin olsa idi de onların bizden teberri ettikleri gibi biz de onlardan

teberri etse idik diye figan ettikleri gün, o son pişmanlık günü...

﴾كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ﴿ işte Allah onlara bütün

amellerini böyle her taraflarını istilâ etmiş büyük hasretler, son derece acı ve faidesiz nedametler halinde

gösterecektir ﴾وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ﴿ ve onlar bu ateşten çıkacak

değillerdir.- Binaenaleyh insanlar bütün bu kuvvet ve kudretin yegâne sahib-ü maliki bulunan bir Allahdan

başka ma'bud tanımamalı ve onun emrinden başkasına itaat ve ittiba etmemeli ve bütün mahabbetini

Allaha mahabbetinde toplamalıdır.

Cenabı Allah ukule iraei âyatı kudret-ü rahmet, hissiyyata son derece mahabbet-ü mahafet telkin ederek tebşir-ü inzar ve tergib-ü terhib içinde vahdaniyetini aklen ve hissen isbat ve alelumum insanları her nevi şirkten tazhir ile imanı tevhide davet ettikten sonra âsârı ülûhiyyet-ü rububiyyetini ileride bastedeceği teşri' noktai nazarından dahi göstermek için buyuruyor ki:

Sh:»582

﴾١٦٨﴿ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالاً طَيِّباً
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِؕ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴾١٦٩﴿
اِنَّمَا يَاْمُرُكُمْ بِالسُّٓوءِ وَالْفَحْشَٓاءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا
لَاتَعْلَمُونَ ﴾١٧٠﴿ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا
بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاؕ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُهُمْ لَايَعْقِلُونَ

شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧١﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِى يَنْعِقُ بِمَا لَايَسْمَعُ اِلَّادُعَآءً وَنِدَآءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَايَعْقِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey insanlar bütün Arzdakî nimetlerimden halâl olmak, pâk olmak şartiyle yeyin, fakat Şeytanın adımlarına uymayın çünkü o size belli bir düşmandır 168 o size hep çirkin ve murdar işleri emreder ve Allaha karşı bilmediğiniz şeyler söylemenizi ister 169 Allahın indirdiğine uyun denildiği vakit de onlara yok dediler: Atalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona uyarız, ya ataları bir şeye akl erdiremez ve doğruyu seçemez idiseler demi? 170 o kâfirlerin meseli sade bir çağırma veya bağırmadan başkasını duymaz bir kulakla haykıranın

Sh:»583

hâline benzer, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akıl da etmezler 171

168. ﴿يَآ اَيُّهَا النَّاسُ﴾ Ey insanlar sizin cümleniz böyle bir Allahın mahlûku ve hıtabına lâyık gördüğü kullarısınız, ve tabi', metbu hepiniz yemeye, içmeğe muhtaç âcizlersiniz. Binaenaleyh Allaha ubudiyet edeceğiz diye kendinizi mahrumiyetle ıt'ab etmeyiniz, o rahmani rahîm olan rabbınız size şöyle müsaade ediyor: ﴿كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ﴾ şu Arzda bulunan şeylerden yeyiniz, lâkin keyfemettafak ve her elinize geçeni değil ﴿حَلَالًا طَيِّبًا﴾ halâli hoş, ter temiz olarak yeyiniz. Yediğiniz şeyler pis, mülevves, şunun bunun hakkı geçmiş, tab'an ve şer'an memnu veya şüpheli şeyler olmasın, halâlından kazanınız haram, pis, şüpheli şeylerden sakınınız, onlara tenezzül etmeyiniz.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ ve Şeytanın adımlarına uymayınız, yâni onun arkasından, izinden gitmeyiniz, ﴿اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ çünkü o sizin her halde açık bir düşmanınızdır. Kendisi her ne kadar gözlerinize görünmez, gizliden gizliye kanınıza iliklerinize işliyerek kalb-ü fikirinize sokulursa da onun size düşman olduğunda ve ilkaatından hiç birisi hakk-u hayra matuf olmıyacağında şekk-ü şüpheye mahal yoktur. Fıtratı selime, aklı kâmil, kalbi safi erbabı için onun advetini ve ilkaatının fenalığını anlamak hiç de zor değildir. Zira 169.

﴿اِنَّمَا يَامُرُكُمْ بِالسُّوٓءِ وَالْفَحْشَآءِ﴾ o size ancak kötü ve gayet çirkin şeyleri

Sh:»584

﴿وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَاتَعْلَمُونَ﴾ ve min indillah delili olmadan kendi kendinize bilemiyeceğiz şeyleri Allaha karşı iftira olarak söylemenizi emreder. O Evamiri ilâhiye hakkında hayal-ü evham ile, teşehhiyat ile söz söylemeğe teşvik eyler.- Şeytanın batılı hakikat, şerri hayır gibi

süsliyerek insanın hayal-ü vehmine arz ile tehyic-ü teşvıkı emre teşbih edilmiştir. Netekim nefsin şiddetli arzuları hakkında «nefsim bana böyle emrediyor» denilir ki nefsi emmare ta'biri bundandır. Bu teşbihde vesvesei Şeytaniyeyi kabul ile ona itaat eden insanların Şeytanın me'murları ve tebeası menzilesinde olduklarına remiz buyurulmuştur.

Bilinemiyecek şeyler başlıca ikidir: Birisi zat ve hakikati ilâhiyedir. Hakikati ilâhiyeyi aklı beşer ihata edecek vechile bilemez ve bunun için Sıddikı a'zam Hazretleri «sirri zatullahdan bahis işraktir» buyurmuştur. Şeytan ise insanı bundan bahse teşvik eder, vehm-ü hayal ile nice sözler söyletir. Diğeri, Allaha isnadı caiz olup olmıyacak şeylerdir ki ekser evamiri ilâhiye, hıll-ü hurmet gibi ahkâmı fer'iyei şer'iye bu kabildendir. Çünkü ahkâmı şer'iyei fer'iyenin alâkadar olduğu netaicin güzelliğini, menettiği şeylerin müstelzim olacakları fenalıkları idrak etmek için akıl ve tecribei şahsiyye kâfi değildir. Füruatı ameliyeye müteallik kavanini ilâhiyede öyleleri vardır ki netaicini tamamiyle anlayıb fezleke etmek için asırlar bile kâfi gelmez. Bunların tarafı ilâhiden nasb-ü inzal buyurulmuş delilleri vardır. Ve zaten fenalık görmek istemiyen insanların fenalığı tecribe etmiye kalkışmaları da kârı akıl değildir. Fakat Şeytan insanları bunlar hakkında da gönlüne göre hükmetmeğe teşvik eder. Adam sen de fülân şeyi yemek neye haram olsun, fülân işi yapmak neye memnu olsun? Dedirtir ve bu suretle insana Allahın emrini, Allahın kanununu teharri ettirmeden, kendi kendine yalandan

Sh:»585

kanunlar uydurtur, kanunı hakka muhalif işler yaptırır ve nihayet başını belâya sokar. İlmi yoliyle delilinden aramıyan, Allahın emrini gösteren delili bulmadan kendi kendine bilemiyeceği şeyler hakkında Şeytanın ilkaati hayaliye ve vehmiyesine ve gönüllerinin temayülâtı fasidesine göre söz söyleyen nice insanlar vardır ki hep bunlar Allaha karşı endad ittihaz edenler cümlesindendir. Netekim 170.

﴿وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ o insanlara Allahın inzal buyurduğu

delâili zahire ve beyyinatı bahireye ve bunların ahkâmına ittiba-ü itaat ediniz denildiği zaman

﴿قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ﴾ hayır, biz ona değil atalarımızı

üzerinde bulduğumuz eski âdetlere ittiba ederiz derler. Yani atalardan kalma eski âdetlerin emri hakka, hükmi ilâhîye muvafık olub olmadıklarını aramazlar da sırf teassub ile onlara herçibadabad taklid ve ittiba edeceklerini söylerler. Acaib

﴿اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ ataları hiç bir

şeye akılları ermez ve doğru yola gitmez olsalar bile mi? Onların bulunduğu hale uyacaklar, cehl-ü dalâlete de mi taklid edecekler?.- Filvaki esası tarihe ve nakle ve ancak nukuli ilmiyenin tesbit edeceği bir çok asırların tecaribine ve daha doğrusu Allahın nasb-ü inzal buyurduğu delâile mütevakkıf olan ahkâmda mazıyi büsbütün atmak ve ondan tegafül ederek hep yeni şeyler aramak dahi doğru değil ise de körkörüne mazıperestlik yapmak, herçibadabad atalar yolunu tutmak ve bilhassa ilimden, dinden behresi olmıyan ve hata-vü dalâletleri aşikâr ve mintarafillâh mübeyyen bulunan ataları teassub ile taklid etmek de onları Allaha endad-ü emsal gibi tutmak ve cehl-ü dalâlette boğulub kalmaktır. Bu babda aranacak olan şay, hakk-u batıl, menfaat-ü mazarrat, hayr-ü şer, hüsn-ü kubuhtur. Menfaat bihakkın menfaat, hayır bihak-

Sh:»586

kın hayır hüsün bihakkın hüsnolmak için de hükmi ilâhîyi, delili hakkı bulmak lâzım gelir. Binaenaleyh sebebi ittiba, eskilik yenilik veya atalar yolu olup olmamak değil, emri hakka mutabık, delili hakka muvafık olmaktır. Emri hakka uyan ve yaptığını bilen atalara uyulur, bil'akis emri hakkı tanımıyan, ne yaptığını bilmiyenlere atalar dahi olsa yine uyulmaz. Bu haysiyyet eskilerde böyle olduğu gibi yenilerde de böyledir. Bunun için Fıkıhta «zarar kadim olmaz» diye bir kaidei külliye vardır. «kadim kıdemi üzere terk olunur» kaidei külliyesi de bununla mukayyeddir. Binaenaleyh kadim alel'ıtlak kadim olduğu için değil, zararı beyyini bulunmamak haysiyyetile mu'teber olduğu gibi hayr-ü hüsnü esbabı ilimden biriyle bilinen ve delili hakka muvafık olan hâdis-ü cedid dahi mu'teberdir. Hasılı mi'yari hakk-u hayır, ne kıdem-ü hudus, ne hudus, ne cehl-ü hevadır. Emri ilâhî ve delile müstenid ilim haktır. Binaenaleyh eski olsun yeni olsun Allahın inzal ettiği delâile bakmayıb da ataların haline yalnız ata olduklarından dolayı taklid etmek, onları Allaha endad ittihaz eylemek ve hakkı bırakıb hayalât-ü evhama, Şeytanın emirlerine uymak izince gitmektir ki buna teassub denilir. Bu âyet gösteriyor ki icmalî veya tafsilî bir delili hakka istinad etmiyen taklidi mahîz din hakkında memnudur. Belli bir cehalete, dalâlete ittiba-ü taklid aklen batıl olduğu gibi

meşkûk olan hususatta da delilsiz taklid şer'an gayri caizdir. Bedaheten malûm olmıyan hususatta delilsiz söz söylemek ve o yolda hareket etmek, bilmediği bir şeyi Allaha iftira olarak söylemek ve Şeytana uyub cehl ile hareket etmektir. Netekim Allahın inzal buyurduğu Kur'ana ve sair hüceci zahire ve beyyinatı bahireye ve bunların ahkâmına tabi olunuz denildiği zaman Arab müşrikleri teassub ile böyle yapmış ve böyle söylemişlerdi ki bu âyet bu sebeble nazil olmuştur. Bir rivayette de böyle diyen ve âyetin nüzulüne sebeb olan-

Sh:»587

lar Yahudîlerden bir taifedir. Allahın indirdiğine ittiba ediniz denildiği zaman bunlar «hayır biz babalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona ittiba ederiz, çünkü onlar bizden hayırlı bizden a'lem idiler» demişler ve vaki olan işbu teklifdeki âyât-ü edilleyi hiç mülâhaza etmiyerek taassuba sapmışlardır.

Binaenaleyh böyle taassub ve taklidcilik müşriklerin, kâfirlerin şiarıdır. Bu kâfirlerinin hali neye benzer bilir misiniz? 171. ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ bütün kâfirlerin hali ﴿كَمَثَلِ الَّذِى﴾ o hayvanın haline benzer ki ﴿يَنْعِقُ بِمَا لَايَسْمَعُ اِلَّادُعَاۤءً وَنِدَاۤءً﴾ bağırıb çağırmadan başka bir şey işitemiyerek haykırır, duyub dinlediği kuru ses, çıkardığı yine kuru sestir. Ma'nadan haberi yoktur. ﴿صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ﴾ onlar bir takım sağırlar dilsizler körlerdir, ﴿فَهُمْ لَايَعْقِلُونَ﴾ binaenaleyh hiçbir şey anlamazlar. Sade hay-ü huy kuru gürültülere, çan sedasına, kaval sesine kulak verirler haykırırlar. Bunlara söz söyleyecek tarikı hakka davet edecek olanları hali de o hayvan çobanının haline benzer, o yolda raılik etmesi ıktıza eyler. Çoban onlara insan gibi yeyiniz, içiniz, yayılınız derse anlamazlar, manasız seslerle ıslık, düdük çalar, bağırıp çağırarak zecreder, sürer, haylarsa bir şey duyarlar, işte kâfirlerin hali de böyledir, bunlar Allahdan, Peygamberden bir şey anlamazlar, manalı sözleri duymazlar, çan ve düdük sesleri arkasında dolaşırlar, bunları işittikleri zaman haykırırlar, höykürürler ve yeyib içmek, yayılmak için yola gelirlerse zecr ile haykırarak bağırıb çağırmakla gelirler. Allahü a'lem balâda « لَاتَقُولُوا رَاعِنَا » buyurulmasında bu nükteye de iyma vardır.

Sh:»588

﴿١٧٢﴾ يَاۤاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَارَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٣﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَاۤ اُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَاۤ اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! size kısmet ettiğimiz rızıkların hoşlarından yeyin ve Allaha şükreyleyin eğer ancak ona tapıyorsanız 172 o size yalnız şunları haram kıldı: meyte, kan, hınzır eti, bir de Allahın gayrisinin

namına kesilen; sonra kim bunlardan yemeğe muztar kalırsa diğerin hakkına tecavüz etmemek ve zaruret mıkdarını geçmemek şartile ona da günah yükletilmez, çünkü Allah gafur, rahîmdir 173

172. ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ ey mü'minler, siz o hayvanlar gibi olmayınız ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَارَزَقْنَاكُمْ﴾ size kısmet ettiğimiz rızıkların maddeten ma'nen

temizlerinden yeyiniz. Zira âlemi tekvinde rızkın haramı da var helâlı da, pisi de var temizi de, fakat siz bunların temizlerinden ve kimsenin hakkı geçmiyerek sureti meşruada kazanılan halâllarından insanca yeyiniz, hem hayvanlar gibi pis boğaz olmayınız, hem de bir takımlarının yaptığı gibi helâl-ü hoş ve temiz

şeylerden kendinizi mahrum etmeyiniz, temiz temiz, helâl helâl yeyiniz ﴿وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ﴾

Sh:»589

de onları yaradan veren Allaha şükrediniz, o helâl ve pak rızıklarla beslenen vücudünüzü a'zayı zahire ve batınanızı mahulika lehlerine, yani gayei hılkatlerine sarfediniz.- Çünkü balâda beyan olunduğu üzere hakikati şükür, ni'meti mün'ıme bu suretle mukabele ederek ta'zim etmektir. Ve azayı bedenden her birinin bir hikmeti hılkati vardır ki bunun bir kısmı sureti umumiyede herkes için belli, diğer kısmını da ilmi menafiülaza denilen ilimde peyderpey tetkik etmek mümkindir. Meselâ ibkayı nesliçin ihsan edilmiş olan bir uzvı tazyiı nesliçin kûllanmak, kezalik keşfi hakaik ile marifetullah için bahşedilmiş olan aklı, tervici mefasid ve iptalı hukuk için sarfetmek büyük bir küfranı ni'met olduğu ne kadar zahirdir. İnsanlığın kıymetini bilmiyerek pis ve haram şeyler yiyenler böyle küfranı ni'mete düşecekleri gibi küfrani ni'met edenler de maddî, ma'nevî pislikten kurtulamazlar. Birinden korunsalar diğerine behemehal bulaşırlar.

Müfessirîn diyorlar ki birinci « كُلُوا » emri ıtlakına nazaran ibaha, ikinci « اُشْكُرُوا » emri vücub içindir. Zira ilmi Usulde mübeyyen olduğu üzere ekl-ü şurb gibi sırf kulların lehine intifaı meşru bahşeden emirler vazife değil birer hak teşkil ederler. Bunlar vazife gibi vacib telakki edilecek olursa terkinde ceza lâzım gelir, bu ise lehe olduğu zahir olan bir emrin aleyhe inkılâbını iktıza eder ki buna kalbi mevzu denilir, tenakuz olur. Binaenaleyh halâlından ekil bir hak, fakat haramdan ictinab ve Allaha şükür bir vazifedir.

Ancak « كُلُوا » emrinin ıtlakiyle ibaha için olması zımnındaki bazı aksamın vacib olmasına mani değildir. Çünkü ibaha vücubdan eamdır ve bunun zımnında eklin meratibi muhtelifesi bulunabilir. Filvaki Fıkıhta tafsıl olunduğu üzere eklin farz olan ve vazife bulunan kısmı da vardır. Bir insanın ölmiyecek kadar yemesi farzdır. Mümkin iken yemez de açlığından ölürse intihar etmiş, katli nefis günahiyle asim olmuş olur. Sonra seddi ramak

Sh:»590

mikdarından fazla olarak taate kuvvet iktisab için yemek mendubdur. Tam doyacak kadar yemek muhab,

ondan fazlası haramdır ve işte « كُلُوا » emri mubah mertebesine kadar meratibi ekli mutazammındır ve ibahaya masruf olmakla beraber farzı da muhtevidir.

Ey mü'minler!. böyle temiz temiz yeyiniz de Allaha şükrediniz ﴿اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ eğer siz hakikaten yalnız Allaha ibadet ve ubudiyet

ediyorsanız böyle yaparsınız. Cidden mü'mini muvahhid olanlar böyle yaparlar.

Şimdi size haram kılınan şeyleri de icmalen belleyiniz: 173. ﴿اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ﴾ Allah

teâlâ size ancak şunları haram ve memnu kılmıştır: ﴿الْمَيْتَةَ﴾ Meyte, yani zebholunmak şanından olduğu halde zebholunmadan kendi kendine veya zebih yerine geçmiyecek diğer bir sebeble ölen her hangi bir ölü, hattâ balık zebha muhtaç olmadığı halde ölüb su üstüne çıkmış ölü balık «semeki tâfi» bile

haramdır. ﴿وَالدَّمَ﴾ kan, yani demi mesfuh, akar kan ﴿وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ﴾ ve domuz eti, yani gerek meyte ve gerek mezbuh olsun alelıtlak domuz eti ki bunun baştan başa rics ve her şeyi pis olduğunu göreceksiniz ﴿وَمَٓا اُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِ اللّٰهِۚ﴾ bir de Allahdan başkasının namına zebholunan. İhlâl esasen ref'i savt demektir, müşrikler ma'budlarına kurban kestikleri zaman Lât namına Uzza namına diyerek onların isimlerini yüksek sesle yad ederler ve böyle ref'i savt ile zebha ihlâl, velev sessizce olsun mutlak zebih ma'nasına kullanılmıştır ki âyette bu ma'nayadır. Binaenaleyh gerek gizli, gerek açık Allahdan maadası namına kesilen kurbanların, hayvanların ekli haramdır. Meselâ fülân türbede Allah için kurban kesmek caiz ve ekli halâl olur ise de fülân türbe için ve onun namına kesilen kurbanın eti

Sh:»591

yenmez, bunlar haramdırlar. Bunların yenilmesindeki mazarratlar sayılmakla bitmez, binaenaleyh son derece bir zarureti hayatiye bulunmadıkça bunlardan yemek kat'iyen memnu ve günâhtır.

Maamafih ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ﴾ her kim muztar olur ve yemediği takdirde helâk olacağı muhakkak bulunursa bu muztar ﴿غَيْرَ بَاغٍ﴾ bağı olmadığı yani kendi gibi diğer bir muztarın ölümünü def' edecek kadar elinde bulunana saldırarak kendini kurtarmak için onun helâkine sebebiyet vermediği ﴿وَلَا عَادٍ﴾ mütecaviz de olmadığı, yani ölmemek için ıktıza eden zaruret mikdarından fazlasına geçmediği halde ﴿فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۜ﴾ ona günah yoktur. Böyle bir muztar için bunlardan hangisini bulur ise zaruret mikdarı yani ölmiyecek kadar yemeğe ruhsat vardır. Bu da bu ruhsatı terk ederse âsim olur. -İlmi Fıkıhda «zaruretler haram olan şeyleri mübah kılar» ve «zaruretler kendi mikdarınca takdir olunur» kaidei külliyesi de bu ve emsali âyetlerin mazmunudur.

İşte şimdilik haram olan şeyler icmalen bunlardan ibarettir, ilerde daha ziyade tafsilât gelecektir. Mü'minler böyle pis ve haram olan şeyleri bıraksınlar da halâlından temiz temiz kazanıb yesinler. Allahın emri hilâfına kendi kendilerini mahrum etmesinler ve Allahın emirlerini saklamasınlar. Zira ekiden biliniz ki

﴿١٧٤﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ
وَيَشْتَرُونَ بِهٖ ثَمَنًا قَلِيلًاۙ اُولٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ اِلَّا
النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ﴿﴾

Sh:»592

﴿١٧٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ
بِالْمَغْفِرَةِۚ فَمَٓا اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٦﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ
نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّۜ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِى الْكِتَابِ لَفِى

﴾شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴿

Meali Şerifi

Allahın indirdiği kitabdan bir şeyi ketmedib de bununla biraz para alanlar muhakkak ki onlar karınlarında ateşden başka bir şey yemezler ve kıyamet günü Allah onlara ne söyler ne de kendilerini tezkiye eder, onlara sade bir "azabı elim" vardır 174 Onlar işte hidayeti verib dalâleti, mağfireti bırakıb azabı satın alan kimseler, bunlar ateşe ne sabırlı şeyler!... 175 Zira şüphesiz ki Allah kitabı sebebi hak ile indirdi, kitabda ıhtilâf edenler ise şüphesiz haktan uzak bir şıkak içindedirler 176

174. ﴾اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ﴿ Allahın inzal buyurduğu kitabı -ahbarı Yehudun yaptığı gibi- ketmedenler ﴾وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً﴿ ve bu ketim sebebile semeni kalil, yani ne kadar çok da görünse nefsel'emirde az olan Dünyevî bir bedel, para veya mal ve cah satın alanlar, hasılı Dünya müradına ermek için Allahın kitabını veya o kitabın ahkâmını ketim ve tahrifi hakikat edenler yok mu?

﴾اُولٰٓئِكَ﴿ bunlar

Sh:»593

﴾مَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ اِلَّا النَّارَ﴿ karınları dolusu ateşten başka bir şey yemezler. Bu yüzden aldıkları bedeller, yedikleri şeyler içlerinde ayni ateş olacak, onları yakacak ve mütemadiyen yakacaktır. Zira şer'i hakkın hilâfına vaki olan her amelde manevî bir şirarei nariye vardır.

Onu esasından ketmetmek suretile elde edilen metaı Dünya elbette ateşten başka bir şey olmıyacaktır.

﴾وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴿ ve yevmi kıyamette Allah onlara söz söylemiyecek, yani rahmetle iltifat etmiyecek, zira « وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا » dir. Bunlar ise Allahın kelâmını ketmettiklerinden Ahırette kelâmı rahmetten mahrum kalacaklardır.

﴾وَلَا يُزَكِّيهِمْ﴿ onları tezkiye etmiyecek ve günahlarından temizlemiyecek, mü'mine yapacağı gibi mağfiretinden nasıbedar kılmıyacak, oldukları gibi bütün mülevveslikleriyle haşreyliyecektir

﴾وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴿ ve bunların hakkı elîm bir azabı daimdir. Çünkü 175.

﴾اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ﴿

bunlar hidayeti dalalete, mağfireti azaba satmış, hidayet bedeline dalâleti, mağfiret bedeline azabı almış kimselerdir. Artık dalâlet ve azab onların ebedî milki müktesebleri olmuştur.

﴿فَمَٓا اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ﴾ Bunlar ateşe karşı ne sabırlı şeyler?.. Hayr-ü hasenata, iyiliklere istikamete, beyanı hakk-u hakikate zevki Dünyadan birini fedaya asla sabredemiyen bu adamlar, ateşe saik olan ameller yapmakta ne sabırlar gösteriyorlar. Ve ilel'ebed ateşte yanmak için neler neler yapıyorlar!..- Tabiati beşeriye muktezasınca kabili tahammül olmıyan ateşe karşı böyle sabır isnadiyle izharı teaccüb mintarafillah bir tehekkümdür. Bu sabır akıbeti selâmet olan bir sabır

Sh:»594

değil, ebedî bir felâket olan naçarlıktır. 176. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bu azabı nar, sebebsiz ve haksız da değildir, çünkü ﴿بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ Allah, cinsi kitabını şüphesiz hak ile, hakka mülâbis, hakkı natık olarak indirdi. Bunun için kitabını tekzib veya ketmedenin hakkı ateş olur. Bir de ﴿وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اخْتَلَفُوا فِى الْكِتَابِ﴾ kitabda ihtilâf edenler, Allahın indirdiği kitabların hepsine inanmayıb da kimi Tevrata, kimi İncile inananlar ve sonra bir kitabın bir kısmına inanıb bir kısmına inanmıyanlar ﴿لَف۪ى شِقَاقٍ بَع۪يدٍ﴾ elbette haktan, savabdan çok uzak bir hılâf-ü şikak içindedirler. Haktan bu kadar uzak bir hılâf içinde puyan olan ehli batılın hakkı da azabı ebedîdir işte bu sebeble bunlar o azabı nara müstehiktirler.»

Bu âyet bize şunu ifham ediyor ki: Beyinlerinde ma'mulünbih ve ıhtilâf ettikleri zaman hakem ittihaz edilecek bir kitabı hakka iman etmemiş olanlar, niza-ü şikaktan kurtulamıyacakları gibi kitabları ayrı ayrı olan insanlar arasında bir camiai vahdet bulunamıyacağından hılâf-ü şikakları ebedî olur. Tabi göründükleri kitabın tamamına hakikaten mü'mini sadık olmıyarak onu kendi gönüllerine, hevalarına göre anlamak istiyenler de kitablarının bir kısmına inanırsa diğer kısmına inanmaz ve bu suretle birinin inanır göründüğünü diğeri inkâr eder, bunlar da hevalarının ihtilâfı nisbetinde ıhtilâf ederler. Bunun neticesi de kitabsızlığa ve ne büyük niza-ü cidale müeddi olur, haktan tebaüd ettirir, bu da cemiyyetleri perişan eder ve azabı ebedîye sevkeyler.

Her ne yapılırsa yapılsın insanlar için haktan başka ciheti vahdet ve hakka ittiba'dan başka sebebi

Sh:»595

saadet yoktur. Aslı kitabda ıhtilâf etmiyerek ve onu hevasına göre ve menafii dünyeviye saikasiyle inkâr ve te'vil-ü tahrif ile ketme kalkışmıyarak hüsni niyyet ve kemali hakkaniyetle anlamağa çalıştıkları halde hasbelbeşeriye fehimleri ıhtilâf edenlerin ise vahdeti asliyelerine halel gelmez ve bunların ıhtilâfları şikakı baid olmaz. Her halde nâsih-ü mensuhıyle Allahın kitablarına inanmamak ve kitabı hakkın bir kısmını tanımamağa çalışmak felâketin başıdır. Allahın bütün kitablarına iman etmek ve kitabda ıhtilâftan ihtiraz eylemek imam-ü islâmın şartlarındandır. Mümkin olan bütün vüs'unu sarfederek bihakkın içtihadatı ilmiye tarikleriyle vaki olan ıhtilâfât ise ihdasi hılâfı gaye edinmemek şartile muaf ve hattâ bir hadîsde işaret buyrulduğu üzere teysir ve tevsi noktai nazarından vesilei rahmet de olur. O şart ile ki bunlarla amel edecek olanlar ıhtilâfı değil ciheti ittifakı taharri vazifesini unutmasınlar. Bunun için bir ferdin muztarib bir zamanda müctehedünfih bir kılkavli ile amel etmesi lâbe'se bih görülürse de içtimaî hususlarda ciheti ittifak taharri edilmeden kıl kavli ile ifta edilmesi şiarı tevhide münafi ve bu âyetin inzarına dahil olur. Bilhassa sahib kalem ve kelâm olanlar tahrir ve te'lif ile iştigal edenler, emr-ü nehy, ta'lim-ü terbiye üzerinde bulunanlar bu âyetleri nazarı dikkatlerinden asla dur tutmamalı, ketmi hakkın, ihtilâfın, şikakın ne fena bir akibeti olduğunu düşünmelidirler. Kâ'b İbni Eşref, Kâ'b İbni Esed, Malik İbni Sayf, Hüyey İbni Ahteb, ve Ebi Yasir İbni Ahteb gibi ve Tevratdaki nüutı Muhammediye hakkındaki âyatı ve diğer bazı ahkâmı ketmeden ve bu sebeble hemcinslerinden hediyyeler alan rüesayı Yehud hakkında nazil olan bu ketim âyetleri ve balâdaki nazîri müslümanlar için de pek ibretli bir dersi ahlâkîyi mütezammindir.

Hasılı saadeti insaniye, hakka kurbiyet, şirkde, küfr-ü

Sh:»596

küfranda, cahilâne taklid-ü taassubda, hayvanlıkda, hayvan gibi halâl ve haram tanımamakta, pis pis şeyler yemekte, Şeytana uyub çirkin şeyler yapmak ve bilir bilmez ağzına geleni söylemekte, hakkı ketmetmek, kitabda ıhtilâf eylemek, hakka karşı hilâf-ü şıkak çıkarmakta değil, tam manasile birr-ü ihsanda, bol iyiliktedir. O halde asıl birr nedir?.

﴿١٧٧﴾ لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّه۪ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّب۪يلِ وَالسَّٓائِل۪ينَ وَفِى الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُواۚ وَالصَّابِر۪ينَ فِى الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَح۪ينَ الْبَأْسِۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ صَدَقُواۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Erginlik değil: yüzlerinizi kâh gün doğu tarafına çevirmeniz kâh batı, ve lâkin eren o kimsedir ki Allaha, Ahıret gününe, Melâikeye, Kitaba ve bütün Peygamberlere iman edip karabeti olanlara, öksüzlere, bîçarelere yolda kalmışa, dilenenlere ve esirler uğrunda seve seve mal vermekte, hem namazı kılmakta hem zekâtı vermekte, bir de andlaş-

Sh:»597

tıkları vakit ahidlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hallerinde ve harbin şiddeti zamanında sabr-ü sebat edenler işte bunlardır o sadıklar ve işte bunlardır o korunan müttekiler 177

KIRAET - « لَيْسَ الْبِرَّ » Hamza ve Asımdan Hafs ranın fethile, mütebakisi ranın zammile okurlar ki evvelkinde « ﴿الْبِرَّ﴾ . ﴿لَيْسَ﴾ » nin haberi ikinci de ismidir. « وَلٰكِنَّ الْبِرَّ »

Nafi ve İbniâmir nunun tahfif ve kesri ve ranın zammile ve mütebakisi nunun teşdid ve fethi ve ranın fethile okurlar. « لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ » bak!

Sebebi nüzulü - Ehli kitabın tahvili Kıble mes'elesinde dedikoduyu ileri götürmeleri ve Yehud-ü Nasarâdan her birinin kendi Kıblelerine teveccühün hayriyyetini iddiada ısrar eylemeleri olmuştur. Binaenaleyh bunlara ve bu vesile ile umuma hıtaben buyuruluyor ki:

Ey insanlâr!. 177.

﴿لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾

yzlerinizi Maşrık ve Mağrıba doğru çevirmeniz nefsel'emirde matlûb olan birr-ü hayır değildir. -Diğer kıraete göre- asıl matlûb olan birr-ü hayır, yüzlerinizi Maşrık ve Mağrıbe doğru çevirmeniz değildir.... Bir kerre Şark-u Garbın kıble ittihaz edilmesi neshedilmiştir. Saniyen Şark-u Garbe dönmek haddi zatînda ısrar edilmesi lâzımgelen bir birr-ü hayır zannolunmamalıdır. Kıble mes'elesinin ve hattâ Kâ'beye bile teveccühün ehemmiyeti lizatihi maksud bir birr olduğundan değildir. ﴿وَلٰكِنَّ الْبِرَّ﴾ ve lâkin nefsel'emirde sahibi bir, hakikaten iyi iren

﴿مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ﴾

Allaha ve son mes'uliyet günü olan Ahıret gününe ve Melâikeye ve Kitaba ve Peygamberlere iman etmiş ﴿وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ﴾ ve halâlından mal kazanıb se-

Sh:»598

ve seve ﴿ذَوِى الْقُرْبٰى﴾ her hangi bir karabet sahibi bulunan akrıbalarına ﴿وَالْيَتَامٰى﴾ ve muhtaç olan yetimlere ﴿وَالْمَسَاكِينَ﴾ ve fakirlikten kımıldanamıyacak halde bulunan miskinlere ﴿وَابْنَ السَّبِيلِ﴾ ve yol uşağına yani uzun yoldan gelmiş müsafire ﴿وَالسَّٓائِلِينَ﴾ ve hacet-ü zaruret ilcasiyle dilenmek zilletine düşmüş dilencilere -ki bir hadîsi şerifte « اَعْطُوا السَّائِلَ وَلَوْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ = saile at üzerinde bile gelse veriniz.» diye varid olmuştur- ﴿وَفِى الرِّقَابِ﴾ rikab «rakabe» nin cem'idir. Rakabe lûgaten boyun kökü demek olub mecazen insanda ve şer'an hürriyetini zayi etmiş olan insanda kullanılır ki burada bu ma'nayadır. Yani ve rakabeler uğurunda: rikkiyete düşmüş insanların kurtulub azad olması hususunda: Mükâtebeye kesilmiş olanların bedeli kitabetlerine muavenet etmek veya satın alıb i'tak etmek veya esasen esaretten fekkeylemek üzere sıle veya sadaka olarak mal vermiş

﴿وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ﴾ ve farz nemazlarını doğru dürüst kılmış, dininin direğini dikmiş ﴿وَاٰتَى الزَّكٰوةَ﴾ zekâtını da ayrıca vermiş, islâm köprüsünden geçmiş olan kimse ﴿وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا﴾ bir hususta muahede yaptıkları, katî söz verdikleri vakit ahdini ifa eden vefakârlar

﴿وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَاْسَاۤءِ وَالضَّرَّۤاءِ وَحِينَ الْبَاْسِۜ﴾ ve alelhusus

fakr-ü şiddet, hastalık ve kütürümlük gibi zaruret hallerinde ve bir de düşmana karşı muharebe vaktinde, harb mevkilerinde sabreden sâbirlerdir. Haddizatında birr-ü hayır, hakikî iyilik bütün bu tadad olunan zevatın birri, bunların iyilikleridir.

Sh:»599

Lisanı Arabda medih suretiyle vaki olan tadadlarda ı'rabın ref'-ü nasb ile ıhtilâfı medha celbi dikkat için bir âdettir. « وَالصَّابِرِينَ » bu kabilden olmak üzere «ya» ile mansub olmuştur ki mukadder fi'li medhin mef'ulüdür. ﴿اُولٰۤئِكَ﴾ işte bu evsafı cemile ile mevsuf olan kimseler

﴿الَّذِينَ صَدَقُواۜ﴾ öyle zatlardır ki dinde, hakka ittiba'da, taharri birr-ü hayırda sıdk-u sadakat yapmış doğruluklarını isbat etmişlerdir ﴿وَاُولٰۤئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ ve işte müttekîler diye dinliyegeldiğiniz mes'udlar da ancak bunlar, bu birr-ü sadakat sahibleridir. Allaha şükür de böyle sıdk-u sadakatle yapılır.- Görülüyor ki bu ayeti kerime sarahaten veya delâleten bütün kemalâtı beşeriyeyi havidir. Buna işareten aleyhissalat-ü vesselam Efendimiz de «

مَنْ عَمِلَ بِهٰذِهِ الْاٰيَةِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْاِيمَانَ = Her kim bu ayet ile amel

ederse imanını kemale erdirmiş olur» buyurmuştur. Bunun üzerine ahkâmı ameliyeyi tafsılen hakkı hayat ve hıfzı nüfus ile alâkadar olmak üzere buyuruluyor ki:

﴿١٧٨﴾ يَۤا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰىۜ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ فَمَنْ عُفِىَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَۤاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٧٩﴾ وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَۤا اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴿﴾

Sh:»600

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Maktuller hakkında üzerinize kısas yazıldı: hürre hür, köleye köle, dişiye dişi, bunun üzerine her kim kardeşinden cüz'î bir afve mazhar olursa o vakit vazife birinin o marufu takib etmesi birinin de ona borcunu güzellikle ödemesidir bu, rabbınızdan bir tahfif ve bir rahmettir, her kim bunun arkasından yine tecavüz ederse artık ona elîm bir azab vardır 178 Hem kısasta size bir hayat vardır ey temiz aklı temiz özü olanlar! gerek ki korunursunuz 179

SEBEBİ NÜZULİ - Bi'seti seniyei Muhammedîyeden evvel katli nefse karşı Nasarâ yalnız afvın vücubuna kail oluyorlardı, Yehudîlerin ahkâmında da afiv yok yalnız katil vardı. Maamafih Buharî, ve Neseînin rivayetleri veçhile Beni İsrail diyeti katilden mukaddem tutuyorlardı, Arablar ve onlarla beraber Yehudîlerin bir kısmı bazan katlin vücubuna, bazan da diyetin vücubuna hükmeyliyorlar, lâkin bu iki hükümden her birinde taaddi yapıyorlardı, şöyleki; katilde: biri diğerinden daha şerefli olan iki kabile beyninde bir katil vaki olunca eşref olanlar her halde bizden bir köle mukabilinde onlardân bir hür ve bir kadın mukabilinde bir erkek ve bir erkek mukabilinde iki erkek öldüreceğiz derler ve kendi cerihalarını hasımlarının cerihasının iki katı addederler ve bazan daha ileri giderlerdi. Rivayet olunuyor ki bir kerre birisi eşraftan bir insan katletmişti, katilin akribası maktulün babasının yanında içtima ettiler ve ne istersin dediler, o da üçten biri dedi, nedir onlar diye sordular, «ya oğlumu diriltirsiniz veya evimi Semanın yıldızlarile doldurursunuz ve yahud bütün kavminizi bana teslim edersiniz,

Sh:»601

hebsini öldürürüm, sonrada oğluma bir ıvaz aldığım re'yinde bulunmam demiş idi. Diyete gelince: onda da zulmederler ve ekseriya eşraftan olanların diyetini diğerlerinin bir kaç katı yaparlardı. İşte böyle kabaili Arabdan Ensarın iki kabilesi arasında cahiliye devrinden kalma kan davaları vardı, ve bir taraf şeref-ü kuvvetine güvenerek diğerine karşı ileri gidib bizden bir köle mukabilinde sizden bir hür ve bir kadın mukabilinde bir erkek öldüreceğiz diye yemin etmişlerdi, ba'del'islâm Resulullahe gelib muhakeme olmak istediler ve bu sebeble işbu âyet nâzil oldu. Kısasın vücubunu ve bu vücubun ancak ehlinden afv ile sakıt olabileceğini ve bu afvin efdaliyet ve evleviyetini ve maamafih afıv sırasında mal üzerine müselahanın da cevazını tesbit ederek Yehudîlerin afvın ademi meşruiyetine ve diyetin kısastan mukaddem bulunduğuna dair olan ahkamını ve kısasan katlin asla ademı meşru'iyetine kail olan Nasara ahkâmını ve insanlık müsavatına riayet etmeyib şeref davasile teaddi ve tecavüze giden Arab âdât ve ahkamını ref'eyledi ve hakkı hayatta müsavatı te'sis-ü ilân etti. Gelelim manasına:

KISAS, lûgaten mukabele bilmisil, her hangi bir hakkı mislile takas etmek demektir. « قَتْلَى », katîlin cem'idir, katîl de maktul demektir. « فِى الْقَتْلَى » da « فى » sebebiyet içindir.

178. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا﴾ ey ehli iman ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰىۜ﴾ mazlumen maktuller hakkında, yani bunların katlinden dolayı bilmukabele katillerine kısas icrası üzerinize yazıldı, kanunı mektub oldu, farz kılındı.- Binaenaleyh amden katli nefsin mucebi aslîsi kısastır. « اَلْقَتْلَى » cem'i muhalla billâm olduğundan amden ve mazlumen maktul olanların hür, abid, erkek, dişi, müslim, muahid cümlesine şamildir. Her birinin katili kim olursa olsun mukabilinde kısas olunur. Ve beyan olunacağı üzere sebebi muskıt olan afiv veya musaleha

Sh:»602

vaki olmadıkça bu kısasın icrası umum ehli imana farzdır. Bahusus ﴿اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ﴾ hür hürre, köle köleye, dişi dişiye, yani bir hür bir hürrü, bir köle bir köleyi, bir dişi bir dişiyi öldürdüğü zaman o maktul hür mukabilinde o katil hür o maktul köle mukabilinde o katil köle, o maktul dişi mukabilinde o katil dişi ve hasılı her maktulün mukabilinde kendi katili alesseviye katlolunur. Ve bu katil, kısası kâfi olur. Cahiliye âdeti gibi şeref-ü kıymet davasiyle katilden başkasının katline kalkışmaz.» Bu kayitler sebebi nüzul olan hâdisede olduğu gibi katilden maadasının katlinden ihtiraz içindir. Ve bundan başka bir mefhumı muhalifi maksud olmadığında ittifak vardır. Biz Hanefiyece zaten mefhumı muhalif makamı bürhanîde mu'teber değildir. Meğer ki siyak gibi bir karinei zahire bulunmuş olsun, o zaman da mefhumı muhalif kelimei tevhid de

olduğu gibi mantuk ıdadına dahil olur. Burada da bu kabilden olmak üzere sebebi nüzul karinesiyle

katilden başkasının nefyı katli hakkında mefhum muhalifi muteber olabilirse de maadası hakkında

meskûtün anih kalır, aslı sabik ile amel edilir. Binaenaleyh âyetin başındaki umumı tahsıs etmez ve hürrün abde, erkeğin dişiye ve bilâkis kısas edilebilmelerini meneylemez. Bunun için dişinin erkek, erkeğin dişî mukabilinde kısasan katlolunacağı beynel'eimme müttefekun aleyhtir. Bunu müeyyid ve müfessir olmak üzere surei mâidedeki kısas âyetinde « اَلنَّفْسَ بِالنَّفْسِ » buyurulmuş ve bununla kısasta matlûb olan mümaselet ve müsavat, nefs-ü can mümaseleti olduğu gösterilmiştir ve hakkı hayat herkes için müsavidir ve kısas bu müsavata mübtenîdir. Maktul kim olursa olsun onun katili veya müteaddid katilleri o maktulden fazla bir hakkı hayata malik değildirler, İşte bu veçhile ayetin başıâam «

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ » mantuku da « اَلنَّفْسَ بِالنَّفْسِ » mümaseletiyle tesviyei nüfusu beyan ile tecavüzden ihtiraz içindir. Maamafih imamı Malik ve imamı Şafiî Hazeratı, erkek dişi arasında tefavüte kail olmadıkları

Sh:»603

ve hürri maktul mukabilinde abdi katili dahi kısası kâfi gördükleri halde abdi maktul mukabilinde hürrün ve gayri müslim maktul hakkında müslimin katlini tecviz etmemişler ve lâkin bunu işbu ayetin mefhumı muhalifinden istinbat da eylememişlerdir. Zira « اَلْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ » nin mefhumı muhalifine alelıtlak ve « وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ » in mehfumı muhâlifine minvechin itibar etmediklerinde söz yoktur. Buna mukabil « اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ » ın mefhumı muhalifi mu'teber olması da tenakuz olur. Ancak müşarünileyhima bu hususta Hazreti Aliden mervi olan şu hâdîslere temessük etmişlerdir:

Buyurmuştur ki:

1- «Bir rücul kölesini katletmiş idi, Resulullah onu celd ve bir sene nefyeyledi, kaved yani kısas yapmadı.»

2- « مِنَ السُّنَّةِ اَنْ لَا يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِذِى عَهْدٍ وَلَا حُرٌّ بِعَبْدٍ » =Zi ahid mukabilinde müslim ve abid mukabilinde hür katlolunmamak sünnettendir.

Bir de Hazreti Ebi Bekir ve Ömer radıyaallahü anhüma abid mukabilinde hürru katletmezlerdi eshabdan buna itiraz eden de olmamıştır, diye istidlâl eylemişler ve bunu kısası etrafa kıyas etmişlerdir. Fakat biz Hanefiyece abid mukabilinde maliki olmıyan katili hür, kezalik zi ahdi kâfir mukabilinde katili müslim dahi kısasen katlolunur, Çünkü « اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ » buyurulmuştur. Birinci hadîs kölenin maliki hakkında hâsdır, diğerleri de bu nassı neshedecek derecede kuvveti haiz değillerdir. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin bir zimmi mukabilinde bir müslimi kısas etmiş «

وَاَنَا اَحَقُّ مَنْ وَفٰى بِذِمَّتِه » buyurmuş olduğunu da Evzaî senedile Ebühüreyreden

rivayet eylemiştir. Vesair haberler de vardır. Kısas, hakkı hayatta, ısmette müsavata ibtina eder. Bu ısmet de din ve dar ile sabit olur. Onlar ise bunlarda musavidirler. Burada şu da anlaşılır ki evsaf gibi aded de tefavüt dahi ısmette müsavatı ıhlâl etmez, ve

Sh:»604

binaenaleyh, bir şahsı müteaddid kimseler müştereken katlederlerse mecmuu da bilittifak kısasan katlolunur.

TENBİH: - Evvelâ, surei İsrada «

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِ » âyeti mucebince buradaki « قَتْلَى » dan murad masumuddem olduğu halde mazlumen

katlolunanlardır. Binaenaleyh şer'en muayyen olan esbabdan birisile katle müstehak olan kimsenin veya harbînîn katiline kısas lâzım gelmez. Saniyen, ma'sumuddem olanlar hakkında da ileride gelecek olan âyetler mucebince katli hata kısastan müstesna olarak ayrıca ahkâma tabidir. Salisen, «

اِدْرَؤُا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ » hadîsi şerifi mazmunu meşhur ve mücme'un'aleyh ve kısas

dahi hududa mülhak olunduğundan bilicma şüphe ile kısas dahi hududa mülhak olduğundan bilicma şüphe ile kısas mündefi' olur. Binaenaleyh evlâdı mukabilinde ana ve baba ve balâdaki birinci hadîsi şerifin delâlet ettiği üzere kölesi mukabilinde malıkı kısasen katlolunmaz, ta'zir edilirler. İşte bu suretle icrayı kısas, Ümmete ve İmama farzdır, İmamın kendisi de bigayrı hakkın bir katil yaparsa bu hükümden müstesna değildir. O dahi ayni veçhile kısas olunur. Darı islâmda gerek müslimlerin ve gerek ahd ile duran gayri müslimlerin hakkı hayâtları bu suretle alesseviye muhterem ve nefisleri tecavüzden alesseviye ma'sum ve masundur.

İmdi buna amden tecavüz eden katile kısas icrası katli nefsin mucebi aslîsi olarak yazıldığı ma'lûm olduktan sonra ﴿فَمَنْ﴾ her hangi bir kâtil ﴿عُفِىَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَىْءٌ﴾ için kardeşi tarafından cüz'î bir şey afiv yapılmış bulunursa ﴿فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ﴾ kısas hemen sakıt

olur da iş artık o katil hakkında veliyyi katîl tarafından aklen ve şer'an ma'ruf olan iyiliğe ittiba etmek ﴿وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ﴾ kâtil tarafından da o ma'rufı veliyyi katîl olan kardeşine güzellikle

eda eylemek hasuslarından ibaret kalır.- Eğer afiv, hürde

Sh:»605

diyet, kölede kıymet gibi az çok mal üzerine bir şart dermiyan edilmeksizin alel'ıtlak vaki olmuş ise varisin bu iyiliğe alel'ıtlak tabi olması ve afve mukabil diyet vesaire gibi bir şey taleb etmeye kalkmaması icab eder. Ve eğer tamamen veya kısmen diyet ve kıymet veya diğer bir mal verilmek şartile müsaleha tarzında bir afv ise katilin de bunu kabul ve güzellikle te'diye eylemesi lâzım gelir. Nefis, tecezziyi kabil olmadığından velev bir kılının veya binde birinin afvı gibi en cüz'î bir afiv bile tamamını afivdir. Kezalik vereseden birinin afvi,

hepsinin afvidir. Burada « مِنْ اَخِيهِ » de kardeşten murat «

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِ » âyeti mucebince maktulün varisi olan velisidir. Katilin hasmı olan işbu veliyyi katîl burada katilin

kardeşi olmakla tavsıf edilmiştir ki bu uhuvvetten murad din veya vatan kardeşliğidir. Binaenaleyh bu tavsıfde darı islâm içinde bulunan hür veya abid, erkek veya dişi, müslim veya muahid insanların hepsinin

kanları, canları hakkı hayatları kardeş gibi ma'sum ve muhterem bilinmek lâzım geleceğine ve bunların birbirini katletmesi kardeşini katletmek gibi fena bir şey olduğuna işaret olmakla beraber aynı zamanda veliyyi katîli insanî, ahlâkî, içtimaî derin bir mana ile afve teşvik-u tergib için irad buyrulmuştur. « اِتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ » işbu manayı uhuvveti takdir ederek afvedecek olan veliyyi katîle müsamaha ve afvına ıvaz talebinde şiddet ibraz etmeyib, nihayet âdâti me'lûfe dairesinde ma'ruf veçhile diyet mütalebe etmesini tavsıye ve « اَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ » dahi afvolunan kâtili bu afvin ve bu takdiri uhuvvetin kıymetini tanıyarak bilmukabele borcunu müşkilât çıkarmaksızın güzelce ve hasleti ihsan dairesinde te'diyeye mecbur eylemektedir.

﴿ذٰلِكَ﴾ Afiv ve diyet hakkındaki bu hüküm ﴿تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ﴾ rabbınızdan bir tahfif ve bir rahmettir. Binaen

Sh:»606

aleyh ﴿فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ bundan sonra her kim bu hüküm ve bu emirlere riayet etmiyerek haddini tecavüz eyler, kâtil olmıyanı katleder, yahud katîli afivden veya diyeti aldıktan sonra katlederse ﴿فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ onun için azabı elim vardır. Dünyada kısas edilir, Ahırette narı Cehenneme atılır. -Yani « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ » nassından dahi müstefad olduğu üzere katli nefiste asıl hak ve mucebi aslî kısastır. Kâtil bilmek lâzım gelir ki öldürdüğü insanın hür veya abid, erkek veya dişi kim olursa olsun o da kendi gibi bir can ve muhterem bir hakkı hayat sahibi bir binaı ilâhî idi. Hem hakkullah ve hem hakkı abid olan bu muhterem ve ma'sum bir hakkı hayata tecavüz ve bu binayı katledib yıkmak kanunı adl-ü muvazenenin muktezası olan « وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا » hükmünce kendini de hakkı hayattan mahrum etmektir. Hakkı hayata tecavüz hayatı hakka tecavüzdür. Bu ise tecavüzden masun bulunduğu için bunun ilk eseri tecavüzün kendinde zuhur etmek lâzım gelir. Binaenaleyh katli nefsin bihakkın hükmi aslîsi kısasen katli nefistir ve öldüren öldürülmeğe müstehaktir. Azimet üzere düşünüldüğü zaman katli nefsin bundan başka hükmi ve mucebi olmamak iktıza eder. Netekim ibtida Tevratta da yalnız kısas meşru kılınmış idi. Fakat aslı hayat, sırf atiyyei ilâhiye olduğu ve kısasta hakkı abidden başka bir de hakkı ilâhî bulunduğu cihetle cenabı Allah Ümmeti Muhammede kısası yazarken bir tahfif ve rahmet olmak üzere afiv ve diyeti de meşru kılmış ve bu afvi sahibi hak olan maktulün varisi ve halefi yedine vermiştir. Kısasa nazaran bu meşruiyetin katil hakkında ne kadar bir tahfif ve rahmet olduğu şüpheden azadedir. Çünkü ondan kısası afvetmek, hakkı hayatını iade ederek yeniden ihya eylemek demektir. Bu aynı zamanda veliyyi katîl hakkında da bir tahfif ve rahmettir. Zira her ne olursa olsun bir insan öldürmek

Sh:»607

her gönlün ve alelhusus ehli imanın arzu edeceği, seve seve yapacağı bir şey değildir. Ve kısas bizatihi düşünüldüğü zaman nefsinde ağır bir hükümdür. Maamafih alel'ıtlak afiv mecburiyeti de ekseriya bu taraf hakkında kısastan daha ağır bir teklif olur. Ve kısasın bir hakkı aslî olduğu bilinmedikçe afvın manası olmaz. Binaenaleyh ne Tevratta olduğu gibi yalnız kısasta ve ne İncilde olduğu gibi yalnız avifde ısrar edilmiyerek icabı hal-ü maslahata göre ikisinden birinin tatbikına imkân bırakılmak için valiyyi katîle bir hakkı hıyar verilmesi ve bundan başka afiv mukabili diyet ve saire gibi ma'ruf vechile bir ıvazı malî ahzine de mesağ gösterilmiş bulunması her iki taraf hakkında da bir tahfif ve aynı zamanda Dünyevi ve uhrevi bir çok menafii tazammun eden bir rahmeti ilâhiye olduğunda da şüphe yoktur. Afvin efdal ve evlâ olması kısasın mucebi

aslî olmasına mani olmıyacağı gibi bu babda veliyyi katîle verilen hakkı hıyar dahi mucebi aslînin kısas ile diyet beyninde mütereddid vacibi muhayyer olmasını iktıza etmez. Çünkü evvelâ «

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ » buyurulmuş, saniyen afiv « فَمَنْ عُفِىَ لَهُ » diye faı

ta'kıbiye ile irad edilmiş ve diyet bunun zımnında gösterilmiş, salisen bunun bir tahfif-ü rahmet olduğu da tezyil kılınmıştır. O halde kablel'afiv kısasa mukabil diyetin hukmi sübutü yoktur ve alelıtlak afveden varisin Şafiînin dediği gibi diyet taleb etmiye hakkı kalmaz. Ancak afvetmiyen diğer varisler var ise onlar diyet alabilirler. Kezalik diyet veya diğer bir ıvaz mukabili afveden varis de bunu alâbilir. Hasılı kısas bir hakkı aslî ve bir vecibei evveliye, afv ise bunun üzerine terettüb edebilecek bir fazılettir. Bu fazılet ya kâmil olarak alel'ıtlak ve bilâ ıvaz veyahud nakıs olarak diyet-ü ıvaz mukabilinde yapılır. Bu suretle kısas vacibi aslî olarak meşru olmasa idi afiv bir fazılet değil, katli nüfus cinayetini mubah bırakacak olan bir ihmal olurdu. Daha doğrusu

Sh:»608

kısas meşru olmasa idi söylediğimiz veçhile afvin hiç bir ma'nası kalmazdı. Binaenaleyh Tevratdeki vecibei kısas mer'iyyül icra bulunmasa idi İncildeki afvin hiç bir ma'nası kalmazdı. Bu afvin katli nüfusu mubah telâkki ettirecek bir saikai cinaiye halini almaması için hükmi İncilin hükmi Tevrat ile beraber mülâhaza edilmek şartile meş'ru telâkki edilmesi lâzımgelir ki bu da afvin Nasaranın zannettiği gibi bir vecibe olamıyacağını isbat eder ve işte Kur'an bu hakikati tesbit ederek kısası maktul için bir hak ve umum için bir

vazifei asliye, afvi de veliyyi maktul için bir fazılet, « الْمَعْرُوفِ وَاَدَاۤءٌ » kelimeleri altında ahzı

diyeti de bir ruhsat olmak üzere teşri' etmiştir. Şu halde anlaşılır ki afiv ve diyetin bir tahfif, bir rahmet olabilmesi kısasın vacibi aslî olarak bakayı meşruiyetine mütevakkıftır. Binaenaleyh «madem ki afıv bir rahmet-ü fazılettir o halde kısasın büsbütün nesh-u ref'ile yalnız afvın vacib kılınması daha ziyade bir rahmet olurdu» gibi bir sual mümkin değildir. Ve böyle bir hatıra ile hükmi İncilin, hükmi Kur'andan daha ahlâkî olduğu zannedilmemelidir. Zira afvın ahlâkıyeti kısasın hakkı aslî olarak bakayı meşruiyetine mütevakkıftır. Bunun için mahasini kısası beyan hakkında buyuruluyor ki:

Size kısas yazıldı 179.

﴿وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَاۤ اُولِى الْاَلْبَابِ﴾ ve sizin için kısasda

büyük bir hayat vardır, ey ulûl'elbah, ey akıl sahibleri, -Binaenaleyh kısası adl-ü merhameti ilâhiyeye

yaraşmaz fena bir şey zannetmeyiniz de « فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ » vecizei baligasını düsturı aslî

tanıyınız. Bunu böyle tanıdıktan sonra afvile amel ederseniz çok büyük bir fazılet olur. Aksi halde Arabın yapdığı gibi haddi kısastan fazlaya tecavüzle mukabele bilkatil ve diğer işkence ve azab, nasıl bir zulüm ve cinayet ise katli nefse karşı hükmi ilâhî yalnız afivdir demek dahi beşeriyetten hakkı hayatı selbedecek büyük bir cinayet olur. Kısas hakkı

Sh:»609

hayatın ve ısmeti nefsin muktezasıdır. Meşruiyeti kısasta zevil'ukul olan beşer için büyük bir hayat vardır. Ve afvin kıymeti buna müteferridir. Gerçi nefsi kısas izalei hayattır. Ve izalei hayatın aynı hayat olması tenakuz görünüyor. Lâkin aynı zamanda bigayrı hakkın izalei hayata karşı zıddı hayat olan kısasın meşruiyeti de hayatın ve hakkı hayatın en büyük müeyyidesidir. Evvelâ, bu hem katil olmak istiyen öldürürse, öldürülmeğe müstahak olacağını bilmiş olursa, ber muktazayı akıl katilden vaz geçer ve binaenaleyh hem kendisi ziyahat kalır, hem de karşısındaki. Saniyen, bunda bu ikisinden başka umumun hakkı hayatını da bir te'min vardır. Çünkü bu suretle katlin önüne geçilmesi bu ikisinden başka bunlarla uzaktan yakından alâkadar olması melhuz bulunan insanların dahi bakayı hayatına ve emniyetine bir zamandır. Zira bir katl, katil ile maktulün alâkadarları beyninde husumet ve fitneye ve bu da büyük muharebelere sebeb olabilir. Erbabı ukul için bu katle mani olacak olan bihakkın kısasın meşruiyeti, bütün bu fitnelerin ve heyecanların önüne geçeceği için umumun hayatına sebeb ve hakkı hayatına zaman olur. Bu faide ise bihakkın kısas suretile olmıyan mütecavizane katillerde ve afvin mecburiyeti takdirinde mevcud değildir.

İşte kısasın meşruiyeti bu kadar mühim bir sebebi hayat olduğu gibi işbu «

فِى الْقِصاصِ حيوة « vecizesi de belağatın derecatı kusvasına baliğ olmuş bir düsturı icaz-ü i'cazdır. Bunun büyük bir cem'ıyeti meaniyi son derece bir icaz bir ifade edivermiş olduğunda bülegayı Arab ve ulemai Beyan ittifak etmişlerdir. Zira bundan evvel Arabın bu babda bazı vecizeleri vardı: ezcümle: « قَتْلُ الْبَعْضِ احْيَاءٌ لِلْجَميعِ =bazı katil cem'î ihyadır». Kezalik « اَكْثِرُوا الْقَتْلَ لِيَقِلَّ الْقَتْلُ = katli çok yapınız ki katl azalsın» derlerdi ve bu gibi veci-

Sh:»610

zeler miyanında en güzel saydıkları da şu idi: «اَلْقَتْلُ اَنْفَى لِلْقَتْلِ = katil, katli enfadır» yani katli en ziyade nefyeden yine katildir. Halbuki « فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ » düsturının bundan dahi bilvücuh efsah-u eblağ olduğu zahir ve müttefekun aleyhtir: Evvelâ, hepsinden daha muhtasardır. Saniyen, tekrardan azadedir. Salisen bunda tıbak denilen bediî san'atı tezad, kısas ve hayat kelimeleriyle en güzel bir tarzı ma'kulda tatbik edilmiş olduğu halde obirleri zahiren gayri ma'kul bir tenakuzı muhal suretindedir. Katlin nefyi katle, kesreti katlin kılleti katle sebeb gösterilmesi zahiri itibariyle bir şey'i nefsinin intifasına sebeb göstermek demektir ki bunda bazı zevklere nazaran bir şi'riyyet olsa bile hiç bir hikmet yoktur. Rabian, kısas katilden minvechin eam ve minvechin ahastır. Eamdır: Zira cerhlere dahi şamildir. Ehastır: Zira her katle kısas denilmez ve katillerin her nev'i katle mani olmaz, bil'akis mütecavizane katiller, fitneyi teşdid ederek herc-ü merce sebeb olur. O halde « اَلْقَتْلُ » lâmı ahd ile katlin bir nev'ine yani kısasa tahsıs edilmedikçe vecize sahih olmaz. Bu surette ise kısasın curuh kısmı haric kalır. Binaenaleyh « فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ » bu noktai nazardan üç veçhile eblâğdır. Çünkü her vechile sahihtir, sarihtir, eşmeldir. Hamisen nefi bir gayei menfiye, hayat ise müsbet bir gayei matlubedir ve nefyi katil husuli hayatı tazammun ettiğinden dolayı bitteb'a maksud olur. Binaenaleyh ayet maksudı aslî olan gayei müsbeteye delâlet ve ona tevcihi nazar ettiği için pek yüksektir. Sadisen, «hayatün» nekire olarak irad edilmiş bulunduğu için tenvini ta'zim ile hayatın bir nev'i azimine, ya'ni hayatı ammeye ve hayatı Ahıreye ve hakkı hayatin azametine işareti muhtevidir. Obirleri ise pek ilmî olan bu sirri hukukî ve dinîden mahrumdur. İşte daha bunlar gibi bir çok vüçuh ile işbu vecizei Kur'aniyenin diğerlerine rüchanı ve bu kadar şümuli meani ile haddi i'cazdaki iycazı

Sh:»611

bülgayı Arabı teshir eden esbabdan biri olmuştur ve meşruiyeti kısasın mehasını mintarafillâh bu düstur ile beyan buyurulmuştur.

İşte böyle mutazammın olduğu makasıd ve mahasini hayatiye itibariyle pek mühim olan kısas size farz kılınmıştır ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ korunabilesiniz, katilden, kısası ihmal veya sui isti'malden sakınıb hayatınızı ve hakkı hayatınızı muhafaza edebilesiniz ve bu hayatta mesaviden ittika ile de hayatı Ahıre de naili felâl olasınız.

Şimdi ahkâmı katil münasebetile alel'ıtlak herkesin başına gelmesi mukadder olan mevt zamanındaki vazaifi diniyeden olmak üzere şunu da biliniz ki:

﴿١٨٠﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا
اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ
﴿١٨١﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَاِنَّمَا اِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ
يُبَدِّلُونَهُ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨٢﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ
جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Birinize ölüm geldiği vakit bir hayır -bir mal- bırakacaksa, babası ve anası ve en yakın akrıbası için meşru'

bir surette vasıyyet etmek müttekiler üzerine icrası vacib bir hak olarak üzerinize yazıldı 180 imdi her kim bunu duyduktan sonra onu değiştirirse her halde vebali sırf o değiştirenlerin boyunadır şüphe yok ki Allah işidir bilir 181 her kim de vasıyyet edenin bir hata etmesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder ve tarafeynin aralarını düzeltirse ona vebal yoktur, şüphesiz Allah gafur, rahîmdir 182

Ey mü'minler 180. ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ her hangi birinize ölüm hazır olduğu, yani yaklaşıb emarelerini gösterdiği demde, marazı mevt hengâmında ﴿اِنْ تَرَكَ خَيْرًا﴾ eğer bir hayır terk ederse: badelmevt mal bırakacak, hattâ çok bir mal bırakacak olursa ﴿اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ebeveyni ve yakın akrıbası için ma'ruf veçhile, yani ifrat-u tefrittan, tevahhuş ve inkisarı mucib cevirden âri, adalet dairesinde vasıyyet yapmak üzerinize yazıldı. Bunun tenfiz-ü icrası ﴿حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ müttekiler üzerine hakkan vacib oldu.»

VASIYYET, lûgaten: masdar yani isâ ve tavsıye manasına bir isimdir. Sonra « مُوصَى بِهِ » manasına isim olmuştur. İsâ ve tavsıye lûgaten bir kimsenin hayatı veya mematı ile gaybubeti halinde diğerlerinden bir şey yapmasını taleb eylemektir ki türkce ısmarlamak ta'bir olunur. Şer'an isâ (لِفُلَانٍ) gibi « لام » ile veya (اِلَى فُلَانٍ) gibi « اِلَى » ile istimaline göre iki manaya gelir. Lâm ile istimalinde öldükten sonra malına başkasını malik kılmak, ilâ ile nın masalihinde tasarrufı başkasına tefviz eylemek» manasınadır. Bu âyette ise « لام » ile istimal edilmiş olduğundan birinci manayadır. Sonra bu âyetteki « خَيْرًا » mal manasına olduğu müttefekun'aleyhtir. Zira lûgaten hayır «intifa olunan her hangi

bir şey» demektir. Mal da böyledir. Kur'anda « لِمَآ اَنْزَلْتَ اِلَىَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ » nazmı mecidinde

Sh:»613

olduğu gibi hayrın bilhassa malda istimali de vardır. Burada da böyle olduğunda rivayetler ıttifak etmiştir. Ancak burada hayır denilen mal aza çoğa şamil alel'ıtlak malmıdır yoksa mali kesir midir? Bunda ihtilâf edilmiştir. Zührîden rivayet olunduğu üzere mutlak diyenler çoktur. Fakat Hazreti Aliden rivayet olunuyor ki müşarünileyh bir gün azadlı bir kölesinin marazı mevtinde yanına gitmiş idi, altı yüz veya yedi yüz dirhem malı varmış «vasıyyet etmeyeyim mi» diye sormuş. Hazreti Ali «hayır, Allah tealâ « اِنْ تَرَكَ خَيْرًا » buyurmuştur, senin ise çok malın yoktur» demiştir. Kezalik Hazreti Aliden mervidir ki «dört bin dirhem ve madunu nafakadır» demiş. İbni Abbas Hazretleri «sekiz yüz dirhemde vasıyyet yoktur» demiş. Hazreti Aişe radıyallahü anha dahi vasıyyet etmek isteyen ve çocuğu var, malı da az diye ehli tarafından menolunan bir kadın hakkında «kaç çocuğu ve ne kadar malı var» diye sormuş, «dört çocuğu ve üç bin dirhem malı var» demişler, bunun üzerine «bu malda fazlalık yok» demiştir ki bunlar hayrın mali kesir manasına olduğuna delâlet etmektedirler. Filvaki böyle olmasa idi « اِنْ تَرَكَ خَيْرًا » şartı pek müfid olmazdı. Zira bir ekmek veya setri avret edecek bir bez parçası olsun, mali kalil terk etmeden çırçıplak ölen insan yok denecek kadar enderdir. Böyle hayır, ma'ruf gibi takdire, re'y-ü ictihada mütevakkıf olan bazı şartlardan dolayı bu vasıyyetin vacib değil, mendub olduğuna kail olanlar dahi bulunmuş ise de doğru değildir, zira « كُتِبَ ، عَلَيْكُمْ ، حَقًّا ، عَلَى » kelimelerinden her biri vücube daldır, Binaenaleyh mal sahiblerinin ebeveyn ve akrebînine vechi ma'ruf ile sureti lâikada bir vasıyyeti maliye yapması bir farizai diniye olarak teşri' kılınmış idi. Bu vücubun menat-ü hikmeti ise vilâdet ve karabet, daha doğrusu akrebiyyet hakkı ve camiai karabetin kuvvet ve derecesine göre halelden vikayesi olduğu da lâmın ma'nasından anlaşılmaktadır. Ancak bu hakkın ma'ruf veçhile ta'yini mıkdarı vefat edecek kimsenin re'yine ve vasıyyetine

Sh:»614

bırakılmış idi. Bil'ahara surei Nisada gelecek olan miras âyetleri ile Cenabı Allah bu hakkın mikdarlarını bizzat ta'yin etmiş ve kullarını son nefesde buna ait re'yi vasıyyet mecburiyyet-ü mes'uliyyetinden ve akrıba arasında bu yüzden zuhurı melhuz inkisar tehlükesinden kurtarmıştır. Bu suretle burada vücubı müekkeden gösterilen hakkı karabet ve vilâdet daha ziyade takviye edilmiş ve fakat varis olacak akrıba hakkında vasıyyet neshedilmiştir. Bunun için aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz haccetülveda' senesindeki hutbesinde «

اَلَا اِنَّ اللّٰهَ اَعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ

=muhakkak biliniz ki Allah tealâ her hak sahibine hakkını verdi, badema varise vasıyyet yoktur» buyurmuştur ki bu hadîsi şerif Ümmette meşhur ve müstefiz olduğundan dolayı mütevatir hükmündedir. Ve ümmet bunu ittifak ile telâkki bilkabul ederek ma'mulünbih tutmuştur. Kezalik aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz « لَا يَجُوزُ لِوَارِثٍ وَصِيَّةٌ اِلَّا اَنْ يُجِيزَهَا الْوَرَثَةُ =varise vasıyyet caiz olmaz meğer ki sair verese icazet versin» buyurmuştur ki « اَحْكَامُ الْقُرْاٰنَ » da beyan olunduğu üzere bu hadîsi de sahabeden bir cemaat rivayet eylemiştir. Binaenaleyh varise vasıyyet miras âyetlerinin işareti veya bu hadîslerin ıbaresi ile mensuh olmuştur. Acaba varis olmıyan diğer akrıba hakkında vazifei vasiyyet el'an baki değil midir? Yani bu âyetteki vücubı vasıyyet hükmi külliyyen mi mensuhtur, yoksa kısmen mi? Ancak bu noktada selefin ıhtilâfı vardır. Ekseri müfessirîn ve fukahayı mu'teberîne göre baki değildir. Nesih umumîdir. Seleften bazı müfessirîn ve fukahaya göre ise vücubı vasıyyet varis olan akrıba hakkında mensuh, olmıyan akrıba hakkında bakidir. Nesih, küllî değil cüz'îdir. Hasanı Basrî, Mesruk, Tavus, Dahhâk, Müslim İbni Yesar, Alâ ibni Ziyad Hazaratı buna kaildirler. İbni Abbas Hazretlerinden de biri ekseriyetle, biri akalliyetle beraber olduğuna dair iki rivayet vardır. Hattâ

müfessiri şehir dahhâk demiştir ki «akrıbasına vasıyyet etmeden vefat eden kimse amelini ma'siyet ile hatmeylemiş olur»,

Sh:»615

Tavus dahi «bir kimse akrıbasını bırakıb da ecanibe vasıyyet ederse, ecanibden nez'olunur akrıbasına reddedilir» demiştir. Bunların iki delili vardır: evvelâ, bu âyet alel'umum akrıbaya vasıyyetin vücubuna daldır. Varis olan akrıba hakkında miras âyetleri veya « لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ » hadîsi veya icma' ile bu vücub metrukülamel ise de gayri varis akrıba hakkında bir delili nasih yoktur. Binaenaleyh « اَلْاَقْرَبِينَ » lâfzı ammı tahtında gayri varis akrıbaya vasıyyet vazifesi gayrı mensuh olarak bakidir.

Saniyen, bir hadîsi nebevîde « مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ مَالٌ اَنْ يَبِيتَ لَيْلَتَيْنِ اِلَّا وَ وَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ =malı bulunan müslimin vasıyyeti yazılmış olarak yanında bulunmadıkça bir iki gece yatması caiz değlidir» buyurulmuştur. Ecanibe vasıyyet vacib olmadığı mücmaunaleyh bulunduğundan bu vasıyyetin vücubunda Sünnet, Kur'anı müekkiddir. Demişler.

Cumhurun istidlâline gelince: bu da müteaddiddir. Evvelâ, burada « الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ » buyrulduğu gibi miras âyetlerinin başında da « لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا » buyurulmuştur. Valideyn ve akrabîn unvanı her ikisinde müsavidir ve bunların az veya çok terikeden farz birer nasıbleri bulunduğu iptida icmalen gösterilmiş, saniyen tafsılen ta'yin edilmiştir. Binaenaleyh vücubı vasıyyet âyetinin müteallâkı olan valideyn ve akrabîn aynı mefhum ve mütenavel ile zikredilmiş ve farz ve farıza ziyade ve noksanı kabul etmiyeceğinden hak, vasıyyetten mirasa tebdil edilmiştir ki bu bir neshı küllîyi natıktır. Ba'dehu tafsılâtı ırsiyye bunu beyandır. Saniyen vasıyyeti icab eden hakkı karabeti miras âyetleri ta'yin etmiştir. Bununla mirasta dahil olmıyan uzak akrıbanın sahibi hakkolmadığı da tebeyyün eylemiştir. O halde işbu vücubı vasıyyet âyetinin varislerden başkasına tenavülü yoktur ki varise vasıyyetin neshından sonra baki kalsın. Tabiri

Sh:»616

âharle « اَلْاَقْرَبِينَ » ismi tafdılı izafî bir mana ifade ederek en yakın akrıbayı gösterir. Miras da bunlar hakkındadır. Binaenaleyh uzak akrıbanın esasen vücubı vasıyyette duhulü müsellem değildir ki neshi cüz'îye bir vecih kalsın. Salisen akrabîn, akrıba demek olduğuna göre miras âyetlerinde « مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَا اَوْ دَيْنٍ » buyurulmuştur. Ve bu vasıyyet nekire olduğundan dolayı bundan murad burada vacib olan « اَلْوَصِيَّةُ » tir denemez. Binaenaleyh şer'an vasıyyet bulunmıyabilir ve bir vasıyyet bulunmadığı takdirde bütün terike varislerin hakkı meşruu olacaktır. Bu ise bilişare diğerlerinin bir hakkı bulunmadığını ve binaenaleyh bunlar hakkında da vasıyyetin vacib olmadığını bil'istilzam ifade eder. Bunu Fahrüddini razî kıyas olmak üzere nakletmiş ise de bu bir kıyas

değil, işareti nastır. Ve işareti nas dahi neshı ifade eder. Ve bu vecih hepsinden evceddir deniliyor. O halde varis olmıyan akrıbaya vasıyyet, ecanibe vasıyyet ahkâmına tabi olarak caiz ve sülüsten mu'teber olur da vacib olmaz. Rabıan zikrolunan hadîsi şerif dahi bu âyet gibi ahkâmı mirastan evvel varid olmuşdur, vücudu mensuhtur. Maamafih bu ıhtilâftan şu neticeye vasıl oluruz ki gayri varis akrıbaya vasıyyet lâakal mendubdur. Müfessirîn içinde yalnız Ebumüslimi Isfahanî icmaa muhalefet ederek bu âyetteki vücubı vasıyyet hükmünün mensuh olmadığına kail olmuş ve demiştir ki bu âyet miras âyetlerine bizzarure muhalif değildir. Evvelâ bu vasıyyetin ma'nası başka değil valideyn ve akrabîn hakkında « يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فٖى اَوْلَادِكُمْ » âyetindeki vasıyyeti ilâhiye olan mirastır, yazılan budur.

Ve yahud valideyn ve akrabîne vasıyeti ilâhiye olan hıssei irsiyeleri kemalile noksansız olarak verilmek ya'ni terikeden mal kaçırılmamak hususunu vasıyyet etmesi muhtazıra farz kılınmış demek olur. Saniyen, miras ile vasıyyetin em'inde münafat yoktur. Miras atıyyei ilâhiye, vasıyyet de atıyyei muhtazar olur, vâris de iki âyet hük-

Sh:»617

münce bunların ikisini de alabilir. Salisen, münafat bulunduğu farz edildiği âyeti miras bunu nâsıh değil muhassıs yapılmak mümkindir. Zira bu âyet akrıbaya vasıyyeti vacib kılıyor, sonra âyeti miras vâris olan akrıbayı ıhrac eder varis olmıyan karıba da bu âyetin tahtında kalır. Çünkü ebeveynden varis olanlar bulunduğu gibi, ıhtilâfı din, ırk, katil gibi esbabı mania dolayisile varis olmıyanlar da bulunabilir. Akrıbanın dahi eshabı feraızdan oldukları halde işbu esbabı maniadan dolayı varis olmıyanları bulunabileceği gibi bazı ahvalde sabit ve bazı ahvalde kendisinden evvel ve akdem bulunduğu zaman sakıt olanları ve kezalik zevil'erham gibi ferizadan alel'ıtlak sakıt olanları da vardır. Binaenaleyh bunlardan varis olanlara vasıyyet caiz olmazsa da varis olmıyanlara sılei rahim için vasıyyet vacib olur. Filvaki Allah tealâ «

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖى تَسَآءَ لُونَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ﴾ . ﴿اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاٖيتَآئِ ذِى الْقُرْبٰى﴾ » kavli kerimlerile bunu te'kid de etmiştir.

İşte Ebumüslim mezhebinin takriri budur. Ve bu üç veçhle neshı inkâr etmiştir. Görülüyor ki bu zat en nihayet kısmen nesha kail olan akalliyyet mezhebini müdafaa etmiş ve fakat buna nesıh demeyib tahsıs ta'bir eylemiştir. Halbuki tahsıs tarihen mukarin veya tarihleri meçhul olmakla mukarenete mahmul olan iki delil beyninde mülâhaza olunur. Miras âyetlerinin nüzulü ise bu âyetten muahhar olduğu bil'ittifak ma'lûmdur. Bu surette ise tahsıs değil, mukarrer olan bir hükmün kısmen neshı tahakkuk etmiş olur ki akalliyet mezhebidir. İkinci vechinde sübutı miras ile sübutı vasıyyet beyninde münafat yoktur cemi'leri mümkindir demesi de alel'ıtlak doğru değildir. Irs hakkında «

﴿نَصٖيبًا مَفْرُوضًا﴾ . ﴿فَرٖيضَةً﴾ » buyurulmuş olması ziyade ve noksanı kat'îyyetle mani' olduğundan yalnız vücubı miras, vücubı vasıyyette münafidir. Bunun için «

لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ » buyurulmuştur. Sair veresenin icazeti şartiyle mukayyed olan cevazen ictima' ise ıtlak halindeki

Sh:»618

münafata mani değildir. Bunun için kendisi de bunu farzetmeğe lüzüm görmüştür. Birinci vechine gelince bu da bu âyetin miras âyetlerinden başka hükmü ve ma'nası yoktur demektir. Böyle demek bu âyeti nesıhten kurtararak i'mal etmek değil ihmal etmektir. Çünkü mevzuı münakaşa olan hüküm ve ma'nanın külliyen neshını i'tirafa müsavidir, Bu esbaba binaendir ki Ebu Müslim nihayet ekalliyyet mezhebine rucua mecbur olmuş ve ancak buna nesıh demeyib -bigayri hakkın- tahsıs demiştir. Ebu Müslimi buna sevkeden saikı aslî « مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ » âyetinde sabit olan neshı siyak karinesiyle kütüb-ü şerayıi salifeye kasr-u tahsıs ile Kur'anda hükmü mensuh âyet bulunmadığını bir kaide külliyye halinde iddia etmiş olmasıdır ki zamanımızda Mısır muharrirlerinden bazısının buna ittiba etmek istediğini gördüğümüzden

balâda bunun zahiri nassı inkâr demak olduğunu kaydetmiştik. Böyle bir fikir İlmi usulde mübeyyen olan nas ile zahiri temyiz edememekten münbais bir taassub olur. « مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ » nazmı ıtlakında zahir, masîka lehinde nâstır ve siyakı nas zahiri nassı tahsıs ve takyid etmez. Buna kail olmak, Kur'anda neshı inkâr etmek için « مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ » âyetinin ıtlakında bilâ sebeb bir nesha kail olmaktır ki taassub saikasiyle düşünülmüş bir tenakuzdan başka bir şey değildir. Müfessirînden ve eazımı fükahai Hanfiyyeden cessas Ebu Bekri razî Hazretleri ahkâmı Kur'an nâm tefsirinde bu zat hakkında der ki «ehli fıkıh olmıyan müteahhirînden bazısı şöyle bir züumda bulunmuştur ki: Peygamberimiz Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi vesellem şeriatinde nesıh yoktur ve bunda nesıh namiyle mezkûr olanların hepsinden murad, Sebt tutmak ve Şark-u Garbe namaz kılmak gibi enbiyaı mütekaddimîn şeriatlarının neshıdır, çünkü Peygamberimiz ahırı enbiyadır ve şeriati kıyamete kadar bakidir demiş bu züumde bulunan bu adam belâgatten ve ilmi lûgatin çoğundan

Sh:»619

nasîbedar olmakla beraber bunun İlmi fıkıh ve Usuli fıkıhtan hazzı yok idi, maamafih selimül'itikad idi, emri gayri zahir ve sui zannile gayri müttehem idi, lâkin ortaya böyle bir söz atmasında muvaffak olmamış, tevfikten dur olmuştur. Böyle bir söz bundan evvel kimseden sadır olmamış, bil'akis ümmetin selefi ve halefi Allahın din-ü şeriatinde bir hayli ahkâmın neshına akıl erdirmiş ve bize nakleylemiş ve bu babda irtiyaba düşmemiş ve neshın te'vilini tecviz de etmemişlerdir. Kur'anda âm ve has, muhkem ve müteşabih bulunduğunu nasıl şüpheden azade olarak kat'iyyen bilmiş, anlamış, bellemişlerse neshı de tıbkı öyle anlamış, bellemişlerdir. Binaenaleyh Kur'anda neshın vücudünü reddeden tıpkı Kur'anın âmm-ü hassını, muhkem-ü müteşabihini reddeden gibi olmuştur çünkü hepsinin vürudü ve nakli ayni tarzdadır. Bu adam ise mensuh ve nasıh âyetlerde ve bunların ahkâmında ümmetin müttefekun aleyh akavilinden hariç bir takım şeyler irtikâb etmiş ve bununla beraber dermiyan ettiği ma'nalarda taassüfe düşmüş, tatsız tutsuz bir şeyler yapmıştır. Bunu, buna sevkeden ne idi bilmiyorum. Ancak ekseri zannım şudur ki bu adam bunu -ilmin şeraitinden olan cerayanı tarihısine- bu babdaki nükuli ulemaya kılleti ilminden ve selefin söylediği, ümmetin naklettiği ma'lûmatı esasiyeyi bilmeksizin hemen rey'ini istimal edivermesinden naşi yapmış ve « مَنْ قَالَ فِى الْقُرْاٰنِ بِرَاْيِهِ فَاَصَابَ فَقَدْ اَخْطَاَ =Kur'anda sade reyile söz söyliyen îsabet de etse hatâ etmiş olur» hâdîsi Nebevîsinin mazmuuna masadak olmuştur. Allah mağfiret eyliye. Vücuhı nesıh hakkındaki tafsılât için de Usuli fıkıhdeki kitabımıza müracaat oluna» ilâh... Alel'umum Usuli fıkıh kitablarında ve tefsirlerde görüldüğü üzere evvel-ü ahır ulemaı islâm içinde bu suretle neshı inkâr eden Ebu Müslimi Isfehanîden başka bir kimse yoktur. Bunun re'yine göre de mirası hısaba katmadan yalnız

Sh:»620

bu âyet ile amele imkân yoktur. Hasılı, bidayeti islâmda bu âyet mucebince ya miras hiç yoktu da evlâd da dahil olduğu halde valideyn ve akrıbaya bervechi ma'ruf bir vasıyyet farz kılınmış idi veyahud miras yalnız evlâda münhasırdı evlâddan maada valideyn ve akrıbaya bervechi ma'ruf bir vasıyyet farz kılınmış idi ki bu surette valideyn gibi evlâd dahi, akrabîn mefhumunda dahil değildir. Uruf da böyledir. Balâda Hazreti Ali ve Hazreti Aişeden mervi olan kelâmlar dahi bunu te'yid eylemektedir. Ve her halde evlâd ile gayri varis uzak akrıbanın « اَلاَقْرَبِين » mefhumu âmmında duhulleri kat'î değil meşkûk veya maznundur. Miras âyetleri mucebince irsin evlâddan maadaya da teşmili ile bu âyette kat'î olan vücubı vasıyyet neshedilmiş ve maamafih hakkı karabet daha ziyade tevsik olunmuştur. Ve bu âyette külliyyen mensuh olduğu beyan edilen hüküm de yalnız bivechin vasıyyeti maliyyenin vücubuna ait bulunan ve bilibare sabit olan hükümdür. İşarât ve delâlâtı sairesi ile kavaidi Usuliye dairesinde amel edilebilir. « خَيْرًا » kelimesi bil'ibare « مَالٌ » ile müfesser olmakla beraber işaret veya delâletile daha vası'dir. Dinde hukukı ıbad ve hukukı ilâhiyeye müteallık düyun-u emanat ve sair hukukun kazasına müteallık bazı vasıyyetlerin vacib olduğu ahval ve eşhas da vardır. Ve bu cihetle bu âyet alel'ıtlak vasıyyetler hakkında bazı ahkamı fıkhiye istinbatına me'haz da olmuştur.

Malûmdur ki vasıyyet bir iş, yapılan bir vasıyyeti tenfiz ve icra diğer bir iştir. Esası gerek vacib ve gerek mendub veya mübah olsun bervechi ma'ruf yapılmış olan bir vasıyyeti meşruanın tenfizi musîden başka diğer alâkadaran için bir vecibe teşkil eder « حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ » ile buna işaret de edilmiştir. Binaenaleyh gerek vacib olsun, gerek gayri vacib olsun ma'ruf vechile bir vasıyyeti meşrua yapıldıktan sonra onu ibtale değil tebdile bile kimsenin salâhiyeti yoktur. 181.

﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ﴾ binaenaleyh vasîler-

Sh:»621

den veya şahidlerden veya hükkam ve saireden her kim onu, o vasıyyeti meşruayı bizzat işittikten veya işitmiş gibi bildikten sonra tebdil-ü tağyir ederse ﴿فَاِنَّمَٓا اِثْمُهُ﴾ o tebdilin günah-ü vebali ancak ﴿عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُۜ﴾ onu tebdil edenlerin boynunadır. Bunlar Allahın hükmüne karşı gelmiş olurlar. ﴿اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌۜ﴾ şüphesiz ki Allah semîdir, alîmdir. O vasıyyeti işitmiştir. Onu tebdil edenleri ve bunların gizli açık kavillerini, fiillerini bilir. Ona göre her birinin cezai sezasını verir. -Vasıyyeti tebdil edenler hakkında bu suretle beliğ bir inzarı ilâhî vardır. Şu halde şahid bulunması bile vası olan zatın bizzat musîden işittiği vasıyyeti meşruayı bilâ hükmin infaz etmesi caizdir. Vasıyyı muhtarın vilâyeti hassası hâkimin vilâyeti ammesinden akvadır. Vasının meyyitten işittiği diğer hususatta da hüküm böyledir. Meselâ meyyit vasısı nezdinde bir şahsı muayyene borc ıkrar etmiş olsa o vasının imkân bulunca bu borcu varisin, hâkimin ve sairenin ilm-ü icazeti lâhık olmaksızın kazaya salâhiyeti vardır. Diyaneten bu ona bir vazife olur. Çünkü imkân varken terki vasiyyeti ba'dessema' tebdil demektir. Maamafih beyyine yoksa böyle yapmak vası için bil'ahare kazaen zararı zâmanı mucib olabilir. Varisler buna agâh olur ve meyyitin böyle bir vasıyyet ve ıkrarını inkâr ederlerse vasının ilmi mücerredi isbata kâfi gelmez de talebleri üzerine ıkrarile ilzam ve zâmana mahkûm edilir. Bu gibi dekaik dolayısile vası olmak diyaneten mühim, zor bir iştir. İşte evvelki âyetteki vücubı vasıyyet mensuh olmakla beraber bu âyette nesıh yoktur, vücubı tenfiz bakidir. Lâkin bu da meşru' olan vasiyyetler hakkındadır. Binaenaleyh meşru' olmıyan ve ma'rufu değil cevri mutazammın bulunan vasıyyetlerin infazı vacib değildir. O halde 182.

﴿فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ﴾ -Asımdan

Sh:»622

Şu'be, Hamza, Kisaî, Ya'kub, Halefi âşir kıraatlerinde « واو » ın fethi ve « صاد » ın teşdidile « موص » müvessın. ﴿جَنَفًا اَوْ اِثْمًا﴾ her kim ya'ni her hangi bir veli veya vası bir musînin hataen veya amden haktan meylini, adl-ü ma'ruftan inhırafını bilir, meselâ vücubı vasıyyetin neshından mukaddem yakın akrıbasını bırakıb uzaklarına veya akrıbasını bırakıb ecnebîlere vermek ve ba'dennesıh varis akrıbasından bazısına irsinden fazla bir vasıyyet yapmak veya varisten mal kaçırmak gibi hılâfı hak bir vasıyyet yapıldığına veya yapılacağına vakıf olur, hasılı bir fenalıktan korkar da

﴿فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ﴾ alâkadarların beyinlerini ıslah eder, cevri adle irca ile aradaki fenalığı kaldırırsa böyle bir tebdilde ﴿فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۜ﴾ onun üzerine ısm-ü vebal yoktur.- İbni Abbas

Hazretlerinden « اَلْاِضْرَارُ فِى الْوَصِيَّةِ مِنَ الْكَبَائِرِ =vasıyyette ızrar kebairdendir» hadîsi mevkufu ve akıbinde « تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا » âyetinin kıraeti rivayet edilmiştir. Kezalik Ebühüreyreden bir hadîsi Nebevîde « اِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ الْجَنَّةِ سَبْعِينَ سَنَةً فَاِذَا اَوْصَى حَافَ فِى وَصِيَّتِهِ فَيُخْتَمُ لَهُ بِشَرِّ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ النَّارَ وَاِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ النَّارِ سَبْعِينَ سَنَةً فَيَعْدِلُ فِى وَصِيَّتِهِ فَيُخْتَمُ لَهُ بِخَيْرِ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ » rivayet edilmiştir ki meali «bir adam yetmiş sene ehli cennet ameli yapar, sonra vasıyyet ettiği zaman vasıyyetinde haksızlık eder de şer ameli ile hatmolunur ve bu sebeble ateşe girer. Bir adam da yetmiş sene ehli nâr ameli yapar, sonra vasıyyetinde adalet icra eder de hayr amelile hatmolunur, Cennete girer» demektir. Kezalik « مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَا اَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ » âyetinde ızrarkârane vasıyyet mu'teber tutulmamıştır. Binaenaleyh bunu tebdilde de günah yoktur ﴿اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ çünkü cenabı Allah gafur, rahimdir. Böyle bir maksadı hasen ile tebdili vasıyyet ederek ıslahı beyn eden kimsenin bu tebdilden münbaıs günahını Allah mağfiret eyler, belki sevab verir, evvelki

Sh:»623

tebdil ise böyle değildir.- Görülüyor ki cenabı Allah, o kimse bu vasıyyeti hakka reddile ıslahı beyn etsin diye emretmiyor veya sevabdır demiyor da böyle yaparsa isim yoktur buyuruyor. Çünkü fi'li tebdil esasen sevab cinsinden olmadığı ve bir de maksadı ıslah re'iy ve zannı galib üzere yapılabileceği için ancak bir ruhsat olarak meşru kılınmıştır. Demek ki muvaffak olmadığı takdirde böyle bir müdahale dahi tehlükelidir. İşte tenfizi vasıyyet bu kadar mühim ve maksadı hasen ile de olsa tebdili tehlükeden gayri salimdir. Ve bu iki âyette hiç nesıh yoktur. Şunu da ıhtar edelim ki vakıflar mabadi mevte kaldıkları için bir manayı vasıyyeti mutazammındırlar. Hattâ İmamı a'zam vakfı ancak vasıyyete tefri etmiştir. Bunun için « فَمَنْ بَدَّلَهُ » âyetinin inzarı, lâzım olan vakıflara da şamildir. Bu sebeble vakfiyyelerde bu âyetin derci mütearef olmuştur. İstibdali evkaf ve şurutı evkaf mes'eleleri de « فَمَنْ خَافَ » âyetine müteferridir. Caiz olanları sevab olarak değil, nihayet bir ruhsat olarak yapılabileceği unutulmamalıdır.

İmdi bu gibi ahkâmı şer'iye ve evamir-ü nevahii ilâhiyeye güzelce riayet edebilmek iyi bir terbiyei nefsiyeye mütevakkıftır. Bu ise insanda sabır ve nefsi emmareyi zabt ile evamiri ilâhiyeye inkıyad melekesini husule getirecek müessir bir ibadete, bir riyazatı ruhiye ve bedeniyeye ihtiyaç gösterir. İşte cenabı Allah da « كُلُوا وَاشْكُرُوا » emirleriyle başlıyan ahkâmı şer'iyesini hayattan memata

kadar icmalen beyan ederken tam bu noktada mü'minlere yeni bir hayatı ruhiye nefhedecek olan sıyamı farz kılarak buyuruyor ki:

﴿١٨٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿﴾

Sh:»624

﴿١٨٤﴾ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَر۪يضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ وَعَلَى الَّذ۪ينَ يُط۪يقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْك۪ينٍۜ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُۜ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Üzerlerinize oruc yazıldı, netekim sizden evvelkilere yazılmıştı gerek ki korunursunuz 183 Sayılı günler, içinizden hasta olan veya seferde bulunan ise diğer günlerden sayısınca, ona dayanıb kalacaklar üzerine de fidye: bir miskin doyumu, her kim de hayrına fidyeyi artırırsa hakkında daha hayırlıdır, bununla beraber oruc tutmanız sizin için daha hayırlıdır eğer bilirseniz 184

Oruc dinin a'zamı erkânından ve şer'i metînin en kuvvetli kanunlarındandır. Nefsi emmare bu mücahede ile tehzib olunur. Fenalığa olan hırslar bununla teskin edilir. Oruc a'mali kalb ve bütün gün me'külât-ü meşrubat ve münakehat gibi şehevattan keffi nefisten mürekkeb mukaddes bir mücahededir. Hayatın lezzetini, iradenin kıymetini tattırır en güzel bir haslettir. Fakat nüfusı beşeriyeye tekâlifin en meşakkatlisi görünür. Bunun için hikmeti ilâhiyei rabbaniye alettedric evvelâ tekâlifin en hafifi olan selâtın, saniyen evsatı olan zekâtın, salisen en zoru olan sıyamın teşriini iktıza etmiş ve bu suretle mükellefîne bir temrin yapılmıştır. Bunun için «

الْخَاشِع۪ينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّق۪ينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّٓائِم۪ينَ وَالصَّٓائِمَاتِ» âyetinde mekamı

Sh:»625

medihte dahi bu tertib gözedildiği gibi mebanii islâm hadîsinde de «şehadet, ikamei salât, itaı zekât, savmi Ramazan, hacci Beyt» diye bu terkib gösterilmiştir.

Medineye hicreti Nebeviye bidayetinde tarafi nebevîden her ayda üç gün, bir de yevmi âşurada oruc tutmak tatavvuan emrolunmuştu ki buna savmi evvel tabir olunur. Hicreti seniyeden bir buçuk sene sonra tahvili Kıbleyi müteakib aşri Şa'banda savmi Ramazan farz kılınmıştır. Bazıları bu âyetlerin ve bundaki eyyamı ma'dudenin savmı evvel hakkında olduğuna ve bunun Ramazan âyetiyle tamamen mensuh bulunduğuna zahib olmuşlarsa da sahihi bu âyetler hep Ramazan orucu hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:

183. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا﴾ Ey iman ile mükellef bulunub da iman etmiş olanlar, ey akıl-ü baliğ ehli iman

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾

sizden evvelki Enbiyaya ve ümmetlerine yazıldığı gibi sizin üzerinize de sıyam yazıldı, ya'ni farz kılındı. Binaenaleyh oruc külfeti sade size tahmil ediliyor zannedib de kocunmayınız. Oruc ötedenberi tatbik edilegelen bir kanunı ilâhîdir. Buna beşeriyetin terbiye ve tehzib noktai nazarından büyük bir ihtiyacı ve tatbikında hısabsız menafii vardır. -Lisanımızda oruc demek olan sıyam, savm; lûgaten nefsi meylettiği şeylerden velevse bir söz olsun imsak etmek, ya'ni kendini tutmaktır. «

انّى نَذَرْتُ للرَّحْمٰنِ صَوْمًا » bu ma'nayadır. Alelıtlak imsak ma'nasına da gelir «

خَيْلٌ صِيَامٌ وَخَيْلٌ غَيْرُ صَائِمَةٍ » gibi. Bu babdaki âyetlerden ve ta'limi Nebevîden

anlaşıldığına göre şeriatte ma'nası ise, nefsin en büyük müşteheyatı olan ekl-ü şurb ve cima gibi muztarrati ma'huleden niyyete mukarin olarak bütün gün imsaktir. Haddi tammile ta'rif olunmak üzere: Ehliyetli bir insanın evveli sabahtan guruba kadar bâtın hükmünü haiz olan dahiline her hangi bir şeyi idlalden ve cima'-

Sh:»626

dan ibadet niyyetile nefsini imsak etmesi, ya'ni kendini tutmasıdır. Binaenaleyh ağzına veya burnuna bir şey giderse bozmaz, lâkin dimağına ve dahili bedenine bir şey girerse bozar. Demek ki bedene şırınga, aşağıdan ıhtikan dahi müfsiddir. Söz orucu bozmaz. Lâkin mücahedei nefs için sükût, zikr-ü fikir mendub ve efdaldir. Niyyetsiz ve yalnız geceleyin imsake şer'an oruc denmez. Bu suretle sıyamı şer'î, sıyamı lûgavîden ehastır. Burada ümemi salifeye teşbihten murad, aslı vücubda ve sıfati sıyamda veya adedde veya vakitte olmak muhtemildir. Bir rivayete göre savmi Ramazan veyahud ayni mikdar Yehud ve Nasâraya da mektub imiş, Yehud bunu terketmiş ve senede bir gün oruc tutmağa başlamışlar ve bu gün Fir'avnin garkı günü olduğu züu'mında bulunmuşlardır. Halbuki bunda da yanılmışlardır, zira Fir'avnin garkı yevmi Âşurada vaki olmuş idi. Nasaraya gelince bunlar da Ramazanda oruc tutarlarmış, nihayet pek şiddetli bir sıcağa tesadüf etmişler, bunun üzerine yaz ile kış beyninde mu'tedil, sabit bir mevsimin ta'yininde alimlerinin re'yi toplanarak bahara tahsıs eylemişler ve bu tebdile kefaret olmak üzere de on gün daha zammetmişler kırka baliğ olmuş, sonra hükümdarları hastalanmış veyahud aralarında «ölet» vaki olmuş, bunun için de on gün daha zammetmişler, elliye iblâğ eylemişler. Daha sonraları keyfiyyetinde de ta'dilât yaptılar ki buna perhiz denilir. İşte burada bu tebdilâttan sarfı nazarla esas itibarile, sıfatı sıyamda veya adedde veya vakitte olmak üzere üç noktai nazardan birile teşbih yapılmış ve bu kanunun kıdemi gösterilmiştir. Lakin bu teşbih mücmel olduğundan beyana mühtacdır ve bervechi âti peyderpey beyan olunacaktır.

İşte ey mü'minler size de oruç farz kılındı ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ki korunabilesiniz. Oruç sayesinde nefsinize ve şehvetleri-

Sh:»627

nize hâkim olmak melekesini istihsal ederek maasıden, tehlükelerden sakınıp mertebei takvaya irebilesiniz. -Zira oruç şehveti kırar, hevayı nefsanîyi mağlûb eder, azgınlıktan, fevahişten meneyler, lezaizi hasisei Dünyeviyeyi, cah ve tefavvuk da'valarını istihkar ettirir, hayatın lezzetini tattırır, kalbin Allaha incizabını artırır, ona melekî bir zevk-ü safa bahşeyler. Çünkü «

اَلْمَرْءُ يَسْعَى لِغَارِيَهِ بَطْنِهِ وَفَرْجِهِ = kişi iki deliği için koşar, karnı ve ferci» meseli

ma'rufu hükmünce insanları her derde sokan şehvetlerin esası batın ve ferc şehvetidir, insanın insanlığı da bunlara hâkim olmasındadır. Oruc ise ilk evvel bu ikisini kırar, ta'dil eder. Onların ilcaatını ıztırardan ıhtiyara tahvil eyler. O suretle ki oruc tutmıyan insanlar, şehvetlerinin önünde bir oyuncak gibi yuvarlanıb kıvrandıkları ve akl-ü iradelerine sahib olamıyarak gelişi güzel maasıye sürüklendikleri halde oruç tutanlar bil'akis bunlara hâkim olur, kendini zaptetmesini ve nefsini de luzumuna göre kullanmasını bilir. Bunun için aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, nefisleri azgın olanlar hakkında «

فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَانَّ الصَّوْمَ لَهُ وِجَاءٌ = oruc tutsun: Çünkü orucun büyük bir hüsni

te'siri vardır.» Buyurmuştur. Oruç tutmıyan sabretmesini bilmez, ıktisadı nefsanîsini gözetemez, hele refah içinde yaşıyanlar hiç oruç da tutmazlarsa bütün hürriyetlerini şehvetlerine kaptırırlar, şunun bunun ırz-ü malına tecavüzden kendilerini alamazlar, haram halâl seçemezler, hattâ vicdanları da istemiye istemiye rezaletlere atılırlar. Nihayet nefislerine de zülmederler, kendilerini de akl-ü vicdan, din-ü iman hılâfına telef eylerler:

Kimi vicdana dokundu kimi cism-ü cana
Zevk namına ne yapdımsa peşiman oldum

diyerek inlerler giderler. Böyle esiri şehvet olanlar, o kadar sabırsız ve o kadar aç gözlü olurlar ki bir gün aç kalmakla hemen ölüvereceğiz zannederler ve bu zannile orucu muzır imiş gibi telâkki ederler. Halbuki oruç

Sh:»628

gerek ferdî ve gerek ictimaî noktai nazardan büyük bir terbiyei ruhiyeyi haiz olduğu gibi aynı zamanda mı'denin ve bedenin istirahati ile sıhhî ve tıbbî bir takım fevaidi cismaniyeyi müstelzim bir riyazati

bedeniyeyi de mütezammındır. Oruç « وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ

» âyetinde işaret buyurulan cuı yesirden bir hıssedir ki bu sayede uzun uzadıya Ahıret açlıklarının önüne geçilecek ve büyük sabır müjdelerine irişilecektir. Tarihi beşerde öyle zamanlar olur ki günlerce açlığa tahammülü i'tiyad ettirebilecek bir terbiyei bedeniyenin levazımı hayatiyeden birisi olduğu takdir olunur. Ezcümle büyük muharebe devirlerinde böyle bir idmanın lüzumu daima hissedilegelmiştir. Bu noktai

nazardan « اَلصَّوْمُ جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ = oruç ateşten koruyan bir kalkandır» hadîsi şerifi varid

olmuştur. Orucun bu veçhile bedene mukavemet, metanet, ıktisadı nefsanî bahşeden bir takım fevaidi cismaniye ve ruhaniyesi, hayatın ve insanlığın tadını tattıran ve fukaranın ahvalini hissettiren ictimaî ve ahlâkî menafiı hasenesi bulunmakla beraber bunların hepsi birer faide olub ıllet ve hikmeti vücub değildirler. Orucun asıl hikmeti vücubı emri ilâhîye inkıyad ile zevkı ubudiyyeti tatmak ve ruhı âsârı riyadan tathir ederek kuvvet-ü ıhlâsı artırmak ve kendini bizzat vikayei ilâhîyeye tevdi' etmek için mücahedei

nefseylemektir. Netekim Cenabı Allah bir hadîsi kudsîde « اَلصَّوْمُ لِى وَاَنَا اَجْزِى بِهِ =

oruc benim içindir ve onun mükâfatını ancak ben veririm» buyurmuştur. Bu suretle « لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
» nazmı mecîdi sıyamın hikem-ü menafimi fevaid-ü mesalihini, ıllet-ü makasıdını bütün şümulile ifade eden bir beyanı ilâhîdir ki hepsini, maddî manevî dinî ve dünyevî mekasıda şamil olan hasleti ittikada icmal etmiştir.

İşte güç gibi görünecek olan oruç bu kadar güzel bir ibadettir. Hem bu her zaman değil ve çok bir

müddet de değildir. Size farz kılınan sıyam 184. ﴿اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ﴾

sayılı

Sh:»629

günlerdedir. Yani senenin günlerine nazaran az ve mahdud günlerdedir. Hem de sizin sıhhatinizi ıhlâl etmiyecek ve takatlarınızı süketmiyecek bir veçhile ma'zeretlerinizi de gözeterek meşru kılınmıştır.

﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا﴾ imdi bu günlerde sizden her hanginiz oruçtan zarar görecek

derecede hasta olur ﴿اَوْ عَلٰى سَفَرٍ﴾ yahud bir sefer üzerinde bulunursa bunların farzı

﴿فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ﴾ diğer günlerden yani iyi olduğu ve seferden geldiği günlerden aynı

mikdardır. -Bu suretle marîza veya müsafire eda farz değil, yemeğe ruhsat vardır. Bunlar yerlerse ifakat bulduktan veya ikamet ettikten sonra kaza ederler. Vücubı eda, ifakat ve ikamet üzerine terettüb eyler. SEFER esasen, keşif ma'nasını mutazammındır. Bunun için isfar, yüzünü açmak ve parlamak ma'nasınadır. Uzak bir yere gitmek de yolcunun her türlü ahval ve ahlâkını meydana çıkardığı için sefer tesmiye edilmiştir. Bu ise bir gün iki gün gibi az bir zamanda tebeyyün edemez ve filvaki âdeten de mesafei karibeye sefer ıtlak edilmez, ancak üç günlük yolun şer'an seferi sahih olduğunda da ittifak edilmiştir ve her gün için mu'tedil yürüyüş ile altı saatlik mesafe mıkıyas ittihâz olunmuştur. Binaenaleyh bunun madununda sefer ismi katiyetle sabit değildir. Merakibi berriye ve bahriye gibi vasıta ile gidenler için de âdete umumî ve mutavassıt olan vesaitın tabiî ve âdî seyri mikyastır. Fevkal'âde seri' veya fevkal'âde bati olan hususî vasıtalara itibar yoktur, çünkü hükm-ü hikmet fertte değil cinste itibar olunur. Bunun için karada yaya veya kârban yürüyüşü, ve denizde de mu'tedil rüzgârla gemi yürüyüşü mıkyas olmuştur. Bu sebeble ahiren şimendüfer ve vapur sür'atleri de fevkal'ade vesait kabilinden addedilmişti. Filvaki eski atlar ve bu günkü tayyareler gibi bunların fevkal'ade vesaitten olduğu zamanlar olmuştur. Lâkin zamanımızda bir çok

Sh:»630

yerlerde bunlar taammüm ve takarrür ederek umum için vasaitı mu'tade halini kesbetmiş ve diğerlerine galabe eylemiş olduğunda da şübhe yoktur. O halde yelken gemisi yerine vapurla, kara vasıtaları yerine şimendüferle sefer, galib ve mu'tad olan mevaki için bunların mıkyas ittihaz edilmeleri nassın sefer hakkındaki ma'nasına evfak olduğu zahirdir. Binaenaleyh şimendüferle veya vapurla yolculuk yapanların on sekiz saatini vapur veya şimendüferin seyri vasat ve mu'tedilile hısab eylemek icab edecektir. Bunlar nassın ma'nası tebeddül etmeksizin ıhtilafı ezman ile tebeddül eden ahkâmdan olduğu inkâr edilemez. Çünkü hükmi nas « سفر » kelimesindeki ma'nayı mutad üzerine mübtenidir. Şüphe yok ki asıl mes'ul yolcunun kendisidir, onun kendi ma'zeretinin derecesini kendisi takdir etmek lâzımgelir. İraei mıkyas ise şer'in ona bir teshilidir. Şimendüfer ve vapurun vesaitı mu'tade halini iktisab etmiş olduğunu inkâr etmek ise bunları ve zamanını bilmemektir. Meselâ Eskişehir ile İstanbul arasında gelip giden şimendüfer yolcularile diğer yolcular mukayese edilirse şimendüferin ne kadar ağleb ve mu'tad olduğu tebeyyün eder. Fakat tayyare ve otomobil böyle değildir. Otomobil elyevm, zamanı sabıkın koşan atları mesabesindedir. Tayyare de henüz vesaitı umumîyeden değildir. Maamafih bunun denizdeki eski gemiler gibi heva tarikında yegâne bir vasıtai mu'tebere addedilmesi de kıyas ve ihtiyata muvafıktır. Bunlarla beraber şimendüfer ve vapur mutad olan yerlerde de yaya ve yelken ile giden yolcunun hali kemafissabık itibardan ıskat edilemez. Çünkü bunlar bir kerre şer'in itibar ettiği muhakkak olan tabiî ve âdî mikyaslardandır. Obirlerinin bihükmil'âde ma'nayı lûgatte (bilgalebe) bunlara ılhakı bunların asaletini ibtal edemeyecektir.

Merîz ve müsafir gibi muvakkat ma'zurlar böyle, daimî olan ikincisine gelince:

﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ﴾ gerek edaen ve

Sh:»631

gerek kazaen sıyama zor dayanabilen orucu güçsünen ya'ni oruç takatlerini tüketecek olanlar, meselâ pek ıhtiyarlamış veya ifakatı ümidsiz bir marazı müzmine müptelâ olmuş bulunanlar üzerinde ﴿فِدْيَةٌ﴾ yedikleri her oruç yerine bir fidye yani ﴿طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾ bir miskin taamı farzdır. -Nafi' ve Ebu Ca'fer kıraetlerinde ve İbni Âmirden İbni Zekvan rivayetinde taama izafetle « فِدْيَةٌ » tenvinsiz ve « طَعَام » meksur okunur. İzafeti beyaniyyei lâmiyye ile bir miskin taamı fidye demek olur. Yine Nafi' ve İbni Âmir ve Ebu Ca'fer kıraetlerinde cemi' sıgasile mesakîn okunur ki mesakîn taamı fidye demektir. Evvelkinde her orucun fidyesi, ikincide mecmuunun fidyesi anlaşılır. Bir miskin taamı şer'en sa' denilen ölçek ile buğdaydan yarım ölçek arpa, hurma, kuru üzüm ve saireden bir ölçektir. Bir sa' dirhemi şer'î ile bin seksen dirhemdir. Dirhemi şer'î onu yedi mıskal gelen ve vezni sebi' denilen dirhemdir ki bizim şimdiki dirhemlerimizden iki kırat kadar küçüktür. Binaenaleyh yarım sa' buğday on altı kıratlık dirhemi örfı ile bir okka yetmiş iki buçuk dirhem demektir, demek ki şeriati islâmiye nazarında en fakir bir kimsenin iki öğün itibarile bir günlük yemeği budur. Bu mikdar sadakai fıtır ve sair bütün keffaratta esastır. Ancak bu hısab sadakai fıtır gibi fakirin yedine aynen veya kıymeten temlik takdirindedir. Çağırıb bil'fiil ibaha ile it'am edilmek istenildiği zaman bir fakirin iki öğünde doyabildiği kadar yemesi mu'tebardir ki insanına göre daha az veya daha çok olabilir. Bu fidyede ise ibaha caizdir. Fidye bir şey'in makamına kaim olmak üzere verilen

bedel demektir. Bu kelime ve ma'nasındaki bedeliyyet olmasa idi bu taamı miskinin sadakai fitır olması tebadür ederdi. Lâkin fidye kelimesi bunun fidyeden başka ve oruç yerine verilecek bir bedel olduğuna ve orucun asaletine delâlet etmektedir. « على » harfi de vücub ifade eder. Demek burada oruç

Sh:»632

asıl ve fidye onun taazzürü takdirinde vacib bir bedelidir. Ya'ni marîz ve müsafirin eyyamı uharde kazası gibi kaza ma'nasında bir bedeldir. Maamafih bunun asıl vücubda bir ruhsat olması ve binaenaleyh savm evlâ olmak üzere bir vücubı muhayyer ifade etmesi de mümkindir. Bir hayli müfessirîn işbu vücubı muhayyer suretini kabul etmişler ve âtideki « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ »

âyetinin ıtlak ve tencizile bu vücubı muhayyerin her halde mensuh olduğuna kail olmuşlardır. Her iki halde âyetin marîz ve müsafir siyakında ehli ma'zeret için bir ruhsat olmak üzere mesûk olduğunda şüphe yoktur. Marîz ve müsafirde yalnız eda ma'zereti mevzuıbahs iken bunda ıtlakile orucun hem eda ve hem kaza ma'zereti nazarı itibara alınmıştır. Çünkü fidye mutlak oruç bedeli olunca eda ve kazaya şamil bir ma'zeret zemanında verilebilmek lâzım gelecek ve bununla beraber bunda bir nevi' eda ma'nası da bulunacaktır. Binaenaleyh vücubı muhayyer muhtemil olmakla beraber şıkkı evvel müraccahtır. Yani bu fidye keyfiyyeti bir ma'zarat dolayısile eda ve kazaya imkânı kâmil bulunmadığı takdirde kaza ve kısmen de eda ma'nasında olarak meşru kılınmıştır ki « الَّذِينَ يُطِيقُونَ » bu ma'zarati daima erbabıdır ve bunda nesıh yoktur. Şimdi bunu izah edelim:

YÜTIKUNE: İf'al babında ve «itaka» masdarından fi'li muzaridir. «İtaka», takat ve tavktandır. Tavk, « طا » nın fethile takat, « طا » nın zammile de boyna takılan gerdanlık veya ağır bir demirdir. Takat vüs-u istitaat ma'nasına ma'ruf ise de esasen aralarında bir fark vardır. Vüsu' takatın fevkındadır. Çünkü vüsu' bir şey'e suhuletle kadir olmak, takat de şiddet-ü meşakkatle kadir olmaktır. Binaenaleyh itaka gücü yetmek, dayanmak manasına gelirse de esasında güç yetişmek, güç tükenmek, zor dayanmak hattâ dayanamamak manasınadır ki buna tatvik, tatavvuk, tatayyuk, ichad denilir. Binaenaleyh

Sh:»633

burada itaka, ya istitaa veya tatvık manasına olacaktır. İstitaa manasına olursa gücü yetenler oruç tutmadıkları takdirde fidye versinler demek olur ki vücubı muhayyer ifade eder. Ve savim müraccah olur. İtakaya bu ma'na verilirse « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » emrinin ıtlak ve tencizile mensuh olduğunda şüphe yoktur. Bunun için bu tefsire kail olanlar bunun mensuhıyetinde de ittifak etmişlerdir. Halbuki bu mana zahir bile olsa iradesine mani' karîne vardır. Zira « يُطِيقُونَهُ » deki « ه » zamiri her halde sıyama raci'dir. Maba'dindeki fidyeye rücuu caiz değildir. Gerçi bunda rütbeten ızmar kablezzikir yoktur. Fidye muahhar mübteda' olduğu için rütbeten mukaddemdir. Fakat fidye kelimesi müennes olduğundan buna müzekker zamiri gönderilemez, ondan sonraki taama irca' etmek ise cezaleti nazmı ihlâl edecek bir rekâkettir. Ve metbu'dan tabie geçerek fidyenin bedeliyyet manasını unutturmaktır ve bir ızmar kablezzikir ma'nasındadır. Zamirin fidye ve ta'ama ircaı caiz olmadığından ma'na «fidyeye gücü yetenlere fidye vacibdir» demek olamaz. Zamirsiz «gücü yetenlere fidye vacibdir» gibi anlaşılmak hiç caiz olamaz « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهَا » buyurulmadığı gibi « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ » da buyurulmamıştır. Eğer murad bu olsa idi bunlardan biri söylenmek icab ederdi ve zamirin hezfi daha vecîz olurdu. İmdi zamir, sıyama raci olduğu halde itakayı vüs-u istitaat manasına hamledecek olursak ma'na şöyle olacaktır: «Sıyama gücü yetenlere fidye vacibdir» böyle demek

ise gayrı ma'kul bir tenakuz teşkil eder. Çünkü sıyama gücü yetenlere fidye vacib olunca « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ » mucebince oruç tutması lâzım gelenler sıyama gücü yetmiyen acezeden ibaret kalmak ıktıza edecektir. Buna karşı fidyenin vücubu sıyamın vücubunu neshetmiştir de denemez. Zira nazmın sıyakı ma'zerette varıd olması, kezalik fidye kelimesi sonra nâsıh mensuh ictima' etmez iken « وَعَلَى الَّذِينَ » de cem'a delâlet eden vav buna manidirler. Marîz

Sh:»634

ve müsafire kaza' vacib olduğu halde sahih ve mukimin muhayyer olması da diğer bir tenakuz demektir. Kelâmı beliğde böyle gayrı ma'kul münafat öyle kat'î bir karînei maniadır ki bununla itakanın güç yetmek ma'nasına olmadığı kat'iyen tebeyyün eder. Bundan başka manayı muradı gösterecek bir de karînei muayyine vardır. Çünkü bunun siyakı ma'zeret ve ruhsat siyakıdır, zira makablinde marîz ile müsafir hakkındaki ruhsat zikredilmiştir. Demek ki bundan murad onlardan başka ve fakat onlara şebih ve maamafih onlar gibi eyyamı uharda kaza ümidi bile bulunmıyan bir sınıf olacaktır. İşte o karînei mania ve bu karînei muayyine ile burada itakanın tatvik ve ichad gibi son derece gücsünmek, güç tükenmek, zor dayanmak, hattâ dayanamamak ma'nasına olduğu taayyün eder ki bu ma'na mecaz olsa idi yine zarurî olacaktı. Filvaki dirayeten böyle olduğu gibi rivayeten de bunun « يَطُوقُونَهُ اَىْ لَا يُطِيقُونَهُ » diye tefsir edilmiş bulunduğunu görüyoruz. Sonra kıraati şazze olarak « يَطَّيَّقُونَهُ، يَتَطَوَّقُونَهُ، يُطَيَّقُونَهُ، يَطَّوَّقُونَهُ، يُطَوَّقُونَهُ » diye beş kıraet daha varid olduğunu ve bunların her biri kıraet itibarile şazzolmakla beraber mec'muunun tefsir noktai nazarından mühim bir kuvvet ifade ettiğini de anlıyoruz ki bunun hasılı ve tefsir olmak üzere mervi bulunan « يَطُوقُونَهُ اَىْ لَا يُطِيقُونَهُ » orucu çok gücsünür ya'ni dayanamazlar demektir. Bu ma'nanın mensuh olmadığında ittifak vardır. Ve kelimenin böyle bir nefi ma'nasını tazammunu, hasılı ma'na itibariledir. Bizzat « لا » mahzuftur demek zarurî değildir. Netekim lisanımızda dahi «filân buna zor dayanır» demek «dayanamaz» demektir. Daha açıkçası lisanımızdaki «dayanmak» kelimesi de aynı veçhile hem müsbet hem menfi ma'naya gelir: meselâ «fülan buna dayanır» demek tahammül eder demek olduğu gibi «dayandı, dayanacak = dayandı kaldı, dayanıp kalacak» tahammül edemedi, tahammül edemiyecek demektir. İşte bu âyette ıtaka kelimesi de buna şebihtir.

Sh:»635

Zikrolunan karineler mevcud iken « ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ﴾ ، ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يَسْتَطِيعُونَ﴾ » demek olamaz. Urfen bunların müradif gibi kullanıldıkları inkâr olunamazsa da esasta farkları vardır. Bilhassa karîne bulunduğu zaman bu fark aranmak zarurîdir. Kur'anda güç yetmek ma'nasına hemen umumîyetle istıtaa kullanıldığı halde burada « يَسْتَطِيعُونَ » buyurulmayıb da « يُطِيقُونَهُ » buyurulması da ayrıca bir karîne demekdir. Bu mefhumu anladıktan sonra şimdi de bunların masadakını yani merîz ve müsafirden sonra bu sınıf ma'zeret sahiblerinin kimler olduğunu tetkik edelim:

1- Tefsiri Asamda bunun dahi merîz ve müsafir hakkında olduğu gösterilmiştir. Çünkü, denilmiş, merîz ve müsafir başlıca iki kısımdır, bir kısmı maraz ve sefer halinde oruç tutabilir, bir kısmı tutamaz, evvelâ tutamıyacak olanlar hakkında « فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ » diye kaza farz kılınmış, saniyen tutabilecek olanlarada vücubı muhayyer suretile tutmak veya fidye vermek beyninde bir ruhsat verilmiştir.

Binaenaleyh « كُتِبَ عَلَيْكُمْ » sahih ve mukim olanlara vücubı müneccez ifade eder. «

﴿وَعَلَى الَّذِينَ﴾ ، ﴿فَمَنْ كَانَ﴾ » de iki nevi maraz ve sefer ma'zeretlerine aittir.

Bunda ıtaka hali mazerette edaya istitaa ile tefsir edilmiş fakat karînei mezkûreden dolayı bu ma'zeret merîz ve müsafire tahsıs olunmuştur. Bu kavil mu'teber değildir.

2- İmam Malik Hazretleri bunun «Ramazan geldiği halde üzerinde geçen Ramazandan oruç borcu kalmış ve bu müddet zarfında kazaya muktedir olduğu halde kaza etmemiş bulunan kimseler» hakkında olduğuna kail olmuş ve şeyhı faniye fidye vacib değil, lâkin verirse hasen görürüm demiştir. Demek olur ki müşarünileyh bunun sıyakı ma'zerette olduğunu mülâhaza ile « يُطِيقُونَهُ » zamirini yalnız savmi kazaya icra' ederek te'vil etmiş ve bu sayede ıtakayı kazaya istitaa ma'nasına haml eyliyebilmiştir. Ve bunun zımnında ikinci Ramazanın hululile sene zarfında kazaya imkân kalmamış olduğunu da düşün-

Sh:»636

düğü cihetle ıtakanın ademi istitaa manasını dahi mülâhaza etmiş demektir. Böyle olunca da bu tahsısın veçhi zahir olmaz. Bir de bunun ma'nası « فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ » de mutlak olan eyyamı uharı o senenin günleri diye takyid ederek senesi zarfında kazanın vücubuna hükmetmektir ki bizce doğru değildir. Zira mutlakın hükmü ıtlakı üzere cereyan etmektir. Takyid ancak nâsıh olabilecek bir delil ile olabilir. Bu ise yoktur. Binaenaleyh vücubı kaza muvakkat değildir.

3- Bir çok müfessirîn burada sıyama ıtakanın, istitaa ma'nasile tefsirini ve vücubı muhayyerle sahih ve mukîme hamlini mümkin görmüşler ve fakat bunun « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » âyetile külliyyen mensuh olduğuna kail olmuşlardır. Bunlar mensuhıyette ittifak ile beraber sebebi nüzulde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ » Ramazan hakkında olmayıb eyyamı ma'dudatın bidayeti hicretteki Aşura ve eyyamı bıyz olduğuna ve şehri Ramazan ile tamamen mensuh bulunduğuna zahib olmuşlardır. Ekserisi ise o günlerinin emri Nebevi ile tutulduğuna ve « كُتِبَ عَلَيْكُمْ » Ramazan orucu hakkında olduğuna ve ancak sıyamı Ramazanın ibtida muhayyeren vacib kılınıp ba'dehu « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » âyetinin nuzulile hıyar ve fidye neshedilerek sıyamın umumen tenciz kılındığına ve binaenaleyh « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ » mensuh olan hali hiyarı natık bulunduğuna hükmetmişlerdir, Bu iki kavilde en zahir görünen nokta ıtakanın vücubı muhayyer üzere istitaa manasile tefsirine bir imkân görülebilmiş olmasındadır. Fakat bu mana diğer cihetten bilvücuh hilâfı zahirdir. Evvelâ bu mefhumda şeyhı faninin veçhi duhulü zahir olmaz halbuki şeyhı fâni hakkında vücubı fidye mücmaun aleyh gibidir. « فَمَنْ شَهِدَ » neshının buna şumulü bulunmadığına ittifak vardır. Saniyen « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ » mücmel olmakla beraber savmin mutlak bir

vücubı tencîzisinde zahirdir. Kezalik «

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ » marîz

ve

Sh:»637

müsafir olanlar hakkında yalnız sıyamı göstermiş ve ancak eda veya kazaya bir ruhsat vermiş, fidyeye mesağ bırakmamıştır. Buna karşı sahih ve mukim olan ehli takate fidye ile muhayyerlik iki cihetten tenakuz veya temanü' ifade eder. Zamir fidyeye irca' edilebilse idi bu mana mümkin olurdu. Halbuki zamirin buna ircaı tecviz edilememiş ve bilittifak sıyama gönderilmiştir. Salisen, bunun marîz ve müsafir gibi sıyakı ma'zerette olduğu zahir iken hali sıhhate hamli hilâfı zahirdir. Daha sonra nesıh rivayetinin menşei şudur: İbni ebi Leylâ Muazibni Cebel radiyallahü anhten rivayet etmiştir ki «aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Medineye teşrif ettiği zaman Aşura günü ve bir de her aydan üç gün oruç tutmuş idi. Sonra Allah tealâ şehri

Ramazanı farz kıldı « يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ » ı inzal

buyurdu « وَعَلَى الَّذ۪ينَ يُط۪يقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْك۪ينٍ » e kadar baliğ oldu.

Bunun üzerine dileyen oruç tutuyor, dileyen bir miskin it'am ediyordu, daha sonra sahih, mukim olanların hepsine sıyam farz kılındı. Ve it'am ancak savma ıstitaatı olmıyan çok ıhtiyar kimseler hakkında sabit kaldı

da Allah tealâ « فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ الخ » âyetini inzal

buyurdu. «Yine İbni ebi Leylâ rivayet etmiştir ki «Resulullah Medineye teşrif buyurduğu zaman her aydan üç gün tetavvuan ve farz olmıyarak oruç tutmalarını emr etmiş idi, Sonra sıyamı Ramazan nazil oldu. Halbuki o zaman kavm henüz oruca alışmamış idi oruç kendilerine pek şiddetli, pek güç geliyordu, binaenaleyh tutamayan, bir miskin it'am ediyordu, bundan sonra «

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » âyeti nazil oldu. Binaenaleyh ruhsat ancak marîz ve müsafire munhasır kaldı, hepimiz sıyama me'mur olduk». Bunlar da bir nesh işareti vardır. Fakat bunun şeyhı fâniden maa'dasında olduğu evvelkinde sarihtir. Aynı zamanda bunlardan da «

وَعَلَى الَّذ۪ينَ يُط۪يقُونَهُ » oruç kendilerine güç gelen ya'ni dayanamıyanlar demektir. Ancak bu

güç gelmek, dayanamamak mefhumu, hasta-

Sh:»638

lık, ıhtiyarlık gibi bir özür ile eda ve kazaya cidden dayanamıyanlara daima şamil olduğu gibi sahih ve mukim oldukları halde sırf ademi itiyaddan naşi filhal dayanamıyanlara veya pek çok zorlukla dayanabilenlere dahi muvakkaten şamil gösterilmiştir. Buna nazaran Cenabı Allah sahih, mukim olanların ademi i'tiyaddan naşi dayanamamaları hakikî olmayıb bir vehimden ibaret bulunduğunu cüz'î bir müddeti muvakkate içinde umuma bittecribe isbat buyurduktan sonra «

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » ve müsafir için iftar ve kazaya ruhsat vermiş, şeyhı

fâni denilen ve hasbel'ade günden güne za'fa doğru giden erkek veya kadın ıhtiyar ve bunlar hükmünde

olan dertliler de « وَعَلَى الَّذ۪ينَ يُط۪يقُونَهُ فِدْيَةٌ » mazmununun hakikî masadakı olarak

baki kalmıştır. Binaenaleyh bunun mensuhıyetinden bahsedildiği zaman bu neshın şeyhı fâni ve

emsalinden maadası hakkında olduğu unutulmamak ve bunun şeyhi fâniye ne veçhile sadık olduğu da düşünülmek lâzım gelir.

4- « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ » herem reside olan şeyhı fâni ve şeyhai fâniye hakkında

nazil olmuştur. Ve bunlara fidyenin neshı hakkında Ashabdan hiç bir rivayet yoktur, bil'akis bu âyetin mensuh olmadığı sarahaten mervidir. Buharînin dahi rivayet ettiği veçhle İbni Abbas Hazretleri «bu âyet, mensuh değildir. Savme istitaatı olmıyan şeyhi kebir ve mer'eyi kebire hakkındadır. Bunlar her gün için bir miski it'am ederler» diye tasrih etmiş ve bu Hazreti Aliden, İbni Ömerden ve sair sahabeden dahi rivayet olunmuştur. Ahkâmı Kur'anda ve Fahrüddini Razînin tefsirinde ve İbni Hümamın Fethülkadîrinde zikr olunduğu üzere şeyhı fâni hakkında bu ma'na Eshabdan hilâfı rivayet edilmeyen bir icma' olmuştur. Eshabı kiramdan hadimi nebi Hazreti Enes dahi yüzü mütecaviz olan ömrünün son demlerinde bununla amel

Sh:»639

eder, orucu tutamaz miskin it'am ederdi. Hasılı bu âyetin sebebi nüzulü şeyhı fânidir ve binaenaleyh ıtakanın mentuku ıstitaa demek değil, eda ve kaza her ikisi itibarile oruca zor dayanmak veya dayanamamaktır. Ve bu ma'na şeyhı fâni ve faniye gibi zayif marîzi müzmine de şamildir. Bu ikisinde « حرج » harec, dayanamamak zannı senede müstenid olduğundan vehim değildir. Ademi i'tiyaddan naşi dayanamamak zannı ise vehimdir. Eda ve kaza itibarile ma'zereti daime mantukunda dahıl değildir. Ve bu ma'na müttefekunaleyhtir. İşte kavli sahih budur. Mezhebi Hanefî de bunun üzerinedir. Bizim muhtarımıza göre burada ve bilhassa bu noktada asla nesıh yoktur. Şafiî Hazretleri daha tevsi ederek, gebe veya emzikli olan kadınları da kendi hısablarile değil evlâdlarının telefinden korkarak oruclarını yedikleri zaman buruya idhal etmiş, fidyeye tâbi' tutmuştur. Hanefiyyece ise bunlar acuzelere kıyas edilemez, marîz hükmüne tâbidirler. Gerek kendileri ve gerek evladları korkusile iftar ederlerse marîz gibi yalnız kaza lâzım gelir, ne keffaret, ne fidye vacib olmaz. Çünkü fidye misli gayri ma'kuldür. Şeyhı fâni bu nassile hılâfı kıyas olarak sabit olduğundan makısün aleyh olmaz ve aynı zamanda çocuk hısabına fidyenin ma'nası yoktur.

Zira ıhtiyarlar esasen « يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا » gibi umumat içinde hıtabı savme dahildir.

Fakat çocuk değildir. Hulâsa: burada itaka istitaat ve vüsü' manasına değil oruca zor dayanmak, ya'ni hem eda ve hem kaza haline nazaran ma'zereti daime sebebile dayanamamak ma'nasınadır. Bunu fidyeye

gücü yetmek ma'nasına te'vile de imkân yoktur. Gerçi oruca zor dayanana fidyenin vücubu için fidyeye

gücü yetmek şart ise de bu şart « يُطِيقُونَهُ » nin ma'nası değil « فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ » teklifi

malîsinin mucebi olarak sabittir. Ma'na «

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ الصِّيَامَ اَدَاءً وَقَضَاءً فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

اِنِ اسْتَطَاعُوهَا » mealindedir. Sırf ademi i'tiyadlarından naşi oruca dayanamayacaklarını

zannedenler, farzı sıyamdan fidye ile kur-

Sh:»640

tulamazlar. Bunlar bir azm ile kendilerini oruca alıştırıverdikleri halde göreceklerdir ki çocuklar için bile

mümkin olan oruca pek a'lâ tahammülleri vardır ve istikbalden me'yus olmağa hakları yoktur. Bu gün

tutamadıklarını diğer gün kazaya muktedirdirler. Bidayeti islâmda bunu min tarafillâh isbat için sebk eden

muvakkat bir tecribe devresini tekrar tekrar tecribeye kalkışmağa hak yoktur, «

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِى﴾... ﴿مَنْ جَرَّبَ الْمُجَرَّبَ حَلَّتْ بِهِ

﴿النَّدَامَةُ﴾ » âyetinin nüzulünden sonra böyle bir fikre zahib olan müslüman yoktur ve olamaz, ancak erbabı ma'zeret müstesnadır. Cenabı Allah bunları bir kısmı maraz ve sefer gibi ma'zereti muvakkate, bir kısmı da takatgüdaz ma'zereti daime eshabı olmak üzere iki sınıfa ayırmış, birine kaza, birine de fidye ruhsatını göstermiştir. Binaenaleyh ma'zereti sıyam, marazı mühim, seferi baid, zafı daimdir, ve bu ma'zeretler içinde de savmin zarar vermesi maznun, marazdan maadası hilâfı kıyas bir müsaadedir.

Ehemmiyeti olmıyan ve orucla mazarrat değil, bil'akis menfaat görecek olan marazlar « مَرِيضًا »

kelimesinin tenvininden haricdirler. Oruç cidden muzırrolan marazlar ise esaslı bir mıkyası ma'zerettir buna binaen hamil, irza gibi maraz hükmünde bulunan özürler maraza mülhaktır. Fakat sefer ve fidye üzerine kıyas cereyan edemez, bunlar emsalsiz mâzeretlerdir. İşte zor gibi görünen oruç insanların böyle zahir-ü batın ciddi mazereti meşruaları gözedilerek farz kılınan ve insanlara hayatın ve insanlığın lezzetini tatdırarak onlara bir çok menafi te'min edecek ve ebedî tehlükelerden fenalıklardan koruyacak olan kadim bir ferizai ilâhiye, bir rükni dinîdir.

İmdi ﴿فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا﴾ her kim kendi gönlile tetavvuan her hangi bir hayır yaparsa ve ezcümle fidye vermek lâzım geldiği halde fidyeyi miskin taamından daha fazla verirse, yahud hem fidye verir hem oruç tutarsa

Sh:»641

﴿خَيْرٌ لَهُ﴾ bu kendisi için daha hayırlıdır. ﴿وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ve zor

da olsa oruç tutmanız sizin için fidye vermekten veya kazaya bırakmaktan hayırlıdır.

﴿اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer orucun fazıletini bilirseniz böyle yaparsınız, tutmamak caiz olan

zamanları da dahi tutarsanız.»

Şimdi, bu sayılı günler « اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ » hangi günlerdir?.

﴿١٨٥﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذٖٓى اُنْزِلَ فٖيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ
وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُۜ
وَمَنْ كَانَ مَرٖيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ يُرٖيدُ اللّٰهُ
بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرٖيدُ بِكُمُ الْعُسْرَۘ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا
اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

Meali Şerifi

O Şehri Ramazan ki insanları irşad için hak fürkanı, hidayet delili beyyineler halinde Kur'an onda indirildi, onun için sizden her kim bu Ay şuhudda -ya'ni hazarda- ise onu oruç tutsun, kim de hasta yahud seferde ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin, Allah size kolaylık irade buyuruyor zorluk irade buyurmuyor, hem buyuruyor ki sayıyı ikmal eyleyesiniz de size hi-

Sh:»642

dayet buyurduğu veçhüzere Allahı tekbir ile büyükleyesiniz ve gerek ki şükredesiniz 185

ŞEHR esasında şöhretden masdar olup bir şey'i ızhar etmek ma'nasınadır. « شَهَرَ السَّيْفَ » denilir ki kılıcı kınından çıkarıb ızhar etti, demektir. Netekim lisanımızda da «teşhiri silâh» denilir. Bu

ma'nadan ahz ile evvelâ Semada hilâl olarak zuhur eden Aya, saniyen, bu Ayın zuhur ve istinare ve nihayet ıhtifa ve tekrar tulûu suretile bir devrinden ibaret olan müddeti zemaniyeye şehir tesmiye edilmiştir ki yirmi dokuzla otuz gün beyninde deveran eder. Müneccimîn bunu Kamerin Şems ile iki içtimaı beyninde küzeran olan müddet diye ta'rif ederler. Lâkin bu ta'rif havassa mahsus olub umum için şehr kelimesine muvafık olan meşhur ma'na hilâlin iki zuhuru beynindeki müddettir. Ve meb'nayı lûgat budur. Salisen hilâl nazarı itibare alınmıyarak sırf gün hisabile otuz günlük müddete dahi orfen şehir ıtlak olunur. Senei Şemsiyenin eczasından beherine Ay, Şehr, Mah tesmiyesi de bundan me'huzdur.

Ramazan kelimesinde iki kavil vardır: birincisi; Mücahidden mervi olduğu üzere Esmaullahdan bir isimdir. Ve şehri Ramazan demek « شَهْرُ اللّٰهِ » demektir. Ve bir hadîysi Nebevî olmak üzere şöyle rivayet edilmiştir: «Ramazan geldi, Ramazan gitti» demeyiniz, «Şehri Ramazan geldi, Şehri Ramazan gitti» deyiniz çünkü «Ramazan Allahın ismilerinden bir isimdir.» Maamafih beyhakî bu hadîse zaıf demiştir.

İkincisi: Receb, Şa'ban gibi Şehri mahsusun ismidir.

Evvelkine göre Şehr dahil olarak « شَهْرُ رَمَضَانَ » terkibinin mecmuu bir ismi alemdir. İkinciye göre isim yalnız Ramazan olub, Şehri Ramazan âmmın hassa ızafet kabilinden bir ızafeti beyaniyedir. Tahkika göre şühurı Kameriyeden üçü: Şehri Ramazan, Şehri Rebiul'evvel, Şehri Rebiulahır, şehr kelimesile beraber ismi alemdir. Şu kadar ki

Sh:»643

tahfifen şehr kelimesinin hazfolunduğu vardır. Ramazandan Şehrin hazfi tenzihen mekruh olduğu imamı Muhammedden dahi mervi ise de sui iyham ve iltibas olmıyan mevakıde tahfifen sadece Ramazan demek mekruh değildir. Netekim hadîsi Nebevîde dahi «

«مَنْ صَامَ رَمَضَانَ اِيمَانـًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»

buyurulmuştur. Mütebaki dokuz Ayın isimleri «Muharrem, Safer, Cumadelûlâ, Cumdelâhıre, Receb, Şa'ban, Şevval, Zilk'ıde, Zilhıcce» Şehirsiz olarak ismi âlemdir. Yalnız Şehri recebin dahi Ramazan gibi olduğu da söylenmiştir.

Ramzaman isminin iştikakına gelince: Bunda da dört vecih zikredilmiştir:

1- İmamı Halilden naklolunduğu üzere yaz sonunda güz mevsiminin evvelinde yağıb yer yüzünü tozdan tahtir eden yağmur ma'nasına « رَمَضِىٌّ » dan me'huzdur. Bu yağmurun yer yüzünü yıkadığı gibi Şehri Ramazan da ehli imanı zünubdan yıkayıb kalblerini tathir ettiği için bu ism ile tesmiye edilmiştir.

2- Ekseriyet kavline göre Ramazan « رَمَض » dan me'huzdur. Ramaz, Şemsin şiddeti hararetinden taşların gayet kızmasıdır ki böyle pek kızgın yere de « رَمْضَاءٌ » denilir. Binaenaleyh Ramazan, «ramdâ» dan ıhtirak ma'nasına « رَمَض » fi'linin masdarıdır. Ya'ni kızgın yerde yalınayak yürümekle yanmak demektir. «يُقَالُ رَمِضَتْ قَدَمُهُ اَىْ اِحْتَرَقَتْ مِنَ الرَّمْضَاءِ»

evveline şehr kelimesi muzaf kılınarak «Şehri Ramazan» bu Şehri mübareke ismihas yapılmıştır. Çünkü bu Ayda açlık, susuzluk hararetinden ıztırab çekilir. Veyahud harareti sıyam ile günahlar yakılır. Bir de deniliyor ki Arablar Ayların isimlerini lûgati kadimelerinden tahvil ettikleri zaman her Ayı tesadüf ettiği mevsime göre tesmiye etmişlerdi. Lûgati kadimede « نَاتِقٌ » ismiyle yadedilen bu Ay da o sene şiddetli bir sıcağa tesadüf ettiğinden buna «şehri Ramazan» namını verdiler.

3- Ezherîden naklolunan kavildir ki Ramazan

Sh:»644

« رَمَضْتُ النَّصْلَ رَمْضًا » fi'linden me'huzdur ki kılıcın namlısını veya ok demirini inceltib keskinletmek için yalabık iki taş arasına koyub döğmektir, bu Şehre, bu ismin verilmesi de Arabların bu Ayda silâhlarını bileyib hazırladıklarından dolayıdır.

4- Ramazan isminin Esmai hüsnadan olduğu sahih ile Şehri Ramazan bizzat bununla tesmiye edilmiş ve bunda bilhassa rahmeti ilâhiye ile günahların ıhtirakı nazarı mülâhazaya alınmıştır. Ve bu ma'na ile oruç şehri Allah şehri olmuştur. Hasılı Ramazanın ma'nayı lûgavîsinde temizlik, ıhtirak, keskinlik ma'naları bulunduğu gibi i'tibarı dinîsinde ıhtirakı zünub ve ızafeti ilâhiye ma'naları âmil olmuştur. Bir hadîsi Nebevîde evveli rahmet, evsatı mağfiret, ahırı ateşten azatlık» diye tavsıf olunan Şehri Ramazanın en mübarek bir gecesi nüzuli Kur'ana da mebde' olmuştur. Bu ayette de bilhassa bu vasf ile tavsıf buyurulmuştur.

ELKUR'AN, Peygamberimiz Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi veselleme sureti mahsusada inzal olunub biza tevatüren nakledilen kelâmullahın ismidir ki mushafların deffeteyni beyninde mektubdur. Bu isimde iki kıraet vardır. İbni Kesir kıraetinde vakıf ve vasılda ve Hamza kıraetinde yalnız vasılda hemzesiz olarak mütebaki kıraetlerde hemze ile okunur. Hemzelisi kıraetten hemzesizi «karn» maddesindendir,

Hemze ile « مَقْرُوءٌ » ya'ni tilâvetle okunan, hemzesizi de ecza' ve mazmunu yekdiğerine mukarin ve biribirini musaddık ve mütenasık demektir. İmamı Şafiî Hazretleri bunun hemzesiz olarak, Tevrat, İncil gibi bilâ iştikak ismi kitabullah olduğunu söylemiştir.

Katad ve Atâ balâdaki « اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ » ın Ramazan olmayıb savmi evvel ya'ni her Aydan

üç gün veya bunlarla beraber yevmi «Âşura»dan ibaret bulunduğuna zahib olmuş ve bunun iptida tetavvu

badehu farz veyahud iptida farz kılınmış olmasında ıhtilâf eylemekle beraber bil'ahare

Sh:»645

bu ayetle savmi Ramazan farz kılınarak makablinin tamamen neshedilmiş olduğunda ittifak etmişlerdi.

Hazreti Muâzın kavli de bu olduğu söylenmiştir. Bunlara göre sıyamı Ramazanın delili farziyyeti «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الخ » değil «

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِىٓ﴾ . ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

الخ﴾ » emri ilâhîsi olmuş olur. Lâkin Cumhura göre savmı evvel sünnet ile sabit olmuş ve Ramazan

orucunun farzıyyeti bervechi balâ « كُتِبَ عَلَيْكُمْ » ayetiyle başlamıştır. Ve «

اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ » dan murad Ramazandır. « شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِىٓ » bunu

beyandır.

O halde ma'na:

Size sıyamı farz kılınan eyyamı ma'dude 185. ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِىٓ﴾ o mübarek Şehri

Ramazandır ki

﴿اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ﴾

âyetleri fürkan ve hidayetten ibaret beyyinat, mecmuu bütün insanlara aynı hidayet olarak Kur'an bu Ayda inzal olundu.»

İNZAL def'aten, TENZİL de tedricen indirmek demekdir. Kur'an yirmi üç senede tedricen tenzil buyurulmuş olduğu halde burada Şehri Ramazanda inzalinin beyan buyurulması şayani dikkattir. Bunda üç ma'na vardır. Birincisi: ekser müfessirînin rivayatı varidesine göre Kur'an Şehri Ramazanın Kadir gecesi denilen bir leylei mübarekesinde Semai Dünyaya, Beyti ma'mure def'aten inzal, ba'dehu yirmi üç senede tedricen, parça parça Arza tenzil buyurulmuştur. Demek ki hakikati Kur'aniye Arza nüzulinden evvel âlemi kevnde ve Arza en yakın olan Semada bir Ramazan gecesi toptan tecelli etmiş ve Yer yüzüne nüzulü onu takib eylemiştir. İkincisi; Kur'an bu Ayda inzal olunmağa başladı demektir. Zikri kül ve iradei cüz kabilinden mecaz olmakla beraber Muhammed ibni İshaktan mervi ve maamafih zahir gibidir. Bu surette garı Hırada «

اِقْرَاْ بِـاسْمِ رَبِّـكَ » âyetinin nüzulü Ramazanı şerifin Kadir gecesine müsadif olmuştur.

Garı

Sh:»646

hıra' harareti Ramazan, tazyikı leyl pek büyük bir inkişafı lâhutînin meb'dei olmuş ve bundan itibaren kadri giran kıymeti Muhammedî âyatı beyyinat ve mu'cizatı vazıhai hak ile bütün mevcudata ızhar ve i'lân buyurulmuştur ki bunda:

Müptelâyı gama sorkim geceler kaç saat

deyecek ehli gama «

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ » mazmunu üzere ne büyük bir tebşir vardır!... Bu suretle ehli dile huzuri ilâhîde kanlı göz

yaşları döktüren nice leyali ıstıbarın pek büyük beşaretlere, saadetlere mebde' olduğu vakıdır. Ne hikmeti sübhaniyedir ki envarı saadet, gündüzlerin nasıyei tâbnakinden ziyade gecelerin simayı hazininden doğar. Çok gülenler ağlamağa namzed olurken, ağlıyanlar, hele hak yolunda ağlıyanlar gülmeğe istihkak

kazanırlar. Üçüncüsü; « اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ » hakkında bu veçhle Kur'an inzal edilmiş bulunan

Şehri Ramazan demektir. Filhakika Kur'anı azimüşşanda bu mübarek Aydan başka bilhassa medhi celili ilâhîye mazhar olarak ismi tasrih edilmiş bir Ay yoktur. İşte Şehri Ramazan böyle mübarek bir Aydır. Ve bunun için sıyamın farzıyyeti de bu Aya tahsıs edilmiştir. Zikri sebkeden eyyamı ma'dude ve mahdude işte bunun günleridir.

Binaenaleyh ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُۜ﴾ siz mü'minlerden her kim bu

mübarek Ayda şahid ve hazır veya bu mübarek Aya şahid olursa bunda oruç tutsun. - شُهُودٌ esasen gıyab mukabili huzur demektir ki şehadet ve müşahede de bu huzur cümlesindendir. Şehir, müddeti zemaniye olarak bunun mef'ulü fihi veya mef'ulü bihi olmak muhtemildir. Evvelkine göre bu Ayda bilfiil hazır olan yani vatanında mukim olub müsafir olmıyan demektir. İkincisi de Şehri huzurı ilmî ile müşahede eden demek olur. Zaman ise müşahede olunamıyacağından buna şuhud, huzurı aklî demek olan ilmi yakîn veyahud hilâlin şuhu-

Sh:»647

du ma'nalarından birini ifade eder. Bu da iki ma'naya muhtemildir. Birisi her kim görürse tutsun demektir, bunda görmiyenler meskûtün anhdir. Diğeri de her hangi biriniz hilâle şehadet ederse her biriniz tutsun demektir. Bunda da şuhud ve şahadet, esbabı ilmolarak sabit ve mu'teber bir şahid ile de Ramazan

tutulabilmek caiz olur. Binaenaleyh « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ » şu ma'nalara

muhtemildir.

1- Sizden her kim Ramazanda mukim ise onu tutsun.

2- Sizden her kim Ramazanı yakînen bilirse onu tutsun.

3- Sizden her kim Ramazanın hilâlını görürse onu tutsun.

Birinci ve ikinci ma'naya göre Şehir hakikatiyle külle masruf olursa vücub tamamında teveccüh edeceğinden Ramazanda oruç tutmak mümkin olmaz. Halbuki farz olan budur. Binaenaleyh şehudı Şehr Şehudi cüz'i Şehir ma'nasınadır. Bu iki ma'naya göre esbabı ilim meskûtün anhdir. İkinci ve üçüncüde gelecek müsafir fıkrası muhassıs, evvelkinde adîldir. Fahrüddini Razî der ki: «Vahidî ve sahibi Keşşaf gibi ekser muhakkıkîn birinci ma'naya zahib olmuşlardır. Lâkin benim indimde ikinci evlâdır. Zira haziften salimdir.» ilah... Hulâsa burada şuhudı hilâl ma'nası zarurî değildir. O halde esbabı ilim meskûtün anihtir, bunu taharri etmek lâzım gelecektir:

Bu mes'elede esbabı ilim için ictihada mesağ var mıdır? Şuhud, hazar ile veya huzurı aklî demek olan ilmi yakîn ile müfesser olduğu takdirde ba'dettaharri bu babda başkaca bir nas yoksa esbabı ilim hakkında ictihada mesağ olmak lâzım gelir. Bunun için bazıları başka nas yok zanniyle hısabatı nücumiye ile dahi amel olunabileceğine kail olmuşlardır. Lâkin Cümhurı eslâfa göre başkaca nas mevcud olduğundan bu mes'ele mevridi ictihad değildir. Zira bu âyet bu tefsire göre sakit ise de bu

Sh:»648

babda kitab ve sünnetten müteaddid naslar vardır. Evvelâ kitabdan «

يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ » âyeti gelecektir. Bu bize

kat'iyyen gösterir ki şer'an vakti ta'yin eden delil hilâldır. Hilâl ise göreceğimiz veçhile mer'inin ismidir. Bundan başka hilâlin nasıl bilineceğini ehadisi şerife göstermiştir.

1-

اَلشَّهْرُ تِسْعَةٌ وَ عِشْرُونَ لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْهُ وَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ فَاِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدِرُوا لَهُ = Ay yirmi dokuz, görmedikçe tutmayın ve

görmedikçe iftar etmeyin, eğer üzeriniz bulutlanırsa mıkdarını hısab ediniz». Acaba bu mıkdarı hısab ne

demektir? Bunu da şu hadîsler göstermiştir:

2-

لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوُا الْهِلَالَ فَاِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدِرُوا ثَلَاثِينَ

= Hilâli görünciye kadar oruç tutmayın, üzeriniz bulutlanırsa otuzu mıkdar yapınız»

3-

صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَاَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ فَاِنْ حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ مَنْظَرِهِ سَحَابٌ اَوْ قَتَرَةٌ فَعُدُّوا ثَلَاثِينَ = Rü'yeti için tutunuz ve rü'yeti için bozunuz. Eğer

sizinle manzarai hilâl arasına bir bulut veya pus haylulet ederse otuzu sayınız.»

4-

صُومُوا رَمَضَانَ لِرُؤْيَتِهِ فَاِنْ حَالَ بَيْنَكُمْ غَمَامَةٌ اَوْ ضَبَابَةٌ

فَاَكْمِلُوا عِدَّةَ شَهْرِ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ وَلَا تَسْتَقْبِلُوا رَمَضَانَ بِصَوْمِ

يَوْمٍ مِنْ شَعْبَانَ = Ramazanı rü'yeti sebebiyle tutunuz eğer aranıza bir bûlut veya sis girerse şehri Şa'banın adedini otuza ikmal ediniz ve Ramazanı Şa'bandan bir gün oruciyle karşılamayınız.»

5- اَلشَّهْرُ هٰكَذَا وَ هٰكَذَا الخ = Ya'ni Ay kâh otuz ve kâh yirmi dokuz olur. Görürseniz tutunuz, görürseniz bozunuz, eğer bulutlu olursa otuzu sayınız.

İşte bunlar ve emsali ehadisi sahîha « يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَاقِيتُ » âyetine mutabık olarak « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » deki şuhudı Şehrin esbabı mu'teberei şer'iyesini beyan eylemişlerdir. Binaenaleyh meselede ictihada mesağ yoktur. Bu nusus gösteriyor ki şer'an bir hilâlden i'tibaren Şehrin mikyası aslîsi otuz gündür. Otuzun tamam olduğu ma'lûm olunca başkaca hiç bir delile ihtiyac yoktur. Fakat Şehir bazan yirmi dokuz da olur. O zaman delile ihtiyac vardır.

Sh:»649

Bu delil rü'yeti hilâldir, ya'ni ilmi istidlâlî değil ilmi şuhudîdir. İlmi şuhudî mümkin olan mevakıde ehlinden buna müstenid olan şehadetin de sureti umumiyede mu'teber bir beyyine olduğunda şüphe yoktur. İstıkrai nüsusa nazaran semaı şehadet ile amel, ilmi şuhudî ile ameldir. Bundan başka « ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ ، ﴿مَنْ﴾ ، ﴿مِنْكُمْ﴾ » ile hıtabı savm, hıtabı âmdır. Ve bu gibi ahkâmı şer'iye ve hukukı ilâhiyede vahid üzere hüküm, cemaat üzere hükümdür. « حُكْمِى عَلَى الْوَاحِدِ حُكْمِى عَلَى الْجَمَاعَةِ » Bunun için her hangi bir mü'min üzerine şuhudı hilâl ile savmın vacib olduğu sabit olunca biddelâle diğerlerine de vacib olur. Bu vücub ve sübut ise ancak o mü'minin şuhud ve şehadatile olur. Bu şehadet, ferdî surette ise vücub yalnız işidenlere sirayet eder. Yok eğer içtimaî surette ve bir mahkeme huzurunda sabit ise o zaman da umuma sirayet eder. O halde şuhuddan şehadete nakli kelâm edelim. Savm « مَحْضُ حَقِّ اللّٰهِ » iftar ve bayram hakkı abiddir. Ve usuli şer'iyeye nazaran hukukı ibad taallûk eden hususatta amel lâakal iki şahidi âdile mütevakkıfdır. Fakat hukukı ibad taalluk etmiyen ve yalnız hakkı ilâhî olub diyaneti mahza kabilinden bulunan hususatta bir şahidi âdilin haberi vahidi ile dahi amel caizdir. Binaenaleyh Bayram için şehadeti vahide aslâ kâfi gelmez ise de Ramazan için bunun cevaz ifade edebilmesi mümkindir. Ancak bunun zahiri hal ile tekzib olunamaması da şarttır. Zahiri halin tekzib edebileceği habere haberi sahih nazarile bakılamaz. Binaenaleyh e'immei Hanefiye bil'ittifak demişlerdir ki Semada bir ıllet bulunduğu, ya'ni heva açık olmadığı zaman Şavval ve Zilhicce için lâ'akal iki âdilin, Ramazan için yalnız âdil bir adamın dahi şahadeti kabul edilebilirse de Semada ıllet bulunmadığı zamanlar ıhbarları ilim ifade edecek bir cemaati kesirenin şehadeti lâzımdır. Ma'adası kabul edilmez. Zira ayın yirmi dokuzuncu günü taharrii hilâl umum mü'minlere farzdır. Binaenaleyh bunu bir çok insanlar lâyıkile

Sh:»650

arayıb gözettiği ve Semada bir mani'de bulunmadığı halde bir kaç kimsenin görüb de diğerlerinin gözleri sağlam ve mani'dan azade bulunmakla beraber görmemiş olmaları âdeten mümkin olmaz. Binaenaleyh bu zahri hal, gördük diyerek bir kaç kişinin şehadetini tekzib eder. Bunların galatına veya bir hayal görüb hilâl sandığına veya imkânı aklîsine binaen yalan söylemiş olduklarına ihtimal verilir. Ahkâmı Kur'anda der ki: Bu bir aslı sahihdir, akıllar sıhhatine hükm eyler ve emri şeriatın meb'nası da bunun üzerinedir. Bunda hatâ büyük zarara bâıs olur. Bu yüzden halka şüpheler ilka ederek dinlerini teşviş edebilirler. Bunun için e'immei Hanefiye ahkâmı şer'iyeden umum nasın bilmeğe muhtaç bulunduğu hususatın tarikı subutu istifaze ve mucibi ilm olan haberler olabileceğine ve bu gibileri ahbarı âhad ile isbat caiz olmadığına kail olmuşlardır. Fakat Semada ıllet bulunduğu zaman böyle zahiri halin tekzibi olamıyacağından hakkullah olan Ramazanda bir, hukukı ıbad olan bayramlarda iki âdilin şehadetini tekzib etmeğe de hak yoktur. Bundan şu da anlaşılır ki zahiri halin tekzibi mü'minlerin ifayı feriza için fevc fevc taharrii hilâle çıktıkları zamandır. Yoksa bu vazife mühmel bırakılır da taharri tek tük bir kaç kişiye kalırsa Semada ıllet bulunmadığı halde ifayı vazife etmiyenlerin edenleri tekzibe hakları kalmaz. Zahiri hal o bir kaç kişiyi mükezzib olmaz. Müteahhırîn bu derkeye düştükleri için cemmi gafir şartından sarfı nazar ederek diğer mezhebler de olduğu gibi alel'ıtlak iki şahidi âdil ile iktifaya lüzum hissetmişlerdi. Hasılı savm, umuma farzı ayn olduğu için şer'an şehrin sebebi subutu da umum için mümkin olan şuhudı hilâle, olmadığı halde otuz mıkyasna raptedilmiştir. Binaenaleyh ayın yirmi dokuzunda taharri hilâlde umuma lâ'akal farzı kifaye olarak farzdır.

Hısabatı nücumiyeye gelince: Evvelâ: Bu hısab üzere ay sureti umumiyede ne yirmi dokuz, ne de otuzdur. İki

Sh:»651

ictima veya iki hilâl beynindeki şehri nücumî yirmi dokuzla otuz arasında daima kesirlidir. Vasatîsi ise yirmi dokuz buçuk gün eder. Halbuki savm sabit olmak için gün mi'yarına merbuttur. Binaenaleyh hısabı nücumî esası mi'yardan haricdir. Saniyen, hisabı nücumî ile idraki hilâl, ilmi şehudî değil ilmi istidlâlîdir. Binaenaleyh istidlâl mevkilerinde şer'an dahi mu'teber olsa da şuhud mevkiinde olmaz. Salisen, bu ilmi istidlâlî ehli fen olan havassa mahsustur. Bu esas ittihaz edildiği takdirde avam taklide cebredilmiş ve ferizai savmiyelerini eda için ibadetinde behemehal havassın vısatatına mecbur kılınmış ve ilmi şuhudî zevkinden mahrum edilmiş olur. Böyle olmamak için hilâl hisabını anlıyacak kadar İlmi nücum tahsili dahi müslümanların hepsine farzı ayin kılınmak lâzım gelir ki bu da umumî olan dini islâmın yüsri esasına muhalif bir teklif olur. Rabian, ictimaı neyyireyn umurı hafiye ve ızafiyedendir. Bunun delili zahirîsi şuhudi hilâldir. Şer'an ümurı hafiyede bir şeyin delili o şey makamına ikame olunacağından şuhuda itibar, zarurî olmak lâzım gelir. Halbuki hisab esas ittihaz olunduğu takdirde itibar, hilâlin zuhuruna değil, ictimaın vuku ve hıtamına olmak lâzım gelir. Binaenaleyh hisab noktai nazarından rü'yeti hilâl i'tibarının ne fennen ne şer'an bir ma'nası olmaz. Bu gibi hikmetlere mebni hisabı nücuma itibar hakkında bir nas varid olmamıştır. Bu da fennin alel'ıtlak kıymetsizliğinden değil, belki mevzuı sıyam noktai nazarından umumî olamıyacağı içindir. İlmi nücum tahsili herkese farz kılınacak iptidaî tahsıllerden olamıyacağı için buna mukabil senenin ba'zı mukaddes günlerinde mûslümanlara taharri hilâli teşhil edecek rasadhaneler yaparak herkesin bu zevkleri tatması için teşvikatta bulunmak elbette daha güzeldir. Görülüyor ki mu'teber olan haber, ilmi şuhudîyi nakil demek olan ve zahiren tekzib edilemiyecek olan şehadeti adildir.

Sh:»652

Yoksa hiç kimse şüphe etmez ki para için din ve vicdanını satıb yalan yere şehadet edebilecek bir kaç fasıkın ıhbarına itimad etmekten ise hisab ile amel etmek evlâdır. Ve Peygamberimiz Şa'banın son günü orucile Ramazan karşılamayı da nehiy buyurduğu için Şa'ban olduğu malûm bulunan bir günde yalan bir haber ile oruç tutmak veya Ramazan olan bir günde yalan bir haber ile Bayram yapmak da günah olacağından bu babda ihtiyat da lâzımdır. Binaenaleyh cemmi gafirin şehadeti bulunmadığı zaman dinlenecek şahidler hakkında hisabı nücumîyi zahiri hal gibi mu'teber tutmak zamanımızın haline muvafık olacaktır ve müslüman olanlar her halde hilâli taharri etmek ferizasını unutmamalıdırlar.

Hulâsa, savmin sebebi vücubi şuhudı şehir, daha doğrusu şuhudı cüz'i Şehirdir, Yirmi dokuzda rü'yeti hilâl ile, bu olmadığı takdirde tekmili selâsîn ile hali hazarda Şehri Ramazana girmiş olan her mü'mini mükellefe bu ayda oruç tutmak farzdır ﴿وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا﴾ ve her kim mühimce hasta ﴿اَوْ عَلٰى سَفَرٍ﴾ yahud bir sefer üzerinde ise ﴿فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ﴾ bunların orucu da Ramazandan başka günlerden sayısıncadır. -Ya'ni bunlara Ramazanda ruhsat vardır, tutmayabilirler ve tutmazlarsa diğer günlerde adedi adedince kaza etmiye borçludurlar. Kaza ettikleri takdirde âsim olmazlar. Fakat mukim ve sahih olanlara bu ruhsat yoktur, onlar kazaya bırakırsa farzı

terketmekle âsim olurlar. Ve amden nakzettikleri takdirde kazadan başka keffaret de lâzım gelir. İşte yazılmış olan sıyamın eyyamı ma'dudesi Şehri Ramazan ile beyan ve farzıyyeti tencîzen te'kid olunduktan sonra ma'zeretlerin itibardan sukutu tevehhüm olunmamak için maraz ve sefer ma'zeret ve ruhsatları da tekrar zikredilmiştir. Bu tekrar dolayısiyle balâdaki âyetlerin savmi Ramazan hakkında olmadığı ve olsa bile iptidai hale aid olan vücubı muhayyer hakkında olub bu tenciz

Sh:»653

ile mehsuh bulundukları ve binaenaleyh « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ » fıkrasının tekrar

edilmediği cihetle külliyyen mensuh olduğu ıtakayı istitaa ile tefsir eden bir çok müfessirîn tarafından dermiyan edilmiştir. Lâkin burada ıtakanın ma'nası tatvik olub bunun mensuh olmadığı ve lâakal sabit ve Şafiîye göre hamil ve mürzıaya dahi şamil ve hatta şeyhı fâniye fidyeyi vacib görmiyen İmam Malike göre bu nas kaza borcu olub da muktedir iken senesi zarfında kaza etmiyenler hakkında sabit olduğu yukarıda izah edilmiş idi. Burada tekrar edilmemesi mensuhıyetinden değil edaya mahsus muvakkat ma'zeret olan maraz ve seferin zikrile eda ve kazaya şamil daimî ma'zeret olan za'fı takatın evleviyyetle subutu anlaşılmasına meb'nidir. Ve bu noktayı şu da te'yid eder.

﴿يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ Allah böyle orucu farz

kılmakla sizi zora, sıkıntıya giriftar etmek istemez, bil'akis size kolaylık vermek ister. -Maraz ve seferde savm ise bazan usret olabilir, bunun yüsrü de iftara ruhsattır. Buna binaen mucibi zarar ve harec olacak ma'zeretler hakkında ruhsatlar vermiştir. Bu hikmete mebnidir ki oruca niyyet edib de oruclu olduğunu unutarak yeyib içen veya muamelei zevciye yapan nasînin orucu bozulmıyacağı hadîsi Nebevîde beyan buyurulmuş ve buna zıyafetullah ıtlak edilmiştir. Yine bu yüsür esasına meb'ni ateh, cünun gibi mevanıi teklif bulunmıyan ve az çok hıtabı âmmile mükellefîn miyanında dahil bulunan aklı başında ve fakat eda olsun kaza olsun oruca zor dayanabilecek, oruç bütün takatını tüketib zarar verecek olan ve hasbel'ade günden güne yıprayıb fenaya doğru giden pek ıhtiyar erkekler ve kadınlar, kezalik genç olduğu halde ifakati ümidsiz bir marazı müzminden dolayı ıhtiyarlar gibi takatsız bulunan zaifler hakkında da kudreti maliyeleri bulun-

Sh:»654

mak şartile balâdaki fidye ruhsatı evleviyyetle sabittir. Çünkü bunlar için kaza dahi bir usret olacağından yüsür fidye suretindedir. Hasılı Cenabı Allah zor gibi görünen orucu farz kılmakla esasen mü'min kullarını mücadelei hayatta usretten kurtarıb yüsr-ü suhulete mazhar kılmağı irade buyurmuştur. Oruçla kolay kolay mücahedei nefse alışılacak, lüzumunda sabır yolları öğrenilecek, metaibi hayat yenilecek, saadeti uhreviyeye irişilecektir. Fakat böyle usretleri yüsre tebdil edecek olan oruç, maraz ve sefer ve ıhtiyarlık gibi bazı ahvalde yüsrolmaz da usrolabilir, işte o zaman da kaza veya fidye yüsür ve ruhsatı meşru' kılınmıştır. Hattâ Zahiriyye bu âyetlerin zahrine bakarak seferde kasri salât gibi seferde iftarı savmın vücubuna bile kail olmuşlar müsafir olana başka günlerde oruç tutmak farzdır, demişler «

لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِى السَّفَرِ » hadîsile de istidlâl eylemişlerdir. Ebuhüreyre

radiyallahü anh dahi buna binaen «seferde saim olana yine kaza lâzım gelir» demiştir. Lâkin bundan ma'ada bütün sahabe ve Tabiîn ve Fukaha' seferde savmın namaz gibi olmayıp caiz olduğunda ve tutarsa kaza lâzım gelmiyeceğinde müttefiktirler. Bu babda Ebuhüreyre şazdır. Çünkü aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin seferde oruç tuttuğu haberi müstefîz ile sabittir. Ebusaidi Hudrî, Enesibni Malik, Cabir ibni Abdillah, Ebüdderda' Selemetibni muhabbık ve ibniabbas radiyallahüanhüm seferde sıyamı Nebevîyi rivayet eylemişlerdir. Bundan başka Hamzetibni amrileslemî radiyallahüanh Resulullaha «ben seferde oruç tutarım» dediği zaman risaletmeâb Efendimizin «

اِنْ شِئْتَ فَصُمْ وَاِنْ شِئْتَ فَاَفْطِرْ = dilersen tut dilersen ye» buyurduğu da sabittir.

Müşarünileyh Hamze ve Urvetibnizzübeyr ve Ebu Meravih sefer ve hazarda savmı dehir tutarlardı. Bu âyetlerde ise marîz ve müsafire iftarın vücubuna delâlet yoktur. Binaenaleyh «

لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِى السَّفَرِ » hadîsi de bazı ahvali mahsusaya maksurdur.

Netekim fethi Mekke senesi Peygamberle beraber Eshab,

Sh:»655

Ramazanda oruc tutmuşlardı, sonra Resulullah «düşmanınıza yaklaştınız fıtır sizin için daha kuvvetlidir, binaenaleyh iftar ediniz» buyurdu. Ebu Saidi hudrî «Vallahi ben bu emirden evvel görüyordum ki Resulullah ile beraber tutuyordum» demiştir. Bu sefer Ramazanın onu geçtikten sonra vaki olmuş ve iftar

emri «Usfan» ile «Emeç» arasında «Kedid» nam mahalde verilmiştir demek ki « لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ »

hadîsi bu gibi esbabı mahsusaya maksurdur. Binaenaleyh seferde oruc memnu değil belki « وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ » ıtlakiyle efdaldir bile. Hazreti Enes de «biz ve konduğumuz zaman da karnımız doymazdı, fakat bu gün tok olarak gidiyoruz ve tok olarak konuyoruz»

demiş ve uşağına seferde orucu emretmişti. Cenabı Allahın bu ruhsatı teysir içindir. Seferdeki salât gibi

azîmet ma'nasında değildir. Merîz için iftarın vacib olmadığı müttefakun aleyh iken Zahiriyyenin seferde

iftarı vacib addetmesi doğru olamaz. Zaman olur ki merîz ve müsafir için vaktinde herkesle beraber edaen

tutmak bilâhare yalnız kazaen tutmaktan daha usretli olabilir, bu da iradei yüsre muhalif olur.

Hasılı Allah, yüsr ister, bir de ﴿وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ﴾ şehrin adedi eyyamına göre edaen

veya kazaen savmın adedini ikmal eylemenizi, Asımdan Ebu Bekir Şu'be rivayeti ve Ya'kub kıraetinde kâfın

fethi ve mimin teşdidiyle « وَلِتُكَمِّلُوا الْعِدَّةَ » okunduğuna nazaran adedi tekmil etmenizi

﴿وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ﴾ ve size hidayet etmesine veya hidayet ettiğine

hamdederek Allaha tekbir ve ta'zıminizi ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve sizin gibi mü'minlerden

me'mul olan şükrünüzü ister. -Bu rabta göre « ﴿وَلِتُكْمِلُوا﴾ . ﴿وَيُرِيدُ لِتُكْمِلُوا﴾

» demektir ki «lâm» lar ta'lil olmayıb, «

﴿يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ . ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا﴾ » âyetlerindeki «lâm» lar gibidir.

Fakat «lâm» ları ta'lile hamle-
Sh:»656

derek âyetin nihayetinde « شَرَعَ كُلَّ ذٰلِكَ » takdiri dekik bir leffi latîfi tazammun etmekle daha

beliğ olduğunu sahib Kesşaf beyan eder. Bu surette ma'na: «Allah yüsr ister, usr istemez ve adedi ikmal eylemeniz için ve Allahın size hidayetine hamdederek kendini tekbir ve ta'zım etmeniz için, ve bir de şükredesiniz diyedir ki Cenabı Allah bütün bunları böyle teşri eyledi», ya'ni şahide savmi Şehri, merîz ve müsafire ibahai iftarı ve iftar ettikleri takdirde ayni adede riayetle kazayı meşru eyledi. İkmali aded, müraatı adedin, tekbir, ta'lim eylediği keyfiyyeti kaza ve uhdei fıtırdan hurucun, şükür de terhıs-ü teysirin ılleti olur. Her iki ma'naca Ramazan orucunun adedi eyyam ile kâmilen tutulması ve Bayram ayı görülmedikçe otuzun tekmil edilmesi matlûbı ilâhîdir. Kazada muraatı adedin matlûb olması edada ikmali adedin matlûb olmasına müterettib ve kazanın sebebi vücubu edanın sebebi vücubundan ibaret bulunmasından münbaıstır. Aded her günün kendi orucuna sebeb ve mi'yar olduğunu gösterir. O halde şuhudı şehir sebebi icmali olmakla beraber sebebi tafsıli eyyamdır ve bunun için oruç evvel'emirde eyyamı ma'dude olmak

üzere farz kılınmış ve Şehir bunun beyanı olmuştur. « وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ » Şehri adedi eyyame

rabtetmiştir. Binaenaleyh Ramazanda bir kaç oruç yeyen kimsenin bütün Şehri kaza etmesi lâzım gelmez.

Balâda « اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ » nihayette « وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ » denilmeyib de sade «

وَلِتُكْمِلُوا الشَّهْرَ » denilse idi böyle olmak lâzım gelirdi ve hattâ gecesiyle gündüziyle bütün Ayın bir oruç olması iktıza ederdi. Demek ki Ramazanın içinde tahavvüli teklif mu'teberdir. Ortasında baliğ olanlar mükellef olduğu gibi şeraiti teklifi zayi edenlerden de sakıt olur. Kezalik Ramazan bidayetinde mukim olan kimse Ramazan içinde sefere çıkarsa yine ruhsata mazhardır. Ancak oruçlu olarak çıktığı günü

bu ruhsata dahil olmaz. Zira « اَوْ عَلٰى سَفَرٍ » buyurulmuştur. Aded de gün üzere mürettebdir.

Sebebi

Sh:»657

vücub yalnız evvelinden şuhudı Şehr olsa idi bunlar caiz olmazdı. Maamafih evvelinden tamamına bir niyyet ile de oruc sahih olabilir. Çünkü şuhudı Şehir bir sebebi icmaldir.

ALLAHI TEKBİR, esasen Allaha ta'zım demektir ki üç ma'na ile olur: Akdi kalb, kavl, amel. Akdi kalb, Allahın vahdaniyyetine ve adline i'tikad ile sıhhati marifet ve zevali şükûktür. Kavl, sıfâtı aliyye ve esmâi hüsnasını ıkrardır. Amel de salât-ü savm ve sair mefrüzât-ü meşruât gibi a'mali ubudiyyet ile ibadet etmektir. Bu kavl-ü amelin makbul olması da i'tikadi kalbe ya'ni imana mütevakkıftır. Zira «

وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ

سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا » âyetinde meşkûriyyeti sây, mü'min olmak haliyle takyid edilmiştir. İ'tikad-ü iman savme mahsus olmayıb her ibadette cari olduğu ve ibadatı saire esbabı muhtelifeye merbut olub sıyamı Ramazana mübteni bulunmadığı cihetle bu âyete münasib olan ma'na bu tekbirin adedi Ramazanı ikmale müteallik olarak Bayrama îşaret olması ve buna evlâ olan da lâfzı tekbirin ızhar edilmesidir. Lâfzı tekbir «Allahüekber» demektir. Bunun ekmel bir sureti de tehlil-ü tahmidi dahi müştemil olan «

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ

وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ » dir ki tekbir namiyle müteareftir. Bu âyette tekbirin « عَلَى » ile sılelenmesi de ma'nayı hamdın tazminine mebni olduğundan buna pek münasibdir. Bu tekbir ise insanın hilâli Şevvali rü'yet zamanında kendi nefsinde yapacağı tekbir olmak caiz olduğu gibi seleften bir çoğunun anladığı veçhile Bayram namazına çıkarken yapılan tekbir veyahut Bayram namazının tekbirleri olmak da caizdir. Yani her biri muhtemildir. Bunlardan birine delâleti mahsusa yoktur. Binaenaleyh bunların biri bu âyet ile vacibdir denilemez, cehr-ü ıhfası vacibdir hiç denilemez. İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunuyor ki «Müslümanlar Şevval hilâline baktıklarında Bayramlarından fariğ oluncaya kadar tekbir almaları üzerlerine

Sh:»658

haktır. Çünkü « وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ »

buyurulmuştur. Hazreti Ali, Ebu Katade, İbni Ömer, Said ibni Müseyyeb Urve, Kasım, Haricetibni Zeyd ve Nafi ibni Cübeyr ibni Mut'ım vesair eshabı kiramdan dahi mervidir ki Bayram günü musallaya çıktıkları vakit tekbir alırlardı. Ebu Bekri razî Ahkâmülkur'anda bunları naklederken der ki «İbni Abbasın mevlâsı Şu'be şöyle demiştir: «Ben İbni Abbası musallaya yedıb götürürdüm, nasın tekbir aldığını işidir, «nasa ne oluyor imam tekbir mi aldı» derdi, ben hayır derdim, o da «nas deli midirler?» derdi, bundan anlaşılır ki İbni Abbas

tarikı musallada tekbiri hoş görmemiştir ve bu delâlet eyler ki onun indinde âyetteki tekbirden murad, imamın hutbede aldığı o tekbirdir ki nas dahi beraber alabilir. Hilâl tekbiri rivayetinde de cehrin vücubuna delâlet yoktur.» ilah... Bu delillerin hasılı olmak üzere mezhebi Hanefîde muhtar olan şudur ki bu tekbirlerin hiç biri vecib değildir. Bayram hilâlini görünce sirren manayı eammiyle bir tekbiri müstehab Peygamberden ve sadrı evvelden mervi olduğu için Bayramlarda musallaya giderken tekbir sünnettir. Ancak Ramazan Bayramında sirren ve Kurban bayramında cehren almak müstehabdir. Âyetteki tekbir mutlak olduğu için bütün bunlara şamil olursa da hepsinin vücubunu ifade etmez. Nihayet Bayramın hululü ile mutlak bir tekbirin vücubunu ifade ederse o da Bayram namazı ve ondaki tekbirler olabilir. Şu halde hasılı ma'na

«Ramazanı ikmal edib tekbir alarak Bayram namazını kılınız» demek olur, « وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ » da Bayram sürununa ve Bayramın bir tarzı şükran ile yapılması hususuna işareti mahsusayı haizdir. -Ve bu suretle ferizai sıyamın ta yukarıdaki « كُلُوا ... وَاشْكُرُوا » emirlerine tenasuku ne kadar ma'nidar olmuştur. Ve bu cümlelerle bu âyette Cebriyye mezhebini iptal edecek deliller vardır.

Rivayet olunduğuna göre a'rabînin birisi Resulullah

sallâllahü aleyhi veselleme « اَقَرِيبٌ رَبُّنَا فَنُنَاجِيهِ اَمْ بَعِيدٌ فَنُنَادِيهِ = Rabbımız yakınmıdır, gizlice münacat mı edelim, yoksa uzak mıdır bağıralım mı?» diye sormuştu. Bu sebeble Cenabı Allah müstahıkkı tekbir-ü şükran olan zati ülûhiyyetini ta'rif-ü tavsıf ederek duanın savma şiddeti münasebetini ifham ve ahkâmının mer'iyyeti icrasını emr için telvîni hıtab ile Resulüne buyurmuşdur ki:

﴿١٨٦﴾ وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِى عَنِّى فَاِنِّى قَرِيبٌ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِى وَلْيُؤْمِنُوا بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve şayed kullarım sana benden sual ettilerse muhakkak ki ben çok yakınımdır, bana dua edince duacının duasına icabet ederim o halde onlar da benim da'vetime koşsunlar ve bana hakkile iman etsinler ki rüşd ile gidebilsinler 186

186. ﴿وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِى عَنِّى﴾ kullarım sana benden sual ettiklerinde cevabı şudur: ﴿فَاِنِّى قَرِيبٌ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ﴾ ben muhakkak yakınım, yani bana dua ettiği vakit dua edenin duasına icabet ederim, onu her halde bir cevab ile karşılarım. -Demek ki Allahın yakınlığının ma'nası bu veçhile sür'ati icabet demektir, Kurbi mekânî kurbi cihet demek değildir. Zati ülûhiyyetin bu veçihle tavsif-ü ta'rifinde evvelâ, halıkı kâinat olan Hak tealâyı bilmez, işitmez, kör sağır bir kuvvet farz ederek namaz, oruç, dua gibi ibadetleri, müracaatları faidesiz, lüzumsuz

gibi zümeden cehelei tabiiyyun, kezalik mebdei kader olan ilmi ilâhîyi ve mebdei kaza olan iradei ilâhiyeyi dahi bir kadere tabi' tutarak ıhtiyarı ilâhîyi inkâr eden İcabiyeyi şiddetli bir red vardır. Yaradıcı kudreti inkâr etmek cehli mahz olduğu gibi yaradanın cehlini, ilmi hakkın yaradıcılığını inkâr etmek de ayni veçhile cehli mahızdır. Saniyen, Allahı zor bilir ve zor işitir gibi zannedib de dua ve ibadetinde bağırıb çağıranlara, gürültü patırtı edenlere red vardır. Netekim bu âyetin esbabı nüzulü miyanında rivayet edilmiştir ki bir muharebede Ashabı kiram seslerini yükselterek tekbir, tahlil, dua ediyorlardı, aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz «siz, sağıra veya gaibe dua etmiyorsunuz her halde bir semiı karibe dua ediyorsunuz» buyurmuştu. Ve balâda zikr olunan sebebi nüzulden de anlaşıldığı üzere bu âyet, Allahı uzak zannedip de

dualarında bağıranları red için nazil olmuştur. Cehelei tabiiyyun ve icabiyeyi reddetmesi bunun lâzımı olarak eyleviyyetle sabittir. Bunun için duanın şeraitinden biri de hudu-ü huşu'dur. Zira insanlar Allahdan uzak olsalar da «Allah karib»dir, bize şah damarımızdan daha karibdir «

وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ » hattâ bize bizden ziyade karibdir.

İmam Fahruddini Razî der ki «işbu « فَاِنّى قَرِيبٌ » kavli ilâhîsinde bir sirri aklî vardır. Şöyle ki:

mahiyyatı mümkinatın vücudlariyle ittisafı ancak icadi sanı' iledir. Binaenaleyh icadi sanı' mümkinatın mahiyyetleriyle vücudları beyninde mutavassıt gibidir ve binaenaleyh sanı' teala her mümkinin mahiyyetine o mahiyyetin vücudundan akrebdir. Hattâ bu makamda daha yüksek bir kelâm vardır: «sanı' o zatı âlâdır ki mahiyyatı mümkinatın mevcud olması onun içindir. Bu böyle olduğu gibi cevherin cevher, sevadın sevad, aklın akıl, nefsin nefis olması da onun içindir. Mahiyyatın mevcud olması, onun te'sir-ü tekviniyle olduğu gibi her mahiyyetin o mahiyyet olması da onun te'sir-ü tek-

Sh:»661

vini iledir», binaenaleyh sanı' tealâ her mahiyyete kendinden daha karibdir.» ilah... Razînin birinci takriri mahiyyatın gayri mec'ul olmasına, ikinci takriri de mec'ul olmasına göredir, bunda vücud ile mahiyyetin farkı yoktur. Felâsife ve Sufiyye evvelkine, mütekellimîn ikinciye kaildirler. Evvelkinde ilmin iradeye, ikincide

iradenin ilme itibaren bir tekaddümü var demektir. Çünkü sıfatı ilâhiye zaten « مَعِى » me'î olmakla

beraber i'tibaren bir terettüb bulunabilir: Şunda hiç şübhe yoktur ki Allah tealâ bütün zaruriyyatın zarurîsidir. Mümkinatın vücud ile ittisafı zarurî olmadığı herkesçe müsellemdir, fakat velev mümkin olsun her hangi bir şeyin nefsine hamli ve o şey'in o şey olmakla ittisafı zaruriyyatın en kuvvetlisi görünür. Bunun bizzat bir zaruret olduğunda da şüphe yoktur. Ve bunun içindir ki mahiyyat o mahiyyat olmak ma'nasına gayri mac'ul zannedilmiştir. Fakat bunun lizzat ve liâclizzat bir zaruret olduğu iddia edilmez. Böyle bir iddia bizatihi ve lizatihi mebadii zaruriyenin, lizatihi vacibülvücudin taaddüdüne kail olmaktır. Halbuki bizatihi ve lizatihi ılletülılel birdir, o da Allah tealâdır. Vücudı ilâhîyi isbat eden ılliyyet kanunu mucebince ılleti ulâ olan zati hak üzerinde bir kader farzını istilzam edecek gayri mac'ul, ezelî mahiyyattan bahsetmek, kezalik zati ilâhî üzerinde icabı ifade edecek bir mebde' ahzetmek İcabiyenin ilimde istinad ettikleri ılliyyet kanununu dönüb nakzetmek demektir. Hakikatte bir şey'in o şey, bir mahiyyeti mümkinenin o mahiyyet olması hakkındaki hükmi zarurî zati hakkın bizatihî ve lizatihi vücubu mülâhazasına müteferri bir zarurettir. Evvelâ lizatihi vücubi hak mülâhaza edilmemiş olsa idi, insan insandır hükmü bizzarure teslim olunamazdı. Bu suretle her nefselemir tasdikı tasdikı vacibe mütevakkıftır. Binaenaleyh bütün vücubların, zaruretlerin manşei Cenabı haktır. Vücudatı mümkine vücudı vacibden müstefad olduğu gibi umuri

Sh:»662

külliyye ve mahiyyatı mümkine dahi vücudı haktan münteze'dir. Allahsız vücud olamıyacağı gibi Allahsız mantık da olamaz. Binaenaleyh Allahın bu âyet mucebince karib olduğunda şüphe olmadığı gibi «

وَنَحْنُ اَقْرَبُ » âyeti mucebince bize bizden ekreb olduğunda da aklen ve naklen tereddüd edilmemek lâzım gelir ve biz kendimizin ve başkalarının reca ve temenniyatını duyub bilebiliyor ve onlara işittiğimiz zaman cevab da verebiliyorsak bize bizden daha yakın olan Allah tealânın dualarımızı, münacatlarımızı daha evvel işideceğine iman etmek zarurî olur.

DUA, esasen davet gibi çağırmak ma'nasına masdardır. Sonra küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan taleb-ü niyaz ma'nasına urf olmuş ve ismolarak da kullanılmıştır ki dua dinledim, dua okudum denilir. Duanın hakikati, kulun rabbı celle celâlühudan istimdad ve inayet-ü meunet istid'a etmesidir. İlimden dem vuran bazı cahiller duayı faidesiz bir şey zannetmişlerdir. Bunların başında kudreti fatıreyi bir kuvveti amya zümeden kör kuvvetçiler vardır. Fakat bunlardan başka İcab veya Cebir nazariyelerine saplananlardan da bu babda bir takım şüpheler iradına kalkışanlar olmuştur. Şöyle ki:

1- Dua ile matlûb, indallah ya ma'lûmülvukudur, ya gayri ma'lûmülvukudur. Ma'lûmülvuku' ise vacibülvukudur, duaya hacet yoktur. Gayrı ma'lûmülvuku ise mümteniülvukudur, yine duaya hacet yoktur.

2- Bu âlemdeki bütün hâdisatın bir müessiri kadime müntehi olduğunda şüphe yoktur. O halde bu müessiri kadimin ezelde vücudunu ıktıza ettiği şey vacibülvukudur, etmediği de mümteniülvukudur. Bunlar ezelde sabit ve mukadder olunca duanın da elbette te'siri olamaz. Bu nokta muhtelif ta'birlerle de ifade olunur. Derler ki kaderler sabık, kazalar mütekaddimdir, dualar bunu ne tezyid eder ne de tenkıs, o halde

duanın faidesi ne?

Sh:»663

aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz bile «

قَدَّرَ اللّٰهُ الْمَقَادِيرَ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ بِكَذَا وَكَذَا عَامًا=

Allah mekadiri, halkı halk etmezden şu kadar ve şu kadar sene mukaddem takdir etti», kezalik «

جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ » buyurmamış mıdır? «

اَرْبَعٌ قَدْ فَرِغَ مِنْهَا اَلْعُمُرُ وَالرِّزْقُ وَالْخَلْقُ وَالْخُلُقُ = dört şeyden

ferağat hasıl olmuştur: ömür, rızık, halk, ahlâk» hadîsi de merviy değil midir? O halde duadan ne faide?.

3- Hak sübhanehu allâmül guyubdur. Gözlerin hain bakışını, sinelerin gizli tuttuğu niyyetleri bilir. O halde duaya ne hacet? Cibril aleyhisselâm bile bu mealdeki kelâm ile ıhlâsu ubudiyetin en yüksek derecesine ermiş, Hazreti İbrahim ateşe atılırken « حَسْبِى مَنْ سُؤَالِى عِلْمُهُ بِحَالِى »

demekle makamı hülleti kazanmış diyorlar, şevahidi akliyye ve ehadîsi sahiha ile sabit olduğuna göre makamatı sıddıkînin en yükseği Allahın kazasına rıza değil mi? Dua ise nefsin muradını Allahın muradına tercih ve hıssai beşeriyyeti taleb-ü iltimas demek olduğuna nazaran buna münafi olmaz mı? Fatihada beyan olunduğu üzere bir hadîsi kudsîde «

مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِى عَنْ مَسْئَلَتِى اَعْطَيْتُهُ اَفْضَلَ مَا اُعْطِى السَّائِلِينَ

» buyurulmamış mı dır? Binaenaleyh duayı terk etmek evlâ olduğu bu vücuh ile sabit olmaz mı? Demeğe kadar varanlar olmuştur. Bunlara karşı ukalâ ve ulemanın cümhurı a'zamı duanın ehemmi makamatı ubudiyyet olduğunda tereddüd etmemişlerdir. Ve buna aklî ve naklî pek çok deliller vardır:

1- Görülüyor ki balâdaki şüphelerin başı kader mes'elesinden Cebr-ü İcaba dayanmaktır. Halbuki bununla duayı inkâra kalkışmak tenakuz olur. Zira bu surette insanın dua etmesi ve duaya iman etmesi ezelde ma'lûmülvuku ise o dua her halde yapılacaktır. Buna şüphe ilka ederek iptale çalışmak, cebr-ü kaderden bahsetmek ma'nasız, ve eğer ma'lûmül'adem ise inkâra kalkışmağa hacet yoktur. O dua zaten yapılmıyacaktır. Ezelde duaya merbut olarak takdir olunan matalıbin de her halde dua

Sh:»664

şartile malûmülvuku olması lâzım gelir. Meselâ yemek yemek şartile doyması mukadder olanın, taleb-ü azmetmek şartile muvaffakiyeti mukadder olanın, doyması, muvaffak olması, yemeye, taleb-ü azme mütevakkıf olduğu gibi dua da öyledir. Binaenaleyh birinci ve ikinci şüphelerde ıtlak üzere yapılan terdid noksandır. Taleb ile, dua ile mukayyed olarak ma'lûmülvuku olan mukadderat vardır.

2- Cenabı Allah evveli küldür, bu ma'na iyi düşünülünce anlaşılır ki kadere mahkûm olan Allah değil mahlûkattır. Kaderler sabık ise, Cenabı Allah da kaza ve kadere sabık ve dua bu takaddümü ikrar-ü i'tiraf olduğu için ehemmi makamatı ubudiyyettir. Bize gelince Allah tealânın ilmi ve keyfiyyeti kaza ve kaderi akıllarımızın gıyabındadır. Sirri kader vukuundan evvel ma'lûm olmaz. Bu veçhile hikmeti ilâhıye abdin ümid-ü ıhtiraz arasında koşub korunmasını ıktıza etmiştir. Ümid-ü reca saikı muvaffakıyyet havf-ü ihtiraz nazımı muvaffakiyyettir. Yaşamak bu iki hasletin muvazenesidir. Vücud ile adem beyninde deveran eden mümkinin mahiyeti de budur. Bunun için ilmi ilâhî muhiti kül, kaza ve kaderi ilâhî umumda cari olmakla beraber tekâlif de sahihtir. Biz hem kanunsuz yaşamadığımızı biliriz, hem iradenin ve azmin dahi bir kanun olduğunu biliriz. Ümid-ü ihtiraz, taleb-ü azim kanunlarının biri de duadır. Bütün vukuat esbaba merbut ise dua da o esbabdan birisidir.

3- Eshabı kiram Resulullaha Cebr-ü kader mes'elesini sormuşlar: «Ya Resulallah nasıl görürsün? Bizim amellerimiz mefruğun minih bir şey mi? Yoksa bir emri müste'nef midir?» demişler, «

شَىْءٌ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ » buyurulunca «o halde amel nerede kalır?» sualini irad eylemişlerdi. Bunun üzerine « اِعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ = çalışınız herkes mahulika lehine müyesserdir» buyurulmuştu. Hem kaderin sebkını ve hem müyesser olmak için çalışıb amel etmenin lüzumunu göstererek işin ne cebr-u icabı mahiz,

Sh:»665

ne de hürriyeti mutlaka olmadığını, belki ikisi arasında mutavassıt ve icab ile ıhtiyarın hasılası «emrun beyne emreyn» olduğunu göstermiş ve müsahhar değil müyesser buyurmuştur. Şaşıranlar bu noktai itidalin ya ifrat veya tefritine düşenlerdir.

4- Duadan maksud, i'lâm değil, izharı ubudiyyet, arzı zillet-ü inkisar ile müracaattır. Maksud bu olunca, kaza ve kaderine rıza ile beraber Allaha dua etmek, hıssai beşeriyeti tercih değil, kudreti ilâhiyeye her şeyden ziyade ta'zimdir. Bu da en büyük makamdır. Cebrailin ve Hazreti İbrahimin zikrolunan sözleri de makamına göre duanın en beligıdır. Tasrihi sual duanın zaruriyatından değildir. Zaman olur ki edeb ve makamanı bilen ehli huzur için hal, kalden daha beliğ olur. «Yarab huzurundayım halim sana ma'lûm» demek, söyleyenin makamına kalbinin derecei sıdk-u ıhlâsına göre en beliğ dualardan daha beliğ olur. Daha doğrusu dua sarih olduğu gibi kinaye ve ima ile de olur. Bu noktai nazardandır ki kerîmi cevada karşi arzı hamd-ü sena duayı da tazammun eder ve bu sebeble « اَفْضَلُ الدُّعَاءِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ » buyurulmuştur.

5- Dua hakkında edillei nakliye o kadar çoktur ki bunları ancak kâfirler inkâr edebilirler, ezcümle, bu âyetten başka «

﴿ادْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ . ﴿اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ .
﴿اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ﴾ . ﴿قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى
لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ﴾ . ﴿فَلَوْلَٓا اِذْ جَٓاءَهُمْ بَاْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ قَسَتْ
قُلُوبُهُمْ﴾ » gibi nice âyetler vardır. Sonuncusu gösteriyor ki Allah istemiyenlere gadab eder. Daha evvel surei Fatihanın Surei dua ve Ta'limi mes'ele isimlerini de haiz olduğu ve bununla edebi duanın ta'lim buyrulduğu geçmişti. Duanın ehemmiyetini anlamak için yalnız sadedinde bulunduğumuz âyeti düşünmek kifayet edecektir. Çünkü cenabı Allah kitabının on dört yerinde sual ve cevabı zikretmiştir ki bunların bazısı «

﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ ...﴾ . ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ
فَقُلْ ...﴾ . ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا قُلْ ...﴾

» gibi usule, bazısı da «

﴿يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ ...﴾ ، ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ ...﴾ » gibi fürua müteallıktir. Bunların cevabları

Sh:»666

da üç suretle varid olmuştur: Ekserisinde « قُلْ », yerinde « فَقُلْ » buyurulmuştur ki bu « فَا » da

cevabın müsta'celiyyetine ve derakab tebliğine tenbih vardır. Üçüncüsü de dua hakkında bu âyettir ki

burada « اِذَا سَاَلَكَ عِبَادِى عَنّى » kul veya fekul diye tasrih edilmiyerek cevabında

doğrudan doğru « فَاِنّى قَرِيبٌ » buyurulmuş, vasıta hazfedilmiş ve kurbiyyet de icabeti dua ile

beyan kılınmıştır ki bunda büyük bir nükte vardır. Cenabı Allah duada kulu ile kendisi arasına bir vasıtanın tavassutunu istemiyor ve keenne diyor ki: «Kulum, vasıtaya dua vaktinden başkasında mühtac olabilirse de dua vaktinde benimle onun arasında vasıta yoktur. Ben ona böyle karibim.» Ben yakınım buyurulub da kullarım bana yakındır buyurulmaması da gayet ma'nalıdır. Zira kul, mümkinülvücud olduğundan kul olduğu haysiyyetle merkezi ademde ve hadıdı fenadadır. Bunun Hak tealâya bizzat kurbi mümkin değildir. Binaenaleyh kurbiyyet tarafı abidden değil tarafı hakdandır. Şimdi bu iki nükte mülâhaza edilirse şu hakikate erilir ki dua eden kimsenin gönlü Allahın gayrısile meşğul olduğu müddetce hakikaten dua etmiş olmaz. Masivallahın hebsinden fena bulduğu vakit de ehadi hakkı ma'rifete müstağrak olur. Ve bu makamda kaldıkca kendi hakkını mülâhaza ve nasıbi beşeriyeti talebden imtina eder, vesait bilkülliye mürtefi' olur ve o zaman kurbi hak husul bulur. Çünkü abid kendi garazına iltifatkâr oldukça Allaha takarrüb edemez, o garaz, vasıtai hacibe olur. Bu mürtefi' olduğu zaman ise «

وَاُفَوِّضُ اَمْرٖىٓ اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصٖيرٌ بِالْعِبَادِ » tafvizı kemali

samimiyyetle tecelli etmiş bulunur. Göz, didei hak olarak görür, kulak, sem'i hakkolarak işitir, kalb miratı hakkolarak bilir, duyar, ister ve o zaman milyonlarca esbabın, asırlarca zamanların yapamadığı şeyler,

meşiyyeti ilâhiye hükmile « اول » demekle oluverir. İşte dua böyle bir vasıtai kurbdur ve binaenaleyh efdali ibadâttır. Netekim aleyhissalâtü vesselâm Efendi-

Sh:»667

miz « اَلدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ = dua ibadetin ilikidir.» Buyurmuş, diğer bir hadîsi şerifde ise «

اَلدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ = ibadet duadan ibarettir» diyerek « ادْعُونٖىٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ

» âyetini okumuştur. Dikkat edilirse görülür ki duayı mühimsemeyenler, ibadeti mühimsemeyenlerdir.

Bunlar ise Allahın karîbi mücîb olduğunu bilmeyen ve hatta Allaha endad ittihaz edenlerdir. Bunlar hakka

yalvarmaktan kaçınırlar da mahlûkun teveccühüne mazhar olmayı cana minnet bilirler. İşte Cenabı Allah bu

babdaki bütün şüpheleri defi' ve ibadini irşad için duanın ehemmiyetine ve hali sıyamın buna en münasib

bir hal olduğuna işareten emri sıyamdan sonra Resulüne buyuruyor ki:

Kullarım sana benden sorarlarsa ben yakınım, bana dua ettiği zaman dua edenin duasına icabet

ederim. Binaenaleyh ﴿فَلْيَسْتَجِيبُوا لِى﴾ onlar da benim emirlerime candan icabet-ü imtisal

etsinler ﴿وَلْيُؤْمِنُوا بِى﴾ ve bana inansınlar, orucun fezaili hakkındaki beyanatımı tastık

eylesinler ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ ki rüşdlerine erebileler, doğruca naili meram olabileler.

Ma'lûmdur ki dua ile emir, ayni sıga ile yapılan birer talebdirler. Bir düşkünün «aman yetiş» diye bağırışı bir dua, buna karşı bir imdatkârın «haydi kalk!» demesi bir icabet ve bir emirdir. Küçüklerin istimdadına inayet büyüklüğün şiarı olduğu gibi büyüğün emrine itaat de muktezayı edeb olduktan başka küçüklerin menfaatleri icabından ve akl-ü hikmet muktezasından olan bir vecibedir. Muktezayı akıl üzere harekete ise rüşdü ta'bir olunur. Büyüklerin büyüğü, âmirlerin âmiri, hâkimlerin hâkimi olan Allah tealâ ise tekbir-ü şükrana ehak ekberi mutlaktır. Ta'biri ma'rufile her yerde hazır-ü nazır, mahlûkatının her türlü hacetlerini is'afa kadir ve onlara kendilerinden daha karîb ve akrebdir. «

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ » diye

Sh:»668

ayrıca bir va'di icabette de bulunmuştur. Ve bu Allahı ekberdir ki kullarına ve mahza kullarının menfaati hisabına bir takım ahkâm teşri' etmiş ve bu babda sıyama müteallık emirler vermiştir. Allah o azamet-ü kibriyasile kendini kullarından uzak tutmaz ve taleblerine icabet ederse acz-ü fena içinde puyan olan kulların, onun emirlerine icabet ve candan imtisal-ü itaat eylemeleri lüzumu edeb-ü ahlâk noktai nazarından evleviyyetle sabit olacak bir feriza teşkil eder. Hattâ sade ahlâk değil muktezayı akl-ü menfaat olan bir rüşd-ü sedad olur. Binaenaleyh ancak Allaha ve akhâmına iman ile icabet-ü itaat edenlerdir ki akl-ü rüşdlerini isbat etmiş olur, ve meramlarına doğruca erebilirler. Bu suretle âyet ahkâmı sıyamın meriyyeti icrasını i'lân için beliğ esbab-ü hikmeti havi bir fermanı vesîk olmuştur. Bu tevsik ıtlakiyle bütün evamir-ü ahkâma şamil ise de bilhassa emri sıyamı ta'kib etmesi şayanı dikkattir. Oruc devaıi nefsin hilâfına bir teklif göründüğü için diğerlerinden ziyade zor ve zahmetli telakki edileceğinden bu tevsikı mahsus ile ihmalinden tahzir buyurulmuştur. O halde dua hakkındaki diğer tafsılâtı gelecek olan diğer âyetlere bırakarak oruca devam edelim:

Rivayet olunuyor ki bidayeten müslümanlar oruc tutacakları zaman ancak akşamdan yatsı namazını kılıncaya veyahut uyuyuncaya kadar yeyib içebilirler ve mukareneti zevciyyede bulunabilirlerdi, ya'ni imsak yatsı namazından veya uykudan itibaren başlardı. Bir gün Hazreti Ömer yatsıdan sonra mübaşerette bulundu ve derhal nedamet edib huzuri Nebevîye keldi, arzı i'tizar eyledi, derken hazırundan bir takım zatlar daha yatsıdan sonra yaptıklarını yani veçihle i'tiraf ettiler, bunun üzerine şu âyet nazil oldu:

Sh:»669

﴿١٨٧﴾ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلَى نِسَآئِكُمْ هُنَّ
لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ
اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا
كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ
الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى
الَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِى الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ
اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Oruç gecesi kadınlarınıza ilişmeniz size helâl buyuruldu, onlar sizin için bir libas siz de onlar için bir libas mesabesindesiniz, Allah nefsinize emniyyet edemiyeceğinizi bildiği için müraceatınızı kabul buyurdu ve sizden afvetti, şimdi onlara mübaşerette bulunun ve Allahın sizler için yazdığını isteyin ve tâ fecrin beyaz ipliği siyah iplikten sizce seçilinceye kadar yeyin için, sonra da ertesi geceye kadar orucu tam tutun, bununla beraber siz mescidlerde i'tikâf halinde iken onlara mübaşerette bulunmayın, bunlar Allah hudududur sakın onlara yaklaşmayın, böyle ayırd ediyor Allah âyetlerini insanlara ki sakınıb korunsunlar 187

Ey mü'minler! 187. ﴿اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَٓائِكُمْ﴾

oruç gecesi kadınlarınıza refes size helâl kılındı: gecenin hangi saatinde olursa olsun herkes halilesine muamelei zevciye

Sh:»670

yapabilir. Mukaddema olduğu gibi yatsıdan veya uykudan sonra geceleyin mücameat savma mani olmaz. Buna muhalif olarak « كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ » den müstefad olan şerayii salife hükmü, kezalik savmı evvelde sünneti Nebeviyyeden me'huz olan hükmi sabık ba'dema mensuhtur. -Bu suretle Ramazan orucu sabik oruçları nesh etmiştir ki bundan kitabın sünneti neshetmesi caiz olduğu da anlaşılır.

REFES, Fühşi kelâm ya'ni kinayesi icab eden şey'i açık söylemektir ki kinaye olarak cimaa de ıtlak olunur. Ve burada bu ma'naya olduğu müttefekunaleyhtir. Yan'i refesi kavlî değil refesi fi'lîdir.

Cenabı Allah ümmeti Muhammede yüsür murad ettiğinden savmın vaktini kısaltmış, geceleri neshetmiş, refesi halâl kılmıştır. Çünkü ﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ﴾ onlar sizin elbiseniz, örtünüz. ﴿وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ﴾ siz de onların elbisesi, örtüsüsüzünüz.- Bu bir istiareyi beliğadır. Tasrih edilecek olursa ma'na şu olur: İki noktai nazardan böyle biribirinizin elbisesi mesabesindesinizdir: bir taraftan elbise gibi yekdiğerinize sarılır sarmalaşırsınız, diğer cihetten elbisenin ayıbları örtmesi, soğuk ve sıcaktan koruması gibi her biriniz diğerinin halini setreder. Iffetini muhafaza, fücurdan vikaye eyler. Aranızda böyle bir ıhtilât-ü mülâbeset vardır. ﴿عَلِمَ اللّٰهُ﴾ Allaha ma'lûmdur ki ﴿اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ﴾ bundan evvel muhakkak siz kendinize hıyanet ediyordunuz. O mülâbeset dolayısile sabredemiyor, nefislerinizi tenkîsı sevaba ve teveccühi ıkaba ma'ruz kılarak kendinize zulm ediyordunuz ﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْ﴾ binaenaleyh Allah size atfi nazar etti, tevbenizi kabul ﴿وَعَفَا عَنْكُمْ﴾

Sh:»671

ve sizden oruç gecesi refes günahını afvedib sildi. ﴿فَالْـٰٔنَ﴾ şimdi ﴿بَـاشِرُوهُنَّ﴾ onlara mübaşeratte bulunun ﴿وَابْـتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ Ve Allanın sizin için ezelde yazdığı, takdir ettiği, levhi mahfuza nakşeylediği zürriyyeti taleb edin. Diğer bir ma'na ile: Allahın meşru' kıldığı mevzu tenasülü taleb edin. Üçüncü bir mana ile: kadir gecesini arayın.-

MÜBAŞERET, beşere beşereye gelmek ya'ni çıplak deri deriye dokunmaktır. Bu münasebetle cimaa da ıtlak olunur ki burada murad bu olduğu müttefekunaleyhtir. İşbu « بَـاشِرُوا » emrinin « كُلُوا » gibi ibaha için olduğu da müttefekunaleyhtir. Ya'ni mübaşerette bulununuz demek mücmaat edebilirsiniz memnu değilsiniz demektir. Bunun akıbinde « وَابْـتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ » şunu gösteriyor ki mübaşeretten maksad evlâd olmalı, mücerred kazai şehvet ta'kib edilmemelidir. Zira halkı şehvetin ve meşruiyyetini nikâhın hikmeti tenasül ve bekai nevi'dir. Sade kazai şehvet değildir. Bu « وَابْـتَغُوا » emrinin azilden nehyolduğu da söylenmiş ise de mef'uli ibtiğa olan « مَا » sarih olmadığından ka'tî değildir. Ancak ahadisten dahi müstefad olduğu üzere kerahetine işaretten de hali kalamaz.

Hasılı oruc gecesi o veçhile mübaşerette bulunun ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ ve yiyin için ﴿حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ﴾ ta siyah iplikten beyaz iplik size tebeyyün edinceye kadar bunlar halâl ve mübahtır. Fakat yanlış anlamayınız, hangi beyaz iplik bilirmisiniz? ﴿مِنَ الْفَجْرِ﴾ fecirden olan, fecri sadıktan bir cüz bulunan beyaz iplik. -Ya'ni sabahleyin şafak sökünceye, tan yeri iplik gibi ağarıncaya kadar, bütün gece bunlara me'zuniyet vardır. İmsak vakti sabahın bu beyaz ipliği zuhur edeceği andır. Burada « حَتّٰى »

Sh:»672

nın maba'di makablinde -ta'biri ıstılâhîsile- gaye muğayyada dahil olmadığı için hayti abyaz tebeyyün ettiği zaman imsak de başlamış bulunmak farzdır. Meşkûk olursa yememek müstehabdır, yenirse kaza lâzım gelmez, çünkü tebeyyün ilmi yakîn demektir.

İşbu « مِنَ الْفَجْرِ » kaydinin sonradan nazil olduğu rivayet edilmiştir, şöyle ki: bundan evvel bazı kimseler biri beyaz biri siyah iki iplik alır ve bunlar birbirinden seçilinceye kadar imsak yapmazlarmış, bu hâdise üzerine « مِنَ الْفَجْرِ » beyanı nazil olarak ma'nayı murad tasrih olunmuş, haytı abyaz hakikati lügaviyye olmayıb mecazı mütearef olan evveli fecr olduğu ve nehari şer'înin bundan başladığı anlaşılmıştır. Bunun için İlmi usulde bu beyanın vakti hacetten muahhar olub olmadığı münakaşa edilirki doğrusu beyanı tağyirin vakti hacetten te'hırı caiz değildir, ve bu rivayete nazaran ref'i ihtimal, beyanı tağyir değil, beyanı tebdil ya'ni nesh addolunmak lâzım gelir. Fecrin hakikati subhı sadıktır. Subhı kâzibe ancak kâzib kaydile fecir denilir. Bunun için evveli neharın ve vücubı imsakin fecri sadik bidayetinden başladığına icma' vardır. Maamafih buna şöyle bir sual irad edilmiştir: Beyaz ipliğe benzeyen sabah beyazlığı subhi kâzıbın beyazı olmalıdır. Çünkü bu amudî ve mustatil olduğundan ipliğe benzer, subhi sadıkın beyazı ise ufukta müstedir olur, binaenaleyh imsak, fecri kâzibden başlamak lâzım gelmez mi?. Cevab, lâzım gelmez.

Çünkü yemenin hurmetini gösterecek olan beyazlık mikdarı subhi sadıkın evveli ve ilk lâhzasıdır. Fecri sadık iptida münteşir olmadan evvel küçük ve ince olur, Ufukta müstedir olması ipliğe teşbihine mani değildir, hattâ subhı kâzıb ile subhı sadık beyninde şöyle bir fark vardır: Subhı kâzıb incecik doğar, subhı sadık iptida incecik zuhur eder ve müstatîlen yükselir ve haytı ebyaz bunda müteareftir.
Binaenaleyh

Sh:»673

öyle bir suale asla vecih yoktur. Ebu Hüreyre Hazretleriyle Hasan ibni Salih ibni Cinnî «cünüb olub da gusletmeden sabahı edenin orucu sahih olmıyacağına» zahib olmuşlardır. Lâkin bu âyette inficarı subha kadar mübaşeret tecviz kılınmış olunca guslün sabaha te'hiri de bizzarure tecviz kılınmış olacağından Cümhurı ulemaya göre vaktinde imsak eden kimse cünüb da olsa orucu sahih olur.

İşte bu müsaade dahilinde fecrin beyaz iplik gibi incecik ufkı şarkîde zuhura başladığı ane tecavüz etmemek şartiyle gecenin nihayetine kadar yiyib içiniz, mübaşeret ediniz

﴿ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ﴾ sonra o andan itibaren imsak edib ertesi geceye

kadar sıyamı itmam ediniz, tam imsak üzere bulununuz, Yani yalnız ekl-ü şurb ve cima'dan değil bunlara mülhak olmak üzere bedeninizin dahiline her hangi bir şeyi idhal etmekten sıyam niyyetiyle men'i nefs ediniz. - İşte sıyamı şer'î böyle niyyetle evveli fecirden, ahırı nehara kadar imsaki tamdan ibarettir, ve savmın ma'nayı şer'îsi, bu tafsilât ve buna müteferri beyanat dairesinde manayı lûgavîsine munzam olan kuyud ve hududı şer'iye ile imsaki lûgavîden bir nev'i mahsustur. Bu kuyud da vakti imsak mi'yarıdır. «

اَتِمُّوا الصِّيَامَ » sıyam niyyetini iktıza ettiği gibi « ثُمَّ » bu niyyetin neharen de olabileceğini

gösterir. İbadetler birer fi'li ihtiyarî oldukları cihetle irade demek olan niyyete mukarenetleri mahiyyetleri

icabından bulunduğu gibi « اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ » hadîsi şerifi mucebince kavaidi

umumiyei şer'iyeden olduğu da ma'lûmdur. Binaenaleyh orucun farzları üçtür: Vakit, niyyet, imsaktir. Bu âyet mucebince vakti savm, tulüı fecirden gurubi şemse kadar neharı şer'îdir. Tulûı Şemisten gurubı Şemse kadar olan neharı urfî veya Nücumî değildir. Niyyet de ekseri nehara olsun muzaf olmak lâzımdır. Lâkin imsak evvelin-

Sh:»674

den ahırına kadar bütün neharda tamamen bulunmak farzdır. Haytı ebyazın zuhurundan itibaren imsak bulunmazsa oruc sahih olmaz. Gecenin evvelinden ahırına kadar hiç bir cüz'ü, vakti savm değildir. Bunda müftıratın hepsi mubahtır. Bazı kimseler fecirden tulûı Şemse kadar sabah vaktinin neharı şer'îde dahil olmasına mebni gurubdan kızıllığa kadar, yani akşam vaktinin de kıyasen gündüzden ma'dud olması lâzım geleceğine ve hattâ yıldızlar doğuncaya kadar imsak devam etmek iktıza edeceğine zahib olmuşlarsa da bu kıyas fasiddir. Zira evveli neharda « مِنَ الْفَجْرِ » buyurulmuş sonra itmama « اِلَى الَّيْلِ »

ile nihayet verilmiştir. Gurubı Şemisten sonra Şark tarafından karanlık zuhur eder etmez de akşam olmuş, leyli urfî girmiştir. Ve burada gayenin mugayyaya dahil olmasının ihtimali yoktur. Bunu sabaha kıyas etmek nassı tebdil eylemek demektir. Zaten sebebi nüzulden anlaşıldığı üzere akşamdan yatsıya kadar zaman, gecelerin oruçta dahil olduğu zamanı sabıkta bile dahil değildi. Maamafih Ca'feriye mezhebinde bulunan

Acemler, yıldızı görmeden iftar etmezler. « ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ » emrine dikkat

edilir ve sıyamın lûgaten ma'nası da imsak demek olduğu mülâhaza olunursa sıyamı şer'înin imsaki lûgevî ma'nasından hiç bir noksanı olmaması ve zahr-ü batın bütün a'zanın savm üzere bulunması lüzumu anlaşılır. Meselâ lisanın sıyamı kizibden, nemimeden, mâlâya'niden imsak, gözün sıyamı şüpheli mahalle bakımdan imsak, kulağın sıyamı isti'maı melâhiden imsak, ilah.. olduğu gibi nefsin savmı temenniyat-ü şehevattan imsak, kalbin savmı hubbi Dünyadan imsak, ruhun savmı naim ve lezaizi Ahıretten imsak, sirrin savmı Allahdan gayrisini şuhuddan imsaktir. İtmam emri bütün bunlara delâlet ederse de hepsi vücub tarikile olduğu iddia edilemez.

Makablinde bilhassa ekl-ü şürb ve mübaşeretten bahs edilmiş olması karinesile farz olan imsak bunlardan ve

Sh:»675

bunlara mülhak olan şeylerden bedenin bâtın hükmünü haiz olan dahilini imsaktir ki buda gusülde yıkanmıyan yerlerdir. Maadası nedb-ü fazilet kabilindendir. Ve adabı savmdandır. Bu suretle savmı islâmîde geceler vakıttan hariç tutulmuş ve başka zaman halâl-ü mübah olan şeyler, sıyam gecelerinde de halâl kılınmış olduğundan ey müslümanlar gündüzleri oruç tutmakla beraber geceleri bunları yapabilirsiniz,

fakat ﴿وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَۙ فِى الْمَسَاجِدِؕ﴾ siz mescidlerde

i'tikâf halinde iken ne gece, ne gündüz kadınlarınıza asla mübaşerette bulunmayınız.- Lûgatta i'tikâf bir yerde habsi nefs ederek durub beklemektir. Şer'an de bir mescidde i'tikâf niyyetile meks etmektir. Buradaki mesacid kaydi işte bu ma'nayı şer'îyi ta'yin eder. Başka bir kayid bulunmadığı için bu mekis bir saat dahi olsa i'tikâfı şer'î bulunabilecek gibi görünür. İmam Muhammedin zahiri rivayeti de böyledir. Bu surette i'tikâfta savm, şart olmamak lâzım gelir. Buna nafile i'tikâf denilir ki oruçlu oruçsuz sahih olur. Fakat âyetin

siyakına bakılırsa i'tikâfın sıyamı müstelzim olduğu anlaşılır. Zira « لَا تُبَاشِرُوهُنَّ » nehyi leyleyi

sıyamdaki ibahai mübaşeret hükmünü muhassıs mevkiinde olmakla i'tikâfta savmın şart olduğuna ve binaenaleyh müddeti i'tikâfın bir günden akal olamıyacağına delâlet eder ki bu da asıl i'tikâfı şer'îdir. «

لَا اعْتِكَافَ اِلَّا بِالصَّوْمِ » hadîsi de bunu müeyyiddir. İmamı a'zamdan bunun ancak

mescidi cami'de olabileceği ve lâakal beş vakit namaz kılınan bir mescidden ma'adasında sahih

olamıyacağı mervidir. « لَااعْتِكَافَ اِلَّا فِى الْمَسْجِدِ الْجَامِعِ » hadîsi şerifi

mucebince mesacid kemaline masruf demektir. Ancak kadınlar için evlerindeki mescidden başkasında i'tikâf caiz olmaz. Aleyhissalâtü vesselâm meni' buyurmuştur. İ'tikâf, muallâk veya müneccez nezrile vacib olur. Ramazanın aşrı ahırı içinde yani yirmisinden sonraki günler de sünneti müekkededir. Ma'adası müstehabdır.

Sh:»676

Zira Sahihayinde dahi rivayet olunduğu üzre Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Medineye teşriflerinden vefatına kadar Ramazanın aşrı ahîrinde i'tikâfa müvazabet buyurmuştur. Ancak bir daf'asında ezvacı tahirattan Hazreti Aişe ve Hazreti Hafsa ve Hazreti Zeynebin dahi müteakıben gelib mescidi saadette birer çadır kurarak i'tikâfa girmeleri üzerine bunları nehyetmiş ve kendisi de o sene Ramazanda i'tikâfı terkedib tâ Şevvalin aşrı evvelinde i'tikâf etmişti. Bu ise hiç terketmemeğe muadildir. Bunun için zührî demiştir ki «acaba nâs i'tikâfı nasıl terkediyorlar? Halbuki Resulullah bazı şeyleri yapar, terkederdi i'tikâfı ise ilelvefat terketmedi.» Bu kadar müvazabet, delili vücub olmak lâzım gelirdi. Fakat Eshabdan i'tikâf etmeyenler de bulunuyor ve Resulullah bunlara bir şey demiyordu. Bu ademi inkâr ile beraber müvazabet ise delili vücub değil, delili sünniyet olur, maamafih bir Ramazanda bırakmış olması da vacib olmadığına delâlet edebilir. Lâkin Şevvalde yine yapmış olması da i'tikâfsız hiç bir sene geçirmediğini isbat eder. Binaenaleyh ademi inkâr ciheti olmasa idi hiç olmazsa senede bir i'tikâf vacib olurdu.

İ'tikâf şerayii kadimedendir. Katâdeden menkuldür ki evvelce bir adam i'tikâfa girerdi ve arada çıkar, zevcesine mübaşerette bulunur yine avdet ederdi, bu nassile bundan nehyedilmişlerdir. Binaenaleyh şeriati islâmiyede kadınlara mübaşeret i'tikâfı müfsiddir. Ve evvelki gibi bu mübaşeretten dahi murad vatı'dir. Lâkin imamı Şafiî Hazretlerinden bir rivayette bu ikincisi vatı'den eamdır ve mülâkatı beşereteyn ma'nasınadır ki buna göre şehvetle kadına temas dahi i'tikâfı ifsad eder.

﴿تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ﴾ işte, ahkâmı mezkûre Allahın vaz'ettiği hududdur, yâhud hududı

memnuadır. ﴿فَلَا تَقْرَبُوهَاؕ﴾ Binaenaleyh tecavüz şöyle dursun bunlara yaklaşmayınız bile.-

Sh:»677

Netekim bir hadîsi şerifde de «

اِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمىً وَحِمَى اللّٰهِ مَحَارِمُهُ فَمَنْ رَتَعَ حَوْلَ

الْحِمَى يُوشِكُ اَنْ يَقَعَ فِيهِ = her hükümdarın bir korusu vardır. Allahın korusu da

maharimi yani nehyettiği, haram kıldığı şeylerdi. Koru etrafında otlıyanlar da içine düşmek tehlükesine

ma'ruzdur» buyurulmuş ve bu suretle maharim-ü menahiye yaklaşmaktan tahzir edilmiştir ki İlmi fıkıhda

bunlardan seddi zari'a kaideleri istinbat olunmuştur.

﴿كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ﴾ görüyorsunuz ya Allah insanlara teşri'

ettiği ahkama delâlet edecek âyetlerini böyle tebyini beliğ ile tebyin ediyor ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ ki korunabilsinler, evamir-ü nevahisine muhalefetten sakınıp mazharı vikayei rabbaniye olsunlar.

Şimdi ey mü'minler, bu sayılı günlerin oruçlarını ikmal-ü itmam ettikten ve Allahın hududı memnuasına

yaklaşmamak terbiyesini aldıktan sonra siz, yine « كُلُوا » müsaadesine avdet ederek, bayram yaparak

yiyip içeceksizin, yiyin, fakat:

﴿١٨٨﴾ وَلَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ

اِلَى الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ

تَعْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de aranızda mallarınızı batıl sebeble yemeyin nasın emvalinden bir kısmını bile bile günah ile yemek için o malları hâkimlere sarkıtmayın 188

Bu âyet pek büyük bir esası hukukî ve içtimaîyi mutazammındır. Bu öyle bir hayatı içtimaiye te'sisinin

Sh:»678

meb'deidir ki buna riayet eden insanlar ribkai mahkûmiyetten tahlısı nefs ederek saadetle yaşarlar ve zalimlerin pençei gadrine düşmezler. Ancak bunu bihakkın tatbik edebilmek oruç gibi tehzibi nefs ettirecek ibadetlerin kadrini bilmek ve onu hüsni suretle eda edip nüfusı mütmeinne makamını ihraz eylemekle mümkin olur. Buna işareten bu âyet, savm âyetlerini ta'kib etmiştir, şöyleki:

Ey mü'minler yiyin fakat 188. ﴿وَلَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾

biribirinizin mallarını aranızda batıl suretle bilâ sebebi meşru' yemeyin. - Malın haram olması ya aynında bir ma'nadan veya ciheti iktisabından dolayıdır. Evvelki kısım: emvalin usulu ya meadinden veya nebatattan veya hayvanattandır. Meadin, eczai Arzdırlar. Binaenaleyh zehir gibi yeyene muzırrolmak haysiyyetinden başka bir veçhile haram olmazlar. Nebatatın da hayatı ve sıhhatı veya aklı izale edenlerden ma'adası haram olmaz. Müzîli hayat olanlar, zehirler, müzîli sıhhat olanlar vaktinin gayride kullanılan devalar, müzîli akl olanlar da müskirattır. Hayvanata gelince: Bunlar me'kûl ve gayri me'kûle münkasimdir. Ekli halâl olan da zebhi şer'î ile zebhedilmedikçe halâl olmaz, zebholunanın da cemi'i eczası halâl değildir. Fers-ü dem haramdır ki tafsılâtı Fıkıhtedir. İkinci kısım: isbatı yed cihetinde halelden naşi haram olanlardır. İmdi bir malı

almak ya gayri ıhtiyarî bir sebeble olur, irs gibi. Veyahud alanın ıhtiyariyle olur, bu da ya malikinden me'huz olmaz: ihraz gibi, veya malikinden me'huz olur, bu da ya kahren alınır veya terazı ile. Kahren alınan ya ısmeti milkin sukutundan dolayı alınır, ganaim gibi veya ahizin istihkakından dolayı alınır, zekâttan imtina edenlerin zekâtı ve nefekatı vacibe gibi. Terazı ile alınan da ya ıvaz ile alınır, beyı', mehir, ücret gibi veya bilâ ıvaz alınır, hibe ve vasıyyet gibi.

Sh:»679

Bu suretle iktisab ve isbatı yad için altı kısım hasıl olur ki tafsılâtı kütübi Fıkhiyyededir.

Düşününüz, Ramazan günleri lezaizinden ve kendi öz malını bile yemekten emri ilâhîye imtisalen men'i nefs eden insanlar, sonra başkalarının malını bigayrı hakkın nasıl yer, elin malına nasıl göz diker? Elbette bunlara yaraşan daima halâl yemektir. Sakın haksız mal yemeyin

﴿وَتُدْلُوا بِهَٓا اِلَى الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ﴾ yiyib de nasın emvalinden bir kısmını günah ile, günahkârlıkla yiyesiniz diye mallarınızla

hâkimlere, hükûmetlere düşmeyin, halkın emvalinden yemek için hâkimlere, hükûmetlere intisab etmeyin,

rişvet vermeyin ﴿وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ yani bunları bile bile yapmayın.- Muamelâtınızda biribirinizin malına ve hukukuna iyi riayet ederseniz, yaptığınız ukud-u mukavelâtta haksızlıktan, nizaa badi olacak ve işi mahkemelere düşürecek şurutı fasideden sakınırsanız hâkimlere, hükûmetlere boyun eğmekten kurtulursunuz ve her nasılsa mahkemeye düştüğünüz zaman gerek hâkimi ve gerek biribirinizi tezvirat, şarlatanlık, rişvet gibi esbabı batıle ile ikna-u ilzama uğraşmazsanız hâkimlerinizi bozmamış, zulme meydan vermemiş, haksız yere yekdiğerinizin malını yememiş, yedirmemiş olursunuz. Hattâ mahkemede lehinize hüküm verilmiş olsa bile mücerred bundan dolayı kendinizi haklı sanmamalısızın, hakikati hakkı gözetmelisiniz, nıhayet hükm-ü hükûmeti me'kel addile halkın malını yemek için hükûmete tevessül ve intisabdan sakınırsanız hükûmetiniz yükselir, hakimiyyetiniz artar, vazifeler hakkiyle görülür, ıbadullahın işi bihakkın tevsiye edilir, haksızlığa sed çekilir, mes'ut bir hayat yaşarsınız.»

BATIL, lûgatte zail, ya'ni vücudda durmıyan ma'dum olan demektir. Binaenaleyh « بِالْبَاطِلِ » yok

yere, haksız, bilâ sebebi hakikî, şayanı itibar bir sebebi meşru' olmaksızın

Sh:»680

demek olur. Haksız mal yemeğe kalkışmak bütün fenalıkların başıdır. Bundan sakınmak terbiyei diniyenin en mühim bir neticei matlûbesi olduğu bu âyetin sıyam âyetlerini takib etmesinden anlaşılır.

Rivayet olunmuştur ki Abdanı Hadremî, İmriilkaysi Kindîden bir kıt'a arz dava etmiş idi ve beyyinesi yoktu, binaeaneleyh Resulullah İmriilkaysi tahlife karar verdi, o da yemin etmek istedi, derhal aleyhissalâtü

vesselâm « اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا »

âyetini okudu, okuyunca İmriilkays yeminden çekindi ve mezkûr arazıyi Abdana teslim etti. Bunun üzerine

işbu « وَلَا تَاْكُلُوا » âyeti nazil oldu. Bir de huzurı risalete iki hasım muhakeme olmıya gelmişlerdi, Resulullah buyurdu ki: «Ben de sizin gibi bir beşerim, siz ise bana muhakeme için geliyorsunuz, olabilir ki bir kısmınız hüccetini diğerinden eksik ifade eder, ben de dinlediğime göre hükmederim. Binaenaleyh her kimini lehine kardeşinin hakkından bir şey hükmedersem ona bir ateş parçasını hükmetmiş olurum», bunun üzerine tarafeyn ikisi de ağladılar ve her biri «benim hakkım arkadaşımın olsun» dedi, Resulullah da «haydi bakınız, araştırınız, sonra kur'a atınız, ba'dehu biribirinizle halâllaşınız» buyurdu.

Ta yukarıda Kible meselesi münasebetile hacce dair söz geçmiş ve tavaftan bahsedilmiş idi, ve fakat henüz mü'minler için mevani, zail olmamış bulunduğundan ahkâmı haccın beyanına nevbet gelmemiş idi. Şimdi sıyamın farzından sonra binai islâmın beşincisi olan hac ahkâmına geçilmek sırası gelmiş ise de bu hususta bazı istihzarata daha ihtiyaç bulunması ve bunları vakt-ü zaman ile de alâkadar olması hasebile

şer'an bir mıkyası zemanî tayini muktezayı hikmet-ü maslahat olduğundan sıyam ve fitr için şuhudi şehr mes'elesi münasebetile bir cihetten tetimme diğer cihetten tavtıe olmak ve aynı zamanda başlı başına bir kanunı terbiye olacak pek mühim nasayihi de muhtevi bulunmak üzere buyuruluyor ki:

Sh:»681

﴿١٨٩﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِۜ قُلْ هِىَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّۜ
وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ
اتَّقٰىۚ وَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَاۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Sana hilâllardan soruyorlar, onlar, de: insanlara hacciçin de vakit ölçüleridir bununla beraber irginlik

evlere arkalarından gelmenizle değildir, ve lâkin iren, korunandır, evlere kapılardan gelin ve Allaha

korunun ki felâh bulasınız 189

EHİLLE, hilâlin cem'idir. Hilâl, kamerin insanlara ilk göründüğü sıradaki halidir. «

اَوَّلُ حَالِ الْقَمَرِ حِينَ يَرَاهُ النَّاسُ » bu ta'riften anlaşılır ki hilâl kelimesi rüyet

ma'nasını mütezammındır ve hattâ görülmesi üzerine haykırıldığından dolayı bu ism ile tesmiye edildiği beyan olunuyor. Zira bu maddenin esası ma'nası sesi yükseltmektir ki lisanımızda «Ay!» sesi de buna muvafıktır. Binaenaleyh henüz nâkabili rüyet olana hakikat olarak hilâl denilmez. Şehrin evvelinden iki gece hilâl namını alır. Zira ilk görünüşü bunlardan birinde olur, sonra Kamer namını alır. Ebülheysem demiştir ki: kamere evveli şehirden iki gece, kezalik ahırı şehirden de iki gece hilâl denilir, arasında da kamer tesmiye olunur. Mevakît, vakitten mikatın cem'idir, va'd, miad gibi. «vakit», bir emr için mefruz olan zamandır. «Zaman», mazıye, hâle, istikbale maksum olan müddettir. Müddeti mutlaka da hareketi küllün imtidadıdır. Mikat, mekânı muayyen ma'nasına da gelir ki âfakînin ihramsız geçmesi caiz olmıyan mekânlar demek

Sh:»682

olan ihram mikatları bu ma'nadandır, binaenaleyh lâfzı müşterektir. Maamafih mevakıti ihram, mekânlardan olmakla beraber bunlara vusul, ihramın zemanı vücubunu göstermek i'tibarile birer alâmeti vaktiyye addolunabilirler, Mikat, nişanei vakit diye ta'rif edilirse müştereki ma'nevî olması da mümkindir.

Ya Muhammed! Şehri Ramazan münasebetile 189. ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِۜ﴾ sana

hilâllardan sorarlar, yahud soruyorlar. -İbni Abbas Katade, Rebi' ve sairenin nakline göre müslimînden bazıları «hilâlin mehâkının, kemalinin, Şemse muhalefetinin faidesi ne» olduğunu sormuşlar ve rivayet olunmuştur ki bunu Ensardan Muaz ibni cebel ile Sa'lebetibniğunm «ya Resulallah bu ne haldir? Hilâl iplik gibi incecik beliriyor, sonra artıyor, tamamlanıyor, sonra da eksile eksile iptidaki haline rücu' ediyor» diye sormuşlardı. Bundan başka yine rivayet olunuyor ki:

1- Cahiliye devrinde bir erkek bir şey'e niyyet ederde zor gelirse evine kapısından girmez arkasından girermiş ve tam bir sene böyle kalırmış.

2- Ensardan bir kısmı omre yaptıkları vakit Sema ile aralarına bir hail sokmazlar ve bundan sakınır, zahmete girerlermiş. Binaenaleyh ihrama girdiklerinde şayed mübrem bir hacetleri varsa eve, bağa, çadıra kapılarından girmezlermiş de sahibi bina olan ehli meder evin sırtından bir delik deler, oradan girer çıkar veya arkadan bir merdiven atar, tamamile aşarmış, çadır halkı olan ehli veber de çadırlarının arkalarından

dolanırlarmış ve bu âdeti cahiliyeyi « بِرّ = birr» sayarlarmış.

3- Ehli cahliye ihrama girdikleri zaman evlerinin veya çadırlarının arkalarını delerler oradan girer

çıkarlarmış, ancak hamaseti diniyelerinden dolayı «humüs» denilen kabileler, ya'ni Kureyş, Kinane, Huza'a, Sekif,

Sh:»683

Haysem, Benu Amir ibni Sa'sa'a, Benu Nasr ibni Muaviye ihram ettikleri zaman diyanette şiddet da'vasile evlerine girmezler, çadırda gölgelenmezler, tere yağ ve keş yemezlermiş. Bir gün Resulullah ihrama girmiş, bir de ihramlı birisi varmış, Resulullah ihram ile harab bir bostanın kapısından girmiş o adam da görüb arkasına düşmüş, lâkin, çekil denilmiş, o da niçin diye sormuş, «Sen ihramlı olduğun halde kapıdan girdin» buyurmuşlar. O adam durmuş da «ya Resul, ben senin sünnet-ü irşadına razıyım sen girdin ben de girdim» demiş. İşte suali mezkûr ile beraber bu hâdiselerden biri bu âyetin nüzulüne sebeb olmuş, bu âdetler, bu şiddetler, bu aksilikler de kaldırılmıştır.

﴿قُلْ﴾ bu suale cevaben de ki ﴿هِىَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾ o hilâller

insanlar için ve hacciçin mikatlardır, vakit alâmetleridir.- İnsanlar vakte muhtac olan işlerinin ve bilhassa

hac « حج » vakitlerini bunlarla tayin ederler ki bu mana «

﴿وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾ ، ﴿وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ

وَالْحِسَابَ﴾ » âyetlerinde de ayrıca beyan buyurulmuştur. İzahı:

Şuhur ile zaman takdirinde yani ayın bir mıkyası zemanî ittihaz edilmesinde bir takım menafii insaniye

vardır ki bunların bir kısmı dinî ve bir kısmı dünyevîdir. Dinî olanlar:

1- « شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذٖٓى اُنْزِلَ فٖيهِ الْقُرْاٰنُ »

2- Hac « اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ »

3- İddeti vefat, « يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا », iddeti iyas, «

فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ »

4- Evkata müteallık nezirler ve hilâl ile ma'lûm olabilecek bir sıyamı mendub.

Dünyevî olanlar da müdayenat, icarat, mevaid, müddeti haml-ü rıda ve saire gibi pek çoktur. Eyyam ve eczai eyyam olan saatlar için evkatı salâtta olduğu gibi günün

Sh:»684

dahi bir mikat olduğunda şüphe yok ise de pek çok işler için ay hisabı elzemdir. Ve tahavvülâtı kameriye hılkaten bu hususta vaz'iyeti şemsiyeden ziyade vakit hisabına elverişli ve umum için kolaydır. Ay hılkaten müstakil bir vahidi kıyasî olmalıdır. Şemsin cirminde bir tahavvül görülmediğinden dolayı Arza nazaran metaliindeki ıhtilâfatı ve bürçlar üzerindeki intikalatı umurı hafiyeden olmakla şehr tesmiyesine münasib olmıyacağı gibi senei şemsiyede şehr bir mıkyası zahirî değil, nihayet fusuli erbeaya veya nefsi seneye nazaran i'tibarî ve hafî bir cüz'i mıkyastırlar. Halbuki ay, terbi'lerile haftaların dahi hakikaten mıkyasıdır. Dünyanın her tarafında hafta hisabının vahdeti de bu mıkyasın fıtrîliğinden naşidir. Nihayet ay, geceleri

itibarile gün hisablarına da bariz bir alâkayı haizdir. Ve buna binaen günlerin isimleri umumiyetle buna tatbik olunarak yedi olmuştur, İşte menafii beşeriye noktai nazarından tahavvülâtı Kamerin hikmeti zahiresi vakit hisabı için böyle bir mikat olmaktır. Bunun için senei Şemsiye hisabında uydurma suretile olsun bir ay hisabına mecburiyet vardır ki buna tabi olmak insanlara hakikatten ziyade tevehhümat ve itibara sapmak itiyadını verir. Bunlardan başka Kamerin cirminde her gün meşhud olan bu tahavvülât ecramı Semaviyenin dahi ma'ruzı tagayyür ve kabili mahvolabileceğine bir misali bahir teşkil etmesi itibarile kudret ve vahdaniyeti ilâhiyenin âyâtı kübrasından olan hılkati Semavat içinde Kamer, mütefekkirînden başka en basît insanlara bile rabbülâleminin iradesini anlatan bir âyeti mümtaze ve ona ubudiyet etmek için vakit tayinine delâlet edecek bir alâmeti rabbaniye olduğunda da şüphe yoktur «

تَبَارَكَ الَّذٖى جَعَلَ فِى السَّمَٓاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فٖيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنٖيرًا » Bütün bu meani « هِىَ مَوَاقٖيتُ لِلنَّاسِ » cevabında icmal edilmiş ve sıyamdan sonra samedi bahse tenbih için bilhassa « وَالْحَجِّ » kaydi de zikrolunmuş ve suali mezkûre bu suretle bir cevabı hikmet verilmesi emredilmiştir.

Sh:»685

Bu sual ile esbabı âdiyeyi, İlmi nücum mucebince esbabı felekiyenin beyanını kasd edenler dahi bulunabileceğinden, soranlara bu cevabı söyle, şunu da ilâve et:

﴿وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا﴾ Bununla beraber, birr-ü hayır denilen haslet, evlere arkalarından, sırtlarından gelmek değildir.- Bu ifadenin bir ma'nayı hakikîsi, bir de ma'nayı kinaîsi vardır. Hakikati itibarile: ehli cahiliyenin ihramda yaptıkları bu aksilik bir ibadet olmadığı gibi ma'nayı kinaîsi itibarile de Resulullaha İlmi nücum suali sormak, hikmet ve ahkâmı ilâhiyeyi beyan-ü tebliğ için ba's buyurulmuş olan Peygamberi hâşâ bir müneccim ve Kur'anı bir nücum kitabı yerine koymak ve ulûmı âdiye mekasıdiyle İlmi nübüvvet metalibini tefrik edememek işe tersinden başlamak demektir ki işlere böyle tersinden başlamakla hayra erilemez, birr-ü hayır böyle aksilikle değildir.

﴿وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى﴾ ehli bir ancak müttaki olan, korunandır. Ya'ni yukarıda « لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ » âyetinde « وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ » ilâ « وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ » diye evsafı beyan olunan kimselerdir. Ezcümle Peygamberin arkasına düşerek bostanın kapısından girib gölgelenen kimsedir. Bunu bilin ﴿وَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا﴾ ve evlere kapılarından gelin. İşler doğru yolile, vechi lâyıkile girişin aksilik etmeyin, bir sual sorarken de halinizi bilin, mâlâya'ni ile uğraşmayın, bu cevab ve bu

emir camiülkelim bir darbı mesel şeklinde kulağınıza küpe olsun da Peygambere tahavvüli hilâlin esbabı

felekiyesini sormaktan şimdi vaz geçin. Evvelâ kavminizin âdeti cahiliyesi olan şu aksiliğin izalesile

halasınızı düşünün ve onun esbabını sorun ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ felâh bulmanız için de Allahdan korkun ve balâdaki evsafı ittikayı

Sh:»686

iktisab ederek Allahın vikayesine girin ve şu emri dinleyin:

﴿١٩٠﴾ وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩١﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ
الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ
فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩٢﴾ فَاِنِ
انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٣﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ
فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى
الظَّالِمِينَ ﴿١٩٤﴾ اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ
قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى
عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٥﴾
وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ
وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿﴾

Sh:»687

Meali Şerifi

Korunun da size kıtâl edenlerle fisebilillâh çarpışın, fakat haksız taarruz etmeyin çünkü Allah haksız taarruz edenleri sevmez 190 ve onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın, o fitne katilden eşeddır, yalnız Mescidi haram yanında onlar size kıtal etmedikçe siz de onlara kıtal etmeyin, fakat sizi öldürmeğe kalkışırlarsa hemen onları öldürün kâfirlerin cezası böyledir 191 Artık şirkten vaz geçerlerse şüphesiz ki Allah gafur, rahîmdir 192 hem bir fitne kalmayıb din yalnız Allahın oluncıya kadar onlarla çarpışın vaz geçerlerse artık husumet ancak zalimlere karşıdır 193 hürmetli Ay hürmetli Aya ve bütün hürmetler biribirine kısastır, o halde kim size tecavüz ettiyse siz de ona ettiği tecavüzün mislile tecavüz edin de ileri gitmeye Allahdan korkun ve bilin ki Allah müttekilerle beraberdir 194 ve Allah yolunda infak eyleyin -masraf verin- de kendi ellerinizle tehlükeye bırakmayın, ve güzel hareket edin, çünkü Allah güzellik edenleri sever 195

Başdaki « وَقَاتِلُوا » âyetinin Medine de ilk nazil olan âyeti kıtal olduğu ve Resulullahın, o zaman

mukatele edene mukatele, keffi yed edenden de keffeder bulunduğu ve surei « براءه » deki «

وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً » diye umumen kıtal emrolununcıya kadar böyle yaptığı Rebi

İbni Enes radıyallahü anhden mervidir. Müslümanlar önce tedafüî dahi olsa kitalden memnu' ve her ne olursa olsun sabr-ü muvadeaya me'mur edilir, bil'ahare kıtal âyetleri ile bu memnuiyyet neshidildi. Lâkin kıtal âyetleri iki nevi'dir bir kısmı sade me'zuniyet-ü cevaz ifade eder, bir kısmı da kıtal-ü cihadı emrederek vücub ifade eyler. Bu âyet ise sadece âyeti kıtal değil, emri kıtal âyetidir. Hazreti Ebi Bekri Sıddık, Zührî ve Said ibni Cübeyr gibi bir hayli zevattan kıtal hakkında nazil olan ilk âyet surei Enbiyadaki «

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُواۜ » âyeti olduğu da mervidir.

Binaen-

Sh:»688

aleyh Rebi' rivayetinin ma'nası bu « قَاتِلُوا » âyetinin ilk emri kıtal âyeti olmaz lâzım gelir ki ekseri ulemai tefsirin kavli de budur. Bu emir «

فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَاْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهِۜ » âyetinde vadedilmiş olan emirdir. Bu kıtal emirleriyledir ki Hatemülenbiyanın seyf-ü cihada me'mur olacağı hakkında kütübi salifede varid olan vasfı mahsusları da tebeyyün etmiş, bu suretle de mu'cizei ilâhiye tahakkuk eylemiştir. Bu âyetin ma'badile veya Surei «Berae» deki « وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً » âyeti ile mensuh olub olmadığında ıhtilâf edilmiştir. Evvelkinin düşman hücumuna karşı tedafüî harbe münhasır bir emir olduğuna tarafdar olanlar mensuhıyyetine, bidayeten i'lânı harbe dahi muhtemil bulunduğunu anlıyanlar da muhkemiyyetine kaildirler. Gerçi surei «Berae» âyetleriyle bidayeten fisebilillâh i'lânı harbin ve taarruzî kıtalin dahi meşru ve icabına göre vacib olduğunda ıhtilâf yoksa da mes'ele evvelki emrin elyevm mensuh mu yoksa ma'mulün bih mi olduğunu ta'yin etmektedir. Peygamberimizin Medineye ilk senei hicretlerinden itibaren «seriyye» ler tertib ve etrafa i'zam eylediği ve fakat bunların sırf te'mini inzıbat-ü asayiş ve etraftaki düşmanların hal-ü vaziyyetlerini keşf için gönderilmiş karakollardan başka bir şey olmadığı ve düşman tarafından kıtale mübaşeret edilmedikçe harb-ü kıtal emri verilmediği, hatta Bedir, Uhud, Ahzab ve namı diğerle Handak muharebelerinin hep zarureti müdafaa ile yapılmış harbler olduğu ve bu halin bir hayli zaman devam ettiği muhakkak ise de kıtal hakkında ilk varid olan izin ve evamiri ilâhiye yalnız müdafaa harbine mahsus olub Peygamberi re'sen i'lânı harb-ü taarruzdan şer'an ve alel'ıtlak meni'mi ediyordu? Yoksa bu hususu iktızayı siyasete tabi tutarak sonraki emirler gibi icabına göre taarruza dahi müsaid olduğu halde tatbikını bu günkü gibi re'y-ü siyasete mi bırakıyordu? Hasılı bu babdaki nususı müteahhire esas itibariyle nâsih midir?

Sh:»689

Yoksa mübeyyin ve muvazzıh mıdır? İşte mes'ele budur. Rebi' rivayetinin zahirine nazaran mensuh, Hazreti Ebi Bekir rivayetinin zahirine nazaran da muhkem olduğu anlaşılıyor. Halbuki ihtimal sabit ve istimal mümkin iken nesha hükmetmek caiz olamıyacağından bir çok müfessirîn muhkem olduğuna kaildirler ki biz de buna tarafdarız. Ragıb der ki «evvelâ münhasıran rıfk, sadece va'z ve mücadelei hasene ile emredilmiş, badehu kıtale izin verilmiş, sonra haktan imtina edene harb-ü kıtal ile emrolunmuştur ki bunlar aledderecat muktezayı siyasete göre varid olmuş emirlerdir» ilah...

Bu noktada Avrupalıların dini islâm hakkında iki mütehalif fikir neşretmekte olduklarını görüyoruz. Bir kısmı re'sen ilânı harbin cevazı mes'elei mukarreresini vesile ittihaz ederek islâmın mücaviz ve sırf kılıç kuvvetiyle intişar etmiş bir din bulunduğunu iddia etmek ve İlmî, Edebî, Hukukî, Ahlâkî, İctimaî haysiyyetle müsbet olan nüfuzi ma'nevîsini inkâr eylemek istiyor. Bu fikir edillei islâmiyenin İlmî kuvvetine mukavemet imkânı göremediklerinden dolayı islâmın hiç bir dinde görülmemiş olan intişarı mu'cizesini sırf kılıc kuvvetine istinad ederek onu Hıristiyanlık taassubiyle hissî bir yoldan vurmak istiyen eski Hıristiyanların bakıyyei neşriyyatıdır. Halbuki bunlar bu taarruz ile kendi davalarını iki cihetten nakzetmektedirler. Zira bir

taraftan Hıristiyanlık emrine muhalif olarak Ehli salib devrinden beri Hıristiyanları hep silâha ve tecavüze saldırmışlar, diğer taraftan da alelıtlak harbi din fikrine mugayir göstermekle hem kendilerini hem de mensub oldukları kütübi salifei ilâhiyeyi tekzib etmişler ve ayni zamanda bununla Hatemülenbiyanın cihad ile me'mur olacağı hakkındaki kütübi salife mu'cizatını gizlemek istemişlerdir. İslâmın sırf kılıçla intişar etmiş olması iddiası tarihe ve ahkâmı islâma karşı bühtandır. Hakikat şu hadîsi şerifin

Sh:»690

içindedir. « اِنَّ اللّٰهَ يَزَعُ بِالسَّيْفِ مَا لَا يَزَعُ بِالْقُرْاٰنِ = Allah tealâ Kur'an

ile defetmiyeceği bazı fenalıkları kılıc ile def eder.», edillei İlmiye ve Akliye, söz anlıyan, ilme hürmet eden, insafı olanlar içindir. Bunları tanımıyan ve fursat bulduğu zaman her hakkı ve her nevi mukaddesatı çiğniyen ve çiğnemek için müterakkıb olanların men'i fesadı ancak seyf ile mümkin olur. Bunun için haddizatinde eyi bir şey olmıyan harb, ilm-ü akıl, nush-u irşad dinlemiyen ve mücerred şehvetlerden, garazlardan doğan büyük büyük fitnelere nazaran ehveni şerrolur. Ve bu suretle bir hüsni izafî iktisab eder de icabına göre tedafüî ve icabına göre taarruzî harblere girişmek bir vazifei diniye ve müstahsene bile olur. Böyle olması için de bunun ancak fisebilillâh, hak yolunda, hak uğrunda yapılması ve bu niyyetle hareket edilmesi lâzımgelir, çünkü başka maksad ta'kib edenler, def'i fitne vesilesile daha büyük fitneler ihdas ederler. Zülme boyun eğmek tervici zulüm olduğu vakit icabı diyanete muhalif olacağı gibi, hakk-u hayrı ta'mime çalışmamak da fikri dinîye muhaliftir. Fitneler hem bastırılmalı, hem önüne geçilmelidir. Hakk-u hayır mevanıı izale edildiği zaman islâm her halde umum beşeriyyetin koşarak gireceği yegâne bir dini ilâhîdir.

Buna mukabil ikinci kısma gelince: bunlar «dini islâmda harb yalnız hali tedafü'de meşru' kılınmış, müdafaa mecburiyyeti olmadıkça harbe cevaz verilmemiş ve islâm silâh ile değil, terki silâh nazariyesile ve ilm-ü akla, fikri hakka verdiği ehemmiyet ile ve kuvvei iknaiyesi ve lisanı ile intişar etmiştir» diyorlar ve islâmı müdafaa eder gibi görünerek Kur'andaki bütün kıtal emirlerinin tedafüî harbe munhasır olduğunu ve müslümanlıkta re'sen i'lânı harbe ve taarruza cevaz olmadığını iddia ediyorlar. Bunlar da Avrupa ve Hıristiyanlık noktai nazarından daha ince ve derin bir fikri siyasî ta'kib eden yeni bazı erbabı kalemin fikirleridir. Bu zevat pek â'lâ bilirler ki

Sh:»691

cevazı harbin hali tedafua münhasır olması binnetice müdafaa imkânının da selbine sebebdir. İcabında hasma takaddüm etmek için re'sen taarruz edebilmek hakkından mahrum olanlar daima denemezse de ekseriya müdafaa kudretine de malik olamazlar. Bu ise hakkı müdafaanın da selbine müsavidir. Bunlar bunu bildikleri için tahtı istilâlarına aldıkları müslümanları maddeten ve ma'nen silâhtan tecrid için zahiren dini islâm lehinde görünür telkınat ile yeni islâm aleyhinde ince bir ta'biye yapmış oluyorlar. Evvelkiler müslümanlık ne fena şey? Çünkü silâh emrediyor diyorlar, berikiler de müslümanlık ne iyi şey? Çünkü terki silâhı emrediyor diyorlar ve bu iki fikir binnetice müslümanların silâhını almak maksadında birleşiyorlar. Yeni olan bu ikinci fikri cidden insaniyet ve islâmiyet lehinde bir fikri ilmî zannederek bu sayede neşri islama hizmet edeceğiz hayalile tervic ve balâdaki nesih mes'elesini aksine te'vil etmeğe çalışan bazı islâm muharrirleri de işidiyoruz. Bunlar da onlara tebean ilk nazil olan ve mensuhıyeti rivayet olunan muharebe âyetlerinin hem müdafaaya münhasır ve hem gayri mensuh olduğunu iddia ettikleri gibi sonra nazil olan ve müdafaaya münhasır olmadığı zahir ve müttefakun'aleyh bulunan âyetleri de ma'kûs olarak sırf tedafüî göstermek istiyorlar. Muahhar mukaddemin beyanı veya nâsihı olmak lâzım gelirken mukaddem muahharın beyanı veya nâsihı imiş gibi iradei kelâm ediyorlar ki bunlar, islâmın ruhı aslîsi olan hakk-u hakikat fikrini bırakıb yanlış bir ümid için hilâfını tervic etmek demektir. Doğrusu dini islâmda ilk emirlerden itibaren hakkı müdafaa meşru' olduğu gibi indelhace fisebilillâh olmak üzere hakkı taarruz da meşrudur. Hattâ icabında bir vazifedir. Ve ancak bu ma'na iledir ki bu ilk emr mensuh değildir denebiliyor. Ve işbu fisebilillâh kaydi her harbin rüknüdür. Bu mülâhaza edilmedikce harb-ü kıtale asla cevaz bile yoktur. Bundan

Sh:»692

dolayıdır ki Avrupalıların düşündükleri mana ile tecavüzî harbın dini islâmda yeri yoktur demek caiz olabilir. Din fikrine münafi olacak harb de ne müdafaa ne taarruzdur. Fisebilillâh ve emri hak uğrunda olmıyan fikri Tagut ve mahzı taaddi garazıle olandır. Halbuki islâmda hali harbde dahi harbi müstahsen kılabilecek gaye hılâfında taaddi haramdır. Bunun için taarruz harbinde dahi riayet edilmesi lâzım gelen hukukı harb vardır. Ve bunu tarihi beşeriyyette ilk evvel dini islâm te'sis etmiştir «

وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ». Binaenaleyh dini islâm sırf silâh

kuvvetile intişar etmiş bir taaddi dinidir demek iftirayı mahz olduğu gibi intişarı islâmda silâhın hiç hizmeti

yoktur demek de kitab-ü sünnete muhalif bir yalan olur. İslâm sırf silâh kuvvetiyle intişar etmiş olsa idi o silâhı tutan ellerin cüz'î bir zaman içinde nasıl toplanıverdiğini, ve Kisraların Kaysarların silâhlarına nasıl galebe ettiklerini izah etmek mümkin olmazdı, bu kat'iyen gösterir ki zati din ve mu'cizatı risalet silâhtan evvel müstakıllen icrayı nüfuz eden bir âmili yegânedir. Bununla beraber feyzi islâm silâhsız olarak yalnız ma'neviyatı mücerredeye münhasır olsa idi Fahri risaletin silâh istimal etmesine ve Kur'anın kıtal emirleri vermesine hiç de lüzum olmazdı. Bu da kat'iyen gösterir ki emri dinde silâhın dahi bir mevkii mühimmi vardır. Ve bütün hakikat « اِنَّ اللّٰهَ يَزَعُ بِالسَّيْفِ مَا لَا يَزَعُ بِالْقُرْاٰنِ » hadîsi şerifinde mündericidir. Ruhı din bunların hududunu evvelâ tem'yiz, saniyen tatbik etmektir.

الرأى قبل شجاعة الشجعان هو اول وهو المحل الثانى

Rivayet olunduğuna göre Hudeybiyye senesi müşrikler Resulullahı ziyareti Kâ'beden menetmişler ve senei âtiyede gelmek ve Mekkei Mükerreme üç gün tahliye edilmek şartiyle bir müsalahada akdeylemişlerdi. Ertesi sene [hicret 7] Resulullah bu müsalaha mucebince ömrei kaza

Sh:»693

için avdet ettikde müslümanlar müşriklerin ahde vefa etmiyeceklerinden endişe etmişler, Haremi şerifte ve şehri haramda muharebe etmeyi de hoş görmemişlerdi ki bu âyet bunun üzerine nazil olmuştur. Bunların ahkâmı hacci beyan siyakında varid olmuş bulunması bunu müeyyid ve nesakı tilâvet ma'badinin de beraber nüzulünü müş'irdir. Bu âyetlerin bu siyakı mülâhaza edilince anlaşılır ki bu kıtal ve katil emirleri Kıblei islâmın selâmeti, ahkâmı müsalehanın muhafazası ve ferızai haccın te'mini edası noktai nazarından ref'i mevanı lüzumuna mebnidir ki bunlar da Hazreti Ebi Bekir rivayetinin kuvveti ma'nasını iş'ar etmektedirler. Gelelim ma'naya:

Evlere kapılarından girin ve Allaha ittika edin. 190. ﴿وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ Allah yolunda muharebe de edin ﴿الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ﴾ o kimselere ki size bilfiil kıtal ediyor veya edecektir.- Fisebilillâh mukatele, Allah yolunda, ya'ni dini hak uğrunda sırf i'lâi kelimetullah için cihad demektir, Ve bu kıtalin meşruıyeti için « فِى سَبِيلِ اللّٰهِ » olmak üzere bir hüsni niyyetin lüzumunu natıktır. Müfaâle babı fi'lin iptidaen fail, saniyen mef'ulden sudurunda zahir olduğu için « الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ » harb-ü katle taarruzun düşman tarafından olmasını iş'ar edeceğine mebni bu emrin yalnız müdafaayı meşru kıldığı ve bündan dolayı «

﴿وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ . ﴿وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ . ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ﴾ .
﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَاۤفَّةً﴾ » emirleriyle mensuh bulunduğu berveçhi balâ nakledilmişse de « قَاتِلُوا » dahi aynı babdan olduğu için bu noktada bir şaibei tearuz bulunacağından birini veya her ikisini mücerred isneyn beyninde müşareket ma'nasına hamletmek lâzım gelir. Ve bu ma'na ile bilfiil mukatele, taarruz ve müdafaadan eammolur. Netekim tefsiri Ebi Hayyanda « الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ » zahiri «iptidaen veya def'an anilhak münacezei kıtal demektir» diye taarruz

veya tedafü'den eammolduğu gösterilmiştir. Bir de fi'li muzarı istikbale de muhtemil-

Sh:»694

dir. Bu surette « يُقَاتِلُونَكُمْ » kıtale ehliyyet ve kudreti olub da harb edecek halde bulunanlar demek olur. Ve bu ma'na Hazreti Ebi Bekirden ve Ömer ibni Abdil'azîzden mervidir. Bunda evvelkisi evleviyyetle sabit olur, umumı müşterek veya umumı mecaz lâzım gelmez. Evvelkinde muhasırîn ve münasıbîn haric kalır, ikincisinde bunlar da girer. Nasbı harb etmiyen veya kadın, çocuk, piri fani, Manastırdaki Ruhbanlar gibi ağlebi ahvalde harbetmek kudretini haiz olmıyanlar haric kalır, bunlara kıtal caiz olmaz. Evamiri ahîre de dahi hal böyledir. O halde bu iki ma'na beyninde muhtemil olan bu âyet de mensuh değildir.

Bu suretle mukatele edin ﴿وَلَاتَعْتَدُوا﴾ fakat gerek kıtalte ve gerek diğer hususlarda Allahın emirlerini ve ta'yin ettiği hududu tecavüz etmeyin, taarruzda haksızlık yapmayın, ya'ni bu mıyanda nasbı harb etmiyenleri ve kadınları, sıbyan ve etfali, Rühbanı, harb zamanında za'f-ü aczinden naşi ağlebi ahvale nazaran ehli kıtal olmamakta bunlar mecrasına cari olanları da öldürmeğe kalkışacak kadar ileri gitmeyin, kezalik katilde müsle yapmayın, ya'ni öldürdüğünüz kimselerin burnunu kulağını ve sairesini kesmeğe kalkmayın. - Netekim sıbyan-ü nisayı ve eshabı savamiı katilden ve kezalik müsleden Resulullahın nehyettiği âsarı şayia ile sabittir. Halifei Resulullah Hazreti Sıddıkın dahi kumandan Yezid ibni Ebisüfyana hukukı harbi mütazammın olarak yazdığı vesayada bunları ve kezalik şeyhı fâniyi katilden ve ma'muru tahribden ve yemekten gayrı bir garaz için sığır ve koyun kesmekten ve meyvalı ağacı yakmak ve sair bir suretle ifsad etmekten nehyeylemişti. Bu miyanda bazı müfessirîn ilânı harb haberi vasıl olmadan birdenbire basmak dahi taaddi cümlesinden olduğunu söylemiştir. Bazıları da balâda zikrolunan mukatele ma'nasından dolayı bu taaddiyi bizatihi taarruza hamletmişler ve bu

Sh:»695

sebeble mehsuhıyetine de hükmeylemişlerdir ki Rebiın kavlidir. Binaenaleyh mensuhtur denilmenin ma'nası bidayeten taarruz alelıtlak taaddi değil, iktızayı hale göre meşru'dur demek olduğu unutulmamalıdır. Hasılı ber minvali meşruh taaddi etmeyiniz:

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ zira Allah taaddi edenleri sevmez, onları sevaba değil ıkaba lâyık görür.

Fisebilillâh muharebe edin 191. ﴿وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ ve onları nerede yakalarsanız öldürün, Hıll-ü Harem demeyin, onlar taarruz etsin diye beklemeyin, böyle yapın ﴿وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ﴾ ve sizi çıkardıkları yerden ya'ni Mekkeden onları çıkarın, vatanınızı onların elinden kurtarın. -Burada bu ıhrac emri, emri temkinîdir. Bu va'd fethi Mekke ile incaz buyurulmuştur. Gerçi katil haddi zatında fena bir şeydir, lâkin ﴿وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾ fitne de katilden eşeddir, daha ağırdır.- Zira katlin zahmet olması çabuk geçer, fitneninki devam eder. Katil, insanı yalnız Dünyadan çıkarır, fitne ise hem dinden hem Dünyadan oldurur. Binaenaleyh fitneye tutulmaktan ise o fitneyi çıkaranları öldürmek veya ölmek veya çıkardıkları fitneyi kendi başlarına yıkmak elbette yeğdir. Ehveni şerreyn ıhtiyar olunur kaidesi de bu gibi nususdan müstenbattır.

FİTNE aslı lûgatte karışığını almak için altını ateşe koymaktır. Bundan mihnet ve belâya sokmak ma'nasına isti'mal edilmiştir ki burada bu ma'nayadır. Ya'ni vatandan ıhrac gibi insanları azaba giriftar edecek belâ ve mihnet, katilden daha ağırdır. Ölümden daha ağır ne vardır demeyiniz zira ölümü temenni ettiren hal ölümden daha ağırdır. Bu nazmın sıyakında insanı vatanından çıkarmak da ona ölümü temenni ettirecek fiten-ü mihan cümlesinden oldu-

Sh:»696

ğuna işaret vardır. Şirk, neşri küfür, irtidad, hetki hürumatullah, âsayişi umumîyi ıhlâl, vatandan ıhraç hep birer fitnedirler, mü'minin el'iyazebillâh dönüb kâfir olması katlolunmasından eşeddir. İhtida eden mü'minlerden bazı zevat Mekke müşrikleri tarafından küfre döndürülmek için ta'zib olunuyor, onlar da «

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ » emri

ilâhîsi mucebince ölmeği göze alıb biizni huda sebat ediyorlardı, bu suretle Şehri haramda bazı Sahabeyi müşrikler katletmişler ve hep bunlar müslümanların gücüne gitmiş idi. İşte bütün bunlar «

وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ » düsturunda telhıs edilerek i'lânı harbin sebebi icmal buyurulmuş

ve müslümanlar def'ı fitne için fisebilillâh ya gazi veya şehid olmağa terğib kılınmıştır. Sebebi nüzul hassi

se de nazım, mahiyyeti fitnenin mahiyyeti katlile mukayyesini ifade ettiğinden hüküm eamdır.

Maamafih

﴿وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ﴾

Mescidi haram yanında, Mekke içinde evvelâ onlar size kıtale başlamadıkça siz de onlara kıtal etmeyiniz,

lâkin ﴿فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ﴾ onlar size kıtal eder de birinizi öldürürlerse siz de

onları öldürünüz, ﴿كَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِرِينَ﴾ kâfirlerin cezası böyledir. Hamza, Kisaî,

Halefi âşir kıraetlerinde «

وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ... حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ » okunur ki Mescidi

haram yanında onlar sizden birini öldürmedikçe siz de onları öldürmeyiniz, eğer onlar sizi öldürürse siz de

onları öldürünüz. -Bundan anlaşılır ki Haremi Kâ'be ve Mekkei Mükerreme içinde taarruzan katil, caiz

değildir, ilk vazife yalnız ıhracdır, fakat orada katil yapan katlolunur. Hattâ Mekke içinde bir katil yapan

Haremi Kâ'beye iltica ederse orada yine katil caiz değildir, çıkarılır da kısas edilir «

﴿وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا﴾ . ﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا﴾ » lâkin Haremi şerif içinde katil yapan orada katledilebilir. Bu emir makablini muhassıstır.

Ahkâmı Kur'anda der ki «hıtabı vahidde nasıh ve mensuh bulunamı-

Sh:»697

yacağı, nesakı tilâvet ve nizamı tenzil de bu iki ayetin bir hıtabda nüzulünü iş'ar ettiği ve hılafına bir nakli

sahih, mevcud olmadığı cihetle « وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ » makablini nasıh olmayıb

mübeyyin olduğu gibi bu nehiy de « وَاقْتُلُوهُمْ » emrinin umumunu nasıh değil muhassıs olur. Sonra bu nehide hiç bir emrile mensuh değildir, muhkemdir. Gerçi «

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ » emri sonra nazil olduğunda ıhtilâf yoksa da

bunun işbu « وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ » nehyine müretteb olarak

ı'mali mümkin olduğuna göre nesha delâleti yoktur. İbni Abbas ve Ebu Şureyhi Huzaî ve Ebu Hureyre hazaratından rivayet olunduğu üzere fethi Mekke günü aleyhissalatü vesselam irad buyurduğu hutbede «ey nas, Allah teala Semavat-ü Arzı halk eylediği gün Mekkeyi muhterem kıldı ve o benden evvel kimseye halâl kılınmadı, benden sonra da kimseye halâl kılınmıyacaktır. Bana da ancak bir günün bir saatinde halâl kılındı ve yine Yevmi kıyamete kadar muhterem oldu» buyurmuştur ki bu bir saat de müşrikler tarafından orada ikaı katl edildiği saat demektir. Ve bu hadîsi şerif işbu âyetteki nehyi mukayyedin muhkem olduğuna delâlet eder. Buna karşı Rebi' ve Katedenin buna mensuh demeleri Peygamberden bir rivayet olduğu ma'lûm değildir. Kendi ictihadları olmak üzere telakkı edilebilir.» ilah... bu suretle bu hüküm bakıdır, nesıh sabit değildir.

192. ﴿فَاِنِ انْتَهَوْا﴾ Binaenaleyh küfürden vaz geçerlerse

﴿فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Allah da gafur-ü rahimdir. -«

وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ » kaydı delâletile bu âyetin Ehli kitab hakkında

olmayıb Areb müşriklerine mahsus olduğu anlaşılır. Ehli kitabın vergi ile mutavaati dahi makbul olabildiği halde Arab müşrikleri ya islâm veya seyfe mahkûmdur. Ve bu nokta şu âyetle tansıs olunuyor:

193. ﴿وَقَاتِلُوهُمْ﴾ onlara o suretle kıtal edin ki ﴿حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾

Sh:»698

hattâ fitne ya'ni şirk-ü tefrika olmasın ﴿وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ﴾ da din hep Allah için olsun,

yalnız Allaha inkıyad-ü itaat edilsin.- Halbuki « اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ » dır.

Binaenaleyh bunlarda dini tevhidi hak olan islâmdan başka bir din bulunmasın, fitnenin başı olan şirk kalksın, bunun için aleyhissalâtü vesselâm «ben bu nasa «lâilâheillâllah» diyecekleri âna kadar kıtale me'murum, onu dedikleri zaman benden canlarını kurtarırlar» buyurmuştur. Diğerleri cizye ile dahi ısmetı deme malik olabilecekleri halde bunlara da müsaade verilmemiştir. Bundan başka bilhassa Mekkede gayrı müslimin ıkametine müsaade de edilmemiştir. Binaenaleyh ﴿فَاِنِ انْتَهَوْا﴾ küfürden vaz geçib islâmı kabul ederlerse ﴿فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ artık zalimlerden maadasına husumeti kıtal yoktur.

İyi amma bu kıtal hasbel'ade muharebenin memnu' olduğu Şehri harama tesadüf ederse ne olacak?

194. ﴿اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ﴾ Şehri haram, Şehri harama, hurmetler, hurmetlere kısastır., -Burada hurmet, muhafaza ve ihtiramı vacib olan, el

uzatılması caiz olmıyan şey demektir ki emvale de şamildir. Bu atıfta tahsıstan sonra ta'mim vardır. Binaenaleyh ﴿فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ﴾ her kim size tecavüz eder, hurmet-ü ısmetinizden bir şey ıhlâl eylerse ﴿فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ﴾ onun size tecavüz ettiği kadar, ya'ni misli olmak şartile siz de ona bilmukabele tecavüz ediniz.- Çünkü « وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا » dır. Bir tecavüze karşı mukabele bilmisil tecavüz değil, tecavüzün cezasıdır. « اَلْبَادِى اَظْلَمُ » buna tecavüz ve taaddi ta'bir edilmesi, zatı fiilde mümaselet dolayısile bir müşakeledir. Haddi zatında çirkin olan bir

Sh:»699

şey böyle bazı şerait altında izafî bir hüsün iktisab eder. Binaenaleyh bâdinin fi'li hakikaten ve hükmen çirkin bir zararı mahz olduğu halde onun aksül'ameli demek olan mukabile bir hak vermiş olur. Böyle olabilmesi ise mümaseletle meşruttur. Mümaselete riayet mümkin olmıyan hususatta kısas yapılmaz. Keymiyyat biribirine takas edilmez, derecatı hukuka riayet lâzımdır. Meselâ: mağsub mevcud ise aynen alınır, misliyyattan ise misli nev'îsi ile, değil ise misli malîsi olan kıymetiyle tazmin edilir. Hasılı meşru olan mukabelei mutlaka değil, mukabele bilmisildir. Misle riayet edilmeyince re'sen bir zarar ika edilmiş ve zarara zarar ile mukabele olunmuş olur. Halbuki islâmda « لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ » dır. Re'sen zarar caiz değil, zarara zararla mukabele de caiz değildir, fakat izalei zarar lâzımdır. Zarar ise bizzarure mislile takas edilerek izale olunabilir. Yoksa diğer bir zarar ihdas edilmiş olur. Takas demek olan kısas kelimesi bu mümaselet ma'nasını mutazammın olduğu halde zühul edilmemek ve hükümde maksud bizatihi olduğu gösterilmek için tefrian ayrıca da tansıs olunmuştur. İşte mümaseletle meşrut bulunan « اَلْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ » kaidei külliyesi mucebince memnu Ay da aynı memnu Aya takas edilir.

Düşmanlar geçen Hudeybiyye senesi Zilkı'dede müslümanlara taş, ok atarak kıtale kalkışmakla bu Şehri haramın hurmetini hetkettiler. Bu sene de bunu bahane ederek musaleha hükmünün icrasına mani olmak zu'münde bulunuyorlar, siz de buna mislile mukabele ederek aynı Zilkı'dede kıtalden sakınmazsınız. Hasandan mervi olduğuna göre Arab müşrikleri Hazreti Peygambere «Şehri haramda kıtalden nehyetsen» demişler, «pek iyi!» buyurmuş, müşrikler bunu fursat bilib Şehri haram içinde tağyiri ahdi kurmuşlar, bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur. Lâkin İbni Abbas, Rebi ibni Enes, Katade ve Dahhakten rivayet olunduğuna göre Kureyş Hudeybiyye senesi Resulullahı ihramlı olarak Şehri haram olan

Sh:»700

Zilkı'dede Beledi haram olan Mekkeden reddetmişlerdi, Cenabı Allah da ertesi sene yine Zilkı'dede Resulünü Mekkeye idlal buyurdu da umresini kaza ettirdi. Ve bunu geçen Hudeybiyye senesi vaki olan men'-u haylulete takas etti ve sebebi nüzul bu oldu ki evvelkine göre âyet, Mekkeye kabledduhul nazil olmuş, sarahaten emr-ü inşa ve zımnen istikbale aid va'd-ü ıhbar, ikinciye göre de ba'dedduhul nazil olmuş ve müşriklere «işte bu geçen senekine kısastır» diye sarahaten ıhbari ve maamafih Şehri haramda bidayeten olmamak şartile ibahei kıtal emrini mutazammın bulunmuştur. Sıyakı âyet evvelkine daha muvafıktır. Ve her halde bu âyetler «Umrei kaza senesi» ta'bir olunan hicretin yedinci senesinde ziyareti Ka'be sadedinde nazil olmuştur. Ancak bil'ahare Şehri haram adeti alel'ıtlak neshedilmiş olduğundan bu âyetin Şehri haramda bidayeten i'lânı harbe cevaz vermiyen hükmü « براءة » âyetlerile bil'ittifak mensuhtur. Bundan maada mukabele bilmisil hakkında ahkâmı umumîyesi ise bil'ittifak bakıdır.

Bunları yapınız ve kendinizi koruyunuz ﴿وَاعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki

﴿اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ her halde Allah korunanlarla beraberdir. Mukabele bilmisil caiz

ise de alel'ıtlak ittikanın zaruriyyatından değildir. Tatbikında mümaseleti tecavüz etmemek için iyi dikkat

ediniz, Allahdan korkunuz ve en iyi suret hangisi ise onu yapınız ve her halde korununuz, mütteki olunuz,

ittika âyetlerini unutmayınız.- Bundan anlaşılıyor ki « اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ » mutlak

değildir. Sabır, ittıka ile meşruttur ve makamına göre derecatı vardır. Vakı olmuş musıbet ile henüz olmamış

müsıbetlere karşı sabrın farkı vardır. Ve def-ü ref'ınde mümkin olduğu kadar sür'at gösterilecek hususat

vardır. Ittıka derken de ıttıka âyetlerinde «

وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَاْسَاۤءِ وَالضَّرَّۤاءِ وَحِينَ الْبَاْسِ » mazmunu

unutulmamalıdır. Evlere kapılarından girilmelidir. Şu da derhatır

Sh:»701

edilmelidir ki harb-ü kıtal denilen şey parasız ve malsız olmaz, masrafta ister bunun için 195.

﴿وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ Allah yolunda infak da yapın; mal tedarük edib havaici

harbe sarfedilmek üzere vergi, iane verin, lâkin yalnız mal kazanmak sevdasına düşüb de

﴿وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ kendi kendinizi tehlükeyede bırakmayın,

sade para kazanmak ve istirahat etmek sevdasının insanları istilâi esaret ve mahkûmiyet gibi büyük tehlükelere düşüreceğini ve bu tehlükenin önüne geçmek ancak fisebilillâh harbetmek ve harbe alışmakla mümkin olacağını unutmayın. -Bu âyetin sıyakı ve sebebi nüzul-ü fisebilillâh harb-ü kıtalden ve o uğurda sarfı maldan kaçınmanın bir tehlüke olduğunu ıhtar içindir. Tirmizî ve Ebüdavudda dahi tahric olunduğu üzere rivayet ediliyor ki: Emeviye devrinde Abdurrahman ibni Velid kumandasında bir islâm ordusu Kostantıniye ya'ni İstanbul şehrine gaza etmiş idi, Ebü'eyyübi Ensarî Hazretleri de bu asker miyanında idi, Rumlar şehrin surlarına arkalarını dayamışlardı, o sırada müslümanlardan bir zat kaledeki düşman üzerine açıktan hücum etmiş, bunu gören cemaati islâm «mehmeh lâilâheillâllah, kendi kendini tehlükeye ilka ediyor» demişlerdi. Bunun üzerine Hazreti Ebi'eyyubi Ensarî «ey müslümanlar bu âyet biz ma'şeri ensar hakkında nazil oldu, vaktaki Allah Peygamberine nusrat ve dini olan islâmı galebeye mazhar etti o zaman biz artık mallarımızın başında durub onların ıslâhile meşgul olalım mı? Demiştik. Allah tealâ «

وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ » âyetini

inzal buyurdu, binaenaleyh kendini tehlükeye ilka etmek, mallarımızın başında durub onları ıslâh ile uğraşmamız ve cihadı terketmemizdir» demiş ve bunun üzerine hiç durmayıb fisebilillâh cihada girişmiş ve nihayet şehid olub Konstantıniyede defnolunmuştur.» Müşarünileyh bu suretle tehlükeye ilka fisebilillâh cihadı terketmek demek olduğunu ve

Sh:»702

âyetin bu hususta nüzulünü haber vermiştir ki İbni Abbasdan, Hüzeyfeden, Hasan, Katade, Mücahid, Dahhâkten dahi böyle rivayet edilmiştir. Bera'ibni Azib ve Ubeydetisselmanî Hazretlerinden «ellerile tehlükeye ilka, irtikâbı meası ile mağfiretten yeis» demek olduğu da mervidir. Bunun infak karinesile

«infakda israf edib yiyecek içecek bulamayacak dereceye vararak telef olmak» manasına olduğu da söylenmiş, «düşmana icrayi te'sir etmiyecek bir veçhile harbe atılmak» demek olduğu da söylenmiştir ki Ebueyyubün itiraz eylediği ve sebebi nüzulü söylediği cemaatin telâkkısi de bu idi. Sebebin hususu, hükmün umumuna mani olmıyacağından ve bu ma'naların içtimaında da tezad ve tenâfi bulunmadığından âyetin umumuna şumulü caizdir. Bunun için imamı Muhammede siyeri kebirinde zikreder ki «Münferid bir adam bin kişiye hücum edecek olsa eğer necat veya düşmana bir nikâyet ve te'sir ümidi varsa beis yoktur. Necat veya nikâyet ümidi yoksa mekruhtur. Çünkü müslümanlara bir faidesi olmaksızın kendini telefe arazetmiş olur. Bunu yapacak olan zat ya kurtulmak veya müslümanlara bir menfaati bulunmak ümidi bulunursa yapmalıdır necat ve nikâyet ümidi olmadığı halde diğer müslümanlara cür'et versin ve bu suretle düşmanı tepelesinler diye nümunei imtisal olmak üzere yaparsa beis yoktur ilah...» Ve bu meni' sahihdir. Binaenaleyh dine veya mü'minîne hiç bir mefaati olmaksızın nefsi telef etmek lâyık değildir. Fakat nefsi telef etmekte dine aid bir menfaat varsa o zaman da bunu yapmak pek şerefli bir makam olur ki Cenabı Allah Eshabı Resulullahı bununla medhetmiş «

اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ

الْجَنَّةَؕ يُقَاتِلُونَ فٖى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ » kezalik «

وَلَاتَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ قُتِلُوا فٖى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًاؕ بَلْ اَحْيَٓاءٌ عِنْدَ

رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَۙ » buyurmuştur. Ebu Eyyubi Ensarî Hazretleri de bu makamı göstermiştir. Binaenaleyh mücerred huzur perestlikte tehlüke bulunduğu gibi harb noktai nazarından da teh-

Sh:»703

lüke bulunabilir, o da düşmana icrayı te'sir etmiyecek boş yere bir müslüman telef edecek olan husustur. Müslümanlara faidesi olmadığı gibi bil'akis zararı ma'lûm olursa o zaman harbe atılmak ve telefi nefs etmek hiç caiz olmaz. Lâkin gafleti beşer harbi mutlak bir tehlüke zannedebileceği için bu âyet mal kazanacağız, rahat edeceğiz diye dalıb cihadı terk etmenin tehlüke olduğunu ıhtar siyakında nâzil olmuş ve o makamı şerifi göstermiştir. Demek ki tehlükei sulh bil'ibare, tehlükei harb bil'işare ıhtar buyurulmuştur.

Ey mü'minler, bunlara dikkat edin ﴾وَاَحْسِنُواۚ﴿ ve her hususta ihsan ile muamele eyleyin, yaptığınızı güzel yapın, sizden asıl matlûb olan hasenattır. Çünkü

﴾اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴿ Allah hep muhsinleri sever. Bunun için infakı da en güzel veçhile yapın ve her hangi bir fenalığı ahsen suretle defedin ve mukabele bilmisli daha güzeli mümkin olmadığı zaman yapın, seyyienin cezası seyyie ise de «

اِدْفَعْ بِالَّتٖى هِىَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَؕ » emri mucebince kötülüğü dahi en güzel suretle defeyleyin. Harbi de en güzel sebeb, en güzel vasıta, en güzel suretle yapın ve ancak fisebilillâh yapın, yapın da:

﴿١٩٦﴾ وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِه۪ٓ اَذًى مِنْ رَاْسِه۪ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِى الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿﴾

Sh:»704

Meali Şerifi

Hacc-ü omreyi de Allah için tamam yapın, eğer ihsara tutulmuşsanız o vakit hedyin kolayınıza geleni, bununla beraber bu hediy mahalline varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin, içinizden hasta olana veya başından bir eziyeti bulunana tıraş için oruç veya sadaka veya kurbandan ibaret bir fidye var; ihsardan aman bulduğunuz vakit de her kim hacca kadar omre ile sevab kazanmak isterse ona da hedyin kolay geleni, bunu bulamıyana ise oruç, üç gün hacda yedi de avdet ettiğinizde ki tam on gündür ve şu hüküm, ehli Mescidiharam mukimlerinden olmıyanlar içindir, hasılı Allahdan korkun ve bilin ki Allahın ıkabı cidden çok şiddetlidir 196

Bu âyet dahi makabli gibi omrei kaza senesi denilen yedinci senei hicriyede nazil olmuştur.

HACC حج , «h» anın fethi veya kesrile mukaddemen dahi zikrolunduğu üzere lûgaten kasıd demektir. Lâkin mutlak kasıd değil, büyük ve ehemmiyetli bir şey'e kasıddir. Şer'an: zamanı mahsusunda mekanı mahsusa bir ziyareti mahsusadır ki hac niyyetile mekân ve zaman mahsusunda ihrama girib Arafatta vakfa, badehu Kâ'beyi tavafı ziya-

Sh:»705

retten ibaret ef'ali mahsusadır. İhram, vak'fe, tavaf bu üç fiil gerek farz ve gerek nafile haccın farzlarıdır. İhram şart, vakfe ve tavaf da rükündür. Mekân ve zamanı mahsus dahi şartın şartı olan şurut cümlesindendir. Bu suretle haccın şartları, erkânı ve bunlardan başka vacibatı, sünnetleri, müstehabları, memnuatı vardır. Şöyle ki:

Erkânı: Vakfe ve tavaftır.

Şartları: Şartı vücub ve şartı sıhhat olmak üzere iki nevi'dir.

Şartı sıhhat: İslâm, niyyet ile ihram, mekân ve zamanı mahsustur. Eşhüri hacdan evvel hiç biri sahih olmaz.

Şartı vücub: Bu da ikidir, birincisi nefsı vücubun şartıdır ki islâm, hürriyet, akıl, bülûğ, istitaa, vakit dari islâmda bulunmak veya dârı harbde ise haccın farzıyyetini bilmiş olmaktır. İkincisi de vücubı edanın şartıdır ki sıhhati beden, mevanıı hissiyye bulunmamak, emni tarik ve kadın hakkında ıddet beklemek olmamak,

zevci veya mahremi beraber bulunmaktır.

Vacibleri:

1- İhramı mikattan veya bir mahzur melhuz değilse daha evvelden yapmak.

2- Arafatta vakfeyi guruba kadar temdid etmek.

3- Müzdelifede dahi vakfe yapmak:
4- Safa ile Merve arsında yedi şavt sa'y etmek.
5- Sa'yi mu'teddünbih bir tavaftan sonra yapmak.
6- Mevkiı mahsusunda taş atmak.
7- Halk veya taksır ya'ni başını kazıtmak veya kırktırmak.
8- Afakî olanlar için tavafı sader denilen veda' tavafı yapmak.

Sh:»706

9- Tavafa Haceri esvedden başlamak.
10- Tavafı sağdan yapmak.
11- Özrü yoksa tavafta yürümek.
12- Tavafta hadesi asgar ve ekberden taharet üzere bulunmak.
13- Setri avret.

14- Tavafın yedi şavtından üçü, ki dördü farzdır.
15- Sa'ye Safadan başlamak.
16- Kârin veya mütemettı' olanlar için kurban kesmek.
17- Her yedi tavafta iki rek'at namaz kılmak.
18- Remy ile halk beyninde tertibe riayet etmek.
19- Yevmi nahirde kurban kesmek.
20- Halkı mekânında ve zamanında yapmak.
21- Tavafı ziyareti eyyamı Nahirde yapmak ki bu vaciblerden biri terk olunursa dem lâzım gelir.

Sünnetleri: Tavafı kudum, ya'ni Mekkeye girince Ka'beyi tavaf etmek, tavafı kudumda veya tavafı farzda «remel» yapmak ya'ni tavafın üç şavtında «devrinde» meydanı harbde mübarezeye çıkmış pehlivan gibi omuzlarını titreterek yürümek -Safa ile Merve arasında «mîleyni ahdareyn» beyninde derenin içinde koşmak- eyyamı mahsusasında geceleyin (Mina) da yatmak -(mina) dan Arafata güneş doğduktan sonra, Müzdelifeden «mina» ya da güneş doğmadan evvel hareket etmek- ve bunlardan ma'ada daha bir takım husus at ki müstehabbat-ü âdabı ile beraber tafsılâtı kütübi Fıkhiyededir.

Haccın memnuatı: da iki nevi'dir. Birisi şahsın kendinde yapmaktan memnu' olduğu şeylerdir ki: cima' -saç ve kıl izale etmek -tırnak kesmek -koku sü-

Sh:»707

rünmek -başını ve yüzünü örtmek -dikişli bir şey giymektir. Diğeri, başkasına yapmaktan memnu' bulunduğu şeylerdir ki: başkasını tıraş etmek - gerek harem ve gerek hilde sayde taarruz etmektir. İhramdan çıkınciya kadar bunların hiç biri yapılamaz, yapılırsa ceza lâzım gelir. Gerçi Haremin ağacını kesmek dahi memnu' ise de bu memnuiyet hacca ve ihrama mahsus değildir. Mezhebi Şafiîde Safa ile Merve arasında sa'y ve bir kavilde halk veya taksır dahi haccın farzlarından ve hattâ erkânındandır.

Haccın sebebi şer'îsi Beytullahdır. Zira hac ona muzaf olur da « حِجُّ الْبَيْتِ » denilir, Beyt ise bir ve gayrı mütekerrir olduğundan hacc müslümana ömründe bir kerre fevren ya'ni ilk imkân senesinde farz olur. Terahı tarikile farz olub ta'cil, efdal olduğu da rivayet edilmiştir. Bu âyetlerin nâzil olduğu omrei kaza senesinde Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Zilkı'dede omre suretile Ka'beyi ziyaret etmiş ve bir sene evvel mümaneatı müşrikîn ile itmam edemediği omreyi bu veçhile kaza ettikten sonra berveçhi musaleha üç günden ziyade Mekkede kalamıyacaklarından kablelhac avdet buyurmuştu. İrtesi sekizinci senei hicriyede Hüdeybiyye müselahasının müşrikler tarafından nakzına mebni Ramazanı şerifte hareket edilmiş ve ramazanın aşrı ahırinde Mekke fetholunmuş ve Şevval içinde Huneyn muharebesi ve Tâif muhasarası yabılmış ve Resulullah yine bir omre yaparak vakti hacdan evvel Medineye avdet buyurmuş ve o sene Mekkede vali bırakılan Attab İbni üseyd âdeti Arab veçhile nasa haccettirmiş idi, daha irtesi dokuzuncu senei hicriyede Hazreti Ebibekri sıddık radıyallahü anh tarefı risaletten emîri hâcc ta'yin buyurulub ilk olarak bu sene haccı islâmî eda edilmiş ve ba'dema beyti şerifin uryan olarak tavaf edilmemesi ve müşriklere hacc yaptırılmaması il'an olunmuş ve nihayet onuncu senei hicri-

Sh:»708

yede bizzat Resulullah ilk ve son olarak edai haccetmiş ve menasiki haccı tamamen ta'lim buyurmuştur ki bu seneye «haccetülveda'» denilmiş ve irtesi sene vefatı Peygamberî vuku bulmuştur. Binaenaleyh Resulullahın yaptığı bu son haccın edaı farz için olduğunda şüphe yok ise de evvelkilerin farz olduğu sabit değildir. İşbu « وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ » emri aslı haccın farzıyetini kat'ıyyen ifade etmeyib başlanmış olan her hangi bir hac ve omrenin vücubı itmamını ifade eylediğine nazaran hac

bil'ahare « وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً »

nassile farz kılınmış ve tarafı Peygamberîden de ilk imkân senesinde fevren icra buyurulmuştur. Maamafih haccın daha evvel bu âyetlerle omrei kaza senesinde farz kılınmış olması melhuz ve bu takdirde tarafı Nebevîden edası terahı suretile olmak da muhtemil bulunduğundan farzıyyeti haccın fevrî veya gayrı fevrî olması beynel'eimme muhtelefünfihtir. Ve imamı A'zamdan da iki rivayet vardır. Birini imam Ebuyusuf diğerini imam Muhammed ıhtiyar etmiştir. Esahhı Ebu Yusuf rivayeti olan fevirdir. İmam Malikten muhtar rivayet de budur. İmamı Şafiîden muhtar rivayet de İmam Muhammed gibi terahıdir.

Haccın hikmetine gelince: bunun dinî ve Dünyevî menafiı kesireyi mutazammın olduğu her türlü şüpheden varestedir. Ezcümle emri Kıblede beyan olunan « اَيْنَ مَاتَكُونُوا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا » mazmunı celilindeki tevhidi içtimaîyi fi'len tecelli ettirecek olan en büyük ve en şamil bir şiarı teabbüddür ki bunun vüs'ati şümulünü kürei Arz üzerinde hiç bir mekânda bulmak kabil değildir. Zira Kâ'bei muazzama kadar kudsiyyeti kadim hiç bir ma'bedi tevhid yoktur. Kâ'benin milleti İbrahime alâkası bütün edyanı Semaviyece müsellem ve hattâ Hazreti Ademe kadar intihası da mervidir. Mekkenin hurmeti ta hılkati Arz ile kaimdir. Haccı Kâ'be, beşeriyeti bütün urukı esasiyesinden birleştirmeğe saık ve müsaıd olduğu halde ondan sonra muhdes olan

Sh:»709

meabid-ü mevaki binnisbe hususiyetlerinden dolayı böyle tevhidi külle salih değildir. Hattâ bizzat kabri nebevî turabı Kâ'beden efdal olduğu halde Kâ'be için mevcud olan devaı ve hasaısı hac bunda bile tasavvur olunamaz. Hasılı indallah hacce elyak olan Kıblei vahdet her halde « بَيْتٌ عَتِيقٌ » olduğunda hiç şüphe yoktur, bundan başka Kâ'be arayanlar, tevhide değil, şirk-ü tefrîka çalışmış olurlar. Sonra hac bir cihetten salât gibi bedenî, diğer cihetten zekât gibi malî haysiyetleri haiz bir ibadeti camiadır. Ve ayni zamanda ma'nayı cihadı da mutazammındır. Netekim bir hadîsi şerifte varid olduğuna göre «hacc bir cihaddır, omre tetavvudur.» ve yine bu münasebetledir ki burada mesaili hac, evamiri cihad ile beraber nazil olmuştur.

OMRE, lûgaten ziyaret ma'nasınadır. Şer'an: İhram, tavaf, sa'y, nihayet halk veya taksırden ibaret bir ziyareti mahsusadır. Omre küçük bir hac demektir ki ihram şartı, tavaf ve sa'y rükünleri, ve halk veya taksır vacibidir. Demek ki bunun hacdan mahiyyeten farkı vakfe rüknünün bulunmaması, sa'yin rüknolması, hükmen farkı da hac farzdır, omre farz değil, tetavvu olan bir ibadettir. Maamafih göreceğimiz vechile bunun da farzıyetine kail olanlar vardır. İmdi bir senenin Eşhüri haccinde hacc ile omrenin içtimaı ve ademi içtimaına, haccın üç nev'ı vardır: Hacci ifrad, hacci temettu' hacci kıran.

Hacci ifrad: Mikatı afakîden yalnız hac niyyetiyle ihrama girib tavafı kudumu yaptıktan sonra ef'ali hac bitinciye kadar Mekkede muhrim olarak kalmaktır. Ki bunda omre bulunmayıb tek bir hac yapılmış olduğundan haccı müfrid ve haccı ifrad tesmiye olunur. Âfakîlerin ihramsız geçmeleri caiz olmıyan miykatı mekânî beştir: Zülhüleyfe, Zati ırk, Cuhfe, Karen, Yelemlemdir.

Hacci temettu': Mikatı âfakîden omre niyyetiyle ihrama girib omre için tavafı ve sa'yi yaparak tıraş olub

Sh:»710

ihramdan çıkmak, sonra Mekkede bir Mekkeli gibi kalıb nihayet Yevmi terviyede hacc için Haremden ihrama girerek hacci itmam etmek ve kurban kesmektir. Tuli müddet ihramda kalınmamak için omreden bu suretle istifade edildiğinden dolayı buna hacci temettu tesmiye olunmuştur.

Hacci kıran: Miykatı âfakîden hem omre ve hem hac ikisine birden niyyet ile ihrama girib Mekkeye varınca evvelâ omre için tavaf ve sa'y badehu hacc için tavafı kudum ve sa'yetmek ve sonra ihramdan çıkmaksızın nihayetine kadar ef'ali haccı yapmak ve kurban kesmektir. Cahiliyede omre ile haccın Eşhuri hacde ictimaı caiz değil idi, bu ayet bunların meşruı'yyetini beyan için nazil olmuş ve şükranesi olmak üzere kurbanı da vacib kılınmıştır. Şöyle ki:

Balâdaki emirleri icra edin 196. ﴿وَاَتِمّوا الْحَجّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ﴾ Allah için hac ve omreyi de tamamlayın. Ya'ni velev nafile olsun hac ve omreden birine veya ikisine başladınız mı tamamlayın, nakıs bırakmayın veyahud tammolarak icra edin, ne evvelinden ne ahırından hiç bir noksan yapmayın - Geçen Hudeybiyye senesi omreye başlanmış ve fakat müşriklerin harbe kalkışmaları üzerine itmam edilememiş idi binaeaneleyh bu sene hem onun itmamiyle kazası emredilmiş, hem de bu münasebetle müheyyayı inkişaf bulunan haccın aksamı meşruasına da işaret buyurulmuştur. « وَلَا تُبْطِلُوٓا اَعْمَالَكُمْ » nehyi celilinde dahi beyan olunacağı üzere alelûmum nevafil bile şuru ile farz olur ve nakıs bırakılırsa kazası lâzım gelir. Bundan anlaşılır ki bu itmam emrinde henüz haccın veya omrenin re'sen vücubuna bir delâleti kat'ıye yoktur. Hac bundan sonra « وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ » nassıle farz kılınmış ise de omrenin re'sen vücubuna dair bir nass yoktur. Fakat bir hayli ulema ve müfessirîn omrenin de vücubuna ya'ni farzıy-

Sh:»711

yetine kail olmuşlardır. Hazreti Aişe ve İbni Abbas ve İbni Ömer, Hasanı Basrî, İbni sirin, omre vacibdir demişler, İmamı Şafiî de bunu ıhtiyar eylemiş ve itmamın vücubu, aslın vücubunu müstelzim olacağına zahib olmuştur. Bil'akis Abdullah ibni Mes'ud ve İbrahimi nahaî ve Şa'bî den omrenin « تَطَوُّع » olduğu rivayet edilmiş, Mücahit dahi « وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ » kavli ilâhîsinde «biz hac ve omre ile emrolunmadık» demiştir. Ayni zamanda itmamın ma'nasında da seleften muhtelif rivayetler vaki olmuştur: Hazreti Aliden ve Said ibni Cübeyrden ve Tavustan mervidir ki «itmamları ehlinin evceğizinden bunlara ihram etmektir» demişler,. Mücahid «itmamları bunlara duhulden sonra nihayetlerine ırmektir» demiş, Said ibni Cübeyr ile Atâ «itmamları bunları nihayetlerine kadar Allah için ikame etmektir, çünkü ikiside vacibdir» demişler. İbni ömer ile Tavustan «itmamları ifradlarıdır» diye rivayet olunmuş, Katade de «itmamı omre» omreyi hacc aylarının gayrısında yapmak olduğuna kail olmuştur. Görülüyor ki bunların hasılı evvel emirde iki ma'naya raci' oluyor. Birinde « اَتِمُّوا » başladığınızı tamamlayın demek, diğerinde de gerek evvelinden gerek ahırından tam yapın demek oluyor ve saniyen tam yapmanın suretinde ıhtilaf edilmiş bulunuyor. Evvelki manada re'sen vücub ihtimali yoktur, lâkin ikinci de vücub da muhtemildir ademi vücub da. Halbuki farzıyet ya'ni vücubı katî ihtimal ile sabit olamıyacağından bu âyetten hac ve omrenin farzıyetini anlamak kabil olamaz, bunun için mezhebi Hanefîde omre ayrıca farz olan bir ibadet değildir. Hacde dahil tetavvu' ve nafile kabilinden bir ibadettir. Ve her nafile gibi şuru' ile vacib olub itmamı lâzım gelir. Filvakı omreye haccı asgar denilir, böyle olduğu halde büyük hacda dahil olmıyan müstakıl bir hac farz olsa idi iki hac farz olmak lâzım gelirdi, halbuki Akra ibni Habis «hac her sene midir? yoksa bir kerre midir ya Resulallah» sualine cevaben Resulullahın «bir keredir, ziya-

Sh:»712

desi tetavvu'dur» buyurduğu sabittir. Kezalik hadîsi Cabirde «omre yevmi kıyamete kadar hacda dahildir» ve «hac cihad, omre tatavvudur» diye rivayet edilmiştir. Binaenaleyh omrenin re'sen vucubuna delili katî bulunmamakla beraber ademi vücubuna dair haberi sahih te vardır.

Lâkin gerek hac ve gerek omre tatavvuan dahi başlanmış olsa bütün nevafilde olduğu gibi şüru-u iltizam ile vacib olacaklarından tamamlanmaları farz olduğunda da şüphe yoktur. Binaenaleyh ﴿فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ﴾ ihramdan sonra ihsar vakı olur bir manii mücbire tutulub hacdan veya omreden kalırsanız ﴿فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْىِ﴾ hediy nev'inden kolayınıza gelen bir

şey lâzımdır.-

HEDİY, deve, sığır, davar cinsinden Beytullaha ihda olunan kurbanlıkların ismidir ki akalli bir koyun veya

keçidir. « بَدَنَة » nin yedide biri de kâfi olur « تَمْرٌ » ve « تَمْرَةٌ » gibi vahdinde «hedye» denilir. İhsar, lûgâten mutlak men' manasınadır. Şer'an ihramdan sonra bir özri şer'î ile haccın vakfe ve tavaf iki rüknünü de ifadan ve yahud omreden menedilmiş olmaktır. Âyetde ihsar mutlaktır, binaenaleyh gerek düşmanın men'i ve gerek kırıklık, topallık gibi bir maraz veya zayaı nafaka veya kadın hakkında fevti mahrem manialarının men'i dahi ihsardır. Fakat İmamı Şafiî sebebi nüzul dolayısile yalnız düşmanın men'ine hasretmiştir. Başlanmış olan hac ve omrenin itmamları vacib olunca badel'ihram ihsara uğrıyanlar bunları itmam etmedikçe lâ'akal bir sene ihramdan çıkamamak ıktıza edeceği bu ise pek müşkil bir emrolacağı cihetle teysir için ihsar halinde meşruan ihramdan çıkabilmek üzere sevkı hediy vacib kılınmıştır. Fakat

﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْىُ مَحِلَّهُ﴾ hediy varacağı yere

varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyiniz, ya'ni ihramdan çıkmayınız.- Binaenaleyh ihsara uğrayan muhrim tahallül etmek isterse Haremi şerife kola-

Sh:»713

yına gelen bir hediy gönderir ve gönderdiği kimse ile bir gün kararlaştırır o gün gelib de kurbanın kesildiği zannı hasıl olduğu zaman başını traş edib ihramdan çıkabilir. Zira hedyin mahılli «

هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ » mantukunca dahili Haremdir. Abdullah ibni Mes'ud, İbni Abbas, Ata,

Tavus, Mücahid, Hasan, İbni Sirîn, buna kail olmuşlardır. Hanefiyenin ve Süfyanı Sevrînin kavilleri de budur. Lâkin imam Malik ve Şafiî muhsar için mahılli hedyin mevkii ihsar olduğuna ve mahılline bülûğu da o mevkide zebhinden ibaret bulunduğuna kail olmuşlardır. Kur'anın zahiri hilâfına olan bu ma'naya zahib olmalarının sebebi de, Hazreti Resulullahın Hudeybiye ihsarında hedyini bulunduğu mevkide zebhetmiş olmasıdır. Hudeybiye mevkii ise Haremden haric Hıl kısmındadır. Fakat hudeybiyenin bir tarafı hıl bir tarafı Haremdir. Resulullahın konak yeri hılde musallası da Harem tarafında idi, yani mevkii ihsar, Hudeybiyenin Mekke altına doğru olan tarafı idi ki burası Harem cümlesindendir. Resulullahın hedyini Haremde boğazlamış olduğu da zuhrîden sarahaten menkuldür. Binaenaleyh nassı âyeti zahirinin hilâfına hamletmiye mahal yoktur. Demek ki her iki takdirde hediy müyesser olmazsa müyesser oluncaya veya tavaf edinceye kadar muhsar ihramında kalmağa mecbur olacaktır. Hedyi gönderen de mahalline

bülûgundan evvel tıraş olamıyacaktır. Ancak ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا﴾ ihramda

bulunan sizlerden gerek muhsar ve gerek gayri muhsar her hangi biriniz tıraşa muhtac olacak derecede

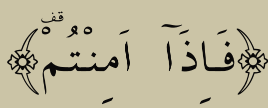
hastalanır ﴿اَوْ بِهٖ اَذًى مِنْ رَاْسِهٖ﴾ yahud başında kehle ve yara gibi bir eziyyeti bulunur

da vaktinden evvel başını tıraş ederse ﴿فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ﴾

ona da oruc veya sadaka veya kurban, bu üç nev'in birinden bir fidye vacib

Sh:»714

olur.- Bunun sebebi nüzulü Kâ'b ibni ucre hadisesi olmuştur. Meşhurdur ki Hudeybiye senesi Resulullah Kâ'b ibni ucreye uğramış, başının kehlelendiğini görmüş «galiba hevammın sana eziyyet veriyor?» diye sormuş, «evet ya Resulallah» deyince «tıraş ol da üç gün oruc tut veya altı miskine bir fark hurma tasadduk et veya bir koyun kurban kes» diye emretmişti. Bir fark üç sa'dır. Bu hadîsin bir rivayetinde altı sa' ta'biri vardır ki bu daha evlâdır. Sebebi nüzul ihsar ve kehle eziyyeti olmakla beraber mantukı âyet muhsar ve gayri muhsar ve her nevi maraz ve ezaya âmdır. Maraz ve eza baş tıraşına muhtac kılabileceği gibi elbiseye ve tîb istimaline de muhtac kılabilir. Ve bu suretle hüküm hali ihramdaki mahzuratı haccın hepsine şamil olarak fidye şartiyle ruhsatı tazammun eder ki tafsılâtı kütübi fıkhiyededir.

 Badehu ihsardan emin olduğunuz, yahud emniyyet ve vüs'at halinde bulunduğunuz zaman ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ﴾ her kim hac zamanına kadar omre ile istifade etmek ya'ni omreyi hacca tefrik ederek haccı kıran yapmak ve ya omreden tahallül ile hac ihramına kadar serbes kalmak ve mahzuratı ihramdan intifa etmek suretiyle haccı temettu yapmak isterse ﴿فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾ bu temettu sebebiyle hedyin envaından kolayına gelen bir şey vacibdir - Ya'ni hacci kıran veya hacci temettu yapanların hediy gönderib nihayette bir kurban kesmeleri vacibtir. Ve bu kurban imamı Şafiîye göre demi cebirdir, sahibi yiyemez. Çünkü müşarünileyhe ve imam Malike göre hacci ifrad, temettu ve kırandan efdaldir. Binaenaleyh bu kurban, omre ile haccın cem'inden mütevellid olan noksanı telâfi içindir. Fakat biz Hanefiyeye göre bu kurban demi şükrandır. Çünkü haddi zatinde kıran, temettu'dan, te-

Sh:»715

mettu, ifraddan efdaldir. Ve böyle âdeti cahiliyeyi nesheden kıran veya temettu suretiyle iki ibadetin birden edasına muvaffakiyyet ayrıca mucibi şükran olan bir ni'mettir ve hediy bunun içindir. Binaenaleyh bundan udhiye gibi sahibi de yiyebilir. Bu ıhtilâfın sebebi de haccetülveda'da resulullahın haccı hangisi olduğu hakkındaki rivayatın ıhtilâfıdır. Bu babda en büyük ve en güzel ve en cem'iyetli esas, Sahihi Müslimde ve İbni Ebi Şeybe ve Ebu Davud ve Neseî ve Abdibni Hamîd ve Bezzar ve dâremî müsnedleri gibi diğer kütübi ehadiste rivayet olunduğu üzere Ca'feri Sadık Hazretlerinin pederi tarikıyle Cabir ibni Abdillah radıyallahüanh Hazretlerinden vakı olan rivayeti sahihadır. Mahalline ve ez cümle fıkhi Hanefîden şerhi hidaye fethülkadire müracaat oluna.

 Binaenaleyh her kim hediy bulamazsa ﴿فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِى الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ﴾ üç gün hacda yedi de döndüğünüzde oruç tutması lâzımdır. -Hacdaki hacc ayları içinde tutulur ki müstahabbı Zilhiccenin yedinci, sekizinci, dokuzuncu günleridir. Dönüşteki de ef'ali hacdan fariğ olunca ve Şafiîye göre ehl-ü iyaline kavuştuğunda tutulmalıdır. ﴿تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ işte hediy yerine kaim olacak olan bu oruçlar minhaysülmecmu tam ondur. Sakın terdid veya tahyir suretile üç veya yedi kifayet eder zannedilmesin ﴿ذٰلِكَ﴾ zikrolunan temettü' veya şafiîye göre hükmi hediy ve sıyam ﴿لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ ehl-ü iyali Mescidiharam huzzarından olmıyen kimseler içindir. -ki bunlar meskenleri mikat haricinde olan âfakîlerdir. Çünkü mevakit ahalisi ve onlardan beridekiler Mekkeye ihramsız girebildikleri cihetle Mekke ahalisi hükmündedirler. Mekkeden çıkanlar da mikatı geçmedikçe

Sh:»716

Mekkeye ihramsız yine avdet edebilir. Binaenaleyh Mescidiharam hazırlarının hakikaten ve hükmen gayrı bulunanlar maverayı mikat ahalisi olan afakîler demek olur. Fakat imamı Şafii bunları Mekkede kasri salât edecek kadar bir mesafei seferden gelenler, Tavus: «Haremi Mekke maverasından olan ehli hıll», imam Malik de «bizzat Mekke ehalisinin gayrı» diye anlamışlardır. Hasılı haccı kıran ve temettu' maverai mikat ehalisinden bulunan ve Mekkeye ihramsız girmeleri caiz olmıyan âfakîler hakkındadır. Âfakî olmıyan ehli

hıll-ü harem ancak haccı ifrad yapmalıdırlar.

İşte hac ve omreyi böyle Allah için tamamlayınız ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allaha isyandan sakınınız ve bahusus emri hacda pek ittıkalı olunuz ﴿وَاعْلَمُوٓا﴾ ve biliniz ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ﴾ Allahın ıkabı pek şiddetlidir.

Gelelim haccın vaktına:

﴿١٩٧﴾ اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌۚ فَمَنْ فَرَضَ ف۪يهِنَّ الْحَجَّ فَلَا
رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى الْحَجِّۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ
يَعْلَمْهُ اللّٰهُۜ وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰىۘ وَاتَّقُونِ يَٓا اُو۬لِى
الْاَلْبَابِ ﴿١٩٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ
رَبِّكُمْۜ فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ
الْحَرَامِۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْۚ وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِه۪ لَمِنَ
الضَّٓالّ۪ينَ﴿﴾

Sh:»717

﴿١٩٩﴾ ثُمَّ اَف۪يضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٢٠٠﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا
اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَٓاءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًاۜ فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ
رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠١﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠٢﴾ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ نَص۪يبٌ مِمَّا كَسَبُواۜ
وَاللّٰهُ سَر۪يعُ الْحِسَابِ﴿﴾

Meali Şerifi

Hacc ma'lûm aylar, kim o aylarda hacca şuru' ederse artık hacda ne refes, ne füsuk, ne cidal yok, hayra dair ise ne

Sh:»718

işlerseniz Allah onu bilir ve çünkü azığın en hayırlısı takvadır, azık tedarük edin de bana takva ile gelin ey beyni olanlar 197 rabbınızın fazlından ticaret istemeniz size günah değildir, derken Arafattan ifaza ettiniz mi Meş'arı haram yanında Allahı zikredin hem onu size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin, doğrusu siz bundan evvel cidden şaşırmışlardan idiniz 198 sonra nâsın ifaza eylediği yerden ifaza edin, ve Allahın mağfiretini isteyin, çünkü Allah gafur, rahîmdir 199 nihayet menasikinizi bitirdiniz mi vaktiyle atalarınızı andığınız gibi hattâ daha şiddetli bir anışla Allahı anın, zikredin, çünkü nâsın kimisi "rabbena, der bize Dünyada ver" buna Ahırette kısmet yoktur 200 kimisi de "rabbena bize dünyada bir güzellik ver Ahırette de bir güzellik ve bizi ateş azabından koru" der 201 işte bunlar, bunlara kazandıklarından bir nasîb var, Allahın hisabı da çabıktır 202

197. ﴿اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ﴾ hacc, ma'lûm aylardır. Ya'ni vakti hacc ötedenberi

beynennas ma'ruf olan aylardır. -Şeriati islâmiye bu ma'rufu tebdil etmemiş, fakat Arabı cahiliye نسئ = Nesi dedikleri usul ile ba'zan hac mevsimlerini değiştirdiklerinden dolayı asli ma'rufu tesbit-ü takrir eylemiştir. Bu ma'lûm aylar Şevval, Zilkı'de ile, onuna kadar Zilhiccedir. İbni Abbas, İbni Ömer, Nahaî, Şa'bî, Mücahid, Hasani Besrî hazaratı onuncu gününün de dahil olduğunu beyan etmişlerdir ki mezhebi Hanefî de budur. Haccın son bir rüknü olan tavafı ziyaret bu gün yapılır. Maamafih imamı Şafiî Zilhiccenin ancak dokuzunu saymış, Arefatta vakfeye yetişemeyenin yevmi nahrolan onuncu günü tulûı fecrile haccı fevt olacağı mülahazasile bu günü vakti hacdan saymamıştır. İmam Malik Hazretleri de akalli cemi' üçtür diye Zilhiccenin hepsi eşhüri hacda dahil olduğuna kail olmuştur ki Urvetibinizzübeyrin kavlidir. Fakat gerek bu ve gerek kavli Şafiî mütearefe muhaliftir. Binaenaleyh vakti hac, ma'lûm olan bu iki

Sh:»719

ay on gündür. Üçüncü aydan bir kısmının vakti hacda dahil olması cem'i kıllet ile eşhür ıtlakına kâfi gelmiştir. Ef'ali hac bir taraftan namaz vakitleri gibi zarfe bir taraftan da oruç vakti olan gün gibi mi'yara şebih olan bu vakt içinde yapılır. Cahiliyenin yaptığı gibi bu vakti tebdil etmek caiz olamaz. Acaba haccın şeraiti mütekaddimesinden birine ya'ni ihrama da bu vakitten evvel başlanamaz mı? Şafiî «hayır, böyle bir ihram ancak omre olur» demiştir. Fakat bütün Hanefiye ve Malik ve Sevrî ve Leys ibni Sa'd vakti hacdan evvel gerek omre ve gerek hacciçin ihram caiz olduğuna ve ancak gerek ifrad ve gerek temettü' ve gerek kıran suretlerinde mütebaki ef'alin bu aylar içinde yapılması lüzumuna kaildirler. Ya'ni vakti hacdan evvel, ihramı hac, haram değil, sünnete muhalif olduğundan mekruhtur. «

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ » âyetinde bu

cevaza işaret vardır ki tafsılı ahkâmı Kur'anda ve kütübi fıkhiyededir.

İmdi vakti hac bu ma'lûm ve mukarrer aylar olunca ﴿فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ﴾ her kim bu aylarda haccı farz kılar, ya'ni ihram telbiye veya sevkı hedyile kendine iltizam ederse

﴿فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى الْحَجِّ﴾ artık eyyamı hacda ve

cima' veya fuhşı kelâm, ne irtikâbı mahzurat ile hududı şeriden huruc ne de hizmetcileri veya arkadaşları ile mücadele ve muhalefet hiç biri yoktur.- Sade haddi zatında memnu ve çirkin olan şeylerden başka ahvali adiyede mübah olan şeylerin bir kısmı da hacda memnudur. Hac böyle bir nezaheti kâmile ve salâhı tam ve alesseviye bir vifak-ü intizam içinde icra edilmelidir. Burada haccın levazımı ahlâkiyesine şumullü bir tenbih vardır ki tafsılâtı kütübi Fıkhiye ve menasikte aranmalıdır. Bu suretle hacda salât-ü sıyam ve zekâtta bile bulunmıyan ferdî, içtimaî bir tehzibi nefs, bir idmanı ahlâkî hikmetleri bulunduğu unutulmamalıdır. Bu nezahatlerle

Sh:»720

beraber ﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ gücünüzün yetebildiği her hangi bir hayrı yaparsanız ﴿يَعْلَمْهُ اللّٰهُ﴾ Allah onu bilir, ya'ni ecrini ihsan eder, fakat hiç bir şerrinizi görmek istemez, o

halde ﴿وَتَزَوَّدُوا﴾ bütün hazırlığınızı görün, azığınızı, yol levazımınızı iyice tedarük etmiş bulunun

da takvali olun ﴿فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى﴾ çünkü en hayırlı azık takvadan ibarettir.-

ZAD, yiyecek, içecek, giyecek, binecek, ve sair havaice sarfedilecek mal demektir ki lisanımızda levazım ta'bir olunur. Bunun azık diye tercemesi marufdur. Gerçi azık daha ziyade yiyecek ve içeceğe masrufdur, lâkin zâd dahi bu suretle istimal olunur, çünkü bunlar en zarurîsidirler. Deniliyor ki Yemenliler Hacce azıksız olarak gelirler ve biz mütevekkiliz derler, binnetice halka yük olurlardı. Bu fıkra bunlar hakkında nâzil olmuş, dilencilikten ve halka ağırlık vermekten korunub sakınmaları için tezevvüd emri verilmiştir. Bu suretle bu nazmı celil gösteriyor ki takva ehassı metalibdir, her fenalıktan korunub mertebei takvaya ermek için de azığını ve levazımını tedarük etmek lâzımdır. Bunu tedarük etmeyen ve tedarük etmek için çalışmıyanlar, sevki ihtiyaçla fenalığa düşebilirler. Ve ayni zamanda insanların diğer azıkları ne kadar mebzul olsa hıssi takvaları bulunmadıkça yine mes'ud olamaz, fenalıktan korunamazlar, şehevatı mühlikeye bir ihtiyac gibi atılırlar. Binaenaleyh tedarüki zad' medarı takva olacağı gibi hissi tekva da tedarüki zad için en büyük bir saıktır, bu suretle hayırlı azık takva ve takva en hayırlı azık demektir. Bu nazmıcelil bu vechile şunu da anlatıyor ki insan için iki sefer mukarrerdir. Birisi Dünyada sefer, birisi de dünyadan seferdir. Dünyada sefer

Sh:»721

için yiyecek, içecek, binecek ve lüzumunda sarfedecek zad-ü zahıre lâzım olduğu gibi Dünyadan sefer için de bir zad lâzımdır. Bu da ma'rifetullah ve mahabbetullah ile vikayetullaha girmek ve mâsivallahdan i'raz ile Allahdan başkasına arzı hacet etmemektir. Ve bu zadı takva obirinden daha hayırlıdır.

Bunu bilib her iki sefer için hazırlığınızı eyi görün ﴿وَاتَّقُونِ﴾ ve benim emirlerime muhalefetten

sakınıb bana ittika edin ﴿يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ﴾ ey temiz ve tam akıllılar. Böyle hıssi takva

ile levazımınızı eyi tedarük etmek emri ilahî ve akli kâmil muktezası olduğu için 198.

﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْۜ﴾ rabbınızın her

hangi bir fadl-ü atasını taleb etmenizde size hiç bir cünha ve günah yoktur. Yani velev hacc aylarında olsun kesb-ü ticaret ile erzakınızı, levazımınızı kazanmaktan memnu' değilsiniz.- Evamiri sabıkaya riayet şartiyle hac, ticarete, kazanca mâni değildir.

Deniliyor ki Arablar cahliye devrinde hac mevsimlerinde Ukâz, Mecenne, Zülmecaz gibi pazar ve panayırları açarlar ve onlardan te'mini maişet eylerlerdi, dini islâm gelince hacde bunlardan sakınmağa başlamışlar, bu âyet de bunun hakkında nâzil olmuştur.

Sonra ﴿فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ﴾ Arefattan ifaza ettiğinizde yani Arefe günü Arefat

dağında an cemaatin vakfeden boşanıb akdığınızda

﴿فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ﴾ Meş'ari haram civarında yani

Müzdelifede Allahı zikredin. -ki bu gece akşam ve yatsı namazlarının burada birlikte kılınması bu zikremrinin tatbikıdır. Zira nâmaz en büyük zikirdir. Bundan başka

﴿وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ﴾ ve Allah size böyle

Sh:»722

güzel hidayetler bahşettiği gibi siz de orada tevakkuf edib telbiye, tehlil ve dualarla, bilebildiğiniz güzel

güzel zikirlerle onu yadedin. ﴿وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّآلّ۪ينَ﴾ Bilirsiniz ya siz bundan evvel dalâletler içinde idiniz, iman-ü taattan haberiniz yok, ne yabdığını bilmez şaşkınlar güruhundan idiniz.»

AREFAT: Arefe günü huccacın vakfeye durdukları dağın ismidir ki Mekkeye on iki mil mesafededir. Ve oradaki dağların en mürtefiidir. Zilhıccenin sekizinci gününe yevmi terviye denildiği gibi dokuzuncu gününe de yevmi Arefe denilir. Ve bu gün Arafatta vakfeye çıkılır. Esas itibariyle Arefe kelimesinin cem'i, veya cem'i gibi olan Arefat isminin bu dağa ne sebeb ile alem olduğu ve bunun mürtecel mi, müştak ve menkul mü olduğu hakkında müteaddid kaviller vardır. İştikaka kail olanlar da tanımak mânasına ma'rifetten veya itiraftan veya rayihai tayyibe manâsına «arf» dan müştak olduğunda ıhtilâf etmişlerdir. Bu ıhtilâflar ile vechi tesmiye sureti kat'iyede tesbit edilmiş değil ise de her biri cebeli Arefatın bir hasletini irae etmiş olmak itibarile isimden ziyade müsemmanın tavsıfine hadim olmuştur. Hazreti Adem ile Havvanın burada telâkki edip birbirlerini tanımış olmaları, Hazreti İbrahimin burayı görünce tavsıfatı mütekaddime ile tanımış olması, müşarünileyhin hıtabı cibril ile menasiki haccı burada tanımış olması, Hazreti İsmailin, validesinden bir müddet ayrılıb badehu burada telâki ederek tanışmış olmaları, huccacın burada birbirlerile güzel bir suretle tanışmaları, burada vakfeye duranların Hak tealânın rububiyet-ü celâlini, samediyyet-ü istignasını ve insanlığın meskenet-ü ihtiyacını itiraf etmeleri, nihayet, huccacın habaisi zünubdan temizlenerek indallah lâikı cinan olan revayihi tayyibei ma'neviye iktisab etmeleri, hakikaten cebeli Arefatın evsafındandır. Arefe ve

Sh:»723

Arefat ikisi de bu dağın ismidir. Yevmi arefe buna muzaftır, bunun günüdür. Yevmi iyası küffar, Yevmi ikmali din, Yevmi itmamı ni'met, Yevmi rıdvan isimleri dahi yevmi Arefenin esmaı mahsusasındandır.

MEŞ'ARI HARAM; esahhı rivayete göre Müzdelifede Cebeli kuzah dahi tesmiye olunan ve üzerinde «mîkade» tabir olunur alâmeti muhtereme demek olan üstuvanî bir taş bulunan bir tepedir. Mukaddema burada odunlarla ocaklar, Harunı Reşid zamanında büyük mumlar, daha sonra büyük kandiller yakılırdı, ahıren üzerine bina yapılmıştır. Asıl Meş'arı haram bu, indelmeş'arilharam da Müzdelifedir. Arefatın «Urene» deresinin içinden başka her tarafı mevkıf olduğu gibi Müzdelifenin de «Muhassir» deresinden maada her tarafı mevkiftir. « عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ » buyurulması vadii Muhassirin istisnasiyle müzdelifeye ve kurbi meş'arde zikrin efdaliyyetine işarettir. Gerek Arefat ve gerek Müzdelife vakfeleri hakkında müteaddid ehadisi şerife vardır. Ezcümle: Resulullah «

اَلْحَجُّ عَرَفَةُ فَمَنْ اَدْرَكَ الْعَرَفَةَ فَقَدْ اَدْرَكَ الْحَجّ = hacc, Arefe demektir, Arefeye yetişen hacca yetişmiş olur» kezalik müzdelifede «

مَنْ صَلَّى مَعَنَا هٰذِهِ الصَّلٰوةَ وَ وَقَفَ مَعَنَا هٰذَا الْمَوْقِفَ وَ قَدْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذٰلِكَ لَيْلاً اَوْ نَهَارًا فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ وَ قَضَى تَفَثَهُ

=bizimle beraber bu namazı kılan ve bizimle beraber şu mevkife duran ve ondan evvel gece veya gündüz Arefede vakfe yapmış olan kimsenin haccı tamam olur ve tavaf yapıb ihramdan çıkması zamanı gelir» buyurmuştur.

Herkes Arefatta vakfe yaparken Kureyş ve onların dindaşları olanlar, ya'ni yukarılarda beyan olunduğu üzere hamaseti diniye iddiasiyle «humus» namiyle yad olunanlar Arefata çıkmazlar da cemaatleriyle Müzdelifede dururlar ve «biz ehlullahız ve huddamı haremiz» diye diğer nasa takaddüm ve tefevvuk etmek

isterler, onlarla mevkifte müsavata razı olmazlardı. Bu sebeble şu âyet nazil olmuş ve Arefatta bulunmanın vücubuna delâleten buyurulmuştur ki: 199.

﴾ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ﴿ bundan son-

Sh:»724

ra nasın ötedenberi ifaza edegeldiği yerden, yani Arefattan ifaza yapınız, yalnız Müzdelife ile iktifa ve müsavatı ıhlâl etmeyiniz ﴾وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ﴿ ve şimdiye kadar yaptığınız muhalefetten dolayı da Allaha istiğfar ediniz ﴾اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿ şüphe yok ki Allah gafur, rahîmdir, siz istiğfar ederseniz rahmetiyle o günahlarınızı mağfiret eder de muhaliflere mahsus olan ıkabından korur. -Şüphe yok ki umumen ifazanın Arafattan yapılması lüzumu hacta herkesin Arefatta bulunmasına mütevakkıftır ve Arefatta yetişmeyen hacca yetişmemiş olur.

200. ﴾فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ﴿ Badehu menasikinizi, ya'ni hacca müteallik ibadetlerinizi bitirdiğinizde ﴾فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاۤءَكُمْ﴿ mukaddema atalarınızı yad-ü tezkâr ettiğiniz gibi şimdi de öyle ﴾اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا﴿ ve hatta daha kuvvetli bir surette Allahı zikrediniz.- Bu zikir emri de hacc akıbinde (Mina) günlerine işarettir. Kablelislâm Arablar âdetleri veçhile menasiki hacci bitirdikten sonra Minada mescid ile dağ arasındaki mevkide tevakkuf ederler, atalarının mefahirini ve eyyamı mahsusalarını yad-ü tezkâr eylerlerdi, bunun yerine şimdi Manada zikrullah ile iştigal emrolunarak o âdetin ref'ine ve bundan başka hacdan alınan intibahı kudsînin idamesi lüzumuna işaret buyuruluyor ki Şeytan taşlamak ve tekbirler almak, bunun son bir hatırai bergüzidesidir. Ve bu suretle kelimei tevhiddeki nefyi şirk ma'nası bütün levazımı ameliyesiyle fi'len gösterilmiş oluyor.

Bu âyetle gösteriliyor ki haccın netaici hasılesi yalnız atalar hatırası gibi dar bir sahada tevakkuf ederek onların yadı hayalile gururlanmak değildir. Ehl-ü iyalinden, vatanından ayrılıp mallar sarfederek, meşakkatleri

Sh:»725

ıktıham eyleyerek seferi hacca tahammül eden, gurbetin, ihram ve vakfenin te'siratı ruhaniye ve cismaniyesi altında bütün bir deryayı ictimaîye dalıb kadim bir tarihi mukaddesin şeairi ulviyesi arasında hayatı beşerin tahavvulâtı, âlemin safahatı rakikasını seyreden, fânilerin acizlerini, bakînin sirri bakasını sezen âkıl-ü kâmil insanların bu ibadetten alacakları intibahi ruhî her türlü âsârı şirki atıb vahdeti külliyyeye doğru yürümek nefsin gururı şahsî ve ailevî ve kavmisini, tabiatın sevaıkı şehevaniyesini, levhı ruhun nukuşı batıla ve zailesini silib Allaha dua ve tedarru' ve istiğfar'ü ınkıta ile zikri daim içinde arzı ıhtısas etmek ve kalblerde nurı vahidi ilâhînin tecellisini görmek gibi bir akıbeti hasene ile neticelenmelidir.

Böyle amma, insanların hepsi bu gayeye irmek için zikr-ü dua eder mi dersiniz? Hayır

﴾فَمِنَ النَّاسِ مَنْ﴿ şu nasın bir kısmı vardır ki

﴾يَقُولُ رَبَّنَاۤ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا﴿ ey rabbımız bize vereceğini Dünyada ver der

﴾وَمَالَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ﴿ ve bunun Ahırette hiç bir nasıbi veya hissai talebi

olmaz, bütün himmeti Dünyaya maksurdur. -İmam Fahruddini Razî tefsirinde der ki «saadetlerin meratibi üçtür: ruhaniye, bedeniye, hariciye. Saadeti ruhaniye ikidir: birisi ilm ile kuvvei nazariyenin istikmali, biri de

ahlâkı fazıla ile kuvvei ameliyenin istikmalidir. Saadeti bedeniye de ikidir: sıhhat, cemal. Saadeti hariciye

de ikidir: mal, cah « اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا » talebi de bu kısımlardan her birine şamildir. Çünkü ilim Dünyada tezeyyün ve akrana takaddüm için taleb edilirse Dünyadan olur. Kezalik ahlâkı fazıla dahi Dünyada başa geçmek ve masalihi Dünyayı zabt-ü idare etmek için istenirse bu da Dünyadan olur, ba'sü meade imanı olmıyanlar da gerek ruhanî ve gerek cismanî her hangi bir fazıleti taleb ederlerse ancak Dünya için taleb ederler.

201. ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ﴾ yene insanlardan diğer bir kısım vardır ki

Sh:»726

﴿يَقُولُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ ya rabbena bize hem Dünyada hasene, hem Ahırette hasene ver ve bizi ateş azabından koru der, böyle dua eder.- HASENE, insanın nefsinde, bedeninde, ahvalinde nailiyetle mesrur olacağı her nımettir ki ma'nayı ismî ile güzel ve güzellik demektir. Esasen hasen ya'ni güzel, mucibi sürur ve rağbet olan her hangi bir şey demektir ki hüsün, güzellik onun nefsinde müessir olan haleti mahsusadır. Binaenaleyh hüsün haddi zatında vakıî bir emr olmakla beraber kıymeti, enfusî te'siratı itibariledir. Ya'ni hüsün istihsane mukaddemdir, fakat tecellisi onunladır. Bunun için güzel üç nevidir: ya akl-ü basıret cihetinden müstahsen veya heva cihetinden müstahsen veya hüsün cihetinden müstahsen olur. Avam, hüsnü hissile ve alel'ekser gözile arar, Kur'anda varid olan hüsünler ile ekseriyetle basıret cihetinden müstahsen olanlardır. HASEN, HASENE, HÜSNÂ beyninde fark, şöyledir: Hasen hem a'yan ve hem maaniye ıtlak edilir, Hasene de sıfat olduğu zaman böyle ise de isim olunca ma'neviyatta müteareftir. Hüsnâ ise ancak maneviyatta söylenir. Nailiyeti bidayeten mucibi sürur olan hasenelerin bir çoğu nihayet ve akıbeti itibarile felâketi dai olabilir. Binaenaleyh asıl hasene akl-ü basıret noktai nazarından müstahsen olan akıbeti salim hasenelerdir. Bunun için yalnız bidayeti nazarı itibara alarak Dünya hasenesi istemek kârı akıl değildir. Bunu istiyenler o neşvei hüsnün her halde hümarını, belasını görürler. Evvelki kısımdan olan insanlar istediklerinin bidayette olsun bir hasene olub olmadığını dahi hisaba katmıyarak sadece «ver ve dünyada ver!» diyorlardı. Buna mukabil olan erbabı basıret ise evvel ve ahırı gözederek «yarab hem Dünyada hasene, hem Ahırette hasene ver!» derler, ve hattâ bu kadarla da iktifa etmeyib azabı nardan mutlak bir vikaye de taleb ve dua ederler.

Sh:»727

Ehli hakkın hali lezzet, kali lezzettir bütün:

Böyle bir hüsnün peşinden koş da mağmum olma hiç.

o halde böyle Dünya ve Ahıret haseneleri nelerdir? Müfessirîn diyorlar ki: Dünyada sıhhat, kifaf, tevfikı hayır, Ahırette de sevabdır. Hazreti Aliden bir rivayette «hasenei Dünya mer'ei saliha, hasenei ahıret hurîdir, azabı nar da kötü karıdır» diye varid olmuştur ki misal ile tefsirdir.

Hasılı insanların bir kısmı yalnız Dünyayı ister bir kısmı da hem Dünya ve hem Ahıret güzelliğini 202. ﴿أُولٰئِكَ﴾ işte bu iki kısım insanlar yok mu? ﴿لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا﴾ bunların ikisinin de sureti taleb ve dualarına göre kazançlarından bir nasıbi vardır. Evvelkiler yalnız Dünyadan bir nasıb alır, Ahıretten mahrum kalır, berikiler de hem Dünyadan hem Ahırette nasıb alırlar ﴿وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ Allah da seriulhisabdir, bütün bunların hisabını bir lemhada görebilir. -Ekser müfessirîn, « أُولٰئِكَ » ismi işaretinin ikinci kısma raci ve nasıbin onlara ait olduğunu

göstermişlerse de Ebu hayyanın beyanı vechile her iki kısma şamil olması «

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِى حَرْثِهٖۚ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ
حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَالَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ » âyetine pek

muvafıktır.

Şimdi bunları nazarı itibara alıb niyyetinizi eyice tashih edin:

﴿٢٠٣﴾ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِى اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِى
يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۙ لِمَنِ اتَّقٰىۜ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴿﴾

Sh:»728

﴿٢٠٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِى قَلْبِهٖۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٥﴾ وَاِذَا
تَوَلّٰى سَعٰى فِى الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَۜ
وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٦﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ
الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُۜ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٧﴾ وَمِنَ
النَّاسِ مَنْ يَشْرٖى نَفْسَهُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ رَؤُ۫فٌ
بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ
كَٓافَّةًۖ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
﴿٢٠٩﴾ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُٓوا اَنَّ
اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢١٠﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِى
ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِىَ الْاَمْرُۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ
الْاُمُورُ۟ ﴿٢١١﴾ سَلْ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍۜ
وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَاجَٓاءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ

الْعِقَابِ۞۞

Sh:»729

۞٢١٢۞ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ۞۞

Meali Şerifi

Bir de sayılı günlerde Allahı zikredin -tekbir alın- bunlardan iki gün içinde avdet için acele edene günah yok, teahhur edene de günah yok amma korunan için: Allaha korunun ve bilin ki siz ona haşrolunacaksınız 203 Nas içinden kimi de vardır ki Dünya hayat hakkında sözleri seni imrendirir bir de kalbindekine Allahı şahid tutar, halbuki o islâm hasımlarının en yamanıdır 204 İş başına geçti mi yer yüzünde içine kadar fesad vermek ve hars-ü nesli helâk etmek için sa'yeder Allah da fesadı sevmez 205 Ona "Allahdan kork" denildiği zaman da kendisini günah ile onur tutar, Cehennem de onun hakkından gelir, cidden ne fena yataktır o 206 Yine nas içinden kimi de vardır ki, Allahın rızasına ermek için kendini feda eder, Allah ise kullarına çok refetlidir 207 Ey o bütün iman edenler! kâffeten silme girin de Şeytan adımlarına uymayın çünkü o sizin aranızı açan belli bir düşmandır 208 Size bunca beyyineler geldikten sonra yine kayarsanız eyi bilin ki Allah çok onurlu bir hakîmdir 209 Onlar sade gözetiyorlar ki Allah buluttan gölgelikler içinde meleklerle geliversin de kendilerine iş bitiriliversin. Halbuki bütün işler Allaha götürülür 210 Beni İsraile sor: biz onlara ne kadar açık âyet vermiştik, fakat Allahın ni'metini her kim

Sh:»730

kendine geldikten sonra değişdirirse şüphe yok ki Allahın ıkabı şiddetlidir 211 Küfredenlere o Dünya hayat bezendi de iman edenlerle eğleniyorlar, halbuki korunan o mü'minler kıyamet günü onların fevkındadır, Allah dilediğine hisabsız ni'metler verir 212

203. ۞وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فٖى اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ۞ Ve bilhassa sayılı günlerde Allahı tekbirlerle zikredin. -ki bu günlere Eyyamı teşrık denilir. Hacce müteallık âyetlerde bir « اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ » vardır. « اَيَّامًا مَعْلُومَاتٍ » bir de « اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ » aşri zilhicce veya « ايام نحر », « اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ » da bil'ıttıfak eyyamı teşrık ile tefsir edilmiştir.

Teşrık, yüksek sesle tekbir almaktır. Hazreti İbrahime nisbet edilen ve yüksek sesle alınan ma'ruf tekbiri mahsusa tekbiri teşrık denilir. Arefe sabahından Kurban bayramının dördüncü günü akşamına kadar eyyamı zikr-ü tekbirdir. Ve eyyamı ma'dudat bunun beşine de muhtemildir. Maamafih bunlardan birincisi Arefe, üçü eyyamı nahir, beşincisi yalnız yevmi teşrıktır, fakat eyyamı teşrık tabiri bilhassa zilhiccenin onbirinci onikinci onüçüncü, yani Kurban bayramının ikinci üçüncü dördüncü günlerine ıtlak edilir ki bu günler «mina» da tekbir alıp taş atma günleridir. Ayni zamanda bu günler kurban etlerini sermek günleridir ki teşrıkin bir manası da budur. Şu halde eyyamı tekbir beşe kadar baliğ oluyor ise de Arefe ve yevmi nahir zikr-ü tekbiri eyyamı malûmata dahil olduğundan menasiki haccın edasından sonraya taalluk eden eyyamı ma'dudat zikri hassaten eyyamı teşrık ıtlak olunan bu üç gün demek olur. « فَمَنْ تَعَجَّلَ » sıyakı da bunu müfiddir. Ba'delhac Şeytan taşlamak Kur'anda tasrih olunmamış ve fakat bunun ayrıca bir vesilei tekbiri ilâhî olduğuna işaret buyurulmuştur. Rivayet olunduğuna göre bu günler Hazreti Ömer

radıyallahüanh çadırında tekbir alır, ve etrafındakiler de alırlar, hattâ yolda ve tavafda bulunan bütün halk tekbir alırlardı. Hulâsa balâdaki « فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَٓاءَكُمْ» zikri

Sh:»731

mutlaki ve ona matuf olan « وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فٖى اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍۜ» tekbiri teşrık ile zikri hass emretmektedir ki hasılı manâ şu olur:

Arefe ve nahirde malûm olan zikirlerden başka bir de menasiki haccin hıtamiyle huccacın avdeti için sayılı olan üç teşrık günleri içinde dahi namazların arkasında ve taş atmak gibi diğer vesilelerle cehren tekbirler alarak Allahı zikrediniz ve bunu yapmadan dağılmayınız.

﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فٖى يَوْمَيْنِ﴾ Binaenaleyh bu esnada her kim iki gün zarfında işini bitirip « نَفَرَ» yani vatanına hareket için istical ederse ﴿فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۚ﴾ bunun üzerine günah yoktur. Fakat bir gün zarfında değil.- Bu sebeble bu iki günün birincisine « يَوْمُ الْقَرِّ» yani karar günü denilir ki bu gün minada bulunulur. İkincisine de « يَوْمُ نَفْرٍ اَوَّلُ» denilir ki huccacın bazısı bu gün minadan hareket eder. Bu iki gün bayramın ikinci ve üçüncü günleri olub hem eyyamı nahirden, hem eyyamı teşrıktendirler ﴿وَمَنْ تَاَخَّرَ﴾ ve her kim te'ahhur edibde remyini « يَوْمُ نَفَرٍ ثَانٖى» denilen ve son teşrık günü olan üçüncü güne bırakırsa ademi isim alel'ıtlak değil ﴿لِمَنِ اتَّقٰىۜ﴾ müttaki olan hacı içindir. Ve onun kalbine halecan düşürmemek matlûbi ilâhîdir. Zira eshabı takva en küçük bir kusurdan sakınır. Ve zaten indallah hacı böyle müttaki olanlardır. Bu sebeble ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ hepiniz de Allaha ıttıka ediniz ﴿وَاعْلَمُٓوا﴾ ve biliniz ki ﴿اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ siz ancak ona toplanıb haşrolunacaksınız.

Böyle iken 204.

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾

insan-

Sh:»732

lardan bazısı vardır ki onun hayati Dünya zımnındaki lakırdısı senin taaccübünü celbeder ve pek

beğenecek olursun ﴿وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فٖى قَلْبِهٖۙ﴾ o kalbindekine Allahı şahid

de tutar, kalbime, vicdanıma Allah şahiddir ki bu böyle, şu şöyle gibi yeminler ederek, tatlı tatlı diller

dökerek seni kandırmak için parlak parlak sözler söyler ﴿وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ﴾ halbuki

hakikatte onun düşmanlığı kıyaktır. Ve zaten habîs olan kimselerin düşmanlığı pek kıyak, pek gaddar olur.

205. ﴿وَاِذَا تَوَلّٰى﴾ senden ayrılınca veya bir iş başına geçince

﴿سَعٰى فِى الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فٖيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَۜ﴾ Yer

yüzünde fesad çıkarmak ve ekinleri, zürriyyetleri mahvetmek için koşar dolaşır

﴿وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ﴾ Allah da fesadı sevmez, fesada razı olmaz. Buna binaen

206. ﴿وَاِذَا قٖيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ﴾ o müfside Allahdan kork denilince de

﴿اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ﴾ onu izzeti nefsi tutar daha ziyade günaha sokar,

﴿فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُۜ﴾ buna da Cehennem yetişir ﴿وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ bu Cehennem

de ne fena yataktır.»

CEHENNEM; darı azab olan ateşin ismi alemidir ve müennestir. Arabca cehnam kelimesinden me'huz

bu da cehmden muştaktır. Cehm, galız ve müstekreh olmak, cehnam, dibi görünmez derin kuyu demektir.

Binaenaleyh « فَعَنَّلْ » vezninde Cehennem alemiyyet ve te'nisten dolayı gayrı munsarıf olmuştur. Bunun

«kehennam» dan muarreb a'cemî olduğu ve men'i sarfı ucme ve alemiyyetten neş'et ettiği de

söylenmiştir.

Bu âyetler, Benisekîften Ahnes ibni Şerık hakkında nazil olmuştur. Bu münafık Benizührenin halifi imiş,

Sh:»733

Hazreti Peygambere gelmiş müslümanlık izhar etmiş, diller dökerek mahabbetten bahsetmiş, yeminler etmiş, sonra huzurı Peygamberîden çıkınca ehli islâmın bir mezreasına uğramış, mezruatı yakmış, hayvanatı itlâf etmiş idi. Sebebi nüzul bu olmakla beraber mazmunı âyet bu gibi evsaf ile muttasıf olan münafıkların hepsine şamil olduğunu müfessirînin ekseri muhakkıkîni tasrih etmişlerdir. Bu münasebetle âyet bir iş başına geçirilecek insanların dillerine bakılmayıb hallerinin tedkikı lüzumunu iş'ar için nastan üçüncü bir kısmın hısalini göstermiştir.

Maahaza insanların bütün bunlardan başka bir kısmı mümtazı vardır şöyle ki 207.

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ﴾ insanlardan bazısı da vardır ki

﴿يَشْرٖى نَفْسَهُ ابْتِغَاۤءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِۜ﴾ Allahın rızasına ermek için canını bile verir,

yahud Allah rızası için Dünyasını ve hattâ canını bile verir de kendini ilelebed satın alır. - O bilir ki milk

kendisinin değil Allahındır, maksadı aksa can değil rızaullahdır. Allah rızası için canını veren kendini alâmı ebediyeden kurtarmış ve en büyük ticarete ermiş olur. Bunlar Allahın has kullarıdır, din-ü tâat uğrunda meşakkatlere tahammül ederler, fisebilillâh harb-ü cihad mehlekelerinde bezli can eyler veya öldürüleceğini de bilse emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker yaparlar. Bunların bütün noktai nazarı rızaullahdır. Yaptıklarını Allah için yaparlar, istediklerini Allah için isterler. Bunlar kendilerini ve Dünyaya, ne Ahırete değil, ancak Allaha satarlar ve rızaullahı almakla da kendilerini bütün masivallahdan ve nefsi emmarelerinden satın almış, azad etmiş olurlar. Bunlar «

رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ

النَّارِ » diyenlerden daha bahtiyardırlar. Nüfusı radıye makamından dahi geçib nüfusı merdıyyeye irerler ﴿وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ﴾ Allah da kullarına pek re'fetlidir. Kemali re'fetinden do-

Sh:»734

layıdır ki onlara takvayı teklif ve tavsıye etmektedir. Kulların kendi rızaları onları Allahın rızası kadar esirgemez, kendi rızasını rızaullahda, kendi iradesini iradetullahda fani kılmış olanlar selâmet-ü saadetin mertebei kusvasına irerler. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki bazı insanlar gururı Şeytanî ile kendi gönüllerinin temayülâtını mahzı rızaullah zannederek taassub ve hamiyyeti cahiliye ile hilâfı şer'i ilâhî hareket eder ve kendilerini bilâ faide tehlükeye atarlar. Allahın emrettiği yerde ölmeği istemez de nehyettiği yerde gönlünün ilcasına tebean intihar etmiye kalkışır, bu iki haleti temyiz etmek için Eshabı Resulullahın ahvaliyle Havaricin ahvalini mukayese etmek kâfidir. Mes'elenin ruhu sırf Allah rızası için olmaktır ki bu da şer'i ilâhîye nazaran Allahın emirlerine tevfikı hareketle olur. «

وَلَاتُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ » âyetine bak.

Bu âyetin sebebi nüzulünde üç rivayet vardır:

Birincisi: İbni Abbastan; Suheyb ibni Sinanı Rumî hazretleri hakkında nâzil olduğu mervidir. Mekke müşrikleri bu zatı tutmuşlar, dininden döndürmek için işkencelerle ta'zib etmişlerdi. Suheyb Mekkelilere karşı «ben ıhtiyar bir adamım, malım ve metaım da var, benim sizden veya düşmanlarınızdan olmamın size hiç zararı olmaz, ben biz söz söyledim, ondan caymayı eyi görmem, malımı ve metaımı size veririm dinimi sizden satın alırım» demişti. Onlar da buna razı olmuşlar, salıvermişlerdi, oradan kalkıb Medineye gelirken bu âyet nâzil olmuştu, Medineye girerken Hazreti Ebi Bekir rastgelmiş, «bey'ın kârli olsun ya Suheyb» demişti, o da «senin bey'ın de zarar etmesin, o ne?» diye sorduğunda «Allah tealâ senin hakkında bir âyet inzal buyurdu» deyib bu âyeti okumuştu.

İkincisi: Hazreti Ömer ve Aliden; emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker yapan bir zat hakkında nazil olmuştur diye mervidir.

Üçüncüsü de hicreti Nebeviye gecesi Resulullahın ya-

Sh:»735

tağında yatan Hazreti Ali hakkında nâzil olduğu mervidir.

Beyanatı sabıkayı dinledikten sonra şu hıtaba dikkat ediniz

208. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا﴾ Ey iman edenler

﴿ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ كَٓافَّةًۖ﴾ hepiniz böyle kemali inkıyad ve bütün külliyyetinizle

sulh-u müsalemete giriniz, müslimi kâmil olunuz.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِؕ﴾ Şeytan adımlarına, insanları yoldan çıkaran

ehli küfr-ü dalâlın akval-ü ef'aline uymayın ısyan-ü tefrika ve şeytanet yollarına sapmayın

﴿اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُب۪ينٌ﴾ zira o Şeytan size gizli de gelse her halde açık bir düşmandır.

İkinci bir ma'na ile o sizin Allah ile ve biribirinizle aranızı açacak ve sizi perişan edecek bir düşmandır. Üçüncü bir ma'na ile o sizi igva etmek için belîğ ve parlak söz söylemesini bilen büyük bir düşmandır. -«ESSİLM» Nafi, İbni Kesir, Kisaî, Ebû Ca'fer kıraetlerinde sinin fethiyle diğerlerinde kesriyle okunur ki ma'na birdir- İkisi de sulh-u müsalemet demektir. Bu da esasen islâmın inkıyad ma'nasına raci'dir. İslâm, Allaha inkıyad ve ıhlâs demek olduğu gibi bir de buna istinad ile müsalemete girmek ma'nasını ifade ediyor. Binaenaleyh bu âyet ile iman ve islâmın meali Dünya ve Ahıret silm-ü selâmete girmek demek olduğu ifham edilerek umum ehli iman kemali islâma davet olunuyor, Netekim bir hadîsi şerifte müslimi

kâmil « اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ = müslim odur ki

müslümanlar onun dilinden ve elinden selâmet bula» diye tarif edilmiştir. Bu ise müslimin elinden ve dilinden diğerlerini münfeıl edecek hiç bir zarar ve eza çıkmayıb bil'akis esbabı selâmet-ü menfaat çıkması

lüzumunu müş'irdir ki « مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » mazmunu celilinin tatbikı

kâmiliyle bütün kavanini hukukiye ve ahlâkiyeye müraatı âmirdir. Kıtal ve
Sh:»736

hacc âyetlerini müteakib ahvali ruhiye noktai nazarından insanları dört sınıfda telhıs ettikten sonra ehli imana bu âyet ile hıtab buyurulması haccin intibahi içtimaîdeki ehemmiyetine ve imanı tevhid ile cihad-ü haccın semerei matlûbesi umumiyetle te'mini silm-ü selâmet olduğuna ve bu babda ahlâkı fadıla ve dekaikı hukukiye ve ictimaiyeyi mutazammın vasi bir şeriati ameliyenin bütün şümuliyle tatbikı lüzumuna tenbihtir.

Binaenaleyh ey mü'minler evamiri ilâhiyeye inkıyad ile öyle mükemmel bir hey'eti ictimaiye ve öyle muntazam bir Darıislâm teşkil ediniz ki aranızda isyandan, niza-ü şikaktan, biribirinize ezadan, eğrilikten, hukukullaha ve hukukı ibade tecavüzden, hasılı rızaullaha muhalif harekâttan eser bulunmasın da herkes emniyet ve mahabbeti mütekabile ve asayiş ve huzurı tamm içinde vazifeleriyle meşgul olsun, istıkbal ve Ahıretine neşvei kâmile ile yörüsün ve bunu ıhlâl edecek fesadlara meydan verilmesin, hayatı Dünya hakkında parlak sözler söyleyib de kalbleri en kıyak husumetlerle dolu olan ehli şeytanetin arkasından

gidilmesin. 209. ﴿فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ size

beyyineler, aklınızı erdirecek açık deliller geldikten sonra da kusur eder, silme duhulden inhiraf ederseniz

﴿فَاعْلَمُٓوا﴾ biliniz ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ﴾ Allah, muhakkak bir aziz-ü

hakîmdir. Misli bulunmaz, galibi gayri mağlûb bir sahibi izzettir ki hükmüne karşı gelinmez, dilediğini yapar,

emrini behemehal infaz eder. Bununla beraber sahibi hikmettir, her hikmeti bilir, yaptığını hikmet ile

muhkem olarak yapar. İnsanların silm ile, nızamı islâm ile muhkem olarak yapar. İnsanların silm ile, nızamı islâm ile yaşaması da hikmetindendir. Azîz olan Allah bu nızama karşı gelen ve şeytanet yollarına sapıb hükmi tevhidi ve ahkâmı silmi ıhlâle çalışan mücrimlerin haklarından gelir, belâlarını verir, şayed tehir ederse o da hikmetin-

Sh:»737

dendir. Böyleleri 210. ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ﴾ başka bir şeye bakmazlar,

﴿اِلَّٓا اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فٖى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ﴾ ancak

beyaz buluttan zulleler, gölgelikler, örtüler, tüller içinde Allahın ve meleklerin onlara gelivermesine

﴿وَقُضِىَ الْاَمْرُ﴾ ve işin bitirilivermesine bakarlar. -« وَالْمَلٰٓئِكَةِ » Ebu Ca'fer kıraetinde

olduğu üzere « ظُلَلٍ » üzerine ma'tuf olarak esre okunduğuna göre: Bunlar artık başka bir şey'e değil, ancak beyaz buluttan zulleler ve melekler içinde Allahın onlara gelivermesine ve işi bitirib, akıl ermez, ümid edilmez bir surette kendini ve Allahlığını onlara gösterivermesine bakarlar.- Allah «

لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَىْءٌ » olduğundan sureti cismaniyede gelip gitmekten münezzehtir. Binaenaleyh

bu âyet bir çok vücuh-ü maaniye muhtemil ve müteşabihtir. Bunun muhkemata müracaatla te'vilinde başlıca iki ma'na vardır: Allahın gelmesi emr-ü iradei ilâhiyenin kemali kudret-ü şiddetle zuhurundan kinayedir. Sade bunu bakmak da bu mücrimlerin mücazatları hususunda her türlü esbab-ü vesaıt bitmiş tükenmiş ve ancak her şeyi bitirecek olan emr-ü iradei ilâhiyenin zuhuru kalmış olması demektir ki bakmak tavakkuf demek olur. Buluttan yağmur umulursa da beyaz buluttan yağmur yağmayacağı için bunlar o sırada Allahdan rahmet ümid etseler bile hilâfıâde bir ümid olacağından böyle rahmet ümid ederken yağmur yerine ateş çıkmak gibi birdenbire belâlarını buluvermeleri melhuz olur. Saniyen Allahın gelmesi muhal olduğundan bunların emri hakka imanlarını muhale ta'lık etmiş oldukları ve ahbarı sadıka ve delâili beyyine ile vakı olan inzara vukuundan evvel inanmayacakları ve binaenaleyh hiç ihtimal vermedikleri bir anda belâlarını bulacakları ifade edilmiş olur ve her iki takdirde bu manaların müteşabihen ifade edilmiş olması bunların nızam-ü intızamı âlemi ıhlâl yoluna sapmalarından nâşi

Sh:»738

işleri son derece çığırından çıkaracaklarını ve artık akıl ve kudreti beşer dairesinde tanzimi umur etmek ihtimali kalmıyacağını ve kendilerinin de akıl ermez bir surette belâlarını bulacaklarını anlatmış olur. Hakikat ile kinayenin cem'ı mümkin olacağına göre hasılı mana şu olabilir: böyle mücrimler «

اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً » diyen kavmi Musa gibi Allahı görmedikçe tarikı akl-ü nakilden ahbarı sadika

ve delâili vazıha ile iman etmek istemez ve vukuundan evvel hiç bir inzara kulak asmaz, Allaha ve Allahın inzarlarına inanmak için Allahın kendisini bütün kudretile ıyanen gösterivermesini ve gelecek masaibin bilfiıl başlarına gelivermesini gözetirler, bunun için ilm-ü imana ehemmiyet vermezler de şeytanet arkasında koşarlar, silm-ü selâmeti ıhlâl ederler, dinden, imandan müstefid olub da felâketten kurtulmak istemezler, böyle olduklarından dolayı işler akıl ve kudreti beşer dairesinde tanzım olunabilmekten öyle çıkar ve halleri o kadar muhtell olur ki belâlarını bulmaları için yalnız emr-ü iradei ilâhiyenin zuhur edivermesi kalır, çünkü onsuz da hiç bir şey olmaz, o zaman da her iş biter kıyametler kopar, insanlara

müktesebatı sabıkalarından başka bir şey kalmaz ﴿وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ﴾ ve

evvel-ü ahır bütün işler bizzarure ancak Allaha irca' olunur. Veya ancak Allaha raci' olunur. Veya ancak Allaha raci' olur, çünkü İbniâmir, Hamza, Kısaî, Halefiâşır kıraetlerinde daima tanın fethi ve cimin kesrile «

تُرْجَعُ » okunur.

İşlerin Allaha irca' ve rucuu zarurî olunca da onun emirlerine, iradelerine karşı gelmeyib umumiyetle

silme dahil olmak lâzım gelir. Hilâfına hareket edenlerin haline misal ararsan 211.

﴿سَلْ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ﴾ Beni İsraile sor ﴿كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍ﴾ biz

onlara ne kadar açık âyetler verdik, onlar bunları dinledikleri zaman ne oldular?

Dinlemeyib

Sh:»739

hallerini tebdil ettikleri zaman ne oldular? ﴿وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ﴾ Allahın nimetini

bunlar gibi her kim tebdil-ü tağyir eder de ıhtilâl arkasında koşarsa

﴿فَاِنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ﴾ Allahın onlara ıkabı da her halde pek şiddetlidir. Bu gibi

ıhtilâlleri de Dünya âlâyişine meftuniyetlerinden dolayı kâfirler yapar, çünkü 212.

﴿زُيِّنَ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا﴾ hayatı Dünya kâfirler için pek

ziynetlenmiş, gözlerine güzel gösterilmiş ve kalbleri bu alçak hayatın mahabbetile dolmuştur. Bu sebeble

bunlar Dünyadan başka bir şey istemezler ﴿وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا﴾ ve

Resulullaha iman edib Dünyaya iltifat etmiyen mü'minlerden bir kısmını ve alelhusus fukarayı sabirîni

istihfaf ederler. ﴿وَالَّذٖينَ اتَّقَوْا﴾ ehli tavka olan o mü'minler ise

﴿فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾ yevmi kıyamette onların fevkındadır.» Dünyadan başka bir şey

istemeyen o kâfirler Cehennemin esfeli safilîninde inleyecekler, bu müttekiler de Cenneti âlâda hıraman

olacaklardır, bu Allahın bir kısmetidir. ﴿وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾

ve Allah gerek Dünyada ve gerek Ahırette dilediğine hısabsız rızık verir.»

Ebucehil ve arkadaşları Allahın bahşettiği servetlerle zevk-u safa eyler de Ahıreti inkâr ederler ve Ammar, Suheyb, Ebu Ubeyde, Salim, Âmir İbni Fihre, Habbab, Bilâl hazaratı gibi fukarai mü'minîn ile «o bizim Peygamberimiz olsa idi ona eşrafımız tabi olurdu» diye eğlenmek isterlerdi. Abdullah ibni Übey ve arkadaşları da zevk-u safa ederler ve zuafai mü'minîn ile alay etmek isterler «şunlara bakın Muhammed bunlarla galebe edece-

Sh:»740

ğini zannediyor» derlerdi, Beni Kureyza, Beni Nadır, Beni Kaynuka' Yehudîlerinin uleması da fukarayi muhacirîn ile eğlenmek isterlerdi. İşte bu âyetin nüzulü bu hâdiselerden birisi olmuştur. Ve bu babda bu

suretle üç rivayet vardır.

İşte Ahıreti ve Dünyanın akıbetini düşünmeyib sade hayatı Dünyaya meyl-ü mahabbet etmek ötedenberi nev'i beşerin fıtrati asliyedeki vahdetini bozan ve silm-ü sükûneti ıhlâl eden bir sebebi arazî, bir re'si hatıedir. Filvaki:

﴿٢١٣﴾ كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرٖينَ وَمُنْذِرٖينَ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فٖيمَا اخْتَلَفُوا فٖيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فٖيهِ اِلَّا الَّذٖينَ اُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاۤءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فٖيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ وَاللّٰهُ يَهْدٖى مَنْ يَشَاۤءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢١٤﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَثَلُ الَّذٖينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَاۤءُ وَالضَّرَّاۤءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ اَلَاۤ اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرٖيبٌ ﴿﴾

Sh:»741

Meali Şerifi

İnsanlar tek bir ümmet idi Ayrılmaları üzerine Allah rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere Peygamberler gönderdi ve beraberlerinde hak ile kitab indirdi ki nas arasında ıhtilâf ettikleri noktada hakem olsun, bunda da sırf o kitab verilenler kendilerine bunca beyyineler geldikten sonra tuttular aralarındaki ihtiras yüzünden ıhtilâfa düştüler, bunun üzerine Allah onların ıhtilâf ettikleri hakka izni ilâhîsiyle bu iman edenleri doğrudan doğru muvaffak buyurdu, öyle ya Allah dilediğini doğru yola çıkarır 213 Yoksa siz kendinizden evvel geçenlerin mesel olmuş halleri hiç başınıza gelmeksizin Cennete girivereceksiniz mi sandınız? onlara öyle ezici mihnetler, kılımdatmaz zaruretler dokundu ve öyle sarsıldılar ki hattâ Peygamber ve maiyetinde iman edenler "ne zaman Allahın nusratı?" diyeceklerdi. Bak işte Allahın nursatı yakın 214

Ihtar: « كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ » nazmı celili « اُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا فَبَعَثَ اللّٰهُ » takdirindedir. Siyak-u sibak bunu gösterdiği gibi « وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّاۤ اُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا » âyeti kerimesinde bu kayd musarrahtır. Bundan başka Abdullah ibni Mes'ud kıraetinde burada dahi « فَاخْتَلَفُوا » mezkûrdur ki bu kıraet mütevatir değil ise de meşhur olduğundan vacibül'ameldir.

213. ﴿كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً﴾ İptida bütün insanlar ümmeti vahide idi. Kıssai

Ademden de anlaşıldığı üzere hepsi bir asılden türemiş, fıtrati ulâ mucebince kanunı hak üzere hareket

eder, cemaati vahide, milleti vahide idi. İnsanlar bidayeti hılkatlerinde dinsiz cemiyetsiz yaşamış değildir,

ahvali hayvanat bile gözden geçirilirse bidayeti hılkatinde anası koynunda olsun içtimaiyyetle yetişmeyen

hiç bir hayvan yoktur, Her doğan fıtrat üzere doğar, insanlar da ber muktezayı fıtrat bidayetinde cemaati

vahide idi, sonradan ıhtilâf ettiler de

Sh:»742

﴿فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾ Allah, hakka itaatin ve vifakın

sevabını müjdeler, muhalefet-ü ısyanın ıkabını anlatarak korkutur Peygamberler gönderdi

﴿وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ ve bunlarla beraber hakka müteallik kitab da

indirdi ki ﴿لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فيمَا اخْتَلَفُوا فيهِ﴾ insanlar arasında ıhtilâf

ettikleri hususta hâkim olsun, nizaı ve haksızlığı kaldırıb ıhkakı hakketsin.- Ebu Ca'fer kıraetinde «ya» nın

zammı ve «kâf» ın fethiyle meçhul sıgası üzere « لِيَحْكُمَ » okunur ki beynennas ıhtilâfatta kitabı hak ile

hükmolunsun, icrayı hükûmet edilsin demek olur. Ve her iki halde hükm-ü hükûmetin hikmet-ü gayesi vaz'ı hak değil, hakka tevfikan ref'i ıhtilâf ve te'sisi müsalemet olduğu anlaşılır. Sonra insanlar bu kitabı münzelde

de ıhtilâf ettiler ﴿وَمَا اخْتَلَفَ فيهِ﴾ kitabda ıhtilâf çıkaran da başkaları değil

﴿اِلَّا الَّذينَ اُوتُوهُ﴾ ancak o kitaba nail kılınmış olan Ehli kitabdır. Hem bunlar bu ıhtilâfı

﴿مِنْ بَعْدِ مَاجَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾ kendilerine açık âyetler, nususı

zahire geldikten sonra aralarındaki bagy-ü hasedden, ileri gitmek ve Peygamberlerle bile yarış etmek davasından naşi çıkardılar.- Eğer bu ıhtilâf nass-u beyyine bulunmıyan, nassta meskûtün anh kalan hususatta edillei gayri beyyine ile taharrii hakkiçin olsa idi ıhtilâfı nası mümkin olduğu kadar azaltacak meşru bir ictihad olabilirdi, lâkin bunlar böyle yapmadılar, beyyineler geldikten sonra mevridi nassta ıhtilâf ettiler, halbuki mevridi nassta ictihada mesağ yoktur. Ve bu gibi nusustan dolayıdır ki bu kaide, ilmi Fıkhın kavaidi külliyesinden birini teşkil etmiştir. Mevridi nassta ictihad, fertler tarafından kanunı hak hilâfına

Sh:»743

re'sen bir teşri'dir. Bu ise hakka tevfikan ref'i ıhtilâf değil, vaz'ı hılâftır. Bu suretle Ehli kitab nasın hubbi Dünya ile niza-ü ihtilâfına bihakkın hâkim olmak için bahşedilmiş bulunan kitabı hakkın nusus-u beyyinatına karşı bagy-ü tecavüzle yeniden ıhtilâflar çıkararak nası teşvişe düşürdüler, hukuk payimal oldu, ahlâk ve nizamı içtimaî bozuldu, ni'metler zeval buldu, hatır-ü hayale gelmez belâlara giriftar oldular.

﴿فَهَدَى اللّٰهُ الَّذينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهِ﴾

Badehu Allah bunların ıhtilâf ettikleri hakka bi'seti Muhammediye ve inzali Kur'an ile biizni huda iman

ve ﴿وَاللّٰهُ يَهْدِى مَنْ يَشَاۤءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ edenlere hidayet verdi

işte Allah böyle dilediğini bir sıratı müstakime hidayet eder, doğrultur.»

Mebdei beşeriyetten bi'seti Muhammediyeye kadar küzeran olan tarihi beşerin bir icmali olan bu âyeti celile fıtrati beşerin, emri nübüvvetin, menabii hukukun, hikmeti teşriin, icrayı hükûmetin künhi esrarını mutazammın büyük bir ilmi içtimaî esasatını muhtevidir. Bu münasebetle müfessirînin bu noktadaki mebahisi ilmiyelerini telhıs etmek faideli olacaktır.

Balâda «ümmeti vasatta» görmüştük ki ümmet, fırakı nasın ittiba ettiği cemaat» diye tarif edilmiş idi. Lâkin bu ma'na daha ziyade ümmeti vasat ıtlakına yaraşan bir ma'nayı hastır. Alelıtlak ümmet, bir şey üzerine içtima edib biribirine uyan cemaat demektir ki ıktida demek olan itimamdan mehuzdur. Bu âyet ise mazide insanların ümmeti vahide olduğunu tasrih ediyor. Binaenaleyh bu cihet, şayanı taharridir. Ve bu noktada müfessirîn ıhtilâf etmişlerdir:

1- Ekser muhakkıkîn ilk insanların tevhidi hakka iman ile dini vahid üzere içtima etmiş milleti vahide olduklarına kaildirler. Siyakı âyette Enbiyanın ıhtilâf

Sh:»744

üzerine ba's edilmiş olması da buna delâlet eder diyorlar. Ve zaten fıtratte tevhıd asıl, şirk-ü küfür ve ıhtilâf hılâfı asıldır. Alel'ıtlak vahdet ve ademi ihtilâf mevzuı bahs olduğu zaman tevhidi hak tebadür eder. İlk insanların vahdetini şirk-ü küfür ve ıhtilâfta bir vahdete hamletmek için hak yoktur. Her halde vahdeti ilâh hiss-ü fikri tabiaten dahi teaddüdi ilâh hiss-ü fikrine mukaddemdir. Müşriklik tevhitten sonra ilâhta ıhtilâftan çıkan bir sureti tenazuun ifadesidir. Binaenaleyh Tarihi edyanda, akvamı salifede kadim gibi görünen şirk-ü küfür, vahdeti asliye ve fıtriyenin bozulmasından münbais arazî bir haleti saniyedir. Her doğan çocuk, hakka samimî olarak doğar, nankörlüğü, yalancılığı sonradan öğrenir. Efradı beşer tekessür ettikçe tenazuı âmal çoğalmış, bundan ıhtilâf-ü şirk zuhur etmiştir. İrşadı ilâhî ile tekâmüli aklî hasıl oldukça tarikı tevhide rücu olunmuştur. Binaenaleyh mebnayı silm-ü islâm olan tevhidi hak imanı beşeriyetin fıtrati ulâsında merkûz olan ve Hazreti Âdemden itibaren beni Ademin şuuruna telkin edilmiş bulunan bir aslı kadîm ve mutlaktır.

Buna kail olanlar bu ümmeti vahidenin kimler olabileceğinde rivayatı muhtelife nakletmişlerdir: Mücahitten bu ümmeti vahide «yalnız Âdem» dir diye menkuldür. Buna göre ümmet, «

اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا » âyetinde olduğu gibi cemaat makamına kaim bir ferd veya

imam manasile mecazen ferde ıtlak edilmiş olduğu beyan ediliyor. Âdem, alemi şahs olmayıb da alemi cins olsa idi mecaz olmazdı. Lâkin bu mana mütearefe muhaliftir.

Bu ümmeti vahide Âdem ve Havva' ve nesem olarak zahrından çıkarıldıkları sırada Beni Âdemden ibarettir ki fıtrat üzere idiler [Übey ve İbni Zeyden].

Devri Âdemden devri Nuha kadar geçen kurunı aşere hakk üzere idiler, ıhtilâfları üzerine Hazreti Nuh ba'solunmuştur. [İbni Abbas ve Katâdeden],

Sh:»745

Görülüyor ki bu rivayâtta ciheti vadet, kanunı hak olduğunda ittifak bulunmakla beraber bunun bal arıları gibi bazı hayvanatta olduğu veçhile bir fıtrati mahza olarak garize halinde gayrı ıhtiyarî bir şuurı içtimai zarurî mi? Yoksa inkişafatı fikriye ve akliye ile alakadar bir içtimaı ta'limî ve ıhtiyarî mi? Olması noktasında bir ıhtilâf mevcuddur. Ya'ni beşerde içtimaiyet, bidayeten tabiî ve zarurî mi? Yoksa sınaî ve iradî midir? Bu ıhtılâf elyevm Avrupa İlmi hukuk ve İlmi içtima uleması beyninde caridir. Bizim muhtarımıza göre bidayeten fikir veya hissi içtima, icabı ilâhî ile zarurî, tatbikatı fi'liyesi ve inkişafatı ıhtiyarîdir. Çünkü nübüvvet bir ilmi zarurîdir ve Hazreti Âdem nebiydir.

2- Ikrime ve Katâde gibi bazı müfessirînin kavlidir ki bu ümmeti vahide küfr üzere, dini batıl üzere idiler, ve bir ta'bir ile behaim gibi idiler, Peygamberler geldiler bunlara iman ve hak telkın ettiler, iman edenler etti,

etmiyenler etmedi, bu suretle mü'min ve kâfir mileti muhtelife husule geldi. Bunlar âyette « فَاخْتَلَفُوا »

takdirine lüzum görmemişlerdir. Buna göre bu ümmeti vahıde « اَلْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ » mazmunu

üzere ademi imanda müşterek, hak tanımaz insan suretinde bir sürü hayvanat demek oluyor. Fakat bu surette şu üç sual teveccüh eder:

Evvelâ: siyakı âyete nazaran Enbiyanın ref'ı ıhtilâf ve tesbiti hakkiçin ba's buyurulmuş olduğu anlaşıldığı

halde eğer « فَاخْتَلَفُوا » mukadder değil ise Enbiyanın ıhtilâf için ba'sedilmiş olması lâzım gelecek ve ba'slerinin te'hir edilmesi manasız olacaktır. Bu i'tirazı müfessirîn ehemmiyeti talakki etmişlerdir. Cevaben denebilir ki «haleti ûlâ devri sabavet gibi idi ve bunlarda küfrün manası; henüz teklif mevcud olmadığından naşi ademi iman demektir. Peygamberler kanunı terbiye muktezasınca bittedric tekemmülâtı akliyenin mebdeinde ba'solunmuşlardır. Ve ıhdası ıhtılâf için değil, terakki için ba'solundular,
bunun

Sh:»746

üzerine ıhtilâf, iman etmiyenlerden çıktı, Peygamberlerden değil». Bu cevab zamanımızın Avrupa telâkkiyatına muvafık gelir. Fakat hali sabıkı muhafaza edenlere muhalefet çıkardı demek doğru olamıyacağına nazaran her halde bu telâkkide Peygamberlere bir ıhdası ıhtılâf isnadı lâzım gelir. Bu ise siyakı âyete ve ruhı mazmuna muhaliftir. Bu noktai nazardan müfessirînin bu itiraza ehemmiyet vermeleri yerindedir.

Saniyen: Hazreti Âdem ebülbeşer ise Nebiy olmamak, Nebiy ise ebülbeşer olmamak lâzım gelecektir. Çünkü hem Nebiy, hem ebülbeşer olduğuna göre evlâdı küfrile ona muhalefet etmiş olacak bu surette teklif mevcud ise de evveli nas, ümmeti vahıde olmamış, ıhtilâf etmiş bulunacaktır. Halbuki Âdemin ebülbeşer ve ilk Nebiy olması müttefakun'aleyhtir. Bu sual kavli evvele varid değildir. Çünkü evlâdı iptida ona muvafakat etmiş ve hak üzere ümmeti vahıde teşkil eylemişler, sonra ıhtilâf etmişler, bunun üzerine müteaddid Enbiya

ba's buyurulmuştur. Ancak bu takdirde « النَّبِيِّنَ » de teahhür, Âdemden maadasına masruf olmak

zarurîdir. Cem'i muhallâ billâm lâ'akal üçten başlıyacağı için Enbiyai müteaddide ya'ni taaddüdi Enbiya sonradan ıhtilâf üzerine vakı olmuştur demek olur. Ve ba'si Âdem bunda dahil olmaz, bu ise Âdemin ebülbeşer olmasına mani' olmaz. Lâkin bu ma'na ikinci kavle kâfi değildir.

Salisen: bu kavilde ümmet kelimesinin ma'nayi içtimaîsi de müsbet olarak tahakkuk etmez ve bu surette üçüncü kavle zahib olmak lâzım gelir şöyle ki:

3- Burada ümmeti vahide demek cinsi vahid veya sınfı vahid demektir. Yani bunlar üzerinde emr-ü nehiy yokdu, hiç bir kanuni şer'îye tabi değil idiler, ibahai asliye devrinde yaşayorlardı. « فَبَعَثَ اللّٰهُ » gösteriyor ki şeriatler sonradan Enbiya ile gelmiş ve ma'ruf manasiyle din ve içtimaiyet o zaman başlamış, iman-ü küfür taksimi o za-

Sh:»747

man zuhur etmiştir. O halde evvelkiler behaim veya çocuklar gibi mükellefiyetten ari ve ahkâmdan hali olmak itibariyle bir cins idiler veya cevheri vahidden ve bir babadan gelmiş olmaları itibariyle sınfı vahid idiler. Sunufi muhtelife, ırklar, milletler, ayrılmış değil idi, vatandaş ve ecnebî yok idi, binaenaleyh bunlara ümmeti vahide ıtlakı hakikî manasiyle din-ü şeride müttehit cemaat demek değil, cinsi vahid veya sınfı vahid demektir, bu kavil Ebuhayyanda imamı Matürîdî Hazretlerine nisbet edilmiştir. Bu surette demek olur ki insanlar bidayeti hallerinde Avrupalıların haleti tabiıye dedikleri gibi hürriyeti mutlaka içinde bulunuyorlardı, hiç bir vazife ve hiç bir memnuıyete tabi olmuyorlardı, hiç bir vazife ve hiç bir memnuıyete tabi olmuyorlardı ve üzerlerinde hiç bir amir-ü hâkim tanımıyorlardı, henüz insanlar az, Arz vasi' mahsulâtı arzıye maışetlerine kâfi idi, serbes serbes yaşıyorlar, yalnız hayvanatı saireye karşı mücadele ediyorlardı, insanlar beyninde mücadele ve ihtiyacı mücadele yokdu, hılkatleri, halleri bir, temayüli fıtrîleri bir, tarzı hareketleri bir idi, ilk babadan gördükleri gibi gidiyorlardı, hep böyle hareket edebilseler idi kanuna, hükûmete muhtaç olmıyacaklardı. Lâkin nesilleri tekessür ettikce, bulundukları yerler darlaşdıkça tezâhum ve temanü' hasıl oldu, cehaletle, hubbi hayat ile ıhtilâfa düşdüler, sınıf sınıf, fırka fırka oldular, işte o zaman bu ıhtilafları ref' için içlerinde mintarafillah âtiyi gören, acı tatlı haberler veren, hayr-ü şerden, hill-ü hürmetten, vazife ve memnuıyet kanunlarından bahseden Enbiya ba's buyuruldu, muvafakat edenler iman ile birleşdi, bu suretle mü'min ve kâfir mileli muhtelife zuhur etti. Nihayet Hatemül'enbiya tevhidi külli için

ba's buyuruldu. Bu izah, « فَاخْتَلَفُوا » takdirine ve siyakı âyete de tevafuk edebilir. Lâkin bunda hılafı zahir iki cihet vardır: Birincisi, ümmet kelimesi zahir olan mânayi içtimaîsinde kullanılmamış
olur.

Sh:»748

İkincisi, devri sabavet gibi de olsa insanın her türlü kavaninden muarra, bir hürriyet ve ibahaı mutlaka devri yaşamış olduğu teslim edilemez, bir taraftan bütün hayvanat, mebdei tevellüdde fıtrî bir devri hıdane ve terbiye yaşamış ve her uzvi hayatî bile bir vazife ve memnuıyet kanununa tabi bulunmuş olduğu, diğer taraftan «

وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنٖى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى » hıtabı ezelîsiyle de bu nokta daha esasından

takviye edilmiş bulunduğu halde fıtrati insaniyeyi bidayetinde velev basıt olsun mebadii medeniye ve içtimaiyeden azade telâkki etmek hem istıshabı hale hem de delâleti nakle muhalif olur. Binaenaleyh Hazreti Ademden itibaren bir sirri teklif, kabul etmek zarurîdir. « وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ»

nehyi teklifin kıdemini ifade ettiği gibi nübüvveti Adem kazıyyesi de bunu icab eder. Netekim insan medenî bittabiidir ve insan müanesetten müştaktır deniliyor ki bu da sirri teklifin ve içtimaıyetin fıtrati insaniyede merkûz bulunduğunu ifade eder. Bu ise bir kanunı hakdır ve bunun alel'ıtlak laşuurî olduğunu iddiaya hak yoktur, bu bir şuuri zarurîdir. Maamafih lâşuurî de olsa yine kanunı haktır. Bunu küfre değil imana mebde olarak ahzetmek lâzım gelir.

4- Mu'tezileden Kadı Abdülcebbar ve ona tabi' olanlar demiştir ki, Peygamberlerin ba'sinden evvel insanlar şeriati akliyeye temessükte ümmeti vahide idiler, şeriati akliye sani'i Hak tealânın vücudunu ve sıfatını ı'tiraf ve ni'metine şükrile hizmetine iştigal ve zulm-ü tecavüz, kizib, cehil, abes ve emsali gibi kabayihi akliyeden ictinab esasına müsteniddir. Çünkü bunlar aklen idrak olunurlar. Mademki âyetde «

فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ » ba'si Enbiyanın terahı ifade eden «fa» ile sonradan olduğunu

göstermiştir, demek ki bunlardan evvelki ümmeti vahidenin vahdeti Enbiyadan istifade edilmiş olmıyan bir şeriat imiş, böyle bir

Sh:»749

şeriat ise bir şeriati akliye olabilir. Fakat Hazreti Âdem ilk insan ve nebiy değil mi idi? O halde bi'seti Enbıyadan evvel sırf akıl ile mükellef insanlar farzı nasıl doğru olur. Kadı Abdülcebbar bu suali kendine irad ile demiştir ki: ihtimal, Hazreti Âdem iptida evlâdiyle beraber şeriati akliyede içtima etmişlerdi de sonradan Cenabı Allah kendisini evlâdına Peygamber ba'setmiştir. Ve ihtimal ki onun ilk şeriati nebeviyyesi münderis olmuş da insanlar şerayiı akliyeye temessük etmişler ve bilâhare diğer Enbiya ba's buyurulmuştur. Ebu Müslimi ısfahanî de Kadînın bu mezhebini ıhtiyar eylemiştir. Bunlara göre akıl; Enbiyadan evvel bir Resuli ilâhî olmuş oluyor. Nübüvvet de akılları kendi kendilerine idrak edemiyecekleri masalih-ü kemalâta isal etmiş bulunuyor. Lâkin bu mezhebde de isbatı mümkin olmıyan iki nokta vardır. Birincisi aklın medarı ahkâm olan hüsn-ü kubuhta bizzat hâkim olub olamıyacağı ve vücubi aklînin vücubi amelîyi istilzam edib edemiyeceği meselesidir ki İlmi usul ve Akaidin mesaili mühimmesindendir. İkincisi bidayeti halde insanların adl ü zulmü semiyye bilecek ve üzerine binai muamele edebilecek derecede istidlâli, aklîye muktedir olub olamıyacakları ve bu kadar derin bir şuur ile hareket edib edemiyecekleri mes'elesidir. Bu İki nokta bu gün dahi sabit değildir.

5- Bazı müfessirîn de demişlerdir ki âyet iptidada ümmeti vahideyi tasrih ediyor. Fakat bunun iman üzere mi yoksa küfr üzere mi olduğunu beyan etmiyor. Bu cihet, delile muhtacdır, Binaenaleyh mes'elede hüküm vermeyib « اَلْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ » diye tevakkuf etmek lâzım gelir.

6- Burada « اَلنَّاسِ dan murad, mebdei hılkatten beri umum nas değildir. Bu ümmeti vahide kavmi İbrahim veya kavmi Musadır. Enbiyadan murad da bunlardan sonra ki Enbiyayi müteahhirîndir» Diyen müfessirîn de vardır.

Sh:»750

Ve bu son kavil âyetin makabline irtıbatı noktai nazarından muvafık gibi ise de « اَلنَّاسِ » lâfzı âmmını tahsıs, hılâfı zahir olduğu gibi âyetin mazmununda umumî görünen yüksek sirri içtimaîye de kâfi değildir.

Biz de şunu ıhtar etmek isteriz ki aklın en mühim kıymeti ılliyyet kanunu mucebince sebebden müsebbebe veya müsebbebden sebebe intikaldedir. Bu ise garize, fıtrat veya aklı garizî ve bedihî tabir olunan mebadii zaruriyeye veya tecribeye mütevakkıftır. Nübüvvet ise matalibi nazariyeyi bile ulûmı zaruriye halinde idrak ve telkin eden bir kuvvei rabbaniyedir. Ve ledettedkik dalâlâtı beşeriyyenin inkişafatı akliye ile inkişafatı şehevaniyenin tedahulünden ve ukulün şehevat için istıhdamından neş'et eder. Fıtratı ûlâ bu dalâletten âzade olduğu gibi nübüvvet de gerek ilmî ve gerek amelî olarak bundan âzadedir. Meselâ bal arılarının sınaatı şaşmak bilmiyen bir sınaatı gariziyyedir. Ve alelûmum nübüvvetler de böyle şaşmak bilmiyen bir

vahyi ilâhîdirki « وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ » âyetiyle buna işaret buyurulmuştur.

Binaenaleyh bir fıtrat mes'elesi olan nübüvvet bir taraftan ukul-ü iradatın mebdei, diğer taraftan müntehasıdır. Bunun için bir nübüvveti ûlâ, bir nübüvveti saniye vardır. Kitab, nübüvveti saniyededir bu ikisi arasında hak tanımayan bagy-ü tegallüb üzere hareket eden bir hali küfür vardır ki hak kendi kudret-ü iradesinden ibaret zanneder. Selâmeti umumiyeyi ıhlâl eyler. İnsan ilk hılkatten itibaren insandır. Din, lisan, içtima mebdei o zamandandır. Nübüvveti Âdem nübüvveti ûlâdır ukuli evvelîn bununla tekâmül etmiş, hubbi Dünya, tenevvuati şehevaniye ve ıhtilâfatı beşeriye üzerine nübüvveti saniye ve inzali kütüp vaki olmuştur. Binaenaleyh kavli evvel de olduğu üzere ilk insanların fıtrat ve nübuvvet ûlâya müstenid imanı fıtrî ile kanunı hak üzere bir ümmeti vahide olduklarını kabul etmek ıktıza eder. Ve siyakı âyet bize vahdeti hakkın bu suretle kıdemini ve sirri iç-

Sh:»751

timaînin mebdeini, irşadatı ilâhiyenin sureti ceryanını hukukun ve hikmeti teşriin şeraitı evveliyesini ve Peygamberlerden sonra onlara yarış ederek nususı zahireye karşı ıhtilâfat çıkaran usuli hukukıyeyi bağyü teğallüb ile ıhlâha kalkışanlar zuhur ettiğini beyan etmektedir. O halde nası umumundan ve ümmeti zahirinden ıhraca sebeb yokdur. Matüridî Hazretlerine nisbet olunan kavilde bunun bir nevi ızahı olarak kabul edilebilir. Bu âyetten şu da anlaşılıyor ki her Peygamber, zamanında meb'us olduğu insanlar beyninde muhtelefün fih olan emri hakkı ızah ederek ref'ı ıhtilâf ve talimi tevhid etmiş ve bu babda nususı zahire ve beyyinatı kat'iye getirmişdir. Bu sebeble ehli imanın ve ulemanın vazifesi mevridi nassda ıhtilâf çıkarmak değil, nususun sakit olduğu hadisatı hukukiyede edillei gayri beyyineden taharrii hakk-u hakikat ile ref'ı ıhtilâf edecek ahkâmı istinbat edebilmek ve bu suretle İcmai ümmetin tariklarını ilmen ıhzar eylemektir. Hasılı ıhtilâfatı ferdiye olmasa idi insanlar hâkim-ü hükme, ahkâmı cezaiyeye muhtaç olmıyacaklardı. Ve mileli muhtelife zuhur etmiyecekti, harb-ü darbe, hükmü hükûmete lüzum kalmıyacak, kavanini fıtrat kâfi gelecekti. Mademki ıhtilâf ettiler ve ıhtilâfatı ferdiyeden ıhtilâfı millîye de geçtiler, o halde hak düşmanlariyle boğuşmağa mecbur olacaklardır. Bununla boğuşabilmek için de kendi aralarında hakka iman-ü riayetle teavün ve tekâfüli hak sayesinde Dünya ve Ahıret korunmak ve silmi küllîyi tesis etmekle mükelleftirler ve risaleti Muhammediye ile Kur'anı azımüşşan beşeriyyeti bu suretle mebdeinden müntehasına müvazi bir vaz'iyet içinde tevhidi hakka ve selâmeti külliyeye hidayet için gelmiştir.

Şimdi bu hidayet gelmekle ey ümmeti Muhammed! siz 214.

﴿اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ sizden evvel geçen ümmetlerin hali sizin başınıza hiç

gelmeden,

Sh:»752

meşakkatler, sıkıntılar çekmeden, bütün ahkâmı ilâhiyeyi teabbüdatı ameliye ile tatbik etmeden mücerred

iman ile dari selâm olan Cennete giri vereceğinizi mi zannettiniz?

﴿مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَاۤءُ وَالضَّرَّاۤءُ﴾ o ümemi salifeye nice sıkıntılar ve zaruretler el verdi

﴿وَزُلْزِلُوا﴾ de sarsıldılar, o kadar sarsıldılar ki

﴿حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ﴾ hatta

başlarında bulunan Peygamber ve onunla beraber iman edenler Allahın nusratı ne zaman deyecek

dereceye vardılar. Lâkin ﴿اَلَآ﴾ iyi biliniz ki ﴿اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ﴾ Allahın nusratı

muhakkak yakındır. Siz bu iman-ü hidayette sabit kadem oldukca yakında o nusratı görecek, muradınıza

ireceksiniz.- Resulullah Mekkedeki muhalefeti müşrikînden sonra muhacirîn ile terki diyar ve emval ederek

Medineye hicret buyurdukları zaman evvel emirde Yehudun adavetine ma'ruz olmuş idi, bu sebeble bu

âyet nâzil oldu. Uhud veya Handek muharebeleri sebebiyle nâzil olduğu da mervidir. Bu âyet gösteriyor ki

ıstırad kanunu mucebince ümmeti Muhammed bütün ümemi salifenin geçirmiş olduğu bazı ahvale maruz

kalacak, ıhtilâflar görecek, mukavemetlere uğrayacak, sıkıntılar, zaruretler geçirecek, sabit kadem olanlar

akıbet, muvaffak olacaklardır. İlk hılkatte olduğu gibi bi'seti Muhammediyeden itibaren de fıtrati beşer

mecrayı hakta yeni bir inkişafe başlayacak «

اِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ » hadîsi Nebevîsi müeddasınca asrı Muhammedî mizanı külle bir mebde olacaktır. Bundan sonra da âlemde hakka karşı yine bagy-ü udvan zuhur edecek, ümemi salife gibi fırkalar husule gelecek ve bütün bunlar içinde Peygamberin ve Eshabının yoluna giden ve kitab-ü sünnet ve cemaat ile korunmasını bilib tevhidi hakkı ehassı Âmal ittihaz eden ehli hak, fırkai naciye «

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرٖى نَفْسَهُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ

»

Sh:»753

medlûlünce hareket ederek sabr-ü sebat ve mesai ile nusratı ilâhiyeye erecek, galebei hakkı görecek ve silmi küllîyi te'sis edeceklerdir. Ve muvaffak olmak için tarihten ibret alıb ona göre korunmalıdır.

Ihtilâftan korunmak ve bu nusrata ermek için:

﴿٢١٥﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلْ مَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ

فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِۜ وَمَا

تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ ﴿٢١٦﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمُ

الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ

وَعَسٰٓى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا

تَعْلَمُونَ۟ ﴿٢١٧﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِۜ قُلْ

قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌۜ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ

الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِۚ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ

الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ
اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولٰئِكَ
حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Sh:»754

﴿٢١٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ
اللّٰهِ اُولٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Meali Şerifi

Sana soruyorlar: neye infak edecekler? deki: verdiğiniz nefaka ana baba, en yakınlar, öksüzler, biçareler, yolda kalmışlar içindir, hayrolarak daha her ne yaparsanız hek halde Allah onu bilir 215 kıtal üzerinize yazıldı, gerçi o size hoş gelmez fakat olur ki siz bir şey'i hoşlanmazsınız halbuki hakkınızda o bir hayırdır ve olur ki bir şey'i severseniz halbuki hakkınızda o bir şerdir siz bilmezken Allah bilir 216 sana hurmetli aydan ve onda kıtalden soruyorlar; deki onda bir kıtal büyük bir günahtır, maamafih Allah yolundan bir meni' ve ona bir küfür ve Mescidiharamdan meni' ve ehlini ondan çıkarmak Allah yanında daha büyük ve fitne katilden daha büyüktür, onlar güçleri yeterse sizi dininizden döndürmek için sizinle muharebe etmekten bir zaman geri durmazlar, sizden de her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse artık onların bütün amelleri Dünya ve Ahıret heder olmuştur ve artık onlar eshabı nardırlar, hep orada muhalled kalırlar 217 şübhesiz iman ederler ve Allah yolunda muhacir olub da mücahede edenler muhakkak bunlar Allahın rahmetini umarlar, Allah gafur, rahîmdir 218

Sh:»755

Ya Muhammed! 215. ﴿يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ﴾ neye infak edeceklerini, ya'ni ne gibi cihetlere nefaka vereceklerini sana soruyorlar.- Uhud muharebesinde şehid olan pek ıhtiyar ve malı çok bir zat bulunan Amr ibni Camuh, Resulullaha «mallarımızı nelere sarfedeceğiz ve nereye vaz' eyleyeceğiz» diye sormuş idi, bu âyet nâzil oldu. ﴿قُلْ﴾ cevaben deki ﴿مَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ﴾ az veya çok hayır cinsinden, ya'ni envaı maldan vacib veya tetavvu' olarak rızaen lillâh sarfettiğiniz veya edeceğiniz nefaka ﴿فَلِلْوَالِدَيْنِ﴾ evvelâ ebeveyniniz, saniyen ﴿وَالْاَقْرَبِينَ﴾ en yakın akrıbanız, salisen ﴿وَالْيَتَامٰى﴾ muhtac olan yetimler, ﴿وَالْمَسَاكِينِ﴾ miskîn fakırler, ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ yolda kalmış yolcular içindir.- Babalarınıza atalarınızla bakmak ilk vazifenizdir, diğer akrıbanız onları ta'kib eder ve bu suretle « اَلْاَقْرَبُ فَالْاَقْرَبُ » kaıdesince infak, vacib olur. Bunlardan maadasına da zekât ile vacib

olarak ve sadakatı saire ile nafile olarak mal, sarfedilir. Bunlardan başka

﴾وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ﴿ herhangi bir hayır daha yaparsanız

﴾فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلٖيمٌ﴿ elbette onu Allah pek iyi bilir ve ecrini verir. Bu hayır cümlesinden

olmak üzere 216. ﴾كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ﴿ silmi küllîyi te'sis ve hakkı tevhid edecek olan

o kıtal, ya'ni fisebilillâh muharebe üzerinize yazıldı, icmalen bir ferıza oldu ki icabında bazan farzı ayin ve

bazan farzı kifaye olur. ﴾وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ﴿ halbuki o sizin hoşunuza gitmez.

﴾عَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴿ bazı şeyler sizin için mahzı

hayr-ü menfaat ol-

Sh:»756

duğu halde siz onu hoşlanamıyabilirsiniz, harb de böyledir.

﴾وَعَسٰٓى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ﴿ diğer bazı şeyler de sizin için

şerr-ü zarar olduğu halde siz onu hoşlanıb sevebilirsiniz. Hoşlanıb hoşlanmamak mücerred bir histir. Sade bununla hayr-ü şer, nef-ü hayır ta'yin edilemez, bunlar hakikati ve avakıbı umuru bilmeğe tavakkuf eder

﴾وَاللّٰهُ يَعْلَمُ﴿ bunu da Allah bilir ﴾وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴿ siz bilmezsiniz. -

İnsanlar ne kadar ilim iddia etseler yine cehilleri ilimlerinden çoktur. Uzun bir istikbal ile alâkadar olan bütün hayırlarını ve şerlerini bilmezler, aklı beşer hüsn-ü kubha tamamen hâkim olamaz. Buna hâkim olan Allahdır. Bu sebeble size hayrınız için emirler verir, şerden vikaye için nehiyler yapar. İnsanlar evvel emirde hissiyata merbutturlar, hoşluk nâhoşlukla filhal hislerine çarpan şeylere kapılırlar, halbuki bunların hayır veya şerr olmaları ileride bunlar üzerine terettüb edecek menafıa veya mazarrata merbuttur. Bu ise his anında ma'lûm olmaz. Bazan uzun bir tecribeye muhtac olur. Ve ekseriya tecribesi mümkin olmaz ve tecribe halinde iş işten geçmiş bulunur. Allah bunları kitabile ve emsali tarihiyesile bildirir. Balâda icmal olunduğu üzere tarihi beşer bağy-ü tecavüz ve ıhtilâf ile meşbu' olduğundan dolayı silmi küllîye kadar bu hal içinde harb-ü kıtal ictinabı nâkabil bir zarurettir, Allah ehli hakkın hayırları korunmalarında olduğunu bildiği için harbi size farz kılmıştır. Lüzumuna göre siz onu yapacak, tevhidi hakkile silmi tamma gireceksiniz. Şehadetler, zaferler, ganimetler size hayır olacaktır.

Bu âyette kıtal için vakit, ta'yin edilmediğinden dolayı ya Muhammed! 217.

﴾يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فٖيهِ﴿ sana Şehri haramdan, o Şehri

haramda kıtalden sual soruyorlar.-

Sh:»757

Resulullah Bedir gazasından iki ay evvel «ve Bedri ûlâ» dan ba'delavde amca zadesi Abdullah İbni Cahşı esedîyi; Sa'd ibni ebi Vakkas, Ukâşe ibni Muhsın, Ukbe ibni Gazvan, Ebi Huzeyfetibni Utbetibni Rebia, Süheyl ibni Bayza' Âmir ibni Rebia, Vakd ibni Abdillah, Halid ibni Bekir radıyallahü anhüm sekiz zat ile beraber seriyye olarak göndermiş ve kumandan olan Abdullaha bir mektub vermiş ve iki gün gitmedikçe bu mektuba bakmasını, sonra bakıb içindeki emri infaz etmesini ve arkadaşlarından hiç birine ikrah yapmamasını emretmiş idi, Abdullah iki gün yol gidince mektubu açıb baktığında «

فَاِذَا نَظَرْتَ اِلَى كِتَابِى هٰذَا فَسِرْ حَتّٰى تَنْزِلَ بَطْنَ نَخْلَةَ بَيْنَ مَكَّةَ وَالطَّائِفِ فَتَرَصَّدْ بِهَا قُرَيْشًا وَ تَعَلَّمْ لَنَا مِنْ اَخْبَارِهِمْ=

bu mektubuma baktığın vakıt hemen yürü tâki Mekke ile Taif arasında «Batnınahle» nam mevkie inesin orada Kureyşi tarassud edersin ve haberlerini bize bildiresin» diye muharrer olduğunu gördü. Görünce «sem'an ve taaten» dedi, sonra arkadaşlarına «Resulullah bana Nahleye varıb Kureyşi tarassud etmemi ve haberlerini almamı emretti ve sizden birinize ikrah yapmaktan, yani zorlamaktan da nehyeyledi Binaenaleyh hanginiz şehid olmak ister ve şehadete rağbet ederse gelsin, istemeyen dönsün, bana gelince ben Resulullahın emrini yapacağım» dedi ve hareket etti, arkadaşları da beraber hareket ettiler, hiç biri geri kalmadı, hicaza doğru gittiler, Necran denilen bir ma'dene vardıklarında Sa'd ibni Ebi Vakkas ile Utbetibni gazvanın bir gün biribiri arkasına bindikleri binitleri kayboldu, aramak için ikisi kaldılar, Abdullah ile diğerleri gittiler, Nahleye indiler, derken oraya Kureyşin kuru üzüm vesair me'kûlât ve emvali ticariyye yüklü bir kârbanı uğradı. Kureyşten Amr ibni Hadramî, Osman ibni Abdillah ibni Mugire ve biraderi nevfelibni abdillâh ibnil mugıre ve hişam ibni mugirenin kölesi Hakemibni Keysan vardı, yakınlarına indiler, Ukâşetibni Muhsın bunlara yanaşıb baktı, başını da kazıtmış idi. Bunu gördükleri zaman emin oldular,

Sh:»758

bunlar bize bir şey yapamaz « فَلَا بَاْسَ عَلَيْنَا مِنْهُمْ » dediler. Bu gün Cumadelahırenin sonu ve ertesi gün Receb idi, bu da Şehri haram idi binaenaleyh Receb girmeden çarpışmaya lüzum gördüler, Vakıd ibni Abdillahi Teymî, Amr ibni Hadramîyi bir okla öldürdü, Osmanibni Abdillah ile Hakemibni Keysan esir oldular, Nevfel ibni Abdillah kaçtı, onu yakalayamadılar, Abdullah ibni Cahş ve arkadaşları kârbanı ve bu iki esiri alıb Medinede Resulullaha getirdiler, bu ganimet islâmda ilk ganimet ve bu katl müşriklerden ilk katl idi, Abdullah arkadaşlarına bu ganimetin humsü Resulullahındır demişti ve halbuki o zaman daha humüs farz kılınmamıştı. Geldikleri zaman Resulullah «ben size Şehri haramda kıtal emretmedim idi» buyurdu. Abdullah «ya Resulallah, ibni Hadremîyi katlettik, akşam hilâli Recebi gördük, bilmiyoruz Recebdemi yoksa Cümadelahırede mi bunu yaptık» dedi. Binaenaleyh Resulullah o ganimetten hiç bir şey almadı. Bunu görünce bu zevat mahvolduklarını zannettiler ve tevbeleri hakkında bir şey nâzil olmadıkça kımıldamayız dediler. Müslümanlardan bunlara bu hususta emrolunmadığınız bir şeyi yaptınız, kıtal ile emredilmediğiniz halde Şehri haramda kıtal mi ettiniz diyenler oldu, Kureyş de «Muhammed ve eshabı halkın tedarüki maişet için çalıştıkları ve korkuda bulunanları emniyette bulunduğu Şehri haramı istihlâl ettiler, Recebde kan döktüler» diye yaygara yaptılar. Mekkede bulunan müslümanlar da «bunlar bunu Cumadelahırede yaptılar» diye reddediyorlardı. Yehudîler de bununla Resulullah aleyhine kendi hisablarına تفأل =tefe'ül ediyorlar, Amr ibni Hadremîyi Vakıdibni Abdillah öldürmüş: Amr =harb ma'murleşti, Hadremî =harb hazırlandı, Vakıd ibni Abdillah =harb ateşlendi» diyorlardı. Hasılı söz çoğaldı ve ekseri müfessirîne göre bu âyet bunun üzerine nâzil oldu.

﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed!. cevaben de ki ﴿قِتَالٌ فِيهِ﴾ bunda bir

Sh:»759

kıtal ﴿كَبِيرٌ﴾ büyük bir günahtır. ﴿وَ﴾ fakat ﴿صَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ Allah yolundan, dini haktan meni' ﴿وَكُفْرٌ بِهِ﴾ ve Allaha küfür ﴿وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ ve Mescidi haramdan meni' ﴿وَاِخْرَاجُ اَهْلِهِ مِنْهُ﴾ Mescidi haramın ehlini, Muhammed ve eshabını ondan çıkarmak da ﴿اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ indallah o kıtalden ve sair kebairden daha

büyük bir günahtır ﴿وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ﴾ fitne de katilden ekberdir. Öyle ıhrac,

şirk-ü küfür, nâsı iptidaen veya bakaen islâmdan meni' dinsizlik neşriyle herkesi belâya sokmak, İbni Hadremînin katlinden daha feci'dir.

﴿وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ

اسْتَطَاعُوا﴾ halbuki ehli fitne olan o düşmanlar güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar

size muharebe edib duracaklardır. ﴿وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ﴾ ve siz

müslümanlardan her hangi biriniz dininden döner ﴿فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ﴾ de kâfir olarak

irtıdaddan tevbe etmiyerek giderse ﴿فَاُولٰٓئِكَ﴾ artık bu evsaf ile muttasıf olanların

﴿حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ bütün amelleri, islâm halinde

yaptıkları hasenatın hepsi Dünyada ve Ahırette haptolur, telâfisi kabil olmıyacak bir surette tutulur, hakkı

hayatı kalmaz, mesaisi heder olur gider ﴿وَاُولٰٓئِكَ﴾ ve bunlar ﴿اَصْحَابُ النَّارِ﴾

eshabı nardırlar. ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ o ateşte muhalled kalırlar. Acaba o günah kıtali

yapan Eshabı seriyye ne olacak derseniz? 218. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ şüphe yok ki o iman

edenler ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾

Sh:»760

ve Allah yolunda hicret edib de fitnelere karşı cihad ve mücahede yapanlar ﴿اُولٰٓئِكَ﴾ işte bu

evsafı celile ile muttasıf bulunanlar ﴿يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللّٰهِ﴾ Allahın rahmetini umarlar,

umabilirler, ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Allah da gafur, rahîmdir.

İnkafın kesbi emvale, harbin de kuvveti kalbe bir tevakkufu vardır. Cahiller, tenbeller, korkaklar da

kumarı bir vasıtai kesib, şarabı da bir vesilei kuvvet gibi tevehhüm ederek aldanırlar, bu münasebetle:

﴿٢١٩﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَٓا اِثْمٌ كَبِيرٌ

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَٓا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا

يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ

تَتَفَكَّرُونَۙ ﴿٢٢٠﴾ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰىۜ
قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌۜ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sana hamr-ü meysirden soruyorlar, de ki bu iksinde

büyük bir günah bir de nasa ba'zı menfeatler var fakat günahları menfeatlerinden daha büyüktür, yine sana soruyorlar: Neyi infak edecekler? de ki sıkmayanını, böyle beyan ediyor Allah size âyetlerini ki düşünesiniz 219 Dünya ve Ahıret hakkında; bir de sana yetimlerinden soruyorlar, de ki: Onlar hakkında bir ıslâh karışmamaktan daha hayırlıdır, kendilerine de karışırsanız ıhvanınızdırlar, Allah muslihi müfsidden ayırır, eğer Allah dilese idi sizi mutlak sarpa sardırırdı, şüphesiz ki Allah azîzdir, hakîmdir 220

Ya Muhammed 219. ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِۜ﴾ sana hamr-ü

meysirden, şarab ve kumardan soruyorlar. -Bunu soranlar Hazreti Ömer ve Muaz ile beraber sahabeden bir takım zevat idi «ya Resulallah hamr hakkında bize bir fetva ver çünkü aklı gideriyor» dediler ve bu âyet nâzil oldu.

HAMR, esasen örtmek ma'nasına masdar olduğu halde «çiğ üzüm şirasından iştidad etmiş ve köpüğünü atmış olan şaraba ismolmuştur. Çünkü aklı bürüyüb örter, ve bir ta'bir ile kafayı dumanlar ki buna humar denilir. Hamrin bu üzüm şarabına ıtlakı ıtlakı hastır. Bu münasebetle hamr, bir de alelûmum akla humar veren şey ma'nasına kullanılır ki bu ma'naca müskiratın hepsi hamrdır. İbni Ömer Hazretlerinden mervidir ki tahrimi hamr nâzil olduğu gün hamr beş şeyden: Üzümden, hurmadan, buğdaydan, arpadan, darıdan idi ve hamr, akla humar veren demektir». Ebu Davud da Nu'man ibni Beşirden rivayet olunduğu üzere Resulullah «

اِنَّ مِنَ الْعِنَبِ خَمْرًا وَ اِنَّ مِنَ التَّمْرِ خَمْرًا وَ اِنَّ مِنَ الْعَسَلِ
خَمْرًا وَ اِنَّ مِنَ الْبُرِّ خَمْرًا وَ اِنَّ مِنَ الشَّعِيرِ خَمْرًا » buyurmuştur ki

«üzümden bir hamr, hurmadan bir hamr, baldan bir hamr, buğdaydan bir hamr, arpadan bir hamr vardır» demektir. Buna binaen imam Malik ve Şafi'î ve bunlardan mukaddem veya muahhar bir

hayli ulema ve fukaha Kur'andaki hamrın manayi eammile alel'ıtlak müskir demek olduğuna ve binaenaleyh her nevi müskiratın nassı Kur'an ile aynen haram bulunduğuna ve her birinin yalnız sekir derecesi değil, katrelerinin bile şurb-ü isti'mali ve bey-ü şirası asla caiz olamıyacağına hükmetmişlerdir. Çünkü bundan sonra surei «Maide» de «

اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ
الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ » buyurularak aynen rıcs yani necsolduğu beyaniyle ictinab emri buna

ibtina ettirilmiştir. Fakat imamı âzam Ebuhanife Hazretleriyle beraber Eshab ve tabi'înden bir çok ulema ve fukaha «hamr» kelimesinin beyyin ve kat'î olan manası, bilhassa üzüm şarabı olduğundan inkârı küfrolabilecek vechile nassı Kur'an ile liaynihi haram olan şarab bu olduğuna ve diğer müskiratın aynen ve

bizzat değil iskarlarından dolayı kıyası Kur'ana muvafık olarak « كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ » gibi ehadisi şerife ile haram olduklarına ve binaenaleyh hamr aynen necsolmak hasebiyle bir katresinin bile şurb-ü isti'mali kat'iyen haram ve müslüman için bey-u şırası gayri caiz bulunduğuna ve lâkin üzüm şarabı bulunmıyan ve ondan mamul olmıyan diğer müskiratın hurmeti ancak sekir vasfiyle sabit olduğundan içilmekten başka bir suretle istimalleri için bey-ü şırası da caiz olabileceğine kail olmuşlardır. Demek olur ki nassı Kur'an üzüm şarabının aynen hurmetinde kat'îdir. Bu nassın diğer müskirata şumulü ise lafzan değil hikmeti hurmet olan illeti iskâr dolayısiyle ve ehadisi şerifenin tansısiyledir. Lafzı Kur'anın manayı eamma hamli muhtemil ise de manayı hâssı gibi kat'î değildir. Binaenaleyh dini islâmda alel'umum müskiratın müskirat olarak istimali haram ve fakat üzüm şarabı aynen ve alel'ıtlak haramdır. Ve bunun münkiri kâfirdir. Üzüm şarabı ve bundan mamul olan müskirat aynen necistir. Obirlerinin ise necsolması şüphelidir. Meselâ üzerine şarab ve şampanya ve arak, konyak dökülmüş olanlar her halde

Sh:»763

yıkamadıkca namaz kılamazlar. Lâkin üzüm şarabından mamul olmıyan ispirto, bira ve sair müskirat içilemezse de elbiseye veya bedene sürülmesi de namaza mani olur diye iddia edilemez. Ebuhanife Hazretleri bu suretle şarabdan maada müskiratın ayni ve katresi necis ve haram olmadığına ve binaenaleyh iskâr derecesine varmaksızın ve feseka ve kefereye teşebbüh kasdı bulunmaksızın kuvvet için az bir mikdarda içilmesi caiz olabileceğine kail olmuş ise de «Fethülkadir» de kitabül'eşribede beyan olunduğu üzere mezahibi selâse ile beraber mezhebi Hanefîde dahi muhtar olan « مَا اَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ » hadîsi şerifi mucebince çoğu serhoş edenin azı da haram olmasıdır. Şer'an şurb noktai nazarından bütün müskirat manayı eammiyle harmdır. Bu günkü ehli fennin İlmi kimyaya göre noktai nazarları da ıhtimar tabir olunan hâdisei kimyeviye itibariyle her nevi müskiratın hamr mahiyyetinde müşterek olmasıdır ki buna Arabca «elkûhl» kelimesinin frenkleştirilmişi olan «alkol» «elküûl» veya sadece «küul» tabir ederler. Bu da hamrın manayı eammına muntabık ise de ayni zamanda manayı hassın esas olduğunu da müş'irdir. Tababet ve tedavi noktai nazarına gelince bu cihhet « فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ » ruhsatına tabi olarak zaruret ve zaruret hükmünde bulunan ıhtiyac mesailindendir.

Dini islâmda hamrin ve müskiratın men'i tedricen vaki olmuştur. Bidayeti islâmda hamr henüz mubah idi. Bu babda aledderecat dört âyet nazil olmuştur. Evvelâ Mekkede « وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا » âyeti nazil olmuştu. O zaman müslümanlar da içerler, Hazreti Peygamber sükût buyururdu. Saniyen bervechi balâ Hazreti Ömer ve Mu'az ve diğer bazı Eshabı kirâmın « اَفْتِنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ فِى الْخَمْرِ فَاِنَّهَا مُذْهِبَةٌ لِلْعَقْلِ » diye istiftalarına binaen bu âyet nazil oldu ve ilk tahrim bununla başladı. Bunda memnuiyet zahir olmakla beraber cevaz ihtimali de yok değil idi. Bunun üzerine hemen terk edenler

Sh:»764

bulunduğu gibi henüz etmiyenler de vardı, sonra bir namaz hadisesi üzerine « لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى » âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine içenler pek azaldı ise de yine vardı. Bir gün Îtban ibni Malik Sa'd ibni ebi Vakkas ile beraber bir kaç kişiyi davet etmiş, işret de olmuş, serhoş oldukları zaman tefahura ve şiirler inşadına başlamışlar, bu sırada Sa'd, Ensardan birinin hecvini mutazammın bir şiir okumuş, o da bir çene kemiğile vurub başını yarmış, binaenaleyh Sa'd Hazreti Peygambere giderek şikâyet etmiş, bunun üzerine Resulullah «

اَللّٰهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِى الْخَمْرِ بَيَانًا شَافِيًا » diye dua etmesi üzerine surei

«Maide» deki «

اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ... اِنَّمَا يُرِيدُ

الشَّيْطَانُ... الى ﴿فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ » âyetleri nâzil olmuş ve bununla

hurmeti hamr son derece teşdid edilmiştir. Hazreti Ömer bunu dinleyince «inteheyna yarabbi = ya'ni tamamen vaz geçtik yarabbi» demiştir. Hazreti Alinin «bir kuyuya bir katre hamr düşse, sonra oraya bir menare yapılsa o menarede ezan okumazdım ve bir katre hamr bir denize düşse, sonra o deniz kuruyub da yerinde otlar bitse orada hayvan gütmezdim» dediği, Abdullah ibni Ömer Hazretlerinin de «bir parmağımı hamre sokmuş olsam o parmak bende kalmazdı, ya'ni keser atardım» dediği menkuldür ki emri ilâhî üzerine eshabı Resulullahın ne büyük iman ve takvaları bulunduğunu anlamalı. Rıdvanıllahi aleyhim ecmeîn.

MEYSİRE GELİNCE: yüsür veya yesardan masdarı mimî olarak kumar oynamak manâsınadır ki kumarda ya kolaylıkla zahmetsiz mal çarpmak veya çarptırmak vardır. Kumar demek de zar gibi ne olacağı belli olmıyan muhataralı bir şeye ta'lik ile mal vermek veya almak demektir. Cahiliyede Arablar gerek kendilerinden ve gerek Acemlerden ve saireden belledikleri «nerd» ya'ni tavla, «satranç» ve saire gibi oyunlarla kumar oynarlardı. Ezcümle frenklerin piyanko dedikleri tarzda istıksam tarikile
bir

Sh:»765

kumarları vardı ki bunu hayır bile sayarlar ve müftehırane yaparlardı şöyle ki: zar makamında ezlâm-ü aklâm denilen on okları vardı, bunlara: fezz, tev'em, rakib, hils, nafis, müsbil, muallâ, menih, sefih, vagd derlerdi, menih, sefih, vagd bunların üçünden maada diğerlerinin bir nasıbi olurdu. Meselâ piyanko çekilmek üzere bir deve kesilir yirmi sekiz sehme ayrılır, fezze bir, tev'eme iki, rakibe üç, hilse dört, nafise beş, müsbile altı, muallâya yedi, sehim tahsıs edilir. Menih, sefih, vağd okları boş ve mahrumdur. Bu on kalemin hepsi rebabe denilen bir torbaya atılıb bir adlin önüne konur, o da torbayı çalkalayıb elini sokar, iştirak eden herkes namına bir ok çeker nasıblı ok çıkanlar muayyen olan nasıbini alırlar, boş ok çıkanlar da mahrum kalırlar, ve fakat devenin bedelini öderler. Nasıb alanlar da nasıblerini fukaraya verirlerdi. Bu suretle meysir evvel emirde diğer kumarlara nazaran ehveni şer gibi görünen ve hayır zannedilen böyle tevzi-ü istıksam ya'ni piyanko tarzına ıtlak edilmiş ve bundan alelumum kumarlara dahi meysir denilmiştir. Hattâ bir hadîsi şerifte çocukların aşık ve ceviz oynamaları bile meysirden ma'dud olduğun beyan buyurulmuştur. İki kişiden biri diğerine şukadar yumurtayı yiyebilirsen şu senin olsun demiş idi, bunlar Hazreti Aliye mürafaa oldular, bu kumardır diye cevaz vermedi. Zaten hayır namına piyanko haram olunca diğer kumarların haram olacağı evleviyyetle anlaşılır. Hamr ile meysirin bir sualde derci de müskirat ile kumarın mürafakatlerine işarettir.

﴿قُلْ﴾ cevaben deki ﴿فِيهِمَٓا اِثْمٌ كَبِيرٌ﴾ bunlarda büyük bir zarar ve günah vardır.

Ezcümle ikisi de malları telef ve insanları perişan eder, Alelekser bunlar biribirine sürükler. Evvelâ hamr, aklı selbeyler, akıl ise hem dinin, hem Dünyanın kutbudur. Artık serhoşlukla öyle cinayetler yapılır, ve kumarbazlıkla öyle fenalıklara düşülür ki bunlar saymakla bitmez, ancak «büyük günah» namile anlaşılır,
Sh:»766

maamafih ﴿وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ Bunlarda nasa bazı menfeatler de vardır. Ezcümle biraz neşve

ve lezzet duyulur, haylı ticaret yapılır. Korkaklara şecaat ve tabiate kuvvet gelir. Meysir de ba'zıları badi

heva mal ele geçirir ﴿وَاِثْمُهُمَٓا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَاۜ﴾ günahları da menfeatlerinden,

mazarratları faidelerinden çok büyüktür.- Binaenaleyh menfeatleri hakikî ve sağlam menfeat değildir, neşveleri humara inkılâb eder, o arızî şecaat sebebi felâket olur ve o muvakkat kuvveti tabiat, sıhhati berbad eder, kazanılan malın hayrı olmaz, bir kâr yüz ziyan getirir. Mübtelâ olanlar yakalarını zor kurtarırlar. Hasılı neş'e ve lezzetleri ferdî ve muvakkat olduğu halde zararları, mefsedetleri hem ferdî ve içtimaîdir, hem bedenî ve hem ahlâkîdir. Emrazı sariye gibi umuma saridir. Cezasını önünde çekmiyenler sonunda çekerler, muhayyel cüz'î bir kâr için, muhakkak ve küllî bir ziyana düşmek de kârı akıl değildir. Def'i mazarrat celbi menfeatten mukaddemdir. Şu halde bunların aklen haram olması lâzım gelir. Bu âyet de böyle delâleti iltizamiye ile şer'an bunların hurmetini ifade etmiş olur. Kur'anda hamr hakkında başka bir âyet olmasa idi sade bununla tahrimi hamr sabit olurdu. Ancak bu tahrim, liaynihi sarih bir tahrim olmazdı, aklına güvenerek mazarratlarını tahdid ve menfeatlerinden istifade edeceğiz zannedenler bulunabilirdi. Bunun için eshabı kiramda bu tahrimi aklîden tahrimi şer'î anlamayan zevat olmuş ve bilâhare «

رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ » emriyle sureti sariha ve mutlakada tahrimi şer'î varid olmuştur.

Hasılı kelâm, şarab içmeyiniz veya müskirat kullanmayınız, kumar oynamayınız, piyanko ile hayır yapılır zannetmeyiniz, bunların şerri hayrından, günahı menfeatinden çok büyüktür. Buna karşı

﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ﴾ hayrolmak üzere sana ne

Sh:»767

infak edeceklerini yine soruyorlar. -« مَاذَا يُنْفِقُونَ » iki ma'naya gelir: Birisi neye infak yapılacağını sormak, diğeri de ne infak edileceğini sormaktır, ki evvelkinde « من له النفقه » ya'ni nefaka verilecek, mal sarfedilecek kimseler ve cihetler, ikincide de verilecek mal ya'ni nefsi nefaka sual edilmiş olur. Yukarıda evvelkinin cevabı verilmiş idi. Şimdi de meysirin men'inden sonra ikinciye cevaben

﴿قُلِ﴾ de ki ﴿الْعَفْوَ﴾ afvi infak ediniz, ya'ni malınızın havayici zaruriyenizden fazlasını infak ediniz» piyanko, kumar gibi gayri meşru vesaıt ile değil esbabı meşrua ile mal kazanınız ve bu maldan nefsinizin ve ehl-ü ıyalinizin havayici zaruriyesine kâfi olanından fazlasını balâda beyan olunan cihetlere ve vücuhı hayra infak ediniz. Diğer âyetlerde de görüleceği üzere evlâdı sıgar, zevce, muhtac olan ebeveyn ve bunlara mülhak olan usul; ehl-ü ıyaldendir ve ehl-ü ıyalin nefakası, kişinin kendi nefakasından ma'duddur. Binaenaleyh hayır yapacağız diye kendinizi ve ehl-ü ıyalinizi nefakasız bırakmak caiz olmaz.

Vücuhı hayra infak bunların fazlasından yabılır. ﴿كَذٰلِكَ﴾ işte böyle

﴿يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ﴾ Allah sizin için ahkâmı şer'iyesine delâlet eden âyetler, nasslar, deliller beyan edecektir ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾ siz bunları tefekkür edesiniz, tefekkür edib de makasıdına vakıf olabilesiniz ve muktezasiyle amel edesiniz. Şu kayde dikkat etmelidir ki 220.

﴿فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ o âyetleri hem Dünya ve hem Ahıret hakkında olarak beyan edecektir. -Bu suretle din ve şeriati islâmiye ne yalnız Dünyaya ve ne yalnız Ahırete münhasır olmıyacak, hem Dünya ve hem Ahırete şamil olacaktır. Ve bunda «

رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ

النَّارِ » diye dua edenlerin duasına cevab bulunacaktır. Böyle olunca bu şeriatten yalnız Dünya istiyen

kâfirler de büsbütün mahrum kalmıyacak, Ahıretten nasıbleri olmamakla beraber

Sh:»768

Dünyaları için istifade edeceklerdir. Ve bu vechile risaleti Muhammediyenin «rahmeten lil'âlemîn» olduğu ve dini islâmın umuma şamil bir dini tevhid olduğu tebeyyün ve tecelli edecektir. Ve maamafih harsi Ahıret

istiyenlerin harsleri müzdad olacak, bunlar emir bilma'ruf ve nehiy anilmünkeri taahhüd ederek «ümmeti

vasat» olacaklardır. Beyan olunacak deliller ve onların ahkâmı böyle Dünya ve Ahırete şamil olmakla

﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰىۜ﴾ sana yetimlerden de soruyorlar.- Rivayet olunuyor ki surei «Nisa» daki «

اِنَّ الَّذِينَ يَاْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُونَ فِى

بُطُونِهِمْ نَارًاۜ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًاࣖ » âyeti nâzil olunca nas yetimlerle ıhtilâttan ve onların

mallarına bakmayı deruhde etmekten sakınır oldular, iş müşkil göründü, Resulullaha arzı keyfiyyet ettiler,

bu nâzil oldu ﴿قُلْ﴾ cevaben de ki ﴿اِصْلَاحٌ لَهُمْ﴾ yetimler için bir ıslâh ﴿خَيْرٌۜ﴾ onları ihmal edib bırakıvermekten daha hayırlıdır. Binaenaleyh ıslâh tarikile hallerine, mallarına el sürmek

onların menfeatlerini, istikballerini gözeterek işlerine bakıb kendilerini ta'lim-ü terbiye ve mallarını tenmiye

etmek her halde ictinabdan daha iyidir. ﴿وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ﴾ ve eğer siz onlardan kaçınmaz

da ıhtılat eder, yanlarınıza alır, muaşeret veya müşareket veya musaheretle içinize alır, işlerine bakarsanız

﴿فَاِخْوَانُكُمْ فِى الدِّينِۜ﴾ onlar sizin dinde kardeşlerinizdir, din kardeşliği ise kan

kardeşliğinden aşağı değil daha kuvvetlidir. İnsan olan kardeşini atamıyacağı gibi müslüman olan da din

kardeşini atamaz, hukukı uhuvvete riayet eder. «

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ » medlûlünce uhuvvetin

muktezası ise ıslâh ve nef'ine çalışmaktır. Aksi halde onlar size kardeş değil, bir yabancı veya bir düşman

olarak yetişebilirler. Bu ise hayatı içtimaiyenizde büyük rahneler açar. Bunun için musaheret suretile

muhaleta

Sh:»769

edecek olursanız ıhvanı dininizle olsun ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِۜ﴾

Allah da mûfsid ve müslihi bilir ve bunları biribirinden temyiz eder ve ona göre ecirlerini ve cezalarını verir.

Bunu bilmeli ve ıslâh namı altında ifsada kalkışmamalıdır. ﴿وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ﴾ Allah dilese idi sizi zorluklara koşar, ağır tekâlif ile zahmetlere giriftar ederdi, âciz bırakır, yetimlere hiç müdahale ettirmezdi kendi derdinize düşer, onlara ne ıslâh ne ifsad hiç bir şey yapmağa muktedir olamazdınız, bunun için Allahın verdiği kuvvet ve kudrete şükrane olmak üzere yetimlere ve kasırlara ifsad ile değil ıslâh ile muamele ediniz, canım fülan kimse yetimin hakkını yedi de ne oldu demeyiniz اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ her halde Allah aziz-ü hakîmdir. Emri behemehal yerini bulur, imhal ederse o da hikmetindendir ve o hikmeti siz bilmezsiniz.- Bu babda nice ehadîsi şerife de vardır. Ezcümle « يَهْتَزُّ الْعَرْشُ مِنْ بُكَاءِ الْيَتِيمِ = yetimin ağlamasından Arş titrer.» Kezalik « اَنَا وَ كَافِلُ الْيَتِيمِ كَهَاتَيْنِ فِى الْجَنَّةِ = ben ve yetimi tekeffül eden Cennette şu iki parmak gibiyiz.» buyurulmuştur.

Ihvanı dininizden olan eytam ile muhalata cümlesinden biri de nikâh ve musaheret ıhtilâtıdır. Bu münasebetle alelıtlak nikâh hakkındaki hükmi ilâhîyi dinleyiniz:

﴿٢٢١﴾ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ اُولٰٓئِكَ يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴿﴾

Sh:»770

Meali Şerifi

Maamafih müşrikleri iman etmedikçe nikâh etmeyin, bir müşrike sizi imrendirse bile iman etmiş bir cariye her halde ondan daha hayırlıdır, müşrik erkeklere de nikâh ettirmeyin bir müşrik size hoş görünse bile, mü'min bir kul elbette daha hayırlıdır, onlar sizi ateşe da'vet ederler, Allah ise iznile Cennete ve mağfirete davet ediyor da âyetlerini insanlara beyan buyuruyor gerekki hatırda tutarlar 221

NİKÂH, esası lûgatte zammetmek ma'nasından me'huz olarak urfı lûgatte sifahın ya'ni zinanın zıddı olan ve vat'i meşru' kılan akd ma'nalarında istimal edilir. Şer'an «milki müt'a üzerine cereyan eden bir akd» diye ta'rif olunur ki burada da murad budur.

MÜŞRİK, lisanı Kur'anda iki ma'naya ıtlak olunur ki biri zahirî diğeri hakikîdir. Zahirî müşrik, açıktan açığa Allaha şerik koşan, teaddüdi ilâha kail olanlardır. Bu ma'naca Ehli kitaba müşrik denmez. Hakikî müşrik de hakikaten tevhide ve dini islâma kâfır olanlar, ya'ni mü'min olmıyan gayri müslimlerdir. Bu ma'naca Ehli kitab olan Yehud ve Nasara dahi müşrikdirler. Zira bunlar zahiren tevhid iddialarına rağmen hakikatte Allaha veled isnad ederler, Nasâra teslise kaildirler ve «Mesih, İbnullâhdır» derler, Yehud da «Uzeyr, ibnullah» demişlerdir. Böyle demekle beraber tevhid de iddia ederler. Binaenaleyh her ikisi de zahir de müşrik değilseler de hakikatte müşriktirler. Bunun için alelıtlak müşrik denildiği ve bilhassa iman mukabili zikredildiği zaman ıtlak üzerine cereyan eder, ve umumiyetle kâfirlere şamil olur. «

مَايَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَاالْمُشْرِكِينَ» gibi mutlak

küfrile bitteka-

Sh:»771

bül zikredildiği zaman da müşrik kâfirden ehass olarak Ehli kitabdan maadasına muhtas olur. Bu âyette de müsrikât ve müşrikîn mü'min mukabili olarak mutlak ve muhallâbillam olarak istigrakı eşmel lâfzı âmm ile zikredilmiş bulunduğundan zahirî ve hakikî bütün müşriklere ya'ni umum kâfirlere şamildir. Şöyle ki:

Ey ehli iman 221. ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ﴾ gerek zahirî ve gerek hakikî müşrik olan ya'ni mü'min olmıyan kadınlardan hiç birini nikâhınıza almayınız, tezevvüc etmeyiniz ﴿حَتّٰى يُؤْمِنَّ﴾ ta ki iman etsinler, o zaman tezevvüc edebilirsiniz ﴿وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ﴾ ve şunu muhakkak biliniz ki mü'mine bir cariye ﴿خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ﴾ müşrike bir kadından hayırlıdır. ﴿وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ﴾ velevse o müşrike sizi meftun ve hayran etsin, hüsn-ü cemali, hal-ü etvarı, terbiye ve nezaketi son derece hoşunuza gitsin. Ehli imanolan bir kadın evli bir cariye bile olsa mü'min olmak itibarile nikâh ve izdivaca, aile teşkiline elzem olan iffet-ü istikamet ve sadakat noktai nazarından hür ve pek güzel görünen imansız bir kâfireden çok yüksektir. Binaenaleyh imansız kadınları tezevvüc edib de aile teşkiline kalkışmayınız. Burada müşrikenin mü'mine mukabilinde zikredilmesi,

müşrikâttan murad gayrı mü'min alelumum kâfireler olduğunu ayrıca gösteren bir nassdır.

﴿وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ﴾ gerek zahirî ve gerek hakikî müşrik olan ve gerek ehli kitab olsun gerek olmasın gayrı mü'min bulunan kâfir erkeklerin hiç birine de inkâh etmeyiniz. Onlara sizden hiç bir kız, kadın tezvic eylemeyiniz ﴿حَتّٰى يُؤْمِنُوا﴾ tâ ki o imansızlar iman etsinler,

Sh:»772

o zaman verebilirsiniz. ﴿وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ﴾ ve hiç şüphe yok ki mü'min bir köle ﴿خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ﴾ her hangi bir müşrikten, imansız bir kâfirden hayırlıdır. ﴿وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ﴾ velevse o kâfir sizi meftun ve hayran etsin, hürriyyeti, cemali veya serveti veya cah ve ikbali Dünyevîsi veya sair ahvali ve muamelesi ile pek ziyade gözünüze girmiş bulunsun.

Böyle bile olsa gayrı mü'min olan kimseye hiç bir mü'mine ve müslimeyi nikâhlamayınız ﴿اُولٰئِكَ﴾ o imansızlar erkek olsun dişi olsun ﴿يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ﴾ çıraları insan ve taş olan o belâlı ateşe da'vet ederler, halen veya kalen ona çağırırlar

﴿وَاللّٰهُ يَدْعُوا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهِ﴾ Allah ise izn-ü emrile

Cennet-ü mağfirete da'vet ediyor. ﴿وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِه۪ لِلنَّاسِ﴾ ve âyatını, delâili ahkâmını, gafil insanlara beyan eyleyor ki ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ onları tezekkür edib akıllarını başlarına alsınlar. Ve mü'min olmıyanların behemehal müşrik olduklarını ve bunlarla nikâh ve inkâhın ve zina ve şirke müncer olacağını anlasınlar, bu nokta tefekküre muhtac değil, tezekkür kâfidir. Binaenaleyh ey ehli iman Allahın emrini, da'vetini bırakıb da o kâfirleri veya kâfireleri tezevvüc veya tezvic ile kendinizi ateşe atmayınız.

Bidayeti islâmda müslümanlar gerek Ehli kitab ve gerek kitabsız alel'ıtlak gayrı müslimlerle kız alır verirlerdi. Bu esnada Abdullah ibni Revaha radıyallahüanh müslime bir cariyesini azad etmiş ve tezevvüc eylemiş idi. Haseblerine rağbeten kâfirelerle münakehayı arzu eden nas buna bir cariyeyi tezevvüc etti diye ta'n etmişlerdi. Bir de Beni Haşimin halifi olan Ebumersedi Ganevî Ken-

Sh:»773

naz ibnilhusayn veya Mersed ibni Ebi Mersed Kureyşten anak namında müşrike ve fakat cemalden nasıbedar olan bir kadını tezevvüc etmek için resulullahdan istizan etmiş «inneha tücibünî ya Resulallah» demiş idi. Kezalik Huzeyfet ibnilyeman velîdei sevda hasna nam cariyesini ı'tak ve tezevvüc etmiş idi, bu hadiselerden biri veya mecmuu sebebiyle bu âyet nazil oldu, küffar ile münakehat, yani gerek almak ve gerek vermek ikisi de sureti kat'ıyede men-ü tahrim edildi. Bunda hurmetin şiddetine tenbih için alel'umum gayrı mü'minlere müşrik ıtlak olunmuş «

وَالَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ » medlulünce tebliğatı Muhammediye vechile mü'mini müvahhid olmıyanların hepsinde zahiren olmasa bile hakikaten bir müşriklik bulunduğu ve bunlarla nikâhın ateşe atılmak demek olduğu da bilhassa ıhtar olunmuştur ki hurmetin şiddetine tenbihtir. Ancak surei «Maide» de «وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ» âyeti beyaniyle bu âyetin birinci fıkrasından Ehli kitab kadınları istisna olunarak Ehli kıtabdan kız almağa maalkerahe ruhsat verilmiş ve fakat ikinci fıkra muhkem olarak kalmış ve kız vermek hiç bir suretle tecviz edilmemiştir « اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَٓاءِ » kanunı ilahîsi mucebince zevceler zevclerinin tabi'iyetinde bulunurlar, binaenaleyh bir mü'mineyi kâfire tezvic etmek onu onun tabi'iyetine tevdi etmek ve davetine mahkûm kılmak olacağından o mü'mineyi sureti kat'iyede ateşe atmaktır. Lâkin bu kanunı ilahîyi bilen ve kendini ona göre idare edebilecek olan erkekler hakkında bu tabiiyet ve davete mahkûmiyet zarurî ve kat'î değildir, bu şeraıt altında müslüman erkekler için ihtiyac halinde bir ruhsata imkân vardır. Bunun için bu âyet ile ırşad ve tezkirden sonra «

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ » ile lüzumunda yalnız Ehli kitabdan kız almağa ruhsat verilmiş ve zaruretler mıkdarınca takdir olunacağından ma'adası yine hurmette

bırakılmıştır. Şunu da tezekkür edelim ki

Sh:»774

«

هُوَالَّذٖى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى

السَّمَٓاءِ » âyeti mucebince emval-ü eşyada aslolan ıbaha olduğunu ve delili hurmet bulunmadıkça

ibaha ile âmel olunacağını ve fakat « لَكُمْ مَا » buyurulduğundan dolayı bu ibaha da insanlar, insanların canı ve ırzı dahil olmadığını ve bil'akis emvaldeki ibahai asliye insanların canını, ırzını, hukukunu

menafiını muhafaza için bulunduğunu ve hasılı can ve ırzda aslolan ibaha değil hurmet olduğunu görmüş

idik, can ve ırzda hurmet aslolunca da bir ibaha ve cevaz delili bulunmadıkça can gibi ırz da dahi tasarruf,

haram olacağından cevazı nikâh behemehal bir delile mütevakkıftır. Delili ibaha bulunmıyan mevakı'de

nikâh, haramdır. Yani o nikâh, nikâh değil zinadır. Bu nokta iyi tezekkür olununca anlaşılır ki bu âyetteki müşrikât ve müşrikîn mü'minat ve mü'minîn mukabili olmasa idi de müşriki zahir manasına olabilse idi o zaman da müslüman kadınlarının diğer kâfirlere nikâhı hurmeti asliye ile haram olacaktı. Zira « وَالْمُحْصَنَاتُ » ile müslüman erkeklerin Ehli kitab kadınlariyle tezevvüclerine mesağ gösterilmiş olduğu halde müslüman kadınların Ehli kitab erkekleriyle tezevvücü caiz olacağına dair ne âyet, ne hadîs hiç bir delili ibaha varid olmamıştır. Hulâsa yakında geleceği üzere müslümanların kadınları islâm tohumları için bir harsi muhteremdir. Ve ehli islâm alelumum harslerinden mezrealarından hiç birini ağyara çiğnetmemek, vat' ettirmemekle mükelleftir, harsi mal olan vatan toprağını ecanibe çiğnetmek büyük bir felâket olduğu gibi can ve din harsi olan nisvanı islâmiyeyi ağyara çiğnetmek de felâketlerin felâketidir. Bunlar nikâh değil, onların da'vetine uyub canları ateşe atmaktır. «

اُولٰٓئِكَ يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ ج وَاللّٰهُ يَدْعُوٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ج وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ع »

Şimdi nikâh dolayısile:

Sh:»775

﴿٢٢٢﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحٖيضِ ط قُلْ هُوَ اَذًى لا فَاعْتَزِلُوا النِّسَٓاءَ فِى الْمَحٖيضِ لا وَلَاتَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ ج فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَاْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ ط اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابٖينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرٖينَ ﴿٢٢٣﴾ نِسَٓاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ ص فَاْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ ز وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ ط وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ ط وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sana hayızdan da soruyorlar, deki o bir ezadır, onun için hayız zamanı kadınlardan çekilin ve temizlenene kadar onlara yanaşmayın, iyi temizlendiler mi o vakit Allahın emrettiği yerden onlara varın, her halde Allah çok tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de sever 222 kadınlarınız sizin için bir harsdir, o halde harsinize nasıl isterseniz varın ve kendileriniz için ileriye hazırlık yapın ve Allahdan korkun ve her halde onun huzuruna varacağınızı bilin, müjdele mü'minlere 223

MEHIYZ: Masdarı mimî veya ismi mekân veya ismi zeman olabildiğine göre hayız, mahalli hayız, veya zemanı hayız demek olur. Hayız, esası lûgatte seyelân manasından me'huz olarak kadınların âdeti olan kan akıntısının ismidir ki rahimden vakıt vakıt gelen kirli bir ifrazı tabiî olub eşhasa veya ahvale göre müddeti tefavüt eder. Maamafih akalli üç, ekseri on gündür. İmamı Şafiî, akalli bir, ekseri on beş gün olduğuna ve İmam Malik akal ve ekserinin de ta'yini mümkin olmadığına kail olmuşlardır. İki hayız beynindeki temizlik müddetine tuhur denilir.

Sh:»776

Hayzın ahkâmı şer'iyesi, namaz ve oruca mani olması, mescide girmekten, Kur'an okumaktan ve Mushafa dokunmaktan ictinab edilmesi, kadının bununla bülûğa ermesi ve bu halde cimaın haram olmasıdır ki burada mansus olan da budur şöyle ki:

222. ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِۜ﴾ sana hayızdan da sual ediyorlar. - Burada ve mekablinde vavı atf ile « وَيَسْـَٔلُونَكَ » buyurulmasına mebni bu suallerin hamr-ü meysirle beraber sorulmuş olması muhtemildir. Veya bu atıf, bu suallerin müslümanlar tarafından sorulmuş olduğuna işarettir. Cahiliye Arabları hayızlı kadınlarla beraber durmazlar, beraber yemek yemezlerdi ki Yehudîlerin ve Mecusîlerin âdetleri de böyle idi. Nasara ise hayza ehemmiyet vermez, mücameat bile ederlerdi.

Nihayet eshabdan bir kaç zat ile beraber Ebüddehdah Rıdvanullahi aleyhim ecmeın Pegyambere sual ettiler, o ifrat ve tefrıt beyninde bir i'tidal olmak üzere şu cevab nâzil oldu:

﴿قُلْ﴾ de ki ﴿هُوَ اَذًىۙ﴾ o bir kirlilik, bir pisliktir.» Ya'ni yaklaşana istikrah ile eziyet verecek murdar bir şeydir. Rayıhası fena, rengi bozuk, muhteveyatı mülevves bir ifrazı süflîdir.

﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَٓاءَ فِى الْمَحِيضِۙ﴾ binaenaleyh kadınlardan hayız zamanına veya hayız mahalline mahsus olarak çekilin ﴿وَلَاتَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَۚ﴾ temizleninceye, hali tuhra girinceye kadar o kadınlara kırban etmeyin, ya'ni mücameatta bulunmayın veya dizlik altına yanaşmayın ﴿فَاِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ tuhur akıbinde tetahhur ettikleri, ya'ni gusledib iyice temizlendikleri vakit ﴿فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُۜ﴾ onlara Allahın emrettiği mevzı'dan gidin ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ﴾

Sh:»777

şüphe yok ki Allah hasbelbeşeriye vakı' olacak kusurlardan dolayı çok çok tevbe edenleri sever ﴿وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ ve tertemiz olmağa çalışanları fuhşiyattan ve pislikten sıyrılıp pam pâk olanları sever. Binaenaleyh siz de Allahın sevdiği gibi olun ve Allahın sevdiklerini sevin.- Rivayet

olunduğuna göre Yehudîler bir kimse zevcesinin önüne arkasından mücamaat ederse doğacak çocuğu

şaşı olur derler ve bunu Tevrata isnad ederlermiş, Resulullaha bu nakledilmiş « كَذَبَتِ الْيَهُودُ »

buyurmuş ve şu âyet nazil olmuş: ey erkekler 223. ﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ﴾ kadınlarınız

sizin harsinizdir.- HARS; esasen zıraat gibi ekin ekmek demek olub ekin yeri, mezrea manasına isim de

olur ki burada bu manayadır. Bu ta'bir ile kadının kadınlık uzvu bir yere, erkeğin nutfesi tohuma, doğacak

çocuk da bitecek hasılata teşbih edilerek bir istiare yapılmış ve bununla Allahın emrettiği mevzı-ı hars, izah

buyurulmuştur ki mana şu olur: kadınlar sizin ekinliğinizdir, siz onlara insan ve müslümanlar tohumları ekib

hasılat olarak zürriyyet yetiştireceksiniz. ﴿فَاْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ﴾ binaenaleyh

harsinize -hars manası unutulmamak ve mevzı-ı harstan olmak şartile- dilediğiniz taraftan, her hangi bir

vaz'iyette isterseniz gidiniz. ﴿وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ﴾ ve ma'amafih kendiniz için ilerisini

gözetib ona göre ihtiyatlı bulununuz, sade kazai şehvetle meşgul olmayıb istıkbaliniz için a'mali saliha ile

hazırlık görünüz ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allaha ısyandan sakınınız da eğri yola gitmeyiniz

﴿وَاعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki ﴿اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ﴾ siz muhakkak Allaha mülâki olacak huzuruna çıkacaksınız. Binaenaleyh o zaman yüzünüzü güldürecek şeyler kazanın da rüsvay olacağınız

şeylerden kaçının.

Sh:»778

Ya Muhammed! Bu ahkâm-ü irşadatı tebliğ et ﴿وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنٖينَ﴾ ve bunları hüsni kabul ile

tatbık edecek olan mü'minleri de müjdele:

﴿٢٢٤﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا
وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ
اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖى اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلٖيمٌ ﴿٢٢٦﴾ لِلَّذٖينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ
اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ فَاِنْ فَاؤُ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَاِنْ
عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٢٨﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ
يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ
اللّٰهُ فٖى اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ

اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِى ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوٓا اِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِى
عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ۝

Sh:»779

۝٢٢٩ اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ
وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوا مِمَّٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّٓا اَنْ يَخَافَٓا
اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا
وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝٢٣٠ فَاِنْ
طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَاِنْ طَلَّقَهَا
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَٓا اَنْ يَتَرَاجَعَٓا اِنْ ظَنَّٓا اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ
وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ۝

Meali Şerifi

Bir de sözünüzde durmanız ve mütteki olmanız ve nasın arasını düzeltmeniz için Allahı yeminlerinize

hedef veya siper edip durmayın 224 Allah sizi yeminlerinizde bilmiyerek ettiğiniz -lağıv- le mü'ahaze etmez ve lâkin kalblerinizin irtikâb ettiği yeminlerle mü'ahaze eder ve Allah gafurdur, halîmdir 225 Kadınlarından perhiz yemini (îlâ) edenler için dört ay beklemek vardır, şayed rücu' ederlerse şüphesiz Allah gafur, rahîmdir 226 Yok eğer talâka azmetmişlerse şüphesiz Allah söylediklerini işidir, kurduklarını bilir 227 Ve tatlık edilen kadınlar kendi kendilerine üç âdet beklerler ve Allahın rahimlerinde yarattığını ketmetmeleri kendilerine halâl olmaz, Allaha ve Ahıret gününe imanları varsa ketmetmezler, kocaları da barışmak istedikleri takdirde o müddet zarfında onları geri almağa ehaktırlar, onların lehlerinde de aleyhlerindeki meşru' hakka mümasil bir hak vardır, yalnız erkekler için onlar üzerinde bir derece var, ve Allahın izzeti

Sh:»780

var hikmeti var 228 O talâk iki def'adır, ondan sonrası ya eyilikle tutmak ya güzellikle salmaktır, onlara verdiklerinizden bir şey almanız da sizlere halâl olmaz, meğer ki erkekle kadın Allahın çizdiği hudutta duramıyacaklarından korksunlar, eğer siz de bunların hududı ilâhiyeyi dürüst tutamıyacaklarından korkarsanız kadının ayrılmak için hakkından vaz geçmesinde artık ikisine de günah yoktur, bunlar işte Allahın tayin ettiği hududdur, sakın bunları aşmayın, her kim Allahın hududunu aşarsa işte onlar hep zalimlerdir 229 Derken kadını bir daha boşarsa bundan sonra artık ona halâl olmaz ta başka bir kocaya varıncaya kadar; bu da onu boşarsa Allahın hududunu sağlam tutacaklarına ümid var oldukları takdirde evvelkilerin birbirlerine dönmeleri kendilerine günah değildir Bunlar işte Allahın tayin ettiği hudud, ilim ehli olanlar için bunları beyan buyuruyor 230

URZA: Gergi ve mania yahud açıktan hedef gibi bir şey'e maruz olup duran demektir.

YEMİN: Esasen kuvvet ve sağlamlık demektir. Bu münasebetle sağ ele «yemin» denildiği gibi «bir kelâmı, ismullahı sureti mahsusada zikrederek takviye etmeğe» de şer'an yemin denilir ki söylediği sözü Allah huzurunda Allahı işhad ederek onun azameti namına söylediğini göstermek suretile bir taahhüd ifade eder. Bunun için yalan yere yemin etmek akıbeti pek vahim bir günahtır.

ÎLÂ'; dahi esasen yemin etmek manasınadır. Şer'an zevcesine mücamaat etmemek üzere yemin etmektir.

TALÂK; tatlık manasına bir isimdir: Selâm teslim gibi. TATLİK lûgaten ıtlak gibi bir şey'in bağını çözüb salıvermektir veya saldırıvermektir. Şer'an kaydı nikâhın ref'idir ki lisanımızda boşamak denilir.

MA'RUF; ma'rifetten esasen tanınmış manasına sıfat olub bundan (akıl veya şeri' ile hüsnü tanınan her fi'le ism) olmuş bir kelimei camiadır ki mukabili münkerdir.

Sh:»781

Adl-ü i'tidal, hakkaniyet, ihsan, cûd, tatlı dil, hüsni muamele ve saire gibi müstahsen olan ma'aniye ve âdeti müstahseneye hep ma'ruf ıtlak edilir.

Ey mü'minler 224. ﴿وَلَاتَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ﴾ bir de Allahı yeminlerinize ma'ruz kılıb durmayınız. اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ki sözünüzde durasınız. Mütteki olasınız, halkın beynini ıslâh edesiniz. -Ya'ni Allaha çok yemin etmezseniz, barr, mütteki, muslih olabilirsiniz veya birr-ü takva ve dargınlıkları barıştırmak için de olsa Allaha çok yemin etmeyiniz, yahud yeminleriniz bahanesile iyilik etmenize, fenaklıktan korunmanıza, dargınlıkları barıştırmanıza Allahı örtada bir engel bir sed gibi tutmayın. Ya'ni bu gibi umuri haseneyi yapmıyacağınıza yemin edib de Allahı bunlara mani' tutmıya kalkışmayın. Evvelâ böyle yeminler etmeyin, saniyen böyle terki hayra mütaallik yeminlerinizde durmak Allah rızasına muvafıktır sanmayın.- Netekim bir hadîsi şerifte de varid olmuştur ki «bir kimse bir şey'e yemin eder de sonra gayrısını daha hayırlı görürse o hayırlı şey'i yapsın ve yeminine keffaret versin». Rivayet olunduğuna göre Abdullah ibni Revaha bir kırgınlık hasebiyle eniştesi Bişribni Nu'manın yanına gitmiyeceğine ve konuşmıyacağına ve kız kardeşiyle aralarını ıslâha çalışmıyacağına yemin etmiş ve bunun üzerine «Allaha yemin ettim artık yeminimi bozmam caiz olmaz» demiş idi. Bu âyet bunun veya Hazreti Ebi Bekrin bir yemini hakkında nâzil olmuştur. Hazreti Aişe demiştir ki bu âyet, Allaha yemini tekrar etmek aleyhinde nâzil olmuştur. Binaenaleyh doğru yeminden nehyedilmiş olunca artık eğrisi nasıl olacağı tasavvur edilsin. ﴿وَاللّٰهُ سَمِيعٌ﴾ Allah semi'dir yapılan yeminleri işidir ﴿عَلِيمٌ﴾ alîmdir. Niyyetlerinizi bilir.

Sh:»782

O halde her yemine mu'aheze eder mi? 225.

﴿لَايُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِى اَيْمَانِكُمْ﴾ yeminleriniz içindeki lâğıv kısmiyle Allah sizi muahaze etmez.- LÂĞİV; derecei itibardan sakıt olan kelâm demektir, yemini lâğiv da bir akd-ü kasıd bulunmıyan yemindir. Bu da bir şey'e kanaatına göre yemin etmek ve sonra hılâfına olduğu anlaşılmaktır ki bunda kizib kasdı yoktur. Fakat imamı Şafi'î yemini lâğvi lisanda «hayır vallahi, evet vallahi» gibi mücerred te'kid için söylenip half manası hatıra gelmiyen elfazı yemine hamletmiş ve bunda keffaret lâzım gelmiyeceğine kail olmuştur. Lâkin bu âyetteki mu'ahazeden murad, muahazei Uhreviye olup mü'ahazei Dünyeviye olan keffaret demek olmadığı zahirdir, o cihhet surei «en'am» da gelecektir. Demek olur ki Allah kezib kasdı bulunmıyarak ve doğru zannedilerek yapılıb da hılafı hakikat zuhur eden boşuna yeminlerle mu'ahaze etmez. ﴿وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ ve lâkin kalblerinizin kesbiyle, yalan kasdiyle, bile bile yalan olarak yapılan yeminlerle mu'aheze eder.» Buna «yemini gamus» denilir ki keffareti yoktur, bunun günahından keffaret ile dahi kurtulunmaz ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ halbuki Allahın mağfireti çok, hılmi çoktur ve lâğiv yeminlerle

haddizatında günah olmadıkları için değil gufran-ü himinin çokluğundan dolayı mu'ahaze etmez. Fakat Allah böyle gafurü halîm olduğu halde kalblerin kesbile kasden yapılan yalan yere yeminlerle muahaze eder. Eksamı yeminden bir de «yemini mün'akide» vardır ki bununla istikbalde bir şey yapmağa veya yapmamağa azmedilir ve bu suretle talikî bir akıd yapılır «filan şeyi yaparsam şöyle olsun, şunu vallahi yapacağım yahud vallahi yapmıyacağım» tarzında yapılan yeminler yemini mün'akidedirler. Bu kabilden olmak üzere:

Sh:»783

226. ﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾ kadınlarından kaçınarak îla yapanlar, yani zevcesini vetetmemek üzere yemin edenler için ﴿تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ﴾ dört ay mühlet vardır. ﴿فَاِنْ فَآؤُ﴾ Binaenaleyh bu müddette « فئ » yaparlar, yani yemini bozup fılen dönerlerse ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ şüphesiz Allah gafûr, rahîmdir. İleride beyan olunacak keffaret ile onları mağfiret eder. 227. ﴿وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ﴾ ve eğer « فئ » yapmazlar da îlâ ile talâka azmederlerse ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ her halde Allah semi, alîmdir. -azmedilen talâki işidir, ve niyyetlerinin ne olduğunu bilir.

Îlâ ile « فئ » yapmayıp talâka azmetmek mes'elesinde selef üç vechile ıhtilâf etmişlerdir: İbni Abbas demişdirki azimeti talâk dört ayın ınkızasıdır, İbni Mes'ud ve Zeyd ibni Sabit ve Osman İbni Affan Hazaratının kavilleri de budur. Bunlar bir talâkı bain vakı olur demişlerdir. Hazreti Ali ve İbni Ömer ve Ebüdderdadan iki rivayet vardır ki biri evvelkiler gibidir. Biri de müddet geçtikten sonra ya rücu' etmek veya tatlık eylemek üzere zevc tevkıf olunur ki Hazreti Aişenin kavli de budur. Üçüncü kavil Said ibni Müseyyeb, Salim ibni Abdullah, Ebu Bekir ibni Abdurrahman, Zührî, Ata, Tavus kavlidir ki dört ay geçince bir talâkı ric'î vaki' olur. Hanefiye evvelkine, şafi'î ve malikî de ikinciye kail olmuşlardır talâk lâfzı sarih olub maba'dinde görüleceği üzere ric'î ifade ederse de azimeti talâk tabiri kinaye gibi beynunette zahirdir. Sonra azim umurı kalbiyeden olduğu için ayrıca talâffuzu müstelzim değildir. İlâ' yemini buna kâfidir. Bir de bu âyette îlâ' için rücu' veya talâk arasında başka bir şık yoktur. Binaenaleyh bu yemini bozma-

Sh:»784

mak onunla talâka azimdir. Bu azmile îlâ talâka niyyet edilen elfazı kineviye kabilinden olmuş olur ki bunlarla da bir talâkı bâyin vakı olur. Îlâda artık zevc başkaca bir de tatlık yapsın diye ıntızar edilerek şıkkı salis ıhdas olunamaz.

Şimdi yemin talâka müntehi olunca mutallâkalara gelelim:

228. ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ﴾ alelumum mutallâkalar ﴿يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ﴾ nefislerini üç kuru' tutub beklerler.» Aişe, zatı hamil, gayrı medhulün biha, sağire ve cariye diğer nusus ile bu umumdan muhassastırlar. Kuru' ve akra' « قرء » in cem'idir ki azdaddan olarak hayız ve tuhur manaları beyninde lâfzı müşterektir. Binaenaleyh mücmeldir. Ta'yini manası taleb ve taharri ile beyana mütevakkıftır. İmam Malik ve Şafiî bunu tuhur ile tefsir etmişler de Ebu Davud ve Tirmizide tahric olunduğu üzere Hazreti Aişeden rivayet olunan «

طَلَاقُ الْاَمَةِ طَلْقَتَانِ وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ = cariyenin talâkı iki talâk ve ıddeti iki

hayzdır» hadîsi Nebevîsi ve buna mutabık olarak İbni Ömerden İmamı Şafiî Hazretlerinin dahi rivayet eylediği diğer hadîsi Nebevî delâletile ıddete «kar» ın hayız demek olduğu beyan olunmuş ve kemmiyette fark varsa da bu noktai nazardan cariye ile hurrenin ıddetinde fark bulunmadığı müttefekunaleyh ve siyakı âyetten anlaşıldığı üzere beklemekten maksad beraeti rahmin tebeyyün eylemesi olub bu beraetin hayız ile anlaşılacağı da zahir bulunmuş olmasına ve kütübi Fıkhiyede mübeyyen olan daha bazı müeyyidata binaen eimmei Hanefiye bunu hayız ile tefsir etmiştir ki hulefai Raşidîn, Abadile, Übeyyibni Kâb, Muaz ibni cebel, Ebüdderdâ, ubadet, ibnıssamit, Zeyd ibni Sabit, Ebu Musel'eşari ve Ma'bedıcühenî radıyallahü anhüm Hazaratının kavilleri de budur. Binaenaleyh hur ve baliga olan mutallâkalar tam üç âdet görünceye kadar nefislerini zabtedib bekliyeceklerdir.

Sh:»785

﴿وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فٖى اَرْحَامِهِنَّ﴾ ve onlara Allah tealânın rahimlerinde halk ettiği hayız ve hamil her ne ise onu ketmetmeleri caiz olmaz ve saklamakla intifaa kalkışmaları halâl olmaz

﴿اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ eğer onlar Allaha ve yevmi Ahırete iman ediyor iseler bunları saklamazlar: olduğu gibi söylerler, bu babda söz kendilerinindir.

﴿وَبُعُولَتُهُنَّ﴾

BÜULE «ba'l»in cem'idir. Ba'l bir zamanlar perestiş edilen bir putun ismi olduğu gibi yükseklik mazmunile Seyyid ve Malik Ya'ni Efendi ve zevc ve zevce manalarına da gelir. Erkeklere muzaf olursa Hanımları, kadınlara muzaf olunca da Efendileri, zevci kaimleri demek olur ki burada böyledir. O halde meali: Ve o mutallakaların Efendileri ya'ni onları boşayan ve fakat talâkı ric'î ile boşayıb henüz Efendiliğini muhafaza eden kocaları ﴿اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فٖى ذٰلِكَ﴾ onları bu müddet zarfında ric'at ile yine nikâhlarına irca etmeğe herkesten ehaktırlar. -Hattâ ıddet zarfında erkek kavlen veya fi'len ric'at etmek ister de kadın razı olmazsa söz erkeğindir. ﴿اِنْ اَرَادُوا اِصْلَاحًا﴾ eğer o Efendiler aile beyninde bir ıslâh isterler, ızrar ve beynunet fikrinde bulunmazlarsa bunu yapabilirler, bu da hukukî noktai nazardan verdikleri talâkı bâyin olarak vermeyib ric'î olarak vermelerile anlaşılır, buna rağmen bâtında maksadları geçinmek olmayıb kadının ıddetini uzatarak ızrar etmek gibi bir sui niyyet ile alâkadar olursa sırf kalbî olan bu nokta da « وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ » medlûlünce muahazei ilâhiyeye müstahık olurlar ﴿وَلَهُنَّ﴾ ve kadınlar için erkekler üzerinde ﴿مِثْلُ الَّذٖى عَلَيْهِنَّ﴾ erkekler için kadınlar üzerinde bulunan hukuka mümasil

﴿بِالْمَعْرُوفِۜ﴾ maruf

Sh:»786

veçhile, yani tanınması ve muhafaza edilmesi vacib hukuk, mevcuddur, ki bunlar müteaddid âyetlerde beyan olunmuştur. Ezcümle: «

﴿عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۚ﴾. ﴿اِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍۜ﴾. ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۜ﴾. ﴿اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَٓاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَٓا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْۜ﴾. ﴿وَاٰتُوا النِّسَٓاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةًۜ﴾. ﴿وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍۙ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔاۜ﴾. ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُٓوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَٓاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِۜ﴾ » İmdi bu hükmün umumu içinde şu da anlaşılıyor ki hîni nikâhta mehir tesmiye edilmemiş ise mehri misil de lâzım gelir.

﴿وَ﴾ Maamafih ﴿لِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌۜ﴾ erkekler için kadınlar üzerinde fazla bir derece vardır. Maksadı izdivacda erkekler kadınlara müşarik olmakla beraber üzerlerinde bulunurlar, onları ve ellerindekini gözetir, muhafaza ederler, idare ve infak eylerler, me'uneti aileyi erkekler çekerler, erkeklerin bu gibi cihetlerle der'uhde edecekleri fazla ve cibeye mukabil meziyyet ve dereceleri de fazladır. Ve fakat bunu sui istimal etmemelidir ﴿وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ۟﴾ Allah da azîz, hakîmdir. Ahkâmına muhalefet edenlerden intikamını alır ve onun ahkâmı hıkem-ü masalih ile doludur.

229. ﴿اَلطَّلَاقُ﴾ Şer'an kaydı nikâhın ref'i demek olan talâk: boşamak ﴿مَرَّتَانِۖ﴾ iki kerredir. ﴿فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ﴾ Talâkı müteakıb hükûm de ya dönüb hüsni muaşeret ve iyi muamele ile tutmaktır.- Demek ki talâk lafzı sarihi iki kerresinde talâkı ric'î ifade eder ﴿اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍۜ﴾ veya dönmeyip ihsan ile, güzellikle salıvermektir. ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوا مِمَّٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا﴾ Ve mukaddema

nikâh için onlara vermiş olduğunuz mehirlerden talâk mukabilinde bir şey almanız halâl olmaz. Bu halâl olmazsa diğer mal-

Sh:»787

larından hiç olmaz. Erkekler buna tenezzül etmemeli, kadınalır tazyık edib talâk behanesiyle verdiklerini geri almağa veya onlardan istifade etmeğe kalkışmamalıdır, böyle bir şey kat'iyyen haramdır.

﴿اِلَّٓا اَنْ يَخَافَٓا اَلَّا يُق۪يمَا حُدُودَ اللّٰهِۜ﴾ Meğer ki o karı koca Allahın ta'yin

ettiği hududda duramayacaklarından endişe etmiş, sevişemeyip hukukı zevciyete riayet edemiyecekleri, gayrı meşru bir hale giriftar olacakları zannına düşmüş bulunsunlar.

﴿فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُق۪يمَا حُدُودَ اللّٰهِۙ﴾ o vakıt ey hâkimler! bu ikisinin Allahın

ta'yin ettiği hududı şeri'de duramıyacaklarından korkar, bunu ba'zı emarelerden anlarsanız

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ف۪يمَا افْتَدَتْ بِه۪ۜ﴾ o zaman kadının kaydı nikâhtan

kurtulmak için talâka mukabil gerek mehir ve gerek saireden veridiği bedelde ne veren zevce ne de alan zevc, ikisine de cünha yoktur. -Bu suretle hul'olub nikâhtan sıyrılmak caizdir. Ve bu bir talâkı bâin olur ve talâkın da böyle ric'at caiz olmaz bâin nev'i vardır.

Rivayet olunuyor ki Abdullah ibni Übeyy ibni Selûlün kızı Cemile zevci Sabit ibni Kaysi sevmezmiş, Resulullaha gelmiş de «ya Resulullah ne ben ne Sabit başlarımızı hiç bir şey bir araya getiremiyecek. Vallahi ne dininde ne ahlâkında bir aybını görmüyorum. Lâkin islâmdan sonra küfre düşmeği çirkin görüyorum, ona da bugzumdan tahammül edemiyorum. Bir gün perdenin bir tarafını kaldırıb baktım, karşıdan bir kaç kişi içinde gördüm, ne göreyim içlerinde en siyahı, en kısası, en çirkin yüzlüsü o» demiş, badehu bu âyet nâzil olmakla Sabitten mehrolarak aldığı bağçeyi verib hul'olmuştu.

﴿تِلْكَ﴾ İşte bu ahkâm ﴿حُدُودُ اللّٰهِ﴾ Allahın ta'yin ettiği hu-

Sh:»788

duddur. ﴿فَلَا تَعْتَدُوهَاۚ﴾ artık bunları tecavüz etmeyiniz

﴿وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ﴾ ve her kim Allahın koyduğu hududu tecavüze kalkışırsa

﴿فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ işte bunlar zalimlerden ibarettirler. Bu tecavüzle kendilerini

gadab ve ıkabı ilâhîye ma'ruz kılmış olacaklarından bu zulmü de evvel emirde kendilerine yapmış olurlar. -Zamir ile iktifa olunmayıb da Allah ismi celâlinin mükerrer ızharı, celâli ilâhîyi ıhtar içindir.

230. ﴿فَاِنْ طَلَّقَهَا﴾ zikrolunan iki talâktan sonra zevc o mutallakayı ba'derric'a veya ıddet

içinde bir daha boşarsa ﴿فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ﴾ artık üç talâktan sonra o kadın o erkeğe

hiç bir veçhile halâl olmaz. -Bu sarahate karşı ona halâl demek küfrolur. Bu hurmet

﴿حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ ta o kadın kendini diğer bir zevce tam manasiyle nikâh edinciye kadar. Rifaanın zevcesi hakkındaki «

حَتّٰى تَذُوقِى مِنْ عُسَيْلَتِهِ وَ يَذُوقَ مِنْ عُسَيْلَتِكَ » hadîsi şerifile beyan

olunduğu üzere balcığazını tatıncaya kadar devam eder.- Öyle aralarında üç talâk vaki olmuş olan erkekle kadının samimî bir âile teşkil edebilmeleri âdeten ihtimâlsizdir. Aralarında cüz'î bir cazibe bulunsa idi her halde bir veya iki talâkla iktifa edilir ve o zaman salâhı hale intizar olunabilirdi. Alâkai zevciyet ve ahvali ruhiye dakik ve derin bir şey olmak hasebiyle bihakkın takdir edilemeyib bazı arızalarla bittehevvür kat'ına kıyam edildiği halde çok geçmeden a'makı ruhtan nedamet geleyan edebileceği melhuz olduğundan dolayı Cenabı Allah üçe kadar talâka müsaade etmiş ve bunların da kadının temiz bulunduğu tuhur zamanlarında yapılması mesnun kılınmıştır. Binaenaleyh birinci ve ikinci talâk birer dersi tecribedir. Bu

Sh:»789

tecribeler yapıldıktan sonra üçüncü talâka lüzum gören ve hakkın bahşettiği bu dersi tecribeden istifadeyi hiç de takdir etmeyen bir erkekle o kadın arasında ciddî bir hayatı içtimaiyeye ihtimal verilemez. Fakat o kadının elden çıkıb firaşı ahare girmesi gibi acı bir hicrandan sonra bile ruhlarının derinliklerinde evvelce hissedemedikleri bir alâkai izdivac olunduğunu takdir ederlerse o zaman bunun ciddiyetine inanılabilir.

Binaenaleyh ﴿فَاِنْ طَلَّقَهَا﴾ bu nikâhtan sonra bu ikinci zevc şayed o kadını tatlık ederse ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَٓا اَنْ يَتَرَاجَعَٓا﴾ bu kadın ile zevci sabıkın biribirlerine tekrar dönüb her ikisinin rizasile nikâh olunmalarında mahzur yoktur: ﴿اِنْ ظَنَّٓا اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ﴾ Allahın hududı şer'ıyesinde duracaklarını zannederler, öyle bir hicrandan sonra böyle alâka hissederlerse bunu yapabilirler. ﴿وَتِلْكَ﴾ ve işte yukarıdan beri zikrolunan bütün şu ahkâm ﴿حُدُودُ اللّٰهِ﴾ Allahın tağyir-ü muhalefetle taarruzdan masun bulunan ahkâmı kat'ıyei muayyenesidir ki ﴿يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾

Allah bunları anlayıb bilecek olan ehli ilim zümresi için beyan eder. - Teklif, umuma, fehm-ü tebliğ, ehli ilmedir. Kitab ve sünnet ile bunlara daha bazı beyanlar lâhık olacak ve bütün bunların dekaikını veresei Enbiya olan ulemayi din ve e'immei müctehidîn anlayacak, füruatını ve zaman zaman netayici cüziyesini onlar istinbat ve tebliğ edeceklerdir. Binaenaleyh ilimde rusuhu olmıyanlar bunları kendi kendilerine halletmeğe kalkışmayıp ulemaya müracaat etmelidirler.

Siz şimdi bu beyanata dikkat ediniz:

Sh:»790

﴿٢٣١﴾ وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ
ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُٓوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا

نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَٓا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ
يَعِظُكُمْ بِهٖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ
﴿٢٣٢﴾ وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ
يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِۜ ذٰلِكَ يُوعَظُ بِه۪
مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ
وَاَطْهَرُۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem kadınları boşadınız da ıddetlerini bitirdiler mi, artık kendilerini ya iyilikle tutun veya iyilikle salın, yoksa haklarına tecavüz için zararlarına olarak tutmayın, bunu kim yaparsa nefsine zulmetmiş olur, Sakın Allahın âyetlerini şaka yerine tutmayın, Allahın üzerinizdeki ni'metini ve size va'zlar vererek indirdiği kitab ve hikmeti unutmayın düşünün, hem Allahdan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilir 231 Kadınları boşadınız da ıddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru surette rızalaştıkları takdirde kendilerini kocalarına nikâh edecekler diye tazyık da etmeyin, bu işte içinizden Allaha ve Ahıret

Sh:»791

gününe iman etmiş olanlara verilir bir öğüttür, bu sizin hakkınızda daha hayırlı ve daha nezihtir, siz bilmezken Allah bilir 232

231. ﴿وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ﴾ Kadınları tatlik ettiniz onlarda

ecellerine yetiştiler mi, Ya'ni bervechi bâlâ bekliyecekleri müddetlerinin sonuna yaklaştılar mı -Lâfzı sarih

ile «tallâktüha =onu boşadım» demek bir talâkı ric'î ifade edeceğine mebni hükmi sabıka tevfikan:

﴿فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ ya o müddet bitmeden derhal ric'at edib onları vechi ma'ruf ile ve

hüsni suretle tutunuz ﴿اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ veya vechi ma'ruf ile salıveriniz

﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا﴾ haklarına teaddi ve tecavüz etmek için,

meselâ hul'a mecbur edib ellerinden bir bedel kapmak için onları zararla karşılayıb izrar etmek kasdile

tutmağa kalkışmayınız. Eyice geçinmek maksadınız ve ümidiniz yoksa ilk talâkta güzelce salıveriniz de bir

ıddet ile kurtulsunlar. Iddetlerinin nihayetlerine doğru müracaat edib tekrar boşamak suretiyle iki veya üç

kere ıddet beklemeğe mecbur etmeyiniz ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ﴾ bunu, bu imsaki zırari her kim

yaparsa ﴿فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾ muhakkak kendine zulmetmiş olur.

﴿وَلَا تَتَّخِذُٓوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا﴾ bir de Allahın âyetlerini eğlence gibi tutmayınız,

alelhusus nikâh ve talâk hakkında pek ciddi olunuz. Zira âyatı ilâhiyeyi istıfaf küfürdür.»

Deniliyor ki ba'zıları nikâh, talâk ve atâk yapar sonra canım ben şaka yapıyorum dermiş, bu sebeble bu nazmı celil nâzil olmuş ve bunun için aleyhissalâtü vesselâm

Sh:»792

«üç şeyin ciddi cid, hezli de ciddir: Nikâh, talâk, atâk» buyurmuştur.

Binaenaleyh ey müslümanlar! bu babda hezilden, istıhfaftan son derece ictinab ediniz ﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ de Allahın üzerinizde olan nimetlerini yad ediniz ﴿وَ﴾ bilhassa ﴿مَٓا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ﴾ size va'z-u irşad olarak üzerinize inzal buyurduğu kitab ve hikmeti hatırda tutunuz ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ bu babda Allahdan korkunuz ﴿وَاعْلَمُوٓا﴾ ve biliniz ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ bilâ şek velâ şüphe Allah her şeye alîmdir.- Yaptığınız, yapacağınız, terkettiğiniz ve edeceğiniz şeylerden hiç biri ona gizli kalmaz. Binaenaleyh siz onun nimetlerini unutur, bu kitab-ü hikmetin kadrini bilmez, hukukunu muhafaza etmez ahkâmına riayet eylemezseniz tasavvur edemiyeceğiniz envaı ıkaba giriftar olacağınızı bilmelisiniz. Bu âyet Sabit İbniyesar hakkında nazil olmuştur, sinanı ensarî dahi denilir: Zevcesini tatlık etmiş ıddetinin çıkmasına iki üç gün kala ric'at etmiş yine boşamış yine ric'at etmiş yine boşamış, bu suretle kadının zararına yedi ay geçmiş ve o zaman henüz talâk, tahdid edilmemiş imiş.

ECEL; hem müddete, hem de müntehasına ıtlak olunur. BÜLÛĞ da bir şey'e erişmek demek olub tevessuan son derece yaklaşmak manasına dahi gelir. Binaenaleyh bülûğı ecel, ıddetin nihayetine erib bitirmek veya nihayetine yaklaşmak ma'nalarına muhtemildir. Halbuki balâda « وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فٖى ذٰلِكَ » buyurulmakla hakkı ric'atin ıddet içinde olmakla meşrut olduğu anlaşılmıştı, Burada ise « فَاَمْسِكُوهُنَّ » hakkı ric'ati ifade ettiğinden bu karine ile bu âyette bülûğı ecel ıddetin nihayetine yaklaşmak demek olduğu tezahür eder şimdi de ıddetin inkızasından sonraki hüküm beyan buyurulmak üzere buyuruluyor ki:

Sh:»793

232. ﴿وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ﴾ bir de ey veliler veya ey mü'minler kadınları boşadığınız ve binaenaeleyh onlar da ecellerine erdiği ya'ni ıddetlerini bitirdiği vakit

﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ eski zevçlerine nefislerini tezvic etmelerine aralarında veçhi ma'ruf ile teradı bulunduğu takdirde mümaneat etmeyin. -Hasılı ıddet bittikten sonra zevci evvelin kendiliğinden hakkı ric'ati

kalmaz, lâkin kadının rizasiyle tecdidi nikâh edebilir. Buna da ma'ruf veçhile olmak şartıyle hiç kimsenin ve hattâ velilerin bile mümaneata hakkı yoktur. Meselâ şahidsiz veya mehri misilden dun bir mehrile razı olmak gibi hılâfı ma'ruf olursa o zaman velisi menetmeğe salâhiyetdardır. Binaenaleyh iki talâkta böyle bitteradı iki def'a tecdidi nikâh caizdir. Fakat üçüncüsü bervechi bâla zevci ahara varmadan halâl olmaz. Rivayet olunduğuna göre Ma'kıl ibni Yesar kızkardeşi Cümlü Ebülvelid Asım ibni Adiyyibni Aclana tezvic etmiş, o da sonra tatlık etmiş bırakmış, ıddeti çıktıktan sonra pişman olmuş, yeniden istemeğe gelmiş, kadın da razı olmuş, bunun üzerine Ma'kıl de kız kardeşine «o seni boşadı sen yine ona varmak istiyorsun, eğer tekrar varırsan yüzüm yüzüne haram olsun» demiş idi. Kezalik Cabir ibni Abdillah da amucasının kızını menetmiş idi. Bu âyet bunlardan biri veya her ikisi hakkında nâzil olmuştur. Resulullah Ma'kılı çağırmış bu âyeti tilâvet buyurmuş, Ma'kıl de «rabbımın emriyle burnum sürtüldü, Allahım, razı oldum ve emrine inkıyad ettim» demiş ve kızkardeşini zevcine nikâh etmiş, Hazreti Cabir de «bu âyet benim hakkımda nâzil oldu» dermiş. Lâkin sebebi nüzul bunlar olduğuna göre tatlıkı yapanlar başka mümanaattan menolunanlar başka olmak lâzım geleceğinden bu da « طَلَّقْتُمْ » hıtabiyle « لَا تَعْضُلُوا » hıtabının ayrı ayrı muhatablara tevcihi ile tefkikini ıktıza edece-

Sh:»794

ğinden nazma muvafık olmıyacağı mülâhazâsile âyete şu mana verilmiştir: ey zevçler kadınlarınızı boşadığınız ve bunun üzerine onlar da ıddetlerini bitirdikleri vakıt onları tazyık edib başka kocaya varmaktan menetmeyiniz, taradıı tarafeyn ile berveçhi meşru nikâh ile gerek siz ve gerek başkası dilediklerine varsınlar.» İbni Abbas, Zührî, Dahhak demişlerdir ki bu âyet zevcelerini tatlık ettikten sonra başka bir kocaya varmaktan meneden zevçler hakkında nâzil olmuştur. Çünkü hamiyyeti cahiliye ile bazıları mutallakalarını zulmen tazyık ederler, izdivaçlarına meydan vermek istemezlerdi. Kuvveti rivayete binaen ekser müfessirîn evvelkine tarafdar olmakla beraber dirayet noktai nazarından bunu evlâ görenler de vardır. Esasen bu iki mana mütearız değildirler, biri diğerini müstelzimdir. Fakat her birinde bir noktai nazardan faide zaide vardır. Masîkaleh noktai nazarından ikinci tefsire göre bu âyetteki nehyi adal obir âyetteki imsaki zırar nehyinin mazmununda dahil bir nevi tetimmesi olacak, birinci tefsire göre ise ona mukabil bir hükmi müstakil ifade etmiş bulunacaktır. Tefkiki hıtab mahzuru ise üç suretle medfu'dur: Evvelâ; telvini hıtab dahi bir nevi iltifat olarak vücuhı belâgattendir. Saniyen, tatlık, sebebine isnad suretile boşatmak manasına da gelebilir. Ve bu suretle muhatablar değişmemiş ikisi de velilerden ibaret olmuş olur. Lâkin bunun Ma'kıl ve Cabir hâdiselerine intibakı biraz cayı nazardır. Salisen, diğer hıtabların yalnız zevclere veya velilere aid olmayıb umum ümmete müteveccih olmasıdır ki bu suretle talâka hukukullah ta'biri aharle hukukı umumiye taalluk ettiğinden ba'zın fi'li mecmuuna nisbet edilmiş olur ve böyle isnad gerek kelâmı Arabda ve gerek Kur'anda şayi' ve müstefızdır. Hukukı şahsıye itibarile boşayanlar zevçler, mümanaat edecek olanlar diğerleri olduğu halde hukukı umumiye noktai nazarından ikisi de bir hey'eti içtimaıyeye aiddir. Ve binaenaleyh ekser müfessirîn kavli rivayeten

Sh:»795

kuvvetli olduğu gibi dirayeten de dakiktir. Ve filvaki talâkta hukukullah bulunduğu müsellemdir.

Ey muhatabı mutlak! ﴿ذٰلِكَ﴾ şu beyan olunan nehyi tazyık hükmi mühimmi

﴿يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ﴾ siz

insanlardan Allaha ve Ahıret gününe iman eder olan her ferde vaz-u nasıhate şayandır. Ey mü'minler!

﴿ذٰلِكُمْ﴾ bu yok mu? ﴿اَزْكٰى لَكُمْ﴾ sizin için en feyızlı ﴿وَاَطْهَرُۜ﴾ ve en temiz,

pek ziyade mucibi taharet-ü nezahet bir hükümdür.

Şer'an ve mürueten müstahsen olan veçhi ma'ruf ile bitterâzı nikâha mani olmamak, bu babda müşkilât çıkarmamak, tazyık etmemek evvelâ bunu yapabilecekler için emri ilâhîye imtisal olacağından bir hayır, bir sevabdır. Saniyen zevc ve zevce için namus-ü ıffet noktai nazarından pek ziyade müstelzimi taharet-ü nezahettir. Zira nikâhtan menolundukları takdirde hudanekerde şüpheye ma'ruz kalmalarından korkulur.

Çünkü kadınlarla erkekler arasındaki alâkalar esrarengiz bir şeydir ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ﴾ bütün bunların ledünniyyatını ve ahvali beşerin salâhına müteallık ahkâm-ü şerayın künhünü Allah bilir

﴿وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ siz ise bunları bilmezsiniz, zahirde dolaşırsınız.

Mutallâkalar hakkında neticei nikâh olan ve binaenaleyh menkûhalarda dahi cari bulunan ırda' ve nefeka gibi bazı ahkâm daha vardır ki bunlar da berveçhi âti beyan olunur:

Sh:»796

﴿٢٣٣﴾ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَۜ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۜ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَاۚ لَا تُضَٓارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِه۪ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَۚ فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَاۜ وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُٓوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَٓا اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Valideler evlâdlarını emziğin tamamlanmasını istiyenler için iki bütün yıl emzirirler, evlâd kendisinin olana da emzirenlerin yiyecekleri, giyecekleri lâyıkiyle borc, maamafih herkes ancak vüsuna göre mükellef olur, ne yavrısiyle bir ana, ne de yavrısiyle bir baba ızrar edilmesin, varise düşen de aynı borc, eğer baba ve ana biribirlerinin müşavere ve rizalariyle memeden kesmek isterlerse kendilerine günah yok, ve şayed çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz vereceğinizi güzel güzel verdikten sonra yine size günah yok, bununla beraber Allahdan korkun ve bilin ki Allah her ne yaparsanız görür, basîrdır 233

233. ﴿وَالْوَالِدَاتُ﴾ Menkûha olsun mutallâka olsun bütün valideler ﴿يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾ evlâdlarını tam iki sene emzirirler, emzirmeleri lâzım gelir, hükmi ilâhîde validelerin şanı budur. Bu hüküm ﴿لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَۜ﴾ emzir-

Sh:»797

meyi itmam etmek istiyen içindir. Binaenaleyh tam iki sene müddeti irda a'zamî olup âyette beyan olunacağı üzere tenkısı caizdir. ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ﴾ mevlûdünleh yani çocuk kendisi için doğmuş ve onun vilâdetine ıllet ve nesebine malik bulunmuş olan baba üzerine de ﴿رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ﴾ o validelerin ücretleri olmak üzere rızkları ve kisveleri vacibdir. Fakat

alel'ıtlak değil ﴿بِالْمَعْرُوفِۜ﴾ kadri ma'ruf ile yani babanın vüs'atine göre tarafeynin hal-ü şaniyle mütenasib olarak bir hâkimin muvafık görebileceği mıkdarda vacibdir. Çünkü

﴿لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَاۚ﴾ hiç bir kimse vüs'unden başkasiyle mükellef olmaz, teklifi malâyütak mümkin olsa da yapılmaz. ﴿لَا تُضَآرَّ﴾ -İbni Kesir, Nâfi'den Verş, Yakub kıraetlerinde «ra» nın şeddesi ve zammiyle, Ebucafer kıraetinde şeddesiz «ra» nın sükûniyle Aşerenin mütebakisinde «ra»nın şeddesi ve fethiyle okunur ki müşeddedlerde « ضرر » dan ve müfaale babından malûm veya meçhul nehyi hazır, sâkinde « ضير » den nehyi meçhuldür.

﴿وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِه﴾ ne çocuğu yüzünden valide ne de çocuğu yüzünden peder ızrara kalkışılmaz, ızrara kalkışmasın, ızrara kalkışılmasın, hiç birine zarar verilmesin. « لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ ».

Baba berhayat ise rızk ve kisve böyle, vefatı takdirinde

﴿وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَۚ﴾ varis üzerine de onun gibidir.- Bu varis ya babanın varisi veya çocuğun varisidir. Evvelâ vefat eden babasına varis olan sabiye mikdarı kâfi mal kalmış ise o rızk-u nefaka ona, kalmadığı ve başka cihetten malı da olmadığı takdirde de o sabiye o sırada varis olabilecek mevkide bulunan zi rahimi mahrem karî-

Sh:»798

bine veya asabasına vacib olur. ﴿فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا﴾ imdi ana ile baba iki seneden evvel memeden kesmek isterlerse ﴿عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ﴾ ikisinin bir müşavere edib rıza göstermeleri şartıle ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَاۜ﴾ ikisine de bunda bir günah yoktur. - Ana ile baba beraber müşavere ederlerken her halde yavrılarının menfeatini gözetirler. Böyle ikisinin re'y-ü ictihadı birleşib de riza gösterdiler mi artık hata ihtimali pek az olur. Olsa bile hüsni niyyetle ehlinden ve yerinde vaki olan ictihad da hatâ ma'füvdür. Fakat müşavere etmezler veya birinin rızası olmadan yapılmış ise günah olur. İşte balâda « مَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَۜ » bu müşaverede kesmeye razı olmıyanlardır.

Ey babalar! ﴿وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُٓوا اَوْلَادَكُمْ﴾ bir de siz evlâdınızı süt ana tutub emzirtmek isterseniz

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَٓا اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِۜ﴾ vermek

istediğiniz ücreti veya ibni Kesir kıraetinde medsiz « اَتَيْتُمْ » okunduğuna göre -ihsanı, orfe muvafık ve şer'an müstahsen bir surette güzelce teslim ettiğiniz takdirde size bir günah yoktur.- Demekki baba

çocuğuna süt ana tutub valideyi emzirmekten menedebilecektir. Fakat süt anayı memnun etmelidir ki

çocuğa iyi baksın. Dikkat ediniz ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkunuz ﴿وَاعْلَمُوا﴾ ve

biliniz ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ her ne yaparsanız Allah ona muhakkak

agâhtır. Binaenaleyh size ona göre mücazat veya mükâfat eder.

Ahkamı nikâh talâka, talâk, ıddete ve neticei nikâh olan vilâdet, rıda' ve nefakaya, nefaka da «

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ » fıkrasında vefata ve nihayet ahkâmı Uhreviyeye müntehi

olmakla şimdi de ıddeti vefatın ve bu münasebetle yeni-

Sh:»799

den bazı azab ve ahkâmı nikâhın beyanı için buyuruluyor ki:

﴿٢٣٤﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ

بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ

عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فٖى اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

خَبِيرٌ ﴿٢٣٥﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ

النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فٖى اَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ

وَلٰكِنْ لَاتُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلَّا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا

عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ

مَا فٖى اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

﴿٢٣٦﴾ لَاجُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَالَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ

تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ

قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ﴿﴾

Sh:»800

﴿۲۳۷﴾ وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ
فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّٓا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذٖى بِيَدِهٖ
عُقْدَةُ النِّكَاحِؕ وَاَنْ تَعْفُٓوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىؕ وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ
بَيْنَكُمْؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿۲۳۸﴾ حَافِظُوا عَلَى
الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتٖينَ ﴿۲۳۹﴾ فَاِنْ
خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًاۚ فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ
مَالَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

İçinizden vefat edib de arkalarına kadın bırakanların zevceleri nefsilerini dört ay on gün bekletecekler, ıddetlerini bitirdilermi artık kendi haklarında meşru' olarak ıhtiyar edecekleri haraketten size mes'uliyet yok, Allah her ne yaparsanız habîrdir 234 Kadınlara namzedliği çıtlatmanızda veya gönlünüzde tutmanızda da size bir beis yoktur, Allah biliyor ki siz onları mutlaka anacaksınız, ancak kendileriyle bir gizliye va'dleşmeyin yalnız meşru' bir söz söylemeniz başka, Farzolan ıddet sonunu bulamadıkça da nikâhın akdine azmetmeyin, muhakkak Allah gönlünüzde ne varsa bilir, bunu bilin de ondan hazer edin, Hem de bilin ki Allah gafur, halîmdir 235 Eğer kadınları kendilerine el sürmeden veyahud bir mehir kesmeden boşadınızsa olmaz değil şu kadar ki onları müstefid edin, eli geniş olan kaderince, eli dar olan da kaderince ve güzellikle bir müt'a verin, bu, muhsinler üzerine borc bir haktır 236 Ve eğer onları kendilerine el sürmeden

Sh:»801

boşar da mehir kesmiş bulunursanız o vakit borc o kesdiğiniz mıkdarın yarısıdır megerki kadınlar afvetsinler veya nikâhın düğümü elinde bulunan erkek afvetsin, erkekler! sizin afvetmeniz takvaya daha yakındır, aranızdaki fazlı unutmayın şüphesiz ki Allah her ne yaparsanız görür, « بصيردر » 237 namazlara

dıkkat edin hele orta namaza, ve kalkın Allah için dıvan durun 238 eğer bir korku halinde iseniz yaya veya

süvari giderken kılın, emniyeti bulduğunuz vakit de böyle bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği gibi hemen

Allahı zikredin 239

Malûmya bu doğuşun bir de ölümü vardır. 234.

﴿وَالَّذٖينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا﴾ içinizden vefat edib de geriye

zevce bırakanların zevceleri de ﴿يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًاۚ﴾

nefislerini dört ay on gün bekletirler, diğerlerine nikâh edilmezler, süslenmezler, görücüye çıkmazlar

﴿فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ﴾ sonra müddetlerinin nihayetine irdiler mi

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فٖيمَا فَعَلْنَ فٖٓى اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِؕ﴾ artık

kendi haklarında vechi ma'ruf ile ya'ni şer'in reddetmiyeceği bir suretle yaptıkları harekâtta meselâ

süslenmek, namzed olacaklara görünmek gibi ıddet içinde memnu bulundukları kadınlık temayülâtını

meşru vechile ibraz etmelerinde size bir günah yoktur. -gerek umum ve gerek evliyayı umur ıddetten sonra

bunları bu gibi meşru harekâttan men'a kıyam etmemelidirler. Ba'del'ıdde bunlar ıhtiyarlarına sahibdirler,

ancak gayrı meşru harekât başka, o zaman iş değişir ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ ve

siz gizli açık, ma'ruf, münker her ne yaparsanız Allah ondan haberdardır.
A'malinizin

Sh:»802

ma'rufuna ma'ruf, münkerine münker karşılık görürsünüz.

Iddetin hikmeti «

وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فٖى اَرْحَامِهِنَّ» nassı

celilinden müsteban olduğuna göre beraeti rahimin tebeyyünü ve bunda asıl da hayz idi. Üç hayız alel'ekser üç ayda cereyan edebileceği gibi her kadın da zatülhayz olmaz. Talâkta kadının zatülhayz olub olmaması da şayanı mülâhaza bir sebeb olur. Bunun için talâkta zatülhayz olanların ıddeti kuru' ile âyiselerin de ona bedel şuhur ile olması mahzı hikmet olur. Fakat mevt herkes için müsavi bir sebebdir. Bundan neş'et eden iftirakta kadının zatülhayz olub olmamasının hiç hükmü yoktur. Binaenaleyh ıddeti vefatın umum için müsavi ve muttarid bir surette olması da mahzı hikmettir. İyas gibi bunun üç ay ile takdiri bu müsavata kâfi değildir, umum zatülhayz olanlar noktai nazarından da te'mini müsavat için daha fazlasına lüzum olabilir. Aynı zamanda ıddeti mevtin talâktan ziyade bir ma'nayı mâtemi tazammun etmesi de yaraşır. Kadın için ni'meti nikâhın zevali her halde sürür ile karşılanacak bir hâdise sayılmamalıdır. Maamafih talâkta vesilei tesliyet olacak bir ni'met haysiyeti de melhuzdur. Ölüm ise hiç kimse için vesilei

inşirah değildir. Bunun yegâne tesliyeti « اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَۜ » imanıdır. Ölüm

sebebiyle ni'meti nikâhın zevali hassasiyyeti rakik ve endişei iffeti daha fazla olan kadın için talâktan daha fazla bir sebebi matem olmak ıktıza eder. Bu hikmetlere binaen denilebilir ki ıddeti vefatın şühur ile takdiri zatülhayz olanlarla olmıyanlar hakkında müsavat te'minini mutazammın olduğu gibi bunun dört ay on gün olması da alel'ekser üç ayın üç hayza muadil, mütebaki bir ay on gün de ekalliyet noktai nazarından tebeyyüni beraet için bir ihtiyat ve istızhar olmakla beraber mevte müteallık mâtem ma'nasını müfid olmak hikmetiyle alâkadar görünmektedir. Bu müddetin tamam teşekküli cenîn ve nefhı ruh ile alâkadar bulunduğu da Ebül'âliyeden ve

Sh:»803

Hasanı Basrîden mervidir. Maahâza bu müddeti ıddet Fıkıh noktai nazarından muallel değil, müteabbeddir.

235. ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فٖيمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَٓاءِ﴾

vefat ıddeti bekliyen kadınlara hıtbe ya'ni nikâh namzedliği nev'inden yaptığınız ta'rızda

﴿اَوْ اَكْنَنْتُمْ فٖٓى اَنْفُسِكُمْۜ﴾ veya ne ta'rızan, ne tasrihan ızhar etmeyib gönlünüzde

gizlediğiniz rağbet ve fikri nikahta dahi size günah yoktur. Gönlünüzden geçirebilirsiniz, «ne hoşsun, ne

güzelsin, beğendim, iyi kadınsın» hattâ «evlenmek istiyorum» gibi ta'rız yapabilirsiniz «seninle evlenmek

istiyorum, nikâhına talibim» gibi tasrih etmiyerek ta'rız caizdir. Allah müsa'ade etmiştir. Çünkü

﴿عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ﴾ Allaha ma'lûm ki ıddet bitince siz onları anacaksınız, sarahaten nikâhlarına talib olacaksınız Binaenaleyh ıddet içinde de tasavvur etmenize veya sabredemeyip ta'rızan ızharı rağbet eylemenize müsaade etmiştir.

﴿وَلٰكِنْ لَاتُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا﴾ lâkin bu müsaadeyi görüb de onlarla bir sirre ya'ni vat'a va'dleşmeyiniz ﴿اِلَّٓا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ ancak ma'ruf ve meşru' bir söz söylemeyiniz, ya'ni tarız ile hıtbeniz veya sair ahvali meş'rua hakkında konuşmanız müstesnadır.

﴿وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ﴾

farzolan ıddet nihayetine irinceye kadar nikâh düğümünü berkitmeyiniz. Yani akdı nikâhı ıddet çıkmadan yapmak azminde bulunmayınız. Iddet içinde nikâh haramdır, yapmayınız ﴿وَاعْلَمُوٓا﴾ ve biliniz ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فٓى اَنْفُسِكُمْ﴾ her halde Allah gönlünüzdekini bilir ﴿فَاحْذَرُوهُ﴾ Binaenaleyh öyle harama azm-ü

Sh:»804

karardan hazer ediniz. Lâkin ba'del'ıdde nikâha ıddet içinde niyyet « اَوْ اَكْنَنْتُمْ فٓى اَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللّٰهُ » mucebince halâldır.

﴿وَاعْلَمُوٓا﴾ şunu da biliniz ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلٖيمٌ﴾ her halde Allahın mağfireti ve hılmi çoktur. -Eğer öyle olmasa idi bervechi balâ tarıza müsaade etmezdi, ıddetteki bir kadına tarız ile namzedlik ve hattâ sükût ile rabtı kalb bile bir nevi kusur, bir sabırsızlık olduğu halde ıddetten sonraya aid olan samimiyet ve maslâhatınızı gözeterek onlara müsaade etmiştir. Bunlardan anlaşılır ki zatüzzevc veya talâkı ric'î ile mutallâka bulunan kadınlara gerek tasrıh gerek ta'rız hiç bir vechile söz atmak caiz değildir. Mu'teddei vefat olan kadınlara tarız ile talebi nikâh caiz olmakla beraber alel'umum mu'teddelerin zatüzzevç olanların arzı nikâh mevkıinde bulunmaktan ıhtiraz etmeleri vacibdir. Aksi halde dulların hukukuna tecavüzle zulmetmiş ve kendilerini de tehlükeye maruz bırakmış olurlar.

Talâk ve ıddet mesaili böyle arz-u talebi nikâha müteallik ince bir takım vezaif ve adabı içtimaiyeye müntehi olunca hukuk noktai nazarından da bazı beyana ıhtiyac hıssedilir. Menkûhalar evvelemirde iki kısımdır. Mehir farz-u takdir edilmiş olan, olmıyan, bunlardan herbiri de iki kısımdır: Badennikâh duhul vakı olan, olmıyan. Binaenaleyh mutallâkalar da bu suretle dört kısımdır, evvelkisi medhulün biha ve mefruzülmehrolan ki bunların hüküm balâda zikredilmiş, talâk üzerine zulmen hiç bir şey ahzolunmayıp mehirlerinin temamen tediyesi ve üç « قرء » ıddet beklemeleri lüzumu beyan olunmuş idi. İkincisi medhulün biha olub mehri tesmiye edilmemiş bulunandır. Bunlara da aynı veçhile « وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذٖى عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ » medlûlünce mehri misil lüzumu iş'ar kılınmış idi ki bununla alâkadar daha bazı beyanlar gelecektir. Üçüncüsü ne medhulün biha ne mefruzulmehir olmıyan, dördüncüsü de medhulün biha olmıyan ve fakat mefruzulmehir bulunandır ki bu ikisi de berveç-

hiâti iki âyet ile bir de surei «Ahzab» da « فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا »

âyetiyle beyan olunacaktır. Şöyle ki:

Mehirsiz nikâh veya kabledduhul talâk caiz olabilir mi? Gafur, hakîm olan haktealâ indinde bunların hükmü nedir? denilirse 236.

﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ﴾ Hamza ve Kisaî ve Halefi âşir kıraetlerinde «لَمْ تَمَاسُّوهُنَّ » ﴿اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾

menkûhanız olan kadınlara ne temas ne de onlar için nikâhta ferıza olan bir mehir takdir ve tesmiye etmediğiniz, yani ne duhul, ne de tesmiyei mehir hiç birini yapmadığınız müddette onları boşarsanız caizdir. Sırf bundan dolayı size bir günah yoktur.» Tesmiyei mehrolmadan nikâh, sahih olabileceği gibi kabledduhul talâk da caiz ve vakı olur. Fakat buna da bir vecibei diniye terettüb eder:

﴿وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ﴾ Binaenaleyh onlara maruf veçhile bir müt'a verip istifade ettiriniz, o suretle ki bu müt'a hali geniş olana kaderince, dar olana da kaderince olsun, bunu bahşetmek ﴿حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ﴾ muhsinlere hakkâ vacibdir. - Velesve mehir tesmiye edilmemiş bulunsun, her nikâhın kadına bir faidei maliye ile neticelenmesi lâzımdır. Mehir tesmiye edilmeden nikâhın sahih olması alel'ıtlak hiç bir şey lâzım gelmez demek değildir. O zaman « وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِى عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ » manasız kalmış olurdu. Buna binaen tesmiyeyi mehrolmadığı halde duhul bulunmuş olsa idi mehri misil lâzım gelecek idi. Kabledduhul tatlık edilmiş olunca bu mahurmiyete mukabil bir müt'a olsun verilmek ıktıza eder ki bu da Fıkıhta beyan olunduğu üzere lâekal baştan başa bir kat elbisedir ki bunun da ekalli bir baş örtüsü, bir entari, bir çarşaf veya bunların bedelidir. Ensardan bir zat bir Hanifiyyeyi mehir tesmiye etmeksizin tezevvüç etmiş

sonra da henüz duhul, vakı olmadan tatlık eylemiş idi, bu âyet bunun hakkında nazil olmuş ve Resulullah buna « مَتِّعْهَا وَلَوْ بِقَلَنْسُوَتِكَ = külâhını sat o kadına bir müt'a ver» buyurmuştur.

KADERÜHU, Nafi, İbni kesir, Ebu amir, İbni âmirden Hişam, Asımdan Ebu Bekir Ş u'be, Ya'kub kıraetlerinde «dal» in sükûniyle, mütebakisinde fethiyle okunur.

CÜNAH, esasen bir şeyi basıb meylettiren sıklet demek olub harec, sıkıntı ve alel'ıtlak ism-ü vebal ma'nasına da gelir ki «günah» kelimesinin aslı budur.

KADINA MESS, temass, lisanımızda dokunmak dediğimiz gibi cima'dan kinayedir. Bu bir sirrolduğundan

delili zahirîsi bulunan halveti sahiha ile ya'ni mani'den salim olarak tenhaca beraber bulunmakla ma'lûm olur ve buna duhul denilir. Bu suretle kabledduhul talâkta mehir tesmiye edilmemiş bulunduğu takdirde talâkı bain vakı olur. Ve müt'a lâzım gelir.

237. ﴿وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ﴾ Ve eğer onlara dokunmadan evvel talâk verir ﴿وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾ ve halbuki bir ferızai mehir takdir ve tesmiye etmiş bulunursanız ﴿فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ﴾ vecibeniz farz kıldığınız mehri müsemmanın nısfıdır. ﴿اِلَّٓا اَنْ يَعْفُونَ﴾ meğer ki o kadınlar bunu afv-ü iskat etsinler ﴿اَوْ يَعْفُوَا الَّذ۪ى بِيَدِه۪ عُقْدَةُ النِّكَاحِۜ﴾ veya nikâh döğümü elinde olan,

akdedilmiş nikâha ve onu çözmek hakkına malik bulunan kimse ya'ni boşayan zevc fazlasını versin.- Hıtabdan bu ta'bir ile gıyaba iltifat olunması bu vasf ile fazla tergib içindir. Mervidir ki Eshabdan Cübeyr ibni Mut'ım Hazretleri böyle tamamını vermiş «ve ene ehakku bil'afvi» demiştir. Radıyallahü anh. Maamafih ilk nazarda bu kimseden

Sh:»807

murad veli gibi görünür ki «veya kadın sagire olduğundan dolayı tezvicine malik olan velisi o nısfı afvetmiş bulunsun» demek olur. Lâkin evvelki ma'nayı te'yiden buyuruluyor ki

﴿وَاَنْ تَعْفُٓوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىۜ﴾ ve afvetmeniz takvaya akrebdir.- Belli ki sagirenin hakkını iskatta bir alâkai takva bulunamıyacağından bunun ma'nası şudur: Kadının afvetmesinden sizin fazla vermeniz takvaya akrebdir.

﴿وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْۜ﴾ Aranızda fazlı da unutmayın, biribirinize karşı fazl-ü faziletle muamele etmeyi elden bırakmayın « وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌۜ » mazmununu hatırdan çıkarmayın ﴿اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ﴾ zira her ne yaparsanız Allah ona agâhtır.

Yaptığınız fazl-ü ihsanı zayi etmez. Kadın afvederse bu fazileti o ihraz etmiş olur, erkek fazlasiyle tamamını verirse fazl-ü rüchanını isbat etmiş bulunur. Binaenaleyh nikâh, talâk ve mal derdiyle Dünyaya dalıb fazl-ü fazıleti unutmamalıdır. Böyle olabilmek için de 238. ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ﴾ ma'lûm olan namazları ﴿وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى﴾ ve hele salâtı vustayı üstlerine düşerek muhafaza ediniz: Her birini dikkatle gözetib vaktinde eksiksiz olarak edaya devam ediniz ﴿وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِت۪ينَ﴾ ve Allah için kıyam edib divan durunuz, ya'ni Allah için kalkıb

önünüze bakarak, ellerinizi güzel bir vaziyette tutub oynatmıyarak sükût-ü sekinet ve bir tavrı inkıyad için de, Allah diyerek namaza durunuz.-

KUNUT, bir şeye o suretle devam ve mülâzemet edib durmaktır ki taat, huşu' sükût, kıyam ma'nalarını tazammun eder ve lisanımızda divan durmak ta'bir olunur. Bunun için kunut, taattir, Kunut tuli kıyamdır, kunut sükûttur, kunut huşu' ve hafdı cenah ve sükûnı

Sh:»808

etraftır diye muhtelif noktai nazardan ta'rif edilmiştir. Bir hadîsi şerifte « اَفْضَلُ الصَّلَاةِ طُولُ الْقُنُوتِ » buyurulmuştur ki kıyam demektir. Binaenaleyh

namazda kıyam ve kıraeti, duayı veya huşu' ve sükûtu uzatmağa da kunut denilir. Netekim Hazreti Peygamber «bir ay kunut yaptı, bunda Arab kabilelerinden biri aleyhine dua ederdi» diye rivayet olunan fi'li Nebevîde kunut duaye kıyamı uzatmak demektir. İşbu « قُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ » emrile namazda

bilhassa Allah için niyyetin ve iftitah tekbirinin ve kıyamın ve huşu' ile Dünya kelâmından sükûtun farzıyyeti anlatılmıştır. Bu suretle kıyam namazın ilk rüknüdür. « فَاقْرَؤُا، وَارْكَعُوا، وَاسْجُدُوا »

emirleri mucebince kıraet, rükû', sücud, ka'de tertibde bundan sonradır. Her namazda evvelâ divan durmak vardır. Bu sebeble namaz esasen bir kunuttur. Fakat vitir namazı gibi bazı namazda kıyam esnasında bir tekbir ile daha dua için kıyamı uzatmağa da manayı hassıyle kunut denilir ki kunut içinde kunut demek olur,

Binaenaleyh «kanitîn» musallîn, haşiîn, sakitîn demek olur. Asıl kıyam « قُومُوا لِلّٰهِ » den müsteban

olduğu için « قَانِتِينَ » daha ziyade zikrullah ile durub huşu' ile sükût manasına sevkolunmuştur.

Ebuamrişşeybanîden mervidir ki «biz iptida ahdi Resulullahda namazda tekellüm ederdik « وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ » nazil oldu sükût ile emr edildik» demiştir. Abdullah ibni Mes'ud dahi

demiştir ki «biz Habeşistana gitmezden evvel Hazreti Peygambere namazda olduğu halde selâm verirdik o da bize karşılık verirdi Habeşistandan geldiğimde selâm verdim karşılık vermedi, sonra bunu kendisine arzettim «Cenabı Allah dilediği emri ihdas eder, namazda tekellüm etmemenizi de kat'iyen emreyledi» buyurdu. Ebusaidi Hudrîden mervidir ki bir adam Hazreti Peygambere namazda selâm verdi o da işaretle aldı, selâm verdikten sonra buyurdu ki «biz namazda reddi selâm ederdik, ya'ni selâm alırdık amma ondan nehyedildik». Muaviyetibnilhakemissülemî hadîsinde de aleyhissalâtü vesselâm buyurmuştur ki «bizim

Sh:»809

şu namazımız yok mu? Bunda kelâmı nastan hiç bir şey yaraşmaz, o tesbih, tekbir, kıraeti Kur'andır». Bu âyetin nüzulünden sonra Eshabı kiramdan her hangi birisi namaza durduğu vakıt heybeti Rahman ile uzağa bakmaktan, sağa sola iltifat etmekten, bir çakılı itmekten, gönlünde Dünya umuruna müteallık bir kuruntu yapmaktan sakınırdı.

« الصَّلَوَاتِ » da « الف لام » ahdı haricî içindir ki murad günde beş vakıt ma'lûm olan farz

namazlardır. Bu ahdolmasa idi ma'lûm olan bütün namazların farz olması lâzım gelecekti ki buna güç yetmezdi.

VUSTA; evsatın müennesi olarak ismi tafdıldir ki orta veya efdal demektir. Bunun için salâtı vustâ hakkında mefhum i'tibariyle orta namaz veya efdal namaz diye ancak iki kavil vardır. İsmi tafdıl, ziyade ve noksanı kabul eden şeylerden bina edildiği cihetle mevtten emvet denilmediği gibi bir şey'in vasat olması da ziyade ve noksanı kabul etmiyeceği için evsat ve vusta kelimesinin tafdıl manasında isti'mali doğru olmıyacağı ve binaenaleyh evsat en hayırlı, en mu'tedil demek olub salâtı vusta da efdal namaz ma'nasına olmak lâzım geleceği ıhtar da edilmiştir. Maamafih ismi tafdılin aslı fiil manasına vurudü dahi inkâr edilemiyeceği gibi tavassutun izafî veya hakikîsini tasavvur da mümkindir. Şu halde salâtı vustâ namazların en ortası veya ortası demek de olabilir.

Mâsadakına gelince: atıf tegayür ıktıza edeceğinden « الصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى » essalevattan başka bir namaz gibi görünür ise de esasen essalât, « الصَّلَوَاتِ » ta dahil olduğundan bu atfın ziyadei i'tina için hassı amme atıf kabilinden bulunduğu edna mülâhaza ile anlaşılır ki alel'umum müfessirîn rivayetleri de böyledir. Binaenaleyh bu atıf «ve melaiketihi ve cibril» diye meleklere Cebraili atıf gibidir ve farz namazlar içinde salâtı vustâ Melaike içinde Cebraile benzer, aceba bu hangi namazdır? Bunu sureti kat'iyede tayin

Sh:»810

mümkin değildir, kibarı Tabiînden Said ibni Müseyyeb Hazretleri «salatı vustâ hakkında Eshabı resulullah şöyle idi» demiş ve parmaklarını birbirine geçirmiş. Bu babdaki akvalin hulâsası:

1- Bu, ikindi namazıdır. Bu kavil Hazreti Aliden, İbni Mes'uddan, Ebu Eyyubdan, bir rivayette İbni Ömerden, Semretibni cündebden, Ebu hüreyreden, Utayye rivayetinde İbni Abbastan, Ebu Saidi hudrîden, bir rivayette Hazreti Aişeden, Hazreti Hafsadan radıyallahüanhüm, bir hayli Tabiînden, imamı azâm Ebu hanifeden, bir kavlinde imamı Şafiîden, Ahmed ibni hanbelden ve bazı eshabı Malikten mervidir. Filvaki hadîsi sahih ile şayian rivayet edilmiştir ki Resulullah Efendimiz «Ahzab» muharebesi günü «

شَغَلُونَا عَنِ الصَّلٰوةِ الْوُسْطَى صَلاَةِ الْعَصْرِ مَلاَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ وَ بُيُوتَهُمْ نَارًا = bizi salâtı vusta olan salâtı asırdan meş'gul ettiler, Allah kalblerine ve evlerine ateş doldursun» buyurmuştur. Çünkü düşmanların kıtal için hücumlarından dolayı salâtı havf suretiyle olsun vaktında kılamamışlar, gurubı Şemisten sonra kılmışlardı. Hazreti Ali de «biz salatı vustayı sabah namazı zannederdik, nihayet Resulullah söyledi de bunun asrolduğunu tanıdık» demiştir. Ebu Maliki Eş'arî ve Semretibni cündeb Hazaratı da Resulullahın, « اَلصَّلٰوةُ الْوُسْطَى صَلاَةُ الْعَصْرِ » buyurduğunu rivayet etmişlerdir. Bunun vechi ve hikmeti olarak denilmiştir ki: İkindi namazı vakti herkesin ticaret ve maişet için en ziyade meşgul oldukları bir vakittır. Melâikei leyl-ü neharın ictimaı hengâmıdır, bir de neharı şer'î ile iki gündüz iki gece namazlarının ortasındadır. Binaenaleyh her iki ma'nasiyle vustadır.

2- Sabah namazıdır. Bu da Hazreti Ömerden, bir rıvayet te Hazreti Aliden, Ebumusa ve Muaz ve cabir ve Ebiümame ve bir rıvayette ibni Ömer Hazaratından ve Mücahidden ve imam malikden ve bir kavilde imamı Şafiîden mervidir. Bunun hakkında da resulullahın bir gün sabah namazını kılıb kablerrükû kunut de yapdığı

Sh:»811

ve elini kaldırıb dua ettiği ve hıtamında «

هٰذِهِ الصَّلٰوةُ الْوُسْطَى الَّتِى اُمِرْنَا بِهَا اَنْ نَقُومَ فِيهَا قَانِتِينَ»

buyurduğu Eburecai Utaridî Hazretlerinden rivayet edilmiş ve Fahruddini Razî, tefsirinde buna daha çok istitlâlâtta bulunmuştur.

3- Öğle namazıdır. Bu da ibni Ömer, Zeyd, Üsame, Ebusaid, Aişe Hazaratından ve bir rivayetde İmamıazâmdan mervidir. Zeydibni Sabit radıyallahüanh şöyle rivayet etmiştir ki: Hazreti Peygamber öğle sıcağında namaz kılar, nas da hâcirelerinde: sıcaktan tahaffuzgâhlarında bulunur, cemaate gelmezlerdi, Resulullah bu hususta söylendi, cenabı Allah « وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى » yi inzal buyurdu ki murad öğle namazıdır. Ve yine rivayet olunmuştur ki o zaman öğleyin Hazreti Peygamberin arkasında ancak bir iki saf cemaat bulunurdu, resulullah «

لَقَدْ هَمَمْتُ اَحْرِقُ عَلَى قَوْمٍ لَا يَشْهَدُونَ الصَّلَاةَ بُيُوتَهُمْ = vallahi

şu namaza gelmiyen kavmin üzerlerine evlerine yakayim diye gönlüme geldi» buyurmuş bunun üzerine bu

âyet nazil olmuştur. Bir de öğle namazı resulullahın iptida Cebrail imametiyle kıldığı ilk namazdır. Bundan başka Cum'a namazı bu vakıttadır, bunun fazileti ise malûmdur.

4- Akşam namazıdır. Bu da Ebu Ubeydetesselmanî ve Kubeysatebni Züveybden radıyallahü anhüma mervidir. Zira bu namaz hazarda ve seferde hep üç rek'at sabittir.

5- Yatsı namazı olduğu da bazı zevattan nakledilmiştir.

6- Beş vakıt namazın mecmuudur ki Muaz ibni cebel radıyallahüanh buna kail olmuştur. Filvaki namaz aslı iman ile a'mali saire beyninde mütevassıt bir ibadettir. Bu i'tibarla «vustâ» sıfatı kâşifedir. Diğer cihetten namazda sahibi tertib olmak efdal olduğunda söz yoktur. Bu ise her gün beş vakit namazın mec'muu i'tibariyledir.

7- Beş vakıt namazdan gayrı muayyen olarak birisidir. Kibari Tabiînden Said ibni Müseyyeb, ve Ebu Bekri verrak buna kail olmuşlardır. Cenabı Allah Şehri Rama-

Sh:»812

zanda Leylei kadri, esmai hüsnasında ismi a'zamını, yevmi Cum'ada saati icabeti gizlediği gibi namazlar içinde de salâtı vustâyı gizlemiş ve bununla beraber muhafazasını emretmiştir ki namazların hepsine devam ve muhafazasına i'tina olunsun. Böyle olduğunu Nafi', ibni Ömerden rivayet etmiş, Rebi' ibni Haysem de buna kail olmuştur, bir de bu âyet iptida « وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ » diye nâzil olmuştu, Hazreti Hafsanın kölesine

yazdırdığı ve bu âyete gelince bilhassa imlâ suretile yazdırdığı Mushafta ve kezalik Hazreti Aişenin Mushafında böyle, ve bir rivayette: « وَهِىَ صَلَاةُ الْعَصْرِ » olduğu, fakat bunun bil'ahare neshedilib yalnız « وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطَى » kıraeti kaldığı kıraatı mütevatire ile sabit ve Bera' ibni Azib Hazretlerinden de bilhassa mervi bulunduğu cihetle anlaşılıyor ki bu evvelâ ikindi namazı olmak üzere ta'yin edilmiş olduğu halde bil'ahare ta'yini nesh olunub mübhem bırakılmıştır. Müfessir kurtubî demiştir ki sahih olan budur. Zira edille, mütearız ve vechi tercih, mefkuddur.

Meşhur olan kaviller bunlardır. Bunlardan başka:

8- Cum'a günü Cum'a namazı, diğer günlerde öğle namazıdır, Bu da Hazreti Aliden rivayet edilmiştir:

9- Yatsı ve sabah namazlarıdır ki Ebu Hayyanın zikrine göre Hazreti Ömer ve Hazreti Osman buna kail olmuşlardır.

10- Sabah ve ikindi namazlarıdır ki fukahai Malikîden Ebu Bekri Ebherinin kavlidir.

11- Bilhassa Cum'a namazıdır.

12- Farz namazların hepsinde cemaattir.

13- Salâtı havftır.

14- Vitir namazıdır. Ebülhasen Aliyibni Muhammedis sehavî bunu ıhtiyar etmiştir.

15- Kurban bayramı namazı,

16- Ramazan bayramı namazı

17- Kuşluk namazıdır.

Sh:»813

Müfessir Ebu Hayyanı Endelüsî bunları telhıs ederek der ki: «Bu kavillerden her biri zikrettiği namazın fazileti hakkında varid olan hadîslerle bir de bazısının şu, şu arasında mütevassıt olmasile tercih olunmak istenilmiştir. Halbuki bu bir huccet değildir, Muayyen bir namazın fazileti mahsusası bulunmak ne efdali kül olmasına ne de salâtı vustadan muradı ilâhî o, olduğuna delâlet etmez. Bütün bu rivayat miyanında, en şayanı i'timad olan kavil; Fahri risaletin «salâtı asır» diye beyanıdır.» ilah.. İbni Ceriri Taberî de tefsirinde bunu savab göstermiştir. Hanefiyenin de en ziyade tarafdar olduğu budur. Böyle olmakla beraber bu kadar ıhtilâf içinde bunun kat'î bir tefsir olduğu iddia edilemez, zira âyetten «salâtül'asır» beyanının mensuhüttilâve kalması ta'yin hükmünün neshına da muhtemildir. Yalnız neshı tilâvet olması salâtı vustanın ma'hudiyyeti beş vakit namaz gibi takarrür edib bittevatür ma'lûm ve muayyen olmasına mütevakkıftır. Halbuki görüldüğü üzere beş vakıt namaz kat'îyyen ma'lûm olduğu halde bu öyle değildir, bu ancak mefhumi küllîsiyle ma'lumdur, gerçi yevmi «Ahzab» hadîsi en kavi bir beyandır. Lâkin bunun o günkü ikindi namazına masruf olması da muhtemildir, çünkü en ziyade maniaya ma'ruz olan o, olmuştur. Ve kesreti iştiğal hikmetine nazaran salâtı vustanın ekseriyetle ikindi namazına hamli, ekseri nas için ikindi namazının kesreti meşgaleye müsadif olmasından ve bu suretle ortada kalmasındandır. Halbuki umuma nazaran kesreti meşguliyet ve mania diğer namazlara da tesadüf edebilir. Bu cihetle denilebilir ki her şahs için kesreti mevani' hasebile kılınması müşkil ve en ziyade ortada kalıb fevt olması melhuz bulunan namaz hangisi ise onun hakkında efdali salevat ve salâtı vustâ da odur. Ve berveçhi balâ her namaz hakkında rivayet vaki' olması bu suretle izah edilebilir. Ve nüzuli evveldeki «salâtilasır» beyanının mensuh

bulunması da bunu müeyyiddir. O halde salâtı vustâ hakkında esahh-u evsatı

Sh:»814

akval,beş vakıt namazdan gayrı muayyen birisi olmaktır. Bütün namazlara i'tinayı te'min için salâtı vustâ kat'îyetle ta'yin olunmamış ancak ekiden buyurulmuştur ki:

Namazların hepsini ve hele salâtı vustayı muhafaza ediniz ve Allah için kalkıb divana durunuz, 239.

﴿فَاِنْ خِفْتُمْ﴾ ve şayed korkarsanız; düşman veya yırtıcı hayvan gibi bir sebebden naşi şiddetli bir korkuya düşerseniz ﴿فَرِجَالاً اَوْ رُكْبَانًا﴾ piyade veya süvari nasıl durabilirseniz öyle kılınız. -Ya'ni ıktızai hale göre nasıl ve ne tarafa durmak mümkin ise öylece velev hayvan üzerinde ima ile olsun münferiden kılınız ve her halde mümkin olduğu kadar kılınız, terk etmeyiniz, bu suretle gelişine göre

namaza « صَلَاةُ خَوْفٍ = korku namazı» denilir ki en şiddetli korku zamanındadır. Salâtı havfın cemaatle kılınabilen diğer bir sureti vardır ki surei «Nisa» da gelecektir, onda korku bundan azdır. Fakat düşman ile bil'fiil kıtal esnasında bunların hiç biri yapılamaz, hareket namazı müfsid olduğundan o zaman namazı kazaya bırakmak zarurî olur. Netekim «Handak» muharebesinde «Ahzab» günü gurubı Şemse kadar böyle olmuş da Resulullah «

شَغَلُونَا عَنِ الصَّلٰوةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ الخ » buyurmuş, dört

namazı kazaya bırakmış ve gurubdan sonra alettertib kaza eylemiş idi.

﴿فَاِذَآ اَمِنْتُمْ﴾ artık korkuyu atıb emniyet-ü selâmete çıktınız mı

﴿فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَالَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ size o

bilmediğiniz ahkâmı ve bu miyanda ahkâmı salâtı nasıl ta'lim etti ise öylece Allahı zikrediniz, namazlarınızı yine kemalile kılınız ve diğer ahkâmını da icra ediniz ki şükretmiş olasınız, o ahkâm içinde namazlara devam bu fadl-ü fazıleti unutturmaz. -Demek ki namazlar içinde salâtı vustâ nasılsa bütün ahkâmı şer'îye içinde namazlar da öyledir.

Sh:»815

Ve bunu anlatmak için nikâh-ü talâk mesaili henüz bitmeden arada bilhassa bu emirler verilmiştir, vefatın ve talâkın mevzuıbahs olduğu ve olacağı bir sırada fazılete sevk ve namazı emir ve havf-ü eman ile cihadı ıhtar ne kadar beliğdır. Bu intibah ile o ahkâmın mütebakisini dinleyiniz:

﴿٢٤٠﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً
لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِى مَا فَعَلْنَ فِى اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٤١﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى
الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤٢﴾ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve içinizden zevcelerini geri bırakarak vefat edecek olanlar, zevceleri için senesine kadar çıkarılmaksızın bir intifaı vasıyyet etmek var, bunun üzerine kendileri çıkarlarsa kendi haklarında yapdıkları meşru' bir hareketten dolayı size bir mes'uliyet yoktur, maamafih Allah azîzdir, hakîmdir 240 Mutallakaların (boşananların) da ma'ruf veçhile bir istifade haklarıdır ki ihkakı Allahdan korkanlara bir vazıfedir 241 İşte akıllarınız irsin diye Allah size âyetlerini böyle beyan buyuruyor 242

Sh:»816

KIRAET: « وَصِيَّةً » Ebu Amr, İbni Âmir, hafs rivayetiyle Asım, Hamze kıraetlerinde mansub, mütebakisinde merfu' okunur. Abdullah ibni Mes'ud kıraetinde de « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْوَصِيَّةُ » idi.

Cumhurı müfessirîn işbu « وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ .. » âyetinin nüzulü evvelkinden mukaddem olduğunu ve fakat tilavette te'hir edildiğini söylemişlerdir. Maamafih tarih, mübeyyen değildir, evvelki iddet, bu da nefaka içindir.

240. ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا﴾ yine içinizden vefat edib de acıklı zevceler bırakanlar

﴿وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ﴾ zevceleri için senesine kadar haneden çıkarılmıyarak nefakalanacakları bir metaı vasıyyet bırakırlar. Bunların zevceleri için böyle bir vasıyyet hükmü vardır ki vasıyyet yapılmasa bile hükmolunur. ﴿فَاِنْ خَرَجْنَ﴾ bunun üzerine o zevceler kendiliklerinden çıkarlarsa

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِى مَا فَعَلْنَ فِى اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ﴾ o zaman kendi haklarında maruf nev'inden yaptıkları harekâtta size bir günah yoktur. Nefaka haklarını kendileri ıskat etmiş olurlar. ﴿وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Allah da azîz, hakîmdir. Maruf hılâfına hareket edenleri veya marufa müdahale eyliyenleri muahaze eder. -Burada nekire olarak «maruf» evvelkinde «bilmaruf buyurulması, bunun nüzulü mukaddem, obirinin mu'ahhar bulunduğundan dolayı olduğunu müfessirîn beyan ediyorlar. Huruc halinde nef'yi cünah gösterir ki bu bir sene temamen ıddet değildir, Zira ıddet olsa idi hurucları günah olurdu. Binaenaleyh bu âyet evvelkinden nüzulde dahi müteahhir olsa idi dört ay on gün iddet müddetiyle mütearız olmazdı. O halde mukaddem olduğundan dolayı nefakaya aid olan bu müddetin iddet müddetiyle mensuh

Sh:»817

veya muhassas olması ıktıza etmezdi. Lâkin şurası unutulmamak lâzım gelir ki bu bir sene kadar hakkı

intifa' vasıyyet veya vasıyyet hükmünde olarak sabittir. Halbuki ileride görüleceği üzere zevce dahi rubu' veya sümün bir hısse ile varis olacaktır. Bu suretle miras âyetlerinin nüzulünden sonra vârise vasıyyet, mensuh olduğundan bu vasıyyet de mensuhtur. Ve binaenaleyh zevci vefat eden zevcelere kendi hıssei irsiyelerinden başka bir de nefaka vacib değildir, bu âyet, bidayeti islâmda zevceye miras yok iken nâzil olmuş ve bilahare irs ile neshedilmiştir. Ve bu nesh zevcenin aleyhine değil lehine olmuştur. Bir sene de ıddet manâsı mülâhaza edenler bu neshın, nüzulü müahhar olan ıddet âyetiyle olduğuna da kail olmuşlardır. Demek ki her iki takdirde mensuhtur. Ancak Mücahidden süknâ hakkında mensuh olmadığına dair münferid bir kavil vardır. Ve İmamı Şafiî de ona kail olarak bunlara nefaka yoktur, fakat bir sene hakkı süknâ vardır demiş, süknâ dahi nefakadan madud olduğu cihetle bu telâkki rıvayeten ve dirayeten zaıftır.

Zevci vefat edenlerin nefakaları böyle, bu beyanın âhırine evveline rapt için bu babda ilk mevzuı bahsolan mutallâkalara gelince 241. ﴾وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ﴿ mutallâkalar için de şer'an ve adeten maruf veçhile bir meta' bir hakkı intifa' vardır ki ﴾حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴿ verilmesi müttekilere, takvanın manâi eammiyle mü'minlere vacibdir.- Zevc onu vermeli, vermezse hükkâmı müslimîn alıvermelidir. Bu meta' medhulün biha olanlar için, nefakai ıddet, olmıyanlar için de müt'adır. Fakat müt'a balâda geçmiş bulunduğu cihetle burada aslı masikaleh nefekai ıddet olacağı aşıkârdır. Bunun ma'rufu da zevcin vüs'una göre zevcenin haliyle mütenasib olmasıdır. «

﴾لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا﴿ . ﴾عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ﴿ ».

Sh:»818

242. ﴾كَذٰلِكَ﴿ İşte böyle ﴾يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه﴿ Allah ahkâmına delîl olan âyetlerini beyan ediyor ﴾لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴿ ki aklınız ersin, sahibi akıl ve fehmolasınız. Ahkâmı ilâhiyeyi güzelce anlayıb hüsni tatbik edesiniz de ölüm denince akıllarını kaçıranlar gibi olmıyasınız:

﴾٢٤٣﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bakmaz mısın o kimseler ki? binlerce kişi iken ölüm korkusiyle diyarlarından çıkdılar, Allah da

kendilerine "ölün" dedi, Sonra da onlara bir hayat verdi, her halde Allah insanlara kar, bir adıl sahibi ve lâkin insanların pek çokları şükretmiyorlar 243

« اَلَمْ تَرَ » ekseriyetle taaccüb ve takrir için kullanılır ki lisanımızda «görmedin mi» de böyledir.

Rü'yet de ya gözle, ya kalble olur. İkisi de « اِلَى » ile sılalanmaz. Binaenaleyh « اَلَمْ تَرَ اِلَى »

denildiği zaman nazar veya intifa ma'nasını tazammun eder ki «bakıb görmedin mi? Görmüş gibi bilmedin

mi, ilmin bu ma'lûm şey'e daha yetişmedi mi? Ne garib? Hayır sen onu bilirsin» yahud «haberin yok mu

baksanâ ne acaib!» demek olur.

Sh:»819

243. ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ﴾ Görmedin mi? Haberin yok mu? Ne acaib baksanâ

şunlara ki ﴿خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ﴾ binlerce kişi

oldukları halde ölümden kaçınmak için diyarlarından çıktılar ﴿فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا﴾

Allah da onlara ölün dedi ﴿ثُمَّ اَحْيَاهُمْ﴾ sonra bunlara yeniden hayat verdi. Ba's badel mevte mazhar oldular.- Ölmiyelim diye kaçtıkları zaman korktukları başlarına geldi, öldüler, fakat ölüm içine düşüb

adeten öldük dedikleri bir anda da akıl-ü hayale gelmez bir surette tekrar hayat buldular. Demek ki hükmi ilâhîden kaçılmaz ve hiç bir zaman Allahtan ümid de kesilmez. Rivayet olunmuş ki vaktiyle Irakta Vasıt

tarafında « داوردان » denilir bir kasaba varmış, orada ta'un olmuş, ehalisi bundan kaçmak için memleketlerinden çıkmışlar, fakat hep telef olmuşlar, sonra Allah yine hayat vermiş. Bir de Beni İsrailden cihada memur olan bir kavim muharebeden korkub vatanlarından çıkmışlar, kaçmışlar, fakat yine ölmüşler, perişan olmuşlar, nihayet Allah onlara tekrar hayat vermiş, fisebilillâh muharebe etmelerini emretmiş. Bir gün Hazreti Ömer namaz kılarken geride iki Yehudî varmış, müşarünliyeh rükû'a varırken hava yapar, ya'ni rükû'da kollarını böğürlerine kısmayıb serbes ve aralık tutarak dizlerine kor ve karnını çekkin tutar ve bu suretle rükû'da merdane ve metin bir vaz'iyet alırmış, bunu gören Yahudîlerin biri diğerine «bu o mu» demiş. Hazreti Ömer namazı bitirince birisinin «bu o mu» dediğini söylemiş, «biz kitabımızda biiznillâh ölüleri dirilten Hazkilin verdiğini verecek demirden bir boynuz, (karn) buluyoruz» demişler, Ömerin, «biz kitabımızda Hazkil ve İsadan başka biiznillâh ıhyai mevtâ eden bulmuyoruz» demesi üzerine «Biz Allahın kitabında sana nakletmediği Peygamberler buluyoruz» demişler, Ömer de «evet» demiş, binaenaleyh Ye-

Sh:»820

hudîler ıhyai mevtaya gelince «sana şunu söyleyeceğiz ki Beni İsraile veba vaki olmuştu, bunlardan bir kavim çıktılar, bir mil gider gitmez Allah bunları öldürdü, bunlara bir divar çevirdiler, kemikleri çürüdüğünde Cenabı Allah Hazkîli gönderdi, üzerlerinde bir müddet durdu, Allah da bunları bu yüzden ba's ba'delmevte mazhar etti» dediler diye de mervidir.

İşte bu âyet bu kıssaların biri veya hepsi dolayisile nâzil olmuştur. Ve deniliyor ki Hazkîl Zülkifl aleyhisselâmdır. Siyak, kıtal kıssasına daha münasib gibi görünürse de âyette hazeri mevt mutlak olduğu için gerek taun ve veba ve gerek muharebe her hangi bir sebeble olursa olsun ölüm korkusiyle hükmi ilâhîden firar etmek isteyenlerin hepsine şamildir, taun ve veba gibi öletlerde herkes bulunduğu yerden kaçmağa kalkmamalı, muharebe lâzım geldiği zaman da binlerle halk korkub vatanlarından kaçmamalıdırlar. Ölüm korkusiyle vatanlarını müdafaa ve emri ilâhîyi tenfiz etmekten kaçınarak sürü sürü terki diyar eden binlerle akvamın çok geçmeyib mahv-ü perişan oldukları ve sonradan biizni Huda yine hayat buldukları hakkında tarihi beşer misallerle doludur, burada Cenabı Allah bütün bunları ıhtar ederken ölümden, hükmi ilâhî olan vazifeden kaçıb kurtulmanın imkânı bulunmadığını ve böyle yapanların korktuklarına daha çabuk ve daha feci' bir şurette uğrıyacaklarını ve hattâ Allah murad edince hükmünü

infaz etmek için ölüleri bile dirilteceğini ve binaenaleyh ölmekle kurtulacaklarını zannedenlerin de kutulamıyacaklarını ifham buyurmuş, hasılı hükmi ilâhîden kurtulmak için ne ölümden kaçmanın, ne de ölüme koşmanın kârı akıl olmadığını anlatmıştır.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ şüphe yok ki Allahın insanlara fadl-ü keremi çoktur, böyle her türlü esbabın münkatı'

Sh:»821

olmuş artık hayata imkân kalmamış zannedildiği bir sırada bile yeniden hayat verir.

﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ ve lâkin nasın ekserisi şükretmezler. -Onun emirlerine muhalefet eder ve kaçmakla kurtulacağız zannına düşerler ne budalalık. Ey mü'minler siz böyle olmayın:

﴿٢٤٤﴾ وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
﴿٢٤٥﴾ مَنْ ذَا الَّذِى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ
اَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾

Meali Şerifi

O halde Allah yolunda çarpışın ve Allahın semi' alîm olduğunu bilin 244 hani kim var Allaha bir karzı hasen arz edecek ki Allah ona bir çok katlarını katlayıverirsin, Allah hem sıkar hem açar, hep de döndürülüb ona götürüleceksiniz 245

KIRAET: « فيضاعفه » Nafi', ibni Âmr, Hamze, Kisâî, halefi Âşir kıraetlerinde « فا » nın zammiyle, İbni Kesir ve Ebu Ca'fer kıraetlerinde « فا » nın zammı ve aynın teşdidiyle elifsiz « فيضعفه » mütebakisinde « فا » nın zammiyle « فيضاعفه » okunur. « يبسط » Nafi', bezzî, Ebu Bekir Şu'be, Kisaî, Ebu Ca'fer revh kıraetlerinde «sin» yerine «sad» ile okunur.

Siz bunlardan ibret alıb şükreyleyin 244. ﴿وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ ve Allah yolunda muharebe edin, vazifenize bakın. -Anlaşıldı ki korkunun ecele faidesi yok, kat'iyen mukadder

Sh:»822

olanın da reddine çare yok. Ecel geldi ise fisebilillâh ölmek, gelmediyse kıymetli zaferlere nail olub sevablar kazanmak var ﴿وَاعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ Allah muhakkak semi'dir alîmdir.- Gidenlerin ve kalanların ne söylediklerini işidir. Kalblerinde neler gizlediklerini bilir. Şimdi 245. ﴿مَنْ ذَا الَّذِى﴾ kimdir o yiğit ki

﴿يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ Allaha bir karzı hasen, ya'ni gönlünden koparak, hüsni niyyet ve ıhlâsa makrun olarak, dişinden tırnağından güzelce kırkıb bir ödünc versin, fesibilillâh infak etsin de ﴿فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَث۪يرَةًۜ﴾ o da yarın ona az' afı kesiresiyle kat kat versin,

yahud her kim öyle ödünç verir, Allah da ona böyle kat kat verir. Bu katların mıkdarını ancak Allah bilir.

Maamafih «

كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ ف۪ي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍۜ » hisabiyle

bire yedi yüz de denilmiştir.

Rivayet olunuyor ki Ebüddehdah radıyallahüanh «ya resul benim iki bağçem var, birisini tasadduk edersem bana Cennette iki misli var mıdır!» demiş «evet» buyurulmuş, «Dehdahın anası da beraberimde mi?» demiş «evet» buyurulmuş, «sabiyye de beraberimde mi?» demiş «evet» buyurulmuş, bunun üzerine bağçelerinin en güzeli olan «huneyniyye» namındaki hadikasını tasadduk etmiş, dönüb ehl-ü ıyaline gelmiş, onlar da o bahçede bulunuyorlarmış, hemen bağçenin kapısına durmuş, zevcesi Ümmi Dehdaha bunu nakletmiş, o da «iştira ettiğin bağçeleri Allah mübarek etsin» demiş, çıkmışlar, bağçeyi teslim etmişler, bu âyet nâzil olmuş, Resulullah «Ebu dehdah için Cennette nice hurma ağaçları saçak atıyor.» buyurmuş.

Bu ne lûtuftur ki Allah kullarına böyle bir istikraz i'lân ediyor ve bu feyzın ıhlâs ve hüsni niyyetle iradei abde merbut bulunduğunu da gösteriyor. Buna talib

Sh:»823

olunuz, Allah bu katlı ihsanı önceden neye yapıvermiyor demeyiniz, çünkü

﴿وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ﴾ Allah sıkar ve açar, gerek ferdlere ve gerek cemaatlere bazan darlık verir bazan da genişlik.- Darlıkta me'yus olmamalı, genişlikte de azıtmamalı, her iki takdirde herkes haline göre ragıbı hasenat olmalı. Dişinden tırnağından güzelce kesib Allaha malen ve bedenen -velev sıkıntılara tahammül etmek ve hiç bir şey bulamazsa «

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ » demek

suretiyle olsun- karzı hasen yapılmalıdır ki sonu genişlik olsun ﴿وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ve siz ne kadar kaçınsanız akıbet o Allaha irca' olunacaksınız. Ecir veya cezanızı behemehal bulacaksınız.

Bunların cereyanı tenvir için.

﴿٢٤٦﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰىۢ
اِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۜ قَالَ
هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُواۜ قَالُوا وَمَا لَنَٓا
اَلَّا نُقَاتِلَ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَٓائِنَاۜ

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَليلاً مِنْهُمْ وَاللّٰهُ عَليمٌ
بِالظَّالِمينَ۝

Sh:»824

﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا
قَالُوا اَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ
وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ
بَسْطَةً فِى الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتى مُلْكَهُ مَنْ يَشَاۤءُ وَاللّٰهُ
وَاسِعٌ عَليمٌ ﴿٢٤٨﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٓ اَنْ يَاْتِيَكُمُ
التَّابُوتُ فيهِ سَكينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَ اٰلُ
هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰۤئِكَةُ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنينَ
﴿٢٤٩﴾ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَليكُمْ
بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنّى وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَاِنَّهُ مِنّٓى اِلَّا
مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِه فَشَرِبُوا مِنْهُ اِلَّا قَليلاً مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ
هُوَ وَالَّذينَ اٰمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ
وَجُنُودِه قَالَ الَّذينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَليلَةٍ
غَلَبَتْ فِئَةً كَثيرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرينَ۝

Sh:»825

﴿٢٥٠﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِه قَالُوا رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا
صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرينَ ﴿٢٥١﴾
فَهَزَمُوهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ
وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاۤءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ
بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمينَ

﴾٢٥٢﴿ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Baksan â Beni İsrailin Musadan sonra yüze gelenlerine hani bir Peygamberlerine "bize bir melik gönder Allah yolunda muharebe edelim" dediler, nasıl dedi, üzerinize farz kılınırsa muharebe etmeyi verir misiniz? biz, dediler, neye muharebe etmiyelim? yurdlarımızdan çıkarıldık evlâdlarımız-

Sh:»826

dan cüda edildik, vektaki bunun üzerine muharebe kendilerine farz kılındı fakat pek azından maadası dönüverdiler, Allah o zalimleri bilir 246 Peygamberleri onlara işte, demişti: Allah size melik olmak üzere Talutu gönderdi, A! dediler, ona bizim üzerimize melik olmak nereden? melikliğe biz ondan daha lâyık iken; malce bir genişliğe de nail edilmiş değil, onu, dedi: sizin üzerinize Allah intihab etmiş ve ilimde, cisimde ona ziyade bir vüs'at vermiş, hem Allah mülkünü dilediğine verir, Allah vasi'dir alîmdir 247 Peygamberleri onlara şunu da söylemişdi: Haberiniz olsun onun melikliğinin alâmeti size o Tabutun gelmesi olacaktır, ki onda rabbınızdan bir sekîne ve ali Musa ile ali Harunun metrükâtından bir bakiyye vardır, onu Melaike getirecektir, elbette bunda size kat'î bir alâmet vardır, eğer mü'minlerseniz 248 vaktaki Talut ordu ile hareket etti, muhakkak, dedi: Allah sizi bir nehrile imtihan edecek, kim ondan içerse benden değil, kim onu tatmazsa işte o benden, ancak eliyle bir avuc alan müstesna, derken varır varmaz ondan içtiler, ancak içlerinden pek azı müstesna kaldılar, derken Talut ve maiyetinde iman edenler nehri geçtiler, o vakıt de "bizim bu gün Calut ile ordusuna takatımız yok" dediler, Allaha mülâki olacaklarına kani' olanlar ise şu cevabı verdiler "nice az bir cemiyet, çok bir cemiyete Allahın izniyle galebe çalmışlar, Allah sabırlılarla beraberdir" 249 Ve vaktaki Calut ve ordusuna karşı meydana çıktılar şöyle dediler "Ey bizleri yetişdiren rabbımız üzerlerimize sabır dök ve ayaklarımıza sebat ver ve bizi kâfirler kevmine karşı muzaffer buyur" 250 Derken Allahın izniyle onları temamen bozdular, Davud Calutu öldürdü ve Allah kendisine mülk ve hikmet verdi ve daha dilediğinden ona ta'lim de buyurdu, Allahın insanları birbiriyle defetmesi olmasa idi Arz, mutlak fesad bulmuş gitmişti ve lâkin Allahın zevil'ukul âlemlerine bir fazlı var 251 İşte bunlar Allahın âyetleri, onları sana bihakkın tilâvet ediyoruz, muhakkak ki sen o gönderilen Resullerdensin 252

Sh:»827

KIRAET: « عسيتم » Nafi', «sin»in kesrile, bakilere fethile « غرفة » Nafi', İbni Kesir, Ebu Amr, Ebu Ca'fer gayının fethile, mütebakisi zammile. « دفع الله » Nafi', Ebu Ca'fer, Ya'kub « دفاع الله »

« ملأ » kavm, raht gibi müfredi olmıyan bir ismi cemi'dir ki toplandıkları zaman göz veya yer dolduran bir cemaat veya cemiyet mefhumile eşrafı nasa, ya'ni ileri gelen ve sahibi re'y olan vücuh ve erbabı hall-ü akd hey'etine ıtlak edilir. İbni Atıyye demiştir ki « ملأ » kelimesinin aslı vaz'ı cemii kavmdır, eşrafa « ملأ » denilmesi teşbihendir. İlah.... Ya'ni eşrafa bütün kavmi temsil edebilmeleri haysiyetinden onlar gibi « ملأ » ıtlak olunur. Onun için âtide göreceğiz ki sözler eshabı re'ye muzaf olmakla beraber mes'uliyet umuma müteveccihtir. Hasılı « ملأ » iki noktai nazarla cumhurı kavm demektir. Ferrâ beyan eder ki bütün Kur'anda « ملأ ، رهط ، قوم ، نفر » rical demektir, içlerinde kadın yoktur.

Ey sahibi nazar 246. ﴾اَلَمْ تَرَ﴿ görmedin mi baksanâ ﴾اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَنٖى اِسْرَآئِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى﴿ Musadan sonra Beni

İsrailden o cumhur cemaata ﴿اِذْ قَالُوا لِنَبِىٍّ لَهُمُ﴾ bir vakıt bunlar bir Peygamberlerine

﴿ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ bize kumanda edecek bir emîr,

sevket fisebilillâh muharebe edelim dediler ﴿قَالَ﴾ o Peygamber

﴿هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوا﴾

size

Sh:»828

muharebe farz kılınırsa yapmamak etmiyesiniz? dedi, damarlarına basdı, hakikati gördü tesbit etmek istedi.

Cevaben ﴿قَالُوا﴾ bütün cemaat ﴿وَمَالَنَآ اَلَّا نُقَاتِلَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾

biz neye fisebilillâh muharebe etmiyelim? ﴿وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَآئِنَا﴾

halbuki yurtlarımızdan çıkarıldık ve evlâdlarımızdan olduk dediler.» Hissi sâr ve Allahdan ümidi zaferle esbabı harbin baliğan mabelağ mevcud olduğunu söylediler. Bu sırada Mısır ile Filestın arasında sakin bulunan Amalikanın başında İmlık evlâdından Calut namında bir cebbar hükümdar bulunuyormuş, bunlar Beni İsraile galebe etmişler, vatanlarının bir çoğunu zapt ile evlâdlarını, hattâ mülûk zadelerinden dört yüz kırk kişiyi esir edib götürmüşler, kalanlara vergiler tarhetmişler ve Tevratlarını bile almışlar. Bu sırada Beni İsrailin bir Peygamberleri yokmuş, nihayet Allaha yalvarmışlar, Allah tealâ bunlara sülâlei nübüvvetten kalma tek bir kadından bir çocuk vermiş ve buna nübüvvet ihsan eylemiş, bu sayede ümidlenmişler, bir taraftan onun nübüvvetini imtiham, bir taraftan da ümidi zaferle harbetmek arzusuna düşmüşler, bu saika ile ondan bu talebde bulunmuşlar ve böyle söz vermişler. İmamı Kuşeyrî bu noktada demiş ki fakat hüsni niyyetlerine mal ve evlâd endişesini karıştırarak hareket etmiş ve sırf fisebilillâh ıhlâsı tam ile emri ilâhîye amâde durmayıb ızharı tecellüdle tahyici harbe kıyam eylemiş bulunduklarından maksadları tamam olmamış ve alel'ekser rahata alışmış kimselerin mu'tadı olduğu üzere iptida hissi intikam ile celâdet göstermişler ve sonra iş sıkıya gelince fi'illeri kavillerine uymamış.

Filvaki ﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ﴾ vaktaki muharebe yazıldı. -Emir verilib iş

kesbi kat'iyet etti ﴿تَوَلَّوْا﴾ geri döndüler.- Fi'illeri kavillerine uymadı, sözlerinde durmadılar,

Sh:»829

emre riayet etmediler. Harb meydanına gelirken yüz çeviriverdiler ﴿اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ﴾ ancak

içlerinden birazı müstesna bir makam kazandılar. -ki yakında görüleceği üzere bunlar bir avuç su ile iktifa edenlerdi, azlıklarına bakmadılar sebat ettiler ve muzaffer oldular. Bir hadîsi şerife nazaran bu akalliyet eshabı «Bedr» in adedince idi ki üç yüz on üç kişi imişler demek olur. Sözlerinde duran ve muvaffak olan bu akalliyyetten maadası bidayeten harbi tehyic ettiler de meydanı harbde bunları yalnız bırakıb

çekiliverdiler ﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ Allah da böyle zalimleri bilir. Binaenaleyh

onlara yapacağını da bilir.- Bu cümlei tezyiliye sözlerinde durmıyan ve alelhusus harbe talib olub da bilahare dönenler hakkında büyük bir inzarı muhtevidir. Burada «

لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ » kavli ilâhîsini hatırlamak lâzım gelir.

Harbin nasıl kesbi kat'iyet ettiğine gelince:

Onlar öyle söylediler 247. ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ﴾ o Peygamberleri de onlara

﴿اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًاۜ﴾ Allah size Talutu emîr gönderdi

dedi. Buna karşı ﴿قَالُوا﴾ o cemaat ﴿اَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا﴾ o bize karşı nerden melik olacak? Yahud bizim üzerimize onun melik olması nasıl olur?

﴿وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ﴾ halbuki biz melikliğe ondan elyakız, melik olmak ondan

ziyade bizim hakkımız ﴿وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِۜ﴾ ona bir se'ai maliye de

bahşedilmiş değil diye i'tiraz ettiler. Cevaben ﴿قَالَ﴾ o Peygamber dedi ki

﴿اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ﴾ Allah onu ıstıfa ve intıhab ederek üzerinize sureti kat'iyede

ta'yin etti ﴿وَزَادَهُ بَسْطَةً فِى الْعِلْمِ وَالْجِسْمِۜ﴾ ve ona ilimde ve cisimde,

maddî

Sh:»830

ve ma'nevî ziyade bir inkişaf ve inbisat verdi.- Maddeten iri, güçlü, kuvvetli, güzel, ma'nen ilmi din ve

siyaset, fenni idare ve harbde sizden yüksek yarattı. Bilfi'il hükümdarlık ve kumandanlık için umde olan

şeraıt de budur. Yoksa veraset, neseb, şartı aslî değildir. Deniliyor ki İbranî olan «Talut» ismi Arabca «

طول » maddesiyle de alâkadar olarak kudret ve uzunlukta mubalaga ma'nasını mutazammındır. Binaenaleyh kudreti ilmiye ve cismiyeye bir unvan gibidir. Esasında ucme bir ismi hastan ibaret olsa da Kur'an, Arabî noktai nazardan mefhumuna işaretle bunu bir düsturı küllî halinde ta'rif-ü tesbit etmiştir, Talutun ismi Süryanîce Sayil ve İbranîce Savil ibni Kays imiş. Demekki Talut, lekabdır.

Şimdi biz dururken Allah bunu neye böyle yapmış? mı denecek?

﴿وَاللّٰهُ يُؤْتٖى مُلْكَهُ مَنْ يَشَاۤءُۜ﴾ Allah mülkünü dilediğine verir. -Malikülmülk o, asıl mülk onundur. Mülke nail olanlar bil'esale değil ondan binniyabe nail olurlar

﴿وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ﴾ hem Allah vasi' ve alimdir.- Rahmet-ü ihsanı çok faili muhtardır:

Kabzını bastı tâ'kıb eder, fakîri gani kılar, mülksüze mülk verir, vereceğini vermek için de hiç bir kayd-ü şarta tabi değildir, cehilden münezzehtir. Mülke lâyık olub olmıyanları, kimlere niçin ve ne kadar muddet vereceğini de bilir. Buna karşı biz dururken mülkünü Taluta neye verdi denemez. Ancak habere i'timad edemiyecek kimseler mantıkan bu da'vanın suğrası olan ıstıfa kazıyyesini ne ma'lûm diye menedib delil istiyebilirler. Bunu itmam için:

248. ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ﴾ Bir de Peygamberleri onlara dedi ki

﴿اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖ اَنْ يَاْتِيَكُمُ التَّابُوتُ﴾ Talutun melik olmâsının alâmeti zahiresi

ve nübüvvetin mu'cizesi size tabutun gelmesidir.-

TABUT sandık demektir. Maamafih müracaat demek

Sh:»831

olan «tevb» maddesinden mübalâga sıgası olmak hasebiyle dönüb dolaşıb gelinecek, merci'ı kül mealinde bir mefhum da ifade eder. Bu tabuttan murad da Tevrat sandığıdır ki Hazreti Musadan sonra Beni İsrailin ısyaniyle ellerinden çıkmış, refolunmuştu. Lâkin erbabı ahbar demişler ki «Allah tealâ, Hazreti Âdeme bir tabut inzal etmiş, içinde evlâdından gelecek Enbiyanın suretleri varmış. Şimşir ağacından en boy üç iki (3 x 2) kadarmış. Âdem aleyhisselâmın vefatına kadar nezdinde kalmış, badehu birer evlâdı tevarüs etmişler, nihayet Ya'kub aleyhisselâma intikal etmiş, sonra Beni İsrailin elinde kalmış, Musa aleyhisselâma kadar gelmiş, Hazreti Musa Tevratı buna kor, muharebe ettiği zaman öne geçirir, Beni İsrailin gönülleri bununla sükûn bulurdu. Vefatına kadar yanında idi. Badehu Beni İsrailde elden ele geçti. Bir hususta muhakeme olacakları zaman buna müracaat ederler, beyinlerinde hâkim olurdu. Muharebeye gittiklerinde önlerinde götürürler ve bununla teberrük ederek düşmanlarına zafer ümid ederlerdi. Melekler bunu askerin başında tutar, muharebeye girişirler, sonra Tabuttan bir ses işittikleri zaman muzafferiyete yakîn edinirlerdi. Vaktâki Beni İsrail ısyana başlamışlar, fesada düşmüşler, işleri çığırından çıkmış, Allah başlarına Amalikayı musallat etmiş, bunlar galebe etmişler, Tabutlarını da almışlar götürmüşler, bir pisliğe, bir halâya bırakmışlar, Cenabı Allah Talutu melik yapmak murad edince Amalikaya bir belâ vermiş, hattâ Tabutun yanında abdest bozanlar basura tutulur olmuş, diğer taraftan beldelerinden beş şehir de mahvolmuş, kâfirler bu ibtilânın Tabut yüzünden olduğuna kail olmuşlar, onu çıkarmışlar, iki öküze yükletib koyuvermişler, Allah da bunlara dört Melek müvekkel kılmış sevketmişler, Talutun evine getirmişler. İşte Beni İsrail Talutun mülküne beyyine istedikleri zaman Peygamberleri, onun âyeti mülkü tabutun gelmesi olduğunu söylemiş» ilah. Demek oluyor ki Beni İsrailde

Sh:»832

tabut, emanatı mukaddeseden olub Hıristiyanlıktaki Salîb gibi bir mevkı'de tutulurmuş. Netekim Hıristiyanların salîbi kebiri de buna şebih bir vak'a geçirmişti. Tabutun tâ Hazreti Ademden beri gelmesi, içi resimli bir sandık olması, bunun Ebülbeşer olan Hazreti Adem olmasile tevfikı müşkil ve ayni zamanda bu ahbarı şayiayı ceffelkalem tekzib de haksız olacağından İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere bunun zayi olmuş «Tevrat sandığı» olmasile iktifa etmek ve şu kadar ki bunu Hazreti Musa yaptırmış olmayıb daha kadim tarihî bir sandık olduğunu da kabul etmek muvafık olacaktır. Maamafih Ragıbın naklettiği vechile «Tabut, kalb, ve sekîne ondaki ilimden ibarettir.» de denilmiş. Çünkü kalbe «

مَسْقَطُ الْعِلْمِ، بَيْتُ الْحِكْمَةِ، تَابُوتُ عِلْمٍ، وَعَاءُ عِلْمٍ،

صُنْدُوقُ عِلْمٍ » tesmiye edilir. ilah... Bu gerçi meşhure ve zahire muhalif görünürse de onun lâzımı

olan mühim bir ma'nayı işarî olduğu da inkâr edilemez. Buna göre hasılı meal: onun hakikî âyeti mülkü ısyan ve gurur ile zayi' olmuş ve sizi perişan etmiş olan kalbinizin yerine gelmesi ve hakikate iman ederek sükûnet-ü ıtminane irmenizdir. Beyyinei hakikiye afakî olmaktan ziyade enfüsîdir. Siz fikri fesad ile zayi' olmuş kalbinizi bulub da'vayı bırakarak ona biy'at ettiniz mi mes'ele biter. Aksi halde Allahın ona verdiği kudret ve vereceği muvaffakıyyet size melikliğini bil'îcaz teslim ettirir. İşte onun mülküne kat'î delil, işbu

zahirî ve batınî Tabutun gelmesidir. ﴾فِيهِ﴿ o Tabutta veya gelişinde

﴾سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَ اٰلُ هٰرُونَ﴿

rabbınızdan bir sekîne, âli Musa ile âli Harunun metrukâtından bir bakıyye vardır.»

SEKÎNE; esasen sükûnet gibi sükûndan ve vekar-ü sebat ve emn-ü ıtmınan demektir ki lisanımızda da sekinet denilir. Hafifliğin ve telâşın zıddıdır. Bir te tanınan ve

Sh:»833

kendisile sükûn-ü ıtmi'nan hissedilen her hangi bir âyet, bir alâmete sekîne ıtlak edilir. Meselâ bir ordu için sancak bir sekînedir. Burada bunun ne olduğu hakkında müteaddid rivayetler vardır ki bazıları maddî ve bazıları ma'nevîdir: Bir sureti mahsusa, bir rihyi heffafe, ilâhî bir ruhı mütekellim, Cennetten altın bir tas ki

içinde Enbiyanın kalbleri yıkanır, rahmet, elvah mahfazası, bir âyeti ma'rufe. Bunların hasılı başlıca şöyle telhıs edilmiştir.

1- Sekîne, Beni İsrailde zebercedden veya yakuttan iki kanatlı ve kedi gibi başı ve kuyruğu bulunan bir suret imiş, bir inilti yaparmış, inledikçe tabutu alıb düşmana doğru giderler, durdukça dururlarmış.

2- Hazreti Aliden: İnsan yüzüne benzer yüzü var bir riyhi heffafe ريح هفافة = Hoş bir nesîm.

3- Sekîne, Hazreti Musa ve Harun ile onlardan sonraki Enbiyai Beni İsraile nazil olmuş kitablardan «Cenabı Allahın Talut ve askerine nusrat ihsan edib düşmanları def'edeceğine dair ba'zı bişaretler.»
4- Ne olduğu gayrı ma'lûm bir şey.

BAKIYYEYE GELİNCE: diyorlar ki bu da elvah kırıkları, Asai Musa ve Tevrattan bir nebze idi. Birinci ma'na üzere tabutun bir sebebi sekinet olduğu da mervidir.

Hasılı ma'na: O tabutta veya gelişinde size rabbınızdan bir sekinet-ü ıtminan ve âli Musa ve âli Harundan kalma mebrukâttan bir bakiyye vardır ki siz bununla sükûnet bulur, emn-ü ıtminana irer, onlar gibi amel edersiniz demek olur. Bu suretde tabut muhteveyatile kendisi bir sekînedir.

= اَلْاَنْبِيَاءُ لَمْ يُورِثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَاِنَّمَا اَوْرَثُوا الْعِلْمَ

Peygamberler ne bir altın ne bir gümüş miras bırakmamış, ancak ilim miras bırakmışlardır.» Hadîsi şerifi medlûlünce Enbiyadan kalma bakıyyei yadigâr ise ilme, din-ü şeriate aid şeyler olur.

Fakat bu bakıyyeyi ve o sekîne-vü sekineti havi tabut
Sh:»834

nasıl gelir? ﴿تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُۜ﴾ onu Melekler, Allahın elçileri, kuvvetleri getirir. -Yerden getirir, Gökten getirir, nasıl getirirse getirir siz o ciheti düşünmeyin de gelirse bilin ki Talut meliktir,

﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ﴾ o tabutun gelişinde sizin için muhakkak bir âyeti hak, bir beyyinei ilâhiye vardır ﴿اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ۬﴾ eğer siz mü'min iseniz veya iman şanınızdan ise bu böyledir.- Bu fıkra şunu da gösterir ki ehli imana yaraşan hafiflik değil, vekar-ü sekinet, sebat-ü ıtminandır. Bunda da mirası Enbiyanın, ilm-ü dinin büyük ehemmiyeti vardır. Emanatı mukaddesenin de kuvveti kalb için bir feyz-ü bereketi bulunacağı inkâr olunmamalıdır.

249. ﴿فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِۙ﴾ vaktaki bunlar temam olub Talut askerleriyle hareket etti ﴿قَالَ﴾ askerine hıtaben şöyle dedi:

﴿اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍۚ﴾ Allah sizi behemehal bir ırmakla imtihan edecektir ﴿فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ﴾ binaenaleyh ondan her kim içerse ﴿فَلَيْسَ مِنّٖىۚ﴾ benden değil, ﴿وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ﴾ ve her kim ona ağzını sürmezse ﴿فَاِنَّهُ مِنّٖى﴾ o şüphesiz

bendendir, benim askerimden veya beni sevenlerdendir

﴿اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهٖ﴾ ancak eliyle bir avuc alan içlerinden müstesna, bu kadarına ruhsat var. Doğruda doğru ağızla sümürmiye müsaade yok, Talut bir emîr sıfatiyle bu emri, bu talimatı vermişken ﴿فَشَرِبُوا مِنْهُ اِلَّا قَلٖيلًا مِنْهُمْ﴾ ırmağa gelince askerin birazından ma'adası hep ondan içtiler, emri dinlemediler.-

Sh:»835

Rivayet olunuyor ki bir adam bir, avuc alır kendine ve hayvanına kifayet edermiş, fakat saldırıb içenlerin dudakları morarır, hareretleri artarmış, Binaenaleyh bunlar nehrin berisinde dökülüb kaldılar

﴿فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ﴾ de Talut ile iman eden maiyyeti nehri geçince ﴿قَالُوا﴾ kalanlar geriden

﴿لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهٖ﴾ bu gün bizim Caluta ve askerine harb edecek takatımız yok dediler. -Yahud bunlar değil de nehri geçmiş mü'minlerin zaıf kısmı düşmanın çokluğunu görünce ümidsizliğe düşüb biribirlerine böyle söylediler. Çünkü mü'minlerin de imanda dereceleri mütefavittir. Söylerdiler de ne oldu?

﴿قَالَ الَّذٖينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِ﴾ her halde Allaha mülâki olacaklarına kani ve müntazır bulunanlar.- Ya'ni ölümden kaçmanın mümkin olmadığını, bu gün bu muharebede ölmezse diğer bir gün behemehal öleceklerini ve nihayet huzurı ilâhîye varacaklarını bilen, binaenaleyh ahdinde sabit veya zafer ümidile ya şehid veya gazi olmağa azmeden ehli yakîn

﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلٖيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثٖيرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ nice kerreler azacık bir bölük bir çok bölüklere biiznillâh galebe çaldılar ﴿وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرٖينَ﴾ Allah sabr-ü sebat edenlerle beraberdir dediler.- Zaiflerin kalblerine de kuvvet verdiler. 250.

﴿وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهٖ﴾ vaktaki Talut ve maiyyetindeki bu mü'minler Calut ve askerlerine karşı meydanı harbe çıktılar ve düşmanın çokluğunu ve hazırlığını müşahede ettiler ﴿قَالُوا﴾ hepsi birden kuvveti kalb ile Allaha yalvarıb şöyle dediler

﴿رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا﴾ ya rabbena!. Bize

Sh:»836

sabır yağdır ﴿وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا﴾ ve bizi paydar eyle, ayaklarımızı denk ve yerinde tut, titretme,

kaydırma, azm-ü hedefimizden şaşırma ﴿وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَۜ﴾ ve o

kâfirler güruhuna karşı bize nusrat-ü muzafferiyet ihsan et. Bunun üzerine 251.

﴿فَهَزَمُوهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِۙ﴾ çok geçmeden o kâfirleri Allahın izniyle bozdular,

hıkmet-ü nübüvvet ihsan etti. -Talut kendisine kızını vermiş ve bilahare Arzı mukaddesin meşarık-u mağaribinde büyük bir devlete nail olmuştu. Ve Beni İsrail Davuddan evvel hiç bir melikin etrafında bu

kadar toplanmamıştı. Bunlardan başka ﴿وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَٓاءُۜ﴾ ona iradei ilâhiyesi taalluk

eden başka bazı şeyler de öğretti.- Ezcümle demirleri yumuşadıb zırhlı elbiseler yapmak san'atını ve başkalarının bilmediği kuş dilini, elhanı tayyibe ve saireyi ta'lim etti. Ve işte o zalimlerin zulmüne rağmen bir ekalliyetin azm-ü imanı ve himmet-ü duasiyle Allah tealâ böyle ümid edilmez muvaffakıyyatı azıme ihsan eyledi. Şimdi buna karşı iyi amma Allah muharebeye hiç meydan vermese ve sultai hükûmete müsaade etmese daha iyi olmaz mi idi? dememeli, çünkü

﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾ Allah insanların bazısını bazısiyle

defi' veya müdafaa etmemiş, müfsid ve mütecavizleri muslih ve mücahidlerle defi' ve ehli silm-ü salâhı ve

evlâd-ü nisvani vikaye etmemiş olsa idi ﴿لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ﴾ yer yüzü fesada uğrardı, Arzın

menafi-ü mesalihı muattal olur, hars-ü nesilden, ilm-ü san'atdan, din-ü imandan eser
kal-

Sh:»837

mazdı. -Zira def-ü mukavemet kanunu olmasa idi ekser nas, mütecazib ve mutı-ü münkad bile olsa mütecavizlerin mütemadiyen hücumuna ma'ruz kalırlar, çiğnenir mahvolurlardı, muadelei içtimaiye bulunmaz, nihayet herkes mütecaviz olur, herkes mütecaviz olur da mukavemet de farzedilmezse hepsi mahvolur. Cenabı Allah insanları sahibi irade olarak yaratmıştır, ve böyle yaratması mahzı rahmet-ü kudrettir, fakat bu iradeler mutlak bırakılır da birbirleriyle tadil edilmez ve hiç bir mukavemete maruz kalmazlarsa külfeti mesaiye katlanılmaz, önüne geleni çiğnemeğe çalışır. Müdafea ve mukavemet olmayınca da tecavüz, aksarı turuk, tarıkı müstakim olmuş olur, o zaman da insan namına bir şey kalmaz,

nizamı Arz muattal olur ﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ve lâkin Allah

bütün âlemlere ve o miyanda bilhassa zevil'ukul âlemine bütün bir fazl-ü rahmet sahibidir.- Bu fesada razı olmaz, o Arza Omran verecek, üzerinde insanları fazl-ü keremiyle yaşatacak, ebedî saadetlere, yüksek mertebelere erdirecektir. Binaenaleyh fesad talisi batıldır, matlûbı ilâhî salâhtır. Binaenaleyh salâhın fesadı def etmesi için ehli salâh-ü hayrın ehli fesad-ü şerri defetmesi lâzımdır ve zaten mukavemet-ü müdafaa umum kâinatta bir kanunı hakdır. İradeden, akl-ü şuurdan hıssedar olmıyan mahlûklar bu mukavemetlerini cebri hakkile bil'ıztırar ibraz ederler. Faili muhtar olanlarda bunun tatbiki de akl-ü irade ve imanlariyle yapılmak lâzım gelir. İşte Allah harbı ve hükûmeti bu hıkmetle meşru' kılmış ve insanların müfsid ve mütecaviz kısmını muslih kısmiyle defi' ve hüsni suretle çalışacakları vikaye için emretmiştir. Erbabı salâh ve fazılet bu noktayi derpiş etmeyib ve müdafaa kaydiyle meşgul olmayıb da mütecavizleri serbes bırakacak olurlarsa bütün kudret onların eline geçer ve onlar da âlemi temellük etmek sevdasiyle yer yüzüne fesad verecekler ve buna meydan verenler mes'ul

Sh:»838

olacaklardır ki balâda buna « وَلَاتُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِۚ » ıhtarı sebk etmiş

idi. Şu halde iki harb vardır. Birisi harbı ıslâh, diğeri harbı ifsaddır. Ehli imana emredilen de fisebilillâh harbı ıslâhtır ki bu da zulm-ü fesadın ve menbaı zulm olan küfr-ü şirkin def'i ve silmi küllînin te'minidir. Ehli salâh ve islâm bunu yapmazsa küfr-ü fesad istilâ edecek o zaman da insanlar kökünden kazınıb kıyamet kopacaktır.

Ya Muhammed! 252. ﴿تِلْكَ﴾ şunlar, binler kıssasından Davud fıkrasına kadar olan şu kıssalar ﴿اٰيَاتُ اللّٰهِ﴾ ibret alınacak Allah âyetlerdir. ﴿نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ﴾ biz bunları sana her türlü reyb-ü hatadan, şaibei tahrif-ü galattan ari mahzı hakk-u hakikat olarak tilâvet ediyoruz, Cibril ile sana mütevaliyen okuyoruz ﴿وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ sen de muhakkak ve muhakkak mürselîndensin, o büyük Peygamberler cümlesindensin, bunu bil, vazifeni ifa et.

O mürselînin makamlarını anlamak ister misin?

﴿٢٥٣﴾ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴿﴾

Sh:»839

﴿٢٥٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٥﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَىُّ الْقَيُّومُ لَا تَاْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِنْ عِلْمِهِٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِىُّ الْعَظِيمُ

﴿٢٥٦﴾ لَاۤ اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَاۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

O işaret olunan Resuller, biz onların bazısını bazısından efdal kıldık, içlerinden kimi var Allah kelâmına Kelim etti, bazısını da derecelerle daha yükseklere çıkardı, Meryemin oğlu İsaya da o beyyineleri verdik ve kendisini Ruhul'kudüs ile te'yid eyledik, eğer Allah dilese idi bunların arkasındaki

Sh:»840

ümmetler, kendilerine o beyyineler geldikten sonra birbirlerinin kanına girmezlerdi, ve lâkin ıhtilâfa düştüler kimi iman etti kimi küfür, yine Allah dilese idi birbirlerinin kanına girmezlerdi ve lakin Allah ne isterse yapar 253 Ey o bütün iman edenler size merzuk kıldığımız şeylerden infak edin: gelmeden evvel bir gün ki onda alım satım yok, dostluk da yok şefaat de yok kâfirler ise hep o zalimlerdir 254

Allah, başka tanrı yok ancak o, daima yaşıyan, daima duran tutan hayy-ü kayyum o, ne gaflet basar onu ne uyku, Göklerdeki ve Yerdeki hep onun, kimin haddine ki onun izni olmaksızın huzurunda şafaat edecek? onların önlerinde ne var arkalarında ne var hepsini bilir, onlar ise onun dilediği kadarından başka ilmi ilahîsinden hiç bir şey kavrıyamazlar, onun kürsîsi bütün Gökleri ve Yeri kucaklamıştır her ikisini görüb gözetmek ona bir ağırlık da vermez o öyle ulu, öyle büyük azametlidir 255 Dinde ikrah yok, rüşd, dalâlden cidden ayrıldı, artık her kim Taguta küfredib Allaha iman eylerse o işte en sağlam tutamağa yapışmıştır, öyle ki onun için kopmak yok, Allah işidir, bilir 256

Ya Muhammed! 253 ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ﴾ o Rüsül, o işaret olunan Peygamberler, şunun bunun intihab-ü ta'yini ile değil bizzat Allahın gönderdiği o Allah sefirleri, içinde bulunduğun Resuller kafilesi yok mu ﴿فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ biz onların ba'zısını diğer ba'zısına tafdil ettik, evet hepsi Resul, aslı risalette hepsi müsavi, fakat böyle olmakla beraber ba'zısına ve belki her birine bir meziyyet, bir fazıleti mahsusa, bir rütbei mümtaze verdik ﴿مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ﴾ kimisine Allah bizzat kelâm söyledi, Kelimullah yaptı, netekim Musa Turda ve leylei hıyerede Allahın elçisiz kelâmını dinledi ﴿وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ﴾ ba'zısını da bir çok

Sh:»841

derecelerle daha yükseklere çıkardı, Sidrei müntehadan geçirib «قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى» sirrile makamı kurbı mutlakta, rahmeten lil'âlemîn, meb'usı kül, habibi huda, Hatemül Enbiya yaparak Makamı mahmuda i'lâ eyledi. Biz azımüşşan Peygamberleri yekdiğerine tafdıl ettik ﴿وَ﴾ bu miyanda obirlerinden sonra ve senden önce ﴿اٰتَيْنَا ع۪يسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ﴾ İsa ibni Meryeme dahi o beyyineleri -risaletini ve fazıletini mübeyyin olan açık huccetleri, ya'ni İncili İncildeki o mevaız ve tezkîratı müessireyi natık âyetleri, ta'biri aharle kelimeyi, ihyai mevta ve ibrai ekmeh

mu'cizelerini- verdik ﴿وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ ve kendisini ruhülkudüs ile te'yid ettik, kudsî ve nezih bir haslete mazhar kıldık «

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ الآيه باق » şimdi sureti tafdîli izah eden şu

cümlelerin uslubı beyanında « فَضَّلْنَا . مِنْهُمْ . وَرَفَعَ . وَاٰتَيْنَا » diye cemi'den ifrada, ifraddan cem'e, fadıldan efdale, efdalden fadıla iltifat iltifat üzerine nasıl bir tenevvu' var dikkat edilmelidir.

Evvelâ her biri risalette ve binaenaleyh kelimei hakta müttefik, saniyen sureti umumiyede ba'zısı bir fazıleti mahsusa ile mütefadıl olarak min vechin mütenevvi ve tenevvuuna göre birer ümmete müsaid. Salisen bu tefadulda Musa ve İsa gibi makamı cemi'de mütekabil iki haddi mütemayiz ve ortada makamı cem'ulcemi'de cami'ülkül ahırı evvel, evveli ahır, dairei risaletin merkezi mutlakı cemaati rüsülün kalbi ekmeli ve binaenaleyh ümemi mütenevvianın derecatı müterettibe üzere kesretten vahdete ircaı için kurbi mutlaka vasıl imamı tevhidi olarak nizamı ekmel üzere bir silsilei Mürselîn mevcud. Şayanı dikkattir ki fıkraı İsa bir taraftan te'hır ediyor, bu cihetle derecata mukarin gösterilerek kadri i'lâ ediliyor, diğer taraftan sahibi derecata iltibas hasıl olmamak için « وَاٰتَيْنَا » ile ta yukarıdaki « فَضَّلْنَا » cümlesine atfolunuyor da « وَاٰتَى عِيسَى » diye

Sh:»842

« رَفَعَ » ye atfolunmuyor, bu suretle de sahib derecata değil, alelûmum Rüsül zümresine rabtediliyor. Bir de validesine nisbetle ismi tasrihen zikrolunuyor ki bunlarda hem Beni İsrailin çirkin isnadlarına bir rağm, hem de ona ilâh ve ibnullah diyen Nasâranın ifratlarına beliğ bir red vardır. Ve ayni zamanda bu sureti atf ile İsanın sahib derecattan zemanen mukaddem olduğuna dahi işaret olunmuştur. Bundan başka işbu cemaati mürselînin mazhar oldukları bu makamat ve bu fezaili müterrettibenin kendilerinde zatî ve kesbî olmayıb mahza mevhibei ilâhiye olduğu iyice tefhim edilmek için «

فَضَّلْنَا . كُلَّمَ اللّٰهُ . وَرَفَعَ . وَاٰتَيْنَا . وَاَيَّدْنَا » buyurulmuş ve bununla hem

risaletin ma'nası izah edilmiş, hem de bu babda ifrat veya tefrıt ile vartai şirke düşülmemesi ıhtar olunmuştur ki âyetin ma'badi bu nokta üzerinde bir siyak ta'kib edecek ve nihayet Ayetülkürsî ile bütün hakikat tavzıh olunacaktır, hasılı cemaati mürselîn, esası risalette müttehid ve fezaili mütenevvia ile mütefazıl olarak makamatı mahsusalarile yüksek bir hey'eti muntazama arzederler. Bu miyanda üçü bilhassa calibi dikkattir ki ikisi cenah, biri kalb ve merkezdir. Bir cenahta Kelimullah, bir cenahta da İsâ Ruhullah vardır. Kalbde taayyüni kâmilinden dolayı ismini tasriha lüzum olmıyan ma'ruf birisi ta'biye edilmiştir ki diğerlerinin bir çok derecat ile fevkinde bir makamı refii mahmuda mazhardır. Bu noktada cenabı Allah Habibini fahr-ü ucubdan sıyanet eylemek için İsadan mukaddem ve Musadan daha yüksek birine ve meselâ Hazreti İbrahime telmih eder gibi « وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ » diye tekrim etmiş de «o da sensin ya Muhammed» diye tasrih etmemiş ve fakat tasrihten daha beliğ bir ahd ile iltifat göstermiştir, Belâgatte bu tarzı beyanın bir çok misalleri vardır. Netekim şuarayı Arabdan «Hutey'e» ye en yüksek şair kimdir diye sual olunduğu zaman Züheyri ve Nabıgayı söylemiş ve isteseydim üçüncüyü söylerdim demiş ve

Sh:»843

bununla kendini kasdetmiştir ki eğer «kendimi söylerdim» demiş olsa idi azameti olmazdı. Cenabı rabilâlemîn de burada efdali rüsülüne bu tarzı beyan ile makamını iş'ar eylemiştir, buna binaen Habibi huda «ben evlâdı Ademin seyyidiyim fakat fahr-ü iftihar yok =

اَنَا سَيِّدُ وَلَدِ اٰدَمَ وَلَا فَخْرَ hadîsi şerifi ile bu hakikati beyan ettiği gibi hem bu nükteye

hem de « لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ » âyetindeki müsavatı rüsül fıkrei imaniyesine

tenbihen « لَا تُفَضِّلُونِى عَلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى =beni Yunüs ibni mettya tafdıl

eylemeyin, ya'ni ben de Peygamberim, o da Peygamber» buyurmuştur. Binaenaleyh Peygamberlerin isimlerini tasrih ederek tafdıle kalkışmamak muktezayı edebi imandır. İbni Abbas radıyallahü anhden mervidir ki «biz, demiş mescidde Enbiyanın fadlını konuşuyorduk, Nuhu tuli ibadetiyle, İbrahimi hulleti ile, Musayı Allahın kendiye teklimi ile, İsayı semaye ref'i ile yâdederek ve fakat Resulullah hepsinden efdaldir, kâffei nasa meb'us, önü, sonu mağfurdur ve Hatemülenbiyadır dedik, derken aleyhissalâtü vesselâm giriverdi «ne gibi bahıs desiniz» dedi, söyledik «hiç bir kimseye Yahya ibni Zekeriyyadan hayırlı olmak gerekmez» buyurdu ve onun hiç bir seyyie yapmadığını ve niyyet de etmediğini söyledi» ilah... Şüphe yok ki bütün mürselîn miyanında Musa ile İsanın bittahsıs zikri bu iki Peygamberin azameti şanlarına tenbihdir. Bu ise bunların derecat ile fevkında gösterilen Resuli ekmelin celâleti kadrine başkaca bir bürhan teşkil eder. Zikrettiğimiz ehadîsi nebeviyye de bu ekmeliyyetin tecelliyatı nezihesindendir. Yarab bizi de bu şefiülmüznibînin şefaatile bekam eyle.

Şimdi fahvayı hıtab şuna müncerr oluyor: işte makamatı mürselîn, bu miyanda makamını anla, ve ona göre ifayı vazıfe eyle. Fakat şunu bilmeli ki bu fazaili mütenevvia ve derecatı refia mahza bir atiyyei ilâhiyedir. Bu yükseklik kendilerinin bilasale bir hasleti zatiyeleri değil, ihsanı ilâhî ile nail oldukları bir mevhibei sübhaniyedir. Bunları

Sh:»844

Allah vermiş ve kendilerini Allah göndermiştir. Asıl vazıfei risalet evamiri ilâhiyenin tebliğ-u icrasına niyabettir. Resuller ancak emri ilâhîyi temsil ederler. Fazaili mahsusaları, meşiyyeti cüz'iye ve niyabiyeleri emri ilâhîde fânidir. Alelıtlak kendi dileklerini yapamazlar. Bizzat meşiyyeti mutlaka ve külliyyeye malik ve bütün vukuata hâkim, vacibülvücud, ezeliyyüzzatı vessıfat, iradei külliyesahibi, hâlık ve mükevvin değildirler, ne Musanın mazhariyeti kelâmiyesi, ne İsanın mazhariyeti beyaniye ve ruhiyesi ve hattâ bunların derecat ile fevkında olan Resuli ekmelin makamı kurbi risalet hududundan çıkıb rububiyyet haddine giremez, asıl irade Allahındır, Allah murad etmeyince hiç bir şey yapamazlar. Görmez misin

﴿وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ﴾ Allah kat'îyen dilemiş olsaydı

﴿مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾

bu Peygamberlerden sonra ümmetleri kendilerine bu kadar beyyinatı hak geldikten sonra biribirlerinin kanına girmezler, muharebe etmezlerdi. -Peygamberlerini tasdik ve emri ilâhîyi açık olarak beyan eden nususun mucebile amel eder, ihvan olurlar da hılâfına hareket etmezlerdi. Alelhusus Musadan sonra ne Beni İsrail biribirile boğuşurdu, ne de Peygamberlerin kanına girib İsadan sonra Nasâra ile döğüşürdü. Hele İsanın beyyinatından sonra Hıristiyanlar ne kendi aralarında ne sair akvam ile hiç bir muharebe etmemek lâzım gelirdi. Zira onlara «bir yanağına tokat vurana obir yanağını da çeviriver» diyen beyanı İsa tecavüze bile mukabeleden menetmek emrinde ne kadar samimî ve ne kadar açık idi. Bundan sonra Hıristiyanlık her ne sebeble olursa olsun birinin kanına girmek değil hattâ kimseye el kaldırmamak, hiç bir cidal yapmamak ıktıza etmezmiydi? Onlara muharebe haram idi ﴿وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا﴾ ve lâkin böyle olmadı ıhtılâf ettiler, muhtelif fırkalara,

Sh:»845

milletlere ayrıldılar ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ﴾ de kimi iman etti, dini

Enbiyayı iltizam eyledi, kimi de i'raz edib kâfir oldu, olabildi de biribirlerinin kanına girdiler, nice muharebeler yaptılar ve hâla yapıyorlar. O Peygamberlerden ve o beyyinattan sonra da bunlar olabildi, kelimei hak, tebliği emir ve Peygamberlerin bunları infaza masruf olan iradatı cüz'iyeleri bu ıhtilâfı ve küfr-ü muhalefeti mümteni kılmadı, kaldırmadı, halbuki Allah dilese idi bunlar olamazdı.- Demek ki her emri ilahî hılâfına hareket imkânını selbetmez, her emir ademi muhalefeti irade eden bir emri tekvinî, bir meşiyyeti cebriye değildir, eğer böyle olsa idi ademi muhalefete meşiyyeti ilâhiye taalluk etmiş bulunur, Allahın Peygamberlerine ve tebliğ ettiği beyyinatı emriyeye küfr-ü muhalefet mümkin olamazdı. Vaki ise böyle değildir, Demek ki Allah ıhtilâfın alel'ıtlak ademi vukuunu dilememiştir. Dikkat olunursa tefadüli Enbiya esasta müttehid olmak üzere bir tenevvü ifade eder ki bu tenevvü bizzat muradı ilahîdir. Bunlarla ümemi mütenevvianın teşekkülü de muradı ilahîdir. Bu az çok bir manayı ıhtilafı tazammun eder. İşte bu tenevvü ve ıhtilafı küllîyi ıktiza etmemek için bunları aledderecat tevhid edecek daha yüksek Peygamberler ve hepsinin fevkında meb'usı kül, sahib derecat ba's buyurulmuştur ki bu suretle ümmetler tenevvü ve kesret içinde bir tevhidi mutlaka mazher olsunlar. Demek ki emri tevhid bilkülliye mani ıhtilaf olmadığı gibi imkânı muhalefeti de selbetmiş değildir, ve bunların hepsi meşiyyeti ilahîye iledir. Zira olmasa idi olamazdı, binaenaleyh saa'i meşiyyet, sea'i emirden, sea'i hak, sea'i hayırdan eamdır. Emri teklifî, meşiyyeti cebriyeyi değil hayr-ü rızayı istihdaf eder. Vuku ve ademi vuku ise meşiyyeti mutlakaya ve emri tevkine merbuttur. Görülüyor ki tebeyyüni ilmî vücubı aklî ve yalnız emri teşriî, iradatı cüz'iye, fi'ıl veya terkin ılleti tammesi değildir. Ne kadar kat'î ve beyyin

Sh:»846

olursa olsun emri mücerred, ilmi mahız ve ne kadar vazıh ve musıb bulunursa bulunsun sadece irşadat ve tenviratı fikriye velevse Peygamberlerden zahir olsun iradatı cüz'iye bütün insanları şerden, ısyandan, tecavüzden, küfr-ü ıhtilaftan menı' ve beyinlerinde cidal ve kıtali refetmeğe sebebi kâfi değildir. Her şeyde olduğu gibi bu hususta asıl sebebi müessir ve ılleti tamme bizzat meşiyyeti ilahîye ve emri tekvinîdir. Madem ki bu kadar beyyinattan ve bu kadar terakkiyatı ilmiyeden sonra Allahın evamıri teklifiyesine ve Peygamberlerine karşı ıhtilaf ve ümmetler beyninde cidal ve kıtal yine vuku bulmuş ve bulmaktadır, o halde hepsi mü'min olsun ve ıhtilaf-ü kıtâl mümkin olmasın» diye meşiyyeti ilahiye taalluk etmemiştir.

Filvakı ﴿وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا﴾ Allah dilemiş olsa idi ümmetler hiç bir zaman iman ve küfrile muhtelif oldukları halde bile birbirlerinin yanına girmezlerdi, giremezlerdi, Allah kıtâl olmamasını dilemiş olsa idi bazı ahvalde yaptığı gibi onu yapacak ınsanlara irade ve kudret vermez veya irade ve kudretlerini hükûmsüz bırakırda hepsini cebren ve bil'ıztırar silm-ü vifaka sevkeyler, cidal ve kıtale müteallık hiç bir hareket yaptırmazdı ve o zaman bunlar üzerinde cebriye mezhebi cereyan eder ve fi'ıllerinde mühtar değil, mükreh ve muztar olurlardı. Ve o zaman Allahın faili muhtar olduğu da bilinmezdi.

﴿وَلٰكِنَّ﴾ velâkin iş öyle değil ﴿اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ Allah ne dilerse yapar,

dilediğine ısmet dilediğine hızlan verir, iradei mutlaka onun, ıhtiyari tam onun, kudreti mutlaka onundur. İradesini tevkıf edecek hiç bir kudret yoktur, kudretine karşı koyacak hiç bir şey mütesavver değildir. O hiç bir hususta mecbur değil, tam manasiyle fa'ılı muhtardır ve her ıhtiyarı hıkmettir. Alel'umum mahlûkatında sırf müsavat ve mümaselet murad etmemiş, müsavat

Sh:»847

içinde tefadul, tenevvu ve kesret içinde vahdet murad etmiş ve insanlarada cebri mutlak murad etmemiş teklif murad eylemiştir. Binaenaleyh kıtal imkânını selbetmemiş, bil'akis sübutunu takdir buyurmuş ve makamatı mürselînde görüldüğü üzere tenevvu içinde tevhit emreylemiştir. Bunun için hasbelirade ıhtilâf-ü kıtal emri vakidir ve bunun hayır ciheti de vardır, şer ciheti de. İkiside meşiyyeti haktan haric olmamakla beraber emir ve rizayi ilahî hayır cihetindedir. Bu suretle mümkin ve emri vakı olan ıhtilâf ve kıtalin şerr-ü fesadını def-u ref'ı, mütecaviz veya tecavüze müste'ıd hak ve tevhid düşmanlarının tecavüzden men'ı zımnında fisebilillah cihad büyük bir hayır ve emri ilahî ile ehli imana bir ferıza olmuştur. Şu halde cihaddan muradı ilahî tenevvu ve ıhtilafın alel'ıtlak ref'i değil küfr-ü muhalefeti mağlûb ederek mütenevvi' ve muhtelif insanlar üzerinde emri hakkı galib kılmak tevhidi hakka ve silmi küllîye münafi ıhtilâfat ve tecavüzata karşı hakimiyeti hakkı te'min eylemektir, babı tekvinde kıtal nasıl bir emri vakı ise babı teşrı' ve teklifte de cihad bir emrivakı'dir. Ve artık cihadın beyyinatı haktan bir beyyinei fi'liye olduğunda şüpheye mahal yoktur. Beyyinatı saireyi dinlemiyen ve hiç bir ahid tanımıyan kâfirlere, tağilere, bagilere bu beyyinei fi'liye tatbık olunur. Fakat bu tatbık olunabilmek için yukarılarda da ıhtar olunduğu üzere daha evvel bir ferıza vardır:

254. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ Ey Allaha ve bütün Peygamberlerine iman eden ümmeti Muhammed

﴿اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ﴾ İbni kesir, Ebü Amır, Ya'kub kıraetlerinde « ع » nin ve «ta» ların tenvinsiz nasbiyle « لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةَ » okunur- bir kıyamet günü gelecek ki onda ne alım satım ne fidye ve mübadele ne dostluk ne şefaat

Sh:»848

hiç biri bulunmıyacak, o gün gelmeden evvel bey-u şira yapmak, Allah için uhuvvet ve sadakat te'min etmek, şefı' ve nâsır bulmak mümkin olan eyyamı Dünyada tedarükâtı lâzimede bulunmak üzere size her hangi bir sebeble kısmet ettiğimiz emvalden fisebilillâh nefakalar, masraflar veriniz. -Ya'ni emvalinizin farzolan haklarını eda için zekâtlarınızı yerli yerine sarfediniz, kâfirler gibi emvalinizi keyflere, hevalara sarf ve boşuna telef veya hukukı mefruzasını ketmedib de kendinizi ıkaba ma'ruz bırakmayınız. ﴿وَ﴾ unutmayınız ki ﴿اَلْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ Allaha ve Peygamberlerine ve o dehşetli güne ve bu emirlere iman etmiyen o kâfirler hep zalimdirler.»- Emri hakka bakmaz, hakkı yerli yerine koymaz, hududı ilâhiyeyi tecavüz ederler, neye güçleri yeterse çiğnerler, beyyinatı mücerredeyi dinlemezler, fi'len bir maniaya musadif olmadıkça hak, hukuk gözetmez saldırırlar, ahıdları mı nakzetmezler, canlar mı yakmazlar, ırzlara mı geçmezler, gönüllerinin hükmettiği kadar vergiler mi almazlar, ıbadethaneleri, müessesatı hayriyeyi tahrib mi etmezler, hasılı mukavemeti fi'liye görmedikçe her haksızlığı yaparlar. Siz ise haksızlığın, küfr-ü zulmün def'ine me'mursunuz, öyle ittifaklarla bunlara karşı lâzım gelen def'-u mukavemeti ihzar etmelisiniz. Bunu yapmıyanlar kendilerini ıkabı ilâhîye ma'ruz bırakırlar, yevmi cezadan korunmazlar da nihayet zulmü kendilerine yapmış olurlar. O gün her halde gelecek, o kâfirler o zaman bey-u şira ile, fidye ve mübadele ile hiç bir iş göremiyecekler, ne dostları bulunacak ne şefaat edenleri. Tapınıb sakladıkları ve Allah yolunda sarfetmedikleri altınlar, gümüşler ateşden damga olacak, alınlarını, böğürlerini dağlıyacaktır. « اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ » medlûlünce o gün bütün dostlar biribirlerine düşman kesilecek, şefaat kapıları kapanacak, bu felâketlerden ancak iman edib vazifesini yapan ve önceden korunan müttekiler müstesna olacaktır. Binaen-

Sh:»849

aleyh bu mertebe ittikayı ihraz ve o felâketten ihtiraz için mü'minler o gün gelmeden evvel vecibelerini eda etmeli, fîsebilillâh infaklar yapmalı, seve seve zekâtlarını vermeli uhuvvetlerini te'yid ve cemiyetlerini tanzım ederek hazırlanmalı, uyumayıb intibah üzere bulunmalı, kâfirler gibi Allahın emrine muhalefet edib de kendilerine yazık etmemelidirler. Bakınız Allah nasıl bir Allahdır:

255. ﴿اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ Allah o yegâne ma'budi haktır ki hakikatte ondan başka ma'bud yoktur. Çünkü ﴿اَلْحَىُّ الْقَيُّومُ﴾ fena ve zevalden münezzeh hayyükayum ancak odur. Ezelden ebede bütün hayat-ü beka onun, bizatihi ve lizatihi kaim vacibülvücud ve her an müdebbiri kül, mukavvimi kül ancak odur. O olmasaydı ne hayattan eser olurdu ne de vücuddan.» Hayatı ilâhiye mebdei ilm-ü irade olan bir sıfatı ezeliyedir.

KAYYUM « قَيُّومٌ » kıyamdan «fey'ul» vezninde bir sıgai mübalegadır ki kendi kaim ve diğerlerini mükim ve mukavvim demektir. Ve bunda kıyamı eşyanın kıyamı ilâhîde fanî olduğuna lâfzan dahi bir îma vardır. İbni Sina bunun vacibülvücud mefhumuna müsavi olduğunu söylemiş ise de bunda vacibülvücud mefhumunun kendinden başka lâzımıolan mucid ve müdebbiri kül gibi diğer kemal mefhumlarının hepsi de mantukan dahildir. Âyetin maba'di bunun beyanıdır. Ve bu isimlerin ismi a'zam olduğu da söylenmiştir. -O

öyle bir hayyi kayyumdur ki ﴿لَا تَاْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾ onu ne gaflet basar, ne uyku,

daima alîm, daima habîrdir. ﴿لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾

Semavat-ü Arzda: yukarılarda, aşağıda ne varsa onun, görünür görünmez bütün mükevvenat onun milkidir,

ılleti kül o, gayei kül o, maliki kül o, Allahın milki olan bu mahlûkattan

﴿مَنْ ذَا الَّذٖى يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِهٖ﴾ kimin

Sh:»850

haddi ki Allahın izni olmaksızın huzurı kibriyada şefaat edebilsin, bu halde hangi budaladır ki Allahın emri

olmadan bunların birinden şefaat dilenebilsin. Çünkü

﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ Allah yukarıların aşağıların, önlerindekini ve

arkalarındakini, geçmişlerini, geleceklerini, bildiklerini ve bilmediklerini bilir, onun ilminden gizli hiç bir şey

yoktur. ﴿وَلَا يُحٖيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهٖٓ﴾ bunlar ise onun ma'lûmatından hiç birini

ihata edemezler ﴿اِلَّا بِمَا شَٓاءَ﴾ ancak dilediği kadarını kavrayabilirler. -Binaenaleyh bizzat

onun izn-ü emri olmadıkça herkes başından korkmadan nasıl şefaate kalkabilir. Her hangi bir şeyde velev cüz'î bir tasarrufa kimin salâhiyeti olabilir, meğer ki onun izn-ü emrini almış sevgililerinden olsun. Ma'lûm ki şefaat hurmetli birinin madununda bir diğeri hisabına reca ve niyaz ile yardım ederek ona inzımam etmesi demektir ki bu bir meçhulü i'lâm veya bir arzuyu izhar ile bir tesahub manasını tazammun eder. Bunu da kendini ve haysiyyetini bilen ve meşfua meşfu' minhten ziyade bir alâkası bulunan ve mazarrat celbetmiyeceğinden emin olan kimseler yapabilir. Halbuki milki ilâhî olan şu mahlûkattan her hangi birine Allahdan ziyade tesahub etmeğe ve ona bilgiçlik satmıya ve ilerisini gerisini temamen idrak etmeden ve önünü ardını saymadan huzurı ilâhîde kendine bir paye verib de şefaate kalkışmak gerek şefi' ve gerek meşfu' için ne kadar tehlükelidir. Eğer Allah bildirmemiş ise şefaat edecek olanın hali şefaat edilecek olandan daha ziyade endişeye şayan olmadığı nereden ma'lûm olur. Bu hal içinde velevse Melâike ve Enbiyadan olsun kimdir o, ki izn-ü ıkdarı ilâhî olmadan önünü ardını saymayıb Allahın kullarına Allahdan ziyade tesahub etmek salâhiyetini kendinde görsün de şefaate cür'et ede-

Sh:»851

bilsin. Meğer ki Cenabı Hak dilesin, hususî veya umumî şefaate iradei ilâhiye sadır olsun da kendilerine bildirilmiş bulunsun. -Demek ki, kibriyayi ilâhîden şefaat umulamaz değildir, fakat o da herkesten evvel onun kendi yedindedir. Ve onun izn-ü emrile cereyan edebilir. O zaman babı şefaat açılır ve şefaate me'zun olanlar kendi dilediklerine değil yine Allahın dilediklerine şefaat imkânını bulabilir. Bundan anlaşılır ki evvelâ hak tanımıyan Allah düşmanlarının kendilerine şefaat etmesi melhuz bir Allah dostu bulabilmelerine, kezalik müşriklerin putları gibi ilim şanından olmıyanların şefi' olabilmelerine asla ihtimal yoktur, sonra me'zun olabilecek her şefiin hududı şefaati de indi ilâhîdeki derecesi ve o nisbette mazhar olabileceği izn-ü ıkdarın şumulile mütenasib olabilecektir. Binaenaleyh evvel-ü ahır izin çıktığı zaman en umumî surette sahib şefaat balâda makamatı mürselîn hakkındaki beyanı ilâhîden müsteban olduğu üzere hepsinin fevkında sahib derecat olan efdali rüsül olabilecektir, bu babdaki nüsusa nazaran Cenabı Allah ona şefaat için istizan salâhiyetini de bahşetmiş ve en yüksek makamı risalet makamı şefaati uzmâ

olmuştur ki Makamı mahmudda hadîsi şefaat gelecektir. Allah öyle bir sahibi ilm-ü saltanattı.

﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ﴾ tecelligâhı hükmü olan kürsîsi bütün

Semavat-ü Arzı geniş geniş tutmuştur. Yerlerde ve Göklerdeki bütün ecram-ü ecsam içinden dışından hep bu kürsî ile muhattır her birinin kıyamı onun içindedir. Bu miyanda hiç bir nokta bulunmazki orada kürsîi ilâhînin hükmi cari olmasın. Arzın içinden çıkamayan insanlar onun Yerleri, Gökleri muhıt olan kürsîsini nasıl idrak eder. «

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ وَالْاَرْضُ جَميعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمينِهٖ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ»

Semavat-ü Arz denince bir mahbus gibi bunlarla her taraftan muhat olan insanlar madde ve kuvvetin, hissin, hayalin, vehmin, aklın, tasavvurun, hükmün ve cemiı taayyünatı izafiyenin dahilden son

Sh:»852

haddine dayanır, bunların maverası deyince bilâ kayd-ü şart bir incizabı kalbî ile namütenahi bir muhıta namahdud bir emeli mutlak sahasına geçmek için çırpınırlar. İnsanlar kendilerince Arzın küçük bir parçası üzerinde bile bir devlet-ü hükûmet ele geçirib idare ve muhafaza etmenin ne kadar zor bir iş olduğunu ve asırlardan beri gelen nice nice devletlerin milletlerin bu yüzden memleketlerini görüb bildiklerinden nihayet tasavvur edemedikleri işbu Semavat-ü Arzın bir kabzai tasarrufta kürsîi vahdetten saltanatı vahide ile idare olunur bir memleket olduğunu mülâhaza ettikleri zaman muhafazası ne kadar müşkil ve ağırdır gibi bir zanna düşebilirler. Fakat o kürsîi ilâhî bütün Semavat-ü Arzı tutmuş olmakla beraber

﴿وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا﴾ bu Semavat-ü Arzı o kürsîi vahdetten kabzai tasarrufta tutub

hıfzetmek Allaha ağır da gelmez, onun için bu hiç bir şey değildir, ﴿وَهُوَ﴾ o Allah celle celâlüh

﴿الْعَلِىُّ الْعَظيمُ﴾ pek yüksek pek büyüktür. Yegâne aliy, yegâne azîm ancak odur.

Binaenaleyh bundan başka bihakkın bir ma'bud nasıl mümkin olur, ve buna karşı başkalarına taabbüd edilib de şefaatleri nasıl umulur, ve böyle yapan kâfirler ne kadar bedbahttır.

Bu âyette «Âyetelkürsî» ıtlak edilir ve bundan dolayı bu sureye «Suretülkürsî» dahi denilir. Görüldüğü üzere bu âyet saltanat'ü melekûti ilâhînin gayet beliğ ve mucez bir tasvirini ve Allah tealânın zat-ü sıfâtını hem ta'rıf ve hem Semavat-ü Arzın ve muhıtlerinin hılketi kıvam-ü nizamı, kısmet-ü vüs'atini muhafazası, sirri hayat, sirri ilim, sirri hâkimiyet gibi maddî manevî kuvvetlerinin şehadeti baligasiyle isbat ederek bütün ilâhiyyat mesailinin ümmehatını kürsîi ilâhî gibi vasi' bir şümul ile muhtevi bulunduğundan bütün âyatı

Sh:»853

Kur'aniye miyanında mevzuiyle mütenasib olmak üzere en yüksek bir şeref-ü kıymeti haizdir. Netekim aleyhissalâtü vesselâm «Kur'anda â'zamı âyet ayetülkürsîdir. Bunu her kim okursa Allah o saat bir Melek gönderir ertesi güne kadar hasenatını yazar ve seyyiatını mahveder, bu âyet bir evde okunsun da Şeytanlar onu otuz gün bırakmasın olmaz ve kırk gün ona ne sahir ne sahire girmez, ya Ali! bunu evlâdına ve ehline ve komşularına öğret bundan büyük bir âyet nazil olmadı.», «Her kim salevâtı mektubenin her birinin arkasında ayetelkürsîyi okursa onu ölümden başka Cennete girmekten menedecek hiç bir şey kalmaz -ya'ni ölünce doğru Cennete gider- ve ona ancak sıddık veya abid olanlar devam eder. Ve bunu her kim yatağına yatarken okusa Allah onu kendisine ve komşusuna ve komşusunun komşusuna ve etrafındaki hanelere emin kılar», «seyyidi eyyam yevmi Cum'a, seyyidi kelâm Kur'an, seyyidi Kur'an Suretülbakare, seyyidül Bakare de âyetülkürsîdir» buyurmuştur.

KÜRSÎ LÛGATTE üzerine münferiden oturulan ma'lûm şeydir ki esasen taht ve ilmi şerifin aynı surette olan makamı mahsusu ve mümtazı demektir, nefsi ilme ve âlime dahi ıtlak olunur. Bilâhare iskemle ve

sandalye gibi şeylere dahi ta'mim edilmiştir. Lisanımızda en çok makamı ilimde müsta'meldir, her hangi bir şeyin aslına ve toplandığı yere dahi kürsî denilir. Netekim kürsîi memleket, payitaht ma'nasına gelir. Bunun aslı olan «kürs» kelimesinde içtima' ve imtizac ile keçe gibi giriftleşib muhkemleşmek ma'nası vardır. Hasılı hakikî ma'nasiyle muhkemleşmek ma'nası vardır. Hasılı hakikî ma'nasiyle kürsî ancak bir kişi oturabilen en yüksek bir nevi sandalyedir. Binaenaleyh Yerleri Gökleri kaplamış bir kürsî tasavvuru bu ma'nayı ma'rufun aynı olmıyacağı da şüphesizdir. Aynı zamanda bu kelimenin bize bir hâkimiyet ve saltanat, bir ilim, bir şeref-ü azamet ve nüfuz mefhu-

Sh:»854

mu ifade ettiğinde de şüphe yoktur. Biz bir memlekette bir kürsî bir taht tasavvur ettiğimiz zaman evvelâ bir memleket, saniyen onun içinde bir payitaht salisen o payitaht içinde bir Arş bir saray rabian o saray içinde bir taht hamisen o taht üzerinde bir reisi hâkim sadisen bu hükümdardan bütün memlekete şamil bir nüfuz tasavvur ederiz ki bunda hükümdar zarf zarf içinde memleketle tamamen muhat» ve aynı zamanda nüfuzile muhıttır ve bunda en şayanı hayret olan nokta da bir şey'in hem muhıt ve hem muhat olabilmesindeki sirdir ki aynı ilimde de vardır. Ve bu nokta insanlara vahdeti ilâhîyeyi en güzel telkin edecek olan bir lemhadır. Âyeti kürsî bize bu mazmunu telkîn etmekle beraber gösteriyor ki memleketi ilâhiye Semavat-ü Arzdır. Fakat bunlarla kürsîi ilâhî muhat değil muhıttır. Bizim kürsî tasavvurumuzun hilâfınadır. Allahı tefekkür ederken hep muhattan muhıta doğru geçmelidir. Taht veya payıtaht memleketi Semavat ve Arzı muhıt, Arş, tahtı muhıt, Rahman Arşın içinde değil üzerinde ve Allah hiç muhat değil hep muhıt ve kayyumdur ve obirindeki tezaddı kaldıran budur. Şu halde kürsîi ilâhî bize ancak bir isim, ve muhattan muhıta geçerek nihayet Semavat-ü Arz tasavvurunun mâverasından mübhem ve nâkabili tahâyyül bir mefhumı azamet ile ma'lûm olabilir. Bunun hakikatini ta'yin edebilmemize imkân yoktur. Maamafih müfessirîn bunun ta'rifinde bir kaç vecih, rivayet etmişlerdir. Şöyle ki:

1- Kürsî, Semavat-ü Arzı kaplamış bir cismi azîmdır. Buna Arşın kendisi diyenler de olmuştur. Lâkin ahbarı sahiha «kürsî Arşın tahtında ve Semavatın fevkında bir cisimdir.» Diye varid olmuştur. Kürsî, mevzıı kademeyndir. Süddîden menkul olduğu üzere Semavat-ü Arz kürsînin cevfinde, kürsî Arşın altında ve iki ayağının mevzıidir. Bunda mevzıı kademeyi kademi Arşın mevzıi olduğu musarrahtır ki bunu ruh a'zamın veya

Sh:»855

hamelei Arştan büyük bir Meleğin mevzı'i kademeyni diye gösterenler de vardır. İşbu mevzı'i kademeyn ta'rifi kürsînin payı taht ya'ni makarrı hükûmet ma'nasile alâkadar olduğunu aşikâr gösteriyor. Semavat-ü Arz ma'lûm olan bütün âlemi cismanînini ifadesi olduğu cihetle bunları kaplamış olan cevfi kürsînin bir cism olması Semavat-ü Arzda ma'ruf bulunan ecsamın cismaniyetinden başka bir cismaniyet demek olduğunu da unutmamak lâzım gelir, ya'ni kürsî bir cismi mütehayyiz değil aynı hayyiz olan bir cisim demek oluyor ki bunun cismaniyeti madde ile değil, imtidadı mutlak, tabiri aherle alel'umum mahall-ü mekân denilen bu'di mücerred ve cevfi küllî ile tasavvur olunmak mümkindir. Zira mekanı mutlak denilen bu'di mücerred, feza, madde imtidadının künhünü ifade eden bir imtidadı mücerreddir, bu'd ve imtidad ise cismaniyetin en umumî manasıdır. Fakat ecsamı maddiye bunda mütehayyiz olduğu halde bu başkaca bir hayyizde mütehayyiz değildir, ve diğer ecsam ile kabili tedahuldür. Lâkin şu âlemi cismanîde görülen kuvayi maddiye ve şuunatı vücudiyenin mevkii tecellisi de budur. Bütün ecramı ulviye bunda mütemekkin ve aralarındaki âlemi esîriye varıncaya kadar bütün emvacı mekfüfe bunda kâindir. Harekât-ü sükûn bunda caridir. Ancak zaman ve âlemi ervah bundan daha vasi'dir. Bir zamanlar malûmatı fenniyeye bir kıymeti sabite isnad eden ve münzelâtı ilâhiye hududunun hududı fenniyeden çok vasi' bulunduğunu düşünmiyerek âyatı Kur'aniyeyi zamanın malûmatı fenniyesine göre izah ve tevil etmekten zevk alanlar o zaman hey'eti âlem hakkında Batlemyus ilmi hey'etinin en yüksek bir mevkı'i fennîyi haiz olması ve kendileri de bu ilmin mütehassıslarından bulunması hasebiyle Semavat-ü Arzı ona göre mülâhaza ve te'vil ettikleri gibi kürsînin cismaniyeti hakkındaki asarı da o fennin nazarıyatiyle izaha çalışmışlar ve binaenaleyh «kürsî

Sh:»856

feleki samin olan feleki sevabit, Arş da feleki tası' olan feleki atlâstır» diye te'vil eylemişler. «Kürsîde Semavatı sebi' bir kalkan içine atılmış yedi para gibidir», «Arşta kürsî büyük bir sahraya atılmış demir bir halka gibi bir şeyden ibarettir» mealinde mervi olan iki hadîsi şerifi de buna delil gibi farzetmişlerdir. Bu gün görüyoruz ki işbu dokuz felek nazariyei fenniyesi kuvvetini zayi' etmiş olduğu halde âyatı Kur'aniye ve ehadisi nebeviyye nazarlarda yine bu günkü Semavat-ü Arz gibi bütün kıymetile tecelli edib durmaktadır. Binaenaleyh bunları behemhal kendi ma'lûmatımızın dairei ihatasına alarak izah etmeğe çalışmak ne icabatı fenniyeye, ne de icabatı diniyeye muvafık değildir. Bu iki hadîsi şerif bize kürsînin feleki samin veya feleki sevabit olduğunu değil, nihayet Semavat-ü Arza nazaran büyük bir mekân, Arşa nazaran da pek küçük bir daire olduğunu temsil etmektedir. Binaenaleyh asrı hâzırdaki ma'lûmatı fenniyeye göre buna bir mana vermek lâzım ise kürsîyi mekânı mutlak mefhumile tasavvur etmek elbette daha muvafıktır ve bu bizim kendi mülâhazamız değildir, imam Fahruddini razî bu âyette değil lâkin Fatiha tefsirinde kürsîyi mekân, Arşı da zaman nazariyeleriyle mütalea etmiştir. Çünkü mekânı mutlak semavat-ü Arzı cevfine almış kaplamıştır. Ve halbuki bütün imtidadı mekânî şu andaki bir lahzai zemaniyenin içine sığmış mâzi ve istikbalin cereyanı mütevalisi içinde bu dairei hal tıbkı büyük bir sahrada küçük bir halka gibi kalmakta

bulunmuştur. Maamafih diğer taraftan kürsî ve Arşın manevî hasiyyetleri hakkında da rivayetler vardır. İnsan şu mutelealarıtefekkür ederken bile farkına varır ki Semavat-ü Arzı mekândan başka ihata eden, kuvvet-ü kudret, akl-ü ilim ve bunların fevkinde ruh vardır. Ve hatta zaman, mekânı muhıt görünürken bunun da ruhta tecelli eden bir şen olduğu ve binaenaleyh âlemi ilm-ü ruhun zemanı dahi kaplıyan bir muhıt bulunduğu-

Sh:»857

nu takdir eder. Netekim kürsî ruhı azamın veya diğer büyük bir meleğin mevzıi kademeyni denilmişti. Şu halde bunların esası hududı Arşa dahil iseler de kürsînin kürsî olması mücerred cesamet-ü imtidaddan değil bu manevî kuvvetlerin de bir tecellisine mazhar olmasındandır. Ve Allaha izafeti de bundan olmalıdır. Buna binaen:

2- Kürsî, saltanat-ü kudret ve mülk demektir, zira ilâhiyyet ancak kudret-ü icad ile tezahür edeceği gibi lisanda da taht ve kürsî denildiği zaman bizzat kudreti hâkimiyet murad olunduğu vardır.

3- Kürsîi ilâhî ilmi ilâhî demektir, zira kürsîi ilim taht manâsından daha ma'ruftur ve bu münasebetle nefsi ilme dahi mecazen kürsî denilir. Bu rivayet, İbni Abbas Hazretlerinden mervidir. İbni Ceziri Taberî gibi bir hayli müfessirîn bunu ıhtiyar etmişlerdir.

4- Bu kelâmdan maksud Allahın azamet-ü kibriyasını mahzâ bir tasvirdir. Cenabı Allah halka zat ve sıfaatını ta'rif ederken nâsın mülûk ve eazım hakkında mutatları olan suretlerle hıtab buyurmuştur. Netekim Kâ'beyi kendine beyt yapmış ve tavaf-ü ziyaretini emreylemiştir. Zira nâs hükûmdarlarının saraylarını ziyaret ederler, Haceri esvedin Arzda «yeminullah» olduğunu söylemiş ve mevzı-ı takbil yapmıştır. Netekim nas mülûklerinin ellerini ve eteklerini öperler. Kezalik bu kabilden olarak yevmi kıyamette kullarının muhasebesi hakkında Melâikenin Enbiyanın, şühedanın huzurda bulunacaklarını ve mizanlar vaz'olunacağını zikretmiştir. İşte bunlar gibi kendisine de Arş isbat etmiş « اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى » buyurmuş ve bunu tavsıf ederek, « ﴿وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾ . ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ﴾ . ﴿اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ﴾ » buyurmuş, sonra kendine kürsî de isbat etmiş « وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ » buyurmuştur. Bundan anlaşılır ki Arş ve kürsî gibi teşbihî iham eden elfaz Ka'be ve tavaf ve Haceri esved hakkında daha ziyadesile mevcuddur. Halbuki bunlar da

Sh:»858

meselâ Kâ'benin beytullah olmasında Allahın beytuteti gibi bir manayı teşbih ve tecsim maksud olmadığı. Nasıl müttefekun aleyh i se Arş-ü kürsî hakkında da maksud, azamet ve kibriyayı ilâhînin tasvirinden ibaret olduğunda tereddüd edilmemek lâzımgelir. Kaffal ve Keşşaf gibi muhakkıkîn de bunu ıhtiyar etmişlerdir. Bu surette kürsîden murad nedir? Ve nasıl şeydir? diye düşünmeğe lüzum yoktur. Bu izah Cenabı Allahı cismanî şaibelerden tenzih için pek güzel olmakla beraber kürsîi ilâhînin vakı'de bir medlûlü olmadığını kabul etmek de hılâfı zahirdir. Evet ma'ruf olan hakikat manasile bir kürsî bir taht maksud olmadığı berveçhibâlâ muhakkaktır. Maamafih bir beytullah bulunduğuna iman etmek lâzım olduğu gibi bir kürsîi ilâhî bulunduğuna iman etmek de lâzımdır. Ve bunun az çok cismanî bir mefhumu muhtevi olması Cenabı Allaha hâşâ bir cismaniyet isnadını müstelzim değildir, mes'elenin ruhu kürsînin Allaha izafetini lâyikiyle düşünebilmekte, bunun bir izafeti ku'ud olmayıb bir izafeti rububiyet olduğunu anlamaktadır. Âyetten anlaşıldığına göre kürsîi ilâhî bir taraftan ecsamı maddiye mecmuu olan Semavat-ü Arzın hepsini kaplayıb

tutan muhıti ecsam bir şeydir. Biz bunun kürsîi mile mevcudiyetine iman eder ve hakikatini idrak ve ihata edemiyeceğimizi anlarız. Diğer taraftan az çok bir tasavvur edinebilmek lüzumuna kani olur isek kürsîi ilâhîde tahtı saltanatla, kürsîi ilim mefhumlarındaki kemal mazmunlarını cemi' ve kasır ve fani mefhumları «

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ﴾ ، ﴿حَىٌّ الْقَيُّومُ﴾ » medlûlleri mucebince tayyederek onu

mutlak bir ilm-ü saltanat tecelligâhı olmak üzere mülâhaza ederiz. Ve binaenaleyh haddi zatında azamet-ü kibriyanın tasavvurı mücerredi değil, sureti tecellisinin de bir ifadesini tazammun etmiş bulunduğunu tasdik eyleriz. Ve bütün ecsam ve ecramı ulviye ve süfliye kürsînin içinde kaldığından onun
üzerinde

Sh:»859

icrayı hükmeden sahibi ilm-ü saltanatın cismaniyet fevkinde bir vücudi âlâ olduğunu da yakînen anlarız. Ve daha vazıh olmak için kürsînin cesametini ifham eden ahbara nazaran diyebiliriz ki kürsîi ilâhî Semavat-ü Arzda tecelli eden bütün maddelerin, kuvvetlerin kaynaşıb durduğu bu'di mutlak ya'ni ilm-ü irade ve kuvvetten muarra olan sadece fezaı mücerred değil, bunların bir mir'atı tecellisi bulunmak haysiyetiyle mekân ve hayyizi kül olmak muhtemildir. Bunda mütemekkin olan Allah değil Semavat-ü Arz denilen ecsam ve ecramı mütehayyize mecmuudur. Bunun fevkinde daha vasi' olarak imtidadı zemanî ve âlemi ukul ve ervahı muhtevi ve melâikei mukarrebin ile mahfuf Arş vardır. Ve burası fevkalmekândır. Artık bunda

ma'nayı cismiyet yoktur. Ve « اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى » medlûlü üzere Allah tealâ

Arşın içinde değil rahmaniyyetle fevkindedir. Ve bu fevkiyyet lâmekânî bir fevkiyyettir. «

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَىْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا » âyeti muktezasınca da ihatаı ilâhiye

rahmet-ü ilim cihetiledir. Ve kürsî bu ilm-ü rahmetin bizim âlemimize mahalli tecellisidir. Binaenaleyh ne kürsînin, ne Arşın Allaha izafeti izafeti tahayyüz değildir. Mülk-ü tasarruf, zabt-u teshir ve hükm-ü emir gibi tecelliyat ile bir izafeti rububiyettir. Bu izafet, bu tecelli sayesindedir ki ervah ile ecsam, zihn ile haric birleşerek noktai tahakkuklarında vücudı hakkın bir lemhasına mır'at olurlar da Yerlerin Göklerin mekânların zamanların, kürsînin Arşın ihata edemediği vücudı ilâhîyi kalbi mü'min, eşyanın her zerresinde, mekânın her noktasında, zamanın her lâhzasında marifete yol bulur ve her şeyi idrake ancak bununla muvaffak olur. Hak demeden hiç bir şey bilemez ve zati hakka müteallik en yüksek ma'rifeti de «

مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ » dir bunun için de sade ma'rifeti iman olmaz, se'ai iman, se'ai

ma'rifetten geniştir. Ma'rifette bir kayid vardır, iman ise bilâ kayd-ü şart bir islâm bir alâkai ilâhiyedir. Ve
en

Sh:»860

büyük temaşa ondadır. Buna mahallolan kalbı mü'min de Yerlerden Göklerden geniştir. Bunun için mekânı mutlakın dahi kuvayı mütecelliyesiyle beraber Semavat-ü Arz cümlesinde dahil olması daha ziyade muhtemil bulunduğundan en salim iman kürsîi ilâhîye beyanı ilâhî veçhile iman edib ma'rifet taslamamaktır. İşte Semavat-ü Arz ne kadar zahir ise Allah ondan daha zahirdir. Onları muhıt olan kürsî ve onun maverası ne kadar batın ise Allah ondan daha batındır. Bununla beraber o hayy-ü kayyum hem evvel hem ahırdır. O halde bundan başka ma'bud, bundan başka ilâh nasıl tasavvur olunur. Ihtıyar-ü irade gibi bir lûtfi ilâhîyi sui istimal edib o geniş kalbi darlatıb da Allaha ve onun emirlerine küfredenler zalim olmaz da ne olur? Bunlardan ziyade nefislerine zulmeden nasıl tasavvur edilir? Bunlar hep cebr-ü ikrah isterler, dine davet edildikleri zaman Allah istiyorsa bizi zorla dindar yapsın derler lâkin 256.

﴿لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ﴾ dinde ikrah yoktur.- Allah onu zorla kimseye vermez. Dini ıhtiyar ile

dilemek lâzım gelir dinde ikrah kanunu yoktur. Bunu böyle anlamalıdır. Çünkü «fiddin» ikraha müteallik değil, haberdir. Aslı ma'na «ikrah, dinde yoktur» demek olur. Ya'ni sade dine değil her neye olursa olsun cinsi ikrah dini hakkolan islâmda mevcud değildir, dairei dinde ikrah, menfidir. Dinin mevzuu ef'ali ıztırariye değil ef'ali ihtiyariyedir. Bunun için ef'ali ihtiyariyeden birisi olan ikrah, dinde menhidir. Hasılı nefiy veya nehiy edilen ikrah yalnız dine ikrah değil, her hangi bir şeye olursa olsun cinsi ikrahtır. Yoksa dinde dine ikrah yoktur amma Dünyaya ikrah olabilir demek değildir. Belki âlemde ikrah bulunabilir amma dinde, dinin hükmünde, dinin dairesinde olmaz veya olmamalıdır. Dinin şanı ikrah etmek değil belki ikrahtan korumaktır. Binaenaleyh dini islâmın bihakkın hâkim olduğu yerde ikrah bulunmaz veya bulunmamalıdır.

Cebr-ü ikrah olursa onun haricinde olur. Şu halde din, ikrah ediniz demez, ikrah meşru' ve mu'teber olmaz. İkrah ile vaki' olan amelde dinin va'dettiği sevab bulunmaz, rıza ve hüsni niyyet bulunmayınca hiç bir amel ibadet olmaz. « اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ » dır. Metalibi diniyenin hepsi ikrahsız, hüsni niyyet ve rıza ile yapılmalıdır. İkrah ile i'tikad değil, ikrah ile gösterilen iman, imanı hakikî değil, ikrah ile kılanan namaz, namaz değil, oruç keza, hacc keza, cihad keza ilah... Bundan başka bir kimsenin diğerine tecavüz edib de her hangi bir işi ikrah ile yaptırması da caiz değildir, hasılı hükmi islâm altında herkes vazifesini bilihtiyar yapmalı, ikrahsız yaşamalıdır. Cihad da bu hikmet ile meşru'dur. « فى » de zarfiyet değil sebebiyet manası mülâhaza edilirse mana şu olur: ikrah din için yoktur, yahud ikrah din için, dine idhal için yapılamaz. Zira ikrah bir kimseye hoşlanmadığı bir işi fi'len bir tehdid ile ilzam etmektir. Halbuki din hoşlanılmıyacak bir şey değildir. Dinin aslı olan imanın kökü tasdik ve i'tikadı kalbîdir. Bu ise sırf bir rıza ve hüsni ıhtiyar işidir. Bunu « يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ » olan Allahdan başka kimse ilzam edemez. Meşiyyeti ilâhiye ile iman ve hattâ iman ile ameli salih cebre değil hüsni ıhtiyara ve rızayı vicdaniye menut bulunduğundan din için ikrah mümkin olmaz. Ancak tebliğ ve teklif edilir. « وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِى الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَميعًاۜ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ » binaenaleyh dine dühul için kimseye cebr-ü ikrah yapılmamalıdır. Çünkü mükrehin izhar edeceği iman indallah imanı hakikî olmaz. İkrah ile hakikî bir mütedeyyin kazanılmaz. Maamafih kalbe Allahdan başkasının nazarı nafiz olmıyacağından ve bu ikrah halinde olsun iman edene de sen ikrah ile iman ızhar ediyorsun yine kâfirsin denilmez, kâfir muamelesi edilmez. Hali tebeyyün edib şüphe zali oluncıya kadar bakılır. Çünkü o imanı ızhar etmesi de az çok bir eseri ıhtiyardır. Hiç istemese idi onu da yapmazdı. Demek ki zevkı

imanı bir zerre olsun tatmıştır. Bu cihetle « لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » Zeccacın dediği gibi harb ile ızharı islâm eden kerahete nisbet edilmez demek olabilir ki ikrahın bir manayı lûğavîsidir.

İkraha ne hacet, cebr-ü ikrah bekletmekte ma'na nedir? Ukalânın hepsi dine sarılmak lâzım gelmez mi? Çünkü ﴿قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّۚ﴾ rüşd, gavayetten, doğruluk, sapıklıktan iyice ayrılmıştır.- Bu kadar Peygamberlerden, ilmî amelî bu kadar beyyinattan ve nihayet saltanatı ilâhiyenin bu kadar büyük tecellisinden sonra iman ve dinin insanlara baisi felah-ü saadet, küfr-ü ilhadın badii ıkab-ü felâket olduğu kat'iyyen tebeyyün etmiş. Hak batıldan, hayır şerden temeyyüz eylemiştir. Belli ki ehli din, muhakkak mes'ud olacak, ehli küfür de muhakkak ceza ve ıkab görecektir, ve bunlar her nereden gelse kendi ıhtiyarlariyle kendi kesibleri olacak ve o zaman bu mecburiyet bir ikrah manasını tazammun etmiyecektir, bu bilhassa şunu gösteriyor ki «dinde ikrah yoktur» deyince hiç kimseye teklif, ceza ve ıkab yoktur demek anlaşılmasın, elbette rüşdün gayden kat'iyen ayrılmış bulunması, hılâfi din harekâtta muhakkak bir ıkabın mütebeyyen olmasındandır.

Ma'lûmdur ki cebr-ü ikrah, fi'le takaddüm eder de o fi'ıl için ıhtiyarı selb veya ifsad eyler ve o fi'ıl böyle rızasız yapıldığı için neticei fi'liyesi hayır veya şer failinin hakkı müktesebi olmaz, mes'uliyeti ikrah edene aid olur, mükrihin elinde mükreh bir âlet olur. Artık kazanc, maksad, ikrah olunanın değil, ikrah edenindir. Fakat ikrahsız yapılmış olan küfr-ü zulmün, fısk-u ısyanın bil'ıhtiyar kazanılmış bir fi'li mükteseb olduğunda da şüphe yoktur. Ve artık bu yapıldıktan sonra onun neticei lâzıması olan ceza ve ıkab da failinin kendi kazancı, kendi bir istihkakıdır ki bunda manayı cebr-ü ikrah tasavvur olunmaz, o kendi kendine zulmetmiş olur. Allah tealâ ise kemali rahmetinden kullarının ne kendilerine, ne de başkalarına zulm-ü tecavüz etmelerine razı olmadığından onları koru-

Sh:»863

mak için hududlar ta'yin etmiş, din ve ahkâmını bildirmiş « لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » buyurmuştur.

Bu nass mucebince ikrah, avarızı ehliyettendir, darı islâmda ikrah, memnudur. Hattâ hiç bir kimseye dini islâma girmek için bile cebredilemez, herkes dininde serbes ve muhtardır. Ahkâmı islâmiye altında müşrik, ehli kitab, Yehudî, Hıristiyan hepsi hurriyeti diniyelerile yaşıyabilirler, meselâ bir müşrik dilerse Yehudî veya Nasranî olabilir, hiç birine müslüman ol diye cebredilmez, ahdinde durmak ve vergisini vermek şartile dininde bırakılır. Fakat her kim olursa olsun ahdinde durmıyanları da cürmüne göre cezasını görür. Birriza kabuli islâm ettikten, Allaha ve Peygamberlerine ahid verdikten sonra döner irtidad eder de tevbe etmezse mücazat edilir ki bu bir ikrah değil, nakzı ahdın neticei zaruriyesidir. Bu noktada imamı Şafiî gibi ba'zı ulema ahdi islâmda bulunan Mecus veya Nasâradan birisi eski dininde kalmayıb da meselâ Yehudî olacak olsa ben onu ya eski dinine rücu' et veya islâm ol diye cebrederim» demiştir. Fakat Hanefiye ve saire

demişlerdir ki « اَلْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ » muccebince o suretle tebdili dinde bir nakzı ahid manası

yoktur. Binaenaleyh ya dön veya islâm ol diye cebr edilmez. Ancak dini islâma girdikten sonra dönen nakzı ahdetmiş olur. Ve yalnız bu tevbe etmezse cezası verilir. Bundan başka ibadat ve sair muamelât gibi rıza şart olan fürui a'malda dahi ikrah gayrı mu'teberdir. Fi'lin nefazına mani'dir. Meğerki fiıl fi'li şer'î olmayıb fi'li hissî olsun. Ve her halde ikrah bir taaddidir, derecesine göre cezaya müstehıktır. İşte dini hakda hurriyeti vicdan ve ahd-ü misak ve hukuk bu kadar yüksektir. Hattâ bundan dolayıdır ki i'lânı cihadda bile düşmana ya dini hakkı kabul etmesi veya mağlûbiyeti teslim ederek dininde kalıb hukuku mahfuz olmak üzere islâm tabiiyetinde vergi vermesi beyninde ıhtiyarına mufazzaz bir teklif yapılır. Bunlardan birini kabul ederse bilmusaleha

Sh:»864

ahdına riayet edilir, kabul etmediği ve harben mağlûb olduğu takdirde de yine tebdili dine cebredilmeyib adalet dairesinde bir vergiye bir, inzıbata mecbur tutulur. Demek cihad, tebdili din için bir vasıtai cebriye değil, dini hakkın ulviyyetini fi'len isbat eden bir beyyinei haktır. Zira ikrah ile din olmaz. Fakat beyyinatı akliye ve ilmiyeyi dinlemeyen kefere ve zalemenin tecavüzatı da böyle bir beyyinei fi'liye olmadan durdurulmaz, herkes her türlü zulm-ü ikraha ma'ruz kalır. Maahaza cihad-ü kıtal bir ikrah değil, bir yarıştır. Hangi tarafın tehdidini ıka' edebileceğini gayrı ma'lûm bir imtihandır. Bir de cihad, hükmi din cari olan Darıislâm haricinde cereyan edeceğinden ikrahın menfi olduğu din muhitından hariçtir. Darı harp zaten tarı ikrahtır. Böyle iken yukarıdan beri beyanı ilâhînin siyakı dikkatle mülâhaza edilince anlaşılır ki «

لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » nazmi mübini emri cihadın gayesini tesbit etmektedir. Ya'ni cihadın

hikmeti insanları ikrahtan korumak, ikrah kabul etmiyen dini hâkim kılarak i'lâi kelimetullah etmek, ya'ni herkesi mensub olduğu akideden cebren çıkarmağa çalışmayıb hakkın bilihtiyar kabul ve intişarına sed çekmek istiyen ve gücünün yettiğine cebr-ü ikrah eden hak düşmanlarının def'i ve mevaniin ref'i ile kalbi selim ve aklı müstakim için tebeyyün etmiş bulunan tarıkı rüşdü, hâkimiyeti hakkı umuma arz-u i'lan etmek ve bu suretle ümmeti Muhammedî ile mütenasib olarak mileli muhtelifeden mürekkeb bir hey'eti içtimaiye üzerinde müsalemeti umumıyeyi kâfil kalbi kül gibi hâkim bir ümmeti vasat yapmak ve Peygamberlerin hiç birini tefrik etmeyib hepsine aledderecat iman ile vahdaniyeti ilâhiyeye mübteni olan dini islâmı bütün dinlerin rabıtai külliyesi ve hedefi terakkisi olan bir dini umumî olarak müdafaa ve ızhar eylemektir. Bunun için islâmda gayeyi harb intikam, katil, tebdili dine icbar değil, hasmı

Sh:»865

mağlûb etmek ve kuvvei cebriyesini alıb dininde serbes olarak hükmi hakka tabi' tutmaktır ki ı'lâi

kelimetillah bundadır. Bu sebeble her ne zaman müslümanlara za'f tari olur. Dini hak müdafaa edilmezse

fitneler kopacak, cebr-ü ikrah çoğalacak, bütün beşeriyet herc-ü merce uğrayacaktır.

Lâkin bu izahtan sonra bir sual kaldı. Balâda «

وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّ۪ينُ لِلّٰهِ » âyetinde görüldüğü

üzere Mekke ve hatta Ceziretül'arab müşriklerine ehli kitab gibi hurriyeti din verilmemiş, bunlar hakkında «

اُمِرْتُ اَنْ اُقَاتِلَ النَّاسَ حَتّٰى يَقُولُوا لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ فَاِذَا

قَالُوهَا عَصَمُوا مِنّ۪ى دِمَاءَهُمْ وَ اَمْوَالَهُمْ » hadîsiyle ya islâm ya ölüm ilân

edilmişti. Bu ise « لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » hükmüne münafi değil midir? Bunun cevabı şudur:

Eğer münafi ise iki âyet birbirini nesih veya tahsıs eder onların bunda dahil olmadığı anlaşılır. Bununla

beraber şu da bilinmelidir ki onlara hürriyeti diniye verilmemesi bilhassa «

لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » hükmünün tatbıkını te'min içindir.

Bu münasebetle müfessirînden bir kaç kavıl vardır:

1- Bu «lâikrahe» âyeti mukaddemâ sureti umumiyede nâzil olmuş ve bil'ahare cihad ve kıtal âyetleriyle neshedilmiş bulunduğu Zeyd ibni Eslemden mervidir. Fakat bu kavıl ıtlakile savab görülmemiştir. Fılvakı «

قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَیِّ » bunun nüzulü dinin tebeyyüni kâmilinden sonra olduğunu

göstermekte ve böyle bir mülâhazaya mani görülmektedir. Bir de görüldüğü üzere cihad mes'elesi esasen buraya dahil değildir ki onunla nesıh, mevzuı bahs olsun. Lâkin şunu bilmek lâzım gelir ki her nesıh nâsihın derecei tenavülüne göredir. Binaenaleyh bu, cihad ile mensuhtur demek diğer ahvalde muhkem demektir, ve bu sebeble ikrahın cihada şümulü bulunduğuna zahib olabilecekler için bu rivayet mühimdir, demek olur ki bu âyette böyle bir ihtimal varsa bu ihtimal, mensuhtur. Ve rivayeti nesıh ancak bu cihete münhasırdır. Yoksa cihad âyetlerile mütebakinin mensuhıyetine imkân yok-

Sh:»866

tur, âmm, ba'dennesıh mütebakide yine kat'îdir. Hasılı nesıh, küllî değil cüz'îdir.

2- Bu âyet, Ehli kitab hakkında nâzil olmuştur. Binaenaleyh Müşrikîn bunun umumundan haricdir. Fil'vakı «تِلْكَ الرُّسُلُ » âyetinden başlıyan sıyak bunu müeyyid olduğu gibi sebebi nüzul hakkındaki rivayetler de bunu müeyyiddir. Rivayet olunuyor ki bi'seti seniyeden mukaddem Ensardan ba'zıları evlâdlarını Yehudiyyete veya Nasraniyyete sokmuşlardı, dini islâm gelince bunlara ikrah etmek istediler. Kablel'islâm Ensardan bir kadının çocuğu yaşamadığı surette «çocuğu yaşarsa onu Ehli kitab ile beraber ve onların dini üzere bulundurmayı nezrederdi» bu sebeble Ensar çocuklarının bir takımları Ehli kitab dininde bulunuyorlardı. Binaenaleyh islâma geldikleri zaman dediler ki biz vaktile bunların dinlerini bizim dinimizden efdal görürdük de çocuklarımızı onun için sevkederdik, mademki dini islâm geldi her halde biz bunları ikrah ederiz dediler, ezcümle Beni Salim ibni Avften Hüsayn namında bir Ensarînin iki oğlu vardı. Mukaddema Şam tüccarlarının telkıni ile Hıristiyan olmuş gitmişlerdi, bi'seti seniyeden sonra Medineye geldiklerinde babaları bunlara «vallahi sizi bırakmam illâ müslüman olmalısınız» diye sataştı, onlar da imtina ettiler, üçü bir Resulullaha müracaat ettiler, bunun üzerine bu âyet nazil oldu, babası da onları bıraktı. Bu hâdiseler gerek cihada izinden evvel olsun ve gerek sonra, her iki takdirde sebebi nüzul müşriklere şamil değildir, o halde hükmünün umumu da Ehli kitaba aiddir. Ve mensuh değil muhkemdir. Bu

güzel? lâkin sebebin hususu hükmün umumuna mani' değildir, « لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » ise

eamdır. Sonra bu hüküm yalnız Ehli kitaba mahsus olsa idi, dari islâmda Ehli kitabdan ma'adasına ahd-ü

enam verilmemek lâzım gelirdi. Halbuki Ceziretül'arab müşriklerinden başkasına bu muamele

yapılmamıştır. Şu halde bu âyet

Sh:»867

alelıtlak mensuh olmadığı gibi umumu Ehli kitaba da has olmamalıdır. Netekim Hazreti Enes: sebebi

nüzulü «Resulullah birisine » « اَسْلِمْ = müslüman ol!» buyurmuştu, o da « اَجِدُنِى كَارِهًا =

kendimi hoşlanmaz buluyorum» demişti, bu âyet bunun hakkında nazil olmuştur» diye rivayet etmiştir ki bu

sebeb daha mutlak olmakla hükmün umumunda daha zahirdir.

3- Ma'lûm ki Arab müşrikleri hakkındaki muamele «

وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّ۪ينُ لِلّٰهِ» emrine mübtenidir.

« لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » ise «ba'de islâmil'arab dinde ikrah yoktur, vergi kâfidir» mealinde

olduğunu tefsiri Kelbîde beyan eder. Demek ki rüşdün gayden tebeyyünü o zamandır. Ve bu hüküm

mâkabline şamil olmaz bu manaca bu âyet « وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ»

âyetinden sonra nazil olmuş demek olur. Mukaddem ise muahharı ne nesıh, ne tahsıs edemiyeceğinden «lâikrahe» umumu üzere kalır. Bu surette aralarında bir cihetten tearuz varsa muahhar mukaddemi neshetmiş olacaktır. Halbuki bunun evvelkini nâsıh olduğuna dair hiç bir kavil yoktur, ve olamaz. Zira bunun tarihen muahher olduğu sarahaten ma'lûm değildir. Balâda görüldü ki hılâfına rivayet bile mevcuddur. Binaenaleyh usulen mukarenete mahmul olmak lâzım gelir. Böyle olunca da yekdiğerini mütekabilen tefsir ve tahsıs edebilirler, Şu halde tebeyyüni rüşdi islâmı Araba ve ademi ikrahı ondan sonraya tahsıs de doğru olamaz. Evvelâ bidayeti islamda ikrah değil mukabele bilmisil bile yapılmadı ma'lûm, şimdi islâmı Arabdan sonra da ademi ikrah, müsellem, bu arada müslümanlar arasında bulunan Arab müşriklerine dahi bu hâdiseye kadar hiç bir ikrah yapılmadığı ma'lûmdur, o halde «

لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » in bütün şumulile ma'nası «dini islâmın dairei hükmunde ikrah yoktur»

demek olur. Harb ve harbî mes'elesi bu hükmünden esas i'tibarile haric olduğu gibi ikraha mukabele ve cürme ceza da bundan haricdir. Ancak bu âyeti

Sh:»868

« وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّ۪ينُ لِلّٰهِ» âyetlerile beraber

mülâhaza eylemek lâzımdır. Binaenaleyh âhırı âyetin de delâlet edeceği üzere dini islâmın dairei hükmünde ikrah bulunmaması tahsısan iki kayd ile mukayyeddir ki biri fitne bulunmamak, biri de dari islâmda edyanı saire erbabının nakzı tâbiıyyet etmemeleridir: âmm ise ba'dettahsıs zan ifade eder, burada fitneden murad ise şirk idi, lâkin umumî manasile ahzı de caizdir. Bu surette ikinci kayde de şamil olacağından bu bir kayıd diğerinden muğni kalır. Demek ki, hasılı mana şu olur: «Fitne yoksa dinde ikrah yoktur, çünkü rüşd, dalâletten iyice ayrıldı, bunları karıştıranlar belâlarını bulurlar.»

Binaenaleyh ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ﴾ her kim Taguta,

azgınlara veya azgınlıklara küfredib Allaha iman eylerse, ya'ni hulûsı kalb ile «

لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » diyerek evvelâ o Tagutları kökünden siler, saniyen bütün mevcudiyetile Allaha iman eder ve binaenaleyh Allahın gönderdiği Resulleri, münzelâtı hakkı tasdık eylerse

﴿فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى﴾ o muhakkak en sağlam kulpa yapışmıştır.

﴿لَا انْفِصَامَ لَهَا﴾ ki kopmak onun için değil -bu habli metînin kulpu, o tutamak ne kopar, ne kırılır. Ancak bırakılırsa fena düşünülür. Bu beyyinatı ilmiyye ve ameliyyeden, hakk-u batılın bu temeyyüzünden sonra muktezayı akl-ü rüşd artık bu gün var yarın yok, fanî, bâtıl, zılli zail, kırılıb dökülecek, nihayet kendine tutunanı düşürüb bırakıb gidecek olanlar Tagutların, Firavinler, Nümrudlar, Sahirler, Kâhinler, Şeytanlar gibi azgın, sahte ma'budların çürük kulplarına yapışmak değil «

مِنَ الْاَزَلِ اِلَى الْاَبَدِ حَيٌّ قَيُّومُ » şaşmaz, yanılmaz, uyumaz, imızganmaz,

Semavat-ü Arzın malikülmülkü, izni olmaksızın huzuruna yanaşılmaz, şefaate cür'et edilmez, sahib kibriya, gizli aşikâr, cüz'î küllî her şey'e

Sh:»869

alîm, her şeyden habîr, ilminin künhüne irilmez, o bildirmedikçe bir şey bilinmez, kürsîi celâli Yerleri Gökleri tutmuş, Yerler Gökler kabzai kudretinde lâ şey kalmış o yüksek, pek yüksek ulüvvi kudreti, şanı azameti bi

payan « لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » olan Allah tealânın kopmaz kırılmaz urvei vüskasına iki elile seve seve hırzican edib yapışmak, ya'ni bittemsil o kürsîi ilahîden uzadılmış kopmaz kırılmaz bir habli metînin kulpuna, tutamağına benziyen ve dinin başı olan tevhidi hakka hüsni i'tikad ile iman edib muktezasile amel

etmek ve onu hiç bırakmamaktır. İşte bu imanı yapan böyle bir kulpa yapışmış olur. ﴿وَ﴾ lâkin bu iman ve i'tikad yalnız sözde ve yalnız kalbde kalmamalı, ağız, gönül bir, iç dış müsavi olmalıdır. Çünkü

﴿اللّٰهُ سَميعٌ عَليمٌ﴾ Allah semi' alîmdir. Hem sözleri işidir hem niyyetleri bilir. Ağzından «

لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » deyib içinde küfür saklıyan münafıkların ve bil'akis içinden hakkı bilib ağzından küfür savuran kâfirlerin yaptıklarından Allah gafil değildir.

TAGUT, «tuğyan» dan mübalâğa sıgasile bir ismi cinstir ki aslı ceberut gibi «tagavut» olub kalbi mekân ile tavagut yapılarak «vav», «elif» e kalbedilmiştir, müfrede ve cem'a, müzekkere ve müennese ıtlak edilir. Aynı tuğyan kesilmiş, tuğyankâr, azgın, azman, azıtgan demek gibidir. İbni Ceriri Taberînin ta'rifi veçhile: Allaha karşı tuğyankâr olub kahr-u cebrile veya birriza perestiş edilib ma'bud tutulan gerek insan, gerek şeytan, gerek vesen ve gerek sanem ve gerek sair her hangi bir şey demektir, bunun tefsirinde «Şeytan, veya Sahir veya Kâhin veya İns-ü Cinnin mütemerridleri veya Allaha karşı ma'bud tanınıb razı olan Fir'avn ve Nümrud gibiler veya esnam» diye müteaddid rivayetlere tesadüf edilir. Ebü Hayyan der ki: «bunlar birer misal ile beyan olmak gerektir, çünkü Ta'gut bunların her birinde mahsurdur. ilah...» balâdaki ta'rif bun-

Sh:»870

ların hepsine şamildir. Maamafih Kazı Beyzavî bu hasra «Allah yolundan menedenler» fıkrasını da ilâve etmiştir ki daha eam bir ta'rifi tazammun eder. Çünkü bunu yapanlar ma'bud tanınmış olmıyabilir. Şu kadar ki bu da « اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ » mucebince kendi hevasına uyub kendi

kendine ma'bud payesi vermiş addolunabileceği mülâhaza olunursa evvelki ta'rifte dahil olacaktır. Bu izahattan bir kaç faide alacağız. Evvelâ, Tagutun müteaddid tefsirleri misal veya tenevvüunu

gösterebileceği gibi Şeytan, Sahir, Kâhin, Ma'budı batıl, Mütemerridîni ins-ü cin kelimelerinin her biri Tagut kelimesile ta'rife müşabih mütesadık bir tarzda ifade edildiğine göre bunların ma'nen tam müteradif değilseler bile pek mütekarib veya mütelâzım olarak kullanıldıklarını da iş'ar edebilir. Saniyen, demek olur ki Tagutun açığı da gizlisi de görünürü de görünmezi de vardır. Salisen, tuğyan mefhumundan anlaşılıyor ki putlar derecei taliyede Tagutlardır. Bakılırsa zevil'ukul olmıyan asnam-ü evsan Tağutlardan ma'bud bile olmamak lâzım gelirdi. Zira bunlar kendileri Allaha karşı sahib tuğyan olamazlar ve Tugyana riza veremezler, fakat red de edemezler, bu sebeble nihayet bir vesilei Tugyan olabilirler. Ve bu vesileyi de azgınlar bulurlar. Putlar esasen erkek veya dişi Tagutların hayalleri ve azgınların azmanlarıdır. Gizli veya açık azğınlar bunlarla kendi Tuğyanlarını ileri sürerler. Bu cihetle putlar asıl Tagut değil, Tagutların mümessilleridirler. Bu suretle « فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ » şunu iş'ar etmiş oluyor ki emri tevhidde ilk iş putlardan evvel ona saik olan azgın tuğyankârlara küfretmektir. Râbian, Allaha karşı tuğyankâr olmıyan ve şirke razı olmak ihtimali bulunmıyan ve bununla beraber bir takım tuğyankârlar tarafında ilâh diye telâkkî edilen Hazreti İsa ve Uzeyr gibi ekâbirin kendileri Tagutun ta'rifinden ve masadakından haricdirler. Emri tevhidde « لَا اِلٰهَ » derken bunların ülûhiyyetini

Sh:»871

dahi selb-ü inkâr etmek, taabbüd etmemek farz olduğu halde diğer cihetten bunlara küfür caiz olmıyacak, bil'akis Allaha imanın zaruriyatından olarak Enbiyaya iman ve ta'zım dahi şeraitı imana dahil bulunacaktır. Bu pek mühim nükteye işareten « فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ » buyurulmuş da masivaya küfür şart edilmemiştir. Demek ki tevhidin şartı masivallaha küfretmek değil, masivallahtan ülûhiyyeti nefyetmek ve bu miyanda Tagutlara küfreylemek ya'ni onları hiç tanımamak, ma'adasının da ülûhiyet ma'dunundaki derecelerine göre haklarını tanımaktır. Zira hak Allahındır, nihayet « فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ » şunu da kat'ıyen ifade ediyor ki mü'mini müvahhid olmak için Allaha imandan evvel küfre tevbe etmek şarttır ve bu tevbenin şartı da Tagutları asla tanımamağa azmeylemektir. Bu suretle « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » « فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ » kelimei tevhidinin bir tefsiri demektir, işte böyle zahir-ü batını ile iman eden muhakkak urvei vüskaya yapışmış olur ki buna tutunanların kürsîi ilâhîye, a'lâı ıllîyyine doğru çekilip götürelecekleri ve giderken bırakıverenlerin de dehşetli bir surette düşecekleri fahvayı kelâmdan anlaşılıyor. Şimde hem bunu daha ziyade tenvir hem de acaba hiç tutunmasak, hiç bir kulpa yapışmasak ne lâzım gelir diyebilecekleri irşad için buyuruluyor ki:

﴿٢٥٧﴾ اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى
النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُٓوا اَوْلِيَٓاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ
اِلَى الظُّلُمَاتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴿

Sh:»872

﴿٢٥٨﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِى حَٓاجَّ اِبْرٰهِيمَ فِى رَبِّهِٓ اَنْ اٰتٰيهُ
اللّٰهُ الْمُلْكَ اِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّىَ الَّذِى يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ اَنَا

أُحْيِ وَاُمِيتُ قَالَ اِبْرٰهِيمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِى بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ
فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِى كَفَرَ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٩﴾ اَوْ كَالَّذِى مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى
عُرُوشِهَا قَالَ اَنّٰى يُحْيِ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ
عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ
بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ
وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ
كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿﴾

Sh:»873

﴿٢٦٠﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اَرِنِى كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى قَالَ
اَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِى قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ
الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ
ادْعُهُنَّ يَاْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah iman edenlerin velisidir onları zulümattan nura çıkarır, küfredenlerin ise velileri Taguttur onları

nurdan zulümata çıkarırlar, onlar işte eshabı nar, hep orada kalacaklardır 257 Baksanâ ona: O, kendine Allah meliklik verdi diye İbrahime rabbı hakkında huccet yarışına kalkana, İbrahim ona "benim rabbım o kadirı kayyumdur ki hem diriltir hem öldürür" dediği vakit "ben diriltirim ve öldürürüm" demişti, İbrahim: "Allah güneşi Meşrıktan getiriyor, haydi sen onu Mağribden getir" deyiverince o küfreden herif dona kaldı, öyle ya: Allah zalimler güruhunu muvaffak etmez 258 Yahud o kimse gibi ki bir şehre uğramıştı, altı üstüne gelmiş ıpıssız yatıyor, "Bunu bu ölümünden sonra Allah nerden diriltecek?" dedi, bunun üzerine Allah onu yüz sene öldürdü sonra diriltti, ne kadar kaldın? diye sordu "bir gün yahud bir günden eksik kaldım" dedi, Allah buyurdu ki: Hayır, yüz sene kaldın, öyle iken bak yiyeceğine, içeceğine henüz bozulmamış, hele merkebine bak, hem bunlar, seni insanlara karşı kudretimizin canlı bir âyeti kılayım diyedir, hele o kemiklere bak onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyoruz? Sonra onlara nasıl et geydiriyoruz? Bu suretle vaktaki ona hak tebeyyün etti, şimdi biliyorum, dedi: Hakikaten Allah her şey'e kadir 259 Bir vakıt da İbrahim: "yarabbi göster bana ölüleri nasıl diriltirsin?" demişti, "inanmadın mı ki?

Sh:»874

buyurdu, "inandım velâkin kalbim iyice yatışmak için" dedi, öyle ise, buyurdu: Kuşlardan dördünü tut da onları kendine çevir, iyice tanıdıktan sonra her dağ başına onlardan birer parça dağıt sonra da çağır onları sana koşa koşa gelsinler; ve bil ki Allah hakikaten azîzdir, hakîmdir. 260

257. ﴿اَللّٰهُ وَلِىُّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا﴾ Allah, iman edenlerin, ilmi ezelîde imanı mukarrer olanların muhibbi ve veliyyül'emridir. ﴿يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ﴾ onları hidayet-ü tevfikiyle zulmetlerden nura çıkarır. -Burada «zulümat» ın cemi, «nur» un müfred getirilmesi ne kadar şayanı dikkattir, demek ki âlemde mütenevvi' zulmetler vardır. Bütün bu zulmetleri izale edecek olan nur ise birdir ki o da « اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » mucebince nuri haktır, her hangi bir hususta nuri hak bulunamadı mı insanı her tarafından sayısız zulmetler kaplar, nuri hak tecelli edince de o zulmetler kalkar, nuri hak tecelli edince de o zulmetler kalkar. Nuri hak bulunmadı mı Yerler Gökler hiç, gündüz gece, güneşler zifir, gözler kör, kulaklar sağır olur, kalbler bin türlü hayalât ile buhranlar içinde çarpınır kalır, aranan bulunmaz, ne aranacağı bilinmez, gönüllere vesveseler, elemler, azablar çöker etrafı evhamlar, umacılar kaplar, Cinler Şeytanlar başa toplanır. O zaman insana varlık bir belâ kesilir de ah keşke ben de bir hiç olsa idim diye haykırır, o sırada her hangi bir sebebden nuri hak zuhur ediverirse Semalar güler, yıldızlar doğar, baharlar açılır, neşveler sunulur, elemler silinir, ınkıbazlar unutulur, gönüller inbisat ve inşirah ile dolar, zevkı vücud duyulur. Ve zaten işte nuri hakkın bu bir lemhai zevkıdır ki insana hayat hayat! dedirtir. Bu zevkı ebedîleştirmek istiyen âkıllar da kendini kendine bırakmaktan vaz geçirip nuri hakka irmek için onun urvei vüskasına yapışmalıdır. Malûm ki her şeyde ancak bir veçhi hak vardır ve Allaha ancak o vecihten gidilir. Buna mukabil her şeyde vücuhi batıl

Sh:»875

namütenahidir. Meselâ bir şey kaybettiniz, o bir yerdedir. Ve ancak oradadır. O anda bunda vechi hak budur, fakat siz bir kerre onu bilmiyor ve hele o yeri bildiğiniz halde o, orada yoktur diye itikad etmiş bulunuyorsanız oradan başka hangi taraf aklınıza gelse vechi batıldır, bulamazsınız. Bu bir şeye karşı bütün cıhatı cihan batıl kesilir. Bu suretle her hangi bir şeyde bir vechi hakka mukabil namütenahi vücuhi batıl vardır. Nuri hakk olan ma'rifet doğunca bu zulmetlerden çıkırılır. Binaenaleyh zulümat çok, nur birdir. Nur vücudî, bütün zulmetler ademîdir. Bir vücuda namütenahi adem tekabül eder. Bütün mevcudat üzerinde kayyum olan da ancak Allah tealâdır. Bunun için Allaha iman nurı hakkın, mağrifeti yakîniyenin, inşirahı mutlakın mebdei tulûı, fecri sadıkıdır, iman-ü ma'rifete mukabil veya muhalif adem, yeis, küfür, reyb, vesvese, dalâl, cehil, ilmi nakıs, fisk, hevâ, terbiyesizlik, nankörlük, ahlaksızlık, hadnaşinaslık ve saire hepsi birer zulmettir. Binaenaleyh buradaki zulümat. Zulümatı küfr-ü maasıden, zulümatı şekk-ü şüpheden, ulumı istidlâliyenin meratibi kaviyesine nazaran meratibi zaifesinden ve hatta mertebei keşf-ü iyane nazaran ulumı fikriye ve istidlâliyenin hepsine şamildir. Nur ise her birine aledderecat mukabil olan ma'rifet-ü ikandır ki ikanı imanîden ikanı iyanîye kadar gider.

İşte Allah tealâ iman edenlerin ellerinden tutar, zulmetlerden çıkarır, nuri yakîn ile işlerinde muvaffakiyet, nefislerine edeb, gönüllerine inşırah bahşeder. Tarikı müstakimde saadeti ebediyeye mazhar eyler, buna mukabil ﴿وَالَّذٖينَ كَفَرُوا﴾ o urvei vüskaya yapışmıyan ve Tagutlara küfredecek yerde Allaha küfreden, tevhid ile iman kulpuna sarılmıyan kâfirler ise ki bunların bir kısmı Allaha az çok inansa bile ayni zamanda Tagutlara da inanırlar. Bir kısmı Allaha inanmaz Tagutlara inanır, bir kısmı da ne Alla-

Sh:»876

ha inanır ne Tagutlara, ancak kendine tutunmak ve başka hiç bir şey tanımamak ister ve Tagutlar alelekser bu kısımdandır ﴿اَوْلِيَاۤؤُهُمُ الطَّاغُوتُ﴾ artık bunların evliyayı umuru Tagutlardır. Başlarına azgınlar çöker, kahr-ü ikrah ile veya hile ve hud'a ile her taraflarını kıskıvrak bağlar, zımamlarını ellerine alırlar ﴿يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ﴾ onları nurdan, Allahın fıtraten bahşettiği nurı imandan, tarikı müstakimden çıkarır karanlıklara çekerler. -Çünkü Tagutlar dosdoğru aydınlıkta iş görmesini istemezler, her tutduklarını aksine, tersine sürüklerler, mütemadiyen karanlığa,

gidilmedik yollara giderler, akl-ü ilmi sevmez, fikirleri ıhtiyarları ifsad eder, ahlâkları bozar, Allaha, Peygamberlere yarış etmek zu'mile yapılamıyacak şeyler yapar, keyfini icra etmek için nerde Allahdan korkmaz varsa ardına takar ve taktığını karanlıklara, içinden çıkılmaz belâlara sürükler. Sonra ne olur?

Bunlar orada kalırlar da Tagutlar kurtulur mu? Hayır, ﴾أُولٰئِكَ﴿ Tagutlariyle beraber bütün bu kâfirler ﴾اَصْحَابُ النَّارِ﴿ eshabı nur değil eshabı nardırlar. Allah tarafından o müebbed ateşe mahkûmdurlar ﴾هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴿ hepsi o nârı Cehennemde müebbeden kalırlar.

-Görülüyor ki Allaha, iman etmiyen kâfirler Tagutlara küfür bile etmiş olsalar, ya'ni hiç bir kulpa yapışmak istemeyib kendi kendilerine kalmak isteseler bile yine Tagutların tasallutundan kurtulamıyacak her halde Tagutlara takılmıya mecbur olacaklardır, çünkü insanın cem'iyetsiz, emirsiz nehiysiz yaşaması kabil olmadığından Allahın teklifini, Allahın emirlerini dinlemiyenler, behemehal Tagutların emirlerine mahkûm olacaklardır. « لَٓا اِكْرَاهَ » diyen dini tanımayıb ikrah eden cebbar Tagutlar da binnetice kendilerini kurtara-

Sh:»877

mıyacak akıbet ebedî ateşlerde kalacaklardır. Şüphe yok ki hak tanımıyan kuduz nefislerin sürükliyeceği yer nârı Cehennemdir.

Bakınız Allahın inayetiyle bir mü'min bir Taguta ne yapmış, ve Allah mü'minlere ne gibi şeyler göstermiye kadirdir. İşte tarihden misal: 258.

﴾اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ى حَٓاجَّ اِبْرٰه۪يمَ ف۪ى رَبِّه۪ٓ اَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ﴿ görmedin mi Allah kendisine mülk ya'ni devlet ve hükümdarlık verdiği için mağrur olarak -veya hükümdarlığının şükranını ma'kûs bir suretde küfran ile edaye kalkışarak- Halilullah olan İbrahime rabbı hakkında muhacce eden, galebe etmek zu'mile münazaraya çıkışan o Taguta -o Nümruda- baksan a... ﴾اِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّىَ الَّذ۪ى يُحْي۪ وَيُم۪يتُ﴿ o zaman İbrahim «benim rabbım o zatı ecell-ü a'lâdır ki hem ıhya eder hem de öldürür» demişti ki hem hayat halk eder hem memat demekti. Rivayet olunduğuna göre Hazreti İbrahim putları kırdığı zaman Nümrud onu zındana atmış, bir müddet sonra çıkarıb sen kime davet ediyorsun diye sormuş o da böyle söylemişti. Buna karşı Nümrud ﴾قَالَ اَنَا اُحْي۪ وَاُم۪يتُ﴿ ben ihya ederim ve öldürürüm dedi.» rivayete nazaran iki adam getirtmiş birini i'dam edib birini salıvermiş, işte gördünmü demiş, bununla Hazreti İbrahimin dermiyan ettiği ihya ve imate bürhanına gereki gibi atfı nazar etmemiş, gûya kendince bir taraftan bir üslûbi hakîm yapmış bir taraftan da tehdid savurarak «işte o benim» diye rububiyyet iddiasına kalkmış idi. Bu cahilâne müşrik cevabına karşı derhal ona haddini bildirmek için tam yerinde bir üslûbi hakîm ile

﴾قَالَ اِبْرٰهِيمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِى بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ﴿ İbrahim «şu muhakkak ki Allah

Sh:»878

güneşi Maşrıktan doğduruyor sen de Mağrıbdan doğdur bakayım» dedi

﴾فَبُهِتَ الَّذِى كَفَرَ﴿ deyince kâfir tutuldu kaldı mebhut-ü mağlûb oldu.- buna kâfir azgınlık

yapmayıb da hakkı kabul etse idi ıhya ve imateyi hakikatile telâkki edib hidayeti ilâhiyeyi reddile zulüm

etmese idi bu zulmete düşmezdi fakat ﴾وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴿

Allah da zalimler güruhuna hidayet etmez, kendilerini ayni hak farz edib de hakk-u hakikate karşı gelen

böyle zalimler nurı haktan nasıl istifade edebilirler. Hayat halk etmenin hareketi şemsi tebdil etmekten daha

mühim ve hâdisatı hayat hadisatı mihanikiyeden daha yüksek bir bürhanı kudret olduğunu takdir etmiyen ve onu oyuncak zannedib de istihfaf eyliyen zalimler nihayet böyle Semadan inen mihanikî bir tokatla mağlûb edilirler. Lâkin hakkı kabul etmek emelinde bulunmıyan azgınlar böyle mebhut-ü mağlûb olurlar da yine imana yanaşamaz, zulmetten çıkamazlar. Ferdler böyle olduğu gibi cemaatler de böyledir. Demek oluyor ki Tagutun misallerinden biri böyle «ben ihya ederim ve öldürürüm» diye Allah ile rekabete kalkışan kâfirdir ve işte bu mü'min böyle bir azgına müdahene etmek şöyle dursun ona lâyikıyle haddini bildiriverir ki bu Allahın bir lûtfudur. Allaha imanı olmıyanlar, bunun yanında korkusundan tiril tiril titrerken bak İbrahim ona ne yapmış, ne hale getirmiştir. Bununla şu da sabit oluyor ki kâfir, melik olabilir ve fakat bir kimse melik olmakla hidayete ermiş olmaz, ni'meti mülkin muktezası onu kendi gönlüne ve nefsaniyetine göre suiisti'mal etmek değil Allahın emrine ve hakkın muktezasına göre idare ve ta'kib etmektir. Ya'ni ihya ve imatei ilâhiye o kadar muhakkak ve mütebeyyindir ki bunun pek âdi, pek mebzul bir şey gibi zannedib kendilerine mal etmek isteyen kimseler bile bulunuyor. Fakat ıtlakiyle bu kadar muhkem ve metîn olan bu hakikta tafsıle geçildiği zaman

Sh:»879

kısa akıllar tekerrüri hayat misallerini göremezler de aslı hayatı tasdik ederken ba's-ü neşri inkâr ederler. Kendilerini kanunı hakkın fevkında tanımak istiyen ve emr-ü iradelerile hakk-u hakikati tağyir eylemek sevdasında bulunanlar her halde sillei hakkın darbesine mahkûmdurlar, tebaalarile beraber kendilerini de zulümata sürükler ve uçurumlardan yuvarlanır, derekâtı nara tıkılırlar, elbette haktan kaçan hakka muaraza eden haksız olur, haksızın hakka irmesi de bir tenakuzdur. Şüphe yok mülk-ü hükûmet pek büyük bir nimeti ilâhiyedir. Fakat insanlar kendilerini bunun sahibi aslî ve hakıkîsi değil, sahibi niyabî ve mecazîsi bilmelidirler. Nümrud bunu böyle tanımadığı için hidayeti ilâhiyeden mahrum zalimlerden oldu. Ve Allaha istinad eden İbrahim galebe ederek biizni Huda mebhut-ü perişan eyledi. Mufassalatı tefasirde bütün vücuhı ilmîsi tetkık edilmiş olan bu münazarai ilmiye misali Allahın iman edenlere inayetini ve bir mü'minin Tağuta karşı muamelesini bir iki cümlei vecize içinde o kadar vuzuh ve belâğatle ifade etmiştir ki inayeti ilâhiyenin bu misali bütün akılların kavrayabileceği bir hakikati barızeyi muhtevidir. Ta'biri aharle bu âyet, ıtlakile muhkemattan olan bir âyeti beyyinedir. Maamafih Cenabı Allahın kudreti ihyası bir kerreye munhasır da değildir, o kudreti mutlaka ile dilediği gibi ihyaya kadirdir. Ma'dumu icad edib hayat verdiği gibi meyyiti de tekrar ba's ile ihya edebilir. Ve bu ihya ve imâtenin envaı vardır. Bunlar esbabı âdiye ile vakı' olabildiği gibi hârikul'ade suretlerle de vakı' olabilir. Zaten sirri ihya başlı başına bir hârikadır. Bunun gibi Allahın mü'minleri zulmetten nura ıhracı da akılların ihata edebileceği derecelerden çok yüksektir. Onun öyle incelikleri ve öyle ledünniyyatı ve öyle fevkal'âde suretleri vardır ki onlar akılların, fenlerin tahdid edemiyeceği nice harıkalara müntehi olur. Böyle olmakla beraber

Sh:»880

bunlar akılların kabul edemiyeceği, reddine mecbur olacakları muhalâttan değildirler. Bil'akis cereyanı

hayattan istinbat olunabilecek hakaiktırlar. Vukuundan evvel akılların tahmin etmeleri ihtimali olmıyan ve

fakat vukuundan sonra da tesliminde tereddüde imkân kalmıyan öyle misallerde vardır ki bunlar imanı

olmıyanlar için bir muamma, bir emri müteşabih kaldığı halde ehli iman için diğer bir beyyinei muhkeme

teşkil ederler. Cenabı Allah bunları da iki misal ile beyan edecektir, evvelâ şöyleki:

O misale 259. ﴿اَوْ كَالَّذِى﴾ yahud şu şahıs gibisine baksan â -işbu « كَالَّذِى »

yukarıdaki « اَلَّذِى » ye ma'tuf olduğuna göre « اَوْ اَلَمْ تَرَ اِلَى كَالَّذِى » demek olur.

Bu surette « كَافْ » da harfi cerrolursa harfi cerrin harfe duhulü caiz olmıyacağından « اَوِ الَّذِى

» denilmek lâzım gelirdi. Buna binaen bu kâfe « مُقْحَم » ya'ni tahsini lâfz için gelmiş bir harfi zaid

diyenler olmuştur. Fakat bunun « مِثْل » manasına kâfı ismî olarak «

اَوْ اَلَمْ تَرَ اِلَى مِثْلِ الَّذِى » demek olduğu ıhtar edilmiş ve yahut manaya atfile «

اَوْ اَرَاَيْتَ كَالَّذِى » yahut buna benzer şey gördünmü manasında olması da söylenmiştir.

Lâkin manaya atıf noktai nazarından düşünülürse « اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِى » nin meali «

هٰذَا كَالَّذِى = bu şunun gibi» demek olacağından « اَوْ كَالَّذِى » de buna atfen veya şunun

gibi demek olur. Maamafih her ne olursa olsun burada «kâf» ın tasrıhi evvelkinden daha ziyade zati vak'aye, burada misil ve misaline celbi dikkat edilmiş yani meşhuddan gayrı meşhuda intıkal ile mümaselet kanunu mucebince evvelâ kıyası temsilî, saniyen kıyası istikraî tarikiyle ehastan eamme bir ilmi istidlâlî

gösterilmiş ve mebadiî imandan olan « اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ » tesbit kılınmış ve bu

suretle iman ve ilim birleştirilmiş olduğuna bir ıhtarı muhtevidir. Yani mü'minlerin veliyyül'emri olan Allahın onları zulümatı cehl-ü iştibahtan nurı yakîne nasıl ıhrac ettiğini ve onun imate ve ihyadaki kudreti baliğasını anlamak için şu mahzun ve mükedder şahsın harıkul'ade vak'asını münferid bir harıka
olarak

Sh:»881

değil, vücuhı muhtelifeden ibret engiz vukuat ile meşhun olan kıssasını bir misal olarak alıp emsaliyle mülahaza ediniz, ve bütün envaiyle cereyanı hayatın her lahza imate ve ba'sı mutazammın olarak teşekküri emsal içinde ayniyyet ve şahsıyyet ifade eden bir vak'a olduğunu anlayınız ve her kanunı küllînin bidayette

bir harıkai münferidenin ta'mimi bulunduğunu biliniz ki ﴿مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ﴾ o şahıs bir karyeye, bir

şehre uğramışdı ﴿وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَاۚ﴾ o sırada bu karye damlarının üzerine

çökmüş, o ma'mur binaların tavanları çöküb inmiş, altındaki diyarlar onların üzerlerine yıkılmış altüst olmuş veya bağlarına bağçelerine rağmen harab, bomboş, kimsesiz, ağlanacak bir halde idi.- Arş esasen tavan demek olub müsakkafata ve her tarafına gölge veren şeylere de ıtlak olunduğundan burada bir kaç tasvir, mümkindir. Hazreti Ali, İbni Abbas, Ikrime, Ebül'aliye, Said ibni Cübeyr, Katade, Rebi', Dahhak, Suddi, Mukatil, Süleyman ibni Büreyde, Naciyetibni Kâ'b, Salimilhavas demişlerdir ki: bu şahıs, Hazreti Uzeyr idi. Fakat Vehb, Mücahid, Abdullah ibni Ubeyd ibni Umeyr, Bekr ibni Muzar, Hazreti Ermiya idi demişler, İbni İshak da Ermiyanın hızrolduğunu söylemiştir. Bunlardan başka Lût aleyhisselâmın kölesi veya Şa'ya dahi denilmiş, bidayeten bir şahsı kâfir ve fakat ba'delihya mü'min olduğu da söylenmiştir. KARYEYE GELİNCE, Vehb, Katade, Dahhak, Ikrime, Rebi' buna «İlya» ya'ni «Beytülmakdis» demişler, Dahhakten Beyti makdise

iki fersah mesafade «Karyetül'meb» veya Arzı mukaddes, ba'zılarından Mü'tefike, İbni Zeydden balâda zikri geçen ve ölümden kaçan binler şehri, İbni Abbastan Dicle kenarında Deyri Hirakl, Kelbîden Şabur abad, Süddîden Selmâbad, diye de nakiller vardır. Bunların içinde en meşhuru şahsın Hazreti Uzeyr ibni

Sh:»882

Şerhıya, karyenin de Beni İsrail devletinin makarri olan Kudüs şehri olmasıdır ki Buhtünassarın harbile istîlâ ve tamamen tahrib edilmiş ve bütün Beni İsrail üç kısma tefrık olunub bir kısmı baştan başa katli ammedilmiş ve bir kısmı Şamda iskân olunmuş, bir kısmı da esir edilib götürülmüş idi. Uzeyr bu esirler miyanında olub bilâhare kurtulmuş ve bir gün merkebile Kudse uğrayıb bu halde görmüş idi. İbni Abbastan sebebi nüzulün bu olduğu bittafsıl mervididir. Maamafih berveçhi balâ diğerleri hakkında da böyle birer imata ve ihya harikaları mervi ve kıssanın mefhumı umumîsi her birine veya hepsine muhtemil bulunduğu gibi mevzuı kıssa bir ye'is zulmeti üzerine cereyan etmiş gibi görünmesine, ye'sin de bir küfrolmasına mebni bu vak'ayı zulmeti küfürden nuri imana, yeisten muvaffakiyyet ve ümide bir intikal misali gibi telâkki eden müfessirler olmuş ise de siyakı âyet bunun meşhuru üzere bir harikai nübüvvet olmasında daha zahirdir ve mevzuı kıssa kâfirane bir ye'sin değil mü'minane bir hüzn-ü kederin netaicini ve harikul'ade bir sureti incilâsını tazammun eder. Her türlü esbabı hayatı kal'etmiş görünen feci' bir hâdisei tahribden acı bir inkisara düşerek, ıhyayı temenni ve fakat kudreti ihyayı i'zam ve tarikını bilmekte i'tirafı kusur eyliyerek aczi beşerîsile derin bir elem ve telehhüf içinde kalan ve bu halde Allah ile muamelesini kesmeyib velev hatâ âlud bir dil sürçmesi ile olsun hasbihal eden bir acıklının geçirdiği imtihanı ve nihayet harıkai eltafı isbatı ba'se ve zulmetten nura ıhraca bir misali bedi' olarak almak için bir küfrolan ye'si mutlak tasavvuruna

mazmunı âyet, münafidir. Şu kadar ki Nümrud gibi zalimâne ve tağiyâne bir surette olmıyan ve « خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » mazmunu üzere küfrü tabiat edinmemiş olanlar hakkında küfürden imana ıhrac ve o imanı harikalara mazhar etmek de « اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَد۪يرٌ » hükmünde dahil olarak caiz olabi-

Sh:»883

lir. Ve şüphesiz « اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا » bu gibilere de şamil olarak mülahaza edilmek lazım gelir. O halde sebebi nüzul Üzeyr veya Ermiya vak'ası da olsa mefhumı âyet, tahsıs edilemeyerek kıssa müteaddid vukuata muntabık olabilmek için «karye» nekire olduğu gibi « كَالَّذ۪ى » de ahdi zihnî ile tasavvur olunmalıdır.

Demek olur ki ismi lâzım değil -o şahıs uğradığı karyenin bu acıklı halini görünce ﴿قَالَ اَنّٰى يُحْي۪ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ bu müdhiş ölümünden sonra Allah bu memleketi nerden ihya edecek diyordu. Ki bu söz şahsın haline göre şu manaları ifade edebilir:

1- Edecek amma acaba nerden edecek? Nasıl edecek, ne zaman edecek?

2- Ben buna seri' bir hayat temenni ediyorum, fakat âcizim yolunu bilmiyorum, bilmem ki Allah bunu yapacak mı? yaparsa da galiba geç yapacak, onu da ben görmem, ah ne felâket, ne falâket!..

3- Yapabilir amma galiba yapmıyacak.

4- Ölen dirilir mi? Giden geri gelir mi? Bunun ihyasına, ba's ba'delmevtine imkân ve ihtimal yok heyhat!.. Ki bu dördüncüsü bir ye'si mutlak, bir küfürdür. Bunun için bu sözü söyliyen bu maksadla söylememiş olsa dahi bu iham dolayısile bir lisan kayması, bir zelle yapmış olur. Mü'min hiç bir şeyden me'yus olmaz. Fakat esbabı âdiyenin sevkile hasbelbeşeriye za'fı ümmide ma'ruz olabilir. Zira yeis küfrolduğu gibi, emni mutlak da küfürdür. O da Allaha gurur ile ondan bir nevi ınkıta'dır. Bu haysiyetledir ki «

وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ » buyurulduğu gibi «

حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَا

» buyurulmuştur. Demekki yeis değil, fakat ye'se doğru bir zan ve tevehhüm ile inkisarı ümid ve bu suretle bir gam ve elem Peygamberler hakkında bile mümkindir. Fakât Peygamberler ısmeti ilâhiyede

bulunduklarından öyle bir noktada derhal nusratı

Sh:»884

ilâhiye tecelli eder. Mü'minler de böyle bir lâhzede «

﴿لَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ﴾ . ﴿لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ﴾ .

﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ﴾ » diyerek urvei imana daha ziyade sarılıb sabr-u salât ile

istiane etmek, ye'si andırır bir ceza'-u feza' göstermemek, Allahın ölümden sonra da ihyaya kadir olduğunu

bilmek ve ona muntazır olmak lâzım gelir. İşte « اَنّٰى يُحْيٖي هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَاۚ »

böyle mahzun calibi nusrat bir hali inkisarın ifadesi ise de bunun az çok bir ihamı yeisten dahi hâli

kalmamış olması bir zelle olacağından o anda hem nusratı ilâhiye başlıyacak, hem de bu zellenin bir

terbiyesi olmak üzere husuli mürad bir asırlık bir bataet ile inkişaf edecektir.

Binaenaleyh ﴿فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ﴾ Allah hemen o şahsa yüz sene süren medid

bir ölüm verdi: bu müddette hayat namına bir şey tattırmadı.- Rivayete nazaran bir uykuya dalmış o

uykusunda öle kalmış idi ve henüz genç idi ﴿ثُمَّ بَعَثَهُۜ﴾ sonra da o ölüyü tekrar hayata salıverdi: evvelki gibi hay, âkıl, fehimli, mearifi ilâhiyede nazar-u istidlâle müsteid bir ruh ile ba's ba'delmevte mazhar etti. -Baz'ı rivayete göre bu yüz senenin yetmişinci senesi «Yuşek» namında bir Furs hükümdarı tarafından külliyyetli bir askerle Arzı mukaddes fethedilmiş, Buhtünassar helâk olmuş. Beni İsrailin bakayası yine Beytülmakdis ve civarına yerleştirilmiş. Otuz sene zarfında Kudüs yeniden i'mar olunmuş ve işte «

اَنّٰى يُحْيٖى هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا » deyen Hazreti Üzeyri de Allah bu sırada o karye

gibi ba's ba'delmevte mazhar etmiş- edince ﴿قَالَ كَمْ لَبِثْتَۜ﴾ ne kadar kaldın diye sordu. O

da bir uykudan uyanırcasına ﴿قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍۜ﴾ bir gün veya bir

günün bir kısmı kaldım dedi.- Belli ki ilk intibahında ruhuna bu sual teveccüh edince henüz hakikate vakıf bulunmadığından ve fasılai zaman da vahdeti şahsıyeye mani' olmadığından evvelki hayatın uyku hakkındaki

Sh:»885

bakıyei hatıratından bil'istidlâl tahminen ve yalândan ihtirazen bil'ihtiyat böyle söyledi. Demek ki her âti, mazinin hatırasına sahibdir. Gerek uyku gerek ölüm bile ilk intibahta insana icmalen bir hatıra bırakıb da

gidiyor. Öyle olmasa idi, kalkan adam o anda kendini maziye rabtedemez, vücudunun o anda başladığını zanneder «kalmadım yeni doğuyorum» derdi. Bu suretle nice fasılalardan sonra bile ânatı hayat biribirine rabtedilir de mazi, hal ve istikbalde yaşar. Bu irtıbat o kadar seri'dir ki hayatta geçen yüz senelik bir ömür bile nihayetinde insana bir gün gibi gelir. Bütün bunlar insanlara Ahıreti ve esrari ba'si anlatmak için

meşhud misallerdir. Bu müttekıyane i'tiraf üzerine ﴿قَالَ﴾ Allah hakikati anlatıb buyurdu ki

﴿بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ﴾ hayır yüz sene kaldın

﴿فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ﴾ şimdi yiyeceğine ve içeceğine bak Allahın kudretini

seyret ki ﴿لَمْ يَتَسَنَّهْ﴾ hiç biri yıllamamış ya'ni bozulmamış, hep eskisi gibi tazecе duruyor

﴿وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ﴾ merkebine de bak onu da öyle bulacaksın

﴿وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ﴾ ve seni ecelin geldiği için değil mahza bir ıbret için, seni nasa

bir âyet, hakkın meşhud bir bürhanı kudreti kılmak için böyle öldürüb ba'settik bu hârikaları yaptık. Sana bu kadar mevti medidden sonra insanî, nebatî, hayvanî, şahsî, nev'î, ruhanî, cismanî hayatların hepsinde ba's-ü ihyayı bilfi'ıl gösterdik ki zevki yakîne ıyanen iresin de insanlara nübüvvet veya vilâyetle bir şahidi hak olasın. O halde sadece ahbar ile kalma, kudreti ilâhiyeyi ıyanen anlamak için tekrar tekrar ircaı nazar et

﴿وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ﴾ o kemiklere, ya'ni kendinin veya merkebinin kemiklerine veya her

ikisine, yahud alelûmum ke-

Sh:»886

miklere de bak, hem nazarı basar, hem nazarı basıret ile seyret ki ﴿كَيْفَ نُنْشِزُهَا﴾ biz onları

nasıl çıkarıb biribirine bindiriyoruz ve yerli yerine koyuyoruz. -Nafi', İbni kesir, Ebu Amir, Ebu Ca'fer, Ya'kub

kıraetlerinde noktasız « راء » ile « انْشَار » dan « نُنْشِرُهَا » okunduğuna göre: Bak o kemikleri

hayata nasıl atıyoruz da ﴿ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا﴾ sonra onlara et geydiriyoruz? O kemikler nelerden, nerelerden zuhur edib geliyor, nizamına giriyor ve etler nasıl tekevvün ediyor, neşv-ü nema buluyor, o kemikleri sarıyor da bir cismi zihayat teşekkül ediyor? Bilfiıl imate ve ihya sirrini her lâhzasındaki tahavvülât ve o tahavvülât içindeki bakayı şahsıyyet ile gösteren bu etlerin kemiklerin keyfiyyeti zuhur ve kıyamına dikkat et. Şimdi her hayatta cari olan ve adem ile vücudun, mevt ile hayatın, fena ile bakanın, ayniyet ile gayriyetin bir tenakuz gibi görünen telâkilerini tazammun eden bu hâdiseler, bu hârikalar, akıl ve kudreti beşerle ölçülecek olursa bunların vuku'una imkân olur mu idi? Ecza mütehavvil, kül sabit olsun bu nasıl şey? Demek ki bütün bunlarda sabit olan ne o ecza, ne o küldür, ancak kudretullahtır. Bu nazarlarla şu hakikat tamamen münkeşif olur ki hayat her şeydir ve her şey, kudretullah ile kaimdir. İnsan bunlardan zühul ederse bilfi'ıl içinde bulunduğu halde bile ba's-ü neşrı anlıyamaz da zulmette kalır. Bunlar hayatı evvelde dahi cereyan edib dururken bu müşahededen gaflet edib de bunları yapıb duran Allahın kudretinde şüphe etmek büyük bir hızlandır. Binaenaleyh bu babda asla tereddüd kalmamak için içinde bulunduğun şu hengâmda bunlara iyi bak da kudretullahın canlı, şuurlu bir bürhanı ol

﴿فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ﴾ bu hıtab üzerine hak kendisine tebeyyün edince o şahıs

﴿قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ bilirim Allahın «

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

Sh:»887

olduğuna şüphe yoktur dedi. Hamze, kisaî kıraetlerinde emir sıgasiyle « اعْلَمْ » okunur ki bu şüphe üzerine Allah o şahsa bu emri yakîniyi verdi demek olur. Bu ilme irenler, mebadii, ilmiyye ve akliyyesinin başına, beyyinatı ilmiyyenin hepsinden daha beyyin olan bu hakikati koyanların akılları fikirleri, gönülleri, Semavat-ü Arzdan daha geniş olur. Hiç bir zaman zulmette kalmaz, aklı kâmil, ilm-ü fende esbabı tâliye ve mebadii âdiyyenin izafî olan hakkını vermek isterken saltanatı kâinata hâkim kayyumı küll olan Allah tealânın hakkı mutlakını unutmamak lâzım gelir. Bunu unutanlar dar bir zihniyyet içinde sıkışır kalırlar da akl-ü fen namına hareket ediyoruz zu'miyle bir yudum suda boğulurlar, imkân ve vuku' sahalarını daraltır, yeislere kasvetlere düşer, pek âdi sebeblerden korkar kuşkulanır, havarıkı sabiteyi inkâra kalkışır, hurafe der geçer, halbuki bunu derken takıldığı sebebin zâmanına dahil olmıyan bütün kâinat onun nazarında bir hurafedir. Sebebinin kendisi de zaten bir muammadır. Bunun için nurussemavatı vel'arz olan kudretullaha tutunmıyanlar, o urvei vüskaya yapışmıyanlar, yakîn ile tenevvür edemezler, münevver olamazlar, nura zulmet, zulmete nur derler giderler.

Allah « عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ » olunca bizzat kendisi dilediği veçhile ba's-ü ihya yaptığı gibi bunu kullarına da ihsan edebilir. Hayat ve nur bahşettiği kullarına o hayat ve o nurdan diğerlerine ifaza edecek bir ihya ve tenvir kudreti de verebilir ki bu da nurün alâ nur olur. ﴿وَ﴾ buna misal olmak üzere de 260. ﴿اِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اَرِنى كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى﴾ bir vakit İbrahim «yarabbi bana göster ölüleri nasıl diriltirsin?» demişti. Şüphe yok ki « رَبِّىَ الَّذِى يُحْيِى وَيُمِيتُ » diyen İbrahim yarabbi dediği zaman «ey ihya ve imateye kadir olan rabbım» diyor, « كَيْفَ تُحْيِى الْمَوْتَى » demekle de «bilirim sen mevtayı ihya edersin, fakat keyfiyeti tamamen ma'lûmum olmadığından

Sh:»888

feyzı hayat gibi feyzı ihya da bende tecelli edebilir mi? Ta'yin edemiyorum da düşünüyorum, bana bunu göstermeni niyaz ediyorum» demiş oluyordu rabbi ﴿قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ﴾ iman etmedindemi ki? Yan'i tafsılı keyfiyeti bilmiyorsan ıtlakiyle inanmadında mı, benim nasıl dilersem öylece ihyaya kadir olduğumu bilib iman etmedin mi? İman için görmek mi lâzım ki göster diyorsun? dedi. -Bunda, her hangi bir keyfiyet bir taayyüni mahsus ifade eder. Kudreti mutlakai ilâhiyenin taayyünatı ise nâmütenahidir, onlar tamamen görünmez ancak imanı mutlaka bilinir, sen ise mü'mini kâmilsin o halde neye göster diyorsun ve hangi keyfiyeti görmek istiyorsun? Elbette ben istersem sana da gösteririm fakat bütün keyfiyatı değil bazısını gibi cilvei inzarı andırır bir tebşir vardır. O zaman ta'yini sebeb ve maksadla İbrahim ﴿قَالَ بَلٰى﴾ evet yarabbi iman ettim, sen dilediğin zaman hayatı bana bende gösterdiğin gibi ihyayı da gösterirsin ﴿وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِى﴾ ve lâkin kalbim mutmain olmak için, o imanın verdiği şevk ile kalbime düşen heyecanı ümmidi teskin etmek, imandan visali iyana, ilmi yakînden aynı yakîne, hayattan ihyaya geçmek için istiyorum dedi ve asıl maksadının her şaibeden müberra velâyezal bir hayatı kalb olduğunu ve bu veçhile makamı hullete erib ilel'ebed Halilullah olarak kalmaktan ibaret bulunduğunu ızhar etti. Bu âşikane niyaz üzerine ﴿قَالَ﴾ Allah hayatın tayyar bir şey olduğuna işareten buyurdu ki ﴿فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ﴾ öyle ise kuşlardan dördünü -rivayete göre lâmı ahd olarak tavus, horoz, karga, güvercin veya nesir- tut da

﴿فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ﴾ bunları çevir kendine meylettir, nefsine zammet. - « صر »

Sh:»889

Hamze kıraetinde «sad» ın kesrile, mütebakisinde zammiyle okunur zammı « صور » dan kesri « صير » dan gelir ki ikisi de imale manasına birer lûgattir. Parça parça kat' etmek, suret suret kesib ayırmak manalarına da gelir. Mazmumu imale, meksuru kesme manasına olduğu da beyan olunmuş ve iki veçhile de tefsir edilmiştir. Fakat kesme ma'nası maba'dından da anlaşılacağı cihetle burada imale kâfidir. İmalenin « الى » ile sılalanması da zam ma'nasını tazammun eder veya müstelzimdir. Bunun için hasılı ma'na: Onları kendine meylettir, evir çevir nefsine zammet, suret ve hakikati mahsusalariyle bil tanı demektir. Ki bununla tutulacak kuşların mahiyyet ve hüviyyetlerini teşkil eden suveri mahsusaları iyice teemmül ve tasavvur ve idrak olunarak sirri hayata mazhar olan hakikati hassalariyle tanınıb ilmi İbrahime idhal, sureti hakikiyeleri ve a'yanı sabiteleriyle nefsi İbrahime zammolunmaları kudreti ihya için bir şart olduğu gösterilmiştir. Bu veçhile tutulan kuşlar vechi hayatlariyle ilmi İbrahimde sabit olarak nefsi İbrahime ilhak olunacak, İbrahimin de Allaha bilihtiyar rücuı kâmili dolayısiyle bu nokta, ba's olunacak emvatın Allaha

rücuu mebdeine bir misal teşkil edecektir, bu olduktan sonra da ilm ile irade arasındaki alâkanın

zuhurundan « كن » emrinin bir lemhada tecellisinden başka bir şey kalmıyacağını anlamak kolay olur. İşte bu usuli mühimmeye tenbihen buyuruluyor ki: Onları tut, kendine imale ve nefsine zammet, hakikati

mahsusalariyle ilmine al, kendine ilhak eyle

﴿ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا﴾ sonra nefsinde parça parça tahlil et,

cüz cüz ayır ve her dağın başına bunlardan bir cüz koy ﴿ثُمَّ ادْعُهُنَّ﴾ sonra onları çağır,

biiznillâh hükmi irade ve ihya zahir olsun da ﴿يَاْتِينَكَ سَعْيًا﴾ sana koşarak gelsinler

﴿وَاعْلَمْ﴾ sen de şunu bil ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

Allah

Sh:»890

muhakkak bir azîz, hakîmdir. Evvelâ cemii mümkinata galib ve hâkim ve hiç bir sebebe mahkûm ve mağlûb

olmaz bir sahibi ızzettir. Bununla beraber ef'al ve asarını birbirine rabtetmiş, onlara da yekdiğerine karşı

sebebiyet ve müsebbebiyet bahşederek aralarına nizam-ü tertib koymuş ve binaenaleyh cüz'iyatı eşyayı biribirlerine karşı da rabıtasız, alâkasız bırakmamış hepsinin arasında nizamatı mahsusa ve izafatı müterettibe ile de kudretini göstermiş, avakıbı umura ve gayatı eşyaya alîm bir sahibi hikmettir. Böyle ef'alinin esbabı âdiyye ve kavanini muttarideye ibtinası her birini harikül'âde tariklarla icaddan âciz olduğu için değil, her fi'linde namütenahi hikem-ü masalih bulunduğu içindir. Müsebbibül esbab olan Allah sebebi evvel ve faili â'lâ olduğu için hiç bir sebeb halk etmeyib her fi'lini re'sen bir harika olarak yapmıya da kadırdir. Lâkin o zaman ef'ali arasında kendinden başka hiç bir vechi irtibat ve münasebet ve eşyada bu sun-u ıhkâm bulunmazdı. Şüphe yok ki yalnız ma'lûlât ve müsebbehat halk etmek başka, aynı zamanda o müsebbebatı yekdiğerine esbabı muttaride ve müterettibe halinde rabtederek halketmek yine başkadır. «

يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » olan Allahın ne izzeti hikmetine

münafidir, ne de hikmeti izzetine münafidir. Cemii esbab ve müsebbebata hâkim ve galib olan izzeti onların hepsini tevkife de kadırdır. Esbaba teşebbüs edildiği zaman o dilemezse hiç bir şey olmaz. Hikmetiyle esbaba revac verdiğinden dolayı izzetini esbabı mahlûkaye terk edivermiş de değildir. İşte Allah böyle bir aziz ve hakîm olduğundan emvatı da dilerse kendinden başka hiç bir sebebe merbut olmıyarak ihya eder ve dilerse hikmetiyle esbabı mahsusa tahtında ihya eder. Her hâdisede hem izzeti hem hikmeti müncelidir

maamafih halkı evvel izzetine, halkı sani de daha ziyade hikmetine merbuttur. Cümlei hikmetlerinden biri de kollarının iman-ü ıhtiyarlarına dahi bir sebebiyeti

Sh:»891

mahsusa bahşetmiş olmasıdır ki bu sebebiyet sirri ihyaya kadar çıkabilir. Ve bu sayede insanlar rücuı cebrî ve ba'si cebrî ile evvel-ü ahır bir hayatı muztarra atılacakları gibi rücuı ıhtiyarî, ve ba'si ıhtiyarî ile de bir hayatı muhtara ve hattâ bir ihyayı ıhtiyarîye nail olurlar ki din ve saadeti Ahıret bunun içindir. Demek ki «

عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَديرٌ » icmal, « عزير » ve « حكيم » tafsıldır. « عزيز » makamı

icmalde hükmi izzetle ba'si cebrîye, İbrahim makamı tafsılde hükmi izzetle ba'si cebrîye, İbrahim makamı tafsılde hükmi izzet ve hikmetle hem bâsi cebrîye hem ba'si ıhtiyarîye mazhardır. Halilullahdır. Bu izahtan anlaşılır ki Hazreti İbrahim bu emirlere imtisal edib muradına erdi mi ermedi mi? diye düşünmiye lüzum yoktur. Gerçi bu ciheti âyet tasrih etmiyor. Fakat bu emirler ya emri tekvinî veya emri teklifî veya emri tacizîdir. Emri tekvinî olduğuna göre muktezaları emri vaki' olacağında şüphe yok. Emri teklifî ise İbrahimin bunlara muhalefet ve isyanı mevzuı bahsolamaz. Emri ta'cizî olmalarına ise hiç bir vecih ve karine bulunamıyacağı gibi âyetin siyakı münafidir. Zira âyet cenabı Allahın mü'minleri zulümattan nura ıhracını ve kudreti ıhyasını temsil ve Hazreti İbrahimi medih siyakında varid olmuş bulunduğundan binnetice Allah İbrahimi bu emirlerle aciz ve mahrum bıraktı demek sarahaten batıldır, binaenaleyh Hazreti İbrahim tarafından bu emirlere bilimtisal müşahedei ba's-ü ıhya ile tatmini kalb bil'fiıl vaki olduğu fehvayi kelâmdan temamile zahirdir, ve bu babda eslaf ve ahlâftan bütün müfessirînın ıcmaı ve rivayetlerin ittifakı da vardır. Bizce doğrusu bu emirler emir teklifî olmakla beraber emri tevkinîyi mutazammındır. Hazreti İbrahimin rabbına imanı kâmil ile rücuı tammı biiznillâh keyfiyatı ıhyadan bazısının kendisinden sudurunu müşahede ederek tatmini kalbeylemesine sebeb olmuştur. Bir taraftan hevarık ile meşhun olan diğer taraftan en yüksek kavanini ilmiye ve hikemiyeyi tazammun eden şu iki kıssanın acaiba-

Sh:»892

tını şerh-ü ızah ile tüketmek mümkin değildir, bunlarda kürsîi ilahinin tecellii hâkimiyyeti kadarı ıyan ve maamafih onun gibi na kabili ıhata esrarı ma'rifet mündemicdir. Bunlardan herkes derecesine göre gaşyi nur olur, en umumi olmak üzere şunu söyleyebiliriz ki bu âyet bize hiç söz götürmez bir sirri yakîn telkin etmektedir: Hayatın hakikatine lüzumu kadar ilim hasıl olur, ve mebdei a'laya ittisal peyda edilirse ba's-ü

ihyanın bir irade mes'elesine bir, « كن » emrine raci' olacağı görülecektir, bunu akıllarına sığdıramıyanlar şu misali düşünebilirler: Bir insan nefsinde sureti ilmiyesi mevcud olan bir şeyi kalbinde dilediği gibi parçalasın, tefrik etsin, eczasını duman gibi her tarafa savursun, sonra dönüb yine kabinden o şey'e evvelki gibi aynen gel diye bir irade etsin o anda Allah aksini murad edib ona bir nisyan veya diğer bir arıza vermezse derhal görür ki o dağılmış ecza bir an içinde kel'evvel toplanır, gelir karşısına dikilir. İşte enfüsî âlemde her zaman cereyan edib duran bu hafıza ve istihzar işi bize bir vücud ve o vücud da bir ba's-ü ihya temsil eder. Ve bizim ruhumuza nazaran enfüsî âlemin tecelliyatı ilm-ü iradei ilâhiyeye nazaran enfüs-ü âfak bütün mevcudat âleminin tecelliyatına en vazıh misaldir. Bizim suveri zihniyemiz tahavvülâtındaki tahliller, terkibler her gün bize bu vücudda binlerce ba's-ü ihya nümuneleri arz ederler ki bir çokları irademize müterettibdir. Her tezekkür bir ba'stır. Bunlar bizim kürsîi nefsimiz olan kalb-ü dimağın sahai hâkimiyyetidir. Bütün enfüs-ü âfak kürsîsi Semavat-ü Arzı muhit olan Allah tealânın ilm-ü iradei ilâhiyesi tahtında bulunduğundan buna karşı âfak tasavvuru mevzuı bahs olamaz. «

وَالْاَرْضُ جَميعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمينِهٖ

» müeddasınca enfüsü âfak bir kabzada matvidir. Allahın ba's ve ihyası bizim bir tezekkürümüzden daha seri'dir, binaenaleyh bütün sahai hilkatte her şey onun bir kün emrine mü-

Sh:»893

terettibdir. O emir bize taallûk ettiği vakıt biz de onun hükmünü nefsimizde ve hattâ haricimizde görürüz. Ve netekim haricde yapabildiğimiz şeyleri de bu sayede yaparız. İşte Hazreti İbrahim rücu ilâllah ile makamı hulletinde bir emri tekviniyi dahi tazammun eden bu emirler üzerine o kuşları biiznillâh tutub nefsine zam ve ilhak edebildiğinden dolayı öyle bir hayatı kalbe ermiştir ki ihyayı enfüsî misali üzere bir irade ile ihyayı âfakîyi nefsinde müşahedeye muvaffak olmuştur. Allahın yalnız hay değil muhyı dahi yarattığını görmüş, hem azîz, hem hakîm olduğunu anlamış, izzetine teslimi nefs ederek hikmetinden Halilullah olmuş, rücuı ıztırarîden sonra ba'si cebrî nasıl muhakkak ise tam bir rücuı ıhtiyarî üzerine de ba'sı ıhtiyarînin tahakkukunu görmüş, bu sayede nârı nümrudu söndürüb gülşen-ü gülzar yapmıştır. Allah böyle bir veliyyül'emirdir, ve mu'cizatı Enbiyada tecelli eden havarık ve esrarı ihya hep böyle demektir. Bunları kabili

tasavvur görmemek kendinin karşısındaki haricî âfak gibi Allahın karşısında şürekâyı âfak veya mafevk farz etmekten neş'et eder ki şirk-ü küfür de bu demektir. Allah derken böyle bir tasavvurda bulunmak ise tenakuzdur. Bu tenakuzdan çıkamıyanlar ise ilel'ebed zulümata mahkûmdurlar. Bundan ancak Allah çıkarır, o da cebren değil iman ile çıkarır. İman billah aklın başıdır. Akıl her halde bir mebde' bir tutamak arar. Onu izzeti hakka teslim edib onun urvei vüskasına yapışmalı, hikmetine ıttıba etmelidir. Din ve imanın nizamı hikmet üzere ne büyük semeratı intac edeceği ve mebadii imandan olan ba's ve ihyanın bütün envaiyle imkân ve vukuu, cereyanı hayatın bununla kaim olduğu, hayatı ebediyyenin de bununla olacağı ve her ba'ste hayatı saniye hayat ûlânın semeratını hamil olacağından istikbali nâmütenahide saadeti uhreviye hayatı Dünyadaki müktesebatın bihikmetillah

Sh:»894

semeratı müterettibesi gibi inkişaf edib gideceği ve binaenaleyh yevmi ba'ste ancak izzeti ilâhiye hâkim olurken insanların hayatı ulâda mevzuı din olan ef'ali ıhtiyariyeleri de ber mucebi hikmet esbabı âdiyei mütekaddimeden olacağı ve o halde insanlar için Ahıret âlemi esbab değil, mahza ahırette değil ancak Dünyadan biemrillâh hükmedebilecekleri ve bunun için «

لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ » olan o yevmi ba's gelmeden bilıhtiyar o urvei vüskaya yapışıb fisebilillâh infak ve mücahede ile Allaha rucu' edenlerin vilâyetullah ile zulümattan nura, mevti muhakkaktan hayatı bakıyeye nasıl geçecekleri ve bunları yapmayıb Tagutların ellerine düşenlerin nefislerine pek büyük bir zulüm yapmış olacakları ötedenberi beyyinatı hakkile hem ıhbar, hem isbat edilmiş, hem de bu kıssalarla erbahı ukul kâmilen tenvir buyurulmuştur. Kürsîi ilâhîden tecelli eden ve din-ü imanın mahiyyet ve semeratını tebyin ve tenvir eyleyen bu beyyinatı yakîniye balâdaki «

اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ يَوْمٌ » âyetinin esbabı hükmiyesile izahından başka daha yukarıdaki ahkâmın ve bilhassa «

مَنْ ذَا الَّذِى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُٓ اَضْعَافًا كَثِيرَةً » âyezindeki i'lân ve va'di ilâhînin ezelî ve ebedî te'minatı yakiniyesini dahi muhtevi bulunduğundan bu beyanın ona ittisalini göstermek için azîz ve hakîm olan Allah keyfiyyeti ıhyayı müteakıb ber mucebi hikmet bu karz-u infakın keyfiyyeti rıbh-u nemasını ve şeraiti kabulünü dahi tenvir siyakında buyuruyor ki:

﴿٢٦١﴾ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ
حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ
لِمَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿﴾

Sh:»895

﴿٢٦٢﴾ اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ
مَٓا اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَٓا اَذًى لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٣﴾ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ

يَتْبَعُهَاۤ اَذًى وَاللّٰهُ غَنِىٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٤﴾ يَاۤ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى كَالَّذِى يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاۤءَ
النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ
تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَىْءٍ مِمَّا
كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَايَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٥﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ
يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاۤءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ
كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَاِنْ لَمْ
يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿﴾

Sh:»896

﴿٢٦٦﴾ اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ
تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَاَصَابَهُ
الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاۤءُ فَاَصَابَهَاۤ اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Mallarını Allah yolunda infak edenlerin meseli bir tâne meseli gibidir ki yedi başak bitirmiş her başakta yüz tâne, Allah dilediğine daha da katlar, Allah vası'dır alîmdir 261 Fisebilillâh mallarını infak eden, sonra verdiklerinin arkasından başa kakmayi gönül incitmeyi reva görmeyen kimseler, rabları ındında onların ecirleri vardır, onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olmıyacaklardır 262 Bir tatlı dil, bir mağfiret arkasına eza takılacak sadakadan daha iyidir, Allah ganîdir halîmdir 263 Ey o bütün iman edenler! sadakalarınızı başa kakmak, gönül kırmakla boşa gidermeyin: O herif gibi ki nasa gösteriş için malını dağıtır da ne Allaha inanır ne Ahıret gününe, artık onun meseli bir kaya meseline benzer ki üzerinde bir az toprak varmış, derken şiddetli bir sağanak inmişde onu yap yalçın etmiş bırakıvermiş: Öyleler kesiblerinden hiç bir şey istifade edemezler, Allah kâfirler güruhunu doğru yola çıkarmaz 264 Allahın rızasını aramak ve kendilerini veya kendilerinden bir kısmını Allah yolunda paydar kılmak için mallarını infak edenlerin meseli ise bir tepedeki güzel bir bağçenin haline benzer ki kuvvetli bir sağanak

Sh:»897

düşmüş de ona yemişlerini iki kat vermiştir, bir sağanak düşmezse ona mutlak bir çisenti vardır, Allah amellerinizi gözetiyor 265 Arzu eder mi hiç biriniz ki kendisinin hurmalık ve üzümlüklerden bir bağçesi, olsun, altından çaylar akıyor, içinde her türlü mahsulâtı bulunuyor, üstüne de ıhtiyarlık çökmüş ve elleri irmez, gücleri yetmez bir takım zürriyyeti var, derken ona ateşli bir bora isabet ediversin de o bağçe yanıversin? İşte Allah âyetlerini böyle anlatıyor gerek ki düşünesiniz 266

Sirri ba's ve feyzı hikmetledir ki 261.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ Mallarını Allah yolunda,

din uğurunda hüsni ıhtıyar ve kemali rıza ile sarfedenlerin, ya'ni gerek farz ve vacib ve gerek nafile ve tatavvu' olsun hayr-ü hasenata bezli emval eyliyenlerin hâl-ü kârı ﴿كَمَثَلِ حَبَّةٍ﴾ öyle bir tânenin hâl-ü kârına benzer ki ekilmiş ﴿اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ﴾ yedi sünbüle bitirmiş, bihikmetillah bir kökte çatallanarak yedi başak bitmesine sebeb olmuş, hem nasıl başaklar ﴿فى كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ﴾ her başakta yüzer tâne var - Hasılı bire yedi yüz tutmuştur.

Mü'minler bir tâneyi bile küçük görmemeli, telef etmemeli ve Allahdan hiç bir şey kıskanmamalıdır. Eğer bunu eken elimde bir tânecik var toprağa atarsam bu da gidecek diye düşünürse ne kazanır? Hiç değil mi? Öyle ise Allahın nizamı hikmetine dikkat etmeli, sarfedecekleri şeyleri Allah yolunda sarfetmeli ve bundan çekinmemelidir. Nizamı hikmet ve sirri ba's olmasa idi o bir tâne çürür gider, ne filiz verirdi ne başak, bunların her lâhzasında izzeti ilâhiye dahi hükmünü göstermekle beraber daha ziyade hikmeti ilâhiye tecelli eder. İşte ef'ali ibad da böyledir. Böyle

Sh:»898

olduğu içindir ki insanın ekme fi'li bir tâne sebebile bihikmetillâh yüzlerce tâneye temessül eder. Fîsebilillâh yapılan infaklar dahi Ahırette böyle inkişafatı mütezayide ile temessül edecek ve mizana konacaktır. Artık Allah yolunda koşacak insanlar Allah için sarfedilen, ekilen tânelerin feyzını anlamalı, acaba bu temsil farazî bir şey midir? Yoksa muhakkak mıdır?. Habbe ne cinsten olursa olsun her hangi bir tâneye ıtlak edildiğine göre mahsuldar tarlalara ekilen kum darı gibi bazı hububatta bu feyz, meşhudattandır. Fakat habbe daha ziyade buğdaya masruf olduğuna göre bu misale ender tesadüf edildiği söyleniyor. Temsilin hakikî olması için bu kadarı da kâfi ise de âyet bize bilhassa şunu ifham ediyor ki hikmeti ilâhiye asgarî olmak üzere bu kadarına müsaiddir. Bunun böyle istihsal edilememesi nizamı hikmet üzere zer'iyyat yapılamamasındandır. Binaenaleyh insanlar fesadı bertaraf edib ilmi ziraati de terakki ettirecek olurlarsa bu kadar mahsul almağa mübeşşerdirler. O zaman Yer yüzünün erzakı bize yetişmiyor diye gavga etmezler, yetişmiyecek diye ye'se de düşmezler. Lâkin misale dalıb da aslı maksudu unutmıyalım. Maksad buğday toplamak değil onları yerinde fîsebilillah sarfetmektir. Bu ekinin hasılatı ise asıl Cennette biçilecektir ki işte o zaman bire yedi yüzden aşağısı yok ﴿وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ Allah dileyeceğine böyle veya daha ziyade katlar da katlar.- Yedi yüzü sade iki kat değil, daha fazla katlar artırır.

Usuli muzaafı nâmütenahiye gider. İbni kesirden Bezzî kıraetinde « يُضَعِّفُ » okunur ki manâ bir demektir. Zamanımızda ziraat tecribeleriyle uğraşanlar bir buğday tânesinden çıkan çimleri çatallandıktan sonra ayırarak fide halinde dikmek suretiyle iki taneden iki bin tâneyi mütecaviz hasılât alınabildiğini müşahede etmişlerdir. Bunlar bir def'a daha ayni vechile ekilecek olsa nelere baliğ olur. Fakat biz habbeyi kubbe yapmaktan vaz geçelim de şunu bilelim ki

Sh:»899

kavanini hayat her halde usuli muzaaf üzere cereyan ettiğinden hayatta erbabı hayatın intifaı ve kelimatullahın ılâsı için fîsebilillâh Allahın kullarına ve alel'husus mücahidîne bezledilen infakat-ü sadakatın indallah namütenahi semerat-ü sevaba sebeb olacağı şekk-ü şüpheden âridir

﴿وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ve Allah vasıürrahmedir, yolunda ne kadar ziyade infak yapılırsa yapılsın artık yetişir ben bunların ribh-ü ecrini vermem demez. Bununla beraber alîmdir de, infak edenin niyetini, mikdarı infakını, hasılâtı mev'udesini bilir, hiç birinin hısabını şaşırmaz.

SEBİLULLAH; Allah yolu, din demektir. Fakat dinin zâmanı ve ehli dinin ikrahtan vikayesi demek olan

cihad fîsebilillâh, harekâtın en mühimmi olduğundan « فى سبيل الله » ta'biri şer'an daha ziyade

cihadda müteareftir. Bunun için bazı müfessirîn burada fîsebilillâh mütearef olduğu üzere cihad demek olub bu âyet bizzat cihada giden ve kendi emvalini sarfeden mücahidîne, bundan sonraki de kendi gitmiyerek diğer mücahidîne infak yapanlar hakkında nâzil olmuştur, hasenatı saireden cenabı Allah bire on vadettiği halde kendi malını sarfederek cihad edenlere lâekal bire yedi yüz ecir vad buyurmuş demişler ise de diğerlerinin beyanına göre bire on alel'umum hasenatın haddı asgarîsi olub cihad ve diğer bazı a'mal gibi infak başkaca meziyyeti haiz olduğundan bu âyet alel'umum infaka tergıb ve her nevi vücuhi hayratta infakın ecrini tasvir buyurmuş bundan sonraki de şeraiti kabulünü beyan edecektir. Tefsiri Ebi Hayyanda ibni Ömerden mervidir ki bu âyet nâzil olduğu zaman resulullah « رَبِّ زِدْنِى اُمَّتِى = Yarab ümmetime daha artır diye dua etmiş, ba'dehu

اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ » nâzil olmuştur.

Fîsebilillâh infakın ecr-ü feyzı bu kadar yüksektir. Fakat her infaka da bu ecir verilmez, çünkü sebebiyyeti asliyye tohmun, infakın kendisinde değil Allahdadır. Bu-

Sh:»900

nun için 262. ﴿اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ mallarını fîsebilillâh sarf-ü infak edenler ﴿ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَٓا اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَٓا اَذًى﴾ sonra da infaklarına ne minnet ne eza takışdırmıyanlar, mağrurlanmıyan tiksindirmiyenlerdir ki

﴿لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Allah yanında ancak onların ecirleri vardır.

﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve yalnız Allahdan korkub ve ancak ondan ecir beklediklerinden dolayı bunlara ne başka bir korku gelir, ne de mahzun olurlar, bir zaiyat yerine kat kat mükâfat alırlar.»

Dikkat edilsin ki bazı âyetlerde « فَلَهُمْ » bazılarında da burada olduğu gibi « لَهُمْ » buyurulmuştur. Bunun hikmeti şudur: « فا » sebebiyet ifade eder. Beyanı sebebiyet matlûb olan yerde zikredilir. Olmıyan mevkide de terk olunur. Balâda hikmet esası üzerine infakın ecre sebebiyeti gösterilmiş idi bunda ise sebebiyeti hakikiye ve ıllєti tamme tevehhüm olunmak ihtimali vardır, bu âyet de bu tevehhümü izale ile asıl sebebi hakikînin Allah olduğunu ve hikmetin izzeti ilahîyeyi selbetmiyeceğini ifham ile infakın indallah şeraitı kabulünü beyan ettiğinden « فا » zikredilmemiştir.

MENN VE MİNNET lûgatte iki ma'naya gelir. Birisi in'am ve ni'met ma'nasınadır ki lisanımızdaki memnuniyet bundan mehuzdur. Diğeri de bir hakkı tenkıs etmek, kesmek, ezcümle ihsan ettiği kimseye karşı ihsanını bir şey saymak ve az çok ihsanına mağrurlanmaktır ki gönül bulandırır ve ihsanın kıymetini eksiltir veya keser. Burada murad budur. Lisanımızda minnet bu ma'nadan mehuzdur.

EZA ise tiksindirmek, eyilige balgam atmaktır, ki in'amı dolayısiyle bir kusur yüzünden şikâyet etmek, el

Sh:»901

dil uzatmak, in'amı yüzüne vurmak, başa kakmak hep ezadır. Lisanımızda minnet ikisinden eammolarak kullanılır ve bunlara katlanmağa minnetdarlık denilir. Minnet çekmem, minnetdarlık etmem yerine de «minnet etmem» denildiği vardır. Hasılı iyiliği bir vazife diye yapmalı ve unutmalı, yaptığı bir iyiliğe göz dikmek, onu kendine yapmamış farz etmekten neş'et eder. Ecir ise niyyete merbuttur. Binaenaleyh iyiliği

yap denize at, balık bilmezse hâlık bilir. Gazvei Tebük için ihzar olunan ve «Ceyşi usret» tesmiye edilen ordunun techizine Hazreti Osman radıyallahüanh hatablariyle, çullariyle bin deve, Abdurrahman ibni Avf radıyallahü anh Hazretleri de dört bin dirhem sadaka vermişlerdi. Bu âyetin bunları taltıfen nazil olduğu mervidir. Hükmün sebebi nüzule mahsus olmadığı da ma'lûmdur. Bilmeli ki 263.

﴿قَوْلٌ مَعْرُوفٌ﴾ gönül alan hoş bir söz, tatlı dille reddetmek ﴿وَمَغْفِرَةٌ﴾ ve kusura bakmamak ayıb örtmek, münasebetsizliğe karşı afv ile muamele etmek

﴿خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ اَذًى﴾ arkasından ezâ gelen veya bir gönül bulantısiyle müterafık olan bir sadakadan hayırlıdır. Zira ﴿وَاللّٰهُ غَنِىٌّ حَلِيمٌ﴾ Allah ki ganidir, ona kirli

şeyler takdim etmek sebebi felâket olabilir. Gani olan Allah fıkarasını başkalarının bari minnetine tahammül ettiremez, onları hatır-ü hayale gelmez öyle cihetlerden merzuk eder ki gün gelir fakiri o minnetciye sadaka verecek derecede iğna eder. Maamafih Allah halîmdir. Her günahkârı derhal muahaze edivermez. Ezâ yapanları da ukubete müstahik olmadıklarından dolayı değil, fakat tevbekâr olsunlar diye hilminden dolayı imhal eder.

İnfak-u sadakatın şeraitı kabulü malûm olduktan sonra 264. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ ey mü'minler ﴿لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى﴾

Sh:»902

sadakalarınızı yüze vurmak, başa kakmakla ibtal etmeyiniz, bunlardan biriyle ecrini kesmeyiniz, menn veya ezâ karışan sadakalar ecirsiz kalır.

﴿كَالَّذِى يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ Ne Allaha ve ne Ahıret gününe inanmayıb malını insanlara gösteriş, riya' için sarf-ü infak eden münafıkin sadakası gibi hiçe gider ﴿فَمَثَلُهُ﴾ çünkü bunun hali ﴿كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ﴾ üzerinde bir az toprak varken ﴿فَاَصَابَهُ وَابِلٌ﴾ başına şiddetli bir yağmur inmiş de ﴿فَتَرَكَهُ صَلْدًا﴾ cas cavlak bırakmış, bir toz bile kalmamış yalçın kayanın bu hali gibidir. Öyle bir sadaka böyle bir taş üstüne atılmış tohum gibi zayi olur gider ﴿لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَىْءٍ مِمَّا كَسَبُوا﴾ de imansızlıkla infak, riya ile, menn-ü eza ile sadaka verenler kesbettikleri bu amelden hiç bir şey elde edemezler ﴿وَاللّٰهُ لَايَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ Allah kâfirler güruhunu hayra muvaffak etmez. Binaenaleyh sadakalarını menn-ü eza ile kâfirlerin muraiyane sarfiyatına benzeten mü'minler de onlar gibi ecirden mahrum kalırlar.

265.

﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ﴾ Mallarını Allahın rızasını istemek ve bu sayede kendilerini veya kendilerinden bir kısmını canlarının bir nefakası olan mallarını, amellerini, ıhvanlarını temayülatı fasideden ve her türlü sarsıntıdan muhafaza ile Allah yolunda tesbit etmek ve hayr-ü hasenatı kendilerine melekei sabite kılmak ve ondan sonra her nevi' fezail ve ibadatı suhuletle yapmak, hulâsa ekecekleri tohumu tutturmak için can-u gönülden infak eden-

Sh:»903

lerin hal-ü şanı ise ﴿كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ﴾ a'lâ bir tepedeki güzel bir bağçenin şu haline benzer ki ﴿اَصَابَهَا وَابِلٌ﴾ buna kuvvetli bir yağmur düşmüş de ﴿فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ﴾ meyvalarını iki kat vermiştir. Alel'âde ahvalde meselâ bin veren bu bağçe bu yağmur sebebiyle iki bin vermiş bulunuyor. O kayayı cas cavlak bırakan yağmur, bu tepede aynı rahmet olur.» - Bu temsil balâdaki bire yedi yüz ve daha kat kat va'dini tenzil etmiş değil belki bir daha katlamıştır. ﴿فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ﴾ böyle bir bahçeye şayed yağmur düşmezse ﴿فَطَلٌّ﴾ hafif bir yağmur, az bir nem de yetişir, vereceğini yine verir. ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ unutmamalı ki Allah amellerinizi görür bilir. Sakın gösteriş yapmayın, gizlide aşikârda ıhlastan ayrılmayın.

266. ﴿اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ﴾ hiç biriniz istermi ki ﴿اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾ altında ırmaklar akar, hurmalık, üzümlükleri muhtevi ve dilnişîn bir bağı, bağlık bağçelik bir cenneti ﴿لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ ve bunun içinde kendinin her çeşid meyvaları olsun ﴿وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ﴾ üstüne de ıhtiyarlık çöksün ﴿وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ﴾ ve bu halde elleri irmez, güçleri yetmez yavrucukları dahi bulunsun ﴿فَاَصَابَهَا اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ﴾ da o dilber bağa ateşli bir bora isabet etsin baştan başa ﴿فَاحْتَرَقَتْ﴾ bir lahzada yansın mahvolsun!.. Böyle felâketi kim ister?.. İşte iman ile hasenatın ecr-ü

Sh:»904

mesubatı böyle cennetler, bunların ıhlâsına ve Allah rizası için olmasına mani' olan imansızlık, riya, menn-ü eza ve sair ağrazı faside gibi seyyiat da yevmi kıyamette o ateşli bora gibidir Ahıret Cennetlerinin bir yolu. Niami ebediyenin mezraası olan ve içinde ikrahsız yaşanmak lâzımgelen darı islâm dahi böyle hüsni infak ve a'mali saliha mahsulü bir bağa, bir Cennete cebbar ikrahkâr, kâfir, zalim düşmanların ve kezalik fısk-u fücurun, ahlâksızlığın, himmetsizliğin onu istilâsı da bu ateşli boralara kasırgalara benzer, hem Dünyayı yakar hem Ahıreti ﴿كَذٰلِكَ﴾ bunu anlattığı gibi ﴿يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ﴾ Allah size diğer âyetler beyan edecektir ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾ düşünesiniz.- Ya'ni ibretler alasınız, güzel güzel kıyaslara yol bulasınız, bunların her birini delil, asıl, düstur, mebde' kübra ittıhaz edib uslubı hikmet üzere tefekkür edesiniz, ahvalinizi, masalihinizi bunlara tatbık ederek her birine lâyık suğralar bulub neticeler alasınız ve o neticelerle amel edib muradlara iresiniz. Zira fikir, umuri ma'lûmeyi tertib ile ma'lûmdan mechulü bulmaktır.

Şimdi düşünüb de o infakları nerden yapacağız, zekâtları, sadakaları nerden ve nasıl ve kimlere vereceğiz mi diyeceksiniz?:

﴿٢٦٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ
وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبٖيثَ مِنْهُ
تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذٖيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فٖيهِ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ
غَنِيٌّ حَمٖيدٌ

Sh:»905

﴿٢٦٨﴾ اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَاْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَٓاءِ وَاللّٰهُ
يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٦٩﴾ يُؤْتِي
الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَٓاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِيَ خَيْرًا كَثٖيرًا
وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٧٠﴾ وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ اَوْ
نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمٖينَ مِنْ اَنْصَارٍ
﴿٢٧١﴾ اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
الْفُقَرَٓاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴿٢٧٢﴾ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدٖي
مَنْ يَشَٓاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ
وَجْهِ اللّٰهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا

﴿تُظْلَمُونَ﴾

Sh:»906

﴿٢٧٣﴾ لِلْفُقَرَٓاءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
ضَرْبًا فِى الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَٓاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ
بِسِيمٰيهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ
اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ ﴿٢٧٤﴾ اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! İnfakı gerek kazandıklarınızın ve gerek sizin için Yerden çıkardıklarımızın temizlerinden yapın, kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız fenasını vermiye yeltenmeyin ve Allahın gani, hamîd olduğunu bilin 267 Şeytan sizi fakırlikle korkutub çirkin çirkin şeylere teşvık ediyor, Allah ise lûtfundan bir mağfiret ve fazla bir kâr va'd buyuruyor, Allahın kudreti geniş, ilmi çok 268 Dilediğine hikmet verir, hikmet verilene ise çok bir hayır verilmiş demektir ve bunu ancak temiz akıllılar anlar 269 Her ne nefaka verdiniz veya ne adak adadınızsa her halde Allah onu bilir fakat zalimlerin yardımcıları yoktur 270 Sadakaları açık veriseniz o, ne iyi ve eğer onları gizler de

Sh:»907

fukaraya öyle verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına keffaret olur, hem Allah her ne yaparsanız haberdardır 271 Onların yola gelmesi senin üzerine değil velâkin Allahdır ki dilediğini yola getirir, ve hayır namına her ne infak ederseniz hep kendi lehinizedir, ancak sırf Allah yüzünü gözeterek verirsiniz, bu vechile hayra dair her ne verirseniz karşılığı size tamamen ödenir ve hiç hakkınız yenmez 272 Verin o fakırlere ki Allah yolunda kapanmışlardır, şuraya buraya dolaşamazlar, istemekten çekindikleri için bilmiyen onları zengin zanneder, onları simalarından tanırsın: Hakkı bizar etmezler, hem işe yarar her ne verirseniz hiç şüphesiz Allah onu bilir 273 Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr hayra sarfeden kimseler, işte onların rablarının yanında ecirleri sırf kendilerinindir ve onlara bir korku yoktur ve mahzun olacak değildir onlar 274

267. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ ey mü'minler

﴿اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ﴾ kazançlarınızın temizlerinden: aslen veya fer'an

halâl kesb ile ele geçirdiğiniz her nevi' emvalin iyi ve hoşlarından, ezcümle emvali ticaret ve nukuddan

﴿وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ﴾ ve size Arzdan çıkarıverdiğimiz emvalden:

hububat, meyvalar, maadin ve rikâz gibi Yerden çıkan şeylerden bunların da iyilerinden infak ediniz. -Ya'ni menbaı servet ikidir: kesb, sa'iy. Kesb, sa'y-ü amel, sınaat veya mukavele ile her hangi bir cihetten bizzat veya bilvasıta istihsaldır. Veya gerek eskiden ve gerek yeniden istihsal edilmiş olsun bir şey üzerinde bir milk takarrür etmektir diye tarif olunur ki bu surette mirasda kesib de dahil olur. Arz, karaya ve denize ve havaya şamildir. Sonra bu iki menbaın terkibi ve bu terkibin hasılatı kalır ki bunlar kısmen kesbe ve kısmen Arza medyun olduklarından hangi taraf galib ise ona muzaf olarak bu iki

Sh:»908

sebebe racidirler. Takdiminden anlaşılır ki insanlar için kesb en yakın sebebdir. Alel'ekser Arzdan ıhracı emval dahi buna terettüb eder. Fakat aynı zamanda kesb, mevhubatı hılkat ile alâkadardır. Çünkü sa'y-ü amel fıtraten bahşedilmiş olan esbab-ü alâtın istimali olduğundan kesb ve Arzın terkibini ayrıca beyana hacet yoktur, bu fehvayı kelâmdan müstefad olur. Bu noktada insanların başlıca iki hatasına tesadüf edilir. Birisi servette sa'y-ü ameli bir sebebi mutlak gibi telakki etmek ve binaenaleyh bütün sermayeleri buna medyun farzederek hükümsüz gibi addeylemektir ki bu hataya umumiyetle çalışan ve sa-yü amel ile zahmet çeken sermayesizler düşerler ve erbabı sermaye ile derin bir cidale girerler. Bunlar sa'y-ü amelin kesbin kıymeti, sermayenin kıymeti demek olduğunu görmemek isterler. Sa'y-ü amelin gayesi sermaye istihsali olmasa idi sa'y-ü amelin hiç bir kıymeti olamazdı. Gayesini ibtale masruf olan her fikrin boş bir tenakuz olduğu da aşikârdır. Sermayenin gayei sa'y olması ise yalnız istihlâk noktai nazarından değil, balâda beyan olunan kanunı taz'if mucebince istihsal olunan hasılatın yeniden sa'y-ü amele mebde olarak kesbi teshil ve teshil ile beraber teksir etmesi haysiyetini de haiz olmasındandır. Bunun için sa'yü amel erbabının sermayeye husumet etmesi, zahmet ve mahrumiyetlerini istemektir. Buna işaretendir ki kesibden sonra bilhassa asıl sermaye olan Arz ve Arz ihracaatı kesbe mukabil olarak ıhtar edilmiştir. Diğer hata, sermayeyi sebebi mutlak telakkı edib sa'y-ü ameli hükümsüz addetmektir. Bu hataya da bizzat çalışmak ihtiyacını hissetmiyen ve başkalarının sa'y-ü amelinden zahmetsiz istifade etmek istiyen çok sermaye yani para sahibleri düşerler.

Sh:»909

Bunlar nükûde mebdei evvel nazariyle bakarak her kesb onun eseri olduğuna hükmeyler ve sa'yisiz yaşamak mümkin gibi zannederler. Bunun için erbabı sa'yi istihkar ederek ve sermayelerine fazla kıymet vererek sa'yileri tazyık ve sermayelerinin mukabilsiz menafiinden istifade etmek daha doğrusu sermaye vasıtasiyle ehli sa'yın amellerini gasbeyleyib kendileri amelsiz yaşamak isterler düşünmezler ki kasalardaki paralar, kendi kendilerine hiç kimsenin karnını doyurmaz, onun bir dilim ekmek getirmesi bir amel ile mümkindir. Düşünmezler ki bunlar esasen sermaye değil, sa'y-ü amelden çıkmış meksubattırlar. Sa'y-ü ameli teshil ve teksire hadim olmaları itibariyle birer maya iseler de esasen sermaye değil neticei ameldirler. Bunların amelleri ta'kım ve tazyık etmesi, bindikleri dalı kesmek, istinad ettikleri temeli yıkmaktır. Gerçi asıl sermaye yok değildir. Fakat o olsa olsa Arz ve mevahibi hılkattir. Bunun için sermaye erbabının kendi amelleri olmadan yaşamak sevdasında bulunmaları ve erbabı sa'y-ü ameli tazyık etmeleri de büyük bir hatadır. Her hangi bir cemiyette nükud ve sermaye bu vaziyeti alır, para, ve para sahibleri hâkimi mutlak kesilirse aksül'ameli olarak evvelki hata yüz gösterir. Sermaye ile sa'y-ü amel arasında cidal başlar. Nizamı cem'iyet de muhtell olur. İşte sermaye namı verilen nükudun esasen sermaye olmayıb meksubattan bulunduğu ve hatta hüsni kesbe mukarin ise meksubatın en hoşu, en temizi olduğu ıhtar edilmek için « مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ » buyurulmuş ve asıl sermayenin Arz olduğu diğer servetlere

nazaran kesbin de sermaye vaziyetinde bulunduğu ve hatta bunun sermayei Arzdan daha evvel nazarı dikkate alınması lâzım geleceği gösterilmiştir. « مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ » şunu da anlatıyor ki

meksubatın bir temizi ve tayyibi bir de bunun zıddı ve habisi vardır. Her kazanılan temiz ve iyi olmaz. Bu ise ya meksubatın kendilerine veya

Sh:»910

tarikı kesiblerine nazaran maddî veya ma'nevî iki cihetle mülâhaza olunur. Bâlâda beyan olunduğu üzere infak bir feyzı nâmütenahinin tohmu ve hayatı ebediyenin bir rüknü olduğundan bu tohmun en temizlerinden seçilmesi lâzım gelir. Binaenaleyh bunları tefekkür edib ma'kul ve meşru' olarak çalışınız da kesb ve Arz sermayelerinin halâl ve pâk ve iyi hasılatından infak ediniz

﴿وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ﴾ ve öyle habisini ya'ni kötüsünü veya haramını vermeğe niyyet

etmeyiniz ki ﴿مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ﴾

ondan infak edersiniz de kendiniz ığmazı ayn etmeden, sıkılmadan hediyye diye, veya müsamaha etmeden alacağınız yerine almazsınız. Böyle kötü, aşağılık şeyleri kendiniz almazken, Allaha borcunuzu bu aşağılık şeylerden vermeğe kalkışmayınız.»

Rivayetlere nazaran iptida sadakat emirleri nazil olduğu zaman ba'zıları hurma salkımlarını getirirler, Muhtac olanlar yesinler diye Mescide asarlardı. Bu miyanda ba'zıları da caiz zannile döküntü, bozuk, çürük çarık şeyler getirmişlerdi, bu âyet nazil oldu. Bununla verilecek vergilerin, zekâtların, sadakaların ne gibi

mallardan verileceği beyan olunmuştur. Her malın vacib olan vergisi kendi cinsindendir. Meselâ altına altın gümüşe gümüş, paraya para, hayvana kendi cinsinden hayvan, deveye deve, sığıra sığır, davara davar, ata at, hububatta kezalik buğdaya buğday, arpaya arpa ilah... Maadin ve saire kezalik hep böyle hepsi, ednası olmamak şartiyle kendi cinsinden borçtur. Bunların ednasını a'lâsına tahvil ederek kıymetlerini vermek mükellefin ıhtıyarına aiddir. Bu tarzı mükellefiyet halk için en kolay tarık olduğundan dolayı dini islâm bunu emretmiş idi. Ve bunun intişarı islâma ve neşri ma'dilete pek büyük faideleri olmuştu. Düveli saire, ahalisinden behemhal nakdî vergi taleb ettikleri ve masrafları da masarifi islâmiye gibi vücuhı hayra mahsus bulunmadığı halde dini islâmın infakı bu tarzı

Sh:»911

ma'dilete ifrağı « يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ » kanunı ilâhîsinin bir tatbikı olduğundan düveli

muhtelife tabi'iyetinde bulunan nas bu yüsr-ü ma'dilete agâh oldukları zaman büyük memnuniyetlerle telâkkı etmişlerdi. Fakat bunun bir devlet için böyle büyük faideler temin etmesi bir şarta mütevakkıf idi ki o da bunu tatbık edeceklerin Allahı bilir dindar, ahlâklı amiller olması, ellerine tevdi edilen emaneti kendi mallarından ziyade bir itina ile hüsni muhafaza ve idare etmeleri mes'elesidir. Bu olunca emvalin bir çoğu mübadeleye muhtaç olmaksızın devlet-ü milletin havaicine sarfolunabilceği gibi mübadelesi ıktıza edenler de hüsni suretle mübadele edileceğinden hiç bir vechile sui istimal mevzuı bahsolamaz. Böyle olunca da hem milletin masarifi azalır hem devletin menabi'ı serveti inkişaf eder. Fakat böyle olmayıb gerek halk ve gerek amillerde ahlâksızlık teammüm eder vazifeler gereği gibi yapılmaz, emanet, hüsni idare edilmeyib sui istimal, ketim, sirkat israf, lâübalilik meydan almış bulunursa aynen vergiler pek çok telefata ve sui istimale müsaid bulunduğu gibi masarifin tezyidini ve varidatın tenkısını icab edeceğinden hükûmetler ayniyatı bırakıb vergilerini nükud olarak taleb etmeği daha muvafık bulurlar. Nükud ise mübadelesiz hiç bir şey göremiyeceğinden yine mübadele cereyan eder, yine olacaklar olur. Devletin masarifi mütemadiyen artar, arttıkça milletin de yükü artar ve herkes müzayekayi hisseder para hakim olur, arada en ziyade nükud mübadelesinde dolaşanlar kazanır. Fakat diğer istihsalât erbabı sıkışdırıldıkça bunların da istikballeri tehlükede kalır. Bütün bu tehlükelere saik ise bu babdaki avamilin erbabı vezaifin sui istimale müsait olan ahlaksızlıklarıdır. Bunu bertaraf edecek olan ise bihakkın din-ü diyanettir. Bunun için insanların din-ü diyanetten kaçınmaları ve infak vazifelerini hüsni suretle ifa ve bunları hüsni idare etmemeleri, hikmeti ilâhiyede ıztırab ve felâketlerinin

Sh:»912

mebdeini teşkil eder. Binaenaleyh bu emri ilahî mucebince hareket etmiyenler ne kadar ilm-ü hikmet davasında bulunurlarsa bulunsunlar muktezayı hikmetin zıddına gitmiş, istikballerini zayi etmiş olurlar. Bu âyet bu hakaikı muhtevi olarak zekât ve sadakat lâzım gelen emvalin usulünü beyan etmiş ve maamafih nevafile şumulü olub olmadığı cayı bahs olmuştur. Ya'ni aşağılık ve haram şeylerden farz vergi yoktur ve verilmez. Lâkin nafile sadaka verilebilir mi? Muhtelefünfihtir. Doğrusu haramdan nafile sadaka da caiz olmaz. İndallah sevabı olmaz. Lâkin aşağılık maldan nafile caiz olabilir. Fakat mendub a'lâsından

vermektir. « وَلَا تَيَمَّمُوا » nehyi farzlarda tahrim, nevafilde keraheti ifade edecektir. Hükmi umumîsi tahrimen veya tenzihen kerahet demektir. Âyetin zahiri her nevi' maldan bir zekat lâzım geleceğini gösteriyor gibidir. Fakat nisabı, mıkdarı hakkında sakit olduğu gibi tayyib ve habis vasıfları ile de muhassa olduğundan sunufı emvale derecei şumulü mücmel ve muhtacı beyan olmakla bunlar süneni Nebeviyye ile hadîsde beyan olunmuştur. Tafsılâtı için kütübi Fıkhiyeye müracaat oluna.

Hasılı Allah diyor ki: ey mü'minler sizin kazandıklarınızın ve bizim yerden çıkardıklarımızın temizlerinden infak ediniz ve kendinizin almadığınız, kabul etmediğiniz kötü şeylerden zekât ve sadaka vermeye

kalkmayınız ﴿وَاعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ﴾ Allah her halde

gani, sadakalarınızdan müstağnidir, onlar sizin kendi menfaatleriniz, kârlarınız içindir. Hem Allah hamîddir, mahmuddur. Herkes ona hamd-ü şükre borçludur.- Böyle gani ve hamîd olan Allahın rızasına irmek için habis, aşağılık şeyler nasıl takdim olunur. Diğer bir ma'na ile: Allah hamîddir, kendi namına yapılan hayr-ü hasenatı daha yüksek in'am-ü hasanat ile karşılar. Rızası uğrunda vuku'bulan sa'yileri meşkûr eder. Böyle bir Allah namına en temiz en nefis şeyler arz edilmemeli midir?

Sh:»913

Ey nısab sahibleri bu emirlere karşı elimize geçenlerin iyilerini vere vere kendimiz fakır düşmez miyiz?

Gibi bir şey hatırınıza gelirse bunun bir Şeytan vesvesesi olduğunu biliniz. 268. ﴿اَلشَّيْطَانُ﴾ o

şeytan: rahmeti ilâhiyeden ümidini kesmiş olan o me'yus İblis veya hayır işlere karşı gizliden veya açıktan

ümidsizlik telkın ederek yanlış ve aldatıcı efkâr-ü hissiyat saçan her nevi' şeytanlar veya nefsi emmare

﴿يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ﴾ size fakırlik va'deder, aman hayır yapmayın züğürtlersiniz der

﴿وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ﴾ ve size çirkin hasletler emreder. Bahilliğe, hasısliğe sevkeder,

mallarınızı fenalıklara hevaiyyata, fuhşıyyata, ısyanlara sarf için teşvık de eyler

﴿وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًاۜ﴾ Allah ise size tarafından mağfiret ve fadl-ü

kerem vad ediyor. -O sadakalarla Ahırette günahlarınıza mağfiret, Dünyada masrafınızın yerine kat kat kârler Dünya ve Ahırette ecr-ü mesûbât ile yüksek saadetler te'min eyliyor

﴿وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌۚ﴾ ve Allah vasi'dir alîmdir.- Fad-lü ihsanı bol, ilmi çoktur. İnfakınızın da

kadrini bilir ecrini verir va'dini incazda darlık çekmez. Her şey'in önünü sonunu bilerek emr-ü va'd eder.

Allah vasi' olduğu içindir ki 269. ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُۚ﴾ her kime dilerse hikmet

verir, vermek için hiç bir kayd ile mukayyed olmaz: men'i mefsedet ve celbi maslâhat edecek sebebiyyet ve hâkimiyyeti, ilmi hak ve bil'irade fi'li savab ile âlimiyyeti faile ve fâıliyyeti nafiayı yalnız kendine hasretmez

de erbabı ukulden dilediğine dahi verir ﴿وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ﴾ ve her kim hikmete

erdirilirse, yahud -«ta»nın kesrile Ya'kub kıraeti üzere- her kime hikmet

Sh:»914

verirse ﴿فَقَدْ اُو۫تِيَ خَيْرًا كَث۪يرًاۜ﴾ o muhakkak bir çok hayra erdirilmiş olur. -Çünkü

hikmetsiz binde bir hayra irilirse bir hikmet ile binlerle hayra erilir. Hikmet, Dünya, ve Ahıretin hayrını tazammun eder. Hikmetsiz hayr ise bir var bir yoktur

﴿وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ﴾ ve fakat aklı temiz, özü sağlam olanlardan

başkası tezekkür etmez,- Hakk-u savabı ne kendi düşünür hatırlar, ne de ıhtar kabul eder. Bizzat Allah tealâ âyâtiyle ıhtar ve tezkir eder de yine tezekkür etmez, etmeyince de hikmeti ilâhiyeden istifade edemez. Demek ki hikmete irmek için vermek kâfi değil almak da lâzımdır. Veren Allah vâsi' olduğundan şarta muhtac değildir, amma alacak kul şarta muhtacdır. Hikmete irmenin mebdei tezekkürdür. Bu da temiz akıl, temiz kalb ile olur. Allahın verdiği aklı şehevata ve Şeytanın vesveselerine kapdıranlar ne varidatı enfüsiyeyi, ne de mevaridi âfakıyeyi tezekkür ve tefekkür edemezler.

Zihinlerinde bulamazlar. Ya hiç düşünmezler veya düşünseler bile hatıralarına ircaı nazar ederken alâimi hakk-u hayrı intihab edemezler. Edemeyince de tarıki hikmette yürüyemezler. Bu suretle büyük bir fazlı ilâhî olan hikmet ancak temiz öz, halıs akıl sahiblerine nasıb olabilir. Binaenaleyh akıl ve hüsni ıhtiyar hikmetin şartı, tezekkür de mebdeidir. Bunlar hep Allah vergisi ve meşiyeti ilahiye eseridir. Şu vechile ki şeraitı evveliye bilâ kayd-ü şart bir meşiyeti mütekaddimenin eseri vehbi iken nizamı hikmette cereyanı asar meşiyeti abid maı'yetinde taalluk eden meşiyeti ilâhiye eseri olarak hem kesbî hem vehbîdir. Meşiyeti abid sebebi adî, meşiyeti ilahiye ılleti mucibedir. Önünde sonunda meşiyeti ilahiye bulunmadan hiç bir şey bulunmaz. Meşiyeti abid arada bir tariktır. Meşiyeti ilahiyenin bu tenevvüu de vüs'atı ilahiyedendir. Ve bu suretle aslı hikmet, mevhub ve asarı hikmet meksub ve mevhubdur.

Sh:»915

HİKMET NE DEMEKTİR? Bu kelime hüküm, hükûmet ihkâm manalariyle alâkadar olarak masdar ve ism olur. Binaenaleyh iştiraki manevî veya lâfzî ile müteaddid manalarda müstamel olduğundan makamına göre tefsiri icab eder. Masdar olmak itibariyle esasında men'i fesad ve celbi salâh manası vardır ki hüküm,

hükûmet, muhkemlik hep bu esastan me'huzdur. Her nerde def'i mefsedet ve celbi menfaat ve maslâhat varsa orada bir manayi hikmet vardır. Bunun için bir şeyin üzerine terettüb eden ve ondan maksud olan menfaat-ü maslâhate o şeyin hükmü ve hikmeti denilir ki hikmetin maanii ismiysinden birisidir. Bunda tamamen bir ılleti gaiyye manası olmasa bile az çok maksud olmak şarttır. Buna binaen hıkmet, illeti gaiyyeden mukaddem de olabilir. Binaenaleyh hikmet denildiği zaman her halde ya bir ılliyet ve malûliyet veya daha eammolarak bir sebebiyet-ü müsebbebiyet ve bir manayı terettüb mevzuı bahistir. Yani hikmet behemehal ahırın evvele redd-ü ircaı ile bir nisbeti muhkeme ve muntazame manası ifade eder. Netekim bir emri emri ahare isnad etmeğe hüküm denildiği gibi ilmî, amelî her hangi bir hükmi musibede hikmet denilir. Hasılı böyle tazammunî veya istilzamî vücuhı maaniden her biri dolayisiyle hikmet, muhtelif manalarda müşterek bir ismolmuştur. En umumî olarak hikmet, menfaat ve maslâhat ve ıhkâm manası dolayisiyle her ilmi hasen ve ameli salihin ismidir. Maamafih ilmi amelîye ıhtısası ilmi nazarîden ziyade olduğu gibi amele ihtisası da ilimden ziyadedir. Âmali saliha içinde de ameli ilmîye ıhtisası daha ziyadedir. Bunlardan anlaşılır ki hem ilim hem amel hikmetin en esaslı manasını teşkil eder. Bütün bu noktai nazarlarla hikmet, bervechi âti mutelif tariflerle tefsir edilmiştir:

1- Kavilde ve fiilde isabet (Mücahidden İbninüceyh)

Sh:»916

kavl, nefsî ve lâfzîden eamdır. Fi'il de fi'li kalb, fi'li lisan ve sair âmalden eamdır. Her hangi bir hususta kalben veya lisanen şu şöyledir demeli ve öyle yapmalı ve isabet de etmeli bu bir hikmet olur. Şu halde yalnız kavilde isabet hikmet olmadığı gibi yalnız fiilde isabet de hikmet olmıyacaktır. Kavilde isabet hükmi nefsînin hakk-u savab ve vakıa mutabık olması yani ilmolub cehil, hata, yalan olmamasıdır. Fi'ilde isabet de o fi'lin hem hükmi nefsîye mutabakatı ve hem vakı'de kendisinden matlûb olan asarın gereki gibi üzerine terettüb edebilmesi yani def'i mefsedet ve celbi menfaat eyleyebilmesidir ki bunlara o fi'lin hükm-ü hikmeti, gayesi, garazı veya ılleti gaiyyesi denilir. Hasılı kavilde isabet, hakka, fi'ilde isabet hayra müteveccihtir. Hikmetin evveli, ilmi hak, ahırı fi'li hayırdır. Hakikati hikmet evvelinden ilmî, âhirinden amelî iki haysiyetin içtimaı demektir, bu mana diğer suretlerle de ifade edilmiştir şöyle ki:

2- Hikmet ilm-ü ameldir: İlim ve onunla ameldir. Bu ikisini cemedemiyene hakîm denilmez « مقاتل وابن قتيبه » burada ilim, manayi hakikîsiyle yakîn demektir, bunu tavzıh için alel'ekser «ilm-ü amelde ıhkâm ve itkan» yahud «tahkıkı ilim ve ıhkâmı amel» tabirini tullanmışlardır. Zira ilmin muhkemliği yakîniyetinde amelin muhkemliği gayesine hakkiyle isabetindedir. Bu evvelki tarif bize gösteriyor ki hikmetten cüzolan ilim tecribe ile müeyyed ve amelî kıymeti haiz olan ilimdir. Hikmetten cüzolan amel de ilmî olan ve bir ilmin şahidi tahakkuku bulunan ameldir. Hasılı hikmet, ilim ile iradenin mütanasiben fi'le çıkması ve o fi'lin gayei maksudesini arkasına takmasıdır. Tabiri aharle ilim ve san'atın içtimaıdır.

3- Hikmet: İlim ve fıkıh demektir (Mücahid) bu tarif evvelkilerden başka gibi telâkki edilebilirse de öyle değildir. Fıkıh kelimesi esas itibariyle hikmet kelimesine

Sh:»917

müradif gibidir. Meselâ şunun hikmeti veya sirri veya ruh-ü hakikati şudur yerinde «fıkhı şudur» denilir. Hikmet gibi fıkıh dahi vücuh ve esbabı mufassalası ile ilmi dakik ve ameli nafi' ifade eder. Aslı lûgatte fıkıh garaz ve maksadı anlayıb bilmektir. O halde ilim ilmi mutlak fıkıh da o ilimden garazı idrâktir ki amele de şamildir « مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِى الدِّينِ » hadîsi şerifi dahi bu âyetteki hikmetten murad, fıkıh olduğunu ifham edecek bir delil olarak gösterilebilir. Dinde fıkıh ise dinin makasadını idrak demek olur ki bunun hakikati de «nefsi insanînin leh ve aleyhindeki ahkâmı» hukuk-u vezaifini, menafi-ü mazarratını bilmek melekesidir. Bu da kendini ve indallah merbut olduğu kavanin ve ahkâmı ve ona göre kendi işini bilmek ve hatta yapmak ıktidarıdır. Şu halde fıkhı olmıyan ne kadar âlim olursa olsun hakîm olamaz. Bu tarife göre şu da muhakkaktır ki fıkıhtan başka ilmi olmıyanlara da hakîm ıtlak edilemiyecektir. Filvaki fakih olmak için fıkhın mütevakkıf olduğu usulü bilmek de şarttır. Bu ise bütün ulûm ile alâkadardır. Fıkıh, hem nazarî hem amelî haysiyeti haiz bir ilmolduğu gibi bir tahkika göre ameli ilmîye dahi şamildir. Yani ilmi ile âmil olmıyana hakikat olarak fakıh ıtlak edilmez. Binaenaleyh ilmi, İlmi tevhid ve Akaid gibi usule, fıkıh da ilmi füru' ve amele hamledilince bu tarif, hikmeti nazariye ve hikmeti ameliyenin mecmu'una muntabık olmuş olur ki hasılı; hikmet, usul ve furuu, mebadi ve makasıdı hakayık-u dekayıkiyle bilib yapacağını tayin ve muktezasiyle amel etmek mealine raci'dir. Ancak fıkıhta yalnız ilmiyet mülâhaza edilirse bu tarif gelecek olan dördüncü gibi olur.

4- Hikmet; Maaniyi -eşyayı ma'rifet-ü fehimdir (İbrahimi neha'ı) maani, a'yan mukabili olduktan başka mütekaddimîn lisanında ılIet kelimesi yerinde kullanılmakla evsafı müessire ve ilel-ü makasıd demek

Sh:»918
dan bunun hasılı âyanı eşyanın mutazammın oldukları evsafı tanımak ve evsafı müessire ve makasıdı müterettibelerini anlamak yani eşya beynindeki nizamı ılliyeti takıb ile mahiyât ve gayatı eşyayı fehmeylemek demek olur. Bu tarif, amel kaydını hazfetmiş ve hikmeti yalnız ilmî haysiyetle almış olduğundan evvelkilerden eamdır. Çünkü fi'il ve amel takdirine de sadık olabilir. Fakat marifet ve fehmi bütün maani eşya ile takyid edib mazmun ve cem'iyetini tezyid ettiğinden dolayı da minvechin ahastır, marifet ve fehim ilmi mütkan mealinde olub evvelâ cüz'îden küllîye intikal tarikını ifham eder. Maamafih «vav» tertib iktıza etmiyeceğinden aksine de muhtemildir. Bunlar Allahın sıf'atı olan hikmetten ihtirazdır. Zira ilmi ilahîye fıkıh denilmediği gibi marifet-ü fehim de denilmez. Çünkü bunlar sebkı cehli ima ederler. Demek olur ki her marifet hikmet olmaz, fehm de şarttır. Fehm ise bir şey'in sureti akliyesini kavramaktır. Eğer bu tarife amel kaydı ilâve edilmiş olsaydı o zaman bu hikmetin sahibi bütün eşyayı yapabilmek iktıza ederdi ki o zaman âyetteki hikmete sadık olamaz. Marifet ve fehim kaydiyle sıfatı ilahiyenin tarifi olmak da müşkil olurdu. Bu tarif bütün ulum-ü fününun vahdete ircaiyle nesakı küllîsini ifade eden ve ilmi hikmeti ilahîye tabir olunan ilmi a'lâye muntabık olur. Meşhur olduğu üzere ilmi hikmetin «hakaikı eşyayı marifet» diye tarifi de buna şebih olmakla beraber bundan kasırdır. Hakaik, sırf mabadettabiî olduğu gibi makasıda şamil de olmaz. Lâkin beşerde böyle bir ilmi hikmet mümkin midir? Evvelâ marifet ve fehim bilfi'il değil meleke ve kuvvei karibe manasına olunca mimkin ve vakı'dır. Saniyen Allah murad edince mümkindir. Ve böyle bir ilmi hikmet Enbiyada ve eazımı evliyaullah ta tasavvur olunabilir ve filhakika Kur'anın bir çok yerlerinde hikmet, nübüvvet ile müfesserdir. Netekim Süddî bu âyette de böyle tefsir etmiştir.
Zira

Sh:»919

Nübüvvet hem ilmî hem amelî haysiyetle hikmeti mevhubenin en yüksek mertebesini ifade eder. Bunun içindir ki İbni Rüşd Tehafütünde «her Nebiy hakîmdir fakat her hakîm Nebiy değildir.» diye bu hikmeti i'tiraf etmiştir.

5- Hikmet: akıl fiemrillâhtır (Zeyd ibni Eslem ve oğlu) bunda da akıl aklı nazarî ve aklı amelîden eamm ise de nefsi amele şamil değildir.

6- Hikmet: fehm demektir. (Şüreyk) bu bir ta'rifi lâfzî olmakla beraber diğerlerinin cinsini ahzeylemiştir. Demek ki hikmeti ilmiyenin en umumîsi fehimdir, Mu'tezile bunu kuvvei fehmiye manasında ahzetmişlerse de doğrusu fi'len fehimdir. Ve her ikisi atıyei ilâhiyedir. Fehmi olmıyan hakîm olamaz. Bu üç ta'rif, hikmeti yalnız haysiyeti ilmiyesiyle mülâhaza etmiştir. Bunlara mukabil yalnız haysiyeti ameliyesiyle mülâhaza edenler de vardır şöyle ki:

7- Hikmet: icad demektir (Ta'rifatı Seyyidden) hikmet, nisbeti ı'lliyyete raci', ı'lliyetin hakikatide halk-u icad olduğundan asıl hikmet icad demektir. Fakat bu evvelâ Allahın hikmetine muntabıktır. Bir de icadı mutlak bir izzeti ilâhiye işi olduğundan hikmet yalnız âsar ve müsebbebatı mahza ve münferide halketmek değil, bununla beraber o müsebbebatı yekdiğerine karşı menafi' ve masalihi mutazammın olarak müterettiben icad etmek, ya'ni esbab halkeylemektir. Bu suretle eseri evvel,eseri saniye, eseri sani, salise vehelümme cerra sebeb ve ılleti ûlânın te'sirine bir tarik olur da o âsar biribirlerine perçinlenmiş bir halde aralarında bir nizamı müterettib cereyan eder ve buna sünnetullah ta'bir olunur. İşte bütün sirri hikmet bu nizamın içindedir. Bunun için hikmetin maanii ismiyesinden biri de sünneti muhkemedir. Nizamı hak, şeriati hak, dini hak ve bunlara ittiba ve bu ittiba ile icadı hakka tarik olan her sireti hasene hep hikmettir. Ve yine

Sh:»920
bundan dolayı hikmetin bir ma'nası da sebebtir. İşte bu vechile insanlarda dahi bir sebebiyet ve ılliyeti âdiyye bulunduğundan bu hikmeti icad eden cenabı Allah dilediği insanlara da bundan bir hıssa bahşetmiş tarikı hikmeti üzerinde onlara da velev âdî ve zahirî olsun bir inşa ve vaz'ı nizam mazhariyeti ihsan eylemiş demektir ki o insan bunda mucidi hakikî değilse de icadı ilâhînin vasıtai tezahürü olmak itibariyle onun tarikı olarak niyabî bir kıymeti haizdir. Hulâsa: Fahrüddini Razînin beyanına göre bu ma'naca Allahın hikmeti halde veya mealde ıbadın menafi veya masalihi bulunan şeyler halk etmesi olduğu gibi ibaddan da böyledir. İnsanların hikmeti de diğer ibadullahın menafi ve masalihi bulunan şeyler yapması, sünneti ilâhiyeyi fehim ve ona göre bir icad-ü ıhtiraa sebeb olması ya'ni sade kendine bir eser değil diğer âsara ve bilhassa menafia sebeb olan âsar yapmasıdır. Ancak insanların haddi zatında mahlûk ve müsebbeb oldukları ma'lûm bulunmakla mazharı keşf-ü icad olanlar kendilerini sebebi evvel farz ederlerse ilmî haysiyyette müsebbedden sebebe geçememiş olacaklarından Zahiriyyeden kalırlar da hükemadan olamazlar.

8- Hikmet: Eşyayı mevzı ve mertebesine koymak ki bu da zahiren cemii eşyaya nazır olduğundan sıfatı ilâhiyeyi ve hikmeti külliyeyi ta'riftir. Ancak her hangi bir şey'i mevzı ve mertebesine koymak denildiği zaman da hikmeti cüz'iyyeye muntabık olacağından insanların sıfatına da sadık olur. Bir de bu vazı' hîni icaddaki vaz'ı evvele ve ba'del'icad vaz'ı saniye mütenavildir. Ve hikmetin bir nizamı tertib ve terettübü

mucib veya muktazı olduğunu da müş'irdir. Bu surette bilâ tertib icad, mefhumı hikmetten haric olur. Maamafih bu ta'rif vaz'ı sani mülâhazasiyle daha ziyade adlin ta'rifi olmak üzere meşhurdur. Şu halde hikmet, adalet demek olur. Hikmeti ameliye denilen nazarî ilmi ahlâkı ifrat ve tefrıt beyninde adil esası üzerine bina edenler bu ma'nayı almışlardır.

Sh:»921

9- Ef'ali hasenei saibeye ıkdamdır. Bunda hikmetin hüsn-ü hayra müteveccih olduğu ve bu gayenin mütenahi olmayıb müstemirren ıkdam lâzım geldiği ve binaenaleyh hikmetin bir melekei sabite, bir hulkolduğu musarrah demektir. «Akıbeti mahmud olan fi'li yapmak» tarifi de buna karibdir.

10- Siyasette bikaderittakalitbeşereye halik sübhanehu ve tealâya iktidadır ki bu da ilmini cehilden fi'lini cevirden, cudunu buhulden, hilmini sefehten tenzih ile olur. (Fahrüddini Razî tefsirinden) siyaset ta'biri bu ta'rife bir hususiyet veriyor gibi görünürse de « كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ » hadîsi şerifi medlûlu teem'mül olunursa umumiyeti tezahür eder. Maamafih bu ta'rif her halde hikmetin hâkimiyet manasile alâkasını ibraz eyler.

11- Hikmet: ahlâkı ilâhiye ile tahalluk (Razî); netekim bir hadîsi şerifte « تَخَلَّقُوا بِاَخْلَاقِ اللّٰهِ » buyurulmuştur. Fatihada ahlâkı ilâhînin bir tecellesini görmüştük. Surei «Nun» da aleyhıssalâtü vesselam Efendimiz hakkındaki « وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ » âyeti celilesi de bunun en büyük misalini göstermiştir. Ahlâkı ilâhiye ve hulukı azım ahlâkı Kur'an olduğu da tefsiren beyan olunmuştur. « اِنَّمَا بُعِثْتُ لِاُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْاَخْلَاقِ » hadîsi şerifi mucebince Fahri kâinat Efendimiz'in sirri bi'seti de bu noktada toplanmıştır. Şüphe yok ki akıl, fehim, iman, ma'rifet, ilim bu tahallukun erkânından değilse şeraitındandır. Âyet de « وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُولُوا الْاَلْبَابِ » da bunu beyan etmiştir. Hikmetin kâh ilim ve kâh amel ve hâh her ikisi olmak üzere mülâhazası da bündan nâşidir. Bunun için esbab ile müsebbebat, mebadi ile gayat arasındaki sirri nisbete raci' olan hakikatı hikmet ilm ile amel arasındaki sebebiyet ve müsebbebiyet nizamında tecelli etmek itibarile ilk ta'rifler veçhile ilm-ü amelde ihkâm ve kavl-ü fiılde isabet diye ta'rif olunduğu zaman mecmuu mülâhaza olunduğu gibi sebeb olan tarafı evvelin vücudde takaddümüne binaen ilm ile, sonra bu nisbetten

Sh:»922

maksad netice ve gaye olması vücudde muahhar olan gayenin ilimde mukâddem bulunması i'tibarile de amel ile ta'rif edilmiştir. Fakat şunu unutmamak ıktıza eder ki sebebiyet ve mesebbebiyet nisbetini ve bu nisbette def'i mazarrat ve celbi menfaat mefhumunu tazammun eden hikmet, neticei amele tesebbühü olmıyan ilme ve kezalik ilimden mün'bei's olmıyan amele ve her ikisinin celbi maslahatı değil celbi mefsedeti istihdaf eden kısmına muntabık olamıyacağından ilme hikmet denilmesi, üzerine ameli nafiın terettüb edebilmesi yan'i ilmi amelî olması haysiyyetine, amele hikmet denilmesi de ilminden mütesebbib ve ona müteferri' olması ya'ni ameli ilmî bulunması ve mazarrat-ü mefsedeti istihdaf etmemesi haysiyyetine raci'dir. Binaenaleyh her hangi bir ilmi nazarî bizzat bir hikmet olmadığı gibi tesadüfî olan her hangi bir ameli gayrı ilmî de öyledir. Ve bunun için hikmeti ilâhiyede ne ilmi nazarî vardır, Ne de ilmi tesadüfî. Buna binaendir ki nizamı ılliyyete müstenid olan hakikatı ilim, tesadüfü inkâr eder. Tesadüf, hakikate ve ilme nazaran değil, sebebini bilmeyen cehle nazarandır. Tesadüf nazariyesi daima cehil nazariyesidir. Ve böyle olduğu için mebde'de bir tesadüf da'vasına müncer olmaktan kurtulmıyan tabiat, tabiatin mebdei evvel ve

ılleti ulâ ılması nazariyesi gayrı ilmîdir. Ve bütün ulûm-u fununun cereyanına münafi bir cehalettir. Filhakika bütün vukuatı ve kemalâtı bir veçhle tesadüfe hamleden bir fikrin ne kendisinde ne eserinde hikmet nasıl tasavvur olunabilir? Hikmet ve vücudda ihkâm her halde ilme, ilim de alîmi kül ve hakîmi mutlak olan bir sebebi evvele istinad eder. Ve hikmeti âlem bu hakîmi mutlakın izzet-ü hikmetine şahiddir. Ve hikmeti beşerin mebdei ona iman-ü ma'rifet, gayesi de onun nizamı hikmetini, sünneti cariyesini tezekkürle ona ittiba ve ahlâkile tahalluk edib her hareketinde savab ve nafi' olanı yapmaktır, Demekki sebebi evvel olan Allah tealâya mahlûkattan her birinin iki nevi' istinadı vardır. Birisi ona

Sh:»923

bizzat bir istinad ve müsebbebiyyettir ki her şey'in hususiyeti bununla kaimdir. Eğer bu hususiyet ve istinad bizzat olmasa idi âlemde hiç bir şey diğerinden temayüz etmez, efradı vücud tahakkuk edemezdi. Bu nokta, mü'minin Allaha tevekkülü, izzeti ilâhiyeye ve harıkaya imanı mebdeidir. Burada akıl değil ancak iman hâkimdir. Diğeri halden ezele, ezelden ebede doğru müteselsil bir sebebiyet ve müsebbebiyyet alâkası içinde nâmütenahi vesait ile olan istinaddır ki bunda bütün eşya biribirine tutunarak hey'eti umumiyesile evvel-ü ahırından Allaha dayanır. Bu da hikmeti ilâhiye mes'elesidir ve akl-u ilim sahasıdır. Hikmeti beşer bu iki nevi' irtibat-ü istinadın hasılesine intibak edecektir. Burada akıl ile kalb birleşecek ve insan, insanı kâmil olacaktır. Ve insanı kâmil olanlar ilel'ebed vücudda bir sirri hâkimiyete nail olurlar da hiç bir zaman bunda esalet iddia etmezler ve onu hâkimiyeti ilâhiyenin bir cereyanı tanırlar. Netekim Hazreti İbrahim sirri ihyaya nail olduğu halde « اَنَا اُحْيِ وَاُمِيتُ » demeyib « رَبِّىَ الَّذِى يُحْيِ وَيُمِيتُ » demiştir. Halbuki Nümrud bir mülke nail olmakla « اَنَا اُحْيِ وَاُمِيتُ » davasına kalkışmıştır. « وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُوا الْاَلْبَابِ » insanlarda mebdei hikmet olan akıl, sırf bir atıyei ilâhiye olduğu gibi mebdei izzet olan kalb-ü nefis de bir atiyei ilâhiyedir. Bunlar bizzat Allaha istinad ederken eserleri olan ef'al dahi kesiblerinin tesebbübiyle hem bizzat ve hem bilvasıta bir atiyei ilâhiyedir. « يُؤْتِى الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَٓاءُ » alel'ıtlak bu iki cihete nazırdır. « وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُولُوا الْاَلْبَابِ » da lüb itibarile vehbe, tezekkür itibarile kesb-ü vehb mecmuuna tenbihtir. Demek ki mahzı fazlından cenabı Allah dilediğine hak ile batılı, va'di ilâhî ile va'di Şeytanîyi fehm-ü temyiz ederek ona göre ameli savabı yapacak ve men'i fesad ile celbi maslahat edecek bir hikmet ve hâkimiyyet bahşeder. Hikmet ise bir sebebe bir çok müsebbebatın terettübünü muktazı olduğundan hayri kesir olur. Fakat ilim ve fehim ameli muhkem için bir sebeb veya şart olmakla beraber ılleti tamme olmıyacağından ehli akl-ü fehmin kesiblerile tezekkür ve tefek-

Sh:»924

kür edib iradelerini sarfetmeleri de hikmet noktai nazarından bu hâkimiyete ve bu hayrı kesire irmek için şarttır. Bu suretle her akıl sahibinin derecei aklına göre hikmetten bir hissesi vardır. Ve her halde va'dı Şeytanî ile va'dı Rahmanîyi fehm-ü temyiz etmek için bidayetinde insan tefekkür ve tezekkür üzere bulunmalıdır. Bilâhare bu tezekkür ve o hikmet feyzi hakk ile bir meleke olur da insan mertebesine göre ahlâkı ilâhiye ile tahalluk eder, aklı amelîsi kuvvetlenir, bildiği yaptığı hakk-u savabdan şaşmaz. Şu halde tezekkür ile alâkadar olan ilmi nazarî bizzat bir hikmet değilse de ilmi amelîye sebeb olabilmesi itibarile mukaddimatı hikmetten sayılabilir. Bunun için ilmi nazarî hikmetin evveli addedilerek hikmeti nazariye tesmiye edilmiştir. Lâkin yalnız bunda tevakkuf edib kalmak Şeytana yol kestirmek demektir, bu nihayet bir feylesofluktur. Ya'ni hikmet değil hikmet lâfı etmektir, sırf Felsefe ile uğraşmanın makduh olması da bundandır. Bunların ekserisinin fi'li kavline uymaz. O zaman kavli savab ise fi'li hata, fi'li savab ise kavli hata olacağından mevcudiyetleri bir tenakuz teşkil eder. Bu hal yalnız kendilerini mahzul etmekle kalmaz diğerlerini de ıdlâl eder de Şeytan ve Şeytanet mefhumunda dahil olurlar. Bundan tahzir için «

سَلُوا عِلْمًا نَافِعًا وَ تَعَوَّذُوا مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ = ilimi nafi' isteyiniz ve

menfaatsız ilimden istiâze ediniz» buyurulmuştur. İşte bir çok ulemanın hikmeti ta'rif ederken amelde ısrar etmeleri hikmeti abesten tefrık ve celbi menfaat mefhumunu tahakkuk ettirmek içindir. Zira ilm-ü marifet pek yüksek bir şey olmakla beraber lâfta ve kuvvede kaldıkça veya fi'ılde hılâfı tatbık olundukça biyhude bir ibtilâdan başka bir şey değildir, fi'lolmasa idi ilmin ilmolduğu tahakkuk edemezdi. Allah tealâ bile kâinatı bilib de halketmese idi hikmeti mevcud olmazdı. Ahlâkı ilâhî ile tahallukta bu ma'na da mühimdir. Buna mukabil diğer bir kısım ulemanın ilmi

Sh:»925

ahzetmeleri de ilimsiz amelin hikmet olamıyacağını bilhasa anlatmak içindir. Yoksa ameli istihdaf etmiyen ve vücudda tahakkuku hayır hedefine nazır olmıyan ilme hikmet demek için değildir. Demek ki asıl hakikat ikisinin ictimaındadır. O halde evvelki ta'rifleri esas olarak almak, diğerlerini de bunların birer haysiyyetle şerhi gibi telâkkı etmek lâzım gelir. Binaenaleyh ilim ve ameli hikmetin birer nev'i değil, birer cüz'ü olarak ahzetmek ıktıza eder. Ya'ni hikmet ya ilmi savab veya fi'li savab değil, ilmi savab ile fi'li savabdır. Bunların her birine müstakillen hikmet ıtlakı mecaz veya ıstılâhtir. Bu izah ile amelin imandan cüzü' olmadığı halde dinden cüzü' olmasının vechi de tezahür eder. Kezalik akıldan sonra tefekkür ve tezekkür hikmetin şartı olduğundan ilmi amelîden evvel nezarînin dahi hikmeti beşerin bir cüz'ü değilse bile bir mukaddimesi olacağı ve bunun behemehal ilmi amelîyi, onun da nafi' ve hayrolan ilmi amelîyi istihdaf etmesi ve her halde ma'rifetten ubudiyyete geçilib «

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ » hikmetinin tahakkuk ettirilmesi

lüzumu anlaşılır ki fıkhi islâmînin üslûbu da budur. Her hangi bir matlabda taammukı nazarî ile kalıb amele geçememek hüsran demektir, hikmeti nazariye enfüs-ü âfakiyle kâinattaki sünneti cariyei ilahiyeyi mütalea ve tefekkürden hasıl olur. Âlem bir kitabi hikmettir. Kur'anda bu hikmetin ledünniyyatını tezkir ve ıhtar eder: Âlem bir hal, Kur'anda bu halin evvel-ü ahırıdır, erbabı akıl hali görmeli, evvel ve ahırı tezekkür etmeli, hikmete irmelidir. Hali görmemek veya içinde boğulub kalmak ondan evvele intikal edememek veya edib tevakkuf etmek ve ahıre kadar hikmeti takib etmemek, ettikten sonra da ona ittiba' etmeyip fekki tabi'ıyete çalışmak hikmete muhaliftir, bu suretle hikmetin evveli eşyaya nazar-ü tezekkür ile fehm-ü ilim, evsatı din-ü ta'at, ahırı saadeti Ahırettir. Ve bunun için hikmet hayrı kesîri muhtevidir. Bu meaniyi tesbit için de denilmiştir ki:

Sh:»926

12- Hikmet: Tefekkür fîemrillâh ve ona ittiba'dır. (İbni Kasımden Kuşeyr)

13- Hikmet: Allaha taat, Fıkıh, din, ameldir (Kuşeyr) Bu on üç tarif manayi hikmeti efradını cami', ağyarını mani' bir surette tasavvur edebilmeğe kâfidir. Fakat daha ziyade tenvir edebilmek için şunları da mülahaza etmeliyiz ki her birinde bir hassai müfide vardır:

14- Hikmet bir nurdur ki vesvese ile makam beyni bununla fark edilir (Ebu Osman)

15- Sür'atı cevab maa isabetıssavab (Bündar ibnilhüseyn)

16- Savaba red (Fadıl)

17- Ervahın müntehayi sükûnet ve ıtminanı (Kettani)

18- İşaret bilâılle, yani mafevkınde ıllet tasavvur olunmayan hak tealâdan bila kayd-ü şart varid olub şekk-ü şüphe, za'f-ü fesad ıhtimali bulunmıyan, niçin ve neden diye taharriye hacet bırakmıyan işaret.

19- Cemiı ahvale hakkı işhad,

20- Salahı Din-ü Dünya,

21- İlmi ledünnî,

22- Vürudi ilham için tecridi sir,

23- Bunların hepsi.

Görülüyor ki bunların bazıları hikmet ilm-ü amel derken mes'eleyi kalb-ü vicdana dayamışlardır. Filvaki ilm-ü amel, akıl ve irade mülâhaza olunurken ortada ikisinin noktai telâkkısı olan ihtisasatı vicdaniyeyi

hisab etmemek doğru olmaz. Çünkü « وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُولُوا الْاَلْبَابِ » lübb

mefhumiyle aklın bu özüne işaret etmiştir. Şuurı şuur demek olan vicdan: Nefsin kendini kendinden filhal bir buluştur ki bunun lemhalarını onun anatı hayatını teşkil eder. Bir lemhai vicdanda her nefis kendisinin ikilik içinde bir vahdetini görür ki biri bulan nefis, biri bulunan nefistir. Bulan kim bulunan kim? Burada şayanı hayret bir sirri vahdet müncelidir. Kalb dediğimiz şey de nefsin bu merkezi vahdetidir. Kalbi cismanî bedendeki a'sab ve adelâtın ensice-

Sh:»927

sine malik olduğu gibi kalbi ruhanî de böyle bir şebekei fi'l-ü infialdir. Kalbi cismanî harekâtı mütevaliyesiyle nasıl bir inkıbaz ve inbisat münavebesi yapıyor ve hayatı cismaniye bu ınkibaz-u inbisatın haddi telâkısine nasıl medyun bulunuyorsa kalbi ruhanî de böyle bir takkalübi manevi tevalisi içinde bir inkıbaz-u inbisat münavebesi yapar ve hayatı maneviye bunların anatı telâkıleri olan lemhai vicdana medyun bulunur da her iki manasiyle hayatın gökü kalbin temayülât ve takallübatına ibtina' eder. Kalbi cismanînin inkibaz ve inbisatı ak ciğerlerin hevadan nefes alıb vermesinden zahiren nasıl bir imdad alıyorsa batınen kalbi ruhanî dahi inkıbaz ve inbisatında ruhi emrî ile enfası rahmaniyenin imdadından feyz alır. Enfası rahmaniyenin çekilmesi bir inkıbaz, vürudu da bir inbisat ifade eder «

وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ». İnkıbazın inbisata intikal ettiği lemhai vicdan da bir elem olur.

İnkibaz, kalbin kendine rücu-u, elem de bu rücu içinde hissai ademi bir tadışıdır. İnbisat kalbin nefesi rahmana vusulü, lezzet de bu vusul içinde vücudu bir tadışıdır. Kabzı ilâhî nefse imdadı sabıkı yutturub hasleti asliyesi olan ademi tatdırmak üzere kalbi kendine icra' eden bir terk-ü sevk, bastı ilâhî de bil'akis kalbi kendinden alıb vücudu tatdıran bir imdaddır. Bunun içindir ki insan kendi kendine bırakılıverdiği zaman pek ziyade münkabız ve müteellim olur da kendini her şey farzeden o azgın insan bu lâhzada hakdan cüz'î bir imdad almak için kıvrıldıkça kıvrılır. Hasılı hayat gerek zahirde ve gerek batında hakk ile böyle bir muamelei mütevaliyedir. İnkıbazın imtidadı bir maraz, ınbisatın imtidadı da bir marazdır. İnkıbazı küllî memat, inbisatı küllî yine mematdır. Biri boğar. Biri çatlatır. Sıhhati hayat, kalbde inkıbaz-ü inbisatın haddi telâkısinde, elem-ü lezzetin münavebesinde, istikbale nazaran hikmet, ye's-ü

Sh:»928

ümidin tevazününde, beynelhavfı verreca' i'tidal-ü metanetindedir.

Hikmetin masdar ma'nası izah edilirken meanii ismiyesinden bir çoğu da bu miyanda bilmünasebe zikredilmiş oldu ki ba'zısına ıtlakı has, ba'zısına ıtlâki ammile hikmet namı verilir. Binaenaleyh ma'lûmatı muhkeme, ahlâkı hamide, sınaatı nafia, menfaati müterettibe ve maksude, sebeb ve sebebiyyet, manii mefsedet veya calibi maslahat olan her hangi bir şey, mucibi ibret-ü nasıhat olan her hangi bir söz, acaibi esrar, nübüvvet, sünneti muhkeme, adetullah, sünneti Nebeviyye şeriat, din, kitab, Kur'an, İncil, işte bunların her biri hikmetin maanii ismiyesindendir.

Mukatilden rivayet olunuyor ki «hikmet Kur'anda dört veçhile tefsir edilir:

1- Mevaızı Kur'an ma'nasına hikmet ki surei Bakarede «

وَمَٓا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ» bu ma'nayadır.

2- Fehm-ü ilim ma'nasına hikmet ki « وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ» gibi.

3- Nübüvvet ma'nasına hikmet ki surei «Nisa» da «

فَقَدْ اٰتَيْنَٓا اٰلَ اِبْرٰهٖيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» Bakarede «

وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ» bu ma'nayadır.

4- Acaibi esrariyle Kur'an ki surei Nahilde « أُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ »

kezalik bu âyetdeki « وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا » bu

ma'nayadır demiştir. Fahrüddini Razî de bu dört ma'nanın ındettahkık ilim ma'nasına raci' olduğunu

söylemiştir. İlâh... İbni Mes'ud ve Dahhak vesaireden « يُؤْتِى الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاۤءُ » da

hikmetden murad Kur'andır diye İbni Abbastan bir rivâyette «Kur'anın nasıh ve mensuhunu muhkem ve müteşabihini, mukaddem ve müahharını marifettir» diye, İbrahim ve Ebül'âliye ve Katâdeden «fehmi

Kur'an» diye, Hasandan « ورع فى دين الله » diye, Rebi' ibni Enesten «Haşyet diye tefsir edildiği de menkuldür. Bunlar da balâda naklettiğimiz ma'nalara zammedilince

Sh:»929

mecmuu yirmi dokuz vecih tefsire baliğ olur. Bunların ba'zısı ma'nayı masdarı, ba'zısı hâsılı masdar, ba'zısı da ismi mahz olmakla beraber bir kısmı ilme, bir kısmı amele, bir kısmı da her ikisine raci olduğundan bu tafsılât kısmen misal ve ta'rife hamledilmek suretiyle mecmuu üç tefsire irca olunabilir ki ameli nafia müeddi olmak haysiyetile ilim, ilme müterettib olmak haysiyetiyle ameli nafi', biri de ilm-ü âmelde ihkâm ta'biri aharle kavil ve fiilde isabet veya ilim ve fıkıh ma'nalarıdır. Bu ma'nalar ise mütekarib ve mütelâzımdırlar tahsısa hiç bir karine yoktur. «lâm» ın hade hamlile hikmeti nübüvvet, hikmeti Kur'an ma'naları muhtemil «

مَنْ يَشَاۤءُ » ve « خَيْرًا كَثِيرًا » az çok buna bir karine gibi ise de âyetin gerek makabline

irtibâtı, gerekse « وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّاۤ اُولُوا الْاَلْبَابِ » ile ciheti kesbe işareti de muhtevi

bulunması cins ve hakikati hikmete hamlini ıktıza eylediğinden muhakkıkînin muhtarları bu üç ma'nadan ma'nayı masdarî veya hasılı masdar olarak bilâ tahsıs tefsirdir. Hayrı kesir medhi her halde bu yukarıda izah eylediğimiz veçhile iki haysiyetin cem'inde zahirdir. Men'i mefsedet ve celbi maslâhat ma'nayı esasîsinin bil'fiil tahakkuku da buna mütevakkıftır. Her nevi hikmet, Allahın ihsanıdır. Fakat hayrı kesir hikmeti kâmilededir. Ekmel hikmet de hayrı küldür.

Cenabı Allahın fadl-ü rahmeti böyle vasi'dir. Fakat Allah tealânın bu tezkîratını ülül'elbab olan âlimi âmil erbabı hikmet ve ehli ilm-ü fıkıh tezekkür eder. Bunlardan ma'adası va'di İlâhî ile va'di Şeytanînin hükümlerini fehm-ü temyiz eyliyemezler de emri infakın ve sair beyanatı İlâhiyyenin ne büyük hikmetleri muhtevi olduğunu ve fadl-ü ihsanı İlahînin ne kadar vasi' bulunduğunu takdir edemezler vesvesei Şeytaniyeye aldanabilirler, çünkü kalbleri bozuktur, akılları çürüktür, lübsüzdürler. Bundan başka Allah,

alîm olduğu için 270. ﴿وَمَاۤ اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ﴾

Sh:»930

az veya çok, habîs veya tayyib, gerek Allah yolunda ve gerek Şeytan yolunda her ne niyyetle her ne nafaka sarf-ü infak eder veya gerek taat ve gerek ma'sıyet her ne adak adar nezir yaparsanız

﴿فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ﴾ onu da Allah şüphesiz bilir. Ona göre yapacağını da bilir, iyiye iyi, kötüye

kötü ecr-ü ceza verir. Binaenaleyh Allahdan bir şey gizlenir zannedib de ma'sıyeti taat, taati ma'sıyet yerine koymamalı, hukukullahı, hukukı ibadı men-ü tağyir ederek insan ne gayrıye ne de kendisine

zulmetmemelidir. Çünkü ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ﴾ alel'umum zalimler için

ensar-ü a'van namına bir ferd, bir yardımcı, bir şefaatci yoktur. Allahın ıkabı o zalimleri yakaladığı gün hiç bir taraftan bir kimse çıkıb da onlara yardımcılık etmez ve edemez. Zulüm her hangi bir şey'i hakkı ve lâyıkı olan mevzının gayrısına koymak demek olduğundan, hayır tohmu ekmek için yapılması lâzım gelen infakları maası ve şurura sarf ederek şer tohmu ekmek veya taatlere masruf olması lâzım gelen nezirleri, adakları ma'sıyetlere tahvil etmek, emvalini ketmedib borc olan sadakatı vermemek, men'etmek veya nezirlerini ifa eylememek veya habîs ve bozuk şeyler infak etmek, veya riya, menn-ü eza ile infak etmek veya daha sair bir suretle hukukullahı veya hukukı ibadı ketm-ü tağyir etmek suretiyle zulmedenler nihayet kendilerine yazık etmiş olurlar, Allahın nizamı hikmeti bunları bir gün behemehal ıkab-ü ukubete sevkeder ve o gün onlara bir taraftan bir yardımcı zuhur etmesine ihtimal yoktur. Allahı saymıyan o zalimlerin her şeye kadir olan Allah tealâdan harikalar beklemiye de hakları yoktur. İlmi İlâhî onların hiç bir niyyetini, hiç bir hareketini kaçırmıyacağından muktezayı hikmetle cezayı sezalarını bulurlar. -Burada «

رَاْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللّٰهِ » mazmuunu ifham vardır. Zira

Allahdan

Sh:»931

korkmıyanlar her halde korkulacak âkıbete düşerler. Hikmetin, celbi maslâhat ma'nası, mahabbetullaha mütevakkıf olduğu gibi ona mütekaddim olan def'i mefsedet ma'nası da mehafetullaha müterettibdir. Saygısız bir alâka, severken sevilmek arzusundan ve sevilmemek korkusundan müteheyyic olmıyan, zevalinden havf-ü endişe edilmiyen lâübali bir alâka, mahabbet değil bir eğlencedir. Mahbubunun rızasına hasrı nazar etmiyen ve onu her fenalığa razı olur farzederek hiç bir hareketten nefret ve istikrahını hisaba katmıyan ve binaenaleyh ona karşı hiç bir edebsizlikten korkub çekinmiyen bir müdde'inin mahabbet dâvası bir oyundan başka ne olur? En yüksek, en hassas sevgi en cüz'î bir şaibei muhalefete meydan vermemek endişesiyle titriyen, ve bu titreyişten en yüksek bir edeb-ü terbiye ilhamı alan kalbin mahabbetidir. Bir de izzeti olmayın mahbubun ne muhibbinde ne mahabbetinde bir kıymet yoktur. İzzetin ilk hükmü ise mehabet, ta'zım ve mehafet ilka etmektir. Ve muktezayı mehabbeti nâzım ve mahabbeti küstahlığa çevirmiye mani olacak böyle bir mehafetle mütelâzım olmıyan mahabbet davaları kizb-ü tahakkümden başka hiç bir şey değildir. Hiç bir aşk tasavvur edilemez ki onda en derin âlâm-ü lezaizin mübarezesinden çıkan ateşli bir heyecan bulunmasın. Âşıkı hakikînin kalbi en büyük harb ma'rekelerinden daha müteheyyic, en büyük zevk sahnelerinden daha neş'elidir. Hicran ile visalin çarpışmadığı hiç bir lâhzai aşk tasavvur edilemez. Elektrikte müsbet ve menfi iki zıd izdivac etmedikçe bir cereyanı müfid hasıl olmadığı gibi kalbde de elem-ü lezzet, mehafet-ü mahabbet kaynaşmadıkça mecrayı mahabbet eşki mehafetle tathir edilmedikçe nurı hikmet hasıl olamaz. Binaenaleyh mahabbetullah ilm-ü ameli, netaici haseneye isal eden bir rükni hikmet iken mehafetullah da onları her türlü fesaddan koruyan bir re'si

Sh:»932

hikmettir, sonra mahabbet yükseldikçe mehafet de yükselir. Zevkı terakkı, havfı tedenni ile mütenasibdir. Şartı huzur, şartı gıyabdan başka olduğu gibi şeraitı kurb de şeraitı bu'dden başkadır. Bunun içindir ki mazharı mahabbetullah olan ve yalnız sevmiş değil, sevilmiş olduklarını bilen ekâbir «

لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » tebşirini aldıkları halde «hasenatül ebrar seyyiâtül mukarrebîn = iyiler için hasenat sayılan bir takım harekât vardır ki bunların mukarrebînden suduru seyyiât, kabahat sayılır» müeddasınca her lâhza hasenatlarının seyyiât oluvermesi tehlükesini bildiklerinden muktezayı kurbi izzet olan en yüksek mertebei mehafette bulunurlar. Öyle işler vardır ki küçüklerden suduru terfi'i derecata vesile bilinirken büyüklerden suduru ıyazen billâh bir cinayeti azıme oluverir. İşte cenabı Allah beyanı hikmetten sonra bu meratibi mehafete işareten evvelâ «

وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُولُوا الْاَلْبَابِ » saniyen « فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ » salisen «

وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ » diye delâletten sarahate doğru üç mertebe üzere birer ıhtar

ve inzar yapmıştır.

Şimdi, sadakaları nasıl vermeli gizli mi açık mı diye de bir sual hatıra gelebilir: Filvaki işbu « وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ » âyeti nâzil olduğu zaman Resulullaha «sadakanın gizlisi mi efdal, aşikâresi mi» diye sormuşlardı cevaben şu âyet nazil oldu: 271. ﴿اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ﴾ eğer sadakaları açıktan, alenen verirseniz ﴿فَنِعِمَّا هِيَۚ﴾ bu sadaka -riya olmamak şartiyle- ne iyi ne güzel bir şeydir. ﴿وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَٓاءَ﴾ ve eğer onları gizler ve gizlice fukaraya verirseniz ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۜ﴾ bu gizleyiş sizin için bir hayırdır veya daha hayırlıdır. ﴿وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْۜ﴾ ve sizin seyyiâtınızdan,

çirkinlikleri-

Sh:»933

nizden ba'zısını örter, ya'ni Allahın örtmesine mağfiretine tarafınızdan bir sebeb, bir keffaret olur. - « يُكَفِّرُ », İbni kesir, Ebu Amir, Asımdan Ebu Bekir Şu'be, Ya'kub kıraetlerinde « نُونْ » ile « نُكَفِّرُ » Nafi, Hamze, Kisaî, Ebu Ca'fer, Halefi a'şir kıraetlerinde « نُونْ » ve cezmi « رَاء » ile « نُكَفِّرْ » okunur ki: «Biz de sizin seyyiâtınızdan ba'zısını örteriz» demek olur.

SADAKA, farza da nafileye de ıtlak olunur. « ﴿خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ﴾ . ﴿اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَٓاءِ﴾ » âyetleri farzlar hakkında olduğu gibi « نَفَقَةُ الْمَرْءِ عَلَى عِيَالِهِ صَدَقَةٌ = kişinin ıyaline nefakası bir sadakadır» hadîsi şerifinde de bir farza ıtlak edilmiştir. Fakat zekât yalnız farza ıtlak edilir. Ehli lûgat demişlerdir ki sadakanın aslı olan « ص د ق » maddesi bu tertib üzere bir sıhhat ve kemal ma'nasına mevzudur. Bu maddenin sıdk, sâdık, sadîk gibi bütün müştakkatında bu ma'na vardır. Hattâ mehre sadak denilmesi de nikâhın bununla tekemmül etmesindendir. Zekâta sadaka ıtlak edilmesi de iki vechiledir. Birisi malın taharetile sıhhat-ü kemaline sebeb olması, diğeri de imanda sıdk-u kemale delâlet etmesidir. Her sadakada bu ma'nalar vardır. İşbu « اَلصَّدَقَاتُ » daki « الف لام » ın istigrak veya ahdi haricî ma'nalarından hangisi olduğu hakkında bir kaç kavil vardır: Ekser müfessirîn ahd için olub yalnız sadakatı nafileye masruf olduğuna kail olmuşlardır. Çünkü farzlarda ızhar efdal olduğu ma'lûmdur. Bu miyanda ba'zısı ahd için olmakla beraber yalnız farza mahmul olduğuna kail olmuştur. Ve bu takdirde « فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۜ » daha hayırlı demek olmayıb bir hayırdır ma'nasına hamledilmiştir. Fakat başta Hasanı Basrî Hazretleri olmak üzere diğer bir kısım müfessirîn «lâmı istiğrak» olarak farz-u nafileden eammolduğuna kail olmuşlardır ki muhakkıkînin muhtarı da budur. Ebussuud ve sairenin beyanına göre âyette bu manâ üzere güzel bir üslûbı taksim ve tavzi vardır. Izharın güzel bir şey olduğunu gösteren birinci fıkra farz olanlar hakkında, ıhfanın ızhardan daha hayırlı olduğunu göste-

ren ikinci fıkra da tetavvu' olanlar hakkında olmaktır, bir de bir insanın zekâtını ızhar etmesi, servetinin temamını ızhar etmesi demek olacağından bazı zamanlar, ve hele bazı eşhas hakkında bir takımlarının hasedini ve zalemenin tamamı tahrik ederek zarara sebeb olabilir. O zaman malını gizlemek efdal olacağından zekâtını gizlemek de efdal olur. Bu cihetle emval dahi iki kısımdır: Birisi hayvanat, mezruat gibi alel'ıtlak kabili ıhfa olmıyan emvaldır ki bunlara emvali zahire denilir. Bunların farz olan sadakatını gizlemekte de bir manâ yoktur, diğeri nükud gibi kabili ıhfa olan emvaldır ki bunlara da emvali batıne denilir. Bir mazhur bulunmadıkça bunların zekâtını da ızhar efdaldır. Fakat zikrolunduğu üzere bir mahzur bulunduğu ve meselâ açıktan verildiği zaman mahalli layıkina teslim olunamıyacağı takdirde bunu da nafile gibi gizli vermek efdal olur. Yoksa tatavvu'da sirren vermek alenen vermekten yetmiş kat efdal, farzda da alenen vermek gizli vermekten yetmiş kat efdal olduğu beyan olunmuştur ki âyet de taksimi bedi'î ile buna nazırdır. ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ Allah da açık gizli her ne yayarsanız habîrdir. Binaenaleyh Allaha bildirmek için sadakalarınızı Dünyaya ilân etmeğe kalkışmakta da manâ yoktur, gizlemek daha muhlısane olur.»

Bu âyeti celilenin mazmunu üzere sadakatın ızhar-ü ıhfasından her birinin vechi efdaliyeti hakkında alel'umum edillei şer'iyenin istıkrasiyle elde edilen netaic bervechiâti müfessirîn tarafından beyan olunmuştur: sadakai tetavvu'da ıhfanın vechi efdaliyeti: Evvelâ ıhfa riya ve sümadan uzaktır. Aleyhisselâtü vesselâm « لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ مِنْ مُسَمِّعٍ وَلَا مُرَاءٍ وَلَا مَنَّانٍ = Allah ne işittiren sümacıdan, ne gösteriş yapan müraiden, ne de minnetciden bir şey kabul etmez» buyurmuştur. Sadakasını söylemeğe ve el âlem ortasında vermeğe kalkan da riya süm'a peşinde dolaşır, sükût ve ıhfa ise bundan halâs eder. Eazımı islâmiyede sadakala-

Sh:»935

rını verecekleri fakîre bile bildirmemeğe çalışan bir çok zevat geçmiştir: Kimi sessiz sadasız bir a'manın eline bırakır. Kimi fakîrin geçeceği veya oturacağı yere göreceği vechile kor ve fakat kendini göstermez, kimi fakîr uyurken elbisesine bağlar, bazısı başkasının vasıtasiyle fakîre isal ederdi ki hepsinden maksad riyadan, süm'adan, minnetten sakınmaktır. Zira fakîrin vereni görmesinden şaibei riya ve minnet melhuz olabilir. Saniyen, sadakasını gizlediği zaman beynennas şöhret, medh-ü ta'zım husule gelmez, bu da nefse zor gelir. Binaenaleyh sevabı da çok olur. Salisen, aleyhisselâtü vesselâm buyurmuştur ki; « اَفْضَلُ الصَّدَقَةِ جُهْدُ الْمُقِلِّ اِلَى الْفَقِيرِ فِى سِرٍّ = sadakanın efdali az bir şeyi olanın fakîre gizli olarak verdiği cüdhü yani gücünün son yettiğidir.» Diğer bir hadîste «kul sirren bir amel yapar Allah da onu sirren yazar, sonra bu ameli ızhar ederse sirden nakleder, alâniyete yazar, sonra lakırdısını ederse sirr-ü alâniyeden nakleder, riyaya yazar.» Meşhur olan bir hadîsi şerifte de «yevmi kıyamette Allah gölgesinden başka bir gölge bulunmıyan o günde Allah tealâ yedi kişiyi gölgesinde gölgelendirir. Birisi bir sadaka verib sağ elinin verdiğini sol eli bilmiyen adamdır.. İlah...» Diğer bir hadîsi şerifte «sadakai sirr, gadabı rabbı söndürür.» Buyurulmuştur. Rabian, ızhar etmek alan kimseye bir takım zararlar getirir ki ıhfada bunlar yoktur. Birincisi: Izharda fakîrin namus ve haysiyetine dokunmak, fakrini ilân etmek vardır ki o fakîr buna razı olmıyabilir. İkincisi: izharda fakîri bir az sonra gelecek olan âyette medhedilen hali teaffüften çıkarmak, ahlâkını bozmak mahzuru vardır. Üçüncüsü: Halk fakîrin sadaka almasını muhtac değil iken aldı zannederek gayri meşru' telâkki edebilirler. Fakîr mezemmete halk da gaybete düşer. Dördüncüsü yediulya yedi süflâdan hayirli olmak i'tibariyle ızharda fakîri bir tezlil ve ona bir ihanet manası vardır. Halbuki mü'mini tezlil caiz değildir. Beşincisi sadaka

Sh:»936

hediyye mecrasına caridir. Halbuki bir hadîsi şerifte «her kime bir hediyye takdim olunur da yanında bir cemaat bulunursa onlar o hediyyede ona ortakdırlar» Buyurulmuştur. Binaenaleyh açıktan sadaka verildiği zaman fakîr yanında hazır bulunan ortaklarına ondan bir şey vermezse bu ızhar yüzünden nâseza bir hale giriftar olmuş olur ki buna sebeb olmak da nâseza olur. İşte bütün bu esbabı ma'kule ve menkule nafile sadakının ıhfası efdal olduğuna delâlet ederler.

Sadakanın ızharı caiz olmasının veçhine gelince: bir insan sadakasını ızhar ettiği zaman halkın da

kendisine ıktida edib sadaka vereceklerini ve bu yüzden fukaranın müntefi' olacağını bilirse bu halde ızhar ıhfadan efdal olabilir. Netekim İbni Ömer radıyallahü anhden rivayet olunduğu üzere Resulullah buyurmuştur ki «

اَلسِّرُّ اَفْضَلُ مِنَ الْعَلَانِيَةِ وَالْعَلَانِيَةُ اَفْضَلُ لِمَنْ اَرَادَ الْاِقْتِدَاءَ

بِهِ = sir, alâniyeden efdaldır, alâniyet de kendine ıktida edilmek murad eden için efdaldır». Hakîmi Tirmizî

Muhammed ibni İsa demiştir ki insan halktan gizliyerek bir amel yapar ve nefsinde onu halkın görmesini ister bir şehvet bulunduğu halde bu şehveti def'eder durursa burada Şeytan ona halkın görmesi sevdasını ilka' kalbi de onu fena görerek def'etmekte olduğundan dolayı bu insan Şeytan ile muhabere halindedir. Bu sebeble bunun bu gizli ameli alâniyetten yetmiş kat fazla katlanır. Sonra Allahın böyle kulları vardır ki nefislerini terbiye ve tenzih etmişler ve binaenaleyh Allah kendilerine envaı hidayet ihsan eylemiştir de kalblerinde envarı ma'rifet teraküm etmiş kendilerinden nefis vesveseleri gitmiştir, çünkü şehvetleri ölmüş, kalbleri Allah tealânın deryayı azametine dalmıştır. Böyle bir insan açıktan bir amel yapacağı zaman mücahedeye muhtac olmaz, zira şehveti nefis batmış, münazeai nefis muzmahil olmuştur. Bu amelini açıkladığı zaman diğerlerinin kendine uyub da naili sevab olmaları arzusundan başka bir maksad

Sh:»937

beslemez. Bu kendi tekemmül etmiş de başkalarını kemale irdirmeğe sa'yeden ve bu suretle tam ve hattâ

fevkattamam olmak isteyen bir kuldur. Netekim Allah tealâ kitabında bir takım kimseleri sena etmiş, onlara

«ibadürrahman» unvanını vermiş « أُولٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ » diye bunlara Cennetin en

yüksek dercelerini vaad eylemiştir. Ve bunların dualarında taleb ettikleri hısali de «

وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا » derler diye beyan buyurmuştur. Ümmeti Musayı medhederken «

وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰى اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ » buyurduğu gibi ümmeti

Muhammedi «Sallâllahü aleyhi vesellem» medhederken de «

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ

الْمُنْكَرِ » sonra bir ifhami tefhıym ile «

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ » buyurmuştur. İşte bunlar

hidayet pişüvaları, din alemdarları, halkın Efendileridir ki halk, Allaha giderken bunlara ıktida etmek sayesinde yollarını bulurlar. Ilah...

Farz olan zekâtın ızharı efdal olmasına gelince: evvelâ, bu babda «

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً » diye ahze emir verilmiştir. Bu ise ızhardır. Saniyen bunun

ıfhasında kendiye töhmet celbetmek ve herkesi sui zanna düşürmek tehlükesi vardır ki ızhar, bunu def'edeceğinden efdal olur. Netekim Resulullah farz namazlardan başka namazlarının ekserisini hanei saadetinde kılardı. Namazda nefyi töhmet için farz ile nafilenin hükmü değiştiği gibi zekâtta da böyledir. Salisen ızhar emir ve teklifi ilâhîye müsaraati tazammun eder gizlemeğe kalkışmak ise vacibin edasına terki iltifati iham eder. Emri ilâhî dururken diğer mülâhazalara iltifat etmek esasen gayrı lâyıktır. Binaenaleyh ferâızda ızhar, nevafilde ıhfa evlâdır.

Zekât yalnız mü'minlere verilir, çünkü o mücerred ihsan değil, hakkı ma'lûm olan bir borcdur. Fakat buna

kıyasen mahzı ihsan olmak üzere verilecek nafile sadakalar da böyle zannedilebilirdi. Netekim rivayet olunduğuna göre Hazreti Ebi Bekrin kerimesi Esma radıyallahü anhanın anası Kuteyle ile ninesi müşrike oldukları

Sh:»938

halde Hazreti Esma'ya bir şey istemek için gelmişler, o da Rasulullahdan istizan etmeyince size bir şey vermem. Çünkü siz benim dinimde değilsiniz demişdi. Bir de Ensardan bir takımlarının Beni Kureyza ve Beni Nadîr Yahdilerine karabetleri vardı. Böyle iken onlara sadaka vermezler ve müslüman olmadığınız müddetce size bir şey vermeyiz derlerdi. Bir rivayete göre de fukara'ı müslimînin çoğaldığı bir sırada Resulullah müslümanları müşriklere sadaka vermekten men' etmiş ve müşriklerin sevkı ihtiyac ile islama gelmelerini arzu etmiş idi. Bu sebeblerden biri veya hepsi dolayısiyle şu ayet nazil olmuştur:

272. ﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ﴾ Ya Muhammed! Onları bilfiil yola getirmek üstüne vazife değil, sen ancak kötülüklerden nehiy ile hayre irşad ve tergib etmeğe me'mursun, bilfiil hidayete yani kalblerde hidayet halk etmeğe gelince onu sen yapacak değilsin

﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدٖى مَنْ يَشَآءُ﴾ ve lâkin Allah her kime dilerse bilfiil hidayet de nasıb

eder. Yol gösterdiği gibi yola da götürür, tevfik verir. Tezekkür nasıb ederek gönüllerini hidayet cihetine

sevk ve onlarda hidayet de halk eyler. ﴿وَ﴾ siz ﴿مَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ her ne hayır,

yani her hangi bir mal infak ederseniz ﴿فَلِاَنْفُسِكُمْ﴾ kendiniz içindir, menfaati alanlara değil, size aiddir. Muhsin olacak, ihsan ecrine irecek olan sizsiniz. Binaenaleyh kendi menfaatinizden dolayı sadaka verdiğiniz kimselere menn-ü ezaya hakkınız olmadığı gibi ondan din cihetiyle intifa edemiyen fukara'i müşrikîne sadakayı men' etmeniz de lâyık değildir.

﴿وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ﴾ siz yani seninle ümmetin ve hele Eshabın

Allaha arz-u takdim olunmak arzusundan başka bir maksadla veya böyle bir talebden başka bir halde infak da etmezsiniz. O halde

Sh:»939

Allahın her hangi bir kuluna sadaka vermekten nasıl men' edersiniz veya Allaha arz edilmeğe lâyık olmiyan

kötü bir şeyi nasıl verirsiniz? ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ hem siz her hangi bir hayır, bir mal

infak ederseniz ﴿يُوَفَّ اِلَيْكُمْ﴾ o binnetice size kat kat ecr-ü sevabiyle baligan mabelağ

ödenecek ﴿وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾ siz bir zulme de maruz bırakılmışacaksınız; va'dolunan az'afı muzaaf ecr-ü sevabda ne hulf göreceksiniz ne de bir noksan, yahud böyle hüsni niyyetle infakı âmm sayesinde siz zalemenin eline düşmekten, zulme uğramaktan mahfuz da kalacaksınız. Binaenaleyh gerek müslim ve gerek gayrı müslim her hangi bir fakîre sadaka vermekten, verdiğiniz zaman da iyisini vermekten

sakınmayınız. Madem ki Allah mümin veya kâfir herkesin rabbıdır, ve madem ki sadakalarınız Allah

hisabınadır, o halde mümine de kâfire de Allah için tetavvuan sadaka verebilir ve her ikisinden ecrinizi

alırsınız. Fakat en iyisi hangisidir? Ve bu emredildiğiniz borcunuz olan sadakalar kimlerin hakkıdır, bu

cihete gelince, emr-ü teşvik olunduğunuz infak-u sadakat 273.

﴿لِلْفُقَرَآءِ الَّذٖينَ اُحْصِرُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ﴾ Allah yolunda tutulmuş, din

uğrunda ilme, cihade vakfı nefs etmiş ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى الْاَرْضِ﴾ yer yüzünde şuraya buraya gidemeyen, yani Allah yolunda meşguliyetlerinden veya maraz ve aciz gibi bir maniadan dolayı nefakalarını kazanmağa ıktidarları olmiyan o fakîrler içindir ki

﴿يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ﴾ hallerini tecribe etmiyen cahil onları

﴿اَغْنِيَٓاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ﴾ taaffüflerinden, yani istemeye tenezzül etmeyib tahammül ve tecemmül ile iffetlerini muhafaza ve ibraz eylediklerinden dolayı zengin zanneder.

Sh:»940

﴿تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ﴾ sen onları simalariyle, dikkat edildiği zaman hallerinde görülecek edeb-ü nezahet yüzlerinde müşahede olunacak asâri fakr-u zaruret gibi alâmetleriyle tanırsın.

﴿لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ﴾ İnsanlardan dilenmezler hele ﴿اِلْحَافًا﴾ ilhah-ü ısrar ile hiç dilenmezler, olsa olsa pek muztar kaldıkları zaman ehline ifhamı hal ederler. - İbni Mes'ud radıyallahü anhdan mervidir ki «Allah afif ve müteaffif olanları sever, çok verilirse medihte ifrat eden, az verilirse zemde ifrat eden fahiş, yüzsüz, dilenci, musırr olanı da sevmez», diğer bir hadîsi şerifte «

لَا يفْتَحُ اَحَدٌ بَابَ مَسْـَٔلَةٍ اِلَّا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ وَ مَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللّٰهُ وَ مَنْ يَسْتَعْفِفْ يَعِفَّهُ اللّٰهُ تَعَالَى لَاَنْ يَاْخُذَ اَحَدُكُمْ حَبْلًا يَخْتَطِبُ فَيَبِيعَهُ بِمُدٍّ مِنْ تَمرٍ خَيْرٌ لَهُ اَنْ يَسْـَٔلَ النَّاسَ = Her hangi bir kimse bir dilencilik kapısı açtımı her halde Allah ona bir fakır kapısı açar. Ve her kim müstağni bulunursa Allah onu igna eder, her kim de iffetli olmağa çalışır, istemekten sakınırsa Allah ona iffet verir, her birinizin bir ip alıb odun getirerek bir mıkdar hurmaya satması insanlara dilencilik etmesinden çok hayırlıdır.»

Bu âyet, Eshabı suffe tesmiye olunan fukarası muhacirîn hakkında nâzil olmuştur ki dört yüz kişi kadar vardılar. Medinede ne bir meskenleri, ne aşiret ve akrıbaları hiç bir şeyleri yoktu, daima mescidi nebevîye mülâzemet ederler, Mescidin sofasında ikamet eylerler, ilmi Kur'an tahsıl ederler, mevaız ve tedrisatı Peygamberîyi istima' ile müstefid olurlar, hep oruclu bulunurlar, hasılı ilm-ü ibadete hasrı evkat ederler ve her ne zaman bir gaza olursa giderlerdi. Bunlar medresei risaletin Allah yoluna vakfı nefsetmiş talebesi idiler. Buna binaen idi ki âlemi islâmda Medreseler, hep cevami'i şerife etrafında yapılır ve Medrese nişin talebei ulumdan da Eshabı suffenin meslekine sülûk beklenir idi. Tahsılı ilim ibadet, din uğurunda her nevi' meşak'ka tahammül ile muhafazai ıffet ve neşri dine hizmet, icabında cihad. Maa-

Sh:»941

mafih bilâhare surei «Barea» de «

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِى الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوٓا اِلَيْهِمْ

لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ » âyetiyle bütün talebei ulumun cihada gitmemesi ve tahsıle sekte verilmemesi lüzumu da beyan olunmuştur.

İbni Abbas Hazretlerinden vaki olan rivayete göre bir gün Resulullah sallalahü aleyhivesellem Eshabı suffenin başlarına durmuş hallerini nazarı tedkikten geçirmiş idi, fukaralıklarını, çekmekte bulundukları zahmetleri gördü ve kalblerini tatyib edib buyurdu ki «ey Eshabı suffe size müjdeler olsun ki her kim şu sizin bulunduğunuz hal-ü sıfatta ve bulunduğu halden razı olarak bana mülâki olursa o benim refıklarımdandır». İşte bu âyet de bunlar dolayısiyle nâzil olmuştur. Ve fakat hükmü amdır. Allah rızası için düşmana karşı nevbet bekleyen veya Allah rızası için Medreselerde dirsek çürüten veya Allah rızası için hıdematı ammeye vakfı nefseden ve bu ahval içinde mal-ü milki yok, muhtac olmakla beraber nefakasını kesbe vakıt bulamıyan veya kudreti yetişemiyen fukarai mü'minîn bu âyetin hükmünde dahildirler. Bunlar infakat-ü sadakatın en güzel masrıfını teşkil ederler. Maamafih ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ gerek bilhassa bunlara ve gerek alel'umum erbabı ıhtiyaca her hangi bir mal infak eder, yahud maldan, cahdan, ilimden, nasıhatten, delâletten, hızmeti nefisten, i'zaz-ü ikram ve ta'zımdan, iradei kalbden, hatta ihtiram ile selâmdan her hangi bir hayır yaparsanız ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ﴾ her halde Allah onu bilir, ecrini zayi etmez.. Binaenaleyh veriniz efendiler veriniz ve Alel'husus Allah yolunda hasrı vücud etmiş olan şu fakîrlere veriniz, ıhlas-u kemaliniz gece gündüz gizli veya açık farkını hissettirmiyecek kadar yükselsin, menn-ü ezadan, riya ve nifaktan sakınıb Allah rızasını talep ve kendinizi Allah yolunda tesbit için gönül hoşluğu ile gücünüzün yettiği kadar iyilerinden vermek adetiniz, huyu-

nuz, melekeniz olsun da her zaman ve her suretle veriniz. Çünkü 274.

﴿اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâre infak edenler, yani her vakıt ve her suretle infak yapabilmek melekesini ihraz eyliyenler yok mu ﴿فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ bu infakları sebebiyle bunların rabbülâlemîn indinde baliğan mabelağ ecirleri vardır.

﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve bunlara bir korku olmadığı gibi hiç bir zaman mahzun da olmazlar. - Verdiklerini Dünya ve Ahıret kat kat alırlar, bütün korkulardan selâmet bulurlar. Dünyada verdiklerine hüzn-ü esef duymayıb memnun oldukları gibi Ahırette de mahrumlar mahzun olurken, bunlar her türlü hüzn-ü kederden azade kalır, mes'ud olurlar.»

Hazreti Ebi Bekir radıyallahüanh malik olduğu kırk bin dinarın on binini gece, on binini gündüz, on binini gizli, on binini alenî olmak üzere birden tasadduk etmiş idi ve bu âyet bunun hakkında nâzil olmuştur deniliyor. Hazreti Ali radıyallahüanh dahi dört dirhem gümüşten başka bir şeye malik değil iken bunun birini gece, birini gündüz, birini gizli, birini de açıktan olmak üzere hepsini tasadduk etmiş idi, Resulullah da neye böyle yaptın yaptın diye sorduğunda «rabbımın va'dine müstehık olmak için» demiş, cevaben de «

لَكَ ذٰلِكَ = o, senin» buyurulmuş idi ki sebebi nüzulün bu olduğu da mervidir. Bir rivayette bu âyetin

fisebilillâh cihad için atlar besleyib buna masraf edenler hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Hazreti Ebi Hüreyre besili bir at gördüğü zaman bu âyeti okurmuş. Bunlardan başka bu âyetin umumı evkat ve ahvalde sadaka veren ve her hangi bir muhtacın ihtiyacına agâh oldukları zaman te'hir etmeksizin derhal o haceti bitiren ve başka bir hal-ü vakta ta'lık etmiyen zevat hakkında ta'mimi hayra tergib için nâzil olduğu da naklolunmuştur ki

Sh:»943

Fahrüddini Razî «sebebi nüzule dair ziredilen vücuhun içinde en güzeli budur. Çünkü bu âyet ahkâmı infakı beyan eden âyetlerin sonu olduğundan hiç şüphe yoktur ki bunda vücuhı infakın ekmeli zikredilmiştir» diye bunu tercih etmiştir.

Hikmet ve sünneti ilâhiyeye nazaran böyle gece gündüz, gizli açık demeyib her zaman ve her halde infaka devam edebilmek az olsun çok olsun infakın ekmeli vücuhu olan bu tarzı sahibinin tarikı kesbine nazaran muhtelif meratibe mütehammildir. Bunun esasında emvalin intifaa tahsısıyle ihtikâr-ü iddihardan sıyaneti ve tedavülün tesrii gibi hayatî, malî, iktısadî hikmetler vardır. En calibi dikkat nokta iktısadı ferdî ile iktasıdı umumîyi telif etmektir. Cemiyetin nizamı umumîsi servetin tedavüli küllîsine mani ve iddiharı şahsî hırsını tervice müsaid olduğu zaman sukutı içtimaî başlamış olduğunu bilmek lâzım gelir ve o zaman ehli imanın eshabı emvaline bu babda yüksek vazifeler terettüb eder ki bunlar bütün meksubatın sarfına kadar müntehi olabilir. Maamafih bu tarzı infak behemehal bütün malinin infakını muktazı değildir. Bilâkis balâda geçen « يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ » âyeti medlûlünce feraızda nisab nazarı

dikkate alınacağı gibi tetavvuatta da tarikına nazaran kesbin idamesi için meşrut olan masarif veya ihtiyat sermayesi az çok nazarı dikkatten dur tutulmamak, ya'ni ekmeli infaka devam için infakta dahi i'tidal-ü iktısada muraat etmek dahi bir mes'ele teşkil eder. Fukaranın hacatını defi, marzıyyi İlâhî olmakla defi hacet edenin muhtac bir halde kalması matlûbı İlâhî değildir, netekim surei «esra» de «

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا » âyeti bu noktayı tesbit buyurmuştur. Bu hikmete mebni olsa gerektir ki İbni Ceriri Taberînin nakline göre işbu «

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ ... وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » âyetinde Katade şöyle

rivayet etmiştir: «Bunlar ehli Cennettirler, bize nakledildi ki
Sh:»944

Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem « اَلْمُكْثِرُونَ هُمُ الْاَسْفَلُونَ = müksirler

ya'ni çok servet toplıyanlar alçaktırlar» buyuruyordu, Eshab « يَا نَبِىَّ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ =

müstesnaları kimler» dediler « اَلْمُكْثِرُونَ هُمُ الْاَسْفَلُونَ » buyurdu, «

يَا نَبِىَّ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ » dediler « اَلْمُكْثِرُونَ هُمُ الْاَسْفَلُونَ » buyurdu «

يَا نَبِىَّ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ » dediler, fakat nâkabili red bir mes'ele vukuundan korkdular, nihayet

Hazreti Peygamber yedi saadetleriyle işaret ederek «ancak maliyle- sağından ve solundan şöyle ve şöyle,

önünden şöyle ve arkasından şöyle diye etrafı erbaasına infak ederek malına hükmeden müstesna, bunlar

da pek az, işte bunlar Allahın farz kılındığı ve razı olduğu yolda israfsız, imlâksız, tebzirsiz, fesadsız infak

edenlerdir» buyurdu. Demek olur ki ıktısad-ü i'tidal bu âyetteki infakta dahi mu'teberdir. Fakat bizzat âyetin

ıtlakı az veya çok elde mevcud cemii malın infakını muktazı olmamakla beraber mani de görünmüyor.

Netekim sebebi nüzulde zikrolunduğu üzere Hazreti Alinin yaptığı bu kabildendir. Ve bu noktai nazardan

kemmiyet, mevzuı bahs da değildir. Bunun için bu ıtlakın kaydi ıktısad ile takyidi zikrolunan âyetlerden birile

veyahud diğer bin nass ile min vechin nesih veya tahsısını ıktiza edecektir, bunun için ba'zı müfessirîn «

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ » dan buraya kadar olan âyetler surei « براء » deki tafsılı zekât

âyetleri nazil olmazdan evvel ma'mulün bih olub «Berae» nazil olunca ona kasredildiğini nakletmiştir. Lâkin buradaki sadakat, muhtara göre zekât ve nafileden emamolduğu cihetle bu beyan dahi kâfi olamıyacaktır. Şu halde buradaki infak, farz, vacib, nafile her nevi infaka mütenavil olmak ve ayni zamanda infakın ekmeli vücuhunu da mutazammın bulunmak haysiyetiyle ıtlakı üzere ahz olunub sebebi infak olan hacetin muktezayatına ezmine ve emkinenin, eşhas-u ahvalin icabına göre tatbikını eshabı infakın hikmet-ü kemaldeki derecatı mütefaviteleriyle mütenasib irfan ve ictihadlarına bırakmak daha muvafık olacaktır. Zaman olur ki

Sh:»945

evlad-ü ıyal, din-ü millet uğurunda bütün emvalin sarf-ü ınfakı kaidei ıktisadın bile dairei şumulüne girer. Sonra mal olsa olsa canın bir yongası hükmündedir. Halbuki mütevekkilen Allah fedayı hayattan bile çekinilmemesi lâzım gleen öyle vazaifi insaniye vardır ki bu gibi yerlerde infakı küllî elbette daha hafif kalır

ve diğer cihetten « لَا سَرَفَ فِى الْخَيْرِ » hayırda israf olmaz dahi buyurulmuştur. Fakat bu

derecei âliye en büyük erbabı kemalin kârıdır ki bunlar «

وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ» medihasına mazhardırlar.

Bundan hıssayab olabilecek derecede sabr-ü tahammüle, kuvveti kalbe malik olmayıb yaptığı hayra binnetice müteessir ve pişman olacak olanların bütün mamelekini infak etmeleri tehlükeden salim olmadığı için kendi haklarında da bir hayır teşkil etmez, neuzübillah bil'âhare küfre kadar müncer bile olabilir. Zira bu gibiler hakkın da « كَادَ الْفَقْرُ اَنْ يَكُونَ كُفْرًا » buyurulmuştur. Bu hususta şahsî kıymet kadar ve hatta daha ziyade muhitı ictimaînin dahi büyük bir ehemmiyeti vardır. Çünkü fazlılete hasm olan ve efradı kendi hayırhah ve fazıletkâr insanlar maazallah ya bozulmıya veya boğulub boğulub gitmiye mahkûm olurlar. Bu müşkilâtın ıhlâsını ıktiham etmek ise tevfikı rabbanî ile yüksek bir kuvvei kudsiyeye mütevakkıftır. Ve işte Kur'anın baştan beri infakat hakkında devam edegelen beyanatı beligasi de bermucebi hikmet insanlar arasında böyle feyyaz, ebedşümul bir ictimaiyet te'min edecek «

وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَاتُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ»

mısdakınca nice nice tehlükelerin önüne geçecek bir ahlâkı kudsî ta'limini natıktır ki Ahırette mev'ud olan ecr-ü mesubatı muzaafe ahlâkı ilâhiye ile tahallûk ederek niyabet anillâh şerefini bahşedecek olan bu hasletlere merbuttur. Binaenaleyh rehber ve muslıh olabilecek havassın daha doğrusu havassı ve muslıh olabilecek havassın daha doğrusu havassı havassın melekâtı müslihanesiyle onlara peyrev olacak avammın melekâtı salihası ahkâmı mütefavit olabileceği

Sh:»946

gibi devri ıslah ile devri salâhın da ahkâmında tefavüt bulunabilir ve bu noktai nazarla infakı küllî avamm için hayır yerine şerr-ü zarar intac ederken ehli vilâyet olan ekâbiri Havass için hayrı mahız ve hattâ vazıfe bile olabilir. Şu da unutulmamak icab eder ki sırf infakatı hayriye yüzünden iflâs etmiş, perişan olmuş bir zengine tesadüf edilmemiştir. Halbuki hevai nefsanî yoluna sarfedilen gayri meşru infakat ile nice hanümanlar söndüğü daima meşhuddur. Hatta muamelâtı ticariyedeki iflâsların ekserisi ve belki hepsi bir

taraftan fazla kazanmak hırsıyli girişilen muamelâtı fasidenin, diğer taraftan hissi iddıhar ve ihtikârın icab ettiği habsi servet ve tazyikı a'malin netaicidir ki bunların cümlesi «

اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَاْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاۤءِ » mazmununa dahildirler.

Tedavüli serveti te'mim ve tesri' eden infakatı hayriyede ise bu tehkükelerin hiç biri yoktur. Bunlarda « وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلاً » hükmü caridir. Ya'ni infakatı hayriye behemehal

müsmirdir. Şu kadar ki bunun semeratı muhtelifesindeki ezvak ve tena'um eşhasın ve ahvalin ıhtilâfiyle muhtelif olabileceği gibi bir takım kimselerde de bu semerelerin müddeti idarik kadar sabr-ü tahammül bulunmıyabilir. Bunun için sureti umumiyede infaktan bahsedildiği zaman balâda beyan olunduğu üzere «melûm-ü mahsur» kalmak endişesinden azade bir surette ıktısad-ü itidal unutulmak lâzım gelir. Fakat beşeriyeti gafile hevâ ve heves yolunda neticesiz, semeresiz, istihlâki mahz olan nice nice masarifi bihude bile emvalini israf etmekte ifrat eyler de infakatı hayriyeye gelince bunda ıktisad-ü itidal şöyle dursun kırkta bir zekâtını vermekten bile kaçınır. Öyleleri vardır ki oyun masalarında avuc avuc paraları hevaya atmaktan korkmaz da beri tarafta devlet-ü milletin eksiğini düşünmez, karşısında yoksulluktan kıvranan hemşehrisinin, hemcinsinin kursağına bir lokma ekmek yediştirmekten tiksinir, kıskanır. Fazla olarak ona karşı

görüyor musun işte sen açsın ben tokum, sen inlersin ben zevk ederim gibi bir hissi gurur ve iftihar ile çalım da satar düşünmez ki ferdin sefaleti hey'eti içtimaiyenin sukutudur. Ve hey'eti içtimaiyenin sukutu sefaleti erinde, gecinde bütün efradına saridir. Düşünmez ki bir insanın muhitındaki sefalet-ü ihtiyaç kendi sefalet-ü ihtiyacıdır. Serhadlerdeki gedikler hanenin gedikleridir. Âilesinden, akribasında, komşusunda, hemşehrilerinde, hencinslerindeki açlıkların, hastalıkların, perişanlıkların, felâketlerin hepsi insanın kendi mevcudiyetindeki rahnelerdir. Fukaraların gözleri önünde açık lokantaların süslü masalarında ve yahud velvelei hây-ü huyı etrafı çınlatan gümbürtülü hanelerin yemek salonlarında hayatı umumiyeye göz yumarak kahkahalarla yeyib içen, servetler israf eden erbabı gaflet düşünmez ki fazla kaçırdığı her lokma belki bir fakırin bir iki günlük, kuti lâyemutu olurdu. Bir lokma belki binlerle kimselerin hakkı hayatından sıyrılmış, sızdırılmış bir hasılei sa'y-ü amel bulunuyordu. Düşünmez ki her kahkaha bir çok erbabı ihtiyacın gayzı derunîsini kaynatacak, ehli iffetin kuvvei tahammüliyelerini çatlatacak, namuskârları fesadlara, sirkat-ü şekavetlere sevkedecek bir mıdrabı heyecan olabilir.

Evet, kuvvet nedir bilmezsin ey mağrurı mahvet sen

Ezer bir müşti kudret beynini yevmi mesarinda

Ekseriyet bu hasleti gafilede iken alel'ıtlak infaka tergib, i'tidali te'min ile salâh ve müvazenei içtimaiyeyi istihdaf ve te'min eder. Ondan sonra infakta ifrat ile zenginlerin fakırleşmeğe başladığı ve bu suretle muvazenei içtimaiyenin bozulacağı zaman gelince de « وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ »

irşadına lüzum vardır. İnsan düşünmelidir ki hiç bir kimsenin kesbi ni'metinin ılleti kâfiyesi değildir, Bunda evvelâ hâlikın mevahibi fıtriyesi vardır. Her doğan çır çıplak, fakır ve muhtac olarak doğar, umuma küşade, olan bu sufrai hılkate konar. Bir sineği def'etmeğe kud-

reti yokken etrafından kendine nasıbi kadar ni'metler sunulur. Sunulan ni'metleri alıb, hazmedecek kabiliyyetler bahşedilir, feryadlarına cazibeli, müessir nağmeler konulur, etrafında bunlara cevab verecek hizmetciler ta'biye edilir, ne suretle olursa olsun devri kesbe kadar yaşamış olan hiç bir ferd yoktur ki bunlardan hali kalmış bulunsun binaenaleyh her kesb birinci mertebede hâlıkın bu in'amlarına borçludur. Bu suretle defteri hayatın ilk hisabı zimmet sahifeleriyle açılır. Saniyen hayatı beşerde her kesb bir çok kesblerin hıssai teavününe medyundur. Hiç bir kesbi ferdî tasavvur olunamaz ki onda cemiyetin bir zâmanı, diğer efradı cemiyetin bir alâkai iktisabı karışmamış bulunsun. Tok, sofrasında karnını doyururken anda karşıdan geçen bir açın henüz ödenmemiş bir hakkı bulunmadığı iddia edilemez. İktisabatı gayrı meşruaıy kale almıyalım, fakat en hukukî olan iktisabatın mübadele esasına müstenid olduğu tasavvur edildiği zaman ribh-u ticaret zaruret ve ıhtiyaciyle alâkadar olan mübadelenin tam bir müvazene üzerinde yürümiyeceği ve binaenaleyh bu yüzden tevzi' emvalde bir çok açıkların teraküm etmesi de zarurî bulunacağı gibi serveti umumiyede hıssasi sebkeden emsalsız bir takım amal-ü mesainin hayatı Dünyada kabili mübadele emsal ve esmanı bulunamıyacağı da teemmül edilirse her yenen lokmanın pek derin hukuk ile alâkadar olduğu ve bu hukukun edası mübadele kanunlarından başka infakatı hayriye kanunlariyle mümkin olabileceğini anlamak kolay olur.

İhtimal ki bir lokmanın karşısında yutkunacak fakır onu kaniyle, caniyle temin eden bir şehidin yavrusu veya babasıdır. Böyle de olmasa nef'i hayat için yaradılmış olan malı habs veya itlâf edib de ifnayi hayat etmek ne büyük haksızlıktır, gafleti beşeriye ile bu ince ve derin vazıfeleri düşünmiyen zenginlerin bir çoğu servetleri boşu boşuna sarf veya kilitli yerlerde habsetmekten zevk

Sh:»949

alır, hey'eti içtimaiyesiyle ve onun evlâdı olan fukarasiyle gereği gibi alâkadar olmaz, ağhiya ile fukara arasında cidal-ü husumet ihdas eder, cemiyetin salâbetini bozar ve binnetice kendilerine zulmetmiş olurlar.

Burada bilhassa bu sui istimalin islâhı sureti mutlakada matlûb olduğundan umumî itidale takrib için âyet, havassı ekabirin infakı küllî ile îsare müteveccih olan makamı vilâyetleri üzere varid olmuştur. Kur'anın daha bir çok yerlerinde infakın mütenevvi' haysiyyetlerini gösterecek âyetler gelecektir, burada Kur'an infakı, ahlakî ve içtimaî haysiyyetiyle beraber daha ziyade iktisadî noktai nazarla talim edib her şeyden evvel bize şunu gösteriyor ki, kesb-ü istihsali tanzım etmek için evvel emirde gayei istihsal olan infakı tanzım ve tedavülü tesri' ve ta'mim etmek lâzımdır. Zamanımızda ilmi ıktisad erababının «istihlâk = konsumasyon» tabir ettikleri infak, sureti umumiyede iki neva ayrılır. Birisi, ferdî, içtimaî hiç bir menfaat terettüb etmiyen abes veya muzır ve habîs infaklardır ki ıstihlâki mahzolan bu infakattan haktealâ men-ü tahzir buyurmuştur. Diğeri, her hangi bir menfaati hayatiyeye masruf olan infakatı hayriyedir ki emvali hayata kalbetmek demek olan bu infakat haddi zatında istihlâk değil gayei istihsaldir. Ve bu istihsal ne kadar umumî, ne kadar temiz ise kıymeti de o kadar yüksektir. Mesaisini ındallah hayatı ebediyeye kalbedib de Dünya ve Ahıretin havf-ü hüznünden kurtulmak istiyenler bu hayriyete, bu ahlâka, bu içtimaiyete, bu tarikı iktisada sülûk etmeli, bununla mütenasib kesb-ü istihsale sa'y-ü ıkdam eylemeledir.

Bunun tam zıddına gidenlerin ahvaline gelince:

Sh:»950

﴿٢٧٥﴾ اَلَّذٖينَ يَاْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ
الَّذٖى يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوٓا
اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا فَمَنْ
جَٓاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُٓ اِلَى اللّٰهِ وَمَنْ
عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٦﴾ يَمْحَقُ
اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثٖيمٍ
﴿٢٧٧﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا
بَقِىَ مِنَ الرِّبٰوٓا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٢٧٩﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا
فَاْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ
لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ

إِلَى مَيْسَرَةٍ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Sh:»951

﴿٢٨١﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

Meali Şerifi

Riba yiyen kimseler şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar, bu işte onların "beyi' tıpkı riba gibidir" demeleri yüzünden, halbuki Allah bey'i halâl kıldı ribayı haram, bundan böyle her kim Rabbı tarafından kendine bir öğüt gelir de ribadan vaz geçerse artık geçmişi ona ve hakkında hüküm Allaha aiddir, her kim de döner yeniden alırsa işte onlar eshabı nardırlar, hep orada kalacaklardır 275 Allah ribayı mahveder de sadakaları nemalandırır, Hem Allah vebal yüklenici musırr kafirlerin hiç birini sevmez 276 İman edib eyi işler yapan ve namaz kılıb zekât veren kimselerin Rabları ındinde ecirleri şüphesiz kendilerinindir ve onlara bir korku yoktur ve mahzun olacak değildir onlar 277 Ey o bütün iman edenler! Allahdan korkun ve riba hisabından kalan bakayayı bırakın eğer gerçekten müminlerseniz 278 Yok eğer yapmazsanız o halde Allah ve Resulünden mutlak bir harb olunacağını bilin ve eğer tevbe ederseniz ne'sülmallariniz sizindir, ne zalim olursunuz ne mazlûm 279 Ve şayed borçlu sıkıntıda ise o halde bir kolaylığa intizar, bununla beraber tasadduk etmeniz hakkınızda daha hayırlıdır 280 eğer bilirseniz. Hem korunun öyle bir güne hazırlanın ki döndürülüb o gün Allaha götüreceksiniz, sonra herkese kazandığı tamamile ödenecek ve hiç bir zulme maruz olmiyacaklar 281

KIRAET - « فَأْذَنُوا » Asımdan Ebu Bekir şu'be ile Hamze kıraetlerinde « همزه » nin meddi ve « ذ » lin kesrile « فَآذِنُوا », « مَيْسَرَةٍ » Nâfi kıraetinde « س » nin zammile « ﴿مَيْسُرَةٍ﴾ . ﴿تَصَدَّقُوا﴾ » Hafstan maadasında « ص » ın da şeddesile « ﴿تَصَّدَّقُوا﴾ . ﴿تُرْجَعُونَ﴾ » Ebu Amir ve

Sh:»952

Yakub kıraetlerinde « تا » nın fethi ve «cimin» kesrile « تَرْجِعُونَ » okunur.

RİBA; aslı lûgatte ziyadelenmek, fazlalanmak manâsına masdar olup faiz dediğimiz ziyadei mahsusanın ismi olmuştur. Lisanı şeri'de, bir akdi muavaza zımnında ıvazsız kalan her hangi bir fazla demektir. Riba bir muamelede hem ıvaz kasdı hem ıvazsızlık suretinde bir yalancılık bir tenakuzdur. Binaenaleyh bir akdi muavaza zımnında olmayınca riba tasavvur olunamaz. Cinsi, ölçüsü bir olan şeyler biribirlerile mübadele edildiği zaman iki bedel beynindeki tefazul tahakkuk edebileceğinden o vakıt ziyade tahakkuk eder. Yani mıkyası riba' cins ve mıkdar veya her biridir. Akdi muavazanın esası malı mala bitterazı mübadele demek olan beyidir ki bey'i menfaat demek olan icare de buna mülhaktır. Gerçi bey'i bazan ribh ifade eder. Fakat bu ribih bir değil lâakal iki akdin semeresi olduğundan ıvazsız olamaz. On kuruşa alınna bir şey on bir kuruşa satıldığı zamandır ki bir kuruş kâr denilir. Riba ise bir akid zımnında olur. Bir akidde cins ve mıkdarı müttehid iki mal biribirine tekabül ettirilerek mubadele edilmiş olduğu halde arada bir tarafa bedelli olmak üzere verildiği halde karşılığı yokdur, Meselâ birine bedelini bilâhare almak üzere karzan on lira verdiğiniz, harcetti, bir müddet sonra yerine on lira getirib verdi, verdiği anda bu muamele bey'ı saft suretile iki on lirayı bir mukabeledir. Bunlar cins ve mıkdarında tamamen mütekabildir. Fakat o on lira yerine, meselâ on lira on kuruş verilirse bu on kuruş açıktan, bedelsiz verilmiş bir ziyadedir. İşte bu ayet nazil olduğu zaman böyle altın veya gümüş nukud ikrazile riba devri caliliye Arablarında ma'ruf idi. Hatta agniyasının alelkekser yediği içtiği hep riba demekti, biri diğerine bir va'de ile altın veya gümüş bir mikdar para ıkraz eder ve o müddet için mıkdarı istıkraza aralarindaki terazıye göre bir

Sh:»953

mıkdar ziyade de şart eylerdi. Bu âyet nazil olduğu zaman beyinlerinde en meşhur olan riba bu idi. Her

hangi bir borçta va'de hulûl ettiği zaman borçlu veremezse alacaklısına «veremiyeceğim, irba et ya'ni artır» derdi, yine bir mıkdar daha riba zammedilir ve bu suretle va'de yenilendikçe borcun mıkdarı artardı ve arta arta aslının bir veya bir kaç mislini bulurdu. Aslı deyne re'sülmal ve ziyadesine riba ta'bir edilirdi. Her va'denin tecdidinde zammedilecek ribanın yalnız re'sülmal hisabile veya evvelkinin re'sülmale zammile mecmuu üzerine yürütülmesi de şekli teraziye tabi olurdu ki zamanımız ta'birine göre biri basit faız, biri mürekkeb faız demektir ve ribanın re'sülmale geçib az'âfı muzaaf olması faizı mürekkebde daha seri olmakla beraber ikisinde de vakı olur. Cihanın bu günkü faiz muamelâtı da mahiyyeten devri cahiliyenin bu âdetinden başka bir şey değildir. Zaman zaman faız mıkdarının ve eşkâlinin çoğalması veya azalması ise mahiyyeti muameleyi tebdil etmez. İşte urfi Arabda riba, tam ma'nasiyle zamanımızda nukudun faizı veia güzeşte veya neması ta'bir olunan fazlasıdır. Bunun karzdan başka düyunatta tatbikı dahi böyledir. Şüphe yok ki lûgate nazaran bunun en munasib ismi riba, ziyade, fazla, artık olmak lâzım gelir, büna faiz veya

nema ıtlakı « اِنَّمَاالْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا » medlûlünce bey-ü ticarete teşbihen verilmiş yalan bir

ıtlaktır. Ribanın ziyadei nukudda mütearef olan bu ma'nası şeri'de diğer emvale ve nesieye dahi tatbik

olunmuştur. Netekim « اِنَّمَا الرِّبَا فِى النَّسِئَةِ » hadîsi şerifi mucebince muamelei sarrafiye

de mücerred nesie ya'ni veresi başlı başına bir ribadır. Kezalik «

اَلْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ مِثْلاً بِمِثْلٍ يَدًا بِيَدٍ وَالْفَضْلُ رِبًا وَالشَّعِيرُ

بِالشَّعِيرُ مِثْلاً بِمِثْلٍ يَدًا بِيَدٍ وَالْفَضْلُ رِبًا الخ » diye hurmayı, tuzu,

altını, gümüşü, hasılı altı şeyi ayni vechile sayan meşhur hâdisi şerifte fadıl hem yeden biyedin pişîn ve hem mislen bimislin müsavi mukabili olduğundan müsavi olduğu halde pişîn olmamak suretiyle

Sh:»954

tahakkuk eden fazlın sırf veresi olmaktan ibaret ziyadei hükmiyeye şümulü müttefekun aleyhtır. Bununla beraber bu hadîste ribanın gümüş nukuddan maada şeylerde dahi tahakkuku gösterilmiştir ki bunlar urfi lûgatte ribadan ma'dud değil idiler. Binaenaleyh riba kelimesi ma'nayı örfîsinden ta'minen menkul bir ismi şer'î olmuştur. Böyle olduğu şununla da müeyyeddir ki Hazreti Ömerülfaruk radıyallahü anh

اِنَّ مِنَ الرِّبَا اَبْوَابًا لَا تَخْفَى مِنْهَا السَّلَمُ فِى السِّنِّ = ribanın gizli

olmıyan bir takım ebvabı vardır ki sinde ya'ni hayvanda selem bu cümledendir.» buyurmuştur ki bu bir taraftan ribanın ebvabı hafiyyesi dahi bulunduğunu tasrih etmiştir. Ahkâmı Kur'anda beyan olunduğu üzere yine Hazreti Ömer demiştir ki «riba âyeti Kur'anın en son nazil olan âyetlerindendir» Hazreti Peygamber sallalahü aleyhi vesellem bunu bize tamamen beyan etmeden irtihal etti. Binaenaleyh «

دَعُوا الرِّبَا وَ الرِّيبَةَ = ribayı ve ribeyi bırakınız, ya'ni beyanatı mevcudeye nazaran riba

olduğu açıktan ma'lûm olanları bıraktığınız gibi riba reybi, riba şüphesi bulunanları da bırakınız» buna binaendir ki islâmda «

اَلْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَ بَيْنَهُمَا اُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ دَعْ مَا

يُرِيبُكَ اِلَى مَالَا يُرِيبُكَ » hadîsi Nebevîsi muktezasınca alel'umum şübühattan ihtıraz bir

nedb, bir takva mes'elesi olduğu halde bilhassa şüphei ribadan ihtıraz vacibattan olmuştur. Bunun için ilmi Fıkıhta «şüphei riba, ribadır, zira ribada şüphe mu'teberdir» diye bir kaide vardır. Müslümanların bunları bilmesi icab eder. Zikrolunan eşyayı sitte hadîsiyle nususı sairenin ıstıkrasından Eimmei Hanefiyenin istinbatına göre gerek nukud ve gerek sair emvalde ribanın ılleti, mıkyası iki şeydir: cins, mıkdar, Fakat

Şafi'ıye nukuddan maadasında bunlardan başka ta'mı, Malikiye de kut ma'nasını ilâve eylemişlerdir.

Sh:»955

Ahkâmı riba, bı'seti seniyyenin son senelerinde ve fethi Mekke sıralarında nâzil olmuştur. Ve hattâ tatbikatı umumiyesi ile i'lânı Haccetülvedaa müsadif bulunmuştur. Bu sıralar ise «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ

الْاِسْلَامَ دِينًا » âyeti mucebince dini islâmın devrei ikmali bulunuyordu. Evvelâ surei Ali

ımrandaki «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰٓوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً»

ba'dehü bu âyetler nâzil oldu. Bu bize gösterir ki ribanın ref'i bir gayei tekâmüldür. Riba cari olan hey'eti ictimaiye henüz tekemmül etmemiştir ve tekemmül etmiyen akvam ve milelden de riba ref'olunamayacaktır. Ahlâkı dinîsi yükselmemiş, teavüni içtimaîsi ağızlardan kalblere geçmemiş, ictimaiyyetleri tağallüb ve tahakkümden kurtulub dairei uhuvvete girmemiş olan cemiyyetler ribadan kurtulamazlar, kurtulmadıkça da marzıyi hakkolan kemali ahlâkî ve ictimaîyi bulamaz, menafi'ı âmme ile menafiı hassa tesadümünü ref'edemezler. Her hangi bir hey'eti içtimaiyyede fâizsiz yaşanamıyacağı hissi çoğalmıya ve fâizin meşruiyyetine çareler aranmağa başladı mı orada sukut ve inhıtat ve devri cahiliyeye irtica' başlamıştır. Iztırar ise ibaha kapısını açar, bu günkü cemiyyeti beşeriyenin riba devrinden kurtulabilmesi ciddî bir salâhı ictimaî iktisab etmesine mütevakkıftır. Fakr azalıb salâhı ictimaî ilerledikçe fâizler tenezzül edecek ve bir gün gelib kalkacaktır. Fakat riba devam ettikçe de servetler inhisardan kurtulmıyacak, fakr azalmayacaktır. Umumî noktai nazarla bu günün Dünyasında fâizin ref'i bir mefkûre olarak düşünülmeğe başlamış ise de doğrusu temayülâtı hazıra henüz ref'i değil tenzili üzerinde dolaşabilmektedir. İşte bütün Dünyanın henüz tahakkuk ettiremediği bu ümniyye mintarafillâh içtimaiyyeti islâmiyede tahakkuk etmiş idi. Bu suretle Kur'an ve dini islâm hali hazırdaki bütün beşeriyyete dahi en yüksek bir tekâmülün ilhamını bahşedecek bir kitabı mübin, bir kanunı ilâhîdir. Iktısadı amını te'min için infakı hayır usulünü ta'mim
eden

Sh:»956

cemiyyetler fakrın tedavisini ahassı amâl ittihaz eyler, bil'akis tevzii emvalde riba usullerini tervic eden cemiyyetler dahi servette inhisar ile fakrın ta'mimini istihdaf, eylerler. Fâizci riba almak için daima bir muhtac gözetir. Ve her riba bir bedel verilmeden alınan açık bir fazla olduğu için muhtacın ihtiyacını tehvin yerine sa'y-ü amelini mukabilsiz gasbederek dolayısile teşdid eder ve hakikatte o cemiyyet ribacılara münhasır olur. Fukara kısmı ne kadar faziletkâr olursa olsun cemiyetin haricinde ağyar vaz'ıyyetinde bırakılır. Bu da o cemiyyeti mütemadiyen ıhtilâle sürükler, nâ meşru' makasıdden doğan efkârı ıhtilâl ile fıtrî sebeblere istinad eden ıhtilâlin ise âzîm farkı vardır. Rahmeti ilâhiye ağniya ve fukarının bir teavüni samimî içinde sufrai hılkatten mütena'im olmalarını ıktıza ederken bunun zıddına hareket eden ve karşılarında fakr ihdas etmedikçe mütena'ım olmayacağını zanneden cemiyetler, hiç bir zaman ıztırab ve ıhtilâli içtimaîden kurtulamazlar. Böyle tevzii emvalde ribayı i'tiyad eden cemiyetlerin efradı için riba tiryakilerin afyonu gibi hasret çekilir bir ihtiyac halini alır. O zaman bir re'sülmale malik faziletkâr ferdlerin de bundan tevakkisi müteassir olur. Hepsi çar-ü naçar bu çarkın dişleri arasında ezilir gider. O zaman bu müşkilâtı ıktiham edib de etrafındakilere bir nefes aldırabilen eazım balâdaki «

لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ»

tebşirine ma'sadak olurlar. Ribacılar ise ebedî bir sar'ai ıhtilâlin ıhtılâcatı içindeki kıvranır giderler. İşte Hak tealâ bunların bu hallerini beyan için buyuruyor ki:

275. ﴿اَلَّذِينَ يَاْكُلُونَ الرِّبٰوا﴾ riba yiyenler, ya'ni faız muamelesi yapan ve bu

suretle servet istihsal ediyoruz diye muhtacların kazanclarını ellerinden çeken ve gayei istihsali nef'i amdan hırsı hassa tahvil ederek hakikatte istihsalden ziyade istihlâke hizmet eden velhasıl infakatı hayriye gayesinin temamen zıd-

﴿لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذٖى يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ﴾

sar'adan cinnetten kalkamazlar, ancak yevmi kıyamette Şeytan çarpmış sar'alı veya deli gibi perişanlık içinde kalkarlar. -Esasen dokunmak demek olan «mess» lisanı Arabda delirmek manasına da gelir ve mecnuna, sar'alıya memsüs denilir, bunlar künhüne irilmez esbabı hafiyeden neş'et eden fena marazlar olduğu için Cinne, Şeytana nisbet edilerek Cin tutmuş, Şeytan çarpmış denile geldiği de umumen malûmdur. Bunların Cin ve Şeytana nisbeti hakikat mı mecaz mı? Mes'elesi mevzuı münakaşa olmuş ise de asıl mana aşikârdır ki fenalığın dehşetini ve esbabı sirriyeye taallukunu göstermiştir. Bunlar riba ile sa'y-ü amel erbabının semerei mesaisini alıp geçindiklerinden rahavet içinde yatar, seri' bir intibah ile kalkamaz, ekserisi yataklarında Şeytan çarpmış gibi saatlerce gerneşerek, ağzını gözünü eğerek sendeliye sendeliye kalkar, hayatları fikri riba ile delicesine geçer, düşdükleri zaman bellerini doğrultamazlar. Fakat asıl mes'ele bu değil, bunlar karınlarını riba ile doldurduklarından dolayı bir hadîsi Nebevide de beyan olunduğu üzere kabirlerinden kalkarken umumiyetle sar'alı veya mecnun halinde kalkacaklar ve bu hal onların alâmeti farikaları olacaktır. Leylei Miracda Resulullah ribacıları âyetin tasviri vechile görmüş, bunlar kim diye sorduğu zaman Cebrail bu âyeti okumuştur.

﴿ذٰلِكَ﴾ o ıkab ﴿بِاَنَّهُمْ﴾ esasen şu sebebledir ki bunlar

﴿قَالُوٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا﴾ bey'i başka değil ancak ribanın mislidir. Ona

mumasil ve ona mülhaktır diye itikad ettiler. Beyile rıbanın hakikatteki farklarına rağmen kıyas maal'farık suretiyle ikisini cinsi vahidden birer muamele itibar ettikten başka bununla da kanaat etmeyib rıbayı asıl, bey'ı ona benzer ve onun cereyanını takıb etmesi lâzım gelir bir ferı' gibi farzetmişler ve bu itikad ile hareket

eylemişlerdir. İşte fenalığın başı rıbayı bey'a teşbih ve kıyas ile ikisini mütemasil nev'ı vahid itibar ettikten sonra bu teşbihi akis veya kalb ile rıbayı asıl ve bey'ı ferı' itibar edib «sade rıba bey'ı gibi değil bil'akis bey'i

riba gibidir = اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا » demeleri ve böyle bir tasarrufi fikrî ile ribayı bey'a bir

esas imiş gibi istihlâl eylemeleri olmuştur ki bunlar bir taraftan bey ile ribanın farkını kaldırmak iddiasında bulunur, diğer taraftan bu farkı me'kûs bir surette tesbit ederler. - Müfessirîn bu teşbihin teşbihi maklûb veya teşbihi ma'kûs olması hakkında teşbihi maklûb veya teşbihi ma'kûs olması hakkında idarei kelâm etmişler fakat âyetin zahiri vechile teşbihi me'kûs suretiyle bir kıyası me'kûfs olmasını ıhtiyar eylemişlerdir ki birine göre mübaleğaten ribanın asıl gibi farz, diğerine göre de asıl iddia edilmiş olduğu anlaşılır.

Nukud her nevi' emvalin serian vasıtai mübadelesi olmak, beyi ve mübadelenin tekerrür ve tevalisi de binnetice emvalin bir sebebi ribih ve neması bulunmak itibarile nukud durduğu yerde bilfiil bir nema yapmasa bile takdiren ve bilkuvve nami farzedilir. Bu şer'an da böyledir. Bu behane ile ribacılar birine bir para verdikleri zaman verdikleri paranın bilfi'il mevcud olmıyan nemayı tadirîsini zihnen mülâhaza ile tahayyül olunan menfaati mehumesini ıvaz göstererek yerine faız denilen bir ziyadei muhakkaka alırlar. Dava mübadele davasıdır. Fakat hakikatte bedelin birisi var diğeri bir emri mevhumdur. Alınan fazı görünür, bilinir, muayyen bir mal, onun bedeli farzedilen şey ise ne görülür, ne tutulur, ne bilinir, ne hisde mevcuddur, ne akılda, ancak şöyle olabilirdi diye karanlık namütenahi farazıyat içinde dolaşan bir kuvve, bir hayaldır. Hayal ise hakikate tekabül ettiği zaman hiçtir, hayalin hakikat ile mübadelesi de bir mübadelei hakikiyedir. Hakkın muktezası da hayale hayal, hakika-

ta hakikat hükmünü vermektedir. Ribacı hak gözetmediğinden bu mübadelei hayaliyeyi bir mübadelei hakikiye olan bey'a benzeterek karşısındakine «riba' bey'ı gibidir, ben bu faizı meccanen almıyorum, bey'ı gibi bir mübadele ile alıyorum» diye gösterir ve bunu bey'ı menfaat olan icare gibi bir şey tahayyül ettirmek ister, Halbuki icarede menfaat mütehakkık, riba' da mevhumdur. Ribacının mubadele iddiası altunların şıngırtısını altuna satmaktan daha hayalî bir mubadeledir. Riba'cı altunlarına şöyle bir bakar «Ben bunları tedavüle çıkarsam da her hangi bir alış veriş etsem, neler neler kazanmazdım, işte şu on lirayı bütün bu menafiyle sana veriyorum, haydi bu menfaatları şu kadar müddette sen kazan da bu müddet nihayetinde

bu on lirama on lira o menfaatler mukabilinde de şu kadar lira olmak üzere minhaysülmecmu' on küsûr lira getir» der, üzerine «bak sana ne kadar iyilik ettim» diye bir minnet te yapar. O zavallı fakir de belki kazanırım ümidile alır, kazanabilirse faızciye verir, kazanamazsa mahvolur gider. Maamafih ribacılar «riba bey' gibidir» sözünde kalmış olsalar, hakikate karşı büyük bir bühtan olan bu sözleri, bu haleti ruhiyeleri cem'iyeti beşeriye için binnisbe ehveni şerr olurdu. Zira o zaman bey'ın asl-ü ehas olduğunu kabul ve i'tiraf etmiş olacaklarından fâiz muamelâtını mümkin olduğu kadar mübadelei hakikiyeye takrib etmeğe çalışırlardı ve o zeman bütün muamelâtı ticariyede riba hâkim olmaz, fâizsiz sahih ve salim ticaretlerde yapılabilir, erbabı sa'y-ü amel o kadar zarara düşmez, servetler de tamamen inhisara uğrayıp kalmaz.

Halbuki ribacılar kendi nefislerinde «riba bey'ı gibidir اَلرِّبٰوا مِثْلُ الْبَيْعِ » demekle kalmazlar.

Onlar şu kanaattedirler: «Muamelâttan asıl maksad nef'i âmm değil rahatla ziyade kazanmaktır. Ziyade kazanmanın en kısa en rahat yolu da fâizciliktir. Fâizde kâr muhakkak ve kavî, beyı'de mevhum ve zaiftir. Beyı' gibi müteaddid

Sh:»960

akidlerin, muhtelif mesa'i ve zahmetlerin tevalisinden sonra hasıl olacak kâr ile bir akidde hasıl olacak kâr arasındaki fark aşikârdır. Sonra hakikî olan eşya ve menafi'ın mübadelesinden çıkacak kârde bir kuvvei icadiye yoktur, insan hayalı hakikate kalbettiği zamandır ki ciddî bir kâr yapmış olur, beyı' ve ona müteferri' olan bütün mubadeleler, hep ribh-ü kâr için vasıtalardır. Ve bey'ı yalınız ribh-ü ticaret içindir. Tüccarlık menafiı umumiyeye hizmet değil, menafiı umumiyyeyi çekmektir. Hasılı bey'ın asıl mahiyeti mubadele ile bedeline temellük değil ribh-ü ticarettir. Halıs ribh ise ribadır. Binaenaleyh ticaretin kökü ve başı beyi değil

ribadır. Riba bey'a benzer değil, ancak bey'ı ribaya benzer « اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا » beyi,

halâl ise riba evleviyetle halâl olmalıdır» derler. Ve hiç bir istihsal yapmadan paralarını artırmak isterler. Bunun için paranın menfaati dedikleri zaman ancak ribayı düşünürler. Paralarının fâizini hisab etmeden hiç bir işe girişmezler, fâiz kalkarsa ticaret durur derler, kendilerini tacirlerin en büyüğü sayarlar. Fâiz işine karışmadan ticaret yapanlara tüccar demezler, halbuki tüccarı yaşatan fâizciler değil, fâizcileri yaşatan onalra tabi' tüccardır, fâiz düşünmeyen bir kimse meselâ yüzde beş kâr ile işe girişmek isterse ribacılar yüzde on ile bile iş tutmağa razı olmazlar, fakat diğerlerini iflâs ettirib de fâiz piyasasını fırlatmak için türlü türlü entrikalar çevirerek bir müddet zararlara bile katlanırlar. Bir kerre muamelâtı ticariyenin asl-u esası fâizdir kararı verildi mi artık riba bütün mübayeata hâkim olur. Ribaya benzetilmeden, fâiz hisabı karışmadan hiç bir beyı' yapılamaz. Maksud bizzat olan emval ile vasıta olan nukud arasındaki tevazün, emvalin aleyhine, esmanın lehine buzulmağa başlar. Sa'y-ü amellerin semeratı fâiz kanallarından ribacıların ellerinde toplanır, tedricen servet inhisara uğrar, istihlâkâtı muzırre meydan alır, sermayedarlar lehine istihlâk kıymetleri artar. Biz-

Sh:»961

zat müstahsıller hisabına istihsal kıymetleri düşer, mütevassıtlar ikisi arasında mütemadiyen bocalar, bakarsınız hem mal vardır hem de sermaye, bununla beraber ıztırabat ve ihtirasat çoğaldıkça çoğalmıştır. Toklar az, açlar çok, gülenler az, ağlayanlar çoktur. Dünyalar kadar malı olsa parası olmıyan fakîr sayılır. Derken sa'y-ü amel erbabı ile sermayedar arasında gayz-u kin başlar. Bir taraftan sermayesiz müstahsıller nukudun vasıtai mübadele olması aleyhinde efkâr-ü hissiyat beslemeğe, emvalin bilâ vasıta mübadelesini arzu etmiye başlar, diğer taraftan menabiı nukud dahi bütün vasıtalariyle bunları zabt veya ifna edebilmek için her cihetten esaret altına almağa çalışır. Git gide sermayeden, istihsalden mahrum olanlar da çoğalır. Bunlarda da bir yağmagerlik hissi uyanır, dışından bakıldığı zaman mes'ud ve muhteşem zannedilen bir hey'eti ictimaiye, içinden çürümüş kurtlanmıştır. Sükûn içinde kımıldanmak ihtimali yok gibi görünen unsurlar, ruhlarındaki halecanı ıztırab ile patlamağa müheyyadır. Şeytanlar da bundan istifadeye kalkar. Bütün bu fenalıklara sebeb olan ribacıları dehşetli bir sar'ai cinnet sarar da bütün hakikatleri hayal ve bütün

emelleri payımal olur. Bu sar'a onlara ta « اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا » dedikleri zaman

dimağlarına gizlenen eseri cinnetin bir tezahürü olacaktır ki kıyameti suğrada olmazsa kıyameti vustada, olmazsa kıyameti kübrada mutlak bu ıkabı göreceklerdir. Tashihi i'tikad ile tevbe etmedikçe bu neticeden kurtuluş yoktur. Belâgata Kur'aniyye ne şayanı hayrettir ki Edatı hasr altında bir teşbihi ma'kûs ifade eden «

اِنَّمَاالْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا » cümlei vecizesinde bu kadar maaniyi zübde etmiş ve ihtiyacatı

âmmeyi defi' ve teavüni birr-ü takvaya hizmet için mevzu' ve meşru' olan bütün mübadelâtı umumiyye ve muamelâtı ticariyyeyi ribanın tahtı inhisarına vermek ve cereyanı hukukî ve ictimaîyi hüsni ıktisad ve infakatı hayriyye gayesinden çevirmek ve mesaii âmmeyi ihtirasatı

Sh:»962

hassaya hadim kılmak ve hakikatleri hayale irca eylemek istiyen ribacıların bir nevi cinnet ile alâkadar olan bütün ahvali ruhiyyelerini gösterivermiştir.

Evet ribacılar « اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا » demekte ve bu kanaatla hareket etmektedirler

﴿وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا﴾ halbuki Allah bey'i halâl, ribayı haram kıldı,

bunlar mütemasil değil, yekdiğerine temamen zıddırlar. Hükmi ilâhînin nassı böyle iken aralarındaki fark nasıl aksedilir. - Nassı ilâhî karşısında kıyasatı faside ile bey'i ribaya veya ribayı bey'a kıyas etmiye ve bunları biribirlerine karıştırıb haramı halâl, halâlı haram yapmıya kimsenin hakkı yoktur. Allahı zıddolan yalan ile, doğruyu, hayal ile hakikati nasıl tefrik etmiş ve bu farkı kaldırmak kudretini hiç bir kimseye nasıl vermemiş ise bir mübadelei hakikiyye ve sahiha olan beyi' ile bir mübadelei vehmiyye ve kâzibe olan ribanın zıddıyyetini ref'a ve hıll-ü hurmetini karıştırmıya kalkmak da böyledir. Zıddolan nur ile zulmeti biribirine mümasil farz etmek nasıl bir cinnet ise riba ile be'yi mütemasil addetmek de öyledir.

Akl-ü idrakleri kemale gelmemiş ve henüz irşadı ilâhî kendilerine vasıl olmamış bulunanlar ne ise, fakat böyle açık ve beliğ ıhtaratı rabbaniyyenin vürudundan sonra da bu sevdadan ayrılmayıb böyle efkâr ve

hissiyyatı batılada ısrar edenlerin ahvali uhreviyyeleri şeytan çarpmış mecnun ve masru' gibi olmazda ne olur? Binaenaleyh ﴿فَمَنْ جَٓاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّه۪ فَانْتَهٰى﴾ kendisine rabbından

böyle bir mev'ıza, bir nasıhat-ü ıhtar gelibde derhal ribacılıktan vazgeçen her kim olursa olsun

﴿فَلَهُ مَا سَلَفَؕ﴾ geçmiş olan riba artık onun kendisinindir. O fesh olunmaz istirdadına

kalkışılmaz, hüküm makabline şamil değildir ﴿وَاَمْرُهُٓ اِلَى اللّٰهِؕ﴾

Sh:»963

ve onun hükmü sırf Allaha kalmıştır. Halde emri ilâhîyi dinlediğinden dolayı derecei ıhlâs ve nedametine

göre me'cur kılar, mazisini de dilerse mağfiret eder, dilerse etmez, onu ancak o bilir. Şu kadar ki kabuli

tevbe hakkındaki va'dine nazaran afvi mercüvdür. ﴿وَمَنْ عَادَ﴾ her kim de dönerse, ya'ni eski hale döner yine ribayı tahlil etmiye başlarsa

﴿فَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ﴾ işte bunlar eshabı nârdırlar.

Cehenneme sevk olunur, Orada ebediyen kalırlar.»

Bu nassı Kur'an mahiyyeti riba ile mahiyyeti bey'u muavaza beyninde öyle kat'î bir farkı tezad tesbit

eylemiştir ki bu tekabül-ü taksim « الرِّبٰوا » daki elif lâmı ahdı haricîye hamlile «

ضْعَافًا مُضَاعَفَةً » gibi bir nev'ine sarfetmeğe imkân bırakmamıştır. Binaenaleyh riba mefhumu ile beyi' mefhumu iyice tasavvur edildikten sonra bunları yekdiğerine karıştırmağa imkân yoktur. İndallah beyi', beyi' olduğu haysiyetten halâl, riba, riba olduğu baysiyyetle haramdır. Riba karışarak yapılmış olan beyi'lere gelince: bunların da temiz ile pisin karışmasından çıkacak olan hükmi ma'lûme tabi' olacağı ma'lûmdur. Mi'desi temiz olanlar, bir katra necaset karışmış suyu nasıl içmezlerse bu da öyledir. Netekim

bir hadîsi şerif mucebince «halâl ile haram ictima' edince haram takdim olunur.» Kaidesi de bunu natıktır. Riba haram ve batıl olunca riba ve o gibi mefasid karışan beyi' de fasid olur ki tafsılı fıkha aiddir. Balâda görüldüğü üzere şeri' noktai nazarından âtideki mefhumı riba mücmeldir. Bunu mümkin olduğu kadar beyanatı Nebeviyyeden anlamak ve istinbat eylemek lâzım gelir. Ancak örfi lûgata nazaran ma'lûm olan bir misali riba vardır ki o da nukudda cereyan eden faizdir ve bunun mentukı- âyette duhulü her türlü şüpheden azâdedir. Âyetin bundan maadası hakkında müc-

Sh:»964

mel olan delâleti şer'iyesi başlıca yukarıda zikredilen meşhur eşyayı sitte hadîsiyle «

اِنَّمَا الرِّبَا فِى النَّسِئَةِ » hadîsi şerifi ile tefsir edilmek ıktıza ederse de va'de ile nakıd ıkraz

ederek alınan meşhur faizin hurmeti âyetin bizzat mucebi kat'îsinden müstefaddır. Şu halde gerek geçen vaîd, gerek gelecek olan i'lânı harb vesaire inzarı teemmül edildiği zaman hiç bir mü'min şüphe etmemek lâzım gelir ki hey'eti ictimaiyyenin salâhını taharrı edecek yerde ondan sarfı nazar edib de beyanatı Kur'aniyyenin zıddına olarak riba için turukı cevaz taharrisine kalkışmakta faide değil azîm zarar-ü hatar mevcuddur. Ancak alel'ıtlak ferd noktai nazarından düşünüldüğü zaman her ferdin cereyanı ictimaîyi tevkıf veya tahvile ıktidarı iddia edilemeyeceğinden bazı ahvalde ve ba'zı eşhas için bunun «

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ» medlûlünce sevkı ıztırar ile ekli meyte kabilinden bir

hükme tabi olabileceğini mevzuubahs olmuş ve bunun için bir vakıtlar, eytam-ü aramil ve onlar hükmünde olan aceze ve muztarrîn için hiylei ser'iye namı verilen devr usulüne mesağ bulunduğu zannedilmiş idi ki bu da sui isti'malinden kat'i nazarla manadan ziyade bir şekil işidir. Ve böyle bir vaz'ı ıztırarîye düşmek şüphe yok ki kimse için şayanı temenni değildir. Binaenaleyh riba derdi bir marazı ferdî olmaktan ziyade bir marazı ictimaîdir. Ve bunun için teavüni ictimaîsi pek kasır olan gayrı mütekemmil cemiyyetlerde sari bir surette istilâ eder. Tekemmüle doğru yürüyen cemiyyetlerde de aksi vaki' olurki bidayeti islâmda bu tekemmül feyzı Muhmmedî ile yirmi sene zarfında hasıl oluvermiş ve iki üç sene zarfında ref'i riba tatbik edilivermiştir.

Müfessirîn ribanın tahrimi için berveçhi âti esbabı müteaddide zikretmişlerdir:

1- Balâdan münfehim olduğu üzere riba insanın malını ivazsız ahz etmektir. Yüz lirayı yüz bir liraya peşin veya veresi satmak her halde aşikârdır ki bir lirayı kar-

Sh:»965

şılıksız almaktır, inasın malı da hacetiyle alâkadır olduğundan büyük hurmeti haızdir. Netekim Resulullah «

حُرْمَةُ مَالِ الْاِنْسَانِ كَحُرْمَةُ دَمِهِ = insanın malının hurmeti kanının hurmeti gibidir»

buyurmuştur. Binaenaleyh insanın malını ivazsız ahzetmek haram olmak lâzımgelir. Acaba o yüz lira re'sülmalın bir müddet zimmette ibkası bir liranın ivazı değil midir? Bir de bu gün peşin olarak on kuruşa satılacak bir şey'i bir ay sonra veresiye olarak on bir kuruşa satmak da caiz olmuyor mu? Hayır, bir lira sağlam bir liradır. Yüz liranın zimmette durması ise mevhum ve i'tibarî bir duruştur ki bu duruş bir menfaat olabileceği gibi aynı zamanda bir zarar da olabilir. Hattâ bundan dolayıdır ki riba yalnız insanın malını ivaz almakla kalmayıb ıvazlı namını vermek gibi bir ahlâkdır. Buna karşı gösterilen terâzının bir tarafı hakikatte rıza değil bir kerhtir. Bunun için bir lirasını doğrudan doğruya hibe veya sadak olarak veren kimsenin ahvali kalbiyyelerinde ne büyük tefavüt vardır. Birisi en yüksek zevkıne ermiş bir kalb olarak münşerıh olurken diğeri malını çarpmıştır bir biçare vaz'ıyyetinde ıztırab içindedir. Bey'ideki viresi, peşin farkına gelince, eğer alınan verilen bedeleyn bir cinsten değil iseler bunlar her hangi bir akidde yekdiğerine tekabül ettirildikleri ve yalnız biribirlerile ölçüldükleri zaman aralarında tedaful farkına imkân yoktur, O tedaful bu mubadelede değil akidden harici olan üçüncü bir mıkyasa nazaran sabit olabilir. Bunun için yalnız bir akdı bey'i hiç bir zaman ribih ifade etmez. Beyide ribih bir şey üzerine tevali-i ukudun neticesidir. Tüccar da böyle ukudı mütevaliye ile iştigal edendir. Meselâ on kuruş şu anda ve şu akidde bir okka buğdaya tam mukabil olabildiği gibi diğer bir gün ve diğer bir akidde on okka buğdaya tekabül eder. Ve kuruş ile buğday arasında cinslerin ve

Sh:»966

menfaatlerinin tehalüfünden dolayı tarafeyn her zaman için seve seve hakikî bir mübadele yapabilir. Ve hiç biri maksadına nazaran bir şeyi zayi' etmiş olmaz. Bu, bunlardan birisine bir kâr te'min etmiş olursa o kâr

yalnız bundan değil, bununla daha evvelki bir akdin mukayesesindendir. Ya'ni on okkayı on kuruşa satan ıhtimalki mukaddema unu beş kuruşa almıştır. Bil'âkis bir okka unu on kuruşa satan da yirmi kuruşa almış olabilir. Ve beyi' suretile muamelâtı ticraiyyedeki kâr-ü zarar hep böyledir. Yoksa eşyayı muhtelife arasındaki bir mubadele re'sen ve bizzat düşünüldüğü zaman ne kâr, ne zarar tasavvur edilemez, ancak bir teadül düşünülebilir ve öyledir. Diğer esbabı fesad bertaraf edilirse mahiyyeti bey'ı böyledir. Ancak bu bey'ı buğdayın buğdaya, altının altına mubadelesi gibi mütecanis şeylerde ise o zaman her birinin mıkdarı yekdiğerinin mıkyası olacağından bunlar gerek peşin ve gerek veresi olsun aralarında tefadul bir okka un ile iki okka unun, kezalik bir lira ile iki liranın mubadelesinde olduğu gibi derhal taayyün eder ve göze batar. Bunun için bunlar müsavi bile olsalar biri bir gün sonra verilmiş bulununca bir günlük teahhur veya takaddüm bir fazlalık teşkil eder ve bu artık bey'ı olmaz, mahza riba olur. Zaten ıkrazat da bu kabilden olduğu için ribadır. Binaenaleyh ribayı buna benzeterek tahlil etmek bir musaderedir. Bunun için eşyayı sitte hadîsiyle bu ma'na ribayı urfîye munzam olarak ayrıca beyan edilmiştir.

2- Riba insanları cidden kesb-ü istıhsal ile iştigalden meneder. Çünkü her hangi bir suretle beş on kuruş para sahibi olmuş bulunan bir kimse faizcilikle parasını peşin veya veresi arttırmak imkânını bulunca artık maişetini kazanmak için az veya çok kolay bir yol bulmuş olur. Ve o zaman zahmetli olan ticaretler, san'atler ile kazanmak külfetine tahammül edememeğe başlar. Bu

Sh:»967

ise yüksek istihsalâta kabiliyyetli bir çok şahsiyyetlerin faaliyetinden sa'y-ü amel âleminin mahrumiyyetine ve binaenaleyh halkın menafi'ı umumiyesinin inkıta'ına sebeb olur. Halbuki masalihi âlem ancak ticaretler, hirfetler, san'atlar, umranlar ile kesbi intizam eder. Yüksek mesa'ının, yüksek sermayelerin dahi alâkadar olduğu bu noktai nazardan sermayeleri tezyid için ribanın da menafi'ı umumiyyeye hizmet edebileceği iddia olunamaz. Çünkü bu tezyid yalnız ribadan beklenecek olursa sa'y-ü amele hiç iltifat edilmemiş olur. Halbuki umranat ve menafi'ı umumiye nukuda bir vasıta olmak üzere mütevakkıf ise sa'y-ü amele bizzat bir ıllet olmak üzere mütevakkıftır. Binaenaleyh sermaye sahiblerinin nakidlerile beraber sa'y-ü amelleri de diğerlerine munzamm olduğu takdirde hasıl olacak netice ile bunların sa'y-ü amellerinin mevki'ıni velev kısmen olsun ribaya terkederek diğer erbabı mesa'ının sayilerini istihlâk etmekten hasıl olacak netice arasında fark pek büyüktür. Eğer âlemi ticarette riba ile ira'ei iktidar eden sermayedarların fâizcilik kudreti ellerinden alındığı zaman kıymeti ticariyelerinin kalmiyacağı farz olunuyorsa bunların esasen kıymetli anasırı müfideden olmadıklarını kabul etmek ve o zaman bu yüksek sermayeleri ellerinde habsetmeğe hakları olmamak lâzım gelir. Yok eğer bu sermayedarlar cidden iktidarı ticarîyi haiz kimseler ise o zaman da ribacılık bunların mesaı'i hakikiyelerinden âlemi ticareti veya sınaatı mahrum ediyor demektir.

3- Ribacılık insanlar beyninde ihtiyaca göre karzı hasen suretile hayr-ü muavenetin inkıtaına sebeb olur. Çünkü riba haram ve memnu olunca misli misline karz vermek insanların hem hoşuna gider hem de bu vaz'iyyet, ahlâk ve emniyyeti umumiyyede istikametin tevessüune ve hey'eti ictimaiyyenin rasanetine sebeb olur. Herkes istihlâki nisbetinde ödemiye mecbur olacağından borcunu te'diyeye

Sh:»968

daha ziyade namus ve gayret ile sarılır. Ve şüphe yok ki on yerine on bir ödemiye mecbur olanlar da batan borçların çoğu batmaktan da kurtulur. Riba cereyan ettiği surette ise muhtac olanların ihtiyacı bir lira yerine iki lira borçlanmıya sevk edebilir ve bu imkânı bulan para sahibleri de bunu vesile tutar, karzı hasenden istinkâf etmiye başlar. Bu suretle beynennas iyilik, ihsan, muvasat hisleri silinmiye, yerine hırs ve teaddi fikirleri taammüm etmiye yüz tutar. Bu da felâketi küll olur.

4- Ribayı tecviz etmek zenginlere fukara ve zuafadan fazla bir mal çekmek imkânını bahşetmektir ki bu da Rahmani Rahîmin rahmetine münafidir. Bu bir kaç sebeb, ribanın ınfakı hayır hasletine zıddiyyetini de tamamen iş'ar eder.

5- Bunların her biri ribanın kubh-u şenaatini ifade eden zararlarını göstermekle beraber indallah hurmetinin tamamı hikmeti olmalarını da iktıza etmez. İhtimal ki bunun ma'lûm olmıyan daha bir çok mefasidi vardır. Asıl hurmeti riba nass ile sabit olmuştur. Ve cemi'i tekâlifin hikmetleri mükellef olan halkın ma'lûmu olmak da vacib değildir. Binaenaleyh biz sebeb ve hikmeti bilmesek bile ribanın kat'iyyen haram olduğunu tanımamız vacıb olur.

Hasılı riba, bir çok vücuh ile tahrifi hakk-u hakikattir. Bunda vasıtayı maksad, makasıdı vesaıt farzettiren bir teşviş, bir şeyi kendisile hem mukayese etmek hem de kendine intıbak ve müsavatını ref'etmiye çalışmak gibi bir tenakuzı muhal vardır. On lira onlira ile hem ölçülmek hem de on bir lira addedilmek hakk-u hakikatin hilâfına en büyük bir tenakuzdur. Bunun için riba hakikatte hakka bir mevcudiyyet vermek istemiyen ve nihayet kendi temayülâtını mebdei hakk-u hakikat farz etmek istiyen nâkısların şiarıdır. Bunun için ribaya taraftar olanlar daima mevzuatı hukukiyyeyi hakikat mikyasile

Sh:»969

ölçmeyib beşeriyyetin kavanini hak hilâfına ıhtiraatı ındiyyesi gibi telâkkı edenler içinde bulunur. Cenabı

Allah da ribanın vaz'ı beşerî ile değil vaz'ı ilâhî ile haram olduğunu ve binaenaleyh bunu halâl addedenlerin sar'adan kurtulamıyarak nihayet müebbeded Cehennemi boyliyacaklarını ve yalnız tevbekâr olanların halâsları ümid olunabileceğini beyan buyurmuştur. Artık bu kadar büyük bir zarar olan ribayı bir kâr zannedib de arkasından korşamamalıdır. Sonra ribacıların zannettiği gibi riba emvali arttırır da sadakat eksiltir de değildir. Bil'akis:

276. ﴿يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِ﴾ Allah malı artırır zannedilen ribayı tedricen eksilte, eksilte nihayet mahveder: Riba içinde ayın on dördü gibi parlak görülen servetleri hilâl gibi küçülte küçülte nihayetinde gözlerden nihan eyler de bil'akis malı eksiltir zannedilen sadakaları irba eder, nemalandırır. Riba emvali istihsal edecek hayatları kurd gibi yiye yiye bitirir, nihayet re'sülmallerin de batmasına sebeb olur. Halbuki sadakalar ecr-ü hayat ve bereket olur.

﴿وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ﴾ ve cenabı Allah, haramı halâl tanımakta ısrar eden pek kâfir ﴿اَثِيمٍ﴾ çok günahkâr kimselerin hiç birini sevmez. O, tevbekârları sever, onlardan razı olur.

Riba ise pek kâfirâne ve pek âsimâne bir fi'ıldir.

Buna mukabil 277. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ iman edib iyi işler, salıh ameller yapan ve alelhusus ﴿وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ﴾ namazlarını doğru dürüst kılıb zekâtlarını veren kimseler yok mu? Her halde ﴿لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ bunların Rablarını ındinde ecirleri vardır. ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

Sh:»970

bunlara gelecek bir korku yok, bir zayıattan mahzun olacak da değillerdir.

278. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey ehli iman ﴿اتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allahdan korkunuz, ıkabından korununuz. « فَلَهُ مَا سَلَفَ » hükmünce geçmiş olan ribanın makbuza mahsus olduğundan gaflet etmeyiniz ﴿وَذَرُوا مَا بَقِىَ مِنَ الرِّبٰٓوا﴾ da henüz kabzedilmemiş kalmış olan riba bakayasını bırakınız. ﴿اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ Eğer siz hakikaten mü'min iseniz böyle yaparsınız. Zira imanı kâmil ameli istilzam eder. 279. ﴿فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا﴾ Şayet yapmazsanız, yani Allahdan korkmazda ribanın haram olduğuna inanmaz veya inanır da terketmezseniz ﴿فَاْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ﴾ Allah

ve Resulü tarafından bir harb ma'lûmunuz olsun. Yahud - آذنوا kıraetine göre- Allah ve Resulü tarafından kendinize harb i'lân ediniz.»

Burada ribayı terketmeyenleri gerek riba halâldır i'tikadına avdet etmiş mürted veya nakzı ahdetmiş kâfir olsun, gerekse hurmetine iman eder ve fakat imanile amel etmez mü'mini fasık olsun ikisine de Allah tealâ i'lânı harbi emretmiştir. Çünkü bunlar zekâtı inkâr veya vermekten imtina edenler gibi ya mürted veya bagidirler. Haricdeki kâfirlere ilânı harb her vakıt içün zarurî olmadığı halde bunlara ilânı harb alelıtlak vacib kılınmıştır. Demek olur ki ribadan sakınmak tâbi'ıyyeti islâmiyyede bulunanların hepsine farzı ayn bir vazıfei ferdiyye olduktan başka sureti umumiyyede riba muamelesini kaldırmak da muhim bir ferîzai içtimaiyedir. Çünkü riba öyle bir fitnedir ki hey'ti içtimaiyede cereyan ettiği müddetçe efradın ondan içtinabı müteassir ve belki muteazzir olur. Filvakı dari küfürde bulunan bir müslümandan müslim ile gayrı müslim beyninde ribanın hurmeti sakıt olacağı mezhebi Hanefîde musarrahtır. Bilhassa bu hikmetten

Sh:»971

naşi olsa gerek ki asrı saadette ümmeti islâmiyye mertebei kemalini bulub da harb istitaatını iktisab etmedikçe hurmeti riba i'lân edilmemiştir. Binaenaleyh hukûmeti islâmiye riba muamelesi yapan ferdleri ta'zir ve terbiye eder. Bunlar ferd veya cemaat halinde hükûmete karşı koyarsa o zaman onlara i'lânı harb umum müslümanların vazıfei diniyeleri icabındandır. Maamafih bu günkü müslümanlar bu vazıfelerini unutmuş ve bunun tatbikı hususunda içtimaî istitaatlarını zayi etmiş bir hali tezebzübde bulunduklarından bil'amel ribadan kaçınmak sırf ferdî bir vazife gibi kalmış, cem'iyetteki revacı da bunların vaz'ıyetlerini müşkilleştirmiştir. Kur'an böyle ribayı terketmiyenlerin mintarafillâh i'lânı harbe istihkaklarını beyan etmekle bu cürmün ne büyük bir cinayet olduğunu anlatıyor ki lisanı Kur'anda «Allah ve Resulünün harbi» ta'biri ba'zan hakikaten harbde ba'zan da cürmün azametini ve zararını tasvir için makamı inzarda mecaz olarak kullanılır. Ve burada her iki tefsir varid olmuştur. Demek ki biri olmazsa biri her halde olacaktır. Faiz yiyen veya yediren maddî ve ma'nevî harbı ilâhîden azade kalamıyacaktır, bunun için bir hadîsi Nebevîde «

لَعَنَ اللّٰهُ اٰكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ = Allah riba yiyeni ve yedireni lâ'netledi» veya lâ'netlesin buyurulmuştur.

Bu böyle, ﴿وَاِنْ تُبْتُمْ﴾ ve eğer ribanın hurmetine iman ile ribaya tevbe ederseniz ﴿فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ﴾ re'sülmalleriniz sizindir. Onları alırsınız, o suretle ki ﴿لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾ zulüm etmezsiniz zulüm de edilmezsiniz irtidadınızdan veya zulmünüzden dolayı harb ilâhî ile her türlü zaiyata uğrar re'sülmallerinizi ve hattâ bütün emvalinizi bile gaybeder, kendinize yazık etmiş olursunuz.»

« يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا » dan buraya kadar bu âyetin müslüman

Sh:»972

olub da mukaddema yaptıkları riba muamelâtından henüz kabzetmedikleri alacakları kalmış olan bir takım kimseler hakkında nâzil olduğu anlaşılıyor. Daha hususî olmak üzere bervechi âti bir kaç sebebi nuzül rivayet edilmektedir.

Mukatilin rivayetine göre Taifde Sekıf kabilesinden Benu Amr ibni Umeyr denilen me'sud, Abdi yaleyl, Habib, Rebi'a namlarındaki dört birader hakkında nâzil olmuştur ki bunlar Mekkede Beni Mahzumdan Beni Mugıreye müdayene yaparlardı. Resulullah Taifi fethettiği zaman bu dört kardeş müslüman olmuşlar, sonra Beni Mugıredeki alacaklarının fâizlerini istemişlerdi. Beni Mugıre islâmda fâiz vermekten imtina ettiler, fetıhten sonra Mekke valisi bulunan Attab ibni Üseyde müracaat olundu ve bir rivayete göre Sekıfin Hazreti Peygamber ile Taif musalehasında halk üzerinde ribadan olan gerek alacak ve gerek vereceklerinin mevzu' ya'ni metrük ve sakıt olduğu mündericdi. Attab ibni Üseyd radıyallahuanh Resulullaha yazdı, o zaman bu âyet nâzil oldu. Binaenaleyh Resulullah bunu yazıb Attab ibni Üseyde «razı olurlarsa febiha yoksa harb i'lân et» diye emretti. Ata ve Ikrimenin beyanlarına göre ammi Nebiy Hazreti Abbas ibni Abdulmuttalib ile damadı Nebiy Hazreti Osman ibni Affan radıyallahu anhuma müşterek olarak hurma selemi yapmışlar, ya'ni vakti gelince hurma verilmek üzere pişin para vermişlerdi. Toplama vakti gelince bir kısmını kabzetmişler, mütebakisine de fâiz zamm eylemişlerdi. Bu âyet nâzil oldu. Süddînin rivayetine göre

Hazreti Abbas ile Hazreti Halid ibni Velid Cahiliyede şerik olarak riba ile veresiye muamele yapıyorlardı, islâma geldikleri zaman fâizli pek çok alacakları vardı, bu âyet bunlar hakkında nâzil oldu.

Kütübi ehadiste rivayatı sahiha ile tahric olunduğuna göre: İbni Ömerle Cabir radıyallahü anhuma bizzat Hazreti Peygamberden şöyle rivayet etmişlerdir ki

Sh:»973

Resulullah «Haccetülveda'» günü Mekkede ya'ni Cabirin tasrihi vechile Arafattaki hutbei seniyyelerinde «

اِنَّ كُلَّ رِبًا كَانَ فِى الْجَاهِلِيَّةِ فَهُوَ مَوْضُوعٌ وَاَوَّلُ رِبًا اَضَعُهُ رِبَا الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ = Cahiliyede olan ribaların hepsi batıl ve sakıttır. İlk ibtal edeceğim riba da Abbas ibni Abdulmuttalibini ribasıdır» buyurmuş idi. Mekke ve Taifin fethi hicretin sekizinci senesinde işbu Hacci veda'da onuncu senesinde vaki' olmuş ve bir kaç ay sonra on birinci sene içinde vefatı Peygamberî vuku' bulmuş idi. Bundan anlaşılır ki, işbu riba âyetinin Mekkede ilk tatbikati fi'liyesi bu hutbede i'lân buyurulmuş ve mazmunı âyet vechile makbuzu tenfiz ve gayrı makbuzu ibtal edilmiştir. Binaenaleyh Hazreti Abbasın fâizleri âyetin bilhassa sebebi nüzulü değilse bile umumî olan hükmünün Mekkede ilk mevridi tatbikı olmuştur. Bu âyet müslüman olan küffarın ahkâmı hakkında büyük bir esastır. Bunların zamanı küfürlerinde ahkâmı islâma muhalif ve fakat beyinlerinde mu'teber olmak üzere yaptıkları sabık muameleler esasından fesh-u nakzedilmez, lâkin ba'del'islâm vaki' olacak olan netaici, ahkâmı islâma göre hallolunuz. Meselâ beyinlerinde caiz ve fakat islâmda gayrı caiz bir nikâh akdetmiş bulunsalar bu mafüvdür. Lakin o emr-ü ta'kib olunmaz, meselâ hâli küfürde bir süd kardeşini nikâh etmiş ve dahil olmuş bulunsa, bu nikâh sabıka nazaran mu'teberdir. Verilen mehir geri alınmaz. Fakat ba'delislâm ibka da edilmez. Beyinleri tefrık olunur. Mehir verilmemiş ise mehri misil bile verilir. İşte ıbaresi ribaya tealluk eden bu âyet delâleti i'tibarile muamelei sairede dahi esastır, Kezalik Haccetül'veda' hutbesi bir çok ahkâma esastır. Ezcümle bu delâlet ediyor ki dari harbde vaki' olan akıdler fasid olarak yapılmış olsalar bile fetihten sonra i'tiraz ile esasından feshedilmez. Zira ma'lûm ki âyetin nüzulü ile Mekkede gayrı makbuz ribaların ibtalini i'lân eden bu hutbei Nebeviyye arasında Mekkenin fethinden evvel cereyan etmiş bir takım ukudı riba vardı. Demek ki bir darı

Sh:»974

harbde müslümanlarla diğerleri arasında vaki' olan akıdler o darı harbi müslümanların fethinden sonra esasından feshedilmez. Makbuz olanlar iade olunmaz. İşbu riba ahkâmında olduğu gibi fasid kısım idame de olunmaz. Ya'ni hükmi fetih makabline şamil olmaz, ancak maba'dine nâzır olur. Bu beyanattan şu neticeleri alabiliriz. Evvelâ, âyeti ribanın nüzulü sade Haccetülvedadan değil fethi Mekkeden bile biraz mukaddem imiş, saniyen riba için kâfir veya âsıye ilânı harb ferızası dari harbde değil, dârı islâm içinde ve tâbi'ıyyeti islâmiyyeyi kabul etmiş olanlara nezaran bir hükümdür. Müslümanların vazıfesi dari harbe ribanın lağvını teklif için harb i'lân etmek değil, kendi memleketlerini müslim veya gayrı müslim kim olursa olsun riba fitnesine ma'ruz bırakacak olanlardan muhafaza etmektir. Bunun için «

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ « diye hıtab buyurulmuş » يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ

» denilmemiştir. Mü'minlerin vilâyeti de dari islâma aiddir. Dari harbe tecavüz etmez. Bu ma'naya binaendir ki Resulullah tabiıyyeti islamda bulunmıyanlara terki ribayı teklif etmediği halde zimmeti islâma giren Necran Nasârasına riba yememek ve riba yiyenden zimmeti beri olmak üzere ahid vermiş ve «ya ribayı terkedersiniz veya Allah ve Rasulünden harb malûmunuz olsun» diye de yazarak bu âyetin mazmununu tebliğ' buyurmuştur. Zira darı islâmda ehli zimmetin ahdı, hukuk noktai nazarından ehli islâmın imanı makamındadır. Ve ehli zimmet ıbadatı ile değil, fakat muamelât ile mükelleftir.

Velhasıl dari islâmda riba muamelesi yapanlar gerek saikai küfr-ü irtıdad ile yapsınlar, gerekse saikai fisü ısyan ile yapsınlar, her iki surette de Allahın ve Rasulünün harbine müstahıktır. Fakat tevbe edenlerin de re'sülmalleri bilâ ziyade vela noksan mahfuzdur. Şu kadar ki bunun derhal edası da medyunun yesarile meşruttur. 280. ﴿وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ﴾ ve eğer medyun züğürt bulunursa

﴿فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ﴾

Sh:»975

o halde hüküm bizzarure hali yüsrüne intizardır. Ona verebilecek bir hale gelinciye kadar mühlet verilmek lâzım gelir. ﴾وَاَنْ تَصَدَّقُوا﴿ ve bu gibi borclulara alacağınızı tasadduk etmeniz. ﴾خَيْرٌ لَكُمْ﴿ sizin için mühlet vermekten daha hayırlıdır. Sevabı daha çoktur. ﴾اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴿ Eğer bilirseniz böyle yaparsınız. «Bu âyetin hükmü biddelâle bütün düyunata şamildir. Buda ahkâmı müdayenatta bir esastır. Bunun için medyunun usrü tahakkuk ederse habsedilmez. Medyun olan fakirlere borçtan kurtulmaları için muavenet ve tasadduk etmemk de büyük bir hayır teşkil eder.

Ey ehli iman! bunları yapınız. 281. ﴾وَاتَّقُوا يَوْمًا﴿ ve öyle bir güne korununuz ki ﴾تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ﴿ o gün Allaha irca olunacaksınız -yahud- rücu' edeceksiniz. ﴾ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ﴿ Sonra her nefse kazandığını baligan mabelağ ödenecek ﴾وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴿ ve bunlar zulmedilmiş de olmiyacaklardır. Bu kıyamette müebbeden azab ve ukubete de maruz olsalar bunda mazlûm bulunmiyacaklar, çünkü kendi kazançlarını alacaklardır.»

İbni Abbas hazretlerinden mervidir ki bu âyet kur'anın en son nâzil olan âyetidir. Şöyle ki Rasulullah haccettiği zaman âyeti kelâle, yâni « يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِى الْكَلَالَةِ » âyeti nâzil olmuştu. Sonra Arafatta vakfede iken « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » nâzil oldu. Sonra da işbu « وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ » nâzil oldu. Ve Cibril aleyhisselâm «Ya Muhammed! Bunu Bakareden iki yüz sekseninci âyetin başına koy» dedi ve bundan sonra Rasulullah seksen bir gün yaşadı ki yirmi

Sh:»976

bir gün veya yedi gün, yahud üç saat yaşadığı da söylenmiştir. Eyi veya kötü amellere ileride terettüb edecek ecir veya ceza sahiblerinin kazancı olmak üzere ındallah defterlerine kaydolunmuş bir karz veya taahhüd mesabesinde bulunduğundan son nâzıl olan bu âyetin vefatı ve yevmi kıyameti ıhtar ederek nâzil olması pek ma'nidar olduğu gibi bunun bilhasa riba bahsini ta'kıb ederek müdayenat ahkâmı miyanına kayd olunması da gayet beliğ' ve ma'nidardır.

Ahkâmı infak, vesaitı kesibden olan bey'-ü riba ahkâmına, bu da ahkâmı müdayenata müncer olmuş, deyn ise evvel emirde taahhud ve zimmet denilen haysiyyeti insaniyye ile kaim bir vasıf bulunmuş olmakla Cenabı hak bunu bizzat misakı ezelîsi tahtına alarak nihayet en büyük müeyyidesi olan hissi din-ü takvaya rabtetmiş ve fakat hissi takvanın kesbi halâla mani' olacak menfi bir surette karar kılmaması için bundan sonra alelıtlak müdayenatın vesaikı bulunan tevsikatı zahiresini ve diğer ahkâmı esasiyyesini beyan

ederek buyurmuştur ki:

Sh:»977

﴿٢٨٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ
مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُۜ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِۖ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ
اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ
وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔاۜ فَاِنْ كَانَ الَّذ۪ي عَلَيْهِ
الْحَقُّ سَف۪يهًا اَوْ ضَع۪يفًا اَوْ لَا يَسْتَط۪يعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ
بِالْعَدْلِۜ وَاسْتَشْهِدُوا شَه۪يدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْۚ فَاِنْ لَمْ يَكُونَا
رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَٓاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰ
يهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰىۜ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَٓاءُ اِذَا مَا دُعُواۜ
وَلَا تَسْـَٔمُٓوا اَنْ تَكْتُبُوهُ صَغ۪يرًا اَوْ كَب۪يرًا اِلٰٓى اَجَلِه۪ۜ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ
عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُٓوا اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ
تِجَارَةً حَاضِرَةً تُد۪يرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا
تَكْتُبُوهَاۜ وَاَشْهِدُٓوا اِذَا تَبَايَعْتُمْۖ وَلَا يُضَٓارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَه۪يدٌۜ وَاِنْ
تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿۞﴾

Sh:»978

﴿٢٨٣﴾ وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌۜ
فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ
رَبَّهُۜ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَۜ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُٓ اٰثِمٌ قَلْبُهُۜ وَاللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ عَل۪يمٌ ﴿۞﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Muayyen bir va'de ile borclaştığınız vakıt onu yazın, hem aranızda doğrulukla

tanınmış bir yazı bilen yazsın, bir yazı bilen de kendisine Allahın öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın da yazsın; bir de hak kendi üzerinde olan adama söyleyib yazdırsın ve her biri Rabbı Allahızülcelâlden korkun da haktan bir şey eksiltmesin; Şayed borclu bir sefih veya küçük veya kendisi söyleyip yazdıramıyacak ise velisi dosdoğru söyleyip yazdırsın, erkelerinizden iki hazırı şahid de yapın, şayed ikisi de erkek olamıyorsa o zaman doğruluğuna emin olduğunuz şahidlerden bir erkekle iki kadın ki biri unutunca diğeri hatırlatsın, şahidler de çağırıldıklarında kaçınmasınlar, siz yazanlar da az olmuş çok olmuş onu va'desine kadar yazmaktan usanmayın, bu, Allah yanında adalete daha muvafık olduğu gibi hem şahadet için daha sağlam, hem şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir, meğer ki aranızda hemen devredeceğiniz bir ticaret olsun, o zaman bunu yazmamanızda size bir beis yoktur, alım satım yaptığınız vakit de şahid tutun, bir de ne yazan ne şehadet eden zararlandırılmasın, eğer ederseniz o mutlak kendinize dokunacak bir fısk olur, hem Allahtan korkun Allah size ilim öğretiyor, ve Allah her şeyi bilir 282 Ve eğer seferber iseniz bir

yazıcı da bulamadınızsa o vakıt kabzedilmiş rehinler, yok birbirinize emin olmuşsanız kendisine inanılan

adam Rabbı olan Allahtan korsun da üzerindeki emaneti te'diye etsin,

Sh:»979

bir de şehadeti ketmetmeyin, onu kim ketmederse mutlak onun kalbi vebal içindedir ve Allah her ne

yaparsanız bilir 283

KIRAET - « اَنْ تَضِلَّ » Hamze kıraetinde «hemze» nin kesriyle «

﴿اِنْ تَضِلَّ﴾ . ﴿فَتُذَكِّرَ﴾ » İbni Kesir, Ebu Amr, Yakub kıraetlerinde « ذ » in sükûnu ve «

ك » şeddesiz olarak « فَتُذْكِرَ » Hamze kıraetinde de « ر » nın zammiyle «

﴿فَتُذَكِّرُ﴾ . ﴿تِجَارَةً حَاضِرَةً﴾ » Âsım kıraetinden maadasında refile «

﴿تِجَارَةٌ حَاضِرَةٌ﴾ . ﴿وَلَا يُضَآرَّ﴾ » Ebu Cafer kıraetinde « ر » şeddesiz «

فَرِهَانٌ » İbni Kesir ve Ebu Amr kıraetlerinde de « ر » ve « هـ » nın zammiyle elifsiz « فَرُهُنٌّ »

okunur.

Bu birinci âyete âyeti müdayene tabir olunur ki Kur'anda en uzun âyet budur. Bir rivayette sebebi nüzulü selem yani peşin semen ile veresi mal almak ise de hükmü her nevi büyû'-u müdayenata şamildir. Ancak ehli lûgat demişlerdir ki karz deynin gayrıdır. Binaenaleyh bu âyetteki şart, asıl karza şamil olmamak lâzım gelir. Fıkhen de karz, bidayeten emanet, nihayeten bey'i safrtır. Onun tetiyesi bir vakti muayyen ile tayin olunamaz.

282. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا﴾ Ey iman edenler

﴿اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى﴾ bir eceli müsemmaya, yani gün, ay gibi

ma'lûmiyyet ifade ve cehaleti ref'edecek surette ta'yin edilmiş bir vakte kadar her hangi bir borc ile

muamele yaptığınız vakit ﴿فَاكْتُبُوهُۜ﴾ o borcu yazınız, binaenaleyh Allah ribayı haram kıldı diye borc ile veresiye muamelelerin hepsini haram kılmış zannetmemelidir. Borçlaşabilirsiniz, fakat alış verişte borcun vadesi malûm olmalı, bir de yazılarak tevsik edilmelidir

﴿وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِۖ﴾ ve bunu tarafeynden hiç birine

meyletmiyecek, alesseviyye iki tarafın da hukukunu olduğu gibi gözeterek yazabilecek bi taraf bir kâtibi adl aranızda yazsın, yekdiğerinizin gıyabında her

Sh:»980

biriniz kendi kendine veya kâtibi hususîsi ile kendi defterine ve yalnız kendi hisabına yazdırabilirse de bununla iktifa edilmesin

﴿وَلَا يَاْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ﴾ müracaat olunan hiç bir

kâtib de Allahın ona öğrettiği gibi -yani tahriri vesaıkta mukarrer usuli kitabete tevfikan, yahud demin bildirildiği üzere adl-ü hakkaniyyet dairesinde, yahud bir ihsanı ilahî olan kudreti kitabetin şükranesi olarak- yazmaktan imtina etmesin ﴿فَلْيَكْتُبْۚ﴾ de öylece yazsın.» -Bunu yazmak farzı kifayedir, taayyün edince farzı aynolur. Bunun için hükûmetin kâtibi vesaık, tabiri aharle kâtibi adl tayin etmesi de vezaifindendir. Ve böyle kâtiblerin müracaat vukuunda yazmaları farzı ayndır.

﴿وَلْيُمْلِلِ الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ﴾ ve hak, üzerinde bulunan, yani medyun olan taraf imlâ

etsin. Çünkü yazılacak senedin mazmunu onun ikrarı bulunacak, şehadet de onun aleyhine olacaktır. O halde zabtolunacak ifade, mukırrin takriri olmalı, senedi o vermelidir.-

İMLÂL; imlâ' kelimesinin aslı veya müradifidir ki ezbere söyleyib yazdırmak demektir. -Bundan şu da

anlaşılır ki böyle bir müdayenede borcun senede rabtını borclu taraf teklif etmeli, o yazdırmalıdır.

Binaenaleyh tamamen imlâ etsin yazdırsın ﴿وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ﴾ ve imlâ ederken kâtibden

vesaireden değil, rabbı olan Allahtan korksun da ﴿وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔاۜ﴾ o haktan

zerre kadar bir şey tenkıs etmesin, ifadesinde hile ve hud'aya saparak veya ba'zı kuyuda müdafıa

dercederek vak'anın halen veya istikbalen cereyanı hukukîsini değiştirmesin

﴿فَاِنْ كَانَ الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَف۪يهًا اَوْ ضَع۪يفًا اَوْ لَا يَسْتَط۪يعُ اَنْ يُمِلَّ﴾ imdi hak, üzerinde bulunan borçlu malını israf ve telef eder hafif akıllı bir sefih yahud sagir

veya ma'tuh bir zaif yahud

Sh:»981

dilsizlik, tutukluluk, cehalet vesaire gibi her hangi bir sebebten dolayı bizzat söyleyib yazdırmağa gücü

yetmez bir kimse ise ﴿فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِۜ﴾ velisi, ya'ni onun yerine işine bakan veliyyi

umuru, vasısi, vekili, tercümanı yahud veliyyi deyn olan dain adl-ü hakkaniyyet veçhile imlâ etsin, o

yazdırsın, yaptığınız borcu böyle yazınız ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَه۪يدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْۚ﴾

hem de siz mü'minlerin erkeklerinizden lâekal iki şahid işhad edib indelıktiza buna şahadet etmelerini taleb

ediniz.- « من الرجال » buyurulmayıb da « من رجالكم » buyurulması, çocukların, kezalik mü'minler aleyhine gayri mü'minlerin şehadeti kâfi olmadığını anlatıyor. Ya'ni sizin ricalınızdan, ricali mü'minînden olmıyan erkeklerin siz mü'minler aleyhine şehadetleri kâfi gelmez

﴿فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ﴾ eğer iki erkek olmazsa ﴿فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ﴾ bir erkekle iki kadın şahid olsunlar, öyle ki bunlar ﴿مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ﴾

şehadetlerine razı olacağınız sizce adalet ve mevsukıyyetleri ma'lûm şahidlerden bulunsunlar, yoksa keyfe mettefak bir erkek ile iki kadının ve kezalik iki erkeğin şehadetleri mu'teber olmaz, diğer bir âyette « وَاَشْهِدُوا ذَوَىْ عَدْلٍ مِنْكُمْ » buyurulduğu gibi adalet de şarttır. Sonra bir erkek yerine iki kadın olsun ki ﴿اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى﴾

birisi unutacağından birisi diğerine tezkir ve ihtar etsin, yahud -Hamze kıraetine göre- birisi unutur, şaşırırsa birisi diğerine hatırladır.» - Ya'ni şehadete ehliyyetin şartlarından birisi de hakkiyle zabt-ü hıfızdır. Ahlâkı marzıyyesi olmıyanların şehadeti mu'teber olmıyacağı gibi ahzinde veya zabtında halel bulunanların dahi şehadeti mu'teber değildir. Fakat zabt için evvelinden ahırına kadar her lâhza hafızasında

Sh:»982

tutmak da şert değildir. Elverir ki edayı şehadet edeceği sırada hakkiyle tezekkür ve tahattur etmiş bulunsun. Demek ki bir vak'ayı defterine kaydeden bunu bir müddet unutsa da sonra o deftere müracaat ettiği zaman zihninden eyice hatırlarsa şahadet edebilir. Kendi kendine «kaydetmişim amma hâlâ iyi hatırlayamıyorum» diyorsa edemez. Şahidlerin ihtara tâbi' olması da iyi olmaz. Unutan şahid kendiliğinden hatırlıyabilmeli, nısabı şehadetin lâekal iki olması da reyb-ü töhmeti, ihtimali hata ve nisyanı bertaraf ederek zabtın ve adaletin kuvvetini tebyin ettirmek içindir. İşte sureti umumiyede mülâhaza edildiği zaman erkeklere nisbetle kadınlarda kuvveti zabt, nakıs ve ihtimali nisyan galibtir. Böyle olmıyanları bulunabilirse de i'tibar cinse ve ekseredir. Bunu şöyle mülâhaza edebiliriz: Evvelâ kadınlık fıtratinde hassasiyyet galibdir ve galebei hassasiyyet, kesreti teessüratı istilzam eder. Kesreti teessür ise esbabı nisyandandır ve zabt-ü hıfz işi sadece bir zekâ mes'elesi değildir. Bir çok zeki insanlar vardır ki ziyadei hassasiyyetinden ve kesreti teessüründen naşi hafızasına i'timad olunamaz. Saniyen kadında enfüsiyyet galibdir. Hâdisatı âfakıyye onu derecei saniyede alâkadar eder. Doğrusu muamelât ve müdayenatı nas gibi âfakî vekayi ile meşgul olmak veya işgal edilmek kadınlık için arzu edilecek bir kemal değildir. Bunlar esas itibariyle erkeklerin işi olmalıdır. Binaenaleyh kadın mükemmel bir kadın olmak üzere düşünüldüğü zaman bu gibi hâdisatı hariciyyeyi müstakillen ta'kib ederek şehadet edebilecek surette zabt-ü hıfz ile iştigalden âzade kalmak ve bu gibi işlere re'sen sevkedilmemek icab eder. Salisen kadında haya ve hicab galibdir ve galib olmalıdır. Onun kıymeti nev'iyyesi en cüz'î bir meşguliyyetle zayi' olur. Bunun için vakayiin muhtıraları kadında erkekten azdır. Bu şeraıt altında bir kadına şehadet tahmili onu ızrar ve iz'ac etmektir. Rabian kadının fıtrati ve kemali nev'îsi

Sh:»983

erkeğe mütekabil olduğundan erkekleşmek kadın için bir züldür. Buna binaendir ki kadınlaşmış mütehannis ricalin şahadeti mu'teber olamıyacağı gibi erkekleşmiş mütereccil nisyanın şehadeti de caiz değildir. Bunların ikisi de kemali nev'îlerinden uzaklaşmış, sukut etmişlerdir. Böyle kalbi hakikate mütemayil olanların şehadetleri de tahrifi hak töhmetinden azâde kalamaz. Şu halde fıtreti hak kadının kemaliyle, erkeğin kemalini bil'vücuh tefrik etmiş bulunduğundan kadının vakıatı hariciyyeye aid zabtında noksan ihtimali fazla bulunması kemali nev'îsinin muktezasıdır. Bunun için şehadet edilecek vakıayı kadın erkekten ziyade unutabilir. Lâkin unuttuktan sonra tekrar hakkiyle tezekkür ve tahattur edebilirse şahadet etmesi mümkin olur. Kadını re'sen zaptı vakayıa mecbur tutmak revayı hak olmadığı gibi ledelicab üzerine tahmil edilen şehadeti de hesbelbeşeriyye unuttuğu zaman da onu haricî muhtıralarla tahattura sevketmek de revayı hak değildir. Binaenaleyh bir erkek mukabilinde yalnız bir kadına tahmili şehadet icabı hakka muvafık olmaz. Ancak bunlar iki kadın oldukları zaman birinin unuttuğunu diğeri, diğerinin unuttuğunu da obirisi unutmamış olabilecelerinden bunlar edayı şehadetten evvel haricî hiç bir ıhtıra tabi' ve muhtac olmaksızın yekdiğeriyle hasbıhal ederek kendi kendilerine mütekabil ıhtarat ile zabıtlarını takviye ve tesbit edebilir ve bu suretle hem kendi haysiyyetlerini, hem de tahmil olundukları emri hakkı muhafaza eyleyebilirler. Şayed hiç unutmamış bulunurlarsa vaz'iyyetleri daha kuvvetli olur. Şu halde bu tezkir-ü anlaşımamalıdır. Çünkü bu hal şehadetin kabulüne mani' olabilir. İşte bir taraftan kadın fıtratinin ve hukukunun, bir taraftan da hukukı nâsın muhafazası ve te'yidi noktai nazarından erkeklerin vâkıf olabilecekleri umurda kadın işhad edilmemeli, kadınlara vazifei şehadet tahmil olun-

Sh:»984

mamalıdır. Bu gibi umurda erkek bulunamayıb da kadına müracaat zarureti hasıl olunca da bu vazife bir erkek mukabilinde bir kadına değil iki kadına tahmil edilmelidir. Şu halde erkeklerin muttali' olmaları caiz olmıyan hususatta yalnız kadınların ıhbariyle ve hattâ sırasına göre bir kadının ıhbariyle de amel caiz olur. Meselâ kadınlar hamamında cereyan eden bir hâdisenin şahidi ancak kadın olabilir. Ve bir çocuğun annesinden vilâdeti bir kabilenin haberiyle sabit olur.

﴿وَلَا يَاْبَ الشُّهَدَٓاءُ اِذَا مَا دُعُوا﴾ Bir de şahidler her ne vakit şehadete da'vet olunurlarsa imtina etmesinler.» -Binaenaleyh gerek tahammül ve gerek eda olsun şehadet için vuku' bulan da'vete icabet farzı kifayedir. Hiç kimse gitmezse herkes âsim olur. Giden bulunur da maksad hasıl olursa diğerleri de günahtan kurtulur. Başkası bulunmaz da muayyen kimselerin gitmesine ihtiyac tahakkuk ederse o vakıt bunların şehadet için davete icabet etmeleri farzı ayın olur. Ba'zı ulema bu nehyin yalnız tahammüle, ba'zıları da yalnız edaya aid olduğunu beyan etmişler ve bir çokları ikinciye hükmeylemişler

ise de ahkâmı Kur'anda beyan olunduğu üzere hüküm mutlaktır. Ve « اِذَا مَا دُعُوا » eamdır.

Bunun sebebi nüzulünde Katadeden «bu hususta bir adam oba oba dolaşır kimse aldırmazdı, bu nâzil oldu» diye rivayet edilmiştir. Binaenaleyh eda farızası daha mühim olmakla beraber ihtiyac vukuunda gerek tahammül ve gerek edayı şehadet farzı ayın olur. -Hasılı böyle yapınız

﴿وَلَا تَسْـَٔمُٓوا اَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا اَوْ كَبِيرًا اِلٰٓى اَجَلِهِ﴾ ve büyük olsun küçük olsun o deyni veya hakkı eceline varıncaya kadar yazmaktan usanmayınız, az olsun çok olsun yazınız ve ecel-ü müddetine varıncıya kadar bütün müfredat ve evsafile mufassalen yazınız, her ciheti vazıh olsun «azdır, ehemmiyyeti yoktur, canım şu ciheti bellidir. Yazmaya lüzum yoktur» demeyiniz. Yazmağa ve mufassalen yazmağa

Sh:»985

üşenib de baştan savmayınız.- Bu fıkra balâdaki « فَاكْتُبُوهُ » emrinin bir tavzih ve te'kidi olmak üzere kâtiblere hıtab gibi tefsir olunuyor. Fakat bunun daha şumullü olarak sened tahririnden başka gerek dayin ve gerek medyun tarafından deynin ayrıca kendi defterlerine kaydını, kezalik şahidlerin dahi şehadetini tahammül ettikleri hakkı zapt için mümkin olduğu kadar yazmalarını ıhtar ile hem tarafeyne, hem kâtiblere, hem şahidlere hıtab olması da muhtemildir. Ve mabadına nazaran bizce bu ma'na siyaka daha muvafık görünüyor. Çünkü ey mü'minler ﴿ذٰلِكُمْ﴾ böyle mufassalen yazılması üç faideyi tazammun eder. Evvela bu ﴿اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ Allah ındinde adeldir: En ziyade adl-ü istikamettir. Vesikai esasiyye olan takvanın icabatına pek muvafıktır. Saniyen ﴿وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ﴾ ikamei şehadete de kuvvetli bir medardır. Salisen ﴿وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُٓوا﴾ kuşkuya, şüpheye düşmemenize en yakın bir sebebdir. Deyni, hakkı bu suretle tavsik ettiniz mi cinsinde, mıkdarında, müddetinde, şahidinde, şehadetinde, yekdiğerinize karşı vaz'iyyeti ahlâkiyye ve hukukiyye-vü ictimaiyyenizde emniyyet hasıl eder. Şüpheden kurtulur, yakîn üzere bulunabilirsiniz. O halde bunları yapınız.

﴿اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ﴾ meğerki yaptığınız iş aranızda yedbeyd alıp vereceğiniz temamen peşin hâzır bir ticaret muamelesi olsun yahud meğerki iki taraftan aranızda yed-

Sh:»986

beyed alıb verceğiniz hâzır bir mali ticaret bulunsun. O zaman

﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا﴾ onu yazmamanız da size bir beis ve zarar yoktur.» - Demek ki yine yazmakta fena bir şey değildir. Müştereken bir kâtibi adl huzurunda sened tahririne lüzum yoksa da her ihtimale karşı hususî bir surette veya icmalen yekdiğerine bir muhtıra olmak üzere mümkin olduğu kadar yazılıverrise fena da olmaz. Lâkin yazı bilmiyen ekser nas için bunda harec ve meşakkat bulunacağı, bu ise faideden büyük zarar getirebileceği cihetle bunun yerine buyuruluyor ki yazmamanızda beis yok amma ﴿وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ﴾ velev pişin olsun bir mübayea, bir alım satım yaptığınızda işhad ediniz, şahid huzurunda alenen yapınız, her kesten gizli bir surette yapmayınız.- Muamelât ve emvali ticariyye şübheden salim olsun, çünkü hırsızlık mal kaçırmıyor, alış veriş yapıyorsunuz. Bunun için mübayeatın göz önünde yapılması emniyyet ve hukuk noktai nazarından her halde bir ihtiyattır. Cumhurı müfessirîn beyan ediyorlar ki bu âyetteki nedib ıhtiyat içindir.

﴿وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ﴾ börde ne kâtib, ne şahid, ızrara kalkışmasın, indelmüracea icabet etmemek veya kitabet-ü şehadeti tahrif ve tağyir eylemek gibi ahlaksızlıkla eshabı hukuku zararlandırmasın, yahud - « لَا يُضَآرَّ » mechul sığası olduğuna göre- ne kâtib ne şahid ızrar edilmesin, bunlara kitabet veya şehadet gibi bir vazifei diniyye tahmil olunurken kendilerince mühimm olan işlerinden alıkonulmak veya ta'yin edilen hududdan çıkılıb ziyade teklifatta bulunmak yahud kâtibe ücretini vermemek gibi bir suretle zarar da verilmesin ﴿وَاِنْ تَفْعَلُوا﴾ ve eğer ızrar yaparsınız ﴿فَاِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ﴾ bu her halde sizin için bir fısıktır, Hak tealâya ıta-

Sh:»987

atten çıkmaktır. Bunu yapmayınız ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allahdan korkunuz, ıkabından korununuz, vikayesine giriniz ﴿وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ﴾ Allah size daha ziyade ilimler öğretecek, masalihiniz tazammun eden ahkâmını, maarifini belletecektir. ﴿وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ Allah her şey'e alîmdir. Binaenaleyh emirlerin itaat, nehiylerinden ictinab, va'dine i'timad, kendine ta'zîm ile hukuk ve muamelâtınızı tevsik ediniz esaslı tevsik din ve takva olduğunu unutmayınız.

283. ﴿وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا﴾ ve şayed sefer üzerinde olur, bir kâtib de bulamazsanız. ﴿فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ﴾ O zaman vesikalarınız kabz edilmiş rehinlerdir.» Gerçi rehin alınabilmek bu zamana bu şartlara munhasır değildir. Hazarda kâtib ve kitabet mümkin iken dahi rehin almak sahîh ve caizdir. Fakat kâtib bulunmadığı, sened ve kitabet ile tevsika imkân olmadığı zaman rehin taayyün eder. Binaenaleyh bu şartlar rehnin sıhhat ve cevazının değil, tevsik için taayyününün şartıdır. Yani bu şartın «seferde olmaz veya kâtib bulursanız rehin alamazsınız» diye mefhumı muhalifi muteber değildir. Mantıkan malûmdur ki mukaddemin nakızı tâlinin nakızını istilzam etmez. Ancak şart bulunduğu zaman meşrut lâzım gelir. Şu halde sefer ve kâtib bulunamamak rehnin şartı cevaz ve sıhhatı değil, şartı vücub veya nedbidir. Ve bu şartta ehas, kâtibin bulunamaması hasebiyle kitabetin imkânsızlığıdır. Sefer bunun sebebi âdî ve ekserîsidir. Ta'biri aharle ihtirazî değil, kaydi vukuîdir.

Diğer esbabı ma'zeretten birile dahi hazarda kâtib bulunmazsa hüküm yine böyle olacaktır. Hazarda rehnin cevazı fi'li nebevî ile de sabittir. Çünkü Rasulullah hali hazarda «zırhlı gömleğini» rehnetmiştir. Maama-

Sh:»988

fih âyet şunu gösteriyor ki sened ve kitâbet ile tevsik mümkün oldukça mü'minler beynindeki müdayenatta rehin taleb etmek caiz olsada mendub olmıyacaktır. Meğer ki bir ma'zeret bulunsun, birde anlaşılıyor ki rehnin tamam olması için kabız şarttır, makbuz olmiyan rehin bir tevsik ifade etmez. Zaten rehnin ma'nasında habs etmek vardır. Şu halde rehnin bir hıssai şayia olmasıda doğru olmaz. İşte esas olmak üzere müdayenat ve muamelâtta üç nevi' tevsik vardır: Kitabet, işhad, rehin. Fikri din-ü takva hakkı tesbit ve ihkaka hizmet eden bu gibi tevsikata mani' olmamalı, hatta saık olmalıdır. Mü'minler müdayenat ve muamelatta bu tevsikata rıayet etmeli ve bu suretle mali halâli muhafaza ve helâk-ü zaya'dan sıyanet ederek tarıkı meşru ile kesb-ü istıhsale sa'y eylemelidir ki insan bu sayede fîsebilillah infaka kudretyab olsun. Magdubı ilâhî olan riba ve eşbahı maasıyden sakınsın da tekvaya devamı mümkin olabilsin. Görülüyor ki hukukı beşer için bu miyanda en büyük te'minat Haktealâya inkıyad ile ahkâmına ı'tısam bahş eden hissi din-ü takvadadır. Bu olmayınca diğer tevsikatı tâliyenin fevaidi pek mahduddur.

İmdi ﴿فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا﴾ ba'zınız ba'zınıze, ba'zı dayinler ba'zı medyunlara temamen emniyyet eder, rehin almaz, Bu tevsikattan hiç birine lüzum görmezse ﴿فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ﴾ emniyyet olunan kimse de emanetini te'diye etsin, emniyyete lâyık olduğunu bihakkın isbat eylesin.» demek oluyor ki balâda emr olunan üç tevsikten hiç birini yapmayıb da alel'ıtlak emniyyet etmek dahi caizdir. O halde buna mukabil olan balâdaki « فَاكْتُبُوهُ » ve « اَشْهِدُوا » emirleri « فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ » mülâzemesi vücub için değil, nedb içindir, Zira vücube mahmul olursa o vücubun bununla mensuh olmasını iktiza edecektir. Filhakika Hasan, Şa'bi

Sh:»989

Hakem ibniuyeyne gibi bazı müfessirîn bunun evvelkileri nâsih olduğunu dermiyan etmiştir. Lâkin İbni Abbas hazretleri âyeti müdayenede nesıh yoktur, muhkemdir diye tasrıh ettiği ve bu âyetin nüzulü evvelkinden muahhar olduğuna dair bir sarahat de bulunmadığı ve halbuki tarih muahhar olmadıkça nesih bulunamiyacağı cihetle cümhurı müfessirîn burada nesıh bulanamiyacağı cihetle cümhurı müfessirîn burada nesıh bulunmadığında ittifak etmekle beraber ekserisi işbu cevazi emniyyetin nâsih değil, karinei nedb olduğuna, Ata', İbni Cüreyc, Nahaî gibi bazıları da bu cevaz « وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا » şartına merbut ve kâtib bulunamaması haline müterettib bulunmasına göre rehnin nedbine karine olursa da imkân takdirindeki emirlerin nedbe hamlini iktıza etmiyeceğinden hali imkânda kitabet ve işhadın vacib olduğuna kail olmuşlardır. Ahkâmı kur'anda Ebu Bekri Razînin beyanına nazaran fıkıh nedb üzerindedir. Fakat her ne olursa olsun emniyyet edilen şahıs emaneti bihakkın eda etmek farz olduğunu bilsin ﴿وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ﴾ ve Rabbi olan Allah tealâdan korksun da emniyyeti hiç bir vechile sui istimal etmesin. ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ﴾ siz de şehadeti ketmeylemeyiniz, ey şahidler ledelhace edayı şehadetten hem imtina' etmeyiniz, hem de görüb bildiğiniz hakk-u hakikati gizlemeyiniz, ey medyunlar siz de nefsinizde ma'lûm ve meşhudunuz olan borcunuzu inkâr eylemeyiniz. Zira ﴿وَمَنْ يَكْتُمْهَا﴾ her kim şehadeti ketmederse ﴿فَاِنَّهُ اٰثِمٌ قَلْبُهُ﴾ Her halde o kalbi

günahkâr bir kimsedir. Ketmi şahadet günahı öyle zahirî ve haricî bir uzvun günahı değil, bizzat mahalli iman olan kalb-ü nefsin bir günahıdır. Binaenaleyh en büyük kebâirdendir, küfre, akıdesizliğe yakındır.- Netekim İbni Abbastan mervidir ki «ekberi kebâir Allaha şirk, yalancı şahidlik ve ketmi şehadettir». Ketmi şehadet böyle bir kalb güna-

Sh:»990

hıdır ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ Allah ise şehadet veya ketmi şehadet gibi gizli açık zahir veya batında her ne yaparsanız temamiyle bilir. Sırası gelince cezasını verir. Sakın kalbde kalan gizli şeyleri kim bilecek demeyiniz. Zira:

﴿٢٨٤﴾ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فٖٓى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُۜ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Allahındır hep Göklerdeki ve Yerdeki, siz nefislerinizdekini açsanız da gizlesiniz de Allah onunla sizi hisaba çeker sonra dilediğine mağfiret eyler dilediğine de azab, ve Allah her şey'e kadîrdir 284

KIRAET - « فَيَغْفِرْ لِمَنْ » Nafi', İbni Kesir, Ebu Amir, Hamze, Kisaî, Halefi aşir kıraetlerinde « ر » nın cezmiyle « وَيُعَذِّبْ مَنْ » Ebu Âmir, Asım, Ebu Cafer, Yakubdan maadasında « ب » sız cezm ile okunur, ma'nâ farkı yok gibidir.

SEBEBİ NÜZUL - Bu âyetin sebebi nüzulünde iki rivayet vardır. Birisi ketm-ü ikamei şehadet hakkında nâzil olmuştur, diğeri, mü'minlerden kâfirleri veli ittihaz edib taklid eyliyenler hakkında nâzil olmuştur. Zira ismi kalbin küfür ile münasebeti derkârdır.

Sh:»991

284. ﴿لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ﴾ Bütün Göklerde ve Yerde bulunan her şey bilâ kayd-ü şart Allahındır, bütün hakikatleri ve nizamı mevcudiyyetleriyle onun mahlûku, onun milkidir. Onun tahtı tasarruf ve tedbirindedir. Bütün kâinatta ilmi ilâhîden gizli hiç bir şey tasavvur olunamaz o hepsini bilir. Siz de bunlarda dahil olduğunuzdan sizin içinizde dışınızada her amelinizi bilir.

﴿وَاِنْ تُبْدُوا مَا فٖٓى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ﴾ ve siz nefislerinizde sabit olanı ızhar da etseniz ıfha da etseniz her iki takdirde ﴿يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُۜ﴾ onunla sizi Allah hisaba çeker. Binaenaleyh ne açık ne gizli hiç bir fenalık yapmayınız.- « مَا فٖٓى اَنْفُسِكُمْ » ıtlakile nefsin her türlü ahval ve ef'al ve keyyfiyatına muhtemildir. İradat ve ihtisasat ve temayülât, tasavvurat ve tahayyülât ve efkâr ve her nevi' havatır ve vesveseler, reyb-ü i'tikad, ahlâk-u melekât ve halât-ü harekât,

ıhtiyarî ve gayrı ıhtiyarî, müstekır ve gayrı müstekır: eyi ve kötü nefiste bulunan her şey, bunda dahil olabilir. Fakat evvelâ sıyak, ketmi şahadet gibi fena şeylere dair olduğundan eyi olanlar zahiren muhasebeden

haric gibi görünür. Saniyen « فِى اَنْفُسِكُمْ » zarfı müstekarrı sabit ve müstekırr olanlarda zahir

olduğundan bir var bir yok olan zail ve gayrı müstekırlar haric görünür. Salisen ızhar ve ıhfa, ef'ali ıhtiyarîyeden oldukları için insanların iradesi ile alâkası olan a'mali zahire ve batıne dahil olub geyrı iradî olanlar muhasbeden haric kalır. Zira muhasebe, mutlak zuhur ve hafa takdirlerine değil, insanların ızhar ve ıhfası takdirlerine müterettibdir. Bu ise behemehal kasd-ü niyyetle olur. Böyle olmıyanların zuhur ve hafası bizzat Allah tealânın ızhar ve ıhfasına müsteniddir. Lâkin kötülük, kötülük olduğundan haddi zatından sebebi elem ve azabdır. Bunun için her ne suretle olursa olsun insanlara zuhuru bir azabdır. Hele zarurîsi zarurî bir azabdır. Bunda muhasebe olmamak da felâhı temin

Sh:»992

etmez. O zaman bunu temin edecek olan ancak Allahın ıhfası ve mağfiretidir. Bunun için insanlar mağfireti ilâhiyyeye ihtiyacdan kurtulamazlar. Hasılı insanların hiç bir şey'i Allahdan gizli kalamaz. Bunlardan kendilerinin ızhar-ü ıhfasiyle irade ve ıhtiyarları taalluk edenlerin hepsinin hisabını Allah sorar, mes'ul eder.

Eder de ﴿فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ﴾ mes'uliyyet tebeyyün ettikten

sonra dilediğine mağfiret eder, dilediğine de azab eyler, Binaenaleyh azabı mahzı adalet, mağfireti de mahzı fazl-ü ihsan olur. Gerçi mağfiret, azaba mukaddemdir. Lâkin bunlar hükmi meşiyyetiyle cereyan ettiğinden mağfiret kime, adalet kime nasıb olacağını Allahdan başka kimse bilmez. Bu hakikat karşısında insan olanlar kısmetlerine adalet çıktığı takdırde istihkakları azab olmamak için, zahir ve batında her türlü fenalıktan sakınıb imanı kâmil ile hasenata sarılmalı ve mehasin-ü fezaili itiyad ederek güzel huylarla ittısaf etmeli, kendilerinde çirkin şeyler huy, meleke, ahlâk değil, hal olarak bile bulunmamalı, nefsinden her fenalığı def'e çalışmalıdır. Bunlar nasıl mümkin olur demeyiniz

﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ Allah her şeye kadir hem pek ziyade kadirdir. İnsanları

ve sair muhteveyatiyle Semavat ve Arzdaki şeylerin hepsini bilib halk-ü icad, ifna ve imate ettiği gibi ölenleri tekrar ihya edib hafi, celi geçmişin hısabını sormağa, eyilere eyi, kötülere kötü ecr-ü ceza vermeğe, müstehikki azab olanları mağfiret etmeğe de kadirdir».

Zat ve sıfatı İlahiyeye enfüs-ü afak bütün âlemîni işhad ve böyle ihkâmı şehadet ve ilim akıbinde «

لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ » cümlesiyle Ayetül'kürsîye bir irca'ı

nazari muhtevi olan bu âyeti kerime kalb cürmü olan ketmi şehadet günahının mücazatını isbat münasebetiyle yukarıdan beri surenin mutazammın olduğu âyât-ü delâilin tekâlif-ü

Sh:»993

ahkâmın fezlekesiyle umumî bir muhasebesini yaparak hedefi beyanı erkânı imandan bilhassa mes'elei Ahırete tevcih, bunu da aslı din olan ma'rifetullah mes'elesine ve bilhassa sıfatı ilâhiyeden ilm-ü irade ve kudret sıfatlarına rabtettiği sırada tekrardan salim bedi' bir terci'i bend neşvesi veren «

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ » fasılasiyle surenin ahırini ta yukarısında ilk hıtabı ammolan «

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا » âyetini evveline bağlıyan ve bu suretle bu kadar mütenevvi' ve müteaddid beyanat ve hıtabatın mecmuunu evvel ve ahırı mütenasık bir hıtabı amda tevhid eden bir nesci beyan olmuştur. Binaenaleyh bununla surenin evvelinde o hıtabı amdan mukaddem olan dibacesine mukabil bir hatimeye başlanmış oluyor ki bu hatime üç âyete baliğ olacaktır. Bunlara «havatimi Suretilbakare» denilir. Bunlardan birinci balâda en ziyade kefere ve munafikîn hakkındaki on beş âyete nazırdır. Bunu müteakib bunun bazı hafayasını dahi izah eden son iki âyetle de surenin ta başına tenasukunu temamen göstermek ve orada iman ve sair evsaf ile bilkuvve tasvir olunan müttekîni müflihîni burada bil'fiıl ta'yin-ü tesbit eyliyerek «

لَارَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ... الخ ... وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » mazmunlarına nazaren hidayet ve tebliğatı ilâhiyenin nasıl bir feyz-u semere verdiğini

ve vereceğini ve binaenaleyh imanın hakikate, gaybın şuhuda nasıl geçtiğini ve geçeceğini müsbet bir

surette anlatmak ve nihayet Fatihadaki « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ الخ... »

duasının bir sureti inkişafını tecelli ettirmek üzere buyuruluyor ki:

﴿٢٨٥﴾ اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴿﴾

Sh:»994

﴿٢٨٦﴾ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَااكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَٓا اِنْ نَسِينَٓا اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَٓا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Peygamber, Rabbından ne indirildi ise ona îman getirdi, mü'minler de, her biri "Allaha ve melâikesine ve kitablarına ve peygamberlerine: Peygamberlerinden hiç birinin arasını ayırmayız diye" iman getirdiler ve şöyle dediler: semi'na ve eta'na, gufranını dileriz ya rabbena! sanadır gidiş 285 Allah kimseye vüs'unden öte teklif yapmaz, herkesin kazandığı lehine yüklendiği aleyhinedir, ya rabbena! eğer unuttuk veya kasdımız bize bizden evvelkilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme, ya rabbena! hem de bize takatımız olmayanı yükletme, ve bizden günahlarımız afiv buyur ve bizlere mağfiretini reva, rahmetini atâ kıl, sensin mevlâmız, bizi mansur buyur artık seni tanımıyanlara karşı, kahrolsun kâfirler 286

KIRAET - « وَكُتُبِهِ » Hamze, Kisaî, Halefi âşir kıraetlerinde müfred olarak « ﴿كِتَابِهِ﴾ . ﴿لَا نُفَرِّقُ﴾ » Ya'kub kıraetinde « يا » ile « لَا يُفَرِّقُ »

okunur.

Sh:»995

SEBEBİ NÜZUL - Rivayet olunduğuna göre « وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ » âyeti nâzil olunca Eshaba pek şiddetli

geldi, toplanıb Resulullahın huzuruna vardılar, diz çöktüler, «ya Resulallah salât, savm, cihad, sadaka gibi takatimiz yetecek amellerle mükellef olduk. Şimdi ise bu âyet, inzal olundu. Halbuki bizim buna gücümüz yetmiyecek» dediler. Ve «Her birimiz kendi gönlünde öyle şeyler konuşur ki Dünyaları verseler bunların kalbinde bulunmasını arzu etmez» diye insanın bilâ ıhtiyar maruz olduğu hatırat-ü tasavvurattan bahis de ettiler. Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem «sizden evvelki eski ehli kitab gibi «semi'na ve asayna» mı demek istiyorsunuz?» «

سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ deyiniz» buyurdu, bunu okumağa hepsi birden okumağa başladılar, okudukça dilleri yumuşadı, o zaman « اٰمَنَ الرَّسُولُ » âyeti nâzil oldu. Böyle Allaha tazarru' ve niyaz ile istiğfar ve ilticaya devam ettiklerinden dolayı bir müddet sonra da « لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا » âyeti nâzil olub teklifi malâyütak endişelerini izale etti. Demek ki Eshab «

اِنْ تُبْدُوا مَا فٖى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ » nazmı celilinin bütün ıhtimalâtı zahire ve hafiyyesini nazarı dikkate almışlar ve bu haberin müstelzim olduğu inşa'i teklifin azm-ü iradeye iktiran etmeyen havatırı nefsiyyeye dahi şumulü ihtimalinden korkmuşlar ve kendilerince âyetin teklifi malâyütak olmaması lâzım geleceğine hükmedib Resulullahın her ihtimali kat' ile bu hükm-ü te'vili te'yid edecek bir beyan aramışlardı. Buna karşı evvel emirde ıtaati mutlaka ve istiğfar-ü tazarru' ile emrolununca derhal ıtaat ettiler. Nefislerinde zarurî olan endişei havatır içinde teklifi İlâhî ve emri risaletpenahîyi ıtlakiyle hüsni telâkkı eylediler. Allah tealâ da evvelâ bunların imamı kâmillerini ve bu sem'-ü taat ve kemali daraat ile rabbena «rabbena» diye istiğfar ve münhasıran kendisine iltica ve arzı dehalet etmelerini medh-ü sena ederek tatyib ve dualarına devam için tergib, saniyen bir müddet sonra kemali rıfk-u lûtfunu ızhar edib « لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا » iltifatiyle arzu ve te'villerine göre beyanı hükmetmiş ve ıztırablarına

Sh:»996

sebeb olan mes'uliyyeti havatır endişesini izale eylemiştir ki işte taatın ve Allaha ilticanın semeresi daima böye def'i endişe ve ref'i ıztırabdır. Hasan ve Mücahid ve İbni sirinden ve bir rivayette İbni Abbastan rivayet olunduğuna göre « اٰمَنَ الرَّسُولُ » bu iki âyet, Cibril vasıtasiyle nâzil olmamış, Resulullah bunları Leylei Mi'racta bilâ vasıta istima' etmiştir. Binaenaleyh surei Bakare medenîdir ancak bu iki âyet müstesna. Maahaza diğer bir rivayette İbni Abbas ve İbni Cübeyr ve Dahhâk ve Ata «bunlar da Medinede Cibril ile nâzil oldu» demişlerdir. Gelelim ma'nasına:

285. ﴿اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهٖ﴾ o Peygamber, ya'ni bu kitabi münzelin tebliğine me'mur olan o muhatabı hass, balâda «

﴿وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ ، ﴿عَبْدِنَا﴾ ، ﴿وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ

﴿دَرَجَاتٍ﴾ » evsafile ma'lûm bulunan o Resuli müfahham Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellem Rabbından kendine inzal edilenin hepsine iman etti, risaletini şüphe ile değil bu îman ve iykan ile yaptı, Rabbından gelene hem o inandı ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ hem de onun ümmeti olan ve yukarıda evsafı umumiyyeleri beyan edilen o mü'minler

﴿كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ﴾ her biri Allaha ve Allahın Meleklerine ve Kitablarına -yahud kitabına- ve Peygamberlerine Allahın olmaları haysiyyetiyle iman getirdiler. « قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ الخ » gibi emirlere tevfikan ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ﴾ biz Allahın Peygamberlerinden hiç birisinin arasını ayırmayız. Birinin Peygamberliğini tasdik diğerine tekzib ederek aralarını tefrık etmeyiz hepsini derecelerine göre Peygamber tanırız. [«

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ » âyetine bak] diye iman ettiler

﴿وَقَالُوا﴾ ve bu iman ile şöyle dediler ﴿سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ dinletik ve itaat ettik, haktan gelene kulak verdik belledik ve kerhen değil, tav'a rızamızla seve seve tuttuk,

﴿غُفْرَانَكَ رَبَّنَا﴾ gufranını niyaz ederiz Rabbımız!- Ne kadar itaat etsek yine kusurumuz çok,

Sh:»997

hele hatıratı nefsaniyyeden kurtuluş yok ﴿وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ akıbet varılacak merci' de ancak sensin, senden geldiğimiz gibi dönüb dolaşıb yine sana geleceğiz, ölüm, Ahıret, ba's hak yarabbi! ölümden sonra dönülüb sana varılacak, sana hisab verilecek, sen de dilediğine mağfiret dilediğine azab edeceksin, işte biz şimdi sana iltica ediyoruz ve mağfiretini istiyoruz.»- Bunlar Allahın tekliflerini böyle güzel bir hissi itaat ile telâkkı edib Ahırete iykan ve bu iykan ile Allahdan talebi gufran eylediklerinden dolayı rahmeti ilâhiyeden şu iltifat ile cevaba nail oldular:

286. ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾ Allah kimseye vus'undan başkasını teklif etmez. -edemez değil etmez. Allahın tekâlifi kulların vus'u kadar ve hattâ takatının madununda olur. Takatı tazyık eylemez. Harece ve meşakkat vermez. Mükellefler onları güçleri geniş geniş yeterek yapabilirler. Netekim «

يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ » buyurmuştur. Dini hak yüsürdür onda harec yoktur. Böyle olması da tâkat yetişmez teklife kudreti olmadığından değil, mahzı fazl-ü rahmetindendir. Bu suretle Allahın mükelleflere bahşettiği kudret ve tâkat yaptığı tekliflerden geniştir. Bu sayede onlara vazifelerini yaptıktan sonra dinlenecek veya teklifsiz hayırlar yapmıya müsait kudretlerde

kalabilecektir. Netekim feraizı ifadan sonra daha neler yapamazlar. Meselâ günde beş vakit nemazdan ma'ada daha ne işler göremezler. Gerçi teklif, iradeye tahmili külfet demektir, her külfet ise bir kudret sarfını ıktıza eder. Ve bu hikmetle her teklif bir kudreti mümekkine ile meşruttur. Fakat o teklifin bu kudreti tazyık etmemesi de şarttır. Ya'ni her ferdin mükellefiyyeti vus'ıyle, kudretiyle ölçülmek lâzım gelir. Binaenaleyh efradın kudretleri mütefavit olduğundan kudret ve istitaatleri fazla olanların meratibi mükellefiyetleri de fazla olacaktır ki adalet ve müsavatı hukuk da budur. Meselâ malı olmıyan zekât ile mükellef olmıyacağı gibi muhtelif zenginlerin zekâtları da bir nisbet dairesinde

Sh:»998

muhtelif olur. Kimi on, kimi yüz verir. Fakat hebsi de aynı nisbet dahilinde meselâ kırkta birdir. Kudret hisaba alınmıyarak nüfus başına alesseviyye şu kadar demek bu esasa münafidir. Kezalik ümmete toptan teveccüh eden farzı kifaye tekâlifin efrada teveccühü de böyledir. Sonra bir şahsın uhdesine teveccüh eden tekâlifin mecmuu hisab edildiği zaman dahi kudretini geçmemelidir. Bunun için ba'zı tekâlifte bilâ hareç kudreti mümekkineden başka bir de kudretı müyessire denilen, yani daha ziyada kolaylık esasına istinad eden kudret de şart olmuşdur. Velhasıl bu âyet hikmeti teşri'in en büyük esasını fezleke etmiştir: Teklif mükellefin vüs'ıyle mütenasibdir. ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۜ﴾

Herkesin kesb ettiği lehine, iktisab ettiği de aleyhinedir,» - Kesb ve iktisab lûgatte ve Kuranda bir ma'naya kullanıldığı gibi farklı olarak da kullanılır. Kamusta dahi gösterildiği üzere evvelâ kesib, iktisab, tekessüb, talebi rızktır, yâni intifa' edecek, hazz alacak bir şey istemek ve aramaktır ki bulmak ve ele geçirmiş olmak şart değildir, İradei cüz'iyye: Bir sarfı kudret demektir. Türkçesi çalışmak olur. Kesb ile iktisabın farkı olmayınca birinin lehe, birinin aleyhe olması ancak müteallıklarından neş'et edebilir. Bu noktai nazardan « مَا كَسَبَتْ » teki « ما » ile « مَا اكْتَسَبَتْۜ » teki « ما » nın ma'naları tefrık edilerek evvelki

Allahın teklif ettiği hayır, ikinci nehyettiği şerr ile tefsir edilmiştir. Saniyen, kesb, ısabet ya'ni talebini üstüne vurdurub istediğine nail olmaktır ki türkçe kazanmak demektir. İktisab ise gerek ısabet etsin gerek etmesin alelıtlak tasarruf ve ictihad, ya'ni çalışıb çabalamaktır. Binaenaleyh kesibden min vechin eam ve min vechin ahastır. Bu münasebetle yekdiğeri makamında kullanılabilir. Salisen kesib kazandırmak ma'nasına gelir ki o zaman iki mef'ulüne taaddî eder. « كَسَبْتُ فُلَانًا الْمَالَ » fülâna mal kazandırdım denilir.

Şu halde iktisab bu ma'naya tekabül ettiği zaman bilmutavaa kazanmak, ya'ni başkasının kazandırmasile kazanmak demek olur. Bu ma'naya esas

Sh:»999

olmak üzere Ragıb şunu da beyan eder ki: «Kesib hem kendi ve hem başkası için kazanıp aldığına, iktisab ise sırf kendisi için istifade ettiğine denilir. Binaenaleyh her kesib iktisab değildir. Fakat her iktisab kesibdir.

Bunlar « خير و اختير ، شوى و اشتوى ، طبخ و اطبخ gibidir ilah..»

Bunun için iksiab şehvet ile kesb ise hikmet ile alâkadar olur. İşte bu ma'naların her biri i'tibarile «

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۜ » müteaddid ma'nalar ifade edebilir. Ezcümle:

1- Her nefsin istediği, yaptığı iyilik kendi lehine, kendi menfaatinedir. Sonunda sevabı ancak kendinin olacaktır. Bil'akis yaptığı kötülük, yüklendiği vebâl kendi aleyhine, kendi zararınadır. Akıbet azabı kendine aiddir. « مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِه۪ وَمَنْ اَسَٓاءَ فَعَلَيْهَاۜ » herkesin yaptığı iyilik

kendine yaptığı fenalık yine kendinedir. Allahın teklifleri de iki kısımdır. Birisi zahirde veya batında veya her ikisinde yapılmasını teklif ettiği evamirdir. Bunlar hayr-ü hasenattır. Diğeri yapılmamasını teklif ettiği nevahidir ki bunlarda şerr-ü seyyiattır. Evvelkilerin fi'li menfaat, terki zarardır. Berikilerin fi'li zarar, terki menfaattir. Bunların menfaat ve zararları da Allaha değil, mükellfeleredir. Binaenaleyh teklifi İlâhî vüs'a göre olmak gibi bir kolaylığı müştemil olduktan başka her mükellefin sarfedeceği vüs'u, zararına sarfettirmeyib temamen menfaatine tahsıs ettirmek gibi bir faidei mahsusa ve rahmeti fadıleyi de muzammındır. Bunun için Allah kullarına hiç bir teklifte bulunmasa daha büyük bir rahmet olmazmıydı gibi bir vesvese hatıra gelmesin. Rahmet ve ınayeti İlâhiye kullarına daıyei şehvet ile zarar iktisabından

nehyetmeğe ve ebedî menfaat kesbile mükellef tutmamağa müsaid olamaz, zararlar menfaatlerle mütekabildir, Zarar melhuz olmasa idi, menfaat melhuz olmazdı. Teklif ızrar için değil zararlardan sıyanet ve menfaate sevk içindir. Külfet ni'mete göredir. Bu hikmete mebnidir ki Allah verdiği kudret-ü takatten fazla bir teklif yapmaz, yaparsa menfaatten ziyade zarar, nimetten ziyade külfet tahmil etmiş olur. Bu ise artık teklif olarak kalmaz, ta'zib olur. Bunu

Sh:»1000

da adl-ü rahmeti İlâhiye teklifi kabul etmemenin bir cezası olarak ta'yin buyurmuştur. Bundan dolayıdır ki « عَلَيْهَا مَاكْتَسَبَتْ » buyurulmuştur. Bu cihetle tekâlifi İlâhiyeye temamen « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » demeyen ve kavaini hak dairesinde kesib yapmıyanlar akıbet böyle bir ta'zibe giriftar olurlar. Netekim Ahırette « اُدْخُلُوٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ » emri böylelere teklifi malayutak suretinde bir ta'zibdir. Bunun Dünyada da misali yok değildir. Kavanini hakk ile amel etmiyen milletler veya ferdler böyle nelere maruz olmuşlardır. Ve bundan sonraki duaların talimi de bu hikmetle alâkadardır. Allah tealâ kullarının re'sen böyle bir zararlarına razı olmadığından onları mükellef tutmuş ve teklifini verdiği vüs'u ile mütenasib yapmış ve adaletiyle külfeti ni'mete tekabül ettirmiştir. Madem ki böyledir, O halde insanlara da nimete göre gülfete katlanmak ve hatta tekliften fazla kalan kudret ve takatını mühmel tutmıyarak bilâ teklif nafile ibadete ve hayr-ü hasenata sarfedib ni'met ve menfaatini tezyid eylemek yaraşır. Bu suretle « لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَاكْتَسَبَتْ » hem faidei teklifi beyan ile mükellefatı kabule sevk hem de feraızdan maada tetavvuat ve nevafile teşvikı mütezammındır ki buna nedb ta'bir olunur.

2- «Her nefsin kazandığı yani yolile isteyib isabet ettiği menfaatine, aksine veya kör körüne çalışıb boğuşduğu zararınadır.» Binaenaleyh vus'a köre teklif o menfaatı celb ve bu mazarratı defı' hikmetine müsteniddir. Zira teklif olmazsa insan âtıl olur. Teklif vus'a göre olmazsa o zaman da boğuşur durur, her ikisi de zarar olur. Bir de Allah vus'a göre teklif yapmasa hayr-ü ni'mete vüsul için ya yol tayin etmemiş veya göstermemiş olurdu. O zaman insanlar boş durmak istemeselr bile ya boş boşuna veya kör körüne uğraşır dururlardı. Takatten fazla teklif yapsa o takat yetişmez, kesbolmaz, çalışdıkları boşuna giderdi. Her iki surette Allah kullarının hayrını istememiş zararlarını istemiş olurdu ki bu da Rahmanı Rahimin rahmetine münafidir. Bu mana-

Sh:»1001

ya göre kesib ve iktisabın müteallâkında şer esasen mevzuı bahis bile olmıyabilir. Her iki « ما » hayırdan ibaret olabilir ki biri ele geçen hayır, biri de ele geçmiyen hayırdır. Yani yolile hayır kazanmak menfaatı mahzadır. Şer şöyle dursun hayır kazanacağım diye körkörüne çalışıb boğuşmak bile mazarrattan hali değildir. Çünkü netice boşa çıkarsa mesai heder olur ve ihtimal ki daha büyük tehlükeye, şerre gidilir. Cehalet bunun için muzırdır. İşte vus'a göre teklifi ilâhî hayrın yolunu göstermekle o menfeatı temin etmiş ve kudreti ıtlâf ettirmiyerek bu zarardan sıyanet eylemiştir.

3- «Her nefsin hem kendi ve hem başkaları için kazanıb aldığı sırf kendi lehinedir. Asıl kazanc böyle kazancdır ki hayır buna derler. Hayır her halde sahibinindir. Bil'akis şehvet-ü hırsına mahkûm ve mağlûb olarak «ben, ben» diye yalnız kendisi için kazandığı da zararınadır.» Zira o kendi kendine yaşayamaz kazanmak için bile ahare muhtacdır. Binaenaleyh tekilfi İlâhî bu menfeati temin ve o zararı def içindir. Bunda hudkâmlıkla diğer kâmlığın güzel bir tevfikı vardır.

4- «İnsanın kazandırdığı sırf kendi lehinedir, hakk-u menfeat temin eder. Fakat diğerinin kazanciyle yaşaması da aleyhinedir.» Vazıfe borc, mahkûmiyet iktıza eder. Yedi ulya yedi süflâdan hayırlıdır. Binaenaleyh teklifin vus'a göre olmasında mükellefi yedi süflâdan sıyanet ve temini hukuk vardır. Bunun için cenabı Allah infakı hayır, mübadelei sahiha teklif etmiş, tesee'ülden ribadan, tecavüzden nehyeylemiştir.

Ekseriyetle müfessirîn bu dört manadan birincisi üzerine yürümüşler. Berikilerin her birini birer vechile

ona ilhak eylemişlerdir. Binaenaleyh asıl tefsir evvelkidir. Zira bütün esrari teklifi muhtevidir ve vazıhtır.

Şimdi cenabı Allah « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ »

diyen mü'minlerin tazarru' ve ilticasına karşı iltifat ile bu cevabı verdi. Yüsr-ü tahfifi beyan ile onların halecanını teskin etti. Bu suretle kelâmullah yalnız

Sh:»1002

Resulü ile değil ona ber vechi meşruh iman eden ümmeti ile de bir mükâleme ve münacat şeklinde tecelli eyledi ki bu üslûb bilhassa Fatihada sebk etmişti. Bu, Kur'an okuyan veya dinliyen mü'minlerin ara sıra kendilerini cenabı Allah ile bizzat mükâleme halinde bulmaları gibi büyük bir ni'meti intakı tazammun eder. Bu mertebede ıhlâs-u taat hissiyle huzurı ilâhîye iltica edenler yalnız şerefi hıtaba nail olmakla kalmıyacak huzurı baride ruhsatı kelâma malik olub söz söylemek, bizzat dilek dileyebilmek şerefine de mazhar olacaklardır. İşte bu makamı vısalin kuvvet ve şerefini göstermek için cenabı Allah onlara istinafen bir cevab olan bu kelâmını bir fasıla ile ayırmakla beraber bir taraftan da yine onların sözleri ve onlardan hikâye olunuyormuş gibi bir siyakta irad buyurmuştur. Çünkü ıtlakiyle «semi'na ve eta'na» diyen o mü'minler aradıkları bu cevabı bu yüsr-ü rahmeti evleviyyetle derhal kabul ve ıkrah ile tekrar edecekleri zaman aynen söyliyeceklerdir. Esası mazmunu da kendilerinin düşüncelerine muvafık olduğundan bu âyet dahi baştan başa onların mekuli kavilleri olacaktır. Bu nükte ile bu âyet dahi onların lisanından hikâye ediliyormuş veya onların duaları arasında bir cümlei mu'teriza olarak bulunuyormuş gibi bir tarzı müteşabihte sevk buyurulmuştur. Bu tarzı vuslet ile sirri teklifi beyan eden ve cevab kendilerine teklifi malâyütak olmıyacağını ve bil'akis vus'ile yüsr-ü tahfif matlûb olduğunu tebşir ederken ayni zamandı teklifi malâyütakın haddizatında imkânını işrab etmiş ve bununla beraber kesbin kıymetini ve ni'metin külfete göre olduğunu ifham ederek tekliften artan takatlerin bilâ teklif kesbi hayra sarfolunmasına tergib-ü teşvik ile «

لَا يَزَالُ عَبْدِى الْمُؤْمِنُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ » hadîsi kudsîsi

mazmununu anlatmış olduğundan « لَهَا مَا كَسَبَتْ » tergibile « عَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ » inzarının tahtı te'sirinde tekrar bir azmi ıtaat ve havfi ma'sıyet ile dua ve ilticaya baıs olmakla bu cümlei cevabiyye aynı uslûbda ve bütün arzularına muvafık gayet mühim yedi matlûbu havi dualarla

Sh:»1003

hıtam verilmiş, şimdi de şöyle deyiniz diye emir tasrih olunmıyarak bu da evvelki dualarının ahırı suretinde ta'lim buyurulmuştur. Bunun için burada Nahiv noktai nazarından üç vecih vardır. Birisi: « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » dan, surenin nihayetine kadar mecmuu « قَالُوا » nun mekulü olmak, ikincisi, yine böyle olub ancak «

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ » arada cümlei mu'terıza halinde bulunmak, üçüncüsü, bundan sonra bir « قُولُوا » takdir edilmektir. Ya'ni ey mü'minler şu halde duadan kesilmeyiniz de şöyle deyiniz

﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَاْنَا﴾ ya rabbena! unutrsak veya hata edersek bizi muahaze etme. -ya'ni vüs'ümüzün nisbetinde teklif ettiğin vazıfeleri hüsni edaya ve hattâ gücümüz yettikçe daha ziyade hayırlar kesbederek terakkı etmiye yeni baştan bir hissi ıtaat ve iştiyak ile azmettik, fakat fark kıldığın vazıfelerden birini hasbelbeşeriye unutur veya meşru bir şey yapmak isterken haram kıldığın menettiğin şeylerden birine kasdımız olmıyarak düşer, hata edersek bu da terki hayır veya

fi'li şer kabilinden bir ihtisab olabilecektir, « وعليها ماا كتسبت » ise mutlak olduğundan

bunlardan muahaze muhtemildir. Binaeanelyh ne nisyan-ü hatanın kendisinden, ne esbabından ne de

bunlardan biri sebebiyle iktisab etmiş olduğumuz terki hayır veya fi'li şerden biz ümmeti Muhammede

Dünya ve Ahırette mücazat eyleme.»

NİSYAN VE HATA İKİ NEVİ'DİR: Birisi sahibi ma'zur görülebilir, diğerinde görülmez. Meselâ bir kimse üzerinde bir necaset görse de izalesini te'hir eylese, sonra unutub namaz kılsa ma'zur olmaz. Görür görmez izale etmediğinden dolayı taksır etmiş olur, lâkin görmezse ma'zurdur. Kezalik bir kimse bir ava tüfek atsa da bir insanı vursa, orada insan bulunabileceğini hisaba katmamış ve bu hususta lâzım gelen takayüdata riayet etmemiş ise ma'zur olmaz, kezalik insan vezaifi diniyye ve şer'iyyesini bellemeğe çalışmaz ve belledikten sonra da unutmamak için tekrar tek-

Sh:»1004

rar mütalea eylemez de unutursa nisyanda ma'zur olmaz. Bunun için balâda usuli tevsik gösterilmiştir. Binaenaleyh bizzat nisyan ve hatanın bazılarından ıhtiraz, vüs'ı beşerin haricinde ise de bazılarında böyle

değildir. Binaenaleyh « اِلَّا وُسْعَهَاۜ » alel'ıtlak nisyan-ü hatadan muahaze ıhtimalini refetmemiş

bunların « وَعَلَيْهَا مَاا كْتَسَبَتْۜ » de duhulleri melhuz bulunmuştur. Demek ki mesele müşkildir. Nisyan ve hata ile yapılmış olan fenalıklar haddi zatında muzır, gayri meşru' ve vüsu' dahilindedirler. Unutarak veya hata ederek yutulmuş olan bir zehrin zararı yoktur denilmiyeceği gibi bunlar da böyledir. Seyyiat ve measıı tıbkı zehir gibi muzırdır. Hataen bir kuyuya düşmek tehlüke olduğu gibi hataen birinin gözünü çıkarmak da bir zarardır. Hasılı hiç nisyan ve hata yapmamak vüs'ı beşerden haric de olsa bunlar

sebeb oldukları fi'lin indallah yani haddi zatındaki netaicini değişdirmez « وَعَلَيْهَا مَاا كْتَسَبَتْۜ » de dahil olurlar. Bunun için insanlar bunlardan mümkin olduğu kadar tevakkı ile de mükelleftirler. Katli

hatada olduğu gibi hata mesailinde bazı ahkâmı teklifiye vardır. Nisyan ve hata hukukı ıbabdaki zararın

zâmanına mani olmaz. Bunlara işaretendir ki « لَا تُكَلِّفْنَا » denilmemiş « لَا تُؤَاخِذْنَٓا »

denilmiştir. Bu suretle gerek hata ve nisyandan ve gerek esbabı mütekaddimesinden, gerekse netaici

müterettibesinden ademi teklif değil alel'ıtlak ademi muahaze istid'a olunmuştur. Ve bu ta'lim birr-ü adli de

tazammun eylemiştir. Netekim « رُفِعَ عَنْ اُمَّتِى الْخَطَاُ وَ النِّسْيَانُ » hâdîsi şerifi

bununla alâkadardır. Evet nisyan ve hataya düşmemiz de kötü bir şeydir. Fakat lûtfunla bunlardan bizi

muahaze etme.

﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَٓا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَاۚ﴾ Yarabbena!.. Bize bizden evvelki ümmetlere yüklettiğin gibi ağır yük de yükleme, bizi asâ ve

ısyan milletleri gibi yapma» - Yani bizi diğer milletlere yaptığın gibi yerinden kımıldatmaz, tazyık eder, zor

tahammül edilir ağır boyunduruklar, şiddetli misaklar, giran tabi'yetler, tekâlifi şakka, şiddetli ahkâm-ü kavanin ve muamelât altında bulundurma, binnetice mü-

Sh:»1005

kelleflerini meshederek maymunlara hınzırlara çevirecek sıkıntılara koşma, bizim ahkâm ve hayatı

umumiyyemizde tazyıklar, şiddetler olmasın rabbımız.

ISR; Aslı lügatte esr-ü habs manasiyle alâkadar olub altındakini yerinde tutan ağır yük ve bağ demektir ki boyunduruk gibi ağır misaka, zor tahammül edilir ahd-ü tabi'iyete, kezalik rahim-ü karabete ıtlak edilir. Anlaşılıyor ki tarihlerde görüldüğü üzere Yehud ve Nesârâ gibi ümemi salifede şiddetli ahkâm ve tekâlif vardı. Müfessirînin beyanlarına nazaran meselâ Yehudîler günde elli vakit nemaz kılmak malının dörtte birini vergi vermek pislik bulaşan elbiseyi kesmek, vatanlarından çıkarılmak bir çok hususatta hemen idam cezası tatbik edilmek, tevbe için intihar ile mükellef tutulmak, bir ısyan üzerine hemen ceza verilmek, her hangi bir hata vakı olursa halâl olan taamlardan bazıları tahrim edilmek gibi ahkâm vardı. Tefsiri Kaffalde demiştir ki «Yehudîlerin ellerinde Tevrat diye iddia ettikleri kitabın sifri hamisi mütalea edilirse onların ne kadar sert ahkâma, ne kadar şiddetli misaklara tabi tutuldukları daha bir çok acaibat ile beraber görülür. İşte mü'minler bu gibi tazyikat ve teşdidattan sıyanetlerini niyaz ettiler ki o da fazl-ü rahmetiyle ileride

gelecek olan « وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ »

âyetiyle bunları izale eyledi.» İlah..

« لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا » buyurulduktan sonra bu duaya ne hacet

vardı? denilmesin. Çünkü evvelâ, vüsu', takatten geniş ise de takat manasına istimali de meşhurdur. O halde teklifin takat ile mütenasib olması da muhtemil bulunur. Bu da tazyik-u şiddetten başka bir şey değildir, ümemi salifede bunun vukuu da sabittir. Binaenaleyh bu icmalin ref'ile vüs'un zahir olan ma'nayı yüsürde tesbiti istirham edilmiştir. Saniyen amel, teklifden min veckin eamdır. Bunların bizzat teşri' ve teklifi İlâhî olarak değil teklifi hakkın hılafına giden Firavin ve saire gibi cebabirenin tasallutiyle mahzı terbiye

olması da mümkindir. Bunun için « حمل » ta'bir olunmuştur. Surenin başından beri gelen Beni

Sh:»1006

İsrail kıssalarında her iki cihet de ıhtar olunmuştur. Ayni ma'na şu duada daha ziyade melhuzdur:

﴿رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾ Ya Rabbena! bize tâkatımız

olmiyan şeyler de tahmil etme hiç çekilmez, tâkat getirilmez, teklifî olursa yapılamaz, ısyan ve ıhtilâle sevkeder, tekvînî olursa ta'zib olur, mahv-ü ihlâk eder malâyütak belâlar, sevdalar altında inletme ey kadir Rabbımız. «- Çünkü sen her şey'e kadirsin. Bunu rahmetinden dolayı teklif olarak yapmazsan imtihanen veya asılere gazabından dolayı ta'ziben yapabilirsin. Her şey senin meşiyyetindedir. Binaenaleyh bize ne teklifen ne imtıhanen ne ta'ziben malâyütakı tahmîl etme, hasılı «

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا » tebşirin ümmeti Muhammededir. Bu yüsr-ü

tahfifin, bu ümmete bahşettiğin feyzı iman, hissi itaat ve ıhlâs, hüsni irade, ittiba'ı hak gibi hasaili fadıle ile mütenasibdir. Elbette bu kanunu tanımıyanlar, bunun sâhasından dışarı çıkmak istiyenler alel'ıtlak sâhai tekliften çıkabilecek değiller, o zaman onlara biribirlerinin muktazayı şehveti olan ve hakk-u hukuk, vüs'u takat dinlemiyen teklifler yaptıracaksın, kâfir, kâfir olmakla mükellefiyetsiz yaşamıyacak fakat hakka tabi' olmadığından halka haksız teklifler yapacak ve bilmukabele haksız teklifler altında kalacaktır ki bu da aynı zamanda adl-ü hakkın muktezası olarak senin bir tahmilin olacaktır. Bu noktai nazardan âlemdeki her kavmin kendine göre bir kanunu vardır. Ve o kanun behemehal bir tahmili İlâhîye müsteniddir. Şukadar ki mü'minlerinki müstakım ve eseri rahmet, kâfirlerinki gayrı müstekım ve eseri adl-ü gadabdır. Mü'minlere adalet olan kâfirlere adalet olmaz, kâfirlere adalet olan da mü'minlere adalet olmaz. Bütün bu liyakat ümmetin ruhunda ve kalbindedir. Kalbler ise «Yarab, sen Rahmani zülcelâlin iki parmağı arasındadır. Dilediğin gibi taklib edersin. Binaenaleyh bizi dini islâmın teklifi ahkâmı yüsründen, tarikı müstekımden ayırma, bundan ayrılmağa, rahmetinden cüda düşmeğe tahammül

Sh:»1007

edemeyiz. Bizi böyle dayanılmaz derdlere ma'ruz bırakma rabbımız, o muahazeyi bu haml-ü tahmili yapma

da ﴿وَاعْفُ عَنَّا﴾ bizden günahlarımızın asarını afvinle izale et, i'tiraf ederiz ki biz ahkâmına ıtaati bütün ıslasımızla taahhüd etmiş olduğumuz halde yine kusurdan, günahtan hali değiliz, bütün mesaimiz esas i'tibarile bir ni'metinin şükrünü eda edemez. Sarfettiğimiz, edeceğimiz vüs'u takat esasen senin in'amın, onun sarfından hasıl olacak menafi'de bize bahşedilmiş olduğu halde biz onu temamen senin yolunda sarfetmek lâzım gelirken biz tutuyoruz da onunla senin rızana muhalif olarak kendimize zararlar bile yapıyoruz. Sermayei kesb olarak verdiğin irade ve kudretlerimizi, akıl ve fikirlerimizi temamen tevhıd edip de hepsini menafi'imiz yollarına sarfedemiyoruz. Bunun için dilediğimiz dilekleri istıhkakımızdan değil, fadl-ü rahmetinden ümid ile diliyoruz. Halbuki vakı', vakı'dir. Bizden herhangi bir suretle sadir olan günahlar ilmi İlahînde sabittir. Onların oradan izalesi mümteni'dir. Fakat sen kemali

kudretinle onların bize müteveccih olan netaicini bizden silebilirsin, Zira müsebbibül'esbab, müessiri hakikî

sensin, bizim kötü fi'limizle netaici arasındaki irtıbatı sen mahvedebilirsin, bizden onları afvettikten başka

﴿وَاغْفِرْ لَنَا﴾ bize mağfiret de et, ayıblarımızı ilmi İlâhînde gizle, ört bastır, eller içinde bizi rusvay

eyleme, bununla beraber ﴿وَارْحَمْنَا﴾ rahmetinle bize in'am da et ﴿اَنْتَ مَوْلٰينَا﴾ sen bizim mevlamız, sahib-ü malikimiz, veliyyi umurumuz, nasırımızsın. «

اَللّٰهُ وَلِىُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا » buyurdun, binaenaleyh

﴿فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ o kâfirler güruhuna karşı bize nusrat ihsan et,

maddeten, manen müdafeai hak ve i'lâi kelimede bizi galib ve muzaffer eyle.»

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz bu dualarla dua ettiği zaman tarafı İlâhîden «peki yaptım»

buyurulduğu Müslim ve Tırmizîde rivayet edilmiştir. İlerideki surelerde de bunlara cevabları göreceğiz,

ezcümle surei «Âli Im-

Sh:»1008

ran» bu nusrat duasında bir cevab olarak başlıyacaktır. Kütübi sittede ibni Mes'uddan rivayet olunan bir hadîsi Nebevîde buyurulmuştur ki «her kim geceleyin suretül'Bakareden iki âyeti okursa ona kifayet eder.» Hakim ve Beyhakînin Ebu Zerden tahric ettikleri diğer bir hadîsi şerifte de Fahri risalet buyurmuştur ki «Allah tealâ surei Bakareyi iki âyetle hıtama erdirdi ki bunları bana Arşin altındaki bir hazineden verdi. Bunları öğreniniz, kadınlarınıza, oğullarınıza bellediniz, ta'lim ediniz, çünkü bunlar hem salâttır, hem Kur'andır, hem duadır.» Hazreti Ömer ile Hazreti Ali radiyallahü anhümadan mervidir ki her biri «âkil bir adam görmezdim ki surei Bakarenin ahırindeki bu âyetleri okumadan uyusun» demişlerdir. «Cibril Resulüllaha surei Bakarenin ahırinde âmîn telkin etti» diye de Ebu Meysereden mervidir. Hemen cenabı Allah biz kullarını da bu duaların ma'nâlarını fehm ve muktezasın ittiba' ile vadettiği feyzı icabetinden büyük büyük nasıblerle kâmyab buyursun.

Âmîn

sh:»1009

ÂL-Î İMRÂN

٣ سُورَةُ اٰلِ عِمْرٰنَ

İşbu Ali Imran suresi medenî olduğuna bütün müfessirînin ittifâkı vardır. Medinede nâzil olmuştur. Ve iki yüz âyettir. Eman, Kenz, Ma'niyye, Mücadele, Surei istiğfar ve Tayyibe dahi denilir. Surei Bakare ile buna «Zehraveyn» tesmiye edildiği de geçmiş idi.

Âyetleri iki yüz, kelimatı üç bin dört yüz seksendir.

Muhtelefünfih âyetler - « الٓمٓ », (ikinci) « اَلاِنْجِيلَ », « وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ » « اِلَى بَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَ. مِمَّا تُحِبُّونَ. مَقَامُ اِبْرٰهِيمَ ». ve bazılarının kavlinde (birinci) « اَلاِنْجِيلَ »

FASILASI - « ر. م. ب. ن. ط. ا. د. ق. ل » mecmuu: « لقداطنب مر », « ق » ancak bir fasıla « حريق » « د » üç fasıladadır.

Âli Imran, lisanımız tabirince Imran familyesi, Imran ailesi demektir, görüleceği üzere bu surei celilenin en mühim makasıdından biri, dini hakkı takrir ve onun hakkı hâkimiyyetini te'yid ve ilân edib Nasârânın ülûhiyyet iddiasiyle ifrat, bil'akis Yehudîlerin de bir takım kadh-ü isnadat ile tefrıt ettikleri Hazreti İsa mes'elesinin halli ve bu suretle asılları bir olduğu halde ruhı diyaneti gaybettirmiş ve hırs-u taassub ile tarafeyni tahrifi hakaika sevkeylemiş olan bu münazaa ve mücadele yüzünden ikisi bir yere gelmek ihtimali kalmamış bulunan bu iki din mensubları arasında te'mini sulh-ü müsalemet için hakem olmak üzere yetiştirilmiş olan ümmeti vasata her hususta hakk-u batılı tefrik eden bir ferman bahşetmek olduğundan bu sure müşarünileyhin nesebini gösteren Âli

sh:»1010

ımran ismile tevsim olunmuştur. Ve sebebi nüzulünü Yehudîlerden ziyade Nasârâ teşkil etmiştir. İsimlerinden dahi anlaşılacağı üzere surei Bakare ehli kitabdan evvelâ Yahudîlere, bu surede evvelâ Nasârâya tevcihi da'vet etmiş, binaenaleyh surei Bakare birinci cüz'ünde görüldüğü üzere iptida ruh-u lisanı Tevrat ile, bu sure de bidayeten ondan doğmuş olan ruh-u lisanı İncil ile alâkadar olarak tahrifatı vakıayı izale ve akaidi nası tashih için âyâtı hakdaki temsilâtı tahkikata, müteşabihatı muhkemata irca' esasını öğretmiştir. Ve Allahü a'lem bu iki surenin müteşabihattan olan birer « الم » ile başlamış olmalarında bu hikmete de bir telmih vardır. Bu suretle bu iki sure beynindeki münasebet ve fark, Tevrat ile İncil arasındaki fark ve münasebet gibidir. Biri mukaddem biri tâli, biri asıl diğeri onun fer'i demektir. Biri mukaddem biri tâli, biri asıl diğeri onun fer'i demektir. Surei Bakaredeki icmallerin çoğu burada şerh-ü izah edilmiştir ki bunlara «Zehraveyn» tesmiyesinde de buna işaret vardır. Surei Bakare « فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ » duasiyle hitam bulmuştu. Bu sure ise o duaya bir icabet olarak başlamıştı. Ve galebei diniyye ve ilmiyyenin galabei maddiyyeden ehem ve onun bir şartı mütekaddimi olduğunu tefhim için evvel emirde nusreti ilmiyyeyi te'min etmiştir. Bu sevk-u münasebet iki sureyi biribirine öyle raptetmiştir ki birinin ahıriyle diğerinin evveli surei Bakarede «

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ. اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَىُّ الْقَيُّومُۚ

» diye Âyetelkürsînin makabline irtibatı şeklini ahzetmiş ve bu « الٓمٓ » o « الٓمٓ » in bu noktasında toplanan bütün hakaik ve vazaifi ıhtar ederek başlamıştır. Binaenaleyh zehrayı ulâ ile zehrayı saniye birbirlerine büyük ve küçük iki hemşire denecek kadar mütekarib bir ana ile bir kız vaz'iyyetindedirler. Hasılı bu iki surenin alelumum mündericatları i'tibariyle aralarında bir çok cihetten telâzüm ve tenazur vardır ki bunlardan kıssai Âdem ile kıssai İsanın temasülünü zikretmek kâfidir.

sh:»1011

evvelinde ba'zı âyetlerin nüzulü yine Yehudîler olduğuna, Muhammed ibni İshak da surenin ibtidasından mübahele âyetinin nihayetine ya'ni « اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ » âyetinin başına kadar sebebi nüzulü Nasârâ olduğuna kail olmuşlardır ki cumhurı müfessirîn bunun üzerindedirler. Çünkü surenin tevhid ve tenzihi ilâhî ile başlaması evvel emirde da'vayı Nasârâ aleyhindedir. Bu iki rivayetten bazı âyetlerin bilhassa Yehudîler veya her ikisi dolayısiyle nâzil olmuş bulunması neticesini almak da mümkindir. Filvaki « قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ الخ » iki âyetin Yehudîler hakkında olduğu daha kuvvetle mervidir. Yehudîlerin Hazreti İsaya buğuzları ve validesine kazifleri nübüvvetini ve İncili inkarları diğer âyetlerin nüzulüne de sebebiyyet verebilires de daha ziyade buna Nasârânın Resulullah ile olan bir münazarası sebeb olmuştur ki bu suretle rivayet edilmektedir:

Resulullaha Necrandan murahhas olarak bir hey'eti Nasârâ gelmişlerdi ki buna «vefdi necran» denilir, bunlar altmış süvari olub içlerinden on dördü büyükleri ve bu on dördün içinde üçü de en büyükleri idiler. Bunların birisi El'âkıb dedikleri emîrleri ve sahib reyleri «Abdülmesih» ikincisi seyyid ta'bir ettikleri vezir ve müşirleri « الايهم » üçüncüsü de âlimleri ve üskuf ya'ni piskosposları ve reisi tedrisleri idi ki ismi Ebu Harise ibni Alkame ve kendisi beni Bekr ibni vâilden birisi idi. Dini Nasraniyyette tedrisatı, hizmeti, sa'y-ü ictihadı ve ilmi ile şöhretyab olduğundan Rum mülûkü tarafından mazharı i'zaz ve ikram olmuş bir çok mallar verilmiş, tahti idaresinde hayli kilisalar yaptırılmış idi. Bu altmış miyanında biraderi Kürz ibni Alkame dahi yanında bulunuyordu. Bunlar gelmişler, bir gün ikindi namazından sonra Mescidi saadette huzurı risalete girmişlerdi, üzerlerinde süslü cübbeler, fahır ridalerle Papas elbiseleri vardı. Bunları gören bazı Eshabı kiram biz böyle bir vak'a görmedik demişlerdi. O sırada onların da namaz vakitleri gelmiş olduğundan Mescidi saadet içinde namaza

sh:»1012

kalkmışlar, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem de «bırakınız kılsınlar» buyurmuş, Meşrika müteveccihen kılmışlar. Piskopos Ebü harise, Âkıb Abdülmesih, Eleyhem Seyyid, üçü Hazreti Resulallah ile mükâleme etmişler ve bir kaç gün Medinede kalmışlardı. Esnayı mükâlemede Hazreti İsaya gâh Allahdır diyorlar, gâh ibnullahdır diyorlar, gâh da salisü selâse diyorlardı. Allahdır demelerine «çünkü ölüleri diriltirdi, hastaları eyi ederdi, gayıbları haber verir, çamurdan kuş sureti gibi bir halk yapar, ona üfler, o da uçardı» diye ihticac ederler, Allahın veledi iddiasına «çünkü ma'lûm bir babası yoktu» diye istidlâl eylerler, salisü selâse, üçün üçüncüsü sözüne de «çünkü Allah «yaptik, kıldık» diyor, eğer bir olsa idi «yapdım» derdi diye istidlâl ediyorlardı, bunun üzerine Resulullah bunlara « اسلموا » islâma giriniz» buyurdu «biz senden evvel islâma girmişiz» dediler, aleyhissalâtü vesselâm «yalan söylediniz, siz Allah tealâya veled isnad edib dururken islâmınız nasıl sahih olur» buyurdu «Allahın veledi değilse o halde bunun babası kim» dediler, ba'dehu Fahrı risalet onlarla şöyle bir münazaraya şüru' buyurdu:

Resulullah - Bilmiyor musunuz, Allah hayyü lâyemuttur, İsaya ise fena ârız olur?

Onlar - Evet.

Resulullah - Bilmiyor musunuz, babasına müşabeheti olmıyan hiç bir veled yoktur?

Onlar - Evet.

Resulullah - Bilmiyor musunuz, rabbımız her şey üzerine kayyumdur, onu hıfzeder, merzuk eder, halbuki İsa bundan hiç bir şeye malik midir?

Onlar - Hayır.

Resulullah - Bilmiyor musunuz, Allah tealâya yerde ve gökte hiç bir şeyi hafi değildir, İsa ise Allahın bildirdiğinden başka bunlardan bir şey bilir mi?

Onlar - Hayır.

sh:»1013

Resulullah - Rabbımız İsayı rahimde dilediği gibi tasvir etti bunu biliyor musunuz?

Onlar - Evet.

Resulullah - Rabbımız, yemez, içmez, hadesten münezzehtir, bunu da biliyor musunuz?

Onlar - Evet.

Resulullah - O halde İsa zu'mettiğiniz gibi nasıl olur? Buyurdu, onlar da sükût ettiler.

Maamafih sonra yine inad ettiler de «ya Muhammed! Sen onun «

كَلِمَةُ اللّٰهِ وَ رُوحٌ مِنْهُ = Allahın kelimesi ve ondan bir ruh» olduğu zu'munda değil misin?

dediler «evet» buyuruldu, «eyh, işte bu bize yeter» diye cehudluğa gittiler. Allah da bu surenin evvelinden seksen küsur âyet inzal buyurdu ki: «

فَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ » âyeti bu cuhud ile

alâkadardır. Allah nihayet « فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَآءَنَا وَاَبْنَآءَكُمْ » âyeti ile onları

mübaheleye, ya'ni açıktan mülâaneye da'vet etmesini hazreti Peygambere emr etti, Rasulullah da bu daveti yapınca «ya Ebel Kasım bizi bırak, işimizi görelim de sonra gelir, dediğini yaparız» dediler kittiler, beyinlerinde konuşdukları zaman o üçten birisi: «Anladınız ya Muhammed hakikaten nebiyyi Mürsel, sahıbiniz hakkındaki niza'ı ne güzel hall'ü fasl etti. Bilirsiniz ki her hangi bir kavim bir Peygamber ile mülâaneye kalkışırsa büyüğü küçüğü mahv olur, Eğer bunu yaparsanız kökünüz kazınır, madam ki olduğunuz dininizde kalmak isteyorsunuz, bu zatla müvadea ve müsaleha akd ediniz, memleketinize gidiniz» demiş, bunun üzerine geldiler «ya Ebel Kasım! biz seninle mülâane etmemeğe ve seni dininde bırakıb biz de kendi dinimizde kalmaya karar

sh:»1014

verdik, binaenaleyh ashabından bize bir zat gönder de mallarımızda ıhtilâfımız olan şeylerde bize hâkim olsun, zira biz senden razıyızı» dediler, Aleyhissalatü vesselâm «öğle sonu bana geliniz de sizinle beraber kaviy, emin bir hakem göndereyim» buyurdu. Hazreti Ömer der imiş ki «ben hiç bir zaman imareti hoşlanmadım, fakat o gün benim ta'yin olunmamı ümid etmişdim, Öğle namazını kıldık, Rasullullah sağ ve solun atfı nazar ediyordu, ben de beni görsün diye uzanıyordum. O mütemadiyen göz gezdiriyordu. Nihayet Ebu Ubeydutibnilcerrahı gördü, çağırdı, «Onlarla git, aralarında vakı' olan ıhtilâflarında bir vechi hal hüküm et» buyurdu. Bir kerre arzu ettiğim bu me'muriyeti de Ebu Ubeyde alıb gitti» ilah...

Hasılı Necranlılar dini İslâma girmemiş iseler de akdı müsaleha ile tabi'ıyyeti İslamı kabul etmişler ve bir hâkim alıb gitmişlerdi. Ancak bu hey'et içinde piskopus Ebu harise ibni Alkamenin biraderi Kürz ibni Alkame kabul islâm etmiş ve bu babda ma'lûmat da vermiştir. Ezcümle «Necrandan hareket ettikleri sırada biraderi piskapos Ebu Harisenin yanında imiş, beraber gelirken Ebu Harisenin bindiği katır bir hayvanlık etmiş, Kürz « تَعْسًا لِلاَبْعَدِ = o ebede kahren» demiş ve bununla Rasulullahı kasdediyormuş, biraderi Ebu hârise «Hayır anan kahrolsun» diye mukabele edince «niçin birader» diye sormuş, cevaben «vallah o bizim intizar etmekte olduğumuz Peygamber» demiş, Kürz «O halde bunu biliyorsun da ondan seni men' eden ne?» diye sual eylemiş, o da «çünkü, şu kırallah bize bir çok servetler verdiler, ikramlar ettiler, şimdi buna iman etsek hepsini elimizden alırlar» diye cevab olduğunu ve bu cevab Kürzün kalbine bir ukde olmuş, nihayet vak'anın cereyanını ta'kib ettikten sonra kabuli islâm eylemiş olduğunu kendisi hikâye etmiştir. «

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ»

muktezasınca hubbi Dünya bir çokları işte böyle kabuli haktan men'eylemişdir. «

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ »

sh:»1015

âyeti bu haleti ruhiyyeyi ne güzel anlatmıştır. «

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِىَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ ». (آلاية)

Mu'cemülbüldanda tefsıl olunduğu üzere Necran, Yemende, Havranda, Kûfe cıvarında olmak üzere bir kaç kasabanın ismidir. Burada Yemen Necranidir ki Yemenin Mekke tarafında ve Arabistanın merkezi nasraniyyeti olan ehemmiyyetli bir kasaba idi. Nasraniyyet ta ibtidayi zuhurunda hazreti İsanın getirdiği safveti asliyyesiyle Ceziretülarabın evvelâ bu kasabasında intişar etmiş ve bu intişar Yemen hükümdarları tarafından «Uhdud» vak'alariyle basdırılmak istenilmiş idi ki Surei bürucda tafsıli gelecektir. Bilâhare dinlerine bid'atler karışmış, safveti asliyyesi bozulmuştur. Bu kasabada Abdülmedan ibni deyyanihârisî tarafından bina edilmiş bir kilise varmış ki Kâ'bei muazzamaya karşılık olmak üzere buna «Kâ'bei necran» namını vermişler ve çok ta'zım ederlermiş ve bunda bir haylı esakıfe -piskaposlar- bulunurmuş ki hazreti Peygambere gelen hey'et bunlardan idi. Bu Kilise Necranda bir nehir kenarında olub o zaman Abdulmesıh ibni Daris ibni Adî ibnimu'tellin tahti hükmünde imiş ve bu şehirden on bin dinar kadar varidat alırmış. Bu Necran hicretin onuncu senesi sulhan fethedilmiştir. İşte nusratı İlâhiyeden ilmî amelî bir numune:

بِسْــــــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيـــــــــــــمِ

﴿١﴾ الٓمٓ ﴿٢﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ الْحَىُّ الْقَيُّومُۜ ﴿٣﴾ نَزَّلَ
عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجِيلَۙ ﴿٤﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَۜ اِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۜ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ
ذُو انْتِقَامٍ﴿﴾

sh:»1016

﴿٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَىْءٌ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَٓاءِۜ
﴿٦﴾ هُوَ الَّذِى يُصَوِّرُكُمْ فِىالْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَٓاءُۜ لَٓااِلٰهَ اِلَّا هُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٧﴾ هُوَ الَّذِٓى اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ
اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌۜ فَاَمَّا الَّذِينَ
فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَٓاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَٓاءِ

تَاْوِيلِهٖۚ وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُٓ اِلَّا اللّٰهُ وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ يَقُولُونَ

اٰمَنَّا بِهٖۙ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَاۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٨﴾

رَبَّنَا لَاتُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةًۚ

اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٩﴾ رَبَّنَٓا اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا

رَيْبَ فِيهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

لَنْ تُغْنِىَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَاُولٰٓئِكَ هُمْ

وَقُودُ النَّارِۙ ﴿١١﴾ كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَذَّ

بُوا بِاٰيَاتِنَاۚ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴿﴾

sh:»1017

Meali Şerifi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ 1 Allah, başka Tanrı yok ancak o, hayy o, kayyum o 2 O sana kitabı bihakkın indirmekte:

önündekileri bir musaddık olmak üzre, ki önceden nasa hidayet için Tevratı ve İncili indirmişti, bir de ayırd

eden fürkan indirdi 3 Allahın âyetlerini tanımıyanlar, şüphesiz onlara şiddetli bir azab var, öyleya Allahın ızzeti var, intikamı var 4 Allah şüphesiz ki ona ne Yerde ve ne Gökde hiç bir şey gizli kalmaz 5 rahimlerde sizi dilediği keyfiyette tasvir eden o, başka Tanrı yok ancak o, azîz o, hakîm o 6 Odur indiren sana bu muazzam kitabı: bunun bir kısım âyatı vardır muhkemat: onlar "ümmülkitab" ana kitab, diğer bir takımları da müteşabihattır, amma kalblerinde bir yamıklık bulunanlar sade onun müteşabih olanlarının ardına düşerler: fitne aramak, te'vilini aramak için, halbuki onun te'vilini ancak Allah bilir, ilimde rüsuhu olanlar da derler ki: amenna hepsi rabbımızdan, maamafih özü temiz olanlardan başkası düşünemez 7 Ya rabbena bizleri hidayetine irdirdikten sonra kalblerimizi yamıltma da ledünnünden bize bir rahmet ihsan eyle, şüphesiz sensin bütün dilekleri veren vehham sen 8 Ya rabbena! muhakkak ki sen insanları geleceğinde hiç şüphe olmıyan bir güne toplıyacaksın, şüphesiz ki Allah mi'adını şaşırmaz 9 O küfredenler, muhakkak ki onlara ne malları ne evlâdları Allahdan zerrece faide vermiyecektir, onlar o ateşin çırasıdırlar 10 Tıpkı Âli Fir'avnin gidişi gibi, ki ayetlerimizi tekzib

sh:»1018

ettiler de Allah onları cürümlerile tutup alıverdi, Allahın ikabı çok şiddetlidir 11

1. ﴿الٓمٓ﴾

2. ﴿اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ اَلْحَىُّ الْقَيُّومُۙ﴾ Ya Muhammed! Yine elif lâm mim, bunu iyi belle ve iyi anlat, o Allah tealâ öyle bir ma'budı hakikîdir ki ondan başka ma'budiyyete müstehık, ilâh denecek, ubudiyyet edilecek hiç bir şey yoktur çünkü o hayy-ü kayyumdur, fenadan zevaldan münezzehtir, ölmez, ezelen ve ebeden hazır-u nazır vacibülvücud müdebbiri kül hâfızı kul râzıkı küldür. Her

şeyi tutan o, besliyen odur, bununla beraber kendinde hiç bir şey eksilmez, daima hayy-ü kayyum ancak odur, ilâh ve ma'bud da hayy-ü kayyum olmalıdır. Binaenaleyh ne İsa, ne saire hiç biri ilâh değildir, onlara ilâh demek, ma'budluktan bir hıssa vermek Allaha küfrolur.»

Bu elif lâm mimin kıraeti şayanı dikkattir. Kıraetlerin hepsinde hem vakıf, hem vasıl suretinde okunur ya'ni umumiyyetle ikinci «mim» in fethi ve lâfzai celâleye vaslı ve bununla beraber vakıf hali gibi birinci «mim» meddi ârız halinde tul veya kasrile okunur. Ancak Ebu Ca'ferde sekit vardık ki ne tam vakıf ne tam vasıldır. Bu sebeble bunun Kûfiyyun rivayetlerinde bile bir âyeti mustakılle olmadığı da söylenmiştir, ehli lisan ve müfessirîn bu tarzı kıraet hakkında uzun bahisler yapmışlardır. Fakat biz bundan ma'na i'tibarile şunu anlamak istiyoruz ki burada vaslile vakıf hallerinin içtimaında bir hususıyyet vardır. Vakfı haline i'tibar diğerlerine olan mümaseleti göstermekle beraber aynı zamanda vaslı burada bir ma'nayı mahsus

anlatmaktadır ki bunda « الٓمٓ » in « اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ الْحَىُّ الْقَيُّومُۚ » demek

olduğuna ve binaenaleyh Âyetelkürsînin bir icmali remzîsi bulunduğuna bir ima var gibidir. Bunun bir ismi sure ve surei Bakarenin bir ismi de Suretül kürsî ve Âyetülkürsînin a'zamı âyet, kezalik bunun esmaı İlâhiyeye işaret olması hakkındaki rivayetlerin hey'eti

sh:»1019

mecmuası da bu imayı te'yid edebilecek emarattandır. Kur'an ilim ve saltanatı İlâhiyenin bir tecellii bahiri, Âyetülkürsî de o ilm-ü saltanatın en bedi' ve veciz bir ifadesi olmak itibarile bu ma'na « الٓمٓ » in ismi Kur'an olmasına da mani' değildir, bunda her şeyin Allaha irca'ı akıdei aslîyyesinin de bir ifadesi vardır. Ve zaten müteşabihatın en büyük hikmeti nüzulü de bu esasın tesbiti olduğu ma'lûmdur, şüphesiz bu hurufı heca sesleri üzni Muhammedîde çınlamıya başladığı zaman en evvel kürsîi ilâhîden gelen âyatı hakkı tebliğ ediyordu. Bu surenin ahassı makasıdından biri müteşabihatın muhkemata ircaı esasını tefhim ve bu suretle âyatı hakda zeyg-u inhiraftan tavakkı lüzumunu ta'lim etmek olduğuna nazaran ta başındaki tevhid ve tenzihi İlâhîyi tesbit ederken « الٓمٓ » nazmı müteşabihinin «

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ الْحَىُّ الْقَيُّومُۚ » nazmı muhkemile te'viline bir misal vermiş

olması onun akıbinde de kütübi münzelei İlâhiyye miyanında müteşabihatı pek çok olan Tevrat ve İncilin bunlardan sonra Hatemülenbiyaya inzal kılınan ve muhkematı ümmülkitab olan Kur'anı azim ve furkanı hakime irca' edilmedikçe tasdıkları caiz olamıyacağını, çünkü bunun muhkemat karşısında müteşabihataya ittiba' suretile âyatı hakkı inkâr ve küfre müeddi olacağını küfrün ise azabı şedide sebeb olduğunu beyan etmesi ne kadar beliğ ve siyakı nazma ne kadar muvafıktır. İşte mü'minlerin duayı nusratına bir cevab olarak başlıyan surei Âli Imran bir taraftan hayatta mansur ve galib ve beynennas nafizülkelim bir hakem ve hâkim olabilmek için i'tikatta tevhid, ahlâkta nezahet, ilimde ihkâm ve metanet şartı evvel olduğunu ıhtar etmek ve diğer taraftan Nasârânın tenzihi İlâhîye mugayir olarak gâh Allah, gâh veledullah, gâh salisi selâse ve sonra hepsi diye te'lih eyledikleri, Yehudîlerin de nezahet ve ıffeti Enbiyaya tecavüzle sebb-ü şetemeyledikleri Hazreti İsa mes'elesinin hall-ü faslına bürhan olmak için evvel

sh:»1020

emirde tevhid ve tenzihi İlâhîyi tesbit, ve hidayeti nas için tenzili kitab ve ilmî amelî inzali Fürkan ile ihsan, ve isbatı nübüvvet ve ilimde ihkâm için kütübi İlâhiyenin fehm-ü tefsirinde mukaddemini muahharına müteşabihatını muhkematına irca usulünü ta'lim, ve bunların hilâfına hareketten tahzir, ve dini hakkı takrir eylemiştir.

3.

﴿نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَۙ﴾ 4. ﴿مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ﴾ ya Muhammed! O Allah

sana bu kitabı hakk-u hukuk sebebile, hakk-u hakikati müştemil ve önündekileri musaddık olmak üzere cereyanı hakka göre peyderpey indirmektedir. Ve bundan evvel indirilenler miyanında bilhassa Tevrati ve İncili indirmişti. Bunların hepsi nasa hidayet içindir.» - Demekle kayyumiyyeti İlâhiyye ve kanunı rübubiyyet altında Nübüvvetin tekâmülünü ve nübüvveti Muhammediyenin bir nübüvveti ibtidaiyye olmadığını ve hakikati Kur'an tasdık olunmayınca kütübi salifenin hakkile tasdık edilmiyeceğini ve binaenaleyh nübüvveti

Muhammediye tasdık edilmedikce Enbiyai salifenin bihakkın tasdıkına şahid ve delil bulunamıyacağını ve o zaman nasın dalalet içinde kalacağını göstermiş ve Kur'anın ve mu'cizatı Muhammediyyenin bu hakimiyyetini tasrihan beyan için de bu hükmi ﴿وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَۜ﴾ ile nassan tevkı' buyurmuştur.

Kur'anın kütübi salife ve nübüvvatı mütekaddimeyi tasdikı bir kaç veçhile de mütehakkıktır. Evvelâ, kütübi salife ve Enbiyai maziye istıkbalde büyük bir Peygamberin kudumunu va'dederek hidayet ve irşadlarını böyle bir gayei kemale tevcih etmiş olduklarından Kur'an ve nübüvveti Muhammediyye gelmese idi, onlar bir fikri batıl veya bir ümniyyei kâzibe üzerine yürümüş boş vaidlerden ibaret kalır ve hattâ yalancıların ığfalkâr yalanlarından farksız olurdu. Kur'anın gelmesiledir ki mukaddıma bir ümniyye halinde münteşir olan ıhbaratı gaybiyyenin vahyi

sh:»1021

hak ve inzali İlâhî oldûğu tahakkuk etmiştir. Ve bu suretle Kur'an yalnız risaleti Muhammediyeyi değil, bunun zımnında bütün Enbiyai salifenin risaletlerini de tasdık ve isbat eden bir fürkanı mübîyn olmuş ve bütün kütüb ve Enbiyai İlâhiye beyninde şehadeti mütekabile ile bir tekâmül ve tesanüdi umumî te'sis ve hepsinin riyasetine « وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍۜ » medlulünce Hatemülenbiyayı ta'yin eden bir fermanı İlâhî olarak gelmiştir ki surei Bakarenin birinci cüz'ünde en ziyade tasdikın bu ma'nası gösterilmiştir.

Saniyen, Kur'an kütübi salifenin iman ve tevhidi ilâhîye da'vet ve adl-ü ihsanı âmir, Enbiya ve ümemi mazıyenin kısas-ü ahbari ve ümem-ü a'sarın ıhtilâfile değişmiyecek olan ahkâmı sabite gibi esasatı muhkemelerini takviye ve tevsi' ederek, yeni baştan mevkii icraya koymuş ve hikmeti teşri' muktezasınca ezmine ve emkinenin ve ümemi mükellefenin hususiyyeklerine ve hakk-u hayır noktai nazarından masalihi lâikalarına müteallık ahkâm ve şerayi'ı fer'iyyelerini ta'dil-ü tecdid ederek dini hakkı cemi'ı ezman ve emkinede ve bilcümle ümem-u akvamda ceryanını te'min edecek şamil bir ilmi teşri' dahi ta'lim eylemiş ve bu suretle kütübi İlâhiyyeyi mukaddemden muahhara mütevaliyen yekdiğerinin tasdik-u tenfizinden geçirerek bil'ıstıfa hepsinin sıdkı esaslarını bihakkın uhdei zâmanına almış bulunduğundan kütüb ve şerai'ı salifeden hiç biri şehadeti Kur'an ile tasdık edilmedikçe ne nübüvvetlerinde, ne delâletlerinde hakkolarak tasdık edilemez. Ya'ni kurum salifede Enbiyai salifeye verilmiş olan İlâhî fermanların temyizen merci'ı tasdikı Hatemülenbiya ve kanuni tasdikı muhkematı Kur'andır. Bu ma'na Usuli fıkıhta şu kaidei teşri' ile ifade olunur: «bizden evvelkilerin şeriatleri bizim de şeriatimizdir. Fakat Allah ve Resulü tarafından tasdikan nakledilmek şartile».

Hasılı Allah fürkan da inzal etmiş, hakkı nâhaktan,

sh:»1022

hayrı şerden ayırmış, yollarını kanunlarını ta'yin etmiş, alâmetler, deliller, âyetler de ikame eylemiş, her birinin hükmünü, neticei lâzımesini başka başka yapmış, tatbikını kayyumiyyetile tahtı meşiyyetine almıştır.

Bunun için ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۜ﴾ şüphesiz ki böyle hakkı batıldan tefrık ve temyiz ile tarikı hakkı gösterir aklî ve naklî âyât-ü delâili İlâhiyeye küfredn ve alelhusus Allah tealânın vahdaniyyetine ve nezaheti sübhaniyyesine veya haysiyyeti Enbiyaya tecavüz ve taarruz eyleyen kâfirler de behemehal bir azabı şedide mahkûmdurlar.

﴿وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ﴾ hakkı batıldan tefrık eden Allah şaibei zilletten münezzeh öyle yenilmez bir azîzdir ki dehşetli bir intikamı vardır. Emr-ü hükmünü infaz eder. İradesine karşı gelenleri, hududı ızzetine tecavüz edenleri tepeler, hakkı tezlil etmeğe uğraşanları bir müddet hılmiyle imhal etse bile bir gün gelir onları tuttukları tarikı batılad hatır-ü hayale gelmez felâketlerde perişan eder. Hayatı hakkı tanımıyanlara hakkı saadet vermez, bire iki üç, vara yok, yoğa var, olura olmaz, olmaza olur, doğruya eğri, eğriye doğru, iyiye kötü, kötüye iyi, hakka batıl, batıla hak, zulme adalet, adalete zulüm, cehle ilim, ilme cehil, nura zulmet, zulmete nur diyenler bu cürümlerinin cezasını kendileri çekerler ki bütün bunlar intikamı İlâhînin eserleridir. Ümidi kül, melce'i kül olan ni'met ve rahmeti İlâhiyyeye irmek için Allaha doğru gitmelidir. Hakk-u hakikat kanunlarını tanımıyanlar rahmetin zıddı olan nıkmet-ü gadaba mahkûm olurlar.

Izzet, zılletin zıddı tammı, intikam da ni'metin zıddı nıkmetten me'huz olub ibrazı satvet etmek ve bir cinayetin cezasını vererek caninin lezzeti cinayetini elemi ukubete tebdil eylemektir ki türkçe «öc almak»

ta'bir olunur. Afvin zıddıdır. Allah gerçi afüvv-ü gafur, halîm; ra'ûf-ü

sh:»1023

rahîmdir, Küfr-ü ısyandan sonra bile tevbekâr olub hakka rücu' ve iman ile kendine dehalet edenleri afv-ü mağferet te eder, Fakat hilmin afv-ü gufranın hayr-ü kemal olması hakk-u nahakkı teşviş etmek, hasenat-ü seyyiatı müsavi tutmak gibi bir şerri küllîye sebeb olmaması ile meşruttur, Hakka imanı olub kötülüğü kötülük bilerek yaptığı yaptığı fenalığa yüzü kızaracak ve bu hissin sevkile seyyiata tevbekâr olacak olanlara karşı afv-ü hilim, hayr-ü rahmet olur ise de afvi gördükçe şımaran ve şerr-ü zulmü kendine bir zevk edinerek ta'mim edecek olanlara karşı afv-ü gufran şerri mahızdır. Fenalığa teşvık ve seyyiata iştirak demektir ki bütün hukukun ve her hayrın merci'ı kayyumu olan rahmani rahimin ızzeti adl-ü rahmeti böyle zilletlerden münezzehtir. Bunun için asrı saadette bir Arab şairinin şu beyti tasvibi Rasulüllaha mazhar olmuştu:

ولا خير فى حلم اذا لم يكن له   بوادر تحمى صفوه ان يكدرا

Her hangi bir hilmin safvetini küduretten, duruluğunu bulunmaktan himaye ve muhafaza edecek badireleri yoksa o hilimde hayır yoktur. Hakk-ü hayra mahabbetin derecesi şerr-ü batıla buğz-u adavetin derecesile mütenasibdir. Zaten afiv, ukubet ve intikama kadır olanlardan sadır olmak şartiyle bir kıymeti haizdir. Afiv, sabit olan bir ukubeti yapmamak veya müstehikkı ukubet olan bir cürmü ke'enlemyekûn addedivermektir, Cürme mücazat edebilmek kudreti mutasavver olmiyan bir âcizi mutlakın «afvettim» demesi pek gülünç olur. Afvedebilen her halde intikama kadır olabilendir. Bunun hilâfı tenakuzdur. Hak tealâ hayr-ü şerrin bütün mebadisine hâkim hayr-ü hidayeti rahmetiyle himaye, şerr-ü hiyaneti de ızzet-ü intikamiyle izale eder bir hayy-ü kayyum olduğundan dolayıdır ki her hakkın hâmisi, her ümidi hayrın mercıı olan bir ma'budı hakikîdir. Binaenaleyh ma'budları zelil olanların kendileri de zelil olurlar. Maatteessüf bazı

sh:»1024

kimseler cehaletlerinden veya şirkin mağlûb olmasını istemediklerinden «biz şerre karşı intikama kadir ma'bud istemeyiz» diye hakka küfür, batıla i'lânı mahabbet ederler de ma'budlarını âciz ve zelil, harimi ısmetine tecavüz olunabilir, hukukunu müdafaa edemez. Manii şer olmadığı için keyf-ü hevaya göre sevilebilir, ba'zı sıkıntılı zamanlarında okşanıb hüsni âcizanesinden bir ilhamı teselli alınır bir bebek veya bir zavallı mahbub görmek isterler. Ehli evsanın fetişleri, putperestlerin sanemleri böyle olduğu gibi sonraki Nasârâ da Hazreti İsayı böyle bir bebek, validesi Hazreti Meryemi böyle bir mahbube, cenabı Allahı da berhayat olduğu müddetçe yarattığı Beni âdemi pederleri Âdemden kalan zenbi fıtrîlerinden kurtarmıya çare bulamamış ve nihayet oğlunda tecessüd ederek bizzat kendisi gelmiş, kendiği ve oğlunu feda edib kâfirlere kurban ettirmiş, bu kurban, bu fidye mukabilinde perestişkârlarını kurtarmış ve evvelâ bir kaç gün zarfında oğlunu tekrar ihya edib Semaya kaldırmış ve işte böyle bir iyilik etmek için Semaya kaldırmış ve işte böyle bir iyilik etmek için kendini ve oğlunu fedaya razı olmuş, çaresizlik ve ıztırar karşısında fedakârlığın en büyük nümunesini göstermek için en büyük iyiliği oğlile beraber kendini feda ve ifna etmekte bulmuş var yok, yok var, ıhtiyar bir baba farz ederek o bir var aynı zamanda yok, fani aynı zamanda bakı, âciz aynı zamanda kadir bir aynı zamanda üç ve üç aynı zamanda bir ma'bud olmak üzere Ekanimı selâseden mürekkeb bir teslis tanırlar ve zenbi fıtrîden halâs olmak, selâmet bulmak için akl-ü nefsi bu teslis imanına feda etmek lâzım geldiğini ve bu fedakârlığın, bu imanın aynı necat olduğunu iddia ederler ki bütün bunlar ma'bud ve ubudiyet fikrini istihfaf etmek aklen ve naklen zahir ve bahir olan delâili hakka karşı küfreylemektir, evvelâ, insanlar için günâh ve ma'sıyeti fıtrî bir zaruret addederek onu behemehal icraya bir karar vermek, saniyen günahın akıbet afvı nâkabil

sh:»1025

ıkab ve felâketi müstelzim olduğunu da i'tiraf eylemek, salisen bu ıkab ve felâketten kurtulmak için yegâne çare olmak üzere ona ceza verebilecek olan ve vermek hakkını haiz bulunan mercıı ifna ederek ortadan kaldırıb ceza korkusundan kurtulmak ve ondan sonra doya doya günahlar yapıb zarurî olan cezasını diğerlerine yükletmek. İşte teslisi Nasârânın bütün meali böyle bir nefyi ma'bud muammasıdır. Hazreti İsa hiç bir zaman böyle bir davette bulunmamıştır, ancak babasız bir çocuğun mazharı nübüvvet olarak bir ruhı mukaddesle mucizeler göstermesi, akılları fenleri aciz ve hayran bırakacak vechile ölüleri diriltib hastalara şifa vermesi onun sıdkı nübüvvetine ve nezaheti hılkatına delâlet edecek beyyinatı hak tanınıb ilk Nasârânın yaptıkları gibi talimatı İsaya ittiba' edilecek ve tevhidi İlâhî üzere yürünecek yerde bir müddet sonra bu harıkalar şuphelerle dolu esrarengiz bir muamma haline konularak ve İncilde «halikı rahîm»

manâsını ifade eden « اَبْ » ta'biri müteşabihinin « وَالِدٌ » manâsiyle te'vili arkasına düşülerek ve

buna hulûl ve bakayi ruh nazariyeleri de ilâve olunarak İsanın fevkalbeşer ilâh oğlu ilâh olduğu ve babasiyle beraber fani olub gittiği ve bu sebeble insanların da kurtulduğu ve binaenaleyh ademde birleşen

bu ekanîmi teslisin ruhları ancak bundan dolayı takdis edilmesi lâzım geldiği tarzında esası din addedilmiş ve Nasraniyyeti sirrî bir surette kökünden değişdiren bir kalb-ü tahrif olmuştur ki bunun mebdei cem'iyatı sirriyeye ve ilk İncil tercemelerindeki tahrifatı evveliyeye ve badehu bilhassa Iznık sinüdine müntehi olur. Yani teslis Nasraniyyetin bir akıdei mahsusası değil müteşabihata ittiba' ile içtihad edilmiş bir akıdei münharefesidir ki bundan dolayı Nasârâ İncilin nususuna ehemmiyet vermezler de ruhunu tervic ediyoruz diye İncil nüshalarını her zaman tecdid ve tebdil ederler ve mütemadiyen müteşabihatiyle oynarlar.

sh:»1026

İncilde cenabı Allaha «baba» ıtlakının vakı olduğu münker değildir. Fakat İncil dahi dahil olmak üzere bütün kütübi münzelede kâffei edyanı Semaviyyenin ittifak ettikleri bir hakıkat vardır ki o da ılleti ulâ olan Allah tealânın halık olması ve kâinatı maddeye muhtac olmaksızın mahzı kudretiyle yoktan halketmesi akıdesidir. Hatta Avrupa tarih felsefeleri bu akıdenin felsefeye ancka Nasraniyyetten girmiş olduğu fikrindedir. Bu ise ılliyyeti hakıkıyyenin tevlid ve sudur tarıkiyle olması telâkkısinin temamen zıddıdır. Filvakı tevlid nazariyyesi mebdeinde bir tenakuzdan kurtulmak ihtimali bulunmıyan bir nazariyyedir. Tevlid ılliyyeti adiyede cari olabilirse de ılliyyeti hakıkıyye halk-u ibda' demektir. Binaenaleyh İncilde cenabı Allaha ıtlak olunan « اَبْ » kelimesinin « وَالِدٌ » manâsına olamıyacağı için « خَالِقٌ وَ مُكَوِّنٌ » demek olduğu her din erbabı gibi Nasârâ için de her şüpheden salim bir akıde olmak lâzım gelirdi. Elbette düşmanları tarafından mütemadiyen babasız diye ittiham edilmek istenilen Hazreti İsaya bu kelimenin istimaline müsaade buyurulması onun hakkında Allah tealânın bir rahmet ve iltifatı mahussu olduğunda nasıl şüphe yoksa, Hazreti İsanın «babam» dediği zaman «rahîm olan hâlikım» demiş olduğunda da şüphe yoktur. Binaenaleyh âbai Yesu'ıyyetinin müteşabihata ittiba ile bu kelimeyi karinei mania karşısında hakikati lûgaviyyesi olan « والد » manâsına hamletmeğe çalışmaları da halk akıdesiyle te'lifi kabil olmıyan bir tenakuzdur.

İşte Kur'an zat ve sıfatı İlâhiye hakkında aklen ve naklen sabit ve mütebeyyin bulunan ve da'vayı esasından halledecek olan hakaıki esasiyeyi surei Bakareden bittelhıs bir vaz'ı bürhanî ile tesbit ettikten sonra buna muhalif olan hakaıki batılayı tefrık ve bu miyanda Nasârânın böyle Allaha ve ayatullaha karşı reva gördükleri tecavüzatı bütün menşe'i galatlarile redd-ü ibtal etmek ve bunların velev redd-ü ibtal sadedinde olsun tasrihan zikirleri ahlâkı

sh:»1027

Kur'aniyyenin nezahet ve vekariyle kabili te'lif olmıyacağını tefhim ve aynı zamanda faidei irşad daha ziyade ta'mim edilmek için cümlesi âyatı İlâhiyeye küfür unvanında telhıs edilerek « لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ » inzariyle hükümlerini inkâr, zenbi fıtrînin afvine ademi kudret, tevlid, tecessüd, fida, ümidi selâmet gibi teslis da'vasile alâkadar olan küfriyyata karşı bir darbei hak olan işbu « وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ » fürkanı, hakkı tezlile cür'et edenlerin akıbet mağlûbiyeti kat'ıyyelerini i'lân eden bir fürkanı İlâhîdir. Fakat şu da iyi bilinmeli ki hayy-ü kayyum, münzili kütüb hâdii ukul, azizi mutlak olan Allahın intikamı, sizin bildiğiniz sefil, gayrı ahlâkî, mezmum, cahilâne, âmiyane, hainane, kabili müdafaa bir intikam değil, aynı hikmet ve hakkı ızzet olan ve namütenahi bir ilim-ü kudret ve iradenin muktezası bulunan ve hiç bir noktada cehaletle alâkadar olmıyan bir intikamı hakîmanedir. Zira 5.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَٓاءِ﴾

muhakkak ki ne Yerde ne de Gökte, cüz'î, küllî, maddî ma'nevî, enfüsî afakî hiç bir şey Allaha gizli kalmaz, hepsi onun ma'lûmudur. - Hattâ bütün kâinatta her hangi bir şey'in haddi zatında ve hangi bir tavırda mevcudiyeti Allaha nazaran aynı ilimdir. İlmi ilâhî beşerde olduğu gibi temessülî, tasavvurî, zıllî bir ilimi hâdis değil, mebnayı vücud olan bir ilmi ezelîdir. Ey beşeriyet

6. ﴿هُوَ الَّذٖى يُصَوِّرُكُمْ فِى الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَٓاءُ﴾ Allah o alîm-ü

kadîrdir ki sizi ana karınlarında, rahimlerde nasıl dilerse öylece tasvir eder. Hangi surete isterse ona kor. Bünyelerinizi teşkil edecek olan ve uzviyetin ilk suretini alan mevaddi musavverei evveliyyeyi dilerse haricde dilerse dahili rahimde tasvir ve her halde bunları yekdiğerine sevk ederek rahimde biri iki, ikiyi daha ziyade yaparak teksir eyler. Bunları kimyahanei meşiyyette murad eylediği havass-u keyfiyyat ile teşvih eyler, her birini bir vazıfeye

sh:»1028

ta'yin ederek ve devirden devre, tavırdan tavra geçirerek ince ince eler dokur ve her tavırda bir hakkı cedid ilâve ederek suretten surete, keyfiyetten keyfiyete tahvil-ü tasfiye eder. Nihayet akılları durduran bir sun'ı dakık ile bütün ensacı teşrihiyenizi, kemikler, ilikler, gudruflar uruk-u ev'ıye, evride ve şerayîyn, adalât ve a'sab, echize ve a'za, meşaır ve medarik vezaif ve menafı' ile te'lif-ü tesviye ederek tam veya nakıs erkek veya dişi veya hunsâ, canlı bir nefis suretine ifrağ eder. Dilerse tamamlar, dilerse eksik bırakır sizin böyle fıtratınızı mevcudiyeti cismaniye ve ruhaniyeniz alimiyyet-ü ma'lûmiyetinizle hakikatinizi teşkil eden o maddî ma'nevî suretler, o keyfiyeti tasvirden ba'zı şeyler temessul ettiği zaman kendinizi âlim ve allâme, hakîmi zufünun saymağa başlarsınız şimdi bu tasvir-ü tekvin keyfiyetini iyice mülâhaza ediniz. Teşekküli cenin bahsına aklınızın idrakinizin yetiştiği kadar bir atfı nazar ediniz. Bunun ne kadar ulûm ile alâkadar olduğunu behemehal anlarsınız. Beşeriyetin sahai idraki olan Arz-u Sema içinde mensub olabildiği kâffei ulûm-ü fününun bu tasvir ile alâkadar bulunduğunu tasvir ettikten başka buna henüz perdei hafada bulunan nice ulûmı ledüniyyenin de alâkası bulunduğunu ve sonra bütün bunların sizin gıyabınızda tatbık edildiğini i'tiraf edersiniz. Bir taraftan ta hılkati Âdeme temasüli nev'îyi ve bütün hilkati âleme kadar mertebe mertebe teşabühi cinsîyi ifade eden suver ve keyfiyatı müteşabihe ve külliye, diğer taraftan taayyüni şahsî ve temayüzi ferdîyi ifade eden ve bir ikincisi bulunmıyan suver-u keyfiyatı mahsusa ve cüz'iyeyi nazarlarınızdan mestur olan meşimei erhamda ânen feânen devirden devre tavırdan tavra takallübatı mütevaliye içinde mütezayid bir halk ile sizin gıyabınızda ibda' edib size veriyor ve kısmen

sh:»1029

ilm-ü idarenize tevdi' de ediyor ki İsa dahi onun böyle erhamda tasvir ettiği sizlerden birisidir, onun bir mahlûkudur. İşte Allah denildiği zaman evvel emirde İsa dahi dahil olduğu halde her birinizi erhamda böyle tekvin-ü tasvir eden halık ve barii müsavviri düşününüz ve onu anlayınız. Semi'den, kitabdan, mütaleai vakı'den ve tecribeden bunu anladıktan sonra varsa akl-u mantıknızın bütün ciddiyyetini ve ahlâkın bütün insafını takınarak tefekkür ediniz, o zaman şu ilimleri yakînen elde edersiniz, Allah allâmülguyubdur. Ona gayb-ü şehadet ma'lûmdur kudreti balgası vardır, acizden münezzehtir, irade ve meşıyyeti vardır. Faili muhtardır, haricî hiç bir zarurete mahkûm değildir.

1- Bu halikı musavvirin hâdisata takaddüm eden bir ilmi muhitı muhkemi var ki bundan gizli kalması ihtimali bulunan hiç bir emri hafi veya gaib tasavvur edilemez, tevhid da'vası altında teslis muammasile bir akidei sir diye gizlenmek istenen şirk-ü küfür de ondan gizli kalamaz. Huzur ve gıyab, izafî ve nisbî olan ilmi mahlûk-u hadîse nazarandır. Binaenaleyh ilimler, ma'lûmlar, gözler, gönüller, akıllar, kalbler, iradeler, fi'ıller yaradan ve yarattıklarını en ufağından en büyüğüne varıncıya kadar bütün nizamı vücude rabteden ve onları biribirile anlaştırıb gayei hilkatlerine doğru yürüten bu halikı musavvir Arz-ü Semada zaman ve mekânda sendeliyerek dolaşır, kör, serseri cahil, bir âmili gafil değildir ki kahr-ü intikamı cahilâne olsun. Size bir ilim gelirse ondan gelir. Onun böyle erhamda tasvir ettiği ve daha yüksek ıstıfalarla tekvin eylediği Enbiya ve meselâ bu miyanda İsa, fürkanın ve sahib fürkanın geleceği ve saire gibi bazı mugayyebattan haber vermesi ise bunların hepsi onun i'lâm-ü ta'limidir.

2- Bu halikı musavvirin hiç bir şey'e muhtac olmıyan bir kudreti baligası vardır. Öyle bir kudret ki Arz-u

sh:»1030

Semasiyle bütün kâinatı mevcude ve mümkine zerrat-ü ecramiyle, besait-ü mürekkebatiyle, maddiyat-ü ma'neviyyatiyle hep ondandır ve ona müsahhardır. Bütün madde ve kuvvet tecelliyatı hep o kudretin tecellii te'sirinden ibarettir. Tabiat onun te'siratı mütekerrire ve muttaridesi, hılâfı tabiat harıkalar da onun te'siratı münferide ve gayri muttaridesidir. Kavanini tabi'ıye namı verilen tevalii şuun silsileleri o kudretin hâkimi değil mahkûmudur. Bunlar onun te'siratı müteakıbesinden çıkan suveri mütehalifenin tayyile suveri mütemasilesinin ifadesidir, bir tarıktır. Meselâ Kürei Arz üzerinde hayvanatın zuhur ve intişarından sonradır ki «her hayvan ilk tasvir edilmiş olan bir maddeden «bir maddei musavverei ulâ = protopilazma» dan çıkar» diye hayatı maddiye için bir kanunı tabiî vaz'edilir. Ve vaz'edilirken şurası da bilinirki bu kanun, ezelî değil hâdistir. Çünkü Arzın teşekkülünden ve üzerinde hayvanatın zuhurundan sonra başlamıştır. Maddei musavverei ulâ, ezelî değil o vakittenberi peyderpey halk-u tasvir olunmaktadır. Rahimde tasvir olunan her insanın maddei musavverei ulâsı da yenidir. Bunun kanunı tasviri ilmi hayatın değil ondan evvel İlmi Kimyanın ve Fizikın kanunlarındandır. Hattâ kimyayı uzvî ile gayrı uzvî arasında haddi fasıldır. Binaenaleyh maddei musavverei ulânın kanunı tasviri, tasviri sani ve salis kanunlarına tabi değildir. Fakat buna da bir kanun farz olunsun ve bu farz ne kadar daha tekrar edilirse edilsin her halde bu bir maddei ulâyı gayrı musavvereye icra' edilir. Ve her sureti cedide yep yeni bir mevcudiyet olarak re'sen gelir ve her birinin

başında mutlak ve mutlak bu kudreti kayyumun te'siri hâlıkanesi icrayı hükmeder. Maddei gayri musavvere ise fi'len mevcud değildir. O da bu kudretin tecellisine raci'dir. Hasılı kavanini tabi'ıyye ta'biri müessirin değil, tarıkı te'sirin ifadesidir. Tabaı' muhtelif, halbuki mebdei tabiat birdir ki o da

sh:»1031

halk-u te'sirdir. Tabiat, muttarid olan demektir. Ve bunun en umumî kanunu ıttırad kanunudur. Böyle iken tabai'ın muhtelif olması, cüzî küllî mütehalif, mütenevvi' tabiatlere ayrılması ılleti hakikıyye olan kudreti vahdaniyenin tabiate hâkim olduğuna ve ıstıfa ve tekâmüli tabiîynin bu kudrete medyun bulunduğuna delili kat'îdir. Binaenaleyh bu kudreti müessirei musavvireye nazaran ilk maddenin tasviri, haricî hiç bir şart ile meşrut değildir, ve o kudretin mukabilinde hiç bir kudret yoktur. İşte insanları erhamda tasvir eden halikı musavvir böyle bir kudreti baligaya malik bir hayy-ü kayyumdur.

3- Bu halikı musavvir, bu tekvin-ü tasvirde mecbur ve muztar değil faili muhtardır. Kendisi cebr-ü icab edebilir, fakat mecbur tutulamaz. Fi'lini ilm-ü iradesiyle yapar, dilediğine irade verir, dilediğine de vermez, erhamda insanları tasviri de sırf bu meşiyyeti iledir. Zeyde falan sureti, amme falan sureti vermesi, her şahsı bir ta'ayyüni mahsusa mazhar etmesi şeraitı mütekaddimeye ta'biiyyet gibi bir ıztırardan, kudreti halikanın fevkinde bir kader ve kudretin ilcasından veyahud kudreti halikanın bir suretten başkasını istihdafı imkânı bulunmadığından değil iradesinin eseridir. Bu ibda' ve tahvili suver ile tasfiyeden tasfiyeye geçen işbu tasvirde her sureti cedidenin diğer bir surete halef olması ve nihayet suveri mutelifeden bir sureti cedidei vahdaniye husule gelmesi tabiî ve ıztırarî değil, ılletsiz ve fa'ılsiz de değil, ilim ve kudreti baligaya malik ve her hâdisede namütenahi vücuhi suvere ve fi'l-ü terke kadır bir faili muhtarın tercihi ve iradesi eseridir. Eğer böyle olmasa da tabiî ve ıztırarî olsa idi o ıztırarî suretlerden mürsel, iradî, ihtiyarî fi'iller zuhur edemez, en basıt bir misal ile bir taş, yerinden koparılıb iki muhtelif maksad için isti'mal edilmez, tabayı' ihtilâf edemez. Ulûmı tabi'iyede iki kanunı mütekabil bulunamaz. Fennin «varyete» tenevvü'

sh:»1032

ve ihtilâf dediği şeyler olamaz, bir kişinin tohumundan hem erkek, hem dişi zürriyyet olamazdı. Her şeyde ezelden ebede yeknesak bir ıttırad bütün ma'nasiyle devam eder giderdi. Her rahme düşen tohum behemehal tekevvün eder, galâtı tabiat denilen şeyler de görülmez, ve hatta hayat denilen keyfiyet hiç de vakı' olmazdı. İyi düşünülürse anlaşılır ki galâtatı tabiat denilen ve kemali kudrete, nizami ekmele bir maddei nakız gibi irad edilmek istenilen şeyler bir noksan değil, tabiatın valid ve validenin müessiri hakikî olmadıklarını ve halikın iradesini gösteren şevahidi san'attırlar. Galâtatı tabiat, tabiatin icab ve ıttaradını tevkif ve tağyir etmek i'tibariyle cehl-ü galtatı ve te'sirdeki acz-ü noksanını ira'e ederken ona karşı hâlıkı hakikînin iradesini isbat ederler. Ve bunlar nizamı âlem, kudreti baliga ve ilim delilinin aleyhine değil bil'akis tabiati amyanın en büyük kanunu olan ıttıradı zarurîyi nakz ve tabiatın mebdei evvel olması nazariyesini ibtal ederek ekmel bir faili muhtarı isbat eden ve gayelerine irmiş bulunan şevahidi mükemmeledendirler. Hasılı ne tabiatı cüz'iye, ne de tabiati külliyyede ılleti tamme değildirler. Bunların hepsi fıtrat denilen bir hudusi evvelin ıttıradıdır ve o fıtrat, bizzat hâlikın eseri kudret ve iradesidir. Ittıradı tabiat kanunu, ekmel bir ılliyyet kanununun tahtı tabi'ıyyetine verilerek irade kanuniyle ta'dilen mütalea edilmedikçe hakka irilemez, hak tealâ hem halık hem baridir. Mahlûkatına verdiği fıtrati ta'dil de eder. Veraset kanunu da bu esas dairesinde mütalea edilmek lâzım gelir. Tevalii hâdisatta suretlerin yekdiğerine gayriyyet içinde ayniyyeti andırır az çok bir temasül ve müşabehet, bir ıttıradı mütehavvil ile halef olması aynen bir ıttırad ve intikal gibi mülâhaza edilerek veraset ta'bir edilir ki bekayı nev'î, ıstıfa ve tekâmül, terakki ve inhitatın tarikıdır. Bunlar tam ma'nasile bir intikal değil bir niyabet ve halefiyyettir. Yoksa

sh:»1033

hiç bir ıstıfa ve tekâmül olamazdı. Bunun için veraset kanunu yalnız tahaffuz ve baka kanunu değil, ayni zamanda tahavvül kanuniyle de alâkadardır. Ve bu ikisi arasında yakinen sabit olan bir şey varsa o da bekayı ıllet kanunudur. Ve baka hakikatte sıfatı İlâhiyedir. Kanunı ılliyyette tahavvül ve bakanın beraber düşünülmesi ıleli ma'lûleye nazarandır. Bunda bakayi mutlak ılleti hakikiyenin, tahavvüli mutlak da ma'lulâtının sıfatları olmak üzere ılleti hakikiyye ile malûlâtı beynindeki tenasüb ve tezayüfün birlikte bir mülâhazası vardır. Çünkü hiç bir maluûl ılletini geçemez. Binaenaleyh veraset kanunu da ittirad kanunu gibi ılel-ü malulât suretinde müterettib bir silsilei hadisatın mütenaviben tevalisi esnasında ılleti hakikiyenin bakasını ve ıstıfa ve tekâmül arzeden her lâhzai tahavvülde onun re'sen bir te'siri iradîsini ifade eyler. Hasılı müessiri hakikînin eserini verişi kendinden bir şey zayi' eden bir tevlid değil bir hılkattir. Bunun için ma'rifeti sanı', eserlerin tasavvurlarında değil nisbetlerinin tasdıkındadır. Tevlid de halkın sureti tezahurlerinden birisidir. Silsilei tevalide her suretı cedide re'sen bir fıtrat ifade eder. Veraset bir fıtratın diğer bir fıtrata aynen bir intikali zarurîsi değli, ılleti hakikiyenin te'siri cedidine müstenid bir müşabeheti ve bir nevi' istıhlafıdır ki ta'dil-ü tağyirden hali değildir. Suveri nev'iyenin baka ve devamı terakkı ve inhıtatı bununla cereyan eder. Bu cereyanda mukaddemin kemal veya noksan bir arazîsi, tâli de bir zatî olabilir. Fakat olması zarurî değildir. Meselâ firengi almış bir babanı çocuğu da firengili olduğu zaman buna bir veraset ta'bir edilir. Bu bir kerre babadaki marazın aynen bir intikali değil, çocukta onun nev'inden bir marazın re'sen husulüdür. Ya'ni çocuğun maddei musavverei ulâsından birisi harici rahımde sulbi pederde tasvir olunurken onun içine aynen o maraz mıkrobu değil, fakat o mıkrobun da bir maddei musavverei ulâsı derc edilmiş bulunabilir fakat barii musavvir

sh:»1034

için bu derc ibtidaen zarurî olmadığı gibi tasviratı taliye ve nihaiyyede de öyledir. A'ma bir babanın evlâdı a'ma olmak lâzım gelmediği gibi firengili bir babanın evlâdı da behemehal firengili olmak zarurî değildir. Halıkı musavvir dilerse onu ta'dil-ü tagyir eder, dilerse etmez. Hasılı veraseti fıtrıye dahi bütün kavanini tabiiye gibi kavanini mümkinedendir. Tenasül kanunu da bu veraset kanununa dahildir. Müvellid bir babanın evlâdı müvellid veya gayrı müvellid olabilir. İşte zenbi fıtrî mes'elesi de temamen bu kanunı veraset ile alâkadardır ki bu alâka, kıssai Âdemde de gösterilmiş idi. Evvel emirde fıtrati Âdemde zenb için bir zaman zatî olarak dahil değildir. Onda zatî olarak nihayet kabiliyeti zenb bulunabilir. Çünkü zenb, iradiyatta ceryan eder. Sonra tekerrür ve ıtiyad ile ferde tabiat de olabilir. Lâkin Cenabı Allah her ferdin fıtratı hassasını rahimi maderde re'sen tasvir ederken babasındaki hususî tabiatı, marazı, zenbi evlâdından temamen silerek Enbiya' gibi ma'sum olarak yaratmağa kadir olduğu gibi dilerse bilâhare de afvedebilir. Fi'il ile neticesi olan azab arasındaki rabıtai sebebiyyeti ilga eder. Fi'li hükümsüz bırakır veya fi'lin cürmiyyetini ref' eder de dün muzır olanı ayrın nafi' yapar. Binaenaleyh insanları erhamda dilediği gibi tasvire kadir olan Allah tealâya zenbi fıtrıyı afv-ü magfiretten acz isnad etmek ızzeti İlâhiyeye tecavüz ve kayyumiyeti İlâhiyeye küfürdür. Küfür, en büyük günah olduğu halde kâfirlerden doğan kimseler bile bundan çıkıp şerefi iman ile müşerref olabilirler. Bu tevbe ve iman ile Allah tealâ zenbi küfrü bile afveder, intikamı İlâhî ısrar edenleredir.

Allah böyle bir ilmi muhıt, bir kudreti baliğe, bir iradei nafize ile hayy-ü kayyum halıkı musavvir olan bir âziz-ü hakîmdir. ﴿لَآاِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ bu azîz ve hakîmden başka ilâh yoktur. - Binaenaleyh onun rahimi

sh:»1035

Meryemde tasvir ettiği Isa da ne İlâh ne de İlâh oğludur. O, Meryemin oğlu ve Allahın mahluku bir beşerdir. Ancak fıtrati nübüvvet ile tasvir olunmuş bir beşerdir. Allahın onu rahimi Meryemde ba'zı mügayyebattan haber verecek veya ba'zı mu'cizeler gösterebilecek bir surette tasvir ve ruhulküdüs ile te'yid etmiş olması onu beşeriyyetten çıkarmaz. Nihayet Âdemin hulefasından biri yapar, ve onun maddei musavverei ûlâsı behemehal rahimi Meryemin haricinde yaradılması zarurî olmadığı gibi ne o maddei musavvirden ne de o ruhun hayy-ü kayyum olan halıkı musavvirden tevliden gelmesini tasavvur da caiz değildir, zira tevlid hem müvellidin dahilinde kıyamını tenkıs eder. Hayy-ü kayyumun tenakus ve zevali ise mühaldir. Her şüpheden âri olan bu tevhid ve tenzih âyât ve delâili mevcud iken bunları bırakıb da kütübi İlâhiyeden Tevratı musaddık olan İncildeki « اب » her ikisini musaddık olan Kur'andaki « وَرُوحٌ مِنْهُ » gibi müteşabihatı behane ederek küfr-ü cühuda sapmamalıdır. Kütübi ilâhiyenin bir tarıkı fehm-ü tefsiri vardır:

7. ﴿هُوَ الَّذٖى اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ ya Muhammed! O şerik-ü nazırden münezzeh, azîz ve hakîm olan Allahü zülcelâldir ki sana bu kitabı ekmeli inzal etti. Binaenaleyh bunun usuli hikmet ile anlaşılması lâzım geleceğini unutmamalıdır. ﴿مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ﴾ bunun âyetlerinin bir kısmı muhkemattır: ma'naı murada delâletleri kat'î, ibareleri ihtimal-ü iştibahtan mahfuz ve muhkemdir, ﴿هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ﴾ bunlar ümmülkitabtırlar kitabın anası, fehimde asl-ü esastırlar. -Tefrikı hakk-u batıl, tasdikı hakaık asıl bunlarladır. İlm-ü amelde ittiba' edilmesi lâzım gelen edillei esasiyye, bürhanı hidayet bunlardır. Diğerleri bunlara irca' ve havale edilir. Tevrat İncile, İncil Kur'ana irca' olunarak fehm-ü tasdık edilmek lâzım geleceği gibi

sh:»1036

bütün âyatı Kur'anda da bu muhkemat, esastır. Hem bunların her biri ayrı ayrı olarak «ümmühatı kütüb» değil, nizamı tevhid ile mecmuu birden ümmülkitabdır. Her âyeti muhkeme, diğer âyâtı muhkeme ile mukayese edilmek şartile ma'naları hükümleri yakinen ta'yin olunur. Her biri nefsinde muhkem olmakla beraber yekdiğerine nazaran ıtlak-u takyid, umum-u husus takrir-ü tefsir, istisna veya tahsıs veya nesıh gibi nisebi muayyene ile bir alâkai muhkemeleri de vardır. Bunun için sureti umumiyede muhkematın

kuvvetlerinde, haysiyyeti ıhkâmlarında derecatı mahsusa da vardır ki bunlar, zahir, nass, müfesser, manayı hassıyle muhkem olmak üzere dört mertebe üzeredirler. Muhkematın bu nizamı vahdetle mukayeseleri de ilmi Kur'anın usuli muhkemesindendir. Bunu nazarı dikkate almıyan, muhkematın mecmuunu bir ümmolarak mülâhaza etmeyen veya edemeyenler, ta'biri aharle istikrai tam yapmadan fehm-ü istidlâl ve kıyasa kalkışanlar ilmi muhkeme eremezler, hata ederler, işte âyâtın bir kısmı böyle ümmülkitab muhkemat,

bunların mukbilinde ﴿وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ﴾ diğer bir kısmı da müteşabihattır.- Ya'ni her biri murad olunabilecek gibi görünmekte biribirlerine benzer Müteaddid manalara muhtemildir ki hepsi mi veya birisi mi murad olduğu zahir bir surette seçilmez, esasında mütekellime ve nefselemre nazaran hiç bir reyb-ü şüphe olmadığı halde muhataba nazaran bizzat fehimleri hafi veya müşkil veya mücmel veya mümteni' bulunur. İştibah ve ihtimalleri, muhkemat ile mukayeseleri sayesinde izale olunabilir, zâhir mukabilinde hafi, nass mukabilinde müşkil, müfesser mukabilinde mücmel, muhkemi hass mukabilinde manayı ehassıyle müteşabih vardır. Binaenaleyh kitab, külliyyetiyle mülâhaza olunduğu zaman bu uslûbı hikmetle müteşabihatın muhkemata rücuu haysiyetiyle hepsi muhkemtir, «

﴿كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ﴾ ۔ ﴿لَارَيْبَ فِيهِ﴾ » dır. Bil'akis bu hikmete muhalif olarak

sh:»1037

müteşabihat ümmülkitab farz edilir de muhkematın müteşabihat ile te'viline gidilirse o zaman da hepsi müteşabih olur. «

كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِىَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ »

hükmü tezahür eder.

Muhkem, lûgatte fesaddan memnu', mevsuk, kavi demektir ki hikmet bununla alâkadardır. İki şey'in biribirine mütekabilen alettesavi benzemelerine teşabüh ve bunların her birine müteşabih denilir ki yekdiğerinden seçilemez, zihir temyizlerinden âciz kalır. Teşbih ve müşabehette bir taraf feri' ve nakıs, diğer taraf asıl ve tamm olur. Teşabühte ise tarafeyn, ayni kuvvette mütesavi olurlar, teşabühleri, tefavütlerini setereder de iştibahü iltibas hasıl olur. «

﴿وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا﴾ ۔ ﴿تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ ۔ ﴿اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا﴾ » gibi. Demek ki teşabüh seçilememeğe sebebdir. Temyiz olunamamak bunun bir manayı lâzımîsıdır. Bu münasebetle insanın doğrudan doğru temyizine yol bulamadığı bir şey'e dahi müteşabih ıtlak edilir ki hafi, müşkil demek gibidir. Bu ıtlak, var ile yok beyninde müsavi olması noktai nazarından da olabilir. Bu suretle Kur'anın ve âyâtı Kur'anın ıhkâm ve teşabühü, elfazı, tenasuku, hüsnü, maanisi, ahkâmı gibi muhtelif vücuh ile mülâhaza olunabilir. Âyetlerinin fasılaları, müvazenetleri ve sairesi gibi sanayii Bediiyesi i'tibariyle teşabüh ve tenasuk muhkemliğe mukabil değildir. Belki ayni ıhkâmdır. Bu

cihetle « ﴿اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ﴾ ۔ ﴿كِتَابًا مُتَشَابِهًا﴾ » mütekabil değil

yekdiğerinin izahıdır. Fakat nazmın delâleti itibariyle mülâhaza edildiği zaman muhkem ile müteşabih zıd ve mütekabildirler. Şüphe yok ki manâsını kat'iyyetle bildiren muhkem, bildirmiyen gayri muhkemdir. Bu âyette ise muhkem ile müteşabih mukabil olarak zikredildikleri gibi mabadinde te'vil karinesi de manâya aiddir ki İlmi usulde de şer'an muhkem ve müteşabih bu haysiyetle mülâhaza edilmiştir. Bir lâfzın mücerred sıgasına nazaran manâyi muradı malûm olursa ona zahir denilir ki envaı muhkemin ednâ derecesidir.

sh:»1038

Bunun te'vile veya tahsısa veya nesha ıhtimali bulunabilir. Fakat bunlar karineye muhtaç olduğundan karine olmadığı müddetce zahirinde katî olur. Eğer bu manâ kelâmda masıkıleh olmuş, mütekellim, sözü bunun için sevk etmiş ise nassolur, Bunda artık te'vil ihtimali kalmaz. Ancak tahsıs veya nesıh ihtimali bulunabilir, nihayet nesıh ihtimali de yoksa -ki ıhbarat, te'yid edilmiş inşaiyat bu kabildendir- Bu da manâyi hassıyle muhkem olur. Bunların hepsinin hükmü icabı ilm-ü ameldir. İndettearuz akvâ tercih olunur.

Bunlara mukabil: bir lâfzın manâyi muradı sıgasından değil, başka bir emri arız sebebiyle gizlenmiş bulunursa hafi, böyle değil de manânın nefsinde ince, her nefsin nüfuz edemiyeceği, edenlerin de teemmülsüz kavrıyamıyacağı derecede gamız olması veya bir istiraei bediiye bulunması gibi bir sebebden naşi gizli, muhtaci teemmül bulunursa müşkil, sıga müteaddid manâlara alesseviyye muhtemil olur ve hiç birinin tercihine karine bulunmaz ve fakat bir beyanı tefsirin lûhuku me'mul bulunursa mücmel, manâyi muradı anlamak ümidi munkatı olursa halıs müteşabih olur. Müteşabihatı Kur'andan bir çoğu böyle kesreti maaniden dolayi bir şa'şeayi beyan içinde bulunduğundan nazarları kamaşdırır. Bir çoğu da bir manâyi muhkem etrafında onunla kabili ictima' ve meratibi muhtelife üzere müterettib müteaddid işaratı ve delâlâtı ihtiva ettiğinden dolayi icmal veya işkâl ve hafa ile calibi dikkat olur. Bu suretle muhkem zımnında müteşâbih, müteşabih maiyyetinde muhkem de bulunur. Bir nazımda tabakatı maani indirac eder ki zemanı geldikce bunlar sevkı hacet ve cereyanı vukuat ile hissedilir. Sonra edeb-ü ahlâk veya diğer hıkmetlerden dolayi tasrihi hayrolmıyan kinaye ve ta'rız daha beliğ ve müessir bulunan mezamîn vardır. Nihayet bütün beyanat nizamı tevhid üzere vahdetten kesrete veya kesretten vahdete

sh:»1039

giderken gerek nisbetlerde ve gerek hududı tasavvuratta lisanı beşerin henüz lûgatini vazetmediği, hatta hiç sezmediği, düşünmediği, misalini görmediği nice maani ve hakaik vardır ki bunlar bilmediğiniz daha neler var gibi bir muhkem ile ifade olunmakla beraber müteşabih bir misal ve imâ ile sezdirildikleri zaman daha müfid olur. Bu gibilerin bazısını bu gün anlayamıyanlar yarın anlıyabilirler. Bazısını da Allahdan başka kimse bilemez ki tam manâsiyle müteşabih işte budur. İzahatı Uhreviyye kısmen böyledir. Bunların bazılarında istikbali Dünyevî ile müteşabih ve kabili ictima' noktalar da vardır. Hasılı aksamı müteşabihten hafinin hükmü taleb-ü taharri, asıl müteşabihin hükmü de tevakkuf ve Allaha tefvız ile ilticadır.

Bu muhkemat ile müteşabihat tekabüli tammiyle bir taksim mahiyetinde zikredilmiş bulunduklarından inhisarı müfiddirler. Binaenaleyh her biri manayı ehaslarına haml edildikleri takdirde bu sekiz kısımdan altısı haric kalmış olacağından muhkemat, ilk dörde, müteşabihat, son dörde şamil olmak üzere manayı eamlarına mahmul bulunduklarında şüphe yoktur. Bu âyet bu veçhile fehmi kelâm ve usuli tefsir ve istinbata müteallık en büyük bir esası ta'lim eylemiştir ki her hangi bir kelâmı veya kitabı iyice anlayabilmek için de akılda nakılde bundan başka bir tarık yokutur. İlmi usulde bunlar bütün tatbikatiyle şerh-ü tafsil edilmişlerdir. Hele cidden kanun ve mesaili Hukukiyeyi anlamak için bu usul en zarurî şeraitı ilmiyyedendir.

Müteşabihat için bir de şu taksim vardır: Lâfız cihetinden müteşabih, manâ cihetinden müteşabih, her iki cihetten müteşabih. Lâfız cihetinden müteşabih ya elfazı müfredede veya kelâmı mürekkebdedir. Elfazı müfrededeki meselâ «eb, yeziffun» gibi garabetten veya

sh:»1040

«yed ve ayn» gibi iştirakten neş'et eder. Kelâmı mürekkebdeki ya ıhtisardan veya bastten veya hususıyeti nazımdan olmak üzere üç kısımdır: Manâ cihetiyle müteşabih evsafı İlâhiye ve evsafı Ahıret gibi hissî veya gayrı hissî bir sureti misaliyesine malik olamadığımızdan dolayı tasavvuruna yetişemiyeceğimiz maanidir, Her iki cihetten müteşabih başlıca beştir: umum ve husus gibi kemmiyyet cihetinden, vücub ve nedib gibi, keyfiyyet cihetinden nasıh ve mensuh gibi zaman cihetinden, mekân veya âyetin nâzil olduğu âdet

cihetinden -ki « لَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ » gibi,- fi'lin sıhhat-ü fesadındaki şurut cihetinden.

İşte âyâtı kitab böyle muhkemat ve müteşabihata münkasımdir, asıl ittiba' edilecek ümmülkitab da müteşabihat değil muhkemattır amma ﴿فَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ﴾ kalblerinde eğrilik, yamıklık olanlar doğruluğu hoşlanmayıb eğrilikten, sapıklıktan zevk alanlar ﴿فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ﴾ muhkematı bırakırlar da kitabın müteşabih olan âyetlerini esas ittihaz eder, onların arkasına düşerler, dumanlı havalar ararlar. Çünkü ﴿ابْتِغَاۤءَ الْفِتْنَةِ﴾ fitne çıkarmak, hakkı teşviş edib nası teşkikât telbisat ile tarikı müstakımden ayırmak, belâya sokmak isterler ﴿وَابْتِغَاۤءَ تَاْوِيلِهِ﴾ ve onu gönüllerine göre eğri büğru te'vil etmek arzusunu beslerler. Halbuki ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا اللّٰهُ﴾ onun te'vilini ya'ni mealinin, sonunun nereye

varacağını Allahdan maada kimse bilmez, manâyı eammiyle müteşabihat içinde manâyı ehassıyle

müteşabih olan bir kısım vardır ki bunun mealini muradı üzere ancak Allah bilir. Bunun için cemii

müteşabihatın te'vilini Allahtan başka kimse bilmez. Allah tealâya Yerde ve Gökte, bütün ezminei vücudda

gizli, meçhul bir şey bulunmadığı halde maadasına böyle olmadığı gibi bütün hakikate müntabık

sh:»1041

olan kitabı ilâhîde dahi hal böyledir. «

﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾ . ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ

وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ » Meçhul meçhul ile, şüphe şüphe ile hallolunmaz, meçhulât, ma'lûmat ile ve o ma'lûmatın derecei kuvveti ile mütenasib olarak hallolunur. Ta'lim-ü irşad, ma'lûmat üzerine meçhulâtı sezdirmek ve o meçhulâtı ma'lûmata irca' ettirmektir. Talibde ma'lûmat arttıkça muallim kuvvetine göre meçhulâtı peyderpey sezdirir, ba'dehu hallettirrir. Bu suretle meçhulü sezmek de onu bilmenin bir şartı mütekaddimi olur. Cenabı Allah kullarına ilmi hakkı böyle ihsan eder. İbtida kendini ve gayrı temyiz ettiren bir ilmi muhkem bahş eder. Ba'dehu müteşabih bir halde meçhulâtı sezdirir. Bunları kademe kademe muhkemata irca' ettirerek ma'lûmatı yakiniyeye tahvil eder. Nizamı hikmette ilim dahi cereyanı vücud gibi silsilei tevali içinde yürür. Ma'lûmatı ilâhiye ise nâmütenahidir. Hâdis olan ilmi beşer hiç bir zaman buna müsavi olamaz, ihata edib bitiremez. Böyle olduğunu bilmek ve ilâ gayrinnihaye tarikı ma'rifette yürümek de en büyük bir ilm-ü ma'rifettir. Bunun için insan her hangi bir mertebei ilme gelmiş bulunursa bulunsun önünde meçhulât bulunduğunu sezmek ihtiyacındadır. Bu gayrı ma'lûm meçhulü sezmek ise müteşabihat karşısında bulunduğunu bilmektir. Daha doğrusu maziye ve istikbale, ezele ve ebede müteallık olan her ilmi beşerî, vaz'ı teşabühten çıkamaz. Hiç birinde lemhai halin müntabık olduğu şuuri şuhudî ve aynı yakîn kuvveti yoktur. Her tecribe lemhasının makabline ve maba'dine attığı hatve bir teşabüh ile alâkadardır. İlmin en kuvvetli müeyyidesi olan tecribe bile zarurî bir müeyyide değildir. Bu babda en sağlam ve en umumî vesika bakayı ılletten çıkan ıttıradı âdîdir ki bu da iradei İlâhiyeye istinaddır. Binaenaleyh ilmi beşerin müteşabihattan kurtulması gayrı mümkindir. İşte insanlara iradatı hakkı göstererek hidayet için bir ta'limi ilâhî olmak üzere nâzil olmuş bulunan kütübi İlâhiye, temamen bu cereyanı

sh:»1042

hakka muntabık ve müvazi olarak muhkemat mukabilinde müteşabihat ile inzal buyurulmuştur. Tevrat ve İncilin de muhkemat idi. Fakat pek çok olan müteşabihatı Tevratın bir kısmı İncilde muhkemata irca edildikten başka daha diğer müteşabihat gösterildiği gibi Kur'anda da bütün kütübi salifenin müteşabihatı muhkemata irca' olunduktan başka daha derin bir takım mütesabihat daha gösterilmiş ve bunların doğrudan doğru arkasına düşülmekten tahzir edilerek muhkemata ircaı esası da sarahaten talim buyurulmuş ve bu miyanda insanlar için her hangi bir mertebei ilimde kabili hallolmıyan ve meali ilmi ilahîye tefvız edilmesi lâzım gelen hakaikın hiç bir zaman tükenmiyeceğini ve muhkemattan sonra bile hakaiki müteşabihenin mücerred mevcud olduğunu bilmek de ilmi beşer için pek büyük bir kemal ve gayei beşer için pek mühim bir hayrolduğu da anlatılmıştır. İlmi beşerin mahiyyeti manâsına tabiatinde mutlak bir zarureti Riyazıyye ve mantıkiyye gibi ilmi tabiî ve ilmi vücud aramak tenakuzdur. Bunun için kütübi İlâhiyede müteşabihat bulunmamalı idi gibi bir tevehhüme de saplanmamalıdır. Zira böyle bir tasavvur cereyanı vücudun inkıtaını veya sureti vahide altında yeknesak ve camid bir tevalisini ve malûmatı ilâhiyenin tenahisini farzetmek veya bütün namütenahiliğiyle ve bütün hayatiyetiyle malûmatı İlâhiyenin muhkem bir surette beşere talimi ve Allah tealâya bir şerik ve nazîr ıhdası mümkin olduğunu tevehhüm eylemek ve yahut Allah tealânın ilmi beşeri sabit bir noktai tenahide tevkif edib malûmattan mechulâta, noksandan kemale doğru ebedî geleceğini iddia etmek, hasılı feyzı İlâhîde buhl istemektir, her tavrı terakkinin ilerisinde kat'olunacak mesafe, keşfedilecek hakaik ve hiç bir zaman nüfuz edilib bitirilemiyecek

sh:»1043

mebadi ve makasıd mevcud olduğu halde Allah tealânın bunları istidadatı muhtelifeye göre sezdirmeyib ezher cihet gizlemesi ve bu mechulâtı mümkin olduğu kadar hall-ü keşfe medar ve mı'yar olmak üzere bahşettiği usul ve delâili muhkemeyi mütenahi ve camid bir noktada tutması, dünkü ilimden yarın, Dünyadan Ahıret için istifade ettirmemesi nasıl olur da muktezayi hikmeti İlâhiyye farzedilebilir. İlmullaha karşı her şeyi halletmiş, bitirmiş iddiasında bulunan ve müteşabihatın bütün bütün irtifaını arzu eden ve tecribeyi teşabühten ari bir ayniyyeti mutlaka farz eyliyen bir isbatîlik davası cehaletten başka bir şey değildir. Buna mukabil muhkematı esas ittihaz eden kavi ve nuvranî bir tarikı isbat üzerinde yürümeyib

doğrudan doğru müteşabihata sarılmak ve müteşabihatın muhkem bir hakikatı tazammun eylediğini inkâr edib şüpheyi esas tutmak ve mechulâtı mutlakayi yalnız bunlarla halletmeğe kalkışıb meal ve akıbeti nereye varacağını Allahdan başka kimsenin bilmediği şüpheli, iltibaslı, sağa mı sola mı? İleri mi geri mi? Hayra mı şerre mi? Nura mı zulmete mi? vücude mi ademe mi? Cennete mi Cehenneme mi? götüreceği malûm bulunmıyan sisli ve dumanlı bir hevada çıkmaz yollarda dolaşmak da haddini bilmemek, hidayeti İlâhiyeyi dinlememek, tehlükelere zulmetlere koşmaktır ki bunu kalblerinde eğrilik, sui niyyet veya çarpıklık bulunanlar yaparlar. Esbabı nüzulde zikredildiği üzere Nesârânın İncildeki « اب » vasfı mecazîsine valid, Kur'andaki « وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَآ اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ » nazmı müteşabihine

Allahdan tevellüd eden bir ruh manâsı vererek ve Hak tealânın tevlid ve tevellüdden münezzeh hayy-ü kayyum, azîz-ü hakîm, halık ve bari-i musavvir bulunduğu hakkındaki muhkemata bakmıyarak Allaha veled isnad etmeleri, kezalik Yehudun « الم » gibi mukattaâtı süveri ebced hisabiyle te'vil ederek bunlardan ümmeti Muhammedin ömrünü, kıyametini istihrac etmeğe kalkışmaları bu kabildendir. Bunlar ya hevalarından

sh:»1044

başka bir şeyde hakk-u hakikat tanımazlar veya din deyince hakk-u hakikat ile alâkası olmıyan bir oyuncak telâkki ederler. Din mes'elesinin alel'ıtlak hakka ittiba' demek olduğunu bilmek istemezler, bu babda muhkem olan tarikı isbata yanaşmazlar ve onlarla amel etmeyi hoşlanmazlar da mütemadiyen ruhları şübühat ve evhama sürüklemek için yalnız muhayyelât, rumuzat, muammeyat, müteşabihat içinde hevaiyyat ararlar, müteşabihatı şüpheye vesile etmek için muhkemata tercih ederler. Kezalik bir takım melâhide de vardır ki dinin hiç anlaşılmaz ve anlaşılınca hükmü kalmaz bir sirri batını olduğu iddiasiyle bütün muhkematı müteşabihata ircaa çalışırlar. Her şey'i teşkik etmek, hep garaibat ve acaibattan bahseylemek, en ma'ruf hakikatleri efsane gibi göstermek isterler ki bunlar tarikı ma'ruf ile yürümeği hoşlanmazlar diğer bazıları da malûmatları her şeyin halline kâfi imiş, âlemi vücudda mazıde ve halde veya istikbali namütenahide bilinmedik hiç bir şey yokmuş, sirri vücud temamen münkeşif olmuş gibi müteşabihatın hakikatini kökünden inkâr eder, anlamadığı anlayamıyacağı bir hakikat işidirse hurafe, efsane, esatîr derler geçerler ki bunların hepsi kalbin çarpıklığından ve hadnaşinasliktan neş'et eder. Bunlara mukabil ﴿وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ﴾ ilimde rusuhu bulunan, eğilmez, eğrilikten hoşlanmaz, tarikı ilimde kavi, bildiğini bilmediğini seçebilir, ma'lûmatiyle mechulâtını mümkin mertebe halle kadir erbabı ilim de ﴿يَقُولُونَ﴾ şöyle derler: ﴿اٰمَنَّا بِهٖ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَاۚ﴾

Biz bu kitaba inandık, muhkemi, müteşabihi, her biri rabbımız Hak tealâ tarafındandır. Hepsi haktır. Filvakı ﴿وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾ böyle temiz akıl, hüsni nazar sahiblerinden maadası da hakkiyle düşünmez kendi zihnindekileri bile iyice seçib

sh:»1045

tezekkür edemez, muhkematı esas ittihaz ederek hafi, müşkil, mücmel gibi te'vili mümkin olan müteşabihatı bile sahihan te'vil edemez. Bu babda te'vil ve içtihad başkalarının değil, meratibi muhkemat ile meratibi müteşabihatı seçer, te'vili caiz olub olmıyanları temyiz eder, fitneden kendini ve herkesi iğfal etmekten sakınır, haddini bilir, ilmi ilâhîye tefvız edilmesi lâzım gelenleri ona tefvız eyler, imanı kâmil, tarikı ilimde kavi, temiz ve ince akıllı, doğru düşünmesini bilir ve sever, hasılı hikmete mazhar ulemaı rasihînin hakk-u salâhiyetidir. Bunlar muhkem ve müteşabih hepsinin hakikatine iman ederler ve önüne sonunu sayarak iyi düşünürler, Zeyg-u inhiraftan sakınırlar da bu tezekkürle şöyle dua ederler: 8.

﴿رَبَّنَا لَاتُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ 9.

﴿رَبَّنَا اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ filhakika

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ Allah va'dinde hulfetmez, mi'adını şaşırmaz.»

İşbu «وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ» nazmı celilinde «واو» istinafiyye veya atfolmak üzere iki rabıt vardır ki birincisinde balâda beyan olunan ma'na veçhile «اِلَّا اللّٰهُ» üzerinde kelâm, tamam olur, vakfı lâzımdır, «م» vardır, müteşabihin te'vilini Allahdan başkası bilmez. Ulemaı rasihîn bile şöyle derler» demektir. Bu rabt-u tefsir, İbni Abbastan, Hazreti Aişeden, Hasandan, Malik İbni Enesden, Kisaî ve ferradan ve ekseri seleften mervidir. Diğerinde ise «و» atıftır. Kelâm «

وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا اللّٰهُ وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ» de tamam olur ki

«halbuki müteşabihin hakkiyle te'vilini Allahdan ve ilimde rusuh sahibi olan ulemadan başkası bilmez» demektir. Bu da yine İbni Abbastan, Mücahidden Rebi'ibni Enesten ve daha ba'zılarından mervidir. Mütekellimîn ve müteahhırînden bir çoğunun muhtarı da budur. Mes'ele, müteşabihin sahihan te'vilini Allahdan başkası bilebilir mi bilemez mi? noktasına raci'dir.

sh:»1046

TE'VİL, aslı lûgatte her hangi bir şey'i varacağı gayeye vardırmak demektir bilhassa bir lâfzın mealini ya'ni varacağı ma'nayı ıhtiyar edib tefsir eylemiye ıtlak edilir. Te'vil, ya sahih veya fasid olur. Bir lâfzı hiç muhtemil olmadığı bir ma'naya hamletmek veya muhtemil olduğu maani içinden racihi varken mercuhuna hamletmek fasid ve batıldır. Te'vil her halde muhık bir sebebe müstenid olmalıdır. O sebeb ve delil bulunduğu zaman ba'zı kerre hafi zahire, mecaz hakikate müreccah olur. Aksi halde te'vil indî ve fasiddir. Binaenaleyh muhkematı hiç nazarı dikkate almadan müteşabihatı arzuya göre te'vil etmek dalâlet olduğu âyette musarrah bulunduğunda şüphe yoktur. Fakat muhkematı esas ittihaz etmek ve cidden hüsni niyyet ve şeraıti ilmiyye ile hareket eylemek üzere müteşabihata murad budur diye hükmederek bir te'vili sahih bulmak ulema için mümkin midir? değil midir? Bu cihet ba'isi ıhtilâf olmuş gibi görünüyor. Kur'anda kıyametin vakti, zebanîlerin adedinde vesairede ba'zı adedlerin havassı, ve daha diğer ba'zı hususatın Allahdan başka kimseye ma'lûm olmadığında ittifak bulunduğu gibi buna mukabil bir çok âyetlerin de bil'ittifak te'vil edildiğinde hiç şüphe yoktur. Bunun için bu babdaki ıhtılâfın ıhtılâf olmaktan ziyade büyük bir faidei tefsiriyyesi bulunduğunu anlamak lâzım gelir. Âyetteki iki rabıttan her biri bir haysiyyetle ma'nidar olarak manayı muradı tavzıh eylemişlerdir. Şöyleki yalnız manayı hassı veya manâyı eammın ahassa da şumulü itibarile, cemii aksamı noktai nazarından müteşabihin manasını Allahdan başka kimsenin bilmediğini, fakat manâyı eammı cemii aksamile değil alel'ıtlak mülahaza edilecek olursa bunlardan bir kısmını ulemai Rasihînin dahi bilebileceğini anlatmıştır. Yalnız vakıf rivayeti olsa idi zahiren ulemai Rasihîne hiç bir hıssai te'vil kalmaz «وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُوا الْاَلْبَابِ» ile mülâyim olmazdı. Yalnız atıf rivayeti olsa idi bu surette de ulemai rasihînin bütün aksamı müteşabihatı Allah gibi

sh:»1047

bilebilecekleri anlaşılırdı, işte «واو» ın müteşabih olarak iyradı atfın tevzi' tarikıle, istinafın da te'vili kül veya hassa nazaran olduğunu ifham etmiştir. Binaenaleyh müteşabih manâyı eamme hamlolunmak üzere vakıf takdirinde hasılı manânın «

﴿وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا اللّٰهُ﴾ . ﴿وما يعلم تاويله كله الا اللّٰه﴾ » demek olub ba'zılarını Allahdan maadasının muhkemata ittiba' suretile imkâni ilmilerine mani' olmıyacağını atıf rivayeti izah eder. Şu halde te'vil noktai nazarından müteşabihat üçe irca' olunur:

1- Vukuf mümkin olmıyan ki kıyametin ve hurucı dabbenin vakti ve saire gibi.

2- İnsanların bilmesi mümkin olan ki elfazı garibe ve ahkâmı muğlaka gibi.

3- İkisi arası ki ma'rifeti ba'zı ulemai rasihîne mahsus olur.

Bunun için biz balâda muhtarı selef üzere hem lüzumı vakfı ıhtiyar ettik, hem de atıf suretindeki manâya işaretini gösterdik. Yalnız atfı ıhtıyar, Kur'anda ulemai rasihînin kat'iyyetle anlayamıyacağı ve ilmi İlâhîye tefvız etmeğe mecbur olacağı hiç bir şey yoktur gibi bir ihtamali tazammun edebilir. Bir kelâmdan hiç bir şey fehm olunamamak, kelâmda faidei hıtab esasiyle kabili te'lif olmadığı mülâhazasına mebni böyle bir ihtimali zannedenler olmuşsa da doğru değildir, şüphesiz ki Kur'anda hiç bir lâfzı muhmel yoktur, mukattaatı süverde bile muhtelif vücuhi fehim vardır. Mes'ele mefhumatın tahdid ve ihkâmile manâyı muradın ta'yinindedir. Faidei hıtab ie bu ta'yine mütevakkıf değildir. Balâda kabul eylediğimiz veçhile nâmütenahi taharriyata müsaid mevzu'lar sezdirmek, ilmi beşerin kıymetini ta'yin ettirmek, meratibi nasa göre muhtelif zevkler, faideler bahşetmek nihayet ulemai rasihîni tefekküri nâmütenahi ile mübtelâ kılmak göbi daha bir çok faidei hıtab vardır. Kur'anın öyle işaratı

sh:»1048

vardır ki bunlar ilmi Kur'an ile tevaggulden sonra sezilmeğe, sonra da cereyanı hâdisat ile te'vili anlaşılmağa başlar. Elfazı manâya irca' etmek te'vilile, manâyı vakıa tatbık etmek manâsına te'vil beyninde de fark vardır. Binaenaleyh tefsiri Kur'anda, « مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ » diyecek noktalar bulunduğu hiç bir zaman unutulmamak ve her halde muhkematına iyi sarılmak lâzım gelir. Bu âyetler bize âyâtı Kur'anın sureti umumiyyede mealini ta'yin etmek ulemai rasihînin de temamen salâhiyeti dahilinde olmadığını ve nazmı Kur'anın ve alel'husus müteşabihatının taabbüdî bir surette aynen hıfz-u zabtına dikkat edilmek lâzım geldiğini gösterdiği cihetle ta'yini meal demek olan terceme mes'elesinin nasıl bir emri hatîr olduğunu iyi düşünmek ıktıza eder. Hemen Cenabı Hak kalblerimizi ibtiğai fitne ve ibtiğai te'vil ile zeyğ-u inhiraftan muhafaza buyursun «

رَبَّنَا لَاتُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةًۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ۰ رَبَّنَٓا اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَۜ ».

Evet, Allah lâyuhlifütmiaddır. « لَا رَيْبَ فِيهِۜ » olan o haşir günü behemehal gelecek, kalbleri zeyg-u küfürden, fitne ve fesaddan salim olan, âyâtı hakka « اٰمَنَّا بِهِۙ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَاۚ » diyen ehli iman Allahın va'dettiği rahmetine, nusratına irecek, küfürde ısrar edenler de vaîdini, ıkabını bütün şiddetitile göreceklerdir. Bunun için 10. 11.

﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِىَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ

اللّٰهِ شَيْـًٔا وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ۙ ﴿١٠﴾ كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَۙ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۚ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ شَد۪يدُ الْعِقَابِ﴿١١﴾ - Resulullahın hak Peygamber olduğunu bildiği ve kardeşine söylediği halde

Rum krallarının verdiği malları elinden kaçırmak endişesiyle iman etmiyen Necran Piskaposu sebebiyle

nâzil olduğu rivayet edilen bu âyet, hükmü ammolarak varid olmuş ve Ali Fir'avnin ve sairenin başlarına

gelen şiddetli felâketler bütün bu gibilerin, yani âyâtı hakkı tekzib ve inkâr

sh:»1049

edenlerin hepsinin başına da geleceğini mü'minlere vad, kâfirlere vaîd olarak haber vermiştir.

Mukaddema Yehudîler hakkında nâzil olan şu iki âyet de bunları velyettirilerek hükümde teşrik

edilmişlerdir:

﴿١٢﴾ قُلْ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ اِلٰى جَهَنَّمَۜ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٣﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ ف۪ي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَاۜ فِئَةٌ تُقَاتِلُ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَاْيَ الْعَيْنِۜ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُو۬لِي الْاَبْصَارِ﴿﴾

Meali Şerifi

O küfredenlere de ki: Siz mutlak yenileceksiniz ve toplanıp Cehenneme sürüleceksiniz, o ise ne fena döşektir 12 Muhakkak bir âyet oldu size: Çarpışan iki cemi'yette: Bir cem'iyet Allah yolunda vuruşuyordu, diğeri de kâfir: Onları gözgöre kendilerinin iki misli görüyorlardı, Allah da nusratiyle dilediğini te'yid buyuruyordu, görecek gözleri olanlar için elbette bunda şüphesiz bir ibret var 13

Bedir muharebesinde Resulullahın Müşriklere galebesini gören Medine Yehudîleri «vallahi işte bu bize Musanın vadettiği ve Tevratta evsafı mezkûr olan nebiyyi ümmî»

sh:»1050

demişler ve tabi' olmak arzusunu göstermişlerdi içlerinden bazıları «acele etmeyiniz bakalım bir vak'a daha görelim» demiş, Uhud vak'ası olunca tereddüde düşmüşler halbuki o sırada bir müddet için Resulullah ile bir muahedeleri de varmış, nakzı ahdetmişler, bu âyetler nâzil olmuştur. İkinci âyet Bedir muharebesinin nusreti İlâhiyye için nasıl bir misali ibret teşkil ettiğini gösteriyor ki burada «

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَل۪يلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَث۪يرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ » mazmunu islâmda ilk

misaliyle ve fîsebilillâh olmak şartiyle tavzıh edilmiş ve surenin cevabı nusret olan noktalarından biri daha

gösterilmiştir. Filhakika gazvei Bedir, bil'ahare gerek Yehudîleri ve gerek Necrandan başlıyarak Nesârâyı

Arab-u Rumu mağlûb eden muzafferiyatı islâmiyenin de mebdei olmuştur. Ve ahkâmı Kur'ana cidden ittiba'

edenlere bu nusret her zaman mevuddur.

Böyle iken aceba insanlar bundan neye tegâfül eder?

﴿١٤﴾ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَٓاءِ وَالْبَنِينَ
وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ
وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ
الْمَاٰبِ﴿﴾

Meali Şerifi

İnsanlara: Kadınlar, oğullar, yüklerle altun ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar, ekinler kabilinden şehevat sevgisi bezendi; fakat bunlar Dünya hayatın geçici metâ'ı, halbuki Allah, akıbet güzelliği onun yanındadır 14

sh:»1051

14. ﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ﴾ şehvetle alâkası çok olan, ayni şehvet gibi

kesilmiş bulunan şeylere mahabbet yahut mahza şehevat için sevilen, ezcümle şu zikredilen şeyler nasa çok zinetli gösterildi, bunları pek hoş gördüler, sevilecek şey bunlar zannettiler.» -Bir bunların meşru' birer nı'met olması haysiyeti, bir de hayalî gayri meşru' bir şey'e sebeb olması haysiyeti vardır. Birincisinde müzeyyin Allah, ikincisinde müzeyyin Şeytan ve cehaleti beşerdir ki zemmi ve fenalığı bu haysiyetledir. Şehvet, nefsin arzu ettiği şey'e atılışıdır ki gönül çekmek ta'bir olunur. İfratına hırs-u şereh denilir. Lisanımızda şehvet, iştihadan ehassolarak mütearef ise de aslında değildir. Burada şehevat, ayni şehvet kesilmiş müşteheyat ma'nasına olarak maba'dile müfesserdir. Maamafih « حب » mef'ul ma'nasına alınarak şehevat kendi ma'nasında bırakılmak ve ma'badi hubbün beyanı olmak da muhtemildir.

﴿وَالْبَنِينَ﴾ evlâd ve hele oğullar, demektir. Bunda kadınlar tarafından melhuz olan hubbi

şehevata da bir îma vardır. Zira nas eamdır. Fakat sarahaten zem erkeklere tevcih olunmuş ve kadınlar

sevmek değil, sevilmek mevki'ınde gösterilmiştir. ﴿وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ﴾ KANATIR

kantarın cem'idir. MUKANTARA kantarlanmış demektir. Kantarların kantarlanması darb suretile teksir ve mübalega içindir. Hisab ıstılâhiyle lâekal «kantarlar murabba'ı» demek gibidir. Kantar a'zamî bir vezin mıkyasıdır ki muhtelif zamanlarda muhtelif akvamda, mütefavit surette kullanılmıştır. Meselâ bir zamanlar Afrika ve Endelüste sekiz bin miskal, sonra yüz rıtıl bir kantar addedilirmiş, Hazreti Peygamberden bin iki yüz ukye veya on iki bin ukye veya bin iki yüz dinar diye üç rivayet de zikrediliyor. Itlakına nazaran bir adedi mahsus ifade etmeyib en yüksek vezinde bir çok şey

sh:»1052

demek olur. Netekim Arabda kantar bir vezni gayri mahduddur. Veya Yerle Gök arası mal demektir diye de rivayatı Lûgaviyye mevcuddur.

İşte böyle şehevat mahabbetini pek güzel bir şey zannetmeleridir ki kendilerini her fenalığa sürükler, bu müşteheyata böyle mahabbet ise göründüğü gibi güzel bir şey değildir. Bunların gayei emel ittihaz edilmeğe değerleri yoktur. Nihayet bunlar alçak bir hayat metaıdır.
İnsan bırakır hepsini hiyni seferinde

Dönüb dolaşıb varılacak, gayei emel ittihaz edilecek şey bunlarda değil, Allah yanındadır ki bu hayatı

Dünyadan geçilib Allaha varıldığı zaman irilir. Binaenaleyh o şehevat, hayatı Dünyayı geçirmek ve Allaha

gitmek için intifa' edilmek üzere verilmiş vasıta olmak itibarile mintarfillâh birer ni'met iseler de bu alçak hayata ve bunun metaı olan şehevata mahabbet etmek ve bu yüzden Allah yanındaki hüsni meabı feda eylemek ne kadar budalalıktır, ne kadar alçaklıktır.

Bunları anlatmak için:

﴿١٥﴾ قُلْ اَؤُ۬نَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْۜ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ
جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَاَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِۚ ﴿١٦﴾ اَلَّذِينَ يَقُولُونَ
رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِۚ ﴿١٧﴾
اَلصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ
بِالْاَسْحَارِ ﴿﴾

sh:»1053

Meali Şerifi

De ki: size o istediklerinizden daha hayırlısını haber vereyim mi? Korunan kullar için rablarının yanında Cennetler varki altlarından ırmaklar akar, İçlerinde ebedî kalmak üzere onlar, hem orada kendilerine gayet pakize zevceler var, hele Allahdan bir rıdvan var, ve Allah görür o kulları 15 onları ki ya rabbena derler: inandık iman getirdik artık bizim suçlarımızı bağışla ve o ateş azabından koru bizleri 16 o sabr edenleri, o sıdk-u sadakatle gidenleri, o divan duranları, o nefaka verenleri, ve o sehar vakitleri istiğfar eyleyenleri 17

Her ni'meti ihtiva eden bu güzel Cennetler, bu daimî dilnişîn ve henüz gizli vatanlar, bu ter temiz pam pâk çiftler, o içinde bulunduğunuz geçici, aldatıcı alçak hayattaki müşteheyattan çok güzel çok hayırlıdır. Allahın bir rıdvanı, bir rızayı tammı ise hepsinden büyük, her lezzetten yüksektir. Fakat bu hüsni meab herkese değil, o Dünyanın her lahza mütehavvil ve zail olan müşteheyatına mahabbetten sakınıb kötü akıbetten korunan müttekılere mahsustur. Böyle olmıyanlar hüsni meâba iremez, lezzeti rıdvanı bulamaz. Önünde derdi iştiyak, sonunda hırman-ü azab içindedirler. Bu ittika da kuru lâf, zahirî nümayişle değildir. Allah kullarının içini dışını, ne yapıb, ne işlediklerini görür. İmanlarını şüphesiz olarak ıkrar ve i'tiraf edib bu sayede günahlarına mağfiret vikayelerini niyaz eden, sabırlı, sözlerinde, azm-ü niyyetlerinde, işlerinde sadık, huşu-u hudu' ile taât-ü ibadata

sh:»1054

müdavim, mallarını fîsebilillâh ınfak eden, zulmetlerin nura, gafletlerin şuhuda tahavvül etmek üzere bulunduğu o sehar vakitlerinde istiğfar eyleyen kullarını gözetir, hüsni meâbı, rıdvanı ekberini böyle kullarına verir. Binaenaleyh tâ baştan kalben tasdık-u iz'an ve lisanen ıkrar-ü i'tirafı cem'eden iman, gufranı zünub ile azabdan vikayeye sebeb ve vesile ise de şaibesiz hüsni meâb ve rıdvanı ekber, zikrolunan evsafı ve ahlâk-u hasaili i'tiyad edebilenlere böyle müslimanlaradır.

Sakın bu beyanatı, bu va'd-ü ve'ıdi bu iman-ü iltica ile bu hasaili âliyeyi, hasılı bu dini, esassız veya beyyinesiz, şahidsiz, neticesiz, zamânsız, boş bir şey, kuru bir iddia, hakıyyeti şüpheli, şunun bunun muhalefetile za'fa düşecek, hakikatten kalkacak, insanı aldatacak bir kavli mücerred zannetmeyiniz zira:

﴿١٨﴾ شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ
قَٓائِمًا بِالْقِسْطِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُۜ ﴿١٩﴾ اِنَّ

الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

Meali Şerife

Şahadet eyledi Allah şu hakikate: « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » başka

sh:»1055

Tanrı yok ancak o, bütün Meleklerle İlim ululları da adl-ü hakkaniyyetle durarak şahid: başka Tanrı yok ancak o, azîz o hakîm o 18 doğrusu Allah ındinde din, islâmdır; o kitab verilenlerin ıhtilâf etmeleri ise sırf kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki bağıyden, ihtirastandır, her kim de Allahın âyetlerine küfrederse şüphe yok ki Allah çabık hisablıdır 19

18.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَٓائِمًا بِالْقِسْطِۜ Allah muhakkak « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ » olduğuna bizzat kendisi ve melâikenin

hepsi ve hakikaten ilim sahibi olan ulemai kâmilîn şehadet etti. Hem de kaim bil'adl olarak şehadet etti. Allah tealânın vahdaniyyeti ve adl-ü hakkaniyyetle kayyumiyyeti alelmeratib bu üç şehadetin her birile ve mecmuu ile sabittir.»

Yukarılarda da sebkettiği üzere lûgatte şühud-ü şehadet esasen huzur demek olub nefsinde gerek huzuren ve gerek husulen takarrür eden ilmi eda ile bir hakkı isbata şehadet ıtlak olunur. Örfte ve şeri'de şahid müddei ve müddea aleyhten başka olur. Burada ise münzili kitab olan Allah tealânın şehadetinde müddeilikle şahidliğin, hattâ şahid ile meşhudün bihin ittihadı mevzuı bahs olabileceğinden bu şehadetin manâsı iyi düşünülmek ıktiza eder. Evvel emirde müddei Peygamber, müddeâ aleyh münkir kâfirler olmak i'tibarile bu sualin varid olamıyacağı derkârdır. Şehadeti İlâhiyenin manâsı bir hakkı alel'ıtlak bildirmek, beyan-ü ızhar etmek veya ikamei delâil ile isbat eylemek, ilmi şühudî ile hükmetmek manâlarında birile dahi tefsir edilir. Bu manâ ile Cenabı Allah afak-u enfüste hadd-ü hisaba gelmez şevahid ve delâil halk-u ikame ederek vahdaniyyetini ve sıfatı sübhaniyyesini beyan ve ızhar ettiği gibi bundan başka delâili teşriiyye dahi inzal eyliyerek bunları ıhbarile tasdik buyurmuştur ki amme için bu manâların tefhimi kolay olduğundan bir hayli müfessirîn bununla iktifa etmişlerdir.

sh:»1056

Fakat burada daha derin ve beynelhükema pek çok münakaşalara sebeb olmuş olan mebhası ma'rifetin, ya'ni ilmi yakîn mes'elesinin esaslı bir halli vardır. Bu bize gösteriyor ki her hususta mebde'i yakîn Hak tealânın kendine ve vahdaniyyetine ilm-ü şehadetidir. Her ilmi yakîn hakkın kendine mutabakatı ve bu mutabakatı i'lâm ve i'lânile kaimdir. İlmi yakîn ayni yakîne, ayni yakîn, hakkı yakîne müsteniddir. Vakı'de hakk olan her hangi bir şey'in bizzat veya bilvasıta kendisini göstermesidir. Mücerred cezmi indîden yakîni nefselemrîyi fark ettirir. Bunun için gerek afakta, gerek enfüste ilmi şuhdî ilmi yokmu diye bahse tutuşan ve her biri da'vasını akılden veya semi'den ahzettiği deliller ile isbata çalışan bir takım kimselere karşı bir bülbülün ötmeğe başlaması ne büyük şehadettir. Halbuki bu bile henüz istidlâlî olan bir ilmi yakîndir. Burada asıl şahid bir taraftan o sesin bülbülde, diğer taraftan sâmi'lerde zuhuru ve her iki tarafla olan kıyam ve nisbeti vahdaniyesidir. Bu bir sestir ve bu ses bir bülbül sesidir. Binaenaleyh hakikat, nefsine mutabıktır diyenlerin daha evvel kendilerinde bir şahid ve meşhud vardır. Ve bu şahid ve meşhud onların nefsilerinde hem evvel ve hem şimdi birleşmiştir. Binaenaleyh hakikatin derinliklerinde ve zamanın bütün cereyanında şahid ile meşhudün bu birleşmesidir ki şehadetin künhü ve tasdikı hakkın esas şahididir. Bu ise hakkın nefsine mutabakatı mebdeine raci'dir. Ve bu her hakkın hakk olmak haysiyetiyle vahdeti mutlakası demektir. Bu da evsafı fenadan münezzeh minel'ezel ilel'ebed hakkı mahzolarak kaim bulunan Allah tealânın ikamei adl-ü hakkaniyyetle kıyamı vahdaniyyetine ve onun kendine huzuriyle ezelen ve ebeden

mutabakatına ve bunu ızhar ve i'lânına müsteniddir. Her hangi bir hakkın nefsine mutabakatı « هُوَ هُوَ » ayniyyet denilen bir nisbeti tasdikıyyedir ki bu ancak bir nefsi âlim ile tahakkuk eder. İlim, nefsi âlim bertaraf

sh:»1057

edilirse eşyanın nefsine mutabakati mes'elesi yoktur. Fakat bir nefsi âlime karşı bir taş bile kendini ızhar ederek kendine şehadet eder. Şu halde nüfusi insaniyyeden sarfı nazarla kendilerine âlim olmıyan eşya nefsine mutabık değil ise eşyanın nüfusi insaniyyede kendine şehadet edebilmesi nasıl mümkin oluyor? Ve sonra bütün bu şehadet hak namı verilen bir noktai vahdette nasıl toplanıyor? İşte ilim meselesinin feylesofları şaşırtan en ince noktası burasıdır. Bu âyette bu noktayı hallederek ilmi yakînin mebdei hakikîsini gösteriyor. Eşyanın kendi zatlarında kendilerine mutabakatı Hak tealânın kendi zatinde kendine

mutabakatinin, ya'ni « هُوَ هُوَ » kendine ilminin ve bu ilmini ızhar ile kendine ve kendi vahdaniyyetine şehadetinin eseridir. Binaenaleyh eşya kendilerine kendilerinde mutabık değil, kendine âlim olan zatı hakda, ya'ni ilmi İlâhîde kendilerine mutabıktırlar. Nüfusi insaniyyenin kendilerine mutabakatı kezalik eşyanın nüfusi insaniyyede kendilerine mutabakatleri de her birinin ilmi İlâhîde mensub olduğu veçhi hak dolayısiledir. Binaenaleyh âlemde ne kadar şühud-ü şehadet, ne kadar ilm-ü istidlâl varsa hepsi Hak tealânın kendini bilmesineve bildirmesine, ya'ni şehadetine mübtenidir. İleride gelecek olan «

﴿كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ﴾ . ﴿اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ » âyetleri de bu iki noktayı tavzıh etmiştir. Hasılı şahidi hakikî ancak Allah

tealâdır. Meselâ güneş var diyen bir şahid kendisiyle meşhudu olan güneş arasında nisbeti hakkın şehadetine tebaiyyetten başka bir şey yapmış olmaz. Şu kadar ki bu tebaiyyet sarih veya zımnî veya gayri meş'ur olabilir. Hak tealâdan başka hiç bir âlim ne kendine, ne sair eşyaya temamen şahid değildir. Nefsi insanîde eşyanın kendilerine mutabakatleri izafî, nakıs ve minvecihtir. Ben, benim diyebilen insanın bile nefsine mutabakati min küllil'vücuh tam ve mutlak ve hakkal'yakîn değildir. Onun kendisinde bilmediği, şehadet edemediği nice vücuhi izafet vardır. İnsanın

sh:»1058

gerek kendinde gerek eşyada hakikaten bilebildiği ma'lûmat, şehadeti hakkı bizzat veya bilvasıta sezebildiği vücuhtur. Binaenaleyh insanda mutlak, en hakikî bir ilmi yakîn varsa o da vücud ve vahdeti İlâhiyeye ilimdir. Zira bu ilim gerek kendisine ve gerek eşyaya olan ilimlerin hepsinin rükni akdemidir. Bundan başka her hangi bir ilimde zarureti zatiyyei kâmile yoktur. Ehli ilmin meratibi de bu şehadete kurb ve bu'dü ile mütenasibdir. Nefislerinde Hak tealânın bu şehadetini sezemiyenler ulemadan olamazlar. Bunlar ilmi inkâr eden Sufestaiye ve keferei Reybiyyedendirler. Gerek nefsine ve gerek eşyaya ilminin hakikatine kail olub da Hak tealâyı inkâr edenleri ise keferei muanidîndendirler. Cenabı Allahın kendine kendinde ilmi ve şehadeti bulunduğu gibi eşyayı icadî ile âfak-u enfüste bu ilmini lâyü'ad velâ yuhsa sevahid ile i'lân ve ızhar etmesi, ilim, ukul, ervah ve kuvayı müdrike ve bunlara mutabık ulema halkederek onlara şehadetini tebliğ ve i'lâm eylemesi dahi onun masivallaha karşı kendine, kendinin vahdaniyyetine hakkaniyyetle şehadetidir ki evvel-ü ahır, mebde-ü mead, müdde'ı, şahid, meşhud, meşhudün aleyh, hâkim hepsi bu noktai vahdette birleşmeden, buna rücu' ve iltica etmeden ne bir şehadet yapılır, ne vücuddan, ne ilimden ne amelden bir eser sezilir, Allah tealâ zati ehadiyyetinde şahid ve meşhudun birliğini ve bütün şehadetlerin bu birlik sayesinde bu şehadeti vahdaniyyenin kıyamı adli ve hükmi hâkimiyyeti tahtinde cereyan ettiğini, bu şehadet olmadan hiç bir şey'in adl-ü hakkaniyyetle tasdık edilemiyeceğini ya'ni hiç bir şeyde ilmi yakîn olamıyacağına hem fi'len ve hem kavlen şehadetiyle isbat eyledi ve buna kendi şehadetiyle, kendi tezkiyesile müeyyed nice şahidler de halk-u ikame eyledi. Ezcümle bu sayededir ki bir insan «ben, benim» diye kendini tanır, kendi kendine şehadet eder, kendi şu'urunun kendi varlığına intıbakını kendine

sh:»1059

haber verir. Hem müddei, hem şahid, hem meşhud olduğu halde bu şehadetini aynı adl-ü hak tanır.

Şüphesiz olarak inanır. Saniyen Allah tealânın « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ » olduğuna bütün Melâike

gerek tekvinî ve gerek teşriî her hangi bir hususta emir ve iradei İlâhiyeyi tebliğ ve icraya me'mur süferayı

İlâhiye olan kuvayı müdirkei muhikka, ukul ve ervahı mücerrede dahi şehadet ettiler ve şehadetlerinin hakkıyyetine Hak tealâyı şahid müzekki tuttular. Zira Allah tealâ kendi şehadetini evvelâ bunlara bildirdi ve bunları işhad etti. Salisen Allah tealânın « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ » olduğuna « وَاُولُوا الْعِلْمِ » ya'ni hakikaten ilim sahibi olanlar: Cemi'i Enbiya ve ulemai kâmilîn ve hükemai muvahhidîn şehadet ettiler. Ehli ilim miyanında görünüb de adl-ü hakkaniyetten inhiraf eden, kaim bil'adl olmıyanların inkâr veya ketmi şehadet etmelerinin ehemmiyeti yoktur. Adl-ü insaf ile muttasıf hiç bir sahibi ilim bulunmaz ki hiç olmazsa kendi nefsinde, vahdaniyyeti İlâhiyyeye şehadet etmesin. Zaten ilmin ve âlimin bilfi'ıl mevcudiyeti, vahdaniyeti İlâhiyenin bariz dellilerindendir. İlim vakıa mutabık, hak değilse ilm olmaz, bildiğinin doğruluğuna, hakkıyetine iman ve şehadeti olmıyan da yegâne ve vahdaniyyetine şahid değilse ne ilimde hakıkat bulunabilir, ne de kimse kendini tanıyıb bilebilirdi. Sufestaiye gibi ilmi inkâr ederek veya tersine giderek reyb-ü küfre sapanlar ise kendilerinde şahidi hakk olan ilim bulunmadığından dolayı ehliyyeti şehadetten mahrum ve mahkûmün'aleyhler miyanına dahildirler.

İşte « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » manâsile vahdaniyyeti İlâhiyyeye ve Allahın adl-ü hakkaniyeti ikame edib duran bir kayyumı ezelî olduğuna böyle bir nizamı vahdette ve bütün mevcudatın ve kâffei hakaikın mâbihilkıyamı olarak alelmeratib kaim adil ve makbulüşşehade bu kadar şuhud; müttefikullafzı velmanâ müteselsilen şehadet ettiler, her biri kaimen bilkıst

sh:»1060

« اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » dediler. « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُۜ » Ya'ni Nesârânın zu'umları gibi Teslis yok, bir takım E'izze yok. Burada işbu « قَٓائِمًا بِالْقِسْطِۜ » müteaddid rabıtlara muhtemildir. Evvelâ şahidiyeti i'tibarile vasfı olmak üzere « اللّٰه » dan hal, saniyen meşhudiyyeti vasfı olmak üzere « هُوَ » den hal olur ki ma'nen ikisi mütelâzimdirler. Salisen « وَاُولُوا الْعِلْمِ » den veya « علم » den hal, rabian «Allah ve Melâike ve ülül'ilm» in her birinden hal olabilir ki te'hirine nazaran en zahir olan budur. « قَائمًا كُلٌّ وَاحِدٍ بِالْعَدْلِ » demek olur. Ve şehadetten sonra tezkiyeyi ifade eden bir hali müekkide kabilinden olduğu için « شَهِدَ كُلٌّ وَاحِدٍ قَائمًا بِالْعَدْلِ مُحِقًّا » takdirinde bir cümlei müste'nefe olması en güzel vecihtir. Gerçi « جَاءَنِى الْقَوْمُ رَاكِبًا » denildiği zaman « رَاكِبًا كُلٌّ وَاحِدٍ » manâsı murad olunabileceği inkâr edilmiştir. Lâkin bu misal yalnız ülül'ilimden hal yapıldığı takdirdedir. Ve denilebilir ki « جَاءَنِى الْقَوْمُ رَاكِبًا » ile « جَاءَنِى زَيْدٌ وَالْقَوْمُ وَ اَتْبَاعُهُمْ رَاكِبًا » arasında fark vardır. Atıfk, tegayür içinde bir cemiyyet ifade eder, « كُلٌّ وَاحِدٍ » manâsını tasrih eyler.

Rivayet olunmuştur ki Şam ehbarından, ya'ni Nesârâ ulemasından iki zat gelmişlerdi, Medineyi gördükleri zaman biri diğerine «bu kasaba ahır zamanda çıkacak o Peygamberin kasabasına ne kadar

benziyor» dedi, ba'dehu huzuri risalete girdiklerinde sıfatı mahsusasile tanıdılar. Aleyhissalâtü vesselâma «sen Muhammedsin?» dediler, evet buyuruldu. «hem de Ahmedsin?» dediler, tarafı risaletten «ben Muhammed ve Ahmedim» buyruldu. Bunun üzerine «biz sana bir şey soracağız, haber verirsen iman edeceğiz» dediler, «sorunuz» buyuruldu. Onlar da «bize kitabullahda en büyük şahadeti haber ver» dediler, bu âyeti kerime nâzil oldu. Bunun üzerine ikisi de müslüman oldular. Demek ki bu âyetin nüzulü vefdi Necrandan mukaddem imiş.

Velhasıl bütün vücude şamil olan bu üç şehadet neticesinde ılmelyakîn, aynelyakîn, hakkalyakîn ve her

sh:»1061

hakikatten celi olarak mutehakkıktır ki « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » 19. ﴿اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ﴾ dır. Allah yanında marzıy ve gayei saadete musıl

olan hak din, islâmdan ibaret olduğunda şüphe yoktur.» -Kisaî kıraetinde « ان » feth ile mütebakısinde kesrile okunur. Fetih suretinde bu cümle evvelki meşhudün bihten bedeldir. Ya'ni Allah tealâ vahdaniyyeti hasebile kesrile okunur. Fetih suretinde bu cümle evvelki meşhudün bihten bedeldir. Ya'ni Allah tealâ vahdaniyyeti hasebile dini hakkın dini islâmdan ıbaret olduğuna şehadet etmiştir, asıl meşhudünbih budur.

Kesir suretinde ise « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » hükmü neticei şehadet « اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ » onun lâzımı olan bir cümlei istinafiyedir. Çünkü dini islâmın üssül'esası, « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » diye şehadeti tevhid ile min ındillah gelenin hepsini ıkrar ve i'tiraf eylemektir. Diğer binai islâm ve furuu hep tevhidi ilâhîye tabi'dir. Indallah sabit olan hakkı meşhudün bih ikamei adl-ü hakk ile vahdaniyyeti İlâhiye, « الاسلام » da buna bütün levazimile şehadet ve Allahdan gelenin cümlesini ıkrar olduğundan dini hakkın islâmdan başka bir şey olmadığı da hakkalyakîn, aynelyakîn, ılmelyakîn sabittir. Allah tealânın kendisi için teşri' ettiği, Peygamberler gönderdiği evliyasına delâlet eylediği din, sıratı müstakım budur. Ni'meti mükâfatını ancak bununla verir, akıbette selâmete ancak bununla çıkarır.

Aslı lûgatte din, ceza, ya'ni mükâfat veya mücazat veya itaat etmek manâyı masdarîlerle alâkadar olarak bir tabi' ile hâkim bir metbu' arasındaki nisbetin ismidir. Bu nisbet metbu' hâkim tarafından mülâhaza edildiği zaman sevab veya ıkab ile tatbıkı mes'uliyet, tabi' tarafından mülâhaza edildiği zaman da arzuyı selâmet ve ümid-ü mehafetle taat ve inkıyad ifade eder ki bunlar dinin manâyı masdarîsidirler. Hasılları deyyaniyyet ve diyanettir. Fatıhadada manâyı ma'rufile dinin tarifi sebketmiş idi ki: zevilukulü hüsni ıhtiyarlariyle bizzat hayr-ü ni'mete saık olan bir vaz'ı İlâhî, şer-u millet dahı denilen ve ef'ali ıhtiyariyyei beşeriyyenin gayei hayr-ü saadete doğru cereyanını tanzım

sh:»1062

eden bir tarik, bir kanun, bir âmili ma'nevî demek oluyordu. Binaenaleyh umumiyyetle din denilince fikri mes'uliyyetle birrıza bir tâbi'ıyyeti ıhtiyariyye taleb eden ve tâbiıyyetlerini şerr-ü şekavetten sıyanet ile hayr-ü saadete götüren aksi halde, ya'ni hüsni rıza ve ıhtiyar ile ittiba' ve ıtaat edilmediği, hılafından tevakkî olunmadığı takdirde de bizzat hayr-ü saadetin zıddı olan netayici seyyie ile ahkâmı cezaiyyesinin cebren ve nakabili ictinab bir surette tatbık edileceğini gösteren merci'ı ümid ve mehafet ve şayanı hayret bir surette son derece ta'zîm ile arzı ubudiyyet edilir bir mürebbi hakîmin vaz-u teklif ettiği kanunı mükâfat-ü mücazat veya ona ıtaat ve teslimiyyet anlaşılacağından her halde din, bir İlâhî ifade ve ona birrıza ıtaat ve teslimiyyeti ıktıza eyler. Diyanet de o ilâhi hâkime ubudiyyet ve kanunlarına teslimiyyet demek olur.

Yukarılarda da beyan olunduğu üzere aslı lügatte İslâm; silm, selm, selâmet maddelerinden hemzesi duhul veya ta'diye olarak kullanılır. Şumullü ve pek temiz bir kelimedir ki silm-ü selâmete girmek veya koymak veya çıkarmak selâmet te'min eden teslimiyyet, mütekabil bir müsalemete girmek, halıs-u salim olmak veya tutmak manâlarına gelir ki hepsinde selâmet ve salimiyyet gayesile bir inkıyad-ü mutavaat manâsı vardır. Din dahı sahib irade zevilukul beyninde terki ıhtilaf-ü cidal ile te'mini müsalemet eden bir kanundur. Bununla yalnız insanlar beyninde müsalemet değil, insanlarla Allah tealâ beyninde de bir akdi selem vardır. Bu sayede iradei halık ile iradei mahlûk beyninde bir vifak te'min olunur. Kul, Allahın dilediği gibi ister, Allah da kulun dilediği gibi yapar, arada niza'-ü muhalefet kalmaz, Allaha vusleti ebediyye hasıl

olur, Ve bu sayede insanların iradatı muhtelifeleri tevhid olunarak beyinlerinde bir medeniyyeti salime ve bir sulhı daim cereyan eder. Ve hepsi ni'meti İlâhiyyeden mütena'ım olur. Felah bulur. Vahdaniyyeti

sh:»1063

İlâhiyyeye ittiba' edilmeyince de bu gaye hasıl olmaz. Bu suretle dinin künhü bu tevhid dairesinde bütün

manâsile islâmdır. « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ » olan Allah tealânın emrettiği hakkı diyanet de bu tevhide

şehadet ve bu tevhıd dairesinde bir Allah teslimiyyet ve ıtaattir. Bihakkın felah-ü selâmet ve hâyr-ü saadet

ancak bu ıhlâs-u inkıyaddadır. Indellah din, dini halıs olan « اِسْلَامٌ اِلَى اللّٰهِ » dır. Allahdan

başka ilâh taniyan veya hakkı bildiği halde dini tabi'ıyyeti haktan başka bir şey telâkkı eden, din ile ilim, hak tealâ ile hayrı a'lâ arasında niza' tasavvur eyliyen veyahud hayr-ü şer nizamın hall-ü faslına Allah tealânın hâkim olmadığını, hükmi İlâhînin haricinde her hangi bir şey kalabileceğini farzeden velhasıl mebde'i Haktan gelmiyen ve âyâtı Haktan istinbat edilmiyen dinlerin, tabi'ıyyetlerin hiç biri insanlara selâmet ve saadet bahşedecek dini hak değildir, Allah tealâya şerik tasavvuru muhal ve batıl olduğu gibi «islam» dan başka bir dini hak tasavvur etmek de batıldır.

Hulâsa: Din-ü diyanetin bütün manâsı nisbeti tâat ve tabi'ıyyet ile te'mini selâmette toplanır. İslâmın manâsı da selâmeti müfid, şa'ibesiz bir inkıyad ve mütabeatta toplanır. Şu halde din mefhumu alelıtlak taasvvur edildiği zaman bile alelıtlak manâyı islâma müradif ve müsavidir. Hangi din ele alınacak olsa onun künhü islâm ve inkıyaddan ibarettir. Dini zahir islâmı zahirî, dini batın islâmı batınî, dini tam, zahir-ü batın ile islâmı hakikî, dini batıl yalan bir islâm, dini hak, hak bir islâmdır. Hakikaten selâmet bahşeden hak bir islâm ise ancak tevhidi hakikîye islâmdır. Tevhidi hakikî ise şeriki bulunmak ıhtimali bulunmiyan ezel ve ebedde hayy-ü kayyum bir ilâh tanımak ve ancak ona şehadet etmektir. Böyle bir ilâh ise ancak Allah tealâdır, Evvel-ü ahır bütün ızzet-ü hâkimiyyeti şahid-ü meşhud olan zati ehadiyyetinde toplayıb kendinden başka ilâhi nefyetmiş, ondan

sh:»1064

başka ülûhiyyet iddia eden veya ülûhiyyet nisbet olunanların hepsinin acz-ü fenasını daima göstermiş ve göstermekte bulunmuş ve her hangi bir zamanda nizamı tevhidden çıkmak isteyenleri perışan eylemiş ve

her selâmeti tarikı tevhidden bahş eylemiş, velhasıl « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » diye ülûhiyyette

vahdaniyyete kendisi de şehadet etmiş olmakla vahdaniyyeti İlâhiyeye şehadet ile islâmı hakıkî, Hak tealânın dini olduğunda şüphe yoktur. Deyyanı hakikî olan Allah tealânın islâmını Melâike ve ülül'ilim gibi kendi şehadeti tevhidine iman-ü ıhlâs ile inkıyad edenleri rahmetile felâh-u selâmete çıkarmak, kulların islâmı da ancak Allaha teslimi nefs ederek bu tarikı selâmete girmektir. İşte dini islâm Allah ile kullar beynindeki bu nisbeti vahdaniyyedir. Melâikenin ve ehli ilmin dini de budur. İlimde bundan başka bir din yoktur. Bu dinin başı ilmi hak, hak ilmin başı da bu dindir. Bu dinden başka bir din aramak ya Allahın fevkına çıkmıya çalışmak veya Allahın madununa teslimi nefestmektir ki ikisi de dinsizlik ve küfürdür. Isyan ve tefrikadır, felâkettir. Binaenaleyh Ehli kitabın ıhtilâfatı ile bunun ilmiyyetine ve hakkıyyetine hiç halel gelmez, onların gerek kendi aralarında ve gerek Resulullaha karşı ıhtilâf çıkarmaları hakk-u hakikati bildiren bütün esbabı ilim geldikten sonra adl-ü hakkaniyyetle kıyamı, hakka ve ilme islâm ve inkıyadı

bırakıb beyinlerinde bagy-ü udvan ve sevdayı tahakküm ile dinsizliğe, inkâra saptıklarındandır. Ve fakat

isbatı adl-ü hakk için ikame ve inzal buyurduğu « اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُۜ » gibi

âyât-ü delâili kat'iyyeye her kim küfreder, islâmdan kaçınırsa Allah seri'ulhisabdır. Cezalarını vermekten

çekinmez.

Bu isbat ve takrirden sonra gelelim sebebi nüzul olan münazara ve mücadele mes'elesine: Ya

Muhammed:

﴿٢٠﴾ فَاِنْ حَٓاجُّوكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِۜ وَقُلْ
لِلَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْۜ فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدِ
اهْتَدَوْاۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُۜ وَاللّٰهُ بَصٖيرٌ بِالْعِبَادِ۟
﴿٢١﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ
حَقٍّۙ وَيَقْتُلُونَ الَّذٖينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ
اَلٖيمٍ ﴿٢٢﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِۘ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرٖينَ ﴿٢٣﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ
اُو۫تُوا نَصٖيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ
بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرٖيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۖ وَغَرَّهُمْ فٖى دٖينِهِمْ مَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فٖيهِ
وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Buna karşı seninle münakaşaya kalkışırlarsa de ki "ben: Yüzümü islâm ile tertemiz Allaha tuttum bana tabi' olanlar da", o kitab verilenlerle verilmiyen ümmîlere de de ki: siz, "islâmı kabul ettiniz mi?" eğer nizaı keser islâma girerlerse doğru yolu tutmuşlardır, yok yüz çevirirlerse sana da düşen ancak tebliğdir, Allah görüyordur o kulları da 20 Her halde onlar: O Allahın âyetlerini tanımıyanlar ve haksızlıkla Peygamberleri katleyliyenler ve insanlar içinde adl-ü insaf emreden kimseleri katledenler şimdi hep bunlara elîm bir azab müjdele 21 İşte bunlar Dünya ve Ahırette amelleri heder olmuş kimselerdir, ve onları kurtaracak da yoktur 22 Baksan â o kendilerine kitabdan bir nasıb verilmiş olanlara, aralarında hakem olması için Allahın kitabına da'vet olunuyorlar da sonra içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüb gidiyorlar 23 bunun sebebi: Çünkü onlar "sayılı günlerden başka bize asla ateş dokunmaz" demekte ve uydura geldikleri yalânlar dinlerinde kendilerini aldatmaktadır 24 Bakalım o geleceğinde şüphe olmıyan gün için kendilerini topladığımız ve hiç kimseye zulmedilmiyerek herkese her ne kazandıysa temamen ödendiği vakit nasıl olacak? 25

20. ﴿اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِۜ﴾ Ben Allaha teslimi nefsettim, tertemiz,

şeksiz şüphesiz, halis muhlis bir surette Allah yolunu, Allah dinini tuttum, ancak Allaha teveccüh ettim, bana tâbi' olanlar da böyle. İşte ma'nayı İslâm, işte Muhammed ve ümmeti Muhammedin dini. İşte ebedî selâmetin tarikı hakkı, sıratı müstakimi.

﴾وَقُلْ لِلَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَالْاُمِّيّنَ﴿ bu da risaleti Muhammediyyenin umuma şümulünü ıhtardır. Zira bu tasniften

sh:»1067

harici bir sınıfı beşerî yoktur, kitab verilmiş olanlar Yehud ve Nesârâ ve şebihlerine «ümmiyyîn» de kitabsız Arab müşriklerine ve onlar gibi kitabı olmıyanlara şamildir. Hıtab Arab ve Acem diye değil bu evsafı umumiyye iledir. Vazifei tebliğ bunlaradır. Bu vazife yapıldıktan sonra bunları kabulden imtina' edib küfr-ü ıhtılâfa sapmalarının mes'uliyyeti Resulullaha raci' değil temamen kendilerine aiddir. Bu mes'uliyyeti böyle küfürlerin cezalarını tebliği dahi vazifei risalet cümlesindendir. Rivayet olunuyor ki Resulullah bunu Ehli kitaba kıraet ettiği zaman « ءَاَسْلَمْتُمْ » hıtabına karşı « اَسْلَمْنَا » dediler, bunun üzerine Yehudîlere «İsa, Allahın kelimesi ve abdi ve resulü olduğuna şehadet eder misiniz?» buyurdu «Maazallah» dediler, Nesârâya da «İsa, Allahın abdi ve resulü olduğuna şehadet edermisiniz? buyurdu bunlar da «maazallah İsa abid mi olur?» dediler. « وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ » buna işaret ve maba'dinin dahi tebliğini emirdir.

21. ﴾اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ﴿ gerek Yehud olsun ve gerek Nesârâ ve saire Ehli kitab ve ümmiyyînden ve islâm davasında bulunanlardan âyâtullaha küfredenler bir, Yehudîlerin yaptığı gibi Enbiyayı katlemek haksızlığile küfri amelîde bulunanlar iki, Enbiya değillerse de nas miyanında onların isrine tebean adl-ü hakkaniyyet emreden insanları katletmek suretile fi'len ızharı küfredenler üç, işte bütün bu kâfirlere hoşlandıkları küfürlerinin cezası olan elîm bir azab müjdele ki 22.

﴾اُولٰئِكَ الخ﴿

Ne acaib şunlara baksan â! 23.

﴾اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ الخ﴿ Resulullah Yehudîlerin dershanelerine gitmiş, kendilerini imana da'vet eylemiş idi, Nuaym ibni Amir, hars ibni zeyd «sen hangi dinde dindesin? diye sordular, Aleyhissalâtü vesselam da «milleti

sh:»1068

İbrahim üzereyim buyurdu. Bunun üzerine «İbrahim Yehudî idi» demelerile Resulullah «haydi aramızda Tevrat hakem olsun, ona geliniz» diye da'vet buyurmuştu, icabetten imtina' ettiler, ayni hal recim meselesinde de olmuş idi, burada bu hâdiselere işaret olunarak «

«فَمَا اخْتَلَفُوٓا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ» mucebince bunların bile bile

hakka karşı temerrüdleri ve şiddeti gururları ve iftiraları ve nihayet akıbeti fecialları tehvilen gösterilmiştir.

Kâfirler mülklerine, devletlerine, servetlerine, kuvvetlerine güvenerek malikülmülk olan Allahın âyâtını tanımaz ızzeti hakka tecavüz eder veled isnadı ile o kuvvetler alınmaz, gündüzler gece, geceler gündüz olmaz, dirilir ölmez, ölenler dirilmez, zenginler züğürtlemez, fakirler ve zaıfler servet ve kuvvet bulamaz, haksızlıkların, küfürlerin cezaları verilmez zannederlerken şüphesiz bulunan bu yevmi cem'ın, bu umumî seferberliğin yadı noktasında ya Muhammed, sen:

﴿٢٦﴾ قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ
الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ
اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٧﴾ تُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ
وَتُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴿﴾

sh:»1069

Meali Şerifi

Deki: ey mülkün sahibi Allahım! Dilediğine mülk verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın, ve dilediğini azîz edersin, dilediğini zelil edersin, hayır yalnız senin elindedir, muhakkak ki sen her şey'e kadirsin 26 geceyi gündüzün içinde sokarsın, gündüzü gecenin içine sokarsın, ölüden diri çıkarırsın diriden ölü çıkarırsın, dilediğine de hisabsız rızk verirsin 27

Rivayet olunuyor ki Mekkenin fethi üzerine Resulullah ümmetine Fars ve Rum mülklerini va'detmiş idi. Münafıklar ve Yehudîler «heyhat heyhat, Muhammed nerede Fars ve Rum nerede? Onların ızzet-ü kuvvetleri bundan pek fazla, Muhammede Mekke ve Medine yetmedi mi ki Fars ve Rum Devletlerine tama' ediyor?» Dediler. Daha evvel Ahzab senesi Resulullah handakı tahtıt etmiş, kırukisini çizmiş, Medine ahalisinden her on kişiye kırk zıra' kesmiş idi. Amr ibni avf, Selmanı Farisî, Huzeyfe, Nu'man ibni mukrin ve Ensardan altı kişi bir kırk arşunda çalışıyorlardı kazarlarken handakın ortasında mintarafillâh gayet büyük dağ gibi bir kaya zühur etti. Demir külünkler kırıldı, çok çalıştılâr taşı kıramadılar, pek az bir şey koparabildiler. Selmanı Farisîye «çık Resulullaha haber ver, emrini telâkkı et gel» dediler. Selman çıktı, Resulullah bir kubbei türkiyye «bir türk alacağı» kurmuş içinde idi, vak'ayı arz etti. Resulullah Selman ile beraber handaka indi, diğer dokuz kişi handakın kenarında idiler, Resulullah Selmandan külüngü aldı taşa bir darbe vurdu, çatlattı, taştan öyle bir şimşek çıktı ki karanlık bir odada bir kandil gibi atrafı aydınlattı, Resulullah bir fetih tekbiri aldı, bütün Müslümanlar da tekbir aldılar, ikinci bir darbe daha vurdu öyle bir şimşek daha çıktı ve yine öyle tekbir aldılar, üçüncü bir darbe daha vurdu taşı parçaladı ve bir şimşek daha çıktı, aynı veçhile bir tekbir

sh:»1070

daha aldılar, badehu Selmanın elini tutub çıktı, Selman «Sana anam babam feda olsun ya resulâllah hiç görmediğim bir şey gördüm» dedi, Resulullah, cemaate iltifat ile «Selman ne söylüyor gördünüz mü?» buyurdu, «evet, ya Resulâllah» dediler, buyurdu ki «ilk darbeyi vurdum, bana gördüğünüz bir berk çaktı, bundan bana Hıyrenin ve Medaini Kisranın kasırları aydınlandı, Cibril de bana haber verdi ki ümmetim bunlara muhakkak galebe edecek, sonra ikinci darbeyi vurdum gördüğünüz berk çaktı, bundan da bana Arzı Rumun kırmızı kasırları aydınlandı, Cibril de bana haber verdi ki ümmetim bunlara muhakkak galebe edecektir, sonra üçüncü darbeyi vurdum gördüğünüz berk çaktı, bundan da bana San'anın kasırları aydınlandı, Cibril de haber verdi ki ümmetim bunlara muhakkak galebe edecektir, müjdeler olsun». Bunun üzerine Müslümanlar pek sevindiler «Elhamdülillâh bu bir va'dı sadıktır, ba'delhafir bize büyük bir nusrat

mev'uddur» dediler, Münafıklar ise «ne acaibsiniz sizi boş ümidlere düşürüyor, asılsız vaidlerde bulunuyor, Yesribden Hıyre ve medaini Kisra kasırlarını gördüğünü ve bunların size fetholunacağını söylüyor, halbuki muharebeye çıkmağa bile gücünüz yetmiyor da korkunuzdan handak kazıyorsunuz dediler ki surei Ahzabda «

وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ

وَرَسُولُهُ اِلَّا غُرُورًا » âyeti bunun hakkında nâzil olmuştu, işbu iki âyetin de o zaman veya

berveçhi balâ fethi Mekkeden sonra nâzil olduğu merviydir. Daha yukarıda devleti Ruma güvenen Necran Nesârâsı dolayısiyle nâzil olduğu da zikredilmiş idi. Binaenaleyh nüzulünde değilse bile siyakında bunlara işaret vardır.

Bu âyetlerin fezaili hakkında bir hayli haberler varid olmuştur. Ezcümle Ebu Eyyubı Ensarîden ve Hazreti Aliden rivayet olunduğu üzere Resulullah buyurmuştur ki «

فاتحة الكتاب ، آية الكارسى » bir de Âli ımranda «

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » den

sh:»1071

«قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ » a kadar « اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ «

den

«بِغَيْرِ حِسَابٍ » a kadar iki âyet nâzil oldukları zaman Allah tealâ ile aralarında hiç bir hicab

bulunmaksızın Arşı ilâhîye yapışarak «Yarab bizi Arzına ve sana âsı olanlara indiriyorsun» dediler, Allah tealâ da «ahdim olsun sizi her namazın arkasında okuyan her hangi bir kimsenin kusurlarına bakmıyarak makamını her halde Cennet kılacağım, onu hazırei Kudüste iskân edeceğim her gün kendisine yetmiş kerre nazar edeceğim ve yetmiş hacetini kaza edeceğim ki ednâsı mağfirettir. Ve onu her bir düşmandan ve hasidden sıyanet ve onlara mağfiret eyliyeceğim» buyurdu. Said ibni Cübeyrden merviy olduğu üzere Medine etrafında üç yüz altmış put vardı, bu âyeti kerîme nâzil olduğu zaman yerlere kapanıb secde ettiler, Ebüssuud, tefsirinde dir ki: «bazı kitablarda şöyle bir hadîsi kudsî vardır: Ben Allahu azîmüşşan melikülmülûküm, hükümdarların kalbleri ve nasıyeleri benim elimdedir, kullar bana ıtaat ederlerse ben de onları onlara rahmet kılarım, ve eğer kullar bana ısyan ederlerse ben de onları onlara ukubet kılarım, binaenaleyh mülûke sebb ile meşgul olmayın ve lakin bana tevbe ve müracaat eyleyin ki onları size bükeyim» bu mazmun « كَمَا تَكُونُوا يُوَلَّى عَلَيْكُمْ » hadîsi Nebevîsinin manâsıdır ılah...

İşte Allahı böyle bilmeli, böyle tanımalı ve bu tanıyışla ona arzı inkıyad ve iltica eylemelidir. Şimdi bunu

bilen ve Allahdan nusrat istiyen mü'minlere şunu anlat:

﴿٢٨﴾ لَايَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِى شَىْءٍ اِلَّٓا اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ

تُقٰيةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿﴾

sh:»1072

﴿٢٩﴾ قُلْ اِنْ تُخْفُوا مَا فٖى صُدُورِكُمْ اَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ
وَيَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ
قَدٖيرٌ ﴿٣٠﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا
وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُٓ اَمَدًا بَعٖيدًا
وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Mü'minler, mü'minleri bırakıb da kâfirleri dost edinmesin, ve onu her kim yaparsa Allahdan ilişiği kesilmiş olur ancak onlardan bir korunma yapmanız başka, maamafih Allah sizi kendisinden tahzir buyurur, nihayet de gidiş Allahadır 28 deki: gizleseniz de sînelerinizdekini belli etseniz de Allah onu bilir ve bütün Göklerde ne var Yerde ne varsa bilir ve Allah her şey'e kadirdir 29 her nefis ne hayır işlemiş, ve ne kötülük yapmış ise önüne konmuş bulacağı gün!. isterki onlarla arasında uzak bir mesafe bulunsaydı! Yine Allah sizi kendisinden tahzir buyuruyor, ve Allah kullarını çok esirgiyor 30

28.

﴿لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرٖينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنٖينَ﴾

Mü'minler mü'minleri bırakıb da kâfirleri evliya' ittihaz etmesin. Mü'minler, hasleti imana hasleti küfrü karıştıracak ve müminlere halen veya istıkbalen zararı dokunacak, menafi'i islâmiyeye mugayır olabilecek bir surette kâfirlerle müvalât eylemesin, mahabbetini, bugzunu hep Allah için

sh:»1073
yapsın.» -Bunun sebebi nüzulünde dört vecih nakletmişlerdir.

1- Yehudîlerden Haccac ibni Amir, Kehmes ibni Abdülhakık, Kays ibni Zeyd, Ensardan ba'zılarına gizlice gelirler dinlerini bozmak isterlerdi. Rifaatibni münzir ve Abdurrahman ibni Cübeyr ve Saıd ibni Hayseme radıyallahu anhüm bu müslümanlara o Yehudîlerden sakınmalarını tavsıye ettiler, dinlemediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

2- Müslimanlardan Hatıb ibni ebi beltea gibi bazı zevat Mekke kâfirlerine ızharı meveddet ediyorlardı, Allah tealâ bunu nehiy buyurdu.

3- Reisi Münafıkîn Abdullah ibni Übeyy ve rüfekası Yehudîlerle ve müşriklerle dost bulunuyorlar, onlara havadis veriyorlar, Resulullah aleyhine zafer arzu ediyorlardı, mü'minler bundan nehyedildiler.

4- Ubadetibni Samit Hazretlerinin Yehudîlerden halîfleri vardı, Ahzab günü «ya nebiyyallah ma'ıyyetimde beşyüz Yehudî vardır. Benimle beraber harbe çıkmaları re'yinde bulunuyorum demişdi, âyet bunun hakkında nâzil oldu. İh..

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فٖى شَىْءٍ﴾ Bunu her kim yaparsa

Allahdan, Allahın vilâyet ve nusratından hiç bir nasıbi yokdur.

﴿اِلَّٓا اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً﴾ Ancak onlar tarafından gelmesi melhuz ve tevakkı

edilmesi lâzım her hangi bir zarardan korunarak yapdığınız veya korunmak için yapdığınız dostluk müstesna. - Yoksa mü'minler hiç kimseye karşı hüsni müameleden, adl-ü ıhsandan memnu' değildirler.

Hukuka riayet, abidde sebat, ciddiyyet, mürüvvet, merhamet, muktezayı iman olan her nevi' ahlakı cemîle Mü'minin şiarıdır. Fakat Mü'min her şeyden evvel din-ü imanında

sh:»1074

samimî olmak lâzım gelir, Allahdan maadaya teslimi nefs etmiyecek olan Mü'minin, kendini her hangi bir saık ile kâfirlerin müvalâtına kaptırması ciddiyyetine münafi olur. Bir kâfir bir mü'mine Dünyaları bahşetse mü'mine ne imanına, ne de ıhvanı dinine cüz'î bir zarar getirecek hiç bir şey kabul ettirememelidir. Bir mü'min de bunu bile bile yapmaz, fakat hüsni niyyetle gaflet edebilir, hüsni zann ile aldanabilir, muhatabına nazaran vukufu, ma'lûmatı Dünyeviyyesi eksik olabilir. Hissetmeksizin fena ahlâka sürüklenebilir. Bunlar ise mü'minlerin, tedricen kâfirlere temessülüne ve nusrati İlâhiyenin inkıta'ına badi olur. « فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فٖى شَىْءٍ » bunun için sureti umumiyyede mü'minler, kâfirlerle lâubali müvalattan ihtiraz etmelidirler. Meğer ki bütün bu tehlükelerden korunabilecek bir vaz'ıyyette bulunsun ve korunabilsin, veyahud büyük bir zaruret ve tehluke ve ikrah karşısında bulunsun. O zaman kalbinde imanına sahib olarak «takıyye» edebilir.

Rivayet olunuyor ki Müseylimetülkezzab eshabı Resulüllahdan iki kişi tutmuştu, birine «Muhammedin Resulullah olduğuna şehadet edermisin?» diye sordu, o da «Evet, evet, evet!» dedi. Badehu «benim de Resulullah olduğuma şehadet edermisin?» diye sordu, ona da «evet» dedi. Müseylime kendisi Resuli Beni Hanife, Muhammed Resuli Kureyş olduğu iddiasında idi, bunu bıraktı, obirini çağırdı, Muhammedin Resulullah olduğuna şehadet edermisin» diye sordu o da «evet» dedi, «Benim Resulullah olduğuma şehadet edermisin? deyince de «ben dilsizim, ben dilsizim, ben dilsizim» dedi Müseylime de bunu katletti. Bu haber Resulullaha vasıl olunca: «şu maktul sıdk-u yakîni üzere geçdi mübarek olsun, obirine gelince, o da Allahın ruhsatını kabul etti. Binaenaleyh buna da beis yok» buyurdu. Bu ma'na « اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاٖيمَانِ » ayetinde daha sarihtir. Hafiyye vezninde takıyye: Canını veya ırzını veya malını düşman şerrinden muhafaza etmek demektir.

sh:»1075

Düşmanlık da iki türlüdür. Birisi ıhtilâfı dine binaen adavet ki kâfirin mü'mine adaveti gibi, diğeri de mal-ü meta', mülk-ü imaret gibi ağrazı Dünyeviyyeden naşi adavettir. Binaenaleyh takıyye dahi bu surette iki kısımdır. Bunların tafsıli ahkâmı Fıkha aittir. Tefsiri alusîde ve Razîde telhıs de edilmiştir. İşte korunmanın böyle muhtelif cihetleri vardır. Ve her halde asıl ıttıka Allah ıttıkasıdır. Allah mü'minlere « اِلَّٓا اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً » ruhsatını vermekle beraber ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُۜ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصٖيرُ﴾ buyuruyor ki mabadindeki iki âyet de bunu izah eder.

Yehudîler « نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهُۜ = biz Allahın oğulları ve ahibbasıyız» demişlerdi.

Müşrikler de Allaha mahabetimizden dolayı bizi Allaha iyice yaklaşdırsınlar diye putlara tapıyoruz, demişlerdi. Necran murahhasları da «biz Allaha mahabbetimizden dolayı Mesihi ma'bud tanıyoruz» demişler, bunlara karşı buyuruluyor ki:

﴿٣١﴾ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونٖى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٣٢﴾ قُلْ اَطٖيعُوا اللّٰهَ

وَالرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

Meali Şerifi

De ki: eğer siz Allahı seviyorsanız hemen bana uyun ki Allah da sizleri sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtsün, Allah gafurdur, rahîmdır 31 De ki: Allaha ve Peygambere ıtaat edin; eğer aksine giderlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez 32

____

Mahabbet, nefsin kemal idrak ettiği bir şey'e öyle

sh:»1076

bir meylidir ki ona tekarrub için lâzım gelen esbab-ü vesaile sevkeder. Binaenaleyh Muhibbin gayesi mahbubun rızasına nailiyyet ve gazabından tevakki etmek olduğundan mahabbet iradei tâati ve ictinabi ma'sıyyeti muktazîdir. Her hangi bir nefis kemali hakikî ancak Allahın olduğunu, bütün vücudda gerek kendinden ve gerek maadasından gördüğü, göreceği, tasavvur edebileceği her hangi hayr-ü kemalin Allahdan ve Allah ile ve Allaha olduğunu idrâk ettiği zaman onun bütün mahabbeti Allah için ve Allah yolunda, rızaullah uğrunda olur. Allah dini de tevhid ve islâm olduğundan mahabbeti ancak bu dairede cereyan eder. İradei taatinde ancak bu din hâkim olur. O halde Allahı sevenler «

اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ » diyen ve bu emri İlâhîyi tebliğ eyliyen Rasulullaha muhalefet etmemek ve onun gibi kemali ıhlâs ile « اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ » deyib din'-ü şeriatinde ona ve onun ta'limat-ü tebligatına tabi' olmak ve onu nümunei imtisal addeylemek lâzım gelir. Bunun hılafı ben Allahı severim amma emrini dinlemem, onun sevdiğini sevmem ve onu sevenleri, onun yolunu göstermek üzere gönderdiklerini sevmem, onlara benzemek istemem demektir ki bu da ben kendimden başka birşey sevmem, tarikı tevhidde yürümem demektir. Rasulullaha ittiba' etmemek «

اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ » dememek ve bu düstur ile hareket etmemektir. Bu da Allahı sevmemek ve Allahın gufran ve rahmetinden mahrum kalmaktır.

Rıvayet olunuyor ki 31.

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ âyeti nâzil olduğu zaman münafık Abdullah ibni Übeyy «bakınız Muhammed kendiye tâat ve ıbadetı Allah tâat gibi tutuyor. Ve bize Nesârânın İsaya mahabbetleri şeklinde kendini sevmemizi emrediyor» demiş idi ki bunun üzerine ikinci âyet 32. قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ nâzil oldu. Ve öyle bir şüphenin varid olmıyacağını gösterdi. Ya'ni Rasulullaha mütabeat Nesârânın İsa hakkında dedikleri gibi ulûhiyyete teşrik etmek, mahabbeti İlâhiyeyi taksim ve üç şerike tevzi' eylemek

sh:»1077

değil, yalnız « اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ » diye bütün mahabbeti münhasıran Allahda toplayıb ancak Allaha arzı teslimiyyet ile ıtaat etmekte ve binaenaleyh Muhammede dahi sırf Allahın bir Rasulü, bir elçisi, bir me'muru, hidayet ve evamiri İlâhiyenin bir mübelliği olduğu haysiyyetten ve mahza Allah için ittiba' ve ıtaat eylemektir. Birine ittiba' ederken onun karşısında istıklâline müdahale edecek diğer birini veya ikisini dahi hısaba katmak başka, müstakıllen ve münferiden ona ittiba' ederek onun namına, onun bir bendesini,

bir me'murunu tanımak yine başkadır. Bir Rasulu tanımak, onun kendisini değil, gönderen mürsilini, efendisini tanımaktır. Rasulü tanımamak da efendiyi tanımamaktır. Meselâ bir devletin elçisini me'murunu reddeylemek, o devleti ve kanunlarını reddeylemek olduğu gibi Allahın Rasulünü reddeylemek de Allaha küfür ve küfrandır. Binaenaleyh Allahın Rasulüne ıtaat etmekten çekinenler, Allaha taatten kaçınan kâfirlerdir. Allah da kâfirleri sevmez, küfrün hiç bir kısmına razı olmaz, eğer Hırıstiyanlar Allahı sevselerdi İsayı Allahın bir Rasulü olmak üzere tanırlar ve ona bir ilâh olarak ıbadet değil, bir Rasul olarak ıtaat eylerlerdi. Eğer ancak Allahı seviyorlar ve İsaya Allahın bir Rasulü olarak ıtaat ediyorlarsa sıfatı risalette Rasulün zât-ü şahsıyyeti değil, ancak mürsilinin ızzet-ü haysiyyeti nazarı itibara alınmak lâzım geleceğinden Hatemülenbiya olan Muhammed Rasulullahı da tanırlar ve ıtaat ederlerdi. Onlar Allahı sevseler, Allahın Rasullerinden ba'zısını tanıyıp ta birini ayırmazlar, tanımamazlık etmezler «

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ » derler, Muhammedi de tanırlardı. Bunu ayırıb

tanımamaları İsayı Allah için değil, bizzat kendi zati, kendi şahsıyyeti için sevdiklerinden, Allahı ve İsanın Allah tarafından tebligatını tanımadıklarındandır. Bu noktai nazardan Nesârâ bir Rasulü tefrik ettikleri gibi Yehudîler de iki Rasulü tefrik etmişler, Hem İsayı hem Muhammedi
sh:»1078
reddederek hazreti Musanın sıfatından ziyade şahsıyyetinde ısrar eylemişlerdir. Binaenaleyh bu cihetten Nesârânın küfrü bir ise Yehudîlerin küfrü iki diğer müşriklerin daha ziyade, alelıtlak din ve ülûhiyyeti nefyedenlerin de namütenahîdir. Velhasıl Allaha ıtaat ile Rasulüne ıtaat beyninde bir telâzüm vardır. Fakat

bunda Allah gibi sevmekle Allah için sevmek arasındaki büyük farkı unutmamak lâzım gelir. Allah gibi

sevmek « يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ » Allaha bir ortak bir denk sevmektir. Allaha şirk ve küfürdür

ki Nesârânın İsaya mahabbet ve ittibaı böyledir. « كَحُبِّ اللّٰهِ » değil « لحب اللّٰه » Allah

için sevmek ise ancak bir Allahı sevmek ve bilâ şaibe tevhid üzere sevmektir. Surei Bakarede bu nokta ızah

edilmiş bulunduğundan « فَاتَّبِعُونى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ » diye ittiba'ı Muhammedî ile emri o

münafıkın tevziratı gibi Nesâranın İsaya ittibaı suretinde bir şüphe ile telakki eylemekden kat'iyyen tevakkı

eylemelidir. « قُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ » emrile muhatab olan ve bu

emirleri tebliğ eden hazreti eden hazreti Muhammedin tabi'leri « اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ »

tabiıyyetinden çıkmamak ve Allahdan başkasını sıfatı ülûhiyyete teşrik etmemek için bu ittiba' ile mükellef

ve bu ittiba ile mahabbeti İlâhiyyeye mazhar olurlar. Ve hattâ bu alelâde bir ittiba' da değil, kemali rıza ile

ıtaat olmalıdır. Ve bu ıtaat doğrudan doğruya Allaha ıtaattir. Çünkü şahsıyyet ve enaniyyeti Muhammediye

haysiyetile değil risaleti Muhammediye haysiyyetile saniyen ve binniyabe bir ıtaattir. « فَاتَّبِعُونى »

demek « اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ » demektir. Hırıstiyanların Isada tevehhüm

ettikleri gibi haşa vahdaniyyeti İlâhiyye şahsıyyeti Muhammediyede fani olmuş değil bilâkis şahsıyyet ve

hakikati Muhammediye vahdaniyyeti İlâhiyede fanî olmuştur. Lisanı Muhammedîden işidilen « انا » nefsi Muhammedînin enaniyyeti şahsıyyesi, vicdanı ferdîsi ve nefsanîsi değildir. O «

اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ » diye kendini, kendi benliğini temamen Allaha teslim etmiş, Muhammed kendini değil, Allahın olduğunu bilmiştir. O « فَاتَّبِعُونِى » dediği zaman Allahın karşısında

sh:»1079

ahzı vücud etmiye çalışan, ilâhiyyeti beşeriyyete indirmeğe uğraşan bir benlik değil, bil'akis fani beşeriyyeti hadıdı şirk ve süfliyyetten kurtarıb Allah tealânın kurbi ehadiyyetine, rıdvanı ekberine eriştirmek için taayyün etmiş bir Resulullahın vicdanı ubudiyyet ve risaletini söylemiştir. Bu nokta o kadar mühimdir ki vahdaniyyeti ilâhiyeye şehadetle imanda hiç bir şüpheye mahal bırakmamak için bu vicdana bir şuuri sarih ile şehadet de şarttır. « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » ile iktifa edildiği takdirde Nesârânın şüphesine veya Allahın beşerî bir mahlûk bir « انا » de fenası tarzında bir vahdeti vücud telâkkisine imkân kalabileceğinden buna « وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ » şehadetinin zammı da lâzımdır. Zira ülûhiyyet İsaya gelmiş, Allah İsada fani olmuştur fikri batılında bulunan bir kimse hakikatte Allahı nefyetmiş bulunduğu halde zu'müne göre « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » diyebilir. Ve bunun altında fakat Allah İsadır veya İsadadır gibi bir akîde gizliyebilir. Kezalik diğer birisi de « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » derken fakat Muhammed Allahdır gibi batıl bir vahdeti vücud akîdesi gizliyebilir. Halbuki şirki mahz, tatılimahız, hulûl, Allaha nasıl bir küfr ise Allahı âlemde veya eczaı âlemden her birinde fani vaya müstağrak kılmak suretindeki vahdet da'vası da öylece batıl ve öylece bir küfürdür. Tevhidi hakta bütün masivallah Allahda fanidir, her şey Allaha irca' olunur. Allah kendinden başka hiç bir şey'e irca' olunmaz, Allah her şeyi örter, hiç bir şey Allahı örtemez, Allahı, âyatullahı örtemeğe çalışan kâfirleri de Allah sevmez. İşte bütün bu şübhelerden dolayı şehadeti risaleti tasarih edilmedikçe vahdaniyyeti ilâhiyeye Allahın kendi şehadeti gibi hakikî ve salim bir şehadet yapılmamış olacağından islâmda bu iki şehadetin cem'i şart olduğunu ve Allaha itaat ile Resulüne itaat mütelâzim bulunduğunu ve Allahın rıdbvanına mağfiretine rahmetine irmek ancak bu suretle olacağını bilhassa ihtar etmek üzere «

قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ » buyurulmuştur.

sh:»1080

Şu halde bahs ülûhiyyetten risalet intikal etmiş olmakla Resulullahın sıfatı risaletini tahkik ve takrir ve bir silsilei tekâmül ile ıstıfayı ilâhîye mazhar olmuş bir nübüvveti kadime hanedanından bulunduğunu tesbit ve te'yid eylemek üzere evvel emirde beşeriyyeti adiyyeden mümtaz olan mahiyyeti risaleti ve alelûmum enbiyanın celâleti kadirlerini tefhim etmek ve badehu ruhı Nasraniyyete geçib Hazreti Meryem ile oğlu Hazreti İsanın hallerini ve islâm-ü tevhide keyfiyyeti davetini ve bu miyanda Hazreti Zekeriyya ve Yahyanın ulûvvi kadirlerini beyan ederek hem hakkı tahkik ve izhar hem de bütün bunlar hakkında Yehud ve Nasârânın ifrat ve tefrıtlarını ibtal etmek, daha sonra bunların İbrahim aleyhisselam hakkındaki mücadelelerinin de butlânını göstererek müşarünileyhin Yehudiyyet ve Nasraniyyetten nezahetini isbat eylemek ve nihayet bütün Peygamberlerin yalnız bir Allaha ibadet ve tâattan başka bir esas ta'kib etmediklerini, kendilerine veya melaikeye veya diğer enbiyaya ibadete da'vet ihtimali gibi bir şaibeden müberra bulunduklarını ve binaenaleyh risaleti Muhammediyyenin ezher cihet sübutunu ve islâmdan başka bir din aranamıyacağını beyan ve tebliğ eyledikten sonra ahkamının icrasına geçilmek için evvela buyuruluyor ki:

﴿٣٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَۙ ﴿٣٤﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍۜ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌۚ ﴿﴾

sh:»1081

Meali Şerifi

Gerçek Allah, Ademi ve Nuhu ve âli İbrahimi ve âlıımrânı süzdü: âlemîn üzerine ıstıfa buyurdu 33 Bir zürriyyet olarak; biribirinden (hep tevhid dininden), ve Allahdır işiden; bilen 34

____

Burada asrı hazırı en ziyade işgal eden pek mühim bir kanunı ilmî ile risalet mes'elesinin mahiyyeti gösterilivermiştir. Şimdi, risalet nedir? Peygamberlerin diğer insanlardan ne farkı vardır? Ne için Allah herkese bizzat tebliğı emretmesin? Kelâmını, evamirini anlatmasın da ayrıca Peygamberler göndersin mi, diyeceksiniz? Bunu anlamak için âlemde ve alel'husus âlemi zihayatta ve alelhusus âlemi zevilukulde sıfatı rübubiyyetinin muktezası olan bir kanun terbiyesi, bir ıstıfa ve istikmal kanunu vardır ki şevahidi rübubiyyetinin, ilm-ü kudretinin namütenahi rahmet ve inayetinin bürhanlarından birini teşkil eder. İşte mes'eli risalet, bu sünneti ilâhiyye, bu tarikı hak bu kanunı ilmî ile mülâhaza ve tasavvur edilecek olursa Enbiyanın nasıl olub da beynelbeşer fevkal'ade bir imtiyaza mazhar olabildikleri delâili saireden ziyade bir yakîni ilmî ve en ma'kul bir sureti istidlâl ile anlaşılır. Çünkü mazharı risalet olmıyanların bunu bilmüşahede veya diğer bir tecribe ile ilmen anlamağa çalışmaları abestir. Bunu anlamak için de âyette «

﴿اصْطَفٰى﴾ ، ﴿ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍۜ﴾ » kayıdlarını iyi tasavvur etmek lâzım gelir.

ISTIFA, lûgatta bir şey'in safvini, ya'ni en safi hulâsasını almaktır. Tasfiye bir şey'in karışığını bulanıklık şaibelerini izale edib hulâsasını çıkarmak, safiyi mahlûttan ayırmak olduğu gibi ıstıfa da en safisini seçib almaktır. Bir ma'deni tasfiye edib cevherini almak bir ıstıfa, o cevherler miyanından her hangi bir şey'e en elverişli olanını intihab etmek de bir ıstıfadır. İşte ıstıfayı lûğavî böyle ıhtılâtı temayüze, vahidi mahlûtü müteaddide tefrık

sh:»1082

ve tahvil ederek kemali istıhdaf eden bir fi'ıl ve te'siri iradîdir ki hılkatte bu fi'ıl ve te'sirin tevalisine ıstılâhı ilimde «kanunı ıstıfa» deniliyor. Istıfayı lûğvî ekseriyetle ba'delhalk mülâhaza olunur. Burada mevzuıbahs olan ıstıfa ise cereyanı hılkatte hâkim olan Allah tealânın ıstıfasıdır ki asıl kanunı ıstıfa da budur. Binaenaleyh bunda tasfiye ile mevcud safiyi gayrı safiden tefrık ve intihab ma'nasından fazla olarak sâfîye vücud vermek ma'nası da bizzarure dahildir. Bunun için müfessirîn bu ıstıfayı iki manâ ile tefsir etmişlerdir.

Birisi: ıstıfa اَىْ جَعَلَهُمْ صَفْوَةَ خَلْقِه = mahlûkatının en hulasası kıldı, diğeri: «

اَىْ صَفَاهُمْ مِنَ الصِّفَاتِ الزَّمِيمَةِ وَ زَيَّنَهُمْ بِالْخِصَالِ الْحَمِيدَةِ

» dir sıffat ve keyfiyyatı zamimeden tasfiye ve hısal-ü melekâtı hamide ile tezyin eyledi. Şüphe yok ki ıstıfa bu ikici manada daha zahirdir. Ve İmam Fahrüddini Razî bunun üzerinde yürüyerek enbiya üzerinde cereyan eden ıstıfayı ilahîyi kanunı ıstıfa nazariyyesine muvafık bir surette izah eylemiştir. Fakat bu izah tamam olam için birinci tefsiri de nazarı dikkatten dur tutmamak lâzımdır. Zira kanunı ıstıfanın tevalisinde her lahzai tasfiye ikinci manayı tazammun ederken, ya'ni sıfat ve hey'eti zemime ve nakısa tarh edilib hısal ve suveri hamide ve kamile ile tezyın yapılırken o tezyin mütekamilen bir halkı cedidî dahi müştemil bulunacağından birinci manadan ari değildir. Bunun için Ragıb demiştir ki «Allah tealânın bazı ibasını ıstıfası ba'zen başkasında mevcud olan karışıklıktan, şaibeden sâfi olarak icad ile, ba'zen de bundan ari olmıyarak ihtiyar ve hükmile olur» ih. demek ki ba'zı müfessirîn bunun birisini, diğeri de birini daha ziyade şayanı Ihtar bulmuşlardır. Hasılı ıstıfayı ilâhî, behemehal sâfiyi hem halk hem ıhtıyar ile alâkadardır. Şu kadar ki bu halk ya ibtidaendir. Veya ahiren ve ilâvetendir ki bu sayede bir sâfiden daha sâfisi, daha sâfisi ih.. vücude gelerek namütenahî bir tekâmül mümkin olabilmektedir. İbtida bilâ madde sâfi olarak halk dahi ademdeki

sh:»1083

ıhtılâttan bir tasfiye manasını tazammun etmek i'tibarile bir ıstıfa ise de ıstıfayı meşhur halitai mevcude üzerindeki ıstıfadır ve bu ıstıfa dahi halktan hali değildir. Bu suretle istifa hılkatı âlem üzerinde Allah

tealânın bir kanunı rububiyyeti, bir sünneti cariyesidir ki hılkattaki bütün tenevvuat, meratıbı eşyadaki bilcümle derecatı tahavvül-ü tatavvur ve tekemmül ancak bu kanunu husule getiren fi'ıl ve tesiri ilahî sayesindedir. Yani istıfa eşyanın sıfatı olarak değil, Allah tealânın bir fi'ıl ve iradesi olarak kanundur. Ittırad kanununa müarız olan ve ılliyyeti iradeye en büyük misal ve bürhan vererek bakai ıllet ve tahavvüli ma'lul kanunı azîmine müteferri' bulunan bu kanun icabi tabiat nazariyyesini alettevali ve muttariden ibtal etmek için hem her lahzasında ıttırad kanununu tadil eder, hem de ilme ve bakayi ıllete bürhan olmak için onu büsbütün nesh ve ibtal etmeyib maiyyetinde kötürür. Bu suretle ıstıfa tekamülün şartıdır ve beraber mütalea edilmek lâzım gelir. Bütün eşyayi bir camiai vücud altında tabakata tenvi' ederek basitten mürekkebe veya nakıstan kamile doğru çıkan veya bil'akis bir tasnife tabi tutan ve bu sayede ulûm ve fününı beşeriyyeye dahi mevzulariyle mütenasib ve mütenasık bir tasnif temin eden bu kanunı ıstıfa, tekamüli hadisati hayatiyyede ve alelhusus tasnifi hayvanîde velâ siyyema tenasüli beşerî, hılkat ve tekâmüli insanîde pek barizdir. Bu mütaleada maddenin iptidaen basit ve sâfi veya mahlut ve mürekkeb olarak halkı veya mevcudiyyeti mebahisiyle uğraşmağa hiç lüzum görmeden hadisatın filhal malûm olan tabakatı tekâmüllerini nasıl bulduklarını ve bulmakta olduklarını düşündürmek vardır. Şimdi şu karşımızda âlem denilen halitai hadisatı şöyle bir düşünelim. Evvela, bir faza ile bir çok ecram halitası görünen manzarai umumiyye karşısında bulunuyoruz. Ve bu manzarada
sh:»1084
ecramı fezadan ve birbirlerinden temayüz etmiş ve bunlar içinde arzımızı da onlardan ayrılmış görüyoruz. Bunların her biri bize bir ıstıfa nümunesi arzeder. Sonra arzımızı teşkil eden ecsam içinden mevalidi selâse denilen meadin, nebatat, hayvanatın yekdiğerinden bariz ve mütekâmil farklarla temayüz ettiklerini görürüz, öyle ki asıldan meadin, meadinden nebatat, nebatattan hayvanat mütezayid birer tekâmül ile teşa'üb ve tenevvü' ede ede gelmiş gibi bir silsilei temayüz ve tekâmül gösteriyorlar. Maden sureti cinsiyyesinde birleşen ve tabiatı madeniyye denilen bir halitai mahsusa muhtelif tasfiyelerden geçerek ve her birinde başka başka hususiyati cedide ile birleşerek yep yeni bir hulâsai cevheriyede ıstıfa edilib envaı meadin zuhur ediyor. Ve her birinde muhtelit meratibde sunuf da görülüyor. Saniyen başk bir hususiyet ile nebatat geliyor, bunlar hususiyeti madeniyyeye başkaca bir safa, bam başka bir sureti ıstıfa veren uzviyyeti nümüv ve tenasül gibi hususiyat ile topraklardan silkinerek çıkan bir vücudi cedid arzediyor, bu da silsilei tevalisinde tasnifi nebatatı meydana getiren bir çok meratıbi istıfa ve tekâmüle ayrılıyor ki meadine nisbetle bunlardaki safa ve kemal ne kadar barizdir. Salisen başka bir hususiyet ile hayvanat geliyor, hayvanatı ibtidaiye ile nebatatı iptidaiye arasındaki temayüz bizim için gerek malûm olsun ve gerek olmasın bunların meratıbı tekemmüllerindeki fark ve fasıl o kadar barizdir ki hiç kimse bir çiçekle bir kelebeği karışdırmaz, çiçeği olduğu yerde koparır, kelebeği de kovalamaya mecbur olur. Ve bilir ki hayati nebatî kelebekte vardır. Fakat hayati hayvanî çiçekte yoktur, çiçek kelebek haline gelmek için topraktan bir daha silkinmiş daha mütekâmil bir ıstıfaya mazhar olmuştur. Bu suretle hususiyyeti nebatiyeye hususiyyeti hayvaniyye manzum olarak silsilei tevalide bir de tabiati hayvaniyye zuhur etmiş bu da tasnifi hayvanîyi meydana getiren tabakata
sh:»1085
ayrılmıştır. İşte Arzımızın hudusunda onu ecramı saireden temayüz ettiren halk ve tekvinden sonra üzerinde görülegelen bu silsilei tevali içinde ıttıradatı tahavvül ve tenevvua doğru götüren ceryani ıstıfa bu kadar zahir ve müncelidir ki bunda tabiat namı verilebilecek her hususiyeti muttaridenin re'sen bir halkı cedid, hılâfi ade bir harika inzımamiyle tahaddüs ederek geldiğini ve hiç bir tabiatın ceryanı ıttıradı tenevvü' ve ıhtilâftan ari olmadığını ve binaenaleyh tam manâsiyle bir tabiat davasının batıl olduğunu ve eşyadan hiç birinde vahdet ve vücudi zatî bulunmadığını ve bu tenevvu' içindeki ıttıraddan okunan nizamı vahdetin sani' ve nâzımı olan ılleti vücudun zevatı eşyada hall veya fani ve muzmehıll olmayıb bizzat baki bulunduğunu velhasıl eşyayı hadiseden hiç birin ılleti kendinde dahil olmayıb haric bulunduğunu ve şu halde bunlar cem'edildiği zaman ılleti küllün dahi hey'eti mecmuai, âlemde dahil ve fnai olmayıb bütün âlemin mütehavvil ve ılleti külde fani bulunduğunu ve vahdeti zatiyyenin ancak bu ılleti bakiyeye aid olduğunu ve binaenaleyh bütün âlemin de bir tabiat olmadığını gösteren açık bir delil ve şahid vardır. Erbabı ukul ve eshabı fünun bu sirri ıstıfayı pek iyi düşünmek lâzım gelir. Bu ıstıfayı yapan, eşyayı böyle bir asıldan ayırıb ayırıb peyderpey teksir ve tenvi' ederek tekemmül ettiren faili müessirin halıkı âlem olduğunda şüphe eden hiç kimseye tesadüf edilmemiştir. Şu kadar ki bir takım kimseler bu muhtelif tabiatlerin hep yekdiğerinden doğarak geldiklerine ve her kâmilin nakıstan bizzat ve bittabia çıktığına ve her müahhardaki kuvveti ıstıfanın mukaddem de kendiliğinden tehaddüs ettiğine, tenevvuun eseri ıstıfa olduğunda şüphe etmemekle beraber ıstıfanın sebebsiz, ılletsiz olduğuna ve bu suretle ıttırad, tam zıddı olan ihtılâf ve tenvvuu bizzarure ihdas ettiğine ve bu tenakuz içinde âdî bir tabiati vahide olduğuna zahib olmak gibi
sh:»1086
bir tenakuza sapmışlardır. Bu noktada elyevm fününı tabiiyye eshabının iki mütenakız kaziyyede ısrar ettiklerini görüyoruz:

1- Diyorlar ki kanunı ıstıfa ve tekâmül mucebince bütün mevalid bir asıldan teşaub etmiştir. Binaenaleyh bütün hayvanat bir hayvanı ibtidaîden tevellüd veya tahavvül ederek gelmiştir. Ve bu tekâmül ve ıstıfa' nebatattan meadine geçerek ta bir maddei asliyeye kadar gerisin geri irca' olunuyor. Binaenaleyh insan dahi hayvanatı iptidaiyyeden tenasül etmiştir.

2- Her hayvan, her nebat behemehal kendi nev'inin bir tohumundan tevellüd veya tevalüd eder. Pastör bunu bittecribe isbat etmiştir. Binaenaleyh tohumsuz tevellüd olmıyacağı gibi meselâ nohud tohumundan

buğday çıkmaz, balık tohumundan köpek olmaz, maymun tohumundan ayı doğmaz, hatta zatürrie mikrobundan tifo mikrobu doğmaz.

Görülüyor ki bu iki dava yekdiğerine temamen muarızdır, biri ilmî ise diğeri gayri ilmîdir. Bu gün herkes bilir ki Arzımız sonradan teşekkül etmiştir. Ve üzerindeki hayvanat da daha sonra zuhur etmiştir. O halde bu günkü hayvanatın başlangıcı olan tohumlar nasıl tekevvün ettiler? Tabiat nazariyesine en muvafık olan Pastör nazariyesinde bu suale cevab yoktur. Meğerki Arzın tahavvülâtı ve sonradan hüdüsü inkâr edilsin. Halbuki evvelki nazariye ıstıfa ve tekâmül kanuniyle gazleri, mayiatı, ecsamı sulbiyeyi, meadini, nebatatı, hayvanatı çıkarmak imkânını bulabilir. Fakat bunu bulmak hâdisatın maddei asliyyedeki hududı asliyye ve zatiyyeyi geçebildiğini ve asıldan daha mütekâmil hasaıs ifade ettiğini ve Binaenaleyh müessiri hakikînin tabiatı maddeye hâkim ve onun
sh:»1087
fevkinde bir kudreti fatıra olduğunu kabul eylemektir. Ve bunu söylemek için tabiat davasından sarfı nazar etmiş olduğunu i'lân etmek lâzım gelir, yoksa bu da kendisiyle mütenakız olmuş olur. Istıfa ve tekâmül mefhumlarının tabiat fikri davasiyle nasıl kabili te'lif olduğu sorulduğu zaman tenevvu' ifade eden ıstıfa, ıttırad ifade eden tabiatın bir kanunudur deyenler bir tenakuzdan başka bir şey söylemiş olmaz. Bunlar ilmin esası olan hakkın kendine mutabakatı ve ılliyyetin tenasübü kanunı azîmine küfretmiş olurlar. O zaman ne ilim kalır, ne ma'lûm, ne tabiat kalır, ne vücud. Bu noktaya gelince bütün hakikati i'tiraf ederek ıstıfanın tabiatten değil kadiri mutlak olan Halik tealânın iradesinden geldiğini ve binaenaleyh fıtratin tabiate mukaddem bulunduğunu i'tiraf eylemek zarurîdir. Bunun içindir ki ıstıfa nazariyesinde terbiyei iradiye mes'elesinin ehemmiyyeti pek büyüktür, şu halde ulûmi tabiiye hilâfı tabiat harikaları inkâr ettirecek bir zaruret değil, hilâfı mümkin olan bir âdeti cariye ifade eder.

İşte mahiyyeti risaleti tefhim için sevk edilmiş bulunan ve hilkati İsaya dahi bir mukaddem teşkil edecek olan bu âyette ıstıfanın zarurî bir ıttıradı mutlak değil, fekkattabia' bir fıtrat, bir halki mütezayid ifade eden bir fi'li İlahî olduğuna ve maddei asliyenin zaruriyyeti ve kıdemi davasından da sarfınazar etmek ıktiza edeceğine ve binaenaleyh tabiat da'vasile her şey'i bir ıttıradı sabit üzere mukayese ederek hılkatte ıyan beyan görülmekte olan fevkal'ade terakki ve tekâmülü, tenevvü' ve temayüzü inkâr veya tevkıfe kalkışmamak ve bu cümleden olmak üzere tabiatı beşeriyye namına insanların hep fıtrat ve kuva ve melekât i'tibarile bir seviyede addetmemek ve bu suretle herkeste yok diye nübüvvet ve risaleti ve mu'cizatı Enbiyayı imkânsız, gayrı ma'kul gibi zannetmemek ve mes'elei İsayı da bu esas dairesinde anlamak lâzım
sh:»1088
geldiğine ve ıstıfanın iradiyyetine ve terbiyei ilmiyyedeki kıymetine en yüksek misâl tabiatte bil'irade tasarrufa kabiliyyet fıtratini haiz olan nev'i insanî olduğuna ve bu nev'in dahi daha mükemmel bir ıstıfaya namzed bulunduğuna nazarı dikkati celb için ıstıfayı beşerîden başlayıb nev'i beşerin bütün âlemîn içinde en mükemmel bir nüshai ıstıfa bulunduğunu göstermiş ve bu gün biribirinin zürriyyeti olarak tevali edib giden bu nev'in fıtrati, mebdei hılkati hükmi tabiatle tohmı nev'îsinden başlamayıb re'sen gayrı mu'tad bir ıstıfayı ilâhî ile zuhur ettiğini ve sonra bu ıstıfanın « ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ » teza'uf ve tekâmül eylediğini ve işte mazharı risalet olan zevatın böyle bir ıstıfa ile diğer zevil'ukulden mümtaz bir ıstıfayı mahsusı ilâhî ile geldiğini ve bu miyanda en mükemmel meratibi ıstıfa ile Âdem, Nuh, Âli İbrahim ve Âli Imran silsilesini ta'kib ettiğini ve Âli İbrahimden bulunduğunu ve şu halde gerek risaleti inkâr vadisinde ve gerek bunların celâleti kadirleri aleyhinde gizli veya aşikâr söylenen sözleri veya beslenen fikirleri Allah teâlânın işitir ve bilir olduğunu anlatmıştır.

Artık vahdet ile kesret, tabiat ile irade beyninde bir noktai irtibat teşkil eden kanunı ıstıfayı ve bunun ifade ettiği sirri terbiye ve tekemmülü bihakkın düşünüb tasavvur edenler en celi bir tebeyyüni ilmî ile şu hakikatleri i'tiraf ederler.

1- Her kanun fekvalkanun bir hâdisei fıtrat ile başlar.

2- Her hâdise bir kanun olmak zarurî değil mümkindir.

3- Bir hâdisenin kanun olması için bil'ıttırad tevalisi şarttır. Fakat her tevalinin mugayiri ıttırad bir ıhtilâfa ıktıranı da zarurîdir. Binaenaleyh âlemin zamanda imtidadı
sh:»1089
aynen bir bakayı zatî değil bir teceddüdi emsaldir. Bakayı zatî bu teceddüdatın ılleti hakikîyyesi olan halikın sıfatıdır.

4- Tabiat bir zarureti zatiyye değil, bir zaruret bişartılmahmul ifade eder. Binaenaleyh bu gün me'huz olan bir tabiat, dünün veya yarının vakı'atına bizzarure hâkim değildir.

5- Efradı nevi'de ayniyyet mümkin olmadığı gibi müsavatı mutlaka da mümkin değildir. Onlarda tahtennevi' veya fevkannevi' mümeyyizat ve müşahhısatı nakısa veya kâmile de vardır. Binaenaleyh vahdeti nev'iyye veya cinsiyye terakki ve inhıtata mani' değildir.

6- Halîtai âlemden temayüz eden enva'ı mahlûkat miyanında nev'i beşer hepsinden mükemmel bir ıstıfa ile vücud bulmuştur. Istıfanın iradî olmak hasısası bilhassa bunda zahirdir. Tekâmüli beşerî kemali İlâhîye en karib olan ve madde ve tabiat üzerinde en ziyade tasarrufa müste'id bulunan bir kemale müteveccihdir.

7- Risalet, beşeriyyetin hassai nev'iyyesi değil, nev'iyyeti insaniyyede ekmel bir ıstıfayı İlâhîdir. Bunu da derecatı mütevaliye üzerinde müterakki bir silsilei ıstıfa tâ'kıb etmiştir. Her hangi bir nevi'de efradı nevi' tahtennevi' veya fevkannevi' mümeyyizat ve hususıyyat ile mütefavit ve muhtelif olabildiği gibi bu tefavüt ve ıhtilâf, efrad ve sunufı beşerde daha ziyadedir. Hatta efrad ve sunufı beşer beynindeki tefavüt-ü ıhtilâf o kadar çoktur ki ecnası saire de bu kadar tefavüt bir faslı nev'î addedilmeğe lâıktır. İnsanların hiç birinin hasleti şahsıyyesi diğerine mıkyas ittihaz edilemez. Zeydin nefsi, vicdanı, hiss-ü temayülü, ilm-ü iradesi kabilliyyet ve ademi kabiliyyeti kuva ve melekâtı ile amrin nefsi ölçülemez. Efradı beşer içinde muhtelif hayvanatı hattâ Melekleri, Cinleri, Şeytanları temsil eden neler vardır. Hatta ukuli beşer bile ne kadar mütefavittir. Beride

sh:»1090

henüz şahsiyyeti geçmemiş, burnunun ucundakini görmiyen bir akıl, ötede mekânları, zamanları geçmiş sahsıyyetinden çıkıp bir ruhi küllî olmuş diğer bir akıl ve ruh vardır. Ve akl için tarik birdir misaline mâsadak olan akıl böyle bir akıldır ki mebdei hakikîsini bulmuş, şerikten münezzeh olan Hak tealânın tarikı vahdaniyyetini tutmuştur. Binaeaneleyh ıstıfai insanînin pek güzel nümunelerinden birini arzeden böyle mümtaz akıllara efradı beşer arasında mebzuliyyetle tesadüf edilmemesi bunların ne beşeriyyetlerini, ne de cins içinde bir nevi' gibi nev'i âdîden derecat ile mütemayiz bir sınfı ekmel veya ferdi ekmel olduklarını inkâra bir sebeb teşkil etmiyeceği gibi ukuli âdiyeni hayran olacağı en yüksek bir ıstıfai İlahîye mazhar olmuş rüsüli İlâhiyyenin de ne nev'iyyeti beşeriyyelerini, ne de mafevkannevi' olan imtiyazlarını inkâra ilmen ve fennen hiç bir sebeb yoktur. Istıfa kanunu bilenler ve hakkiyle tasvir edebilenler bunu nefislerinde tecribe edemeseler bile şüphesiz bir istidlâl ile ilmen ve fennen isbat ve taakkul edebilirler. İnsan yok iken ve insan tohumu mevcud değil iken onu meydana getiren ıstıfa ona munzammolan muzaaf ıstıfalarında « ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ » neler yapamaz. İşte mahiyyeti risalet bu ıstıfai ekmelin eseridir. Ve

Bunun en büyük misali de risaleti Muhammediyyedir.

Bunu Halîmî gibi hükemai islâmiyye şöyle izah etmişlerdir: «Enbiyai kiram aleyhimüssalâtü vesselâm gerek kuvâi cismaniyye ve gerek kuvâi ruhaniyyede gayrılarına benzemezler. Havassi zahire ve batne gibi kuvâi idrakiyyeleri görüş, işidiş, koklayış, zevk, lems kuvvetleri, hıfız, zekâ gibi kuvâi batıneleri, kuvvei muharrikeleri, kuvvei ruhaniyyei akliyyeleri, yalnız derece itibariyle değil, keyfiyyet itibariyle bile diğerlerinden farklı bir gayei kemali ve nihayeti safayı haizdir. Meselâ uzakları görmekle kalmaz, arkadan ve verai hicâbdan da görebilirler.» Başkalarına

sh:»1091

işidemediği sesleri, duyamadığı rayihaları, işidir duyar anlıyabilirler. Şifai şerifde tafsıl olunduğu üzere Resulullah Efendimizin kuvâyı cismaniyye ve ruhaniyyeleri ne kadar yüksekti.

Hulâsa yine Fahruddini razî Hazretleri der ki: Bu babda sözün tamamı şudur: Nefsi kudsîi Nebevî nüfusi saireye mahiyyetçe bile muhaliftir. Yani onların hakikati, cinsi beşer içinde bir nev'i ekmeldir. Zekâda, fetanette, hurriyyette, tealide, cismaniyyet ve şehevattan tereffü'de kemali mahsusu haiz olmak nüfusi kudsiyyei Nebeviyyenin levazimindendir. Ruh, şeref-ü safada' beden tahâret-ü nekada son derece yüksek olunca şüphe yok ki kuvâi muharrike ve müdrike gayei kemalde olurlar. Zira bu kuvvetler ruhtan bedene feyezan eden envar mecrasındadırlar. Fail ve kabil gayei kemalde olunca asari müterettibe de son derece kuvvetli, şerefli ve sâfi olacaktır. Binaenaleyh âyetin manâsı şu olur: «Cenabı Allah âlemi Arz sükkânı miyanından ve hatta Melekler de dahil olduğu halde bütün mahlûkat miyanından Âdemi ıstıfa etti, beşeri bir tenasül geçmeksizin o zamanki mahlûkattan başka musaffâ ve temiz bir mahiyyette halketti -Bilmek lâzım gelir ki «insan insandan doğar» ka'ıdei mu'tadesi ezelî ve zarurî değildir. Bidayeten insan insandan doğması, bunun başka bir mahlûktan doğduğunu farzetmekle «insan insandan doğar» ka'ıdesinin külliyyeti, ezeliyyeti, zaruriyyeti temin edilmiş olmaz. Her ne olsa lâekal bir insan vardır ki insandan doğmamıştır. Bu babda zarurî ve ezelî ve bilâ istisnâ ilmî ve küllî olan bir ka'ıde varsa o da şudur: «Her insan Allahın mahlûkudur.» Buna iman eden hiç yanılmaz. «Her insan insandan doğar» diye iman eden yanılır.- Sonra Cenabı Allah kuvvei ruhaniyyenin kemalini Âdemin evlâdının bir şu'bei muayyenesine vaz'etti, tenasül ettirdi. Sonra Nuha, daha sonra İbrahime geldi, sonra İbrahimden iki şu'be hasıl oldu, İsmail ve

sh:»1092

İshak, İsmail ruhi kudsîi Muhammedînin zuhuruna ve ıstıfasına mebde oldu, İshakı da evlâddan evlâda Ali İmrana kadar Yakub silsilesiyle nübuvvete, ve İys silsilesiyle mülke mebde' kıldı ve bu hal zuhuri Muhammedîye kadar müstemirri oldu. Bütün bunlar zamanda âlemînin en güzideleri idiler. Nihayet zuhuri Muhammedî ile gerek nuri nübüvvet ve gerek şerefi mülk, Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem intikal etti ih.».

ÂL, karabette veya mezhebde bir şahsa raci' olandır.

Âli İbrahimden murad, bütün mü'minîndir denilmiş ise de sahihi «

اِنّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًاۜ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتى قَالَ لَايَنَالُ عَهْدِى

الظَّالِمينَ » mucebince ahdi ilâhîde dahil bulunan gayri zalim evlâd ve zürriyyeti İbrahim ve

alelhusus Muhammed Mustafadır. Âli ımrana gelince: Imran da ikidir. Birincisi Hazreti Musa ve Harunun babaları olan Imran ibni Yashür ibni Lâvî ibni Ya'kub ibni İshak ibni İbrahimdir ki Bu Imranın da Meryem isminde ve Musa ile Harunun büyük hemşiresi olan bir kızı varmış, ikincisi de Hazreti Meryemin babası olan Imran ibni Mâtandır ki bu da Süleyman ibni Davud ibni İyşa neslinden, bunlar da Yehuda ibni Ya'kub neslindendirler. Burada Âli Imran ikisine de muhtemil bulunmakla beraber Imranı saniye masruf olması siyakı beyana nazaran daha zahir görülmüştür. Fakat umumı müşterek suretiyle gerek birinci ve gerek ikinci alel'ıtlak Âli Imran namını taşıyanlar demek daha doğrudur. İki Imran arasında bin sekiz yüz sene geçtiği de söylenmiştir.

Sureti umumiyede bu sirri ıstıfa iyice teemmül ve femlolunduktan sonra gelelim Âli Imrana ve Meryem ve İsaya:

Şimdi şu kıssaları hatırda tutunuz: bir Allah da işiden bilen:
sh:»1093

﴿٣٥﴾ اِذْ قَالَتِ امْرَاَةُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فى
بَطْنى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنّىۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّميعُ الْعَليمُ ﴿٣٦﴾
فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنّى وَضَعْتُهَٓا اُنْثٰىۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا
وَضَعَتْۜ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰىۚ وَاِنّى سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنّٓى
اُعيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجيمِ ﴿٣٧﴾ فَتَقَبَّلَهَا
رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًاۙ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّاۜ كُلَّمَا
دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًاۚ قَالَ يَا مَرْيَمُ
اَنّٰى لَكِ هٰذَاۜ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ
بِغَيْرِ حِسَابٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Imranın haremi dediği vakit: "Ya rabbi! ben karnımdakini her kayıddan azade olarak sana adadım, hemen kabul buyur benden, çünkü bir sensin işiden bilen sen" 35 Derken vaktaki hamlini vaz' etti "Ya rabbi onu dişi vaz' ettim" dedi, Allah daha iyi bilirken ne vaz'ettiğini, halbuki erkek dişi gibi değildi, bununla beraber ben onun adını Meryem kodum ve işte ben onu ve zürriyyetini o recîm şeytanın şerrinden sana
sh:»1094
ısmarlıyorum 36 Bunun üzerine rabbı onu güzel bir kabul ile kabul buyurdu ve güzel bir surette yetiştirdi, Zekeriyanın himayesine verdi, Zekeriyya onun üzerine mihraba her girdikçe yanında yeni bir rızk bulur, ya Meryem! bu sana nereden? derdi, o da Allah tarafından, derdi: Şüphe yok ki Allah dilediğini hisabsız merzuk buyurur 37

Rivayet olunuyor ki Hazreti İsanın ninesi zevcesi Imranın ismi «Hanne binti Fâkuza» Hannenin

hemşiresi ve bir rivayette Meryemin hemşiresi İyşa' dahi Hazreti Zevkeriyyanın zevcesi ve Hazreti Yahyanın validesi imiş. Aleyhissalâtü vesselâm « هُمَا ابْنَا خَالَةٍ = ya'ni Yahya ile İsa teyze oğullarıdır» buyurmuştu.

MUHARRER; Esasen iyice azadlanmış, Halıs hur yapılmış demektir ki ibadette muhlıs veya ma'bed hadimi veya Dünyadan azade ma'nalariyle tefsir edilmiştir.

MİHRAB; Ma'lûmdur ki mescidlerin ön tarafında imamın duracağı mevkıi mahsustur. Zikri cüz, iradei kül tarikiyle mescide, kezalik en şerefli, en ileri mevkıa dahi mihrab denilir. Fakat burada mihrabdan murad, mescidde merdivenle çıkılır bir mahfil olduğu beyan ediliyor ki Hazreti Meryem, Zekeriya aleyhisselâm tarafından buraya konulmuş ve burada muhafaza edilmiş idi.

İşte rahimi maderde babasından yetim kalam Hazreti Meryem böyle kudsî bir ruhaniyyetle doğmuş ve böyle bir mihrabda min ındillah mazhariyyeti mahsusa ile perverişyab olmuştu. O mihrab ki:

﴿٣٨﴾ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِى مِنْ لَدُنْكَ
ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴿﴾

sh:»1095

﴿٣٩﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلٰئِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّى فِى الْمِحْرَابِ اَنَّ
اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا
وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى غُلَامٌ
وَقَدْ بَلَغَنِىَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِى عَاقِرٌ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا
يَشَاءُ ﴿٤١﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِى اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ
النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِىِّ
وَالْاِبْكَارِ﴿﴾

Meali Şerifi

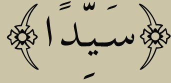
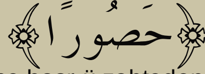
O aralık Zekeriyya rabbına dua etti: Yarab! dedi: Bana ledünnünden bir temiz zürriyyet ihsan eyle şüphesiz ki sen duayı işidensin 38 Derken Melâikeler kendisine nida' ettiler, o kalkmış mihrabda namaz kılıyordu: Haberin olsun Allah sana Yahyayı müjdeliyor: Allahdan bir kelimeyi tasdik edecek, hem bir efendi, hem gayez zahid, ve bir Peygamber, salihînden 39 Yarab! dedi: benim için bir oğul nasıl olur? kendime ihtiyarlık çatmış haremim de kısırken, buyurdu ki: öyle, Allah ne dilerse yapar 40 Yarab! dedi: Bana bir âyet (bir alâmet) yap, buyurdu ki: Ayetin nasa üç gün sade işaretten başka söz söyliyememendir. Bununla beraber rabbını çok zikret ve akşam sabah tesbih eyle 41

____

39. ﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ﴾ Allahdan bir kelimeyi ya'ni İsayı musaddık. -Burada Hazreti Yahyanın Hazreti İsayı ilk tasdik eden zat olduğu zikrediliyor. Bu tasdik, Yahyanın rahmi madere düşmesiyle başlamıştır. Çünkü «âkır» hayz-u nifastan kesilmiş pek ihtiyar

sh:»1096

bir kadının hamli de hilâfı âdet bir şeyler. Binaenaleyh Yahya cenabı Allahın hilâfı âde şeyler halk edebileceğine fi'len bir şahiddir. Ve onun vücudiyle asıl tasdik ettiği de « اَللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ » kelâmıdır. Bu ise Meryemin de hilâfı âde olarak hâmil olabileceğini tasdiktir. Bu ma'na iledir ki validei Yahyanı Hazreti Meryeme «benim karnımdaki senin karnındakini tasdik ediyor» dediği rivayet olunuyor.

 Bir efendi: Kerîm, halîm, batıla tenezzül etmeden hüsni suretle nasın rızasını alır, akranına faik, riyasete lâyık kudret var iken gerek kadın ve gerek sair şehevatı Dünyadan nefsini son derece hasr-ü zabteden mücerred, afif, zahid, târiki Dünya. Bir hadîsi nebevîde varid olduğu üzere bir hatîe yapmamış gönlünden bir ma'sıyet arzusu da geçmemiş, musaddıkı kelime olan Yahya böyle bir efendi, böyle bir zahid, böyle bir nebiyyi salih idi. Hazreti Yahyanın İsadan sinnen altı ay büyük olduğu ekseriyyetle mervidir. Maamafih üç yaş da denilmiştir. Müşarünileyh ref'i İsadan mukaddem şedid edilmiştir. Bir hadîsi şerifte şöyle merviydir. Dünyanın Allaha karşı haysiyyetsizliğindendir ki Yahya ibni Zekeriyyayı babası olan ve gayz-u iftiralarla şehid edilen Hazreti zekeriyya da böyle nezih ve fevkal'âde bir mazhariyyeti rabbaniyyede idi. Yine Âli ımrana gelelim:

Şunu da hatırda tutunuz: Yine bir Allahdır işiden bilen:

﴿٤٢﴾ وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَامَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ
وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعَالَمٖينَ ﴿٤٣﴾ يَامَرْيَمُ اقْنُتٖى لِرَبِّكِ
وَاسْجُدٖى وَارْكَعٖى مَعَ الرَّاكِعٖينَ ﴿﴾

sh:»1097

Meali Şerifi

Hem Melekler dediği vakit, ya Meryem! her halde Allah seni süzüb seçti, ve seni çok temiz pâk kıldı, hem seni âlemin kadınlarının fevkında seçti 42 ya Meryem! rabbına divan dur, ve secdeye kapan ve rükû' edenlerle beraber rükûa var 43

Hazreti Meryem böyle bir ıstıfayı ilâhîye mazhar, tertemiz, pam pâk idi, çirkin hallerden, Yehudîlerin isnadatından âri ve beri idi, hiç bir kadında tecelli etmemiş bir surette Hazreti İsaya valide olması haysiyyetiyle âlemdeki nisvanın hepsinden mümtaz oldu. Bu ıstıfanın eseri ve bu taharetin şükranesi olmak üzere ibadat ve tâat ile iştigal eder, rabbının divanına durar, kaşını gözüne kaldarmaz, dualar eder, secdelere kapanır, namaz kılar, asılerle değil namaz kılan ehli tâat cemaat ile beraber olur, Beyti makdisde ibadet ederdi, böyle yapması için kalbinde meleklerin kendine ilham ettiğini duyar ve bu emirlere uyardı, Yehudîlerin ve Nesârânın ma'lûm ve meşhud olan namazlarında rükû' bulunmadığına nazaran « وَارْكَعٖى مَعَ الرَّاكِعٖينَ » de rükûun manası namaz veya tâat ve şükür veya islâmdakinden başka bir şekil veya aynen öyle olması hakkında müfessirîn muhtelif beyanatta bulunmuş ve aynı zamanda « رَاكِعٖينَ » ile maiyyetin manası da izah edilmiştir. Her halde kıyam, sücud ve rükûun erkânı salâtı ve rakiînin cemaati ifade ettiği zahir bulunduğundan salâtı Meryemde bir rükû' bulunduğu zahirdir. Maiyyet ise surei Meryemdeki « فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا » âyeti delâletiyle

sh:»1098

hicab arkasından cemaate muvafakat ile tefsir olunmuştur. Maamafih mutlak da olsa Meryemin erkeklerle beraber ancak cemaatle namaz halinde bulunduğunu ifham eder.

Ya Muhammed:

﴿٤٤﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَؕ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ
اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَۖ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ
يَخْتَصِمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bu işte sana gayb haberlerinden, onu sana vahy ile bildiriyoruz (ya Muhammed), yoksa Meryemi hangisi himayesine alacak, diye kalemleriyle kur'a atarlarken de sen yanlarında değildin, çekişirlerken di yanlarında değildin 44

Binaenaleyh senin vacibül'itâa bir Resuli kibriya Muhammed Mustafa olduğunda ve bu haberlerin vahyi hak bulunduğunda şüphe yok.

Bu ıhtar akıbinde ve ıhtisam noktasında ıstıfayı Meryeme müteallık olarak İsa kıssasının dahi bütün hakikatini anlatmak için şunları yad et,

﴿٤٥﴾ اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُۙ
اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَۙ ﴿﴾

sh:»1099

﴿٤٦﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ
﴿٤٧﴾ قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌؕ
قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُؕ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٨﴾ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجِيلَۚ ﴿٤٩﴾ وَرَسُولًا اِلٰى بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ اَنِّى قَدْ جِئْتُكُمْ
بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْۙ اَنِّٓى اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ
فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِۚ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ
الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِۚ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَۙ فِى
بُيُوتِكُمْؕ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَۚ ﴿٥٠﴾

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذٖى حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبّٖى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٥١﴾

sh:»1100

Meali Şerifi

Melekler dediği vakit: ya Meryem! haberin olsun Allah senin tarafından bir kelime ile müjdeleyor: ismi Mesih İsabni Meryem, Dünya ve Ahırette vecîh olarak hem de mukarrebînden 45 ve nasa kelâm söyleyecek: hem beşikte hem yetişkin iken, hem de salihînden 46 Yarabbi! dedi: bir çocuk nerden olabilir benim için? Ki bana bir beşer dokunmadı, buyurdu ki: öyle, Allah neyi dilerse yaratır, obir emri murad edince sade ona ol der o oluverir 47 ve ona hem kitabet öğretecek hem hikmet hem Tevrat hem İncil 48 hem Beni İsraile bir Resul olarak, şöyle ki: ben size rabbınızdan bir âyetle geldim, ben size çamurdan kuş biçimi gibi bir mahlûk biçerim de içine üflerim, Allahın izniyle derhal bir kuş olur, yine Allahın izniyle gözsüzü ve abraşı iyi eder ve ölüleri diriltirim, ve evlerinize ne yiyor ve ne biriktiriyorsanız size haber veririm elbette bunda size şüphesiz bir âyet vardır eğer iman edecek iseniz 49 hem Tevrattan önümde bulunanı bir tasdıkcı olarak ve hem size haram edilenin ba'zısını halâl kılayım diye ve Rabbınızdan bir âyet ile size geldim, artık, Allahdan korkun da bana itaat edin 50 şüphe yok ki Allah benim de Rabbım sizin de Rabbınızdır, onun için hep ona ibadet edin, bu işte doğru yoldur 51

MESİH: Aslı İbranîce mübarek ma'nasına meşihtir ki İsanın lâkabıdır. İsanın «iyşu'» mu'arrabı olduğu geçmiş idi.

KELİME: Istılâhı Nahivde «müfred bir ma'naya mevzu' lâfızdır ki «İsim, Fiıl, Harf veya Edat namiyle üç nevi'dir. Mürekkebata ve lâfızdan ma'adasına ıtlakı mecazdır. Mantık ıstılâhında ise kelime nahivdeki fiıl demektir,

sh:»1101

burada isme tekabül etmesi karinesiyle bu ma'na daha karib görünüyor.

Ragıb müfredatında der ki: Kelm, semi' veya basar iki histen biriyle idrak olunan bir te'sirdir. Bunun için te'siri zahir bir cerh ma'nasına gelir. Kelâm ise semi' hassesiyle idrak olunur. Kelâm, elfazı manzume ile tahtindeki maaniye min haysülmecmu' ıtlak edilir. Nahivde bunun ba'zan bir cüz'i olan isim veya fi'il veya edata dahi denirse de ekseriya mürekkeb ve müfid olan cümleye denilir. -Ya'ni kelâm, ifadede maksud bizzat olan cümledir.- Binaenaleyh Nahivde kelâm kavilden ehastır. Zira kavil müfred de olabilir. Kelime ise Nahivde isim veya fi'il veya edat üç nevi' müfredatı kelâmdan her birine ıtlak edilir. Maamafih kelime ıtlakı bu üçe münhasır değildir. Bir kelâm, bir kasıde, bir kitab, kavlî veya fi'lî bir hüküm, bir kazıyye bir şey ilah... kelime olur ki Kur'anda bunun bir çok misalleri vardır. Kelimei tevhid, kelimei İsa vesaire bu cümledendir. ih... Demek ki kelâm ıtlakında esas bizzat veya bilvasıta semi' te'siri altında bir ma'na telkin etmek haysiyetidir. Kelâm böyle bir vasıtadır. Kelime ise gerek semi' ve gerek basar te'siri altında telkini ma'na haysiyetlerinden eamdır. Meselâ ağızdan çıkan ma'nalı sesler veya kitabda yazılan ma'nalı hatlar kelime olduğu gibi âleme bir nazar edildiği zaman nazarda temayüz eden ve gözden gönüle geçib hiss te'siri altında cüz'î küllî bir ma'na telkin eden mevcudat ve mükevvenatı müşahhasa dahi birer kelimedirler ki Hazreti İsa da bunlardan biri idi ve Meryeme böyle bir te'sir ile geldi.

45. ﴿بِكَلِمَةٍ مِنْهُ﴾ Allah tarafından garib bir kelime, bir fi'il ve te'sir, hilâfı âde bir emri tekvin, ma'nalı bir eser: Burada « بكلمته » buyurulmayıb da kelimenin nekire olarak iradı şu nükteleri ifade eder: Evvelâ bu kelime tanınnmadık, garib, hilâfı âde bir kelimedir. Ve

sh:»1102

bu haysiyyetle hüyviyyeti İsayı teşkil eder. Filvaki' hilkati İsa âdeti ma'rufe hilâfınadır. « مِنْهُ » kaydi de bunun bilâ vasıta bir tekvin ve binaenaleyh hilâfı âde bulunduğunu ve ayni zamanda bu kelimenin batıl olmayıb bir kelimei hakk olduğunu gösterir « مِنْهُ » de min ibtidaiyyedir. Saniyen bu bir kelimedir, Lâkin

kelime buna münhasır değildir, Zira nekireler ferdi münteşire delâlet ederler. Binaenaleyh Allah tealânın daha diğer kelimeleri bulunduğu unutulmamalıdır. «

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا»

﴿اِسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ ki o kelimenin ismi Mesih İsa ibin

Meryemdir. Allahtan bir kelime ki ismi Mesih İsabni Meryem. İşte Hıristiyanların Ekanimi selâse diye teslis ve te'lih eyledikleri ve üç şahıs dedikleri hüviyyeti İsa. Biri lâkab olmak üzere iki isim, bir müsemma, bir sıfat, sonra da beyan olunacak evsaf. Şu halde İsa bir ibindir fakat ibni Meryemdir. Hâşâ ibnullah değildir. İsa Mesihtir, mübarektir, ruhülkuds ile müeyyeddir. İsa Allahdan bir kelimedir, lâkin cemi'ı kelimat değildir. Hem de vahiddir cemi' değildir. Allahdan bir kelimeye Allahın bir kelimesi denebilirse de Allah denemez, İsa bir kelime olmak üzere Allaha müteallıktır. Bir oğul, bir veled olmak üzere ise ancak Meryeme muzaftır.

46.

﴿وَجِيهًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۙ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾ bu dört de o kelimenin halleridir ki bir âyet sonra mada'di daha gelecektir.

VECİH. Vecahetli, cah sahibi, ya'ni kuvvetli, şerefli i'tibarlı, Dünyada vecaheti nübüvveti, Ahırette vecaheti şefaati ve Cennette ulüvvi derecesidir. Şu kadar ki «

مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلَّا بِاِذْنِهِ» unutulmamalı. Sade vecih değil mukarrebînden de, Allah tealâya pek yakın olanlardan ve rıdvanı ekberine erenlerden ki «

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ اُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» halbuki ba'zıları vecih olur da mukarreb olmaz. Ve İsa

sh:»1103

gibi daha nice mukarrebîn vardır. Fakat cahiller bunun Allaha mukarrebiyyetini ülûhiyyette ayniyyet veya iştirak zannettiler.

KEHL, kuvvetini toplamış, gençliği kemaline ermiş olandır ki ekseriya otuzdan sayarlar. Beşikte iken ve büyükken nasa söz söyler bir halde olması, surei Meryemde gelecek bir mu'cizesini veya kelime tesmiyesinin veçhini beyan ma'nasından başka dünyada sinni kühulete kadar yaşayacağını tebşir ve bilhassa hudusünü ve tufulet ve kühulet gibi halden hale tavırdan tavra tagâyyür ve tahavvülünü ifham ile hakkında ülûhiyyet iddiasının butlânına tenbihi dahi mutazammındır.

47. ﴿قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌ﴾

Melâikenin tebşiri üzerine Meryem kalb-ü vicdanında kendisinden hiç bir şüphesi bulunmadığı ve kelimenin garabetini de duyduğu cihetle doğrudan doğruya rabbına teveccüh ve tazarru edib «ey rabbım bana hiç bir beşer dokunmamışken benim için (veled) nereden veya nasıl olur» diye hayretle sordu. Rabbı

﴿قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ Allah böyle ne dilerse halk-u takdir eder, o bir emri kat'iyyetle irade ettimi ona sade «ol!» der o da oluverir.» diye onu vicdanında tasdık, kaza ve kudreti ilâhiyeyi bilenler için bunda istığrab ve istib'ad edecek bir cihet olmadığını tefhim eyledi. Kelimenin sirri de işte bu « كُنْ فَيَكُونُ » idi, Allah tealâ bunu tefhim etti, şunları da anlattı: 48.

﴿وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ الخ﴾ Burada kitab, kitabet ma'nasına masdardır. Demek ki Hazreti İsa yazı yazmasını bilir bir hakîm idi. Mu'cizelerde « بِاِذْنِ اللّٰهِ » kayidlerinin tekrarı bunların Nesârânın iddiası veçhile İsanın ülûhiyyetine değil, halikının ülûhiyyetine delâlet edeceklerini kuvvetle beyan içindir.

İşte takdiri ilâhîde İsa böyle bir kelime idi. Hiç bir
sh:»1104
sebebe mahkûm olmıyan Allah tealânın kudreti vahdaniyyesi «

يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ»

medlûlü üzere kelimelerin ma'naya delâletleri gibi fıtratı ve ahlâkı, ilm-ü hikmeti, kitab-ü kitabeti, ef'al-ü akvali ile delâlet ederek anlatacak bir âyet, bir alâmeti hakkolacak, Beni İsraile bir Resul olarak gelecek, değişmez zannedilen âdetler hılâfına dört mu'cize gösterib imana da'vet edecek, önündeki Tevratı tasdik ve te'yid ve men'edilen bazı şeyleri onlara tahlil eyleyecek, gelişinin yegâne sebebi ve bütün mu'cizelerinin gayesi tek bir âyete vukuftan ibaret olduğunu söyliyecekti ki bu âyet de şu idi: Allahdan korkunuz ve bana itaat ediniz, hiç şüphe yok ki Allahdan korkunuz ve bana itaat ediniz, hiç şüphe yok ki Allah hem benim rabbım, hem sizin rabbınızdır. Binaenaleyh onu ma'bud tanıyınız, ona ibadet ve kulluk ediniz, işte sıratı müstakim» demek ki bir kelime olan İsanın ifade edeceği meal bu bir âyet olacak idi.

Şimdi, acaba Allah tarafından Melâikenin tebşiri ve Allahın takdiri ve va'di yerini buldu mu? Kelime kuvveden fi'le çıktı mı? İsa bu ahval ve evsafta gelib bu da'veti yaptı mı? gibi bir suale lüzum yoktur. Bunun cevabı da bu beyanatın içindedir. Bir kerre ta yukarıda « اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ » olduğu ma'lûm, sonra Meleklerin yalan söylemiyecekleri müsellem olmakla beraber Meryemin bunu bizzat tazarruu ile aldığı cevab da ma'lûm. O halde kelimenin hayal olmadığın anlatmak için « مِنْهُ » ile mukayyed olması, Melâike ile gelmesi, tahakkukuna delil olduğu gibi « كُنْ فَيَكُونُ » deki « فَيَكُونُ » da bu babda şüpheye mahal bırakmamış, bundan başka bu tahakkuk « فَلَمَّٓا اَحَسَّ عِيسٰى » da fa'i fasıha ile âlemi şuhutta dahi gösterilmiştir. Binaenaleyh İsa bu hüvviyyet, bu ahval ve evsaf ve bu din-ü davetle bir Resul olarak geldi: «

جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ اِنَّ اللّٰهَ رَبّى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ » dedi ve onun bütün hayat ve da'veti bu bir tek âyeitn

ma'nasından ibaret oldu. İsa "bana itaat ediniz" dediği zaman "beni Allah tanıyınız, bana kul

sh:»1105

olunuz" demiyordu, ancak "rabbım ve rabbınız olan Allaha kul olunuz, yalnız onu ma'bud tanıyınız, doğru

yol budur" diyordu. Sıratı müstakim, dini hakk olan islâmdan başka bir şeye da'vet etmiyor «

﴿انْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ﴾ . ﴿اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ . ﴿اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ﴾ .

﴿اَسْلَمُوا﴾ » diyen Muhammed Resulullahın da'vetinden başka bir şey yapmıyordu «

اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ » hakikatinden başka bir da'vada bulunmuyordu «

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَٓائِمًا بِالْقِسْطِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُۜ » şehadetinden başka bir şehadet

yapmıyordu. Velhasıl kelimei İsanın kelimei tevhidden başka hiç bir ma'nası yoktu, kütübi İlâhiyyenin

nususı muhkemesine karşı "biz onun ruhunu ararız, ruhuna bakarız" diye müteşabihat arkasında dolaşmak

istiyenler bilmek lâzım gelir ki işte Tevratın ve İncilin de yegâne ruhu bu tevhidden ibarettir.

İsa ancak bu mânâ, bu ruh itibariyle bir ruhullah idi, bu kelimede bu mânâda bu ruhta Yahya nasıl İsayi

tasdik eden bir mübeşşir olarak gelmiş ise İsa da Muhammedi öylece tasdik ederek gelen bir mübeşşirdi.

Sonra Muhammed de işte bu kitab ile bu fürkan ile musaddıkı küllolarak gelmiştir. İsa «

اِنَّ اللّٰهَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ » derken Musa gelse idi hayır deyemez İsayı önceden

tasdık ettiği gibi tasdik ederdi. Şimdi Muhammed Resulullah « اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَۚ »

diyerek bu hakikati tebliğ ederken bütün Peygamberlerle beraber İsa dahi gelse idi evet diye Muhammedi

tasdik ve tebliğine itaatten başka birşey yapmazlardı. Bu malûm olduktan sonra İsanın tercemei hali

hakkında aslı mes'ele ile alâkası olmıyan tafsılâtı bırakalım da onun neticei davetine ve ahırı haline gelelim:

sh:»1106

﴿٥٢﴾ فَلَمَّٓا اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِٓى اِلَى اللّٰهِۜ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا

مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا بِمَٓا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ
فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٤﴾ وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُۜ وَاللّٰهُ خَيْرُ
الْمَاكِرِينَ ﴿٥٥﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰى اِنّ۪ى مُتَوَفّ۪يكَ وَرَافِعُكَ
اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوٓا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۚ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ
ف۪يمَا كُنْتُمْ ف۪يهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٦﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَاُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَد۪يدًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۘ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ ﴿٥٧﴾
وَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْۜ وَاللّٰهُ
لَا يُحِبُّ الظَّالِم۪ينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bunun üzerine vakta ki İsa onlardan küfrü hissetti "kim benim Allaha arkadaşlarım?" dedi, Havâriyyun "biziz, dediler: Allah arkadaşları, biz Allaha iman ettik, hem bizim imanı lekesiz Müslimler olduğumuza şahid ol 52 ya rabbena indirdiğine iman ettik

sh:»1107

ve Resulün ardınca gittik, imdi bizi o şahidlerle beraber yaz 53 Bununla beraber mekrettiler Allah da mekirlerine mekretti, öyle ya, Allah hayrülmakirîndir 54 o vakit ki Allah buyurdu: ya İsa! emin ol ben seni eceline yetireceğim ve seni bana ref'edeceğim ve seni o küfredenlerden pâkliyeceğim ve sana tabi' olanları o küfredenlerin kıyamet gününe kadar fevkında kılacağım, sonrada hep dönümünüz banadır, ıhtılâf edib durduğunuz şeyler hakkında o vakit aranızda hükmü ben vereceğim 55 hasılı: o küfredenleri Dünyada ve Ahırette şiddetli bir azab ile ta'zib edeceğim, hem onlara yardımcılardan eser yoktur 56 amma iman edib salih ameller işliyenlere gelince onlara ecirlerini tamamiyle öder de Allah zalimleri sevmez 57

52. ﴿فَلَمَّٓا اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ﴾ -İsanın tevhide daveti üzerine

Beni İsrailin az bir taifesi iman etmiş, ekserîsi etmemiş idi. İman etmiyenler mahud küfürlerini, sui niyyetlerini İsaya ıhsas ettiler, o da bunlardan bu küfrü hissedince

﴿مَنْ اَنْصَارٓى اِلَى اللّٰهِۜ﴾ dedi. Kendine özü Allaha doğru yardımcılar aradı.»- Bu

cümle «ilâllah» kaydının Ensardan veya «ya»dan hal olmasına ve «ilâ» nın mânâsına nazaran müteaddid

mânâlara muhtemildir:

1- Ben Allaha giderken yardımcılarım kimler?

مَنْ اَنْصَارِى مُتَوَجِّهًا اِلَى اللّٰهِ، ذَاهِبًا اِلَى اللّٰهِ.

2- Allaha müslim ve münkad olarak bana yardım edecekler kimler?

مَنْ اَنْصَارِى مُسْلِم۪ينَ اِلَى اللّٰهِ.

3- Benim Allah için yardımcılarım kimler? مَنْ اَنْصَارِى لِلّٰهِ.

4- Allah ile beraber olub yardımcım olacak nasırlarım kimler? مَنْ اَنْصَارِى مَعَ اللّٰهِ.

5- Allaha iman ve islâm etmiş, nefsini Allaha teslim eylemiş olub da yardımını Allaha muzaf kılarak ve

Allah rızasından başka bir şey düşünmiyerek bana Allah yardımcı

sh:»1108
yapacak, hulâsa özü Allaha bağlı, Allaha doğru ensarım, yârânım kimler?

مَنْ اَنْصَارِى مُضِيفًا نَفْسَهُ اِلَى اللّٰهِ اَوْ مُنْهِيًّا نَصْرَهُ اِلَى اللّٰهِ

.

Bu mânâ hepsini cami'dir. Cevab da buna daha mutabıktır, Hazreti İsanın bu talebi ilk olarak bir te'sisi ictimaî yapıyordu. Kelime mukaddemâ rahimi Meryemde ıstıfai İlahî ile tecessüm ettiği gibi şimdi de haricde tecessüme başlıyordu ki İsanın Dünyada vecahati bununla olacaktı. Bu andan itibaren dini tevhid yalnız maneviyyette kalmıyacak maddiyyette de geçecekti. Bu talebe İsanın ihyai mevtâ mucizesinin semerei hasılası olan en güzide eshabı Havâriyyun cevab verdiler:

﴾قَالَ الْحَوَارِيُّونَ﴿ Havâriyyun bir ağızdan dediler ki ﴾نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ﴿

o Allah yardımcıları Allah yârânı biziz. Yani biz allah için sana yardımcıyız. Zira sana yardım Allaha yârlıktır, Allah rızasına muvafıktır. Çünkü sen onun Resulüsün. Bundan sen Allah değilsin biz sana yardım etmeyiz gibi veya sen Allahsın binaenaleyh biz de senin yardımcılarınız gibi bir sui iham çıkmamak için sözlerini

tavzıh ettiler, yani ﴾اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ﴿ Biz Allaha iman ettik ve

sen şahid ol ki biz şüphesiz müslimiz, Allah ve Resulüne mutı'iz.» -İşte Nesârâya Nesârâ denmesinin sebeblerinde birisi İsa ile Havâriyyun arasındaki bu nusret biatıdır. Onlar o zaman böyle müsliman

müvahhid idiler. Bununla dini islâma daveti Muhammediyyeye de manen ıkrar vermişlerdi. Bunun için

Havâriyyun cevablarını şu dua ile bitirdiler: 53.

﴾رَبَّنَٓا اٰمَنَّا بِمَٓا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ﴿ Ya rabbena biz senin inzâl

ettiğin emre inandık ve Resule yahud o Resule ittiba' ettik binaenaleyh

﴾فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴿ bizi yalnız bir şahid

sh:»1109

olan İsa ile değil vahdaniyetine şahadet eden cemi'ı erbabı şuhud ile beraber yaz, ya'ni Melâike, enbiya,

ülülilim ve alelhussu «

«لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

mucebince Ahırette bütün ümmetlere şahid olacak olan o Peygamber Muhammed ve ümmeti ile beraber

yaz.»- görülüyor ki « مِنَ الشَّاهِدِينَ » demediler « مَعَ الشَّاهِدِينَ » dediler. Zira

biliyorlardı ki kendileri şahidînden değil idiler. Hazreti İsa Hevariyyunun İslâmına ve bu duasına şahid

olduğu gibi Muhammed ve ümmeti de buna şahadet eder. Havâriyyun ma'nen ümmeti Muhammed ile

beraberdir. Ümmeti Muhammed de Muhammed ile beraber kâffei Enbiyaya «

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ » diye şahadet ettiklerinden Muhammed ve ümmeti İsayı

ve Havariyyunu beraberlerine almışlardır.

Yuhanna İncilinin birinci babında Yehudîlerin sen kimsin deyu suallerine karşı Hazreti Yahyanın Mesiha şahadeti hakkında şöyle bir kıssa vardır: «Yahya inkâr etmiyerek ben Mesih değilim deyu ıkrar etti, öyle ise nesin Ilya mısın deye sual ettiklerinde o dahi değilim dedi, sen şol Peygamber misin dediklerinde hayır deyu cevab verdi, ol vakit sen kimsin söyle ki bize gönderenlere cevab verelim kendi hakkında ne dersin dediler «ben Eş'ıya Peygamberin dediği ibi rabbın yolunu doğrultunuz deyu berriyyede nida edenin sadasıyım dedi ve ol gönderilenler firisilerden idiler ve ona sual edib öyle ise sen mesih yahud İlyâ, ya «ol Peygamber» olmadığın halde niçin vaftiz ediyorsun dediler, Yahya onlara cevaben ben su ile vaftiz ederim

ıh..» dedi. [İstanbulda matbu' türkce İncil tercemesi 1930] İşte burada « اَلرَّسُولُ », « اَلنَّبِىُّ »

tercemesi olan «ol Peygamber», «şol Peygamber» Tevratta Musaya benzer. « نَبِيًّا مِثْلَ مُوسَى »

olarak geleceği beyan olunan o Peygamberdir ki Hazreti Yahyanın şahadetiyle o Peygamberin ne Yahya ne kendisi, ne de Mesih olmadığı tasrih edilmiştir. Bunun için İncile, Yahyaya, Mesiha iman gelecek olan «o Peygamber» e dahi imana mütevakkıftır.
sh:»1110

Binaenaleyh Havâriyyunun Hazreti İsayı « اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ » diye

işhad ettikten sonra Allaha « رَبَّنَا اٰمَنَّا بِمَا اَنْزَلْتَ الخ » diye dua ettikleri zaman «

مَا اَنْزَلْتَ » cümlesinde şüphesiz «ol Peygamber dahi dahil olmakla « وَالرَّسُولَ » den muradları ya bil'ibare ve yahud İsaya veya cinsi Resule ittiba'ın lâzımı olmak üzere bil'işare Muhammed

Resulullaha nazır veya şamildir. Lâfzan değil ise ma'nen şamildir ki «

اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ » emrinden beri « اَلرَّسُولُ » ibtida burada tekerrür etmiş olmak

hasebiyle bunun yalnız, « رَسُولًا اِلٰى بَنٖى اِسْرَآئِيلَ » e masruf olmayıb musaddıkı

küllolan o Resule «o Peygamber» e hamledilmesi ve bu suretle cinsi Resule şamil olması sıyakı küllîye

daha muvafıktır. Bunlar teemmül edildiği zaman « فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ » duasının veçhi

tefsiri de anlaşılır. « ﴿آمَنَّا بِاللّٰهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ. »

54. ﴿وَمَكَرُوا﴾ Havâriyyun öyle dedi, diğerleri de mekir ve sui kasd yaptılar.» - Bu zamirin lâfzan kurbiyyeti hasebiyle Hevâriyyuna ircaı ve bunların hepsi nusrat va'dinde sebat etmeyib içlerinde hiyle edenlerde bulunduğu ma'nası tevehhüm olunabilirse de ma'nen bu mekir, küfreden Beni İsraile raci'dir. Ya'ni İsa Beni İsrailin küfrünü hissetti, yardımcı aradı, Havâriyyun kendine nusrat biy'ati yaptı, diğer taraftan küfürleri ihsas olunan Beni İsrail de mekir yaptılar, o te'sisi içtimaîye bu suretle mekir karıştı, tamam olmadı, bir ıstıfaya daha muhtac oldu ki o da Muhammed Mustafa ile olacaktır.

MEKR, karanlık, gizli, hissedilmiyecek hilye ile diğerini ızrara çalışmaktır. Beni İsrailin buradaki mekirleri, Hazreti İsaya sui kasdleri, ya'ni kelimetullahı ifna etmek için gizli gizli tedabire teşebbüs edib bağteten onu öldürmek üzere el altından bir takım kimseler ta'yin etmiş olmalarıdır. Ve Hıristiyanların kavlince bu mekre Havâriyyundan birisi de iştirak etmiş ve kâfirlerce casusluk yapmış. Bu sui kasid Hazreti İsanın hem hayatı maddiyyesine, hem hayatı ma'neviyyesine müteveccih idi. Bir taraftan zulmen kendini öldürmek,
sh:»1111
diğer taraftan da'vet ettiği dini tevhidi, kelimesini kaldırmak için mekir, hiyle ve hud'a düşünülüyordu. Hakikatte İsa demek de dini, kelimesi demekti. Artık İsanın çekilmesi zamanı gelmiş idi, fakat daha ölmiyecekti, Beni İsrail bu mekir dolayisiyle Nasraniyyete bir hayli şeyler soktular, karışdırdılar, lâkin arzularına nail olamadılar, İsayi öldüremediler, Nasraniyyeti imha edemediler, onlar mekrettiler

﴿وَمَكَرَ اللّٰهُ﴾ Allah da onlara mekretti, onları mekirden menetmedi, fakat mekirlerinin cezasını verdi ﴿وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾ filvaki Allah mekredenlerin hayırlısıdır.- Onun mekri diğerlerininki gibi şerr-ü ızrarı istihdaf eden bir mekir olmadığı gibi, keşfi mümkin, önüne geçilebilir, tevkıf edilir bir mekir de değildir, hatır-ü hayale gelmez, künhi esrarına erilmez cihetlerden çevirir, imandan, istikametten çıkan, küfür ve mekre sapanların belâlarını verir. Binaenaleyh Allahın mekri lûgaten ma'ruf olan şer manâsiyle değil, ona ceza olan ve müşâkele tarikiyle mekir denilebilen bir hayırdır. Hattâ mekri İlahî mekir yapanlar için bile bir hayri tazammun eder. Çünkü onlara bu suretle mekrin fenalığını cezasını anlatır da intibahlarına, tevbe etmelerini sebeb olur.

İşte Allah o mekredenlere bu mekrini şöyle dediği zaman yapdı: 55. ﴿اِذْ قَالَ اللّٰهُ﴾ Zira Allah o mekreden sui kasd yapan kâfir zalimlere rağmen İsaya dedi ki

﴿يَا عِيسٰى اِنّ۪ى مُتَوَفّ۪يكَ الخ...﴾ ya İsa seni beni vefat ettireceğim ve bana refedeceğim ih..» -Tevefiyy, «vefa» dan me'huz olarak esası lûgatte istifa gibi temamen kabzedib almaktır. Lâkin ziruha ve bilhassa insana taalluk ettiği zaman vefat ettirmek yani eceline yetişdirib ruhunu kazbetmek manâsında
sh:»1112
zahir ve mütaareftir. Binaenaleyh bir delil bulunmadıkca diğer bir manâ ile te'vili caiz bulunmaz. Lâkin burada mekir manâsiyle alâkadar bulunmak üzere surei «Nisâ» da «

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ » âyeti onların Mesih İsa ibni Meryem Resulullahı ne katil, ne salbedemediklerini ve lâkin şüpheye düşürüldüklerini sarahaten beyan etmiş, Hazreti Peygamberden dahi «İsa ölmedi yevmi kıyametten evvel size dönecektir =

اِنَّ عِيسٰى لَمْ يَمُتْ وَاِنَّهُ رَاجِعٌ اِلَيْكُمْ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ » hadîsi şerifi gibi hadîsler dahi varid olmuş bulunduğundan buradaki « مُتَوَفّ۪يكَ » az çok hılafı zahir bir manâ

ile te'vil olunmak ıktiza etmiştir. Bunun için müfessirîn burada yedi sekiz kadar manâ beyan eylemişlerdir ki bir kaçını zikredelim:

1- Teveffi vefat manâsınadır. Ancak maba'dinde harfı atfolan « و » ne mukarenet, ne de tertib ıktiza etmiyeceğinden burada nükteli bir takdim-ü tehir vardır. Refi' evvel, teveffi sonra olacaktır. Bu manâ Katadeden mervidir. Yani İsa o sui kasd sırasında Allaha refedilmiş onlar katl-ü salb ettik zannetmişler,

lâkin ölmemiştir. Maamafih kıyametten evvel vefat edecektir. Zira Allah « اِنّى مُتَوَفّيكَ »

buyurmuştur. Müslümanlar beyninde meşhur olan manâ ve akide de budur. Çünkü bunda hılâfi zahir denecek bir te'vil yok demektir. Bizce bu tefsir ve akidenin hasılı şu demek olur: Kelimetün minallah olan ve ruhulkudüsile müeyyed bulunan Mesih İsanın ruhu daha kabzedilmemiştir. Ruhunun eceli gelmemiştir. Kelime daha Allaha rücu' etmemiştir. Onun daha Dünyada göreceği işler vardır. Bu bir bakai ruhdur. Fakat Hıristiyanların dediği gibi uhrevî, ebedî bir bakai ruh da değildir, bir bakai berzahîdir. Onun kıyametten evvel, eceli gelecek vefat edecek, kabzolunacaktır. Ahıret de badelmevt
sh:»1113
bir ba's bir neş'eti uhrâ olacaktır, ruhı İsa kabzedilmemiş olunca, İsanın Allaha ref'i, yerden kalkması hasebiyledir. Ortadan kalkan Allaha yükselib rücu' eden odur. Binaenaleyh İsanın haberler de varid olan Semaya ref'ile Kur'anda varid olan Allaha ref'i haysiyyetini birbirine karışdırmamak ıktiza eder. Çünkü Sema' esmai İlâhiyyeden değildir. Hıristiyanlar Semaya Allah, Allaha Sema diyorlarsa da islâmda caiz

değildir, O halde « رَافِعُكَ اِلَى السَّمَآءِ » « رَافِعُكَ اِلَىَّ » diye tevil olunmamak

lâzım gelir. Zira İsanın Allaha ref' olunan cismi, semaya ref' olunan da henüz kabzedilmemiş olan ruhudur diyebiliriz. Ve bu Sema Semaı Dünya olan maddî Sema değil ruhanî Semai rabiadır ki leylei mi'raçta Rasulullah İsayı orada, Harunu beşinci, Musayı altıncı, İbrahimi yedinci Semada görmüştü. Şu halde İsanın Semaya ref'i ve kıyametten evvel Semadan nüzul ve rucuunu natık ahbar ve ehadisi, Allaha ref'olunan cismi İsaya sarf etmemelidir. Ruhı İsa böyle bir bakai muvakkatle baki olduğu gibi diğer Enbiya da böyledir. Kabirlerindeki Enbiya haydirler. Netekim Kütübi Fıkhiyede musarrahtır. Her Peygamberin eceli ruhanîsi ümmetinin ecelidir. Eceli ruhanîleri tamam olumuş nice Enbiya vardır ki Kur'anda zikredilmemişlerdir.

Yukarıda geçen âyeti ıstıfa' mucebince « ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ » silsilei ıstıfa'da dahil olan

eazımı rüsülün aledderecat Semai ruhanîde bakaları devam etmektedir ki bunlar da âli İbrahimdir, âli İmran da bundandır. Cesedi İsa Allaha ref'edilmiş fakat ruhı İsa da kabzedilmemiş, yani ümmetinin eceli gelmemiş, Beni İsrailin suikasdı ve mekrile Nasraniyet mahvolmamış o mekir içinde yaşamış ve ruhı Musa maiyyetinde yaşamıştır. Bunun için o mahvoldu zannedilen bir avuç etbaı İsa pek cüz'î bir zaman zarfında bu ruhtan müstefid olarak Yehudîlerin fevkinde bir hayata nail olmuş ve nihayet ba'si Muhammedî ile hepsi ruhı Muhammedî maiyyetine geçmiştir. Ba'dema İsa dahi bütün Enbiya ile beraber Hazreti Muhammed
sh:»1114
maiyyetindedir. Bir gün gelecek ümmeti Muhammedin daraldığı bir devirde Allahın bir kelimei garibesi olan ruhı Îsa zuhur edecek, ruhı Muhammedî maiyyetinde hizmet edecek ve fakat kıyametten evvel vefat eyliyecektir. İşte bu halin yalnız İsaya tahsısan beyanı hüviyeti İsanın mücerred bir kelimei garibe olması, yani ihyayi mevta gibi en ziyade inkâr edilen bir harika mazhariyetinden ibaret bulunmak haysiyyetiledir. Bu mazhariyet Enbiyanın hepsinde ve hele hakikati Muhammediyyede dahi mevcud ise de o aynı zamanda maruftur, hakikati marufedir. Tamam hakikate muntabık olarak harika ile sünneti camidir. İsa, Adem gibi mebdei tekâmül olan bir şaz, Muhammed gayei tekâmül olan bir hakikattir. Bunun için ruhı Muhammedî biiznillâl ihyayi mevta mucizesinde ruhı isayı istihdam eder. İhyayı mevta İsa da mücerred bir harika, Muhammed de bir kanundur. Ruhı Muhammedînin ıstıfasında ruhı İsanın da bir ıttıradı vardır. Her harika ilk mazhariyyete nisbet olunur. Harikai Muhammediyye maiyyetindeki diğer Enbiyadan gelen harika

ıttıradlarına munzam olan hususıyyeti kâmilededir. « وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ».

2- Ya İsa, seni eceline vafi bir surette yetireceğim, sana katili taslit etmiyeceğim, kendi kenidne öldüreceğim ve bana ref'edeceğim.

3- Seni kabzedeceğim ve şahsını yerden alıb bana ref'eyliyeceğim.

4- Seni uyutacağım, bana ref'edeceğim.

Bu ikisi Hasenden ve dördüncüsü Rebiden merviydir.

5- Seni vafi bir surette olduğun gibi ruh ve bedeninle alacağım, bana ref'edeceğim.

6- Bazı ulema da temamen zahiri üzere bırakarak seni vefat ettireceğim, ruhunu kabzedeceğim manâsını vermişler ve cenabı Allah İsayı ref'edinceye kadar üç saat ve bir rivayette

yedi saat vefat ettirdi diye rivayet eylemişlerdir. Fakat bu rivayet zaif görülmektedir. Rivayeti sahiha kablerrefi' ve hiyni refi'de ruhunun kabzedilmemiş olmasıdır. Buna da en muvafık olan evvelkidir. Bu rivayetten nihayet şunu anlıyabiliriz ki o esnada birkaç saat kadar Nasraniyyetin temamen sönmüş olduğu fikri hüküm sürmüştür.

﴿وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ve bu ref'ile o küfreden kâfirlerden tathir edeceğim, artık onlarla alâkan kalmıyacak. Onlar sana bulaşamıyacaklar.

﴿وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِلَى يَوْمِ الْقِيمَةِ﴾

ve sana cidden tâbi' olanları yahud ciddî veya surî, hakikî veya iddiaî keyfe mettefak dinine tâbi' olanlârı o küfredenlerin kıyamete kadar fevkinde kılacağım. Dini İsaya tabiiyyeti haiz olan cemaat Yehudilere galebe edecek ve kıyamete kadar seyfen veya bürhanen onların fevkında olacaktır.

Buradaki « الَّذِينَ كَفَرُوا » dan murad Hazreti İsaya küfürlerini ihsas edib mekreden ve onların siretine giden Yehudîlerdir. Fakat Yehudî olmak sıfatiyle değil küfür sıfatiyledir « الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ » den murad Havâriyyun ve onlar gibi müslimi muvahhid olarak cidden dini İsaya tabi' olanlar mıdır? Yoksa böyle olmasa bile şahsına mahabbet ve onun namına hareket ile velev surî olsun tabi'iyetini haiz olanlar da dahil midir? Ya'ni ittibaı mutlak, kemaline mi masruftur? Yoksa ıtlakı üzerine cari midir? Evvelki takdirde bu va'd, alelumum Nasarâya değil cidden Ehli tevhid ve İslâm olan ve bütün Peygamberleri musaddık ve İslâm ve tevhidde Havâriyyun ile müttehid ve müttefık olanlara mahsustur ve bu tefevvuk hakikî ve küllîdir. İkinci takdirde ise bunlarla beraber alel'umum Nasarâya dahi şamildir. Ve tefevvuk izafî ve nisbîdir. Bu babda iki rivayet

varsa da maba'dindeki ıhtalâf ve hüküm fıkrası umumî olan ikinci ma'nayı ve tefevvukı izafîyi iş'ar etmektedir. Filvaki o zamandanberi ya hüccet veya hükûmetce veya her ikisile tefevvukı hakikî ittibaı hakikî erbabına mahsus olmakla beraber sureti umumiyyede müslim veya gayrı müslim Nesarâ cemaatleri dahi Yehudîlerin fevkında ve onlara hâkim ve galib olagelmişlerdir. Fakat bu ref'in ve bu va'din ma'nası ne İsanın ulûhiyyete iştiraki ve ne etba'ı İsanın hâkimiyeti İlâhiyeden hurucu, ne de fî maba'd âlemîn içinde Nesarâya faık hiç bir ümmet gelmiyecek ve artık etba'i İsa hiç bir zaman mahkûm ve mes'ul olmıyacak demek olmayıb ancak İsaya mekr-ü küfreden Yehudîlerin bu küfürde devam ettikleri müddetçe hiç bir zaman etba'ı İsanın fevkına çıkamıyacaklarını bu da İsanın zatından değil, bir Resul olan İsaya küfür, Allaha küfr olmasından naşi olduğunu ve binaenaleyh İsaya iman edeceğiz diye Allaha küfredenler Yehudîlere mahkûm olmamakla beraber Dünya ve Ahıret cezai küfürden âzâde kalamıyacaklarını ve yoksa gerek İsa ve gerek etbaı her zaman tahtı hâkimiyyeti ilâhiyyede bulunduğunu velhasıl o mekre karşı İsayı ve etbaı İsayı taltıf eden bu vaidler imanın küfre, tevhidin şirk-ü ıhtilâfa, istikametin mekre, adlin zulme, Allahın mâsivallaha hâkimiyyet ve galebesi demek olduğunu anlatmak üzere buyuruluyor ki

﴿ثُمَّ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾

ya İsa bu vaidlerden ve o kâfirlere karşı etbaına bu faikıyyeti verdikten sonra üzerinizde hüküm ve hâkimiyyeti İlâhiyye münkatı' olamıyacak nihayet merci'niz ben olacağım da etba'ınla senin ıhtılâf eder olduğunuz hususatta aranızda yine hükmedeceğim, bu hüküm üzerine 56, 57.

﴿فَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا... الى ...وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾

hayrülmakirîn olan Allah, zalimelri sevmediği içindir ki küfürlerile zulmeden o kâfirlerin

mekirlerine karşı onlara bu mekri sana da bu ihyayı takdir etti, onlar da zürriyyeti İbrahime mensub oldukları halde « لَايَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ » istisnasile ahdi İlâhîden mahrum olarak bu

mahkûmiyete duçak oldular, senin etbaın da onlara karşı Dünyadaki bu tefevvuku sui isti'mal edib zulmederlerse aynı akıbete mahkûm olurlar.»- İşte etbaı İsaya kıyamete kadar velev izafî olsun bir fevkıyyet va'dedilmiş olması «kelimetün minallah» olan İsanın ruhu o mekir ve refi' zamanında kabzedilmemiş

olduğuna ve binaenaleyh « اِنّى مُتَوَفّيكَ » hükmünün vakı'de muahhar olduğu halde İsayı en

ziyade tatyib edecek olan hâkimiyyet ve vahdaniyeti İlâhiyyenin evvel emirde i'lânı nüktesile takdim edilmiş bulunduğuna delâlet ettiğinden akidei islâmiyyede İsa vefat etmemiştir ve fakat kıyametten evvel vefat edecektir. Demek ki İsanın âhırı hali de budur. Şimdi:

Ya Muhammed:

﴿٥٨﴾ ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿﴾

Meali Şerifi

İşte o hüküm, biz onu sana bu âyetlerden ve hikmetli zikirden peyderpey okuyorz 58

58. ﴿ذٰلِكَ﴾ İşte ya Muhammed İsa ile etba'-u müteallikatı beynindeki ıhtilâf üzerine vereceğimi vaad ettiğim o hüküm yok mu

﴿نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ﴾ onu biz sana okuyoruz:

Öyle ki Tevrat ve İncili musaddık olarak inzâl edilen ve senin risaletine hüccet ve bürhan olan ve müteşabihat ve muhkematı muhtevi olub muhkematı ümmülkitab bulunan Kur'anın âyatından ve hakk-u batılın tefrikinde hakîmane hakim olan furkanı muhkem ve zikri hakîm cümlesinden olmak üzere tilâvet ediyoruz. Birden bire değil alettedric serd-ü zikreyliyoruz. Demek ki o hüküm islâm
sh:»1118
ahkâmıdır. İşte o âyetlerden o zikri hakîm ve muhkemden birisi:

﴿٥٩﴾ اِنَّ مَثَلَ عيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Doğrusu Allah ındinde İsa meseli Âdem meseli gibidir: Onu topraktan yarattı sonra da ona "ol!" dedi, o halde olur 59

____

« خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ » Topraktan hayata doğru başlıyan ıstıfaya « ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ » bir

müddet sonra ruhı insanî nefhıyle insan olarak ıstıfaya « فَيَكُونُ » da tevalii silsileye delâlet etmektedir ki «oldu ve olur» demektir. Âdemin topraktan halkı evlâdı Âdemin sulbi pederdeki tavrı hılkatlerine muadildir denilebilir. Bu gün ba'zı hayvanat ulemasının muhtarlarına göre nutfedeki yani büzuratı

meneviyyedeki hayat, hayatı nebatîdir. « وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا »

medlulüne nazaran de Ademin Arzdan bir hayat nebatî ile başlamış olması fehmolunabiliyor. Bundan sonra bunun hayatı hayvanî ve hayatı insanîye bir hatvede mi yoksa bir çok hatvelerle mi geçdiğini ilim denecek bir surette ta'yin edemeyiz, bunlar şüphedir. Bunda muhkem olan nokta Ademin her halde ilk hılkati ne olursa olsun onun o hılkatte insan ve adem değil iken ilk olarak bir insan bir beşer olması ve ondan evvel nebat ve hayvan varsa da insan bulunmaması ve insanın bir «kün!» ile tekevvün etmesidir. Şu

halde burada hem insan hem hayvan hem nebat noktai nazarından her birinin ilk tohumları kendi cinslerinden olmadığını, onların her birinin de bir halkı İlahî ile olduğunu ve bunların kadim ve ezelî olmadıklarını tasrih vardır. Binaenaleyh insan bir hayvan tohumundan
sh:»1119
olmuştur veya bir nebat tohumundan olmuştur diye şüphe etmek te mes'eleyi değiştirmez, ilk insan yine bizzat mahlûktur. Farzedelim ki Adem bir hayvandan doğmuş olsun, bir hayvan veya bir nebat insan oluversin, bu da bir «kün!» den başka bir şey midir? Bil'farz ilk insan nesnastan doğmuş demek ilk insan insan tohumuna muhtac olmamıştır, insan için insan tohumu zarurî değildir demek değil midir? O halde bunlar da halk kanunu ve «kün!» emrinden başka ilmî ve yakînî bir mebdei kanunî yok iken şüphelere koşub da muhkemi bırakmanın manâsı nedir? Daha sonra Âdemin bir değil bir çok farzedilmesi de mes'eleyi değiştirmez. Bil'akis emsali teksir eder. Lâkin akıl noktai nazarında bir Ademden fazlası da zarurî ve muhkem değildir. Maamafih ne garibdir ki babasız bir insan olmaz davasında bulunanlar bidayette bir değil bir çok babasız insanlar bulunduğuna hükmetmek istiyorlar. Bunun ise ilimde ve imanda muhkemi bırakıb şüpheye koşmaktır. Bakınız « خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » nazmı vecizindeki şumuli maani ve tertibi hılkat ve ıhkâmı ilim ne kadar şayanı hayrettir? Hılkatı insaniyye iki neş'et üzerine tertib olunmuş ve «kün!» emri ikincide verilmiştir.

İşte Allahın müteşabih bir kelimesi olan İsayi böyle bir aslı muhkeme irca' ile izah, ilmî bir imana rabteyliyen bu âyeti muhkemenin sebebi nüzulü Necrandan gelen Nesârâ hey'eti murahhasasının huzuri risaletteki mübahaseleri olduğunda müfessirîn, müttefiktirler. Binaenaleyh bu âyet evvelâ nassan ve bil'ıbare Nesaraya saniyen ve bil'işare Yehud ve saire cevabdır. Vefdi Necran demişlerdi ki madem İsanın beşerden bir babası olmadığı müsellemdir o halde Allah olması lâzım gelir. Şimdi bunlara karşı buyuruluyor ki İsanın ve tasdik ettiği alel'umum Enbiyanın getirdikleri kütübi İlâhiyye ve ezcümle Tevrat ve İncil mucebince Hazreti Âdemin
sh:»1120
de beşerden bir babası olmadığı malûm ve müsellemdir. Halbuki bütün bunların şehadetile Âdem ne Allahdır ne de ibnullahdır. İşte İsa da tıpkı onun gibi ne Allah ne de ibnullahdır. Allah İsanın validi değil halikı ve rabbıdır, İsa ancak ibni Meryemdir. Dini hak budur. Bunun hilâfı Tevrat ve İncili ve İsayı dahi tekzibdir. Burada tekzib edilmesi lâzım gelen noktalardan birisi bu hallin Nesaraya karşı mücerred bir ilzam ifade eden bir cedelden ibaret olmayıb ilzamı kat'î ifade etmekle beraber hiçbir hata ıhtimali olmıyan bürhanî bir hakkı muhkem, bir hakikati ezeliyye tesbit etmiş olmasıdır. Yoksa muharref İncillerde İsaya «ibni Yusüf» namının verilmesini tecviz eden Nesaraya karşı diğer ilzamlar da yapılabilirdi. Fakat bu bir hakk olmaz, İsaya ve Meryeme ve Yusüfe bir bühtan, bu da « وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌ » vicdanında Meryemi tasdik eden Allah tealâya bir küfrolurdu. Bunun içindir ki Allah İsaya ancak «ibni Meryem» demiştir. Ve bununla ibnullah unvanını nefyettiği gibi ibni Yusüf unvanını da nefyetmiştir. Binaenaleyh bu hall sade bir halli ilzamî değil bir halli bürhanî olduğundan yalnız Nesârâya cevab olmakla kalmayıb bil'işare Yehudîlere vesair münkirlere de cevabdır. Yehudîlere cevab olmasının takriri de şudur:

Tevrat mucebince Âdem anasız babasız topraktan halk olunmuş babası yok bir Peygamberdir. Ve babası olmamakta İsa da bir Âdem gibidir. Şu halde babası olmadığından dolayı İsayı ve risaletini inkâr etmek Âdemi ve Tevratı ve kudreti İlâhiyyeyi inkâr etmektir. Binaenaleyh siz yalnız İncili ve İsayı değil Tevrat ve Musayı da tekzib ediyorsunuz. Sonra bunda akıl noktayı nazarından bütün erbabı ukulü şöyle bir tenvir vardır: Messi beşerî olmaksızın Meryemden İsanın tevellüdü adî tecribelere muhasızın Meryemden İsanın tevellüdü adî tecribelere muhaliftir diye Meryemi ve İsayı ve bu babdaki müşahedeleri ve şehadetleri tekzib ve tahrif etmeğe hak yoktur. İlmi hakka, akl-ü hikmete muhaliftir. Zira böyle bir inkâr
sh:»1121
insanın kendini ve insanlığın aslını ve toprak maddei asliyyesinden halk-u ıstıfa kanununu inkârdır ki bunları inkâr edenler kendilerini ve ilmi hakkı inkâr etmiş olurlar. Zira akıl ve ilimde en yakınî kanun, kanunı halk vardır. İlimde tecribeye muvafık olana inanılır. Fakat tecribeye muhalif olan vakıat da inkâr edilmez tesbit olunur. Diğer malûmata mebde' yapılır. Tecribenin maverası bulunduğu da mücerrebdir. Binaenaleyh İsayı inkâr, ilmî, ve fennî değildir. Hilkati İsa ilmen tasavvur olunamaz bir tenakuz değildir. Bil'akis tecaribi insaniyyenin mebdei olan ilmî bir vakıanın, Adem vakıasının ilk hılkat vakıasının bir tekerrüdüdür. Filvaki' İsa müteşabih bir kelimei hakdır. Yani hilkatte bir vakıai nadiredir. Fakat her veçhile münferid, ıttırad kanunundan bütün bütün haric, misalsiz aklen izah ve tevili nâkabil bir kelime bir vakıa da değildir. İndallah bunun hakikî bir tevili ve izahı vardır. İlk hılkati beşer, kanunı ıstıfa, İsa vakıasına şahid olamıyanlar şahidlerden bu kelimeyi işittikleri zaman ifrat ve tefrıt ile, zeyg-u inhiraf ile inkâr veya sui tevile sapmamalıdır. Halk ve ıstıfa' kanunu her zaman herkes için müşahedei vukuat ile malûmdur. Erbabı akl-ü ilim şunu bilmek lâzım gelir ki hilâfı âde vakıat vardır, bu da bir kanundur hem de tecribî ve istıkraî bir kanundur. Bu da halkın iradî olduğuna delildir. Surenin başında erbabı ukule ve ulemai rasihîne tefhim olunduğu üzere vakıatı hak, kezalik onu ifade eden ayâtı hak, muhkemat ve müteşabihata münkasimdir. Muhkemat hem şühuden, hem aklen bilâ iltibas ahzolunur. Onlar kendi kendilerini izah ederler, müteşabihat ise ancak bilâ şüphe ahzolunurlar, onun haricinde kendi kendilerini izah edemezler. Ancak

kendilerine lâyık muhkem bir misale veya bir kanuna irca' ile izah ve tevil olunurlar. Misali hakikîsi bulunamadıkça yapılan teviller hata olur. Yalan olur, aldanmak ve aldatmak ve hakkı tahrif etmek olur. Binaenaleyh

sh:»1122

ilmi rasıh vakıatı münferide ve şazzeyi inkâr etmez. Onu evvelâ olduğu gibi telâkki ve tasdik ederek şühuden zabt ve kelime ile ıhbar eder. Saniyen muhkem bir misali hakikîsini taharri ederek izah ve te'viline ve muttarid bir küllîye ircaına çalışır. Ona akılda veya şühudda bir misal bulabilirse bu da böyledir der, badettaharri bulamazsa vakıaya yalnız şehadetle iktifa eder, te'viline intizar ve Allaha havale eyler, fakat inkâr etmez, sui te'vilden de kaçınır, mesalâ altunu altun olarak alır, inkâr etmez, hususıyyatını zabteder. Bunu diğer maadine bir cihetten benzetir, diğer cihetten benzetmez, bakır veya gümüştür diyemez, onlar gibi değildir de diyemez nihayet bunu maden kelimesiyle ve hepsinin mebdei olan bir misali mutlaka toprak maddei asliyyesine irca' ve onu o topraktan ıstıfa ve terbiye ile altun yapan kudreti halikaya teslim eyler, işte ülül'elbabın, aklı kâmilin, ilmi rasihın yapacağı budur, Bundan maadası ne ilim ne akıldır, hubbi şehevattır, şimdi bu esasâtı ilmiyye malûm olduktan sonra meşhudünbih olan kelimei İsaya gelelim: Bu kelime Mesih İsa ibni Meryemdir ki güzel ve yüksek evsafı haiz bir delili tevhiddir. Tarihi beşerde bu nam ile biiznillâh mühim vakıata mebde olmuş mübarek bir vakıai şahsıyye ve münferide müşahede edilmiş sonra ref'olunmuş ve yalnız kelmesine şehadet kalmıştır. Bu vakıa başlıca bir kaç haysiyyetle meşhudünbihtir: Birincisizatı vak'adır ki zatı İsadır. Bunu mazıde beşikdeki çocukluğundan kühuletine kadar bir çok insanlar, ezcümle Beni İsrail kavmi görmüş, konuşmuş gibi sevmiş kimi sevmemiş, seven sevmiyen hepsi na kabili tekzib bir ittifak ile bu şahsı insanî mevcuttur diye şehadet etmiştir. Bu cihetle zatı İsa hem müşahedeten hem şehadeten muhkem bir vakıadır. Bir insandır. İkincisi, şahsı İsa Meryemden tevellüd etmiştirki bu da muhkemdir. Gerçi bu müşahede diğer müşahededenin

sh:»1123

aynî değildir. Fakat adeti ma'rufe ve muhkeme dairesinde her hangi bir şahsı ma'rufun sübutu gibi meşhuddur ki esası zatı Meryemin ve maiyyetindekilerin müşahede ve şehadetine müsteniddir. Sebkı hamilden istidlâlin inzımamiyle de zatı İsayi müşahede edenlerin hepsi bunu itiraf eylemiştir. Her hangi bir şahsın anasından doğduğunu itiraf etmesi de başka türlü bir müşahedeye istinad etmez. Binaenaleyh İsanın ibni Meryem olması haysiyyeti de bu vechile şuhud ve istitlâle müstenid gayri münker bir hâdisei muhkemdir. İsa anasından doğmuş bir çocuk bir insandır. Üçüncüsü Meryeme messi beşerî vaki olmaması ve İsanın rahimi Meryemde bir baba tavassut etmeksizin halk olunması haysiyyetidir ki bu da haddi zatında mümteni' olmıyan ve fakat emsali meşhud olmadığından dolayı şaz ve garib ve münferid bulunan müteşabih bir vakıadır. Tevellüdde olduğu gibi bu da Meryemin vicdanı ve meryemin ahvali sabıka ve hususîyyesine bittecribe vakıf bulunanların şehadetiyle tesbit olunmuştur ki bir nefyi mahsure şehadettir -Pastör tecribesindeki şehadeti fenniyyenin mahiyyeti de böyle bir nefyi mahsurdan ibarettir. «Yirmi otuz sene gibi muayyen bir müddet zarfında kapalı şişeler derununda ki ta'kım edilmiş sular içinde bir mikrob tekevvün etmemiş olduğuna Pastör namındaki hekim afakî bir surette şehadet etmiş bundan da tohumsuz tevellüdün bir tabiat olmadığına istidlâl eylemiştir, buna mukabil de Hazreti Meryem mahfuz ve ma'sum olduğunu Pastörün şişelerini bilmesinden daha muhkem bir surette bildiği kendi nefsinde kendi kalb-ü vicdaniyle beraberinde onu mütemadi müşahede ve tecribeleri altında mahfuz bulunduran zevat da tecribe ve vukuflariyle messi beşerî vaki olmaksızın bir hamlin bir ceninin teşekkülüne hem enfüsî ve hem afakî bir surette şehadet etmişlerdir. Bu sırada ve bundan önce zevcei Zekeriyanın akır iken Yahyaya hamil

sh:»1124

olması vakıası dahi tecribe ve adetin hılafına olmak noktai nazarından hamli Meryemin sıdkına delâlet eden bir müeyyidi mütekaddim olmuştur.

İşte ı'ndettahlil İsa anasından doğmuş, anasının maddesinden halkolunmuş bir şahıs insanî olmak haysiyyetiyle muhkem, anasından bilâ messi beşer tekevvünü haysiyyetinden de müteşabih olan bir kelimei hakdır. Bu kelime böyle bir vakıai şazze olmak üzere tesbit edilmiş ve bunu müşahede etmemiş olan erbabı ukulün akl-ü imanına teklif olunmuş ve bu vakı'a bir takım vakayı ve nice sözlere sebeb olunmuştur ki bütün bu sözlerin içinde en doğrusu onun söylediği «

إِنَّ اللّٰهَ رَبّى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ » emri tevhididir. Her hangi bir kimse nefsinde böyle bir

vakıa müşahede etmiş olsa onu Allaha karşı kendi vicdanında haktır diye tasdık etmekde hiç de tereddüd etmez. Bir insan bunu nefsinde müşahede etmek için de Meryem gibi bir bikri betul olmak lâzım gelir. Şimdi Meryem gibi bir bikr olmıyanlar ve onun emsalini görmiyenlerin bunu tesbit eden şehadetleri tekzib veya tahrif ederek vakıai İsayı inkâr veya sui te'vil etmeğe ilmen ve aklen hakları olabilir mi?. Sonra bu vakıanın bir te'vili hakikîsi bir izahı var mıdır? Yok mudur? mes'ele budur. Yukarıdan beri erbabı ukule bütün bu izahatı veren ve ıstıfa kanununu da anlatıb kelimeyi böyle tahlil eyliyen Kur'an tâ Surenin başında «

وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِهٖ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا

يَذَّكَّرُ اِلَّا اُو۫لُوا الْاَلْبَابِ » nassı muhkemile müteşabihi inkâra veya sui te'vile ilmi rasıl

ve aklı kâmil noktai nazarından hiç bir zaman hak ve salâhiyyet bulunmadığını anlatmış olduğu gibi burada da onu nazarı ukulde bizzarure sabit bir misali muhkeme bir maddei asliyyeye ve ezel ve ebed de sadık bir kanunı muhkeme irca' edib te'vili hakikîsini göstermiştir ki o misal Âdem ve o madde toprak ve o kanun halk-ü ıstıfa kanunudur. Binaenaleyh fennî noktai nazardan bunu inkâra hak yoktur ve şöyle izah etmek lâzım

sh:»1125

gelir. İsa kelimesi bir insan tasavvurunu, bir insan kelimesini tazammun eder, insan tasavvuru ve insan kelimesi de vakı' ve nefsel'emirde her şeyden evvel Âdem, mefhumunu, Âdem vakıasını ifade eder. Çünkü vakı'de haddi insanînin ilk nümunesi Âdemdir. Âdem kelimesinin kat'î mefhumu akılda en muhkem surette delâlet ettiği vakıa da şudur: bidayeten topraktan mahlûk ve mükevven bir me'muri mutı' ki asıl insan demek bu demektir. Binaenaleyh kelimei İsa aslı insan demek olan kelimei Âdeme diğer evlâdı Âdemden daha ziyade bir mümaseletle benzeyib dururken böyle insan olmaz ve olamaz diye inkâr etmek veya evvel-ü âhır hiç bir misli bulunmak ihtimali olmıyan hâlık ve âmir Allah tealâya benzetmeğe kalkışıb tenakuza düşmek veya sefil misallere irca' ederek iftire ve buhtan yollarına sapmak için hiç bir zarureti ilmiyye ve fenniyye yoktur. Toprak ve ruh, halk ve ıstıfa bir halika mahkûmiyet, her insanda en küllî, en umumî, en muhkem esas bu iken bunu bırakıb da İsayı bunun haricinde veya hılâfında düşünmeğe veya ilmen hiç kabili izah değil zannetmek büyük bir cehalettir insanlıktan düşmektir. Kör bir tabiat, ıstıfâsız bir hılkat, mebde'siz bir kanun, ılletsiz bir ma'lûl, iradesiz bir tahavvüli ıllet fikirleri üzerinde yürüyen ve mebde' tasavvurunu haktan almayıb kendi şehadetinden alan ve insaniyyeti neş'eti ruhaniyyesinden ziyade neş'eti cismaniyye ve maddiyyesile ölçen kimselerin ifrat ve tefrıtten kurtulmıyan tasavvurlarına ve âdî iddialarına ilim denmez. Kıssai Âdem kıssai İsanın hem haber, hem istıkra' ve hem istintac noktai nazarından bir misal ve izahıdır. Velhasıl hilkati insaniyye hakkında başlıca iki kanun vardır. Birisi hiç bir istisnası olmıyan eam ve küllî ve binaenaleyh istidlâl ve istintac cihetile mantıkan kat'î ve yakanî bir netice veren şu kanundur: «Her insan Allahın mahlûkudur». İkincisi de şu kanundur: «insan bir baba insan ile bir ana

sh:»1126

insanın bil'içtima mevlududur.» bu kanun küllî değil ekserîdir. Çünkü bizzarure müstesnası vardır. Çünkü ilk insana veya ilk insanlara şamil değildir. Binaenaleyh İsa bir insandır, ve ekseri insan bir baba insan ile bir ana insanın bil'içtima' mevlududur, o halde İsa da ekseri ihtimal böyle bir mevluddur, acaba onun babası kimdir? diye düşünmek muhkem, ilmî bir düşünce değildir. Bir iman te'min etmez, ilmî bir inkâra da hak vermez. Fakat «İsa bir insandır ve her insan ise Allahın mahlûkudur. O halde İsa da Allahın mahlûkudur». Diye tasavvur edildiği zaman hiç yanlış olmak ihtimali yoktur. Buna iman eden hiç bir zaman aldanmaz ve hiç bir yalan mebadii iman böyle her şüpheden âri ve her töhmetten berî gayet muhkem ve son derece nezih ve ahlâkî olmak lâzım gelir. İnsan ya hak söylemeli veya susmalıdır. Yalancılıkla Allaha küfr-ü ısyan etmemelidir.

Bu izahata ilâve edecek bir şey yoktur. Fakat zamanımızda ilmi hayat ve fenni tabiyî ve mebhasi rüşeym namına söz söyliyenler çok olduğundan bunları kavrıyamıyacak olanların istib'adlarını izale için şunları da ıhtar edelim: Evvelâ, tevellüdi hayvanîde kanunı verasete müterettib olmak üzere «atavizm = ceddaniyet» yani ta yukarılardaki ataya ve dedeye çekmek tabir olunur bir hâdise vardır ki vakıai İsa da bu kabildendir. Saniyen, tasvirî olan ilmi hayatta zîhayât olanlar «monomer yahud diyamer yani zülvalide veya zülvalideyn» daha Türkçesi «bir analı veya analı babalı» olmak üzere iki kısma taksim olunur. Demek olur ki Hazreti İsa da beynelbeşer bir valideli bir hayat vakıası olmuştur. Salisen, insanlarda erkek dişi bulunduğu gibi zülcinseyn olarak hunsayi müşkil de bulunabilir. Ve zaman zaman bunun bir ciheti galebe edebiliyor. Biz bundan Hazreti Meryeme hunsa demek istemiyoruz, zira nassı Kur'an ile o ünsadır, lâkin

sh:»1127

bundan bihakkın şunu istinbat edebiliriz ki bir bedenin iki nevi tohuma mebdei tekevvün olması pek a'lâ mütesavverdir. Şu halde nisai âlemîn mıyanında ıstıfai Meryemi bu surette tasavvur etmemize mani nedir? Rabian, bugün biliyoruz ki insan tohumu olan nutfe tamamen meniy demek değildir. «

اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى » ayeti mucebince meniyden bir cüz'olan ve bir meniy

içinde birçok bulunabilen ve bezri manevî denilen bir hüceyreciktir. Ve bunun yirmi otuz sene evvel zannedildiği gibi hayvanî hayat ile bir «huveyn» değil, nebatî hayatta bir «büzeyr» olduğu kabul ediliyor. Şimdi ilmi tabiî namına güneşten koptuğu ve bir vakitler güneş gibi mayii narî halinde bulunduğu binnazariyye müsellem gibi tasavvur olunan küreі Arzın o ateşleri içinde böyle bir bezir bulunamıyacağı ve binaenaleyh bunun sonradan halk-u tekvin olunduğu fennen malûm ve müsellem iken ve sonra böyle bir bezrin tekevvünü imkânına kuru topraktan ziyade mütekâmil bir rahimin daha müsaid ve çok daha elverişli olması tabiî görünmek lâzım gelirken rahimi Meryemde bir yumurtacığı bulmak için böyle bir bezrin behemehal haricî bir erkek tarafından telkıh edilmesi nasıl olur da bir zarureti mutlaka gibi tasavvur olunur. Ve nasıl olur da öyle bir bezrin suret ve tarikı vusulünü ilim ve fenni beşer ihata ve tayin eder diye iddia olunabilir. Ve sonra mahza böyle had naşinas fünunı tabi'iyye davalarına haddini bildirmek için halk ve irsal buyurulmuş olan Hazreti İsaya ve hemdemi melâike olan Musaffa validesine ilim namına nasıl tecavüz olunabilir. Hamisen, insan madde ile değil ruh ile insandır. Ve burada ilmi ruh noktai nazarından da bir

mülâhaza vardır. Her lâhza kendimize dikkat edersek görürüz ki zihnimizdeki bir kelimenin veya bir ma'nayı mücerredin ma'neviyyetten maddiyyete, ruhaniyyetten cismaniyyete bir sebebiyyeti vardır. Nefsimizdeki bir şüurun bir hayale, bir hayalin bir harekete

sh:»1128

geçebildiğini görüyoruz. Böyle olmasa idi kolumuzu oynatamazdık ve hiç şüphe yok ki bu kütlevî ve mihanikî hareket dahilimizde zerrevî, huceyrevî hareketle alâkadardır. Demek bir idraki mücerred hem hareketi mihanikiyyeye hem hareketi zerreviyye ve kimyeviyyeye ve tahavvül edebiliyor da bu suretle kulaktan veya kalbden gelen bir arş kelimesi orduları yürütüyor. Hâdisatı maneviyyenin böyle hâdisatı maddiyyeye muttariden inkılâbı görüldükten sonra bunun diğer misallerini de az çok bir tefavüt içinde tasavvur edebiliriz. Bir kelimei lâfzıyye veya nefsiyye veya vücudiyye bir intıba'ı vicdanî uyandırır, ve bu intiba'ı vicdanî şiddetine göre bütün ruhu istilâ eden bir akıdei rasiha olur, ve bu akıde bedende icrayı tesire beden dahi onunla mütenasib bir hayatı cedide başlar, ve bu hal tekâmül edebilirse vezaifi uzviyyede bir sureti cedide vücud bulabilir ki hükema bu şeraıt altında tahavvülâtı uzviyye misalleri bile tesbit etmişlerdir. Binaenaleyh Hazreti Meryemin bu hali yaşadığını tasavvur ve kabul etmek de mümkindir. Ve ihtimal bu suretle kalbi Meryemdeki bir kelime rahımı Meryemde bir bezr ile bir beyzanın beraberce tekevvününe biiznillâh sebeb olmuş ve İsa bundan tevellüd etmiştir. Bu da şehevanî bir ma'na ile değil, bilhassa rahmanî bir ma'na ile tasavvur edilmek lâzım gelir. İşte bazı hükemai müfessirîn ıstıfai Meryem, tebşiri melâike, tekevvüni kelime ayetlerinin ilmi ruh noktâi nazarından böyle bir mülâhaza ilham ettiğini de göstermişlerdir. Maamafih bunlar te'vil ve tefsir değil inkâr ve istib'ad iddialarını nakzedecek tasavvuratı mümkineyi göstermektedir. Hakikaten te'vil «

اِنَّ مَثَلَ عيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَۜ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ

كُنْ فَيَكُونُ » dur. Bunda o kadar çok maani vardır ki dikkat edib anlamalıdır. Topraktan halk, sonra «kün!», akıbinde «feyekûn». Ancak şu noktayi unutmamalıdır ki bu zikri hakîm bütün muhatablardan evvel Nesârâya karşı bir hükmi hâkimdir.

sh:»1129

Allahı ve insanı tanımak, halik ile mahlûku, âmir ile me'muru, hâkim ile mahkûmu temyiz ettirib itaate davet eylemektir. Kelime, İsada var da Âdem de yok değildir, İsaya her ne cihetten bakılırsa bakılsın şeriki, misli, emsali vardır. Fakat Allahın hiç bir misli yoktur. İsa ve Âdem ikisi de topraktan mahlûk, ikisi de bir emrile me'murdur. Âdem kelimesi Allahın ayni veya oğlu olmak mümteni' bulunduğu gibi İsa kelimesi de öyledir. Kelimeler çok, Allah ise birdir. Allah, kelimelerde fani değil hayyı kayyumdur. Lâkin kelimeler Allahda fanidir. Kelimelerle Allah teksir edilmemeli, Allah ile kelimeler tevhid olunmalıdır. Kelimeler birer dall, birer alâmet, birer âyettirler. Bütün bunların yegâne medlûlları Allahdır. İsa da Âdem gibi Allahdan gelmiş, Allaha refolunmuştur. Ruhı İsa vefat etmediyse edecektir, baki ancak Allahdır.

Şimdi Necran murahhasları ve onların emsali bu hakkı kabul etmeyib de « بِكَلِمَةٍ مِنْهُ » dedinya,

işte bu bize kâfidir, kelime Allahın cüz'üdür, kelime Allahın aynidir, kelime Allahdır diye inad ve mükâbere ile teksiri kelime ediyorlarsa: Ya Muhammed:

﴿٦٠﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرينَ ﴿٦١﴾ فَمَنْ
حَاجَّكَ فيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاۤءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ
اَبْنَاۤءَنَا وَاَبْنَاۤءَكُمْ وَنِسَاۤءَنَا وَنِسَاۤءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ
نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبينَ﴿﴾

sh:»1130

Meali Şerifi

Bu hak senin rabbından, binaenaleyh şüphe edenlerden olma 60 Sana gelen ilimden sonra artık her kim seninle münakaşaya kalkarsa haydı de: Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı kadınlarımız ve kadınlarınızı kendilerimizi ve kendilerinizi çağıralım sonra can-u gönülden ibtihal ile duâ edelim de Allahın lâ'netini yalancıların boynuna geçirelim 61

Bu âyette mübahele âyeti denilir ki hangi taraf yalancı ise ona Allah lâ'net etsin diye mütekabilen lâ'netleşmek demektir. Balâda beyan olunduğu üzere Necran murahhasları ledelmüzakere sahib reiyleri olan emîrleri Akıb Abdülmesihin re'yi ile bu mübahele teklifine icabet edmediler. Onlar üzerinde en hâkim hükûm bu oldu bir muahede ile zimmeti islâmı kabul edib gittiler. «

لَهُمْ مَا لَنَا وَ عَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُسْلِمِينَ».

İşte Âli Imran kıssasının künhi hakikati:

﴿٦٢﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٣﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Doğrusu işte budur o kıssanın hak ifadesi, yoksa Allahdan başka bir İlâh yoktur ve hakikat Allah o, öyle azîz öyle hakîmdir 62 Yine yüz çevirirlerse muhakkak ki Allah müfsidleri bilir 63

GELELİM ÂLİ İBRAHİME VE ISTIFAİ MUHAMMEDİYE: «

﴿لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ . ﴿اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ﴾ » olduğu aklen ve naklen, ilmen ve hikmeten muhkem bir surette sabit olduktan sonra şimdi müfsidlerin itirazına bakmıyarak

sh:»1131

kelimeleri dağıtmayib toplamalı, müteşettit, müteferrik kelimeleri, vücuhi ıhtilâfi bırakmak ve en muhkem olan vechi ittifakı ahzeylemek suretiyle kelimei İsanın kelimei Âdeme ircaı ve her ikisinin şeriksiz halik ve âmir bir Allaha inkiyad nisbetinde tevhidi gibi bihakkın tevhid etmeli ve binaenaleyh Âdemin en güzide sülâlesi olan İbrahim silsilesinde bilhassa Âli İbrahim denilen şu'be ile Âli Imran denilen ve ıhtilâfa düşmüş bulunan şu'beler beyninde müsavi ve müttefakun aleyh bir kelimei hakka davet eylemelidir.

Bunun için ya Muhammed:

﴿٦٤﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِاَنَّا مُسْلِمُونَ

Meali Şerifi

De ki: Ey ehli kitab! gelin: Sizinle bizim aramızda müsavi bir kelimeye, şöyle ki: Allahdan başka ma'bud tanımıyalım ona hiç bir şey'i şerik koşmıyalım, ve ba'zımız ba'zımızı Allahdan beride Rab ittihaz etmesin, eğer buna karşı yüz çevirirlerse o vakit şöyle deyin: Şahid olun ki biz hakikaten müslimiz: müsalemetkârız 64

____

Burada muhtelif vicdanların, muhtelif milletlerin, muhtelif dinlerin, muhtelif kitabların bir vicdani esasîde bir

sh:»1132

kelimei hakta nasıl tevhid olunabilecekleri, islâmın âlemi beşeriyyete ne kadar vasi', ne kadar vazıh, ne kadar müstakim bir tarikı hidayet bir kanunı hurriyyet ta'lim eylemiş bulunduğu ve artık bunun Arab ve Aceme inhısarı olmadığı temamen gösterilmiştir. «

اَنْ لاَ نَعْبُدَ اِلاَّ اللّٰهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْـًٔا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ » kelimesinde toplanan vicdani vahdetten daha geniş, daha hâkim hiç bir vicdan bulunmak mümkin değildir ki onun arkasına düşülsün. Terakkiyatı diniyye vicdanların iftirak ifade eden hususıyyetlerinde değil, külliyyetinde ve genişliğindedir. Bütün hurriyyet ve müsavat davasının esasi bu bir kelimede, bir vicdanda toplanır: 64.

﴿وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْـًٔا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ İşte hurriyyet ve müsavat davasının bütün miftahi halli buradadır. Birbirimizi rab, mevlâ, hâkimi mutlak tanımıyalım, bütün harekâtımızı bir hakkın emriyle ve Allahın rızasiyle ölçelim. Allahı bırakıb da onun madununda ve hakkın hılâfında bir tabi'iyyet misakımız olmasın, hepimiz Allaha kul olalım, ve kendimizi ancak ona mahkûm bilelim, yekdiğerimize de ancak bu noktai nazardan tabi ve merbut olalım, hiç birimizin hakkına tecavüz etmiyelim, Allahın onu ta'yin ettiği vazifeye de Allah için itaat edelim. Asıl misak ve asıl vicdan bir Allahın emrine itaat olunca her ıhtilâf mülâhazai hak ve kanunı hak ile hallolunur. Ve hiç bir kimsenin arzui mücerredi hâkim olmaz. Binaenaleyh İsayı da rab tanımayalım. Onu da Allahın bir kulu ve bir Resulü tanıyalım, kezalik Papalar, Kırallar, rüesa hep böyle, her birine Allaha itaatleri ve hakkı taharrileri noktai nazarından bakalım.»

Vaki' olan bir suale karşı Resulullah ehli kitabdan iman edenlere «siz hani Papaların ve sairenin sözlerine mücerred onların sözleri olduğu için itaat etmez mi idiniz. İşte o, onları rab ittihaz etmektir» buyurmuştu. Burada siyak en ziyade Hazreti İsaya rab diyen Nesârâya müteveccihtir.

sh:»1133

Bu gün bazı İncil tercemelerinde bunun muallim demek olduğu gösterilmiş ise de akidei teslis mevcud iken bu te'vil kâfi olamaz. Hatta « وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ » medlûlünce muallimi hakikî yine Allahdır.

Fakat Ehli kitab tevhidi haktan değil, teştiti kelimeden hoşlandılar, Âli Imran ile Âli İbrahim beyninde bir cihheti vahdet olan İbrahimi bile her biri kendilerine nisbet ederek Yehudî idi veya Nasrânî idi dediler. Bunlara karşı cevaben buyuruluyor ki;

﴿٦٥﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَٓاجُّونَ فٖى اِبْرٰهٖيمَ وَمَٓا اُنْزِلَتِ
التَّوْرٰيةُ وَالْاِنْجٖيلُ اِلَّا مِنْ بَعْدِهٖؕ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٦﴾ هَٓا اَنْتُمْ
هٰٓؤُلَٓاءِ حَاجَجْتُمْ فٖيمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَٓاجُّونَ فٖيمَا لَيْسَ
لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ مَا كَانَ
اِبْرٰهٖيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنٖيفًا مُسْلِمًاؕ وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿٦٨﴾ اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهٖيمَ لَلَّذٖينَ اتَّبَعُوهُ
وَهٰذَا النَّبِىُّ وَالَّذٖينَ اٰمَنُواؕ وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey Ehli kitab! niçin İbrahim hakkında münakaşa ediyorsunuz? Halbuki Tevrat ve İncil ancak ondan sonra indirildi bunu da mı akl etmiyorsunuz? 65 İşte siz öylesiniz, haydi biraz bilginiz olan şeyde münakaşa etdiniz, ya hiç bir ilminiz olmıyan

sh:»1134

şeyde niçin münakaşa edersiniz? Halbuki Allah bilir siz bilmiyorsunuz 66 İbrahim ne Yehudi idi ne Nasrânî ve lâkin müslim bir hanif (lekesiz bir muvahhid) idi ve müşriklerden olmamıştı 67 Doğrusu insanların İbrahime en yakını her halde onun izince gidenler ve şu Peygamber ve iman edenlerdir, Allah da mü'minlerin velîsidir 68

---

66. ﴿فٖيمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ﴾ ya'ni Tevrat ve İncilden bir dereceye kadar ma'lûmatınız bulunan Musa ve İsa ﴿مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌؕ﴾ hakkında hiç ma'lûmatınız bulunmıyan Hazreti İbrahim 67.

﴿وَلٰكِنْ كَانَ حَنٖيفًا مُسْلِمًاؕ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ﴾ binaenaleyh ne Yehudîlerin, ne Hıristiyanların, ne de müşriklerin İbrahimi ne ırkan ne de dinen kendilerine nisbet etmeğe, feri' saymağa hakları olmadığı gibi bunlardan ırkan mensub olanların da kendilerini temiz bir muvahhidi müslim olan İbrahimin âl ve etbaından saymağa hakları yoktur ve mücadeleleri cahilânedir. Onlar « لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمٖينَ » hükmünde dahildir 68.

﴿اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهٖيمَ لَلَّذٖينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِىُّ وَالَّذٖينَ

﴿اٰمَنُواۜ﴾ ıstıfaya dahil olan Âli İbrahim işte bunlardır, İbrahimin dinine ittiba' edenler ve şu Peygamberi âlişan Muhammed Mustafa ve buna iman edenlerdir. Ahdi ilâhîye ve imamete nail olacak olanlar her halde

bunlardır. Çünkü ﴿وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ dir.

Ehli kitabın bir kısmı muvahhid ve müslim olmak şöyle dursun mü'minleri ıdlâl etmeğe çalışıyorla. Netekim Yehudîler Huzeyfe, Ammar, Muaz gibi ecillei eshabı Yehudîliğe da'vet etmeğe cesaret ettiler, şu âyet nâzil oldu.

Ey mü'minler:

sh:»1135

﴿٦٩﴾ وَدَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْۜ وَمَا
يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ehli kitabdan bir taife arzu etti ki sizi şaşırtsalar, halbuki sırf kendilerini şaşırtıyorlar da farkına varmıyorlar 69

———

Bunların haberleri olmadan kenidlerini nasıl ıdlâl ettikleri de şu hitablar ile tefhim ediliyor:

﴿٧٠﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ
تَشْهَدُونَ ﴿٧١﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ
وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey Ehli kitab! niçin Allahın âyetlerine küfrediyorsunuz? Halbuki görüb duruyorsunuz 70 Ey Ehli kitab niçin hakkı batılla bulayorsunuz da hakkı ketmediyorsunuz? Halbuki bilib duruyorsunuz 71

———

Bakınız bunların bir kısmının telbislerine ki Hayber

sh:»1136

veya ureyne Yehudîleri ahbarından on iki kişi ittifak etmişler, birbirlerine «haydi birgün sabahleyin lâftan ve yalnız lisanen muhammedin dinine giriniz, akşam üzeri de kitablarımıza baktık ve ulemamızla müşavere de ettik şimdi muhammedin o Peygamber olmadığını anladık, bu yalan ve dini batıl imiş diyiniz ve küfrediniz çıkınız, böyle yaparsanız Eshabı da şek ve şübheye düşerler» demişlerdi. Kezalik tahvili kıble mes'elesinde Kâb ibin Eşref nam Yehudî hahamı dahi kendi etbaına kıbleye karşı gün ibtidasında namaz kılmayı ve nihayetinde caymayı telkın etmişti ki şu ayet bunları haber veriyor:

﴿٧٢﴾ وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذٖٓى اُنْزِلَ
عَلَى الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَۚ
﴿٧٣﴾ وَلَا تُؤْمِنُٓوا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دٖينَكُمْۜ قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى
اللّٰهِ اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَٓا اُوتٖيتُمْ اَوْ يُحَٓاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْۜ
قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتٖيهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌۚ

﴿٧٤﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴿﴾

Meali Şerifi

Ehli kitabdan bir taife de şöyle dedi: "Varın o mü'minlere indirilene güpe gündüz iman edin, Âhırinde de dönüb küfredin

sh:»1137

belki onlar da dönerler 72 Ve kendi dininize tabi' olanlardan başkasına eman vermeyin. De ki: Her halde hidayet Allah hidayeti, size verilen gibisi birine veriliyor veya rabbınızın huzurunda size galebe edecekler diye mi bu? De ki: Doğrusu fazıl Allahın elindedir, onu dilediğine verir, ve Allah vâsi'dir, alîmdir 73 Rahmetiyle imtiyazı dilediğine bahşeder, daha Allah çok büyük fazıl sahibidir 74

Fakat ehli kitabın hepsini böyle ahlâksız zannetmemelidir. Çünkü:

﴿٧٥﴾ وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٓ اِلَيْكَۚ
وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَادُمْتَ عَلَيْهِ
قَٓائِمًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِى الْاُمِّيّنَ سَبِيلٌۚ وَيَقُولُونَ
عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٦﴾ بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه
وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ
بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى
الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا
يُزَكِّيهِمْۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴿﴾

sh:»1138

Meali Şerifi

Ehli kitabdan öylesi vardır ki ona yüklerle emanet bıraksan onu sana te'diye eder, gene onlardan öylesi vardır ki ona bir dinar emanet etsen tepesine binmedikçe onu sana te'diye etmez, bunun sebebi: Çünkü bunlar bizim aleyhimize ümmilerde bir yol yoktur derler ve Allaha karşı bile bile yalan söylerler 75 Hayır yol var, Allah var, her kim ahdine vefa eder ve korunursa şüphe yok ki Allah o muttekileri sever 76 Fakat onlar, o Allahın ahdini ve kendi yeminlerini bir kaç paraya satanlar işte onların Ahırette hiç nasıbi yoktur, Allah onlara kelâmiyle hitab etmiyecek ve kıyamet günü nazar buyurmıyacak, ve kendilerine temize çıkarmıyacaktır, onların hakkı elîm bir azabdır 77

---

75. ﴿مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٓ اِلَيْكَۚ﴾ Yehudî ulemasından olub

Peygambere iman eden Abdullah ibni Selâm Küreyşten birinin emanet bıraktığı bin ikiyüz okya altını eksiksiz teslim etmiş idi ki okya kırk dirhem itibar ediliyor.

﴿مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِدينَارٍ لَايُؤَدِّهٓ اِلَيْكَ الخ...﴾ netekim yine

Yehuddan Fenhas ibni Âzura diğer bir Kureşînin emanet bıraktığı bir dinarı inkâr etmişti. Bir dinar «aslı dinnar» yirmi dört kırat, yani bir miskal i'tibar edilir. Bu hiyanetin sebebi de adam sende ümmîlerin, okuyub yazması olmayanların hakkı mı olurmuş, vesikası, kuvvei müeyyidesi bulunmıyan ve hele dini ayrı olan kimselerin hakkını yemek halâldır.» İtikadında bulunmaları olduğu gösterilmiştir. Bu âyetin mazmununa işareten Malik ibni Dinar Hazretleri de demiştir ki: dinar, din ile nardan mürekkebdir. Hakkile alınca din olur, haksız alınca da nar olur.

Bir de ehli kitab içinde kitab namına ağızlarını eğen, bile bile yalan söyliyerek propagandalar yapan ve insanları haktan ayırıb batıle saptırmak, beşere kul etmek isteyenler vardır şöyle ki:
sh:»1139

﴿٧٨﴾ وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de onlardan bir fırka vardır dillerini kitaba eğer büğerler: onu kitabdan sanasınız diye: halbuki

kitabdan değildir, hem o Allah tarafındandır derler: halbuki Allah tarafından değildir, de Allah namına bile

bile yalan söylerler 78

____

Halbuki Allahın kitab ve nübüvvet ihsan buyurduğu bütün Enbiya ve Rüsül bunların isnad ettikleri

yalanlardan münezzehtirler. Zira:

﴿٧٩﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ
كُونُوا رَبَّانِيّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَۙ
﴿٨٠﴾ وَلَايَاْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّنَ اَرْبَابًاۜ
اَيَاْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَۜ﴿﴾

sh:»1140

﴿٨١﴾ وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ ميثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَٓا اٰتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ
وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ
وَلَتَنْصُرُنَّهُۜ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرٖىۜ قَالُٓوا
اَقْرَرْنَاۜ قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدٖينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hiç bir beşer için o salâhiyyet yoktur ki Allah ona kitab versin, hüküm versin, Peygamberlik versin de o sonra insanlara Allahdan beride bana kul olun diyebilsin, ve lâkin kitab ta'lim etmekte olduğunuz ve ders alıb vermekte bulunduğunuz için rabbanîler olunuz der 79 Ve hiç bir zaman size Melâikeyi ve Peygamberleri rablar ittihaz etmenizi de emredemez, ya siz Müsliman olduktan sonra size küfrü emredebilir mi? 80 Hem Allah vaktiyle Peygamberlerin şöyle misakını almıştır: Celâlim hakkıyçün size kitab ve hikmetten her ne verdimse sonra size beraberinizdekini tasdik eden bir Resul geldiğinde ona mutlak iman edeceksiniz ve lâbüdd ona yardımda bulunacaksınız, buna ıkrar verdiniz mi? ve bunun üzerine ağır ahdimi boynunuza aldınızı mı? buyurdu, ıkrar verdik dediler, öyle ise, buyurdu: Şahid olun ben de sizinle beraber şahidlerdenim 81

____

Allah bütün Peygamberlerine kitab ve hikmet verirken hepsinin böyle bir ahd-ü misakını almıştır. Bunlar
sh:»1141
arasında seleften halefe, haleften selefe böyle mütekabil ve şehadeti İlâhiyye tahtında mukarrer bir tasdik muahedesi vardır. Hepsi kendilerini tasdik eden Muhammed Resulullaha iman ve nusrat için Hak tealâya ıkrar vermişlerdir. İlim ve şehadeti hakkın hükmü budur.

Binaenaleyh:

﴿٨٢﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Demek ki bunun arkasından her kim dönse artık onlar hep dinden çıkmış fasıklardır 82

____

İmdi Peygamberlerin fasık olmaları, Allaha itaatten çıkmaları ihtimali mevcud mudur? Hâşâ, öyle ise:

﴿٨٣﴾ اَفَغَيْرَ دٖينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهُٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Daha Allah dininin gayrısını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez ona teslim olmuş hep döndürülüb ona götürülüyorlar 83

____

Hayır, gerek yükseklerde bulunanların ve gerek aşağıda bulunanların tav'an ve kerhen Allaha inkıyadını bilen ve cümlesi Allaha irca' olunacak olan Enbiya hiç bir zaman, Allah dininden, Allaha itaatten, Hakka teslimiyyetten başka bir talebde, bir da'vada bulunmazlar, Allahı

sh:»1142

bırakınız da bize kul olunuz demezler ve lâkin Allahın ta'lim eylediği kitab ve okuduğunuz, okuttuğunuz derslerler «Rabbaniyyun» olunuz derler ve öyle demişlerdir. «Rabbanî» rabba veya mürebbî ma'nasına rabbane mensubdur, âtide gelecek olan «

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَۙ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثٖيرٌۚ » âyetine bak.

Bütün bu âyâtı Hak anlaşıldıktan sonra:

Ya Muhammed:

﴿٨٤﴾ قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ
وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُو۫تِىَ مُوسٰى وَعٖيسٰى
وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ
﴿٨٥﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دٖينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُۚ وَهُوَ فِى
الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٨٦﴾ كَيْفَ يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا
بَعْدَ اٖيمَانِهِمْ وَشَهِدُٓوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَٓاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُۜ وَاللّٰهُ
لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ ﴿٨٧﴾ اُو۬لٰٓئِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ
لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعٖينَۙ ﴿٨٨﴾ خَالِدٖينَ فٖيهَاۚ لَا
يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَۙ ﴿﴾

sh:»1143

﴿٨٩﴾ اِلَّا الَّذٖينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحٖيمٌ ﴿٩٠﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا بَعْدَ اٖيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا
لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الضَّٓالُّونَ ﴿٩١﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْاَرْضِ
ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى بِهٖۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ
نَاصِرٖينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: biz inandık Allaha iman getirdik: bize indirelene de, İbrahime ve İsmaile ve İshaka ve Ya'kuba ve

Esbata indirilene de Musaya ve İsaya ve Nebiyyuna Rablarından verilene de, onlardan birinin arasını

ayırmayız ve biz ancak ona boyun eğer müslimleriz 84 her kim de İslâmın gayrı bir din ararsa artık ondan

ihtimali yok kabul olunmaz ve Ahırette o husran çekenlerden olur 85 nasıl muvaffak eder Allah? bir kavmi ki

kendilerine beyyineler gelmiş ve Peygamberin hakk olduğuna şehadet getirmişler iken imanlarının

arkasından nankörlük edib küfre sapmışlardır, halbuki Allah zalimler güruhunu muvaffak etmez 86 onlar,

işte onların cezaları: Allahın, Meleklerin, insanların hepsinin la'neti üzerlerindedir 87 ebediyyen onun

içindedirler, azabları hafifletilmez ve kendilerine mühlet verilmez 88 Ancak onun arkasından tevbe edib
salâha girenler başka, çünkü Allah gaffurdur rahîmdir 89 elbette imanlarının arkasından küfretmiş sonra da
küfürde
sh:»1144
ileri gitmiş kimselerin tevbeleri kabul olunmak ihtimali yoktur, bunlar hep dalâl içinde kalmış sapıklardır 90
küfretmiş ve kâfir oldukları halde ölüb gitmiş kimseler, her halde bunların her biri kendini kurtarmak için
Dünya dolusu altın verecek dahi olsa hiç birinden kabul edilmek ihtimali yoktur, bunların hakkı elîm bir
azabdır ve kendilerini kurtaracak da yoktur 91

____

İşte tevhidi İlâhînin neticei zaruriyyesi olmak üzere bütün Enbiya ve kütübi İlâhiyeyye Allaha karşı değil, Allahın olmaları ve ancak Allaha ubudiyyet etmeleri haysiyyetinden iman edilmedikçe ma'nayı islâm ve tevhid tahakkuk etmez. Allaha değil, kendine kul olmaya da'vet edenler Allahın Resulü olamaz. Sefir ancak mürsiline da'vet eder. Ve Resulü inkâr etmek de mürsile küfrolur. Dini hakk olan İslâmın esası bu imanı tevhid ile inkıyadı İlellahdır. Bundan çıkmak irtidad, bunun maadası küfürdür. Velev bir Rasulü olsun diğerlerinden ayırıb inkâr etmek mahiyyeti risaleti inkâr etmektir. Mahiyyeti risaleti inkâr etmek bütün Peygamberleriyle beraber Hak tealâyı inkâr etmektir.

86. ﴿كَيْفَ يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا﴾ « وَلَاهُمْ يُنْظَرُونَ » e kadar

ba'delislâm irtidad ederek medineden kaçıb mekke müşriklerine dehalet eden bir kaç kişi hakkında nâzil

olmuştur.

90.

﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ ايمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ

تَوْبَتُهُمْ﴾ bunlar hakkında tevbenin kabul edilmemesi cayi bahs olmuştur. En muraccah ma'nâ şudur:

Çünkü böyleleri ölüm emaresini görüb hayattan ümidini kesmedikce tevbe edib imana gelmezler. Halbuki

imanı yeis makbul değildir. Bunun izahı «

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتّٰى اذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ

الْمَوْتُ قَالَ اِنّى تُبْتُ الْئٰنَ وَلَاالَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ »

âyetidir. (سُورَةُ النِّسَاءِ).

Şimdi İslâmın ahkâmı ameliyesine ve tatbikatına geçelim:

sh:»1145

Anlaşıldı ki indallah makbul olan din, islâmdan ibarettir. Ve İslâmdan başka bir din arayanın dini kabul edilmez, akıbeti husran olur. Allaha ve Allahdan gelene tam bir iman ve islâm bulunmadıkca Ahırette hiç bir dünya dolusu altınlar infak etmiş olsalar da Ahırette kendilerini kurtaramazlar. Fakat buna mukabil nusrati ilahiyyeye ermek ve nâili birr-ü naîm olmak isteyen ey mü'minler siz de:

﴾٩٢﴿ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz birre eremezsiniz, maamafih her ne infak eyleseniz şüphesiz Allah onu da bilir 92

____

Şu halde mücerred iman, kemali hayra nâil olmak için sebebi kâfi değildir. İman ve ilimden sonra amel ve alel'husus sarf-ü infak da gerektir. Hem bu infak ne kadar sevgili şeylerden olursa o kadar kıymetdar olur. Allah infak edilen hoş veya na hoş her hangi bir şey'i bilir ve ona göre ecrini verir. Fakat asıl iyiliğe: Hayri âlâya irmek sevilen şeylerden infaka mütevakkıftır. Bu münasebetle surei Bakarede geçen birr-ü infak âyetlerini tahattur etmeli ve ona göre ahkâmı islâmın icrasına hazırlanmalıdır.

BİRR; Surei Bakarade « لَيْسَ الْبِرَّ » âyetinde dahi beyan olunduğu üzere ihsan, hayri vasi', kemali hayr demektir.

sh:»1146

«birr» ile «hayr» arasında şöyle bir fark da göstermişlerdir: Birr, hayre vasıl olan ve kasdedilmiş bulunan nefi' hayr ise velev sehven vaki olsun mutlaka nefi'dir. Birrin zıddı ukuk ve hayrin zıddı şerdir. Maamafih birr hins mukabili de kullanılır. Burada birre nâiliyyet hayr-ü ihsan sıfatiyle muttasaf olmak veya « اِنَّ الْاَبْرَارَ لَف۪ي نَع۪يمٍ » medlulü üzere ihsan ve sevabı İlahîye nâil olmak manâlarından her biriyle tefsir edilmiştir ki ikisi mütelâzimdirler. « اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْم۪يعَادَ »

mucebince ahd-ü misakı İlâhîde temamiyle sabit kadem olub va'di İlahîye temamen mazhar olmak: irmek manâsı her ikisini cami'dir. Binaenaleyh iman, mebdei din, birr, gayei din demektir. Tevhıdi hak, vusuli hayr, işte din bu iki rüknün hasılıdır. Ve bu suretle bu âyet, makablindeki mebahisi imanın bir neticesi, mabadindeki mebahisi ahkâmın da bir mukaddimesi makamındadır.

Malûmdur ki infak denilince en başda havaici zaruriyye, bunun başında da me'kûlât vardır. Dini islâm ise bu babdaki tazyıkatı refediyor, « كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا » diyordu.

Yehudîler de ahkâmı islâmı inkâr için neshı inkârdan başlıyorlardı. Buna istinaden islâmın hıll-ü hurmet mesailine ve Resulullahın milleti İbrahim davetine karşı itiraz etmiş olmak için «Beni İsraile haram olan şeyler, Nuh ve İbrahim zamanından beri haram idi» diyorlar ve mescidi aksanın Kâbeden daha kadim ve şerefli olduğunu da iddia ederek tahvili kıbleye dahi itiraz eyliyorlardı. Burada bir taraftan infak münasebetiyle dini islâmın me'kûlât hususundaki vüs'ati müsaadesini te'yid, diğer taraftan milleti İbrahim tesisatına temhid olmak üzere bunlara cevaben buyuruluyor ki:

﴾٩٣﴿ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَن۪ي اِسْرَٓائ۪لَ اِلَّا مَا حَرَّمَ

اِسْرَائِيلُ عَلٰى نَفْسِه۪ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰيةُ قُلْ فَاْتُوا

بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ۞

sh:»1147

۞٩٤۞ فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ

هُمُ الظَّالِمُونَ ۞٩٥۞ قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰه۪يمَ

حَن۪يفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ۞

Meali Şerifi

Tevrat indirilmeden evvel İsrailin nefsine haram kıldığından başka yiyeceğin hepsi Beni İsraile halâl idi, de ki: haydi Tevratı getirin de onu güzelce okuyun eğer sadıksanız 93 demek ondan sonra Allah namına o yalanı kim uydurmuşsa artık onlar, o zalimlerdir 94 de ki sadakallah, o halde hak perest bir hanif olarak İbrahim milletine tabi' olun, o hiç bir zaman müşriklerden olmadı 95

____

Binaenaleyh nesih yoktur davası bir iftira olduğu gibi Surei En'amda «

وَعَلَى الَّذ۪ينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذ۪ي ظُفُرٍۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ

حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَٓا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَٓا اَوِ الْحَوَايَٓا

اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍۜ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْۘ » ayeti mucebince Beni İsrailin

bunlardan mahrumiyyeti begıylerinin bir cezası idi. Tevrattan evvel Hazreti Ya'kubun kendine haram kıldığı, yani nefsini men'eylediği şey istisna edilirse diğerleri haram değil idi. Tevrat, nes'hı inkâr etmek şöyle dursun, bil'âkis mukaddama halâl olan ba'zı şeyleri Beni İsraile tahrim etmekle nesih yapmış bulunuyordu. Hazreti Ya'kub hakkında en sahih rivayet şudur: müşarünileyh, Irkunnese' -Siyatık- hastalığına maruz olmuş ve bundan şifayab olursa en sevdiği taamı yememeğe nezreylemiş idi. Bir rivayete göre en sevdiği de deve eti ve
sh:»1148
südü imiş, bu nezri atıbbanın tavsıyesi veya hastalığında bir gece pek ziyade muztarib olması sebebiyle

veya sırf bir zühd-ü taabbüd için yapmış olduğu da merviydir.

Kâ'be mes'elesine gelince: Şu muhakkaktır ki:

۞٩٦۞ اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذ۪ي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى

لِلْعَالَم۪ينَۚ ۞٩٧۞ ف۪يهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰه۪يمَۚ وَمَنْ دَخَلَهُ

كَانَ اٰمِنًاۜ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ

سَب۪يلًاۜ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَم۪ينَ ۞

Meali Şerifi

Doğrusu insanlar için vaz'olunan ilk ma'bed, elbette Mekkedeki o çok mübarek ve bütün âlemîne hidayet olan Beyttir 96 onda açık âyetler var, İbrahimin makamı var ve ona dehalet eden eman bulur, yoluna gücü yeten her kimsenin o beyti haccetmesi de insanlar üzerine Allahın bir hakkıdır ve kim bu hakkı tanımazsa her halde Allahın ihtiyacı yok, o bütün âlemînden ganîdir 97

____

Kâ'benin vaz'ı ehası, mescidi Aksanın vaz'ı esasından mukaddemdir. Binaenaleyh bütün ehli kitabın tanıya geldikleri ma'bedlerin hepsinden daha mukaddem, daha mübarek bir kıblei tevhiddir. Bu da evvel-ü ahır neshın sübutunu ifade eder.

BEKKE, mekke demektir ve yahud mekke, beldenin
sh:»1149
ismi, Bekke de mescidi haramın mevzıidır. Surei Bakarede haccın tefsılâtı beyan olunmuş idi. Burada da « وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ » nassıle haccın farzıyyeti kat'iyyesi müekked bir surette tesbit kılınmıştır.

İSTİTAA, aslında fi'lin tavaiyet-ü husulünü taleb-ü irade etmektir. Bu ise kudrete mütevakkıf olduğundan bil'ahare kudret ma'nasında mütearef olmuştur. Tam ma'nasile istitaa fi'le mukarin olan bilfiil kudrettir. Fakat fi'le mütekaddim olan selâmeti âlât ve esbab ma'nasına da ıtlakı çoktur ki burada bu ma'nayadır. Hacce kudret ya beden veya mal veya her ikisiledir. İmam malik yalnız kudreti bedeniyyeyi, İmamı Şafiî kudreti maliyyeyi, İmamı Âzam Ebuhanife Hazretleri de her ikisini nazarı itibara almıştır. 97.

﴿وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ﴾ de küfürden murad zahiri vechile hacci inkâr ma'nasına olmak muhtemil bulunmakla beraber ekser müfessirînin beyanına göre kudreti varken hacci terk ma'nasınadır ki bununla terki salât, terki zekât gibi terki haccin dahi kâfirane bir isyan demek olduğu tağlizan gösterilmiştir.

Rivayet olunuyor ki Şemmas ibni Kays namında bir ihtiyar Yehudî varmış, küfrü ve müslimanlara karşı gayz-u kin ve hasedi pek şiddetli imiş. Bir gün Evs ve Hazrec kabilelerinden bir takım Eshabı kiram bir mecliste oturmuş konuşurlarken bu Yehudî yanlarından geçmiş, cahiliyye devrinde aralarında şiddetli adavet ve husumet bulunan bu zevatın ba'delislâm beyinlerindeki bu ülfeti, cem'iyyeti, salâh-ü mahabbeti görünce «vallahi bunlar böyle toplandıkca bizim buralarda kararımız kalmaz» demiş ve beraberindeki bir Yehudî delikanlısına «haydi şunların yanlarına otur yevmi Buası ve daha evvellerini hatırlarına getir ve o zaman söyledikleri şiirlerden bazı parçalar da okuyuver» diye tenbih etmişti. Yevmi Buas ise devri cahiliyyede yüz yirmi sene kadar birbirleriyle
sh:»1150
adavet-ü husumet üzere yaşamış olan Evs ile Hazrecın muharebe ettikleri ve Evsın Hazrece muzaffer olduğu son bir gün idi, delikanlı dediğini yapmış ve derken bir münakaşa kapısı açılmış, tarafeyn, tefahura başlamışlar, nihayet bir münazea olmuş, Evsten Evs ibni Kayzı, Hazrecden Hübar ibni Sahr, sıçramışlar, birbirlerine söz atmışlar, birisi diğerine «isterseniz bu gün yine öyle bir gün yaparız» demişler. Tarafeyn, hiddete gelmiş, haydi yaptık, silâh silâh, haydi zahireye harre meydanına demişler, velhasıl Evs kabilesi birbirleriyle, Hazrec de birbirleriyle birlemişler, o sırada keyfiyyet Resulullaha vasıl olmuş, maiyyeti seniyyelerinde muhacirînden bulunan Eshabı kiram ile beraber onların yanlarına gelmiş «ey ma'şeri müslimîn!. allahe allah, ben aranızda bulunurken de cahiliyye davası mı yapıyor sunuz? Cenabı Allah sizi islâma hidayet ettikten ve küfürden kurtarıb kerem-ü inayetiyle cahiliyyenin kökünü kesdikten ve beyninizi te'lif ettikten sonra yine eski küfre rücu' mu ediyor sunuz?» diye nasıhat edince hepsi düştükleri vartanın bir Şeytan tuzağı olduğunu anlıyarak derhal ellerindeki silâhlarını bırakmışlar, gözlerinden yaş dökerek birbirleriyle sarılmışlar, muaneka etmişler ve Resulullaha itaat ederek beraberce gitmişlerdi. Cenabı Allah bu suretle Şemmasın ateşi fitnesini söndürmüş, bu sebeble hem Ehli kitaba bir nasıhat, hem de mü'minleri onlardan her hangi birine uymaktan nehiy zımnında hükmü âmmolan şu âyetleri inzâl buyurmuştur:

﴿٩٨﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِۗ وَاللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُونَ﴿﴾

﴿٩٩﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ
اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ شُهَدَٓاءُ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿١٠٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَكَيْفَ
تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ
يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِىَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: ey Ehli kitab! niçin Allahın âyetlerine küfrediyorsunuz? Allah yaptıklarınızı görüb duruyor 98 de ki ey ehli kitab! niçin Allahın doğru yolundan iman edenleri men'ediyorsunuz, görüb durduğunuz halde niçin onun çarpıklığını istiyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir 99 ey o bütün iman edenler! eğer o kitab verilenlerden her hangi bir fırkaya uyarsanız sizi imanınızdan sonra çevirirler kâfir ederler 100 sizler ise küfre nasıl dönersiniz ki önünüzde Allahın âyetleri okunuyor, içinizde Resulü bulunuyor? halbuki her kim Allaha sıkı tutunursa o, muhakkak bir doğru yola çıkarılmıştır 101

____

Allaha i'tısam, Allaha iltica ve ısmeti İlâhiyyeye dehalet etmektir ki bu i'tısam için:

﴿١٠٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا
تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿﴾

sh:»1152

﴿١٠٣﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا
نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَٓاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ
بِنِعْمَتِهِ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Allaha nasıl korunmak gerekse öyle korunun, hakkile müttaki olun ve her halde müslim olarak can verin 102 topunuz bir Allah ipine sım sıkı tutunun, biribirinizden ayrılmayın ve Allahın üzerinizdeki ni'metini düşünün, sizler birbirinize düşmanlar iken o sizin kalblerinizin arasında ülfet husule getirib yanaştırdı da ni'meti sayesinde uyanıb kardeş oldunuz, hem sizler ateşten bir çukurun tam

kenarında bulunuyordunuz da o tuttu sizi ondan kurtardı, şimdi böyle size âyetlerini beyan ediyor ki Allaha doğru gidebilesiniz 103

Allaha hakkile ittika Surei Bakarede « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » de beyan olunduğu üzere meratibi takvanın ekmelidir ki iki ma'na ile mülâhaza olunur: birisi; her veçhile Allaha itaat edib hiç bir ısyan yapmamak, daima zikr üzere bulunub hiç unutmamak ve her halde şükredib hiç bir küfrana düşmemektir ki şan-u azameti İlâhiyyeye lâyık olmak manasına hakkı takva demektir. Bu ise eazımı Enbiya gibi fıtrati ma'sume üzere yaradılmış olanlardan maadası için ve hattâ onlar için bile gayrı mümkindir.
sh:»1153

« مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِك وَمَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِك » Buna binaen bu âyet nâzil olduğu zaman Eshabı kiramın kesreti ibadetten ayakları şişmiş, alınlarının derileri soyulmuş ve bunun üzerine « فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ » emri nâzil olmuş bulunduğu rivayet olunmuştur.

İkincisi, Allah yolunda hakkile gücünün yettiği kadar mücahede etmek ve bu babda hiç kimsenin levminden korkmamak, hattâ anası, babası veya kendi aleyhinde bile olsa Allah için adl-ü hakkaniyyetten ayrılmamaktır ki hak, vücub ve subut ma'nasınadır. Ve bu surette « فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ » bunun beyanıdır. Allaha hakkile ittika etmek ve her halde müslim olarak ölebilmek için de evvel emirde habli İlâhîye toptan yapışarak tevhid üzere içitima' etmek ve tefrıkadan ihtiraz eylemek lâzımdır. Anlaşılıyor ki farzıyyeti hacc, bu içtimam hem vesailinden hem de makasidinden birini teşkil eder. Binaenaleyh evvelâ tevhidi kulüb, saniyen tevhidi ef'al dini hakkin a'zamı erkânındandır. «Ben kendi başıma münferiden dinimi, imanımı muhafaza edebilirim.» demek tehlükelidir. Kendi başına kalmak istiyen ferdlerin iman ve İslâm üzere hüsni hatime ile gidebilmesi meşkûk olur. Ferd, cebr-ü tazyık altında her şey'ini zayi' edebilir. Zira « يَدِ اللّٰهِ مَعَ الْجَمَاعَةَ » dır. Ve dinin Dünyada en büyük feyzi de bu cemaatin te'sisindedir. Bunun içindir ki cemaatlerini zayi' veya perişan edenler behemehal perişan olurlar. Sevaikı fi'liyye karşısında delâili ilmiyye alel'ekser icrayı hükmedemez. Netekim Hazreti İsa bile « مَنْ اَنْصَارٖى اِلَى اللّٰهِ » dedi. Her mü'min' hakkın bir tecellii izafîyesine mazhardır. Hakkı tecelli ise bütün izafatın cem'ile tevhidi hakikînin zuhurundadır. Binaenaleyh bütün ehli iman kelimei vahide üzerinde tevhidi ef'al etmedikçe hakkı ittıkaya iremez, vasıl ilâllah olmazlar.

HABLÜLLAH, Allah tealâya sebebi vuslat olan delil ve vasıta demektir ki Kur'an, tâat ve cemaat, ıhlas, İslâm, ahdullah, emrullah diye rivayetlerle tefsir edilmiştir ve hepsi mütekaribdirler. Bu âyetin camaat ve içtimaiyyetle
sh:»1154
emroluduğunda şüphe yoktur. Maamafih burada cemaat, hablüllahın aynı değil, ona i'tısamın hasılıdır. Ebi Saidi Hudrî Hazretlerinden mervi olduğu üzere Resulullah şöyle buyurmuştur. «

كِتَابُ اللّٰهِ هُوَ حَبْلُ اللّٰهِ الْمَمْدُودُ مِنَ السَّمَاءِ اِلَى الْاَرْضِ »

Semadan Arza indirilmiş olan hablüllah kitabullahdır. Korkunç bir yolun kenarına çekilmiş olan bir ip veya bir kuyuya düşmüş olanları çıkarmak için uzatılmış bir ip ve ona veçhi lâyıkile iyice tutunmuş bir hey'et tasavvur ediniz. İşte bu tasavvurdan hasıl olan hey'eti içtimaiyye Kur'an etrafında mütemadiyen yükselen bir cemaati islâmın misalini teşkil edecektir.

Bu i'tisam için alel'ıtlak bir cemaat olmak da kâfi değildir.

﴿١٠٤﴾ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem sizden müteşekkil, önde gider, hayra davet eder, maruf ile emir ve münkerden nehyeyler bir ümmet olsun, işte onlardır o felâhı bulacaklar 104

Cemaati İslâmdan böyle bir ümmet de teşekkül etmelidir:

Ta yukarılarda da beyan olunduğu üzere « امت » öne düşen, fırekı muhtelifeyi toplıyan metbu bir cemaat demektir ki hepsinin önünde de imam bulunur. Cemaatle namazlar bu muntazam ve hayırhah tertibi içtimaînin
sh:»1155
tecelliyatını ifade eden sureti mahsusesidir. Bu suretle hayra davet ve emir bilma'ruf, nehiy anılmünker yapacak bir ümmet ve imamet teşkili müslimanların ba'deliyman ilk farizai diniyyeleridir. Bu farizayı eda edebilen müslimanlardır ki « وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » hükmi celili mucebince felâhı kâmile mazhar olurlar. Aksi halde « وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ » müeddası müşkil ve belki müteazzir olur. Va'di İlâhî külliyyetile temin edilmez, hayra davet, emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker alel'umum müslimanlara farzı kifayedir. Bu yapılmayınca hiç bir musliman mes'uliyyetten kendini kurtaramaz. Fakat her ferde farzı ayın değildir. mecmuı ümmetin vazifesidir.Çünkü « مِنْكُمْ » buyurulmuştur. Buradaki « مِنْ » tecridî veya teb'izî olmak üzere iki ma'nayaa muhtemildir. Tecridî olduğuna göre de alel'umum müslimanların vazifeleri içlerinden bunu yapacak bir ümmeti mahsusa teşkil etmek ve onlara muavenet ve ittiba' ederek o vasıta ile bu vazifeyi ifa ettirmektir. Bunlar tayin ve teşkli edildikten sonra emr-ü nehiy bizzat onlar üzerine farzı ayn olur. Ve fakat bunlar farzlarını eda etmezlerse mes'uliyyet evvelâ bunlara, saniyen umuma teveccüh eder. Nizamı tevhid bozulduğu zaman zuhur edecek şerr-ü belâda yalnız zalimlere isabet edib kalmaz, umuma sirayet eder.

HAYRA DAVET, dinî veya dünyevî bir salâhı tazammun eden her hangi bir şeye davettir ki esası tevhid ve İslâmdır. Emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker de bundan bir kısmı mühimdir. Maruf muktezayı İslâm olan tâatullah, münker de muktezayı İslâma muhalif olan ma'sıyetullah demektir. Maruf ve münkeri hablullahdan başka mi'yar ile ölçmeğe kalkmak hevaya ve nefsanî arzulara tâbi olmaktır ki bu da tefrika ihdas eylemektir. Bu noktayı daha ziyade izah için buyuruluyor ki:
sh:»1156

﴿١٠٥﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا
جَٓاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ
وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ
اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٧﴾ وَاَمَّا
الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

﴿١٠٨﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ
ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ وَلِلّٰهِ مَافِى السَّمٰوَاتِ وَمَافِى الْاَرْضِ
وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve şunlar: Şu kendilerine beyyineler geldikten sonra ayrılık çıkarıb ihtilâf edenler gibi olmayın, onlar için büyük bir azab var 105 O bir takım yüzlerin ağaracağı ve bir takım yüzlerin kararacağı gün, o vakit o yüzleri kara çıkanlara şöyle denecek: ya... İmanınızdan sonra küfrettiniz ha? o halde dadın azabı, ettiğiniz nankörlüğün cezası 106 amma yüzleri ak olanlar hep Allahın râhmeti içindeler, onlar onun içinde ebednişinler

sh:»1157

107 İşte bunlar Allahın âyetleridir onları sana hak sebebile tilâvet ediyoruz, yoksa Allah âlemîne bir zulüm murad edecek değil 108 hem Göklerde ne var, Yerde ne varsa hepsi Allahındır, bütün işler de Allaha irca' olunur 109

Ey ümmeti Muhammed:

﴿١١٠﴾ كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ
لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١١﴾
لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّا اَذًى وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَ ثُمَّ
لَايُنْصَرُونَ ﴿١١٢﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اِلَّا
بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ
وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet olmak üzere vücude geldiniz, ma'rufı emredersiniz, münkerden nehy

sh:»1158

eylersiniz ve Allaha inanır iman getirirsiniz, Ehli kitab da imana gelse idi elbette haklarında hayırlı olurdu, içlerinden iman edenler varsa da ekserisi dinden çıkmış fasıklardır 110 size ezadan başka bir zarar edemezler ve sizinle çarpışacak olsalar size arkalarını dönerler sonra da nusrat bulamazlar 111 nerede

bulunsalar zillet altında kalmağa mahkûmdurlar, meğerki Allahın ahdına ve mü'minlerin ahdına sığınmış olsunlar, döne dolaşa Allahın gazabına müstehıkk oldular ve meskenet altında ezilmeğe mahkum kaldılar, çünkü Allahın âyetlerine küfrediyorlardı ve Peygamberleri bile bile haksızlıkla öldürüyorlardı, çünkü âsi olmuşlardı ve aşırı gidiyorlardı 112

Burada ümmeti Muhammedin asıl hassai mümeyyizesi imanı tevhid ile emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker olduğu ve bilhassa bu vasf altında insanlar için en hayırlı bir ümmet oldukları ve bu vazife esas i'tibarile yalnız ülül'emre aid olmayıb alel'umum mü'minlerin bizzat veya bilvasıta bununla alâkadar olmaları lâzım geleceği ve bir ümmetin hayriyyeti de ekserisinin salâhile olabileceği ve netekim sair ehli kitabın bu hasleti haiz olamamaları içlerinde tâatı İlâhiyyeden çıkmış fasıklerin ekseriyyet teşkil etmelerinden neş'et ettiği ve Müslimanların ekseriyyeti bu hasleti mümtazeyi muhafaza ettikçe kendilerine diğer kâfirlerin, fasıklerin nihayet bir ezadan başka zararları dokunamıyacağı ıhtar olunuyor ki burada 112.

﴿اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ﴾ da şayânı dikkattir. Kendilerini her

şey zannedib Allaha tâaten huruc edenler az çok zilletten kurtulurlarsa yine Allahın veya Allahın kullarının

ahd-ü emanı sayesinde kurtulabilirler.

Evet, Ehli kitabın mü'min olanları da yok değildir:

sh:»1159

﴿١١٣﴾ لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ
اللّٰهِ اٰنَاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٤﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِى
الْخَيْرَاتِ وَاُولٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٥﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Hepsi bir değiller, Ehli kitab içinden kalkınan bir ümmet var, gece vakitleri Allahın âyetlerini okuyub

secdelere kapanıyorlar 113 Allaha inanırlar, Ahıret gününe inanırlar, ma'rufu emrederler, münkerden nehyederler, hayırlara koşuşurlar ve işte bunlar salihîndendirler 114 ve hayra dair her ne yaparlarsa hiç bir zaman ona küfran ile karşılanmayacaklardır, ve Allah o müttakileri bilir 115

ÜMMETİ KAİME; Hakşinas, doğru, doğrulan veya Allah için kalkan, müstakim, adil ümmet manâlarına gelir.

Cumhuru müfessirînin muhtarına göre burada Ehli kitabdan murad, Musa ve İsa aleyhimesselâma iman etmiş olanlardır. Ve bu âyetin sebebi nüzulünde bir kaç rivayet vardır.

1- Abdullah ibni Selâm ve Se'leb ibni Said ve Üseyd ibni Ubeyd gibi zevat müsliman oldukları zaman diğer Yehudîler bunların aleyhinde bulunmuştur, küfr-ü husranlarından bahsetmişlerdi. Bunlara karşı fazıletlerini beyan hakkında bu âyet nâzil olmuştur.
sh:»1160

2- Ehli Necrandan kırk, Habeşten otuz iki, Rumdan üç ki minhaysülmecmu' yetmiş beş zat dini İsa üzere iken Muhammed aleyhissalâtü vesselâmı tasdik ederek iman etmişlerdi. Âyet bunlar hakkında nâzil olmuştur.

3- Resulullahın Medineye kudumundan evvel Ensar miyanında Es'ad ibni Zürare ve Bera ibni Ma'rur ve

Muhammed ibni Mesleme ve Ebu Kays ibni Sırme ibni Enes muvahhidînden idiler, cenabetten guslederler ve bildikleri kadar şeriatı Hanîfiyye ile amel ederlerdi. Resulullah gelince derhal tasdik edib ona nusrat ettiler.

4- Yukardaki âyetlerde Ehli kitab zemmolunduktan sonra hepsinin böyle olmayıb içlerinde sıfatı hamîde ve hısali mardıyye ile muttasıf olanları da bulunduğu beyan olunmak için nâzil olduğu da söylenmiştir.

Bazı müfessirînin beyanına göre de burada Ehli kitab müslimanlara dahi şamil olan manâi eammına masruftur. Ve her halde siyakı âyet «

وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ»

cümlesindeki mü'minleri beyan olduğu zahirdir.

Ehli kitabın iman edenleri böyle, alel'umum kâfirlere gelince: Ehli iman bunların servetlerinden ve hayatı Dünya uğurunda kesreti infaklarından endişe etmemelidirler. Çünkü:

﴿١١٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِىَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا
اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿١١٧﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِى هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ
فَاَهْلَكَتْهُ وَمَاظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴿﴾

sh:»1161

Meali Şerifi

Küfredenler, her halde onların ne malları ne evlâdları kendilerini Allahdan kurtaracak değildir, onlar eshabı nardır hep onda kalacaklardır 116 bu Dünya hayatında yapmakta oldukları masrafın meseli bir rüzgâr meseline benzer ki onda kavurucu bir soğuk var: nefislerine zulmeden bir kavmin ekibine sataşmış da onu mahvetmektedir, ve onlara Allah zulmetmemişti ve lâkin kendilerine zulmediyorlardı 117

Ancak:

﴿١١٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ
لَايَاْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَٓاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ
وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿١١٩﴾ هَٓا اَنْتُمْ اُولَٓاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَايُحِبُّونَكُمْ
وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَاِذَا لَقُوكُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا

عَضّوا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿﴾

sh:»1162

﴿١٢٠﴾ اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحٖيطٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Ağyarınızdan yar tutmayın, sizi şaşırtmakta kusur etmezler, sarpa sarmanızı arzu ederler, görmüyor musunuz buğzları ağızlarından taşmakta, sinelerinin gizlediği ise daha büyüktür, işte size âyetleri sarih bildirdik akledersenizi 118 ha, sizler öyle kimselersinizdir ki onları seversiniz onlar ise bütün kitaba iman ettiğiniz halde sizi sevmezler, hem yüzünüze geldiler mi « آمنا » derler, ve tenha kaldılarmı gayızlarından aleyhinizde parmaklarını ısırdılar, de ki: gayzınızla ölün, her halde Allah bütün sinelerin künhünü bilir 119 size bir iyilik dokunursa fenalarına gider, başınıza bir musıbet gelirse onunla ferahlanırlar, ve eğer siz sabırlı olur ve iyi korunursanız onların hıyleleri size hiç bir zarar vermez, çünkü Allah onları kendi amellerile kuşatmıştır 120

____

BITANE, esasen elbisenin iç yüzündeki astar demektir. Bundan bir kimsenin esrarına vakıf olan pek sıkı dostuna da bıtane ıtlak edilir. Mü'minler kendi ehli milletlerinden maadasını, yani gerek küffarı ve gerek münafıkları iç yüzlerine vakıf olacak umur-ü hususta ve muamelâtta kullanmaktan nehy olunmuştur ki bu nehyin hususatı şahsıyeye dahi şümulü bulunmakla beraber siyakı âyet daha ziyade umurı âmmeye nâzırdır. Bunun esbabı mucibesi de her iki tarafın haleti ruhiyyeleri izah olunarak anlatılmıştır.
sh:»1163

Evvela: 118. ﴿لَايَأْلُونَكُمْ خَبَالًا﴾ size fesad ve zarar yapmakta hiç kusur etmezler ﴿وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ﴾ size meşakkat ve zahmet veren şeylerden memnun olurlar mütemadiyen propaganda yapmaktadırlar ﴿وَمَا تُخْفٖى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ﴾ halbuki sînelerinde gizledikleri gayızlar, kinler daha büyüktür. Saniyen, bunların sebebi 119. ﴿هَٓا اَنْتُمْ اُو۬لَٓاءِ﴾ ey mü'minler! siz öyle kimselersinizdir ki ﴿تُحِبُّونَهُمْ﴾ onları, yani kendinizden maadasını da seversiniz. -Müslimanın şiârı budur. Umumun iyiliğini ister, herkese hayırhah olur, nazarı mahabbetle bakar. Hukukunu sıyanet eder, fesaddan sakınır, kimseyi belâya sokmak istemez. Lâkin ﴿وَلَايُحِبُّونَكُمْ﴾ mü'min ve müsliman olmiyanlar size karşı öyle değildir: Onlar sizi sevmezler. Bunun böyle olmasının sebebi de ﴿وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهٖ﴾ siz

müslümanlar bütün kitablara iman edersiniz ve temamen iman edersiniz. Onlar için her hangi bir kitaba mensub olanların ve hattâ mensubiyyet iddiasında bulunanların kendilerine hüsni nazarları kadar sizin de onlara hüsni nazarınız bulunur. Zira imanın muktezası budur. Fakat böyle olduğunuz halde onlar öşle değildirler. Sizin kitabınıza inanmazlar küfrederler. İnandıkları kitaba da bâlâda görüldüğü üzere hepsi tamamile inanmış değildir. Binaenaleyh müslimanların gayri müslimlere karşı nazarları ve muameleleri mü'minâne olduğu halde gayri müslimlerin müslimlere nazar ve muameleleri akideleri mucebince daimâ ve bizzarure kâfirâne olur. Bundan dolayıdır ki hakikî bir müsliman

sh:»1164

umumun bıtanei umuru olmağa lâyık olduğu halde gayri müslimlerin müslimlere bıtane olması hem kendilerine hem müslimanlara zarardır. Velhasıl müsliman vicdanı temiz ve geniş, diğerleri ise dar ve bulaşıktır. Salisen, münafıklar yüze karşı gelince biz mü'miniz derler:

﴿وَاِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا اٰمَنَّاۚ﴾ fakat tenha kaldılar, meydanı boş buldular mı ehli imana gayızlarından parmaklarını ısırırlar: daima diş gıcırdatır dururlar:

﴿وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ﴾ bunun için 120.

﴿اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْۘ﴾ siz mü'minlere bir güzellik dokunursa fenalarına gider: meselâ müslimanların sıhhati bedenleri, ucuzluk ve refahları, düşmanlarına zaferleri, beyinlerinde ülfet ve mahabbetleri onları memnun etmez ﴿وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَاۜ﴾

ve fakat size bir kötülük isabet ederse onunla ferahlanırlar, meselâ müslimanlara bir maraz, fakr, hezimet, tefrika, nehb-ü garet gibi bir musıbet oldu mu keyflenir sevinirler. İşte bütün bunlara karşı müslimanların vazifesi sabredib korunmak. İktısabı fezail ile onları hasedlerinden çatlatmaktır. Eğer müslimanlar Allaha tâatta sabrederler ve nehiylerinden ictinab ile iyice korunurlarsa o kâfirlerin ve o münafıkların hiylelerinin ve entrikalarının hiç bir zararını görmezler. Çok olsa biraz eziyyet çekmiş olurlar. Lâkin akıbet hepsine galebe ederler ki tarihi islâm bunun misallerile doludur.

Sabr-ü ittika edenlere cenabı Allahın nusreti ve meuneti nasıl cereyan edib de düşmanların zararlarını def'eylediğini ve sabr-ü ittika edilmediği zaman da nasıl zararlara düşüldüğünü bilfiil anlatmak için de bilhassa şu misalleri yad et ya Muhammed:

sh:»1165

﴿١٢١﴾ وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِۜ
وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌۙ ﴿١٢٢﴾ اِذْ هَمَّتْ طَٓائِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَاۙ
وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَاۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾

Meali Şerifi

Hani bir vakit erkenden ehlinden çıkmıştın mü'minleri muharebe için elverişli mevki'lere yerleştiriyordun ve Allah idi bir işiden, bilen 121 o dem ki içinizde iki taife yılmak istemişlerdi Allah zahîrleri iken, ve ancak Allaha demek dayanmalı mü'minler 122

Bu iki âyette Uhud gazası tezkir edilmiştir. Şöyle rivayet olunuyor ki bir Çarşamba günü müşrikler Ebusüfyan kumandasında olarak Medine civarında Uhud dağına inmişlerdi. Resulullah Eshabile istişare eyledi. Abdullah ibni Übeyy ibin Selûlü de çağırmıştı. Bundan evvel onu çağırmazken bu kerre onu da da'vet etti, ledel'istişare Abdullah ve ekseri Ensar «ya Resulâllah Medinede dur, çıkma, biz şimdiye kadar her hangi bir düşmana çıktıksa musıbete uğradık ve fakat her hangi bir düşman da üzerimize geldise biz de onları musıbete düşürdük, sen içimizde iken daha neler olur? Binaenaleyh bırak onları, şayed kalırlarsa fena bir mevkıde kalmış olurlar ve eğer üzerimize gelirlerse erkekler

sh:»1166

yüz yüze harb eder, kadınlar, çocuklar da taşa tutarlar, ric'at ederlerse fena halde haib-ü hasir dönerler

giderler» demişlerdi, diğer bazıları da «şu kelblere karşı çıkalım, kendilerinden korktuk zannetmesinler» dediler, bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm buyurdu ki «ben rü'yamda gördüm etrafımda bir sığır boğazlanıyordu, bunu hayra yordum, kılıcımın ucunda bir gedik gördüm, bunu da bir hezimete yordum ve gördüm ki sanki ben muhkem bir zırhlı gömleğe idlal edildim, bunu da Medine diye yordum. Reyiniz olursa Medinede kalır ve onları bırakırsınız.» Buna karşı müslimanlardan «Bedr» muharebesine yetişememiş olan ve Uhud günü şehadetleri mukadder bulunan bir takım zevat «her halde bizi düşmanlarımıza çıkar» dediler ve bunda ısrar eylediler, binaenaleyh Resulullah da zırhını giyindi, giyinince ısrar edenler «biz ne fena yaptık, Resulullaha vahiy gelirken ona karşı reyimizde ısrare kalkıştık» diye nedamet ettiler, bunun üzerine «ya Resulullah ne re'ıyden isen öyle yap» dediler, Resulullah da «bir Peygamber zırhını giyince artık harb etmeden onu çıkarması yaraşmaz» buyurdu ve Cuma günü Cuma namazından sonra bin kişi ile çıkıb hareket etti. Cuma ertesi günü sabahleyin Uhudde Şi'b nam mevkıa vardılar, piyade olarak yürüyordu, Eshabını harb için sarf yapıb ta'biye ediyordu ve safları o kadar tanzim buyurdu ki bir az çıkmış bir göğüs görse «geri çekil» diyordu, vadînin bir canibine kondu, gerek kendisinin ve gerek askerinin arkasını Uhude verdi, Abdullah ibni Cübeyri okculara kumandan yaptı «oklara bizi müdafaa ediniz, arkamızdan gelmesinler» diye emretti. Ve Eshabına da «bu makamda iyi durunuz, düşman sizi görünce döneceklerdir. Sakın dönenleri takib etmeyiniz ve bu makamdan çıkmayınız» buyurdu. İşte «

تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ » bunları ıhtardır. « مِنْ اَهْلِكَ » de Hazreti

Aişedir. O gün Resulullah onun nezdinden hareket buyurmuştu. Sonra Abdullah ibni übeyy reyine
sh:»1167
muhalefet edildiğinden dolayı «çocukların sözlerini dinledi de benimkini dinlemedi» diye içerlemişti. Kendi adamlarına «Muhammed, düşmana ancak sizinle muzaffer olur, Eshabına «düşman onları görünce münhezim olacak» diye vaid de etti, binaenaleyh düşmanlarını gördüğünüz zaman siz bozulunuz arkanızdan onlar da bozulur, iş, Muhammedin dediğini hılâfını olur» dedi, iki taraf telaki edince Abdullah maiyyetindeki üçyüz kadar münafıkla beraber bozuluverdiler. Düşman üç bin kadardı, bunlara karşı yedi yüz müsliman kaldı. Inayeti hakk ile müşrikleri hezimete uğrattılar, Resulullahın buyuruğu zuhur etmişti. Fakat mü'minler bu suretle onların hezimetlerini görünce «Bedr» vak'ası gibi olmasını arzu ederek sabredemediler, rıc'at edenleri takibe koyuldular ve Resulullahın emrine muhalefet edib gösterdiği mevkıi terkediverdiler. Mahza bu muhalefet edib gösterdiği mevkıi terkediverdiler, Mahza bu muhalefet yüzünden cenabı Allah müşriklerin kalblerinden korkuyu alıverdi, tekrar döndüler hücum ettiler, asker, Resulullahın etrafından dağıldı, beraberinde Hazreti Ebi Bekir, Ali, Abbas, Talha Sa'd gibi bir kaç zattan başka kimse kalmadı, o sırada Resulullahın vechi saadetleri cerîhadar oldu, mübarek rabâıye dişi kırıldı, asker içinde «Muhammed, katlolundu» diye bir sayha çıktı. Ensarı kiramdan Ebu Süfyan künyesinde bir zat da «işte Resulullah burada» diye nida etmeğe başladı, muhacirîn ve Ensar döndüler, Resulullahın etrafına geldiler, içlerinden yetmiş kişi şehid olmuş bir çoğu da yaralanmıştı. Resulullah «

رَحِمَ اللّٰهُ رَجُلًا ذَبَّ عَنْ اِخْوَانِهِ = kardeşlerini müdafaa eden erkeğe Allah

rahmetsin» buyurub maiyyetindekilerle müşriklere hücum etti, onlar da bir hayli maktul ve mecruh vererek bimayetillâh hepsini def'eyledi.

İşte Uhud vak'asının hulâsası budur ki üç bin düşmana karşı binden az ve üç yüz münafıkın da ric'atları üzerine yedi yüz kadar müsliman askeri muzaffer olmuşken
sh:»1168
mahza Resulullahın emrine muhalefetten ve ganimet arzusuna düşülmekten naşı böyle bir bozgunluk

vuku buldu ve olanlar oldu ki bütün bunlar «

وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا » Mefhumunu gösteren

şevahidi vukuattır. Bu vakada Abdullah ibni Ubeyyibni Selûlün inhizamı esnasında Resulullahın

cenahlarını teşkil eden Ensardan iki taife ki Hazrecden beni Seleme ile Evsten beni Harise dahi za'fi kalbe

düşüb az daha dönecek gibi olmuşlar, Fakat « وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا » medlûlünce Allah saklamış,

kalblerini toplamışlar, tashihi niyyet eylemişlerdir ki 122.

﴿اِذْ هَمَّتْ طَٓائِفَتَانِ مِنْكُمْ الخ﴾ âyeti de bunlara işaret olduğu beyan kılınmıştır.

Bunda bir münafıkı bıtane ittihaz edib istişareye karıştırmaktan çıkan mazarrata da büyük bir misal vardır. Binaenaleyh müslimanlar sabr-ü ittıka ile vazifelerini bilmeli ve ancak Allaha tevekkül ve i'timad etmelidirler. Kalblere kuvvet veren o, za'f veren yine odur. Ikbal ondan, idbar da ondandır. Allahın emirlerini tutub nehiylerinden sakınanlar her halde mansur ve muzaffer olurlar.

﴿١٢٣﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾ اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ
يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِينَ ﴿١٢٥﴾ بَلٰى
اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَاْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ
بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٦﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ
اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿﴾

sh:»1169

﴿١٢٧﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا
خَٓائِبِينَ ﴿١٢٨﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ
اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِى الْاَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Filhakika sizler bir kaç biçare iken Bedirde Allah sizi mahzâ nusratiyle muzaffer buyurdu o halde Allaha korunun ki şükredesiniz 123 o vakit ki mü'minlere şöyle diyordun: indirilmekte bulunan üç bin melâike ile rabbınızın size imdad etmesi yetişmez mi size? 124 Evet siz sabr-ü sebat eder ve itaatsizlikten sakınırsanız onlarda şu dakikada üzerinize geliverirlerse Rabbınız size beş bin Melâike ile imdad edecek nişanlı nişanlı 125 ve bunu Allah size sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz bununla yatışsın diye yaptı, yoksa nusrat ancak Allahdandır azîz o hakîm o 126 ta ki o küfredenlerden bir kolu kessin veya perişan etsin de haib-ü hasir dönüb gitsinler 127 senin elinde emirden bir şey yok, yahud onlara tevbe ettirsin ve yahud onlara tevbe ettirsin ve yahud azâb etsin çünkü onlar zalimdirler 128 Hem Göklerde ne var, Yerde ne varsa hepsi Allahındır: dilediğine mağfiret eder dilediğine azâb, ve Allah gafurdur, rahîmdir 129

«Bedr» Mekke ile Medine arasında bir kuyu suyunun ismidir ki sahibi Bedr ibni keldenin namile veya ay gibi parlak ve yuvarlak olduğundan dolayı Bedr tesmiye
sh:»1170
edilmiştir. O mevzi'a ve yahud vadiye Bedr denildiği dahi merviydir. Ikerimeden nakledildiğine göre burası Cahiliyyede bir ticaret yeri imiş. Resulullahın müşriklerle ilk muharebesi olan Bedr gazası burada vakı' olmuştu ki Hicretin ikinci senesi Şehri Ramazanın yirmi yedince Cum'a gününe müsadif idi. O gün 123.

﴿وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ﴾ medlûlünce müslimanlar gayet az, fakır ve maddeten son derece za'fı hal içinde

idiler. Mec'muu üç yüz on küsur kişiden ibaret bir zümrei mücahidîn idi. Yetmiş yedisi muhacirînden ve sancaktarları Hazreti Ali idi. İki yüz otuz altısı Ensardan ve sancaktarları Sa'd ibni ubade idi. Üç beş kişiye ancak bir deve isabet edebiliyordu. Bütün askerde yalnız bir at ve nihayet diğer bir rivayete göre biri Mıkdadın, biri de Mersedin olmak üzere iki at, doksan deve, altı zırh, sekiz kılıç vardı. Bunu mukabil düşman bin kadar mukatil idi, yüz atları vardı, silâh ve şevketleri tamdı. İşte Bedr günü böyle bir halde bulunan mü'minlere Cenabı Allah nusrat ihsan etti. Ma'lûm ve meşhud olduğu üzere Ebü Cehil gibi sanadidi Kureyş o gün hep maktul düştüler. Ve o günden itibaren ızzeti iman tezahür etti. Yevmi Bedr Mebnayı islâm oldu. Bunu Allahdan başka kim yapabilir? Şimdi âklı olanlar böle bir nusreti ihsan eden Allaha tevekkül ve i'timad etmez mi? Nasıl olur da sabr-ü ittikayı bırakır, feşele, yani cebanete ve za'fı kalbe düşer?

Binaenaleyh ey mü'minler ﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ bundan böyle hep Allaha ittaka ediniz ki nusretine nail olub şükredesiniz. Yevmi Bedrdeki nusreti İlâhiyye 124.

﴿اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ o hengâmda idi ki ya muhammed! sen mü'minlere şöyle diyordun

125.

﴿اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ... مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ﴾

Rivayet olunduğuna göre o sıra
sh:»1171
«Kürz ibni Cabirilmuharibî müşriklere imdad etmek istiyormuz» diye müslimanlara bir haber gelmiş ve endişelerini mucib olmuştu. Buna karşı bu veçhile iki mertebe imdadı rabbanî tebliğ buyurulmuş ve müşrikler münhezim olmuş, bunu haber olan Kürz de imdaddan sarfı nazar etmiş idi. Cenabı Allah Bedr muharebesinde mü'minlere ibtida bin melâike ile imdad buyurmuş idi. «

اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنّ۪ي مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِف۪ينَ » ba'dehu Kürz havadisi üzerine üç bin melâikei münzelîn imdadı ile

müşriklerin hezîmetini tesri' buyurdu ve şayed düşmanlara mezkûr «Kürz»ün imdadı hemen geliverecek

olursa mü'minlerin sabr-ü ittika etmeleri şartile « مُسَوِّم۪ينَ » yani alâmetli, nişanlı, simaları belli beşbin melâike daha göndereceğini de vaid buyurdu. Şu halde düşmana imdad gelmemiş ve zafer tamam olmuş bulunduğundan bu beş bine hacet kalmamış olduğu anlaşılıyor. Maamafih işbu beş bin melâikei müsevvimînin dahi harbe iştirak etmemiş olmakla beraber nüzul ve huzurları hakkında rivayetler dahi mevcuttur. Ve ba'zı rivayette işbu melâikei müsevvimîn «Uhud» de nâzil olmuş ve fakat kıtale iştirak etmemişlerdir. Bu melâikenin simaları ekser rivayetlerde kır atlak üzerinde sarı veya beyaz veya siyah sarık olmak üzere nakledilmiştir. Bütün ehli Tefsir ve Siyerin içmaı vardır ki yevmi «Bedr» de melâike nâzil olmuş ve küffar ile harb etmişlerdir. Yevmi «bedr»den maadasında melâikenin bilfiil kital yapmayıb ancak teksiri aded ile meded halinde bulunmuş oldukları da İbni Abbastan merviydir. Allahın bir meleki yerin altını üstüne getirmeğe kadir olduğu halde böyle bir çok melâike ile imdad, ef'ali ibada olan nusrati İlâhiyyenin bir tecellisidir. Ve malûmdur ki bu gibi ahvalde insanlar nazarında kemmiyyetin de bir ehemmiyyeti

mahsusası vardır. Binaenaleyh melâikenin teksiri ekalli kalil bir zümrei mücahidînin keyfiyyet noktai

nazarından tezyidi kuvvetlerini

sh:»1172

ifade eder. Bunun için buyuruluyor ki 126.

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِۜ﴾ vakı' ve

mev'ud olan bu imdadı Allah mahza mü'minlere bir müjde olmak ve bununla kalblerini tatmin etmek için

yapmıştır ﴿وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِۙ﴾ böyle bir

nusrat ve hatta alelıtlak hakikati nusrat ise ancak azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır. Allahın bu nusratı

da şu hikmetler içindir: 127. ﴿لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا﴾ kâfirlerin bir tarafini,

yani bir kısmını bölmek, katil veya esir etmek ﴿اَوْ يَكْبِتَهُمْ﴾ veya onları perişan edib ciğerlerini

hûn eylemek için ﴿فَيَنْقَلِبُوا خَٓائِبِينَ﴾ ki maksadlarına iremeyib haib-ü hasir dönsünler.

Ya Muhammed! 128. ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ﴾ başkaları şöyle dursun sen

bile bizzat hiç bir emre, hiç bir hükme malik değilsin. Ancak bir abdi memursun, Allahın emri olmayınca o

kâfirlere veya muhaliflere hiç bir şey yapamazsın, hatta aleyhlerine dua bile edemezsin» - netekim rivayet olunduğna göre vak'ai «Uhud» de Rasulullah kâfirlere veya muhaliflere dua etmek istemiş idi, bu âyet nâzil

olmuştur. Hasılı emir ancak Allahındır. Allahın hikmeti de ya onları «Bedr»de yaptığı gibi katı' veya kebt ile

haib etmek ﴿اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾ veya onlara tevbe nasıb eylemek ﴿اَوْ يُعَذِّبَهُمْ﴾

ve yahud onları şiddetli azablandırmaktır. Bu tazibin sebebi de ﴿فَاِنَّهُمْ ظَالِمُونَ﴾ zira onlar

zalimdirler. 129.

﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ﴾ bununla

sh:»1173

beraber ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ dir. Binaenaleyh bunu iyi bilmeli ve yalnız Allahın emr-ü

hakimiyyetine iman ve ancak onun nusratına i'timad edib ona göre sabr-ü ittika ile mağfiret ve rahmeti

İlâhiyyenin tarikına sülûk eylemeli ve «Uhud» vak'asında olduğu gibi zarar görmemek için cihadı asgardan

evvel mü'minler cihadı ekber olan müchedei nefs ile ahlâklarını, cemaatlerini, umur ve ahvali

dahiliyyelerini ıslâh ve tehzib etmelidirler.

Bunun için:

﴿١٣٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰٓوا اَضْعَافًا
مُضَاعَفَةًۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ
الَّت۪ٓى اُعِدَّتْ لِلْكَافِر۪ينَۚ ﴿١٣٢﴾ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَۚ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! öyle kat kat katlayarak riba yemeyin, Allahdan korkun ki felah bulasınız 130 hem o kâfirler için hazırlanmış ateşten korunun 131 Allaha ve Peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz 132

Demek ki şimdi ıslâhatı dahiliyye hususunda ilk nazarı dikkate alınacak mes'ele emri ittıka ile alâkadar olan mes'elei ıktisadiyyedir. Ve bunun en mühimmi de ribadan ictinabdır -surei Bakarede riba âyetlerine bak- bunda da ilk iş «ez'afı muzaafe» ribanın kaldırılmasıdır. Ribanın ez'afı muzaafe olması da bir borca güzeştesi zammedile edile faizın re'sülmal kadar veya daha ziyade bir mıkdarı bulması demektir. Müfessirîn bu kaydin ihtirazî olmayıb
sh:»1174
o zamanki cereyanı hale göre vukuî olduğunu ve binaenaleyh aslı nehyin alel'ıtlak ribayı tahrime müteveccih bulunduğunu beyan etmektedirler. Bu âyetin «Uhud» vak'asını tezkir sadedinde varid olması bunun ilk nâzil olan nehyi riba âyeti olduğuna delâletten hali değildir. Tahkıkatı Fıkhiyeye nazaran da surei Bakare âyetleri nüzulen bundan muahhardır. Ve hattâ muahhar olmasa bile her halde mukaddem dahi olmadığından lâakal mukarenete mahmul olması lâzım gelir. Ve binaenaleyh riba hakkında nassı hâkim « وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰواۜ » tahrimi mutlakıdır. Şu halde surei Bakarede beyan olunduğu üzere « فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَاْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ۚ » tehlükesini düşünüb 130. 131. 132.

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ۰ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّت۪ٓى اُعِدَّتْ
لِلْكَافِر۪ينَۚ ۰ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۚ﴾

Emirlerini tutun. Bu ittika ve itaat ile

﴿١٣٣﴾ وَسَارِعُٓوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا
السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُۙ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿١٣٤﴾ اَلَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ فِى
السَّرَّٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَالْكَاظِم۪ينَ الْغَيْظَ وَالْعَاف۪ينَ عَنِ النَّاسِۜ وَاللّٰهُ
يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَۚ ﴿١٣٥﴾ وَالَّذ۪ينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُٓوا

اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْۚ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا
اللّٰهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿﴾

sh:»1175

﴿١٣٦﴾ اُولٰٓئِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرٖى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ وَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلٖينَۜ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve koşuşun Rabbınızdan bir mağfirete ve bir Cennete ki eni Semavat-ü Arz genişliğidir, müttekîler için hazırlanmıştır 133 o müttekîler ki bollukta ve darlıkta infak ederler, ve kızdıklarında öfkelerini yutarlar ve nasın kusurlarını afvedicidirler, Allah da muhsinleri sever 134 ve onlar ki bir kabahat yaptıkları veya nefislerine bir zulmettikleri vakıt Allahı anarlar da derhal günahlarına istiğfar ederler, günahları da Allahdan başka kim mağfiret eder? Hem yaptıklarına bile bile ısrar etmezler 135 işte bunların mükâfatı Rablarından bir mağfiret ve altından ırmaklar akar Cennetlerdir, içlerinde ebedî kalmak üzere onlar, ne de güzeldir ecri iş yapanların 136

____

133. ﴿وَسَارِعُوٓا﴾ Nafı' ve ibni Âmir kıraetlerinde «vav» sız « سَارِعُوا » okunur.

«MÜSAREAT»; Koşuşmak, sur'at yarışı yapmaktır, mağfirete müsareat da esbab ve tarikı mağfirete müsâreat demektir. «CENNET» dariseadet olan vatanı ebedî, o gizli bahçe ki « جَنَّاتٌ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ » dan birisi veya hepsi. «ARZ» tul mukabili en veya vüs'at veya karşılık ve bedel manâsınadır ki bir şey satın alınmak için ahzolunur. Diğer bir âyette « عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ » buyurulduğundan burada da « عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ » kâfi teşbihin hezfiyle « عَرْضُهَا عَرْضُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » manâsı gözetilmiştir ve bu teşbihin hakikî veya azameti vüs'atten kinaye olduğu da mevzuı bahsolmuştur. İbni Abbas ve Said ibni Cübeyr ve Cümhur demişlerdirki «Semavat ve Arz kumaş gibi yayılıb birbirine ulanınca
sh:»1176

Cennet arzına bir mıkyas olur. Tulünü ise Allahdan başka kimse bilmez» bu kavle göre Cennet Semavattan büyük demektir, bazı ehadisi Nebeviyyede de Cennet arşı âzamın tahtinde ve Semavatın fevkında bulunduğu varid olmuştur. Bunun için « وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ » bir kişiye isabet eden Cennet diye de tefsir edilmiştir. Maamafih bu âyetin zahiri bu âlemin Semavat ve

Arzı aynen Cennetin arzı « عَرْضُهَا كَعَرْضِ » âyeti de teşbihen böyle olduğunu gösteriyor.

Bunların birini bedel birini en manâsına hamlederek tevfik, mümkin olduğu gibi «

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ » âyeti de her iki âyetteki Cennetleri başka başka olarak

ahzetmeğe müsaiddir. « رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً

».

Tefsiri Razîde nakledildiği üzere Hıraklın -yani Rum Kralının- elçisi Resulullaha sen «

عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ » olan bir Cennete davet

ediyorsun? o halde Nâr, nerede?» diye sual etmiş Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem de «

سُبْحَانَ اللّٰهِ فَاَيْنَ اللَّيْلُ اِذَا جَاءَ النَّهَارُ = sübhanallah gündüz olduğu

zaman gece nerede olur?» buyurmuş olduğu mervidir.

Bu Cennetin muttekîler için tehyie edilmiş bulunduğu gösteriliyor. Ve bu ittikanın sadece şirkten sakınmak manâsına alel'ıtlak bir ittika olmadığı anlatılmak için bu müttekîler, evsafı mahsusa ile tavsıf

olunuyor ki evvelâ: 134. ﴿اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِى السَّرَّاۤءِ وَالضَّرَّاۤءِ﴾ SERRA';

Sürur veren halet, DARRA'; Zarar ve sıkıntı veren halet demektir ki hali yüsür ve hali usür, hali sürur ve hali gumum, hali hayat ve vasıyyet suretiyle hali memat, evlâd ve akribaya nefaka gibi sürur veren infak, düşmanlara karşı masraf gibi zarar ve sıkıntı veren infak, düşmanlara karşı masraf gibi zarar ve sıkıntı veren infak halleri, ehli yüsrolan kimselere zıyafet ve hediyye, ehli zaruret olan fukaraya sadaka manâlarından

her biriyle tefsir edilmiştir. Binaenaleyh zahir olan ta'mimdir. ﴿وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ﴾ GAYZ:

Hoşlanılmadık bir şey'e karşı tab'ın heyecanı, yani öfke
sh:»1177
demektir ki gadabın aslıdır. Ve ondan farkı vardır. Deniliyor ki her halde gadabın araksında iradei intikam vardır. Ve yahut gadab bilâ ıhtiyar yüzde ve cevarılte zahir olur. Gayz ise yalnız kalbde kalabilir. Bir de Allaha gazab isnad edilir de gayz isnad edilmez. KEZIM; Dolu bir kırbanin ağzını bağlamaktır ki burada öfkesini yutub tutmak, zarar gördüğü kimselere karşı kudreti bulunduğu halde intikama kalkışmamak ve

hatta nahoş bir hal göstermeyib hazm-ü sabretmektir. ﴿وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ﴾ kötülük

edenlere karşı afv ile muamele edenler. Afiv hakkında bir çok ehadisi nebeviyye varid olmuştur. Ezcümle buyurulmuştur ki «yevmi kıyamette nerede ecirleri Allah üzerine olanlar Cennete girsinler» diye bir münâdi nida edecek «ecri Allah üzerine olan kim?» denilecek, bunun üzerine afiv yapmış olanlardan başka kimse

kalkamıyacaktır. ﴿وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ Amelinde ihsan yapan bütün muhsinlere

şamildir. İhsanın ma'nası için surei Bakarede «

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » e bak.

Saniyen 135. ﴿وَالَّذِينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ﴾

FAHİŞE: zina gibi pek çirkin olan fiıl, nefse zulüm de her hangi bir günah, yahud fahişe, âhare taallûku olan günah, zulmi nefis de başkasına taallûku olmıyan günah demektir. Müttekîlerin ikinci kısmı hasbel'beşeriyye böyle bir fahişe yaptıkları veya her hangi bir günah işledikleri zaman derhal Allahı hatırlarlar ve haya ve haşyetlerinden ﴿فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾ günalarına hemen istiğfar eylerler. Yaptığına nedamet edib kalbinden ve lisanından mağfiret taleb eder ve o günahı örttürecek hasenata müsareatte bulunurlar. Fil'vaki ﴿وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اللّٰهُ﴾ günahları da gafur, rahîm olan Allahdan başka kim mağfiret eder?

sh:»1178

Öyle ya afvedenleri, ihsan eyliyenleri seven Allahıazîmüşşandan ziyade afv-ü gufrana kadir ki tasavvur olunabilir. İşte her hangi bir günah akıbinde derhal Allahdan haya edib de hemen tevbe ve istiğfar edenler ﴿وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ve yaptıkları günahlarda bile bile ısrar etmiyenler 136. ﴿اُولٰئِكَ جَزَاۤؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ bunlar yokmu min tarafillâh mükâfatları mağfiret ﴿وَ﴾ günahları yokmuş gibi ﴿جَنَّاتٌ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَا﴾ dır. Bunlar Allahın göze görünmiyen niamı ebediyyesidir. ﴿وَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلٖينَ﴾ ne de güzeldir ecri iş yapanların: çalışan âmillerin. -Esas itibarile icabı amel değil mahzı fadlı İlâhî olan bu mağfiret ve Cennet va'di İlâhî muktezasınca a'mali saliha erbabının istihkaklarıdır. Âmil olmıyan, tevbe etmiyen âsıllerin felâh ve halâsı ise böyle istihkak suretinde bir ahd-ü va'd ile müemmen değildir. Mahzı meşiyyet ve inayeti İlâhiyeye kalmış bir şeydir. Maamafih onların mağfireti de mümteni' değil caizdir. Zira «

لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمٖيعًا»

buyurulmuştur. Ancak şuna dikkat edilmek lâzım gelir. İkisinde de esasen hâkim olan fazl-ü kibriyayı İlâhî olmakla beraber lisanı Kur'anda biri çalışmış namuslu bir ecîr, biri de ecîr olmak üzere yazılan ve fakat namusiyle çalışmayıb ücret zamanı sadaka uman bir sail vaz'ıyyetinde tefhim buyurulmuştur. Binaenaleyh hodbin, küstahbir âmilin tardolunmak tehlükesi bulunduğu gibi âtıl bir sailin de cilvei iman ile mazhari ihsan oluvermesi mümkindir.

Burada beyan olunan iki sınıf müttekîlerin hali siyakı kıssaya tatbik olununca evvelkiler alel'umum Eshabı bedrin ikinciler de «Eshabı Uhud»ün evsafını ima ettiği anlaşılır.

sh:»1179

Bunun için bu kıssaya nakli kelâm için buyuruluyor ki:

﴿١٣٧﴾ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٨﴾ هٰذَا بَيَانٌ
لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Sizden evvel kanun olmuş bir takım vak'alar geçti, onun için Arzda dolaşın da bir bakın: Peygamberleri tekzib edenlerin akıbetleri nasıl olmuş? 137 Bu işte umum insanlar için bir beyan ve bilhassa korunacak muttekîler için bir va'z-ü irşaddır 138

____

137. ﴿سُنَنٌ﴾ burada vekayi ma'nasınadır. Ya'ni ey mü'minler «Uhud» vak'asında küffar, size karşı bir tezahür gösterdise de bundan müteessir olmayınız. Sizden evvel tarihi ümemde böyle nice vekayi' geçmiştir. Fakat ahseni akıbet müttekîlere kalmıştır.

﴿فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾

Yer yüzünde seyahat ediniz de basar-ü basırette bakıp, tetkık eyleyiniz, hakkı tekzib edenlerin akıbetleri nasıl olmuş?» -müfessirîn burada ibret için aktarı Arzda sefer edib onun muhtevi olduğu acaibi mahlûkatillahı temaşa etmek, sulehayı ve emakini muazzameyi ziyaret eylemek ve tarih kitabları mütalea etmek caiz olduğuna

sh:»1180

delâlet vardır. Çünkü bunlar âlemin seyrini ve ümemi sabıka üzerinde cereyan eden mesülâtı marifet için bir yoldur»; diyorlar ki bunda hakk-u batılın cereyanını tahkik ile ibret almak için asâri âtika tetkikatı da dahil olacağı unutulmamak lâzım gelir. Biz de şunu ilâve etmek isteriz ki bu babda « سِيرُوا » emri mücerred izn-ü ibahad fazla lâakal nedb gibi bir hükm ifade eder.

138. ﴿هٰذَا﴾ işbu « قَدْ خَلَتْ » ıhtarı ve gerisi

﴿بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ﴾ umum insanlara bir nevi' beyan ve fakat yalnız müttekîlere bir hidayet ve mev'ızadır. İttika şanından olmıyanlar mütenebbih olmazlar.»

-MEV'IZA tariki dinde lâyık olmıyan şeylerden zecri ifade eden kelâm demektir.

Şöyle ki:

﴿١٣٩﴾ وَلَاتَهِنُوا وَلَاتَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
﴿١٤٠﴾ اِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ
الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ

مِنْكُمْ شُهَدَٓاءَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمينَ ﴿١٤١﴾ وَلِيُمَحِّصَ
اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Fütur getirmeyin ve mahzun olmayın daha yükselecekken sizler, gerçek mü'minlersiniz 139 eğer size bir yara dokundu ise heriflere de öyle bir yara dokundu; Hem o günler, biz onları insanlar arasında evirir çeviriniz, hem Allah iman edenleri sh:»1181

bileceği ve sizden şehidler, şahidler tutacağı için; ki Allah zalimleri sevmez 140 ve Allah iman edenleri seçib kâfirleri mahvedeceği için 141

____

﴿وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ Uhud günü mü'minlerin bir kısmı bozulunca o zaman düşman kumandanlarından bulunan Halid ibni Velid dağı tutmak istemiş, Resulullah da « لَا يَعْلُنَّ عَلَيْنَا اللّٰهُمَّ لَا قُوَّةَ لَنَا اِلَّا بِكَ = sakın üzerimize yükselmesinler, ya Allah, bizim kuvvetimiz ancak seninledir.» Demişti, bu âyet de o zaman nâzil oldu diye merviydir. Tefsiri Kurtubîde zikredildiği üzere filvakı' Uhudden sonra ahd-i risalette ümmeti Muhammed hangi askerde bulundularsa behemhal muzaffer olmuşlar, ondan sonra da sahabeden velevse bir kişi bulunan her İslâm ordusu dahi öyle olmuştur. İh.

140. ﴿اِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ﴾ KARH yara demektir. Yevmi Uhudde muhacirînden beş zat yani Ammünebiy Hazreti Hamze ibni Abdülmuttalib, Alemdarı Resulullâh Mus'ab ibni umeyr, ammizadei Nebiy Abdullah ibni Cahş, Osman ibni Şemmas, utbenin mevlası Sa'b, Ensardan da yetmiş kişi şehid olmuşlardı, rıdvanullahi aleyhim ecmaîn. Mukaddema yevmi Bedrde küffar ordusundan yetmiş kişi katledilmişti. Uhud de islâm ordusu bine karib olduğu gibi Bedrde küffar ordusu da bin kadardı. Bundan başka Uhud günü müslimanlar Resulullahın emrine muhalefet vaki olmazdan evvel düşmandan bayraktarlarile beraber yirmi küsûr kişiyi katl ve bir çoklarını cerh etmişler ve oklarile bir haylı hayvanlarını da tepelemişlerdi. Bazı müfessirîn bu mukayeseyi yalnız Uhud gününe sarfetmişlerse de ekser müfessirînin beyani veçhile âyet Uhud ile Bedrin mukayesesi hakkındadır. Yani düşmanlar Bedr günü verdikleri maktul, gördükleri mağlûbiyetten dolayı vehn-ü za'fa düşmeyib Uhud hücumuna hazırlanmış oldukları
sh:»1182
halde siz onlardan daha âlî iken nasıl olur da vehn-ü za'fa düşer, mahzun olursunuz, ve ba'dema cihada hazırlanmazsınız.

﴿وَتِلْكَ الْاَيَّامُ﴾ o günler, o zafer ve galebe günleri yok mu?

﴿نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾ biz onları beynennas tedavül ettirir, döndürür, dolaştırırız. Kâh filânların lehine çeviririz kâh da filânların: -Netekim.

فيوما علينا و يوما لنا و يوما نساء و يوما نسر

-Bir gün aleyhimize, bir gün lehimizedir. Bir gün kadınlar, bir gün de kartallar- denilmiştir. Devlet ve devlet

tesmiyesi de işbu müdavele manası itibariledir. Ve bu tedavüli eyyamın bir çok hıkemi hafiyyesi vardır.

Ezcümle ﴿وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَٓاءَ﴾ Allah

sizden iman edenleri bilsin ve sizden şehidler alsın ve şahidler tutsun diyedir ki böyle yapar

﴿وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ ve malûm ya Allah zalimleri sevmez eğer bu müdavele

olmamış ve kâfirler hep mihnet ve şiddet içinde kalmış olsa idi imanın ıhtiyarî kıymeti kalmaz, bir emri ıztırarî olur. Teklifin sevab ve ikabın ma'nası olmaz, her veçhile cebir ve ceberutı İlâhî icrayı hükmeder. Ve kesb-ü ıhtiyara merbut olan na mütenahi terakki ve ıstıfa' kanunu bulunmazdı, meşhudatta ehli küfrin lehine gibi görünür bazı şübühat bulunmalı ve mükellef delâili gaybiyyeyi nazarı im'an ile keşf ve tetkik ederek o şüpheleri def'etmeli ve o sayede halden istikbale aşk ile hamle ettirecek heyecanlar duyabilmelidir ki hakikî ehli iman ile ehli küfür temayüz etsin ve ehli küfür faniyat ile aldanırken ehli iman bakıyat ile vasılı aksayı saadet olsun. Bunun için buyuruluyor ki 141.

﴿وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ﴾ bir de Allah iman

edenleri
sh:»1183
tasfiye ve zünubdan tathir etsin ve o kâfirleri tenkıs edib körletsin. Demek olur ki beynennas müdavelei eyyam iman ile küfür beyninde bir ıstıfa' ile akıbetül'emir mü'minleri i'lâ hikmetine mübtenidir. Her hangi bir zamanda kâfirlerin bir zafer günü görmüş olmaları bile bir nevi iman ile alâkadardır. Meselâ kâfirlerin batıla imanlarının kuvveti mü'minlerin hakka imanlarının kuvveti ile mukayese edildiği zaman kâfirin batıla olan imanında daha ziyade bir şiddet ve kuvvet varsa o kâfirler o mü'minlere galebe edebilirler ki bu galebe

batılın hakka galebesi değil mü'menün bihten kat'ı nazarla bir imanın diğer imana galebesi demektir.

Çünkü müteallekatından kat'ı nazarla alel'ıtlak iman, alel'ıtlak küfre behemehal galibdir. Binaenaleyh

mü'minlerin Allaha öyle kavi bir imanları bulunması lâzım gelir ki kâfirlerin haddi zatında bir küfür ve şirk

olan Dünyevî imanları onunla ölçüldüğü zaman ahiret karşısında dünya, halik karşısında mahlûk kadar

zayıf ve hükümsüz kalsın, bu noktada « فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ »

mazmununun da bir tecellisi vardır. Ve her halde binnetice şurası kât'iyyen sabittir ki hılkat mutlak bir

istıfaya müteveccihdir. « رَبَّنَا مَاخَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً » bunun için kâfirlerin mazharı nusrat

olması da netice itibariyle kendi aleyhlerinedir.

Mes'ele -işbu «

﴿لِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ . ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ﴾ . ﴿فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾ . ﴿لِنَعْلَمَ اَىُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَدًا﴾ . ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ

﴿ وَالصَّابِرِينَ ﴾ . ﴿ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً ﴾ » ve yukarıda surei

Bakarede geçen « اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ » âyetlerindeki ilmi ilâhînin ma'nası

şayanı dikkat görülmüştür. Hatta Mu'tezileden Hişam ibni Hakem bu âyetlerin zahiriyle istidlâl ederek «Allah tealâ hâdisatın hudusunu ancak vukuu anında bilir, zira bu ayetler Allah tealânın bu şeyleri ancak hudusu sırasında bildiğini ifade ediyor» demiştir, Halbuki ilmi İlâhînin ezeliyyeti aklî ve naklî edillei katıa ile sabit ve ilmi İlâhîde tegayyür muhal olduğu için müfessirîn

sh:»1184

bu âyetlerdeki ilme bir kaç vechile me'nâ vermişlerdir.

1- Temsile mahmûldur ki iman üzere sabit olan muhlısları görüb bilmek isteyen bir muhibbi şefık muamelesi yapmak demektir.

2- Burada ilim, sebebiyyet ve müsebbebiyyet alâkasile temyizden mecazdır ki imanlarında kavi ve sabit olanları diğerlerinden ayırd etmek demek olur. Netekim «

مَاكَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَميز

الْخَبيثَ مِنَ الطَّيِّبِ » buyurulmuştur.

3- İlim, kendi ma'nâyi hakikîsiyledir. Fakat ma'lûme tealluku haysiyyetlerini tefrik etmek lâzım gelir. Bir şey'e vücudundan evvel ilmin tealluku haysiyyetiyle bil'fiil vücudundan sonra tealluku haysiyyeti arasında fark vardı. Bunun için Mütekellimîn demişlerdir ki ilmi İlahî, kadim olduğu halde tealluku hâdis olabilir ve ilmi İlahînin hâdisata iki tealluku hâdis olabilir ve ilmi İlahînin hâdisata iki tealluku vardır, biri kablel'vücud

teallukdur ki ezelîdir. Allah tealâ ezelde « بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ » dir. İkincisi, ba'delvücud lâyezâlde

teallukudur ki Allah tealâ lâyezâlde her şey'i ba'dehvücud mevcud veya fani olarak da kemâhüve bilir. Ve bu fark, ilmi İlahîde bir tagayyür değil, malûmun halinde bir tagayyür ifade eder. Ve bununla ilmi İlahînin tehakkuk ve sebatı tebeyyün eyler. Binaenaleyh bu ma'nâca ilim, tenakkuk ve icad manâsiyle mütelâzimdir.

4- İlim, lâzımından mecazdır ki mücazat veya mükâfat ma'nâsınadır. Netekim lisanımızda «iyiliği et denize at, balık bilmezse Hâlık bilir» darbı meselinde Hâlık bilir demek o takdir eder mükâfatını verir demektir ki onun mükâfatı rıdvanı ekberidir. Bir hayli âyetlerde ilmin bu ma'nâya geldiği de vaki'dir. Netekim

« وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ » bu

kabildendir. Üçüncü ma'nâ pek dakîk ve pek felsefî olduğu için ikinci ve dördüncü ma'nâlardan birisi umumî noktai nazarla daha vazıhtır.

« وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا » den buraya kadar olan âyetlerin hulâsai

sh:»1185

meali şu oluyor ki «Allah tealâ bu dine nusrat va'detmiştir. Eğer siz hakikaten mü'minler cümlesinden iseniz

biliniz ki «Uhud» vak'ası bu hal üzere kalmıyacaktır. Devlet, müslimanların olacak ve onları akıbet

düşmanları istilâ edeceklerdir. Zaten Dünyanın âlâm-ü lezaizi gayri baki ve ahvali gayri müstemirdir.

Saadeti bakiye Ahırettedir. Tefsiri Ebu Hayyanda nakleder ki: hafızın birisi «

« تِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ » âyetini okurken halisullisan Arablardan birisi

dinlemiş, o her halde « نُدَاوِلُهَا بَيْنَ الْعَرَب » olacak demiş, kendisine hayır «

نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ » dır, denilince «

اِنَّا لِلّٰهِ ذَهَبَ مُلْكُ الْعَرَبِ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ = yani inna lillâh ve inna ileyhi

racıun rabbı Ka'beye kasem olsun ki Arabın devleti elden gitti» demiş ve bu âyetten devleti islâmın Araba

münhasır olmadığını ve bütün akvam beyninde bir tedavüle namzed bulunduğunu kuvveti lisan ile

anlamıştır.

Bu mevıza ve tebşir-ü tesliyeden sonra «Uhud» vak'asında hataları intikad ve kusur edenleri tevbıh ve terbiye sadedinde buyuruluyor ki:

﴿١٤٢﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ
جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٣﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ
الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ
﴿١٤٤﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَائِنْ
مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ
فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْـًٔا وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ﴿﴾

sh:»1186

﴿١٤٥﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا
مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ
نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِى الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ
مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَٓا اَصَابَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا
ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَمَا
كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فٖى
اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٨﴾

فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ
الْمُحْسِنٖينَۜ ﴿١٤٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تُطٖيعُوا الَّذٖينَ
كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرٖينَ ﴿١٥٠﴾ بَلِ
اللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرٖينَ﴿﴾

sh:»1187

﴿١٥١﴾ سَنُلْقٖى فٖى قُلُوبِ الَّذٖينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَٓا اَشْرَكُوا
بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَانًاۚ وَمَاْوٰيهُمُ النَّارُۜ وَبِئْسَ مَثْوَى
الظَّالِمٖينَ ﴿١٥٢﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهُٓ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ
بِاِذْنِهٖۚ حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَٓا
اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَۜ مِنْكُمْ مَنْ يُرٖيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرٖيدُ
الْاٰخِرَةَۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْۜ وَاللّٰهُ
ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Yoksa siz zannettinizmi ki Allah içinizden o mücahede edenleri hiç belli etmeden, sabredenleri belli etemden Cennete giriverceksiniz? 142 celâlim hakkı için siz o ölümle karşılaşmadan evvel onu temenni ediyordunuz, fakat işte onu gördünüz bakıb duruyordunuz 143 Muhammed de ancak bir Resuldür ondan evvel Resuller hep keldi geçti, şimdi o ölür veya katledilirse siz ardınıza dönüverecek misiniz? Her kim ardına dönerse elbette Allaha bir zarar edecek değil, fakat şükredenlere Allah yarın mükâfat verecek 144 hem Allahın izni olmakdıkça kimseye ölmek yok: o va'desile yazılmış şaşmaz
sh:»1188
bir yazı, bununla beraber kim Dünya sevabını isterse ona ondan veriniz, kim de Ahıret sevabını isterse ona da ondan veririz, şükredenlere ise muhakkak mükâfat vereceğiz 145 nice Peygamber, ma'iyyetinde rübubiyyet aşina bir çok erenler harb ettiler de Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı fütur getirmediler, za'f göstermediler, miskinlik etmediler Allah da sabredenleri sever 146 başka bir söyledikleri de yoktu, sade: ya Rabbena bize günâhlarımızı ve işimizde taşkınlıklarımızı mağfiret buyur, cihad meydanında ayaklarımızı iyi dire ve kâfirlere karşı bizleri mansur kıl, diyorlardı 147 binnetice Allah da kendilerine hem Dünya sevabını verdi hem de Ahıretin güzel sevabını, öyle ya Allah güzel iş yapan muhsinleri sever 148 ey o bütün iman edenler! eğer kâfirlere itaat edecek olursanız sizi tersinize çevirirler de öyle bir inkılâba uğrarsınız ki bütün husran içinde kalırsınız 149 doğrusu sizin mevlanız bir Allahdır ve o, yardım edeceklerin en hayırlısıdır 150 Allahın hiç bir bürhan indirmediği şeyleri ona şerik koştukları için biz o kâfirlerin kalblerine korku düşüreceğiz, onların varacakları yer, Cehennemdir, ne de kötüdür o zalimler yatağı 151 filhakika Allahın size va'di doğru çıktı, o hengâmda onları doğruyordunuz tâ o sevdiğiniz galebeyi Allah size gösterdikten sonra ısyan edib verilen emirde nizaa kalarak yıldığınız lâhzeye kadar ki kiminiz dünyayı isteyordu, kiminiz Ahıreti isteyordu, sonra Allah sizi mübtelâ kılmak için onlardan çevirdi, maamafih sizden afiv de etti, Allahın mü'minlere bir fazlı var 152

---

143. ﴿وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ الايه﴾ bu hıtab, mü'minlerden bir kısım

hakkındadır ki balâda zikredildiği üzere Resulullah «Bedr» e ansızın çıktığı için harbolacağını zannetmemişler ve binaenaleyh gazvei «Bedr» debulunamamışlardı. Eshabı «Bedr» hakkındaki tekrimatı İlâhiyyeyi anladıkları zaman gitmediklerine nedamet ederek "ah keşke biz de Eshabı «Bedr» gibi katlolunub şehid olaydık diye düşmanla çarpışmak için iştiyak beslemeğe başlamışlardı ve hatta Medinede müdafaaya

sh:»1189

razı olmayıb «Uhud» a çıkmak için teşvik edenler de bunlardı. Fakat muharebeye çıkıb vak'ai mezkûre olunca bir çokları sebat edemediler. Bu âyet bunlar hakkında nâzil olmuş ve mukaddema harbı arzu ederek ölümü temenni ettikleri halde onu görünce bakıb kalmalarından dolayı ıtab buyurulmuştur. Bazı müfessirîn diyorlar ki burada mevtten murad, harbdir. Çünkü harb, ağlebi ahvalde ölümü tazammun eder. Bu itibar ile kendi nefsinde ölüme razı olmıyan harbi de temenni etmez. İşte harb ile mevt beynindeki bu alâkaya binaen çıkıb düşmanla çarpışmak arzusundan temennii mevt ile tabir buyurulmuştur. Yoksa maksud bizzat temennii mevt meşru' değildir. Hatta harpte temennii şehadet bile caiz olamıyacağına ve çünkü bunda küffarın galebesini temenni ma'nası bulunacağına zahib olanlar olmuştur. Lâkin doğrusu temennii şehadette beis yoktur. Ve bu âyette temennii mevt de temennii şehadet ma'nasına olmak zahirdir. Ancak iyi anlaşılmak lâzım gelir ki temennii şehadet düşmanın galebesini temenni eder gibi bizzat mevti temenni etmek suretinde olmamalıdır. Asıl maksad hak yolunda şehadet rütbesine nail olmak ve indallah mev'ud olan hayatı hakikiyyeye ermektir ki bunda temennii mevt bir vesile olmak itibarile zımnî kalır. Velhasıl ölmek için yaşatmakla ahirette hakikaten yaşamak için ölmek arasında pek büyük bir fark vardır. Harb edecek olanlar sırf bu maksadla hareket etmeli ve ölüme mülâkı oldukları zaman da ondan kaçınmamalı ve bu imandan feragat eylememelidirler. Uhud muharebesi her ma'nasiyle tedafüî bir harb olduğu gibi tecavüz eden düşmana karşı meydan muharebesine çıkmak arzusunu besleyen bu müslimanların şevk ve hadisleri de ca'lî bir nümayış olmayıb samimî bir eseri iman olduğunda hiç şüphe

yoktu. Fakat « لَيْسَ الْخَبَرُ كَا لْعِيَانِ » mucebince bu günkü arzu ile yarınki vakıai fi'liyye arasında

sh:»1190

azîm bir fark bulunduğundan kalb-ü kavlin fi'le intıbakı mühim bir mes'ele teşkil eder ki asıl sadakati iman

bundadır « رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ». Binaenaleyh her hangi bir

harbe karar vermek için kemali ciddiyyetle iyi düşünmeli ve bir kerre harbe başladıktan sonra artık dönmeyi hatıra getirmemeli, ölmek de lâzım gelse onu sabr-ü sebat ile seve seve karşılamalıdır. Yoksa kanını son damlasına kadar akıtmağa yeminler ederek harbı kızıştırıb da selâmeti firar etmekte arayanlar hiç bir zaman selâmet bulamazlar, ve âlemi perişan ederler, hem de kendileri dünya ve Ahıret mahv-ü muzmahill olurlar.

144.

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَائِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰۤى اَعْقَابِكُمْ﴾ rivayet olunuyor ki Uhud günü iki ordu çarpışmaya

başlayıb har kızışınca Resulullah «şu kılıcımı hakkıyle kim alır da bükülünceye kadar düşmana çalar» buyurmuş ve onu Ebudücane Simâk ibni harşetelensarî almış ve başına da kırmızı sarık sarıb salınarak ve

انا الذى عاهدنى خليلى و نحن بالسفح الدى النخيل
ان لا اقوم الدهر فى الكيول اضرب بسيف اللّٰه و الرسول

diyerek maiyyetinde bir kaç müsliman ile beraber harbe dalmıştı. Resulullah «bu azametli yürüyüşü Allah ve Resulü sevmez amma bu makam, müstesna buyurdu. O da karşısına kim gelirse vurub öldürüyordu. Hazreti Ali ve Hazreti Hamze ve Sad ibni ebî Vakkas düşman saflarına dalarak pek kahramanane harb etmişler ve Hazreti Ali kılıcı bükülünceye kadar çarpışmıştı. Bu suretle Allah müslimanlara nusrat ihsan etmiş, müşrikler hayli telefat vermiş ve bozulmuştu da ganimet toplanmağa başlanmıştı. Bunu gören okçuların ekserisi ganimete iştirak etmek için kumandanları Abdullah ibni cubeyrin men'ine rağmen mevkilerini bırakıb koştular. Müşarün'ileyhin yanında ve Resulullahın muhafazasını

sh:»1191

emrettiği o mevkı'de ancak sekiz kişi kaldı. Düşmanın sağ cenah kumandanı olub ilk önce Hazreti Zübeyrin karşısında ric'at etmiş bulunan Halid ibni Velid kalan okcuların azlığını ve arka tarafın boşa kaldığını görünce derhal iki yüz elli kadar süvari ile Şı'b tarafından şiddetli bir hücum yaparak kalan okcuları şehid edib askeri islâmı arkadan vurdular ve yarıb dağıttılar ve bütün kuvvetleriyle Resulullaha doğru hücum ettiler. Eshabı kiram şiddetle çarpıştılar, otuz kadar zat musab oldu, Abdullah ibni Kamie sokulub Resulullaha bir taş atarak mubarek rabaiye dişini kırdı ve veçhi saadetini yaraladı ve katil massadiyle atıldı -bir rivayette taşı atan Utbet ibni Ebi vakkas idi- Mus'ad ibni Omeyr müdafaaya şitab etti. Fakat İbni Kamia bunu şehid etmiş ve Resulullahı katleylediği zannile dönmüş «Muhammedi katlettim» demiş idi. O zaman kim olduğu belli olmıyan birisi « اَلَا اِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ » malûmunuz olsun Muhammed katlolundu» diye acı bir haykırış haykırmış ve bu ses hemen intişar edivermekle her taraftan halk dönüb kaçmağa başlamışlardı ki hatta bu bağıranın İblis olduğu söylenmiştir. Resulullah ise « اِلَىَّ عِبَادَ اللّٰهِ Allahın kulları bana doğru» diye çağırıyordu. Bu sırada Eshabdan ilk evvel Kâ'b ibni malik kendi tabirile miğferin altında parlayan gözlerinden «Resulullahı tanımış, en yüksek sesiyle «ey ma'şeri müslimîn! müjde Resulullah işte» diye alabildiğine bağırmış, Resulullah da ona sükût işareti vermiş, hemen otuz kadar Eshab Resulullahın yanına toplanmışlar ve himaye etmişler ve nihayet müşrikleri def'eylemişler ve mütebakisi dağılmışlardı.

«Muhammed katlolundu» şayiası üzerine çok sarsılmışlar ve perişan olmuşlardı. Bir kısmı «muharebeden sarfı nazar edelim» demişler, ellerini salıb oturmuşlar, ba'zıları «Abdullah ibni Übeyye gidecek bir adamımız olsa da bize Ebusüfyandan bir eman alıverse» diye söylenirmiş,

sh:»1192

bir takım münafıklar da «Muhammed Peygamber olsaydı katlolunmazdı, artık eski dininize dönünüz ve ıhvanınıza müracaat ediniz» diye izharı nifak ederlermiş. Binaenaleyh bütün bunlara karşı Enes ibni Nadr Hazretleri -ki Enes ibni Malik Hazretlerinin amcasıdır- kalkmış «ey kavim! eğer Muhammed katlolundu ise rabbı Muhammed hayy ve lâyemuttur. Resulullahdan sonra sağ kalıb da ne yapacaksınız? onun muharebe ettiği uğurda muharebe edin ve onun öldüğü uğurda şeref-ü şan ile ölün» demiş, ba'dehu «Allahım şunların dediklerinden sana i'tizaz ederim ve şunların -yani münafıkların- yaptıklarından sana teberri eylerim» diye dua ettikten sonra kılıcını çekib muharebeye atılmış ve şehid oluncaya kadar harb etmiş ki yetmiş yara aldığı rivayet olunuyor. Ve bir takım zevat da aynı suretle şehid olmuşlardır ki Sa'd ibni Rebi' ve kanlar içinde yuvarlanan ensârî bu cümleden idi. Kaçanların ba'zıları Medineye kadar gitmişler ve ekserisi dağda kalmışlar ve sonra toplanmışlar ve düşman açıldıktan sonra Resulullah da maiyyetindekilerle beraber oraya çıkmış ve birleşmişlerdi. İşte bu âyet bu katil şayiası üzerine terki vazife edenleri terbiye ve makamı sıddikîne irşad için nâzil olmuştur. Vak'a şayıai katl üzerine olduğu halde ayette mevtin takdimi Resulullah hakkında katlin vakı' olmadığı ve olmayacağı ve fakat mevtin behemehal vukubulacağı cihetle bilhassa vefatı Peygamberî sırasında zuhur edecek hâdisata celbi dikkat etmek ve o noktayı nazarla terbiyei diniyyeyi takviye eylemek hikmetini tazammun eylemektedir.

«وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» buyurulmuş olduğu halde bir takım Eshabın katil şayiasına nasıl ihtimal verebildikleri mes'elesine gelince: evvelâ bunun o zaman nâzil olmuş bulunduğu malûm değildir. Ve katledilmiş Peygamberler de vardır. Saniyen her âyet herkesin malûm olmıyabilir, salisen herkes için her bildiğini her zaman ve her makamda

sh:»1193

derhatır etmek kabil olamaz. Alelhusus böyle dehşetli haileler karşısında şiddeti teessür ile bildiğini unutmak avarızı beşeriyyedendir. Netekim Hazreti Ömer vefatı Peygamberî günü işbu « وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ » âyetini ancak Hazreti Ebibekrin ihtariyle derhatır etmişti.

«İNKILÂB ALEL'A'KIB» esasen ökceler üzerine dönmek demektir ki asker yürüyüşünde olduğu gibi tam sağdan veya soldan geri dönmektir. İki ökceyi birden yerinde çevirmek suretiyle « اَلاِنْقِلَابُ عَلَى الْعَقِبَيْنِ » ayakları çaprazlaştırdığından yürümeyi imkânsız bırakır.

Kur'anda bu tabir ya harbde firardan kinaye veya dinde irtidaddan mecaz olmak üzere iki ma'naya

muhtemildir. Burada zahir olan irtidad ma'nasıdır ki harbden firar dolayısiyle istifhamı inkârî ile «irtidad mı edeceksiniz» diye bir tevbih ifade eder. Ve vefatı Peygamberîden sonra müslimanların vazifelerini ıhtar eyler. Ve bu tevbih-ü ıhtarın hasılı da şu olur: Muhammed ancak bir Resuldür. Ondan evvelki bütün Resuller ise gelmiş geçmişlerdir. Binaenaleyh Muhammed de onlar gibi gidecektir. Bu cihetle onun diğer Enbiyadan bir farkı yoktur. Peygamberlerin tebliğ ettikleri şeriatlerin bakası için de kendi bakaları şart değildir. Evvelki Peygamberlerin hepsi vefat etti. İman eden tabi'leri sebat edib dinlerini muhafaza ve müdafaa eylediler. Risaletin hükmü budur. Risaleti Muhammediyyenin hükmü de başka değildir. Bu böyle iken şayed Muhammed, vefat eder veya katlolunursa siz onun dininden dönüverecek veya onu müdafaa etmiyecek misiniz ki bir katil şayiası üzerine kaçmıya kalkdınız? Hayır, vefatı Muhammedîden sonra sizin hayr-ü menfaatınız dönmekte değil, sebattadır. O zaman bu vazife temamen size kalacak ve siz ahdinizde durub onu eda ederseniz şakirînden olacaksınız ve behemehal cenabı Allahın mükâfatına ereceksiniz. Netekim Enbiyai salifenin ümmetleri de ancak böyle mes'ud olagelmişlerdir».
sh:»1194

Burada «قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ» nazmı celili Resulden hal veya sıfat veya bir cümlei istinafiye olarak bir kübrâ mevkıindedir, Ve bütün Resullere ammolduğu zahir bulunduğundan Hazreti İsa dahi bundan dahil olmuş bulunur. Ve bu nassı ammın mütevatir olmıyan hadîslerle tahsısı caiz olmamak lâzım gelir «وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ» âyeti de nefyi katil ve salbde kat'î ise de alel'ıtlak nefyi mevtte kat'î olmadığından bunu muhassıs olamaz. Binaenaleyh Hazreti İsanın ölmediği ve nüzul edeceği hakkında varid olan ehadisi sahihanın manâsını mevti ma'ruftan başka bir veche hamletmek ıktiza edecektir. Çünkü «قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ» nassı ammının umumî üzere cari olmadığı farzedilecek olursa âyetin temamii takribi cayi işkâl olacaktır. Zira kazıyye, külliyye olmadığı takdirde bazı Enbiyada sebkı misal ile tecvizi mevt sahibi olsa bile hepsinde vahdeti hükmü isbat edecek olan tahkıki mevt sabit olmıyacaktır.

﴿وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ﴾ Burada şakirînden murad, islâmda sebat ederek ifayi vazife edenlerdir. Bunun için sabitîn veya tai'în ile tefsir edilmiştir. Hazreti Ali sabitîn ile tefsir eder, ve der imiş ki «bunlar Ebû Bekr ve arkadaşlarıdır. Ve Ebû Bekr emîri şakirîndir». Binaenaleyh âyet, katil şayiası üzerine ric'at ve firarın irtidad değilse de ona yakın bir kebîre olduğunu ifham ile bir tevbih ve mü'minîni makamı sıddıkîne i'lâ edecek bir terbiyeyi muhtevi olduğu gibi bilhassa vefatı Peygamberî sırasındaki irtidad vekayiinin ve Hazreti Ebi Bekrin bunlara karşı metaneti sıddıkîyyesiyle muvaffakiyyatı cemilesine bir işareti muhtevidir. Ve bu şükrânın Dünyada mükâfatı da devleti islâmın teessüsü olmuştur.

145. ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ Katil şayiası üzerine perişan olanlar üzerinde
sh:»1195
iki hisden biri veya her ikisi âmil olduğu anlaşılıyor ki birisi vefatı Peygamberîden son derece müteessir olarak her şeyden vaz geçmek, diğeri de düşman karşısında ölümden korkub can hevline düşmektir. «وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ» evvelkine cevab olduğu gibi işbu «وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ» de ikinciye veya her ikisine karşı tesliye ve irşadı mutazammın olarak metanet ile cihada sevk ve bu babda bu iki endişenin bile bir mazaret teşkil edemiyeceğini beyan etmektedir. Filvaki Allah tealânın izn-ü iradesi taallûk etmeksizin hiç bir kimsenini ölmesi ihtimali yoktur. Gerek döşekte olsun gerek katlile olsun alel'ıtlak ölüm böyle olunca Allahın iradesi taallûk etmeden ne düşmanın savletiyle ne de kendi arzusiyle kimse ölmez. Demek Muhammed vefat eder veya katlolunursa düşmanın savletiyle değil, Allahın izniyle olacaktır. Kezalik her hangi bir şahıs da ölecek veya katledilecek olursa o da düşmanın savletiyle değil Allahın emriyledir. Ve bunun böyle olduğu da Uhud vak'asının netaici tecribeviyyesinden biri olmak üzere sabittir.

Eğer böyle olmasa idi o gün hiç kimse kurtulamazdı. Binaenaleyh her iki takdirde Allahı unutmamak ve iradei İlahiyyeye kemali rıza ile itaat edib ifayi vazife etmek lâzım gelir. Meydanı harbde vazife ise küffara karşı koymak ve ı'lâi kelimetillâh uğurunda hiç bir şeyden endişe etmemektir. İyi bilmelidir ki korkunun ecele faidesi yoktur. Kâfirlere mağlûb olanlar bir müddet berhayat kalsalar bile irtidad tehlükesine maruzdurlar. Allahın izniyle ölüm ise ﴿كِتَابًا مُؤَجَّلًاۜ﴾ müeccel bir surette yazılıdır, Yani indellah bir vakti malûm ile mukadderdir ki ne ileri gider ne geri kalır.» - Bir insanı vakı'de her hangi suretle ölecekse öyle ölür. Ve anın dünyada iki ömrü yoktur. Binaenaleyh iki eceli de yoktur. Ba'zı kimseler eceli müsemma ve eceli kaza diye iki ecel tasavvur ederler. Ve zavallı ecel yetmeden kazaya uğradı derler. Bilmezler ki

sh:»1196

vakı' ne ise ömür, ecel odur. Ve o kimsenin indallah vakti ma'lûmu ondan ibarettir. Bundan maadası hakikaten değil, imkânı zatî ve aklî üzerine mübteni farzıyyat ve ihtimalâttır. Herkesin vakı'de ömrünün, ecelinin vahdeti, inkâr imkânı bulunmıyan bir hakikati bedihiyye olduğu halde bir takımlarının bunu bir mes'elei mu'dıle imiş gibi ecel bir mi iki mi diye bahse kalkışmaları mes'eleyi kavrayamamalarından neş'et eder. Evet, sirri kader malûm olmaz ve berhayat bulunan bir kimsenin ne vakıt ve ne suretle öleceğini de Allahdan başka kimse bilmez. Sünneti ilâhiyyede esbabı mevt olarak tanınmış bir çok şeyler de vardır. İnsan ecelinin ne olduğunu bilmediği için bunlardan tevakki de etmelidir. Ve fakat her halde şunu bilmelidir ki bu tevakki ne iradei İlâhiyyeyi tagyir, ne de indallah malûm ve hakikaten mukadder olan eceli tebdil eder.

Binaenaleyh endişei mevt. Tekakyyüdatı hayatiyye Allaha karşı olan vezaifi mühimmeyi unutturmamalıdır.

Çünkü hayat ve ematın bizzat medarı mahza meşiyyetullahtır. Ve bunda kimsenin medhali yoktur. Fakat

hayattan istifade ve semeratı hayatı ıktitaf edebilmek hususu böyle değildir. Bu cihet iradatı beşeriyye ile

alâkadardır. Bunun için buyuruluyor ki ﴿وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِه مِنْهَاۚ﴾ ve

her kim dünya sevabı murad ederse onu dünya sevabından veriniz

﴿وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِه مِنْهَاۜ﴾ herkim de ahıret sevabı murad ederse

onada ahıret sevabından veririz- « منها » kayidleri gösteriyor ki murad edilenin hepsi verilmezse de her

halde biraz olsun verilir. Ve iradei abid büsbütün hükümsüz kalmaz. Burada sevabı dünya fırkası ganimet

arzusiyle koşanlara bir ta'rizı mutazammındır ﴿وَسَنَجْزِى الشَّاكِرِينَ﴾ o şakirler ki ni'meti

islâmda sebat edib Allahın kendilerine ihsan ettiği kuvvet-ü kudreti ma

sh:»1197

hulikalehi olan tâate sarf ederek şükrünü eda ederler ve hiç bir mania karşısında bundan inhiraf

eylemezler. Bu şakirînden murad ya « لام عهد » ile şüheda ve sair mücahidîni ma'huledir. Veya «

لام جنس » ile alel'umum şakirîn cinsidir ki mücahidîni mezkûre bunda duhuli evvelîn ile dahildirler. Burada cezaı şükürden murad da sevabı uhrevî olduğu siyakından zahirdir. 146.

﴿وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَۙ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌۚ﴾

RİBBİYYUN « ربّى » nin cem'idir ki râbbanî gibi rabbe nisbettir. Rabba kulluk eden demektir. « را » nın kesri Basra - Bısrıyyun gibi ismi mensub tegayyüratındandır. Rabbanî mürebbî demek olan rabbana nisbet olarak mülâhaza edilebildiği gibi ribbî de cemaat demek olan «ribbe» ye nisbet olarak da tahlil edilmiştir ki esasında içtimaî mefhumu mülâhazasile cemaat diye tefsir edilmiştir. Bunlardan başka

Vahidînin Ferradan nakli veçhile « ربيون » evvelûn ya'ni evvelkiler ma'nasına da gelir. Ba'zıları rabbanî ile ribbî arasında bir ma'na farkı bulunduğunu söylemişlerdir. Ezcümle İbni Zeyd demiştir ki « ربانى » eimmei vülât « ربى » da raiyyedir ki ribbe müntesibdirler. Binaenaleyh rabbanî ve ribbî ikisi de rabbe intisab ma'nasını mutazammın olmakla beraber « ربيون » ribbe intisab ile terbiye ve ta'lim görmüş cemaat, rabbanî de rabbe intisab ile diğerlerini ta'lim ve terbiye edebilecek seviyyei âliyede bulunanlar diye tefrik edilmek en muvafık ma'na olacaktır. Maamafih bunların müteradif veya ribbiyyun rabbaniyyundan eamm olarak da kullanılması caiz olur. Balâda min tarafillâh nübüvvete, kitaba hükm-ü hükûmete nail olmuş bir beşerin insanlara karşı «bana kul olunuz» diye rübubiyyet iddiasına hakkı olmadığı ve «وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّنَ » mucebince bunların vazifesi ta'lim ve tedris ile rabbaniyyun yetiştirmek olduğu beyan olunmakla bi'seti Muhammediyyenin büyük hikmetlerinden birisi de rabbaniyyun yetiştirmek olduğu anlaşılmış ve ba'dehu «

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ » fermanı İlâhîsile

sh:»1198

ümmeti Muhammedin hayrı ümem olacağı da tefhim buyurulmuş idi. İşte burada «Uhud» hâdisesi dolayısiyle Eshabı Muhammedî yüksek bir mazmun ile terbiye edilmek üzere, siz böyle hayrı ümem olacak rabbanîler olmağa namzed iken Enbiyayı salifenin ümmetleri kadar da olamıyacak mısınız ki katil şayiası karşısında perişan oluverdiniz» mealinde büyük ve ince bir itab zemiminde «

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ الخ » buyurulmuştur.

149. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تُطٖيعُوا الَّذٖينَ كَفَرُوا الخ﴾

Ensarı Enbiyaya ıktida için terğibden sonra bu âyetler de «eski dininize dönünüz» diyen münafıkların sözleri sebebiyle nâzil olmuştur. Maamafih alel'umumı kâfirlere itaatten tahzir buyurulmuştur. Bu hıtabı tahzir bilhassa şu manâyi tazammun ediyor ki cihaddan firar, küffare itaat ve mağlûbiyyete, bu da binnetice Dünya ve Ahıret husranı müeddi olan irtidada baıs olacak bir felâkettir. 151.

﴿سَنُلْقٖى فٖى قُلُوبِ الَّذٖينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَٓا اَشْرَكُوا بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَانًا﴾ ERRUB; kalbi dolduran korku «SULTANEN» hüccet ve bürhan ve delil demektir. Şayanı dikkattir ki müslimanlara büyük bir va'di tazammun eden bu âyet, kâfirlerin hepsine Allaha bir şirk bulunduğunu ve şirkin hiç bir esası ilmîye istinad edemeyen bir zulüm, bir haksızlık olduğunu ve ru'bün sebebi de bu şirk olacağın iş'ar etmekte ve bu suretle müslimanları ıhlası tâmme sevk eylemektedir. Binaenaleyh ma'nâyi ammiyle müşrikîn tabiri kâfirîn tabirine müradif demektir.

Şimdi Allah tealâ mü'minlere böyle vaidlerde bulunuyor da «Uhud» vak'asında neye bu musıbetler oldu? gibi bir sual hatıra gelirse 152. ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهُٓ﴾ şurası muhakkak ki Allah size olan va'dini tahakkuk ettirmiş, sıdkını

sh:»1199

göstermiş idi, o sıradaki ﴿اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهٖ﴾ siz düşmanları Allahın izniyle kesib doğrayordunuz.»- HASS; Katlile ibtali hissetmek manâsına olub katli kesîr, ve kökünü kesmek manâlarına gelir. Yani düşmanınızı Allahın tevfikiyle bozmuş önünüze katmış alettevali kesiyordunuz ve kesecektiniz, fakat siz bu nusretin tamam olması için sabır, ittika ve emre itaat gibi lâzım gelen şartlara riayet etmediniz,

onun için va'din tahakkuku o zamana kadar devam edebildi ki ﴿حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ﴾ nihayet

za'fi kalbe düştünüz, sabredemeyib ganimete hırs ettiniz

﴿وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ﴾ emir ve kumandada münazea ettiniz ve ısyan

eylediniz.- Çünkü okcular Hazreti Peygamberin ta'biye ettiği ve her ne olursa olsun buradan ayrılmayınız dediği mevkiden kendi reiyleriyle ayrılmışlar ve kumandanları Abdullah ibni Cübeyrin emrini

dinlememişlerdi, bütün bunlar da ﴿مِنْ بَعْدِ مَٓا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَۜ﴾ Allahın size

sevdiğiniz zafer ve ganimeti ve hezimeti a'dayi göstermesinden sonra oldu. O halde ki

﴿مِنْكُمْ مَنْ يُرٖيدُ الدُّنْيَا﴾ kiminiz Dünya arzu ediyordu ganimete koştu

﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يُرٖيدُ الْاٰخِرَةَۚ﴾ kiminiz de Ahıret arzu ediyordu, yerinde kaldı şehid düştü

﴿ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْۚ﴾ Allah onu gösterdikten sonra o za'fi kalbiniz, niza' ve

ısyanınız üzerine sizi o musıbetlerle müptelâ kılmak ve imtihan etmek için düşmanlardan yüzünüzü çevirdi

﴿وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْۜ﴾ maamafih şurası muhakkak ki nedametiniz hasebiyle sizi afiv de etti

﴿وَاللّٰهُ ذُوفَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ﴾ Allah tealâ bu mü'minlere böyle büyük bir fadl-ü

ihsan sahibidîr.

sh:»1200

Ve o afiv sizin nedamet ve imanınız dolayısiyle bu fadlı İlahînin eseridir. Yoksa bütün bütün mahvolmanız

hiç bir şey değildi.

Allahın sizi mübtelâ kılması o zaman idi ki veya hatırınıza getirin o zamanı ki:

﴿١٥٣﴾ اِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ عَلٰٓى اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ
فٖٓى اُخْرٰيكُمْ فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ
وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْۜ وَاللّٰهُ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٤﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ
عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْۙ وَطَٓائِفَةٌ قَدْ
اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِۜ يَقُولُونَ
هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍۜ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِۜ يُخْفُونَ فٖٓى
اَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَۜ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا

قُتِلْنَا هٰهُنَاۜ قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فٖى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذٖينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْۚ وَلِيَبْتَلِىَ اللّٰهُ مَا فٖى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ
مَافٖى قُلُوبِكُمْۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ۝

sh:»1201

﴿١٥٥﴾ اِنَّ الَّذٖينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِۙ اِنَّمَا
اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُواۚ وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْۜ اِنَّ
اللّٰهَ غَفُورٌ حَلٖيمٌ ﴿١٥٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَاتَكُونُوا
كَالَّذٖينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا فِى الْاَرْضِ اَوْ
كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَامَاتُوا وَمَا قُتِلُواۚ لِيَجْعَلَ اللّٰهُ
ذٰلِكَ حَسْرَةً فٖى قُلُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ يُحْيٖى وَيُمٖيتُۜ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ
لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٩﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ
مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلٖيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ
حَوْلِكَۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِۚ فَاِذَا
عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلٖينَ۝

sh:»1202

﴿١٦٠﴾ اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْۚ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ
ذَا الَّذٖى يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهٖۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ
﴿١٦١﴾ وَمَاكَانَ لِنَبِىٍّ اَنْ يَغُلَّۜ وَمَنْ يَغْلُلْ يَاْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِۚ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٢﴾
اَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ بَٓاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُۜ

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٣﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا

يَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O sıra siz boyuna uzaklaşıyordunuz, kimseye dönüb bakmıyordunuz, Peygamber ise arkanızdan sizleri çağırıb duruyordu, bunun üzerine Allah sizi gama karşı gam ile müsab kıldı ki ne elinizden giden zafere ne de başınıza gelen musıbete mahzun olmayasınız, ve Allah biliyor, ne yapıyordunuz 153 sonra o gamın arkasından üzerinize bir emniyyet indirdi: bir uyku ki içinizden bir taifeyi sarıyordu, bir taife de nefisleri sevdasına düşmüşlerdi: Allaha karşı cahiliyye zannı nâ hak bir zan besliyorlardı: "var mı bize o emirden bir şey?" diyorlardı, "hakikat emrin hepsi Allahın" de, onlar nefislerinde sana açamadıkları bir şey gizliyorlar: "bizim emirden bir hıssamız olsa idi burada katlolunmazdık" diyorlar, deki: "evinizde de olsa idiniz üzerlerine katil yazılmış bulunanlar yine çıkacak düşüb kaldıkları yerleri çaresiz boylıyacaklardı, Allah sinelerinizdekini yoklamak ve yüreğinizdekini meydana çıkarmak içindir ki bunu başınıza getirdi, Allah sinelerin kühnünü

sh:»1203

bilir 154 O iki cem'iyyet çarpıştığı gün içinizden arkasını çevirenler, hakikaten onları Şeytan sırf ba'zı kesibleri behanesile kaydırmak istedi, maamafih Allah kendilerinden afvetti, Allah gafurdur halimdir 155 ey o bütün iman edenler! Sakın şunlar gibi olmayın ki küfrettiler de ıhvanları Arzda bir siyahat ettikleri veya gazaya gittikleri vakit haklarında şöyle dediler "yanımızda olsalar ne ölürlerdi ne katlonurlardı" Allah bunu kalblerinde bir hasret olarak bıraksın diye, halbuki hayatı veren de Allah mematı veren de, ve Allah her ne yaparsanız görüb duruyor 156 celâlim hakkı için: eğer Allah yolunda katlolunur veya ölürseniz her halde sizin için Allahın bir mağfiret ve rahmeti onların Dünyada kalıb toplayacakları şeylerden daha hayırlıdır 157 celâlim hakkı için: ölseniz de katlolunsanız da her halde hep Allaha haşrolunacaksınız 158 deme ki mahza Allahdan bir rahmet iledir ki sen onlara yumuşak bulundun, eğer katı yürekli bir nobran olsa idin elbette etrafından dağılmış gitmişlerdi, o halde kusurlarını afvet de günahlarına istiğfar ediver ve emirde reiylerini al, sonra da azmettin mi artık Allaha mütevekkil ol, çünkü Allah mütevekkil olanları sever 159 eğer Allah size nusrat verirse o vakit size galib yoktur, ve eğer o sizi yardımsız bırakırsa kimin haddinedir ki ondan sonra size yardım etsin? ancak Allaha dayansın o halde mü'minler 160 bir Peygamber için, emanete hıyanet olur şey değildir, her kim hıyanet eder: ganimet ve hasılattan bir şey aşırırsa boynuna aldığını kıyamet günü yüklenir getirir, sonra da hersese kazandığı ödenir, hiç birine zulmedilmez 161 ya o vakit Allahın rıdvanı peşinde giden kimse Allahın hışmına uğrayan ve yatağı Cehennem olan kimseye benzer mi? o ne fena meaddır 162 onlar Allah indinde derece derecedirler, ve Allah her ne yapıyorsanız görüb duruyor 163

____

153. ﴿اِذْ تُصْعِدُونَ﴾ o sıra uzak uzak gidiyordunuz, yahud dağlara çıkıyordunuz

﴿وَلَا تَلْوُنَ عَلٰٓى اَحَدٍ﴾ ve hiç bir kimseye

sh:»1204

dönüb bakmıyordunuz, yani alabildiğine kaçıyordunuz

﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فٖٓى اُخْرٰيكُمْ﴾ Peygamber ise gerinizde, ya'ni dümdarlarınız içinde sizi çağırıb duruyordu. Yukarıda nakledildiği üzere «

اِلَىَّ عِبَادَ اللّٰهِ، اِلَىَّ عِبَادَ اللّٰهِ » diye çağırıyordu. Demek ki firarın şiddetinden merkez, sâka halinde, ya'ni dümdar gibi kalmıştı, böyle oldu da ﴿فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾ Allah sizi gam üstüne gam ile cezalandırdı. O ganimet zayi' oldu. Katlolunuyor, yaralanıyordunuz, düşmanın zaferiyle dağdar oluyordunuz. Peygamberi öldürmek için vukubuluna hücum ile dilhun ve perişan kaldınız.

Yahud: Allah sizi gama mukabil gam ile cezalandırdı. Siz ısyanınızla Resulullahı gamlandırdınız, Allah da

ona mukabil sizi bu gamlarla gamlandırdı. Diğer bir ma'na ile: Peygamber sizin başınıza gelen felâketlerin acısın yüklenerek size gamküsar oldu ki

﴿لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْۜ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ ne zayi' ettiğiniz fursat ve nusrate, ne de uğradığınız musıbetlere mahzun olmıyasınız. Vukuatı Dünyay karşı metin ve tecribekâr olarak Allaha sığınıb istıkbale hazırlanasınız. -Zira bu suretle bittecribe görülmüş oldu ki acı acıyı unutturur. En büyük zannedilen gamları unutturacak gamlar olur. Ve bir lâhza içinde Allah mağlûbları galib, mahzunları memnun edebilir. Ve Allah bütün yaptıklarınızdan ve yapacaklarınızdan haberdardır. 154.

﴿ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْۙ﴾ o gamdan sonra Allah size bir emniyyet bir uyku verdi ki içinizden bir kısmını bu uyku basıyor, sarıyordu.» -Ma'lûmdur ki insanı şiddetli korku içinde uyku tutmaz, uykusuzluk devam ettikçe de perişanlık izdiyad eder. Binaenaleyh böyle bir hal içinde uyuyabilen korkuyu unutmuş, bir emniyyet duymuş, bir sükûneti kalbiyye bulmuş
sh:»1205
demektir. Rivayet olunuyor ki müşrikler cereyanı vakıadan sonra Uhudden açılırken yine geleceğiz diye tehdid savurarak açılmışlardı. Müslimanlar da vaz'iyyete nazaran emin olamıyorlar. Düşmanın sahta bir ric'atle iğfal ederek tekrar hücum etmesinden veya giderken Medineye bir baskın yapmasından pek ziyade endişe ediyorlardı ve hatta düşman dönüb şiddetle bir hücum daha yapacak olursa bütün bütün mahvolmak tehlükesinin bile baş göstereceğinden korkanlar bulunuyordu. Bunun için kalkanlarının altında kıtale amâde bir halde duruyorlardı. İşte bu havf-ü keder içinde bulundukları bir sırada idi ki Allah bir emniyyet verdi. Uyuklamağa başladılar. Hazreti Zübeyr demiştir ki «korkunun şiddetlendiği sırada ben Peygamberle beraberdim. Allah bize bir uyku verdi ki beni uyku basıyordu ve uykum arasında rü'ya gibi «Muattib ibni Kuşeyr» in « لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَاۜ » dediğini vallahi itişiyordum». Ebu Talha Hazretleri de demiştir ki «Uhud günü başımı kaldırdım kimi gördümse kalkanının altında uykudan eğilmiş idi, o gün ben de uyku basanlardan idim, elimden kılıcım düşerdi alırdım. Sonra kamçım düşerdi alırdım.» Böyle bir emniyyet uykusu Bedirde dahi vakı' olmuştur. « اِذْ يُغَشّٖيكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِنْهُ = Enfal» ki bunlar varidatı Rahmaniyye ve sekineti İlâhiyye cümlesindendir. Bu uyku alel'âde bir uyku olmayıb fevkal'âde bir iânei İlâhiyye olmuş ve müslimanlar bundan bilvücuh istifade etmiştir. « يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْۙ » nazmından anlaşılıyor ki orada bütün mü'minlere inan bu uyku hepsini birden gaşyetmemiştir. Velhasıl bu askerde iki taife vardı: Mü'minler, münfıklar. Mü'minler Muhammed aleyhissalâtü vesselâmın Allah tarafından hak Peygamber olduğuna ve sözleri hevadan olmayıb vahyi hak bulunduğnua cezmetmiş ve Allahın bu dine nusrat edeceğini ve bütün dinlere galib kılacağını da Peygamberden dinlemiş bulunduklarından bu vak'ai fecianın, köklerini kesecek bir
sh:»1206
istısale kadar varamıyacağına imanları muktezasınca kat'î ümidleri vardı. Bu sayede o korkulara rağmen emniyyetleri münselib olmamış « لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْۜ » sirri de tecelli etmiş bulunduğundan kendilerini uyku tutabilmiş ve bununla bütün bütün sekinet bularak korkuları külliyyen zail olmuş ve kendilerini toplamışlardı.

﴿وَطَٓائِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ﴾ diğer bir taife de nefisleri derdine düşmüş

kendilerinden başka bir şey düşünmiyor. Dine Peygambere ehemmiyet vermiyor, Agrazı nefsaniyyelerile uğraşıyorlardı ki onlar Münafıklar idi.- Nübüvveti Muhammediyyede şekk üzerine bulunuyorlar. Ve muharebeye ganimet hevesile veya fikri ıhtilâl ile gelmişlerdi. Ekserîsi daha bidayette Abdullah ibni übey ile beraber savuşub gitmiş bir kısmı da kaçamamış kalmıştır. Vak'a bu hale tahavvül edince ibtida gönüllerinde intikam almış gibi bir memnuniyyet hissettiler, sonra da her iki taraf için şüpheli mevkı'de bulunduklarından dolayı korkuları iştidad ettikçe etti. Gözlerine uyku girmedi

﴿يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ cahiliyye kafasile Allaha haksız

sui zande bulunuyorlar, artık Peygamberin işi bitti, muzmahil oldu zü'munde bulunuyorlar. «Muhammed hak Peygamber olsa idi Allah ona böyle küffarı musallat etmezdi» diyorlar, Allah «

يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيدُ» bir faili muhtar olduğunu bilmiyorlardı

﴿يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Resulullaha gûya danışıyorlarmış,

ta'limat istiyorlarmış gibi «gözedilen o emri zaferden bizim için cüz'î bir nasıb var mı?» Diğer bir ma'na ile

«bize bir iş bir tedbir var mı?» Diyorlardı ki bu ta'bir «nasıl ba'dema emri hâkimiyyetten bize de bir hıssa var

mı?» Gibi bir maksadı siyasîyi ve yahud «nasıl bu işlerde biz bir dolab çevirebiliyormuyuz? Senin

va'dettiğin zaferi akım bırakacak bir rol oynıyabiliyor mi imişiz?» gibi bir garazkârlığı tazammun edebilir.

sh:»1207

﴿قُلْ﴾ ya Muhammed! Deki ﴿اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ﴾ emrin hepsi Allahındır.

Binaenaleyh akıbet bütün galebe onun ve onun dostlarınındır. «

فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ» yahud bütün tedbir onundur. Ezelde takdiri İlâhîsinde

ne hükmetmiş ise o olacaktır. Ya Muhammed o münafıklar

﴿يُخْفُونَ فٖٓى اَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ﴾ nefislerinde -ya'ni gönüllerinde veya

kendi aralarında- bir şey, bir fikri fasid, bir küfür gizliyorlar ki onu sana açmazlar. Denilmiş ki müslimanlarla

beraber bir muharebeye geldiklerine nedamet ediyorlardı. Aralarında

﴿يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَا﴾ bizim için o

va'dolunan emirden bir şey olsa idi ya'ni Muhammedin va'di doğru olsa idi, yahud bizim re'y-ü tedbirden

hıssamız olsa da, re'yimizle hareket edilse idi, burada böyle katle ma'ruz olmaz, içimizden bu kadar maktul vermezdik» diyorlar. Ecelin iki olduğuna kail oluyorlar, esbabı âdiyenin iradei İlâhiyye hılâfına ircayı te'sir edebileceğini zu'mediyorlar.» - «Emr» kelimesi ya umurun müfredi veya evamirin müfredi olduğu emri zaferi tekzib maksadile Nübüvvete bir i'tiraz diğer cihetten yukarıda beyan olunduğu üzere Abdullah ibni

übeyyin Medineden çıkarılmaması hakkındaki re'yi kabul edilmemiş olduğundan dolayı emr-ü idarei Peygamberîyi bir tahtie ve bunun altında istişareden daha kuvvetli bir surette emri hükûmete iştirak ve müdahale etmek ve bu garazla Peygamberin emri idaresini istibdadkâr görmek istiyen bir fikri ıhtilâl vardır.

Bu münafıklar « هَلْ لَنَا مِنْ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ » derken bu garazları besliyorlar. Ve bittabi'

ızhar edemiyorlardı. Halbuki evvelâ Resulullah reîsülmünafıkîn olan Abdullah ibni ubeyyi istişareye da'vet etmiş idi, saniyen
sh:»1208
kendisi de rü'yasını anlatmış ve aynı reyide bulunmuş ve fakat şûranın ekseriyyeti çıkmak re'yinde ısrar ettiklerinden dolayı o re'iy hâkim olmuştu. Binaenaleyh bu vaz'iyyet karşısında Resuli ekreme münafıkların

bir nevi' istibdad isnad edercesine « لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ » demeleri

müfteriyâne bir tahrifi hakikat idi. Salisen bu vak'a ile tecribe, göstermişdi ki münafakıların dairei istışareye alınması bile muvafıkı hikmet değildir. Zira Abdullah ibni Übeyy, kibr-ü mahvetinden reyinin kabul edilmemesine tahammül edemiyerek igbirarını artırmış ve tedabiri harbiyyenin cereyanına yakından vakıfolarak ona göre orduda ıhtilâl çıkarmağa çalışmıştır. Bu sebeble idi ki balâda beyan olunduğu üzere «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ » âyeti nâzil olmuş

ve « قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ » emri İlahîsi ile bu noktai nazardan da hakikat gösterilmiştir. Ve

bunlara rağmen umurı islâmiyyede istibdad olmadığını ayrıca tebyîn için de «

وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ » gelecektir. Şimdi «böyle maktul vermezdik» iddialarına da

قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فٖى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذٖينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ diye cevab, emir buyurulmuştur. Yani ya Muhammed de ki «Uhud»e çıkmayıb da

evlerinizde yani Medinede bulunsa idiniz maktuliyyetleri yazılmış olanlar her halde devrildikleri yerlere

çıkacaklar, yine katlolunacaklardı.»- Zira takdiri İlahî kabili redd-ü tagayır değildir. Ve bundan dolayı Allaha

sui zande bulunmamalıdır.

﴿وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فٖى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَافٖى قُلُوبِكُمْ﴾ Allah

bunları mü'minlere inayeti olmadığından değil nice nice hikem-ü masalih için ve alelhusus sinelerinizdeki

ıhlas ve nifakı âleim tecribede imtihana çekmek ve kalblerinizdeki gizli şeyleri vesveseleri, şüpheleri,

künahları tasfiye ve tahtir eylemek için böyle yapmıştır. Şunu da bilmeli ki

﴿وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ Allah sinelere musahib olan ve onlardan ayrılmıyan

serair-ü
sh:»1209

hafayayı temamen bilir. Binaenaleyh öyle imtihanlara çekmesi de bilmediğinden değildir. Bunda muktezai

rububiyyet olan bir sirri ıstıfa vardır ki bununla mü'minler mümarese kesbeder, münafıkların da halleri meydana çıkar.

155. ﴿اِنَّ الَّذٖينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِۙ﴾ Şüphe yok ki iki ordunun çatıştığı gün içinizden yüz çevirenler yani, düşmandan dönen veya Medineye kadar kaçanlar ﴿اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُواۚ﴾ her halde kazanmış oldukları bâzı hataya sebebiyle Şeytan onların ayaklarını kaydırmak istedi.» O bazı künahlar ne idi? onu ancak Allah bilir ve burada setretmiştir. Anlaşılıyor ki tâat, tâate sevkettiği gibi günah da günaha sevkeder. Ve insanın Şeytana kapılmak kabiliyyetini tezyid eyler. Maamafih ﴿وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْۜ﴾ muhakkak ki Allah onların günalarını afvetti çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلٖيمٌ۟﴾ dir. « وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَٓابَّةٍ » artık me'yusolmak, sui zannetmek caiz değildir.

O gün sebat eden veya kaçanların aded ve eşhası hakkında haberler muhteliftir. Muhammed ibni İshakın nakline göre bir sülüsü mecruh, bir sülüsü münhezim olmuş, bir sülsü de sebat etmiş. Münhezim olanlar hakkında da ıhtilâf vardır. Denilmiş ki bazısı Medineye kadar vardı ve Resulullahın katlolunduğunu haber verdi. Bu, Sa'd ibni Osman idi. Ondan sonra daha bazıları gelmiş, kadınların yanlarına girmişlerdi, kadınlar bunları «demek Peygamberden kaçıyorsunuz ha» diyorlar ve yüzlerine toprak saçıyorlar, «burada öreke var, al da iplik bük» diye tahkir ediyorlardı. Diğer taraftan denilmiştirki müslimanlar dağdan ileri geçmediler. Tefsiri Kaffalın
sh:»1210
beyanına göre bu babdaki bütün haberlerden hulâsaten anlaşıla bilen şudur ki: bazıları dönmüş ve uzaklaşmış, bunların kimisi Medineye kimisi de diğer tarafa gitmiştir. Fakat ekserisi dağ tarafında kalmışlar ve orada toplanmışlar, bunlar miyanında Hazreti Ömer de vardı. Ancak bunun ibtidalarda olmadığı, bir uzak gitmeyib dağın üzerinde Resulullahın orada suuduna kadar kaldığı muhakkaktır. Tefsiri Ebu Hayyanda mezkûrdur ki Hazreti Ömer bir Cuma günü hutbeye çıkmış, Âli Imrani okumuştu ve müşarünileyh hutbesiude Âli Imran suresini okumaktan hoşlanırdı. İşbu « اِنَّ الَّذٖينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ » âyetine gelince demiştir ki «Uhud» günü biz bozulduk, ben keçileri gibi sıçrayordum, nas da «Muhammed katlolundu» diyorlardı. Ben de «Muhammed katlolundu der bir kimse bulursam her halde öldürürüm» dedim, nihayet dağın üzerine toplandık, bunun üzerine bu âyetin tamamı nâzil oldu, اهـ yine tefsiri Kaffalde ve Razîde mesturdur ki Hazreti Osman dahi ensardan Sa'd ve Ukbe namında iki kişi ile beraber bouzlmuşlar, hatta uzak bir mevkia kadar gitmişler, üç gün sonra avdet etmişler, Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem de « لَقَدْ ذَهَبْتُمْ فٖيهَا عَرٖيضَةً = uzakça gittiniz» buyurmuştur. Bir gün Hazreti Fatıma Hazreti Aliye «Osman ne yaptı» diye sormuş, o da müşarünileyhi eksiklemiş, aleyhissalâtü vesselâm da « يَا عَلِيُّ اَعْيَانِى اَزْوَاجُ الْاَخَوَاتِ اَنْ يَتَحَابُّوا = ya Ali kız kardeşlerin

zevcleri sevişmek hususunda beni yordular» hıtabiyle karşılamıştır. Sebat edenlere gelince: Bunlar nihayet on dört zat idiler ki Muhacirînden: Ebubekr, Ali, Abdurrahman ibni Avf, Sa'd ibni ebi Vakkas, Talha ibni Abdullah, Ebu Übeydetebnilcerrah, Zübeyr ibnil'avvam. Ensardan: Hubab ibnilmünzir, Ebu Dücane, Asım ibni Sabit, Hâris ibnissımma, Sehl ibni Huneyf, Üseyd ibni Hudayr, Sa'd ibni Muazdır. Zikrolunuyor ki o gün bunlardan sekizi Resulullah ile ölüm üzerine mubayea

sh:»1211

etmişleri. Üçü Muhacirînden: Ali, Talha, Zübeyr, beşi de Ensardan Ebudücane, Hâris ibnissımma, Hubab ibnilmünzir, Asım ibni Sabit Sehl ibni Huneyf idi, Biiznillâh hiç biri katlolunmamıştır.

Binaenaleyh 156.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا فِى الْاَرْضِ اَوْ كَانُوا غُزًّى﴾ ey mü'minler o küfreden ve sefere çıktıkları veya gazi olmağa gittikleri zaman ıhvanları için ﴿لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَامَاتُوا وَمَا قُتِلُواۚ﴾ bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi, ve katlolunmazlardı diyenler gibi olmayınız, kâfirlere benzemekten sakınınız, onların şefer ve gazayi hakikaten sebebi mevt telâkki edib de böyle söylemeleri ﴿لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْۜ﴾ Allahın o telakkîyi kalblerinde büyük bir hasret kılması içindir. Ya'ni o i'tikadın neticesi kalblerin ilel'ebed hasrette kalmasıdır. Bir kerre mevt ve katli bu gibi esbaba isnad edenler ve daha ilerisini düşünmeyenler için teselliye imkân yoktur. Artık olan olmuş ve «ah keşke göndermese idik» diye hasret çekmekten başka bir şey kalmamıştır. Bunlara onu men'eylemediklerinden dolayı kendilerini ölüme sebeb olmuş bir katil gibi farz ederek nedametten başka bir şey düşmez.. saniyen bu i'tikad sefer ve gazadan yılmağa ve onların fevaidi azîmesinden mahrum kalmağa ve düşmanın istilâsına uğrayıb her felâkete baş eğmeğe sebeb olur ki bu da ebedî bir hasreti azîmedir ﴿وَاللّٰهُ يُحْيِى وَيُمِيتُۜ﴾ halbuki hayatı da mematı da veren Allahtır. -Allah öldüreceği zaman seferde de öldürür hazarda da, harbde de öldürür sulhda da, nice sefere çıkanlar vardır ki büyük büyük kârlar istifadelerle sağ ve salim dönerler gelirler. Nice muharebeye gidenler vardır ki muzafferiyatı azîme ile avdet ederler. Allah öldürmeyince kimse

sh:»1212

ölmez, hem de ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ dir. Mü'minler bunu bilmeli ve kâfirlere benzememelidirler. 157. ﴿وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ﴾ şayed Allah yolunda katlolunur veya ölürseniz hiç şüphe etmeyiniz ﴿لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ﴾ Allahdan bir mağfiret ve rahmet her halde ﴿خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ o kâfirlerin müddeti

ömürlerinde toplayacakları şeylerden hayırlıdır. 158. ﴿وَلَئِنْ مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ﴾ şunda da şüphe etmeyinizki her hangi bir surette ölür veya katledilirseniz ﴿لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ﴾ başkasına değil, ancak Allaha haşrolunacaksınız. Ona sevkolunub onun huzurunda toplanacaksınız, ecrinizi, cezanızı ondan alacaksınız.

Mü'minlere vaki olan bu ıhtarattan sonra Resulullahın şânına ve hukuk ve vezaifine müteallık olarak telvini hıtab ile şu âyet irad buyuruluyor:

159. ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْۚ﴾ İmdi ya Muhammed! şu ni'meti İlâhiyyeye bilhassa şükretmelidir ki mintarafillâh büyük bir rahmet ile meftur olduğun hüsni hulk müktezasınca sen onlara yumuşak, nâzik bulundun, tekdire müstehık oldukları halde kusurlarını yüzlerine vurub da sert muamele etmedin. Yoksa ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَليظَ الْقَلْبِ﴾ sen huysuz, bir kalbı yoğun olsa idin ﴿لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَۖ﴾ hiç şüphesiz etrafından darmadığın olurlar. Seni bırakıb kaçtıktan sonra bir daha başına toplanmazlardı, bu ise en büyük bir felâket olurdu. Binaenaleyh ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾ hukukı risalete

sh:»1213

müteallık kusurlarını afvet ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾ ve hukukullahı Allah afvettiğinden onlar için istiğfar eyle ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِۚ﴾ ve emirde onlarla müşavere et. Yani vahiy varid olmayıb re'y-ü ictihada mütevakkıf bulunan harb gibi umurı âmmeye müteallık işlerde onların re'yini al ki emir, emir bilma'ruf olsun. ﴿فَاِذَا عَزَمْتَ﴾ ba'delmüşavere karar verib azmettiğin vakit de ﴿فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ﴾ Allaha tevekkül ve itimad et, icrada fütur getırme: ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلينَ﴾.

Müşavere, şivar, meşvüre, meşvere, meşure, danışıb işaret almak, ya'ni rey almak demektir. Toplanıb meşveret eden cemaate de « شُورَى » denilir ki bu da esasen obirleri gibi masdardır. Lisanı Arabda «işaret» « اَشَارَ اِلَيْهِ » diye « اِلَى » ile sılalandığı zaman lisanımızda meşhur olduğu üzere el veya göz, kaş ile ima ma'nâsına geldiği gibi « اَشَارَ عَلَيْهِ » diye « عَلَى » ile sılalandığı zaman da

emretmek, reiy vermek ma'nâsına gelir. Müşavere işte bu manâca işaret almak içindir. İştikak noktai nazarından işbu müşavere ve işaret arı kovanından bal almak manâsından veya satılık bir hayvanı göstermek veya anlamak için at pazarında binib koşturmak manâsından me'huzdur.

Afiv ve istiğfar emirlerinden sonra « وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ » buyurulmasında calibi dikkat bir takım nükteler ve hikmetler vardır:

1- Peygamberin onlarla müşaveresi şanlarının i'lâsını ve payelerinin terfiini icabeder. Bu da onların mahabbetlerinin izdiyadına bais olur. Müşavereye tenezzül edilmemesi ise bir nevi' hakareti tazammun eder ki bundan da sui hulk ve fazazat husule gelir. Bunun neticesi ise

sh:»1214

« لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ » mantukiyle beyan buyurulmuştur. Bu noktai nazarla müşaverei nebeviyye bir tatyibi kalbi tazammun eder.

2- « كُونُوا رَبَّانِيِّنَ. وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ. كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ » emirleri medlûlünce bi'seti Muhammediyye umum insanlar için muktedabih, nümunei imtisal olacak bir ümmet teşkilini istihdaf ettiğinden Eshabı Muhammedînin en yüksek bir terbiyei siyasiyye iktisab etmesi matlûbi İlâhî idi, böyle bir terbiye ise « فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ » medlûlünce mahzı rahmeti İlâhiyye olan fahrı risaletin mektebi müşavaresinde alınabilirdi. Ribbiyyunı Muhammedî rabbanî olarak yetişecekler, bilâhare de « اَصْحَابِى كَالنُّجُومِ بِاَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمْ اِهْتَدَيْتُمْ » hadîsi nebevîsi müeddasınca biemrillâh nice ribbiyyun ve rabbaniyyun yetiştireceklerdi. Buna ise her şeyden evvel pek büyük bir semahat ve nezaketi haiz bir kemali ahlâkî ve irfanı rabbanî lâzım idi ki işte esası bir mevhibei İlâhiyye ve semerat-ü inkişafatı kesbi beşerî olan bu ahlâkın mebdei « فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ » hıtabı minnetiyle ve inkişafatı « فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ » emri semahatiyle gösterildikten sonra o irfanın ta'lim ve temrini için de « وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ » buyurulmuştur. Bu noktai nazardan da müşaverei Nebevviye bir sirri terbiyeyi ve hikmeti ıktidayı tazammun eyler.

3- Esasen aleyhissalâtü vesselâm vak'ai Uhudün bidayetinde müşavere etmiş idi. Resulullah

Medineden çıkılmamasına mütemayil olduğu halde onlar çıkılması reyinde bulunmuşlardı. Çıkılınca da olanlar oldu. Binaenaleyh bundan sonra Peygamber onlarla müşavereyi terk ederse o müşavereden dolayı kalbinde bir teessür bulunduğuna delâlet ederdi. Bunun için bu vakıadan sonra emri müşavere tasrih buyurulmuştur ki kalbi Nebevîde bu vakıada böyle bir eser bulunmadığı ve müşavere hususunda tessür caiz olmayıb emniyeti kâmile ile hareket edilmek lâzım geldiği ve hüsni niyyet ile vaki' olan re'yi ictihadîden dolayı âhirinde hatâ tebeyyün etse bile evvelinde mes'uliyyet olmayacağı anlaşılmış olsun.
sh:»1215

4- Münafıkların reisleri Abdullah ibni Übeyy müşavereye idhal edilmiş olduğu halde ahlâkıyyeti müşavereyi tanımıyarak ve fikri tahakküme kapılarak en müşkil bir zamanda emre iştirak ve müdahale hırsıle «bize emirden bir hıssa var mı? = «

﴿لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَیْءٌ﴾ ، ﴿هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَیْءٍ﴾ » dediklerinden dolayı « قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ » cevabından sonra « وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ » buyurulmasında hem siyaseti islâmiyyenin tahakküm ve istibdad fikrinden uzak bir ruhı semahat ve ahlâka ibtina eylediğini, hem de bu semahatin aslı tevhide ve fikri ıhlâsa muhalif açık veya gizli bir şirk ve işrake varan bir iştiraki emir mahiyyetinde olmaması lüzumunu ayrıca bir ıhtardır. Binaenaleyh « وَاَشْرِكْهُمْ فِى الْاَمْرِ » buyurulmayıb da « وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ » buyurulması münafıklara bir reddi ve müşaverenin « اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ » nassındaki vahdeti emri ıhlâle değil, taharri ve ızhara müteveccih olması lüzumunu da ihtiva eder ve âyetin evvelinde « فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ » âhirinde « فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ » ılh... hükmi celilleriyle bütün emrin Allaha ircaı da bu noktai tevhidi i'lâm eyler. Bundan ise şu neticeyi alırız ki şûrayı islâmın vazifesi mücerred kendi arzu ve iştihalarını ifade eden iradelerini göstermek değil, hâdisatta ibadullahın menafi'ı umumiyesi noktai nazarından taharrii hakk ile olbabda edillei akliyye ve nakliyesinden ma'mulünbih olması lâzım gelen hükmullahı ta'yin etmektir. Bu suretledir ki tecelli edecek olan irade, vaki'de hiç bir kıymeti olmıyan mücerred iradatı beşeriyye değil, vaki'de tahakku edecek olan iradei İlâhiyyeyi temsil ve ona münkad olarak müfid bir surette icrayı hükmedebilir. Burada iradei beşeriyyenin hiç hükmü yok denemez. Fakat ilmin iradeye tabi' olmasile iradenin ilme tabi' olması arasında büyük bir fark bulunduğunu unutmamak lâzım gelir. Binaenaleyh şûrâ evvel emirde bir fikri ilmî ile taharrii hak ve iradei İlâhiyye tecelliyatına ittiba' etmek ve iradei cüziyyelerini kendi temennilerini ibraza değil, hükmi hakkı ızhar ve

sh:»1216

ta'yine sarf eylemek ıktıza eder. Yoksa ortada müşavere değil, iradatı muhtelifenin tenazu' ve cidali cereyan eyler ve bu tenazu', fikri hakk-u hayr ile hükmullaha irca' olunmadıkca fırakı muhtelifenin tesadümü, inkırazı müstelzim olur.

İşbu müşavere emrinin vücub mu yoksa nedib mi ifade ettiği hakkında ulemanın ıhtilâfı vardır. İmamı Şafiî Hazretleri nebde hamletmiş ise de zahir olan vücubdur. Fakat müfessirîn ve ulemanın ittifakı vardır ki min indıllah vahiy nâzil olmuş bulunan hususatta Peygamberin ümmet ile müşavere etmesi caiz değildi.

Çünkü nass karşısında re'y-ü kıyas batıldır, mevridi nassta ictihada mesağ olmadığı ma'lûmdur. Nass olmıyan hususata gelince her şeyde müşavere câiz midir değil midir? Bir hayli ulema ve müfessirîn işbu «

وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ » emrinin emri harbe masruf olduğu fikrindedir. Çünkü vahiy bulunan

hususatta müşavere caiz olmadığı müteyyakkan bulunduğundan « فِى اْلاَمْرِ » deki «

الف لام » ın istiğrak için olmadığı anlaşılır. Binaenaleyh ahd için olması taayyün eder. Bu âyette sebketmiş emri ma'hud ise harb ve telâkıi a'dâdır. Şu halde emirde buna muhtass olmak lâzım gelir. Lâkin

diğer ulema ise « اَلاَمْرِ » in âmmolduğu ve ancak nass varid olan hususata tahsıs edilmiş ve

binaenaleyh mutebakide umumî üzere huccet olarak kalmış bulunduğu fikrindedir. Fil'vaki' «

اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ » emri harbe mahsus olmadığı gibi buradaki « فِى اْلاَمْرِ » dahi öyle

olmak lâzım gelir. Beyyinatin vürudundan sonra ıhtilâf edenler ve kitabullaha iman etmiyenler aleyhinde varid olan âyâtin mevridi nassta içtihada mesağ olmadığını gösterdikleri ve daha açıkçası nass karşısında ictihad, emri ilâhî karşısında re'y-ü kıyas ile ısyan eden mel'un İblisin hali olduğu ma'lûmdur. Binaenaleyh mes'elenin ruhu mazharı vahyolan Resulullahın emri dinde ictihada da memur olub olmadığı mes'elesidir. Peygamber için içtihadı tecviz etmiyenler müşaverenin emri harb gibi sırf
sh:»1217
Dünyevî olan hususata aid bulunduğuna kail olmuşlardır. Halbuki İlmi usulde sahih olan şudur ki Resulullah vahye muntazır olur ve vahiy varid olmıyan husasatta re'y-ü ictihadiyle amel ederdi. Ve bu ictihadda ibtida' hata da melhuz olabilir, ancak hata vukubulur ise vahiyle tashih olunur, devamı etmezdi. İctihadı Peygamberînin ictihadatı saireden farkı bu idi yoksa cenabı Allah «

لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ » diye ulemai müctehidîni medhetmiş ve «

فَاعْتَبِرُوا يَآ اُولِى الْاَبْصَارِ » diye isti'mali basıret ile itibar ve kıyası da emretmiş iken

ülül'ebsarın seyyidi olan ve akl-ü zekâsı her kesin fevkınde bulunan Resulullahın bu nususdan haric olamıyacağı derkârdır. Binaenaleyh Resulullahın vahiy nâzil olmayınca ictihada me'mur idi. İctihad ise mübahase ve münazaraile kuvvet bulacağı cihetle mevridi vahiyden maadasında müşavere ile de me'mur

olmuştur. Mervidir ki işbu « وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ » nâzilolduğu zaman Resulullah şöyle

buyurmuştur: «

اَمَا اَنَّ اللّٰهَ وَ رَسُولَهُ لَغَنِيَّانِ عَنْهَا وَلٰكِنْ جَعَلَ اللّٰهُ تَعَالَى

رَحْمَةً لِاُمَّتِى فَمَنِ اسْتَشَارَ مِنْهُمْ لَمْ يَعْدَمْ رُشْدًا وَ مَنْ تَرَكَهَا لَمْ

يَعْدَمْ غَيًّا = Biliniz ki Allah ve Resulü müşavereden her halde müstağnidirler ve lâkin Allah tealâ

bunu benim ümmetime bir rahmet kıldı, onlardan her kim istişare ederse rüşdden mahrum olmaz, her kim

de terk ederse hatadan kurtulmaz» diğer bir hadîsi şerifte de «

مَا تَشَاوَرَ قَوْمٌ قَطُّ اِلَّا هَدَوْا لِاَرْشَدِ اَمْرِهِمْ = müşavere eden bir kavm her

hlde işlerinin en doğrusuna muvaffak olur» buyurulmuştur.

Bütün bunlardan anlaşılır ki burada Peygambere hıtaben varid olan «veşâvirehüm» emri balâda beyan olunduğu üzere bir çok fevaidi muhtevi olmakla beraber bunun illet ve hikmeti asliyyesi ümmetin ta'lim ve terbiyyesi için varid olmuş bulunmasıdır. Binaenaleyh Peygamber için müşavere, mendub da olsa ümmet için vacibdir. Netekim diğer bir âyette « وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ » buyurulmuştur. Bu noktada Resulullaha hıtabdan mü'minlere iltifat ile buyuruluyor ki 160.

﴿اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذٖى يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهٖ﴾

sh:»1218

HIZLÂN; Muhtaci, tam ıhtiyacı sırasında bırakıvermektir. «Bedr» vak'ası birinci fıkranın, «Uhud» vak'ası da ikinci fıkranın misalleridir. Gerçi «Uhud» da cenabı Allah mü'minleri mahzul kılmamıştır. Fakat «Bedr» gibi nusrati tamme de bahşetmemiş ve bu suretle hızlânı İlahînin dehşetini takdir ettirecek bir imtihan yapmış olduğundan bu da ikinci fıkrayi bittecribe takdir için misali kâfi olmuşdur.

﴿وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Binaenaleyh mü'minler de ancak Allaha tevekkül etsinler yalnız ona dayansınlar.

İmam, Fahruddini Razî der ki «tevekkül bazı cahillerin zannettiği gibi insanın kendini ihmal etmesi demek değildir. Böyle olsa idi müşavere emri tevekküle mani olurdu. Tevekkül insanın esbabı zahireye riayet etmesi ve lâkin kalbini onlara bağlamayıb Haktealânın ısmetine dayanması demektir.» اهـ . . . Okcular, merkezi terketib ganimete koşmalarına sebeb olarak «Resulullah her kesin aldığı kendinin olsun der de ganaimi taksim etmez diye korkduk netekim «Bedr» de taksim etmemişti» demişler Resuli ekrem de «demek ki ganaimi size taksim etmiyeceğiz de gulûl yapacağız zannettiniz» buyurmuştu. Bu sebeble şanı Peygamberîyi tenzih ve gulûlün gadabı İlahîyi calib büyük bir günah olduğunu ve cezasız kalmıyacağını beyan için şu âyetler nâzil olmuştur. 161.

﴿مَاكَانَ لِنَبِىٍّ اَنْ يَغُلَّ الخ﴾ GULÛL; Mali ganimetten gizli bir şey aşırmak, emanete hıyanet etmektir ki alel'umum emvali devlette sui istimal de bu kabildendir. Resulullah, gulûlü kebairden saymıştır, ve bu babda bir çok ehadisi şerife vardır. Ezcümle «her kim üç şeyden berî olarak ruhu cesedinden ayrılırsa Cennete dahil olur: Kibir, gurur, borc = « مَنْ فَارَقَ رُوحُهُ جَسَدَهُ وَهُوَ بَرٖيءٌ مِنْ ثَلَاثٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ » ipliği iğneyi de eda ediniz,

sh:»1219

çünkü yevmi kıyamette ar, nar, şenaattir « اَدُّوا الْخَيْطَ وَالْمِخْيَطَ فَاِنَّهُ عَارٌ وَنَارٌ وَشَنَارٌ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ » buyurulmuştur.

162. ﴿اَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ﴾ İmdi Peygamber gibi Allahın rızası ardında giden

zat ﴿كَمَنْ بَٓاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُۜ﴾ Allahdan bir dehşetli

gadab ile dönen ve varacağı yer Cehennem olan haine benzer mi? ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ O

Cehennem ne fena masîrdir. Hayır onlar müsavi olamazlar. 163. ﴿هُمْ﴾ O fırkai rıdvan ile o fırkai

sehat ﴿دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِۜ﴾ Allah indinde tabaka tabaka muhteliftirler, biri Cennette, biri

Cehennemdedir. ﴿وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ ve Allah onların amellerinin

derecelerini bilir, ona göre ecr-ü ceza verir.

Şimdi bu fırkai rıdvan ile fırkai sehatın hallerini bir az tafsıl ve vak'ai «Uhud» den müteessir bulunan

mü'minleri tesliye ve kalblerini takviye sadedinde evvelâ Resulullahdan bed ile buyuruluyor ki:

﴿١٦٤﴾ لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ
اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَۚ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٥﴾ اَوَ
لَمَّٓا اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَاۙ قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَاۜ قُلْ هُوَ
مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴿﴾

sh:»1220

﴿١٦٦﴾ وَمَٓا اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ
الْمُؤْمِنِينَۙ ﴿١٦٧﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُواۚ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا
قَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُواۜ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا
لَاتَّبَعْنَاكُمْۜ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيمَانِۚ يَقُولُونَ

بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَۚ
﴿١٦٨﴾ اَلَّذِينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُواۜ
قُلْ فَادْرَؤُا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٩﴾

وَلَاتَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَاۤءٌ عِنْدَ
رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَۙ ﴿١٧٠﴾ فَرِحِينَ بِمَاۤ اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۙ
وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْۙ اَلَّا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَۢ ﴿١٧١﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ
وَفَضْلٍۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَۚ ﴿﴾

sh:»1221

﴿١٧٢﴾ اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَاۤ اَصَابَهُمُ
الْقَرْحُۜ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌۚ ﴿١٧٣﴾
اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ اِيمَانًاۗ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٤﴾
فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوۤءٌۙ وَاتَّبَعُوا
رِضْوَانَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٥﴾ اِنَّمَا ذٰلِكُمُ
الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ اَوْلِيَاۤءَهُۖ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٦﴾ وَلَايَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِۚ اِنَّهُمْ
لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔاۜ يُرِيدُ اللّٰهُ اَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِى
الْاٰخِرَةِۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ
بِالْاِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔاۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾
وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوۤا اَنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ خَيْرٌ لِاَنْفُسِهِمْۜ اِنَّمَا
نُمْلِى لَهُمْ لِيَزْدَادُوۤا اِثْمًاۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿﴾

sh:»1222

﴿١٧٩﴾ مَاكَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَاۤ اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى
يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبٖى مِنْ رُسُلِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظٖيمٌ ﴿١٨٠﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ يَبْخَلُونَ بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْؕ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْؕ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِؕ وَلِلّٰهِ مٖيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ۟ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hakikaten Allah mü'minleri minnetdar kıldı zira içlerinde kendilerinden bir Resul ba's buyurdu, onlara Allahın âyâtını okuyor, onları tezkiye ediyor, onlara kitab ve hikmet öğretiyor halbuki bundan evvel açık bir dalâl içinde idiler 164 böyle iken size hasımlarınızın başına iki mislini getirdiğiniz bir musıbet isabet ediverince bu nereden mi dediniz? Deki o kendi tarafınızıdan çünkü Allah her şey'e kadir 165 o iki cem'iyet çarpıştığı gün başınıza gelen de yine Allahın izniledir 166 hem mü'minleri belli edeceği için hem münafıklık edenleri belli edeceği için ki bunlara gelin Allah yolunda muharebeye girin veya müdafaada olsun bulunun" denilmişti, "bir muharebe bilse arkanızdan gelirdik" dediler, onlar o gün imandan
sh:»1223
ziyade küfre yakın idiler, ağızlarile kalblerinde olmıyanı söyliyorlardı, Allah daha iyi bilirken neyi gizleyorlardı 167 onlar ki oturdular da muharebeye giden ihvanları için "bizi dinleselerdi katl olunmazlardı" dediler, deki haydin o halde kendinizden ölümü def'edin eğer gerçeseniz 168 ve sakın Allah yolunda katledilenleri ölmüşler sanma, hayır, hep hayattadırlar, Rablarının ındinde yaşarlar 169 Allahın fazlından kendilerine bahş ettiği saadetle şadgâm olarak merzuk olurlar, arkalarından şehadetle kendilerine yetişemiyen mücahidler hakkında da şunu istibşar ederler ki onlara bir korku yok, onlar da mahzun olmıyacaklar 170 Allahın bir ni'metini bir de fazlını ve Allah mü'minlerin ecrini zayi' etmiyeceğini istibşar ederler 171 hele o, kendilerine yara değdikten sonra Allahın ve Peygamberin emrine icabet eyleyenler: mü'minler içinden bilhassa böyle ihsan ve ittika edenler için pek büyük bir ecir var 172 onlar ki nâs kendilerine haberiniz olsun nas sizin için tahşidat yaptılar onun için onlardan korkun dediler de bu kendilerinin imanlarını artırdı Allah yetişir bize o ne güzel vekil «

حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكٖيلُ » dediler 173 sonra da kendilerine hiç bir keder

dokunmaksızın Allahdan bir ni'met ve bir fazl ile avdet ettiler ve Allahın rızası ardınca gittiler, daha çok büyük bir fazlın sahibidir Allah 174 size o haberi getiren Şeytan sade kendi dostlarını korkutur, siz ondan korkmayın da bana ısyandan korkun eğer mü'minlerseniz 175 sana da o küfürde yarışanlar hüzün vermesin çünkü onlar Allaha bir zarar edebilecek değiller, Allah onlara Ahırette bir hazz vermemek istiyor, onlara azîm bir azab var 176 şüphesiz iman bedeline küfrü satın alanlar Allaha zerrece zarar verecek değiller ve onlar için elîm bir azb var 177 bir de o küfredenler kendilerini bırakışımızı zinhar kendileri için bir hayır sanmasınlar biz onları sırf günahlarını artsınlar diye bırakıyoruz, hem onlara zillet verici bir azab var 178 Allah mü'minleri bulunduğunuz hal üzere bırakacak değildir, nihayet murdarı temizden ayıracak, Allah sizleri gaybe muttalı' kılacak da değil ve lâkin Allah ona
sh:»1224
Resullerinden dilediğini seçer, onun için Allaha ve Resullerine iman edin ve eğer iman eder ve korunursanız size de azîm bir ecir var 179 Allahın fazlından kendilerine bahşettiği şey'e bahillik edenler sakın onu kendilerine hayırlı sanmasınlar hayır o, onlar için bir şerdir, yarın kıyamet günü o kıskandıkları mal boyunlarına tomruk edilecek kaldı ki Göklerin ve Yerin mirası hep Allahın ve Allah her ne yaparsanız haberdardır 180

164.

﴿لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ اِذْ بَعَثَ فٖيهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ﴾ Bu ne büyük bir minneti İlâhiyyedir. Bütün âlemi beşeriyyete bir tarihi hidayet açan ve

âlemîne mahzı rahmeti İlâhiyye olan böyle bir Resuli âlîşânın ümmeti bulunan ve alelhusus şerefi suhbet ve refakatiyle müşerref kılınan mü'minlere ne mutlu? Öyle bir Resul ki

﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ﴾ onlara vahyi takrir ederek Allahın âyetlerini okur maarifi İlâhiyyeye

isal ve kuvvei nazariyyelerini terbiye eder ﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾ onları tenzib-ü tasfiye eyler de kuvvei

ameliyyelerini, ahlâklarını tekemmül ettirir ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ onlara

kitab ve hikmet talim ederek rabbaniyyete i'lâ eyler. -kitab, zavahiri şeriate, hikmet de onun mehasin veledünniyyatına, esrar-ü ılel ve menafıına işarettir. Halbuki

﴿وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ bundan evvel aşikâr bir dalalet

içinde bulunuyorlardı. O cahiliyyet ve dalâl bir kaç sene içinde birdenbire bu yüksek hidayet ve hikmete münkalib oluverdi. Ve bu suretle kurum kadîme tarihı kapanıverdi. Binaenaleyh buna ümmet olan mü'minlere fütur yakışır mı? Bu böyle iken 165.

﴿اَوَ لَمَّآ اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا﴾ sizin iki mislini isabet

ettirdiğiniz bir musıybet size isabet edince, ya'ni sizin
sh:»1225

musıbetiniz düşmanınızınkinin nısfı iken ﴿قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَا﴾ bu başımıza gelen musıbet nereden dediniz?»- «Bedr» muharebesinde düşman, yetmiş maktul ve yetmiş esîr ile musab olmuş idi, «Uhud» de de müslimanlar hiç bir esîr vermiyerek yetmiş kadar şehid verdiler. Bu i'tibar ile müslimanların «Uhud» deki zayıatı, müşrikînin «Bedr» deki zayıatının nısfı kadardı, bir de müslimanlar müşrikleri bir «Bedr» de bir de «Uhud» ün bidayetinde olmak üzere iki kerre hezimete düşürmüşler, müslimanlar ise bir kerrecik bozulmuşlardı. Bu i'tibar ile de müşriklerin giriftar oldukları musıbete nazaran müslimanların musıbeti ikiye karşı bir demek idi, hem müşriklerin musıbetleri müslimanların «Bedr» muzafferiyyetleri olduğu halde müslimanların musıbeti müşriklerin bir muzaffeniyyeti değil idi. Bu ise müslimanların fazlaca teessür ve hayretini mucib olmuş ve bunu ı'zam ederek «bu nereden?» diye bir endişeye dalmışlardı. Bu sual hâdisenin ilmî bir nazarla tetkık ve tenkıdi için vaz'ı mes'ele kabilinden olabilirse de diğer taraftan münafıkların «Muhammedin va'di tahakkuk etmedi, Peygamber olsa idi bu musıbetler olur miydi?» gibi şüpheler ilkasına çalıştıklarından bunda avammı mü'minînin fikirlerini bozulmak ihtimali de vardı. Binaenaleyh Cenabı Allah hâdisenin haddinden fazla ı'zam edilmiş bulunduğunu bilmukayese göstererek

« اَنّٰى هٰذَا » sualin haksız ve münasebetsiz olduğunu uslûbi istifham ile ıhtar zımnında «

وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ » mazmumuna işareten süruru gibi âlâmı da

mütehavvil olan bu âlemde bu halin taaccüb ve teessüf edilecek bir şey olmadığı tarzında bir cevabı tesliyete işaretle beraber mes'elenin hakikî cevabını da beyan için buyuruyor ki: ya Muhammed!

﴿قُلْ﴾ cevaben şöyle de: ﴿هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ﴾ o sizin kendinizden oldu. Bunun

sebebini evvel emirde harıcte değil kendinizde emre muhalefet etmek, merkezi terkedib
sh:»1226
ganimet hırsına düşmek gibi sui irade ve hareketinizde aramalısınız. Binaenaleyh «bu nereden?» diye taaccüb ve teessüf edeceğinize nefsinizi ıslâh edib âtî için hazırlanmalısınız. Çünkü

﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ dir. Cümlei kudretinden olmak üzere yolunda

bulunanlara nusrat ihsan ettiği gibi hilâfında gidenlere hızlân da edebilir. Hattâ hikemi hafiyyesinden dolayı lûtfunu kahr, kahrini lûtuf suretinde gösterebilir. Burada evvelâ hâdisenin sebeb ve men'şei kendileri olduğu ve bu suretle ef'ali ıbadın kendi iradelerine müstenid bulunduğu tebliğ olunmakla beraber bundan iradei beşerin iradei ilâhiyye hılâfına olarak hâdisatta müstakıl olduğu tevehhüm olunmamak, esbabın ve iradei ıbadın te'siri Allahın kudretine ve iradesinin taallûkuna medyun ve mütevakkıf bulunduğu iyice anlaşılmak için « اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » tezyilinden sonra doğrudan doğru

mü'minlere tevcihi hıtab ile cevabı şual şu veçhile izahr olunuyor ki:

Ey mü'minler 166.

﴿وَمَٓا اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ iki ordunun ya'ni

müslimîn ordusile müşrikîn ordusunun çatıştıkları o gün size her ne nekbet ısabet ettiyse -kendinizden olmakla beraber- Allahın izniyledir.» -Zira izn-ü iradei İlâhiyye haricinde her hangi bir hâdisenin vukuuna imkân yoktur demek ki iradei İlâhiyye iki suretle tecelli eder. Birisi cebrî olan iradei İlâhiyyedir ki hiç bir sebeb ve şart ve iradei abid ma'ıyyetinde tenfiz suretinde tecelli eden iradei İlâhiyedir ki bu irade rızayı müstelzim olmaz. Ancak mes'uliyet ıbada raci' olmak üzere bir müsaadei fi'liyye ifade eder. Buna ve bilhassa bunun muhalifi rıza olanına Mütekellimîn tahliye dahi tabir
sh:»1227

etmişlerdir. Kur'anda alel'ekser bu nevi iradei tenfiziyye « اذن » kelimesile ifade olunmuştur. Ref'i hacr, ya'ni kaydi memnuiyyetin ref'i demek olan izin de rızayı müstelzim değildir. Ve binaenaleyh mes'uliyyete

münafi olmaz. İşte burada « مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ » karinesile « فَبِاِذْنِ اللّٰهِ » buyurulması

da bu kabildendir. Bunun için ba'zı müfessirîn bu izni irade ile, ba'zıları da tahliye ile tefsir etmişlerdir ki maksad, bu iznin rıza demek olmadığını da anlatmaktır.

Hasılı kelâm va'd olunan nusrati İlâhiyye, mutlak ve cebrî değil idi. Sabr-ü ittika gibi iradei abd ile alâkadar olan şartlarla meşrut idi. Mü'minler buna riayet etmeyib iradelerini sui istimal eylediklerinden dolayı musıbet vakı' oldu. Maamafih, alâ külli şey'in kadîr olan Allah hilâfını murad etse idi mü'minlerin sui iradelerini ve müşriklerin bundan istifade eden harekâtını tenfiz etmez. Musibeti cebri İlâhîsi ile men'edebilirdi, lâkin etmedi, izin verdi ve binaenaleyh hadisei musıbet de harikul'ade surette değil, alel'âde bir surette vuku'buldu ki bu âdet, iradei ibadı izn ile tenfiz ve mes'uliyyet sünneti İlâhiyyesidir. O halde buna «bu nereden?» Diye taaccüb ve hayret edecek bir cihet yoktur. Bil'âkis teşekkür etmek lâzım gelir ki tabi'i rıdvan olan Resulullahın ve beraberindeki bir kaç zatın sabr-ü ittikaları hurmetine müşriklerin hücumları tevkıf edildi de tehlükei istisal bertaraf olundu.

Şunu da bilmeli ki bu musıbet bir takım hikemi sübhaniyye ile de müterafıktır. Allahın iznile beraber bir de ﴿وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَۙ﴾ mü'minleri bilmesi, ya'ni halk beyninde temyiz edib zahire çıkarması 167. ﴿وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُواۚ﴾ ve münafık olanları bilmesi, ayırd etmesi ve her

ikisinin ona göre ecr-ü cezalarını vermesi içindir, Bunda böyle mü'minleri ıstıfa' etmek ve münafıkları ayırmak hikmetleri de vardır. O münfıklar ki

﴿وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُواۜ﴾ kendilerine

sh:»1228
geliniz fî sebilillâh kıtal ediniz veya kendinizi ve vatanınızı müdafaa ediniz -yahud- bilfiil muharebe etmezseniz bari teksiri sevad ederek düşmana göz dağı olunuz da def'ine hizmet ediniz denildide.» -İbni Abbas radıyallahü anh demiştir ki bunlar Abdullah ibni Übeyy ve arkadaşlarıdır. Çünkü Uhud günü bırakıb

gitmişlerdi. Abdullah ibni Amr ibni Haram da bunlara «size Allahı ıhtar ederim, Peygamberinizi ve kavminizi terk edib gitmeyiniz» demiş ve kıtale davet etmiş idi. Buna karşı

﴿قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لاَتَّبَعْنَاكُمْ﴾ «bir kıtal olacağını bilse idik, yahud kıtal yapmasını bilse idik elbette size ittiba' ederdik» dediler ve bununla fesad çıkarmak ve istihza etmek istediler. Doğrusu ﴿هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلاِيمَانِ﴾ o gün onlar imandan ziyade küfre yakın idiler ﴿يَقُولُونَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ﴾

zaten bunlar ağızlarile kalblerinde olmayanı söylerler, ya'ni içleri dışlarına uymaz. Söyledikleri kalblerinden gelmez. Bu bunların her zamanki halleridir. O gün de ağızlarından iki şey ızhar ettiler ki kalblerinde yoktu «kıtal olacağını bilmiyoruz bilse idik ittiba' ederdik» dediler. Kalblerinde ise bunların ikisi de böyle değil idi

﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ﴾ onların kalblerinde ne saklar olduklarını da Allah daha iyi bilir.

168. ﴿اَلَّذِينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا﴾ O münafıklar ki harbden savuşub oturarak ihvanları ya'ni akrıbaları için ﴿لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا﴾ bizi dinlemiş olsalardı maktul olmazlar, bizim gibi kurtulurlardı dediler. -Bunu diyenin de Abdullah ibni Übeyy olduğu menkuldür. Bu sözde evvelâ harbden kaçırmak için teşvikatta bulunduklarını ıkrar, saniyen teşvikleri dinlenilmediği için

sh:»1229
ızharı iğbirar, salisen maktul olanları tahkır ve oh olsun diye ahzi sar, rabian eceli inkâr vardır. Tâ balâda «

اِذْ هَمَّتْ طَآئِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلاَ » âyeti kerimesindeki iki taife bu münafıkların yüzünden az daha za'fı kalbe düşüyorlardı, Allah muhafaza etti ﴿قُلْ﴾ ya Muhammed! bunları iskât içinde ki ﴿فَادْرَؤُا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ﴾ öyle ise haydi kendinizden ölümü defediniz bakalım? ﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ sizin kurtulmanızın sebebi harbden savuşub

oturmanız olduğ ve size itaat edenlerin kurtulacağı davasında sadık iseniz bunu yapabilmeniz lâzım gleir. Gelelim maktul olanlara:

Ey kabili hıtabolan her hangi bir kimse, yahud ya Muhammed! 169.

﴿لاَتَحْسَبَنَّ الَّذِينَ الخ﴾ . İmam Ahmed ibni Hanbelin ve daha bir çoklarının ibni Abbas Hazretlerinden tahric ettikleri bir hadîsi şerifte Resulullah buyurmuştur ki «Uhud» de ihvanınız musab oldukta Allah tealâ onların ruhlarını yeşil kuşların cevflerine koydu ki Cennetin ırmaklarından sulanırlar, ve meyvelerinden yerler ve Arşın gölgesinde muallâk altın kandillere giderler, istirahat ederler. Vakta ki me'kel ve meşreblerinin hoşluğunu ve hâbgâhlarının hüsni letafetini tattılar, «nolaydı Allahın bize neler yaptığını ihvanımız bilselerdi de cihaddan çekinmeseler, harbden kocunmasalardı» dediler, Allah tealâ da «tarafınızdan ben onlara bunu tebliğ ederim» buyurdu ve bu âyetleri inzâl eyledi.» Tirmizînin tahsin ve Hâkim ile diğerlerinin tashıh ile Cabir ibni Abdillah Hazretlerinden tahric ettikleri bir hadîsi şerifte de şöyle rivayet edilmiştir: Cabir radıyallahü anh dedi ki «Resulullah sallallahü aleyhi ve sellem bana rast geldi» ya Cabir, seni münkesir görüyorum neye?» Dedi, ya Resulallah, dedim babam şehid oldu, iyal ve

borc bıraktı, buyurdu ki «Allah tealâ ve babanı ne vechile kabul buyurdu sana tebşir

sh:»1230

edeyim mi?» Evet dedim, buyurdu ki «Allah tealâ hiç kimseye vera'i hicabdan başka bir vechile kelâm söylemedi. Babanı ise ihya etti de ona vicahen söyledi «ey kulum dile benden vereyim sana» dedi, o da «yarab bana hayat verirsin de senin yolunda ikinci def'a katledilirim» dedi, rabbı tealâ, «benden onlar bir daha dönmezler = اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ » diye sebk etti buyurdu. O da «ya rab arkamdan tebliğ et» dedi, Allah tealâ da bu âyeti inzâl buyurdu. İkisinin de vukuu mümkin olduğu gibi bu, bir âyet, obiri, bir kaç âyet hakkında olduğu cihetle iki rivayet beyninde tenafi yoktur. Ve bu âyetlerin şühedai «Uhud» sebebiyle nâzil olduğu hakkında ahbar mütezafirdir. Netekim surei Bakaredeki «

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ» âyeti şühedai Bedr sebebiyle nâzil olmuştur.

170.

﴿وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ﴾ O şehidler arkalarından kendilerine lahık olmıyan yani şehid olmayıb berhayat kalan bütün mü'minlerni akıbet havf ve hüzünden kurtulub mes'ud olmalarile müjdelenir, mesrur ve handan olurlar.» Bu surette demek ki kalanların din-ü Dünya selâmet-ü saadetiyle bekası şehidlerin merzuk oldukları ferah ve sürurun esbabından birini teşkil eder. Diğer bir manâ ile: arkalarında mücahede eden ve henüz şehadetle kendilerine lahık olmamış bulunan müstakbel şehidlerin elveym çektikleri elem ve zahmete rağmen akıbet şehid olarak Dünya ve Ahiret havf ve hüznünden bütün bütün kurulacaklarını ve kendileri gibi mes'ud olacaklarını istibşar ederler de sevinirler. Şu halde geride harbi kaybeden ve şehadetten mahrum kalan ve düşman istilâsı altında inliyen ve alel'husus dinlerinin zıyaı tehlükesine ma'ruz bulunanların halinden haberdar olurlarsa şehidlerin de mahzun olmaları lâzım gelecektir, Demek oluyor ki Allah tealâ şehidlere

sh:»1231

bunların hallerini ya bildirmiyecek, alâkadar etmiyecek veya bildirdiği surette onları o hüzünden koruyacak ni'meti fazliye memnun edecektir. Çünkü fisebilillâh şehid olanlar «

لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » dur. Şehidler 171.

﴿يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ hele o mü'minler ik 172.

﴿اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَٓاَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ Bu âyet de «Uhud» un akıbinde

Hamrai esed gazvesi hakkında nâzil olmuştur. Rivayet olunuyor ki Ebusüfyan ve arkadaşları «Uhud» den çekilib «Revha» denilen mahalle vardıklarında nedamet etmişler «çoğunu öldürdük azı kaldı idi neye bıraktık geldik, her halde dönmeli ve köklerini kesmeliyiz» diyerek dönüb müslimanlara tekrar hücum etmek istemişlerdi. Hazreti Peygamber de bunu derhal haber almış ve onları yıldırmak, kendinin ve Eshabının kuvvetini göstermek için Ebü Süyfanı ta'kıb etmek üzere Eshabını teşvık etmiş «ve bu gün bizimle beraber ancak dünkü günümüzde hazır bulunanlar çıksın» buyurmuş idi. Binaenaleyh Peygamberle beraber bir cemaat hareket ettiler ki yetmiş kişi oldukları söylenmiştir. Medineden sekiz mil mesafede bulunan Hamrai esed nam mevkıa kadar vardılar, Eshab, yararlı idiler, çok zahmet çekiyorlardı, ecirlerini fevtetmemek için katlanıyorlardı. İçlerinde öyle mecruhlar vardı ki münavebe ile birbirlerini sırtlarında taşıyorlardı. Biraz birisi yükleniyor, biraz sonra, binen inib altındakini yükleniyordu. Yine içlerinde saat besaat birbirlerine dayanarak gidenler bulunuyordu ki hep bunlar yaraların ıztırabından idi, fakat Cenabı Allah müşriklerin kablerine ru'b ilka etti de kaçtılar gittiler. İşte bu âyet bu hal içinde da'veti Resulullaha icabet eden bu mü'minler hakkındadır.
sh:»1232
Kezalik o mü'minler ki 173. 175.

﴿اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ... اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ bu âyetler de «Bedri suğra» gazvesi hakkında nâzil olmuştur. Rivayet olunuyor ki Ebu Süfyan «Uhud» den Mekkeye gitmeğe azmettiği zaman «ya Muhammed mevi'dimiz «Bedri suğra» Mevsimi olsun, orada çarpışırız istersen» diye bağırmıştı. Hazreti Peygamber de Hazreti Ömere « بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ ذٰلِكَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ » diye cevab vermesini emretmiş idi. Vakit gelince Ebu Süfyan ma'iyyetini alıb çıktı. « مَرِّ الظَّهْرَانِ » nam mevkıa kondu, fakat Allah kalbine bir ru'b ilka etti, cayıb dönmek istedi o sırada Nüaym ibni Mes'udı Eşceîye rastgeldi ki bu Nüaym, umre yapmış geliyordu, buna ya Nüaym, ben Muhammedle «bedr» mevsimine çarpışmaya vaidleşmiş idim, bu sene ise kurak, bize her halde ağaçlarda hayvan yayacağımız ve süt içeceğimiz bir sene yaraşır, bunun için dönmek istiyorum velâkin Muhammed çıkar da ben çıkmamış bulunursam cür'et artar, Medineye git onları oyala, ta'vık et, sana on deve vereyim» demiş idi, Nüaym yola çıktı, geldi gördü ki müslimanlar hazırlanıyorlar, «bu, dedi, doğru bir reiy değil, onlar diyarınıza geldiler, bir çoğunuzu katlettiler, siz üzerlerine giderseniz hiç biriniz geri gelmez, ve bu söz bir takımları üzerinde icrayı te'sir etti, Resulullah bunu anlayınca «Muhammedin canı elinde olan Allaha kasem ederim ki ben yalnızca çıkarım» buyurdu, ve ma'iyyetinde yetmiş kadar zevat ile hareket etti ki İbni Mes'ud Hazretleri de içlerinde idi, gittiler, «Bedri suğra» ya vardılar, «Bedri süğra» Beni Kinaneye aid bir sudur ki bir pazar yeri idi, burada her sene sekiz gün toplanırlar idi. Hazreti Peygamber ve Eshabı müşriklerden kimseye tesadüf etmediler, pazara gittiler, yanlarında nefakaları ve emvali ticariyyeleri de vardı, alış veriş ettiler, bire iki kazandılar ve Medineye salimen ve ganimen geldiler ki bu âyet bunlar hakkındadır. Ebu Süfyan da Mekkeye
sh:»1233
dönmüştü, Mekke ahalisi onun askerine « جَيْشُ السَّوِيقِ » tesmiye ettiler, «siz sevık içmeğe çıkmışsınız» dediler.

175. ﴿اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ﴾ o sizi alıkoymak isteyen Şeytan, yahud o Şeytan ﴿يُخَوِّفُ اَوْلِيَاءَهُ﴾ sizi dostlarından korkutuyor. -Burada Şeytan, müslimanları alıkoymak

istiyen o herif veya onu sevkeden, dostları da Ebu Süfyan ve arkadaşları olduğunu ve manâ « يُخَوِّفُكُمْ اَوْلِيَاءَهُ » takdirinde bulunduğunu müfessirîn beyan ediyorlar.

﴿فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ binaenaleyh ey müslimanlar

Şeytanın dostlarından korkmayınız, benden korkunuz, siz hâlıs mü'min iseniz böyle olmanız lâzım gelir.

Şimdi bütün bu vakayı' üzerine Resulullahı tesliye siyakında telvini hıtab ile buyuruluyor ki: Ya Muhammed 176.

﴿وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ الخ...﴾ bu âyetin

sebebi nüzulünde bir kaç rivayet vardır:

1- Küffarı Kureyş hakkında nâzil olmuş Allah tealâ onların harb için asker toplayıb durmak gibi küfür de müsareatlerine karşı Peygamberine te'minat vermiştir.

2- Münafıklar hakkında nâzil olmuştur. Bunların küfürde müsareatleri de şu vechile telhıs olunmuştur: Münafıklar Uhud vak'ası üzerine mü'minleri mütemadiyen korkutmağa, nusrat-ü zaferden ümidlerini kesib meyus etmeğe çalışıyorlar ve bahusus «Muhammed, meliklik için uğraşan ve sırf maksadı siyasî ile hareket eden bir inkalâbcı, onun için işler ba'zan lehine ve ba'zan aleyhine oluyor. Eğer Allah tarafından Resul olsa idi hiç mağlûb olmazdı» diye propaganda yapıyorlar. Bunlar müslimanların fikirlerini bulandırıyor ve bu sebeple Resuli ekrem de mahzun oluyordu.
sh:»1234
3- Ba'zıları demişlerdir ki küffardan bir kavm müsliman olmuşlardı. Sonra Kureyşten korkarak irtidad ettiler. Binaenaleyh Resulullah merak etmiş ve bunların irtidadı yüzünden bir mazarrat gelebilmek ihtimalini düşünmüştü.

4- Yehudîler hakkında nâzil olmuştur. Zira bunlar da Uhud vak'asından sonra küfürlerine daha ziyade germi vermişler ve müslimanları iğfal için çalışmağa başlamışlardı.

İşte bu âyetler bunların bir veya hepsi dolayısiyle nâzil olmuştur. Zahiri âmmdır.

Bunlar ﴿لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا﴾ Allaha zarar namına birşey yapamazlar.» -Bunda iki manâ melhuz olduğu gösterilmiştir. Birisi, mülk ve saltanatı İlâhiyeden hiç bir şey tenkıs edmezler, demektir. Netekim Ebuzer radıyallahü anhim rivayet ettiği veçhile Resulullah sallallahü aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: «Allah tealâ buyuruyor ki evveliniz âhiriniz ve cinniniz ve insiniz içinde en müttekı olan adamın kalbi üzerine olsa idi bu benim mülküme bir şey ilâve etmezdi. Bilâkis evveliniz âhiriniz ve cinniniz insiniz içinizde en facir olan adamın kalbi üzerine olsa idi bu da benim mülkümden bir şey tenkıs etmezdi». Birisi de «Allahın evliyasına hiç bir zarar yapamazlar, demektir ki eliyaullahı ızrara kalkışmak, Allahı ızrara kalkışmak hükmünde tutulmak suretile mubalâga ifade eden bir mecazdır. Makamı beyan, Peygamberi tesliyet makamı olmasına nazaran ekser müfessirîn bu manâyı tercih etmişlerdir.

177. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ﴾ bu âyetin de mürteddîni ve

Yehudîleri istihdaf ettiği beyan olunuyor. Mürteddîn hakkında olması zahirdir. Yehudîlere gelince: Bunlar sûrei Bakarede beyan olunduğu üzere bi'seti seniyyeden mukaddem Peygamberi tanıyorlar
sh:»1235
ve iman ediyorlar ve onunla düşmanlarına karşı istinsarda bulunyorlardı. Böyle iken ba'solununca küfrettiler, fikirlerini değiştirdiler, binaenaleyh imanını vermiş küfrü satın almış mürted mahiyyetinde demektirler. Maamafih bu âyetin münafıklara taallûku ihtimali de yok denemez zira onlar da daima iman ve küfür mübadelesi üzerindedirler. Şu izahata nazaran birinci âyet vechile küfürde müsarea edenler münafık vesair alel'umûm küffarın önlerinde giden pişüvalarına, ikinci âyet vechile imanı verib küfrü iştirâ edenler de onların arkalarında gidenlere hamledilmek muvafık olacaktır ki mürtedler daha ziyade ikincide bulunurlar.

Kâfirlerin gururlarına gelince 178.

﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اَنَّمَا نُمْلٖى لَهُمْ﴾ burada imlâ imhal ve müsaade manâsınadır.

Şimdi Uhud vak'asının müteveccih olduğu neticeye gelelim:

Ey ümmeti Muhammed 179.

﴿مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنٖينَ عَلٰى مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ﴾ Allah tealâ, halıs mü'minleri o bulunduğunuz karışık hal üzere bırakmazdı, öyle esbab tertib edecekti ki

﴿حَتّٰى يَمٖيزَ الْخَبٖيثَ مِنَ الطَّيِّبِۜ﴾ nihayet murdarı temizden, münafıkı mü'minden ayıracak, farkettirecekti. Bu temyizi yapmak için

﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ﴾ Allah hepinizi gaybe muttali' kılacak da değil idi, ya'ni sizin hepinizi münafıkların kalblerine muttali' kılmak suretile onları tefrık ettirecek değil idi

﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبٖى مِنْ رُسُلِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ﴾ ve lâkin Allah Resullerinden her kimi dilerse seçer onu ona bildirir. Öteden beri sünneti İlâhiyye budur. Muhammed Mustafa da böyle yapmıştır. Binaenaleyh-

﴿فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظٖيمٌ﴾

sh:»1236

Bundan evvelki âyetlerde mü'minlere ukubeti uhreviyye ile vaid gösterildiği gibi bu âyette de Münafıkların nifakları meydana çıkarılıb terzil edilmek gibi ukubeti dünyeviyye ile va'idleri gösterilmiş ve aynı zamanda mü'minlere ecri azîm va'dolunmuş ve hey'eti islâmiyyenin ıslahına aid mukaddimat ihzar buyurulmuştur ki ahlâkiyyat ve iktisadiyyata taallûk eden şu âyet de bu mukaddimattandır.

180. ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ يَبْخَلُونَ﴾ - «

وَلِلّٰهِ مٖيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ» Semavat ve Arzın mirası yani seleften halefe intikal edegelen mal ve saire gibi Semavî ve Arzî miraslar, yalnız Allahındır. Mustakıllen onun milkidir. Bunlara tevarüs edenlerin milki hakikîleri yoktur, o muvakkat, müstear bir şeydir. Hepsi fani olur. Ancak maliki hakikî olan Allahın milki kalır, binaenaleyh bunları Allahdan kıskanıb da Allah yolunda sarfetmek hususunda buhledenler, bunu düşünmeli ve ne büyük günah yaptıklarını anlamalıdırlar. Semavî miras, nübüvvet, ilim gibi maalidir. Bundan şu anlaşılır ki evvelâ miras bir kanunı İlahîdir. Saniyen «

مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ» yalnız emvale mahsus değildir. Bir de burada bu sûreyi takib edecek olan sûrei «Nisa» da gelecek miras âyetlerine bir nevi temhid vardır.

Allah habîr olduğu içindir ki:

﴿١٨١﴾ لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ
وَنَحْنُ اَغْنِيَٓاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨٢﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ
وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿﴾

sh:»1237

﴿١٨٣﴾ اَلَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَٓا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ
حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَٓاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِى
بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذٖى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿١٨٤﴾ فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَٓاؤُ بِالْبَيِّنَاتِ
وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٥﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ
وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ
وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَاالْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّامَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Elbette Allah onların: "o herhalde Allah fakırdır, bizler zenginiz" diyenlerin lâkırdılarını işitti, o dediklerini Peygamberleri nâhak yere öldürdüklerile beraber yazacağız da diyeceğiz: tadın bakalım o yangın azabını 181 bu sizin ellerinizin takdim ettiği ve Allahın zulümkâr olmaması yüzündendir o kullara 182 onlar ki "Allah dediler: bize şöyle and verdi: bize ateşin yiyeceği bir kurban getirinceye kadar hiç bir Resule iman etmiyeceğiz" de ki size benden evvel bir takım Resuller beyyinelerle gelmiş ve o dediğinizi de getirmiş idi ya onları niçin katlettiniz doğru iseniz? 183 şimdi seni tekzib ettilerse
sh:»1238
senden evvel de bir çok Resuller tekzib olundu ki o beyyineler ve o hikmetil sahifeler, ve o nurlu kitab ile gelmişlerdi 184 her nefis ölümü tatacak, ecirleriniz ancak kıyamet günü tamamlanacak, o vakit kim ateşten uzaklaştırılır da Cennete konulursa işte o murada erdi, yoksa dunyâ hayât aldatıcı bir meta'dan başka bir şey değil 185

____

Burada risaleti Muhammediyye hakkında küffar tarafından tefevvüh olunan bazı şübühat ve itirazatın nakl-ü reddine şüru' olunuyor.

181.

﴿لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ
اَغْنِيَٓاءُ﴾ . - «Rivayet olunuyor ki Hazreti Ebibekir radyıallahüanh bir gün Yehudîlerin dershanelerine

gitmiş idi, baktı ki bir takım Yehudîler fenhasın başına toplanmışlardı ve bu fenhas Yehudîlerin ulema ve ahbarından idi. Ebubekir «yazık ya Fenhas Allahdan kork ve müsliman ol, vallahi sen şübhesiz bilirsin ki

Muhammed Resulullahdır, siz onu indinizde Tevratta yazılmış bulursunuz» dedi, Fenhas «vallahi ya Ebabekir bizim Allaha iftikarımız yok o bize müftekır ve biz ona onun bize yalvardığı kadar yalvarmıyoruz, her halde biz ondan müstağni ağniyayız, o gani olsa idi sahibinizin zumettiği gibi bizden istikraza tenezzül etmezdi o bizi ribadan men'ediyor ve bize riba vadeyliyor, gani olsa idi bize riba vermezdi» diye tefevvühatta bulundu. Bunun üzerine Ebubekir öfkelendi ve Fenhasin yüzüne şiddetli bir tokat vurdu, ve dedi ki «nefsim yedince olan zatı alâya kasem ederim ki bizimle senin beynindeki ahdolmasaydı boynunu vururdum ey Allahın düşmanı». Binaenaleyh Fenhas Resulullaha gidib «ya Muhammed bak sahibin bana ne yaptı» diye şikâyet etti, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Hazreti Ebibekre «bu yaptığına saik ne oldu» diye ordu o da «ya Resulallah büyük bir tefevvühte bulundu, öyle zu'mediyor ki Allah tealâ şanühu

sh:»1239

fakîr ve bunlar ondan ağniya imişler, bunu söyleyince Allah için kızdım ve yüzüne bir tokat vurdum» dedi. Fenhas «ben öyle bir şey söylemedim» diye inkâr eyledi. İşte bunun üzerine Allah tealâ Hazreti Ebibekri tasdikan bu âyeti inzâl buyurdu. Bu rivayet ibni Abbas ve Ikrime ve Süddi ve mukatil ve ibni İshaktandır. Şu halde kail bir iken bu lakırtının « اَلَّذِينَ قَالُوا » diye cemaate isnadı onların da razı olmaları sebebiyledir.

Rüesai Yehuddan «Huyey ibni Ahtab» ın kezalik "İlyas ibni Ömer"in "fakir ganiden istıkraz eder" dedikleri ve bazı Yehudîlerin huzurı risalete gelib "ya Muhammed rabbın fakir mi ki kullarından karz istiyor" sözünü söyledikleri dahi müteaddid rivayat ile merviydir ki hepsi ayni manâya raci'dir. Kur'anın nezaheti ebediyyesine muvafık olamıyacağından dolayi âyet kaili tayin etmemiş isede siyakındaki katil mes'elesi Yehudîlere aid bulunduğu malûm olduğundan bunun da onlar tarafından söylendiği anlaşılmış oluyor.

﴿سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا﴾ bu dediklerini yazacağız. - Bu kitabet ya hakikati üzerinedir ki iki vechile mutasavverdir. Birisi: amel puslalarına, suhufi a'maline kaydedeceğiz, defterlerine geçireceğiz demek olur. Ve hakikaten mizana konacak olan suhufi â'malin yazısını ifade eder. Zira bu yazı ma'rufumuz olan bir yazı olmamakla beraber hakikaten bir yazıdır. Netekim gramofon plâklarına ve telsizler vasıtalariyle sadalarin tesbiti ve nakli bir yazıdır, ve bu gün fennen malûm olmuştur ki sada ihtizazatı zahiren göründüğü gibi hemen zayi' oluvermiyor. Fezada her tarafa yayılıb yazılıyor. Nerede bir ahıze bulunursa hemen ahzolunabiliyor. Bunların kâinatta umumî elektrik cereyanları içinde nerelere kadar kittiğini ve arşı İlâhî tahtinde daha ne suretler ıktisab ettiğini bilemeyiz. İkincisi, Kur'anda yazacağız, tarihe geçireceğiz, teşhir edeceğiz

sh:»1240

demek olur, ve yahud burada kitabet, cezası verilmek üzere ilmi İlâhîde mahfuz kalıb unutulmamak ve ihmal olunmamak manâsına mecaz veya kinayedir ki bu manâ lisanımızda da maruftur. «Bunu yaz» deriz ki unutma cezasını göreceksin demektir. Binaenaleyh yazacağız demek ihmal etmiyeceğiz, bunu unutmasınlar cezalarına hükmedeceğiz demek olur. İstikbal sığası bu manâda zahirdir. Birinci manâya göre de istikbal sıgasiyle iradı tevbeye imkân bırakmak gibi bir nükteyi tazammun eder.

﴿وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ Mef'uli maah mevkıindedir ki kavillerini bu fiilleriyle beraber yani bu cinayetin başına yazacağız manâsını ifade ve pek büyük bir vaid ve tehdidi tazammun eyler. Bu katli bunların ecdadı yapmış olduğu halde bunlara isnad edilmesi bunların da elyevm ona razı olarak cezasına iştirâk etmekte bulunduklarından dolayıdır. Yani Hazreti Yahya ve Zekeriyya ve saire gibi Peygamberlerin böyle bigayri hakkın katli cürmü eşhasa değil Yehudiyyetin mahiyyetine muzaftır. Ve işte bu rıza ve bu izafet hasebiyledir ki bu âyet bunlar hakkında mücerred bir vaîd ve tehdidden ibaret olmayıb risaleti Muhammediyyeye karşı gösterdikleri küfrün ve serdettikleri şüphelerin ciddî olmadığını isbat ile kökünden ibtal eden bir cevabı da mutazammındır ki bu cihet mabadinde ayrıca tasrih de olunacaktır. Zira Yehudîler yalnız Hazreti İsa gibi inkâr ettikleri Peygamberin katline teşebbüs ile kalmamış, Hazreti Zekeriyya gibi vaktiyle nübüvvetini itiraf ve tasdik etmiş bulundukları Peygamberleri de katletmişlerdir. Ve bir Peygamberin katli ise her halde bigayri hakdır ve bir küfürdür. Demek olur ki nazarlarında nübüvvet sabit olduktan sonra bile katl ve küfür gibi cinayetleri tasvib edenlerin ve Allah tealâya karşı velevse hezil ve istihza suretiyle olsun « اِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَاءُ » demek cür'etinde bulunanların bir Peygambere karşı dermiyan etmeğe uğraşdıkları

sh:»1241

şüphelerin ve itirazların cidden kalblerini işgâl eden bir şüphei ilmiyye değil, mahza hakaikı sabiteye karşı inad-ü mükâbere tarikiyle ve bağy-ü udvan hissiyle serdedilmiş bir ahlâksızlıktan ibarettir. Ve bunların hakıkî cevabı nasıhat dinlemeyib bırakıvermek gibi kavl ve fiillerinin netaici vahîmesine bil'fiil atıvermek ve

«ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ» diyivermektir. Bunun için buyuruluyor ki:

Yazacağız ﴾وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴿ ve harîk azabını tatınız diyeceğiz.»

-Harîk, elîm bimanâ mulim gibi fe'îl bimanâ müf'il olarak muhrık manâsına gelir ki yakıcı Cehennem azabı demek olur, el'harîk tabakatı Cehennemden bir tabaka diye de beyan olunmuştur. Maamafih harîk lisanımızda olduğu gibi ihtirak, yâniş ve yangın manâsına da geldiği cihetle «

ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ» haydi yakmak istediğiniz fitne ve ıhtilâl yangınının azabını kendiniz

tatınız bakalım demek de olabilir. Bu emrin indelhısab mı yoksa indelmevt mi verileceği hakkında iki rivayet vardır. Bu emir verilirken adaleti rabbaniyye tefhim olunmak için şu da ilâve olunacaktır: 182.

﴾ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴿

bu azab mukaddema kendi elinizle ya'ni kudreti kesbinizle yaptığınız kavlî, fi'lî, ı'tikâdî ma'sıyetler, bir de Allah tealânın kullarına zulümkâr olmaması sebebiyle bir adaleti ilâhiyedir.

183. ﴾اَلَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ الخ﴿ Bu, yukarıdaki «

الَّذِينَ قَالُوا» ya sıfat olarak merbuttur. Zemm üzere nasb veya ref'i veya bedel olması da tecviz

edilmiştir. Bu âyetin sebebi nüzulünde rivayet olunuyor ki rüesayı Yehuddan Kâ'b ibni Eşref ve Malik ibni Sayf ve Vehb ibni Yehuza ve Zeyd ibni Manuh ve finhas ibni Azura ve Hüyey ibni Ahtab gelmişler, Resulullaha «sen Allah tealânın

sh:»1242

seni bize bir Resul olarak gönderdiğini ve sana bir kitab inzal eylediğini iddia ediyorsun, halbuki Allah tealâ bize Allah tarafından gönderdiğini iddia eden bir Resul bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe kendisine iman etmemekliğimize dair ahid vermiş ya'ni böyle emr-ü tavsıye eylemiştir. Binaenaleyh sen bu mu'cizeyi gösterirsen seni tasdik ederiz» demişlerdi, binaenaleyh bu âyet nâzil oldu. Bu ateşten murad Semadan bir fışıltı ile inen bir nârı beyza ve kurbanı yemesi de yakıb tabiati nariyyeye tahvil etmesi demek olduğu ve kurbanın kabulüne alâmet olmak üzere böyle bir nar ile ihrakı, Enbiyayı salife zamanında şayi' bulunduğu da naklediliyor. Fakat bu mu'cize olmadıkca bir Peygamberin tasdık olunmaması hakkında Yehudîlere bir ahdi İlâhî mevcud olduğu da'vası Hazreti Peygambere iman etmemek için uydurulmuş bir kizb-ü iftiradan başka bir şey olmadığı da muhakkaktır. Çünkü bunun gayesi bir mu'cizesi olmasıdır. Ve Allah tealânın nâmütenahi mu'cizeler olmasıdır. Ve Allah tealânın nâmütenahi mu'cizeler halkına kudreti de ma'lûmdur. Şu halde buna diğer mu'cizelerden fazla bir kıymet atfedilmesi ve bunun iman için şartı evvel ahdolunması mahzı iftira olur. Bununla beraber bu kurban mes'elesinin bir müddet cereyan edib lisanı Mesih ile nesholunduğu da söylenmiştir. İşte Allah tealâ onların kizb-ü iftialarını ve fikirlerinin iman etmek maksadile bir mu'cize talebi olmayıb mahzı mükâbere olduğunu pek beliğ ve dakık bir surette beyan ile ilzam için buyuruyor ki:

﴾قُلْ قَدْ جَٓاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِى بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِى قُلْتُمْ﴿ ya

Muhammed sen onlara şöyle söyle: benden evvel size bir çok Peygamberler açık açık bürhanlar, mu'cizelerle ve o söylediğiniz kurban ve nâr mu'cizesile geldilerdi. Zekeriyya ve Yahya ve sair Enbiyayi Beni İsrail gelmişler ve Beni İsrail Peygamberleri olmaları haysiyyetiyle

sh:»1243

mu'cizat miyanında bu söylenen mu'cizeyi de elbet göstermişlerdi imdi

﴾فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴿ siz sözünüzün delâleti veçhile «bu kurban

mu'cizesi gösterilirse iman edeceğiz» demekle sadık ve ciddî iseniz o Peygamberleri ne için katlettiniz ya? Ya'ni sizin ecdadınız onları katlettikleri gibi siz de elyevm onların fikr-ü mezhebinde bulunuyor. Ve onların katline râzi duruyor terviç ve tahsin ediyorsunuz, hâlâ inad ediyor, o Peygamberlere iyman etmiyor ve o katillerden tevbekâr olmuyorsunuz. Halbuki Muhammed Resulullaha iyman etmek için bütün bu

Peygamberleri iyman etmek şarttır. Siz onları tasdik etmeden ve o günahlara tevbe etmeden Muhammedi tasdik etmiş olamazsınız, Ve mâdemki onlar kurban mu'cizesini de gösterdikleri halde hâlâ iyman etmiyorsunuz, o halde bedihidir ki bu gün taleb ettiğiniz bu mu'cizeye yine iyman etmiyeceksiniz. Binaenaleyh ahid da'vanız iftira olduğu gibi bu talebiniz de yalandandır. Bir iftirayı tasdık manâsını tazammun edecek bir mu'cize olamaz. Bu gün böyle bir şey gösterilmiş olsa, iddia edilen ahdin mevcudiyyetini tasdik demek olur. Allah tealâ bu iftirayı tasdik etmez ve siz hakikatte o Peygamberlerin Peygamber olduğunu bildiğiniz halde yakînen iyman etmediğiniz gibi bugün de öylesiniz. İşte ya Muhammed sen onları Kur'anın bu i'cazkâr cevâbiyle ilzam ve iskât et ve sakın müteessir olma, çünkü:

184.

﴿فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَٓاؤُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ﴾ BEYYİNAT, vazıh, Mu'cizeler, Zübür, Suhuflara dahi şamil olmak üzere

alel'ıtlak kitab demek olan « زبره » nin veya « زبور » un cem'idir. Kitabı münirin buna atfı atfülhass alel'âmm kabilindendir. Bundan da murad Tevrat ve İncil denilmiştir. Fakat urfi Kur'anda kitab şerai' ve ahkâmı mutazammın olandır. Bunun için ekseriya hikmet ile müterafık olarak zikrolunur. Tekzibe maruz kalmak sadıkların
sh:»1244
pek ziyade gücüne gideceği için Resulullah da bundan dolayı mükedder olurdu. Burada öteden beri bu ibtilânın bütün Peygamberler hakkında bir kanunı İlâhî olduğu beyan buyurularak kalbi Resulullah tatmin buyurulmuş ve ba'dehu musaddıkîne va'd ve mükezzibîne vaîd olmak üzere de şu ıhtar edilmiştir.

185. ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ Her nefis ölümü tadacaktır. Ya'ni herkes ölecektir.»

-NEFİS, zat ve ruh manâlarına geldiği cihetle bundan ba'zı zevat. Bakayı ruh manâsını fethetmişlerdir. Çünkü tatmak bir eseri hayattır. Ve zek ânında zâikın bâkı olduğunu ifham eder, yoksa zevk tasavvur olunamaz. O halde manâ: "Her nefis bedeninin ölümünü tadacaktır." Demek olur. Bu da nefis, bedenin gayrı olduğunu ve bedenin ölümiyle onun ölmiyeceğini ifham eder. Binaenaleyh zarureti mevt hayatı cismaniyyeye mahsus olub ervahı mücerredenin ademi fenasına kaildirler. Ve âhıret mes'elesini bu suretle bakayı ruha müstenid bir hayatı ruhaniyye tasavvur etmişlerdir. Fakat diğer taraftan bir çok müfessirîn ve ulema demişlerdir ki bu tarzı te'vil, bir tekellüftür. "Zaikatülmevt" demek ölecektir demek olduğu zâhirdir. Belli ki tadan kim ise ölen o olacaktır. Evet bedenin mevtile nefis ve ruhun büsbütün fâni oluvermeyib bir müddet kalabileceği diğer edilleden müsteban ise de alelumum ervahın lâ yemut oldukları davası ne âklen ne de naklen bizzarure sabit değildir. Evvelâ, "zaikatülmevt" her halde tadan nefsin ölümünü müfiddir.

Rivayetler de bu manâyı göstermektedir. Rivayet olunuyor ki vaktaki " كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ "

âyeti nâzil oldu. Melâike, "ehli arz öldü" dediler, « كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ » nâzil olduğu

zaman "bizde öldük" dediler, « كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ » ervahın mevtini de ifade etmese

idi Melâikenin mevtini de ifham etmezdi ve Melâike için mevt ve fena mütesavver olunca ervahı beşer için de mütesavver olmak lâzım gelir. Ancak « كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ » kazıyyei

sh:»1245
külliyyesi de umumî üzere carî olamıyacağı da şayânı ıhtar görülmüştür. Çünkü «

فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ»

âyetinde Allah tealânın diledikleri bu umumdan istisna edilmiştir. Binaenaleyh Semaviyyattan olsun Arzıyyattan olsun gerek Melâike ve gerek alel'umum nüfus miyanında ilelebed lâyemut olanlar da bulunabilecektir. İşte cumhurı ulemai islâmın mezhebleri budur. Hasılı bakayı ruh gayrı münkerdir. Ve fakat umum için zarurî değildir. Dinin ve imkânı ahiretin alel'ıtlak bakayı evrah nazariyesine binası da zarurî

değildir. Kıyamet kelimesi de helâki küllîyi ve ba'dehu kıyâm-ü neşr-ü haşri ifade eder ki mevt ve ba's velhasıl Âhıret akidesi bir ebediyyet akidesidir. Fakat bu ebediyyet neş'eti ûlânın değil, neş'eti saniyenindir.

Evet her nefis ölümü tadacak, Dünyanın ne hüznü, ne süruru hiçbiri kalmıyacak

﴿وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾ ve ecirlerinizin size tamam ifası da ancak

Yevmi kıyamette olacaktır.» Dünyada iyi veya kötü bilcümle mesaînin ecir veya cezasını yine Dünyada istihsal etmek mümkin değildir. Meselâ şehidlerin kanlarile kazanılan muharebelerin semeratı muzafferiyyetinden o şehidlerin Dünyada müstefid olmasını düşünmez tenakuz olur ki bütün fezail de böyledir. Gerçi dünyada hiç ecir verilmez de değildir. Burada da ba'zı semeratı mesaînin ıktitaf edildiği vardır. Fakat bu Dünyada akıbet mevt ve fena muhakkak bulunduğu için gelen her hangi bir menfeat ve lezzet inkita' ve zeval korkusuyle mahlût ve behemehal gamm-ü kederle mutahtır. Gamsız sürur, korkusuz emniyyet, elemsiz lezzet, inkitasız saadeti ebediyye Yevmi kıyamette hasıl olur. Mizan ve tasfiyei hisab

oradadır. Bunun için ﴿فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ﴾

narı Cehennemden uzaklaşdırılıb Cennete idhal edilen her kim ise
sh:»1246
işte o kendini kurtarmış ve her muradına ermiştir. Yoksa

﴿وَمَاالْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّامَتَاعُ الْغُرُورِ﴾ Dünya denilen o fâni hayat, müşterisini

aldatan meta'ı gururdan başka hiç bir şey değildir." - Serab gibi parıldar, bulut gibi geçer gider. META' Satılık kumaş ve kullanacak alât ve edevat veya gerek alât-ü edevat, gerek emval ve gerek saire alel'ıtlak medarı intifa' olan az çok lüzumlu şey manâlarına gelir ki lisanımızda «matah» dediğimiz zaman bu üçüncü manâyi kasdederiz. Gurur, aldanmak demek olduğu gibi «Gârr»ın cem'i olarak aldatıcılar demek de olabilir. Meta'ı gurur müşteriyi kandırmak için allanıb pullanarak hoş gösterilen ve alındıktan sonra aşağılık olduğu anlaşılan meta' demektir. İşte hayatı Dünya budur. Bunun müşterisi olanlar. Bütün nazar ve ümidini buna dikenler, ne saadet görülecekse bunda görülecek zannedenler aldanmış olurlar.

Burada bu meta'ı gurura aldanıb da küfr-ü tekzib ve igfal-ü tağrir arkasında koşan düşmanlarının iz'acatına karşı Resulullaha ve ona tabi' olan mü'minlere bir tesliyet ve nasıhat vardır. Şimdi bu düşmanların muhacematı kesilmiyeceğini ve bundan böyle bu kâfirlerin daha bir çok ezalarda bulunacaklarıın ifham ve bu suretle mü'minleri gaflet-ü gururdan vikaye ve ilim ve vukuf üzere kemali metanetle hareket etmelerini ve vukuat karşısında za'f-ü telâşa düşmemelerini ıhtar ederek istikbale ihzar edib Sûrei Bakarenin nihayetindeki « فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ » duasının tarıki icabetini tammolarak göstermek üzere buyuruluyor ki:

﴿١٨٦﴾ لَتُبْلَوُنَّ فٖى اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذٖينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذٖينَ اَشْرَكُٓوا اَذًى كَثٖيرًا وَاِنْ
تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ﴾

sh:»1247

﴿١٨٧﴾ وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ ميثَاقَ الَّذينَ اُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ
لِلنَّاسِ وَلَاتَكْتُمُونَهُۘ فَنَبَذُوهُ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِه ثَمَنًا
قَليلًاۜ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٨﴾ لَاتَحْسَبَنَّ الَّذينَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا
اَتَوْا وَيُحِبُّونَ اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ
مِنَ الْعَذَابِۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَليمٌ ﴿١٨٩﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَديرٌ ﴿١٩٠﴾ اِنَّ فى خَلْقِ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُولِى
الْاَلْبَابِۚ ﴿١٩١﴾ اَلَّذينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى
جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ رَبَّنَا مَاخَلَقْتَ
هٰذَا بَاطِلًاۚ سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴿﴾

sh:»1248

﴿١٩٢﴾ رَبَّنَٓا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهُۜ وَمَا
لِلظَّالِمينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَٓا اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادى
لِلْايمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّاۗ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ
عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِۚ ﴿١٩٤﴾ رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا
وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ
الْميعَادَ ﴿١٩٥﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنّى لَٓا اُضيعُ عَمَلَ
عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰىۚ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍۚ فَالَّذينَ هَاجَرُوا
وَاُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاُوذُوا فى سَبيلى وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا
لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرى مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُۚ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ
﴿١٩٦﴾ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذينَ كَفَرُوا فِى الْبِلَادِۜ ﴿١٩٧﴾

مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٨﴾ لٰكِنِ
الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِلْاَبْرَارِ ﴿﴾

sh:»1249

﴿١٩٩﴾ وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْكُمْ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلّٰهِ لَا يَشْتَرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ
ثَمَنًا قَلِيلًاۜ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿٢٠٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا
وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Lâbüd mallarınızda ve canlarınızda imtihan olunacaksınız, ve her halde gerek sizden evvel kitab verilenlerden ve gerek müşriklerden bir çok incidecek sözler işideceksiniz, eğer sabr eder ve tekva yoluna gider, korunursanız işte bu azmolunacak umurdandır 186 vaktile Allah kendilerine kitab verilen okur yazarların şöyle misakını aldı: celâlim hakkı için onu nâsa anlatacaksınız, ketmetmeyeceksiniz, derken onlar onu omuzlarının arkasına attılar da mukabilinde biraz para aldılar, bakın ne kötü alış veriş 187 o ettiklerine sevinen ve yaptıkları işle metholunmayı seven kimseleri de sakın azabdan âzâde sanma, hem onlara elîm bir azab var 188 Göklerin ve Yerin mülkü Allahındır ve Allah her şey'e kadirdir 198 elbette o Göklerin ve Yerin yaradılışında ve gece ile gündüzün ard arda gelişinde şüphesiz âyetler var (vicdanları temiz) ülül'elbab için 190 onlar ki gerek kıyâm-u kuudde ve gerek yanları üzerinde hep Allahı zikrederler ve Göklerin, Yerin yaradılışında fikr ederler: ya Rabbena, derler: bunu sen boşuna yaratmadın sübhansın, o halde bizleri o ateş azabından kour 191 Rabbena: çünkü sen kimi o ateşe sokarsan onu muhakkak
sh:»1250
rüsva ve perişan etmişindir, zalimlerin de yardımcıları yoktur 192 Rabbena! Cidden bizler bir münadı işittik, imana çağırıyor; Rabbınıza iman edin diyordu, dinledik iman ettik, Rabbena! mağfiretinle artık günahlarımızı bizlere bağışla, kabahaetlerimizi: bizlerden keffaret buyur ve bizleri sana ermiş kullarınla beraber yanına al 193 Rabbena! Hem Peygamberlerine karşı bizlere va'dettiklerini ihsan buyur da Kıyamet günü yüzlerimizi kara çıkarma, şübhe yok ki sen va'dinde hulfetmezsin 194 Rableri de dualarına şöyle icabet buyurdu: her halde ben içinizden gerek erkek ve gerek dişi hiç bir hayr işleyenin işlediğini boşa gidermem, hep biribirinizdensiniz, benim için hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkenceye uğrıyanların, cihada gidenlerin ve bu uğurda katledilenlerin, kabahatlerini taraflarından keffaretleyeceğim, onları altından ırmaklar akar Cennetlere koyacağım, tasavvur edemeyeceğiniz bir sevâb ile Allah tarafından müsâb olacaklar, sevâbın da en güzeli Allah yanında 195 o Allahı tanımıyanların refah içinde diyar diyar dönüb dolaşmaları sakın seni aldatmasın 196 az bir zevk, sonra varacakları Cehennem, ne fena döşek 197 lâkin o Allahdan korkan, korunan kullar, onlar için Cennetler var altından ırmaklar akar, içlerinde kamak üzere onlar, Allah tarafından konukluklar, Allah yanındaki ise ermişler için daha hayırlıdır 198 şüphesiz ehli kitab içinden kimi de vardır ki, Allaha iman ettikleri gibi Allah için hakka boyun eğerek kendilerine indirilene de size indirilene de iman ederler, Allahın âyâtını bir kaç paraya satmazlar, işte bunlar, Rablarının indinde kendilerinin ecirleri vardır, şüphe yok ki Allah hisabını çabuk yapar 199 ey o bütün iymân edenler! sabredin ve sabır yarışında düşmanlarınızı geçin ve cihad için hazır ve rabıtalı bulunun ve Allaha korunun ki felâh bulasınız 200

Siz o metaı gurura sakın aldanmayınız ve biliniz ki: 186.

﴿لَتُبْلَوُنَّ فِى اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ﴾ mallarınızda ve canlarınızda muhakkak imtihan

ve tecribe
sh:»1251
olunacaksınız. Emvalinizde itlâfa müeddı ba'zı afetler ve nefsilerinizde maktuliyyet, mecruhiyyet veya

esaret veya diğer ba'zı zahmetler, meşakkatler, korkular ve saire gibi mukadderat ile mübtelâ kılınacaksınız.»

İBTİLÂ, külfet ve zahmet ile imtihan ve tecribe demek olduğu sebketmiş idi. Allah tealânın tecribe ile ilim istihsalinden münezzeh ve müstağni bulunduğu malûm olduğu cihetle bu gibi âyetlerde « بَلْوًا » ve « ابْتِلَاءً », imtihan muamelesi yapmak manâsına bir istiaredir ki nüktesi ilmi tecribînin ehemmiyyetine ve harekâtta tecribenin esas ittihaz edilmesine kulları bir irşaddır.

Bu âyetin de, « لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ » di zikrolunduğu üzere Finhas vak'ası veya şiirleriyle müşrikleri Resuli ekrem aleyhine teşvik ve tehyic eden Kâ'b ibni Eşref veya Resulullahın teşrif buyurub Kur'an okuduğu bir mecliste « اِنْ كَانَ حَقًّا فَلَا تُؤْذِنَا بِهِ فِى مَجَالِسِنَا » diye küstahlık eden Abdullah ibni Übeyy sebebiyle nâzil olduğu hakkında üç rivayet vardır.

﴾وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا﴿ ve eğer bunlara karşı sabreder ve başkalarından i'raz edib bütün mevcudiyyetinizle Allahın vikayesine girerek korunursanız ﴾فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ﴿ işte bu sabr-ü ittika işi azaimi umurdandır. Ya'ni azmedilmesi lâzım gelen şerefli, meziyyetli, mühim işlerdendir. İmtihanda muvaffakiyyet bununla olacaktır. Binaenaleyh bunda müsabaka etmeli ve metaı gurura aldanan ahlâksızlar gibi olmamalıdır.

Ya Muhammed: Bunu tebliğ et ﴾وَ﴿ şunu hatırla ve hatırlat 187. ﴾وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ﴿ hani Allah kendilerine kitab verilmiş okur yazar olanların ﴾لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَاتَكْتُمُونَهُ﴿ o kitabı, yahud o kitabda sıdkı nübüvveti sabit olan o Peygamberi zişanı Hatemülenbiyayı, nasa bihakkın beyan

sh:»1252

edib anlatacaksınız ve onu ketmetmiyeceksiniz» diye te'kid ve kasem ile misaklarını almış ve bunu onlara taahhüd ettirmiş idi.» -Bu kitab verilmiş olanlardan murad Ehli kitab olan Yehud ve Nesârâ ulemasıdır. Bunların işbu « اُوتُوا الْكِتَابَ » unvanile yadedilmeleri kendilerine Kur'an verilmiş olan Müslimanların dahi böyle misakları alınmış bulunduğunu biddelâle ıhtar eder. Binaenaleyh müslimanların misakı bu unvanda mantukan dahil olmamakla beraber delâleten dahildirler. Bunun için ba'zı müfessirîn burada « اُوتُوا الْكِتَابَ » da müslimanlar dahildir diye göstermişlerdir. Fakat bunun bil'ibare

olmayıb biddelâle olacağı unutulmamak lâzım gelir.

Bu misak, ne zaman ve nasıl ahzedilmiştir. Malûmdur ki kitabın mahiyyeti neşr-ü beyan ve tebliğı hakayik-u ahkâm içindir. Binaenaleyh bir kitaba nail olmuş bulunmak, Ehli kitab ve okur yazar olmak, o kitabın neşr-ü beyanı taahhüd etmektir. Bundan başka kütübi münzelei İlâhiyyenin hepsinde bunların bihakkın neşr-ü beyanı emr-ü teklif ve iyradı delâil ile ilzam olunmuştur. Sonra Tevrat ve İncilin mündericatı miyanında «o Peygamber» in, ya'ni Hatemülenbiya Hazretlerinin evsafı ve sıdkı nübüvveti tebşir ve beyan edilmiş ve buna iyman o kitablara iyman cümlesinden olmuştur. Ve bilhassa bu âhir zaman Nebiysinin, bu istikbal Peygamberinin tebşiri o kitabların ve Ehli kitabın ta'kıb ve intizar ettiği en büyük bir beşaret bulunuyordu. Binaenaleyh Tevrat ve İncilin neşr-ü beyanını taahhüd etmiş bulunan ulemayi Ehli kitabın en büyük vazifesi kütübi İlâhiyyedeki hakk-u hakikatın hiç birini ketmetmiyerek neşr-ü beyan olduğu gibi bu miyanda bilhassa Hatemülenbiyanın sıdkı nübüvvetini de hiç bir veçhile saklamayib neşr-ü beyan etmek hem umumî ve hem hususî surette taahhüd edilmiş bir vazıfe idi. İşte âyetin hedefi beyanı da budur. Umumî noktai nazara göre « لَتُبَيِّنُنَّهُ » zamiri kinaye, hususî noktai nazara göre de

sh:»1253

«o Peygamber» e raci'dir. Bunun için Said ibni Cubeyr ve Süddî rivayetlerinde zamir, Muhammede, Hasan ve Katade rivayetlerinde kitaba irca' edilmiştir. Sûrei Bakarede « ﴿اَوْفُوا بِعَهْدٖى اُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ ، ﴿اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ﴾ ، ﴿اَلَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ﴾ » ayetlerine bak.

İşte bunlar böyle taahhüd edib misak verdiler ﴿فَنَبَذُوهُ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ﴾ de o kitabı arkalarına attılar, taahhüdlerini ifa etmediler, hakkı ketmettiler de Peygambere ve müslimanlara eza ve iz'aca kalkıştılar. Sûrei Bakarede « نَبَذَ فَرٖيقٌ مِنَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ » bak. Bunu evvelâ Yehud yapmış, bil'âhare Nesârâ da o yola gitmiş olduğundan burada da ıhtar edilmiştir. Bunlar böyle yaptılar, ﴿وَاشْتَرَوْا بِهٖ ثَمَنًا قَلٖيلًا﴾ ve mukabilinde bir semeni kalil aldılar, metaı gurur olan hayatı Dünyaya aldanarak cüz'î bir para veya menfaat mukabilinde sükût veya te'vil-ü tahrif veya iğmazı ayn ederek hakkı ketmettiler.»- Bu semen' haddi zatında ne kadar çok olursa olsun mütenahî ve fani olduğu için ebedî ve namütenahi olan ecri uhrevîye nazaran pek az bir şey olduğundan «semeni kalil» buyurulmuştur. Maamafih bununla bunların haddi zatında cüz'î bir menfaati Dünyeviyye için kitablarını unutuverdiklerine ve onu süflî bir surette beş on para için bile sui isti'mal ettiklerine de işaret buyurulmuştur. Ve maatteessüf haylı zamandan beri bu hale müslimanlar da düşmüştür. Ulemadan hakkı aramayıb gönlüne göre yanlış bir cevabı muvafakat elmak için teşvik veya tehdid eden bir çok cahil, ahlâksız müslimanlar bulunduğu gibi böyle menafii hasise yolunda dolaşan ve ilmi, dini bir dami tevzir telâkki eden ulema taklidleri de zuhur etmiştir. İşte cenabı Allah müslimanları bilhassa bu hallerden tahzir edib sabr-u ittika, sebat-ü azm ile iyfayı taahhüde sadakat-ü ciddiyyet, ulüvvi himmet ile kavlen ve fi'len

sh:»1254

beyanı hakka, evamiri İlâhiyyenin neşr-ü ta'mimiyle i'lâi kelimetullah için sevk, ve Ehli kitabın halini takbih ile ﴿فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ buyurmuştur.

Şimdi bunun mücerred bir takbihten ibaret kalmıyacağını ve sureti umumiyyede ahlâkta ciddiyyet ve tevazu' hilâfına hareket edenlerin akıbetleri elîm olduğunu beyan için de münafıklar dolayısiyle şu âyet

nâzil olmuştur. 188. ﴿لَاتَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَآ اَتَوْا﴾ yaptıkları her

hangi bir iş ile ferahlanan, lisanımız tabirince mağrur olan

﴿وَيُحِبُّونَ اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا﴾ ve yapmadıkları bir şey ile medh-ü

sena edilmelerini hoşlanan kimseleri ﴿فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ﴾

sakın azabdan kurtulacak bir mevkide zannetme, aslâ zannetme ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾

hem bunlar için elîm bir azâb mukadderdir.» -Bu âyet münafıklar dolayısile nâzil olmuş bulunmakla beraber hükmü gerek sair küffar ve müşrikînden ve gerek müslimanlardan bu ahlâkta bulunan eshabı gururun hebsine şamildir. Mağrurlanmak, istikbalden gaflet etmek ve vazifenin kabul ve tahsini kendine aid olmadığını bilmemek, yaptığı işi büyüksünüb kendine onu büyük görmek gibi bir küçüklüktür. Ve yapmadığını yapmış gibi gösterilib medh olunmaktan hoşlanmak ise tahrifi hakdan bir zevk almak ve Allahı unutmaktır. Evvelkisi buna sevkeder. Bu ikisi bir yere gelince de azâbı elîme müstahık olur. Maatteessüf bu halde bulunanlar ne kadar çoktur.

Yek beyza-vü sad hezar gıdgıdak

Burada cenabı Allah müslimanlara bütün muvaffakıyyeti temin edecek olan kemali ubudiyyet ile mealii
sh:»1255
ahlâkıyyeyi telkın için ruhları halktan hakka ve kalbleri âlemi gururdan canibi meliki Gafura cezb ederek ve sabr-ü ittika ve azmin bütün hedefini ve beyanatı sabikanın esbabı mucibesini telhıs ederek buyuruyor ki:

189. ﴿وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ Bütün Semavat-ü Arz devlet ve

memleketi müstakıllen Allahın mülküdür. Bunun idaresinde ancak onun emirleri ve onun emirleri ve onun kudreti icrayı hükmeder. Bunlar içinde ahkâmı hakkın hılâfına hareket etmek isteyenler, elbette mahkûmi ıkab olurlar. Onun kudretine hiç bir şey karşı gelemez, Allahın kudreti payânsızdır. Herkes onun için çalışmalı ve her vazifeyi bu mülkü idare eden ahkâm ve evamirine ve sünneti cariyesine tevfikan ve ancak onun namına yapmalıdır.

Bunu nasıl anlamalı? Bu noktada gönülleri ma'rifeti hakka cezb-ü tevcih ile tenvir ve saltanatı İlâhiyyenin suret ve esrarı tecelliyatını, Allah tealânın kemali kudret ve hikmetiyle sun'u mülkündeki ahkâmı tasarrufatını, sirr-ü gayei hılkati keşf ettirecek olan âyâtı hakkı irae ve bütün usuli maarifi ta'lim ve dinin gayei kemalini tefhim için buyurulmuştur ki 190.

﴿اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

لَاٰيَاتٍ لِاُولِى الْاَلْبَابِ﴾ Semavat-ü Arzın yaradılışında ve leyl-ü neharın

değişmesinde lâyuad nice âyât ve delâil vardır ki bütün mülki kâinatın ona mahsus olduğuna ve Allahın kudreti baliğa ve kibriya-vü azametine delâlet ederler. Fakat bu âyetler herkes ve her akıl için değil, temiz

ve tam akıl sahipleri demek olan « اُولُوا الْاَلْبَاب » içindir. Öyle ülül'elbab ki «

الَّذِينَ الخ » - SEMAVAT ve ARZ: Mekân mefhumunun tazammun ettiği bütün uluviyyat ve

süfliyyatiyle beraber mevcudatı mekâniyye, HALK: Bunların zat ve sıfatlariyle bulundukları tarz ve keyfiyyatı

vücud üzere icad ve ifnalarını ifade eden ıllıyyeti
sh:»1256
hakikiyye mefhumunun hasılı, IHTİLÂFI LEYL-Ü NEHAR: Zaman mefhumunu veren ve harekât ile alâkadar olub bu mevcudatın mahlûkıyyetlerini ve inzıbatlarını gösteren tevali ve tahavvüldür. İşte ulûmi hakkın usuli keşfi işbu «Semavat-ü Arz, leyl-ü nehar halk-u ıhtilâf ve lübb» vakıat ve mehfumları üzerindeki tefekkürdür.

Abdullah ibni Ömer radıyallahü anh Hazretleri demiştir ki: «Hazreti Aişeye Resulullahdan gördüğün şeylerin en acibini bana haber ver» dedim, binaenaleyh ağladı ve uzun bir müddet ağladı da sonra dedi ki «onun her işi acaibattan idi, bir gece bana geldi, yorganıma girdi, hatta cildini cildime ilsak etti, sonra da buyurdu ki «ya A'işe bu gece bana rabbıma ibadet etmek için izin verir misin? Ben de «ya resulâllah ben senin yakınlığını severim, muradını da severim mezunsunuz» dedim, kalktı, odadaki su kırbasına vardı, abdest aldı, suyu çok da dökmedi, sonra namaza durdu, Kur'an okudu ve ağlıyordu, Sonra iki elini kaldırdı yine ağlıyordu, Hatta göz yaşlarının yeri ıslattığını gördüm, müteakıben Bilâl geldi, Kendisine sabah namazını izan ediyordu, baktı ki ağlıyor «ya Resulallah dedi Allah tealâ senin matekaddem ve mateahhar zenbini mağfiret etmiş olduğu halde ağlıyor musun? Ya Bilâl buyurdu «

اَفَلَا اَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا = binaenaleyh ben bir abdi şekûr olmıyayım mı?» Ba'dehu buyurdu ki «nasıl ağlamıyayım Allah tealâ bu gece şunu inzal etti. «

اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » Resulullah bunu söyledi, sonra da «

وَيْلٌ لِمَنْ قَرَاَهَا وَلَمْ يَتَفَكَّرْ فِيهَا = vay bunu okuyub da bu babda tefekkür

etmeyene». Diğer bir rivayette «

وَيْلٌ لِمَنْ لَا كَهَا بَيْنَ فَكَّيْهِ وَلَمْ يَتَاَمَّلْ فِيهَا = vay bunu çeneleri

arasında çiğneyib de bunda teemmül etmeyene» buyurdu.

Sûrei Bakarede vahdaniyyeti İlâhiyyeyi isbat ve takrir siyakında bu âyetin bir nazîri geçmiş idi, o daha mufassal ve sekiz nevi' delâili muhtevi olduğu halde bunun o esasın bir icmalile beraber siyak ve matlûb noktai
sh:»1257

nazarından pek dakık bir inkişafı vardır. Bunun için onun nihayetinde « لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

» bunda da « لَاٰيَاتٍ لِاُولِى الْاَلْبَابِ » buyurulmuş, Resulullah da buna ondan ziyade

derin bir aşk ile alâkadar olmuştur. Demek olur ki evvelki matlabda alelıtlak akıl kifayet edebileceği halde

burada temiz ve halıs akıl demek olan « لب » lâzımdır. Çünkü orada vahdadiyyeti İlâhiyyenin isbatile mebadii ma'rifetullah mevzui bahs idi, burada ise o ma'rifette terakki mevzui bahistir ki bunu maba'dindeki «

﴿اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ﴾ ، ﴿وَيَتَفَكَّرُونَ الخ﴾ » evsafı iş'ar etmektedir.

Fahruddini Razî Hazretleri bu terakkî noktai nazarından der ki «salik ilâllaha evvel emirde teksiri delâil lâzımdır. Fakat kalb bir kerre ma'rifetullah nuriyle müstenir oldu mu? Onun artık o delâil ile iştigali kalbin ma'rifetullahda istiğrakına hicab gibi olur. Zira aklın ma'kulâtı muhtelifeye iltifat ile iştigali taakkulât ve idrakâtında ta'mık ve istiksaya mani' olur. Bunun için salik ibtidai emirde ta'mik ve istiksa ile değil, bir seyri basit ile hareket edeceğinden teksiri delâile talib olursa da nurı ma'rifet bir kerre kalbe düştükten sonra o delâilin taklilini ve mümkin olduğu kadar icmal ve fezlekesini arzu eder ki kalbin Allahdan gayrisiyle iştigalinden mütevellid olan zulmet zail olsun da envarı ma'rifetullahın tecellisi tekemmül etsin. Netekim «

فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى » fermanında buna işaret vardır.

İşte Bakare âyetinde sekiz nevi' âyât ve delâil tafsıl olunduğu halde burada hepsinin esası olan «

خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ » ile iktifa olunması

bu terakkı hikmetile alâkadardır. İlh... Hulâsa orada « سَيْرٌ اِلَى اللّٰهِ » matlûb idi, burada ise «

سَيْرٌ بِاللّٰهِ » matlûbdur. Sûrei Bakare âyeti «

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ » âyetini ta'kıb

ediyor. Ve binaenaleyh evvel emirde vücud ve vahdaniyyeti İlâhiyye âyetlerini takrir ederek şirkten tevhide

götürüyordu, buna akıl kâfi idi. Buradaki âyet ise « وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ »

âyetini ta'kıb ediyor. Ve binaenaleyh ehli imana saltanatı İlâhiyyenin suret ve esrarı

sh:»1258

tecelliyatını, Allah tealânın mülkündeki ahkâmı tasarrufunu sirr-ü gayei hilkati isbat eden âyâtı takrir

siyakında varid oluyor. Bu da maarifi akliyye ve nakliyye ile tehzib olunmuş ve vahdaniyyeti İlâhiyyeye

iman ile ubudiyyet ve ma'rifette kat'ı merahil etmiş ukuli kâmile ve kulubi mü'mine erbabının kârı

olabileceğinden aralarındaki farka işaret buyuruluyor ki:

191. ﴿اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ﴾ öyle

ülül'elbab ki ayakta iken otururken yatarken, ya'ni gerek iştigal ve gerek istirahat hallerinin hepsinde Allahı zikrederler, dillerinden bırakmazlar» bu ahvali selâse insanın bütün ahvaline şamildir. Hatta harekâtı bedeniyyeye şamil olduğu gibi i'tilâ, tavassut, sukut gibi halete de şamildir. Demek ki bu ülül'elbab her ne halde bulunurlarsa bulunsunlar, kalbleri zikrullahdan başk abir şey ile ıtmi'nan zevkini bulamadığından zikrullahdan gaflet etmezler, gönülleri mürakabei İlâhiyyeye müztagraktır. Burada zikirden murad gerek zat ve gerek sıfat ve ef'al haysiyyetiyle zikirden, kezalik zikri lisanîye mukarin olub olmamaktan eamın olarak mutlak zikirdir. Abdullah ibni Mes'ud Hazretlerinin beyanına göre bu zikirden murad namazdır ki kudretleri yettikçe ayakta, yoksa oturarak, yoksa yattığı yerde namaz kılanlar demektir. Maamafih namaz ezkâr cümlesinden ma'dud ise de bütün ezkâr namazdan ibarettir de denemez, namazdan eamdır. Ülül'elbabın böyle zikrullaha müdavemet ile tavsıfleri terbiyei diniyyede terakkı etmiş rabbanıyyun olduklarını müş'irdir ki bu vasıf burada mevzuı bahs olan tefekkür suretile keşf-ü müşahede edecekleri fününı ulûmun bir şartı mütekaddimi demek olur. Maamafih namaz ezkâr cümlesinden ma'dud ise de bütün ezkâr namazdan ibarettir de denemez, namazdan eamdır. Ülül'elbabın böyle zikrullaha müdavemet ile tavsıfleri terbiyei diniyyede terakkı etmiş rabbaniyyun olduklarını müş'irdir ki bu vasıf burada mevzuı bahs olan tefekkür

suretile keşf-ü müşahede edecekleri fünum ulûmun bir şartı mütekaddimi demek olur. Maamafih « واو » tertibe delâlet etmemek hasebiyle bunun bir şartı mütekaddim olmayıb tefekkürün bir lâzımı müfarikı olması da mümkin görünür, şühuddan gıyabı okuyabilen, şevaibi evhamdan muarra, alâikı nefsaniyye ve avaikı
sh:»1259
zulmaniyyeden mütecerrid ukuli halisa erbabı olan ve hakaikı ahvali ve ahkâmı evsafı teemmül eden, etvarı mülk ve esrarı melekûtü murakabe ederek meliki hallâk Allah tealânın bedai'ı sun'unu ve âyâtı kudretini görebilen bu ülül'elbab cemii ahvalde mahabbetullah ile meşhun olarak Allahı yadederler.

﴿وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ ve Semavat-ü Arzın

muhayyirül'ukul olan keyfiyyet ve hikmeti halkında tefekküre girişir, Her matlabda emri hakkı anlamak ve

mazmunu üzere amel ederek iyfayı vazifeye muvaffak olmak için ahkâm tasarrufatı İlâhiyyenin sureti cereyanını gösteren sirr-ü nizamı hılkatı telâkkı ve keşfe çalışırlar. Bu halktan Semavat ve Arz mecmuunun hem kül, hem cüz noktai nazarından hiç biri haric kalmaz. Semavat-ü Arz, suver ve keyfiyyat ve a'yanı, halk mefhumu da te'siri ılliyyetin hakıkatini ifade ettiği için bu tefekkürün muteallakı, eşyanın suver ve keyfiyyatını temaşa ve tasvir ve tavsıf ve tahlil-ü terkib ile tahdid ettikten ve taharrii ılel ile hepsini müşterek oldukları halk mefhumunda icmalen cem'-u tasnıf eyliyerek cümlesini Halık tealânın sun'ı tahlikına rapteyledikten sonra melekûtı İlâhiyi müşahede ve ondan istıkbal ve Âhırete doğru netaici ilmiyye ve hikemiyyesini fehm-ü telâkkı ve bu suretle vazife hakkındaki hükmi İlâhîyi keşf-ü telâkkı ve bu suretle vazife hakkındaki hükmi İlâhîyi keşf-ü ta'yin ederek muktezasını icra ve gayeye isabet için yine Halık tealânın tevfık ve halkına dehalet ve iltica etmek ve böyle mîadı Âhıret ile rıdvanı İlâhîye yürümektir. Binaenaleyh bu mevzu' ve matlûb bizzat hikmeti İlâhiyye ve siyaseti rabbaniyye ilminin mevzu ve matlûbu olduğunda şüphe olmamakla beraber bunda gerek İlmi hey'et ve gerek diğer ulumı kevniyye ve fünunı beşeriyye mevzularının hepsi birer mukaddime ve tarık olarak dahil bulunduğunda dahi şüphe edilmemelidir. Ve bu hasiyyetledir ki
sh:»1260

aleyhissalâtü vesselâm « اُوتِيتُ عُلُومَ الْاَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ » buyurmuştur. Ancak

burada muhtelif mevzuatı ulumun kasır olan hudud ve nazariyyelerini ve şirk-ü taaddüd arzeden sîmalarını atıb hepsinin müteveccih olduğu ilmi vahîdi küllîye teveccüh vardır. Bunun için bu mevzu'da tefekkür bil'cümle eşyanın ve malûmatı beşeriyyenin halk mefhumu altında tensık ve tanzim-ü tevhidiyle Allah tealâya istinadını yakinen idrak eden ve ancak mahabbetullah ve zikrullah ile mutmainolan ülül'elbabın şıarı olduğu ve diğer mevzulardaki tefekkür, eşyadan Allaha müteveccih olub nihayet Allaha istinad ile mütenahi olabildiği halde bu mevzu'da tefekkürün na mütenahi müstemirr olacağı ve bunun Evvel ve Zâhir isimleriyle Allahdan başlayıb nihayet yine Âhir ve Bâtın isimleriyle Allaha müteveccih olacağı ifham olunmuştur. Demek olur ki bunda halkın suret ve tarıkı tecellisini tesbîte çalışan tasvirî ve tehdidî fünunı Tabiıyye ve Hey'et taharriyyatına dahi büyük bir tergib vardır. Bütün Semavat ve Arz mülküllah olduğu için bu kitabı âlemden okunabilen her hâdise, her nizam, Hak tealânın ahkâm ve sureti tasarrufunu okumaktır. Onu okuyanlar ve muktezasiyle hareket edenler, her halde nı'meti haktan mütena'ım ve müstefid olurlar. Fakat bunun iki tavrı vardır. Birisi sahib nı'met olan Halik tealâdan gaflet ve teamı ve ona arzı tabiıyyetle edai şükrandan kaçınıb zulmi küfrana sapmaktır ki bunun mahiyyeti mülki İlahî içinde eşkıyalık ederek geçinmeğe çalışmak olduğundan akıbeti felâket ve husrandır. Ve bu kabîl ulum-ü fünun mütena'ımlerinin reisi İblis ve Şeyatîndir. Diğeri, mün'ımi hakikîyi tanıyarak ona şuur ve iman ile arzı tabiiyyet ve inkıyad ederek edai şükrana çalışmak ve bütün harekâtını mülki İlahî içinde hükmi İlahînin infazına sarfetmektir ki bunun pişüvaları da Melâike ve Enbiyai ve Sıddikîn ve Şuheda gibi rabbaniyyundur. «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ » budur. Bunlar Semaya

sh:»1261
çıkınca düşmemek üzere çıkarlar, obirleri ise düşüb helâk olmak için çıkmıya uğraşırlar. Yukarıdan beri tesbit oluna gelen bu manâlarla bu âyet tefekküri hılkete sevkederken hem fünunı tabiıyye taharriyatına tergib ediyor, hem de bu taharride bulunanlara büyük bir ders veriyor ki bu ders şu iki noktada hulâsa edilebilir. Birincisi, Semavat-ü Arz mefhumlarının ifade ettiği tabakatı vücud içinde yekdiğerinden bazı haysiyyetlerle mütemayiz müteaddid mevzular etrafında toplanacak malûmat ve kavaıdi yekdiğerinden ezher cihhet ayrı ve temamen müstakıl birer ilmi a'lâ telâkkı etmeyib bu malûmatın mâfevk bir nizamı ilmîde birleştiklerini ve o mevzuların bir ilmi a'lâ mevzuuna müstenid bulunduğunu unutmamak ve binaenaleyh ikincisi, muhtelif avamili tabiıyye tesiratı altında mahkûm kalmayıb hadisatı ve nizamı hadisatı tabiatı eşya namına değil, Halik tealânın kudreti baligai vahdaniyyesi namına kaydetmek, yani ılleti hakıkiyyesine isnad eylemek lüzumudur. İşte bu noktai marifete terakkı etmiş olan ülül'elbabın zikr-ü fikri âlâullah olur da seyrbillâh ile lâyenkatı' bedaii sun'i İlahîyi, Semavat-ü Arzın esrar ve hikmeti hılkatini tefekkür ederler ve ederken

﴿رَبَّنَا مَاخَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً... الى اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾

diyerek bu hüküm ve akide, bu haleti ruhiyye ve bu şevk-ü iltica ve ümid ile hareket ederler.» -BATIL; Üzerine hiç bir hükm-ü hikmet ve faide ve maslahat terettüb etmiyen demektir ki ma'dum, bilâ faide zahib ve zâil, biyhude ve abes olabilir.

« رَبَّنَا مَاخَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً » Ey rabbımız! sen bu mahlûku, yani Semavat ve Arz

mecmuu olan şu âlemi batıl, hükm-ü hikmetten, faide-vü maslâhatten âri, manâsız olarak halk etmedin, leyl-ü nehar ıhtilâfı içinde fenadan fenaya tevali edib giden şu şü'unatı mütehavvile menazırı ne ma'dumı
sh:»1262
mehızdır, ne hiç bir faidei mürettibesi olmaksızın geçib ademi küllîye giden zâili mahızdır, ne de hiç bir hikmet-ü maslahatı tazammun etmiyen abes bir şeydir. Bunda her neş'eti ulâ bir neş'eti saniyenin mukaddimesi, her hadise, vakıatı na mütenahinin tarıkıdır. Eğer bunların gerek mekân ve gerek zaman i'tibariyle aralarında bir nizamı terettüb bulunmasa idi ve eğer şu hadisatın kıymetleri yalnızca neş'eti ulûlariyle ölçülmek lâzım gelse idi ve eğer bu suretle bir metaulgurur olan hayati Dünya üzerine âtide hiç bir hüküm terettüb etmese idi bütün şu halk da batıl ve abes demek olurdu ve hatta bu metaı gurur bile mümkin olmazdı. Binaenaleyh her lâhzasında fâni ve mütelâşi olan şu silsilei şüun melektûtı İlâhîde bir nizamı âmın üzere cereyan etmekte ve nice nice hikem-ü mesalihi müştemil olarak istikbali namütenahide bir neş'eti saniyeye doğru yürümektedir ki bunun bir meta' olabilmesi o haysiyyetledir. Ve batıl bir metaı gurur olmaktan çıkması da ancak o haysiyyete teveccühündedir.

﴾سُبْحَانَكَ﴿ Subhansın yarab, seni tenzih ederiz, sana lâyık olmıyan evsaf-ü ef'âlden ve ezcümle hikmetsiz bir şey halk etmekten mülkünü, Irade ve sun'unu batıla müteveccih olmaktan münezzeh tanırız. Gerçi sen bunları keyfemayeşa' irade ve sun'unla ibda' ve halk edersin, fakat irade ve sun'un hikmetten hali olamaz, o aynı hikmet ve nizamdır ﴾فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴿ Binaenaleyh sen

bizi batıl akıde ve amellerin bihasebilhikme müeddi oldukları azabı nardan vikaye eyle, çünkü 192.

﴾رَبَّنَا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهُ﴿ sen, kimi cehenneme koyarsan

onu rüsvay etmişsindir, binaenaleyh bizi böyle olmaktan
sh:»1263

muhafaza eyle 193.

﴾رَبَّنَا اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْاِيمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ﴿

ya rabbena! biz bir münadi, bir da'vetci işittik ve dinledik ki «rabbınıza iman ediniz» diye çağırıyordu -bu

çağıran Resulullah veya Kur'andır.- Bu «nida» bizim kulaklarımızda, vicdanımızda tesirini gösterdi, çınladı,

hılkati âlem nizamsız, hikmetsiz olmadığı içindir ki bu nida, bizde icrayı te'sir etti ve iyman-ü iykanımıza

sebeb oldu ﴾فَاٰمَنَّا﴿ biz de iyman ettik

﴾رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا﴿ burada zünub, kebair;

seyyiat sagair ile tefsir olunmuştur ki «

اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ » âyeti de

bunu müeyyiddir. ﴾وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ﴿ ve bizim ruhlarımızı ebrar ile beraber olarak kabzet, yani bizi onlardan ma'dud kıl, onlarla beraber haşret 194.

﴾رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ﴿ ya rabbena! bütün Peygamberlerine

karşı bize va'd ettiğin va'dlerini de bize ver» biz bu münadiye iyman ederken Peygamberlerin hepsine

iyman ettik, hiç birini tefrik etmedik «

مَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِى مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيمٌ » buyurulmamış mı idi? Günahlarımızı mağfiret et, seyyiatımızı örtecek taatler nasıb eyle

de mev'ud olan nusratleri, ecr-ü sevab ve saadeti ihsan eyle

﴿وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ İşte « رَبَّنَا مَاخَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً » dan buraya kadar devam eden bu duaları virdi zeban ederek

tefekkür ederler. Kendilerinin rabbaniyyun olduklarını ifham eden bu dualar onların hiyni tefekkürdeki

halleri ve tefekkürlerinin mebadii hâkimesidir. Ba'zı müfessirîn bunları hal yapmıyarak neticei tefekkürleri

gibi göstermek istemişlerse de cünhurun beyanına göre bunlar « يَتَفَكَّرُونَ » zamirinden haldir ki o

ülül'elbabın esnayı tefekkürdeki hallerini

sh:»1264

natıktır. Doğrusu da budur. Çünkü bilhassa « مَاخَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً » hükmü neticei tefekkür

olsa idi tefekkürün mümkin olmazdı, Zira tefekkür esasen mutlak bir hikmet itikadının neticesidir. Bu itikadın

menşeine bu da sair mebadii fikriyyei evveliyye gibi bir hükmi fıtrî veya ta'limî veya terbiyevî olabilir. Asıl

netice ise « فا » i netice ile başlayan şu iltifatı rabbanîdir 195.

﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ الخ...﴾

Mü'minlerin ba'zısı müşriklerin veya Yehudîlerin ticeret ve tena'umlerini ve ferih, fehûr seyahatler ederek

refah ile yaşadıklarını görerek «Allahın düşmanları böyle refah içinde dolaşıyor. Biz ise açlıktan sıkıntıdan

helâk oluyoruz» demişlerdi, bunun üzerine şu âyetler nâzil olmuştur:

196. 197. 198.

﴿لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى الْبِلَادِ ، مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ، لٰكِنِ الَّذِينَ الخ﴾ ki ne kadar şayânı

dikkattır.

« نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » NÜZÜL; Bir müsafire ilk geldiği sırada ikram edilmek üzere

hazırlanan yiyecek içecek ve sair ikramiye ki Türkce konukluk tabir olunur.

Maamafih o kâfirler miyanında hüsni hatimeye nail olub mü'minler i'dadına dahil olacak olanlar da bulunduğu unutulmamalıdır. Şöyle ki 199.

﴿وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ﴾ Bu son kayıdlar gösterir ki bunlar cidden müsliman olacaklardır. Ve netekim bu âne kadar ola gelmişler ve yine olacaklardır. Bu âyet ta yukarıdaki « لَيْسُوا سَوَٓاءًۜ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ » âyetinin de bir izahı gibidir. Onun gibi bunun da

Musevî iken müsliman olan Abdullah ibni Selâm ve arkadaşlarının veya İsevî iken müsliman olan ehli Necrandan kırk, Habeşten otuz, Rumdan sekiz ve min haysül'mecmu' seksen zatın islâmları dolayısiyle nâzil olduğu merviydir. Fakat ibni Abbas ve Cabir ve Katade demişlerdir ki: Habeş hükûmdarı Necâşî Ashame»
sh:»1265
vefat ettiği zaman Resulullah onun üzerine gıyaben cenaze namazı kılmış idi. Bunu gören münafıklar «hiç görmediği bir Nasrânî üzerine namaz kılıyor» demiş olduklarından Necâşî hakkında nâzil oldu. Rivayeten en şâyi' olan budur. Necâşînin vefatı da hicretin dokuzuncu senesinde vuku bulmuştur. Bunlardan başka bu âyetin alel'umum Ehli kitabdan iymana gelenler hakkında nâzil olduğu da rivayet edilmiş ve Mücahid buna kail olmuştur ki mazmunı âyete bu daha muvafık görülmüştür. Zira « لَمَنْ يُؤْمِنُ » her halde iman ederler manâsına istikbalde zahirdir.

Velhasıl 200. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا﴾ Ey iman edenler siz telâş etmeyiniz, sabırlı olunuz -haber de varid olduğuna göre sabır üç derecedir: musıbete sabır, tâate sabır, ma'sıyetten sabır- ﴿وَصَابِرُوا﴾ ve sabırda Allah düşmanlariyle yarışıb onların üstüne çıkınız, yani imtihan ve mücahede mevkılerinde düşmanların sabrının fekine çıkmağa ve hevai nefsinizi yenmeğe çalışınız ki sabırlı olmağa alışırsanız bunu yapabilirsiniz ﴿وَرَابِطُوا﴾ ve murabata ediniz, ribat yapınız, imam ardında cemaatle namaz gibi birbirinize bağlanıb vazifeye mukayyed olunuz ve alel'husus gazaya düşmanlarınızdan ziyade hazırlıklı bulunarak atlarınızı bağlayıb hudud-ü süğurda karakol bekleyiniz» -RIBAT; Allah yolunda mülâzemettir. Bu esasen «rabtı hayl» yani at bağlamaktan me'huzdur ki düşmana karşı atını bağlayıb tarassud ve intizar etmek demektir. Sonra süğurı islâmiyyeden birinde bekleyenlere gerek süvarî ve gerek piyade olsun umumiyyetle murtabıt tesmiye edilmiştir. İstılâhı fukahada mürabıt süğurdan birine bir müddet meklemek için gidendir. Ehl-ü iyaliyle beraber oralarda ikamet ve kesbi maişet ederek yaşayan
sh:»1266
hudud sekenesine murabıt denilmez. Zamanımız ıstılâhına göre murabıt fisebilillâh silâh altında bulunan ve kışla ve karakollarda duran ve nevbet bekliyen askerler demek olur. Buharî ve müslimde Sehl ibni sa'dden rivayet olunduğu üzere Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki « رِبَاطُ يَوْمٍ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فٖيهَا = fîsebilillâh bir gün karakol beklemek Dünya ve mafihadan hayırlıdır». İbni Mâcede senedi sahih ile Ebu Hüreyreden merviy olan bir hadîsi şerifte de Resulullah buyurmuştur ki «her kim Allah yolunda murabıt olarak, yani karakol beklerken vefat ederse işleye geldiği ameli salih yine üzerine icra olunur, Rızkı da üzerine gönderilir durur, fettandan emin olur, Ve Allah tealâ onu feza'den emîn olarak ba's eder». Ebuşşeyhın Hazreti Enesten merfuan tahric ettiği bir hadîste: «

اَلصَّلٰوةُ بِاَرْضِ الرِّبَاطِ بِاَلْفِ اَلْفَىْ صَلَاةٍ = karakol yerinde namaz iki milyon

namaza muadildir». Abdullah ibni Ömer radıyallahü anhümadan merviydir ki «rıbat, cihaddan efdaldır. Zira ribat müslimanların kanını muhafazadır. Cihad ise müşriklerin kanını dökmektir.

Bunları yapınız ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allaha ittika ediniz, alel'ıtlak emirlerine muhalefetten sakınınız, vikayesine koşunuz ki ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ felâh bulasınız, arzularınıza nail, temenniyatınıza muvaffak olasınız, dualarınızın mazharı icabet olduğunu göresiniz. -İşte sûrei Bakare nihayetindeki «فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» duasının da tam cevabı.

Burada surei Âli İmran hıtam bularak zehraveyn bir noktai visalde telâkı eylemiş ve bunun bir inkişafi mahsusu olmak üzere terbiyei rabbaniyye, hılkat ve uhuvveti insaniyyeden tutarak teşekkül ve irtibatı ictimaînin bir rüknü olan aile hayatına müteallık hukuk ve vezaifin beyanı ve terbiyei diniyyenin istikmali siyakında bervechi âti sûrei «Nisâ» başlamıştır.

NİSÂ

٤ سُورَةُ النِّسَاءِ

Cumhuru beyanına göre bu sûrei celile dahi Medenîdir. « اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا » âyetinden maadası hicreti seniyyeden sonra nâzil olmuştur. Ancak Nehhas mevkî olduğunu, Nakkaş da Mekkede Medineye hicret sırasında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Maamafih bunda Medenî âyetler bulunduğunda hiç ıhtilâf yoktur. En son nâzil olanı sonundaki « يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِى الْكَلَالَةِ » âyeti olduğu da Buharîde mesturdur.

Âyetleri - Kûfî ta'dadında yüz yetmiş beş, Basrî ta'dadında yüz yetmiş altı, Şamî ta'dadında yüz yetmiş yedidir.

Ihtilâflı olanlar - « اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ », « عَذَابًا اَلِيمًا » dir.

Fasılaları - « ا ٠ ل ٠ م ٠ ن » dörttür ki « ملنا » terkibinde toplanmıştır. «lam» bir « سبيل » de; « نون » bir « مهين » de; « ميم » beş yerdedir. Mütebakisı «Elıf» tir.

Kelimeleri - Üç bin yediyüz kırk beştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَٓاءً وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى تَسَٓاءَلُونَ بِهِ وَالْاَرْحَامَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿﴾

sh:»1268

﴿٢﴾ وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ

وَلَا تَاْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٣﴾
وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ
النِّسَٓاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُواۜ ﴿٤﴾ وَاٰتُوا النِّسَٓاءَ
صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةًۜ فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَیْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنٖٓيـًٔا
مَرٖٓيـًٔا ﴿٥﴾ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَٓاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتٖى جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ
قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فٖيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٦﴾
وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ
رُشْدًا فَادْفَعُوٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْۚ وَلَا تَاْكُلُوهَٓا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ
يَكْبَرُواۜ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْۚ وَمَنْ كَانَ فَقٖيرًا فَلْيَاْكُلْ
بِالْمَعْرُوفِۜ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْۜ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ حَسٖيبًا ﴿﴾

sh:»1269

﴿٧﴾ لِلرِّجَالِ نَصٖيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ وَلِلنِّسَٓاءِ
نَصٖيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَۜ
نَصٖيبًا مَفْرُوضًا ﴿٨﴾ وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا
﴿٩﴾ وَلْيَخْشَ الَّذٖينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا
عَلَيْهِمْۖ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدٖيدًا ﴿١٠﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
يَاْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُونَ فٖى بُطُونِهِمْ نَارًاۜ
وَسَيَصْلَوْنَ سَعٖيرًا ﴿﴾

Ey o bütün insan kömeleri! Sakının o Rabbınıza karşı gelmekten ki sizleri bir tek nefisten yarattı, ondan eşini yarattı da ikisinden bir çok erkekler ve dişiler üretti, sakının o Allaha karşı gelmekten ki siz onun ve o rahimlerin hurmetine biribirinizden dilek dilersiniz, çünkü o Allah üzerinizde gözcü bulunuyor 1 Allahdan korkun da yetimlere mallarını verin ve temizi murdara (halâli harama) değişmeyin, onların mallarını kenid mallarınıza katıb yemeyin çünkü o büyük bir vebal bulunuyor 2 eğer yetimlerin haklarını gözetemiyeceğinizden korkarsanız size halâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâh edin ve eğer bu surette adalet yapamıyacağınızdan korkarsanız o zaman bir tane veya milkiniz cariye alın, ağmamanız için bu daha muvafıktır 3 ve aldığınız kadınlara mihirlerini efendicesine verin, şayed ondan birazını kendileri gönül hoşluğile bağışlarlarsa onu da içinize sine sine yeyin 4 maamafih Allahın sizi başına diktiği
sh:»1270
mallarınızı sefihlere vermeyin de bunlarda yapacağınız tasarruf ile onları besleyin ve geydirin ve kendilerine güzel güzel nasıhat edin 5 ve yetimleri nikâh çağına ermelerine kadar gözedib deneyin, o vakit kendilerinden bir rüşd hissettiniz mi hemen mallarını kendilerine teslim edin, büyüyecekler de ellerine alacaklar diye o malları israfla yemeğe kalkmayın ihtiyacı olmıyan tenezzül etmesin, muhtac olan da meşru' surette bir şey yesin, mallarını kendilerine teslim ettiğiniz zaman da karşılarında şahid bulundurun, hisabınızı doğru tutmak için Allahın harekâtınızı hisaba çekmekte olması yeter 6 erkeklere bir pay var: ana baba ve en yakın akribanın bıraktığından, dişilere de bir pay var: ana bana ve en yakın akribanın bıraktığından, azından da çoğundan da, farz kılınmış birer pay 7 miras taksim olunurken uzak karabeti bulunanlar ve yetimler, miskinler de hazır bulunuyorlarsa hem kendilerine ondan biraz bir şey verin hem de gönüllerini alacak sözler söyleyin 8 hem titresin o kimseler ki arkalarına elleri ermez, güçleri yetmez bir zürriyyet bırakacak olsalardı onlara karşı korkacaklardı, o halde Allahdan korksunlar ve sağlam söz söylesinler 9 yetimlerin zulmen mallarını yiyenler muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın bir çılgın ateşe yaslanırlar 10

____

Bu sûre dahi bir hayli ahkâm ve tekâlifi müştemildir. Evvelinde hukukı Rabbaniyye, uhuvveti ammei insaniyye, evlâda, kadınlara, yetimlere re'fet ve şefekat ve hukuklarının edası, mallarının muhafazası, nikâh ve miras gibi hususata müteallık evamir ve ahkâm ile başlamış, âhiri de bu manâ ile hıtam bulmuştur. Aralıkta da aile terbiyesinden başlaması lâzım gelen taharet, salât, cihad, ülül'emre itaat emirleri gibi tekâlifi tazammun etmiştir. Bütün bunlar fıtrati insaniyye ile alâkadar ve terbiye esasına mübteni bulunduğu cihetle sûre « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ » hıtabiyle başlamış ve bu mesailde kadının ve kadınlığa
sh:»1271
pek mühim bir mevkii bulunmak haysiyyetile de ilk âyetinden itibaren kadının hılkat ve şerefine nazarı dikkat celb olunmuş, ismine de « سُورَةُ النِّسَاءِ » ıtlak edilmiştir.

1. ﴿يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ﴾ İnsanlık unvaniyle başlayn bu hıtabı amm, sûrei Bakarenin evvelindeki ilk hıtabı ammı ıhtar ediyor. O hıtabı amm ittika gayesiyle « اعْبُدُوا رَبَّكُمُ » emrini vermiş ve bunu hılkati beşeriyye delillerile tenvir ederek halden mebdee doğru götürmşü ve bilhassa hılkati Âdem bahsini ıhtar etmiş idi. Burada ise bu hıtabı doğrudan doğru ittika emri ta'kib ediyor. Bunu da bilhassa hılkati nisvan ile müterafık halk delili velyediyor ki bunda «ey insanlar! artık temamen devrei ittikaya girmeniz ve bervechi âti tekâlîfin zevk-u hikmetini idrak etmeniz sırası geldi ve ittika mesailinden en mühim birisi de kadınlar mes'elesidir» gibi bir iş'arı beliğ vardır. Şayanı dikkattir ki Kur'anda « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ » matlaile başlayan iki sûre vardır. Birisi bu, diğeri sûrei Haccdır. Bu sûre Kur'anın nısfı evvelinden dördünce Sûre olduğu gibi Sûrei Hacc da nısfı saniden dördüncü sûredir. Bu Sûrenin başında ittika mebdei hılkate celbi nazarla ta'lil edilmiş olduğu gibi orada da âhiri hılkat ve ma'rifeti

mead ile ta'lil olunmuş « اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَىْءٌ عَظِيمٌ » buyurulmuştur. Bu suretle bu

iki Sûrenin başları alettertib mebde' ve meadı tanıttırmış ve bununla her birinde hâkim olan ahkâmın kaydi haysiyyetlerini de göstermiştir. Fahruddini Razî der ki: «bu bahsin altında esrarı kesire vardır.» İlh.

﴾اتَّقُوا رَبَّكُمُ﴿ Rabbınızın hukmi terbiye ve vikayesine giriniz, emrine muhalefetten sakınıb umumiyyetle inzıbata tabi' olunuz, ikabından korununuz

﴾الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴿ o rabbınız ki sizi tek bir nefisten, bir şahıstan

halketti. Binaenaleyh an'asıl hepiniz bir babadan gelme kardeşlersiniz ve hepiniz insansınız ve bir halikın mahlûklarısınız. Bu mebadi üzerinde esasatı
sh:»1272
hukukıyyenizi insaniyyet hakikatine ve terbiye esasına ibtina ettirerek hukukı uhuvette müraat etmeli ve rabbınızın emri hilâfına hareketten sakınmalısınız, evet rabbınız bir nefis halk etti

﴾وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴿ ve obir nefisten eşini de halk etti.» -Böyle bir ni'met ihsan eyledi. Biri diğerinin canından kopmuş bir çift meydana getirdi «

سُبْحَانَ الَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا » binaenaleyh bu ni'met ve kudretin kıymet-ü azametini takdir etmeli ve hılkat, tabiatı eşyanın eseri değil, halikı eşyanın kudreti Rabbaniyyesi eseri olduğunu bilmeli ve ona itaat eylemeli, ikabından korkmalıdır.

Müşahede ve tecribe ile ma'lûmdur ki bir babadan erkek evlâd olabildiği gibi dişi de olabilir. Halbuki kudreti hâlika tabiatı eşyada olsa idi ne topraktan insan zuhur edebilirdi, ne de bir erkekten bir dişi evlâd olabilirdi. Çünkü tabiat ıttırad demek değil ise hiç bir şey değildir. Halbuki ne erkek dişinin bir ıttıradı, ne de dişi erkeğin bir ıttıradıdır. Hiç kimse erkeğe dişi, dişiye erkek diyemez, bunlar zatülfelkateyn gibi bir menşe' de inşikak etmiş, hassıyyetleri ayrı vazifeleri yekdiğerini mütemmim etmiş, hassıyyetleri ayrı vazifeleri yekdiğerini mütemmin muhtelif tabiatlı bir çifttirler. Ve aynı zamanda bir aslın tenevvüüdürler. Binaenaleyh diğer a'razdan tecerrüd ederek sırf fennî ve tabiatı ilmiyye namına düşünen ve söyleyen fününı tabiiyye uleması da temamen mu'teriftirler ki tabiatı mahza davası içinde bir tenevvü' kabili izah değildir. Ve kudreti hâlika tabiatın fevkında terbiyevî bir tesir icra eden ve âşârını halk-u ıstıfa ile meydana getiren bir rabbı a'lâdır. O halde tam ma'nâsile tabiat yoktur. Ve tabiat fikri ile mebdei ilmî olamaz. Çünkü bugün ahzedilen bir tabiat yarın bir tenevvü' arzedebilir. Ve onun içindir ki mücerred kıyasi ilmî her zaman için mi'yarı ilm olamıyor. Cereyanı vukuat akılları durduruyor. Netekim İblis de «

اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » diye tabiatı nariyyeye

bina ettiği kıyasla aldanmıştır. Hakikaten
sh:»1273
iş tabiatte olsa idi tabiatı akliyye hiç bir zaman erkekten dişi, dişiden erkek istintaç edemezdi. Hakıkati vakıa ise böyle değildir. Bütün hılkati beşeriyyenin mebdeine çıkıldığı zaman ise mes'ele daha ziyade tebarüz etmektedir. Akıllar mebdei tesiri ne kendilerinde, ne de tabiatı eşyada görmemeli, hepsinin fekinde hâlık tealâ da görmelidir. O hâlık tealâ ki nefsi vahideden eşini de halk etmek suretiyle kudreti rabbaniyyesini

gösterdi ﴾وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً﴿ ve bu ikisinden bir çok erkekler

ve kadınlar neşretti, cihana yaydı, ve elyevm mevcud insanlar böyle meydana geldi. Binaenaleyh hiç yokken topraktan ıstıfa ile insan yaratn ve o insandan eşini yaratan ve iki insandan bittevalüd erkek dişi bir çok evlâd ve ahfad yaratıb Dünyaya yayan hâlık tealânın rübubiyyeti bir şahıstan ordular, milletler yetiştirebilidiğini bilmeli ve ona göre iymanı tamm ile iyfayı vazife etmeli, Allah yolunda hiç bir fedakârlıktan çekinmemeli ve kanunı izdivaca riayetle teksiri nüfusa ehemmiyyet vermeli ve bunların bir terbiyei Rabbaniyye ile yetişmesine i'tina eylemeli ve izdivaca saik olan temayülâtı fitriyyeyi suiisti'malden sakınmalı ve bu suretle bu günkü bir kaç insan yarın Dünyaları tutan ve kelimetullahı i'lâ eden bir ümmeti uzmâ olabilir. Ve Âhırette en büyük saadeti ihraz eder. Bu hakikate binaendir ki Resulullah «

تَنَاكَحُوا تَنَاسَلُوا فَاِنّى اُبَاهِى بِكُمُ الْاُمَمَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَوْ بِالسَّقْطِ » buyurmuştur.

Bu nefsi vahideden murad Hazreti Âdem, zevcinden murad da Hazreti Havva olduğunda ittifak ve icma' vardır. Hazreti Âdem « اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ » ve « خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » medlûlü üzere topraktan bil'ıstıfa halkolunmuş, Hazreti Havva da nefsi Âdemden münşaib olarak yaradılmıştır. Bu manâ haberlerde «Havva Âdemin bir dıl'ından yaradıldı» diye nakledilmiştir ki bir inşikak manâsı ifade eder. Ve bu manâ zevciyyet alâkasının esası demektir,

sh:»1274

bir hadîsi sahihde «kadın bir dılı' gibidir, kadın, bir dılı'dan, bir dıl'ı a'vecden halk olundu, onu doğrultmağa kalkarsan kırarsın, kırılması da talakıdır» buyurulmuştur. Burada dıl'ı a'vec bu inşikaka işaretle beraber erkekler kadın beynindeki tehalüfi tabiata ve kadınların erkekleştirilmeğe kalkışılması onları kırıb atmak demek olduğuna tenbihi havi bir temsildir. Bundan başka bu teşa'ubun Cennetteki iptidai hılkatte vaki' olduğu da haberler de varid olmuş « اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ » âyeti dahi buna delâlet etmekte bulunmuş olduğundan Arza hubutları, ya'ni Dünyaya gelişleri bu teşa'ubden sonra demek olur. Maahaza şunu da ıhtar edelim ki nefsi vahide Âdem, zevci de Havva olduğundan şüphe olmamakla âyet bunu eam bir mefhum ile ifade etmiştir. Zira âyet bu manâyı mücerred ıhbar olarak değil, kudreti rabbaniyye delili olmak üzere hali hazırda ma'lûm ve meşhud olan cereyanı hılkati işhad ederek ifade ettiğine nazaran evvel emirde şöyle bir istidlâli ilmîyi tazammum etmektedir. Görülüyor ki elyevm mevcud olan insanların hepsinin hılkati evvelâ birer babadan başlıyor, Analar telkıhı babalardan alıyor. Fakat garibi o ki erkek olan babadan gelen evlâd hep erkek olmıyor. Bunda ıttıradı tabiat kaidesi cereyan etmiyor. Bil'akis erkek nev'inin eşi olan dişi nev'i de hılâfi tabiat olarak erkekten halkkolunuyor. Ve erkekle dişinin izdivacından bu sayede erkek ve kadın bir çok zürriyyet meydana geliyor. Ve bu suretle dünkü bir Âdem bir müddet sonra büyük bir ailenin, bir kabilenin, bir ırkın pederi oluyor, babalar eşsiz evlâd yapamıyor. Fakat bu babda telkıhı yapan erkek ve alan kadın olmak haysiyyetile erkek mukaddem, kadın tâli bulunuyor. Binaenaleyh erkeklerin kadınlardan teşa'ubu de emri vaki' olmakla beraber daha evvel hepsi erkekten teşa'ub ediyor, mebdei tenasül erkek oluyor. Şu halde alel'umum erkek nev'iyle alel'umum kadın nev'i bittekabül mülâhaza edildiği

sh:»1275

zaman hılkati beşerin her batnındaki mebdeine nazaran erkek rükni evvel, kadın rükni sani bulunduğundan evvel emirde kadının her halde erkekten teşa'ub etmiş olduğu tahlilî bir surette tebeyyün ediyor. Binaenaleyh halden mebde'e ircaı nazar olunduğu zaman tenasülün ikiden dört ve dörtten sekiz gibi bir nisbeti hendesiyye ta'kıb etmesi haysiyyetile bu günkü milyarlarla insanların cezri alınınca riyazî bir surette sabit olur ki mebdei beşer Âdem ve Havva diye ifade edilen bir çifte, ya'ni bir erkekle bir kadına raci'dir ve bunlar beyninde vahdeti asliyye ifade eden bir alâkai nefsiyye vardır. Ve bu alâkada erkek evvel, kadın tâlidir. Ve binaenaleyh o kadın o erkeğin nefsinden münşaibdir, onun ruhundan kopmuştur. Ancak bu teşa'übde harıka, muza'aftır, zira onlar artık bizzarure ana baba ile mesbuk değildirler ve o kadının o erkekten teşa'ubu de bir evlâd teşa'ubu ğibi değildir. Hamilülcinseyn bir cüzeyrden çatallanan ve ileride biribirlerine telâkı etmek üzere mütekabil bir incizab besliyen ve müttehid bir gayeye hizmet eden muhtelif hassiyyetli fail ve kabil bir çift vüreykın inşikakı gibidir. Bu ise topraktan ıstıfayi beşerî gibi bizzat halkullah ile izah olunur. Bu istidlâlin tamam olması için Arzın hudüsü mülâhazasını unutmamak lâzım gelir ki bu evvelce beyan olunmuş idi. İşte âyeti kerime Âdem ve Havvanın hılkatini haber verirken halden maziye giden böyle bir istidlâli de mutazammın bir uslubı beyan ile ifade etmiştir. Binaenaleyh mazmunı âyet hem naklî, hem aklîdir.

« خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا » «Minha» kaydiyle erkeğin takaddümünü ifham ederken aynı zamanda « زَوْجَهَا » mefhumiyle de kadının yaradılışı erkeği yalnızlıktan ve akametten kurtaran bir ni'meti uzmâ olduğunu ve bu ni'metin sui istimal edilmemesi ve şükrü eda olunması lüzumunu dahi müş'irdir, netekim bir hadîsi şerifte Resulullah «dünya bir

sh:»1276

meta' ve Dünya metaının en hayırlısı mer'ei salihadır» buyurmuştur. İnsanlar bu ni'meti sui istimale müsteid

bulunduklarından evvelâ ittika emredilmiş ve şu suretle te'kid de olunmuştur.

«تَسَٓاءَ لُونَ» ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖى تَسَٓاءَ لُونَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ﴾

Âsım ve Hamze ve Kisaî kıraetlerinde « س » şeddesiz, mütebakisinde şeddeli okunur. Ma'nâ birdir. «

وَالْاَرْحَامَ » Hamze kıraetinde « م » esire, diğerlerinde üstün okunur. Binaenaleyh bunda iki vechi tefsir vardır. Birine göre: «yekdiğerlerinizden bir şey reca ederken Allah aşkına, Allah için senden şunu reca ederim, deye namına and verdiğiniz Allaha ısyan etmekten ve o rahimlerin hukuk-u haysiyyetini gözetmemekten korkunuz» demektir, diğeri de «o Allaha ısyandan korkunuz, öyle ilâhî ve rahmanî bir ahlâk ile hareket ediniz ki, siz o Allaha ve rahimlere and vererek yekdiğerinizden dilekleşirsiniz» demek olur. Arablar akribalık hasebiyle mühim bir istirhamda bulunacakları zaman «

اَسْأَلُكَ بِاللّٰهِ وَالرَّحِمِ » derler imiş «Allah ve rahim hakkiyçün reca ederim» ma'nâsınadır.

Bu ikinci ma'nâ her iki kıraete göre de mümkindir. Fakat evvelki ma'nâ, Hamze kıraetinin maadâsındadır. Evvelkinde hukukî noktai nazar sarih, ahlâkî noktai nazar zımnîdir. İkincisi de bil'akisdir.

ERHAM; Rahimin cem'i, rahim « ح » nın kesriyle malûm ki kadında çocuk yatağı olan uzvi mahsustur. Fakat esbabı karabete ve akribalığa dahi ıtlak olunur. Netekim sılai rahim, akribaya ihsan, kat'i rahim alâkai karabeti kesmek demektir. Burada da esbabı karabet ma'nâsınadır. Her halde rahim kelimesinin, meveddet, merhamet, şefekat ve rıkkat iş'ar ettiği ve bunlar kadınlığın muktezai hılkati bulunduğu cihetle kadınlara rıkkat-ü şefekatle muamele etmek, şeref-ü haysiyyetleri muktezai fıtratları muhafaza olunmak, tecavüzden ve sui istimalden ve gayei izdivacı ıhlâl edecek

sh:»1277

münasebetsizliklerden vikaye edilmek ve ehli beyt, evlâd-ü iyal, alel'umum akriba ve taâllukat hakkında da rıkkati rahime yaraşan rakık ve cazibedar bir meveddet beslemek ve bütün bunlar da mahabbetullah ile mehafetullahın hasılı demek olan ittikaullah essa ittihaz edilib nik-ü bed, o noktai nazardan mülâhaza olunmak ve binaenaleyh bu münasebatta ne erkeğin ne kadının hikmeti halkına ve gayei tenasüle muhalif olan hırs ve gururı nefsanîleri, ne de akribanın emri İlahîye mugayir arzu ve temayülleri nazarı itibara alınmayıb her hususta hükmi İlahî infaz edilmek lüzumu gösterilmiştir. Bu babda bir hayli ehadisi şerife dahi vardır. Ezcümle:

1- «

اَلرَّحِمُ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ تَقُولُ مَنْ وَ صَلَنٖى وَ صَلَهُ اللّٰهُ وَ مَنْ قَطَعَنٖى قَطَعَهُ اللّٰهُ = rahim Arşa asılmış, der ki: Beni gözedeni Allah gözetsin, beni terkedeni Allah terketsin.»

2- Allah tealâ diyor ki: Ben, rahmanın; o rahimdir. Ben ona ismimden bir isim müştak kıldım binaenaleyh ona alâkadar olan, sıle ve ihsan edene ihsan ederim, onu kesib atanı, kat'i alâka edeni de mahrum ederim =

يَقُولُ اللّٰهُ اَنَا الرَّحْمٰنُ وَهِىَ الرَّحِمُ شَقَقْتُ لَهَا اِسْمًا مِنْ اِسْمٖى فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ وَ مَنْ قَطَعَهَا بَتَتُّهُ».

3- «

مَا مِنْ شَىْءٍ اُطِيعَ اللّٰهُ فِيهِ اَعْجَلُ ثَوَابًا مِنْ صِلَةِ الرَّحِمِ وَ مِنْ عَمَلٍ عُصِىَ اللّٰهُ بِهِ اَعْجَلُ عُقُوبَةً مِنَ الْبَغْىِ وَالْيَمِينِ الْفَاجِرَةِ

= Allaha itaat edilen şeylerde sılai rahimden daha çabuk sevaplı hiç bir şey yoktur. Allaha ısyan edilen amellerde de ukubeti, beğıyden ve yalan yere yeminden daha çabuk olan hiç bir amel yoktur».

4- Sadaka ve sılai rahim, Allah bunlarla ömrü tezyid eder. Ve kötü ölümü def'eder, mahzûr ve mekruhu da def'eder.

5- اَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِى الرَّحِمِ الْكَاشِحِ = sadakanın efdali düşman olan akribaya verilendir.

Hulâsa, « اتَّقُوا رَبَّكُمُ » alel'umum insanlar beynindeki uhuvveti âmmenin ıhlâlinden ve erkekle kadın beynindeki

sh:»1278

temayülâti cinsiyyenin sui istimalinden, « وَاتَّقُوا اللّٰهَ » da aile ve akriba hukuk ve münasebetinin ıhlâlinden tahziri tazammun etmektedir.

Ya'ni gerek münasebatı umumiyye ve gerek münasebatı hususiyyenizde Allaha ısyandan korkunuz, Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ her halde Allah üzerinizde gözcüdür. Bütün harekâtınız onun tahtı murakabesindedir. Ef'alinizden, akvalinizden, niyyetlerinizden hiç biri ondan gizli kalamaz.» -Görülüyor ki bu âyeti kerime, amîk bir belâgatle Sûrenin muhteveyatı asliyyesine işaret etmiş ve sûrei Âli imranı ta'kıb etmesi haysiyyetiyle de zayiatı harbiyyenin esbabı telâfisine nazarı dikkati celbeylemiştir. Şimdi emr olunan ittikanın mevkii tatbikleri beyanına başlanıyor. Ve evvelâ rikkati erham ile en ziyade münasebetdar olmak üzere hukukı eytamdan bed'olunuyor şöyle ki:

Erhamı gözetiniz 2. ﴿وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ الخ﴾ ve yetimlere mallarını veriniz.»- Rivayet olunuyor ki, Beni gatafandan bir adam nezdinde yetîm bir biraderzadesinin çokça bir malı varmış, baliğ olunca malını istemiş, amıcası men'etmiş bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş, o da Allah ve resulüne itaat eder ve büyük vebalden Allaha sığınırız demiş ve malı teslim eylemiştir. Hazreti Peygamber de «böyle nefsin şuhhundan vikaye olunub rabbına itaat eden, onun dârına, ya'ni cennetine girer» buyurmuştur. Çocuk da malını alınca fîsebilillâh infak etmiş, Resulullah da «ecir sabit oldu, fakat vizir bâki kaldı» buyurmuş, «ya Resulâllah ecrin sabit olduğunu anladık, vizir nasıl bâki kaldı, fîsebilillâh infak ediyor?» Dediklerinde «çocuğun ecri sabit, fakat babasının vizri bâkı» buyurdu. Malûm ki sebebi nüzulün hususiyyeti hükmün umumiyyetine mani' değildir. Ve bir kaç âyet sonra da bunun ne zaman verileceği beyan olunacaktır. Binaenaleyh burada «veriniz» demek

sh:»1279

«onlara göz dikmeyiniz ve sırası gelince hiç müşkilât çıkarmadan temamen veriniz ve vermek için iyi muhafaza ediniz» demek olur. Bunun için buyuruluyor ki:

﴿وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ﴾ hem de habisi tayyibe değiştirmeğe kalkmayınız.» -Bundan şu ma'nâlar anlaşılabilir.

1- Ey veliyler veya vasiyler, elinizde bulunan yetîmin temiz, hoş bir malını kendinizin aşağılık kötü bir malınızla değişmeğe kalkmayınız.

2- Yetîm malı size haram ve murdardır. Kendi malınız ise halâl ve hoştur. Binaenaleyh kendi halâl olan malınızla yetimin haram olan malından bir istibdal, bir alış veriş yapmağa kalmayınız, yetîmin emvalini olduğu gibi muhafaza ediniz, muhafaza için satılması lâzım gelenleri bile diğerlerine satınız ki töhmet altında kalmayasınız, bu noktada yetîmin emvali gayri menkulesiyle emvali menkule ve emvali menkulesinden seriülfesad olub olmayanları hakkındaki ahkâm mündericdir.

3- Kendi mallarınza güzel güzel bakıb da yetimin malını kötü bir hale bırakmayın, ona kendi malınıza bakar gibi ve hatta ondan ziyade bir i'tina ile bakın.

4- Yetîm malını tecavüz edib almayınız ki elinizde güzel mallarınızın ona mukabil zayi' olmasına sebeb olub da felâkete düşmeyin.

5- Nihayet kendi halâl rizkınıza intizar eylemiyerek sabırsızlanıb yetîmin malını haram haram yemek için pis boğazlığa kalkışmayınız.» -Filvaki' bu ma'nâlardan her birini müfessirîn beyan etmişlerdir.

Velhasıl her vechile emvali eytamı muhafaza ediniz

﴿وَلَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْۜ﴾ ve onların mallarını kendi mallarınıza

zamm-ü ilâve ederek yemeyiniz, ya'ni istihlâk
sh:»1280

ve intifa' da etmeyiniz. Çünkü ﴿اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا﴾ bunların her biri büyük bir vebal

olmuştur.»-

«YETAMA» nedîm, nedama gibi yetîmin cem'idir. Veya cem'inin cem'idir. «yetîm» infirad ma'nasına «yetem» den me'huzdur. Netekim emsalsiz incuya «dürriyetîm» denilir. İşbu infirad ma'nası mülâhazasile babası vefat etmiş olana yetîm ıtlak edilmiştir ki böyle yetîm kalmağa da « يـا » nın zammiyle «yütm» denilir. Binaenaleyh bihasebillûga bu ismin hakkı gerek sagîre ve gerek kebîre ıtlak olunabilmesidir. Çünkü babadan infirad ma'nası bakidir. Fakat bihasebil'örf henüz kendini kurtaracak çağa baliğ olmamış bulunanlara muhtastır, Bu cihetle «yetîm» kelimesi bir za'f ve alel'husus zafı akıl ve noksanı re'iy ma'nasile de alâkadardır. Ve bundan dolayı bülûğdan sonra bile rüşdünü bulamıyanlar üzerinde yetîm ismi lûgaten ve örfen bâki olabileceği gibi zevcinden münferid kalan kadınlara dahi yetîm ıtlak edilir. Netekim Resulullah bu ma'nada « تُسْتَامَرُ الْيَتِيمَةُ فِى نَفْسِهَا » buyurmuştur ki bu istizanın sagîreye ait olamıyacağı ma'lûmdur. Diğer bir hadîsi şerifte de «

اِتَّقُوا اللّٰهَ فِى الضَّعِيفَيْنِ اَلْيَتِيمِ وَالْمَرْاَةِ = yetîm ve kadın, bu iki zaiyf

hakkında Allahdan korkunuz» buyurulmakla yetimin za'f ma'nası gösterilmiştir. Maamafih şeyhuhat veya kühulet devrinde bulunan erkek zaiyfül'akıl ve nâkısürre'y dahi olsa ona yetîm denilmediği de ma'lûm bulunduğundan erkeğe yetîm ıtlakı ancak hali sıgarda veya henüz ona yakın bir çağda bulunması i'tibarile olduğu halde kadına babasından infiradı i'tibarile aynı ma'nada ve kocasından infiradı i'tibarile kebîre iken dahi yetîm ıtlak edilmiştir. « لَا يُتْمَ بَعْدَ الْحُلْمِ ihtilâmdan sonra yetimlik yoktur» hadîsi şerifinin de yetîmin ma'nayı lûgavî ve örfisini değil, hükmi şer'îyi, ya'ni bülûğtan i'tibaren yetîmlik hükmünün kalkabildiğinin beyan olunduğu anlaşılıyor ki bununla da yetîmin ma'nayı şer'îsi takarrür etmiş olur. Şu halde
sh:»1281
örfi lûgat noktai nazarından yetamâ ve eytam denilince babaları vefat etmiş oğlan veya kız küçükler ve tazeler anlaşılabileceği gibi kocasız kalmış kadınlar da anlaşılabilecektir ve bunların hepsi şayanı merhamet ve mevridi ittikadır.

Alel'umum eytamın mallarından başka nefisleri ve ırzları ve alelhusus her iki ma'nadan biriyle yetim olan

nisvanın nefisleri ve ırzları da en ziyade korunması lâzım gelen mevakı'i ittikadandır. Bunun için 3.

﴿وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى﴾ ve eğer yetîmler hakkında ıksat

yapamayacağınızdan, ya'ni gerek canları gerek ırzları ve gerek malları i'tibariyle ezher cihet adl-ü hakka riayet edemiyeceğinizden korkarsanız ki böyle büyük günâhtan elbette korkarsınız ve korkmanız lâzım gelir. O halde

﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ﴾

alinize göre kadınlardan ikişer, üçer, dörder size halâl ve hoş olanları nikâh ediniz. Hem onları zarar ve tehküleden sıyanete, hem de kendinizi zulm-ü tecavüzden vikayeye vesile olur. Umumiyyetle kadınlar kimsesizlikten ve mehzuliyyetten kurtulur. Siz de zina ve saire gibi günâhlara, cevrlere düşmezsiniz, ancak bunda da müteaddid kadınlar beyninde adaleti muhafaza etmek, birine diğerinden ziyade muamele etmemek lâzımdır. Bunun için ﴿فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا﴾ ve eğer müteaddid kadınlar beyninde de adalet yapamayacağınızdan korkarsınız. -Ki bundan da korkmalısınız- O halde

﴿فَوَاحِدَةً﴾ ancak bir kadın nikâh ediniz.» -Ca'fer kıraetinde ref'ile okunduğuna göre- bir kadın kâfi.

﴿اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ yahud milki yemininiz olan cariye alırsınız.

sh:»1282

﴿ذٰلِكَ﴾ o, ya'ni bir kadın nikâhı ﴿اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا﴾ ağmâmınıza, cevretmemenize daha elverişlidir. Yalnız bir kadının hakkını gözetmek elbette daha kolaydır. Bunda cevre düşmemenize, yani ıktisadınıza daha elverişlidir» ma'nası da anlaşılmıştır ki bunda « تَعُولُوا » « تَعِيلُوا » gibi mülâhaza edilmiş veya bu ma'nâ bir ma'nâi lâzımî olmak üzere gösterilmiştir.

Evvelâ, görülüyor ki burada « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » diye bir şart vardır « فَانْكِحُوا » hıtabiyle nikâh emri buna terettüb etmiştir. Binaenaleyh bu şartın ma'nâsını ve bu emrin keyfiyyeti terettübünü iyi mülâhaza etmek için bu babda rivayeten varid olan vücuhi tefsiri bilmek lâzım gelir. Söyle ki:

1- Buharî ve Müslimde dahi rivayet olunduğu üzere Urvetibnizzübeyir radıyallahü anhüma demiştir ki: ben, Hazreti Aişe radıyallahü anha dan « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » kavli İlâhîsini sual ettim. Müşarün'ileyha dedi ki: «Hemşire zadem, bu o yetimedir ki velîsinin tahti hıcrinde bulunur ve mal hususunda şerik de bulunurlar, malı ve cemali velîsinin hoşuna gider, Mehrinde adalet yapmıyarak onu tezevvüc etmek ister, başkalarının vereceği mehir kadar mehir vermez. İşte bu âyette o gibi velîlerin hakk-u adle riayet ve mehirlerini alel'husus en yüksek mıkdarına iblâğ etmedikce tahti hıcirlerinde

bulunan yetîmeleri kendilerine nikâh etmeleri nehiy ve hoşlarına giden diğer kadınları nikâh etmelir nehiy ve hoşlarına giden diğer kadınları nikâh etmeleri emredildi, müşarünileyha dedi ki: «bu âyetten sonra nâs bunlar hakkında Resulullaha istifta ettiler, Allah tealâ azze ve cell de «

يَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَآءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ فِى يَتَامَى النِّسَآءِ الّٰتِى لَاتُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ » âyetini inzâl buyurdu. Bu «

مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ » evvelki «

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا » âyetidir. «

وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ » de her hangi

sh:»1283

birinizin tahti hıcrinde bulunan yetimeye mal ve cemal az olduğu zaman rağbet göstermemesidir. Binaenaleyh bunlara rağbet edilmediğinden dolâyı mal ve cemaline rağbet ettikleri yetîmeleri kısta riayeet etmedikçe nikâh etmekten nehyolundular» ilh.

Yine sahihi Müslimde Hazreti Aişeden Urve, Urveden oğlu Hişam tarikiyle merviydir. Hazreti Aişe demiştir ki « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » şunun hakkında nâzil oldu ki bir erkeğin yanında bir yetîme olur ve bu erkek onun velîsi ve varisi bulunur, yetimenin malı var, fakat o erkekten başka onu müdafaa ve nikâhına delâlet edecek bir velîsi de yoktur. İşte yegâne velîsi olan bu erkek onu malına tama'an, malına iştirâk etmek için kimseye nikâh etmez, men'eder ızrar eyler ve hüsni muaşerette bulunmaz. Binaenaleyh Allah tealâ «

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَآءِ » buyurdu ki «size neler halâl kıldım bak ve ızrar edeceğin şu yetimeyi bırak» diyor ilh.

Yetimlerin mallarını veriniz ve malları dolayısiyle nefsilerini ızrar da etmeyiniz ma'nâsiyle bu tefsirin mâkablindeki âyete irtibatı da pek sarihtir. Zührî ve Rebi'de bu sureti tefsire kail olmuşlardır. Ebubekri Razî de ahkamül'kur'anda bunu tercih etmiş ve bunun ibni Abbastan dahi merviy olduğunu zikreylemiştir. Böyle tezevvüc etmesi melhuz olan velîler de amuca zadeler gibi nikâh düşen akriba olabilir.

2- İbni Abbas Hazretlerinden şu iki cümle merviydir: «Erkekler emvali eytamdan dolayı dört kadına kasredildiler. « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » Çünkü bir adam, emvali eytam ile dilediği kadar kadın tezevvüc ediyordu. Allah tealâ bunu nehyetti.»

Buna karip olmak üzere müfessirîni tabi'înden Hasen ibnilhasen Hazretleri dahi demiştir ki: Velîler tahti velâyetlerinde bulunan yetîmelerden nikâhı halâl olanları
sh:»1284
tezevvüc ederlerdi, Fakat kendilerine rağbetlerinden değil, mallarına rağbeten tezevvüc ederlerdi ve binaenaleyh hüsni muaşerette bulunamazlar, miraslarını yemek için ölümlerini gözlerlerdi, bundan nehyolundular». اهـ

3- Bundan evvelki « وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ » âyeti nâzil olunca velîler yetîmlerin hukukunda adalet yapamayıb vebale gireceklerinden korkarak onlara vesayetten çekinmeğe başlamışlar ve halbuki o zaman tahti nikâhlarında on veya daha ziyade veya daha az kadın bulunabiliyor ve bunların hukukuna riayet edemiyorlar, adalet yapamıyorlardı. Binaenaleyh bu âyetle onlara şöyle denilmiş oluyor: «Eğer hukukı eytamda adalet yapamamaktan korkuyor ve bundan dolayı onlara velâyetten çekiniyorsanız alel'umum kadınlar hakkında da adaletsizlikten korkunuz da haklarını eda edebileceğiniz mıkdarda kadınlar alınız ki bu da nihayet dört olabilir.» İbni Abbastan Katade ve Süddî buna kail olmuşlardır. Fakat bu rivayet şöyle takyid ediliyor: Buna nazaran evvelki âyet bundan evvel nâzil ve şayi' olmak lâzım geliyor. Halbuki onun hükmünün zuhuru bundan sonraki « وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا » ilâ « وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَٓاءَ اَمْوَالَكُمُ » âyetlerine mütevakkıf bulunuyor. Bu ise nüzulde mukareneti ıktıza eder. Onun için bu ma'nâ noktai nazarından sebeb, âyeti mezkûre değil, cahiliyyede bile Arabların eytam işlerini günahsınıb da kadın işini günah sınmaları olduğu zikrolunuyor ki İbni ceriri Taberî de Süddîden ve Katadeden bu suretle rivayet eylemiştir. Saîd ibni cübeyr Hazretleri de demiştir ki: «Nas o zaman bir emir veya nehiy varid olmadıkça cahiliyye adetleri üzere bulunuyorlardı. Resulullaha yetîmlerden sual ettiler, Allah tealâ da bunu inzal buyurdu « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا » ki yetîmler hakkında adaletsizlikten korktuğunuz gibi kadınlar hakkında da korkunuz da adalet yapabilecek kadar nikâh ediniz» demektir.
sh:»1285
4- İkrimeden de şöyle merviydir. Kureyşten bir adamın muteaddid kadınları bulunur, Nezdinde eytam da bulunur, derken kendi malı tükenir, yetîmlerin malına meylederdi, binaenaleyh bu âyet nâzil oldu « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا... » Bir adam dört, beş, altı, on kadın tezevvüc ederdi, diğer biri de «ben de filân gibi neye tezevvüç etmiyeyim» der yetîmin malini alır, bu mal ile tezevvüc ederdi, binaenaleyh dörtten ziyade tezevvüc etmekten nehy edildi.» İlh.

Fahrüddîni Razî de bu kavil akrebdir, Çok aded de kadın tezevvüc edilince o nisbette çok infak ve masrafa ihtiyac hasıl olacağından bu ihtiyacın sevkiyle yetîm velîlerinin mali yetime vukuı taaddisi ihtimaline mebni cenabı Allah teksiri nikâhtan tahvif etmiş gibidir.» Diyerek bunu tercih etmiştir. Fakat bu tercih şayânı tenkıddir. Zira sebebi nehyin mali yetime taaddi endişesine münhasır olması ve gerek nefsi eytamın ve gerek diğer cihetle adaleti nisvan mes'elesinin sebebi aslîde mülâhaza edilmemesi ve bunların nihayet bir delâlet mevkiinde tutulmaları âyetin derin ve mütenevvi olan mevkiinde tutulmalır âyetin derin ve mütenvvi olan hikmeti nüzulünün hakkını vermemektir. Sonra cariye mes'elesinde aynı mahzurun varid olmıyacağı da teslim olunamaz. Bundan başka sevkı âyetin doğrudan doğru taklili istihdaf ettiği ve evvelen ve bizzat dörtten ziyadesini nehye müteveccih bulunduğu da müsellem değildir. Gerçi bu âyet ile taaddüdi zevcatın a'zamî dört ile tahdidi emri vakı' ve binaenaleyh ziyadesinin nehyi de tenzili de muhakkak olmakla beraber nazının dörde tenzili de muhakkak olmakla beraber nazının dörde kadar müsaade ile yine bir nevi' teksir siyakında bulunduğu ve Hazreti Aişenin dediği gibi «bakınız ben size neler halâl ettim» ma'nâsını iş'ar ettiği de zahirdir. Binaenaleyh tenzil ve ziyadeden nehiy, bil'ibare değil bil'işaredir. Balâda naklonunan İbni Abbas kavli de nihayet kasr-ü nehyin ancak sübutunu ifade eder.
sh:»1286
Ba'zı müfessirîn de demişlerdir ki: Bir adam, sahibi mal ve cemal bir yetîme buldumu esirgeyib kıskanarak onu tezevvüc ediveriyordu ve bu suretle ba'zan nezdinde hukuklarına riayet edemiyeceği kadar müteaddid yetîmeler toplanırdı « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » bunlar hakkındadır ve şöyle demektir: «Ve eğer o yetîm kızları, kadınları tezevvüc ettiğiniz vakıt haklarında adâlet

yapamamaktan korkarsanız, diğer kadınlardan hoşunuza gidenleri tezevvüc ediniz». İlh. Kazı Beyzavî de bunu tercih etmiştir. Fakat Ebüsuudun bihakkın tenkıd ettiği veçhile buna nazım müsaid değildir. Zira bu

surette «diğer kadınları tezevvüc ediniz» diye emir ve tergıb ma'nâsız olur. « مِنَ النِّسَاءِ » yerine « مِنْهُنَّ » denilmesi lâzım gelirdi.

6- Mücahid demiştir ki bunun ma'nası «yetîmler hakkında adalet yapamamaktan korkuyorsanız zinadan korkunuz da size halal-ü hoş olan kadınlardan ikişer üçer dörder alınız ki harama düşmek tehlükesine ma'ruz olmayınız» ilh.

Bu tefsir büyük bir hakıkati muhtevidir ki hukukı eysam ve adaleti nisvan mefhumu içinde zinadan vikaye ma'nasının mühim bir esas teşkil ettiğini ve taaddüdi zevcat müsaadesinin bu hikmet ile alâkadar olduğunu ve bunda fuhş ve zina sefaletlerine karşı esasli bir cidal bulunduğunu gösterir. Bu suretle görülüyor ki bu cidal bulunduğunu gösterir. Bu suretle görülüyor ki bu rivayetlerin ba'zıları sebebi nüzulü, ba'zıları da hikmet ve fevaidi nüzulü göstermektedir. Bu cihetle her biri bir noktai nazardan ehemmiyyeti haizdir. Ve hey'eti mecmuası âyetin muhtemil veya müştemil olduğu ma'naları da irae etmektedir. Sebebi nüzulü en sarih olarak gösteren Hazreti Aişe rivayetidir. Yetîmlerin velîler tarafından mal veya cemaline tamaan ahare nikâhtan men'edilib lâyık olmıyan bir mehr ile kendilerine cebren nikâh ve nefisçe ve malca ızrar edilmeleri ve bu suretle mal ve cemali az olan yetîmlere hiç rağbet edilmiyerek bütün
sh:»1287
bütün sefalete düşürülmeleri nüzuli âyetin sebebi aslîsini teşkil etmiş ve bunun için âyet, emirden evvel nehyî tazammun eylemiş ve alel'umum adaleti nisvan gayesi de hikmeti nüzulü olmuştur. Ve işte taaddüdün tahdidi bu hikmet ve faide cümlesinden bulunduğu gibi taaddüde müsaade de nev'i nisvanın sefaletine meydan vermemek ve tezyidi hars etmek hikmet ve faidesi tazammun etmiştir.

Balâda dul kadınlara dahi yetîm ıtlak edildiğini beyan etmiş idik. Sebebi nüzul gerek münhasıran sıgarı eytam olsun ve gerekse mutlak menkûhalarla da alâkadar bulunsun her halde âyetin alel'ıtlak adaleti nisvan hikmet ve gayesiyle alâkadar bulunduğu dahi aşikârdır. Binaenaleyh sebebin hususu, mefhum ve hükmün hususıyyetini ıktıza etmiyeceğinden «

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » da yetâmâ velev delâleten olsun dul

kadınlara şamil bir mefhumı âmmile mülâhaza edilirse âyetin hükmü ve hikmeti daha ziyade bir vuzuh ile mutalea olunabilecektir. Demek ki sebebi nüzul noktai nazarından onlarla beraber umuma ve maslahati ammeye taallûk ediyor ve bunun için nikâh mesaili hukukı ibaddan başka bir de hakkullahı, hukukı umumiyyeyi mutazammındır. Bundan dolayıdır ki nikâh, min vechin hak ve min vechin vazifedir. Hem muamele hem ibadettir. Allah tealâ rıkkat ve şefekat mevzularının en barizi olan erham ve eytama celbi nazar ettikten sonra her iki hissi rakıkın te'siri heyecanı tahtinde hissi adaleti tahrik ederek hayat ve saadeti beşeriyyenin kanunı inkişafı olan ve mesaili maliyye ile dahi alâkası bulunan emri nikâhı hem hak ve hem vazife haysiyyetlerini haiz, min vechin tevsi' ve min vechin tahdidi mutazammın ve kadınla erkek beynindeki alâkai fıtriyyenin bütün inceliklerini muhtevi bir surette tesbit etmiş ve alel'umum ricali
sh:»1288
izdivaca tergib ile himayei nisvana sevk ve cevrden haksızlıktan, ahlâksızlıktan, fuhüşten nehy-ü tenfir eylemiştir. Eytam ve nisvanın hukuku ve muhafazas vezaifi umumiyye cümlesinden bulunduğunu ve bu babda nikâhın mühim bir esas teşkil ettiğini ve ma'kul bir taaddüdi zevcat, nisvanın hukuk ve haysiyyeti nev'iyyesi muktezasini ıhlâl etmiyecek bir adl-ü kasm ile tatbık edilmesi lâzım geldiğini ve bu suretle taaddüdi zevcatı erkeklere ağır külfet ve vezaif tahmil ettiğinden dolayı hakka riayet edemeyib adaletsizlikten korkanların bire veya cariyelere kanaat eylemesi lâzım geleceğini anlatmış «ve siz Allahın ittika emirlerine karşı hukukı eytam ve nisvana riayetsizlikten korkan insanlarsanız halinize göre bu tafsılât dairesinde hareket etmeniz lâzım gelir» buyurmuştur ki işte «

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » şartının ma'nası bu oluyor. Burada evvelâ

şu sual hatıra gelebilir. Bu şart bulunmazsa ne olacak? burada korkunun ma'nayı hakikîsine nazaran böyle bir sual mümkin değildir: Çünkü yetîmler hakkında adaletsizlikten korkmamak bir küfür demek olur,

binaenaleyh her hangi bir mü'min için işbu « وَاِنْ خِفْتُمْ » şartının bulunmamasını tasavvur bir

tanakuz teşkil eder. Bu şart bulunmayınca cezası küfrolacağı malûmdur. Bu cihetle bu şart «

فَانْكِحُوا » emrini takyîd değil, bir te'yid ma'nasındadır. Lâkin korkarsanız demek «

فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا » de olduğu gibi mecaz olarak bilirseniz, bir haksızlık olacağını

zannederseniz» ma'nâsına olduğu takdirde hal böyle değildir. Bu şartın bulunmadığını farzetmek mümkindir. Bu suretle yetîmler hakkında haksızlık olmıyacağı onların ne mallarına, ne canlarına, ne ırzlarına bir tecavüz vuku bulmıyacağı bilinir, haksızlık melhuz olmazsa ne olacağını ta'yin etmek âyetin mefhumı muhalifine aid bir hukm olacağı cihetle bunu ta'yin etmek bir ictihad mes'elesi teşkil eder. Hazreti Aişe de sebebi nüzule nazaran bunun

sh:»1289

bir sureti hallini göstermiştir. Mantıkan bir kazıyyei şartıyyede mukaddemin intifasından tâlinin intifası lâzım gelmiyeceği cihetle havfı mezkûr bulunmadığı takdirde de gerek bir ve gerek müteaddid nikâh yapılamıyacağı anlaşılmaz. Bunun için eimmei müçtehidîndne ve müfessirînden hiç biri bu şartın Hazreti Aişenin beyan ettiği mehri sıgardan başka kazaen bir hükmü ifade ettiğine kail olmamıştır. Her iki ma'nâ ile havf şartı umurı kalbiyyeden olduğu için kazaen değil, ancak diyaneten bir hüküm ifade edebilir. Netekim adalet yapamıyacağını bilen bir adam birden ziyade tezevvüc ederse cevrden hazer etmediği için âsim olur. Fakat nikâh da dörtten ziyade almış gibi batıl ve fasid olmaz, nefaka, neseb ve saire gibi ahkâmı kazaiyye cereyan eder. Ve ba'dennikâh cevrden sakmabilirse yine müsâb olur.

Şu halde « فَانْكِحُوا » emrinin müfadı nedir? Emir, vücubda zahir olacağı için zahiriyye bu emrin vücub ifade ettiğine ve binaenaleyh vat-ü infaka kadır olan her ferd için aslı nikâhın farzı ayn olduğuna kail olmuşlardır. Cumhurı Ehli sünnet de nefsin galeyanı ve zinaya düşmek korkusu halinde infaka kudreti olanlar için farzı ayn olduğunda müttefık iseler de sureti umumiyyede vücuba kail değillerdir. Hanefiyece ferdî noktai nazardan galeyan halinde vacib, itidal halinde «

اَلنِّكَاحُ سُنَّتِى فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِى فَلَيْسَ مِنِّى » hadîsi şerifi mucebince

sünneti müekkede, kadına cevr korkusu halinde mekruhtur. Bundan başka yine Hanefiyece de farzı kifaye olduğunu tasrih edenler de vardır ki her ferde değil ise de ümmetin hey'eti mecmuasına nazaran farzıdır. Umumu terkederse âsim olurlar demek olur. Biz de âyetten bunu anlıyoruz. Filvaki umumun birden nikâhı terkettiği farzıyyesi karşısında hepsinin ibadet ile meşgul olduğu bile tasavvur edilse inkirazı kül muhakkaktır. Ve hiç birinin bakai islâma sui kasd ukubetinden kurtulmıyacağı zahirdir. Binaenaleyh teehhül

sh:»1290

edenlere her vecihle muavenet etmek de bir vazifedir. Nikâh muamelâtı da tas'ib edilmeyib daima teshil olunmamalıdır. Çünkü ta'sibi nikâh, teshili zina demektir, velhasıl « فَانْكِحُوا » emri merbut olduğu kuyude nazaran bazı ahvalde vücub, bazı ahvalde nedib delâiline mukarin olduğundan en umumî müfadı nedibdir. Nikâh, nafile ibadet ile iştigal için tecerrüdden efdaldir. İmamı Şafiî Hazretleri ise ibahaya kail olmuş, ibadet için tecerredün nikâhdan efdal ve hayırlı olduğuna hükmetmiştir ki bunların tafsili fıkha aittir.

Taaddüde gelince: Bunun esas itibariyle mahza bir müsaade ve ibaha olduğunda ve havfi cevr takdirinde mekruh bulunduğunda söz yoktur. Maamafih âyet bununda bazı ahvalde nedbini ve belki vücubunu iş'ardan hali değildir ki bunu da en ziyade gerek erkekler ve gerek kadınlar için fuhş-ü zina tehlükesinin yüz göstereceği ahvalde aramak lâzım gelir « مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ » mucebince bu müsaadenin a'zamîsi dört olmuştur. Zira hasbellisan «şu elmaları şu cemaate ikişer ve üçer ve dörder taksim et» denildiği zaman bir kısmına yalnız iki bir kısmına yalnız üç, bir kısmına yalnız dört isabet edeceği anlaşılır. Fakat zahiriyyeden bazısı bu adedlerin a'dadı tevzıiyye olduğunu « أَل » i düşünmiyerek aradaki « و » ye bakıb bundan bu adedlerin bir şahısta cem'i ıktiza edeceği vehmine düşmüş ve mecmuunu iki ve üç ve dört gibi dokuz saymıştır. Bunlar i'mali fikri kabul etmedikleri gibi icmaı da kabul etmediklerinden asrı saadetten beri gelen an'anei islâmiyye eimmei dînin ve bütün Fukuhai müçtehidînin icma'larına muhalefet etmişlerdir. Âyetin hıtabında Hazreti Peygamber dahil olmamakla beraber buradaki dokuz tevehhümünü Peygamberin hassai mahsusasına haml etselerdi belki bir veçholurdu. Yoksa «mesna, mükerrer iki; sülâs, mükerrer üç, ruba' mükerrer dört» demek olduğundan bu hısapça dokuza değil, on sekize çıkmaları lâzım gelirdi.

sh:»1291

Diğer taraftan Rafızî şiy'adan bir kısmı bu adedlerin hiç bir tahdid ifade etmediğini ve « مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ » umumî üzere baki olub bu adedlerin ikişer, üçer, dörder ilâ ahırini gibi bu ta'mimi te'kid etmiş olduğunu iddiaya kadar varmışlar ve mücerred havâlarına tâbi' olmuşlardır. « اَلْعِيَاذُ بِاللّٰهِ ».

Sebebi nüzulde Hazreti Aişe riyayetinin sıhhatini te'yid eden bir nokta da şudur; 4.

﴿وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾ Kadınlara mehirlerini de bir farizai diyanet olarak -ta'biri aharle- bir atıyyei İlâhiyye olarak veriniz, seve seve ve bütün gönül hoşluğu ile veriniz. Yani siz erkekler kadın maline göz dikmek ve nikâh için kadından mal gözetmek şöyle dursun, onları behemehal münasib bir mehr ile alınız ve mehirlerini kıskanarak değil kerem ve semahatle seve seve veriniz. Bu size bir kanun olsun da « وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ » sirri tecelli etsin. « ص » ın fethi ve « د » ın zammiyle « صدقات » « ص » ın zammı ve « د » ın sükûniyle cümle vezninde « صدقة » nın cem'idir ki mehir ma'nâsınadır. « نحلة » millet, şeriat ve diyanet ma'nâsına, bir de hibe, atıyye ve ihsan ma'nâsına gelir. Lisanımızda «giybet» denilen mehri müaccel âdetinin menşei de bu emirdir. Bu hıtabda zevçlerden başka veliylere de bir hisse vardır. Şayed kadınların mehirlerini velîleri tamamen veya kısmen kabzetmiş bulunurlarsa, ondan intifaa hakları yoktur. Kadınların yedlerine teslim etmeleri lâzım gelir.

Ey zevçler veya veliyler, siz böyle veriniz de

﴿فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا﴾ o kadınlar gönül hoşluğu ile, kendi rızalariyle size o verilenden bir şey ihsan ederlerse ﴿فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا﴾ onu da boğazınıza durmadan kemali afiyetle yiyiniz. Fakat 5.

﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ﴾ sefihlere de

sh:»1292
mallarınızı vermeyiniz.» -SEFİH, aklı veya dîni nakıs olan hılâfı akıl veya hılâfı dîn harekâtta bulunan ahmak veya fasık demektir ki birinde Allaha ısyan ma'nâsı var birinde yoktur. -Ya'ni mallarınızı böyle eksik akıllı veya fasıklara teslim edib de telef etmeyiniz ve fisk-u sefahete revaç vermeyiniz ki bu da bir hamakat ve sefahettir. ﴿الَّتِى جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا﴾ o mallar ki Allah size mabihilkıyam yapmış, hayatınızı onunla kaim kılmış tedbir-ü idaresine sizi memur etmiştir. Binaenaleyh o malları evlâd-ü ıyalinizden bile olsa süfehaya teslim etmeyiniz.» Bunda iki ma'nâ vardır. Birisi kendi milkiniz olan mallar demektir. Birisi de gerek milkiniz olsun ve gerek olmasın alel'ıtlak tahti velâyet ve idarenizde bulunan emval demektir ki bunun en başlıcasını emvali eytam teşkil eder. Bu surette «emvaliniz» buyurulması emvali şahsıyenin muhafazasına da hukukı umumiye taallûk ettiğini gösterir ve binaenaleyh âyet gerek emvali umumiye ve gerek emvali hususıyenin idaresine süfehanın taslıt edilmemesi lüzumunu iş'ar eder. Bu ma'nâ itibariyledir ki bunda sefihi baliğın hacrine dahi bir delâlet anlaşılmıştır. Maamafih İmamı A'zam bu hacre cevaz vermemiştir.

Evet berveçhi meşruh sefihlere mallarınızı vermeyiniz, fakat onları sefil dahi bırakmayınız

﴿وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ﴾ o malların içinde rızıklarını veriniz ve giydiriniz

﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً﴾ ve onlara akla ve şer'a muvafık güzel sözler söyleyiniz.»-

Balâda «وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ » buyurulmuştu, şimdi de «

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاۤءَ» buyurulduğuna ve çocukların tam akıllı olmadıkları ve binaenaleyh bu mazmunda dahil bulundukları da ma'lûm olduğuna nazaran yetîmler hakkında ne yapacağız derseniz 6.

﴿وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى﴾ yetîmleri de

sh:»1293

deneyiniz, tecribe ile ta'lim ve terbiye ediniz, hüsni idareye alıştırınız

﴿حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ﴾ nihayet nikâh çağına geldikleri, ya'ni baliğ oldukları vakit

﴿فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا﴾ kendilerinden rüşd hisseder, akıllarının ve terbiyyei

diniyelerinin tamam olduğunu ve kendilerini hüsni suretle idare edebileceklerini yakından anlarsanız

﴿فَادْفَعُوۤا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ﴾ derhal mallarını kendilerine teslim ediniz. Şu halde hiyni bulûğunda rüşdünü ibraz edemezse biraz beklenecek demek olur. Fakat bu hal devam ederse ne olacak?

Bunda ulema, ıhtılâf etmişlerdir İmamı A'zam yirmi beş yaşına kadar beklenir. O zaman her halde teslim olunur. Çünkü yirmi beş yaşı bir insanın dede olması mümkin olan bir sindir demiş ve ondan sonra hacri kabul etmemiştir.

﴿وَلَا تَاْكُلُوهَاۤ اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا﴾ ve bu malları

büyüyecekler de elimizden alacaklar diye bol bol sarf-ü israf ederek yemeyiniz

﴿وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ﴾ ganiy olan veliy veya vasıy temamen sakınsın, kendi maliyle kanaat etsin ﴿وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ fakır olan vehiy

veya vasıy de ma'ruf veçhile ücreti sa'y-ü hizmeti ve haceti zaruriyyesi kadar yesin.» - Bu ma'ruf «

لَا تَاْكُلُوۤا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ » , «

kendilerine teslim ettiğiniz zaman da onlara karşı şahid tutunuz, şahid huzurunda veriniz

﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا﴾ Allah da bütün hisablarınızı görmeğe kâfidir. Onun emirlerine nehiylerine

dikkat ederseniz başka muhasibin mes'uliyyetinden korkmağa lüzum kalmaz. Fakat Allahın emirlerine muhalefet ederseniz başka hiç bir muhasib de sizi kurtaramaz.»- Rifaa vefat etmiş ve oğlu Sabiti sagır olarak bırakmış idi, velîsi tahti hıcrimde birader zadem var, Bunun malından bana ne kadar halâl olur ve malını ne zaman teslim edeyim» diye Resulullaha sormuştu, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur. Şimdi de miras ahkâmına geçiliyor.

7. ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ﴾ erkeklerin ebeveyninin ve yakın akribalarının bıraktıkları terikeden nasıbleri ﴿وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ﴾ kadınların da ebeveyninin ve akribasının bıraktıkları terikeden nasıbleri vardır. ﴿مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ﴾ azından da vardır çoğundan da. Bu nasıbler ﴿نَصِيبًا مَفْرُوضًا﴾ mefhuz ya'ni min tarafillâh farz-u takdir olunmuş, maktuan ve kat'iyyen vacib bir nasıb ve hisse olarak sabittirler.» -Rivayet olunuyor ki devri cahiliyyede Arablar «mızraklarile çarpışmıyan ve yurdunu müdafaa etmiyen varis olamaz» derler ve binaenaleyh kadınları ve gerek erkek, gerek dişi çocukları vâris tanımazlarmış. Ensardan Evs ibni Sabit radıyallahü anh vefat etmiş, zevcesi « اُمُّ كَحْلَه » ile üç kızı kalmıştı, vasıyleri olan amuca zadelerinden Süveyd ve urfuta yahud Katade ve Arfece namında iki adam gelmişler âdeti cahiliyye üzere müteveffanın mirasını kendilerine almışlar zevcesine ve kızlarına hiç bir şey vermemişler, binaenaleyh kadın Ümmi Kâhle Resulullaha şikâyet etmiş, Aleyhissalâtü vesselâm «haydi evine git bakayım Allah ne ihdas edecek buyurmuş idi ki işte bu âyet bunun üzerine nâzil oldu bu âyet mirasın yalnız ricale mahsus olmayıb valideynin ve bütün

akribanın terikesinden bütün rical ve nisanın kurbi karabetlerine göre bir hakkı veraseti sabit bulunduğunu sureti umumiyyede iş'ar etmiş ve binaenaleyh bundan gerek asabat ve gerek zevil'erham hepsinin varis olabileceği anlaşılmış olmakla beraber bunda henüz nasıbi mefruzun mıkdarı beyan olunmamış, bu cihet mücmel kalmış idi, bunun üzerine Resulullah vasıylere haber gönderib «Evs»in malından hiç bir şey'e yaklaşmayınız» buyurdu. Ba'dehu « يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فٖى اَوْلَادِكُمْ » nâzil oldu. Zevc ve zevcenin sümün hissesini vermelerini ve kızların hisselerini de tutmalarını emretti, sonradan kızların nasıblerini de veçhile bu hâdise ahkâmı mirasın ilk sebebi nüzulü olmuş ve bununla bu babdaki ahkâm ve âdâtı sabıka nesholunub pek esaslı bir inkılâb husule gelmiş ve fakat bu ahkâm bir daf'ada nâzil olmayıb evvelâ icmal saniyen tafsîl ile bir tedric ta'kib ta'kib etmiştir ki bu gibi tedriclerin itkan ve ihzar noktai nazarından ruhlar üzerinde pek büyük netaici terbiyeviyyesi vardır. Bu cümleden olmak üzere varis olmıyan akrıba dahi bulunabileceğine işaretle evvelâ şöyle bir edebi dinî telkin olunuyor.

8. ﴿وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى﴾ Mal taksim edilirken -varis olmıyan- büyük küçük karâbet sahibleri ﴿وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ﴾ ve akribadan olmıyan yetîmler, miskinler dahi mecliste hazır bulundukları takdirde ﴿فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ﴾ bunları da o taksim

olunan maldan merzuk ediniz, bir az bir şey veriniz ﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ ve kenidlerine gönül alacak söz söyleyiniz.» Bu âyette emirler nedbe hamledilmiştir. Bazıları vücuba da kail olmuşlardır. 9.

﴿وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ﴾ Pir de o kimseler ki arkalarında zaiyf zaiyf, güçleri kuvvetleri

sh:»1296

yetmez, bir takım zürriyyet bırakmış olsalar üzerlerine korkub titriyeceklerdi, bunların yürekleri sızlasın da ﴿فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allahdan korksunlar ﴿وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ sağlam söz söylesinler, bu gibi işlerde kendilerine söz düşenler, kendilerini o vefât eden meyyit, ve onun yetîm evlâdlarını kendi evlâdları yerine koyub düşünsünler de sözlerini ona göre dos doğru söylesinler. Yetîmler hakkında kendi evlâdları gibi hareket etsinler.» -Çünkü ölüm her kesin başına gelecek, her kesi bu köprüden geçirecektir. Ve bir hadîsi şerifte varid olduğu üzere « لَا يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِاَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ = kul kendisi için neyi seviyorsa kardeşi için de onu sevmedikçe mü'min olmaz.» Her halde şu muhakkak ki 10.

﴿اِنَّ الَّذِينَ يَاْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ yetîmlerin mallarını zulmen yiyenler, karınları dolusu bir ateşten başka bir şey yemiş olmazlar. Ve ileride Saîr denilen öyle kaynar bir ateş içinde kalırlar ki malûm olan ateşlerden hiç birine benzemez ve şiddetinin derecesini Allahdan başka kimse bilmez.» -Rivayet olunuyor ki bu âyetin nüzulü üzerine halk korkularından yetimler ile ıhtilât etmemeğe başlamışlar. Binaenaleyh vazifenin böyle kaçınmak olmadığını anlatmak için sûrei Bakaredeki « قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ » âyeti nâzil olmuştur.

Kalblere bu edeb-ü terbiye, bu insaf, bu adl-ü hak hissi, bu ittika ruhu telkin edildikten sonra şimdi balâda zikrolunan farz hisselerin mıkdarını beyan ve sahiblerini tayin ile ahkâmı mirasın tafsıline gelelim:

sh:»1297

﴿١١﴾ يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِى اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَاِنْ كَانَتْ

وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا
تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ
الثُّلُثُ فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى
بِهَا اَوْ دَيْنٍ اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا
فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٢﴾ وَلَكُمْ
نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ
وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا اَوْ دَيْنٍ
وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ
وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا اَوْ
دَيْنٍ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ
فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَاِنْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ
شُرَكَاءُ فِى الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَا اَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ
وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿﴾

sh:»1298
Meali Şerifi

Allah size miras taksimi şöyle ferman buyuruyor: Evlâdınızda: Erkeğe iki dişi payı kadar, eğer hepsi dişi olmak üzere ikiden ziyade iseler bunlara terikenin üçte ikisi, ve eğer bir tek kız ise o zaman ona yarısı; ebeveyni için: Her birine ölenin terikesinden altıda bir şayed çocuğu varsa, amma çocuğu yok da anası babası varis bulunuyorsa anasına üçte bir, eğer ölenin kardeşleri de var sa o vakıt anasına altıda bir, hep ettiği vasıyyetten veya borcundan sonra; babalarınız ve oğullarınız bilmezsiniz ki onların hangisi menfaatçe size daha yakındır, bütün bunlar Allahdan birer feriza, her halde Allah alîm, hakîm bulunuyor 11 Size ise zevcelerinizin terikesinin yarısı bir çocukları yoksa, ve eğer bir çocukları varsa o zaman size dörtte bir, ettikleri vasıyyetten veya borçtan o zaman size dörtte bir, ettikleri vasıyyetten veya borçtan sonra, onlara da sizin terikenizden dörtte bir eğer bir çocuğunuz yoksa, ve eğer bir çocuğunuz varsa o zaman onlara sekizde bir, ettiğiniz vasıyyetten veya borçtan sonra; ve eğer bir erkek veya kadının (çocuğu ve babası yok ta) kelâle
sh:»1299
cihetinden (yan koldan) mirasına konuluyor ve (ana) bir biraderi veyâ bir hemşiresi bulunuyorsa her birine altıda bir, ve eğer bundan ziyade iseler o zaman üçte birinde ortaklar, ızrar kasdı olmaksızın edilen vasıyyetten veya borçtan sonra ki bütün bunlar Allahdan ferman, Allah ise hem alîmdir hem halîm 12

Bu iki âyetten birincisi alâkai vilâdet üzerinde cereyan edib meyyitten itibaren yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya füru' ve usul ta'bir olunur. İki tarafı haiz olan amudi neseb karabetine müteallıktır ki evlâd ve valideyn bu amudün meyyite bilâ vasıta muttassıl olan valideyn bu amudün meyyite bilâ vasıta muttasıl olan mebde'leridir. İkincisi, evvelâ bilvasıta ittısal ifade eden alâkai nikâha, saniyen nesebde amudi nesebden hariç olub onun etrafında bulunan ve ona nazaran zaiyf olduğundan dolayı kelâle ta'bir olunan karabet cihetine müteallıktır ki ancak bilvasıta ittısal ifade eder.

Fahruddîni Razî burada şöyle bir fezlekei tarihiyye yapmıştır: «Cahiliyye ehalisi iki şey ile tevarüs

ediyorlardı: Biri neseb, diğeri ahd, neseb cihetinden ne sıgari ne de inasi tevarüs etmezler. Ancak ekaribden ât üzerinde harb-u darbe ve ahzi ganimete muktedir ricali tevris ederlerdi, ahde gelince: Bu iki veçhile olurdu ki birincisi hılf idi, bir adam diğerine «demim demin ve hedmim hedmin, sen bana varis olursun ben sana, sen benimle taleb edilirsin ben de seninle» der, bu veçh, üzere akdi muahede ettiler mi hangisi arkadaşından evvel ölürse sağ kalanın şart mucebince meyyitin malinden hakkı olurdu. İkincisi de tebinni idi, bir adam başkasının oğlunu oğul edenir, ba'dema bu oğlanın nesebi babasına değil,

sh:»1300

bu adama nisbet edilir ve varisi olurdu ki bu tebenni de muahede envaından bir nevi'dir. Allah tealâ, Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerini ba's buyurduğu zaman evvel emirde bunları cahilliyyedeki hal üzere terketti, hatta ba'zı ulema demişlerdir ki «hayır sade terk değil, takrir bile etti ki «

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِىَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۜ » neseb ile tevarüsü « وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْۜ » ahd ile tevarüsü takrirdir. Cahiliyyede esbabı tevarüs böyle idi. İslâmdaki esbabı tevarüse gelince: Zikrolunduğu üzere hılf ve tebenni takrir olunmuş ve bunlara iki şey dahâ ilâve kılınmış idi ki biri hicret, diğeri müâhât, ya'ni kardeşlik idi, hicret bir muhacirin diğer muhacire ziyade bir muhaletat ve muhalesatle ihtısası bulunduğu zaman karabeti olmasa bile veraseti sabit oluyor. Ve muhacir olmıyan akribasından dahi olsa o muhacire varis olamıyordu. Müâhât, Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem bunlardan her iki kişi beyninde bir kardeşlik akdettiriyor. Bu da sebebi tevarüs oluyordu. Sonra cenabı Allah «

وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فٖى كِتَابِ اللّٰهِۜ » hukmiyle

bunların hepsini neshetti ve İslâmda takarrür eden esbabı veraset şu üçü oldu: neseb, nikâh, velâ». ilh.

İşbu tafsılı miras âyetinin sebebi nüzulünde de «Atâ» şöyle rivayet etmiştir: «Sa'd ibni Rebi' radıyallahü anh şehid olmuş, iki kızı bir zevcesi, bir de biraderi kalmış idi. Biraderi malın hepsini alıverdi, kadın da Hazreti Peygambere gelib «ya Resulallah, işte Sa'din kızları, Sa'd katledildi, bunların amucası da mallarını aldı» diye arzı hal etti, Aleyhissalâtü vesselâm da «haydi şimdilik git, ümid ederim ki Allah bu babda hukmünü yakında verecektir,» buyurmuş idi. Bir müddet sonra kadın yine geldi ve ağladı ve bunun üzerine bu âyet nâzil oldu, binaenaleyh Resulullah kızım amucasını çağırdı, «Sa'din iki kızına sülüsan ve bunların anasına sümün ver bakısi de senin» buyurdu ve işte bu âyet mucebince islâmda ilk

sh:»1301

taksim olunan miras bu oldu» demek ki bu obirinden evvel neticelenmiştir. Demek ki hikmeti nüzulün en mühim ciheti inasin ve sıgarın verasete bihakkın teşriki ve nikâhın gerek zevc ve gerek zevce için esbabı tevarüse idhali inkılâbı azîmi ile keyfiyyet ve kemmiyyeti verasetin sureti kat'iyyede ta'yini ve bundan evvelki âdât ve ahkâmın nesh-ü ilgasıdır.

«

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتٖى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ

» gibi âyetlerden anlaşıldığı üzere Allahın vasıyyeti ta'biri, «emir» kelimesinden daha kuvvetli bir icabı kat'î ifade eder. Bu, öyle bir emri beliğdir ki bunda bir hakkın i'lâmiyle infazı lüzumunu ve ademi infazında mes'uliyyetin ağırlığını ve bu ağır mes'uliyyetin temamen me'mura tahmil edilmiş bulunduğu ıhtar ve aynı zamanda me'mura tahmil edilmiş bulunduğu ıhtar ve aynı zamanda me'mura mahabbet ve emniyyeti iş'ar ile bir velâyet ve niyabet i'tasını tazammun eden bir ahd-ü taltif vardır. Zira vasıyyet, mabadi mevte taallûk edib tebdili caiz olmıyan ve geri alınması ihtimali kalmıyan lâzımül'icra bir emrin infazı için emniyyet ve i'timad ile velâyeti niyabiyye tafvizını tazammun eden bir beyan ve ahiddir. Binaenaleyh 11

﴿يُوصٖيكُمُ اللّٰهُ فٖٓى اَوْلَادِكُمْ﴾ şöyle demek olur: Allah tealâ vefatınızdan sonra

evlâdınızın hukukunu te'min zımnında müstahıklarına iysali lâzım gelen farz nasıbleri beyan ederek size şöyle emrediyor ve ahid veriyor: ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۚ﴾ zekerin hakkı

ünseyeyn hazzının misli, bir erkek hakkı iki dişi hissesi kadar.» -İşte evvelâ erkek ve kadın hılkatinin

mahiyyetinde münderic olan bir düsturı esasî ki ahkâmı mirasın bir çoğu bu esas üzerine halledilir. Sihamı maktuanın takdirinde de bu düsturun bir tatbikı hissolunur. Bu düsturun ifadeseninde rical ve nisa denilmeyib de zeker ve ünsâ buyurulması sıgar ve kibarın istihkakta müsavi olduğunu ve bu babda bülûğ-u kiberin hiç dahli olmadığını
sh:»1302
tansıs etmek ve cahiliyyede yapıldığı gibi etfalin mahrumiyyetine meydan vermemek içindir ki eytam âyetini velyettirilmesi de bilhassa bu noktaya nazarı dikkati celbetmiştir, Bu suretle evvel emirde miras evlâd ile, evlâd içinde erkek ile başlanmış ve bununla alâkai vilâdetin diğer taallûkattan kuvvetli bulunduğu anlatılmıştır. Demek ki en çok hisseyi evlâd, evlâd içinde de zükûr alacaktır.

Burada şöyle bir sual pek tabiî olarak hatıra gelebilir. Dişi erkekten daha zaiyf ve rakık daha muhtaç bir fıtratte olduğuna göre mirastan hissesi erkekten daha ziyade olmak, hiç olmazsa müsavi gözedilmek lâzım gelmez mi? Binaenaleyh erkek nasîbinin müzaaf olmasında hikmet nedir? Zamanımız efkârını işğal eden bu suali müfessirîn ve fukaha mevzuı bahs ederek hikmetini izah eylemişlerdir. Şöyle ki:

Evvelâ: Sûrenin başından beri de anlaşıldığı üzere sureti umumiyyede erkekle dişinin aile hayatına girmeleri matlûbtur, miras da buna müterettibdir. Halbuki aile hayatında infak mükellefiyyeti erkeğe tahmil olunmuştur. Erkek bir kendisi bir de zevcesi olmak üzere lâakal iki kişi besliyecektir. Binaenaleyh erkek masrafı çok kadının ki bundan az olacaktır, masraf ise irad ile mütenasib olmak lâzım gelir. Masraf erkeğe tahmil edilirken irad tevzi'inde kadına ziyade veya müsavi verilmesi hem kaidei ıktisada, hem de adl-ü hakka muhalif bir zulm olur. Ve asıl o zaman müsavatı hukukiyye esası ıhlâl edilmiş bulunur. Binaenaleyh mirastaki bu tefadul kadınların menfaati ve tesviyei haceti hisabında nefakâttaki farkı mükellefiyyetin muadili olmak üzere böyle bir müvazenei hukukiyye ve iktisadiyyeyi temin ederek adelet ve müsavat düsturlarının dakık bir tatbikini tazammun etmektedir. Ganimet, garamet ile
sh:»1303

müteanasıbdır « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » kaidesi « اَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ » emriyle

bir muadelei hukukıyyedir ki bunu ıhlâl «haddini tecavüz eden zıddına munkabil olur» kaidesi mucebince daima nisvanın zararına neticelenerek verasetten bütün bütün mahrumiyyetine veya aile hayatında masrafa iştirâk ile beraber emvalinde dilediği gibi tasarruf hakkının hacr-ü mez'ine sebebiyyet vermiştir.

Saniyen: Kadın erkekte bulunmıyan veya noksan olan bazı hasaisı haiz olduğu gibi erkek de kadında bulunmıyan veya noksan olan bazı hasaisı haizdir. Bunun içindir ki dişi erkeğin aynı veya mesli değil, mukabili, muadili, eşidir. Öyle bir eş ki hılkatte ve vezaifi fıtriyye ifasında erkeğin talîsidir. Erkeğin verdiği sermaye üzerinde işler, onu tenmiye eder. İşte erkekle dişi beynindeki bu farkı fıtrînin netaicinden biri de aralarındaki kıymeti maliyye ve kudreti ıktisadiyye farkı olmuştur. Hususî surette ferdi ferde değil sureti umumiyyede dişi dişi, erkek erkek edildikleri zaman dişinin kesib ve idarei emval hus就sundaki vüs'u, tabiri âharle kıymeti maliyyesi erkekten noksan olduğu bir hakıkati kat'iyye olarak görülür. Bu fark, Fıkıhde lâekal üçte iki veya ikide bir olmak üzere tesbit edilmiştir. Denebilir ki sureti umumiyyede bir kadın yevmiyyesi elli kuruş farzedilirse erkeğin yevmiyyesi lâekal yetmiş beş veya yüz kuruş takdir edilmek lâzım gelir. Bir erkek diyetinin iki kadın diyetine müsavi tutulması da bu hikmete mebnidir. Zira can ödenmez, zayi' olan kıymeti maliyye ödenebilir. Ve her ne zaman malî bir haysiyyet ve istihkak mevzuı bahsolursa bu esas düşünülmelidir. Bundan ise burada şu iki netice hasıl olur. Birincisi ıktisadı umumî noktai nazarından medarı kıyamı hayat olan emvalin kudreti ıktisadiyyesi fazla bulunan erkekler elinde idare edilmesi hem kadın ve hem erkek dahil olmak üzere menafi ve hukukı umumiye
sh:»1304
ıktizasındandır. Şu kadar ki kadını kudreti ıktisadiyyeden büsbütün mahrum addederek hakkı olan itibarı malîden temamen iskat etmek dahi menafii umumiyyeye mugayirdir. Çünkü nısıf kudretin inkârı ve iskatı hukukan ve ıktisaden bir zarardır. Vaz'iyyeti cidal ve rekabet de bir zarardır. Ve alelhusus kadınlar için zarardır. Nısfın vahide zammiyle müzdevic ve müteavin bir surette imal edilmesi ise tarafeyn için ayni menfeattir. Binaenaleyh sermayei aslîyi teşkil eden mirasda erkek ve dişiden her birine kudreti ıktisadiyeleriyle mütenasib mal tevzi' etmek, hakkullah olan menafi' ve hukukı umumiyye ıktizasındandır ki balâda «

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَٓاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتٖى جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا»

âyetinde bu esasa bir işaret sebketmiş idi. İkincisi de mes'uliyyeti maliyyenin kadınlardan ziyade erkeğe tevcihi ve hayatı ictimaiyyei ailede vazifei infakın bilhassa erkeklere tahmili lüzumudur ki hem bir ma'dilet, hem de menafi' ve hukukı nisvan ile beraber menafi'i amme icabındandır. Zira teklif vüs'ıle mütenasib olmak lâzım gelir. Kadın ise erkekten ziyade muhtac bulunmakla beraber ehliyyeti maliyyesi ayni seviyyede iştirake mütehammil değildir. Bunun için kadının malı kendine kalmalı, erkek değildir. Bunun için kadının malı kendine kalmalı, erkek hakkın bahşettiği fazlai kudretinden vazifei infakı üzerine almalıdır.

Çünkü garamet, ganimet ile mütenasibdir.

Salisen, rivayet olunuyor ki Ca'feri Sadık Hazretlerinden bu mes'ele sorulduğu zaman «Havva şecerei memnuadan bir avuç buğday aldı yedi, bir avuç daha aldı sakladı, sonra bir avuç daha aldı Ademe verdi, o kendi nasıbini erkeğin iki katı yapmağa kalktığı için Allah tealâda kalbetti, kadının nasıbini erkeğin nısfı yaptı» diye bir cevap vermiştir ki anlıyabilenler için remzî ve temsilî bir surette pek derin hakikatleri muhtevidir. Bu izahat tefsirlerin ezcümle Fahrirazînin beyanından muktebestir. Ancak onların lisanı ilmîleri bazı tasarrufat ile tarafımızdan tavzıh olunmuştur. Bundan bilhassa
sh:»1305

şu neticeye geliriz ki « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » esası ileride erkekleri külfeti infaktan kurtarmak için erkekle dişi beyninde miras müsavatını ihzara ma'tuf bir mukaddimei inkılâb olmak üzere değil orta da hikmeti hılkate muhalif olarak mevcud olan bir ihtilâli hukukî ve içtimaîyi izale ile muvazenei adl-ü hakkı tesbit ve takrir eden ezelî bir kanunı hakkın ifadesi olmak üzere nâzil olmuştur. « اِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَ الْاَرْضَ »

« لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » düsturu mucebince oğul evlâdı, yanında başka bir varis bulunmazsa mirasın hepsini alabilecektir. Bir mertebede cihet ve kuvveti karabetleri müttehıd olan varislerde de bu düstur cari olacaktır. Fakat evlâd yalnız ünsa veya inas olduğu takdirde

﴿فَاِنْ كُنَّ نِسَاۤءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ﴾ eğer evlâd ikiden ziyade dişiler iseler

﴿فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾ mecmuunun hakkı terikenin sülüsanı

﴿وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾ ve eğer bir kız ise bununki de nıfıstır.

Acaba iki olursa ne olacak? Bu tasrih edilmemiş görünüyorsa da bunun da sülüsan olduğu fahvayı kelâmdan vücuh ile müstebandır « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » düsturunun birle iki mukayesesindeki sureti ifadesi, kezalik bu iki cümlei şartıyyenin tam tekabülü gibi karaini ifade ile birinci cümlei şartıyye iki ve daha ziyade inas isemer demek olduğunu vücuh ile isbat etmişlerdir. Ancak bunda İbni Abbas Hazretleri münferiden muhalif olarak kalmış iki de nısıf olmalı demiştir.

﴿وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ﴾ veled erkek olursa bu iki südüsten mütebakıyı temamen alır. Erkek ve dişi muhtelıt olursa « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » alırlar. İki veya daha ziyade kız iseler mütebakî, sülüsana müsavi olduğundan tamamını alırlar. Bir kız ise

sh:»1306

nısıf alacağından bir südüs bakı kalır ki o da yine babaya aid olacaktır. Zira göreceğiz ki baba bakî alabilen asabattandır. ﴿فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ﴾ veledi bulunmadığını ve ebeveyni kaldığı takdirde hem baba ve hem ananın vâris oldukları muhakkak o zaman ﴿فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ﴾ ananın hakkı sülüs, binaenaleyh mütebakînin babaya aid olduğu bizzarure malûmdur. Başkaca tasriha lüzum yoktur. Şu halde baba yalnız kalacak olursa bütün malı alabilecektir. Ve her ne zaman bakî, bulunursa onu da alacaktır. Görülüyor ki babaya karşı anaya sülüs takdiri de « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » kaidesinin bir tatbikı demektir. Evlâd bulunmayınca ana ile baba evlâttan bir oğlan ile bir kız tekabülünde bulunmuş oluyorlar. Buradan evlâd bulunduğu zaman baba ile ana aleseviyye neden birer südüs bir sülüse müsavidir. Bir sülüs ise babaya karşı bir ana hissesidir. Demek oluyor ki evlâdın kuvveti karabetine binaen evlâd karşısında ebeveyn, baba karşısında bir ana hükmünde tutulmuş ve ona göre sülüse müsavi olmak üzere alesseviyye birer südüs verilmiş ve artık babanın anaya karşı zükûreti nazarı i'tibara alınmamıştır. Ve bu nokta kıyası celiye muhalif görünürse de kıyası hafiye muvafıktır ki zükûret hakkının evlâd tarafında bulunmasının neticei lâzımesidir. Ve ikisine müştereken bir sülüs takdir edilmeyib de birer südüs diye tahsıs olunması da bu hikmetle alâkadar olsa gerektir. Bunun için veled, bir kız olduğu takdirde evlâd tarafındaki zükûret hakkını itmam edemediğinden bunu baba itmam eder de iki südüsle bir nısıftan kalan bakîyi yine baba re'sen bir erkek olarak alır ki buna farz maatta'sıb denilir. Bu veçh üzere zevc ve zevce kelâle miraslarında da « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » düsturunun tatbikatı bellidir.

sh:»1307

﴿فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ﴾ ve eğer meyyitin veledi bulunmadığı halde iki veya daha ziyade biraderleri bulunursa, liebeyevn veya lieb veya liüm nasıl birader olursa olsun bu surette ananın hakkı südüstür.» -biraderler anayı sülüsten südüse hacbederler. Gerçi biraderlerin karabeti anadan uzaktır. Fakat iki veya daha ziyade oldukları zaman zükûretleri hasebiyle anaya karşı bir veled te'siri yaparlar. Sülüs ana hıssasının yarısını kendilerine çekmek için anayı südüse indirirler. Gerçi baba varsa bunları iskat edib ellerinden alacaksa da anaya da mani' olmuş olurlar. Bir birader ise bunu yapamaz.

﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٖى بِهَٓا اَوْ دَيْنٍ﴾ bütün bu hukukı ırsiyye, şer'an yapabileceği, ya'ni yapması nâfiz ve meşru' olur. Bir vasıyyetten veya deynden sonra olarak sabit olur. Terikeye hakkı verasetin taallûku mertebede vasıyyetten veya deynden muahhardır.» -Verasetin ba'delvasıyye olması deynin de vasıyyetten sonra zikredilmesi gösterir ki mukaddemden başlıyan tertib, evvelâ deyn, saniyen vasıyyet, salisen verasettir. Tertibde vâris, vasıyyeti, vasıyyet de şayed bulunursa deyni ta'kib edecektir. Bunu ıhtar için Hazreti Ali «Allah, vasıyyeti evvel zikretti fakat Resulullah evvelâ deyn ile hükmetti» demiştir. Baz'ı tefsirler bu tertibin Kur'andan anlaşılmadığı zannında bulunarak bu babda bir çok istidlâlât serdetmişlerse de hiç birine lüzum yoktur. Çünkü « مِنْ بَعْدِ » kelimesinin ma'nasına nazaran tertibi zikrînin muahhardan mukaddeme doğru tabiî olarak cereyan ettiği mülâhaza edildiği zaman lâfzan muahhar olanın ma'nen mukaddem olduğu zahirdir. « مِنْ بَعْدِ دَيْنٍ اَوْ وَصِيَّةٍ »

denilse idi o zaman vasıyyet, deyne mukaddem olmak lâzım gelirdi. « اَوْ دَيْنٍ » terdidi her terikede

deyn veya vasıyyetin içtimaı zarurî olmadığından naşidir. Bir de görülüyor ki vasıyyet « يُوصَى بِهَا »

diye mukayyed, deyn mutlaktır. Demek ki her vasıyyet

sh:»1308

verasetten mukaddem değildir. «Vasıyyet edebileceği nâfiz bir vasıyyet», veya İbni Kesîr, İbni Âmir, Ebu

Bekr kıraetlerinde « ص » ın fethiyle « يُوصَى بِهَا » okunduğuna göre «tevsıye olunur mendub bir

vasıyyet» mukaddemdir. Bu ise mücmel olduğundan beyanı Nebevî ile sülüs olmak ve varislerinden birine

olmamak üzere tefsir edilmiştir. Bundan başka « مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ » kaydi, vasıyyetin verasetten

mukaddem tenfizi lüzumunu iş'ar ettiği gibi « يُوصَى بِهَا » kaydi meşru' bir vasıyyet yapmağa teşvık

ma'nasını da müfiddir. [Sûrei bakarede «

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۚ اَلْوَصِيَّةُ

» âyetine bak]. Lâkin deyn, mutlak olduğundan ıkrar veya beyyine ile sabit olan her hangi bir borç bütün

terikeyi de müstagrık olsa yine veraset ve vasıyyetten mukaddem verilmesi lâzım gelir. Maa'haza ikinci

âyetinde bunun da bir kaydini göreceğiz.

﴿اٰبَاۤؤُكُمْ وَاَبْنَاۤؤُكُمْۚ لَاتَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًاۜ﴾

babalarınız ve oğullarınız bunların hangisi menfaatça size daha yakındır bunu bilemezsizin» -bu fıkra bir

taraftan yapılan vasıyyetin tenfizi lüzumunu, bir taraftan yapılan vasıyyetin tenfizi lüzumunu, bir taraftan da

vârislerin bir kısmını tafdıl-ü tercih ve bir kısmını cüz'î veya küllî mahrum edecek bir vasıyyet yapılmamasını

ıhtar ve ayni zamanda evlâda nazaran ebeveyne az hisse verilmesi şanlarının noksanından naşi olmadığını ve binaenaleyh onlara ihtiramda kusur edilmemesini tavsıye ile ebeveyni bir taltiftir. Evvelâ, vasıyyetin tenfizini ıhtardır ya'ni vefat eden usulünüz olsun, furuunuz olsun vasıyyet yapmayıb size ziyade mal bırakanı mı yoksa vasıyyet yapıb malı azaltmakla beraber sevaba sebeb olanı mı? Hangisi hakkınızda size daha nafi'dir? Bunu siz ta'yin edemezsiniz, onu Allah bilir ve bildiği için vasıyyet yapanın nef'i akreb olduğunu anlatıyor ve tenfizini tavsıye ediyor. Saniyen mûrislere vasıyyet yapmalarını ıhtardır. Ya'ni ölüme namzed olub miras bırakacak olanlar size vâris olacak usul-ü furuunuzun hangisi Dünya ve Ahırette size daha nafi' olacağını

sh:»1309

bilemezsiniz. Onun için varîslerinizin ba'zısını tercih ve ba'zısını mahrum etmek için vârise vasıyyet fikrinde bulunmayınız da Allah tealânın tavsıye ettiği veçh üzere bırakınız, ne bilirsiniz mahrum etmek istediğiniz belki sonunda sizin için daha nafi' olacaktır, bu ma'na «vârise vasıyyet yoktur» hadîsi şerifile beyan

edilmiştir ki ikinci âyette « غَيْرَ مُضَارٍّ » ile gösterilecektir.

﴿فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ﴾ bütün bunlar Allah tarafından farîza olarak takdir ve tavsıye

olunmuştur.» -bu kayd ta başta « يُوصِيكُمُ اللّٰهُ » fi'line merbut olarak aradaki beyanatın

cümlesine şamildir. Bununla farzıyyet bir de'fa daha te'kid olunmuştur: «

﴿نَصيبًا مَفْرُوضًا﴾ . ﴿يُوصيكُمُ اللّٰهُ﴾ . ﴿فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ﴾ «

İlmi faraiz işte bu farızaların ilmidir ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَليمًا حَكيمًا﴾ şuphe yok ki bu

farızaları takdir ve size tavsıye eden Allah tâ ezelde alîm ve hakîmdir binaenaleyh bunların hepsi Allah tealânın ilm-ü hikmetile farz-ü takdir buyurmuş olduğunda ve Dünya ve Ahıret masalih ve menafiinize muvafık bulunduğunda hiç şüphe etmeyiniz. Bu taksimatın isabetini aklı kasrınız kavramaz da «kadınlara hiç verilmese idi veya müsavi verilse idi, yahud şu cihet şöyle olsa idi» gibi hatıralara saplanacak olursa onu ilmi İlâhîye havale ediniz ve mucebile amel eyleyiniz».

12. ﴿فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ الخ﴾ zevci vefat eden zevcelere bu suretle terekeden miras tahsis edilmekle surei bakaredeki «

وَالَّذينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ » âyetindeki nafakai ıddet hukmü nesh olunmuştur. (oraya bak).

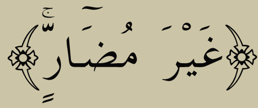
﴿وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ الخ﴾ eğer bir erkek veya kadın kelâle cihetinden mûres olur, yahud kelâle olarak mûres olur. Yahud mirasına konulacak erkek veya kadın kelâle olur ve halbuki bir biraderi veya hemşiresi bulunursa her birinin hakkı bir südüstür. Birader ve hemşire birden ziyade
sh:»1310

iseler bir sülüste hepsi alesseviyye ortak olurlar. « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » değil, zira buradaki birader ve hemşireden murad bil'icma' ana bir kardeşlerdir. Bunun için sıfatlarında zükûret hukmu yoktur. A'zemî hıssaları sülüs olması da ana makamına kaim olduklarını gösterir. Diğer kardeşler sûrenin ahirinde gelecektir.

KELÂLE: Valid, valide, veled cihetlerinin gayrı olan ya'ni usul-ü furu' silsilesini teşkil eden amudi nesebin haricinde bulunan karabet demektir, bu kelime esasen yorulub kuvvetten düşmek veya etraftan ihata edilmek ma'nalarına bir masdar olub evvelkinde kelâl, ikincide iklil ile münasebetdardır. Bu karabet valid ve veled karabetine nisbetle zaiyf veya onun başını yahud etrafına sarmış bulunduğundan bu nam ile tesmiye edilmiştir. Karabet, ziy karabet ma'nasına geldiği gibi kelâle de ziy kelâle ma'nasına olarak ne veled ne de vâlid ve valide bırakmamış olan morise, bir de ne veled, ne de valid ve valide olmıyarak kalan vârise dahi ıtlak olunur. Meselâ kardeşlik bir kelâle, usul-ü furu'dan bir şey bırakmadan vefat eden kardeş bir kelâde, onun arkasından kalan kardeş, amca, hala ve saire de hep kelâledir. Bu âyetteki « كلالة » de evvelki ma'na ile temyiz, ziy kelâle ma'nası i'tibarile de hal veya « كان » nin haberi olur. Evvelkinde ciheti ırsı, ikincide vâris veya morisin halini gösterir ki binnetice hüküm birdir. Kelâlenin tefsirinde Sahabenin akvali ve mübahasesi çoktur. Hazreti Ebibekri Sıddık radıyallahü anhın ıhtiyarına göre kelâle. «valideyn ve veledin masivası» dir ki muhtar ve kavli sahih de budur. Hazreti Ömer «kelâle, veledin masivası» dır der imiş, ve sorulduğu zaman «ben kelâle, veledi olmıyandır re'yinde bulunuyorum Ebû bekre muhâlefet etmekten hayâ ediyorum». «Kelâle, vâlid ve veledin masivasıdır» dediği de mervidir. Kelâle mirası bir burada, bir de sûrenin âhirinde vardır. Hazreti Ömer oradaki « ليس له ولد »

kaydını kelâlenin ta'rifine bir işaret gibi mülâhaza edermiş.

sh:»1311

 Hem vasıyyetin ve hem deynin kaydıdır. Ya'ni o suretle vasıyyet veya deyn ki vereseyi ızrara kalkışılmıyarak yapılmış ola» -binaenaleyh Mudârr olur. Bunun diğerlerine zarar olduğu, ve müstahıkk oldukları hıssai irsiyyeyi tağyir edeceği zâhirdir. Demek ki bu kayd ile işbu miras âyetleri « كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ » âyetindeki hukmi vasiyyeti neshetmiştir. « اَلَا لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ » hadîsi şerifi de bu neshi beyan eylemiştir. (bak). Kezalik ecnebîye veya vâris olmıyan akribaya da sülüsten ziyade vasıyyet mu'teber olmaz, veresenin icazetine mutavakkıf olur. Zira tarafı risaletten « يُوصَى بِهَا » olan vasıyyet sülüs olarak beyan buyurulmuştur. Fazlası vârisi izrardır. Vasıyet ne kadar olmalıdır? Sualine karşı Aleyhhissalâtü vesselâm bir hadîsi meşhurda: «Sülüs, sülüs de çok, vereseni ağniya olarak bırakman, onları fakr-ü ihtiyac içnide bırakmandan hayırlıdır» binaenaleyh malı az olanların süls vasıyyet yapmaları bile müstahsen değildir. Vasıyyetin böyle sülüsten mu'teber olması da marazı mevtteki bir kimsenin veresesine karşı vaz'ıyyeti hukukıyyesi miras noktai nazarından bir erkeğe karşı bir kadın vazıyyetine şebih olduğunu anlatır» « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » düsturu hukmen bunda da cereyan ediyor. Terikenin üçte biri meyyit için vasıyyet hakkı, üçte ikisi vereseye miras hakkı oluyor. Deynin vereseyi ızrar kasdile olmasına gelince: Bu da marazı mevtte yalan yere deyn ıkrar etmesile olur. Bunun için marazı mevtteki ıkrarı mücerred ile sabit olan deyn, irse takdim edilmez vârisin icazetine mevkuf olur. İşbu ızrar kaydinin burada zikredilmesi kelâle vârislerini ızrar kasdi ağlebi ihtimki olmasından naşidir.

 Allah tealâ bunları tarafı İlâhîsinden bir vasıyyet olarak emr-ü tavsıye ediyor. Buda obir âyetteki « فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ » gibidir. Ve bununla hem

sh:»1312

bihasebilma'nâ iki makamın tefavütiyle mütenasib birer te'kid yapılmış hem de bu âyetin âhirinden evvelkinin başına bir « رَدُّ الْعَجُزِ عَلَى الصَّدْرِ » bediası gösterilmiştir,

 Allah alîmdir: Izrar kasdında bulunanları bilir, fakat halîm olduğundan

ukubette isti'cal etmez. Binaenaleyh bu hilme mağrur olub ızrara kalkışmamalı, yapılacak olan vasıyyeti

Allah rızası için yapmalı, vasayayı ilâhiyyeye tevkıfı hareket etmelidir.

﴿١٣﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ
تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
﴿١٤﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا
خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ﴿﴾

Meali Şerifi

İşte bütün bu ahkâm Allahın kesdiği hududdur, ve her kim Allah ve Resulüne itaat ederse Allah onu altından irmaklar akar Cennetlere koyar, içlerinde ebedî kalmak üzre onları, bu ise o fevzi azîmdir 13 Her kim de Allaha ve Resulüne âsî olub hududunu aşarsa onu da bir ateşe sokar içinde ebedî kalmak üzere o, Hem ona tezlil edici bir azab var 14

Allaha ısyan ve hududu İlâhiyyeyi tecavüz edenlerin hakkı azabı mühin olduğundan dolayı:

sh:»1313

﴿١٥﴾ وَالّٰتِى يَاْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ
اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِى الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ
الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٦﴾ وَالَّذَانِ يَاْتِيَانِهَا
مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَا اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٧﴾ اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ
يَعْمَلُونَ السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَاُولٰٓئِكَ يَتُوبُ
اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٨﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ
لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ
اِنِّى تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓئِكَ اَعْتَدْنَا
لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Kadınlarınızdan fuhşü irtikâb edenlerin aleyhlerine sizden

sh:»1314

dört şahid getirin, eğer şehadet ederlerse o kadınları evlerde hapsedin tâ ölüm kendilerini alıb götürünceye veya Allah haklarında bir yol açıncaya kadar 15 Sizlerden onu irtikâb edenlerin ikisini de eziyyete koşun eğer tevbe edib ıslâh olurlarsa onlardan vaz geçin, çünkü Allah tevvab, rahîm bulunuyor 16 Fakat Allahın kabulünü va'd buyurduğu tevbe o kimseler içindir ki bir cahillikle bir kabahat yaparlar da sonra çok geçmeden tevbe ederler, işte Allah bunların tevbelerini kabul buyurur ve Allah alîm, hakîm bulunuyor 17 Yoksa kabahatleri yapıb yapıb da tâ her birine ölüm gelince işte ben şimdi tevbe ettim diyen kimselere tevbe yok, kâfir oldukları halde ölenlere de yok, bunlar işte bunlara biz elîm bir azab hazırlamışızdır.
18

____

FAHİŞE; Haddini tecavüz etmiş pek çirkin, aşırı edebsizlik demektir. «elfahişe» de zinanın bir ismidir.

15. ﴿وَالّٰتِى يَاْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ﴾ Kadınlarınızdan, yâni müsliman kadınlarından zina yapanlar, Allahın çizdiği nikâh hududunu tecavüz edib onun zıddı olan o ma'lûm fi'li şenia birrıza mübaşeret edenler oldu mu ﴿فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْۚ﴾ siz erkeklerden şehadete ehil dört şahidin o kadınlara karşı şehadetiyle isbat taleb ediniz ﴿فَاِنْ شَهِدُوا﴾ vak'a akibinde mururı zaman olmadan derhal şehadet ederlerse -ki bunda mururı zaman şehirlerde bir ay, uzakca köylerde dört nihayet altı ay olmak üzere takdir olunmuştur.- Kadınların bu suretle mücrimiyyetleri sabit olduktan sonra

﴿فَاَمْسِكُوهُنَّ فِى الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ o kadınları ölüm canlarını alıncaya veya Allah kenidlerine bir yol tâyîn edinceye kadar odalarda habsediniz.» - Bununla zaniyenin cezası diğer bir hükmi İlâhî nâzil oluncıya kadar bir

sh:»1315

müddet için «ölünceye değin hapsi daimî» olmak üzere tayîn buyurulmuştur. Binaenaleyh sûrei Nurdaki « اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِى فَاجْلِدُوا » âyetleri nâzil olunca bu hapsi daimî cezası mensuh olmuştur ki « اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا » kaydının muktezası da budur. Şehadet hakkındaki hukm ise sübuti zina babında bir aslı muhkem olarak bâkıdır.

Erkeklerde fuhşiyyatta bulunanlara gelince: 16. ﴿وَالَّذَانِ يَاْتِيَانِهَا مِنْكُمْ﴾ sizden onu yapar olanların ikisine de ﴿فَاٰذُوهُمَاۚ﴾ eza ediniz, yani takdiri size muhavvel olmak üzere kavlen veya filen ta'zir ile te'dib ediniz.» -Burada « وَالَّذَانِ » diye tesniye sığası irad olunması cayı işkâl olmuştur. Cumhurı müfessirîn bundan maksud zani ile zaniye olduğuna kail olmuşlar. Fakat bu surette

erkeğin cezası kadından hafif olması, kadının habsi daimîden başka diğer bir ta'zir ile de cezalandırılması

ve ezanın hapse dahi şümulü mülâhaza edildiği takdirde de ifadede tekrar bulunması lâzım geleceği cihetle tatbıkında ıhtilaf da etmişlerdir. Bazıları bunun nüzulü muahhar olup evvelâ kadın hakkında « اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبيلاً » medlûlü üzere hapsi daimîyi neshetmiş ve bil'ahare sûrei

Nur âyetiyle de burada mücmel olan ta'zir beyan olunarak hadde tahvil edilmiş olduğunu söylemişlerdir ki

en muvafık olan da bu olsa gerektir. Diğer taraftan Mücahidden bunun zina hakkında değil, livata hakkında

olduğu ve binaenaleyh « وَالَّذَانِ » iki erkekten ibaret bulunduğu nakledilmiş Ebumüslimi ıstehanî de

bunu tercih eylemiştir.

17. ﴿اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ﴾ Allah tealânın kat'iyyen kabulünü va'd-ü taahhüd

eylediği tevbe ancak ﴿لِلَّذينَ يَعْمَلُونَ السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ﴾ bir cehaletle bilmiyerek

fenalık yapıb da ﴿ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَريبٍ﴾ sonra çok geçmeden tevbe eden, günahında

ısrar

sh:»1316

etmiyen kimselere aiddir. 18. ﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ﴾

yoksa fenalıkları yapıb yapıb da ﴿حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ﴾ nihayet her

birine ölüm gelib çattığı zaman ﴿قَالَ اِنّى تُبْتُ الْـٰٔنَ﴾ ben şimdi tevbe ettim diyenlere

﴿وَلَاالَّذينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ﴾ bir de kafir olarak ölenlere tevbe yoktur. -Şu

halde bu ikisi arasında bulunan, ya'ni bilerek günah yapan çok geçmeden tevbe etmeyib seyyiatı i'tiyad

eden ve maamafih haleti nez'a gelib hayattan me'yus olmadan evvel tevbe edenlerin tevbelerinin kabulü

kat'î değildir. Meşiyyeti İlâhiyeye kalmıştır. Bu babda tahkik, şudur ki haleti nezi'den önce henüz hayattan

meyus olmazdan evvel küfürden tevbe ile iyman, makbuldür. Fakat haleti nezi'de yeis halinde küfürden

tevbe ile iyman makbul değildir. İymandan sonra ameli hayır kesbedebilecek bir zaman bulunmalıdır. Lâkin

mü'mini fasikın son nefesindeki tevbesi de makbul olabilir. « لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ »

dır. Şu kadar ki bu tevbenin kabulü de kat'î olarak mev'ud değildir. Bu âyetler işte bunu anlatmıştır.

Seyyiatın âkıbeti böyle azabı elîm, hukmi tevbe de öyle olduğu için nikâha müteallık berveçhi âtî

muharremata çok dikkat etmek lâzım gelir:

﴿١٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَٓاءَ
كَرْهًاؕ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّٓا اَنْ يَأْتٖينَ
بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰٓى اَنْ
تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فٖيهِ خَيْرًا كَثٖيرًا ﴿۞﴾

sh:»1317

﴿٢٠﴾ وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍۙ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ
قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔاؕ اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبٖينًا
﴿٢١﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ
مِنْكُمْ مٖيثَاقًا غَلٖيظًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُكُمْ مِنَ
النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَؕ اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًاؕ وَسَٓاءَ سَبٖيلًا
﴿٢٣﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ
وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتٖٓى
اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهَاتُ نِسَٓائِكُمْ وَرَبَٓائِبُكُمُ
الّٰتٖى فٖى حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَٓائِكُمُ الّٰتٖى دَخَلْتُمْ بِهِنَّۘ فَاِنْ لَمْ
تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْۘ وَحَلَٓائِلُ اَبْنَٓائِكُمُ الَّذٖينَ
مِنْ اَصْلَابِكُمْۙ وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَؕ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحٖيمًاۙ ﴿۞﴾

sh:»1318

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Kadınlara zorla varis olmanız size halâl olmadığı gibi verdiğiniz mehrin birazını kurtaracaksınız diye onları tazyık etmeniz de halâl olmaz, meğer ki arayı açacak bir fuhş irtikâb eylemiş olsunlar, haydin onlarla güzel geçinin, şayed kendilerini hoşlanmadınızsa olabilir ki siz bir şeyi hoşlanmazsınız da Allah onda bir çok hayırlar takdir etmiş bulunur 19 Ve şayed bir zevceyi bırakıb da yerine diğer bir zevce almak istiyorsanız evvelkine yüklerle mehir vermiş de bulunsanız içinden bir şey almayın, ne diye alacaksınız bir büthân ederek ve açık bir vebal yüklenerek mi? 20 Nasıl alırsınız ki birbirinize karıştınız ve onlar sizden kuvvetli bir misak almışlardı 21 Bir de babalarınızın nikâhı geçmiş kadınları nikâhlamayın, geçen geçti, şüphe yok ki o pek çirkindi, iğrenç idi, o ne fena âdetti 22 Sizlere şunlar haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, hemşireleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, biraderlerinizin kızları, hemşirelerinizin kızları, ve sizi emziren süt analarınızla süt hemşireleriniz ve kadınlarınızın anaları, ve kendilerile zifafa girdiğiniz kadınlarınızdan ellerinizde bulunan üvey kızlarınız şayed analariyle zifafa

girmemiş iseniz beis yok - ve kendi sulbünüzden gelmiş
sh:»1319
oğullarınızın haliyleleri ve iki hemşire beynini cem'etmeniz, geçen geçti, ona Allah gafur, rahîm bulunuyor 23

---

19. ﴿لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَٓاءَ كَرْهًاۜ﴾ Cahiliyyede bir âdet

varmış: bir adam yakınından biri vefat ettiği zaman kalan zevcesinin veya çadırının üstüne sevbini atıb «kendisine varis olduğum gibi karısına da varis olacağım» dermiş ve böyle dedimi o kadına herkesten ehakk olurmuş, dilerse onu eski mehirden başkasına tezvic eder, mehrini alır ve kadına ondan bir şey

vermezmiş ve isterse ölen kocasında alacağı olan mehirden vaz geçirmek için (عَضْلٌ) adıl yapar, ya'ni kendi almaz, âhare tezvicine de mani' olurmuş, şayed kimse abayı atmadan kadın kendi akribasının nezdine gidebilirse kendine sahib olabilirmiş, ba'zıları da zevcesinden hoşlanmaz ve maamafih kadının malı bulunduğundan dolayı mirasına konmak için kerhen tutar, ölümünü gözler, hüsni muaşerette bulunmazlarmış. İşte bu âyet ya evvelki veya bu sebebden dolayı nâzil olmuştur. Şu halde evvelkine göre halâl olmayan irsten murad kadınların kendilerine irstir. Kadın miras olmaz. İkinciye göre de mallarına irstir. Ya'ni kerhen tutub malına konmak da halâl olmaz. Diğer taraftan ba'zıları da kadına ihtiyacı bulunmadığı halde tezevvüc eder, iyi geçinemez, bırakmak da ister, fakat mehrini nafakasını verememek ve hul'a mecbur etmek için kadını tazyık eylerdi. Bunlara karşı da şöyle buyurulmuştur:

﴿وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ﴾ Kadınlara

verdiğinizin birazını bile almak için kendilerini tazyık, zevciyet nasîbinden men'etmeyiniz

﴿اِلَّٓا اَنْ يَاْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۚ﴾ meğer ki pek açık, karı koca arasını ayıracak aşırı

bir edebsizlik veya bir zina yapmış olsunlar. Ancak o zaman ayrılmağa onlar sebebiyyet

sh:»1320

vermiş olacaklarından hulu' talebinde ma'zur olabilirsiniz, yoksa yapmayınız

﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۚ﴾ kadınlarınızla şer'in inkâr etmiyeceği ma'ruf vechile

muaşerette bulununuz.» Burada ma'rufdan murad yatak ve infak hususlarında insaflı, sözde suhbette tatlı

bulunmak gibi hususattır. ﴿فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ﴾ şayed tabiatınıza hoş gelmez, suhbetlerinden

bıkarsanız

﴿فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ olabilir

ki siz bir şeyi hoşlanmazsınız da Allah onda bir çok hayırlar halk etmiş bulunur. Binaenaleyh onları

berveçhi bâlâ, taraflarından bir mucib olmaksızın mücerred nefsiniz hoşlanmadığından dolayı ayrılmağa

kalkmayınız, muaşeretlerine sabrediniz 20.

﴿وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍۙ﴾ ve şayed bir zevceyi boşayıb

yerine diğer bir zevce almak murad ederseniz ﴿وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا﴾ o

zevcelerden birine kantarla, ya'ni bir çok mal da vermiş olsanız

﴿فَلَا تَاْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا﴾ o verdiğiniz maldan hiç bir şey almayınız
﴿اَتَاْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا﴾ siz o malı kadına büthan yaparak veya açık bir

vebal yüklenerek mi alacaksınız? Ne çirkin, hiç bu yapılır mı? 21. ﴿وَكَيْفَ تَاْخُذُونَهُ﴾

Hem nasıl alabilirsiniz ki ﴿وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ﴾ siz bundan evvel

birbirinize geçdiniz, halvet oldunuz, bununla mehir kesbi kat'iyyet etti, mukabili alındı, size hakkı hizmetleri

sabit oldu, daha daha ﴿وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ ve onlar sizden mukaddemâ

pek kuvvetli bir ahd-ü misak da aldılar.»
sh:»1321
- Bu misak Allahın emri ve Peygamberin sünneti üzere yapılan akdi nikâh ve ahkamıdır ki bununla «

فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ » medlûlü üzere madamel'hayat hüsni

suretle sohbet ve muaşeret, olmadığı takdirde ihsan ile memnun ederek bırakmak taahhüd edilmiştir. Halbuki hududı ilâhîyi tecavüz edenler zalimîn, ba'delmisak nakz edenler ise hasirundurlar. «
فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِى فَلَيْسَ مِنِّى » buyuran Resulullah dahi «siz onları Allahın

emanetiyle aldınız ve Allahın kelimesile halâllandınız» beyanı âlisile bu misakın ağırlığına işaret buyurmuştur.

Bundan sonra nikâhı halâl olmayıb haram olan kadınlarla halâl olanların beyanına başlanıyor, şöyle ki 22.

﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾

bir de atalarınızın ya'ni baba ve dedelerinizin menkûhası olmuş bulunan kadınların ölmüş gitmiş olanlardan başka hiç birini nikâh etmeyiniz, atanızın el sürdüğü kadına el sürmeyiniz.» - cahiliyye ahalisi kadınlara veraset mes'elsinden de anlaşıldığı üzere babalarının zevcelerini tezevvüç ederlermiş, bu âyet ile bu âdeti şenia alel'ıtlak nehyolunmuştur. Ve şayi' bir âdeti cahiliyye olduğundan dolayı diğer muharremattan evvel sureti mahsusada zecredilmiştir. Binaenaleyh dini islâmda ataların nikâhı sahih ile sake akdedib el sürmedikleri veya nikâhı fâsid ile akd edib el sürdükleri, yahud bilâ akid vatetmiş bulundukları kadınlardan hiç birini oğulları torunları nikâhlanamazlar. Çünkü nikâh lâfzı, esası lûgatte zam ma'nasına olmasına mebni kucağa çekmek ma'nasına da isti'mal olunabildiğinden menkûhada bu dahi melhuzdur.

« اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ » istisnası şu iki ma'nayı müş'irdir: birincisi ölmüş gitmiş olan kadınların

nikâh edilmelerine imkân olmadığından « حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ »

kabilinden muhala ta'lık ile ibaha kapısını külliyyen kapamaktır. İkincisi de her nasılsa mazide olan olmuş,

geçen geçmiş, bundan sonra
sh:»1322
sakın yapmayınız, bir kerre olmuş bulundu, artık vaz geçilmez, tevbe edilmez sanıb da ısrar etmeyiniz, hemen ayrılınız» zira ﴾انَّهُ كَانَ فَاحِشَةً﴿ bu hal, ya'ni oğulların, torunların ataları menkûhalarını tezevvüc etmeleri pek çirkin bir şey, bir fuhuş ﴾وَمَقْتًا﴿ menfur ve mebğuz ﴾وَسَاءَ سَبِيلاً﴿ ve pek kötü bir yoldur. Mazide de böyle idi, bu gün ve yarın da böyledir.

Cahiliyyede bile haysiyyetini tanıyanlar bundan istikrah ederlerdi.

Şimdi bundan başka diğer muharrematı dinleyiniz: 23. ﴾حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ﴿ ey mü'minler! size şunların nikâhı haram kılındı:

1- ﴾اُمَّهَاتُكُمْ﴿ analarınız, kendi anneleriniz, babanızın ve ananızın anaları ve onların anaları ihl.. Nineleriniz.. Ataların alel'ıtlak menkûhalarını nikâh haram olunca anaların, ninelerin haram olduğu da evleviyyetle anlaşılmış ise de ehemmiyyetine binaen bilhassa tasrih edilmiştir.

2- ﴾وَبَنَاتُكُمْ﴿ kızlarınız ki gerek bizzat kendi evlâdınız olan kızlar, gerek oğullarınız veya kızlarınızın kızları olan torunlarınız, gerekse torunların torunları ılh.. kızlar.

3- ﴾وَاَخَوَاتُكُمْ﴿ kız kardeşleriniz ki gerek ana baba bir, gerek baba bir, gerek ana bir bütün hemşireleriniz.

4- ﴾وَعَمَّاتُكُمْ﴿ ammeleriniz, ya'ni babalarınızın, dedelerinizin hemşireleri olan alel'umum halalarınız, bibileriniz.

5- ﴾وَخَالاَتُكُمْ﴿ hâleleriniz, ya'ni analarınızın ve ninelerinizin hemşireleri olan büyük küçük alel'umum teyzeleriniz.

6- ﴾وَبَنَاتُ الاَخِ﴿ Ve biraderinizin kızları, gerek evlâdı ve gerek torunu ilh.. yeğenleriniz.

sh:»1323

7- ﴾وَبَنَاتُ الاُخْتِ﴿ Ve hemşirenizin kızları, kezalik alel'umum yeğenleriniz.

Buraya kadar beyan olunan yedi mahrem neseb cihetinden olanlardır.

8- ﴾وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِى اَرْضَعْنَكُمْ﴿ sizi emzirmiş olan analarınız, yani süt analarınız ve nineleriniz ilh.

9- ﴾وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ﴿ Radaan kız kardeşleriniz, yani süt hemşireleriniz.» -

Zira süt emzirenlere ana, emenlere kardeş ıtlak edilmiş olması bunlarda neseb evsaf ve ahkâmının cereyanını istilzam eder. Süt analar, süt hemşireler bulununca süt babalar, süt kızlar, süt halalar, süt teyzeler, süt birader ve kızları hep var demektir, binaenaleyh radaan haram olanların da bu kıyas üzere berveçhi balâ yediye baliğ olacağı ve bu ikisinin zikriyle mütebakısinden iktifa edildiği anlaşılır. Gerçi ma'rızı beyanda sükût hasr ifade ederse de delâleti olamaz. Filvakı' aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz bu işareti tavzih veya bu icmali beyan için «

كُلُّ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ = nesebden haram olanların hepsi rada'dan haram olur» buyurmuştur. Binaenaleyh burada « وَقِسْ عَلَيْهِمَا » meâlinde bir

işaret ve icaz bulunduğu ve bu suretle buraya kadar neseben yedi, radaan ya yedi olmak üzere min haysülmecmu' on dört meharim ta'dad edilmiş olduğu unutulmamalıdır. Bundan sonra da musahereten haram olanlara geliyoruz:

15- ﴿وَاُمَّهَاتُ نِسَآئِكُمْ﴾ Alel'ıtlak kadınlarınızın, ya'ni gerek medhulün biha olsun ve gerek olmasın menkûhalarınızın anaları, kayın analarınız ilh.

16-

﴿وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِى فِى حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَآئِكُمُ الّٰتِى دَخَلْتُمْ بِهِنَّ﴾

dahıl olduğunuz kadınlarınızdan doğmuş rebibeleriniz, ya'ni üvey kızlarınız ki -ekseriyyet itibarile- tahtı sh:»1324

terbiyenizdedirler. ﴿فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾

bu surette kadınlarınıza dahil olmuş değil iseniz rebibelerinizi nikâhda size günah yoktur. Demek ki anaları vatı kızları haram kılar. Kızları mücerred nikâh da anaları haram kılar.

17- ﴿وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ﴾ sulblerinizden bizzat ve

bilvasıta gelen oğullarınızın halileleri olan gelinleriniz ki bütün torunların zevcelerine de şamildir, «

مِنْ اَصْلَابِكُمْ » kaydile üvey oğullardan ve oğulluklardan ihtiraz edilmiştir.

18- ﴿وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ﴾ İki hemşire beynini tahtı nikâhta cem'etmeniz,

kezalik biri erkek farz edildiği takdirde diğerine nikâhı caiz olmayan iki kadının, meselâ bir kızla halasının

veya teyzesinin cem'i de iki hemşirenin cem'i gibi haramdır. Bunun için aleyhissalâtü vesselâm meşhur bir

hadîsinde buyurmuştur ki =

لَا تُنْكَحُ الْمَرْاَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَلَا عَلَى خَالَتِهَا وَلَا عَلَى ابْنَةِ اَخِيهَا وَلَا عَلَى ابْنَةِ اُخْتِهَا » bir kadın ne halasının, ne teyzesinin, ne

biraderzadesinin ne hemşirezadesinin üzerine nikâh olunmaz» ﴿اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ ancak

mazîde geçmiş olanlar müstesna, onlardan dolayı muahaze yoktur. Netekim Ya'kub aleyhisselâmın

şeriatında vardı ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ ona Allah gafur, rahîm bulunuyor.

Fakat hâlen ve istikbalen bunlar memnu' ve haramdırlar.

19- ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَآءِ﴾

sh:»1325

﴿٢٤﴾ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَاجُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de harb esiri olarak ellerinizde milk bulunanlar müstesna olmak üzere evli kadınlar, işte bütün bunlar size Allah yazısı olarak haram; Bunların maadası ise sifahdan kaçınarak namuslu yaşamak üzere mallarınızla isteyesiniz diye size halâl kılındı, o halde hangilerinden nikâh ile müstefid oldunuzsa mehirlerini kendilerine verin ki farzdır, o mehri kesişdikten sonra aranızda rızalaştığınızda da size bir cünha yoktur, her halde allah alîm, hakîm bulunuyor 24

____

24. ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ milki yemininiz olan: harbde esir olub elinizde milk olmuş bulunan cariyeler müstesna olmak üzere bütün muhsaneler, ya'ni evli hur kadınlar da hepsi size haram kılındı.» -Bununla « وَلَا تَنْكِحُوا » dan buraya kadar icmalen on beş, tafsılen yirmi yirmi bir nevi' kadın tahrim edilmiş oldu. Demek ki gerek müslimanların, gerek zimmîlerin ve gerek harbîlerin tahti nikâhında bulunan ve hur olan bütün kadınların da umumiyyetle nikâhları haramdır. Ancak harbde esir olub hurriyyetlerini zayi' etmiş bulunan cariyelerin nikâhı umumiyyetle haram değildir.

Buradaki « الْمُحْصَنَاتُ » kıraeti aşerenin hepsinde « ص » dın fethiyle, bundan maadasında ise gerek « الْمُحْصَنَاتُ » ve gerek « مُحْصَنَاتُ » kisaî kıraetinde « ص » dın kesrile, mütabaki kıraetlerde yine fethile okunur. Biri ıhsandan ismi mef'ul, biri de ismi fail sıgasıdır.

sh:»1326

Ihsan, lûgatte menaat ve muhkemlik demek olan hasanetten muştak olub bir mevkıi kal'a gibi müstahkem yapmak ve kocası karısını na mahremden hıfz-ü sıyanet eylemek ma'nalarına müteaddi, ırzını muhafaza edib ıffetli olmak veya evlenmek manalarına lâzım olur. Kur'nada da tezevvüc veya hurriyyet veya islâm veya ıffet dört ma'na ile alâkadar olub yerine göre münasibine masruf olur. Binanealeyh burada muhsanat evli ya'ni zatüzzevc ve « اِلَّا مَا مَلَكَتْ » istisnası karinesile de hurrolan kadınlar demek olduğu

aşikârdır.

« مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ » yemin, esasen sağ el ma'nasına olduğundan milki yemininiz demek ellerinizle meşru' surette bihakkın kazandığınız milkleriniz demektir ki en ziyade köle hakkın kazandığınız milkleriniz demektir ki en ziyade köle ve cariyelerde isti'mal olunur. Burada mevzuıbahs kadınlar olduğu için bundan murad bihakkın malik olduğunuz cariyeler demek olduğu da zâhirdir. Bunlar kadınlardan istisna edilince geride ancak hurrolanlar kalır. Ve sureti umumiyyede tahrim olunan muhsanatın da hurrolan zatüzzevc kadınlar demek olduğu anlaşılır. Demek olur ki hurrolmıyan kadınlar izdivac etmiş de bulunsalar hurreler gibi sureti umumiyyede haram değildirler. Bunlar ahkâmı mahsusaya tabi'dirler. Bunların haram olanları bulunabileceği gibi halâl olanları da bulunabilecektir. Zira dârı harbdeki zevciyyetin ilk esaret sırasında hukmü mürtefi' olabilir de maliklerine halâl olacağı gibi bir man'â anlaşılmamalıdır. Ya'ni istisna, mutlak hurmetten değil, umum hurmetten ıhracdır. Şumuli nefiy tarikile cariyelerin hıllini ta'mim için değil, nefyi şümul tarikile tahrimin şumuli küllîsini nefy içindir. Diğer cihetten bu istisna bundan sonraki ikinci âyette beyan olunacak ma'naya bir nevi' işareti de haizdir.

sh:»1327

﴿كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ -tâ yukarıdaki « حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ » hükmüne merbuttur.

Ya'ni berveçhi bâlâ zikrolunan kadınların tahrimi üzerinize sureti kat'iyyede yazılmış bir Allah yazısıdır. Bunların hurmeti nikâhı beşerî, bir hattı hümayun değil, bir hattı İlâhî muktezasıdır. Nikâh rabıta ve muamelesinin zatî olan bir takım levazımı içtimaiyye-vü hukukıyye ve ahlâkıyyesi vardır. Bu suretle işbu hurmeti neseb, hurmeti rahım, hurmeti rada', hurmeti sıhriyyet, hurmeti ıhsan nikâhın ve aile teşkilinin muktezai mahiyyeti ve vaz'ı İlâhî ile çizilmiş hudud ve hukukı esasiyyesidir.

Bunlar tahrim edildi ﴿وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ﴾ ve bunların maadası kadınlar size halâl kılındı ki ﴿اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾ siz erkekler muhsın ve gayri müsafıh olarak -yani ıffetinizi muhafaza ederek ve sifahtan sakınarak- mehir veya semen olacak mallarınızla nikâhlarını veya milkiyyetlerini taleb edesiniz.» - Muhsın olmak ıffetini muhafaza etmektir ki ıhsan veya tahsıni nefis dahi denilir. Müsafeha, «sefh» ten müfaaledir. Sefh; esasen kan ve su makulesi mayiatı döküb akıtmak demek olduğundan müsafeha veya sifah, sırf suyunu boşlatmak, yani tarafeyn hars-ü tenasül maksadında bulunmayıb mücerred su akıtarak kazayi şehvet etmek mefhumunu ifade eder. Ve bunun için zinaya sifah denilir. Demek olur ki berveçhi balâ kadınların halâl kılınmasından maksadı aslî, yani nikâhın ve istifşarın hikmeti meşruiyyeti tahsıni nefis ve hars-ü tenasüldür. Kazayi şehvet buna müteferri'dir. Yoksa mücerred kazayi şehvet maksadiyle nikâh veya temellük caiz değildir. Bu maksad da ya hafi veya aşikâr olur. Hafi olur, yani yalnız kalbde kalırsa akli nikâh zahiren sahih olsa da diyaneten halâl olmaz. Fakat zahir de mübhem olursa, meselâ akdin mücerred istimta' kasdiyle

sh:»1328

olduğu tasrih edilir veya bir müddeti muvakkate ile tevkıt olunursa bu surette nikâh hem diyanetten hem kazaen fasid olur. Binaenaleyh « غَيْرَ مُسَافِحِينَ » kaydinden temamen anlarız ki nikâhı müt'a, tabiri âherle metres tutmak halâl değildir, bir sifahtır. Erkekle kadın beynindeki alâkai fıtriyyenin hikmeti hılkati abı revânı hayatın, akîm bir zevki mücerred için itlafı değil « وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَٓاءً » hükmünün tecellisidir. « نِسَٓاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ » dür « نساوكم لهو لكم » değildir. «

ربنا ماخلقت هذا باطلا », daha esasında «

هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا » âyetinden anlaşıldığı üzere

insanların nefislerinde ve ırzlarında aslolan ibaha değil, hurmettir. Ve bunun için burada da evvelâ

muharremat ta'dad edilmiş, ba'dehü müsafehadan ictinab ve ıhsan gayesi üzerine ve emval mukabilinde talebi nikâha müsaade olunarak hıl beyan olunmuştur. Velhasıl nikâh, sifahın zıddıdır. Sifah batıl ve gayri

meşru'dur, gayei hılkati tahvile çalışmaktan başka bir şey değildir. Nikâh, hüsni niyyetle ve gayri muvakkat

olmak üzere akdedilmek lâzımdır. Bir de « اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ » kaydi şunu gösteriyor ki

mehir nikâhın levazımındandır. Nikâh denildimi mukabilinde bir mal söylenmemiş olsa bile behemehal bir

mehirden hali olmıyacaktır. Binaenaleyh bu şerait altında ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ﴾ o

halâl kadınlardan her hangi birisiyle istimta' ve intifa ederseniz

﴿فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً﴾ onların ecirlerini, yani bedeli budu'ları olan mehirlerini bir

fariza olarak veriniz. Duhul ile temamı mehir borc olur.»- Sûrei Bakarede kabledduhul talâk vukuunda ise «

فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ » buyurulmuş idi. Maamafih

﴿وَلَاجُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ﴾ mehir

farz-ü takdir olunub tesmiye edildikten sonra her ikinizin bitterazı yaptığınız tenzil veya ibrada günah yoktur.

Netekim balâda «

وَاٰتُوا النِّسَاۤءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَىْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيۤـًٔا مَرِيۤـًٔا»

sh:»1329

buyurulmuştu. ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Şüphe yok ki bunları böyle

emreden Allah bir alîm, hakîm bulunuyor. Şimdi bilhassa cariyelerin nikâhına gelelim:

﴿٢٥﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ

﴿وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍۚ فَاِذَٓا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ
نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ
الْعَنَتَ مِنْكُمْۜ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ﴾

Meali Şerifi

İçinizden her kim hurrolan mü'min kadınları nikâh edecek genişliğe güç yetiremiyorsa ona da ellerinizin altındaki mü'min cariyelerinizden var, Allah kadrinizi iymanınızla bilir, mü'minler Hep biribirinizden sayılırsınız, onun için fuhuşta bulunmayarak, gizli dost da edinmiyerek namuslu yaşadıkları haled onları sahiblerinin izniyle nikâh ediniz ve mehirlerini
sh:»1330
güzellikle kendilerine veriniz, eğer evlendikten sonra bir fuhş irtikâb ederlerse o vakıt üzerlerine hur kadınlar üzerine terettüb edecek cezanın yarısı lâzım gelir, şu suret günaha girmek korkusu olanlarınız içindir, yoksa sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır, bununla beraber Alalh gafurdur, rahîmdir 25

25.

﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ﴾

-burada muhsanat, milki yemin mukabili olduğundan hur kadınlar ma'nasınadır.- Ya'ni içinizden her kim hurre ve mü'mine olan kadınları nikâh edecek fazla bir istitaatı maliyyeyi haiz değil ise

﴿فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ bu da milki yemininiz olan

﴿مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِۜ﴾ genç ve mü'mine cariyelerinizden nikâh etsin. -Hurre bir zevcesi yoksa veya hurre almağa ıktidarı malîsi müsait değil ise nikâh ile cariyei mü'mine alsın. Zira bunun masrafı azdır. Lâkin her halde mü'mineyi tercih etsin. Mü'mine ve cariye nikâhını alel'ıtlak bir zül addetmesin çünkü ﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِا۪يمَانِكُمْۜ﴾ Allah iymanınıza a'lemdir

﴿بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍۚ﴾ siz biri birinizden: mü'minlerin hurrolanlarile olmıyanlarınız bir dinden, bir cinstensinizdir- Hüsni niyyetle onları tezevvüc etmek indel'icab bir erekk için zül değildir. Zina tehlükesi daha büyük bir züldür. Şu kadar ki bunları hurre olan kadınlara tercih etmek ve hurrelerin hukukuna tecavüzdür. Bunun için tahtı nikâhında hurrei mü'mine bulunan bir adam onun üzerine cariye tezevvüc etmek asla caiz olmıyacağı gibi bir hurrei mü'mineyi nikâh edebilmek kudretine malik hur bir erkeğin de cariye tezevvüc etmesi mekruh veya haramdır ve o zaman cariye nikâhı bir züldür. İmami Şafiî Hazretleri âyetin mefhumı muhalifini nazarı dikkate alarak buna haram
sh:»1331
demiş ise de İmamı a'zam kerahetine kail olmuş, haram olan ancak hurre üzerine cariye nikâhına kalkışmak olduğunu beyan etmiştir.

Cariye nikâhının şartı sıhhatine, hukmüne ve gayesine gelince:

﴾فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ﴿ imdi cariyeleri sahiblerinin iznile nikâh ediniz

﴾وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴿ ve mehirlerini veya nefakalarını kendilerine ma'ruf vechile güzelce veriniz ve bunları

﴾مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ﴿ evsafile muttasıf olmaları üzere, bu halleri yaşamaları maksadile nikâh ediniz.»-

اخدان «haden» in cem'idir. İttihazi ahdan gizli dost tutmak demektir. Devri cahiliyyede iki nevi' zina vardı. Birisi umuma karşı açıktan kârhanecilik, diğeri de birini dost tutarak hususî bir surette gizlice zina etmek idi. Ve bunlar alel'ekser cariyelerle yapılırdı. İslâmda bunların ikisi de menolunmuştur. Şayanı dikkattir ki hurrelere aid olan âyette erkeklerin sifahı, burada da kadınların sifahı tasrih olunarak menedilmiştir. Bu ise büyük bir edeb ve belâğati muhtevidir. Evvel emirde hurr olan kadınların sifaha tenezzül etmiyecekleri ve onlar hakkında sifah ve zinâ ihtimalini tasavvur bile lâyık olmadığını ve böyle bir ihtimal olsa olsa erkekler yüzünden ve erkeklerin ıffetsizliği dolayısile mütesavver olabileceği, cariyelere gelince bunların hasbezzarure sefaleti sifaha düşebilmeleri pek melhuz ve hattâ cahiliyyede âdet olduğu ve maamafih bununda yine erkeklerin ahlâksızlığından neş'et ettiği ve bu sefaleti kaldırmak da erkeklerin elinde bulunduğu, erkekler hüsni niyyetle hareket edib vazifelerini iyfa ettikleri takdirde bunların da bu sefaletten kurtulacağı ve binaenaleyh müslimanların hep bu gayei ıffet ve salâhı ta'kıb etmeleri lüzumu anlatılmıştır.

sh:»1332

Binaenaleyh ﴾فَاِذَآ اُحْصِنَّ﴿ cariyeler tezevvüc ile ıffetleri te'min olunduktan sonra

﴾فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ﴿ fuhşe sülûk ederler, zina yaparlarsa hur kadınlara tatbikı vacib olan cezanın yarısı vacib olur. Zira bu şeraıt altında ma'ziretleri kalmaz ve maamafih esaret boyunlarında bulundukça hurreler seviyyesinde de tutulamazlar. Bunun için

﴾ذٰلِكَ﴿ cariye tezevvücü ﴾لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْۜ﴿ içinizden galebei şehvetle bozulmak, günaha girmek, zina tehlükesine düşmek korkusu bulunanlar hakkındadır. Yoksa

﴾وَاَنْ تَصْبِرُوا﴿ sabretmeniz. ﴾خَيْرٌ لَكُمْۜ﴿ hakkınızda daha hayırlıdır.» -İmamı Şafiî Hazretleri buradan ne hurre ne cariye hiç evlenmemeniz daha hayırlıdır, ibadet nikâhtan efdaldır, ma'nâsını anlamış ise de eimmei Hanefiyyenin dediği gibi bunun cariye nikâhı hakkında olduğu zahirdir. Demek ki mehr-ü infak kudreti bulunanlar için galeyanı şehvet halinde nikâh vacibdir ve böyle bir halde hurrenin mehr-ü infakına kudreti yetişmiyecek olanlara bir cariye olsun tezevvüc etmesi vacib ve bunda mü'mineyi tercih eylemesi de lâakal mendubdur. Çünkü cariyelerin dahi sefaletten kurtulmaları matlûbdur. Buna ise mü'mine hepsinden ziyade lâyıktır. Binaenaleyh vücub da ancak zina korkusu bulunanlar hakkındadır. Bu korku olmadığı takdirde cariye tezevvücü vacib olmak şöyle dursun mendub bile değildir. Zira bunda bir taraftan hurrelerin sukutuna sebebiyyet vermek, diğer taraftan neseb necabetini ve evlâdın ıstıfasını ıhlâl etmek gibi mahzurları da vardır. Bunun için Hazreti Ömer «cariye tezevvüç eden her hangi bir hur, hurriyyetinin yarısını zayi' etmiş olur» demiştir.
sh:»1333

Lâkin bütün bu mahzurlar zina tehlükesine karşı hiçtir. Çünkü zina doğrudan doğru tohumunu itlâf ve sureti umumiyyede gerek erkek ve gerek kadınlar için pis bir zillet ve nev'i beşer için pek büyük sefalettir. Ve insandan başka hayvanat içinde hiç biri dişisini mahza suyunu telef etmek için ta'kıb etmez. İnsanlar elinde mahbus edilen erkek hayvanlar istisna edilirse kediler köpekler bile dahil olmak üzere hiç bir hayvan kösnümiyen dişisine cebren saldırmaz ve fi'lini mahza telkıh için yapar. Hatta develerin dişi sidiğini koklaması telkıhli olub olmadığını farketmek için olduğu ma'ruftur. Hasılı hayvanatın bile muamelei behimiyyesinde sifah mahiyyeti yoktur. Garize ve fıtratleri ta'biri aharle sevkı tabiîleri buna meydan vermez. Bu rezalet, bu sevdayı akamet beşeriyyeti hayvanattan daha süflî bir vaz'iyyete düşüren bir feciadır. Bu

felâkete düşmekten ise cariye olsun tezevvüc etmelidir. Maamafih bu korku yoksa sabır daha hayırlıdır.

Gerçi bunda da tenasülden mahrumiyyet varsa da ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ dir. Halbuki zinakârlar için azabı elîm vardır.

Bu beyanattan sonra rahmeti İlâhiyye muktezasınca hikmet ve makasıdı teşri'iyeye müteallık olarak buyuruluyor ki:

﴿٢٦﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلاً عَظِيمًا﴿﴾

sh:»1334

﴿٢٨﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا﴿﴾

Meali Şerifi

Allah sizlere bilmediklerinizi bildirmek ve sizden öndekilerin yollarını göstermek ve salâha rücuunuzu görerek günahlarınızı bağışlamak dileyor, Hem Allah alîmdir hakîmdir 26 Allah tevbekâr olduğunuzu görerek size nazar buyurmak istiyorken o şehvetleri ardında koyanlar sizin büyük bir yamıklıkla yamılmanızı istiyorlar 27 Allah sizden ağır teklifleri hafifletmek istiyor, öyleya İnsan zaiyf yaradılmıştır 28

____

26. ﴿يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ Allahın bu teşri'attan muradı size halâl ve harmı farkettirib açıkça anlatmak ﴿وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ ve sizi sizden evvelkilerin sünnetlerine ya'ni sülûk edib ni'met-ü saadete irdikleri yollara hidayet ve delâlet etmek ﴿وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ ve devri cahiliyyede sizden nazarını, rahmetini çekmiş iken sizi İslâm ile böyle tarikı salâha irca' edib günâhlarınızdan tevbe ettirerek üzerinize rahmet ve in'amını tevali ettirmektir.»

- Ya'ni burada «

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ » duasına bir cevabı mahsus vardır. Bu beyan olunan hill-ü hurmet ahkâmı büsbütün yeni teşri' olunmuş ve hiç tecribe edilmemiş bir yol değil esasen muktezayı hılkat ve fıtrat olub sizden mukaddem olanların ni'met-ü saadete irmelerine sebeb olmuş mücerreb ve salım

yollarıdır. Bundan evvel mütena'ım olan enbiya ve salihînin mes'udiyyetleri bilhassa bu yolda olmuştur.

Binaenaleyh burada şerayi'ı salifenin pek güzel bir inkişaf ile takriri vardır. Bundan sapanların üzerinden

nazarı İlâhî çekilir ve tekrar bu yola sülûk edenlere de

sh:»1335

yine nazarı İlâhî avdet eder. Zira «

اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ » dir. İşbu «

وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ » nassı celîli şerayii mütekaddimeden ba'zı

ahkâmın takririne delâlet ettiği cihetle İlmi usuldeki «

شَرَايِعُ مَنْ قَبْلَنَا شَرِيعَةٌ لَنَا اِذَا قَصَّهَا اللّٰهُ وَ رَسُولُهُ » kaidesini

tansıs etmiş olduğunda şüphe yoktur. Ve yine şübhe yok ki burada bu takrir berveçhi balâ vahiy ve beyanı ilâhî ile olmuştur. Bununla beraber biz şunda da iştiba etmiyoruz ki burada vahyile takrirden başka alel'husus devri nübüvvetten sonrası için istinbatı ıleli ahkâmda tecribenin de bir ehemmiyyeti azîmesi bulunduğuna işareti mahsusa vardır. Her halde içtihadatı teşri'iyyede yalnız delâleti elfaz ile iktifa edilmeyib tecribe ile hayatın cereyanı haricî ve hikemîsi dahi nazarı i'tibarda tutulmak lâzım gelecektir. «

فَاعْتَبِرُوا يَٓا اُولِى الْاَبْصَارِ » emrinde bu nokta pek mühim bir mevkı' işgal etmiştir. Şu

şart ile ki her hususta olduğu gibi bunda da şehvetten ve teşehhiden iyice ihtiraz etmek ve hadisata kasdı

şehvetle bakmamak bir şart olduğu da şimdi anlaşılacaktır ﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ dir. Teşri'

bir eseri irade olmakla beraber teşri'ı İlâhî ibn-ü hikmetle müterafıktır. Rahmaniyyete İlâhiyye esbaba mütekaddim ise de rahimiyyeti İlâhiye, nizamı esbab üzerine cereyan eder 27.

﴿وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ o gafurı rahîm ve alîmi hakîm olan Allah sizin

tevbe ve salâhınızı görüb üzerinizden daima nazarı rahmetle bakmak ve mes'ud etmek istiyor

﴿وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا﴾ o

şehevat arkasında koşub keyflerine tabi' olanlar da büyük bir inhiraf ile tarikı haktan sapmanızı, kendilerine uyub haram, halâl tanımıyarak fenalık yollarında dolaşmanızı ve uçurumlara sürüklenmenizi istiyorlar.

Binaenaleyh siz böyle facirlerin arzularına tabi' olmayınız. İctihadatınızda ef'al-ü harekâtınızda şehvete

değil hikmete ve beyanatı İlâhiyyeye ve önünüzde bulunan

sh:»1336

erbabı rüşdün siyretlerine tebeıyyet ediniz ve ilmi teşri'i islâmîde pek büyük bir esas olan şu âyete bakınız:

28. ﴿يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾

Allah tealâ sizden ağır teklifleri kaldırıb mes'uliyyetinizi tahfif etmek ister. Zira insan zaiyf olarak halkedilmiştir.» -Binaenaleyh babı teşri'de şehvete tabi' olmak caiz olmadığı gibi şiddet-ü tazyık de caiz değildir. Burada «

رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا

رَبَّنَا » dualarının bir eseri icabeti vardır ki «

وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ», «

يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ», «

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ» âyetleri, kezalik «

جئتكم بالخيفية السمحة » hadîsi nebevîsi hep bu düsturı yüsür ve tahfifi natıktırlar.

İnsanlar zannettikleri gibi kaviy bir mahlûk değildirler. Şiddete dayanamazlar, tahfife muhtacdırlar ve dini islâm onlara bu tahfifi bahşetmek için gelmiştir. Bu esasata binaen nikâh hususunda da teşdidat gösterilmemeli, zinâya ve sui istimale meydan vermemek için ahkâmı ve muamelâtı nikâh teshil olunmalıdır. İbni Abbas Hazretlerinden merviydir ki şöyle demiştir: Sûrei Nisada sekiz âyet bu ümmet için güneşin üzerine doğduğu ve battığı şeylerin hepsinden hayırlıdır.

1- « يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ»,

2- « وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ»,

3- « يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ»,

4- « اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ»,

5- « اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ»,

6- « اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ»,

7- « وَمَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ»,

8- « مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ»,

Bu esasatı teşri'iyye anlaşıldıktan sonra: nikâhın kudreti maliyye ile bir alâkai mahsusası bulunmasına mebni emvalin kesb-ü tasarrufuna müteallık olmak üzere ayrıca bir hıtab ile buyuruluyor ki:

sh:»1337

﴿٢٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ
بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوٓا
اَنْفُسَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَح۪يمًا ﴿٣٠﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ
عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْل۪يهِ نَارًاۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
يَس۪يرًا ﴿٣١﴾ اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَر۪يمًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ
اللّٰهُ بِه۪ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ لِلرِّجَالِ نَص۪يبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا
وَلِلنِّسَٓاءِ نَص۪يبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَۜ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمًا ﴿٣٣﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ
الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۜ وَالَّذ۪ينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَص۪يبَهُمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدًاࣖ ﴿﴾

sh:»1338

﴿٣٤﴾ اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَٓاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ
عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَٓا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْۜ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ
حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُۜ وَالّٰت۪ي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ
فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّۚ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا
تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَب۪يلًاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَب۪يرًا ﴿٣٥﴾ وَاِنْ
خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِه۪ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَاۚ
اِنْ يُر۪يدَٓا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا
خَب۪يرًا ﴿٣٦﴾ وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِه۪ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَالْجَارِ ذِي
الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّب۪يلِۙ وَمَا

مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿﴾

sh:»1337

﴿٣٧﴾ اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَٓا
اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۜ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًاۚ ﴿٣٨﴾
وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا
بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَٓاءَ قَرِينًا ﴿٣٩﴾
وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ
اللّٰهُۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍۚ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ اَجْرًا عَظِيمًا
﴿٤١﴾ فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى
هٰٓؤُلَٓاءِ شَهِيدًاۜ ﴿٤٢﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ
لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُۜ وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًاۚ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Mallarınız aranızda batıl
sh:»1340
behanelerle yemeyin, kendiliğinizden rızalaşarak akdettiğiniz bir ticaret olmak başka, kendilerinizi öldürmeyin de, Allah size cidden bir rahîm bulunuyor 29 Her kim de tecavüz ederek, zulm ederek oun yaparsa yarın onu bir ateşe yaslayacagız Allaha göre bu kolay bulunuyor 30 Eğer siz nehyedildiğiniz günahların büyüklerinden ictinab ederseniz sizden kabahatlerinizi keffaretleriz ve sizi hoş bir mesleğe koyarız 31 Bir de Allahın ba'zınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin, erkeklere çalışmalarından bir nasıb vardır, kadınlara da çalışmalarından bir nasıb vardır, çalışın da Allahdan fazlını isteyin, her halde Allah her şeye alîm bulunuyor 32 Erkek ve dişi her biri için baba ve ananın ve en yakın akribanın, ve akd ile yeminlerinizin bağladığı kimselerin terikelerinden varislere de tahsıs ettik onlara da nasıblerini verin çünkü Allah her şeye karşı şahid bulunuyor 33

Er olanlar kadınlar üzerinde hâkim dururlar, çünkü bir kerre Allah birini diğerinden üstün yaratmış bir de erler mallarından infak etmektedirler, onun için iyi kadınlar itaatkârdırlar, Allah kenidlerini sakladığı cihetle kendileri de gaybı muhafaza ederler, serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara gelince: evvelâ kendilerine nasıhat edin, sonra yattıkları yerde mehcur bırakın, yine dinlemezlerse döğün, dinledikleri halde incitmeye behane aramayın, çünkü Allah çok yüksek, çok büyük bulunuyor 34 Eğer karı, koca arasının açılmasından endişeye düşerseniz bir hakem onun tarafından, bir hakem de bunun tarafından gönderin, bunlar gerçekten barıştırmak isterlerse Allah aralarındaki dargınlık yerine geçim verir, şüphesiz ki Allah bir alîm, habîr bulunuyor 35 Hem Allaha ibadet edin ve ona hiç bir şeyi şerik koşmayın, sonra babaya anaya ihsan edin, akribanıza da öksüzlere de, yoksullara da, yakın komşuya da, uzak komşuya da, arkadaşa da yolda kalmışa da, ellerinizdeki memlûklere de, her halde Allah kurumlu öğüngen olanların hiç birini sevmez 36 Onlar ki hem kıskanırlar hem de herkese kıskançlık tavsıye ederler
sh:»1341
ve Allahın kendilerine fazlından verdiği şeyleri saklarlar, biz de öyle nankörlere terzil edici bir azab hazırlamışızdır 37 Onlar ki Allaha ve Âhıret gününe inanmazlar da mallarını nasa gösteriş için sarfederler, her kim de kendine Şeytan arkadaş olursa artık o ne fena arkadaştır 38 Ne vardı bunlar Allaha iman getirseler ve Âhıret gününe inansalar da Allahın kendilerine merzuk buyurduğu şeylerden infak etselerdi?

Ziyan mı ederlerdi? Allah kendilerini bilirdi 39 Her halde Allah zerre miskali zulmetmez ve eğer bir hasene olursa onu kat kat artırır bir de tarafından azîm bir ecir verir 39 Her halde Allah zerre miskali zulmetmez ve eğer bir hasene olursa onu kat kat artırır bir de tarafından azîm bir ecir verir 40 Bakalım nasıl olacak: Her ümmetten bir şahid getirdiğimiz, seni de onların üzerine şahid getirdiğimiz vakıt? 41 İşte o gün öyle arzu edecek o küfredib Peygambere asî olanlar ki keşke hâk ile yeksan edilselerdi de Allaha bir sözü ketmetmeselerdi 42

____

29. ﴿لَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ Mallarınızı aranızda -yani

gerek umumen ve gerek karı koca ve akriba beyninde- batıl, yani haksız, gayri meşru' bir veçhile boş boşuna yemeyiniz, hem yekdiğerinizin malını muhık ve meşru' bir sebeb olmaksızın almayınız, hem de o malları heder etmeyiniz.» -Sûrei Bakaredeki «

وَلَاتَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ»

âyetine bak.

BATIL; Sırkat, hıyanet, gasb, kumar, ribâ, mübadelâtı faside ve sefahet, israf ve bütün esbab-ü makasıdı gayri meşruanın hepsine, yani hem sebebi kesbe ve hem sureti sarfa şamildir

﴿اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ ancak o emvalin aranızdaki

terazıden husule gelen bir ticaret olması başka. -Yahud- « تِجَارَةً » Asım, Hamze, Kisaî, Halefi aşir

kıraetlerinden maadasında ref' ile okunduğuna göre -ancak aranızda terazıden husule gelen bir ticaret bulunması başka, bundan ve bunu yemekten menhi değilsiniz.»- Bu istisnanın mâkablindeki muamelâtı batılede mefhumen dahil olmadığı cihetle istisnai munkati'
sh:»1342
olduğu ve binâenaleyh kasr ifade etmediği ve şu ticaretten başka, hibe, sadaka, temlik, ibaha ve irs gibi diğer esbabı meşruanın vücuduna mani' olmıyacağı beyan olunuyor. Ticaretin tahsisen zikrine gelince: Bunun hikmeti olarak deniliyor ki: Bununla ticaretin esbabı milk içinde en mühim ve en kesirülvuku bir esas ve erbabı haysiyyet için en muvafık bir tarikı olduğu anlaşılmıştır. Biz buna şunu ilâve edeceğiz: Evvelâ, bunlar yalnız hukukî noktai nazardır. Halbuki âyetin siyakı nikâh ve infak için istihzaratı maliyye ile de alâkadar olduğundan daha ziyade iktisadî haysiyyeti de haizdir. Yani malların istihsali veleve esbabı meşrua dahilinde olsun istihlâkatında ıktisad edilmesi ve hazır mal yemek sevdasında bulunulmayıb eldeki emvalin tenmiye olunması ve bir sebebi zarurî olmadıkca sermayeye dokunulmayıb hasılâtından ve kârından yenilmesi, ve bu miyanda bilhassa ticarette itina olunması, ticarette de terazı esasına iyi riayet edilmesi ve şu halde diğerlerinin emvali şöyle dursun kendi mallarının bile boş boşuna yenib yedirilmemesi lüzumu ıhtar edilmiştir.

Saniyen, istisnai münkati bu tevehhümün def'i için istidrâk mevkı'inde bulunacağından burada hukukî ve şer'î noktai nazardan mühim bir müşkilin de halli vardır. Zira mücerred kıyasi aklî ile düşünüldüğü zaman ticaret ribih kasdiyle mübadele demek olduğuna, mübadele mefhumu ise tam bir muadele manâsını mutazammın bulunduğuna nazaran her hangi bir mübadelede bir tarafın bir ribih istifade etmesi işbu mübadele ve musavat esasına mugayir ve binaenaleyh riba gibi bir batıla şebih olması ihtimali kıyası celi ve daima variddir. Hattâ muamelâtı maliyyede mübadele ve muaveza pek mühim bir esas olmakla beraber nefsinde sarahaten makul bile değildir. Çünkü aklen bir malın diğerine bedel olması makul ise mübadele abes, değil ise bir yalan demek olur. Zarurî
sh:»1343

olan bazı ihtiyacat dolayısiyle « وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ » diye mübadele esasına müsaade

buyurulmuş ise de bunun hasbezzarure bir müsaade olması hasebiyle buna ticaret kasdı munzammolduğu takdirde bu ticaretin bir nevi' haksızlığı tazammun etmiş olması ve binaenaleyh hissi tavkâ ile hareket edecek olanların bunda bir batıl şüphesi tevehhüm edebilmeleri cidden muhtemildir. Sade muhtemil değil emri vakıdir de. İşte bu tevehhümü def için muhalifi kıyas görünen ticaretin «

يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا » medlûlünce

ihtiyacatı beşeriyyeden naşi meşru' kılınmış olduğunu ve esasen mübadele mahiyyetindeki muadele ve müsavat kazıyyesinin de âkıdeynin mütekabil olan ihtiyaclarına ve onu takdir edecek olan hüsni rızalarına nazaran mütalea edilmek lâzım geldiği ve terazı olmayınca sade ticaretin değil alel'umum mübadelât ve muamelâttan hiç birinin yapılamıyacağını ve bittabi ihtiyac olmayınca terazı bulunamıyacağını ve şu halde

muhılli terazı olan ticaretlerin de meşru' olmıyacağını anlatmak için « اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ » buyurulmuş

ve bu suretle erbabı takvanın ticaretten kaçınmaları şöyle dursun bil'akis boş boşuna mal yememek için ticaret ile iştigal etmeleri en muvafık bir tarikı ıktisad olduğu anlatılmış ve akibinde buyurulmuştur ki

﴾وَلَا تَقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْؕ﴿ ve kendi nefselirinizi veya kendinizden ma'dud olan nüfusunuzu hiç bir veçhile katletmeyiniz. Telefi nefse sebeb olmayınız.» -Siyakı nefiyde katil, amden veya hataen,

mübaşereten veya tesebbüben katle şamil olduğu gibi « اَنْفُسَ » kelimesi de nefsi ferdî ve nefsi millîye muhtemil bulunduğundan bu nehiy, müteaddid manâları müş'irdir:

1- Evvelâ, doğrudan doğru insanın kendini öldümesini yani kasden intihar etmesini nehiydir ki bu zahir olmakla beraber siyakı âyete mülâyim değildir. Saniyen insanın kendi telefine sebeb olmasını nehiydir ki başlıca

sh:»1344

üç veçhile izah olunmuştur. Birincisi bazı cahillerin yaptığı gibi zühd-ü taabbüd namına şiddet iltizam edib nefsini son derece tazyık ile ezmektir ki Kazı Beyzavî bunu cehelei hindin yaptıkları gibi» diye temsil etmiştir. Terazı ile ticareti hiylekârane muamelâtı faside gibi zühd-ü takvaya muhalif farz ederek bu yolda kesbi emvalden imtina' edib kendini telefi nefse bais olacak vechile fakr-ü zarurete ma'ruz bırakmak bu kabilden olacağı için bu ma'nâ bilhassa siyakı istisnaya muvafıktır. İkincisi katle müeddi olan cinayetler irtikâb ederek kendi katline sebebiyyet vermektir ki şunun bunun maline bigayri hakkın tesallût etmek de bu cümledendir. Üçüncüsü velev hayır namına olsun her hangi bir suretle kendini boş boşuna tehlükeye ilka etmektir ki ticaret yapacağım diye kendisini tehlükelere atmak da bu kabildendir. Rivayet olunuyor ki Amr ibnil'as bu âyetle istidlâl ederek soğuktan hazeren soğuk su ile iğtisalden çekinib teyemmüm etmiş Resulullah da bunu inkâr buyurmamıştır.

2- Kendi nüfusunuzu ta'biri aharle birbirinizihiç bir veçhile katletmeyiniz demek olur. Bunun da siyakı âyete muvafık olan ciheti haksız ve batıl bir surette yekdiğerinin malını yemenin, kezalik ticaret hususunda hüsni terazı gözedilmeyib herkesi ıztırara sevketmek için ihtikâr yollarına sapmanın katil ve itlâfı nüfusa sebeb olmasıdır.

Velhasıl mallarınızı aranızda haksız ve boş boşuna yemeyin terazı ile ticaret yapın, böyle yapmazsanız helâk olur ve birbirinizi ihlâk edersiniz. Binaenaleyh hiç bir veçhile katli nefse ve itlâfı nüfusa sebebiyyet vermeyin ﴾اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴿ dir. Bunun için ekli batıla ve telefi nefse

müsaade etmez terazı ile ticarete müsaade eder. Ve güzel bir terazı hayatı yaşamanızı ister. Bunun için 30.

﴾وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ﴿

sh:»1345

her kim katli nefsi veya ekli batılı veya sûrenin başından beri nehyedilegelen günahları

﴾عُدْوَانًا وَظُلْمًا﴿ haddini tecavüz edib âhara taaddi veya nefsine zulm ederek kasden

yaparsa ﴾فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًاؕ﴿ biz onu ileride muhakkak bir ateşe yaslarız. Gerçi, bu

nasıl olur? Diye istib'ad edenler bulunabilir, fakat ﴾وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا﴿

bunu yapmak da Allaha nazaran pek kolaydır.» - «Udvanen ve zulmen» kayidleri gösteriyor ki azabı nâra istihkakta en ziyade nazarı dikkate alınacak olan cihetler bunlardır. Maahaza rahmeti İlâhiyyenin

tecelliyatına bakınız ki 31. ﴿اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ﴾ eğer nehy

olunduğunuz günahların kebâir denilen büyüklerinden ictinâb eder, Kasden udvân ve zulm ile günah

yapmaktan sakınırsanız ﴿نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ﴾ sagâir denilen diğer kabahatlarınızı

tarafınızdan keffaretler, mağfiret ederiz ﴿وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا﴾ ve sizi cayi tekrim

olan hoş bir yere koyarız, yahud -Nafı' ve Ebu Ca'fer kıraetlerinde fethi « ميم » ile « مدخلاً » okunduğuna göre- siz kerametli hoş bir medhale idhal ederiz.» -Hanelerinizin kapılarından mükrem olarak girer, kabirlerinize mükrem olarak gider ve nihayet Cennette mükrem olarak kalırsanız. Fakat bu noktada pek mühim bir meselei ahlâkıyye vardır ki o da sureti umumiyyede ve alelhusus erkeklerle kadınlar arasında yekdiğerinizin makamına göz dikerek hased ve nefsaniyyet taşımamak, tefazul ve rekabet davâlarına girişmemektir. Çünkü hased ve nesaniyyet bir çok büyük günahların saikıdır. Bunun için 32.

﴿وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ﴾ Allahın ba'zınıza

diğerinden
sh:»1346
fazla olarak bahşettiği mukadderatı temenniyede kalkışmayınız, birbirinizin malına cahine ve sair nail olduğu vehbî veya kesbî mazhariyyetlerine göz dikmeyiniz.» Zira bu gibi temenniyat evvelâ hased ve nefsaniyyet ve adavet uyandırır, saniyen takdir ve kısmeti İlâhîye ademi rızayı iş'ar eder, salisen, kendi hakkında mukadder olmayan bir şeyi temenni etmek hikmetine kader ile muaraza ve biyhude bir elemdir. Diğerinin hakkında kesb ile mukadder olanı kuru kuru temenni bir atâlet-ü betalet ve tazyi'i evkattır. Bilâ kesbin mukadder olanı temenni de boş bir temennii muhaldır.

﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا﴾ ricalin iktisab ettikleri şeylerden bir nasîbleri

﴿وَلِلنِّسَٓاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَۜ﴾ kadınların da iktisab ettikleri şeylerden bir

nasîbleri vardır.» Hiçbirinin sa'y-ü kesbi boşa gitmez, behemehal kendisine bir hıssa verilir. Fakat fıtraten birinin isti'dadi kesbî fazla, diğerinin eksik olması, kezalik birine kesbiyle mütenasib olarak verildiği halde diğer birine kesbinden fazla verilmesi gibi sırf vehbî olan hususat, müstakıllen meşiyyeti İlâhiyye eseri olan bir mevhibedir ki bunda kimsenin sun'u ve hakkı müdahalesi yoktur. Bunun için gerek erkek ve gerek dişiye yaraşan diğerlerinin nasıbini temenni etmek değil, Allahın kendisine bahşettiği kabiliyyet-ü isti'dad ile mütenasib olarak çalışmak ve Allahdan istemektir. Binaenaleyh çalışınız

﴿وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖۜ الخ﴾ ve Allahdan, Allahın fazl-ü ihsanından isteyiniz de

herkesin elindeki şeyleri temenni etmeyiniz. Allah her şey'e alîmdir, herkesin istihkakını bilir ve tafdılini an ilmin yapar.»- Demek ki nehyin asıl hedefi hasedden, ataletten, ahkâmı İlâhiyyeye ve mukadderata i'tirazdan meni' ve fazl-ü faziletin ve medhali kerîmin hased-ü temenni ile değil, amel ile taleb edilmesi lâzım geldiğini ıhtırdar.

Bu âyetin nüzulü miras âyetleri dolayısiyle kadınlar
sh:»1347
tarafından ızhar edilen ba'zı temenniyat ile alâkadardır. Ezcümle ezvacı Resulullahdan Ümmi Seleme Hazretlerinin «ya Resulallah! erkekler gazâ ediyorlar, biz etmiyoruz ve bizim mirastan hakkımız nısf oluyor. Nolurdu biz de erkek olsa idik» diye bir temennide bulunduğu ve bu âyetin nâzil olduğu rivayet edilmiştir.

Bunun için balâda « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » düsturunun hikmetlerine müteallık

olmak üzere fıtrî ve hukukî ve ıktisadî noktai nazarlarla zikredilmiş olan izahatın me'hazlarını burada ve

bundan sonraki bir iki âyette bir esası ahlâkînin telkını ve erkek, kadın münafesesinin ıslah-ü izalesi ve aile hayatının takviye ve tanzimi siyakında temamen gösterilmiş buluyoruz ki tafdıl ve tefadul, mevahibi

fıtriyyeye, iktisab ve nasıbi iktisab, kıymeti ameliyye ve ıktisadiyyeye, gelecek olan « وَبِمَٓا اَنْفَقُوا »

muadelei infaka işaret etmiştir. Şimdi mirasin kesbî olmayıb mahza faz-lü ihsanı İlâhî olduğunu ve bundan da gerek erkek ve gerek dişi her birine kesib gibi derecelerine göre bir hıssa verilmiş bulunduğunu tefhim için ahkâmı mirası maa ziyadetin bir telhıs ile buyuruluyor ki: rical ve nisaya iktisablarına göre birer nasıb

verdikten başka 33. ﴿وَلِكُلٍّ﴾ bir de erkek ve dişiden her biri için

﴿جَعَلْنَا مَوَالِىَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ

اَيْمَانُكُمْ﴾ valideyn ve akribanın ve yeminlerinizin akdedib bağladığı ve yahud -« عاقدت » kıraetine göre- yeminlerinizin mütekabilen akdi muahede ettiği kimselerin -ya'ni akdi nikâh ile zevc veya zevcenin veya akdi müvalât ile mevlelmüvalâtın- terikelerinden miras alır vârisler yaptık, herkesi yalnız kendi kesbyile bırakmayıb mirasi de hak yaptık ve bunu yalnız erkeklere veya kadınlara tahsıs etmeyib ikisine de verdik, bir de yalnız ana, baba veya evlâd terikesinden değil, alel'umum akribanin terikelerinden derecelerine göre ta'mim ettik, karabetle de kalmayib akıdlerle de miras verdik ki bütün bunlar mahzı fadli

İlâhîdir.

sh:»1348

Zira Allah vermezse kimsenin mirasa konmasi mümkin değildir. Binaenaleyh yekdiğerinizin hıssalarına göz

dikmeyiniz de ﴿فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ﴾ bütün o vârislere nasıblerini veriniz. Ve aranızda emvalinizi bu suretle de batil olarak yemeyiniz. Zira

﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا﴾ dir.

Erkeklerin mirasta istihkaklari ziyade olmasının hikmeti 34.

﴿اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَٓاءِ﴾ erkekler ve alel'husus recül olan tam erkekler

kadınlar üzerinde kavvamdırlar, onların üstlerinde dururlar, işlerine bakarlar, dikkatle gözetir, muhafaza

ederler, kâhyaları müdirleri, muhafızları, veliyyülemirleridirler.»- Küçüklerde buna namzeddirler.

KAVVAM, kaimin mübalağası olub «kıyam bil'emir» den me'huzdur. «Bir kadının işine bakan ve

muhafazasına ihtimam eden müdiri umuruna « قَيِّمُ الْمَرْاَةِ » ve daha kuvvetli olarak «

قَوَّامُ الْمَرْاَةِ » denilir. Bu ta'bir erkeğin kadına hâkimiyyetini ve fakat keyfemattefak değil «

سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ » mazmunu üzere hâdimiyyetle müterafık bir hâkimiyyetini ifade eder.

Binaenaleyh bir taraftan erkeğin fadlını ifham ederken diğer taraftan da kadının kıymet-ü faziletini iş'ar eder. Ve bu tefavüt içinde müsavat davâsını kaldırarak mütekabilen bir muadelei mütefadıla usuliyle öyle bir vahdet te'min eyler ki bu vaz'ıyyet iman ile ümmet beynindeki hukukı mütekabileye benzeyecek ve bu suretle terbiyei aile, terbiyei ictimaiyye ve siyasiyyenin bir mebdei olacaktır. Bunun için Kazi beyzavî «

«يَقُومُونَ عَلَيْهِنَّ قِيَامَ الْوُلَاةِ عَلَى الرَّعِيَّةِ » un tefsirinde der ki « قَوَّامُونَ

Şimdi bu esas da biri vehbî diğeri kesbî iki sebeble ta'lil edilerek buyuruluyor ki:

﴿بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ Çünkü Allah rical ve nisanın ba'zısını

hılkaten tafdıl etmiştir.» - « هُمْ » zamiri delâletiyle bundan erkeklerin kadınlara fazl-ü ruchanı

sh:»1349
anlaşılmakla beraber âyetin öyle bir hüsni beyanı vardır ki bu fazl-ü fazıleti «

بِمَا فَضَّلَهُمُ اللّٰهُ عَلَيْهِنَّ » diye alel'ıtlak erkeklere kasr etmemiş, mübhem olarak ba'zısının

diğerine tafdılini ifade eylemiştir. Bu ise erkeğin kadında bulunmayan bir takım mezayayı fıtriyyeyi haiz olduğu gibi aynı zamanda kadının da erkekte bulunmayan ba'zı mezayayı fıtriyyeyi haiz olduğunu ve bundan dolayı her ikisinin yekdiğerine muhtelif cihetten muhtac bulunduklarını ve bu suretle erkekle kadın fıtraten mütefavit ve mütekabilen mütefadıl olduğu gibi her erkeğin ve kezalik her kadının da seviyyeleri bir olmadığını ve binaenaleyh her erkek her kadın ile ferden mukayese edilemiyeceğini ve maamafih bütün bunlar top yekûn karşılaşdırılınca kadınların erkeklere ihtiyacı, erkeklerin kadınlara ihtiyacından fazla ve çünkü beyan olunduğu veçhile asıl mi'yarı fazılet olan kesb-ü iktisab noktai nazarından erkek hasleti failiyyetle kaim, kadın ise hissi tâat ve hasleti kabiliyyet ile rakık ve cazibedar bir fıtrette ve bunun için kuvveti rical ile himaye ve muhafazaya daha ziyade muhtac, ve binaenaleyh binnetice sureti umumiyyede fazl-ü ruchanın rical tarafında bulunduğunu vilâyeti emir ve salâhiyyeti onlara itaatı hem bir hak ve hem de menfaati nisvanın muktezası olduğunu pek beliğ bir icaz ile tefhim eyler. Ve işte erkeklerin Nübüvvet, İmamet, Velâyet, ikamei şeair, hududi kısasta şehadet, vücûbi cihad, vücûbi Cum'a ezan, hutbe, i'tikâf, asabalık, katli hata ve kasamede tahammüli diyet, talâk-u ric'atte istiklâl gibi bir takım hasaıs ve hukuk-u

vezaif ile temayüzleri de bu cümlededir. « قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ » olarak aile de hakkı

riyaseti haiz olmalarının bir sebebi bu tefaduli fıtrî, biri de ﴿وَبِمَٓا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ﴾

erkeklerin mallarından bir kısmını mehir ve nafakaya sarf etmeleri kazıyyesidir.» -Ki kesbî olan bu sebeb de

sh:»1350
evvelkine merbuttur. Ve kadınların mirastan nasıbleri yarım olması bilhassa bu sebeble alâkadardır. Ve bunda kadınların menfaatı, irste müsavi olmalarından çok ziyadedir. Şu halde zevcesinin hakkını eda etmeyen, kadın malına göz diken, ve vazifei infakı yapmayan ve ailesinin ırz-u namusunu muhafaz etmeyen erkekler ricalden ma'dud değillerdir. Şüphesiz ki bu vazifelerini yapan ricalin de kadınlar üzerinde kavvam olmaları ve onlardan itaat-ü sadakat beklemeleri bir hakkı meşru'larıdır. Binaenaleyh

﴿فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ﴾ saliha olan kadınlar da Allaha itaat ederler. Kocalarına karşı

divan durub haklarına rivayet ederler ﴿حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ﴾ kocalarının gıyabında nefis ve

mal-ü namus ve haysiyyet ve esrarı aile gibi muhafazası lâzım gelen hususatı

﴿بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ﴾ hıfzı İlâhiye istinaden muhafaza ederler. Zira Allah bunun muhafazasını

emr etmiştir.» -Aleyhissalâtü vesselâm Efendimizden merviydir ki: «Nisânın hayırlısı o kadındır ki baktığın zaman seni mesrur eder, emredersen itaat eyler, gıyabında bulunduğun zaman da seni malında ve nefsinde hıfzeder.» buyurmuş ve bu âyeti okumuştur. Bu âyetin de balâda beyan olunan Ummi Seleme Hazretlerinin sözü üzerine nüzulü söylenmiş ise de bunun asıl sebebi nüzulü şu veçhile rivayet olunuyor: Nükabai Ensardan Sa'd ibni Rebiaya karşı zevcesi Habibe binti Zeyd ibni Züheyr ve bir rivayete göre

Habiybe binti Muhammed ibni Seleme nüşuz göstermiş, o da bir tokat vurmuş, binaenaleyh babası kızını

almış, Resulullaha gidib şikâyet etmiş, Resulullah gidib şikâyet etmiş, Resulullah da « لَنَقْتَصَّ مِنْهُ

» her halde ondan kısasını alırız» buyurmuş idi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu, aleyhıssalâtü vesselâm da «biz bir emir irade ettik, Allah da diğer bir emir irade ettik, Allah da diğer bir emir irade buyurdu ve şüphe yok ki hayır Allahın irade ettiğidir»

sh:»1351

dedi. Bu sebeble salihati nisvanı beyandan sonra naşizeler hakkında buyuruluyor ki:

﴿وَالّٰتى تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ﴾ Ey kavvam olan ve zevcelerinin haklarını veren zevcler! nüşuzlarından, yani kafa tutub itaatsizlik etmelerinden korkduğunuz, korkacak bir emare hissettiğiniz, karılara gelince:»-

NÜŞUZ; Esası lügatte irtifa' ve tümseklik manâsından me'huz olarak kadının kocasına kafa tutub ısyankâr bir vaz'iyyet almasıdır ki güya kendisini yüksek farzedib itaatini refeylemiş olur. Bunu izah iin eimmei müfessirînden şu beyanat varid olmuştur: Kadının nüşuzu zevcine ısyanı (İbniabbas), koku sürünmemesi, zevcini nefsinden menetmesi, mukaddemâ zevcine yaptığı muameleyi değiştidmesi (Ata'), zevcini hoşalnmaması (Ebumensur), zevcinin meskeni şer'î olarak tâyîn ettiği ikâmetgâhta beraber oturmaktan imtina' edib onun arzu etmediği bir yerde ikamet etmesi (denilir) ki bu manâlar az çok birbirlerine yakındırlar.

Böyle bir hal karşısında ﴿فَعِظُوهُنَّ﴾ evvelâ, bunlara va'z-u nasihat ediniz

﴿وَاهْجُرُوهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ﴾ saniyen, yataklarda mehcur bırakınız

sh:»1352

﴿فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا﴾ size itaat ederlerse artık taarruz için aleyhlerinde vesile aramayınız, ve vaki' olan kusurlarını olmamış gibi addediniz.»- Çünkü günahtan tevbe eden günahı olmıyan gibidir. « اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ ».

Her halde şunu muhakkak bilmeli ki ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا﴾ Allah tealâ pek yüksek ve pek büyüktür. Binaenaleyh Allahdan korkunuz da kadınlara karşı size vermiş olduğu kuvveti sui istimal etmeyiniz. Allahın size karşı kudreti sizin kadınlara karşı kuvvetinizden çok yüksektir. Ve sizin Allaha karşı günahlarınız kadınların size karşı günahlarından daha çok ve daha hadnaşinâsâne olduğu halde Allah sizin tevbelerinizi kabul ve seyyiatınızı afvederken size itaat eden zevcelerinizin vaki' olan kusurlarını nasıl afvetmezsiniz ve nasıl olur da onlara taarruz için vesile arar durursunuz? Diğer bir manâ ile: Allah zulümden ve haksızlıktan müteali bir sahibi kibriyadır. Binaenaleyh onun ulüvvi şan ve kibriyası karşısında zulümden, haksızlıktan, sadakatsizlikten, terbiyesizlikten vazifelerinizi sui istimal etmekten son derece sakınmalısınız.»

Kadın itaat etmezse ne olacak? o zaman iş muhakemeye düşer. Binaenaleyh ey cemaati müslimîn, ve bilhassa ey hakîmler 35. ﴿وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا﴾ zevc ile zevce arasında şıkak korkulacak bir mahzurdur. Şayed bunlar arasında bir şıkak vukuundan korkar, yani zevciyyet bâkı olduğu halde aralarının açıldığını anlarsanız

﴿فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا﴾ biri zevcin akribasından,

biri de zevcenin akribasından olmak üzere iki hakem gönderiniz.» -Zira akribaları onların iç yüzlerini daha iyi bilirler ve salâhlarını daha ziyade arzu ederler. Maamafih akribadan olmaları müstahab bulunduğu, yoksa ecanibden nasbları da
sh:»1353
caiz olabileceği beyan olunmuştur. Hakemi intihab hakkı evvelâ zevc ve zevceye aittir. Ve bunun her iki taraftan akribalarının müşaveresiyle yapılması müstahab olacağı da « مِنْ اَهْلِه » ve « مِنْ اَهْلِهَا » kayıdlarının işaretlerinden anlaşılıyor. O halde akribaları bulunmadığı veya ecanibden olmaları kendilerince tensib edildiği surette şüphesiz caiz olmak lâzım gelir.

Bu hakemlerin derecei salâhiyyetleri ne olacaktır? Te'lif veya tefrık her ikisini de yapabilirler mi? Bu noktada Müctehidîn ıhtılâf etmişlerdir. Bir kısmı tefrık da yapabilirler ve bir talâkı bâin olur demişler ki bu Hazreti Aliden merviydir. Bir kısmı da bunlar te'life me'murdur tefrık edemezler demiş ki bu da Hasenden merviydir. Ve İmamı A'zamın kavlidir. Gerçi tefrık salâhiyyeti tasrih edildiği, zevc de bunu kabul ve tafvız eylediği takdirde ıhtılâf yoktur. Ancak zevc tefrika salâhiyyet vermediği takdirde mahkeme kendiliğinden hakemeynin salâhiyyeti mutlaka ile intihabına cebr edebilir mi edemez mi? Hasılı hakemeyn zevceynin vekilleri mesabesinde midir? Yoksa mahkemenin hukme me'zun nâibleri makamındamıdırlar? Ve mahkemenin re'sen tefrıka salâhıyyeti var mıdır? Yok mudur? İşte ıhtılâf bu noktalardadır. Şüphe yok ki âyetin siyakı, te'lif üzerinedir. Tefrıkten bahis münasib görülmeyib meskûtün anh bırakılmış ve bunun için bir içtihad mevzuu olmuştur.

Bu iki hakem ﴿اِنْ يُرِيدَآ اِصْلَاحًا﴾ cidden hüsni niyyetle ıslâh murad ederler, Aralarını düzeltmek isterlerse ﴿يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَاۜ﴾ Allah iki tarafın beynini tevfik-u te'lif eder. Zevc ve zevcenin kalblerine meveddet-ü mahabbet ilka eyler, bunu nasıl yapar? ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا﴾ her halde Allah alîm habîrdir. Nasıl yapacağını bilir ve şüphe yok
sh:»1354
ki alîm ve habîr olan Allahın burada tefrık cihetini meskûtün anh bırakması da gayet manidardır. Demek ki Allahın rızası şıkakta değil, vifaktadır. Asıl matlûb olan hüsni imtizactır.» - Görülüyor ki bu ahkâm akdınlarn nüşuzu üzerinden yörümüştür. Acaba erkekler tarafından nüşuz olmaz mı? Kadın Herçibâdabâd itaate mı mecburdur? Gibi bir sual hatıra gelebilir. Evet erkekler tarafından da nüşuz olabilir. İleride « وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا » âyetinde buna müteallık ahkam gelecek, ayrılmak mes'elesi de orada zikr olunacaktır. Fakat burada mevzuı bahs olan erkeklerin kavvamiyyeti ve mucebince bütün vazifelerinin ifası ve binaenaleyh erkek tarafından hiç bir kabahat bulunmadığı takdiri üzerine cereyan ettiğinden bu şerait altında erkeğin nüşuzu tasavvuru esasen gayri varid olduğu gibi maksadı beyan dahi hayatı ailenin mücerred salâh ve terbiyesine müteallık bulunduğu cihetle burada kadınların nüşuzundan bitteba' bahsedilmiş ve erkeklerin nüşuzu meselesi bil'ahare mustakıllen beyan olunmak için geri bırakılmıştır. Bu suretle hayatı ailenin salâhı te'min edildikten sonra aile terbiyesinde umumî bir ihtimal olarak esas ittihaz edilmesi lâzım gelen ahlâkı haseneye geçilerek evvel emirde şu on vazife emrediliyor:

ki 36.

﴿وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِه۪ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا الخ﴾ birincisi, Allaha ibadet ve ubudiyyet ve ona hiç bir şey şerik koşmayıb ıhlâs ile ibadet etmek:

ikincisi: anaya babaya ihsan ile muamele etmek, üçüncüsü: ﴿وَبِذِى الْقُرْبٰى﴾ akribaya ihsan, dördüncüsü: ﴿وَالْيَتَامٰى﴾ yetîmlere ihsan, beşincisi: ﴿وَالْمَسَاكِينِ﴾ fukaraya ihsan, altıncısı ﴿وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبٰى﴾ yakın komşuya ihsan ki hanesi yakın olur veya akribadan bulunur. Yedincisi, ﴿وَالْجَارِ الْجُنُبِ﴾ uzak komşuya ihsan ki ya hanesi

sh:»1355

uzak olur veya akribadan olmaz veya gayrımüslim bulunur.» -Hadîsi nebevîde varid olmuşdur ki «komşu üçtür. Birisinin üç hakkı vardır; hakkı civar hakkı karabet, hakkı İslâm. İkincisinin iki hakkı vardır; hakkı civar ve hakkı İslâm. Üçüncüsünün bir hakkı vardır; hakkı civar ki bu ehli kitabdan müşrik komşudur.» Sekizincisi, ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ yanındaki arkadaşa ihsan. Ki taal'lüm, tasarruf sınaat, sefer gibi her hangi bir emri hasende musahabet eden arkadaş ve yoldaş demektir. Bu mefhum zevc ve zevceye dahi şamil olur. Dokuzuncusu ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ yoldan gelen müsafire, yahud mutlaka dayfe ihsan. Onuncusu, ﴿وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ köle ve cariye el altında bulunanlara ihsan.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾.

«MUHTAL» mütekebbir «FEHUR» öğünen, tefahur eden demektir ki Allah bunları sevmez, hele o bahıl mütekebbirler ki 37. ﴿اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ﴾ hem kendileri bahıllik ederler, hem de nasa buhl emrederler.» - Ba'zı Yehudîlerin Ensara karşı «mallarınız infak etmeyiniz, korkuyoruz ki fakır düşeceksiniz» diye nasıhat etmeğe kalkışmaları bu âyetin nüzulüne sebeb olmuştur.

﴿وَيَكْتُمُونَ مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ bir de Allahın mahzı fazlından kendilerine vermiş olduğu malı ve ilmi ketmeylerler ﴿و﴾ hele o müraiy mütefahırlar ki 38.

﴿وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَٓاءَ النَّاسِ الخ...﴾ 41.

﴿فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ شَهِيدًا﴾ Burada « شهيد » Hazreti İsa hakkındaki « وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ » hıtabı gibi işhad olunan şahid ma'nâsına geldiği ve her ümmetten şâhid de

sh:»1356

o ümmetin Peygamberi olduğu müfessirîn tarafından beyan olunmuştur. Ya'ni bilir misin her ümmetten bir şâhid getirdiğimiz, ya Muhammed! seni de o şâhidler üzerine şâhid getirdiğimiz vakıt o kıyamet günü o kâfirlerin hali ne olacak? İşte cevabı: 42.

﴿يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ﴾ o küfredib Peygambere ısyan eden kâfirler o gün ﴿لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُۜ﴾ kâşke yere geçmişler, üzerleri düzlenmiş kendilerinden hiç bir eser kalmamış olsa idi diye arzu edecekler ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا۟﴾ ve Allaha hiç bir sözü ketm edemiyecekler.» -Çünkü sûrei « يٰسۤ » de geleceği üzere ağızları mühürlenecek, elleri ayakları söyliyecektir. İbni Mes'ud Hazretlerinden şöyle rivayet olunmuştur ki: Bir gün Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem «bana bir Kur'an oku» diye emretti, ben de «ya Resulâllah bana Kur'anı ta'lim eden sensin» dedim «başkasından dinlemeyi severim» buyurdu, binaenaleyh sûrei Nisadan başladım, vaktaki işbu « فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا » âyetine geldim, Resulullah ağladı ben de kıraeti kesdim» demiştir.

Bu noktada tahareti batına ve zahire ile « وَاعْبُدُوا اللّٰهَ » emrine bir inkişaf verilmek ve iymandan sonra ibadetin akdemi namaz ve namazın ilk şartı da necasetten ve hadesten taharet olduğu ve tahareti kübra olan guslün de nikâh ve aile ahkâmı ve alâkası pek ziyade bulunduğu, bunların icrası ise evvel emirde muhafazai akl-ü şuur ile olacağı tefhim kılınmak üzere buyuruluyor ki:

sh:»1357

﴿٤٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى
حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتّٰى
تَغْتَسِلُواۜ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ
الْغَٓائِطِ اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın: Söylediğinizi bilinceye kadar, cünüb iken de -yoldan geçmeniz başka- guslünüzü edinceye kadar, ve eğer hasta olur veya seferde bulunursanız veya biriniz hacet yerinden gelir veya kadınlara dokunursanız da suya güç yetiremezseniz o zaman temiz bir toprağa teyemmüm edin: Niyyetle yüzünüze ve ellerinize mesheyleyin, cidden Allah afvi çok bir gafur bulunuyor 43

Bu âyetin sebebi nüzulü Abdurrahman ibni Avf Hazretlerinin zıyafeti hâdisesi olduğu merviydir ki tafsılı sûrei Bakarede « يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِۜ » âyetinde geçmiştir. [Bak]

Sarhoşluğun cünüblük ile ve ondan sakınmanın da taharet ve guslile müterafık olarak mevzuı bahsedilmesi ve bu halde mü'minin namaza yaklaşmaktan men'i, müskiratın hurmetini ve pisliğini anlatmak için ne kadar beliğdir. Bu manâ sûrei «Maide» de « رِجْسٌ فَاجْتَنِبُوهُ » diye tasrih olunacaktır.

﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ﴾ - Burada bazı müfessirîn salâhtan murad mescid ve musallâdır. Bununla sarhoşlar mescidlere duhulden menedilmişlerdir demiş
sh:»1358
ise de bu manâyi anlamak için salâtı manâi aslîsinden çıkarmağa lüzum yoktur. Bu nehiy, söylediğini bilmiyen sarhoşun namazı sahih olmadığına ve binaenaleyh sekrin hurmetine delâlet ettiği gibi sarhoşun ve cünüüb mescide duhulden veya takarrübden men'ine de bil'işare delâlet edebilir. Binaenaleyh sarhoşun ve cünbüün mescide girmeleri ve hatta yakınında bulunmaları caiz değildir.

﴿وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرٖى سَبٖيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُواۜ﴾ Yolda gitmek hali müstesna olarak cünüb iken de iğtisal edinciye kadar namaza yaklaşmayin ve binaenaleyh mescide de girmeyin.»-

CÜNÜB; Cenabet olan yani inzâl vaki olmuş bulunandır ki masdar gibi müfred veya cem'a ıtlak olunur.

İĞTİSÂL; Gusletmek yani baştan başa yıkanmaktır.

«ÂBİRÎ SEBİL» Yolda gidenler, sefer halinde bulunanlar demektir. Bunların istisnası teyemmüm mes'elesinden dolayı olduğu şimdi anlaşılacaktır. Maamafih mefhum alel'ıtlak yoldan mürur haline de salihtir. Bu itibar ile de cünübün namaz kılınan mescidden değil fakat yanındaki yoldan geçmesi caiz olduğuna bir işaret olur. Bu kaydi istisna' cünüb ile iğtisal beyninde olduğu için sarhoşlara ciheti taallûku yoktur. Demek ki söylediğini bilmez sarhoşların mescid civarından geçmelerine de mesağ yoktur. Çünkü esasen sarhoşluğa mesağ yoktur.

﴿اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ﴾ - GAIT; Engin, çukur yer demek olub halâya işarettir, bundan gelmek de hadesten, abdest bozmaktan kinayedir. ﴿اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ﴾ Kisaî, Halefiâşir kıraetlerinde elifsiz « اَوْلَمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ » okunur. Bu, « لَمْسٌ » den, evvelki « مُلَامَسَة » dendir. İkisi de kadınlara dokunmak demektir. Bunun da sureti mahsusada bir dokunmak demek olan iltikai hıtâneyn manâsını ifade ettiğinde, ittifak vardır ve gusül icab eder. Fakat bunda
sh:»1359
el veya saire ile mücerred tenin tene dokunması manâsıda maksud mudur değil midir? Burası muhtelefünfihdir. Biz Hanefiyyece bu maksud değildir. Binaenaleyh kadının bir tarafına mücerred dokunuvermekle abdest bozulmaz. Lâkin Zahiriyye ve Şafiiyye bozulur, gusül değil fakat abdest almak lâzım gelir demişlerdir. Ancak Zahiriyye « مُلَامَسَة » kelimesinin zahirine bakarak dokunanın abdesti bozulur dokunulanınki değil demişler. İmamı Şafiî ise ikisininki de bozulacağına kail olmuştur. Hanefiye tahfife, Şafiîye de teşdid ve ihtiyata riayet etmişlerdir.

Hasılı cünüb iken merız olur veya seferde bulunursanız veya gerek sefer ve gerek hazarda abdest bozar veya kadınlara dokunur, gusül veya abdest icab eder ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً﴾ de bir su

bulamazsanız -ki meraz karinesiyle bulamamak hakikaten veya hükmen bulamamaktan eammolmuş oluyor- böyle su bulamadığınız takdirde ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ saidi tayyibe teyemmün eyleyiniz de ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ﴾ yüzlerinize ve ellerinize meshediniz.»-

TEYEMMÜM, Lûgaten kasıd demektir binaenaleyh niyyetsiz teyemmüm olmaz, mahiyyetinde dahidir.

SA'İYD de yer yüzü demektir ki taşa toprağa şamildir. Binaenaleyh eline hiç toprak, bulaşmasa bile bir taş ile teyemmüm caiz olur. Lâkin imamı Şafiî bir azıcık olsun toprak bulaşmalı demiştir.

«TAYYİB de tertemiz demektir. Binaenaleyh mülevves veya şüpheli olmamalıdır. Demek olur ki islâmda maddî ve mânevî taharet mes'elesinin o kadar ehemmiyyeti vardır ki su bulamadığı zaman hiç olmazsa gusül veya abdest yerine taharete niyyet ve kalbini temizliğe

sh:»1360

rabt edib maddî cihetinden de ter temiz bir saıydi abdest a'zasının nısfı demek demek olan yüzüne ve dirseklerine kadar ellerine dokundurmalıdır. Ya'ni ellerini bir kerre saıyde vurub meshetmeli, bir kerre de vurub dirseklerine kadar ellerini meshetmelidir. İhtimal ki iymanı olmayanlar bundan ne çıkar? Derler. Fakat aklın bundan lâakal alacağı ders şudur ki insan hem zahiren ve hem de batınen temizliği bırakmamalıdır. Tahareti kalbiye asıldır. Kalbi pis olan ne yapsa temizlenmez ve lâkin yalnız kelb temizliği de kâfi gelmez, maddeten zahirini de temizlemelidir. Su bulamayınca zarurette teyemmüm esasen bir tahareti kalbiye işi olmakla beraber şartı maddî ve şekli zahirînin de «مَالَا يُدْرَكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ» medlûlü üzere en güzel bir muhafazasıdır. ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا﴾ dir. Bunun için teyemmüme de rushat verir. Fakat sarhoşluğa ve cenabet durmağa müsaade etmez.

Burada bahis muhafazai akl-ü şuura ve tahareti maddiyye ve ma'neviyeye müntehi olmakla bilhassa terbiyei akliye ve fikriyeye revnak ve ahlâk-u diyanete metanet verilmek ve bu suretle aile terbiyesinden terbiyei umumiyeye ve salâhı küllîye doğru gidilmek, mübareze ve mücahedeye girişmek için ve dost ve düşman, mü'min ve kâfir, hak ve batıl, salâh ve fesad, temyiz-ü mukayese olunmak üzere sarhoş vaz'ıyetinde bulunan erbabı dalâl ve udvanın ahvaline nazarı dikkati celb ile buyuruluyor ki:

﴿٤٤﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿﴾

sh:»1361

﴿٤٥﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَائِكُمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيرًا ﴿٤٦﴾ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّينِ وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا

وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَقْوَمَ وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَليلاً

Meali Şerifi

Bakmazmısın şu kendilerine kitabdan bir nasîb verilmiş olanlara? Kendileri sapgınlığı satın alıyorlar da istiyorlar ki siz de yolu sapıtasınız 44 Düşmanlarınızı Allah daha çok biliyor, veliy de Allah yeter, nasîr de Allah yeter 45 O Yehudî olanlardan ki kelimeleri mevzı'larından tahrif ediyorlar, Ve dillerini eğerek, dine dokunarak "dinledik ısyan ettik", "dinle dinlenilmesi", « راعنا » diyorlar; böyle diyeceklerine "işittik itaat ettik" "dinle ve bizi gözet" deselerdi elbette haklarında daha hayırlı ve daha dürüst olurdu. Ve lâkin küfürleri yüzünden Allah kendilerini lâ'netlemiştir Onun için iymana gelmezler meğer ki pek az 46

____

sh:»1362

46. ﴿مِنَ الَّذينَ هَادُوا﴾ kendilerine nazarı dikkat celb olunan « الَّذينَ اُوتُوا نَصيبًا مِنَ الْكِتَابِ » ı beyandır. Ya'ni burada mevzuı bahsolan Yehudîlerdendir. Bunlar ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِه﴾ kelimeleri yerlerinden tahrif ederler, sözü eğerler büğerler.» -Keyfiyyeti tahrif hakkında üç suret nakl olunmuştur:

1- Bir lâfzı diğer lâfza tebdil ederler. Meselâ Tevratta evsafı Nebeviyyeye müteallık olan «reb'a» kelimesini «ademi tavil» ta'birine, kezalik «recm» kelimesini «had» ta'birine tebdil etmeleri gibi ki kitabette tahriftir buna karşı her tarafta meşhur olan bir kitab böyle nasıl tahrif olunabilir? Buna imkân var mıdır? Denemez zira bu gibi ceme sırasında vakı' olur. Bunun için terceme işi hem bir ıktidar, hem bir istikamet işidir. Bundan başka yazanların pek az ve iyi hafızların mefkud veya nadir olduğu zamanlarda bunun istinsahlar esnasında yapılması da mümkin olur. Daha sonra bu gibi tahrifat, asla vakıf olanları iğfal etmemekle beraber diğerlerini kolaylıkla iğfal edebilir.

2- İlkai şüphe ve te'vilâtı faside ile bir lâfzı öteye beriye çekerek ma'nasını hakdan batıla çevirmektir ki bu da tefsir-ü izahta yapılan bir tahrifi manevîdir. Fahruddini Razî «netekim zamanımızdaki ehli bid'at de fikirlerine muhafil olan âyetlerde böyle yapıyorlar» demiş ve tahrifin tefsirinde bu ikinci vechin asl olduğunu da kayd etmiştir.

3- Yalnız ki ab değil, bir söz söyledikleri zaman duydukları ve kalblerinde bildikleri gibi dos doğru söyleyib tahrif ederek söylemeleridir. Netekim Yehudîler huzurı Peygamberîye gelirler ba'zı şeyler sorarlarlar yanından çıktıkları zaman Peygamberin kelâmını tahrif
sh:»1363
ederek neşre çalışırlardı. İşte Kur'an bunların sureti tahriflerini şu misallerle anlatıyor:

Tahrif ederler ﴿وَيَقُولُونَ﴾ ve derler ki ﴿سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ bu bir ﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ bu iki ﴿وَرَاعِنَا﴾ bu da üç. Ya'ni Peygambere karşı evvelâ « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » diyecek yerde « سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا » derler, hep zıddına giderler. Saniyen « اِسْمَعْ = dinle» deyecek yer de « غَيْرَ مُسْمَعٍ » diye bir de cinas ilâve ederler ki bu kelime bir

taraftan medh-ü ta'zıme, bir taraftan ihanet-ü şetme delâlet eder Zira « غَيْرَ مُسْمَعٍ » isma' edilmiş olmıyarak demek olduğundan bir cihetten «lûtfen ve tenezzülen dinle çünkü sana karşı söz söylemek ve zorla dinletmek haddimiz değildir» ma'nasına bir ta'zım olabileceği gibi diğer cihetten bir kaç veçhile de tahkır ifade eder evvelâ «dinle a söz dinlemez» saniyen «dinle a dinlenmiyesince» salisen «dinle a iyi haber işitmiyesince» ma'nalarına da gelebilir ki bunlar hep şetm-ü tahkırdır. Rabian «dinle fakat benden işitmiş olmıyarak dinle» demek de olabilir ki bu da bir tedi'ı sir gibi olmakla beraber yalancılık teklifini tazammun eden bir nifakı da tazammun eder. « رَاعِنَا » kelimesi de böyle zülvecheyndir. Sûrei Bakarede « يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَقُولُوا رَاعِنَا » âyetine geçmşi idi (bak).

İşte bunlar böyle derler ve kelimeleri mevkı'lerinden böyle tahrif ederler. Ve bunları söylerken ﴿لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ﴾ dillerini burarak, sarhoş gibi ağızlarını eğerek söylerler ﴿وَطَعْنًا فِى الدِّينِ﴾ hem de dîne ta'netmek için söylerler. ﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ halbuki bunlar Peygambere « سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا » diyeceklerine « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » ﴿وَاسْمَعْ﴾ ve « وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ » diyeceklerine yalnız « اِسْمَعْ » ﴿وَانْظُرْنَا﴾ ve « رَاعِنَا » diyeceklerine

sh:»1364

« اُنْظُرْنَا » demiş olsalardı ﴿لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ kendileri için elbette hayırlı olurdu ﴿وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا﴾ ve lâkin küfürlerinden dolayı Allah bunları lâ'netledi, onun için bunlar iyman etmezler, etseler de pek az ederler ya pek az bir şey'e iyman ederler veya faidesi olmıyacak az bir zaman, meselâ haleti nezı'de iyman ederler. Veya içlerinde iyman edenleri pek az bulunur. Fakat bulunur.

Bu münasebetle bunlar ve hattâ bütün ehli kitaba bir nasıyhat ve da'vet olmak üzere şöyle bir telvini hıtab yapılıyor:

﴿٤٧﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَآ اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ اَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا

﴿٤٨﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ

يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيمًا

Meali Şerifi

Ey o kendilerine kitab verilenler! gelin o beraberinizdekini tasdıklamak üzere indirdiğimiz bu kitaba

iyman edin biz bir takım yüzleri silib de enselerine çevirmezden veya onlar esahbı Sebti lâ'netlediğimiz gibi

lâ'netlemezden evvel, yoksa

sh:»1365

Allahın emri fi'le çıkarılagelmiştir 47 Doğrusu Allah kendine şirk koşulmasını mağfiret etmez, ondan berisini

dilediğine mağfiret buyurur, kim de Allaha şirk koşarsa pek büyük bir cinayet iftira etmiş olduğunda şüphe yoktur 48

47. مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰى اَدْبَارِهَا Nice

vücuhu ya'ni yüzleri veya yüze gelenleri tamsedib terslerine çevirmeden

اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا اَصْحَابَ السَّبْتِ yahud onları eshabı sebti

lâ'netlediğimiz gibi lâ'netlemeden evvel iyman ediniz.»-

TAMS, « طَمْسٌ » esasen bir şeyin asârını mahiv ve alâimini izale etmek ma'nasına olmakla burada yüzlerin kılığından çıkıb yüz denecek halleri kalmamak ma'nasını ifade eder. İbni Abbas deve tabanı, hayvan tırnağı gibi olmasile, Katade ve dahhâk « فَطَمَسْنَا عَلٰى اَعْيُنِهِمْ » medlûlü üzere gözlerin görmez olmasile, ba'zı müfessirîn de suretlerin maymun yüzü gibi çirkin ve perişan olmasiyle temsil ve izah eylemişlerdir. Bu bir vaıydi şediddir ki hem Dünyevî, hem uhrevî felâketleri ıhtar eder. Maamafih Dünyevî olması daha zahirdir. Eshabı sebt sûrei Bakarede geçmiş idi.

48. اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ Burada şirk, mutlak olduğundan

alel'ıtlak küfür demek olduğu unutulmamalıdır. Bunun Ehli kîtaba iyman teklifi siyakında varid olmuş bulunması da bu babda bir karinei mahsusa teşkil eder.

Bu âyetin nüzulü üzerine Yehudîler biz müşrik değiliz, Allahın havassındanız» demişlerdi. Netekim «

نَحْنُ اَبْنَاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّاؤُهُ » «

لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَعْدُودَةً » da diyorlardı. Bir de ba'zı Yehudîler bir gün

çocuklarını alıb huzuri risalete gelmişler «ya Muhammed bunların günahı var mıdır?» Demişler. «Hayır»

buyurulmuş, bunun üzerine «işte biz de tıbkı bunlar gibiyiz, gece yaptığınız günahlar gündüz,

sh:»1366

gündüz yaptığımız günahlar gece keffaretlenir» diye nefislerini tezkiye etmişlerdi. Binaenaleyh bunlar

hakkında şu âyetler nâzil oldu:

﴿٤٩﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكّٖى مَنْ
يَشَٓاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتٖيلًا ﴿٥٠﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ
الْكَذِبَ وَكَفٰى بِهٖٓ اِثْمًا مُبٖينًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Bakmazmısın şu nefislerini tezkiye edib duranlara! Hayır, yalnız Allah dilediğini tezkiye eder (temize çıkar) onlar da kıl kadar zulmedilmezler 49 Bak Allaha karşı nasıl yalan uyduruyorlar, açık günah da bu yeter 50

Bir de rivayet olunuyor ki rüesayı Yehuddan Huyeyy ibni Ahtab ile Kâ'b ibni Eşref ma'iyyetlerine Yehuddan yetmiş süvari alarak Mekkeye gitmişler ve Kureyş ile bir ittifak ve muahede akd ederek Resulullah ile olan ahidlerini nakzetmek istemişlerdi. Onlar da «siz ehli kitasınız Muhammede bizden daha yakınsınız. Binaenaleyh biz size emin olamayız bizim ma'budlarımıza secde ediniz de mutmein olalım» diye bir teklif dermiyan etmişler, Yehudîler de derhal kabul edib yapıvermişler, sonra Ebusüfyan, Kâ'ba hıtaben «sen kitab okur âlim bir adamsın biz ise ümmîyiz bilmeyiz binaenaleyh, bizim mi yoksa Muhammedin mi hangimizin tuttuğumuz yol doğru» diye sormuş Ka'b da Muhammed ne diyor demiş, Ebu Süfyan «yalnız Allaha ıbadeti emrediyor ve şirkten nehyediyor» cevaben vermiş, sizin dîniniz nedir deyince de «biz Beytin valiyleriyiz,

sh:»1367

halıcılara su veririz, müsafirlere yemek yediririz, esirleri kurtarırız şunu yaparız bunu yaparız» diye anlatmış, bunun üzerine Kâ'b, sizin yolunuz daha doğrudur» demiş ve put perestleri ehli iymana tafdıl ve tercih etmiş idi ki şu âyetler bunun hakkındadır:

﴿٥١﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ اُوتُوا نَصٖيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ
بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اَهْدٰى مِنَ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا سَبٖيلًا ﴿٥٢﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَمَنْ
يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصٖيرًا ﴿٥٣﴾ اَمْ لَهُمْ نَصٖيبٌ مِنَ
الْمُلْكِ فَاِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقٖيرًا ﴿٥٤﴾ اَمْ يَحْسُدُونَ
النَّاسَ عَلٰى مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ فَقَدْ اٰتَيْنَٓا اٰلَ اِبْرٰهٖيمَ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظٖيمًا ﴿٥٥﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ
اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعٖيرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Bakmaz mısın şu kendilerine okuyub yazmaktan biraz

sh:»1368

nasıb verilmiş olanlara? Cibt-ü taguta inanıyorlar da Allahı tanımıyanlara bunlar mü'minlerden yolca daha

doğru diyorlar 51 Onlar Allahın lâ'netlediği kimseler, her kimi de Allah lâ'netlerse artık onu bir kurtaracak bulamazsın 52 Yoksa onlara mülkden bir hıssamı var? Öyle olsa nasa bir çekirdek bile vermezler 53 Yoksa

o nasa Allahın fazlından verdiği ni'meti çekemiyorlar da hased mi ediyorlar? evet, biz Âli İbrahime kitab ve hikmet verdik hem de azîm bir mülk verdik 54 Onun için onlardan kimi ona iman etmekte, kimi de ondan men'eylemekte ona da Cehennem alevi elvekmektedir 55

﴿بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ﴾ «Tagut» kelimesinin ma'nâsı sûrei Bakarede « لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّ۪ينِ » âyetinde geçmiş idi. « جبت » ise put demektir. Kâhine de ıtlak edildiği naklediliyor. Bu suretle bu iki kelime Allahdan başka ilâh ittihaz edilen ziruh ve gayrı ziruh ma'budların tam isimleridir. Yekdiğeri makamına da kullanılabilirler. Ekser ehli lûgat « جبت » kelimesinin lûgatte tasarrufu olmadığı fikrinde bulunmuşlardır. Fakat bunun aslı « جبس » olduğu naklolunuyor ki cibs habîs ve alçak demektir.

« اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِه۪ » hükmünün izahı için ehli kitabın bir kısmı hakkındaki va'idden sonra alel'umum kâfirlere aid olmak üzere de buyuruluyor ki:

﴿٥٦﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْل۪يهِمْ نَارًاۜ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَز۪يزًا حَك۪يمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Şüphesiz âyetlerimizi tanımıyan kâfirler, muhakkak ki

sh:»1369

biz onları yarın bir ateşe yaslıyacağız, derileri piştikçe azabı duysunlar diye kendilerine tebdilen başka deriler vereceğiz; çünkü Allah izzetine nihayet olmıyan bir hakîm bulunuyor 56

Bunlar böyle fakat:

﴿٥٧﴾ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًاۜ لَهُمْ ف۪يهَٓا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌۘ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَل۪يلًا﴿﴾

Meali Şerifi

İyman edib salih salih işler yapan mü'minlere gelince bunları altından ırmaklar akar Cennetlere koyacağız: içlerinde ebedî kalmak üzere onlar, kendilerine orada temiz, gayet temiz zevceler var, hem onları sayeban edecek bir sayeye koyacağız 57

 Gölgeli gölge, koyu gölge, sayei hümavaye ki ni'meti tammei daimeye

işarettir. Zira erbabı refah sureti umumiyyede dilnişin gölgelerde yaşarlar. Netekim lisanımızda da sayedar olmak, sayeban olmak, sayesinde yaşamak, sayesinde yaşatmak tabirleri ni'met-ü saadet mefhumlarındandır.

Bu hikmete mebnidir ki:

sh:»1370

﴿٥٨﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ وَاِذَا
حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ
بِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَم۪يعًا بَص۪يرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Haberiniz olsun ki Allah size şunları emrediyor: Emanetleri ehline veresiniz ve insanlar arasında hükmettiğiniz vakıt adaletle hükmedesiniz, hakikat Allah size ne güzel va'z veriyor, şüphesiz ki Allah semi', basır bulunuyor 58

____

58. ﴿اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ﴾ Allah size şunları muhakkak emrediyor:

﴿اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ﴾ biri: emanetleri ehline vermeniz

﴿وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ﴾ biri de: insanlar

arasında hukm-ü hükûmet ettiğiniz vakıt adaletle hukmetmeniz.»-

EMANET; Esasen insanın emin ve mutemed olması yani kendine maddî veya manevî her hangi bir şeyin ıtminanı kalb ile korkusuz bir surette teslim olunabilir ve arzu edildiği zaman salimen alınabilir bir halde bulunması manâsına masdar ve hasılı masdar olduğu gibi insanın bu haysiyyeti emanetine gerek Allah ve gerek kullar tarafından her hangi bir suretle bırakılmış olan şey'e de masdar bimanâ mef'ul olarak

isim olmuştur ki burada emanet bu manâyadır. Ve bunların sahiblerine edasiyle insanlığın bir emaneti

İlahiyye olan haysiyyet-ü

sh:»1371

namus emanetinin muhafazası emredilmiştir. «

اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ
يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُۜ » âyeti celilesi mucebince insan

Allah tealânın emanetini hamil bir emini bir naibi olmayi deruhde eden yegâne mahlûktur ki bu sayede

mahlûkatı saire üzerinde icrai hukm-ü tasarrufa kudretyab olabilir. Bu sayededirki insanlar da yekdiğerine

çok hukuk ve emanat tevdi ederler. İşte insanlar gerek Allaha ve gerek kullara karşı bu haysiyyeti

emanetlerini ne kadar hüsni muhafaza ederler ve emaneti ne derece yerli yerine koyabilirlerse o nisbette

kıymet-ü salâhlarını artırmış bulunurlar ve bu suretle zıllı zalili İlahîye dahil ve halk beyninde zahiren ve

batınen nafiz bir hakimiyyet şerefine nail olurlar. «

يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ

بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى » buyurulmuştur. Mahzı emanet haddi zatında hiç bir şeyle kabili

telâfi değildir. Emanatın yegâne bir zamânı varsa o da hıyanet veya şüphei hıyanet ile emanet haysiyyeti âliyesinin inkisar veya sukutu ve emniyyet-ü niyabetin zamânı udvana tahavvülüdür. Bunlar için emniyyeti sui isti'mal edenler Allaha ve kullarına karşı, gasıblar, eşkıyalar gibi nazırdan sukut ederler ve zahiren olmasa bile batmen kalblerde zamânı udvana mahkûm bulunurlar. Emanet ile hâkimiyyetin bu alâkai mühimmesine mebni bu âyette edai emanat ile hukmi adâlet müterafık olarak emredilmiş ve emri emanet emri hukme takdim olunmuştur. Binaenaleyh insanın rabbına ve kendine ve halka karşı olmak üzere üç nevi' muamelei emaneti vardır. Evvelâ rabbına karşı emanete riayeti ahkâm ve kavanîni İlâhiyyenin tatbikatına ya'ni vazife mes'elesine taallûk eder ki bütün vezaifi a'zaya şamildir. İbni Mes'ud Hazretleri demiştir ki emanet her şeyde lâzımdır: Abdestte, cenabette, salâtta, zekâtta, savmde ilh... İbni Ömer Hazretleri de demiştir ki «Allah insanın uzvı tenasülünü halketti ve buyurdu ki «bu bir emanettir, nezdinde sakladım,
sh:»1372
binaenaleyh bunu muhafaza et, ancak hakkıyle isti'mali müstesna.» İşte bütün a'zanın da böyle birer emanet olan vazifeleri vardır. Kendine karşı emaneti din-ü Dünyasında kendine en nafı' ve eslâh olanı ihtiyar ve intihab etmesi, gazab-ü şehvet veya cehalet ile sonunda muzırr olan şeylere düşmemesidir. Halka karşı emaneti hukuklarını gözetmek, alış verişte aldatmamak, ziyankâr olmamaktır ki ümeranın raıiyyeye adaleti, ulemanın avâmmı taassubatı batıleye sevk etmeyib Dünya ve Ahıret nafı' olan a'male ve i'tikadatı sahihaya sevkı, avâmmın da onlara karşı hıyanetten ictinabı, kezalik zevcin zevceye, zevcenin zevce karşı sadakatle ırzlarını ve çocuklarının neseblerini muhafaza etmeleri ve evlâdın terbiyesine

dikkatleri bu cümlede dahildir. Bu suretle « اَلَامَانَاتِ » gerek hukukı İlâhiyye ve gerek hukukı ibade, ta'biri aharle gerek hukukı umumiyye ve gerek hukukı hususiyyeden insanların zimmeti emanete taallûk eden fi'lî veya kavlî veya i'tikadî, maddî veya ma'nevî malî ve gayri mali hukukun kâffesine şamil olduğu gibi

« يَاْمُرُكُمْ » hıtabının hükmü de bütün mükallefîne âmmdır. Hukukı hususiyyeye teallûk eden ve emniyyete tevdi' olunan vedi'a vesaire, emanattan olduğu gibi umur ve hukukı âmmeye teallûk eden cihat,

menasıb, velâyet, imamet ve icrayı hükûmet, nasıyhat, ifta dahi emanattandır. Bir de « اهل » kelimesi sahib ve ehliyetli ma'nalarına şamil olduğu için bu emir verilmiş olan emanatın sahibine iade ve isalinden başka emanet edilecek şeylerin de ehline ve müstehikkına tevdi' ve tefvız edilmesi ma'nasınıda ifade eder. Ve bu ma'nâ hukukı âmmeden olan emanatta haizi ehemmiyyettir ve ancak o itibar ile me'murun bih ve vazife olur. Maamafih bu da hukukı İlahiyyeden olan emanatın sahibine eda ve iysali demekdir. Netekim bu âyetin evliyai umur hakkında nâzil olduğu da mervidir. Sebebi nüzulü hakkında meşhur olan rivayet şudur: Mekkenin fethi günü Resulullah Mekkeye dahil olduğu
sh:»1373
zaman Kâ'benin miftahdarı bulunan Osman ibni Talha ibni Abdüddar kapıyı kilidlemiş, anahtarını Resulullaha teslim etmekten imtina' edib «Resulullah olduğunu bilse idim men'etmezdim» demiş, derhal Hazreti Ali de Osmanı tutmuş, kolunu bükmüş anahtarı alıb Kâ'benin kapısını açmış ve Resulullah girip iki rek'at namaz kılmış idi. Çıkdığı zaman amucası Hazreti Abbas anahtarın kendine verilmesini ve eskiden uhdesinde bulunan sikayeti zemzem ile beraber zedanetin ya'ni miftahdarlığın cem'edilmesini taleb etti. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Binaenaleyh Resulullah anahtarları Osmana redd-ü teslimini ve kendisine i'tizar eylemesini Hazreti Aliye emretti. Hazreti Ali de götürüb i'tizar edince Osman «ikrah ve eziyyet ettin, sonra geldin ta'mire çalışıyorsun» dedi. Hazreti Ali de «senin hakkında Allah tealâ Kur'an inzal buyurdu» deyib âyeti okudu. Bunun üzerine Osman «

أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ »

deyib müsliman oluverdi. Miftahdarlağın müebbeden Osman evlâdında kalması hakkında bir de vahıy geldi sonra Osman Mekkeden hicret edib miftahı biraderi Şeybeye verdi ki elyem Şeybe evlâdındadır.» Şübhe

yok ki sebebin hususu hukmün umumuna mani' değildir. Bil'âkis bu sebeb « اَلْاَمَانَات » ın pek şümullü olduğunu gösterir.

Bakınız ﴿اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖ﴾ Allah size ne güzel va'z ediyor. Emaneti eda

adâletle hüküm bunlar ne güzel şeylerdir. Ve sizin ne kadar menfaatinizedir. Her halde bu emirleri tutmalı,

hıyanet ve zulümden ictinab etmeli. Zira ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ dır.

Binaenaleyh hükümlerinizi işidir, emânat hakkında yaptıklarınızı görür.»

Bu suretle ümera ve hükkâm bütün evliyayı umura umum içinde veya sureti mahsusada edai emânât ve

adalet ile icrayı hükm-ü hükûmet emredildikten sonra şimdi

sh:»1374

de sâir ehli iymana da bunları yapan ülül'emre itaati ve fakat sureti mustakıllede değil Allaha ve

Peygambere itaat tahtinde itaat şu hitabı ammile emrediyor.

﴿٥٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ
وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ
وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ
وَاَحْسَنُ تَاْوِيلًا﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allaha itaat edin, Peygambere de itaat edin sizden olan ülülemre de, sonra bir şeyde nizaa düştünüz mü hemen onu Allaha ve Resulüne arz ediniz: Allaha ve Âhıret gününe

gerçekten inanır mü'minlerseniz.. O hem hayırlı hem de netice i'tibarile daha güzeldir

59

____

59. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ ey ehli iman ﴿اَطِيعُوا اللّٰهَ﴾ Allaha itaat ﴿وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ﴾ ve Resule itaat ediniz, sizden olan

ülülemre de.» - dikkat edilmek lâzım gelirki Allah ve Resulü hakkında « اَطِيعُوا وَاَطِيعُوا » diye

itaat ıtlakı üzere tasrih edildiği halde ülülemir hakkında ayrıca « وَاَطِيعُوا اُولِى الْاَمْرِ »

buyurulmayıb bunlara itaat Resule atfen ve mahza itaati Resule tebaan emrolunmuş ve bu suretle tâbi'ıyyet

tahtinde itaatin hem aynı kuvvetle mutlak olduğu gösterilmiş hem de ısyan mevkı'leri hukümden

sh:»1375

hariç bırakılmıştır « لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِى مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ » kezalik « اِنَّمَا الطَّاعَةُ فِى الْمَعْرُوفِ » hadîsi şerifleri de bunu mübeyyindir. Şu halde âmirin her

emri me'muru mes'uliyyetten kurtarmağa kâfi gelmez. Bil'farz bir me'mur âmirinin emrile rişvet asla veya sirkat yapsa mes'uliyyetten kurtulamaz. Bu ma'nâ «âmirin hılâfı kanun emri me'muru mes'uliyyetten kurtarmaz» diye de ifade olunur.

Şayanı dikkat olan kayidlerden birisi de mü'minlere hıtaben « مِنْكُمْ » kaydidir ki ma'nâsı vazıhdır.

Mü'minlerden olmıyan ülülemre itaat diynen vacib kılınmamıştır. Bu hususta itaat değil varsa bir ahde riayet mevzuıbahs olacaktır. Fakat taatin ademi vücubundan behemehal ısyanın vücubunu anlamağa kalkışmamalıdır itaatin ademi vücubu ısyanın vücubunu müstelzim olmıyacağından itaat mecburiyyetinde bulunmakla ısyan mecburiyyetinde bulunmak arasında fark vardır. Hakkı ısyan başka vazifei ısyan yine başkadır. Binaenaleyh buradan gayrı mü'min bir muhıtte bulunan mü'minlerin şuna buna karşı ısyankâr bir ıhtilâlcı vaz'iyyetinde telâkkı edilmemeleri ve belki mü'minlerin her nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allaha ve Resulüne karşı ma'sıyyetten ictinab ve ayni zamanda kendilerinden olan ülülemre itaat etmeleri ve Tagutlara boyun eğmemeleri lüzumunu anlamak lâzım gelir. Bu noktai nazardan tefsiri Taberîde dahi mezkûr olduğu üzere şu hadîsler ne kadar mühimdir: İbni Zeydin babasından rivayet ettiği üzere Resulullah buyurmuştur ki «Taat taat, Taatta belâ da vardır. Fakat Allah dilemiş olsa idi emri hep Enbiyada kılardı» ya'ni Enbiya mevcud iken bile hukümdarlara emr nasîb etmiştir. Ve netekim Yahya Aleyhisselâmın katline hukûm bile etmişlerdir. Kezalik Ebu Hureyreden rivayet olunduğu üzere Hazreti Peygamber buyurmuştur ki «benden sonra size bir takım valiler velâyet edecek, iyi iyiliğile velâyet edecek, fâcir de fucuriyle velâyet edecek, hakka

sh:»1376

muvafık olan her hususda bunları dinleyin ve itaat edin ve arkalarında namaz kılın, iyilik yaparlarsa hem sizin hem onların lehinedir. Kötülük yaparlarsa sizin lehinize onların aleyhinedir.» Kezalik Abdullah ibni Ömer Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere Hazreti Peygamber buyurmuştur ki «müslim olan kişinin taat vecibesidir hoşlandığında da hoşlanmadığında da. Meğer ki masıyet ile emredilmiş olsun. Ma'sıyyet ile emrolunana taat yok.» Surei Şuarada «

وَلَا تُطِيعُوٓا اَمْرَ الْمُسْرِفِينَۙ اَلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ » âyeti de bu babda sarihdir. Ebüssüud, tefsirinde bütün bunları şu vechiyle telhıs etmiştir: « وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ » bunlar hulefai raşidîn ve onlara ıktida eden ve doğru giden ümerai hak

ve vülâti adildir. Ümerai cevre gelince: Bunlar Allaha ve Resulullaha atfile vücubi tâate istihkaktan uzaktırlar.»

Âyette « وَالْاُمَرَاءَ » buyurulmayıb « اُولِى الْاَمْرِ » buyurulması şayanı dikkattir. Bu

mefhum ümera ve hukkâma şamil olduktan başka emre bihakkın sahib olmak ve mercıı umur bulunmak mefhumunu da tazammun eder. Buna binaen eshab ve tabi'înden eslâfı müfessirîn bu babda bir kaç vecih nakletmişlerdir:

1- Hulefai raşidîn,

2- Sebebi nüzulüne nazaran ümerai serâya yani kumandanlar,

3- «

وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ » âyeti delâletiyle istinbatı ahkâma muktedir olan ehli ilm-ü fıkholduğu

zikredilmiş ve bununla emrin yalnız askerî ve icraî haysiyyete mahsus olmayıb daha ziyade kazaî ve teşriî hasiyyete aid bulunduğu da gösterilmiştir. Binaenaleyh Ebubekri Razînin dahi ıhtar ettiği vechiyle
sh:»1377
gerek âyetin uslûbı beyanına ve gerek rivayatın hey'eti mecmuasına nazaran mes'eleyi daha ziyade bir cem'iyyetle mülâhaza etmek ıktiza eder. Bunun için Fahruddini Razî bu esası tedkık ederek Allah ve Resulullahdan sonra bir hey'eti ictimaiyye halinde itaati kat'iyyeleri vacib kılınan ülül'emirden murad erbabı hall-ü akd denilen ve ittifakları bütün ümmeti temsil ederek kitab-ü sünnetten sonra re'sen bir delili şer'î teşkil eden ehli icma' olması lâzım geldiğini, Allaha ve Peygambere itaatten sonra en mutlak tâatin ancak bu olabileceğini ve efradı ümera ve hukkâm ve ulemaya itaat de bunlardan birine müteferri' bulunduğunu müdellel ve mufassal bir surette beyan etmiştir.

Saîd ibni Cübeyrden rivayet edildiğine göre bu âyet Abdullah ibni Huzafet ibni Kays dolayısiyle nâzil olmuştur. O sırada ki Hazreti Peygamber bunu bir seriyyeye kumandan olarak gönderim idi. Süddînin rivayetine göre de Resulullah Halid ibni Velid kumandasında bir seriyye göndermiş idi ki içilerinde Ammar ibni yasir de vardı. Gittiler Geceleyin hedefi hareketleri olan kavme yakın bir yere kondular. Onlar da casuslarından aldıkları bir haber üzerine sabaha kadar kaçtılar. Yalnız içlerinden bir adam ehl-ü ıyalenie eşyalarının toplanmasını emretmiş ve kendisi zulmeti leylde yürüyüb Halidin askerine gelmiş ve Ammar ibni yasiri sorub yanına varmış «ya eba Yakzan demiş ben müsliman oldum «

أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولَهُ » diye

şehadet ettim, kavmim ise sizi işidince kaçtılar ben kaldım, benim müsliman olmam yarın bir menfaat verir mi, yoksa ben de kaçayim mi» diye sormuş, Ammar da «hayır kaçma menfaat verir» demiş o da kaçmamış idi, sabahleyin Halid akın etmiş, o adamdan başka kimseyi bulamamışlar, bunu malıyle beraber tutmuşlar, Ammar haber alınca Halide gelmiş «o adamı bırak çünkü o müsliman oldu ve ben ona eman verdim» demiş, Halid de «sen kim oluyorsun da adam
sh:»1378
kurtarıyorsun» diye çıkışmış ve binaenaleyh biribirlerine söz atmışlar, nihayet Resulullaha mürafaa olmuşlar. Ammarın emanına icazet vermiş ve bir daha emîre karşı böyle kendi kendine söz vermemesini de ıhtar etmiş, bunun üzerine Peygamberin yanında da atışmışlar, Halid «ya Resulallah bu abdi ecdaı bırakır mısın ki bana sebbetsin» demiş, Resulullah da «ya Halid Ammara sebbetme, çünkü Ammara sebbedene Allah sebbeder, Ammara buğzedene Allah buğzeder, Ammara lâ'net edene Allah lâ'net eder» buyurmuş, Ammarda hiddetle kalkmış, binaenaleyh, Halid arkasından koşub elbisesinden tutmuş i'tizar etmiş, o da

razı olmuş idi. İşte « اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ

» bunun üzerine nâzil oldu diye nakledilmiştir. Bu iki rivayetin halline göre âyet ümerai seraya ve umurı askeriyye sebebiyle nâzil olmuş ve fakat itaat mes'elesini umumî olarak bir düsturı esasîye raptetmiştir.

Binaenaleyh ﴿فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ﴾ ey mü'minler -gerek sureti umumiyyede

biribirinizle ve gerek ülülemr ile beyninizde, gerekse ülülemr olanlar arasında- her hangi bir şeyde niza'

ederseniz ﴿فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ﴾ onu Allaha ve Resulüne redd-ü irca' ediniz.

Ya'ni mücerred kendi kefy-ü arzunuzla halle kalkışmayınız, müsademelere düşmeyiniz, başkalarına da gitmeyiniz de evvelâ Allahı, saniyen Resulullahı kendinize merci' biliniz, bu hukme ve bu mahkemeye muracaat ediniz. Aranızda yegâne hakem ve hâkim Allah ve Peygamberi tanıyınız. Muhtelif hukümlerinizi fikirlerinizi Allahın âyâtına ve Resulullahın beyanatına tatbık ve tevfık ederek tevhid ediniz ki Allaha müracaat iymanı tevhid de ıhlâs ile âyâtullahı taharri ve tetkık, Resulüne müracaat da zamanında kendisine ve ba'dehu sünnetine ve hulefasına arzı keyfiyyet ile olur.
sh:»1379

Zahiriyye buradan muhtelefün fihy olan mesailin her halde kitab ve sünnete reddi vacib olduğunu ve binaenaleyh kıyas ile amel caiz olmıyacağını zannetmişlerse de bedihîdir ki kitab ve sünnette mansus olmıyan hususatın inden'niza' kitab ve sünnete redd-ü ircaı için mılâhazai esbab-ü ılel ile mukayesei emsalden başka bir yol yoktur. Kıyastan murad da zaten budur. Fıkhü hikmet de budur. Demek ki islâmda dört nevi ahkâm vardır. Kitabda mansus, sünnette mansus, ülül'emrin ittifakıyle mücmeun aleyh ve kıyasi sahih ile müstenbat ahkâm. Maamafih bu dördüncüsiyle ıhtilâf azaltılabilirse de temamen tevhid olunamaz. Bunda niza' edildiği zaman da ülülemrin şûrasına ve nihayet İmamın emrine müracaat olunur ki bu da «

اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ » emri mucebince

emri ilâhîye müracaattir. Ve « اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلَى اَهْلِهَا » bunun da

mebdeidir. Ve her halde müslimanlar bir hâdisede ıhtılâf ettikleri zaman evvelâ iymanı tevhid, edai emanet ve hukûm bil'adil vazifelerini derpiş edib kendilerini Allahın ve Peygamberin huzurunda müctemi' görerek ona göre düşünmek ve fikirlerini arzularını Hak tealânın tahti tabiyyetine vermek ve dâima hakkın tarikı

vahdetinde gitmek lâzım gelir ﴿اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾

eğer Allaha ve Âhıret gününe hakikaten iyman ediyorsanız böyle yaparsanız, Allaha ve Resulüne ve ülül'emre itaat eder ve şayed bir şeyde niza'ınız olursa onu da Allaha ve Resulüne irca' edersiniz

﴿ذٰلِكَ﴾ bu irca' ﴿خَيْرٌ﴾ sizin için hâlen mahzı hayırdır-. Niza'ı keser

﴿وَاَحْسَنُ تَاْوِيلًا﴾ meâlen: netice i'tibariyle de daha güzeldir.

Bu emirleri tesbitten sonra evvel emirde adlî ve teşriî esaslar üzerinde cereyani itaati te'min ve mü'minlerin adl ile hukme me'mur iken hılâfı adl-ü hak hukme

sh:»1380

talıb olmamaları ve muhakeme mesailinde tuğyankâr bir vaz'iyyet almamaları ve Tağutlar mahkemesine müracaat etmemeleri lüzumu telkın ve mü'min namı altında Peygambere itaatten hoşlanmıyan ve onun hukmüne razı olmayıb başka mahkemelere müracaat edenlerin münafık olduğu tefhim ve binnetice Resulullaha itaati tahkim için nazarı dikkati celb ile buyuruluyor ki:

﴿٦٠﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ اَنْ يَتَحَاكَمُٓوا اِلَى
الطَّاغُوتِ وَقَدْ اُمِرُٓوا اَنْ يَكْفُرُوا بِهٖ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦١﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦٢﴾
فَكَيْفَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَٓاؤُكَ
يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَٓا اِلَّٓا اِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٣﴾ اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ
فٖٓى اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا﴿﴾

sh:»1381

﴿٦٤﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَلَوْ اَنَّهُمْ
اِذْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ جَٓاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ
لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٥﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى
يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فٖٓى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا
قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٦﴾ وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ
اقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ
مِنْهُمْ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ
تَثْبِيتًا ﴿٦٧﴾ وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّٓا اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٨﴾
وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٩﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ
فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذٖينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدّٖيقٖينَ
وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِحٖينَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفٖيقًا ﴿٧٠﴾ ذٰلِكَ
الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلٖيمًا ﴿﴾

sh:»1382

Meali Şerifi

Bakmaz mısın şunlara: o hem sana indirilene' hem senden evvel indirilene iyman ettiklerini söyler gezer

kimselere? Ki o tağuta (o azgın şeytana) muhakeme olmak istiyorlar Halbuki onu tanımamakla

emrolunmuşlardı, O Şeytan da onları bir daha dönemiyecekleri kadar uzak bir dalâle düşürmek istiyor 60 Allahın indirdiği hukme gelin, Peygambere gelin denildiği vakıt da onlara görüyorsuin o münfıkları ki senden çekiniyorlar da çekiniyorlar 61 Ya ellerinin yaptığı yüzünden başlarına bir musıbet geldiği zaman nasıl? sonra gelmişler de sana "billâhi muradımız sırf bir iyilik yapmak ve ara bulmaktan ibaret idi" diye yemin ediyorlar 62 Onlar öyle kimseler ki kalblerinde olanı Allah bilir, onun için sen onlara aldırma da kendilerine va'zet ve nefisleri hakkında kendilerine beliğ müessir söz söyle 63 Biz her hangi bir Peygamberi gönderdikse mahzâ Allahın iznile itaat edilmek için gönderdik, eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelseler de günahlarına mağfiret dileseler, Peygamber de kendileri için istiğfar ediverse idi elbette Allahı tevvab, rahîm bulacaklardı 64 Yok, yok rabbına kasem ederim ki onlar aralarında çıkan çapraşık işlerde seni hakem yapıb sonra da verdiğin hukümden nefislerinden hiç bir darlık duymaksızın tam bir teslimiyyetle teslim olmadıkça iyman etmiş olmazlar 65 Eğer onlara nefislerinizi öldürün veya "diyarınızdan çıkın" diye yazsa idik pek azından ma'dası onu yapmazlardı, fakat kendilerine va'zolunanı yapsalardı elbette haklarında çok hayırlı ve payidar kılmak i'tibarile de en sağlam bir hareket olurdu 66 Elbette o zaman kendilerine ledünnümüzden pek büyük bir ecir de verirdik 67 Ve Elbette kendilerine doğrudan doğru bir tarikı müstekıme çıkarırdık 68 Öyle ya: Her kim Allaha ve Peygambere mutı' olursa işte onlar Allahın kendilerine in'am eylediği: Enbiya, sıddıkîn, şüheda ve salihîn ile birliktedirler, bunlarsa ne güzel arkadaş! 69 İşte bu fazıl, Allahdan: Elverir ki bilen Allah olsun 70

sh:»1383

60.

﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Baksan â, o sana inzal edilene ve senden evvel inzal olunana iyman

ettiklerini zu'medenlere: o zahiren müsliman görünüb münafık olanlara

﴿يُرِيدُونَ اَنْ يَتَحَاكَمُوٓا اِلَى الطَّاغُوتِ﴾ muhakemeleri için tağuta, ya'ni

Allahdan korkmaz Şeytanetkâr azgına Müracaat etmek istiyorlar

﴿وَقَدْ اُمِرُوٓا اَنْ يَكْفُرُوا بِهٖ﴾ halbuki «

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى » medlûlünce Tağuta küfretmeğe memur bulunuyorlardı. Böyle iken Tağutun mahkemesine

gitmek istiyorlar. ﴿وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ Bu âyetin

sebebi nüzulü olmak üzere bir kaç vak'a rivayet olunuyor. Bir hayli müfessirînin İbni Abbastan merviy olan

beyanlarına göre bir Münafık ile bir Yehudî münazaa etmişler. Yehudî muhakeme için Hazreti Peygambere muracaatı, Münafık da Yehudîlerin reisi olan Kâ'b ibni Eşrefe gitmeyi teklif etmiş. Çünkü Yehudî haklı, Münafık haksız imiş. Halkuki Hazreti Peygamberin ancak hakk-u adâletle hukmettiği, Kâ'b ibni Eşrefin rişvete düşkün bulunduğu tarafeynce ma'lûm olduğundan Yehudî Peygambere müracaatı, Münafık da Kâ'ba müracaatı arzu ediyormuş. Nihayet Yehudî ısrar etmiş, Resulullaha müracaat etmişler, Yehudînin lehine Münafıkın aleyhine huküm sadır olunca Münafık razı olmamış «haydi Ömere gidelim aramızda o hakem olsun» diye teklif etmiş. Varmışlar, Yehudî «Resulullah benim lehime hukm etti, bu onun hukmüne razı olmadı» diye anlatmış binaenaleyh Hazreti Ömer Münafıka «öyle mi?» diye sormuş, o da «evet» demiş, bunun üzerine «yerinizde durunuz azıcık dışarı çıkayım gelir hukmünü veririm» diyerek çıkmış, varub kılıcını kuşanmış gelmiş ve derhal Münafıkın boynunu vurmuş, işini bitirmiş, sonra «madem ki beni
sh:»1384
hakem yaptınız, işte Allahın hukmüne ve Resulünün hukmüne razı olmıyan hakkında benim hukmüm budur» demiş, Yehudî kaçmış, binaenaleyh Münafıkın taallûkatı Hazreti Peygambere şikâyet etmişler, Ömeri celb ile vak'ayı sual etmiş, o da «hukmünü reddetti ya Resulullah» diye cevab vermiş, o zaman hemen Cibrîl aleyhisselâm gelib «Ömer, faruktur, hakk ile batılı tefrık etti» demiş, aleyhissalâtü vesselâm

da Hazreti Ömere « اَنْتَ الْفَارُوقُ = sen faruksun» buyurmuştur. Bu surette demek ki Tağut Kâ'b ibni Eşrefe işarettir. Şa'bîden bir rivayete göre de bu Münafık hasmını Cüheyne kabilesinden bir kâhine de da'vet etmiş, orada muhakeme olmuşlardı. Süddînin beyanına göre de hâdise Beni Kureyza ile Beni nadîr

arasında bulunan bir maktul hakkında vakı' olmuş, tarafeynden müsliman olanlar Hazreti Peygambere

gidib muhakeme olmak istemişler, Münafıklar da bundan imtina' edib kâhin Ebu Berdetül'eslemîye

müracaatle muhakeme talebinde ısrar etmişler ve ona gitmişlerdi. Netekim şöyle buyuruluyor: 61.

﴿وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ﴾

onlara Allahın inzal buyurmuş olduğu şer'a ve Peygambere geliniz denildiği vakıt da 62.

﴾رَاَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا﴿ ya Muhammed münafıkları

gördün ki senden ı'raz ve men'a kıyam ederler, Ederler amma

﴾فَكَيْفَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ﴿ ellerile yaptıkları

bu cinayetten dolayı başlarına bir musîybet gelince nasıl oluyor?

﴾ثُمَّ جَآؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَآ اِلَّآ اِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا﴿

sonra sana gelmişler billâhi bizim sui niyyetimiz yoktu, Maksadımız ihsan ve tevfıkten ibaret idi diye Allaha

Yemin ediyorlar 63. ﴾اُولٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ﴿ Bunlar

öyle kimselerdir ki kalbelrindeki fenalığın derecesini Allah bilir ﴾اَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ﴿

binaenaleyh bunlara yüz verme

sh:»1385

acı ve müessir va'z ile ders ver ve ﴾وَقُلْ لَهُمْ فِى اَنْفُسِهِمْ قَوْلًابَلِيغًا﴿ ve

nefisleri hakkında öyle belîğ ve müessir bir söz söyle ki canlarına işlesin. Bunlar Peygamber ne demek

olduğunu anlamıyorlar. 64.

﴾وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ﴿ halbuki biz herhangi

bir Resulü gönderdik ise ancak Allahın iznile itaat olunmak için göndermişizdir. Binaenaleyh Peygambere

itaat Allahın emrine itaat, ona ısyan Allaha ısyandır. 65. ﴾فَلَا﴿ hayır ﴾وَرَبِّكَ﴿ ya

Muhammed, rabbına kasem olsun ki o kendilerini mü'min zu'medenler ﴾لَايُؤْمِنُونَ﴿ mü'min

olmazlar ﴾حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَاشَجَرَ بَيْنَهُمْ﴿ tâ ki aralarında çatallanmış, niza'lı

iştelerde seni hakem yapıb hukmüne müracaat etsinler

﴾ثُمَّ لَايَجِدُوا فِى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ﴿ sonra verdiğin

hukümden gönüllerinde hiç bir darlık duymasınlar ﴾وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴿ ve teslimiyyeti

kâmile ile zahiren ve batınen sana münkad olsunlar, işte o zaman hakıkî mü'min olurlar. 66.

﴿وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ﴾ eğer biz onlara kendinizi öldürünüz veya diyarınızdan çıkınız diye yazsa idik Beni İsrailde olduğu gibi günâhtan tevbe ve halâs için kendi ellerile intihar etmeyi veya vatanlarından çıkıb gitmeyi farz kılıb teklif etse idik ﴿مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَليلٌ مِنْهُمْ﴾ pek azı mustesna olmak üzere bunu yapmazlardı. Fakat şer'i Muhamedîde böyle şedid bir mükellefiyyet yoktur. Bil'akis « لَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ » vardır. Kendilerini ve vatanlarını ve dinlerini müdafaa ve tehlükeden, musıbetten sıyanet

sh:»1386

emirleri vardır. Binaenaleyh buna teslimi nefs etmemek, ıhlâs ile mü'min olmamak, nefsine ve vatanına zulm etmektir. ﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ eğer onlar verilen ve verilecek olan va'z-u nasıyhatları yapmış olsalardı her halde kendileri için hayır ﴿وَاَشَدَّ تَثْبِيتًا﴾ ve hayırda tesbitlerine pek ziyade sebeb olurdu -biz burada makabli karinesile şu ma'nayı daha muvafık buluyoruz: diyarlarından vatanlarından çıkmak şöyle dursun, onda kuvvetle tesbit ve takrirlerine sebeb olurdu 67. 68.

﴿وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّٓا اَجْرًا عَظِيمًا، وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾ ve bu takdirde tarafımızdan kendilerine muhakkak büyük bir ecir de verirdik. Hem onları şüphesiz bir sıratı müstakıme hidayet ederdik. Çünkü 69.

﴿وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ الخ...﴾

Şu halde:

﴿٧١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ
انْفِرُوا جَميعًا ﴿٧٢﴾ وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ
مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَىَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٣﴾
وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ لَيَقُولَنَّ كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنى كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظيمًا﴾

sh:»1387

﴿٧٤﴾ فَلْيُقَاتِلْ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ الَّذٖينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
بِالْاٰخِرَةِۜ وَمَنْ يُقَاتِلْ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ
نُؤْتٖيهِ اَجْرًا عَظٖيمًا ﴿٧٥﴾ وَمَا لَكُمْ لَاتُقَاتِلُونَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ
وَالْمُسْتَضْعَفٖينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَٓاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذٖينَ يَقُولُونَ
رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَاۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ
لَدُنْكَ وَلِيًّاۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصٖيرًاۜ ﴿٧٦﴾ اَلَّذٖينَ اٰمَنُوا
يُقَاتِلُونَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِۚ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فٖى سَبٖيلِ
الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُٓوا اَوْلِيَٓاءَ الشَّيْطَانِۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ
ضَعٖيفًاۚ ﴿٧٧﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ قٖيلَ لَهُمْ كُفُّٓوا اَيْدِيَكُمْ
وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۚ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا
فَرٖيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةًۚ وَقَالُوا
رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَۚ لَوْلَٓا اَخَّرْتَنَٓا اِلٰٓى اَجَلٍ قَرٖيبٍۜ قُلْ
مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلٖيلٌۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى وَلَاتُظْلَمُونَ
فَتٖيلًا ﴿﴾

sh:»1388

﴿٧٨﴾ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فٖى بُرُوجٍ
مُشَيَّدَةٍۜ وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَاِنْ
تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَۜ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ فَمَالِ
هٰٓؤُلَٓاءِ الْقَوْمِ لَايَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدٖيثًا ﴿٧٩﴾ مَٓا اَصَابَكَ مِنْ
حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِۘ وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَۜ وَاَرْسَلْنَاكَ

لِلنَّاسِ رَسُولًاۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًا ﴿٨٠﴾ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ
فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفٖيظًاۜ ﴿٨١﴾

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌۘ فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ
الَّذٖى تَقُولُۜ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى
اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكٖيلًا ﴿٨٢﴾ اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَۜ وَلَوْ
كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فٖيهِ اخْتِلَافًا كَثٖيرًا ﴿٨٣﴾
وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖۜ وَلَوْ رَدُّوهُ
اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذٖينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ
مِنْهُمْۜ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا
قَلٖيلًا ﴿﴾

sh:»1389

﴿٨٤﴾ فَقَاتِلْ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ
الْمُؤْمِنٖينَۚ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذٖينَ كَفَرُواۜ وَاللّٰهُ اَشَدُّ
بَأْسًا وَاَشَدُّ تَنْكٖيلًا ﴿٨٥﴾ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ
نَصٖيبٌ مِنْهَاۚ وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَاۜ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقٖيتًا ﴿٨٦﴾ وَاِذَا حُيّٖيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا

بِاَحْسَنَ مِنْهَٓا اَوْ رُدُّوهَاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
حَسٖيبًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! hazırlığınızı görün de müfrezeler hâlinde harekete gelin yâhud toplu olarak seferber olun 71 Maamafih içinizden öylesi vardır ki her halde ağır alacaktır: bakar eğer size bir musîbet isabet ederse "cidden, der: Allah bana lütfetti zira onlarla beraber hâzır bulunmadım" 72 Ve eğer size Allahdan bir fazl nasîb olursa sanki kendisiyle aranızda hiç bir ülfet olmamış gibi mutlak diyecektir ki "ah, nolaydım onlarla beraber olaydım da büyük bir murada ireydim! 73 O halde seferber olun da o geçici Dünya haytı Âhıretin ebedî hayatına satacak olanlar çarpışsın, her kim Allah yolunda çarpışır da katlolunur

veya galib gelirse iki surette de biz ona yarın pek büyük bir ecir vereceğiz 74 Hem siz neyinize çarpışmayasınız? Allah yolunda ve o zebun edilmiş erkekler, kadınlar, yavrular uğurunda ki "yarebbena, bizleri bu ahalisi
sh:»1390
zâlim memleketten çıkar, tarafından bize bir sahib gönder, tarafından bize bir yardımcı gönder, Diye yalvarıb duruyorlar 75 İyman edenler Allah yolunda cenk ederler, küfredenler ise Tagutun yolunda cenk ederler, o halde siz Şeytanın yârânını öldürmeğe bakın, her halde Şeytanın hılesi çürüktür 76 Bakmaz mısın o: kendilerine ellerinizi çekin ve namaz kılın, zekât verin denilmiş olan kimselere? şimdi üzerlerine kıtal yazılınca insanlardan Allahdan korkarcasına veya daha bile ziyade korkuyorlar, ve şöyle dediler: "Ey bizim rabbımız! niçin üzerimize bu kitali yazdın! nolordu bizi yakın bir ecele tehir edeydin? de ki: Dünya zevkı ne olsa azdır Ahıret ise Allahdan korkanlar için sırf hayırdır hem kıl kadar hakkınız yenmez 77 Her nerede olsanız ölüm size yetişir eflâke ser çekmiş burclarda da olsanız; bununla beraber kendilerine bir güzellik erdimi "bu Allahdan" diyorlar, bir musıbet de değdimi "bu senden" diyorlar, de ki: hepsi Allah tarafından, fakat neye bu adamlar söz anlamağa yanaşmıyorlar 78 Sana güzellikten her ne ererse bil ki Allahdandır, kötülükten de başına her ne gelirse anla ki sendendir, biz seni insanlara bir Resul olarak gönderdik, şahid ise Allah yeter 79 Kim Resule itaat ederse Allaha itaat etmiş olur, kim de yan bükerse üzerlerine seni gözcü de göndermedik 80 Bâş üstüne diyorlar sonra da yanından çıktıklarında içlerinden bir takımı dediklerinin hilâfına tezvirat yapıyorlar, Allah da yaptıkları tezviratı kaydediyor, onun için sen yüzlerine vurmaktan vaz geç de Allaha havale et Allah vekil yeter 81 Hâlâ Kur'anı im'an ile teemmül etmezler mi? Eğer o Allahdan başkası tarafından olsa idi elbette içinde bir çok ahenksizlikler bulacaklardı 82 Hem emn-ü havfe dair bir haber geldiği vakıt kendilerine onu yayıveriyorlar, halbuki onu Peygambere ve içlerinden ülül'emrolanlara arzetseler elbette bunların istinbata kadir olanları onu anlar bilirlerdi, eğer Allahın fazl-ü rahmeti üzerinizde olmasa idi pek azınızdan maadası Şeytana uymuş gitmiştiniz 83 Onun için Allah yolunda çarpış,
sh:»1391
ancak nefsinden başkasiyle mükellef değilsin, mü'minleri de çarpış, ancak nefsinden başkasiyle mükellef değilsin, mü'mileri de çarpışmağa teşvik et, me'muldur ki Allah a küfretmekte bulunanların tazyikını defetsin, Allah tazyikce de daha şiddetli tenkilce de daha şiddetlidir 84 Her kim güzel bir şefaatte bulunursa ona ondan bir nasîb olur, her kim de kötü bir şefahatte bulunursa ona da ondan bir nazîr olur, Allah her şeye nâzır bulunuyor 85 Size her hangi bir suretle sağlık verildği zaman siz de ondan daha güzeli ile sağlık verin veya ayniyle mukabele edin, Allah her şeyi hısaba çekmekte bulunuyorlar 86

____

71. ﴿خُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ uyanık ihtiyatlı bulununuz: düşmandan sakınacak maddî ma'nevî esbab ve vesaitınızı ittihaz ediniz, silâhınızı alınız da ﴿فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ﴾ sübe sübe, ya'ni takım, takım, bölük bölük harekete geliniz.»-

SÜBAT; sübenin cem'idir. Sübe ondan fazla ricalden müteşekkil cemaat demektir.

﴿اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا﴾ veya mec'muunuz birden seferberlik yapınız 72.

﴿وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ﴾ ve her halde içinizden öyle kimseler vardır ki ﴿لَيُبَطِّئَنَّ﴾ mutlaka betaet gösterir, ya'ni ağır alır. Geri kalır durur da ﴿فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ﴾ şayed size bir musîbet ısabet ederse ya'ni muvaffak olamadığınız, meşakkatler çektiğiniz veya şehid olduğunuz takdirde ﴿قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا﴾ ne iyi Allah bana lûtf-ü in'am etti, çünkü onlarla beraber bulunmadım, der, mahzun olacak yerde memnun olur 73.

﴿وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ﴾ ve fakat Allah tarafından bir fadl-ü ihsana konar, fütuhat-ü ganimete nail olursanız

sh:»1392

﴿لَيَقُولَنَّ كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ﴾ sanki onunla sizin aranızda

hiç bir meveddet olmamış agyar gibi behemehal diyecektir ki

﴿يَا لَيْتَنى كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظيمًا﴾ ah, ne olurdu keşke ben de

bunlarla beraber ola idim de büyük muradlara ereydim, yani sizin muvaffakkiyyet ve muzafferiyetinizden bir

ahbab memnuniyyeti kadar memnun olamıyacak, memnuniyyet yerine mahzuniyyet duyacak, beraber

bulunmadığına Âhıret düşüncesiyle değil, mahza hubbi Dünya sevkiyle nedametler edecektir. Binaenaleyh bunlar böyle yapa dursunlar 74.

﴿فَلْيُقَاتِلْ فى سَبيلِ اللّٰهِ الَّذينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فى سَبيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتيهِ اَجْرًا عَظيمًا﴾ hayatı Dünyayi Âhırete satan, bu güne aldanmayıb sonunu gözeten

ehli ıhlâs daima hâzır bulunup muharebe etsin. İlh..»- Burada tedafüî harbden başka tecavüzî harbe de

işaret ve bunun ne gibi bir maksad ve hikmetle meşru' olabileceğini tefhim sadedinde buyuruluyor ki:

75. ﴿وَمَالَكُمْ﴾ ne menfaatınız, ne hakkınız, ne ma'ziretiniz var ki

﴿لَاتُقَاتِلُونَ فى سَبيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصيرًا﴾ Allah yolunda, ve zulm-ü tazyik altında kalmış «ya rabbena bizi ehalisi zalım olan zalimler

elinde bulunan şu memleketten çıkar ve bize tarafından bize sever ve gözetir bir sahib ve veliyyülemir

gönder ve yine tarafından bize bu zalimlere karşı nusrat edecek bir nasîr, bir mededkâr gönder» deyib

duran zaiyf ve bîçare erkekler ve kadınlar ve çocukların tahlisı

sh:»1393

uğrunda muharebe etmiyeceksiniz?» - İşbu « الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا » Ümmül'kurâ olan

Mekkeye işarettir ki müşrik olan ehli Mekke zuafaya ve alel'husus içlerinde bulunan mü'minlere son derece

zulm-ü ezâ ediyorlardı ve zaten « اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظيمٌ » medlûlünce şirk bütün

zulümlerin başı olan bir zulmi azîmdir. Allah tealâ mazlumların dualarını kabul ve Peygamberi yedile

Mekkenin fethini nasıb edib velâyet ve nusrati Muhammediye ile bekâm etmiş ve muazzez kılmıştır. Demek ki tecavüzî harb ancak böyle Allah rızası için mazlumları zalimlerin pençesinden kurtarmak ve halk üzerinde Allah tealânın ahkâmı adl-ü rahmetini tatbık etmek için meşru' olabilir, yoksa zulm-ü istibdadı ta'mim etmek ve memleketler istilâ eylemek gibi mahzı tecavüz ve taaddi için harb etmek asla meşru' değildir. Vuzuhı tamm için bu noktai mühimme ya'ni gayei harb mes'elesi bir de şu suretle tansısan tesbit olunuyor:

76. ﴿اَلَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ iman edenler Allah yolunda muharebe ederler ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ الطَّاغُوتِ﴾ kâfirler de Tagut yolunda: Allahın madununda perestiş edilen azıtganlar yolunda tuğyan-ü şeytanet uğrunda muharebe ederler, binaenaleyh siz hazırlanınız da ﴿فَقَاتِلُوٓا اَوْلِيَٓاءَ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytan dostlarına, Şeytan tarafdarlarına muharebe ediniz ve korkmayınız ﴿اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ zira hakka karşı Şeytanın keyd-ü hiylesi ne olsa zaiyftir.»

Müfessirîn diyorlar ki bunun için ehli hakk-u hayır hayatlarında fakr-ü ibtilâ içinde bulunsalar bile ilel'ebed azîz olarak zikri cemilleri bakı kalır, bu gün olmazsa yarın behemehal mes'ud olurlar. Şerr-ü şeytanet tuğyan-ü tezvir ile icrayı hukmeden cebabirenin tahakkümleri de

sh:»1394

ne olsa söner, yerlerinde yeller aser, şayed yad olunurlarsa la'netle yad olunurlar. « ﴿اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ﴾ . ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ » bir şairin dediği gibi:

Zulmün topu var dehşeti var savleti varsa

Hakkın da bükülmez kolu var kuvveti vardır.

Böyle iken:

77. ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوٓا اَيْدِيَكُمْ﴾ baksan a o bir vakitler kendilerine ellerinizi çekiniz, sakın harbe sebebiyyet vermeyiniz

﴿وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ﴾ ve siz hemen namazı ikame ve zekâtı i'ta

ediniz denilenler, ya'ni harb-ü kıtalin zamanı değil iken «

ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ » diyenler gibi harbe tarafdar olub da

sakın yapmayınız diye menedilenler ﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ﴾ üzerlerine kıtal

yazılıb farz kılınınca, harb bir vazifei kat'iyye halini alınca ﴿اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ﴾ bunlardan bir

kısmı ﴿يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً﴾ Allahdan korkar

gibi veya daha şiddetli bir surette insanlardan korkmağa başladılar ﴿وَقَالُوا﴾ kalen yâhud halen

﴿رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ﴾ ey rabbımız bize kıtali niçin yazdın, niçin takdir

ettin veya niçin farz kıldın ﴿لَوْلَٓا اَخَّرْتَنَٓا اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ bizi çok değil yakın

bir vakte kadar te'hır etse idin. Bir müddetcik daha bize mühlet verse idin de biraz daha yaşasak ne olurdu?

Dediler ﴿قُلْ﴾ ya Muhammed sen bunlara de ki ﴿مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ﴾ Dünya meta'ı

ne olsa azdır, her halde gelir geçer ﴿وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى﴾ Âhıret ise müttekî

olan, fenalıktan korunabilenler
sh:»1395

için daha hayırlıdır. ﴿وَلَاتُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ kıl kadar zulüm de edilmezsiniz veya edilmezler.

« لَايُظْلَمُونَ ».

FETİL; hurma çekirdeğinin şakkındaki ince iplik gibi çizgi demek olub azlık ve ehemmiyetsizlikte mesel olarak kullanılır ki lisanımızda kıl kadar ta'bir olunur.

78.

﴿اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِى بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ﴾ Her nerede olsanız ölüm size yetişir, müşeyyed burclarda bulunsanız da ya'ni yüksek

kal'alarda veya müstahkem saraylarda hattâ gökdeki yıldızlarda dahi bulunsanız yine gelir bulur. Binaenaleyh ölüm korkusile vazifeden kaçınmak ma'nasızdır. Madem ki her halde bir ölüm vardır ona her zaman amâde olmalı hayatı Dünyaya bağlanmamalı, vazifeyi seve seve yapmalıdır.

﴿وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ﴾ Bir de ya Muhammed bir takım kimseler -ve bilhassa Münafıklar-

kendilerine bir hasene, bir ni'met veya her hangi bir güzellik nasıb olursa

﴿يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ bu, Allah tarafındandır diyorlar, Allahdan biliyorlar

﴿وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ﴾ ve eğer başlarına bir beliyye veya her hangi bir kötülük gelirse

Bu hususta şöyle rivayet olunmuştur ki «Resulullah Medineye teşrif buyurduğu zaman Medine bolluk ve ucuzluk olmuştu, da'veti Muhamediyye üzerine Yehudîlerin inadı ve Münafıkların nifakı zuhur ettiği sıralarda kaht-u galâ görülmeğe başladı -bunda belki Medinenin galabalanmağa başlamasının da bir alâkası mülâhaza edilse bile yağmurların hılâfı mu'dat az yağması, meyve ve mahsulâtın olmaması gibi ahvali afakıye de vardır- ki

sh:»1396

« وَمَٓا اَرْسَلْنَا فٖى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّٓا اَخَذْنَٓا اَهْلَهَا بِالْبَاْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ » âyetinde her Peygamberin gönderildiği memlekette bidayeten böyel bir şiddet ve zaruretin yüz göstermesi de âdeti İlâhiyye olduğu beyan buyurulmuştur. İşte o zaman Yehudîler ve Münafıklar «biz böyle şum bir adam görmedik bu geleli meyvalarımız az biter oldu ve es'arımız galâlandı, bahalandı» diyorlar, bolluğu ve ucuzluğu Allaha, darlığı ve bahalılığı Peygambere isnad ediyorlardı. Netekim « فَاِذَا جَٓاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهٖ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُ » medlûlünce vaktile Hazreti Musa ile dahi böyle teşe'üm etmişlerdi. Bu âyetin sebebi nüzulü bu olmuş, lâkin âyet siyakı beyan i'tibarile ahvali harbiyyeye dahi alâkadar olduğundan hasene ve seyyie, bolluk veya darlık, sıhhat veya maraz, hayat veya memattan başka zafer veya mağlûbiyyet gibi netayici harbiyyeye dahi şâmil bir surette irad olunmuştur.

﴿قُلْ﴾ ya Muhammed, de ki ﴿كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ başınıza gelen hasene ve seyyienin hepsi Allah tarafındandır. Onun halk-u takdirelidir.» -Hasene Allahın bir ihsanı, seyyie de Allahın bir hızlânıdır. Bu, böyle iken ﴿فَمَالِ هٰٓؤُلَٓاءِ الْقَوْمِ﴾ bu adamların ne çıkarı var ki ﴿لَايَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾ bir sözü veya hâdiseyi fıkhiyle ya'ni sirr-ü hikmetiyle anlamağa yaklaşmazlar da Allah tarafından başlarına gelen felâketi Peygambere isnad etmeğe kalkışırlar.»- Şimdi de öyle bizi neye dine da'vet edib duruyorsun, küfür de Allahdandır demeğe kalkarlar,

çünkü söz anlamamak yüzünden «كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ» denilince bir taraftan bundan kesb-ü

iradei beşeri nefiy, ef'ali ıbadda cebr ma'nâsını çıkarmağa kalkışırlar. Diğer taraftan öyle ise mes'uliyyet

nerde kalır? Allah i'tikad ve iymanın tabiat tasavvurundan ne farkı olur, Allaha seyyie nasıl isnad olunur.

Allahın muzırr olan bir şeyi yaratması nasıl caiz olur? Gibi şüphelere saplanırlar. Bu noktada ya

Muhammed, hıtaba lâyık ve

sh:»1397

kelâmı hakkı anlayacak olan sensin dinle: 79.

﴿مَٓا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ﴾ sana her ne hasene isabet eder, her ne

hayr-ü menfaat' taat-ü sevab nasıl olursa Allahdandır, Kesbin olsa da Allahdandır olmasada.» -Zira Allah murad etmeyince hiç bir şey olmaz. Allah tealâ rahmanı rahîm olduğu için de hasenat onun irade ve takdirine, halk-u tekvinine istinad ile beraber rızasına da temamen muvafıktır. Bunun için kesbi beşerin alâkadar olmadığı hasenat mahza ihsanı İlâhî olduğu gibi iradei beşerin taallûk ettiği hasenat da Allahın takdir-ü tekvinine, tenfiz-ü tevfikına irade ve rızasına ıktıran etmiş olmak hasebile yine onun bir ihsanıdır. Bunun için enfüsî afakî, maddî ma'nevî, kesbî gayri kesbî alel'ıtlak hasene Allahdan bilinmelidir. Fakat

﴿وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ sana her ne seyyie isabet ederse o da

kendinden, kendi nefsindendir, kendi günah veya kusurundandır.»- Gerçi «كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ»

mucebince bu da min indillâhdır, Allah takdir-ü irade etmemiş olsa idi bu da olamazdı. Fakat bunda fiil veya terk cihetinden behemehal senin bir sebebiyyetin vardır. Bunun menşei senin kendin, senin arzun veya senin kusurun, senin hatan veya senin aczin, senin mahiyetindir. Zira sen evvel emirde kendi nefsinde ve haddi zatında kadiri kül, mebdei vücud olsa idin elbette kendine hiç bir seyyie isabet ettirmezdin ve hiç bir taraftan sana bir zarar gelmek ihtimali olmazdı. Binaenaleyh birinci derecede seyyienin menşei, aslı adem ve imkânı mahz olan mahiyyeti mahlûkatının aczi zatîsidir. Allah ona her hangi bir lâhzai vücudda ifazai hasene etmemiş olsa o derhal mahv-ü helâk olur. Saniyen başa gelen seyyiatın bir kısmı arzu ve iradei beşere müterettibdir. Beşer onu nefsinden tecelli eden bir irade ve ıhtiyar ile bilerek veya bilmiyerek bizzat veya dolayısile ister. Hatta ısrar da eder, irade ve ıhtiyar kuvveti nefsinde

sh:»1398

bir hasene olduğu halde istenne murad, hasene de seyyie de olabilir. Allah tealâ da bahîl olmadığından

kulunun iradesine izin verib tenfiz ederek muradını halk eder ve taleb olunan seyyie yine min indillâh

gelmekle beraber sebeb-ü menşe', nefsi abid, kesbi abdolur ve mes'uliyyet de buna aid bulunur. «

وَمَٓا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ

» salisen umumî ma'nâsile seyyie günaha münhasır olmayıb mihnet-ü meşakkate de şamil olduğuna

nazaran ba'zı sıkıntılar, elemler vardır ki tehzibi nefse sebeb ve günahlara keffaret ve binaenaleyh

mukaddimei hayr olur. Bu gibi seyyienin de başa gelmesi mücerred nefsin salâhı veya halâsı hikmetine

mebni olduğundan bu da min ındillâh gelmekle beraber buna « لِاَجْلِ نَفْسِكَ » ma'nasına «

مِنْ نَفْسِكَ » demek sahih olur ise de bunu hasenede saymak daha muvafıktır. Binaenaleyh her ne suretle olursa olsun seyyie evvelâ abde nisbet edilmeli, insan onu kendisinden bilmeli ve maamafih « مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » olduğunu da unutmamalıdır. Bu âyetden Mu'tezilenin ef'ali ıhtiyariyyede kul fi'linin halıkı olduğunu istinbata kalkışmaları doğru değildir. Çünkü « مَٓا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ » böyle bir da'vaya münafidir. Velhasıl « كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » dır. Fakat bundan cebir anlamamalıdır. « مَٓا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ » izahiyle mütenasib olarak ne cebir ne terk, «Emrün beyne emreyn» bir adalet ve mes'uliyyet anlamalıdır ki burada « اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ » deki « خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى » fıkrai iymaniyyesinin güzel bir şerhi vardır. Ve bu izah kendini iyi başkasını kötü, iyiliği kendinden, kötülüğü başkasından bilen beşeriyyeti cahile ve mağrurenin gururuna karşı bir ders olduğu gibi, kendisini ne iyilik ne de kötülük hiç bir şeyle alâkadar addedmiyen beşeriyeti atılanın ataletine ve ilişiksizliğine karşı da bir dersdir. Her halde şunu iyi düşünmek lâzım gelir ki hem « كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » hem de « وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ » olması Allah ile insan arasında mühim bir alâkanın mevcudiyyyetine delâlet eder ki bu da « اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةً » nassı cehîlinde

sh:»1399

ifham olunan niyabet « اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ » beyanı kibriyasında arz olunan emanet kazıyyeleridir. Nefis her ne zaman kendini ileri sürer, harekât-ü iradatını kendi lusabına yapmağa kalkışırsa niyabet-ü emaneti sui isti'mal etmiş ve menşei seyyie olmuş olur. Ve her ne zaman iradatını hakkı emanetin edası ve vazifei niyabetin icrası noktai nazarından sarfeder, kendini iradetullaha teslim eylerse o zaman da mazharı hasenatı İlâhiyye olur. Ve işte meratibi insaniyye bu iki haysiyyetin tezahüratına merbuttur. Ve bunun en başında mertebei risâlet onun başında da risâleti âmme vardır. Bunun için burada Resulullahın risâleti ammesi tenas olunarak mazharı hasenei külliyye olduğuna işareten buyuruluyor ki:

﴾وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاً﴿ ve biz seni umum insanlara Resul gönderdik, sen

onlara nefsini değil, Rabbının iradatını, kudreti bahiresini göstereceksin.»- Binaenaleyh senin nefsin kendi

hisabına zuhurdan müberradır. Sen hiç bir zaman men'şei seyyie olmazsın

﴾وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا﴿ ve buna şahid olarak Allah yeter. Emri bakka bizzat hakkın

şehadetinden daha beliği hiç bir şey yoktur. Sen akval-ü ef'al ve iradatında senin değil Allah tealânın

kudret-ü irade ve rızasını göstereceksin, hasenatı hakkı tecelli ettireceksin «

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » olduğu gibi «

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولَ اللّٰهِ » olduğu da anlaşılacaktır.

Ma'lûmdur ki Resule itaat asîle itaattir. Bunun için 80.

﴾مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ﴿ her kim Allahın Resulüne itaat ederse

Allaha itaat etmiş olur. ﴾وَمَنْ تَوَلّٰى﴿ her kim de nefsine uyar, itaatten yüz çevirise seyyiattan

muhafaza edeceğim diye uğraşma ﴾فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴿ çünkü biz seni

onların üzerine muhafız göndermedik, Resul gönderdik.» -Artık onlar menşe'i seyyie olan nefislerdir, elbette seyyiat

sh:»1400

musab olacaklardır. Sen onları seyyiattan, cezai seyyiattan muhafaza edemezsin 81.

﴾وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ﴿ onlar « طاعة » ya'ni «baş üstüne» de derler.

﴾فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ﴿ sonra yanından çıktılar mı

﴾بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذٖى تَقُولُ﴿ bir kısmı yatağında sana söyliyeceğinin

veya senin söyliyeceğinin hılâfını yatırır, ta'biri âharla: sana verdiği sözün veya senden aldığı emrin hılâfını

yapmak için beyt yapmağa çalışır gibi tezvirat uydurmakla uğraşır, « طاعة » dediği halde gönlünde

ısyanı kurar, gaile çıkarmağa uğraşır, sinesinde daima bunu yatırır.»- «

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ » hukmüne karşı Munafıkların ba'zısı artık

Muhammed, rübubiyyet da'vasına kalkışıyor demek istemişler, bu âyet nâzil olmuştur. Surei «Âli Imran»da

« قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونٖى الخ » bak.

﴾وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ﴿ onlar gönüllerinde ne yatırırlarsa Allah da onu yazar, vahy

ile sana bildirir, Kur'ana geçirir veya sırası gelince cezalarını vermek üzere defterlerine geçirir. Binaenaleyh

﴿فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ﴾ sen onlara bakma, her hususta Allaha mütevekkil ol, bunları da ona havale eyle ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلاً﴾ Allah tealâ kâfi bir vekildir.

82. ﴿اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ﴾ bunlar Kur'anı tedebbür ve teemmül etmiyorlar mı? ﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ﴾ eğer bu Kur'an yâhud senin söylediklerin Allahdan başkası tarafından olsa idi ﴿لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ bunda bir çok tahallüf bulacaklardı, bu suretle gaibden verilen haberin ve bahusus gizli gizli kalblerinde yatırdıkları şeyleri ıhbar eden bu kadar haberlerin şaşan, doğru olmıyan, vakıa mutabık
sh:»1401
bulunmıyan yalanlarını yanlışlarını bulabilirlerdi, halbukî bulamıyorlar ve bulamazlar. Kendilerinden başka kimsenin agâh olmadığı ahval-ü efkâr ve esrarlarını Kur'anın ve Peygamberin aynen ve bila tahallüf haber verdiğini görüyorlar. Bunu tedebbür etmeleri ve Allah tarafından olduğunu tasdık eylemeleri ıktıza eder. Kur'anın ne haberlerine ne va'd-ü va'îdinde tahallüf eden hiç bir şey bulunamamıştır ve bulunamaz. Bundan başka Kur'an bir dâdi hakk olmasa idi, bunu baştan başa ı'cazkâr, nâ kabili tanzir bir belâgat-ü fesahat içinde cereyan etmiş gitmiş bulmazlar, ba'zısînı fesıh, ba'zısını rakik, ba'zısını kolay ve ba'zını zor muaraza edilir ve fakat her halde edilir muhtelif, çok muhtelif bir surette bulurlardı, bu kadar tenevvüâtı beyan ve tefavüti makamat ile beraber hepsini müteşabih ve mütenasık bir nizamı fıtrat, bir nazmi metin-ü muhkem içinde bulmazlardı. Üslûbı beyanında cebrî tabiatten, tekellüfatı fikriyyeden, hakk-u hayrı, istikameti ruhı istihdaf etmiyen agrazı nefsiyye ve temayülâtı hevaiyyeden bir çok nişaneler bulurlardı. Daha sonra kıraât ve ahkâmında ve süver-ü âyatında makasıd-ü meaninin, hikem-ü masalihin, muktezayatı ahvalin tefavut ve tahalüfü ile mütenasib ve hepsinde hükmi hakkın cereyanı mahsusunu gösteren ahenkdar bir tenevvü' ve ıhtilâf bulmazlar. Muhtelif ve muharref Tevrat ve İncil nüshalarından açıktan açığa görüldüğü üzere mevzuı nesh-u tadil olmıyan ayni hadisede ayni zamanda ıhtilâfı kesir ile muhtelif ve mütenakız nice haberler, hukümler bulurlardı. Evet, Kur'anda ezman ve emkine ve ahvalin ıhtilâfı kesir ile muhtelif ve mütenakız nice haberler, hukümler bulurlardı. Evet, Kur'anda ezman ve emkine ve ahvalin ıhtilâfına göre muhtelif ahkâm ve tenevvu'ı meani ifade eden kıraât ve elfaz vardır. Ve bu cihetle mütearız mevkı'de görenen âyet mevcuddur. Fakat bunların hiç biri vahdeti hakkı ıhlâl eden ayni hadisede ayni zamanda, ayni şerait altında mütenakız ve perişan mecrâ üzerinde değil, peyderpey yekdiğerini beyanı takrir, beyanı tefsir ve
sh:»1402
muktezayatı ahvale göre beyanı tağyir ve tadil ve zaman zaman beyanı tebdil ve nesh ile beyan ederek giden ve ebedî bir hayatın cereyan ve hizmetini idame eden bir inkişafı mahsus-ü muntazam üzerinde yürür gider ve gülşeni hakikatte açılan bütün tecelliyatı fıtrat ve mehasini hılkat gibi kesret içinde vahdetin ve vahdet içinde tenevvu' ifade eden mütkan bir ittirad ve mütenasık bir ıhtilâf ve tenevvu' arzeder. Ve ilmi Kur'anın en büyük ehemmiyyeti ve zevkı da ıhtilâfı kesirden âri bulunna bu tenasükı mütenevvı' içinde kemali tedebbür ile müteşabihatı muhkemata irca' ederek âyatı Kur'andan ahkâmı hakkı, ve şüunı âlemden vücudi hakkı okuyub bulmaktır. Meselâ « كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » ile « مَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ » düsturları arasında zahir bir tearüz ve tenakuz var zannedilebilir. Halbuki bunlar yekdiğerinin mütemim bir beyanı olarak beraberce düşünülmek ve aradaki tenakuz noktları atılıb ciheti vahdetleri mülâhaza edilmek üzere irad buyurulmuş ve « فَمَالِ هٰٓؤُلَٓاءِ الْقَوْمِ لَايَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا » ile de bu nokta bilhassa

ıhtar olunmuş, burada da sebkeden ahkâmı muhtelifenin bu gibi tenevvü'ı beyanın hukûmde tenakuzdan

değil, hikem-ü masalih ve muktezayatı ahval ile mutanasib ve mütenasık bir hıkmetten münbaıs olduğu

sureti mahsusada anlatılmak ve münafıkların tezviratına temamen sed çekilmek için ıhtilâfı kesir nefyolunub

« لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا » buyurulmuş ve tedebbüre sevkolunmuştur.

Balâda « اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ » diye

itaatullah ile itaatı Resulillah temyiz edildiği halde burada «

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ » diye bittevhid Resule itaat, Allaha itaate irca'

olunduğu sırada hem ülül'emre itaat kazıyyesinin itaatı Resule merbut ve mülhak olduğu anlatılmak, hem de müslimanların terbiyei siyasiyyesi yükseltilmek için buyuruluyor ki:

83. ﴿وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ﴾ Bir de

kendilerine emniyyet veya havfe müteallık tatlı veya acı bir emir, bir haber, bir
sh:»1403
şey geldimi hemen neşr-ü ifşa ediveriyorlar, doğru mu değil mi, yahud neşrinde bir mazarrat var mı yokmu, menafii umumiyye noktai nazarından neşri caiz mi yoksa ketmimi lâzım? düşünmeden danışmadan ışaa ediyorlar.» -Burada gazetecilerin de hallerine temass eden bir ıhtar vardır.

﴿وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ﴾ bunlar bu işittikleri haberi

Peygambere ve ülül'emre yani o işe salâhiyyet ve ıhtisası bulunan zevata veya ümeraya redd-ü irca'

etseler danışsalar veya havale eyleseler ﴿لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾ onu

içlerinden malûmat ve tecribeleri ve hüsni nazar ve basıretleri sayesinde istinbat-u istıhrac edebilecek olanlar her halde bilirler, ne yapılacağını anlar anlatırlardı.»-

İSTİNBAT, « نَبَطَ » çıkarmaktır. Nebıt de bir kuyu kazılırken ilk çıkan su demektir. İşte halli matlûb bir hâdise, bir mes'ele karşısında mebadi ve malumatı mevcudeyi tetebbu' ve istıkra, tetkik-u tenkıh ve mukayese ederek yeni bir ilim istıhrac etmeğe dahi istınbat ve istıhrac tabir olunur ki bu bir meleke ve ıktidarı mahsustur. Her hangi bir işte böyle bir ehliyyet ve ıktidarı haiz olanların o işin müctehidi ve bihakkın sahibi ve indallah ülül'emirdirler. Bunun için balâda «

فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ » diye Allaha ve

Resulüne müracaat olunduğu gibi burada da Resulullaha ve böyle ülül'emre müracaat tavsıye olunarak bunlara itaatin itaati Resule merbut ve mülhak olduğu bir daha anlatılmıştır. Bundan dolayıdır ki icma'da mu'teber olan re'iy bu gibi ülül'emrin re'yidir.

Bu âyet bize bilhassa şu hukümleri ifham ediyor:

1- Ahkâmı hâdisat içinde doğrudan doğru nass ile
sh:»1404
ma'lûm olmayıb istinbat ile bilinecek olanlar da vardır.

2- İstinbat da bir huccettir.

3- İstinbata ehl olmayan avamının ahkâmı hâdisatta ehli ilme müracaatı ve taklidi vacibdir.

4- Resulullah dahi ıstinbat ile mükelleftir, zira «

وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلَٓى اُولِى الْاَمْرِ » den sonra «

لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ » Resule de şamil olduğunda şüphe yoktur.

Sebebi nüzule gelelim: Münafıklar fursat buldukça tezviart ve eracif neşrederler. Zuafayi müslimînden bir takım halk da Seriyyelerin ahvaline müteallık tatlı veya acı her hangi bir haber işittikleri zaman sıhhatini, ademi sıhhatini tetkık etmeden ve önünü ardını saymadan doğrudan doğru neşr-ü işaaya kalkarlardı ve bu gibi saygısızlıklardan ba'zı mefsedetler hasıl olurdu. Ekser müfessirîn, bu âyetin bundan dolayı nâzil olduğunu beyan edilyorlar ki bu surette sebebi nüzul, ahvali harbiyye ve askeriyye olmuş oluyor. Diğer taraftan sahıhi Müslimde Hazreti Ömerden ibni Abbas tarikıyle rivayet olunduğuna göre Resulullah kadınlarından uzlet ettiği esnada bir günü Hazreti Ömer mescidde nâsın Resulullah bütün kadınlarını tatlık etmiş diye müteessirâne bir surette konuştuklarını görmüş ve bunu havsalası almadığından derhal koşub me'zuniyyet isteyerek huzurı risalete girmiş, biraz hasbi halden sonra bir vesileyle bulub «kadınlarını boşadın mı» diye süâl etmiş, hayır cevabını alınca çıkıb «ma'lûmunuz olsun Resulullah kadınlarını boşamadı» diye bir münadi gibi nidâ etmiş, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur ki Hazreti Ömerin hakıkati istinbatına işaretle senasını da ihtiva etmiştir. Bu rivayete göre sebebi nüzul, sûrei Nisanın esas i'tibariyle muhtevi bulunduğu ahkâmı aile ile bir alâkayı haizdir. Fakat hukmi terbiyevîsi umumî olduğundan âyet daha ziyade ahvali harbiyye ve terbiyesi
sh:»1405
siyasiyyeyi istihdaf eder bir siyakı nazımda iyrad buyurulmuştur. Çünkü bunlarda boş boğazlık daha çok yapılır ve daha ziyade muzırdır.

Ey müslimanlar, ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ sizin üzerinizde Allahın bu fazl-u rahmeti, ya'ni böyle Peygamber ve istinbata muktedir ehli ilm ülül'emr ile tarikı hakka irşad ve hidayeti olmasa ﴿لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلِيلًا﴾ muhakkak ki siz ekseriyyetle Şeytana, Şeytan gibi münafıklara uyardınız, onların aldadıcı re'y-ü fikirlerine tâbi' olur, fena yollara sürüklenirdiniz, uymadığınız husus veya uymayan rical pek az olurdu, zira az çok aklı olan her hangi bir kimse her noktada Şeytana aldanmaz, arifi esrari kitab olan ve istinbaha muktedir ülül'emr ulemai rasihînden bulunan zevat da hakk-u savabı bihavlihi tealâ temyize muktedir bulunduklarından bunların da Şeytana aldanması nâdir olur. Halbuki avammın aldanması galibdir. Maamafih ehli ilmin aldanması da yine fazl-u rahmeti İlâhiyye sayesindedir. Bunun için diğer bir âyette «

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ»

buyurulmuştur. Binaenaleyh bu iki âyet beynindeki fazl-ü rahmetin farkı unutulmamalıdır. Birisi mutlak birisi mukayyeddir. Hal böyle olunca, ya'ni harb yazılmış, mazlûmlar inler, acı büyük, meta'ı Dünya az. Ölüm nasıl olsa mukadder, hazırlık ve itaat lâzım olduğu halde Münafıklar itaat etmez, hıle ve tezvire çalışır, bir takımları da ağır alır harbden kaçınırsa ya Muhammed, 84. ﴿فَقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ bizzat sen fî sebilillâh mukatele et ﴿لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ﴾ sen ancak nefsinle mükellefsin, kendi fi'linden mes'ulsün o halde yalnız da kalsan bu vazifeni ifa ile ﴿وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ mü'minleri de teşvik-u terğıb et ki

﴾عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَكُفَّ بَاْسَ الَّذٖينَ كَفَرُواۜ﴿ kâfirlerin zarar ve kuvvetini

sh:»1406

Allahın menetmesi kaviyyen me'muldür, ya'ni mev'uddur.»- Bu âyet Bedri suğra seferi hakkında nâzil

olmuştur. Surei Âli Imranda «

اَلَّذٖينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ الخ » âyetinde

izah olunduğu üzere Resulullah Uhud harbının nihayetinde Ebu Süfyana karşı bir sene sonra Zilkı'dede

Bedri suğra mevsimine muvaade etmiş söz vermiş idi. Miy'adı gelince nâsı da'vet etti ve fakat bir takımları çekindi. Binaenaleyh bu âyet nâzil oldu ve Resulullah «ben yalnız kalsam yine giderim» buyurdu ve yetmiş süvari miyanında hareket etti, Allah tealâ da kâfirlerin kalbine bir korku verdi ve caydırdı «Merri Zahran» dan döndüler, Hazreti Peygamber de maı'yyetiyle birlikte Bedrde sekiz gün kaldılar ve ticaret yaptılar, bu suretle «Keffi be'si kefere» va'di ilâhîsi de keferei Kureyş aleyhine tahakkuk etti. Bunun sureti umumiyyede tahakkuku da nüzuli İsa mes'elesi olacağı söylenmiştir. Resulullah işbu «Bedri sugrâ» vak'asında bu emre tevfikan tek başına gitmeğe kıyam buyurduğu gibi buna imtisalen Hazreti Sıddık da vefatı Peygamberî üzerine zekâttan imtina' eden mürteddîne karşı böyle yapmış ve hılâfeti Resulullaha istihkakını bununla da isbat etmiş ve muvaffak olmuş idi.

Evet, kâfirlerde be's-ü kuvvet bulunabilir ﴾وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَاْسًا وَاَشَدُّ تَنْكٖيلًا﴿ ve fakat Allah kuvvet-ü kudretce onlardan hem pek çok yüksek, hem de tenkil-ü ta'zibi onlarınkinden çok şiddetlidir. Binaenaleyh kâfirlerin kuvvetinden korkub da Allaha ısyan etmemeli, Allahın kudret ve azabından korkub da Allaha itaat etmeli ve kâfirlere karşı gelmelidir. Bunun için ya Muhammed, sen kendin fîsebilillâh harb et ve mü'minleri tahris-u tergib de eyle, zira bu bir şefaat demektir. Halbuki 85.

﴾مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً﴿ her kim güzel bir şefaat yaparsa, ya'ni Allah rızası için bir

sh:»1407

hayra tavassut ve delâlet ederse ﴾يَكُنْ لَهُ نَصٖيبٌ مِنْهَاۚ﴿ onun o şefaatten bir nasîbi, güzel bir sevabı olur.» Hayra delâlet eden onu yapan gibidir

﴾وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً﴿ ve her kim şer'a muhalif kötü bir şefaat yaparsa

﴾يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَاۜ﴿ onun da ondan aynı nisbette kötü bir hıssası olur.

﴾وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقٖيتًا﴿ Allah da her şey'e muktedirdir. Ve her şey'i lâyikıyle gözetir. İyiliği iyiliğinden, kötüyü kötülüğünden kadrine göre hıssadar eder.»

Harb ve tahrıs emirlerinden sonra tenkil fıkrasını bu şefaat âyetinin vely etmiş olması ne kadar beliğdir, binaenaleyh şafaati seyyieden sakınmak lâzım geldiği gibi her nevi' şefaati hasenede yapılmalı ve kabul edilmelidir. Bu cümleden olmak üzere 86. ﴾وَاِذَا حُيّٖيتُمْ بِتَحِيَّةٍ﴿ kimin tarafından olursa olsun bir tahıyye ile tahıyyelendiğiniz bir selâm ile tekrîm edildiğiniz vakit de

﴿فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَآ﴾ siz ondan daha güzeli ile tahıyye ediniz, selâmlâyınız

﴿اَوْ رُدُّوهَا﴾ ve ya onu geri veriniz, ya'ni gerisin geri mislile cevab veriniz.»

TAHIYYE; lûgatte milk ve beka ma'nasına gelir, netekim şair:

اسير به الى النعمان حتى انيح على تحيته بجند

demiştir ki « عَلَى مُلْكه » demektir. Bir kimseye « حَيَّاكَ اللّٰهُ » diye dua etmeğe de tahıyye ta'bir olunur ki «Allah ömürler versin» yahud «Allah seni sahibi mülk kılsın» veya «mülkünde bakı kılsın» ma'nalarına gelir. Cahiliyyede Arablar selâm mevkıinde « حَيَّاكَ اللّٰهُ » derlerdi, sonraları bizde şayi' olan «Allah ömürler versin» ta'biri bunun bir ihyası olmuştur. Fakat bunlar bir dua olmakla beraber alel'ıtlak

sh:»1408

hayırlı bir dua değildir. Zira ömür, hayat, mülk behemehal selâmet-ü saadeti icab etmez, felâket içinde de geçebilir. Binaenaleyh bu suretle tahıyye haddi zatında nakıs bir tahıyyedir, hepsinin başı baş selâmetidir. «Hayyâkellâh, Allah ömürler versin» denildiği zaman muhatab bu ma'nâ kasd edildiğini farz ederek hoşlanabilirse de bir gaflettir. Çünkü kailin niyyeti ma'lûm değildir. Veyahud hiç düşünmemiştir. Bunun için dini islâm, bu nakıs tahıyyeleri selâma tebdil etmiş ve « حَيَّاكَ اللّٰهُ » yerine Dünya ve Âhıret selâmet-ü müsalemet neşreden « اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ » dua ve iltifatını ikame eylemiş olduğundan islâmda « تحيه » selâm olmuştur. Bunun için « وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ » size bir selâm verildiği vakıt demek olur. Selâm bir tahıyye ve iltifattır. Fakat her tahıyye ve iltifat selâm değildir.

İşte cenabı Allah Peygamberini ve mü'minleri cihada tergib ederken islâmda harbın gayesi te'mini müsalemet olduğunu bilhassa ıhtar için şefaati haseneye terğibden sonra düşmanlar müsalemete talib oldukları vakıt siz de daha güzel veya onlar kadar müsalemete razı olunuz diye emretmiş oluyor. Binaenaleyh burada « وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ » kavli İlahîsi « وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا » mealini mutazammın veya müstelzimdir.

Demişlerdir ki, Nesârânın tahıyyesi elini ağzına koymak, Yehudîlerin birbirine tahıyyesi parmaklarla işaret etmek veya baş kesib kıç kırmak « تكفير », Mecusîlerin tahıyyesi eğilmek, Arapların birbirine tahıyyesi « حَيَّاكَ اللّٰهُ » demek, mülûke tahıyyesi de « اَنْعِمْ صَبَاحًا » demek,

müslimanların biribirine tahıyyesi de « اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ » ve daha güzeli «

اَلسَّلَامَ عَلَيْكُمْ ورَحمَةُ اللّٰهِ وبركَاتُهُ » demektir. « بِاَحْسَنَ مِنْهَا » buna

işarettir. Rivayet olunuyor ki bir adam Resulullaha « اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ » demiş, cevaben «

عَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَتُهُ » buyurmuş, diğer biri «

اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللّٰه » demiş «

وَعَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ » buyurmuş, diğer biri de «

اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ » demiş, buna da « وَعَلَيْكَ » buyurmuş,

sh:»1409

binaenaleyh bu adam « نقصتنى » «Allah tealânın dediği nerde kaldı» demiş ve bu âyeti okumuş, Resulullah da «sen bana fazla bir şey bırakmadın, ben de sana misliyle reddettim» buyurmuştur. Çünkü bunda metalibin hepsi müderiçtir, mazarrattan selâmet, menafiin husulü ve sebatı. Velhasıl selâm pek

büyük bir şeydir. Hattâ « اَلسَّلَامُ » Allah tealânın esmai hüsnâsındandır. Ve Kur'anda on iki mevzı'da Allah tealâ mü'mine selâm vermiştir. Selâm almak farzı kifayedir. Nehaîden, selâm sünnet, reddi selâm, ya'ni selâm almak farzdır diye merviydir. Hutbede, cehren tilaâveti Kur'an, hadîs rivayeti, tedrisi ilim, ezan, ikamet esnasında selâma cevab verilmez, oyun oynıyanlara, şarkı söyleyenlere, kazayı hacet eden, hamamda veya diğer bir yerde çıplak bulunana selâm verilmez, sünnet olan yürüyenin oturana, rakibin maşiye, atlının merkepliye, küçüğün büyüğe, azın çoğa selâm vermesidir. İki kişi karşılaşınca ikisi de mübaderet ederler. İmamı a'zamdan merviydir ki selâm alan sesini pek kaldırmaz. Hulâsa her kim tarafından olursa olsun verilen tahıyyeyi, selâmı lâekal misliyle olsun reddetmeli, selâm verene hiç bir zarar yapılmamalıdır. Müsalemet müsalemetle, ikram ikram ile karşılanmalı ve her hangi bir iyilik mümkin olduğu kadar karşılıksız bırakılmamalıdır. Çünkü

﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ حَسِيبًا﴾ Allah tealânın her şey üzerine

muhasib olduğunda şüphe yoktur. Bütün bu işlerde de ancak onun hısabını düşünmelidir. İyi bilmeli ki:

﴿٨٧﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِۜ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا۟﴿﴾

sh:»1410

Meali Şerifi

Allah, başka tapılacak yok ancak o, Celâli hakkı için o sizi muhakkak kıyamet gününe toplayacak, onda

şüphe yok, Allahdan daha doğru sözlü kim olabilir? 87

____

Şu halde:

﴿٨٨﴾ فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا
كَسَبُوا اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ
تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٩﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ
سَوَٓاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَٓاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا
مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٩٠﴾ اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَٓاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ
اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ
فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ
اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿﴾

sh:»1411

﴿٩١﴾ سَتَجِدُونَ اٰخَرِينَ يُرِيدُونَ اَنْ يَاْمَنُوكُمْ وَيَاْمَنُوا قَوْمَهُمْ
كُلَّمَا رُدُّٓوا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فِيهَا فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُٓوا
اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿﴾

Meali Şerifi

O halde siz neye Münafıklar hakkında iki fırka oluyorsunuz? Allah onları kazandıkları vebal yüzünden

terslerine döndürdüğü halde Allahın sapdırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Her kimi Allah sapdırırsa artık sen ona yol bulamazsın 88 Arzu ettiler ki kendilerinin küfre sapdıkları gibi siz de sapasınız da beraber olasınız, onun için onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin, yok aldırmazlarsa o vakıt bulduğunuz yerde kendilerini tutun ve öldürün, ve onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinmeyin 89 Ancak şöylelerine dokunmayın ki sizinle aralarında misyak olan bir kavme vasıl olmuş bulunurlar, yahud ne size harb etmeği ne de kendi kavmlerine harb etmeği havsalarına sığdıramıyarak size gelmişlerdir, eğer Allah dilese idi bunları üzerinize musallat kılardı da sizinle harb ederlerdi, o halde sizi bırakıb bir tarafa çekildikleri ve sizinle harb etmeyib sulha yattıkları takdirde de Allah aleyhlerinde size bir yol vermemiştir 90 Diğer bir takımlarını bulacaksınız ki hem sizden emin olmak hem de kavmlerinden emin kalmak isterler, fitneye
sh:»1412
sevkedildikce de döner döner içine atılırlar, eğer bunlar sizden çekinmezler ve sulha yatıb taarruzdan ellerini çekmezlerse kendilerini bulduğunuz yerde yakalayın ve öldürün, işte bunlar aleyhinde size açık bir ferman verdik 91

Hasen ve Mücahidden rivayet olunduğuna göre bir kavm, Medineye gelib ızharı islâm ettikten bir müddet sonra Medineden sıkıldıklarını behane ederek badıyeye çıkmak için Resulullahdan izin istemişler ve çıkınca merhale merhale göçerek gitmişler, nihayet müşriklere iltihak eylemişler, müslimanlar da

bunların müsliman olub olmadığında ve harb nokati nazarından haklarında ne muamele yapılmak lâzım

geleceğinde ıhtilâf etmişlerdi. Bu sebeble bunların esasen Münafık oldukları beyan olunarak sureti

umumiyyede hukukı harbe müteallık ba'zı ahkâm tebliğ olunmak üzere şu âyetler nâzil olmuştur:

88. ﴿فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ﴾ İmdi şefaati hasene sevab, şefaati

seyyie vebal, Allaha hısab vermek muhakkak, Allah bir, kıyamet gününde şübhe yok iken siz o Münafıklar

hakkında neye iki fırka oluyorsunuz? ﴿وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُواۜ﴾ halbuki Allah

onları kesbettikleri küfrü maasî sebebile terslerine çevirib reddetmiştir.

﴿اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُۜ﴾ Siz Allahın dalâlet verdiğine hidayet

vermek mi istiyorsunuz ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾ halbuki Allah

her kime dalâlet verirse, ya'ni her kimde dalâlet halk ederse ya Muhammed, sen bile artık ona bir yol

bulamazsın 89. ﴿وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَٓاءً﴾ onlar

kendileri nasıl kâfirlerse siz de öyle küfr etsenizde hepiniz kâfirlikte müsavi olsanız diye arzu etmektedirler.

sh:»1413

Binaenaleyh

﴿فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَٓاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِۜ﴾

onlar fî sebilillâh hicret edinceye, bu suretle iymanlarını isbat eyleyinceye kadar içlerinden dostlar

tutmayınız ﴿فَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ imidi fî sebilillâh hicreti sahıhai müstekıme ile ızharı iyman etmekten

istinkâf ederlerse ﴿فَخُذُوهُمْ﴾ onları tutunuz

﴿وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْۖ﴾ ve bulduğunuz yerde, ya'ni Haremi şerîf içinde de

olsa kendilerini katlediniz ﴿وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًاۙ﴾ ve

bunlardan ne bir dost ne bir yardımcı tutmayınız, külliyyen ictinab ediniz 90. ﴿اِلَّا الَّذِينَ﴾

ancak şu iki halin birinde bulunanlar ahz-u katilden müstesnadır.

1- ﴿يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾ Sizinle aralarında bir misak

ve muahede bulunan her hangi bir kavme varıb ahidlerine dahil olanlar.» -Böyle: muharibleri terk edib

gayrı muharib olan muahid bir kavmin ahd-ü emanına iltihak edenler o kavm ile olan muahedenin

hukmüne tâbi' olurlar.

2-

﴿اَوْ جَٓاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا

قَوْمَهُمْ﴾ yahud sizinle kıtale girişmekten veya size muharib olan kendi kavmlerine kıtal yapmaktan göğüsleri sıkışarak, ya'ni ne sizinle ne kendi kavmlerile harb etmeyi havsalalarına sığdıramayıb ne lehinizde ne aleyhinizde harbe karışmamak, bî taraf kalmak arzusunda bulunarak soluk soluğa size gelmiş olanlar.» - Bunlar da bervechi âti taarruzdan masundurlar.

Zira düşünmek ve takdir etmek lâzım gelir ki ﴿وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ﴾

Allah dilemiş olsa idi elbette bunları,
sh:»1414
ya'ni ne size, ne de düşmanınız olan kendi kavmleri ne harb etmek istemeyenleri üzerinize saldırdı

﴿فَلَقَاتَلُوكُمْ﴾ da bunlar da obirleri gibi sizinle muhakkak muharebe ederlerdi, mâdem ki böyle olmadı bunun min tarafillâh size bir lûtf olduğunu anlamalı ve şükrünü eda etmelidir. Binaenaleyh

﴿فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ﴾ bunlar sizden çekinirler de sizinle kıtale

girişmezler ﴿وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ﴾ ve size arzı inkıyad eylerlerse

﴿فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلاً﴾ artık bunlar aleyhinde Allah size hiç bir

yol vermemiştir. Onları bir muahede sebketmedi diye ne öldürmeğe, ne esir etmeğe ne de her hangi bir taarruza ma'ruz kılmağa hakk-u salâhıyyetiniz yoktur, harbden ictinab ile arzı inkıyad etmeleri taarruzdan masuniyyetlerine sebebi kâfidir.» -Netekim Benu müdlic, Resulullaha bu suretle muharebeden ictinab ederek gelmişlerdi.

91. ﴿سَتَجِدُونَ اٰخَرِينَ﴾ Diğer bir takımlarını bulacaksınız

﴿يُرِيدُونَ اَنْ يَاْمَنُوكُمْ وَيَاْمَنُوا قَوْمَهُمْ﴾ hem size emîn olmak hem de kendi

kavmlerine emîn olmak isterler. Ya iki tarafca da hoş görünmek, göze kirmek, el tutmak, zarar etmemek, sırasını bulunca külâh kapmak için mü'min ile mü'min, kâfir ile kâfir olurlar veya mücerred zarar etmemek maksadiyle bîtaraf olmak ve her iki tarafı muharibin husumetinden emîn kalmak, siyaset yapmak isterler.»- Rivayet olunduğuna göre Esed ve Gatafandan bir takımları Medineye gelirler, müslimanların emniyyet-ü emanını celbetmek, bir harb vukuunda canlarını, mallarını te'min eylemek için ızharı ıslâm ederler. Ahidler verirler, yerlerine gidince de küfrederlerdi. Deniliyor ki bu hal Benî Abdüddarın âdetleri idi. Bir de Nuaym ibni Mes'udı
sh:»1415
Eşcaî müslimanların müşrikler beyninde emîn bir vaz'ıyyette bulunur, Peygamber ile müşrikler arasında söz götürür getirirdi. Sebebi nüzul bunlardan birisi olmuştur.

Böyleleri ﴿كُلَّمَا رُدُّوا اِلَى الْفِتْنَةِ﴾ fitneye itildikce: küfr-ü şirke veya harb-ü ıhtılâle

doğru da'vet veya sevk edildikçe ﴿أُرْكِسُوا فِيهَا﴾ ona tepe taklak atılır, fena halde dalarlar.

Her şirreti yaparlar.» -Şu halde bunlar hakkında evvelâ iyi bir siyaset kullanmak, küfr-ü şirke doğru itmemek

gerektir. Binaenaleyh bunlar sizden çekinirler ve sulh-u müsalemet taleb ederler ve ellerini çekib usluca

otururlarsa febiha « وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَٓا الخ ». Fakat

﴿فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوٓا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوٓا اَيْدِيَهُمْ﴾

muharebede sizden çekinmezler ve size sulh-ü müsalemet arz etmezler ve ellerini çekmezler ise

﴿فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ bunları tutunuz ve yakaladığınız yerde

katlediniz ﴿وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ ve işte bunlara

karşı taarruz için size açık bir ferman ve salâhıyyet verdik.»

Bu âyetler sûrei Mümtehanedeki « لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ » ve «

اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ » âyetleriyle ve sûrei « برائه » deki ba'zı âyetlerle

beraber mulâhaza olunmak lâzım gelir ki tafsılâtı ve ahkâmı müteferriası İmam Muhammedin Siyeri

kebirinde mebsuttur.

Muharebe sırasında olabilir ki bir adam diğer bir adamı görür, seçemez: harbî bir kâfir zanneder öldürür, sonra da bir mü'min veya bir müahid olduğu tebeyyün eyler, işte burada bu vakıanın hükmü umumî bir

surette beyan olunmak ve ba'dehu muharebeye müteallık daha ba'zı ahkâma geçilmek üzere buyuruluyor

ki:

sh:»1416

﴿٩٢﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا
خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٓ اِلَّٓا اَنْ
يَصَّدَّقُواۜ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ
مُؤْمِنَةٍۜ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى
اَهْلِهٖ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ
تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٣﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ

مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olamaz meğerki hatâ ola ve kim bir mü'mini hatârâ öldürürse mü'min bir esir azad etmesi ve ölenin vârislerine teslim edilecek bir diyet vermesi lâzım gelir, meğer ki vârisler tasadduk edeler, eğer

sh:»1417

öldürülen kendi mü'min olmakla beraber size düşman bir kavmden ise o zaman öldürenin bir esir azad etmesi lâzım gelir, ve eğer kendileriyle aranızda bir misak bulunan bir kavmden ise o zaman vârislerine teslim edilecek bir diyet vermek ve mü'min bir esir azad etmek lâzım gelir, bunlara gücü yetmiyen de Allah tarafından tevbesinin kabulü için ardı ardına iki ay oruç tutmak lâzım gelir, Allah alîm, hakîm bulunuyor 92 her kim de bir mü'mini müteammiden öldürürse artık onun cezası Cehennemde hulûddur, Allah ona gadab etmiş. Lâ'net etmiş azîm bir azab hazırlamıştır 93

92. ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا﴾ bir mü'minin bir mü'mini ibtidaen katletmesi olur şey değildir. İyman buna mani'dir. ﴿اِلَّا خَطَأً﴾ meğer ki hataen olarak: kasıdda veya fiilde bir yanlışlıkla kazara vuku' bula.» -Meselâ bir düşmana veya bir ava atarken kazara bir mü'mine rast gelir ki fiilde bir hatâdır. Yahud karşısındakinin mevkime veya kisvesine bakıb bir harbî zanneder atar vururki bu da kasd-ü niyyette bir hatâdır. Bunların dahi hiç biri mübah değilse de hatadan külliyyen ihtiraz tâkati beşeriyye tahtinde olmadığından böyle bir hatâ, mü'minin de başına gelebilir. Netekim Ayyaş İbni Rebiatelmahzumî ki Ebu Cehlin ana bir kardeşi idi, müsliman olmuş ve akribasının şerrinden kaçarak hicreti seniyyeden mukaddem, muhacirîni evvelîn miyanında Medineye hicret etmiş idi. Bunun üzerine anası bu dönüb gelmedikçe yeyib içmemeğe ve tavan altına girmemeğe and içmiş, Ebucehil de yanına Hâris ibni zeyd ibni Ebi üneyseyi almış beraber gitmişler, onu Medinede bir dam başında «Utum» denilen kal'a gibi muhkem bir odada bulmuşlar. Ebucehil aşağıdan bunu kandırmak için dereden tepeden dolanarak «Muhammed, seni sılai rahime teşvık etmiyor mu? Binaenaleyh git anana iyilik et ve yine

sh:»1418

dininde kal» demiş, nihayet o da inmiş onlarla beraber gitmiş, Medineden açıldıkları zaman tutmuşlar, bunu bağlamışlar ve döğmüşler, yüzerden iki yüz değnek vurmuşlar, o da Hârise «bu benim kardeşim fakat sen kim oluyorsun, ya Hâris, eğer seni bir tenha bulursam öldürmek Allah için boynuma borc olsun» demiş velhasıl kolları bağlı olarak anasına gitmişler, bu defa da anası evvelki dinine dönmedikce bağı çözülmemesine yemin etmiş, o da lisanen yapmış, sonra yine hicret eylemiş idi bilâhare Hâris dahi müsliman olub hicret etmiş, ayyaş da buna zahrı «Kuba» da tenhaca rast gelmiş ve müsliman olduğunu bilmiyerek vurmuş öldürmüş, ba'dehu islâma geldiğini haber alınca yaptığına nedamet etmiş huzuri risalete gelib «onu katlettim fakat müsliman olduğunu bilmiyordum» demiş bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur diye rivayet olunuyor.

Kezalik yevmi «Uhud» de Huzeyfet ibnilyemanın pederi Yeman dahi askeri islâm tarafından bilinmiyerek hataen katlolunmuş idi ki sebebi nüzulün bu olduğu da mervidir. Binaenaleyh bir mü'minin bir mü'mini ibtidaen katletmesi diyn-ü iyman noktai nazarından yapılamazsa da katli hata müstesnadır, bu olabilir ve alelhusus harb sırasında pek muhtemildir ve her nerede olursa olsun hukmü de berveçhi âtidir:

﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً﴾ her kim de bir mü'mini hatâen katlederse

﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ icabı bir mü'min köle veya cariyeye hurriyyet verib azad etmek

﴿وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَٓى اَهْلِه۪ٓ﴾ ve maktulün veresesine teslim olunacak bir diyet verilmek»- Bu diyetin sureti te'dıyesi ve mıkdarı için Fıkha müracaat. ﴿اِلَّٓا اَنْ يَصَّدَّقُواۜ﴾ meğerki

verese o diyeti tasadduk ya'ni afv-ü ibra etsinler.»

sh:»1419

Tahriri rakabe hakkulah olarak birkeffaret, diyet de hakkı abd olarak bir zamândır. Bir mü'minin katline bu suretle biri hakkullah, biri de hakkı abd olmak üzere iki hak taalluk eder Hayat, evvel emirde hakkullahdır, hurriyyet de bir nevi' hayattır, bu da hakkullahtır. Allahın kullarından bir mü'minin hakkulah olan hayatı ifna edilmesine mukabil diğer bir mü'min kula hurriyyet bahşederek yeni bir hayat kazandırmak hataen katil olan mü'minin günahını setre vesile olacak en güzel ve en münasib bir keffarettir ki bunda bir cihetten bir ceza, bir cihetten de bir ibadet ma'nâsı vardır. Katl, amden olsa idi bu günah keffaret ile örtülemezdi. Fakat hatâ az çok bir dikkatsizliği tazammun etmekle beraber külliyyen kabili ihtiraz olmadığından katil, bir taraftan terbiyeye bir taraftan da tesliye ve muavenete lâyıktır. Bunun için keffareti afvi, mevzuı bahs olamaz. Sonra hakkullah olan hayattan maktulün bir hakkı istifadesi vardı, hakkı hayata malik idi, katil, hataen de olsa bunu selbetmiş bulunduğundan ve hiç bir hak heder edilemeyeceğinden buna karşı mahza bir zamân olarak üzere maktulün yerine kalıb malından müstefid olacak olan vârislerine bir diyet verilmek de bir hakkı abiddir. Ve katili muhtı bunda da muavenete lâıktır. Bunun için akılesi varsa diyete iştirak etmelidir. Vârislerin bunu afvi de bir muavenettir. Bundan dolayıdır ki afv-ü ibra yerine «tasadduk» ta'birile bu muavenete terğib edilmiştir. İşte dâri islâmda bir mü'mini hataen katlin hukmü ikidir keffaret, diyet. Ancak hataen katil gayrı müslim ise yalnız diyet lâzım gelir. Darı harbe gelince:

﴿فَاِنْ كَانَ﴾ İmdi hataen maktul ﴿مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ﴾ size düşman bir

kavmden hali harb kaim olan darülharb ehalisinden olur ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ halbuki kendisi mü'min

ve böyle
sh:»1420
olduğu halde bir mü'min tarafından orada hataen katledilmiş bulunursa

﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ katilin bir rakabei mü'mine azad etmesi lâzım gelir.» -Burada

diyetten sükût edilmiştir. Demek ki lâzım değildir. Ve maa hazâ mevridi ictihaddır. Ba'zı müfessirîn bunun ta'lilinde çünkü bu maktul ile ehl-ü akrıbası beyninde veraset yoktur demişler ise de bunun o dâri harbde kendisi gibi mü'min bir varisi bulunabilmek de mümkin olduğu, sonra bu takdirde dâri islâmda maktul olub dâri harbde gayrı müslim akrıbası bulunan bir mü'minin dahi diyeti alınmamak ve demi heder edilmek lâzım geleceği cihetle bu ta'lil tam değildir. Diyet lâzım gelmemesinin asıl sebebi şudur: Çünkü dâri harb dâri ısmet olmadığından bu mü'min düşman bir kavm beyninden çıkmamış ve orada ikameti ıhtiyar etmiş olmakla kendi demini kendi heder etmiştir.

﴿وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾ ve eğer maktuli hatâ, sizinle

aralarında -müebbed veya muvakkat her hangi- bir misak bulunan muahid bir kavmden ise -bu surette o kavm gayrı müslim ise de maktulün müslim veya gayrı müslim olduğuna bakılmayarak- her halde

﴿فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ diyet de keffaret de lâzım

gelir.» Nakzı misak tevehhümünden tehaşi için diyetin te'diyesine müsaraati ıhtar için burada diyet birinci fıkranın aksine olarak takdimen ifade edilmiştir. Şu halde dâri islâm tebaasından bulunan gayrı müslim bir zimmî veya tebaai ecnebiyyeden bulunan gayrı müslim bir müste'min veya bir müslim dâri islâmda bir mü'min tarafından hataen katl edilirse kezalik dâri islâm ile muahedei mahsusası bulunub hali darbde olmıyan ecnebî bir devlet tebaasından
sh:»1421
bir müslim ve belki gayrı müslim dâri islâm haricinde mensub olduğu memlekette bir mü'min tarafından hataen katlolunursa bunların hepsinde dâri islâmda hataen katlolunan her hangi bir mü'minde olduğu gibi

katile hem diyet hem keffaret lâzım gelecektir. Ya'ni birinci « مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا » fıkrası mutlak

olmakla beraber tekabül kariynesile dâri islâmda katlolunan her hangi bir mü'min, ikinci «

فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ » adüvv olub muahid olmıyan bir devlet tebaasından dâri harbde katlolunan bir mü'min hakkında, üçüncü « مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ » fıkrası da dâri islâmda zimmî ve müste'min ile muahid bir devleti ecnebiyye tebaasından bulunan ve orada katlolunan mü'min hakkında demek olur. Zira bu mü'minin dâri islâmda katli evvelki fıkrada dahil bulunduğunda şüphe yoksa da dârı islâm haricinde katlinin orada duhulü ikinci fıkradan dolayı -âmm ba'dettahsıs mütebakıyde zannı ifade eder kaidesi mucebince- şüpheli kalacağından burada bu şüpheyi def' için zimmî ve müste'min ile beraber « مِيثَاقٌ » mefhumu altında bir daha tekrar olunmuştur.

Bu üç cümlede hataen maktul olan şahsın mü'min veya gayri mü'min dâri islâmda veya haricinde olmasına nazaran bütün ihtimalât gösterilmiş ve fakat bütün bunlar da ancak mü'min olan katili muhtıynin vecibesi beyan olunmuştur. Maamafih bundan gayri müslim velâkin muahid bulunan katili muhtıynin vecibesi de diyet olacağı ve bunlara keffaret teklif olunmayacağı musteban olur. Çünkü keffarette ıbadet ma'nâsı bulunduğundan gayri mü'minler iymandan evvel bununla mükellef değildirler.

Demek ki hataen katil olan bir mü'mine diyet gerek lâzım olsun gerek olmasın her halde keffaret olmak üzere bir rakabei mü'mine azâd etmek farzdır. Binaenaleyh ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ her kim ya'ni hataen katil olan her hangi bir mü'min azâd edecek bir mü'min rakabe bulamazsa: Ne
sh:»1422
bir rakabei mü'mineye, ne de onu temellük edebilecek bir vasıtaya malik olmazsa ﴿فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ﴾ birbiri ardına hiç fasılasız iki ay oruç tutması lâzım gelir ki ﴿تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ﴾ bu sıyam, Allah tarafından tevbe için tevbenin kabulü içindir. Diğer bir ma'nâ ile: bu sıyam teklifi asıl ve aziymet olan tahrirden âcize karşı min tarafillâh bir ruhsat ve teshile rücu'dur, derecei saniyede bir keffarettir.» -Binaenaleyh ikisi de Allah tarafından mutalebe olunur. Kullar tarafından mutalebe olunamaz. Hakkı abd olan diyet makamına da kaim olamaz. Bir mü'min veya muahidin hakkullah olan hayatının ifnası hataen de olsa yine bir günahtır. Demek oluyor ki tahriri rakabei mü'mine, ifna olunan hayat yerine kaim olabilecek bir nevi' ıhya olduğu gibi sıyam da bir tahrir mesabesindedir. Filvaki' tahiriri rakabe diğer bir nefsi kaydi rıkk-u esaretten tahlıs olduğu gibi oruç da kendi nefsini şehevata esaretten tahlıs-u tehzibdir. Binaenaleyh mü'min olan katili muhtı diğer bir rakabei mü'mineye hurriyyet vermekten âciz kalınca hiç olmazsa alettevali iki ay oruç tutarak nefsini kaydi şehevattan azad etmeli ve kendine bir hurriyeti ma'neviye vererek günâhtan kurtarmalıdır. Çünkü o da bir rakabei mü'minedir. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Allah tealâ her şey'e alîmdir. O katilin halini de bilir, hakîmdir, teşri' etmiş olduğu bütün bu ahkâmı da hikmetile teşri' etmiştir. Orucun iki ay olmasının hikmetini de o bilir.

Katli hatânın ahkamı bu, amde gelince bunun hukmi Dünyevîsi sûrei Bakarede « يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰىۜ الخ » beyan olunmuş idi, hukmi Uhrevîsi de şudur:

93. ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا﴾ mü'min veya kâfir her kim bir mü'mini

müteammiden, bile bile,
sh:»1423

hayatına kasdederek katlederse ﴿فَجَزَٓاؤُهُ جَهَنَّمُ﴾ cezası Cehennemdir

﴿خَالِدًا فِيهَا﴾ orada pek uzun müddet ve belki ebeden mücazat olunur. Çünkü

﴿وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾ Allah buna

gadab etmiş, lâ'netlemiş, şayanı merhamet görmeyib büyük bir azab hazırlamıştır.»

Bu âyetin sebebi nüzulü Mıkyes ibin Dababe namında bir mürtedd olmuştur. Şöyle ki işbu Mıkyes ibni Dababetel'kinanî ve biraderi Hişam, müsliman olmuşlardı. Mıkyes bir gün biraderi Hişamı Beni Neccar içinde maktul buldu gelib Resulullaha kıssayı anlattı. Aleyhissalâtü vesselam da onunla beraber eshabı «Bedr» den Zübeyr ibni Iyazı Fihrîyi Beni Neccara gönderdi, katili biliyorlarsa kısas etmesi için Mıkyese teslim etmelerini ve eğer bilmiyorlarsa diyeti eda etmelerini emrediyordu «Allahın Resulüne sem'an ve taaten, katili bilmiyoruz, lâkin diyeti veririz» dediler ve yüz deve getirdiler, onlar da aldılar Medineye döndüler, yolda gelirken Şeytan Mıkyese şöyle bir vesvese verdi «kardeşinin diyetini kabul edeceksin de kendine baş kakıncağı yapacaksın öyle mi? Yanındakini öldür cana can olsun, diyet de kâr kalsın» dedi ve binaenaleyh fihrînin bir gafletini gözetib kaya ile başını parçaladı, sonra develerin birine binib gerisini sürerek ve küfredecek Mekkeye döndü gitti, şöyle diyordu:

قتلت به فهرًا و حملت عقله سراة بنى النجار اصحاب قارع

وادركت ثارى واضطجعت موسدًا و كنت الى الاوثان اول راجع

Âyet bu vak'a üzerine nâzil oldu Resulullahın fethi
sh:»1424
Mekke günü eman verdiği eşhasdan istisna ettiği bu idi, bu katili mürtedd o gün Kâ'benin örtüsüne yapışmış olduğu halde eman verilmeyib katledildi.

İşte katli mü'min büyük bir cinayet ve bervechi bâlâ muahid veya muahidlere mülhak veya mu'tezil ve mülteci ve sulh-u müsalemet tarafdarı kâfirlerin katli de memnu' ve haram ve hattâ katli hatâ da bile hukmü mü'min gibi olduğundan:

﴿٩٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allah yolunda adım attığınız vakıt iyi anlayın dinleyin size islâm selâmı veren

kimseye -Dünya hayatının geçici metaına göz dikerek- sen mü'min değilsin demeyin, Allah yanında çok

ganimetler var, önce siz de öyle idiniz, Allah kerem buyurdu da sizleri iyman

sh:»1425

ile tanıttı onun için iyi anlayın dinleyin, muhakkak ki Allah ne yaparasanız habîr bulunuyor 94

____

Ey ehli iyman 94. ﴿اِذَا ضَرَبْتُمْ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ﴾ Allah yolunda adım attığınız,

gaza için hareket ettiğiniz vakıt ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ tebeyyün ve vuzuh arayınız, alel'acele şüphe ve tevehhüm üzerin ve zaiyf te'villerle değil teennî ve yakîn ile kılıç vurunuz. -Hamze, Kisaî, Halefi âşir

kıraetlerinde sebattan « فَتَثَبَّتُوا » okunduğna göre- iyi tutununuz ayağınızı denk alınız, sağlam basınız, acele ile çürük tahtaya basmayınız ayağınız kaymasın

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ﴾ ve size islâm selâm veren, kendini

islâm gösteren kimseye -yâhud (ا ك ف جع جل) kıraetlerinde elifsiz « اَلسَّلَمَ »

okunduğuna göre- size teslimiyyet ve inkıyad vesâili takdim eden kimseye ﴿لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾ sen mü'min değilsin demeyiniz.» -Mütebeyyin olan zahir olandır. Batın hakkında verilecek hukûm de mütebeyyin olmak için bir deliyli zahire müstenid olmalıdır. Batına zahirden hukmolunur. Ve ümûrı hafiyyede bir şeyin deliyli o şey makamına kaimdir. Selâm veya teslimiyyet bir emri zahir ve mütebeyyin, kalb ve vicdan ise hafiy ve batın olduğundan o zahir ve mütebeyyini bırakıb da kalb-ü vicdana bunun maksadı şu veya bu diye zahirin hılâfına doğrudan doğru hukm etmeğe kalkışmak bilâ tebeyyün hareket etmekdir. Bunun için bir kimsenin zahirde verdiği selâmı, gösterdiği teslimiyyeti hiçe sayıb da onun hılâfına tevehhümat ile doğrudan doğru kalbine hukmetmeğe kalkışmayınız, zahirine göre muamele ediniz bir zahiri diğer bir zahir, bir mütebeyyini diğer bir mütebeyyin nakzederse o zaman da akva ve ahzer olanı tercih etmek için tesebbüt ve ihtiyat ile muhakeme ediniz.- İsâ ibni verdan kıraetinde ikinci
sh:»1426

mimin fethiyle « مُؤْمَنًا » okunduğuna göre: «Sana eman verilmez» demeyiniz, böyle deyib de hemen

vurmayınız, maamafih hiç demeyiniz değil ﴿تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ o alçak hayatın bir araz olan, devam-ü sebatı yok geçici metaına gönül vererek; zavallının maline göz dikerek veya fânî bir maksad ta'kıb ederek öyle demeyiniz» memnuiyyet alel'ıtlak değil arazı Dünya garazından hâlî olmayarak söylemeğe müteveccihdir. Bu da tebeyyünü terk ettiren ve aceleye sair olan hale işarettir. Demek asıl siyakı nehiy zahirin hılâfına bilâ tebeyyün hükümden meni'dir. Binaenaleyh «mü'men değilsin» denileceği zaman ağrazı Dünyeviyye ve nefsaniyyeden tecerrüd ederek ve hak gözü ile bakarak demeli kılıcı da ona göre vurmalıdır. Böyle olursa ya'ni selâm verene arazı Dünya garazıle sen mü'men değilsin

denilmez, bilâ tebeyyün hareket olunmazsa ﴿فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثٖيرَةٌ﴾ Allah ındinde

pek çok ganimetler vardır ki bunları o gibi katillere tenezzül etmiyenler ve tebeyyün ve tesebbüt ile hareket edenler iğtinam eder.

Bu âyetin nüzulüne bir kaç hâdise sebeb olmuştur:

1- Fedek ehalisinden Mirdas ibni Nehiyk tek başına müsliman olmuştu, kavminde ise bundan başka müslim yoktu. Peygamberin Galib ibni fudale kumandasında bir seriyyesi bunlara gitmiş idi, kavm, hep kaçdılar ancak Mirdas müsilmanlığına i'timad ederek kaldı. Atları görünce davarını dağın bir dolambacına sığındırdı vaktâ ki telâhuk ettiler tekbir aldılar, o da tekbir alıb indi ve «

لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ » dedi. Fakat

Üsame ibni Zeyd bunu katl edib davarını sürdü, geldiler Resulullaha haber verdiler. Binaenaleyh pek

ziyade darıldı şiddetle azarladı قَتَلْتُمُوهُ اِرَادَةَ مَا مَعَهُ = siz onu beraberindeki mala göz

dikerek katlettiniz» buyurdu. Sonra bu âyeti Üsameye okudu, Üsame «ya Resulallah benim için istiğfar et» diye reca etti

sh:»1427

« لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » o, « فَكَيْفَ وَ قَدْ قَالَ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ »

demişken nasıl olur?» buyurdu, Usame kendisi demiştir ki «bunu mütemadiyen tekrar etti, hattâ o dereceye geldi ki mukaddema müsliman olmamış bulunsa idim de bu gün olsa idim diye temenni ettim, sonra hakkımda istiğfar eyledi ve bir rakabe azad et diye emretti.»

2- Abdullah ibni Ebihadret ve Ebukatade Hâris ibni Rıb'ı ve Muhallem ibni Cüsametebni Kaysi leysî ve daha bir kaç kişiyi Resulullah İdam (اضم) tarafına gördenmiş idi, İdam derecesinde Âmir ibni Azbatı Eşceî rast gelmiş, tehıyyei islâm ile selâm vermiş, Muhallem ibni Cüsame ile bunun arasında Cahiliyyeden kalma bir kin varmış, Muhallim bir ok atmış Âmiri katletmiş, Resulullaha haber gelince gazablanmış, Muhallemin istiğfar recasına karşı « لَا غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ » buyurmuş, Muhallem ağlıyarak kalkmış aradan yedi gün geçmemiş vefat etmiştir.

2- Mıkdad ibni Esvedde dahi Üsame vak'ası gibi bir vak'a olmuş, Mıkdad demiştir ki ya Resulallah! dedim: ne buyurursun küffardan birine rast gelsem, mukatele etsem o benim elimin birini kılınçla vursa sonra bir ağaca siper alıb « اَسْلَمْتُ لِلّٰهِ تَعَالَى = Allaha müslim oldum» dese bundan sonra onu katledeyim mi? Resulullah «etme» buyurdu, ben de ya Resulallah o benim kolumu kesdi dedim, Aleyhissalâtü vesselâm «katletme çünkü edersen o senin onu katlinden sonraki menzilinde, sen de onun söylediği kelimeyi söylemezden evvelki menzilesinde olursun.».

4- Bir takım Sahabe müşriklerle çarpışmışlar ve bozmuşlar birisi birine mızrağı saldırmış o da süngü yetişince ben müslimim demiş, fakat dinlememiş katletmiş, ba'dehu keyfiyyet Resulullaha arz edilince «müslim olduğunu zuğmettiği halde katlettin ha» buyurmuş, o da «ya Resulallah, o, onu müteavvizen söyledi» demiş bunun üzerine « هَلَّا شَقَقْتَ قَلْبَهُ = ha, kalbini yaraidin» buyurmuştur.

sh:»1428

İşbu « هَلَّا شَقَقْتَ قَلْبَهُ » itabı daha bir kaç vak'ada irad buyurulmuştur

5- Buharî ve Müslimde rivayet olunduğu üzere Beni Selimden bir adam Sahabeden bir kaç zata rast gelmiş, yanında davar da varmış, selâm vermiş, onlar da bu selâmı teavvüz için verdi demişler ve katletmişler, davarını almışlar, Resulullaha gitmişler bu âyet nâzil olmuş, işte bu hâdiselerin her biri âyetin sebebi nüzulü olmak üzere rivayet edilmiş ve beyinlerinde bir tenafiyde bulunmamış olduğuna nazaran deniliyor ki âyetin nüzulüne asıl sebeb bu vâkıatın mütekarib bir zaman içinde taaddüdü olmuş ve herkes kendi vak'asını sebeb bilmiştir.

Ey mücahidler ﴿كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ﴾ siz de ekseriyet i'tibariyle bundan evvel bidayeten müsliman olduğunuz zaman tıpkı böyle idiniz: size selâm veren veya teslimiyyet gösteren bu adam gibi ağzınızdan çıkan bir kelime ile, bir kelimei şehadet ile islâma dahil oldunuz, oldunuz da ﴿فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ﴾ Allah size in'am etti, canınızı malınızı taarruzdan masun tuttu, sonra yükselttikçe yükseltti, sıdk-u istikametle mümtaz, kemali iyman ile benam kıldı, mahkûmiyyetten hâkimiyyete

ı'lâ ve hazinei İlâhiyyesinde nice ganimetlere namzed eyledi şimdi iş başına geçib harekete geldiğiniz vakit ağrazı Dünyeviyyeye dalarak bu ahvali unutmayınız da ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ tebeyyün gözetiniz -yâhud « فَتَثَبَّتُوا » ıhtiyatlı bulununuz- velev hali ikrahta olsun islâma gelenleri Allahın size yaptığı gibi ibtida kelimei zahiresiyle kabul ediniz, teslim alınız da sonra zuhur ve tebeyyün edecek hallerine göre muamele ediniz. Bunun selâm vermesi veya şehadet getirmesi veya müsliman görünmesi korkusundan başını kurtarmak veya hainliğinden kendini gizlemek için bir siper, bir halkandır diyerek ilk ağızda

sh:»1429

katline kalkışmayınız ıhtiyat ediniz, sonunu gözetiniz çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ dir. Hayr-ü şer hiç bir amel cezasız kalmaz.

Mü'minleri techiz ederek seferber ederken böyle tebeyyün ve tesebbüte sevkeyliyen bu evamir ve talimata karşı «o halde cihada gitmemek ve iştirak etmemek daha büyük bir ihtiyat ve yerinden ayrılmamak daha hayırlı olacak» deyib de bilâ ma'ziretin oturub kalmamak için buyuruluyor ki:

﴿٩٥﴾ لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ
وَالْمُجَاهِدُونَ فى سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ
الْمُجَاهِدِينَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ
اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٩٦﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا
رَحِيمًا ﴿٩٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمٖٓي اَنْفُسِهِمْ
قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى الْاَرْضِ قَالُوٓا اَلَمْ
تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَاُولٰٓئِكَ مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ
وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا﴿﴾

sh:»1430

﴿٩٨﴾ اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَٓاءِ وَالْوِلْدَانِ
لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٩﴾ فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ

اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿١٠٠﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ
فِى سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِى الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ
مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ
اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar ve Allah yolunda mallariyle, canlariyle cihad edenler müsavi olamazlar, Allah, mallariyle ve canlariyle mücahid olanları oturanların derece i'tibariyle üzerine geçirdi, gerçi Allah ikisine de husnayi (Cenneti) vad buyurmuştur, bununla beraber Allah mücahidlere oturanların fevkında azîm bir ecir ihsan etmiştir 95 Tarafından derece derece rütbeler, ve bir mağfiret ve rahmet... Öyleya; Allah bir gafur, rahîm bulunuyor 96 O kimseler ki nefislerine zulmetmekdelerken melekler canlarını aldılar, "ne işde idiniz" dediler, "biz dediler: Bu arzda zebun idik", "ya, dediler: Allahın arzı geniş değil mi idi oraya hicret etsenizdi ya?" İşte bunların me'vaları Cehennemdir, ona gidiş de ne fena şeydir 97 Ancak hakikaten zebun olanlar: Hiç bir çareye gücü yetmiyen ve hicret için yol bulamıyan erkekler, kadın, çocuklar müstesna 98 Çünkü bunlardan Allahın o günahı afiv buyurması memuldür, Allah afvi çok bir gafur bulunuyor 99 Her kim Allah yolunda hicret ederse yer yüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur ve her kim Allaha ve Peygambere hicret kasdiyle evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse muhakkak ki onun ecri Allaha düşer, Allah bir gafur, rahîm bulunuyor 100

____

Bir şeyden kalana' tekâsül edib oturana «kaıd» denilir. Harbe gitmeyib geri kalanlara da «kaıdûn» yahud « قعد » ta'bir olunur. «kaıdûne anilharb» demektir.

DARAR, bir şeye dahil olan eksiklikdir ki maraz veya körlük topallık gibi sakatlık demektir. Netekim anadan doğma a'maya ve pek zaiyf hastaya darir denilir, levazım ve mühimmat tedarükünden âciz olmak da bu ma'nadadır. Binaenaleyh « اُولِى الضَّرَرِ » zararlılar; dertli, sakat, âciz, özürlüler, bunların gayrı olan « غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ » ise sahih ve salim ve kadir olanlar demek olur.

Bu âyetin bidayeten mutlak olub bu fıkranın sonradan nâzil olduğu rivayet olunuyor: Bera ibni Azibden menkuldür ki bu âyet nâzil olduğu vakıt Resulullah «levh ve divit getiriniz» diye emr edib « لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ » yazdırmış idi. Bu sırada İbni ümmi mektum gelmiş orada bulunuyordu ve darırülbasar, a'mâ idi «Allahım ben daririm, bana ruhsat var mı?» Dedi, bunun üzerine « غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ » nâzil oldu. Kâtibi Resulullâh Zeyd ibni Sabitten dahi şöyle menkuldür: Resulullah «

لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ

» nâzil olmuşdu, bana imlâ ediyordu İbni Ümmi mektum geldi «ya Resulallah cihada istitaatım olsa idi cihad ederdim, fakat a'mayım» dedi derken Resulullaha vahiy baygınlığı geldi, ağırlaşıb gayş oldu, dizi

dizimin üstüne geldi ve öyle ağır basdı ki ezib ufalıyacak zannettim ve korktum, sonra açıldı « غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ » dedi sonra yaz «

لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ » buyurdu. İbni Abbastan dahi mervîdir ki «Bedr» muharebesi olduğu zaman «Bedr» e çıkıb çıkmıyanlar hakkında «

لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ » nâzil olmuştu. Abdulah ibni ümmi mektum işitti. Ebu Ahmed ibni Cahş ibni Kaysil'esedî ile beraber «ya Resulullah biz a'mayız, bize ruhsat var mı» dediler «

لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ ـ الى ـ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً » nâzil oldu. Bunlar gösterir ki « اُولِى الضَّرَرِ » sakat

sh:»1432

olanlar ve istitaatı bulunmıyanlar demektir ki bunların gayrı da sahih ve salim ve istitaatli olanlar demek olur. Bundan başka İbni Abbastan « اُولِى الضَّرَرِ . اَهْلُ الضَّرَرِ » demekdir diye mervîdir. Bu mefhum ziyan ma'nâsına zarardan me'huz olarak mülâhaza olunursa daha eammdır. Zira ehli zarar hem zarar çeken mütezarrırlara hem de zarar veren muzırlara şamil olur. Zararlı âciz bulunanlar kendilerinde eksikli oldukları gibi bizzarure cihada gidemediklerinden dolayı sevabca mutazarrır, kudretleri varken harbe gitmiyenler de ya kendilerine lüzum olduğu halde gitmedikleri veya ısyandan çekinmedikleri takdirde hem harb ve âsâyişe muzır, hem de günahlarile mutazarrır olurlar. Özürlüler ehli zarar, zararlı oldukları gibi bunlar da zararlı ve ehli zarardırlar. Ve şu halde ikisi de « اُولِى الضَّرَرِ » dırlar.

Binaenaleyh bunların gayrı olan ka'ıdun istitaati olduğu halde harbe gitmiyen ve gitmemekle beraber zararı da olmıyan ehli salâh ve selâmet demek olur. Ve bunun içindir ki « وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى » buyuruluyor.

İşte bunlar nefsinde husna ile mübeşşer oldukları halde mücahidîn ile ledelmukayese onlara müsavi olamıyacakları ve mücahidînin derecesi Dünya ve Ahıret bunların fevkında olduğu ve sonra mağfiret ve rahmeti İlâhiyye de gerek bu kaıdîn ve gerek mücahidînden her birinin kendi sınıflarında da bir çok derecat ve meratibe munkasim bulundukları anlatılmış ve bu suretle cihadın farzı kifaye olduğu ifham edilmiştir. Zira cihad herkese farzı ayn olsa idi istitaati bulunan kaıdune husnâ değil, ıkab mev'ud olurdu.

Görülüyor ki alel'umum kaıdunun mücahidîn ile mukayesesi tecviz olunmamış bu mukayese « غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ » a kasredilmiş ve ulizzarar olanlar mukayeseden istisna olunmuştur. Çünkü ânifen anlaşıldığı üzere ulizzarar olan ka'ıdun iki kısımdır. Bir kısmı özürlü bir kısmı da kadir ve âsî

ve muzırr olanlardır. Ehli özr olanlar bununla sureti umumiyyede mükellefiyyetten istisna edilmiş olduğu gibi bunlar miyanında bir taraftan özr-ü ıztırabının şiddetine sabr-ü tahammül eylemek diğer taraftan cihadın fazıletini takdir ederek mücahidîn ile beraber bulunamadığından dolayı kederinden kanlı yaşlar dökerek selâmet ve muzafferiyyetlerine dua ve « اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهٖ » irşadına

tevfikan Allah ve Resulullah için hayırhahlık etmek suretile mücahedei ma'neviyye içinde bulunanların Ahırette mücahidîn derecesinde ecr-ü sevaba nail olabilmeleri ihtimali anlatılmak için bunlar ademi müsavattan istisna olunmuştur.

Kadir ve âsı ve muzırrolanlar ise müstahıkkı derece değil, müstahıkkı ıkab olacaklarından fîsebilillâh mücahidîn ile şöyle dursun sulâhai kaıdîn ile bile müsavî olamıyacakları cihetle mukayesei fazılet mevzuundan haric bırakılmışlardır. Velhasıl istisnada asıl, isbattan nefiy, nefiyden isbat olmayıb mücerred ıhrac ve « حُكْمٌ بِالْبَاقِى بَعْدَ الثُّنْيَا » olmasına mebni burada ademi müsavattan istisna edilen « اُولِى الضَّرَرِ » hakkında alesseviyye sabit bir müsavat hukmü lâzım gelemiyeceğinden

«ulizzararın gayrı olan kaıdîn, mücahidîn ile müsavi olamazlar amma ulizzarar umumiyyetle müsavi olurlar» gibi bir ma'nâ anlamamalıdır. Belki «ulizzararın hukmi müşavatı meskûtün anhtir. Onlar ya hiç müsavi olamazlar veya içlerinde müsavi olanların bulunması melhuzdur» diye anlamalıdır. Bundan başka şunu da nazarı dıkkatten ayırmak lâzım gelir ki bu mukayesede mücahidîn dahi mutlak bırakılmamış evvel emirde iki kayd ile takyid olunmuştur. Birisi fî sebilillâh olmak, diğeri mallarile ve canlarile olmaktır. Esasen orfi şeri'de «mücahidîn» fîsebilillâh harbedenler demek olduğu halde fîsebilillâh kaydinin bir daha tasrihı bu fazılete irmek için niyyetin pek ziyade hâlıs olması lüzumunu ve her harb edenin değil her mücahidin bile bu mukayeseye dahil olamıyacağını ış'ar eder.»
sh:»1434
« بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ » kaydi de hulûsi niyyetten sonra kaıdînden efdal olabilmek için

ümcahidînde bu ikisinin birleşmesi de şart olduğuna işarettir. Mücahidînin sarfiyyatına kaıdînin muaveneti maliyyeleri karıştığı takdirde o kaidînin dahi hıssai cihadı bulunmuş olacağından o zaman tarafeyn beyninde ademi müsavat ve fazılet hukmü sureti kat'ıyye ve umumiyyede mevzuı bahs olamayacaktır. Kaidîn arasında mücahidînden efdal olmasa bile müsavi olanlar bulunabilecektir. Ve fakat bu da kuudundan dolayı değil, cihada malen iştirakinden dolayı olduğu için fazılet kaıdîn tarafında değil, mücahidîn tarafındadır. Şu kadar ki ba'zı zamanlar bu mücahidînin menba' ve mebdei fazıleti bilfi'ıl saffı harbde değil, arkalarındaki kaıdîn içinde duran cihadı ekber mücahidleri miyanında bulunabilir. Netekim Halid ibni Velid ve emsali mücahidîn müselyimetülkezzab ile çarpışırlarken hiç biri Medinede ikamet eden ve bütün bu cihadı sevk-u idare eyliyen Hazreti Sıddıktan daha mücahid ve daha efdal olmadılar. Kezalik Kisrâ ve Kaysar ordulariyle çarpıştıkları zaman ne Hazreti Ömer, ne de Hazreti Osman ve Hazreti Aliden daha mücahid ve daha efdal değil idiler.

Burada kaıdîn ve mücahidîn kelimeleri ma'nâyı örfîleri mucebince bil'ibare fîsebilillâh muharebeye aid bulundukları şüphesiz olmakla beraber asıl mefhumlarında kuud, ataleti müş'ır ve mücahede de bezli vus' ederek ve zahmetler çekerek uğraşmak ve çalışmak demek olduğu ve ma'nâyı örfîye ıtlakları bu mefhumdaki hususıyyetlerinden nâşi bulunduğu cihetle bu mukayese sureti umumiyyede çalışanlarla çalışmıyanlarnı dahi müsavi olamıyacaklarını ve her hangi bir hususta fîsebilillâh hüsni niyyetle çalışanların oturanlardan efdal olduğunu ve şu kadar ki kötülük ve zarar için çalışanların bu mukayeseden haric bulunduklarını bil'işare ifade eylemektedir. Bu işarete nazaran fîsebilillâh mal-ü can ile mücahede mefhumunun
sh:»1435
« وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا » âyetinde olduğu gibi o kadar büyük

şumulü vardır ki harb mes'elesi bunun cüz'iyyatından biri demektir. Bundan dolayıdır ki Resulullah harbden avdet buyurdukları zaman «

رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْاَصْغَرِ اِلَى الْجِهَادِ الْاَكْبَرِ = küçük cihaddan

büyük cihada döndük» hadîsi Nebevîsile tehzibi nefs ve ıslahatı dahiliyye ile uğraşmanın cihadı ekber

olduğunu tebliğ buyurmuşlardır.

Hasılı 95.

﴿لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ﴾

mü'minler den özürsüz ve zararsız olan kaıdîn

﴿وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ﴾ mallarile ve

canlarile fîsebilillâh mücahede edenler ile müsavi olamazlar. Açıkcası

﴿فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً﴾ Allah mücahede

edenleri oturanlara derece i'tibarile tafdıl etti, çalışanlara çalışmıyanların, fîsebilillâh harb edenlere

etmiyenlerin üstünde fazla bir derece verdi ﴿وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى﴾ Maamafih
Allah hüsnâyı, ya'ni en güzel sevab olan Cenneti ikisine de va'd buyurdu ve buyurduğu halde böyle yaptı.»

-Bu böyle olunca hüsnâ mev'ud olmıyan ve kuudları me'zunünfih olmayıb zarar ve ma'sıyet teşkil ettiğinden

dolayı ıkab mev'ud olan kaıdînin mücahidîn ile müsavi olamıyacakları evleviyyetle anlaşılır. İkisinin de
hüsni akıdeleri ve hulusı niyyetleri olduğu ve hüsnâ ikisine de mev'ud bulunduğu halde bile müsavi

değildirler.

﴿وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا عَظِيمًا﴾ Allah

mücahidîni pek büyük bir ecr ile kaıdîne faık kılmıştır ki bu ecirde mücahidîn beyninde alesseviyye bir

mertebe değil 96. ﴿دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً﴾ Allahdan bir çok dereceler ve

mağfiret-ü rahmet olmak suretiledir. Ba'zısı

sh:»1436

kaıdînden bir derece fazla ise diğer ba'zıları derecelerle fazladır. Ve derecatı mücahidîn müteaddid ve

mütefazıldır ve bu ecirlerin içinde Allahın büyük bir mağfiret ve rahmeti de vardır. Bu sayede geçmiş

günâhlar da bu ecr-ü derecatı tenkıs etmiyecektir. Muhakkak

﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ dir.

Zararlı olan kaıdînden bir kısmı mühimmin haline gelelim. 97.

﴿اِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰئِكَةُ ظَالِمٖي اَنْفُسِهِمْ﴾ o kimseler ki nefislerine

zulm ederlerken Melekler Dünyada canlarını alacak veya Âhırette kendilerini yakalayıb mahşere sevk

edeceklerdir, muhakkak ﴿قَالُوا﴾ Melekler onlara ﴿فِيمَ كُنْتُمْ﴾ siz ne halde idiniz,

dininize müteallık ne işte bulunuyordunuz diye ıtab edib soracaklar

﴿قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى الْاَرْضِ﴾ onlar da biz bu yerde, şu bulunduğumuz

mevkı'de zaiyf addedilmiş kimseler idik, ya'ni kahr-u mağlûbiyyet altında acz-ü za'fımızdan nâşi bir şey

yapamıyorduk, zuafâ sayılırdık diye ı'tizar edecekler ﴿قَالُوٓا﴾ Melâike de bunlara

﴿اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا﴾ Allahın Arzı geniş değil

mi idi -meselâ Medineye, Habeşistana hicret edib kendilerini kurtaranlar gibi- Yer yüzünde diğer bir tarafa

hicret etse idiniz ya? diyecekler ve ı'tizarlarını kabul etmiyeceklerdir. ﴿فَاُولٰٓئِكَ﴾ işte böyle

bulundukları yerde vecibelerini iyfaya mani' olan kahr-u galebe altından çıkmak ve az çok müsaıd bir tarafa gidebilmek kudretini olsun haiz oldukları ve binaenaleyh bütün ma'nâsile aceze ve zuafâdan bulunmadıkları halde kendilerini her vechile âciz addedib yerlerinden kımıldanmıyanlar bu suretle
sh:»1437
muktedir olabilecekleri vazifelerini terketmiş ve küfr-ü zulme müsaıd bulunmuş olacaklarından bunların

﴿مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ﴾ me'valarıCehennemdir ﴿وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا﴾ ve bu gidiş ne

fena bir gidiştir veya o Cehennem ne fena yerdir!

Bu âyet Mekkede müsliman olmuş ve hicret farz bulunduğu esnada hicret etmemiş olan bir takım kimseler hakkında nâzil olmuştur. Demek ki hicret vacib iken küffara mümaşat edib oturmak doğrudan doğruya küfür değil ise de her halde bir ma'sıyet ve nefse bir zulümdür. Müfessirînin beyanına göre bu âyet bir yerde dinini ikameye imkân bulamıyan bir adamın oradan hicret etmesi vacib olduğuna delâlet etmektedir. Hadîsi Nebevîde sahihan varid olduğu üzere «her kim diniyle bir yerden bir yere firar ederse gittiği bir karış yer de olsa Cennete istihkak kesb eder, babası İbrahim ve Peygamberi Muhammed aleyhimesselâmın refikı olur» rivayet olunuyor ki bu âyet nâzil olunca Resulullah bunu Mekke müslimanlarına göndermiş, Cündüb ibni Damre radıallahü anhde oğullarına «beni yükletiniz, çünkü ben de müstad'afînden ne de yolu bilmeyenlerden değilim, vallahi bu gece Mekkede yatmam» demiş idi, oğulları bunu bir secdeye koyub Medineye müteveccihen yüklendiler, pek ıhtiyar bir zat idi yolda vefat etti.» İlh.

Demek oluyor ki lüzumunda hicret dahi bir nevi' mücahededir. Küffarın tahti kahrında ezilib kalmak ve dini hakkın inkişafına hizmet edememek, binnetice fena bir istihaleye sebeb olabileceğinden az çok kudreti

varken bundan kaçınmamak nefse bir zulümdür. 98. ﴿اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ الخ﴾ Ancak bir

çare bulamıyacak, hicretin mütevakkıf olduğu esbaba güç yetiremiyecek ve bizzat yahud bilvasıta yolu doğrultub gidemiyecek olan hakıkaten zaiyf ve biçare
sh:»1438

erkekler ve kadınlar ve çocuklar müstesna 99.

﴿فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ﴾ çünkü bu gibi çaresizleri Allahın afv

etmesi kaviyyen me'muldür. Bunlar için de gitgide küfre istihale tehlükesi melhuz bulunduğundan alel'ıtlak

ma'füv olur denemezse de çocuklar henüz mükellef olmadıklarından büyükler de kalblerindeki iymanı

muhafaza etmek şartıyle terki hicrette ma'zur bulunduklarından dolayı şayanı afv-ü gufrandırlar.

﴾وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُورًا﴿ dir.

100. ﴾وَمَنْ يُهَاجِرْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴿ ve her kim -yolunu bilib de fîsebilillâh muhaceret ederse ﴾يَجِدْ فِى الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً﴿ Arzda bir çok gidecek, sığınacak veya düşmanlara rağm edecek yer ve genişlik bulur.» -Binaenaleyh yerinde bir nevi' rahat ve refahı bulunanlar oradan ayrılınca behemehal meşakkatlere ve darlıklara düşeceğini zannedib de korkmamalıdırlar. Bir de

﴾وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ﴿ her kim Allaha ve Resulüne muhacir olarak evinden çıkar da ﴾ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ﴿ sonra maksadına vasıl olmadan ölüm kendisine yetişirse ﴾فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ﴿ ecri Allah üzerine düşer, ya'ni amelini tamam etmiş gibi baliğan ma belağ ecrine nail olur.»- Binaenaleyh bu babda «yerimden ayrılırsam maksada ya vasıl olurum ya olamam, iyisimi elimdekini de zayi' etmeyeyim, dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan da olmıyayım diye düşünmemelidir. Allah için hareket eden hasbelkader yarı yolda da kalsa yine tamam ecre nail olacağını bilmelidir.

﴾وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴿

sh:»1439

Anifen nakledildiği üzere Cündub ibni Damre Medine ye gelirken yolda «ten'ıym» nam mevkıa vardıklarında vefat edeceğini hissedib sağ elini sol eline koymuş «Allahım, şu senin, şu da Resulünün, Resulün sana ne ile biy'at ettiyse ben de öyle biy'at ediyorum» demiş ve teslimi ruh etmiş idi. Bu haber Eshabı Peygamberîye vasıl olduğu zaman «Medinede vefat etseydi ecir etemm olurdu» demişler, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur. Talebi ilim veya hacc veya cihad veya bunlar gibi her hangi bir masdaı dinî ile livechillâh vakı' olan her hicret Allaha ve Resulüne hicret olunduğunu da beyan etmişlerdir.

Mücahidîn ile kaıdînin mukayesesinden sonra mücahidîn hakkındaki tahfifâtı İlâhiyye cümlesinden olmak üzere seferde, hali havfte ve düşman karşısında ve belki maraz ve matar gibi alel'umum mevakı'ı zarurette nemazın keyfiyyetini beyan ve bu suretle hem cihadın hem nemazın dindeki ehemmiyeti kat'iyelerini tansıs için buyuruluyor ki:

﴾١٠١﴿ وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا﴿﴾

sh:»1440

﴾١٠٢﴿ وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ

مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَاْخُذُوٓا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ
وَرَٓائِكُمْ وَلْتَاْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ
وَلْيَاْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ
اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَنْ تَضَعُوٓا
اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا
﴿١٠٣﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا
وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ
كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَهِنُوا فِى
ابْتِغَٓاءِ الْقَوْمِ اِنْ تَكُونُوا تَاْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ يَاْلَمُونَ كَمَا تَاْلَمُونَ
وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Sefer ettiğiniz vakıt o küfredenlerin size bir fenalık yapmalarından korkuyorsanız nemazdan kısmanız artık size bir

sh:»1441

günah olmaz muhakkak ki kâfirler size açık bir düşman bulunuyorlar 101 Ve o vakıt sen içlerinde olub da onlara nemaz kıldırdığında içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun, silâhlarını da yanlarına alsınlar, bunlar secdeye vardıklarında diğer kısım arkanızda beklesinler, sonra o nemaz kılmamış olan diğer kısım gelsin seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar ve silâhlarını yanlarına alsınlar, kâfirler arzu ederler ki silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil bulunsanız da size birdenbire bir basgın bassalar, eğer yağan yağmurdan bir eziyyet varsa veya hasta iseniz silâhları bırakmanızda beis yoktur, bununla beraber ihtiyatı elden bırakmayın çünkü Allah kâfirler için mühiyn bir azab hazırlamıştır 102 O korkulu zamanda namazı kıldınız mı gerek ayakta ve gerek otururken ve gerek yanlarınız üzerinde hep Allahı zikredin, derken korkudan ıtmi'nan buldunuz mu o vakıt namazı tam erkâniyle eda edin çünkü namaz mü'minler üzerine muayyen vakıtlarla yazılı bir farz bulunuyor 103 Düşmanınız olan kavmî ta'kıb etmekte za'f göstermeyin, eğer siz elemleniyorsanız şüphe yok ki sizin elemlendiğiniz gibi onlar da elemleniyorlardır, kaldı ki siz Allahdan onların ümid edemiyecekleri şeyler umuyorsunuz Allah da alîm, hakîm bulunuyor 104

____

﴿وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ﴾ yer yüzünde sefer ettiğiniz vakıt.» -Görülüyor ki burada

fîsebilillâh kaydi tasrih olunmamıştır. Binaenaleyh zahirine nazaran gerek cihad ve gerek hicret gerek ticaret ve gerek her hangi bir sebeb ve maksadla vakı' olan seferlerin hepsine şamil olur ve bunun için âyetin alel'ıtlak seferî namaz hakkında olduğu söylenmiştir. Maamafih âyetin yine seferi cihad ile alâkadar olduğu da siyakından zahirdir. Ve bunun için burada alel'ıtlak seferî namazlara bir iyma bulunsa bile asıl mâ siyka leh havfi düşmanla alâkadar olan harb veya hicret seferi olduğundan hukmi âyet
sh:»1442
salâtı seferîden ziyade mevakı'i zarurette salâtı havfe nazırdır.

Ya'ni seferber olub yürüdüğünüz vakıt

101.

﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواۜ﴾ kâfirlerin sizi fitne ve mihnete düşüreceklerinden korkarsanız

namazı biraz kısa kesmenizde günah yoktur.»

Ma'lûmdur ki kasr, çekib uzatmanın zıddı olarak kısıb kısaltmak demektir. «

اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ » da kasr minessalât iki suretle mutasavverdir. Birisi rek'atların

adedini kısaltıb dört yerine iki kılmak ya'ni kemmiyyeten kasr etmektir ki bir hısım müfessirîn bu ma'nâyı vermişlerdir. Fakat bu ma'nâ her namazda cereyan etmez, akşam ve sabah namazları haric kalır. Biri de kıyam yerine kuud veya rükub, rüku' ve sücud yerine iyma ile iktifa eylemek gibi namazın hududunu ve evsaf-ü keyfiyyatını kısaltmak, keyfiyyeten kasretmektir. Diğer cihetten kasr, habs-ü tevkıf ma'nasına da gelir. Bu suretle de kasr minessalât namazın ba'zısını kazaya bırakmak demek olur. Zahiriyye evvelki ma'naya, ya'ni kasrı rek'ate hasr etmiş ve bu âyet mucebince seferde kasrı salâtın hali havfe mahsus olduğuna ve binaenaleyh seferî olan bir adamın hali emniyyette namazını tam kılması lâzım geldiğine kail olmuşlardır. Şafi'iyye de bu ma'naya hamletmiş ve fakat havf ile takyid etmeksizin seferî olan bir adamın dört rek'atli namazları tansıf etmesi caiz ve fakat itmam eylemesi evlâ olduğuna kail olmuştur.

Hanefiyyeye gelince: burada üç ma'nâ muhtemil olmakla beraber kasırdan murad ikinci ma'nâ keyfiyyeten kasr olması lâzım geleceğine ve esasen seferde dört rek'atlilerin iki re'kat kılınması bir kasr değil bir itmam olduğuna ve binaenaleyh fazlası caiz olmadığına kail olmuşlardır. Zira sahibi Buharîde dahi merviy olduğu üzere
sh:»1443
namaz ilk farz kılındığı zaman hazarda ve seferde ikişer rek'at olmak üzere farz kılınmış ve bil'ahare hazarda öğle, ikindi, yatsu namazları dörde iblâğ edilerek tezyid kılınmış ve salâtı sefer, hali aslî üzere bıkarılmıştır. Ve bu hukûm kitab ile değil sünnet ile sabittir. Bu âyet ise bilhassa hali havf ile meşrut bulunduğundan bu cihetten sakittir. Bunun için alel'ıtlak ahkâmı seferi buradan istinbata kalkışmak doğru değildir. Ve hali havften maadasının âyette meskûtün anh olduğu Şafiiyyece de müsellemdir. Binaenaleyh seferde kasrı kemmiyyet derecei saniyede meşru' bir ruhsat gibi görünürse de hakikatte derecei ulâda meşru' bir azimet mahiyyetinde olduğundan burada ruhsat verilen kasrın kasri keyfiyyet olması lâzım gelir. Bu tefsir Tavustan ve İbni Abbastan dahi merviydir. Resulullahın bütün seferlerinde gerek hali havf ve gerek hali emniyyette adeti rekeâtı kasr etmiş olduğunda hiç ıhtilâf edilmemiştir. Demek ki her hangi bir müsafirin farzı esasen iki rek'attır. Hazreti Ömerden merviy olduğu üzere seferde hali emniyyette kasr «

صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّٰهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ » hadîsi Nebevîsi

mucebince kabulü lâzım gelen bir sadakai İlâhiyyedir. Hali havfteki kasr ise buna munzammolan bir kasrı

keyfiyyettir ki sûrei Bakaredeki « فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًاۚ » âyetinde olduğu gibi

havfin derecesine göre mâşiyen edaya veya iymaya, bunlar da olamadğı takdirde kazaya bırakmaya

müsaıddir. (O âyete bak).

Şimdi düşman müvacehesinde vaz'iyyetin müsaadesine göre kasrı salâtın cemaat ile yapılabilecek bir sureti mahsusasına gelelim:

102. ﴿وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ﴾ ya Muhammed, sen bu hali havfte bulunan ve kasrı salâta me'zun olan mücahidînin içinde bulunub da ﴿فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ﴾ onlara namaz kıldırdığın vakit ﴿فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ﴾ içlerinden bir kısmı

sh:»1444

seninle beraber dursunlar, ya'ni askeri evvelâ iki kısm yap, bir kısmı düşman karşısında beklesin, bir kısmı da seninle beraber namaza dursunlar ﴿وَلْيَاْخُذُٓوا اَسْلِحَتَهُمْ﴾ ve namaza duranlar dahi silâhlarını bırakmayıb yanlarına alsınlar ﴿فَاِذَا سَجَدُوا﴾ bunlar secde edib rek'ati bitirdiler mi ﴿فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْ﴾ arkanızdan düşman karşısına çekilsinler ﴿وَلْتَاْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا﴾ ve kılmamış olan diğer kısım gelsin ikinci rek'ati de ﴿فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ﴾ seninle beraber bunlar kılsınlar.» -Demek ki kılınan namaz iki rek'attir. Ve her rek'ate bilmünavebe bir kısım iştirak etmiştir. Şu halde her birinin ikinci rek'atleri ne olacak? Kıtalin başlaması gibi havfin iştidadını müstelzim olan bir hali cedid tahaddüs etmedikce ikinci rek'atin de her biri tarafından yine bilmünavebe itmam edilmesi lâzım gelecektir. Ve böyle olduğu sünneti Nebeviyye ile de beyan olunmuştur. İbni Ömer ve ibni Mes'ud Hazaratından rivayet olunduğu üzere Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem salâtı havfi kıldırdığı zaman âyette olduğu gibi ilk taife ile bir rek'at ve diğer taife ile de bir rek'at kılmış, sonra bu taife düşman karşısına gitmiş yine evvelki taife gelib ikinci rek'ati kıraetsiz kaza etmiş ve selâm vermiş, sonra bunlar gidib yine ikinci taife gelmiş birinci rek'ati kıraet ile kaza etmişler ve selâm vermişler ve bu suretle her taife iki rek'at kılmışlardır. Maamafih bu noktada diğer kaviller ve rivayetler de vardır.

﴿وَلْيَاْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ﴾ Ve bu ikinci taife namaza gelirken teyakkuz ve ihtiraz üzere bulunsunlar ve silâhlarını üstlerine alsınlar.» -Evvelkinde yalnız silâhlarını alsınlar demekle iktifa edildiği halde burada teyakkuz ve ihtiyat-ü ihtiraz demek olan

sh:»1445

«hizr» in dahi ilâve edilmiş olması düşman karşısında yerlerini berikilere terkederlerken pek ziyade ihtiyat ile hareket etmek lüzumunu iş'ar içindir. Çünkü ﴿وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ kâfirler öyle arzu etmektedirler ki ﴿لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ﴾ siz esliha ve emtianızdan, levazim ve mühimmatı harbiyyenizden gaflet etseniz, boş bulunsanız da ﴿فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً﴾ üzerinize birden bire bir saldırı verseler.»- İbni Abbas ve Cabirden rivayet olunduğuna göre Resulullah Eshabiyle öğle namazını kılmış, müşrikler de bunu görmüş idi. Sonradna «biz ne fena yaptık, neye o sırada hücum edivermedik» dediler ve diğer bir nemaz esnasında baskın etmeğe azmeylediler. Allah tealâ da bu âyet ile Peygamberine onların esrarını bilirdi. Maahaza

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى اَنْ تَضَعُوا اَسْلِحَتَكُمْ﴾ ve eğer size yağmur kabilinden bir eziyyet olur veya hasta bulunursanız silâhlarınızı bırakmanızda günah yoktur. Yağmur ve hastalık gibi bir sebebden naşî silâhları üstünüze almanız pek zahmet verir veya silâhı bozmak ihtimali bulunursa o zaman namaz kılarkan üstünüze almıyabilirsiniz ve bu almamak günah olmaz.» -Demek ki böyle bir eziyyet ve zarar bulunmadıkca silâhı üzerinde bulundurmak vâcib de elden bırakmak günahtır ve bırakmak câiz olduğu zaman da ﴿وَخُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ her halde hizrinizi tutunuz, kuşkulu durunuz nemaz kılarken dahi düşmandan teyakkuz ve tahaffuz ve ıhtiraz üzere bulununuz, uyanık ve ihtiyatlı olunuz, gafil avlanmamak için ne lâzımsa yapınız düşmanın bağteten

sh:»1446

hücumuna ma'ruz kalmıyasınız.»- Burada Fahruddîni Razî der ki «bu âyet düşmandan hazer vâcib olduğunu anlattığından maznun olan mazarratların kâffesinden hazer ve ıhtirazın vücubuna dahi delâlet eder. Bu suretle deva ile mualeceye ıkdam etmek ve def'i mazarrat için kendi eliyle çalışıb çabalamak, vebadan ıhtiraz eylemek maili inhidam bir duvar altında oturmakdan sakınmak vacibdir.» İlh. Ve bunu « لا عدوى » hadîsi şerifine muârız zann etmemelidir. Akıdei diniyye noktai nazarından sirayeti maraz ve vafat için bir müessiri hakıkî ve zarurî i'tikad etmek başka, onu halık tealânın meşiyyetile icrayı te'sir eden her hangi bir sebebi adî gibi görmek ve bu cihetle ihtiraz eylemek yine başkadır. Netekim düşmandan hazer emredilmekle beraber bunu hakıykaten düşmanın kuvvet-ü kudretine haml ettirmemek ve bu suretle vehm-ü halecana düşürmemek ve kalbleri ancak Allaha rabt ettirmek ve maamafih esbabada ithimam emrini te'yid eylemek için ﴿اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا﴾ buyurulmuştur. Ki Allahın kanunlarına küfredib ihmal etmek dahi bu vaidde dahildir.

Kelbînin Ebu Salihten rivayetine göre «Resulullah Benî emmare harb için gazaya çıkmıştı, vardılar bir menzile kondular, düşmandan hiç bir kimse görmiyorlardı, nâs silâhlarını koydular, Resulullah da silâhını bırakıb kazai hacete çıktı, dereyi geçti, hava çileyor, yağmur serpiyordu, derken vadiy Resulullah ile Eshabının arasında bir hail oldu, binaenaleyh Resulullah oturmuştu. « غورث بن الارس المحاربى » bunu gördü ve «seni katletmezsem Allah beni katletsin» deyip kılıcı yanında dağdan indi, Resulullah baktı ki herif gelmiş kılıcı çekerek baş ucuna dikilmiş «şimdi ya Muhammed, seni benden kim kurtaracak?» diyordu derhal Resulullah «Allah azze ve cell» buyurdu ve « اَللّٰهُمَّ اكْفِنِى غَوْرَثَ بْنَ الْحَارِثِ بِمَا شِئْتَ » dedi Gavres de Peygamberi vurmak için kılıciyle saldırdı ve fakat iki küreğinin arasına

sh:»1447

bir sancı saplanıb yüzü kuyun sürctü ve kılıcı elinden fırladı, hemen Resulullah kalkıb kılıcı aldı ve «ey Gavres şimdi seni benden kim meneder?» buyurdu, o da «lâahad = hiç kimse yok» dedi, o zaman aleyhısselâtü vesselâm « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ » diye şehadet getirirsen ben de kılıcını sana veririm» buyurdu. O «hayır ve lâkin ilel'ebed sana kital yapmıyacağıma ve aleyhinde hiçbir düşmana muavenet eylemeyeceğime şehadet ederim» dedi Resulullah da kılıcı verdi, bunun üzerine Gavres «vallahi, sen benden çok hayırlısın» dedi, Resulullah da ben ona senden ehakkım» buyurdu, binaenaleyh Gavres dönüb arkadaşlarına gitti vak'ayi anlattı, ba'zıları iman ettiler o sırada vadiy durmuştu Resulullah da geçib Ashabına vak'ayi haber verdi. İşte « خُذُوا حِذْرَكُمْ » emri böyle ansızın bir baskına uğramaktan tahaffuz içindir.

Bu âyette beyan buyurulan salâtıhavf Resulullaha hıtaben varid olmuş bulunduğu ve Resulullahın imametiyle namaza ivaz bulunamayıb diğer imam da bulunabileceği için bir rivayette imam Ebi Yusuf

bunun Resulullaha mahsus olduğuna ve Resulullahdan sonra salâtıhavf böyle bir imam ile kılınmayıb lâekal iki imam ile diğer namazlar gibi kılınacağına kail olmuş ki Malikiyyeden ibni Uleyyenin dahi mezhebi bu imiş. Fakat cumhur, Resulullahdan sonra eimmenin o makama kaim naibi Nebevî olmalarî hasebiyle «

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكّيهِمْ بِهَا » emrinde olduğu gibi

hıtabın Peygamberden sonra ümeraya dahi mütenavil bulunduğunu beyan etmişlerdir. Netekim Said ibni As Taberistan da salâtıhavf kılmak istediği zaman «içinizde Resulullah ile bir salâtihavfa hazır ve şahid olan kim var?» diye sormuş, Huzeyfetübnilyeman kalkıb ta'rif etmiş, o da o suretle kıldırmış idi ki içlerinde bir çok Sahabe de vardı. Kezalik Abdullah ibni Semüre maiyyetinde Babile gaza ettikleri zaman bu da salâtihavf kıldırmış idi.
sh:»1448

103. ﴿فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ﴾ İmdi bu namazı eda ettiğiniz, yani salâtihavfi kıldığınız:

kılıp bitirdiğiniz vakıt ﴿فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْۚ﴾

arkasında ayakta ve otururken ve yatarken cem'ii ahvalde Allahı zikir ve yad ediniz ve hatta kitale giriştiğiniz de bile ayakta kılıç çalarken, dizleyib endaht yaparken, yaralanıb yere düştüğünüzde Allahı kalbinizden çıkarmayınız, dilinizden bırakmayınız.» -Diğer bir manâ ile- ba'dehu ahval şiddetlendiği zaman namaz kılmak istediğinizde her biriniz bulunduğunuz vaziyyete göre meselâ ayaktakiler ayakta, oturanlar oturduğu, yatanlar yattığı yerde olarak nasıl rast gelirse öylece iyma ile kılınız ve bu hal içinde Allahı zikrediniz, ba'zı müctehidîn burada bil'fiil kıtal halinde bile böyle iyma ve zikrile namazın kılınacağını anlamışlarsa da eimmei Hanefiyyenin muhtarına göre bil'fiil kital ile iştigâl namaza mani'dir. O zaman namaz kazaya bırakılır netekim yevmi «ahzab» da Resulullah dört vakıt namazı kazaya bırakmıştı.

﴿فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ﴾ Ba'dehu harb bitib ıtminan hasıl ettiğiniz kalbleriniz sükûnet bulub

ahvalden emin olduğunuz da ﴿فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَۚ﴾ vaktı gelen namazı bütün erkân ve

şeraitıyle güzelce kılınız, yâhud harb esnasında kılamadığınız namazları kazâ ediniz.» -İmamı Şafiî

Hazretleri o karışık zamanlarda kılınan namazların hepsine tamamile kaza ediniz demiş ise de bu ma'nâ

müsteb'addir. Zahir olan vakti gelenlerin edası veya kılınamıyanların kazasıdır.

﴿اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾ zira namaz

mü'minler üzerine bir kitabı mevkuttur. Ya'ni müretteb ve muayyen vakitlerde yazılı bir farzı kat'îdir.»- Ki bu

evkat Kur'anda «

﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِۜ﴾ ، ﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَىِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِۜ﴾ ،
﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَاۚ وَمِنْ اٰنَٓائِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ﴾ ، ﴿فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

﴾وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ﴿»

sh:»1449

gibi âyetlerde öğle, ikindi, akşam, yatsu, sabah, beş vakıt olmak üzere ta'yin kılınmış ve hududı mahsusasiyle tahdid ve ta'rifi de tarafı risaletten beyan ve tafsıl olunmuş ve o vakittenberi teamülen de müslimanlar beyninde zaruriyyatı diniyyeden olarak mazbut bulunmuştur. Namazın böyle evkatı hamse ile takdiri ma'kulât noktai nazarından şu veçhile izah da edilmiştir.

Âlemin cereyanı hayatında her şey beş mertebe geçirir: birincisi, hudus ve vücude duhul mertebesidir. Netekim insan da doğar ve bir müddet neşv-ü nema devresi yaşar ve bu müddete sinni neşv-ü nema denilir. İkinci mertebe devri tevakkuftur ki bir müddet artıb eksilmiyerek sıfatı kemali üzere kalır ve bu müddete sinni şebab denilir. Üçüncü mertebe, devri kühûlettir ki insanda gizli bir noksan yüz göstirir ve bu müddete sinni kühûlet denilir. Dördüncü mertebe devri şeyhuhat ki insanda açıktan açığa bir takım noksanlar zuhur etmeğe başlar ve ölünceye kadar gider. Buna da sinni şeyhuhat ve ıhtiyarlık denilir. Beşinci mertebe, öldükten sonra bir müddet âsârı bâkı kalıb bil'ahare bu âsâr da mahv-ü zail olur ve ortada nam-ü nişanı kalmaz. İşte âlemde bu beş mertebe gerek insanda ve gerek sair hayvanat veya nebatat hâdisatının hepsinde caridir. Tulû' ve gurubuna nazaran güneş de bu beş hal ile alâkadardır. Meşrıktan doğduğu sırada hali insanın doğduğu zamanki halini andırır, peyderpey yükselir, nuru kuvvetlenir, harareti şiddetlenir, nihayet Semanın ortasına gelir bir lahzai tevakkuf geçirir, sonra inmeğe başlar ve hafî noksanlarla tedricen ikindiye kadar gider. Sonra noksanları tezahür eder, zıyası harareti zayifler, inhitatı artar ve sür'atle guruba teveccüh eyler, gurubdan sonra üfukı garbîde şafak denilen ba'zı âsârı kalır, sonra bu da muzmahil olur ve güneş sanki âlemde mevcud değil imiş gibi

sh:»1450

bir hale gelir. Herkesin görebileceği bütün bu ahval, Allahdan başka hiç bir kudretin hâkim olamıyacağı umurı acibe olduğu için Allah tealâ bu beş halden her birini bir emri ilâhîye alâmet kılarak her birinde bir namaz farz kılmış ve bu beş vakıt namazı her günkü tahavvülâtı ta'yin ve irae eden bir takvim gibi nâzımı vazife bir kitabı mevkut yapmıştır. Bunun içindir ki mü'minlerin namazları ne kadar muntazam olursa halleri de o nisbette muntazam olur. Namaz hem bir vesilei intizam, hem de gayeyi inşirah olan bir vazifei şükrandır. Havf halinde ümidi, emniyyet halinde şevkı tezyid eder. Fakat o zaman da vazife bundan ibaret zannedib de kalmamalıdır. Namazı güzelce kılınız. Bununla beraber 104.

﴾وَلَا تَهِنُوا فِى ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ﴿ o kavmi küffarı taleb-ü ta'kıbde gevşeklik de etmeyiniz, zaiyf kalbli olmayınız, ﴾اِنْ تَكُونُوا تَاْلَمُونَ﴿ eğer siz bundan müteellim oluyorsanız bilmelisiniz ki ﴾فَاِنَّهُمْ يَاْلَمُونَ كَمَا تَاْلَمُونَ﴿ onlar da sizin elemlendiğiniz kadar elemlenirler. Fazla olarak

﴾وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ﴿ siz Allahdan onların ümid edemiyecekleri şeyler umarsanız. Onlar metaı kalil olan hayatı Dünyayı ararken siz nâmütenahi sevab ve Âhıret istersiniz, sizin sahai ümidiniz onlardan çok vasi'dir. Bunun için siz onlardan çok yüksek bir azm-ü şavk ile mücahede etmelisiniz. ﴾وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴿ Allah ise alîm ve hakîmdir. Binaenaleyh Allahın emirlerini imtisal edib ilm-ü hikmet dairesinde hareket ediniz ki umduklarınıza nail olasınız.

Burada dini islâmın ruhu ve kitabın hikmeti nüzulü olan pek mühim bir mes'ele vardır ki hak ve ihkakı hak

sh:»1451

kazıyyesidir. Kâfirlere karşı böyle mücadele ve ta'kıb emirlerini görüb de onlara hıyanet etmeyi, haksızlık yapmayı, yapmadıkları şeyi isnad ile iftira etmeyi muktezai diyanet zannetmemelidir. Hak, kâfire dahi taallûk etse yine haktır. Ve bir dinin kemali telâkkiyatı hukukiyyesinin şumulü ve ciddiyyetinde ve islâmın en büyük inkişafı adil kuvvetinin tecelliyatında aranmak lâzım gelir. Kâfirin küfrü, hukukuna tecavüzü mübah kılmaz. Dini hakkın icabı kâfirin dahi lehinde aleyhinde ancak Allahın inzâl buyurduğu kanunı hak ve ahkâmı ma'dilet ve esbabı ilmile hukmetmektir. Çünkü ya Muhammed:

﴿١٠٥﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ
النَّاسِ بِمَٓا اَرٰيكَ اللّٰهُؕ وَلَا تَكُنْ لِلْخَٓائِنِينَ خَصِيمًاۙ ﴿١٠٦﴾
وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًاۚ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تُجَادِلْ
عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا
اَثِيمًاۚ ﴿١٠٨﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ
وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا
يَعْمَلُونَ مُحِيطًا﴿﴾

sh:»1452

﴿١٠٩﴾ هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَمَنْ
يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا
﴿١١٠﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ سُٓوءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ
اللّٰهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ
عَلٰى نَفْسِهِؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١٢﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ
خَطٖٓيـَٔةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرٖٓيـًٔا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا
مُبِينًاۚ ﴿١١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ
مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَؕ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ
شَيْءٍؕ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ
تَكُنْ تَعْلَمُؕ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ لَا خَيْرَ فِى
كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ
بَيْنَ النَّاسِؕ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ
اَجْرًا عَظِيمًا﴿﴾

sh:»1453

﴿١١٥﴾ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى
وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَۜ وَسَٓاءَتْ
مَصِيرًا ﴿١١٦﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا
﴿١١٧﴾ اِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٓ اِلَّٓا اِنَاثًاۚ وَاِنْ يَدْعُونَ اِلَّا
شَيْطَانًا مَرِيدًاۙ ﴿١١٨﴾ لَعَنَهُ اللّٰهُۢ وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ
نَصِيبًا مَفْرُوضًاۙ ﴿١١٩﴾ وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ
فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِۜ وَمَنْ يَتَّخِذِ

الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًاۜ ﴿١٢٠﴾
يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْۜ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا ﴿١٢١﴾
اُولٰٓئِكَ مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢٢﴾
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۜ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاۜ وَمَنْ اَصْدَقُ
مِنَ اللّٰهِ قِيلًا﴿﴾

sh:»1454

﴿١٢٣﴾ لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَٓا اَمَانِىِّ اَهْلِ الْكِتَابِۜ مَنْ يَعْمَلْ
سُٓوءًا يُجْزَ بِهٖ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا
﴿١٢٤﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ
مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٥﴾ وَمَنْ
اَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ
حَنِيفًاۜ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٦﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطًا﴿﴾

Meali Şerifi

Elhak biz sana bihakkın kitab indirdik ki insanlar arasında Allahın sana gösterdiği vechile hukm edesin; hâinlere müdafaa vekili olma 105 Ve Allaha istiğfar eyle, çünkü Allah gafur, rahîm bulunuyor 106 Nefislerine hıyânet edib duranlar tarafından mücâdeleye kalkışma, çünkü Allah vebal yüklenen, hıyanetkâr olan kimseleri sevmez 107 İnsanlardan gizlemeğe çalışırlar da Allahdan gizlemeği düşünmezler, halbuki onun

sh:»1455

razı olmıyacağı tezviratı tertib ederlerken o yanı başlarında, hem Allah her ne yaparlarsa muhît bulunuyor 108 Haydi siz öyle yapdınız: bu Dünya hayatta tuttunuz taraflarından kim mücadele edecek? Veya üzerlerine kim vekil olacak? 109 Halbuki kim bir kötülük yapar veya nefsine zulm eder de sonra Allahın mağfiretine sığınırsa Allahı bir gafur, rahîm bulur 110 Maamafih kim bir vebal kazanırsa onu sırf kendi aleyhine kazanır, Allah alîm, hakîm de bulunuyor 111 Her kim de bir cinayet veya bir vebal kazanır da sonra onu bir bîgünahın üzerine atarsa şüphesiz bir bühtan ve açık bir vebal daha yüklenmiş olur 112 Allahın fazl-ü rahmeti üzerinde olmasaydı onlardan bir taife seni bile hukümde haktan şaşırtmayı kurmuşlardı, maamafih onlar yalnız kendilerini şaşırırlar, sana hiç bir zarar edemezler, nasıl edebilirler ki Allah sana kitab ve hikmet indirmekte ve bilmediklerini sana bildirmektedir, hem Allahın senin üzerinde fazlı çok büyük bulunuyor 113 Onların fızıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur, ancak sadaka vermeyi veya bir ma'ruf işlemeyi veya insanların arasını düzeltmeyi emreden başka, ve her kim bunu Allahın rızasını arayarak yaparsa yarın biz ona büyük bir ecir vereceğiz 114 Her kim de kendisine hak tebeyyün ettikten sonra peygambere muhalefette bulunur ve mü'minler yolunun gayrısına giderse biz onu gittiğine bırakırız ve kendisine Cehennemi boylatırız ki o ne fena gidişdir 115 Doğrusu Allah kendine şirk koşulmasını mağfiret buyurmaz, ondan berisini ise dilediğine mağfiret buyurur, kim de Allaha şirk koşarsa hakıkatte pek uzak bir dalâle sapmıştır 116 Onu bırakıb da sade dişilere tapıyorlar, ve sade yalâbık bir Şeytana tapıyorlar 117 Ki Allah onu la'netledi, o da şöyle dedi: Celâlin hakkı için kullarından bir mukadder pay alacağım 118 Ve lâbüd onları sapıtacağım, ve her halde onları ümniyyelere düşürüb olmayacak kuruntularla aldatacağım, ve lâbüd onlara emr edeceğim de hayvanların kulaklarını dilecekler ve lâbüd onlara emredeceğim de Allahın

sh:»1456

halkını tağyir edecekler, ve her kim Allahı bırakıb Şeytanı veliyy ittihaz ederse şüphesiz açıktan açığa husrana düşmüştür 119 O, onlar va'd verir, ümniyyelere ümidlere düşürür fakat Şeytan onlara kuru bir aldatmadan başka ne va'd eder? 120 İşte onların varacakları yer Cehennemdir, ve ondan halâsa hiç bir çare bulamıyacaklardır, iyman edib de iyi iyi işler yapan kimselere gelince yarın onları altından irmaklar akar Cennetlere koyacağız, ebediyyen onlar da kalacaklar 121 Hakka Allah va'di, Allahdan daha doğru sözlü kim olabilir? 122 O, sizin kuruntularınızla da değil, ehli kitabın kuruntulariyle de değil, kim bir kötülük yaparsa onunla cezalanır ve Allahdan beride ne bir veliy bulabilir ne de bir nasîr 123 Gerek erkeklerden gerek dişi her hangi bir gişi de mü'min olarak iyi işlerden bir iş tutarsa işte böyleler Cennete girerler ve zerrece hakları yenmez 124 Hem kimdir o kimseden daha güzel dinli ki özü muhsin olarak yüzünü tertemiz islâm ile Allaha tutmuş ve hanîf (sâde hakka boyun eğer muvahhid müslim) olarak İbrahim milletine uymuştur, Allah ki İbrahimi halil edindi 125 Halbukî göklerdeki ve yerdeki hep Allahındır ve Allah her şey'i muhît bulunuyor 126

____

105. ﴿اِنَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ Biz sana «lâraybefih» olan bu

kitabı ekmeli, bu Kur'anı azimüşşanı hakk ile, hak tealânın insanlar üzerinde insanların ferden veya cem'an yekdiğeri beynindeki hukukun künhünü muhtevi, velhasıl hakkı mübeyyin, batıldan ve eğrilikten müberrâ ve mahza şer'i hakkı ve adl-ü sıdkı gösteren bir düstûri hidayet olarak inzâl eyledik ki

﴿لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا اَرٰيكَ اللّٰهُ﴾ alel'umum insanlar arasında Allahın

sana gösterdiği ilmi hak ve vahyi mutlak ile hukmedesin: insanlar arasında itikadî veya amelî her nevi' münazeatın hallinde kitabullahı düstur ve vahyi medari huküm ittihaz edib hakk-u hakikatle bihakkın hâkim

sh:»1457

olasın ve alesseviyye her kese müstahıkk olduğu hakkını veresin.» -Yani kitâbın asıl hikmeti- nüzulü beynennas hukm-ü hâkimiyyet için hakkı gösteren bir esas olması ve bunun Peygambere inzâl edilmiş olmasının hikmeti de Peygamberin mintarafillâh varid olan vahyi ve vahiyden mütehassıl ilmi müstakıllen medarı hukm ittihaz etmesi ve vahiy varid olan hususatta buna muhalif diğer esbab ve delâili nazarı itibare almamasıdır. Zira delâili saire sırf zahirî olduğu halde vahiy künhi hakka muntabık bir ilmi zarurîdir.

Demek ki hâkimin vazifesi ne kendinin, ne de şunun bunun reiy ve arzusunu değil, ancak hakkı takib etmesi ve yakînen bildiği bir hakkın hılafına asla hukmetmemesidir. Burada ilmi hâkimin muteber olduğuna bir delil vardır. Fakat bunun bir rey-ü ictihad değil, bir ilmi şuhudî olması şarttır. Bunun için Hazreti Ömer

demiştir ki «Allahın bana verdiği rey ile hukmettim» demeyiniz, zira « بِمَآ اَرَاكَ اللّٰهُ » vahiydir

ve Peygambere mahsustur. Sizin reyiniz ise ilim değil, nihayet bir zandır.» Binaenaleyh hâkimler mücerred rey-ü kanaatlariyle hukmedemezler. Esbab ve vesaitı sübutiyye taharrisine ve onların delâletine ittibaa mecburdurlar. Bununla beraber maksadı aslî hakka isabet olduğundan hâkimin ilmi şuhudî ile ma'lûmu olan bir hususta ilmi hılâfına hukmetmesi asla caiz olmaz.

İşte ya Muhammed, sen Allahın gösterdiği vahiy ile hukmet

﴿وَلَا تَكُنْ لِلْخَٓائِنٖينَ خَص۪يمًاۙ﴾ hâinler lehine hasîm olma: Yani kim olursa olsun

velevse ümmetinden bulunsun hainleri müdafaa için beri' olanlara velevse milleti âharden olsun husumet etme, daha açıkcası hâinler namına müdafaa vekili olma, avukatlık etme.»- Bu âyetlerin Beni übeyrık vak'ası hakkında nâzil olduğuna müfessirînin ittifakı naklolunuyor. Ebuhayyanın nakline göre Kirmanî demiştir ki «bu âyetlerin Beni Zafer ibni Haristen Tu'metibni

sh:»1458

Übeyrık hakkında nâzil olduğunda müfessirînin icmaı vardır. Ancak ibni Bahr demiştir ki münafıklar

hakkında nâzil oldu ve bu « فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنَافِق۪ينَ فِئَتَيْنِ » kavli İlahîsine

merbuttur.» ilh.. Übeyrıkın Beşir, Bişr, Mübeşşir namında üç oğlu bulunduğu ve bunlardan Beşirin başkalarına isnad ederek Sahabe hakkında hecviyye söyler bir münafık olduğu rivayet edildiğine ve Tu'me denilen de bu Beşir olduğuna göre İbni bahrın sözü dahi bu ittifaka münafi değildir. Bunun için Razî ıtlakı üzere der ki bu âyetlerin ekserîsi Tu'metibni Übeyrık hakkında nâzil olduğunda müfessirîn müttefıktir. Fakat vak'anın keyfiyyetinde bir kaç rivayet vardır: Birisi; Tu'me zırhlı bir gömlek sirkat etmiş, taleb olununca sirkati bir Yehudîye atfetmiş, ikincisi: Zırh kendisine vedia bırakılmış, şahid de yokmuş, taleb olununca inkâr etmiş. Üçüncüsü: Taleb edildiği zaman Yehudînin çaldığını iddia etmiş ilh... Ekser müfessirînin muhtarına göre rivayetlerin hasılı şudur: Ensar miyanında Beni Zaferden Tu'metibni Übeyrık namında birisi komşusu Katadetibni Nu'mandan bir gece bir un dağarcığı içinde bir dır'ı -zırh- çalmış, dağarcığın yırtığından un dökülerek götürmüş, Zeyd ibni Semin namında bir Yehudînin nezdine bırakmış, Tu'me aranmış zırh bulunmamış, almadığına ve bilmediğine yemin etmiş bırakmışlar, un izini ta'kib etmişler, Yehudînin evine varmışlar ve bulmuşlar, Yehudî bunu kendisine Tu'menin getirib bıraktığını söylemiş ve buna Yehudîlerden şehadet edenler de olmuş. Beni Zafer Resulullaha gitmişler, tu'menin beraetine ve Yehudînin hırsızlığına şahadet etmişler ve Tu'meyi müdafaa edib müslimanlık namına Yehudîlerde mücadele eylemesini reca eylemişler. Resulullah da zahirde müsliman olan Tu'menin yeminine ve bunların şehadetine binaen öyle yapmak istemiş, bunun üzerine min tarafillâh bu âyetler nâzil olmuş ve hâin ile müteberriyi doğrudan doğru bildirerek Resulullahı irşad ve

sh:»1459

hatadan sıyanet buyurmuştur. Buna karşı Tu'me hakka teslim olub tevbekâr olacak yerde Mekkeye kaçmış ve irtidad etmiş. Evvelâ, Sülâfe binti Sa'd namında bir kadının yanına inmiş, Hazreti hassanın bir şi'rinden dolayı kadın bunu def' etmiş, sonra Beni Selimden Haccac ibni allât namında birinin yanına gitmiş orada da bir sirkat yapmış tardolunmuş, daha sonra yine hırsızlık için bir evin duvarını delerken duvar yıkılmış altında kalmış, bir rivayette bununla da ölmemiş, Mekkeden çıkarılmış, Arablardan bir tüccar kafilesine karışmış, bunlardan bir meta' çalmış kaçmış ve fakat tutmuşlar, feci' bir surette öldürmüşler, bundan dolayı da islâmda irtidad edenlerin hal-ü akıbetini gösteren «

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى الخ... » âyeti

nâzil olmuştur. Şu halde sebebi nüzule nazaran hâinînden murad bu Tu'me ve buna muavenet edenler, sureti umumiyyede de bu gibi haksızlar ve ahlâksızlardır.

Şimdi hakkı hâkimiyyet mes'elesinin ehemmiyyetini, hâkimlerin, şahidlerin, da'va vekillerinin mes'uliyyetlerindeki dehşeti anlamalı ki Allah tealâ islâmi zahirîye ve kavminin taleb ve şehadetine binaen Tu'meyi müdafaaya meyletmiş olmasından dolayı Peygamberi hatadan sıyanet ederken, daha doğrusu kendisine gaibi ıhbar eden bir mu'cize bahşederken bir hâkimin velev bilmiyerek olsun velevse esbabı zahireye aldanarak olsun bir hâin lehine meyledib beriüzzimme olan bir kimseye husumet etmesi haddi

zatında bir kusur olduğunu iş'ar için o hâinlere hasîm olma 106. ﴿وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ﴾ ve Allaha

istiğfar et. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Allah mağfiret istiyenlere gafur,

rahîmdir diye istiğfara da'vet etmeden diğer ıhtarata geçmemiştir. Fadl-ü rahmeti İlâhiyye ile hikmet ve nübüvvet sayesinde böyle bir kusur ve hatâdan sıyanet buyurduğu bil'ahare
sh:»1460
minnet ile yadedilecekse de evvel emirde istiğfara da'vet edilmesi her hâlde bir ıtabı beliğı müş'ırdir. Binaenaleyh bu ıtabı beliğ hâinlerin hıyanetlerini, haksızların haksızlıklarını bile bile zulm-ü hıyanete muavenet edenlere ve bir hissi menfeat veya saikai taassub ve müdahene ile haksızlığa terğib ve teşvık eyliyenlere ve kezalik hukmünde ahkâmı hakkı esas ittihaz etmeyib re'y-ü arzusuna tabi' olanlara karşı şiddetini tasvir kabil olmıyan gayet dehşetli bir tehdid-ü inzarı ve tevbeye terğibi tazammun eder. Bunun için bu şiddet-ü cezaletle ıhtarata devam olunarak buyuruluyor ki:

107. ﴿وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ الخ۰﴾

nefislerine hıyanet edenler tarafından veya onlardan dolayı mücadele etme, böylelerinin ne vekili muhamisi ol, ne şehadetleriyle hukm et.»-

NEFSİNE HIYANET, kendini aldatmak, bir menfeat celbediyor zu'mile bir zarar getirmektir. Bunun için bir insanın ma'sıyete ıkdam ile kendini ıkaba ma'ruz kılması kendini aldatmak ve emaneti ilâhiyye olan nefse hıyanet etmektir. Hâine tarafdar olmak da nefsine bir hıyanettir.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيمًا﴾ HAVVAN, pek hâin ESÎM,

pek günahkâr, ya'ni hıyanetten sakınmıyan ve günahtan çekinmiyen demektir. Bu ifadede ısrar ve

ı'tiyaddan tahzir ve tevbeye bir teşvık vardır. 108. ﴿يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ الخ﴾

burada nefse hıyanetin bir suretini izah ve nefislerine hıyanet edenlerden bir kısmı mahsusun tasviri vardır

ki bunlar ﴿اِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ﴾ Allahın razı olmıyacağı sözler

tebyit ederler ve bunu yaptıkları vakit Allah yanlarında iken ondan gizlemezler, Allaha karşı bunu yapmaktan çekinmezler de insanlardan gizlerler.» Yukarılarda da beyan olunduğu üzere TEBYİT, beytutetten
sh:»1461
veya beytten me'huzdur. Beytutetten olduğuna göre bir işi geceleyin tedbir etmek, geceletmek, gece karanlığında yapmaktır. Beytten olduğuna göre de bir sözü manzum bir beyt, bir şi'ir yapar gibi uğraşıb uydurmak, tanzım etmeğe çalışmakdır. Bu gibi kimseler de zihinlerinde veya aralarında fena fikirler tertib ederler. Bunları herkesten gizli tutmak için geceleri kendilerine mahsus hafiy yerlerde ictima' ederek veya veznine mevzununa uydurub beyt tanzım eder gibi çalışarak ve süsliyerek Allahın razı olmıyacağı bir takım kararlar verirler, tezvirat uydururlar ve bunları yaparken Allahdan korkmazlar, onu hiçe sayarlar da insanlardan son derece çekinirler ve onları aldatmağa çalışırlar. Halbuki

﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا﴾ onlar ne yapıyorlarsa Allah hepsini muhîttır.

Hiç birini kaçırmaz, irinde gecinde cezalarını verir, böyle yapanlar binnetice kendilerini aldatmış nefislerine

hıyanet etmiş olmaktan başka bir şey yapmış olmazlar. Yaptıkları fenalık bulundukları muhîtın içindedir.»-

Tu'me gibi hâinleri müdafaa ve himaye etmek isteyenler de bu gibiler miyanında bulunduğu için bu tasvir

üzerine telvini hıtab ile ve onlara tevcihi kelâm ile buyuruluyor ki:

Ey hâinleri müdafaa edenler! 109. ﴿هَاَانْتُمْ﴾ işte siz ﴿هٰٓؤُلَٓاءِ﴾ onlarsınız, o kendilerini aldatan, nefislerini hıyanet eden kimselersiniz ki

﴿جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ bu hayatı Dünyada o hâinler tarafından

mücadele ettiniz, haydi Dünyada bunu yapabilirsiniz, fakat böyle yapmakla onları hakıkaten kurtardınız mı?

﴿فَمَنْ يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾ sonra «

يَوْمًا لَاتَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا » olan Yevmi kıyamette o hâinler tarafından

kim mücadele edecek? ﴿اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا﴾ veya

sh:»1462

onlar üzerine kim vekili muhammi olacak? Bütün o amelleri muhît olan Allah tealânın azabına karşı

olanların himayesini, avukatlığını kim der'uhde edecek düşünmüyor musunuz? binaenaleyh siz dünyadaki

bu mücadelenizle o hâinleri kurtarmış olmadığınız gibi bil'akis onların mes'uliyyetlerine iştirak ederek nefsinize hıyanet etmiş ve kendinizi aldatmış oluyorsunuz. Ve Allah tealâ Peygamberine «

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ » buyurduğu için, kendinizi onun

şefaatinden de mahrum etmiş bulunuyorsunuz. Maamafih bu böyledir diye me'yus olub da kendinizi

büsbütün hıyanete kaptırmayınız, hemen tevbe ve istiğfar ediniz. Çünkü 110.

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا﴾ her kim başkasına bir kötülük yaparsa ﴿اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ﴾

ve yâhud kendine zulm eder de ﴿ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ﴾ sonra Allaha istiğfar ederse

﴿يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Allahı gafur, rahîm bulur. Lâkin adam sende Allah gafurı

rahîmdir diye mahrurlanıb da günahı istıhfaf etmemelidir. Zira 111.

﴿وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهِ﴾ her kim bir ism kazanırsa

onu ancak nefsine kazanmış olur. O günah ile bozulan kendi nefsidir. Ve onun zarar-ü vebalini çekecek

olan ancak kendisi olur. Ve bunun için her günah nefse bir hıyanettir. Günahdan ıhtiraz etmek lâzım gelir.

Çünkü Allah gafurı rahîm olmakla beraber ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ dir de ilmiyle

her şeyi, herkesin her maksadını, gizli aşikâr her günâhını bilir, hikmetinden dolayı da her günâhı failine

isnad eder, cezasını ona çektirir. O halde 112. ﴿وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيٓـَٔةً اَوْ اِثْمًا﴾ her

kim bir hatıe veya isim kesb eder de ﴿ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيۤـًٔا﴾ sonra bu meksubunu hiç alâkası olmayan

sh:»1463

beri bir kimseye atarsa ﴿فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا﴾ muhakkak bir büthan ve açık bir ism yüklenmiş olur.»- Hasagîre, ism kebîredir. İkincisi, hatıe yalnız yapanda kalan zenbi kâsır, ism ise zulm-ü katil gibi başkasına tecavüz eden zenbi müteaddîdir. Üçüncüsü, hatıe gerek anıden olsun gerek hataen yapılması lâyık olmayan, ism ise amden husule gelendir. Demek ki başkasına iftira edilen günâh gerek büyük gerek küçük olsun her iki takdirde iftiranın kendisi pek büyük bir günâhtır. Mahiyyeti iftira birdir. Başkasına yapmadığı bir fenalığı bühtan etmek haddizatında ağır bir kebîre olduğu gibi kendi günâhını başkasına atfetmek o günâha bu ağır kebîreyi ilâve etmektir. Binaenaleyh bütün bunlardan ihtiraz etmek ve şayed böyle bir şey olmuşsa derhal tevbe ve istiğfar edib halallaşmak lâzım gelir.

Bu ıhtırattan sonra böyle nefislerine hıyanet edib tebyiti kavl ile meşgul hâinlerden bir kısmının Resulullahı bile iğfal ve idlâl etmek istediklerini ıhbar ve buna mukabil Resulullahın bifadlıhi tealâ ısmetini ilân ve ulüvvi kadrini beyan ile şükr-ü mücahedeye sevk için ıtabı sabıkın mahzı ni'met olduğunu gösteren bir minnet-ü iltifatı mahsus ile buyuruluyor ki.

Ya Muhammed! 113. ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ﴾ üzerinde Allahın fadlı, yani her ni'metten fazla bir ni'met olan nübüvveti ve rahmeti, ya'ni hıfz-u ısmeti olmasa idi ﴿لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَۜ﴾ o hâinlerden bir güruh seni mutlaka şaşırtmak istemişlerdi.»- Zira Tu'menin kavmi onun sârık olduğunu bildikleri halde Peygambere gelmişler, onu müdafaa ve mücadele ile beraet ettirmesini ve sirkati Yehudîye isnat etmesini taleb etmişler ve bu suretle

sh:»1464

batıl ve hata bir hüküm verdirmek istemişlerdi. Halbuki onlar ﴿وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ﴾ bununla başkasını değil, ancak kendilerini ıdlâl ediyorlardı. İsm-ü udvana teavün ve yalan yere şehadet ve bühtan ile kendilerini dalâlete düşürüyorlar, ﴿وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍۜ﴾ halde ve istikbalde sana bir zarar yapmış olmıyorlardı. Çünkü sen hükmünü zahiri hale bina edecektin ve hılafı ma'lûm ve müsbet olmadıkça bir hâkimin vazifesi de zahir ile hukmetmek olacağından o hukmün mes'uliyyeti sana aid olmıyacaktı. Halbuki sen bu kadarla kalmış değilsin ﴿وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ Allah sana kitab ve hikmet indirdi ﴿وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُۜ﴾ ve bilmediğin esrar-ü hakaikı sana bildirdi.- kitab, her delilin fevkında bir delil, hikmet, ilm-ü amelde hakk-u savaba isabet için en büyük bir haslet ve bu ilmi ledün zevahirin maverasını gösteren ve zahir-ü batında hatadan ve zarardan sıyanet eden bir rahmeti İlahiyye, bir ayni yakîn ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾ ve bu

suretle Allahın sana fadli azîm oldu. Binaenaleyh sen, nübüvveti âmme ve riyaseti tamme ile zahir-ü batında hatadan ma'sum olarak hukmedersin ve sana hiç bir vechile bir zarar gelmek ihtimali yoktur.

O hâinlere bakma 114. ﴿لَا خَيْرَ فٖى كَثٖيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ﴾ onların fısıltılarının,

tebyiti kavl için ictima' edib gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur

﴿اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ ancak

bu miyanda sadaka veya bir ma'ruf veya beynennas bir islâh emredenler, bu üç maksaddan biri için toplanıb gizlice konuşanlar müstesna.

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ﴾

sh:»1465

ve her kim bunları Allah rızası için yaparsa ﴿فَسَوْفَ نُؤْتٖيهِ اَجْرًا عَظٖيمًا﴾ yarın ona

büyük bir ecir veririz.»- Demek ki başka bir maksadla değil, Allah rızası için olmak şartiyle bu üç maksadla değil, Allah rızası için olmak şartiyle bu üç maksaddan birisi için akdi ictima' edib gizlice konuşmak müşavere ve müzakere etmek caiz ve hatta medubdur. Bunların haricindeki ictimaat ve müzakeratı hafiyyede ise hiç bir hayır yoktur. Mü'minlerin bunlardan sakınmaları ve bu gibi ictimaata iştirak etmemeleri ve hattâ men' eylemeleri lâzım gelir.

SADAKA, MA'RUF, ISLAHI BEYN; Bu üç kelime a'mali hayriyyenin hepsine şamildir. Zira nâsa müteaddi olan ameli hayr ya iysali menfeat veya def'i mazarrat içindir. Menfeat ise ya mal vermek gibi cismanîdir. Sadaka ile bu nev'a işaret olunmuştur. Veya ruhanîdir. Emir bilma'ruf ile de bu nev'a işaret olunmuştur. Islâh beynennâsda def'i zarar kısmına işarettir. Görülüyor ki bütün bunlarda va'di ecir emre değil, « وَمَنْ يَفْعَلْ » diye fi'le ta'lık edilmiş ve Allah rızası için olmakla da takyid olunmuştur. 115.

﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى﴾ her kim bu

suretle kendisine hak tebeyyün ettikten -ya'ni berveçhi balâ kitaü hikmet ve ilmi ledünnî ile izharı hakikat ederek risalet ve hâkimiyyeti Muhammediyyeyi isbat ve i'lân eden mu'cizei gaybiyye ve hidayeti ilâhiyye anlaşıldıktan- sonra Peygambere şıkak eder ﴿وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبٖيلِ الْمُؤْمِنٖينَ﴾ ve

mü'minler yolunun gayrısına ittiba' ederse ﴿نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى﴾ biz onu döndüğü tarafa çevirir

﴿وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ﴾ ve Cehenneme basarız ﴿وَسَٓاءَتْ مَصٖيرًا﴾ ve fakat bilir misiniz

o cehennem ne fena

sh:»1466

bir yerdir?» -Bu âyet balâda nakl edildiği üzere Tu'menin hıyaneti beyanı İlâhî ile tebeyyün edince hakka

teslimi nefs etmeyib Mekkeye firar ve irtidad etmesi üzerine nâzil olmuştur.

ŞIKAK VE MÜŞAKKA, şakk dan, ayrılıp muhalefete geçmektir.

Sebili mü'minîn, i'tikad ve amelde mü'minlerin tuttuğu tarıkı tevhid ve diyni kayyımdır ki Allaha ve Resulullaha ve ülül'emre itaat yoludur. Bunun gayrısına tabi' olmak da tarıkı tevhidden çıkmaktır. Mü'minler yolu olamıyacağı ma'lûmdur. Binaenaleyh Resulullaha şıkak mü'minler yolunun gayrısına gitmek demek olacağı aşikâr olduğu halde bunun « وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ » diye ayrıca tasrihi elbette şayanı dikkattir. Demek ki Resulullaha ittiba' gibi sebili mü'minîne ittiba' dahi sarahaten matlûbdur. Resulullahdan nassı kat'î varid olan hasusatta Resullulaha şıkak ile mü'minler yoluna gitmemek mütelâzım ve aynı şey ise de nass varid olmıyan hususatta bu telâzüm zahir değildir. Mü'minler « وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلَى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ » nassına tevfikan ittifak ve icma' ile bir yol tuttukları zaman ba'zı kimseler mü'minlerin tuttuğu bu yola muhalefet ettikleri halde Resulullaha doğrudan doğru şıkak ve muhalefet mevkıinde bulunmamış olduklarını iddia edebilirler. İşte « وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى » dan sonra « وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ » kaydinin tasrihi bu ikisinin bizzat matlûb ve mütelâzîm bulunduğunu, ya'ni Resulullaha şıkak mü'minler yoluna gitmemek demek olduğu gibi mü'minler yoluna gitmemek de Resulullaha şıkak demek olduğunu sarahaten anlatmış ve binaenaleyh icmaı ümmet ile dahi hüdânın tebeyyün edeceğini ve ona da ittibaın vücubunu göstermiştir. Bunun için ulemaı Ehli sünnet ve cemaat bu fıkrayı icmaı ümmete ittibaın vücubunu ifade için sevkolunmuş bir nass olarak anlamışlar ve vechi delâleti muhtelif suretlerle izah eylemişlerdir. «İttiba'» kelimesi

sh:»1467

de asıl mes'elenin tabiıyyet esası üzerinde deveran ettiğini gösterir.

ISLÂ, bir şey'i yakmak için ateşe atmak ve ateşe atıb durdurmaktır. İşte hüda tebeyyün ettikten sonra Resule şıkak eden ve mü'minler yolunun gayrısına ittiba' eden mürteddin akıbeti budur. Buna muvakkat sanmamalı ve yalnız Tu'me gibi mürtedlere mahsus da zannetmemelidir. Çünkü 116. ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ dir. Yukarıda ve yine bu Sûrede bu âyetin nazıri ehli kitab hakkında geçmiş ve izah olunmuş idi. Burada da Tu'me gibi mürtedlerle beraber Ehli kitabın gayri olan Ehli küfr-ü şirk noktai nazarından sevk

olunmuştur. Bunun için orada « الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ «»عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ » gibi ibin isnad ve iftirasına işaretle « وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيمًا»

buyurulduğu halde burada şöyle buyuruluyor:

﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ her kim Allaha şirk ederse

artık dalâli baîd ile dalâlete düşer gider, ya'ni öyle sapıtır öyle sapıtır ki tarıkı haktan pek uzaklara düşer, mağfiret ve rahmeti İlâhiyyeden uzaklaştıkca uzaklaşır.» -Binaenaleyh şirk hem hakka bir iftira ve ismi azîm, hem de bir dalâli baîddir. Ve her iki surette zulmi azîmdir. Maamafih ba'zı müşriklerde iftira haysiyyeti bariz, ba'zılarında da dalâl haysiyyeti barizdir. Bunun için her birinde ademi mağfiret makamına göre ta'lil olunmuştur. Ehli kitabın şirki dalâletten ziyade bir eseri iftira, diğerlerinin şirki iftiradan ziyade bir eseri dalâlettir. Şu halde biri ahlâksızlığa, biri de cehalete raci' demektir. Ve bunların her ikisi de tevbesiz kabili mağfiret değildir. Fakat cehaletten münbais olan şirk erbabının terakkıyatı ilmiyye ve akliyye ile şirkten vaz geçmeleri melhuz olduğu halde mahza ahlâksızlıktan münbais şirk erbabı ilmide
sh:»1468
terakki ettikçe bağy-ü tuğyanını artırır, iftirasına devam etmek için daha ziyade vasıta bulmuş olur. Bundan dolayıdır ki Ehli kitab hakkında «

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ » buyurulmuştur. Gerçi ilmin tehzibi ahlâk hususunda büyük ehemmiyyeti vardır. Lâkin ahlâk işi

ilimden ziyade bir irade ve ihtisâs işi olduğundan iyman için sade ma'rifet kâfi olmadığı gibi te'minatı ahlâkıyye için de sade ilim kâfi değildir. Eğer kâfi olsa idi hiç bir kimse hakkı bilirken yalan söylemez, hılâfına hareket edemezdi. Bir gaflet, bir şefvet, bir gadab, bir hased, bir i'tiyad, bir ümid, bir yeis, bir gurur, ba'zan bir kimseye pek iyi bildiği bir hakıkatin ve hatta bütün bildiklerinin hılâfını yapdırmağa kâfi gelir, insan bir hakkı anlar da kabul etmez olur mu? Deyenler, her hangi bir yalancının doğrusunu bilib dururken yalancılık ettiğini ve her hangi bir dolandırıcının bilerek dolandırdığını düşünemiyenlerdir. Bunlara öyle ise kesenizi önünüze gelene adama teslim eder misiniz? denilse hayır diyeceklerine şüphe yoktur. Kezalik bütün fenalığın başı cehalette ve maarifsizliktedir» deyenler» zeki veya tahsıl görmüş eşirranın şirretinden daha çok korktuklarını hisab etmeyenlerdir. İblis bunun en büyük misali, şeytanet de bu ma'nanın menba' ve masdarıdır. Cahillerinin şirki de esasında böyle şeytanetkâr hâinlerin tahrifi hakk ile tezvir ve iftiralarına aldanıb kapılmalarının eseridir. Vesaitı iğfaliyyenin en müesserii şehvet ve dâıyei şehvetin en müheyyici ise kadındır. «زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ»

İşte sûrei Nisada Ehli şirkin iki nev'i mütemasil iki âyette iftira ve ıdlâl haysiyyetlerile ta'lil olunarak ademi mağfirette birleşdirildikten ve bu suretle buradan yukarı ircaı nazar ettirildikten sonra bunların dalâli baîdleri sûrei Nisa mevzuu ile mütenasib olmak üzere şu suretle izah olunuyor:

117. ﴿اِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ اِلَّا اِنَاثًا﴾ Allaha şirk edenler Allahı bırakarak ancak inâse dua ederler,
sh:»1469
kancıklara çağırır, kancıklara taabbüd ederler, onların en ziyade perestiş ettikleri, gönül verib yalvardıkları veya namına da'vet ettikleri ma'budları kancıklar olur.»- Bunların nazarında ilâh mefhumu ma'bud tasavvuru her şeyden evvel bir kadın hayalidir. Ve bunun içindir ki putlarının ekserisi inâs suretinde inas ismindedir. Bunlar nefislerinden başka bir fail görmek istemediklerinden ma'budlarını müessir, hâkim, fa'al olmak üzere değil, kendilerine mutavaat mekıinde bulunacak, hevalarına râm olacak dişi unsurlarda münfail mahiyyetlerde ararlar ve bu hâletiruhiyyeden dolayıdır ki bir işte kendilerine bir reis intihab edecek olsalar böyle yumuşakları ve âcizleri seçerler. Müfessirîn burada inâs kelimesini müennesi gayrı hakıkî ma'nâsile asnam diye te'vil etmişler ve bununla inâs suretinde süslenir, müennes isimleriyle yad edilir bir takım asnama perestiş edildiğini göstermişlerdir. Arab müşriklerinin ellât, el'uzzâ, menat gibi inâs

isimleriyle müsemmâ bir çok putları vardı ki ellât, ellâhin müennesi, el'uzzâ, el'azîzîn müennesidir ve denilmiştir ki Arabın her kabîlesinin bir sanemi vardı ve onları beni fülânın ünsası, beni fülânın ünsası diye yad ederlerdi, ya'ni saneme ünsa derlerdi. اهـ Yunanlılar ve saire gibi put perest akvamın ekser asnamları da dişi olduğu ma'lûmdur. Binaenaleyh bu ma'nâ haddi zatında sahihdir. Fakat bunu anlamak için inâs kelimesini ma'nâyı hakıkîsinden çıkarmağa lüzum yoktur. Her hayal bir neticesi olarak mülâhaza edilmek ve inâsı ma'nâyı hakıkîsile mutalea etmek hem asıldır hem de âyetin ruhı mazmununa daha muvafıktır. Ya'ni müşrik ruhunun gayei ma'budı kadındır. Onun nazarında taabbüdün en büyük misali taabbüdi nisvandır (كولت دوفام) (Culte de femme) o bütün zevkini, bütün ilhamını kadından almak ister, kadın zevki onun için azami lezzât olur. Onun bütün hayalâtının başında bir kadın hayali vardır. Ve bundan

sh:»1470

dolayı her oturduğu yerde, her hurmet edeceği mevkı'de güzel bir kadın resmi arar. Asnamın ve hele ekser ansamın kadın ismile tesmiye edilmiş olması da kadın taabbüdünün ruha hâkim olmasından münba'ıstir. Asnamın mevkii buna bir remz, bir timsal olmaktan ibarettir. Bu suretle fevkal'âde veya muhayyel güzellerin suretleri ta'mim olunarak onların hayalleri karşısında diğer kadınlar tahkır edilir. Ve en çirkin bir kadın, en güzel bir puttan daha kıymetli olmak lâzım gelirken ma'budunu kadın telâkkı eden müşriklerin elinde hakıkî kadınlar öyle bir ibtizale düşerler ki hurmet şöyle dursun en basît hukukı insaniyyeden bile mahrum edilirler. Da'vaya bakarsınız kadın her şeydir. Fi'liyyata bakarsınız kadın oyuncakların en sefili olmuştur. Bu hal müşriklerin öyle bir dalâleti ve Şeytanların öyle bir desisesidir ki her hangi bir şey'i sevecek olsalar ona mutlaka bir kadın tasavvuru karıştırırlar. Güneşe taparlar dişi tasavvur ederler. Yıldıza taparlar dişi tasavvur ederler, Melâikeye taparlar, inâs tasavvur ederler ve bu suretle bütün zevkı taabbüdü şehevatta toplayıb hakları hakıkatleri hayallere feda ederek kadın hayalleri karşısında hakıkî kadınları paymal ederler.

Burada şunu da ıhtar etmek lâzım gelir ki taabbüdün bir mahabbet ve ümid bir de mahafet ve haşyet vichesi vardır. Dua evvel emirde mahabbet ve ümid ifade eden bir taabbüddür. Halbuki müşriklerin havf-ü haşyet ma'budları da yok değildir. Ve böyle korku ve dehşet ma'budları da ekseriyyetle erkelerden intihab olunmuştur. Netekim Arabların dahi « هبل » ve « ذى الخليصه » gibi erkek isimli sanemleri de vardı. Bunlardan kaçılır ve şerlerindne kurtulmak için taabbüd edilir. Bu hakıkî bir taabbüd değil, bir nevi' müdahenedir. Bunlar bir « ولى » olmaktan ziyade bir « نصير » gibi tutulur ve birinin şerrinden diğerinin kuvvetine iltica olunur. Müşriklerin karşısında birer

sh:»1471

kadın kesilirler ve bir kahramana arzı endam veya dehalet eden kancık bir kadın halinde döşenir yalvarır yaltaklanırlar. Binaenaleyh « اِلَّآ اِنَاثًا » kasrı nasıl sahih olur denilmemelidir. Evvelâ böyle bir sual varid olmamak için alel'ıtlak « اِنْ تَعْبُدُونَ » buyurulmamış « اِنْ يَدْعُونَ » buyurulmuş ve bununla müşriklerin dalâli be'îdleri asıl mahabbet ve ümid yolundan başlamış olduğu anlaşılmıştır. Saniyen « اِلَّآ اِنَاثًا » istisnai müferrağı duanın mefulü olduğu gibi failinden hal olması da caiz olacağından müşriklerin Allahı bırakmakla onun mâdunundaki kuvvetler karşısında inâs haline düştüklerine dahi işaret olunmuş olur.

Evet, müşrikler Allahı bırakırlar da ancak inâse dua ve taabbüd ederler. Veya Allahın madunundakilere kadın gibi yalvarırlar ﴿وَاِنْ يَدْعُونَ اِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا﴾ ve böyle yapmakla Allahı bırakıb bir Şeytanı meride dua ve taabbüd etmiş olmaktan başka bir şey de yapmış olmazlar.»- Bunu onlara yaptıran, teşvık eden Şeytandır. Onların inase tapmaları ya Şeytana tapmanın aynı veya mukaddimesi veya neticesidir. Aksayı mahabbetlerini bir Allaha hasretmeyib de kadınlara hasretmiş olanlar, Şeytana aldanmaktan, Şeytana kul olmaktan kurtulamazlar. Netekim « اَلنِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ = kadınlar Şeytanın ağlarıdır» denilmiştir. Şeytanlar başka tarık

ile aldadamadıklarını en ziyade kadınla aldatırlar. Bu suretle müşriklerin asnama perestişleri de Şeytanın emridir. Kezalik bütün havl-ü kuvvetin men'baı olan Allahı bırakıb da onun madunundakilere kadın gibi yalvaranlar kendilerini bir Şeytanı merîde teslim etmiş olmaktan başka bir şey yapmış olmazlar.

MERÎD, MARİD, hayr ile alâkası yok demektir. Türkçe bunun tahrifi olarak «meret» ta'bir olunur. Bu maddenin asli terkibi kaypaklık ma'nâsile alâkadardır. Netekim « امرد » yalabık «

صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ » yalçın sırça seray, « مرداء », ot

sh:»1472

bitmez kumsal yer veya kasığında kıl bitmez kadın, « شجرةٌ مرداء » yaprağı dökülmüş çıplak ağaç demektir.

Öyle bir Şeytanı merîd ki 118. ﴿لَعَنَهُ اللّٰهُ﴾ Allah onu la'netlemiş, hayr ile alâkasını kesib kendinden uzaklaştırmıştır. ﴿وَقَالَ﴾ o da Allaha kasem ile demiştir ki

﴿لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًاۙ﴾ elbette ben senin kullarından mefruz, mukadder bir nasîb alacağım 119. ﴿وَلَاُضِلَّنَّهُمْ﴾ ve elbette onları haktan şaşırıb saptıracağım

﴿وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ﴾ ve elbette onları ümniyyelere düşüreceğim, ya'ni dipsiz emeller boş ümidler, yalan sevdalar, batıl mefkûreler, idealler, umumcamalarla imrendireceğim ﴿وَلَاٰمُرَنَّهُمْ﴾ ve elbette emredeceğim ﴿فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ﴾ de hayvanların kulaklarını doğrayacaklar, bu veçhile Allahın halâl kıldığını haram kılacaklar.»- Arablar bir dişi deve beş defa doğurur ve beşincisi erkek olursa kulağını dilerler ve artık ondan intifaı haram addederlerdi. Ba'zı müfessirîn de demişlerdir ki putlara ibadet için kurbanlık nişanesi olmak üzere en'amın kulaklarını keserler ve bu, bir küfr iken ibadet zannederlerdi. ﴿وَلَاٰمُرَنَّهُمْ﴾ ve elbet emredeceğim ﴿فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ﴾ de Allahın hılkatini tağyir edecekler.»- Hılkatin suretini veya sıfatını değiştirerek vechini tahvil edecekler, fıtrati kemaline götürecek yerde bozacaklar çığırından çıkaracaklar. Tefsirlerde varid olan misallere nazaran kadını erkek, erkeği kadın yapmağa çalışacaklar, kadın yerine erkek, erkek yerine kadın kullanacaklar, bıyıklarını sakallarını yolacaklar suratlarını boyayacaklar, kılıklarını değiştirecekler, kulak burun kesib göz çıkaracaklar, erkekleri iğdiş edib hadım ağası yapacaklar, a'zalarını vezaifi

sh:»1473

hılkıyyelerinin hılâfına kullanacaklar, nikâh yerine sifah edecekler temizi bırakıb pisliklere koşacaklar, menfeatı bırakıb mazarratı ıhtıyar edecekler, ciddiyyâtı atıb eğlenceye heves edecekler, vazifeden kaçıb oyuna gidecekler, doğuruluğu budalalık, eğriliği hüner sayacaklar, halâla haram harama halâl, iyiye kötü, kötüye iyi diyecekler, hayır yerine şerr işleyecekler, ı'mar edilmesi lâzım geleni tahrib, tahrib edilmesi lâzım geleni ı'mar edecekler, kanunı ıstıfayı sui isti'mal ile hılkat hılâfına ı'tiyadlar edinecekler, kanunı hılkat hılâfına işler yapacaklar, ruhlarının fıtratındaki selâmet-ü safvetlerini bozacaklar, kanunı hakkı «

فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا » olan diyni kayyımı, sıratı mustakımı, hak

perestliği bırakacaklar, mahlûkı hâlık yerine koyacaklar, tevhidden çıkacaklar, batıl dinler ve fikirler arkasında koşacaklar, şuna buna taabbüd edecekler, şeytanet peşinde dolaşacaklar, « لَاتَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ » olduğunu bilmeyecekler, bilseler bile tanımıyacaklar.

O merid mel'un Şeytan la'netlenince Allaha karşı bu beş sözü hâlen veya kalen kasem ile söyledi, bu suretle Allahın kullarına musallat olarak onlardan maktu' bir hıssa almağa karar verdi ki işte şirkin başı ve dalâlin menbaı budur. Kâinat içinde insanlara hasm olan ve insanların kalbine nufuz ederek onları hakk-u hayırdan şaşıran mel'un bir kuvvei sariye vardır ki Allahın emrine ilk ısyan eden ve insanların aklını şaşırtan odur. Ve o Şeytanı merid Allahın la'netine bu sözleri söylemek şenaatini cami' böyle bir mel'undur. Ve müşrikler inase perestiş etmekle veya inas vaz'ıyyetine düşmekle böyle bir Şeytana perestiş etmiş olmaktan başka bir şey yapmazlar. Halbuki:

﴾وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴿ Allahı bırakıb da Şeytanı veliyyül'emr ittihaz edenler Allahın emrini dinlemeyib Şeytana itaat edenler

﴾فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا﴿ artık pek açık bir surette ziyan ederler.

sh:»1474

Zira 120. ﴾يَعِدُهُمْ وَيُمَنّيهِمْ﴿ Şeytan onlara mütemadiyen va'ıdler eder, ümniyyeler verir, ağızlarının suyunu akıtır, fakat ﴾وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا﴿ o mel'un Şeytan onlara gururdan başka bir şey va'd etmez.»-

GURUR, insanın pek hoş bir şey buldum zannile keyflenib sonra onun pek fena bir şey olduğunu anlıyarak müteellim olması, önceden yalan yere sevinib sonradan cidden yirinmesi, ya'ni aldanmasıdır ki Şeytanın bütün va'dleri ve ümniyyeleri hep böyle bir gururdan başka bir şey ifade etmez 121.

﴾اُولٰئِكَ﴿ işte bunların, o Şeytanı veliy ittihaz eden mağrurların Şeytanlar beraber ﴾مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ﴿ me'vaları, sonra varıb girecekleri yer Cehennemdir.
﴾وَلَايَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا﴿ ve ondan kurtulub kaçacak hiç bir yer bulamıyacaklardır.

Şeytan, mel'un olduğu için ilel'ebed mağfiretten hıssası yoktur. Şeytanın hıssasına düşmüş, tuzağına geçmiş olan o müşrikler de o mel'unun arkasında dalâli beıd ile dâll ve mağfiretten mahrumdurlar. Meğer ki fursat elde iken tevbe ve istiğfar edib şirkten ve Şeytanı veliy ittihaz etmekten vaz geçmiş olsunlar. O zaman «وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاۤءُ» hükmüne dahil olurlar.

Bunlara mukabil 122.

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاؕ﴾ iman edib iyi işler, salih ameller

yapanları da altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacağız, orada ilel'ebed muhalled olarak kalacaklar

﴿وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاؕ﴾ bu da Allahın verdiği va'ddir. Ve hakkolduğunda hiç şüphe yoktur. Çünkü

﴿وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلًا﴾ Allahdan daha doğru sözlü kim olabilir?.

sh:»1475

Ey müslimanlar 123. ﴿لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَٓا اَمَانِىِّ اَهْلِ الْكِتَابِؕ﴾

Allahın bihakkın vadettiği bu Cennete duhul gayesi ne sizin ümniyyelerinizle olur, ne de Ehli kitabın ümniyyeleriyle.»- Naklolunuyor ki Müslimanlarla Ehli kitab birbirlerine karşı tefahur etmişler, her biri indallah kendilerinin daha evlâ olduğunu iddia etmiş, Ehli kitab «bizim Peygamberimiz sizin Peygamberinizden evvel, kitabımız kitabınızdan mukaddemdir. Ve biz dini İbrahim üzereyiz» demişler, Yehudîler Cennete ancak Yehudî olanlar girecek, Nesarâ da ancak Nesarâ olan girecek diye iddia etmişler, Müslimanlar da «bizim peygamberimiz sizin Peygamberinizden sonradır. Ve Hatemül'enbiyadır Kitabımız da sizin kitâbınızdan sonra ve onlara hâkimdir. Ve biz İbrahim ve İsmail ve İshar dini üzereyiz ve Cennete ancak bizim dinimizde olanlar girecek» demişler, bunun üzerine bu âyet ve ma'badi nâzil olmuş ve böyle kuru kuru tefahurlerle mücerred arzular, kuruntular, ümidler, temennilerle Cennete girilemiyeceği anlatılmış ve onun yolu gösterilmiştir. Allahın bu va'dine irmek için sade ümniyye ve temenni kâfi gelmez, zira:

﴿مَنْ يَعْمَلْ سُٓوءًا يُجْزَ بِهٖۙ﴾ gerek Müsliman ve gerek Ehli kitab ve gerek saireden

her kim bir kötülük yaparsa onunla cezalanır, ya Dünyada veya Ahırette veya her ikisinde onun bir cezasını

görür ﴿وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ ve kendisine

Allahdan başka ne dehalet edecek bir veliy ne de kurtaracak bir yardımcı bulamaz 124.

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾

erkekten olsun dişiden olsun her kim de mü'min olarak salih salih ameller işler yaraşıklı işler yaparsa

﴿فَاُولٰٓئِكَ﴾ işte bunlar ﴿يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا﴾

sh:»1476

Cennete girerler ve bir nıkır kadarcık bile zulmedilmezler, Ya'ni en cüz'i, en ehemmiyyetsiz bir miktarda

bile hakları kesilmez. İşte Cehennem görmeden Cennete dühul hususunda Allahın hakkolan va'di kat'îsi

bunlar hakkındadır.»-

NEKIR; Esasen hurma çekirdeğinin zahrında beyaz çukurcuğa denilir ki fidan bundan biter. Netekim yarığındaki ipliğe fetil, çekirdeğe yapışık ince kabuğa da kıtmır denilir ve bunlar evzan ve mekadiri hakıreden kinaye olur. Lisanımızda da pek ufak tefek yerinde nıkır kıtmır ta'biri ma'ruftur. İyman ve ameli salih yapmak için en güzel din hankisidir? Diye münakaşaya, mübahaseye de lüzum yoktur. 125.

﴿وَمَنْ اَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ﴾ dince o kimseden daha güzel kim olabilir ki özünü yüzünü tertemiz Allaha tutmuş, teslim etmiş ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ ve bu halde her ne yaptise güzel yapmış hasenat işlemiş, seyyiat yapmamış, işlediği hasenatı da Allah huzurunda yaptığını bilerek gücü yetebildiği kadar en güzel surette yapmış ﴿وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًاۜ﴾ ve haniyf ya'ni diğer dinlerken yüz çevirmiş bir müvahhid olarak İbrahim milletine, İbrahimin izince giden hey'eti içtima'ıyyeye ittiba' etmiştir. Çünkü ﴿وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا﴾ Allah İbrahimi halil edinmiştir.» -Binaenaleyh ona ittiba' eden hey'eti içtimaiyye «

الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّنَ وَالصِّدّيقِينَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِحِينَۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيقًاۜ » dır.

HALİL, bir kimsenin umur-ü esrarı arasına giren ve mahabbeti, kalbinin eczasına nüfuz eden dostu demektir ki hiç bir haleli olmıyan meveddet ma'nâsına hulletten me'huzdur. Ve Allahın İbrahimi halil edinmesi onu

sh:»1477

bir halil gibi ıstıfayı mahsus ile tekrim etmiş ve mazharı esrarı rabbanî kılmış olmasından mecazdır. Allah tealâ İbrahim aleyhisselâmı bir takım kelimat ile imtihan etmiş o da onları itmam eylemiş olmağla « اِنّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًاۜ » tekrimiyle imami enam yapmış, sirri ihyaya, melekûti a'lâ ve süflâya muttali' kılmış, o da kavmini alettevali tevhidi İlâhîye da'vet etmiş, esnama, nücuma, Şems-ü Kamere ibadetten men'eylemiş, Taguta karşı gelmiş Allah uğurunda ateşlere atılmaktan, oğlunu kurban etmekten, malını müsafirlere feda eylemekten çekinmemiş, ahlâkı İlâhiyye ile tahallukta selefin hepsini geçmiş, ıstıfai insanînin en yükseği onda ve onun âlinde tecellî etmiş, zürriyyeti -zalimler müstesna olmak üzere- mülk-ü nübüvvetle mübeşşer ve bekâm olmuştur. Böyle bir halilüllahın milletine tâbi' olan zat da o haliliyyetten elbette hıssayab olacaktır. İşte o zat « اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِۜ »

diyen Muhammed aleyhisselâm ve etbaı sahihası ve bu din, dini islâmdır. Ve bundan güzel hiç bir din yoktur. Aleyhissalâtü vesselâm demiştir ki «Allah İbrahimi halil, Musayı neciyy -ya'ni kelîm- ve beni habib ittihaz etti, sonra buyurdu ki izzet-ü celâlim hakkı için habibimi halilime ve kelimime muhakkak iysar ve

tercih edeceğim» Filvakı' meşhur Mı'rac hadislerinde sabit olduğu üzere leylei Mı'racda Resulullah Musayı altıncı, İbrahimi yedinci Semâda görmüş ve kendisi bunları geçib makamı Cibrîl olan Sidrei müntehaya ve sonra onun da maverasına geçmiştir. Mukayesei edyan noktai nazarından Hıristiyanlar tealimi nasraniyyenin daha güzel ve daha ulvî bir ruh telkın ettiğini ve binaenaleyh islâmdan daha ince ve daha güzel olduğunu iddia ederek: «Bir Efendinin oğlu kulundan kıymetli ve şereflidir. Bunun için İsa hakkında ibnullah ta'biri büyük bir teşrif ve i'zazdan mecazdır. İsa nezdi İlâhîde makbul bir kul payesile değil bir evlâd nisbet ve payesile i'zaz edilmiş olduğundan bir hıristiyanın teslis
sh:»1478
ile nazarı da Allahın makbul kulları değil evlâd gibi bu mertebei izzetten hıssamend olmaktır. Şu halde bir Efendinin makbul bir kulu ile oğlu arasındaki fark ne ise Müslimanlık ve Hıristiyanlık arasındaki fark odur.» Netekim Yuhanna İncilinin on beşinci babında «eğer size emrettiğim şeylerin cümlesini icra ederseniz dostlarım olursunuz, artık size kul tesmiye etmem, zira kul Efendisinin ne ettiğini bilmez amma, size dost tesmiye ettim, zira pederimden işittiğim şeylerin cümlesini size bildirdim» diye yazılıdır» diyorlar. Ve işte «

وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهٖيمَ خَلٖيلًا » fıkruhu bilhassa bu noktayı da mukayese edib mes'elenin

ruhu mahabette olduğunu göstererek Hıristiyanların ta'limatındaki sirk şaibelerini takbih etmiş ve islâmın şeref ve izzetçe de yüksek ve her dinden güzel olduğunu anlatmıştır. Evvelâ «ibnullah» ta'birinin mecaz olarak ta'lim edildiği farz olunsa bile Allaha karşı böyle bir mecazda husün yok küfür vardır. Çünkü ibin ta'biri Allaha mücaneset ve hakıkati İlâhiyyeye iştiraki iyham eder ve Isa da dahi ülulıiyyet vardır demek olur. Ve netekim tesliste bu i'tikad tasrih de ediliyor. Bu ise Allaha iftirai azîm olan şirktir. Saniyen bir Efendinin nazarında oğlu behemhal makbul bir kulundan daha kıymetli ve daha yüksek olması da'vası doğru değildir. Ne oğullar vardır ki köleye köle olmağa değmez, Hazreti Nuhun oğlu bunun en bariz misalidir. Salisen Yuhanna İncilinin bu on beşinci babının bilhassa son âyetleri İsadan sonra «fârıklıtin ve ruhi hakkın ve şahidinin» geleceğini beyan ederek dini islâmı ve bi'seti Muhammediyyeyi tebşir etmiş ve mes'elenin ruhu oğullukta değil dostlukda olduğunu göstermiştir. Ve hem de Allaha kulluğu değil İsaya kulluğu nefyeylemiştir. Bütün bunlar aslındaki tahrifattan kat'ı nazarla türkce tercemelerinde görülmekde olan tahrifatı zaide içinden anlaşılmaktadır. Nezdi İlâhîde mazharı mahabbet ve kurbet olmanın en şaibesiz ve en yüksek
sh:»1479
derecesini gösteren Resul, veliy, halil, habib gibi evsafı âliyeyi bırakıb da şirk mazmunları üzerinde dolaşmak ve Allaha kulluktan kaçınmak ma'nâyı diyanete mugayir bir dalâl ve iftiradır. Ubudiyyeti inkâr, ma'budu inkârdır.

Şimdi bu beyan üzerine acaba Allahın İbrahimi halil ittihaz etmesi haricden kendisine bir dost tedarküüne ihtiyacından mıdır? Şayed öyle ise hakıkatte şirk tasavvurundan kurtulmak ve hanîf olarak tevhid üzerinde yürümek nasıl mümkin olur? Ve bu surette bütün bütün Allaha teslimi nefsetmek onun haricindeki kuvvetleri ihmal ile onlara karşı kendisini tehlükeye koymak demek olmaz mı? Ve sonra ortada bir hıssai mefruza almağa karar vermiş ve Allahın kullarını bedbaht etmeğe azm eylemiş bir Şeytanı mel'un bulunduğuna göre şerrinden kurtulmak için biraz da onâ müdara etmek lâzım gelmez mi? Gibi bir takım tevehhümata meydan bırakmamak üzere bu âyet ve bütün mebahisi sabıka şu âyetle itmam olunuyor:

126. ﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ﴾ Göklerde her ne var ve

Yerde her ne varsa hepsi Allahındır. Allahın mahlûku, Allahın milkidir. Ulviyyat da Allahın, süfliyyat da Allahındır.» -Binaenaleyh İbrahimin haliliyyeti ne milki İlâhî haricinden bir intihab, ne de milki İlâhîden bir ihracdır. O bir gayei ubudiyyetidir. Buna mukabil Şeytanın mel'uniyyeti de ne milki İlâhîden bir ıhrac, ne de milki İlâhîden harice bir muameledir. Mukadder olan hıssai azabını almak için milki İlâhî içinde hayr-u rahmetten mahrumiyyet ve bir gayei şekavettir. Kezalik Allaha teslimi nefs etmiyenler milki İlâhîden çıkacak değil, milki İlâhî içinde şekavet etmiş ve mel'una iştirak eylemiş bulunacaktır. Zira milki İlâhîden hariç bir

şey yoktur. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحٖيطًا۟﴾ Ve Allah her şeyi muhîttir. Yalnız

Semavat ve Arzdakiler değil onların maverasında
sh:»1480
gerek âlemi zihinde ve gerek âlemi haricde şey denilebilen hiç bir mevcud yoktur ki evvel-ü âhirinden, zahir-ü batınından Allah tealânın ilm-ü kudreti ve hukmi ülûhiyyetile muhat olmasın.»- Binaenaleyh enfüs-ü afakda, ulviyyat ve süfliyyatta, maddiyyat ve ma'neviyyatta, Dünya ve Ahırette ihatai İlâhiyyeden hariç bir şey tasavvur etmek bir tenakuz bir hayali batıldır. Vücud ve ilmi hakkın karşısında ahzı mevkı' etmeğe çalışan tenakuzlar, hayallar bile o kudreti muhıtanın haricinde değil, onun te'siri hukmü altında cereyan eder. Bütün kâinatı mümkinede silsilei kazâ ve kader, onun icadı, onun tekvini onun ibdaı onun

mahkûmudur. Milk onun, bütün hakkı tasarruf ve hüküm onundur. Bütün cereyanı vücud, onnu ilm-ü kudreti ve ahkâmı ülûhiyyeti tahtindedir. Bütün silsilei mevcudat böyle bir malik ve hâkimi muhıtın tecelliyatı saltanatıdır. Ve bunda ancak onun nizamı, onun kanunları, onun ahkâm ve tekâlifi, onun rahmet-ü gadabı, onun sevab-ü ıkabı icrayı hukm eder. Allah deyince başka türlü düşünmek cehl-ü dalâlden başka bir şey değildir. Artık her âkıl kendisine tahsıs edilen sahai iradede onun tekâlifine ve onun emr-ü nehyine münkad olmalı özünü yüzünü tertemiz ona tutmalı ve onun mahabbet ve rızasına nâil olmak ve bu devleti hılkatte bir mertebei husnâ İhraz etmek için her yaptığını güzel yapmalı ve onu sevenlerin yoluna gitmelidir. Ve bunun için ahkâmı adl-ü hakka pek iyi riayet etmeli, hükmi adil bu dini ahsenin ahseni ameli olduğunu bilmeli, mü'minin kâfirin hukukunu gözetmeli, teşehhiyyat ile, heva ve hevesle, arzular, ümniyyeler ile değil her şeyde kavanini hak ile amil olmalı ve onunla hükmetmelidir. Müşriklere, kâfirlere, münafıklara karşı muharebelerden, mücahedelerden maksad da bu hukmi adlin te'minidir. Sirri ba's budur ve kitab bunun için inzâl buyurulmuştur. Ve bunun için her amelde, her hukümde şer'i hakkı aramalı ve onu

sh:»1481

gözetmelidir. Ve bu din, terbiyei aile ve milliyye ve insaniyyenin esası olmalı ve yalnız kalblerde kalmayıb yüzlerde de okunmalıdır.

Bu tenvirat üzerine yine Sûrenin evveline ircaı nazar ettirerek ve ba'zı Eshabı kiramın miras ve saireye müteallik sual ve istiftalarına cevab olarak buyuruluyor ki

Ya Muhammed:

﴿١٢٧﴾ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَآءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا
يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ فِى يَتَامَى النِّسَآءِ الّٰتِى لَاتُؤْتُونَهُنَّ مَا
كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ
وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٨﴾ وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ
اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ
خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٩﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوٓا اَنْ تَعْدِلُوا
بَيْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا
كَالْمُعَلَّقَةِ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا
رَحِيمًا ﴿﴾

sh:»1482

﴿١٣٠﴾ وَاِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللّٰهُ
وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ
وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ

اتَّقُوا اللّٰهَ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى
الْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَميدًا ﴿١٣٢﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكيلًا ﴿١٣٣﴾ اِنْ
يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرينَۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ
قَديرًا ﴿١٣٤﴾ مَنْ كَانَ يُريدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ وَكَانَ اللّٰهُ سَميعًا بَصيرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de senden kadınlar hakkında fetvâ isteyorlar, de ki onlar hakkındaki fetvâyi size Allah veriyor:

Yazılmış hakları olan mirası kendilerine vermediğiniz ve nikâhlamayı istemediğiniz öksüz kızlar

hakkında,ve mağdur çocuklar hakkında, ve
sh:»1483
yetimlere insaf ile bakmanız hakkında kitabda yüzünüze karşı okunub duran âyetler var, daha da hayra dâir ne yaparsanız şüphe yok ki Allah ona da alîm bulunuyor 127 Ve eğer bir kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endişe ediyorsa bir sulh ile aralarını düzeltmelerinde kendilerine bir günâh yoktur, sulh hep hayırdır, nefislerse kıskançlığa hazırlana gelmiştir, eğer arayı düzeltir ve geçimsizlikten sakınırsanız şüphe yok ki Allah her ne yaparsanız habîr bulunuyor 128 Kadınlarınız arasında her veçhile âdil davranmıya ne kadar hırs besleseniz yine muktedir olamazsınız, bâri büsbütün meyledib de ötekini askıda kalmış gibi bırakmayın, ve eğer arayi düzeltir ve haksızlıktan korunursanız şüphe yokki Allah gafur, rahîm bulunuyor 129 Yok eğer ayrılırlarsa Allah kudretiyle her birini diğerinden müstağni kılar, Allah kudreti geniş bir hakîm bulunuyor 130 Allahındır bütün göklerdeki, yerdeki, celalim hakkı için sizden evvel kitab verilenlere de tavsıye ettik size de ki Allahdan korkun, ve eğer tanımamazlık ederseniz haberiniz olsun ki Allahındır bütün Göklerdeki ve Yerdeki, ve Allah bir ganiy, hamîd bulunuyor 131 Allahındır bütün göklerdeki, yerdeki; dayanılacak (vekil) de Allah yeter 132 Dilerse sizleri giderir de ey insanlar! Başkalarını getirir, Allah ona da kadîr bulunuyor 133 Kim Dünya sevabı isteyorsa bilsin ki Dünya sevabı da Ahıret sevabı da Allahın yanındadır, ve Allah bir semî' basîr bulunuyor 134

____

İSTİFTA'; Fetvâ istemektir. «Mes'elede filana istifta ettim, şöyle ifta etti» denilir ki fetvâ verdi demektir, davâ vezninde fetvâ, rü'ya vezninde fütyâ, ifta ma'nasına mezvu' isimlerdir. İfta ise sual olunan bir müşkili hall-ü izhar etmektir ki, kaviy ve mükemmel, gene ve dine olan « فتى » dan me'huzdur. Ve gencleştirib kuvvetlendirmek gibidir. Sanki bir kimsenin müşkilini halleden onu dinc bir genç gibi kuvvetlendirmiş olur. Binaenaleyh fetvâ bir hâdisei müşkilede hükmi hakkı ızhâr ile amel edecek kimsenin kalbine bir kuvvet vermektedir. Müfti de
sh:»1484
bu kuvveti verebilmek için ehliyyetine ve salâhiyyetine ve ahlâk-u metanetine bihakkın i'timad olunur bir zat olmak lâzım gelir ki bu da « مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » mazmunu üzere sahibi islâm ve ihsan olmak ve « لَعَلِمَهُ الَّذينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ » medlûlü üzere

istinbata muktedir ulemadan bulunmak ile mümkin olur. Fakat müşrikler, kâfirler gibi kuvvetini hakdan değil batıldan almak ve yalnız kendi arzularına kuvvet vermek emelinde bulunanlar yapacakları işlerde ya hiç kimseden istiftaya tenezzül etmezler veya müftılerini âcizlerden, müdahinlerden ve mâcinlerden intihab ederler. Bunlar da ya hukmi hakkı bilmezler veya bilseler bile müsteftînin arzuyi nefsine hizmet için asılsız veya zaiyf zaify fetvâlar verirler, ve binnetice bundan salâh yerine fesad ve kuvvet yerine za'f hasıl olur. Bunun için burada asıl iftanın Allaha raci' olduğu ve Peygamberin bile iftayi İlâhî ile ifta etmesi lâzım geldiği

ve asıl huküm ve kuvvet, Allahın bulunduğu « وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا » akibinde « وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ » beyaniyle beyan olunmuştur.

Ya'ni ya Muhammed: 127. ﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَاءِ﴾ kadınlar hakkında senden istifta da ederler ﴿قُلِ﴾ sen onlar de ki ﴿اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ﴾ onlar hakkında Allah size berveçhi âti ifta eder ﴿وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ﴾ ve kitabda size tilâvet olunan âyetler de suallerinizin bir kısmı bundan böyle hallolunacak ve bir kısmı şimdiye kadar tilâvet olunmakta bulunan âyatı kitab ile hallolunmuştur.» -Bu ma'nâya göre « ﴿وما يتلى﴾ • ﴿يفتيكم﴾ » fi'linin failine matuf ve yahud « وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ » takdirinde haberi mahzuf mübteda olarak atfi cümledir. Fakat müfessirînin beyanına göre « وَمَا » مبتدا « فِى الْكِتَابِ » Levhı mahfuz ma'nâsına haber olmak üzere bir cümlei mu'tarıza veya kasem olmak caizdir.

sh:»1485

Ve bu surette ma'nâ: «Allah size berveçhi balâ ve berveçhi âti ifta eder ve bu size tilâvet olunan şeyler kitabda, ya'ni Levhi mahfuzdadır.»- Binaenaleyh bu beyan olunan ve olunacak olan hukukda adl-ü insaf, müraat ve muhafazası vacib umurı azîmedendir. -Yahud bu kitabda tilâvet olunan âyata kasem ederim ki Allah size bunlar hakkında berveçhi balâ ve berveçhi âti ifta eder.- Balâdaki ifta bilhassa şunlar hakkındadır: ﴿فِى يَتَامَى النِّسَاءِ﴾ Kadın yetimleri, yahud yetime kızlar ve kadınlar hakkında ﴿الَّتِى لَاتُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ﴾ ki siz onlara yazılmış, farz olan mıras, mehir ve saire gibi hukuklarını vermezsiniz ﴿وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ﴾ bir de onları kendinize nikâh etmeğe rağbet edersiniz veya kimseye nikâh etmek istemezsiniz ve her iki surette sefalete düşürürsünüz.» -Bunun sebebi nüzulü yukarıda « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ » âyetinde Hazreti Aişeden rivayeten nakledilmiş idi. Balâdaki iftanın bir de ﴿وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ﴾ baliğ olmıyan sağîr çocuklar hakkındadır.»- ki

bunlara miras vermiyorlardı « يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِى اَوْلَادِكُمْ » buyuruldu. Bir de

﴿وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ﴾ alel'umum yetimler hakkında adalet ile kaim

olmanız, işlerine adalate ile bakmanız hakkındadır. -ki « يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِى اَوْلَادِكُمْ »

gibi âyattır. ﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ Gerek bunlar ve gerek saire hakkında her ne hayır

yaparsanız ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا﴾ Allah her halde onu bilir ve mukâfatını

verir.»

Gelelim bundan böyle beyan olunacak olanlara:

128. ﴿وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا﴾ Ve eğer bir karı Efendisinin

nüşuzundan -yani

sh:»1486

kocasının kendisini hoşlanmayıb surat ve geçimsizlik ederek yanına yaklaşmamasından ve hakkını

menetmesinden ﴿اَوْ اِعْرَاضًا﴾ yahud i'razından- ya'ni her hangi bir sebeble musahabet ve

müânesetini azaltıb yüz çevirmesinden -korkarsa- « اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ »

(âyetine bak) o zaman ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا﴾

beyinlerini bir sulh ile ıslâh eylemelerinde veya -« يَصَّالَحَا » kırâetine göre- muselaha olmalarında

-meselâ ezvacı Resulullahdan sevde binti zem'anın telâktan endişe ederek nevbetini Hazreti Aişeye terk

etmesi gibi kadının erkeği cezbetmek için hakkı olan merhinde veya kasm ve nevbetinde tenzilât ve

fedakârlık yaparak veya bir şey rişvet gibi bir günah olmaz. ﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ Sulh her halde

müfarakattan ve geçimsizlikten hayırlıdır ﴿وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ﴾ nefisler ise

şuhh-u imsake ihzar olunmuştur, tab'an buhl-ü hırsa mail ve hazırdırlar. Kadın nevbetine harıs olur hakkını vermek istemez, erkek de onun çirkinliğine veya her hangi bir eksikliğine karşı kendini çeker, husni

muaşerette hasîs davranır. Binaenaleyh buna karşı diğer taraftan cüz'î bir semahat ibraz ediliverirse mucibi

memnuniyyet olur. Ve arayı düzeltir. Fakat ﴿وَاِنْ تُحْسِنُوا﴾ ey erkekler siz ihsan eder hüsni

muaşerette bulunur ﴿وَتَتَّقُوا﴾ nüşuz-ü i'razdan sakınırsanız

﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ Allah tealâ her halde sizin yaptıklarınıza

agâh olur ve ecrini zayi etmez. 129.

﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوٓا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾ bir de

sh:»1487

kadınların arasını denk tutmağa ya'ni mahabbet de dahi müsavat üzere adalet yapmağa hırs da etseniz

her halde muktedir olamazsınız. Hepsini alesseviyye bir derecede sevemezsiniz, buna gücünüz yetmez.»

-Yetmiyince de « لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا » medlûlünce Allah bunu teklif

de etmez. Binaenaleyh - ﴿فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ﴾ -

bütün meylinizi diğerine verib de zevcelerinizin ba'zısını muallaka ya'ni muallakta kalmış ve kocalı ne

kocasız bir kadın gibi mühmel bırakmayınız,»- ki işte «

فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً » emri mucebince korkulması lâzım gelen cevr

adaletsizlik budur. Ya'ni kadınlar hakkında iki nevi' adalet vardır. Birisi infak ve kasm denilen nevbeti beytutet gibi hukukta adalet ve musavattır ki bu vüs-ü iktidarı beşerîden haricdir. Çünkü mahabbet umurı

ıztırariyyedendir. « فَلَا تَمِيلُوا الخ » karinesiyle burada adaletten mürad da budur. Ve bundan

meni' teklifi malâyütaktır. Binaenaleyh teklif olunan adalet, mümkin olan hukuk da adalettir ve korkulması lâzım gelen adaletsizlik diğerini muamelei zevciyyeden bil'külliyye mahrum edib büsbütün muallak ve mühmel gibi bırakmak suretiyle cevirdir. Ya'ni taamı, kisve ve süknasiyle nefakasını vermek ve nevbeti beytutte müsavi tutub musahabet ve müâneset eylemek kâfi değildir. Kadının ara sıra hazzı nefsanîsini de vermek tahsın etmek lâzmıdır. Ancak bu noktada müsavat teklifi malâyütak olduğundan mevzuı bahs değildir. Hatta böyle bir teklif erkeğe cevirdir. Adalet denince her halde müsavat düşünmemelidir. Elyakı lâyıka tercih etmek de bir hak bir adalettir.

Görülüyor ki burada umurı ıhtiyariyye ile umurı ıztırabiyyenin hükmü tefrik edilerek «

فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً » emrinin bir izahı vardır. Ve işte mahabbetin böyle

umurı iztırariyeden
sh:»1488
olması kazıyesidir ki zinâdan tevakki için müteaddid zevcata mesağ veren esbabı zaruriyyeden birisi olmuştur. Buna karşı «sevsin ve her fenalığı yapsın da nikâh etmesin» demek büyük bir zulümkârlık olacağı aşikârdır. Bunun için burada vahdeti zevceye teşvik eden nassın izahiyle beraber teaddüdiz evcenin şerait

ve ilcaatı zaruriyyesinden en mühimmi de anlatılmıştır. Hadîsi şerifte de varid olmuştur ki «

مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَاَتَانِ يَمِيلُ مَعَ اَحَدِهِمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاحِدُ

شِقَّيْهِ مَائِلٌ = iki karısı olub da birine büsbütün meyleden kimse yevmi kıyamette bir şıkkı mail olarak

gelir.»

﴿وَاِنْ تُصْلِحُوا﴾ Ve eğer hasbelzarure böyle bir hal olunca beyinlerini ıslâh eder, bozulan

cihetlerini düzeltir ﴿وَتَتَّقُوا﴾ ba'dema meyilden sakınırsanız

﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Allah gafur ve rahîm olduğundan geçmişe

mağfiret eder. Ve sizi rahmetile bekâm eyler.

130. ﴿وَاِنْ يَتَفَرَّقَا﴾ Ve eğer sulh-u ıslâh ve hakem-ü tavassut ve saire her «hangi bir suretle

karı koca beyni tevfık olunamaz da, her ikisi arzularile birbirlerinden ayrılırsa

﴿يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِۜ﴾ Allah tealâ kendi vüs'ati, gınâ ve kudretile her birini,

diğerinden müstağni kılar, onu ona muhtaç etmez, onu da ona. Çünkü

﴿وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيمًا﴾ Allah vasi' ve hakîmdir. Çünkü 131.

﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ﴾ dır.»- Demek olur ki tefrika iki

tarafın rızasile olmaz» birinin diğerinde gözü bulunursa bu ığnâ mev'ud değildir. Kadın ayrılmak istemez geçinmek arzu ederse erkeğin onu tatlık etmesi günahtır. Kezalik erkek bırakmak istemez, geçinmek arzu ederse hul'a cebr etmek veya kuvvei cebriye ile tefrık eylemek de günahtır. O zaman bir taraf zalim mevkıinde kalır ki bundan son derece sakınmak lâzımdır.

sh:»1489

﴿وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ﴾ Ey

Müslimanlar kasem olsun ki hem sizden evvel kendilerine kitab verilmiş olanlara ve hem size

﴿اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَۜ﴾ Allah ittika ediniz, azabından korkunuz diye

﴿وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ﴾ ve

şayed küfr ve küfran edecek olursanız biliniz ki Semavat ve Arzda her ne varsa hepsi Allahındır.

﴿وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا﴾ ve Allah her şeyden ganiy ve sizin ibadetinizden müstağnîdir

﴿حَمِيدًا﴾ o kendi zatında hamîddir. Siz gerek hamd ediniz, gerek etmeyiniz o haddi zatında mahmud ve müstehakkı hamddir. Ne mahlûkatın küfr-ü ma'sıyetlerile mutazarrır, ne de şükr-ü taatlariyle müntefi' olur. Ve hamîd olduğundan dolayı mahzı rahmetile menafiinizi te'min ve sizi zarardan vikaye için ittika ve küfr-ü küfrandan ihtiraz emr eder diye tavsıye ettik.

Filvakı' 132. ﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ﴾ Semavatta her

ne var o Arzda her ne varsa bütün bunlar halkan ve mülken, evvelen ve âhıren Allahındır. Bütün bunlar da bihukmilülûhiyye icad ve i'dam, ıhya ve imate, taltif-ü tekdir, sevab-ü ıkab vesaire ile keyfe mayeşa tasarruf eden ancak odur. Ve bu tasarruf ancak onun hakkıdır. Allah bunların bizzat sahibi olduğu gibi

﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكيلاً﴾ hepsinin umurunu ve umurun hepsini tedbir ve idare etmekde ve her birini kendi hısabına görüb gözetmekte vekil olarak dahi Allah kâfîdir. Binaenaleyh herkes ona tevekkül ve i'timad etmeli ve kendi umurunda muvaffak olmak için ona müracaat edib teslim olmalıdır. Zira 133.

﴿اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ﴾ eyyühennas! bilmiş olunuz ki Allah

sh:»1490

dilerse sizi ortadan kaldırır, def'eder ﴿وَيَاْتِ بِاٰخَرِينَ﴾ ve yerinize diğerlerini getirir.

﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَديرًا﴾ Allah buna da kadirdir, hem pek kadirdir. «وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَايَكُونُوا اَمْثَالَكُمْ» Rivayet olunuyor ki bu âyet nâzil olduğu zaman Resulullah yedi saadetini Selmanı Farisînin arkasına vurmuş «onlar bunun kavmi» buyurmuştur.

134. ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا﴾ Her kim dünya sevabı isterse bilmeli ki

﴿فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ Dünyanın da Âhıretin de sevabı ancak Allahın indindedir. Dünya sevabını da verecek olan başkası değil yine Allahdır. Bunun için de Allaha ve Allahın kanunlarına müracaat etmek lâzımdır. Fakat bunun karşısında bir de Âhıret sevabı vardır. Şu halde Allaha müracaat edib de yalnız Dünya sevabına göz dikmek ne kadar himmetsizlik ne kadar budalalıktır.

Âkıl olan hiç olmazsa « رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً » diye ikisini de istemeli veya eşref-ü a'lâsına nasbı nazar edib Dünyayı kale almıyarak Âhıreti istemelidir.

Çünkü « مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فى حَرْثِهِ » medlûlünce Âhıreti isteyen fazla olarak Dünyadan da nasîbedar olur. Netekim Allah için mücahede eden Dünya ganimetinden mahrum kalmaz, onunla beraber Âhıret sevabına da erer. Lâkin ganimet için harbe gidenler gibi sırf Dünya peşinde koşanlar bunu bulurlarsa diğerlerinden mahrum kalırlar. Çünkü

﴿وَكَانَ اللّٰهُ سَميعًا بَصيرًا﴾ Allah semî' ve basîrdir: söylenenleri işidir, yapılanları

görür, herkesin garaz-u maksadını bilir ve ona göre muamele eder. Bunun için şu emr-ü vasayayı İlâhiyyeyi

iyi dinleyiniz:

sh:»1491

﴿١٣٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ
لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا
اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ
تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٦﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِى نَزَّلَ
عَلٰى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِٓى اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ
وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا
﴿١٣٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ
ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًاۜ
﴿١٣٨﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًاۙ ﴿١٣٩﴾
اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَۜ اَيَبْتَغُونَ
عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًاۜ ﴿﴾

sh:»1492

﴿١٤٠﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ
اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا
فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْكَافِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًاۙ ﴿١٤١﴾ اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْۚ
فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُوٓا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْۘ وَاِنْ كَانَ
لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌۙ قَالُوٓا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ

الْمُؤْمِنِينَ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ
لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤٢﴾ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ
يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا
كُسَالٰى يُرَاۤؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٣﴾
مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَاۤ اِلٰى هٰۤؤُلَاۤءِ وَلَاۤ اِلٰى هٰۤؤُلَاۤءِ وَمَنْ يُضْلِلِ
اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٤﴾ يَاۤ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
لَاتَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاۤءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ اَتُرِيدُونَ اَنْ
تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴿﴾

sh:»1493

﴿١٤٥﴾ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ
لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٦﴾ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا
بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلّٰهِ فَاُولٰۤئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ
اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٧﴾ مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ
اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Hakkaniyyetle durub adaleti yerine getirmeğe uğraşır hâkimler, Allah için şahidler olunuz, gerekse nefislerinizin, veya ebeveyninizin veya en yakınlarınızın aleyhine olsun, gerek zengin ve gerek fakır bulunsun, çünkü Allah ikisinden de akdemdir, onun için haktan udul edib de nefsin arzusuna tabi' olmayın ve eğer dilinizi eğer veya çekinirseniz şüphe yok ki Allah her ne yaparsanız habîr bulunur 135 Ey o bütün iyman edenler! Allaha ve Resulüne de, Resulüne tenzil buyurduğu kitâba da, daha evvel inzâl buyurduğu kitâba da iyman getirin, her kim Allaha ve Meleklerine ve kitablarına ve Resullerine ve Âhıret gününe kâfirlik ederse uzak pek uzak bir dalâl ile sapmiş, sapmış gitmiştir 136 şunlarki iyman ettiler, sonra tuttular küfre gittiler, sonra yine iyman ettiler, sonra yine küfre gittiler, sonra da küfürde ileri gittiler Allah onları mağfiret edecek de değil, doğru bir yola çıkaracak da değildir 137 Müjdele münafıklara ki onlara elîm bir azab var 138 Onlar ki mü'minleri bırakarak kâfirlerin velâyetine tutunuyorlar, ızzeti onların yanında mı arıyorlar?

sh:»1494

Fakat ızzet tamamile Allahındır 139 O size kitabında şunu da indirmiştir: Allahın âyetlerini işittiniz mi hakları inkâr ediliyor ve onlarla eğleniliyor, artık o hariflerin yanlarında oturmayın tâ'ki başka bir lâkırdıya dalsınlar,

çünkü o zaman siz de onlar gibisinizdir. Şüphesiz ki Allah o Münafıklarla kâfirleri Cehennemde toplayacak topunu bir 140 Onla ki sizi gözetiyorlar: eğer Allahdan size bir feth olursa "beraber değilmiydik?" diyecekler ve eğer kâfirlere bir nasîb düşerse "biz sizden üstün gelmedik mi? sizi mü'minlerden kurtarmadık mı?" diyecekler, artık kıyamet günü Allah beyninizde bir yol verecek değil 141 her halde münafıklar Allaha hud'a yapmağa çalışırlar, Allah da hud'alarını başlarına geçirir, namaza kalktıkları vakıt da üşene üşene kalkarlar, halka gösteriş yaparlar, yoksa Allahı pek az hatıra getirirler 142 Arada müzebzeb bir haldedirler: ne onlara, ne onlara, her kimi de Allah şaşırtırsa artık ona sen yol bulamazsın 143 Ey o bütün iyman edenler! mü'minleri bırakıb da kâfirleri başlarınıza geçirmeyin, ister misiniz ki Allah için aleyhinizde açık bir saltanat husule getiresiniz 144 Ancak tevbe edib hallerini düzelten ve Allaha sarılıb dinlerini Allah için hâlıs kılan kimseler müstesna, çünkü bunlar mü'minlerle beraberdir, mü'minlere ise Allah azîm bir ecir verecektir 146

Siz şükreder, iyman ederseniz Allah size azabı nidecek? Halbuki Allah şükrü bilir, bir alîm bulunuyor

147

____

135. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا﴾ Ey iyman edenler, yalnız kadınlar üzerinde kavvam olmakla kalmayınız, her hususta ﴿كُونُوا قَوَّامٖينَ بِالْقِسْطِ﴾ kavvamîn bil'kıst olunuz, adaletle kaim ve müstakım hâkimler olub adl-ü hakkaniyyeti ikame ediniz ﴿شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ﴾ Allah için nümunei imtisal olacak

sh:»1495

şahidler olunuz, hakka dos doğru şehadet ediniz.

﴿وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبٖينَۚ﴾ velev kendinizin veya ebeveyn ve akribanızın aleyhinde dahi olsa böyle olunuz.» -Ki bunda iki ma'na vardır: birisi; başkasının sizde bir hakkı varsa kendiniz ıkrar ve i'tiraf ediniz ve ananız, babanız ve akribanız aleyhine de olsa hukümden şehadetten kaçınmayınız demektir. Birisi de şahsi salis aleyhine şehadet kendinizin ve taallûkatınızın bir zararını da intac edecek olsa yine dos doğru şehadet ediniz demektir.

﴿اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقٖيرًا﴾ aleyhine veya lehine şehadet ettiğiniz kimseler zengin olsa da böyle yapınız, fakîr olsa da, ne zengine müdahene etmek, ne de fakîrı gözetmek için şehadetten imtina' etmeyiniz, istikametten ayrılmayınız. Çünkü ﴿فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا﴾ ganiyye de fakîre de Allah daha evlâdır. O onları daha iyi gözetir. Binaenaleyh

﴿فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ﴾ hakdan udul ile hevaya uymayınız, keyf-ü arzuya tâbi' olmayınız yâhud adâlet ediyoruz zu'miyle hevaya uyub fakîrı ganiyye, akribayı yabancıya tercih ederek hakkı ketm veya tahrif etmeyiniz ﴿وَاِنْ تَلْوُٓا﴾ ve şayed ikamei hakta veya şehadette dillerinizi eğer büğerseniz ﴿اَوْ تُعْرِضُوا﴾ veya büsbütün i'raz ederseniz

﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ Allah her halde hepinizin yaptıklarınıza habîrdir. Hiç biriniz yakanızı kurtaramazsınız.»- « وَاِنْ تَلْوُا » Hamze ve ibni Âmir kıraetlerinde « لام » ın zammile ve « واو » ın sükûniyle « تَلُوا » okunur ki evvelkisi « وَلَى • يَلِى • وَلْيًا • وَلاَ يَةً » dendir. Bu « لَوَى • يَلْوِى • لَيًا » den, bu da surette ma'nâ: «Ve eğer şehadete me'mur olur da bihakkın eda eylemez veya edadan i'raz ve imtina' ederseniz her iki halde Allah yaptıklarınıza habîrdir.

sh:»1496

Birinde ecrini birinde de cezasını verir» demek olur. İşte Müslimanlar böyle hevaya uymaz, âdil ve müstekım « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ » hak gû, hakperest, « شُهَدَآءَ لِلّٰهِ » olmalıdır. O halde:

136. ﴿يَآاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey imana gelenler

﴿اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِى نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِى اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ﴾ Allah ve Resulüne, ya'ni Muhammed aleyhisselâma ve Allahın bu Resulüne tenzil buyurduğu: vakıt vakıt, kısım kısım indirmekte olduğu bu kitâba, ya'ni Kur'ana ve bundan evvel inzal buyurduğu cinsi kitâba iyman ediniz. Bunların ba'zısına iyman ettiğiniz gibi hepsine de iyman ediniz. -İbni kesîr, Ebu amr, ibni Âmir kıraetlerinde meçhul sıgasile « نُزِّلَ » ve « اُنْزِلَ » okunur.- Bunlara cidden iyman ediniz. Zira

﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ her kim Allaha ve Melâikesine ve kitaplarına ve Peygamberlerine ve Ahıret gününe küfr eder, bunlardan birini inkâr eylerse ﴿فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا﴾ dalâli baîd ile dalâlete düşmüş, haktan uzaklaşmış, artık yolunu bulamıyacak derecede şaşırmış, maksadı gaib etmiş olur.» - Bununla küfrün biaynihi « وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا » hukmüne mülhak bulunduğu, ya'ni her küfrün şirk demek olduğu vâzıhan gösterilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Ahbari Yehuddan bir cemaat, Resulullaha gelmişler «ya Resulâllah biz sana ve kitâbına ve Musâya ve Tevrâta ve Uzeyre iyman ediyoruz ve bunlardan mâada kitabları ve Peygamberleri tanımıyoruz.» demişlerdi, Resulullah da «hayır, Allaha ve bütün Peygamberlerine ve Muhammede ve kitabı Kur'ana ve ondan evvelki her kitaba iyman ediniz» buyurdu, «yapmayız» dediler, bu

âyet nâzil oldu ve hepsi iyman ettiler. Şayânı dikkattir ki iyman fıkrasında Allaha, Resulüne, Resulüne tenzil kılınan kitâba, ondan evvel inzâl kılınmış

sh:»1497

olan kitâba diye dört şeye iyman tasrîh olunmuştur. Bu da iyman billâh, iyman birresul, iyman bilkütüb diye üç mertebede hulâsa olunabilir. Halbuki küfür fıkrasında küfür billâh, küfür bimelâiketihi, küfür bikütübihi, küfür birusülihi, küfür bilyevmil'âhır diye Melâike ve yevmi Âhıret de zamm olunarak beş şey tasrih olunmuş, hem de Resule diğer Resuller de ilâve olunarak cemi' sıgasiyle « رُسُلِه » buyurulmuştur. Bununla Allah ve Peygambere ve alel'umum kitaplara iyman her halde bütün Peygamberlere ve Melâikeye ve yevmi âhırete iymanı mutazammın bulunduğu gösterilmşi ve bir insanın Allaha ve Peygambere ve kitablara iyman iddia edib de Peygamberlerden birini veya Melâikeyi veya Âhıreti inkâra kalkışması ve bu babda varid olan âyatı te'vile çalışması ihtimali bulunduğundan bunları münkir olanların kâfiri billâh oldukları bilhassa tansıs olunmuştur.

Bütün bunlar müşrikler gibi dalâli baîd ile sapmış olanlardır. Şu da muhakkak ki 137.

﴿اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا﴾ evvelâ iyman etmiş, sonra küfr etmiş, sonra iyman etmiş, sonra yine küfr etmiş ve temamen küfre dalmış olanlar, böyle iymandan küfre, küfürden iymana dönerek nihayet küfürde karar kılmış ve bu suretle küfrü tezyid etmiş olanlar yok mu?

﴿لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبٖيلًاۜ﴾ hiç bir veçhile Allahın bunları mağfiret etmesine ve doğru yola sevk eylemesine ihtimal yoktur. Ya'ni iyman ederlerse kabul etmez değil, fakat ekseriyyetle bunlar matbuul'kulûb olduklarından haleti nez'a gelmedikce iyman etmezler ve belki o zaman bile etmezler. Ve iyman etmeyince de « لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ » medlûlünce asla mağfiret yüzü görmezler. Tevbenin makbul olabileceği bir zamanda tevbe edib ıhlâs ile iyman etseler, gelecek olan « اِلَّا الَّذٖينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا » istisnası mucebince

sh:»1498

kabul edilir ve mağfur olabilirlerdi amma etmezler ki... Bunun için 138.

﴿بَشِّرِ الْمُنَافِقٖينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلٖيمًاۙ﴾ Münafıklara müjde et ki onlara elîm bir azab muhakkaktır.»- Bu fıkra bu âyetin doğrudan doğru veya dolayisiyle Münafıklara taallukunu ifade eder. Filvaki Münafıklar zahiren iyman ederler sonra gizli gizli küfürler yaparlar, sonra mü'minleri görünce yine «amennâ» derler, sonra Şeytanlarını bulunca biz sizinleyiz derler. Nifak-u fesadda ısrar ederler. Maamafih âyetin zâhiri açıktan açığa iymandan küfre küfürden iymana mükerreren tahavvül gösteren ve nihayet küfürde karar kılan ferdler ve cemaatler hakkındadır ki Münafıklar da bunlara mülhaktır. Ve rivayet olunduğuna göre bunun asıl sebebi nüzulü Yehudîlerdir. Zira Yehudîler evvelâ Hazreti Musâya iyman ettiler, sonra ıcle taptıkları zaman küfrettiler, sonra Hazreti Musâ avdet sonra da Hazreti Muhammed aleyhisselâma küfrile küfürlerini arttırdılar ki âyet bunların bu hallerini tasvir ve böyle olanları da bunlara ilhak eylemiş, Münafıklar da bunlara benzediği ve bunlara dost oldukları için « بَشِّرِ الْمُنَافِقٖينَ » diye inzar mevkıinde tebşir ile tehakküme tabi' tutulmuşlardır. Demek oluyor ki bu gibi televvünat sade efrad hakkında değil, cemaatler hakkında da sebebi felâkettir. Zira Yehudîlerin âyette tasvir olunan bu halleri ferdleri Isâya ve Hazreti Muhammede küfreden ferdler, ıcle perestiş eden ve ondan evvel iyman eyleyen ferdlerin ayni olmadığı ma'lûmdur. Lâkin bu tahavvül ve televvün o milletin bir hasleti umumiyyesi

olmuştur. Binaenaleyh burada bir zamanlar dini islâma hizmet etmiş olub da bil'ahare kâh küfür ve kâh iyman şuraya buraya bocalayarak sonunda küffara istihale etmiş olanların halâs ve selâmet bulmalarına asla ihtimal olmadığı da anlatılmış

sh:»1499

oluyor. Netekim endelüste irtidad edenlerin hiç biri Dünyalarını kurtaramamışlar, hepsi muzmahill olmuşlardır. Ya'ni;

139. ﴿اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾

onlar ki Mü'minleri bırakıb kâfirleri dost ittihaz ederler ve onların arkalarından giderler.»- Münafıklar Mü'minlere karşı Yehudîlerle müvalât ediyorlardı, bunlar ﴿اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ﴾ o kâfirlerin yanında ızzet ve kuvvet mi arıyorlar? Onlara dost olmakla ızzet ve şeref bulacaklarını, galebe edeceklerini mi zannediyorlar? Ne kadar yanılıyorlar ﴿فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا﴾ çünkü bütün ızzet Allahındır. Ve ancak ondan alınır, Allahın ızzet vermediği kimseler hiç bir veçhile azîz olamazlar, Allah ise Mü'minleri i'zaz etmiştir «وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ».

Binaenaleyh kâfirlerin dosluğundan ızzet beklemek ne kadar ma'kûstür.

140. ﴿وَقَدْ نَزَّلَ﴾ Âsım ve Ya'kub kıraetlerinden maadasında meçhul sıgasiyle «وَقَدْ نَزَّلَ» ﴿عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ﴾ halbuki mukaddema size kitabda Allah size şöyle tenzil buyurmuş, şöyle indirilmiş idi:

﴿اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا﴾ ki Allahın âyâtını küfredilirken ve istihza olunurken işittiğiniz vakıt ﴿فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ﴾ o kâfirler ve müstehzilerle beraber oturmayınız ﴿حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ﴾ tâ ki başka lâkırdıya dalsınlar. O halde onlarla beraber oturmaktan bile sakınmak ve ızzeti iymanı muhafaza etmek lâzım gelirken onlarla müvalât etmek ve onlardan ızzet beklemek nasıl olur?»-

Mekkede müşriklerin ahvaline karşı Peygambere hıtaben «

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِى اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ»

sh:»1500

nâzil olmuştu. Medinede de ahbarı Yehud bulundukları meclislerde Kur'andan küfr-ü istihza ile bahs ederler ve Münafıklar da onlarla beraber bulunur dinlerlerdi. Bundan dolayı o âyet mealen tekzir olunmuş ve bu suretle Peygambere hıtabın bütün ümmetine hıtab demek olduğu anlatılmış ve buyurulmuştur ki

﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ﴾ bu takdirde, ya'ni Allahın âyetlerile küfr-ü istihza edilirken

beraberlerinde oturduğunuz surette siz onların, o kâfir müstehzilerin mislisinizdir. O vakıt siz de onlar gibi kâfir olursunuz.»- Bu âyetin zâhirine nazaran âyatullah ile istihza küfr olduğu gibi o sıra mücerred onların yanında oturmak dahi küfr olacağı anlaşılıyor. Maamafih ulemai akaid bunu rıza ile takyid etmişlerdir ki buna karine de sebebi nüzulün Münafıklar hakkında olmasıdır. Fakat rıza, terki i'tiraz demek olduğuna göre sarahaten veya zımnen i'tiraz edilmedikçe küfürden kurtulunmamak lâzım gelir. Kalkıb gitmek de bir i'tiraz

demektir. Meğer ki « إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ » olsun. -Oturur onlar

gibi olursa ne mi olur?

﴿إِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾

şüphesiz ki Allah Münafıklarla kâfirlerin mecmuunu Cehennemde cem'edecektir. Dünyada âyâtullahı

istihza etmekte içtima' ederler.

141. ﴿اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ﴾ O münafıklar ki sizi gözetir beklerler

﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ﴾ derken Allah tarafından size bir fütuhat oluverirse

﴿قَالُوٓا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ﴾ biz sizinle beraber değil mi idik derler, hemen ganimete

konmak isterler ﴿وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ﴾ ve şayed nasîb kâfirlerin olur, zafer

kâfirlere nasîb oluverirse o zaman da onlara

﴿قَالُوٓا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

sh:»1501

biz size üstün gelmedik mi? Ve sizi mü'minlerden sıyanet eylemedik mi? Derler. Onlara minnet edib bir

hıssa kapmak isterler.»- Bu kelâm başlıca iki ma'nâya müsaiddir. Birisi «fursat elimizde değil mi idi? Biz de mü'minlerle beraber olub size harb etse idik sizi mağlûb ve perişan etmez mi idik? Halbuki siz daşarıdan uğraşırken biz kal'ayı içinden feth ettik, mü'minlere yardım etmedik. Sizin hısabınıza onlara propaganda yapdık, aldattık kalblerine za'f düşürdük ve nihayet bu sayede siz muzaffer oldunuz. Binaenaleyh bu bizim mevkıimiz sizden yüksektir» demek olur ki ekser müfessirîn bunu tercih etmişlerdir. Diğeri de «siz Müslimanları kuvvetli zannedib Músliman olacak iken biz sizi men'etmedik mi? Muhammedin işi zaiyfleyecek siz kuvvetleneceksiniz diye sizi iymandan vaz geçirmedik mi? Bakınız işte dediğimiz oldu, bizim re'yimiz size galib çıktı binaenaleyh galebe, asıl bizimdir. Bu zaferin ganimetine sizden ziyade biz lâyıkız» demektir ki ba'zı müfessirîn de bu ma'nâyı ihtiyar etmişlerdir.

﴿فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾ Binaenaleyh bu böyle kalmıyacak, yevmi

Kıyamette Allah beyninizde hukm edecek, o zaman mü'min ile Münafık temamen seçilecektir. Dünyada zâhir ile hukmolunur zâhirde kelimei şehadeti söyleyib Müsliman görünene Müsliman muamelesi yapılır. Fakat Âhıret için ise böyle değildir. Şunu bilmelidir ki

﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً﴾ Allah kâfirler

için mü'minler üzerine kat'iyyen yol vermez.» -Dünyada ba'zan kâfirler zafer kazansalar, mü'minlere hâkim görünseler bile bu bir yol, bir kanun, bir şeriat değil, muvakkat ve arızî bir imtihan ve istidracdır kalblere

nüfuz edecek huccet ve bürhandan mahrum, gelib geçici şeylerdir. « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ », « شُهَدَآءَ لِلّٰهِ » olan

sh:»1502

ehli hakk-u adil behemhal onlara galebe eder. Dünyada olmazsa Âhırette galebe eder. Şer'i İlâhîde kanunı hakta mü'min kâfirdne daima azîzdir. Onun altında kalmaz. Ona payimal olmaz, ızzetiyle ölür, ızzeti hakkı çiğnetmez. Ve işte bu hikmete mebindir ki bir mü'minenin kâfire tezvici caiz olmaz, küfrolur. Çünkü onu ona tezvic etmek, mü'min üzerine kâfire yol vermek, o mü'mineyi kâfirin istilâsına terk etmektir. Allah ise « وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً » buyurmuştur.

142. ﴿اِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ﴾ şüphe yok ki Münafıklar Allaha hud'a yapmağa kalkışıyorlar. Kalblerinde küfür saklayıb zâhirde mü'min görünüyorlar ve sanki bununla Allahı aldatmak istiyorlar. ﴿وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾ halbuki Allah onların hud'alarını kendi başlarına geçirmiştir. (Sûrei Bakarenin başında Münafıkîn âyetlerine bak.).

﴿وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى﴾ bunlar namaza kalktıkları vakıt tenbel tenbel, istemeye istemeye keselân ile kalkarlar. Çünkü bunlar ﴿يُرَآؤُنَ النَّاسَ﴾ nasa gösteriş yaparlar ﴿وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ﴾ ve Allahı hatırlarına getirmezler yad etmezler ﴿اِلَّا قَلِيلاً﴾ yad ederlerse pek az ederler ki o da ağızlarındadır. Bunlar bunu yaparken 143. haldedirler. ﴿لَآ اِلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ وَلَآ اِلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ﴾ ne onlara, ne de onlara, ya'ni ne mü'minlere mal olurlar, ne de kâfirlere, ikisi arasında bocalar dururlar, çünkü bunları Allah şaşırmıştır.

﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلاً﴾ Allahın şaşırdığında da artık bir yol bulamazsın. Nerede kaldı ki ona hidayet edebilesin. Şu halde:

144.

﴿يَاۤ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاۤءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ey mü'minler siz mü'minleri bırakıb da kâfirleri dost ittihaz etmeyiniz

﴿اَتُرِيدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ Münafık

olduğunuza dair Allah için aleyhinizde açık ve müdafaası gayrı kabil bir huccet ve bürhan vermenizi ister

misiniz? Elbette istemezsiniz değil mi? Halbuki mü'minleri bırakıb kâfirlerle müvalât etmek Münafıklığın açık

bir bürhanıdır. 145. ﴿اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾

Münafıklar hiç şüphe yok ateşin en alt tabakasındadırlar.» -Bunlar kâfirlerin en habisi, en sefili

olduklarından yerleri de Cehennemin dibidir. ﴿وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ ve artık onları

buradan kurtaracak bir yardımcı bir halaskâr bulamazsın 146. ﴿اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾ ancak

nifaktan tevbe edenler ﴿وَاَصْلَحُوا﴾ tevbe edib ıslâhı hal eyleyenler

﴿وَاعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ﴾ ıslahı hal edib Allaha tutunanlar

beraberdirler. ﴿وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْرًا عَظِيمًا﴾ Allah da

mü'minlere muhakkak bir ecri azîm verecektir, binaenaleyh o tevbe edenler de bundan hıssadar olacaklardır.

Ey insanlar, 147. ﴿مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ﴾ siz

şükr eyler ve iyman ederseniz Allah size azabı ne yapacak?» -Çünkü vaz'ı İlâhîde azabın hikmeti küfr-ü küfrandan tahzir ve şükr-ü iymana sevk içindir. Binaenaleyh şükr-ü iyman hasıl olduktan sonra Allah kullarını ta'zib edib ne yapacak?

﴿وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيمًا﴾ Halbuki Allah şâkir ve alîmdir: şâkirdir, ya'ni azacık bir

tâate büyük sevab ile mukabele eder, alîmdir, ya'ni pek büyük bir kadirdandır, şükr-ü iymanınızın kadrini bilir, takdir eder, o halde ıhlâs ile tevbekâr olub ıshalı hal eden ve Allahın dînine sarılıb şükr-ü iyman yolunu tutanların ecr-ü sevabdan mahrum kalmaları nasıl tasavvur olunur? -Demek azab, küfür ve küfranda ısrarın ve vaz'ı İlâhîye muhalefetin bir neticesi ve hikmeti İlâhiyye mes'elesidir. Vaz'ı vücud, rahmeti İlâhiyye içindir, şükr-ü iyman da bunun tarikıdır. Küfr-ü küfran ile Allahdan kaçanlar bu tarıktan sapmağa, bu vaz'ı hakkı bozmağa ve Allah için mücadele etmeğe savaşmış olduklarından dolayı Allahdan ve rahmeti İlâhiyyeden tebaüd etmiş olurlar. Milki İlâhîden huruc mümkin olmadığı için azab da işte bu vaz'ın ve bu tebâudün bir netîcei lâzimesi olur. Bu netice esasen hakk ile bâtıl, hayr ile şer, husn ile kubh beynindeki fark-u temayüze

müterettibdir. Bu da Allah tealânın vücubi vücudile şerikinin imtinaı beynindeki nisbeti tekabülün fer'idir. Binaenaleyh küfr-ü küfrandan sonra da olsa şükr-ü iyman ile Allaha takarrüb yolu tutulunca artık azâb için hiç bir sebeb kalmaz. Şâkir ve alîm olan Allah behemehal o şükr-ü iyman yolunu tutub Allaha doğru gidenler de behemehal rahmeti hakka vâsıl olurlar. Şu halde cereyanı hayat yürüyüb dururken «artık ben vazifemi yaptım» deyib de Allaha mağrur olarak şükr-ü iymandan sonra lâübaliliğe, küfr-ü küfrana sapmak caiz olamıyacağı gibi, «ben şimdiye kadar küfr-ü küfran yolunda dolaştım, günahlara müstağrak oldum, ba'dema halâs ihtimali kalmamıştır» diye me'yus olub da henüz fursat
sh:»1505
elde iken tevbe ve ıslahtan sarfı nazar etmek de caiz değildir. Derhal seyyiattan tevbekâr olub şükr-ü iyman yolunu tutmalıdır. Zira Allah şâkir ve alîmdir.

Şükr-ü iyman ile küfr-ü küfranın hukümlerini takdir sırasında beyenatı sabıkanın mütemmimi ve beyanatı lâhikanın mukaddimesi olmak üzere şu ahlâkı İlâhiyyeyi bilmek ve tevbekâr olanlara mazîden dolayı zemm-ü kadihte bulunmamak ıktiza eder:

﴿١٤٨﴾ لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّٓوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَۜ
وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٩﴾ اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ
اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿﴾﴿﴾

Meali Şerifi

Allah fena sözün açıklanmasını sevmez, mazlûm olan başka, Allah semî', basîr bulunuyor 148 Bir hayrı

açıklar veya gizlerseniz yâhud bir kötülüğü afvederseniz şübhe yok ki Allah afvi çok bir kadîr bulunuyor

149

____

148. ﴿لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّٓوءِ مِنَ الْقَوْلِ﴾ Allah kötü sözün i'lân

edilmesini sevmez: Kötü fiil şöyle dursun kötülüğün söz kabilinden olarak bile meydana konulmasını

istemez, buğzeder.» - Gerçi Allah ne fi'len, ne kavlen, ne gizli, ne aşikâr kötülüğün hiç birini sevmez. Fakat velev sözle olsun i'lân-ü ızhar edildiği zamandır ki bilhassa gazab ve ta'zib eder. Ve işte azabı İlâhînin

sirr-ü hikmeti bu noktada, ya'ni Allahın kötülüğü sevmemesindedir. ﴿اِلَّا مَنْ ظُلِمَۜ﴾ Ancak

mazlûm olan müstesna.
sh:»1506
Zulmedilmiş, hakkına tecavüz olunmuş olan kimse feryad edebilir, zalim aleyhine bağıra bağıra bed dua eyliyebilir ve yâhud ondan tezallüm ederek kötülüklerini söyliyebilir, hatta kötü sözlerine mukabele

bilmisilde bulunabilir. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ ve Allahın mazlûmun feryadını

dinler halini bilir.»

Bu âyetin sebebi nüzulünde deniliyor ki bir gün huzurı risalette bir adam Hazreti Ebi Bekrin yüzüne karşı şetm etmiş, o da bir kaç kerre sükût ettikden sona nihayet reddeylemiş idi, reddedince aleyhissalâtü vesselâm meclisten kıyam buyuruverdi. Hazreti Ebi bekr «o bana şetm ederken oturuyordunuz ben reddedince kıyam buyurdunuz» dedi. Resulullah da «bir melek senin tarafından cevab veriyordu sen reddedince o melek gitti Şeytan geldi, Şeytan gelince ben de oturmadım» buyurdu ve bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Bir rivayete göre de bir kavme bir müsafir gelmiş, yemek vermemişler, şikâyet etmiş, şikâyetinden dolayı da ıtab edilmiş, bunun üzerin bu âyet nâzil olmuş, hakkına riayet edilmiyen müsafirin mazlûmlar miyanında bulunduğu ve şikâyete hakkı olduğu beyan buyurulmuştur.

149. ﴿اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ﴾ siz kavlen veya fi'len her hangi bir hayrı açık veya gizli yapar. ﴿اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوٓءٍ﴾ veya kendinize karşı yapılan bir kötülüğü afvederseniz, ya'ni bilhassa afvetmek hayrını yaparsanız ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا﴾ şübhe etmeyiniz ki Allah afüvv-ü kadîrdir. Afvi çok, kudreti pek büyüktür. Binaenaleyh ahlâkı İlâhiyye ile mütehallık olunuz da gücünüz yeterken afvediniz ki madellah mazharı afvolasınız ve ecrinizi alasınız.

Lâkin bu afvi İlâhîye kimlerin nâil olabileceğini iyi anlamak lâzım gelir şöyle ki:

sh:»1507

﴿١٥٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥١﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

O kimseler ki ne Allahı tanırlar ne Peygamberlerini, ve o kimseler ki Allahı tanımak lâkin Peygamberlerini tanımayıb ayırmak isterler, ve o kimseler ki Peygamberlerin ba'zısına inanırız ba'zısını tanımayız derler ve böyle küfr ile iyman arasında bir yol tutmak isterler 150 İşte bunlar hakka kâfirdirler, biz de kâfirler için mühîn bir azab hazırlamışızdır 151 Allaha ve Peygamberlerine iyman eden ve Peygamberlerinden hiç birinin arasını ayırmıyan kimselere gelince işte bunların yarın kendilerine ecirlerini vereceğiz, ve Allah gafur, rahîm bulunuyor 152

____

150. ﴿اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ الخ﴾ - Bu âyetten anlaşılıyor ki kâfirler başlıca üç

sh:»1508

kısımdır. Birisi, ne Allah, ne Peygamber tanımıyan, hiç birine iyman etmiyenler, ikincisi iymanda Allah ile

Peygamberi tefrık edenler, ya'ni Allaha iyman iddiasında bulunub da Allahın gönderdiği Resullere inanmıyanlar, üçüncüsü, Peygamberlerin ba'zısını tanıyıb da ba'zısını tanımıyanlar ki Ehli kitabdan Yehud ve Nesârâ bu kısımdandır. Ve bu âyet doğrudan doğru bunlar hakkında nâzil olmuş, iyman ile küfr arasında mutavassıt bir mertebe, bir yol bulunmadığı ve Peygamberlerden ba'zısını tanımamak hepsini tanımamak ve hepsini tanımamak Allahı da tanımamak demek olduğunu göstermiştir. Ya'ni Allaha ve Resullerine küfredenler, fakat bunu tasrıh ederek değil re'y-ü mezhebleri bu küfrü ıktıza eden.

﴿وَيُرِيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ﴾ ve Allah ile Resulleri arasını

iymanda tefrık etmek istiyenler, hattâ bunu da alel'ıtlak ve suretu umumiyyede tasrıh etmeyib sözleri bunu

istilzam eden ﴿وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍۙ﴾ biz ba'zısına inanırız ve

ba'zısına inanmayız diyenler, meselâ Musâ, Uzeyr fülân ve fülân Peygamberlere ve Tevrata inanırız lâkin Isâya ve Muhammede, İncile ve Kur'ana inanmayız diyen Yehudîler, kezalik Musâya ve Isâya, Tevrata ve İncile inanırız amma Kur'ana ve Muhammede inammayız diyen Nesârâ ve kezalik Yahudiler miyanında Muhammed bir Peygamberdir amma bizim Peygamberimiz değildir diye kaçamak yapan

﴿وَيُرِيدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلاًۙ﴾ ve bu suretle iyman ile küfür

beyninde bir yol tutmak istiyenler 151. ﴿اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّاۚ﴾ işte bütün

bunlar muhakkak kâfirdirler ve küfürleri hakkalyakîn sabittir. Zira iyman ile küfür, hakk ile bâtıl beyninde bir mertebe yoktur. Bir Peygambere küfretmek

sh:»1509

Peygamberliğe küfretmektir. Peygamberliğe küfretmek bütün Peygamberlere küfretmektir ve bütün Peygamberlere küfretmek Allaha küfretmektir. Çünkü Allahın bir emrine küfretmek alel'ıtlak Allaha

küfretmektir. ﴿وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا﴾ biz de kemali kudret-ü

azemetimizle alel'umum kâfirlere mühîn, ihanetli, zillet verici bir azab hazırlamışızdır, sırası gelince tadacaklardır. Binaenaleyh mev'ud olan afv-ü ecir böyle küfr-ü küfran erbabına değildir 152.

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ﴾

Allaha ve peygamberlerine iyman edip bunlardan hiç birinin arasını ayırmıyanlar yok mu

﴿اُو۬لٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْۜ﴾ işte bunlara muhakkak ecirlerini vereceğiz

﴿وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًاۚ﴾ geçmiş olan günâhlarına da Allah gafur, rahîmdir. O

va'di mağfiret ve rahmet işte bunlaradır.

Bu temhidden sonra Ehli kitabın küfürlerini bittafsıl tahkık ve taannüdlerini beyan ve ibtal için buyuruluyor ki:

﴿١٥٣﴾ يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ

السَّمَٓاءِ فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوٓا اَرِنَا اللّٰهَ

جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا
جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا
مُبِينًا ﴿﴾

sh:»1510

﴿١٥٤﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا
الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِى السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ
مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٥﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ
اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٦﴾ وَبِكُفْرِهِمْ
وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٧﴾ وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا
الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ
وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِنْهُ مَالَهُمْ
بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٨﴾ بَلْ رَفَعَهُ
اللّٰهُ اِلَيْهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٩﴾ وَاِنْ مِنْ اَهْلِ
الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ
شَهِيدًا ﴿١٦٠﴾ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ
اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا ﴿﴾

sh:»1511

﴿١٦١﴾ وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ
بِالْبَاطِلِ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٦٢﴾ لٰكِنِ
الرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ

وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقٖيمٖينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِؕ اُو۬لٰٓئِكَ سَنُؤْتٖيهِمْ اَجْرًا عَظٖيمًا۟

Meali Şerifi

Ehli kitab senden üzerlerine Semadan bir kitab indirivermeni istiyorlar, çok görme Musâya bundan daha büyüğünü teklif ettiler, "Allahı bize açıktan göster" dediler de zulümlerile kendilerini yıldırım çarptı, sonra kendilerine o kadar açık mu'cizeler gelmişken tuttular danaya taptılar, derken biz bunlardan afvettik de Musâya kahir bir saltanat verdik 153 Ve misaka bağlanmaları için Turu üstlerine kaldırdık da "girin secdelere kapanarak o kapıya" dedik onlara, hem "sebt günü tecavüz etmeyin" dedik de onlara kendilerinden ağır bir misak aldık 154 Bunun üzerine misaklarını nakzetmeleri ve Allahın âyâtına küfürleri ve Enbiyayı nâhak yere katilleri ve "kalblerimiz gılıflı" demeleri sebebiyle -ki doğrusu Allah o kalblerin üzerini küfürlerile tab'etmiştir de onun için iymana gelmezler meğer ki pek az 155 Yine küfürleri ve Meryeme karşi azîm bir bühtan söylemeleri 156 Ve "biz Allahın Resulü Mesih Isâ ibni Meryemi katlettik" demeleri sebebiyle- halbuki onu ne katlettiler ne salbettiler ve lâkin kendilerine bir benzetme yapıldı, ve filhakıka onda ıhtilâf edenler bundan dolayı şekk

sh:»1512

içindedirler, ona dair bir ilimleri yoktur ancak zann ardında giderler, halbuki onu yakînen katletmediler 157 doğrusu Allah onu kendine doğru ref'eyledi, Allah bir azîz, hakîm bulunuyor 158 Ve Ehli kitabdan hiç biri yoktur ki celâlim hakkı için ölümünden evvel ona mutlak iyman edecek olmasın, kıyamet günü de o aleyhlerine şahid olacak 159 Hâsılı o Yehudî olanların zalimlikleri ve bir çoklarını Allah yolundan çevirmeler 160 ve nehyedildikleri halde riba almaları ve halkın emvalini haksızlıkla yemeleri sebebleriledir ki evvelce onlara halâl kılınmış bir çok pâk ve hoş ni'metleri kendilerine haram ettik ve kâfir kalanlarına elîm bir azab hazırladık 161 Lâkin içlerinden ilimde rüsûhu olanlarla mü'minler senden evvel indirilenle beraber sana indirilene de iyman ediyorlar, hele o namaza devam eden kullarıma bak, onlar ve zekât verenler, Allaha ve Âhıret gününe inanan bütün mü'minler işte hep bunlara yarın azîm bir ecir vereceğiz 162

153.

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَٓاءِ

Ya Muhammed Ehlî kitab -senin risaletine inanmak için Allah tarafından Kuranın sana kelâm halinde indirilmiş olmasını kâfi görmiyorlar ve bunu kütübi Semaviyyeden addetmek istemiyorlar da- senden kendilerine Semadan bir kitab indirivermeni taleb ediyorlar.» -Bir kerre Allahın değil, senin indirmeni istiyorlar, saniyen başkasına değil, kendilerine, kendi üzerlerine indirmeni istiyorlar ki bununla risaleti kendilerinde müşahede ve kendilerinde Peygamberliği tecribe etmedikçe iyman etmiyeceklerini anlatmış oluyorlar. Salisen kitabın ma'nâ veya nazm ve ma'nâ olarak vahyen kalbe nâzil olmasına ve ba'dehu onun kullar tarafından yazılmasına kani' olmayıb Semadan bir hatt ile yazılmış elvah veya sahaif halinde bir cismi mahsûs olarak şu maddî gökten düşüvermesini arzu ediyorlar, kitabın ulviyyet ve semaviyyeti ancak böyle bir şekli

sh:»1513

maddî ve cismanîde müşahedeleri tahtinde tasdık olunabileceğini iddia eyliyorlar. Halbuki bu şeraıt altında her cisim canibi kudreten bir kitab olduğunu ve fakat okumasını bilmediklerini düşünmüyorlar. Âyetin zâhirinden de anlaşılacağı üzere ekser müfessirînin beyanına göre bu Ehli kitabdan murad Yehudîlerdir. Rivayet olunuyor ki Kâ'b ibni eşref ve Finhas ibni azurâ gibi ahbarı Yehud mahzâ tahakküm ve taannüt için huzurı risalete gelmişler, «eğer sen Peygamber isen bize Hazreti Musâ gibi Semadan ve topu birden bir kitab indir» demişler. Ba'zıları bu kitabın Tevrat gibi levh üzerine ve bir hattı Semavî ile muharrer olmasını, diğer ba'zıları nâzil olurken kendilerinin de muayene ve müşahede etmelerini, diğer ba'zıları da fülân ve fülân diye bizzat kendilerine indirilmesini ve bunun içinde «Muhammed Resulullah» diye muharrer bulunmasını söylemişler, bu âyetler de bunun üzerine nâzil olmuştur.

Buyuruluyor ki:

Ya Muhammed! sen bunların bu suallerini i'zam etme, bunu bunlara çok görme

فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ çünkü bunlar Musâdan bundan daha

büyüğünü istediler ﴿فَقَالُوا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً﴾ bize Allahı açıktan göster dediler, dediler de ﴿فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ﴾ bu zulümleri sebebile kendilerini yıldırım çarptı [sûrei Bakareye bak].

﴿ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاۤءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ sonra bunlara beyyinat geldikten, ya'ni Hazreti Musânın Fir'avne karşı gösterdiği asa', yedi beyza ve farkı bahır mu'cizatı gösterildikten sonra -ki henüz Tevrat nâzil olmamıştı- da tuttular ıcle taptılar

sh:»1514

﴿فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ﴾ böyle iken biz bundan afvettik ﴿وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ ve Musâya bir sultanı mübin, ya'ni üzerlerinde nüfuzu zâhir bir sültai hâkime verdik»- öyle ki ısyanlarına tevbe olmak için nefislerini katletmelerini emreyledik 154. ﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ﴾ ve misaklarını anlak için dağı -gölgelik gibi- tepelerine kaldırdık ﴿وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾ ve kendilerine kapıdan usluca boynunuzu eğib secde ederek giriniz dedik ﴿وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِى السَّبْتِ﴾ ve Sebt, ya'ni Cum'a irtesi günü kımıldayın, ta'biri âharla bu günün hurmetine tecavüz etmeyin, balık malık avlamayın dedik ﴿وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ ve böyle tazyık ve ilca ile bunlardan ağır bir misak aldık»

Beni İsrailin misaklarını almak için Turun bir zulle, bir gölgelik gibi başlarına kaldırılıb dikilmesi mucizesi hakkında bir kaç kavil vardır. Ba'zıları bu Turdan murad Turı seynâ olduğunu söylemişler, ba'zıları da kelimenin asıl ma'nasile bir dağ demek olduğunu beyan etmişlerdir. Maamafih anlaşılıyor ki Kur'anda bu ref'ı Tur vak'ası bir tazyık ve ilca ma'nâsını ifade siyakında irad buyurulmaktadır. Sûrei Bakarede geçen « خُذُوا مَاۤ اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ » bunun sarıh bir ifadesi olduğu gibi burada da « سُلْطَانًا مُبِينًا » deki sültayı izah sırasında zikrolunmuştur. Binaenaleyh asıl maksad ref'ı turun keyfiyyeti değil, gayesidir. Ya'ni Allah tealâ bunları kemali iyman ile değil, dağın altında kafalarını ezecek gibi bir vazıyyette maddî kuvvetle tazyık ederek dine rabtetmiş ve pek ağır bir surette misaklarını almıştır.

Bunlar bu ağır misaka rabtedildikten ve böyle zabt-u rabt altına alındıktan sonra sebat ettiler mi? Hayır,
sh:»1515

bilâkis misakı nakzettiler ve nice cinayetler yaptılar ve Allahın gazabına da asıl bundan sonra uğradılar.

Bunu beyan için buyuruluyor ki: 155. ﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ الخ﴾ ba'dehu

misaklarını nakzetmeleri ve bervechi âtî ta'dad olunan cinayetleri irtikâb eylemeleri sebebiyle...»- Bu nazımda «bâ» nın müteallakı olan kelâm hazfedilmiştir ki» biz de belâlarını verdik: Şu şu sebeblerden dolayı kendilerine lâ'net ve gazab ettik» demektir, Netekim sûrei Maide de «

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ » diye musarrahtır. Bu gibi hazifler sükût için de zihni

sâmia mümkin olan her hatırayı ilka ederek gayet beliğ bir tehvil ifade eder.

Ya'ni misaklarını nakzetmeleri ﴿وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ Allahın âyetlerine, ahkâm ve

evamirini gösteren delâili zâhire ve mu'cizatı bâhiresine küfretmeleri

﴿وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ ve bir takım Enbiyayı bigayri hakkın katleylemeleri

﴿وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾ ve bizim kalblerimiz « غلف » tür demeleri sebebiyle -ki

bunda iki manâ vardır. Birisi bizim kalblerimiz ilim mahfazalarıdır. Binaenaleyh ilmimiz sayesinde biz artık Enbiyadan, filandan müstağniyiz» demek, diğeride «bizim kalblerimiz kabuklu, kaşerlidir, ne söylense müteessir olmaz. Binaenaleyh yapılan da'vet ve telkınatın hiç biri kulağımıza girmez» demektir. Burada bu

söze karşı bir cümlei muterıza halinde şöyle buyuruluyor: ﴿بَلْ﴾ Hayır bunların kalbleri ilim

mahfazası ve fıtraten kabuklu olduğundan değil, belki ﴿طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ﴾

Allah o kalblerin üzerine küfürlerini tabetmiş, küfrü ısrar ve i'tiyadları hasebiyle artık onlara tabiat yapmış da

﴿فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلاً﴾ ondan dolayı iyman etmezler,

sh:»1516

ancak pek azı müstesna. Yoksa ne ilim insanı dinden, iymandan, Allahdan, Peygamberden müstağni kılar,

ne de asli fıtratte kalbi beşer bu kadar katı ve bu kadar zalim olur. Bir bu sebeblerle 156.

﴿وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا﴾ bir de böyle tabiat

edindikleri küfürleri ve Meryem aleyhinde pek büyük bir bühtan söylemeleri» -Bunlar Hazreti Meryeme zina

isnat etmek suretiyle büyük bir bühtanda bulunmuşlar, bu da Allah tealânın messi beşerî olmaksızın bir

çocuk halketmeğe kudretini inkâr etmelerinden dolayı olmuştur. Bunu inkâr ise kıdemi tabiat davasiyle

Allaha küfürdür « وَبِكُفْرِهِمْ » buna işarettir.- Bu küfürleriyle o büyük büthana kail olmaları 157.

﴿وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ﴾ ve

Allahın Resulü olan Mesih Isâ ibni Meryemi biz katlettik demeleri, ya'ni vasfı risaletle istihza' ve böyle bir

zati katlettik diye iftihar etmeleri sebebiyle»- dir ki Allah bunları gadab-ü zillete düçar etmiş, belâlarını

vermiştir. ﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ﴾ Halbuki bunlar onu hakıkatte ne katlettiler ne selb» -Çünkü hakıkatı Isâ bir kelime bir ruh idi, bunu ise ne katledebildiler ne de selb

﴿وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ﴾ ve lâkin şüpheye düşürüldüler, onlara öyle gibi gösterildi»

Bu teşbih mes'elesinde muhtelif rivayetler vardır ki başlıca iki vecih zikretmişlerdir:

1- Mütekellımînin bir çoğu demiştir ki Yehudîler Hazreti Isâyı katletmek istedikleri zaman Allah onu Semaya ref'etti. Rüesayı Yehudda avammın fitneye düşmesinden korktular, bir insan tuttular, katl-ü salb ettiler ve nâsa Mesih işte bu diye telbis ederek i'lân eylediler. Çünkü ekser halk onu şahsan değil, ancak ismen tanıyorlardı.
sh:»1517

2- « شُبِّهَ لَهُمْ » demek Isânın şebehi birine ilka olundu, başka bir insan ona benzedilti, ona benzer bir surete konuldu demekdir demişler ve bunda dört vecih nakleylemişlerdir:

1- Yehudîler Hazreti Isânın Eshabiyle beraber fülân hanede bulunduklarını öğrendikleri zaman başlarında bulunan Yehuza kendi adamlarından Taytayus namında birine haneye girib Isâyı katledilmek üzere çıkarmasını emretmiş o da girmiş, Allah tealâ da Hazreti Isâyı evin tavanından çıkarıb o adamı ona benzettirmiş, binaenaleyh o zannetmişler, tutub salb-ü katleylemişler.

2- Isâyı gözetmek için bir adam ta'yin etmişler, Isâ aleyhisselâm dağa çıkmış ve ref'olunmuş ve Allah o gözcüyü ona benzettirmiş, onu yakalamışlar katletmişler, ben Isâ değilim diye görmüşse de dinlememişler.

3- Yehud Hazreti Isâyı tutmağa azmettikleri zaman Eshabından on kişi beraberinde bulunuyormuş, onlara «benim kılığıma sokulmağa razı olub Cenneti satın alacak olan kim var?. Diye sormuş, içlerinden birisi de ben demiş, binaenaleyh Allah onu Isâya benzettirmiş, çıkarılmış katledilmiş ve Isâ ref'olunmuş.

4- Birisi Isâ aleyhisselâmın Eshabından olduğunu iddia edermiş ve münafıkmış, gitmiş Hazreti Isâ aleyhine Yehudîlere delâlet etmiş ve onu tutmak için Yehudîlerle beraber girmiş, Allah tealâ da onu ona benzettirmiş, binaenaleyh o katl-ü salb olunmuş. Fakat görülüyor ki Fahruddini Razînin dediği gibi «bu vecihler yekdiğerile mütearız ve mütedafi'dirler.», Binaenaleyh âyeti tefsirde ıhticaca salih değildirler:

Nesârâ Filâtüs devrinde Hazreti Isânın Yehudîler tarafından katl-ü salb edildiğine ve sonra kıyam edib Semaya ref'olunduğuna kaildirler. On ikî Havariyyundan biri bulunan Yehuda Esharyutının Yehudî kâhinlerinden
sh:»1518
para alarak Hazreti Isâya hıyanet ve katline delâlet eylediği ve bil'ahare pışman olub kendini asdığı İncillerde nakledilmektedir. Fakat Nesârâ diğer taraftan başlıca üç fırka olarak katlin Mesiha keyfiyyeti taallûkunda ıhtilâf etmişlerdir: Bir kısmı kat'-ü salbın hem nâsute hem lâhute vakı' olduğuna ve fakat lâhuta bilmübaşere değil, ihsas ve şuur ile vasıl olduğuna kail olmuşlar ki bunlara Melkâiyye denilir. Diğer kısmı katl-ü salbın iki cevherden mütevellid olan cevheri Mesiha vakı' olduğuna kail olmuşlardır ki bunlara da Ya'kubiyye denilir. Üçüncü bir kısmı da Mesihin nâsutu katlolundu lâhutu suûd etti demişler ki bunlara da Nestûriyye derler.

İmam Fahruddini Razî der ki «ekser hukema bu kavle karib bir reiydedirler. Zira sabittir ki insan şu heykelden ıbaret değildir. Belki ya bu beden içinde bir cismi şerif veya zatında mücerred ve bu bedeni müdebbir olan bir cevheri ruhanîdir. Binaenaleyh katil, o heykel üzerine vakı' olmuş, hakıkatte Isâ aleyhisselâm olan nefs ise maktul olmamıştır. Buna karşı «her insan böyle değil mi? O halde bunu Isâya tahsısın vechi nedir?» de denilemez, çünkü nefsi Isâ kudsî, ulvî, Semavî, envarı İlâhiyye ile şedidülişrak, ervahı Melâikeye pek yakın bir nefs idi, böyle bir nefsin de katl-ü tahribi beden ile büyük bir teellümü olmaz ve zulmeti bedenden infısal ettikten sonra da halâs olub füshati Semavata ve envari âlemi celâle yükselir, behçet-ü saadeti büyük de büyür. Ve ma'lûmdur ki bu ahval her kesde olmaz ve belki Âdem âleyhisselâmın

mebdei hilkatinden kıyamete kadar pek az zevata nasîb olmuştur. Isâ âleyhisselâmın bu hale tahsısında

ma'nâ işte budur. اهـ ».

Bu ihtilâfat hakkında buyuruluyor ki ﴿وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ bu hususda, bu Isâ işinde ıhtilâf etmiş olanlar da ﴿لَفِى شَكٍّ مِنْهُ﴾

sh:»1519

muhakkak bundan dolayı şekk içindedirler. ﴿مَالَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ﴾ buna dair hiç bir ilimleri yokdur ﴿اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ﴾ lâkin zanna tabi' olmuşlardır.

﴿وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا﴾ halbuki biz Mesihi katlettik deyenler onu yakınen katletmediler»- binaenaleyh katl cinayetile iftihar etmeleri de bir yalandır. Çünkü bir işten maksad ne ise huküm ana göredir. Onların ise katle teşebbüsden maksadları asla hasıl olmadı. Gerçi ortada bir cesedin maktul olduğu mahsûs idi fakat onların katletmek istedikleri Mesih bu değil idi, asıl Mesihi öldüremediler 158.

﴿بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ﴾ belki Allah onu kendine refeyledi, onların izale etmek istedikleri Isâyı göklere çıkardı da kendilerini bednam etti ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ ve Allah ezelden bir azîz ve hakîmdir.

159. ﴿وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ﴾ Ehli kitabdan gerek Yehud ve gerek Nesârâ hiç biri yoktur ki ölümünden evvel Isâya iyman edecek olmasın, her halde edecektir, etmek mecburiyyetindedir. Çünkü ölüm zamanında iymanın faidesi olmıyacak

﴿وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا﴾ ve yevmi kıyamette Isâ aleyhlerinde şahid olacaktır.»- Ekser müfessirînin beyanına göre « بِهِ » zamiri Isâya « قَبْلَ مَوْتِهِ » zamiri de iyman edecek olan Ehli kitaba raci'dir ve İbni abbastan da böyle menkuldür, yani Isâ ölmezden evvel demek değil, Ehli kitabdan her biri ölmezden evvel demekdir. Fakat her halde iyman edecek olunca Isâ ne için aleyhlerinde şahid olacak: denilirse, buna karşı «

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ حَتّٰى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّى تُبْتُ الْـٰٔنَ » âyetinde geçtiği üzere iymani yeis makbul olmadığından dolayı bu iymanlarının kendilerine faidesi olamıyacağı söylenmiştir. Fakat âyette « حِينَ مَوْتِهِ »

sh:»1520

buyurulmayıb « قَبْلَ مَوْتِهِ » buyurulduğuna nazaran bu cevab âyetin zahirine pek de muvafık

değildir. Binaenaleyh âyetin meali ölümden evvel Yehudîler tekzibden, nesârâ uluhiyyet isnadından tevbe

ederek her halde İsaya iman etmek mecburiyetindedirler, ya'ni iman ile mükelleftirler. Ölüm gelmeden, tevbe kapısı kapanmadan, hali ıztırara düşmeden evvel tevbe edib imana gelmelidirler. Yoksa o zaman imanın da faidesi olmıyacak Isâ yevmi kıyamette aleyhlerinde şahid olacak, yehudîler aleyhinde «yarabbi bunlar, beni tekzib ettiler» diye, Nesarâ aleyhinde de «yarabbi bunlar bana ilâh ve ibnullah dediler» diye küfürlerine şehadet edecektir. Demek olur ki bunda hem rif'ati Isâyı hem izzeti İlâhiyyeyi beyan vardır. Demek ki Fransız feylesoflarından «Ernest Renan» ın tedkıkatı tarihiye davası altında Hazreti Isâyı nübüvvet ve risalet iddia etmemiş ancak ahali hem Roma hükûmetine hem de yehudî rüesasına olmak üzere iki vergi altında ezilmekte olduklarından dolayı Roma hükûmetinin tanınıb yehudî rüesasına vergi verilmemesi hakkında ahaliye teşvikat ve tahrikâtda bulunmuş olduğundan dolayı Yehudîler tarafından katledilmiş alelâde bir şahsolarak tasvir etmesi Nasraniyyetten kaçmak için Yehudîlerin Hazreti Isâyı tekzib ve katil davasına iştirakden başka bir şey değildir.

160. ﴿فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا﴾ yine bu Ehli kitabdan Yehudî olanların, ya'ni

buzağıya tapmaktan pek acı bir surette nefislerine öldürerek Tevbe edenlerin mahza zulümlerinden

dolayıdır ki ﴿حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ﴾ kendilerine her kes gibi halâl

kılınmış olan tertemiz ni'metleri haram kıldık onları o tayyibattan mahrum ettik»- Ali imranda geçen «

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِى اِسْرَائِيلَ » sûrei Enamda gelecek olan «

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ

حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا

اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ » Âyetine bak.

sh:»1521

Bu mahrumiyyetleri, o pâk halâl ni'metleri yemekten memnu'iyyetleri hep zulümleri sebebiyle

﴿وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا﴾ ve Allah yolundan pek çok menetmeleri 161.

﴿وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ﴾ ve ribadan nehyedilmiş oldukları halde riba

almaları ﴿وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ﴾ ve nasın mallarını bâtıl tariklerle

yemeleri sebebiyle oldu. Bundan başka

﴿وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا﴾ bunların kâfirlerine, ya'ni

küfürlerinde ısrar edib sana iyman etmiyenlerine Âhırette pek elîm bir azab da hazırladık. 162.

﴿لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ Lâkin ya Muhammed! bu Ehli kitabdan -Abdullah ibni Selâm ve arkadaşları gibi- ilimde rüsuhu bulunanlar ve sahihan ehli iyman olanlar ﴿يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ الخ﴾ hem sana inzâl olunana hem de esnden evvel inzâl olunana iyman ederler

﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ﴾ -ilk nazarda « وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ » atıflariyle ahenk noktai nazarından bunun da her halde « واو » ile « وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ » olması iktiza ederdi gibi zannolunur. Fakat sûrei Bakarede « لَيْسَ الْبِرَّ » âyetinde « وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ » fıkrasında dahi geçtiği üzere bu gibi mevakı'de lisanı Arab fıkralardan her hangi birine bir hususıyyet vererek celbi dikkat etmek istediği zaman i'rabı tahvil ederek şuna bilhassa i'tina ediyorum» ma'nâsına bir « اَعْنِى =a'ni» takdiriyle nasben okur ki buna medh üzere nasb tabir olunur. Ve hattâ mevsuf ile sıfat beyninde mutabakat vacib iken bu nasb bazan bir sıfatta bile yapılır da « مَرَرْتُ بِزَيْدٍ الْكَرِيمِ » diyecek yerde « اَلْكَرِيمَ » sıfatı mansub okunabilir. İşte burada da

sh:»1522

salâtın fazıletini iş'ar için ikamei salâta bilhassa i'tina olunarak « وَالْمُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ » yerinde « وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ » buyurulmuştur ki bunun hasılı « وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ واعنى وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ » demek gibidir. Bundan başka bir de imamı Kisaînin ıhtiyar ettiği vecih vardır ki o da bunun mansub olmayıb « بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ » deki « مَا » ya atfile mecrur olması, ya'ni iyman edenler miyanında değil, iyman olunanlar miyanında irad edilmiş bulunmasıdır ve bu suretle ikamei salat edenlerden murad lâmı ahdile Enbiya veya melâike demek olur. Maamafih evvelki vecih daha müraccah görülmüştür. Şu halde ma'nâ: o rasihûn mü'minûn ve ikamei salât edenler ki bilhassa şayanı

i'tina ve memduhturlar, ﴿وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ﴾ Ve zekâtlarını verenler

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِؕ﴾ ve Allaha ve Âhırette iyman edenler

﴿اُو۬لٰٓئِكَ سَنُؤْتٖيهِمْ اَجْرًا عَظٖيمًا۟﴾ İşte Ya Muhammed biz o kâfirlere mukabil bütün bünlara muhakkak büyük bir ecir vereceğiz.»

Hazreti Musânın elvahını ileri sürerek Kur'anı hiçe sayıb üzerlerine Semadan bir kitab indirilmesini taleb eden ve bu olmadığı takdirde nübüvveti Muhammediyyenin sabit olamıyacağı iddiasında bulunan Ehli kitab bu talebleriyle ma'nen aleyhlerinde bir kitabı İlahînin nüzulünü istemiş olduklarından tercemei hallerini ve mazî ve istikballerini tasvir ve tefhim eden bu âyâtı beyyinat inzâl buyurulduktan sonra o suallerinde dermiyan etmek istedikleri şüphenin hem ilmî ve hakıkî, hem de ıknaî ve ilzamî bir surette cevabı izah olunarak buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴿١٦٣﴾ اِنَّٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ كَمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ
مِنْ بَعْدِهٖۚ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْاَسْبَاطِ وَعٖيسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَۚ وَاٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ
زَبُورًاۚ﴿﴾

sh:»1523

﴿١٦٤﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ
نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَؕ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلٖيمًاۚ ﴿١٦٥﴾ رُسُلًا
مُبَشِّرٖينَ وَمُنْذِرٖينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِؕ
وَكَانَ اللّٰهُ عَزٖيزًا حَكٖيمًا ﴿١٦٦﴾ لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَٓا اَنْزَلَ
اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهٖۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًا
﴿١٦٧﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا
ضَلَالًا بَعٖيدًا ﴿١٦٨﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ
لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرٖيقًاۙ ﴿١٦٩﴾ اِلَّا طَرٖيقَ جَهَنَّمَ

﴿خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا﴾

Meali Şerifi

Filhakıka biz sana (ya Muhammed) öyle vahiy indirdik ki Nuha ve ondan sonra gelen bütün Peygamberlere vahy ettiğimiz gibi: hem İbrahime, İsmaile, İshaka, Ya'kuba, Esbata, Isâya, Eyyuba, Yunüse, Haruna. Süleymana vahy ettiğimiz

sh:»1524

hem Dâvûda Zeburu verdiğimiz gibi 163 Hem gerek sana evvelce naklettiğimiz Resulleri, ve gerek nakletmediğimiz Resulleri gönderdiğimiz gibi, hem de Allahın Musâya kelâm söylemesi gibi 164 Hep rahmet müjdecileri azab habercileri olarak gönderilmiş Peygamberler ki artık insanlar için Allaha karşı Peygamberlerden sonra bir i'tizar behanesi olamasın, Allah azîz, hakîm bulunuyor 165 Lâkin Allah bilhassa sana indirdiğiyle şehadet ediyor ki onu kendi ilmi sübhanîsiyle indirdi, melekler de şehadet ediyorlar, maa hazâ Allahın şâhid olması kâfidir 166 Şübhesiz ki küfredib Allah yolundan men'edenler haktan sapdılar uzak sapdılar 167 Şübhesiz küfredib haksızlık edenleri Allah mağfiret edecek değil, Cehennem yolundan başka bir yola çıkaracakda değil, onlar ebediyyen onda muhalled, bu da Allaha nazaran kolay bulunuyor 168

163.

﴿اِنَّٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ كَمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِهٖۚ﴾

Muhakkak ki biz sana tıbkı Nuha ve ondan sonraki bütün Peygamberlere vahyettiğimiz gibi vahyettik.» -Ya'ni mücerred bir ilham, bir sâniha, bir firaset değil, bütün Enbiyada kanun olan bir vahy ile vahyettik. Sana olan vahiy o Peygamberlerde cereyan eden ve onları Peygamber tanıtan vahiylerin bütün evaını haiz ve onların hey'eti mecmuasına mümasildir. Binaenaleyh seni onlardan tefrık etmek küfr-ü ınaddan başka hiç bir şey değildir. Sen ilk gelen bir Peygamber değilsin, Nuhtan sana gelinciye kadar nice Peygamberler gelmiştir. Ve bunların içinde Ehli kitabın tasdikını iddia ettikleri bir takım meşahiri Enbiya vardır ki şimdi isimleri zikrolunacaktır. Ve bunlar öyle hep Semadan birer kitab indirmemişlerdir. Musânın elvahı mu'cizesi hepsinde olmamıştır. Ve nübüvvetin levazimi zaruriyyesinden değildir. Nübüvvetin künhü bir Allah vergisi olan vahyi mahsustur. Bütün Peygamberler böyle vahyi İlâhî ile Peygamber olumşlardır sana da bütün

sh:»1525

onlara vahyolunduğu gibi vahyolunmuştur ve sende onların cümlesinin sureti vahyi tecelli etmiş ve sana indirilen kitab bu suretle indirilmiştir. Böyle iken o Ehli kitabın diğer Peygamberleri tasdık iddia edib de seni onlardan ayırmağa kalkışmaları ve Allahdan böyle bir vahy ile indirilen bir kitabı nübüvvet ve risalet için kâfi görmeyib de üzerlerine Semadan bir kitab indirmeni taleb etmeleri yalnız sana inanmamak değil, hiç bir Peygambere inanmamaktır, bu da Allaha inanmamaktır.

İyha, vahiy göndermektir. İbni esirin Nihayede ve Süyutînin Dürri nesirde zikrettikleri vechile vahiy

lûgatte risalet, kitabet, işaret, ilham, kelâmı hafiy ma'nalarına gelir. Ve aslı madde, sür'at ma'nâsınadır.

اهـ Ragıbın müfredatta, Feyruz abâdînin Besâirde tavzîhlerine göre vahiy aslı lûgatde işareti seria

demektir. Bu ma'nâ kâh remiz ve ta'rız tarikıyle kelâm ve kâh terkibden mücerred savt ve kâh cevarihten

birile işaret ve kâh kitabet ile olur. Netekim «

فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا »kavli İlâhîsi bu ma'nâya mahmuldür ki

remiz veya i'tibar veya kitabet denilmiştir. «

يُوحٖى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًاۜ » kezalik «

وَاِنَّ الشَّيَاطٖينَ لَيُوحُونَ اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِهِمْ » âyetlerinde de vahiy bu vücuh

üzerinedir ki «مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِۙ » nazmı mecîdinde işaret olunan vesvese ile

olur. Bir de vahiy Allah tealânın Enbiya ve Evliyasına ilka olunan kelimei İlâhiyyeye ıtlak olunur. Bu da «

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِىَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَآءُ » kavli ilâhîsinin delâlet ettiği üzere bir

kaç nevi'dir ki ya kavli ilâhîsinin delâlet ettiği üzere bir kaç nevi'dir ki ya Cibril aleyhisselâmın Hazreti

peygambere sureti muayyenede tebliği gibi zatı görülür ve kelâmı işidilir bir Resuli meşhud vasıtasile veya

Hazreti Musânın kelâmullahı işitmesi gibi mingayri müâyenetin semai kelâm ile veya «

ان روح القدس نفث فى روعى » hadîsi nebevîsinde beyan olunduğu üzere rua,

ya'ni samimi kalbe nefs ile veya « وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى اُمِّ مُوسٰى اَنْ اَرْضِعيهِ » gibi ilhâm

ile veya « وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ » gibi teshır ile veya rüyayi saliha ile olur. Netekim

aleyhissalâtü vesselâm « اِنْقَطَعَ الْوَحْىُ وبَقِيَتِ الْمُبَشِّرَاتُ رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ

»

sh:»1526

buyurmuştur. Âyeti mezkûrede ilham teshır, rüya « اِلَّا وَحْيًا » ile, semai kelâm «

اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ » ile tebliğ Cibril de « اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا » ile ifade

olunmuştur. «

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوحِىَ اِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَىْءٌ » zikr olunan enva'ı vahiden hiç biri olmadığı halde oldu diye iddia edenler

hakkındadır اهـ . Hasılı bir çok âyetlerde vahiy bu muhtelif ma'nâlarda isti'mal olunmuştur ki bunların

hepsinde işareti seria ma'nası vardır. Zeccac vahyin lügaten ma'nayi umumîsini «

اَلاِعْلَامُ عَلٰى سَبِيلِ الْخَفَاءِ = gizli bir surette bildirmek» diye ta'rif etmiştir. Zira sürat bir

hafayı de istilzam eder. Şu halde kim olursa olsun diğerine gizli bir surette ma'lûmat verir, bir ilim ilka

ederse ona umumî ma'nâsile bir vahiy yapmış olur. İ'lâm ilimden mehuz olduğuna ve ilim ise muhtelif

meratibe mütehammil olmakla beraber hataya şamil olamıyacağına nazaran vahyin tarikı hafiy olmakla beraber behemehal binnetice musîb bir telkîn ve iş'ar olması iktıza eder. Ve gayri musîb olanlarda isti'mali mecaz olur. Ancak gayesinin hayrolması şart değildir. Bunun için bir müfsidin gizliden gizli bir fesad belletmesine ve Şeytanların tesvilâtına dahi umumî ma'nâsile vahiy denilebilir. Binaenaleyh hakikî

ma'nâsile vahiy denildiği zaman sür'at, gizlilik mefhumlarile beraber bir kıymeti ilmiyye dahi matlûbdur ki bu kıymeti ilmiyye, o i'lâm ve işareti yapanın hal-ü şanına ve alanın kabiliyyeti irfanına göre meratibi muhtelifede tasavvur olunabilir.

Demek ki alel'umum vahiy, evvel emirde ikiye ayrılmak lâzım gelir ki biri mâsivallahdan olan işaret ve i'lâm, diğeri de Allah tarafından olan işaret ve i'lâmdır. Vahiy esası lûgatta bunların hepsine şamil ise de örfi lûgatta ancak Allah tarafından olan işaret ve i'lâma isim olmuştur. Alelıtlak vahiy denildiği zaman da bu anlaşılır. Bunun da « وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ » âyetinde anlaşıldığı üzere envai muhtelifesi ve bunların Peygamberlere mahsus olub olmıyanları da vardır. Şu halde umumî ma'nâsile vahiy Peygamberlere
sh:»1527
mahsus değildir. Fakat Enbiyaya mahsus olan bir tarzi vahiy vardır. Bu ma'nâyı hassile vahyi nübüvvet diğer ulûmi beşeriyyenin fevkinde bir keyfiyyeti mahsusa ve zarureti kat'iyye ile hakkalyakîn bir ilim telkîn eden tecellii hakkın ismi mahsusudur. Şer'an vahiy denildiği zaman da bu ma'nâ kasdedilir. Diğer aksamı vahiy hem Peygamberlerde hem de sairlerinde bulunabilir. Fakat tam ma'nâsile nübüvvet hangi nevi'de olursa olsun hiç şaşmıyan bir vahyi mahsus ile başlar ve bittecribe ta'ayyün eder. Diğer aksamı vahy ise bunu bilistidlâl mülâhaza ve tasavvur edebilmek için bir sebebi kâfi teşkil eder. Ya'ni her vahiy bir hadisei ruhiyyedir. Gerek meşaırı zâhire ve gerek meşaırı bâtıneden kalbe bir tarikı hafiy ile seri' bir şu'ur telkîn eden bir nüzuli ruhanîdir. Eğer bu nüzulün bir Ruhi emîn ile olduğu bittecribe ma'lûm bulunursa tam ma'nâsile vahiy tahakkuk etmiş ve o zat makamı nübüvveti ihraz eylemiş olur: Netekim «

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمينُ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرينَ»

buyurulmuştur. Fakat Ruhi emîn ile olduğu ma'lûm olmaz, kâh isabet eder kâh da etmezse o ya hiç vahiy değildir veya vahiy olsa bile hak nübüvvet bahşeden vahyi tam ve mahsus değildir. İşte burada «

اِنَّٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ كَمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِه»

buyurulmasında evvelâ bu vahyin vahyi ilâhî olduğuna ve saniyen vahyi enbiyanın bu temayüzi mahsusuna işaret buyurulmuş ve salisen aleyhissalâtü vesselâmın bütün Enbiyada cereyan eden envaı vahiyden her nev'ine mazhar bulunduğu da ifade kılınmıştır.

Şimdi bunu daha ziyade tavzıh ve Ehli kitabı ilzam edecek noktaları tasrih ile buyuruluyor ki:

﴿وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَعٖيسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ﴾ ve biz Nuhtan sonraki o Enbiya miyanında alel'husus -Ehli kitabca dahi ma'ruf ve meşhur olan- İbrahime, İsmaile, İshaka, Yakuba, Esbata, yani evlâdı
sh:»1528
Yakuba, Isâya, Eyyuba, Yunusa, Haruna, Süleymana vahyettik ﴿وَاٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ زَبُورًاۚ﴾ ve bunlar miyanında Davûda bir zebur da verdik»- Vahiden maada bir kitab ile de ikram ettik, halbuki Ehli kitab umumiyyetle i'tiraf ederler ki bu ta'dat olunan Enbiyanın hiç biri onların taleb ettikleri veçhile Semadan bir def'ada bir kitab indirmediler, Gerçi Davûda Zebur verildi, lâkin bu da def'aten Elvah ile nâzil olmadı.

Bununla beraber bunların hepsi meşahiri Enbiyadırlar. Zebur, Hamze kıraetinde « زا » nın zammiyle okunur ki zübürün cem'idir, zübür, kezalik feth ile zebur, mezbur ma'nâsına kitab demektir. Tefsiri Kurtubî de der ki: Zebur yüz elli sûredir. Ve içinde hiç ahkâm yoktur. Hepsi hikmetler, mev'ızalar ve Allah tealâya tahmid, temcid, senadan ibarettir.

Müfessirîn diyorlar ki Hazreti Nuh mintarafillâh lisanından ahkâmı şer'ıyyei İlahiyye teşri' kılınan Peygamberlerin evvelidir. Ve ilk evvel ümmeti ta'zib olunan Peygamber de odur. Bunun için evvelâ o zikrolunmuş, sonra cemi'ı Enbiya' icmal edildikten sonra ba'zıları tasrih olunarak tafsıl edilmiş ve bunda ülil'azim Peygamberlerin evveli bulunan Hazreti İbrahimden bed'olunub Hazreti Musâ bunlar miyanında

ta'dad olunmayıb en nihayete bırakılmıştır. Zira bunların ta'dadından asıl maksad inzali kitabda Hazreti Musâ gibi olmıyan ve ehli kitabca müsellem bulunan meşahiri bunlara münhasır olmadığını beyan ve « وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ » icmalinin tafsılini itmam ve ayni ma'nasının nası min tarafillâh da'vete me'mur olmak demek olan risalet mefhumile de cereyanı tefhim için buyuruluyor ki:

Bunlardan başka 164. ﴿وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ﴾ sana

sh:»1529

bundan evvel haber verdiğimiz bir takım Resuller ﴿وَرُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ﴾ ve sana haber vermediğimiz daha nice Resuller de gönderdik»- Binaenaleyh Allahın vahy ettiği enbiya', gönderdiği Resuller gerek burada ve gerek bundan evvel isimleri, kıssaları bildirilmiş olan ma'lûm ve meşhur zevata munhasır zannedilmemelidir. İnsanlara daha bir çok Peygamberler gönderilmiştir ki bunların adedlerini, isimlerini, mahallerini, kavmlerini, kıssalarını ancak Allah bilir. Cenabı Allah bu izah ile de kâfirlerin ta'kıb ettikleri ba'zı teşkikâtı kat'etmiştir. Zamanımızda ba'zı kimselere tesadüf olunuyor ki bunlar gûya Enbiya hakkında bir şek uyandırmak için mütemadiyen şu suali dermiyan ediyorlar: «Allah Rabbül'âlemîn değil mi? Acaba Peygamberlerini niçin mahdud yerlerden ve mahdud akvamdan intihab etmiş? Neden hep Peygamberler Arzı mukaddesten ve civarından zuhur eylemiş? Arzın diğer kıta'atındaki insanlar Allahın mahlûkları değilmidirler? Çinden, Japondan, Avrupadan, Amerikandan Peygamber niçin gönderilmemiş?» diyorlar ve bununla felsefe namına edyana bir i'tiraz ettikleri fikrinde bulunuyorlar. Halbuki böyle bir sual esas i'tibarile hılkatte ıstıfayı mahsûsı bilmemekten neş'et eden ve hiç bir kıymeti fikriyye ve ilmiyyesi olmıyan vâhi bir sözden ibarettir. Böyle olduğunu göstermek için buna mukabil şunları sormak kâfidir: «bütün Dünyadaki insanlar Allahın mahlûkları değil midir? Niçin hepsini alesseviyye yaratmamış, ya niçin akl-ü dehada, kudret-ü kiyasette müsavi kılmamış, niçin tarihte mazbut olan büyük hukema bir kaç kavme mahsus eşhası kalile olmuştur? Niçin her kavmde eazım mahdud-u ma'dud kimselerden ibaret bulunuyor? Niçin her kıt'ada, her memlekette, her kavmde kâşifler, fatihler mebzul olmıyor? Niçin her zamanda Dünyanın zimamı
sh:»1530
siyasetini bir kıt'a, bir millet tutuyor? Niçin meselâ bu günkü Avrupa her yerden ziyade ulûm-ü fününun, medeniyyet ve siyaset avamilinin merkezi oluyor? Niçin ve niçin... İlh». Şu halde emsilesi pek çok olan bu gibi hususiyetler diğerleri hakkında garib görülmiyor da en büyük bir ıhtısası İlâhî olan nübüvvet-ü risalet hakkında niçin istiğrab ediliyor?

Kur'an daha evvel bu gibi hatıraları « اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَ » âyetinde iradei ilâhiyyeyi ve ıstıfa' kanununu göstererek hal ve def' eylemiş idi. Bundan başka burada « وَرُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ » fıkrasile Peygamberlerin ma'lûm olan zevata munhasır olmadığını anlatarak Enbiyanın Arzı mukaddes ve civarına mahsus zevatı kalileden ibaret olması hakkındaki faraziyyenin de kizbi mahz olduğunu anlatmış ve bununla mes'eleyi kökünden kal' etmiştir. Cemi Enbiyanın adedi yüz yirmi dört bin veya bir milyon dört yüz yirmi dört bin olduğu hakkında bazı rivayetler varsa da doğrusu Enbiya ve rüsülün adedi gayri ma'lûmdur. Zira « وَرُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ » buyurulmuştur. Şüphe yok ki dini islâmda cemi'i Enbiyaya iyman erkânı iymandan bulunduğu cihetle bütün Enbiya bildirilmiş olsa idi müslimanlar bunlara her tefsıl iyman ile mükellef olmak lâzım gelecek, bu da dinde bir harci azîm olacaktı. Binaenaleyh ıstıfayi ilâhînin en yüksek meratibinde bulunan eazımı Enbiyanın beyaniyle iktifa edilmesinde iyman icmalînin kifayeti gibi büyük bir lûtfi mahsus vardır.

Hasılı isimleri, kıssaları bildirilen veya bildirilmeyen daha bir çok Peygamberler gönderildi ﴿وَ﴾

bütün bunlar arasında ﴿كَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلِيمًاۚ﴾ Allah tealâ Musaya -verai

hicabdan, ya'ni « لَنْ تَرَانِى » müeddası üzere kendini göstermeden- hakıkaten kelâm ile söyledir»

-ki böyle bilâ vasıta tekellümi İlâhî meratibi vahyin müntehasıdır. Musâya
sh:»1531
verilen kitabda da bundan daha yüksek bir sureti vahy olmamışdır.

İşte ya Muhammed! Nuhtan sana gelinceye kadar gönderilen Peygamberlerin hepsine biz böyle meratibi muhtelifede vahy ettik, sana da onların mecmuuna yapdığımız gibi envai vahyin hepsile vahyettik. İmdi diğer Enbiya miyanında Musânın müntehayi meratibi vahy olan teklîmi İlâhîye ihtisası obirlerinin sıhhati nübüvvetlerinde ne bir şübheyi istilzam etmiş, ne de iymanda ve mahiyyeti nübüvvette tefrıklerini ıktıza eylemiştir. Binaenaleyh Tevratın ona bir def'ada nâzil olması, her Peygamber için de böyle olmasını neden icab etsin? Ve ona öyle oldu diye ehli kitab her Peygamberden o suretle nâzil olmuş bir kitab taleb etmek hakkını nereden almış? Sana böyle enva'ı vahy ile nübüvvet ve risalet verilmiş iken hıkem-ü mesaliha göre peyderpey Kur'an inzâl olunub dururken bu kitabı İlâhîyi tanımayıb Semadan kitab isteyenler ve seni diğer Peygamberlerden ayırmağa kalkışanlar artık küfür-ü dalâtetten başka bir şey yapmış olmazlar. Ve bu babda şayanı kabul hiç bir ma'zeret de serd edemezler. Çünkü 165.

﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾ biz bütün insanlara böyle mübeşşir ve münzir olarak, ya'ni

iyman ve itaat edenlere âhırette ecr-ü sevâb ile müjde vermek, küfr-ü ısyan edenlere azabı narı haber verib tahzir etmek üzere Resuller gönderdik ki

﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِؕ﴾ bu Resullerden

sonra Allaha karşı insanların i'tizara vesile olacak hiç bir hucceti, bir tutamağı olmasın»- Azabı gördükleri zaman «yarabbi vaktile bize bunları bildirse idin, ahkâmını, şeriatını, kanunlarını bildiren bir Resul gönderse idin de bilmediklerimizi öğrenib onlara tâbi' olsa idik ve bu felâketler başlarımıza gelmese idi ne olurdu? «

لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى » diye i'tizar etmeğe

sh:»1532

hakları kalmasın ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ Allah ezelden böyle bir azîz ve

hakîmdir. Hukmüne karşı gelinmez, yaptığını hikmetiyle muhkem yapar.» - Binaenaleyh böye mertebe mertebe müteaddid Peygamberler göndermiş ve o kitabların keyfiyyeti nüzulde ve ba'zı şerai' ve ahkâmda birbirlerinin aynı olmaması mahza hikmetinden ve ümmetlerin ahvali tabakatı muhtelife üzere bulunmasındandır. Çünkü tekâlifi İlâhiyyenin medarı ahval ve mesalihi ıbaddır. Allah tealâ hikmeti tekvîni muktezasınca ümmetleri muhtelif ve mütegayir etvar ve hasail ile yaratmış olduğu gibi hıkmeti teşrii muktezasiyle de bunlara maaş ve maadlarında hal-ü şanlarına lâyık muhtelif ve müteğayir olan isti'dadlarile mütenasib şerayi' ve ahkâm emr-ü teklif eylemiş ve arzı i'tiraz etmelerine vecih bırakmamıştır. Buna karşı kâffei nâsa meb'us olan bir Peygambere Semadan top yekûn bir kitab indirmesini teklif etmek hem ızzeti İlâhiyyeye bir tecavüz ve hem hikmeti İlâhiyyeye muhalif bir talebi fasiddir.

Hakıkat böyle iken o zalimler, o matbuul'kulüb kâfirler buna şehadet etmezler de hâlâ Semadan kitab

isterler 166. ﴿لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَٓا اَنْزَلَ اِلَيْكَ﴾ lâkin Allah sana inzal

ettiğiyle kendi şehadet ediyor ki ﴿اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهٖ﴾ o sana onu kendine mahsus olan ilmiyle inzâl buyurdu.» - Bu öyle bir te'lifi bedi, ve kelâmı İlâhîdir ki buna Allahdan başka hiç kimsenin ilm-ü kudreti yetişemez, evvelîn-ü âhırîn muarazasından âcizdir. Allah bunu öyle bir sun'ı ı'caz ile inzal buyurdu ki nazmı beliğindeki esrarı belâğat, mazmunundaki envarı kudsiyye, meânii gaybiyyesindeki hakaikı âliyye, ahkâmındaki hıkem-ü mesalih, gayesindeki saadeti mutlaka ilmi İlâhîden başkasının kudreti ihatasından haricdir. Bu ne keyfe mettefak vakı' oluvermiş bir tesadüf,

sh:»1533

ne de cahil bir tabiatın lâ şuurî bir feveranıdır, her şeyi bilen ve her yaptığını bilerek yapan Allah tealânın ilmi ezelîsiyle inzâl buyurduğu bir fermanı hak, bir mu'cizei bâhiredir. Buna Allah böyle şehadet ettiği gibi

﴿وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ﴾ Melâike de şehadet eder. Çünkü Melâike şehadeti İlâhiyyenin hâmilleridir. Bunun inzâli Cibrili emînin risaleti ve onun maıyyetindeki bütün Melâikenin tebcilâtı içinde vakı' olmuşdur. Ve onlar « لَايَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ » dirler. Maahaza başka şâhide ihtiyac da yoktur ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا﴾ şâhid olmak üzere Allah yeter. Allah senin sıdkı nübüvvetine öyle beyyinatı bâhire ve huceci zâhire nasb-ü ikame etmişdir ki bunlar diğer şâhidlerle istişhaddan muğnidir.

Muhammed ve Kur'an: Bunlarda zuhur eden tecelliyatı hak diğer şâhidlerden müsteğnidir. Hakkın kendine kendi tecelliyatiyle şehadetinden daha beliğ hangi şehadet olabilir? « قُلْ اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ » buna karşı 167. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Allahın şehadet ettiği her hangi bir hakıkate küfr edenler ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ ve Allah yolundan, ya'ni tarikı hakk olan dini islâmdan men' eyleyenler ﴿قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ dırlar. 168. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ böyle küfedib ﴿وَظَلَمُوا﴾ zulm eyleyenler, ya'ni nübüvvet ve risaleti Muhammediyyeyi inkâr etmek gibi haksızlıkta bulunanlar muhakkak ki ﴿لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ﴾ Allahın bunları ne bir vechile mağfiret ﴿لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا﴾ 169. ﴿اِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ﴾ ne de Cehennem yolundan başka bir tarika hidayet etmesi ihtimali yokdur. Ya'ni bunlar « اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ » hukmüne tâbi'dirler. ﴿خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًا﴾

sh:»1534

Cehennemde müebbeden kalacaklardır. Bu kadar azgın kâfirler nasıl mağlûb edilirler de Cehenneme tıkılırlar? Diye istib'ade de mahal yokdur. Çünkü ﴿وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا﴾

bunu yapmak Allaha pek kolaydır. Zaten kurmuş olduğu nizamın hukmü budur. Onlar ona kendi ayaklarile koşa koşa gideceklerdir.

Duydunuz ya:

﴿١٧٠﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَاٰمِنُوا خَيْرًا لَكُمْۜ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Ey insanlar! hakıkat size Rabbınızdan hakk ile Resul geldi, hakkınızda hayr olmak için hemen ona iyman edin ve eğer küfr edecek 169 olursanız şüphe yok ki Göklerde ve yerde ne varsa Allahın ve Allah alîm, hakîm bulunuyor 170

Bilhassa bu insanlar içinde:

﴿١٧١﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُۚ اَلْقٰيهَٓا اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُۘ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِۚ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌۜ اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْۜ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌۜ سُبْحَانَهُٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌۢ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًاۧ﴿﴾

sh:»1535

﴿١٧٢﴾ لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَۜ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٣﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ اُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِۚ وَاَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيمًاۙ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴿﴾

Ey Ehli kitab! dininizde gulüvvetmeyin, Allaha karşı hakk olmıyanı söylemeyin, Mesih Isâ ibni Meryem sade Allahın Resulü ve Meryeme ilka eylediği gelimesi ve ondan bir ruhtur, başka bir şey değil, gelin Allaha ve Resullerine iyman getirin "üç" demeyin, vaz geçin hakkınızda hayırlı olur, Allah ancak bir tek ilâhtır, o sübhan bir veledi olmaktan münezzehtir, Göklerde ve yerde ne varsa onun vekil de Allah yeter 171 Hiç bir zaman Mesih de Allahın bir kulu olmaktan çekinmez, Melâikei mukarrebîn de, ve her kim ona ibadetten çekinir ve kibirlenirse bilsin ki o yarın hepsini
sh:»1536
toplayıb huzuruna haşredecek 172 İşte o zaman o iyman edib salâh işlemiş olanlara ecirlerini tamamile ödeyecek, hem de fazlından onlara ziyadesini verecek, amma, o kibirlerine yediremeyib çekinenleri elîm bir azab ile ta'zib edecek, ve Allaha karşı kendilerine ne bir hâmi, ne de bir yardımcı bulamıyacaklar 173

171. ﴿يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Mefhumi âmm olmakla beraber yukarıda daha ziyade Yehud istihdaf edildiği gibi burada da bilhassa Nesârâ istihdaf olunmuştur. Ya'ni ey umum insanlardan ve insanlar içinde Ehli kitabdan bir kısm olan Nesârâ ﴿لَا تَغْلُوا فٖى دٖينِكُمْ﴾ dininizde gulüvv etmeyiniz, Isâ aleyhisselâmın şanı rıf'atini balâda beyan olduğunu üzere inkâr ve tenzil etmeğe, veledi gayri meşru' Mechul «incannu» diye kazf eylemeğe kalkışan Yehudîlerin tefrıtlarına mukabil siz de onun hakkında ulûhiyyet iddiası ile ifrata gitmeyiniz

﴿وَلَاتَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ﴾ ve Allaha karşı haktan başka hiç bir şey söylemeyiniz. Allah tealâyı hulûl, inkılâb-ü ittihad, arkadaş ve veled ittihazı ve saire gibi muhal ve bâtıl olan evsaf ile tavsıf etmeyiniz de böyle şaibelerden tenzih eyleyiniz ve her hususta hakkı takıb ediniz, hak söyleyiniz. Çünkü ﴿اِنَّمَا الْمَسٖيحُ عٖيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Mesih Isâ ibni Meryem başka bir şey değil ancak ﴿رَسُولُ اللّٰهِ﴾ Allahın bir Resulüdür ﴿وَكَلِمَتُهُ﴾ ve bir kelimei tekviniyye veya tebliğiyesidir ki ﴿اَلْقٰيهَآ اِلٰى مَرْيَمَ﴾ onu Meryeme ilka etmiş « اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسٖيحُ عٖيسَى ابْنُ مَرْيَمَ » medlûlü üzere Melekleriyle Meryeme bildirib tebşir etmiş, nefhı Cibril ile rahimi meryeme bırakıb « كُنْ فَيَكُونُ » emriyle tekvîn eylemiştir ﴿وَرُوحٌ مِنْهُ﴾ ve Allah tarafından bir ruhtur, ki
sh:»1537
Allah bununla bir çok ölü kalblere hayat vermiştir.»- Risalet, kelime, ruh, işte Mesih Isâ ibni Meryemin son hakıkati bunlardan ıbarettir. Isâ katl-ü salb olunmadı veya henüz ölmedi, Semaya ref' olundu denildiği zaman bu hakıkatten başka bir şey anlamamalıdır. Binaenaleyh ﴿فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ﴾ Allaha ve bütün Resullerine iyman ediniz, Allahı Allah, Resulleri Resul tanıyınız

﴾وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌۜ﴾ ve üç demeyiniz, ne «ilâhlar üçtür: Allah, Mesih, Meryemdir» diye şirki sarih ile ne de «Allah üçtür: Eb, ibin, ruhulkudus, ekanimi selâse, eşhası selâse olarak cevheri vahiddir»

gibi bir şirki müevvel ile teslise kail olmayınız ﴾اِنْتَهُوا﴿ teslisten vaz geçiniz ki

﴾خَيْرًا لَكُمْۜ﴾ sizin için hayırlı olur. Zira ﴾اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌۜ﴾ Allah ancak

bir ilâhdır, hiç bir vechile şirki kabul etmez, zatinde her türlü taaddüdden münezzeh ve ülûhiyyetde

münferiddir ﴾سُبْحَانَهُٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌۢ﴾ haşa onun için bir veled olmak ihtimali yoktur. Onu böyle bir şaibeden tesbih ve tenzih ederim, çünkü

﴾لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ﴾ Semavatta ve Arzda, yukarılarda ve

aşağıda her ne varsa hepsi onundur. Halk onun, mülk onun, hukm-ü tasarruf onundur. Isâ da dahil olduğu

halde eşyadan hiç bir şey onun mülk-ü melekütünden haric değildir.

﴾وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًاࣖ﴾ Allah vekil olarak da kâfidir. Ya'ni bütün bunları halk-u tedbir ve

kendi namına zabt-u idare de Allahın hiç bir kimseyi vekil tutmağa ihtiyacı yoktur. O bizzat ve bilesale hukm-ü tasarrufa kadir gani anilâlemîndir.

sh:»1538

Bununla beraber mahlûkatın umurunu onların hisab ve menfaati en güzel tedbir ve idare eden ve edecek olan da odur. Onlar vazifelerini yapıb kendisine tevekkül ve itimad ederek tefvizı umur ettikleri takdirde işlerini tesviye ve arzû ve emellerini tatmin etmek için kendilerini başka bir vekîle muhtac da etmez. Hasılı o bütün mahlûkatın tedbiri umuruna ve kendine istinad etmesine kâfidir ve işinde bir vekîle muhtac değildir. O her şeyin yerini tutar, hiç bir şey onun yerini tutamaz ve ona istinad etmeden duramaz. Binaenaleyh Allahın milki haricinde bir şey, Allahın yerini tutacak bir veled, makamına kaim olacak bir vekîl, Allahdan başka tefvizi umur edilecek bir merci', bir ma'bud tasavvuru tasavvurı muhaldir. Bu gibi şeyler ancak fâniler ve âcizler hakkında tasavvur olunur. Resul denildiği zaman da bir vekîl değil ancak nâkıllı kelâm bir emr kulu anlamalıdır. Buna karşı ey Nesârâ Mesih, nasıl kul olur? demeyiniz 172.

﴾لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ الخ...﴿ .

Nesârâ Resulullaha gelmişler «bizim sahibimize niçin ayıb isnad ediyorsun?» demişler, «sahibiniz kim?» buyurmuş «Isâ» demişler «ne dedim» buyurmuş «o Allahın abdi ve Resulüdür diyorsun» demişler.

«Allaha abd olmak bir âr değildir» buyurmuş ve bu âyet bunun üzerine nâzil olmuştur diye merviydir. Gördünüz ya:

﴾١٧٤﴿ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴾١٧٥﴿ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فٖى رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍۙ وَيَهْدٖيهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقٖيمًاۜ﴾

sh:»1539

Meali Şerifi

Ey insanlar! bâkın size rabbınızdan bürhan geldi, size açık bir nur indirdik 174 İmdi kimler Allaha iyman edib buna sarılırlarsa yarın onları tarafı İlâhîsinden mutlak bir rahmet içine koyacak bir de fazl, ve onları doğru kendisine varan bir yolun yolcusu edecek 175

BÜRHAN, zatı Muhammedî sallallahü aleyhi vesellem, NURI MÜBÎN, Kur'an.
SIRATI MÜSTAKIM, Din ve şeriati islâmdır ve bundan sonraki sûrelerde bu hidayetin istikmali beyan olunacaktır.

Şimdi sûrenin başındaki « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ » hıtabı bu bürhanı rabbanî ile inkişaf ede ede böyle bir nurı mübîne müntehiy olduğu ve sıratı müstakımi tenvir ettiği bu noktada ölüm ile alâkadar olan ve Sûrenin evvelindeki ahkâmı emval ve mirası itmam eden bir âyet ile âhırı evvele irca' etmek üzere buyuruluyor ki:

Ya Muhammed! bu sırati müstakıme hidayet arzusunda bulunanlar:

﴿١٧٦﴾ يَسْتَفْتُونَكَۜ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِى الْكَلَالَةِۜ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَاتَرَكَۚ وَهُوَ يَرِثُهَٓا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌۜ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَۜ وَاِنْ كَانُوٓا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَٓاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۜ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّواۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴿﴾

sh:»1540
Meali Şerifi

Senden fetvâ istiyorlar, de ki Allah size kelâle (babası ve çocuğu olmayan) hakkında şöyle fetvâ veriyor; "Bir kişi ölür, çocuğu yok bir kız kardeşi var: buna terikesinin yarısı, o da buna varis olur bunun çocuğu yoksa, eğer iki kız kardeşi varsa bunlara onun terikesinden üçde ikisi, eğer erkekli dişiler kardeşleri varsa o vakıt erkeğe iki dişi payı kadar" şaşırıyorsunuz diye Allah size beyan buyuruyor, Allah her şey'e alîmdir 176

Kelâlenin ma'nâsı sûrenin baş tarafında « وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً » geçmiş idi [bak] Bir rivayete göre evvelkisi kışın bu ikinci âyet de yazın nâzil olmuş ve bunun için buna «âyeti sayf» denilmişdir. O yaz « وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ » âyetin nâzil olmuş, Resulullah Mekkeye gitmek için techizat yapıyordu. Bu sırada, ya'ni hıccetülvedaa gidilirken Medineden çıkılmadan ve ba'zılarının kavlince yolda bu âyet nâzil olmuşdur. Bera ibni Azib radıyallahü anh bunun en son nâzil olan âyet, « براءة » in en son nâzil olan sûre olduğunu ve Sahabeden bir çoğu da son nâzil olan sûre olduğunu ve Sahabeden bir çoğu da son nâzil olan âyetlerden olduğunu söylemişlerdir. Sebebi nüzul hakkında da Cabir ibni Abdullah radıyallahü anhten merviydir ki «Resulullah ıyadetime gelmiş idi, hasta idim «ya Resulâllah ben kelâleyim malimi ne yapayım? - Diğer bir rivayette «miras kimindir? Bana ancak kelâle varis olacak»- dedim, bu âyet bu sebeble nâzil oldu.» Hazreti Sıddîk radıyallahü anh bir hutbesinde

demişdir ki «Allah tealânın Sûrei «nisa» da feraız hakkında inzâl buyurduğu âyetlerden birincisi veled ve valid hakkındadır. İkincisi zevc ve zevce ve ana bir kardeşler hakkındadır. Üçüncüsü ana baba bir veya baba bir kardeşler hakkındadır. Sûrei enfalin nihayetindeki âyet de «zevil'erham» hakkındadır. Binaenaleyh:

sh:»1541

176.

﴿اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَاتَرَكَ﴾

oğlan veya kız bir çocuğu bulunmayan bir adam ölür ve - لِاَبَوَيْنِ yahud لِاَبٍ - bur hemşiresi

bulunursa, terikesinin nısfı hemşiresinin farz hakkıdır» -diğer nısıf, asabesi varsa ounn, yoksa redden yine hemşiresinindir. Oğlu bulunursa hemşire sakıt olur, kızı bulunursa hemşirenin bir farzı muayyeni olmaz «

اِجْعَلُوا الْاَخَوَاتِ مَعَ الْبَنَاتِ عَصَبَةً » hadîsi şerifi mucebince asabe olur.

Amudi nesebin gayrını ifade eden kelâle mefhumunda «veled ve valid olmamak» mu'teber olduğundan dolayı « لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ » validi olmadığı gibi veledi de olmıyan demek olur. Ya'ni baba bulunursa alel'umum kardeşler sakıt olur, miras alamazlar. Hazreti Ömer bu noktada biraz tereddüd etmiş ise de

sünnet bu vech üzere takarrür etmiş ve böyle olduğuna icma' hasıl olmuştur. Fakat ana «

وَ اِنْ كَانَ لَهُٓ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ » medlûlünden anlaşıldığı üzere kardeşleri

iskat etmez. Bu mes'ele İlmi feraızde şöyle ifade olunmuştur: «

وَ بَنُوا الْاَعْيَانِ وَالْعَلَّاتِ كُلُّهُمْ يَسْقُطُونَ بِالْاِبْنِ وَابْنِ الْاِبْنِ وَ اِنْ سَفَلَ وَ بِالْاَبِ بِالْاِتِّفَاقِ وَ بِالْجَدِّ عِنْدَ اَبِى حَنِيفَةَ »

Birader vefat ederse böyle olduğu gibi ﴿وَهُوَ يَرِثُهَٓا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾

bil'âkis o, kalır kız kardeşi ölür çocuğu -kezalik babası- bulunmazsa o birader de ona varis olur, ya'ni bütün

terikesini alır.» = Fakat oğlu veya babası bulunursa sakıt olur. Kızı bulunursa tamamını alamaz bâkıyi alır.

﴿فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ﴾ Eğer aynı şerait altında kalan hemşireler iki veya daha ziyade iseler ﴿فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ﴾ farz hakları terikeden sülüsan, ya'ni üçte ikidir.» - Bâkı,

asabe varsa ona verilir. Yoksa farzan değil, redden yine onların olur.

﴿وَاِنْ كَانُوٓا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَٓاءً﴾ ve eğer kalanlar

sh:»1542

-yine aynı şerait altında- erkekli dişili muhtelıt kardeşler ise, ya'ni hem birader ve hem hemşire varsa o

zaman ﴿فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۜ﴾ taksim olunur- ﴿يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّواۜ﴾ işbu « اَنْ تَضِلُّوا » ve emsalini Basriyyun « كَرَاهَةً اَنْ تَضِلُّوا » diye, Kûfiyyun da « لِئَلَّا تَضِلُّوا » diye takdir ederek tefsir etmişlerdir ki evvelkisine göre ma'nâ: «Allah şaşırmanızı istemediği için size beyan ediyor» demek olur. Bizim lehcei lisanımıza göre «şaşırırsınız diye Allah size beyan ediyor» demek de aynı ma'nâyı ifade eder. Fakat bu da «beyan etmezse şaşırırsınız» demek olduğundan daha uzun bir takdiri muhtevidir. Halbuki bir harfı nefiy takdiri böyle bir cümlei şartıyye takdirinden elbette evlâdır. « يَسْتَفْتُونَكَ » istiftasile bu beyan fıkrası gelecek olan sûrei «Maide» beyanatına da bir tavtıedir.

﴿وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ dir. Sizin hayat ve ematınıza müteallık ahvalinizi de pek iyi bildiğinden masalih-ü menafiinizi tazammun eden ahkâmını size beyan etmiştir. Binaenaleyh siz de bunları biliniz ve ilm-ü nur ile sıratı müstakımde yürüyünüz ki mâide İlâhiyyeye konasınız.

MÂİDE

﴿٥﴾ سُورَةُ الْمَائِدَةِ

Bu sûrei Mâide dahi Medenîdir. Ya'ni hicreti seniyyeden sonra nâzil olmuştur. Hem de son zamanlarda nâzil olan sûrelerdendir. Netekim: «

سُورَةُ الْمَائِدَةِ مِنْ آخِرِ الْقُرْاٰنِ نُزُولاً فَاَحِلُّوا حَلاَلَهُ وَ حَرِّمُوا حَرَامَهُ = sûrei «Mâide» Kur'anın nüzülce muahhar olanlarındandır. Binaenaleyh halâlını halâl, haramını haram tutunuz» diye de aleyhissalâtü vesselâmdan merviydir. Hudeybiye senesinden itibaren nüzule başlamış, bir kısmı fethi Mekke senesi, bir kısmı da hıccetülveda'da nâzil olmuştur. Bazıları Bu Sûrenin hepsi birden hıccetülveda'da Arefe günü, bazıları da bu sefer esnasında Nâzil olduğunu söylemişlerdir. Esma bindi yezidden menkuldürki, surei «Mâide» nin cemi'si nâzil oldu ben Resulullahın nâkası Adbanın zımamını tutuyordum ağırlığından devenin kolları kırılayazdı» demiştir. Lâkin cumhurun tercihine ve Hazreti Ömerden dahi sahih rivayete göre bu bütün sûre hakkında değil, bazı âyetler: ezcümle «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ » hakkındadır. Ve ma'lûmdur ki hicretten sonra gerek nefsi Medine ve gerek bir seferde ve gerek Mekkede nâzil olanlara Medenî denilir.

Âyetleri - Yüz yirmidir.

Kelimatı - bin sekiz yüz dört.

Harfleri - on bir bin dokuz yüz otuz üç.

Fasılaları - لم ندبر = د ٠ ب ٠ م ٠ ن ٠ ل ٠ ر

İsimleri - Maide, Ukud, Munkıze, Müba'siredir.

sh:»1544

Mâide: Yemekli sofra demektir. Sûrei «Nisa»yı sûrei «Mâide» nin tâkıb etmesi ne kadar mütenasib ve ne kadar ma'nidardır. «Mâide Isâ» nın bu sûrede zikredilmiş olması bu tesmiyenin zâhiren bir vechi gibi görünürse de doğrusu onun için buna sûrei «Maide» denilmiş değil, bu, surei «Maide» olduğu için o bunda zikredilmiştir. Esasında bu sure ni'meti islâmın Maidesidir. Burada «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » müeddasınca

ni'meti islâm temamen kurtarılmış, ahidlerine vefa, akıdlerini iyfa eden Ehli iymana sunulmuştur. Şöyle ki:

﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ
الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ اِنَّ
اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا
شَعَٓائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْىَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا
آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَاِذَا
حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُواۢ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۜ وَلَا
تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ
الْعِقَابِ ﴿﴾

sh:»1545

﴿٣﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْز۪يرِ وَمَٓا اُهِلَّ
لِغَيْرِ اللّٰهِ بِه۪ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّط۪يحَةُ وَمَٓا
اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ
تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِۜ ذٰلِكُمْ فِسْقٌۜ اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ
د۪ينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِۜ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ د۪ينَكُمْ
وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَت۪ي وَرَض۪يتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ د۪يناًۜ فَمَنِ اضْطُرَّ
ف۪ي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍۙ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿﴾

Maide Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! akıdlerinizi iyfa ediniz, ihrama girdiğinizde avı halâl saymamanız şartiyle size en'am behaiminin âtide okunacak olanlardan maadası halâl kılındı, şüphe yok ki Allah ne isterse hukmeder 1 Ey o bütün iyman edenler! ne Allahın şeâirine, ne şehri harâma, ne kurbanlık hediyyelere, ne gerdanlıklarına ne de mevlâlarının gerek fazlını ve gerek rızasını arayarak beyti harâma doğru gelenlere sakın hurmetsizlik etmeyin, ihramdan çıktığınız zaman isterseniz avlanın, sizi Mescidi haramdan menettiler diye bir takımlarına karşı beslediğiniz kin sakın sizi tecavüze sevk etmesin, birr-ü takvâ üzere yardımlaşın, günah-ü taaddi üzere yardımlaşmayın, Allahdan korkun çünkü Allahın ıkabı çok şiddetlidir 2 Size şunlar haram kılındı: ölü, kan

sh:»1546

ınzir eti, Allahdan başkâsının namına boğazlanan, bir de boğulmuş, yahud vurulmuş yahud yuvarlanmış, yahud süsülmüş, yahud canavar yırtmış olub da canı üzerinde iken kesmedikleriniz ve dikili taşlar üzerinde boğazlananlar ve zararla kısmet paylaşmanız, hep bunlar birer fisk (yoldan çıkıştır) bu gün kâfirler deninizi söndürebilmekten ümidlerini kestiler, onlardan korkmayın, yalnız benden korkun, işte bugün sizin için dinininiz kemale yetirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamâma irdirdim, ve size din olarak islâma rıza verdim, şu kadar ki her kim son derece açlık halinde çaresiz kalırda günaha meyl maksadı olmaksızın onlardan yemeğe muztarr olursa elbette Allah gafur, rahîmdir 3

____

Bu surenin diğerlerinde bulunmıyan on sekiz farizayi tazammun ettiği beyan olunuyor. Ebuhayyanın kaydettiği veçhile derler ki: Arabın ilk feylesofu meşhur « الكندى » ye tilmizleri «ey hakîm! bize şu Kur'anın bir mislini yapıver» demişler, o da «peki, hepsinin değil, amma bir kısmının mislini yapayim» demiş ve bir çok günler çekilib kapanmış, sonra çıkmış «vallahi demiş buna ne bizim kudretimiz yetecek, ne de başka birinin, mushafı açtım, Sûrei «Maide» çıktı, baktım vefayi söylemiş, nekisten nehyetmiş. Bir tahlili amm yapmış, sonra bir istisna istisna eylemiş, sonra da kudret-ü hikmetinden haber vermiş ve bütün bunları iki satra sığdırmış, bunu ise hiç kimse cildlerle yazı yazmadan ifade edemez. ilh...»

UKUD: Akdin cem'idir. Akd, tevsık olunmuş ahid demektir ki bir şeyi diğerine sağlam surette bağlayan bağ ve düğüme, meselâ ip düğümüne teşbih edilmiştir. Ya'ni akıd asli lüğatte sıkı bağlamak ve düğümlemek, muhkem bağ ve düğüm demek olub bundan naklen bir kimsenin bir şey'i iltizam veya âhare ilzam ederek kendini veya diğerini bağlamasına veya mütekabilen bağlanmalarına akıd tesmiye olunmuştur ki itikad de bundandır.

Binaenaleyh her akıd icab-ü kabule mütevakkıf olmayıb ba'zıları mücerred icab ile dahi mün'akıd olur ki nezirler ve mustakbele taalluk eden yeminler bu kabildendir.

AHİD dahi asli lüğatte bir şey'i halden hale hıfzedib mura'at etmektedir. Böyle mura'atı ilzam veya iltizam edilen tevsikata da ahid tesmiye olunur. Bu itibar ile ahid ve akıd müteradif veya mütalâzim demek iseler de akıd kelimesi misak gibi daha ziyade bir ihkâm ifade eder.

VEFA VE İYFA ise ahd-ü akdin mucebini eda etmek, icabını temamen icra eylemektir. Burada cem'i muhallâ billâm olan « اَلْعُقُودْ » istiğrak ifade eder ki gerek Allah tealânın kullarına ilzam ve akd eylediği tekâlif ve ahkâmı diniyyeye ve gerek ibadın kendiliklerinden Allaha karşı akdettikleri nezirlere ve yeminlere ve gerekse insanların kendi beyinlerinde sahihan akdeyledikleri emanat, muamelât ve saireye müteallık her nevi' ukuda şamildir. Hatta Ehli harb, Ehli zimmet ve Havaric ve sair nâs ile akdedilen muahedat dahi dahildir. Şu halde bundan şu kaide müsteban olur ki «ukudda aslolan sıhhattır, meğer ki fesadına bir delil kaim olsun». Bunun için her hangi bir akıdde kavil; sıhhat müdde'isinin, beyyine fesad müddeisinindir. Meğer ki o akıdde kavil; sıhhat müdde'isinin, beyyine fesad müddeisinindir. Meğer ki o akıdde fesad butlandan başka bir ma'na ifade etmemiş olsun. Çünkü butlan iddiası akdin ademini iddia ve vücudunu inkâr demektir. Bunda ise beyyine vücud ve sıhhat müddeisine teveccüh eder. Akid, sabit ve mün'akıd değil ise iyfa edilecek şey yoktur. Ebubekri Razî bu ma'nayi Fıkhî ile Ahkâmı Kur'anda der ki: « اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » ukud isminin mütenâvil olduğu cemii ukudun iyfasını ıktiza eder. Binaenaleyh her hangi bir akdin cevaz veya fesadında veya her hangi bir nezrin sıhhat ve lüzumunda ihtilâf ettiğimiz zaman « اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » kavli İlâhîsi ile ihticac sahih olur. اهـ ». Lâkin ukud her nevi' tekâlifi şer'iyyeden eamm olduğu ve halbuki tekâlifi şer'iye

içinde mendubat ve müstehabbatın dahi vücudu ma'lûm bulunduğu cihetle işbu « اوفوا » emrinin de vücub ve nedibden eamm bir ma'nâya mahmul olması lâzım geleceği de unutulmamak ıktiza eyler. Netekim bunu Ebüssüud tasrih etmiştir. Velhasıl dinin hulâsası Allah ve kullarla sağlam bir takım uhûd ve mukavelât akd etmek ve sahihan akd edilen uhûd ve ukûdu iyfa ile hukmünü yerine getirmek demek olduğu bu Sûrenin başında bir asli küllî olarak icmal olunub buyurulmuştur ki:

1. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ Ey iyman etmiş olan mü'minler bağlandığınız bütün akidleri iyfa ediniz.» -Yâni evvel emirde iyman bir akiddir. Ve siz bu akd ile Allaha karşı bir takım uhud ve ukud yapdınız bağlandınız, sonra kendiliğinizden veya kendi aranızda veya alel'umum insanlar beyninde bir takım akıdler daha yapar bağlanırsınız. İşte bütün bu akıdleri iyfa ediniz. dinin kökü, iymanın hukmü, Allahın emri icmalen budur. Şimdi Sûrenin ismile mütenasib olmak üzere evvelâ vesaitı ma'işetten başlayarak bunun biraz tafsıline gelelim:

﴿اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهٖيمَةُ الْاَنْعَامِ﴾ Size behîmei en'am halâl kılındı»- bunlarla intifa' eder ve halâl halâl yiyebilirsiniz ﴿اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ﴾ ancak hurmeti okunan veya bervechi atî okunacak olanlar müstesna. -ki ezcümle « حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ الخ » gelecektir.- Daha evvel bilhassa şu calibi dikkattir ki

﴿غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ siz ihramda iken saydi halâl kılamıyacağınız,

ihram halinde avlanmayı ve av eti yemeyi tecviz edemiyeceğiniz halde behîmei en'am bazı müstesna ile halâl kılındı» -ya'ni ey mü'minler siz hayvan öldürmek caiz olmıyan ihram halinde avdan ve av eti yemekten memnunsunuz, fakat bu halde bile bir akdin semeresi olmak üzere et yemekten mahrum kılınmadınız.
sh:»1549
Siz ihramda iken av olmamak şartile ihramda bulunmıyanların kesdikleri en'amdan yiye bilirsiniz ki bu hıll-ü hurmet birer akdi İlâhîdir. Ve böyle başkasının kesdiği hayvanın etini yiyebilmeniz her halde kendi aranızda yapacağınız beyi' veya hibe gibi bir akdin semeresidir. Binaenaleyh bununla ukudun faidelerini ve dini islâmda ma'işetinizin nasıl tevsi' edildiğini takdir ve bu hıll-ü hurmeti iyfa eyleyiniz de halâlı haram, haramı halâl yapmayınız.- İleride «

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ ... وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا » âyetinde sarahaten görülecektir ki ihram halinde haram olan sayd, deniz avı değil, kara avıdır. Buradaki sayd da kara hayvanatı demek olan behimei en'amdan istisna mevkiinde bulunmak i'tibariyle buna bir iymayi mutazammındır. Behime esasen aklı olmıyan her hangi bir hayvan demekdir ki ibham ma'nâsından mehuzdur. Sonra bu isim berrî veya bahrî dört ayaklı hayvanatta daha ziyade isti'mal olunarak onlara kesbi ıhtısas etmiştir. Burada halâl kılınan ise mutlak behaim değil, behimei en'amdır.

EN'AM da « نعم » ın cem'i olub sûrei «En'am» da «

﴿وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ﴾ .

﴿ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ﴾ . ﴿وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ﴾ » diye beyan olunduğu üzere hayvanatı

ehliyyeden deve, sığır, davar, ya'ni koyun ve keçiye ıtlak olunur ki yumuşaklık ma'nâsına olan nu'umetten

me'huzdur. Pençeliler şöyle dursun beygir, katır, eşek gibi «hâfir» denilen tek tırnaklı hayvanat bile

en'amda dahil değildirler. Netekim sûrei «Nahılde» «

﴿وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ﴾ .

﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَالَا تَعْلَمُونَ﴾ », buyurulmuştur. Şu halde behimetülen'am terkibi izafîsi ya çam ağacı gibi izafeti

beyaniyye olub «en'am denilen behimeler» demekdir ki bu surette diğer bir âyetteki «

وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ » gibi doğrudan doğru en'amın

hılli tansıs olunmuş ve bunlara şebih olan ceylân geyik ve saire gibi av hayvanatı en'ama mülhak olarak

tahlil kılınmış olur. Veya behîmeden murad en'amın

sh:»1550

gayri olarak izafeti lâmiyyei teşbihiyye ile «en'am gibi olan behaim» demektir ki bu surette de geviş getirmek ve enyabı olmamak i'tibariyle en'ama benzeyen geyik ve sair behaimi vahşiyenin hılli tansıs edilmiş ve menatı hılle işaret kılınmış olur. En'amın hılli ise mukaddema diğer nassıle beyan olunmuş bulunduğu gibi buradan da müşebbehün bih bir asıl olmak üzere yine bil'işare anlaşılır ve bundan «

غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ » fıkrai haliyyesi ile saydın istisnaı bir istisnai muttasıl mevkıınde bulunacağı

«behîme» kaydi de te'kide değil te'sise masruf olub bir faidei zaide ifade edeceği cihetle ba'zı müfessirîn bu sureti tercih etmişlerdir. Lâkin bunda hali ihrama nazaran kelâmı, tahrimi mahza tevcih vardır ki «

اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » siyakına pek de mülâyım değildir. Zira vuhuşdan intifa sayde mütevakkıf olduğu

cihetle bunu müteakıb hali ıhramda saydın memnuiyyeti beyan olunurken hali ıhrama nazaran bu hıllin hiç hukmü kalmamış ve o halde siyakı kelâm büsbütün tahrime teveccüh etmiş ve binaenaleyh bu memnuiyyet halinde en'amın hıllinden intifa' ve ukudün semeratından ıstifade hususu tansıs edilmemiş ve bu ni'meti islâm ile imtinan ma'nâsı gösterilmemiş olacaktır. Gerek bu ince zevkı beyan ve gerek hılli en'amın esaleti müsellem olması hasebiyle ekser müfessirîn de evvelki izafeti beyaniyye suretini tercih eylemişlerdir. Ki bunda behîme lâfzı menatı hılli tansıs etmemekle beraber bunu iymâ nüktesinden de hâlî değildir. Vuhuşun ilhakına medar olur. Ve her iki takdirde behîmei en'am behaimi bahriyyeye şâmil değildir.

Şimdi bu in'amı İlâhîye karşı acaba bu hıll-ü hurmet niçin böyle oluyor? Niçin en'am, ıhlâl ve ıhram, cemii ahvalde mübah kılınır da sayd ba'zan mübah, ba'zan haram oluyor? Hayvanatın hepsi can değil midir? Nasıl oluyor da hukmi İlâhîde bu hayvanların ve levse ba'zıları insanlara halâl olabiliyor? Gibi bir takım mülâhazalara
sh:»1551
da lüzum yoktur. Hıll-ü hurmet ahkâmını ta'lilden ziyade taabbüdle iyfa etmelidir. Zira

﴿اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾ şübhe yoktur ki Allah neyi irade ederse onu hukmeder.

Hukmünde muhtardır.»- Ya'ni esas i'tibarile bütün ahkâm onun meşiyyet-ü iradesine tabi'dir. İradei İlâhiyye üzerinde icrayı te'sir etmesi melhuz hiç bir ıllet, hiç bir kuvvet yoktur. Gerçi bir çok def'alar geçdiği üzere Allah tealâ hakîm olduğundan tekâlifi İlâhiyyenin medarı da masalih ve menafii ıbaddır. Ve şu halde bu hıll-ü hurmet de bir çok hıkemi baligayı mutazammındır. Fakat bütün bu hikmetler iradei İlâhiyyenin semerat ve ahkâmı müterettibesinden başka bir şey değildirler. Asıl ılleti huküm, o hikmetler, o maslâhatlar değil, iradei Sübhaniyyedir. Meselâ insan hayvanata müreccah ve en'am hayvanatı insaniyyenin masalihine diğerlerinden daha elverişli yaradılmış ve bu gibi hıkem-ü masalihı fıtriyyeye binaen en'am halâl kılınmış denebileceği farz olunsun. Fakât buna karşı acaba bu hılkat, bu nizam neye böyle olmuş? Bunda ne zaruret varmış? Suali derhal varid olur. Bunun ise yegâne cevabı Allahın böyle irade etmiş ve böyle hukmeylemiş olmasıdır. Binaenaleyh esas i'tibariyle bunların hiç birinde zarureti zatiyye yoktur. Hepsi mümkinattandır. Bütün vücubun, zaruretin, husnün menşei Allahdır. Huküm, hıkmet, hukuk, şeri' hep bu

iradenin teayyünatıdır. Ve bunun için tekâlifin hüsn-ü kubhu de her şeyden evvel halık ve mahlûk,

rububiyyet ve ubudiyyet nisbetiyle iradetullaha müsteniddir. Ve ilim ve hıkmeti hukuk ne kadar ta'mık

edilirse edilsin esasında kanunı taabbüdden harice çıkamaz. Asıl hıkmet tabiatı eşyanın değil, onlarnı halıkı

ve « بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطًا » olan Allahındır. Teşri' noktai nazarından bu hıll-ü hurmet de mahaza

onun iradesi eseridir. Bunun için 2.

﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ﴾ ey iyman edenler ne

Allahın

sh:»1552

şeâirine -Ya'ni iradesini gösteren merasim-ü tekâlifi diniyyesine ve ibadat ve taatına nişane olan alâmatı

müş'iresine: meselâ hacc için İhram, Mikatlar, Cemreler, Safa ve Merve, Meş'ari haram, Arafe ve Rükûn,

Tavaf-ü say, Kurban, Tahlık ve Ihlâl gibi menasik denilen şiarlara ﴿وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ﴾ ve

ne bu şeâirden ma'dud olan şehri harama»- Ya'ni kital, haram olan Receb, zilki'de, zilhicce, muharrem dört

aydan birine (sûrei Bakarede « ﴿اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ﴾ » bak),

﴿وَلَا الْهَدْىَ﴾ ve ne hedye» -Ya'ni Kâ'beye ihda olunan kurbanlıklara

﴿وَلَا الْقَلَٓائِدَ﴾ ne de kılâdelere- Ya'ni kurbanlık nişanesi olmak üzere hediylere her hangi bir

şeyden takılan gerdanlıklara ve alel'husus bunların takıldığı kıladeli kurbanlıklara

﴿وَلَٓا اٰمّٖينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ﴾ ve ne beyti harama

﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًاۜ﴾ rablarından hem bir fadıl -bir ticareti

Dünyeviyye- ve hem rıza ümid ederek ziyaret kasdedenlere hurmetsizlik etmeyin -Ya'ni bütün şeâiri muhterem tutun, hurmetini hetk eylemeyin. Ezcümle Şehri harama kital veya nesi' ile riayetsizlikte bulunmayın, hedy-ü kalâidin hurmetini ıhlâl etmeyin, diğerlerinin sevkettiklerine taarruz etmeyin, kendinizin hediy, sevk-u taklid etmesi de ef'ali ihramdandır, Binaenaleyh, bozmayın derhal elbisenizi çıkarıb ihrama girmekle ve ba'dehu bunların etlerini tesadduk etmekle bu hurmeti muhafaza edin, hem ziyaret, hem ticaret kasdiyle Kâ'beye gelenleri meneylemeyin, huccacın yolunu kesmeyin, beyti harama haricden gelenler de

Mekkeye ihramsız girmesin. ﴿وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُواۜ﴾ avlanacaksınız İhramdan ve

Haremden çıkıb hılle girdiğiniz vakıt avlanın»- O vakıt Harem haricinde sayde me'zuniyyet var. Fakat
sh:»1553

saydi harem ne ıhramlı ne ıhramsız hiç bir halde caiz değil. « لا ينفر صيدها »

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُواۢ﴾ bir zamanlar sizi Mescidi haramdan menettiklerinden dolayı bir kavme olan buğz sizi kendilerine taarruz ve tecavüzünüzle günaha sokmasın, şeâire hurmetsizlik etmek cürmüne düşürmesin»

-İbni Kesir ve Ebu Amir kıraetlerinde « همزه » nin kesrile « اِنْ صَدُّوكُمْ » okunduğuna göre: bir kavm sizi Mescidi haramdan menederlerse onlara buğz ve kininiz şeâire hurmetsizlik ederek kendilerine

taarruz etmeniz suretile sizi gûnaha sokmasın ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۖ﴾

birr-ü takva üzerinde yardımlaşın da ﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۖ﴾

cürm-ü taaddi üzerinde yardımlaşmayın. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ﴾ ve Allahdan korkun- bu emirlere

muhalefetten hazer edin ﴿اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ ve iyi bilin ki Allahın ıkabı gayet

şiddetlidir, dayanılır şey değildir.»

Rivayet olunduğuna göre bu âyetin başlıca sebebi nüzulü Beni Dubey'a ibni Sa'lebedene Hutam ibni Hindi Bekrî hâdisesi olmuştur. Bu Hutam Medineye gelmiş, atlarını Medine haricinde bir yere bırakmış, yalnızca huzurı Resulullaha varmış, bir kavmin da'ısi olduğunu ve arkadaşlarile beraber gelib müsliman olacaklarını va'd eylemiş, çıktığı zaman Resulullah «bu adam bir fâcir yüzile girdi ve bir gadir kafasile çıktı» buyurmuş. Sonra Medineden çıkmış, Medine ahalisinin yayılmakta olan develerine rastlgelmiş sürmüş götürmüş ve şu recezi söyliyerek gitmiş:

قد لفها الليل بسواق حطم   ليس براعى ابل ولا غنم
ولا بجزار على ظهر الوضم   باتوا نياما وابن هند لم ينم
بات يقاسيها غلام كا الزلم   خدلج الساقين ممسوح
القدم

sh:»1554

Haber alınınca ta'kıb edilmiş, yetişilememiş, ertesi sene ya'ni Omrei kaza senesi Bekr ibin Vâil huccacı miyanında Yemameden çıkmış, hacce gelmiş ve beraberinde hayli emvali ticaret varmış ve sürdüğü develerden bir çoğunu kılâdeleyıb hedy olarak sevketmiş. Müslimanlar karşıdan bunların geldiklerini işidince karşılayıp vurmak için Resulüllahdan istizan etmişler, bu âyet nâzil olmuş, müsâade buyurulmamıştır. (

طبرى، ابو حيان، ابو السعود، حاشيۀ قاضى، شهاب).

Omrei kazâ zilkı'de de vakı' olduğundan «Şehri haram» evvelen ve bizzat buna işaret demektir. Diğer taraftan İbni zeydin rivayetine göre Fethi mekke senesi müşrikler dahi Kâ'beyi ziyarete geliyorlar ve Omreye giriyorlardı, müslimanlar, «ya Resulallah bunlar müşrik, bız de bunları bırakmıyalım baskın edelim» demişler « وَلَٓا اٰمّٖينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ الخ » nâzil olmuş, Hudeybiyeyi ıhtar eden « وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ الخ » fıkrası da buna daha zıyade mülâyımdır.

Bu rivayetlerde gösterilen sebebi nüzule nazaran « وَلَٓا اٰمّٖينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ » yalnız müsliman huccacın değil, müşriklerin bile Kâ'beyi ziyaretten men' edilmemelerini âmirdir. Ve talebi rıdvan kendi mezheblerine nazaran zu'mlerince demekdir. O halde sûrei «Barâe» de « مَا كَانَ لِلْمُشْرِكٖينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدٖينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ » ve « اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا » âyetlerile dokuzuncu senei Hicriyyeden sonra müşrikler Mescidi harama yaklaşmaktan men'edildikleri zaman bu umum nesholunmuş « وَلَٓا اٰمّٖينَ » yalnız müsliman huccaca munhasır kalmıştır.

Kezalik « وَلَاالشَّهْرَ الْحَرَامَ » hukmü de sûrei «Bakare» de beyan

sh:»1555

olunduğu üzere « وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ » gibi tamîm âyetlerile mensuhtur. Cumhuri ulemanın kavli de budur. Fakat ba'zı ulema şehri haramda ta'arruzî harbin memnu'iyyeti bâkı olduğuna ve taarruzu nehy'eden « وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ » hukmünün mensuh olmadığına zahib oldukları gibi esasen « وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ » dahi müslimanların gayrısına şamil olmadığına ve çünkü « يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا » talebi sevab ve rızai İlâhî ma'nâsile mü'minlerin şı'arında zâhir bulunduğuna ve şu halde müşriklerin men'ini emreden «Barea» âyetlerinin buna ta'allûku olamıyacağına kail olmuşlardır. Bunun için Hasen radıyallahü anh «sûrei «Maide» de mensuh yoktur» demiş. Ebu Meyserenin «Bu sûrede on sekiz feriza vardır ve bunda mensuh yoktur. dediği de nakledilmiş ve bu babda balâda zikredilen «

سُورَةُ الْمَائِدَةِ مِنْ اٰخِرِ الْقُرْاٰنِ نُزُولًا فَاَحِلُّوا حَلَالَهُ وَحَرِّمُوا حَرَامَهُ » hadîsi şerifile dahi istidlâl olunmuştur ki bunlar surenin tamamı Hıccetülveda' senesinde nâzil olduğu rivayetine tarafdar olmuşlar demektir. Maamafih surei «Mâide» nin iki âyetinden maadasında mensuh bulunmadığı hakkında da bütün müfessirînin icmaı vardır. Hazreti ebi Bekrin hacce me'mur olduğu dokuzuncu senei hicriyyeye kadar Arab müşriklerinin hacdan men'edilmediği ma'lûmdur. Zikrolunan «Berae» âyetlerinin nüzulü üzerine bu seneden sonra men' edildiklerinde ve onuncu senei hicriyyede Resulullahın bizzat riyaset buyurduğu hıccetülveda'a kâfirlerden hiç birinin yaklaşdırılmadığında da ıhtilâf yokdur. Fakat mes'ele bundan evvel küffarın men'edilmemesi, men'e dair bir emir varid olmamasındanmıdır? Yoksa men' edilmemeleri bu âyet ile emredilmiş olmasından, ya'ni « وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ » küffara da şamil bulunduğundan mıdır? İşte ıhtilâf bu noktadadır. Ve ma'lûmdur ki nesih, nassın mütebakideki kat'iyyetine halel vermiyeceğinden her iki surette « وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ » fıkrasının evvel ve ahır huccaci müslimînin hacden men'edilmemeleri hakkındaki hukmü kat'î ve muhkemdir. «Barea»
sh:»1556
âyeti de müşrikîn aleyhinde muhkemdir. Ve elyevim semerei hilâf ancak «Şehri harâm» mes'elesinde zâhir olabilecektir. Zira ba'zı ulemanın dediği gibi burada nesih yoksa müslimanlar, şehri haram denilebilen dört ayın hiç birinde ta'arruzî olarak i'lâni harbe şer'an me'zun değillerdir. Cumhurun dediği gibi nesih varsa lüzumuna göre gerek tedafü'î ve gerek ta'arruzî harb edebilmek için bu dört ay dahi diğer aylar gibidir. Mukaddema mevcud olan Eşhuri hurum kaydi bugün merfu'dur. Biz de cumhur ile beraber bu reydeyiz. Sonra bu âyetin hacc aylarında asâyişın muhafazasına her zamandan ziyade ve bir sureti mahsusada i'tina olunması lüzumunu kemali ehemmiyyetle iş'ar ettiğinde de şübhe yokdur.

« غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ » istisnasına dair olan bu tafsılden sonra « اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ » istisnasının tafsıline gelelim:

« اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ » lâkin 3. ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ﴾ size şunlar

haram edildi:

1- ﴿الْمَيْتَةُ﴾ Meyte -ya'ni zebihsiz olen, daha doğrusu tezkiyesiz ölen»- meyte canlı mukabili ölü demek değil, hiç biri te'siri haricî olmadan ölen demek de değil, mezbuh mukabili ölü, « مَا فَارَقَهُ الرُّوحُ مِنْ غَيْرِ ذَبْحٍ » tam ma'nâyı şer'îsiyle söylenecek olursa « مُذَكّٰى » mukabili ölüdür ki aşağıda gelecek olan « اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ » bu tekabülü gösterecektir.

2- ﴿وَالدَّمُ﴾ Dem, ya'ni kan -ki murad demi mesfuh olduğu diğer bir yerde ezcümle sûrei «En'am» da mübeyyendir. Meyte, meyte, dem de, dem olduğu için liayniha pis ve haramdırlar. Fakat kanın böyle hurmeti şunu ifham eder ki meytenin haram olmasında akabilecek kanın temamen içinde kalmış olmasının da az çok bir hıssası vardır. Ve meytenin ma'nâsında bu dahildir. Ba'zı müşrikler meyteyi yerler ve «kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz
sh:»1557
da Allahın öldürdüğünü niçin yemiyorsunuz?» derlermiş. Kezalik kanı bağırsaklara doldururlar ve kızartır, müsafirlerine yedirirlermiş.

3- ﴿وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ﴾ Domuz eti» -ki sûrei «En'am» da « فَاِنَّهُ رِجْسٌ » buyurulduğu üzere domuzun kendisi aynen necistir. Domuz eti de domuz eti olduğu için liayniha haramdır. Domuz kendisi alel'ıtlak haram olduğu halde burada « وَالْخِنْزِيرِ » denilmeyib de « وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ » denilmesi aşağıdaki tezkiye istisnasına bunun hiç taallûku olamıyacağını iyi anlatmak içindir.

4- ﴿وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ﴾ Zebhedilirken üstüne Allahdan başkasının ismi çekilen ve meselâ «bismillâti vel'uzzâ» denilen» -ki beraberindeki bismillâh gerek denilsin ve gerek denilmesin. Bu da Allahın gayrısı namına kesildiği için haramdır. Hayvanı yaradan, insana musahhar eden ve buna onu kesmek hak ve kudretini veren Allah olduğu halde o hayvanı Allahdan başkasının namına kesmek bir zulmi azîm, bir şirktir. Böyle kesilen bir hayvan da ma'nevî ve hukukî haysiyetle murdar ve haramdır.

Bu dört esastır. Bundan sonrakiler şer'an bunların şümulünde dahidir. Onun için bir çok âyetlerde yalnız bunların zikriyle iktifa olunmuştur. Fakat cahiliyyede bir takım kimseler meyteyi yemedikleri halde meyteyi bir te'siri haricî olmaksızın kendi kendine ölen diye telâkkı ederler ve hakıkatte meyte kabilinden olan bervechi âtî ölüleri yerlerdi ki müslimanlar haricinde böyle kimseler hâlâ vardır. Binaenaleyh burada şer'an meyte aksamından ba'zıları şu suretle tafsıl olunuyor:

5- ﴿وَالْمُنْخَنِقَةُ﴾ Boğulan -ya'ni gerek takıldığı iple ve gerek kemend ile ve gerek el ile ve gerek ağaç ve taş
sh:»1558
arasına sıkışarak, velhasıl her hangi bir suretle nefesi tıkanarak boğulub ölen.

6- ﴿وَالْمَوْقُوذَةُ﴾ vurulmuş -ya'ni yakından veya uzakdan her hangi bir darbe ile vurulub ölmüş olan,

7- ﴿وَالْمُتَرَدِّيَةُ﴾ Tereddî eden -ya'ni yüksekten aşağı veya bir kuyuya, bir suya düşüb helâk

olan,

8- ﴿وَالنَّطِيحَةُ﴾ Tosuşan -ya'ni süsülmüş ve süsmüş olan- at veya diğer bir hayvan ciftesile ölen de bu ma'nâda olmakla beraber daha evvel mevkuzede dahildir.

9- ﴿وَمَٓا اَكَلَ السَّبُعُ﴾ Sebu' ya'ni canavar yiyen, yırtıcı bir hayvan tarafından telef edilen»- belli ki bundan maksad hayvanın boğazına giden değil, artığı ve hattâ yırttığıdır.

SEBU'; «nâb» ta'bir olunur sivri dişleri bulunan arslan, kaplan, kurd, köpek vesaire gibi adeten saldırır, kapar, carih, katil her hangi bir yırtıcı hayvan demektir ki muhleb ta'bir olunur, pençesi bulunan yırtıcı kuşlar dahi ayni ma'nâda dahildir. Lisanımızda canavar «cânver» ismi üç ma'nâ ile isti'mal olunmuştur. Birisi canlı ma'nâsına alel'umum hayvan demektir ki bu isti'mal şimdi kalmamış denecek kadar nadirdir. İkincisi bilhassa hınzıra veya kurda ıtlakıdır ki kara canavar ve boz canavar diye tefrık olunur. Üçüncüsü cana saldıran yırtıcı hayvan demektir ki örfümüzüde canavarın asıl ma'nâsı budur, sebu' de bu demektir. Cahiliyyede meyteyi yemeyenler içinde de münhanikadan buraya kadar ta'dad olunan beş ölüyü yiyenler bulunuyordu. Netekim elyevm hıristiyanlar domuz etini yedikleri gibi mevkuzeyi de yerler ve bilhassa domuzu tepesinden ağır bir demirle «vakz» ederek yerler. Gûya bunları, bir ılleti, dahiliyye ile ölmeyib bir insan veya hayvan fi'l-ü te'sirile ölmüş olduklarından meyte gibi
sh:»1559
değil mezbuh gibi telâkkı ederler. Halbuki bunların beşi de zebh ile kanları akıtılmamış olduğundan temamen meytedirler ve haramdırlar.

﴿اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ﴾ Ancak tezkiye ettikleriniz müstesnadır. Ya'ni henüz canları çıkmadan yitişib zebh ile hayatlarına hıtam verdikleriniz haram değildir.»- Binaenaleyh debelenirken, henüz gözünü kırpar veya kuyruğunu oynatır veya bacağını depretirken bile yetişilib kesilebilenler halâl olur. Ba'zı müfessirîn işbu « اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » istisnasının istisnai münkatı' olduğuna, ya'ni yukarıda zikrolunan hiç birini hurmetten ihrac etmiş olmayıb hepsine mukabil olarak halâl olanların tekabülünü ifade etmekten başka bir şey değildir. Diğer ba'zı müfessirîn ise bu istisnanın en sondaki « وَمَٓا اَكَلَ السَّبُعُ » fıkrasına muhtass bir istisnai muttasıl olduğunu söylemişlerdir. Zira lâfzan akreb olan budur. Bir de bunun mefhumı lûgavîsiyle mefhum: şer'îsi beyninde bir fark yoktur. Halbuki makablindeki natîha, müterddiye, mevkuze, münhanika mefhumı lûğavîlerinden başka mevt ma'nâsını da mutazammın olarak meyte aksamından birer ismi şer'îdirler. Binaenaleyh onlara nazaran istisna ancak münkatı' olabilir. Bir istisna ise hem muttasıl, hem munkati' olamıyacağı ve muttasıl mümkin iken munkatı'a gidilemiyeceği için bu da muttasıl olarak yalnız sonuncuya merbut olabilir. Ancak bunların mevt ma'nâsını tazammunları aslı mefhumlarına nazaran değil, istisnayi mülâhazadan sonra hukmi hurmete nazaran olduğu ve ma'nâyı şer'îleri de bununla takarrur ettiği mülâhaza edilirse « اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » makablindeki « مَٓا اَكَلَ السَّبُعُ » den münhanikaya kadar beşinden bir istisnai muttasıl olduğu anlaşılır. Meselâ münhanika mefhumu lûgaten ölmüş ve ölmemiş olana şamil bulunduğundan
sh:»1560
henüz ölmeden kesilebilenler hurmetten ihrac edilmiş, ölmüş olanlarda haram kısmında kalmış bulunur.

Filvakı' Hazreti Ali, İbni Abbas, Hasen, Katade bunun münhanikadan « مَٓا اَكَلَ السَّبُعُ » a kadar mecmuundan istisna olduğunu söylemişler, ve cumhurı müfessirîn de bunu ıhtiyar etmişlerdir. Ve maamafih bu üç sureti rabtın hiç birinde hukmi şer'îye nazaran bir ıhtılâf yoktur. Daha yukarıdaki dürde gelince: Bu istisnanın onlara hiç ittisali ve onlardan bir şeyi hurmetten ihrac etmesi ihtimali yoktur. Çünkü mezbuhun bir daha zebhi muhal olduğundan bir kerre « اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » ün « مَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » e ittisali bulunmadığı bizzarure ma'lûmdur. Bunu atlayıb da daha

üstündekilere merbut olamıyacağı da kavaidi lisan ile ma'lûmdur. Bundan başka balâda ıhtar ettiğimiz vechile hınzırın kesilmesi mümkin isede lâhmın zebh edilmesi mutasavver değildir. Kezalik kan ve meytede böyledir. Bunun için hiç kimse bu istisnanın münhanikadan daha yukarısına ittisali ıhtimaline kail olmamıştır. Ancak mecmuundan munkatı' olduğunu söyleyenler bulunmuştur. Binaenaleyh, o dört içinden tezkiye ile tahlil edilebilmesi melhuz hiç bir şey tasavvur olunamaz. Gelelim tezkiyeye:

TEZKİYE, « ذَكَى ، يَذْكُو ، ذَكًا ، وَذَكَاةً » sülâsîsinden « تَفْعِيل » dir ki zekât yapmak demektir. Burada zekâtına yetişmek diye müfesserdir. Asa vezninde zekâ ve necat vezninde zekât lûgatte zebhetmek, ya'ni boğazlamak ma'nasınadır. Bu maddenin aslı, lûgatte bir tamamlanmak ma'nasiyle alâkadar olduğu beyan olunuyor. Netekim ateşin parlamasına « ذكو ، ذكا ، ذكاء » denilir ki tamam iştial demektir. Kezalik fehme « ذكاء » denilir ki tamamı fehim demektir. Sonra sinnin kemaline « ذكاء » denilir ki şebabın nihayetine gelib tamam olması demektir. İşte hayvanı boğazlamak da kanını akıtarak ve harareti gariziyyesini teskin edecek hayatına temamen hıtam vermek demek olduğundan zekâ ve zekât tesmiye olunmuştur. İşte kelimenin lûgaten

sh:»1561

ma'nası ve esası budur. Ve bundan ma'nayı şer'îye naklolunarak « ذكاة » bir ismi şer'î olmuştur ki zebhı luğavîden min vechin ehass ve min vechin eamdır. Evvelâ ehasstır. Çünkü gerek bu âyet ve gerek diğer nususa nazaran zekâtı şer'îde mevzu zekât ve kesilecek kısım, âlet, diyanet, Besmele gibi bazı şeraitı mahsusa mu'teberdir. Binaenaleyh her mezbuh müzekkâ değildir. Saniyen zekâtı şer'îde dahi zebh asıl olmakla beraber av hayvanatında olduğu gibi zebha kudret bulunmadığı zaman mücerred cerh ve isalei dem ile veya zebh şanından olmıyan balıkda her hangi bir sebebi haricî ile hudusi mevt şer'an zekât olmağa kâfidir. Halbuki bunlara ne şer'an ne lûgaten zebh denilmez, bu suretle zekâtı şer'î, zekâtı ıhtıyar ve zekâtı ıztırar namiyle iki kısımdır. Zekâtı ıhtıyar mümkin olan yerde zekâtı ıztırar kifayet etmez. Bunları biraz tafsıl edelim:

EVVELÂ, zebhı makdur olan hayvanda mevzı'ı zekât «lebbe» denilen boyun dibinden, ya'ni gerdandan çene altına kadardır. Resulullah « فِى اللَّبَّةِ وَالْحَلْقِ » buyurmuştur. İmamı a'zam Ebu Hanife demiştir ki «halkın, ya'ni boğazın esfeli, evsatı, a'lâsı hepsinde zebh lâbe'se bihtir.»

SANİYEN, kesilmesi vacib olan şey « اَوْدَاجْ » ta'bir olunan dört şeydir ki « حُلْقُوم » ya'ni nefes borusu olan gırtlak, « مَرِىء » ya'ni yeyib içecek geçen mi'de yolu, bir de şah damarları ta'bir olunan iki damak ki hulkum ile meri' bunların aralarındadır. Bunların dördü de güzelce kesildimi zekât tamamile ve sünneti veçh üzere yapılmış olur. Bu dörtten eksik kesilirse eimmei Hanefiyye «evdacın ekserisi kesilirse yenir, bunların her hangi taraftan olursa olsun üçü kesilirse yenir» demişler. Maamafih Ebu Yusüf şunu tasrıh etmiştir ki «hulkum ve meri ve iki damarın biri kesilmedikce yenmez» İmam Malik ve Leys ise «evdac ve hulkum kesilmelidir, biri bırakılırsa olmaz» demişlerdir. Servî de «evdac kesilirse hulkum kesilmese bile beis

sh:»1562

yoktur» demiş, İmamı Şafiî Hazretleri de «zekâtın kifayet edecek ednâ derecesi hulkum ile meriyi kesmektir, vedeceyn, ya'ni iki damar da kesilmelidir. Maahaza bunlar kesilmez de hulkum ile meri kesilirse caiz olur» demiştir.

SALİSEN, âlet; evdacı yarıb kanı fışkırtabilecek keskince her hangi bir âlette beis yoktur, zekât sahihtir. Yerinde duran diş ve tırnak ile yarmak caiz değildir. Çıkmış tırnak veya kemik veya boynuz veya diş ile yarmak mekruhtur. Kezalik kör bıçakla da mekruhtur, Aleyhissalatü vesselâm buyurmuştur «Allah tealâ her şey'e ihsanı yazmıştır, binaenaleyh katle müstahık birini katlettiğiniz zaman da zabhi güzel yapınız, her biriniz bıçağını bilesin ve keseceği hayvanı rahatça yatırsın.»

RABIAN, diyanet, ya'ni kesenin Müslim veya ehli kitab olması, Müslim ile ıhramda bulunmaması.

HAMİSEN, besmele çekilmesi,

SADİSEN, zekâtı ıztırarî olan av mesaili bundan sonra da gelecektir. İşte zekâtı şer'î budur. Binaenaleyh

« ذال » ile olan bu maddeyi « زا » ile olan ve esasen «taharet ve nema» ma'nâsına gelen zekâ, zekât, tezkiye maddesiyle karıştırmamalıdır. Böyle bir galât ile « اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » tathir ve tasfiye ettiğiniz müstesnadır gibi bir ma'nâ vermeğe kalkışmamalıdır. Tezkiye ile pis hayvan temizlenmez, temiz hayvan pis ölmekten kurtarılır. Bu tafsıl ve izahtan maksadımız zamanımızda bir tabibin müslimanlara domuz eti yedirmek için yazdığı bir risalede düşmüş olduğu dalâleti ıhtar etmektir. Ma'lûmdur ki domuz etinde muzır bir mıkrop (Trişin) bulunduğu son zamanlarda fennen anlaşılmıştır. Bu zat da evvelâ Kur'anda lâhmi hınzirin haram kılınması hınzir olduğu için aynen değil, ancak bu mıkrobdan dolayı olduğuna kendince bir karar vermiş, sonra hınzır etinde bu ma'lûm olan mıkrobun fennen ve bilkimya itlâf
sh:»1563

edilebildiğini mutalea ve bunun hınziri bir tathir demek olduğuna da hukmeylemiş, bunun üzerine « ذال » ile « زا » yı, « ذكاة » ile « زكاتى », « تذكيه » ile تزكيه yi tefrık etmiyerek « الا ما ذكيتم » istisnasını ele almış, bunun tathir demek olduğunu ve lâhmı hınzire kadar hepsine şâmil bulunduğunu, tahlil ve tasfiyei kimyeviyyenin de bir tathir olması hasebiyle hınzir etini temizliyeceğini ve binaenaleyh hınzir eti zebhile halâl olmadığı halde tasfiyei kimyeviye ile halâl olabileceğini, diğerlerinde de aynı hukmün cereyan edeceğini iddia eylemiştir. Halbuki burada « تزكيه » ve « تذكيه » maddelerinin farkından kat'ı nazarla dahi böyle bir mülâhazaya imkân yoktur. Zira bu mülâhazaya göre domuz meytesinin yenmesi caiz olacakda meselâ boğulmak üzere bulunan bir koyunu ölmeden zebhedib yemek caiz olmayacak, bu surette tathir ma'nâsiyle « ذكيتم » zebha da şâmildir denecek olursa o zaman domuzunun da zebhedilib yenmesi tecviz edilmiş bulunacak ve domuz eti haram değildir denilmiş olacakdır. Ve eğer bunun hınzire taallûku olmadığı i'tiraf edilecek ise aynı kelimenin mazmunu olduğu iddia edilen mıkrob tasfiyesinin hınzire taallûkundan bahsetmek büyük tenakuz teşkil edecektir. Sonra unutmamak lâzım gelir ki Kur'anın haram kıldığı domuz etinin sade mıkrobu değil, kendisidir. Buna karşı domuzun mücerred bu mıkrobdan dolayı pis ve haram olduğunu ve bunda maddî veya ma'nevî daha diğer esbab-ü hikmet bulunamıyacağını iddia etmek ise re'sen bir tahakküm ve bir haksızlıktır. Daha sonra etin içindeki mıkropları bilkimya itlâf edib öldürmek etin kendisinde tasfiye denebilecek bir tahlili kimyevî yapmak da değildir. Binaenaleyh buna bir tahtir demek de yanlıştır. Eğer maksad tam ma'nâsiyle bir tahlil veya te'siri kimyevî ise her hangi bir lâhım, sınaî veya hılkî bir surette bilkimya tam bir tahlil ve tahvile tabi' tutulduğu zaman o artık lâhım ismini gaib eder, diğer bir mahiyyete inkılâb eyler ve başka bir isim alır, şer'an onu hıll-ü
sh:»1564
hurmeti de yeni aldığı isim ve mahiyyete göre ayrıca mülâhaza ve takdir olunur. Netekim pis olan bir şey yanıb kül olduğu zaman tâhir olur, domuz kemiklerinden istihsal olunacak fahmın veya fosforun diğerlerinden farkı olmaz, lâkin bunlar diğer mes'elelerdir.

Bu izahattan sonra sadedimize rücu' edelim:

10- ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ Nusub üzerinde zebholunanlar» -bu fıkra « وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِه », üzerine ma'tuftur, bu da haramdır. Demek ki her zebih zekâtı şer'î değildir.

NUSUB, mansub ma'nâsına müfred veya nısabın veya nusbenin cem'idir, bunun cem'i de ensab gelir, ba'zı müfessirîn bunu asnam diye tefsir etmişlerdir. Fakat diğerleri asnam ile ensabın farkını göstermişlerdir. Şöyle ki Asnam musavver ve menkuş taşlar, putlardır. Nusub ise hıracei mansube ya'ni dikili taşlardır ki musavver veya menkuş olması şart değildir vesen gibidir. Netekim Adiyy ibni hâtim boynunda salib ile geldiği zaman Resulullah «boynundan şu veseni at» buyurmuş, salîbe vesen tesmiye etmiş idi. Demek ki nusub musavver ve menkuş olması şart olmayarak evsan kabilinden ıhtiram için vaz-u nasbedilmiş taşlardır ki zamanımızda âbide ta'bir ederler. Bunlar yekpare bir taştan ibaret olabileceği gibi bir çok taşların içtimaından da olabilir ve sadece bir yığın halinde de bulunabilir. Nusubun müfred veya cemi' olması mülâhazası da bundandır. Ensab da müteaddid nusublar demektir.

Hasılı, cahiliyyede ve Kâ'benin etrafında böyle dikilmiş veya konulmuş bir takım taşlar vardı ki bunlara hurmet ve ta'zım ederler ve üzerlerinde kurban keserlerdi ve hattâ bunlara bile kurban keserlerdi ve Mekkede olduğu gibi diğer bilâdı Arabda dahi böyle ta'zım ve ıhtıram edilir
sh:»1565

ensab vardı ki «Sa'd» dedikleri taş da bunlardan biri idi. İşte Mücahid ve Katade ve sairlerinin dedikleri gibi nusub bu taşlardır. Mücahidin beyanına göre ehli cahiliyye bunların üzerinde kurban keserler ve isterlerse bunları daha hoşlarına giden diğer taşlarla tebdil de ederlerdi. İbni Abbas Hazretlerinden de «bunlar üzerinde kurban keserler ve bunlar üzerinde ıhramdan çıkarlardı» diye menkuldür. İbni Cerir demiştir ki «bunlar üzerinde kurban keserler ve bunlar üzerinde ıhramdan çıkarlardı» diye menkuldür. İbni Cerir demiştir ki «bunlar asnam değildirler, sanem musavver olur, bunlar ise üç yüz altmış kadar dikilmiş taşlardı, derler ki bunun üç yüzü Huza'ada idi, kurbanları zebhettikleri vakit bunların Kâ'beye gelen taraflarına kanları serperler ve etleri yarıb bu taşların üstlerine korlardı, müslimanlar «ya Resulallah cahiliyye ahalisi Beyte dem ile ta'zım ederlerdi, bu ise bize daha ziyade lâyık değil mi» demişler Resulullah hayır dememişti, bunun üzerine «

لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَٓاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْۜ

» âyeti nâzil olmuştu.»

İşte « وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ » bütün bunları tahrim etmiştir. Çünkü bunlar ya açıktan açığa « مَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » dır veya o kabildendir, o ma'nâdadır. Bu vechile « ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ » iki ma'nâ ile tefsir olunmuştur. Birisi « على » «lâm» ma'asına olarak «nusub için zebholunan» demektir. Fakat bunun « وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » cümlesinden olduğu muhtacı beyan değildir. Diğeri: «nusuba karşı ya'ni ona bir hurmeti mutazammın olarak üzerinde veya dibinde ve yanında her ne nama olursa olsun kesilen» demektir ki bu surette zebholunurken nusubun veya asnamın veya diğer bir namın zikredilib edilmemesinden eam olur. Ve hattâ nusuba hurmet fikri beslemek üzere yalnız ismullah zikrolunsa bile yine haram olur. Bu ise « وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » ma'nasında olmakla beraber vazıh değildir ve binaenaleyh tansısı, meyteye nazaran munhanıka ve saire gibi bir fâidei mühimmeyi mutazammındır. Hulâsa « عَلَى النُّصُبِ » her halde nusubun üzerinde ve üstünde kesilene munhasır değildir. Ve bununla yalnız mezbuhun

sh:»1566

hurmeti değil bir tarzı zebhin hurmeti de beyan kılınmıştır. İşte bütün bu manalarla « مَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » harâm olduğundan dolayıdır ki bir emîrin veya eazımdan birinin kudumundan dolayı kurban kesmek haramdır. Fakat Allah için müsafire ikram veya fukaraya tasadduk olmak üzere kesmek caizdir.

11- ﴿وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِۜ﴾ ezlâm ya'ni zarlarla kısmet istemeniz veya almanız»- câhiliyye Arabları bir sefere, bir gazaya, bir ticarete, bir nikâha, hasılı mühim bir işe teşebbüs edecekleri zaman üç zar ile bir kısmet çekerlermiş, zarın birinde «Rabbım emretti» yahud «yap» diye emir, diğerinde «Rabbım nehy etti» yahud «yapma» diye nehiy yazılı, biri de boş olurmuş torbaya elini sokar birini çeker, emir çıkarsa yaparlar, nehiy çıkarsa yapmazlar, boş çıkarsa bir daha çalkarlarmış. İşte burada

böyle falcılıktan nehyolunmuştur. Cumhurun kavli budur. Bu surette istıksam, rızk ve sâir havacie müteallık hayır ve şer kısmeti bilmek sevdası demek olur. Tefsiri Kaffalde derki bu istıksam Câhiliyyenin bir ibdaı idi ve mat'umat hakkında yaptıklarına da muvafık idi, çünkü zebih alennusub Kâ'benin yanında yapıldığı gibi orada bulundukları zaman bunu da orada yaparlardı. Mücahid, burada ezlâm, Fürs ve Rumun kumar oynadıkları kiab ya'ni muka'ab surette olan tavla zarları ile Arabın ok gibi olan zarlarında eamm olduğunu söylemiştir. Maamafih Arabda küçük çakıl taşlarından zarlar olduğuda nakledilmiştir. Diyorlar ki asıl ezlâmı Arab üç nevi' idi. Birisi zikrolunduğu üzere üç zar ki herkes kendisi edinebilirdi. İkincisi yedi zarki Kâ'benin

içinde «Hübel» denilen putun yanında dururdu birinde « العقل » yazılı ki diyet işlerinde bu yediyi

çekerler, العقل kime çıkarsa diyet ona lâzım gelir idi, birinde « نعم » diğerinde « لا » yazılı,

çekerler, çıkan ile amel ederlerdi. Birinde « منكم » birinde « ملصق » birinde « من غيركم » yazılı, bir
sh:»1567

insanın kendilerinden olub olmadığını tanımak için çekerler, çıkana ittaba' ederlerdi. Birinde de « مياه » yazılı idi, su için çıktıklarında da bunu çekerlerdi. Bu yedi zar kâhinlerin ve hukkâmın nezdinde de hübelin yanındaki gibi bulunurdu. Üçüncüsü de on zar ki Bu da sûrei «Bakare» de «

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ » âyetinde tafsıl olunan meysir ve piyanko zarları idi,

ba'zı müfessirîn burada istıksam bil'ezlâmdan murad yine bu meysir olduğuna kail olmuşlardır. Filvakı'

bunun mat'umata münasebeti zahirdir. Çünkü « مَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ » un bir sureti taksimi

demektir. Bu surette istıksam, kısmet almak demek olur. Maamafih fal ile kısmet aramak da rızk ve taam mesailine alâkadardır. Velhasıl bir ma'nâya göre falcılık, bir ma'nâya göre de kumarcılık nehyedilmiştir. Meysir başkaca nehyedilmiş olduğundan cumhur burada obir ma'nâyı tercih etmişlerdir. Ve her iki surette =

قرعه kuranın da her şeyde caiz olamıyacağı anlaşılmıştır.

﴿ذٰلِكُمْ فِسْقٌ﴾ Bütün bunlar fısıktır. Bu ta'dat olunan muharemmata el uzatmak Allaha

itaatten ve Allah yolundan çıkmaktır.» -Binaenaleyh müslimanlar bunlara aslâ el sunmamalıdırlar. Sofralarını, kursaklarını, şahıslarını, cemaatlerini bu gibi habaisten tenzih etmelidirler.

﴿اَلْيَوْمَ﴾ Bugün şu zamanı hazırda, şu sinini âhire zarfında veya bilhassa şu âyetin nâzil olduğu şu günde şu demde»- ki bu âyet onuncu senei hicriyyede hıccetülveda'da yevmi Arefe olan Cum'a günü ikindiden sonra aleyhıssalâtü vesselâm Arafatta «Adbâ» namındaki nakai seniyyelerinin üzerinde Vakfede iken nâzil olmuştu, nakanın kolları şiddeti vahy ile üzerinden basan humulei saadetin ağırlığına tahammül edemeyib çöküvermişti.

Bugün ﴿يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ﴾ kâfirler sizin dininizden artık me'yus

oldular. Bu dini bozmak ve sizi kendilerine
sh:»1568
çevirmekten veya bu dine karşı size galebe edebilmekten ümidlerini kestiler. Binaenaleyh

﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ siz o kâfirlerden korkmayın, korkub da yemenizde içmenizde ve sair ef'al ve harekâtınızda onlara mümaşat etmeyi hatırınıza getirmeyin, onlardan endişe etmeyin de

﴿وَاخْشَوْنِ﴾ ancak benden korkun, benden korkun da emirlerimi, nehiylerimi temamen icra ve

akıdleriniz husni ifa edin. ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ bugün sizin dininizi

kemaline yetirdim, size bütün iyman ve akaid-ü ahlâk kaidelerini tansıs ve en mükemmel usuli teşri' ve kavanini ictihadı ta'lim ettim, bundan sonra bu ahkâmın bu hıll-ü hurmetin nesh olunması ıhtimali kalmadı ﴿وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتى﴾ ve size ni'metimi itmam eyledim» -tevfik-u hidayetle saadeti tammeye eriştirdım, mansur-ü muzaffer kıldım, Mekkeyi fetıh ve cahiliyye nişanelerini hedim, müşrikleri Kâ'beye takarrubden ve çıplak tavaftan men'edecek ve sizi bugün kemali emniyyet ve galibiyyetle edayı hac ve icrayı ahkâm ettiğiniz şu makamı mes'ude iysal ve mücahedelerinizin semeratını ıktitaf ettirerek velhasıl sizi bir kuveeti azıme « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diyebilen bir hey'eti ictimaiyyei vahdaniyye haline getirerek bulunduğunuz şu makamı mukaddeste «

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ. لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ. اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ وَالْمُلْكَ لَكَ لَبَّيْكَ » diye i'lâi kelimetillah ve i'lânı hamdeden alınları ak, gönülleri pâk mümtaz ve mübeccel bir ümmeti Muhammed kıldım da « وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِى عَلَيْكُمْ » va'dini incaz ettim ﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلاَمَ دِيناً﴾ ve size din olmak üzere islâmı beğendim, ona razı oldum -ki ındallah dini marzıy başkası değil, ancak odur- ve işte ta'dad olunan tahrimat bu dini ekmel ve bu ni'meti tamme ve bu İslâm cümlesindendir. Binaenaleyh

sh:»1569
Müslimanlar bundan böyle başka tebliğâta muntazır olmıyarak ve bu hurmetlerin nesholunabileceğini hatıra getirmiyerek bu din mucebince akıdlerini ifaya ihtimam ve niamı İlâhiyye ile mütena'im olmakta devam etmelidir.

Eshabı asar demişlerdir ki bu günden sonra Hazreti Peygamber nihayet seksen bir veya seksen iki gün kadar muammer oldu ve ba'dema ahkâmı şeriatte ne bir ziyade ne bir nesh, ne bir tebdil vakı' olmadı, Bununla Hazreti Peygambere vazifei risaletin hıtamı ve binaenaleyh vefatının takarrübü ıhbar edilmiş bulunuyordu. Rivayet olunuyor ki Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem bu âyeti kıraet ettiği zaman Eshabı kiram cidden ferahlanmış ve pek büyük sürurlar ızhar etmişler ve fakat Hazreti Ebi Bekr ağlamış idi, sual olundukta «bu âyet Resulullahın vefatı takarrüb ettiğine delâlet ediyor» demiş ve bundan vazifei tebliğin hıtama irdiğini anlamıştı. Ve yine rivayet olunduğuna göre aynı ma'nayı Hazreti Ömer de idrak etmiş idi. Sûrei «Bakare» de beyan olunduğu üzere ercahı rivayete göre «

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ » âyeti de bundan sonra ertesi gün yevmi Nahırde, ya'ni Kurban bayramının birinci günü nâzil olmuş ve seksen bir gün sonra irtihali Nebevî vuku bulmuştu. Merviydir ki Hazreti Ömerin hilâfetinde bir gün Yehudîlerden birisi «ya Emîrel'mü'minîn siz kitabınızda okuyorsunuz bir âyet var, eğer bu, bizim ma'şeri Yehude nâzil olmuş olsa idi o günü biz bayram yapardık» demiş, «hangi âyet?» diye sormuş «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى الا به » olduğunu söylemiş, Hazreti Ömer radıyallahü anh de «biz o günü ve o gün bunun Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi veselleme nâzil olduğu mekânı tanırız, Cum'a günü Arefe de kaim bulunuyordu» buyurmuş ve o günün bayramımız olduğuna işaret eylemiştir. İbni Abbastan dahi yevmi Iyd ve yevmi Cum'a

iki bayramın birleştiği bir günde nâzil oldu diye menkuldür.

sh:»1570

« ذٰلِكُمْ فِسْقٌ » den buraya kadar gelen « اَلْيَوْمَ » hıtabı ızzetleri haram olan mat'umatın

beyanı sırasında bir cümlei mu'tarıza siyakında derc olunmuştur ki bun hikmeti de bu tahrimatın bir zarar ve tazyık değil bir dîni kâmil ve bir ni'meti tamme cümlesinden olduğunu ve indallah dîni marzıy olan dîni islâmın ahkâmı muhkemesinden bulunduğunu ve müslimanların bu habâise aslâ tenezzül etmemeleri icab ettiğini bilhassa tefhim ile hurmeti te'kid ve ictinabı takrir etmektir. Binaenaleyh bunu ta'kıb eden «

فَمَنِ اضْطُرَّ الخ » bu cümeli mu'tarızaya değil makablindeki tahrimata merbuttur. Fakat bu cümlei ı'tirazıyenin haysiyyeti te'kidile balâda işaret ettiğimiz vechle bu irtibata şöyle bir siyakı ifade verilmiş oluyor:

İmdi mü'minler bu gün bu kemali dinîye irdiklerinden ve böyle habislerden kurtulub temiz ve musaffa bir ni'meti tammeye nail olduklarından dolayı Allaha islâm ve inkıyad ile hamd-ü şükr etsinler, bayram yapsınlar ve sakın taati İlâhiyyeden çıkıb da harama el sürmesinler ve bu haramların halâl olabileceğini hatırlarına getirmesinler ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ فِى مَخْمَصَةٍ﴾ ancak her kim bir mahmasada ya'ni karın kasığa geçmiş, ölümden veya ölüm mukaddimatından korkulur bir açlık halinde muztarr olur da ﴿غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍۙ﴾ bir günaha meyl etmiyerek ya'ni zaruret mıkdarını tecavüz eylemiyerek veya diğer bir muztarrın elinden almıyarak bunlardan yerse ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Allah gafur rahîmdir, muâhaze etmez». -zaruretler, haram olan şeyleri mubah kılar. Fakat ıztırar, gayrın hakkını ibtal etmez, netekim bu ma'na sûrei Bakarede «

غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ » diye ifade olunmuş idi.

Muharrematın bu vech ile tafsılini müteakıb bunların zıddı olan halâlların tafsılı siyakında buyuruluyor ki:

sh:»1571

﴿٤﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْۜ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُۙ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُۘ فَكُلُوا مِمَّٓا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوااسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِۖ وَاتَّقُوااللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥﴾ اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُۜ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْۘ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَامُتَّخِذٰى

اَخْدَانٍۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُۘ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Sana soruyorlar: Kendileri için halâl kılınan ne? De ki sizin için bütün pâk ni'metler halâl kılındı,

alıştırarak ve Allahın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size tutuverdiklerinden

yeyin ve üzerine « بِسْمِ اللّٰهِ » çekin ve Allahdan korkun, çünkü Allahın muhasebesi çok sür'atlidir 4

Bugün pâk ni'metler sizin için halâl kılındı, hem

sh:»1572

mü'mîn kadınların hurr olanlariyle sizden evvel kitâb verilen ümmetlerin hur kadınları da iffetlerinizi

muhafaza ederek, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın kendilerine mehirlerini verib nikâhladığınız takdirde size halâldır, ve her kim şeriatin ahkâmını tanımazsa her halde bütün işlediği hederdir ve âhırette o, husranda kalanlardandır 5

____

4. ﴿يَسْـَٔلُونَكَ﴾ Ya Muhammed, ümmetin sana şunu sorarlar veya soruyorlar:

﴿مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْۜ﴾ kendilerine neler halâl kılındı?» - Ikrime ve Muhammed ibni Kâabden nakledildiğine göre Cebrail aleyhisselâm «biz kelb bulunan eve girmeyiz» demiş olduğundan dolayı Hazreti Peygamber köpeklerin öldürülmesini emretmiş ve Ebû Râfii buna me'mur eylemiş, o da Medinedeki kelbleri hep öldürüb avalîye kadar varmış, bunun üzerine Asım ibni Adiy ve Sa'd ibni Hayseme

ve Uveym ibni Sâde gelmişler « ماذا احل لنا » ya Resulâllah» demişler, Resulullah sükût buyurmuş, sonra bu âyet nâzil olmuştur. Hâkim Ebû Abdillâhın Sahihinde senediyle rivayet ettiği üzere Ebû Râfı' demiştir ki «Resulullah bana köpeklerin katlini emretti nâs geldiler «Resulullah bana köpeklerin katlini emretti nas geldiler «ya Resulâllah katlini emrettiğin bu ümmetten bize ne halâl kılındı» dediler, Allah tealâ

« يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْۜ » âyetlerini inzal buyurdu». Bundan başka Saîd ibni Cübeyr

demiştir ki «Adiyy ibni Hâtim ve Zeydülhayl ya Resulâllah biz kelblerle ve toğanlarla av avlarız, Âli Dir'ın ve âli ebi Havriyyenin köpekleri yaban sığırlarını, yaban eşeklerini ve geyikleri alırlar. Ba'zısının zekâtına yetişiriz, ba'zısı da katledilir zekâtına yetişemeyiz, halbuki Allah tealâ meyteyi haram kılmıştır. Binaenaleyh bize bunlardan neler halâl oluyor? Demişlerdi. Bu âyet bu sebeble nâzil oldu». Buna göre bu sual «

اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » istisnâsına müterettib

sh:»1573

ve cevab da tezkiyenin ma'nâyı şer'îsini tafsıl ve izah sadedinde varid olmuş demek olur ki siyaka pek

münasibdir. Evvelki rivayet bu âyetlerin nüzulü hurmet âyetinden mukaddem olduğuna, ikinci rivayet de

muahhar bulunduğuna delâlet etmektedir. Bundan sonraki « اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ » «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ » den başka bir gün olmadığına göre de bu âyetlerin nüzulleri başka

başka olduğunu kabul etmek müşkil olacaktır. « اليوم يئِس الذين » «

اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ » « اَلْيوم اَكْمَلْتُ لَكُم » denilen günlerin yekdiğerinden başka

günler olmadığı zahir ve müsellem bulunduğundan bunlar mücerred yevmi Arefeyi değil sûrei «Maide»nin

bütün zamanı nüzulünü istîab eden sinîni ahirei Muhammediyyeyi zamanı vahid olarak ifade etmekte ve bu

suretle gerek tafsıli hurmet ve gerek tafsıli hıll âyetlerinin tarihi nüzulü noktai nazarından ya hakıkaten veya

hukmen muttasıl ve mütekarin bulunduklarını anlatmaktadır, « يَسْئَلُونَكَ مَاذَآ اُحِلَّ لَهُمْ »

«Böyle soruyorlar» diye sual vakıi hikâye değil «sorarlar» diye vakı' ve mümkine şâmil olarak daha umumî

bir sual tasavvur edilmek lâzım gelir. O halde her türlü şübheyi ref-ü def' için:

﴿قُلْ﴾ ya Muhammed, şöyle böyle: اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ Size tayyibat halâl kılındı»

-habâis değil, netekim « يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ »

buyurulmuştur. Binaenaleyh İslâm mi'desine İslâm sofrasına pis şeyler değil hoş şeyler konmalıdır. Mukaddema dahi iş'ar olunduğu üzere «tayyib» lûgatte «müstelezz» ya'ni hazzedilen temiz ve hoş şey demektir. Şübhei hurmet bulunmayan me'zunün fih olan halâle de buna teşbihen tayyib denilir. Zira mazarratı olmamak ma'nâsında birleşirler. İbni Ceriri Taberî gibi ba'zı müfessirîn burada tayyibatı halâllar diye tefsir etmişlerse de «halâllar halâl kılındı» demek rekik bir ifade olacağından ekser müfessirîn ve müctehidîn bunun «lezzet ve iştiha hissedilen temiz ve hoş şeyler» ma'nasına hamli vacib

sh:»1574

olduğunu göstermişlerdir. Binaenaleyh ma'na «hoşa giden ve iştiha hissedilen her temiz şey size helâl kılındı» demektir. Fakat bundan herkesin her hoşuna giden şey'in halâl olduğunu da zannetmemelidir. Muhakkaktır ki sui i'tiyad ile fıtrat ve ahlâkı bozulmuş kimselerin zevk-u takdirine i'tibar yoktur. İbret, tab'ı selimedir. Ve tayyibat ancak tab'ı selîm erbabının tiksinmeyib hoşlandıkları şeylerdir. Yoksa badiye halkı ve ıztırar içinde yaşayanlar her nevi' hayvanatı hoşlanıb yiyebilirler. Gerçi «

خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا » medlûlünce ibaha asıldır. Ve bu ummuma

nazaran insandan başka her hayvandan, her nebattan ve her şeyden ekl ile dahi intifa' mubah olmak lâzım

gelirdi. Fakat « يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ » medlûlü

üzere bu umumdan habâis ıhrac edilerek hıll, tayyibata tahsıs olunmuş ve binaenaleyh ibahai asliyeyi takyid için bu bir büyük esas ve bir kanunı küllî olmuştur ki halâl ve haramın ta'yininde delili mahsus bulunmadıkca buna müracaat olunur. Ve habâisi tefrık etmeyenlerin zevkına i'tibar olunmaz. Cahiliyye Arabları, balâda beyan olunduğu üzere meyteyi veya meyte kabilinden bir hayli şeyleri yedikleri halde tayyibattan olan en'amdan ba'zılarını sûrei «En'am» da beyan olunacağı üzere bahire, sâibe, vasîle, ham namlariyle kendilerine tahrim ederler yemezlerdi. Bunların tayyib olduğuna hukm ettikleri hlade ba'zı tevehhümattan dolayı yemezlerdi, buna karşı tayyib olan her şey'in halâl olduğu beyan olunmuş ve bu hukûm «

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِى اَخْرَجَ لِعِبَادِه وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ » âyetiyle de te'kid buyurulmuştur ki esbab veya hikmeti nüzul miyanında bu âdetin kat'iyyen ref'i

de vardır. Şübhe yok ki bu tayyibatta behimei en'amdan başka kuşların ve hattâ bütün nebatatın dahi

hoşları dahildir. Ve sonra « أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ » halâl olan her hayvanın cemi'i eczası da

halâl olmak lâzım gelmiyeceğini ve müzekkâ olan hayvanatın eczası miyanında bulunan habâisin de harâm olduğunu işar etmektedir.
sh:»1575
Velhasıl tab'ı selîmin ve fıtrati sahihanın hoşlandığ bütün tayyibat, halâl kılındı

﴿وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ﴾

CEVARİH, carihanın cem'idir ki esasen cerhten me'huz olub te'sir ma'nası mülâhazasiyle kâsibe ma'nasına ism olmuştur. Binaenaleyh cevarih, kevasib demektir. Bunun için el, ayak ve ağız gibi âleti cerh ve kesb olan a'zaya cevarıh denildiği gibi av tutan yırtıcı hayvanata ve kuşlara dahi kevasib ve cevarıh denilir ki burada murad budur. Mükellibîn «mükellib» in cem'idir. Mükellib teklib eden ya'ni hayvanatı carihayı ava dadandırıb alıştıran, avcılık ta'lim edib öğreten demektir ki bir kelb, sahibi tarafından kışkırtıldığı yere gider, çağırılınca icabet eder, avı tutunca habseder yemez, sahibi almak isteyince kaçmaz, zecredince dinler ve bunu lâekal üç kerre yapıb âdet edinirse muallem addolunur. Ahmed İbni Hanbel ikiyi, Haseni Basrî biri kâfi görmüştür. Bu ta'lime teklib denilmesi tağlib tarikıledir, Zira alel'ekser ta'lim edilen kelblerdir. Maamafih her yırtıcı hayvana da kelb ıtlak olunur. Ne tekim Ebu Lehebin oğlu Utbe Şam seferine giderken Resulullah « اَللّٰهُمَّ سَلِّطْ عَلَيْهِ كَلْبًا مِنْ كَلَابِكَ = İlâhî buna kelblerinden bir kelbi

musallat et» diye dua etmiş, Utbeyi de yolda arslan yemiş idi. Bunun için bu ta'limin ma'lûm köpeğe mahsus olduğu zannedilmemelidir. Binaenaleyh ma'na şudur: bir de kelb ve sair cevarıh miyanından ava alıştırarak Allahın size öğrettiği idrakâttan ta'lim ederek öğrettiğiniz muallem avcı hayvanlar halâl kılındı binaenaleyh bunlardan bu suretle intifa' eder, besler, alır satarsınız fakat yemeye gelince kendilerini değil ﴿فَكُلُوا مِمَّآ اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ size imsak ettikleri, tutuverdikleri avlardan yeyiniz»-

dikkat edilmek lâzım gelir ki « مَآ اَمْسَكْنَ »

sh:»1576

değil « مِمَّآ اَمْسَكْنَ » dir. Tuttuklarının hepsini değil, bir kısmını, eczayı tayyibesini yeyiniz, sonra

mutlaka « اَمْسَكْنَ » değil « اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ » dür, ya'ni kendilerine değil size tutuverdiklerini yeyiniz. Şu halde bir kelb muallem olursa ve avcı tarafından sevk edilir de bir avı tutar, cerh eder öldürür de avcı ona ölmüş olduğu halde yetişirse halâldır. Muallem carihanın cerhi zebih makamına kaim bir zekâttır. O onun bir âletidir. Diğer cevarih ve kezalik ok, mızrak, tüfenk de böyledir. Behemehal diri iken yetişillib zebh edilmesi şart değildir. Zira o zaman muallem ile geyri muallemin farkı yoktur. Fakat cevarih mefhumu mucebince cerh lâzımdır. Cerh etmeden boğar veya çarpar da öldürürse ba'zıları « مِمَّآ اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ » zahiren mutlaktır diyerek yine yenir demiş ise de doğrusu bunun

münhanika veya mevkuzeden farkı yoktur, aynı ma'nâda dahıldir yenmez. Sonra kelbi muallem cerh-ü katletmiş olmakla beraber biraz da yemiş bulunursa bu da yenmez. Çünkü o onu kendine tutmuş demektir. « مَا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ » değildir. Maamafih Selmanı Farisîden, Sa'd ibni ebî Vakkasdan, ibni Ömerden, Ebû hrüyereden yenir diye rivayet de edilmiştir. Malik ve Evzaî yenir demişlerdir. Ancak bu

mes'elede kelb ile kuş tefrık edilmiştir. Ve kuşun yemiş olması hılline mani' olmıyacağı gösterilmiştir ki

Hanefiyye buna kaildirler.

Bu suretle bunların tuttuklarından yeyin ﴿وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ﴾ ve üstüne

Allahın ismini yad edin, ya'ni kelbi ve kuşu salarken besmele çekin

﴿وَاتَّقُوااللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ve her halde Allah seriulhisab

olduğundan emirlerine muhalefetten sakının.»

« اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتى الخ » diye

te'kid ve tevsik olunduğu gibi yine aynı ma'nâ ile halâlların te'kidi ve ba'dehu ta'mimi zımnında buyuruluyor

ki 5. ﴿اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ﴾

sh:»1577

bugün size bütün tayyibat, her nevi' hoş ni'metler halâl kılındı

﴿وَطَعَامُ الَّذينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ﴾ bir de Ehli kitabın taamı ya'ni

gerek bu tayyibattan kesdikleri ve avladıkları ve gerek ekmek ve saire gibi mat'umatları size halâl

﴿وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ﴾ sizin taamınız da onlara halâldır. Ya'ni yedirir ve satabilirsiniz.»

-Taamdan murad ne olduğu hakkında üç vecih vardır: Birincisi zebiha demektir. İkincisi ekmek ve fakihe gibi zekâta muhtaç olmıyanlardır ki Zeydiyye eimmesinden menkul olan budur. Üçüncüsü zebaih ve sair her nevi' matmuata şamildir. Ekseriyyet evvelki veçhi tercih etmişlerdir. Çünkü zebihadan maadasının taam olmasında sahibine ıhtısası yoktur. Zebiha ile zâhibin fi'liyle taam olabilir. Ve bunun için ehli kitaba izafetinin bir ma'nâsı vardır.

Ahkâmı Kur'anda Ebû Bekri Razî der ki ibni Abbastan, Ebüdderdâdan, Hasen ve Mucahid ve İbrahim ve Katade ve Süddîden rivayet edilmiştir ki «

وَطَعَامُ الَّذينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ » den murad zebaihtir. Fivakı' zahir de

bunu ıktıza eder. Gerçi taâm lafzını umumu üzere isti'mal etsek gerek zebihalarına ve gerek sâir taamlarına şamil olur. Fakat azhar olan bilhassa zebaih murad olunmaktır. Çünkü ekmek, zeytin yağı ve sair taamların hukmü i'mal edenlerin hususıyyetiyle ıhtilâf etmez. Bunlar da Mecusî veya Kitabînin farkı olmadığında kimsenin şübhesi yoktur. Muharrematta zikrolunduğu üzere tezkiyesiz ölenlerin de gerek Müslim ve gerek Kitabî ve gerek Mecusî ve saire her kim tarafından öldürülmüş olursa olsun haram olduğunda müsilamanların ıhtilâfı yoktur. Şu halde «

وَطَعَامُ الَّذينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ » diye bittahsıs Ehli kitabın taâmı ibaha

edilmekten murad bilhâssa ıhtilâfı edyan ile hukmü ıhtilâf eden zebâiha hamledilmek vacih olur. «İlh.. Ya'ni
sh:»1578

fâidei beyan bilhâssa zebâih i'tibariyle zahirdir. Belli ki « اُوتُوا الْكِتَابَ » kitabı olmıyanlardan

ıhtirazdır. Halbuki taâm hususunda Ehli kitâb ile diğerlerinin farkı ancak zebaih ve av mes'elelerindedir. Ehli kitâbın meytesine, domuz etine ve şarabına varıncıya kadar hem taâmı halâl olmadığı, muharremattan bulunduğu gibi kitâbı olmıyanların her taâmı haram olmadığı da ma'lûmdur. Binaenaleyh Ehli kitâbı tahsıs ederek diğerlerinden ıhtiraz eden bu ibahai mahsusanın faidesi ancak zebaihte zahirdir. Demek ki taâm,

tayyibattan olmak şartiyle umumu üzere ibka olunsa dahi noktai nazar ve hedefi beyan bilhâssa Ehli kitâbın kesdikleri ve avladıkları halâl olduğunu göstermek ve bu suretle zekât için diyanet ya'ni müslim veya Ehli kitâb olmak şart bulunduğunu anlatmaktır. Maamafih « ذَبِيحَةُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ » denilmiş olsa idi o zaman sair taamlarının hurmeti şübhesi hasıl olacak ve mütekabilen it'amı et'amın cevazı anlaşılamıyacaktı, bunun için yine taâm lafzını tayyibattan olmak şartile zebâih vesaireden eamm olmak üzere aslı mefhumiyle mülâhaza etmek ve ancak Ehli kitabın diğerlerinden farkı zebâih i'tibariyle olduğunu da masîkaleh olarak anlamak ya'ni zebaihin hillini dâll bil'ibare, diğerlerinin hillini dâll bilişare olarak ahzetmek lâzım gelecektir. Ve bundan dolayıdır ki Ebû Bekri Râzî zebâih hakkında «azher» ta'birini kullanmıştır. Şunu da unutmamak lâzım gelir ki « مَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » sureti mutlakada haram idi. Ehli kitâb ise zahirde tevhid iddia ettiklerinden dolayı zahiri hallerine nazaran zebihalarında Allahdan başkasının namını i'lân etmezler demektir. Binaenaleyh bir Yehudî veya nasranînin kestiğini acaba ne nam ile kesti diye tedrika kalkışmıyarak ve zahiri halleriyle iktifa ederek yemek caizdir. Fakat bir Nasranînin meselâ bir koyunu keserken veya ava köpeğini salarken «Mesihin namına» dediğini bizzat duyan bir müslimanın da o koyundan veya avdan yemesi caiz olmaz. Çünkü bunun « مَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ »

sh:»1579

olduğu şüphesiz bir surette ma'lûmu olmuştur. Ehli kitâbın zahiri haliyle iktifa caiz olunca müslimanlık ididasında bulunan her hangi bir kimsenin de zahiriyle iktifa caiz olacağında ve binaenaleyh gerek Ehli sünnet olsun ve gerek olmasın fırakı islâmiyyeden hepsinin zebihası halâl olduğunda da şübhe yoktur. Meğerki ıyazen billah irtidad etmiş olsun. Çünkü mürted Ehli kitaba da intisab etse kestiği asla yenmez.

Taam nev'inden olan bu tayyibattan maada ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ mü'minelerden muhsane olanlar ya'ni hurre ve afife músliman kadınlar ve kızlar, bunlardan başka ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ehli kitabdan olan muhsaneler ya'ni hurre ve afife kadınlar ve kızlar dahi ﴿اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ﴾ ihsan ederek ya'ni tahti nikâhınıza alarak ﴿غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾ ne sifah ile açıktan ﴿وَلَامُتَّخِذٖٓى اَخْدَانٍ﴾ ne de dost tutmak suretiyle gizlice zina etmiyerek ücretleri olan mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde sizin için halâldırlar.»

Görülüyor ki taâm hususunda iki taraftan müsâade gösterilmiş Müslimanlara hem Ehli kitâbın taâmlarını yemek hem de Ehli kitaba müsliman taâmını it'am etmek suretiyle mütekabilen alış veriş halâl kılınmış, fakat nikâh hususunda bu hill bir tarafa kasredilmiş, yalnız müslimanların Ehli kitabdan iffet dairesinde nikâh ile kadın almaları tahlil ve bununla mukaddema sûrei «Bakare» de geçen « وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ » nehyi Ehli kitâb kadınları hakkında nesh

olunmuş ve mütekabilen müsliman kadınlarının Ehli kitaba tezvicine asla müsaade olunmamış, bu cihet hurmeti asliyye ve sabıka üzerine ibka edilmiştir.

sh:»1580

Evvel emirde « هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا » âyetinde beyan olunduğu üzere nüfusi insaniyye ve ırz mesailinde ibaha değil hurmet asıldır. Saniyen bu hurmeti asliyye ve ezeliyye « وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُواۜ » nehyi ile te'kid ve takrir olunmuştur. (Bak) salisen surei «nisa» de « وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا » ile bu hurmet ve nehiy daha umumî surette tavzıh de kılınmıştır. Rabian bütün halalların telhıs ve beyan olunduğu bu âyette taâm her iki taraftan tahlil edilerek nikâh için de bu ma'rizı beyan açılmış olduğu halde Ehli kitabdan kadın almanın müsliamanlara hilli beyan olunmuş ve aksinden sükût edilmiştir ki bunda beyanı zaruret denilen bir kasır vardır. Ve bu suretle müsliman kadınlarının Ehli kitaba tezvici asla mevzuı bahs olamıyacağı ıhtar edilmiş ve hurmeti asliyye ve sabıka üçüncü def'a olarak takrir ve tevsık olunmuştur. Pek vazıh olan ve asrı saadetten beri icmaı ümmet ile de ma'lûm bulunan bu mes'eleyi ıhtarımıza sebeb, zamanımızda edillei islâmiyyeyi bilmiyen Ba'zı cahillerin Kur'anda buna dair bir nass bulunub bulunmadığını sual etmeleri olmuştur. Halbuki bu gibi hurmet asıl olan mesailde müsaade edilmemiş olmak delili kâfidir. Binaenaleyh bu gibiler müsaade edilmemiş olmak delili kâfidir. Binaenaleyh bu gibiler hakkında menı' varmı diye değil, müsaade varmı diye sormak lâzım gelir.

Burada gerek taâm ve gerek nikâh fıkralarındaki « الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ » Ehli kitab olan Yahud ve Nesarâdır. Hazreti Aliy radıyallahü anh Arab Nesarâsından Beni Tağlib hakkında «bunlar nasraniyyetten şarab içmekten başka bir şey almamışlardır. Ve binaenaleyh Nesarâ hukmünde dahil değildirler» demiş, İmamı Şafiî de bunu ıhtıyar eylemiş ise de cumhur ve eimmei Hanefiyye zahirı kitâba nazaran alel'umum Nesarâı Arabın zebhiyhaları dahi lâbe'sebih demişlerdir. Ancak ibni Abbas nikâh fıkrasında Ehli kitâbdan murad harbî olmıyanlar olduğuna ve binaenaleyh harbî olan Yehud ve Nesarâ kadınlarını nikâh caiz olmadığına kail olmuştur. Fakat bunda da

sh:»1581

cumhurı ulemâ âyetin ıtlakı üzere harbî ve zimmîye şamil bulunduğuna ve binaenaleyh harbî olan Ehli kitabdan kadın tezevvüc etmek haram değil bir zaruret bulunmadıkça nihayet mekruh olduğuna kaildirler.

Ehli kitabın gayriye gelince: bunlardan mecusîler hakkında Resulullah =

سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ اَهْلِ الْكِتَابِ غَيْرَ نَاكِحِى نِسَائِهِمْ وَلَا آكِلِى ذَبَائِحِهِمْ » Mecusîlere Ehli kitâb muamelesi yapınız fakat kadınlarını nikâh etmemek ve kestiklerini yememek şartiyle» buyurmuştur.

Maamafih Dünyada Ehli kitâba taâm ve kadın cihetile verilen bu hususıyyetten dolayı Âhıret noktai nazarından da böyle zannedilmesin, çünkü

﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ her kim bu iymana ya'ni bu dîni ekmele ve şeriati islâma küfrederse bütün ameli tutulur

﴿وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ve Âhırette hasirînden olur» - Binaenaleyh

onların taamlarını yerken veya kadınlarını tezevvüc ederken iymanı haleldar etmekten, irtidad tehlükesine düşmekten son derece ihtiraz etmelidir. Ve bundan dolayıdır ki harbiyyeyi tezevvüc mekruhtur. «

وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ»

Uhûd ve ukudı İlâhiyyeden hıll-ü hurmet ahkâmının tafsıli sırasında ikmâli din ve itmâmı ni'met ile ahdi rububiyyetin iyfa edilmiş olduğu anlatıldıktan ve bu cümleden olmak üzere hayati Dünyeviyye makasıdından bulunan tayyıbatı mâide, sûrei «Nisa» nın «

فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ» mazmununu teşrihan tayyibatı aile ile

birleştirilerek cemaati mü'minîne sunulduktan ve nihayet bundan böyle ifayı ahd kazıyesinin temamen uhdei ubudiyyete teveccüh ettiği, bunun da akdi iyman ile icrayı ahkâmı islâmiyyeye mutevakkıf olduğu

iş'ar ve bu Dünyanın bir de Âhıreti bulunduğu ıhtar edildikten sonra « اَلطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ »

medlulü üzere niamı Uhreviyyenin istikmali zımnında bu diyni ekmelin ba'deliyman mihtafı ubudiyyeti olan emri
sh:»1582
taharetten bed' ile akdi ubudiyyeti tevsık için buyuruluyor ki:

﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا
وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ
اِلَى الْكَعْبَيْنِ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ
عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ
تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ
مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ
وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧﴾ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِى وَاثَقَكُمْ بِهِ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاتَّقُوا
اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Namaza kalkacağınız vakit yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve

başlarınıza mesh

sh:»1583

edib her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın, cünübseniz tas tamam yıkanın, eğer hasta veya seferde olursunuz veya biriniz hacet yerinden gelir veya kadınlara dokunursunuz da suya gücünüz yetmezse o vakit de temiz bir toprağa teyemmüm edin: niyyetle ondan yüzlerinize ve ellerinize mesh eyleyin, Allahın muradı sizi sıkıntıya koşmak değil ve lâkin o sizi pam pâk etmek ve üzerinizdeki ni'metini tamamlamak istiyor ki şükredesiniz * Allahın üzerinizdeki ni'metini ve sizi « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » dediğiniz vakit bağladığı misakını unutmayın, Allahdan korkun, çünkü Allah bütün sinelerin künhünü bilir

6

____

Bu âyete âyeti teyemmüm denilmiştir ki Buharî ve Müslimde Hazreti Aişeden rivayet edildiği üzere müşarünileyhanın kılâdesinin düşdüğü seferde geceleyin susuz bir mevkı'de kalınıb abdest almak kabil olamadığından dolayı nâzil olmuş ve bu gibi ahvalde abdest yerine teyemmümü emretmiştir. Gerçi bu âyet evvel emirde abdestin farzlarını tesbit etmekde ve binaenaleyh aynı zamanda bir âyeti vuzu olduğu muhakkak bulunmakda ise de abdest ibtida bu âyet ile teşri' edilmiş olmayıb tâ Mekkede namazla beraber farz kılınmış ve hattâ islâmda hiç bir zaman abdestsiz namaz kılınmamış olduğu ma'lûm bulunduğundan bununla abdestin farzıyyeti re'sen değil ahkâmı tahareti istinbatda esas ittihaz edilmek üzere takriren tesbit edilmiş ve bunun ismi vuzudan ziyade teyemmüme muzaf kılınmıştır. Sahabeden Alkame ibnilfeğvâ radıyallahü anh demiştir ki bu « يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ » âyeti nâzil oluncaya kadar Resulullah su dökmüş bulunursa abdest almadıkca ne konuşur ne de selâm alırdı. Biz söyleriz o söylemez, biz selâm veririz o vermez ve almazdı. Ya'ni Ebû Hayyânın da naklettiği vechile Resulullah bu âyetten evvel abdestsiz bir iş yapmak şöyle dursun söz bile söylemezdi. Binaenaleyh bunu

sh:»1584

nüzulü abdestin her amel için değil namaz için farz olduğunu beyan ile Resulullaha bir ruhsat ifade etmiştir. Zikrolunan sefer, ifk kıssasının zuhûr ettiği gazvei Benî mustalık olduğuna bunun da altıncı senei hicriye Şa'banında Hudeybiyye seferinden önce vuku' bulduğuna göre bu âyet sûrei «Mâide» nin ilk nâzil olan âyetlerinden ve hattâ bu sûrenin Hudeybiyyeden sonra nâzil olduğu söylendiğine nazaran mukaddimei nüzulü olan ilk âyeit demek olur. Fakat unutmamak lâzım gelir ki sûrei «Nisa» da « يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى » âyetinde dahi geçmiş idi. Bak.

KIRAET ﴿وَاَرْجُلَكُمْ﴾ İbni Kesîr, Ebû Amir, Asımdan Ebû Bekr Şu'be, Hamze Ebû Ca'fer Halefi Âşır kıâetlerinde « لام » cerrile esre ve mütebakîsinde ya'ni Nafi', ibni Âmir, Asımdan Hafs, Kisaî, Ya'kub kıraetlerinde nasb ile üstün okunur. Nasb ayakların yüz ve el gibi « فَاغْسِلُوا » ya taallûkunda, cerr de « وَامْسَحُوا » ya taallûkunda zahirdir. Ve bu iki kıraetin birbirine tevfikı noktai nazarından bir mezheb ıhtilâfı hasıl olmuştur. Zira birine göre ayaklar yıkanacak, birine göre de mesh ile iktifa olunabilecek görünüyor. Bunun en güzel ve en sahih sureti halli çıplak ayakların yıkanması, sünneti meşhure ile sabit olduğu vechile abdestle giyilmiş mes ve fotin üzerine de meshedilmesidir. Cumhurı Ehli sünnetin mezhebi budur. Tefsiri Kaffalde: Sahabeden yalnız ibni Abbas ve Enes ibni Malik, tabiînden Ikrime ve Şa'bî ve Ebû Ca'fer Muhammed ibni Aliyyilbakırdan «ayaklarda abdestin farzı yıkamak» olduğunu beyan etmişlerdir. Zahiriyyenin reisi olan Davudı ısfahanî de «her ikisinin çem'i vacib» olduğuna kail olmuştur ki bu da eimmei Zeydiyyeden « ناصر للحق » ın kavlidir. Haseni Basrî ile Muhammed ibni ceriri taberî

sh:»1585

de mükellefin mesh ile gasil beyninde muhayyer olduğunu söylemişlerdir. Bunların münakaşası kütübi fıkhiyyede mebsuttur. Burada ancak şu kadar söyliyelim ki çıplak ayaklara meshi tecviz etmek âyetin

nihayetinde « يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ » diye beyan olunan hikmeti taharete kat'iyyen münafi bulunduğu

ve hele yıkanmamış kirli ayaklarla cami'lerle girmenin taharet şöyle dursun alel'ade nezafet ile bile kabili tevfık olmadığı aşikârdır. Netekim ayaklarını güzelce yıkamamış ve ökcelerinde biraz kuruluk kalmış olanlar hakkında Resulullah = وَيْلٌ لِلْاَعْقَابِ مِنَ النَّارِ » vây, şu ökcelerin ateşten haline»

buyurmuş ve tekrar yıkanmasını emr etmiştir. Bir de Murad mesh olsa idi « بِرُؤُسِكُمْ » gibi sadece « وَاَرْجُلِكُمْ » demek kâfi olur « اِلَى الْكَعْبَيْنِ » kaydına hiç de lüzum kalmazdı. Bu da esası

farzın yıkamak olduğunu ve meshin buna ibtina etmesi lâzım geldiğini iş'ar eder. Hasılı ayaklar hakkında

yıkamak emri muhkem, mesih emri mücmeldir, ve sünneti seniyye ile beyan olunmuştur.

« اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ » tıbkı sûrei «nisade» ki gibi « لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ » dahi

okunmuştur. Oraya bak.

6. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ Ey iyman edenler -ma'lûm iymandan sonra ilk vazife

namazdır- siz ﴿اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ﴾ namaza kalkdığınız, ya'ni namaza kalkmak

istediğiniz vakıt ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ﴾ yüzlerinizi

ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız ﴿وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ﴾ ve başlarınıza mesh ediniz

﴿وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ iki topuğa kadar ayaklarınızı da»- ya'ni ayaklarınızı da

yıkayınız, yâhud mesli ise mesh ediniz, bu temizlikler yapılmadan namaz, namaz olmaz «

لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ = Allah, taharetsiz hiç bir namazı kabul etmez».

Buna tuhur temizlik, ve vuzu abdest denilir, ve işte
sh:»1586
abdestin farzı bunlardır. Ve görülüyor ki bu da dört şeyden ibarettir: Üç gasil bir mesh. İmamı Şafiî bunların tertibi de dahil olmak ve bir de niyyetsiz ibadet olmıyacağı mülâhazisiyle niyyet de hısaba katılmak üzere altı, Ahmed ibni Hanbel Hazretleri de yüzde ağız ve burun içlerinin dahi dahil olduğu mülâhazasiyle mazmaza ve istinşakı da idlah edib sekiz saymıştır. Hanefiyyece ise, niyyet, tertib, mazmaza istinşak sünnettire. Ve Abdestin daha bir takım sünnetleri ve adâbı vardır ki bunları mükemmeldir, hepsinin başında besmele vardır. Âyetin zâhirine bakınca her namaza kalkarken ayrıca bir abdest almak lâzım gibi görünür. Bunun için zâhiriyye her namaz için ayrıca bir abdestin farz olduğuna kail olmuşlardır. Alel'ekser Resulullahın ve Hulefai Raşidînin böyle yapdıkları da muhakkaktır. Fakat bunlar farz değil, sünnettirler. Çünkü fethi Mekke günü Resulullah beş vakit namazı bir abdest ile kılmış, Hazreti Ömer «ya Resulallah bundan evvel yapmadığın bir şey yapdın» demiş, cevabında «amden yapdım ya Ömer» buyurulmuş olduğu da rivayeten sabittir ki bu amd ile cevaz gösterilmiştir. Sonra âyetin tamamiyle zahirine bakılacak olursa abdestin ancak namaza kalkıldığı zâman alınabilmesi lâzım gelecek ve binaenaleyh otururken abdest alıb da namaza kalkmak dahi kifayet etmiyecektir. Buna ise zâhiriyye dahi kail olmamıştır. Demek olur ki bu noktada âyetin zâhiri murad olmadığı müttefekun aleyh bulunduğundan gerek delâleti hal ve gerek teyemmüm fıkrallarında hadesin tasrihi karineleriyle âyetin ıtlakı ya hıtabı abdesti olmıyanlara tahsıs

veya « اذا قمتم محدثين » ya'ni abdestiniz olmadığı halde namaza kalkdığınız vakıt

ma'nâsiyle takyid olunarak tefsir edilmek lâzım gelir. Ve o halde abdestin sebebi vucubi mutlak iradei salât değil, hades şartiyle iradei salât demek olur ki cumhurun kavli de budur. Sonra şayanı dikkattir ki « وَامْسَحُوا رُؤُسَكُمْ » değil «ba» ile « وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ » buyurulmuştur. Bu ise

«başınızla mesh ediniz» demek gibidir. Nasıl ki «mendili sildim» demekle «mendili ile sildim»
sh:»1587
demek arasında fark vardır. Burada meshin başa yapılacağı ve başın aleti mesh olamıyacağı zâhir

bulunduğu halde « بـا » nın idhali bir ma'nâyi âliyyete işaret bu ise örfen bir elden ibaret olmakla bu sureti ifadeden ve bir de «nasıye» hadîsinden eimmei Hanefiyye «elinizi mi'yar tutarak elinizle başınıza meshediniz» ma'nâsı anlaşıldığını göstermişler ve meshin farzı «cüz'î bir hareketle tam bir el mıkdarı, ta'biri âharle nasıye mıkdarı, ta'biri âharle dörtte biri.» olduğunu ve tamamını mesh sünnet bulunduğunu beyan etmişlerdir. Fakat imam Mâlik ve Ahmed ibni Hanbel tamamına meshin farz olduğuna, imâmı Şafiî de bir parmak dokunmanın kâfi bulunduğuna kail olmuşlardır.

GASLİN MAHİYYETİ, suyu âzanın üzerinden temamen akıtmaktır. Oğmak şart değildir, binaenaleyh su damlamadıkça gasil denmez. Abdest hadesten taharet ya'ni i'tibarî ve gayri mer'î bir mülevveslikten temizlik olduğu için bununla necasetten taharet için olan gasli birbirine karıştırmamalıdır. Necasetten taharette pislik iyice zail oluncaya kadar yıkamak ve icabına göre oğmak veya silmek lâzım ise de abdestte bu gibi manii taharet olan kir ve pislikler daha evvel izale edilmiş bulunacağından gayri mer'î olan hadesi izale için bir def'a yıkamak kâfi olabilir, farzı bu kadardır. Çünkü emir, tekrar icba etmez, fakat iki daha iyidir. Ve üç def'a tekrar sünnettir, oğmak da sünnetidir. Ancak imam Malik oğmak farz demiştir.

MESH, esasen bir şey'e dokunmak ve orfen el sürmektir. Şer'an da farzı dokunmaktır. Binaenaleyh başa mesh taze, gayri müsta'mel bir yaşlığın mıkdarı matlûba istabeti demektir. Bunda tekrar sünnet değildir. Fakat hafifçe bir saç tesviyesi olabilir.

İşte namazın şartlarından biri böyle abdesttir. Fakat bunun kifayeti cenabet olmadığı takdirdedir.

﴿وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا﴾

sh:»1588
ve eğer cünüb iseniz, ya'ni rü'yada veya yakazada difk ile inzali meniy veya inzal olmasa bile iltikai hıtaneyn olmuş ise ﴿فَاطَّهَّرُوا﴾ tatahhür ediniz; kendinizi baştan tırnağa temamen yıkayıb temizleyiniz, guslediniz» -ki sûrei «Nisa» de « حَتّٰى تَغْتَسِلُوا » diye ıgtisal ile ta'bir buyurulmuştu.

Burada tekellüf sıygasiyle tatahhür denilmiş ve ığtisalde mubalâğa edilmesi lüzumu gösterilmiştir. Bunun için harece varmamak üzere mümkin olan her taraf yıkanmalı ve hatta ağız burun içleri bile yıkanmalıdır. Abdestte sünnet olan mazmaza ve istinşak gusülde farzdır.

Lâkin bu gusül ve o abdest ma'zeret bulunmadığı takdirdedir ﴿وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى﴾ ve eğer hasta olur ﴿اَوْ عَلٰى سَفَرٍ﴾ veya sefer üzerinde bulunur ﴿اَوْجَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ﴾ veya her hangi biriniz halâden gelir ﴿اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ﴾ veya kadına dokunursanız da ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً﴾ bir

su bulamazsanız» -Ya'ni ya taharriyatı lâzımeden sonra hakıkaten bulamaz veya hastalık veya sefer manii taharri veya manii isti'mal olduğundan dolayı taharriye veya isti'male kudret-ü çare bulamazsanız o zaman

abdest veya gusül yerine ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ hoş ve temiz bir saıyde teyemmüm ediniz. Niyyet eyleyiniz de ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ﴾ o saıydden yüzlerinize ve kollarınıza mesh ediniz»- maraz veya sefer kayidleri suyu bulmağa veya kullanmağa mani' olan özürleri, halâden gelmek veya kadına dokunmak da abdesti veya guslü icab eden sebebleri, suyu bulamamak da bunların yerine teyemmümün

sh:»1589

şartı sıhhatini göstermektedir. Bedihîdir ki halâden gelmek bedenden bir necasetin çıkmasından kinayedir ki lisanımızda abdest bozmak ta'bir olunur. İndelhanefiyye böyledir. Fakat İmamı Şafiî sebîleynden çıkması demiş, İmam Malik de sebîleynden çıkması mu'tad olan necesler demiştir.

Sûrei nisa âyetinde teymmümün, saıydin ma'naları ve daha ba'zı izahat geçmiş olduğundan oraya bakınız. Burada fazla olarak « منه » kaydı zikr edilmiş ve bu suretle teyemmümde mücerred kasd ve niyyet ile mesh kifayet etmeyib saıyde temass etmek de lâzım olduğu iş'ar olunmuştur. « من » İbtida veya teb'ız olmak muhtemildir. İbtida olduğuna göre elin saıyde dokunması kâfidir. Teb'ız olduğuna göre de behemehal elden yüze ve kollara da bir az bir şey sürülmesi lâzım gelir. Evvelkî Hanefî ikinci Şafiî mezhebidir. Taşa ve mermere ve ma'dene teyemmüm caiz olub olmıyacağı hakkındaki ıhtilâfın menşei budur. İbtida olması ruhsat, teb'ız olması ıhtiyattır.

Şimdi sakın «bu külfetler, zahmetler nedir? demeyiniz ﴿مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ﴾ bu taharet veya teyemmüm emirlerile Allahın muradı size bir tazyık yapmak, harec ve zahmete koşmak değil ﴿وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ velâkin o sizi tathir etmek, maddî ma'nevî, görünür görünmez pisliklerden ve günâhlardan temizlemek ﴿وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ﴾ ve size ni'metini tamamlamak ister ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ şükr edesiniz -zâhiriniz ve bâtınınız temizlenib zevkı ni'meti tadasınız, mün'imi ve hakkı mün'imi göresiniz»- binaenaleyh dinde harec yoktur, tekâlifi diniyyeyi külfet ve zahmet değil, bir ni'met tanımalıdır. Abdestin, guslün, teyemmümün hikmeti nezafeti maddiyye ve tahareti ma'neviyyedir.

sh:»1590

Tayyibat tayyibîn için olduğundan taharet, ni'met ve saadetin tamamlanmasına sebebdir. Bu da şükre sebebdir. Şükür de « لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ » mucebince izdiyadı ni'met-ü saadet nâmütenahi bir izdiyad ile cereyan edib gidecek demektir. Balâda « وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » buyurulduğu halde ondan sonra burada « وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ » buyurulması, daha doğrusu nüzulde mukaddem bulunan bu âyetin bu veçhle tertibde te'hur olunması gösterir ki orada itmamı va'dolunan ni'met de ebedî ve nâmütenahi olan

ni'meti Uhreviyyedir. Bu veçhle bunda « وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ » « وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فيهِ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ » mazmunlarına bir işaret vardır. Nihayet burada şu da anlayılıyor ki ni'met-ü saadetin en büyüğü şükrandır. Ve en mes'ud kimseler hissi şükran ile meşbu' olanlardır ve zevkı rıdvan bunun içindedir. Sûrei Fatihada « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » a bak.

Hulâsa, ziyadei ni'met şükr ile, şükür de ni'meti unutmamakla kaim olacağından bu taharetleri yapınız 7.

﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ ve Allahın size olan ni'metini ve alelhusus ni'meti islâmı unutmayınız, zikr-ü fikrinizden çıkarmayınız, daima yad ile şükrediniz ki namaz bu şükür cümlesindendir.

﴿وَمِيثَاقَهُ الَّذى وَاثَقَكُمْ بِهٖ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ ve o misakı yad edib iyfa ediniz ki Allah onunla sizi « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » dediğiniz zaman tevsık etmiş, muhkemleştirmişti.» -Burada sûrei Bakarenin hatimesindeki « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ الخ » iyman ve tevsikatına bir işaret bulunduğu zâhirdir. Bu misaktan murad, leylei Akabede ve Bi'atürrıdvanda vakı' olan misak olduğu ve Resulullah ile olan bu misakın Allaha isnadı « اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ » medlûlüne mübteni bulunduğu da söylenmiş ise de bunun tekvini âlem ve hılkati Âdemde mündemic olub Fatihada « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ »

sh:»1591

diye akdedilen ve sonra peyderpey bütün müslimanların Peygambere yüsr-ü usr, neşat-ü keder cemi'i ahvalde sem'u taat esası üzere iyman ve ittiba' ve bi'atlariyle tevsık olunan ve binaenaleyh bütün misaklara şamil bulunan ahdi ezelî olması daha vazıh ve daha müreccahtür. Mücahid, bu misaktan murad « وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنٖى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ » âyetinde beyan olunan « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى » misakı olduğunu, Süddî de Allah tealânın tevhid ve şerai' hakkında nasbetmiş olduğu delâili akliyye ve şer'iyye olduğunu söylemiş ve ekser mütekellimîn bunu ıhtiyar etmişlerdir ki bunların hepsi aynı meale raci'dirler. Çünkü asıl misak birdir. Taaddüd eden bunun suveri tevsikıyyesidir. Hattâ bu tezkir de bir tevsıktir. Bu tezkirin kıyyesidir. Hattâ bu tezkir de bir tevsıktir. Bu tezkirin hasılı « اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » icabının kabulu sebketmiş olduğunu ıhtar ile icrasın tevsıktır.

Binaenaleyh ma'na şöyle demek olur:

«Hılkatinizin bütün safahatı mütekaddimesinde ve aczi mutlakınızın hukûm sürdüğü edvari vücudiyyenizde fıtraten bağlanmış olduğunuz ve sonra ihtiyaclarınızın tazyık eylediği, emellerinizin kaynaştığı şuurlu demlerinizde akl ü fikrinizle samimi kalbinizden kopan münacatlarınızla «

سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » diye kuvvetli misaklarla tevsık eylediğiniz o ahdı ubudiyyeti, semeratını vermeğe, ni'metlerine irmeğe başladığınız eyyamı vüs'at ve hengâmı muvaffakıyyette unutuvermeyiniz de o ni'meti İslâmı ve hidayeti iymanı zevkı şükrân ile yadedib akıdlerinizi temamen iyfa eyleyiniz

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkunuz da bunları unutub nankörlük etmeyiniz, kalbinizi bozmayınız. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ dur. Sinelerinizde gizlenen en hafiy şeyleri bilir, binaenaleyh yalnız tahareti cismaniyye ve zâhiriyye ile değil, hem cismanî hem ruhanî, hem zâhirî hem bâtınî bir tahareti kâmile ile tayyib ve pâk olarak kemali ubudiyyetle huzurı İlâhîye geliniz ve ni'metin tamamına irib şükrediniz.

sh:»1592

O halde:

﴿٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِ
وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ
لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ وَعَدَ
اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ
﴿١٠﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَحِيمِ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allah için duran hâkimler, adâlet nümunesi şahidler olunuz ve sakın bir kavme buğzunuz sizi adaletsizliğe sevk etmesin, adâlet edin takvaya en yakın olan odur, 7 Allahdan korkun müttekı olun çünkü Allah her ne yaparsanız habîrdir 8 Allah o iyman edib salih amelleri yapan kullarına şöyle va'd buyurdu; Hem mağfiret var onlara hem ecri azîm 9 Küfredib âyetlerimizi tekzib edenlere de şu: Onlar eshabı cahîm 10

Dini tevhidin gayei ahlâkıyye ve hıkmeti ictima'iyye ve siyasiyyesini hulâsa eden bu âyetin nazîri sûrei «Nisa»
sh:»1593

da geçmiş idi. Fakat orada « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ » burada ise «

قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ» buyurulmuştur. Gerçi iki ma'nânın mütelâzim olduğunda

şübhe yoktur. Elbette kaim bil'adl olan kaim lillâh, kaim lillâh olan da şahid bil'adil olur. Ve binaenaleyh ifade sırf kelâmda bir tefennün ve tenevvü'den ibarettir zannedilebilir. Lâkin dikkat edilirse anlaşılır ki orada asıl maksad, Tu'me hâdisesinde olduğu gibi mahabbet ve iltimas mevakıinde adl-ü hakkaniyyeti gözetmek, kendisi ve sevdiği taallûkatı aleyhinde bile olsa hakkı i'tiraf ve adâleti icra ettirmekti. Burada ise maksad, adavet ve nefret mevakıinde adl-ü hakkaniyyeti gözetmek, düşmanın lehinde bile hakk-u adaleti iltizam ve tatbik etmektir. Ya'ni orada siyaseti dahılıyye, burada ise siyaseti hariciyye noktai nazarı galibdir. Saniyen orada siyakı kelâm kullara adalet ile Allaha ıhtısas ve ubûdiyyet ile kullara adaleti te'mindir. Her iki noktai nazarla da evvelkinde kıyam bil'adl ile, burada kıyam lillâh ile başlamak münasib olduğu dergâhdır. Binaenaleyh:

8. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey Mü'minler yalnız abdest alıb namaz kılmakla kalmayınız

ve ancak o zaman Allahın huzurunda kıyam edilir zannetmeyiniz ﴿كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ﴾

daima Allah için kavvam olunuz; yapmanız lâzım gelen her işe Allah için sarılıb Allah için icrayı ahkâm ve

idarei ümur ediniz ﴿شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِ﴾ hep adl-ü hakkaniyyet şahidleri olarak infazı hakk

ediniz, her fi'liniz her kavliniz Allah için olsun, her vechile adü hak şahidi olunuz, icrai adalette nümunei

imtisal olunuz ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا﴾ ve bir kavme

şiddetle buğzunuz veya onların size buğz-u adaveti sizi adaletsizliğe sevketmesin -binaenaleyh haklarında doğru şehadet

sh:»1594

ve âdilâne hukmetmemeğe veya müsle, kazf, gayri muharibleri katil, nakzı ahd vesaire gibi halâl olmıyan şeyleri irtikâb ile cevr-ü taaddî yapmağa, günaha sokmağa sebeb olmasın

﴿اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى﴾ adalet yapınız ki adil, takvaya akrebdir. Allahın

vikayesine girmek için en yakın vasıtadır.»- Artık siyaseti hariciyyede düşman olan kâfirler hakkında adalet bu derece ehemmiyyetle vacib olunca siyaseti dahiliyyede ve müslimîn hakkında icrayı adaletin ne büyük bir farıza olduğunu ve sûrei «Nisa» âyetine ne kadar i'tina etmek lâzım geldiğini kıyas ediniz. Evet, adalet böyle yüksek ve takvaya en yakın bir vazifedir. Lâkin aynı takva da değildir. Bunun için adalet yapınız

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allaha ittika ediniz -maksadı aksa budur. Bütün felâh bütün iş bundadır. Allahdan korkmayan adalet de yapamaz. Binaenaleyh Allahın evamir-ü ahkâmına muhalefetten sakınıb

vikayetullaha giriniz. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ dur. İyi veya kötü, hiç bir

amelden gaflet etmez ve hiç birini hukümsüz bırakmaz.

9. ﴿وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ O her amele habîr

olan Allah, iyman edib taharet-ü salât, adl-ü takva gibi salih ameller yapan ve akıdlerini ifa eden kimselere şöyle va'detti:

1- ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ Onlara hem mağfiret hem de ecri azîm vardır.

2- 10. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ﴾ Küfreden ve âyetlerimizi -ki işbu

adl-ü takva emirleri ve va'd-ü vaîd haberleri de bu cümledendir- tekzib edenler.

﴿أُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ Bunlar da hep eshabı cahimdirler. «

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ » bir de

sh:»1595

« أُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ » işte akıbet amellerin cezası ya o, ya budur. Bu iki kazıyye

Allahın tegayyür kabul etmez va'didir. Buna Dünyada bir misal olmak üzere:

﴿١١﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُوٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Anın Allahın üzerinizdeki o ni'metini ki bir vakıt size bir kavm el uzatmayı kurmuştu da o bunların ellerini size dokunmaktan men'etmişti, siz hep Allaha korunun ve mü'minler yalnız Allaha dayansınlar 11

Bunun sebebi nüzulünde biri umumî, biri de hususî olmak üzere iki vecih mervidir:

1- İbtidai emirde müşrikler galib ve kahir, Müslimanlar ise mağlûb ve mahkur idiler, müşrikler mütemadiyne Müslimanları belâya sokmak, basmak, öldürmek, yağmalamak istiyorlar, Allah tealâ da onları maksadlarından men'ediyor, müslimanları vikaye eyliyordu, bu suretle az zaman içinde islâm kuvvetlendi, müslimanların şevketi büyüdü ve müşriklerin elleri kırıldı. İşte burada bu ni'meti halas tezkir edilmiştir.
sh:»1596
2- Bir vakıai mahsusayı tezkir etmiştir. İbni Abbas, ve Mukatilin beyanlarına göre: Hazreti Peygamber Beni Âmire bir seriyye göndermiş, Bi'ri Maunede hepsi şehid olmuşlar, ancak bir gaib aramakta bulunan üç kişi kurtulmuşlardı ki bunlardan birisi Amr ibni Ümeyyeteddamrî idi. Bununla diğer biri Resulullaha ıhbari keyfiyyet için beraber gittiler, yolda Beni Âmirden olduklarını söyliyen iki kişiye tesadüf ettiler, ikisini de öldürdüler, meğer bunlar Beni Selimden imişler, Resulullahdan emanları varmış, bunu bilmediler ve hatâ etmiş oldular. Binaenaleyh Beni Selim geldiler, diyet taleb ettiler, bunun üzerine Resuli ekrem sallâllahü aleyhi vesellem maiyyeti seniyyelerinde çehar yari güzîni Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali radıyallahü anhüm bulundukları halde çıktılar Benî Nadîre vardılar. Çünkü bunlar kendilerine kıtal yapılmamak ve taraflarından diyetlere iane olmak üzere Resulullah ile muahede ekdetmişlerdi, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem «Eshabımdan biri benim eman verdiğim iki kişiyi vurdu, bana diyetleri lâzım geldi, buna sizin ianede bulunmanızı istiyorum» buyurdu, onlar da «buyurunuz yemeğimizi yeyiniz, istediğinizi veririz» derler ve aralarında Resulullaha ve eshabına bir sui kasd yapmaya da karar verirler. Atânın rivayetine göre üzerine damın üstünden büyük bir taş yuvarlatıb ezmek için karar verirler ve hazırlarlar. Binaenaleyh Cebrail nâzil olub hemen keyfiyyeti haber verir, Resulullah derhal kalkar hareket eder. Yehudîler «çömleklerimiz kaynıyor» derler. Resuli ekrem azimleri vahy ile haber verildiğini söyler ve açılır. Bu âyetin sebebi nüzulü bilhassa bu vak'a olmuştur. Kavmden murad, bu Benî Nadîr Yehudîleridir. Bunun gibi daha bir takım vakıat vardır ki ba'zıları Sûrei «Nisa» da salâtı havfı emr eden «

وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ » âyetinde sebketmiş idi.

Ya'ni 11. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey mü'minler -Ni'meti İlâhiyye

sh:»1597

yalnız iysali hayr kâbilinden olanlar değil, şerden vikaye suretiyle olan nice ni'metler de vardır. Bunun için

﴿اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ Allahın size şu ni'metini de unutmayınız, şükrünü eda ediniz ki ﴿اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُٓوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ﴾ hani bir kavm size ellerini uzatmak istemişlerdi de ﴿فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْۚ﴾ Allah onların ellerini sizden men'etmiş idi, o zaman bunu Allahdan başka kim yapabilirdi! Binaenaleyh

﴿وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ mü'minler bunları unutmasınlar da ancak Allaha tevekkül ve istinad etsinler.»- Allahdan başka ı'timad ve istinad olunacak hiç bir şey olmadığını bilsinler, o ahlaksızlar gibi Dünyaya veya şuna buna meyl-ü istinad ederek Allahın misaklarını nakzetmekten sakınsınlar akıdlerini ifa ve ancak Allaha dayanarak dahil ve haricte adl-ü takvâ ile icrai ahkâm ve ı'lâni islâm eylesinler.

Bakınız, nakzı misak ne kadar şeni' ve akıbeti ne feci'dir:

﴿١٢﴾ وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًاۜ وَقَالَ اللّٰهُ اِنّ۪ى مَعَكُمْۜ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُل۪ى وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ﴿﴾

sh:»1598

﴿١٣﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ م۪يثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةًۚ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِه۪ۙ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِه۪ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَٓائِنَةٍ مِنْهُمْ اِلَّا قَل۪يلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٤﴾ وَمِنَ الَّذ۪ينَ قَالُٓوا اِنَّا نَصَارٰٓى

اَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاۤءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâli hakkı için ki Allah Beni İsrailden misak almıştı ve içlerinden on iki nakıb göndermiştik ve Allah

buyurmuştu: haberiniz olsun ben sizinle beraberim, celâlim hakkı için eğer siz namazı kılar, zekâtı verir ve Rasullerime inanır, kendilerine kuvvetle yardım eder ve Allaha karzı hasenle ıkraz muamelesi yaparsanız elbette tarafınızdan kabahatlarınızı keffaretlerim ve mutlak sizi altından nehirler akar Cennetlere
sh:»1599
korum, bundan sonra da içinizden her kim nankörlük eder küfre saparsa artık düz yolun ortasında sapmış, kendini zayi' etmiş olur 12 Sonra bu misaklarını nakzettikleri içindir ki biz onları lâ'netledik ve kalblerini kas katı ettik, kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler, ıhtar edildikleri hakikatlerden hazz almayı unuttular, içlerinden pek azı müstesna olmak üzere onlardan daima bir hainliğe muttali' olur durursun, yine sen onlardan afvet ve aldırma, çünkü Allah ihsan edenleri sever 13 "Biz, Nasarâyız" diyenlerden de misaklarını almıştık derken bunlar da ıhtar edildikleri hakıkatlerin bir çoğunu unuttular, biz de aralarına Kıyamet gününe kadar sürecek buğz-u adavet bıraktık, yarın Allah onlara ne san'atler yaptıklarını haber verecek 14

____

12. ﴿وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنٖى اِسْرَاۤئِيلَ﴾ bir zamanlar Allah Beni İsrailin de misakını almıştı ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾ ve onlardan on iki nakıb göndermiştik» -evvelki cümlede « اللّٰه » ikincide « بز » diye gıyabdan tekellüme iltifat, ızharı azamet ve kibriya veya nakıbleri Hazreti Musa vasıtasiyle gönderdiğine işaret içindir.

NAKÎB, teftiş ma'nasına « نقب » dan « فعيل » bima'nâ « فاعل » veya « مفعول » olarak müfettiş veya teftiş veya tecribe olunmuş emin ve mu'temed ma'nasına olub bir kavmin ahvalini bilen ve umur-ü masalihına kefîl vazamin olan nâzır ve eminlerine ıtlak olunur ki reîsten başkadır. « نَقِيبُ الْاَشْرَافِ » gibi. Zeccacın beyanına göre bu kelimenin aslı geniş delik demek olan « نقب » den olduğu cihetle «bizim kulağı delik» ta'birinden anladığımız «esrara vukuf» ma'nasını tazammun eden bir mefhum vardır. Beni İsrail on iki sıbt olduklarından her sıbttan bir nakıb gönderilmiştir. Mücahid, Kelbî ve Süddî demişlerdir ki bu nakîbler Musa Aleyhisselâmın harbe me'mur olduğu Cebbarlar
sh:»1600
şehrine gidib hallerine vâkıf olmak ve dönüb Peygamberleri Musaya haber vermek için göndermişlerdi, gittiler, bir takım ecramı azîme ve bir kuvvet-ü şevket gördüler ve korktular döndüler gelir gelmez de kavimlerine söylediler, bildirdiler. Halbuki Musa aleyhisselam onları söylemekten nehyetmiş idi fakat misaklarında durmadılar, caydılar, yalnız Yehudâ sıbtından Kâleb ibni Yufenna ile, Efraim ibni Yusüf sıbtından Yuşa' ibni Nun sebat ettiler ki ileride gelecek olan « قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذٖينَ يَخَافُونَ » âyeti bunlar hakkındadır. Rivayet edildiğine göre

Fir'avnin garkından sonra Allah tealâ Beni İsraile arzı Şamda cebabirei Ken'aniyyûnun saikn oldukları Erihaya gitmelerini emretmiş ve «ben burayı size vatan ve karargâh olmak üzere yazdım, gidiniz içindekilerle cihad ediniz, yardımcınız benim» demiş, Hazreti Musaya da verilen emirlerin ifası zımnında her sıbttan kavmine kefîl olacak bir nakîb ve emin intihabını emreylemiş idi. Hazreti Musa nakîbleri seçti ve Beni İsrail üzerine misak aldı, nakîbler bunlara kefîl oldular ve bu suretle umumen hareket ettiler, arzı Ken'ana yaklaştıkları zaman nakıbleri zikrolunduğu veçhile teftiş ve tecessüs için gönderdi.

﴿وَقَالَ اللّٰهُ﴾ ve Allah Beni İsraile demiş idi ki ﴿اِنّى مَعَكُمْ﴾ ben sizinle beraberim -ya'ni ilmimle, kudretimle yanınızda hazırım, emin olunuz sizi muzaffer kılacağım şöyleki:

﴿لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ﴾ eğer siz salâtı ikame eder. ﴿وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ﴾ ve zekatı verir ﴿وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلى﴾ ve bütün Resullerime iyman ﴿وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ ve onları müdafaa eyler»- Ta'zirin aslı fenalığı def'edecek bir iş yapmaktır. Kabahatli kimselere yapılan te'dib ve terbiyeye ta'zir denilmesi de seyyiati meni' ve hasenatı müdafaa olması itibariledir.
sh:»1601

Bunlardan başka ﴿وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ bir de Allaha karzı hasen ile ıkraz ederseniz, ya'ni farz vergi olan zekâttan başka mücerred ıhtıyarınızla Allah için sadakalar, ianeler verir, ve verdiklerinizin ecri ve mukabili Allah tarafından muhakkak ödeneceğine ı'tıkad ile beraber onu bu gün Dünyada almak ve görmek sevdasında bulunmazda Âhıret sevabın ve mahza Allahın rızasını mülâhaza ederek verirseniz, işte salâtı ikame, zekâtı ı'ta cemii rüsüle iyman, bunları düşmanlara karşı müdafaa, Allaha karzı hasen ile ıkraz, bu beş şeyi yaptığınız takdirde ﴿لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ muhakkak ve muhakkak tarafınızdan seyyiatınızı örteceğim ﴿وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾ ve mutlaka sizi altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacağım ﴿فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ bundan sonra ya'ni bu misaktan ve bu şart ve va'i müekkedden sonra her kim de kâfirlik eder Resullerin hepsine iyman etmezse ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ açık yolun ortasında göz göre sapmış -hiç bir ma'zeret kabul etmiyecek fâhış bir hata yapmış, açıktan açığa en büyük tehlükelere atılmış olur.- Binaenaleyh bundan evvel küfredenler hakkında bir ma'zeret, tevehhüm olunsa bile bundan sonrakiler için böyle bir şey mevzuı bahs olamaz. İşte Beni İsraîl vaktiyle böyle irşad edilmiş ve bu şeraıt altında böyle kaviy ve müekked bir misaka rabt olunmuş idi, fakat nakzettiler. Binaenaleyh 13. ﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ﴾ başka bir sebeble değil, ancak misaklarını nakz ettiklerinden dolayıdır ki ﴿لَعَنَّاهُمْ﴾ biz de onları lâ'netledik».

sh:»1602
Bu lâ'netin tefsirinde üç vecih zikredilmiştir: Atanın beyanına göre: rahmetimizden tard-ü teb'id ettik demektir ki asıl mefhumu ve en şumullü ma'nâsıdır. Hasen ve mukatil «meshettik, suretlerini maymunlara hınzırlara çevirdik» demek olduğunu söylemişler, İbni Abbas Hazretleri de «tenzil ettik, üzerlerine cizyeleri, ağır vergileri bastırdık» diye tefsir etmiştir ki misal ile tavzıhtirler.

Velhasıl sırf nakzı misak yüzündendir ki başlarına felâketler yağdırdık

﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾ ve kalblerini kasvet içinde bıraktık; ne söylense duymaz,

hakk-u adil tanımaz, gadr'ü zulümden kaçınmaz, Allahdan korkmaz, yeisten kurtulmaz bir hale getirdik»

-Hamze ve Kisaî kıraetlerinde «ya» nın teşdidiyle elifsiz olarak « قسية » okunur ki züyuf veya mağşuş akça demektir, ya'ni kalblerini mağşuş para gibi bozuk ve düşkün bir hale getirdik. Bunun için

﴾يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴿ kelimeleri mevzı'lerinden tahrif ederler. -Kelimeleri

şuraya buraya çekerek kelâmı tağyir ederler. Bu onların öyle bir âdeti olmuştur ki sairlerinden kat'i nazarla kelâmullahı ve arzularına muvafık gelmiyen ahkâmı İlâhiyyeyi tahrif ve tağyir ederler. Netekim Tevrattaki «recm» âyetini rüesa hakkında «tahmim» ya'ni kömürle yüz karalamak diye te'vile kalkışmışlardı. Fursat bulunca elfazı da tağyir ederler, fakat alelekser buna imkân bulamadıklarından dolayı tahirflerini sui te'vil ile yaparlar. Kelâmullahı tahrif etmekten daha büyük bir kasveti kalb de tasavvur olunmaz. Sûrei «nisa» da

«مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ» âyetine bak.

Yine kalblerinin kasvetinden veya bozukluğundan dolayı

﴾وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ﴿ tezkir ve ıhtar olundukları şeylerden en mühim bir

kısmını da unuttular, -diğer bir ma'na ile- tezkir edildikleri, belletildikleri şeylerin
sh:»1603
bir kısmından hazzalmayı, intifa' etmeyi unuttular, hatırlarına getirmez veya getiremez oldular ki

Hâtemül'enbiyaya iyman bu cümledendir. ﴾وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ﴿

ya Muhammed, sen de bunlardan daima bir hıyanete muttali' olur durursun» -ya'ni bunların âdetleri budur. Selefleri Enbiyaya nakzı misak ve katl ile hıyanet edegeldikleri gibi halefleri de sana hıyanet eder dururlar, ahidlerini nakzederler, düşmanlarına müzaherette bulunurlar, seni katle ve tesmime teşebbüs etmek

isterler. ﴾اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ﴿ ancak bir azı müstesna- ki cmuhurun beyanına göre bunlar

iyman etmiş olanlardır. Maamafih, denilmiş: bu kalilin küfr üzere kalmış olmakla beraber siyasî noktai nazarla yaptıkları ahidde duran ve hıyanet etmiyenler olması dahi muhtemildir. Bu kadar seyyiat ve hıyânatın ta'dadından sonra bunlara hiç eman vermeyiniz, hemen mahv-ü ifna ediniz tarzında bir emir verilecek gibi gelirken bakınız ne buyuruluyor:

﴾فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ﴿ Şimdi ya Muhammed, sen bunlardan geçmişteki hıyanetlerini afvet»- onları kale alma, mazıyı Allaha bırak ve istikbale bak, çünkü

﴾اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴿ dir. Afv-ü safh da bir ihsandır, sen ise hulükı azîm ile,

mekârimi ahlâk ile meb'ussun.» Bu afv-ü safh emrinin müstesnâ olan kalîle mi? Yoksa diğerlerinede mi aid olduğu cayi bahs olmuştur. Ba'zı müfessirîn müstesnaya raci' olduğuna, ya'ni Hazreti Peygambere iyman edenlerin mazıdeki günahlarından veya iyman etmemekle beraber ahdinde duranların ufak tefek kusurlarından afv-ü safhı emrettiğine kail olmuşlardır. Fakat bunun böyle hıyanetten istisna edilmiş olanlara rabtı lâfzan karîb olmakla beraber ma'nâ cihetiyle rekik ve hılâfı zâhirdir. Doğrusu burada bu âyetin nüzulünden
sh:»1604
mukaddem vakı' olan hıyanetlere aid olmak üzere hainlere bil'ıbare ve müstesnalara evleviyyetle ve biddelâle olmak üzere hepsine karşı umumî bir afv-ü safh emr edilmiş ve bu suretle rahmeten lil'âlemîn olan Hazreti Peygambere mukaddema el uzatmak istiyen hainlere karşı bile gayz-u intikam hissinden vareste olarak adl-ü adaletten başka mekârimi ahlâk ile muamele etmesi emr olunmuştur. Afvin ındel'ıtlak cürmi vakıa masruf olacağı ma'lûmdur. Maamafih bunlarda hıyanetin devam edib duracağı beyan

olunduktan sonra « فاعف عنهم » buyurulması bu afvin istikbale de bir taallûkunu iş'ardan halî değildir. Ve işte müfessirîni düşündüren de bu nokta olmuştur. Fakat bu cihetle afv-ü safhın bütün istikbalde her cürme ve hattâ her hıyanete umum ve şümulünnü ifade eden hiç bir kayid yoktur. Nihayet bununla her hıyanetin tecziyesi vacib olmadığı ve ba'zılarının afvi caiz ve hattâ mendub bulunduğu anlaşılır. Çünkü emri mutlak esasen ne umum ifade eder ne de tekrar. Binaenaleyh burada Yehudîlerin bu kadar cinayattan sonra behemehal tecziye edilmeleri lâzım gelir gibi bir zan def'edilmiş ve dini islâmın semahati gösterilmiştir. Şu halde hasılı ma'nâ «mâzıyı afvet, istikbalde de her hıyaneti tecziye tarafdarı olma» demek olur. Katâde bunun sûrei «Berâe» deki « قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ » âyetiyle ba'zıları âyeti seyf ile, ba'zılarıda sûrei «Enfal» deki « وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَٓاءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَٓائِنِينَ » âyetiyle mensuh bulunduğunu söylemişlerdir. Lâkin « فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ » mazıde ve istikbalde Yehudîlerin hiç bir hıyanetini hiç bir cürmünü tecziye etme demek olmadığı gibi harb-ü kıtal emirleri de hiç bir afiv yapma demek olmadığından bunlarla nesıh kavli cumhur ındinde mercuhtur. Ancak « وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَٓاءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَٓائِنِينَ » âyeti calibi dikkattir. Fakat yerinde görüleceği üzere bunu da afvi nesıh değil belki buradaki icmali bir tavzıh olarak kabul etmek ıktıza eder. Çünkü nebz emri
sh:»1605
bile bir müsaadedir. Ve ondan sonra vuku' bulacak tevbe ve müracaatin kabulü de memnu' değildir.

Benî İsrâil böyle olduğu gibi 14. ﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّا نَصَارٰى﴾ o «biz Nesârâyız» diyenlerden kendilerine «Nesârâ» namı veren, Nesârâ oldukları iddiasında bulunan Hıristiyanlardan dahi biz öylece misak almıştık» -bunlar da İncil mucebince Allaha ve Resullerine iyman edecekler, Tevrat ve diğer kütübi münzelei İlâhiyye ile amel eyliyeceklerdi ki bu miyanda ruhı hakkolan Hatemülenbiyada bilhassa dahil idi, fakat ﴿فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖ﴾ çok geçmeden bunlar da misaklarından, tezkir ve ıhtar olundukları şeylerden mühim bir kısmı, en ziyade hazz-u nasıb alacakları esaslı noktaları terkedib unuttular, misaklarını bozdular, ezcümle tevhide ve ruhulhakk olan Hatemülenbiyaya iyman bu miyandadır. Unuttuklarından dolayı ﴿فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ﴾ biz de aralarında kıyamete kadar buğz-u adaveti kışkırttık»- biribirlerini tekfir edib buğz-u nefret saçtılar,

yekdiğerinin kanlarını döktüler, kıyamete kadar da dökeceklerdir.

﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ ne yaptıkları, ne san'at

işlediklerini de Allah ileride kendilerine haber verecektir -o zaman san'atlarinin cezasını görecekler, acısını tatacaklar, ne yaptıklarını anlayacaklardır.»- Bu cümle şedid bir azab ile vaid ve inzardır. Netekim lisanımızda da «ben sana bu yaptığımı anlatırım» demek şiddetli bir tehdid ifade eder. İsmi celâlin tasrihı da terbiyei mehabet içindir. Yaptıklarına san'at ta'bir olunması da iki nükteyi ihtiva eder ki evvelâ bunların bu fena amellerde rusuhları olduğunu, nakzı misakı, ihmali kitabı, buğz-u adavet saçmayı ve
sh:»1606
daha bir takım seyyiatı san'at ittihaz eylediklerini iş'ar eder. Saniyen bunların sanayi' ile iftihar eylediklerini iyma ederek Yehudîlerin ticaret sevdasiyle dini, Allahı ve Âhıreti unutmaları alel'ekser ticarette zarar-ü ziyan ile tasvir olunduğu gibi bunların da san'at sevdasiyle Allahı Peygamberi diyn-ü diyaneti unutmaları

muzır bir san'at olarak tasvir edilmiştir. Ta'zib-ü mücazattan « يُنَبِّئُهُمْ » diye tenbie, ya'ni ıhbar-ü ı'lâm ile ta'bir buyurulması da bunların yaptıkları a'mali seyyienin netaici Uhreviyyesiyle hakıkatinden «

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

» mucebince gafil bulunduklarını ve başlarına kıyamet kopmadan fenalıklarını anlamıyacaklarını iş'ar eyler. Bütün bunlarla beraber bu cümlede âtideki hıtabat ve beyanata bir tavtıe ve ızhar ma'nası dahi vardır. Zira bu miyanda yaptıklarının ba'zıları haber verilecektir. Bunun için bu noktada her iki Ehli kitaba tevcihi hıtab ile buyuruluyor ki:

﴿١٥﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍۜ قَدْ جَٓاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌۙ ﴿١٦﴾ يَهْدٖى بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِهٖ وَيَهْدٖيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ﴾

sh:»1607

﴿١٧﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذٖينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسٖيحُ ابْنُ مَرْيَمَۜ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسٖيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًاۜ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿١٨﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهُۜ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْۜ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَۜ يَغْفِرُ لِمَنْ

يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَاۘ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٩﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ
رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَاجَٓاءَنَا
مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍۘ فَقَدْ جَٓاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ۟﴿﴾

Meali Şerifi

Ey Ehli kitab, şimdi size Resulümüz geldi, kitabınızın gizlemekte olduğunuz bir çok yerlerini sizlere beyan ediyor,
sh:»1608
bir çoğundan da geçiyor, işte size Allahdan bir nur, bir parlak kitab geldi 15 Allah bununla rıdvanı ardınca gideni selâmet yollarına doğrultacak ve iznile onları zulmetlerden nura çıkarıb doğru bir yola koyacak 16 Kasem olsun ki küfretti şunlar "Allah o Meryemin oğlu Mesih" tir diyenler, de ki: Eğer Allah Meryemin oğlu Mesihı ve anasını ve Arzda bulunanların hepsini helâk etmek murad ederse ondan kim bir şey kurtarabilir, bütün Göklerin ve Yerin ve aralarında ne varsa hepsinin mülkü Allahın, dilediğini yaratır ve Allah her şey'e kadîrdir 17 Bir de Yehud ve Nesârâ "biz Allahın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler, de ki: öyle de niçin size günâhlarınızla azab ediyor? Doğrusu siz onun yarattıklarından bir beşersiniz, dilediğine mağfiret ediyor dilediğine azab, Göklerin ve Yerin ve aralarındakilerin mülkü bütün Allahındır, nihayet dönüş de onadır 18 Ey Ehli kitab! Peygamberlerin arası kesildiği, bilinemez hale geldiği bir fetret zamanında bakınız size Resulümüz geldi, tatlı ve acı hakıkatleri size beyan ediyor, bize ne beşaretle sevindirecek bir müjdeci, ne ıhtar ile kocunduracak bir inzarcı gelmedi demeyeseniz, işte size hem beşîr, hem nezîr bir Peygamber geldi, ve Allah her şey'e kadîrdir19

____

15. ﴿يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Ey Ehli kitab, ey Tevrat ve İncil ile misakları alınmış Yehud ve Nesârâ! ﴿قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا﴾ muhakkak kitablerınızda evsafı mahsusası zikrolunarak va'd-ü tebşir edilmiş olan Resulümüz Muhammed aleyhisselâm size geldi ﴿يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ o mensub olduğunuz kitab mündericatından gizlemekte olduğunuz, hazz almayı unuttuğunuz şeylerin bir çoğunu size açıktan beyan ediyor ﴿وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍۜ﴾ bir çoğundan da afveyliyor, yüzünüze vurmuyor -beyan ettikleri
sh:»1609
zarurî olan esasatı diniyyeyi muhtevi ve binaenaleyh diğerlerinden muğni olduğu cihetle onları intibahınıza havale ediyor ve bir zarureti diniyye bulunmadıkça sizi teşhir ve tezlil etmek istemiyor. ﴿قَدْ جَٓاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌۙ﴾ şimde size Allahtan her türlü şekk-ü dalâl zulmetlerini izale eden bir nur ve ı'cazkâr bir beyan ile emri hakkı izah eden bir kitabı mübîn -ya'ni Kur'an- geldi ki 16.

﴿يَهْدِي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ﴾ Allah bununla rızası

arkasında giden, ya'ni Allaha iyman ile rızasını arayan kimseleri selâmet yollarına- « اَلسَّلَامُ » esmai hüsnai İlâhiyyeden olduğuna göre -Allah yollarına hidayet eder, doğrultur

﴿وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِهِ﴾ ve onları izn-ü teysiriyle

zulmetlerden nura- cehl-ü küfür ve şaşkın zulmetlerinden nuri yakîni tevhide -çıkarır

﴿وَيَهْدِيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve bunları bir sıratı müstakıme: dos doğru bir

caddeye, bir kanunı hakka götürür- ki artık bundan sonrası ayni selâmet ve felâhtır. Bu caddeden

sapmaksızın gidenler doğruca giderler, rıdvanı İlâhîye ererler. «

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّآلِّينَ

»

Görülüyor ki burada evvelâ Yehud ve Nesârânın kitablarında türlü türlü te'vilât-ü tahrifat ile ketm-ü ihfaye

uğraştıkları risaleti Muhammediye mes'elesi kendilerine açıktan haber verilerek cümlesi sıratı müstakıme

da'vet olunmuş ve bunların yapdıkları işlerde Allahın rızasını hisaba almadıkları ve selâmeti nur-ü vuzuhta ve istikamette değil, zulmetlerde, sapa ve eğri yollarda aradıklarına da işaret edilmiştir. Bu ise Allaha iymansızlıktan neş'et ettiği cihetle bu miyanda bilhassa vahdaniyyeti İlâhiyyeyi ittihad da'vasiyle ketm-ü ihfa edenlerin küfürleri pek açık

sh:»1610

bir bedahetle anlatılmak ve cüz'î aklı bulunub şayanı hitab olabilecek hiç kimsenin böyle bedihî bir küfrü iltizam edemiyeceği de ifham olunmak üzere hitabdan gıyaba geçilerek buyuruluyor ki:

17.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾

«Allah o Meryemin oğlu Mesihdir» diyenler kasem olsun ki kat'iyyen küfr ettiler.» -Burada bunu kimlerin söylediği tasrih edilmiyor. Fakat bunların Yehudda değil, ancak «Nesârâyız» diyenler miyanında bulunacağı zâhirdir. Nesârânın bunu inkâr ettikleri nakl edilmiştir. Filvaki' umumiyyetle teslise kail olan Nesârânın böyle munhasıran birlik isnadını inkâr etmeleri lâzım gelir gibi de görünür. Bunun için ba'zı müfessirîn bu söz Nesârâ miyanında ittihada kail olan gayri muayyen bir fırkanın mezhebi bulunduğunu, ba'zısı ise bu âyetin Ya'kubiyye mezhebi, gelecek olan «

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ » âyetinin de Kelkâniyye

mezhebi hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Diğer muhakkıkîni müfessirîn ise «Nesârâyız» deyenlerin hepsinin mezhebleri sarahaten olmasa bile iltizamen bu olduğunu anlatmışlardır. Çünkü bunlar umumiyyetle Mesiha ilâh dedikleri gibi «eb, ibin, ruh üç ilâh bir ilâhtır. Cevheri ülûhiyyet birdir» diye teslis zımnında bir de tevhid iddia ettiklerinden hakıkatte «Allah Mesihten ibarettir» demiş oluyorlar. Filvakı' teslisi Nesârânın iki yüzü vardır ki birisi şirk birisi ittihattır. Şirk ile muahaze edildikleri zaman tevhid yüzünden görünürler, ittihad ile muahaze edildikleri zaman da «biz üç diyoruz» derler. Hıristiyanlar eb, ibin, ruhulkudüs diye ayırdıkları üç ilâhı bir Allah olmak üzere birleştirdikleri zaman bu vahdetle Mesihı kasdederler, eb ve ruhulkudsün ibinde tecessüdünü mülâhaza ederler ki işte «Allah Mesih ibni Meryemden ibaret» dedikleri budur. Küfr olmak için «Mesih ilâhtır» demek dahi kâfi olduğunda şübhe yok ise de böyle demek «Mesih, Allahtır

sh:»1611

veya Allah Mesihtir» demenin aynı olmadığı cihetle buna Nesârâ mezheblerinin hangisi sarih ve hangisi zımnî bir surette temass edeceğini biraz mülâhaza edelim:

Evvelâ: Allah bir ismi hass olduğu gibi Mesih ibni Meryem isminin de şahsı ifade eden bir ismi hass olduğu zâhirdir. Bunun için «Allah Meryemin oğlu Mesihtir» demek Allah ile Mesih beyninde Mesih Isâdır demek gibi tam bir ittihadı şahsî iddia etmektir. Ve böyle diyenler Mesihı ancak lâhuttan ibaret bir hüvviyyeti

şahsıyye farz etmiş olurlar. Ve ibni Meryem olan bir şahsı insanîden insaniyyeti nefyedib onu yalnız lâhut olarak ahzeylemiş olurlar. Bu surette «Allah, Mesihtir» demek «Mesih Allahtır» demenin aynıdır. Mantıkan birisi diğerine mün'akis olur.

Saniyen: Resmî Hıristiyanların iddia ettikleri gibi Mesihın lâhuttan başka bir de nasutü bulunduğu Mesihın hem tam bir ilâh, hem de tam bir insan ve hattâ bir insanı küllî olduğu tasavvur edildiğine göre kavli mezkûr «Allah bir insandadır veya bir nevi' insandır» demek gibi bir ittihadı cüz'î veya hulûl iddia etmek olur. Bu takdirde «Allah Mesih ibni Meryemdir» sözü «Mesih aynen Allahtır» demek olmazsa da «Mesihın ba'zısı: Bir cüz'î veya cüz'îsi Allahtır, Mesihın haricinde Allah yoktur, fakat Mesihde Allahdan başka bir şey de bulunabilir» demek olur.

Mesih hakkında bütün Nesârânın akıdesi üç mezhebe ayrılmıştır. Bir kısmı Mesihde ancak bir tabiat, diğer kısmı iki tabiat tasavvur ederler. Bir tabiat tasavvur edenlerin ba'zısı yalnız nasut demiş, diğer ba'zısı da yalnız lâhut olduğunu iddia etmiştir. Birine göre Mesih ilâh değil, ancak bir insandır, obirine göre de insan değil, ancak bir ilâhtır. Diğerleri ise Mesihte biri lâhut biri nasut iki tabiat var demişler ve bu nasutun küllî veya cüz'î olub
sh:»1612
olmadığından da bahseylemişlerdir. Mukaddema İskenderiyye kıssislerinden olub Aryan mezhebinin sahibi olan Aryos ve tarafdarları cidden muvahhid idiler. Bunlar Isâ aleyhisselâmın bir kelimetullah olduğuna ve fakat Allahın madununda olub mahlûk bulunduğuna ve Hazreti Isânın bir ilâh değil mahlûk bulunduğuna ve Hazreti Isânın bir ilâh değil mahlûk bir insanı ekmel olduğuna kail idiler. Aryos Nasraniyyeti ibtida kabul eden İstanbul banîsi birinci Kostantın zamanında idi. Kostantın kendisi ve bir kaç halefi bu mezhebde bulunuyorlardı. Nasraniyyetin resmen zuhurundan daha evvel Antakya patrikı olan Şemşatlı «Pols» ve buna tabi' olanlar dahi sahihan ehli tevhid idiler. Bu zat «Isâ aleyhisselâm diğer Peygmaberler gibi Allahın abdi ve Resulüdür. Allah onu rahimi Meryemde erkeksiz halk etmiştir. Hazreti Isâ bir insandır, onda ilâhiyyet yoktur. Kelime nedir? Ruhulkudüs nedir? Bilmem diyordu. Kezalik Nasraniyyetin resmen zuhurunda sonra birinci Kostantının oğlu ikinci Kostantın zamanında İstanbul patrikı bulunan «Makdonyos» dahi mücerred tevhide kail oluyor» Hazreti Isâ bir abdi mahlûk bir insandır, sair Enbiya gibi bir Nebiy ve Resulullahtır, Isâ ruhulkudüs ve Allahın bir kelimesidir, lâkin ruhulkudüs ve kelime mahlûkturlar» diyordu. Bütün bu mezhebler bir Allah tanıyor ve Hazreti Isâda yalnız bir mahiyyeti nasut görüyorlardı ki asıl «Apostolik» ya'ni havarî mezhebi addedilmesi lâzım gelen akıdei Nasraniyyet de böyle olmak ıktıza ederdi. Âyetin bu mezheblere taallûku yoktur. Fakat yine birinci Kostantın zamanında (M 325) tarihınde İznıkte in'ıkad eden ilk sinotta iki bin kırk sekiz piskapos toplanıb içlerinden salifüzzikir Aryos hariç bırakılmak ve onun aleyhinde müttefık olmak üzere üç yüz on sekiz kişi seçilmiş ve bunlar İskenderiyye patrikının riyaseti tahtinde ictima ederek Aryosu tekfir ve teslisi takrir edib ilk olarak Nasraniyet kanunlarını vaz'eylemişlerdir. Bunların kabul
sh:»1613
ve neşrettikleri ı'tikad şu idi: «biz her şey'in maliki, görülenin görülmiyenin sanıı olan bir İlâh babaya ve bir oğula: bir Allahın bir oğlu, bütün mahlûkatın bikri ve masnu' değil babasının cevherinden bir İlâhı haktan bir İlâhı hak, bütün âlemler ve her şey onun elile itkan edilmiş, bizim için ve bizim halâsımız için Semadan inmiş ve ruhulkudüsten tecessüd eyleyib bâkir meryemden doğmuş ve Filatos zamanında salb ve defnolunmuş olan ve sonra üçüncü gün kalkıb Semaya çıkan ve babasının sağında oturan ve ölülerle diriler beyninde huküm vermek için bir kerre daha gelmeğe müheyya bulunan yesu' Mesiha iyman ederiz. Bir de ruhulkudüse, babasından çıkacak olan ruhı hakka ve günahları mağfiret için bir vaftize -Ma'mudiyeye- ve Katolik bir cemaati kudsiyyei Mesıhiyyeye ve bedenlerimizin kıyamına ve ilelebed hayatı daimeye dahi iyman ederiz ve «bir vakit var idi ki Allahın oğlu yok idi» diyenlerle «Allahın oğlu kendisile yek cevher değildir» diyenlerin Katolik kilisası tarafından kâfir i'lân olunacaklarını beyan eyleriz.» Demişler ve artık bu mukarrat mezhebi resmî i'lân olunmuş idi.

Görülüyor ki bunlar ilk iyman fıkrasında evvelâ Allahı Mesihin gayrı gibi gösterdikleri halde, saniyen yesu' hakkında «babasının cevherinden bir İlâhı haktan bir İlâhı hak» diye ekanimi teslisi toplayıb üçünü de ülûhiyyetle eb cevherinde ittihad etdirmişler, sonra da Mesihi tutub Allahın sağ tarafına ya'ni üstüne oturtmuşlardır ki bunun «Allahı makamından azletmek ve hakikaten Allah Mesihten ibarettir» demek olduğu aşikârdır.

Saniyen, bunların ikinci iyman fıkrasında ruhulkudüsü «babasından çıkacak olan ruhı hak» diye tavsıf ve tefsir ederek ifraz etmeleri de şayanı dikkattir. Doğrusu bununla kütübi salifedeki Hatemülenbiya tebşirini tesbit eylemişlerdir. Çünkü bu fıkra bilhassa İncildeki «ben
sh:»1614
gideceğim ve size benden sonra kendi nefsinden söylemeyen farıklıt, ruhı hak gelecek ve her şey'i ta'lim edecek ve benim söylediğim şeyleri de size tezkir eyleyecektir» diye Hazreti Isânın kendisinden sonra geleceğini tebşir eylediği Âhır zaman Peygamberine aid olduğu pek aşikârdır. Burada ruhulkudusün ruhı hakk ile tefsir olunması ve bunun o zaman henüz gönderilmiş olmayıb ileride Allah tarafından geleceğini anlatmak üzere Nasârâ ta'biriyle «babasından çıkacak olan» diye tavsıf edilmesi ve bir de Hazreti Isânın bir daha gelmesi mes'elesinden sonra bunun ayrıca tasrıh edilmiş bulunması temamen gösterir ki bu ruhulkudüsten murad mukaddema Isânın kendisinden tecessüd ettiği söylenen ruhulkudusün aynı değil, bil'âhare Allahdan gelecek olan ruhulhakk ile müfesser bir ruhulkudüstür. Bundan da doğrudan doğru

Hatemülenbiya iylanı kasdedilmiş bulunduğu aşikârdır. O zaman İznık sinodu henüz bi'seti Muhammediyye karşısında bulunmadığından bunu kendi ıstılahlarına göre kitablarından bir bişareti müstakbele olarak telhıs etmişler ve garazı mahsusa tabi' olmamışlardır. Filvakı' kütübi salifede Allahdan geleceği mev'ud olan o ruhı hak, bu karardan üç asır sonra bi'seti Muhammediyye ile gelmiş ve tarafı İlâhîden «

يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ » hıtabiyle Ehli kitaba bu hakıkati tezkir ve ıhtar eylemiştir.

İznık Sinodu Mesiha iyman fıkrasında ıhlâs ve vuzuhu iltizam etmeyib «

فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۜ » medlûlü üzere

mahza Aryos ve Aryanîleri tefkir için harekete gelmiş, hakıkati Isâyı gayrı masnu' ve fakat Meryemden mütevellid olmak gibi mütenakız bir takım evsaf ile tasvir ve hakıkati İlâhiyye ile cevherde tevhid ederek bir taraftan teslis, bir taraftan ittihad ve sonra Mesihin Allaha tefevvuku da'valarını ihtiva eden bedihiyyülbutlan bir muamma ile hakkı setr-ü teşviş etmiş ve bu suretle halefleri için zahir ve bedihî olan hakikatleri inkâre vesiyle olacak bir mebdei niza' ve bir
sh:»1615
muammayı dalâlet vaz'eylemiş bulunduğundan Allah ile Peygamberi, malik ile memlûkü, sani' ile masnuu telbis-ü teşviş eden bu ukdei dalâlet gözleri, gönülleri karatmış, Allah bilinmez olmuş, Allahdan geleceğine iyman edilen ruhi hak büsbütün unutulmuş, sonraki katolikler de bunun oğuldan, ya'ni Mesihten dahi çıkması şarttır diye bir kayd daha ilâve eylemiş, o müjdei Ezeliyye, o nuri mübîn parladığı ve «

اَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِۜ » müeddasınca Hazreti Mesihı kudsiyyetile tasdik-u te'yid ederek bütün

beşeriyyete dini hakkı ta'lim ve da'veti Mesihı hakkıyle ıhtar ve tezkir ettiği ve ruyi zeminde melekûti İlâhiyyeyi bütün âlemîne gösterdiği halde «bu Nasrâniyyet içinden ve Nesârâ Kiliselerinden çıkmadı» diye inkâra sapılmış ve halâ sapılmaktadır. Sonraki Nesârâ inkârı hak hususunda daha ziyade ifrata gitmiş olmakla beraber bütün bunların menşei dalâletleri İznık sinodunun bu mütenakız muamması olduğundan «Allah Meryemin oğlu Mesihten ibarettir» diyen ittihad veya hulûl küfründen yalnız Panteistler, Monofizitler Ya'kubîler değil İznık sinudundan i'tibaren Melekânîler ya'ni Katolik ve Ortodokslar dahi mes'uldürler.

Müfessirîn burada mezahibi Nesarâdan başlıca Melekâiyye, Mesturiyye ve Ya'kubiyye mezheblerini mevzu'ı bahs etmişlerdir. Çünkü bunlara mezahibi muhtelifenin umdeleri nazariyle bakılabilir. Binaenaleyh hakikati anlamak için bu mezahibe bir atfi nazar etmek icab edecektir.

MELKÂİYYE YAHUD MELİKİYYE VEYA MELKİT MEZHEBİ, esasen ıbranîden melk kelimesinden me'huz olub hukümdar fırkası ma'nâsiyle Katolikliğe ve Ortodoksluğa ıtlak edilmiş bir isimdir. Ve elyeym Rum katoluklerine «melkit» denilmektedir. Frenklerin «Larus» lugatinde der ki: «Melkit» ötikenler tarafından Katoliklere verilmiş bir isimdir. Ve o zamandanberi «gırek» ortodokslarında kalmıştır. Beşerel lugatinde ise «(m. 451) tarihinde inikad eden dördüncü Konsilin kararına tâbi'
sh:»1616
olanların ismidir ve bu isim o zaman ötikenler tarafından Ortodokslara verilmiştir.» der. Dördüncü asrı hicrîde yetişmiş olan Endeelüslü İbni Hazm «fısal» nam eserinde demiştir ki «bu gün Nesarâ fırkalarının başlıcaları melekâniyye, Nesturiyye, Ya'kubiyye olmak üzere üçtür. Ve en büyükleri Melekâniyye fırkasıdır ki Habeş ve Nubeden maada mülûki Nesarânın hepsinin ve yine habeş ve Nubeden maada Nesara memleketlerinden her birinin ammei ahalisinin ve memaliki islâmiyyeden Efrikiyye ve Sicilya ve Endelüs Nesarâsının cemisinin ve Şam Nesarânın ekserisinin mezhebidir». Ebuhayvan dahi Endülüs Nesarâsının Melekânî olduğunu ve «Mesih Allahtır» dediklerini zikrediyor. İlk İznık Sinodundan sonra Kostantının oğlu ikinci Kostantın zamanında İstanbul patrıkı olan «Makdunyos» aryos gibi ruhulkudus ve kelimenin mahlûk olduğunu ve Isânın mahlûk bir insan ve bir Peygamber bulunduğunu tasrih ederek tevhidi mücerrede kail olmuş, Kostatın de bunu tervic etmiş idi. Bilahare büyük «Tedus» zamanında yüz elli Piskaposun ictimaile Kostantaniyede ikinci Sinodda bu Makdunyos ve tarafdaranı aforuz edilmiş ve Aryosîlerden sonra Makdunîler de mezahibi merfudadan olmuştur. Ba'dehu Ermenistanın istiklâl kesbettiği küçük Tedus «Teodosios» zamanında (m. 428) İstanbul patrıklarından «Nestoryos Allah tealânın vahid olub eb, ibin, ruhulkudüs ya'ni vücud, ilim, hayat üç uknumu bulunduğunu ve ekanimi selâse zati İlâhî üzere ne zaid ne de (هو هو) sine aynı olmadığını, Hazreti Isâ da biri ruhanî ve ilâhî biri de cismanî ve nasutî iki şahsıyyet bulunduğunu, Meryemden doğan ancak insan olub ilâhın ancak ilâhdan doğduğunu ve

kelimenin cesedi Isâ ile ittihadı Melkâniyyenin dediği gibi imtizac ve tederru' suretiyle olmayıb güneşin pencereye veya billûre işrakı gibi işrak suretiyle olduğunu kabul etmiş ve bu suretle Nesturiyye mezhebi teessüs eylemiş olduğundan Efsus
sh:»1617
«efes - Ayaslûğ» şehrinde iki yüz Piskapostan mürekkeb olarak üçüncü Sind ictima' edib bunu aforozla tel'in ederek nefyetmişler [431] bu suretle Nesturilik de mezahibi merfudadan olmuştur. Fakat Nestoryos durmamış Saıydi mısra gitmiş, mezhebini neşretmiş ve etbaı çoğalıb muhalifleriyle harb-ü kıtal vakı' olmuş ve bir vakıt bu mezheb sönmüş, sonra Nusaybin Matranı «Bersuma» tarafından ihya edilmiş, Musul, Irak, Faris ve Horasan Nesârâsında galebe etmiştir ki elyevm Musul ve civarında mevcuttur. Mestorîliğe karşı mücadele ederken İstanbul patrıklarından «Ötikes» bil'âkis Hazreti Isâda lâhuttan ibaret olmak üzere ancak bir tabiat bulunduğunu ve tecessüdden i'tibaren lâhutun nasutu bel'eylemiş olduğunu ve binaenaleyh katl-ü salbin lâhuta taallûk ettiğini iddia etmiş ve bu suretle Firenklerin «Monofizit veya Monofizizm» ta'bir ettikleri ittihadı şahsî mezhebi zuhur eylemiş bulunduğundan salifüzzikir küçük Teodosiosun halefi Merkıyan zamanında (451 m) İstanbulda Kadıköyünde üçyüz otuz Piskapostan mürekkeb dördüncü Sinod Ötikes aleyhinde ictima' etmiş fakat bu içtima'da Ya'kubîler çıkıb muhalefette bulunmuş, binaenaleyh Sinodun kararını iltizam eden ekseriyyet mezhebine muhalifleri melkit namını vermişler. Bundan sonra Ya'kubîlik de hayli münteşir olmuş, merkıyanın halefi büyük Liyondan sonra küçük Liyon ba'dehu Zenun, ba'dehu Nestas hep Ya'kubî mezhebinde imişler. Sonra Yustin hukûmete geçince Ya'kubîlerden pek çoğunu katleylemiş, daha sonra Yustanos zamanında da bilâdı Mısriyyede Ya'kubîlerle Melkânîler beyninde bir ıhtilâl ve kıtal olmuştur.

İşbu Ya'kubiyye mezhebi mukaddema İstanbul rahiblerinden olub Antakye Patrıkı bulunan ya'kub berdeaî «Jakob barada» ya mensubdur ki Monofizitlerin en müteassıbı sayılır. Binaenaleyh bu fırka müteaddid Monofizit mezheblerinin umdesi demek olduğundan cümlesi bu
sh:»1618
unvan altında mülâhaza olunabilir. Bunlar dahi ekanîmi selâseye kail ve üç Sinod kararına tabi' olmakla beraber dördüncüye muhalefet ederek kelimenin lâhm-ü deme inkılâb ettiğini ve binaenaleyh Allahın temamen Mesih olduğunu, cesedi Mesihten zâhir olan o ve hattâ « هو هو » aynı bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bir kısmı «Mesih Allahdır» diye tasrih etmişler, bir kısmı «lâhut nasut ile zuhur edib Mesihın nasutu hakkın mazharı oldu, fakat ne bir cüz'ün hulûlü ne de sade bir sıfat hukmünde olan kelimenin ittihadı tarikıyle değil, belki « هو هو » aynı ve meselâ melekin insan suretinde temessülü gibi demişlerdir. Ekserisi Mesih cevheri vahid, uknumı vahiddir, maamafih iki cevherdendir diye zu'metmişler, ba'zan cevher yerine iki tabiattan bir tabiattır ta'birini kullanmışlar ve binaenaleyh ilâhi kadîmin cevheriyle insanı muhdesin ceveheri nefs ile beden gibi terekküb edib bir cevher, bir uknum olduklarını, ancak «ilâh insan oldu» denilemeyib bil'âkis insan ilâh oldu denileceğini söylemişler» netekim kömür ateşe atılır ve kömür ateş oldu denilir de, ateş kömür oldu denilmez, hakıkatte ise o ne mutlak ateş, ne mutlak kömür değil bir kordur» demişler, kelimenin de insanı küllî ile değil bir kordur» demişler, kelimenin de insanı küllî ile değil bir insanı cüz'î ya'ni bir şahs ile temamen ittihad ettiğine kail olmuşlar ve maamafih bu ittihada imtizac ve tederru', hulûl, inkılâb dahi ta'bir etmişler, lâkin bu hulûlü suyun süte karışması gibi hulûli cüz'î ile değil, «âyineye insan suretinin hulûliyle» temsil eylemişlerdir. Melkâîler ise Mesihın nasutu cüz'î ve şahsî değil, bir nasutı küllî olduğuna kaildirler. Ve bundan dolayıdır ki papalarda ve eızzede bundan bir hıssa ile kudsiyyet tasavvur etmekdedirler. Endelüslü İbni Hazm vaktiyle Ya'kubîlerin Mısır mülhaktında bulunduklarını, Nubenin hepsi, Habeşin hepsi ve her ikisinin Melikleri Ya'kubî olduklarını zikretmiştir. Laros da diyor ki «Monofizitler kaviyyen teşekkül etmişlerdi
sh:»1619
ve bugün üç müstakıl Kilisiye maliktirler: «Ermeni Kilisesi, Suriyye Ya'kubiyye Kilisesi, Mısır Kıbt Kilisesi.» İşte Katoliklere ve Ortodokslara şamil olan Melkaniyye, ba'dehu Nestoriyye ba'dehu bütün Monofizistleri temsil etmek üzere Ya'kubiyye bu üç mezheb muvahhid olan Aroysîlerden kat'ı nazarla sair Nesârâ fırkalarının başlıca mezheblerini ıhtiva etmektedir ki zamanımızda bilhassa Protestanlığı da bu miyanda saymak lâzım gelir. Dini İslâmın zuhur ve te'siri üzerine ikinci asrı hicrîden (145) i'tibaren Kiliselerdeki Hazreti Isâ ve Meryem ve Havariyyun ve sair rüesâ resimlerine teabbüdün putperestlik olduğunu anlıyan ve Müslimanların ı'tirazından âciz kalmış olan Hıristiyanlar içinde «İkonoklast» put kıranlar namile bir fırka zuhur etmiş olduğu gibi İstanbulun Müslimanlar tarafından fethi ve bu suretle Şarkî Romanın sukutunu müteakıb dokuzuncu asrı hicrî nihayetlerinde ve on altıncı asrı milâdî bidayetlerinde Almanyada «Luter» nam rahibin papalara karşı dinî ve siyasî ı'tirazat ve neşriyyatile başlıyan ve Reforme denilen harekât ile Protestanlık zuhur etmiş ve on dokuzuncu Kunsil olan Lâtirant Sinodunda aforoz edilmiş ve ba'dehu te'siratı siyasiyye ile inkişaf ederek müteaddid şubelere ayrılmış ve nihayet İsveç, Danimarka, Prusya, İngiltere, Amerikada mezhebi resmî olmuştur.

Hıristiyanlıkta Reforme denilen dinî ve siyasî tahrikâttan çıkan mezheblerin ve fırkaların hey'eti mecmuasına Protestanlık ıtlak olunur ki bunların bir kısmı o zaman İncil ve akıl namına papaları protesto ederek Roma Kilisesinden ayrılan katoliklerle teşkil edilmiş, bir kısmı da bizzat Protestan cemaatlerinin sinesinden türemiştir. Bu suretle diğer Nesârâ fırkalarının mecmuuna muadil denecek kadar Protestan fırkaları hasıl olmuştur ki başlıcaları Luteranizm, Kalvinizm, Presbiteranizm, Angiliganizm, Anabaptizm fırkalarıdır. Angiliganizm denilen
sh:»1620

İngiltere mezhebi resmîsi Katolikliğe en yakın bir mezhebdir. Beyinlerindeki başlıca fark İngilizlerin papayı tanımayıb kıralı âmir ve hâkim tanımaları, Papasların bekârlığının İngilterede men'i, İncilin tercemesile âyînin İngilizce icrası hususlarından ibarettir. Kilisenin hey'eti kadîmesile rüesayı ruhaniyyenin silsilei meratibi külliyyen bâkıdır.

Alel'umum Protestanların dahi teslis ve ülûhiyyeti Mesih da'vasında melkâîlerden, ya'ni Katoliklerden farkı yoktur. Bunlar da onlar gibi ekanîmi selâseye ve Mesihte iki tabiat ile ittihadı ülûhiyyete kaildirler. Umumî surette farkları başlıca bir kaç noktada hulâsa edilmiştir: birincisi. Protestan Kiliseleri Mürciedirler, halas için ı'tikadı kafi görürler ve amele pek ehemmiyyet vermezler. Bunlarca ı'tikadın mi'yarı Katoliklerde olduğu gibi Papalar veya Konsiller tarafından ta'yin-ü tefsir edilen an'ane değli, ferdin akl-ü istişaresile mütalea ve tefsir edilmek üzere kitablar, ya'ni Ahdi atık denilen Tevrat ve mülhakatı ve Ahdi cedid denilen dört İncil ve levâhıkıdır. Bunlar hâkimiyyet ve salâhiyyeti Pasteur dedikleri rüesayı ruhaniyye hey'etlerine tevzi' ederler. Ve bunların intihabında başlıca efrada intihab salâhiyyeti vermek suretiyle Kilise hukûmetinde sadıklara da bir hıssa bırakırlar. Binaenaleyh aklı ferdî da'vası da mutlak değildir. İkincisi, Protestanlıkta rehbaniyyet, ya'ni papasların bekârlığı kaydi kaldırılmıştır. Ve ekser Protestan Kiliselerinde Isânın çarmıha gerilmiş ve tasvirinden başka put bulundurulmaz. Üçüncüsü, Protestanlar zenbi fıtrî ve takdiri ezelî akıdesini bütün şiddetile iltizam ederler. Buna gerçi Katolikler de kaildirler, fakat Protestanlar akla ehemmiyyet vermiş oldukları iddiasında bulundukları ve halbuki teslis ve ülûhiyyeti Mesih ve bununla beraber salb ı'tikadının akl ile kabili tevfık olmadığı da bedihî bulunduğu cihetle bu noktada insanların fıtraten günahkâr olduğunu ve bu
sh:»1621
günâhtan ancak teslis ve salbe iyman ile halas mümkin olacağını, bunun ise bir akl işi değil, bir takdiri ezelî ve bir ınayeti rabbaniyye işi bulunduğunu en esaslı bir akıde olarak iltizam ve bununla da'vayı kazanacaklarını zannetmişlerdir. Alel'ıtlak takdiri ezelî akıdesi doğru olmakla beraber umumen zenbi fıtrî da'vası insanları ısyana teşvıkten başka bir şey olmadığı gibi sonra bunun yegâne çarei afvi teslis ve salb ı'tikadile mümkin olacağı iddiası da hakk-u akl ile istihzadan başka bir şey değildir. (Sûrei Âli Imrana bak).

Protestanlıkta en ziyade hâkim olan ruh, Papaların nüfuzünü kırmak ve Roma Kilisesinin tahtı hâkimiyyetinden çıkmak arzusu olmuştur. Filvaki' Hıristiyanlığın esası İncili şerif olmak lâzım gelirdi ve gûya Katolik Kilisesinin esası da bu idi. Fakat hakıkat halde eldeki İncillerin ilk İznık Konsiline kadar vüsuk ve sıhhatini te'min edecek hiç bir vasıtai ilmiyye yoktu. Evvelâ, bunların her biri bir zatın tahriri olduğundan nihayet bir haberi vahide müntehidir. Eğer dört zatın dördi de bir tabaka ricalinden olsalardı dört İncilin müttefık olduğu noktalar dört râvinin ıhbarına istinad etmiş olabilirdi. Lâkin bu dahi henüz bir tevatür olabilmekten uzak idi. Halbuki bunlar içinde Havariyyondan olarak yalnız Yuhanna «Senjan» vardır. Bunun ise kendisinden rivayeti sağlam olmadığı gibi diğerlerinin de kimlerden ahz ile rivayet etmiş oldukları ma'lûm değildir. Binaenaleyh ittifak ettikleri noktalarda dahi bir mertebede dört rivâyetin ictimaı yokdur. Sonra bunların ilk tahrir olundukları lisanın ıbranî olduğunda, Yunanî, Lâtin ve sair elsineye evvelâ bundan terceme ve nakl edilmiş bulunduğunda âdeta ittifak var demektir. Hattâ İbni hazm bunda hiç ihtilâf olmadığını nakleylemiştir. Halbuki mevcud tercemelerin nihayet Yunancaya istinad ettiği gösterilmektedir. Velhasıl eldeki dört İncilin resmiyyeti mücerred İznık Sinoduna mütseniddir. Ve ondan
sh:»1622
evvel bunların mevcudiyyetini isbat edecek vesaikı ilmiyye mefkuddur. Bunun için Hıristiyanlığın kütübi mukaddese namına istinad ettiği İnciller esas i'tibarile Kur'anı azîmüşşan gibi bütün vücuhi kıraetile kat'iyyen ve mütevatıren sabit bir nass, bir kitabı mübîn olmak şöyle dursun, müslimanlıkta metn-ü senedlerile rivayeten ve dirayeten cerh-ü ta'dil edilerek tahric-ü tenkıh ve tesbit edilmiş olan hadîs kitabları gibi sahih ve ilmî bir an'anei rivayet ve şehadete dahi müstenid değildir. Eldeki İncillerin bütün vusukı resmîsi «Authenticite» si Hazreti Isâdan tam üç asır sonra gelen ilk Konsillerin kabullerine raci'dir. Binaenaleyh ilk Konsillerin salâhiyyeti mutlakası teslim edilmedikçe ne eldeki İncillerin medarı i'tikad olabilecek bir haysiyyeti kalır ne de Hıristiyanlığın. Bunun için akla ehemmiyyet verdikleri iddiasında bulunan Protestanların hiç bir zaman akl ile kabili tevfık olmadığı müttefekun aleyh olan teslis an'anesinde ve ülûhiyyeti Mesih da'vasındaki taassubları ve hattâ Mesihin ülûhiyyetini inkâr ettiğinden dolayı «Mişel sevre» namında İspanyalı bir tabibi ateşte yakmaları bir dalâleti ruhiyye olduğu gibi an'aneyi ve Konsillerin salâhiyyetlerini inkâr eden akılların mücerred o an'ane ile sabit olan İncil tercemelerini mevsuk bir delili i'tikad gibi ileri sürmeleri de ondan daha garib bir tenakuzı fikrî teşkil eder.

Velhasıl Aryos ve saire gibi Nesârâyi kadime istisna edildikten sonra Katolik, Ortodoks, Nesturî, Ya'kubî, Protestan ve saire hiç bir Hıristiyan fırkası yoktur ki i'tikadlarının esasını teslis teşkil etmesin ve Mesihın ülûhiyyetine kail olmasın. Halbuki kendi luğatlerinde teslis «mütemayiz üç şahsın ancak bir ilâh teşkil etmesidir.» diye ta'rif edilmektedir. Binaenaleyh alel'umum Hıristiyanları eb, İbin, ruhuhkudüs namiyle her biri mütemayiz ve aynı mertebede mütesavi birer şahs addettikleri ekanîmi selâsenin üçü birden yesu' Mesihte bir ilâh teşkil ettiğine
sh:»1623
ve «Allah Meryemin oğlu Mesihten ibaret» olduğuna kaildirler. Ancak Mesihte Allahdan başka bir cevher, bir tabiat daha olub olmadığında ya'ni «Mesih Allahdır» denilib denilmiyeceğinde ihtilâf etmişlerdir. Monofizitler, Ya'kubiler ona da kaildirler, diğerleri değildir. Ve bunun içindir ki ekser Hıristiyanlar mezheblerinin Panteizm, ya'ni vahdeti vücud nazariyyesi olmadığını iddia ederler. Hatta Monofizitler bile

cevheri Mesuhın ve cevheri ülûhiyyetin vahdet ve ittihadına kail olmakla beraber alelıtlak vahdeti cevheri kabul etmediklerinden mezheblerini Panteizmden ayrı tanımak isterler. Maamafih yine Nesârâyız diyenler içinde vahdeti vücude kail olanlar da mevcuddur. «Mezahib ve matalib» nam eserimizde Avrupa tarihı felsefelerinden nakledildiği vechile Pavlosun muasırlarından olub Atinada Hıristiyanlık neşr ederken i'dam edilen «Denis» in Hıristiyanlıkta vahdeti vücud mezhebinin müessislerinden olduğu ve bunun bir çok zamanlar hafiy bir suretde intişar ede ede nihayet on dokuzuncu asırda Protestanlık içinde Almanyada mezhebi resmî haline geçtiği musarrahtır. Demek olur ki âyet « لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ هُوَ اللّٰهُ » olsa idi Hıristiyan mezheblerinin ancak bir kısmına taallûk etmiş bulunacaktı. Halbuki « لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » buyurulmuş olmakla teslis iddia edenlerin hepsinin akıdelerine şâmil olmuş ve burada bunların yalnız şirk-ü teannüd ifade eden teslis noktai nazarından değil, bilhassa bunun zımnında iddia ettikleri tevhid noktai nazarından küfürleri sûrei «Nisa» da « وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ » ile beyan buyurulduğu gibi ileride « لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ » âyetiyle de ikisi birden gösterilecektir. Ve her ne olursa olsun «Allah Mesih ibni Meryemdir» diyenlerin kâfir olduklarında şübhe yoktur.

 Ya Muhammed sen o kâfirlere de ki

﴿فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا﴾

sh:»1624

imdi Allah Mesih ibni Meryemi ve onun aslı olan anasını ve bunlar gibi bütün şu Arzda bulunan kimselerin cemi'sini -ister gazab ister tahlıs suretiyle olsun- ilhâk ve ifna etmek murad ederse buna karşı Allahdan yerde ve gökte kim bir şey kurtarmağa kadir olabilir ki ülûhiyyetten cüz'î bir hıssaya malik olsun? Şübhe yok ki hiç bir kimse.» - Demek ki bütün bunlar haddi zatında kabili fenadırlar. O halde bunlardan biri bulunan Mesihın şahsı veya nev'ı veya cinsı nasıl ilâh olabilir? Hepsinin hâlık ve hâkimi olan Alalhı lem yezel sizin katl-ü salbolunduğunu iddia ve bu suretle kabili fena olduğunu i'tiraf etmekte bulunduğunuz Mesihın fevkında olduğunu Allahdan korkmadan nasıl inkâr edersiniz? Allahın iradesine karşı anasını ölümden kurtaramiyan ve Allah murad etmezse kendini ve hattâ bir kılını kurtarmak ihtimali bulunmıyan Mesih ibni Meryem onu şahsıyle, asliyle, nev'ıyle, cinsiyle ve mensub olduğu bütün âlemi ile ihlâk ve ifnaya kadir olan Allah tealâya nasıl müsavi tutulur? Ve nasıl olur da Mesihın Allah ile ittihadı veya Allahı ıhtivası iddia edilir. İlm-ü kudret ve iradesi her şeyi muhıt olan Allahü azîmüşşanı Meryemin oğlu Mesihin şahsıyyetine veya nev'ıyyetine veya cinsiyyetine tenzil ederek fanilerle muhat farz edib de sarahaten veya zımnen «Allah Mesihten ibarettir» demekten daha büyük bir küfür mü tasavvur edilir? Bu ne tenakuz bu ne küfran, bu ne cüret?!... Yer yüzünde bulunan bütün ziruhun, zevil'ukulün, insanların ölegeldikleri ve ölmekte bulundukları ma'lûm, Mesihten evvel dünyaya gelmiş, Mesihı doğurmuş ve onun aslı ve anası olmuş olan Hazreti Meryemin de bu fanilerden olduğu ve Mesihın anası olmakla ölümden kurtulamadığı da ma'lûm, sonra Mesihın de vefatı ve ref'ı muhakkak, demek ki bütün

sh:»1625

bunlar ne olursa olsunlar hiç kimsenin mukavemet edemiyeceği bir kudreti hâkimenin zebunudurlar. İşte ilâhı hak bu kudretin sahibi olan Allahdır. Binaenaleyh bunların hayat-ü mematı, fena veya bakası mahzâ

Allahın kudretine ve iradesine mahkûmdur. O dilerse, dilediği kadar ibka eder, dilerse ifna eyler. Şayed Allah diler de ifna etmezse onlar yine haddi zatında kabili fena olmaktan çıkmazlar. Allah ifnalarını murad edecek olursa iradetullaha karşı kendi kendilerini tutamazlar, çünkü ma'lûldürler. Bu zaruretten dolayıdır ki Hıristiyanlar evvelâ bir baba ilâh i'tikad ederler, şimdi farz edelim ki bunların hiç biri daha ölmemiştir. Henüz bir hayâtı beşer vardır, Ve henüz Mesih vefat etmemiştir fakat bununla gerek Mesih ve gerek diğerleri ve gerek hey'eti mecmuası kabili fena olmaktan çıkamazlar. Kendi nefislerindeki aciz ve imkânı zatîden kurtulamazlar. Eğer Allah tealâ bundan böyle bunları îfna etmek murad ediverirse ne bunlardan, ne de Semavîler gibi bunların haricindekilerden Allahın kudret-ü iradesine karşı gelib mukavemet edib de en cüz'î bir şey olsun kurtaracak, muhafaza ve ibka edebilecek hiç bir kimse, hiç bir kuvvet tasavvur olunamaz. Binaenaleyh Mesihın şahsı, nev'ı cinsi haddi zatında kabili helâk ve fena olmaktan kurtulamaz. Bunlar bilfiil değilse bilkuvve fanidirler. Fani olması mümkin olan her hangi bir şahsın veya nev'ın veya cinsin ilâh sayılması ise haksızdır, bâtıldır. İlâhiyyet her türlü şaibei acz-ü noksandan münezzeh bir kudreti bâliğa ve iradei hâkime ifade eder. Ve bihakkın ilâh demek zat-ü safatına ve âsar-ü ahkâmına ve hattâ mevcudattan hiç birine onun kudretinin gayrı ve ona cidden cıdattan hiç birine onun kudretinin gayrı ve ona cidden muaraza edebilecek hiç bir kudret taalluk etmiyen ve etmek ihtimali bulunmıyan maliki kül, hâkimi kül muhıtı kül demektir, İlâhi hakkın hakkı, kudretine karşı
sh:»1626
te'sir edebilecek hiç bir kudret mutasavver olmamaktır. Bunun için velevse bilkuvve olsun her hangi bir fani veya faniler mecmuu ilâh olamaz. Bunlardan biri veya ba'zısı veya hepsi Allah ile zaten veya sıfaten küllî veya cüz'î bir surette ittihad edemez. Her nevi' iştirak, hulül veya ittihad da'vaları küfürdür. İlâh olmak başka, İlâhî olmak yine başkadır. Mesihın katl ve salbını iddia eden Hıristiyanlar onun kabli helâk ve fena olduğunu ıkrar ve ı'tiraf etmekte bulunduklarından bunların hem bu da'valarını red ve hem ıkrarlarile kendilerini ilzam için âyette yalnız « اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ » demek kâfi iken bununla iktifa edilmeyib hakıkati hem ilzamî hem bürhanî bir surette beyan ve tefhim etmek üzere « وَاُمَّهُ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا » atıfları da zammedilmiştir ki pek şayanı dikkattir. Bununla cüz'îden küllîye doğru giden bir istikrai nazarî ta'lim edilerek Mesihın evvelâ anasına, saniyen Yer yüzündeki bütün ziruh, zevil'ukul beşer cinsine dahil ve bunlarla bir takım hususatta mütecanis ve mütemasil olduğu anlatılmış ve bu suretle Mesih ve anasının kabili helâk ve fena olub ilâh olamıyacakları evvelâ sarahaten ve bilhassa saniyen umum içinde zımnen ve te'kiden isbat ve ıhtar edilmiştir ki bu ifade de Mesihı nâsüti şahsî veya nâsüti küllî ile mülâhaza eden Hıristiyan mezheblerinin hepsine işaret olunarak « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » iddiasının gerek vahdeti şahsıyye ile ittihadı şahsî ve ayniyyet üzere ve gerek vahdeti nev'ıyye veya cinsiyye ile ittihadı cüz'î ve tazammun suretinde olsun bütün ıhtimalâtile bâtıl ve küfr olduğu tefhim kılınmıştır. Ya'ni Allah Mesihın ne aynı, ne cüz'ü, ne de cüzîsi ve ferdidir. Ancak fevkında hâlıkı, maliki, hâkimidir. Ta'biri âharle Mesih Allahın ne aynı, ne cüzü, ne küllü, ne de küllîsi değil, madunudur. Sonra « مَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا » de « من » ve « شى » lâfzı âmm olmakla yerdekilerle beraber göktekiler ve Melâike dahi dahil olmak üzere bütün mâsivallaha şamil bulunduklarından
sh:»1627
zâtullahdan başka her şey'in kabili fena olduğunu iş'ar ile bütün mâsivâdan ülûhiyyeti nefyetmiş ve binaenaleyh bütün âlemin veya eczasından hiç birinin dahi Allah ile ayniyyeti veya küllî cüz'î bir ittihadı mümkin olmadığına ve böyle sözlerin yalnız Mesih hakkında değil, diğerleri hakkında da söylenmesi Allaha küfr olduğuna işaret eylemiştir. Binaenaleyh Allahı âlemde ifna etmeğe uğraşan vahdeti vücud da'valarıda bâtıl ve küfürdür.

Velhasıl ne Mesih ilâh olabilir ne de âlem ve eczai âlemden her hangi bir şey, çünkü ilâh haddi zatinde zevalden münezzeh ve mafevk bir kudretin müdahalesinden azâde olmalıdır. Bunların ise hepsi helâk olabilir. Allah bunların ibkasını murad etmeyib de ihlâklerini murad edecek olursa hepsi derhal mahvolur, Allahın ülûhiyyetinde ve bütün bunlar üzerine dilediği gibi hakkı tasarruf ve kudret-ü hâkimiyyetinde ise asla şübhe yoktur. Zira ﴿وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾

bütün Semavat-ü Arz ve aralarındaki kâffei mevcudat mülk-ü melekûtü temamen ve müstakıllen Allahındır. -Ya'ni bütün mevcudat üzerinde icad-ü ifna, ıhya-vü imate ve sair her hangi bir suretle tasarrufı mutlak ve hakkı hâkimiyyet Allahındır. Binaenaleyh Allah dilediğini ibka, dilediğini ifna eder. Ve böyle yapmakla ne bir haksızlık etmiş olur. Ne de bir mukavemete ma'ruz kalır. Ve şübhe yok ki Mesih de bunların içinde ve Allahın hukmü tahtındadır. Bunun böyle olduğunu Nesârânın da bilmesi lâzım gelir. Zira ı'tikadlarının başında «her şey'in maliki, görülen ve görülmiyenin sanı' ve hâlikı bir İlâha ı'tikad» vardır. Böyle iken Mesihı hiç bir şey değilmiş gibi Allahın mülkü saymazlar, sonra dönüb Allaha müsavi tutarlar, sonra dönüb Allaha takdim ederek sağ tarafına geçirtir oturturlar. Ve bu suretle riyaset-ü hâkimiyyeti ona verirler de artık «Allah, dün Meryemden doğan ve

sh:»1628

Allahın takdirine karşı gelmeyib asılan ve çıkıb üstüne oturan Mesihten ibaretdir» diye hem Allaha hem Mesiha küfr ederler. Ve sonra da Mesihın nasutunu ta'mim ederek abai Yesuıyyeye bile hıssai ülûhiyyet vermek isterler. Bunlar Allahın maliki külli şey, Mesihın de kabili helâk olduğunu i'tiraf ettikten sonra dönerler Mesihın kabili fena olmadığını iddia etmek için şöyle bir takım şübheler ve sefsetalar de serd ederler: «Mesihın indellâh bir şerefi mahsusu yok mudur? Baksanızâ onun tevellüdü diğerlerine benzeyor mu? O mu'cizeleriyle bir takım ölüleri diriltirken, körlerin gözlerini açarken, çamurdan kuş yapıb uçururken Allahtan ba'zı şeyleri kurtarmış, Allahın halikıyyetine iştirak etmiş olmuyor mu? Binaenaleyh Allah ona ve onun vasıtasile bu âleme kendi cevherinden bir şey vermemiş midir? O halde Allahın cevheri kabili fena olur mu?» derler. İşte bu gibi şübühat ve tevehhümati de redd-ü izale için buyuruluyor ki:

Allah ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ﴾ ne dilerse halk eder ve dilediği gibi halk eder.» -Binaenaleyh ne Mesihı bir anadan halk etmesinde ve ne ona bir şerefi mahsus verib onun elile de halk-u ıhya yapmasında hiç bir şübheye mahal yoktur. Allah Isâyı böyle halk etmekle ona bir cevheri ülûhiyyet vermiş olmaz ve hele bunlarla Mesihın Allaha musavatı ve tekaddümü hiç lâzım gelmez. Ya'ni Allah tealânın icadı kendi zatından harice bir şey koparıb atmak suretile değildir. Mükevvenattan hiç biri ondan infisal, tevellüd, sudur, büruz etmez o hiç bir şeye kendini, kendinden bir cüzü vermez, böyle bir tasavvur zatullahda teferruk ve inhıtâl tasavvurı muhaldir. Allah doğurmaz halk eder, hem de neyi diler ve nasıl dilerse öyle halk eder. Dilerse bidayeten sâhai Semavat-ü Arzı ve besaitı ibda' ettiği gibi bir maddei asliyye olmadan halk eder. Dilerse bunların aralarındaki mahlûkatı halk

sh:»1629

ettiği gibi bir asıldan halk eder, Bunu da ya ibtidaen topraktan nebatat ve hayvanatı ve Âdemi halk ettiği gibi diler hilâfı cins bir asılden inşa' eder veya diler mücanis bir asılden inşa' eder. Bunu da dilerse bir erkekten dişi halk etmek suretile tenevvu' ettirir, netekim Âdemden Havvayı böyle halk etmiştir. Dilerse bir dişiden erkek halk etmek suretile tenevvu' ettirir, nasıl ki Isâyı da böyle halk eylemiştir. Dilerse hem erkek hem dişiden halk eder ki sair insanları da böyle halk etmiş ve etmektedir. Kezalik dilerse diride memat halk eder, dilerse ölüde hayat halk eder, dilerse mebzul halk eder, dilerse nâdir ve bimisal halk eder. Dilerse hiç bir mahlûku istihdam etmeden halk eder, dilerse sanayii beşeriyyede olduğu gibi diğer bir mahlûku tavsit ederek halk eder ki işte Isâ yedile kuş halk etmesi, ölüleri diriltmesi de bu kabildendir. Binaenaleyh Isâ da Allahın mahlûkudur, bunlar da, ve Isâ bunları yaparken Allaha karşı gelmiş, Allahdan ancak Allahın iradesini infaz etmiş ve ancak Allahın ülûhiyyetini isbat eylemiştir. Yoksa Allah istemese idi Isâ bunların hiç birini yapamazdı. İşte Allah böyle her dilediğini dilediği gibi halk eder, bir Meryemden bir Mesih de halk eder ve onun vasıtasiyle ölülerde hayat da halk eder, çünkü Allahdır.

﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ﴾ ve Allah her şeye kemali kudretle kadirdir. Ve her şeye

karşı alel'ıtlak kadirdir. Kudreti İlâhiyye hiç bir vechile kabili takyid-ü tahdid değildir. Her şeye kemali kudretle kadir olduğundan dilediği şey'i halk eder ve onda dilediği kadar kudret-ü şeref de halk eder. Sonra her şeye karşı alel'ıtlak kadirdir. Çünkü halk, halikın kendinden bir şey koparmak, kendi zatından, kendi kudretinden bir şey eksilmek demek olmadığından bütün mahlûkat ve onlarda halk edilmiş olan kudretler kudreti İlâhiyyeyi kendilerine nakl

sh:»1630

etmiş değildirler. Bütün aczi zatîleriyle onun tahti hâkimiyyetinde mahkûmı musahhardırlar. Bütün mahlûkat ve onlardaki kudretler, Allahın ve kudretinin parçaları ve tahavvülleri değil, eserleridir. Eserler ise müessirin aynı veya cüz'ü değil, ancak delilidir. Mahlûkat yekdiğerinden tesebbüb, tevellüd, tahavvül edebilir, bunun için eşyada fena, tahavvül ve ıstıfa ve tekâmül ve ihtilâfı meratib cereyan eder. Fakat bütün bunlar eşyanın Allaha nazaran değil, yekdiğerine nazaran olan nisbetleridir. Zira bütün eşyanın Allaha nisbeti mahlûkun halıkına mahkûmiyyet ve delâletidir. Bütün bu tahavvüllerden bu nisbetlerden eşyanın ve eşyadaki kuvvet-ü kudretin haddi zatında acz-ü fenası ve hepsinin fevkında ılleti kül ve muhıtı küll olan kudreti İlâhiyyenin yegâne hâkimiyyeti ve bakayı hâkimiyyeti okunur. Bunun içindir ki yalnız tabiati eşyayı tetkık ile uğraşan fenler bile ma'lûmatlarının başına ılliyyet ve bakayı ıllet kanununu yazarlar. Ve tahavvüli ılletten bakai ıllete vasıl olurlar. Yukarılarda da ıhtar ettiğimiz vechile fencilerin tahavvüli ıllet ve bakai ıllet ta'birleri beyninde zahiren bir tenakuz vardır. Ve bunun halli şudur: Tahavvüli ıllet ta'biri eşyai mahlûkada kudret-ü kuvveti mahlûkanın ifadesidir ki maksad, ılleti ma'lûle ve izafiyyenin tahavvülüdür. Bakai ıllet de ılleti hakıkıyenin tahavvülden azâde olarak hâkimiyyeti mutlakasını gösterir. Hasılı fanî ve mütehavvil olan bakî ve daim olandır demek tenakuz olduğundan akl-ü naklin şu noktada kat'î bir intıbakı vardır ki mahkûmı

tahavvül olan eşya gerek tenakus ve gerek tekemmül üzere yürüsün bunların bütün kemalleri ve kudretleri izafîdir. Ve hepsi tamamen bakî ve zeval-ü noksandan münezzeh olan kudreti baligai İlâhiyyenin mahkûmudur. Allah her şeye ve her şeye karşı kadîrdir ve hiç bir şey Allaha karşı kadir değildir. Allahdan başka her şey haddi zatında âcizdir. Bu da kudreti İlâhiyyenin hukmiyledir. Mesih de
sh:»1631
âciz, Muhammed de âciz, beşer de âciz, Melek de âcizdir. Arz-u semavatiyle ve aralarındaki bütün kâinatiyle hey'eti mecmuai âlem de âcizdir. Allah bunları her lâhza halk-u ifna etmekte ve hepsinin üzerinde mülk-ü melekûtunu ızhar edib durmaktadır. Ve binaenaleyh «Allah Mesih ibni Meryemden ıbarettir» diyenlerin kâfir olduklarında şübhe yoktur.

18. ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُ۬هُ﴾

Bir de Yehud ve Nesârâ «biz Allahın oğulları ve ahibbasıyız» dediler.» -Kendilerinin başka insanlara benzemediklerini, sair halka karşı ındallah böyle bir imtiyazları olduğunu iddia ettiler ve gurur ile Allahdan korkmaz oldular, binaenaleyh müslimanlar Allaha tevekkül ve istinad ederken her ne yapsak Allah bizi sever zann edib de böyle bir gurura düşmemeli ve Allahın kulları olduklarını unutmamalıdırlar. Bunu Nesârânın söyledikleri ma'lûm ise de Yehudîlerin söyleyib söylemedikleri mevzuı bahs olmuştur. Fakat ibni Abbas radıyallahü anhümadan rivayat edildiğine göre sebebi nüzul asıl Yehudîler olmuştur. Çünkü Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Yehudîlerden bir cemaati dini islâma da'vet ve Allahın ıkabiyle inzar etmiş idi, buna karşı «bizi bununla mı tehdid ediyorsun « نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُ۬هُ» demişlerdir. Nesârâya gelince: İncilde «Mesih ben babama ve babanıza gidiyorum» ta'birinin bir imtiyazı mahsus davası olduğu belli fakat bunu ne gibi bir mefhum mülâhaza ederek söyledikleri cayi tetkık görülmüştür. Denilmiş ki Yehud bununla ibnullah dedikleri Uzeyre intisablarını Nesarâ da ibnullah dedikleri Mesiha intisablarını kasd etmişler ve intisab ile kendileri şeref-ü imtiyazda Allahın torunları hukmünde tutmuşlardır demek olur. Yahud doğrudan doğru Allaha intisablarını kasdederek Allahın kendilerine bir baba gibi şefik ve atıfetkâr ve kendilerinin Allah
sh:»1632
yanında sevgili oğulları gibi nazlanabilecek derecede mukarreb ve kıymetdar olduklarını iddia etmişlerdir ki her iki surette ebnaullah ta'biri mecaz demek olur. Diğer yerlerde de işaret ettiğimiz vechile edyanı salifede ve alel'husus lisanı Ibranîde Allah tealâya rauf ve rahîm ma'nâsından mecaz olarak « اب » ıtlakı tecviz edildiğini ve Hazreti Isânın da bu ma'nâ ile münacatında ve mevaızında bu ta'biri kullandığını ve fakat bunun sonradan suiisti'mal edilerek hakıkat gibi telâkkı edilmeğe başlandığını ba'zı ulema zikretmişlerdir ki işte ibin ta'biri de bu suiistimal cümlesindendir. Netekim asıl Ibranîce İncilde « ابن » ve « ولد » ta'birleri bulunmadığı halde « اب » ta'birinin gûya buna bil'istilzam mesağ vermiş olması zanniyle sonraki İncillerde dercedilmiş olduğunu naklediyorlar. Ihtimalki bunda Yehudun « عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ » demiş olmaları da bir misal tutulmuştur. Ba'zı Nesarâ Mesih hakkında «ibnullah» ta'birinin şeref ve kurbiyyetten mecaz olduğunu söylemişlerdir. Lâkin bunun samimî olmayıb bir tesettür olduğu anlaşılıyor. Zira balâda zikredildiği veçhile İznık Sinodunun ı'lân ettiği esasatı ı'tikadiyyelerinde «babasının cevherinden» diye tasrıh edilmiş olması bunu tevellüd nazariyyesiyle bir hakikat gibi isnad ettiklerini göstermektedir. Ancak kendileri hakkında « اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ » demelerinin mecaz kasdiyle olduğunu kabul etmek mümkindir. Bu surette « وَاَحِبَّٓاؤُهُ » atfi bir atfi tefsir olmak lâzım gelecektir, bu da hılâfı zâhirdir. Biz bir takım Nesarânın ve ezcümle Protestanların işbu evlâdlık iddiâsına sıkı bir surette sarıldıklarını görüyoruz. Halbuki Mecaz olan bir ifadeye bu kadar şiddetli bir taassubla sarılmanın vechi izah edilemez. Anlaşılıyor ki bunlar «biz Allahın evlâdlarıyız» demekle, Allah olduğunu iddia ettikleri Mesiha intisab kasd ediyorlar, fakat bunu sureti umumiyede mecaz olarak değil yine tevellüd nazariyyesini ta'kıb ederek ve bir hakikat gibi mülâhaza ederek
sh:»1633
söyliyorlar. Çünkü bunlar Mesihın insaniyyetini cüz'î ve şahsî değil, bir nâsuti küllî farz ettiklerinden ve bu nasuti küllî ile de alel'umum beşeriyyete şamil bir ma'na değil, Nasrâniyyet tenasülü içinde bir kısmı

mahsus kasd eylediklerinden dolayı Mesiha « ابن الله » derken onu Allah ile bir cevherde ittihad ettikleri gibi kendilerini de ebnâullah veya evlâdullah namiyle yad ederken cevheri Mesih ile ittihadlarını söylemek istiyorlar. Bu suretle bu ta'bir avammı Nesârâya nazaran bir mecaz, havassa nazaran da bir hakıkat gibi mülahaza ediliyor. Netekim cezüvitlerdeki « ابـاء يسو عيه » ta'biri de bunun bir muzayifidir. Ve işte Nesarânın teslis muammasını bir ukdei sirriyye olarak iltizam ve ta'kıb etmelerinin sirri, lâhut ile bir kısımı nasutî tevellüd nâzariyyesiyle birleştirilerek kendilerinden abâ ve ebnâ silsilesi içinde bir hanedanı ülûhiyyet teşkil etmek sevdası ve bu suretle kendilerini her nevi' mes'uliyyetten azâde addedib sair halk ve aksamı beşer üzerinde bir hakkı temellük ve mutlak bir tasarruf ve hâkimiyyet iddia eylemek hulyasıdır ki « نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهُ » dedikleri zaman da «biz bir hanedanı ülûhiyyetiz» demek isterler ve kendilerinde böyle bir imtiyazı mahsus farz ederler. Her halde âyet, bize gösteriyor ki gerek Yehudî ve gerek Nesârâ nakzı misak ile dini haktan çıkmış, hakıkî veya mecazî bir tevellüdi alihe hulyası tutturarak kendilerini « عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ » olan Allahın kulları değil, evlâdı veya evlâdlığı ve münhasıran ahbabı ve küfvü addeylemek gururuna düşmüşler, hukukullah ve hukukı ıbad tanımaz ve Allahdan korkmaz olmuşlardır. Ve bu gurur kendilerinin sebebi felâketi olmuş ve olacaktır.

﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed sen onlara de ki ﴿فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْۜ﴾ öyle de Allah sizi günahlarınızla neye ta'zib edib duruyor ya? Katillere mi ma'ruz olmadınız? Esaretlere mi düşmediniz? Ni'metler devletler mi zayi' etmediniz,
sh:»1634
mesıhlara mı uğramadınız? ﴿بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَۜ﴾ hayır, siz Allahın oğulları veya ahbabı değil, zevil'ukul olarak halk ettiği mahlûklar cinsinden bir beşer, derisi çıplak âciz, fakat kabili idrâk bir mahlûksunuz, haddiniz bu, mahiyyetiniz budur. Allahın mahlûku ve onun kudret-ü iradesine mahkûm bulunmak haysiyyetiyle diğerlerinden hiç bir farkınız yoktur. Ne olsanız bir mahlûk olmaktan kurtulamazsınız. Allahı sevenler hiç Allaha muhalefet eder günaha girer mi? Sonra Allah sevdiklerine azab eder mi?. Allah ise mahlûklarına karşı hiç bir hususta mecbur değildir. Alel'ıtlak faili muhtardır.

﴿يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ﴾ dilediğine mağfiret eder, seyyiatını hasenet ile örter, rahmet-ü mahabbetine mazhar eder.» -Ki bunlar Allaha ve Peygamberlerine iyman eden ve iymanlarında sebat eyleyenler miyanında bulunurlar. ﴿وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ﴾ dilediğine de azab eder. Seyyiatının cezasını çektirir.»- Allaha şirk koşan, mahlûku hâlık yerine koyanlar için de bu azab muhakkaktır. «

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۚ

» İşte mahlûkun hâlık karşısında mevkıi bu iki meşiyyetin alesseviyye ıhtimali mutlakıdır. Ve böyle olmakta sizin cinsi beşer içindeki sair halktan hiç bir imtiyazınız yoktur. Dün çır çıplak bulduğunuz, yalın ayak başı kabak zaruretler içinde kıvrandığına güldüğünüz, insan yerine koymayıb her türlü hakaret lâyık gördüğünüz bir ferd veya bir kavm yarın bakarsınız ki Allahın lûtfı bir ferd veya bir kavm yarın bakarsınız ki Allahın lûtfı mağfiretine ermiş tepenize çıkmıştır. Bu gün saadetlere gömülmüş, cihana hâkim olmuş, istikbalini te'min etmiş zannettiğiniz bir ferd veya kavm obir gün bakarsınız ki Allahın bir belâsına çatmış, hâki helâke serilmiş, ateşler içinde yanmakta, ıztırablar içinde kıvranmaktadır. Allaha karşı bütün cinsi beşer şu iki takdirin ihtimali tenevübüne alesseviyye mahkûmdur. Çünkü

﴿وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۘ﴾

sh:»1635
bütün Semavat-ü Arz ve bunların aralarındaki kâffei mevcudât hepsi bir mülk, bir hukûmet, bir saltanattır. Bu memleketin, bu hukûmetin, bu saltanatın hepsi temamen ve müstakillen Allahın milkidir. Ve hepsi Allaha milkiyyetle mensubdur. Mevcudattan hiç birinin Allaha mahlûkıyyet ve memlûkiyyet, ubudiyyet ve mahkûmiyyetten başka bir suretle intisab iddia etmeğe hakkı yoktur. Hepsi onun mülk-ü melekûtu tahtinde zebûn ve mahkûmdur. Allah bütün bunlar üzerinde halk ve zabt-u idare, icad-ü ifna, ihya ve imate, taltıf-ü tecziye ile dilediği gibi tasarruf eder. Ve bu hak ancak onundur.» -Arz üzerinde çırçıplak olarak halk edilen ve mahlûkatı Arzıyyenin bir kısmı kalilinden ibaret bulunan cinsi beşer ve beşer içinden bir kısm halk nasıl olur da öyle bir iddiada bulunabilir? Halbuki ﴿وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُ﴾ en nihayet varılacak, baş vurulacak olan yegâne merci' de ancak odur.»- Bu gün bu iddiada bulunanlar da diğerleri gibi onun tahti hukmünde bu Dünyadan çekilib Âhırete gitmeğe ve gittikleri zaman da başkasına değil, ancak ona varmağa ve onun huzurunda hisab verib taât veya ısyanlarının, iyilik veya kötülüklerinin acı veya tatlı cezasını çekmeğe mecburdurlar. Bu böyle iken kabili idrâk olan beşeriyyet bunu nasıl düşünmez ve nasıl Allaha ısyandan çekinmez de öyle bâtıl gururlara saplanır?

Şimdi bu müahaze ve ıhtardan sonra da'vette bir talâttuf olmak üzere iltifat tarikıyle buyuruluyor ki:

19. ﴿يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Ey Ehli kitab

﴿قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ﴾ fetreti rüsüle karşı, ya'ni vahıylerin kesildiği ve eserlerinin nisyan, tagyir ve tahrif ile indirse yüz tuttuğu ve dini hakkın bilinemez, tanınamaz hale geldiği bir
sh:»1636
fetret zamanında size o Resulümüz Muhammed geldi, sizin için, siz beşerin selâmet-ü saadeti için acı tatlı her türlü ahkâm ve ahbarı hakkı beyan ediyor ki

﴿اَنْ تَقُولُوا مَاجَٓاءَنَا مِنْ بَش۪يرٍ وَلَا نَذ۪يرٍ﴾ yarın Âhırette huzurı İlâhîye varıb hisaba çekildiğiniz vakıt «bize ne bir mübeşşir ne de münzir gelmedi» -mukaddema gelenlerin de asarı bozulmuş münderis olmuş, biz fetret içinde kalmıştık»- demeyesiniz, böyle i'tizar etmeyesiniz

﴿فَقَدْ جَٓاءَكُمْ بَش۪يرٌ وَنَذ۪يرٌ﴾ işte size tam bir mübeşşir ve münzir geldi. -Bundan böyle öyle bir i'tizara da hakkınız kalmadı ﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ﴾ Allah da alâ külli şeyin kadîrdir.»- Binaenaleyh beşerden Resul göndermeğe, hem bunu bir zaman bir sünneti cariye yaparak mütevaliyen göndermeğe hem de bunları inkıtaa uğradıb fetretler halk etmeğe ve sonra bu fetretler içinde unutulan hakıkatleri tezkir ve her şeyi ta'lim-ü beyan edecek ve beşeriyyetin bütün uzr-ü dalâlini kesecek bir Peygamber halk edib göndermeğe dahi kadirdir. Velhasıl kahra da kadir lutfa da kadırdır. O halde en ziyade muhtacı irşad bulunduğunuz bir fetret zamanında gönderilmiş olan bu Resuli zişanın, bu nimeti İlâhiyyenin kadrini takdir ediniz, beyanatına kulak verib itaat ediniz. Eskisi gibi küfr-ü küfrandan, nakzı misaktan sakınınız ve bu sayede günahlarınızın magfiretini isteyiniz. Ve biliniz ki her ne olsanız sonunda dönüb dolaşıb « وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ » olan Allah tealânın huzuruna varacaksınız ve ona karşı fetrette kalanlar gibi i'tizara da imkân bulamıyacaksınız, bütün mes'uliyyet üzerinize yüklenib kalacak ve kendi azabınızı kendi eliniz ve kendi meşiyyetinizle bile bile hazırlamış bulunacaksınız. Ey Yehud ve ey Nesârâ siz bu gün de huzurı İlâhîde bulunduğunuzu mülâhaza eder ve elinizi kalbinize koyub vicdan selâmetiyle bir düşünürseniz,

sh:»1637

İbrahimin duası, Musânın ıhbarı, Isânın tebşiri olan o Peygamber, o ruhı hak, o beşîr-ü nezîr henüz bize gelmedi diyemezsiniz ve fetretler içinde karmakarışık olmuş, bin türlü tağyirat ve tahifata uğramış ve maamafih yine delâlet ve sarahatiyle bu Peygamberin geleceğini bildirmekte bulunmu olan Tevrat ve İncilden sonra Muhammed Resulullahın geldiğini ve Kur'anın her şübheden sâlim olarak mevcdiyyetini inkâr edemezsiniz

﴿٢٠﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
اِذْ جَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَٓاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَاٰتٰيكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا
مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢١﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى
كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ
﴿٢٢﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا
حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٣﴾
قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا
عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ
فَتَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿﴾

sh:»1638

﴿٢٤﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَٓا اَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا
فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَٓا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ
اِنِّى لَٓا اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِى وَاَخِى فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ
الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ
فِى الْاَرْضِ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿﴾

.

Ya Muhammed! Sen bu beyanat cümlesinden olmak üzere şunu da hatırlat:
Meali Şerifi

Bir vakit de Musâ kavmine şöyle demişti: Ey kavmim, Allahın size olan ni'metini düşünün, zira içinizde Peygamberler vücude getirdi ve sizi mülûk yaptı, ve size âlemînden hiç birine vermediği şeyi verdi 20 Ey

kavmim, haydi Allahın sizin için yazdığı Arzı mukaddese girin ve arkanıza dönmeyin ki husrana düşerek berbad olursunuz 21 Ya Musâ, dediler: Orada bir kavm var hepsi cebbar, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya giremeyiz, şayed çıkarlarsa biz de gireriz 22 Onların o, korktukları kimselerden Allahın ni'metini iymanına kavuşturduğu iki er çıktı dedi ki "üzerlerine hücum edin kapıyı tutun bir kerre ona girdiniz mi muhakkak galibsinizdir, haydin Allaha mütevekkil olun gerçekten mü'minlerseniz 23 Ya Musâ, dediler: Onlar orada bulundukça biz oraya ebedâ giremeyiz, haydi sen rabbınla git ikiniz harb edin biz işte burada otururuz 24 Dedi: Yarab, görüyorsun ben nefsimle kardeşimden
sh:»1639
başkasına söz geçiremiyorum, artık bizimle o fasıkler kavminin arasını ayır 25 Buyurdu ki artık orası onlara kırk yıl haram kılındı, oldukları yerde sersem sersem dönüb duracaklar, artık acıma o fasık kavme
26

____

20. ﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه﴾ Hani bir vakıt Musâ, kavmine şöyle demişti:

﴿يَاقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ ey benim kavmim, Allahın size olan ni'metini

zikr-ü yad ediniz.

﴿اِذْجَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَاٰتٰيكُمْ مَالَمْ يُؤْتِ اَحَدًا

مِنَ الْعَالَمِينَ﴾ o vakıtki ni'metini ki içinizde Enbiya yarattı ve sizi mülûk kıldı ve size âlemînden

hiç birine vermediği şeyler verdi.» -Âlemde hiç bir kavmde Benî İsraildeki kadar çok Peygamber ba'sedilmemiş bulunduğu ma'lûmdur. Mukaddema evlâdı Ya'kub Esbat, sonra Musâ, Harun, Yûşa' ve ezcümle Hazreti Musânın kavminden ıhtiyar edib beraber Tura gittikleri yetmiş zat ve daha sonra nice Enbiyai Beni İsrâil gelmiştir. Ancak âyetin ilerisinden sureti kat'iyyede anlaşılıyor ki Hazreti Musâ bu ıhtarı yaptığı zaman Beni İsrail henüz Arzı mukaddese girmemiş ve daha bir vatan tutmamış ve henüz mülûk

devrine ermemişti. O sırada da Musâ, Harun ve yetmiş zat ile « وَجَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَاءِ »

mütehakkık ise de «sizi mülûk kıldı» demek nasıl mümkin olabilir? Gerçi bunun tahakkukı vukuuna binaen istikbalden ma'zı ile ta'bir olarak» kılacaktır, kılacağı muhakkaktır veya ezelde böyle takdir etmiştir» ma'nâsına olması ve binaenaleyh Enbiyadan bütün enbiyai Beni İsrail mülûktan da bütün mülûkı Beni İsrail kasdedilmesi muhtemildir. Bu surette hasılı meâl: «Ey benim kavmim! muhakkak ki Allah sizin içinizde daha bir çok Peygamberler yapacak ve sizi mülûk kılacak, saltanatlara nâil
sh:»1640
edecek ve size diğerlerine vermediği şeyler verecek, şimdi Allahın bunları yaptığı veya takdir ettiği vakıt size olan ni'metini yad ve tefekkür ediniz de ona göre hareket eyleyiniz» demek olur. Ve Hazreti Musânın bu tezkiri o günkü zamanı hale değil, sırf istikbale aid bir ni'meti, bir takdiri ezelîyi gaybden tebşir ve ıhbar telâkkı edilmek lâzım gelir. Filvakı' Beni İsrailin Mısırdan hurucundan Hazreti Yahyayı katl ve Hazreti Isâyı katle teşebbüs ettikleri zamana kadar içlerinden büyük küçük pek çok Enbiya ve mülûk gelmiş ve bu miyanda Hazreti Davud ve Süleyman saltanatı gibi nübüvvet ve mülkü cem'eden emsalsiz saltanatlar da geçmiş bulunduğunda şüphe yoktur. Ve burada Beni İsrailin o zamana kadar bâşka milletlere nasîb olmıyan en mes'ud devirlerine işaret de yok değildir. Fakat asıl maksad bu olsa idi «

اِذْجَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا » denilmek lâzım gelir ve bu daha veciz ve

daha vazıh olurdu. Halbuki « اِذْجَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا » buyurulmakla

ba'zısını Peygamber ve hepsini mülûk yapan bir ma'nâ kasdedilmiş olduğu anlaşılıyor. Bunun için ekâbiri

müfessirînden Süddî ve saire burada mülûk « احرار » demek olduğunu göstermişler ve hurriyyetten murad da tam ma'nâsiyle hurriyyet, ya'ni hurriyyeti şahsıyye ve siyasiyeye şamil bir ma'na olduğunu

anlatmışlar da « وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا » ya'ni « وَجَعَلَكُمْ اَحْرَارًا تَمْلِكُونَ اَنْفُسَكُمْ وَلَا تُمْلَكُونَ وَلَا يَغْلِبُكُمْ عَلَى اَنْفُسِكُمْ غَالِبٌ بَعْدَ مَا كُنْتُمْ فِى اَيْدِى الْقِبْطِ خَدَمًا وَمَمْلُوكِينَ وَمَغْلُوبِينَ بِمَنْزِلَةِ اَهْلِ الْجِزْيَةِ » demişlerdir ki «siz mukaddema kavmi kıbtın elinde

bulunduğunuz, hizmetçi, köle ve ehli cizye menzilesinde mağlûb ve mahkûm olduğunuz halde sizi tahlıs edib kenidinize malik ve hukukı insaniyyei şahsıyye ve siyasiyyenize sahib, nefsinizi zabt. Ve umurunuzu idareye kadir ahrar kıldı, artık kimsenin memlûkü, kölesi, hizmetcisi değilsiniz ve ehli cizye gibi bir galibin tahtı galebe ve istilâsında bulunmuyorsunuz. Hem şahsan hurr hem de cemaaten ve siyaseten hursünüz» demektir. Ve bu ma'nâ hem nazmi âyete daha muvafık
sh:»1641
ve hem faidei zaideyi mutazammındır. Bu surette Hazreti Musânın bu tezkiri yalnız ni'meti mev'ude ve müstakbeleyi ıhbar değil, ni'meti vakıayı ve netaici zaideyi mutazammındır. Bu surette Hazreti Musânın bu tezkiri yalnız ni'meti mev'ude ve müstakbeleyi ıhbar değil, ni'meti vakıayı ve netaici mürettibesini ıhtardı ki hasılı meali şu demek olur: Ey benim kavmim, Allah sizin içinizde Peygamberler yarattı ve sizin hepinizi esaret ve mahkûmiyetten kurtarıb sultanlık demek olan hurriyyete nail etti ve size öyle harikul'âde şeyler ihsan eyledi ki şimdiye kadar hiç bir kavme nasıb etmemiştir. Binaenaleyh ey ümmeti ahrarım Allahın bu ni'metlerinin kadrini biliniz, kendinizi iyi idare ediniz. Peygamberlerinizin Allah tarafından size ıhbar ve tebliğ ettikleri ve edecekleri hususatı hüsni rızanızla gereği gibi icra ve tatbık eyleyiniz de bu ni'metlerden mütena'ım ve Allahın bu ihsanlarından müstefid olmasını biliniz» demek olur ki hurriyyet sultanlığının asıl kıymet ve ehemmiyyeti kendine sahib ve hukukuna malik olmanın ma'nâsı ve faidesi lâübalilik değil ınsanı cidden mes'ud edecek makasad-ü masaliha sarfı cehd için hüsni ıhtiyardır. Bu ise evvel emirde ilm-ü ırfana mütevakkıftır. Buna da her zaman ve her şahs için aklı şahsî ve tecribei ferdiyye kâfi gelmez, her şeyden evvel bir imdadı mahsusı ilâhîye ya'ni ıhbarı Enbiyaya ıhtiyac vardır. Binaenaleyh umumiyyetle hurriyyetten müstefid olabilmek için Enbiyaya iyman ve ıhbar-u irşadlarına müracaat ve itaat etmek lâzım gelir. Allah da bunları vermiştir. O halde Allahın bu ni'metlerini yad ediniz de 21.

﴿يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ Ey

benim kavmim, Arzı mukaddese giriniz ki Allah onu sizin için yazdı, ya'ni size vatan ve mesken olmak üzere takdir ve kısmet etti, Levhi mahfuza yazdı. Binaenaleyh buna emin olarak ve başka bir endişeye tâbi

olmıyarak azm-ü cehd edib oraya giriniz ﴿وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰى اَدْبَارِكُمْ﴾ ve girisin giri ardınıza dönmeyiniz.» -İmansızlık edib mürtet olmayınız veya
sh:»1642
sebatsızlık edib karşınızdakilerden kaçmayınız, Mısıra ve Mısırdaki hali esarete avdet etmeğe kalkmayınız ki ﴿فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ hepiniz haib-ü hasir olursunuz, Dünya ve Âhiret husrana düşer,

her şeyden mahrum kalır, ziyana uğrar, ziyan olursunuz»- ya'ni kısmetiniz geride değil ileridedir. Bu kısmet de mutlak değil, iyman ve taat, mücahede ve sebat ile meşrut ve mukayyeddir. Netekim balâda «

اِنِّى مَعَكُمْ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِى الاية » buyurulmuştu. İşte o günahların keffaretlenmesi ve o Cennetlere duhul bu şartlar altında ve Arzı mukaddese duhul ile mümkin olacaktır. Yoksa haliniz berbaddır. Allahın emrini, Peygamberlerin tebliğini dinlemiyecek olursanız hurriyet, esaretten ziyade sebebi husran olur. Haydi azm-ü cehd ediniz oraya giriniz.

ARZI MUKADDES, arzı mutahher ve mubarek demektir ki beyti makdisin bulunduğu arzdır. Vaktiyle bir çok Enbiyanın mekarri olduğundan böyle tesmiye olunmuştur. Bir rivayete göre İbrahim aleyhisselâm cebeli Lübnana çıktığı zaman Allah tealâ «bak, gözün nereye kadar yetişirse orası mukaddestir ve

zürriyyetine mirastır.» buyurmuş. Bunun ta'yin ve tahdidinde tur ya'ni cebel ve havalisi denilmiş, Dimeşk, Filastîn ve Ürdünnün bir kısmı denilmiş, Arzi Şam da denilmiştir. Hazreti Musa Mısırdan çıkdıktan sonra arzı Şamda iskân va'dedildiği ve Beni İsraîlin buna razı mevaid dedikleri de söylenmiştir.

İbni ceriri taberî, der ki «en doğrusu Nebiyyullah Musa aleyhisselâmın dediği gibi» arzı mukaddes demekle iktifa olunmaktır. Çünkü şu arz veya bu arz olmasın hakikati sıhhati ancak haber ile bilinebilir. Halbuki bu babda şehadeti kat'iyye denebilecek hiç bir haber yoktur. Şu kadar ki bu arzı mukaddes Furat ile Arişi Mısır beynindeki arzdan haric de olmıyacaktır. Çünkü bütün ehli te'vil
sh:»1643
ve siyerin ve ulemanın bu hususu ihbarda icma'ları vardır.» ilh.

Musânın bu teklifine karşı kavmi ne dediler bilirmisiniz? 22.

﴿قَالُوا يَامُوسٰى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾ ya Musâ o dediğin yerde öyle bir

kavm var ki hepsi cebbar, ya'ni mukavemet edilmez istediğini zorla cebren ve kahren yaptırır, yahud boylarına yetişilmez iri, güçlü kuvvetli, div gibi adamlar

﴿وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا﴾ onlar oradan çıkmadıkça biz aslâ

oraya girmeyiz. Binaenaleyh ﴿فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ﴾ . Orada şayed

oradan çıkarlarsa biz de muhakkak gireriz» dediler. -Allaha ve Peygambere karşı geldiler, duhul emrine icabeti «deve iğnenin deliğinden geçerse» kabilinden muhale ta'lık etmek istediler ve sanki «balık kavağa çıkarsa biz de oraya gireriz» demiş oldular. Yukarıda geçtiği vechile on iki nakıb tecessüs için gönderildiklerinde iri iri korkunc bir takım ecsam ve menazır ve bir kuvvet-ü şevket görmüşler, tutulmuşlar tehlükelere ma'ruz olmuşlar, korkmuşlar ve döndükleri zaman ikisinden ma'adası kavmlerine neşr-ü işaa etmişler ve korkutmuşlar.

Müfessirîn temsilî bir ifade ile nakl ederler ki Musâ aleyhisselâm nakıbleri teçessüs için gönderdiği zaman bu cebbarlardan biri bunları görmüş ve hepsini tutmuş, bağçesinden getirmekte olduğu bir meyva ile beraber torbasına koyub melikin önüne götürmüş saçıvermiş ve «garib değil mi bunlar bizimle harb etmek istiyorlar» demiş, melik de «haydi sahibinize gidiniz ve gördüklerinizi haber veriniz» diye bunları salıvermiş, korku içinde gelmişler. Vak'ayı Hazreti Musâya anlatmışlar, o da bunu kimseye söylememelerini emretmiş, fakat dinlememişler, ancak içlerinden fetâyi Musâ Yuşa' ibni Nun ile damadı Musâ
sh:»1644
Kâleb ibni Yufanna, işi teshile çalışmışlar çok güzel, çok hoş, ni'meti bol bir memleket, ahalisinin gövdeleri iri bedenleri kuvvetli ise de kalbleri zaiyf demişler. Diğer onu ise halkın gözlerini korkutmuş yıldırmışlar, gazadan imtina' etmelerine sebeb olmuşlardır. Bu nakılde cebabire hukûmetinin kuvvetli bir zabıta teşkilâtı bulunduğu ve Benî İsraîlin kendilerine hücum fikrinde olduğuna vakıf bulundukları anlatılmış demektir ki bunların kuvvetlerini ve cesametlerini tasvir yolunda Benî İsraîlin türlü türlü hikâyeleri, masalları vardır. Ezcümle bu cebabire hukûmetini başı gökte mağrur ve mütekebbir bir şahıs misaliyle temsil demek olan ac yahud uc ibni unuk masalı bu miyanda nakledilir ki fevkalâde büyük ve kuvvetli de olsa cebbar bir hukûmetin kudreti İlâhiyye ile nagehanî bir darbe altında mavh-ü munkarız olabileceğini anlatır. Lisanımızda «ucu boluk» diye ma'ruf olan bu tarihî masalı burada nakletmek mevzuı bahs noktai nazarından faidelidir. Şöyle ki:

Nakıbler tecessüse çıktıkları zaman uc ibni Unuk ile karşılaşmışlar ki üç bin üçyüz otuz üç arşın uzunluğunda boyu varmış ve üç bin senedir yaşıyormuş, rast geldikleri zaman başında bir deste odun varmış, bunları tutmuş o destenin içine koymuş karısına götürmüş «bak bunlar bizimle harbetmek sevdasında bulunuyorlar» diye önüne atıvermiş «şunları ayağımın altında ezivereyim mi?» Demiş, o da «hayır öyle yapma, bırak gitsinler, gördüklerini kavmlerine haber versinler» demiş, bırakıvermişler, onlar da bunların ahvalini gözden geçirmişler, görmüşler ki üzümlerinin bir salkımını dört beş kişi götürebiliyor nihayet çıkmışlar, birbirlerine «eğer bunları Benî İsraîle haber verirseniz nebiyyullaha karşı irtidad ederler, binaenaleyh ketmedelim, yalnız Musâ ve Harun aleyhimesselâma söyliyelim, onlar ne reiyde bulunacaklarsa bulunsunlar» demişler ve beyinlerinde böyle ahd-ü
sh:»1645
peyman etmişler ve yanlarına bir tane de üzüm almışlar ki bir adam ağırlığında varmış. Fakat geldiklerinde Kâleb ile Yûşa'dan maadası ahidlerinde durmamışlar her biri kendi sibtlarını harpten nehyetmeğe ve gördüklerini anlatmağa başlamışlar.

Daha sonra Musânın ordugâhı bir fersah murabbaı imiş, Uc gelmiş bunlara bakmış, dönmüş dağdan bu

asker mıkdarında ve değirmen taşı şeklinde kocaman bir kaya yontup ordunun üzerine bastırmak için başına almış, Allah tealâ da bir hüdhüd göndermiş, başına göre kayanın ortasını oymuş. Delinmiş birdenbire Ucun boğazına geçmiş, geçince sendelemiş yıkılmış, çabalarken karşıdan Hazreti Musâ yürümüş, boyu on arşın imiş, on arşın da asâsı varmış, on arşın da sıçramış, bu otuz arşın irtifa'da ancak topuğuna yetişmiş vurmuş fakat öldürmüş, bunun üzerine etraftan hançerlerle üşüşmüşler ve başını koparmışlar.

Bu, bir Devletin sureti inkırazını temsildir. Uc ibni Unuk bir şahsı hukmî fakat tarihî bir masaldır. O zaman Arzı mukaddeste sakin olub icrayı hukûmet eden bir kavmin timsalidir. Âhad, aşerât, miat, ülûf meratibi a'daddan her birinin ilk adedi ferd olan «üç» adedine zarbının hasılı bulunan üç bin üçyüz otuz üç adedi Fisagorîlerin aded ta'miyesine me'haz olan sirrî bir usul ile bu devletin dairei hukmünü, arazısini, kuvveti maddiyyesini gösterir. Bununla üç bin üçyüz otuz üç arşın, Hazreti Musanın on arşın boyu tarafeynin maddeten mukayeselerine bir mi'yar teşkil eder. Üç bin sene bu kavmin eskiliğini, başındaki odun kabili iştial bir fitneyi temsildir ki bu casusların gelişi ve tutuluşları da bu fitneye bir zamime olmuş demektir. Kadın, hukümdarın şehveti ve maiyyeti, üzüm servet ve ziraatin feyz-u bereketi, taş o devrin mancınık ve saire ile vesaitı harbiyyesi, bakış ve dönüş Benî İsraîlin vürudundan sonraki tedabir ve istihzarat. Hüdhüd, tasarrufı
sh:»1646
İlâhî; taşın delinmesi merkezi hukûmetin fesad ve inhılâli, boğazına geçmesi tedabiri harbiyyenin aksül'ameli ve ıhtilâli dahilî, sendeleyib yıkılmak Devletin ızmihlâli bu sırada Hazreti Musânın yürümesi Benî İsrailin ahiren hücumu, üç bin küsura nisbetle Musanın on arşın boyu Beni İsrailin ve bulundukları arazının mıkdarı, Asâ Hazreti Musânın kuvvei ı'cazı, bunun on arşın boyu harben kat'edilen mesafe, on arşın sıçrama bilâ harbin işğal edilen mesafe, otuzar arşın irtifa' üç bin üç yüz küsura nisbetle ifna edilen kuvvet ve işğal edilen arazı, topuktan vurulub ölmek koca bir Devlet ve memleketin kenarından ve güzergâhından cüz'î bir yerin işgaliyle muzmahil oluvermesi ve nihayet etraftan üşüşüb başını koparmak hükûmetin ifnası ve memleketin akvamı mücavire tarafından taksim ve istilâsıdır.

Yeknazarda bundan Beni İsraîlin Arzı mukaddese duhulü Hazreti Musânın hayatında olmuş gibi zannedilirse de bunun yanlış olduğu söyleniyor. Binaenaleyh burada Hazreti Musanın da şahsı değil ma'neviyyeti de dini mülâhaza edilmiş demek olur.

Şimdi bunları nakletmekten maksadımız efsanelere karşı beyanatı Kur'aniyyenin ihkâm ve itkanını anlatmaktır. Kur'an bize gösteriyor ki Beni İsraîlin bu gibi efsaneleri boyunu göklere çıkardıkları Acların Ucların, divlerin asl-ü hakikati iki kelimeden ibarettir: « قَوْمًا جَبَّارِينَ ». Bu ve bu gibi ümemi salife kıssalarında doğrudan doğru Kur'anın ifadei muhkemesine dikkat etmek ve nazarları hayalden hakikate nasıl tevcih ettiğini anlamak lâzımdır. Müfessirînin bu gibi makamlarda böyle hikâyeleri nakılden maksadları, Kur'anı bunlarla tefsir ve izah fikrini vermek değil, kitabı mübînin beyanatı muhkemesi ile rivayatı salifenin mahiyyetlerini ölçmek için bir mıkyas ve misal vermektir. Bunu fark-u temyiz edemiyenler Kur'anın ma'nasını bunlara irca' ederek tasavvur etmek
sh:»1647
lâzım geldiği zannına düşerek pek çok hatâ etmiş olurlar. Allah tealâ bu gibi tezkîrat ile müslimanların diğer Ehli kitab gibi efsaneler peşinde dolaşmamalarını ve dini hakkı evham ve hayalâtta değil kîtabına «kitabı mübîn», «kitabı hakîm» ıtlak etmiş « مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ » buyurmuştur. Hakikat mümkin iken mecaza gidilmemesi lüzumunu öğretmiştir. Sûrei «Bakare» de « اِنَّ اللّٰهَ لَايَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَابَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَاۜ » âyetin ve sûrei «Âli ımran»a bak.

Hasılı Beni İsraîl Hazreti Musaya karşı «biz Arzı mukaddese girmeyiz» diye dayattılar. Ancak 23. ﴿قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذٖينَ يَخَافُونَ﴾ korkanlardan, ya'ni Allahdan ve Allahın emrine muhalefetten korkanlardan iki er -ekser rivayete göre Yuşa' ve Kâleb- ki ﴿اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا﴾ Allah, iksini de in'amiyle mes'ud eylemişdi, bunlar dediler ki

﴿ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ﴾ üzerlerine kapıyı tutunuz, giriniz

﴿فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ﴾ çünkü onu tutub girdiniz mi, siz muhakkak

galibsiniz.» -Binaenaleyh böyle yapınız ﴿وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا﴾ ve ancak Allaha

dayanınız ﴿اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Allaha ve nübüvveti Musâya mü'min iseniz böyle

yapınız.»- Allahdan korkan ve mes'ud olan bu iki er, Hazreti Musânın nübüvvetine ve va'd-ü ıhbarlarındaki sıdkına bihakkın iyman etmekte bulunmuş olduklarından gördükleri kuvvet-ü şevkete rağmen lûtfi hakkile misaklarında sebat ederek bu suretle ı'timad ve emniyyetlerini beyan ve kavmlerinin itaate teşvik-u terğib eylemişler ve bunlar bidayeten bu sebatta mahzerı in'amı İlâhî oldukları gibi bil'ahare Arzı mukaddese girmek ni'metine de nail olmuşlardı.

sh:»1648

Diğer bir rivayete göre « رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ » Beni İsraîlin korkmakta oldukları cebbarlar kavminden iki recül demektir. Bunlar tevfikı ilâhî ile Hazreti Musaya iyman edib gelmişler ve cebbarların içleri dışları gibi kavi olmadığını bildiklerinden bu suretle teşvikatta bulunmuşlardır. Dahhak Said ibni Cübeyr ve Kaffal bu ma'naya kail olmuşlardır. Fakat evvelki ma'nâ müraccahtır.

« البَاب » dan murad Cebbarla memleketinin kapısı ya'ni medhali, güzergâhı demek olan bir şehir veya bu şehrin kapısıdır. İbni Ebi Nuceymin Mücahidden rivayetinde « قَرْيَةُ الْجَبَّارِينَ » diye varid olmuştur. Ve bunun Eriha olduğu da nakledilmiştir.

Acaba kavmi Musâ bu te'minata karşı ne yaptılar? 24. ﴿قَالُوا﴾ Büsbütün azıtıb dediler ki

﴿يَا مُوسٰى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا اَبَدًا مَادَامُوا فِيهَا﴾ ya Musa muhakkak ki

onlar orada bulundukça biz o arza ebedâ girmeyiz, kapı şöyle dursun o yere ilelebed ayak basmayız.

Binaenaleyh ﴿فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا﴾ sen rabbınla git de ikiniz harb ediniz

﴿اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ﴾ biz behemehal burada oturacağız, ya'ni bir adım ileri gitmeyiz.».

Hazreti Musâ bunların fisk-u temerrüdünü ve bu küfr-ü inadını görünce kemali huzn-ü teessürle ve calibi rahmet-ü icabet olan bir rıkkati kalb ile Allaha arzı şekvâ ederek 25. ﴿قَالَ﴾ şöyle dedi:

﴿رَبِّ اِنِّى لَٓا اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِى وَاَخِى﴾ ya rab ben kendimden başkasına

malik değilim, bir canım var ki kudretim, iradem, hukmüm ancak ona geçer, birde kardeşime, yahud kardeşim de benim gibi,» -Binaenaleyh ﴿فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ bizimle şu itaatten çıkan, ısyanda

sh:»1649

ısrar eden fasık kavmin arasını ayır, ya'ni bize bizim istihkakımız, onlara da kendi istihkaklarına göre hukm edib beynimizi fasleyle.»- Demek ki Hazreti Musâ ya o iki zâta bile temamen emin olamıyarak veya din kardeşi ma'nâsını kasd edib onları da hisaba alarak böyle dua etti. Allah tealâ da:

26. ﴿قَالَ﴾ buyurdu ki ﴿فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ o ısyan ve bu dua sebebiyle bunlara o mev'ud olan Arzı mukaddes kırk sene tahrim edilmiştir.» -Ya'ni oraya girmeleri tahrimi şer'î ile dînen haram olmak ma'nâsına değil, meni' ma'nâsına tahrimi tekvinî ile kırk sene mahrum kılınmışlardır. Bu müddet zarfında hiç biri oraya giremiyecek ﴿يَتِيهُونَ فِى الْاَرْضِ﴾ şu kara yerde Tih içinde nereye gittiklerini bilemiyecek, açıkta vatansız, hayran-ü serğerdan, serseri dolaşacaklardır.- Bu hüküm, hurriyetlerini sui isti'mal eden ve Peygamberlerini dinlemiyen o fasıkîn hakkında hak tealânın bir habis cezasıdır. Belli ki bu ifadeden bunların hepsi bu müddeti doldurucak ve sonra halâs olacaklar ma'nâsı anlaşılmaz. Ölenler ölecek, kalanlar girmek isterlerse girebilecek demek olur. Hattâ ba'zı müfessirîn demişlerdir ki «kırk sene «tahrim»in değil « يَتِيهُونَ » nin kaydidir. Binaenaleyh tahrim, mutlaktır. Müddet ile mukayyed olan tiyhtir. Ya'ni tihy halinde de nihayet kırk sene kalacaklar, fakat bunlara duhulden mahrumiyyet hali bâkı olacak, çünkü o zamana kadar hepsi ölecek, ancak evlâdları olan nesli cedid girecektir.».

« تاه، يتيه، ويتوه تيهًا، وتيهًا وتوهًا » şaşırıb son derece hayrette kalmak, ism olarak « تيه وتيهاء » içinden çıkılmaz, yol bulunmaz berriyye, çöl demektir. Bunun için Benî İsraîlin mahkûm oldukları bu çöle «sahrayı tih» denilmiştir.

Acaba bu müddet zarfında Musâ ve Harun aleyhimesselâm ne oldular? Nakledildiğine göre bu mes'elede rivayet

sh:»1650

muhteliftir: Ba'zıları Tihte kalmadılar demiştir ki âyetin zâhiri de bunu gösteriyor. Diğer ba'zıları ise kavmlerile beraber Tihte kaldıklarını, fakat bunun kendileri hakkında bir azab olmayıb İbrahime ateşin berd-ü selâm olması gibi revh-ü selâmet olduğunu söylemişlerdir. Buna kail olanlar da şu noktada ıhtilâf etmişlerdir: Acaba Harun ile Musâ Tihte mi vefat ettiler? Yoksa çıktılar mı? Bir kısmı Tihte evvelâ Harunun, bir sene sonra da Musânın vefat ettiğine, badehu vasîsi ve hemşirezadesi Yuşa' ibni Nun nübüvvetle makamına kaim olarak Kâleb re ber hayat olduğu halde nesli cedid ile çok geçmeden ve hattâ bir rivayette vefatı Musâdan üç ay sonra Arzı mukaddesi fetheylediğine kail olmuşlardır ki şayi' olan da budur. Diğer bir kısmı ise Hazreti Musânın vefatından evvel Tihten çıkıb cebbarîn ile harbettiğini ve galebe edib Arzı mukaddesten bir kısma dahil olduğunu nakleylemişlerdir.

«Tih» hem masdar, hem isim olduğundan dolayı «tihte kalmak» ta'biri iki ma'nâ ile mülâhaza olunmalıdır. Birisi, tahayyür içinde sergerdan kalmak, diğeri de çölde kalmak. Şübhe yok ki birinci ma'nâ Enbiya' hakkında tasavvur edilemez. Âyette varid olan ve azab-ü ceza ifade eden « يَتِيهُونَ » ise bu ma'nâyadır. Bu ma'nâ ile Musâ ve Harun aleyhimesselâm tihte kalmamışlardır. Fakat çölde kalmak alel'ıtlak böyle değildir. Bir çölde icra edilen vazifenin müşkil de olsa bir ceza ve azab olması lâzım gelmez. Netekim Enbiyanın âlemde en büyük mezahıme ma'ruz oldukları ve bu ibtilânın onlar hakkında bir azab değil, mansıbı nübüvvet muktezayatından bulunduğu da ma'lûmdur. Binaenaleyh Musâ ve Harun tihte «yetihun» değil idiler. Fakat çölde yine beni İsraîlin başında «fil'arz» bulunuyorlardı demek olur. Hattâ bu sayededir ki

beni İsraîl bu ceza ve terbiye esnasında « فانفجرت منه اثنتا عشرة عينا», «

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى»

mu'cizelerinden mütena'im
sh:»1651
olmakta devam etmişler ve bir nesli cedid yetiştirmişlerdi. Yoksa kırk yılda değil, cüz'î bir zamanda temamen münkarız olub giderlerdi. Erzı mukaddese dühul mes'elesine gelince: Beyti makdis mevkıine ve erzı Şama dühul, Hazreti Yuşa' zamanında olmakla beraber ilk hareket ve cebbarîni ilk mağlûb eden darbe ile bâbe dühul Hazreti Musânın hayatında vaki' olmuş olduğu anlaşılıyor.

Binaenaleyh ﴿فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ ya Musâ böyle fasık kavme, fasıklar güruhuna esef etme, bunlar cezaya müstehiktırlar.» -Rivayet olunur ki Musâ aleyhisselâm duasına nedamet etmiş, bunun üzerine böyle buyurulmuştur.

İşte ya Muhammed, sen onlara bu kıssayı tezkir et, yine mütenebbih olmazlarsa sen de böyle fasıklara esef etme ve sonraki cinayetlerin hukmüne bir temhid olmak üzere:

﴿٢٧﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَىْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٨﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَىَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِى مَٓا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِىَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ اِنِّٓى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾ اِنِّٓى اُرِيدُ اَنْ تَبُٓوأَ بِاِثْمِى وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ وَذٰلِكَ جَزَٓؤُا الظَّالِمِينَ﴿﴾

sh:»1652

﴿٣٠﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣١﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِى سَوْاَةَ اَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتٰى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْاَةَ اَخِى فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem onlara Âdemin iki oğlunun kıssasını hakkıyle oku, hani ikisi birer yakınlık takdim ettiler de birinden kabul edildi diğerinden edilmedi "seni mutlak öldürürüm" dedi, obiri yok dedi: Allah ancak müttekılerden kabul buyurur 27 Kasem ederim ki sen beni öldürmek için bana el uzatsan da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, ben rabbülâlemîn olan Allahdan korkarım 28 Ben isterim ki sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenüb varasın da o ateşe lâyıklardan olasın, zalimlerin cezası işte budur 29 Bunun üzerine nefsi kendine kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi, tuttu onu öldürdü, artık husrana düşenlerden olmuştu 30 Derken Allah bir karga gönderdi, yeri deşiyordu ki ona kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstersin, eyvah, dedi: şu karga kadar olub da kardeşimin cesedini örtemedim ha! Artık peşimanlığa

---

27. ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَىْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ﴾ Bunlara karşı Âdemin iki oğlunun

veya iki Âdem oğlunun kıssası da bihakkın oku.» -Çünkü onlar bu kıssanın tam mâsadakıdırlar. Ekser müfessirîn bu iki Âdem oğlu Hazreti Âdemin sulbî oğulları olan Kabil ve Habil olduğunu söylemişler, Hasen ve Dahhâk ise kıssanın âhirinde
sh:»1653

ki « مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ » âyeti karinesile bunların beni İsraîlden iki şahs olduğuna kail olmuşlardır.

Her halde dikkat edilmek lâzım gelir ki kıssadan istifade için eşhasın ta'yini hüviyyetleri lâzım olmadığından

alel'ıtlak « اَبْنَىْ اٰدَمَ » buyurulmuş, « بِالْحَقِّ » kaydile de efsanelere değil, zati vak'anın

hakıkatine celbi dikkat edilmiştir. Çünkü Kabil ve Habil kıssası namıyle de acaib-ü garaib bir çok şeyler söylenmiştir. Ya'ni bu kıssa bir vakıadır. Bilfarz bunun muhayyel olduğu tasavvur edilse bile beni İsraîlin ahvali bunun hakıkî bir masadıkını teşkil eder, bu onlara bihakkın okunur. Binaenaleyh hata olmak ihtimalinden kurtulmıyacak olan türlü türlü rivayetlerden ve tafsılâttan kat'ı nazarla yalnız nassı Kur'anı ta'kib etmelidir. Bir hadîsi şerifte varid olmuştur ki «Allah tealâ size iki Âdem oğlu ile bir mesel darb etti, bunun hayrını tutun, şerrini bırakın». Şöyleki:

﴿اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا﴾ Bir vakit iki Âdem oğlu birer kurban takdim etmişlerdi de

﴿فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ﴾ her nedense birininki kabul

edilmiş diğerininki edilmemiş idi.» -Kurban orfümüzde tekarrüb için kesilen zebihaya ıtlak olunursa da asıl ma'nâsı Allaha tekarrüb için arz-u takdim edilen her hangi bir şey demektir ki gerek zebiha ve gerek diğer sadakalardan eamdır. Her hangi bir delil ile birinin kurbanının kabulü, diğerinin ise ademi kabulü

anlaşılınca ﴿قَالَ﴾ kurbanı kabul edilmeyen obirine hased ederek ﴿لَاَقْتُلَنَّكَ﴾ ahdim

olsun seni katl edeceğim dedi ﴿قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ obiri de

dedi ki «Allah ancak müttekılerden kabul eder.»- Binaenaleyh Allahdan kork, niyyetini tashih et 28.

﴿لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَىَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِى﴾ eğer sen beni öldürmek için elini uzatırsan

﴿مَا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِىَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ﴾ ben

sh:»1654

seni öldürmek için elimi uzatıcı değilim ﴿اِنِّى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾

çünkü ben, rabbülâlemîn olan Allahdan her halde korkarım 29.

﴾اِنّى اُرِيدُ اَنْ تَبُوأَ بِاِثْمى وَاِثْمِكَ﴿ ben bu suretle şunu isterim ki beni

günaha sokmayasın da hem benim günahım hem de kendi günahınla dönüb gidesin, bu iki günahı

yüklenerek can verüb huzurı hakka varasın da ﴾فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ﴿ eshabı

nardan olasın, zira ﴾وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَ﴿ zalimlerin cezası budur.».

Burada iki sual vardır. Birincisi « وَلَاتَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى » olduğu halde katil,

maktulün günahını nasıl yüklenir? Bu nokta bir kaç vechile izah edilmiştir. Bir hadîsi şerifte «

اَلْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فعَلَى الْبَادِى مَا لَمْ يَعْتَدَّ الْمَظْلُومُ =

söküşenlerin bütün söyledikleri badîye aittir. Ya'ni ibtida başlayan hem aynen kendisinin günahını, hem de sebeb olduğundan dolayı arkadaşının günahının bir mislini yüklenir. Fakat mazlûm, tecavüz edib daha ileri

gitmedikçe» buyurulduğu gibi burada da « بِاِثْمى » demek şayet sana karşı mukabeleten el uzatırsam

gireceğim günahın bir misli demektir. Binaenaleyh biri tecavüz eder diğeri de mukabele eyler de ikisi de maktul düşecek olursa badi olan iki cinayet, obiri de bir cinayet yapmış olur. Beriki mukabele etmiyecek oluras bu bir cinayetten de kurtulur. Fakat katil yine iki cinayet yapmış ve iki günah yüklenmiş bulunur ki birisi mazlûmü katl etmek, diğeri kendini ukubete müstehık kılıb ateşe atmak cinayetidir. Bundan başka «

اِثْمِى » demek hazfi muzaf ile « اِثْمِ قَتْلِى » ya'ni beni öldürmek günahı « اِثْمُكَ » de bundan

evvelki günahın, ezcümle kurbanının kabul edilmemesine sebeb olan günahın demek de olabilir ki bu ma'nâ İbni Abbas, İbni mes'ud, Hasen ve Katade hazaratından nakıl de edilmiştir.

İkincisi, bir insan için kendinin Allaha ısyan etmesini
sh:»1655
istemek câiz olmadığı gibi başkasının ısyanını istemek de câiz değildir. O halde böyle bir müttekının diğeri hakkında iki ism istemesi nasıl caiz olur? Buna da iki cevab vardır. Birisi, bu sözden asıl maksad obirinin günâha girmesini istemek, günahtan tahzir edecek bir nasıhat vermektir. İkincisi, ısyan istemek câiz değil ise de asînin ıkab ve tecziyesini istemek câizdir. Bu i'tibar ile ma'nâ: Ben günaha girmek istemem, sen ısrar edersen ben de senin Allahtan cezanı isterim demek de olabilir. Fakat evvelki daha muvafıktır.

Bu takvâ, bu fikri müsalemet, bu hayırhahlık, bu nasıhat, bu hissi uhuvvet üzerine 30.

﴾فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ﴿ kurbanı kabul edilmiyen zalimin nefsi, nefsaniyyeti

kendisine kardeşinin katlini tatvi' etti, ya'ni vaz geçirmek şöyle dursun böyle büyük bir cinayeti gûya bir taat sevkıyle endişesiz yapılabilecek, mani'den azâde, arzusuna mutı' ve amâde bir şey gibi gösterdi, teshil ve

hattâ teşci' etti.» -« طَاعَ لَهُ الْمُرْتَعُ » derler ki «istediği gibi otlamak için otlak önüne bol bol seriliverdi» demektir. Burada tatvi' bu ma'nâca tav'dan tef'ıldir. Bu suretle nefsi ona bu cinayeti bir otlak gibi önüne serilmiş pek mutı' ve hoş bir şey gösterdi veya ısyanı bir tâat gibi lâzımül'icira addettirdi de

﴾فَقَتَلَهُ﴿ kardeşini katletti ﴾فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴿ ve binaenaleyh hasirînden

oldu. Bununla kendisine bir faide temin etmek ıhtimali olmadıktan başka dininde de dünyasında da ziyan

etti, husranlar içinde kaldı.

Evvel emirde öldürdüğü cesedi ne yapacağını şaşırdı 31.

﴿فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى الْاَرْضِ﴾ sonra Allah bir karga gönderdi ki

yerde deşiniyordu, bu gönderiş veya bu deşiniş

sh:»1656

﴿لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارٖى سَوْاَةَ اَخٖيهِ﴾ ona kardeşinin sev'esini, ya'ni ortada

görünmesi çirkin bir hal alan lâşesini nasıl örtüb gizliyeceğini göstermek içindi. Katil, karganın bu

hareketinden mülhem olarak ﴿قَالَ يَا وَيْلَتٰى﴾ eyvahlar olsun, vay bana

﴿اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْاَةَ اَخٖى﴾

ben şu karga kadar olub da kardeşimin lâşesini gömüb gizlemekten âciz oldum ha!... Dedi ve binaenaleyh

﴿فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمٖينَ﴾ nadimîn güruhundan oldu, nedametler içinde kaldı.

İşte:

﴿٣٢﴾ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ
نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ
جَمٖيعًا وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمٖيعًا وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ
رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ كَثٖيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ
لَمُسْرِفُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bu ecilden Beni İsraîle kitabda bildirmiştik ki her kim bir nefsi bir nefis mukabili veya yer yüzünde bir fesadı olmaksızın öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur, kim de bir adamın hayatını kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur; Celâlim hakkı için Resullerimiz onlara

sh:»1657

beyyinelerle geldiler de sonra içlerinden bir çoğu bütün bunların arkasından hâlâ yer yüzünde fesad ve cinayette israf etmekte bulunuyorlar 32

---

32. ﴿مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ﴾ Sırf bundan dolayı, ya'ni Adam oğlunun kardeşini hem de salih ve

müttekı ve hayrıhah bir kardeşini bile bigayri hakkın öldürmesi bir emri vakı' ve bu kıssa mazmununun Beni

İsraîle bihakkın müntabık olmasından nâşidir ki ﴿كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ﴾ Beni

İsraîl üzerine şöyle yazdık: ya'ni onlara indirilmiş olan kitablarda emrimizle şu hukümler yazılıb farz ve kanun kılındı ki

﴾اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ﴿ her kim

nüfusi insaniyyeden bir nefsi ne kısas icab eden bir katli nefis, ne de Yer yüzünde kanını heder edecek bir fesad mukabili olmıyarak, ya'ni bu iki sebebden biri bulunmıyarak katlederse

﴾فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا﴿ bunun kendisi de dahil olduğu halde -bütün nâsı

katletmiş gibi olduğu muhakkak»- Çünkü bigayri hakkın birini katl eden katil, umumiyyet üzere hakkı hayatı tanımamış, kanların hurmetini, nefislerin ısmetini hetketmiş, katli nefse yol açmış, sairlerine de cür'et vermiş olur. Binaenaleyh bir kimseyi öldüren herkesi öldürmüş gibi Allahın gazabına ve azabı azîmine müstehık olur da hakkı hayatı kalmaz, demi heder ve katli vacib ölur. İşte bigayrı hakkın katli nefs böyle bir zararı ammdır, Bu gibi katillere bâis ve zararı âmmı müstelzim olacak ve asayişi umumîyi ıhlâl edecek fesad, şekavet ıhtilâl de böyledir. Bunun için böyle bir katil veya müfsidi katleden herkesi kalt etmiş gibi değil, belki ıhkakı hakketmiş veya bir tahlıs yapmış olur. ﴾وَمَنْ اَحْيَاهَا﴿ her kim de bir nefsi ihya eder ya'ni afvetmek veya katline mani' olmak veya her hangi
sh:»1658
bir sebebi helâkten kurtarmak suretile bakai hayatına sebeb olursa

﴾فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴿ sanki insanların cemi'sini ihya etmiş, birine yaptığını

-kendisi de dahil olduğu halde- hepsine yapmış gibi olur.».

Ma'lûmdur ki her hangi bir teşbih, muşebebeh ile müşebbehünbihin her cihette ve cemi'ı ahkâmda müsavi olmalarını ıktıza etmez. Binaenaleyh bundan umuma müteallık olan katil veya ihyanın bir kişiye müteallık katl-ü ihyadan hiç bir veçhile farkı yoktur demek anlaşılmamalıdır. Her iki fıkradeki teşbihlerden maksad, katli nefsin zararı, ihyai nefsin de menfaati âmm olduğunu vazıhan anlatmak ve binaenaleyh katle karşı kısasan ve yer yüzünde fesad cürmüne karşı cezaen katl-ü ı'damın meşruiyyetini tesbit ile katle taarruzdan terhib ve muhafazai hayata tergibdir.

Fakat burada iki sual vardır: Evvelâ Beni İsraîle bu ahkâmın yazılıb vacib olması niçin « مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ » olsun? Vaktile Kabilin Habili o suretle öldürmüş olması Beni İsraîle bu ahkâmın vücubı için ne münasebetle sebeb-ü illet olabiliyor? Bunu Beni İsraîle tahsısın vechi nedir? « عَلٰى بَنِى اٰدَمَ » veya « مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَى النَّاسِ » buyurulmak lâzım gelmez mi idi? İşte bundan dolayı Hasen ve Dahhâk mezkûr kıssadaki katlin bizzat Hazreti Âdemin iki sulbî oğulları arasında değil, Beni İsraîlde vuku' bulduğuna ve iki Âdem oğlundan murad Beni İsrâilden iki kişi demek olduğuna ve Beni İsraîlde böyle bir katil vak'asının vukuu bu ahkâmın nüzulü için bir sebebi mahsus teşkil ettiğine zahib olmuştu. Fakat Cumhurın beyanına göre kıssa böyle değildir. O halde bunu

şöyle anlamak lâzım gelir: « مِن اجلِ ذلِك » kıssaya değil, kıssanın manzumunundaki maanii

müessireye raci'dir. Şöyle ki: insan öldürmek haddi zatında büyük bir zulüm ve netaici husran-ü nedametten başka bir şey olmıyan büyük bir cinayettir. İnsan olanların bundan son derece sakınmaları icab eder.

sh:»1659

Halbuki beşeriyyetle bu zulüm emri vakı'dir. Hattâ iki Âdem oğlunun biri iyi bir kardeşine bu zulmü pek hazîn bir surette yapmış ve felâketi dillere destan olmuştur. Bu evvelâ bir kasdi menfaatten değil, mücerred bir kasdi ızrardan, bir hased-ü nefsaniyyetten neş'et etmiş, hem de ihtirasın galeyanına müsaid bir hal içinde değil. Allaha arzedilen bir ibadetin, bir kurban takdim etmenin kabul edilib edilmemesinden ve Allahın iradesine razı olmamak daıyesinden neş'et eden bir hased, bir hased ki buna karşı en yüksek bir hissi takvâ ile ibraz edilen hayırhahlık, müsalemetperverlik ve insanlığın her türlü hissiyyatı necibesini gıcıklamaya kâfi gelecek olan en ahlâkî, en akılâne nasayıh ve tahziratı ma'neviyye asla müfid olmuyor. Bil'âkis bütün bunları cinayetin esbabı müşevvikası yerine koyuyor. Kendine karşı elini kaldırmiyan, kaldırmak istemiyen ve iyi bir kardeş olmaktan başka bir arzu beslemeyen o güzel kardeşine, «seni öldürmek ne kolay, ne tatlı şeymiş» diyerek saldırıb kıydırıyor. Sonra da husranlara, nedametlere düşürüyor ve öyle bir hali felâkete getiriyor ki mukaddema o yüksek kardeşinin sarıh ve vazıh nasayih-ü irşadatını dinlemiyen o kafa emri İlâhî ile en sonunda ciyfeler arkasında dolaşan bir karganın harekâtından eyvahlar çekerek dersi intibah almağa ve ona gıbtalar ederek nedametler çekmeğe mecbur oluyor. İşte beşeriyyette katli nefis cinayetinin bir emri vakı' olmasından naşı buna karşı mukavemet ve kısas sureti umumiyyede bir hakkı meşru' olduğu gibi bilhassa bu vak'a veya bu kıssada cinayete saik olan ve icrasını teshil eden haleti ruhiyye, ezcümle hased-ü nefsaniyyet ve mukavemeti fi'liyye olmadığı zaman tatvi'ı cinayet hasleti Beni İsraîlde pek bariz ve kıssanın mazmunu bunların ahvaline temamen mutabık olduğundan dolayı bunlar hakkında daha ziyade ahkâmı şedîde inzal buyurulmuş, hem kısas hem de

sh:»1660

« فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ » cürmüne karşı i'dam cezası farz kılınmış, ferdin hakkı hayatı, umumun

hakkı hayatına müsavi ve ferdi tahlıs umumu tahlıs ma'nâsında olduğu anlatılmıştır.

Acaba bunlarda hâlâ bu haleti ruhiyye mevcud mudur? Binaenaleyh bu şiddete hâlâ lüzum var mıdır? Ve bu hukûm elyevm cari olmalı mıdır? Yoksa mücerred nasıhat kâfi midir?

﴿وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ﴾ alimallah bunlara bizim nice Resullerimiz

beyyinat ile geldiler, bu babda açık ve kat'î bürhanlarla beyanatta bulundular

﴿ثُمَّ اِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ ba'dehu bunların bir çoğu bundan sonra da

﴿فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ﴾ yer yüzünde hâlâ israf etmekte, fursat bulundukça katl-ü

fesadda bîpervâ ifrat eylemektedirler.»- Hattâ bundan sonradır ki Peygamberleri öldürmeğe kalkıştılar ve nice nice ıhtilâller çıkardılar. Binaenaleyh Arz üzerinde bunlar ve bu gibi müsrifler mevcud oldukça bunlara karşı yalnız beyyinatı kavliyye ve Uhreviyye ile iktifa olunmayıb beyyinatı fi'liyye olan ahkâmı şedîde tatbikı umum insanların hakkı hayatın sıyanet ve yer yüzünde icrayı fesada mümanaat etmek için her zaman bir kanunı haktır.

Filvakı':

﴿٣٣﴾ اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُٓوا اَوْ يُصَلَّبُٓوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ

مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِؕ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى الدُّنْيَا
وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌۙ ﴿﴾

sh:»1661

﴿٣٤﴾ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْۚ فَاعْلَمُوٓا اَنَّ
اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Fakat Allaha ve Resulüne harbetmeğe kalkışan ve Yer yüzünde fesada çalışanların cezası, taktil olunmalarından veya asılmalarından veya ellerinin ayaklarının çapraz kesilmesinden veya bulundukları yerden nefyedilmelerinden başka bir şey olmaz. Bu onlara Dünyada çekecekleri bir zillettir, Âhırette ise kendilerine azîm bir azâb vardır 33 Ancak elinize geçirmezden evvel tevbe edenleri olursa biliniz ki Allah gafur, rahîmdir 34

____

Bu âyetin sebebi nüzulü hakkındaki rivayetler şunlardır:

1- Ehli kitâbdan bir kavm hakkında nâzil olmuştur ki Hazreti Peygamber ile beyinlerinde ahd-ü misak akdetmişlerdi, nakzı ahdettiler ve yol kesib yer yüzünde fesad yapmağa kalkıştılar. [İbni Abbastan bir rivayet]

2- Müşrikîn hakkında nâzil olmuştur. (İkrimeden ve Hasenî basrîden ve Atadan rivayet).

3- Vak'aları meşhur olan Ureyneliler hakkında nâzil olmuştur ki Ukül, Ureyne ve Beciyleden bir kısım halk yoksulluk ve hastalık içinde oldukları halde Medineye gelmişler, izharı islâm eylemişler, Resulullah kendilerini zekâttan toplanan beytülmal develerinin ra'y oldundukları mahalle gönderek bunların sütlerinden içib geçinmelerini
sh:»1662
ve marazlarını da bu develerin siydikleriyle tedavi etmelerini emretmiş, varmışlar. Bir müddet sonra temamen kesbi sıhhat edib iyileştikten sonra irtidad etmişler, çobanları öldürüb develeri sürmüşler ve yolları kesib ırza da tecavuz ederek kaçmışlar, fakat ta'kıb olunub yakalanmışlardı (Enes ibni Malik, Urve İbnizzübeyr ve daha ba'zı zevattan rivayet).

4- Ebûbürde dahi denilen Hilâl ibni Uveymiri eslemînin kavmı hakkında nâzil olmuştur ki Resulullah bu Hilâl ile «ne lehine ne aleyhine muavenet etmemek, ona gelen müslimanlar emanlı olub heyecana düşürülmemek, kezalik her kim Resulullaha gitmek üzere Hilâla uğrarsa emanlı olub heyecana düşürülmemek» üzere akdi müvadea etmiş idi. Bir gün Beni kinaneden bir kısım halk müsliman olmak maksadile gelirken Hilâlın kavmine uğramış, o gün de Hilâl orada yokmuş, kavmi tutmuşlar bunların yollarını kesmişler ve kendilerini katledib mallarını almışlardı.

Bu rivayetlerin mecmuundan anlaşıldığı üzere âyetin nuzulü her halde kat'ı tarık şekavetile alâkadardır. Fakat ba'zıları bu hukmün küffara mahsus olduğuna, ba'zıları da füssakı müslimîne dahi şamil bulunduğuna kail olmuşlardır ki ekser Fukahanın kavli de budur.

Resulullaha muharebe aklen ve adeten mümkin olabilirse de Allah ile muharebe ne aklen ne de şer'an mümkin olmadığından her halde mecazdır. Halbuki bir lâfzın hem hakıkat hem mecaz olması caiz olamaz. Binaenaleyh burada muharebe hem Allaha ve hem Resulüne taallûku i'tibariyle mecaz olmak lâzım gelir. Şu halde muharebe lâfzı ya Allah ve resulünün evamir-ü ahkâmına muhalefetten mecazdır. Veya o evamir-ü ahkâmı tatbik ve icra eden İbadullaha muharebeden mecazdır. Sonra bu muharebenin ma'nâyı ma'rufile açık muharebe olmadığı da
sh:»1663
gerek siyaktan ve gerekse esbabı nüzulden anlaşılmaktadır. Zira görülüyor ki bunda esaret ve cizye gibi ahkâm yoktur. Ekser Müfessirîn ve Fukaha harbin aslı bir selb ma'nâsını mütezammın olmak i'tibariyle bu muharebeden murad kat'ı tarık demek olduğunu beyan etmişler ve buna sirkati kübrâ namını vermişlerdir.

Ba'Zıları da gerek şehir haricinde ve gerek dahilinde olsun « مَكَابَرَة بِاللّصُوصِيّة » ya'ni

açıktan hırsızlığa cür'et demişlerdir. Bu ma'nâlar ise harbîi Mehız, müste'min muahid, zimmî, küffardan vakı' olabileceği gibi fesekai müslimîn tarafından da olabilir. Velhasıl bunlar, yekdiğerini himaye ederek toplanıb bir kuvvei mânia teşkil eyliyen ve bu suretle gerek müslimanların ve gerek islâm tabi'ıyyet veya ahdında bulunanların canlarına veya mallarına veya ırzlarına kasd ve asayişlerini ıhlâl eyliyen şekaveti ictimaiyye ve siyasiyye erbabıdır. Ve bu âyette bunların cezası olan haddi şer'î beyan olunmuştur. Şöyle ki:

33. ﴿اِنَّمَا جَزَٓاؤُا الَّذٖينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ Allaha ve Resulüne

muharebe eden -ya'ni Allahın ve Resulünün evamir-ü ahkâmına fi'len muhalefet ile Allaha ve Resulullaha harb vaz'ıyyeti alan ﴿وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا﴾ ve Yer yüzünde fesad için

sa'yeyleyen- cana veya mala veya ırza tesallut veya hars-ü nesli ihlâke teşebbüs ve tesebbüb ile nizamı hakkı ve asayişi halkı ıhlâl ve ifsad için çalışan kimselerin cürümlerinin derecelerine göre cezaları şundan ıbarettir:

﴿اَنْ يُقَتَّلُٓوا﴾ Taktil edilmeleri -Ya'ni katil yapmışlar ise kısasan değil, afvi caiz olmamak üzer hadden katledilmeleri ﴿اَوْ يُصَلَّبُٓوا﴾ veya taslib olunmaları- ya'ni hem katil yapmışlar, hem de mal almış veya ırza tecavüz etmişlerse hayyen salbedilib süngü ile katlolunarak, yahud katlolunduktan sonra meyyiten salbedilerek teşhir
sh:»1664

edilmeleri ﴿اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدٖيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ﴾ veya ellerinin ve

ayaklarını çapraz kesilmesi -ya'ni katl yapmamışlar da yalnız mal almışlar ise biri sağdan biri soldan olmak üzere birer ellerile birer ayaklarının kesilmesi ﴿اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ﴾ veya Arzdan

nefyedilmeleri- ya'ni bunların hiç birini yapmış olmayıb yalnız yolu tehdid etmişler ise yer yüzünden nefyolunmaları- habsedilmeleri veya bulundukları yerden diğer bir yere sürülmeleri.».

İşte Allaha ve Resulüne harb vaz'ıyyeti alarak teşhiri silâh edib sâıy bil'fesad olanların derecelerine göre muayyen olan cezaları, ya'ni haddi şer'îleri bu suretle taktil veya taslib veya taktı' veya nefiyden ibarettir. Ma'lûmdur ki Her hangi bir harbin mahiyyeti bu dördün birinden hâli kalmaz ve bu cezalar bunların iltizam ettikleri ef'alin lâzımı mahiyyeti olarak bihakkın mukabilleridir. Atâdan, Katadeden, Hasenden buradaki terdidlerin, ya'ni « او » harfi atfinin tahyir için olduğuna dair ba'zı rivayetler vardır. Buna nazaran veliyyülemir bunlara bu dört cezadan birini tatbika mecbur, fakat ıktızayı maslâhata göre bunlardan birinin ta'yininde muhayyerdir demek olur. Lâkin Cumhur bunun gerek rivayeten ve gerek dirayeten doğru olmadığını ve terdidin tahyir için değil, balâda gösterildiği üzere derecati cürme göre tevzi-ü taksim için olduğunu ve binaenaleyh veliyyülemrin bu babda hakkı hıyarı olmayıb cürmün derecesine göre ikame haddile mükellef bulunduğunu, meselâ habsi lâzım geleni katı', kat'ı lâzım geleni katil ve yalnız katli lâzım geleni salb edemeyeceği gibi bunun aksini de yapamayacağını ve hiç bir vechle hakkı afvi olmadığını beyan etmişlerdir. Filvakı' katili habs ile iktifa ve katil olmıyanı salb edebilmek gibi rivayeten ve dirayeten gayrı ma'kul bir tahyir ma'nâsının butlanı aşikârdır. Fakat biz burada şunu söyliye
sh:»1665

biliriz ki: « او » haddi zatında tahyîre ve taksime muhtemildir. Gerçi burada taksim ve tevzi' rivayeten ve dirayeten müreccah ve muhtardır. Fakat bununla tahyîr ıhtimalinin alel'ıtlak bâtıl ve sakıt olması da lâzım gelmez. Çünkü nefyi kat'a, kat'ı katle, katli salbe çıkarabilecek vechile teşdidi ceza suretinde bir tahyir aslâ câiz olamamakla beraber bil'akis salbi katle, katli kat'a kat'ı habse tenzil edebilecek veçhile tahfifi ceza suretinde bir hayır ve bir salâhiyyet mülâhaza edilmesi ma'kul ve mümkindir. Tahyir ıhtimali haddi zatında mevcud ve ba'zı rivayetle de merviy olduğu halde bu imkân büsbütün inkâr edilemez ve edilmeyince de

zaten « اَلْحُدُوده تَنْدَرِئُ بِالشُّبُهَاتِ » olduğu cihetle ıhtilâfı hal-ü zemana göre muhaffifi

ceza olmak üzere ladelıktıza bu ıhtimali dahi ı'mal etmek sahih olabilecektir. Bu ma'nâ bir lâfzı ayni zemanda hem tahyir hem de tenvîa hamlederek iki ma'nayı bir delâlette cem' etmek değil, muhtalif ahval ve muhtelif zamanlara göre iki ma'nayı bilmünavebe mülâhaza ederek bir nevi' tahyire muhtemil taksim ile «

عَمَلاً بِالْاِحْتِمَالَيْنِ » her şüpheden âri bir ma'nâ ahzetmektir ki hem haddin ma'nâsına hem o

kavaidi umumiyyeden olan tahfif ahkâmına pek muvafıktır.

Malûmdur ki salbin asıl ma'nası kollarından bir yere germektir. Netekim Salib bundan me'huzdur. İmamı Şafiî Hazretlerinin salbin meyten yapılmasını, ya'ni evvelâ katledilib müsliman ise namazı da kılındıktan sonra salb-ü teşhir olunmasını tercih eylemiştir ki erfak olduğunda şüphe yoktur. Arzdan nefye gelince: esasen nefiy, ı'dam ma'nasına olmadığı zahirdir. O halde berhayat olan bir kimsenin bütün Arzdan nefyi ancak habs demek olabilir ki lisanı Arabda nefiy bu ma'nâya da müsta'mel olduğunda ıhtilâf yoktur. İmamı a'zam Ebû Hanife Hazretleri ve ekser ehli luğat bu ma'nayı ıhtiyar etmişlerdir. Gerçi bulunduğu
sh:»1666
beldeden diğer bir beldeye çıkarmaya veya darı islâmdan çıkarmaya dahi nefiy denilebilirse de bunun ikisi de mahzurdan salim olmadığı için tecviz olunmamıştır. Çünkü maksad def'ı şerdir. Halbuki bir şekıyyi diğer bir beldeye sevketmek orada bulunan ıbadullahı ızrardan hali olmaz, büs bütün dari islâmdan dari harbe çıkarmak ise harbîlere bir şahsın ilhakını tervic eylemek demek olduğundan hiç câiz olmaz demişlerdir. Maamafih eşhas ve mevakıın ıhtilâfına göre mahzurı mezkûrun vârid olmıyacağı anlaşılırsa diğer bir beldeye nefyin câiz olduğuna kail olanlar da vardır. Ezcümle Ömer ibni Abdül'azîz Hazretlerinden bu ma'nâ mervîdir. Mukaddemâ, Tihamenin aksasında «Dehlek», Habeşte «Nâsı'» birer menfâ idi denilmiştir. Lisanımızda da nefiy bu ma'nâya müsta'meldir. Birisi eğer bunlar katl yapmış ve mal almış ve tutulmuş iseler hadleri ikame olunur ve eğer tutulmamış iseler ilel'ebed ta'kıb olunurlar. İşte bu surette nefiyden murad bunların hukûmetten korkarak bir beldeden bir beldeye mütemadiyen kaçıb gitmeleridir. İkincisi mücerred ıhafe ile kalmış ve katil yapmamış ve mal almamış olanlar dahi mütemadiyen ta'kıb olunur. Fakat tutuldukları zaman ta'zir ve hapsedilirler, bunlar hakkında da nefiyden murad yalnız hapistir. İmamı Şafiînin nefyi böyle iki hale göre i'mal etmesi bizim tahyir ve taksim mes'elesindeki ıhtarımıza şebihtir. Bir de Şafiînin bu ifadesi hapsin had değil, ta'zir mahiyyetinde olduğunu göstermektedir. Filvakı' mıkdarı habis, muayyen olmadığına göre böyle olmak lâzım gelir. Şu halde bunun haddolması aslı habse nazarandır.

İşte Allaha ve Resulüne muharebe eden ve yer yüzünde fesad için sa'yedenlerin cezaları başka bir şey değil, ya katlolunmak, ya salbolunmak, ya elleri ayakları «min hılâfin» kesilmek veya arzdan nefyolunmaktadır. Fakat bu
sh:»1667

kasrı ceza mutlak değil, izafîdir. Zira ﴿ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى الدُّنْيَا﴾ bu ceza

bunların sıfr Dünyadaki zillet-ü rezaletleridir. Bundan başka

﴿وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ bunlar için Âhırette pek büyük bir azab daha

vardır. -Ki o bunların hiç biriyle kabili kıyas değildir.

34. ﴿اِلَّا الَّذٖينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾ Ancak sizin

kudretiniz kendilerini istilâ etmeden, derdestleri tahakkuk eylemeden evvel tevbe etmiş olanlar

müstesnadırlar ﴿فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ﴾ o vakıt bilinizki Allah şübhesiz

gafur, rahîmdir.- Binaenaleyh bu suretle tevbekâr olanlar hakkında hukukullah da'vası ta'kıb edilmez ve zikrolunan hududdan hiç birisi ikame olunmaz. Ancak hukukı şahsıyye da'vası kalır. Katl yapmışlar ise veresei maktul diler afvederler, diler bilmuhakeme sabit olduktan sonra kısas ettirebilirler. Tevbe ile sakıt

olan hüküm, katlin hadden vücubı istifasıdır. Cevazı değildir. Kezalik mal almışlar ise mal sahibleri mallarının istirdad veya tazminini taleb ve da'vada muhtardırlar. Sonra gerek böyle ve gerekse harb vaz'ıyyeti almadan sâî bilfesad olanlar hakkında gerek hukukullah ve gerek hukukı ıbad dolayısiyle ülül'emrin bir te ta'zir salâhiyyeti vardır ki haddi icab edecek dereceye baliğ olmıyan münkerâtta tatbık edilir. Tafsılâtı Fıkha aittir. Kaidei umumiyyesi şudur: « وَيُعَزَّرُ كُلُّ مُرْتَكِبِ مُنْكَرٍ = bir münker irtikâb eden her şahıs ta'zir olunabilir».

Şimdi:

﴿٣٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُوٓا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فٖى سَبٖيلِهٖ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

sh:»1668

﴿٣٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهٖ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٣٧﴾ يُرٖيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجٖينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقٖيمٌ

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allahdan korkun ve ona yaklaşmağa vesile arayın ve onun yolunda mücahede edin ki felâha irebilesiniz 35 Şübhesiz o küfredenler bütün Arzdaki ve daha bir o kadarı onların olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verecek olsalar kendilerinden kabul edilmez, onlara elîm bir azab vardır 36 Ateşten çıkmak istiyecekler, fakat ondan çıkacak değillerdir, onlara boyuna gidecek bir azab vardır 37

____

35. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا﴾ Ey Allaha ve Resulüne iyman edenler! siz o nakzı misak edenlere, o kâfirlere o fasıklara, o sâ'ı bilfesad olanlara benzemeyiniz de ﴿اتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allaha ittika ediniz -Allahın cezasından, azabından korkunuz, çirkinliklerden sakınınız, şayed bir günâha düşdünüzse hemen tevbe ediniz- zira anladınız ki gafur rahîm olan Allahın azab-ü ıkabı da pek büyüktür. Fakat takvayı yalnız fenalık yapmamaktan ve mücerred kaçınmaktan ıbaret menfi bir haslet telakkı etmeyiniz. Kıssada dinlediniz ki müttekı Âdem oğlunun kardeşinin tasmim ettiği cinayete karşı bile Allah korkusile elini uzatmak istememesi

sh:»1669

ve mücerred nasıhat ile iktifa etmesi, kendisini katlden kurtarmağa kâfi gelmedi. Binaenaleyh seyyiattan kaçınmakla iktifa etmeyib tam ma'nasile ittika ediniz de Allahın vikayesine girmek ve mağfiret-ü rahmetine irmek için ﴿وَابْتَغُوٓا اِلَيْهِ الْوَسٖيلَةَ﴾ Allaha vesile de taleb ediniz -boş durmayıb ve mücerred iyman ve havf ile iktifa etmeyib Allaha yakınlık için vesile de teharri ediniz. En münasib esbaba teşebbüs ile mahabbeti İlâhiyyeye şayan güzel ameller yapmağa iradenizi sarf eyleyiniz de

﴿وجاهدوا فى سبيله﴾ ve Allah yolunda, dini islâm uğurunda, tarikı müstakım üzerinde

bezli vus' ile mücahede ediniz- enfüsî, afakî mevani-u müşkilâta göğüs gerib hak düşmanlarını yeniniz».

Lisanımızda ma'ruf olduğu üzere «vesile» kendisiyle bir maksuda tevessül olunan, ya'ni tekarrub edilen sebeb, sebebi kurbet demektir ki «mabihittekarrüb» ma'nâsına sadece kurbet dahi ta'bir olunur. Netekim

Hasen, Mücahid, Ata, Abdullah ibni Kesir gibi bir çok müfessirîni eslâf» « اَى الْقُرْبَةَ » diye tefsir

etmişlerdir. Katade Allaha tâat ve razı olacağı amel ile tekarrüb ediniz diye anlatmış, Suddî de «

فَهِىَ الْمَسْأَلَةُ وَالْقُرْبَةُ = ya'ni istemek ve kurbet» diye ifade etmiştir ki hem ibtigayi hem

vesileyi beyandır. İbni zeyd de «mahabbet, Allaha kendinizi sevdirmeğe çalışınız» demiş ve «

اُولٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ اِلٰى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ » âyetini okumuştur.

Binaenaleyh hasılı ma'nâ: «Biz mü'miniz Allah bizi mücerred iyman ile sever deyib de lâübaliy olmayınız, Allahdan korkunuz, fena ahlâktan ve fena amelden sakınınız, sonra yalnız korkmak ve sakınmakla da kalmayınız iradenizi sarf edib esbaba da teşebbüs ediniz, Allahın emirlerini iyfa eyleyiniz ve bununla da kalmayıb Allaha yaklaşmak için daima vesile arayınız, her fursattan bilistifade kendi gönlünüz ve hüsni ârzunuzla feraız ve
sh:»1670
vacibat haricinde güzel güzel işler, rızayı ilâhîye muvafık ameller yaparak kendi tarafınızdan da kendinizi Allaha sevdirmek isteyiniz, isteyerek, yalvararak çalışınız ve uğraşınız» demek olur. Ve bunda «

لَا يَزَالُ عَبْدِى الْمُؤْمِنُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ » hadîsi kudsîsi

mazmununun münderic olduğu zahirdir. «Vesile Cennetde bir menziledir =

الوسيلة منزلة فى الجنة » hadîsi şerifi de vesilenin ehemmiyeti Uhreviyyesini nâtıktır. Hasılı vesile lâzımdır. Ve onu bulmak için isteyüb aramak ve tevessül etmek de lâzımdır. Çünkü vesilenin vesilesi de iyman ve ittika ile taleb-ü iradedir. Ve şu halde asıl vesile Allaha kasdı tekarrüb ve ârzuyi

tehabbüddür. Ve işte « وَابْتَغُوٓا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ » bu kasd-ü niyyet ile teharri esbabı ve ahlâkı

hamîde ve a'mali saliha gibi rızaullaha muvafık vesaili hasene istihzarile ubudiyyet için sayi âmirdir. Ve bunun içindir ki buna mücahede emri terfık edilmiştir. İyman, ittika ile, ittika, ibtigai vesile ile, ibtigai vesile mücahede ile tekemmül eder.

İmdi iymandan sonra bu üç emri iyfa ediniz ve bunlara da inanıb icra eyleyiniz ki

﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ felâh bulmayı ümid edesiniz.»- Zira:

36. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Hiç şübhe yok ki o küfredenler

﴿لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ

عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ﴾ kıyamet gününün azabından fidye verib nefislerini kurtarmak için bilfarz

bütün Arzdaki şeylerin mecmuu daha bir misliyle beraber kendilerinin olsa -hepsini feda etmek isterler

amma ﴿مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ﴾ Kendilerinden kabul olunmaz ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾

ve onlara mahsus elîm bir azab vardır. 37. ﴿يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ﴾

ateşten çıkmak isterler ﴿وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا﴾

sh:»1671

halbuki onlar ondan çıkamazlar- çıkmak istedikçe küfrün muktezası olarak yine içine atılırlar.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ﴾ ve bunların hakkı köklü ve ebedî bir azabdır. -Binaenaleyh siz

bunlara asla benzemeyin ve bunlardan korkub çekinmeyin de ancak Allahdan korkun ve Allaha takarrüb

için vesile isteyin, esbabı istihzar edin de bunlarla mücahede eyleyin ve yer yüzünde fesad için çalışanların

da Dünyadaki cezasını verin. Ve bu cümleden olmak üzere:

﴿٣٨﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَٓاءً بِمَا كَسَبَا

نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٩﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ

ظُلْمِهِ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadın sâbit oldu mu ellerini kesin, kazandıklarına cezaen Allahdan kelepçek, çünkü Allah azîzdir, hakîmdir 38 Böyle iken her kim de işlediği zulmün arkasından tevbe edib salâha dönerse Allah elbette tevbesini kabul buyuruyor. Çünkü Allah gafurdur, rahîmdir 39

SİRKAT, lugatte «gayrin malini hufyeten almak»tır ki lisanımızda hırsızlık ta'bir olunur. Hırsızlık alel'ekser göz diktiği, çalmak istediği mal, emvali mergube olur.

sh:»1672

Yoksa alınması adeten müsamaha edilen şeylerin alınıvermesini urf, tam ma'nâsiyle bir sirkat addetmez. Sirkatin mahiyetinde mal sahibinin hıfz-u nazarını çalmağa kalkışmak ma'nası vardır. Bunun için sirkat fi'linin haddi icab edecek derecede tam ma'nâsiyle tahakkuku iki şarta mütevakkıftır ki birisi alman malin az çok mergub denebilecek bir nısaba baliğ olması, diğeri de hırzi mekânî veya hırzî hıfzî ile muhrez bulunmasıdır. Ancak İbni Abbas, İbni Zübeyr, Haseni basrî ne mıkdarın ne de hırzin şart olmadığına ve azın çoğun sirkat olub had lâzım geleceğine kail olmuşlardır ki Zâhiriyyeden Davudı Isfahanînin ve Havaricin kavilleri de budur. Gerçi az veya bekçisiz açıktaki bir mali alıvermek dahi sirkat kabilinden ise de bu ıtlakın tam bir hakıkat olduğu şübhelidir. Zira urfün müsamaha ettiği mıkdarı alıvermek bir terbiyesizlik olmakla beraber ne açığına gasb ne de habersiz alınmasına hırsızlık denilivermediği de ma'lûmdur. Halbuki hudud her veçhile kat'î ve yakınî ve şübhe ile sakıt olduğundan eli kesilecek hırsıza tam ma'nasiyle ve şübhesiz olarak sarık veya sârika denilebilmek için nısab ve hırz her halde şart olmalıdır. Ve bunu isbat için rivayet olunan haberler hiç nazarı i'tibara alınmasa bile sirkat kelimesinin tam mefhumi urfîsi bunu muktazıdır. Ve cumhurı Fukaha bunda müttefıktırlar. Ancak nısabın mıkdarında ıhtilâf etmişlerdir. Bir kerre rubu' dinar veya üç dirhemden aşağısına i'tibar eden olmamış ve imamı a'zam Ebu Hanife Hazretleri madrub olmak üzere on dirhem gümüş akça kıymetine baliğ olmayana i'tibar edilmiyeceğini ya'ni bunun madununda ta'zir yapılırsa da had lâzım gelmiyeceğini göstermiştir ki bir dinâra muadil demektir. Filvaki' gayrin bir habbesini çalmak dahi luğaten ve urfen bir sirkat olsa bile kat'iyyet demek olan hududda şübhenin mu'teber bulunduğunda söz olmadığından fi'li sirkatin ceza ve nekâl olan haddi icab edecek

sh:»1673

bir cürm olması şübhei ibahadan, şübhei hakdan, şübhei ıztırardan dahi hali olmasını ıktıza eder. Halbuki bir malın hıfz edilmemesi bir müsemeha ve binaenaleyh bir şübhei ibaha teşkil edeceği gibi bir şahsın cüz'î mıkdarda bir mali sirkati tenezzül etmesi de her halde bir şübhei ıztırardan hali değildir. Evvel emirde zekât,

sadakat gibi infakt ahkâmiyle def'i ıztırar esbabı te'min olunduktan « وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ » buyurulduktan ve muharremattan ahvali

ıztırar istisna edildikten sonradır ki Hak tealâ cezai sirkati emr etmiştir. Bu şeraitı umumiyye altında ise sirkate ictisar eden bir elin hey'eti ictimaiyyei islâmiyye içinde kangıran olmuş bir uzuv gibi kat'î lâbüdd olur. Fakat fukaranın hakkını vermeyen, erbabı ıztırarın ıztırarını düşünmeyen ve bil'akis o ıztırarı günden güne teşdid eyleyen bir hey'eti ictimaiyyenin şebih olmaktan kurtulamaz. Binaenaleyh ıztırar veya şübhei ıztırar ile kat'î bir ceza ve nekâle istihkak sabit olamaz. Netekim Hazreti Ömer bir kahıt senesinde haddi sirkati tatbik etmemiştir. Çünkü umumun zaruret ve ihtiyaca ma'ruz bulunduğu böyle bir zamanda vazifei infakın gereği gibi yapılamıyacağı zahir bulunduğundan her ferd haddi zatinde muztarr olmasa bile şübhei ıztırar içindedir. Şu halde malın açıkta bırakılması bir şübhei ibaha olacağı gibi alel'âde ahvalde çalınan malın bir muztarrın el uzatabileceği mıkdarı kalilden fazla bir nisabda bulunmaması da şübhei ıztırardan salim olamıyacağından fi'li sirkatin bihakkın ceza ve nekâl olan haddi mucib bir cürm olması için hem hisabın hem hırzin şart olması lâzım gelir. Ve bu şartlar sirkat mefhumi luğavîsinden olmasa bile bihakkın ceza ve nekâl mefhumlarından bilişare sabit, bundan başka hem kitabın kavaidi umumiyyesi hem de sünneti seniyye ile müeyyeddir ki tafsılâtı fıkha aiddir.

Velhasıl, sarika bir şübhei uzür bırakmamak için her

sh:»1674

halde bir nisabın da şart olduğu kat'îdir. Ancak bu nisabın mıkdarı müctehedün fihtir. Ve Fukaha süneni nebeviyyeye nazaran bunun rubu' dinar ile bir dinar veya on dirhem beyninde deveran ettiğinde de ittifak etmişler, Şafiî gibi kimisi asgarîyi, imamı A'zam gibi kimisi de a'zamîyi ıhtıyar eylemişlerdir ki şübheden tamamen salim olan da budur. Aceba on dirhemden ziyade bir mıkdar kabulüne imkân yokmudur? Biz buna vardır cevabını vermek istiyoruz ve mıkdarı nisabın bu iki hadd arasında deveranı mücmeun aleyh olduğuna kail olmuyoruz. Mademki aslı mıkdar mes'elesi müctehedün fihtir. Ve mademki bu babda şübhe mes'elesinin büyük bir ehemmiyyeti vardır. O halde bunun mahiyyeti ictihadiyesini muhafaza eden bir zaman mes'elesi olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Eğer böyle olmasa idi mücdehidîne a'zamî ve asgarî fikirlerini veren misaller haberler sabit olmazdı. Bir dinar, bir miskal altun demektir ki o zaman on dört kırat olan vezni sebı' dirhemiyle on dirhem gümüş kıymetçe buna muadil idi. On iki dirhem addedildiği dahi varsa da bu daha küçük bir dirhem mıkyasıdır. Ve buna nazaran rubu dinar üç dirhem denir. Netekim bugün bizde mütearef olan on altı kıratlık dirhem ile sekiz dirhem on iki kırat tutar ki mecidiyeden bir az fazladır. Demek ki o zamanlar altun sekiz on dirhem değil, kırk elli dirhem gümüş muadiline çıkmıştır. Altun gümüş farkı böyle olduğu gibi eşya ile nukud arasında da bu tefavüt zahirdir. Bir zaman bir miskal altuna muadil olub şübhei ıztırarı kat' eden on dirhem gümüş bu gün için o zamanın üç dirhem gümüşünden daha mâdun bir kıymette bulunduğunda şübhe olmadığı gibi bu günün bir miskal altunu da böyledir. Binaenaleyh mıkdarı nisab, şübhei ıztırarın def'i noktai nazarından ihtilâfı zaman ile mütehavvildir.

sh:»1675

Bu misallerden bilistifade zamanına göre şübheye mahal bırakmıyacak vechile bir mıkdar ta'yini caiz ve

hattâ lâzımdır. Zira «

فَمَنِ اضْطُرَّ فِى مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لاِثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ

رَحِيمٌ » hukmünün hududda dahi mu'teber olduğunda söz olmadığı gibi bunun şübhesinin de mu'teber

olduğunda şübhe yoktur. Ve işte mıkdarı nisab o ismi ve ona karşı ceza ve nekâle istihkakı tayin edecek

olan bir mi'yardır.

Ey mü'minler 38. ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ﴾ sârık ve sârıkanın da -ya'ni şübhe ve

ma'zeretten azâde olarak sirkati tahakkuk eden gerek erkek ve gerek dişi hırsızların da

﴿فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللّٰهِ﴾ kesbettikleri

amele bir ceza, Allahdan bir nekâl- ya'ni bir daha yapmamaları için bihakkın bir bağ, bir tuşak, bir kelepçe -olmak üzere ellerini kesiniz. İbni Mes'ud musafında « فَاقْطَعُوا اَيْمَانَهُمَا » olduğundan dolayı- ibtida sağını, tekrar ederse solunu da kesiniz. Çünkü ﴿وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Allah hem azîz hem hakîmdir. Emrine karşı gelinmez, hukmünü hıkmetle verir. Hak onun himayei ızzetinde, ceza onun cümlei hıkmetindendir. Zulm-ü fesada razı olmayan, hayr-ü hakka çalışmak için el ve kudret ihsan eden, ittikayı, ibtigai vesileyi, mücahedeyi emreyleyen, fakırları korumak, muztarları gözetmek, düşkünlere yardım etmek için bu kadar âyât-ü ahkâm indiren, infak, zekât, sadakat, teavün ahkâmiyle istitaati olanlara vazifeler farz kılan, zenginlerin mallarından saillere mahrumlara bir hakkı ma'lûm veren Allah tealânın bu emirlerini, bu ahkâmını icra ve tatbık eden hey'eti içtimaıyyei islâmiyye içinde Allahdan korkmıyarak, Allaha takarrüb için vesilei hasene talebinde bulunmıyarak ve Allah yolunda mücahede etmek için nefsinin, şehvetinin tekazasına sabredemiyerek gayrın hukukuna gizlice el uzatmak kendisinin ne hakkı, ne de
sh:»1676
şübhei hakkı taallûk etmeyen bir mali Allah görmiyormuş gibi sirkate cür'et etmek elbette Allahın ızzetine bir tecavüz ve gizliden gizliye bir harbdir. Ve böyle bir elin cezası da kesilmektir. Binaenaleyh cürm ile ceza beyninde muadele yok zannedilmesin. Zira bu ceza yalnız malin mukabili değil, gizli bir hıyanet ve ızzeti İlâhiyyeye bir tecavüz olan fi'li sirkatin cezasıdır. Bu el kendini ateşe sokmuş veya kılıca uzatmıştır. Bu, gerek ona ve gerek ona uyub azacak olanlara Allah tarafından öyle sabit bir kelepçedir. Bununla hem sârık, fesaddan temizlenir, hem de diğerleri. Sonra Allah tealânın ızzetine bu veçhie tecavüz edenleri bu cezaya müstehık kılması ve böyle daimî bir kelepçeye koyub haddini bildirmesi mücerred bir eseri gazab değil, mahzı hikmettir. Bu ceza tatbık edilen hey'eti içtimaiyyede sirkatin kökü kesilir. Kesilmeğe lâyık el bulunmaz olur. O şart ile ki bihakkın tatbık edilsin ve her şübheden sâlim olarka tatbık edilsin de hiç bir haksızlığa meydan verilmesin. Aksi halde ızzet ve hıkmeti İlâhiyye de ma'kûs surette tecelli eder. Bigayri hakkın bir mal sirkat eden elin cezası kesilmek olursa bigayri hakkın bir el sirkat eden ellerin cezası ne olmak lâzım geleceği tasavvur olunsun.

39.

﴿فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ya'ni sirkat yapıp kendi elinin kesilmesine sebebiyyet vererek kendine zulm etmiş olan sârık veya sârıkadan her hangi birisi eli kesildikten sonra tevbe edib ıslahi hal ederse Allah gafurı rahîm olduğu için tevbesini her halde kabul eder. Ve Âhırette ona başka azab yapmaz, rahmet-ü mağfiret eyler. Binaenaleyh eli kesilmiş ve tevbekâr olmuş olanlara mukaddema hırsızlık etmiş diye fena nazarla bakmamalı, merhamed edib muavenette bulunmalıdır.».

Bu tevbe haddin icrasından evvel olursa had sakıt
sh:»1677
olur mu olmaz mı? Cumhur ve Hanefiyye mal sahibi afvetmedikçe olmaz, İmamı şafiî ise bir kavlinde olur demiştir. Filvakı' zulümden murad nefsine değil, âhare olan sirkat olduğu takdirde bu âyet, bunu ifade etmiş olacağı ve balâdaki sirkati kübrâ erbabının tevbeleri mes'elesi de bir i'tibar ile bunu te'yid edeceği cihetle biz de bu ma'nâyı tercih eyliyeceğiz. Ancak bu surette « وَاَصْلَحَ » kaydi mucebince salâhi halinin tebeyyünü için ta'ziren bir müddeti münasibe habis ve çalınan mal istihlâk edilmiş ise tazmini lâzım geleceğinden zühul olunmamalıdır. Haddi icra edildiği takdirde ise; « جَزَآءً بِمَا كَسَبَا » medlûlünce fi'lin tam cezası verilmiş ve istihlâk dahi kesib mefhumunda dahil bulunmuş olacağından zâman lâzım gelmez. Fakat aynen mevcud ise istirdad olunur. Çünkü meksûb değildir.

Şimdi bu ahkâm ve evamiri İlâhiyyenin şiddeti ve âlemi beşeriyette bu gibi cezalara müstahık erbabı fesadın mevcudiyyeti rahmeten lil'âlemîn olan kalbi Resulullahta bir haşyet-ü hayrete, bir hüzn-ü teessüre bais olabileceğinden bundan nehy ile ahkâmı ma'diletin icrasına sevk için buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴿٤٠﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُعَذِّبُ
مَنْ يَشَٓاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴿﴾

sh:»1678

﴿٤١﴾ يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى
الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْۚ وَمِنَ
الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَۙ لَمْ يَاْتُوكَۜ
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖۚ يَقُولُونَ اِنْ اُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ
وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُواۜ وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ
اللّٰهِ شَيْـًٔاۜ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْۜ لَهُمْ
فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤٢﴾
سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِۜ فَاِنْ جَٓاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ
اَعْرِضْ عَنْهُمْۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔاۜ وَاِنْ حَكَمْتَ
فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٣﴾
وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ
يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَۜ وَمَٓا اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَۚ﴿﴾

sh:»1679

﴿٤٤﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌۚ يَحْكُمُ بِهَا
النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا
اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَٓاءَۚ فَلَا تَخْشَوُا
النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًاۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ
بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فِيهَٓا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ

وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ
فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِۖ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌۙ
وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ
﴿٤٧﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِۜ وَمَنْ لَمْ
يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴿﴾

sh:»1680

﴿٤٨﴾ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا
تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ عَمَّا جَٓاءَكَ مِنَ الْحَقِّۜ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً
وَمِنْهَاجًاۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فٖى
مَٓا اٰتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِۜ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَۙ ﴿٤٩﴾ وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ
اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَٓا
اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ
بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْۜ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٥٠﴾ اَفَحُكْمَ
الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَۜ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴿﴾

sh:»1681

Meali Şerifi

Bilmezmisin ki Allah, bütün Semavat-ü Arz mülkü onun, dilediğini azaba çeker, dilediğinin günâhını örter

olduğunu? Allah her şey'e kadîrdir 40 Ey o şanlı Resul, seni mahzun etmesin o küfürde yarış edenler:

gerek o ağızlariyle « آمنا » deyib de kalbleri mü'min olmıyanlardan olsun ve gerek Yehudî olanlardan, onlar yalancılık etmek için dinlerler, sana gelmiyen diğer bir kavm için dinlerler, yerli yerinde söylenen kelimeleri sonradan tahrif ederler, size böyle fetva verilirse tutun verilmezse sakının derler, kim ki Allah

onun fitneye düşmesini murad etmiştir sen, ihtimali yok, onun lehine Allahdan zerrece bir şey'e malik olamazsın; onlar öyle kimselerdir ki Allah kalblerini tahtir etmek murad etmemiştir, onların Dünyada hakları bir zillet, Âhırette de hakları azîm bir azabdır 41 Boyuna yalancılık için dinlerler, boyuna haram yerler, artık sana gelirlerse ister aralarında hukmet, ister kendilerinden yüz çevir, eğer yüz çevirirsen sana hiç bir zarar edemezler, şayed hukmedersen aralarında adaletle hukmet, çünkü Allah adalet edenleri sever 42 Yanlarında Tevrat onda hukmullah dururken seni nasıl hakem yapıyorlar? Sonra arkasından ne diye dönüyorlar? Öylelerin mü'minlerle alâkası yok 43 Filvakı' biz Tevratı indirdik, onda bir hidayet, bir nur vardı, müslim olan nebiyyûn, Yehudîlere onunla hukmederlerdi, rabbaniyyun ve ahbar da, kitabullahın muhafazâsına me'mur edilmiş olmaları ve üzerine nâzır ve murakıb bulunmaları hasebile hukmederlerdi, artık insanlardan korkmayın benden korkun, benim âyetlerimi bir kaç paraya değişmeyin, ey hâkimler! Her kim Allahın indirdiği ahkâm ile hukmetmezse onlar hep kâfirlerdir 44 Hem ondan üzerlerine şöyle yazdık: cana can, göze göz, buruna burun, dişe diş, carhler birbirine kısastır, kim de bu hakkını sadakasına sayarsa o, ona keffaret olur ve her kim Allahın indirdiği ahkam ile hukmetmezse onlar hep zalimlerdir 45 Arkadan da o Peygamberlerin izleri üzerinde
sh:»1682
Meryemin oğlu Isâyı gönderdik: bir tasdıkçı olmak üzere önündeki Tevrat için, ve ona İncili verdik, içinde bir hidayet ve nur, ve önündeki Tevratı musaddık, ve bir irşad ve mev'ıza olarak müttekiler için 46 Ehli İncil de onun içinde Allahın indirdiğiyle hukm etsin ve kim Allahın indirdiğile hukmetmezse hep onlar -dinden çıkmış- fasıklardır 47 Sana da bu hak kitabı indirdik, kitab cinsinden önünde olanı musaddık ve üzerine nigâhban hâkim olmak üzere, onun için sen de aralarında Allahın indirdiğiyle hukmet, bu sana gelen haktan ayrılıb da onların arzuları arkasından gitme, her biriniz için bir şir'a yaptık, bir de minhac, Allah dilese idi hepinizi bir tek ümmet kılardı, lâkin sizi her birinize verdiği şeyde imtihan edecek, o halde durmayın, hayırlara nelerde ıhtılâf ediyoridiğinizi haber verecektir 48 Ve şu emri indirdik: aralarında sırf Allahın indirdiği ile hukmet, keyiflerine tabi' olma ve onlardan sakın Allahın indirdiği ahkâmın birinden seni şaşırtmasınlar, yine yüz çevirirlerse bil ki Allah onların ba'zı günâhları sebebile başlarına bir çoğu fasıktırlar 49 Durmuşlar da cahiliyyet devrinin hukmünümü istiyorlar? Kimmiş Allahdan daha güzel hukûm verecek; fakat bunu yakın şanından olan bir kavm anlar 50

____

SEBEBİ NÜZUL - Ebû Hüreyre, Bera ibni Âzib, İbni Abbas ve daha bir çoklarından varid olan rivayetlerin hasılına göre Tevratta Beni İsraîlden zina edenlere recm emredilmişti ve bunu tatbık ediyorlardı, nihayet bir gün büyüklerinden birisi zina etmiş, recm için toplanmışlar, fakat ileri gelen havass ve eşraf kalkmışlar, menetmişler, sonra zuafâdan birisi zina etmiş, bunu recmetmek için toplanmışlar, bu defa da zuafâ güruhu kalkmış «akradaşınızı recmetmedikce bunu da etmeyin, ikisini de recmedin» demişler, bunun üzerine «mes'ele müşkilleşti, geliniz bir çeresine bakalım» demişler. Recmi bırakıb tahmime
sh:»1683
karar vermişler ki elyaftan örülmüş, zifte bulanmış bir kamçı ile kırk kamçı vururlar, yüzünü karalarlar, ters yüzüne bir merkebe bindirib dolaştırır teşhir ederlermiş, Resulullah Medineyi teşrif edinceye kadar böyle yapıyorlarmış. Bera ibni Âzib radiyallahüanhdan merviy olduğu üzere bir gün Resulullah Medinede böyle bir Yehudînin dolaştırıldığına bizzat tesadüf etmiş, ulemalarından birini çağırmış «siz de zanînin haddi böylemidir?» diye sormuş, «evet» demiş ve kıssayı nakl eylemiştir اهـ . Sonra eşrafı Yehuddan Yüsre namında bir kadın Hayber eşrafından bir Yehudî ile zina etmiş, tutmuşlar, Beni kureyzadan bir takımlarını Resulullaha göndermişler, «sorunuz bakalım zina hakkında ona inzal olunan hukûm nedir? Korkarız ki bizi rüsva eder, şayed celd derse tutunuz, recim derse sakınınız» demişler, gelmişler sormuşlar, Ebû hüreyre radiallahüanhın rivayetine göre «şu adem ihsanından sonra bir muhsane ile zina etti» seni hakem yapıyoruz hukm et demişler» Bunun üzerine Resulullah kalkmış Yehudîlerin dershanelerine gitmiş «ey ma'şeri Yehud, bana en aliminizi çıkarınız» buyurmuş, onlar da Abdullah ibni Sûriyayı çıkarmışlar, Beni kureyzaden ba'zılarının rivayetine göre o gün İbni Sûriya ile beraber Ebû yasır ibni Ahtabi ve Vehb ibni Yehudâyı da çıkarmışlar ve «işte bunlar bizim ulemamız» demişler, Resulullah biraz konuşmuş, nihayet» kalanlar içinde Tevrate a'lem olan budur» diye İbni Sûriyayı göstermişler ki henüz genc ve yaşca diğerlerinden küçür ve a'ver imiş, Resulullah bununla tenha kalmış ve mes'eleyi açmış «ey İbni Sûriya Allaha ve Allahın Beni İsraîle olan ni'metlerine and vererek söylüyorum ihsanından sonra zina eden kimse hakkında Allahın Tevratta recm ile hukm ettiğini biliyormusun?»
sh:»1684
buyurmuş o da «Allah için evet, ya Ebelkasim bunlar senin Nebiyyi mursel olduğunu katıyyen bilirler ve lâkin hased ediyorlar» demiş, Resulullah da oradan çıkmış, gelib hukmünü vermiş, zânî ve zâniye ikisinin de recmini emr etmiş, Beni Osman ibni Galib ibninacar mescidinin kapısı önünde recm edilmişler. Fakat İbni Suriya böyle dediği halde sonradan sefelei Yehudun hücumiyle küfr etmiş ve işte «

وَلَايَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ » âyeti ve tahrif vak'ası bunları ıhtar

ederek nâzil olmuştur. Bir de Ikrime ve katade ve daha ba'zılarının rivayetine göre beni nadîr Yehudîleri Beni kureyzadan daha haysiyyetli ve eşref imiş. Bunun için Beni Kureyzadan biri, Beni nadîrdan birini katl ederse katl edilir, fakat Beni kureyzadan birini katl ederse yüz vesak hurma diyet alınırmış. ibni zeydin

rivayetine göre Huyey ibin Ahteb nadarî için iki diyet, kurezî için bir diyet hukm edermiş, sonra Benî nadîrdan biri Benî kureyzadan birini katl etmiş, Benî kureyza da Resulullahın hukmüne müracaat etmişler « وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ » buna işareten nâzil olmuştur. Hasılı bu

âyetler gayri müslimlerin hukmi islâma müracaatı hakkında nâzil olmuştur. Ve bu miyanda onların ahlâkı ve müracaattan maksadları da iş'ar edilmiştir. Fakat bu âyetlerin siyakında zinaya dair sarahat bulunmadığına nazaran asıl sebebi nüzul olan hâdise ikinci rivayet veçhile bir katil vak'ası olmak daha muvafık görünüyor. Binaenaleyh evvelki vak'a sebebi nüzul olmaktan ziyade âyetin bilistitrad işaret ettiği vekayii mütekaddime cümlesinden olabilir. Bir de İbni Atıyye rivayeti sahihaya göre recm meselesini asıl meydana koyub ulemai Yehudi rüsvay eden Abdullah İbni Selâm olduğunu söylemiştir.

41. ﴿يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ﴾ - Unvanı risaletle nida, tefhımi şan ve takviyei kalb ile ifayı vazifeye sevk ve ﴿لاَ يَحْزُنْكَ الَّذٖينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ﴾

sh:»1685

tesellisine husni ihzar içindir. Zira küfre müsaraat edenler seni mahzun etmesin demek zâhiren kâfirleri Peygambere huzün verecek harekâttan nehyolmakla beraber hakıkatte «sen bunlardan mahzun olma» diye Peygamberi nehiydir. Huzün ise ef'ali ıhtiyariyyeden olmadığı için bundan murad, nehiy değil, tesliye ve izalei huzündür. Ve bunda adl-ü hakkı tanımıyanlara karşı tefhimi hak ve icrayı hukm etmenin adeten bâisi huzn olduğuna da işaret vardır.

﴿مِنَ الَّذٖينَ قَالُٓوا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذٖينَ هَادُوا﴾ küfre müsareat edenleri beyandır. Ya'ni bunlar ağızlarile « آمنا » diyen ve fakat kalblerinde iyman olmıyan Münafıklarla Yehudîlerden imiş, hukü̈m, sebebi nüzule ve eşhası ma'dudeye münhasır olmayıb âmm olmak için evsafı mümeyyizleriyle ta'rif olunarak buyuruluyor ki: bunlar:

1- ﴿سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ﴾ dirler, ya'ni pek ziyade yalan dinleyicilerdir.- Doğru söz bunların zevkına gitmez, onu dinlemekten içleri sıkılır, fakat yalana gelince seve seve dinlerler, memnun olurlar. Yalanlar, romanlar, masallar, propagandalar, eracif, iftira, tezvirat meddahlık bunların pek mahzuz olarak dinledikleri şeylerdir. Ve bu hal onlarda bir meleke olmuştur. Bunun için daima yalancılara mahkûm olurlar. Bundan dolayı:

2- ﴿سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرٖينَ لَمْ يَاْتُوكَ﴾ dirler. Ya'ni sana gelmeyen ve geriden geriye iğfalât yapan diğer bir kavmi dinlerler ki asıl küfrün yalanın menbaı bunlardır. Bunlar öyle tezvirat yaparlar ki ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖ﴾ yerli yerine mevzı'larına konduktan sonra kelimatı hakkı tahrif ederler, vaz'ı aslîsinden çıkarırlar.» -Gûya bunların nazarında kelâm doğruyu anlatmak, hakk-u hakıkati beyan etmek için değil,

sh:»1686

hakıkati setretmek, aldatmak için vaz' olunmuştur. Kendileri hep eğri söyledikten başka ma'lûm ve mukarrer olan kelâmları hattâ kelâmı İlâhîyi ve kitabları da tahrif ederler. Baksanızâ recm âyetine ne yaptılar. Bu gelmeyenlerin Felek Yehudîleri olduğu da söylenmiştir. Bu fırka bunların yalnız dahilde perde arkasında tahrikât yapanlarına mahsus olmayıb vaz'ıyeti siyasiyyelerine ve ecnebi telkınatına tâbi' bulunduklarına dahi işareti muhtevidir. Ya'ni küfre müsareat edenler en ziyade ecnebî telkınatına tâbi' bulunduklarına dahi işareti muhtevidir. Ya'ni küfre müsareat edenler en ziyade ecnebî telkınâtına kulak verenlerdir.

Böyle perde arkasından tahrifi kelâm ve tezviri meram ederek yalan dinleyicileri tahrik edenler sana ve senin mahkemene gelenlere

﴿يَقُولُونَ اِنْ اُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا﴾

şöyle huküm verilirse tutun, verilmezse sakın yanaşmayın derler küfre müsaraat ederler

﴿وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا﴾ ve her kim ki

Allah onun fitneye düşmesini murad eder artık sen onun için Allahdan hiç bir şey kurtarmağa malik olamazsın. Binaenaleyh bunlar seni mahzun etmesin. Çünkü

﴿اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ﴾ bunlar öyle

kimselerdir ki Allah bunların kalblerinin tathirini murad etmemiştir.» -Kalblerini bu suretle tab-u hatm etmiştir. Şübhe yok ki Allah bu kalblerin de tathirini murad etse idi bunlar da kabili salah olurlardı, fakt etmemiştir, buna niçin etmemiştir denemez. Zira iradei İlâhiyye mebdeül'ıleldir. (Bu sûrenin başına, kezalik

sûrei Bakareye « اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا الخ » bak). Bu her iki kısmın hakkı

﴿لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ dir.

Bunlar:

3- ﴿سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ﴾ yalan dinleyici, haram

yeyicidirler.» - Rişvet

sh:»1687

alırlar, yalan olduğunu bildikleri bir da'vayı dinler hukm ederler veya ettirmeğe çalışırlar. Hasis bir menfaat için yalanı tervic ederler, tezvir-ü iğfal peşinde koşarlar, rişvet ile bile bile yalancı şahid dinlerler, yalan yere şahidlik ederler, para alır haksızların, yalancıların yalanlarını neşrederler, yalanlar uydurub para çekerler.

SUHT, « س » سحت nin zammı ve « ح » nın sükûnile ve (دح رجع يع) kıraetlerinde « ح » nın da zammı ile haram mal demektir ki bir şey'in kökünü kazımak ma'nasına sahtten me'huzdur. Haram da bereketi olmadığı ve hânümanlar yıktığı için suht tesmiye edilmiştir. Bir hadîsi şerifte «

كُلُّ لَحْمٍ اَنْبَتَهُ السُّحْتُ فَالنَّارُ اَوْلٰى بِهِ = suhtun bitirdiği her ete en lâyık

olan şey ateştir.» Diye varid olmuştur. Suht her nevi' harama şamildir. Maamafih alel'ekser sahibinin gizlemek mecburiyyetini hiss ettiği bir ayb, bir ar olan, hasis ve alçak menfaatlerde isti'mal edilir. Netekim Hazreti Ömer, Osman, Ali, İbni Abbas, Ebi hüreyre ve Mücahidden rivayet olarak suht, «rişvet, mehribegıyy, usbi fahl, semeni hamr, semeni meyte, hulvanı kâhin, ma'sıyete isti'car» dır diye tafsıl olunmuş. Ba'zıları biraz daha tezyid, ba'zıları da tenkıs etmiş. İbni Mes'ud hediyyei şefaati de tasrih eylemiştir.

﴿فَاِنْ جَٓاؤُكَ﴾ İmdi ya Muhammed, bunlar sana hukm için gelirlerse

﴿فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ diler muhakemelerine bak, beyinlerinde, hukm et, münazaayı kes, diler bakma, yüzünü çevir, kendi kendilerine ne halleri varsa görsünler. Ya'ni muhayyersin. ﴿وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا﴾ Şayed sen onlardan başını çevirirsen sana hiç bir zarar edemezler.

﴿وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ﴾ Ve şayed hukm edersen beyinlerinde adalet ve ıhtıyat ile hukm et ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾

sh:»1688

Allah adalet yapanları elbette sever.» -Ata, Nehaî, Şa'bî, Katade, İbni cerir, Esamm, Ebû müslim, Ebû sevr demişlerdirki hukkâmı müslimîn için de bu hukmi tahyir bâkıdir, diler hukm ederler, diler i'raz eder. Lâkin İbni Abbas, Mücahid, İkrime, Hasen, Atai hurasanî, Ömer ibni Abdül'azîz ve Zührî «bu hukmi tahyir gelecek olan « وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ » emrile mensuhtur. Binaenaleyh müracaat ettikleri zaman bunları kendi hâkimlerine reddetmek caiz değildir» demişlerdir. Halbuki bir iki nokta da daha nesh sözü geçmiş idi. Meşayihi Hanefiyy dahi red, caiz olmadığına kail olmuşlardır. Ba'zı ulema da tahyirin muahidlere mahsus olduğuna kaildirler. Bu cümleden imamı Şafiî ehli zimmet muhakemeye talib oldukları zaman müsliman hakimlerine hüküm vacıbdır, fakat müslimanlarla bir müddete kadar muahede akdetmiş olan muahidler beyninde hüküm vacıb değil, muhayyerdir demiştir. Tahyir hukmü bir tarafın müracaatı, vucub hukmü de tarafeynin birrıza müracaatları haline haml edilirse nesha hacet kalmaksızın tevfik-u te'lif mümkin görünür.

Şimdi bunların hakeme müracaatleri fikri haktan ve hüsni niyyetten neşet etmeyüb mahza havalarına bir çare aramak maksadıyle olduğunu beyan için buyuruluyor ki:

43. ﴿وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ﴾

Yanlarında Tevrat, Tevratta hukmullah varken onlar seni nasıl tahkim ediyorlar? ne diye hakem yapıyorlar?

﴿ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ﴾ Sonra da nasıl dönüyorlar! Hiç şübhe yok ki Allahın hukmüne ve kendilerinin iyman iddia ettikleri kitabe iymanları yok da ondan. O halde

﴿وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ bunlar asla mü'min değillerdir. Ne Tevrata iyman ederler, ne Kur'ana, ancak hevaları, şehvetleri arkasında koşarlar. -Bunun için sen bunların küfre mesareatlarına mahzun olma.

sh:»1689

İyi amma! Tevrat ile halâ amel caiz olabilir mi? Ba'zı şerait altında evet. Çünkü 44.

﴿اِنَّٓا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ﴾ hiç şübhesiz biz Tevratı bir hidayet ve nuru mütezammın olarak indirdik

﴿يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذٖينَ اَسْلَمُوا لِلَّذٖينَ هَادُوا﴾ bütün müslim olan, dinleri Allaha islâm ve inkıyaddan ıbaret bulunan Enbiya bununla Yehudîler hakkında hukm ederler.- Enbiyanın islâm ile tavsıfleri şerefi islâmı ibraz için bir sıfatı külliyyei mâdihadır ki Enbiya içinde « اِنَّ الدّٖينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ » olan islâm ile mütedeyyin olmadık hiç bir ferd bulunmadığını iş'ar ile Yehudîlere ta'riz ifade eder. Nazmın zâhiri bütün Enbiyaya şamildir ki hangisi olsa Yehudîler hakkında bununla hukm eder, binaenaleyh Muhammed de.... demek olur. Maamafih bu hukmün Yehudîler hakkında olması karinesiyle murad, Musâdan Isâya kadar olan Peygamberlerdir denilmiş.

Ba'zıları da « الَّذٖينَ اَسْلَمُوا » dan murad, dini İbrahim üzere olan Enbiyadır demişler. İkrime «Muhammed ve andan evvelki Enbiya» diye tasrih etmiş, Hasen ve Suddî de «Yehudîlere hukmü haysiyyetiyle bilhassa Muhammed aleyhisselâm muraddır» demişler. Zira aslı masikaleh Muhammedîyi isbattır. Şu halde hasılı ma'nâ; Yehudîlere hakem mevkiinde bulunan her Peygamber bununla onlara hukm eder. Binaenaleyh Muhammed aleyhisselâm da.... Bunlardan maada

﴿وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ﴾ bütün Rabbaniyyun ve Ahbar da.»- Rabbanî ve Rabbî kelimelerinin ma'nâsı sûrei Âli Imranda « وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثٖيرٌ » âyetinde geçmiş idi ki İlmi Abbastan rivayete göre «rabbanî, nâs üzerinde ilm ile icrayı siyaset eden ve büyük ilimden evvel küçük ma'lûmat ile terbiye eyleyen» erbabı ilim ve velâyet demek oluyordu. Ahbar da « حا » nın kesri veya fethiyle « حبر » in cemi'dir ki tahbir ve tahsin ma'nâsına hıbirden me'huz ve mürekkeb demek olan hıbr ile de münasebetdar olarak
sh:»1690
ilmi tahbir, ya'ni tahriren veya takriren tahsin ve tezyin-ü te'lif ederek tesbît ve idameye çalışan, yahud güzel kalem sahibi olan yüksek âlimler demektir. Esasında bu ma'nâ ile ulemai Yehuda ahbar denilmiştir. Fakat burada murad müstakîm ve tam ma'nâsile ahbar olan Fukahai Yehuddur. Zemahşerî der ki «Rabbaniyyun ve Ahbar, Harun aleyhisselâmın evladlarından tarikatı Enbiyayı iltizam eden zühhad ve ulemadırlar. İlh.»

Hulâsa yalnız Enbiya değil, vârisleri olan hakıkî rabbaniyyun ve ahbar, eimme ve fukaha dahi bununla hukmederler.

﴿بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَٓاءَ﴾ Çünkü bütün bu Enbiya ve rabbaniyyun ve ahbar kitabullahı: Hakıkaten kitabullahtan olanı muhafazaya me'mur edilmiş ve bunun üzerine şahid olmuş bulunduklarından bu sebeb ve bu haysiyyetle öyle hukmederler.» -Ki bu muhafaza iki vechiledir: Birisi kalblerinde hıfz ve dilleriyle ta'lim-ü tedris ve beyan etmek, birisi de ahkâmına ittiba' edib mucebince amel ederek hıfzeylemektir. Binaenaleyh

﴿فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتٖى ثَمَنًا قَلٖيلًا﴾

çünkü ﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾

her kim Allahın indirdiği kitab ile hukmetmez, onun hâkimiyyetini tanımazsa işte bunlar o kâfirlerdir. -Ki

bunlar için azabı elîm, azabı mukîm vardır. Bunlar ateşten çıkmak isterler de çıkamazlar.

Biz Tevratı indirdirdik 45. ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَٓا﴾ ve onda bu Yehudîlerin üzerine şöyle yazdık, şöyle farz kıldık ki

﴿اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ﴾ elbette cana can, göze göz,

buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve alesseviyye cerhler birbirine

sh:»1691

kısastırlar.- Yahud can cana mukabildir, göz göze mukabildir, burun buruna mukabildir, kulak kulağa

mukabildir, diş dişe mukabildir ve ilâ âhırih bunlar gibi mümaselet mümkin olan cerhler birbirine kısastır.

Kisaî kıraetinde « وَالْعَيْنَ وَالْاَنْفَ وَالْاُذُنَ وَالسِّنَّ وَالْجُرُوحَ » hepsi ref'ile

okunmuştur ki her biri birer cümle olarak « اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ » cümlesine bihasebilma'nâ

atfile «şunu da yazdık şunu da şunu da ilâ âhırih» diye ketbin mef'ulü olur. İbni kesîr, Ebû Amr, Ebî Âmir

kıraetlerinde « وَالْجُرُوحَ » ref'ile okunur ki tafsılden sonra hukmün ta'mim ve icmalı olur. Nâfi', Asım, Hamze kıraetlerinde ise hepsi nefse atfile mensub okunur ve kısas mecmuunun haberi olabilir.

Gösterdiğimiz iki meal bunları ıhtardır. Maamafih hüküm ıhtilâf etmez. Ya'ni hakkı hayatına amden taaddi edilib bigayri hakkın öldürülen insanın katlinden dolayı katilinde tam hakkı bir candır. İtlâf edilen bir hakkın tam icabı da misliyle ödenmektir. Bir can da bir cana temamen mümasil ve mukabildir. Ve hakkı hayat müsavîdir. Binaenaleyh maktulün esası hakkı katilin canıyle kısas olunmaktır. Bir can yerine bir candan fazla almak veya noksan vermek haksızdır, zulümdür. Meğer ki hak sahibi noksanı almaya razı olsun, Kezalik bir göz kör edenin tam borcu bir gözdür. Derecei ru'yetleri velevse müsavî olmasın. Hakkı hayat noktai nazarından bir göz de bir gözün mislidir. Binaenaleyh göz kör edenin tam vecibesi de nihayet gözünü verib kör olmaktır. Çünkü bir göz bir gözün dengi, körlük körlüğün kısasıdır. Fazlası fazla noksanı noksandır. Burun, kulak, diş ilh.. hepsinde de aynı mümaselet caridir. Ve bu minval üzere müsavat ve mümaseletin muhafazası kat'ıyyetle mümkin olan her kat'ı uzvun, her cerihanın kısası kendi mislidir. Bir mafsılından parmak veya el ve ayak veya dibinden zeker ve ünseyeyn kesilmek veya eti ezmeden veya kemiği kırmadan baş yarmak gibi

0sh:»1692

mümaseletin muhafazası mümkin olan cerihalar mislini misline takas olur. Fâkat et parçalanmak, kemik kırılmak veya dahile nufuz etmiş olmak gibi muhafazai mumaselet ve müsavat mümkin olmıyan veya telefi nefis tehlükesi bulunan cerhler böyle değildir. Kısas, tam misli misline tekabül ve tekas demek olduğundan mümaselet bulunmıyan veya mümaseletin muhafaza edilmemesi ıhtimali bulunan cerhlere kısas yapılamaz. Binaenaleyh bunlar tam ma'nâsile ödenemeyib bizzarure tam bir misli ma'kul olmıyan maliyyet i'tibariyle, ya'ni erş veya hukûmeti adl ile istifa olunabilir. Kısas tam bir istifa olduğu için bunda hukukı abdin istifası zımnında hukukullah ve hukukı umumiyye dahi istifa edilmiş olur. Ve başka hiç bir ceza lâzım gelmez. Lâkin kısas edilemeyince diğer suretle istifa nâkıs demek olacağından erş ile tazminattan başka ta'ziren bir ceza istihkakı sakıt olamaz.

Sonra şunu da unutmamak lâzım gelir ki kısas nazarı şari'de icrası evvelen ve bizzat maksud olmak üzere meşru' kılınmış bir hüküm değil, tecavüz edilen itlâf olunan bir hakkın icabı olmak ve hakkı hayatın masuniyyetini te'min etmek için meşru' kılınmıştır. Ya'ni cana can, göze göz yazılmak, can almak göz çıkarmak için değil, cana dokundurmamak, göz çıkartmamak içindir. Binaenaleyh:

﴿فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ﴾ her kim kısas hakkını tasadduk eder,

afveylerse bu kendisine bir keffarettir.»- Ya'ni kısas evvel emirde bir hakkı abiddir. Bunun hukukullâhdan

bir vazife ve farıza olması hukukı şahsıyye zımnında tahakkuk eder. Sahibi hakk ise hakkının istifasına da iskatına da maliktir. O halde sahibi hak tarafından taleb ve da'va olunmadıkça kısas yapılamaz. Ancak taleb ettiği zaman icrası farz olursada bu taleb kendisine farz değil, hattâ afvetmesi mendubdur. Şarı' tealâ talebi kısas emretmek şöyle dursun bil'akis afve terğib ve teşvık için tasadduk ve keffaret
sh:»1693
ta'bir buyurmuştur. Bu hakkını afveden bütün günâhlarını mağfirete vesile olacak büyük bir sadaka yapmış olacaktır. Çünkü bu afiv bir insana bir hayat kazandırmaktır. Buna da bütün insanları ihya etmiş kadar bir sevab va'd olunmuştur. Demek ki kısas nazarı şarı'da icrası matlûb olduğu için değil «

وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»

medlûlü üzere hakkı hayata taaddi ve tecavüz vahşetlerinden, cinayetlerinden hayatı beşeri vikaye için meşru' kılınmıştır. Gerçi kısas da bir itlâfı mutazammındır ve bir zarara zarar ile mukabele gibi tevehhüm olunabilir. Fakat bu itlâf hakkı hayatı ref'eden bir cinayet ve vahşeti itlâftır. Bu ise hakkı hayatın yaşaması demektir. Bunun için Dünyada adalet ve müsavata kısastan daha büyük bir misal gösterilemez ve zaten kısasın ma'nâsı müsavat ve muadelei tamme demektir. Hakkı hayatı ifna eden bir caninin hakkı hayatı olmadığını re'yel'ayn görmesi ne büyük bir manzarai adalettir. Sonra hakk-u adlin bu manzarai hâkimiyyeti altında hakkı hayatın kendi kesbile insilâbını gören bir kimseyi afvedib de kendisine yeniden bir hakkı hayat bahşetmekte de öyle yüksek, öyle kudsî bir manzarai ihsan vardır ki âlemi beşeriyyette bundan daha güzel, daha yüksek bir ihsan misali gösterilemez, «

وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا». İşte bu hukümi İlâhî bir tarafında

böyle bir manzarai adelet, bir tafında da böyle bir manzarai ıhsan tecelli eden bir hidayet ve nurdur. Yehudîler ise kitablarında yazılan bu ahkâmı İlâhiyye ile de hukm etmez oldular

﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ve her

kim ki Allahın inzal buyurduğu ahkâm ile hukmetmezse işte bunlar da o zalimlerdir, o haksızlar güruhundan başka birşey değillerdir.- Çünkü zulüm her hangi bir şey'in hakkını vermemek, onu Allahın ta'yin ettiği mevzıı lâyıkının gayriye komaktır. Allahın hukm edilmek için indirdiği, bildirdiği, yazdırdığı ahkâm ile hukmetmemek de evvelâ
sh:»1694
kanunı hakkın hakkını vermemektir, bu da hiç bir şeyin hakkını vermemek, ya ifrat veya tefrıt etmektir. Zulmün zulüm, zalimin zalim olmasını ta'yin eden hukûm ve bu hukme mi'yar ittihaz edilen delil de Allah tealânın inzal buyurduğu ahkâm ve kavaidi haktır. Binaenaleyh bununla hukmetmemek zulm ile adli, zalim ile mazlumu ve bunlar beynindeki nisbeti hakkı tefrık ve temyiz etmemektir. Zulüm ve zalimi tefrık etmiyen, tefrık etmek istemiyen, nisbeti hakkı görmeyin ve görmek istemiyenler ise zalimlerin başlarıdırlar ve asıl zalim bunlardır. Ve bunlar Beni nadır ve Beni kureyza hadisatında olduğu gibi Yehudîlere Yehudîlik vecibesini tatbik etmiyen zalimler guruhundandırlar. Fakat şunu da bilmek lâzım gelir ki Allahın indirdiği hüküm, Tevrattan ve Tevrattakilerden ıbaret değildir. Tevratı indirdikten başka 46.

﴿وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

مِنَ التَّوْرٰيةِ﴾ bir de biz o Peygamberlerin izleri üzere arkalarından Isâ ibni meryemi, önündeki

Tevratı musaddık olarak göndendik - Binaenaleyh Tevratın hukmiyle amel onun tasdiki ile meşrut olmak

üzere bir daha teeyyüd etti, bu veçhile Isâyı gönderdik ﴿وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ﴾ ona da İncili

﴿فِيهِ هُدًى وَنُورٌ﴾ bir hidayet ve nuru mutazammın

﴿وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ﴾ ve önündeki Tevratı musaddık ve

müeyyid ﴿وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾ ve müttekılere bir hidayet ve mev'ıza olarak verdik

47. ﴿وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِۜ﴾ Ehli İncil de Allahın

bunda inzal buyurduğu tasdik, hidayet ve mev'ıza ile hukmetsin Hamze kıraetinde « وَلْيَحْكُمْ » « لام » ın kesri « ميم » in fethiyle okunur ve mef'ulün leh olmak üzere « هُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ » e atfolur ki «müttekılere hidayet ve mev'ıza olmak üzere ve ehli

İncilin bundaki tasdık, hidayet ve mev'ızai İlâhiyye ile hukm

sh:»1695

etmeleri için verdik» demektir. Demek ki Isâ Enbiyai salifenin izinde olmakla beraber müstekillen bir şeri' ile

baas buyurulmuş bir Resuldür. Ve Yehudîlik bununla hitam bulmuş ya'ni neshedilmiştir. Bundan böyle Isâ

ve İncilin tasdıkını nazarı mülâhazaya almadan Tevrat ile doğrudan doğru ve alel'ıtlak amel caiz değildir.

Isâ ve İncili tanımayıb Yehudîlik iddia edenler haddi zatında kâfir ve zalimdirler. Fakat bunlar kendi dava ve i'tikadlarına nazaran İncil Ahkâmı ile sureti mutlakada ilzam olunmazlarsa da Tevrat ahkâmiyle alelıtlak ilzam olunurlar. Halâ ıtlakı üzere vacibül'amel kitabullah olduğuna iymanın lüzumunu iddia eden Yehudîler Tevrat ile hukmetmedikleri veya Tevrat mucebince aleyhlerine verilen hukme i'tiraz eyledikleri takdirde kendi da'valarını nakız ve küfür ve zulümlerini i'tiraf ve kendilerinin kendi nazarlarında da kâfir ve zalim olduklarını isbat eylemiş olurlar. Binaenaleyh Tevrat ile Yehudîler aleyhine huküm ile ilzam böyle olduğu gibi Nesarâ hakkında da İncil böyledir. O halde ehli İncil ya'ni Nesarânın hakkı da İncil ile mutlak, Tevrat ile de İncilin tasdıkı dairesinde mukayyed olarak hukmetmek ve bu suretle verilen hukümleri bilâ kayd-ü şartın kabul eylemektir.

﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ve her

kim Allahın inzal buyurduğu ahkâm iel hukm etmezse işte bunlar da o fasıklardır. Ya'ni Allahın hukmünden veya iymandan çıkmış kimselerdir. Meselâ Tevrattaki ahkâmı kısastan sonra İncilde mukabele bilmisil yapmayıb her halde afvetmeyi emr eden bir huküm nazil olmuş ise ehli İncil kısas taleb edememeli değil fakat sübutundan sonra afvetmelidir. Etmediği takdirde kendi nazarında dahi bizzarure fasıktır. Ya Allahın hukmüne iyman ettiği halde o hukümden harice çıkmış âsı bir fasıktır. Veya o gün onu kalben de tanımamak veya istıhlaf etmekle iymandan çıkmış kâfir bir fasıktır. Ve her iki halde fasık cezasına müstehıktır. Binaenaleyh Tevrata mutabık hukmü kabul etmiyen Yehudîler, İncile mutabık

sh:»1696

hukmü kabul etmiyen Hıristiyanlar kendi nazarlarında ve i'tikadlarında dahi kâfir veya zalim veya fasıktırlar veya hepsidirler. Kezalik bunlara benziyenlerde bunlar gibidirler. Küfürleri hukmi İlâhîyi inkâr veya istihkar etmelerinden zulümleri, mi'yarı hakkolan hukmi ilâhîyi atıb başka ahkâm ile hukmettiklerinden, fısıkları da hukmi haktan huruç eylediklerinden dolayıdır. Şu halde ya bu üç vasfın hepsi birliktedir veya her biri hukümden imtinaa münzammolan bir hale göre müstakıl sıfatlardandır.

Tevrat ve İncil böyle, fakat Allahın inzal ettiği bunlardan ıbaret de değil. Ya Muhammed 48.

﴿وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ asıl kitabı, o kitabı kâmil olan Kur'anı da

hakkile hakka mülâbis olarak ya'ni mazmunu hak, vasıtai hak, inzali hakkile sana indirdik

﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ﴾ kitab cinsinden, kütübi münzele

cümlesinden önünde bulunanı musaddık ﴿وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ﴾ ve onun üzerine müheymin, ya'ni

sair kitablar üzerine emin bir nazır ve şahid, mürakıb ve hâkim olmak üzere hakkıyle indirdik -ki bu kitab hem müheymin olan Allah tealânın bizzat tahti hıfzında olarak tağyir-ü tafriften masun kalacak hem diğer kitabların vacibül'amel olarak muhtevi oldukları ahkâmı hakkı tayzi' ve tahriften mahfuz tutacak, şehadetiyle hakayıkı tashih ve tahrifati ibtal edecek ve bunun tasdikından geçmiyen yahud buna muhalif olan kütübi saire ve şerayi'ı mütekaddime ahkâmiyle amel caiz olmıyacaktır. Bu kitab onlar üzerinde tasdık ve te'yidine müracaat olunacak emîn bir merci', bir muhafız ve mürakıb, bir şahidi hakkolacaktır. Ve artık Tevrat veya İncil ile hukmün ıtlakı da bununla mukayyed bulunacaktır.

MÜHEYMİN, « هَيْمَنَ » den ismi fail olarak bir şey üzerine rakıb ve hafız olan şahid ve emin demektir. Diyorlar
sh:»1697

ki bu vezinde « هَيْمَنَ . سَيْطَرَ . بَيْطَرَ . حَمْيَرَ . كَيْقَرَ » beş lâfızdan başka yoktur, ba'zı lugaviyyîn bunun « اَرَاقَ » yerine « هَرَاقَ », « اِيَّاكَ » yerine « هَيَّاكَ » kabilinden olarak korkudan emîn kılmak ma'nâsına « اٰمَنَ » den bir ismi fail olduğuna zâhib olmuşlar ise de zikrolunan nazirler mevcud iken böyle bir tasavvurun lüzumsuz bir tekellüf olduğu beyan olunmuştur. İbni Kuteybe bunu « مُؤْمِنٌ » lâfzının ismi tasgıri zannetmiş ise de Ebül'abbas Mübberred bundan tahzir etmiştir. Zira müheymin esmai İlâhiyyedendir de.

﴿فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ Binaenaleyh sen onlar, o sana gelenler beynin de her kim olursa olsun Allahın bihakkın inzal eylediği kitab ile hukmet ﴿وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ هُمْ عَمَّا جَٓاءَكَ مِنَ الْحَقِّ﴾ sana gelen haktan inhiraf ederek onların hevalarına, eğri arzularına uyma. Zira hevaya uyulmamak için ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ sizden her birine ya'ni siz ümmeti islâmiyyeden yahud siz ümmetlerden her birinize- biz bir şir'a, maksudı hakka götürür hususî birer yol ve bir minhac, ya'ni bütün o şir'aları ıhtîva eden umumî bir cadde, bir tarikı vazıh ta'yin ettik.».

ŞİR'A, ŞERİA, MEŞREA aslı lugatte bir ırmak veya her hangi bir su menbından su içmek veya almak için girilen yol demektir. Bunda insanların hayatı ebediyye ve saadeti hakıkıyyeye vusulü için Allah tealânın vaz'u teklif ettiği ahkâmı mahsusaya ve mezhebi müstekıme bil'istiare ıtlak edilmiştir ki din demektir. Ya kapalı bir şeyi yarıb açmak ve beyan-ü tavzih etmek ma'nâsına « شرع » masdarından veya bir şeye duhul ma'nâsına «şuru'» dan me'huzdur. Evvelkisi şâria, ikincisi sâlike nazaran münasebeti demek olur.

MİNHAC, da vazıh, açık yol demektir. Şir'a, Fransızca «procédé» minhac da «méthode» kelimeleriyle terceme

sh:»1698
olunabilir. Ba'zıları şir'a ile minhacın bir ma'nâdan ıbaret olub te'kid için tekrar edildiğine ve her ikisinden de murad «din» demek olduğuna kail olmuşlardır. Diğerleri ise tefrık etmişler ve demişler ki: şir'a mutlak şeriattan, tarikat da mekârimi şeriattan ibarettir. Minhacdan murad budur. Binaenaleyh şeriat evvel ve tarikat âhirdir demişler. Müberred, şir'a tarikın ibtidası, minhac da tarikı müstemirdir demiş. İbni Enbarî de şir'a o tarıktır ki ba'zan vazıh ve ba'zan gayri vazıh olabilir, minhac ise her halde vazıh olur demiştir. Tahkıkı

budur ki âyette şir'a ve minhac da daima sabit ve vazıh ve müstemirrolan usuli dinidir ki şir'a bunun teşa'ubat ve tenevvuatı demektir. Her milletin mensub olduğu Peygambere indirilen ahkâmı mahsusa birer şir'a, Allaha Peygamberlere, Âhırete iyman gibi bunların hepsinin müşterek ve müttefık oldukları usulde minhacdır. Bu iki haysiyetledir ki ba'zı Enbiya ve şerayi'in noktai ıhtilâfını, ba'zan da «

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّ۪ينِ مَا وَصّٰى بِه۪ نُوحًا وَالَّذ۪ٓى اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِه۪ٓ اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى وَع۪يسٰٓى اَنْ اَق۪يمُوا الدّ۪ينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا ف۪يهِۜ » gibi noktai ittifakını gösteren âyetler görürüz. Netekim burada da evvelâ biribirlerinin izlerinden gönderilen Enbiyanın ve kitabların sonrakileri öndekilerini tasdık ettikleri, saniyen bu tevali ve tasdık içinde şerayi' ve ümemin muhtelif oldukları beyan olunmuştur. Bunun birisi «

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه۪ۜ » birisi de «

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ » haysiyyetidir. İncilin önündeki Tevratı, Kur'anın önündeki Tevrat ve İncil bütün cinsi kitabı müsaddık ve yekdiğerinden aledderecat mütemayiz olarak nâzil olduklarını beyandan sonra bu âyet bize gösteriyor ki ümemi maziye ve hazıradan muhtelif ümmetlere hevâya uymamaları için evvelâ hallerine münasib birer şir'a ve bir minhac verilmiştir. Meselâ Hazreti Musâdan ba'si Isâya kadar olan ümmetin şir'ası Tevratta ve bı'seti

sh:»1699

Isâdan bı'seti Muhammediyyeye kadar olan ümmetin şir'ası İncilde, bı'seti Muhammediyyeden i'tibaren mevcud olan ümmetin şir'ası da Kur'andadır. Ve bütün bu şir'aların müttefık ve müntehi oldukları bir minhacı küllî vardır ki bunda hepsi müşterektir ve bu kur'andadır. Bu suretle Kur'an, dini islâm, şeriati Muhammediyye her kitabın, her şeriatin künhünü ihtiva eden ve mevcud olan her ümmetin harekâtına hâkim ve rehber olacak şir'asını cami' bulunan bir minhacı haktır «

وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ » binaenaleyh hüküm herkesin keyf-ü hevasına tebe'ıyyetle değil, Allahın indirdiği şıra'a ve minhac ile olmak vacibdir. Mâdem ki Allah muhtelif zamanlarda muhtelif ümmetlere bir silsilei ıstıfa ve tekâmül ile birer şir'a ve minhac göndermiş ve muahharı mukaddeme musaddık ve hâkim kılmıştır. O halde muahhar olan şeriatin vürudundan i'tibaren mukaddem olan şariat ümmetinin de şeriati olduğunda, ya'ni Yehûdîlerin nasrâniyyeti ve her ikisinin islâmı tanımaları lâzım geldiğinde şüphe yok ise de mukaddem olan şeriat, muahhar olan ümmetin de şeriati midir değilmidir? Ulema, ilmi usulde ve bu âyetin tefsirinde bunun mevzuıbahs etmişlerdir. Bir kısmı mâdem ki bu minval üzere her ümmete bir şir'a tahsıs olunmuştur. O halde mukaddem olan şeriat, muahhar olan ümmetin şeriati değildir. Ve binaenaleyh « شَرِيعَةُ مَنْ قَبْلَنَا شَرِيعَةٌ لَنَا » değildir demişler. Diğer bir kısmı ise « شَرِيعَةُ مَنْ قَبْلَنَا شَرِيعَةٌ لَنَا مَا لَمْ تُنْسَخْ » ya'ni bizden evvelki ümmetin şeriati bizim de şeriatimizdir, fakat mutlaka değil, mensuh olmamak şartiyle demişlerdir. Buna göre İncil veya sünneti Isâ ile nesh edilmemiş olan ahkâmı Tevrat nesârânın da şeriatı olduğu gibi Kur'an veya sünneti Muhammediyye ile neshedilmemiş olan Tevrat ve İncil ahkâmı müslimanların da şeriati demektir. Ve binaenaleyh mensuh olmıyan, ya'ni nususı islâmiyyeye muhalif bulunmıyan ahkâmı Yehud ve Nesârâ ile müslimanların amel etmesi caiz olacaktır. Lâkin

sh:1700

tahkıkı şudur ki «

شَرِيعَةُ مَنْ قَبْلَنَا شَرِيعَةٌ لَنَا اِذَا قَصَّهَا اللّٰهُ وَ رَسُولُهُ = ya'ni bizden

evvelki ümmetlerin şeriati bizim de şeriatimizdir, lâkin alel'ıtlak değil, Allah kitabında ve Resulü sünnette nakletmiş olmak şartile». Binaenaleyh neshedilmemiş olmak muhalif bulunmamak kâfi değil, Kur'anın veya Peygamberin tasdıkından geçmiş olması da şarttır. Bu suretledir ki şerayiı salife bizim şeriatimizden cüzdür ve bizim şeriatimiz hepsini muhıttir. Bunun için Kur'anın umemi salife ve Tevrat ve İncil hakkında naklettiği kısas-u ahkâmı onlardaki tafsılâta göre değil, Kur'anın ifadesine ve Resulullahın beyanına göre anlamak lâzım olduğu gibi «Kur'anda fülân huküm, Yehud veya Nesârâ veya diğerleri hakkındadır, meselâ «

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا » Yehuda aiddir, binaenaleyh biz müslimanların şeriati değildir» demekle

de kalmamalıdır. İşte Allah böyle her ümmete bir şir'a vermiş ve onların hepsini de ümmeti Muhammede

tahsıs ettiği şir'ade « مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَ مُهَيْمِنًا عَلَيْهِ » olarak nâzil bilhak

olan bu kitabı ekmel ile, minhacı islâmda cem'eylemiştir.

Ey insanlar, ey ümemi muhtelife ﴿وَلَوْ شَاءَاللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Allah

dilese idi sizin evvel âhir hepinizi -ibtidai beşeriyyette olduğu gibi- bir ümmet kılardı» -de silsilei tarihi beşerde muhtelif ümmetler yaratmaz, müteaddid Peygamberler, müteaddid şeriatler göndermezdi. Bütün insanlar envaı hayvanattan her birinde olduğu gibi muttarid, yeknesak bir hayat içinde geçer giderdi

﴿وَلٰكِنْ﴾ böyle yapmadı ve öyle dilemedi de müteaddid ümmetler ve zamanlarına, hallerine göre

mütenevvi' şeriatler yaptı, yapdı da evvel yokken Musâ ile ehli Tevratı ve ondan sonra Isâ ile ehli İncili ve nihayet Muhammed ile ehli Kur'anı vücude getirdi ve her birinize bir şir'a ve minhac verdi ki

﴿لِيَبْلُوكُمْ فِى مَاۤاٰتٰيكُمْ﴾ her birinizi size vermiş olduğu

sh:»1701
şeriatler da imtihan etsin, tarikı tecribeden geçirsin de o minhac üzerinde müsabaka ettirsin. Binaenaleyh

﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ siz de hep hayır işlere, akıbeti en güzel olan şeylere koşunuz,

yarış ediniz- de hevalarınıza, keyiflerinize uyub kalmayınız ve bu minhacı hakta ihtilâf etmeyiniz. Zira bu gün ederseniz yarın

﴿اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾

dir.

Ya Muhammed, sana bu kitabı hakkı ﴿وَ﴾ bir de şu emri inzal ettik ki 49.

﴿وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ هُمْ﴾.

rivayet olunduğuna göre Yehuddan bir cemaat toplanmışlar «haydi kalkalım Muhammede gidelim belki bir fitneye düşürür dininden şaşırırız» demişler, varmışlar «ya Ebelkasım, demişler bilirsin ki biz Yehudun Ahbar ve eşrafıyız, biz sana tâbi' olursak bütün Yehudun Ahbar ve eşrafıyız, biz sana tâbi' olursak bütün Yehudîler de tâbi' olurlar. Şimdi bizimle hasımlarımız arasında bir da'va var, sana muhakeme olalım, sen

de bizim lehimize hüküm ver de biz de iyman edelim, seni tasdik eyleyelim», Resulullah iba etmiş ve bu âyet nâzil olmuştur. Şu halde ma'nâ: Muhakemeden imtina' etme fakat hukme gelince Allahın bildirdiği hakk ile hukm et de onların hevalarına haksız arzularına uyma

﴿وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَۜ﴾ ve iyi

sakın ki onlar seni Allahın sana inzal ettiği şir'a ve minhacın bildirdiği ahkâmı hakkın tamamından şöyle dursun birisinden bile aldanıb şaşıramasınlar, hiç bir vechile fitneye düşüremesinler, hukmünde küfürden,

zulümden fısktan hiç bir eser bulunmasın. ﴿فَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ şayed onlar bunu kabul etmeyib başkasını isterlerse

﴿فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْۜ﴾

sh:»1702

o zaman bil ki her halde Allah onlara başka bir sebeble değil, günahlarının ba'zısı sebebiyle bir musıbet vermek istiyor.» -ki Allahın iradesine karşı gelmenin ihtimali olmadığı ma'lûmdur. Bu ba'zı zünub Allahın hukmünü kabul etmemek, hilâfı hak hüküm istemek günahıdır. Bunun bu suretle ifadesi şu ma'nâları iş'ar eder: Evvelâ, ibhame nazaran bu günah sarahaten yad edilmesi lâyik görülmeyen pek büyük bir günahtır. Haksızlar bile sureti haktan görünerek haksızlık peşinde dolaşırlar. Binaenaleyh açıktan haksızlık istemenin ve hukmullahı kabul etmemenin ne büyük bir günah olduğu tasavvur edilsin. Saniyen bu sevdada bulunanların pek çok günahları vardır. Ve bu büyük günah onlardan biridir. Salisen Allah Dünyada her günah ile muahaze etmez, te'cil eder. «

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ » veya afveyler, fakat hakk olduğu

kat'iyyen ma'lûm bulunan bu hukmü kabul etmemek günahı vâkı' oldumu? Bunun her halde muahaze olunacağını ve bunların haksızlıkla behemehal bir musıbete ma'ruz olacakları bilinmek lâzım gelir. Böyle

olmakla beraber ﴿وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ﴾ insanların bir çoğu

fasıkdırlar, ma'lûm ve muayyen bulunan hududı haktan çıkmakta musırdırlar.»- Ve işte bundan dolayıdır ki ahkâmı hâkkı tebliğten sonra hukm-ü hükûmete lüzum vardır. Ve hakimlerin hakk ile hukm etmeleri ve bu fasıklar güruhundan olmamaları vacıbdır. Yoksa haksız hukm-ü hükûmet musıbeti tâ'cilden başka bir şey yapmaz.

Bu böyle iken 50. ﴿اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَۜ﴾ o ilm-ü din iddiasında bulunanların Allahın hukmüne razı olmayıb da -meyl-ü müdahene, garazkârlık, müsavatsızlık gibi haksız da'vaya tâbi'- cahiliyyet hükmü, cahiliyyet kanunumu istiyorlar?

sh:»1703

﴿وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا﴾ halbuki hukm-ü hakimiyyeti Allahdan daha güzel

kim vardır?»- Allahın hukmünden daha güzel hangi hüküm, Allah hukmiyle hukm eden hâkimden daha güzel hukm edecek hangi hâkim tasavvur olunur? Fakat bu istifham herkese değil

﴿لِقَوْمٍ يُوقِنُونَۚ﴾ iykan sahibi olan kimseler, cemaatler içindir. Bunu ancak ehli iykan takdir

eder. Yoksa küfr-ü reyb içinde bulunanlar, kalblerinde maraz olanlar, bir zalimin haksız hukmüne daha

güzeldir demekten çekinmezler.»

Rivayete göre bu âyet, Benî Nadır ile Benî Kureyza Yehudîleri beynindeki katl vak'asından dolayı aleyhissalâtü vesselâmdan hüküm taleb etmeleri ve tarafı risaletten müsavat ile hukmedilmesi üzerine benî Nadırın bu müsavat hukmüne razı olmıyarak cahiliyye adeti vechile tefadul sevdasında bulunmaları sebebiyle nâzil olmuştur. Bu sebebe nazaran Yehudîlerin şira'i islâma, hukmi Muhammedîye iyman ve ittiba' etmemekle yalnız Kur'ana ve Muhammed aleyhisselâma değil, kendi dinleri ve kitabları olduğunu iddia ettikleri Tevratı ve şeriati Musâyı dahi tanımayıb alel'ıtlak hukmi İlâhîye küfrederek cahiliyye ahkâmı peşinde koşmak istediklerini beyan ve isbat ile hem iyman iddialarına rağmen küfür, hem ilm-ü şerafet iddialarına rağmen cehalet ve fısk ve istihkakı azıb ile muhazae eylemiş ve sebebin hususıyetiyle beraber mefhumun umumuna nazaran da bu hukmün yalnız Yehuda mahsus olmayıb Nesârâ vesaire hakkında da böyle olduğunu ve binaenaleyh şir'ai islâmın şeriatı âmme ve minhacı küll olub bunu tanımıyan Yehud ve Nesârânın kendi din-ü şeriatlerini de tanımamış olacaklarını anlatmış ve bu suretle Müslimanların beynel'ümem vazifelerindeki şümulün ehemmiyetini göstermiştir.

O halde:

sh:»1704

﴿٥١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰٓى
اَوْلِيَٓاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِى
قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشٰٓى اَنْ تُصِيبَنَا دَٓائِرَةٌ
فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَاْتِىَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلٰى
مَٓا اَسَرُّوا فٖٓى اَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٣﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُٓوا
اَهٰٓؤُلَٓاءِ الَّذِينَ اَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ
يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَاْتِى اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُٓ
اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ
اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَٓائِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَٓاءُ
وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿﴾

sh:»1705

﴿٥٦﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ
هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ

اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٨﴾ وَاِذَا
نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
يَعْقِلُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا اِلَّا اَنْ
اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٦٠﴾ قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ
مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ
الطَّاغُوتَ اُولٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦١﴾
وَاِذَا جَاؤُكُمْ قَالُوا اٰمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿﴾

sh:»1706

﴿٦٢﴾ وَتَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٣﴾ لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ
الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٤﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ
اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ
وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا
وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا
نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا
يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ
اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ

لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ
مِنْهُمْ سَٓاءَ مَا يَعْمَلُونَ۟

sh:»1707

﴿٦٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَؕ وَاِنْ لَمْ
تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُؕ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ
عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ
رَبِّكُمْؕ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا
وَكُفْرًاۚ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِؤُنَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٧٠﴾
لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنٖٓى اِسْرَٓائِيلَ وَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمْ رُسُلًاؕ كُلَّمَا
جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْۙ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا
يَقْتُلُونَ۟

sh:»1708

﴿٧١﴾ وَحَسِبُوٓا اَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْؕ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ
﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَؕ
وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنٖٓى اِسْرَٓائِيلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبّٖى وَرَبَّكُمْؕ اِنَّهُ
مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَاْوٰيهُ النَّارُؕ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٧٣﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ
ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّٓا اِلٰهٌ وَاحِدٌؕ وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا

يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٧٤﴾ اَفَلَا
يَتُوبُونَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٥﴾
مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَاُمُّهُ
صِدِّيقَةٌ كَانَا يَاْكُلَانِ الطَّعَامَ اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ
انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿﴾

sh:»1709

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Yehud ile Nesârâyı yar tutmayın, onlar ancak birbirlerinin yaranıdırlar, içinizden her kim onlara yardaklık ederse muhakkak onlardan ma'duddur, Allah ise zulm edenleri doğru yola çıkarmaz 51 Onun için yüreklerinde nifak ıılleti olanları görürsün ki onların içine koşar dururlar ne yapalım tersine bir devrin başımıza dönmesinden korkuyoruz derler, me'mul ki Allah yakında o fethi vey anezdi İlâhîsinden bir emir ihsan ediverir de nefislerinde gizlediklerine pişman olurlar 52 Mü'minler de hâ, derler: Şunlar mı o, sizinle beraber olduklarına olanca yeminleriyle Allaha yemin edenler?, bütün çabaladıkları boşuna gitti de husran içinde kaldılar 53 Ey o bütün iyman edenler! İçinizden kim dininden dönerse duysun: Allah onun yerine öyle bir kavm getirecek ki Allah onları sever, onlar Allahı severler, mü'minlere karşı boyunları aşağıda, kâfirlere karşı başları yukarıda, Allah yolunda mücahede ederler, dil uzatanın levminden korkmazlar, işte o Allahın fazlıdır, onu dilediğine verir, ve Allah vasi'dir, alîmdir 54 Sizin veliniz evvel Allah, sonra Resulü, sonra o iyman etmiş olanlardır ki namaza devam ederler ve rükû' halinde zekât verirler 55 Ve her kim Allah ve Resulüne iyman edenlere yar olursa şübhe yok ki Allah hizbidir ancak galib olacaklar 56 Ey o bütün iyman edenler! Ne o sizden evvel kitab verilenlerden dininize eğlence ve oyunmak yerine tutanları ne de diğer kâfirleri dost tutmayın, Allahdan korkun eğer mü'minlerseniz 57 Namaza ezan okuduğunuz zaman onu bir eğlence ve oyun yerine koyuyorlar, bu işte onların akılları ermez bir güruh olmalarından 58 De ki ey Ehli kitâb siz sırf şunun için bizden hoşlanmıyorsunuz: Biz Allaha iyman ettiğimiz gibi hem kendimize indirilene hem daha evvel indirilmiş

sh:»1710

olana iyman etmekteyiz, sizin ise ekseriniz fâıksınız 59 Deki: Size Allah yanında cezaca ondan daha fenasını haber vereyimmi? O kimseler ki Allah kendilerine lâ'net etmiş, gadabına uğratmış, onlardan maymunlar, hınzirler ve taguta tapanlar yapmış, işte bunlar mevkı'ce daha fena ve düz yoldan daha sapgındırlar 60 Size geldiklerinde de "amennâ" derler, halbuki kâfir girmişler kâfir çıkmışlardır, neler ketmediyor idiklerini ise Allah kendilerinden daha iyi bilir 61 Onlardan bir çoğunu görürsün ki günâha girmek, zulmetmek ve haram yemekte sür'at yarışı yaparlar, her halde ne fena yaparlar 62 Bari Rabbaniyyun ve Ahbar bunları günâh söylemekten ve haram yemekten nehyetseler! Ne fena san'ate alışmışlar 63 Bir de Yehudîler "Allahın eli bağlı" dediler, ve dedikleriyle dilediği gibi bahşediyor, celâlim hakkı için sana rabbından indirilen onlardan bir çoğunun tuğyanını ve küfrünü arttıracaktır, maamafih biz onların arasına kıyamete kadar sürecek buğz ve adavet bıraktık, her ne zaman harb için bir yangın tutuşturdularsa Allah onu söndürdü, hep yer yüzünde fesad için koşarlar, Allah ise müfsidleri sevmez 64 eğer onlar Tevratı ve İncili ve Rabları tarafından kendilerine sair indirileni doğru tutsalardı elbette hem üstlerinden yerlerdi hem ayaklarının altından, içlerinden mu'tedil bir ümmet yok değil, lâkin çoğu ne kötü işler yapıyorlar 66 Ey şanlı Resul sana rabbından her indirileni tebliği et, etmezsen onun risaletini eda etmiş olmazsın, Allah seni insanlardan koruyacak, emin ol Allah kâfirleri muradlarına erdirmiyecek 67 De ki: Ey Ehli kitab! Siz Tevratı ve İncili ve daha size rabbınızdan indirileni tutub icra etmedikçe hiç bir şey değilsiniz, Celâlim hakkı için sana rabbından indirilen -bu Kur'an- onlardan bir çoğunun tuğyanını ve küfrünü artıracak, o halde kâfirlere acıyacağın tutmasın 68 Şübhe yok ki iyman edenler ve Yehudîler, Sâbiîler, Nasrânîler: Bunlar içinden her kim Allaha ve Âhıret gününe iyman edib de salih olarak çalışırsa artık

sh:»1711

onlara korku yoktur ve onlar mahzun olacak değllerdir 69 Celâlim hakkı için Benî İsraîlin misakını aldık ve kendilerine Resuller gönderdik, canlarının istemediği bir hukmîle bir Resul geldikçe onlara bir takımına yalancı dediler, bir takımını da öldürüyorlardı 70 Hem başlarına bir fitne kopmayacak sandılar da kör ve sağır kesildiler, sonra Allah tevbelerini kabul buyurdu, sonra içlerinden bir çoğu yine kör ve sağır kesildiler, şimdi de Allah görüyor ne yapıyorlar 71 Elbette küfretti şunlar: "Allah üçün üçüncüsü" diyenler, halbuki bir tek ilâhdan başka ilâh yok, eğer bu dediklerinden vaz geçmezlerse elbette işlerinden kâfir kalanlarına şübhesiz ki bir elîm azab dokunacaktır, daha Allaha tevbe edib istiğfar etmiyecekler mi? Allah gafur, rahîmdir 73 Meryemin oğlu Mesîh başka bir şey değil, sade bir Resuldür, kendisinden evvel de bir çok Resuller geçti, anası da gayet doğru bir kadın, ikisi de yemek yerlerdi, bak biz âyetlerimizi onlara nasıl açık

anlatıyoruz? Sonra da bak onlar nasıl çeviriliyorlar? 74

---

51. ﴿لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰۤى اَوْلِيَاۤءَ﴾ Yehud ve Nesârâyı Evliya

ittihaz etmeyiniz.»- Onlara veliy olmayınız değil, onları veliy tutmayınız, i'timad edib de yar tanımayınız, yardaklık etmeyiniz, velâyetlerine, hukümlerine, muavenetlerine müracaat etmek, Evliyaı umur yapmak şöyle dursun onlara hakıkî bir ahbab gibi kemali safvetle i'timad edib de kendinizi kaptırmayınız velhasıl onları yar olur zannedib de yaranınız gibi sıkı fıkı muaşeretlerine dalmayınız, tuzaklarına düşmeyiniz, hevalarına iştirak etmeyiniz [sûrei Âli Imran sahife 2 bak]. Görülüyor ki «

لَا تَكُونُوآ اَوْلِيَاۤءَ لِلْيَهُودِ وَالنَّصَارَى » buyurulmamış « لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰۤى »

sh:»1712

buyurulmuştur. Çünkü «

لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوآ اِلَيْهِمْ » dir. Binaenaleyh

mü'minler Yehud ve Nesârâya iyilik etmekten, dostluk yapmaktan, onlara veliyyülemr olmaktan nehy-ü men' edilmiş değil, onları veliy ittihaz eylemekten, yardaklık etmekten nehy edilmişlerdir. Çünkü onlar mü'minlere yar olmazlar ﴿بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاۤءُ بَعْضٍ﴾ nihayet ba'zıları ba'zılarının dostları,

birbir.erinin yaranıdırlar.» -Ya'ni Yehud biribirinin, Nesârâ da biribirinin yaranıdırlar. Ne Yehud kendilerinden olmıyana yar olur, ne de Nesârâ, bunların dostlukları kendilerine munhasırdır. Bu da hepsi arasında değil, ba'zısı beynindedir. ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ﴾ ve siz

mü'minlerden her kim onları yar tanır veliy tutarsa şübhe yok ki o da onlardandır.»- Onlara temessül etmiş, onların huyunu kapmıştır. O artık hakka değil, onlara ve hevasına hizmet eder. Netice ı'tibariyle onlardan sayılır. Âhırette onlarla beraber haşorulunur. Çünkü

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ Allah zalimler güruhunun her halde

doğru yola çıkarmaz. Binaenaleyh Yehud ve Nesârâyı veliy ittihaz edenler de onlardan olur, başlarını kurtaramazlar.

İmdi ya Muhammed, 52. ﴿فَتَرَى الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ kalblerinde maraz

olanları -sûrei « بقره » nin başına bak- İbni Übeyy ve emsali münafıkları görürsün ki

﴿يُسَارِعُونَ فِيهِمْ﴾ Yehud ve Nesârâ içinde onların müvalât ve muavenetleri bâbında hızla

koşuşurlar ﴿يَقُولُونَ نَخْشٰى اَنْ تُصِيبَنَا دَٓائِرَةٌ﴾ korkarız ki devir aleyhimize

döner, başımıza bir musıbet erer, derler.»-

DAİRE, Dünyanın baş ucunda dönüb dolaşan musıbet ve inkılâbı demektir. Bunlar Âhıreti hısaba almaz, hakkın
sh:»1713
galebesine, islâmın teâlisine bel bağlamaz, tersine bir inkılâb oluverib Devletin küffara geçmesini düşünür ve öyle bir halde onlardan istifade edebileceğini de ümid eder ve bu ümid ile uzürleri kabahatlerinden büyük olmak üzere bu suretle ı'tiraz ederler. Ve bununla gûya bir darlık zamanında müslimanlara bir hizmet etmek fikriyle âkılâne bir ıhtiyatta bulunuyorlarmış gibi görünmek isterler. Halbuki hakıkatte Resulullahın muvaffakıyyetinden ve diyni islâmın hakkıyyetinden şübhe ederler. Ve ıhtilâl-ü inkılâb peşinde dolaşırlar. Rivayet olunuyor ki bu sözü reisi münafikîn Abdullah ibni Übeyy söylemiştir. Beni Kaynuka' Yehudîleri Resulullaha muharib bir vaziyet aldıkları zaman Ubabe ibni Samit radıyallahü anh «benim bu Yehudîlerden pek çok dostum var fakat ben bunların dostluklarından Allaha ve Resulüne teberri ediyor, Allah ve Resulüne arzı müvalât eyliyorum» demişti Abdullah ibni Übey de «ben öyle bir adamım ki devairden korkarım, dostlarımdan vaz geçemem» demiş ve bu âyetler nâzil olmuştur.

Öyle amma devrin bu gibi ihtimalâtı içinde kendilerinden başka kimseye yar olmıyanlardan ümid

beklemekten ise ﴿فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَاْتِىَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِه﴾

Allahın Resulullaha ve müslimanlara futuhat veya sair suretle bir küşayiş ıhsan edivermesi ve yahud tarafı rabbanîsinden bir emr ile o dost dediklerine hatır-ü hayale gelmez bir felâket verivermesi ve binaenaleyh

﴿فَيُصْبِحُوا عَلٰى مَٓا اَسَرُّوا فٖٓى اَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ﴾ bu münafıkların

gönüllerinde gizledikleri şeylere nadim olmaları pek yakın ve Allahdan daha ziyade me'mul bir ıhtimaldir» -Ki bu bir va'di İlâhîdir. Allahın kudretiyle Yehud ve Nesârânın kudret ve ahlâkları karşılaştırılınca haddizatında akreb olan bu va'di İlâhî ile de kesbi
sh:»1714
kat'iyyet eden bu ıhtimal tahakkuk ettiği zaman bunların bu hallerini gören mü'minler ne der bilir misiniz?

53. ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ O zaman da mü'minler bu münafıklara işareten ve bunları

ümid bekledikleri o mağlûb ve perişan dostlarına hıtaben yüzlerine karşı veya kendi aralarında derler ki

﴿اَهٰٓؤُلَٓاءِ الَّذِينَ اَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ﴾

acaib her halde sizinle beraber olduklarına -« لَئِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ » diye- güclerinin

yetebildiği yeminlerle Allaha kasem edenler şunlar mıydılar? «-Bakınız ne oldular:

﴿حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسِرِينَ﴾ bütün amalleri, bütün mesaıyleri boşa

gitti de hepsi haib-ü hâsir oldular.-» Netekim sûrenin yukarısında «

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ » buyurulmuş idi.

Âsım, Hamze, Kisaî, halefi âşir kıraetlerinde vavı istinafiyye ve « لا » mın ref'iyle « وَيَقُولُ » Nâfi' İbni Kesîr, İbni Âmir, Ebû Ca'fer kıraetlerinde vavsız « يَقُولُ » okunur ki ikisi de suali mukaddere cevab cümlei istinafiyyedir. Ve manâ birdir. Ebû Amr, Ya'kûb kıraetlerinde ise vavı atf ve « لا » mın nasbiyle « وَيَقُولَ » okunur ki bu da « يُصْبِحُوا » üzerine atıftır. Sonundaki « حَبِطَتْ » fıkrasının « هٰؤُلَاءِ » den bir haber ve istifhamı taaccübî mazmununda dahil olarak mü'minlerin mekulünden olması da muhtemildir. Ve bu takdir de manâ «Onlar bunlarmıdırlar! Allahın kudretine bakın ki bütün mesaileri ne kadar boşa gitti de ne büyük hüsrana düştüler?» demek olur. Fakat gösterdiğimiz vechile bunun âkıbeti hali telhıs eden re'sen bir kelâmı ilâhî, bir cümlei müste'nefe olması daha zahirdir. İşte Yehûd ve Nesârâyı evliya ittihaz etmek böyle nifak gibi bir marazı kalbîden neş'et eder ve irtidada daî olur. Bunun da âkıbeti hatbı amel ile hüsranı küllîden başka bir şey olmaz. Çünkü irtidadın cezası budur. Görülüyor ki «

فَرَاَيْتَ »

sh:»1715

buyurulmamış « فَتَرَى » buyurulmuştur. Bu ise istikbal ve istimrar fi'liydir. Demek ki bunlar mazıye aid değil müstakbele aid ve emsali bir çok defalar görülecek vukuattır. Bunun için şimdi de alel'ıtlak mürtedlerin hallerine geçilerek 54. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ﴾ -Nâfi', İbni Âmir, Ebû Ca'fer kıraetlerinde « مَنْ يَرْتَدِدْ » ﴿مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ﴾ - buyuruluyor ki bütün bunlar

Kur'anın kablel'vuku haber verdiği vakıat cümlesindendir. İbni kâ'b, Dahhâk, Hasen, Katade, İbni Cüreyc ve saire demişlerdirki bu âyet kıyamete kadar bütün mü'minlere hıtaben nâzil olmuştur. Ya'ni bu âyet sebebi hass hukmü âmm olan diğer ba'zıları gibi bir sebebi mahsus ve bir vakıai mahsusa üzerine değil doğrudan doğruya umum mü'minlere alel'ıtlak irtidadın bir hukmünü tefhim için nâzil olmuştur. Müfessirîn burada bu âyetin ıhbarına müntabık olmak üzere bil'ahare muhtelif zamanlarda vukua gelen on bir irtidad vak'asından bahs etmişlerdir ki üçü Resulullahın irtihalinden evvel vakı' olmuştur.

1- Beni Müdlic irtidadıdır ki reisleri zuhımar denilen Evsedi ansîdir. Bu bir kâhin idi, Yemende nübüvvet iddia ve ba'zı beldeleri istilâ edib Resulullahın me'murlarını çıkarmış idi, aleyhıssalâtü vesselâm da Yemen valisi Muaz ibni cebele ve sadatı Yemene yazdı, Allah tealâ da onu feyruzi deylemînin elile helâk etti, geceleyin basılıp katl edildi, o gece Resulullah bunu haber verdi müslimanlar, mesrur oldular ve ertesi gün idi ki vefatı Peygamberî vuku buldu. Sonra Rebiy'ülevvelin ahırında da Yemenden haber geldi.

2- Müseylimetülkezzabın kavmı olan Beni Hanife irtadadıdır. Bu kezzab da nübüvvet iddia etmiş, Resulullaha şöyle yazmıştı: «

مِنْ مُسَيْلَمَةَ رَسُولِ اللّٰهِ اِلٰى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللّٰهِ اَمَّا بَعْدُ فَاِنَّ

اَلْاَرْضَ نِصْفُهَا لِى وَ نِصْفُهَا لَكَ = Arzın nısfı benim nısfı senin». Aleyhıssalâtü

sh:»1716

vesselâm da şöyle cevab vermişti: Muhammed Resulullahdan müseylimetülkezzaba «

اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

» Sonra buna Hazreti Ebi Bekr hılâfetinde asker gönderib harb etti ve Hazreti Ebi Bekr hılâfetinde asker gönderib harb etti ve Hazreti Hamzanın katili Vahşî yediyle katl olundu. Vahşî «ben cahiliyyetimde hayrünnası islâmımda da şerrünnası katl ettim» der idi.

3- Tuleyha ibni Huveylidin kavmı olan Beni Esedin irtidadı ki Tuleyhada vefati Peygamberî sıralarında nübüvvet idida etmiş idi. Buna da Hazreti Ebu Bekr Halid ibni Veliydi sevk etti, Ba'delharb Tuleyha münhezim olub Şama kaçtı, ba'dehu islâma geldi ve pek güzel müsliman oldu ki İran muharebatı gibi büyük muharebelerde en güzel hızmet eden eazımdandır. Diğer yedi fırka da Peygamberin vefatından sonra Hazerti Ebî Bekr zamanında irtidad etmiş idi ki bunlar:

4- 1 Uyeyne ibni Hısnin kavmi Fezare,

5- 2 Kurre ibni Selemetelkuşeyrînin kavmi Gatafan,

6- 3 Füca'e ibni Abdi Yâleylin kavmi benu selim,

7- 4 Malik ibni Nüveyrenin kavmi benu yerbu',

8- 5 Secah binti Münzirin kavmi olan Temimin bir kısmı ki bu Secah nefsini Müseylimetülkezzabâ tezvic etmişti, ve kıssası meşhurdur. Ebül'alâilmaarrî. « استغفر و استغفرى » unvanlı kitabında şöyle demiştir:

آمت سجاح و والا ها مسيلمة كذابة فى بنى الدنيا و كذاب

9- 6 Eş'as ibni Kaysin kavmi Kinde,

10- 7 Hutam ibni Zeydin kavmi Benî Bekr ibni vâil. Allah tealâ Hazreti Ebi Bekrin eliyle bütün bu yedi fırka mürteddînin de işlerini bitirdi, gailelerini def'etti.

11- Cebele ibni Eyhemin kavmi olan Gassan ki bu Cebele de Hazreti Ömer zamanında islâma gelmişti. Bir

sh:»1717

fakıre vurduğu bir tokattan dolayı kısasan bir tokat yiyeceğini anlayınca kibrine yediremeyib irtidad edib bilâdı Ruma kaçmış idi ki kıssası meşhurdur. Görülüyor ki bu vak'alar sadece ferdî bir irtidâd halinde kalmamıştır.

Hasılı, ey ehli iyman, sizden ferd veya cemaat her kim dininden döner irtidad ederse bilmiş olsun ki ﴾فَسَوْفَ يَاْتِى اللّٰهُ بِقَوْمٍ﴿ Allah onların belâlarını verib yerlerine diğer bir kavm getirecektir. Öyle bir kavm ki ﴾يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴿ hem Allah onları sever, Dünya ve Âhıret hayırlarını murad eder, hem de onlar Allahı severler taatine koşar, ısyandan kaçarlar. Öyle bir kavm ki

﴾اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴿ Mü'minlere karşı mütezellil ya'ni mütevazı', refık ve merhametli

﴾اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ﴿ kâfirlere karşı ızzetli, satvetli

﴾يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴿ fî sebilillâh mücahede ederler

ederler hem de dinlerinde pek salâbetlidirler. İfayı vazife etmek lâzım geldiğini gördüler mi Münafıklar gibi şunun bunun hatırına gönlüne bakmaz, dedikodudan sakınmaz, vazifelerini yaparlar.

﴾ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ﴿ bu hal, bu evsaf ise mahzâ Allahın fadl-ü ihsanıdır.

﴾يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴿ o, bunu kime dilerse verir, dileyene de verir.»- Binaenaleyh hiç biriniz ümidsizliğe düşmeyiniz, düşüb de kâfirler peşinde koşmayınız, Allahdan böyle evsafa malik bir kavm olmayı isteyiniz dileyiniz, fakat bunu cebren alınır bir istihkak da zannetmeyiniz, inhisar fikrine sapmayınız

﴾وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴿ Allah hem vasi'dir hem

sh:»1718

alîm. Eltaf ve ihsanı çok, ihsanına mani'-u müzahim yoktur. Onu hiç bir şey takyid edemez, en ümitsiz zamanda en umulmadık yerden, en umulmaz kimselerde neler neler halkeder. Nasıl halkeder bunu o bilir. Zira o her şeyi bilir, binaenaleyh lûtf-u ihsanını kimlere ve ne suretle vereceğini de bilir. Bu şereflere bu hurriyyete, bu ızzet-ü istiklâle irmek istiyenler başkalarının değil ancak Allahın velâyetine koşmalı, Allahın sevgili Peygamberine, mü'minlere baş tutmamalı, mahabbet ve nusrat etmelidir «

اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ الخ... »

Anlaşılıyor ki irtidad bir vak'aya münhasır olmadığı gibi bu kavm de muayyen bir kavmden ibaret değil. Mürtedlerin zararlarına mukabil olmak ve onların terk ettikleri mevkıı saadeti işgal eylemek üzere kıyamete kadar zaman zaman nevbetle gelecek ve i'lâi kelimetullah kadar zaman zaman nevbetle gelecek ve i'lâi kelimetullah ile İslâma hızmet edecek müteaddid akvama işarettir ki zikr olunan evsaf bunların evsafı mümeyyizelerini ve ciheti vahdetlerini teşkil eder. Binaenaleyh bunların hey'eti mecmuasını ancak alîm olan Allâh tealâ bilir, Fakat gerek zuhurundan sonra ve gerek ba'zı âsara nazaran zuhurundan evvel ba'zılarını ta'yin ve tasavvur mümkin olabileceğinden müfessirîn bunları kaydetmişlerdir:

1- Hazreti Hasen, Katade, Dahhak, İbni Cüreyc demişlerdir ki bunlar Ebu Bekir ve ashabıdırlar, çünkü mürteddîne bunlar harb ettiler.

2- Ebu Bekr, Ömer ve ashabıdırlar. Zira devri Resulullahtan sonra mücahedat bunların hılâfetlerinde vakı' oldu.

3- Süddî demiştir ki bu âyet evvelâ Ensar hakkındadır. Zira evvelâ küffara karşı Resulullaha nusrat ve ızharı dine muavenet eden bunlardır.

4- Ehli Yemendir. Zira Hâkimin Müstedrikinde senedi sahih ile rivayet olunduğu üzere bu âyet nâzil

sh:»1719

olduğu zaman Aleyhissalâtü vesselâm Ebu Musel'eş'arî radıyallahü anhe işaret buyurarak « قَوْمُ هٰذَا = bunun kavmi» buyurmuştur. Ve filvakı' bunlar Resulullah zamanında çok mücahedeler ve hizmetler

etmişler ve Hazreti Ömer fütuhatının kısmı a'zamı da bunların yedile olmuştur.

5- Kavmi Fürsdür. Çünkü yine rivayeti sahihada varid olduğu üzere aleyhıssalâtü vesselâmından sual olunmuş, yedi seadetlerinle Selmanı Farisî radıyallahü anhin omuzuna vurup « هٰذَا وَ ذُوهُ = bu ve bunun sahibleri» buyurmuş, sonra da iyman, Süreyyaya muallak olsa ebnai Faristen bir takım rical her halde uzanır alırlardı «

لَوْ كَانَ الْاِيمَانُ مُعَلَّقًا بِالثُّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ مِنْ اَبْنَاءِ فَارِسَ

» buyurmuştur ki bu hadîsi şerifte İmamı a'zam Ebu Hanife Hazretlerinin menakıbına da delâlet vardır.

6- Denilmiş ki bunlar Neha'den iki bin, Kindeden beş bin ve ebnai nastan üç bin kişi idiler ki Kadisiyye günü cihad ettiler.

Velhasıl bu kavmi bir zamana munhasır münferid bir kavmden ibaret telâkki etmemeli, iymandan sonra her hangi bir suretle islâmdan yüz çevirenlerin kendilerine terki mevkı' etmeğe mecbur oldukları ve olacakları her hangi bir kavm olarak anlamalıdır. Ve burada yalnız irtidadı ı'tikadî değil irtidadı amelî de mevzuı bahistir. Vaktiyle Yehudun Nesârâya, Nesârânın müslimanlara terki mevki ettikleri gibi ni'meti islâmın kadrini bilmiyen nankörler de onun kadrini bilecek, şükrünü eda edecek yeni bir kavmi müslime terki mevki etmeğe mecbur olacaklardır. Tarihı beşer, tarihı islâm bunun büyük küçük misalleriyle mâlâmâldir. Ferdleri, akvamı sağireyi bırakalım da en büyük misallerini alalım. Evvelâ Arablar, kavmden kavme bu hizmeti yapmışlar, ba'dehu Emeviyyenin son zamanlarında olduğu gibi bu hizmet, Arabdan Aceme doğru geçmiş, hadîsi şerifin de delâlet ettiği üzere kavmi Fürs ma'nen ve maddeten islâma pek büyük hizmetler eylemiş,
sh:»1720
sonra bunlar da aynı hale gelmiş bu daf'a da Allah Türkleri göndermiş, Arabların, Fürslerin kadrini bilemeyib zayi' ettikleri devleti islâmı ele alarak İstanbula ve oradan kıtaatı Arzın her tarafına yaymışlar binaenaleyh ebnai Faris hadîsinin delâleti ve fethi Kostantıniyye hâdîsinin sarahati ve «

فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَاْتِىَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ » va'di ilâhîsinin ıtlak ve

İşareti ile Türkler de «

بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ

يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ » tebşirine dahil

olmuşlardır. Demek ki onlar da bu ni'metin kaderini bilmez küfr-ü küfrana doğru giderlerse mevkı'lerini Allahın göndereceği diğer bir kavme terketmeğe mecbur olacaklardır. Ve kim bilir vasi' ve alîm olan Allah kıyamete kadar daha ne kavmler gönderecektir. İşte tâ yukarıdan «

اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ » tezkirinden beri gelen ve daha devam edecek olan beyanatın

siyak-u sibakına nazaran hasılı meal bu noktada toplanmaktadır.

Binaenaleyh ey mü'minler, dininizin kadrini biliniz, hiç bir kavme inhısar kabul etmiyen bu vası' feyzi hakkı, bu fadlı ilâhîyi, bu yüksek hurriyyeti bırakıb da başkalarının muvalâtı arkasına düşmeyiniz 55.

﴿اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ sizin her ma'nâsiyle veliniz,

veliyyül'emriniz, muhibbiniz, nasırınız başkası değil ancak Allah ve Allaha tebean Resulü, ve Allaha ve Resulüne tebean mü'minlerdir

﴿الَّذينَ يُقيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾ öyle

mü'minler ki Allaha ve Allahın emirlerine boyun eğerek rek'atlerile güzelce namaz kılarlar ve Allahın emrine inkıyad ederek hüsni rızalariyle zekâtlarını verirler yahud rüku'da oldukları halde zekât verirler.»

Bu âyetin sebebi nüzülü hakkında bir kaç rivayet vardır: Evvelkisi Ubade bini Samit Hazretlerinin balâde nakl edilen sözü ve mü'minlerden murad umumdur. İkincisi

sh:»1721

Ikrimenin rivayetine göre Hazreti Ebi Bekirdir. Üçüncüsü Atanın İbni Abbastan rivayetine göre de Hazreti Alidir. Ebu Zerden de «bir gün mescidde öyle namazını kılmıştık bir sail yarabbi şahid ol Resulullahın mescidine geldim dilendim kimse bana bir şey vermedi» diye şikâyet etti Hazreti Ali daha namaz kılıyordu ve rukû'da idi saile serçe parmağındaki bir yüzüğü iyma etti o da gitti aldı, Resulullah bakıyordu «Allahım, kardeşim Musâ senden «

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لى صَدْرى ٠٠ الى ٠٠ وَاَشْرِكْهُ فى اَمْرى « diye niyaz etti, sende « سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا » diye Tevratı inzal buyurdun,

Allahım, ben de Peygamberin Muhammedim benim de sineme genişlik ver, işimi kolaylaştır, bana da ehlimden Aliyi vezir yap ve bununla arkama kuvvet ver» dedi henüz bu kelimatı itmam etmeden Cibril nâzil oldu» ya Muhammed ıkre' « اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ الخ » dedi diye bir rivayet vardır. Bu iki rivayete nazaran « وَالَّذينَ اٰمَنُوا » den murad şahsı muayyendir deyenler olmuş ve bundan dolayıdır ki Şiy'a Hazreti Alinin imameti mes'elesinde bu âyet ile istidlâl etmek istemişlerdir. Şüphe yok ki Ebu Bekir ve Ali « وَالَّذينَ اٰمَنُوا الَّذينَ » cümlesindendirler fakat yalnız değil.

56.

﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذينَ اٰمَنُوا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ -HIZB luğatte bir zatın reyine tâbi' olub kendisiyle beraber bulunan eshabıdır -ki kendilerini tazyık eden bir iş için toplanmış kimseler demektir. « حِزْبُ اللّٰهِ » Unvanını müfessirîn «

﴿جُنْدُاللّٰهِ﴾ ، ﴿اَوْلِيَاءُ اللّٰهِ﴾ ، ﴿اَنْصَارُ اللّٰهِ﴾ ، ﴿شِيعَةُ اللّٰهِ﴾

» diye muhtelif ta'birlerle tefsir etmişlerdir. Ya'ni hakıkatte galib olanlar ancak Allah ordusu veya Allah dostları veya Allah yardımcıları veya Allah tarafdarları, Allah fırkasıdır. Asıl velâyet Allahındır. Diğerlerinin galebesi surî veya muvakkattir. Bunun için 57.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذينَ اتَّخَذُوا دينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَاءَ﴾

- Görülüyor ki evvelki nehiy sureti ummuiyyede yalnız Yehud ve Nesarâya

mahsus idi. Burada ise nehiy alel'umum küffara dahi ta'mim edilmiştir. Ve aynı zamanda bu nehiy ehli

kitabın dini islâmı istihza' ve istıhfaf edenlerine tahsıs olunmuştur. Bunun sebebi nüzulünde deniliyor ki

Rifaa bini Zeyd ile Süveyd ibni Hâris zahiren müsliman olmuşlar, müsliman olmuş gibi görünmüşler, sonra Münafıklığa girişmişler, müslimanlardan bir takım kimselerin de bunalra meveddeti varmış, bu âyet bunlar hakkında nâzil olmuştur. Şu halde zahiren müsliman görünüb batınen küfr-ü nifak ve oyuncak yerine koymaktır ve bununla evvelâ izharı islâm ederek müslimanlara içlerinden fesad saçmak istiyen dönme kâfirlere nazarı dikkat celbedilmiştir. Maamafih istihzaya şamildir. Bunun için bu ıtlaktan sonra istihzanın bir nev'i mahsusunu beyan ile şöyle buyuruluyor:

58. ﴿وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًاۜ﴾ O kâfirleri

de dost ittihaz etmeyiniz ki namaza nida ettiğiniz, ya'ni ezan okuduğunuz vakit o ezan veya namazı

eğlence ve oyun yerine tutar istihza ederler ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾ bu da

bunların akılsız bir kavm olmalarından neş'et eyler.»- Bu akılsızlıkları cümlesindendirki ma'nâsız çanları hoşlanırlar dinlerler de tevhide, salât-ü felâha çağıran yüksek ma'nâlı güzel ezanlardan hoşlanmazlar.

Bu âyet evvelâ ezanın meşru'ıyyetine saniyen onunla istihza ve istihfafın küfrolduğuna delâlet etmektedir. Bunun için ezana icabet vacibdir. Bu âyetin sebebi nüzulünde de şu iki rivayet vardır: Ezan okununca müslimanlar namaza kalktıklarında Yehudîler gülüb istihza ederek «

قَامُوا لَا قَامُوا، صَلُّوا لَا صَلُّوا، رَكَعُوا لَا رَكَعُوا = kalktılar

kalkmaz olsunlar, kıldılar kılmaz olsunlar, rukû' ettiler etmez olsunlar» derlermiş. Süddînin rivayetine göre medinede bir Nasrânî varmış

müezzinin « اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ » dediğini işittiği zaman «

اَحْرَقَ اللّٰهُ الْكَاذِبَ = Allah yalancıyı yaksın» dermiş. Bir gece hizmetçisi elinde bir ateş ile

odasına giderken bir şirare sıçramış, hane halkı da uykuda imiş, derken bir yangın çıkmış nasranî de bütün ailesi ile beraber yanmış gitmiş, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur.

Şimdi ehli kitabın müslimanlar hakkında besledikleri fikri fesad ile dini istihza ve istihfaf etmelerine karşı cevab ve itab ve nush-u irşad olmak üzere buyuruluyor ki 59.

﴿قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّٓا الخ﴾

NAKM, bir şeyi hoşlanmamaktır ki ni'metin zıddı ve azab demek olan nıkmet bundan veya bu ma'nâ ondan me'huzdur. Bu âyette pek güzel bir kıyası mukassem vardır. Ya'ni ey ehli kitab, sizin bizden hoşlanmamanız bizi ta'yıb etmeniz, dinimizi beğenmemeniz hiç başka bir şeyden değil ancak iki sebebden dolayıdır: Birisi bizim Allaha ve Allah tarafından bize, bizim Peygamberimiz Muhammed Mustafaya endirilen şir'a ve minhace, kitab ve sünnete ve bundan evvel geçen Peygamberlere inzal edilmiş olan kitablara ve bu miyanda Tevrat ve İncile de iyman etmemiz, diğeri de sizin ekserinizin fasık olmasıdır. İşte bizi beğenmemenize ve bize kızmanıza bu iki şeyden başka sebeb yoktur. Bizim iymanımız sizden geniş ve sizin esaslarınızı da cami'. Sizin ise hem sâhai iyman ve vicdanınız dar, hem de ekseriyetiniz fasık ve vicdansız. Şübhe yok ki birincisi olan vüs'ati iyman ve vicdan ayıblanacak bir şey değil takdir edilmesi lâzım gelen bir haktır. Şu halde sizin bizi hoşlanmamanızın yegâne sebebi fiskınız vicdansızlığınızdır. Filvakı' dar kafalılar yüksek kafalıları, vicdansızlar vicdanlıları fasıklar sulehayı sevmezler ve onları iz'aç etmek için ellerinden geleni yaparlar. Ellerinden gelirse bir yudum suda boğmak isterler. Ekâbirin kıymeti de bunlara tahammül

sh:»1724
etmek ve mücahede eylemektir. Demek oluyor ki bu âyet ehli kitaba cevab verirken evvel emirde müslimanlara bir derstir. Çünkü müslimanlar an cemaatin bu cevabı verebilmek için bu geniş ve kuvvetli iymana sahib olmak ve ekseriyet, fasık olmamak lâzım gelir. Yoksa Yehud ve Nesarânın fiskına iştirak edib de onlara kendini beğendirmeğe çalışmak veya onlara galebe ümidini beslemek hem hakka iftira ve hem kendini terzil etmektir.

60. ﴿قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ﴾ - NEBE',

haberi mühim demektir. Buradaki « ذٰلِكَ » ismi işaretinin müşarünileyhi hakkında ve şerriyet hususunda

söz edilmiştir. Bir rivayete göre Yehudîlerden bir kısmı gelmişler. Resulullaha dinini sormuşlar, Resulullah «

اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ ... وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ » diye cevab vermiş. Isâyı işittikleri zaman «biz sizin dininizden daha şerir din

bilmiyoruz» demişler, bu âyet bunun üzerine nâzil olmuş. Binaenaleyh bunlar dine şer ta'bir ettiklerinden

dolayı «sizin şer dediğinizden daha şerrini size haber vereyim ki o sizin din namını verdiğiniz kendi

halinizdir» ma'nâsına mücarat tarıkıle şer ta'bir olunmuş ve « ذٰلِكَ » de ta'yib edilen dine işarettir

denilmiş ise de biz bu sebebi nüzule i'tiraz etmemekle berâber şu ma'nâyı daha zahir buluyoruz: Ya

Muhammed, o Ehli kitâba şöyle de: Daha fenasını kemali ehemmiyyetle haber vereyim mi? İşte

﴿مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ﴾ Allahın lâ'netlediği -«

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ » bak- ve üzerine gazab ettiği

﴿وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ﴾ ve kendilerinden maymunlar ve hınzirler yaptığı

﴿وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ﴾ ve bir de Taguta tapan -Tagota kulluk eden kimseler

﴿اُو۬لٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَٓاءِ السَّبِي﴾ işte bunlar mevkı'ce daha

fena ve tarıkı müstakımden daha ziyade sapmış kimselerdir.».
sh:»1725
Kırede ve hanazir yapılanların ya'ni sureten ve ma'nen mesh denilen bu hale getirilenlerin Ashabı sebt olduğu, bunların gençleri maymun, ıhtiyarları da hınzir kılığına konulmuş bulunduğu zikr ediliyor ki ümemi salifede ve ezcümle Beni İsrailde böyle mesihler ma'ruftur. Nesârâda da mâidei Isâ ashabı hakkında mesih mervidir. Bunun için ba'zı müfessirîn kırede ashabı sebt, hanazir mâidei Isâ ashabıdır demişlerdir ki sûrei « بقره » de Eshabı sebt hakkında yalnız « كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ » buyurulduğuna nazaran

bu daha muvafık olsa gerektir. İnsanlın böyle hayvan haline konulmasına mesih ta'bir olunur ki ya yalnız ma'nevî ve yahud hem surî ve hem ma'nevî olmak üzere iki türlüdür. Meshi ma'nenî; sefaleti ahlâkıyye intac eden tahavvül, meshi surî ve ma'nevî de sefaleti ahlâkıyye ile beraber sefaleti hayatiyeyi intac ede tahavvüldür ki buna meshi hakikî dahi ta'bir olunur. Memsuh olanlar da tenasül olmaz, binaenaleyh

maymun ve hınzir tenasülü yapar bir nevi' oldular demek değil, sefaleti külliyye içinde ınkıraz ve akamete mahkûm oldular demektir. Maamafih insanın maymundan jenerasyon tarikile tekâmül ettiğini iddia edenlerin yine insanın da jenerasyon tarikile maymuna inkılâb edeceğini bir kanun gibi mülâhaza etmeleri ıktiza eder. Ve bu âyet bunlara da bir cevab ve inzarı tazammun eyler. Âyette lâ'netten gadaba, gadabdan mesha, mesihten ubudiyyeti Taguta doğru giden silsilei beyan gösteriyor ki bunların hey'eti mecmuası değil her biri bir şerdir. Ve bunlar içinde ednası lâ'net, aksası Taguta ubudiyyettir. Demek ki Taguta ubudiyyet bunların cümlesini istilzam eden bir mebdei şerdir. Bunlar evvelâ mel'un olur, rahmeti ilâhiyyeden teb'id edilir, saniyen tebıd ile kalmaz gazabı ilâhî başlarına çöker, alâm-ü masaib içinde kıvranırlar. Salisen maymun gibi bir insan mukallidi, kararsız, mütelevvin, sahtekâr, bir bakışa zeki: insanın

sh:»1726

her yaptığını derhal taklid eder, fakat hakikatte ne yaptığını bilmez, taklid derdile her felâkete atılır, sevk edilir. Gayet çirkin, suratsız bir masharalık timsali veya hınzir gibi canavar, boynu bükülmez, kafası tuttuğuna gider, her habaseti yapar, her pisliği yer derisi bile debağat kabul etmez, müstekreh, menfur, makhur bir cinayet ve denaet timsali olur gider. (Tagutun ma'nâsı için surei «

لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ » de « بقره » âyetine bak). « وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ » «abede» fi'li mazıolarak « لَعَنَ » veya « غَضِبَ » ye ma'tuf olub « وَمَنْ عَبَدَ » demektir. Fakat Hamze kıraetinde « بـا » nın zammı ve « تـا » nın cerriyle terkibi izafî olarak « وَعَبُدَ الطَّاغُوتِ » okunur ki bu surette de kırede ve hanazire ma'tuftur. « عَبُدَ » yekuz vezninde sıfattır.

Bunlar 61. ﴿وَاِذَا جَٓاؤُكُمْ ... يَكْتُمُونَ﴾ ey mü'minler size geldikleri vakit de « آمنـا » derler, mü'min görünürler, halbuki kâfir girer kâfir çıkarlar, gönüllerinde ne küfürler ne fesadlar gizlerler ve düşünmezler ki bu gizledikleri küfr ve nifaktan Allah gafil değil, onları kendilerinden daha ziyade bilir. Ya Muhammed, veya ey muhatab 62. ﴿وَتَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ﴾ bunların hepsi değil fakat çoğunu görürsün ki

﴿يُسَارِعُونَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾ ism, udvan, haram yemek, bu üçüne mütemadiyen koşarlar, atılırlar. -Ki yalancılık, küfürbazlık etmek, zulm etmek udvanın, rişvette suhtün en barız misallerindendir. («

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ » bak).

﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ bu yaptıkları amel!... 63.

﴿لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾ rabbanîler ya'ni başlarında rabbanilik iddiasında bulunan evliyayı umurları siyasiyûnu ve ahbar denilen ulemaları bunları yalan söylemekten ve haram yemekten nehy etseler a... Fakat etmiyorlar

sh:»1727

lâekal sükût ile olsun tervic ediyorlar ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ her halde bu işledikleri pek fena bir san'at.»- Demek ki bunlar bunu sa'nat ittihaz etmişler, pek çirkin bir siyaset san'atine

düşmüşlerdir. Ve bütün mes'uliyetin esası bunlardadır. Ve halkın ahlâkını dinini bozan bunlardır. Tagut

bunlar içindedir. Ve anlaşılıyorki rabbaniyyûnun mesuliyeti ahbardan daha mukaddemdir. Ulema demişlerdir ki Kur'anda ulemayı tevbih eden âyetler içinde en şiddetlisi, en korkuncu budur. İbni Mubarek Hazretleri de bu âyetin mazmununu şu beytiyle ifade etmiştir:

وهل افسد الدين الا الملو ك واحبار سوء ورهبانها

64. ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ﴾ Yehudîler ﴿يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ﴾ Allahın eli bağlıdır,

sıkıdır dediler -bu söz mahcurdur, mukayyeddir, dilediği gibi tasarrufa kadir değildir, her istediğini yapamaz ve binaenaleyh istediği gibi infak ve ihsan da edemez, dardır, bol rızk veremez demek olduğu gibi eli sıkıdır, tabiatinde buhl ve imsak vardır. Vermek istemez, isteyemez demek de olabilir. Ya'ni ya doğrudan doğru nefyi cûddan veya nefyi kudret ile beraber nefyi cûddan kinâyedir. Lisanı Arabda gulliyed ta'biri buhl ve imsaktan, bastı yedde el açıklığı gibi cûd ve keremden kinaye olur. Ve onun için hakikaten el bulunmayan mevki'de de isti'mal olunur. Lisanımızda eli bağlı demekle eli sıkı demek arasında fark vardır. Eli bağlılık el darlığı gibi bir müzayeka, fakr veya acz ve mania ifade eder. El sıklığı demek arasında fark vardır. Eli bağlılık el darlığı gibi bir müzayeka, fakr veya acz ve mania ifade eder. El sıkılığı ise esasen yine darlıktan me'huz olmakla beraber bu ma'nâ mülâhaza olunmaksızın servet ve kudreti de varken doğrudan doğru buhl ve imsaki cibilli ifade eder. Zira kinâyeler ya bimertebetin veya bimeratib levazımda ist'mal demektir. Arabca gulliyed ise her iki ma'nâya müsaiddir. Netekim «

غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ » de el sıkığılı « وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ » de de

el
sh:»1728

bağlılığı zaruret ve muzayeka ma'nâsınadır. Yehud « يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ » derken eli hem bağlı hem

sıkı ma'nâsını kasd etmişler ki cevabda « بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَٓاءُ »

buyurulmuş, hem kudret ve hem meşiyyeti tamme ile cûd isbat olunmuştur. Binaenaleyh Yehudun bu sözü «Allah her istediğini yapamaz ve her istediğini veremez, onun için bol bol rızk da veremez yoksa Yehudîlere hiç darlık çektirmez, her şeyi ihsan ediyordu» mealinde olduğu anlaşılıyor.

İbni Abbas, Ikrime ve Dahhâk demişlerdir ki mukaddema bolluk ve ucuzluk içinde bulunan ve hattâ bulundukları yerlerde halkın en zengini olan Yehudîler bil'ahare Allaha ısyanları yüzünden darlığa ve sıkıntıya düşmüş olmalarından dolayı bu sözü Finhas ibni Azura söylemiş ve bu âyet bu sebeble nâzil olmuştur. Mukatil ise İbni Suriya ve Azir ibni Ebi Azırın dahi Finhas ile beraber olduklarını ve hattâ istikraz

âyetlerine karşı « اِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَٓاءُ » dedikleri gibi buhtü nassar ve Nesârâ

tarafından beyti makdisin tahribi hadiselerine de «eğer Allahın eli bağlı olmasa idi bunları bizden men' ederdi» dediklerini rivayet eylemiştir. Yehudun bu sözü eshabı Resulullahın şiddetli fakr-u ihtiyac içinde bulundukları sırada «Muhammedin ilâhî fakır, eli bağlıdır, onun için onları zaruretten kurtaramıyor» tarzında Müslimanlarla istihza etmek için söylemiş olmaları ihtimali de söylenmiştir. Âyette bunun edilmiş olması hasabiyle siyakı bize şunu iş'ar ediyor ki bu söz Yehudîlerin ahbarı tarafından söylenmiş olmak i'tibariyle umumuna nisbet edilmiştir. Ve demek oluyor ki bu söz Yehudîlerin ahbarı tarafından söylenmiş olmak i'tibariyle umumuna nisbet edilmiştir. Ve demek oluyor ki bu söz Yehudîlerin akide ve ahlâklarına müteallik bir düstur mahiyyetinde fezleke edilmiş ve umumun anlayabileceği bir ifade ile ifade olunmuştur. Binaenaleyh bunda başlıca iki mes'ele vardır. Birisi sonraki Yehudîlerin kudreti İlâhiyye hakkındaki felsefî nazariyyeleri, diğeri de buna müteferri' olarak ahlâk ve iktısadda tutturdukları buhl
sh:»1729
ve imsak düsturları ki bunlar balâda zikr olunan seyyiâtın esbabından en mühimmini teşkil eder. Demek oluyor ki ulemai Yehud sonradan tabiat ve icab nazariyyesine saparak Allah tealânın tam ma'nasiyle faili muhtar olmadığı ve kudret ve iradei İlâhiyyenin kavanini tabi'ıyye ile mukayyed ve mahdud olub onun fevkine geçemiyeceği, tabiri âharle Allah kâinatı halk ettikten sonra artık istirahate çekilib huküm ve

kudretini « نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهُ » dedikleri gibi mahlûkatına tevdi' etmiş olmakla

onlara dilediği gibi sevab ve ıkab yapamıyacağı ve bu suretle eli bağlanmış, cud-ü ihsanı gayet daralmış olduğu ve binaenaleyh Yehudîlerin bunu böyle bilib mucebince her hususta buhl-ü imsaki düsturi iktisad ittihaz etmeleri lâzım geldiği fikrine düşmüşler ve bu fikir altında Allahın hem rahmetinden me'yus ve hem

gazabından emin olarak o fena san'ate sülûk etmişler velhasıl « يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ » demişler

﴿غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا﴾ kendi elleri bağlanmış öyle söylenmişler ve

söylediklerile mel'un olmuşlardır. Elleri bağlansın ve sözleriyle mel'un olsunlar.»- Bu fıkra, ya bu sözlerinin sebeb ve müsebbebini ıhbar veya bu sebeble aleyhlerine duayı ta'lim ve telkın eden bir inşadır.

﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ Hayır Allahın iki eli de açıktır. Yedi cemali de açık yedi celâli

de. Hâşâ o behîl değil cevadı mutlaktır, âciz değil kadiri mutlaktır. ﴿يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَٓاءُ﴾

nasıl dilerse öyle infak eder, isterse verir, isterse vermez, isterse az verir isterse çok, isterse hisab ile verir, isterse hisabsız, isterse sebbe ile verir isterse sebebsiz -hem ganiyyi kerîm, hem kadiri mutlak hem faili muhtar, hem rezzakı alel'ıtlaktır. Ne vermeğe mecburdur ne vermemeğe, Ne vermekle gınası tükenir, ne vermemekle buhlü lâzım gelir. Ne kudretini tahdid edecek bir kudret vardır, ne de iradesini men'edecek bir kanun. Kudretleri takyid eden kayitler, iradeleri tazyık eyliyen
sh:»1730
kanunlar Allah üzerinde değil, ancak ve ancak mahlûkat üzerinde hâkimdir. Onların hududundan çıkmıya yol bulamıyacak olanlar hâlık değil, mahlûk olanlardır. «

﴿يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ ، ﴿يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ﴾ ، ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِى الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَايَشَٓاءُ﴾ ، ﴿قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ ، ﴿تُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ ، ﴿اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾ »

TENBİH - Ânifen işaret ettiğimiz veçhile lisanımızda «fulânın elı açık» denildiği zaman ma'lûmdur ki bu

ta'birlerde el kelimesinin müfred olarak bir ma'nâsı kasd edilmez ve eli açık terkibi hey'eti mecmuasiyle bir

kelime gibi « سخى » ma'nâsından me'caz, daha doğrusu kinaye olur. Ma'nâyı hakıkî mümkin olsa bile

düşünülmez. Sahıy civanmerd olan kimsenin ihsan ve i'tâ sırasında daima elini uzatıb açmakta ve herkes

ondan alacağını almakta olması gibi esasi isti'male sebeb olan mülâzeme kimsenin hatırına gelmez, hattâ o derecede ki ba'zan ma'nâyı hakikî mümkin bile olmaz. Meselâ iki kolu dibinden kesilmiş olan bir kimse bile haddi zatında sahıy olursa ona eli açık denilir. İşte Arabcada « يده مبسوطة » dahi tıbkı böyledir. « يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ » ise bunun te'kid ile bir mubalâgasıdır ki kendisinde buhulden aslâ eser olmayıb mütemadiyen ve son derece vergili olduğunu ifade eder. Ve bunlarda yed kelimesinin ne müfred ne tesniyesinde bir ma'nâyı mahsus aslâ maksud veya mütesavver değildir. Ve bunun lisanı Arabda bir çok misalleri vardır. Meselâ:

جاد الحمى بسط اليدين بوابل شكرت نداء تلاعه و وهاده

Diyen şairin derelerinin tepelerinin feryadını meşkûr kılan kuvvetli bir yağmuru koruya ihsan eden « بَسْطَ يَدَيْنِ » ta'birinde aslâ el tasavvur etmeyib mahzâ bezli ni'met kasdettiği şübhesizdir. Kezalik Lebîd:

و غداة ريح قد شهدت و قرة اذ اصبحت بيد الشمال زمامها

sh:»1731

Diye soğuğun yularını poyrazın elinde gördüğü rüzgâr sabahı mücerred bir istiarei temsiliyye ile poyrazın te'sirini ve soğuğun şiddetini anlatmıştır. Demek ki rüzgâr gibi el tasavvuru mümkin olmıyan şeylere bile lisanda el isnadı ve hattâ bir ma'nâyı müfred kasdedilmiyerek isnadı pek çoktur. İşte « بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ » nazmı celîlinde de « يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ » ma'nâsiyle cudı müekked kudreti baliğa ve iradei kâmile maksud olduğundan yedin ne hakıkî ne gayri hakıkî hiç bir ma'nâsı melhuz olmıyarak terkibin mecmuundan bir ma'nâyı kinaî murad edildiğinde tereddüde mahal yoktur. Ancak bundan yedin ma'nâyı ma'rufu mülâhaza olunmaksızın « يَدُ اللّٰهِ » ıtlakının memnu' olmayıb caiz ve meşru' olduğu anlaşılır. Filvakı' Allah yed nisbet eden bir çok âyât ve ehâdis vardır ki bunların ba'zısı aded beyan olunmaksızın « يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ » âyeti ve « يَدُ اللّٰهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ » hadîsi gibi mutlaktır. Bu âyet, kezalik « مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ » âyeti, ve « كِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ » hadîsi gibi bazısında iki yed zikredilmiştir. Ba'zısında da cemı' varid olmuştur « اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدِينَا اَنْعَامًا » gibi. Bunlardan ise bir akaid

mes'elesi hasıl olmuştur. Selef demişlerdir ki «Kur'anda Allaha yed isbat edilmiş olduğu ve «

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ » mucebince yedullahın bizim bildiğimiz cismi mahsus olamıyacağı da aklen

ve naklen ma'lûm bulunduğu cihetle biz Allahın yedi vardır diye iyman eder ve hakıkatini ilmi ilâhîye tafvız

eyleriz, tefsirine kalkışmayız ilh.». Ya'ni bunu müteşabihattan tanımışlar ve «

مَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا اللّٰهُ » demişlerdir. Fakat sonradan ba'zı Mücessime zuhur ettiği

cihetle mütekellimîn bunları muhkemata tevfikan her birinde makamına münasib bir ma'na ile te'vil ve izahı

tecviz eylemişlerdir. Lugati Arabda « يد » kelimesi vücuhi muhtelife üzere isti'mal olunagelmiştir:

1- Ma'lûm olan uzvı mahsusun ismi ki kâh bileğe ve kâh koltuğa kadar ıtlak edilir.

2- Ni'met ma'nâsınadır ki cem'inde « ايادى » kullanılır.

«

﴿كثرت ايادى فلان عندى﴾ . ﴿لفلان عندى يداشكره

عليها﴾» denilir. Lisanımızda bu ma'nâ pek mütearef değildir. Fakat «efendim elinizin altında yaşıyayım» denildiği zaman da ni'metiniz ve ınayetiniz sayesinde demek olur.

3- Kuvvet-ü kudret ma'nâsınadır. Netekim « اُولِى الْاَيْدِى وَالْاَبْصَارِ » zevilkuvâ

vel'ukul diye tefsir edilmiştir. Siybeveyhin naklettiği üzere Arablar « لَا يَدَلَكَ بِهٰذَا » derler ki

maksad kemali kudreti nefiydir. Ya'ni «senin buna pek kudretin yoktur» demektir. Lisanımızda da bu ma'na çok müteareftir. Meselâ «el elden üstündür arşa varıncaya kadar» denilir ki «kudret kudretten üstündür. Ancak Allahın kudretinin üstünde hiç bir kudret yoktur» demektir. Kezalik «fülânın bunda eli var yahud parmağı var» denildiği zaman da te'siri, sun'-u dahli var demektir ki bu da kudret ma'nâsına müteferri'dir. Bu cümleden olmak üzere lisanımızda el âlet ve vasıtai icraiyye ma'nasına da kullanılır. «bu işte fülânın eli fülândır, fülân, fülânın eli ayağıdır» denildiği zaman bu ma'nâ kasdedilir. Bu isti'mal Arabcada da yok değildir.

4- Milk ma'nâsıdır. Şu erazı fülânın yedindedir» denilir ki tahtı milkinde veya tasarrufundadır demek olur.

Netekim « اَلَّذِى بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ » demek nikâhı akdetmek salâhiyyetine malik olan

demektir.

5- Şiddeti ınayet ve ıhtısas ma'nâsınadır ki «ben bunu elimle yaptım» demek kendim yaptım demek olduğu gibi ı'tina ettim, pek hususî surette ehemmiyyet verdim, binaenaleyh bence büyük bir kıymeti vardır

demek de olur. Âdem hakkında « لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ » buyurulması bu veçhle bir şerefi

mahsusu beyandır.

İşte Allah tealâya nisbet olan yedde evvelki ma'nâdan başka hepsi kabili mülâhazadır. Ebülhasenil'eş'arî rahmetullahi aleyh ba'zı akvalinde demiştir ki «yedullah zatullah ile kaim bir sıfattır ki kudretten başkadır. Ve ıstıfa

tarikıle tekvin bunun şanındandır.» Ilh... Fakat Eş'arînin tekvin sıfatını kudret sıfatına irca' ettiğine nazaran böyle demesi yed, mutlak kudret değil, bir kudreti hassadır ma'nâsına telakkı edilebilir. Ekser ulema da Allah tealâ hakkında yed, kudretten veya ni'metten ıbaret olduğuna kail olmuşlardır. Lâkin « بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ » de bu mebahısin cereyanına hiç de lüzum yoktur. Zira bu, Yehudun

kinayesine yine kinaye ile bervechi ma'ruf bir cevab olduğu cihetle bunun te'vili bilinemiyecek olan müteşabihattan olmadığı ve binaenaleyh buradaki yedden bu ma'naların hiç biri mülahaza olunmıyarak cud-ü kudretin doğrudan doğruya terkibden ma'nayi kinâî olmak üzere anlaşıldığı unutulmamalıdır. Ve bundan dolayı bunda Allahın iki kudreti ne demektir? diye bir suale de mahal yoktur. Zira tesniye balâda ıhtar edildiği üzere ma'nayi terkibe nazaran mahzı mübalega ve te'kid içindir. Maamafih « كِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ » hadîsinde olduğu gibi burada da «yed» in kinayeden kat'ı nazarla bir

ma'nasını mülâhaza etmek lâzım gelirse iki «yed» in biri yedi bast biri de yedi kabz olmak üzere kudreti ilâhiyyenin cemâl ve celâli haysiyyetlerini anlamak ıktıza eder. Netekim eseri celâli göstermek üzere buyuruluyor ki:

﴾وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًاۜ﴿ Ve her halde rabbından sana indirilen bu âyâti Kur'aniyye o Yehudîlerden bir çoğunun

tuğyanını ve küfrünü artıracaktır.- Ba'dema bunlar tagutlukta daha ileri gideceklerdir. Zira lâ'nete kesbi

istihkak etmiş olanlar « لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْۜ » hukmüne mahkûm olmuş

zalimlerdir. Kur'anın hidayeti fi'liyyesi ise müttekıler, mü'minler içindir. «

﴾هُدًى لِلْمُتَّقِينَۙ﴿ . ﴾يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهِ كَثِيرًاۜ﴿ .

﴾وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَۙ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَارًا﴿ » Fakat bunların küfr-ü tuğyanından endişeye de mahal yoktur.

Çünkü ﴾وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۜ﴿ dir.

Bunun için ﴾كُلَّمَٓا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُۙ﴿

sh:»1734

dir. -Binaenaleyh bunlar hiç bir zaman hakıkî bir kuvvet ve ızzet bulamazlar.

﴾وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًاۜ﴿ yer yüzünde daima fesada çalışır durular.

﴾وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴿ Allah sie müfsidleri sevmez, sâıy bilfesad olanların

cezasını verir. Ve vermek için yedi kudreti bağlı değildir. Onları tel'in, tazyık, tazib eder de eder. Bununla

beraber yedi rahmeti de bağlı değildir. Bunun için 65.

﴿وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ Ehli kitâb fesada sayetmekten

tevbekâr olub iyman ve ittika etseler, fesaddan sakınıb yedi rahmete talib olsalardı- bütün kötülüklerini

istedikleri gibi taraflarından muhakkak örter, onları ni'meti ebediyye Cennetlerine koyar mes'ud ederdik. 66.

﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ﴾ iyman edib Tevrat ve İncili

﴿وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ ve rablarından kendilerine inzal edilen diğer kitabları

ve âyâti ikame etseler, ya'ni her türlü tahriften âzade olarak gözlerinin önüne dikib hiç birinden hazlarını

unutmaksızın bunların mütezammın olduğu uhudı İlâhiyyeyi iyfa eyleseler ve bu suretle müttekı olsalardı ki

o zaman risaleti Muhammediyyeye iyman etmiş bulunacaklardı. Bu takdirde

﴿لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ﴾ hem üstlerinden ve hem

ayaklarının altından yiyecekler, her taraflarından ni'meti İlâhiyyeye müstağrak olacaklardı da sıkıntılar

içinde kalıb buhl-ü imsak derdiyle « يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ » dimeyecek, lânet-ü gadaba müstehık

olmıyacaklar hem Âhıret ve hem Dünya saadetine ireceklerdi.» -Bunlara Tevrat ve İncilden maada «

وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ»

sh:»1735

den murad, sair Enbiyaya nâzil olan kitâbı Şa'ya, kitâbı Habbuk, kitâbı Dâniyal gibi bı'seti Muhammediyye

tebşiratiyle memlû bulunan kitâblar ve Kur'anda bu âyetler gibi Ehli kitâba hitaben inzal buyurulan âyâttır. «

لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ » müteaddid ma'nâlara muhtemildir:

Evvelâ: Yalnız alt üst değil, her cihetten yoksulluk görmiyecek, başdan ayağa ni'mete müstagrak olarak mütemadiyen mütene'ım olacaklardı demek olur. Saniyen, yukarıdan yimek yağmur vesaire gibi varidatı semaviyyeden istifade etmek, ayak altından yemek mahsulatı arzıyyeden intifa' etmektir. Salisen yukarıdan yemek ağaçların meyvelerine, aşağıdan yemek de mezruata işaret olabilir. Rabian yukarıdan yemek bilâ kesbin ihsan olunacak mevahibi rabbaniyyeyi, ayaklarının altından yemek de sa'y-ü amel ile kazanılacak ni'metleri ifade eder. Hamisen mâfevkten yemek Devletin istıhsal ve tevzi' eylediği menafi'ı âmmeye mâtahtten yemek de teşebbüsi şahsî ile olan istihsalâtı ferdiyyeye delâlet edebilir. Sadisen «

اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » emrini iyfa edib « وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » hıtabiyle ve «

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ » tezkirine muhatab olan müslimanların o zaman zaruretten

kurtularak nâil oldukları saadeti hale işaretle bu saâdetten mahrum kalanların gibtalerini tahrik ma'nası melhuzdur. Sabian bunlardan başka Âhıretteki Cennatı Neîmin tarzı tene'umümün de bir tasvirdir.

Lâkin bunlar böyle iyman ve ittika ile bunları ikame etmediler ﴿مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ﴾

içlerinde muktesıd, ya'ni mu'tedil bir ümmet, bir taife var. Fakat az, halbuki ﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ﴾ çoğu

-balâda gördüğünüz vechile- ﴿سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ﴾ ne fena şeyler, ne çirkin ameller yapıyorlar!... -Binaenaleyh kavmin hey'eti umumiyyesine ekalliyyetin celbedebileceği
sh:»1736
saadeti ekseriyyetin celbettiği felâket ifna ediyor. «

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَاتُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً » zâhir oluyor.

Umumunda bast yerine kabz vuku' buluyor.»- O halde bu ekalliyyet o ekseriyyetten her veçhile kat'ı alâka etmelidir ki bu iştirâkten kurtulmuş olsunlar. Hasılı Allahın yedi rahmeti de açıktır, yedi gadabı da ve bütün bu ahkâmı rahmet-ü gadab başka hiç bir kaydi mecburiyyet olmaksızın mahzâ Allahın iradei sübhaniyyesidir. Ve bunlara mahkûm olan Allah değil, kullardır. Bununla beraber kullar da talebde muhtardır. Binaenaleyh kullar bunun hangisini ister ve hangisinin yoluna koşarsa ona vasıl olur. Yedi rahmete koşan onu daima açık, dilediği gibi rahmet saçıyor bulur, yedi gadaba koşan da onun daima açık dilediği gibi gadab saçıyor bulur. İkisi de sağ ikisi de kavîdir.

IKTISAD lugatte «amelde i'tidal» demektir ki kasıddan me'huzdur. Çünkü matlûbunu iyi tanıyan bir kimse oun hiç eğilib büğülmeden istikamet üzere kasdeder. Maksudunun mevzı-ü mekvıını bilemiyen ise tahayyür içinde kalır. Ifrat veya tefrıt ile kâh sağa kâh sola bucalar çabalar durur. İşte bu sebeble ıktısad maksada müeddi olan amel demek olmuştur. Umurı maliyyedeki ıktısadın da esası budur. Buradaki ümmeti muktesıde hakkında müfessirîn iki kavil nakleyliyorlar. Birine göre murad Yehudîlerden Abdullah ibni Selâm, Nesârâdan Necaşî gibi Ehli kitâb miyanından Resulullaha iyman edenlerdir. Diğerine göre de «

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَامَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ اِلَيْكَ » medlûlü üzere

Ehli kitab içinde kendi dinlerinde adl-ü müstekım olan ve Resulullaha iyman etmiş olmamakla beraber şiddetli ınad ve gılzati bulunmayıb mu'tedil ve bîtaraf bulunan kimselerdir ki evvelkiler de bu gibilerden zuhur eder. Bizce de zâhir olan ikincisidir. Zira evvelkine göre « منهم » kevni sabıkla mecaza mahmûl olmak lâzım gelecektir.

Şimdi 67. ﴿يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ﴾ Ey o Ehli kitâbın kitablarında tebşir

sh:»1737
edilmiş olan ve onların iyman etmeleri lâzım gelen Resulüm Muhammed! Sen onlar içinde muktesıdlerin azlığına ve fasıkların çokluğuna bakma ve o ekseriyyeti fasıka ve müfsidenin sana bir zarar

yapabileceklerinden korkma da ﴿بَلِّغْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ rabbından sana

inzal olunanın -acı tatlı- hepsini tebliğ et.» -Rivayet olunuyor ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bir hadîsi şerifinde şöyle buyurmuştur: Allah tealâ beni risaletiyle ba's buyurdu, binaenaleyh pek sıkıldım ve görüyorum ki nâs beni tekzib ediyorlar, Yehud, Nesârâ, Kureyş tahvif eyliyorlar. Vaktâki Allah risalâtımı temamen tebliğ etmezsen seni ta'zib ederim dedi havf de bilkülliyye zail oldu.».

﴿وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ﴾ eğer böyle yamazsan, ya'ni sana tebliğ

edilmek için indirilen münzelâtı tebliğ etmezsen Allahın risâletini, elçiliğini ifa etmemiş olursun.».- Nafi' kıraetinde « رسالاته » okunduğuna göre -Allahın risaletlerini temamen ifa etmemiş, vazifein

yapmamış olursun. ﴿وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ Allah ise seni nâsten temamen

muhafaza edecek. Zira ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ maksadlarına

muvaffak etmiyecek, sana karşı her hangi bir sui kasda yol vermiyecektir. Sana zarar vermeğe, suikasd yapmağa kalkışacak olanların her halde kâfirlerden olacağında şübhe yoktur, Binaenaleyh Allah seni her halde nâstan sıyanet ve muhafaza eder. Fakat hiç bir kimseyi Allahın azabından sıyanet edecek bir muhafız yoktur. Onun için vazifei risaletini temamen iyfa et ve hiç kimseden perva etmiyerek 68.

﴿قُلْ﴾ de ki ﴿يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ﴾ ey Ehli kitab, siz hiç bir

şey üzerinde değilsiniz, ya'ni diyanetiniz yok, din namını verdiğiniz, gittiğiniz yol hiç
sh:»1738
bir şey değildir.

﴿حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾

tâ ki Tevratı ve İncili ve rabbınızdan size inzal olunanların hepsini ki Kur'an ve Kur'anın bu âyeti de bu cümledendir- ikame edesiniz, bunlara hakkıyle riayet edesiniz. Mukaddemi muahharın tasdikından geçirerek mecmuunun hasılına göre Allahın uhûd ve ukudunu tanıyıb iyfa edesiniz. İşte o zaman bir şey üzerinde bulunmuş, bir dine sahib olmuş olursunuz. Yoksa bu gidişiniz dinsizlikten, yoksulluktan başka hiç

bir şey değildir. Ya Muhammed bunu hiç sakınmadan söyle

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا

وَكُفْرًا﴾ ve maamafih emin ol ki rabbından sana inzal olunan ve hakk olduğunda hiç şübhe bulunmıyan bu âyet de onların çocuğun -ezcümle ulema ve rüesalarının- tuğyan-ü küfrünü artıracaktır.

Fakat bundan dolayı ﴿فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ kâfirler güruhuna karşı

gam yeme. -Ve bu tebliği hak, içlerinde bir ekaliyyet de olsa hakkı tanımak kabiliyyetinde bulunan ümmeti

muktesıdeye müfid olabilir. Zira:

69. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Şunda şübhe yoktur ki alel'umum iyman edenler, ya'ni

münafıklar dahi dahil olmak üzere zahiren iyman etmiş olan, müsliman namını taşıyanlar

﴿وَالَّذِينَ هَادُوا﴾ Yehudî olanlar ﴿وَالصَّابِؤُنَ﴾ kezalik sabiîler

﴿وَالنَّصَارٰى﴾ Nesrânîler, bütün bunlardan

﴿مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ her kim Allaha ve Âhıret

gününe hakıkaten iyman edib iymanın muktezasına yaraşır ameli salih yapar ise

﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ bunlara ne bir korku vardır ne de bunlar

mahzun olurlar.»- Görülüyor ki bir
sh:»1739
nazîri sûrei bakarede geçen bu âyette evvelâ iyman edenler ve Yehudîler, Nesârâ, sabiûn diye dört sınıf zikr edilmiş ve bu suretle Yehud, Nesârâ, sabiîn mü'minlere mukabil ve binaenaleyh gayri mü'min olarak

gösterilmiş ve sonra Allaha ve Âhırete iyman edib ameli salih yapanların havf ve huzünden kat'iyyen azade olacakları da tebşir edilmişdir. Bundan ise bu va'd ve tebşirin bu dört sınıftan ancak mü'minlere mahsus olduğu ve Yehud, Nesarâ, sabiîn bu üçünün bu tebşirden haric bulundukları ve maamafih bunlar da iyman ederlerse mü'minler sınıfına dahil olub aynı va'd ve tebşir ile bekâm olacakları ve binaenaleyh bunların da me'yus olmayıb hemen tevbekâr olarak iyman ve ameli saliha mübaderet eylemeleri lüzumu anlaşılacağı derkârdır. Zira «mü'min ve gayri mü'min her kim mü'min ise bahtiyardır» denilince bu bahtiyarlık mü'mine kasr olunmuş ve gayrı mü'min istisna edilmiş olur. Ve «mü'min ve gayri mü'min her kim mü'min olur ise bahtiyor olur» denildiği zaman da gayri mü'mine iyman teklif edilmiş ve bu şart ile ona dahi bahtiyarlık va'd olunmuş olur. İşte bu âyetin gayet sarılı ve aşikâr olan ma'nâsı ve masika lehi budur. Ve bunun içindir ki balâda olduğu gibi bundan sonraki âyetlerde de bu üç sınıfın küfürleri ve kabiliyyeti iymaniyyeleri tafsıl olunmuştur. Bundan başka mü'minlerin evvelâ Yehud ve Nesârâ ve sabiîn ile bir nesakta zikr-ü cem olunub da sonradan hepsine bir « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ الخ » diye bir kazıyyei şartıyye ile hukm olunmasında diğer nükteler dahi vardır: EVVELÂ, mü'minlere dahi gösteriliyor ki Âhırette havfsız huzünsüz felâhı kat'î yalnız iymanı zahirî ile hasıl olmaz. Müslimanlık zahiren mü'min görünmekten ibaret değildir. Zahirî bir müslimanlığın Yehud, Nesârâ ve sabiînden büyük bir farkı yoktur. Havfsız, huzünsüz felâhı kat'î zahir ve batından müekked ve muzaaf bir iymanı hakıkîye ve bununla beraber ameli saliha mütevakkıftır. İymanı hakıkî olmadan ameli salih
sh:»1740
Dünya için müfid olsa bile Âhıret için müfid olmaz. Sonra ameli salih olmadan sadece iymanı hakıkî mümkin ise de kâmil olmaz, azabı ebedîden tahlıs etse bile alel'ıtlak havfu huzünden tahlis etmez. Çünkü usatı mü'minîne de azab vardır. Ve lâekal muhtemildir. Binaenaleyh dinin bişareti kat'iyyesi iymanı hakıkî ile ameli salihin ictimaındadır. İyman hakıkînin rükni evveli Allaha ve Âhıret mes'uliyyetine hakıkaten ve bütün mevcudiyyetiyle cidden inanmaktır. Ve yukarıdan beri anlaşıldığı üzere Allaha hakıkaten inanmak da Allah tealânın zat ve sıfatına ve evvel ve âhır inzâl ve irsal buyurduğu her şeye, her hakka, her hukme irsal ve inzal ettiği vechile inanmakla mümkin olur ki bu münzelât zaman zaman tezayüd ve inkişaf eder ve Allaha cidden inanan hepsine inanır. Âhırette iyman ise sonunda mes'uliyyete, iyman ve amel edib edilmediğine göre sevab ve ıkabe, bir gün gelib iyman ve amel edenlerle etmeyenlerin hisabı görülüb mükâfat ve mücazatları verileceğine cidden inanmaktır. Netekim sûrei Bakarenin başında «

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَۚ وَبِالْاٰخِرَةِهُمْ يُوقِنُونَۜ » ve Sûrei Nisade «

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا » buyurulmuştur. Ameli saliha gelince: bu da Allaha ve Âhırete imanın muktezasına

göre ve Allahın inzal ve irsal buyurduğu delâil ve ahkâma ve ıhbar ve inşaya tevfikan kemali ıhlas ve hüsni

niyyetle Allahın razı olacağı güzel ameller yapmaktır. Bunun içindir ki bundan evvelki âyette «

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْۜ » buyurulmuş ve yalnız Tevrat ve İncilin

ikamesi bile bu babda kâfi olmadığı ve bütün münzelâtın ikamesi matlûb bulunduğu anlatılmıştı.

Binaenaleyh «

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » mazmununun hasılı «

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُٓ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا

خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » mazmunun aynıdır. Ve ne tekim sûrei Bakare ayeti bu ma'nâ ile fezleke edilmiştir.

SANİYEN, gösteriliyor ki ahkâmı İlâhiyyede Dünyevî
sh:»1741
ve Uhrevî iki haysiyyet ve bunlar da biri zahirî ve siyasî, biri de hakıkî ve tam ma'nâsiyle dinî iki manzara vardır ki birisi « اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا » diğeri de « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ » ile ifade kılınmıştır. Zâhirî ve siyasî noktai nazardan hukmi islâm altında müslim ve gayri müslim içtima' ederler. Bu cihetle zâhirî mü'minlerin Yehud, Nesârâ, Sabiînden büyük bir farkları yoktur. Siyaseti islâmiyyede her biri mensub oldukları diyanetleriyle tanınır, hurriyyeti diniyyelerine riayet edilir, o dairede mevcudiyeti mahsusaları gözetilir, islâma cebr olunmaz, akıdelerine karışılmaz, kendi dıyanetleriyle ilzam olunurlar. Diyanet noktai nazarından her biri akidlerine göre Ehli Tevrat Tevrata, Ehli İncil İncile, obirleri de ı'tikadlarına bırakılır, müsliman da müslimanlığına sevkedilir. Ahkâm ve muamelâtı Dünyeviyye noktai nazarından ise hepsi « لَهُمْ مَا لَنَا وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَيْنَا » medlûlü üzere hukuk ve vezaifte müsavi ve aynı kanunı esasîye tabi' tutulur. Bu cihetle vazifesine riayet eden bir gayri mü'min bir mü'min gibi veya ondan daha ziyade hazzı Dünyevî alabilir. Binaenaleyh islâmın va'dettiği saadeti mutlaka yalnız bu cihetten değil, Âhıret ve akıbet i'tibariledir. Çünkü sonunda kendini temamen kurtaracak ve havf-ü hüzünden kurtulacak olanlar zahir ve batını mükemmel hakıkî mü'min ve müsliman olanlardır. Ve işte zâhire nazaran müsavat, hakıkat ve akıbete nazaran tefavüt ifade eden bu nokta hukmi islâm altında bulunan Yehud, Nesarâ ve Sabiîne Dünyada müslimanlara da bir tebşiri mutlakı muhtevidir. Ve binaenaleyh âyetin birinci kısmı şeriati islâmiyyenin ahkâmı Dünyeviyyesini telhıs eden siyasî ve içtimaî bir haysiyyeti, ikinci « مَنْ اٰمَنَ الخ » kısmı da tam ma'nâsiyle hukmi dinîyi icmal eden mutlak bir haysiyyeti irae etmekte ve o siyaseti böyle hakıkî bir iymanın idame edeceğini göstermektedir. Sûrei Bakarede devleti islâmın temamii sh:»1742
teessüsünden evvel « وَاَوْفُوا بِعَهْدٖى اُوفِ بِعَهْدِكُمْ » emrine tevfikan yapılan bu va'd-ü tebşir fethi Mekke ile devleti islâmın takarrüründen sonra işbu sûrei Maide âyetiyle « اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » emrine müteferri' olarak kavlen ve fi'len te'kid ve tesbit olunmuştur. Ve bu te'kid ve takarrürden başka iki âyet beyninde esas itibariyle hiç bir fark yoktur. Gerçi sûrei Bakare âyetindeki « فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ » fıkrası burada zikredilmemiştir. Lâkin « لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » bunu müstelzim bulunduğundan evvelkindeki tasriha binaen burada îcaz olunması ayrı bir ma'nâ ifade etmez. Bir de orada atfi müfred kabilinden « وَالصَّابِئِينَ » yâ ile mansub ve Nesarâdan muahhar olduğu halde burada « وَالصَّابِئُونَ » kezalik mealinde atfı cümle takdirinde vav ile merfu', nesârâdan mukaddem zikr olunmuştur. Bu da « كَافِرِينَ ، كَافِرُونَ » gibi bir ı'rab farkından ibarettir ki kelimenin esas ma'nâsında bir farkı muktezı değildir. Binaenaleyh Sabiîn ne ise sabiûn da odur. İkisi de sabiîler demektir. Bundan nihayet sabiîlerin Yehud ve Nesârâ arasında mütelevvin bir halde bulunduklarına veya Nesâradada bir nevi

Sabiîlik bulunduğuna bir iyma olabilir. Fakat bundan dolayı bu iki cümlenin veya âyetin ma'nâlarında ve hukümlerinde bir fark da lâzım gelmez.

Bu tafsıl ve ıhtara sebeb şudur:

Kur'anın Fransızca tercemesinde Kazımireski bu i'rab farkı yerine bir nisbet farkı ikame ederek sûrei «Bakare» âyetindeki « الصَّابِئِينَ » cem'ini «sabeinler = les sabeites» diye ve işbu «Maide» âyetindeki « الصَّابِئُونَ » cem'ini de «sabeenler = les sabéens» diye terceme ederek iki âyeti farklı gibi ifade etmiş ve sonra hamişinde «sabeinler müteassıb müşrik olan sabeenlerli karıştırmamak icab eder» diye bir de ıhtar yapmıştır. Gerçi ileride göreceğimiz veçhile sabiîn namı altında biri Ehli kitab biri müşrik iki sınıf bulunduğu dahi zikredilmiş olduğuna göre bu ıhtar pek esassız değil ise de bununla sabiîni sabiûndan başka
sh:»1743
göstermek ve âyetlerden her birini birine tahsıs ederek tefrık ve terceme etmek doğru değildir. Evvelkindeki Yehud ve Nesârâ ile ikincisindeki Yehud ve Nesârâda fark aramak doğru olmadığı gibi sabiîn ile sabiûn da öyledir. Nikâh, zebiha mesaili gibi ahkâmı fer'iyyeye nazaran Ehli kitâb ve müşrik tefrikının bir hukmü, bir faidesi olabilirse de asıl iymana da'vet eden ve şeraitı iymana müteallık bulunan bu gibi âyetlerde bu farkın ve bu ıhtarın hukmü yoktur. Çünkü Ehli kitâb olanlar iyman edince kabul edilecek de müşrikler iyman ederse reddolunacak değildir. Zira «her kim Allaha ve Âhırete hakikaten iyman eder ve salâh ile çalışırsa onlara havf-ü huzün yoktur» cümlei hukmiyyesi öyle bir ta'mimdir ki zikrolunan dört sınıftan hariç olmak üzere tasavvur olunabilecek dinli dinsiz, Mecus, zındık vesaire her hangi bir sınıf ve her hangi bir ferdin iyman ettikleri ve ameli salih yaptıkları takdirde aynı hukümde dahil olacaklarını beyan etmiştir. Maamafih tefrikı mezkûr büsbütün esassız olmadığı gibi iki sınıf yine bir hukümde birleşmiş olmak i'tibariyle iki âyeti birbirine tearuz ettirecek fahiş bir hata da değildir. Nihayet her âyetten müstakıllen ve birbirini te'kid-ü takrir olmak üzere anlaşılacak olan bir ma'nâyı iki âyet mecmuundan müştereken ve bilâ te'kid anlatmak istemiştir. «Zeyd ve Amir okurlarsa mes'ud olurlar, evet Zeyd ve Amir okurlarsa mes'ud olurlar» demek arasında bir tearuz bulunmadığı gibi hukümde bir fark da yoktur, Fakat Frenkler bakınız bunu nasıl suiisti'mal etmişlerdir.

Fransızca «Kuran analize -tahlil edilmiş Kur'an» namında bir eser vardır ki bunda Fransızlar tarafından Kur'anın Kazımireski tercemesi esas ittihaz edilerek sûreler, âyetler muhtelif ve müteaddid mevzu'lara göre tahlil ve taksim olunub parçalanmış ve altlarına ara sıra
sh:»1744
Müşterıklar tarafından bir takım notlar da konulmuş ve mukaddimesinde bu kitabı tertibden maksad müslimanlar üzerine me'mur olacak Fransızlara müslimanları kitâblariyle kandırabilmeleri için Kur'anın mündericatını öğretmek ve bilhassa Cezai müslimanları üzerinde Fransız siyasetinde bir hizmet etmek olduğu da tasrih kılınmıştır. Bu eserde bu iki âyet «tolerans» ya'ni müsamaha mevzuu altında cem'edilmiş ve ziyrine şöyle bir tahşiye ilâve olunarak denilmiştir ki:

«Eski müsliman müctehidleri bu sûrei «Bakare» âyetinin beşince sûre olan «Maide» âyeti ile neshedilmiş olmasını istiyorlar. Bu ise mezheb teassubunu her mıkyasın haricine çıkarmaktır. Obirisi -ya'ni sûrei «Bakare» âyeti- gibi diğer âyet de müsamahakârlık hususunda daha yüksek bir ruh ile isbat ediyorlar ki lâekal dinî olduğu kadar siyasî bir zat olan Hazreti Muhammed zurufun, ezmine-ü emkine ve ahvalin muktazayatına ittiba' ediyordu. Onun hadîsini şerh-ü tafsıl ettikerini iddia eden ilk müctehidler ise mü'minlerin askerî muzafferiyyetlerile müteheyyic olarak Kur'anın insanî olan dönnelerini, mebadîi mevhubesini unuttular. Fakat hayli müddetten beri Garbın her şeyde iktisab etmiş olduğu tefevvuk, islâmın en büyük mehafili siyasiyyesindeki gururları mahsus bir surette teskin etti şüphesiz ki diğer imamlar, ya'ni kanun babaları gelecek bu işi itmam edecektir...» böyle demiş ve nihayet «şimdi Fransada yeni bir mazheb teşkiline girişilmiştir ki mevcud olan esaslı üç mezhebden daha az ortodoks olmıyacaktır» diye bir fıkra da ilâve kılınmıştır.

Müslimanları cehd-ü ictihada sevkeden fakat müslimanlık için değil, yeni Fransız mezhebine simsarlık etmek için sevketmek istiyen ve ağrazı siyasiyye ile kaynaşan bu sözler Fren eserlerile meşgul olan heveskâr ve gafil gençler üzerinde yanlış intıba'lar bırakmış olduğu için
sh:»1745
biz burada tefsir noktai nazarından bir az daha bahsi uzatmak mecburiyyetinde bulunuyoruz.

Evvelâ şunu ıhtar edelim ki ne eski ne yeni, ne müctehid ne de gayrı müctehid islâm uleması miyanında bu iki âyetten birinin birisile veya diğer bir âyette mensuh olmasını istiyen veya tasavvur eden hiç kimse yoktur ve olmak ihtimali de yoktur. Müteaddid yerlerde iyzah ettiğimiz veçhile bütün eimmei müctehidîn ve evvel-ü âhir bütün ulemai müslimîn şunda müttefıktirler ki iyman ve ı'tikad mesaili gibi usuli dinde ve ıhbarlarda nesih mümkin ve mütesavver değildir. Bu noktada islâm ve Kur'an mâkablini nâsih değil,

musaddık, müeyyid, müsahhihtir. Evet, nesıh de bir hakıkat, bir kanundur. Neshı inkâr etmek, hılkatteki tagayyüratı inkâr etmek veya âlemde tagayyüratın kanunsuzluğunu iddia etmek gibi bir cehaletten başka bir şey değildir. Neshı inkâr etmek istiyenler şunu dünümelidir ki eğer Allah tealânın halk-u emrinde bir nesıh kanunu olmasa idi alemde ne bir tahavvül olur ne de ukud-ü mukavelâtta ve kavanini mevzuada beynelbeşer fesh-u ilga muamelâtına imkân bulunurdu. Fakat şunu da bilmeli ki neshın mevzuu, muteallakı ancak ıhtilâfı zeman-ü mekân ve tefavüti ahval-ü masalifh ile alâkadar olan ahkâmı fer'ıye olabilir. Edyanı salifede ve bidayeti islâmda mensuh olduğu beyan olunan ahkâm da hep bu cümleden olanlardır. Yoksa hakaikı ezeliyyede ve ameli değil, mücerred ilmi matlub olan ve hattâ zemanî bulunan ıhbaratı sadıka da nesholamaz. Her zaman hak ve sabit olan usuli din-ü iyman bütün edyanı münzelede müttehid olmak üzere mahfuz tutulur. Gerek cehaletten ve gerek şeytanetten münba'is olarak tafrih suretile girmiş olan akaidi batıla ve efkâri faside ise usulde olsun, füru'da olsun daima redd-ü ibtal edilir. Mevzuı bahsimiz olan iki âyet ise furuattan değil, en yüksek usuli iymandandır. « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ»

sh:»1746

düsturu bir hakikati ezeliyyedir. Ve bunu kabul ve tatbık etmiyen hiç bir din, dîni hak değildir. Muhammed aleyhiselâmın tebliğ ettiği bu hakikat. Musânın da İsanın da ve bütün Enbiyanın da tebliğ ettikleri bir hakıkattir. Gerek ümemi salifede ve gerek ümemi lâhıkada hakikî mü'minler bu düstura münkad olanlardır. Hakıkaten müslim ve akıbette mes'ûd olacak olanlar da bunlardır. Yehud, Nesârâ, Sâbie bu hakıkate cidden iyman ile münkad olmadıkları ve bunu tatbık etmedikleri anden i'tibaren gayri mü'min olmuşlardır ve alel'umum Münafıklar da böyledir. Kezalik buna iymnı olub da tatbık etmiyen fasıklar dahi havf-ü huzünden sureti mutlakada âzâde kalamıyacaklardır. Ba'demâ da her kim bu hakıkate cidden iyman eder sonuna kadar munkad olursa hiç şüphesiz mü'mini hakikî olur. Mazirdeki bütün seyyiatı silinir, o mes'udlar zümresine lâhık olur. Binaenaleyh en yüksek usuli iymandan bulunan böyle hakikatlar nesıh mevzuundan alel'ıtlak haricdir. Ve bunlarda mensuhıyyete kail olan veya arzu eden müsliman tasavvur olunamaz. Eski yeni bütün ulemai islâm bu noktada müttefık bulundukları halde Frenklerin «eski müsliman müctehidleri evvelki âyetin bu âyet ile neshedilmiş olmasını istiyorlar» sözü sarih bir yalan ve açıktan açığa bir iftiradır. Ve bütün esası böyle bir iftiradan ibaret olan diğer sözlerin mahiyyeti de bundan bellidir. Hem bu iftira, an kasdın değilse pek cahilânedir. Çünkü nesıh nefy-ü isbat ile mütearrız iki kanunun mukaddemine muahharile hıtam veren bir beyanı tebdildir. Bu âyetler ise ta'dad olunan sınıflar, ezcümle sabiîn ve sabiun gerek biribirinin aynı olsun ve gerek Kazımireskinin zannetiği gibi farklı bulunsun hukme gelince ikisinde de biribirinin ayni olan « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» kazıyyesinden ibarettir. Burada nesıh mümkin farzedilse bile ortada iki hüküm yoktur ki nesıhten bahsedilsin. Ne, neyi neshedecek? « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ» yine

sh:»1747

« مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ» ile mi neshedilmiş olacak? Binaenaleyh bu suretle bir nesıh iftirasına kalkışmak aynı zamanda bir cehalet i'lân eylemektir. Fakat bunu yapan müsliman müctehidleri değil, onlara hücum etmek için iftiradan başka bir çare bulamıyan ve yeni Fransız mezhebine da'vete çalışan o Frenk doktorlarının kendileri olmuştur. Bu ise siyaset taassubunu her mıkyasın haricine çıkarmaktır. Garbın son zamanlardaki galebei ıhtilâlile müteheyyic olarak i'lânı gurur edenlerin « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا» gibi İlâhî mebadiye sarılan ve haktan başka bir şey düşünmiyen ilk müsliman müctehidlerini «mü'minlerin zaferlerile müteheyyic olarak insanî mebadiyi unuttular» diye kıyası nefs eyliyerek gayrı insanî bir hiss ile tasavvur etmeleri de garib bir i'tiraftır. Mü'minlerin zaferlerile müteheyyic olmak insanlığı unutmak ise, gayrı mü'minlerin tefevvuklerile mağrur olmak da insanî bir şey olmıyacaktır.

Saniyen, Hazreti Peygamberin kavlen ve fi'len ahkâmı rububiyyeti tebliğ ederken âleme en yüksek bir

dersi siyaset ta'lim etmiş olduğu ve zurufun, ezmine ve emkine ve ahvalin muktezayatına muvafık ahkâmı ameliyyeyi dahi tebliğ ve icra buyurduğu şübhesizdir. Ve zaten nesıh mesali de bu gibi ahkâmdadır. Bu da dini islâmın her zeman-ü mekânda umum için mebadi veren bir dini hakkolması esbabından biridir. Fakat bu gibi ahkâmı mütehavvile fer'îdir. Bunların başında usul denilen ahkâmı sabite vardır. Ve bunların ikisi de kanunı haktır. Bu suretledir ki dini islâm hem tahaffuz hem tahavvül kanunu cami'dir. Neshı inkâr edenler dini yalnız bir kanunı tahaffuz olmak üzere mülâhaza ederler. Ve bunun için tahavvül ve inkılâb noktalarında dinsiz kalırlar. Din ile siyasetin ictima' etmiyeceğini zannederler. Dini inkâr edenler de kanunı tahaffuzu ve ahkâmı sabiteyi inkâr ederler. Her noktai nazardan nesh-ü tahavvül içinde yürümek ve sabit bir fikri hak duymamak isterler. Halbuki sûrei

sh:»1748

«Enam» da geleceği üzere cereyanı âlem ve alel'husus hayatı beşer « فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ » düsturu mucebince bir taraftan istikra ve tahaffuz, bir taraftan istida' ve tahavvül nizamları içinde yürür. Bunların biri bakayı illetle sebat ve devama, biri de terakki ve ıstıfa ile tekemmüle nâzırdır. Bunun için kanunı tahaffuza istinad etmiyen din, din değildir. Kanunı tahavvülü ihtiva etmiyen din de kâmil ve umumî değildir. Ve dini islâm her ikisini cami'dir. Ve şübhe yok ki tahaffuz-u sebat aslın, ve tehavvül-ü inkılâb fer'ın vasfıdır. İnanacağım, iyman-ü i'tikad edeceğim, dayanacağım mebde' her halde sabit olmalıdır. Muhtelif zaman ve mekânda ve muhtelif şerait-ü ahval tahtindeki tahavvülâtıma göre icra ve tatbık edeceğim mıkyaslar da kabili tahavvül olmalıdır. Binaenaleyh şunu asla unutmamak lâzım gelir ki siyaseti Muhammediyye dinde ve ahkâmı hakta hâkim değil, din ve ahkâmı hak siyaseti Muhammediyye ile

beraber bütün mevcudiyyeti Muhammediyye hâkimdir. Bunun için Hazreti Muhammed dinî olduğu kadar

siyasî değil, siyasetiyle, hayatiyle ve bütün mevcudiyyet ve insaniyetiyle emri hakka nasbı nazar etmiş dinî

bir zat, bir Resulullah idi. Zurufun muktezayatına mutabık ahkâm ile hareket ettiği zaman da o, zuruf-ü

muhıta değil, onları ona emreden Allah tealânın evamir v eahkâmı sabitesine ittiba' ediyordu ki mevzuı

bahsımız olan iki âyet de işte bu ahkâmı sabiteden ve bu usulden umuma karşı Allaha iyman ve inkıyad

lüzumunu haber veren « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ الخ » hukmünde zuruf-ü ahvalin muktezayatına ittiba'

cihetini isbat edecek hiç bir delâlet yoktur. Bil'âkis yalnız hakka ittiba' ile ta'dad olunan sunufa muhalefet

vardır. Kuran analize mürettibleri bu âyetleri parçalamayıb da Kur'andaki tertiblerine göre alt ve üstleriyle

göstermiş olsalardı belki bu kadar mugaletaya cür'et edemezlerdi. Ezcümle bu âyetin üstündeki «

﴿بَلِّغْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۜ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۝ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْۜ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًاۚ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ »

sh:»1749

âyetler o kadar açık bedahetle isbat eder ki Peygamber bu âyetleri muhitındaki insanların kesreti muhalefet

ve tuğyanlarına rağmen yalnız Allahın emrine ittiba' ve mahzâ Allahın ısmetine istinad ederek tebliğ

etmiştir. Gerek sûrei «Bakare» âyetinin üst tarafı okunur ve gerek «

يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذينَ اتَّخَذُوا دينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ»

âyetinden buraya kadar gelen ve daha gelecek olan âyetlere dikkat olunursa Kur'anın bunlara ne güzel

cevablar vermiş ve ne vazıh irşadlarda bulunmuş olduğu görülür: «

﴿وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ . ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِه﴾ . ﴿هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ﴾ . ﴿يُسَارِعُونَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ . ﴿لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ﴾ . ﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ . ﴿وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ . ﴿مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ »

Maamafih biz bu satırları bigayri hakkın islâm aleyhine çalışan ve fakat çalışan Fransızlara karşı değil islâm için bihakkın çalışmıyan, Allahını, peygamberini, dinini, diyanetini, kitabını Âhıretini unutub vazifesini yapmıyan, kendinden geçmiş, cehalet ve sukut içinde şeytanlara kul olmak vaz'ıyyetine düşmüş müsliman ankazına akıbetlerini göstermek için yazıyoruz. Anlaşıldı ki Allah tealâ Kur'anında zahirî mü'minleri Yehud ve Nesârâ, Sabiîn gibi mukabilleriyle bir siyakta ta'dad etmiş ve va'di kat'îsini Allaha ve Âhırete hakıkaten iyman edib ameli salih yapan hakıkî mü'minlere tahsıs eylemiştir. Garb-ü Şark değişir, bu kanun değişmez. Demek iş mü'min görünmekte değil mü'mini kâmil olmakta ve bu iyman ile çalışıb son zaferi kazanmaktadır. İyman ve islâm hiç bir zaman mağlûb olmaz, bürhan onundur. Fakat nakıs ve fasık mü'minlerdir ki ona mağlûbiyyet şaibesi sürerler.

Şimdi bu münakaşaya sebebiyyet veren «sabiîn» kelimesine gelelim:
sh:»1750
ESSABİÎN, ESSABİÛN: Kıraetlerin ekserîsinde «hemze» ile, Nafi' ve Ebû Ca'fer kıraetlerinde de «hemze»siz «essabîn, essabûn» okunur ki bunda ya «hemze»nin yaye kalbile veya aslında «hemze»siz olarak «sâbi»nin cem'i olmak üzere iki vecih mülâhaza olunmuştur.

Arabca hemze ile « قَارِئٌ » vezninde (صَابِئٌ) meşhur bir dinden diğer bir dine çıkana denilir.

Kamusta der ki « صَبَأَ يَصْبَأُ صَبْأً وَصُبُوأً » dininden başka bir dine çıktı. « صَبَأَتِ النُّجُومُ » nücum matlaından çıktı demektir. İbni Esir de Minhacında der ki «bir kimse

dininden başka bir dine çıktığı zaman « صَبَأَ فُلَانٌ » denilir. Kureyş dini islâma dahil olanlara «

مصبوء » makamında «masbu» ve müslimanlara «subat» derlerdi ki kazı kuzat gibi sâbinin cem'idir. İlh.

Sabi ise gençlik cehalet sevdasiyle bir şey'e meyl-ü mahabbet etmek ma'nâsına «sabv» ve «sabve» den ismi faildir ki hevaî ve aşüfte demek gibidir. Bundan başka «sâbiin» muhaffefi de olur. Fahruddîni Razî demiştir ki «hemze ile kıraet ma'nâyı tefsire akrebdir. Zira ehli ilim « هُوَ الْخَارِجُ مِنْ دِينٍ اِلَى دِينٍ اٰخَرَ » demişlerdir.». Ebu Hayyanın ifadesine göre de « هُوَ الْخَارِجُ مِنْ دِينٍ مَشْهُورٍ اِلٰى دِينٍ اٰخَرَ » dır. İşte bu ma'nâ kelimenin tam Arabî olan ma'nâsıdır. Tam Arabî olan bu mefhuma nazaran sâbiîn ve sâbiûn «İslâm, Yehudî ve Nesârâ dinlerinden haric olanlar» ma'nâsına bir ta'mimi ifade etmiş olur ki Mü'minler, Yehudîler, Hıristiyanlar vesaire demek gibidir.

Sonra: Sabie, sâbiîn, sâbiûn veya sâbîn ve sâbûn eski bir din veya mezhebi mahsusa mensub bir taifeye, bir millete ism olarak ıtlak edilir ki bu ma'nâca kelimenin aslı Arabî olub olmadığı muhtelefün fihtir. Arabî olduğuna göre zikrolunan صابىٔ veya sâbi ma'nâlarının birinden me'huzdur. Arabî olmayıb Süryanî gibi diğer bir lisandan me'huz olduğuna göre ise aslı sâbidir. Şit aleyhisselâmın ikinci oğlu veya İdris aleyhisselâmın oğlu olduğu iddia edilmiştir. Bu ıhtilâfın hasılına göre anlaşılıyor ki
sh:»1751
bunlar kendilerine sabiy demişlerdir. Arab da gerek bunlara ve gerek müşabihlerine sapık veya nücum perest ma'nâsına sabiî veya sabi ıtlak etmişlerdir.

Bunlar kimlerdir? Ve bu nasıl bir mezheb veya dindir? Kamusta: «sabiûn Nuh aleyhisselâmın dini üzere bulunduklarını zu'mederler ve kıbleleri nısfı nehar sırasında Şimal rüzgârının estiği yerdir» diyor. Tehzibde ise «sabiûn bir kavmdir ki dinleri Nesârâ dinine benzer. Ancak kıbleleri Cenub rüzgârının estiği yerdir. Ve Nuh aleyhisselâmın dininde olduklarını söylerler. Ilh.». Müfsesirînin hulâsai beyanlarına göre bunlar Yehud ve Nesârâ veya Yehud ile Mecus veya Nesârâ ile Mecus beyininde bir taifedir ki hem Ehli kitab denebilecek cihetleri veya sınfı , hem de müşrik veya putperest denecek cihetleri veya sınfı vardır. Diyanetlerinin aslı, İdris veya Nuh aleyhisselâm dini olduğu da söylenmiş, esasında Melâike veya nücuma teabbüd ettikleri ve abedei evsan oldukları da söylenmiştir. Anlaşılıyor ki sâbilik esas itibariyle münzel olması melhuz ve fakat mürurı zaman ile felsefî ve siyasî te'sirat altında bir çok inhırafat ve tahavvülâta ma'ruz olarak bir siriyyet veya batınîlik iktisab etmiş eski bir mezhebdir. Ve lâekal bunları sabiei ûlâ ve sabiei ahire olmak üzere mülâhaza ederek yerine göre aralarındaki müşterek ve mütemayiz cihetleri bulunabilecektir, Tarihî noktai nazarla sabiei ûlâ Hindde ve eski Mısrîlerde Süryanî ve Gildanîlerde az çok bir tefavüt ile câri olmuş bir mezhebdir. Ve maamafih bu mezhebi en ziyade temsil edenler Süryanî ve Gıldanîlerdir. Eski Yunan ve Rum dinleri de bunların bir inikâsıdır. Sâbiei ahire dahi Beni İsraîl, İran, Yunan, Roma ve saire gibi muhtelif harsler altında kalmış olan Süryanî ve Gildanî enkazıdır ki bakıyyeleri Elcezire ve Musul taraflarındaki Nabatîler olmuştur. Abbasiyye devrinde Yunan asârını Arabcaya terceme eden Sabit ibni Kurre gibi feylesof ve mütercimler
sh:»1752
bunlardan idi.» « عُيُونُ الْاَنْبَا فِى طَبَقَاتِ الْاَطِبَّا » da: «Ebülhasen Sabit ibni Kurretelharranî Harranda ikamet eden Sabieden idi. Mezhebine müteallık olarak rüsum ve furuz ve sünene dair, mevtanın tekfin-ü defnine dair ve sabiîlerin itikadına dair, taharet-ü necasete dair risaleleri vardır. Oğlu Sinan ibni Sabit Hürmüsün nevamisini Arabîye nakletmiştir. Ve deniliyor ki sabiûnun nisbeti « صاب » adır. Bu da İdris aleyhisselâmın oğlu « طاط » tır. İlh. diye mezkûrdur.

Şihabüddin Ahmed ibni Fazlullahilomerî Mesalikülebsarında (1) ve Ebülfida tarihinde Ebülısâlmağribînin kitabında nakledildiğine göre «ümmeti Süryan akademülümemdir. Ve bunların milletleri sabiîn milletidir. Bunlar dinlerini Şit ve İdris aleyhisselâmdan ahzettiklerini söylerler. Şite azveyledikleri bir kitabları vardır. Buna suhufı Şit derler. Bunda kerem, şecaat, sıdk, garibe tarafdarlık gibi mekârim ve mehasini ahlâk zikr-ü emredilmiş ve rezail zikrolunub ictinabı emrolunmuştur. Sabiînin bir takım ıbadetleri

de vardır. Ezcümle yedi vakit namazları vardır ki beş vakti müslimanlarınkine tevafuk eder. Altıncısı kuşluk yedincisi de geçenin tam altıncı saatindedir. Namazları niyyet ve bir de başka bir şey karıştırılmamak i'tibariyle müsliman namazına benzer. Rükû'suz ve sücudsuz cenaze namazları da vardır. Otuz veya yirmi dokuz gün oruc da tutarlar ve savm ve fıtırlarında hilâle riayet ederlerdi o suretle ki fıtırlarında Şems, hamel burcuna dahil olmuş bulunurdu ve gecenin rub'ı ahirinden kursı Şemsin gurubuna kadar oruc tutarlardı ve hamsei mütehavyire denilen kevakibin büyuti şereflerine nüzullerinde bir takım bayramları vardır. Ve hamsei mütehayyire: Zuhal, Müşterî, Mirrih, Zühre, Utariddir. Beyti Mekkeye ta'zim dahi ederler. Fakat Harran zahirinde bir yerleri vardır ki oraya haccederler ve Mısır Eharmına da ta'zim

sh:»1753

ederler. Ve bunlardan biri Şit ibni Âdemin kabri, diğer biri Uhnuhun (İdrisin) kabri, biri de nisbet olundukları Sabi bini İdrisin kabri olduğu zu'mündedirler. Ve Şemsin burcu şerefine duhulü gününe ta'zım ederler. İbni Hazm demiştir ki sabilerin mensub oldukları din, edyanın en eskisi ve bir zamana kadar Dünyada galib olanıdır. Nihayet bir takım muhdesat ihdas ettiler ve bunun üzerine Cenabı Allah bunlara Hazreti İbrahimi ba's buyurdu. ilh..».

Şehristanî Milel-ü Nihalinde tarihi edyan noktai nazarından der ki İbrahim aleyhisselâm zamanında bütün firakı beşer iki sınfa raci' bulunuyordu: Sabie, Hunefa, Sabie, biz ma'rifetullahda ve Allaha taati ve evamir-ü ahkâmını tanımakda bir mütevassıta muhtacız. Lâkin o mütevassıt Ruhanî olmak lâzımdır. Çünkü ruhanîler mukaddes ve tahir ve rabbül'erbaba karibdirler. Cismanîler ise bizim gibi yerler içerler ve bizim gibi beşere itaat ederseniz husranda kalırsınız derlerdi. Hunefa da biz beşer, ma'rifetullahda ve Allaha taati ve evamir-ü ahkâmını tanımakda bir mütevassıta muhtacız. Lâkin o mütevassıt Ruhanî olmak lâzımdır. Çünkü ruhanîler mukaddes ve tahir ve rabbül'erbaba karibdirler. Cismanîler ise bizim gibi yerler içerler ve bizim gibi beşere itaat ederseniz husranda kalırsınız derlerdi. Hunefa da biz beşer, ma'rifet-ü taatte cinsi Beşerden bir mütevassıta muhtacız, bir Beşer ki taharet-ü ısmette, te'yid-ü hikmette derecesi mücerred ruhaniyyattan daha yüksek olsun. Beşeriyeti haysiyyetiyle bize mümasil, ruhaniyyeti cihetiyle bizden mümtaz bulunsun da ruhaniyyeti tarafiyle vahiy telâkki etsin, beşeriyyeti tarafiyle de nev'i insana telkin eylesin derlerdi ki: Kur'anda «

﴿قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَيَّ﴾ . ﴿قُلْ سُبْحَانَ رَبّى هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولاً﴾ » Bu ma'nâya işarettir. Fakat yalnız ruhanî tevassutu iltizam etmek isteyen Sabie, sırf ruhaniyyata iktısar etmeğe, doğrudan doğru ayınlarına tekarrub ederek onlardan bizzat telâkkıyyatta bulunmağa da çare bulamadılar. Binaenaleyh bir kısmı tutdular ruhaniyyatın heykellerine iltica ederek bunlardan istimdada kalktılar ki bu heyakil seyyaratı seb'a ve ba'zı sevabittir. Bu suretle Rum sabiesinin penahiy seyyarat, Hind sabiesinin Penahi de sevabit oldu. Bir çoğu da heyakilden eşhasa ya'ni o nücumun

sh:»1754

Rumda tabiatleri, Hindde havasları nazarı i'tibara alınarak eşkâli hey'iyelerine göre yapılan müşahhas timsallerine tenezzül ettiler -mücerred ruhaniyyet taassubu böyle zıddına münkalib olub ziruh olan beşerin kendini unutarak ruhsuz cisimler önünde tezellülüne müncerr oldu ve bu, temsili ruhaniyyet sayıldı. Bunlar düşünemiyorlardı ki bu temsillerin dolayısiyle delâlet ettiği ruhaniyyet, ruhaniyyeti mücerrede değil, nihayet ruhaniyeti beşeriyenin bir temsili oluyordu. Fark edemiyorlardı ki bu temsiller kevakibden ve onların ruhanîlerinden evvel bir ruhi Beşerînin yanlış tasavvurat ve temayülâtını dalâlini ifade ederler.- İşte bunlardan eshabı heyakil denilen evvelki fırka Abedei kevakib, eshabı eşhas olan ikinci fırka da abedei asnamdırlar. İbrahim aleyhisselâm her iki fırkayı kavlen ve fi'len kırarak semahat ve sühuletiyle bir milleti kübrâ ve şeriati uzmâ olan ve bir dini kayyim ve sıratı müstakim bulunan hanifiyyeti takrir-ü ta'mim etti. Onun evlâdından bulunan Enbiyanın hepsi de bunu takrir ediyorlardı. Alelhusus sahibi şeriatimiz Muhammed Mustafa sallalahü aleyhi ve aleyhim bir takrirde nihayeti kusvaye ve maksadı a'lâya irdi. Burada en şayanı dikkat nokta şudur ki; tevhid, hanifliğin ehassı erkânıdır. Bunun için Kur'anda zikr olunduğu her mevzı'de hanifiyyet nefyi şirke mukarin olarak zikredilmiştir: «

﴿حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ . ﴿حُنَفَٓاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ﴾ »

Sâbilik evvel zamanda müstekillen hevâ ve hayvaniyyetleri ve tahakkümati indiyye ve temayülâtı hissiyeleri peşinde koyan Haşîşiyye, Tabi'iyye ve Dehiriyyenin sefaleti ruhiyyelerini görerek beşeriyyet ve cismaniyyetten tiksinib bir takım hudud ve ahkâmı akliyye kabul etmiş ve bunun esaslarını vahy ile müeyyed kavaninden ahzetmekle beraber nazarlarını mücerredatı akliyyeye kasreylemiş ve aradıklarını Yerde ve insanlıkta değil, Semada ve ecramı semaviyyede bulmak istemiş bir mezheb dini gibi zuhur

sh:»1755
etmiştir ki bunlar Âzimûn ve Hürmüsî muallimi evvel telâkki eden sabiei ulâdırlar. Şehristani burada alel'umum sabieyi anlatmak için tarihi felsefe noktai nazarından şöyle bir taksimi zabıt yaparak ve sabiei ahire felsefelerini tedkık ve münakaşa ederek der ki: İnsanların bir kısmı ne mahsuse ne ma'kule kail olmaz, bunlar, Sufestaiyyedirler. Bir kısmı mahsuse kail olur ma'kule de kail olur. Hudud-ü ahkâma kail olmaz, bunlar felâsifei dehiryyedirler. Bir kısmı mahsus ve ma'kule ve hudud-ü ahkâma da kail olur, münzel bir şeriat ve islâma kail olmaz, bunlar sâbiedirler. Bir kısmı bunların hepsine nev'amma bir şeriat ve islâma da kail olur. Fakat şeriati Mustafa sallâllahü aleyhi veselleme kail olmaz, bunlar Yehud ve Nesârâdırlar. Bir kısmı da hepsine kail olur. Bunlar da Müslimîndir. -Sâbie, Sufestaiyye, Tabiyye ve Felâsifei dehriyye dini dinsizlere mukabil olan alel'umum eshabı edyan içinde tekabüli evvelî ile Hunefaya tekabül eder. Sabie ve Hunefa. İşte bütün edyanın bizzat mütekabil olan iki şu'bei asliyyesi.- Sabve, evvelen ve bizzat mütekabil olan iki şu'bei asliyyesi. -Sabve, evvelen ve bizzat hanifiyyet mukabilidir. Sabie- din taharri ederke -hak yolundan meylettikleri ve nehci Enbiyadan saptıkları içindir ki sabie namını almışlardır. Fakat kendileri -aşk-u hevâ ma'nâsiyle -sabve, kaydi ricalden inhilâldir derler. Çünkü Hunefa mezhebi, risaleti beşeriyye ile beşeri cismanîye taraftarlık esası üzerinde deveran ettiği gibi Sabie mezhebi de beşeri cismanîyi istihkar ile ruhniyyuna taraftarlık esası üzerine deveran eder. -Ve bunun için Sabie beşerin Resuli beşerîye ıktida ve ittiba' ile doğrudan doğru Allaha ibadet etmesini emri hak değil kaydi rical gibi göstererek harici beşerden Allaha takarrub için vesaıt ve münasebat taharri eder. Ve bunu evvelâ ruhaniyyatı mahzada arar. Ve kendilerinin ruhanîi mahz olabileceklerini zannederek cismaniyyeti ezmek ve beşeri
sh:»1756
cismaniden alel'ıtlak kat'ı alâka etmek isterler.- Ve bu suretle sabie, mezheblerinin iktisab olduğunu iddia eder. Hududı fıtratten hariç iktisaba davet ederler. Bunlara mukabil Hunefa da mezheblerinin fıtrat olduğunu dava eder. Ve fıtrate da'vet eylerler. -Hunefaya göre mahsüs ve ma'kul, cismanî ve ruhanî ikisinin de kıymeti mahsusaları vardır. Fakat bu kıymetler hiç birinde mutlak değil, ızafîdir. Bir ma'kul mahsûsatta misali bulununcaya kadar muhayyel ve mevhumdur. Bir mahsûs de ma'kulâtta misali bulunmadıkça mahsûs değil bir serabı ma'dumdur. Zatı hak ne ma'kuli mahız, ne de mahsûsi mahızdır. Ne mahsûs temamen ma'kule irca' olunur, ne de ma'kul temamen mahsûse irca' olunur. Her ikisi de biribirin mütekabilen temsil eylemek üzere hakka irca' olunur. Kezalik te'siri mutlak ne ruhaniyyeti mahzaya münhasırdır ne de cismaniyyeti mahzaya, cisim ruhdan müteessir olduğu gibi, ruh da cisimden müteessir olur. Ruh ile cisim arasında mütekabilen bir te'sir ve teessür vardır. Lemhai hak bu ikisinin arasında bulunur. Faili hakıkî ne ruh ne cisimdir. Ne ruh cismin eseri ne de cisim, ruhun eseridir. İkisi de Allahın eseri ve Allahın âyâtıdır. Allah yalnız maddesiz olanların değil maddenin ve maddeden olanların da halık ve münşi'idir. Kezalik hayr-ü kemal, fazılet-ü selâmet ruhaniyyeti mücerredeye münhasır değildir. Şerr-ü noksan fesad-ü rezile ruhaniyyata da vardır. Öyle olmasa idi ruhaniyyatın meratibinde ıhtilaf bulunmaz ve melekiyyet mukabilinde şeytanet olmazdı. Cismaniyyet, haddi zatında ve fıtratına nazaran mebdei şer değildir. Cismaniyyette öyle fazıletler vardır ki onlar ruhanîlerde bulunamaz. Binaenaleyh ruhaniyyet ve cismaniyyeti cami' olan nev'i beşerde delâili hak ve Allaha kurbiyyet ruhaniyyeti mücerrededen daha fazladır. Nev'i beşer ruhanî mücerredden belki daha efdal ve ekmeldir. Hattâ beşer Melekin ma'iyyetinde değil, Melek beşerin ma'iyyetindedir. Beşerin
sh:»1757
Allaha tekarrübü için ruhaniyyeti mücerredenin tevassutu zarurî değildir. Allahdan beşere ve beşerden Allaha doğru bir yol vardır. Halk Allahın olduğu gibi emir de Allahındır. Hudud-ü ahkâm da Allahındır. Allahın ta'yin ettiği, Allahın inzal ettiğidir. Beşer ne hadsiz ne mühmeldir, ne de fıtratin müsaid olmadığı hududu iktisab edebilir. Fıtrati bozmağa çalışmamalı ve cismaniyyeti istihkar edib ezmeğe uğraşmamalıdır. Fakat sabie bu noktai i'tidalden çıkmış, kurbi hak mücerred ruhaniyyettedir zu'miyle mahsûsü ma'kule, cismanîyi ruhanîye irca' etmeğe, Beşerden Melek yapmağa kalkışmış sühuleti suubete, semahati tazyıka, tecerrüdü içtimaa, inkıyadı inhılâle tercih etmeğe çalışmış ve binaenaleyh ruhaniyyet taassubu etrafında dolaşmak isterken gayrı ruhanî cismaniyyetlerden istimdada kadar tenezzül etmiş, vahdet ve tecerrüd ararken kesret ve şirk içinde kalmıştır. Bunun için Sâbiei ûlâ da Hunefadan ba'zı esasaslar alarak Eshabı ruhaniyyat, yahud Abedei Melâike olmak üzere başlamış Eshabı heyakil, yahud Abedei kevakib, Eshabı eşhas yahud Abedei asnam olmakta karar etmiş ve bu iki fırkadan her biri de biri Hızbaniyye biri de Hıribbaniyye namiyle iki mezhebi esasîye ayrılmıştır.-.

Eshabı ruhaniyyat: Ruh bir cevher, fethile revh de onun haleti mahsusasıdır. Buna göre ruhaniyyet ve revhaniyyet diye iki ta'bir vardır. Bunların mezhebi şudur: âlemin hakîm ve şevaibi hudustan mukaddes bir sani'ı âlemin hakîm ve şevaibi hudustan mukaddes bir sani'ı fatırı vardır. Ve bizim vecibemiz onun huzurı celâline vusulden aczimizi bilmektir. Ona ancak yanında mukarrebîni olan mutavassıtları vasıtasiyle takarrub olunur. Bunlar ise cevheren ve fi'len ve hâleten mutahher ve mukaddes olan ruhaniyyundur. Cevher noktai nazarından ruhaniyyun, mevaddı cismaniyyeden mukaddes, kuvayı cesedaniyyeden müberra, harekâtı mekâniyye ve tağayyüratı zemaniyyeden münezzehtirler. Cibilletleri taharet, fıtratleri
sh:»1758
takdis-ü tesbih üzerinedir. «

لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » dirler. Bizi buna muallimi

evvelimiz Azimun ve Hürmüs irşad ettiler. Biz bunlara tekarrüb ederiz ve bunlara tevekkül eder dayanırız. Bizim rablerimiz, İlahlarımız, ındallah vesilelerimiz, şefi'lerimiz bunlardır. Allah da rabbül'erbab ve

ilâhülâlihedir. Binaenaleyh bizim vazifemiz nefislerimizi şehevatı tabi'ıyye kirlerinden tathir etmek ve ahlâkımızı kuvayı şehevaniyye ve gazabiyye alâkalarından tehzib eylemektir ki bu sayede bizimle ruhaniyyat arasında bir münasebet hasıl olsun da onlardan hacetlerimizi istiyelelim ve ahvalimizi kendilerine arz edelim ve bütün umurumuzda onlara âşık ve sabi olalım ki onlar da bizim ve kendilerinin halik ve razikımıza şefaat etsinler. Bu tathir-ü tehzib ise ancak bizim kesbimizle ve kendimize hâkimiyyetimizle nefislerimizi şehevat denaetlerinden keserek ruhaniyyat cihetinden istimdad etmemizle olur. İstimdad dahi dualarla, namazlarla, bezli sadakat, mat'umat ve meşrubattan imsak ve takribi karabîn ve zebaih ve tebhıri buhurat ve tazimi azâim ile tazarru' ve niyazdır. Bu suretle nefislerimizde bilavasıta bir istimdad isti'dadı hasıl olur ki o zaman biz de tıbkı vahiy iddia edenlerin hukmünü iktisab ederiz. Ve hattâ Ruhanîi mahz olur, ilâhlar sırasına geçeriz. Enbiya bizim nevi'de emsalimiz surette eşkâlimiz, maddede müşariklerimizdirler. Yediğimizden yerler, içtiğimizden içerler, surette bize benzerler biz onlara niçin itaat edelim derler, Kur'anda « وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ» bunların bu sözlerini natıktır.

Fiil noktai nazarından ruhaniyyun ıhtira' ve icadda, bir halden bir hale tahvili ümurda ve mahlûkatı bir mebde'de kemale tevcihte avamili mutevassıtadırlar. Hazreti ilâhiyyei kudsiyyeden kuvvet istimdad eder ve mevcudatı süfliyyeye ifazai feyz eylerler. Ve bunların meratibi müterettibesi vardır.

EVVELÂ, müdebbiratı nücum, ezcümle kevakibi
sh:»1759
seyyareyi feleklerinde tedbir ve idare eden ruhanîler vardır ki yedi kevbebi seyyare bunların heykelleridir. Her ruhanînin bir heykeli mahsusu ve her heykelin bir feleki vardır. Ve o ruhanînin o heykele nisbeti, ruhun cesede nisbeti gibidir. O, o heykelin rabbi müdebbir ve müdiridir. Sabie o ruhanîlere âlihe ve heyakile erbab derler ve maamafih ekseriyya âlihe ve heyakile erbab derler ve maamafih ekseriyya heyakile âba ve anasıra ümmehat tesmiye ederler. Ruhaniyyatın fi'l-ü te'siri o heyakili tebayi' ve anasırda bir takım infialât husule getirecek veçhle bir mikdarı mahsusta tahrik etmektir. Bundan mürekkebatın terkibat ve imtizacatı husul bulur da buna tebean kuvayı cismaniyye gelir. Ve bu kuvayı cismaniyye üzerine de envaı nebatat ve envaı hayvanatta olduğu gibi nüfusı ruhaniyye biner ve bu te'sirat, kâh bir ruhanîi küllîden küllî olarak ve kâh bir ruhanîi cüz'îden cüz'î olarak sâdır olur. Meselâ cinsi matarla beraber bir Melek, beher katresile de bir Melek vardır. Bu suretle:

SANİYEN, cevde zuhura gelen âsârı ulviyyenin müdebbirleri olan ruhaniyyun vardır ki yağmur, kar tolu, rüzgâr gibi Arzdan çıkıb inen âsâr, saıkalar, şihablar, ra'd-ü berk, kuyruklu yıldızlar gibi Semadan nüzul ile cevde tahaddüs eden asâr, kezalik zelzeleler, sular buharlar, ve saire gibi Arzda tehaddüs eden asâr bunlarla tedbir-ü idare olunur.

SALİSEN, bütün mevcudata sarî olan kuvayı mutevassıta vardır ki kâinatın hepsindeki hidayeti şayia bunlarla tedbir-ü idare olunur. Öyle ki kabiliyyeti bulununca kuvvet ve hidayetten hâli hiç bır mevcud görmeyiz. İşte ruhaniyyûn böyle faili müssirdirler.

Hâl noktai nazarından, ruhaniyyatın ahvali; rabbül'erbabın civarında revh-u reyhan, ni'met-ü lezzet, rahat-ü behcet, ve sürur olduğu da hafiy değildir. Ta'am ve şarabları tesbih-u takdis, temcid-ü tehlildir. Bütün ünsiyyetleri
sh:»1760
zikrullah ve tâatullah ile dir. Kimi kaim, kimi raki' kimi sacid, kimi kaid, behcet-ü lezzetinden hiç biri halini tebdil etmez, kimi huşuundan gözünü açmaz, kımi nazarından gözünü kırpmaz, kimi sakin gayri müteharrik, kimi müteharrik gayri sakin, kimi âlemi kabzda Kerûbî, kimi âlemi bastta Ruhanî « لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » durlar. - Hunefa ise bunların müdebbir ve müdir avamili müessire olmayıb, melekûtı ilâhînin delâili ve Allahın gerek tekvin ve gerek teşri' i'tibarile evamir-ü ahkâmını mübelliğ olan Resulleri olduğunu ve bütün bunların bir fıtratı mümtaze ile yaratılmış efradı beşerin aldığı vahıy ve ma'rifetle bilindiğini ve o fıtratı mümtazede bulunmıyanların bunları esas i'tibariyle o beşeriyyeti mümtazenin tevassutu ve ta'lim-ü telkını ile öğrendiklerini ve her halde beşeriyyette zuhur eden ve edebilecek olan ef'al-ü asârın daha yüksek olduğunu ve cismani olan ruhaniyyeti beşeriyyenin kabili sukut olmakla beraber kemalden kemale kabili terakki de olduğunu ve binaenaleyh her ferdi beşer, her ruhanîye nazaran değil ise de nev'i ruhanîye nazaran nev'i beşerin daha yüksek bir fazılete ve kurbi hakda daha ziyade şayânı gıbta behcet-ü sürure, hem ruhanî hem cismanî bir Cenneti ne'ıyme ve rıdvanı ekbere namzed bulunduğunu ve fakat Allaha şerik bulunmak muhal olduğundan bu terakki ve tekammülâtın hiç bir zaman ülûhiyyete irtika ve iştirak mertebesine varamıyacağını ve bu terakki ve tekemmülün ancak Allaha tevekkül ve istinad ile mümkin olabileceğini, hem aslı fıtratte, hem her lemhai terakkide halk-u emr ancak bir Allahın olduğundan her

hangi bir şirkin sukut olacağını ve binaenaleyh zat-ü sıfat ve te'sir-ü emr, her veçhile tevhidi ülûhiyyet ederek beşerin bütün noktai istinadını ruhaniyyet ve cismaniyyetin müttefık iki şâhid olarak delâlet ettikleri merci'ı kül, halıkı âlem, ve rabbül'âlemîn olan hak tealâya iyman ve şehadette tanıyıb
sh:»1761
bütün mevcudiyyetleriyle ona teveccüh etmeleri ve en yüksek vasıta ve rehberlerini de ruhaniyyet ve cismaniyyeti cami' bulunan nev'i beşer içinde fıtratı mümtaze ile yaradılmış Enbiya ve mürselîn ve onların varislerinde aramaları ve Allahın beşeriyyete ihsan buyurduğu bu ni'mete, bu sıratı müstekıme şükredib nankörlük etmemeleri lâzım geleceğini anlatmışlardır.

Şehristanı evvelâ Sabieyi ruhaniyyet taassubu ile hareket eden Eshabı ruhaniyyatta icmal ve Sabiei ahîre felsefelerine nazaran Hunefa ile Sabienin bu babda bir çok münazarat ve münakaşalarını bastederek muhakeme ettikten sonra en esaslı fırkalarını tafsıl ederek der ki:

Eshabı heyakil: İnsan bir mutevassıta muhtac olunca ona teveccüh ve tekârrüb mümkin olmak ve kendisinden istifade edilebilmek için bu mütevassıtın görülür bir şey olması lâzım geleceğini hisseden eshabi ruhaniyyat evvel emirde seb'ai seyyareden ibaret olan heyakile iltica etmişler ve binaenaleyh evvela bunların büyut ve menazımı, saniyen metali' ve megaribini, salisen tabiatlarına müterettib muvafık ve muhalif şekillerde ittisalâtını, rabian buna göre gecelerin, gündüzlerin, saatlerin taksimatını, hamisen yine bunun gibi suver-u eşhasın, ekalim-ü emsarın takdirini öğrenmeğe çalışmışlar ve bunun üzerine havatim (mühürler) yapmışlar, azaim namiyle bir takım havass, efsun, dua bellemişler ve her kevkebe -meselâ Zuhale cum'a ertesi gibi- bir gün tayin etmişler ve ilk saatine riayet etmişler ve onun suretine ve hey'etine göre yapılmış hatemini kullanmışlar, ona mahsus elbise giymişler, ona mahsus buhurlar yakmışlar ve ona mahsus dualarla ondan istenecek hacetlarini istemişler ve her birine böyle gün ve saat ta'yin etmişler ve bunlara Erbab, âlihe, Allah tealâya da rabbül'erbah ve ilâhül'âlihe demişler, içlerinden bir takımları da güneşi ilâhül'alihe ve rabbül'erbab addeylemişler ve bu suretle heyakile,
sh:»1762
ruhaniyyata tekarrub için, ruhaniyyata da bârî tealâya takarrub için taabbüd etmişler. Çünkü heyakilin ebdanı ruhaniyyat olduğuna i'tikad eylemişlerdir. Ve sonra kevakibin amel-ü te'siratı esası üzerine müretteb bir takım acaibi hiyel ve sanayi' istihrac etmişler ki bunlara «tılsım» namı verilir. Kitablarında mezkûr olan o tılsımlar ve sihir, kehanet ve tancim, tahtim, ta'zim, suver bunların hepsi onların ulûmundandır. İşte bunlara Eshabı heyakil ve abedei kevakib denilir.

Eshabı eşhâsa gelince: Bunlar da eshabı heyâkil gibi mütevassıtın lüzumuna ve ruhâniyyatin bu vesaili mütevassıta olduğuna ve fakat onların gözle görülemedikleri ve lisanlarla hitab edilemedikleri cihetle kendilerine tekarrüb ancak heykellerine tekarrüble tahakkuk edebileceğine kail olmakla beraber heyâkilin dahi ba'zı vakit görünüb ba'zı vakit de görünmediklerine binaen onlara tekarrübün de safi ve daimî olamıyacağına ve binaenaleyh heyakile tekarrüb için de göz önüne dikilmiş bir takım suver ve eşhas lâzım olduğuna hukm ederek heyakili seb'adan her birinin heykelî misalinde bir takım esnamı müşahhasa ittihaz etmişler ve her birinde o heykelin cevheri mahsusuna riayet ederek yine nücum esası üzere bunlara teabbüd etmeğe ve bunlarla kevakibe ve onlarla rûhâniyyat ve onlarla Allaha tekarrüb edeceklerine i'tikad

eylemişlerdi ve bunlara âlihei Semaviyye mukabilinde âlihe demişlerdir ki işte bu eshabı eşhas abedei

esnam cümlesindendirler. Balâda gösterildiği üzere İbrahim aleyhisselâm ba's olunduğu zaman Sabie

böyle Eshabı heyakil ve Eshabı esnam olmak üzere iki sınıf bulunuyorlardı. Hazreti İbrahim hakkolan

hanîfiyyete da'vet etti «

اِنّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنيفًا وَمَٓا

اَنَـا مِنَ الْمُشْرِكينَ » diye mezhebi hunefayı takrir ve mezhebi Sabieyi ibtal eyledi. Fıtratın

hanîfiyyetten ibaret ve taharetin bunda bulunduğunu ve fıtratten maksud tevhide şehadet, necat ve halâsın

buna mütevakkıf olduğunu,

sh:»1763

şerayi'-ü ahkâmın bu şehadete birer şir'a ve minhac olub Enbiya ve rusulün bunları takrir ve takdir için

gönderildiğini, fatiha ve hatimenin ve mebde-ü kemalin bu şerayi' ve menahici telhıs ve tahrire menut ve

dini kayyimin, sıratı müstekimin bundan ibaret olduğunu beyan etmişdir. Ve Allah tealâ Peygamberi

Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi vesselleme de «

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَاتَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَعْلَمُونَ. مُنِيبِينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

» buyurmuştur.

Hızbaniyye, Sabieden bir cemaattır ki sani'i ma'budun hem vâhid hem kesîr olduğuna kaildirler. Derler ki: zatında evvelinde, aslında, ezelde vâhiddir. Fakat eşhas ile re'yel'ayn tekessür eder ve bu eşhas müdebbirati seb'a, bir de âlim, fadıl olan eşhası arzıyyei hayriyyedir ki vâhidi evvel bunlarla zuhur ve şahıslariyle teşahhus eyler. Ve bu tekessür onun zatındaki vahdetini ibtal etmez. O, feleki ve felekteki cemi'i ecram-ü kevakibi ibda' etmiş ve onları bu âlemin müdebbiratı kılmıştır. Bunlar aba, anasırı ümmehat, mürekkebatı mevalid dirler. Aba, hay ve natıktırlar. Eserlerini anasıra te'diye ederler. Anasır da o âsârı rahimlerine kabul edenler ve bundan mevahıd olur. Ve sonra mevalidden ba'zan öyle safi ve isti'dadı kâmil, küduretsiz bir mizac ile bir şahsı mürekkeb tesadüf ediverir ki ilâh bununla âlemde teşahhus eder. Sonra tabiatı kül ekalimi meskûneden her birinde her otuz altı bin dört yüz yirmi beş sene başında insan ve sair ecnâsı hayvanatın her nev'inden erkek dişi bir çift ihdas eder ve o nevi' o müddette bâkı kalır. O devir tamam olunca o nevaın nesli ve tevalüdü kesilir, yeni bir devir, insanı, hayvanatı, nebatatiyle yeni bir karn başlar. Ve dehir ebeden böyle gider. Ve İşte Enbiya lisanındaki kıyameti mev'ude budur. Yoksa bu darı Dünyadan başka darı Âhıret yoktur. Ölen dirilmez, kabre giden ba'solunmaz derler. «

﴿اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ﴾

»

sh:»1764

bunların sözüdür. Tenasuh, hulûl da'valarıı bunlardan çıkmıştır. Tenasuh ilâ gayrinnihaye tekerrüri edvar, hulûl de zikrolunduğu üzere ilâhın bir şahısta teşahhusudur ki şahsın isti'dadı mizacına göre ba'zan tam zatının hulûlile, ba'zan da zatinden bir cüz'ün hulûlie olduğunu söylerler. Ve ekseriyya demişlerdir ki bu teşahhus heyakili Semaviyyenin hepsiyle birdendir. O vâhiddir. Ancak yegân yegân her birinde fi'li ondaki âsârı ve onunla teşahhusu kadar zâhir olur. Binaenaleyh heyakili seb'a onun a'zayı seb'ası ve bizim a'zayı seb'amız onun heyakili seb'asıdır ki o bunlarla zâhir olur da bizim lisanımızla söyler, gözlerimizle görür, kulaklarımızla işidir, ellerimizle kabz-ü bast eder, ayaklarımızla gider gelir ve cevarıhımızla fi'l-ü te'sir yapar. Ve bunların zu'munca şürur-ü kabayihı, gübreleri, pis böcekleri, yılanları akrebleri halk etmek Allahın şanına yaraşmaz. Bunların hepsi kevakibin saadet-ü nuhusetle ittisalâtinden ve anasırın safvet-u küduretle içtimaatından bizzarure veya tesadüfen vakı' olur.

Hırıbbaniyyeye gelince: bunlar sözlerini «Azimun, Hürmüs, Ayanâ, Evazi» namile dört Peygambere nisbet ederler ve içlerinde Eflâtunun anası tarafından Dedesi Solüne de nisbet eden ve bunun Peygamber olduğunu zu'meyliyenler de vardır. «Evazi bize soğanı, cirris balığını, baklayı tahrim etti» derler. Alelumum sâbie üç namaz kılarlar, cenabetten ve bir de meyyite dokunmaktan dolayı yıkanırlar. Hınzir, deve, kelb ve mıhlebi bulunan kuşlar ve güvercin eklini haram tanırlar. Hıtandan, içkide sarhoşluktan nehyederler. Tezvicde veliy ve şuhud ile emrederler. Hukmi hâkim olmaksızın talâkı tecviz etmezler. İki kadını cem'etmeğe de cevaz vermezler.

Sabienin cevahiri akliyyei rûhâniyye namlarına ve kevakihin eşkâli semaviyyesi üzerine bina ettikleri heykellere

sh:»1765

gelince: Ezcümle ılleti ûlâ heykeli, bunun dunundu akıl heykeli, zaruret heykeli, nefis heykeli, bunlar müdevver şekildendirler. Zuhal heykeli müseddes, Müşteri heykeli müselles, Mirrih heykeli murabbaın cevfinde müselles, Utarid heykeli murabba'ı mustetılin cevfinde müselles, Kamer heykeli müsemmendir. Ilh.»

Balâda işaret edildiği üzere sevabiti esas ittihaz eden ve ahkâmı nücumu onların havassına istinad ettiren sabie de vardır ki Hind ve Arab sabieleri bunlardandır. Sâbie felâsifesi Âzimundan şunu nakletmişlerdir ki «mebadii üvvel beştir: Bâri tealâ, akl, nefs, mekân, ve halâdır. Ve mürekkebatın vücudu bunlardan sonradır.» Fakat Hürmüsten nakledilen böyle değildir. Hürmüs demiştir ki «tab'an Fâdıl, mayası Mahmud, âdeti Merzıy, akıbeti ümidli kişinin ilk vecibesi Allah tealâya ta'zîm ve onu ma'rifetine şükretmeketir. Bundan sonra da üzerinde namusun menzilesini ı'tiraf ile tâatı hakkı ve sultanın münasaha ve inkıyad hakkı, ve nefsinin ictihad ve babı saadeti fethte de'b-ü ı'tiyad hakkı ve hulesâsının kendilerine meveddet ve bezle müsaraatle tahlil hakkı vardır ki bu esasları muhkemleştirdikten sonra âmmeden def'i eza ve suhuleti hulk ile hüsni muşaeretten başka bir şey kalmaz.». Ve görülüyor ki Hürmüs temamen Hunefâ esasını takrir etmiş, Allaha ta'zîmden sonra namus ta'birile risaleti ifade etmiş ve Resule tâati ve menzilesinin ı'tırafını ma'rifetullaha velyettirmiş ve burada ruhaniyyata ta'zîmi zikretmiş, nihayette de suhuleti hulku göstermiştir. Ve Hürmüsten Hunefâ mezhebini takrir eden daha diğer hıkemiyyat da nakletmişlerdir.

Demek ki sâbienin evsafı mümeyyizesi şu dörtte hulâsa olunur:

1- Aslında bir dini münzelden ıktibas ve inhıraf.

sh:»1766

2- Ruhaniyyet taassubu, ta'biri âharle taabbüdi Melaike.

3- Taabbüdi nücum.

4- Taabbüdi asnam.

Bu dörtten taassubı ruhaniyyet, taabbüdi Melâike en esasî ve buna müteferri' olarak taabbüdi kevakib en bariz vasıfları olduğu ve taabbüdi asnam bu iki hâleti ruhiyyeden neş'et ettiği anlaşılıyor. Şu evsaf altında mutlak sâbiei Hindin Budâlarını, Çinin Konfuçiüslerini, son zamanların «espirtizm» ve «espiritüalizm», «idealizm» dedikleri mezheblerin ve Nesârânın Entüzyast fırkalarının aslını ıhtiva eder. Bilhassa Hizbaniyye ise «panteizm», «panteist» kelimelerinin mukabili demektir. Hulül, Allahın canı cihan, ruhı âlem olması akıdesi eski Yunan ve Roma dinleri, ilâhların tevellüd ve tevalüdü fikirleri sabienin bu hızbaniye mezhebine raci'dir. Nesârânın da ruhaniyyetcilikte ve ülûhiyyeti Mesîh da'vasında bunlara müşabeheti vardır. Şer mes'elesinde de Hızbaniyye Mecus ile münasebetdardır. Hırıbbaniye ise Hızbaniyye kadar ileri gitmemiş, az çok ba'zı Enbiya izini ta'kıb etmiştir. Âzimunun Hazreti Şit, Hürmüsün Hazreti İdris olduğunu söylemişler, Hazreti Nuhu da dermiyan etmişlerdir ki « اعيـانـا » dedikleri de bu olsa gerektir. Ve bu kısım Sâbiede bir Ehli kitab haysiyyeti de yok değildir. Bu noktada Fahrüddini Razî de demiştir ki: nücum hakkındaki nazarları iki veçhle mülâhaza olunabilir. Birisi nücuma hiç bir te'sir isnad etmiyerek yalnız Allaha ibadet için birer kıble ı'tikadiyle teveccüh etmeleridir ki bu surette müşrik değillerdir. Diğeri de Allah tealânın âlemi halk ettikten sonra onun tebdir ve idaresini nücuma tafvız etmiş olduğu ve binaenaleyh Allahın nücum üzerinde, nücumun da bu âlemi süflîde müessir birer rabboldukları ı'tikadile taabbüd etmeleridir ki bu Gıldanîlere nisbet edilen kavildir. Ve bunlar müşriktirler. Ilh. İşte mutlak Sabie bir taraftan

sh:»1767

alel'ıtlak müşrik, bir taraftan da bir Ehli kitab manzarası arz ettiklerinden tabiîn ve Fukaha da Sabiei ahireye şer'an Yehud ve Nasârâ gibi Ehli kitab nazarile mi yoksa müşrik nazarile mi muamele edileceğinden bahsetmişler, ba'zısı Ehli kitab gibidir, kesdikleri yenir, kadınları tezevvüc de edilmez demişlerdir. İmamı A'zamdan Ehli kitab oldukları, imameynden de Ehli kitab olmadıkları merviydir. Ebûlhasenilkerhî demiştir ki: İmamı A'zam ındinde Ehli kitabdan olan Sâbiûn dini Mesihı intihal etmiş olan bir kavmdir ki İncil okurlar, lâkin kevakibe teabbüd eden Sabiûn ya'ni Harran nahiyesindekiler ne İmamı A'zam ne imameyn hiç birinin ındinde Ehli kitab değillerdir. Ebûbekri Razî Ahkâmı Kur'anında bunu naklettikten sonra der ki: şu zamanda Sâbiûn ismile ma'ruf olanlarda Ehli kitab yoktur. Ya'ni Harran nevahisinde bulunanların, gerekse Vasıt sevadinde Betaih nevahisinde bulunanların filasıl milletleri birdir. Hepsinin de ı'tikadlarının aslı kevakibi seb'aya ta'zîm ve ibadet ve onları ilâh ittihaz etmektir. Bunlar fil'asıl abedei evsândırlar. Fakat Fürsün Irak ıklimine galebe ettiği ve Sabiîn hükûmeti ki Nabat idiler izale eylediği vakittenberi bunlar açıktan ibadeti evsane cesaret edemez oldular. Çünkü Fûrsler onları bundan men'etmişlerdir. Kezalik Rum ve Ehli Şam ve Cezire sabiîn idiler. Konstantin tanassur edince bunları seyf ile Nasraniyyete sevketti. Ve o vakitten itibaren ibadeti evsan battı ve bunlar zâhirde Nesârâ içine karıştılar ve lâkin çoğu evsane ıbadetlerini gizliyerek eski nıhlelerinde kaldılar. İslâm zuhur edince de Nesârâ cümlesinden olarak ahdi islâma dahil oldular. Müslimanlar bunlarla Nesârâ arasını temyiz etmediler, çünkü bunlara evsane ibadetlerini gizliyorlar ve asıl ı'tikadlarını ketmediyorlardı ve filvakı' bunlar ı'tikadlarını ketmetmekte en mâhir kimselerdir.

sh:»1768

Çocuklarının akılları ermeğe başladığından ı'tibaren dinlerini ketmetmeleri hususunda da bir çok işleri ve hiyleleri vardır. İsmailiyye mezheb kitmanını bunlardan ahz etmiştir. Ve da'vetlerinin müntehası da bunların mezhebine dayanır. Hepsinin aslı kevakibi seb'ayı âlihe ittihaz edib teabbüd etmek ve onların isimlerine göre esnam edinmektir. Bu hususta aralarında hılâf yoktur. Hrran nahiyesinde bulunanlarla Bataih

nahiyesinde bulunanlar arasındaki hılâf ancak şeriatlerinden ba'zı şeylerdedir. Ve bunlarda Ehli kitab yoktur. Ebûbekri Razî surei «Maide» de bu izahatı verdikten ve ikisi arasında bir aslı müşterek gösterdikten sonra sûrei «Berae»de de demiştir ki: Sâbiîn iki kısımdır. Birisi Kesker ve Bataih nevahisinde bulunanlardır. Bize baliğ olduğuna göre bunlar diyanetlerin pek çoğunda Nesârâya muhalif olmakla beraber Nesârâdan bir sınıftırlar. Zira Nesârânın Merkuniyye Aryosiyye, Mâruniyye gibi böyle bir çok fırkaları vardır ki Nasturiyye, Melkiyye, Ya'kubiyye namındaki üç fıkranın üçü de onlardan teberri ederler ve onları tahrim eylerler. Bu fırka da Yahya ibni Zekeriyyaya ve Şite intisab eyliyorlar. Allah tealânın Şit ibni Âdeme ve Yahya ibni Zekeriyyaya inzal eylediği kitablardır diye ba'zı kitablara da intihal ediyorlar. Ve Nesârâ bunlara Yuhannasiyye -Senjan Hıristiyanları, ya'ni Yahyeviyye- namını veriyorlar. Ve işte imamı A'zamın Ehli kitabdan saydığı, zebîhalarının eklini ve kadınlarının münahâkasını mubah gördüğü sâbiîn bu fırkadır. Kendilerine Sâbiîn tesmiye eden bir fırka daha vardır ki Enbiyadan hiç birine intisab etmezler ve kütübi İlâhiyyeden hiç biriyle intihalleri yoktur. Bunlar Ehli kitab değildirler. Ve böyle bir nıhlenin zebîhaları yenmiyeceğinde ve kadınları nikâh edilmiyeceğinde ise ıhtilâf yoktur. İlh.
sh:»1769

Her iki âyette Kur'an Sâbîleri Yehud ve Nesârâ gibi mü'minlere mukabil zikretmekle bunların da gayri mü'min olduklarına işaret etmiştir. Fakat Ehli kitab olub olmadıklarına gelince Ehli kitab siyakında zikredilmiş olmalarına ve Yehud ve Nesârâ beyninde deveran ettirilmelerine göre Ehli kitab değilse de Mecus gibi ve hattâ onlara da şamil olabilecek bir vechile beyne beyne bir Ehli kitab şübhesinde bulunduklarına bir iyma yapmış olmakla beraber «

إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَٓائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا» âyetinin delâlet ettiği vechile

Kur'anda müslimanlardan evvel Ehli kitab ıtlakı Yehud ve Nesârâya münhasır olduğundan ve her iki âyette Sâbiîn ve Sâbiûn Yehud ve Nesârâdan ayrı olarak zikredilmiş bulunduğundan âyetlerin zahiri bunların Ehli kitab olmadığını göstermektedir. Ulemanın zikrolunan ıhtilâfı da vakı'de bu namı taşıyanlar içinde Yehud veya Nesârâdan ma'dud olanlar bulunub bulunmadığını ta'yin ve tetkık mes'elesinden münbaistir.

Şunu ıhtıra hacet yoktur ki, Nesârâ ismi bütün firakı Nesârâya şamil olduğundan Nesârânın Yuhannasiyye, Senjan Hıristiyanları dedikleri fırkai Sâbiîn, Nesârâdan ma'dud bir fırka olunca elbet bunlar da Nesârâ ismi altında dahildirler. Ve şu halde Yehud ve Nesârâdan başkaca zikrolunan Sâbiîn bunlardan maada olan Sabiûna masruf olmak lâzım gelir. Binaenaleyh Kazımireski madem bunların müteassıb Hıristiyanlar olduğunu kabul ve ıhtar etmiştir o halde bu ıhtarı yaparken bunları her iki âyette Nesârâ ismi altında mülâhaza etmek ve Nesârâ denildikten sonra Sâbeit denilmesinin ma'nâsı kalmıyacağını düşünmek ve Nesârâdan sonra zikredilen Sâbiîni de Sabiûn gibi «sabeen» diye terceme etmek ve Frenkleri teşvişe düşürmemek ıktıza ederdi. Frenkler de bu bariz hatayı anlamak ve bundan dolayı müctehidîni islâma gayri insanî bir hissile zebandirazlıkta bulunmamak lâzım
sh:»1770
gelirdi. Ve izah olunduğu üzere Sabieye mukabil ruhaniyyet ve cismaniyyetin noktai içtimaında yürüyen ve bu suretle insanî kıymeti, insanî fıtrati Allahdan sonra her şeyin fevkında kabili terakkî ve kemal gören hanifiyyetin en yüksek, en mütekâmil tezahürü olan dini islâmı hak ve insaniyyet namına bütün beşeriyyete tavsıye edecek yerde agrazı siyasiyye ile onun aleyhinde idarei kelâm etmemek icab eylerdi.

Velhasıl hakıkat şudur ki: Müsliman, Yehud, Nesârâ ve Sabiîn bu dört sınıf içinde ve hattâ bunların haricinde her kim gerek devam ve sebat ve gerek bundan böyle tevbe ve salâh ile «

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا» şartını haiz ve bu vasfa cidden

ve tam ma'nâsiyle sahib olursa bunlara havf-ü huzün yoktur. Her şaibeden azâde bir felâhı hakıkî muhakkaktır. Ve bu suretle rahmeti İlâhiyye yolu herkese açıktır.

Şübhe yok ki Allaha iyman, Allahtan gelen her hakkı tanıyıb kabul ve tasdık etmektir. Bunun lâzımı olan Âhırete iyman ise istikbalde behemehal bir mes'uliyyet gününün geleceğini ve her amelin iyi veya kötü cezası verileceğini i'tiraf ve tasdık etmektir. Bu iymana yaraşan amel de yaşadığı zamana kadar Allahdan gelmiş olan münzelâtı hakkıyle ikame edib mucebince haddi zatında güzel ve nafi' işler yapmak, kötülükten kacıb hasenata koşmaktır. Ve işte böyle olanların o mes'uliyyet günü her nevi' havf-ü huzünden kurtulacakları, felâh ve saadeti hakıkıyyeye irecekleri muhakkaktır. Bu kanun her zaman için haktır. Dün de hak bugün de hak, yarın da haktır. Hem herkes ve her kavm için de haktır. Müsliman için de hak, Yehud için de hak, Nesârâ için de hak, hattâ Sâbiîler için bile haktır. Evvel-ü âhir hiç bir din, hiçbir şir'a tasavvur olunamaz ki bunu bir minhac olarak kabul etmesin ve bunun hılâfını iddia edebilsin. Yehud ve
sh:»1771
Nesârânın bu kanunı hakka evvel-ü âhır ne derece mutabık olduklarına ve olabileceklerine gelince:

70. ﴿لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ﴾ kasem olsun ki biz bu iyman esası

üzere Beni İsrailin misakını aldık ﴿وَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمْ رُسُلًاۜ﴾ ve onlara bir çok Resuller gönderdik. Fakat ﴿كُلَّمَا جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْۙ﴾ onlara nefislerin hoşlanmıyacağı bir emri hakk ile her ne zaman bir Resul geldiyes ﴿فَرِيقًا كَذَّبُوا﴾ o gelen Resullerden bir kısmını -verdikleri iyman misakına rağmen- tekzib ettiler ﴿وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ﴾ bir kısmını da katlediyorlardı» -verdikleri söz mucebince Allaha iyman edib ameli salih şöyle dursun, bil'akis Allahın gönderdiği Peygamberleri tekzib ve hattâ katlediyorlardı 71.

﴿وَحَسِبُٓوا اَنْ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ ve bu tekzib veya katilde bir fitne ya'ni kendileri için bir belâ ve musıbet olmıyacağını zannettiler. Yahud- Ebû Amr, Hamze, Kisaî, Ya'kub, Halefi Âşir kıraetlerinde ref' ile « اَنْ لَا تَكُونَ » okunduğuna göre -ve zannettiler ki kat'iyyen bir fitne olmaz.- eğer bunların Âhırete, mes'uliyete iymanları olsa idi böyle zannetmeyeceklerdi. Halbuki böyle zannettiler de ﴿فَعَمُوا وَصَمُّوا﴾ kör ve sağır oldular: delâili hakkı görmez, hak sözü işitmez oldular. ﴿ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ﴾ sonra Allah kendilerine tevbe nasıb etti, tevbe ettiler. Allah da kabul eyledi ﴿ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا﴾ sonra yine kör, sağır oldular, fakat hepsi değil ﴿كَثِيرٌ مِنْهُمْۜ﴾ içlerinden bir çoğu böyle oldular ve öyle yaptılar. -Binaenaleyh mazıde bunların çoğunun « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا»

sh:»1772

olmadıkları muhakkak ﴿وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ Allah ise sade mazıdeki amellerini değil, bundan böyle ne yapacaklarına da agâhtır. Ve amellerine göre cezalarını verecektir. Bunun için «

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًاۚ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» buyurmuştur.

Nesârâya gelince: balâda dahi sebkettiği veçhile 72.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَۜ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنٓى اِسْرَٓائِيلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبّى وَرَبَّكُمْۜ اِنَّهُ مَنْ

يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَاْوٰيهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ﴾ Mesih kendisi «Ey Beni İsrail rabbim ve rabbiniz olan Allaha ibadet ediniz, ancak onu ma'bud tanıyınız. Zira her kim Allaha şirk ederse Allah onu Cennetinden mahrum eder, me'vâsı ateş olur, zalimlere yardımcı da yoktur» demiş olduğu halde «Allah Mesih ibni Meryemden ibarettir» diyenler kasem olsun ki muhakkak küfr ettiler.- Yukarıda bu iddianın haddi zatında küfr olduğu gösterilmiş idi. Burada ise bilhassa Hazreti Isaya iyman ve ta'zım namına söylenmiş olan bu sözün onu tekzib ve da'vetine muhalefet olduğu da anlatılmıştır. Nesârânın ellerindeki incillerde bile Hazreti Mesihin bu sözü mezkûrdur. «Ey ma'şeri benilma'mudiyye yahud ey ma'şeri şüub bizimle kalkınız, babama ve babanıza, ilâhım ve ilâhınıza, halâskarım ve halaskarınıza..» (sûrei Âli İmranda kelimei Isaya bak).

Evet 73.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّٓا اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾ vahid, ya'ni vahdaniyyetle mevsuf ve kabuli şirketten münezzeh bir ilâhdan başa hakikatte ıbadete müstahık olabilecek hiç bir ilâh, hiç bir ma'bud mevcud olmadığı halde üç ilâh farz edib de «Allah üçün üçüncüsüdür.» diyenler kasem olsun ki muhakkak küfrettiler.» -Bir hayli
sh:»1773
müfessirîn «salisü selâse: ehadü selâseti alihe» ya'ni üç ilahın biri demek olduğunu söylemişler ve ba'zıları bilhassa üçüncü ma'nasına tertib maksud olmadığını da tasrih etmişlerdir. Zira lisanı Arabda sani, salis, rabi' ilh... diye ismi fail vezninde olan ismi adedler, bir ismi aded, bir de şibih fiil olan ismi fail olmak üzere isti'mal olunur. İsmi fail olunca, sanî vahid; salisü isneyn, rabiu selâse gibi bir mertebe aşağısına muzaf kılınarak onun haricindeki mertebeyi gösterir ki tasyir ifade eder. «Biri ikileyen, ikiyi üçleyen, üçü dörtleyen» demek olur. Diğerinde ise mücerred kendi hali kasdedilir. « ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ » gibi aynı adede muzaf kılınır ve «üçün biri demek olur» diye kütübi Nahıvde musarrahtır. Şu halde «Allah salisü selâsedir» diyenler «ilâh üçtür. Lâkin Allah birdir, bu üçün biridir» demiş oluyorlar. Bu takdirde ekanimi selâse namiyle eb, ruhulküdüs, ibin, yahud ba'zı kavle göre: Eb, üm, ibin diye üç ilâh ta'dad eden Nesârâ Allah dedikleri zaman bu üç beyninde hiç bir tertib i'tibar etmiyerek mübhem surette alel'ıtlak birini kasdederler demek olur. Bu ise ruhulkudüse ve ibine dahi muhtemil olmakla beraber daha ziyade ebde mütebadir zannedilir. Ve bu surette « ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ » diyenler « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » diyenlerden başka olmak lâzım gelir. Bunun içindir ki evvelki âyet Ya'kubiyye, bu da Melkâni ve Nesturiyye fırkaları hakkında olduğunu söylemişlerdir. Filvaki' küfr olmak için « اَحَدُ ثَلَاثَةٍ » demek de kâfidir. Ve Nesârâdan hikâye olmayan « مَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّٓا اِلٰهٌ وَاحِدٌ » kavli ilâhîsi de bilhassa bu noktayı müş'irdir. Sonra Nesârânın ekanimi selâsede müsavat iddiasına da mutabıktır. Fakat biz «salisü selâse» ta'birinin «ehadü selâse» ta'birine alel'ıtlak müradif olduğunu kabul edemiyeceğiz. Salisü selâse üçün içinde üçüncü mertebede bulunan biri ma'nâsına «ehadü selâse» demektir ki ehasstır. Bunda da her halde mertebe

mu'teberdir. Şu kadar ki bu mertebe sabit olmak şart olmayıb
sh:»1774
i'tibarî de olabilir. Evvel her hangi birinden i'tibar edilebilirse salis yine ikinciden sonra gelir salisü selâse diyen sade üçün biri dememiş üçün üçüncüsü demiştir. Gerçi bir tertibi sabit kasdedilmediğine göre bu üçüncü her birine muhtemil dahi olabilirse de üçüncü üçüncüdür. Binaenaleyh «ehadü selâse» denilmeyib de «salisü selâse» denilmesi her halde calibi dikkattir. Ve doğrusu bu kavl teslise kail olan umum Nesârâ fırkalarının akıdesidir. Burada teslisi Nesârânın bütün mahiyyeti münderiçtir: Salisü selâse. Bu bize gösteriyor ki Nesârâ teslisi ile Allah üçtür demiyor ilâh üçtür diyor ve Allahı bu üçün üçüncüsü addediyor. Ya'ni üç ilâhın üçünü de saymadan «Allah» demiş olmuyor. Nazarında cevher veya tabiati ülûhiyyet birdir. Lâkin şahıs üçtür. Ekanimi selâsenin her biri bir ilâhtır. Eb ilâh, ruhulkudüs ilâh, ibin ilâhtır. Ve bu cihetle üçü müsavidir. Maamafih hiç bir tertib de yok değildir. Beyinlerinde i'tibarî olsun bir tertib vardır. Daha doğrusu eb, ibin kelimeleri haddi zatında birer mertebe iş'ar ve bir tertibi tabiîye delâhet ederler. Gerçi her hangi birinden ta'dada başlanabilir. Fakat umumiyyetle ebden başlanır. Netekim ilk İznık konsilinin akıdesinde Yesu' Mesih hakkında «babasının cevherinden ilâhı haktan bir ilahı hakk olan «ibni vahid» denilmiş olması bir tertibi tabiî ifadesidir. Münferiden mülahaza olunan eb bir ilâh, ruhulkudüs bir ilâh, ibin bir ilâh addedilir. Ancak üçü birden mülahaza olundukları mertebededir ki Allah denilmiş olur. Bununla üç basit, bir de mürekkep olmak üzere dört ilâh farzettikleri de zannolunmamalıdır. Zira üçün her halde üçüncüsü olan birinde birleştiğini tasavvur ederler ki rabiu selâse demezler de salisü selâse derler. Netekim bir iki üç diye sayıldığı zaman bir birinci, iki ikinci, üç üçüncüdür ve aynı zamanda bir adeddir ki birle iki bunda birleşmiştir. Bu üçüncü aded ikiyi üçleyen bir değildir. Birinci olan bir, ikinci olan ve bir aded teşkil
sh:»1775
eden iki de değildir hepsidir. Ve aynı zamanda üçüncüdür. Yoksa bir iki üçün yekûnu olan altı adedi gibi dördüncü bir aded değildir. İşte teslisi Nesârâ da hem üç, hem birdir. Ve bu bir rabiu selase değil, salisü selâsedir. Üç ilâhı üçüncüsü olan birinde birleştirirler. Bu salisten murad «ibin» olduğu da ifadelerinden zahirdir. Fakat umumiyyetle bunu tasrih etmiyor görünürler de rabiu selâse demezler, salisü selâse derler, fakat üçü sayıb birleştirmeden kelimenin ibinde tecessüdünü i'tibar etmeden evvel Allah demiş olmazlar.

Binaenaleyh bunların nazarında «eb» ba'zı ta'bire göre «vücud» haddi zatında bir ilâhtır. Lâkin Allah değil Allahın babasıdır. Kezalik ruhulkudüs ve ba'zı ta'bire göre hayat, haddi zatında bir ilâhtır. Lâkin Allah değil Allahın kelimesi veya ruhudur. Kezalik ibin veya kelime ve ba'zı ta'bire göre ilim de kendi zatinde bir ilâhtır. Ve babasının cevherinden, ruhundan oğludur. Babadan ve ruhtan ayrı gibi mülâhaza edildiği mertebede henüz Allah değil ibnullah veya kelimedir. Ancak ebin cevheriyle, ruhiyle, kelimesiyle olan ibinde tecessüdü mülâhaza edildiği andadır ki üçü bir Mesih olmuş ve Allah mülâhaza edilmiş olur. Netekim İznık konsili «bir vakit var idi ki Allahın oğlu yoktu» diyenleri tekfir etmiş idi. Çünkü nazarlarında oğuldan evvel ilâh varsa bile henüz Allah yok idi. Demek ki teslisi Nesârâ açıktan açığa « اَللّٰهُ ثَلَاثَةَ » demek olmadığı gibi alel'ıtlak « اَحَدُ ثَلَاثَةَ » demek de değildir. «ilâhlar üçtür, Allah ise bunların içinde salisü selâsedir» demektir. Bu da Allah Mesih demektir. Bunun içindir ki Nesârâ ilâh üçtür dedikleri halde « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » da derler ve bunu « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا الْمَسِيحُ » demeğe müsavi tutarlar. İlâh üçtür demekle beraber Mesihin haricinde hiç bir ilâh tanımazlar. Binaenaleyh « ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ » bihasebilmefhum Mesih ibni Meryemden eam gibi görünürse de Nesârâ ı'tikadında bihasebit tahakkuk müsavîdirler. « اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةَ » demek « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » demenin diğer bir ifadesidir. Bunu iyi mülahaza
sh:»1776
edebilmek için ilâh kelimesiyle Allah kelimesinin ma'nalarındaki mazmun ve şumulü iyi gözetmek lâzım

gelir. Fatiha da tafsıl ettiğimiz veçhile « اِلٰه » ismi cins olduğundan mefhumuna nazaran müteaddid farz olunabilir. Lâkin « اَللّٰهُ » ismi hass olduğundan ancak vahid olarak mülahaza edilebilir. « اَللّٰهُ » haddi zatında bihakkın ma'bud olan ve mafevkı kabili tasavvur olmıyan « احد اكمل » dir. Ve binaenaleyh hakikatte ilâh ancak odur. Lâkin ilâh ve ma'bud kelimeleri izafî olarak da mülâhaza edilir. Ve bunun için Allahtan maadasına da ıtlak edilir. Ve her hangi bir kimsenin en çok ta'zım ettiği, arzı ubudiyyet eylediği ne ise o onun ilâhıdır. Fakat bu bâtıl ve fanî de olabilir. O zaman ona onun ilâhı denilir de Allahı denemez. Hatta izafetle fülanın Allahı demek lisanen bile caiz değildir. Allah muzaf olmaz, muzafünileyh olur. «Benim Allahım demek benim ilâhım» demek olabilir. «Allah» ismini bilmiyen veya anlamıyan ve kullanmıyan ve ancak «Ma'bud, Rab, Tanrı, diyö ılâh» gibi ilâh ma'nasına olan ismi cins kelimeler istimal eden lisanlarla bu farkı anlatabilmek mümkin değildir. Meselâ Fransızca «Diyö üçtür, Diyö birdir» denilmekle bu ma'na ifade edilemez. Bu noktada Nesârâ «Allah» ismi yerine Isa ibni Meryemin lakabı olan «Mesih» vasfını «ve ehadi ekmelin bir ifadesi olmak üzere ahzetmişlerdir. Bunun için nazarlarında «ilâh üçtür fakat Mesih birdir» her biri bir ilâh farzedilen ekanimi selâse de Yesu' yalnız ibindir. Lâkin « يسوع مسيح » hepsidir. Eb ve kelime ve ibin kendi zatlerinde mütemayiz oldukları halde « يسوع مسيح » de mütesadıktırlar ve ahadi ekmel bu addedilir. Bundan dolayıdır ki Nesârâ Yesu' Mesihten evvel avalimin kelime ile halkedilmiş olduğunu ve her şey'in halik-u maliki bir eb ilâh bulunduğunu kabul etmekle beraber henüz avalimin itkansız olub bu itkanın tecessüdi kelime üzerine Yesuı Mesih yedile vukua geldiğini ilk İznık konsilinden beri akıdelerinin başına yazmışlardır.

sh:»1777

Demek ki bunlara göre akanimi selâse evvel ve sanisiyle değil, salisle ekmeldir. Üçünün teşkil ettiği ilâhi vâhid ve vâhidi ekmel, eb değil, ruhulkudüs değil, hepsi olan Yesuı Mesîhdir, salisü selâsedir. Binaenaleyh bunların nazarında bir olan Allah alel'ıtlak ahadi selâse değil, salisi selâsedir, kelimenin tecessüd ettiği Mesîhtir.

« اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ » demek hem selâse kelimesi hem de salis kelimesi ı'tibarile olmak üzere iki veçhile küfürdür. Birisi hakıkatte bir ilâhtan başka ilâh olmadığı halde üç ilâh farzetmek ve bunların her birine ilâhi hak demektir ki şirki mahızdır. Birin hakkı olan ülûhiyyeti onunla beraber ikiye daha vermektir yalandır, zulümdür. Allahın hakkını inkardır. Allah üç demek gibi bir tenakuzdur. Birisi de bu şirk-ü taaddüd içinde yalan bir tevhid da'vasile Allahı bu selâsenin salisi farzetmek, Allahdan başkasına Allah demektir ki bu da Allahı ve Allahın evveliyyetini inkâr eylemektir. Halbuki Allah tealâ yok demekle yok olmıyacağı ve yalan ı'tikad ile hak ve hakıkat değişmiyeceği için bu da haddi zatında diğer bir şirktir. Ve filhakıka teslisi Nesârânın böyle biri şirk, biri tevhid görünen iki yüzü vardır ki hakıkatte ikisi de şirktir. Ve bu şirk haddi zatında Allahın evveliyyetini inkâr etmeyen ve maamafih açıktan şirk iddia eden sarih müşriklerin şirkinden daha ileri gitmiş olmakla beraber onlarınki kadar sarıh değil kaçamaklıdır. Hakıkati ise her şüpheden azade olarak yakîni kat'î ile söylemek lâzım olduğundan bu Nesârânın müşrikliği şüpheli olursa da bu teslis da'vasiyle kâfir olduklarında aslâ şüphe yoktur. Ve işte Allah tealâ işbu « ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّٓا اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾ » âyetiyle teslise kail olan alel'umum Nesârânın iddia ettikleri teslisin bütün künhünü «sâlisü selâse» diye iki kelimede telhıs ile her iki cihetten küfürlerini kasem ve te'kid ile beyan eylemiştir. Gerçi Allah tealâ bunların Hazreti Isâya Ensar olmadıklarını temamen

sh:»1778

anlatmak üzere böyle diyenlerin Nesârâ olduklarını zikretmemiştir. Lâkin «salisü selase» diyenler ta'birinin de ekanimi selâseye kail olan firakı Nesârânın hepsine şamil olduğu zâhirdir. Bunda yalnız melkanî denilen Katolik ve Ortodokslarla Nasturîler değil, Ya'kubîler ta'biri âharla Monofizitler dahi dahildirler. Hatta bir vakitler mevcut olub sonradan temamen münkarız olan ve akanimi selâseyi eb, üm, ibin diye sayan Berberanîler dahi dahildirler. Balâda dahi tafsıl olunduğu üzere « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » diyenler de Ya'kubîyyeye munhasır değildir. Hasılı

hakıkatte « ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ » demek de « هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَۜ » demenin diğer bir

ta'biridir. Bu iki ta'bir, biri tevhid suretinde şirk, biri de şirk içinde tevhid iddia eden teslisi Nasârânın her iki

veçhile künhünü ve küfr olduğunu natıktır. Binaenaleyh bunlar da dini hakkın birinci rüknü olan «

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ » şartını haiz değildir.

﴿وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ﴾ ve eğer bu söyledikleri sözlerden vaz geçmezler, vaz geçib şaibei şirkten ariy bir tevhid ve Allaha iyman etmezlerse

﴿لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ içlerinden böyle kafir kalanlara

elbette ve elbette elîm bir azab dokunacaktır. 74.

﴿اَفَلَا يَتُوبُونَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۜ﴾ binaenaleyh bunlar bundan böyle bu

küfürlerden vaz geçib Allaha etvbe ve istiğfar etmezler mi? ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ halbuki

Allah gafûr, rahîmdir, tevbe ve istiğfar ederlerse mağfiret eder ve kendilerini fazl-ü rahmetile mes'ud eyler.»

-Anlaşılıyor ki Nesârâ Yehud kadar cehud değildir. İçlerinde tevbe ve istiğfar ve iymana gelmek

kabiliyyetinde bulunanlar onlardan ziyadedir. Filvakı' bir sahife sonra bu cüz'ün nihayetile yedinci cüz'ün

başında bu ma'na tasrıh edilecektir. Bunun için bunlar

sh:»1779

tevbe ve istiğfara teşvıkten sonra tarikı bürhanîde tahkıkı hakk ile tenvirleri zımnında buyuruluyor ki:

75. ﴿مَاالْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌۚ﴾ Mesîh ibni Meryem başka bir şey

değil, ancak bir Resuldür. İlâh değil, ancak Allahın bürhan-ü ferman ile gönderdiği bir elçi, bir mübelliğ, bir

Peygamberdir. Hem ilk olarak gelmiş bir Resul de değil ﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُۜ﴾

ondan evvel bir çok Resuller gelib geçmiştir.»- Ki Allah tealâ Mesîha bahşettiği delâil-ü hasâısı mümtazenin emsalini daha evvel onlara bahşetmiş ve onlar bu hasâıs ve delâili mümtaze ile ancak risâletlerini isbat eylemişler ve sonra da geldikleri gibi durmayıb geçmiş gitmişlerdir. Meselâ Allah Mesîhin elile mevtaya hayat verdiyse ondan evvel Musânın elinde asâya hayat vermiş ve onu koşar bir ejder yapmıştı ki bu daha acibdir. Allah Mesîhi babasız halketmiş ise daha evvel Âdemi babasız ve anasız halkettiği bu daha garibdir.

İşte Mesîh ibni Meryem mâzîde kendisinin kemalâtına iştirak etmiş bu kadar emsal ve nazıri geçen ve

onlar gibi gelib geçeceği derkâr bulunan bir Resul ﴿وَاُمُّهُ صِدّيقَةٌۜ﴾ anası da bir sıddıka, ya'ni

sıdk-u sadakatten ayrılmıyan Allahı ve Resullerini tasdık eden sair kadınlar gibi özünde, sözünde, işinde

gayet sadıka bir kadındır. Bundan başka ﴿كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ﴾ ana oğul ikisi de yemek yerlerdi.» -Kendi nefislerinde yokluk, eksiklik içinde kalır, hariçten gıda almağa muhtac olurlar. Teneffüs etmek, dolub boşalmak ıztırarından kurtulamazlardı ki hayvanatın mahkûm olduğu bir ihtiyac ve ıstırardır. Her hangi bir ihtiyac ile muhtac olanlara ilâh demek ise muhtac değil demektir, Yalandır, tenakuzdur. Binaenaleyh sade yemek yediklerinden belli ki ne Mesîh ilâhtır, ne de anası. Görülüyor ki burada ilâhiyyetin bir muktezısi bir de
sh:»1780
münafisi i'tibarile gayet vâzıh iki bürhan gösterilmiştir ki hem istintacî hem istikraî haysiyyetleri hâizdir.

EVVELÂ, Ülûhiyyeti muktezı olan kemal noktai nazarından bakıldığı zaman Mesîhin ve anasının aksayı kemalleri kabili iştirak olan ve hattâ bil'fiil emsal ve nazîrleri sebketmiş bulunan bir kemaldir. Böyle bir kemal ise kemali bînazîri ıktıza eden hakkı ülûhiyyeti icab etmez, ancak emsal ve nazîrlerinin hukmünü bahşeder ki o da Mesîh hakkında risalet, anası hakkında sahabîliktir. Diğer taraftan ülûhiyyete münafi olan noksan noktai nazarından bakıldığı zaman Mesîhin ve anasının kemalleri imkânı fena ve zevali selb değil, emsali sabıkalariyle onu te'yid ve isbat eden ve binaenaleyh bir noksan ile müterafık bulunan bir kemaldir. Bu ise vücudı vücuba ve bekaya mütevakkıf olan hakkı ülûhiyyete münafidir.

SANİYEN, Mazıdeki Resuller geçmemiş, Mesîh ile Resul ve anası ilk Sıddika olmuş olsa idi bihakkın ilâh mefhumunu idrak eden her sahibi akıl Mesîhı ve anasını kendi şahıslariyle mülâhaza eder ve ilâh olamıyacaklarını yakînen anlardır. Zira anası da oğlu da yiyorlar içiyorlar, alel'umum hayvanatta bulunan bir ihtiyacdan azâde kalamıyorlardı ve elbette bunun levazımından bulunan ifrazata da mecbur bulunuyorlardı. Binaenaleyh başka hiç bir delil aramağa lüzum kalmadan her akli selim bizzarure anlar ki diğer kemalâtına rağmen böyle bir ihtiyacı beşerî ve hayvanî ile muhtac bizatihi olan her hangi bir mevcud ilâhi hakk olamaz. Çünkü ilâhı hak haddi zatında her türlü ümid-ü mehafete merci', her kemale bütün kemaliyle malik, her türlü ihtiyac-ü noksandan müberra ganiyyi mutlak, muhtacün ileyh alel'ıtlak demektir.

Ya Muhamed ﴿اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ﴾ bak biz onlara âyât ve delâili hakkı nasıl ne güzel, ne açık beyan ediyoruz.
sh:»1781

﴿ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ﴾ sonra da bak onlar nasıl veya nereden çevriliyorlar: Bu açık hakıkatlerden ne fena saptırılıyor da asl-ü esası yok batıl sevdalar peşinde dolaştırıyorlar?» -Hemzenin fethiyle « افك » kalb ve sarf: ya'ni, dönderib çevirmek demektir.-

Ya Muhammed:

﴿٧٦﴾ قُلْ اَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللّٰهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki; ya daha siz Allahı bırakıyorsunuz da siz kendiliklerinden ne bir zarara, 75 ne bir faideye malik olmiyan şeylere mi tapıyorsunuz, halbuki Allah işiden, bilen ancak o 76

Yukarıki âyetteki istidlâller «şerik ve nazari bulunan ilâh olamaz, kabili fena olan ilâh olamaz, muhtac olan ilâh olamaz» diye birer kübraya merbut bulunuyordu ki bu kübralar «ilâhı hak» mefhumunun kendisinde münderic ve kazayayı riyazıyye gibi mücerred bir tahlil ile ma'lûm, kazayayı tahliliyyei evveliyyeden oldukları için tayyedilmişlerdi ve gösterildiği veçhile takriri mantıkîsinin hulâsaları şu oluyordu:

1- Mesîh ve anası şerik ve nazıri bulunan zevattırlar « صُغْرَى » belli ki şerik ve nazıri bulunanlar ilâh olamazlar « كُبْرَى » binaenaleyh ne Mesîh ne anası ilâh olamazlar.

2- Mesîh ve anası emsalleri delâletile kabili fenadırlar. Belli ki kabili fena olanlar ilâh olamazlar.

Binaenaleyh ne Mesîh, ne anası ilâh olamazlar.

sh:»1782

3- Mesîh ve anası yemek yer birer muhtac idiler. Belli ki muhtac olan ilâh olamaz. Binaenaleyh ne Mesîh ne anası ilâh olamazlar.

İşte bu âyet evvel emirde ma'budun en bariz bir hâssasını göstererek «âciz olan ma'bud olamaz» diye bir kazıyyei külliyye ile o üç kübraya sarahaten bir tenbih yapmış ve onların bedahetini idrak edemiyecek olanlara daha umumî ve daha celî bir kübra ile beyanı hakıkat edivermiştir. Ya'ni şerik-ü nazıri bulunan her hangi bir şey onun hısasına malik olamıyacağından haddi zatında bir âcizdir. Kezalik kabili fena olan haddi zatında bir âcizdir, muhtac olan haddi zatında bir âcizdir. Âciz olan ise ma'bud olamaz, çünkü ma'bud hiç bir veçhile acz-ü noksanı mümkin ve mutesavver olmıyan kadiri kül ve ekberi mutlak demektir. Bir de «yemek yerlerdi» buyurulmasına karşı Sabiîler, ve Putperestler tarafından o halde yemek içmek ihtiyacı bulunmıyan Melâikeye ve heyakili camideye tapmak ma'kul olacaktır diye bir tevehhüm dermiyan edilebilir. Bu cihetle de bu âyet bu tevehhüm ve mügalatının da kökünü kesmek için mes'elenin acz-ü kudret, menfaat-ü mazarrat mes'elesi olduğunu ve bu ma'nanın esas itibarile hepsinde müsavi bulunduğunu anlatmış ve bununla beraber Sabiîliğin ve evsana perestişin daha mâdun bir mahiyyette olduğun da ifham ederek onlara ta'rız ve Nesârâya inzar ile demiştir ki «ey Nesârâ siz -Sabiîler ve Putperestler gibi- Allahı bırakıb da ona karşı size ne zarar, ne menfaat hiç bir şey yapmayacak olan âcizlere ma'bud der ıbadet mi edersiniz? Halbuki Allah size her menfaat-ü mazarratı yapmağa kadir olduğu gibi semî-u alîmdir de, gizli açık her sözü işitir, zâhirdeki fiiller şöyle dursun kalblerdeki ı'tikadları, niyyetleri bile bilir, Bu kudreti baliğa karşısında şirk etmenin, o âcizlere ma'bud demenin, ıbadet etmenin ne büyük küfran ne kadar tehlükeli olduğunu düşünmez misiniz?.

sh:»1783

İşte sizin Mesîha ilâh ve ma'bud demenizin bundan hiç farkı yoktur. Çünkü Mesîh her ne mazarrat, her ne menfaat yapabilirse kendi zâtinden malik olarak değil, Allahın ihsan ve temlikiyle yapabilir. Sonra ne Allahın verebileceği belâyâ ve masâib kadar zarara ne de Allahın ihsan edebileceği sıhhat ve vüs'at, hayr-ü saadet kadar menfaate hiç bir zaman malik olamaz. Çünkü Allah ganiy bizzat, kadir bizzattır. Mesîh ise fakır bizzat, âciz bizzattır. Her neye malik ise hepsi Allahtan ve Allahındır. Allahın karşısında Mesîh bir lokmaya muhtac âcizi mutlak, Mesîhin karşısında Allah her şey'i veren kadiri mutlak. Allahın bütün kemali kendinden, Mesîhin ise nesi varsa Allahdan. Bu böyle iken Allahın kemalini Mesîha, Mesîhin aczini Allaha isnad edib de Allah yerine Mesîha ıbadet etmek ne cür'et, ne cehalet, ne idrâksizliktir?!.. Ne kadar zıddına bir tağyiri hak, ne büyük bir ifk-ü hamakattır?!...

﴿٧٧﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فى دينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعُوٓا اَهْوَٓاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا كَثيرًا وَضَلُّوا
عَنْ سَوَٓاءِ السَّبيلِ ﴿٧٨﴾ لُعِنَ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْ بَنىٓ اِسْرَٓائيلَ
عَلٰى لِسَانِ دَاوُدَ وَعيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
يَعْتَدُونَ ﴿٧٩﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا
كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿﴾

sh:»1784

﴿٨٠﴾ تَرٰى كَثيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ

لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِى الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ
﴿٨١﴾ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِىِّ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا
اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَٓاءَ وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: ey ehli kitâb! dininizde haksız ifrata dalmayın, bundan evvel şaşmış, bir çoklarını da şaşırtmış ve yolun doğrusundan sapmış bir kavmin hevaları ardından gitmeyin 77 Benî Israîlden o küfr edenler hem Davudun hem Meryemin oğlu Isânın lisaniyle tel'ın edildiler, bu onların ısyan etmeleri ve hakkın hududunu tecavüz eder olmaları sebebiyle idi 78 işledikleri bir münkeden vaz geçmezlerdi, filhakıka ne fena yapıyorlardı 79 onlardan bir çoğunu görürsün ki Allahı tanımayanlara yardaklık ederler, elbette nefislerinin kendileri için takdim ettiği hediyye ne çirkin: Allah onlara gadab etti ve azabda muhalleddir onlar 80 Eğer Allah ve Peygambere ve ona indirilene iymanları olsa idi o kâfirleri yâr tutmazlardı, lâkin onların çoğu iymandan uzak fasıklard

____

Ya Muhammed 77. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ ey Ehli kitab ve alel'husus ey Nesârâ ﴿لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ﴾ dininizde haksız gulüvv etmeyiniz.»-

Gulüvv, esasında oku ileriye atmaktır. Bundan her hangi bir şeyin kadr-ü menzilesini geçmek ve haddini tecavüz edib ileriye gitmek ma'nasına
sh:»1785
tefri' ve tevsi' olunmuştur. Buradan anlaşılıyor ki dinin haddi haktır. Ve Ehli kitabın bulundukları dinde hakda vardır batıl da. Kezalik dinde gulüvv iki türlüdür. Birisi haklı gulüvv diğeri haksız gulüvvdür. Haklı gulüvv, dinin hâkaikını tefahhus ve dekaikını teftiş-ü tetkık etmek ve delâil-ü berahinini tahsıl ile ahkâmını kemali dikkatle tatbik eylemelidir ki buna salâbet, ittika, vera', ictihad mücahede, gayret ve hamiyyeti diniyye dahi ta'bir olunur. Âyet bunu nehyetmemiş belki tervic eylemiştir. Hakk olan hususatta ne kadar ileri gidilse ifrat ve taassub sayılmaz. Diğeri ise bâtıl ve haksız olan gulüvvdür ki bu da edilleye göz yumub şübheler arkasına düşerek ifrat veya tefrıt ile hakkı tecavüz etmek ve zâhir olan hakkı teslim etmeyib hılâfını iltizam eylemektir ki buna da taassub ve hamiyyeti cahiliyye ta'bir olunur. Âyet « غَيْرَ الْحَقِّ » diye işte bu nevi' gulüvvü nehyetmiştir. Ya'ni dinde hedefiniz daima hakk olsun, kör bir taklid, kuru bir taassub ile ifrat veya tefrıta sapıb hakkı tecavüz etmeyiniz. Haksızlık yapmayınız, nâhak şeylerde ısrar etmeyiniz. Ey Nesârâ siz Mesîhin hakk olan risaletini ileri geçib de onu ma'budluk mertebesine çıkarmayınız, ey Yehud siz de onun risalet-ü nübüvvetini inkâr ve kadr-ü menzilesini tenzil edib de Allahın bahşettiği hakkına tecavüz etmeyiniz.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوٓا اَهْوَٓاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا كَثِيرًا
وَضَلُّوا عَنْ سَوَٓاءِ السَّبِيلِ﴾ ve bundan evvel, ya'ni bi'seti Muhammediyyeden mukaddem dininizden muhakkak sapmış dalâlete düşmüş, bir çoklarını da ıdlâl etmiş sapıtmış ve sonra bi'seti Muhammediyye ile gösterilmiş olan doğru yoldan yan çizmiş bir kavmin, ya'ni seleflerinizin hevalarına tabi' olmayınız. Onları taklid edib arkalarından gitmeyiniz.» -Görülüyor ki bu âyette bunların «

ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ » medlûlünce nasıl ve nereden çevrilib âyâtı haktan saptırıldıklarının bir beyanı vardır:
sh:»1786

1- Esasen dinlerinde hakkı hedef ittihaz etmemeleri,

2- Bu sebeble haksız gulüvv-ü taassüb etmeleri,

3- Seleflerini kör körüne taklid etmeleri,

4- Hevâ ve temayülâtı nefsaniyyeye ittiba' etmeleri ki birincinin de sebebini teşkil eyler. Ve işte iyman ile küfrün, dini hakk ile dini bâtılin mebdei farikı budur. İlâhı hakka ubudiyyet, hevayı nefse ubudiyyet ki zamanımızda hissiyatına tabi' olmak ta'bir olunur. Demek ki Mesîha ilâh diyenlerin ledettahkık Mesîha değil, mücerred kendi hevalarına taabbüd edenlerdir. Buna mukabil Mesîha tecavüz edenler de yine kendi hevalarına teabbüd edenlerdir. Binaenaleyh Mesîha ilâh diyen Nesârâ Yehudun zıddına gitmiş görünmekle beraber hevaya ittiba' etmek, hissiyyat-ü taassub arkasında koşmak i'tibariyle Yehudun yoluna gitmişler ve onlara tabi' olmuşlardır.

İşte böyle dall-ü mudıl kimselerin hevalarına ittiba' etmeyiniz ve bu hıtaba karşı da haksız gulüvv edib bizim seleflerimizde böyle kimseler yoktur demeyiniz. Zira 78.

﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنٖى اِسْرَٓائٖيلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوُدَ وَعٖيسَى ابْنِ مَرْيَمَۜ﴾ Beni İsraîlden küfredenlere hem Davudun lisanı hem de Isa ibni Meryemin lisanı ile lâ'net edildi.» -Ekser müfessirîn demişlerdir ki lisanı Davud ile la'net Eshabı sebte, lisanı Isa ile la'net Eshabı Mâideye olmuştu. Eyle Ehalisi Sebt günü taaddi ettikleri zaman, Dâvûd aleyhisselâm onlara la'net etmiş, Maymunlara dönmüşler (sûrei A'rafa bak), Eshabı Mâide de bu sûrenin nihayetine doğru geleceği üzere «Mâide» nin nüzulünden ve onunla mütena'im olduktan sonra nankörlük etmişler, Isa aleyhisselâm da bed dua ve la'net etmiş hınzirlere dönmüşler ﴿ذٰلِكَ﴾ bu la'net

﴿بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾ bu nankörlüklerin ısyan etmeleri

sh:»1787
ve tecavüz eder olmaları sebebile idi. Ya'ni 79.

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُۜ﴾ yaptıkları bir münkerden biribirlerine nehyetmezlerdi ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ vallahi ne fena yapıyorlardı!»- Madem ki la'netin sebebi ısyanları ve hakka tecavüzü ı'tiyad etmeleri idi demek oluyor ki bunlardan sonra ısyan ve tecavüz ve haksız gulüvvedenler dahi tıbkı onlar gibi lisanı Davud ve Isâ ile mel'undurlar.

Ey muhatab! Şimdi 80. ﴿تَرٰى كَثٖيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذٖينَ كَفَرُواۜ﴾ din-ü iyman iddiasında bulunan bu Ehli kitabdan bir çoğunu görürsün ki -Resulullaha ve mü'minlere buğuzlarından nâşi- kâfirlere ya'ni müşriklere pek sıkı dostluk ediyorlar -müşriklerden tarafa oluyorlar, onların velâyeti arkasına düşüyorlar ﴿لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ﴾ vallahi nefisleri kendileri için kıyamet gününe ne fena şey takdim ettiler ki şudur:

﴿اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِى الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ Allah kendilerine hışmetti ve azabda muhalleddirler.»- Çünkü Allaha da iymanları yok o Peygambere de 81.

﴿وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِىِّ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ﴾ eğer bunlar

Allaha ve o Peygambere ve ona inzal olunana iyman eder olsalardı

﴿مَا اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَٓاءَ﴾ Allahın ve Peygamberin düşmanı olan o kafirleri dost tutmazlar,

evliya tanımazlardı ﴿وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ ve lâkin bunların bir çoğu dinden

çıkmış fasıklardır.» -Mâzîde « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا»

olmadıkları gibi bugün de değildirler, badema olmaları da müsteb'addir. Bil'akis tuğyan ve teaddilerini

artıracaklardır. Mü'minleri hoşlanmamaları, dîni islâm ile istihza etmeleri de

sh:»1788

bundardı. Bunun için mü'minler bunları dost bilmemeli ve bunlar gibi olmamalıdırlar. Allahın bahşettiği

ni'meti islâmı unutmamalı, nankörlük etmemeli, misaklarını bozmamalı, ahidlerini, akidlerini ifa etmeli, ameli

salih yapmalı. « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ» olmamalıdırlar.

Görülüyor ki bu âyetin mazmunu evvelâ bunlarda «

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا» şartının halen dahi intifasını

tasrih ve fasılasile tâ yukarıdaki « وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ» fasılasını te'kid ve o âyeti ıhtar ve

oradan daha mâkabline doğru bir ircaı nazar ettirmiştir. Demek ki burada Sûrenin başına kadar girisin geri

bir mülâhaza daha yapılacak ve tekrar dönülüb mâba'dine devam edilecektir. Şayanı dikkattir ki yukarıda
ekserinin fasık olduğu söylendiği halde buradada kesîr ta'bir buyurulmuş, ya'ni bir çoğu denilmiştir. Gerçi

eksere dahi kesîr denilebilirse de « كَثِيرُهُمْ » ile « كَثِيرًا مِنْهُمْ » ya'ni çoğu ile bir çoğu

ta'birleri arasında fark da vardır. Bu fark bize şu iki ma'nadan birini ıhtar eder:

1- Demek ki ikinci fisk evvelkinden eşeddir. Ekserin fiskı taatsizlik ma'nasına fisıktı ki i'tikadsız olub olmamaktan eamdır, ekseriyyetin Ehli kitab olmaktan çıkmasını istilzam etmez. Bir çoğunun fıskı ise bütün bütün küfr-ü tugyan ile Ehli kitab olmaktan huruç ve irtidad ma'nasına bir fisktır ki obirinden eşedd bir şerdir.

2- Her ikisinde fisk aynı ma'naya olmakla beraber demek ki dini islâmın intişarı ve bu hıtabatı Kur'aniyyenin feyzi te'siri ile Ehli kitabın ekseriyyeti fasikası azalmış «

وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ» kalmışlar, fakat bu kesîrin fiskı «

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًاۚ»

medlûlünce keyfiyyet i'tibariyle eski ekseriyyetin fiskından çok ziyade, çok şiddetli olmuştur. Filvakı' dini islâmın intişarı evvel emirde bütün kitabları ve edyanı cami' yeni bir kitab etrafında toplanan salih ve

müstakım yeni bir ümmet, yeni bir Ehli
sh:»1789
kitab teşkil etmiştir. Saniyen umumiyyetle Ehli kitab üzerinde bir hissi salâh uyandırmış, salisen Ehli kitabın ekaliyyeti mü'mine ve salihası islâma iltihak etmiş, diğer taraftan ekseriyyeti fasika kalmıştır. Sonra bu ekseriyyeti fasikanın bir çoğu da müsliman olmamakla beraber az çok bir intibahı salah ile islâm tabi'iyyetine girmiş, zimmeti islâmı kabul eylemiş, ve bu suretle eski fısıklarının bir çoğundan vaz geçmiştir. Bu suretle o ekseriyyeti fasika azalmış, fakat buna mukabil bir çoğu da hakkı büsbütün unutmuş, gayz-u taassuba sarılmış, küfr-ü tuğyanını artırdıkça artırmış, her münkeri terviç etmiş, islâma husumette müşriklerle beraber olmuş ve hatta daha ileri gitmiş, lisanı Davud ve Isa ile tel'in edilen mel'unlar menzilesine düşmüştür. Binaenaleyh mukaddema « وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ » hıtabına lâyık olan Ehli kitab, kemmiyyet noktai nazarından eski haline nazaran « وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ » kalmış ve fakat keyfiyyet noktai nazarından « شَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ ، اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِى الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ » olmuşlardır. Demek ki Ehli islâm misakı iyman ve salâha gereği gibi riayette devam ve hayratta müsabaka ile mücahedeye ıkdam ettikçe fisk azalacak, salâhı âlem tezayüd edecek, herkes « لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » sirrine mazhariyyetle mes'ud olacak ve aksi halde müslimanların hali de Ehli kitabın haline dönecek fasıklara mahkûm olub onların sürüklediği azaba düşeceklerdir.

Bu tafsılâttan ve fiskın azalmasından anlaşıldı ki Ehli kitab içinden evvelâ ekseri fasikîne, sonra da kesîri fasikîne tekabül eden birer kısım vardır ki haksız gulüvv-ü taassubdan sakınır mu'tedil bir ümmeti muktasıdedirler. Bunların bir kısmı ekseriyyeti fasikaya iştirak etmemiş, evvel-ü âhir iyman-ü salâhlarını muhafaza etmişler, Musaya olduğu gibi Isâya, Isâya olduğu gibi Hâtemül'enbiyaya da iyman eylemişlerdir. Bunların hallerinde bir fark varsa mukaddema o Peygamber, o ruhı hak gelecek diye
sh:»1790
iyman ederken gelince de geldi diye iyman etmiş ve münzelâtı sabıka ile beraber münzelâtı lâhıkayı da ikame eylemiş olmalarından ıbarettir. Diğer kısmı ise mukaddema ekseriyyeti fasikadan olduğu halde bil'ahare intibah hasıl etmiş, tevbekâr olmuş ve obirlerine iltihak ederek kesîri fasikîne mukabil ahzı mevkı' etmişlerdir veya edeceklerdir ki işte bunlar « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا » dırlar.

Acabâ bunlar içinde Yehud ve Nesârâ da aynı nisbette midirler? Yoksa farklı mıdırlar? Bu noktai nazardan Yehud ile Nesârâyı mukayeseye gelince: Filvakı' bunların ikisinin de çoğu fasıktır, fasıklar da mü'minleri sevmezler, adavet ederler. Maamafih hepsinin derecei adavetleri ve kabiliyyeti meveddetleri de müsavi değildir. Ya Muhammed!.

﴿٨٢﴾ لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ
وَالَّذِينَ اَشْرَكُواۚ وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ
قَالُوا اِنَّا نَصَارٰىۜ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَاِذَا سَمِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰٓى
اَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّۚ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا

﴿آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾

sh:»1791

﴿٨٤﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ
اَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ
بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَذٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴿﴾

Meali Şerifi

Nâsın mü'minlere adavetçe en şiddetlisini her halde Yehudîlerle müşrikler bulacaksın, mü'minlere meveddetçe en yakınlarını da her halde "biz Nesârâyız" diyenler bulacaksın, sebebi: çünkü bunların içinde âlim keşişler ve târiki Dünya rahibler vardır ve bunlar kibr etmezler 82 Peygambere indirileni dinledikleri zaman da gözlerini görürsün ki aşîna çıktıkları haktan yaşlar dolub boşanarak "ya Rabbenâ derler: inandık iyman getirdik, şimdi sen bizi şehadet getirenlerle beraber yaz 83 hem biz neye iyman etmiyelim Allaha ve bu bize gelen hakka: bütün emelimiz, Rabbimizin bizi salihîn zümresinin maıyyetine koyması iken 84 Böyle demelerine mukabil Allah da kendilerine sevab olarak altından ırmaklar akan Cennetleri verdi, içlerinde muhalled kalmak üzere onlar ki işte muhsinlere mükâfat odur 85 küfredib âyetlerimizi tekzib eyliyenler ise onlar hep eshabı cahımdirler 86

____

82.

﴿لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ
اَشْرَكُوا﴾ Gerek Yehud

sh:»1792

ve Nesârâ Ehli kitâb, gerekse bunların gayrı alel'umum kâfir olan nâs içinde mü'minlere adavetce en şiddetlisini kasem olsun ki Yehudîler ve müşrikler bulacaksın -Ehli iymana şiddeti adavet noktai nazarından Yehudîleri müşriklerin de önünde göreceksin.»- Demek ki bunlar iymandan uzaktırlar, kesîri fasikun bunlarda daha ziyadedir. Çünkü bunların Dünyaya hırsı hepsinden çoktur. «

وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا الخ

» Ve çünkü bunların kalbleri kasvetlidir « وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ». Hevaya inhimakleri, fesada meyilleri, hakka karşı kibr-ü inadları pek kuvvetlidir. Enbiyayı tekzib ve katilde, ısyan-ü ihtilâlde mümareseleri pek ziyadedir.

﴿وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا اِنَّا
نَصَارٰى﴾ Ve yine kasem olsunki bütün bu nâsın mü'minlere meveddetçe en yakınını «biz Nesârâyız» deyenler bulacaksın -Gerçi bunlar da umumiyyetle mü'min değildir. Ve müminlere adavet bunlarda da vardır. Fakat cins cinse mülâhaza edildiği zaman o birlerinin adavette şiddeti ziyade, bunların

da mü'minleri sevebilmek kabiliyyeti ziyadedir. Ya'ni onların meveddetleri ihtimali büsbütün yok değil, lâkin bunların meveddeti daha ziyade melhuz ve daha ziyade yakın bir ihtimaldir. Bunlardan iyman kabiliyyeti, ehli iyman mahabbeti o birlerinden fazla bulunur. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bunların akreb bulunması şu sebebledir ki ﴿بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ﴾ bunlardan Kıssisler, ya'ni ilm-ü ıbadetle meşgul keşişler ﴿وَرُهْبَانًا﴾ ve Rahibler, ya'ni Âhıret korkusile manastırlarda nefislerini ezen taabbüdat ile meşgul tariki Dünyalar vardır. ﴿وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ Bir de bunlar mütekebbir değildirler. -Mütevazı' ve munisdirler. Bu iki sebeble mü'minleri sevebilmeleri daha ziyade melhuzdur. Ve binaenaleyh kulaklarına söz girmek

sh:»1793

ve anladıkları zaman hakkı kabul etmek ihtimalleri fazladır.

KISSİS: Gece bir şeyi taleb ve tetebbu' etmek ma'nasına «kasse» den mubalâga sıygasıdır. Ilm-ü dini tetebbu'leri i'tibariyle Nesârâ rüessasından âlim ve âbid olanlara da «kass» ve «kıssis» denilmiştir. İbni Zeydin beyanına göre Kıssis Ruhbanın reisi demektir. İbni Atıyye aslı arabî olmayıb muarreb bulunduğunu, Kurtub da aslı Rumca olub âlim demek olduğunu söylemişlerdir ki Kamus mütercimi de «keşiş olacaktır» diyor. Ragıbın Müfredatında dahi beyan olunduğu üzere ruhban; rehbetten rahibin cem'idir. Su'ban gibi müfred olarak isti'mal edildiği de zikredilmiştir ki o zaman cem'i rehabîn ve rehabine gelir. Rehbet ıztırab ile korkub çekinmektir. Terehhüb manastırda taabbüd etmektir ki isti'mali rehbet demektir. Rehbaniyyet de fartı rehbetten taabbüde tahammülde gulüvv-ü ifrat etmektir. İlh. Eski Nesârâda et yememek, savmi visal tutmak, nefislerine eziyet için boyunlarına zencir takmak ve hatta kendilerini iğdiş etmek derecesine varanlar olmuştur ki bunlar nefs ile mücahede ederek ıhtirasatını kal'etmek, nefsi sabr-ü tahammül ile taâte alıştırmak ve Nesârâ ta'birince zenbi fıtrî ile alûde olan nefsi tathir-ü takdis ederek rızayı İlâhîyi isticlâb etmek gibi makasıdı tazammun eden bir hareket ise de haddi zatında « لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ » hukmünde dahil olan gayri fıtrî gulüvv ve teşdidat cümlesindendir. Nesârâ gûya Hazreti Yahya ve Isâ aleyhimesselâmın hayatı tecerrüdlerini ileri götürmek ve bu suretle rızaullaha ermek maksadiyle bu tarzı rehbaniyyeti rüesayı din hakkında bir fariza olmak üzere ibda' eylemiş iseler de sûrei «Hadid» de « وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِى قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَاْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا » âyetinde ıhtar olunduğu üzere bunu hakkıyle riayet edememişler ve meşru'dan kaçarken gayri meşru' halâta düşmüşlerdir. Ve bunun için « لَا رُهْبَانِيَةَ فِى الْاِسْلَامِ » dır. Ve böyle olduğu bu

sh:»1794

âyetleri müteakıb anlatılacaktır. Fakat her nevi ahlâkı zemimenin başı olan hırsı dünya ve ittibaı şehevat

tuğyanı ile bunun temamen zıddı demek olan rehbaniyyet mukayese edildiği zaman her halde Dünya ıhtirasatına karşı rehbaniyyet mücehedesinin bir fazilet olduğu da inkâr edilemez. Zira hubbi Dünya re'si külli hatıedir. Bir millet içinde böyle ciddî bir rehbet ile son derece zahidâne ve müteabbidâne bir tecerrüd ve sabr-ü tahammül hayatı ta'kıb edebilenler o millette bir hissi i'tidal uyandırabilecek bir nümunei tehzib olmaktan halî kalmazlar. İşte bu haysiyetledir ki sahihan ilm-ü amele ihtimam eden kıssisînin ve şehevatı Dünyeviyeden tecerrüde çalışan ruhbanın mevcudiyyetleri Nesârânın kibirlerini kıran ve mü'minlere kurbi meveddetlerine sebeb olan menakıblarından sayılmıştır. Yoksa rehbaniyyet namı altında Dünya peşinde koşanların, halâlı men'edib harama göz yumanların din-ü Dünyaya muzır « كَثِيرٌ فَاسِقُونَ » den olduklarında şübhe yoktur. Netekim sûrei «Hadid» de « فَاٰتَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْۚ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ» buyurulmuştur. Velhasıl âyet bize gösteriyor ki ılim ve ulemaya mahabbet, Âhıret düşüncesi, akıbet endişesi, kezalik kibirsizlik velevse kafir de olsun haddi zatında mahmud, en nafi' en güzel esbabı tekarrüb cümlesindendir. Ve bu sebebledir ki Nesârâ ehli iymana meveddet noktai nazarından daha yakın bir vaz'ıyyetidir. Ve binaenaleyh bu ahlâkıyyet mevcud oldukça Nesârâda kabiliyyeti iyman daha fazladır. Ve bunlardan cidden iymana gelenler Yehudîlerden daha çok olmuştur.

Bu suretle bunlar kibirsiz ve ehli iymana meveddetçe diğerlerinden akreb bulunduğu gibi içlerinde bilfi'ıl iyman eden ve edecek olan ince kalbli, hakk -aşina mü'minler dahi bulunduğunu isbat ile ehli iymana nakli hıtab için şöyle buyuruluyor:

sh:»1795

83. ﴿وَاِذَا سَمِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ﴾ Peygambere indirilen Kur'anı dinledikleri vakıt te ﴿تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ﴾ gözlerini görürsün ki ﴿تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّۚ﴾ tanıdıkları ve bir kısmına aşına oldukları haktan mütehassis ve müteessir olarak coşar, göz yaşlarından dolar dolar taşar, gözleri dolarak ﴿يَقُولُونَ﴾ derler ki ﴿رَبَّنَٓا اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ ey rabbimiz biz -bu indirdiğin hakka ve gönderdiğin Resule bilâ kayd-ü şart- iyman ettik. Sen bizi de onun ümmeti olan şahidîn ile beraber yaz. -ya'ni bunlar kitablarında ruhulhakk olan o âhır zaman peygamberinin geleceğini bilirler. Ve «iyman ederiz gelecektir.» Diye ı'tikad ederler. Ve onun bi'setine iştiyak besler, intizar ederler. Kur'anı dinledikleri zaman da hakka karşı kibirleri olmadığı ve kalblerinde rıkkat-ü ıhlas ve o şevk-u intizar mevcud bulunduğunu cihetle hakkı tanırlar, feyzı te'sirini duyarlar. Gözlerine yaşlar dolar, o Resuli hakkın ba'sedilmiş gelmiş olduğunu anlarlar. Gıyabî olan iymanları şuhuda münkalib olur. Mukaddema «iyman ederiz gelecektir» derken bu kerre «geldi iyman ettik» derler. Ehli şuhud-ü şehadet olan ümmeti Muhammed defterine yazılmalarını niyaz ederler. Kendi nefislerine, yahud ı'tiraz edenlere karşı bu iyman ve ı'tikadlarını te'yid-ü isbat için şunu da söylerler: 84.

﴿وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَٓاءَنَا مِنَ الْحَقِّۙ﴾ biz Allah ve bize hakk olarak her ne gelmişse ona niçin, ne sebeb, ne hak, ne ma'zeretle iyman etmeyeceğiz ﴿وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ﴾ halbuki rabbimizin bizi de sulehâ zümresiyle beraber ayni medhale idhal etmesini arzu eder ve buna tama'-u iştiyak besleriz»-Binaenaleyh iyman etmemeğe

sh:»1796

hiç bir sebeb olmadıktan başka sulehâ zümresinin akıbet ve mukadderatına iştirak etmek tama' ve arzusu

gibi iymanı muktazı olan yüksek bir sebeb ve dâi de var.

İşte onlar Kur'anı dinledikleri zaman hakkı tanıyıb böyle derler ve derken gözleri yaşlarla dolar taşar. Binaenaleyh 85.

﴿فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَاۜ﴾ Allah da onlara ı'tikad ve ıhlas ile söyledikleri bu sözleri sebebiyle altlarından ırmakla akan Cennetleri sevab ve mükâfat olarak bahşetmiştir, orada muhalled kalacaklardır.

﴿وَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْمُحْسِنِينَ﴾ muhsinlerin ya'ni husni nazar, husni niyyet ve husni amel sahiblerini, ta'biri aharle yaptıkları işi en güzel suretle yapmayı ı'tiyad edenlerin cezası da budur.

Rivayet olunuyor ki bu dört âyet Necâşî ve Eshâbı hakkında nâzil olmuştur. Muhâcirîni evvelînin Habeşistana hicret ettikleri zaman Mekke müşrikleri akralarından bir hey'et göndermiş ve Necaşîyi aleyhlerinde tahrik-ü teşvık ederek onları tazyık ve perişan ettirmek istemişlerdi. Bunun üzerine Necâşî ileri gelen kıssisîn ve rühban ile bir meclis akdetmiş ve müslimanlarla müşrikleri de oraya da'vet eylemiş idi. Bu mecliste içtima' ettikleri zaman Necaşî müslimanlara hıtaben «kitâbınızda Hazreti Meryemin zikri var mıdır?» diye sormuş Ca'fer ibni Ebi Talib Hazretleri de «evet onun namına mensub bir sûre vardır» demiş «

ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ » âyetine kadar sûrei Meryemi arkasından «

وَهَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰىۢ » ya kadar sûrei « طٰهٰ » yı kıraet etmiş ve binaenaleyh Necâşî ağlamış idi. Bil'ahare Necâşî Medînede Resulullaha yetmiş kişilik bir hey'et göndermiş, Resulullah da onlara sûrei « يٰسٓ » i kıraet buyurmuş, kezalik bunlar da ağlamışlar ve iyman etmişlerdi. Bu âyetlerde bunların hallerini tasvir ederek nâzil olmuştur. Ilh... Bunun için ba'zı müfessirîn bu âyetlerin hukmü bunlara
sh:»1797
ve şiddeti adavet kazıyesinin de zamanı risalette bulunan Medîne Yehudîlerine mahsus olduğuna kail olmuşlardır. Fakat âyetin zahiri amm olduğundan ekseri müfessirîn her iki kavmin cins cinse mukayeselerini natık bulunduğunu beyan etmişlerdir. Fil'vakı' Abdullah ibni Selâm ve emsali gibi, Yehudîlerden dahi bu suretle iymana gelenler bulunmuş ise de bunlar nâdir, Nesârâdan iymana gelenler ise evvel-ü âhır çok bulunduğundan her halde kabiliyyeti iymanın ve kurbi meveddetin Nesârâda daha ziyade olduğu gösterilmiştir.

Muhsinler böyle, bunlara mukabil 86.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ۟﴾

dir.» -Nesârânın islâma tekarrüb ve telâkkisini iş'ar eden bu beyanatta Nesârâ evvelâ içlerinde Kıssisîn ve rühban bulunmakla medh edildiği, rühbanlığın ma'nâsı da Dünya lezâiz-ü tayyibatından bütün bütün inkıta'u ıhtıraz demek olduğu cihetle bundan müslimanların rehbaniyyet bulunmadığı anlatılmak için burada yine sûrenin evvelindeki iyfai ukud ve hıll-ü hurmet ahkamına nakli kelâm ile mü'minlere hitaben buyuruluyor ki:

﴿٨٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُواؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٨﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًاۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ٓى اَنْتُمْ بِه۪

﴿مُؤْمِنُونَ﴾

sh:»1798

﴿٨٩﴾ لَايُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖى اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ
بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَۚ فَكَفَّارَتُهُٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكٖينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا
تُطْعِمُونَ اَهْلٖيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرٖيرُ رَقَبَةٍۜ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍۜ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْۜ وَاحْفَظُٓوا
اَيْمَانَكُمْۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler, Allahın size halâl kıldığı ni'metlerin hoşlarını kendinize haram etmeyin, aşırı

da gitmeyin, çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez 87 hem Allahın size merzuk kıldığı ni'metlerden halâl ve

hoş olarak yeyin hem de kendisine mü'min bulunduğunuz Allahdan korkun 88 Allah sizi yeminlerinizde

-bilmiyerek ettiğiniz- lâgv ile muahaze etmez ve lâkin bile bile akd ettiğiniz yeminlerle sizi muahaze buyuruyor, bunun da keffareti çoluğunuza çocuğunuza yedirdiğinizin orta derecesinden on fakırı doyurmak yahud geydirmek, yahut bir esîr azâd etmektir, bunlara gücü yetmiyen üç gün oruç tutar, işte yemîn ettiğiniz vakıt yeminlerinizin keffâreti bu, bununla beraber yeminlerinizi gözetin, böyle beyan ediyor Allah size âyetlerini ki şükr edesiniz 89

____

87.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ﴾

Allahın size halâl kıldığı ni'metlerin hoş leziz olanlarını haram kılmayınız -Ya'ni onlardan kenidiniz tesebbüben veya mubaşereten mahrum
sh:»1799
etmeyiniz, evvelâ Yehud gibi ukudu iyfa etmemek ve misakı unutub nakz etmek suretiyle o ni'metlerin inkıtaına sebeb olmayınız, saniyen Nesârâ gibi ukudı İlâhiyeye muhalif akitler yaparak, ifrat-ü teşdidi iltizam ederek Allahın size «

اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُۜ وَطَعَامُ الَّذٖينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ
لَكُمْۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْۘ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ الخ » diye

halâl-ü mubah kıldığı niamı tayyibeden kendinizi men' etmeyiniz ﴿وَلَا تَعْتَدُواۜ﴾ hududı hakkı,

ukudı İlâhiyye ahkamını tecavüz de eylemeyiniz.- Evvelâ halâda haram demeyiniz, saniyen o hoş ve temiz ni'metleri kesibde gayrin hakkına tecavüz etmek suretiyle haram yapmayınız, salisen halâl olarak kazandığınız ni'metlere de ihtiyaci hakikîden ziyade ıhtiras-u inhimâk ile atılıb israf etmeyiniz ve mücerred şehevat arkasında dolaşmayınız, gerek nefsin ve gerek gayrın hakkını gözeterek i'tidal-ü iktisat ile hareket

eyleyiniz. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدٖينَ﴾ Allah mütecavizleri sevmez, bu

muhakkaktır. Hasılı halâlı haram, haramı halâl yapmayınız da 88.

﴿وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا﴾ Allahın sizi merzuk ettiği

ni'metlerden halâl-ü hoş ve temiz olarak yiyiniz

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖى اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ﴾ ve iyman etmiş olduğunuz Allaha ittika

ediniz, muahazesinden korkunuz da ifrat ve tefrıtten hazer eyleyiniz.»- Ne Allahın ni'metlerini beğenmemek, onlardan kaçınmak gibi nankörlük ne de bu Dünya ni'metlerini gayei emel zannedib Allahdan ve Âhıretten gaflet ederek esiri hırs ve şehvet olunuz.

Rivayet olunuyor ki bir gün Resulullah Eshabına kıyameti tavsıf etmiş ve son derece de inzarda bulunmuş idi. Eshabı kiram bundan müteessir olub rikkate gelerek Osman ibni Maz'unun hanesinde toplanmışlar, daima oruçlu olmağa, döşek üzerinde uyumamağa, et ve yağlı
sh:»1800
yememeğe, kadınlara yaklaşmamağa, koku sürünmemeğe, Dünyayı terk etmeğe, eski çul paçavra giyib yer yüzünde seyahat etmeğe ve erkekliklerini kesmeğe «müttefikan karar vermişler ve derhal bu haber Resulullaha vasıl olmuş, binaenaleyh onlara «ben böyle emr olunmadım, muhakkak ki nefsinizin üzerinizde bir hakkı vardır. Binaenaleyh saim olunuz, muftır da olunuz, kaim olunuz, naim de olunuz, ben namaz kılarım uyku da uyurum, oruç tutarım iftar da ederim, et de yerim yağ da yerim, kadınlara da mukarenet ederim, benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir. « فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتٖى فَلَيْسَ مِنّٖى » buyurmuş, bu âyetler nâzil olmuştur. Yine rivayet olunuyor ki Resulullah tavuk ve palûze yerdi, tatlı ve bal hoşuna giderdi ve buyurdu ki « اِنَّ الْمُؤْمِنَ حُلْوٌ يُحِبُّ الْحَلَاوَةَ = mü'min tatlıdır, halaveti tatlılığı sever.». İbni Mes'ud Hazretlerinden menkuldür ki bir zat ona «ben döşeği kendime haram ettim» demiş o da bu âyeti okumuş «döşeğine yat ve yeminine keffaret ver» diye cevab vermiştir. Haseni Basrî Hazretlerinden menkuldür ki «bir gün yemeğe da'vet edilmşi, beraberinde Ferkadi sebhî ve Eshabı da varmış, sofraya oturmuşlar, yağlı tavuklar, tatlı vesaire türlü türlü yemekler var, Ferkad bir kenara çekilmiş, Haseni Basrî de oruçlu mu diye sormuş, hayır böyle envaı taamı mekruh görür demişler, binaenaleyh Haseni Basrî Ferkade dönmüş «ya Ferkadcik demiş, sen halıs tereyağı ve buğday özü ile lûabı nahli ya'ni balı bir müslim ayıblar re'yinde mi bulunuyorsun?» Demiştir. Yine müşarünileyh Haseni Basrîye «fülan zat palûze yemiyor, şükrünü eda edemem diyor» demişler, «soğuk su içiyor mu?» Diye sormuş evet, demişler, buyurmuş ki «o halde bu adam cahil, Allah tealânın ona soğuk sudaki ni'meti palûzeden daha çok olduğunu bilmiyor».

Şimdi burada bir müşkil vardır. « اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » emri alel'umum ukude şamil ve şübhe yok ki yeminler de bu
sh:»1801
ukudde dahıl idi. Burada da « لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ » buyurulmuştur. Şu halde bir kimse her hangi bir sebeble yemin eder ve bu yemin ile bir halâlı kendine tahrim etmiş bulunursa ne yapacak, zira yemininde dursa « لَا تُحَرِّمُوا » misakını nakzetmiş olacak, durmasa akdi yemîni iyfa etmemiş olacak, işte bu müşkili hall için buyuruluyor ki:

89. ﴿لَايُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖٓى اَيْمَانِكُمْ﴾ Allah yeminleriniz içinde

lağvolan kasemlerle sizin muahaze etmez. -O bir akıd değildir. Yemini lağvın ta'rif ve tefsiri sûrei Bakarede geçmiş idi bak- ﴿وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ﴾ ve lâkin akdetmiş olduğunuz, ya'ni «şöyle yapacağım, böyle yapacağım yahud şöyle olursa şöyle edeceğim» tarzında istikbale müteallık olmak üzere kendinizi bağladığınız yeminlerle sizi muahaze eder. -Bunlara yemini münakıde ta'bir olunur. Mesela «vallahi evlenmiyeceğim, vallahi zevceme takarrub etmiyeceğim, vallahi yarın oruç tutacağım, yahud vallahi sigara içmiyeceğim» gibi yeminler mün'akıdedirler. Ve bu gibi yeminler birer akd oldukları için iyfa edilmeleri lâzım gelir. Edilmezse Allah muahaze eder, bunlar ise iki türlüdür. Birisi, ma'sıyet olmayan bir şeye yemindir ki bunun nakzı asla caiz değildir. Büyük günahtır. Diğeri ma'sıyet olan bir şey'e yemindir ki bunda sebat nakzından daha günahtır. Ve bunun için ehveni şerreyn ihtiyar olunub «

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ ثُمَّ رَأٰى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ ثُمَّ لْيَاْتِ بِالَّذِى هُوَ خَيْرٌ » hadîsi şerifi medlûlünce yeminin nakzı tercih edilir

ve keffaret verilir ki bu keffaret hem nakzı yeminin Dünyada bir cezası ve muahazesi hem de muahazei Uhreviyyeden halas için bir ıbadettir. Maamafih keffaretin lüzumu yalnız bu kısma mahsus değildir. Evvelkinde de vacibdir, çünkü nakzı caiz ve evla olan bir akdi yeminin bozulmasından dolayı muahaze demek olan keffaret vacıb olunca nakzı asla caiz olmıyan yeminin bozulmasından dolayı bu muahazenin

sh:»1802

evleviyyetle farz olacağı derkardır. Bu suretle bütün keffaretlerde hem ukubet, hem de ibadet ma'nası vardır. Ve her hangi bir yemini münakıde bozulduğu zaman da Dünyada bir keffaret ile muahaze edilir. Ve bu keffaret ile balâdaki müşkil hallolunur.

﴿فَكَفَّارَتُهُٓ﴾ İmdi yemini bozmanın keffareti ﴿اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ﴾ Ehl-ü ıyalinize yedirdiğiniz taamın nev-ü miktarında evsettan on miskini bir gün doyurmaktır. -Bu iki suretle olur. Birisi bir akşam bir de sabah çağırıb yemek yedirerek karınlarını doyurmaktır ki buna ibaha tesmiye edilir. Diğeri de akşam sabah doyuracak kadar ellerine bir şey vermektir ki buna da temlik tesmiye edilir. İmamı a'zam Ebû Hanifeye göre bunun mikdarı her miskin için bir fıtra gibi buğdaydan yarım sa', diğerlerinden bir sa'dır. İmamı Şafiîye görede bir «müd» dür. Keffareti yemin ya böyle on miskini ıt'amdır.

﴿اَوْ كِسْوَتُهُمْ﴾ yahud on miskinin kisveleridir.- Kisve, setriavret edecek bir sevb demektir, bir rivayete göre de bir «sevbi cami'» bütün bir kat elbisedir. ﴿اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ Veyahud bir

rakabe, bir köle veya cariye insan azad etmektir. -İmamı Şafiî keffareti katle kıyasen bunun da mü'min olmasını şart etmiş ise de Eimmei Hanefiyye keffareti katilden maadasında nâssın zâhirine nazaran rakabei kafireyi de kâfi görmüşlerdir. Hasılı keffareti yeminde bu üçden biri vacibdir, ta'yininde mükellef muhayyerdir. ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ﴾ Binaenaleyh her kim bunlardan

birini bulamaz, vermeğe kudretyab olamazsa onun keffareti de üç gün orucdur.- İbni Mes'ud mushafında « ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ » olduğundan bu üç günün bilâ fasıla birbiri arkasına

sh:»1803

tutulmasında vacibdir. ﴿ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْۜ﴾ İşte yemin ettiğiniz

vakit yeminlerinizin keffareti budur. Bozulduğu zaman bu keffareti eda ediniz.

﴿وَاحْفَظُٓوا اَيْمَانَكُمْۜ﴾ ve yeminlerinizi muhafaza ediniz. -Ya'ni evvelâ, her şeye yemin

etmeyiniz, saniyen, yemininizin suretini iyi belleyiniz, ihmal ile unutmayınız, salisen, ma'sıyet olmıyan ve bir

hayrı men' etmeyen yeminlerde gücünüz yettiği kadar sebat ediniz. Bozmayınız, rabian, bozduğunuz

takdirde keffaretini de vererek yeminin şanını muhafaza ediniz

﴿كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ İşte Allah size

âyetlerini böyle beyan ediyor ve bervechiâti daha beyan edecektir ki şükredesiniz:

﴿٩٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ
وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
﴿٩١﴾ اِنَّمَا يُرٖيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَٓاءَ فِى الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ
الصَّلٰوةِۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩٢﴾ وَاَطٖيعُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا
الرَّسُولَ وَاحْذَرُواۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا
الْبَلَاغُ الْمُبٖينُ ﴿٩٣﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا

الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فٖيمَا طَعِمُٓوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُواۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ
الْمُحْسِنٖينَ﴿﴾

sh:»1804
Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! İçki, kumar, putlar, kısmet çekilen zarlar hep Şeytan işi murdar bir şeydir, onun için siz ondan kaçının ki yakayı kurtarasınız 90 İçki ile kumarda Şeytan sırf aranıza adavet ve kin düşürmeyi ve Sizi Allahı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymayı ister, artık vaz geçiyorsunuz değil mi? 91 Allahı dinleyin, Peygamberi dinleyin de sakının, eğer kulak asmazsanız biliniz ki Resulümüze düşen sade açık bir tebliğten ibarettir 92 İyman edib de salâhlı salâhlı işler yapan kimseler bundan böyle sakındıkları ve iymanlarında sebat ile salih salih işlerine devam eyledikleri, sonra takvâlarında ve iymanlarında rüsuh buldukları, sonra bu takvâ ile beraber her yaptığını güzel yapan ihsan mertebesine erdikleri takdirde mukaddema tattıklarında kendilerine bir beis yoktur, Allah muhsinleri sever 93

____

90. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا﴾ Ey iyman edenler -halâl olan tayyibatı tahrim etmediğiniz gibi haram olan habaisten de iyi sakınınız. Ezcümle ﴿اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ﴾ muhakkak hamir, ya'ni müskirat ve meysir, ya'ni piyanko ve kumar (Sûrei « بقره » de « وَ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ » bak) ﴿وَالْاَنْصَابُ﴾ ensab, ya'ni teabbüd için dikilmiş taş ve sair evsan-ü asnam ﴿وَالْاَزْلَامُ﴾ kumar ve piyanko kalemleri, okları, zarları (bu sûrenin başında «nusub» ve «ezlam» kelimelerine bak) bütün bunlar başka bir şey değil, ancak ﴿رِجْسٌ﴾ birer reistir: aklınızın tiksineceği, iğreneceği pis, murdar bir şeydir: ﴿مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytanın amelindendir. Şeytanın işi,

sh:»1805

Şeytan teşvikıdır ﴿فَاجْتَنِبُوهُ﴾ Binaenaleyh bu pislikten ictinab ediniz, uzak kaçınız ki ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ felâh bulasınız.».

Bu ayet, müskiratın men'-ü tahrimi hakkında üçüncü ve son olarak nazil olan âyettir ki birinci sûrei «Nisa» daki « لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى » ikincisi de sûrei «Bakare» de ki « يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فٖيهِمَٓا اِثْمٌ كَبٖيرٌ » âyeti idi oraya bak. Allah tealâ bu âyette hamr-ü meysirin hurmetini vücuh ile te'kid etmiştir. Evvela, cümlenin başı « اِنَّمَا » ile tasdir kılınmış, saniyen, ensab ve ezlam ile beraber zikrolunarak « شَارِبُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ الْوَثَنِ = şarab içen puta tapan gibidir» hadîsi şerîfi medlûlünce putperestlik kabilinden gösterilmiş, salisen rics tesmiye olunmuş, rabian, şerri mahız veya galib olduğuna tenbihan « مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ » buyurulmuş, hamisen, bizzat ayinlerinden ictinab emredilmiş, sadisen, bu ictinab, felah ümidine bir sebeb yapılmıştır. Sabian da bu beyandan asıl maksad hamr-ü meysirin tahrimi olduğu ıhtar ve bunların tahrimini ıktiza eden dinî, dünyevî mefsedet ve veballarını takrir ve ameli Şeytanı tavzıh ile buyurulmuştur ki:

91.

﴿اِنَّمَا يُرٖيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ فٖى

﴿الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ﴾ hamr-u

meysirde Şeytanın muradı başka değil, ancak aranıza buğz-u adavet düşürmek ve sizi Allahı zikr-ü

yadetmekten ve namazdan men'eylemektir. -Ki bir kerre bunlar olduktan sonra artık her günah, her cinayet

işlenir, ne din kalır ne iyman, ne Dünya kalır ne Âhıret, saminen, bütün esbabı hurmet tafsıl edildikten sonra

ıtaat takriri alınmak üzere istifhami takriri ile tevsikı misak için buyuruluyor ki;

﴿فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ artık siz şimdi bu nehyi kabul ettiğiniz ve hamr-ü meysirden temamen

vaz geçtiniz mi? Elbette geçtiniz değil mi?- Bunun üzerine Hazreti Ömerin ne söylediği sûrei « بقره » de

sh:»1806

geçmiş idi - tasian, sureti umumiyyede tevsikı itaat ve ekiden tahziri muhalefetle buyuruluyor ki: vaz geçiniz

92. ﴿وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ ve Allaha itaat ediniz, Peygambere itaat

ediniz ﴿وَاحْذَرُوا﴾ ve muhalefetten hazer ediniz ﴿فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ şayed itaatten yüz

çevirecek olursanız biliniz ki

﴿فَاعْلَمُوا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ bizim Resulümüzün

üzerine aid olan vazife belâğı mübînden, açık bir tebliğden ibarettir ki o da onu işte yapmıştır. Ondan

ötesinin mes'uliyyeti ve zararı ona değil, sırf sizin kendinize aiddir.

Rıvayet olunuyor ki tahrimi hamr âyeti nâzil olduktan sonra Eshab «ya Resulâllah, ya bundan evvel

vefat eden ve şarab içmiş bulunan ıhvanımızın Âhırette hali ne olacak?» Demişler, şu âyet nâzil olmuş 93.

﴿لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا

طَعِمُوا﴾ iyman edib salih, iyi işler yapanlara

﴿اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ haramdan sakınıb iyman

etmekte ve a'mali saliha yapmakta cidden, zâhiren veya batınen sebat ettikleri

﴿ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا﴾ sonra yine haram kılınandan sakınıb iyman eyledikleri
yaptıkları, güzel güzel ameller taharri ederek onlarla güzelce iştigal eyledikleri takdirde mazıyde tattıkları,
ya'nı nehiyden evvel içtikleri içkide günah yoktur. Bunlar mertebei ihsandadır.

﴿وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve Allah muhsinleri sever: onları muahaze etmez.» - Şu

halde gayei felâh ve saadet rehbaniyyete değil, bu şerait altında ihsandadır.
sh:»1807

Görülüyor ki bu âyette iyman ve ameli salih iki kerre ve takvâ üç mertebe olarak zikredilmiş ve nihayet
mertebei ihsana gelmiştir ki takvânın bu üç def'a zikri muhtelif vücuh ve meratibi takvâya işarettir. Evvelâ,

mazı, hal, istıkbal, ezminei selâseye işarettir. Saniyen, ahvali selâseye işarettir ki birincisi insanın kendisiyle yine kendi nefsi ve vicdanı beyninde takvâ ve iyman, üçüncüsü kendisiyle Allah beyninde takvâ ve iymandır. Bunun için üçüncüsünde iyman, ihsana tebdil edilmiş, aleyhissalâtü vesselâmın «

اَلْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ

يَرَاكَ » ta'rifine işaret buyurulmuştur. Salisen, sûrei «Bakare» nin evvelinde beyan olunduğu üzere mebde', vasat, müntehâ olmak üzere takvânın üç mertebesi bulunduğuna işarettir. Rabian, tevakkı olunacak şeylerin meratibine işarettir. Çünkü evvelâ ıkabdan tevakkı için haramı terk, saniyen harama düşmemek için şübhelileri terk, salisen nefsi hıssetten sıyanet ve tabiat ve i'tiyad kirlerinden tehzib için ba'zı mübahatı terk gerektir. Netekim bu noktaya balâdaki «

لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ » kavli İlâhîsinde de bir işaret vardır. Zira « اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ » medlûlünce halâl kılınanlar zaten tayyibat olduğu halde halâlların tayyibatı « طَيِّبَاتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ » buyurulması tayyibatın tayyibatı mealini ifade eder ki bu

da hasis olan mubahattan bir ıhtirazı tazammun eyler.

Hamr-ü meysir ve saire gibi daima haram olanlardan başka bir de mukvakkaten ve sırf taabbüd ve terbiye hıkmetiyle men-u tahrim edilenler vardır ki buna da sûrenin başında « غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ » kaydiyle işaret buyurulmuş idi. Şimdi buna celbi

dikkatle buyuruluyor ki:

﴿٩٤﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَىْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُٓ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿﴾

sh:»1808

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! haberiniz olsun Allah gaybda kendisinden korkanları meydana çıkarmak için muhakkak ki sizleri av gibi bir şeyle imtihan edecek, bir av bolluğu ki isteseniz elleriniz de yeteşebilecek, mızraklarınız da, kim bunun üzerine tecavüzde bulunursa işte ona elîm bir azab var 94

____

Bu âyet Hudeybiye senesi nâzil olmuş ve bu imtihan o sene vuku' bulmuştur. Resulullah Ten'ım nam mahalle muvasalat buyurduklarında av hayvanatı: Âhû ve sâir enva'i vuhuş mü'minlerin etrafında mebzul bir surette dolmuş yüklerinin aralarına varıncıya kadar sokulmuş, mızraklarını dürtseler yetişecek ve hattâ ellerile tutsalar, tutulabilecek derecede yaklaşmış idi. Halbuki mü'minlerin hepsi ve bir rivayette ba'zısı ihramda olmakla bunlara el uzatmaktan mamnu' bulunduklarından bu hal onlar için önlerine gelen ve hırslarını gıcıklıyan bir Dünya ni'metine karşı ondan men' eden Allahın emrine derecei riayetlerini gösterecek, ya'ni Allahdan korkanla korkmıyanları temyiz edecek bir imtihan olmuştur. Filvaki' hamr-u meysir gibi doğrudan doğru zarar olduklarından dolayı haram kılınan şeylerde Allahın emrine riayet binnisbe pek kolaydır. Fakat bu gibi ıllet-ü hikmeti açık ve ma'lûm olan şeylerde emir veya nehye riayette nefsin zarar ve menfaati garazı bulunduğundan Allah mahabbeti veyâ Allah korkusu hâlıs ve samimî

olamaz. Bunlar Allah için değil, nefs için bir perestiş demektir. « اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ »

ve «

مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ ۞ . ۞وَ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ۞ » muktezasınca kemali ıhlas ve islam ise yaptığını mahza Allah için, Allâh

rızası için yapmaktadır. Tevhid ancak bundadır,
sh:»1809
bu ise bütün ağrazı nefsaniyyeden tecerrüde mütevakkıftır. Bu da nefsin zarar veya menfaati zahir olmıyan, ta'biri âharle zahirde ma'kulülma'nâ bir ıllet ve hikmeti görünmeyib bütün hikmeti mücerred Allahın emrine itaattan ve onun rızasına tebe'ıyetten ibaret olan ve binaenaleyh zahire nazaran gayrı nafı' ve muzır görünse bile iyfa edilmesi lâzım gelen velhasıl Allah ve rızaullah her şey'in ve her menfaatin başı olmak iyman-ü ı'tikadile yapılan amellerle tezahur eder ki bunlara ümurı teabbüdiyye ıtlak olunur. Ve hayır bizatihi olan ihsan ancak bununla tebeyyün eder. Ve insan şirki nefisten ancak bununla kurtulur. Yoksa insanın

kalbinde kendine tapmak hissi silinmemiş ve hakikatte « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » denilmemiş olur.

Ve Allahın mâdununda kendi hay-ru menfaatini düşünmek iddiasında bulunanlar da haddi zatında hayr-u menfaat düşünmemiş olurlar. Bunun içindir ki meslâ müskiratı Allahın nehy-ü tahrim ettiği için değil mahza kendilerine zarar olduğu için terk edenler, bu terklerinden dolayı Dünyada o zarardan nefislerini kurtarsalar bile Âhırette bundan dolayı bir sevaba nail olamazlar. Zira onu Allah rızası için terk etmemişlerdir. Ve yine bunun içindir ki namaz, oruç, zekât hac gibi ibadat, nefsimize şu, şu faideleri vardır gibi bir garazı nefsanî ile değil mahza Allah rızası için ve Allahın emri olduğu için mücerred bir fikri teabbüdle ve mahza Allaha takarrub için hâlıs muhlıs ıbadet niyyetile yapılmak lâzım gelir. Ve öyle olmadıkça makbul olmaz. Çünkü o zaman Allaha değil nefse ıbadet edilmiş olur. Nefs ise hangi hevası galib olur ise onun peşinde koşar. Böyle demek bunların nefsel'emirde hiç bir faidesi yok demek değil, belki fevaid-ü menafiı ta'dad-ü ta'yin edilemiyecek kadar umumî ve nâmütenahi demektir. Fakat Allah ve rızaullah mefhumuna nazaran umumî ve na mütenahî kelimeleri dahi kasır olduğundan ıbbette nefsine az çok bir hıssai ma'budiyyet mulâhazası
sh:»1810
vermekten hâli olmıyan menafiı umumiyye ve gayrı mütenahiye fikirlerinden dahi tecerrüd ederek Allah sevgisini ve Allah korkusunu her menfaat-ü zarara takdim eylemek ancak ve ancak Allahı ve Allahın emrini mülâhaza etmek bir şartı aslîdir. İşte bir takım halalları muvakkaten tahrim ve meni' demek olan ıhram dahi Allahı böyle bir niyyeti ıhlas ile tanıyıb tanımıyanları temyiz edecek mücerred bir hikmeti teabbüdle emredilmiştir ki bunlarla insanların terbiyei fazıletleri tekâmül edecek, Allah için mütedeyyin olanlarla Dünya ve nefisleri için mütedeyyin olanlar temayüz edecektir. Fakat malûmdur ki elde bulunmıyan bir ni'metten sarfı nazar etmek ile ni'metin karşısında men'i nefsetmek arasında fark vardır. Birincisi kolay, ikincisi zordur. Meselâ bir dağ başında kalmış kimsenin açlığa sabrederek Allaha ıbadet etmesile kurulmuş bir sofranın karşısında açlığa sabrederek ıbadet etmesi arasındaki fark mülâhaza edilsin: Elbette evvelkinde ma'nayı fazılet az, ikincisinde ise çoktur. Evvelkinde muvaffak olanların çoğu ikincide olamaz. Rehbaniyyet terbiyyesiyle islâm terbiyesinin arasındaki fark da bu misalden tezahür eder. Bu âyette Allah tealâ ıhramın hıkmetini göstermek üzere mü'minleri böyle bir imtihana tâbi' tutacağını beyan ile buyurmuştur ki:

94.

۞يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ۞ ey

mü'minler, elbette Allah sizi av nev'inden bir şey' ile -ya'ni can ve bilfi'il elde bulunan mal fedası kadar zor ve büyük değil oldukça kolay bir şey' ile- imtihan edecek ۞تَنَالُهُ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ۞

öyle bir şey veya o suretle bir av ki elleriniz ve mızraklarınız onu yakalayıverecek bir halde -ya'ni av hayvanatı o kadar mebzul olacak ve yanınıza o kadar yakın sokulacak ki ellerinizle tutsanız tutabilecek ve
sh:»1811
mızraklarınızla dürtseniz irişebilecek bir vaz'ıyyette bulunacak, bu hal içinde siz ise ıhramda ve avdan memnu' olacaksınız. Bu da sizin ni'metler karşısında Allahı ne kadar saydığınızı ve emirlerini ne kadar

tanıdığınızı ve onun ıkabından ne kadar korktuğunuzu isbat edecek bir imtihan olacaktır. Her halde Allah sizi böyle bir şey ile imtihan edecek ki ﴿لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ﴾ Allah kendisini gıyabında tanıyıb ıkabından korkanları bilsin -ya'ni sairlerinden temayüz ettirib meydana çıkarsın da ileride kendilerine nice nice nıamı uzma tevdi' olunacak ve büyük büyük emânatı ilâhiyyeye ehl olacak zevatın ehliyyetlerini tebeyyün ve tehakkuk ettirsin. Binaenaleyh ﴿فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ bu imtihandan ve Allahın haber verdiği bu av ibtilâsının tahakkukundan sonra her kim tecavüz eder, men' olunduğu şey'e el sunarsa ﴿فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ ona elîm bir azab vardır. Böyleleri istikbalin büyük ni'metlerinden mahrum olduktan başka Dünya ve Âhırette elîm bir azab da göreceklerdir.»- Zira böyle bir av halinde kendini tutamiyan ve Allahın hukmüne rıayet edemiyenler, nefislerin daha ziyade meyyal ve daha ziyade harıs olacakları şeylere karşı nasıl sabredebilirler? ve öyle nıaım uzmanın emanetlerini nasıl edâ ederler? ve o halde böyle kimseler canların, ırzların, hazinelerin, hukukullahın, hukukı nâsın başına geçmek ehliyyet ve sahalıyyetini nasıl haiz olabilirler.

Görülüyor ki bu âyet ıhramdaki hikmeti taabbüdü tavzıh etmek için mü'minlere ileride teveccüh edecek nıamı uzmayı ilâhiyyenin av suretinde bir misali mütekaddimini teşkil eden hârikulâde bir mebzuliyyeti vuku' bulacağını ıhbar ve bununla mü'minlerin en büyük emânatı ilâhiyyeye ehliyyet te'min edcek bir imtihan

sh:»1812

ve tehzibden geçirileceklerini ıhtar etmiş ve ehli iymana büyük bir ders ve yüksek bir terbiyei fazîlet veren bir mu'cizeyi iş'ar eylemiştir. Binaenaleyh mü'min öyle bir fazîlet ile temayüz etmek lâzım gelir ki her zaman haram-ü habîs olan şeyler şöyle dursun aslı halâl olan her türlü nı'metler etraflarına saçılmış, önlerine konulmuş olsa bile izni ilâhî ve cevazı şer'ı olmadan onlara el uzatmıyacak, haksız, salâhıyyetsiz hiç bir şey'e dokunnıyacak, kendine sahıb, nefsine malik, temayülâtıne hâkim, evamiri ilâhiyyeye münkad olacak, bu suretle her türlü emanata ehil bir fazîleti ahlakıyye ile imtiyaz edecektir. Hudeybiye senesi müslimanlar böyle bir imtihan-ü tehzib ile ıstıfa edilmiş ve Hudeybiye musalahasının kendisi de bu imtihanın diğer bir suretle te'kid-ü te'yidi olmuş ve bundan sonra mâidei islâm inkişaf etmiş de etmiştir. Ve ıhram işte böyle bir ıstıfa hikmetiyle meşru' kılınmıştır. Bu hikmete mebni:

﴿٩٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ وَمَنْ
قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا
عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ
عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهِۜ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَۜ وَمَنْ
عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُۜ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾

sh:»1813

﴿٩٦﴾ اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ
وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖى اِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٩٧﴾ جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْىَ وَالْقَلَٓائِدَ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ
اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ
شَىْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٩٨﴾ اِعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٩٩﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا
تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلْ لَايَسْتَوِى الْخَبٖيثُ وَالطَّيِّبُ
وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبٖيثِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُولِى الْاَلْبَابِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler sizler ihramda iken avı öldürmeyin, içinizden her kim onu amden öldürürse

ona mevaşîden öldürdüğünün misli bir ceza vardır ki Kâ'beye vasıl olmuş bir kurbanlık olmak üzere buna aranızdan adâlet sahibi iki adam hukmeder veya bir keffaret vardır ki o nisbette fukarayı doyurmak veya onun dengi oruç tutmaktır, tâ ki bu suretle ettiğinin vebalini tatsın, Allah geçmişi afiv buyurdu,
sh:»1814
fakat kim bir daha yaparsa Allah ondan onun intikamını alacak, Allah azizdir, intikamı vardır 95 Deniz avı ve yemesi size halâl kılındı ki size ve seyyar olanlarınıza medar olsun, kara avı ise ihramda bulunduğunuz müddetçe üzerinize haram kılındı, hep huzuruna haşrolunacağınız Allahdan korkun 96 Allah Kâ'beyi, o beyti haramı insanlar için bir medarı hayat kıldı, o şehri haramı da o, boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıkları da; bütün bunlar şunun bilesiniz içindir ki Allah göklerdekini ve yerdekini bilir ve hakıkat Allah her şeye alîmdir 97 Ma'lûmunuz olsun ki hakıkaten şedidül'ıkabdır Allah, hem de hakıkaten gafûr-ü rahîmdir Allah 98 Peygamberin üzerindeki ancak bir tebliğdir, açıkladığınız ve gizlediğiniz şeylerin hepsini bilecek olan ise ancak Allahdır 99 De ki: Murdarla temiz bir olmaz: Murdarın çokluğu tuhafına da gitse o halde ey temiz özü, düşünür beyni olanlar, Allaha korunun ki felâha iresiniz 100

---

95. ﴿لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ - HURUM, haramın cem'idir ki muhrim ya'ni gerek Haremde ve gerek hilde olsun ihramda bulunan demektir. Ve Haremde bulunub da ihramda olmıyan dahi bu hukümdedir. SAYD, av, gerçi eti yenene de yenmiyene de ıtlak olunur. Fakat urfte daha ziyade eti yenenlerde mütebadirdir. Burada da lâmi ahd veya mutlakın kemaline serfı ile murad budur.

Netekim bir hadîsi şerifte «

خَمْسٌ يُقْتَلْنَ فِى الْحِلِّ وَالْحَرَمِ. اَلْحِدْاَةُ وَالْغُرَابُ وَالْعَقْرَبُ ـ
وَفِى رِوَايَةٍ الْحَيَّةُ ـ وَالْفَأْرَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ» beş şey hılde de Haremde

de katledilir: Çaylak, karga, akreb -ve bir rivyaette yılan- fare, kelbi akur» buyurulması da bunu müeyyiddir.

Ve kelbi akur mefhumunda insana saldıran diğer yırtıcı hayvanların cevazı katline de tenbih vardır.

Hasılı ey mü'minler, siz ihramda iken avı katletmeyiniz ﴿وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا﴾

içinizden her kim müteammid

sh:»1815

olarak, ya'ni ihramda olduğunu ve katli saydin kendiye haram bulunduğunu bilerek avı kasden katlederse

﴿فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾ katlettiği ava mümasil en'amdan Deve, sığır,

davardan bir ceza lâzım gelir. Ya'ni onun ona mümasil olduğu mücerred kendi takdirinizle değil ehli hıbre

makamında şayanı i'timad iki doğru kimsenin takdiriyle ta'yin olunur. Ve bu ceza

﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ Kâ'beye varacak bir hedy olmak üzere lazım gelir. İhramda katli

saydin cezası ya bu ﴿اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ﴾ veya fukara taamı bir keffaret

﴿اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا﴾ veya bunun dengi oruçtur. -Hakem ma'rifetiyle avın kıymeti

takdir olunur. Bununla ya Kâ'beye varacak bir hedy alınır veya taam alınıb her fakıre yarım sa' olmak üzere fukaraya verilir. Veyahud her yarım sa' yerine bir oruç tutulur. Bu üçü beyninde muhayyer bir ceza vacib

olur ki ﴿لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهِ﴾ ihramda iken avı katleden kimse yaptığı fi'lin vebalını,

ağırlığını tatsın.»- Âyetin zahirine nazaran katli sayd amden olmayıb hata ve nisyan suretiyle olursa ceza lâzım gelmiyecek zannedilebilir. Lâkin mefhumı muhalifin mu'teber olmdığı da unutulmamak lâzım gelir. Hazreti Ömerden, ibni Abbastan, Tavustan, Hasenden, İbrahimi Nahaîden, Zührîden rivayete göre hatâ ve nisyanda dahi bu ceza vardır. Ebu Hanife, Malik ve Şafiî ve ashabları da buna kail olmuşlardır. Sonra muhrimin avladığı veya kestiği her ne suretle olursa olsun Hanefiyye ve Malikiyyece meyte hukmündedir, müzekkâ değildir, ne kendisi yiyebilir, ne başkası. Fakat İmamı Şafiî müzekkâdır başkası yiyebilir demiştir. (Tafsılat için Fıkha müracaat)

﴿عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَۜ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُۜ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾

sh:»1816
dir.

96. ﴿اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِۚ﴾

size her nevi' deniz avı ve taamı ya'ni yenebilecek şeylerinden yemek gerek mukim olanların ve gerekse yolcuların temettu' ve istifadesi için her zaman halâl kılındı. -Ki taze taze tutar veya kurutur, tuzlar, hazarda veya seferde yer veya ticaretle intifa' edersiniz

﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًاۜ﴾ kara avı da ihramda

bulunduğunuz müddetçe size haram kılındı.»- Şayanı dikkattir ki saydi berde « وَطَعَامُهُ » buyrulmamıştır. Demek ki ihramda bulunan kimse kara avı avlıyamaz ve kezalik hayvan da zebh edemez. Fakat ihramda bulunmıyan kimsenin avladığı avdan ve zebh ettiği hayvandan yiyebilir. Şu kadar ki avlanması veya kesilmesi kendi tarafından emredilmiş veya delâlet olunmuş olmasın. Deniz avına gelince: başka zaman olduğu gibi ihramda dahi hem saydi hem yemesi alel'ıtlak halâldır. İmamı Şafiî « هُوَ الطَّهُورُ مَاءُهُ وَالْحِلُّ مَيْتَتُهُ = denizin suyu tahir ve mutahhir ve meytesi halâldır.»

Hadîsi şerifi ile dahi istidlâl ederek gerek balık nevından olsun gerek olmasın denizden avlanan her hayvanın halâl olduğuna kail olmuş ise de mütearef ve mütebadir olan balıktır. Balık zebholunmadan yendiği için meyte ta'bir olunmuştur. Yoksa kendi kendine denizde ölen hayvan balık da olsa yenmez. Rivayet olunduğuna göre bu âyet Beni Müdlic hakkında nâzil olmuştur. Bunlar deniz sahillerine inerlerdi, suyun çekilmesile kenarda kalan balıklardan sual etmişlerdi. Bahirden murad alel'umum vasi' ve çok sulardır ki nehirlere göllere, derelere, büyük havuzlara ve menba'lara dahi şamildir. Hepsinin hukmü birdir. Ancak ba'zı ulema bahirden murad ma'ruf veçhile denizdir, sebebi nüzul de buna delâlet eder, diğerleri

buna mulhaktır demişler. İşte deniz avı ve taamı

sh:»1817

böyle her zaman halâl ve mubah, fakat ihramda veya Haremde bulunulduğu müddetçe kara avı haramdır.

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ en nihayet toplanıb kendisine varacağınız,

huzurunda haşrolunacağınız Allahdan korkunuz da haramdan, hurmetsizlikten sakınınız.

97. ﴿جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ﴾ Allah beyti

haram olan- gayet muhterem ve her veçhle hurmeti vacib bulunan -Kâ'beyi nâsın mabihilkıyamı kıldı.- Halk

bununla tutunur kalkınır, din ve Dünyaları bununla kaimdir. Maaş ve meadlarında sebebi intiaşlarıdır,

korkanlar buraya iltica eder, zuafa burada emniyet bulur. Huccac ve zairîn buraya gelir. Namaz kılanlar

buraya teveccüh eder. « اَيْنَ مَاتَكُونُوا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَميعًا » sirri bununla

zahir olur. İlâh... ﴿وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْىَ وَالْقَلَٓائِدَ﴾ haccın ifa kılındığı

Şehri Haramı, hedy ve kalâidi dahi böyle yaptı, bütün bunları nâsın maddî, ma'nevî hayatlarının medarı

kıyamı kıldı ﴿ذٰلِكَ﴾ Allahın bunları böyle yapması ﴿لِتَعْلَمُٓوا﴾ şunu bilmeniz içindir ki

﴿اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ

بِكُلِّ شَىْءٍ عَليمٌ﴾ hiç şübhesiz ki Allah göklerde her ne var ve yerde her ne varsa hepsini bilir.

Ve hiç şüphe yok ki Allah her şey'e kemaliyle alîmdir. -Ve bu teabbüdatın vukuundan evvel mazarratları defi' ve menafi'ı müterettibeyi celbeden ahkâmın teşrii, hayatı nâsın böyle bir takım hikemi zahire ve batınayi muhtevi ahkam ledünniyye ve nızamı muntazamla kıyamı Allah tealânın hikmetine ve kemali ılmine delildir. Binaenaleyh bunu icmalen bilesiniz ve bunların hıkmeti tafsıliyyesi sizin ılmi nakısınız ve aklı kasırınızla ıhata olunabilmekten çok yüksek olduğunu anlayasınız da bu teabbüdatın ve bu tahrimat ve tahlilâtın hikem ve esrarı hafiyyesini ilmi ilâhîye tefvız edib

sh:»1818

muktezasile amel edesiniz. 98. ﴿اِعْلَمُوٓا﴾ iyi biliniz ki

﴿اَنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ﴾ Allahın ıkabı pek şiddetli olduğu muhakkak

﴿وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ﴾ bununla beraber Allahın gafûr, rahîm olduğu da muhakkak.»

-Bunun için Allahın ahkâm ve şeairine iyi dıkkat etmeli ve bunları yalnız ıkab korkusıyla değil, hem yüksek bir mehafet-ü haşyet hem de yüksek bir ümidi mağfiret ve aşkı rahmetle tatbık ve icra etmelidir.

99. ﴿مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ﴾ Elçinin, Peygamberin vazıfesi tebliğden ibarettir. -İşte o da bunu baliğan mâbelâğ yapmıştır. Artık sizin için hiç bir veçhile i'tiraza ve Peygamberden başka şeyler talebine hak yoktur. ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ ve ancak o, her şeye alîm olan Allah bilir: siz ne ızhar edib ne gizleyorsunuz, dışınızı da bilir, içinizi de.- Binaenaleyh tasdık ve tekzibinizde, ef'al ve a'malinizde, mekasıd ve efkârınızda ona göre ıhlâs-u samimiyyetle hareket ediniz.

Ya resûl 100. ﴿قُلْ﴾ de ki

﴿لَا يَسْتَوِي الْخَب۪يثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَب۪يثِ﴾

ey kabili hıtab olan âkıl, eşhasta, a'malde, emvalde, hasılı her hangi bir şeyde habisin kesreti, kötünün çokluğu hoşuna gitse bile hiç bir zaman habîs ile tayyib, iyi ile kötü, pis ile temiz müsavi olmaz.» -İyilik kötülük, pislik temizlik sade bir telâkkı mes'elesi değil, haddi zatında bir ma'nâyı haizdir. Gerçi Dünyada habîs tayyibden daha çok, daha mebzul bulunabilir. Meselâ boncuk elmastan, bakır altından, ısırgan dikeni gülden, karga bülbülden, hayvan insandan, cahil âlimden, kâfir mü'minden, fasık salihten, hasılı kötü iyiden daha
sh:»1819
çok bulunur ve daha çabuk yetişir ve bir takım kimseler kemmiyyetten daha ziyade memnun olduklarından dolayı haram halâl, iyi kötü demez, kötüleri toplar ve çokluğu ile iftihar eder sevinirler. Halbuki haddi zatında iyi iyi, kötü kötüdür. Pis pis, temiz temizdir. Yüz okka kokmuş kurtlu et yığmadan ise bir okkacık tertemiz ekmeğe malik olmak elbette daha iyidir. Binaenaleyh

﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ﴾ ey ülil'elbab, Allahdan korkun da çok olan habîslere talib olacağınıza velevse az olsun iyilere ve temizlere talib olunuz ki

﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ felâh bulabilesiniz.»- Her halde i'tibar çokluğa değil, temizliğe ve iyiliğedir.

Bu âyetin sebebi nüzulü, «Sûre» nin başında « لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ » âyetinde geçtiği üzere Hutam ibni dubey'atelbekrî vak'ası olmuştur. Bir de bir kimse «benim ticaretim şarab satmaktı, ben bundan bir çok servet kazandım, bu maldan Allaha tâat olan ameller yaparsam faidesi olur mu?» diye Resulullaha sual etmiş, aleyhissalâtü vesselâm da «sen onu hacce veya cihada veya sadakaya da sarfetsen ındallah bir sinek kanadına değmez, her halde Allah tayyibden başkasını kabul etmez.» Buyurmuş ve bir rivayette bu âyet bunun hakkında nâzil olmuştur.

Şimdi erbabı ukul velevse az olsun daima tayyibatı tercih etmek lâzım geldiği gibi mâlâya'nîden,

ma'nâsız, münasebetsiz, akıbeti muzır dedikodudan, asılsız abes şeylerden dahi sakınmak lazımdır. Bunun

için:

﴿١٠١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَٓاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْۚ وَاِنْ تَسْـَٔلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْۜ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَاۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴿﴾

sh:»1820

﴿١٠٢﴾ قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ

﴿١٠٣﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَٓائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَۜ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٤﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler; öyle şeylerden sual etmeyin ki size açılırsa fenanıza gidecektir, halbuki Kur'an indirilmekte iken sorarsanız onlar size açılır, Allah onlardan şimdilik afiv buyurdu, Allah gafur, halîmdir 101 Filvakı' öyle mes'eleleri sizden evvel bir kavm sordu da sonra o yüzden kâfir oldular 102 ne bahıyre, ne sâibe, ne vasıyle, ne ham'dan hiç birini Allah meşru' kılmadı, lâkin küfretmekte olan kimseler, Allah namına yalan söyliyerek ona iftira ediyorlar, çoklarının da aklı irmez 103 Bunlara gelin Allahın indirdiği ahkâma ve Peygambere denildiği zaman da «bize atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyler yeter» diyorlar, ya ataları bir şey' bilmez ve doğru yola gitmezler idi ise de mi? 104

____

sh:»1821

101.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَٓاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْۚ﴾ Ey iyman edenler bir takım şeyler vardır ki size beyan ve ızhar olunursa gücünüze gider, kederinizi mucib olur, Böyle olması melhuz şeylerden sual sormayınız.» -Çünkü cevabında mükedder olursunuz, âkıl olanlar ise kendi kederine bâis olacak şeyi yapmaz.

﴿وَاِنْ تَسْـَٔلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ﴾ ve eğer Kur'anın indirildiği sırada,

ya'ni vahıy zamanında böyle şeylerden sual ederseniz ﴿تُبْدَ لَكُمْۜ﴾ size onlar ızhar edilir, cevabı verilir, binaenaleyh kederlenmeniz muhakkak olur. Bunun için Peygambere bunları sormayınız, onlar öyle

şeylerdir ki ﴿عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا﴾ Allah bunlardan sizi afvetmiş, mükellef tutmamıştır.

﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ ma'lûm ya Allah gafurdûr, halîmdir. Bir çok şeyleri afveder. Bunun için

geçen geçti, Allah afvetti, fakat bir daha böyle bir şey yapmayınız.

Anlaşılıyor ki bunlar ıhbar ve ızhar edilmesi sahiblerini rüsvây edecek olan esrarı hafiyye veya sorulması sui edeb ve terbiyesizlik olan münasebetsiz, faidesiz, veya mâlâya'ni şeyler kabilinden ıhbariyyata müteallık sualler yahud ta'mikı takat getirilemiyecek bir takım tekâlifi şakkayı Istilzam edecek inşaiyyata müteallık suallerdir. Netekim Hazreti Aliden rivayet olunduğu üzere «

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ » âyeti nâzil olduğu zaman Resulullah bir hutbe irad

etmiş, Allah tealâya hamd-ü senadan sonra «Allah üzerinize haccı farz kıldı» buyurmuş idi. Benî Esedden üzerinize haccı farz kıldı» buyurmuş idi. Benî Esedden Ukâşe ibni Mihsan ve bir rivayette Süraka ibni Malik de «her sene mi ya Resulâllah» dedi. Resulullah cevabına iltifat buyurmadı, o da üç kerre tekrar etti, bunun üzerine «hayır, fakat «evet» demiyeceğime nasıl emîn oldun vallahi «evet» desem vacib olacaktı, vacib olsaydı
sh:»1822
dayanamıyacaktınız, terketseniz de kâfir olacaktınız. Binaenaleyh benim sizi terkettiğim müddetçe siz de beni terkediniz, sizden evvelkiler hep kesreti sualden ve Peygamberlerine karşı ıhtilâftan helâk oldular. Bir şey emrettiğim zaman, gücünüz yettiği kadar tutunuz, Bir şeyden nehyettiğim zaman da ictinab ediniz.» Buyurdu. Kezalik Hazreti Enes ve Ebî Hüreyreden rivayet olunduğu üzere «nâs, Resulullaha bir çok şeyler sormuşlar, hattâ ibram-ü illah derecesine varmışlardı. Bir gün Resulullah gazabnâk olarak hutbeye kalktı, Allaha hamd-ü senâdan sonra «sorunuz vallahi şu makamda bulunduğum müddetçe her ne sorarsanız beyan edeceğim» buyurdu. Eshabı kirâm başlarına bir tehlüke gelmek üzere bulunduğundan korktular. Enes radıyallahü anh demiştir ki «sağıma soluma baktım herkes başına elbisesini çekmiş ağlıyordu, Kureyşten Beni sehmden Abdullah ibni huzafe denilen adam ki rical ile bir münazaa ettiği zaman babasının gayrisine nisbet edilirdi. Kalktı «Ya Nebiyyallah benim babam kim?» dedi, aleyhissalâtü vesselâm da «baban Huzafe ibni Kaysizzührî» buyurdu diğer biri de kalktı» benim babam nerede?» dedi «

فِى النَّارِ » buyurdu, sonra Hazreti Ömer radıyallahü anh kalktı «biz rabb olarak Allaha, din olarak

islâma, Resul ve nebiy olarak Muhammed aleyhiselâma razı olduk, biz fitnelerden Allaha sığınırız, henuz biz cahiliyyeden ve şirkten daha yeni kurtulduk, binaenaleyh bizi afvet ya Resulallah» dedi, Resulullahın da gadabı sükûnet buldu. -Ki bu âyetlerin sebebi nüzulü bu vak'alar olduğu merviydir.

Ey mü'minler, 102. ﴿قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ sizden evvel bir kavm böyle

mes'eleler sordular da ﴿ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ﴾ sonra bu sebeble kâfir oldular.»-

Beni İsraîl, Peygamberlerine bir takım şeyler sorarlar, sonra tutamazlar, terkederler, helâk olurlardı. Binaenaleyh mü'minler bu kâfirler gibi olmamalı, onların meslekine sülûk etmemeli, kezalik cahiliyye
sh:»1823
uydurması asılsız, abes şeylerden de vaz geçmeledirler. 103.

﴿مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ﴾

Allah ne bahıyre ve sâibe ne vasıyle ne hâm, hiç birini meşru' kılmamıştır. Şer'ı ilâhîde bunların aslı yoktur.» -Cahiliyye ahalisi bir dişi deve beş batın doğurur ve beşinci erkek olursa kulağını «bahr» ederler, ya'ni yararlar, salıverirlerdi ve artık ne sağarlar, ne binerler, ne kullanırlardı ki «bahıyre» budur. Saniyen, bir adam başına bir derd geldiği ve meselâ hasta olduğu zaman «şifa bulursam nâkam sâibe olsun» diye nezreder, bahîre gibi salıverir, intifaını tahrim eylerdi, salisen, koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek

doğrursa ilâhlarının olurdu. Şayed ikisini birden doğurursa « وَصَلَتْ اَخَاهَا » derler, bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi ki vasıyle de budur. Rabian, bir erkek devenin dölünden on batn

doğarsa onun sırtını haram addederler ve hiç bir sudan ve mer'adan menetmezler «

قَدْ حَمِىَ ظَهْرُهُ » derlerdi ki « حامى ، حام » de budur. Bunlar meşruı hak değil

olanlar Allaha karşı din, şeriat namına böyle yalan uydurur iftira ederler.»- müfessirîn demişlerdir ki: Amr ibni Lühayyilhuzaî Mekkeye melik olmuş idi, dîni İsmaili iptida değiştiren de bu olmuş idi, asnam yaptırmış, evsan nasb ettirmiş bahıyre, sâibe, vasıyle, ham âdetlerini vaz'eylemişti. Bunun hakkında aleyhissalâtü

vesselâm «ben, onu ateşte gördüm, ehli nârı « ريح قصب » ı ile iyza' ediyordu» buyurmuştur ki «aksab» em'a demektir işte kâfirlerin ileri gelen havassı, rüesası böyle ekâzib-ü ebatıl uydurarak halkı ıdlâl ederler ve Peygamberleri de kendileri gibi farz ederek Allaha iftira ederler.

﴿وَاَكْثَرُهُمْ لَايَعْقِلُونَ﴾ ve bu kâfirlerin ekserisinin, alelhusus avammının akılları da ermez, onlara tabi' olur giderler.

sh:»1824

104.

﴿وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ﴾ bir

de bunlara Allahın inzal buyurduğu şer'ı hakka ve Peygambere geliniz denildiği zaman

﴿حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ﴾ derler. Körü körüne onlara o adeti kafiraneye

teklid ederler. Acaib

﴿اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ ataları hiç bir

şey bilmez ve doğru yola gitmez olsalar bile mi? Ya'ni âdete ı'tibar etmek atalara, eslâfe hurmetle onlara ittiba eylemek gerçi alelıtlak memnu' değil bir çok ahvalde lazımdır bile, fakat bu ittiba' cehl-ü dalâle değil, ilm-ü hidayete masruf olmak lazım gelir. Iktida ve taklid, mücerred alime bile değil ancak hidayetkâr olan alimi amile olmalıdır. Daha doğrusu şahsı alime değil, onun hakk olan ilminedir. Orf-ü adet de ma'kul-ü meşru' olmak şartile mu'teberdir. Zira haktan başkasına ittibâ' eden her halde zarar eder. Bunun için siz o kafirlere bakmayınız da:

﴿١٠٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْۚ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْۜ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! sizler kendinizi düzeltmeğe bakın, siz doğru gittikten sonra öte taraftan sapanlar size bir ziyan dokunduramaz, hepsinizin varacağı nihayet Allah, o vakıt haber verecek o size neler yapıyordunuz 105

____

sh:»1825

Burada «عَلَيْكُمْ » zarf değil « الْزَمُوا » ma'nâsına ismi fi'ıldir.

Mü'minler kâfirlerin hallerine bakarlar, emr-ü nehiy dinlemez, dalâl içinde yüzdüklerini görürler, bunlara

müteessif olarak iymanlarını temenni ederlerdi, bu sebeble bu âyet nâzil olmuş ve buyurulmuştur ki:

105. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْۚ﴾ Ey iyman edenler! siz

ancak kendinize bakınız, umumiyyetle hepiniz kendi şahıslarınızı, kendi millet-ü cemaatinizin salâhına

ihtimam ediniz, evvelâ kendinizi düzeltmeğe uğraşınız. Zira

﴿لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْۜ﴾ siz, ferden ve cemaaten hepiniz hidayette bulunur, doğru yolu tutarsanız dalâlette kalanlar size zarar vermez.»- Bundan hiç kimseye karışmasın,

herkes kendi nefsinde bir hayatı infirad yaşasın gibi bir ma'nâ anlaşılmamalıdır. Ma'lûmdur ki hidayette

olmanın, doğru yolu tutmanın erkânından biri de istitaati kader emir bilma'ruf, nehiy anilmünker yapmaktır.

«

﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ . ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾

» balâda geçmiş idi. Kezalik bir hadîsi şerifte de «sizden her kim bir münkeri görür ve tağyirine muktedir olursa onu eliyle tağyir etsin ve eğer buna muktedir olmazsa diliyle tağyir etsin, buna da muktedir olamazsa kalbiyle tağyir etsin» buyrulmuştur. Hazreti Sıddık radıyallahü anhten de merviydir ki bir gün minberde şöyle demiştir: Ey nâs, siz bu âyeti okur ve mevzı'inin gayrıya kor, ne olduğunu bilmezsiniz, ben Resulullahtan işittim, diyordu ki «nâs bir münkeri görürler de tağyir etmezlerse Allah tealâ umumiyyetle hepsine ıkab eder.» Binaenaleyh ma'rufu emir ve münkerden nehyediniz. «

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْۚ الخ... » âyetini yanlış anlıyarak

mağrur olub da her biriniz «neme lâzım ben nefsime bakarım» demesin. Vallahi ya ma'rufu emir ve münkerden nehyedersiniz, yahud Allah sizin üzerinize şerr olanlarınızı
sh:»1826
istı'mal eder de onlar size en kötü azabları peylerler, sonra iyileriniz dua eder de müstecab olmaz. İlh.» Yine aleyhissalâtü vesselâmdan şu hadîs merviydir ki «hiç bir kavm yoktur ki içlerinde münker işlensin veya fenalık yol alsın ve onlar onu tağyir ve inkâr etmesinler de onların hepsine ukubetini ta'mim etmek Allaha hakkolmasın olmaz, her halde umumu ukubete müstehık olur, Sonra da duaları müstecab olmaz». «

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُص۪يبَنَّ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَٓاصَّةًۚ » âyeti kerîmesi de

bunu natıktır. Binaenaleyh bu âyeti sırf ferdî bir ma'na da telakkı etmemeli « اَنْفُسَكُمْ » den nefsi ferdî ve hey'eti umumiyyesiyle nefsi içtimaiyyesi de umurı ammesi i'tibariyle ancemaatin salah üzere bulunur, bilfi'ıl hidayet üzere gider, nefsi ferdî ferdiyyetinde, nefsi içtimaî içtimaıyyetinde hidayet-ü salahını muhafaza eylerse onlara kafirlerin, müşriklerin, yabancı milletlerin dalâletleri hiç bir zarar vermez. Yoksa ben yapmıyorum ya başkaları ne yaparlarsa yapsınlar deyib de umuri ammenin cereyanına alakadar olmıyan ve onun ıslahını vazife edinmiyenler kendi nefislerinde doğru yolu tutmamış ve zimamı umurı şirarın ve erbabı dalâlin ellerine teslim etmiş olacaklarından dolayı her halde mes'ul olur, zarar görürler. Maamafih âyet bize asıl şunu da gösteriyor ki salah ve hidayeti içtimaiyyenin de mebdei salah ve hidayeti ferdiyyedir. Ferdler doğrulunca cemaat de doğrulmuş olur. Cem'ıyyetini ıslah-u tanzım etmek istiyen ferdler evvel emirde kendilerini ıslah etmeli, emir bilma'ruf ve nehiy anilmünkere evvela kendi nefislerinden başlamalıdırlar. Her ferd, hak yolunu tutub kendini bil'fiil ıslah edince âhare nümune olması, salah-u hidayetinin diğerlerine sirayet etmesi binnisbe kolay olur. Nefsi ferdî böyle olduğu gibi nefsi içtimaî de böyledir. Nefsinde kendi umuru muhtel, salah-u hidayete muhtac olan bir kavm de diğer kavmi ıslah
sh:»1827

edemez, diğerlerini ıslah etmek veya onların zararalırndan kendilerine vikaye eylemek istiyen bir millet evvel emirde kendi umurı daliliyyesini ıslah ve tanzım etmeli, kendi yolunu doğrultmalıdır. Bunun için mü'minler de diğerlerinden evvel kendilerini düzeltmeli ve kendi umurı dahıliyyelerini ıslaha dikkat eylemelidirler. Bunu yaptılar mı diğer bozuk olan efrad-ü akvamın dalâletinden mutazarrır ve mes'ul olmazlar. Onların zarar ve mes'uliyyetleri sırf kendilerine aid kalır. Binaenaleyh erbabı dalâle bakmayınız da evvelâ kendinize dikkat ediniz, Zira her kim, hangi ferd veya hangi cemaat olursa olsun

﴿اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَميعًا﴾ akıbet hepinizin mercii ancak Allahtır. Mü'min ve kâfir,

salih fasık, doğru ve eğri hepiniz nihayette Allaha gidecek, Allahın huzuruna varacaksınız ve ondan başka bir merci bulamayacaksınız ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ o da o vakit size her ne

yaptınızsa hepsini haber verecek ona göre muamele edecektir, kar mı zarar mı ettiniz o zaman anlaşılacaktır.»- Binaenaleyh doğru yol ancak Allah yolu, Allahın rızası yoludur. Âkıl olan evvel-ü âhır bundan ayrılmamak lâzım gelir. Her kim olursa olsun ölümden, Âhıretten, Allahtan kurtuluşa imkân yoktur.

Ölüm ve Âhıreti ıhtar eden bu noktada vakıai mevt ile alâkadar bir hukmi Dünyevîyi tebliğ ile hıfzı enfüsten sonra hıfzı hukuk ve emvalin dahi vücubunu tefhim etmek ve bu suretle «

عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ » emrinin son nefeste bile içtimaiyyetten münfekk olamıyacağını anlatmak üzere buyuruluyor ki:

sh:»1828

﴿١٠٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ حينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ
غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصيبَةُ الْمَوْتِۜ
تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا
نَشْتَرى بِه ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّٓا
اِذًا لَمِنَ الْاٰثِمينَ ﴿١٠٧﴾ فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّٓا اِثْمًا
فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَٓا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَٓا اِنَّٓا
اِذًا لَمِنَ الظَّالِمينَ ﴿١٠٨﴾ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يَاْتُوا بِالشَّهَادَةِ
عَلٰى وَجْهِهَٓا اَوْ يَخَافُٓوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْۜ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاسْمَعُواۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقينَ۟ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! her hangi birinize ölüm hali geldiği o vasıyyet zemanı aranızdaki şehadet ya kendinizden adalet sahibi iki adam, veya yolculuk ediyordunuz da ölüm musıybeti başınıza geldise sizin

gayrinizden iki diğeridir,
sh:»1829
bunları nemazdan sonra alıkorsunuz, şübhelendiğiniz takdirde şöyle yemin ederler, "billâhi hısım da olsa yeminimizi hiç bir bedele değişmeyiz, Allahın şehadetini ketm de etmeyiz" biz o takdirde şübhesiz vebâle girenlerden oluruz 106 Eğer bunların bir vebâle müstehıkk olduklarına vukuf hasıl edilirse o vakıt ercah olan bu ikinin yirine bunların aleyhelirnde bulundukları mukabil taraftan diğer iki kişi dikilir şöyle yemin ederler: "billâhı bizim şehadetimiz onların şehadetinden daha doğrudur ve hakkı tecavüz etmedik, şübhesiz o takdirde zalimlerden oluruz" 107 bu işte şehadeti olduğu gibi eda etmelerine veya yeminlerinden sonra yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına en yakın bir çaredir, Allahdan korkun ve eyi dinleyin, çünkü Allah fasıklar güruhunu doğru yola çıkarmaz 108

____

Bu âyetin sebebi nüzulü Temimi darî ve biraderi Adiy ve beraberinde Amr ibnilasın azadlısı Büdeyl üçü ticaret için Şama çıkmışlardı. Büdeyl müslim muhacir, diğer iki birader de henüz Nesranî imişler. Şama vardıklarında Büdeyl hastalanmış ve yanında nesi varsa hepsini güzelce bir defter edib bir sahifeye yazmış, arkadaşlarına haber vermeksizin kumaşların arasına yerleştirmiş, sonra onlara avdet ettikleri zaman bu emtiasını ehline teslim edivermelerini vasıyyet etmiş ve vefat eylemiş, onlar da o emtia miyanından üçyüz miskal mıktarında altın ile menkuş bir gümüş kabı almışlar, mütebakı eşyayı avdetlerinde Büdeylin ehline teslim etmişler, bunlar da eşyayı taharri ettiklerinde defteri bulmuşlar, o gümüş kabın da mezkûr olduğunu görmüşler, Temim ile Adiyye bu «ina = انـاء » nerede diye sormuşlar «bilmiyoruz, bize teslim ettiğini size verdik» demişler, bunun üzerine Resulullaha mürafaa olmuşlar, işbu «

يـآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا » âyeti inzal buyrulmuş. Binaenaleyh Resulullah Temim ile Adiyyi ikindi namazından sonra minberin yanında «kendilerine teslim edilen eşyadan hiç bir şey'e hıyanet etmediklerine ve ketm eylemediklerine dair
sh:»1830

« لآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » olan Allaha kasem ile tahlif etmiş, onlar da yemin ettiklerinden sebillerini tahliye eylemiş, sonra o gümüş kab bunlardan satın alan müşterinin elinde Mekkede bulunmuş, Beni Sehm bunu haber alınca Adiy ile Temimden yine taleb etmişler, bu defa da her ikisi «biz bunu Büdeylden satın almıştık» demişler, buna karış «biz size Büdeyl eşyasından hiç bir şey sattı mı» diye sormadık mı? O zaman siz hayır demediniz mi? idi «dediklerinde» evet amma bizim beyyinemiz yoktu, bunun için ıkrar etmek istemedik.» dediklerinden tekrar Resulullaha mürafaa olmuşlar, bunun üzerine de « فَـاِنْ عُثِرَ » âyeti nâzil olmuş, Amr ibni As ile Muttalib ibni Ebi vedaa kalkmışlar, yemin etmişler ve kabı almışlardır. Çünkü şira' iddiası isbat edilmediğinden yemin bunlara teveccüh etmiştir. Bu âyet Kur'anın ı'rabı, ma'nası, hukmu ı'tibariyle en müşkil âyâtından olduğu söylenmiştir.

106.

﴿يـآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حينَ الْوَصِيَّةِ﴾ Ey iyman edenler! Emrolunduğunuz şeylerden biri de her hangi birinize ölüm göründüğü vakıt; vasıyyet zamanı aranızdaki şehadettir.» - O zaman vasıyyet etmek gerek olduğu gibi işhad da etmeli, şahidler de bunu muhafaza edib lüzumu halinde hüsni eda eylemelidirler.

﴿اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ şehadet edecek olanlar sizden, ya'ni akriba ve taallukatınızdan ve mü'minlerden iki adalet sahibi ﴿اَوْ اٰخرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ yahud gayrınızdan, gayrı müslimlerden iki kişidir. Fakat bu diğer iki kişinin şehadeti ancak

﴿اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ﴾

seferde bulunursunuz da ölüm musıbeti başınıza gelirse o takdirdedir.- Çünkü o zaman kendinizden kimse bulunmak mümkin olmaz da zaruret tahakkuk

sh:»1831

edebilir. ﴿تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ﴾ bu ikisini namazdan sonra -alelhusus ikindi namazından sonra- habsedersiniz, ya'ni alıkor, durdurursunuz da ﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ﴾ kendilerinden şüphelenir, kuşkulanırsanız Allaha ﴿لَا نَشْتَرِى بِهِ ثَمَنًا﴾ bu yemin mukabilinde hiç bir semen almayız, ya'ni yeminimizi bedele satarak, şuna buna tama' ederek yalan yere yemin etmeyiz, ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى﴾ lehine yemin edeceğimiz kimse akribamızdan olsa yine etmeyiz ﴿وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ﴾ Allahın şehadetini: ya'ni Allahın bildiği ve doğruca edasını emreylediği şehadeti ketm de etmeyiz. ﴿اِنَّا اِذًا لَمِنَ الْاٰثِمِينَ﴾ o takdirde bizim her halde günâhkarlardan olduğumuz da şüphe yoktur» diye yemin ederler.

Burada şayanı dikkat iki mes'ele vardır ki birisi müslimin bulunamıyacağı zaruret halinde gayrı müslimin işhadı ve şehadeti, diğeri de şâhidlere yemin verilebilmek mes'elesidir. Cumhurı Fukahaya göre « مِنْكُمْ » akribanızdan ve kabilenizden « اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ » de kabilenizden olmıyan mü'minlerden demektir. Akriba meyyitin ahvaline daha vâkıf ve sairlerden eşfak olacağı için vasıyyete evvelâ hısım ve akribadan ve sefer gibi bunların bulunamadığı ahvalde de ecanibden istişhad edilmek daha muvafık olduğu gösterilmiştir. İbni Abbas, Ebû Museleş'arî, Said ibni Cübeyr, Said ibni Müseyyeb, Şüreyh, Mücahid ve ibni Cüreycden nakledildiğine göre bir insan gurbette bulunur ve vasıyyetine işhad edecek müsliman bulamazsa Nesrânî, Yehudî, Mecusî, putperest veya her hangi bir kâfir olursa olsun işhad edebilir ve şehadetleri kabul edilebilir. Ve bu suretten maadasında kâfirin mü'min aleyhine şehadeti

sh:»1832

caiz olmaz. « مِنْكُمْ » Müslimanlardan « مِنْ غَيْرِكُمْ » gayri müslimlerden demektir. İmamı Şafiî demiştir ki: Müslimanlardan bir adam gurbette hastalanmış, vasıyyetine işhad edecek müsliman bulamamış, Ehli kitabdan iki adamı işhad eylemiş idi. Kûfeye geldiler, vali bulunan Ebû Museleş'arîye vardılar, vak'ayı haber verdiler, o adamın terikesini ve vasıyyetini takdim ettiler, Ebû Musâ «bu iş bir kerre ahdi Resulullahta vakı' olmuş, o zamandan beri vuku' bulmamıştı» dedi ve ikisini de Kûfe mescidinde ikindi namazından sonra «yalan söylemediklerine, tebdil-ü tahrif etmediklerine dair Allaha» yemin verdi ve şehadetlerini kabul etti.» İlh. Bu kavle kail olanların bir kısmı bir hukmün muhkem ve bâkı bulunduğunu, bir kısmı da mensuh olduğunu söylemişlerdir. Cessas ebû Bekri Razî Ahkâmi Kur'ânında der ki: bu âyetin zâhiri müslimin seferdeki vasıyyetine ehli zimmetin şehadeti caiz olmasını iktıza eder -ya'ni «

مِنْ غَيْرِكُمْ » gayri müslimler demek olduğu ve bunun da Ehli zimmete masruf olması zâhirdir.

-Vasıyyette beyi' veya ıkrarı deyn veya bir şey'i vasıyyet veya hibe veya sadaka her hangisi bulunursa bulunsun marazı mevtte akdedildiği zaman vasıyyet ismi hepsine şamildir. Allah tealâ seferde olmak üzere hıyni vasıyyette bunların şehadetine cevaz vermiş ve vasıyyeti tahsıs etmiştir. Hîni vasıyyette ise ıkrarı deyn veya ayn veya saire olabilir. Âyet bunları tefrık eylememiştir. Fakat sûrei «Bakare» deki müdayene âyeti Kur'anın en son nâzil olan âyetlerinden olduğu muhakkak surette merviydir. Gerçi ba'zıları sûrei

«Maidenin» de « آخر ما نزل » den olduğunu rivayet etmişlerse de bu, her âyetinin değil, sûre i'tibarile filcümle âhırı ma nezel olduğunu ifade edebilir. Müdayene âyetinde ise gerek vasıyyet ve gerek saireye ve gerek hazara ve gerek sefere şamil olmak üzere mü'minler aleyhinde ehliyyeti şehadet «

﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْۚ﴾ ، ﴿مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ﴾ » diye müslimanlara hasredildiği cihetle gayri müslimin

sh:»1833
hazarda ve seferde ve vasıyyette müslim üzerine cevazı şehadetinin neshını tazammun eder. Fakat şu da unutulmamalıdır ki bu «Mâide» âyeti Ehli zimmetin seferde vasıyyeti müslime şehadetinin cevazını ifade ederken zimmînin vasıyyetine dahi şehadetinin cevazına delâlet eder. Ve sonra vasıyyeti müslime cevazı şehadeti âyeti müdayene ile neshedildiği zaman da zimmînin vasıyyeti zimmîye gerek hazarda ve gerek seferde cevazi şehadeti hukmü bâkı kalmış olur. Bundan başka bu âyeti «Mâide» şuna da delâlet eder ki iki vasînin vasıyyeti meyyite şehadeti caizdir. Ve bunların meyyitten bir şey istirâ da'vaları beyyinesiz kabul edilmez. Kavıl maalyemin veresenindir. Ya'ni mevzuı bahs olan neshın bu noktalara şümulü yoktur. Gerçi

Kazı Beyzavî « مِنْ غَيْرِكُمْ » akriba demektir, bunu Ehli zimmet ile tefsir edenler ise mensuh

demişlerdir. Çünkü zimmînin müslim aleyhine şehadeti icma'an mesmu' değildir demiş ise de Fahruddini Razî muhtelefün fih olduğunu göstermiştir. Ve hattâ mensuh değildir diyenlerin kavlini vücuhi sitte ile tashıh ederek tercih yolunda idarei kelâm etmiştir: Evvelâ hıtab cemii mü'minînedir. Şu halde «

اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ » cemii mü'minînin gayri demek olur. Saniyen bunların şehadeti «

اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ » diye sefer ile takyid edilmiştir. Eğer bunlar müslim

olsalar idi cevazi iştişhadları seferle meşrut olmamak lâzım gelirdi, çünkü müslimin şehadeti hazarda ve seferde câizdir. Salisen tahlif meselesi de bunların gayri müslim olmasına bir karine demektir. Rabian rivayet olunan sebebi nüzul iki Nasrânînin müslim olan Büdeyl üzerine şehadeti hakkındadır. Bütün bunlar

Ebû Bekri Razînin dediği gibi âyetin zâhiri « مِنْ غَيْرِكُمْ » gayri müslim hakkında olmasını iktıza eder.

Hamisen Ebû Musel'eşarînin balâda nakledilen hukmü Eshabdan kimse tarafından inkâr edilmemiş olduğuna göre bir icma' demektir. Sadisen mes'ele müslimanlardan işhad edecek kimsenin bulunamıyacağı
sh:»1834
gurbet haline âid olduğu için bir zaruret mes'elesidir. «

اَلضَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ » dır. Bir gurbette bulunan ve eceli takarrub eden bir

müslim işhad edecek müsliman bulamaz ve bu halde küffarın da şehadeti makbul olmazsa bir çok mühimmatını zayi' etmeğe mahkûm olur. İhtimal ki zekât, keffaret borçları vardır. Ve ihtimal ki nezdinde vedialar ve zimmetinde sair düyun vardır. Binaenaleyh ricalin muttali' olamadığı hususatta zaruretten dolayı yalnız nisvanın şehadeti câiz olduğu gibi bunda da olmalıdır demiş ve neshı istib'ad eylemiştir. Filvaki' surei

«Mâide» « من اخر ما نزل من القران » dır. Bunda mensuh yoktur. Veya ikiden ziyade mensuh yoktur rivayetlerinden kat'i nazarla zaruret illetile tecviz edilmiş olan hususatta da nesıh tasavvur olunmamak lâzım gelir. (Bu babda İbni Kayyimi Cevzînin siyaseti şer'iyyeden turukı hukmiyye nam eserinde de tafsılât vardır).

Şahid ve tahlif mes'elesine gelince: « اَشْهَدُ بِاللّٰهِ » demek esasen bir yemin ma'nâsını mütezammındır. Sonra şahid erbabı adl-ü istikametten olmak lâzım gelir. Binaenaleyh şahidi bir daha tahlif etmek hem onu bir tahkır ve eza ma'nâsını mütezammındır, hem de yemini tekrar ettirmek suretile bir ifrat ve bir sui isti'maldir. Bunun için eimmei müctehidinin çoğuna göre şahidi tahlîf gayrı meşru'dur. Her tahlîfin vâcib olmadığı müttefekun aleyhtir. Bu âyette ise « اِنِ ارْتَبْتُمْ » kaydiyle irtiyab halinde şahidin tahlîfi, hem de vakit ve keyfiyyette taglız suretiyle tahlifi lüzumu gösterilmiştir. Gerçi bundan bu vucubun zikrolunduğu üzere gayrı müslim şâhidler hakkında olduğu anlaşılıyor. Fakat aynı zamanda bundan müslim olan şahidler hakkında da şüphe edildiği zaman tahlîfin cevazı biddelâle anlaşılır. Hazreti Alînin şahid ve râviyi töhmet halinde tahlîf ettiği de menkuldür. Binaenaleyh ahlâkın fesâdı ve fıskın kesreti zamanlarında ve alel'husus şehadetin yemin demek olduğunu bilmiyerek şehadete gelenlerin tahlîfi câiz olmalıdır.

sh:»1835

107. ﴿فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّٓا اِثْمًا﴾ Ba'dehu, ya'ni hukümden sonra bu iki şahidin isme müstehık olduklarına, ya'ni hakıkati tahrif etmek gibi bir günah işlediklerine muttali' olunursa o zaman ﴿فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا﴾ o iki şahidin veya vasıynin makamlarına ﴿مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ﴾ evlâ ve akdem olan bu iki şahidin veya vasıynin aleyhlerinde günaha müstehık oldukları, ya'ni haklarına tecavüz ettikleri kimselerden diğer iki şahid kaim olur. -Hafs kıraetinde ma'lûm sıgasiyle « اسْتَحَقَّ » okunur « اَلاَوْلَيَانِ » bunun faili olur. Sair kıraetlerin hepsinde ise mechul sigasiyle « اسْتُحِقَّ » okunur. Sonra sairlerinde yine « اَلاَوْلَيَانِ » okunmakla beraber Asımdan Ebû Bekir, kezalik Hamze ve Ya'kub kıraetlerinde « اَلاَوَّلِينَ » okunur. Şu halde « اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ » okunduğuna göre ma'nâ «müstehakkun aleyh olanlardan, ya'ni haklarına tecavüz edilmiş bulunanlardan diğer iki şahid o birlerinin makamına kaim olur. O zaman bu iki evlâ ve ehaktırlar.» Demek olur ki bu surette « ﴿اَلاَوْلَيَانِ﴾ . ﴿هُمَا الْاَوْلَيَانِ﴾ » takdirinde haber veya « اٰخَرَانِ » dan bedeldir. Evvelin cem'i olan « اَوَّلِينَ » kıraetlerine göre ma'nâ ise «evvelki müstehakkun aleyh olanlardan diğer iki o birlerinin makamına kaim olur» demektir ki hepsinin meali birdir. Ve Murad o iki şahidin veya vasıynin karşısında hasm olan verese demektir. İlk önce evvelki iki kişi vasıy veya vasıyyet şahidi olduklarından yeminleriyle sözleri racih idi, bilahare, ya'ni ba'delhuküm mu'teber bir delil ile hıyanetlerine ıttıla' hasıl olunca bu def'a söz ve yemin evvelce mahkûmün aleyh olan ve bu kerre münkir ve

zâhiri hal müdde'isi bulunan vereseye teveccüh edecek ve onların makamına bunlar kaim olacaktır. Binaenaleyh veresenin bu kerre de ma'nâyı ma'rufiyle şâhid vaz'ıyyetinde bulunmadıkları bellidir. O halde bunların iki olması şart olmayıb bir de olsa hüküm yine böyle olmak lâzım
sh:»1836

gelir. Binaenaleyh « فَاٰخَرَانِ » buyurulması şahid de olduğu gibi vahidden alel'ıtlak ıhtıraz için değil, evvelâ sebebi nüzule nazaran vukuîdir. Saniyen mes'elede evvelki şahidlerin vasiy bulunmaları takdiri de âyetin mufadı cümlesindendir. Vasıylerin hıyanetlerine ıttıla hasıl olduğu takdirde ise azillerile yerlerine diğerlerinin nasbı lâzım gelir. Binaenaleyh meyyit tarafından vasıyyi muhtar olarak nasbedilmiş olan iki kişinin evvelâ emin olmak üzere yeminleriyle kavilleri tasdık olunduktan sonra hıyanetlerine ıttıla' hasıl olunca azilleriyle yerlerine aynı aded de vereseden iki kişinin nasbı hususuna dahi işaret buyurulmak

üzere « فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا » buyurulmuştur. Bunun içindir ki vasıyyi muhtarın

hıyaneti iddia edildiği zaman eğer deyn da'vası ise muhakemenin hıtamile hıyanetin sübutundan sonra ve fakat ayin da'vası ise muhakemenin cereyan edebilmesi için evvel emirde vasının azl ile işten el çektirilmesi lüzumu ve ba'delmuhakeme hıyanet sabit olmayıb şüphe zail olduğu takdirde hâkim tarafından tekrar nasbedilebileceği kütübi Fıkhıyyeyi Hanefiyyede mücmaun aleyh olmak üzere musarrahtır.

Bunlardan başka bu âyet şunu da gösteriyor ki «ba'delhuküm defi', mesmu'dur.», «kesbi kat'ıyyet eden bir hukümden sonra delâili cedide zuhur ederse muhakeme i'ade olunur.». Hasılı bu iki âyet, şehadet, vasıyyet, yemin, tercihi beyyinat mesaili itibarile bir çok esasatı hukukıyyeyi muhtevi gayet beliğ ve veciz birer asıldır.

Bu suretle tarafeynin vaz'ıyyeti tahavvül eder, evvelkilerin makamına tarafı mukabilden ikisi kaim olur ve bu def'a yemin bunlara teveccüh eder de onlar defi'lerini isbat edemedikleri surette bunlar

﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَٓا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا﴾ billâhi bizim

şehadetimiz onların şehadetinden
sh:»1837

daha hak, daha doğrudur ﴿وَمَا اعْتَدَيْنَٓا﴾ ve biz bu şehadetimizde hakkı tecavüz etmedik

﴿اِنَّٓا اِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾ çünkü tecavüz ettiğimiz takdirde muhakkak zalimlerden

olduğumuzda şübhe yoktur.» Diye kasem ederler, yeminlerile kavilleri tasdık olunur. -Buradaki « لَشَهَادَتُنَٓا » dan murad « فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ » âyetinde

olduğu gibi yemin demek olduğu beyan olunuyor. Zira esasen şehadet ilmi şuhudî ile yakınen ıhbarı hak

demek olduğundan gayır aleyhinde şehadete hem «

﴿شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ﴾ . ﴿شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ﴾ » gibi ıkrara, hem de yemine, ya'ni kasem ile te'kid ve takviye edilen habere dahi ıtlak olunur ve vasıyyet ma'nasına da gelir. Binaenaleyh burada yemin ile tefsir edilmesinden yemine yemin gibi iki kerre kasem ma'nası tevehhüm olunmamalıdır. Murad «bizim ilmi yakînimizi ifade eden haberimiz, kavlimiz» demek olduğu zâhirdir.

108. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu zikrolunan hukûm veya bu tahlif

﴿اَدْنٰى اَنْ يَاْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَآ﴾ şâhidlerin vechi lâyıkıle, ya'ni

tahammül ettikleri veçhile olduğu gibi şehadet etmelerine

﴿اَوْ يَخَافُوٓا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْۜ﴾ ve yahud yeminlerinden sonra

yeminler müddeilere reddolunmaktan, ya'ni bu suretle kendilerinin yalanları meydana çıkarak rüsvay

olmaktan korkmalarına akrebdir. -Tağlizı yeminde havfi Âhıret, reddi yeminde de havfi Dünya hikmeti şer'ıyyeleri vardır, Bu iki havfin içtimaı da şehadeti bihakkın eda etmeğe en ziyade saık olacak olan

sebebdir. Bunu böyle biliniz. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkunuz ﴿وَاسْمَعُواۜ﴾ ve- Allahın tavsıye ettiği ahkâmı -dinleyiniz, icabete ediniz.- Eğer ittika etmez

sh:»1838

ve dinlemezseniz fâsık olursunuz ﴿وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ۟﴾ Allah ise

fasıklar güruhunu doğru yola çıkarmaz.

﴿١٠٩﴾ يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ اُجِبْتُمْۜ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَاۜ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴿﴾

Meali Şerifi

O gün ki Allah bütün Resulleri toplayacak da "size ne cevab verildi?" buyuracak; "bizde ilim yok, sensin

allâmülguyûb sen" diyecekler 109

109. ﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ﴾ Bu «yevm» « اِتَّقُوا اللّٰهَ » daki lâfzai

celâlden bedeldir. Ya'ni Allahdan, Allahın o gününden ittika ediniz ki o gün Allah bütün Peygamberleri

cem'edecek de ﴿فَيَقُولُ مَاذَآ اُجِبْتُمْۜ﴾ ne gibi icabetle icabet olundunuz? Ne ile, hangi suretle karşılandınız, kabul edildiniz? diyecektir. Onlar da ne diyecekler bilir misin?

﴿قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَاۜ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ «yarab senin ilmine

nazaran bizim hiç ilmimiz yoktur. Muhakkak ki allâmülguyubsen ancak sensin.» -Ya'ni ümmetlerimizin zamirlerinde gizlediklerini, arkamızdan neler yaptıklarını ancak sen bilirsin, zâhirde bize göserdiklerini de sen bizden daha iyi bilirsin- diyecekler, böyle diyecekleri ilmi İlâhîde muhakkaktır. Yahud Dünyada böyle dediler, Âhırette de diyecekler. Şefaate cür'et etmek şöyle dursun temamen ilmi İlâhîye tefvizı emrile

zımnen bir nevi' şikâyet bile ettiler ve edecekler de « فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ » sirri

bütün

sh:»1839

dehşetiyle zâhir olacaktır. Hâsılı Allah o gün umumiyyetle Peygamberlere ümmetlerinin sureti icabetini soracak, onları onların aleyhinde şahid tutub intak edecek, onlar da temamen ilmi İlâhîye tefvız eyliyecekler, Allah da her Peygambere verdiği âyât-ü delâili ve bunlara karşı ümmetlerinin aldıkları vaz'ıyyeti berveçhi âtî birer birer ta'dad edecek hüsni icabette bulunmıyanları tevbıh eyliyecektir. İşte bu ma'nâyı ifade etmeye ve birer birer her Peygambere ve ümmetine karşı yapılacak ta'dad ve tevbıh suretini göstermek üzere Enbıya miyanında en ziyade ifrat-ü tefrıta ma'ruz olan Hazreti Isâ misal olarak şöyle tasvir olunuyor:

O gün, o dem ki:

﴿١١٠﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ
وَعَلٰى وَالِدَتِكَۢ اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ
وَكَهْلاًۚ وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَۚ وَاِذْ
تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِى فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا
بِاِذْنِى وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِىۚ وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى
بِاِذْنِىۚ وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِى اِسْرَٓائِيلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴿﴾

sh:»1840

﴿١١١﴾ وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّنَ اَنْ اٰمِنُوا بِى وَبِرَسُولِىۚ
قَالُوٓا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah buyurduğu vakıt: ya Isâ ibni Meryem sana ne validene olan ni'metimi düşün, hani seni ruhulkudüs ile müeyyed kıldım, nâsa kelâm söyleyordun hem beşikte hem yetişkin iken, ve hani sana kitabet, hikmet, Tevrat ve İncil öğrettim, ve hani benim iznimle çamurdan kuş biçimi gibi taslayordun, içine üfleyordun da benim iznimle bir kuş oluveriyordu, hem anadan doğma a'mayı ve abraşi benim iznimle iyi ediyordun, ve hani ölüleri benim iznimle hayata çıkarıyordun, ve hani senden Benî İsraîli def' etmiştim, o vakıt ki onlara o açık mu'cizeleri getirmiştin de içlerinden kâfirlik edenler şöyle demişti: bu ap açık bir sihırden başka bir şey değil 110 Ve hani bana ve Resulüme iyman edin diye Havariyyûne ilham etmiştim "iyman ettik, bizim şübhesiz müslimler olduğumuza şahid ol" demişlerdi 111

---

110. ﴿اِذْ قَالَ اللّٰهُ﴾ - Muktezayı zâhir istikbal sıgasiyle « اِذْ يَقُولُ » buyurulmak iken mazı sıgasiyle « قَالَ » buyurulmasında iki nükte vardır. Birisi meşhur olduğu üzere ileride bu: hıtabın vukuu muhakkak olduğundan dolayı âtî, vakı' suretinde tasvir edilmiştir. Netekim lisanımızda da «şöyle dediği zaman ne yaparsın?» Denildiği zaman istikbalden mazı ile ta'bir edilmiş olur ki» böyle diyeceği muhakkaktır, derse ne yaparsın? Demek

sh:»1841

olur. Biri de kelâmı İlâhînin ezelî olduğuna ve Allaha nisbet edilen fiillerde zamaniyyet melhuz olmadığına ve binaenaleyh o gün Âhıretteki bu hıtabın bir bidayeti kelâm değil ezelî olan kelâmı ilâhînin muhataba

zuhur ve tecelli ile teallûku olacağına tenbihtir. Ya'ni Allahın şöyle dediği günden ittika ediniz ki

ey ﴿يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ﴾

Meryemin oğlu Isâ benim sana ve validene olan ni'metimi hatırla:

﴿اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ o zamanki ni'metimi ki hani ben seni ruhulkudüs ile te'yid

ve takviye etmiş idim.»- Nesârâ iki vech ile ruhulkudüs ı'tikad ederler. Birisi Isânın Meryemden tevellüd ve tecessüdüne mebde' olan ruhulkudüs ki buna yalnız ruhulkudüs derler. Akıdei islâmda bu Cebrail aleyhisselâmdır. Biri de Âhır zamanda çıkacak olan ruhulkudüstür ki Nesârâ buna ruhulhakk olan ruhulkudüs derler. Bu bir Hatemülenbiya akıdesidir. Fakat Nesârâ bunun hakikati Muhammediyye olduğunu kabul etmemektedirler. Doğrusu ruhulkudüs zatı itibariyle birdir ki ulül'azm rusüli kirama nâzil olan Cebrail aleyhisselâmdır. Münzel ve müteallâkı ı'tibariyle de müteaddid isimlerle yad edilir. Meselâ daha ziyade hayatı tecerrüd ve ruhaniyyet yaşayan, Yehudun müftereyatından beri ve muhattar olan Hazreti Isâya nüzul ve tecellisi ı'tibariyle ruhulkudüs ve hayatı hakikat yaşayan Hazreti Muhammede nüzul ve tecellisi ı'tibariyle de ruhulhak, ruhulemin, nurı Muhammedî ve sureti umumiye de «ruhullah» dahi ta'bir

olunur. Binaenaleyh Hazreti Isâya « اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ » hıtabı evvelen ve bizzat

Cibril ile te'yidi ifade etmekle beraber arkasından yine Cibrilin nüzulü ve bi'seti Muhamediyye ile dahi

te'yidine bir işareti muhtevidir. Ve ma'na şu demek olur: Ya Isâ ibni Meryem, seni ruhulkudüs ile, senden

sonra Muhammed

sh:»1842

de ruhulhak ve ruhulemîn olarak tecelli eden Cibrih ile te'yid eyledim, isimden mutahhar kavî bir hayatı

ruhiyeye mazhar ve ıhyayı din eden müessir bir kelâm ile takviye ettim

﴿تُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلاً﴾ sen hem beşikte tıfıl ve hem yetişmiş recül

iken nâsa tekellüm ediyordun « اِنِّى عَبْدُ اللّٰهِ اٰتَانِىَ الْكِتَابَ الخ » diyordun

﴿وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ﴾ ve o

zamanki ni'metimi ki hani sana kitabet, hikmet, Tevrat, İncil öğretmiştim

﴿وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani sen

çamurdan kuş sureti gibi bir şey halkediyordun ve bunu kendi zatî olan kudretinle değil ﴿بِاِذْنِى﴾

benim iznimle, irademle halkdiyordun, ediyordun da ﴿فَتَنْفُخُ فِيهَا﴾ içine üfliyordun

﴿فَتَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِى﴾ o suret de benim iznimle bir kuş oluyordu

﴿وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِى﴾ ve yine benim iznimle körü ve abraşı iyi

ediyordun ﴿وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنٖى﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani ölüleri yine

benim iznimle diriltib kabirlerinden çıkarıyordun

﴿وَاِذْ كَفَفْتُ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ عَنْكَ﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani senden Beni

İsraili edf' etmiş, seni katletmek isteyen Yehudîlerin elinden kurtarmış idim

﴿اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ o vakit ki sen onlara bervechi bâlâ beyyinat ile gelmiş idin de

﴿فَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبٖينٌ﴾ o Beni İsrailin

kâfir olanları bu açık bir sihirden başka bir şey değil demiş idiler.»- Ya Isâ, sen bu nı'metlere mazhar oldun ve bu beyyinata karşı böyle bir küfr
sh:»1843
ile karşılandın, bundan başka 111.

﴿وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ اَنْ اٰمِنُوا بٖى وَبِرَسُولٖى﴾ o zamanki

ni'metimi de hatırla ki hani ben Havariyyuna «bana ve Resulüme iyman ediniz» diye vahiy göndermiştim, ya'ni sana ve sair Enbiyaya vahyettiğim kitablar ile emreylemiştim -yahud kalblerine böyle ilham etmiş idim,

onlar da ﴿قَالُٓوا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ﴾ iyman ettik ve şahid ol biz hiç

şüphesiz müslimiz ya'ni iymanımızda muhlisız dediler.- Evvelki kâfirlere mukabil bir kısım da seni ve Allahın emrini böyle bir iyman-ü islâm ve ıhlasa ışhad sözile karşıladılar. İşte ey mü'minler Allahın Isâya böyle dediği ve böyle bir bir ni'metlerini ta'dad ederek kâfirleri tevbıh ve mü'minleri tasdik-u tehyic ettiği ve bütün Peygamberlere ve ümmetlerine yaptıklarını böyle birer birer haber vereceği günden korkun ve korunun.

Dikkat etmek lâzım gelir ki bu âyetler Hazreti Isâya hıtaben değil, Âhırette ona olacak hıtabı hikâyeten

ümmeti Muhammede hıtabdır. Çünkü « اِتَّقُوا اللّٰهَ » emrine merbuttur. Havariyyunun islâmlarına

işhad ettikleri bu noktada onların da hallerini tasvir ve yad için şahidi alelküll olan Resulullaha telvini hıtab

ve hıtabı âmmı andırır bir lehcei beyan ve iltifat ile buyuruluyor ki:

Ya Muhammed, sen burada şunu hatırla ve hatırlat:

﴿١١٢﴾ اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عٖيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطٖيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَٓائِدَةً مِنَ السَّمَٓاءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿﴾

sh:»1844

﴿١١٣﴾ قَالُوا نُرٖيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ

قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَٓا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَٓائِدَةً مِنَ السَّمَٓاءِ
تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَۚ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ اللّٰهُ اِنّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ
مِنْكُمْ فَاِنّٓى اُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَٓا اُعَذِّبُهُٓ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir vakıt de o Havariyyun: yâ Isâ ibni meryem: Rabbin bize Semadan bir mâide indirilebilir mi? demişlerdi, "Allahdan korkun mü'minseniz" ddi 112 Biz dediler: İstiyoruz ki ondan yiyelim kalblerimiz itmi'nan bulsun da senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona şehadet edenlerden olalım 113 Isâ ibni Meryem şöyle yalvardı: Ya Allah! ey bizim yegâne rabbımız! bize Semadan bir mâide indir ki bizim için hem evvelimiz, hem ahırımız için bir bayram ve kudretinden bir nişane ola ve bizleri merzuk eyle ki sen hayrurrazikînsin 114 Allah buyurdu ki ben onu sizlere elbette indiririm fakat ondan sonra içinizden her kim nankörlük ederse artık oun âlemînden hiç birine yapmıyacağım bir azab ile ta'zib ederim 115-

____

112. ﴿اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ﴾ O vaktı ki Havariyyun

ya

sh:»1845

Isâ ibni Meryem dediler

﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَٓائِدَةً مِنَ السَّمَٓاءِ﴾ rabbin

bizim üzerimize semâdan bir maide indirebilir mi?- Bu ta'bir zahirine nazaran kudreti İlâhiyyede bir şübhedir. Bu da Havariyyunun hakıkaten ıhlâs ile iyman etmemiş olduklarını ifade eder. O halde ya o

zaman iymanları daha tahkık ve ma'rifet üzere değil idi ve yahud « هَلْ يَسْتَطِيعُ » den ma'nâyı

murad başkadır, Netekim ba'zı müfessirîn demişlerdir ki burada istitaaden murad muktezayı kudret değil, muktezayı hıkmet ve irade olan istitaattir. Ya'ni Semadan bize bir mâide indirmek rabbının hıkmet ve iradesine muvafık olabilir mi demektir. Süddî gibi diğer ba'zı müfessirîn ise isticabe ve icabet gibi «

يَسْتَطِيعُ » nün « يُطِيعُ » ma'nâsına geldiği, ya'ni Semâdan bir maide indirmek talebine rabbın

muvafakat eder mi, hâsılı istersen indirir mi? Demek olduğunu söylemişlerdir. Kisâî kıraetinde «

هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ » okunur ki «Semadan bize mâide indirmesini rabbinden isteyebilir misin?»

demek olur. Bu surette evvelki mahzur varid olmaz. Maamafih her ne olursa olsun bu sualde bir harika, bir mu'cize talebi vardır. Halbuki mu'cizat gaye değil, delâildir. Mü'min ise medlûle iyman etmiştir. Bunun için mu'cize talebi şıârı küfürdür. Kudreti hakkı imtihan sevdasıdır. Bir de harika ve mu'cize talebinde ısrar onu umumî bir âdet ve tabiat gibi muttarid farz etmektir. Bu ise bir tenakuzdur. Binaenaleyh mü'minin mu'cize talebinde ısrarı asla caiz olmayacağı gibi mu'cize taleb ediyor gibi görünmesi bile iymanında bir şüpheyi iyma edeceği cihetle sui edebdir.

İşte bu gibi hikmetlere binaen ﴿قَالَ﴾ Isâ dedi ki

﴿اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer siz hakıkaten mü'min iseniz Allahdan

korkunuz. Böyle bir talebde bulunmayınız.- Ya'ni Allahın kudretinde ve benim sıhhati nübüvvetimde şübheyi
sh:»1846
iyma edecek ve sizi iyman ve ıhlas iddianızde şübheli gösterecek söz sarf etmeyiniz diye tahzir etti ki bu tahzir ve ihtarda ne büyük bir nezahet ve ne büyük bir terbiye münderic bulunduğunu iyi düşünmeli.

113. ﴿قَالُوا﴾ Havariyyûn makamı i'tizarda maksadlarını ve ıhlaslarını beyan ile

﴿نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا

وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾ dediler, bu beyan üzerine 114.

﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Isâ ibni Meryem -bunların maksadlarındaki meşru'iyyeti görerek bu arzudan vaz geçemiyeceklerini anlayıb kemalile ilzamı huccet murad ederek- Allaha niyaz edib şöyle

dedi ﴿اللّٰهُمَّ رَبَّنَٓا﴾ ey rabbimiz olan Allah celle celâlüh

﴿اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَٓائِدَةً مِنَ السَّمَٓاءِ﴾ bize Semadan «yüksekten» bir mâide indir, öyle

bir mâide ki ﴿تَكُونُ لَنَا عِيداً لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا﴾ o -ya'ni onun indiği gün- bize,

bizim evvelimize âhirimize -mütekaddimînimize müteahhirînimize- Bayram ﴿وَاٰيَةً مِنْكَ﴾ ve sen bir âyet -senin kemali kudretine ve benim sıhhati nübüvvetime delâlet eden bir alâmet- olsun. Bize böyle

bir mâide indir. ﴿وَارْزُقْنَا﴾ ve ondan bizi merzuk et ﴿وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ki rızk verenlerin en hayırlısı sensin.» -Çünkü Allah rızkın hem hâlikı, hem de bilâ garaz mu'tısıdır. Ne kadar şayanı dikkattir ki Havariyyûn mâideyi taleb ve maksadlarını zikr ederken ekli takdim ve diğer makasıdı diniyyei ruhaniyyeyi te'hır etmişlerdi. Halbuki Hazreti Isâ makasıdı diniyyeyi
sh:»1847
takdim ve maksadı ekli hem te'hır hem de rızk olmakla ifade etmiş ve sonra rızkda kalmayıb rezzaka intikal ve ona ta'zım ve senâ ile arzı şükran da eylemiştir. Bunlar mülâhaza edilince ruhların derecatındaki meratıb ne büyük bir fark ile tezahür ediyor.

Bu dua ve niyaza karşı 115. ﴿قَالَ اللّٰهُ﴾ Allah tealâ ﴿اِنّ۪ى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ﴾

muhakkak ben onu size indiririm, bir çok kerreler indiririm bu kolay, fakat

﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ﴾ bundan sonra da sizden her kim küfrederse

buyurdu.

İmdi bu mâide indimi inmedimi? Bu babda müfessirîn beyninde üç rivayet vardır:

1- Cumhurun rivyaetine göre iki gamame arasında kırmızı bir sofra indi, inerken bakıyorlardı, geldi ta önlerine düştü, bunun üzerine Isâ aleyhisselâm ağladı «ilâhî, beni şakirînden kıl, ilâhî, bunu bir rahmet kıl, bir müsle ve ukubet kılma» diye dua etti, kalktı abdest alıb namaz kıldı, yine ağladı, sonra örtüsünü açdı ve «بِسْمِ اللّٰهِ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» dedi, ne baksınlar, kızarmış, pulsuz ve kılçıksız yağ akıyor bir balık, baş tarafında tuz, kuyruk tarafında sirke ve etrafında pırasadan maada envaı sebze ve beş yufkai birinde zeytun, ikincisinde bal, üçüncüsünde tereyağı, dördüncüsünde peynik, beşincisinde pastırma. Şem'un yaruhallah, dedi bu Dünya taamındanmı ahıret taamındanmı? O da «ikisinden de değil, ve lâkin Allah tealânın kudretiyle ıhtıra' ettiği bir şey, niyaz ettiğiniz şeyi yeyiniz ve şükr
sh:»1848
ediniz ki Allah size tevali ettirir ve daha fazl-ü kereminden tezyid de eyler» dedi, yaruhallah, bu mu'cizeden bize bir mu'cize daha göstersen? dediler, binaenaleyh «ey balık biiznillâh diril» dedi, balık da teprendi. Sonra, «dön evvelki haline» dedi, döndü yine kebab oldu, ba'dehu mâide uçtu, sonra da ısyan edenler oldu, Maymun ve Hınzıra mesholundular, indiği gün bir pazar günü imiş, Nesârâ o günü bayram ittihaz etmişler.

2- Diğer bir rivayete göre mâide kırk gün, gün aşırı iniyordu, fukara, agniya, zuafa, sıgar-ü kibar toplânıp yiyorlardı. Fey'i zeval dönünce uçar giderdi ve arkasından gölgesinde bakarlardı bundan hangi bir fakır yediyse müddeti ömründe zengin olmuş ve hangi bir hasta yediyse şifa bulmuş ve bir daha hastalanmamış idi. Sonra Allah tealâ «Mâidemi agniyaya ve sağlamlara değil, fukaraya ve hastalara tahsıs et» diye vahy etti bunun üzerine nâs ıztırab ve ihtilâle düştü ve binaenaleyh seksen üç kişi mesholundu.

3- Bir de denilmiştir ki: Allah inzalini o şart ile va'd edince istigfar ettiler «böyle bir tehlükeyi arzu etmeyiz» dediler, binaenaleyh nâzil olmadı. اهـ

Kazî beyzavî bu üç rivayeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: «Mücahidden: bu bir meseldir ki Allah tealâ bunu mu'cizat talebinde ısrar edenler için darb buyurmuştur.» diye menkuldür. Ba'zı sofiyyeden de «burada mâide hakaikı meâriften ibarettir. Çünkü at'ıme gıdâi beden olduğu gibi hakaikı maârif de gıdai ruhtur.» diye menkuldür. Bu hal şöyle mülâhaza olunabilir ki bunlar henüz vukufuna müsteid bulunmadıkları bir takım hakaika rağbet etmişler, Isâ aleyhisselâm da «Eğer siz iymanı tahsıl ettinizse tekvayı isti'mal ediniz ki bunlara muttali' olabilesiniz» demiş, onlar ise sualden vazgeçmemişler, ilhah eylemişler, ısrarlarından dolayı o da istemiş
sh:»1849
Allah tealâ bunun inzali kolay olduğunu ve lâkin akıbeti muhataralı ve korkunc bulunduğunu anlatmıştır. Zira salike makamından daha yüksek bir makam münkeşif olduğu zaman ona tahammül edememesi ve binaenaleyh istıkrar bulamayıb bu yüzden dalâli baide düşmesi ihtimali pek melhuzdur.» اهـ Şihabın dediği gibi Kazı Beyzavînin bu tezyilini âyetin bir tefsiri olmak üzere değil, bir ma'nâyı işarî olmak üzere kaydetmelidir. Bununla bu kıssanın Resulullaha ve mü'minlere hikmeti tezkiri de tavzıh edilmiş oluyor. Demek ki mâidei Isâ, mâidei islâm için bir misali ıbret olmaktan daha ziyade bir meseli ıbrettir. Küfrün ve küfranı ni'metin azabı yalnız âhırette değil, Dünyada da büyüktür. Ni'met ne kadar büyük, ne kadar harikulade ise küfr-ü küfranın azabı da o nisbette bîmisal ve o ni'metin zevali de o nisbette elîm olur. «اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًاۜ» buyurulduğu gün ehli islâma ihsan edilmiş bulunan mâidenin gerek tayyibatı ve gerek sureti ihsanı i'tibariyle mâidei Isâdan ne kadar büyük bir devlet olduğunu düşünmeli de buna karşı küfr-ü küfranın nasıl bir azaba müstehak olacağını anlamalıdır.

Bu suretle sûrei «Mâide» mazmununun bir lübbi demek olan bu tezkir yapıldıktan sonra yine tezkiri Âhırete devam ile yukarıdaki «اِذْ قَالَ اللّٰهُ» kıssasına atfen ve «وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُواۜ» emri tahtinde mü'minlere hıtaben şöyle buyuruluyor:

﴿١١٦﴾ وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ
اتَّخِذُونى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ
لى اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لى بِحَقٍّۜ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُۜ تَعْلَمُ
مَا فى نَفْسى وَلَٓا اَعْلَمُ مَا فى نَفْسِكَۜ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ
الْغُيُوبِ﴿﴾

sh:»1850

﴿١١٧﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَٓا اَمَرْتَنى بِهٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبّى
وَرَبَّكُمْۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهيدًا مَا دُمْتُ فيهِمْۚ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنى كُنْتَ
اَنْتَ الرَّقيبَ عَلَيْهِمْۜ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهيدٌ ﴿١١٨﴾ اِنْ
تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَۚ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزيزُ
الْحَكيمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem Allah buyurduğu vakit: Ey Meryemin oğlu Isâ! Sen mi dedin o insanlara; "beni ve anamı Allahın yanında iki ilâh edinin" diye? hâşâ, der: münezzeh sübhansın yarab! Benim için hakk olmıyan bir sözü söylemekliğim bana yakışmaz, eğer söyledimse elbette ma'lûmundur, sen benim nefsimdekini bilirsin: ben ise senin zatindekini bilmem, şüphesiz ki sen "allâmülguyub" sun 116 sen bana ne emrettinse ben onlara ancak onu söyledim: hep rabbim ve rabbiniz Allaha kulluk edin dedim ve içlerinde bulunduğum müddetce üzerlerinde şâhid idim, vaktâki beni içlerinden aldın üzerlerinde murâkıb ancak sen kaldın ve zaten sen her şey'e şahidsin 117 eğer onlara azab edersen şüphe yok ki senin kullarındırlar ve eğer kendilerine mağfiret kılarsan yine şübhe yok ki sen o azîz, hakîmsin 118

---

sh:»1851

116.

o ﴿ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ﴾

nâsa «beni ve anamı Allahdan başka iki ilâh ittihaz edin» diye sen mi söyledin?.»- Bunun ne müthiş bir hıtabı tavbıh olduğunu düşünmeli ve Hazreti Isânın makamı ülûhiyyete karşı nasıl bir mevkıi acz-ü ubudiyyette bulunduğunu anlamalıdır. Şüphe yok ki bu tevbihın asıl hedefi şimdi tebeyyün edeceği üzere bizzat Hazreti Isâ değil, onu ma'bud ittihaz eden erbabı teslistir. Fakat onların Hazreti Isâya ta'zîm namına gulüvvettikleri küfrün ona huzurı ilâhîde nasıl bir mes'uliyyet tevcih etmiş olduğunu ve binaenaleyh o kâfirlerin nezdi hakta nasıl bir mevkı'i tevbıh-u ıkabda bulunduklarını tasavvur etmelidir. Bu âyetten anlaşılıyor ki Allahdan başka Isâyı ilâh ittihaz edenler bulunduğu gibi anası Hazreti Meryemi de ilâh ittihaz edenler varmış. Acaba bunlar kimlerdir? âyet bu ciheti tasrıh etmemiştir. Maamafih zâhir ki bu da olsa olsa Isevîler miyanında bulunacaktır. Gerçi Nesârâ tarafından mezheblerince Hazreti Meryemin teslise idhal edilmediği ve binaenaleyh ona oğlu Isâ gibi ilâh denmediği dermiyan edilerek bu âyette ı'tiraz olunmak istenilmiştir. Lâkin evvelâ İbni Hazmin Fisalinde zikrettiği veçhile Nesârâdan «berberaniyye» fırkası var idi

ki bunlar Isaya da anasına da ilâh diyorlardı. Bu mezheb bilahare munkarız olmuş kalmamıştır. Demek ki bunlar teslisi eb, üm, ibin diye sayıyorlardı ve avamın nazarında teslisin vechi zâhiri de budur. Saniyen teslisi Nesârâ ittihad değilse hulûl akıdesinden münfek değildir. Isâda bir tabiati lâhût veya Isânın bir cüzünü lâhût farz ederek onu bir ilâhı ekmel ittihaz edenler Meryeminde esnayı hamilde o cüz'i lâhuti hâmil ve binaenaleyh bir ilâh olduğu akıdesinden bizzarure halî değildirler ve sonra kiliselerinde ve hanelerinde Hazreti Isâ gibi Hazreti Meryemin dahi tasvirlerine karşı vaziyyetleri vaz'ı teabbüdden başka bir şey değildir. Bu ı'tibar ile âyetin
sh:»1852
mazmunu yalnız berberanîlere değil, diğerlerine de şamildir. Salisen böyle bir i'tiraz âyetin mazmunundaki hıtabı tevbıh ve mes'uliyyetin dehşetini tasavvur etmemek ve hisaba almamaktan münbaistir. Zira tevbihın asıl şiddeti Isânın ilâh ittihaz edilmesi noktasında toplanmaktadır. Çünkü hıtabı mes'uliyyet «ya Isâ ibni Meryem» diye doğrudan doğru ona tevcih olunmuştur. Buna karşı Hazreti Isânın «ya rabbi anamı demedim amma beni dedim» diyebileceğini farzetmek ve binaenaleyh Isâya ilâh demekte ısrar ettikleri halde anasına ilâh dememekle bu dehşetli mesuliyyetin ıkabını tahfif edecekleri zu'munda bulunmak ne büyük dalâlet olduğunu ıhtara bile hacet yoktur. Ve işte bu küfürlerdir ki Hazreti Isâyı huzurı ilâhîde böyle müdhiş bir mevkıi mes'uliyyette bulundurmuştur. Isâ bu mes'uliyeti kabul eder zannetmesinler, o bu suale cevaben ne dedi ve ne diyecek bilir misiniz?

﴿قَالَ﴾ Isâ muhakkak diyecek ki ﴿سُبْحَانَكَ﴾ seni sana lâyık nezahet ile tenzih ederim, nezaheti sübhaniyyeye iltica eder ve öyle nâhak ve nâvera bir sözden arzı beraet eylerim, hâşâ ya râbbi!.

﴿مَا يَكُونُ لِي اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ﴾ bana hak ve lâyık olmıyan sözü söylemem bana reva olmaz buna ilmini işhad ederim ﴿اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ﴾ eğer ben onu söylemiş olsa idim ﴿فَقَدْ عَلِمْتَهُ﴾ elbette sen bilirdin, çünkü sen benim dışım, izhar-ü ı'lân eylediklerim şöyle dursun ﴿تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي﴾ nefsimde gizlediğim, gönlümden geçirdiğim şeyleri bilirsin ﴿وَلَٓا اَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ﴾ ben ise senin nefsindekini, ilminde gizlediğin ma'lûmatı bilmem. -Binaenaleyh söylemediğimi bildiğin halde bana bu suali sormaktaki
sh:»1853
hıkmeti sübaniyyeni de bilmem ﴿اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ çünkü bütün gaybları tamamiyle bilen «allâmülguyub» sen ancak sensin.» -Tenzihatı kâmile ve ta'zımatı bâliga ile Isâ o müdhiş suale karşı böyle rakık bir ebedi ubudiyyet içinde delâleten nef'yile müekked ve müberhen bir surette cevab verdikten sonra o isnadı sarahaten nefyederek diyecek ki 117. ﴿مَا قُلْتُ لَهُمْ﴾ ben onlara başkâ bir şey söylemedim ﴿اِلَّا مَٓا اَمَرْتَنِي بِهٓ﴾ Ancak beni me'mur ettiğin emrini söyledim ﴿اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ﴾ ya'ni hem benim hem sizin rabbınız olan Allaha ıbadet ediniz, ancak onu ma'bud tanıyınız dedim [sûrei Âli Imrana bak].

﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ﴾ içlerinde bulunduğum müddetçe de üzerlerine şâhid oldum. Binaenaleyh bu müddet zarfında leh veya aleylerinde icabet ve ademi icabetlerine

şehadet edebilirim ﴿فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى﴾ fakat vaktâ ki sen beni vefat ettirdin, içlerinden aldın,

kaldırdın « اِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ اِلَىَّ » va'dini incaz eyledin, o andan i'tibaren

﴿كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ﴾ üzerlerine mürakıb, gözcü ancak sen oldun

﴿وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ ve sen her şeye şahidsin, önüne de şahid sonuna da

şahidsin. Şimdi 118. ﴿اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ﴾ eğer onlar kulların, memlûklerin,

milk senin, hak senin adil senindir.

﴿وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve eğer mağfiret edersen

şüphe yok ki sen azîz-ü hakîmsin ve aziz-ü hakîm ancak sensin»- Binaenaleyh ne ta'zibinde

sh:»1854

bir haksızlık ne mağfiretinde bir izzetsizlik bir isabetsizlik tasavvur olunabilir. Ne istersen yaparsın, ne yaparsan aynı hıkmet ve savab olur. Izzeti kibriya. Senin; hıkmeti bâliga senindir. Ne hukmüne müdahale olunabilir, ne de hikmetine ı'tiraz edilebilir. Her korkunnu mercii sen, her ümidin merci'i yine sensin, hâsılı ülûhiyyet ve hâkimiyyet ancak senindir. İlâhi yegâne ancak sensin.»- İşte ey mü'minler Isânın huzurı ilâhîde kemali teslimiyyet ve sıdk-u ıhlâs ile böyle dediği ve bütün Peygamberlerin de bu minval üzere ılim ve hukmi İlâhîye tefvizı emreylediği o yevmi cemi' ve sualden korkunuz ve o yevmi dinin mâliki müstekılli olan Allaha havf ile ittika ediniz ve Allahın emirlerini dinleyiniz.

Fakat bu ıhtarat üzerine: Mademki Allah tealâ herkese karşı böyle ta'zib ve mağfirete alel'ıtlak kadirdir. Ve bundan onu men'edecek hiç bir kuvvet, hiç bir huküm de mutasavver değildir. O halde kâfirlere mağfireti, mü'minlere ta'zibi de mümkin demektir. Ve o halde Allahtan korkub korkmamanın, emrini dinleyib dinlememenin hukmü müsavi olmaz mı? Dünyada emsali görülegeldiği gibi Allah o gün de kâfirleri mütena'im, mü'minleri müteellim kılarsa ve meselâ sıdkıle arzı ubudiyyet eden Isayı ta'zib edib de ona ilâh diyen kâfirlere mağfiret edecek olursa bu tezkirattan ne menfaat hasıl olacak? Diye bir tevehhüm hatıra gelebilir. Binaenaleyh Allah tealânın kudreti mutlakasiyle beraber ahlâkı İlâhînin hıkmetini isbat ve vücub alallah olmamakla beraber vücub anillâhın sübutunu beyan ile böyle bir tevehhümü def' ve o müdhiş suâl karşısında Hazreti Isâ da ve sair zümrei Enbiya ve sıddıkînde hasıl olan heyecanı haşyeti izale için ıhbarı tenfiz suretinde bir va'd veya va'di tenfiz suretinde bir inşa olmak üzere şu hukmi İlâhî tebliğ olunuyor ki:

sh:»1855

﴿١١٩﴾ قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ
جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۜ رَضِىَ اللّٰهُ
عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢٠﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّۜ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah buyurur ki: bu, işte sadıklara sadakatlerinin faide vereceği gündür, onlara altından ırmaklar akar cennetler var ebediyyen içlerinde kalmak üzere onlar, Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allahdan razı, işte o fevzı azîm bu 119 Allahındır bütün o Göklerin ve Yerin ve bunlarda ne varsa hepsinin mülkü, ve o her şey'e kadir, daima kadirdir 120

____

119. ﴿قَالَ اللّٰهُ﴾ o âzîz ve hakîm ve hâkimi mutlak olan Allah tealâ muhakkak buyuracak ki ﴿هٰذَا﴾ işte bu korkunç gün ﴿يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْۜ﴾ sadıklara sadakatlerinin menfaat vereceği gündür. -Nafi' kıraetinde nasb ile « يَوْمَ » okunduğuna göre- Allah buyurdu ki bu sual ve cevab sadıklara sadakatlerinin menfaat vereceği gündedir. O gün vakı' olacaktır. Dünyada ahidlerinde duran, akıdlerini ıhlas ile iyfa eden sadıklara Allah öyle va'd-ü tebşir eder ki onların sıdk-u ıhlasları yevmi din olan o korkunç yevmi cem'-ü sualde her halde kendilerine nafi' olacak,
sh:»1856
hem Dünyadaki gibi hümum-ü gumum ile karışık bir menfaat değil, her türlü havf-ü hüzünden âzâde bir nef' ile nâfi' olacaktır. ﴿لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾ altlarında ırmaklar akan Cennetler onlarındır. ﴿خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۜ﴾ o sadıklar orada ebeden muhalled olarak kalacaklar ﴿رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ﴾ Allah onlardan rızayı ezelîsile razı olub rıdvanına erdirmiş ﴿وَرَضُوا عَنْهُۜ﴾ onlar da Dünyada Allahtan razı olmuş, mahza rızayı ilâhî uğurunda koşmuş oldukları gibi bu gün temamen zevkı rıdvana irmiş bulunacaklar, hem razıy hem marzıy kalacaklardır. ﴿ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ işte fezvi azîm bundan. Bu rıdvandan ibarettir: Bütün gönüllerin aradıkları zevkı vısalin en büyüğü bu rıdvandır. İlel'ebed rızayı ilâhî ile rızayı abdin içtimaı demek olan bu rıdvanın fevkıında ne bir murad tasavvur olunabilir ne de bir zevk. Ve bu fevzi azîm masivallahın değil ancak 120.

﴿وَ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّۜ﴾ o bütün Semâvât-ü Arz ve muhteveyatı mülk-ü saltanatı ancak Allahındır. Bununla beraber ﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ﴾ o Allah her şey'e de kemali kudretle kadirdir.» - Bütün bu

âlemde ve eczai âlemde dilediği gibi icrayı tasarruf ve saltanata kadir olduğu gibi daha başka âlemler yapmağa dahi kadirdir. Bunun için Allahın madununda her hangi bir şey'in ve her hangi bir kimsenin rızasına nailiyyetin hukmü yoktur. O bu gün zevk ise yarın elemdir. Müebbeden nafi' olacak olan sıdk-u ıhlas ancak allaha olan sıdk-u ıhlastır. Binaenaleyh ey mü'minler, Yehud ve Nesârâ gibi misaklarınızı nakz etmeyiniz, mahza Allah rızası için akıdlerinizi iyfa ile sıdk-u
sh:»1857
ıhlasınızı isbat ediniz de bu fevzi azîme ve bu rıdavani ilâhîye iriniz, asıl mâidei ilâhiyye bu, asıl bayram işte o gündür ve hiç şüphe yok ki Allah her şey'e kadir olduğu gbii buna da kadirdir.

Şimdi sûrei « مـاءده » bununla hıtam buluyor ve bunu « اَلْـحَمْدُ لِلّٰهِ » şükranile sûrei « انـعام » ta'kıb ediyor.

sh:»1861

ENÂM

٦ ﴿ سُورَةُ الْاَنْعَامِ

Bu sûrei « انعام » Mekkîdir. Ancak altı veya üç âyeti müstesna. İbni Abbas radıyallahüanh demiştir ki bu sûre Mekkîdir cümlesi birden bir gecede nâzil olmuş ve yetmiş bin Melek teşyı etmiştir. Resuli ekrem sallâllahüaleyhi vesellem kâtiblerin hepsini çağırdı ve cümlesini o gece yazdılar. Ancak altı âyet müstesnadır ki bunlar da « ﴿قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ﴾ ، ﴿وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ﴾ ، ﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى﴾ ﴿وَلَوْ تَرٰى اِذِ الظَّالِمُونَ﴾ ، ﴿وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ﴾ ، ﴿وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ﴾ » âyetleridir. Müşarün'ileyhten ve Mücahid ve Kelbîden diğer bir rivayette ancak « قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ » ilâ « لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ » üç âyet Medinede nâzil olmuştur. Katâde ancak « ﴿وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ﴾ ، ﴿وَهُوَ الَّذٖى اَنْشَاَكُمْ﴾ » âyetleri, Kisaî de ancak iki âyet « قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ » ile mürtebıtı Medinede nâzil oldu demişlerdir. Bir de « قُلْ لَٓا اَجِدُ » âyetinin Mekkede Arefe günü nâzil olduğu zikr edilmiştir. Hazreti

Enes Radıyallahü anhten rivayet olunduğuna göre «Resulullah şöyle buyurmuştur ki: «Kur'anda sûrei «En'am» ın gayri bir Sûre bana cümleten nâzil olmadı ve Şeytanlar bu Sûre için toplandıkları kadar hiç bir Sûre için toplanmamışlardı. Bu Sûre bana Cibril ile maiyyetinde elli bin Melek olduğu halde gönderildi,

sh:»1862

bunu kuşatmışlar, bir düğün debdebesiyle getirdiler, havuza su kor gibi sadrimde kararlaştırdılar. Allah tealâ bununla beni ve sizi öyle i'zaz etti ki artık bundan sonra ilel'ebed izlâl etmez. Bunda müşriklerin bütün huccetlerinin ibtali ve Allahın hulfü nâkabil bir va'di vardır.». Muhammed ibni Münkedirden dahi merviydir ki sûrei «En'am» nâzil olduğu zaman Resulullah tesbih etmiş ve bu Sûreyi ufuku seddedecek kadar Melâike teşyi' etti buyurmuştur.

Âyetleri - Yüz altmış beştir. Kûfî.

Kelimatı - Üç bin elli iki
Hurufu - On iki bin iki yüz kırk

Fasılası - ﴿لَمْ نَظَرْ﴾ ﴿ل ، م ، ن ، ظ ، ر﴾

İsimleri - «Sûretül'en'am», «Sûretülhucce», çünkü En'am mükerrer surette zikredilmiştir. Esası da hucceti nübüvveti tezkirdir. « ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ﴾ ﴿فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ﴾ »

Bu Sûrede tevhıd, adl, nübüvvet, mead delilleri ve ehli butlân ve ilhadın mezheblerini ibtal ve sûrei «Mâide» de geçen En'amın hıll-ü hurmetine müteallık tafsılât vardır. Binaenaleyh sûrei «Mâide» yi sûrei «En'am» ın ta'kıb etmesi de pek ma'nidardır. Sûrei «Maide» « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُمْ » mazmununu muhtevi olmak ve nüzulde muahhar bulunmak i'tibariyle bir gayei kemali ıhtiva ediyordu. Sûrei «En'am» ise evvel emirde bu tekemmülün seyri inkişafını muhtevidir. Bunun için mâideye mütekaddim olan bu inkişafın tertibi Kur'anda onu ta'kıb etmesi de « وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتى » den sonra abdest ve teyemmüm âyetinin « وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ » fıkrasında beyan olunan hıkmeti tazammun eder. Ve bundan anlaşılır ki Kur'anda sûrei «En'am» dan i'tibaren sûrei Fatihanın ikinci bir devrei inkişaf ve tafsıline başlanmaktadır. Bu suretle «Mâide» nin hıtamında hamd-ü şükranı telkın ederek başlayan sûrei «En'am»

sh:»1863

Fatihanın « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمينَ » mebdeini bir sureti mahsusada bast-u tavzıh ile iptida etmiş ve bu veçhile her nihayet bir bidayetin medhali olduğunu göstermiştir. Buna binaen Semavat-ü Arz saltanatı kendisinin mülkü olan « وَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَديرٌ » bulunan Allah tealâya sıdk-u ıhlâs ile şu suretle hamd-ü senâ ve arzı ta'zımat etmeliyiz:

بِسْــــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيـــــــــمِ

﴿١﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ
الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿٢﴾ هُوَ
الَّذى خَلَقَكُمْ مِنْ طينٍ ثُمَّ قَضٰى اَجَلاً وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ
اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٣﴾ وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِ يَعْلَمُ
سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٤﴾ وَمَا تَاْتيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ
مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا
بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَسَوْفَ يَاْتيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِه
يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ
مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَاَرْسَلْنَا السَّمَٓاءَ عَلَيْهِمْ

مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ
وَاَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرٖينَ

sh:»1864

﴿٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فٖى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدٖيهِمْ
لَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبٖينٌ ﴿٨﴾ وَقَالُوا لَوْلَٓا
اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِىَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَايُنْظَرُونَ
﴿٩﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا
يَلْبِسُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذٖينَ
سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١١﴾ قُلْ سٖيرُوا فِى
الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبٖينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Hamd o Allahın hakkıdır ki Gökleri ve yeri yarattı zulmetleri ve nuru yaptı, sonra da Hakkı tanımayanlar bunları kendilerini yaratana denk tutuyorlar 1 O, o hâlıktır ki sizi bir çamurdan yarattı, sonra bir eceli bitirdi bir ecel de nezdinde müsemmâ, sonra da siz daha şübhe ediyorsunuz 2 Halbuki o Göklerde de Allah yerde de, sizin içinizi de bilir, dışınızı da, daha ne kesbedeceksiniz onu da bilir 3 Böyle iken onlara ondan yüz çevirmiş olmasınlar 4 İşte en belli hak geldiği zaman da kendilerine yalan dediler, fakat yakında onlara ne ile istihza etmekte olduklarının haberleri gelecek 5 Görmediler mi önlerinde kaç karın helâk ettik, bu yerde onlara size

sh:»1865

vermediklerimizi vermiştik ve üzerlerine Semayı bol bol salıvermiştik, ırmakları ayaklarının altından akar bir hale getirmiştik, öyle iken onları günahlarıyle helâk ettik de arkalarından yeni bir karın olarak başkalarına neş'et verdik 6 Sana kâğıt üzerinde yazılmış olarak bir kitab indirseydik de onu elleriyle yoklasaydılar her halde o küfürlerinde ınad edenler yine diyeceklerdi ki "bu: ap açık bir sihirden başka bir şey değil" 7 Bir de "şunun üzerinde bir Melek indirilse de görsek a" diyorlar eğer öyle bir Melek indirse idik her halde iş bitirilmiş olur, kendilerine bir ân bile göz açtırılmazdı 8 Kendisini bir Melek kılaydık yine onu bir er kılacaktık ve düşmekte bulundukları şübheye onları yine düşürecektik 9 Kasem olsun ki (ya Muhammed) senden evvel gönderilen Peygamberlerle de eğlenildi, fakat o eğlenildikleri hak, o masharalığı edenleri çebçevre kuşatıverdi 10 De ki: yer yüzünde dolaşın da bakın o Peygâmberlere yalancı diyenlerin akıbeti nasıl olmuş?" 11

1. ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ hamd hep Allaha

﴿الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ﴾ Ki başların üstündeki Semavatı ve ayakların altındaki Arzı halketti ﴿وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ ve zulûmat-ü nûru yaptı.»-

Binaenaleyh onun bunlar üzerindeki mülk-ü saltanatı ve rübubiyyeti yalnız vücudlerinden sonraki tedbir ve tekemmülleri, avarızı lâhıkaları üzerinde cereyan eden ve zatı ve tabiatlerine mahkûm bulunan tâlî ve ma'lül bir mülk-ü rububiyyet değil, daha evvel halk-u ca'l ile bütün mevcudiyyetlerine dahi hâkim olan bir mülk-ü saltanattır. Ve bunun için bütün hamd-ü sena, bütün ta'zîm-u şükran ancak ve ancak Allahın hakkıdır. Zaten ve sıfaten Allaha mahsustur.

Kur'anda beş Sûrenin evvelinde « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ », salisen Sûrei «Kehf» de «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » kelimei tayyibesi mezkûrdur. Evvelâ Fatihada « », saniyen

bu Sûrede «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ », salisen Sûrei

sh:»1866

«Kehf» de « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ », rabian Sûrei

«Sebe'» de «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ », hamisen

Sûrei «Fâtır» da «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا »

buyurulmuştur ki bunların hepsi Fatihadaki « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » tahmidile

âlemînde rübubiyyeti ilâhiyyenin vücuh ile tafsıl-ü izahıdır.

«Mâide» nin hatimesinden intikalen burada görülüyor ki Semavat-ü Arz hakkında «halk», zulümat ve

nur hakkında «ca'l» ta'bir olunmuştur. Müfessirîn diyorlar ki «ca'l» de «halk» gibi bir inşa ve ibda'dır. Şu kadar ki halk inşai tekvînîye muhtass ve bir takdir-ü tesviye ma'nasını da mutazammındır. Ya'ni halkta mahlûkun her veçhile mekadiri mahsusasını ibda' ve takdir eden mütekaddim bir ilmi muhıt ve ona göre gerek bilâ madde ve gerek bir maddeden tekvin ve tevsiye ma'nası vardır. Ve bu suretle fıtrat mefhumu halk ve hılkat mefhumundan bir cüzdür. Ca'l ise bu âyette olduğu gibi inşai tekvînî ile «

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ » âyetinde olduğu veçhile inşai teşriîden eamm olduğu gibi

bundan başka ca'lde bir tasyîr-ü tazmin ma'nası, ya'ni mef'ulünün diğer bir şey ile zarfiyyet veya gâiyyet veya mebdeiyyet veya diğer her hangi bir veçhile mülâbesesi ma'nası dahi vardır ki bu şey' arada kâh zımnî bir kayd olarak ve kâh ikinci bir mef'ul suretinde umdei kelâm olarak mülâhaza olunur. Evvelkinde ca'l velev zımnen olsun mukayyed bir mef'ule taalluk eder. «

﴿جَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ . ﴿وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا﴾ .

﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِىَ﴾ . ﴿وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا﴾ » gibi,

ikincisinde ise «

﴿يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فٖى اٰذَانِهِمْ﴾ ، ﴿وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا﴾ » gibi iki

mef'ule teallûk eder. Ve makamına göre bu ikinci şey'in bir kaydı zımnî veya umdei kelâm olub olmadığını tefrık etmek kelimelerile ifade olunabilir. Netekim karanlık yaptı, aydınlık yaptı, geceyi gündüz, gündüzü gece yaptı, karanlığı nâhoş, aydınlığı hoş kıldı denilebilir. Demek olur ki zulûmat-ü nurun mec'uliyyeti yekdiğerile teakubu ve Semavat-ü Arzdaki eşyanın vücud mahlukları zımninde birer

sh:»1867

hadisei mütekabile olmaları ı'tibariledir. Ve bundan zâtı zulmetin nur gibi bir emri vücudî ve a'damı asliyyenin umurı mevcude olması ve eşyadan kat'ı nazarla zamanın leyl-ü neharın haddı zâtında mevcud bulunması lâzım gelmez. Demek ki Mânicilerin dediği gibi zulûmat-ü nurun biri hâlikı şer, biri halikı hayr iki mebdei evvel olmaları şöyle dursun bunlar Semavat-ü Arzın hılkati zımnında mec'uli tâli ve zımnî, nisbî ve izafî birer hâdiseden başka bir şey' değillerdir. Zulümatın nure takdimi eşyayi mahlûkada a'damı aslıyyenin melekâte mukaddem olmasına işarettir. Zulümatın cemi', nurun müfred olarak iradı da zulmetin kesret, şirk-ü teşettüt ile alâkadar bulunduğuna ve bunda vahdet ve ferdaniyyetin kesrette istiğrakıne, nurun ise tevhıd ile alâkadar olduğuna ve bunda kesretin vahdette istiğrakına bir tenbih gibidir. Ve bu cem'ü takdim ile ifrad ve te'hırde zulümat-ü nurun Semavat-ü Arz karinesine ayrıca bir husni tekabülü de vardır. Sonra zulümat ve nurdan murad leyl-ü neharın teakubünde görüldüğü üzere mahsûs olan iki hâdisei mütekabile olduğu zahirdir, Zira lâfızların hakıkati luğaviyyeleri budur. Maamafih nur, inşiraha; zulmet, gumuma sebeb olmak i'tibariyle bunlar küfr-ü iyman, cehl-ü ilim, keder-ü sürur, şerr-ü hayr gibi ma'neviyyata iymadan da hâlî değildirler. Ve hattâ bu ma'nâlarda mecazı mütearef olmak üzere müsta'meldirler. Bundan dolayı ba'zı müfessirîn bununla tefsir etmişler, Vahidî de zulümat-ü nurun mahsûs ve ma'kul her ikisine şamil bulunduğunu göstermiştir ki umumı mecaz demek olur. Filvakı' delili ma'rifet ve tevhid olan nurun yalnız bir hâdisei afâkıyye ve cismaniyye olmasında ısrar doğru değildir. Bunda enfüsiyyet ile afâkıyyetin, maddiyyet ile ma'neviyyetin bir intibakı, bir lemhai visali vardır ki biz ona idrak ve şühud ve şuurı vicdan tesmiye ederiz. Binaenaleyh nurda her halde bir ma'nâ gözedilmeli ve mahsûs ve

sh:»1868

ma'kulü cami' bir ma'nâyı âmm mülâhaza olunmalıdır. Havassin tenevvüune rağmen nurun müfred olarak iradı da hepsinin nurı şuur ve idrakte toplandığını ifham eder.

İşte Allah öyle bir rabbül'âlemîndir ki maddiyyat ve ma'neviyyatiyle Semavat ve Arzı halketmiş ve zulümat-ü nuru yapmıştır. ﴿ثُمَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا﴾ sonra bütün bu ni'metlere nankörlük edib küfredenler, ﴿بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ o yaradan rablarına bu mahlûkatı veya bunlardan ba'zılarını denk tutuyorlar. -Bir kısmı tutuyor tabiati eşyaya tapıyor, bir kısmı tutuyor nücuma, Güneşe tapıyor. Bir kısmı tutuyor hayr ilâhı, şer ilâhı, Yezdan ve Ehremen diye zulmete ve nura tapıyor, bir kısmı tutuyor hararete, ateşe tapıyor, bir kısmı tutuyor, taşlara, topraklara, ma'denlere ve bunlardan yaptıkları putlara tapıyor, bir kısmı tutuyor nebatata ve hayvanata tapıyor, bir kısmı tutuyor inâsa tapıyor. Bir kısmı tutuyor Fir'avn ve Nümrud gibi azgın Tagutlara tapıyor. Bir kısmı da Isâ ve anası veya Melâike gibi ıbadullaha tapıyorlar.- Ki bütün bunların hâlık tealâya karşı ne büyük bir küfran, ne kadar bir iz'ansızlık olduğu bedihîdir.

Aceba bunlar bu küfr-ü küfranın mes'uliyyetini hiç düşünmiyorlar, o halık tealânın kendilerine hiç bir şey yapamıyacağını mı zannediyorlar. Ey insanlar, 2. ﴿هُوَ الَّذٖى خَلَقَكُمْ مِنْ طٖينٍ﴾ o öyle bir Allahdır ki sizin hepinizi bir çamurdan halk etti.»- Allah, Arzı halkettiği zaman üzerinde hayattan hiç bir eser yoktu, o hayatsız mevaddı arzıyyeden çamur, çamurdan da nebat, hayvan, insan halketti ve sonra o insanın sulbünden o çamurun bir nümunei ıstıfası olarak çıkardığı bir «mai mehîn» için

sh:»1869

deki zerreciklerden bir sülâlei mütevaliye olarak sizleri halkeyledi ve eylemektedir. Sizin maddei ulânız bir çamurdan ıbarettir. Onu insan yapan Allahdır. Burada tefsiri meşhur budur: Allah tealâ insanları Âdemden Âdemi de bir tıynden halketmiştir. Fahruddini Razî der ki: «bence bunda diğer bir vecih daha vardır şöyle ki, insan meniy ile tamisten mahluktur. Bunlar ise kandan kan da ağziyeden tevellüd eder. Ağziye de ya hayvanî veya nebatîdir. Hayvanî olduğu takdirde o hayvanın keyfiyyeti tevellüdündeki hali insanın

keyfiyyeti tevellüdündeki hali gibidir. Kala kala ağziyei nebatiyye kalır. Binaenaleyh sâbit ki insan dolayısiyle ağziyei nebatiyyeden, ağziyei nebatiyye de şüphe yok ki tıynden mütevelliddir. Ve o halde her insan bu suretle ibtidâen tıynden mahluktur. Tıynden nutfe, nutfeden kalb, dımağ, kebid ve saire gibi sıfatte, surette, levinde, şekilde muhtelif echize ve a'za tevellüd ve teşekkül etmesi ise kendi kendine olabilecek bir şey' değildir. Bu san'ati bedia ancak bir mukaddiri hakîm ve müdebbiri rahîmin takdir-ü tedbiri ile mümkin olabilir. ilh». Çünkü yok, kendi kendine var olamaz. Kendiliğinden tevellüd «jenerasyon spontane» hudus bilâ ılle muhal ve batıldır. Bâ husus böyle bir ıstıfa' ile böyle bir insan vücudünün tesadüfen ve cahilâne bir surette meydana gelmesi evleviyyetle bâtıl ve muhaldir. Râzînin bu ıhtarı fîlhal meşhud ve ma'lûm vakıatı hayatiyyeyi mülâhaza ile yalnız Âdem aleyhisselâmın değil bir insanın edvarı muhtelife içinde tîynden bil'ıstıfa halkedilmiş olduğunu göstermesi ve hılkati Âdemi tenvir-ü tavzıh eylemesi i'tibariyle cidden haizi ehemmiyettir. Ancak bu müşahede tefsiri meşhurda olduğu gibi ilk insanın, ilk nutfenin halkını bir izah olmak üzere mülâhaza edilmedikçe mes'elenin bütün künhiyle kavranılmış olacağı câyi nazardır. Zira nev'i beşerin Arz üzerinde ilk halkına kadar çıkılmayınca her insanın nut-

sh:»1870

feden evvel tıynden halk edilmiş olduğu bihakkın tezahür edemez. Çünkü her ferdin halk olunduğu nutfei peder ve tamsi mâder topraktan aldığı gizasine mukaddemdir. Bu cihetle hılkati beşer «

مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ » dir. Sulbde nutfenin, rahîmde tams-ü beydanın hılkati dahi

menşei nebatî dolayısiyle turaba ve suya medyûn ise de bunların deme temessülü daha evvel o sulb-ü rahimin garizei hayatiyyesine, bu da tevellüd ettiği nutfe ve tamse medyûndur. Binaenaleyh mes'eleyi ezher cihet tahlil etmiş olmak için tıynin mebdei hılkati beşer olması ilk nutfe ve tamesin hılkatine kadar irca' edilmek lâzım gelir ki bu da evvelâ hılkati Âdemi mülâhaza ile mümkin olur. Bu münasebetle zamanımızın nazariyyatı fenniyyesini bir gözden geçirmek müfid olacaktır. Bugünki nazariyyata göre gerek hayvanî ve gerek nebatî mebde'i hayat son tahlilde bir «sellûl» e ya'ni bir huceyreye müntehi olmaktadır. Bir nebat, bir hayvan bir insan bedeninin bütün a'zâyı ensacı, hurdebîn ile muayene olunabilen gayet küçük müdevver veya mustatîl bir takım huceyrelerin bir san'ati bedi'a ile dokunmasından mütehassıldir. Hayat ve uzviyyetin ilk nümunesi bir huceyrededir ki biz bunları insanlar hâkkında, zahri Âdemden çıkarılan zerrecikler diye mülâhaza edebiliriz. Huceyre, huceyreden tevellüd ederek tekessür eder. Bir huceyre heva, su ve sair mevaddı arzıyyeyi tegazziy ve onlar huceyrenin içinde uzviyyete temessül eder. Bundan diğer huceyreler tevellüd eyler ve mecmunundan da bir ziy hayat beden dokunur, meydana gelir, ve bu suretle enva'ı nebatât, enva'ı hayvanat ve bu miyanda insanlar birli veya ikili olarak kendi huceyrei asliyyeleri üzerinde bir sülâle ta'kıb ederler. Bir insanın mebdei teşekkülü olan ilk huceyre anasının rahiminde bir yumurta huceyresiyle onu telkıh eden bir nutfe huceyresinin teşekkül ettikleri mülakkah bir huceyre olmak üzere mütelea olunur ki horos tohmiyle

sh:»1871

aşılanmış bir tavuk yumurtası bunun tam değilse de zahirî bir nümunesi gibidir. Şimdi, her huceyre kendi tabiatiyle kendini yaratıyor demek yoktan ılletsiz bir eser tasavvur etmek olduğu için nasıl bir tenakuz ve muhal ise bütün huceyratı mütevellidenin halikı ve bunları bir beden olarak nescedib vücude getiren sani'i de ilk huceyredir demek dahi ondan daha büyük bir tenakuz ve muhaldir. Çocuğu yaradan ve yaşatan kendisi veya anası ve babasıdır zannetmek gibi açık bir cehalettir. Şüphe yok ki bir huceyreden bir nutfenin «meşie» inden yüzlerle binlerle, milyonlar milyarlarla huceyratı halk eden ve bunları nescederek evsaf ve eşkâlleri ve menafi'i ve garizeleri muhtelif a'za ve echizeden müteşekkil mükemmel bir beden, bir hayat makinesi halinde işleten san'ati bedia bunların cümlesi üzerinde hakim olan bir kudreti baligai İlâhiyyenin en mükemmel şahididir. Ve böyle olduğu Kur'anın müteaddid âyetlerinde de gösterilecektir. Fakat bu âyetten çıkan mes'ele yalnız bundan ibaret kalmıyor. O ilk huceyrenin menşeyi ne olduğu da gösteriliyor ki bütün kudreti halikai hayatiyyenin o bir huceyreye aid olması gibi bir tevehhüme de meydan kalmasın. Bugün erbabı fen diyorlar ki: Hayât ve uzviyyet böyle bir huceyreye bir tohuma râci'dir ve Pastör tecribesine nazaran da gerek nebatî ve gerek hayvanî her zî hayât, her uzviyyet behemehal kendi nev'inden böyle bir tuhum ile mesbuktur. Ya'ni bir sülâledir. «Jenerasyon spontane» kendi kendine tevellüd yoktur ve olamaz. Illetsiz bir hadise olamıyacağını anlatan bu ifadeden bir çokları yanlış neticeler çıkarmış ve kudreti halikayı inkâra kadar varmışlardır. Halbuki bu noktada fennin tafsılen tahlil edemediği ve maamafih icmalen halleylediği ikinci bir safha vardır. Zira Erzın ve Erz üzerinde hayâtın kadîm olmadığı fennen ve mantıkan ma'lûm olduğu gibi «huceyrenin mürekkeb ve mütekevvin ve binaenaleyh hâdis» olduğu

sh:»1872

da yakînen ma'lûmdur. Ve hattâ kimyayi uzvîde ve ilmi ensacda «huceyrelerin terkibatına ve eşkâline» müteallık bir hayli ma'lûmat da vardır. Gayrı uzvî bir takım mevaddı basiteden zihayât bir huceyrei uzviyye terekküb etmiş bulunuyor. Gerçi fen bu mevaddın bıssınaa terkibinden bir huceyre yapamıyor. Fakat huceyrenin mürekkeb ve mütekevvin ve hâdis olduğu da her şüpheden azâde olarak ma'lûm bulunuyor. Ve zaten tevellüdi müteselsil tasavvuru da her huceyrenin tekevvün ve hudusünü tasavvur etmektir. Şu halde huceyre içinde huceyre ve daha evvel Arz üzerinde ilk insan veya ilk hayvan veya ilk nebat

huceyresi nasıl ve nereden yapılmıştır? Suâli vardır. Buna karşı fenni beşer: «Nasıl yapıldığını henüz bilmiyorum ve fakat şurası muhakkaktır ki her halde mevaddı basitai Arzıyyeden yapılmıştır. Bu nokta fennen ve aklen müteyakkandır. Zira terkibatında Arzda bulunabilen mevaddı basita müşahede olunuyor» cevabını vermekte ve bu noktada mes'ele kimyadan ve ılmi hayattan kanunı ıstıfa' ile hıkmeti İlâhiyye sahasına geçmektedir. Illetsiz kendi kendine hudus ma'nasına «jenerasyon spontane» tevellüd veya tekevvün binefsihi haddi zatında bir tenakuz olduğu için aklen ve fennen bizzarure muhal ve aynı zamanda huceyrenin hâdis ve mütekevvin olduğu da yakınen ma'lûm bulunduğundan bu babda Pastör nazariyyesi daha ziyade felsefî demek olan ıstıfa mülâhazasına lüzum görmeden fenni doğrudan doğru kudreti halıkaya istinad ettirmiştir. Çünkü ıstıfayı mevzuı bahsetmenin neticesi de bunu isbattan başka bir şey değildir. Yoksa «her zîhayat kendi nev'ine mahsus bir tohumdan olur. «jenerasyon spontane» yoktur» diyen Pastör bu sözü ile huceyratı ibtidaiyyenin kıdem ve ezelliyetini iddia etmek gibi bir tenakuzu iltizam eylemek istememiştir. Pastör bilirdi ki huceyratı hayatiyye fennen azamî olarak yüz derecei hararete bile tahammül

sh:»1873

edemez helâk olur. Ve hattâ bundan dolayıdır ki mevkıî tecribeye koyduğu şişelerindeki suları ve onlardaki mevaddı uzviyyeyi bu suretle ta'kım etmiştir. Şu halde ılmi tabakatı Arza nazaran sonradan teşekkül eden ve bir vakitler binlerle derecei hareret içinde bulunan kürei Arz üzerinde kadim ve ezelî bir huceyrei hayatiyyenin mevcudiyyetini nasıl kabul ve tasavvur etmiş olabilir? Ve şayed ettiyse böyle bir da'vanın ne kıymeti ılmiyyesi olur?!... Binaenaleyh huceyrei ibtidaiyye her halde hâdis ve mevaddı Arzıyyeden mütekevvindir. Fakat binefsihi tevellüd ve tekevvün de batıl olduğundan bunun halk-u tekvini bizzat halık tealânın kudreti ezeliyyesine müstenid ve ona delil ve şahiddir. Ve bu babda ilk huceyrenin kürei Arza diğer ecramı Semaviyyeden gelib gelmediğini farzetmeğe kalkışmak da söz uzatmaktan başka bir şey değildir. Hâsılı insan içinde insanın huceyre içinde huceyrenin tevellüd ve tekevvünü ile sülâlei hayatın tevalisi tegaddi ile alâkadar, tegaddi ise Arzdan, çamurdan halkolunarak gelen bir gıdayi tahvil ve temsil demek olduğu derkârdır. Ve bu suretle mevaddı arzıyyenin hılkati beşere velev kısmen olsun bir mebde' bulunduğu da zahir ve kudreti halıkayı bu tahvil ve temsil suretindeki ıstıfadan fehmederek mes'eleyi kısa kesmek de mümkindir. Ancak bunun ılleti halıkasını tegaddi ve temsil kudretinde farzetmek bu kudreti de sırf o insan veya o huceyrenin daha evvelki bir insan veya huceyreden tevarüs ettiği kuvvei hayatiyye eseri olarak mülâhaza etmek mümkin ve hattâ mu'tâd bulunduğundan bu hal içinde insanın bidayeten tîynden halkedilmiş olması esasına henüz ıhtilât ve iltibastan salim bir surette tavazzuh etmiş nazariyle bakılamaz. Ve Pastör nazariyyesini ta'kıb edenler de bu safhai tevali içinde ılleti halıkayı ilk huceyrenin malik bulunduğu kuvvei hayatiyyede gözetebilirler. Fakat mes'ele, Arz üzerinde ilk tekevvün eden hu-

sh:»1874

ceyrede mutalea edilir, hem de ılletsiz hudûs, tevellüd binefsihi muhal olduğu ve huceyrenin kadim ve ezelî olamayıb bizzarure hâdis bulunduğu unutulmıyarak mutalea edilirse o zaman gerek pastörcüler ve gerek ıstıfacılar, herkes bizzarure i'tiraf etmek mecburiyetindedirler ki beşerin maddei ibtidaiyyesi mevaddı arzıyyeden Arzın çamurundandır. Ve fakat beşer o çamurun süzülmüş, ıstıfa görmüş bir şekl-ü sûretidir, «

مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ»

İşte Allah o halıktır ki insanları ibtidaen böyle bir çamurdan halk eyledi ﴿ثُمَّ قَضٰى اَجَلاًۜ﴾ sonra bir ecel kaza etti; takdir-ü hukmedib bilfiil mevkıı icraya koydu, her Dünyaya geleni ölümüne kadar bir ecel ile te'cil eyledi ki her eceli yetenin ölmekte olduğu zahir ve hepinizin ma'lûm ve meşhududur. Bundan başka ﴿وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ﴾ takdir-ü tesmiye edilmiş bir ecel, bir eceli müsemmâ da onun ındinde, onun huzurunda vardır. -Ki bu da bu hayatı Dünyadaki nîk-ü bed bütün ef'alın ba'delmevt mes'uliyeti vakti ya'ni eceli saat ve kıyamet, yahud eceli bâsdir ki bu henüz kazâ edilmemiş, fi'liyyatı meşhudunuz değil gâibdir. Fakat takdir-ü tesmiye edilmiştir. Bilâhare huzurı ilâhîde behemehal icra ve infaz edilecek « فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ » ebediyyen taayyün edecektir.

Yukarılarda dahi sebkettiği üzere ecel, bir vakıt, veya o vaktin nihayeti demektir. Meselâ şu borç bir sene müecceldir denildiği zaman bir sene bir eceldir. Sonra eceli geldi denildiği zaman da senenin nihayeti geldi demek olur. Ve bu âyette her iki ma'nâ câizdir. Maamafih birincide vakit ikincide nihayet ma'nası daha muvafıktır. Binaenaleyh insanın Dünyada eceli demek mevtine kadar müddeti ömrü veya onun nihayeti ânı

mevti demektir. Öldüğü lâhzada bu ecel gelmiş ve yetmiş olur. Her hangi ma'nâ tasavvur edilirse edilsin bu

sh:»1875

ömür, bu ecel birdir. Bir kerre tahakkuk eder. Bir insan için bir mevte kadar iki ecel tasavvuruna imkân yoktur. Ve ölüm her ne sebeble olursa olsun ecel yetmiş ömür bitmiş olur. Ve artık ona ecelsiz öldü demek tenakuzdan başka bir şey değildir. O gün anlaşılır ki ezelde mükadder ve müsemma olan bu, bu gün tahakkuk edib fi'len kaza edilen de budur. Fakat bunun kazasiyle, bu ecel yetmekle insanın, vücudun her şey'i her iş bitmiş olmaz. Bundan sonra da diğer bir ecel, bir nihayet gelecektir, bu ecel de bu müddetin nihayetinde ve huzurı ilâhîde iyi ve kötü her mes'uliyyet hıtam bulacak, suâl-ü hisab tamam olub hayatı Dünyanın bütün defterleri kapanacak, ondan sonra ya ebediyyen sevab veya ebediyyen ıkab devresi

gelecektir. Ve işte burada « اَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ » bu akıbet, bu nihayettir ki buna kıyamet, sâat, yevmi ba's, yevmi cemi', yevmi suâl, yevmi hisab, yevmi ceza, yevmi din yevmi fasıl denilir. «

وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُ» bu fasıldan i'tibaren tecelli ve tahakkuk

eyliyecektir. Ve artık buna nihayet yoktur. Eceli mevtten başka bir ecel olan bu eceli müsemmâ ecelin nihayet ma'nâsı i'tibarile faslı Âhıretin mebdei olan sâat ve vakit ma'nâsı mülâhazasiyle de mevtten o sâata kadar olan berzah müddetile tefsir olunur ki meâl birdir. Ve tefsiri sahih ve mu'teber bu ma'nâlardır. Maamafih ba'zı müfessirîn diğer veçhiler de söylemişlerdir ki bunlardan bilhassa ba'zılarını ıhtar edelim:

1- Ebü Müslim demiştir ki «kazâ olunan birinci ecel geçmişlerin, ya'ni vefat eden eşhas ve ümemi salifenin ecelleridir. İkinci ecel de henüz vefat etmemiş bulunanların eceli mevtleridir ki bunu ancak Allah

bilir «buna göre mevzuıbahs her şahs için ancak bir eceli mevt demek olur ki « اَجَلاً وَاَجَلٌ » tenkirlerine nazaran hılâfı zâhirdir. Birinci ecel herkesin geçen ömrü mıktarı, ikinci ecel de kalan ömrü mıktarı demek de böyledir. Hattâ bizce burada birinci eceli eceli eşhas, ikinci eceli «

لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ » medlûlü

sh:»1876

üzere eceli umem, ya'ni birisi mevti ferdî eceli, diğeri mevti milli eceli olmak üzere mülâhaza etmek de

varidi hatır olur. Fakat mervi olan evvelki ma'nâ bunu mutazammındır. « قَضٰى اَجَلاً » ikisine de şamildir.

2- Ba'zıları da demiş ki her insanın iki eceli vardır. Birisi âcâli tabi'ıyye, ikincisi âcâli ıhtiramiyyedir. Eceli tabiî şudur: mizac, avarızı hariciyyeden masun kalmış olsa idi müddeti bekası fulân vakte kadar varacaktı, eceli ıhtiramîy de gark, hark, haşerat sokmak ve saire gibi esbabı hariciyyeden mu'dıl bir sebeb ile husule gelendir. Fahrüddini Razî bunu hükemai islâm kavli diye nakletmiştir ki murad, Etıbbâdır. Etıbbâ arasında bir ömri tabiîy nazariyyesi vardır. Ve netekim tabiblerimiz lisanında eceli tabiîyye eceli müsemmâ, eceli ıhtıramîye de eceli kaza ta'bir edilmek mu'tad olmuştur. Böyle bir telâkki kablelmevt hayatta esbaba, hıfzussıhhaya, tedaviye tahaffuzatı hariciyyeye riayetin menafi'ını göstermek noktai nazarından müfiddir. Lâkin bunu iki ecel diye anlamak doğru değildir. Ya'ni bir insanın biri tabiîy, biri ıhtiramîy olmak üzere iki eceli yoktur. Ya tabiîy veya ıhtıramîy bir eceli vardır. Zira fi'len vakı' olacak olan ecel, bunların ancak biridir. Diğeri bir imkândan ibarettir. Vücuhi imkân, müteaddid ve hattâ namütenahî olabilir. Fakat vaki' birdir. Hakikaten ömür, ecel de o vaki'den ibarettir. Allahın takdir-ü kaza ettiği de odur. Allahın bildiği şaşmaz, o mümkini mümkin, vaki'ı vaki' olarak bilir. Binaenaleyh eceli tabiîy ve ıhtıramîy taksimi eceli mümkin, eceli vaki' diye bir taksim yapmak gibidir. Esbabı hariciyye ıhtıramı ile ölenin tabiîy olarak ölmesi mümkin olduğu gibi tabiîy olarak ölenin de esbabı hariciyye ile olması melhuzdur. Fakat o her halde bunların yalnız birile ölecektir. Halbuki ecel denildiği zaman mümkini değil vaki'ı anlamak lâzım gelir. Vaki' vukuundan evvel henüz imkân sahasındadır. Binaenaleyh henüz ölmiyen bir kim-

sh:»1877

senin esbabı tahaffuza riayeti meşru' ve hattâ vazıfedir. Fakat vakıın vuku'ıyle sahai imkân kapanmış, ecel tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh o zaman da vazıfe, vakıa teslim olmaktır. Sonra ömri tabiî sözü de mücerred bir nazariyyedir. Ölüm her ne olsa bir ıhtıram ve tahrib olmaktan çıkmaz. Herem esasen bir ıhtıram eseridir, yoksa tabiatin tabiat olmak üzere muktezası ıttıraddan başka bir şey değildir. Tesiri haricî ile ıhtıram mevzuı bahs olmayınca ömri tabiî namütenahi olmak iktiza ederdi. Demek ki hukûm, tabiatte değil, halıkı

tabiattedir. Ve o halde tabiat sözü bir taglit ve teşkiktir. Bu gibi sözlerle insanlar emri yakîn olan ölümde bile şeklere düşer dururlar. Netekim buyuruluyor ki: ﴿ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ﴾ Sonra ey kâfirler siz tutar şekk-ü tereddüd edersinizha!...» -Ya'ni Allah tealânın sizi ve sizin maddei ûlânıza varıncaya kadar bütün usulünüzü halkeden halık ve size takdir-ü hukm ettiği ecel gelinciye kadar hayatınızı veren bir muhyiyi kadir olduğu nefsinizdeki âsari meşhudesiyle sâbit ve muhakkak ve böyle maddeler yaratmağa ve onlarda hayatlar ibda' etmeğe ve sonra bu hayâtı dilediği ecele kadar ibka eylemeğe kadir olan halık tealânın bu halk-u ıhyayı bir daha yapmağa kudreti evleviyyetle müberhen bulunduğu halde siz kalkar kudreti İlâhiyyede şüpheler eder, keyfiyyetini ihata ve idrâk edemediğinizden dolayı indallah muayyen ve mukadder olan bu eceli müsemmâda, bu yevmi mes'uliyyet hakkında şekkler, tereddüdler çıkarır, Allaha küfürler eder. Kendinizi, yâhud Semâvî veya Arzî diğer mahlûkatı Allaha denk tutarsınız öylemi? Halbuki 3. ﴿وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِۜ﴾ o Allah hem Semavâtta, hem Arzda ma'bud bir Allahdır. ﴿يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ﴾ sizin sirrinizi cehrinizi, gizlinizi, açığınızı bilir. ﴿وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ﴾

sh:»1878

İyi kötü, gizli, aşikâr her ne kazanıyor, her neye istihkak kesbediyorsanız onu da bilir. O eceli müsemmâ gelince müstehakkınızı temamen verir. Ya Muhammed 4. ﴿وَمَا تَاْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ bu kâfirlere rablarının âyetlerinden, ya'ni Allah tealânın ülûhiyyet-ü vahdaniyyetine ve kudret-ü ahkâmına delâlet eden tenzilî veya tekvinî delâilinden hiç bir âyet de gelmez ki ﴿اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ illâ onlar, ondan yüz çevirmiş bulunurlar. -İltifat etmezler. Bunun için 5. ﴿فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْۜ﴾ hakkı, ya'ni Kur'ânı, kendilerine gelince tekzib ettiler.- Böyle en büyük hakkı tekzib edenler diğerlerine nasıl iltifat ederler. Fakat ﴿فَسَوْفَ يَاْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ﴾ onlara ne ile istihza etmekte bulunduklarının müdhiş haberleri lâcerem gelecek -hakk ile istihza etmenin ne olduğunu o zaman anlıyacaklardır. 6. ﴿اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ﴾ görmedilermi onlardan evvel biz ne kadar karn helâk ettik?.»-

KARN, iki ma'nâya gelir: Birisi zamandan bir müddette mukterin olan ümmet, bir zaman ehalisi olan heyeti ictimaiyye ki « خير القرون قرنى » hadîsi şerifi bu ma'nâyadır. Bunda sivrilmek veya mukarenet etmek ma'nâsı vardır. Bu mukarenet veya efradın yekdiğerine mukareneti veya bir Peygamber, bir âlim, bir reîs gibi büyük bir şahsıyyete mukareneti mülâhaza olunur. Diğeri de müddeti zamanın kendisine denir ki asır gibi ekseriyyetle yüz sene takdir edilmiştir. Burada murad evvelkidir. Ya'ni biz, zaman zaman ne sivrilmiş ümmetler, ne cemaatler helâk ettik ki

﴿مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ﴾ bu Arzda size

vermediği-

sh:»1879

miz müknet ve kuvveti onlara vermiş idik.- Ya'ni yer yüzünde onlara öyle mekân ve vatan verdik ve o vatanda onları öyle yerleştirdik kararlaştıkdırk ve kendilerine öyle kuvvetler, aletler, servetler bahşeyledik idi ki ey ehli Mekke size o kadar kuvvet ve müknet-ü mekânet vermedik

﴿وَاَرْسَلْنَا السَّمَٓاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَاراً﴾ ve üzerlerine Semayı, semanın feyzını göndermiş de göndermiştik ﴿وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهِمْ﴾ ve nehirleri öyle yapmış idik ki altlarından akıyor da akıyordu.» -Ya'ni böyle Cennet gibi vatanlarda üstlerinden altlarından ni'metlere müstağrak olarak ucuzluk, bolluk içinde, nehirler, bağlar, bahçeler, meyvalar arasında safa ile yaşıyorlardı. Derken ﴿فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾ biz o ümmetleri günahları sebebiyle mahv-ü helâk ettik.»- O müknetler bu servetler kendilerini kurtaramadı, hepsi mahvoldu ﴿وَاَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْناً اٰخَرٖينَ﴾ ve arkalarında yerlerine diğer nesiller, başka cemaatler ihdas-ü ikame ettik.» -Hâsılı Allah tealâ sizden evvelki Âd ve Semûd vesâire gibi akvamı günahları yüzünden helâk edib ecellerini yetirmeğe ve yerlerine başkalarını ihdas-ü ikame edib onlarla yer yüzünü ıslah-u i'mare kadir olduğu gibi size de böyle yapmağa kadirdir. Bundan anlaşılıyor ki ümmetlerinin hulûli ecelinde zünub-ü hatıâtın sebebiyyeti mühimdir. Ve bu ecel, eceli mes'uliyyetten bir lâhzadır, Maamafih böyle olması ne onun mukadder olmasına mani'dir. Ne de ecelin taaddüdünü istilzam eder. Ancak şu sabit olur ki bir ümmet vezâifinde kusur etmezse onun pek uzun müddet devam ve bekasi mümkin olacaktır. Ve her halde helâk olan ümmetlerin sebebi helâki kendi günahları olmuştur.

Ya Muhammed 7. ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَاباً فٖى قِرْطَاسٍ﴾ biz

yuka-

sh:»1880

rıdan senin üzerine kâğıtta yazılı mücessem bir kitab indirse idik de ﴿فَلَمَسُوهُ بِاَيْدٖيهِمْ﴾ onlar gözleriyle gördükten başka onu elleriyle de ellese idiler

﴿لَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبٖينٌ﴾ o küfrü i'tiyad etmiş olanlar mutlaka «bu açık bir sihirden başka bir şey değil derlerdi»- « فَلَمَسُوهُ بِاَيْدٖيهِمْ » kaydi hissi lemsin hissi rü'yetten daha yakın ve daha kuvvetli olduğunu ve yalnız gözün aldanabileceği yerde lemsin aldanmıyacağını iş'ar eder.

Bu âyetin sebebi nüzulü Abdullah ibni ebi Ümeyye olmuştur: Resulullaha karşı ızharı temerrüd ederek, sana iyman etmem, tâ ki Semaya çıkasın, sonra bir kitab indiresin ki onda «rabbı ızzetten Abdullah ibni ebi Ümeyyeye» diye yazılmış bulunsun ve bana seni tasdık etmemi emretsin ve maamafih bunu da yapsan tasdık edeceğimi zannetmiyorum» demişti. Fakat bil'ahare iyman etmiş ve Taifte şehid olmuştur. İşte

nefislerinde hakka inanmamak kararını verib delâili hakka iltifat etmiyen ve bundan dolayı Peygamberin sıdkına inanmıyan ve inanmak istemiyen kâfirler, nübüvveti bir sihir, bir göz boyayıcılığı, bir hiylekârlık kabilinden göstermek istedikleri için mu'cizatı Muhammediyye ve bahusus i'cazı Kur'an karşısında ilk söz olarak «bu açık bir sihir» dedikleri gibi, taleb eyledikleri surette elleriyle tutulur mücessem bir kitab, bir mektub da indirilmiş olsa ona da aynı veçhile «bu açık bir sihir» derlerdi. 8. ﴿وَقَالُوا﴾ ve hattâ dediler ki ﴿لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ﴾ bunun üzerine: -Bu kitabın yahud bu kitab ile beraber Muhammedin üzerine- açıktan açığa bir Melek indirilse ya!... Madem ki Melek iniyormuş indirilse de biz de görsek ya. -Nadr ibni Hâris, yine Abdullah ibni ebi

sh:»1881

Ümeyye, Nevfel ibni Halid, Hazreti Peygambere «ya Muhammed biz sana aslâ inanmayız, meğer ki bize Allah tarafından bir mektub getiresin, beraberinde de dört Melâike gelib o mektubun Allah tarafından olduğuna ve sen onun Resulü bulunduğuna şehadet etsin» demişlerdi. Netekim « لَوْلَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا » dedikleri de Sûrei «Furkan» da gelecektir halbuki ﴿وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكًا﴾ dedikleri gibi bir Melek indirse idik ﴿لَقُضِىَ الْاَمْرُ﴾ her iş bitirilirdi -olacak olur, kıyametleri kopardı ﴿ثُمَّ لَايُنْظَرُونَ﴾ sonra kendilerine göz açtırılmaz, bir lâhza mühlet verilmezdi- derhal mahvolurlar. Peygamberin haber vermek, inzar etmek için ba's olunduğu azab hemen tatbık edilmiş bulunurdu ve artık Peygamber irsalinin hikmeti, ma'nâsı kalmazdı çünkü Meleği sureti hakıkıyyesiyle görmeğe takat getiremezler, yıldırım çarpmaktan daha müthiş bir surette helâk olurlardı. Alelhusus ki o Kur'anı getiren Cibrildir. Ve onun bir sayhası bir memleketi mahvetmeğe kafi gelmiştir. Peygamberler içinde bile pek nâdir zevat onu sureti hakıkıyyesiyle nadiren görebilmiştir. Vahiy esnasında Peygamberin nasıl bir tazyık içinde kendisinden geçtiği de ma'lûmdur. Bunun için 9. ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا﴾ biz onu -o gönderdiğimiz Peygamberi beşer değil, dedikleri gibi- Melek yapsa idik ﴿لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا﴾ mutlak onu bir recül yapar, bir erkek suretine koyar da gönderirdik -nasıl ki Resulullaha da Cibril çok def'a « دحية الكلبى » suretinde temeessül ederek inerdi. Ba'zan da Peygamberle beraber Sahabeye de gayet beyaz elbiseli ve çok siyah saçlı bir adam suretinde zuhur ederdi, üzerinde hiç bir sefer alâimi görünmez ve Sahabeden hiç biri de tanımazdı. Vahiy hadîslerinde « واحيانا يتمثل لى الملك رجلاً » buyurulduğu ma'lûmdur. Cibrilin bir

sh:»1882

a'rabî suretinde geldiği: iymanı, islâmı, ıhsanı, suâl ederek binâi islâmı ta'lim ettiği de meşhurdur. Ve nasıl ki Hazreti Meryeme «bir beşeri seviy» suretinde temessül etmiş idi. Kezalik Hazreti İbrahime ve Hazreti Lûta Melâike müsafir suretinde gelmişlerdi.

Burada « لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا » buyurulması şayanı dikkattir. Bununla Melekin kadın suretinde gönderilmesi ıhtimali bulunmadığı bilhassa anlatılmıştır. Zira bu kâfirler Melâikeyi inas tehayyül ediyorlardı. Bu gibi akaidi batıladan nehy-ü tahzir için gönderileceği mevzuıbahs olan Melekin kadın suretinde gönderilmesi ise o zehabı tervic demek olacağından muhalifi hikmet bir tenakuzı fi'lî olurdu. Melekler hakikatte onların hayalleri gibi dilber kızlar değildir. Hattâ onlara karşı inas suretinde temessülleri bile muhtemil değildir. Buna işareten buyurulmuştur ki: Peygamberi melek gönderecek olsa idik her halde bir erkek sûretine kor da gönderdik ﴿وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ﴾ ve şimdi onların yaptıkları telbisi o zaman da biz kendilerine yapmış olurduk; onları aynı işkâl-ü iltibasa ziyadesiyle

düşürmüş bulunurduk.» -Şimdi Peygamber, beşer olduğundan dolayı kendilerine mümasil göstererek «

مَا هٰذَٓا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ» diye telbis-ü inkâra kalkışan kâfirler, o zaman da Meleki insan

sûretinde görecekler ve ona «biz senin Melek olduğunu ne bilelim sen de bizim gibi bir beşersin» diyeceklerdi. Melek olduğuna inanmıyacaklar, istidlâlâtını dinlemiyecekler. Risaletini kabul ve tasdik etmiyeceklerdi. Fazla olarak bu şüphe ve işkâl yalnız onların telbisleri olmakla kalmıyacak Allah kendilerini böyle bir iltibas karşısında bulundurmuş olacaktı.

Ya Muhammed, 10. ﴿وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ kasem olsun ki senden

evvel birçok Peygamberlerle istihza edildi de

sh:»1883

﴿فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ﴾ onlarla eğlenenleri sebebi istihza addettikleri

hakikat sarıb kuşatıverdi. -İstihzalarının tazyikı vebali altında mahvoldular. Binaenaleyh sen o kâfirlerin

tekzib-ü teannüdünden müteessir ve me'yus olma da onlara 11. ﴿قُلْ﴾ şöyle de

﴿سِيرُوا فِى الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾

Arzda gezib dolaşınız da sonra bakınız hakkı tekzib edenlerin akıbeti nasıl ve ne imiş.- Allah onları nasıl yerlere geçirmiş görünüz de ıbret alınız. Bu emirlerle gösteriliyor ki evvelâ hareketi mekâniyye, saniyen bunun zımnındaki hareketi zemaniyye ile keyfiyyeti vakıatı mevkı' ve mertebelerinde kemâhiye müşahede,

salisen bu müşahedede evvelden âhire gelen veya âhirden evvele giden bir cereyanı tertib içinden âhirin

keyfiyyetinde tevakkuf ile onu ahz-ü ıdrak, rabian buna kıyas ile şahidden gaibe intikal ve nazar; fikrin,

ı'tibarın şerâitı asliyyesidirler.

Şimdi bu ıbretin hasılını beyan için buyuruluyor ki:

Ya Muhammed!

﴿١٢﴾ قُلْ لِمَنْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ اَلَّذِينَ
خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَايُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِى الَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٤﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا
فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ

sh:»1884

قُلْ اِنّ۪ٓى اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٥﴾ قُلْ اِنّ۪ٓى اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّ۪ى عَذَابَ يَوْمٍ
عَظ۪يمٍ ﴿١٦﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ
الْمُب۪ينُ ﴿١٧﴾ وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ
وَاِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٨﴾ وَهُوَ
الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِه۪ وَهُوَ الْحَك۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Kimin şu Göklerdeki ve Yerdeki ? de "Allahın" de, o kendi uhdesine rahmeti yazdı, her halde sizi kıyamet gününe toplıyacak, bunda şüpheye mahal yok, nefislerine yazık edenlerdir ki iyman etmezler 12 Halbuki gecede gündüzde barınan ne varsa onun, ve işiden bilen ancak o 13 Ya, de: O Göklerin Yerin yaradanı Allahdan başkasınımı veliy ittihaz edeceğim? Halbuki o besliyor da kendisi. Beslenmekten münezzeh bulunuyor, ve ben "cidden ehli islâmın birincisi olmakla emrolundum ve sakın müşriklerden olma, buyuruldu 14 Ben, de: rabbime ısyan edecek olursam cidden büyük bir günün azabından korkarım 15 Kim kendisinden o gün azab bertaraf edilirse işte onu rahmetiyle yarlıgamıştır. Ve işte ıyan beyan kurtuluş odur. Eğer Allah sana bir keder dokundurursa onu ondan başka açacak yoktur ve eğer sana bir hayır dokundurursa

sh:»1885

yine o her şeye kadirdir 16 Kollarının üstünde kahir o, hakîm o, habîr o 17

12. ﴿قُلْ لِمَنْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ﴾ - Burada evvelâ gösteriliyor ki hakikati ilmin başı idraki ıllet ve taharriyyatı ilmiyyenin başı da taharriyi ıllettir. Ve ıtmi'nanı kalb, ıllet ile ma'lûl beynindeki nisbeti illiyyetin keyfiyyetini idraktedir. Saniyen gösteriliyor ki taharriyatı ılmiyyenin iki rükni mühimmi vardır: Biri suâl diğeri cevab. Bilmek için evvel emirde ne aradığını bilmek, suâlini ta'yin ve tasvir etmek lâzımdır. Filvaki' tasviri suâl ya'ni vaz'ı mes'ele ilmin nısfıdır denilir. Demek ki ilk vazıfe Semavat ve Arzdaki eşyaya bakıb bunlardaki tehavvülâtı görmek ve binaenaleyh umumunun illetini teharri edib. «bunlar kimin?» sualini sormak ve buna nefsinde «Allahın!» cevabını almaktır. Salisen bu suâl-ü cevâbın «kul, kul» diye gayet sade bir surette emri ta'limi de iki hakikati müş'irdir. Birincisi gösteriyor ki: Bu suâl ve o lâhzada bu cevab dahi Allah tealânın kalbi beşere bir emr-ü ilhamıdır. O «bunu sor» ve arkasından da «şu cevabı ver» diye emrediyor; bu suretle bunlarda Allah delâlet eden âyatı enfüsiyye oluyorlar. Ve Allahın şuunı nefsiyyede hâkim bulunduğunu isbat ediyorlar. İkincisi demek ki Semavat ve Arza nazar edenler için bu suâl son derece zarurî ve bedihî olduğu gibi buna «Allahın!» cevabını vermek de o kadar zarurî ve bedihîdir. Zira Semavat ve Arzın tehavvülât ve teessüratını görmek ve bunların bir maliki müdebbire muhtac olduğunu hissetmek Allahın varlığını duymak demektir. Ve zaten Allah demek bunların ılleti küllü, halikı, maliki, hâkimi demektir. Ve o halde bu suale karşı «lillah» cevabı, bedihî bir kazıyyei tahliliyeden ibarettir.

İşte bu suretle evvelâ bütün mevcudatı mekâniyyeye şamil olan Semavat ve Arz ile mekân ve hâdisatı mekâ-

sh:»1886

niyye sonra « وَلَهُ مَا سَكَنَ فِى الَّيْلِ وَالنَّهَارِ » âyetiyle zaman ve hâdisatı

zamaniyye irae olunarak ve Allah tealânın hem mekân-ü mekâniyyâta hem de zeman-ü zamaniyyâta malik ve hâkim olduğu beyan edilerek isbatı sânı' ve maad mesailinin künh-ü lubbü takrir edilmiştir ki Sûrenin

evvelindeki « خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ »

fıkraları da mekânî ve zemanî bu iki noktai nazarı icmal etmiş ve halk ve ca'l hukümleriyle de ılliyyet kanunu ve ma'nâyı ıllıyyet iş'ar kılınmış olmakla bu âyetler o âyetin bir inkişafıdır.

Bu cevabdan sonra nevbet, bu eşyadan ve bu nisbeti ıllıyyetten Allah tealânın sıfatı zatiyye ve ma'neviyyesini istidlâl ve istişhad ederek anlamağa ve ona göre her mevzı'de suâlini tasvir ve cevabını tahrir ede ede Allahı tefekkür ederek zaman üzerinde mebde'den meade yürümeğe gelir. Bunun için buyuruluyor ki:

﴿كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ O Allah ki kendine rahmet yazdı. -Ya'ni cemi'ı

mahlûkata malik ve hâkim ve rahmet-ü gadaba alesseviyye kadir ve her ne isterse yapmak onun bilâ muarız hakkı olduğu ve onun fevkında icrayı te'sir edecek bir mucib ve mi'yarı hak bulunmadığı halde bizzat kendisi fazl-ü ihsan tarikıyle bütün milkine rahmeti iltizam edib kendi zati mukaddesine bil'ihtiyar vâcib kıldı, rahmeti ahlâk edidi. Bütün bu eşyayı rahmetiyle halketti ve bütün cereyanı şüun onun suturı rahmeti oldu. Binaenaleyh Allah ile mahlûkatı beynindeki nisbeti halk ve rububiyyette Allah tarafından evvelen ve bizzat gelen ve muntazar olan hukm-ü te'sir rahmetten ıbarettir. Ahkâmı gazab evvelen ve bizzat ahlâkı İlâhînin muktezası değil, ciheti halktan: Halkın gerek kendi aralarındaki nisbeti teaddüdleri ve gerek ahlâkı İlâhiyyeden tebaüdleri muktezası olarak derecei saniyede ve tâlî bir surette lâhik olur. Ve bu lûhuk da yine rahmeti İlâhiyyenin muktezasıdır. Elemin halkı maksud lizatihi değil, lezzete taayyün vermek, onun hukmünü muhafaza etmek ve lezâizi fâniyeden lezâizi bâkıyeye geçmek içindir. Allah tealânın cümlei rahmetindendir ki

sh:»1887

insanları da ibtidaen fıtratı selîme üzere halketmiş, akl-ü ıhtiyar ve hurriyyet vermiş ve enfüs-ü afakta nasbı âyât ve irsali rüsül ve inzali kütüb ile ma'rifet ve tevhıdine hidayet eylemiş, rahmet-ü rıdvanının muktezayatına da'vet ve gadab-ü ıkabına müeddi ahvalden tahzir etmiştir. Allah tealânın kendiye rahmeti yazmış olmasından dolayıdır ki bu rahmeti ve ni'meti hurriyyeti suiisti'mal edib böyle Allahdan udul, fıtratullahı tebdil-ü tağyire kıyam, âyât ve delâilden i'raz, kitabları tekzib ve Peygamberlerle istihza velhasıl ahlâkı İlâhî hılâfına muktezayatı gadabı iltizam edenler hakkında ukubeti ta'cil etmez, tevbe ve ilticayı kabul eder, yoksa sizi de çoktan o mahv-ü münkarız olanların yanına gönderirdi. Fakat yine Allahın rahmeti kendine yazmış olmasından naşidir ki bu imhal, nâmütenahi gidemez, elbette bunun bir eceli müsemmâsı vardır. Ve elbette Allah hılâfı rızası olan bu cür'etleri ahkâmı gadabiyle karşılıyacak, nizamı rahmetini ilel'ebed idame edecektir.

Ey mükezzibîn bunun için ﴿لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ﴾ kasem olsun ki o

rahmânı rahîm olan Allah yevmi kıyamete kadar sizi -o akıbetlerini göreceğiniz mükezzibîni mazıye ile beraber hepinizi kabirlerde ve mahşer yerinde -toplıyacak da rızasına doğru gidenleri rahmeti ebediyyesiyle bekâm ederken sizin de şirk-ü ma'sıyetlerinizin cezasını verecektir.

﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ Bunda: Bu cemi'de ve bu kıyamet gününün geleceğinde hiç şekk-ü şüphe

yoktur. ﴿اَلَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ﴾ Nefislerini ziyan edenler, ya'ni kendilerinin rahmeti

İlâhiyyeden sermayeleri olan fıtratı asliyyeyi aklı selîmi, isti'dadı mahsusu suiisti'mal ile zayi' edenlerdir ki

﴿فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ onlar bu hakıkate inanmazlar. -Ve bu suretle kendi kendilerine zulmetmiş

olurlar. İyi bil-

sh:»1888

meli ki gün bugün, sâat bu sâat değildir. Bugün tatlı görünenler yarın acı, bugün acı gelenler yarın tatlı olabilir. Zeman derler bir şey vardır, hâli istikbal ta'kıb eder. Gecelerin gündüzleri, gündüzlerin geceleri gelir.

Semavât ve Arz Allahın olduğu gibi 13. ﴿وَلَهُ مَا سَكَنَ فِى الَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ gece ile gündüzde sakin olan: gecelerin zulmeti ve gündüzlerin zıyası içinde mesken tutsan, gizli açık, sakin ve müteharrik her şey de onundur ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ve o semî-u alîmdir. Bütün mesmuâtı tamamile işitir ve her şey'i tamamile bilir. Ondan gizli kalacak ne bir kavil vardır ne de bir fiil.» -Binaenaleyh gadabdan evvel, rahmeti kendine yazmış ve bu veçhile rahmeti gadabı sebketmiş olan Allahdan bidayeten gadab gelmiyor diye nihayeten de gelmez, nefislerin sui isti'malinin hiç mes'uliyyeti olmaz zannedib de nefslere ziyan etmemeli, Âhırete inanmalı ve o gün için çalışmalıdır.

Ya Muhammed, 14. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا﴾ ben Allahın gayrısını mı veliy tutacağım? ﴿فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ Gökleri ve yeri yaratan, bütün fıtratleri yapan Allahdan başkasına mı gönül verib velâyetine sığınacağım, ma'bud tanıyacağım? ﴿وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ﴾ halbuki o yaradan yarattıktan başka ıt'am da eder: rızık verir, müntefi' kullar da buna mukabil kendisi ıt'am olunmaz; taam ve intifa'dan ve her türlü ihtiyacdan münezzeh ve müstağnidir. - Böyle ganiy lizatihi ve muhsin lizatihi olan yaradanı bırakıb da zatında muhtac olanlara, gayrıdan intifa' ihtiyacında bulunanlara perestiş etmek aklen bile ne kadar büyük şenaat ve hamakat olduğu da aşikârdır.

sh:»1889

FATIR, Fatrdan ismi faildir ki fıtrat bunun binai nev'ı veya hasılı masdarıdır. Lisanımızda da pek çok müsta'mel olan bu kelimenin ma'nasını biraz izah edelim: İbni Abbastan merviydir ki «ben, demiş, «fatır»ın ma'nâsını iyice bilmiyordum, nihayet bana iki a'rabî bir kuyu hakkında muhakemeye geldiler, birisi « اَنَا فَطَرْتُهَا اَىْ ابْتَدَاْتُهَا » ya'ni ben başladım, ibtidâ ben kazdım» dedi. İbni Enbarî de şöyle beyan etmiştir ki: «Fatr» in aslı bir şey'i ibtidasında şakketmek, yarmaktır.», Bundan anlaşılır ki lisanımızdaki yaratmak kelimesi daha ziyade bununla alâkadardır. Ve bunun izahı şudur: mevcudatı hâdise vücude gelmezden evvel ma'dumdurlar, gayri mütemayizdirler. Semavât ve Arzda ecram ve ecsamı süfliyyesiyle bütün kâinatı mâddiyyeden kat'ı nazarla fezâi mutlak mülâhaza edildiği zaman ve meselâ sakin ve tenha bir yerde göz yumulduğu veya gayet karanlık bir yerde veya bir gecede muhıta iltifat olunduğu zaman hiç bir noktada bir yarık, bir delik görünmez hepsi zulmette, ademde, bitişik, kapanık, retk bir halde bulunur ki insanlara ademi mutlak ancak bu suretle tevazzuh edebilir. Netekim « اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا » gelecektir. Ve sonra bu hal içinde bir noktadan bir mevcudiyyetin belirdiği, meselâ bir ışığın, bir yıldızın doğduğu lahza tasavvur edilirse bunun o noktada fezâyı yarıb orada bir bu'd, bir delik, bir pencere gibi zuhur ettiği görülür. Ve işte mevcudatı hâdisenin ilk ânı vücudu fezayı ademin böyle bir yarılışıdır, Bu şakk, bu yarış fatr, ve bu ilk

yarılıştaki hali vücud bir fıtrattir. Yaratmak ve yaradılış da budur. Binaenaleyh fıtrat, bir ilmi mütekaddem ile takdir etmek ma'nâsını da mutazammın olan halk mefhumunun cüz'i sanisi demektir. Ve bu i'tibar iledir ki halk-u hılkat, fatr-ü fıtrat müteradif olarak isti'mal olunur. Ademden yaratılış böyle olduğu gibi bir maddei asliyyeden yaradılış da böyledir. Bir maddeden diğer bir cismin, bir mevcudun zuhur etmesi evvel emir-
sh:»1890

de böyle bir şakk ile başlar. Bir şak ki hem evvelki maddeyi hem de fezâyı yarmıştır, bir cirimden diğer bir cirmin kopması, bir tohumdan bir çemenin çıkması, bir huceyreden bir huceyrenin doğması hep bir şaktır. Bu şakk evvelki maddeye nazaran bir harab-ü fesad, fakat ondan çıkan yeni mevcuda nazaran da bir şakkı ıslah ve vücudtur. İlk ademi yarış maddeyi çıkarışta ise hiç bir ma'nâyı fesad yoktur. O mahzı salâh olan bir şaktır. İşte evvel emirde mekâniyyatta barız olan bu ma'nâ dolayısile her hangi bir şey'in madde ile gerek mesbuk olsun ve gerek olmasın bilfiil olan ilk icad-ü ibdaına fatr ve ilk hâleti vücudiyyesine fıtrat tesmiye olunmuştur ki bu fıtratın tevâlisi içindeki sûreti ıttırâda da tabiat tesmiye olunur. Bunun için fıtrat, tabiate mukaddemdir. Ma'nâyı tabiat hali fıtratın tevâli ve tekerrürü mertebesinden başlıyan bir tâlisidir.

İşte « فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » olan Allah hem bütün fıtratları yapar yaratır, hem de onların mukadder olan devam ve tevâlîleri için muhtaç oldukları havaici tabi'ıyyeyi de bahş-ü ihsan eder. Ve kendisi her ihtiyacdan müberrâdır. Bu halk-u ihsanına bedel kullarından, mahlûkatından hiç bir intifa' maksadı gözetmez, ancak hâleti saniyede rahmeti ebediyyesine iysal ile onları gadabından vikaye için kendine, evamir-ü ahkâmına islâm ve inkıyad ister.

Ya Muhammed, ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿اِنّٓى اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ﴾ bana müslimanların: Allaha teslimi nefs ile ıhlâs üzere inkıyad edenlerin evveli olmam emredildi وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ve sakın müşriklerden olma buyuruldu, bana bu emr-ü nehiy son derece kat'î ve muhakkaktır. 15.

﴿اِنّٓى اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ben şayed rabbıma isyan
sh:»1891
eder: Bu emr-ü nehye muhalefet eylersem her halde büyük bir günün azabından korkarım 16.

﴿مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ﴾ her kim ki o gün kendisinden azâb sarf-ü def'edilir -Asımdan Ebû bekir Şu'be rivayeti, Hamze ve Kisâî kıraeti ma'lûm sıygasiyle « يصرف » olduğuna göre- ondan Allah, azâbı bertaraf ederse ﴿فَقَدْ رَحِمَهُۜ﴾ işte Allah o kimseye hakıkaten rahmet etmiştir. ﴿وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾ ve işte o fevzi mübîn: O açık, kat'î halâs, o aranan büyük murad da budur.

Ey insan, 17. ﴿وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ﴾ bir de Allah sana bir durr: Ya'ni bir elem, bir huzün, bir korku veya bunların birine veya hepsine bâis olacak hastalık, fakırlık veya saire gibi bir sıkıntı, bir tazyık dokundurursa ﴿فَلَا كَاشِفَ لَهُٓ اِلَّا هُوَۜ﴾ onu o Allahdan başka açacak

yoktur ﴿وَاِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ﴾ ve eğer sana bir hayır dokundurursa, yani durru def'eder veya lezzet, sürur, veya bunların birine ve her ikisine bâis olan sıhhat, ğınâ, muzafferiyyet gibi bir menfaat verirse ﴿فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ o her şeye kadirdir de. Binaenaleyh onu idame ve izaleye de kadirdir. 18. ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۜ﴾ velhasıl o kadir, kullarının fevkında kahirdir. -Mâ tahtten icrayı te'sir etmeğe çalışır ve mağlûb olması muhtemil bir müessir değil, her veçhile üstün, daima galib ve kahir bir kadirdir. Ne durruna muaraza edilebilir, ne hayrına müzahame, durr, onun durru, hayır onun hayrıdır. ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ ve o ef'alinde hakîm, ıbadının ahvaline habîr-ü alîmdir. Hem yeğâne hakîm ve habîrdir ki o

sh:»1892

hakîm-ü habîr olmasa idi hikmet ve hayır nişaneleri nereden gelirdi!. Binaenaleyh böyle kâşifi durr, mu'tıyı hayır, kadir-ü kahir, hakîm-ü habîr bir Allahın karşısına başkası nasıl veliy ittihaz edilir de istiklâlen veya iştiraken ma'bud tanınabilir!?..

Bu hakîm-ü habîr fasılası ve bu hikmet-ü hayr noktasında ilmi hikmetin en mühim esasını teşkil eden şâhidi hak ve menatı yakîn mes'elesi ile nübüvveti Muhammediyyeyi takrir siyakında buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

h:»1893

﴿١٩﴾ قُلْ اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةًۜ قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ
وَاُوحِىَ اِلَىَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَۜ اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ
اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰىۜ قُلْ لَٓا اَشْهَدُۚ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ
وَاِنَّنِى بَرِٓىءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَۢ ﴿٢٠﴾ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ
يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَٓاءَهُمْۘ اَلَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ
كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُٓوا اَيْنَ شُرَكَٓاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تَزْعُمُونَ ﴿٢٣﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا
مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٤﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ

﴿عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

Meali Şerifi

De ki: "Hangi şey şehadetçe en büyüktür?" De ki "Allah şâhid benimle sizin aranızda" ve bana bu Kur'ân vahy olundu ki sizi ve her kime irerse onu bununla inzar edeyim: 18 Ya siz, Allah ile beraber diğer ilâhlar olduğuna gerçekten şehadet mi ediyorsunuz? De ki: Ben şehadet etmem, De ki hakıkat ancak şu; O bir tek ilâh, ve şübhesizki ben sizin şeriklerinizden temamen beriyim 19 Kendilerine kitâb verdiğimiz ümmetlerin temamen beriyim 19 Kendilerine kitâb verdiğimiz ümmetlerin uleması o Peygamberi kendi oğullarını bilir gibi bilirler, kendilerine yazık edenlerdir ki ancak iyman getirmezler 20 Allaha iftira ederek yalan uyduran veya onun âyetlerine yalan deyen kimseden daha zalim kim olabilir? Şüphe yok ki zalimler felâh bulmazlar 21 Hele hepsini Mahşere toplıyacağımız, sonra o şirk koşanlara diyeceğimiz gün: Hani nerede o sizin zu'm etmekte olduğunuz şerikleriniz? 22 Sonra başka fitnelik edemiyecekler sade şöyle diyecekler: Rabbimiz Allaha yemin ederiz: Vallahi bizler müşrik değil idik 23 Bak vicdanlarına karşı nasıl yalan söylediler, gâib oluverdi de kendilerinden o uydurdukları ma'budlar 24

Rivayet olunuyor ki ehli Mekke «ya Muhammed, Allah senden başka bir Resul bulamadımı? Biz seni tasdık eden bir kimse görmüyoruz. Yehud ve Nesârâya da senden suâl ettik onlar da kendilerinde senin nübüvvetine dâir bir haber olmadığı fikrinde bulunuyorlar. Binaenaleyh bize senin nübüvvetine şehadet edecek bir şâhid göster» demişler ve bu âyet, bu sebeble nâzil olmuşdur:

19. ﴿قُلْ اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً﴾ Şehadeti en büyük olan hangi şey-

sh:»1894

dir? de ﴿قُلِ اللّٰهُ﴾ Allah de ﴿شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ﴾ benimle sizin aranızda o

şâhid -asıl şehadet hakkın huzuruna ilmi yakîn, edayı şehadet ve o ilmi ıhbar-u tebliğtir.- İlmi yakînin menat-u mebdei sözde, zihinde, vicdanda değil, zihnin vakı' ve nefsel'emre intibakında, ya'ni zatı haktadır. Hakkın kendine şehadetidir ki yakînin hakikatini teşkil eder. Binlerle, yüz binlerle kişi bir şey hakkında şu, şöyledir diye müttefikan şehadette bulunsalar, eğer nefselemirde o şey öyle değilse bunlar yalancı şâhidden başka bir şey olmazlar. Çünkü şehadetleri hakkın kendine şehadetine müstenid değildir. Halbuki

« شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ » âyetinde beyan olunduğu üzere hiç bir şeyin ilmi

ilâhî haricinde nefsel'emri yoktur. Eşyanın kendilerine şehadeti de Allah tealânın kendine ve onun zımnında onlara şehadetine müsteniddir. Bütün beyyinat, tecribeler, istidlâller Allahın şehadetine raci' olmak ve birer âyatı hak bulunmak i'tibariyledir ki ilim ifade ederler. Hiç bir kalb ve vicdan da kendi nefsinde Allahı işhad etmeden kendi kendine hiç bir şey hakkında şehadet edemez, hattâ kendine şehadet edemez. Ya'ni o vicdandaki ifade vicdanın değil, vücudun bir ifade ve şehadeti olması haysiyyetiyledir ki yakîn olur. İlmi yakînin kendi yakîniyyeti de kendi vücudunda kendi ayniyyetinde bulunur. O var olduğu yerde var, yok olduğu yerde yoktur. Onun kendi vücudu, kendi ayniyyeti ise ilmi ilâhîdedir. Ve onun bir ifadesi, bir âyetidir. Enfüsî, âfakî hiç bir şey Allahın şehadetine istinad etmeden ve bir şehadeti İlâhiyye olmadan kendine şehadet edemez. Allahın şâhid olmadığı şehadet bulunamaz ve Allah işhad edilmeden hiç bir şehadet yapılamaz. Hasılı Allahdan büyük bir şey ve Allahın fevkında hiç bir alîm-ü habîr mütesavver değildir. Ve Allahdan büyük şâhid de tasavvur olunamaz. Allahın şehadeti de her şeyden evvel bahş ettiği ilmi yakîn ile zâhir olur. O da bahş ettiği kalbde bulunur. Ve
sh:»1895

onun şâhidi evvelâ Allah ile kendisi olur. Vahyi nübüvvet işbu « قل ۰ قل » emirlerinin gösterdiği vechile cebrî bir ilkayı hak, bir fıtrati hassa olarak Allah tealânın aynelyakîn bir emr-ü şehadetidir. Nübüvveti Muhammediyye de her şeyden evvel Allah tealânın kendi zatındaki ilmi ve kalbi Muhammedîdeki şehadeti ile sabittir. Muhammedin Resulullah olduğunu ve bu da'vada sadık bulunduğunu henüz hiç kimse bilmez, hiç kimse şehadet etmezse ona Allah şâhiddir. Onu kalbi Muhammedîdeki şehadetiyle isbat eden Allah dilerse bütün enfüs-ü âfakda da kendine şehadet ettiği lâyüad velâ yuhsâ şahidler halk ederek isbat eyler ve netekim etmiştir. İyi bilmek lâzım gelir ki vahyi nübüvvet sadece bir ilham almak değil, cebri İlâhî ile bir şehadeti İlâhiyye telâkkı etmek ve aldığı ıztırarı kat'î ile aynelyakîn bilmektir. Bunun için buyuruluyor ki:

Ya Muhammed, en büyük şehadet Allahın şehadeti olduğunu söyle ve Allahı işhad ederek de ki sizinle benim Aramda şâhid odur. ﴿وَاُوحِىَ اِلَىَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ﴾ Ve bana bu Kur'an vahy olundu ki ﴿لِاُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ﴾ bununla karşımdaki sizleri ve gaibde bunun baliğ ve vasıl olduğu herkesi inzar edeyim, o korkunc akıbetten korunmak için tahzir eyleyeyim. -Demek ki Kur'anın ahkâmı vakti nüzulünde mevcud olanlara münhasır değildir. Onlardan sonra kıyamete kadar gelecek olanlara dahi umumen şamildir. Ancak Kur'anın baliğ olmadığı, kulaklarına irişmediği kimseler muahaze olunmazlar.

Böyle söyle ve o müşrikleri inzar için şunu da ilâve eyle:

﴿اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى﴾ Muhakkak Allahın maiyyetinde başka ilâhlar var diye hakıkaten sizmi kat'î şehadette bulunuyorsunuz? Sahihten sizmi buna şâhidlik ediyorsunuz? ﴿قُلْ لَٓا اَشْهَدُ﴾ Ben ona şehadet etmem, de

sh:»1896

﴿قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنَّنٖى بَرٖٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ﴾ «ben ancak» Allah tek bir İlâhtır» diye şehadet ederim « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » derim ve her halde ben sizin Allaha ortak tuttuğunuz şeylerden berîim» de.- Bundan anlaşılıyor ki bir kimse islâma girerken «

اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

» şehadetinden sonra « وَاِنَّنٖى بَرٖٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ » mazmunu üzere sarahaten dahi edyanı saireden teberri etmelidir. Maamafih « لَا اِلٰهَ » nefyi esasen bu teberriyi mütezammın bulunduğundan ulema, bu tasriha müstehabb demişlerdir.

Yehûd ve Nesârânın nübüvveti Muhammediyyeyi inkâr etmelerine gelince 20.

﴿اَلَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ الخ﴾ (Sûrei bakarede ikinci cüz'ün ikinci sahıfasına bak).

Son zamanlarda tertib ettirilmiş olan ve tasrihi islâm diye terceme ve tabı' olunan eserin müellifi İtalyan Kaytano demiş ki «Muhammed hiç bir müşkilât karşısında yılmamış, hiç ye'se düşmemiş, kanaati asla tezelzüle uğramamıştır. Onda öyle bir i'timadi nefs vardı ki bunun sirri anlaşılamamış ve kendisiyle beraber defn olub gitmiştir.». Belli ki bu söz hakıkati hem i'tiraf hem tahriftir. Belli ki bir beşerin bu derece nefsine i'timadı kabili tasavvur olmadığından buna bir sir tesmiye etmiştir. Bu sir onun nefsine i'timadının sirri değil,

hakka, Allaha i'timadının sirridir ki o da nübüvvet-ü risaleti ve Allahın emr-u şehadetiyle nübüvvetine olan

yakîni ve da'vasındaki sıdk-u sadakatinin bürhanıdır. Resulullah hiç bir zaman nefsine i'timad etmemiş,

daima ve daima Allaha ve Allahın tebligatına tevekkül ve i'timad etmiştir. «

﴿اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا﴾ . ﴿اِنّٖى اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ﴾ . ﴿اَللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنٖى وَبَيْنَكُمْ﴾ . ﴿اِنّٖى تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبّٖى وَرَبِّكُمْ مَامِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبّٖى عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ . ﴿وَاُفَوِّضُ اَمْرٖىٓ اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾ » demiştir. Ed'ıyei me'sûresinde dahi varid olduğu üzere «ey Semavât-ü Erzın

rabbı olan rabbim sana ahd ederim ki beni nefsime havale etme, zira sen beni nefsime havale

sh:»1897

eder, kendime bırakırsan nefsim beni şerre yaklaştırır ve hayırdan uzaklaştırır» «

لَا تَكِلْنٖى اِلَى نَفْسٖى فَاِنَّكَ اِنْ تَكِلْنٖى اِلَى نَفْسٖى تُقَرِّبُنٖى مِنَ الشَّرِّ وَتُبَاعِدُنٖى مِنَ الْخَيْرِ » diye dua eden Resulullaha i'timadı nefis isnadı büthandan

başka ne olur? Nefse i'timad, kendini bilmemek, Allahı tanımamak, kendini ve kendi hevasını mebdei hak, ilâh ittihaz etmekten başka bir şey değildir. Kur'an baştan başa bunun bir cehalet ve tuğyandan ibaret olduğunu isbat ve dâima Allaha tevekkül-ü i'timad emirleri ile doludur. Dâima Allaha ubudiyyete da'vet eden ve kendisi Allahın abdi ve Resulü olduğuna işhad edib duran Fahrı risâletin nübüvvetini inkâr etmek için ona böyle bir da'vayı teellüh isnadı ne kadar açık bir iftirâ, sonra buna bir sir tasavvuruna kalkışılması ne garib bir dalâlettir. Eğer i'timadı nefisten maksad, sıdkına emniyyeti, nübüvvetine iyman ve iykanındaki kuvveti yakîni ise sıdk-u iykan da nefse i'timad değil, hakka i'timaddır. Doğru zann-ü i'tikad ederek vakıın hılâfını söyleyen kimseye sadık denemez, sadık olan kimse de sıdkına emin olabilmek için nefsine, ı'tikadına değil, hakka ı'timad etmiş olmak ve hakkı temsil eylemiş bulunmak lâzım gelir, Bir insan için i'timadsızlık, i'timad edememek ve edilememek büyük bir rezile, reyb-ü tereddüd müdhiş bir marazı kalbî ve büyük bir felâkettir, fakat i'timadi nefis de bir meziyyet-ü fazılet değil, ondan daha fena bir gurur ve hamakattir. Bunu bir mezivyet gibi mülâhaza edenler Allahı bilmeyen ve kendilerini zatı hak zu'meden mağrurlardır. Ne garib cehalettir ki ayağını bir yere ı'timad ettirmeden dikilemediğini pek âlâ bilen ve dayanmak için bir mesnede göz atıb duran bu mağrurlar ı'timadı nefisten bahsederler ve bunu bir fazılet gibi tavsıye eylerler, Halbuki nefse i'timad çürük bir tahtaya dayanmaktır ve hiç bir şey'e i'timad etmemektir ki böyleleri, kimse için şayânı i'timad olamazlar. Kendi haricinden teneffüse muhtac olan bir

sh:»1898

fâninin kendine i'timadı da'vası kadar da gülünç ne tasavvur olunabilir. Evet insan, i'timad etmeli ve şayânı i'timad olmalıdır. Bu hem bir ıhtiyac, hem bir vazıfedir. Ve bunun içindir ki insan ne olursa olsun kulluktan çıkamaz. Fakat i'timad olunan şey ne kadar kavi ve şayânı i'timad olursa i'timadın kıymeti de onunla mütenasib olur. Nefis bugün olmazsa yarın yıkılır. O kendi kendine dayandığı zaman birinde olmazsa ikincisinde aldanır ve aldatır. Akıl da hiç bir mebdee tutunmadan hiç bir şey bilemez. Âlemde her hangi bir şey'e i'timad edilse neticesi yine i'timadsızlıktır, çünkü fânidir. Hayyi lâyemut ancak Allah tealâdır. Ve binaenaleyh fazıleti i'timad, ancak Allaha i'timaddadır. Ve ancak Allah i'timad edenlerdir ki «

فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى » dır. Ve bunlar nefislerini hakka teslim eden ve hak

uğrunda hiç bir fedakârlıktan çekinmeyen sadıklar, muhlıslardır. Allahı bilmeyen veya rabbını kendinde

görmek isteyen i'timadsızlar da bunu anlayamazlar, bir i'timadı nefs zannederler. İ'timadı nefs ile fedayi nefs beynindeki tenakuz da aşikâr olduğundan şaşarlar, Allaha i'timad deseler hakkı i'tiraf etmiş olacaklarından çekinirler, bilmiyoruz bu bir sir, bir muammâ derler, bir türlü iyman edemezler. İtalyan müverrihi de «Muhammedde bir sir var idi ki bu sir bütün mevcudiyyetiyle hakka i'timadının, Allaha islâm ve inkıyadının sırridir. Ve işte bu sir, bu namusı ekber, nübüvvet-ü risâlettir. Onun bir Resulullah olduğuna şübhe yok. Fakat Peygamber olmayanların da o namusı ekberi müşahede etmelerine ve bu sirrin künhünü ihata edebilmelerine ıhtimal yoktur» dese idi doğru söylemiş olacaktı. Fakat tarihi islâmdan, hayatı Muhamedîden hem bu hakıkati anlamış hem de Allahı ve nübüvveti tasdık etmiş olmamak için tahrif etmeden söyliyememiştir. Nübüvvetten daha evvel haberdar olmuş bulunan Ehli kitabın nübüvveti Muhammediyyeyi oğullarını bildikleri gibi bildikle-

sh:»1899

rine ve lâkin nefislerine ziyan etmiş, mevhibei fıtrat olan kabiliyyeti iymanlarını zayi' eylemiş olduklarından

dolayı hakka iyman edemediklerine bu da bir misal teşkil eylemiştir. Bunun üzerine Allaha iftiranın ne

büyük bir zulm olduğu ve Allah tealânın her şey'e şâhid olmasına rağmen yalan söyliyen yalancıların

akıbette yalanlarını inkâr vaz'ıyyetine düşecek, alçak, elîm bir zillet ve mes'uliyyete giriftar olacaklarını

beyan ile inzara devam olunub buyuruluyor ki: 21.

﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا الخ﴾

﴿٢٥﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَۚ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ
يَفْقَهُوهُ وَفٖى اٰذَانِهِمْ وَقْرًاۜ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۜ
حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا
اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٢٦﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُۚ وَاِنْ
يُهْلِكُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٧﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا
عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا
وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿٢٨﴾ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ
مِنْ قَبْلُۜ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ
﴿٢٩﴾ وَقَالُوٓا اِنْ هِىَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ
بِمَبْعُوثٖينَ﴿﴾

sh:»1900

﴿٣٠﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلٰى رَبِّهِمْۜ قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّۜ
قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَاۜ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَۚ

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللّٰهِ حَتّٰى اِذَا جَاءَتْهُمُ ﴿٣١﴾
السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلٰى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ
يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى ظُهُورِهِمْ اَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ
يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

İçlerinden kimi de vardır seni Kur'an okurken dinler fakat biz onların kalblerine onu zevkıyle anlamalarına mani' kabuklar geçirmişizdir, kulaklarında da bir ağırlık vardır, her mu'cizeyi görseler de iyman etmezler, hattâ sana geldiklerinde seninle cidal yapmağa kalkışarak der ki o hak tanımaz kâfirler: "bu, eskilerin esatırinden başka bir şey değil" 25 o birleri ise hem ona yaklaşmaktan nehyederler, hemde kendileri ondan uzaklaşırlar ve bu suretle mücerred nefislerini helâk ederler de farkına varmazlar 26 görsen, ateşin başına durdurulub da: ah! dedikleri vakıt: ah nolurdu bir geri çevrilsek de rabbımızın âyetlerini inkâr etmesek mü'minlerden olsaktı 27 hayır evvelce gizleyib durdukları karşılarına çıktı da ondan, yoksa geri çevrilselerdi mutlak o nehyedildikleri fenalığa yine döneceklerdi, şüphesiz yine yalancılar 28 yine dönüb: "hayat, sırf Dünya hayatımızdan ibaret, biz bir daha dirilecek değiliz" diyecek-

sh:»1901

lerdi 29 hem görsen onları: rablerinin huzuruna durdukları vakıt! nasıl, deyecek; şu gördüğünüz hak değil mi imiş? Evet, rabbımız hakkı için diyecekler, o halde buyuracak: tadın azabı, küfrettiğinizin cezası 30 hakikat hüsranda kaldı o: Allahın karşısına çıkacaklarını inkâr eden kimseler ki nihayet saat gelib ansızın kendilerini bastırıverince "eyvah! hayatta yaptığımız taksırlerden dolayı hasretlerimize bak" derler o dem ki bütün veballerini sırtlarına yüklenmiş götürüyorlardır, bak ki ne fena yükler götürüyorlar! 31 Dünya hayat, bir oyundan, bir oyalanmadan başka nedir? Elbette dâri Âhıret korunan müttekıler için daha hayırlıdır, hâlâ akıllanmayacak mısınız? 32

25. ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ الخ﴾ - Ebû Süfyan, Velid, Nadr, Utbe, Şeybe, Ümeyye, Ebu Cehil ve akranları Resulullahı Kur'an tilâvet ederken dinlemişler, Nadra demişler ki «ya Eba Katiyle Muhammed ne diyor?» o da «kâ'beyi, beyti yapana kasem ederim ki ne diyor bilmem, ancak dilini oynatıyor. Ve benim kurunı mazıyeden size söylediğim gibi evvelkilerin esatirini söyliyor» demiş, Nadrın şiirleri varmış, Acem diyarında Rüstem ve İsfendiyar hikâyeleri gibi bir takım hikâyeler toplayıb nazm etmiş, Kureyşe okur, dinlerlermiş, Ebusüfyan «ben onun söylediklerinin ba'zısını hak buluyorum» demiş, Ebucehil de sakın bunun hiç bir şey'ini ıkrar etme» demiş, o da «ölüm bana ondan ehvendir» demiş ve bu âyet bunlar hakkında nâzil olmuştur.

﴿وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ﴾ - FIKIH, bir şey'i, bir sözü ıllet-ü hikmetiyle zevkına vararak anlamak ve hattâ tatbik edecek surette anlamaktır.

EKİNNE, « كنانه » nin cem'idir ki kat kat örtüler demektir. Tenvini de tenkirdir. Herkesin tanımadığı garib ve müstenker örtüler ma'nâsını ifade eder. Ya'ni bizde kalb-

sh:»1902

lerine kat kat ve görülmedik örtüler koymuşuzdur ki dinledikleri Kur'anı zevkı fıkhiyle anlamalarına mani'dir. Ve hattâ kulaklarında bir ağırlık vardır, dinlediklerini iyice duymazlar bile. Burada Surei «Bakare» nin « خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » âyetinin mazmunu vardır. Gerçi hak âzâne izinleri olmadan girer.

Fakat kulağın kulak olması ve onun ardında açık bir kalb bulunması ve Allahın izni de şarttır. Hak ne kadar açık olursa olsun manialı kulaklara ve kalblere nufuz edivermez, duymak, anlamak da fıtratte dâdi hakk olan bir kabiliyyettir. Ve sonra Allah tarafından bir mania ikame edilmemesine mütevakkıftır. Allah bunlara da fıtraten kulak ve kalb vermemiş değildir. Fakat o kalbler öyle müktesebata sarılmış ve öyle bir tab'u tabiat içinde örtülmüş kalmış ve binaenaleyh fıtratlerinde hakka müteveccih olan kabiliyyetleri öyle kapanmış, hıtama irmiştir ki bundan böyle delili hakkı dinleseler değil ya, görseler bile yine inanamazlar. Fıtrati asliyyeyi kapatan bu örtüler bu manialar, akılların sihır, esatır gibi yanlış mebde'lere tutulması, batıl ı'tikadlara saplanması, nefislerin ağraz-u ıhtirasata bürünmesidir ki her hangi bir şahısta bunlar tab'olunub tabiat haline geldimi artık onda hakkı anlamak ve kabul etmek kabiliyyeti kalmaz, isti'dadı iyman söner. Fıtratteki bu kabiliyyet ve isti'dadın derecesi eşhasın ıhtilâfile muhteliftir. Kiminde şeri', kiminde batıy, kiminde şedid, kiminde hafiftir. Kiminde az kiminde daha çok bir zamanda söner veya inkişaf eder. Bu mıkdarı ıhtilâf, bizzat irade ve meşiyyeti ilâhiyye eseridir. Ancak herkes derecesine göre mevhub olan kuvvei fıtriyyenin evvelinden, sönebileği zaman kadar geçecek müddet zarfındaki ıhtiyarından, sui isti'mal veya hüsni isti'malinden mes'uldür. Ölümden sonra kimse bir şey kesbedemiyeceği gibi bir mevti ruhanî demek olan hıtamı kabiliyyet ve istıkrarı tabiatten sonra da böyledir. Gözler bakar, kulaklar dinler, fakat hiç yeni bir şey duy-

sh:»1903

maz, her ne alırsa tabiati olan mukarreratı sabıkasına temsil eder. O artık onun için bir hakikati cedide değil «esatıri evvelîn» olur kalır. Ölüm Allahın emr-ü iradesiyle olduğu gibi manialarının ikamesi ve kabiliyyetin sönmesi de Allahın emr-ü iradesiyledir. Bunun için « وَجَعَلْنَا » buyurulmuştur. Bu da abdin müddeti kabiliyyet zarfındaki taleb-ü ıhtiyarına mübteni olacak olan mes'uliyyete münafi değildir. O manialarıkoyan Allah olduğu halde mes'uliyyet neden? suali varid değildir. Bâlâda « اَلَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ » beyaniyle bu şüpheye mahal olmadığı gösterilmiştir. Bu nokta mezalikı akdam olduğundan dikkat lâzımdır. Herkes bilmelidir ki evvel emirde kendisine rahmeti ilâhiyye olarak az veya çok bir ecel ile bir semayei fıtrat verilmiştir, bu bir gün olub tükenir, bu sui isti'mal edilir bitirilirse Allah bir daha vermeğe mecbur değildir. Bir gün gelir ki bütün manialarıönüne yığar ve ondan sonra bu sui isti'malin mes'uliyyeti devri gelir. Binaenaleyh fursat elde iken ve onun azlığına çokluğuna ı'tiraz etmiyerek o rahmeti tenmiye etmeli, ebedî rahmete ermelidir. (Surei « بقره » ye bak) yoksa bu âyette gösterilen kâfirler gibi kabiliyyetleri kapanınca ter-ü tâze en güzel ni'metler önlerine konur da dadamaz, bunlar eskimiş kokmuş şeylerdir diye mücadele eder.

﴾اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ﴿ - ESATÎR; « سطر » dan me'huz bir sıgai cemi'dir ki müfredi üstur ve üsture veya estır, estıre veya estaradır. Yahud « سطر » ın cem'i sütur, «sütur» un ecm'i estar, estarın cem'i de esatırdır. Bunun kendi lâfzından müfredi olmıyan abâdîd ve şemâtît gibi bir ismi cemi' olduğu da söylenmiştir. Fahruddini Razî der ki «Cumhur» esatırülevvelîn « مَا سَطَرَهُ الْاَوَّلُونَ » ya'ni evvelkilerin yazdıkları şeyler» diye tefsir etmişlerdir. İbni Abbas «esatırül'evvelînin ma'nâsı « اَحَادِيثُ الْاَوَّلِينَ الَّتِى كَانُوا يَسْطُرُونَهَا اَىْ يَكْتُبُونَهَا » demiştir ki «evvelkilerin tastır eder, ya'ni yazar oldukları sözleri» demektir. Ba'zıları

sh:»1904

esatırın türrehat -Ya'ni hurafat ve ebatıl, uydurma, saçma, masal- demek olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu, tefsir değil, ma'nâdır. Esatır, türrehat demek olduğu için değil, evvelkilerin esatırı Rüstem ve İsfendiyar hikâyeleri gibi faidesiz kelâmlar olduğu içindir ki «esatırül'evvelîn, türrehat ile tefsir olunmuştur. ilh... Demek ki evvelâ esatır kelimesinin asıl mefhumu tastır edilmiş: yazılmış: Mesturat demektir. Bunun bir hurafe olub olmaması ise kelimenin medlûlü değildir. Esas i'tibariyle yazılmış olan bir şeyin tesbit ve ıhbarı matlûb bir ehemmiyyeti haiz olması lâzım gelir. Şu nokta şayanı ıhtardır ki: Esatırın müfredi olarak zikredilen üstur, üsture, estır, estıre, estare kelimelerinin yunanca isturya kelimesiyle alâkadar olduğu zahirdir. Frenkler de buna «istuvar = historie» demişlerdir. Biz de bugün bunu tarih diye terceme ediyoruz. Binaenaleyh esatırın asıl ma'nâsı bu günkü ta'birimizce «tevarih» demektir. Anlaşılıyor ki Arabcada usture, estıre gibi müfredlerin

isti'mali nadirdir. Umumiyyetle esatır kullanılmış ve bunun için cemiyyeti takdirî gösterilmiştir. Ve kelimenin ucmeden muarreb olduğu da tasrih edilmemiştir. Ya'ni esatır Arabîdir. Fakat usturenin Arabî olub olmadığı cayi nazardır. Üsture Yunanca «halıs haber ve istihbar» diye ta'rif edilen «isturya» nın aynı değilse her halde ikisi müşterek bir asla raci'dir. Netekim Farisîde muhkem demek olan «üstuvar» kelimesi de bu asla dahildir. Hasılı esatır frenklerin «istuvar» dedikleridir. Bu da bugün tarih diye terceme edildiğine göre «esatıri evvelîn» eskilerin tarihi, tarihi kadîm demek olur. Ancak bunda tarih kelimesinin ifade ettiği ta'yini vakit ma'nâsı olmıyarak alelıtlak mazı, evvel zaman ma'nâsı vardır. Zira ta'yini vakıt ma'nâsiyle tarih, islâmî bir kelimedir. Ve frenklerin istuvar kelimesinde de esasen bu ma'nâ yoktur. Ve demek ki esatırı evvelîn ta'biri dahi kelimelerin ma'nâsına nazaran türrehat, hurafat demek değildir. Fakat esatır içinde

sh:»1905

bir çok efsâneler bulunduğundan ve daha doğrusu «esatırı evvelîn» efsâne halinde kaldığından türrehat ve hurafat mefhumları esatırı evvelîn ta'birinin bir lâzımı olmuş ve bunun muhaffeti olarak «esâtır» kelimesi de Arablarca hurafattan kinaye olarak kullanılmıştır. Ve bunun için kamusda da esatırın «nizamsız kelâm» ya'ni saçma ma'nâsına geldiği gösterilmiştir. Netekim zamanımızda da tarihı kadîm ve hattâ tarih kelimelerini vâhî, boş şeyler ma'nâsına kullananlar vardır. O tariha karışmış, bu artık bir tarih olmuş denildiği zaman, yalan olmuş, masal olmuş, sade lâfta kalmış, yahud adı, namı paydar olmuş, iştihar etmiş ma'nâlarından her biri kasdedilebilir. Bu suretle Arablarca esasen «mesturatı evvelîn» demek olan «esâtırı evvelîn» Türklerin masal, Yunanlıların «misus» frenklerin «mit» dedikleri eski kahremanlık hikâyeleri, evvel zaman efsaneleri, destanları olarak mülâhaza edilmiş ve uydurma, hurafat ma'nâsında kullanılmıştır. Hal, mazıye rabt edilmeden hiç bir şey bilinmez, mazıyi hale rabtederek hadisat içindeki cereyanı zamanı bir satrı mümted hahine koyan tarih de şübhesiz ki üstüvar olan mesturattan ibarettir. Bu mesturatın üstüvar olabilmesi de içinde bulunduğu vakıâtı mâzıden tevârüs ettiği ma'lûmat ve mustahberatına rabtetmesiyledir. Bu vakıât ise yalnız âfakıyyattan ibaret olmayıb fikriyyat ve enfüsiyyata, zamanın muhtevi olduğu tasavvurat ve tahayyülâta da şamildir. Çünkü bir zamanda vaki' olan bir tahayyül dahi o zamanın vakıatındandır. Halbuki zamanı vuku', zamanı tastıre nazaran mâzı olduğu gibi esasen san'ati tastır ve kitâbet de mâzıi mütekaddime nazaran muahhardır. Binaenaleyh mesturat, hâli mazıye raptederken mesturatı mütekaddimeyi ta'kıb etmek mecburiyyetinde bulunduğu gibi san'ati kitabetin hudusundan ı'tibaren başlıyan ilk mesturat da kendine takaddüm eden ve tastır edilmemiş bulunan zamanı evvelîni lisanen ve fikren tevarüs ettiği ahbar

sh:»1906

ve âsardan ahz ederek yazmağa mecburdur. Ve bunun içindir ki evvelînin tarihi evvel emirde en ziyade ağızlarda dolaşan sözler olarak satra geçmiş ve sonra da satrdan satıra geçerken nice nice tahavvülâta ma'ruz olmuş bulunur. Binaenaleyh esatîr, mesturat, istuvar, tarih; masal ve hurafat demek olmadığı halde bunların akdemi bulunan esatıri evvelîn, tarihi evvelîn, masal ve efsane ile müteradif gibi olmuştur.

Yunanlılar, masallar, tarihî efsaneler yazmayı bir san'ati edebiyye addetmişler ve bu suretle bir çok ma'budlar, ve nîm ma'budlar ve eski kahremanler hikâyeleri yazmışlardır ki frenkler bu san'ate ve bunları tetebbü' etmek ilmine «Mitoloji» derler ve bunu «istuvar fabuleuse - efsanevî târih» ve «siyans de mit - masallar ilmi» diye ta'rif de ederler, Ve bundan en ziyade «Hinduyi Avrupaî dedikleri Hind, Fürs, Yunan, Lâtin, Cerman, İslâv, Selt akvamının ilk masallarını kastederler ve bunları ibtidaî insanların hıssiyyatını, tehayyülâtını, tefekküratını, i'tikadatını, ma'lûmatını anlamak için delil ve ilmin menabi'ı ibtidaiyyesi sayarlar da Târih, Felsefe, Edyan bunlardan çıkmıştır derler. Ve Târihi felsefede, Târihi edyanda Mitolojiye mühim bir esas nazariyle bakarlar. Böyle demek Târih masaldır, Felsefe masaldır, İlm-ü din masaldır demek olmadığı ise zâhirdir. Fakat bir çokları bundan Tarihin, Felsefenin, İlmin, Dinin ve bahusus Dinin bir masal demek olduğu tevehhümüne kapılarak yeni yeni masallar uydurmakla yeni Târihler, yeni Felsefeler, yeni Dinler, İlimler icâd ve ıhtira' olunabileceği zu'mune düşmüşler, Dini hakkın bir hakıkat olduğunu, hayalların, masalların bile bir hakıkatin in'ıkâs ve inhirafı demek olduğunu anlamamışlardır. Bunlar hakk-u batılı tefrık etmiyerek alel'umum edyana «esatırül'evvelîn» ve hurafat derler. Ve böyledir diye mücadele ederler. Bu da kalblerinin hurafat ile meşbu' olmasından ve bu manialar içinde hakkı anlamak kabi-

sh:»1907

liyyeti fıtrıyyesini zayi' etmiş bulunmasından neş'et eyler. İşte bu âyet bize gösteriyor ki Kur'an «

اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ » diyen kâfirler de bunlardan ve bunların pirlerindendir.

Esatırül'evvelîn demekle de şöyle demiş oluyorlar: Evvelâ diyorlar, Kur'an bir vahyi İlâhî, bir kitabı hak değil, bunun me'hazı, menbaı ilhamı eskiden yazılmış olan mesturat ve mektubattan ıbaret, Muhammed bunu eski kitablardan alıb alıb yazdırıyor. Binaenaleyh bu bir mu'cize değil, hatta bunda yeni bir hakıkat olmadıktan başka hiç bir hakıkat de yoktur. Zira bu sade esatır değil esatıri evvelînden, esatıri evvelîn gibi hakıkatte ma'nâsı olmıyan boş satırlardan, yalan hurafelerden, masallardan ibarettir. O bunları yazdırıb

yazdırıb söylüyor diye bir ta'rız de yapıyorlar. Sûrei «Furkan» de geleceği üzere «

اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلاً »

diyorlar. Kalblerinin bozukluğundan dolayı ahsenül'hadîs olan kelâmı hakk ile esatıri evvelîni ve hurafatı tefrık ve temyiz edemiyecek bir halde bulunuyorlar ki beşeriyyeti tahrifi hakayık eden hurafattan kurtarıb haktan başka bir şeye perestiş edilmemesi lüzumunu öğreterek sıratı müstakım olan caddei hakıkate hidayet eden ve bir lisanı mu'ciz beyan ile hidâyet eden Kur'an ile Muhammed aleyhıssalâtü vesselâm

beşeriyyete ne getirmiş diyenler de bunların tılmizleridir.

26. ﴿وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ﴾ o birleri ise hem Kur'andan, Peygamberden nehiy, halkı hakka

iymandan men'ederler. ﴿وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ﴾ hem de kendileri uzak kaçarlar.

﴿وَاِنْ يُهْلِكُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ﴾ böyle yapmakla ise ancak kendilerini helâk ederler de

﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ haberleri olmaz. 27.

﴿وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ﴾ sen bunların, bu kâfirlerin, mükezziblerin ateşe

tutuldukları tutu-

sh:»1908

lub da ﴿فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا﴾ ah geri

döndürülse idik de Rabbımızın âyetlerini: Vakıatı ve akıbetleri vukuundan evvel ıhbar eden delâil ve

işaratını tekzib etmese idik ﴿وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ biz de o mü'minlerden olsa idik»

dedikleri vakit hallerini bir görsen... O ne feci', ne şeni' bir akıbet olacaktır. İbtida hakkı inkâr ve tekzib edenler yanlış yola gidenler, akıbet böyle ateşe düşer, hatalarının cezalarını görürler de gördükleri zaman yaptıklarına çarnaçar peşiman olurlar da geri dönmek ve doğru gitmek temennisinde bulunurlar. Fakat zannedermisiniz ki bu kâfirlerin o zamanki nedametleri ve iyman tememnileri ciddî ve sadıkane bir iyman

eseridir? 28. ﴿بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ﴾ hayır, bundan evvel

gizledikleri fenalıklar, nifakları, a'mali habîseleri karşılarına çıkar, yüzlerine vurulur da bu ondandır, ondan

bizar oldukları içindir. ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ﴾ Yoksa geri çevrilmiş

olsalardı yine dönecek, her halde nehy oldukları menhiyyatı yapacaklardı

﴿وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ şüphe yok ki bunlar bu sözlerinde, bu va'dlerinde yalancıdırlar.

-Dünyada böyle kaç defalar başları sıkılmış, nedametler göstermişlerdir de ilk fursatta yine eski yaptıklarını

yapmışlardır. 29. ﴿وَقَالُوا﴾ ve demişlerdir ki ﴿اِنْ هِىَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾

hayat, şu bizim içinde bulunduğumuz alçak hayattan, hayatı Dünyadan ibarettir.

﴿وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾ biz öldükten sonra bir daha dirilecek, ba's olunub bir daha hayata

gecelek değiliz a... Âhıreti görseler de dönseler yine
sh:»1909

böyle diyecekler ve öyle yapacaklardı. Küfr-ü maası bunlara bu kadar müstekır bir huy olmuştur. Bunun için

ne dönebilirler, ne döndürülürler. 30. ﴿وَلَوْ تَرٰى اِذْ وُقِفُوا عَلٰى رَبِّهِمْۜ﴾ Öyle

diyen yalancıların, rablarının, ya'ni hak tealânın huzuruna sevk edilib durduruldukları vakit hallerini bir

görsen!... Neler olacak neler?... ﴿قَالَ﴾ Allah muhakkak hıtabı ezelîsiyle

﴿اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّۜ﴾ nasıl bu ba's, hak değilmi imiş? diyecek

﴿قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَاۜ﴾ evet yarabbi hakkimiş, rabbımıza kasem olsun ki hakkimiş diyecekler.

﴿قَالَ﴾ Allah muhakkak buyurucak ki

﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ öyle ise şimdi acımı tatlımı azabı

tadınız, çünkü siz buna inanmıyor küfrediyordunuz 31.

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِۜ﴾ ebedî huzuruna varacaklarını yalan

saydılar ﴿حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً﴾ ta vakt-ü sâat kendilerine ansızın

gelinciye kadar inkâr ettiler de o vakit

﴿قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلٰى مَا فَرَّطْنَا فِيهَاۙ﴾ vay, başımıza gelenlere, evyah bu

babdaki taksıratımıza: Ey hasretlerimiz, gel, gel tam sırasıdır dediler, o haldeki

﴿وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى ظُهُورِهِمْۜ﴾ bütün sıkletleriyle vebâllerini

sırtlarına yüklenmiş bulunurlar ﴿اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ﴾ bakınız ne fena bir yük, ne çekilmez

vebâller yükleniyorlar» -Bu âyette ba's-ü kıyameti inkâr edenlerin diğer bir halleri izah olunmuştur ki birisi husran, birisi de büyük vizirler, vebâller çekmektir.

sh:»1910

HUSRAN, sevabı azîmin, naîmi mukîmin fevt-ü zayâını görmek, VİZR-Ü VEBAL de ıkabı azîmin içinde kalmaktır. Allah tealâ nefsi natıkai kudsiyye cevherini bu âlemi cismanîye sevk buyurmuş ve ona şu gördüğümüz alâtı cismaniyye ve edevatı cesedaniyyeyi vermiş ve akl-ü tefekkür ihsan etmiş ki bu alât-ü edevat ve bu meşâir-ü melekâtı isti'mal ile azameti menafi'ı ba'delmevt tezahür edecek maarifi hakka ve ahlâkı fazıla istihsal etsin. Binaenaleyh insan bu alât-ü edevatı, bu kuvvei akliyye ve fikriyyesini şu lezâizi mahdude ve muhlike ve şu saadâtı munkatıayı istihsalde isti'mal ederse ömrünün âhirine geldiği zaman

telâfisi kabil olmıyacak surette ziyanlara müstağrak olduğunu görür. Çünkü bütün sermayesi fenaya gittiği gibi matlûb zannettiği ve kazanmağa sayeylediği rıhbi de fenaya gider, münkatı' olur. Artık elinde ne sermayeden bir şey kalır ne de kârden. Bu ise hiç inkârı kabil olmıyan husranı mübîndir. Bir insan ölümü ne kadar tabiî görürse görsün, hattâ isterse onu âlâmı hayata karşı bir halâskâr gibi karşılamak istesin onun için bu husranı görmek ve bunun âlâmı dilsuziyle gözlerini kapayıp en büyük lezzet bildiği bu aleme ebedî bir ye'si hazîn içinde hasretle veda' edib gitmek muhakkaktır. Fakat bu husran-ü hasret veda' edib gitmek muhakkaktır. Fakat bu husran-ü hasret ve bu elemi müebbed, ba's-ü kıyameti inkâr eden ve bu Dünyanın saadatı acile ve lezâizi faniyesini müntehayı saâdât ve nihayeti kemalât i'tikad edenlere munhasırdır.
Ba's-ü kıyamete iyman etmiş olan ve yevmi meâd için levazım-ü mühimmât istihzârına sa'y etmiş bulunan ehli iymana gelince: bunlar o demi fırakta hicrânı gurbetten ma'şukı vicdanı olan semti canâna doğru da'vet olunmuş bir aşıkı üftade ruhiyle uçar giderler.

Saat, eczai zamandan bir cüz'i kalîlin ismidir ki gece ile gündüzün yirmi dört cüzü'de bir cüz'üdür. «elif lâm» ile « السّاعة » de yevmi hısab-ü mes'uliyyet olan yevmi kıya-

sh:»1911

metin ismidir. O gün hısabın sür'atine mebni bir hisab saati demektir. İkinci bir kavle göre de kıyametin koptuğu vaktin ismidir ki Allahdan başka kimsenin bilmediği bir saatle ansızın bastıracağından dolayı tesmiye edilmiştir. Indallah ma'lûm olan saat demek olur. Netekim âyette de « بغتة » buyurulmuştur. Zikrolunan hasret-ü tahassürün başladığı vaktı mevt de Âhırette intikalin bir başlangıcı ve mukaddimesi olmak i'tibariyle mevt de kıyamet cinsinden addedilib o nam ile yad olunmuştur.
Hayât, hayâtı Dünyâdan ibâret zannedenler anlamalı ki 32.

﴿وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾ hayâtı Dünyâ mücerred hayatı Dünya olmak i'tibariyle levh-ü lâibden başka bir şey değildir. Dibsiz, sonu karanlık bir gafletten, faidesiz oyuncaktan ibarettir.» -Bunun anâtı seyrini, lezzet sayılan şeylerini bir lâhza mülâhaza edib de ölümü göz önüne getirenler bunda aslâ tereddüd etmezler. Bunun içindir ki hayât, hayâtı Dünyadır diyenlerin en büyük zevkı onu ve âkıbetini unutmak için lehviyyat ile eğlenmek, oyunlarla vakıt öldürmekte bulurlar

﴿وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ﴾ ibni Âmir « وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ »- ve her halde Dârı uhrâ, Âhıret evi, son vatan, hayatı âhıre evi, lehv-ü lâibden küfr-ü maasîden korunur olan müttekîler hakkında hayırlıdır.» -Çünkü o hayâtı dâime, menafi'ı halisa, lezâizi bâkıyedir. Binaenaleyh ﴿اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ ey insanlar akıl etmezmisiniz, aklınız yokmu ki hayatı Dünyanın ne olduğunu düşünüb de takvâya sarılasınız- İbni Kesir, Ebu Amir ve Asımdan Ebu Bekir Şu'be, Hamza, Kisaî. Halefi Âşir kıraetlerinde « اَفَلَا يَعْقِلُونَ » okunduğuna göre: Hayat, hayatı Dünyadan ibaret deyib de ba's-ü sâati inkâr edenlerin hiç aklı yokmu ki bu kadar gaflete dalarlar da lehv-ü lâ'ib

sh:»1912

arkasında koşarlar ve bu sevda ile Allahı, Peygamberi, Âhıreti inkâr eder, küfr-ü maâsîden sakınmazlar.

Küffârın tekzib-ü şematetlerine karşı Resulullahı tesliye ve takviye için buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴿٣٣﴾ قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِى يَقُولُونَ فَاِنَّهُمْ
لَايُكَذِّبُونَكَ وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٤﴾
وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلٰى مَا كُذِّبُوا وَاُوذُوا

حَتّٰى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَاۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِۚ وَلَقَدْ جَٓاءَكَ مِنْ
نَبَاِ۬ى الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٥﴾ وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ
اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِى السَّمَٓاءِ
فَتَأْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٦﴾ اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَۜ وَالْمَوْتٰى
يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿﴾

sh:»1913

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için biliyoruz ki söyledikleri lâf seni cidden incitiyor, maamafih onların yalancı dedikleri sen değilsin, lâkin zalimler Allahın âyetlerine cehudluk ediyorlar 33 Celâlîm hakkıyçin senden önce gönderilen Peygamberler tekzib olundu da tekzib ve ezâ edilmelerine karşı sabrettiler, nihayet kendilerine nusratımız geldi, öyle ya Allahın kelimâtı va'dini değiştirebilecek hiç bir kuvvet yoktur, alimallah sana mürselîn kıssalarından haber de geldi 34 Eğer onların omuz dönmelerini sana pek ağır geliyorsa haydi kendi kendine yerin dibine inecek bir baca veya göklere çıkacak bir merdiven arayıb da onlara bam başka bir âyet getirmeğe gücün yettiği takdirde hiç durma, Allah dilemiş olsa idi elbette onları hidayet üzre toplardı o halde sakın cahillerden olma 35 Sâde işitmesi olanlar da'vete icabet eder, ölülere gelince onları Allah diriltir sonra hepsi onun huzuruna çıkarılırlar 36

33. ﴿قَدْ نَعْلَمُ﴾ Ya Muhammed, biz pek iyi biliyoruz -Nafi' kıraetinde « لَيُحْزِنُكَ » ﴿اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِى يَقُولُونَ﴾ onların söylemekte oldukları sözler her halde seni mahzun ediyor -fakat etmesin ﴿فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ﴾ çünkü onlar hakikatte seni tekzib etmezler- Nafi' ve Kisaî kıraetlerinde if'alden « لَا يُكْذِبُونَكَ » okunduğuna göre - seni kizbe etmezler, sana yalancı demezler

﴿وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ﴾ ve lâkin zalimler Allahın âyetlerini inkâr ederler.

Rivayet olunuyor ki Ebucehil «biz seni tekzib etmiyoruz, sen bizim nazarımızda sadıksındır. Biz ancak senin getirdiğini tekzib ediyoruz» demiş. Kezalik Kureyşten Hâris ibni Âmir «ya Muhammed, vallahi sen bize hiç yalan söylemedin ve lâkin biz sana uyarsak yerimizden olacağız

sh:»1914

bundan dolayı iyman etmiyoruz» demiş ve bu âyet de bunlar sebebiyle nâzil olmuştur. Hayât-u ahlâkı Muhammedîye az çok vâkıf olan kâfirlerin küfürlerinde kendi vicdanlarına karşı tutunabildikleri şüphenin bütün mahiyyeti şudur: «Hazreti Muhammed kendi vicdanında kâzib değildir. O bile bile kimseyi aldatmağa tenezzül etmez, nübüvvet ve risalet iddiasını da uydurma ve iğfal tarikıyle yapmamıştır. Belki nübüvvet ve risaletin sıhhatini tahayyül etmiş ve kendi vicdanında kendinin Peygamber olduğuna inanmış ve bu iyman ve ı'tikad ile bu iddiada bulunmuştur. Lâkin onun inandığı nübüvvet ve risalet, haber verdiği ba's-ü kıyamet gibi şeyler haddi zatında ve nefsel'emirde olamıyacak, inanılamıyacak şeylerdir, Binaenaleyh da'vası yalan

değil yanlıştır, o aldatmaz fakat aldanmış, o Peygamber değil fakat kendini Peygamber zannetmiştir» derler. Son Avrupa müverrıh veya feylesoflarının ekseriyyetle iddiaları da budur: «Hazreti Muhammed, kendi vicdanında kendi nübüvvet ve risaletinin sıhhat-ü hakkıyyetine emin idi, irtihaline kadar da bu iykan ve ı'timadı asla mütezelzil olmadı, bu bir hakikati tarihıyyedir.» diyorlar. Bununla beraber nübüvvetine iyman da etmiyorlar. Çünkü nübüvvet-ü risaletin haddi zatında hak bir emri vakı' olabileceğine inanmıyorlar, Nübüvvet ve risaletin emri vakı' olabileceği kabul edildiği surette ilmen ve tarihen delâili nübüvvet-ü ı'cazı diğer Enbiyadan daha ziyade bariz ve zahir bulunan nübüvveti Muhammediyyeyi inkâr etmenin açıktan açığa bir garazkarlık olduğunu biliyorlar. Bunlar böyle kendi gönüllerinde nübüvvet ve risalet olamaz, hayâtı Dünyâdan başka hayât, ba's ba'delmevt mümkin değildir gibi ındî bir tahakküm bir ukde tutmuşlar ve kendi ta'birlerince bu «duğm» dan, bu ukdeden risaleti Muhammediyyenin de gayri mümkin olduğunu ve binaenaleyh Hazreti Muhammedin sadakati ruhiyye ve ahlâkı fadılesine rağmen nübüvvetine inanma-

sh:»1915

sında yanlış bulunduğunu iddiaya kalkışıyorlar. İşte Allah tealâ bu âyette gösteriyor ki bütün bu şüpheler, bu tekzib ve inkârlar doğrudan doğru Hazreti Peygambere değil Allaha müteveccih bir tekzib ve inkârdır. Haddi zatında mümkin bulunan ve gayrı ma'kul hiç bir tenakuzu istilzam etmiyen nübüvvet ve risaleti, halk-u ba'sı imkânsız farzetmek Allaha ve kudretullaha inanmamaktan neş'et eder. Bu da her tarafta zâhir ve bahir olan delâili hakkın, âyâtı ilâhiyyenin haklarını teslim etmemek delâletlerini anudâne bir inkâr ile inkâr eylemek haksızlığından münbaistir. Bu ise bir zulmi nefistir. Böyle zulmü ı'tiyad eden ve edillei hakkın bütün inceliğiyle kıymetini vermiyen zâlimler bütün âlemlerin Allaha ve kudretullaha delâlet edib duran delâili bâhire olduğunu inkâr ederler. Ve bu suretle Kur'anı ve nübüvveti Muhammediyyeyi dahi cehudcasına inkâr ederler. Kur'an ve Muhammed yok demezler, fakat âyâtı Kur'anda, fıtrati Muhamediyyede tecelli eden beyyinatı hakkın Allaha ve Allahın ılm-ü kudretine delâleti sarihalarını tanımazlar, bunlar, Allahın eseri değil, Muhammedin derler. Hasılı tekzibleri bizzat şahsıyyeyi Muhammediyyeye değil, Allahın kudretini ve berahîni kudretini inkâr etmek zulmüne raci'dir ki bu da zâlimlerin âdetidir. Ve binaenaleyh bu haksızlığın, bu cür'etin cezasını verecek olan Allah, çekecek olan da kendileridir. 34. ﴿وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ﴾ ya Muhammed, kasem olsun ki senden evvel bir çok Peygamberler böyle zalimler tarafından tekzibe ma'ruz oldular da

﴿فَصَبَرُوا عَلٰى مَا كُذِّبُوا وَاُوذُوا﴾ tekzib ve iyza olunmalarına karşı sabr-ü sebat ettiler ﴿حَتّٰى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَا﴾ nihayet kendilerine nusratımız irişti. -Binaenaleyh sen de bunlara imtisal et ve nusratımız gelinciye kadar sabreyle, böyle sabredenlere nusra-

sh:»1916

tı İlâhiyyeye erişir ﴿وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ﴾ Allahın kelimatını, vaidlerini tebdil edebilecek hiç bir kuvvet yoktur: Allah « كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلٖى » buyurmuştur. Bu kelimeler, bu vaidler her halde yerini bulacaktır ﴿وَلَقَدْ جَٓاءَكَ مِنْ نَبَاِئ الْمُرْسَلٖينَ﴾ alimallah sana Peygamberler haberinden, onların ahval ve vakıatı mühimmesinden hayli ma'lûmat da geldi -ki bu âyet de işte onlardan biridir. 35. ﴿وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ﴾ eğer o kâfirlerin, zalimlerin yüz çevirmeleri sana pek ağır geliyor, gözünde büyüyor sabr-ü tahammül edilmez bir şey gibi görünüyorsa

﴿فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِى

﴿السَّمَاءِ﴾ sen kendi başına yerde derinliklerine işler bir menfez veya gökte üstüne çıkacak bir

merdiven bulub da ﴿فَتَاْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍ﴾ onlara tek bir âyet, iyman ettirecek bir harika getirmeğe

muktedir olabilirsen hiç durma yap ﴿وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى﴾

Allah dilemiş olsa idi hepsini hidayet üzerinde toplar, cümlesine iyman nasıb eder, cemaati vahide

yapardı.» -Madem ki yapmamış demek ki dilemiştir. O dilemeyince de sen hangi âyeti getirsen, hangi

hârikayı göstersen iyman ettiremezsin. Binaenaleyh ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾

sakın cahiller güruhundan olma, onları iymana getirmek için hemen yerlere geçib veya göklere çıkıb da bir

âyet, bir hârikai kahire ayıracak derecede hırslanma da sabret. Çünkü 36.

﴿اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ﴾ da'vete duyanlar, samiası bulunanlar icabet

eder ﴿وَالْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ﴾ ölüleri de Allah ba'seder diriltir.- Binaenaleyh

sh:»1917

bugün duymıyanlar yarın duyabilirler. Bugün iyman etmiyenler yarın edebilirler.

﴿ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ sonra da duyan duymıyan: İyman eden etmiyen hepsi Allaha irca'

olunurlar, -hayır ve şer cezalarını bulurlar:

Evet ölü gibi duygusu olmıyan, işitmek şanından bulunmıyanlar Allahın bu kadar âyâtı beyyinatını hiçe

saydılar a:

﴿٣٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ
عَلٰى اَنْ يُنَزِّلَ اٰيَةً وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا مِنْ
دَٓابَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا طَٓائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ مَا
فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٩﴾
وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِى الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَاِ اللّٰهُ
يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَاْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Durmuşlar da ona bam başka bir âyet indirilse ya diyorlar, de ki: şüphesiz Allah öyle bir mu'cizeyi indirib

durmağa kadirdir ve lâkin ekserisi bilmezler 37 hem Yerde debelenen hiç bir hayvan ve iki kanadiyle uçan
hiç bir kuş yoktur ki sizin gibi birer ümmet olmasınlar, biz kitâbda hiç bir tefrıt yapmamışızdır, sonra hepsi

sh:»1918

lerimize yalan diyenler, bir takım sağırlar ve dilsizlerdir, zulmetler içindedirler, kimi dilerse Allah şaşırtır, kimi de dilerse bir tarikı müstekîm üzerinde bulundurur 39

37. ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّه۪ ﴾ ve Ona rabbından bir âyet indirilse ya dediler.- inen âyetleri duymadılar inkâr ettiler de Peygambere kendi gönüllerince bir âyet ve alâmet, bir mu'cize indirilmesini tahkirâmiz dir ı'tiraz suretinde taleb ve temenni ettiler. Ya Muhammed, ﴿قُلْ﴾ sen de ki ﴿اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يُنَزِّلَ اٰيَةً﴾ Allah bir âyet, bir alâmet, bam başka bir mu'cize indirmeğe şüphesiz kadirdir. -İndirmezse aczinden değil hikmetindendir. ﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin onların eksefîsi bilmezler.- Ilim şanlarından değildir. Âyeti, delil-ü alâmeti fark etmezler, ondan alınması lâzım gelen ılmi alamazlar, ineni anlamadıkları gibi ineceği de anlamazlar, istediklerinin kendilerine müfid ve Peygamber ba'sinden maksud olan hikmeti inzar ve teklife muvafık olub olmıyacağını ve indirilmekte bulunan ve bunca delâili ma'kuleyi ıhtiva eden âyâtı natıkadan istidlâl ve intifa' edemiyenlerin vakıatı münferideden hiç istidlâl ve intifa' edemiyeceklerini, delil ve âyetin asıl ehemmiyyeti vâkıatı vukuundan evvel anlatmasında olmak ı'tibariyle taleb olunan vakıatı münferide ve harıkanın bir delil değil, bir medlûl, bir netice, olacağını ve binaenaleyh nefsi vakıanın haddi zatında dağların başa geçmesi gibi bir musıbet-ü belâ olabileceğini ve alelhusus münkirlerin bütün kuvvei ıhtiyariyyelerini selbederek inkârlarını cebrî bir surette kal'-u izale edecek olan bir vakıanın bir âyeti kudretin kendilerini kahr-ü mahvedecek bir musıbeti fi'liyyeden başka bir şey olmayacağını ve bunun ise kendilerine değil ancak sairlerine bir ıbret ve

sh:»1919

âyet olacağını bilmezler de öyle cahilâne temenniyyatta bulunurlar ve dediklerinin yapılmasını kudreti ilâhiyyeyi inkâra ve âyâtı hakkı tekzibe vesile ittihaz ederler. O Peygamber de ona şöyle bir mu'cize inse ya!... derler dururlar. Gerçi içlerinde bilenler ve hevalarına uyub mahza ınad-ü bağy için böyle diyenler de vardır. Lâkin ekserisi bilmezler. Peygamber ise cahillere, bağilere uymak için değil ı'lâm ve ıhbar ile inzar-ü irşad için gönderilmiştir. Eğer onlar duysalar bilselerdi vakı'da kudretullaha delâlet eden âyâti fi'liyye mi yoktur?. Ey münkirler 38. ﴿وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِى الْاَرْضِ﴾ yerde debelenen hiç bir hayvan ﴿وَلَا طَٓائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ﴾ ve iki kanadiyle uçar hiç bir kuş yoktur ki ﴿اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ﴾ sizin emsaliniz ümmetler olmasın: -Bu âyetin sevkı iki vech ile mülâhaza olunur: birisi ilmi ve Âhırete iymanı olmayıb hayatı bu dünya hayattan ibaret farz edenlerin alelumum hayvanlardan fazla bir meziyyeti haiz olmadıklarını anlatmaktır ki «

اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ » gibidir, netekim ikinci âyet de bunu tavzıh eyler.

Diğer bir veçih de: Allah tealânın kudreti delâilini anlamak için diğer hayvanatın hılkatlerinde ve tarzı hayatlarında insanların istifade edeceği pek çok esrar bulunduğunu ıhtardır. Ki ekseriyetle müfessirîn bu vechi ıhtiyar etmişlerdir, ya'ni hepsi sizin gibi bidayeten topraktan yaradılmış, bir nevi hayata mazhar edilmiş, bir nizam altına alınmış hepsi sizin gibi rızıkları, ecelleri takdir olunmuş, vakti mukaddere kadar yer içer, tağaddi eder, hepsi sizin gibi yekdiğerine suveri muhtelife içinde bir teşabüh ve mücaneset taşır, hepsi sizin gibi bir içtima' yapar, birbiriyle tanışır, yanaşır veya kaçar, koklaşır veya döğüşür hepsi sizin gibi yekdiğerinden doğar tenasül eder, hepsi sizin gibi bir asıldan çıkar, tekessür tenevvü' eder. Kudreti fatırenin hukm-ü te'siriyle vahdetten çıkan bu tenevvü' ve tehalüf

sh:»1920

içinde hepsi sizin gibi bir hayatı hayvanî yaşayan tavaifi muhtelife ve sunufı mü'telifedir. Yerde sürünenleri

hevada uçanları ile her nev'ı size bir vechi temasülü haiz olarak umumu sizin emsalinizdir. Siz de sunuf ve havassı muhtelifenizle onların bir mislisiniz, hepsi taktiri ilâhî ve tedbiri rabbanî dairesinde nizamatı mahsusa ve kavanini hâkime altına konulmuş ahvali mahfuz, umuru mukannen, masalihi mer'iy ve cari sizin gibi birer ümmet ve binaenaleyh size birer dersi ibrettirler. Hepsi fıtrati asliyyeleri ve nizamı vücudleriyle kudret ilâhiyyenin birer manzumei delâili ve kitabı hikmetin âyetleridirler.

﴿مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ﴾ biz kitabda hiç bir tefrıt ve taksır yapmadık, hiç

bir şey eksik bırakmayıb, hepsini nizamına raptettik, kitaba yazdık.- Bütün hılkat bir kitab ve bütün eşya o kitab mazmununun kelimat ve medlûlünü ifade eden nukuş ve hututtur. Âlemde cereyan edecek olan cemi'i mahlûkatın iri ufak, ulvî ve süflî her şey'in ahvali levhı mahfuzda tamamen ve mufasselen yazılmış hiç biri

ihmal edilmemiştir « اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمُ » ve « قَدْ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ » dir. Ilmi hak kalblere o kitabdan nâzil olur. Ve kalemi

evvelin yazdığı bu yazı, tesbit ettiği bu nizam sayesindedir ki eşyayı tetkık ve tetebbü' ile ma'rifetler, ilimler, fikirler edinilir, kitablar te'lif ve tasnif olunur, mâzı ve istikbâl kanunları sezilir. Şuuni hadiseden ezel ve ebedin kelimat-ü âyâtı okunur. Ve hele yerde debelenen devabbın, kanad denilen iki basit yelpaze ile yerden kalkıb Semaya doğru fırlayan uçan tuyurun harekât ve mukadderatında âmil olan nizamı kudretin, kanunı hareket ve hayatın ve bunların netaici hasılasının tedkik ve tetebbuundan bütün bunları temsil eden beşeriyyetin ne gibi hayatlara namzed olduğunu ve bu babda ne kadar ahkâm ve tekâlifi İlâhiyyenin cereyanına ittiba' etmek mecburiyyetinde bulunduğunu ve Allahın yazdığı yazıların kat'iyyetini ve mücerred hayatı hayvanî

sh:»1921

yaşamak isteyenlerin bunlardan ve kendi hilkat ve fıtratlarından ne kadar tegafül ettiğini az çok anlamak mümkin olur. Bu böyle olduğu gibi Kur'anda da beşeriyyetin muhtac bulunduğu delâil ve tekâlifi İlâhiyyeden hiç bir mühimme terk ve ihmal edilmemiş, hepsi icmalden tafsıle veya tafsılden icmale giden bir beyani bedi' ile muhkem ve müteşabih suveri muhtelife zâhir veya hafi delâil ve işarât içinde tezkir ve ıhtar

olunmuştur ki « اِلَّا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ » ıhtarı da bu cümledendir. Bunlar gösterir ki Allah tealânın

kudreti gaybında, levhı mahfuzunda bulunmıyan ve bulunamayacak olan hiç bir âyet yoktur. O kadir olan Allah tekvinî, teşriî, kavlî fi'lî her âyeti indirebilir, onu da kitabına yazmış, nizamına rabt etmiş hiç bir ihmal-ü taksır etmemiştir. Fakat âyetin müfid olması az çok bir mümaselet ifade ederek suveri mütehalife içinde emsalden emsale delâlet eylemesinde ve binaenaleyh bir tafsıli icmal ve bir külliyyeti iş'ar etmesindedir. Vakıatı yalnız tafsılâtından okumak ve her vakıayı münferiden mülâhaza etmek ve bilhassa yaşamak isteyenler hiç bir âyet okuyamazlar. Nefs-i vukuat içinde boğulmuş kalmış, kendileri başkalarına ıbret olmuş olurlar. Meselâ filânın başına dağ yıkılmış, filânı yıldırım çarpmış bunu münferiden mülâhaza etmekte hiç bir mana yoktur. O kalemin kuruduğu bir vakıadır. Onun bir âyet olabilmesi emsali dağların, emsali başlara yıkılıb düşebileceğini ve Allahın buna kadir olduğunu ve binaenaleyh bundan sakınmak ve korkmak lâzım geldiğini anlatması i'tibariyledir. Hevada kuşun kanadiyle uçtuğunu görüb de ondan tayeran kanunlarını ve o kanunları yazan Allahın kudretini anlamağa çalışanlar içindir ki kuşların tayaranı bir âyet olur. Bütün hayvanatın böyle birer âyet olduğunu anlamıyan ve mümaseletleri istihraca çalışmıyanlara ne kadar âyât indirilse boştur. İndirilen bu kadar âyetleri kale almayıb da «bir âyet indirilse ya» deyenler âyeti anlar ve dinler ol-

sh:»1922

salardı gözleri önünde emsalleri olan hayvanattan gereği gibi dersi ıbret alırlar ve nasıl bir hayatı hayvanî yaşadıklarını fehm ederlerdi de Allah tealânın neler yaratmağa kadir bulunduğunu ve hayatın içinde bulundukları hayatı Dünyadan ibaret olmadığını takdir ederler ve öyle hayatı Dünyaya sarılıb âyatı İlâhiyyeyi tekzib ve inkâr etmezlerdi. Allahın kudretini anlamalı ki ne yerde sürünen hayvanlar mukadder olan hayatlarını yaşamak için muhtac bulundukları rızktan mahrum kalırlar ne de havada uçan kuşlar Allahın yazdığı hududu tecavüz edebilirler. Hepsinin ahval ve harekâtı mahfuz, sergüzeşti hayatları bütün ânâtiyle Ümmülkitabda mektub ve mazbuttur. Debelenir koşarlar, uçar sekerler

﴿ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ sonra bütün bu ümmetler rablarına haşrolunurlar. Âhırete

sevkedilir, rabbül'âlemînin huzuri kibriyasına toplanırlar -da o zaman birbirlerinden acılarını çıkarırlar,

hadîsi nebevîde varid olduğu üzere boynuzsuzlar boynuzlulardan öclerini alırlar. Hiç bir hayvan yoktur ki hakkında bu yazılmamış bulunsun, bu akıbet başına gelmiyecek olsun.

Kitâbda hiç bir tefrıt olmadığı halde 39. ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا﴾ bizim âyetlerimizi tekzib edenler ise ﴿صُمٌّ﴾ sağırdırlar. -Onları duymazlar, gereği gibi tedebbür ve fehm edecek surette işitmezler ve bundan dolayı «esatîrül'evvelîn» derler. Ve Âyattan addetmezler de başka âyet taleb ederler. ﴿وَبُكْمٌ﴾ Ve dilsizdirler. - Hakkı söyliyemezler. Ve onun için da'vetine icabet edemezler. ﴿فِى الظُّلُمَاتِۜ﴾ türlü türlü zulmetler içindedirler. -Küfür, cehalet, inad, taklid, heva ve ihtiras zulmetleri içinde önlerindekini görmezler, karanlıkta yuvarlanır giderler. Evet ﴿مَنْ يَشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُۜ﴾ Allah kimi dilerse

sh:»1923

onu dalâlatte bırakır. - Onda dalâlet halkeder. Kendi yolundan sapıtır. Dalâlet onun tabiati müstekırresi olur kalır. Allahın duyurmadığına kimse bir şey duyurumaz. Allahın söyletmediğine kimse bir şey söyletemez, Allahın göstermediğine kimse bir şey gösteremez, Allahın şaşırdığını kimse yola getiremez. Ağız, dil, göz, kulak verdikten sonra da Allah dilerse o dili söyletmez, o göze göstermez, o kulağa işittirmez, gerçi balâda geçtiği veçhile Allah kendine rahmeti yazmış, fıtrati hidayet üzere yapmıştır. Evvelen ve bizzat ondan ıdlali cebrî gelmez. Idlâli İlâhî abdin talebi dalâle müteveccih bir sui ıhtiyarı ile alâkadardır. Fakat yerde sürünen devabb ile hevada uçan kuşların tefavütü kabilinden meratibi fıtratın tefavütü mahzâ onun eseri meşiyyeti olduğu gibi, meşiyyeti abdin infazı ve onun tabı' ve hatmi de mahzâ onun eseri meşiyyetidir. Ba'zısında yüzlerle talebden sonra tab'etmediği dalâli, diğer ba'zısında bir kaç taleb ile tab'eder.

﴿وَمَنْ يَشَاْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve her kimi dilerse onu bir sıratı müstekıme kor -ki üzerinde yürüyen doğruca gider, maksuduna irer.

Âyâtullahı tekzib eden, sıratı müstekîmden kaçınan ve Allahdan başka ma'budlara tapınan Müşriklere fıtratte bizzarure merkûz bulunan âyeti vahdaniyyeti takrir ile kendi nefislerindeki kizib tenakuzlarını izhar ve akıbetlerini irae için ya Muhammed:

﴿٤٠﴾ قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ
اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَۚ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤١﴾ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ
فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَاۤءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَۚ﴿﴾

sh:»1924

﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَاۤ اِلٰۤى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَاْسَاۤءِ
وَالضَّرَّاۤءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَوْلَاۤ اِذْ جَاۤءَهُمْ بَاْسُنَا
تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا

يَعْمَلُونَ ﴿٤٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتّٰى اِذَا فَرِحُوا بِمَٓا اُو۫تُوٓا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٥﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُواۜ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: bir düşünürmüsün kendinizi? eğer Allahın azabı başınıza gelir veya o saat başınıza gelirse Allahdan başkasına mı dua edersiniz? eğer doğru söylerseniz söyleyin bakayım? 40 Doğrusu yalnız ona dua edersiniz de dilerse o feryada geldiğiniz belâyı üzerinizden kaldırır ve o lâhza siz o şirk koşduklarınızın hepsini unutursunuz 41 Celâlim hakkı için senden önce bir takım ümmetlere Resuller gönderdik dinlemediler de onları şiddetler ve zaruretlerle sıktık gerek ki yalvarsınlar diye 42 Hiç olmazsa böyle tazyikımız geldiği vakıt bâri yalvarsaydılar ve lâkin kalbleri katılaşmış, Şeytan da her ne yapıyorlar ise kendilerine süslü göstermişti 43 Bu sebeble vaktâki edilen ıhtarları unuttular, üzerlerine her

sh:»1925

şey'in kapılarını açıverdik, nihayet kendilerine verilen bu genişlik ve serbeslik ile tam ferahlandıkları sırada ansızın tuttuk kendilerini yakalayıverdik ne bakarsın hepsi bir anda bütün ümidlerinden mahrum düştüler 44 Artık o zulmedib duran kavmin kökü kesilmişti, hamdolsun Allaha o rabbülâlemîyne 45

« اَرَاَيْتَكُمْ » Bu ta'bir lisanı Arabda nazırı bulunmıyan bir kelimei istifham ve taaccübdür ki derin bir hayret ilkasiyle « اَخْبِرُونِى » ma'nâsını ifade eder. Kaideye nazaran bunun tam ma'nâsı «sen kendinizi gördün mü söyle» demek gibi görünürse de nahıv de bu suretle fail ve mef'ul olmayıb alâ gayri kıyas bir terkib olduğu beyan olunur. Ve « اَرَاَيْتَكَ sen sen gördün mü?», « اَرَاَيْتَكُمْ sen siz gördünüz mü?» makamında bir te'kid ve tefsir ma'nâsında bulunduğu ve hey'eti umumiyyesi «acaib haydi haber ver veya haber veriniz» mealinde kullanıldığı gösteriliyor. « اَرَاَيْتَ » de Hemze istifham içindir ki taaccüb ve ıhbar bunun lâzımıdır. Bu fiil rüyeti basariyyeden veya «re'ye isabet etmek -ciğere nufuz etmek» ma'nasına re'y ve ı'tikaddan veya iki mef'ulüne taaddi eden ef'ali kulûbdan babında bâkı rü'yeti ilmiyyeden ve yahûd babında bâkı olmayıb ıhbar ma'nâsına olan rü'yeti ilmiyyeden olmak üzere dört iştikak ile isti'mal edilir. Evvelki üçünde aslı kelimeden olan ikinci hemze ya tahkık veya beyne beyne teshil ile okunur hazfi câiz olmaz. Ve muhatabın ıhtilâfına göre « اَرَاَيْتَ ، اَرَاَيْتُمَا ، اَرَاَيْتُمْ » gibi ta ıhtilâf eder faili gösterir ve buna « اَرَاَيْتَكَ ، اَرَاَيْتَكُمْ » gibi kâf ilhakı câiz olmaz. Fakat ıhbar ma'nâsına rü'yeti ilmiyyeden olduğu vakıt hemzenin tahkıkı ve beyne beyne teshili ve hazfi ve elife ibdal ile meddi de câiz olur. Netekim cumhur kıraetlerinde tahkık ile Nafi' ve Ebûca'ferde teshil ile, Kisaîde iskat ile ve Verşte ibdal ile okunmuştur ki bu ibdal kaidei sarfa muhalf olmakla beraber kelâmı Arabda vardır.

sh:»1926

Sonra işbu « اَخْبِرُنِى » ma'nâsında muhatabın ıhtilâfına göre « اَرَاَيْتَ ، اَرَاَيْتُمَا ، اَرَاَيْتُمْ » gibi « ت »nın kel'evvel ıhtilâfı câiz olduğu gibi « ت » müfredi müzekkerdeki hâli üzere meftuh kalmakla beraber ıhtilâfı muhatabı iş'ar için Âhirine « اَرَاَيْتَكَ ، اَرَاَيْتَكُمْ » gibi muhtelif surette kâfı muttasıle ilhakı da câiz olur ki bu hâl bu fi'le

mahsustur. Binaenaleyh « أَرَأَيْتُمْ ۰ أَرَأَيْتَكُمْ » makamında olarak « أَخْبِرُونِي » bana haber veriniz demektir. Ya'ni « كُمْ » zamiri mef'ul değil, failin ihtilâfına delâlet eden bir harftir. Basriyyunun izahı budur. Fakat Kisaî bunun mefuli evvel makamında olduğuna kail olmuştur. Bu surette ma'nâ yine « أَخْبِرُونِي » olmakla beraber « أَرَأَيْتَكَ » ile « أَرَأَيْتَ ﴿ ﴾ أَرَأَيْتَكُمْ ﴿ ﴾ » ile « أَرَأَيْتُمْ » arasında essas ı'tibariyle ince bir zevk farkı vardır. « أَرَأَيْتَكُمْ » kalbin vakı'de kendine ve kendi enfüsiyyâtına müteeallık vicdanından, ya'ni bir şuure şuurden, « أَرَأَيْتُمْ » ise mutlak bir vicdanı şuurdan suâl ve istıhbar demek olur. Netekim bu âyette « أَرَأَيْتَكُمْ » istifhamı bir fi'li enfüsî olan duaya müteallık vicdana teveccüh etmiş « أَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ » buyurulmuştur. Gelecek olan « قُلْ أَرَأَيْتُمْ » âyetinde de « müteallık vicdana tevcih edilmiştir ki Kisaî mezhebi hem kıyası Nahve muvafık, hem de bu ince farkı ibraz etmiş olmak hasebiyle bizce daha ziyade şayanı dikkattir.

40. ﴿قُلْ﴾ ya Muhammed, müşriklere de ki ﴿أَرَأَيْتَكُمْ﴾ umumiyyetle her biriniz kendinizi gördünüz, anladınız mı? Kendinize, vicdanınıza hakikaten şuurunuz var mı? Varsa şunu bâna söyleyiniz, haber veriniz bakayım: ﴿إِنْ أَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ﴾ eğer size Allahın -Dünyada münkariz olan ümmetlere gelen- azabı gelirse ﴿أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ﴾ veya geleceği muhakkak olan sâat gelir başınıza kıyamet koparsa ﴿أَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ﴾ Allahın gayrısına mı dua ve iltica edersiniz?-
sh:»1927

Ya'ni vicdanlarınızın derinliklerine inerek kendinizi iyice yoklayınız, tartınız bakayım böyle mühlik derd-ü felâket karşısında bulunduğunuz veya içine düştüğünüz elîm ve müdhiş bir zamanda nasıl bir haleti ruhiyye içinde bulunursunuz? Bütün ümidleriniz silinir, ölmüş gibi ye'si küllîye mi düşersiniz? Yoksa henüz canınız çıkmadıkça yine bir ümidi halâs besler, derinden derine bir münciye iltica hissile inler misiniz? Eğer inlerseniz o zaman samîmi kalbinizden kime iltica eder, kime çağırır yalvarırsınız? Allaha mı yoksa Allahın gayrı ma'bud tanıdığınız putlarınıza mı ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer siz sadık iseniz: hakıkatte Allahdan başka ilâhlar vardır iddiasında yalancı değil iseniz söyleyiniz öyle bir zamanda Allahdan başkasından ümid bekler, Allahdan başkasına dua ve niyaz eder misiniz? 41. ﴿بَلْ﴾ hayır ﴿إِيَّاهُ تَدْعُونَ﴾ ancak Allaha dua ede: her ne umarsanız ondan umar ve yalnız ona niyaz edersiniz ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ﴾ o da dilerse dua ettiğiniz azâbı, sıkıntıyı açar, başınızdan def'eder ﴿وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ﴾ ve o vakit siz Allaha şerik tuttuğunuz şeyleri unutur, evvelce tapındığınız diğer ilâhlarınızı o müddet zarfında terkeder, hatırınıza bile getirmezsiniz.- Çünkü keşfi durra kadir merci'i yegâne ancak Allah olduğu fıtratı ukulde ve künhi vicdanda merkûzdur. İşin ciddiyyeti ve korkunun dehşeti diğerlerini siler süpürür ve o zaman Allahdan başkasının hiç olduğunu vicdanlar açıktan açığa duyar, akıllar idrâk eder, elverir ki akıl kalmış vicdan donmamış bulunsun.

Ya Muhammed 42. ﴾وَلَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ﴿ sen emîn ol

sh:»1928

ki senden evvel bir çok ümmetlere biz Resuller gönderdik, böyle tanımadılar, küfrettiler de

﴾فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَاْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ﴿ biz de onları be'sâ' ya'ni şiddetli fakr: me'ışet

darlığı ve darrâ, ya'ni emraz ve âfât ile sıktık, fakr-u zaruretle tuttuk tazyık eyledik

﴾لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ﴿ ki tazarru' etsinler, zilletlerini anlayıb ısyanlarına tevbekâr olsunlar, gufranımıza dehalet eylesinler, ya'ni bu hâl içinde tevbe ve tazarru' etmeleri mümkin ve muhtemil idi. 43.

﴾فَلَوْلَٓا اِذْ جَٓاءَهُمْ بَاْسُنَا تَضَرَّعُوا﴿ imdi tazyikımız kendilerine geldiği sırada

tazarru' ve dehalet etselerdi ya ﴾وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴿ velâkin etmediler, gittikçe kalbleri

katılaştı. -Kabiliyyeti intibahiyyelerini zayi' ettiler, fakr-u zarurete alıştılar

﴾وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴿ Şeytan da yapageldiklerini alladı

pulladı kendilerine hoş gösterdi - yaptıklarını fena diye değil, iyi yapıyoruz diye yapmağa, şerri hayır, günahı sevab telâkkı etmeğe başladılar. Artık tevbe ve rücu' ıhtimali kalmadı, vicdanlar dondu, akıllar tutuldu, azıttılar da azıttılar.

İbtida, fakr-u ıhtiyaç mahlûkun ademi aslîsi muktezası ve lâzımı mahiyyetidir. Onu def'-ü izale eden de rahmeti İlâhiyyedir. O rahmetin tenakusu ile ârız olan fakr-u zaruret ve tazyık ise âsıy ve serkeş insanlara hadlerini ve kendi kendilerine bırakıldığı zaman muktezayı mahiyyetlerini ihsas ve irae ederek hissi salâh ve ubudiyyeti uyandıracak bir âyeti fi'liyye ve muhtırai ilâhiyyedir. Ve binaenaleyh ıhtar ettiği ma'nâyı anlıyanlar için bir ni'mettir. Fakat bunun bu kuvvei ıhtariyye ve delâleti irşadiyyesi daimî değil, bir müddeti mahsusa ile mahdud-

sh:»1929

dur. Bunun için böyle bir tazyikı İlâhîye ma'ruz olanlar onu evvel emirde ni'met bilmeli ve seri' bir surette intibah hasıl ederek nefsin tuğyanını kırmalı ve aczi ubudiyyeti derhal anlayıb tevbe ve tazarru' ile Allaha iltica ve tarikı salâha rücu' eylemelidir. Bu intibah ne kadar seri' olursa Dünya ve Âhıret faidesi de o kadar mühim olur. Bunu idrâk edib tevbekâr olanlar Dünyada olmazsa her halde ukbâda istifade ederler. En şedid olan ilk te'sir lâhzaları geçtikçe ıhtarın kuvveti tenakus eder, daha ziyade teşdidine lüzum hâsıl olur ve gittikçe intibah ihtimali azalır, kesbi müşkilât eder. Nihayet o müddeti mahdude biter, tazyikın bütün kuvvei ıhtariyyesi de tükenir, bir i'tiyad-ü tabı' haline gelir ve kalb öyle katılaşır ki artık ondan sonraki tuğyan alabildiğine iştidad eyler. Artık tazyik-u teşdidin hiç bir hassai terbiyeviyyesi kalmaz. Bunun için terbiyevî bir hikmet ve maksadla tatbık olunacak tazyık ve teşdid uzun ve devamlı olmamak lâzım gelir. Hikmeti rübubiyyet tazyikı, teşdidi ve nihayet ta'zibi, fesadı ıslah, seyyiâtı tahdid, tevkıf, ta'kım için tatbik eder. Menşei fakr-u zaruret olan seyyiâta karşı teşdidi tazyık ise o seyyiâtı teksir demek olur. Bunun ihtimali

salâhı varsa teşdid de değil, teysirdedir. « اَلشَّىْءُ اِذَا ضَاقَ اِتَّسَعَ »dir. Tazyık ile katılmış

olan kalbleri yumuşatırsa teysir ve tevsi' yumuşatabilir. Ve artık bu tevsi' ve ittisa' onlara ya kesbi salâh ettirir veya patlatır bitirir. Ve her iki takdirde seyyiât ta'kım edilmiş, kötülerin arkası alınmış olur. Binaenaleyh 44.

﴾فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴿ o katı kalbliler vaktâ ki ıhtar olundukları ıbretleri unuttular:

- Evvelâ, bir teysiri tedricî ifade eden ıhtarâtı Rüsülü saniyen, tevbe ve tazarru' telkın eden be'sâ ve darra' muhtıralarını düşünmek ve mütenebbih olmak ihtimalleri kalmadı o zaman

﴿فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَىْءٍ﴾ üzerlerine her şeyin ka-

sh:»1930

pısını açtık.- O şiddet ve müzayakadan sonra onlara öyle bir hurriyyet ve refah verdik ki maddî ma'nevî bütün ma'niaları kaldırdık, her taraftan üzerlerine ni'metler saldırdık, iyi kötü her şey kendilerine bol bol açık bulunuyordu, her türlü rahatlar, sıhhatler, zaferler, muvaffakıyyetler, zevkler, safalar önlerinde âmade idi, ne arzu etseler bulacak, ne isteseler yapabilecek bir hale geldiler, kendilerine kendi iradelerinden başka men'u takyid edecek hiç bir şey görünmüyordu. Öyle serbes bir imtihana kondular ve öyle istidracları arttı ki

﴿حَتّٰى اِذَا فَرِحُوا بِمَٓا اُوتُوٓا﴾ nihayet bu hurriyyet ve refah ile ferahlandılar.

Tuttukları yolun iyi olduğuna ve bütün bunlar kendi istihkakları bulunduğuna ve her mes'uliyyetten âzede olduklarına hukmettiler. Hiç bir kayd, hiç bir kaygu duymaz oldular, her şey kendilerininmiş, Allah ve Âhıret yokmuş gibi zevk-ü sefaya daldılar, keyflerini çattılar, tam böyle ferahlandıkları, gel keyfim gel dedikleri sırada ﴿اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً﴾ kendilerini birdenbire bastırıb yakalayıverdik

﴿فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ﴾ o saat iblis gibi bütün ümidleri kesildi: Yeis ve hirmanı mutlak içinde

dona kaldılar. Bundan böyle onlar nihayetsiz bir hasret içindedirler. 45.

﴿فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُواۜ﴾ artık o zulmeden -şükür yerine küfreyleyen-

kavmın ardı alındı, kökü kesildi, arkalarından hiç kimse bırakılmadı, hepsi ihlâk edildi ve bu suretle zulümlerine nihayet verildi. -Böyle zalimleri bile her türlü ıhtarâtı yaptıktan ve rübubiyyeti İlâhiyyenin her nevi' asari rahmetini gösterib her imtihandan geçirdikten sonra ta'zib ve ihlâk etmek ve ruyi zemini bu vechile zulm-ü şururdan
sh:»1931

tahlıs eylemek elbette ıbadullah için pek büyük şükranlara lâyıktır.

﴿وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Her ni'met gibi bunun da hamd-ü şükranı,

rabbül'âlemîn olan Allahadır, onun hakkıdır.

Ya Muhammed! sen Allaha hamd et de hamd etmiyen nankörlere:

﴿٤٦﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ
عَلٰى قُلُوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ بِهِۜ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ
الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٧﴾ قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ
اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٨﴾ وَمَا
نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَۚ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا

﴿يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾

Meali Şerifi

De ki söyleyin bakayım: Eğer Allah sizin kulaklarınızı ve gözlerinizi alıverir ve kalblerinizi

mühürleyiverirse kimdir Allahdan başka bir ilâh ki onu size getirib verecek? Bak biz âyetlerimizi nasıl evirib çevirib türlü suretlere sokuyoruz? Sonra da onlar nasıl geçiveriyorlar? 46 De ki: Gördün

sh:»1932

mü kendinizi: Şayed Allahın azâbı ansızın yahûd açıktan başınıza geliverirse zalimler gürûhundan başkası mı helâk olacak? 47 Biz o gönderilen Peygamberleri ancak rahmetimizin müjdecileri, ve azâbımızın habercileri olmak üzere göndeririz, onun için kim iyman edib salâh yolunu tutarsa onlara korku yoktur ve mahzun olacaklar onlar değildir 48 Âyetlerimize yalan diyenlerdir ki fiskı âdet edindikleri için kendilerine azâb dokunacaktır 49

46. ﴿قُلْ اَرَاَيْتُمْ﴾ De ki şu nu bana haber veriniz

﴿اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ﴾ eğer Allah kulaklarınızdaki işitmek ve

gözlerinizdeki görmek kuvvesini alıverir, duyan kulaklarınızı sağır, gören gözlerinizi kör ediverir

﴿وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ﴾ ve kalblerinizi mühürleyiverirse. -Ya'ni tabı' eder, hayr-ü hidayeti

anlamıyacak bir hale kor veya mecnunlar gibi akılları giderir veya hiç bir şey duyamıyacak veçhile kalblerinizi öldürür, bütün şuurunuzu selbediverirse

﴿مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ بِهِۜ﴾ Allahdan başka onu size getirecek ilâh kim?- Ya'ni

işitir kulaklarınız, görür gözleriniz, duyar kalbleriniz var, bunları görüyor, biliyorsunuz değil mi? İnsanlığınızın en şerefli kuvveleri olan bu vasıtaları size veren Allah dilerse sağırlar, körler, yanılanlar, delirenler, uyuyanlar, bayılanlar, ölenlerde yaptığı gibi sizden yine alabilir, Bunu da görüyor, biliyorsunuz değil mi? Allah bunlardan birini veya hepsini alırsa sağırların kulakları, körlerin gözleri açıldığı, delilerin ayıldığı, uyuyanların uyandığı gibi dilediği zaman yine verebiliyor. Bunu da görüyor sunuz değil mi? Peki amma Allah bunları alır ve vermek istemezse size onları alıb getirecek, iade edebilecek hiç bir kimse, Allahdan başka hiç
sh:»1933

bir kudret tasavvur olunabilir mi? Ve hele sizin ilâh diye tapındıklarınızdan birinin bunları iade edebilmesine imkân var mıdır? Hayır değil mi? O halde Allahın varlığını ve birliğin ve kudretini nasıl inkâr ediyorsunuz ve nasıl olub da Allahdan başka ilâh var diyorsunuz? Ve nasıl oluyor da ba's-ü kıyametin imkânına ve bunları Resulüne tebliğ edebileceğine inanmıyorsunuz?

Ey muhatab, ﴿اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ﴾ bak biz âyetleri nasıl tasrif

ediyoruz -nasıl tenvi' ediyor? Ve nasıl şekilden şekle koyuyoruz. Bir vücudde kulaklar yapıyoruz, gözler yapıyoruz, kalbler yapıyoruz, bunları alıyoruz veriyoruz, bir kalbe hem kulaktan hem gözden hem de kendinden nişanlar veriyor, delâletler telkîn ediyoruz. Onlara hem varlıklarını duyuruyoruz, hem yokluklarını, aynı bir medlûlü kâh kulaklara koyuyoruz, kâh gözlere sokuyoruz, kâh doğrudan doğru kalbe bırakıyoruz. Bir Ma'nâ kâh bir ses olub kulaklarda çınlıyor, kâh bir nakş olub gözlerde parıldıyor, kâh bir elem-ü lezzet veya bir aklı mahz olub kalbleri oynatıyor, bir ses, bir nakış, bir akıl kâh mâzıleri çekib getiriyor, kâh istikballere çekib götürüyor, kâh bir cazibei ni'met ile iradeleri cezb-ü terğib ediyor ve kâh bir dafiai nıkmet ile nefretler, terhibler saçıyor, bir ses nağmeden nağmeye, vakfeden vakfeye muhtelif keyfiyyetler içinde diziliyor, kulaklara dökülüyor, müstekım ve münhani, münkesir veya gayri münkesir hareketler, sükûnlar bir zıya ile muhtelif suretler iktisab edib gözlere sokuluyor, bütün bunlar aynı bir ma'nâ ile bir şuur, bir idrâk, bir nûr olub kalblere iniyor, intıba' ediyor, derken o şuur ve idrâk o kalbden yine aynı ma'nâ ile harekete geliyor, mütenevvi', müteşabih, mütemasil suver-ü keyfiyyât ile nefislerden, bedenlerden

birer fi'ıl olarak çıkıyor. Evvelki gibi ağızlardan ses, ellerden yazı olarak peyderpey intişar ediyor ve bütün

sh:»1934

bu tasarrufat ve tahavvülâtta o kulakları, gözleri, kalbleri, vücudleri birleştiren aynı ma'nâlar sâbit ve aynı medlûller bakı kalıb gidiyor. Eb'adı feza, imtidadı zeman içinde kalblerle duyulub hafızalarda tutulan, dillerle söylenib kulaklara işidilen, ellerle sahifelere yazılıb gözlerle görülen, ağızlarla okunan ve bu suretle tekrar tekrar intişar edib yaşıyan ve fakat bunların hiç birine hulûl etmiş olmayıb o eb'ad ve imtidadı tayy ederek bir noktada bir lemhai vicdanda toplayan o maanii bâkıye ve hakaikı sâbitedir ki vâhid olan Allah tealânın vücuduna ve kemali kudret-ü tasarrufuna delâlet eden âyâtı hakkın aslı ve zat-ü sıfatı hakkın ifadesi olan ve Allahın tebliğ-u ifadeye kadir en beliğ bir mütekellim olduğunu dahi isbat eden Kur'anın, kelâmullahın kendisidirler. Bakınız Allah o âyetleri Kur'anında ne tertiblere ne üslûblara ne nazımlara koyuyor: kâh inşaya, kâh ifnaya, kâh iadeye tevcih ediyor, kâh mücerred bir tenbih ve ıhtar yapıyor, kâh hissiyyatı tahrik edib terğibler, terhibler saçıyor, kâh Semavât ve Arzı gezdirib afakı dolaştırıyor, kâh kalblerin, vicdanların derinliklerine indirib enfüsiyyâtı gösteriyor, kâh mukaddimâtı akliyye tertibile mantıklar içinde şâhidden gaibi anlatıyor. Kâh aynı mazmunu, aynı haberi, aynı müşahedeyi, aynı âyeti bir san'atı bedia ile şekilden şekle, suretten surete, nazımdan nazma, mütenevvi' müteaddid âyetler yapıyor ve kâh müteaddid, muhtelif âyetleri bir âyete ifrağ edib tafsılleri icmal eyliyor. Velhasıl şuunı hakikati nasıl bir harf, bir kelime haline getiriyor, o huruf ve kelimatı nasıl sıygalara çekiyor da o beyyinatı baliga ve kendi varlığını, vahdaniyyetini, kudreti tasarrufunu kulaklara, gözlere, kalblere nasıl tebliğ eyliyor

﴿ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ﴾ sonra da onlar bu âyetlerden nasıl i'raz ediyorlar?

47. ﴿قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ﴾ Ya Muhammed de ki: vicdanınızı iyi tartın

sh:»1935

da şunu bana iyi haber veriniz: ﴿اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً﴾

eğer size Allahın azabı hiç bir delil-ü alâmeti olmaksızın birden bire veya önce delâil ve emaratını

gösterererek açıktan açığa gelirse ﴿هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ﴾ zalimler

gürûhundan, ya'ni küfrü iyman yerine koyan sizden başkasımı helâk olacak? Hayır. -Bir de o kâfirle risaletin mahiyyet-ü vezaifini, Peygamberlerin hikmeti irsalini bilmezler de Peygamberlerden vazife ve salâhiyyeti

haricinde şeyler taleb ederler. Halbuki 48. ﴿وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ﴾ biz öteden beri

gönderdiğimiz Resulleri başka değil اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ancak birer mübeşşir ve münzir

olarak göndeririz. -Bütün Peygamberler kavmlerine meserret verecek şeyleri haber verib müjdelemek ve mazarrat verecek şeyleri haber verib korkutmak ve sakındırmak, tâatları ve tâatların sevabını, ma'sıyetleri ve ma'sıyetlerin ıkabını ıhbar ve tebliğ etmek için gönderilir. Yoksa haber verilen şeylerin vuku' ve iykaına onların aslâ hakkı müdahaleleri yoktur, o Allaha aittir. Peygamberin vazifesi acı ve tatlı sadık haberler

vermektir. Binaenaleyh ﴿فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ الخ﴾.

Bu ma'lûm olduktan sonra da'vayı izah ederek ve o kâfirlerin suâllerine cevab olarak ya Muhammed!

﴿٥٠﴾ قُلْ لَٓا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدٖى خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ الْغَيْبَ
وَلَٓا اَقُولُ لَكُمْ اِنّٖى مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَىَّ قُلْ هَلْ

يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُۜ اَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ۟﴿۞﴾

sh:»1936

﴿۞٥١﴾ وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُٓوا اِلٰى رَبِّهِمْ لَيْسَ
لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۞٥٢﴾ وَلَاتَطْرُدِ
الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِىِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۜ مَا عَلَيْكَ
مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَىْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَىْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ
فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۞٥٣﴾ وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لِيَقُولُٓوا اَهٰٓؤُلَٓاءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَاۜ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ
بِالشَّاكِرِينَ ﴿۞٥٤﴾ وَاِذَا جَٓاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ
سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَۙ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ
سُٓوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿۞٥٥﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ۟﴿۞﴾

sh:»1937

Meali Şerifi

De ki «ben size Allahın hazineleri benim yanımdadır demem gaybı da bilmem, size «ben Melekim»; de demem, ben ancak bana verilen vahye ittiba' ederim»; de ki: Kör, görenle bir olur mu? Artık bir düşünmez misiniz?» 50 Hem bununla şunları inzar eyle ki rablarının huzuruna haşrolunacaklarından korkarlar, öyle ki kendileri için onun huzurunda ne bir dost ne bir şefâatci yok, gerektir ki onlar korunurlar 51 Ve öyle rablarının cemalini istiyerek sabah, akşam ona dua edenleri yanından koğayım deme, sana onların hisabından bir şey yok, senin hisabından da onlara bir şey yok ki biçareleri koğub da zalimlerden olacaksın 52 Böyle ba'zılarını ba'zısiyle fitneye de düşürmüşüzdür ki şöyle desinler: Â!... Şunlar mı o Allahın aramızdan lûtfuna lâyık gördüğü kimseler? Allah şükreden kullarını daha iyi bilir değil mi? 53 Âyetlerimize iyman ediyor olanlar yanına geldikleri zaman da de ki «selâm sizlere rabbınız kendine rahmeti yazdı, içinizden her kim bir cahillikle bir kabahat yapmış, sonra arkasından tevbe edib düzelmiş ise ona karşı gafur, rahîm olmayı irade buyurdu 54 daha böyle âyetlerimizi tafsıl edeceğiz, hem mücrimlerin yolu seçilsin diye 55

Kıraet: -« وَلِتَسْتَبِينَ » Asımdan Şu'be, Hamze, Kisaî, halefi aşır, «ye» ile «

﴿وَلِيَسْتَبِينَ﴾ . ﴿سَبِيلُ﴾ « Nafi' ve Ebû Ca'fer nasb ile « سَبِيلَ ».

50. ﴿لَآ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدى خَزَآئِنُ اللّٰهِ﴾ - HAZAİN; lisanımızda hazine veya

hazne ta'bir olunan «hizane» nin cem'idir ki ellerin irişemiyeceği bir surette mal iddihar olunan muhrez mekânın ismidir. -Ya'ni, ben Allahın kudret hazineleri bendedir: Bana tefvız olunmuştur, ben onlarda istiklâlen veya istizanen dilediğim gibi tasarruf ederim diyemem, böyle bir iddiada bulunmam.- Binaenaleyh âyetler indirmek veya azab inzal eylemek

veya dağları altun yapmak vesaire gibi şeyler bana aid değildir. Bana «sen, Allah tarafından Resul isen

Allahtan iste de bize Dünya saadetlerini bol bol versin, yoksa risaletine inanmayız» demeğe hakkınız

yoktur. Onlar benim elimde değil, Allahın elindedir. Dilediğine mülk veren, dilediğinden mülkü nez' eden,

dilediğini i'zaz ve dilediğini izlâl eden «biyedihilhayr» odur. ﴿وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾ Ben

gaybi de bilmem: İlmimden gaib bulunan ef'al ve ma'lûmatı İlâhiyyeyi bilirim diye iddia da etmem. -Kehanet

taslamam, diğer bir Âyette de «

وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِىَ

السُّوٓءُ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ » gelecektir. Binaenaleyh

bana «o saat ne vakit? Veya azab ne zaman?» gibi gayb sualleri sormanızın da ma'nâsı yoktur.

﴿وَلَآ اَقُولُ لَكُمْ اِنّى مَلَكٌ﴾ Ben size «bir melekim» de demem: Bir melek

olduğumu da iddia etmem. -Binaenaleyh « اَوْ تَرْقٰى فِى السَّمَآءِ » diye beşerde âdet olmıyan

göğe çıkmak gibi harikul'ade ef'ali bana teklif etmeğe veya benim meleklerde bulunmıyan yemek içmek

gibi evsafı beşeriyyemi risaletime mani' addedib «

مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَاْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشى فِى الْاَسْوَاقِ » demeğe de

hakkınız yoktur. ﴿اِنْ اَتَّبِعُ﴾ Ben başka bir şeye değil ﴿اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَىَّ﴾

ancak bana gönderilen vahye uyarım, ona tâbi' olurum.- Gaybe müteallık verdiğim haberler benim kendimden değil, Allahdan bana varid olan vahiylerdir ve Allahın ilmini tebliğdir. «

فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَدًا . اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ

يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه رَصَدًا » medlûlünce Allah gaybına hiç kimseyi

muttali' ve hâkim kılmaz. Ancak ıhtıyar ettiği ve emin kıldığı Resul müstesnadır. Ona önünden ve ardından rasadlar kor, te'min eder ve o suretle ona meşhud ve ma'lûmu olmıyan ba'zı gayıbları vahyeder, haber verir,

mazmunı haber o Resulün yanında hazır olmadığı, gaib bulunduğu halde vahiy ve haber bilfiil meşhud ve hazır bulunur. Ve onun bizzat ma'lûmu olmıyan gayb, bu

sh:»1939

sayede âyet ve alâmetiyle ma'lûmu olur. Velev bilvasıta olsun ma'lum olan da her veçhile gayb olmaz. Bilinen gaybı mutlak değil gaybı muhberdir. Bunun içindir ki ılmi beşerin hepsi bir haber, bir kazıyye mahiyyetinde tecelli eder ve ılmi beşerin hakkı, iş'arı, zati hakkın değil âyet ve alâmetinin kalbde huzuriyle bir delâleti kelâmiyyedir. Ve bunun zamânı Hak teâlânın kendiye şehadetidir. Mahsûsat ve meşhudatta bile kulaklara, gözlere ve onlar vasıtasiyle kalbe varid olan zevatı eşya değil, âyâtı eşyadır. Ve en celi, en sarih âyet, kelâmı hak ve en vazıh ılim ıhbarı haktır. Vahiy de kelâmullah olan âyâtı hakkın kalbe nüfuzı cebrîsidir.

Risalet de Allahdan vahıy telâkkı etmek ve muktezasıyle amel eylemekten ibarettir. Peygamber vahy ile

Âyâtı hakkı müşahede ve ıhbar eder. Elbette duyan duymıyana karşı huccettir. Ve Peygamberlerle

Peygamber olmıyanların farkı gözlülerle a'maların farkı gibidir. A'malar göremedikleri şeyleri ancak

görenlerin ıhbarından dinliyerek semi' tarikıyle istifade edecekleri gibi Peygamber olmıyanlar da

Peygamberlerden öyle istifade edbilirler. A'malara gözlülerin delâil ve âyâtı olan elvanı anlatmak mümkin

olmaz. Sağır ve deli değillerse önlerindeki uçurumu söyliyerek sakındırıb korundurmak ve âyâtı semi' ve

kalb sayesinde salim yolları anlatmak mümkin olur. Bunun için buyuruluyor ki:

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ﴾ Kör ile gören müsavi olur mu?

﴿اَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ﴾ İmdi siz bir tefekkür etmezmisiniz? De 51.

﴿وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ﴾ ve bu vahyile o kimseleri inzar et ki

﴿يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُوٓا اِلٰى رَبِّهِمْ﴾ rablarına haşrolunmaktan korkarlar. O halde

ki ﴿لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ kendilerinin ondan,

rabbül'âlemînden başka ne bir veliyleri, ne de bir
sh:»1940

şefi'leri yoktur. Gerek vukuuna iyman ile olsun ve gerek imkân ve ihtimal üzerine şekk-ü tereddüdle olsun kalblerinden böyle bir haşir korkusu, bir Âhıret hissi bulunduğu halde korunmıyan veya korunmasını

bilmiyen gayri müttekîleri inzar eyle ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ ki bunlar belki korunurlar. -Ya'ni bunlar içinde bu sayede ittika edecek korunacak olanlar vardır. Gerçi Haşir ve Âhıreti külliyyen inkâr edenler yahut Âhıreti külliyyen inkâr edenler yahut Âhırete inanmakla beraber Allahın azabından kendilerini kat'ıyyen kurtarabilecek Allahdan başka veliyleri veya şefaatçıları bulunduğuna cezmen i'tikad etmiş bulunanlar, meselâ putlarının vesair ilâh tanıdıklarının ve babalarının, dedelerinin, pirlerinin ve Allahın izni olmadan Peygamberlerinin Allaha karşı kendilerine sahib olub şefaat edeceğine inanmış olanlar, kabili inzar değil iseler de Allahdan başka veliy ve şefi'leri olmadığına inanan veya ıhtimal verenler kabili inzar ve teessürdürler.

Böyle gayri müttekîleri inzar emrinden sonra müttekîlere ikram ve tebşir için buyuruluyor ki: 52.

﴿وَلَاتَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ﴾ ve şöyle müttekîleri koğma ki

﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِىِّ﴾ sabah akşam ya'ni her zaman rablarına dua ve

ibadet ederler ve ederken ﴿يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ sırf onun -o rabbül'âlemînin- cemalini, rızasını isterler: Hulûsı niyyet ile ve ancak Allaha teveccüh ederek daima dua ve ibadet ederler ﴿مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ onların hisablarından hiç bir şey sana aid değil ﴿وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ senin hisabından hiç bir şey de onlara aid değildir -ki muhasebe vazifesi veya endişesiyle ﴿فَتَطْرُدَهُمْ﴾ onları koğasın. Binaenaleyh koğma ﴿فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ki zalimlerden olursun.

sh:»1941

Rivayet olunuyor ki Kureyşin ileri gelenlerinden bir takımları Hazreti Peygambere uğramışlar, yanında Suheyb, Cenab, Bilâl, Ammar, Selman ve sair fukarai müslimîn bulunuyormuş «ya Muhammed! Sen kavminden vaz geçtin de bunlara mı razı oldun? Biz bunların arkasından mı gideceğiz? Bunları yanından tardetsen biz senin meclisine gelir konuşur, belki ittiba' ederiz» demişler, Resulullah « مَآ اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ = ben mü'minleri tard etmem» buyurmuş. «O halde biz geldiğimiz vakit bunları kaldır, gittiğimiz vakit istersen yanında oturt» demişler. Hazreti Ömer de «ya Resulâllah yapsan bakalım ne olacaklar?» Demiş, sonra onlara ilhah etmişler ve bunun yazılmasını istemişler, Resulullah da yazılmak için bir sahife ile Hazreti Aliyi çağırtmış ve bu âyet « وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ » e kadar bu sebeble nâzil olmuştur. Bunun üzerine Resulullah sahifeyi atmış ve Hazreti Ömer sözüne i'tizar etmiştir. Selman ve Cenab radıyallahü anhüma demişlerdir ki «bu ayet bizlerin hakkında nâzil oldu, Resulullah bizimle beraber oturur ve biz kendisine dizimiz mübarek dizine dokununcıya kadar yaklaşırdık ve istediği zaman yanımızdan kalkardı. Sonra sûrei «Kehf»te « وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ » nâzil oldu ve binaenaleyh biz kalmadan kalkmayı terk buyurdu ve dedi ki « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَمْ يُمِتْنِى حَتّٰٓى اَمَرَنِىٓ اَنْ اَصْبِرَ نَفْسِى مَعَ قَوْمٍ مِنْ اُمَّتِى مَعَكُمُ الْمَحْيَا وَ مَعَكُمُ الْمَمَاتُ = hamdolsun Allaha ki ümmetimden bir kavm ile beraber nefsime sabrettirmemi bana emretmeden beni öldürmedi, hayat sizinle, memat sizinle.» ilh...

Zira 53. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ böyle bir fitne ile -ya'ni tardü istihkara şayan zannedilen fukara ve zuafayı

iyman ve ıhlas ile memnun ve muazzez etmek gibi bir imtihan iledir ki

﴿فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾ onların bir kısmını diğer kısmile imtihan ettik

﴿لِيَقُولُوٓا اَهٰٓؤُلَٓاءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَاۜ﴾ şunları mı Allah

ara-

sh:»1942

mızdan minnet-ü in'amına lâyık gördü? desinler diye fitneye düşürdük, birbirlerile mübtelâ kıldı.
-Nefsilerine, mevkı-u ıkballerine mağrûr olarak diğerlerini ve alelhusûs düşkün fukarâ ve zuafâ ve kısmını istihkar edenleri bir gün gelir Allah onlarla imtihan eder, kendilerine vermediğini onlara verir, karşılarına çıkarır, gururlarını kırar. O zaman onlar o ni'metlerin esası bir ihsanı ilâhîden ibaret olduğunu Allah tealânın dilediğine dilediğini vermekte bulunduğunu anlıyarak aczi ubudiyyetlerini idrak eder ve hakka teslimi nefs edib tevbekâr olurlarsa bu imtihanda kazanmış olurlar. Fakat kibr-ü gururlarını yenecek yerde büsbütün azıtır ve servetlerimiz veya esâletlerimiz veya zekâlarımız, ilimlerimiz içtimaî mevki'lerimizle bizler dururken Allah böyle düşkün, züğürt, bayağı kimseleri mi bizim önümüze düşürecek veya karşımıza çıkaracak? Böyle şey olmaz diye ehli fazıletin faziletini inkâra ve Allahın takdirine müdahaleye kalkıştılar mı? Bu artık onların imtihanda zayi' ettikleri, inkılâbı zemanın en derin uçurumlarına yuvarlanmağa başladıkları gündür. Ve işte Allah o mağrurları, zalimleri bu akıbete getirmek için böyle bir fitne ve imtihana düşürmüştür. «

كَذٰلِكَ » temsili gösteriyor ki bu imtihanın suveri muhtelifesi bulunmakla beraber başı ve en mühimmi

mağrurı ıkbal olanların küfr-ü fiskına ve ittikasızlığına mukabil fukarâ ve zuafâya Allaha iyman ve ıhlas

ni'metinin bahş edilmesidir. Ve bu âyet bunu beyan ile «

وَلَاتَطْرُدِ . . . فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ » nehyinin sirr-ü hikmetini iş'ar buyurmuştur.

Acaba ﴿اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ﴾ Allah şakir kullarına onlardan ve

herkesten a'lem değil midir? -Ki o mağrur nankörler, o muhlıs müttekılere Allahın in'amını istib'ad ediyor ve

onların tardolunmalarını istiyorlar?... Binaenaleyh sakın onları koğma 54.

﴿وَاِذَا جَٓاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ الخ . . .﴾

sh:»1943

böyle tebşir et. 55. ﴿كَذٰلِكَ﴾ böyle, tâ yukarılardanberi gelen tafsılâtı bedia ile

﴿نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ﴾ biz âyetleri tafsıl ederiz

﴿وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ﴾ ve mücrimler yolu temamen tebeyyün etmek için. -«

سَبِيلَ » kıraetine göre- mücrimlerin yolunu senin tavzıh ettirmen, kesib atman içindir ki daha tafsıl

edeceğiz:

﴿٥٦﴾ قُلْ اِنّى نُهيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
قُلْ لَٓا اَتَّبِعُ اَهْوَٓاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُهْتَدينَ
﴿٥٧﴾ قُلْ اِنّى عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّى وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ مَا عِنْدى مَا
تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ
الْفَاصِلينَ ﴿٥٨﴾ قُلْ لَوْ اَنَّ عِنْدى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ لَقُضِىَ
الْاَمْرُ بَيْنى وَبَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظَّالِمينَ ﴿٥٩﴾ وَعِنْدَهُ
مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَٓا اِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا
تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا
رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فى كِتَابٍ مُبينٍ﴿﴾

sh:»1944

﴿٦٠﴾ وَهُوَ الَّذى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ
ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فيهِ لِيُقْضٰٓى اَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦١﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ وَيُرْسِلُ
عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ
لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦٢﴾ ثُمَّ رُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ اَلَا لَهُ
الْحُكْمُ وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ مَنْ يُنَجّيكُمْ مِنْ
ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ اَنْجٰينَا مِنْ
هٰذِهٖ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرينَ ﴿٦٤﴾ قُلِ اللّٰهُ يُنَجّيكُمْ مِنْهَا
وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى
اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ
يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ
الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴿﴾

sh:»1945

﴿٦٦﴾ وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ
﴿٦٧﴾ لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

Meali Şerifi

De ki ben sizin Allahdan başka taptıklarınıza ibadet etmekten nehyedildim, de, Ki: ben sizin hevâlarınıza tâbi' olmam, o takdirde şaşırmışım ve ben hidayete irenlerden değilmişim demek olur 56 De ki ben rabbımdan bir beyyine üzerindeyim, siz ise onu tekzib ettiniz, acele istediğiniz azâb benim elimde değil, huküm ancak Allahındır, o hakkı anlatır, hem o da'va fasledenlerin en hayırlısıdır 57 De ki: O acele istediğiniz benim elimde olsa idi sizinle aramızda iş çoktan hüküm giymişti maamafih haksızlar Allah daha çok bilir 58 Gaybin anahtarları onun yanındadır, onları ancak o bilir, hem kara ve denizde ne varsa bilir, bir yaprak düşmez, ve Arzın zulümatı içine bir habbede gitmez ki o bilmesin, ne bir yaş ne de bir kuru yoktur ki her hal bir kitabı mübînde olmasın 59 O odur ki sizleri geceleyin kendinizden geçirir alır, bununla beraber gündüz kazandıklarınızı bilir tutar, sonra sizi onun içinde ba'seder ki mukadder olan bir ecel tamamlansın, sonra onadır yine nihayet dönümünüz, sonra size haber verecek neler işliyordunuz 60 Kullarının fevkında kahir o, üzerinize harekâtınızı zabteden hafaza gönderir, hattâ birinize ölüm geldiği vakit onu gönderdiğimiz Melekler kabzederler ve onlar vazifelerinde kusûr etmezler 61 Sonra o kabzolunanlar hak mevlâları Allaha redd-ü teslim edilirler, agâh olun, hüküm onun, ve o hisab görenlerin en seri'ı 62 De ki kim kurtarır sizi o karanın, denizin zulmetlerinden, gizliden gizliye yalvara yalvara dualar ederek dediğiniz demler: Ahdimiz olsun eğer bizi bundan kurtarırsan şeksiz şüphesiz şakirînden oluruz 63 De ki Allah kurtarır

sh:»1946

sizi ondan ve her sıkıntıdan, sonra da siz müşriklik edersiniz 64 De ki o size üstünüzden veya altınızdan bir azâb salıvermeğe, yahud birbirinize katıb ba'zınızın ba'zınızdan hıncını tattırmaya da kadirdir, bak âyetleri nasıl tasrîf ediyoruz, gerek ki fıkhiyle anlasınlar 65 Bu böyle hakk iken kavmin buna yalan dedi, de ki üzerinize vekil değilim 66 Her haberin mukarrer bir zamanı var, artık ileride bilirsiniz 67

57. ﴿يَقُصُّ الْحَقَّ﴾ -Nafi', İbni kesir, Asım, Ebu Ca'fer kıraetlerinde «sad» ile, mütebakısinde noktalı «dad» ile « يَقْضِ الْحَقَّ » okunur ki birisi « قَصَّ » dan birisi de « قَضَاء » dandır. « قَضَا » nın aslı bir işi tamamiyle fasletmek, ayırıb bitirmektir ki kesip atmak dahi ta'bir olunur. « حُكْمٌ » ün aslı da meni' etmektir. Batılı meni' etmesi i'tibariyledir ki hüküm denilmiştir. Kasas ve kıssadan « قَصَّ » bir haberi tebliğ ve tefhim etmektir ki türkçe «ayıtmak» ta'bir olunur. Bunu «ayıltmak» masdariyle karıştırmamalıdır. Kaza, kavlî veya fi'lî veya her ikisi ile olur. «Kass» ise kavlî olur « قص الاثر » iz gütmek ma'nâsına da gelir ve o zaman fi'lî olur. Hasılı hüküm ve hakimiyyette kazâ ve kadılıkta biri ilmî, biri amelî iki haysiyyet vardır. «Kass» daha ziyade bunun ilmî haysiyyetine, «kazâ» da daha ziyade ameli ve icraî haysiyyetine nâzırdır. Ve hakk-u batılı fasıl, bunların hasıllarıdır. Binaenaleyh burada hem teşriî ve ilmî, hem de icraî ve amelî hüküm ve hakimiyyetin ancak Allaha mahsus ve hukmi İlahînin hem hak, hem hayır olduğu tefhim buyurulmuştur.

58. ﴿قُلْ﴾ De ki ﴿لَوْ اَنَّ عِنْدى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ﴾ sevdiğiniz şey « فَامْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ = sen Peygamber isen gökten başımıza taş yağdır veya bize elîm bir azab getir» diye acele istediğiniz azab

-benim elimde olsa idi ﴿لَقُضِىَ الْاَمْرُ بَيْنٖى وَبَيْنَكُمْۜ﴾

sh:»1947

benim aramla sizin aranızda iş kesilir biterdi, bana kalsa ben onu hemen yapardım. Lâkin

﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظَّالِمٖينَ﴾ Allah, zalimleri ve onlara yapacağını daha iyi bilir. Çünkü

59. ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ﴾ bütün gayb miftahları onun nezdindedir.»-

MEFTEH, «mim» in fethiyle ismi mekân, açılacak yer demektir. «Mim» in kesriyle de «miftâh» gibi ismi alet olub anahtar demektir. Ya'ni daha açılmamış, vücude gelmemiş, bizim ilmimiz taallûk etmemiş o kadar gayb hazineleri vardır ki bütün bunların kapıları veya anahtarları ancak Allahın nezdinde, Allahın elinddir.

﴿لَا يَعْلَمُهَٓا اِلَّا هُوَۜ﴾ Onları ondan başka kimse bilmez.» -O bütün bu gayıbları bildiği gibi hazırdaki bütün mevcudâtı da bütün teferruât ve cüz'iyyâtına varıncıya kadar bilir meselâ

﴿وَيَعْلَمُ مَا فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِۜ﴾ karada ve denizde ne varsa hepsini de bilir

﴿وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا﴾ ve hiç bir yaprak düşmez ki her halde onu bilmesin. ﴿وَلَا حَبَّةٍ فٖى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ﴾ Ne Erzın zulmetlerine düşer bir dane

﴿وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ﴾ Ne yaş, ne de kuru hiç bir şey yoktur ki

﴿اِلَّا فٖى كِتَابٍ مُبٖينٍ﴾ her halde hepsi Allahın indinde bir kitâbı mübînde olmasın.-

Gaib ve şahid, ma'kulât ve mahsûsat, külliyat ve cüziyyat büyük küçük sukut ve istıkrar, hareket ve sükûn, hayat ve memat, hasılı olmuş olacak, gizli açık her şey bütün tafsılâtı, bütün inceliğiyle gayet açık ve beliğ bir kitâbdadır. Ya'ni ilmi İlâhîde veya Levhi mahfuzdadır. Hem

sh:»1948

müfredatı, hem silsilei nizamatı ile indallah ma'lûm ve mazbuttur.

Berr-ü bahir vakıatından sonra sukut vakıatının yaprak ve dane ile temsil olunması bütün ecramı Semaviyye harekâtının birer yaprak ve dane gibi sukut kanunlarına tâbi' bulunduğuna bir delâleti haizdir. Ve şayanı dikkattir ki bu delâlet, eşyadan nasıl ve ne suretle okunabilirse Kur'andan da o kadar okunabilmektedir. Doğrudan doğru ecramın sukut ve harekâtı ifade olunmayıb da yaprağın ve danenin sukutu tasrih olunması hem ma'lûmatı İlâhiyyenin kesret ve inceliğini tasvir, hem de insanlara nazaran sukut kanunlarının evrak ve hububatta cereyanı sarih ve bedihî ve ecramda hafiy ve istidlâlî olduğuna ve Yerde zulumata bir dane sukutunun cevvi Semada ecramın sukut ve harekâtını bilmeğe bir miftah teşkil edebileceğine bir iymadır. Bu âyetin evvelâ gayıbdan şuhude ma'kulden mahsûse, sonra derece derece mahsûsten ma'kule, şuhudden gaybe giden öyle bir tertibi bediî vardır ki bunun ne ızahı biter, ne acaibi tükenir.

60. ﴿وَهُوَ الَّذٖى﴾ O Allah o kadirdir ki ﴿يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ﴾ geceleyin sizi vefat

ettirir: Uyutur kendinizden geçirir, nefislerinizi sizden alır kabzeder

﴿وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ﴾ ve o halde sizin gündüzün cerhettiğiniz; elinizle

yaptığınız, kesbeylediğiniz şeyleri -siz bilmezken- o bilir.-

CERH, aslı lûgatte ma'lûm ki bir şeye icrayı tesir edib zedelemektir. Bunun lâzımı olarak ele geçirmek, kesbetmek ma'nâsına da müteareftir. Netekim bedenin el, ayak, diş, lisan gibi âzayı müessire ve âmilesine cariha ve cevarih tesmiye olunur ki kâsibe ve kevasib demektir. Ve burada cerh bu ma'nâyadır «

اِجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ « » اِكْتَسَبُوا السَّيِّئَاتِ » demek olduğu gibi. İbni Atıyye asıl

ma'nâsiyle cerhten olması da muhtemil bulunduğunu söylemiştir. Fakat kesb-ü

sh:»1949

amel ma'nâsı hem buna şamil, hem makam karinesiyle zahir olduğu gibi umumiyyetle tefsirlerin rivayeti de budur. Ya'ni: Siz o gün uyumazdan evvel âzanızın harekâtiyle bir takım te'sirler icra etmiş, işler yapmış, maddî veya ma'nevî, hayr veya şer bir takım şeyler kesb etmiş bulunursunuz ki bunlar sizin amellerinizdir. Bedeninizin, uzviyyetinizin yıpranması, cerihadar olması da bu müktesebat cümlesindendir. Siz gündüzün uyanık iken iktisab ettiğiniz ve hattâ kendi elinizle yaptığınız bu amellerin ba'zısını bilmezseniz de ba'zısını bilirsiniz. Fakat gece oldumu Allah nefsi natıkanızı kabz eder, sizden alır, siz ölü gibi kendinizden geçersiniz ve şuur-ü idrakâtınıza sahib ve malik olamazsınız. O zaman gündüzün bildiklerinizi ve kendi eseriniz olmak üzere en yakın bildiklerinizi bile bilemez olursunuz. Halbuki siz böyle ölü bir halde iken

Allah onların hepsini bilir ﴿ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ﴾ sonra gündüzün yine size ba'seder.

-Bedeninizde zedelenen, uzviyyetinizden ölen eczanızı uykuda haberiniz olmadan telâfi ederek yeniler ve sizden aldığı şuur ve idraktınızı yine sabahleyin size iade edib kel'evvel hayatı maddiyye ve ma'neviyenizle sizi tekrar ihyâ eder uyandırır ve o zaman siz geceyi gündüzü fark eder kendinizi ve müktesebatı sabıkanızı hiç zayi' etmemiş arada hiç bir fasılai inkıta' geçmemiş gibi bilir tanırsınız. Bunun düşünüb anlayanlar için hayatı ma'neviyye noktai nazarından nasıl bâhir ve zâhir ba's ba'delmevt olduğu aşikâr olduktan başka hayatı maddiye noktai nazarından da böyledir. Her iki hayat her gün her gece ve hattâ her lâhza böyle ruhanî ve cismanî bir ba's ba'delmevt içindedir. Bunun bir çokları mecazî bir ma'nâ ile ba's telâkki ederlerse de cidden ilmî bir nazarla bakıldığı zaman bunun tam ma'nâsiyle bir ba's olduğu tezahür eder. Bir yaprağın, bir tanenin, bir taşın sukutiyle yıldızların ha-

sh:»1950

rekâtındaki sukut ve cazibei umumiyye aynı ma'nâda nasıl müttehid ve ondan bunları istinbat nasıl ılmî ise uyuyub uyanmaktan ba's ba'delmevti anlamak ondan daha zâhir bir hakîkattir. Gâyet âdî bir mes'ele gibi görünen uyuyub uyanmak mes'elesi gerek Ilmi vezaifil'a'za ve gerek Ilminnefis noktai nazarından son derece şayânı dikkat ve hâizi ehemmiyyettir. Her gün yıpranıb ölen eczayı uzviyyenin ve her gece inkıta' eden idrakâtı ilmiyyenin tekerrür ve iadei emsal içinde gidib gelerek aynı bir hayatı idame ve aynı bir nefsin şahsıyyet ve vahdaniyyetine, tekrar ve iade edilen ruhanî ve cismanî tam ma'nâsiyle ba's ba'delmevte kudretine delâlet eden şevahid ve edillei kat'iyyedendir ki bununla ba's ba'delmevtin yalnız imkânı değil bilfiil vukuu da görülüb durmaktadır. İşte Allah insanları her gece böyle vefat ettiriyor ve onlar uyurken maddî ma'nevî neleri varsa hepsini biliyor ve ertesi gün aynen iade edib ba'sediyor ki

﴿لِيُقْضَى اَجَلٌ مُسَمًّى﴾ bir eceli müsemmâ kaza olunsun, mukadder olan vakıt, ömür

tamam olsun. Bu böyle olduğu gibi ﴿ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ﴾ sonra o saat gelince rücuunuz

yine onadır. Nihayet yine yalnız ona rücu' edersiniz

﴿ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ondan sonra da o size bu hayatta yaptıklarınızı

haber verecektir. 61. ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ ve o ibadının fevkında yegâne

kahirdir. -O ademi vücud ile, vücudu ifna ve ifsad ile ve her şeyi zıddiyle, nuru zulmet, zulmeti nur, geceyi

gündüz, gündüzü gece, harareti bürudet, bürudeti hararet ile ilh... kahre-

sh:»1951

der. ﴿وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً﴾ ve üzerinize hafaza gönderir, onlar, sizi ve amellerinizi muhafaza ve mürakabe ederler.- Ki bunlar «

﴿لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ﴾
﴿مَايَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾ ﴿وَاِنَّ عَلَيْكُمْ
لَحَافِظِينَ﴾ ﴿كِرَامًا كَاتِبِينَ﴾ ﴿يَعْلَمُونَ مَاتَفْعَلُونَ﴾ » âyetlerinde

beyan olunan Melâikedir ki lisanı şeri'de hafaza Melâikesi ta'bir olunur, Felâsife «anâsırı muhtelife ve tabayii mütezaddeyi mezc-ü te'lif ederek bunlara bir mizaç ve havassı mahsusa vermesi ve bu mizaç ve havass ile onları bir nefsi müdebbire ve kuvayı hissiyye ve harekiyye ve nutkıyyeyi kabule müstaid kılması Allah tealânın kahiriyyeti, ya'ni kudretinin her kudret fevkında kahr-ü galebesi cümlesindendir. Ve hafazadan murad o nüfus ve ervahı müdebbire ve o kuva ve melekâtı ruhıyyedir,» Demişler. Fakat bu izahın nakıs olduğunda şübhe yoktur.

﴿حَتّٰى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ Nihayet her hangi birinize mevt, geldiği, esbabı mevt eriştiği vakıt ﴿تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا﴾ onu da tarafımızdan Resullerimiz vefat ettirir, emrimizle ruhunu kabzederler. -Hamza kıraetinde imale ile « تَوَفّٰيهُ » okunur.»- Müfessirînden ba'zıları bu Resullerin, işbu vefat Melâikelerinin dahi yine hafaza Melâikesinden ibaret olduğuna kail olmuşlar ve hafazayı « مَلَكُ الْمَوْتِ » in a'vanından saymışlardır. Lâkin ekseriyet vefat Resulleri olan melekülmevt ve a'vanının hıfz Resullerinden başka olduğunu söylemişlerdir. Hasılı her veçhile hukmi ilâhî tahtındasınız, hayatınız, mematınız, emri ilâhî ile ve Allahın hıfz-u murakabe ve vefat Resulleri me'murları yedinde cereyan eder. ﴿وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ﴾ ve bu resuller tefrıt etmezler. -Ne hıfızda, ne mevtte zerrece bir kusur etmez vazifelerini yapar, Allahın emrini te'hirsiz icra ederler. 62.

﴿ثُمَّ رُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ﴾ sonra o ve-

sh:»1952

fat edenler hep hak mevlâları olan Allaha reddolunurlar.- Hiç birinde ne kendilerinin, ne sair mevalii batılanın hukm-ü tasarrufu kalmadı, hepsi çarnâçâr Allahın hukmüne teslîm edilirler.

﴿اَلَا لَهُ الْحُكْمُ﴾ gafil olmayınız ki hüküm ancak Allahındır.

﴿وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ﴾ ve o hisab görenlerin en seriidir. Murad edince bir lemhada

bütün kâinatın hisabını görüverir.

63. ﴿قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ de ki: kimdir o ki sizi

berr-ü bahir zulmetlerinden kurtarır, öyle bir haldeki -Ya'kub kıraetinde « نْ » nun sükûnu ve « ج » in

şeddesiz olarak « يُنْجِيكُمْ » okunur ﴿تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ siz ona açıktan

açığa ve gizliden gizliye yalvararak şöyle dua edersiniz:- Âsımdan Ebubekir Şu'be rivayetinde havften «

خِيفَةً » okunur. Ya'ni -siz ona şiddetli bir korku içinde ümidlenib yalvarcak şöyle dua ve iltica edersiniz

﴿لَئِنْ اَنْجٰينَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ kasem olsun ki sen bizi

bundan kurtarırsan her halde biz şakirînden olacağız dersiniz.- Âsım, Hamze, Kisaî, Halefi Âşir

kıraetlerinden ma'dasında « اَنْجَيْتَنَا » okunur ki gaib sıgasile «kurtarırsa demektir. 64.

﴿قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ﴾ de ki o Allahdır ki sizi o

zulmetlerden ve her sıkıntıdan kurtarır durur ﴿ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ﴾ sonra siz döner ona şirk

koşarsınız, ahdınızı iyfâ etmez, şükr eylemezsiniz.» -Nafi', İbni Kesir, İbni Âmir ve İbni Zekvan, Ya'kub

kıraetlerinde « يُنْجِيكُمْ » okunur. 65.

﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ

مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ﴾ de ki: o Allah size fevkınızdan veya ayak-

sh:»1953

larınızın altından bir azab göndermeğe- fevkten azab, yıldırım düşmek, taş yağmak, tufan olmak gibi âfâtı Semaviyye, ayakların altından azab da zelzele olmak, hasf: ya'ni yer göçmek, su ve ateş çıkmak gibi âfâtı

Arzıyye hakkında zâhirdir. İbni Abbas Hazretleri « مِنْ فَوْقِكُمْ » vülâti cevr, «

مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ » siflei su' demiştir ki mafevkten azab, mâ tahtten azab demektir. Ba'zı

müfessirîn de baştan veya alttan gelen emraz-u masaib ile tefsir etmiştir. Âyet hepsine muhtemildir.

﴿اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا﴾

ŞİYA' şiy'anın cem'i, şiy'a biribirinin arkasından giderek bir emîre veya reise tarafdar olan fırka demektir. -Veya sizi şiy'a şiy'a biribirinize geçirmeğe, ya'ni her biri bir reise tarafdar olmuş ve muhtelif hevâlara ayrılmış muhtelif fırkalara parçalayıb biribirinizle çarpıştırmağa

﴿وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ﴾ ve ba'zınıza diğer ba'zınızın- katil ve saire gibi be's-ü

şiddetini acı acı tattırmağa kadirdir. Ve bunlara kadir olan ancak odur.

﴿اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾ -Bu âyetlerin

mazmununda bâlâda geçen ba'zı âyetlerin ma'nâları tasrif olunmuş diğer bir şekl-ü surette ifade edilmiş olduğundan burada bunun hikmeti beyan buyurulmuştur.

66. ﴿قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ﴾ de ki ben üzerinize bir vekîl değilim -Allahın kudreti

bana tafviz-u havale olunmuş değildir. Binaenaleyh ne onun size yapacağı azabı yapabilirim, ne de sizi ondan muhafaza edebilirim. Ben ancak bir Resulüm, bir elçi, bir muhbirim, Allahın vahyettiği evâmir ve

ahbar ve ahkamı onun namına izafetle haber verir tebliğ ederim 67. ﴿لِكُلِّ نَبَاٍ مُسْتَقَرٌّ﴾ her

haberin, her haber verilen şey'in kararlaştığı bir zaman vardır.- Sizin azabınız da bu cümledendir

﴿وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾

sh:»1954

siz de başınıza geleceği yakında bilirsiniz. -Böyle de.

﴿٦٨﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فٖى اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ
حَتّٰى يَخُوضُوا فٖى حَدٖيثٍ غَيْرِهٖ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا
تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمٖينَ ﴿٦٩﴾ وَمَا عَلَى
الَّذٖينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلٰكِنْ ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
﴿٧٠﴾ وَذَرِ الَّذٖينَ اتَّخَذُوا دٖينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ
اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفٖيعٌ وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا اُولٰئِكَ
الَّذٖينَ اُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمٖيمٍ وَعَذَابٌ اَلٖيمٌ

﴿بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾

Meali Şerifi

Âyetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün vakıt da kendilerinden yüz çevir, tâ ki başka bir söze dalsınlar,

sh:»1955

şayed Şeytan bunu sana bir an unutturursa hatırına geldiği gibi hemen kalk, o zalimler gürûhu ile beraber oturma 68 Gerçi Allahdan korkanlarla onların hisabından bir şey düşmez velâkin bir ıhtar olur, belki sakınırlar 69 Bırak o dinlerini oyun ve eğlence edinen ve dünya hayat kendilerini aldatmış bulunan kimseleri de bu vesiyle ile şunu ıhtar et ki bir nefis kendi kesbiyle besalet kabzasına düşmeye görsün o vakıt Allahın huzurı celâlinde ona başka ne bir sahabet eden bulunur ne bir şefaat, her dürlü fidyeyi denkleştirse bile kabul edilmez, onlar azâbın kabzai besaletine teslim olunmuş kimselerdir, nankörlük ettiklerinden dolayı onlara sâde hamîmden bir şerab ve elîm bir azâb vardır 70

68. ﴿وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِى اٰيَاتِنَا﴾ - HAVD, eğlence tarzında ve aşırı derecede dalmak demektir. Sûrei «nisa» da geçen « وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ » âyeti de (bak) bunun tefsiri olduğundan hıtabın hıtabı amm olduğunu, havdın ve i'razın ma'nâlarını vazıhan göstermiştir. Binaenaleyh ba'zı Haşviyyenin tevehhüm ettiği gibi bundan ilâhiyyat mesailinde ta'mik-u tetebbuun, istidlâl ve münazaranın âyâtullaha dalmaktır diye hurmetini istinbata kalkışmamalı, ancak delil ile uğraşırken medlûlden tegafül edecek derecede dalgınlığa da düşmemelidir.

Hasılı: Ve ey mü'min, hadlerini bilmiyerek âyetlerimize dalıb eğlenenleri, ta'ne girişenleri, küfr-ü istihzaya kalkışanları gördüğün vakit -ki Mekkede Kureyş müşrikleri böyle yapıyorlardı-

﴿فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ Onlardan çekil, yanlarından oturma ﴿وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ﴾ -İbni âmir kıraetinde tef'ilden « يُنَسِّيَنَّكَ » ﴿الشَّيْطَانُ﴾ şayed Şeytan sana unutturursa- seni işgal eder, bu nehyi unutmânâ sebeb olursa -ki bu ihtimal, hıtabın

sh:»1956

her mü'mine amm olması haysiyyetiyledir.

﴿فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ Hatırladıktan sonra o

zalimler güruhiyle beraber oturma.- Zalimîn ta'bir olunması havd mefhumunda haddini tecavüz ma'nâsı bulunduğunu iş'ar ve illeti nehyi ta'mim ile alel'umum zalimlerle beraber oturmanın dahi menhi olduğunu tasrihtir.

70.

﴿وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ

الدُّنْيَا﴾ Dinlerini eğlence ve oyuncak tutan ve hayatı Dünya kendilerini mağrur etmiş olanları bırak.- Ya'ni hayatı Dünyaya dalıb din işlerini keyf-ü hevalarına göre eğlence ve oyun kabilinden tutanlar veya din namına eğlence ve oyun kabilinden tutanlar veya din namına eğlence ve oyun kabilinden tutunanları veya mükellef oldukları dini hakkı Dünya hayatına mağrur olarak ve akıbet ve Âhıreti hisaba almıyarak eğlence ve oyuncak yerine koyub istihza edenleri veya dini ağrazı Dünyeviyeleri için bâziçe ittihaz edenleri velhasıl dinleri oyuncaktan ibaret olan ve dini oyuncak addedenleri terk et, bunlarla muaşeret ve ıhtilât etme.

Bunları bırak emri, onlarla muaşeret ve ıhtilâttan meni' ve «

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِى يُوعَدُونَ»

kabilinden onları bir tehdid ve inzar olduğuna ve yoksa «inzar etme, bir şey söyleme» demek olmadığına işareten buyuruluyor ki:

﴿وَذَكِّرْ بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ الخ...﴾ .

﴿٧١﴾ قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ
عَلٰى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰينَا اللّٰهُ كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ
فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهٗٓ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهٗٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ
اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴿﴾

sh:»1957

﴿٧٢﴾ وَاَنْ اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذٖى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٧٣﴾ وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ
كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ

﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾

Meali Şerifi

De ki hiç biz Allahı bırakır da bize ne menfaat ne zarar yapamıyacak nesnelere yalvarır mıyız? ve Allah bizi hidayetine kavuşturmuş iken ardımıza döner miyiz? o avanak gibi ki Arzda şaşkın şaşkın dolaşırken kendini şeytanlar ayartıb uçuruma çekmekte, beride ise arkadaşları var bize gel diye onu doğru yola çağırıb duruyorlar, de ki her halde hidâyet Allah hidayeti ve biz şöyle emr edildik: Halıs müslim olalım rabbülâlemîne 71 Hem namazı kılın ve ondan korkun, haşrolunub varcağınız o 72 Ve o Gökleri, Yeri yaradan hakkıyle o, hem ol! diyeceği gün o da oluverir * Hak onun dediği, Sur üfürüleceği gün de mülk onun, hem gaybe âlim hem şehadete, hakîm odur, habîr o 73

sh:»1958

71. ﴿قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا﴾ De ki biz -ülûhiyyet sıfatlarının hepsine sâhib ve her menfeat ve zarara kadir olan- Allahdan geçerek bize, kendi kendilerine ne menfeat ve ne zarar bile veremiyecek olan şeylere, cansız putlara, âciz mahlûklara, mansu'lara mı yavaracağız ﴿وَنُرَدُّ عَلٰى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰينَا اللّٰهُ﴾ ve Allah bize hidayet ettikten, doğru yolu gösterdikten sonra gerimize mi döneceğiz?

﴿كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا﴾ «bize gel!» Diye kendine çağırıb duran arkadaşları varken yer yüzünde hayran ve sersem kalkarak Şeytanların hevâ ve hevese çekib şaşırdığı şaşkın gibi mi olacağız?. -Bunun sebebi nüzulü Hazreti Ebi Bekrin oğlu Abdurrahmanın iymanından evvelki halı olduğu hakkında bir rivayet vardır ki Resulullah, babası ve sair Eshab kendini islâma da'vet ettikleri halde o bil'âkis tutmuş babası Hazreti Ebi Bekri putperestliğe da'vet etmeğe kalkışmış idi deniliyor.

﴿قُلْ﴾ de ki ﴿اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى﴾ rehber ancak Allah rehberidir, ancak Allah hidayetidir ki hidayettir ﴿وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ve bize bilhassa rabbül'âlemîne islâm ve inkıyad edelim 72. ﴿وَاَنْ اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ﴾ ve namazı ikame ediniz ﴿وَاتَّقُوهُ﴾ ve Allaha ittika ediniz diye emrolundu ﴿وَهُوَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ ve buyuruldu ki nihayet hepinizin haşrolunub

toplanacağınız ancak odur. 73.

﴿وَهُوَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّؕ﴾ ve o, o halıktır ki Gökleri ve Yeri hakk ile halketti.- Semavat-ü Arz mütehakkık, mahlukıyyetleri muhakkak,

sh:»1959

hâlıkları ancak Allah olduğu muhakkak ve bütün bunların hakka mülâbesetleri, hakka delâletleri, eseri hakk oldukları muhakkak, binaenaleyh bâtıl hiç bir zaman sebeb ve gayei hılkat olmaz. Ve bu Semavat ve Arzın hılkati eğlence ve oyuncak, bâtıl ve abes ve hikmetsiz olamaz. Hepsi hakta toplanacak ve hak tealâya haşrolunacaktır. Ne zaman olacak denilirse ﴿وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُؕ﴾ «o, «ol!» diyeceği gün hemen olur» sözü ﴿قَوْلُهُ الْحَقُّؕ﴾ onun hak kelâmıdır, «ol!» dediği gün, olacaktır. ﴿لَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِؕ﴾ ve sur üfürüldüğü, kıyamet borusu çalındığı gün mülk, hukm-ü saltanat temamen ve müstekıllen onun, ancak onundur. Çünkü ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِؕ﴾ Sur üfürüldüğü gün meydana çıkacak olan gaybı ve yıkılacak olan bu günkü meşhudatı bilen odur. ﴿وَهُوَ الْحَكٖيمُ الْخَبٖيرُ﴾ ve hakîm o, habîr odur.

Böyle de ve o hakîm-ü habîrin ıhbârile şunu yad et:

﴿٧٤﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ لِاَبٖيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنّٖى
اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٧٥﴾ وَكَذٰلِكَ نُرٰى اِبْرٰهٖيمَ
مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنٖينَ ﴿٧٦﴾
فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبّٖى فَلَمَّٓا اَفَلَ قَالَ لَٓا
اُحِبُّ الْاٰفِلٖينَ﴿﴾

sh:»1960

﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبّٖى فَلَمَّٓا اَفَلَ قَالَ لَئِنْ
لَمْ يَهْدِنٖى رَبّٖى لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّٓالّٖينَ ﴿٧٨﴾ فَلَمَّا

رَاَالشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبّى هٰذَا اَكْبَرُ فَلَمَّا اَفَلَتْ قَالَ يَا
قَوْمِ اِنّى بَرٖٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٩﴾ اِنّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذٖى
فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنٖيفًا وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿٨٠﴾
وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ اَتُحَٓاجُّوٓنّى فِى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينِ وَلَٓا اَخَافُ مَا
تُشْرِكُونَ بِهٖٓ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ رَبّى شَيْـًٔا وَسِعَ رَبّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا
اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨١﴾ وَكَيْفَ اَخَافُ مَٓا اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ
اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا
فَاَىُّ الْفَرٖيقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٢﴾ اَلَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوٓا اٖيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ
مُهْتَدُونَ ﴿﴾

sh:»1961

Meali Şerifi

Vaktiyle İbrâhîm babası Azere ne demişti? Sen putları kendine bir sürü ilâh ediniyorsun öyle mi? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir dalâl içinde görüyorum 74 Bu sûretle Ibrâhîme Göklerin ve Yerin melekûtünü gösteriyorduk ki yakîn hâsıl edenlerden olsun 75 vakta ki üzerini gece kapladı bir yıldız gördü "bu imiş rabbım" dedi, derken batıverince "ben öyle batanları sevmem" dedi 76 vaktâki ay doğmak üzere iken gördü "bu imiş rabbım" dedi, derken batınca "kasem ederim ki, dedi, rabbım beni hidayetine mazhar etmese idi muhakkak şu şaşkın kavmden olacakmışım" 77 vaktâki güneş doğmak üzere iken gördü "bu imiş rabbim, bu hepsinden büyük" dedi, o da batınca ey kavmim, dedi: haberiniz olsun ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden berîim 78 Ben her dinden geçib sâde hakka eğilerek yüzümü o Gökleri ve Yeri yaratmış olan fâtıre döndüm ve ben müşriklerden değilim" 79 kavmi de kendisine karşı ıhticaca kalkıştı, o! siz, dedi: bana Allah hakkında ıhticaca mı kalkışıyorsunuz? Halbuki o bana hakikati doğrudan doğru gösterdi, sizin ona şirk koştuğunuz şeylerden ise ben hiç bir zaman korkmam, rabbım dilemedikce onlar bana hiç bir şey yapamaz, rabbin her şey'i ılmen ihâta buyurdu, artık bir düşünmez misiniz? 80 Hem nasıl olur da ben sizin şirk koştuklarınızdan korkarım; baksanız a siz Allahın hiç bir bürhan indirmediği şeyleri ona şerik koşmaktan korkmuyorsunuz? Şu halde korkudan emîn olmağa iki taraftan hangisi ehakk? Eğer bileceksiniz 81 İyman edib de iymanlarını bir haksızlıkla telbis etmiyen kimseler işte korkudan emîn olmak onların hakkıdır ve hidayete erenler onlardır 82

Sûrei «Mâide» de [« اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَادُوا وَالصَّابِؤُنَ الخ »

âyetine bak] beyan olunduğu üzere milleti İbrahim olan Hanifiyyet evvelen ve bizzât Sabıeye tekabül ediyordu Sâbie

sh:»1962

ise Eshabı eşhas ve Eshabı Heyakili nücum olarak iki fırkaya münkasim bulunuyor ve her ikisi de ruhaniyyet taassubuna ve Melâikeye taabbüd fikrine raci' oluyor ve bundan bir tarafta beşeri cismanîyi ruhaniyyetten tecrid ile tezlil, diğer taraftan beşerî Tagutların şirk ve rübubiyyet da'vasına vesile ihdas ediliyordu ve İbrahim aleyhisselâm bunları kırmak için ba's buyurulmuştu. Burada göreceğiz ki evvelâ eshabı asnamın dalâli mübini, saniyen eshabı nücumun dalâli nazarîsi beyan olunarak ve beşerin melekûte ittisali gösterilerek isbatı tevhid iel esasi Hanifiyyet tesbit ve nübüvveti beşeriyye takrir edilmiş ve

nihayet ma ba'dettabî mebde'lerin Melek ve Şeytan gibi kuvayı Hafiyyeyi ilâhi beşer addederek ülûhiyyete teşrik eden eshabı ruhaniyyatın dalâli felsefîsini ibtal eden delâili tevhid tafsıl olunmuştur.

İbrahim aleyhisselâmın fazlını i'tiraf etmiyen millet yok gibidir. Arab müşrikleri onun evlâd ve mensubîni olduklarını ıkrar ile fazlını i'tiraf ediyorlardı, Yehud, Nesârâ ve müslimanlar da hep ona ta'zım ve ulüvvi kadrini i'tiraf ederler. Bu mansıbı azîm, böyle ekser ehli âlemin fazlını ve ulüvvi mertebesini i'tiraf etmesi şerefî Hazreti Halil aleyhisselâm kadar hiç kimseye nasıyb olmamıştı. «

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى
اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ۰ وَ بَارِكْ عَلٰى
مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ
اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ » bunun sebebi «

﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ ۰ ﴿اَوْفُوا بِعَهْدٖى اُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾

» medlûlünce rabb ile abıd beynindeki ahdi fıtrîdir. İbrahim aleyhisselâm bu ahdı ubudiyyeti ifa etmiş ve Allah tealâ buna icmalen ve tafsılen şehadet eylenmiştir. İcmal iki âyettedir. Birisi «

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ » ki bunun ahdı ubudiyyeti itmam

ettiğine bir şehadeti İlâhiyyedir. İkincisi de «

اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُٓ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ » dir. Tafsıle gelince:

Müşarün'ileyh tevhidi isbat ve şirki ibtal için bir çok ma-

sh:»1963

kamda evvelâ babasiyle « اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً » ve «

يَٓا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنٖى عَنْكَ شَيْـًٔا

» diye. Saniyen kavmiyle «

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ ... وَحَٓاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ اَتُحَٓاجُّٓونّٖى فِى
اللّٰهِ » diye. Salisen zamanının meliki ile « رَبِّىَ الَّذٖى يُحْيٖ وَيُمٖيتُ » diye münazara

etmiş, rabian küffar ile « فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبٖيرًا لَهُمْ » medlûlünce putlarını

kırarak fi'len münazara eylemiş, sonra kavmi « حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوٓا اٰلِهَتَكُمْ » demişler

ateşlere atılmış, sonra « اِنّ۪ٓى اَرٰى فِى الْمَنَامِ اَنّ۪ٓى اَذْبَحُكَ » diye Allahın emrine

oğlunu bezletmiş, hâsılı kalbini irfana, lisanını bürhâna, bedenini nirana, çocuğunu kurbana, malını dayf-ü

ihsana teslim ve tahsıs ederek ubudiyyet ve mehabbette kahramanlığını isbat ve sonra «

وَاجْعَلْ ل۪ى لِسَانَ صِدْقٍ فِى الْاٰخِر۪ينَ الخ » diye rabbına tazarru' ve niyaz

eylemiş ve binaenaleyh Allah tealânın kerem ve ihsanı da duasına icabetle matlûbunun is'af ve tahkıkını icab etmiştir. Arab müşrikleri de müşarün'ileyhin fazlını mu'terif bulunduklarından dolayı onlara karşı «

قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا » da'vetini isbat ve

tavzıh sadedinde Allah tealâ Hazreti İbrahimin kavmiyle olan münazarasını ve melekûti İlâhîye ıttılaını bir huccet ve mazıden nümunei imtisal bir dersi ibret olmak üzere tezkir ve evvel emirde eshabı asnamın bedihî olan dalâlını ıhtar ile buyurulmuştur ki:

Öyle de, ve şunu hatırlat: 74. ﴿وَاِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ لِاَب۪يهِ اٰزَرَ﴾ hani İbrahim babası

Âzere -ve yahud Ya'kub kıraetinde « را » nın zammiyle « ازر » okunduğuna göre- İbrahimin babasına «ya Âzer!

﴿اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنّ۪ٓى اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ ف۪ى ضَلَالٍ مُب۪ينٍ﴾

asnamı bir sürü İlâh mı tutuyorsun? Her halde ben seni ve kavmini açık bir dalâl içinde görüyorum» demişti.» -Zîruh olan beşerin gerek beşer timsali olsun ve gerek kevakib ve Melâike timsali farz edilsin cansız putlara tezellül ve teabbüdü ne açık bir dalâlettir. İbrahim bunu babası veya babası makamında amucası olan Âzerden başlıyarak kavminin yüzüne vurmaktan ve onları irşad etmekten çekinmemişti.

sh:»1964

Bu âyette Hazreti İbrahimin pederinin ismi «Âzer» olduğu anlaşılıyor. Kütübi tevarihte ise Süryanîce «Tarah» olduğu meşhurdur. O halde Ya'kub ve İsrail gibi biri isim, biri lakab olmak üzere «Âzer» ve «Tarah» diye iki ismi var demektir. Ragıb, müfredatında Âzer Tarahın muarrebi denilmiş olduğunu da nakletmiş ise de bunu müfessirîn hiç nazrı itibare almamışlardır. Bu derece büyük bir tebdil ile ta'ribde ucme şemmesi kalmamış olacağından kelime «hatem» gibi munsarıf olmak lâzım gelirdi. Ba'zıları da Âzerin Hârezm lugati ve şeyhi herim ya'ni pek kocamış ıhtiyar demek olduğunu ve bir de bir sanem ismi bulunduğunu dahi söylemişlerdir. Ba'zıları da demiştir ki İbrahim aleyhisselâmın babası «Tarah» tır, Âzer de amucasıdır. Amucaya ve dedeye dahi eb ıtlak edilir. Netekim Kur'anda evlâdı Ya'kubdan hikâyeten «

نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَ » buyrulmuştur. Ve

Hazreti İsmail, Hazreti Ya'kubun amucası olduğu halde eb ıtlak edilmiştir, Şiy'anın muhtarı da budur. Bunlar «Hazreti İbrahim ve babası, Hazreti Peygamberin ecdadındandır. Halbuki «

وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِد۪ينَ » âyetinin delâletine göre Peygamberin ecdanında kâfir yoktur.

Âzer ise kâfirdir. Bir de bu âyetten ve bilhassa Ya'kub kıraetine göre Hazreti ibrahim Âzere ismini söyleyerek ve dalâlini yüzüne vurarak hıtab ettiği gösteriliyor ki babaya birr-ü ihsan bir vazifei diniyye olduğu halde İbrahim aleyhisselâm gibi bir Peygamberi zışanın babasına böyle ezakâr ve cefakâr bir hıtabı

tecviz etmiyeceği âşikârdır. Binaenaleyh bu iki karinei mania gösterir ki Âzer, İbrahimin hakıkî ma'nâsiyle babası değildir.» diyorlar. Fakat bunlar Kur'anın zâhirine karşı tekellüf ve taassubdur. Zira Hazreti Peygamberin nesebine asla sifah karışmamış, hepsi nikâhtan gelmiş olduğunda tereddüd yok ise de « تَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ » de takallübatı sulbiyye ma'nası kat'î olmadığı gibi Hazreti İbrahimin muamelesi de «

وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِى مَالَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًا»

sh:»1965

mazmuunundan haric değildir. Sonra kütübi tevarihte meşhur olan «Tarah» isminin menşei nihayet Yehud ve Nesârâ Ahbarına, bu da Tevrata müntehi olabilir. Bu ise Kur'anın «Âzer» ıhbarına muaraza edebilecek bir kuvveti haiz değildir. Onlar Kur'an üzerine değil, Kur'an onlar üzerine müheymin ve nigâhbandır.

İbni Cerir tefsirinde beyan olunduğu üzere Muhammed ibni İshak demiştir ki «Âzer» Hazreti İbrahimin babasıdır. Ve Kûfe sevadında «Kûsâ» karyesi ahalisinden bir recül olduğu bize zikredilen ahbar cümlesindendir. « واللّه اعلم » Ebû Hayyan tefsirinde de «Neccar, müneccim ve mühendis olduğunu ve Nümrudun da nücum ve hendeseye merakı olduğundan nezdinde teveccüh ve ıkbale mazhar bulunduğunu zikretmişlerdir. Ve sevadı Kûfeden «Kûsâ» denilen bir karyeden idi Mücahid böyle demiştir. Ve Hazreti İbrahim de bu karyede tevellüd etti denilmiş. Bundan başka Âzerin «Harran» ahalisinden olduğu da söylenmiştir.» diye nakleylemiştir. Mu'cemülbülhanda «Kûsâ» üç mevzı'dadır. Arzı Babilde sevadı Irakta, Mekkede. Irak Kûsâsı ikidir. Kûsettarik, Kûser rubâ, İbrahim aleyhisselâmın meşhedi ve mevlidi buradadır. Ve bunların ikisi de arzı Babildedir. Hazreti İbrahim burada ateşe atılmıştır.

İmdi, mevcud ve muhayyel her hangi bir şey'in hayalini temsil eden cansız asnamı masnua önünde insanlığı tezlil eden eshabı asnamın dalâli mübînі ıhtar olunduktan sonra buna sebebiyyet veren ve eshabı heyakil denilen nücum perestlerin de dalâli nazarîlerini göstermek ve bir beşer olan Hazreti İbrahimin lûtfı ilâhî ile bütün Semavat ve Arz melekûtına ıttılâ' ve iykanını ve bu sayede insanlığı masivallaha esaret ve mahkûmiyyet kaydinden tahlıs ile vichei beşeriyyeti doğrudan doğru ve münhasıran Allaha tevcih için tevhid ve hanifiyyeti nasîl isbat ve takrir ettiğini beyan için buyuruluyor ki:
sh:»1966

75. ﴿وَكَذٰلِكَ نُرٖى اِبْرٰهٖيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ Ve işte böyle beyyin bir gösterişle biz İbrahime Semavat ve Erzın melekûtunu gösteriyorduk- Yıldızları, Ay ve Güneşi ile gökleri ve Yeri gözüne gösterdikten başka hey'eti mecmuasiyle bütün âlemin bir mülk bir saltanata tâbi bir memleket olduğunu ve bu memleketi zabt-u idare eden esrarı rübubiyyeti ve kavanini saltanatı kalbine bildiriyorduk. Bütün bunlar Yerde bir beşeri cismanî olan İbrahimin nefsinde temessül ve tahakkuk ediyordu. İbrahim görüyordu ki mekân-ü zamaniyle bütün bu âlemleri toplayıp nefsi İbrahime indiren ve maddiyyat ve ma'neviyyatiyle ona rabt edib hepsini birden idare ve tedbir eden kudreti rabbaniyye hepsinin malik-ü hâkimi bulunan ve şerik-ü nazîri olmıyan bir kudreti vahdaniyyeden ibarettir. Ve İbrahim ona Semadaki nücum-ü kevakibden daha uzak değildir. Yıldızların Semada birer mevkı'leri varsa Yerdeki İbrahimin hepsinin fevkınde bir şerefi vardır. Ve böyle bir şerefi hâiz olan bir mahlûkun ve onun kavminin ve hem nev'inin o maliki hakikî madununda her hangi bir mahlûka bende olub tezellül etmesi pek büyük bir dalâl, pek tehlükeli bir küfran bir nankörlüktür. İşte İbrahime bu melekûtü gösteriyorduk ki öyle desin ﴿وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ ve eshabı iykandan olsun.

Binaenaleyh İbrahim 76. ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ﴾ vakta ki gece zulmetiyle başına çöküp ortalığı örttü, o zaman ﴿رَاٰ كَوْكَبًا﴾ bir kevkeb: Seyyarattan bir yıldız görerek ﴿قَالَ هٰذَا رَبّ۪ى﴾ bu benim rabbım ha!.. dedi -Evvelâ bir yıldızın bir insanı terbiye edebileceğini istib'ad ederek etrafındakilere bir ta'rız yaptı ﴿فَلَمَّٓا اَفَلَ﴾ çok sürmeden o kevakib üful edib batınca ﴿قَالَ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِل۪ينَ﴾ ben batanları sev-

sh:»1967

mem dedi.- Bununla evvelâ rübubiyyet ve ubudiyyette mahabbetin üssül'esas olduğunu, fakat taharrük ve üfulün tesir delîli değil mahlûkıyyet, teessür, mahkûmiyyet, hudûs ve fena delili olduğunu ve binaenaleyh afilin rabb olamıyacağını ve afile mahabbet etmek sonu boşa çıkacak bir dalâl olduğunu ve rabbın bunda müessir ve bunu muharrik olan ve zevalden münezzeh bulunan bir kudreti halika olması lâzım geldiğini anlattığı gibi bilhassa üfullerinden dolayı asıllarının kâfi olmadığını teslim ettikleri halde o afillerin masnu' timsallerine i'tibar etmek ne büyük tenakuzdur.

Bunu müteakıb 77. ﴿فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا﴾ vakta ki Kameri doğarken gördü, aynı ma'nâ ile ﴿قَالَ هٰذَا رَبّ۪ى﴾ bu benim rabbım ha!... dedi ﴿فَلَمَّٓا اَفَلَ﴾ bu da üful edince hem rabbına olan iykanına izhar ederek « هٰذَا رَبّ۪ى » sözlerinin iltizamî olmayıb ilzamî ve inkârî olduğunu anlatmak, hem de her lâhza rabbına olan ıhtıyacını i'tiraf ile hidayetine şükr etmek için ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿لَئِنْ لَمْ يَهْدِن۪ى رَبّ۪ى لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّٓالّ۪ينَ﴾ hiç şüphe yok rabbım bana hidayet etmese ben de behemehal o dallîn güruhundan olacaktım. -Zira bütün mes'ele ruhaniyyet ve cismaniyyetin, enfüs-ü afakın birleştiği bir lemha içinde tecelli eden bir hiss-ü idrake dayanıyor, bu görüş ve gösteriş olmaz, veya faniyi bakı zannetmek gibi bir isabetsizlik oluverirse dalâl, muhakkak. Ve birdenbire Kamerin letafet ve cazibesine kapılıvermemek de hayli müşkil. Binaenaleyh doğru ve musıb olan, akl-ü idraki bahş eden Allah tealânın bir lemhai tevfık ve hidayeti

sh:»1968

olmasa zulmetteki beşeriyyet Aya da tapacak, Yıldıza da tapacak, puta da tapacak.

Bundan sonra 78. ﴿فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً﴾ vakta ki Güneşi doğarken gördü. -Ve üzerindeki zulmetileyl temamen açılıb subhi nehara irdi ﴿قَالَ هٰذَا رَبّ۪ى هٰذَٓا اَكْبَرُ﴾ bu benim rabbım ha!... Bu hepsinden büyük!... dedi.- Ve daha büyük bir târîz yaptı

﴿فَلَمَّٓا اَفَلَتْ﴾ sonra bu da üful edince

﴿قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ى بَر۪ٓىءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ﴾ her halde ben sizin rabbıma şerik koştuğunuz şeylerden beriyim 79.

﴿اِنّ۪ى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذ۪ى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَن۪يفًا﴾

ben Hanif, tertemiz bir müvahhid olarak bütün mevcudiyyetimle yüzümü cemi'i muhteveyatiyle şu Semavat-ü Arzı yaradan zatı ecell-ü a'lâya tevcih ettim ﴿وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ﴾ ve ben müşriklerden değilim dedi. - Evvel-ü âhir Müşriklere aslâ iştirâk etmediğini tasrih ederek tevhide iykanını i'lân ve Hanifiyyeti isbat ve takrir eyledi. 80. ﴿وَحَٓاجَّهُ قَوْمُهُ﴾ kavmi de kendisine karşı mücadele ve tahvif ile huccet yarışına kalkıştılar, galebe fikrine düştüler. Cevaben İbrahim onların kavlî ve fi'lî cidal ve tehdidlerini ve istihfaf ederek ve mahabbet noktai nazarından ve sonra mahafet noktai nazarındanda ahkâmı rübubiyyet ve ubudiyyeti takrir eyliyerek galebei kâmilesini te'min eden şu huccetle ﴿قَالَ﴾ dedi ki

﴿اَتُحَٓاجُّٓونّ۪ى فِى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينِۜ الخ... وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ 82.

sh:»1969

﴿٨٣﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَٓا اٰتَيْنَاهَٓا اِبْرٰه۪يمَ عَلٰى قَوْمِه۪ۜ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُۜ اِنَّ رَبَّكَ حَك۪يمٌ عَل۪يمٌ ﴿٨٤﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ كُلًّا هَدَيْنَاۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِه۪ دَاوُ۫دَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى وَهٰرُونَۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِن۪ينَۙ ﴿٨٥﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَع۪يسٰى وَاِلْيَاسَۜ كُلٌّ مِنَ الصَّالِح۪ينَۙ ﴿٨٦﴾ وَاِسْمٰع۪يلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًاۜ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٨٧﴾ وَمِنْ اٰبَٓائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْۚ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٨٨﴾ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْد۪ى بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۜ وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا

كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٩﴾ اُولٰئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَ فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰؤُلَٓاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا
بِكَافِرِينَ ﴿٩٠﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ
لَٓا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعَالَمِينَ ﴿﴾

sh:»1970

Meali Şerifi

Bu işte bizim o huccetimiz ki kavmine karşı İbrahime vermişdik, biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz, şüphesiz ki rabbın hakîm, alîmdir 83 Bundan maada ona İshak ile Ya'kubu da ihsan ettik ve her birini hidayete irdirdik, daha evvel Nuhu irdirmiştik, zürriyyetinden Davudu da, Süleymanı da, Eyyubu da, Yusüfü de, Musâyı da, Harunu da, işte muhsinlere böyle mükâfat ederiz 84 Zekeriyyayı da, Yahyayı da, Isâyı da, İlyası da, hep salihînden 85 İsmaili de, Elyesa'ı de, Yunüsü de, Lûtu da, her birini âlemînin üstüne geçirdik 86 Atalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bir kısmını da, ve hep bunları seçtik ve hep bunları bir doğru yola hidayetçi kıldık 87 İşte o yol Allah hüdasıdır, o bunu kullarından dilediğine hidayet eyler, ve eğer bunlar şirketmiş olaydılar bütün mesaîleri heder olmuş gitmişti 88 İşte bunlar kendilerine kitâb, huküm, nübüvvet verdiğimiz kimseler, şimdi şu karşıdakiler buna körlük ediyorlarsa biz ona körlük etmiyen bir ümmeti müekkel kılmışız 89 İşte o Peygamberler Allahın hidayetine iriştirdiği kimseler, sen de onların gittiği yoldan yürü, ben, de: Buna karşı sizden bir ecr istemem, o mahzâ âlemîni irşad için ilâhî bir yadigârdır 90

83. ﴿وَتِلْكَ﴾ Ve işte şu: Ya'ni o ru'yet-ü iykan ve bu hidayet-ü bürhan ﴿حُجَّتُنَٓا﴾ bizim hucceti azametimizdir. ﴿اٰتَيْنَاهَٓا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهِ﴾ biz bunu kavmine karşı İbrahime verdik. - kendilerini nücumdan ve hattâ nucumun suver-u temasilinden daha madûn bir mevkı'de görerek, insanlığı tez-

sh:»1971

lil eden kavmine karşı İbrahimin, kevakibden, kamer-ü şemisten, Semavât-ü Arzdan daha yükseğe geçerek doğrudan doğru « فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » a teveccüh edecek ve masivallaha tezellül etmeğe tenezzül etmiyecek derecelerde rıf'atını isbat ve galebesini te'min eden bu huccet nefsi İbrahimin değil, Allahı azimüşşanındır. ﴿نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ﴾ biz azımüşşan kimi dilersek derecelerini yükseltiriz. Binaenaleyh bu, İbrahime mahsus bir hal değildir. Mazharı ıstıfayı İlâhî olan ekâbiri ricalullahda bir sünneti cariyedir. Ya Muhammed hiç şüphe yok ﴿اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾ senin rabbın böyle bir hakîm böyle bir alîmdir.

Bak İbrahime daha ne verdik 84. ﴿وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ﴾ ona İshak ve Ya'kubu da ihsan ettik ﴿كُلًّا هَدَيْنَا﴾ hepsini hitayete irdirdik, tarikı hakta muvaffak eyledik, emîn kıldık. ﴿وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ﴾ daha evvel Nuha da hidayet ettik. -O da

putperestlerle uğraştı ve onlara galebe etti. Binaenaleyh İbrahim, kendi hidayetinden başka hem büyük dedesinin hem de evlâdının mazharı hidayet olmasiyle dahi bahtiyar oldu

﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِه دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ﴾ ve zürriyyetinden Davuda ve Süleymana ilh... da hidayet ettik.- Bu « ذُرِّيَّتِه » zamirinin mevzuı bahs, İbrahim olmak i'tibariyle ona raci' olması, ya'ni bervechi atî ona dört Peygamberin İbrahim aleyhisselâm zürriyyetinden olması tebadür ediyor. Fakat Lût aleyhisselâm İbrahimin zürriyyeti değil, birader zadesi olduğu ve kezalik Yunüs aleyhisselâmın da onun zürriyyetinden olmadığı ve ibarede zamirin akrebe rücuu da asıl bulunduğu cihetle bir çok müfessirîn bunu zikri karib olan Nuh aleyhisselâma irca' etmişlerdir. İbni Abbas, gerçi bu Enbiyanın içinde Hazreti

sh:»1972

İbrahime ne ana ne baba tarafından velâdeten mülhak olmıyanlar vardır. Netekim Lût biraderzadesidir. Bununla beraber hepsi zürriyyeti İbrahime muzaftır. Çünkü amuca da babadan addedilir.» Demiştir ki bu ma'nâ siyaka daha muvafıktır. Nuha ircaı takdirinde bu te'vile hacet kalmazsa da o zaman siyakı bahis İbrahimden Nuha tahvil edilmiş olacaktır. Maamafih « وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا » âyeti « وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ » cümlesine rabtedilmek de caizdir. O zaman bunlar « وَمِنْ ذُرِّيَّتِه » mefhumunda dahil olmaksızın Hazreti İbrahime kuvvetüzzahr olarak bahşedilmiş olur. Ve filvaki' insanın kendi sulbî evlâdına da zürriyyeti denilmez ve iki birader olan İsmail ve İshak tekabülü de bu rabtı ıktiza eder. Şayânı dikkattir ki bu âyetlerde on sekiz Enbiya zikrolunmuş ve bunların zikri bir husni tasnife tabi' tutularak Hazreti İbrahimin etrafında cem'edilmiştir. Hazreti Nuh putperestlerle uğraşan ilk Peygamber, İshak ve Ya'kub bütün Beni İsrail Peygamberlerinin aslı, bu miyanda

﴿دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ﴾ baba oğul mülk ve saltanat ile mümtaz ﴿وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ﴾ ibtilâ' ve sabrı cemîl ile mümtaz ﴿وَمُوسٰى وَهٰرُونَ﴾ iki birader, kuvveti ı'caz, mehabet-ü satvet, kitab ve şeriatı mahsusa ile mümtaz 85. ﴿وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ﴾ zühd-ü ruhaniyyet ve fedakârlıkta misal olmuştur. -İlyas İdris aleyhisselâm olduğu hakkında bir rivayet varsa da Enbiyai Benî İsraîlden olması daha müreccahtır. Harun aleyhisselâm esbatından olduğu nakledilmiş ve «İlyas ibni Yasin ibni Finhas ibni Azzar ibni Harun» denilmiştir. Hızır olduğu da söylenmiştir. Zira Isâ ve Hızır gibi İlyasın da henüz berhayat olduğuna dair ba'zı eserler vardır. Ebu Hayyan tefsirinde der ki «İlyas, Isâya mukarin olarak zikredilmiştir. Henüz ölmemiş bulunmakta müşterektirler. Ilh...» İlyasa Yehud

sh:»1973

ve Nesârâ «İlya» derler. Yuhanna İncilinin baş taraflarında «Yehudiler Oruşlimden Yahyaya sen kimsin diye suâl etmek üzere kâhinler ile lavîliler gönderildikleri zeman onun şehadeti budur: ya'ni ıkrar edib inkâr etmiyerek ben Mesîh değilim diye ıkrar etti ve ona öyle ise nesin İlya mısın diye suâl ettiklerinde o dahi değilim dedi. Sen şol Peygamber misin dediklerinde hayır diye cevab verdi. Öyle ise Mesîh yahûd İlya ya ol Peygamber olmadığın halde niçin vaftiz ediyorsun? dediler» diye mezkûrdur ki İlya, İlyas; ol Peygamber de Hatemül'enbiya Muhammed aleyhisselâmdır. İlya Râfızîler tarafından «Ali» ismine de tatbik edilmiştir. 86.

﴿وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا﴾ hıtab, Hazreti Peygambere müteveccih

olmak i'tibarile ceddünnebiy olan ve İshak ve Ya'kub silsilesinin mukabilinde bulunan Hazreti İsmail diğer bir sınıfın mebdei olarak buraya bırakılmış ve fazaili infiradiyyeleri ı'tibariyle Elyesa', Yûnüs, Lut aleyhimüsselâm da onunla beraber bir sınıfta sayılmıştır. Elyesa', Yuşa' İbni Nundur, diyenler olmuş ise de

Elyesa' İbni Ahtub İbnil'acuzdur diye tashih ediliyor. Hamze, Kisaî ve Halefi Âşır kıraetlerinde « ل » ın

teşdidile « اَللَّيْسَعَ » okunur.

89. ﴿اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ﴾

binaeanleyh ﴿فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُلَٓاءِ﴾ buna şunlar küfrederlerse, ya'ni bu üçüne veya

-kitab ve hukmü cami' olmak i'tibarile daha hulâsa olmak üzere- Nübüvvete küffarı Kureyş hiç iyman etmezler ise hiç ehemmiyyetleri yoktur.

﴿فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ﴾ muhakkak ki biz o kitab ve

hukm-ü Nübüvvete öyle bir kavmi müvekkel kılmışızdır ki bunlar ona hiç bir zeman kâfir değildirler. -Daima iyman ve şükran

sh:»1974

ile sarılır, mazharı emn-ü hidayet olurlar.- Mekke kafirlerine karşı Ensâr ve ehli Medine, Arab kâfirlerine karşı akvamı sâire mü'minleri, alel'umum kâfirlere karşı alel'umum Beni Âdemden Peygamber, sahabe,

tabiîn ve her mü'min ve hattâ Melâik bu kavimdendir. 90. ﴿اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ﴾

işte ya Muhammed! bu zikrolunan ve ıstıfa edilib kendilerine kitab ve hukm-ü Nübüvvet verilerek âlemîne

tafdıl edilmiş bulunan muhsinîn ve salihîndir ki Allah kendilerini «

اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ » medlûlünce hidayete irdirmiştir. Binaeanelyh

﴿فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ﴾ sen ancak onların hüdalarına ıktidâ eyle: mazıden nümunei imtisal olmak

üzere bunların hey'eti mec'muasının tuttukları tevhidi iyman ve iykan, istikamet, salâh, fazılet ve ihsan, kitab,

hikmet, nübüvvet, hasılı hidayet yolunu tut, başkalarına bakma. -Bu « اقْتَدِهْ » emrindeki « ها » zamir

değil «ha»i sekittir. Ya'ni hâleti vakıfta « د » ın harekesini muhafaza eden mücerred bir harftir. Bunun için

sâkin okunur. Ve Hamze, Kisaî, Ya'kub Halefi Âşir kıraetlerinde hâleti vasılda hazfedilir okunmaz. Ancak

İbni Âmir kıretinde «hüdâ»ya raci' zamirdir. Hâleti vasılda kesr ile veya medd ile okunur.

Ve işte kıssai İbrâhimi tezkirin hikmet-ü gayesi budur. Bunlara ıktida edib yüzünü ancak Allaha tut ve hiç

bir şeyden korkmıyarak ve başkasından hiç bir şey beklemiyerek tebliği ahkâm et. Onlar gibi sen de

de ﴿قُلْ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًاۜ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعَالَمِينَ۟﴾

ki ben bu iy, bu tebliğ üzerine sizden bir ücret, bir ıvaz istemem, o Kur'an başka bir şey değil, bütün zevil'ukul âlemlerine tarafı ilâhîden bir tezkir ve iykazdır.- Bu bir ferde, bir sınıfa veya bir kavme mahsus

değildir. Allah için umuma muhtaç ve mükellef bulundukları şeyleri ıhtardır, bir rahmeti âmmedir.

sh:»1975

O kâfirler ise:

﴿٩١﴾ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٓ اِذْ قَالُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى

بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍۜ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذ۪ي جَٓاءَ بِه۪ مُوسٰى نُورًا

وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاط۪يسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَث۪يرًاۚ

وَعُلِّمْتُمْ مَالَمْ تَعْلَمُوٓا اَنْتُمْ وَلَٓا اٰبَٓاؤُ۬كُمْۜ قُلِ اللّٰهُۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ ف۪ي

خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٢﴾ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ

الَّذ۪ي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَاۜ وَالَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ

بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِه۪ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٣﴾ وَمَنْ

اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُو۫حِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ

اِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُۜ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ

الظَّالِمُونَ ف۪ي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا اَيْد۪يهِمْۚ

اَخْرِجُوٓا اَنْفُسَكُمْۜ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ

تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِه۪ تَسْتَكْبِرُونَ﴿﴾

sh:»1976

﴿٩٤﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ

مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَٓاءَ ظُهُورِكُمْۚ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَٓاءَكُمُ الَّذ۪ينَ

زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ ف۪يكُمْ شُرَكٰٓؤُ۬اۜ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا

كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ۟﴿﴾

Allahı gereği gibi tanıyamadılar, çünkü bir Allah beşere bir şey indirmedi dediler, de ki kim indirdi o, Musânın insanlara bir nûr, bir hidayet olarak getirdiği kitabı? ki siz onu parça parça kâğıtlar yapıyorsunuz, bunları ortaya atıyorsunuz da bir çoğunu gizliyorsunuz, bununla beraber şimdi size ne sizin ne atalarınızın bilemediğiniz hakıkatlar öğretilmekte, Allâh, de: Sonra bırak onları daldıkları batakta oynaya dursunlar 91 İşte bu da bizim indirdiğimiz bir kitab, feyz-u bereketi Dünyayı tutacak, evvelki kitablar bu tasdık etmedikçe mu'teber olmıyacak, bir de ümmülkurayı ve hem bütün çevresindekileri inzar edesin diye ki Âhıreti te'min edecekler buna iyman ederler ve onlar namazlarının üzerine muhafız olurlar 92 Uydurduğu yalanı Allaha isnad eden veya kendine birşey vahy edilmemişken bana vahy olunuyor diyen kimseden, bir de Allâhın indirdiği âyetler gibi ben de indireceğim demekte olan kimseden daha zâlim kim olabilir? Görsen o zâlimler ölüm dalgaları içinde boğulurken Melâike ellerini uzatmış çıkarın, diye: canlarınızı bu gün zillet azâbiyle cezâlanacaksınız, çünkü Allaha karşı hakk olmıyanı söylüyordunuz ve çünkü Allâhın âyetlerinde istikbar ediyordunuz 93 Celâlim hakkı için işte geldiniz: bize teker teker: ilk defa yarattığımız gibi ve o size bahş edib hayâlına daldırdığınız servetleri arkalarınızın gerisine bıraktınız, hani o sizin mevcudiyyetinizde şürekâ

sh:»1977

olduklarını zu'm ettiğiniz şefaatçılarınızı da yanınızda görmüyoruz? Gördünüz ya aranızdaki rabıtalar didik didik koptu ve o zu'm ettiklerinizin hepsi sizden gaib olub gitti 94

91. ﴿وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ﴾ Allahı hakkıyle takdir etmediler, sıffatı celâl ve cemalini lâyıkıyle tanımadılar: Alâ külli şeyin kadîr, rahmani rahîm olduğuna iyman etmediler, ni'met ve rahmetinin kadrini bilmediler, hasılı takdirsizlik ve nankörlük yaptılar.

﴿اِذْ قَالُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ﴾ Zira Allah beşere hiç bir şey inzal etmedi dediler. -Böyle demekle yalnız beşeriyyet hakkında bir takdirsizlik değil, Allah hakkında takdirsizlik ettiler, beşere Allahın en büyük rahmet ve ni'meti olan vahyi, irsali rüsülü alelıtlak inkâr etmek cüretinde bulundular, sâbiliğe saptılar ve öyle bir surette saptılarki mahsûs ve ma'kul tanımayan sofestaîlerin veya beşeriyyeti te'lih etmek isteyenlerin «Allah biz insanların işine karışmaz» dedikleri gibi Allahın beşere indirdiği hiç bir şey yokmuş veya beşerin kendisinden imiş gibi iradei kelâm ettiler. Şüphe yok ki bu gibi tefevvühata cür'et etmek bir nankörlük haslatinden, bu da nankörlüğün şenaatini ve Allahın azamet-ü kudretini takdir edememekten mün'bais fahiş bir cehalet ve ahlaksızlıktır. Allah dediği zaman ne dediğini bilmiyen, bu ismi celâlin ne kadar namütenahî bir kudret-ü kemal ifade ettiğini gereği gibi teemmül etmeyenlerdir ki böyle cür'etlerde bulunurlar. «Allah beşere bir şey indirmedi sözü bir müşrik sözü olduğu ve yukarıdan beri anlaşıla geldiği üzere Mekke müşriklerinin de bu fikirde bulunduğu zâhirdir. Fakat bunu Medinede Yehudîlerin hahambaşılarından Malik

.sh:»1978

İbni Sayfın söylemiş olmasıdır ki bu âyetin nüzulüne sebeb olmuştur. Şöyle ki:

Malik İbni Sayf semiz, şişman bir adam imiş, Resulullahın yanına gelmiş, konuşurken Resulullah kendisine «Musâya Tevratı indiren Allaha and vererek soruyorum, Allah hibri semîne buğz eder» diye Tevratta buluyorsun değil mi? Halbuki sen hibri semînsin, Yehudîlerin yedirdiği şeylerden semizlemişsin» buyurmuş hazırûn gülmüşler, Malik ibni Sayf kızmış, Hazreti Ömere dönüb «

مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ» demiş, Nübüvveti Muhammediyyeyi inkârda mübaleğa etmek için hiddetinden müşrikler gibi hepsini inkâr edivermiş, sonra bu sözünden dolayı Yehudîler tutmuşlar, kendisini riyasetten azledib yerine Kâb İbni Eşrefi geçirmişler. Bu âyetin sebebi nüzulünde meşhur olan cumhur kavli budur. Bundan dolayıdır ki sûrenin başında beyan olunduğu üzere bu âyet, bu sûrenin Medinede sonradan nâzil olan bir kaç âyeti cümlesinden olduğu merviydir. Filvakı' yukarıdan beri sıyakı kelâm, müşriklere karşı olduğu halde burada Yehud dahi ilâve edilerek buyuruluyor ki:

﴿قُلْ﴾ öyle diyen takdirsizlere karşı de ki

﴿مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذ۪ي جَٓاءَ بِهٖ مُوسٰى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ﴾

Musânın insanlar için bir nûr olarak, bir hidayet olarak getirdiği kitabı -ya'ni Tevratı- kim inzal etti? -O nûr-ü huda ki ﴿تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ﴾ siz onu kırtaslar yapıyorsunuz- tenevvür edib amel edecek yerde parça parça kağıtlara koyuyor, kuru evrak haline getiriyorsunuz

﴿تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيراً﴾ bunları meydana çıkarıb nümayiş ediyor ve bir çoğunu

gizliyorsunuz -Ya'ni ketm-ü tahrif ediyorsunuz, meydana koyduklarınızla da amel etmiyor, kalbinize koymuyorsunuz. Lâ-

sh:»1979

kin İbni Kesir ve Ebû Amr kıraetlerinde gaib sıgasiyle «

تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيراً » okunur ki onu kırtaslar

yapıyorlar. İstediklerini meydana çıkarıb bir çoğunu gizliyorlar demektir. Bunda Yehuddan hıtab ile değil, gıyab ile ta'bir buyurulmuştur. Eğer o bir kıraet olmasa idi bu ayetin de Mekkede ve müşrikler sebebiyle nazil olduğuna hukm edebilirdi. Ancak bu surette inzali Tevratın ve ahvali Yehudun müşriklere karşı nasıl bir maddei nakz olarak irad edilebileceği suâli varid olurdu. Fakat bunun da vechi yok değildir. Zira Mekke müşrikleri nazarında da Musâya Tevratın nüzulü ve ahvali Yehud, meşhudatı şayiadan idi. Onun için «

لَوْ اَنَّٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّٓا اَهْدٰى مِنْهُمْ » diyorlardı. Binaenaleyh

bu iki kıraetin hey'eti mecmuası bize şunu ifade eder ki âyetin nüzulünde hem Yehudun hem müşriklerin tesebbübü vardır. Her ikisi de nübüvveti Muhammediyyeyi inkâr için «

مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ » demişlerdir. Fakat asıl sebebi nüzul, Yehudun

söylemesi olmuş ve sözlerinin maddei nakzı evvelâ Tevrat ve takdirsizliklerinin misali de ona karşı aldıkları vaz'ıyyet ile gösterilmiştir. Bundan başka daha umumî olmak ve Kur'ana dahi temass etmek üzere buyuruluyor ki:

﴿وَعُلِّمْتُمْ مَالَمْ تَعْلَمُٓوا اَنْتُمْ وَلَٓا اٰبَٓاؤُكُمْ﴾ bir de size ne kendinizin, ne

atalarınızın bilmediğiniz ilimler ta'lim olundu. -Binaenaleyh bunları size indiren, ta'lim eden muallimi hakıkî

kim?- Ya Muhammed, o takdirsizler buna ne derlerse desinler sen ﴿قُلِ اللّٰهُ﴾ Allahındır de

﴿ثُمَّ ذَرْهُمْ فى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾ sonra onları bırak daldıkları butlan içinde oynaya

dursunlar. 92. ﴿وَهٰذَا﴾ bu Kuran da ﴿كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ﴾ bizim indirdiğimiz öyle bir kitabtır ki ﴿مُبَارَكٌ﴾ mübarektir. -Feyzı cihanı tutacaktır.

﴿مُصَدِّقُ الَّذى بَيْنَ يَدَيْهِ﴾

sh:»1980

önündekini musaddık, müeyyid ve mümeyyizdir. Ondaki nûr-ü hüda bunun tasdikından geçerek tezauf ve teeyyüd-ü inkişaf edecektir. ﴿وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَاۜ﴾ biz onu bunun için -ya'ni âlemîni tezkir ve berekat ve tasdık için- ve bir de Ümmülkurâyı ve bütün çevresindeki kimseleri inzar edesin diye inzal ettik. ﴿وَالَّذٖينَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ﴾ ve Âhırete iyman eden, akıbetlerini kurtarmak isteyenlerdir ki ﴿يُؤْمِنُونَ بِهٖ﴾ buna iyman ederler ﴿وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ ve bunlar namazları üzerinde muhafız kesilirler.

-Bütün karyelerin anası merkezi demek olan « اُمَّ الْقُرٰى » Mekkenin bir ismidir ki merkezi cihan, kıblei enam demek gibidir. İnzar Mekkenin kendisine değil, ahalisine olacağı ma'lûm bulunduğundan ma'na, mecaz veya isnadı mecazî suretiyle « اَهْلُ اُمّ الْقُرٰى » demektir. « وَمَنْ حَوْلَهَا » dahi buna karinedir. Şüphe yok ki Mekke denilmeyibde Ümmülkura denilmesi Mekkeyi âlemdeki bütün kurânın bir merkezi mutlakı gibi mülahaza ettirmek içindir. Ve Binaenaleyh « وَمَنْ حَوْلَهَا » de merkez ve muhıt tekabüliyle bütün muhitı Arzda bulunanların hepsi demek olur. Maamafih Ümmülkurâ merkeziyyet mefhumundan kat'ı nazarla sadece Mekke demek gibi düşünülürse « وَمَنْ حَوْلَهَا » dan Mekke havalisi, Mekke civarı, bundan da nihayet Ceziretül'arab tasavvur olunur. Bu ıhtimale nazaran Kur'anın hikmeti nüzulü munhasıran Mekke ve Ceziretülarab ahalisinin inzarına mahsus imiş gibi bir tevehhüm hâtıra gelebileceğinden « لِتُنْذِرَ مَكَّةَ وَمَنْ حَوْلَهَا » buyrulmadığı gibi « لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَاۜ » dahi buyurulmayıb vavı atf ile « وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَاۜ » buyrulmuş ve bununla nüzuli Kur'anın, risaleti Muhammediyyenin yalnız Arabı inzar hikmetine munhasır olmadığı

sh:»1981

ve bir âyet yukarısındaki « اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعَالَمٖينَ » ma'nasiyle berekâtının şumulünden teğafül edilmemek lâzım geldiği velhasıl « وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً لِلنَّاسِ بَشٖيرًا وَنَذٖيرًا » mazmunu anlatılmıştır.

Fakat garibdir ki bütün bunlara karşı Yehudîlerden bir fırka işbu « وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَاۜ » nazmı celilinden Hazreti Muhammed aleyhisselâmın yalnız Araba meb'us bir Peygamber olduğunu istidlâle kalkışmışlar, yani nübüvvetini itiraf etmekle beraber umuma değil, Araba mahsus bir Peygamber olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Bunlar Yehuddan Iseviyye

fırkası namiyle yad olunurlar ki bu gün münevver geçinen Avrupalılardan bir kısmının Arab olmıyan müslimanlar arasında bu Yehudî fırkasının mezhebini ve politikasını neşretmeğe çalıştıklarını görüyoruz. Beşerde emri vaki olan nübüvveti inkâr etmek Allahı hakkıyle takdir etmemekten mün'bais bir cür'et ve bir nankörlük ve her hangi bir Peygamberin nübüvvetini ve her hangi bir kitabın nüzulünü kabul ettikten sonra bütün enbiya ve kütübü tasdık ve te'yid eden ve onlardan daha vazıh ve daha feyyaz olarak inzal edilmiş bulununa mübarek Kur'anı ve nübüvveti Muhammediyyeyi inkâr etmek ise bundan başka açık bir tenakuz olduğunu tefhim ile emri nübüvveti takrir ve te'yid ve mes'elei nübüvvetin sıfatı ilâhiyye mesailine teferruunu ve irfan-ü ahlak, hissi mes'uliyyet ve endişei akıbet ile alâkasını tesbit ettikten sonra Allaha yalan isnad eden, yalan yere Peygamberlik iddia eyleyen veya Allaha Peygambere rekabet etmeğe kalkışan müfteriler, kezzablar, sahtekârlar ve had nâşinaslar hakkında vaîd ve inzar olarak da şöyle buyuruluyor:

93. ﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ﴾ ve kimdir o kimseden daha zalim ki

﴿افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا﴾ Allaha yalan iftira etmiştir. -Meselâ Müseylimetülkezzab ve

Esvedi Ansi gibi «Allah beni Peygamber gönderdi» diye yalandan nübüvvet iddia etmeğe veya Amr ibni Lühay ve emsali gibi kendi kendine din uy-

sh:»1982

durmağa, ahkâm vaz'etmeğe kalkışmış veya her hangi bir suretle Allâha karşı yalan uydurmuş, Allâha nisbeti câiz ve lâyık olmıyan bir şey isnad eylemiş

﴿اَوْ قَالَ اُوحِىَ اِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَىْءٌ﴾ veya kendisine hiç bir şey

vahyolunmamışken bana vahyolundu demiştir.- Hasılı ya her hangi bir suretle bir yalan iftira etmiş veya bilhassa vahy iddiasiyle iftira eylemiştir. Diğer bir ma'na ile «bana vahyolundu ona hiç bir şey vahyolunmadı» demiş, kendine vahy iddia etmiş ve Peygambere vahyi înkâr eylemiştir. Yalanın iki büyük nev'ını cem'etmiş, yoğa var, vara yok diye muzaaf bir kizbi azîm söylemiş demek olur.

﴿وَمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ ve o kimseden ki Allâhın indirdiği âyetler gibi ben de indireceğim demiştir. -Allâha rakabet, Kur'anı tenzîr, Peygambere muaraza edeceği zu'munda bulunmuştur. Netekim Taifli Nadr İbni Hâris ve yardakları «

لَوْ نَشَٓاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَٓا » demişler «

وَازَّارِعَاتِ زَرْعًا وَالْخَابِزَاتِ خَبْزًا وَالطَّابِخَاتِ طَبْخًا

وَاللَّاقِمَاتِ لَقْمًا » - ekin ekenlere, ekmek yapanlara, pişiriş pişirenlere lokma edenlere kasem

olsun» diye saçmalar söylemişlerdir, Ve işte şu zikrolunan misaller bu âyetin nüzulüne sebeb olmuşlardır

ki bunların ba'zısı Mekkede, ba'zısı Medinede vakı' olmuş bulunduğundan bu âyetin de Mekke hâdisatına

dahi işaret ederek Medinede nâzil olduğu merviydir.

Ey muhatab, ﴿وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ فٖى غَمَرَاتِ الْمَوْتِ﴾ sen bir

görsen bütün bu zâlimlerin gameratı mevte düştükleri, ölümün pençelerine geçib şiddetten şiddete

atıldıkları ﴿وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا اَيْدٖيهِمْ﴾ ve Melekler ellerini uzatarak

﴿اَخْرِجُوٓا اَنْفُسَكُمْ﴾ haydi bakalım canlarınızı çıkarın -yahûd kendinizi kurtarın

﴿اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ﴾ bugün siz hakaret-ü zillet azabiyle

sh:»1983

cezalanacaksınız ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ﴾ çünkü Allâha karşı hakkolmıyanı söylüyordunuz ﴿وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِه۪ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ ve âyetlerinden istikbar ediyordunuz, kibrinize yediremiyor, onlara iymandan, teemmülden kaçınıyordunuz 94.

﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ ve gördünüz ya ey zalimler bugün bize ilk defa sizi halkettiğimiz gibi teker teker, yalnız başınıza geldiniz

﴿وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَٓاءَ ظُهُورِكُمْ﴾ ve size bahşettiğimiz şeylerin hepsini arkanızda bıraktınız ﴿وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَٓاءَكُمُ﴾ o şefaatcilerinizi de sizinle beraber görmiyoruz. ﴿الَّذ۪ينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ ف۪يكُمْ شُرَكَٰٓؤُاۜ﴾ Onları ki siz, kendinizde ortakdırlar diye zu'metmiştiniz.- Mevcudiyyetiniz üzerinde bunların rububiyyet hıssasına malik bir takım şürekâ olduklarını ve Allaha karşı size şefaat edeceklerini zannediyordunuz

﴿لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ﴾ artık aranızda ebedî inkıta' vakı' oldu. -Nafi', Hafs, Kisaî, Ebû ca'ferden maadasında « نون » un ref'iyle « بَيْنَكُمْ » okunduğuna göre- artık aranız ebediyyen açıldı, bütün rabıtalar kesildi. Târumâr oldu ﴿وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ ve zu'metmiş olduğunuz o hayallar, o kuruntular sizden gayb oldu gitti» diye tarafımızdan hıtab, tebliğ edildiği vakıt görsen!... Neler olacaktır neler!...

Bunları göz önüne getirmeli de Allaha karşı haksızlıkta, takdirsizlikte bulunmamalıdır. Filhakıka

﴿٩٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰىۜ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ
وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ﴿﴾

sh:»1984

﴿٩٦﴾ فَالِقُ الْاِصْبَاحِۚ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
حُسْبَانًاۜ ذٰلِكَ تَقْد۪يرُ الْعَز۪يزِ الْعَل۪يمِ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ

لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِۜ قَدْ فَصَّلْنَا
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذٖى اَنْشَاَكُمْ مِنْ نَفْسٍ
وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌۜ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ
﴿٩٩﴾ وَهُوَ الَّذٖى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ
كُلِّ شَیْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًاۚ وَمِنَ
النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ
وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍۜ اُنْظُرُٓوا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ اِذَٓا اَثْمَرَ
وَيَنْعِهٖۜ اِنَّ فى ذٰلِكُمْ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ
شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنٖينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَۙ ﴿١٠١﴾ بَدٖيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌۜ وَخَلَقَ كُلَّ شَیْءٍۚ وَهُوَ
بِكُلِّ شَیْءٍ عَلٖيمٌ﴿﴾

sh:»1985

Meali Şerifi

Allâh o dâneleri, çekirdekleri pörtleten, ölüden diri çıkarır, ve diriden ölü çıkaran, işte size söyliyorum Allâh o, şimdi söyleyin nereden çevriliyorsunuz? 95 O, tan attırıb sabah çıkaran, geceyi bir aramgâh kılmış, Şems-ü Kameri de birer nişanei hisâb, o işte o azîz, alîmin takdiri 96 Hem odur, o ki karada ve denizde yolu doğrultmanız için size yıldızları sebeb kılmıştır, hakikat ilim ehli olanlar için âyetleri tafsıl eyledik 97 Hem odur, o ki sizi bir tek nefisten halketti, demek bir müstekar bir de müstevda' var, hakıkat ince anlayışlı fıkıh ehli olanlar için âyetleri tafsıl eyledik 98 Yine odur, o ki Semâdan bir su indirdi, derken onunla her şeyin nebatını çıkardık, derken ondan bir yeşillik çıkardık, ondan birbiri üzerine binmiş dâneler çıkarıyoruz, hurma ağacından da tal'ından sarkan salkımlar ve üzümlerden bağlar, zeytunu da narı da birbirine benzer benzemez, bakın her birinin meyvesine: Bir meyve verdiği vakıt, bir de kemale erişine, şüphesiz şu sizi gösterilende iyman ehli olanlar için bir çok âyetler vardır 99 Bir de tuttular Allâha Cinleri (gizli mahlûkları) şerik koştular, halbuki o onları yarattı, bundan başka ona oğullar ve kızlar saçmaladılar, ne dediklerini bildikleri yok, onun zatı sübhanîsi ve yerin mübdii, ona veled nasıl tasavvur edilir? ki bir eşi bulunmak mümkin değil, o her şeyi yaratmış ve her şeye alîm 101

« فَمُسْتَقِرٌّ » İbni Kesir, Ebû amr, Ya'kubdan Revh kıraetinde ismi fail sıygasiyle « فَمُسْتَقَرٌّ » okunur.

95. ﴿اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى﴾ Allah dâneleri ve çekirdekleri

ya-

sh:»1986

randır ﴿يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾ ölüden diri çıkarır
﴿وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَىِّ﴾ ve diriden ölü çıkarandır. ﴿ذٰلِكُمُ اللّٰهُ﴾ işte

Allah budur. -Böyle bütün tabiatlar üzerinde hâkim olan fâtırı muciddir.

FALK, şakketmek çatlatmaktır. HABB, habbenin, NEVA da çekirdek demek olan nevatın cem'i makamında ismi cinstir. Hab, dane, ot tohumlarına, nevat, çekirdek de ağaç tohumlarına delâlet eder. Maamafih ot ve ağaç ikisi de nebatî olduğundan nevatı dânenin içindeki mayei nebatî gibi mülâhaza etmek ma'nen daha muvafık olacaktır ki bir habbenin içindeki bu lüb, bu maya bir hurma veya üzüm tanesinin içindeki çekirdek gibidir. Buna nevatın tasgıri olarak «nüveyye» dahi denilir ki Fransızların «nuvoyya» ta'biri bundan me'huz görünür. Bakınız bir dâne, bir çekirdek dahilinden bir hareket, bir tazyık, bir intaş husule getirir, onu altından üstünden falkeder, çatlatır, tabiatı sükûnu tabiatı harekete, tabiatı ittisali tabiatı infisale tahvil eder. Üstteki çatlaktan vahidülfelka veya zatülfelkateyn olarak havaya yükselen şecere, altındaki çatlaktan zemine geçen ve saçak ta'bir olunan şecere çıkar ve o habbe, o çekirdek evvelâ böyle biri sâıd, biri hâbıt iki muhtelif tabiatte bulunan iki şecerenin sebebi ittisali olur. Parmakla eziliverecek kadar ince ve lâtif olan o yumuşak saçaklar, sert çuvaldızların, sivri bıçakların nüfuz edemiyeceği derecede sulb olan yerleri ve ba'zı zaman kaskatı taşları bile çatlatır, aralarına girer ve sonra bir nebât, bir ağaç üzerinde o kadar acîb ve bedi' bir surette tabayi'ı muhtelife tahassul eder bu muhtelif garaizin hepsi öyle bir ahenk-ü nizam ve işler çalışır ki acaib-ü dekaikının şerh-ü izahı tükenmez. Bir tabiattan yarılıb çıkan kışir. Haşebe, öz,
sh:»1987

uruk, cezr, sak, ağsan, evrak, ezhar, envar bu muhtelif tabayiın her biri bütün kuvayı tabiıyye üzerinde icrayı hukm-ü te'sir ve ibrazi sun-u kudret eden kudreti fatıranın âyâti ı'cazından olan birer âlemdirler. Bunları daha geniş bir zevk ile müşahede etmek isteyenler nebatatın teşrihını, ensacını garâizi uz'viyyesini tedkık ve mutalea etsinler. Sonra çatlaktan çatlağa, fıtratten fıtrate geçen ve sıfatları hassaları, levinleri, şekilleri, ta'mları, tabiatları muhtelif olan bu ecsamı muhtelifenin mesaii müşterekesinden maksudı aslî olan semere tevellüd eder. Bir habbe veya bir çekirdek yerine kat kat kutular, mahfazalar içinde yüzlercesi meydana gelir. Ve her biri kemalini bulunca yeni bir âlem olmak için bittiği yerden kopar, topraklara katılmak üzere zemine atılır. Menşe' bir ve tabiatin, nücumun, fusulün, anasırın te'sirleri şeraitı müsavi olduğu halde bir habbeden, bir çekirdekten bu kadar muhtelif ecsam ve tabayiın çatlayıb çıkması tabayi' ve anasırın değil, hakîm rahîm, kadiri muhtar olan vacibülvücudun takdir-ü tedbiri eseri olduğunda şüphe yoktur. Toprakta çekirdekten bunları bitirib çıkaran kudreti fâtıra ne ise yine toprakta bunlardan çekirdeği bitiren kudreti fâtıra ne ise yine toprakta bunlardan çekirdeği bitiren kudreti fâtıra da odur. Gerek dâneyi, çekirdeği şaktan nebât ve eşcâr çıkarmak ve gerek bir şaktan dâne, çekirdek halk etmek her iki ma'nasile «

فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى» odur. Binaeanelyh doğrudan doğru topraktan habb-ü nevatı yaradıb

çıkaran da odur. O böyle ölüden diri çıkarır, diriden ölüyü çıkaran da odur. Ve bu ma'na hayvanâtta daha derin ve daha büyük bir şümul ve bedaat ile zâhirdir. Ve işte Allah bu falk-u fıtrati yapan, ölüden diri ve diriden ölü çıkaran ve tabiatlar üzerinde hâkim olan kadiri mutlak, faıli muhtardır.

﴿فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ﴾ binaenaleyh ondan nasıl çevrilir de başkalarına taparsınız? Yahûd ondan, onun te'siri hukm-ü kudre-

sh:»1988

tinden nerede kurtulacaksınız? Gerek hayatta olun gerek mematta, gerek hayvanlara karışın gerek otlara, gerek yere geçin gerek göke çıkın, gerek zulmette bulunun, gerek nûrda. Hasılı hiç bir halde, hiç bir

noktada onun elinden kurtulamazsınız. Zira 96. ﴿فَالِقُ الْاِصْبَاحِ﴾ sabahı çatlatan:

zulmetleri yarıb fecr yapan, zıyayı aksettirib tan attıran odur. ﴿وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا﴾ o geceyi seken: dinlenecek istirahat edecek bir muhıtı sükûn ﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا﴾ Şems-ü Kameri de hisab yapmıştır. -Âsım Hamze, Kisaî ve Halefi Âşirden maadasında « وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا » okunur- zulmeti ademi çâk edib tan attırarak yoğu var eden ve ufku sabah ve sabahatle açıb vücude, hayata intibah ve hareket-ü faaliyet veren ve geceleyin bunları gizleyerek heyecanları teskin etmek ve yorgunlukları dinlendirmek için bir sütreti sükûn çeken yine odur. Âyeti nehar olan şems ve âyeti leyl olan kamer bunların âmil ve faili değil, vasıtai hisabiyyeleridir. Hepsi hisablı yapılmıştır. Ve insanlar faaliyet ve sükûnlarının hisabını vermekte mükellef bulunduklarından Allah tealâ mekadir ve kemmiyyatı ta'yin-ü tahsıs ederek hisabı da halketmiş, şems ve kameri bu hareket-ü sükûnun hisabına birer alâmet yapmıştır. ﴿ذٰلِكَ﴾ bütün bunlar, bu falkler, bu caıller, bu hisablar ﴿تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ o azîz ve alîmin takdiridir. -Ne hisabsız, takdirsiz, gelişi güzel, keyfe mettefak oluvermiş bir tesadüftür, ne de ne yaptığını bilmiyen kör bir tabiatin ıttıradıdır. Böyle vücud ve adem, zulmet ve nûr, hareket ve sükûn gibi ikisi de bir yere gelmek ıhtimali bulunmıyan muhtelif ve mütenakız tabiatlerin her birine birer mıkdarı muayyen tahsıs ederek birer had koyub nâmütenahî ıhtilâflarına rağmen hepsini bir nizamı te'lif

sh:»1989

ve terkib içinde hisabı katî ile yürütmek elbette hiç bir tabiate mahkûm olmıyan nazîrsiz bir ızzet-ü kudretin ve gaib-ü şâhidi bilen nihayetsiz bir ilmi muhkemin sahibi olan bir azîz ve alîmin eseri beliği ve sun'ı bediıdir. Binaenaleyh o hâlık-u fâtır olan Allah yalnız kadir değil şerik ve nazîri yok bir azîz-ü alîmdir de. Bunu hisaba almayıb da ondan sarfı nazar etmek ve onun tahtı ızzet ve ilminde bulunan kuvai tabiıyye veya hayatiyye veya felekiyyeye bağlanıb perestiş etmek ve sonra onun hisabından kurtulmak nasıl mümkin olur? Halbuki:

97. ﴿وَهُوَ الَّذِى﴾ O hem öyle bir Allahdır ki ﴿جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ﴾ sizi nücum için değil, nücumu sizin için, ya'ni ﴿لِتَهْتَدُوا بِهَا فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ berr-ü bahir zulmetlerinde bunlarla hidayet bulasınız: Bunların delâletiyle hedefinizi, cihetlerinizi, kıblenizi, maddî ma'nevî yolunuzu doğrultasınız diye yapmıştır. -Binaenaleyh bunlar size taallûkları noktai nazarından üzerinizde hâkim ve müdebbir birer ma'bud değil, menafiinize hâdim birer fanusı hidayet ve âyâtı rahmettirler.

﴿قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ şübhe yok ki biz ilim şanından olanlar için bu âyetleri tafsıl ettik.- Evvelâ Semadaki yıldızlar gibi nokta nokta ayırt edilerek veciz bir surette kesretle zikr-ü beyan edilen bu âyetler umuma hidayet olmakla beraber öyle ilmî noktalardır ki bunlardan ehli ilm olanlar, bilmek şanından bulunanlar istifade ederler. Saniyen bunların kitabı hılkatte, berr-ü bahirde, Arz-u Semada, nebatat ve hayvanatta, cevviyyat ve felekiyyatta o kadar çok tafsılâtı vardır ki bunlardan intifa' edebilmek de ehli ilm olanlara, kabiliyyeti ilmiyesi bulunanlara mahsustur. Binaenaleyh müslimanlar bu düsturları esas ittihaz ederek nebatat, hayvanat, hisab, rasad, asârı cevviyye, hey'eti riyazıyye ilimlerini tahsıyle

sh:»1990

çalışmalıdırlar. Hâsılı bu âyâtı Kur'aniyye o kadar ulûmı mufassalayı muhtevidir ki bunun şerh-ü tafsılinde «

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ

«تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبّٖى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهٖ مَدَدًا» hukmü caridir.

98. ﴿وَهُوَ الَّذٖى اَنْشَاَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ Yine o öyle bir Allahtır ki sizi

ibtida bir nefisten inşa etti. -Bir candan, bir Ademden neş'et ettirdi, üretti [sûrei «Nisa» nın başına bak.]

﴿فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ﴾ sonra bir müstekarr, bir de müstevda' var: Çeşit çeşit.-

MÜSTEKARR ve MÜSTEVDA' istıkrar ve istiyda' ma'nasına masdarı mimî veya mahalli istıkrar ve mahalli istiyda' ma'nâsına ismi mekân olur. Ya'ni hepiniz bir nefisten neş'et etmiş olduğunuz halde her birinizin bir istikrar haliniz, bir istiyda' haliniz var. Sulbden rahime, rahimden Dünyaya, Dünyadan kabre kâh istıkrar kâh istiyda' iki mütenavib hal içindesiniz yahud kiminiz istikrar yeri, kiminiz istiyda' yeri, ba'zınız erkek ba'zınız dişi, yahud kiminizin mevzı'ı istıkrarı kiminizin mevzı'ı istiydaı var, ba'zınız sahibi sulb, ba'zınız sahibi rahim ba'zınızın karargâhı, hanesi vatanı var, ba'zınız gurbette, seferde veya göçebe. İbni kesir, Ebu amr, Ya'kubdan Revh kıraetlerinde kafın kesriyle ismi fail olarak « فَمُسْتَقِرٌّ » okunur ki bu surette « مُسْتَوْدَعٌ » ismi mef'uldür. İstıkrar lâzım olduğundan müstekar ismi mef'ul olamaz. Fakat istiyda' iki mef'ulüne ta'diye eder ki birisi vedia kılınan şey, diğeri de kendine vedia edilen şeydir. Ve bunun ikisine de müstevda' denilir ve burada birincisidir. Binaenaleyh bu kıraete göre ma'na: Hepiniz bir nefisten inşa edilmiş olduğunuz halde kiminiz müstekır bulunuyor, istıkrar halinde, kiminiz de henüz vedia halinde yani kiminiz henüz menşe' olan sulbden ayrılmamış orada duruyor. Kiminiz rahime tevdi edilmiş doğmak üzere bulunuyor. Diğer bir ma'na ile: Kiminiz rahimde istık-

sh:»1991

rar etmiş, kiminiz henüz sulbde emanet bulunuyor yahud kiminiz bilfiil halkedilmiş, kiminiz de henüz kuvve halinde, yahud kiminiz kararını bulmuş, bülûğ ve kemaline irmiş, kiminiz de henüz tahti velâyet ve vesayette, yahud kiminiz mütemekkın, medenî veya mukım, kiminiz müsafir veya seyyar, nihayet bir kısmı ölmüş, bir kısmı Dünyada. Hâsılı menşe' bir neş'et mütenevvi', naşi' ve ahval, ıttırad ve inkılâb içinde hem müttefik, hem muhtelif de muhtelif. Binaenaleyh tabiî bir noktai nazara bakıldığı zaman ilm-ü fennin en büyük kanunu olan ıttıradı tabiat kaidesi mucebince bu tenevvü' ve ıhtilâf olamamak ve bu neş'et bulunamamak iktiza ederdi. Eğer bu vakıat olmasa idi de mes'ele tabiat mebdeiyle binnazariyye tasavvur edilse idi bu neş'etlere mümteni' bir tenakuz nazariyle bakılmak lâzım gelirdi. Halbuki âleme nazaran bile menşe'i vahidden fürui kesire ve mütehalifenin neş'eti emri vakı'dır. Ve vakıa, vakıadır. Demek ki ılleti vakıa, madde ve tabiati menşe' değil halıktır. Maddeye ve tabiati menşe'e inzımam eden her hâdisede bir halkı cedid vardır. Ya'ni bilâ madde icad gibi zat ve sıfâtı halıktan başka hiç bir şarta mütevakkıf olmıyan bir icadı ma'dum, bununla beraber bu icadı icadı sabıka tevfik ve rabtederek onu tenmiye ve tezyid eden bir takdir ve bir sun'ı bedi' vardır, Maddeyi kendi tabiatinde istıkrar ettirmeyib de şakketmek ve ona onda bulunmıyan tenevvü' ve ıhtilâfi vererek vahidden kesir, muvafıktan mugayir ve mugayirden muvafık çıkararak bir çok furu' ve şuebatı muhtelife inşa etmekte dahi ilk maddeyi ademden icad gibi madde ve tabiati madde haricinden gelen bariz bir halk-u te'sir, vücudi halika ve ılm-ü kudretine delâlet eden bir sun'ı bedi' okunur ki bunun vücuhı delâleti ma'nayı tabiat olan istıkrar ve ıttıradın zıddı olub onu temamen veya kısmen tehallüf ettiren yeniliklerin, inkılâbatın mevcudiyyetidir. Her istîda' her

sh:»1992

yenilik, her hudus, her uruz, her tegayür bir delili halk ve bunun içinde her istıkrar, her ıttırad, her tevafuk, her nizam bir delili san'attir. Vahidin kesir, mugayirin kesir, muvafıktan mugayir yapılması ancak halk-u inşa ile mümkin olur. Ba'zıları ademden halki bekayı ıllet ve tezayüfi ıllıyyet kaidesine muhalif zannederler. Tabiate nazaran bir de ademden halk, ma'dunun ıllıyyeti ma'nasına tefsir edilmesine göre bu zan doğrudur. Zira ma'dumun ıllıyyeti, ılletin ma'dumiyyeti demek olacağından bu takdirde ne ıllet kalır, ne de bakayı ıllet. Halbuki hâdisat için ıllet zarurîdir. Tabiat, ıllet farzedildiği zamanda da her teğayür ve tahavvül noktasının beka ve tezayüfi ıllete muhalif olduğu bedihî bir emri vaki'dir. Fakat halkta ıllet hâlık olmak üzere mülâhaza edildiği zaman ne bekayı ıllet, ne de tezayüfi ıllıyyet hiç biri tehalüf etmemiş olur. Ve hattâ halk mefhamudur ki bu kanunu tesbit ve te'yid eder. Ancak tezayüfi ıllıyyet, her ma'lûlün ıllete tevakkufu ve ılletten fazla bir kudret ifade edememesi ma'nasına anlaşılmalı, Ma'lûlün behemehal ılletine müsavatı ma'nasına telakkı edilmemelidir. Zîrâ ma'lûlün ılletine müsavatı da muhaldir. Bir okka bir okkayı çekemez. Hakikî ıllet, ma'lûlünün müsavisi olamaz. Bir fark ve fazlı haiz olmak zarurîdir. Illet ma'lûlüne kendinden bir şey vermez, onda eserini halkeder. Yoksa ıllet tükenir, bekayı ıllet kalmaz. Ve bunun için ıllet, ma'lûlünün aslı değil hâlık ve harii'dir. Tohum ve ağaç, baba ve evlâd, usul ve furu' yekdiğerinin ıllet ve ma'lûlü değil sebeb ve müsebbebi, ya'ni tarikı hudusu ve mahalli istiydaıdır. Bunların istiyda' ve istıkrarları da beka ve tezayüfi

ılletin, vücud ve te'siri halikın vechi delâletleridir. Asl ile feri' arasında inkılâb ve ıhtilâf ne kadar çok ve ma'nayi istıkrar ve ıttırad ne kadar az olursa orada hukmi tabiat o kadar

sh:»1993

az ve te'siri hâlık o nisbette çok görünür. Gerçi lâekal hareket ve sükûn gibi iki ma'nayi mütegayire kabiliyyetten azâde olan sükûn ve istıkrarı mutlak içinde bulunan hiç bir madde yoktur. Ve hattâ mücerred hareket bile tabiatin kanunı küllîsi olan ıttirada ve yeknesaklığa muhalif ve teceddüd ve inkılâb ifade eden bir tegayür ve istiyda'dır. Lâkin eczai maddedeki bu tegayür ve tahavvül ekseriyyetle hafiy olduğu için mücerred madde fikrine doğru inildikce hukmi tabiat daha zâhir ve madde bakı ve müstakır gibi tevehhüm olunur. Maamafih mevaddi basitada tahavvül hissedildiği zaman da besatati haysiyyetiyle ma'nayı halk daha büyük bir bedahetle keşf olunur. Bu suretle cemadat ve maadin üzerindeki ma'nayı halk nebatata, hayvanata doğru geçildikçe bir nisbeti mütezayide ile artar, delâili halk daha çok tebarüz eder. Tenasüli beşerî ve hayatı insaniyyeye gelince: efradı beşer beynindeki tefavüti ahval hepsinden ziyade olduğu için burada kudret ve san'ati hâlık delilleri daha çok daha mufassal ve bununla beraber kesreti terkib ve

tafsılden naşi tasavvur ve ihatası daha müşkildir. İşte « فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ » bütün bu delâili ve âyâtın vücuhi delâletlerini bütün vuzuh-u tenkıhı ilmîsiyle gösteren bir düsturdur. Ve hiç bir hakîm, hiç bir felsefe «ıttırad ve tegayür» tahaffuz ve tahavvül, beka ve tezayüf düsturunu bu kadar güzel ve bu kadar şumul ve tezayüf düsturunu bu kadar güzel ve bu kadar şumul ve nekahatile fezleke edememiştir. Binaenaleyh burada evvelâ cinsi beşerin ma'nayı vahdetini tazammun eden Hazreti Âdemin heyfiyyeti halk ve inşasiyle hiç meşgul olmadan her ailede, her kavm-ü kabilede gördüğümüz veçhile bir asıldan, bir ırktan bir çok kimselerin mütevaliyen tenasül te tekessür edib gittilerini ifade eden tenasül kanununun iş'ar ettiği kesreti tenevvü' ve tahavvül kat'iyyetle isbat eder ki Allah tealâ yalnız menşe'lerin halikı değil, bütün

tafsılatiyle her nevi' neş'etlerin dahi halikıdır. Görülüyor ki « فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ »

sh:»1994

tahlil ve tafsıli o kadar yüksek ve amîk bir düsturı hıkmettir ki bununla o bir âyetlerin vücuhı delaletlerindeki en dakîk bir mebde', tafsıl ve izah edilmiş bulunuyor. Binaenaleyh bunu anlamak, diğer âyetleri de şerh-ü tafsıl etmek demek olacağı ve bu da onlardan daha derin daha ince bir ehliyyeti ilmiyye ıktiza edeceği cihetle buyuruluyor ki:

﴿قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ Biz bu âyetleri ehli fıkh olan, nefisinde

ince ve derin bir fehmi bulunan zümrei hukema için tafsıl ettik. -Ya'ni tafsılden istifade edebilmek için sade ehli ilm olmak kâfi değil fakıhünnefs olmak da şarttır. Yukarılarda da geçtiği veçhile fıkıh aslı lûgatte bir şeyi ılel-ü hıkmetiyle anlamak, fehimi dakîk ile fehmetmek ma'nâsınadır ki bunda ma'rifetünnefis ma'nâsı da mündericdir. Ve bununla şuna da işaret edilmiştir ki bundan evvelki âyetlerin tafsılâtı ilmiyyesi şeraitından biri de insanların kendilerini ve ahvali nefsiyyelerini tanımalarıdır. Alel'âde ehli ilm olanlar ma'rifetünnefsi hisaba almadan afâkı anlayıverdiklerini zannederler. Halbuki âyâtı afakıyye, âyâtı enfüsiyye ile bilinir ve kararı hak ikisinin intıbakından verilir. Binaenaleyh neş'eti insaniyye ve hayatı enfüsiyye fehm-ü temyiz olunmadıkça neş'eti afakıyye hakkındaki ilim, gayri muhkem olur. Neş'eti insaniyye ise neş'eti nebatiyye ve hayvaniyyeden daha cem'iyyetli olduğu için ma'rifeti nefis daha mu'dıl ve kendinden zühul etmemek

şartıyle mütaleai afak daha zor olduğundan ve « فَمُسْتَقَرٌّ ۠ وَمُسْتَوْدَعٌ » tahlili bu tafsili de

muhtevi bulunduğundan evvelkinde « لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ » ile iktifa olunduğu halde burada «

لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ » buyurularak daha ziyade tahsıs kılınmıştır. Binaenaleyh fakıhünnefs olmayanlar için ne kadar tafsılât verilse boştur. Fakıhünnefs olanlar için de vakı'de mevcud olan tafsılâtı anlamak için bu âyet en büyük miftahı tetkık ve tahlildir. Ve hatta böyle fakıhünnefs olanlar yine bu âyetteki düstu-

sh:»1995

run iş'ar ettiği âyâtı tafsıliyyenin kendisidirler. Bunun için ehli fıkha bu cem'iyetli nokta ıhtar edildikten sonra

aynı düstur dahilinde « فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى » mazmununu teşrih ve silsilei ıstıfa ve

tekâmülü tavzıh ve bu babda anasırı bir mebdei müessir gibi mülâhaza edenleri redd için en mühim anasırı hayatiyyeden bulunan ve bir zamanlar basit ve kadim zannedilen suyun inzalinden bed' ile bunun üzerinde tecelli eden ve cem'iyyeti beşeriyyenin devamı hayat ve esbabı saadetine teallûk eyliyen âyâtı rahmet ve delâili kudret gayet ilmî ve bununla beraber gayet hissî bir tahlil-ü terkib ile umuma irae olunarak şöyle buyurulmuştur:

99. ﴿وَهُوَ الَّذٖى﴾ Ve yine o, öyle bir Allahdır ki ﴿اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً﴾

yüksekten bir su indirdi. İmdi kudret-ü rahmete bakın ki biz azîmüşşân bir su indirdik de

﴿فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَیْءٍ﴾ bununla her şeyin nebatını çıkardık. -Habb-ü

nevatın ve her türlü nebatın ve insanlar ve hayvanlar gibi nebat ile tagaddi eden veya maadin vesaire gibi

nebatata gıda olarak onlara tahavvül ve temessül edecek olan her şeyin nebatiyyetini, kuvvei

nebatiyyesini, nümüv ve inkişaf hasletini fi'le çıkardık ﴿فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا﴾ ve

binaenaleyh ondan -o nebattan veya o şeyden- taze bir yeşilik, bir çim çıkardık

﴿نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا﴾ bir yeşillik ki ondan birbirine binmiş dâneler çıkarırız.

-Buğday, arpa, çavdar gibi hububat başakları havadan hücum edecek düşmanlara karşı harb nizamı almış

mızraklarını uzatmış süvari bölükleri gibi ne güzel müterakibdirler ﴿وَمِنَ النَّخْلِ﴾ ve hurma

ağacından ﴿مِنْ طَلْعِهَا﴾ tal'ından da

sh:»1996

ya'ni tomurcuğundan da ﴿قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ﴾ yakınlara sarkmış salkımlar olur.

﴿وَجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنَابٍ﴾ ve daha türlü üzümlerden bağlar

birbirine hem müteşabih, hem de gayri müteşabih- bu müşbehet ve ademi müşabehet kaydi yukarıda istıkrar ve istiyda' ile ifade olunan ıttırad ve tegabür düsturunun mantık noktai nazarından daha vazıh bir

ifadesidir. ﴿اُنْظُرُوا اِلٰى ثَمَرِهٖ اِذَا اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ﴾ şimdi bunun bir meyve verdiği

zamanki ham meyvesine bakın, bir de kemale irişine. -Arada ne büyük bir fark vardır, ve bu farkta ne mühim bir feyzı terbiye, ne açık bir feyzı terakki!...

﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكُمْ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Her halde bunda iyman edecek olanlar

için- Allahın varlığına, birliğine, kudretine, hikmeti rübubiyyetine delâlet eden -bir çok âyetler vardır.

Suyun inzali, nebatın, çimin ihracı, « ﴿اَخْرَجْنَا﴾ . ﴿اَنْزَلَ﴾ » diye mazı sıgasiyle ifade edilmiş olduğu halde habbi müterakibi, ihrac « نُخْرِجُ » diye istıkbal sıgasiyle ve « خَضِرًا » ın sıfatı olarak kuvve halinde gösterilmesi ve tomurcuğun, salkımların bu minval üzere bunlara atfedilmesi şayanı dikkattir. Bununla Mekkede Bu âyetin nâzil olduğu sırada dini islâmın henüz o çim, o tomurcuk misalinde olduğuna, Kur'anın Semadan inen bir rahmet bulunduğuna ve müminlerin istıkbali o Cennetler ve kemale irmiş meyveler gibi olacağına bir işaret dahi edilmiştir.

Fahruddini Razî der ki: Burada evvelâ hububat, sonra nahl, meb, zeytun, rumman: Dört nevi' ağaç zikredilmiş ve zeri', eşcare takdim olunmuştur. Çünkü zeri' gıda,

sh:»1997

ağaçların meyveleri fâkihe, ya'ni yemiştir. Gıda ise fakiheye mukaddemdir. Sonra nahl diğer fakihelere takdim edilmiştir. Zira hurma Araba nisbetle gıda makamındadır. Bir de hukema, hurma ağaciyle hayvan beyninde bir çok havasta müşabehet bulmuşlardır ki bu kadar müşabehet sair envaı nebatatta bulunmaz. Bu ma'nâya işarete aleyhissalâtü vesselâm da demiştir ki «ammeniz, ya'ni halanız nahleye ikram ediniz. Çünkü o Âdemın tınetinin bakıyyesinden halkedildi». Nahlin akıbinde de meb zikr edilmiştir. Zira üzüm envai fevakihin en şereflisidir. İlk zuhur eden filizlerinden âhiri haline kadar müntefeun bihtir. Filizinden ilk zamanlarda incecik yeşil iplikler çıkar ki ekşimtirek leziz bir tadı vardır. Ve bundan yemek yapmak da mümkin olur. -Yaprağından edilen intifa' da ma'lûmdur.- Sonra kuruk çıkar ki bu da gerek hastalara ve gerek sağlamlara hoş bir taamdır. Bundan zevkı lâtif, safralılara nafi' şurublar da yapılır. Yemeklere konacak ekşi de kaynatılır ki hâmızh matbuhatın en lezzetlilerindendir. Tam üzüm olunca da fakihelerin en lezizi, en iştihalısıdır. Yaş üzümü âvenk asarak bir sene veya daha ziyade iddihar da mümkin olabilir. Ve bu hakikaten fevakihi müddeharenin en lezizidir. Sonra üzümden tenavül olunacak dört nevi' şey yapılır: Kuru üzüm, pekmez, sirke, şarab, bu dört şeyin menafiini anlatmak ise ciltlerle kitâblara mütevakkıftır. Gerçi şarabı şeriat tahrim etmiştir. Bununla beraber cenabı Allah bunun hakkında « وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَآ اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَاۜ » buyurmuştur. Üzümün en güzel şeyi çekirdeğidir. Etıbba bundan bir takım tertibler yaparlar ki zaiyf ve ratıb mideler için pek büyük menfeatleri olur. (Filvaki' zamanımız etıbbası da üzüm çekirdeklerinin çiğneyib ezerek yemek şartiyle menafii pek büyük olduğunu beyan etmekte bunun müttefiktirler). Hasılı üzüm sultanülfevâkih ıtlakına şayan bir meyvedir. Kezalik zeytundan da intifa' pek çoktur,

sh:»1998

danesi tenavül olunur, yağının da yemek ve sair hususatta ne kadar menfeatı azîm ve isti'mali kesîr olduğu ma'lûmdur. Rummana gelince: Nar, cidden acaib bir meyvedir. Bu evvelâ dört şeyden mürekkeb bir cisimdir. Kabuğu zarları, çekirdeği, suyu, ilk üçü, ya'ni kışrı, şehmı, çekirdeği, barid, yabis, kesif, kabızdır. Hem bu sıfatlarda pek kavidir. Suyu ise bunların zıddına olarak gayet leziz ve lâtif ve i'tidale akrab bir meşrubdur. Ve tab'î mu'tedil olanlara pek münasibdir. Zayif mizacları bir takviyesi de vardır. Minvechin gıda ve minvechin de devadır. Binaenaleyh nar, teemmül olunduğu zaman aksamı selâsesindeki kesafeti tamme ve suyundaki letafet ve i'tidal ile halık tealâ bunda iki zıddı mütegayiri cemi' etmiş gibidir. ilh... Ya'ni bunda « مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍۜ » mazmunundaki tevafuk ve tegayür kanununun bariz bir misali vardır.

Hasılı her şey'in gerek mebdeinde ve gerek seyri tekâmülünün her lahzasında hem ehli ilme, hem ehli fıkh-ü hikmete hem alelûmum kabiliyyeti iymaniyyesi olanlara Allah tealânın âsârı rübubiyyeti ve berahîni kudret-ü vahdaniyyeti zâhir ve bâhirdir. Böyle iken 100.

﴿وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ﴾ Allaha Cinleri türlü türlü şerikler kıldılar. Cinnami umumîsi altında dahil olan, nazarlardan mestur karanlık mahlûkata veya gözle görünmez, maba'dettabiî

kuvâ ve cevahiri rûhâniyyette ülûhiyyetten veya rübubiyyetten veya halikıyyetten hıssa vererek Allaha denk veya mâdun ortak yaptılar, kimi Melâike kimi İblis cinsine, kimi hepsine muhtelif namlarla taptılar veya zatî kudret ve te'sir isnad ettiler. -Müfessirînin beyanına göre buradaki Cinn, Melâike ve Şeytanlara dahi şamil bir ma'nâyı eamme masruftur. İbni Abbas demiştir ki «Cinn lâfzı nâyı eamme masruftur. İbni Abbas demiştir ki «Cinn lâfzı istitardan muştaktır. Melâike ve alel'umum ruhaniyyun da gözle görünmezler ve sanki gözlerden müstetir gibidirler.

sh:»1999

Bu te'vil iledir ki İblis de cinden ma'duddur. Melâike ve ruhaniyyuna dahi cin ıtlak olunmuştur.» Ilh.... Yukarıda asnam ve nücum gibi mahsûs ve fizikî şeylerden şerik ittihaz edenlerin Ashabı asnam ve Ashabı nücum ve heyakilin dalalleri beyan olunduktan sonra burada da bunların men'şei felsefîsi olan ashabı ruhaniyyatın dalalleri ya'ni Melâike, Şeytan, Akıl, Nefis, Madde, Kuvvet, Tabiat gibi gizli veya mâba'dettabiî esbaba bağlananların ve bunların erbabı üvel ve mutevassıta farzeyliyenlerin dalalleri beyan olunmuştur. Ba'zı müfessirînin beyanına göre bu âyet «Melâike Allahın kızlarıdır» diyenler dolayısile nâzil olmuş ve Melâikeye cin ıtlak olunmuştur. Melâikeye Allahın kızları demek de müşareketi cevheriyye ıktıza eden tevlid fikriyle Sabienin teabbüdi Melâike zihniyyetine alâkadardır. İbni Abbastan bir rivayete göre de işbu «

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ» Sûrei «Saffat» daki «

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًاۜ» âyetinin de delâleti veçhile Allah ile İblis

beyinlerinde bir neseb alâkası ıktiza eden mutekabil iki birader gibi addederek «hayırların hâlikı Allah, şerrin hâlikı İblıstir» diyen zenâdika hakkında nâzil olmuştur ki bu surette de evvelâ Mecus ı'tikadına ve saniyen buna benziyenlere âlakadar olur. Zîrâ alel'umum Mecus bu âlemdeki bütün hayırlar nurdan ve ta'biri âharle yezdandan bütün şerler de zulmetten ve ta'biri âharle ehremendendir diye bir ikiliğe kail olduklarından sureti umumiyyede «Sineviyye» unvanını almışlardır. Ve esasen Zerdüştün «Zend» kitabına nisbeti ifade eden Farisîde «zendik» ve Arabîde «zindık» ve bunun cem'i olarak zenadika alelumum Mecusun lakabıdır. Bütün Mecus mezhebinde anası ve kız kardeşi gibi mehârimini tezevvüc etmek halâl addedildiği gibi yine Mecus içinde haram ve halâl ahkâmına ı'tikad etmiyen «hurremdîniler» ta'bir olunan eski bir İbahiyye fırkası ve kezalik alelumum kadınlarda ve emvalde ot, su mer'a gibi iştirake kail olan ve Mezdekiyye denilen

sh:»2000

bir iştirakiyye fırkası dahi bulunduğu cihetle zındık bilhassa dinsiz ve ı'tikadsız ma'nasına da örf olmuş ise de esasen zenadika Zerdüştün «Zendavesta» sı dolayısiyle alelumum Mecus demektir. Mecusun hissî bir noktai nazar iş'ar eden nur ve zulmet isimleriyle ifade ettikleri bu ikilik akıdeleri sûrenin başında «

وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَۜ ثُمَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ» kavli

celili ile şumullü bir surette takbih olunduğu gibi yezdan ve Ehremen veya Hürmüz ve Ehremen diye mâba'dettabiî ve ma'nevî bir noktai nazardan ifade eden şirkleri de burada cin mantukıyle takbih ve reddolunmuştur. Çünkü Ehremen islâmda İblis denilendir. Ve İblis «

كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّه۪ۜ » medlulünce Cindendir, gerçi müfessirînin ve

Milel-ü Nihalde Şehristanînin beyanları veçhile Mecusîlerin bu babda bir çok ıhtilâfatı vardır. İçlerinden biri mebdei hayr, biri meb'dei şerrolan iki aslın ikisinin de aynı derecede kıdemine kail olan ve tam ma'nasile Sineviyye bulunan Mâniviyye ve mezdekiyye gibi mezhebler bulunduğu gibi bu iki asla muaddili cami' olmak üzere bir aslı salis daha ilâve ederek teslise kail olan Disaniyye ve Merkuniyye gibi fırkalar da vardır. Ve ekser Mecus ve alelhusus Kiyumresiyye, Zervaniyye Zerdüştiyye, meshıyye gibi asıl ve eski Mecusîler bu iki aslı mütezaddı vücubı vücud ve kudret noktai nazarından aynı seviyyede tutmadıkları ve çünkü Ehreminin kadim olmayıb tesadüf veya tevellüd veya halk veya mesh suretiyle hâdis olduğuna kail bulundukları cihetle mecusiyyetle nasranıyyet beyninde bir dini şirk tutan Mâniviyye tarzında tam ma'nâsiyle sineviyye değildirler. Fakat bütün bunlarla beraber yine hepsi ve hattâ mebdei hayr olan nur ile mebdei şerr olan zulmet veya Ehremin ikisinin de bariy tealânın halk-u ibdaıyle muhdes olduklarına kail olan zerdeştîler de dahil olduğu halde hepsi bu âlemi tedbirde Allaha ehremeni teşrik etmekte ya'ni hayr, Allahdan ve şer İblistendir da'vasında müttefıktirler ve

sh:»2001

bu ma'nâ ile umumen sineviyedirler. Şehristanî der ki: Alel'umûm Mecus hayr-ü şerri, nef'-u zarrı salâh ve fesadı beyinlerinde temamen ıktisam etmiş, ya'ni birisi yalnız mebdei hayr, biri de yalnız mebdei şerrolan iki asla kail oldular, birine Nur ve birine Zulmet ve farisî olarak Yezdan ve Ehremen tesmiye ettiler. Bu babda bunların bir çok mezhebleri varsa da Mecus mesailinin hepsi iki kaide üzerinde toplanır, birincisi Nurun Zulmet ile sebebi imtizacı, ikincisi de Nurun zulmetten halâsı mes'eleleridir. İmtizacı mebde', halâsı maad addederler. Bütün Mecus bu suretle iki asıl isbat ederler. Bununla beraber asıl Mecusîler bu iki aslın ikisinin de kadimi ezelî olması caiz olamıyacağına, Nurun ezelî, zulmetin muhdes olduğuna kaildirler sonra da bunun sebebi hudusünde ıhtilâf ederler. Aslı şerrolan Zulmet veya Ehremenin hudusü Nur ve Yezdândan mı oldu? Mebdei hayr olan Nur veya Yezdan cüz'î bir şerr ihdas etmiyorsa nasıl olur da aslı şerrolan Ehremeni ihdas eder? Bunu o ihdas etmemiş ise, kim ihdas edebilir? İhdas edilmiş değil ise terkib ve imtizâç nasıl mümkin olur? İşte bunlar Mecusun hatbî noktalarıdır.» Kiyumresîlere göre «Nur, benim bir münazaacim olsa nasıl olur? Diye bir fikretmiş ve tabiati nura münasib olmıyan bu fikreti redieden Zulmet hasıl olmuş ve buna Ehremen denilmiş. Ehremen şerr-ü fitne ve fesad ve ızrar tabiatinde olduğundan Nura karşı huruc edib tabiaten ve kavlen ona muhalefet etmiş ve binaenaleyh Nurun askeriyle Zulmetin askeri beyninde muharebe olmuş, sonra Melâike ta-

sh:»2002

vassut etmiş, âlemi süflî Ehremenin olmak üzere sulh olmamışlar: Bu sulh, yedi bin sene sürecek sonra Ehremen âlemi tahliye edib Nura teslim eyliyecekmiş. Zervanîlere göre de Nur evvelâ hepsi Nurdan bir takım eşhası ruhaniyyei nuraniyye ibda' etmiş, lâkin Zervan namındaki en büyük şahıs bir şeyde şekketmiş ve bu şekten Ehremen Şeytan huduse gelmiş, ba'zı Zervanîler de demişler ki Zervanı kebir, bir oğlu için [9999] sene zemzeme etmiş olmamış, sonra galiba bu âlem hiç bir şey değil diye nefsinde bir fikir hâdis olmuş ve binaenaleyh o merakından ehremen ve bu ilminden Hürmüz ekiz olarak tevellüd etmiş, Hürmüz babı huruca daha yakın iken Ehremen Şeytan hiyle edib anasının karnını yarmış ve evvelâ çıkıb dünyayı zaptetmiş. Zerdeşt de bu iki aslın mütezadd olub mevcudatı âlemin iki mebdei olduğunu bunların imtizacından terkibat ve bu terkibattan suveri muhtelife husule geldiğini ve maamafih bu iki zıddın ikisi de barî tealânın halk-u ibdaiyle husul bulduğunu ve bu mezc-ü terkibin faili halık tealâ olduğunu ve binaenaleyh Allahın vahid olub zıddı, dengi ve zatında şeriki bulunmadığını söylemiş ise de aslı şerrolan Ehremenin zıddiyle beraber halkını ve bunların mezcini vahid olan Allah tealâya nisbet ettiği halde Ehremenin vücudunu Allaha nisbet etmek caiz değildir diye ısrarı noktasında zikrolunan habt-u tenakuzdan kurtulamamış ve bir de vahid olan halikı evvelin madununda biri halikı hayr, biri de halikı şerr ile mebdei mütezad kabul etmekle tedbiri âlemde birincisi halikı evvel ve sebebi mizac olan Yezdanı vahid, ikincisi mebdei hayr olan mahlûk Nur veya Hürmüz veya Melek, üçüncüsü mebdei şer ve mahlûk olan Zulmet veya Ehremen veya İblis olmak üzere üç rabbı müdebbir farzeden müselles bir şirke de düşmüştür ki bu şirk biri zıddı ve dengi ve şeriki olmayıb vahid olan halık biri de onun halk-u ibda' ve mezcettiği Melek ve Şeytan

sh:»2003

iki mebdei mahlûkun hasılı mezci ve bu âlemdeki hayrü şerrin, salâh-ü fesadın, taharet-ü habasetin halikı müştereki bir rabbı mahlûk olmak üzere bir taraftan şeriksiz halık, bir rabbı kadim, bir tarafta da ikiz bir şirketi Melek ve Şeytandan mürekkeb bir rabbı hadis beyninde tasavvur olunmuş mütenakız bir şirki Sinevîy mahiyyetindedir. Binaenaleyh Zerdeşt yalnız hayr, Allahtan ve şer İblisten olmak üzere hayr-ü şer Melek ve İblis şirketinden, bu şirket de Allahdan demek tarzında bir sineviyyete kail olmuştur.

Bu izahtan anlaşılır ki İbni Abbas Hazretlerinden nakl edilen sebebi nüzulde zenadika halîkı hayr ve

halikı şerr iki kardeş Sineviyyeti « وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًاۜ » âyeti mucebince

neseb ta'birleri bütün Mecus mezaheblerinin esaslarına işareti muhtevidir. Hem hepsinin bir sinevîlikte toplandığını göstermiş hem de Mecus mezaheblerinin esaslarına işareti muhtevidir. Hem hepsinin bir sinevîlikte toplandığını göstermiş hem de Mecus yerine zenadika lakabını ıhtiyar ederek bilhassa zerdeştîlere nazarı dikkati celbeylemiştir. Binaenaleyh âyetteki Cin diğer Mecusîlere nazaran yalnız Şeytana masruf olmak lâzım gelirse de ba'zı Zervanîlerle Zerdeştîlere nazaran Ehremene ve Hürmüze ya'ni Şeytana ve Meleğe, Cin ve Perîye şamildir. Ve bu ma'nâ ile âyet nakledilen sebebi nüzulün ikisine de müntabık olduktan başka siyak'u sibaktan anlaşıldığına göre gerek Sineviyye ve gerek Teslis vesair suretle olsun maba'dettabiî ve ruhanî şirklerin cümlesine tevzian şamildir. Ve bu şumulü tevzian anlatmak içindir ki

« شُرَكَاءَ الْجِنَّ » buyurulmuştur. Bundan başka « شَرَكَاءَ الْجِنَّ » değil « شَرِيكًا »

fiziki mahiyyette fail tasavvur olunan kuvayi tabi'iyye gibi gizli ve mestur avamile merbut felsefî ve gayri

felsefî şirklerin dahi envaına şamil olabilecektir. Zira Cinnin mefhumı cammınde yalnız gayri meriy olan ve ancak temessül halinde görünebilen kuvâ ve ruhaniyyeti mücerrede değil gözle görülmek şanından olmakla beraber mestur

sh:»2004

ve gizli bir halde bulunan büyük küçük ecsam ve eşhas ve cem'iyatı hafiyye bile dahil olacaktır.

Velhasıl Allahı hakkıyle takdir etmiyen kâfirler ona Cinleri türlü türlü şürekâ tuttular ﴿وَخَلَقَهُمْ﴾ Halbuki onları Allah halk etti -Ya'ni Cinler de Allahın mahlûkudur. Netekim o müşriklerin ekserîsi bunu esas i'tibariyle i'tiraf ederler. İ'tiraf etmiyenlerin de etmesi icab eder. Binaenaleyh mahlûku halikına şerik ve rakıb addetmeğe kalkışmak ve Allahın izni olmaksızın Cinlerin âlemde ve insanlar üzerinde bir te'sir yapabileceklerini farz etmek ve bu suretle halikın mahlûkuna karşı bir aczine ıhtimal vermek büyük bir hamakat ve dalâlet ve Açık bir haksızlık olduğu aşikârdır. Bu ma'nâya göre « خَلَقَهُمْ » zamiri cinne raci'dir. Ve bunda Cinlerin de zevilukul cümlesinden bulunduğuna tenbih vardır. Bu zamirin Cine değil « جَعَلُوا » nın faili olan müşriklere ircaı da muhtemeldir. Ve bu surette ma'nâ şu olur: Halbuki bu müşriklerin kendilerini halk eden Cinler değil Allah tealâdır. Binaenaleyh halika karşı Cinleri şerik farzetmeğe kalkışmak ve onlarda izini İlâhî haricinde bir tesir tahayyül etmek ne büyük küfrandır. Halbuki bir takımları Cinleri, Perîleri, gizli kuvvetleri Allaha şürekâ addettiler ﴿وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ﴾ bir takımları da Allaha oğullar, kızlar uydurdular.- Allahta tevellüd ve tevalüd tahayyül ettiler ve bu suretle Allahtan doğmuş erkek veya dişi ilâhlar uydurdular ve bunları Allahın oğulları veya kızları diye ilah cinsinden addedib ma'bud edindiler, Allahı bunlarla, bunları putlarla temsile kalkıştılar. Melâike Allahın kızlarıdır diyen Arab Müşrikleri ve Sabieleri bu cümleden olduğu gibi Hürmüz ve Ehremen Allahın oğullarıdır diyen ba'zı mecus, Üzeyr İbnullah diyen ba'zı Yehud, Mesih İbnullah diyen Nesârâ dahi bu cümledendir. Tekvinde sudur ve tevlide kail olan

sh:»2005

feylesoflar da bunlara benzer. Hep bunları ﴿بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ hiç bir ilme müstenid olmıyarak ve ne dediklerini bilmiyerek uydurdular. -Allaha şerik, oğul veya kız evlâd uydurmağa kalkışanlar ilâh ve veled dedikleri zaman ne söylediklerini bilmiyen câhiller ve müfterilerdir. İlâh ikidir veya üçtür diye Allaha zatında veya sıfatında veya ef'alinde az veya çok muadil veya mâdun, mümasil veya zıd bir şerik, bir arkadaş veya rakıb farzedenler ne dediklerini bilmez câhiller, müfteriler olduğu gibi oğul veya kız veled isnad edenler de aynı veçhile ne dediğini bilmeden şerik ve mücanis isnad etmiş câhiller ve müfterilerdir.

﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَ﴾ Allah sübhanehu kendini bunlardan tenzih eder ve onun zatı sübhanîsi bunların böyle câhilâne ve müfteriyâne tavsıflerinden mukaddes ve müteâlidir.- Gerek zıddiyyet ve gerek mümaselet ve mücaneset suretiyle olsun her nevi' şirk ve kezalik mümaselet ve mücanesetle müşareketi istilzam eden doğurmak ve doğmak gibi vasıflar haddi zatında ilâhiyyet vasfına münâfi, ilâh mefhumiyle mütenakızdırlar. Bunlar bir nevi' noksan ve aciz ve ıhtiyac ifade eden evsafı hudûstür. İlâhlık hakikati ise her noksandan münezzeh ve müteâli bir kemâli âlâdır. Binaenaleyh zât ve hakıkatı ilâhiyye hakkında şirk ve veled mümtenı'dir. Ve bunu anlamak için başka bir delile ihtiyac da yoktur. Bizzat ilâh mefhumu bu imtinaı isbata kâfidir. Zira ilâh mefhumunda en yüksek bir ulviyyet ile bir mübdi'iyyet ve bedi'ıyyet vasfı vardır. Allahın şerik ve veledi nasıl olabilir ki 101.

﴿بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ o bütün Semavât-ü Arzın bediı: mübdi'ı bî misaldir.

-Bütün âlemi ulvî ve süflîden hiç biri yokken, misal olacak, mümaselet ifade edecek kanun, asıl, madde, suret, nümune, örnek dinecek hiç bir şey mevcud değil iken ilk evvel bunları ıhtira' ve tekvin

sh:»2006

eden, her nev'ın ilk ferdini, ilk misalini ibda' edib yoktan vücude getiren ve böyle ibda' âdeti ve sıfatı fi'liyyei zatiyyesi olan ve binaenaleyh misl-ü misali, eşi ve nazîri bulunmak ve tasavvur edilmek ihtimali olmıyan ve

onun vücud ve icadı olmadan bir ma'dumun vücude gelmesi ve her hangi bir şey'in vücudde kaim olması imkânı bulunmıyan mübdi'ı müteâlidir.- Ma'lûmdur ki ibda' misali sebk etmemiş olan bir şey'i ıhtira' ve tekvin etmektir. İbda'i nisbî az çok bir misal ile alâkadar olabilirse de ibda'i hakıkî hiç bir misâl ve asl ile mesbuk olamaz. Böyle hiç bir misâli sebketmeden icad olunan örneksiz güzel ve fevkal'ade şey'e ibda' edilmiş veya bedaatle muttasıf ma'nâsına « بديع » denildiği gibi bunu ibda' eden ve ibda' âdeti olan mübdi'a dahi « بديع » denilir ki sarıh bimana musrıh, semi' bima'nâ müsmi' gibi fe'ıl bima'nâ müf'ıl veya bima'nâ faıldir. Ve buna bedi' denilmesinde mübdi' isminin ifade etmediği bir devam ve sübût ma'nası vardır. Ve her iki ma'nâ ile bedi' denildiği zaman bir misalsızlık, nazîrsizlik, güzellik ve fevkal'adelik mefhumu vardır ki bütün Semavat-ü Arz böyle bedayi' ile meşhun bir bediadır. Maamafih her ne olursa olsun ibda' edilmiş olan şeylere bedi' ıtlakı ancak misalı sabıkı olmamak i'tibariyle ızafî ve nisbîdir. Bir bedi'ayı ibda' eden emsalini de edebilir. Ve bir çok bedayı' bulunabilir. Binaenaleyh bedi'ı hakıkî bedi'ı mef'ul değil, bedi' faıldir. Ya'ni daima ibda' eden mübdi'ı hakıkîdir. Bu nükteye mebni « بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » terkibi izafîsiyle Semavat-ü Arzın dahi bedi'ıyyetine iyma edilmiş olmakla beraber evvel-ü Âhir misl-ü misalı bulunmak ıhtimali olmiyan bedi'ı yegâne Semavat-ü Arz değil, onların mübdi'ı olan Allah teala olduğu tasrıh edilmiş ve Semavat-ü arzın bedayi'ı ızafiyyesi mübdi'ı bî misalin vücudünü ve sıfatı ibda'ını kendilerinde az çok temsil eden bir misal ve bir delaleti mutabekıyye veya tazammuniyye ifade

sh:»2007

eden bir dall olarak değil, ancak ma'lûlün ılleti faıliyyesine hadisin muhdisine, san'atin sani'ıne delâleti gibi nisbî ve intikalî bir delâleti iltizamiyye ile delil ve alâmet olarak ifade ettikleri ve Allah denildiği zaman bütün bedı'aların bedi'ı olan mübdi'ı yegâne anlaşılmak lazım geldiği gösterilmiştir.

Burada şunu iyi teemmül etmek lâzım gelir ki: ibda'ın ta'rifindan anlaşıldığı üzere bedi' bir eser demek bir misali lahıkı değilse de bir misali sâbıkı olmiyan nazîrsiz bir eser demektir. O bir kanun bir mukayese ile vücude gelmez. İlk misal onunla başlar, mümaselet, nev'ıyyet, kanun ondan sonra husule gelir. Bununla beraber, ma'dumun kendi kendine vücude gelmesi, zati yok olanın bizatihi var olması, ya'ni tekevvün bizahiti muhaldir. Bir tenakuzı sarıhtir. Yalnız ılleti maddiyye, ya'ni bilfi'ıl ma'dum olan bir şey'in bilkuvve bulunduğu bir asl-ü menşe'den kendi kendine fi'le çıkması veya yalnız ılleti suriyye, ya'ni ma'dum olan bir şey'in mücerred bir örnekten yine failsiz kendi kendine bir suret iktisab etmesi veya her ikisi de kâfi değildir. Bilkuvve gerek bulunsun gerek bulunmasın, bilfiil mevcud olmıyan her hangi bir şey'in mevcud olması her halde bir ılleti faıliyyeye, ya'ni onu fi'leni cad edecek bir mucide muhtacdır. Ve ancak o zamandır ki tekevvün bizatihi tenakuzu mürtefi' olur. Bir failin ılleti maddiyye veya suriyyeye bir şey ilâve etmesiledir ki yeni bir varlık tasavvuru mümkin olabilir. Yoksa yine tekevvün bizatihi tenakuzu varid olur. Binaenaleyh hakıkî ma'nâsile ılleti faıliyye yoğu var eden, vücud yapan bir kadir mevcud demektir ki gerek az çok bir misali ıhtiva eden bir asıl ve maddeden ıhrac ve inşa suretile olsun gerek bununla beraber diğer bir örneğe taklid suretile olsun ikisinde de bilfiıl mevcud olmıyan bir şey'i bilfiıl mevcud yapmak ve binaenaleyh vücude yepyeni bir şey ilâve etmek vardır. O halde ılleti maddiyye ve ılleti suriyye ılleti failiyyeden müstağni

sh:»2008

olmadığı halde ılleti faıliyye haddi zatında bunlardan müstağni ve müstakıldir. Bunun için hâdisatın hudusunda ılleti maddiyye ve suriyye atılabilir ve fakat ılleti faıliyye atılamaz. Ve hakıkî ılleti faıliyye fi'linde ne ılleti maddiyyeye ne de ılleti suriyyeye, kanuna mahkûm ve muhtac değildir. O maddesiz veya misalsiz, yahud hiç biri olmaksızın da icad yapabilecek fâili mahız, mucidi mahızdır. Ya'ni tam ma'nasile mübdi'dir. Fi'linde madde ve surete muhtac olmıyan faıli mübdiin eserine kendi zatından bir madde veya suret ve misal verdiğini farzetmek de tenakuz olur. Demek ki mübdii hakıkî ibda'ı mahz ile yaptığı ilk eseri bediıni icad ederken ne kendinden bir cüz' ayırıb dışarı fırlatmak gibi bir tahavvül yapmış, ne de kendinden bir misal ittihaz edib kendini taklid ve temsil etmiş olamaz. Zira tahavvül, ılleti maddiyyede mümaselet de ılleti suriyye de mülâhaza olunabilir. Halbuki ibda'da bunlar yok, ancak faıl ve fiil vardır. Binaenaleyh faıli mübdia nazaran tahavvüli ıllet şudur ve tevellüd ve fena ve infial yok ancak beka ve fiil vardır. Mahlûkı evvelin ibdaından sonradır ki ılleti maddiyye ve ılleti suriyye tasavvur olunabilir. Ve bunun için ilk eseri bedi' olan mahlûkı evvel ile faıli mübdii beyninde ne bir sudur-u infisal melhuz olabilir ne de zaten sıfaten fi'len bir müşareket, bir mücaneset, bir mümaselet bulunabilir. Madde ve misal böyle ibda' edilen mahlûkı evvel ile başlar. Kuvveler mümaseletler, kanunlar, nevi'ler, cinsler ona irca' olunur. O, eşyayı mütemasile ve mütehalifenin aslı ve menşeidir. Tahavvül-ü temasül, tekâmül hep ondan sonradır. Ve ona munzamm olan her tahavvül tehalüf, yenilik tekâmül dahi faıli mübdiin re'sen bir ibdaıdır ki buna « كُنْ » emri denilir ve bedayii hılkate de « كَلِمَةُ اللّٰهِ » ta'bir olunur. Bu veçhile faıli hakıkî hiç bir mümasili sebk etmiyen fili

ibdaına nazaran mübdi', misali sebkeden ve o misale mümaseletle beraber bir tehalüf ve temayüz

sh:»2009

ifade eden ve ibdaı cüz'îyi mutazammın olan fi'line nazaran da münşidir. Illeti maddiyyeyi ibdaı i'tibariyle fâtır ve ılleti suriyyeyi ibdai i'tibariyle de musavvirdir. Hâlık ve bari isimleri de hepsinden eamdır. Halk, ibda' ve inşadan eamdır. Ve unutulmamak lâzım gelir ki bu inşadaki vücuhi tehalüfe mukarin mümaseletler faıli hakıkîye değil, misali sâbık olan mahlûkı evvele mümaselettir. Faılin sun'u hepsinde ibda'dır. Hattâ inşadaki mümaselet de onun ibdaıdır, hasılı küllî veya cüz'î bir ibda' olmadan hiç bir şey kendi kendine ademden vücude gelemez. Bunun için halk-u hâlık delilleri daima eşyanın vücuhi tehalüfünde, hudusunda, yeniliğinde, hasılı ibda' noktalarındadır. Eşyanın mümaseletleri içindeki tehalüf ve tahavvül ile ibdaı cüz'î noktaları ibdaı mahzın ve vücudi mübdiın delâil-ü bürhanı ve âyâtı kudretidir. Eşyaya nazarı basiret ile bir atfi nazar edilirse görülür ki bidayeten ibdaa istinad etmiyen hiç bir şey bulunamıyacağı gibi nihayeten de ibdaı cüz'iye istinad etmiyen hiç bir şey yoktur. Ve bunun içindir ki cüziyyatı eşyadan hiç biri ilmi tasavvurî ve temessülî ile temamen bilinemez, faslı tamla ta'rif olunamaz. Bilinirse re'yelayn bilinir veya ba'zı vücuhile tehayyül olunur. Ve bunlardan hey'eti mecmuasındaki ibda'ı mutlak derhal anlaşılır ki bu nazar, Semavat ve Arz mecmuuna bir atfi nazardır. Ve bunun için burada doğrudan doğru ibdaı mahzı göstermek için « بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » buyrulmuş « وَمَا فِيهِمَا » diye muhteveyatı ilâve edilmemiş onlar, bilahare « خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ » ile gösterilmiştir.

Şimdi bâlâda kıssai İbrahimde zikredilen uful-ü hudus ve bundan evvelki âyetlerde tafsıl olunacak halk, meyyitten hay ve hayden meyyit ıhracı, cal'-ü tahsıs, inşa, istıkrar ve istiyda', inzal ve inbat, teşabüh ve ademi teşabüh, ismar ve ikmal mefhumlarından sonra ibda', mübdi', bedi' mefhumları da iyice tasavvur ve teemmül olunursa

sh:»2010

bütün Semavat-ü Arz bedayiinin bir mübdiı bulunduğu ve onun bunları mahzı fi'l olan ve hiç bir misali sebk etmiyen ibdaile icad eylemiş olduğu ve binaenaleyh o mübdiın o Semavat-ü Arzda ya'ni, hey'eti mecmuai âlemde hiç bir misl-ü misali bulunmak ve tasavvur edilmek ihtimali olmıyan bedîulbedayi' bir mübdiı hakıkî olduğu ve doğrudan onun ibdaına istinad etmiyen hiç bir hâdise mevcud olamıyacağı sureti katiyyede sabit olur ki işte Allah o bediüssemavati vel'erzdır. Ve bunu Sâbiîler, Zerdeştîler, Yehud ve Nesârâ dahi teslim ve i'tiraf ederler. Böyle iken tutarlar da bir de ona veled uydururlar. Ve düşünmezler ki tevellüd de ibdaa mütevakkıf ve ibda'dan sonra olan bir tahavvüldür. Mübdiı bedi' mümaseletten münezzeh olduğu halde valid ile mevlûd beyninde bir iştirak unsuru, zat-ü sıfat ve ef'alde bir mücneset ve mümaselet vardır. Ve bunun içindir ki Allaha veled isnad edenler o velede ilâhiyyet de isnad eder, ilâh diye teabbüd ederler. Veled isnadı şirk isnadını müstelzim olur. Halbuki ma'dumun bizatihi tekevvünü muhal olduğu gibi bizatihi tevellüdü de muhal olduğundan validin bir veled doğurması ve ona kendisinden bir cüz'i cevherî ve bir misal verib kısmen ılleti maddiyye ve suriyye olabilmesi o valid de bir tehavvül ve infial ibda' eden faıli mübdiın bir fi'l ibdaına mütevakkıftır ki ilâh da o faili mübdi'dir, hasılı ilâh, mübdi' ve mübdi', mümaselet-ü mecenesetten münezzeh demek olduğu halde aynı zamanda ona veled ve müceneset ve mümaselet isnad etmek bir tenakuzdan başka bir şey değildir. Ve ne dediğini bilmemektir. Binaenaleyh bediüssemavati vel'erz olan böyle bir kudreti ibdaa malik ve hey'eti mecmuai âleme temasül ve mücanesetten münezzeh bulunan mübdiı müteâlin misl-ü misali bulunabileceğini ve onun zatında bir tecezziy ve infisal, bir tehavvül, bir tenakus veya tezayüd ve her hangi bir ihtiyac hasıl olabileceği farzeylemek ve faılı bi misal olan

sh:»2011

mübdim her hangi bir mahlûku ihdas etmesi için kendini parçalıyarak bir veled ifrazına muhtac olacağı tevehhümünde bulunmak ne büyük tenakuz ve cehalet ve ne kadar açık bir iftiradır? Tevellüd ve tevlid ancak ibda'dan sonra Semavat-ü Arz dahilinde mülâhaza olunabilir. Halbuki Semavat-ü Arza bile veled isnad etmek ma'kul değil iken onların mübdiı müteâline bir mücaneset ve küfviyyet ifade eden oğul ve kız isnadı nasıl tasavvur ve tecviz olunur. Her halde tevellüd ve sudur da'vası batıldır. İbdaa tevlid demek hakıkaten bir tenakuz ve cehalettir. ﴿اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ﴾ O mübdiı bediın veledi nasıl veya nereden olur ki ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ﴾ bir sahibesi, bir eşi yoktur- Halbuki veled için valide lâzımdır. Gerçi valid olmadığı halde yalnız bir valide ile veled tasavvur olunabilir netekim bir

validededen türeyen -monomer- bir takım hayvanat vardır. Isâda da bu imkânı inkâra aklen hak yoktur. Fakat validesiz veled taakkul olunamaz, böyle bir tasavvur tenakuz olur. Zira veled mefhumunda valide zarurîdir. Bunun için Allahın bir velede valid ya'ni baba olmasını tasavvur ederken o veledden evvel ona vâlide ve Allaha sahibe ve refika olabilecek dişi bir eş tasavvur etmek lâzım gelir. Halbuki her türlü şevaibi hudus ve ıhtıyacdan münezzeh ve Semavat-ü Arzın mübdiî olan vahidi zülcelâlin bir eşi, bir sahibesi bulunmak mumteni'dir. Binaenaleyh Allahın bir valide olması muhal olduğu gibi bittevalüd bir velede valid olması da muhaldir. Ya'ni ne ana olması mümkindir ne de baba. Ve bu imtina' onun noksanından, akametinden değil, mübdiı bedi' olduğundan dolayı kemali mutlakından ve ademi noksanındandır. O bütün Semavat-ü Arzı

ibda' eylemiş ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ her dilediği şeyi de halketmiştir. -Semavat-ü Arzın bütün muhteviyatını, bu miyanda validleri,

sh:»2012

valideleri, veledleri ve bu miyanda ona valid ve şerik olduğu iddia edilenlerin hepsini ve Isânın halkı tayrı, onlardan sudur eden mahlûkatın da hepsini o halk eylemiştir. Besaıt de onun mahlûku, mürekkebat da onun mahlûkudur. Madde de onun mahlûku suret de onun mahlûkudur. Ecsam da onun mahlûku, ervah da onun mahlûkudur. Mahsûsat da onun mahlûku, ma'kûlat da onun mahlûkudur. Âlemi şehadet de onun mahlûku âlemi gayb de onun mahlûkudur. Faıli hayr olanlar da onun mahlûku faıli şerr olanlar da onun mahlûkudur. Cin de onun mahlûku, ins de onun mahlûkudur. Hasılı kendisinden başka bu güne kadar vücude gelen bütün masivâ onun ibda' ve halkıdır. O ancak kendisini halketmemiştir. Çünkü kendisi ezelen ve ebeden vacibülvücud, hayy-ü kayyumdur. Bir de şerik halketmemiştir. Çünkü onun şeriki bulunmak mümteni'dir. Mahlûkun halikı lemyezele şerik olması da muhaldir. Kendisi için bir akamet, bir eksiklik değil, kemali mutlaktır. Vücud ve kudret noktai nazarından böyle olduğu gibi

﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ o her şey'e de alîmdir.- Ondan hiç bir şey'in gizlenmesine de imkân yoktur. « خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ » den sonra zamir ile « وَهُوَ بِهِ عَلِيمٌ » buyurulmayıp da « بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » diye «şey'»in nekire olarak ızhar edilmesi bu iki şey'in şümul ve tenavülce farklı bulundukları iş'ar eder. Çünkü « خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ » de « شَيْءٍ » den Allahın kendisi aklen müstesnadır. « بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » de ise müstesna değildir. Ya'ni Allah hem kendini, hem

masivâsını, her şey'i tamamiyle ve ayniyle bilir. Onun ilmi surî, misalî ve temessülî değil, aynî ve muhıttır. Ve hatta her şey'in aynı ve nefsel'emri ilmullahdadır. Onun için halk-u ibdaa kadir olan ancak odur. Halbuki masivası onun gibi her şey'e alîm değildir. Binaenaleyh vücud ve kudret i'tibariyle hiç bir şey Allaha küfv olamıyacağı gibi ilim i'tibarile de öyledir. Ne Semavat-ü Arzda, ne de ecza ve cüz'iyyatından, ne ecsam ve ne

sh:»2013

ervahta ne Melâike, ne Şeytan, ne insanda, ne zâhir ne bâtında, hasılı bütün kâinatta Allaha ne bir küfüv ne de mücanis veya müşarik yoktur. Ve olması ihtimali de yoktur. Allaha şerik tasavvuru cehl-ü tenakuzdan ibaret bir tasavvuri muhalden başka bir şey değildir. Veled tasavvuru da şirk tasavvurundan münbaistir.

Ey bunları eşidenler:

﴿١٠٢﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ

فَاعْبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٣﴾ لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ

وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَۚ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ جَٓاءَكُمْ

بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَاۜ وَمَٓا اَنَا
عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٥﴾ وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ وَلِيَقُولُوا
دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٦﴾ اِتَّبِعْ مَٓا اُوحِىَ اِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٧﴾ وَلَوْ
شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكُواۜ وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًاۚ وَمَٓا اَنْتَ
عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

İşte size bu evsaf ile işaret olunan zâti a'lâdır Allah rabbınız, başka tanrı yok ancak o, her şey'in halikı o, o halde

sh:»2014

ona kulluk edin, her şey'e karşı dayanılacak vekil de o 102 onu gözler idrâk etmez, gözleri o idrâk eder, öyle lâtif öyle habîr o 103 Hakıkat Rabbınızdan size bir çok basıretler geldi artık kim gözünü açar görürse kendi lehine, kim de körlük ederse kendi aleyhinedir ve o halde ben size karşı muhafız değilim 104 yine âyetleri böyle şekilden şekle koyuyoruz ki hem o körlük edenler sana ders almışsın desinler, hem onu ilmi şânından olanlar için tebyîn edelim 105 Rabbından sana ne vahy olunuyorsa ona tâbi' ol başka ilâh yok ancak o, müşriklere bakma 106 Allah dilese idi müşrik olmazlardı, biz seni onların üzerine mürakıb göndermedik, sen onlara vekil de değilsin 107

102. ﴿ذٰلِكُمُ﴾ İşte odur ki - Ya'ni şu zikredilen sıfatın mevsufu: Semavat-ü Arzın mübdiı sahibeden, veledden münezzeh, her şeyi yaratan, her şeye alîm olan zatı akdes-ü a'lâdır ki ﴿اللّٰهُ﴾ Allahdır -zaten ve sıfaten ıbadete müstehıkk hak bir ilâhdır. Allah denince ancak onu anlamalıdır.

﴿رَبُّكُمْۚ﴾ rabbınızdır-: Malikiniz, mürebbiniz, veliyyi ni'metinizdir. Rab denince de ancak onu anlamalıdır. ﴿لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ﴾ başka ilâh yok ancak o vardır. -Başkasının ma'bud olmağa, ibadet ve ubudiyyet edilmeğe istihkakı yoktur. Bu hak ancak onundur. Çünkü o ﴿خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ her şey'in halikıdır.- Bunu tekrar zannetmemelidir. Zira evvelki halkı külli şey' mazıye aid, bu ise istikbale nâzırdir. Ya'ni bundan evvel herşeyi halketmiş olan o olduğu gibi bundan böyle istikbalde de her şey'in halikı odur. İlâhlık, ma'budluk da mübdiın, halikın hakkıdır. Binaenaleyh ﴿فَاعْبُدُوهُۚ﴾ siz de ancak onu ma'bud ta-

sh:»2015

nıyınz, ona ibadet ve kulluk ediniz -de ondan başkasına teabbüd ile kendinizi tezlil etmeyiniz ﴿وَهُوَ﴾ o bütün bu sıfat ile beraber ﴿عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ her şey üzerine ve her şeye karşı

vekildir de- her hususta ve her şey'e karşı ona i'timad ve tevekkül olunur ve her emir tefvız edilir. Ya'ni alel'umum mahlûkattan her birinin de halkı ilâhî ile asıyl olduğu bir hakkı vardır. Ve bu suretle bir âlemi esbab ve insanın o esbab ile alâkası da vardır ki Allah onların hepsini hakk-u adl ile halketmiştir. Ve insan hem hâlikının hem kendinin ve hem onların hakkını bu sebeblerden hiç birine sureti kat'iyyede mahkûm olmamaktır. Esbaba hâkim olamıyan ve onlara perestiş mevkıinde bulunan insanlar her şeyden ve o nisbette haktan ve hâlıktan uzaktır. Çünkü esbab bir kaç şeyden ibaret değil, lâyuad velâ yuhsadır. Bunların hepsine tezellül ile ne onların hakkı verilir, ne insanın, ne de hâlikın. Zira hiç bir şey, hattâ İns-ü Melekten Resuller dahi hâlikın makamına kaim vekîl olamaz. Fakat hâlık hepsinin üzerinde rab ve malik olduğu gibi her şey'e karşı vekildir de o her şeye karşı her şey'in hakkını müdafaa ve ıhkak, umur ve mesalihini tesviye ve tanzîm eder. Hem kendi namına velâyeti asliyye, hem mahlûkatı namın velâyeti niyabiyyeyi cami' her hususta emîn-ü mu'temed bir veliyyül'emrdir. Bunun için münhasıran ona ubudiyyet ve onun hukukuna ve evamirine riayetle her şeyin hakkı eda edilir. Ve ona i'timad ve inkıyad ve ondan istiane ve telâkkıi emr ile kendisinden maada her hangi bir şey'in, her hangi bir sebebin hukmüne galebe olunub her hacet bitirilebilir. Binaenaleyh eğri ve çıkmaz yolları bırakıb da tevhid ve ıhlâs ile doğrudan doğru bir Allah ubudiyyet etmek yalnız bir hak ve vazife değil, aynı zamanda masivaya karşı mağlûb olması ihtimali olmıyan bir noktai istinaddan namütenâ-

sh:»2016

hî bir kuvvet ve mahlûkı hâlıka yaklaştıran pek yüksek bir ızzet-ü hurriyyet, ebedî bir feyzı saadet iktisab etmektir. « ﴿اَلَٓا حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ ، ﴿اَلَٓا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ » neticesine ermektir, « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » misakı bu, sıratı müstekım budur. Ve binaenaleyh hiç bir şey'e değil, ancak Allaha dayanarak yalnız Allaha ibadet ve kulluk ediniz, bütün ümid-ü mahabbetinizi ve bütün havf-ü haşyetinizi ona bağlıyarak ve her işinizi ona tefvız ederek ve bütün taleb ve ıhtiyarınızı onun evamir-ü irşadatına münkad kılarak hareket ediniz ve ona halisane ıbadetle Dünyevî ve Uhrevî hacetlerinizin is'afına tevessül eyleyiniz. Onun hâlk-u emri, imdad ve müsaadesi olmadan ne İns, ne Cin hiç biri bir iş göremez. Gerçi 103.

﴿لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ﴾ onu basarların hepsi idrâk etmez ve hattâ kendinden başka hiç bir basar onu kavrayıb ihata edemez. ﴿وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ﴾ ve fakat o basarların hepsini idrâk ve ihata eder, görür, bilir: Basarlar kendini idrâk etmezken onları idrâk eden, ettiren, gören, gösteren, hakıkati bilen ancak odur. -Burada idraki hariç mes'elesine de celbi dikkat edilmiştir. Bir zîhayatın kendi haricindeki mubsaratı görebilmesi ve müdrekâtı idrâk edebilmesi emri öyle bir emri acib ve öyle bir mahiyyeti şerifedir ki akıl bunun künhünü idrâk edemez. Bütün hukemâ ve felâsife bunun izahından âcizdir. Meselâ gözümle karşımda bir menare görüyorum, ne gözüm menareye kadar gitmiş ve ne menare gelib gözüme girmiştir. Bununla beraber benim gördüğüm yalnız o menareden akseden zıyanın ıhtiva ettiği ve küçücük gözüme tab'eylediği hurde menare resminden ibaret de değildir. Ben gözümdeki menare resmini değil, uzakta büyük menarenin kendisini görüyorum ve gözümü yumduğum zaman da onu bende değil, olduğu yerde idrâk ediyorum. Hattâ dikkat olunursa

sh:»2017

vasıtai rü'yet telâkkı edilen zıya bile bana, benim gözüme telâkısi anında zıya oluyor ve o zaman parlayor ve rü'yet dediğim hâdise de o zaman vaki' oluyor. Ve o anda ben yerindeki menareyi idrâk ediyorum, bu nasıl olabiliyor?. İşte bu idrâki haric emrinin sirr-ü künhü akılların havsalai idrakinden harictir. Ve bütün fenler, felsefeler bunu ihata edebilmekten uzak kalmış ve feylesoflar bu noktada ya hayret veya safsatadan başka bir şey yapamamıştır. Maamafih bu bir emri vakı'dir. Ve benim menareyi gördüğüm bir hakiattir. Allah tealâ bunu yapmış ve yapmaktadır. Ve akılların idrâk edemediği bu hakıkatin künh-ü mahiyyetini idrâk edemediği bu hakıkatin künh-ü mahiyyetini idrâk ve ihata eden de ancak odur. Basarlar onu idrâk ve ihata edemezken o basarları idrâk ve ihata eder ve aynı hakıkat bütün müdrekâtta böyledir.

﴿وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ ve o böyle bir lâtıf-ü habîrdir. Ve lâtif-ü habîr ancak odur- Nûrı idrâk gibi her lûtf, onundur. Her şey'e muttalı' olan, her doğru haberi veren ancak odur. Binaenaleyh hem onu dûrbinler, teleskoplarla aramağa kalkmamalı, hem de gözler görmüyor diye gözlerden gönüllerden uzak, hacetlerden dileklerden, doğru doğru haberdar olmaz zannedib de ondan udul etmemeli, eğri yollara sapmamalıdır. O lâtıf-ü habîr en görmiyen gözleri görür, ve en gizli, en duyulmaz zannedilen şeylerden, gönüllerin hiç kimselere açılamıyan esrar-ü temeyülâtından haberdardır. O onlara kendilerinden yakındır.

Ve onu ıbadet etmek ve tafvızı umur eylemek için şart, onu görmek değil, onun görmesi, lâtîf-ü habîr olması ve ona ıhlâs-u tevhid ile zat-ü sıfatına ve ef'al-ü eltafına iyman edimesidir.

Şimdi ey ma'budi haktan udul edib Resuli Hakkı tekzib eyleyenler 104.

﴿قَدْ جَٓاءَكُمْ بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْۚ﴾ muhakkak size rabbınızdan basıretler -kalb göziyle

görülecek münebbihler, şa-

sh:»2018

hidler geldi.- göze nisbetle basar ne ise kalbe nisbetle basıret de odur. Gözlerin görmesine sebeb olan ve kuvvei bâsıra denilen nûrı rü'yete basar denildiği gibi kalbin görmesine sebeb olan ve lisanımızda kalb gözü dahi ta'bir olunan kuvvei müdrikeye ve alel'husus bunun zekâ ve fetânet ve firâset denilen ve bir emri zâhir-ü bâtınına dikkat ve nüfuz ile gereği gibi idrâk eder bir derecede açık ve parlak olması haline basıret denilir ki bir nûrı ilâhîdir. Kezalik baş göziyle hasıl olan ve görmek denilen idrâki tam ve kâmile basar denildiği gibi kalb göziyle hasıl olan idraki tam ve kâmile ve ma'rifeti mütehakkıka ve yakınîyyeye dahi basıret denilir. Bundan başka basıret beyyineye, hüccet ve bürhana, şahide ve dikkat ve im'an ile ibret alınacak esbabı hidayete dahi ıtlak olunur. Çünkü bunlar kuvayı müdrikeyi takviye eder, basıret ve tebassura sebeb olur. Ve bu ma'naca basıret evvelki manâlara da şamil olur. Çünkü nefsi basıret dahi en büyük huccet, en büyük şâhid ve beyyine, en büyük medarı ibrettir ve onsuz hiç bir şey idrâk olunamaz. Burada da besâir ya birinci ma'nâya ve yahud ona dahi şamil olan bu üçüncü ma'nâya olarak Kur'an ve bâhusus bâlâda varid olan âyâtı beyyinattır. Görülüyor ki bu âyetler basar-ü basırete nazarı dikkati calb ederek sureti umumiyede doğrudan doğruya ma'rifeti hakka vusul basıret ile olacağını göstermiştir. Bu âyet ile de iş'ar olunuyor ki müşriklerde fili basıret yoksa da kuvvei basıret tarafı rabbanîden bütün hılkati beşere verilmiştir. Ve sonra kalbi Muhammedîye vahyolunan âyâtı beyyinat ile de bütün o basıretleri takviye edecek ve ikinci ma'nâ ile bilfiil basıret ve idrâki tam husule getirebilecek olan berahîni ilâhiyye tebliğ olunmuştur. Ve şu halde herkesin bu envarı basırete karşı kalb gözlerini yummayıb kendindeki kuvvei basırete bakması ve bu suretle besâirden istifade ederek bilfiil basırete ve ma'rifeti hakka ermesi

sh:»2019

vazifei ıhtariyesi kalmıştır. Binaenaleyh ﴿فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖۚ﴾ her kim ibsar ederse, ya'ni kalb göziyle bakar rabbından gelen bu delâili basıret ile hakkı görmek ister de iyman ederse bu kendi

lehinedir. Kendi menfaatinedir. ﴿وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَاۜ﴾ ve her kim körlük eder, kalb gözünü yumar, kör olursa bu körlük ve nankörlük de kendi aleyhinedir. Kendi zararınadır. «

فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِى فِى الصُّدُورِ

» medlûlü üzere asıl körlük göz körlüğü değil, kalb körlüğüdür ki bundaki zararın hadd-ü payanı yoktur. Ey basıret körleri bu takdirde ﴿وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾ Ben de sizin üzerinize hafîz

değilimdir. -Ya'ni Allah verdiği basırete, gönderdiği besâire körlük eden sizin gibi nankör kâfirlerin, müşriklerin ef'ali ıhtıyariyelerinde hâfız ve hâmisi değildir, bil'akis rakibidir. Körlük ve dalâlet halk eder, kendilerini körkörüne tuğyanlara, zulmetlere bırakır, ve bundan muhafaza edecek ve zulmetlerden nûra çıkaracak diğer bir veliyyi hafîz de mümkin değildir. Körkörüne rast gelene sarılırsınız, onlar da sizi tutar, zulmetten zulmete, zarardan zarara sürüklerler. Hasılı alâkülli şeyin hafiz ve hayrülhalikîn olan Allah «

وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ» dur. Beriün

minelmüşrikîn ve adüvvün lilkâfirîndir. Çünkü bunlar Allahın hıfz ve himaye için verdiği ve gösterdiği besâire körlük etmiş, hıfz-u vikayei İlâhiyyeden iba ve imtina eylemişlerdir. Ve bu hususta mes'uliyet kendilerine aiddir. Görülüyor ki burada ibsar ve ama fiilleri ıbade isnad ve bunlardan birini tercih ve ıhtiyar ile vazifei tahaffuzun abde aid olduğu tefhim olunarak tevhidi hâlik mes'elesine karşı tevehhüm olunabilecek olan bir cebr suâlinin hallile büyük bir inzar vardır. Basıret körlüğü eden kimselere kendi

sh:»2020

hâlık tealâ da onlara hafîz ismi şerifiyle muamele etmez. Ve işte bizim anladığımıza göre Allah tealânın görderdiği besaire körlük ve hakkına nankörlük eden kâfirlere, müşriklere karşı «

وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَاۜ وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ » buyurması bu ma'nâ iledir. Ve

âyette « رَبِّكُمْ » gıyabından « اَنَا » tekellümüne iltifat vardır. Burada müfessirîn «hafîz» ismi şerifini mücazat veya mükâfât etmek üzere amelleri murakabe ve hıfz eden «rakıb» ma'nâsiyle tefsir ettiklerinden dolayı bu âyet lisanı resul üzere varid olmuştur diyorlar. Ve bunu «ya Muhammed! de ki sizin üzerinizde hafîz, ya'ni amellerinizi murakabe ve hıfz ederek muahaze edecek olan rakıb ben değilim Allahdır, Ben ancak bir resulüm» mealinde tefsir ediyorlar. Fakat biz bu te'vili pek de muvafık bulmuyoruz.

105. ﴾وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ﴿ Ve işte biz böyle âyetleri tasrif ederiz.- Hakıkî

vücuh ve suveri muhtelifesile ifade eder ı'cazkâr bir nizamı bedi' ile halden hale tevali ettirir, şekilden şekle koyarız. Bir taraftan nûrlar saçar gözlerden geçirir, Basıretler açarız, diğer taraftan bunları lâyık olmıyan

gözlere göstermez, basıretleri bağlar, körlük ve zulmetler içinde bırakırız ﴾وَ﴿ bu tasrif ve tasarrufu şu akıbet ve hikmet için yaparız ki ﴾لِيَقُولُوا دَرَسْتَ﴿ sen ders görmüşsün, çok okumuşsun,

ya'ni bu âyetler ve Kur'an tahsıl ve tetebbua mütevakkıf bir çok ulûm ve maarif ile alâkadardır. Bir ümî bunları bilemez ve bunlar vahy ile de olmaz, demek ki sen kimsenin haberi olmadan gizlice ders almışsın

desinler -İbni Kesir ve Ebû amır kıraetlerine göre « دَارَسْتَ » müdarese etmişsin, ya'ni kitâb ehli, okumuş bir takım kimselerle müzakere etmişsin, bu ma'lûmatı o suretle ediniyorsun ve söylediklerini vahy ile değil, o müzakere ile söylüyorsun desinler- İbni âmir kıraetine göre «dereset = درست » bunlar ya'ni se-

sh:»2021

nin okuduğun şeyler zemânı geçmiş, bugün için hukmü kalmamış eski şeyler desinler -hasılı bunlardan birini söyleyerek hem Kur'ânın ehemmiyyetini ve senin bir ilmi ledünnîye mazhariyyetini zımnan i'tiraf, hem de vahiy ve nübüvveti inkâr ile küfr-ü şirkte ısrar etsinler. Buna mukabil

﴾وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴿ biz de bu âyetlerin mazmununu bilecek olanlara, ilim şanından

bulunanlara beyan ve tavzıh edelim:

Ya Muhammed! 106. ﴾اِتَّبِعْ مَٓا اُوحِىَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۚ﴿ sen rabbından sana

vahy olunana tâbi ol ﴾لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ﴿ ondan başka ilâh yok, ona bak

﴾وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴿ ve müşriklerden sarfı nazar et, ne derlerse desinler bakma

107. ﴾وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكُواۜ﴿ Allah dilese idi onlar da müşrik olmazlardı, iymânı ıhtıyarlarına bırakmaz, şirkten muhafaza eder, cebren mü'min kılardı. Mademki müşriktirler demek ki Allah iymanlarını dilememiş ve onları şirkten ve şirkin muktezayatından muhafaza etmemiştir.

﴾وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاًۚ﴿ Biz seni anların üzerine muhafız da ta'yin etmedik

-Binaenaleyh ne onları şirkten ve başlarına gelecek felâketten muhafaza edebilirsin, ne de bundan dolayı

mes'ul olursun ﴿وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾ ve sen onlar üzerine vekil de değilsin.-

Onlar tarafından vekil değilsin ki leh veya aleyhlerine idarei umur etmek için onlara bakasın. Allahın vekili de değilsin ki şirklerinden dolayı üzerlerine musallat olub Allahın onlara yapacağı muahaze ve mücazatı veya ıslahatı yapmak salâhiyyetini haiz olasın. Hâsılı sen ancak Allahın evamir ve ahkâmını tebliğ-u ıhbara me'mur bir Resulsün. Bu-

sh:»2022

nun için rabbından sana ne vahyolunursa ona ittiba' et ve müşriklere bakma.

Ey mü'minler:

﴿١٠٨﴾ وَلَاتَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوااللّٰهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍۜ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Maamafih onların Allahdan beride taptıklarına sebb de etmeyin ki cehaletle tecavüz ederek Allâha

sebbetmesinler; her ümmete böyle amellerini tezyin etmişizdir, sonra ise hep dönüp Allaha varacaklar, o

vakıt kendilerine temamen haber verecek ne yapıyorlardı 108

108. ﴿وَ﴾ Ey mü'minler ﴿لَاتَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾

Allahtan başkasına yalvaranlara, tapanlara sebbedib de

﴿فَيَسُبُّوااللّٰهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍۜ﴾ cahillikle atılarak Allaha sebbetmelerine sebeb

olmayın. -Ya'ni onlara taptıkları, kendilerince hurmet ettikleri şeyleri karıştırarak meselâ «kahrolsun taptığınız» veya «dini şöyle böyle» gibi bir sebb-ü şetmile hıtab ederek söğerseniz, vicdanlarına, hissiyyatlarına basmış olursunuz, onlar da hiddetlenerek ve cehaletlerinden dolayı mukabele bilmisil yaptıkları zu'münde

sh:»2023

bulunarak «biz de sizinkine» diye sizin söylediklerinizi iade eder ve bunun ona mümasil olmadığını bilmezler ve bu suretle hakkı tecavüz ederek Allaha sebbetmiş olurlar. Ve siz bu sebb-ü küfre sebeb olmayın: Sebb-ü şetim sureti umumiyyede ahlâkî bir şey olmadığı gibi aslı i'tibariyle batılı, küfrü, istihkar ve tezyif etmek gibi meşru' ve müstahsen de olsa böyle küfre ve tezyidi küfre sebeb olacak olan sebb-ü şetim tesebbüben bir küfür demektir.- Bundan dolayıdır ki kütübi Fıkhiyyede her kimin olursa olsun dinine sebbetmek elfazı küfürden sayılmıştır.
Hâsılı, her hangi bir milletin ne kadar bâtıl olursa olsun mukaddesattan zu'mettikleri şeylere

sebbetmekten sakınmalıdır. ﴿كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ﴾ biz böyle her

ümmete amelini zinetlemişizdir. -Kimisinin lehine tevfık, kimisinin aleyhine tahzîl olmak üzere her birine muhtelif daıyeler, şakileler, zevkler, telâkkiler vererek yaptıklarını hoş göstermişizdir. Nefsel'emirde hayr olsun, şerrolsun, küfrolsun iyman olsun. Tâat olsun, ma'sıyet olsun hepsi yaptıklarını beğenerek, güzel

telâkkı ederek yaparlar. Ve sevdiklerini müdafaa için heyecanlara düşerler. Hoşlanıb hoşlanmamak gibi hissiyyat ıhtiyarî değil cebrîdir. Hakk-u hayrın tarikı mücerred zevk ve hissiyyatta değil, balâda beyan olunduğu üzere besairdedir. Basıreti bırakıb ta yalnız zevk ve süs, hissiyyat arkasında gidenler bir çok kötü şeyleri iyi telâkkı ederek yapmağa mecbur olurlar. Allah onları yanlış telâkkılerden muhafaza etmez, bil'akis kendilerine iyiyi kötü, kötüyü iyi gösterir, hepsi yaptığını kendi lehine iyi yapıyorum diyerek yapar. Fakat yalnız onların telâkkilerile ve bahussu rızayı hakkı gözetmeyib mücerred süse, zevka tabi' olan telakkîleriyle ve yalnız kendi rızalarına istinad eden amelleriyle iş

sh:»2024

bitmez. ﴿ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ﴾ sonra merci'leri, müracaatleri, hepsinin rabbı, mâliki emri olan Allah tealâya müntehîdir.- O süsün ilk neş'esi geçer, nevbet sonuna, netaicine gelir. O neş'eti ûlânın bir neş'eti uhrâsı, öldükten sonra bir dirilmesi ve o zaman huzurı rabbül'âlemînde bir dikilmesi vardır. O vakit ﴿فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ rabbülalemîn onların mukaddema yapar oldukları amellerinin ne olduğunu kendilerine derhal haber verir. O günde süslü görüb beğenerek yapmasını ı'tiyad ettikleri amellerin süslü mü süssüz mü, acı mı tatlı mı, güzel mi çirkin mi ne olduğunu sonunda anlarlar.

Şimdi müşriklerin ba'zı amellerini ıhbar ve Allahın mercıı umur olduğunu tafsıl ile buyuruluyor ki:

﴿١٠٩﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَتْهُمْ اٰيَةٌ
لَيُؤْمِنُنَّ بِهَاۜ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْۙ اَنَّهَٓا اِذَا
جَٓاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١١٠﴾ وَنُقَلِّبُ اَفْـِٔدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ
يُؤْمِنُوا بِه۪ٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ ف۪ى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ۠ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de olanca yeminleriyle Allah kasem ettiler ki: eğer kendilerine bam başka bir âyet gelirse imiş her halde ona iymân edeceklermiş, de ki "Âyetler ancak Allahın nezdinde"

sh:»2025

siz ne bileceksiniz ki doğrusu: onlar o âyet geldiği vakit de iymân etmiyecekler 109 Biz onların kalblerini ve gözlerini ters döndürünüz, ilkin buna iymân etmedikleri gibi bırakıveririz kendilerini de tuğyanları içinde kör körüne bocalar giderler 110

109. ﴿وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ﴾ Müşrikler güçlerinin yettiği en kuvvetli yeminlerle Allaha kasemde ettiler ki ﴿لَئِنْ جَٓاءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَاۜ﴾ her halde kendilerine bir âyet, istedikleri bir mu'cize gelse -ezcümle Safa tepesi altın olsa- muhakkak ve muhakkak

iyman edeceklermiş. -Rivayet olunduğuna göre ba'zı mü'minler de bunların bu yeminlerine bakarak

istedikleri âyetin nüzuliyle iymanları ümidine düştüler. -Ya Muhammed

﴿قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ âyetler ancak Allahın ındindedir.- Ya'ni onlara kadir

olan ancak odur. Dilediğini ızhar eder, dilediğini etmez, hiç biri benim kudret-ü irademle değildir -De.

﴿وَمَا يُشْعِرُكُمْ﴾ siz bilmezsiniz ki ﴿اَنَّهَٓا اِذَا جَٓاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ o

istedikleri âyet geldiği vakit de iyman etmezler. 110. ﴿وَنُقَلِّبُ اَفْـِٔدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ﴾

ve biz onların gönüllerini ve gözlerini çeviririz.- Gönülleri bir tarafa, gözleri başka tarafa döner, hayret ve

tereddüd içinde kalırlar. ﴿كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٖٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ ilk defa iyman etmedikleri

gibi yine hakkı anlamaz, âyeti görmezler, iyman etmezler

﴿وَنَذَرُهُمْ ف۪ي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ ve kendilerini basıretsizlikleri ile tuğyanları içinde

bırakırız, kör körüne yuvarlanır giderler. -Ya'ni ilk evvel iymansızlıkları sebebi iyman olacak âyât

olmadığından değil, temerrüd ve tuğyanlarından ve âyâtı hakkı görmemezlik

sh:»2026

ettiklerinden dolayıdır. Ve bundan dolayı Allah onları küfr-ü tuğyanlarına bırakmayı takdir etmiştir. Allah

onları bu tuğyandan muhafaza etmiyecek, mü'minlere verdiği hidayeti ve tevfikı iymânı vermiyecek,

körlüklerinde bırakacak, tab'edecek «

وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَف۪يظٍ» sirri temamen zâhir olacaktır.

Onun için bir âyet değil:

﴿١١١﴾ وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَٓا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى
وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ
اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Biz onlara dedikleri gibi Melekler indirmiş olsak da, ölüler kendilerile konuşsa da, ve bütün mevcudatı karşılarında fevc fevc haşrederek kefil göstersek de yine ihtimali yok iymân edecek değillerdi, meğer ki Allah dilemiş olsun, lâkin çokları bu hakıkatin câhili bulunuyorlar 111

﴿وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَٓا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ﴾ Hattâ biz onlara bütün Melâikeyi indirmiş

olsak -«

» ﴿لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ﴾ . ﴿لَوْ مَا تَاْتِينَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ﴾

diye istedikleri mu'cizeyi göndersek ﴿وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى﴾ ve ölüler kendilerine söylese- «

فَاْتُوا بِاٰبَٓائِنَٓا » bazılarımızı dirilt te getir şehadet etsinler diye istedikleri mu'cize de yapılsa

﴿وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا﴾ ve üzerlerine her şeyi kefil olarak toplayıb cemi'

de etse idik

sh:»2027

-« تَاْتِىَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلًاۙ » Allahı ve bütün Melekleri kefil olarak getiresin diye

istedikleri mu'cizeyi dahi göstersek ﴿مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ﴾

Allah dilemedikçe hiç bir zeman iyman etmeleri ıhtimali yoktur. -Ve binaenaleyh onlara âyet indirmek

abestir ﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾ ve lâkin ekserîsi bilmezler.»- Her türlü âyet gelse

Allah dilemeyince hiç bir şey yapamıyacaklarını bilmezler de sade kendilerine güvenir, tuğyan ve

temerrüdlerinde kalmak için öyle yalan yere yemin ederler. Bunun için sen onlara bakma ve iymanlarını

ümid edib istedikleri âyeti taleb etmeğe kalkma da « اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ » de, Allaha

bırak:

﴿١١٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ
وَالْجِنِّ يُوحٖى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًاؕ وَلَوْ شَٓاءَ
رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ
اَفْـِٔدَةُ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ
مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٤﴾ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغٖى حَكَمًا وَهُوَ الَّذٖٓى اَنْزَلَ
اِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًاؕ وَالَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ اَنَّهُ

مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴿﴾

sh:»2028

﴿١١٥﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ
وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٦﴾ وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِى الْاَرْضِ
يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا
يَخْرُصُونَ ﴿١١٧﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ
اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve böyle biz her Peygambere İns-ü Cinn Şeytanlarını düşman kılmışızdır, bunlar aldatmak için birbirlerine lâfın yaldızlısını telkın eder dururlar, eğer rabbın dilese idi bunu yapmazlardı, o halde bırak şunları uydurdukları hurafât ile haşrolsunlar 112 Bir de o yaldızlı lâfa Âhırete inanmıyanların gönülleri aksın ve onu hoşlansınlar ve bu ele geçirmekte oldukları varidatı elde etsinler diye öyle yaparlar 113 Şimdi de: Allah size mufasselen kitab indirmiş iken ben Allahtan başkasını mı hakem istiyeceğim? kendilerine kitab verdiklerimiz de bilirler ki o temamiyle hakk olarak senin rabbından indirilmiştir, sakın şübhelenenlerden olma 114 Rabbının kelimesi doğrulukça da, adaletçe de tam kemalindedir, onun kelimelerini değiştirebilecek yok, semi' o, alîm o 115 Yerdekilerin ekserisine uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar, onlar sırf zann ardında gider ve sade atarlar 116 Her halde rabbındır en ziyade bilen kim yolundan sapıyor, doğru gidenleri en ziyade bilen de o 117

Ya Muhammed 112. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ böyle -ya'ni her ümmete amelini tezyin ettiğimiz gibi, yâhud sana onları düşman kıldı-

sh:»2029

ğımız gibi ﴿جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ﴾ her Peygambere de İns-ü Cin şeytanlarını düşman kıldık.- Mahabbet ve ülfeti veren Allah olduğu gibi adavet ve nefreti veren, dostu dost, düşmanı düşman yapan da Allahdır. Ve düşmanı bulunmak Peygamberler miyanında yalnız sana mahsus değil hepsinde cari bir kaidedir. İns-ü Cin şeytanları her Peygambere düşman ola gelmiştir. « شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ » terkibinin izafeti, beyaniyye veya lâmiyye olması hakkında iki kavil vardır. Beyaniyye olduğuna göre İnsten olan şeytanlar ve Cinden olan şeytanlar demek olur. Ve şeytanların bir kısmı İns cinsinden bir kısmı da Cin cinsinden olduğu anlaşılır. Lâmiyye olduğuna göre de İnsee mahsus, ya'ni insanlara musallat, insan aldatmağa mahsus şeytanlar, Cinne mahsus, Cinnîleri aldatmağa mahsus şeytanlar demek olur. Ve bu surette şeytanın ne İns, ne Cin değil, üçüncü bir cins olduğu ve fakat bir kısmı İnse, bir kısmı da Cinne musallat olmak üzere iki nevi' bulunduğu anlaşılır. Ikrime, Dahhak, Süddî, Kelbî gibi bâ'zı müfessirîn izafetin lâmiyye olması ve mugayeret ifade etmesi asl olduğuna binaen şeytanların İns-ü Cinne mugayir bir cins ve hepsi evlâdı iblis olduğuna kail olmuşlardır. Fakat İbni Abbastan Ata ve Mücahid ve Hasen ve katade izafeti beyaniyyeyi ıhtiyar ederek demişlerdir ki: Şeytan İns-ü Cinden her hangi bir âtiy ve mütemerriddir. Ya'ni gerek İns ve gerek Cinden olsun serkeş, mütekebbir, fitnekâr, anud, ele avuca sığmaz, kaypak, yola gelmez olanların hepsine Şaytan denilir. (Sûrei Bakareye bak) Müşarünileyhim demişlerdir ki: Cinden de şeytanlar vardır İnsden de şeytanlar vardır. Ve Cinden olan şeytan mü'mini aldatmaktan Âciz kalınca mütemerrid bir insana, ya'ni bir

İns şeytanına gider ve mü'mini aldatmağa teşvık eder. Ve böyle insanlardan şeytanlar bulunduğuna şunu delil göstermişlerdir ki «Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Ebuzer

sh:»2030

radıyallahü anhe» Cin ve İns şeytanlarından teavvüz ettinmi?» buyurmuştu. Ebu zer «İnsin de şeytanları varmıdır? dedim «Evet onlar Cin şeytanlarından daha şerdir» buyurdu» diye rivayet etmiştir. Ve işte bir çok müfessirîn bu âyette bu ma'nâyı tercih etmişlerdir. Çünkü siyakı âyet, küffarın adavet ü sefahetine karşı Resulullahı tesliye hakkındadır. Şu halde şeyatini ins, göze görünür şeytan insanlar, şeyatini Cin de göze görünmez, nazarlardan gizli şeytanlar demek olur. Ma'lûmdur ki İns, nev'i insan, beşer, beni Âdem demektir. Müfredinde «İnsî» denilir. Ve buna mukabil olan Cin de gayrı me'nus, gizli bir nev'ı mahlûkı ruhanî demek olur ki bunun müfredinde de «Cinnî» denilir. Ve iki sahife evvel beyan olunduğu üzere cin biri eamm, biri ehass olmak üzere iki ma'nâ ile tefsir olunmuştur. Feyruz abadî Besairinde bunun şöyle telhıs ederek demiştir ki cin: hakkında iki türlü kavil vardır.

BİRİSİ, cin mutlaka havassın mecmuundan müstetir olan ruhaniyune ıtlak olunur ki ins mukabilidir. Bu surette Melâike ve Şeyatin cinde dahil olur. Binaenaleyh Melâike ile cin beyninde umum ve hususı mutlak vardır. Her Melâike Cindir, her Cin Melâike değildir.

İKİNCİSİ, Cin ruhanîyunun bir kısmına ıtlak olunur. Zira ruhaniyyun üç kısımdır:

1- Ahyardır ki Melâikedir.

2- Eşrardır ki Şeyatındır.

3- Ahyarı da Eşrarı da müştemil olan evsattır ki ma'nâyı hassıyle Cin taifesidir. İlh».

Demek olur ki burada Cin, İns mukabili zikredildiği için «

﴿كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ﴾ ، ﴿جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ﴾ », de olduğu gibi ma'nayı eammına masruftur. Şeyatını Cin izafeti beyaniyyesile de Melâike

ve diğer hıyarı cin adavetten ıhrac edilmiştir. Kamusta mezkûr olduğu üzere «İns» bir insanın bilhassa müâneset ettiği hâlıs yâr-ü hemdemine dahi ıtlak olunur ki enis demek gibidir. Nev'ı beşere insan ve

sh:»2031

ins ıtlakı da işbu müâneset ma'nası ı'tibariyle olduğuna göre bu ma'nâ esas olarak mülâhaza edilirse bir insanın veya bir kısım insanların ünsiyyetlerinden gâib ve nazarlarından mestur bulunan ecnebîleri ve perde arkasında hareket edenleri de İns mukabili olan Cin mefhumuna idhal etmek lâzım gelecektir. Bu surette ma'nayı eammile Cin berveçhi bâlâ üç nevi' ruhaniyyun ile beraber nev'ı beşerden bir kısmına da şamil bulunur. Ve bu kısmı beşer diğerine nazaran Cinnin ma'nayı ahassı ve ahass ma'nâsile İnsin en yakın mukabili demek olur. Gerçi seleften Cinnin bu mânası sarahaten nakledilmiş değil ise de meşhur

olduğu üzere İns-ü Cin mecmuuna « ثَقَلَيْنِ » ıtlak edilmesi bu babda sarih gibidir. Zira bu lâakal ba'zı Cinnin de İns gibi haizi sıklet olduğunu iş'ar eder. Halbuki ruhaniyyun gerek mücerredat ve gerek ecsamı lâtıfe diye ta'rif edilsin her iki takdir de cismaniyyun mukabili olduklarından ma'nayı ma'rufile sıklet

mefhumundan haricdirler. Ve binaenaleyh « ثَقَلَيْنِ » her halde ziyruh ve zevil'ukul olan ve cismaniyyeti kesifeyi haiz bulunan biri dairesi ünsiyyette me'nus ve zahir, biri de dairei ünsiyyetten gaib ve mestûr iki sıkleti mütekabile demek olur. Ve alel'husus cem'iyyeti hafiyye halinde hareket eden kısmı beşerînin aslı lûgat ı'tibarile ma'şeri Cin mefhumunda duhulüne şüphe yoktur. Ancak cin mefhumunu buna kasretmek, me'nus ve gayri me'nus alel'umum nev'ı beşerden başka gizli Cin yoktur demek de doğru değildir. Zira «

وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ » hılkati beşerden mukaddemdir. Ve

bu âyette dahi Cin beyan olunduğu üzere ma'nayı eammına masruftur. Ve Allah tealâ hikmeti

sübhaniyyesile her peygambere, İns-ü Cin Şeytanlarını düşman kılmış ve bu adavet bi'seti enbiyanın bir lâzımı, bir hikmeti, bir sünneti cariyesi olmuştur. Ve netekim yukarıda «

وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ » ile de buna işaret buyurulmuştu.

Peygamberlere düşman olan ve bir kısmı görünen, bir

sh:»2032

kısmı görünmiyen bu İns-ü Cin Şeytanları

﴿يُوحِى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾ biribirlerine gurur

için: aldatmak için lâf zuhrüfü: söz yaldızı: içi bozuk dışı süslü aldatıcı sözler vahyederler. Ya'ni vahyeder gibi seri' bir iyma ve işaretle öyle müzahref, yaldızlı sözler telkın ederler ki bunların sade dışındaki süsüne bakanlar aldanırlar, Şeytanetlerine meftun olurlar.» -Vahyin envaıle ma'nası ve ta'rifi surei Nisânın sonlarında «

اِنَّا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ كَمَا اَوْحَيْنَا اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ »

âyetinde tafsıl olunmuş idi bak. Ya'ni sureti umumiyyede vahiy, biri vahyi hak, biri vahyi bâtıl olmak üzere iki nevi'dir. Ve bunun ikisine de şamil olan en umumî ma'nasile vahıy «seri' bir iyma ile söz» demektir. Vahyi hakikî vahyi hak ve cebri ilâhî olmakla beraber seri' bir iyma ve işaretle sureti hafiyyede verilen telkınatı batılaya dahi mecazen vahıy itlak edilir. Şeytanetkâr olanlar da vahiy veya ilhamı hep bu mecazî ma'nâda kullanarak falan ve falandan icrayı şeytanet ederler: ilham almış derler. Ve işte şeytanların bu şeytaneti, Enbiyaya adavet ve vahyi hakka rekabet için biribirlerine istinad ve aynı zamanda gurur ile aldatıcı yaldızlı sözler uydurub telkın etmekteki sur'atlerini tefhim için bu âyetteki iyma bu ma'nâyı mecazîde irad edilmiş ve

fakat « زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا » karinei maniası ikame olunarak fili hak, gafletten ve sui tefehhümden sıyanet buyurulmuştur.

Velhasıl her Peygambere düşman olan İns-ü Cin şeytanları öyle yaparlar.

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ﴾ ve fakat rabbın dilemiş olsaydı o şeytanlar bunu -bu adaveti, bu sür'ati talkıni, bu yaldızı, bu iğfali- yapmazlardı, yapamazlardı- Ya onlara o kudreti vermez veya verdiği halde mani' olur yaptırmazdı. Demek ki onların bunu yapabilmeleri ve yapmaları dahi rabbının meşiyyetiyledir. Ve demek ki bunda onun bir hıkmeti vardır. Binaenaleyh

sh:»2033

﴿فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ﴾ sen onları iftiralarına bırak. Bırak ki belâlarını bulsunlar. Onlar o yaptıklarını aldanıb aldanmak için 113.

﴿وَلِتَصْغٰى اِلَيْهِ اَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ﴾ ve Âhırette,

akıbete inanmıyanların gönülleri ona, o telkın ettikleri yaldızlı söze veya o gurura meyletsin için

﴿وَلِيَرْضَوْهُ﴾ ve bu iymansızlar onu hoşlansınlar, rızalariyle kendilerine beğensinler. O yaldıza gönül verib mefhun olsunlar için ﴿وَلِيَقْتَرِفُوا مَاهُمْ مُقْتَرِفُونَ﴾ ve irtikâb etmekte

bulundukları fenalıkları irtikâb etsinler için yaparlar: -Ki bütün bu fenalıkların başında Allahtan başka hakem aramak cürmü vardır. Binaenaleyh senin onlara diyeceğin şudur:

114.

﴿اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغٖى حَكَمًا وَهُوَ الَّذٖٓى اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتَابَ

مُفَصَّلًاۜ﴾ Allahtan başkasını mı hakem istiyeceğim? Halbuki o size bu kitabı ekmeli mufassalen: Ya'ni hiç bir şübhe ve iltibasa mahal kalmıyacak vechile fasılalı âyetleriyle hak, batıldan ayırd edilerek beyan ve tafsıl olunmuş bir halde indirdi hukmünü beyan etti.- Allahın hukmüne karşı, hukmüne müracaat edilebilecek hiç bir hakem tasavvur olunamıyacağı gibi hukmi İlâhîyi anlamak ve tebliğ etmek için ve diğer âyetlerin, mu'cizelerin delâleti i'câzı mu'cizei kitab kadar kuvvetli, vazıh ve mufassal değildir. Onların sade bir i'cazdan ibaret olan delâleti mücmel, mübhem, beyansız ve devamsızdır. Mu'cizei kitab ise onların hepsinin delâleti i'cazını mutazammın olduktan başka mübeyyen, vazıh ve mufassal ve dâimdir de. Meselâ şakkı Kamer mu'cizesinden « مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ » hukmü ancak mücmelen ve bir an için anlaşılır. Ve bundan istifadenin gerek vuzuhu ve gerek devamı kelâma mütevakkıf olur. « اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ » sûresi ise aynı hukmü daha vasi' vücuhı i'caz ile vazıhan ve sarahaten ifade eder. Ve her za-

sh:»2034

man için ifade eder. Ve her hangi bir hâkimin hukmü kavlî de fi'lî de olabilirse de asıl hukmi sarih, hukmi kavlîdir. Ve alelhusus i'lâm ve tescil edilen hukmi kavlîdir ki bir değil binlerce fi'le sebeb ve misal teşkil eder. Hâsılı mu'cizei kitâb hukmullâha delâlet için diğer mu'cizelerin fevkında zâhir ve bâhir bir bürhanı sâtı'dır. İşte burada bu ma'nâ ıhtar olunarak buyuruluyor ki Allah size sâir mu'cizelerden muğni olan böyle mufassal bir kitâb indirmiş ve bu suretle hukmünü sureti kat'iyede beyan ve tebliğ etmiş olduğu halde ben şimdi şeytanların yaldızlı sözlerine meyledeceğim de aramızda haklıyı haksızı ayırmak için Allahın hukmünü bırakıb ona karşı Allahtan başkasını mı hakem intihab edeceğim? Hayır aslâ.» -Rivayet olunduğuna göre Kureyş müşriklerinin bir müşkilleri olduğu zaman bir kâhini hakem yapıb hukmüne mürâaat etmek âdetleri olduğu gibi Resulullaha da «seninle aramızda ahbarı Yehuddan ve istersen Nesarâ peskaposlarından bir hakem intihab edelim, bakalım onların kitabında sana dair bir şey varsa bize haber versinler» diye bir teklifte bulunmuşlardı ki bu âyetle buna cevab verilmiştir.

﴿وَالَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ﴾ ve bizim kendilerine kitab verdiğimiz kimseler bilirler ki ﴿اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ﴾ muhakkak o kitab ya'ni Kur'an rabbından hakkile indirilmiştir. Binaenaleyh ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرٖينَ﴾ sakın şübhelenenlerden olma, şübheliler gibi bir takımlarının inkârlarından müteessir olub da başka hakem teklîf edenlere muvâfakat etme « اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغٖى حَكَمًا » de Hiç şüphesiz bu kitâb sana rabbından münzel bir kelimei haktır. 115. ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًاۜ﴾

Ve senin rabbının kelimesi: Kelâmı sıddıkça da tam, adaletce de tam son derece

sh:»2035

tamdır. -Ya'ni Kur'an ıhbarî inşaî iki ciheti cami' bir kelâmullahtır ki birinde matlûp olan sıdık, birinde matlûp olan da adalettir. Kur'an haberleri ve mevaidi cihetiyle temamen sadıktır, ayni hakikattır, yalandan, şüpheden müberradır. Teşriat ve ahkâmı cihetiyle de temamen adalettir, ayni hakkaniyyettir, zulümden, i'vicacdan münezzehtir. ﴿لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ﴾ Rabbının kelimatını değiştirebilecek, ona

karşı hakimlik, mümeyyizlik, musahhihlik edecek hiç bir şey, hiç bir kimse yoktur. Ne kimse onun kelimatını kaldırıp yerine daha doğru ve daha adaletlisini koyabilir, ne de mislini. Söz onun sözü, kanun onun kanunu, kitâb onun kitâbı, hüküm onun hukmüdür. Binaenaleyh Allahtan başka hakem talebi nasıl tasavvur ve tecviz olunabilir? ki ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ o daima hem semî' hem alîmdir de. Hafi

celi her sözü işittiği, her şeyi bildiği gibi müddeilerin de da'valarını işidir, niyyetlerini ve maksadlarını bilir. Ve bütün muhakeme olunacakların zahirlerini bildikten başka batınlarını da bilir. Öyle muhakeme eder ve öyle hüküm verir. Artık kim onun hukmünü nakz edebilir? Ve kim onun hukmünden kurtulabilir? Allâhın hukmü böyle. Diğerlerine gelince:

116. ﴿وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِى الْاَرْضِ﴾ Eğer sen Yer yüzünde bulunanların

ekserisine itâat edecek, uyacak, onlardan hakem yapacak olursan

﴿يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ seni Allahın yolundan, şeriatinden saptırırlar. Çünkü onlar ﴿اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ﴾ hukümlerinde ilme, delili hakka değil ancak zann-ü

tevehhüme tâbi olurlar. Ne i'tikadlarında yakîn, ne kanunlarında ölçülerinde hakkaniyyet ne de hukümlerinde isabet bulunur. ﴿وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ ve

sh:»2036

onlar başka değil ancak kendi mızraklariyle ölçer, ındî, nefsanî takdir ve tahminleriyle keyflerine göre hukûm verir, yalan söylerler. Meselâ «Allah, beşere bir şey indirmedi» derler, Allaha şerik ve veled isnâd ederler, asnam ve evsani vesilei tekarrüb sayarlar. Haklıyı haksız, haksızı haklı çıkarırlar, halâle haram, harama halâl derler, meyteyi halâl addeder, bahire ve nezairini tahrim eylerler. 117.

﴿اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ Hakikatte yalnız rabbındır ki a'lemdir. Yolundan sapanı bilir ﴿وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ doğru yolda gidenleri en iyi

bilen a'lem de odur. -Binaenaleyh:

Allahtan başka harem ve hâkim arayanlara uymayın ve Allah yolundan şaşmayın da:

﴿١١٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِهِ

مُؤمِنينَ ﴿١١٩﴾ وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَاْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ
وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ وَاِنَّ
كَثيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَآئِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ
بِالْمُعْتَدينَ ﴿١٢٠﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ اِنَّ الَّذينَ
يَكْسِبُونَ الْاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿﴾

sh:»2037

﴿١٢١﴾ وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ
وَاِنَّ الشَّيَاطينَ لَيُوحُونَ اِلَى اَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَاِنْ
اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O halde eğer onun âyetlerine inanan mü'minler iseniz üzerlerine Allah ismi anılmış olanlardan yeyin 118 O size muztarr olduklarınız müstesna olmak üzere harâm kıldığı neler ise ayrı ayrı bildirmiş iken üzerlerine Allâh ismi anılmış olanlardan neye yimeyeceksiniz? Evet bir çokları bildiklerinden değil, mücerred hevâlariyle halkı behemehal dalâlete düşürüyorlar, şüphesiz ki rabbındır o mütecavizleri en ziyade bilen 119 Günahın açığını da bırakın gizlisini de, çünkü günah kazananlar yarın kazandıklarının cezasını muhakkak çekecekler 120 Üzerlerine Allah ismi anılmamış olanlardan yemeyin, çünkü o, kat'î bir fisktır, bununla beraber Şeytanlar kendi yararına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka telkınatta bulunacaklardır, eğer onlara itâat ederseniz şüphesiz siz de müşriksinizdir 121

118. ﴿فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ﴾ Üzerine yalnız Allahın ismi zikredilmiş şeylerden yiyin. «-Ki Allah bunu size mubah kılmıştır.

﴿اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِه مُؤْمِنينَ﴾ eğer Allahın âyetlerine hakîkaten mü'min iseniz.»- Böyle yaparsınız: Bu âyetlerin hukmüne de inanır bu ekli mubah bilirsiniz. Başka nam tanımaz, hukmullahdan başkasına uymazsınız. « مِمَّا ذُكِرَ » buyurulması gösterir ki yenecek şeyler besmeleli şeylerden olacaktır. Fakat besmele çekilenlerin hepsi de yenebilecek değildir. Bu babda tafsıl vardır. Bunun için buyuruluyor ki 119.

﴿وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَاْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ﴾

sh:»2038

üzerine ismullah zikredilmiş şeylerden neyinize yemiyeceksiniz?

Allah ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ﴾ size muztarr olduğunuz şey, müstesna olmak üzere haram kıldığı şeyleri tafsıl etmiş: Harâmı halâldan ayırd edib beyan eylemiş iken besmele çekilmiş şeylerden yememenize, ya'ni yemeyi tecviz etmemenize bir sebebiniz, deliliniz bulunmak ıhtimali varmıdır ki bunlardan yemiyeceksiniz? -Bu tafsıl yukarıda sûrei «Bakare» de «

اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَٓا اُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ » ve daha mufassal olarak sûrei «Maide» de « حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ »

âyetlerinde geçmiştir. Bu sûrede berveçhi âtî «

وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ » ile başlayıb biraz sonra «

يَكُونَ » âyeti ile temamen telhıs olunmuştur ki nüzule nazaran bu sûre, tertibe nazaran da obirleri mukaddemdir. Ve her biri yekdiğerini müeyyid, mübeyyindir.

﴿وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَٓائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ Şu da şübhesizdir ki bir çokları bir ilme istinad etmiyerek mücerred keyf ve hevalariyle ıdlâl ederler. Allahın hukmünü aramıyarak ve onu bildiren bir delili hakkı fikr-ü mutaleasına cidden esas tutmayıb kendi keyfini, temayülâtını, gönlünün istemesini veya istememesini mi'yar ittihaz ederek harama halâl, halâla haram der ve bu suretle halkı şaşırır, sapıtırlar. ﴿اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ﴾ her halde mütecavizlere a'lem olan, kimlerin hududı haktan batıla, halâldan harama geçmiş olduklarını en ziyade bilen ve -cezalarını verecek olan ancak rabbındır, ya Muhammed.- Binaenaleyh siz onun emrini dinleyin, ismullah zikredilmiş şeylerden yiyin 120. ﴿وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ﴾ ve ismin zahirini de batınını da terkedin: Kötü fi'lin açığını da yapmayın gizlisini de. -İsmin za-

sh:»2039

hiri, kötü fi'lin açığı ta'biri evvel emirde iki ma'nâyı tazammun eder. Birisi açıktan açığa alenen yapılan kötü fiil, diğeri de velevse gizli yapılsın kötülüğü, kötü olduğu açık ve bedihî olan fiil demektir. Buna mukabil ismin batını da iki nevi demek olur ki birisi gizli yapılan kötü fıil, birisi de velevse açıktan yapılsın kötülüğü hafiy ya'ni fenalığı ibtida açıktan açığa anlaşılmaz, sonradan meydana çıkar ve binaenaleyh evvel emirde günah olduğunun anlaşılması bir delil ve habere tevakkuf eden kötü fiıldir. Bundan başka bir fıil ya zina hırsızlık vesaire gibi cevarıh ile yapılır veya i'tikadsızlık, hased, kibir gibi sırf kalb ile yapılır. Ve ismin zâhir ve bâtını ta'biri bu farka da şamil olursa da bu evvelkilerin zımmında dahildir. Hasılı isim, günah, ma'sıyet, kötü fiıl demektir. Ve bunun bir zahiri vardır bir de batını. Zahiri ya kendisi ya kötülüğü veya her ikisi açık ve belli olanı, batını da buna mukabil ya kendisi, ya kötülüğü veya her ikisi gizli, hafiy olanıdır. Kendisinin gizli olması da ya mücerred ef'ali kalbiyyeden olmasiyle olur. Veya tenhada yapılmasiyle olur. Ve bunların hepsinden sakınmak lâzım gelir. Çünkü ﴿اِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْاِثْمَ﴾ ne olursa olsun isim kazananlar ﴿سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ﴾ kazana geldikleri

isimleriyle ileride cezalanacaklardır.» -Binaenaleyh zâhir olanın cezası var da bâtın olanın cezası yok zannetmemeli hepsinden sakınmalıdır.

Bu âyet, alelumum ahkâmı hurmet hakkında bir aslı küllî beyan etmektedir. Ya'ni Allahın nehyettiği, haram kıldığı şeylerden açıktan açığa herkesin anlayıvereceği zâhirî fiillerden, açık kötülüklerden ıbaret değildir. Öyle gizli ve bâtınî fenalıklar da vardır ki herkes için keşf-ü takdiri fehm-ü idraki müteassir veya müteazzirdir. Ve işte Allahın tafsıl ve beyan ettiği haramların, günahların bir kısmı ve hattâ ekserîsi böyle insanların kendi akılları

sh:»2040

ve takdirlerile fehm-ü idrâk edemiyecekleri batınî kötülüklerdir ki bunlar ancak şer'ın vürudiyle ve ıhbar ve irşâdi ilâhî ile bilinebilir. Ve bu suretle umum için aklen zâhir ve ma'lûm bulunan kötülüklerden başka aklen bâtın ve hafiy olan bir çok kötülükler dahi şer'an zâhir ve ma'lûm bulunur. Ve hepsinin zararından, cezasından içtinab ancak şer'a temessük ile mümkin olur. Ve böyle beyanı şer' iledir ki « اَلْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ » olmuştur. Maamafih « وَبَيْنَهُمَا اُمُورٌ مُتَشَابِهَاتٌ » bu ikisinin ortasında şüpheli görülecek hafiy ba'zı şeyler daha

vardır ki bunlar da bâtın isimde dahildirler. Bunları anlayıb terkedebilmek de « دَعْ مَا يُرِيبُكَ اِلٰى مَا لَا يُرِيبُكَ » medlûlünce zâhir ve beyyin ve yakînî surette

ma'lûm bulunan bir beyani şer'î ve aslı ılmîye bil'içtihad irca' ve ilhak edilerek şüpheli tarafın atılması ile mümkin olur ki hevaya istinad ile ılme istinad farkının en ziyade dikkatle gözedileceği nokta da bu noktadır.

Kötülük ne olursa olsun kötü ve kesbedenler için akıbet cezayı müstelzim bir muzırrolduğundan Allah tealâ ismin zahirini de batınını da terketmeyi emreder. Ve bunun için berveçhi âti tafsıl ve beyan olunan haramların fenalığı ve hikmeti hurmeti hepinizin nazarında zahir olmasa bile Allahın ılmine ı'timad ve emrine ittiba' ederek ismin zahirini de batınını da açıkta ve gizlide gözünüzle ve gönlünüzle terk ediniz.

121. ﴿وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ﴾ ve üzerine Allahın

ismi zikredilmedik şeyden yemeyiniz. -Bunun yenmesi, içilmesi melhuz her şey'e âmm olması ıhtimali yok değildir. Netekim bir kavlinde Atânın bu umuma temessük ederek «gerek mat'umat ve gerek meşrubattan her ne olursa olsun ismullah zikredilmemiş olan her şey haramdır.» dediği de menkuldür. Fakat sair Fukahanın cümlesi ve diğer kavlinde Atâ dahi bundan murad zebh-u tezkiye mes'elesi olduğunda

müttefıktirler. Filvakı' gelecek olan « قُلْ لَٓا اَجِدُ » âyeti de bunu muk-

sh:»2041

tazıydir. Şu halde « ما » mevsul ve ahdi şer'î ile zebhı mutasavver olan hayvanattan ıbâret olur. Ve « مَالَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ » zebh-u ekli melhûz bulunan ve fakat üzerine Allahın ismi

anılarak zebhedilmemiş olan, ya'ni « بسمل » olmıyan şeyler demektir. Bu da zâhiri üzere şu üç şey'e mütenavil olur:

1- Meyte ki zebihsiz ölmüştür besmelesizdir.

2- Allahdan başkasının ismi anılarak zebhedilmiş olandır ki « مَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » dır.

3- Zebhedilmiş lâkin ne başkasının ne de Allahın ismi zikredilmemiş olandır ki buna «metruküttesmiye» ta'bir olunur. Ve bunda iki hal mümkindir: Birisi ismullah hatıra gelmekle beraber zikri tekkedilmiş olandır ki

buna «amden metruküttesmiye» denilir. Biri de unutulduğundan dolayı terkedilmiş olandır ki buna da « مَالَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ نِسْيَانًا مَتْرُوكُ التَّسْمِيَةِ » denilir. Ve « مَالَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ » in

zâhiri ıtlakına nazaran nisyanen metruküttesmiye olanın da diğerleri gibi ekli haram görünür. İbni Ömer, ibni Sirîn ve daha ba'zılarından ve Davudi Zahirîden bu kavil' merviydir. Ve gerçi meyte ve ma ühille ligayrillah bu nehiyde, tesmiye bulunmamak mefhumiyle, dahil olduklarından dolayı bunun amden metruküttesmiyeye şümulü hepsinden zahir ise de göreceğimiz veçhile nisyanın duhulüne mani' vardır.

Hattâ imamı Şafiî daha mufassal ve müfesser olan « قُلْ لَآ اَجِدُ » âyetinde metruküttesmiye tasrih edilmemiş bulunduğundan dolayı onun zahirini bunun zahirine tercih ederek buradaki « مَالَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ » i mâ ühille ligayrillâhe tahsıs etmiş ve zebheden müslim veya kitabî olduğu takdirde gerek amden ve gerek nisyanen metruküttesmiye olanın ekli halâl olduğuna kail olmuştur ki bu kavil, İbni ebi Leylâ ve Evzaî gibi daha ba'zı zevattan dahi merviydir. Fakat sayd ve zebha müteallık olarak sûrei «Maide» ve sûrei «Hac» de varid olan « ﴿وَاذْكُرُوااسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ﴾ . ﴿فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا﴾ » ve burada işbu « وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ »

sh:»2042

nehyiyle makablindeki « فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ » emrinin tekabüli tammından zebih ve saydde tesmiyenin farzıyyeti pek zahir ve sarih olarak anlaşılmakta olduğu ve mahlâs mümkin iken terciha gitmek de câiz olamıyacağı cihetle tesmiyenin farzıyyetine ve metruküttesmiyenin hurmetine doğrudan doğru taallûk eden bu âyetlerin mantukunu ihmal etmek elbette şayânı kabul görülemez. Filhakıka imamı a'zam Ebu Hanife Hazretleri de «eğer müslim tesmiyeyi amden terkederse yenmez, unutur da terkederse yenir» demiştir ki imamı Mâlikten de Malikiyyece en muhtar rivayet budur. İbni atıyye bunun cumhur kavli olduğunu söylemiştir. Hazreti Aliyden, ibni Abbastan Mücahidden, Atâ ibni ebî Rebahtan, Said ibni Müseyyebden ibni Şihab ve Tavustan merviydir ki bu zevat «üzerine tesmiye unutulub da zebholunanın eklinde beis yoktur» demişlerdir. Bir de Hazreti Aliy « اِنَّمَا هِىَ عَلَى الْمِلَّةِ » ya'ni tesmiye mes'elesi ancak din üzerine mübtenîdir demiş ibni

Abbas da «müslimin zikrullah kalbindedir ve şirkte ismin menfeati olmadığı gibi millette de nisyanın zararı yoktur» demiştir ki amdin zararını ifade eder. Doğrusu dikkat olunursa bu âyetin nisyana değil ancak amde müteveccih olduğu anlaşılır. Çünkü unutana fasık denilmiyeceği müttefakun aleyhtir. Fisk ancak amde nisbet olunur. Burada ise buyuruluyor ki ﴿وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ﴾ ve şu muhakkak ki bu her halde bir fisktir. -Emre itâatten çıkmaktır. Ve hattâ şimdi görüleceği üzere ba'zı ahvalde dinden çıkmak ve şirke

düşmektir. Ya'ni zebh-u sayd üzerine Allâhın ismi zikredilmemek veya zikredilmiyenden yemek her biri de bir fısktır. İşte « لَا تَأْكُلُوا » nehyi böyle fısk ile ta'lil olunarak te'kid buyurulmuştur ki bu hem terki tesmiyeden nehyi hem de ekilden nehyi tazammun ve amdi ıktıza eder. Binaenaleyh tezkiyede tesmiye hem bir şart olarak farzdır hem de oruçta imsâk fars olduğu halde unu-

sh:»2043

tub yemekte fasid olmadığı gibi nisyan ile terki tesmiye de tezkiyeyi müfsid olmaz. Burada besmele denilmeyib de tesmiye ta'bir edilmesinin de sebebi vardır. Zira tesmiye, ismullahı her hangi bir suretle zikretmektir ve besmeleden eamdır. Meselâ Allahü ekber veya sübhanallah veya lâilâhe illâllah demek de bir tesmiye, bir zikirdir. Arabcadan maada lisan ile de olabilir. Besmele ise « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » veya sadece « بِسْمِ اللّٰهِ » demektir. Ve bir tesmiyei mahsusadır. Âyetlerde emrolunan da alel'ıtlak ismullahın zikri olduğundan farz, besmele değil tesmiyedir. Ve lâkin bu tesmiyenin besmele ile olması da sünnettir. Ve zebihde tesmiyenin sünneti sadece « بِسْمِ اللّٰهِ » demektir. « بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ اَكْبَرْ » demek daha efdaldır. Yemek te tesmiyenin sünneti de « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » dir. [Sûrei «Maide» ye « حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ » sahifesine « الا ما ذكيتم » ve « اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ » bak.].

Hulâsa üzerine ismullah zikredilmiyen şey'i yemeyiniz ve bunun zahiren başka fenalığını ve açık bir zararını anlamazsanız bile her halde bir fısk olduğunu ve zararı batınî ve ma'nevîsi ve bir cezası bulunduğunu muhakkak biliniz. Ey mü'minler

﴿وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلَى اَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ﴾ şu da muhakkak ki Şeytanlar dostlarına sizinle mücadele etmeleri için vahy eder gibi gizli telkınatta bulunurlar. -Bu emirlerin aksine olarak ismullah zikredileni yemeyin de edilmiyeni yeyin derler. Şeyatînden murad, gizli Şeytanlar İblis ve cunudü ya'ni Şeyatîni Cin, bunların dostlarından murad da Şeyatîni ins ve etbaı olduğu zâhirdir. Bir de Ikrimeden bir rivayette denilmiştir ki Şeyatînden murad, Mecus mütemerridleri, dostlarından murad da Kureyş müşrikleridir. Bunlar arasında cahiliyyede dostluk ve mükâtebe cereyan ederdi. Meytenin tahrimi nâzil olması üzerine farisî mecusları, Kureyş müş-

sh:»2044

riklerine «Muhammed ve eshabı Allahın emrine ittiba' ettiklerini zumediyorlar, sonra da kendilerinin zebhettiği halâl, Allahın zebhettiği haram olduğu zu'munde bulunuyorlar» diye yazmışlardı. İşte Şeytanlar insanlara böyle telkınat ile lâşeleri, görünür görünmez pislikleri yedirmeğe ve Allahın emri hilâfına sevketmeğe çalışırlar. ﴿وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ﴾ Ve şayed siz onlara itâat edecek olursanız muhakkak ve muhakkak müşrik olursunuz.»- Bunun için zebih veya sayd olunub

yenecek şeyler üzerine Allâhın ismini zikr etmemek veya üzerine Allâhın ismi zikredilmiyen şeylerden yemek sâde bir fisk olarak kalmaz. Şirk veya şirke müeddi de olur. Halbuki mü'min, müşrike benzermi?

﴿۱۲۲﴾ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشٖى بِهٖ
فِى النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِى الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَاۜ كَذٰلِكَ
زُيِّنَ لِلْكَافِرٖينَ مَاكَانُوا يَعْمَلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem bir adam ölü iken biz onu diriltmişiz ve kendisine bir nur vermişiz, insanlar içinde onunla yürüyor, hiç o bittemsil zulmetler içinde kalmış ve ondan bir türlü çıkamıyacak bir halde bulunan kimse gibi olurmu? Fakat kâfirlere amellere öyle yaldızlı gösterilmektedir 122

sh:»2045

122. ﴿كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرٖينَ مَاكَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Ya'ni balâda « كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ » buyurulmamışmı idi işte kâfirlere amellerinin tezyin olunması böyledir. Şeytanların yaldızlı ilkaâtı i'tibariyle Şeytanlar tarafından, ve o ilkaât esnâsında halk tarikıyle de Allah tarafındandır. Ve bu tezyin yüzundendir ki kâfirler yaptıklarını beğenir ve zulümattan çıkamazlar.

Hem bu yalnız Mekkelilere mahsus da değildir:

﴿۱۲۳﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فٖى كُلِّ قَرْيَةٍ اَكَابِرَ مُجْرِمٖيهَا لِيَمْكُرُوا
فٖيهَاۜ وَمَا يَمْكُرُونَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿۱۲۴﴾ وَاِذَا
جَٓاءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَٓا اُوتِىَ رُسُلُ
اللّٰهِۜ اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۜ سَيُصٖيبُ الَّذٖينَ اَجْرَمُوا
صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدٖيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Böyle her karyede de mücrimlerinin büyüklerini mevki'de bulundurmaktayızdır ki orada mekir yapsınlar, halbuki bunlar, mekri başkasına değil kendilerine yapıyorlar da farkına varmıyorlar 123 Bunlara bir âyet geldiği zaman Allahın Peygamberlerine verilen risâlet ayniyle bizlere verilmedikçe sana asla iymân etmeyiz diyorlar, Allah, risâletini nereye tevdi' edece-

sh:»2046

ğini daha iyi bilir, mekkârlıklarından dolayı öyle mücrimlere yarın Allah yanında hem bir küçüklük hem pek

123. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ Böyle -ya'ni bu sureti tezyin ile amelleri kendilerine tezyin edilen Şeytan ve Şeytan dostu Peygamber düşmanı büyük kâfirler gibi

﴿جَعَلْنَا فٖى كُلِّ قَرْيَةٍ اَكَابِرَ مُجْرِمٖيهَا﴾ her karyede -her köy ve şehirde: Her belde, her memlekette- de ekâbiri o karyenin mücrimleri kıldık ki ﴿لِيَمْكُرُوا فٖيهَاۜ﴾ o karyede mekirler yapsınlar: Hud'alar, hilekârlıklar etsinler ﴿وَمَا يَمْكُرُونَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ﴾

halbuki onlar o mekri başkalarına değil ancak kendilerine yapıyorlar.- Başkalarını aldatıyoruz zannediyorlar, halbuki kendilerini aldatıyorlar ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ da haberleri olmıyor -Bulunduğu ve alelhusus başında bulunduğu memlekette hakka ve o memleketin halkına karşı mekreden, hud'a ve hilekârlıkla entrika çeviren o büyük mücrimler bilmezler ki aldattıkları vatandaşlar, başkaları değil, yine kendileridir. Onların zararları, aldanmaları kendilerinin zararları, aldanmalarıdır. Bilmezler ki halkın zararı, memleketin zararıdır ve memleketin zararı herkesten evvel başında bulunanların zararıdır. Bilmezler ki o memleket sukut edince ilk evvel sukut eden kendileri olacaktır. Bilmezler ki hak tealâ aldanmaz. Hakka mekretmeğe çalışanların o kötü mekirleri « وَلَا يَحٖيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهٖۜ

» mantukunca akıbet kendilerini kuşatır, başlarına patlar. -Bu âyet, Resulullahın zamanı bi'setinde yalnız Mekkenin ve Arabistanın değil, Dünyanın her memleketi böyle fesad ve fenalık içinde bulunduğunu, mücrimlerin, hilekârların yüze çıkıp ileri gelenlerin en hilekâr mücrimlerden ıbâret olduğunu ve bütün bunların mahkûmı sukut ve azab olduklarını beyân ile berâber

sh:»2047

Mekke müşriklerinin adavetine ve mekr-ü tezviratına karşı tesliye, diğer taraftan âlem şumul olan vazifei risaletinin ehemmiyyetini ıhtar ve her karyenin ekâbirine, bütün Dünyanın zimamdârânı umuruna büyük bir derstir.

Bakınız bu ekâbiri mücrimînin kibirlerine, hakka karşı cidallarına, mekirlerine, şuûrsuzluklarına ki bir taraftan «kendilerine bir âyet gelirse her halde iymân edeceklerine» güçleri yettiği kadar yemin ettiler, diğer taraftan 124. ﴿وَاِذَا جَٓاءَتْهُمْ اٰيَةٌ﴾ kendilerine bir âyet -Resulün sıtkına delâlet eder bir alâmet- geldiği vakit de

﴿قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَٓا اُوتِيَ رُسُلُ اللّٰهِۜ﴾ «Allahın Resullerine verilenin misli bize verilinciye kadar biz buna aslâ inanmayınız» dediler. Kendilerine Peygamberler gibi Cibril gelib vahy-ü risâlet verilmedikçe ve bu suretle nübüvvet ve risaleti ve Peygamberlerden sâdır olan mu'cizatı kendi nefislerinde müşahede ve tecribe etmedikçe her ne delil gösterilse gösterilsin Peygambere ve Peygamberliğe inanmıyacaklarını söylediler. -Rivayet olunduğuna göre Velid ibni Mugıyre «nübüvvet, hakk olsa idi ben ona senden ehakkolurdum. Çünkü ben senden büyüğüm ve senden zenginim» demiş idi. Ebu Cehil de «Abdimenaf oğulları bize şerefte muzahame ettiler, nihayet tam «feresi rihan» ya'ni koşuda denk iki at gibi olduğumuz sırada «bizden bir Peygamber var ona vahy olunuyor» dediler vallahi biz buna asla râzı olmayız ve ebeden ittiba' etmeyiz, meğer ki ona geldiği gibi bize de vahiy gelsin» demiş idi. Ve daha diğer bir çokları da kendilerine vahy-ü risâlet verilmesini istemişlerdir. « بَلْ يُرٖيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةًۙ»

Sonra bir takımları da ılm-ü fen namına «eğer nübüvvet ve risalet mümkin olsa idi bu kadar ılm-ü fennimizle bizim o Peygamber denilenlerden daha evleviyyetle

sh:»2048

Peygamber olmamız ve Peygamberliği nefsimizde müşahede ve tecribe edebilmemiz lâzım gelirdi. Mâdem ki biz Peygamber olamıyoruz ve Peygamberliği nefsimizde tecribe edemiyoruz o halde bir nümunesini nefsimizde fennen müşahede ve tecribe edinciye kadar aklî, naklî her ne delil gösterilirse gösterilsin hiç bir kitaba inanmayız, hurafe der geçeriz.» diye gelmişlerdir.

﴿اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۜ﴾ Allah risâletini -İbni Kesir ve Hafstan maa'da kıraetlere göre risalâtını- nereye vereceğini daha iyi bilir.

﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ اَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾ mücrim olanlara Allah yanında küçüklük ve yaptıkları mekir sebebile gayet şiddetli bir azab isabet edecektir. Kibr-ü azametlerine mukabil huzurı ilâhîde zillet ve hakaret, mekirlerinden dolayı da azabı şedid ile musâb ve muazzeb olacaklardır.

Hasılı:

﴿١٢٥﴾ فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِۚ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى السَّمَٓاءِۜ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٦﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًاۜ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٧﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

sh:»2049

Meali Şerifi

Hasılı Allah her kimi hidayetine irdirmek isterse, islâma sinesini açar, gönlüne genişlik verir, her kimi de dalalete bırakmak isterse onun da kalbini daraltır öyle sıkıştırır ki sanırsın öfkesinden göke çıkacak, iymana gelmezleri Allâh o murdarlık içinde hep böyle bırakır 125 bu islâm ise doğrudan doğru rabbının yolu, cidden aklını başına alacak bir kavm için âyetleri tafsıl eyledik 126 rablarının ındinde selâm yurdu "dârülsselâm" onlarındır, bütün yapacak oldukları işlerde kendilerinin velisi de odur 127

KIRAET -« ضَيِّقًا » bütün İbni Kesir kıraetinde « يَا » şeddesiz olarak, mütebakı kıraetlerde ise teşdid ile okunur ki meyyit ve meyt gibi, ma'nâ birdir. « حَرَجًا » Nafi' ve Âsımdan Ebubekir kıraetinde « ر » nın kesrile « حَرِجًا » mütebakısinde feth ile okunur. Biri doğrudan doğru sıfatı müşebbehe, biri de mubalağaten tavsıf bilmasdardır ki son derece dar ve cidden darlık, tıkanmış kalmış ve açılmaz, geçilmez tıkanıklık demektir « يَصَّعَّدُ » İbni kesir kıraetinde « صاد » ın sükûnile «suud» dan « يَصْعَدُ »,

Âsımdan Ebubekir « الف » ile « تصاعد » den « يصّاعدُ » bakîsinde « تصّعّدُ » den « يصّعّدُ » okunur ki obirinin aslı « يتصاعدُ » bunun aslı da « يتصعّدُ » dür.

125. ﴿فمن يرد الله ان يهديه يشرح صدره للاسلام﴾ İmdi Allah her kime hidayet murad eder doğruca kendine irdirmek isterse islâm için sadrını şerh eder: hakkı ve tekâlîfi hakkı kabul için nefsine öyle bir kabiliyyet verir ki iyman ve tâatle göğüs genişler, kalbi ferahlanır, münşerih olur. Ma'lumdur ki göğüs genişliği kuvveti teneffüs ve tahammüle delâlet eder. Göğsün açılması, geniş geniş nefes alması da kalbin ferahlanmasını istilzam eyler. Ve bu suretle inşirahı sadır hem kuvvet ve tehammülden, hem de neşat-u ferahtan kinaye olur. Burada islâm için şerhı sadır de nefse hakkı seve seve

sh:»2050

kabule müheyya ve mani-ü münafiden musaffa bir kabiliyyet bahşetmekten kinayedir. Netekim aleyhissalâtü vesselâm bu şerhı sadir, sual olunduğu zaman buyurmuştur ki « نورٌ يقذفه الله فى قلب المؤمن فينشرح له و ينفتح = bir nurdur ki Allah onu mü'minin kalbine atar o da onunla münşerih olur açılır». Bunun üzerine eshab «ya Resulâllah onun tanınacak bir emaresi var mıdır?» Demişler, Resulullah da « نعم الانابة الى دار الخلود والاعراض عن دار الغرور والاستعداد للموت قبل نزوله = evet, dâri hulûde inabe ve teveccüh, dâri gururdan i'raz ve ölüme nüzulünden evvel hazırlanmaktır.» Buyurulmuştur.

İşte Allâh, hidâyet murâd ettiği kimsenin kalbine böyle bir nur verir, o kimse de iyman ve islâm ile son derece münşerih ve münbasıt olur. Hakkı kabul ve tekâlîfi hakkı icra etmekten canı sıkılmaz, zahmet ve ıztırab duymaz, bil'akis neş'e ve neşat duyar ﴿ومن يرد ان يضله﴾ Allah her kimi de yolundan şaşırmak ve sapıtmak murad ederse ﴿يجعل صدره ضيقا حرجا﴾ göğsünü daraltır, sıkar, son derece tıkâr bunaltır. Hem öyle alelâde ve kısaca bir yokuşa değil ﴿كانما يصعد فى السماء﴾ sanki dik yukarı göke tırmanıyormuş gibi olur. Göke tırmanmak kendisince nasıl nâkabili icra bir külfet ve zahmet ise, iyman ve islâm, kabuli hak ve icrayı itaat te ona o derece güç gelir. İslâm ve istikamet diyince canı sıkılır daralır, bunalır. Of der dayanır, tıkanır, yan büker, yoldan çıkar, içinden çıkılmaz bataklara batar gider. O artık inşirahı doğrulukta ve selâmette değil eğrilikte ve felâkette arar.

﴿كذلك يجعل الله الرجس على الذين لا يؤمنون﴾ işte Allah, iyman etmiyenlerin üzerine pisliği o son derece nefret ve istikrah ile karşılanması lâzım gelen azab ve ıztırabını böyle zıykı

sh:»2051

sadir ve kalb tıkanmasiyle tahmil ve tahsıs eder. Böyle hızlân ile dir ki Allah onları küfür pisliğinin, küfür

azabının istilâsı altında bırakır. 126. ﴿وَهٰذَا﴾ ve bu ya'ni islâm, inşirahı sadr ile hakka ittiba' ve

inkıyad ﴿صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًاۜ﴾ rabbının dosdoğru, eğilmez bükülmez caddesidir.

﴿قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ﴾ artık tezekkür edecek, düşünüb anlıyacak

olanlar için bu yolun bütün alâmetlerini, nişanlarını belliklerini Kur'anda şüphesiz tafsıl ve beyan ettik. 127.

﴿لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

Bunları tezekkür eden, hatırda tutub hayatında tatbık ederek giden kavm, zümre için hepsinin rabbı olan

Allah tealâ ındinde bir darüsselâm vardır. Ve Allah onların o hayatta yaptıkları amelleri sebebiyle velisi:

Veliyyül'emri dostu, muıyni, nâsırıdır.-

ESSELÂM, Allahın esmai husnâsından bir isim veya selâmet ma'nâsına masdar veya «

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۔ عَلَيْكُمُ السَّلَامُ » diye selâm verib almanın ismidir ki «

دَارُ السَّلَامِ » bu üç ma'nâdan her biriyle her korkudan sâlim «selâmet evi, selâmet vatanı» demek

olur. O halde:

Şimdi şunu tezekkür et:

﴿١٢٨﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًاۚ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ
مِنَ الْاِنْسِۚ وَقَالَ اَوْلِيَٓاؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا
بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَٓا اَجَلَنَا الَّذ۪ٓي اَجَّلْتَ لَنَاۜ قَالَ النَّارُ مَثْوٰيكُمْ
خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّ رَبَّكَ حَك۪يمٌ عَل۪يمٌ﴾

sh:»2052

﴿١٢٩﴾ وَكَذٰلِكَ نُوَلّ۪ي بَعْضَ الظَّالِم۪ينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ۟ ﴿١٣٠﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ
مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَات۪ي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَاۜ قَالُوا

شَهِدْنَا عَلٰى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ

Meali Şerifi

O hepsini toplayıp haşredeceği gün: ey Cin ma'şeri! Hakikaten şu İnse çok ettiniz!.. diye, bunların İnsten olan yardaklarını, ya rabbena, diyecekler: yekdiğerimizden istifâde ettik ve bizim için takdir buyurmuş olduğun ecele yettik, buyuracak ki: Ateş ikametgâhınız, Allahın dilediği zamanlardan başka hepiniz ondasınız, hakikat rabbin hakîmdir, habîrdir 128 Ve işte biz, zalimlerin ba'zısını ba'zısına kesibleri sebebiyle böyle dost ederiz 129 Ey İns-ü Cin ma'şeri! İçinizden size âyetlerimi anlatır ve bu gününüzün gelip çatacağını haber verir Peygamberler gelmedimi? Ya rabbena, diyecekler: kendilerimizin aleyhine şahidleriz; evet, Dünyâ hayât onları aldattı da kendi aleyhlerinde olarak kâfir idiklerine şâhid oldular 130

sh:»2053

128. ﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا﴾ Düşün ki bir gün gelecek Allah o İns-ü Cinnin hepsini bir yere toplıyacak ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْاِنْسِ﴾ ey ma'şeri Cinn: ey Cinn cemaati: ey gizli Şeytan cemıyyetleri, İnsten çoğuna göz diktiniz, çok iğva ve ıdlâl ettiniz pek çoklarını azıttınız, sapıttınız, insanlıktan çıkardınız Cinn sürüsüne kattınız da avenenizi, cem'ıyyetinizi çoğaltınız ha! diyerek haşredecek ﴿وَقَالَ اَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ﴾ o Cinn ma'şerinin İnsten olan dostları da o halde diyecek ki ﴿رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ﴾ ey rabbimiz biz biribirimizden intifa' ettik: -Cinler İnse şehevat yollarını ve vesaitını gösterdiler, mekr-ü hud'a tezvir ve erâcif, sihr-ü efsün usullerini, eğri yollardan gidib yalan dolanla iş yapmak, fesad saçıb gizlenmek çarelerini öğrettiler. Bu suretle İns, Cinden intifa' etti, zevkler, safalar yaptı. İnsin bunları rızalariyle kabul etmesinden ve teshilât göstererek muavenette bulunmasından da Cinn intifa' etti, murad ve maksuduna erdi. Binaenaleyh bu babda mes'uliyyet yalnız Cinn dostlarımızın değildir. Doğrusu biz yekdiğerimizden istifade ettik ﴿وَبَلَغْنَا اَجَلَنَا الَّذٖى اَجَّلْتَ لَنَا﴾ ve bizim için ta'yin ve tesmiye ettiğin ecelimize yettik: bize verdiğin mühletin nihayetine erdik.» -Ya'ni Sûrenin başında « وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ » diye beyan olunan eceli müsemmâ, bu gayei müddet, bu yevmi haşr-ü kıyamet geldi çattı» diye ı'tirafı zünûb ile Cinn dostlarına muavenet ve mes'uliyyetlerine iştirâk eyleyecektir. Allah da ne diyecek bilir misiniz? قَالَ النَّارُ مَثْوٰيكُمْ خَالِدٖينَ فٖيهَا اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ muhakkak diyecek ki ve hattâ ezelde demiştir ki o ateş, narı cehennem, mesvanız, ikametgâhınız, yatağınızdır. Orada İns-ü Cinn hepiniz muhalleden kalacaksınız, ancak

sh:»2054

Allahın dilediği müddet müstesnâ- « اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ » buyurulmayıb da « اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ » buyurulmasından anlaşılır ki huludı nardan bu istisna' ba'zı eşhasa değil, ba'zı ezmana âiddir. Ve beyan olunduğuna göre Allahın dilediği ba'zı zemanlar küffar, ateşten çıkarılıb soğuğa, zemherire atılacak, sonra yine nâra iade olunacaktır. ﴿اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾

şübhe yok ki rabbın hem bir hakîm hem bir alîmdir: Yaptığını hikmetle muhkem yapar ve İns-ü Cinn bütün sekaleynin de gizli açık bütün hallerini ve lâyık oldukları cezaları bilir. Hukmünü meşiyyetini bilerek verir. İşte Allahın hepsi öyle diyerek haşredeceği ve Cinn dostu İnsin öyle hakîm ve alîm olan rabbının da böyle dediği günü düşün. 129.

﴿وَكَذٰلِكَ نُوَلّ۪ي بَعْضَ الظَّالِم۪ينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

ve işte biz zalimleri kesbedegeldikleri -kesbini i'tiyad ettikleri- müktesebatları sebebiyle birbirlerine böyle dost yaparız.- Kesibleri, âdetleri birbirlerine benzeyenler birbirlerini görmeseler bile uzaktan uzağa birbirlerine dost olurlar, yekdiğerini müdafaa ve mes'uliyyetlerine iştirâk ederler. İns-ü Cinden zalimler, haksızlar da kesibde müşareket ve mücanesetlerinden dolayı yekdiğerini ma'zur göstermek isterken haşir günü i'tirafı cürümde ve mes'uliyyet-ü cezada birbirlerine iştirâk ederek hem kendi cürümlerini ıkrar, hem dostları aleyhinde şehadet eylerler ki ilmi hikmeti İlâhiyyede bu bir kaidedir. Bunun için yevmi haşirde Allah « يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْاِنْسِ » diye ma'şeri cinni İns hisabına tevbih ettiği zeman Cinn hiç bir cevab vermediği halde onların İnsten olan dostları, dostlukları muktezasınca ortaya atılarak mes'uliyyeti üzerlerine alarak Cinni ma'zur göstermeğe çalışırken yekdiğerinden istifade ederek müştereken mücrim olduklarını i'tiraf edecek ve bu suretle, Cinnin ayrı, İnsin ayrı bir ma'şer değil, hey'eti mecmuasının bir ma'şer, ayni vicdan, ayni kesb, ayni mes'uliyyet taşıyan ve ayni

sh:»2055

cezaya müstahık bulunan bir hey'eti içtimaiyye olduklarını ıkrar ve isbat eyliyeceklerdir. Ve hakîm-ü alîm olan rabbül'âlemîn de « النَّارُ مَثْوٰيكُمْ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ » hukmünü verirken hepsine birden şu hıtabı tevbihi yapacaktır:

130. ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ﴾ Ey Cinn-ü İns ma'şeri: Ey gizli ve açık Şeytanlarla tebaalarından müteşekkil olan cemaati sekaleyn! ﴿اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ﴾ size sizden Resuller gelmedi mi? ﴿يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَات۪ي﴾ onlar size benim âyetlerimi nakl-ü beyan ediyor. ﴿وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا﴾ ve bu gününüzün, bu

korkunç haşır gününün bu dehşetli telâkısini haber vererek sizi inzar ve tahzir eyliyorlar değil mi idi? -Bütün

o ma'şeri Cinn-ü İns bu hıtabı tevbiha cevaben ﴿قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰى اَنْفُسِنَا﴾ biz

kendi nefislerimiz, vicdanlarımız hakkı şuurlarımız aleyhine şehadet ettik: Evet bizden Resuller geldi, fakat

biz onlara yalan, Allah öyle bir şey indirmedi göndermedi dedik. Şeytanet ve zevk için hakka batıl, batıla

hak dedik « قَدْ جَاۤءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ »

demişlerdir. ﴿وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا﴾ ve çünkü içinde bulundukları alçak hayat,
Dünya denilen hayat, onları mağrur etti, aldattı

﴿وَشَهِدُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ﴾ bundan dolayı kendi

aleyhlerinde, kendi nefislerine ve vicdanlarına karşı hepsi Dünyada kâfir olduklarına şehadet ettiler.- Ya'ni

hepsi kendilerinin Peygamberlere ve onların tebliğ ettikleri âyâtullaha kâfir olduklarını ve yaptıkları

fenalıkların bir çoğunu da bile bile yaptıklarını Dünyada kendi nefislerinde ve vicdanlarında bilirler ve

kendilerine karşı böyle şehadet ederler. Âhırete böyle gidecek olanlar o gün yevmi haşirde huzurı İlâhîde

de o suâle

sh:»2056

karşı yine böyle kendi kendilerine müttefikan şehadet edeceklerdir. -İns-ü Cinn mecmuunun bir ma'şer

olabilmesinden anlaşılır ki ma'şeri İnsin rusülü ma'şeri Cinnin de rusülü demektir. Ve her Peygambere

İns-ü Cinn Şeytanlarının düşman olması bununla da alâkadardır. Ve bahusus Hâtemül'enbiyanın

«Resulüssekaleyn» olduğunda şübhe yoktur, Netekim Bûsırî bunu şu beytiyle anlatmıştır:

محمد سيدالكونين والثقلين   والفريقين من عرب ومن عجم

﴿١٣١﴾ ذٰلِكَ اَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا
غَافِلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ
عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٣﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُوالرَّحْمَةِ اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ
وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاۤءُ كَمَاۤ اَنْشَاَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ
اٰخَرِينَ ﴿١٣٤﴾ اِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَاٰتٍ وَمَاۤ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ
﴿١٣٥﴾ قُلْ يَاقَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّى عَامِلٌ فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿﴾

sh:»2057

Meali Şerifi

Bu şundan ki: Rabbın memleketleri ahâlisi gâfil halleder iken zulm ile helâk edici değildir 131 ve her biri için amellerinden dereceler vardır rabbın ne işlediklerinden gâfil de değil 132 Rabbın ganiy, merhametli, yoksa dilerse sizi ortadan kaldırır, arkanızdan yerinize dilediğini getirir, nasıl ki sizi başka bir kavmın zürriyyetinden inşa buyurdu 133 Size edilen va'd-ü vaîd muhakkak başınıza gelecektir, siz onun önüne geçemezsiniz 134 Ey kavmım, de: Bütün kuvvetinizle yapın yapacağınızı ben vazifemi yapıyorum, artık yakında bileceksiniz: Dünya evinin sonu kimin olacak? Şu muhakkak ki zalimler felâh bulmazlar 135

Hele şu halde bulunan zalimler nasıl felâh bulabilirler ki:

﴿١٣٦﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَص۪يبًا
فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَٓائِنَاۚ فَمَا كَانَ لِشُرَكَٓائِهِمْ
فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِۚ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَٓائِهِمْۜ سَٓاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٧﴾ وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَث۪يرٍ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ قَتْلَ
اَوْلَادِهِمْ شُرَكَٓاؤُ۬هُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ د۪ينَهُمْۜ وَلَوْ شَٓاءَ
اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿﴾

h:»2058

﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا هٰذِه۪ٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌۗ لَا يَطْعَمُهَٓا اِلَّا مَنْ
نَشَٓاءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ
اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَٓاءً عَلَيْهِۜ سَيَجْز۪يهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٩﴾
وَقَالُوا مَا ف۪ي بُطُونِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى
اَزْوَاجِنَاۚ وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ ف۪يهِ شُرَكَٓاءُۜ سَيَجْز۪يهِمْ وَصْفَهُمْۜ اِنَّهُ
حَك۪يمٌ عَل۪يمٌ ﴿١٤٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذ۪ينَ قَتَلُٓوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا
بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَٓاءً عَلَى اللّٰهِۜ قَدْ ضَلُّوا
وَمَا كَانُوا مُهْتَد۪ينَ۟ ﴿﴾

Meali Şerifi

Tuttular Allâh için onun yarattıklarından: Hars ve en'amdan bir hıssa ayırdılar, zuumlarınca şu, dediler: Allâh için,

sh:»2059

şu da şeriklerimiz için, amma şerikleri için olan Allah tarafına geçmez, Allah için olana gelince o şerikleri tarafına geçer, ne fenâ hukûmet yapıyorlar 136 Yine bunun gibi müşriklerden çoğuna evlâdlarını öldürmeyi de o taptıkları şerikler iyi bir şey gibi gösterdi, hem kendilerini ifnâ etmek için, hem dinlerini berbad edib şaşırmak için, eğer Allah dilese idi bunu yapmazlardı, o halde bırak onları uydurdukları kanunlarla ne halleri varsa görsünler 137 Zu'umlarınca dediler ki «şunlar ilişilmez en'âm ve hars, bunları ancak dilediğimize yedireceğiz, şunlar da sırtları haram edilmiş, en'âm «diğer bir takım en'amı da Allâhın ismini anmadan boğazlarlar, hep bunları Allâha iftirâ ederek yaparlar, iftirâ ettikleri için Allâh yakında cezâlarını verecek 138 Bir de şu en'âmın karınlarındaki yavrular sırf erkeklerimizin, kadınlarımıza ise haram, eğer ölü doğarsa o vakıt onda hepsi ortak» dediler, Allâh onlara isnadlarının cezâsını yakında verecek, her halde o hakîmdir, alîmdir 139 Bilgisizlikle düşüncesizlikle evlâdlarını öldürenler ve Allâhın kendilerine merzuk buyurduğu ni'metleri Allâha iftirâ ederek harâm ve memnu' kılanlar şübhe yok ki ziyan ettiler. Şübhe yok ki yanlış gittiler, ve hiç bir zeman muvaffak olmadılar 140

136. ﴿وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيبًا﴾

Müşrikler diğer zulümlerinden başka bir de tuttular Allaha halkettiği şeylerden hars-ü en'amdan -hasılât ve

hayvanattan- bir hıssa ta'yin ettiler. Buna mukabil bir hıssa de uydurdukları şeriklere ayırdılar da

﴿فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَٓائِنَاۚ﴾ zu'mlarınca şu Allahın şu da

şeriklerimizin dediler ﴿فَمَا كَانَ لِشُرَكَٓائِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِۚ﴾ fakat

şeriklerine aid olan Allaha vâsıl olmaz, Allah uğruna sarfedilmez

﴿وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَٓائِهِمْۜ﴾ Allaha âid olan ise şeriklerine

vâsıl olur, onlar uğruna sarfedilir,

sh:»2060

-Binaenaleyh binnetice hiç birinin hayrı olmaz, hepsi hebâ olur gider. ﴿سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ bunların hukümleri ne fena hukümdür!..- Allâhın halkına başkalarını teşrik etmek, Allah için dediklerinde de

Allâhın şer'ını değil, kendi zu'mlarını esas ittihaz eylemek ve sonra uydurub, uydukları şeriklerini Allâha

tercih edib binnetice Allah için hiç bir şey yapmamış olmak ve Allahın yarattığı ve kendilerine nasîb ettiği mal-ü menalı bu suretle boş boşuna sarf-ü istihlâk edib hiç bir hayır kazanmamak ne câhilâne, ne zalimane, ne bedbahtâne bir hukümdür, ne büyük husrandır?!..

Rivayet olunduğuna göre Arab müşrikleri ekib dikdikleri harsten ve yetiştirdikleri deve, sığır, koyun, keçi hayvanattan ba'zı şeyleri kendi fikirlerince Allah için, ba'zı şeyleri de diğer ilâhları namına ta'yin eder, ayırırlar ve bir şahsın varidatından böyle iki nevi' masraf çıkardı. Allah için dediklerini müsafire ve fukaraya, diğer ilâhları için ayırdıklarını da onların masarifine ve huzurlarında yapılacak ayîne, kesilecek kurbanlara hademe ücreti ve sâireye sarfederlerdi. Sonra bakarlar Allah için diye ayırdıkları iyi çıkar neşv-ü nema bulursa dönerler onu ilâhlarına onu onlar namına bırakırlar. «Allâh ganiydir, bunlar fakîrdir» derler. Ve bu suretle ilâhlarını Allaha tercih ederler ve Allâh için ayırdıklarını onlara sarfederler, fakat onlar için ayırdıklarını Allah için sarfetmezlerdi ki işte bu âyetlerde Arab müşriklerinin akıl ü fikir kabul etmez cehalet-ü dalâletlerine, hayatı iktısadiyye ve içtimaıyyelerindeki perişanlıklara müteallık ba'zı fenalıkları beyan olunurken evvelâ, bu âyet ile bu âdet ve mezhebe işaret olunarak bunun amelî noktai nazardan bütün seyyiatın umdesi ve sebebi aslîsi olduğu gösterilmiştir. Maamafih âyetin sureti ifadesi iyice mülâhaza

sh:»2061

edildiği zaman anlaşılır ki bu yalnız Arab müşriklerinin bu âdet ve mezhebini tasvir değil, alel'umum müşrikliğin amelî noktai nazarından milletleri nasıl masarifi biyhudeye giriftar ve nasıl bir marazı ıktisadiye düçar edib dinî, dünyevî perişanlıklarla akıbet husranına sürüklediğini göstermektedir. Burada iyman ile şirki evvelâ biri i'tikadî biri amelî olmak üzere iki noktai nazarla mülâhaza etmelidir. Evvelâ, i'tikadî noktai nazardan bir mü'mini muvahhid Allahdan başka hakem ve Allahın hukmünden başka huküm tanımadığı için bütün a'mâl-ü harekâtında yalnız o noktai nazarla hareket etmek ve binaenaleyh kâr-u kisbinde Allahdan başkasının hukmü namına bir kazanç sevdasında bulunmıyacağı gibi Allahdan başkasının hukmü namına bir masraf da yapmamak ve ne sarfederse yalnız hakk-u adl olan hukmullah namına ve yalnız kanunı ilâhîye tevfikan bir masraf ıhtiyar etmek ıktiza eder. Ve böyle olan masrafların da hepsi akıbet i'tibariyle mahzı hayr ve müfid olur. İ'tikadî noktaî nazardan böyle olan bir mü'min muvahhid bu iyman ve i'tikadını amelî noktai nazardan da böyle tatbik edebilirse i'tikaden ve amelen mü'mini tam bir müslimi kâmil olur. Ve «akıbetüddar» onun, o i'tikad ve amelde bulunanların olur. Bu i'tikadını ameliyyatta tatbık edemezse o zaman da i'tikaden mü'min olmakla beraber amelen bir müşrik vaz'ıyyetinde bulunur ve fasık olur. Ve bundan dolayıdır ki velev bizzarure olsun müşriklerin tahtı tabiiyyeiinde kalıb hukümlerine ve amellerine itaat ve iştirâk etmek mecburiyyetinde bulunanlar i'tıkadî veya amelî şirke sürüklenmekten hâli kalamazlar. Kalben ve i'tikaden muhalefetle beraber muvafakati ameliyye şirki amelîyi, kalben rıza ise şirki i'tikadîyi istilzam eyliyeceğinden balâda « وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ » buyurulmuş idi. Hâsılı tevhıdin ilk neticesi ameliyyesi her yaptığı masrafı yalnız Allah için yaptıran bir ıktısadi amelîdir. Şirke gelince:

sh:»2062

İ'tikadî noktai nazardan şirk, Allahdan başka gizli veya açık perestiş edecek ma'bud, hukmüne ittiba' edilecek hakem tanımak demek olduğu için bir müşrik harekâtında ba'zan Allahı dahi hisaba katmak hiss-ü ıhtiyacından vareste kalamamakla beraber ekseriya kendisine daha yakından müessir farzettiği diğer ma'budları, şerikleri namına yürür, ve bunun için kazancında hukmi hakka muhalif emeller ta'kıbettiği gibi sarfiyatında da muzır, haksız, ve biyhude olarak o ma'budları namına bir takım vergilere ve masraflara mahkûm olur. Ve artık onun büdcesinde iki masraf vardır. Birisi vücudı hakkın vücubı zatîsine binaen sırf kendi şahsî duygusiyle ıhtiyac hisseylediği cüz'î bir hak ve hayır masrafı, birisi de hukmi şirkin tahmil ettiği biyhude, hevaî, hayırsız istihlâki mahz olan masraftırki memleketleri yıkan, milletleri ezib harâb eden hayatî ve ahlâkî buhranların, ictimaî ıztırabların en mühim sebeblerinden biri olan buhran ve sefaleti iktisadiyyenin sebebi bilhassa bu masraftır. Bu, o masraftır ki hiç biri Allâh için olmaz boşuna istihlâkten, soyulmaktan başka hiç bir şey ifade etmez. Bil'akis Allâh için ayrılan kazancları da kendine çeker, sarfına veya husnı sarfına mani' olur. Ve artık bu halde bulunanların hiç bir hayırları olmaz. Bütün amelleri ve bütün kazancları Şeytanlar uğuruna hebaen mensûrâ telef olur gider. Ve işte « فَمَا كَانَ لِشُرَكَٓائِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَٓائِهِمْ » mazmunu alel'umum şirkin bu neticei seyyiesini iş'ar ve ıhtar etmektedir. Bunun için buyuruluyor ki:

137. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ Ve böyle -iki nevi' masrafa sevkedib Allâh için ayrılanı da şirk uğuruna sarf ettirerek felâketi iktisadiyyeyi artırmak ve buna sebeb veren o çirkin ahkâmı şirki süsleyib hoş göstermek suretiyledir ki ﴿زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَٓاؤُهُمْ﴾ o taptıkları ve namlarına masraflar yaptıkları şerikleri, o İns-ü Cinn şeytanla-

sh:»2063

rı müşriklerin çoğuna evlâdlarını katletmeyi tezyin etti ve hoş gösterdi.- Kazandıklarını çektiler, zaruretlere giriftar ettiler, akıllarını fikirlerini, hislerini tevehhümat ile ifsad eylediler, haşyeti imlak, ya'ni züğürtlük korkusu ve bir takım ilcaâtı bâtıle ile yetişmiş evlâdlarını öldürmeyi, putlara kurban etmeyi, kızlarını diri diri mezarlara gömmeyi, iskatı cenîn etmeyi ve bu suretle kendi nesillerini kendilerine kırdırmayı bir iktisad, bir akıl, bir namus, bir din işi gibi iyi bir şey diye telkîn eylediler. Ve bu tezyini o şürekâ, iki maksad için yaptılar:

﴿لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ﴾ Müşrikleri helâk etmek için ve dinlerini

telbis eylemek için -ki Murad Hazreti İbrahim ve İsmailden mevrus olan dinleridir.

﴿وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ﴾ Ve fakat rabbın dilemiş olsa idi bu tezyini veya bu katli yapamazlardı. Mâdemki yapıyorlar demek ki dilememiştir. Ve demek ki rabbın onların Dünya ve Âhıret helâklerini murad etmiştir. Binaenaleyh ﴿فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ﴾ sen onları uydurdukları iftiralarına bırak. Bırak ki helâk olsunlar.- Bunlar bu suretle bir takım ahkâm uydurarak 138.

﴿وَقَالُوا﴾ bir de dediler ki ﴿هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ﴾ şunlar mahcur ve memnu' en'âm ve harstır ﴿لَا يَطْعَمُهَٓا اِلَّا مَنْ نَشَٓاءُ﴾ bunları bizim dilediklerimizden başka kimse yiyemez ﴿بِزَعْمِهِمْ﴾ bu sırf kendi zu'mlarıncadır. -Çünkü onlardan kendilerinin

dilemediği nice kimseler yer ve diledikleri nice kimseler de yiyemez. Gerek tekvinî ve gerek teşriî meşiyyeti hâkime onların değil, Allahındır. Onlar ise bu hukmü verirken mintarafillâh hiç bir delil-ü huccete istinad etmiş değil, mücer-

sh:»2064

red kendi zu'mlariyle böyle söylemişlerdir. ﴿وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا﴾ Şunlar da, dediler, bir takım en'âmdır ki zahrları tahrim edilmiştir: Binilmesi, yük yükletilmesi ve her hangi bir suretle

isti'mal ve intifa' olunması harâmdır. -Ya'ni behîre, sâibe, hamîdir. (Sûrei «Mâide» de «

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَٓائِبَةٍ» bak).

﴿وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا﴾ Şunlar da diğer bir takım en'âmdır, dediler ki bunlar üzerine Allâhın ismini zikretmezler.- Putları namına keserler veya üzerinde hacce gitmez, «lebbeykâllahümme» demezlerdi. ﴿افْتِرَٓاءً عَلَيْهِ﴾ Hep bu hukümleri, bu taksimi Allaha iftira ederek uydurdular ﴿سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ yapa geldikleri, âdet

edindikleri iftiralarıyle Allah onların cezâlarını verecektir. 139.

﴿وَقَالُوا مَا فٖى بُطُونِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ﴾ bir de dediler şu en'âmın karınlarındakiler

-zü'mlarınca zarhları tahrim edilen bahîrelerin, sâibelerin gebe oldukları yavruları

﴿خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا﴾ sade erkeklerimize halâl ﴿وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى اَزْوَاجِنَا﴾

kadınlarımıza haramdır.- Lâkin bu hurmet o hayvanların karınlarındaki yavrular diri olduğu takdirdedir.

﴿وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً﴾ ve şayed ölü ise, ölü doğarsa ﴿فَهُمْ فِيهِ شُرَكَٓاءُۜ﴾ o vakıt

erkek kadın hepsi bunda müşterektirler. -Böyle dediler ve bu suretle kadınlara yalnız meyteye iştirâk

edebilmekten başka bir hak tanımıyarak zulm-u hakaret ettiler. ﴿سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْۜ﴾ Allah

onlara bu tavsıflerinin- bu hıll-ü hurmet vasıflarının -cezasını verecektir. ﴿اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾

Çünkü o hakîm alîmdir.- Böyle haksızlıkları cezasız bırakmaz.

sh:»2065

Hassafın Kitâbül'evkafında nakline göre Hazreti Aişe radıyallahü anha evlâdı inası mahrum ederek munhasıran evlâdı zükûra yapılan vakıfları da bu cahiliyye âdetine benzetmiş ve bu âyeti okumuştur.

Hasılı, kadınları ancak lâşeye müstahık farzedib bu derece tahkîr ve mahrum etmek de evlâd öldürmek gibi mucibi mücazat ve husrandır. 140.

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُٓوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ hiç şüphe yok ki

ilimsizlikle sefahet ve hamakat yüzünden evladlarını katledenler

﴿وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَٓاءً عَلَى اللّٰهِۜ﴾ ve Allahın kendilerine ihsan

ettiği halâl rizkı Allaha iftira ederek tahrîm eyleyenler mutlak husrandadırlar. Bunlar

﴿قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَࣖ﴾ muhakkak tarikı haktan sapmışlardır. Ve asla

doğru yola gidenlerden değildirler. Bu hâl ile felâh bulmalarına ıhtimal yoktur.

Halbuki:

﴿١٤١﴾ وَهُوَ الَّذٖٓى اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ
وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ
مُتَشَابِهٍۜ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖۘ وَلَا
تُسْرِفُواۜ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَۙ ﴿﴾

sh:»2066

﴿١٤٢﴾ وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًاۜ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٣﴾
ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۚ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِۜ قُلْ
آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۜ
نَبِّؤُ۫نِي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَۙ ﴿١٤٤﴾ وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ
الْبَقَرِ اثْنَيْنِۜ قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۜ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَاۚ فَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾ قُلْ لَٓا اَجِدُ فِي مَٓا
اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا
مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖۚ
فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿﴾

sh:»2067

﴿١٤٦﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍۚ وَمِنَ الْبَقَرِ
وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَٓا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَٓا اَوِ
الْحَوَايَٓا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍۜ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْۘ وَاِنَّا
لَصَادِقُونَ ﴿١٤٧﴾ فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍۚ
وَلَا يُرَدُّ بَاْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٨﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ
اَشْرَكُوا لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكْنَا وَلَٓا اٰبَٓاؤُ۬نَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍۜ
كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَاْسَنَاۜ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ
مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَاۜ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا
تَخْرُصُونَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُۚ فَلَوْ شَٓاءَ لَهَدٰيكُمْ

﴿اَجْمَعِينَ﴾

sh:»2068

﴿١٥٠﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَٓاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَاۚ
فَاِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

O ma'ruş ve gayri ma'ruş Cennet âsâ bağları: O tatları, yemişleri muhtelif mezruâtı, o hurmaları, zeytinleri, narları, birbirlerine hem benzer hem benzemez bir halde vücude getiren hep odur, her biri mahsul verince mahsûlünden yiyin, hasad günü hakkını da verin, bununla beraber israf etmeyin, çünkü o israf edenleri sevmez 141 En'âm içinden gerek yük götüreni ve gerek serileni vücude getiren de o, Allâhın size merzuk kıldığı ni'metlerden yiyin fakat Şeytanın adımlarına uymayın, çünkü o sizin için açık bir düşmandır 142 Sekiz eş: koyundan iki, keçiden iki, de ki: İki erkeği mi haram kıldı? Yoksa iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinin müştemil olduklarını mı? Eğer sadıksanız bana bir ilm ile haber verin 143 Ve deveden iki, sığırdan iki, de ki: İki erkeği mi haram kıldı? Yoksa iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinin müştemil olduklarını mı? Yoksa Allah size bu tahrîmi ferman buyururken şâhidler miydiniz? Öyle bigayri ilmin nasi ıdlâl için uydurduğu yalanı Allâha isnâd edenlerden daha zalim kim olabilir? Her halde Allah zalimler güruhunu doğru yola çıkarmaz 144 De ki: Bana vahyolunanlar içinde bu haram dediklerinizi yiyecek bir adama haram kılınmış bir şey bulmuyorum, meğer ki şunlar olsun: Ölü yahud dökülen kan yahud hınzir eti ki o şübhesiz bir pistir yahud Allahtan başkasının ismi anılmış sarîh bir fisk, ki bunlarda da her kim muztarr olursa di-

sh:»2069

ğer bir muztarra tecâvüz etmediği ve zaruret mıkdârını aşmadığı takdirde şüphe yok ki Allah gafurdur rahîmdir 145 Yehudîlere her tırnaklıyı haram kıldık, bir de bunlara sığır ve en'amdan sırtlarında olan veya bağırsakları üzerinde bulunan veya kemikle ıhtilât eden kuyruk kısmından maada yağlarını dahi haram kıldık fakat bunu onlara bağıyleri yüzünden bir cezâ yaptık, şüphesiz biz her hussuta sâdıkız 146 Bunun üzerine seni tekzibe yeltenirlerse, de ki rabbınız bitmez tükenmez bir rahmet sahibi, fakat mücrimler güruhundan be'si de reddedilemez 147 Müşrik olanlar diyecekler ki: Allah dilese idi ne biz müşrik olurduk ne atalarımız, ne de bir şey haram kılabilirdik, bunlardan evvelkiler de böyle tekzib etmişlerdi, nihayet azâbımızı tattılar, hiç de, ilim denecek bir şey'iniz varmı ki bize çıkarasınız? Siz sırf bir zann ardından gidiyorsunuz ve siz ancak atıyorsunuz 148 İşte, de, hucceti baliğa ancak Allahın; evet, o dilese idi sizi hep birden hidayete erdirirdi 149 Haydin, de: Allah bunu haram etti diye şehadet edecek şahidlerinizi getirin, eğer gelir şehadet ederlerse sen onlarla beraber şehadet etme, âyetlerimizi tekzib edenlerin, o Âhırete inanmıyanların hevâlarına tabi' olma, nasıl olursun ki bunlar rablarına başkasını denk tutuyorlar 150

141. ﴿وَهُوَ الَّذٖٓى اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ﴾

Halbuki Allah o halikı zîhandır ki ma'ruş ve gayri ma'ruş Cennetler: Yapıklı yapıksız, çardaklı çardaksız,

köşklü köşksüz bağlar ﴿وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ﴾ hurmalıklar, ekinler

﴿مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ﴾ ki her birinin yemişleri muhtelif

﴿وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ﴾ müteşabih ve gayrı

müteşabih zeytunlar, narlar inşa etti. -Ya'ni bütün bunları yenmek ve intifa' edilmek için yarattı. Bu âyetin bir nazırı yukarıda sebketmişti. Lâkin orada sani' tealânın vücuduna, kudretine ve ba's
ba'-

sh:»2070

delmevte istidlâl sadedinde vârid olduğu için nihayetinde icad ve gayei icada nazarı dikkati celbile « اُنْظُرُٓوا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ » buyurulmuş idi, burada ise onu ıhtar ile

beraber müşriklerin rızk hususundaki tazyık ve iftiralarına hacr-u tahrim da'valarına mukabil hak tealânın halkındaki minnet-ü ihsanını ızhar ve hars-ü en'amda hıll-ü ibahanın esâletini beyan siyakında vârid

olduğu için buyuruluyor ki: ﴿كُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَٓا اَثْمَرَ﴾ her biri meyve verdiği vakit

meyvasından yiyin.- Mahcur değil me'zunsunuzdur. Maamafih

﴿وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖ﴾ hasad günü hakkını da verin, muhtaç olanlara da yedirin.

riayet eylemek ve müşriklerin düştüğü sefaleti ıktısadiyyeden sakınmak lâzım gelir.

Görülüyor ki burada mahsulâtın hasadı günü yani kesilib toplandıkları vakıt edası vacib olan sabit bir hakkı bulunduğu iş'ar ve te'diyesi emrolunuyor. Fakat bu hakkın mıkdarı ve kimlere verilmesi lâzım geldiği tafsıl edilmeyib mutlak ve mücmel bırakılıyor. Bunun zekât ya'ni uşur ve nısfı uşur olduğu hakkında rivayetler varsa da zekât âyetleri Medinede nâzil olmuş bulunduğuna nazaran Mekkede nâzil olan bu âyetteki hakkın ondan başka bir sadakai vacibe olduğu ve mıkdarının ta'yini mükellefin israftan tevakkı ederek takdirine mütevakkıf ve maahazâ esası sırf mürüvveten verilecek bir sadakai nafile değil bir hak, bir vecibe bulunduğu beyan ediliyor ki yine Mekkî olan « والذاريات » sûresindeki «

وَفٖى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ » âyeti, kezalik sûrei «Mearic» deki

sh:»2071

« وَالَّذٖينَ فٖى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ۙ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ » âyeti bunun

daha umumî surette bir beyanı demektir ki sâil ve mahruma verilecek bir hakk olduğunu gösterir, Maamafih bu âyetteki hak, mutlak olduğu cihetle zekât emirlerine riayetle bu hakkın dahi iyfa edilmiş olacağını ya'ni bu emrin uşre dahi şamil bulunduğu zâhirdir.

142. ﴿وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا﴾ «Cennat» üzerine ma'tuftur. Evvelki âyette

harsin bundan sonra da en'amın alel'ıtlak hılli beyan olunuyor.

HAMULE, « حا » nın fethiyle yük götüren, ağırlık çeken tahammüllü demektir ki çektiği yüke « حا » nın zammiyle «humule» denilir. Bunu lisanımızda fethile söyliyenler yanlış söylerler.

FERŞ, döşek demektir ki burada murad döşek gibi yere döşenen, yatırılıb kesilen veya yünlerinden, kıllarından döşekler, yaygılar, sergiler, postekiler yapılan veya yer yüzüne serilib yayılan demektir. Ya'ni en'am denilen yumuşak hayvanattan da hamule ve ferş: Yükler taşıyan ve yatırılıb kesilen şeyler yarattı.

﴿كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ﴾ Allahın size halâl kılıb rızık yaptığı şeylerden yiyin

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytanın izlerine uymayın -Uyub da Allahın

halâl olarak nasıbettiği rızıklarınızı müşriklerin şu bahiyredir haramdır, şu saibedir haramdır dedikleri gibi tahrim etmeğe kendi kendinize hıll-ü hurmet ahkâmı vaz'etmeğe veya gayrın hukukuna tecavüz eylemeğe

kalkışmayın ﴿اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ dir.

Anifen geçtiği üzere Arab müşrikleri Allâha iftira ederek hars gibi en'âmın da ba'zılarını: kâh erkeğini, kâh dişisini, kâh dişinin rahimindekini tahrim ediyorlardı. Ahkâmı islâm nâzil olmaya başlayınca Resulullah ile mücadeleye kalkıştılar. Rivayet edildiğine göre hatîbleri

sh:»2072

Malik ibni Avf ibni ebil'ahvasılcüşemî idi «ya Muhammed, demişti duyduk ki sen bir takım şeyleri halâl kılıyormuşsun» Resulullah da buyurmuştur ki «siz bir takım şeyleri aslı olmıyarak harâm kıldınız. Allah tealâ şu ezvacı semaniyeyi yenmek ve intifa' edilmek için yaratmış olduğu halde sizin dediğiniz tahrim nereden geldi? Erkeğinden mi dişisinden mi?» Bu sual üzerine Malik ibni Avf erkeğinden diye ta'lil etse erkeğin hep haram olması lâzım gelecek, dişisinden diye ta'lil etse hep dişiler haram olmak lâzım gelecek, rahim ile ta'lil etse ikisi de öyle olacak, tahrimi beşinci veya yedinci veya her hangi bir batna tahsıs etse bu neden, ne için? Hayret içinde kalmış, susmuş. «Neye söyle miyorsun?» Buyurulmuş. Mâlik «hayır, sen söyle ben dinleyeyim» demiş idi. İşte hamule ve ferş olarak yaratılan ve ekilleri halâl kılınan en'âmı izâh ile buyuruluyor ki:

143. ﴿ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ﴾ Ya'ni berveçhi âti sekiz eş yarattı ki

﴿مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ الخ...﴾

ZEVC, cinsinden bir diğerile beraber bulunan demektir ki bunlardan her biri diğerine nazaran zevc, kendi kendine ferd tesmiye olunur. Ve binaenaleyh zevc ikisinin değil, ikiden birinin diğerine nazaran ismidir. İkisine birden «zevcan, zevceyn» denilir. Şu halde zevc tam ma'nâsile bizim «çift» dediğimiz değil «eş» ya'ni bir çiftin her bir tekidir. Meselâ sekiz çift dediğimiz zaman «on altı eş» anlaşılır. «Semaniyete ezvac» ise âyette beyan olunduğu üzere ikisi koyun, ikisi keçi, ikisi deve, ikisi sığır cinsinden olmak üzere erkek ve dişi dört çift fakat sekiz zevctir. Bu âyetlerde görülüyor ki en'âm denilen bu ezvâcı semâniyenin hıllini isbât ve tefhim için burada pek güzel bir tahric ve tenkıhı menat usulü gösterilmiştir: evvelâ ezvaci semaniye diye bir ihsâ, saniyen koyun

sh:»2073

ve keçi ve ibil ve bakar olmak üzere dört cins mertebei mümaselet ve mücanesetlerine göre ikişer ikişer tasnif, salisen her sınıf ve çiftten ılleti hurmet olması muhtemil bulunan evsafı zatiyyelerini zükûret veya ünuset veya iştimali rahim olmak üzere hasr-ü istikra, rabian bunların hiç birile hurmetin münasebet ve mülâyemeti vücuden veya ademen telâzümü, deveranı, ıttırad ve in'ikâsı olmadığını bilbedahe irae ederek hiç birinde hılkaten ılleti hurmet bulunmadığını isbat eylemiştir ki işte ilmi usulde tafsıl olunduğu üzere bir müctehidin kıyasi fıkhî ile bil'ictihad isbati ahkâm edebilmesinin esası da böyle tahric ve tenkıhı menattır. Bu usuli ilmî bu âyetlerde böyle en güzel bir surette gösterildikten sonra hıll-ü hurmet mesailinde yalnız bu aklî usulün ya'ni kıyasın kâfi olmıyacağını ve kıyasın ilmî ve fıkhî olmak için menatın ya'ni ılletin her halde bir aslı sabite irca' ve istinadı lâzım geldiğini bu aslı sabitin de başka bir mı'yar ile değil ancak vahy ile sâbit olabileceğini anlatmak için faslı hıtab olmak üzere şöyle buyuruluyor:

Ya Muhammed, 145.

﴿قُلْ لَٓا اَجِدُ فٖى مَٓا اُوحِىَ اِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ﴾ de

ki bana vahyedilmiş olan da taam edecek kimseye haram kılınmış bir taam bulmuyorum

﴿اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً﴾ ancak yâhud lâkin meyte olması -ya'ni tezkiyesiz olarak türkçesi bısmıl olmıyarak ölmüş bulunması ki kendi kendine ölene, münhanikaya, mevkuzeye, mütereddiyeye, natıhaya, canavar yiyene hepsine şamildir. [Sûrei «Maide» ye bak.] ﴿اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا﴾

yâhud demi mesfuh, dökülmüş kan olması- ki ciğere, dalağa ve zebihten sonra damarlarda kalmış olan

bakıyyeye şümulü yoktur. ﴿اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ﴾ yâhud

sh:»2074

domuz eti olması ﴿فَاِنَّهُ رِجْسٌ﴾ çünkü lâhmi hınzir ricistir. -Ya'ni alel'ıtlak necistir, pistir. Bu ta'lilden anlaşılır ki ne kadar pis şeyler varsa hepsi evleviyetle haramdır. Ve haram oldukları zahirdir. Netekim « وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ » âyetiyle bu, sureti umumiyyede tansıs da edilmiştir. Ve bu suretle « فَاِنَّهُ رِجْسٌ » ılleti meyte ve demi mesfuhun hurmetlerine de biddelâle ıllettir. Sûrei «Maide» de geçtiği veçhile hamirde «rics» olduğu için bu ta'lilde müskirat dahi dahildir. Balâda geçen « وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ » âyetinin mazmunu da gösterir ki rics dahi zahir ve batın olmaktan eamdır. Binaenaleyh yalnız zahiren pis olanlar değil batınen pis olanlar da haramdır.

﴿اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ﴾ yahud bir fisk olması onunla Allahın gayriye haykırılmış bulunması müstesnadır ki bunlar haramdırlar.»- Allahın gayrisine haykırılmış olmanın zahiri Allahın gayrisinin ismi zikrolunarak kesilenler demektir. Bununla beraber « فِسْقًا » kaydi « وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ » âyeti mucebince amden metruküttesmiyenin, kezalik sûrei «Maide» âyetindeki « وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ » fıkrası mucebince mâ zübiha alennusub ile meysir kısmetlerinin de « مَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » kabîlinden olduğuna işarettir, ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ﴾ sonra her kim muztarrolur -yiyecek bir halâl bulamaz da mahmasa halinde sevkı zaruretle bunlardan yemek ıztırarında kalırsa ﴿غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾ bağî ve mütecaviz olmadığı ya'ni diğer bir muztarrın elindekini almadığı ve yemekte zaruret mıkdarını tecavüz eylemediği halde ﴿فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ şüphesiz rabbın gafuru rahîmdir, onu muâhaze etmez- [sûrei «Bakare» ye ve «Maide» ye bak]. Demek ki muztarr için yemek hususunda haram olan hiç bir şey yoktur, ancak bağy-ü teaddi vardır. Şu halde muztarr olmıyanlar için bağy-ü teaddi evleviyyetle ha-

ramdır. Binaenaleyh evvelki dört şeyde hulâsa edilen haramlar muztarrın maadasına mahsus olduğu halde

gayrın hukukuna tecavüzle başkasının malını yemek ve birde zarurette zarurete göre, vüs'atte vüs'ate göre haddini tecavüz edib israf eylemek alel'ıtlak ve umum için haramdır. İnsanın yiyeceğine, malına, hukukuna tecavüz böyle umumen ve alel'ıtlak harâm olunca kendine tecâvüzün daha ziyade evleviyyet ve kuvvet ile harâm olduğu da bizzarure anlaşılır. Ve kezâlik bütün bu beyanatta insana zahiren ve batınen muzırr olan her hangi bir şey'in dahi haram olduğu ve alel'umum ılleti hurmetin rics, fisk, bağy, teaddi bu dörtten birine, bunların da insana maddî veya ma'nevî, zahirî veya batınî zarar mefhumuna, bunun da hukmi İlâhîye raci' bulunduğu ve bunların teferrüatını bundan evvelki âyetlerde gösterildiği üzere tahrici menat veya tenkıhı menat veya tahkıkı menat ile bu asıllara irca' ederek anlamak lâzım geldiği de münfehim olur ki bunlar gerek diğer âyetlerde gerek sünneti nebeviyyede tavzıh ve tafsıl edilmiştir. Yırtıcı canavarların ve kuşların ve haşeratı habîsenin ve zehirlerin hurmeti de hep bu ılletlerle bu asıllara müteferri'dir. İşte bu suretle burada Resulullaha olunan vahiyde haram kılınan mat'ûmâtın bu istisnâlarla ta'dâd ve tafsıl olunan şeylere münhasır bulunduğu tebliğ edilmiştir. Demek ki Mekkede bu âyetin nüzulüne kadar taâma âid olarak bunlardan başka haram bulunmadığı muhakkaktır. Acabâ sonradan oldu mu olmadı mı? Gerçi bu âyet diğer hususatta olduğu gibi taam hususunda da bil'ahare daha diğer tahrimatın vahyolunmasına münafi değildir. Netekim sûrei «Maide» deki tafsılât nüzulen bundan muahhırdır. Bununla beraber bir çok müfessirîn bu âyetin muhkemattan olduğunu nakl-ü beyan etmektedirler. Binaenaleyh bu babda kitâb ve sünnette bundan sonra vârid olan tafsılât bu âyetin haricinde bir şey'ı tahrim etmemiş,

ya'ni bundaki hasrı nesheylememiş belki bunu tavzıh ve tefrı' eylemiştir. Ve netekim sûrei «Bakare» âyeti

Medenî olduğu halde onda da « اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ » diye yine kasrile varid olmuştur. Bunun için

ba'zılarının dediği gibi burada istisnâ, münkatı'dır bu ise kasr ifade etmez demesi de mu'teber olmaz.

Çünkü « اِنَّمَا » bil'ittifak edatı kasırdır. Şu halde mat'ûmât ta'birinin meşrubâta dahi şümulü kabul

edilirse «rics» mefhumu altında hamir ve müskiratın dahi hurmetine daha Mekkede iken işaret buyurulmuş

demektir. Maamafih bu sûrede bu âyetin Medenî olan bir kaç âyet cümlesinden olduğu hakkında da bir

rivayet vardır. Ve bu takdirde âyetin muhkemattan olduğu daha ziyade zahir olur. Ya'ni hukmünde hiç bir

mensuh bulunmadığı muhakkaktır. Ancak böyle olması rics, fisk, bağy, teaddi ılletlerinin ba'zı şeylerde

tahakkuku hafiy olabileceği cihetle meyte, demi mesfuh, lâhmi hınzir, « مَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » ve

umumen ma'lûm olan necasattan başka şeylere derecei şümulü i'tibariyle muhtacı tefsir ve tahric ba'zı

cihetleride muhtevi olmasına mani' değildir.

Vahyi Muhammedî böyle. Daha evvel 146. ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا﴾ Yehudî olanlara da

حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ her tırnaklıyı haram kıldık. -Zufur, tırnak demektir. Fakat Arabcada

muhtelif hayvanların tırnaklarına ayrı ayrı isimler verilmiş olduğu için zufur kelimesinin ıtlakı temamen lisanımızdakinin aynı değildir. Meselâ at ve katır gibi tek tırnaklıya «hâfir» sığır ve davar ve ahû gibi çatal tırnaklıya «zılf» deveninkine «huff», canavarların pençesine ve yırtıcı kuşların çengellerine «mıhleb» ve diğerlerine «zufür» denilir. Bunların hepsine de hakıkat olarak zufur ıtlak edilir mi edilmez mi? Bu cihet muhtelefün fiyhtir. Kamusta der ki: mıhleb «yırtıcı canavarların pençesine ve yırtıcı kuşun çengeline denir ki kaynak ve çıynak ta'bir olunur. Alâ kavlin

mıhleb sayyad olan kuşun ve zufür sayyad olmıyanın çıynağına ıtlak olunur.» İlh.... demek ki bu kavle göre

meselâ çaylağın çengeline bu sebeble zufür denmez, fakat kavli meşhure göre zufur, mıhlebden eamdır. Şu halde serçe, tavuk bil'ittifak ziy zufur, atmaca, şahin bil'ittifak ziy mıhleb ve bil'ıhtilâf ziy zufurda dahildir. Sonra hâfire, zılfa zuhur veya ziy zufur ıtlakı mecaz olduğu da tefsirlerde beyan olunuyor. Ve maamafih mecaz olmakla beraber ıtlak edildiği de münker değildir. Ve İşte bu ma'nâca zufur bizim tırnak ta'birimize muvafıktır. Daha sonra lisanımızda tırnak böyle hepsinden eam olduğu ve tek tırnaklı, çatal tırnaklı dahi denildiği halde sureti mutlakada «tırnaklı hayvan» ta'birinden orfen kedi köpek vesaire gibi yırtıcı hayvanlar tebadür eder. Fahrüddîni Razî bu âyette de bu ma'nânın mütebadir olduğuna kail olmuş ve «ziy zufür»ü mıhlebli sibâ'-u tuyur ve avcı hayvanat ile tefsir etmiştir. İbni Abbas ve Mücahid ve İbni Cübeyr ve Katade ve Süddîden ise bunun aksine deve ve deve kuşu ve ördek ve kaz ve saire gibi parmakları açık olmıyan hayvanlar diye menkuldür ki Zeccacın muhtarı da budur. İbni Zeyd bundan maksad bilhassa deve olduğunu, Dahhâk deve kuşu ve hımarı vahşî olduğunu söylemiştir. Gerçi bu tahsısler âyetin umumuna nazaran zaiyf ise de her halde bunlara şumulünü beyan noktai nazarından ehemmiyeti mahsusayı haizdir. Kelbî «tuyurdan her ziy mıhleb, devabtan her ziy hafir, siba'dan her ziynâb» demiş. Kutebî «burada zufur, hâfir menzilesindedir. Bunda devabtan her hâfiri bulunan dahil olur. Hâfire istiare tarikıyle zufur tesmiye edilmiştir» demiş, Sa'leb «saydetmiyen ziy zufur, saydeden ziy mıhlebdir» demiş, Nakkaş da «bu mutarrıd değildir, zira Arslan zu zufurdur» demiş Zemahşerî de «deve, tuyur ve siba' gibi parmaklı olanlar» diye tefsir etmiştir ki bir çok müfessirînin muhtarı da budur. Ve bunda beygir gibi tek tırnaklılar dahil

sh:»2078

değildir. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre « كُلَّ ذِى ظُفُرٍ » ta'birinin deveye şümulü ekseriyyet

kavlidir. Fakat velev mecaz olsun hafire de zuhur ıtlak edildiği münker değildir. Bundan dolayı bizim

anladığımıza göre « كُلَّ ذِى ظُفُرٍ » bakar ve ganem dahil olmamak üzere gerek beygir gibi tek

tırnaklı olsun, gerek parmak veya parmak nişaneleri bulunsun tırnağı bulunan hayvanatın umumuna şamil olmalıdır. Zira burada zi zufur, bakar ve ganem ile mütekabil gibi zikredilmiştir. Yehudîler geviş getirmekle beraber çatal tırnağı bulunan hayvanların halâl ve bu iki vasıf bulunmıyan hayvanatın haram olduğunu söylemekte olduklarına göre sığır, koyun ve keçi ve emsali gibi hem geviş getiren, hem çatal tırnaklı olanlardan maadası kendilerine haram olmuş oluyor. Bu suretle deve geviş getirse de çatal tırnaklı olmadığından, hınzir çatal tırnaklı ise de geviş getirmediğinden, beygir, merkeb, katır vesairede ikisi de bulunmadığından haram oluyorlar. Alel'umum kuşlar ve balıklarda dahi bu iki vasıf bulunmadığından onlar da haram olmak ıktıza ediyor. Halbuki balık tahrim edilmemiş olduğu cihetle Yehudîlerin kendi ifadeleri kendilerine haram kılınanların ta'rifi hususunda sadık değil demektir. Binaenaleyh Kur'anda balıklara şamil

olmamak, ve bakar ve ganem mukabili olmak üzere « كُلَّ ذِى ظُفُرٍ » buyurulması hem bu ciheti

ıhtar, hem de Yehudîler hakkındaki tahrimin kesreti şümulünü ve tazyikın şiddetini beyan etmiş olduğu cihetle hınzir ve yırtıcı hayvanlarla beraber tek tırnaklıların ve devenin ve bütün kuşların dahi kendilerine haram kılındığını iş'ar etmektedir. O halde ma'nâ şudur:

Yehudîlere bakar ve ganem dahil olmamak üzere diğer tırnaklı hayvanatın hepsini haram kıldık

﴿وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ﴾ bakar ve davardan da

﴿حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ﴾ her iki-

sh:»2079

sinin şahimlerini -don yağlarını onlara harâm ettik ﴿اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَآ﴾ ancak

her ikisinin sırtlarının ﴿اَوِ الْحَوَايَآ﴾ veya havyanlarının ya'ni bağırsaklarının hâmil olduğu

yağlar ﴿اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ﴾ yâhud bir kemiğe ıhtılat eden yağlar -ki kuyruk yağı

böyledir- bu üçü haram kılınmadı- şu halde onlara haram kılınan sığır ve davar şahimleri gömlek yağı

denilen don yağıyle böbreklerin hâmil olduğu yağlar demek olur. ﴿ذٰلِكَ﴾ Yehudîlere olan bu

tahrimi ﴿جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ﴾ bağıyleri sebebiyle onlara ceza olarak yaptık- yoksa esasen bunların hepsi kendilerine haram değil idi. Bir zamanlar bıldırcın etleriyle beslenmişlerdi. Sonra bağy-ü zulümleri: katli Enbiya, ahzi riba, hak yolundan meni', ekli suht, halâlı haram, harâmı halâl addetmek gibi tecavüzkârlıklarından dolayı sonradan kendileri bir çok temiz rızıklardan mahrum edildiler. «

فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ» surei

«Nisa» ye bak. ﴿وَاِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ Ve muhakkak ki biz her halde sadıkızdır. Ihbarda da

sadıkız. Va'd-ü vaidde de sadıkızdır. Binaenaleyh böyle bağye ceza olarak tahrim haber ve inzarının sıdkında da şübhe yoktur. Allahın halâl kıldığını haram, haram kıldığını halâl addedenler sonunda tazyık ve

mahrumiyyetle cezalanırlar. Bunun için ya Muhammed 147. ﴿فَاِنْ كَذَّبُوكَ﴾ seni tekzib

ederlerse -ezcümle Yehudîler» hayır bize tahrim edilenler böyle değil idi veya bu tahrim sonradan bağyimizin cezası olarak değil ta aslından böyle idi, bu tahrim ve ceza vahyi, bu haber ve tehdid yalandır.»

diyecek olurlarsa (« كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنٖى اِسْرَائِيلَ » bak). ﴿فَقُلْ﴾

sh:»2080

de ki ﴿رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ﴾ rabbınız geniş bir rahmet sahibidir.- Cebr-ü tazyikı

sevmez, her ma'sıyete hemen muâhaze edivermez, tevbeyi kabul eder, rahmeti gazabından vasi' ve

mukaddemdir. Bununla beraber ﴿وَلَا يُرَدُّ بَاْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ﴾

mücrimler güruhundan onun be'si, şiddeti tazyıkı, azabı redd-ü defi' de edilmez. -Alel'umum mücrimler ne kadar imhal edilirlerse edilsinler cürümde devam ettikleri halde nihayet o rahmeti vasıadan mahrum ve bir azaba mahkûm olurlar ki bu nakabili redd-ü inkârdır. Binaenaleyh bağye ceza olarak tahrimin ta'mim ve teşdid edilmiş olması inkâr olunamıyacağı gibi o rahmeti vasıa ile bidayeten nail oldukları vüs'at ve ıhtıyara mağrur olarak hakkı tekzib etmek cürmi azîmini irtikâb eden mücrimler de bidayeten imhal olunsalar bile nihayet be's-ü tazyikı ilâhî ile vüs'atleri darlığa, ıhtıyarları ıztırara münkalib olarak şiddeti azabı tatmıya mecbur olurlar. Ve bundan kurtulmağa imkân bulamazlar.

Velhasıl Allah tealânın rahmeti çok geniş olmakla beraber mücrimlere er veya geç be'si de kat'îdir. Şu halde meşiyyetullaha teallûk eden şeylerin ba'zıları be's-ü azab olduğu da muhakkaktır. Takdiri İlâhîde beşer için ıhtiyar da var, ıztırar da vardır. Ve yukarıdan beri anlaşılageldiği ve ezcümle «

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» ile telhıs

olunduğu üzere tekâlifi İlâhiyye, emr-ü nehiy, hıll-ü hurmet, sevab-ü ıkab ıztırariyyata değil, ıhtiyariyyata teallûk eder. Taat, bu tekâlife bil'ıhtiyar muvafekat cürüm bu tekâlife bilihtiyar muhalefettir. Böyle ef'ali cürüm bu tekâlife bilihtiyar muhalefettir. Böyle ef'ali ıhtiyariyyenin takdir ve halkı ıhtiyarı abdi takdir ve ıhtiyariyyenin takdir ve halkı ıhtiyarı abdi takdir ve meşiyyeti İlâhiyyeyi meşiyyeti abde ta'lık ve tertib demek olduğundan bunlar da kaza ve kader, cebri mahız değildir. Gerçi Allah dilemeyince kimse bir şey yapamaz.

sh:»2081

Lâkin cürmün takdir ve meşiyyeti ilâhiyyeye ıktiranı Allahın rızası değil, mücrimin rızası noktai

nazarındandır. Netekim « وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَاهُمْ مُقْتَرِفُونَ » buyurulmuştur.

Rahîm olan Allah cürme razı olmadığı için ona be's-ü ceza takdir etmiş ve böyle be's-ü ceza takdir ettiği şeyleri de cürüm olarak takdir eylemiş. Bunları temyiz için insanlara idrâk, basıret, risalet, kitab, akıl ve hıkmet de vermiştir. Buna karşı mücrimin arzu ettiği cürme müsaade etmesi de cürme rızasından değil abdin rızasını is'af ve meşiyyetini infaz ile mes'uliyyetini tahkık içindir. Ve bu is'af, abdin marzîsi olmak i'tibariyle bidayeten bir rahmet ve fakat o cürüm, Allahın mebğuzu olmak ve indallah cezayı müstelzim bulunmak i'tibariyle de nihayeten bir nıkmettir. Ve bundan dolayıdır ki Allahın mücrimleri imhali ve meşiyyetlerini is'afı, netice i'tibariyle onları ukubeti âcileden daha büyük ve nâkabili red bir be's-ü cezaya terk ve ırza demek olduğundan «

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ » buyurulmuştur. Madem ki

Allahın dilediği şeyler miyanında rahmete mukabil be's-ü azab dahi muhakkaktır. O halde Allah tealânın her meşiyyet ve halkı her veçhile rızasını müstelzim ve beisten hâlîdir denemez. Rızaullahın delilini meşiyyeti halkında değil emr-ü nehyinde aramalıdır. Binaenaleyh «

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ » buyurulduğundan dolayı «Allah dilemese idi fülân cürüm yapılamazdı meselâ yalan söylenemezdi o halde cürümde, yalan söylemekte beis yoktur, Allah buna razıdır» tarzında batıl bir istidlâl ile beyyinatı hakkı tekzibe kalkışmak bile bile ateşe atılmaktır.

Böyle iken bu nâkabili redd-ü inkâr tebliğatı ilâhiyyeye karşı 148.

﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا﴾ o şirki i'tiyad etmiş olan müşrikler

﴿لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَا اٰبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ﴾

«Allah

sh:»2082

dilemiş olsa idi ne biz ne de atalarımız müşrik olmaz ve hiç bir şeyi tahrim etmez idik» diyecekler. -«

سَيَقُولُ » buyurulmasından anlaşılıyor ki bunlar bunu bu âyetlerin nüzulü hengâmında daha söylememişler, fakat bundan sonra muhakkak söyliyecekler ve bu onların istikbalde bir küfürleri olacaktır. Binaenaleyh bu âyet balâdakiler gibi onların mazıdeki vakıalarını değil istikbaldeki sözlerini, cürümlerini vukuundan evvel bir ıhbar ve cevabını iş'ardır. Filvakı' müşrikler bil'âhare bunu söylemişler ve bu hayrın sıdkı tahakkuk eylemiştir. Netekim sûrei «Nahil» de «

وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْشَاءَ اللّٰهُ مَاعَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا اٰبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ » âyeti mazı sıygasiyle bu

tahakkuku beyan etmiştir ki bunlar Kur'anın min ındillâh bir vahyi sadık olduğunda ne kadar sarihtir. Ya'ni müşrikler bu delâili sadıkaya karşı şirk-ü tahrimden vaz geçmemek ve seni tekzib etmek için tutunacak hiç bir şey bulamıyacak ve ancak şirk ve tahrimin be'sini inkâr ve Allah tarafından tervicini iddia ederek diyeceklerdir ki «Allah bizim müşrik olmamızı ve zikrolunan hars-ü en'amdan hiç bir şey tahrim etmememizi dilemiş olsa idi biz bunları yapamazdık: ya bize ıhtiyar vermez hepimizi iymâna muztar kılar veya tevfık nasîb eder iymanı ıhtiyarettirir ve daha ne yapar yapar şirk-ü tahrime mani' olurdu da ne biz ne de atalarımız müşrikliği ve o tahrimi istesek de istemesek de yapamazdık, fakat biz bunları atalarımızdan beri yaptık demek ki şimdiye kadar bizim hakkımızda Allah mazimiz için bunun hılâfını dinlememiş, bizim dilediğimiz bu müşrikliği ve tahrimi dilemiştir.» İşte bu kaziyyei şartıyyenin meali ve neticei mantıkıyyesi

budur. Ve bu kadarla bu söz doğrudur. Ve « وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ » kelâmı ilâhîsinin mazmunudur. Bundan sadık bir netice almak lâzım gelince «artık ne yapalım cezamıza razıyız» demek lâzım gelir. Fakat siyakten anlaşıldığına göre onlar bunu ı'tiraza vesiyle ittihaz ederek «madem ki mazımiz

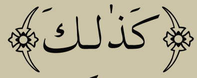
için Allah

sh:»2083

başka dilememiş böyle dilemiş ve biz böyle yapmışızdır. Demek ki bunlar bizim rızamız gibi Allahın da rızasına muvafıktır. Ve yalnız bizim uydurmamız değil Allahdandır. Çünkü Allah razı olub dilemese idi biz nasıl iftira eder, yalan söyliyebilirdik o halde âtîmiz için de bunda bir beis yoktur. Binaenaleyh şirk-ü tahrimin memnuıyyetine ve cürm olduğuna inanmayız, evvel yaptık yine yaparız, eğer bunda bir beis var da Allah razı değilse bundan böyle bizi cebren ve bilfiıl men'etsin, yoksa biz kendi rızamızla vaz geçmeyiz» gibi batıl bir netice çıkarmak istiyecekler ve böyle derken her meşiyyeti halkın mutlak rızayı ve ademi be'si ve kaderin cebri istilzam etmiyeceğini, vakıatın hepsi ve mümkin olan her fi'li insanın lehine ve nef'ine olmadığını ve meselâ Allahın meşiyyetiyle ateşin insanı yakabildiğini ve zehirlerin öldürebileceğini, kezalik Allah bir yalancının yalan söylemesine ve bir müfterinin iftira etmesine müsaade etmiş olmakla yalanın hakıkat olmıyacağını ve bunun gibi halk ve meşiyyeti ilâhiyye ile müşrikin işrak ve tahrime imkân bulmasından şirk-ü hurmetin de nefsel'emirde sabit olması lâzım gelmiyeceğini ve dün be'si görülmiyen bir şey'in veya fi'lin yarın görülebileceğini, mazıyde bilfiıl tahakkuk eden vukuata nazaran meşiyyeti ilâhiyye ve hukmi kader bir dereceye kadar ma'lûm olsa bile istikbale taallûk eden meşiyyeti ilâhiyyenin ve hukmi kaderin insanlar için gaib ve meçhul olduğunu bununla beraber bu şirk-ü tahrim yüzünden evlâdlarını katletmek husranına düşenlerin mazıleri hakkında da bunların besini inkâr etmeleri yalan olacağını, kezalik yine mazıde Enbiyayı ve delâili hakkı inkâr edenlerin nice be'sler gördüklerini ve sonra meşiyyeti ilâhiyyeyi yegâne delil ittihaz ederek nefyi şirk ile iymanı ve tasdikı halâli yalnız ona ta'lık etmek tevhıdin hakıkatini ve Allah tealânın yegâne halık ve hâkim olduğunu ve şirk-ü tahrime

sh:»2084

hiç bir huccet-ü delil bulunmıyacağını zımnen ı'tiraf demek olduğu halde tevhıdden şirki, tahlilden tahrimi, meşiyyetten cebri istihraç ve isbata kalkışmanın nasıl bir tenakuz olduğunu düşünmiyecekler ve anlamak istemiyeceklerdir.

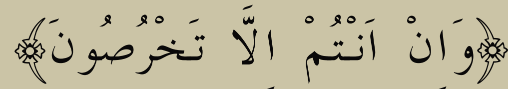
 İşte ya Muhammed, böyle -bu tekzib gibi- ya'ni öyle diyecek olan ve öyle diyerek şirk etmenin ve hars-ü en'amı tahrim eylemenin Allah tarafından nehyedilmiş ve be's-ü cezayı müstelzim cürüm olduğunu inkâr edecek olan Kureyş müşriklerinin fiıllerinden cebri fı'lî ile men'edilmemiş ve haber verilen be's-ü azabı henüz tatmamış olduklarından dolayı zuumlarına göre farzıyyat ile haktan batıl istintaç ederek seni tekzib etmeleri gibi -dir ki

 bunlardan evvelkiler- ya'ni Enbiya salife ümmetleri -be's-ü azabımızı tadıncıya kadar tekzib fı'lini yaptılar da nihayet o inkâr ettikleri be'simizi tattılar- Binaenaleyh o müşriklerin istikbali mâzıya kıyas ederken mazı de be's olmadı zannetmeleri de yalandır. Ya Muhammed, ﴿قُلْ﴾ sen öyle diyecek olan müşriklere şöyle de:

 nezdinizde bir ilim: Ihticaca salih bildiğiniz bir şey varmı ki bize onu çıkarasınız? -Yoksa bu istidlâliniz ılim değil cehildir. Bu söylediğiniz kazıyyei şartıyyeden çıkarmak istediğiniz netice çıkmaz. Bununla şirk-ü tahrimde isabetinizi isbat değil, nihayet vakı'de müşrik olduğunuzu ve hars ü en'amı tahrim etmiş bulunduğunuzu ıkrar ve yalancılığınızı isbat etmiş oluyorsunuz. Bu sözde ﴿اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ﴾ ılme değil zann-ü tevehhüme tabi' oluyorsunuz. Atalarınızdan beri bu yalan ve iftiraya imkân bulabildiğinizden, yalancılığınızın emri vakı' olmasından yalanın da vakı' de doğru olması lâzım

sh:»2085

geldiğini ve meşiyyeti ilâhiyyeye ıktiran etmiş bulunduğunu farzediyorsunuz

 ve siz başka bir şey yapmıyor, Ancak kendi gönlünüze

göre farzıyyatta bulunuyor, yalan söylüyorsunuz.- Hakkı ve savabı nefsin vakıa mutabakatında değil vakıın nefse mutabakatında arıyor ve zâhir-ü beyyin olan ılmî ve hakıkî delili ve ölçüsiyle ölçmüyor sırf enfüsî olan temayülâtınızla ölçüyor, Nasıl arzu ve tahmin ederseniz hak öyle olur farz ediyorsunuz da istememeniz, görmemeniz, anlamamanız, inkâr veya tahrif etmenizle hakıkat değişir sanıb kendinizi aldatıyorsunuz. Hatta kendi fı'linizi ve enfüsiyyatınız bile hakkıyle takdir etmiyor, ef'ali ıhtiyariyenizle meşiyyeti ilâhiyye, sizin meşiyyetinizi ta'kıbettiğini ve bu yüzden bir çok hatalarla elemler, zararlar çektiğinizi düşünmeyib kuru inkâr ile mes'uliyyetten kurtulacağınızı tevehhüm eyliyorsunuz.

Ya Muhammed, 149. ﴿قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُۚ﴾ binaenaleyh, de, hucceti baliga

Allahındır. -Ya'ni madem ki siz ilme ve edillei hakka ehemmiyyet vermeyib hayatınızın istediği farzıyyatta bulunuyor ve ıhticaca salih bir ılmimiz olmadan fı'linizin yalanınızın be'sini inkâr ediyorsunuz o halde

aleyhinizde « وَلَا يُرَدُّ بَاْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ » hukmünü tatbık için

mücrimiyyetiniz, müfteriliğiniz, yalancılığınız da'vasını bâliğan mabelâğ isbat edecek, son derece vazıh ve metîn ve sabit, nakz-u ibtali gayri kabil huccet, Allahındır. Çünkü Allah afâk-u enfüsde bu kadar delâil, ümemi sâlife ve hâzırada bir çok emsali ıbret ikame etmi ve rahmeti vasiasiyle size göz, kulak, akl-ü idrâk

ve ıhtiyar vermiş, kitab ve Resul göndermiş «

قَدْ جَٓاءَكُمْ بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهۚ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَاۜ وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ » buyurmuş, fi'ıllerinizin fenalığını ve onları rıza veya

ırza ile hoşlanarak zevkınizle kesbinizle ve binaenaleyh mes'uliyyeti, lezzeti ve elemi

sh:»2086

size aid olmak üzere halkettiğini ve bunun nihayetinde bir haşr-ü ceza gününün geleceğini ve zalimlerin

felâh bulmıyacağını anlatıb bu ahkâmı hıll-ü hurmeti beyan ve nihayet «

وَاِنَّا لَصَادِقُونَ. فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍۚ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ » hıtabını tebliğ ve sizin bunlara karşı tutunmak

istiyeceğiniz tebliğ ve sizin bunlara karşı tutunmak istiyeceğiniz bu istidlâlinizin butlânını tefhim eylemiştir.-

Bir de hucceti ilâhiyyenin kuvveti belâğatini anlamalı ki siz bunun karşısında tutunacak, söyliyecek bir şey

bulamıyorsunuz da Allaha karşı yalnız onun meşiyyetiyle lehinize istidlâl ve ıhticac etmek istiyorsunuz, bu

ise tamamen sizin aleyhinizde bir huccettir. Bu cihetle de hucceti baliğa Allahındır. Çünkü Allah dilese idi biz bu şirk-ü tahrimi yapamazdık demek, Allahın meşiyyetine karşı gelebilecek hiç bir meşiyyet olmadığını i'tiraf etmektir. Bu ise Allahın şeriki olmadığını ve Allahdan başka bir ma'bud, bir halik, bir hâkimi mutlak bulunamıyacağını ve bütün şirk da'valarının butlânını i'tiraf eylemektir. O halde siz bu istidlâl ile şirk-ü tahrimin hakkıyyetini isbata kalkışmakta mütenakızsınız. Kendi da'vanızı nakz-u iptal ve tevhidi isbat etmiş bulunuyorsunuz sonra da dönüb bununla şirki isbat ve tevhidi nakzettiğinizi zannedib Peygamberi tekzibe kalkıyorsunuz. Binaenaleyh bu meşiyyeti ilâhiyye hucceti sizin lehinizde değil tamamen aleyhinizde bir hucceti baligai ilâhiyyedir. Kezalik şunu unutmamak lâzım gelir ki tecelliyatını, taallûkatını tamamen

bilemezsiniz, onu ancak o bilir « وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ », Ve siz onun meşiyyetinden değil,

kendi meşiyyetinizden mes'ulsünüzdür. Ve Allahın rahmeti vasiasiyle bâ'zı ef'alinizde size meşiyyet verdiği ve sizin hakkınızda kendi meşiyyetinin bir kısmını sizin meşiyyetinize taleb-ü kesbinize rabt-u ta'lik eylediği

ve « فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ » medlûlünce

mükellefiyyet ve mes'uliyyetinizin bu kısma aid olduğu da muhakkaktır. Allah dilemeden sizin bir şey yapamıyacağınız nasıl bedihî ise

sh:»2087

Allahın bâ'zı şeyleri de sizin dilemeniz üzerine ve sizin rızanız ve talebinizle yaptığı ve bu suretle de bir çok şeyler halk ettiği dahi bedihîdir ki işte sizin mes'uliyyetiniz bu noktada, rahmeti vasıa ve be'si mücrimîn bu noktadadır. Ve iyman-ü ıbadet de bu kabildendir. O halde sizin mes'uliyyeti inkâr etmek için kendi meşiyyetinizi bırakıb da Allahın tafsılâtını bilmediğiniz meşiyyetiyle istidlâl etmeniz veya Allahın sizin meşiyyetinizi Allahın meşiyyetine ta'lik etmeniz ve binaenaleyh o dilemese idi biz müşrik olmazdık, o halde o dilemeyince iyman etmeyiz demeniz Allahın tamamen aleyhinizde bir hucceti baligasıdır. Çünkü hem Allahın meşiyyetini tutamak ediyorsunuz, hem de Allahın dilemediğini dileyorsunuz. Niçin müşrikliği, yalancılığı beğenib ıhtıyar ediyorsunuz da iymanda, doğrulukta cebr istiyorsunuz. Sonra da şirkinizin, iftiranızın cezasını işittiğiniz zaman Allah iymanımızı dilemedi ki iyman edelim diyerek i'tiraza kalkıyorsunuz. Ne biliyorsunuz ki siz iyman etmek dilerseniz Allah dilemeyecekti? Neye bilmiyorsunuz ki Allah size dileyin dedi de siz dilemediniz? Madem ki meşiyyet Allahındır, elbette Allahın dilediği olur, dilemediği olmaz, bu muhakkaktır. O halde siz dileseniz de dilemeseniz de şirk, batıl ve müşriklerin felâh bulmıyacağı, mücrimlerin, yalancıların ceza göreceği de muhakkaktır. Evet

﴿فَلَوْ شَٓاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ﴾ Allah herkese alelıtlak hidayet dilemiş olsa idi müşrik,

gayrı müşrik hepinizi hidayete kılar iymana muvaffak ederdi, lâkin siz de biliyorsunuz ki mecmuunuza hidayet etmemiştir, kiminiz hidayette, kiminiz dalâlettedir. Teferruatın ta'yininde ıhtılâf etseniz bile hepiniz şunda ittifak edersiniz ki muhalif muvafık, mü'min ve kâfir cümleniz hidayette değilsinizdir. Demek ki Allah hepinizin alel'ıtlak hidayetini dilememiş hidayeti ıhtıyar edene hidayet, dalâleti ıhtıyar edene da-

sh:»2088

lâlet dilemiştir. Şu halde meşiyyeti ilâhiyede bir kısmınızın ya'ni hidayette olmıyanların felâh bulmıyacağı, be's-ü azab göreceği ma'lûm ve muhakkaktır. Binaenaleyh be's-ü azabı inkâr edenler hidayette değildirler. Ve bunların be's-ü azab görecekleri kabili redd-ü inkâr değildir. İşte bu babda meşiyyeti ilâhiyye ve istidlâlden alınacak doğru netice budur. Yoksa müşriklerin, mücrimlerin, yalancıların vakı'de mevcudiyyetinden ya'ni Allahın bunları halk ve kendi dilekleri olan mücrimiyyetlerini irade etmiş olmasından o cürmün, o yalanın, o şirk-ü tahrimin de Allaha ve Allahın emrine, rızasına isnad edilmesi lâzım gelmez. İndallah mücrimin mücrimiyyeti muhakkak, cürmü ve cürmünün be'si de muhakkak, yalancının yalancılığı muhakkak ve meşiyyeti ilâhiyeye mukarindir, rızasına mukarın değildir fakat söylediği yalânın mazmunu vakıde tahakkuk etmez, Allahın ne meşiyyetine, ne de rızasına mukarin değildir. Zira yalana meşiyyeti ilâhiyye taallûk etse idi yalan olmaz hakk olurdu. İşte şirk'ü tahrim hars-ü en'am da böyledir. Müşrik var» cürmü de var, be'si de vardır. Bunlara meşiyyeti ilâhiyye taallûk etmiştir. Lâkin müşrikin iddia ettiği şeriki ilâhî ve hurmet yalandır. Bunlara ne meşiyyeti ilâhiye ne rızayı ilâhî taallûk etmemiştir. Be's de bundandır.

Ya Muhammed. Allahın hucceti baligasına karşı hiç huccetleri olmıyan ve tutunmak isteyecekleri meşiyyeti ilâhiyye dahi aleyhlerinde bulunan o müşriklere 150.

﴿قُلْ هَلُمَّ شُهَدَٓاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَاۚ﴾ haydi bu

iddia ettiğiniz tahrimi Allahın yaptığına şahadet eden şahidlerinizi getirin de -Ya'ni bu hars-ü en'am atalarımızdan beri Allahın meşiyyetiyle haramdır diye avammı müşrikîni aldatan Şeytanlarını ve

kodamanlarını da ıhzar etmelerini söyle ki tebliğı huccet tamam olsun ﴿فَاِنْ شَهِدُوا﴾ bunun

üzerine şayed gelib «evet bu hars-ü en'amı Allah haram kıldı, biz

sh:»2089

buna Allah için şahidiz» diye şehadet ederlerse ﴿فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ﴾ sen onlarla beraber şehadet etme ﴿وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا﴾ bizim âyetlerimizi tekzib edenlerin ﴿وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ﴾ ve Âhırete iyman etmeyenlerin ﴿وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ ve kendilerinin rabbı olan Allah tealâya başkasını denk tutanların hiç birisinin hevâlarına uyma.- Ya'ni öyle şahadet edecek olanlar bütün bu haldedir. Delâili hakkı tekzib ederler. Yalanda beis görmezler, Allaha bile şirk koşar, haktan udûl ederler ve böylelerinin yapacakları şehadet sırf gönüllerinin hevâsından, yalancı şahidlikten başka bir şey olmaz. Görülüyor ki işbu « وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ » fasılasiyle bu âyet sûrenin birinci âyetine bir terci' olmuştur. Binaenaleyh « وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا غَافِلُونَ » hakıkati ve « قُلْ يَاقَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّى عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ » va'd-ü vaıdi temamen te'kid ve takrir ve münkirlerin geçmişte gelecekte her nevi' haksızlıkları isbat ve her türlü tutamakları iptal olunduğu bu noktada baştan buraya kadar icmalen bir ircaı nazar daha ıhtar edilerek tevhid-ü nübüvvetin vuzuhı sıdkı kemali belâğatle iş'ar kılındıktan sonra sıratı müstakım olan şer'ı hakkın esasını teşkil eden nevâhi ve evâmiri bilhâssa mutazammın oldukları hurmet noktai nazarından telhıs ile buyuruluyor ki:

﴿١٥١﴾ قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴿﴾

sh:»2090

﴿١٥٢﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا

الَّا وُسْعَهَا وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَاقُرْبٰى وَبِعَهْدِ اللّٰهِ
اَوْفُوا ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَاَنَّ هٰذَا
صِرَاطِى مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ
سَبِيلِهِ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: geliniz size rabbınız neleri haram kıldı okuyayım: ona hiç bir şey'i şerik koşmayın, babanıza ananıza iyilikten ayrılmayın, yoksulluk yüzünden evlâdınızı öldürmeyin, sizin de onların da rızkınızı biz veririz, fevahişe: açığına da, gizlisine de yanaşmayın, Allahın muhterem kıldığı nefsi haksız öldürmeyin, işittiniz a, işte size o bunları ferman buyurdu, gerektir ki aklınız erer 151 Ve yetim malına yaklaşmayın, ancak rüşdüne erinceye kadar en güzel suretle başka, ölçeği tartıyı

sh:»2091

tam ve denk tutun, bir nefse ancak vüs'ünü teklif ederiz, söz sahibi olduğunuz vakit de hep adaleti gözetin velevse hısım olsun, Allahın ahdını yerine getirin, işittiniz a işte size o bunları ferman buyurdu, gerektir ki düşünür tutarsınız 152 bir de şu: benim dosdoğru yolum, hep onu ta'kıb edin, başka yollar ta'kıb etmeyin ki sizi onun yolundan saptırıb parçalamasınlar, duydunuz a işte size o bunu ferman buyurdu gerektir ki korunur, müttekı olursunuz 153

151. ﴿قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ geliniz de size rabbınızın asıl haram kıldıklarını okuyayım. -İbni Abbas Hazretleri demiştir ki: bu âyetler o âyâti muhkemattır ki kitâbların hiç birinde neshedilmemiştir. Bunlar Beni Âdemin hepsine haramdır. Ve « مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ » dır. Bunlarla amel eden Cennete girer, etmeyen Cehenneme. Kâ'bül'ahbarda demiştir ki bu âyetler Tevratın başlangıcıdır: « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ قُلْ تَعَالَوْا » el'âyat.. bu suretle bütün şerayiı halk bunlar üzerinde içtima' etmiş, bunların Musa aleyhisselâma inzal edilen «kelimatı aşere» olduğu da söylenmiştir. Bunu bükaî « مَصَاعِدُ النَّظَرِ لِلاِشْرَافِ عَلَى مَقَاصِدِ السُّوَرِ » namındaki eserinde şöyle iyzah eder: Ya'ni bu âyetler Allah tealânın Musa aleyhisselâma yazdığı elvahı cevherde ilk yazdığı âyâtı aşereyi müştemildir ki şunlardır: Şirkten, yemini kâzibeden, ukukı valideynden, katilden, zinâdan, sirkatten, tezvirden, başkasının elindekine göz dikmekten nehiy, sebte ta'zım ile emir. اهـ Görülüyor ki bu dokuzdur, bütün bunların birincisi de sûrenin başından beri iyzah oluna gelen iymanı tevhiddir ki bu nehyi şirkte münderiç olmakla beraber üçüncü âyette bilhassa tavzıh ve telhıs de edilmiştir. Binaenaleyh bunlar evvel-ü âhır bir esasta münderiç olan ve dini hakkın esasını teşkil eden ve ümem-ü a'sarın ıhtilâfiyle ıhtilâf etmiyen ahkâmı aşeredir. ﴿اَنْ﴾ Şöyle ki:

sh:»2092

﴿لَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْـًٔا﴾ Ona hiç bir şey şerik koşmayınız. -İ'tikad noktai nazarından

Allaha her hangi bir şeyi hiç bir veçhile şerik iddia etmeyiniz, amel noktai nazarından Allaha ma'sıyyet olan hususta başkasına itaat etmeyiniz. ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا﴾ ve valideyninize ıhsan: -Ya'ni «اَحْسِنُوا بِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا» baba ve ananıza iylik ve güzellik ediniz.- Burada

muharrematın ya'ni menahinin beyan olunacağı söylenmiş iken böyle bir emrin nehiyler sırasında ne münasebetle irad edilmiş olduğu suali hatıra gelebilir. Fakat evvelâ muharremati berveçhi âtî okuyayım denilib de bir takım nevahiy ve evamir zikrolunduğu zaman, işte o muharremat bu tafsılât içindeki nevahiydir demek olur. Ve maksadın yalnız muharrematı değil onlarla şiddeti alâkası bulunan evamiri de beyan olduğu anlaşılır. Saniyen bununla şu da gösterilmiş olur ki hurmet yalnız nehyi sarihten değil ba'zan emirden de anlaşılır. Bundan dolayı Ilmi usulde şu kaide müsbettir ki: Bir şeyle emir zıddının tahrimini ıktiza eder, eğer ademi tahrim, emirden maksudu fevt edecekse, değilse kerahetini istilzam eyler. Ve işte gerek bu ve gerek gelecek olan «

اَوْفُوا الْكَيْلَ. اِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا. وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوا » emirleri de

hep böyledir. Binaenaleyh «valideyninize ıhsan ediniz» emri «onları aslâ incitmeyiniz» nehyini de müstelzimdir. Ya'ni anayı babayı incitmek o kadar haramdır ki hatır ve hayale getirilecek şey değildir. Onlar hakkında ancak ıhsan vazıfesi düşünülmelidir ve ancak o yapılmalıdır. Salisen bu sureti nazım şunu da iyma eder ki anaya babaya ıhsan bu kadar yüksek bir vazife olmakla beraber Allaha şirki istilzam etmemelidir. Ya'ni ana baba evladlarının Allaha ısyan etmesiyle memnun olacaklar ise onları bu suretle memnun etmeğe çalışmak Allaha şirk ma'nâsında olacağından dolayı menhiy ve haramdır. Netekim sûrei «Lokman» da «

وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِى مَالَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًا » âyeti ve emsali ile bu tasrîh edilmiştir.

sh:»2093

﴿وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ﴾ Yoksulluktan dolayı evlâdınızı katil de etmeyiniz. -Bu da haramdır. Anaya babaya ıhsan evlâdın vazifesi olduğu gibi evlâdın hakkı hayatına tecavüz etmemek, muhafaza eylemek de ebeveynin vazifesidir. Sûrei «İsra» da «

وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ » evlâdınızı yoksulluk korkusu ile katletmeyiniz

buyurulmuştur ki buradaki bir delâleti izahtır. Çünkü «bilfiil fakırım besliyemiyeceğim» diye evlâdı öldürmek haram olunca fakır değil iken fakır olmak korkusu ile evlâd katletmenin haram olacağı evleviyyetle aşikârdır. Ve işte bunların her biri bir âyette tansıs olunmuştur. «

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ » den dahi anlaşıldığı

üzere Arab müşrikleri kız çocuklarını diri diri kabirlere gömüyorlardı ki buna « وأد » ta'bir olunur. Ve bunu ba'zısı bir gayreti cahiliyye ile ba'zısı da fakırlık saikası veya korkusiyle yapıyorlardı ve hakıkatte sebebi galib bu korku idi. Bu mülâhaza ile idi ki Şeytan onlara katli evlâdı hoş gösteriyordu. Filhakıka

evlâda karşı vuku'bulan bu cinayete ekseriyyetle sevkeden en mühim sebeb beslemek endişesidir. Bunun karşısında diğer sebebler kale alınmıyacak kadar hukümsüzdür, enderdir. Binaenaleyh bilhassa bu sebebin reddiyle diğer esbabı zaiyfe ve mevhumenin reddedilmiş olacağında şübhe yoktur. Sonra bu

nehiy, Arab müşriklerinin kız evlâdı hakkındaki « وأد » âdetlerini bilhassa istihdaf etmekle beraber hukmünün onlara munhasır olmadığı ve çocuk düşürmek cinayetlerine dahi şâmil olduğu derkârdır.

Hasılı gerek fakır olunuz ve gerek zengin, gerek zaıyf olunuz gerek kaviy evlâda bakmakla yoksul

kalmaktan korkub onları her hangi bir suretle öldürmeyiniz ﴿نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ﴾ sizi

ve onları merzuk eden, besleyen ve besleyecek olan biziz.- Ya'ni siz değilsiniz. Binaenaleyh rızk istihsalinde acziniz dolayısile açlığa veya
sh:»2094

ölüme mahkûm olduğunuza hukmedib de katil cinayetini irtikâba kalkışmayınız.

﴿وَلَاتَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ﴾ ve fuhşiyyata yaklaşmayınız

nevı' fuhşiyyat gerek erazili müşrikînin yaptıkları gibi açık kârhânelerde olsun ve gerek eşraf denilenlerinin

yaptıkları gibi ittihazı ahdan ile gizli surette olsun hepsi haram olduktan başka bunların mukaddimatı,

esbabı ve vesaili de haramdır. Açık veya gizli fuhşiyyatı yapmak şöyle dursun onlara yaklaşmayınız bile. «

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً » medlûlünce fahişeden mütebadir olan

zinadır. Fakat fevâhış diye cem'i irad edilmesi zinâ kabilinden olan her nevı' ef'ali şeniaya, ya'ni lisanımız

ta'birince her nevi' fuhşiyyata şümulünü ifade eder. Bundan dolayı ba'zı müfessirîn bunu alel'umum « اثم

» ism ile tefsir edib « وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ » medlûlüne irca' eylemiş ise de gerek

âyetin siyâkı ve gerek rivayet noktai nazarından bu ma'nâ burada pek zâhir değildir, Ezcümle bunun katli

evlâd ile mutlaka katli nefis nehiyleri arasında zikri gösteriyor ki bunda da bir katil ma'nâsı vardır. Ya'ni

fuhşiyyat, nefsinde bir cinayeti azîme olmakla beraber bir de katli evlâd hukmündedir. Çünkü veledi zinâ

helâke ma'ruzdur, emvat hukmündedir. Netekim Resulullah azl hakkında bile «

ذٰلِكَ الْوَأْدُ الْخَفِىُّ » buyurmuştur. Binaenaleyh fuhşiyyattın gizli açık ne kadar katillikleri

tazammun ettiğini anlamalı.

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ﴾ Allahın tahrim ettiği -ya'ni islâm ile

olsun ahd ile olsun demini masun ve muhterem ve katlini haram kıldığı her hangi bir nefsi de katletmeyiniz

﴿اِلَّا بِالْحَقِّ﴾ meğer ki sabit bir hakk ile ola.- Müslim bir kimse aleyhine bu hak tarafı risaletten

«

لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ اِلَّا بِاِحْدٰى ثَلٰث كُفْرٍ بَعْدَ ايمَانٍ وَزِنًا

بعد اِحصانٍ وقتلِ نفسٍ بِغيرِ حقٍ » müslim bir kimsenin kanı halâl olmaz,

sh:»2095

meğer ki üç sebebden birisile olsun: iymandan sonra küfür, ıhsandan sonra zinâ, bigayri, hakkın katli nefis

«hadîsi nebevîsiyle beyan buyurulduğu üzere üç sebeble sabit olur. Sûrei «Mâide» de ise gayrı müslime

de şâmil olmak üzere « بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ » diye ikide hulâsa edilmiş

ve «

اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوٓا اَوْ يُصَلَّبُوٓا » buyurulmuştur. Bu fesadın müslimden suduru

takdirinde sebebi hak dörde balig olmuş olur. Hasılı diğer eşyada hıl, asıl hurmet ayrı bir delil ile sabit

olursa da nüfus bunun aksinedir. Katli nefiste asıl olan haram olmaktır. Halâl olması ayrı bir delil ile sabit

olabilir. ﴿ذٰلِكُمْ﴾ işte bu emr-ü nehyi: bu beş teklifi ﴿وَصّٰيكُمْ بِهٖ﴾ rabbınız size tavsıye

etti -kemali lûtf-ü rahmetiyle müekked bir surette emr eyleyib ahid verdi (Sûrei Nisâ da «

يُوصِيكُمُ اللّٰهُ » bak) ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ akıl edesiniz:- Ya'ni bu nehy olunan

haramların fenalığı ve bu tavsıyelerin faidesi aklı olanlar için zâhir ve bedihî olduğundan siz akıllarınız

isti'mal ile nefislerinizi bağlayıb bu haramlardan men'eyliyesiniz.

152. ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ﴾ ve yetîm malına yaklaşmayınız -hiç bir suretle taarruz etmeyiniz bu da haramdır.

﴿اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ﴾ ancak kuvvetlerine erinceye

rüşdüne baliğ oluncaya kadar -hıfz-u tenmiye ve zamanında teslim gibi- en güzel suretle takarrüb -mümkin

olan en güzel velâyet ve vesayet- müstesnâ. O zaman «

فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ » [sûrei «Nisa» ya bak].

﴿وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ﴾ kileyi ve teraziyi denk ve tam tutunuz.

-Hem noksan veya fazla ölçü kullanmayınız hem de ölçer ve tartarken eksik veya fazla ölçü kullanmayınız

hem de ölçer ve tartarken eksik veya fazla yapmayınız, ağdırmayınız ki eksiği fazlası haramdır.
sh:»2096

Binaenaleyh yetîm malı olmasa bile hukukı gayre tecavüz de haramdır. Şu kadar ki

﴿لَانُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾ biz bir nefse vüs'undan başkasını teklif etmeyiniz.-

Binaenaleyh adl-ü tesviye haddi zatında zor bir şey ise de buna da vüs'unuz kadar riayetle mükellefsiniz, vüs'unuzun yetişemediği ma'füvdür. ﴿وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا﴾ ve söz söylediğiniz zaman

adlolunuz: Ya'ni gerek hukûmet ve gerek şehadet ve gerek her hangi bir hususta bir söz söylediğiniz vakıt

hakkını, doğrusunu söyleyiniz -adl-ü hakkın hılâfını söylemeyiniz ki bu da haramdır.

﴿وَلَوْ كَانَ ذَاقُرْبٰى﴾ velevse leh veya aleyhinde söyliyeceğiniz, tarafdarlık etmeyiniz

﴿وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوا﴾ ve Allahın ahidlerini iyfa ediniz gerek Allahın size teklif etmiş olduğu

ahidleri, emirleri, nehiyleri ve gerek sizin Allaha veya Allah namına diğerlerine verdiğiniz ahidleri nezirleri

yeminleri, akıdleri, sahih olan her nevi' taahhüdatı temamen yerine getiriniz.- Nakzı ahid de haramdır.

Görülüyor ki bu emirden müstefâd olan vücub ve zıddının hurmeti iyman ve amel hududunun şamil olduğu

her nevi' evamir-ü nevahiy ile bütün uhûde mütenavildir. Binaenaleyh «

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ» emri ve buraya kadar sebkeden ıbadat, hıll-u hurmet ve

sâire ahkâmı hep burada dahildir. ﴿ذٰلِكُمْ﴾ İşte bunları: Bu teklifleri ﴿وَصّٰيكُمْ بِهِ﴾

rabbınız size tavsıye -ve ekiden emr- etti ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ tezekkür edesiniz.- Bunları iyice hatırınızda tutasınız ve zımnındaki derin muhteveyatını düşünesiniz de mûcebiyle amel eyliyesiniz.

153. ﴿وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيمًا﴾ ve iş-

sh:»2097

te bu: Ya'ni yukarıdan beri iyzah edilegelen iymanı tevhıd ile şu iki âyette Allahın tavsıye ettiği bu evamir-ü

nevahiy: Bu ahkâmı aşere benim müstekım olarak sıratımdır: Doğrudan doğru tuttuğum yolum; caddem,

esası dinim ve minhacımdır. Bunun için ﴿فَاتَّبِعُوهُ﴾ siz de buna, bu benim yoluma ittiba' ediniz

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ﴾ ve müteaddid yollara gitmeyiniz: Muhtelif dinler, mezhebler, Bid'at-ü

dalâlet olan türlü türlü yollar arkasında dolaşmayınız ki ﴿فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ sizi

fırka fırka yapıb Allah yolundan dağıtmasın.- Müsnedi Darimîde dahi tahriç edildiği üzere ibni Mes'ud

Hazretleri demiştir ki «Resulullah bize bir hattı müstekım çizdi «bu ruşd yoludur» dedi, sonra bunun

sağından ve solundan bir çok hudut; çizgileri daha çizdi «bunlar da bir takım yollardır ki her birinde bir

Şeytan vardır ona çağırır» dedi, sonra da bu âyetleri okudu. Hâsılı Allaha gidilir zannedilen bir çok yollar

vardır. Netekim « اَلطَّرِيقُ اِلَى اللّٰهِ بِعَدَدِ اَنْفَاسِ الْخَلاَئِقِ = Allaha yol

mahlûkatın enfası kadardır, ya'ni o kadar çoktur» denilmiş. Fakat bütün bunların içinde hakıkaten Allah yolu, Allaha iysal eden ve vaz'ı ilâhî olan, Allah ve Resulleri tarafından da'vet olunan hak yol doğru yol bir danesidir ki saliklerini toplayan, birleştiren, dağıtmıyan, aldatmıyan tevhıd yoludur. Her hangi bir hususta hak birdir, bâtıl çoktur. Gerçi her bir olan hak olmak lâzım gelmezse de hak her halde birdir. Muhtelif zamanlarda, muhtelif mekânlarda hukmi hak, tehallüf edebilir. Dün hak olan her zaman için hak olmak lâzım gelmez. Garbdeki bir kimse için hakkolanın Şarktaki için de hak olması ıktiza etmez. Ve bu suretle hak taaddüd eder gibi zannedilebilirse de her birinde hukmi hak birdir, taaddüd etmez. Şirk kökünden bâtıldır. Sonra hiç bir zaman tahallüf ve tahavvül etmeyen ve edyanı münzelenin, kü-

sh:»2098

tübi semaviyyenin hiç birinde neshedilmiş olmayıb hepsinde emr-ü tavsıye kılınmış olan bir takım ahkâmı aslıyye vardır ki bütün dinler bu noktada ittifak eder. Ve işte balâda beyan olunan ahkâmı aşere de bu kabilindendir. Ve bu âyet ile beyan olunuyor ki bu evamir ve nevahinin taallûku yalnız muhatablara muhtas değil, Hazreti Peygambere dahi şamildir. Ve Resulullah bunlarla müstemiren amildir. Allah tealânın ötedenberi emr-ü tavsıye ettiği bu ahkâm, Peygamberin doğrudan doğru tuttuğu yoldur. Ve Peygamberin tuttuğu yol Allah yoludur. Ve Allah yolunu bulmak isteyenler Peygambere ittiba' edib bunları tutmalıdır. Ve

bunun esası « لاَ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ شَيْـًٔا » medlûlünce tevhıdi ülûhiyyette ittifaktır. Bu ittifak

da Peygambere ittiba' ile hasıl olur. Zira « وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوا » emri ancak o suretle tatbık edilir

bu ahkâmı icra ve bunlardaki muharremattan ictinab eylemeyen, ya'ni Allaha şirk koşan veya ebeveynine kötülük eden veya evlâdını öldüren veya fuhşiyyat yapan veya bigayrı hakkın insan öldüren veya yetîm malına el uzatan veya ölçüyü, teraziyi denk ve tam tutmıyan, hukukı gayre tecavüz eyleyen veya söz söylediği zaman adl-ü haktan ayrılan veya Allahın ahidlerini iyfa etmeyen veya Peygamber yoluna ittiba' etmeyib türlü türlü yollara saparak tevhıdden ayrılan kimseler tefrikaya düşer, perişan olurlar.

﴾ذٰلِكُمْ﴿ İşte bunu:- Peygamber yoluna ittiba' etmek ve diğer muhtelif yollara ittiba' etmemek

hususunu ﴾وَصّٰيكُمْ بِه﴿ Allah size tavsıye etti ki ﴾لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴿ korunasınız:

Fenalıklardan sakınıb tefrika ve ıhtılâftan kurtularak dairei tevhıdde vikayei ilâhiyyede bulunasınız.- Çünkü ittifak, ilâhî bir kuvvettir. Müttefik olanlar muhtelif olanlar daima galebe ederler, Fakat bâtılda ve fenalıkta ittifakın hukmü de seriuzzevaldir.

sh:»2099

Hakıkî kuvvet hakta ittifaktır. Bu da Peygambere ittiba' etmek ve bu esaslara tutunub daima ciheti vahdet taharri eylemekle olur.

Evet bunları böyle öteden beri tavsıye ettik:

﴾١٥٤﴿ ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذٖى اَحْسَنَ وَتَفْصٖيلاً لِكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra biz Musâya o kitâbı verdik ki güzel tatbık edene tamamlamak, ve her şeyi tafsıl etmek ve bir hidayet, bir rahmet olmak için, gerektir ki onlar rablarının likasına iyman etsinler 154

Evet onları evvel-ü âhır tavsıye ettik 154. ﴾ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا﴿

sonra da Musâya kitâbı -Tevratı- temamen ﴿عَلَى الَّذِى اَحْسَنَ﴾ yaptığı ihsan üzerine -yâ'ni o tavsıye olunan ahkâmı hüsni suretle tebliğ ve tatbık etmesi üzerine- yahud gerek Musâ ve gerek ona ittiba' ile ıhsani ahlâk edinen, yaptığını güzel yapan ve bu suretle o tavsıyeleri de hüsni tatbık eyliyen her hangi bir kimseye ni'meti itmam etmek ﴿وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَىْءٍ﴾ ve her şeyi tafsîl eylemek -yâ'ni Allahın ahidlerini iyfa için dinde muhtac ol-

sh:»2100

dukları her şeyi, ayrı ayrı beyan eylemek ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً﴾ ve bir hidayet ve rehber ve bir rahmet olmak için verdik ki ﴿لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ﴾ onlar- kavmı Musâ olan o Beni İsrail -rablarının, ya'ni Allah tealânın huzuruna varacaklarına iyman edeler.- Ba'se inanıb sevab-ü ıkabı tasdık eyleyeler. Bu böyle iken Yehudîler bağıylerinin cezasını nasıl tekzib ederler?.

Tevrat böyle olduğu gibi şimdi:

﴿١٥٥﴾ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿١٥٦﴾ اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى
طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٧﴾ اَوْ
تَقُولُوا لَوْ اَنَّا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا اَهْدٰى مِنْهُمْ فَقَدْ
جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِى الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا
سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ﴿﴾

sh:»2101

Meali Şerifi

Bu ise tam bir kitâb, onu biz indirdik, çok mübarek, bundan böyle buna tabi' olun ve korunun gerektir ki rahmetimize iresiniz 155 Demiyesiniz ki: Kitâb yalnız bizden evvel iki tâifeye indirildi ve doğrusu biz onların tedrisatından kat'ıyyen gafil bulunuyoruz 156 Yâhud demiyesiniz ki: Eğer bize kitâb indirilmiş olsa idi her halde onlardan daha ziyade muvaffak olurduk, işte size rabbınızdan beyyine geldi, hidayet de geldi, rahmet de geldi, artık Allahın âyetlerini inkâr eden ve onlardan men'a kıyam eyliyenden daha zâlim kim olur? Elbette biz o, âyetlerimizi men'a kıyam edenleri bu kabahatleri yüzünden azabın en müdhişiyle

155. ﴿وَهٰذَا﴾ İşte bu da -bu Kur'an da ﴿كِتَابٌ﴾ büyük bir kitâbdır ﴿اَنْزَلْنَاهُ﴾

bir kitab ki onu biz indirdik ﴿مُبَارَكٌ﴾ bir kitâb ki mubarek, feyz-u bereketine nihayet yoktur.

﴿فَاتَّبِعُوهُ﴾ Binaenaleyh buna ittiba' edin ﴿وَاتَّقُوا﴾ ve muhalefetten sakının ki

﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ rahmetimize irebilesiniz. Biz bunu indirdik ki 156.

﴿اَنْ تَقُولُٓوا اِنَّمَٓا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَٓائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا﴾

kitâb ancak bizden evvelki iki taifeye -Yehud ve Nesârâya- indirildi

﴿وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ﴾ ve şüphesiz biz onların tedrisatından kat'iyyen

gafil idik, o kitâbın nâtık olduğu ahkâm-ü maariften bîhaber bulunuyorduk» demiyesiniz, kıyamette böyle

ı'tizar etmiyesiniz. -Ya'ni balâda tavsıye edilen ahkâmı umumiyyeyi nâtık olan kitâbın şu kavme veya bu

kavme indirilmiş olması o kitâbın onlara inhısarını ve o ahkâm ile yalnız onların

sh:»2102

mükellef olmasını iycab etmez. Gerçi kitâbın nüzulünden aslâ haberdar olmamak bir ma'zeret teşkil ederse de Yehudun Tevratında ve Nesârânın İncilinde olduğu gibi bir kerre esası nüzul duyulub iştihar ettikten sonra «biz o kitabın lisanını bilmiyoruz, okuyub anlıyamayız ve mündericatına daima vâkıf değiliz» diye ı'tizar etmek de caiz olmaz. Bir kitâbın nüzulü işitildikten sonra her kavmin onu tahsıl ve ahkâmı umumiyyesine vukuf peyda edebilmesi mümkindir. Lâekal o kavm içinde bir takımları onun lisanını ve anlaşılması için lâzım gelen şeraitını mümkin mertebe tahsıl ve diğerlerine de şifahen veya tahriren tebliğ edebilirler. Arab müşrikleri beyninde de ahkâmı mezkûreyi muhtevi olan kütübi semaviyyeden bir veya iki kitâbın daha evvel iki kavme nâzil olmuş bulunduğu ve bu suretle Yehud ve Nesârânın Ehli kitâb oldukları ma'ruf ve maamafih onlar bunların ahkâmı umumiyyesinden gâfil bulunuyordu. Bu gaflet onlar için esas ı'tibariyle müşriklikte ısrar noktai nazarından bir ma'zeret olmamakla beraber okuyub yazmaları ve mekteb ve medreseleri yok ümmî bir kavm olduklarından dolayı müşrikîni Arabın ekseriyyetine nazaran bu gaflette bir ma'zeret şüphesi bulunabilirdi. İşte umuma feyz-u bereket ve ta'mimi rahmet için inzal buyurulan Kur'anın Arabca olarak inzal buyurulması yevmi kıyamette o haşr-ü neşir, o be's-ü azâb gününde bu gibi ma'zeretlere imkân bırakmamak ve ahkâmı kitabın inzâl olunduğu kavme mümhasır olmadığını ve onun nüzulü işitildikten sonra onu tedris ve tederrüs ile meşgul olmayıb ahkâmından gaflet etmenin bir ma'zeret teşkil etmiyeceğini sureti kat'ıyyede anlatmak gibi bir hikmeti de mutazammındır.

Bu kitâbı mübârek inzâl buyuruldu ki yarın Âhırette öyle i'tızar etmiyesiniz 157.

﴿اَوْ تَقُولُوا لَوْ اَنَّٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّٓا اَهْدٰى مِنْهُمْ﴾

ve yâhud «bize kitâb inzâl edilmiş olsa

sh:»2103

idi her halde biz onlardan daha hidayetkâr olurduk: daha iyi anlar, daha iyi tatbık eder, daha doğru

giderdik» demiyesiniz -gerçi ahkâmı kitâb umumîdir amma, fakat ne yapalım ki kendi lisanımızda

olmadığından biz onlar kadar olamadık, yoksa bu halimizde bile bir çok hususatta zekâmızı, mezayâmızı

göstermiş olan bizlere bir de kendi lisanımızda bir kitâb verilmiş olsa idi neler yapmaz, ne muvaffakıyyetler

göstermezdik!... Ne çare ki Allah vermedi diye i'tiraz ve iftihara kalkışmayasınız.

﴿فَقَدْ جَٓاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ﴾ artık muhakkak ki size

rabbınızdan nazîrsiz bir beyyine ve büyük bir rehberi hidayet ve rahmeti geldi

﴿فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا﴾ bunun üzerine

Allahın âyetlerini tekzib eden ve nâsi onlardan çeviren: hem dâll, hem mudıll kimselerden daha zâlim,

daha haksız kim olabilir?

﴿سَنَجْزِى الَّذٖينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا سُٓوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ﴾ halkı âyetlerimizden çevirenleri, bu çevirmeyi sapıtmayı âdet edindiklerinden dolayı

azâbın kötüsiyle cezâlandıracağız.

Bunlar, böyle sapıtmayı i'tiyad edenler:

﴿١٥٨﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِىَ رَبُّكَ اَوْ يَاْتِىَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَاْتٖى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اٖيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فٖٓى اٖيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُوٓا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ﴾

Sh:»2104

Meali Şerifi

Onlar ancak şunu gözetiyorlar: ki kendilerine Melekler geliversin veya rabbın geliversin veya rabbının ba'zı alâmetleri geliversin, rabbının ba'zı alâmetleri geldiği gün, evvelce iyman etmemiş veya iymanında bir hayır kazanmamış bir nefse o günkü iymanı hiç bir fâide vermez, de ki gözetin, çünkü biz şüphesiz gözetiyoruz 158

158. ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ﴾ onlar başka bir şey'e değil

﴿اِلَّٓا اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ﴾ ancak kendilerine o Melâikenin «

وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا اَيْدٖيهِمْ اَخْرِجُوٓا اَنْفُسَكُمْ» medlûlünce ellerini uzatıb

canlarınızı çıkarın bakalım diyecek olan mevt veya azab Melâikesinin gelmesine

﴿اَوْ يَاْتِىَ رَبُّكَ﴾ yâhud rabbının gelmesine -kıyamet kopup «

وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّاۚ • وَجِٓيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ

يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰىۜ » medlûlünce haklarında en son hukmi

rabbanînin zuhur etmesine ﴿اَوْ يَاْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَۜ﴾ veya rabbının ba'zı

âyetleri gelmesine- «

﴿فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَٓاءِ﴾ • ﴿اَوْ تُسْقِطَ السَّمَٓاءَ كَمَا

زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا﴾ » dedikleri veçhile başlarına taş yağmak veya Sema parçalanıb

üzerlerine düşmek veya kıyamet alâmetleri zuhur etmek gibi her halde fi'len mahv-ü helâke delâlet eden ve kendilerini iymana mecbur edecek olan bir takım alâmetlerin gelmesine- bakarlar, bunlardan birisi

olmayınca iyman etmezler. Fakat ﴿يَوْمَ يَاْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ﴾ o gün ki rabbının

ba'zı âyetleri gelecektir

﴿لَا يَنْفَعُ نَفْسًا ايمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فٖي

ايمَانِهَا خَيْرًاۜ﴾ ondan evvel iyman etmiş veya iymanında bir hayır kesb eylemiş olmıyan hiç bir

nefse o günkü iymanı menfeat vermiyecektir. - Hali ıhtidarda olduğu gibi o gün artık

sh:»2105

teklifin zamanı geçmiş, mes'uliyyet zamanı başlamış, iyman ile kazanılması mümkin hiç bir hayır kalmamış

olur « يَكُ يَنْفَعُهُمْ ايمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَاۜ » medlûlü üzere be'sin ıyanen

görüldüğü böyle yeis zamanında iyman kabul edilmez ve hiç bir fâide vermez. İymanın makbul olması hazır ve meşhude değil gayb-ü istikbale tealluk etmesinde, ıyanî değil bürhanî olmasında ve istikbal için bir hayır kesbine imkân bulunacak kadar mukaddem bulunmasındadır. Olacak olmağa başladıktan sonra inanmakta fâide yoktur. Olacağa olmadan evvel inanmalı ki zararından kurtulmak için işe yarayacak tedarükâtta bulunulabilsin. Meselâ «bir gün gelecek ki münkirlerin, yalancıların, kötülerin, mücrimlerin cezası verilecek, bir gün gelecek ki alım satım olmıyacak dostluk, şefaat yapılmıyacak, kimse kimseden bir hayır görmiyecek» denildiği zaman öyle şeymi olur, hele bakalım o gün gelsin de çaresine bakarız deyib de inanmıyan, inanıb da öyle bir güne yarar bir hayır kazanmıyan kimseler, o günün geldiğini görüb içine düştükleri zaman çâr, naçâr inanırlarsa da o gün bu iymandan kendileri için hiç bir menfeat hasıl olmaz, iş işten geçmiş bulunur. Hasılı Allah tealânın iki türlü âyâti vardır. Bir kısmı müstakbeldeki vakıatı gıyablarında, ya'ni vuku'larından evvel ıhbar ve iş'ar eden âyât ve delâilidir ki sonunda fâidesi olacak iyman bu âyetleri tasdık ile iymandır. Âhıret bununla kazanılır. Peygamber, kitâb, ılim bu âyetlerdendir, mü'min ve kâfir farkı bu âyetlere nazarandır. Allah tealânın diğer bâ'zı âyetleri de vardır ki bunlar vakıâtın bilfi'il vukua başladıklarını ve kudreti ilâhiyyenin halen tecellisini gösterirler ve evvelki âyetlerin me'ali ve mâsadakı olurlar. Bunlar gelince hukmünü bizzarure icra eder, inanmak ıhtimali kalmaz, fakat inanmanın fâidesi olmaz. Bundan kurtulursa evvelce haberdâr olub da inanan ve ona göre korunabilenler kurtulurlar. Şimdi evvelki âyetler kabîlinden olan Kur'anın bu âyeti ve bu fıkrası

sh:»2106

bu vechile gösteriyor ki bu ikinci kısım âyetler de bir gün olub gelecektir. Ve bu gün bu âyâtı tekzib ve halkı ıdlâl edenler o gün o inanmadıkları vukuatı görüb inanacaklar, fakat onlara vukuundan evvel iyman etmiyen veya iymanında bir hayır kazanmıyanlara o gün iymanları hiç menfeat vermiyecektir. Şu halde

iymanlarından sureti kat'iyyede intifa' edebilecek olanlar o günden evvel iyman etmiş ve iymanında hayr kazanmış olan ya'ni iyman ile ameli salihi cemeylemiş bulunanlardır. Bununla beraber önce iyman etmiş, fakat bir hayır kazanamamış olanlar kezalik sonraki iymanında olsun bir hayır kazanmağa imkân bulmuş olanların iymanlarının menfeatten hali kalmıyacağı da anlaşılıyor. Çünkü «

اَوْ كَسَبَتْ فٖى ايمَانِهَا خَيْرًا » cümlesi « اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ » cümlesine

ma'tuftur bu suretle « لَمْ تَكُنْ » nefyi sebkı iyman veya iymanda kesbi hayr bu ikisine terdid ile müteallık olarak nefse sıfat olduğundan o gün, ne sebkı iyman, ne de iymanında kesbi hayr hiç birisi bulunmamakla muttasıf olan kimseye iymanının menfeati olamıyacağını ifade eder. Binaenaleyh hem sebkı iyman hem iymanda kesbi hayr ikisiyle ve yahud lâekal birisiyle muttasıf olana o gün Mu'tezilenin dediği gibi iymanı menfeat vermez denemiyecektir. Bil'akis mefhumı muhalifinden bunların birisi bile menfeatten hali olamıyacağı anlaşılır. Mefhumı muhalefetle isdidlâl caiz olmadığına nazaran bunlardan birinin menfeati bu âyet ile isbat olunamazsa da bu âyet ile inkâr da edilemez. Bununla beraber diğer âyât ve ehadiste bunlardan birinin de menfeatten hali olmıyacağını gösteren delâletler yok değildir.

Burada şu noktayı da şayanı ıhtar buluyoruz: Görülüyor ki âyette « اٰمَنَتْ » cümlesinde «

مِنْ قَبْلُ » kaydi var, buna ma'tuf olan « اَوْ كَسَبَتْ » cümlesinde bu kayid yoktur. Ilmi usulde ve

kütübi Arabiyyede de beyan olunduğu üzere ma'tufun aleyhin kaydini ma'tufta dahi i'tibar zarurî değil-

sh:»2107

dir. « جَاءَنٖى زَيْدٌ الْعَالِمُ وَعَمْرٌو » denildiği zaman Amrın de âlim olması lâzım gelmez.

Böyle olduğu halde keşşaf ve sâir bir takım müfessirîn bunu «

لَا يَنْفَعُ الْاِيمَانُ حٖينَئِذٍ نَفْسًا لَمْ تُقَدِّمْ ايمَانَهَا اَوْ قَدَّمَتْهُ وَلَمْ

تَكْسِبْ فٖيهِ خَيْرًا » ya'ni mukaddema iyman etmemiş veya etmişse de o iymanda bir hayır

kesbeylememiş bulunan nefse o günkü iymanı menfeat vermez» diye tefsir etmişlerdir ki bunun hasılı âyeti «

لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فٖى ايمَانِهَا مِنْ قَبْلُ خَيْرًا

» mealinde mülâhaza etmektir. Bunda ise kesbi hayır fıkrasında dahi iymanın o güne tekaddümü şart edilmiş, fakat hayrın kesbi de o günden evvel olmakla takyiyd olunmamış demek olur. Şu halde iymansız hayır, nâfı' olamazsa da mukaddem iymanı olan o gün dahi imkân bulur bir hayır kazanabilirse faidesini görmesi melhuzdur. Filvakı' Akaid ulemâsının iymanı yeis makbul değilse de tevbei yeis makbul olur demeleri de buna mutabıktır. Lâkin buna karşı o gün kesbi hayr mümkin ise iyman neye nâfı' olamasın? Değil ise iyman gibi kesbi hayrın de o günden mukaddem olması lâzım gelmez mi? suali varid olur. Ve bu mülâhaza iledir ki hem iymanın hem kesbi hayrın o günden mukaddem olması lüzumu mütebadir görünür. Bu surette ise âyet «

لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ مِنْ قَبْلُ فٖى ايمَانِهَا مِنْ

قَبْلَ خَيْرًا » mealinde demek olur. Ma'nâ bu olduğu takdirde âtîde birinci fıkranın hiç hukmü yok demektir. Zira o zaman yalnız iymanı sabıkında hiç bir menfeati olmıyacak demek olur. Netekim mu'tezile böyle anlaşılmışlardır. Halbuki ma'nâ bu olsa idi «

لَا يَنْفَعُ نَفْسًا ايمَانُهَا لَمْ تَكُنْ كَسَبَتْ فٖى ايمَانِهَا خَيْرًا »

denilmek kâfi gelirdi. Binaenaleyh biz kesib fıkrasında « مِنْ قَبْلُ » kaydini ı'tibâra karine görmüyoruz

ve zâhir vechile ıtlakı üzere mülâhaza etmek lüzumuna kail oluyoruz. Ve öyle anlıyoruz ki bu ba'zı âyâtın gelmesi kesbi hayrı alel'ıtlak imkânsız kılmıyacaktır. Meselâ marazı mevtte olduğu gibi vakıa tamam olmadan iyman edib kesbi hayrın mümkin olduğu lâhzada bulunabilecektir. Ve o halde bir kâfir o

sh:»2108

gün âyâtın zuhuru üzerine iyman eder ve o iyman ile bir hayr kesbine imkân da bulabilirse ye's-ü beis temamen tahakkuk etmemiş olduğundan bu iymanın dahi menfeat verebilmesi melhuzdur. Ya'ni iymanın makbul ve nâfi' olabilmesi için her halde o iymandan sonra bir hayr kesbine imkân bulunmalıdır. Kıyamet alâmetleri gibi âyâtı ye'sin zuhurundan evvel hali vüs'atte kabûli iyman için mücerred iymanı kesb kâfi olabilecek fakat o âyetlerin zuhurundan ı'tibaren iyman için bilfiıl kesbi hayr etmiş olmak da şarttır. Çünkü vakit daralmıştır. Çünkü vakıa tamam olunca be's-ü yeis tamam olacak, hayra imkân kalmıyacak ve artık

iymanın da bir nef'ı olmıyacaktır. Velhasıl âyetteki birinci « اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ » fıkrasında iyman o

günden mukaddem olmakla mukayyeddir. Lâkin kesbi hayr etmiş olsun olmasın iymanı sabık demektir.

İkinci « اَوْ كَسَبَتْ فٖى اٖيمَانِهَا خَيْرًاۜ » fıkrasında ise iyman kesbi hayr ile mukayyeddir.

Lâkin gerek iyman ve gerek kesib « مِنْ قَبْلُ » olmakla mukayyed değildir. İymanı sabıkla kesbi hayre

muhtemil olduğu gibi o günkü iyman ile mümkin olduğu takdirde kesbi hayre dahi muhtemildir. Ve terdid bu iki mütekabil fıkra beynindedir. Ve işte o gün bunların hiç birisiyle ittisaf etmemiş bulunan kimsenin iymanı aslâ menfeat vermiyecektir. Kesbi hayre mukarin iymanı sabık kat'ıyyen makbul ve nâfi', sabık olan iymanı mücerred veya kesbi hayre mukarin iymanı lâhıktan her biri de menfeatten hâlî kalmıyacaktır. «

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۜ » Binaenaleyh iyman ve kesbi hayr önceden olmalı,

maamafih her hangi bir vakıai mü'limenin alâimi başlamış da olsa tamam olmadan yesi küllîye düşmemeli, o zaman olsun derhal iyman ile kesbi hayre şitab etmelidir. Meselâ kıyamet alâmetleri zuhur etmeğe başlamış da olsa henüz kopub bitmemiş ise iyman ile ameli salihten sarfı nazar etmemelidir. Lâkin mukaddemâ iymanı olmıyanların ve kesbi hayra alışmamış bulunanların o gün bu imkandan da istifâde edebilecekleri

sh:»2109

çok meşkûktür. Hele küfr-ü tekzibi, dalâl-ü ıdlâli ı'tiyad etmiş olanlar vakıa tamam olub hiç bir şey yapmak imkânı kalmayıncıya kadar iyman ve hayra yanaşmaz, bunu da atlatacağız sanırlar. Ondan sonra iyman edecek olsalar da iymanlarının bir menfeati olmak ıhtimali kalmaz. Şimdi onlar bugün gelmiyecek zanneder ve geleceğini ıhbar ve iş'ar eden âyâtullahı tekzib ederler de âyâtı vuku'dan başka hiç bir şeyi nazarı ı'tibare almazlar amma her halde o gün gelecek ve o âyetler de zuhur edecektir. Ey Resul

﴿قُلِ انْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ﴾ «muntazır olunuz, biz hiç şübhesiz muntazırız» de.

-Ya'ni siz müşrikler o üç şeyden dilediğinizi gözleyiniz ki ne beklediğinizi göresiniz. Biz mü'minler sizin o

fena akıbetinizi görmek için onlara kemali iyman ile muntazırız diye onları inzar ve mü'minleri tebşir eyle.

Filhakıka «Bedr» den ı'tibaren bu inzar-ü tebşirin tahakkuku görülmeğe başlamıştır.

Her halde:

﴿١٥٩﴾ اِنَّ الَّذٖينَ فَرَّقُوا دٖينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فٖى
شَيْءٍۜ اِنَّمَٓا اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

﴿١٦٠﴾ مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَاۚ وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Dinlerini tefrikaya düşürüb de şiy'a şiy'a olanlar var â, senin onlarla hiç bir alâkan yoktur, onların işi

Allaha kalmıştır, sonra o kendilerine ne ettiklerini haber verir 159 Kim
sh:»2110

bir hasene ile gelirse ona on misli verilir, kim de bir seyyie ile gelirse ona ancak misliyle ceza edilir ve hiç birine haksızlık edilmez 160

159. ﴿اِنَّ الَّذ۪ينَ فَرَّقُوا د۪ينَهُمْ﴾ Muhakkak ki dinlerini tefrık edenler: -Dinin ba'zı

ahkâmını tanıyıb ba'zısını tanımıyarak parçalayan veya dinlerini tevhıdi hakta toplamayıb muhtelif emeller, ma'budlar, metbu'lar ve türlü türlü yollarla çatallandıran veya din, insanın bâtınına ve ruhuna aiddir. Zâhirine ve cismaniyyatına karışmaz, din, insanın fülan işine hâkim ise de fülan işine karışmaz, din başka, millet başkadır demek gibi bir suretle dinlerini bir çok işlerinden ayıranlar.- Hamze ve Kisaî kıraetlerinde «

فَارَقُوا» okunduğuna göre bu suretlerden biriyle hak dinlerinden ayrılmaya kalkışanlar, ictihadlarını

tevhıd için değil, tefrık için sarfedenler ﴿وَكَانُوا شِيَعًا﴾ ve şiy'a şiy'a olanlar: Ya'ni her biri ayrı

bir reise ve başka bir hıss-ü hevaya tarafdarlık ederek fırka fırka olub tefrikaya düşenler -ki müşrikler baştan başa böyle oldukları gibi Yehud ve Nesarâ da böyle olmuşlar ve maatteessüf müslimanlar da her devri sukutlarında bu hallere düşmüşlerdir. Netekim aleyhıssalâtü vesselâm buyurmuştur ki «Yehudîler yetmiş bir fırkaya ayrıldı, birinden başka hepsi Haviyededir. Nesarâ yetmiş iki fırkaya ayrıldı birinden başka hepsi Haviyededir. Ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Birinden başka hepsi Haviyededir.» «O bir dane fırkai naciye kimdir ya Resulâllah» suâline karşı da «onlar benim ve Eshabımın üzerinde gittiğimiz yolda gidenlerdir.» Buyurmuştu. Bundan şu da anlaşılır ki Yehuddan bir, Nesârâdan bir, müslimanlardan bir olmak üzere üç fırkai naciye yoktur. Her zaman için bir fırkai naciye vardır ki o da Peygamberin ve Eshabının yürüdükleri tarıkı hak ve sıratı müstekım olan tevhıd yolunda yürüyenlerdir.
Di-

sh:»2111

ğerlerine gelince: ﴿لَسْتَ مِنْهُمْ ف۪ي شَيْءٍۜ﴾ sen onlardan hiç bir şeyde alâkadar değilsin:

Dinlerini tefrık edenler ve şiy'a şiy'a olanların tefrikalarından, hallerinden ve felâketlerinden ne mes'ulsün ne de haklarında Allahdan bir şey sorub istemiye salâhiyyetdarsın, ne onların sana tutunmağa ve gittikleri yolu sana isnad etmeğe hakları vardır, ne de senin onlara şefaat etmeğe salâhıyyetin.

﴿اِنَّمَٓا اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ﴾ Onlara yapılacak iş, tatbık olunacak emir, yalnız Allaha aittir.

Ne yapacağını ancak o bilir. ﴿ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ sonra zamanı

gelince o onlara ne yaptıklarını haber verecektir, O zaman:

160. ﴿مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَاۚ﴾ Allaha bir hasene ile gelmiş

olana onun on misli hasenat vardır.» -Bâ'zı müfessirîn bu on misil takdirinin bir adedi mahsus ile tahdid

mâ'nasına olmayıb «sen bana bir iyilik yaparsan ben on katını yaparım» denildiği gibi alel'ıtlak

katlanmadan kinaya olduğuna kail olmuş ve bu babda «

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ»

âyetiyle istidlâl eylemiştir. Diğer müfessirîne göre ise aşere, ekalli beyandır ki lâekall bire on muhakkatır

demek olur ve zâhir olan da budur. Her hangisi olursa olsun demek ki sevab bir istihkaktan ıbâret değil bir

tefadduldür. Fadlı ilâhî bir haseneye fazlasıyle kat kat ecr-ü sevâb verecektir. Binaenaleyh hasene ne güzel

şeydir ve rahmeti ilâhiyye ne kadar vasi'dır. Demek ki herkes yaptığı hasenenin her halde bir kaç mislini ve

lâekall on katını alacaktır. Elverir ki yaptığı hasene olsun. Şu halde bir diğerinin daha fazla almasından

dolayı lûtuf ve fadlı ilâhîyi kıskanmağa ve niçin falâna bin verdi de bana on verdi diye i'tiraza kalkışmağa

hak yoktur. ﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ﴾ seyyie ile gelmiş olan da

﴿فَلَا يُجْزٰى اِلَّا مِثْلَهَا﴾

sh:»2112

ancak o seyyienin misliyle cezalanır: -Ya'ni afvolunmayıb cezalandığı zaman fazla değil yaptığı kötülüğün

tam misli bir kötülük ile ceza görür, aynı adaletle muamele edilir. ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ Ve hiç birine zulmedilmez: Ne erbabı hasenâta yaptıkları hasenâttan eksik ecr-ü sevab verilir, ne de erbabı seyyiâta seyyiatlarından fazla ceza verilir.- Buna karşı küfür, Dünya gibi muvakkat bir seyyie değil mi? O halde azabı müebbed cezası bunun nasıl bir misli olur? Bu ceza cürümden fazla olmıyacak mı denemez. Çünkü küfür emri hakkı nefy-ü inkârdır hakkı velev bir lâhza inkâr bile kizbi ebedîdir. Kâfirin her velev bir lâhza inkâr bile kizbi ebedîdir. Kâfirin her küfrü ve her lahzai küfrü bir seyyiei ebediyyedir. Ta'biri aharle her hangi bir emri hakka karşı küfür, Allah tealânın rahmetinden ebedî bir inkıta'dır. Elbette bu ebedî seyyienin, ebedî inkıtaın cezasıda azabı müeddeddir. Rahmeti ilâhiyyeye vusul için bir müddeti mahdude zarfında bahşedilen bir fursatı, bir vesileyi külliyyen reddetmek o rahmetten ebediyyen mahrumiyyet demek olduğu ne kadar aşikârdır.

O dinlerini tefrık edenlere:

﴿١٦١﴾ قُلْ اِنَّنِى هَدٰينِى رَبِّى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا
مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦٢﴾ قُلْ اِنَّ
صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٣﴾
لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٤﴾ قُلْ
اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
اِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ

﴾فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فيهِ تَخْتَلِفُونَ﴿

sh:»2113

﴾١٦٥﴿ وَهُوَ الَّذى جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ الْاَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فى مَٓا اٰتٰيكُمْ اِنَّ رَبَّكَ سَريعُ الْعِقَابِ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحيمٌ﴿

Meali Şerifi

De ki: beni, rabbım şeksiz dosdoğru bir yola hidâyet buyurdu, doğru payidâr bir dine, başka dinlerden sıyrılıb sâde hakka müteveccih haniyf olan İbrâhimin milletine ki o hiç bir zaman müşriklerden olmadı 161 Benim, de: cidden namazım, ıbadetlerim, hayatım, mematım hep rabbül'âlemîn olan Allâh içindir 162 Şeriki yoktur onun, ben bununla emrolundum ve ben müslimînin evveliyim 163 Allah, de: her şey'in rabbı iken hiç ben ondan başka rab mı isterim, herkesin kazandığı ancak kendi boynuna geçer, vizir çekecek bir nefis başkasının vizrini çekmez, sonra hep dönüb rabbınıza varacaksınız, o vakit o size ıhtilâf etmekte bulunduğunuz hakıkati haber verecek 164 O, odur ki sizi Arzın halîfeleri yaptı ve ba'zınızı ba'zınızın derecelerle fevkına çıkardı, bunun hikmeti ise sizi size verdiği şeylerde imtihan etmektir, şüphe yok ki rabbın seriulıkab, yine şüphe yok ki o yegâne gafur, yegâne rahîm 165

161. ﴾قُلْ﴿ şöyle de: ﴾اِنَّنى هَدٰينى رَبّى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقيمٍ﴿ muhakkak ki beni rabbım bir sıratı müstekıyme; doğru ve düz bir caddeye ﴾دينًا قِيَمًا﴿ aynı istikamet olan, dosdoğru bir dine

sh:»2114

﴾مِلَّةَ اِبْرٰهيمَ حَنيفًا﴿ ya'ni hali haniyf: bir Allaha müteveccih olan İbrahim milletine hidayet etti ﴾وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكينَ﴿ ve İbrahim müşriklerden değil idi. -Onun milletine intisab iddia eden ehli Mekke ve Yehud ve Nesârâ gibi dini tefrık edenlerden değil idi.

«KIYEMEN» Kıyam ma'nâsına ve mübalâga suretiyle vasıf bilmasdardır. « قاف » ın fethi ve « يا » nın teşdid ve kesriyle « قيّمًا » kıraetleri de vardır ki pek doğru ve sabit demektir. Bu dini kayyimin hasleti ameliyyesini hulâsaten beyan için 162. ﴾قُلْ﴿ şöyle de: ﴾اِنَّ صَلَاتى﴿ her halde benim namazım ﴾وَنُسُكى﴿ ve ıbadetlerim -yâhud kurbanlarım ﴾وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتى﴿ ve hayatım ve mematım ﴾لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمينَ﴿ rabbül'âlemîn olan Allahındır. Hepsi Allah içindir. 163. ﴾لَا شَريكَ لَهُ﴿ onun hiç şeriki yoktur.- Ya'ni her ıbadet, her iş bu akıde, bu

niyyet ve ıhlâs ile yapılmak lazımdır. ﴿وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ﴾ ve ben ancak bununla, bu tevhıd-ü

ıhlâs ile emrolundum ﴿وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾ ben ise müslimînin evveliyim, ya'ni Allahın

emrine teslim olanların birincisiyim, en önündeyim. -Bu cümle Hazreti Peygamberin me'mur olduğu evamiri

ilâhiyyeye sür'ati imtisalini ve o evamirin kendine mahsus olmayıb umumun bunlarla me'mur olduğunu ve

bütün müsliman olanların ona ıktidası lüzumunu beyandır. Kâfirlerin Hazreti Peygambere «ya Muhammed, gel bizim dinimize dön, Dünya ve Âhıret ne istersen biz tekeffül ederiz» ve mü'minlere «geliniz bizim

yolumuza gidiniz, günahlarınız bizim boynumuza olsun» demelerine karşı 164. ﴿قُلْ﴾ de ki

﴿اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَىْءٍ﴾ Allah her şeyin

sh:»2115

rabbı iken ben ondan başka bir rab mı istiyeceğim?

﴿وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا﴾ halbuki herkes hiç bir şey kazanmaz ki

mes'uliyyeti kendi üzerine olmasın ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى﴾ hem vebal

yüklenen hiç bir nefis diğerinin vebalini çekmez, -Ya'ni ne günâh yapmakta, ne de cezasını çekmekte vekâlet, niyabet cereyan etmez. Herkes yaptığı günâhı kendi yapar ve cezasını kendi çeker. Binaenaleyh birinin diğerine sen şunu şöyle yap da günâhı, cezası yalnız benim boynuma olsun demesi yalandır. Günâhı yapan yaptığının cezasını çeker, öyle deyib yalan söyliyen, günâha teşvık eden de bu yalanının, bu teşvık ve iğfalinin bu fena teahhüdünün cezasını çeker. Başkasının vebalinin yüklenmeyi teahhüd eden bu yalancı müteahhid kendi teahhüdünün cezasını çekmekle diğerini kurtaramaz. Şurası aşikârdır ki böyle demek günahın faılinden başka kimseye zararı olmaz demek değildir. Ancak her fiil faıline nisbet olunur ve her günâhın alâkadar olanlara alâkaları nisbetinde taallûku bulunur demektir.

﴿ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ﴾ sonra -siz ne kadar ıhtilâf ederseniz ediniz- nihayet

hepinizin mercıı' rabbınızdır. Cümlenizin rabbınıza bir rücuu, bir dönümü olacaktır. O zaman

﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ o size ıhtilâf etmekte olduğunuz şeyleri

haber verecektir.- O vakit akıbeti görecek, akı karayı seçecek, acıyı tatlıyı tatacaksınız. Binaeanelyh bugün Dünyâda her hangi bir işi yapacağınız zaman başka düşünceleri, muhtelif dinleri, mezhebleri arzuları bırakınız da yaptığınız yapacağınız fi'lin, sülûk edeceğiniz din-ü mezhebin ındallah ne olduğunu düşünerek ve bu son mes'uliyyeti hisab ederek samimî bir niyyet ve ıhlâs ile hare-

sh:»2116

ket ediniz 165. ﴿وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ الْاَرْضِ﴾ ve o, o Allahdır ki sizi

Arzın haliyfeleri kıldı: -Bu yer yüzünde nice ümmetler gelmiş geçmiş, Hatemül'enbiyanın meb'us olduğu siz insanlar, siz ümmeti Muhammed, hepsinin halefi olmuş yerlerine ikame edilmiş bulunuyorsunuz. Allahın bundan böyle yer yüzünde temellük ve tasarruf ve icrayı ahkâm edecek olan me'murları mes'ulleri sizsiniz.

Allah teâlâ « اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً » fermanı ilâhîsinin Âdeme takdir

buyurduğu ve Melâikeye bile nasîb etmediği bu yüksek makamı şerefe bundan böyle hey'eti umumiyyenizle sizi nasb edib bu ağır mes'uliyyet ve emaneti size tevdi' eyledi

﴿وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ﴾ ve ba'zınızı diğerinin fevkında derecat ile

yükseltti: bir kısmınızı akl-ü ılim, şeref-ü cah, mâl-ü rızk gibi bir takım hususâtta bir çok derecelerle diğerlerinin fevkına çıkardı ki ﴿لِيَبْلُوَكُمْ فٖى مَٓا اٰتٰيكُمْ﴾ size verdiği şeyler de hepinizi

imtihân etsin, imtihan muamelesi yapsın, verileni mahallinde hüsni isti'mal ile şükr edib etmiyeni temayüz ettirsin. En güzel amel yapanları ıstıfa eylesin de istıkbalde vereceğini ona göre kazancınızla versin.- Bu âlem böyle bir âlemi imtihan ve müsabakadır ve bu günkü vaz'ıyyet dünkü imtihanın bir neticesidir. Yarınki vaz'ıyyet de bu imtihanın bir neticesi olacaktır. Ve bu suretle ümmeti Muhammed, yalnız kendi efrad ve sunufu beyninde değil hey'eti mecmuasiyle halef olduğu ümemi salife ile de bir imtihana tabı'dir ve onlardan ıbret alıb müsâbakayı kazanmak ıhtiyacındadır. Ve tefavüti meratib bu imtihan ve müsabakanın levazımındandır. Bunun neticesinde nice yükseklerdekiler düşebilir. Ve nice aşağıdakiler çıkabilir. Bunun için mâfevk mertebede bulunanların tehlükeleri daha çok, mes'uliyyetleri daha ağırdır. Binaenaleyh Dünyada mevkı' ve mertebe yüksekliğine mağrur olmamalı, bihakkın ça-

sh:»2117

lışmasıdır. Çünkü yüksekten düşmenin acısı daha büyük, küçükten büyümenin zevkı daha yüksektir. Ya Muhammed! ﴿اِنَّ رَبَّكَ سَرٖيعُ الْعِقَابِ﴾ şüphe yok ki rabbının ıkabı seri'dir. Verdiği

sermayei ni'metin hakkını eda ve şükrünü iyfa etmiyen ehli küfür-ü ısyana ne kadar yüksek mevkı'de olurlarsa olsunlar rabbın murad ettiği zaman bir anda belâlarını verir. Zaten her gelecek olan yakındır. ﴿وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ﴾ maamafih yine şüphe yok ki o muhakkak gafur, rahimdir. -Vazifesine

cehdeden, imtihanda muvaffak olmağa çalışan ehli şükr-ü tâatin kusurlarını mağfiret, ayıblarını setir ve sonunda kendilerini envaı rahmet-ü saadetle begâm eyler.- Şimdi bir bu sûrenin Mekkede nâzil olduğu zamanı, bir de ondan sonra tarihı islâmın safahatı düşünülürse bu âyetin istıkbale müteallık ne kadar mu'cizeleri ıhtiva ettiği ve daha etmekte bulunduğu hiç bir şüpheye mahal vermiyecek surette tezahür eder. Demek ki bı'seti Muhammediyye ile hayatı beşere bütün ümemi salifeyi sebkedecek bir tarihı cedid açılmıştır.

Sûrei «En'am» burada bitti. Şimdi bu âyetin tazammun ettiği istıhlâf ve imtihanın mâzıdenberi sureti cereyanını tasvîr ve tafsıl edecek olan Sûrei «A'rafı» dinleyelim:

ARÂF

٧ سُورَةُ الْاَعْرَافِ

Bu sûre dahi mekkîdir, hicretten mukaddem Mekkede nâzil olmuştur. bunda icma' vardır. Ancak Mukatil « وَسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ » den « وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنٖى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ » âyetine kadar istisna etmiş, bunların medenî olduğunu söylemiştir. Bu, İbni Abbastan dahi rivayet edilmiş « وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ » âyetine kadar da denilmiştir. Anlaşılıyor ki böyle diyen gâyenin mugayyada duhulünü kasdetmiş, ya'ni « وَاِذْ نَتَقْنَا » nın istisnada dahıl ve medenî olduğunu göstermek istemiştir.

Âyetleri - Kûfiyyun ve Hıcaz ta'dadında iki yüz altı, Bısriyyun ve Şam ta'dadında iki yüz beştir. Tam âyet olub olmadığında rivayet muhtelif olanlar şunlardır: « الٓمٓصٓ ۠ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ ۠ ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ۠ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنٖى اِسْرَٓائِلَ »

Kelimatı - «Otuz üç bin yirmi beştir».

Hurufu - «On dört bin üç yüz ondur».

Fasılaları - « ن ۰ م ۰ ل ۰ د » harfleridir. « دال » yalnız baştaki « المص » dadır. « لام » yalnız ahiri « اِسْرَائِلَ » olandır ki iki âyettedir. « ميم » on kadardır. Mütebakisi hep « نون » dur. « ضِعْفًا مِنَ النَّارِ » Bir âyet nihayeti olduğu rivayetine göre bir de « ر » fasılası var demektir.

İsimleri - Sûretül'araf, Sûretülmîkat, Sûretülmîsak, Elif lâm mim saddır. « وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ » ilh... diye Cennet ile Cehennem beyninde bir sur olan A'rafin ve eshabı A'rafın zikrini mütezammın olduğundan dolayı Sûretüla'raf, « وَلَمَّا جَٓاءَ مُوسٰى لِمٖيقَاتِنَا » âyeti ile Miykati Musâyı ve « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى » âyetiyle hadîsi misakı müştemil olduğundan

da Sûretülmikat veya Sûretülmisak ile, başı « الٓمٓصٓ » olduğundan dolayı da bu nam ile yad edilmiştir. Lâkin en meşhuru A'râftır.

Bu sûre geçen sûrei En'amda zikr-ü isbat ve telhıs olunan esasatı evvel-ü âhirden ukuli beşerin maverayı ihatası olan noktalara kadar şerh-u tafsıl ve mebde'den müntehaya teklif ve imtihanın sureti cereyanını bast-u iyzah ederek «

وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»

mazmununu derin ve mufassal bir inzar ve ıhtar ile tenvir edecek ve En'am ile Enfal beyninde bir A'raf gibi olacaktır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ الٓمٓصٓ ﴿٢﴾ كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِى صَدْرِكَ
حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ اِتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِٓ اَوْلِيَٓاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ
﴿٤﴾ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا فَجَٓاءَهَا بَاْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ
قَٓائِلُونَ ﴿٥﴾ فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ اِذْ جَٓاءَهُمْ بَاْسُنَٓا اِلَّٓا اَنْ قَالُوٓا
اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْئَلَنَّ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَٓائِبِينَ﴿﴾

﴿٨﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا
اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

الٓمٓصٓ 1 Bir kitab ki sana indirildi, sakın bundan dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın da bununla inzar edesin, mü'minlere de şu bir ıhtar: 2 Rabbınızdan size indirilene ittiba' edin, onsuz bir takım veliylere

ittiba' etmeyin, siz pek az düşünüyorsunuz 3 Biz nice memleket helâk etmişizdir ki gece yatarlarken yâhud gündüz uyurlarken baskınımıza ona gelivermiştir 3 Azâbımız kendilerine geldiği vakıt da "bizler hakıkaten zalimler idik" demekten başka da'valarıı olmadı 5 Sonra elbette Peygamber gönderilen ümmetlere soracağız, elbette gönderilen Peygamberlere de soracağız 6 Soracağız da kendilerine karşı olan biteni mutlak bir ılim ile behemehal anlatacağız, öyle ya biz onlardan gâib değil idik 7 Hem vezn o gün tam hak, artık kimin mizanları ağır basarsa işte onlar, o felâh bulacaklar 8 Kimin de mizanları hafif gelirse bunlar da işte âyetlerimize zulmetmelerile kendilerine yazık edenler 9

1. ﴿الٓمٓصٓ﴾ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَقْصُودِهِ ـ الف . لام . ميم . صاد sûrei

«Bakare» nin ve «Âli Imran» ın başına bak. Maamafih burada da صاد münasebetiyle müfessirîn tarafından nakledilen ba'zı sözler vardır: Ezcümle İbni Abbastan bir rivayete göre «

اَنَا اللّٰهُ اَعْلَمُ وَ اُفَصِّلُ = ben Allahım bilir ve tafsıl ederim» demek olduğu nakledilmiştir.

Süddî « اَلْمُصَوِّرُ » muhaffefi olduğunu, ba'zıları « اَلَمْ نَشْرَحْ صَدْرَكَ » ma'nâsına olduğunu söyle-

sh:»2121

mişlerdir. Fakat elfazın lisanda bir vaz'ı mahsusuna istinad etmiyen bu gibi ıhtimalâtın binlercesi hatıra gelebileceğinden müfessirîn bunlara ı'timad câiz olamıyacağını beyan ederler. Maamafih ibni Abbastan nakledilen ma'nâ, iki sûre beynindeki siyak ve mûnasebet noktai nazarından calibi dikkattir. Her halde bu sûrei celilenin dahi böyle hurufi munkatıa ile başlaması mündericatının «

وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُٓ اِلَّا اللّٰهُ » mazmunu üzere idrâki beşerin tevakkuf edeceği ba'zı

hakaikı müteşabihe ve meanii remziyyeyi muhtevi bulunduğuna bir tenbihi tazammun eyler. Binaenaleyh, sûrei «Bakare» ve «Âli Imran» da olduğu gibi bu sûrede dahi künhi hakıkatini daha ziyade bir tafsıl ile ıhata edemiyeceğimiz bir takım hakaikı iymaniyye karşısında ı'tirafı aczederek secdei ubudiyyete kapanacağız. Ezcümle mebdei hılkat, sirri teklif, ahvali Âhıret, mu'cizatı Enbiya mebdei hılkat, sirri teklif, ahvali Âhıret,

mu'cizatı Enbiya, ru'yetullah mesaili bu kabildendir. Binaenaleyh işbu « المص » matlaında da bizim nihayet mülâhaza edebileceğimiz mefhum şudur: Ey Resulüm Mustafa sence ma'lûm olan bu

الف . لام . ميم . صاد sesleriyle kulaklarında çınlayıb kalbinde fısıldıyan vahiy

tecelliyatı 2. ﴿كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ﴾ bir kitâbdır ki sana indirildi

﴿فَلَا يَكُنْ فٖى صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ﴾ Binaenaleyh göğüsünde bundan bir darlık

olmasın. -Ya'ni Bunun Allahdan münzel olduğunda şekkin olmadığı gibi sana teklif ettiği vazıfenin fevkalâde ehemmiyyet ve müşkilâtından dolayı da sıkılma.- Bu sana indirildi ki

﴿لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنٖينَ﴾ bununla inzar edesin, mü'minlere de ıhtar. -Ya'ni bu

kitabın mazmunu mü'minlere münhasır zannedilmemelidir. Buna muhatab olacak olanlar ikiden hâli değildirler: Mü'min, gayri mü'min. İnanmıyanlar kâfirler için bu kitâbı mubarek, bir inzardır. Mahza onların korkunç akıbetlerini beyan ve ıh-

sh:»2122

bardır. Onlar bunlara inanmıyacaklar ve inanmadıkları için sakınmıyacaklar. Binaenaleyh Kur'anda kendileri için acı şeylerden, azâb ve ukubetten başka bir şey duymıyacaklardır. Fakat onlar inanmadığı için hakıkat değişmiş olmıyacak, haberi sadık yerini bulacaktır. Bunun için Kur'andan istifade edemiyecek kimseler bir çok bulunabilir, lâkin Kur'anın hukmünden hâriç kalabilecek hiç kimse tasavvur edilemez. Şu kadar ki bu huküm lehine olmaz da aleyhine olur. Meselâ kâfir «

اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ » hukmüne inanmamakla bundan kurtulacak değildir.

Bunun gibi Kur'anı arkalarına atanlar, dinlemek, amel etmek istemiyenler böyle yapmakla Kur'anın hukmünden kendilerini kurtarmak şöyle dursun bil'âkis temamen onun hukmi inzarına atılmış olurlar. Mü'minlere gelince: Kur'an onlar hakkında bir müzekkirdir. İyman ettikleri ve fakat tafsılâtından zühul eyledikleri şeyleri kendilerine tezkir eder. Akıllarına getirir, mü'minler Kur'anı daimî bir muhtıra, bir rehber olmak üzere ellerinde ve gönüllerinde tutmalı, her hangi bir hususta bir iş yapacakları zaman onun sarahat veya delâletine müracaatle inzar ve irşadına, müsaadesine ve ademi müsaadesine göre hareket etmelidirler. Bu ıhtar-u tezkir şöyle ki: Ey Muhammed ümmeti! 3.

﴿اتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızdan size inzâl edilen bu kitâba ittiba' ediniz ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَ﴾ ve bunsuz bir takım evliyaya ittiba'

etmeyiniz. -Ya'ni gerek İns ve gerek Cinden her hangi bir dostun, bir zahîrin, bir veliyyül'emrin bizzat kendilerine ve kendiliklerinden olan kavil veya fiillerine tabi' oluvermeyiniz. Onlara uyub uymamak için evvel emirde rabbınızdan indirilmiş olan bu kitâba ittibaı mı'yar ittihaz ediniz, kitâba mugayir olan, rabbınızın emr-ü nehyine muhalif bulunan hususatta gizli aşikâr kimseye uymayın,

sh:»2123

rabbınızı bırakıb başkalarının arkasından, izinden gitmeyin ﴿قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ﴾ siz pek az tezekkur ve tahattur edersiniz. Halbuki 4. ﴿وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا﴾ nice karyeler; insan toplanan memleketler vardır ki biz onları ihlâk etmişizdir. Öyle ki ﴿فَجَٓاءَهَا بَاْسُنَا﴾ ona, o karyeye be'simiz, darbei azâbımız ansızın geliverdi. O sırada ehalisi ﴿بَيَاتًا﴾ yataklarına yatmış, gece uykusuna dalmış, ﴿اَوْ هُمْ قَٓائِلُونَ﴾ veya kaylûle halinde, kuşluk uykusunda bulunuyorlardı.- Hasılı ya kavmi Lût gibi gece yarısında veya kavmi Şuayb gibi güpe gündüz hali istirahat-ü gaflette azâb kendilerini bastırıverdi 5.

﴿فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ اِذْ جَٓاءَهُمْ بَاْسُنَٓا اِلَّٓا اَنْ قَالُوٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ de be'simiz kendilerine geldiği sırada «filhakıka bizler zalimler idik» demelerinden başka bir iddiaları veya duaları olmadı.- Nihayet Allahın emr-ü hukmüne karşı gelinemiyeceğini anladılar, da'valarındaki haksızlıklarını, zulümlerini vicdanlarında i'tiraf ile yaptıklarına nedamet ve halâs için niyaz ettiler amma iş işten geçmiş, be'is gelib çatmış bulunuyordu.

Bu felâket bunların Dünyadaki azabları, bunun arkasından bir gün gelecek 6.

﴿فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ﴾ alel'umum kendilerine Peygamber gönderilmiş olanlara elbette ve elbette soracağız. -Gönderilen Peygamberleri nasıl, ne cevab ile karşıladınız, « مَاذَٓا اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ » diye suâle çekeceğiz ﴿وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ ve

gönderilmiş olan bütün Peygamberlere de elbette ve elbette soracağız.- «

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَٓا اُجِبْتُمْ» Medlûlünce ne suretle, ne

cevab ile karşılandınız? diye

sh:»2124

suâl edeceğiz. İki nevi' suâl vardır. Birisi tevbih ve muâheze suâlidir. Nitekim bu ma'nâ ile lisanımızda «iyi

belle bunu ben sana sorarım» denilir. Diğeri de anlayıb öğrenmek için isti'lâm suâlidir ki bu ma'nâca da

«bilmiyorum sorayım» denilir. İşte «

فَيَوْمَئِذٍ لَايُسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهٖٓ اِنْسٌ وَلَا جَٓانٌّ» kezalik «

وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ» âyeti celilelerinde ins-ü Cinden mücrimlerin hiç

biri o gün günahlarından sorulmaz buyurulması bu ma'nâyadır ki mücrimiyyetleri simalarından belli.

Cürümleri bütün vesaikıyle ma'lûm ve mazbuttur. Kendilerinden veya şundan bundan sormağa hacet

yoktur demektir. Buna mukabil burada mürselünileyhime ve mürselîne elbette ve elbette soracağız

buyurulması da bütün kâfirleri bütün Peygamberler muvacehesinde suâli tevbıh ve muahaze ile mes'ul

edeceğiz demektir. Bunun için buyuruluyor ki: Elbette ve elbette soracağız da 7.

﴿فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ﴾ kendilerine karşı ılm ile her halde ve her halde haber verib

anlatacağız. -Peygamberler sorulduklari zaman «

لَا عِلْمَ لَنَٓا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ» diyecekler, bunun üzerine en gizli

hallerine varıncıya kadar hepsinin yaptıklarını, içlerini dışlarını ılmimizle yüzlerine vuracağız

﴿وَمَا كُنَّا غَٓائِبِينَ﴾ biz gaib değil idik -ki ma'lûmumuz olmıyan bir halleri bulunabilsin, zâhir

ve bâtında her ne yaptılarsa Allah hepsine hâzır ve nâzır ve şâhiddir. 8.

﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ﴾ vezin de o gün haktır: Herşeyin, her amelin en doğru ve

temamen adl-ü hakkaniyyetle tartısı da o gündür.- Ne olursa olsun o güne kadar az çok bir hisabı cari veya

imhal ve müsaade vardır. O gün ise defteri a'maldeki her muamele en ince, en hürde noktalarına varıncıya

kadar bihakkın tartılıb leh ve aleyhteki matlûb ve zimmetin muvazeneleri temamen tehakkuk edecek her

kesin kâr ve zarar pusulaları -bilânçoları, i'lâmları-

sh:»2125

çıkarılıb hisabları kapanacaktır. Binaenaleyh ﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ her kimin mizanları ağır gelir, hasenatı seyyiatından, matlûbları zimmetlerinden, kârları zararlarından fazla çıkarsa ﴿فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ işte bunlar ve ancak bunlar o felâh bulmuş, muradlarına irmiş olanlardır. -Cemi' sıgasiyle « مَوَازِينُهُ » ta'birinden anlaşılır ki her ferd için bile müteaddid mizanlar vardır. Kâr ve zarar hisabı hepsinin yekûnundan çıkacaktır. 9.

﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ﴾ her kimin de mizanları hafif gelir: Hasenatı seyyiatından, matlûbları zimmetlerinden eksik çıkarsa ﴿فَاُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ﴾ işte bunlar da nefislerini ziyan etmiş, kendilerini husranda bırakmış olanlardır ki ﴿بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾ bunun sebebi bizim âyetlerimize zulm eder olmaları-müstemirren tekzib ve inkâr ve hakkını vermekten imtina' ede gelmeleridir. Şu âyâtı ilâhiyyenin muhtevi olduğu hakaık ve hukuka dikkat ediniz:

Ey insanlar:

﴿١٠﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِى الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ
قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ
قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّٓا اِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ
السَّاجِدِينَ ﴿١٢﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ قَالَ اَنَا
خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿﴾

sh:»2126

﴿١٣﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا
فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٤﴾ قَالَ اَنْظِرْنِى اِلٰى يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ﴿١٥﴾ قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٦﴾ قَالَ فَبِمَٓا
اَغْوَيْتَنِى لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ
بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَٓائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ

اَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٨﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُمًا مَدْحُورًا لَمَنْ
تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٩﴾ وَيَٓا اٰدَمُ اسْكُنْ
اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ
الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٠﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ
لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَاوُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَانَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا
عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ
الْخَالِدِينَ ﴿٢١﴾ وَقَاسَمَهُمَٓا اِنّ۪ي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ
﴿٢٢﴾ فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا
وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادٰيهُمَا رَبُّهُمَٓا اَلَمْ
اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَكُمَٓا اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا
عَدُوٌّ مُب۪ينٌ ﴿﴾

sh:»2127

﴿٢٣﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَٓا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا
لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى ح۪ينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ ف۪يهَا
تَحْيَوْنَ وَف۪يهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için sizi Arzda yerleştirdik ve sizin için onda bir çok geçimlikler yaptık, siz pek az

şükrediyorsunuz 10 Hakıkat sizi evvela halkettik, sonra size sûret verdik, sonra da Melâikeye dedik ki

"Âdeme secde edin" hemen secde ettiler, ancak İblis secde edenlerden olmadı 11 Sana, buyurdu: "emrettiğim halde secde etmemene mani' ne oldu?" ben, dedi: ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın 12 Hemen, buyurdu: in oradan ne haddine ki orada tekebbür edesin, haydi çık, çünkü sen alçaklardansın 13 Bana, dedi: ba'solunacakları güne kadar mühlet ver 14 buyurdu ki: hâydi mühlet verilenlerdensin 15 Öyle ise dedi beni azdırmana karşılık yemin ederim ki ben de onları saptırmak için her halde senin doğru yoluna oturacağım, 16 sonra onlara önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım, sen de çoğunu şükredici bulmıyacaksın 17 Çık oradan mezmûm, matrûd olarak buyurdu: kasem ederim ki onlardan her kim sana uyarsa kat'ıyyen ve katıbeten sizin
mec-

sh:»2128

muunuzdan Cehennemi doldururum 18 Veya Âdem, mesken et o Cenneti sen zevcenle de ikiniz dilediğiniz yerden yeyin ve şu ağaca yaklaşıb da zâlimlerden olmayın 19 Derken Şeytan bunlara kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini açmak için ikisine de vesvese verdi, ve sizi rabbınız başka bir şey için değil, sırf Melek olacağınız yâhud ebediyyen kalanlardan olacağınız için bu ağaçtan nehyetti dedi 20 Ve her halde ben sizin hayrınızı istiyenlerdenim diye ikisine de yemin etti 21 Bu suretle kandırarak ikisini de sarktırdı, onun üzerine vakta ki o ağacı tattılar, ikisine de çirkin yerleri açılıverdi ve başladılar Cennet yapraklarından üzerlerine üst üste yamayorlardı, rabları da kendilerine nida etti: ben sizi bu ağaçtan nehyetmedim mi? Ve size haberiniz olsun bu Şeytan açık bir düşmandır size demedim mi? 22 Rabbena, dediler, nefsilerimize zulmettik, eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan şüphe yok ki husrâna düşenlerden oluruz 23 Buyurdu ki ininiz ba'zınız ba'zınıza düşman olarak, size bir zamana kadar Arzda bir karargâh tutmak ve bir nasîb almak mukadder 24 Buyurdu ki onda yaşıyacaksınız ve onda öleceksiniz ve ondan çıkarılacaksınız 25

10. ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِى الْاَرْضِ﴾ kasem olsun ki sizi Arzda temkin ettik:

Mütemekkin kıldık, onu size vatan, hayat ve ematınızda karargâh yaptık veya üzerinde tasarrufa kudret ve müknet verdik ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَؕ﴾ ve onda sizin için bir çok maışetler,

yaşıyacak, geçinecek, intifa' edecek sebebler, vasıtalar halk-u tahsıs eyledik -ki mekân ve müknet ve esbabı maışet ta'biri âharla vatan, ıktidar, geçim, bu esas ni'metler ne büyük atâyâtı ilâhiyyedendir. Ve bunlardan dolayı insanlar Allaha karşı ne kadar hukuk ve vezaif ile şükr-ü şükrâna borçludur. Böyle iken

﴿قَلِيلاً مَا تَشْكُرُونَ﴾ siz pek az şükrediyorsunuz.- Vatan olan Arzın ıslah-u ı'marında ve

sh:»2129

esbabı maîşetin istıhsalinde hâlikını ve hâlikın evamirini tanıyarak kudret-ü müknetlerini yerli yerine sarfeden ve fesad-ü zulümden ve küfr-ü tuğyanda tevakkı eyliyenler az olduğu gibi şükredenlerin bile evkatı şükr-ü ubudiyyetleri ne kadar azdır. Halbuki insanlar bunlardan başka daha ne büyük niami ilâhiyyenin medyunı şükrânıdır bakınız:

11. ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ﴾ Kasem olsun ki biz sizi halkettik: -Siz hiç bir şey değil iken, siz nev'i beşerden hiç bir ferd, âlemde mevcud değil iken, siz henüz şu bulunduğunuz şekl-ü sureti ahzetmeden evvel ilk mayenizi takdir ve icad eyledik ﴿ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ﴾ sonra sizi tasvir ettik: Siz ibtidai hılkatte suretsiz, uzviyyetsiz bir mahlûk, Arzda bir çamur ve babanızın sulbünde birer zerre, birer nutfe olduğunuz halde sizi ahseni takvim olan insan suretine koyduk

﴿ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ﴾ sonra da Melâikeye «Âdeme secde edin:

Ona boyun eğib itaat ve inkıyad ile hızmet eyleyin» dedik.

Bu hıtabların bir ferde veya sınfa değil, alel'umum cinsi beşere, daha doğrusu cem'iyyeti beşeriyye cinsine müteveccih olduğu ve bu münasebetle Melâikenin Âdeme secdesi kazıyyesinin de nev'i beşere bir minnet siyakında tezkir buyurulduğu sarihtir. Demek ki bu secde emri Hazreti Âdemin şahsına mahsus değil, zürriyyeti de dahıl olmak üzere nev'ıne aid bir şeref ve imtiyazdır. Zürriyyeti Âdem içinde bizzat Hazreti Âdemden efdal olan ülül'azm Enbiyai ızam gibi zevat bulunduğu şüphesiz olduğuna nazaran da bu ma'nâ vazıhtır. Binaenaleyh Âdemi yalnız ilk insan olmak üzere değil, alel'umum nev'i beşerin mahiyyetini temsil eden bir misali kül, ta'biri âharle alemi cins olarak mülâhaza etmek siyakı âyete daha muvafıktır. Hazreti Âdem kendi ferdiyyetinde bil'fiil haiz olduğu fe-

sh:»2130

zâil ve melekâtı insâniyyeden başka bütün zürriyyetinde tecelli edecek olan fezâil-ü melekâtı da bilkuvve hâiz olmak ı'tıbariyle ebülbeşer olarak te'emmül edildiği zamandır ki hılkati Âdem hılkati Beni Âdemi, tasviri Âdem tasviri Beni Âdemi, Âdeme secde bütün nev'i beşere secdeyi mutazammın olduğu tevazzuh eder. «

«وَهُوَ الَّذٖى جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ الْاَرْضِ» ma'nâsını da tavzıh eden bu âyetin mazmunu bir çok derin mebahisi ıhtıva etmektedir. Fakat biz burada bu kadar işaretle iktifa edeceğiz. Cenabı Allah insanlığa öyle bir şeref bahş eylemiştir ki Âdemin Melâikeye değil, Melâikenin Âdeme secde etmesini emretmiştir. Düşünmeli ki bu halk, bu tasvir, bu teşrif nı'metlerinden sonra insanların Allahdan başkasına perestiş etmeleri ne büyük zillet ve ne büyük nankörlük olacak ve ne azîm mes'uliyyeti intaç eyliyecektir.

Evet, Allah Âdem ile insanlığı halk-u tasvir ettikten sonra Melâikeye Âdeme secde ediniz dedi de ﴿فَسَجَدُوٓا﴾ onlar da secde ettiler ﴿اِلَّٓا اِبْلٖيسَؕ﴾ ancak İblîs ﴿لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدٖينَ﴾ secde edicilerden olmadı. -Olmadı da ne oldu 12. ﴿قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَؕ﴾ Allah ona «sana ne mani' oldu da ben emrettiğimide secde etmemeğe cür'et eyledin!» Buyurdu. Böyle tevbih ile istinhak etti.- Buna karşı İblîs ne dedi bilirmisiniz? ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿اَنَا خَيْرٌ مِنْهُۚ﴾ ben ondan hayırlıyım: -Ya'ni daha fazıletli, daha yükseğim. Böyle olanın madununa secde etmesi ise revâ değildir. Binaenaleyh bu emir, ma'kul ve müstahsen değildir. İşte beni secdeden men'eden ondan yüksek olmaklığım ve bu emri muvafık görmemekliğimdir. Ben ondan hayırlıyım. Çünkü ﴿خَلَقْتَنٖى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طٖينٍ﴾ beni ateşten halkettin

sh:»2131

onu ise çamurdan halkettin.- O da'vayı istilzam etmek için bu mukayeseli çifte suğra şunu tazammun eder: Ateş ise çamurdan hayırlıdır, hayırlıdan halkolunan da hayırlıdır. Binaenaleyh ateşten yaratılan ben çamurdan yaratılan Âdemden hayırlıyım, bunun için secde etmedim. -Demek oluyor ki bu lâhzaya, ya'ni Âdeme secde emrinin vüruduna kadar Allah tealâ İblîsin hıssiyyatına dokunacak hiç bir emir ve teklif yapmamış, bir imtihan etmemiş idi ve onun o zamana kadar ısyan etmemesi ve Melekler içinde bulunması vakıatın kendi arzu ve temayülâtına muvafık cereyan etmesiyle de alâkadar bulunuyordu, böyle bir halde olan tâatin ise mücerred emir ve rızayı ilâhîye inkıyaddan neş'et ettiği tebeyyün edemezdi. Çünkü hem Allahın emrine hem de nefsin rızasına muvafık gelen hususatta asıl nazarı ı'tibara alınıb itaat edilen ma'bud, Allah mı, yoksa nefis mi bu taayyün ve tebeyyün edemez. Vaktâ ki Âdem yaradılıb Meleklerin ve o miyanda İblîsin ona secde etmeleri emredilince bu hepsi için bir imtihan olmuş ve bu imtihan İblîsin hissiyyatına dokunmuş ve mahiyyetini tezahür ettirmiştir. Ve o zaman Allahın bildiği gibi Melekler ve Âdemce de anlaşılmıştır ki İblîsin sabıkan Meleklere refakat ve müşabeheti «لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ» vasfını hakıkaten haiz olduğu için değil, emri ilâhî ile emri nefsin tearuz etmediğinden ve ısyana sebeb bulunmamasından dolayı imiş. Yoksa İblîs hakıkatte Allaha değil, kendi zevkına taabbüd edermiş ve netekim «اسْجُدُوا لِاٰدَمَ» diye onun zevk-u rızasına muhalif ilk emri ilâhî teveccüh edince İblîsin ilk işi secdeden imtina' ile ısyan «وَمَا مَنَعَكَ» suâline karşı ilk sözü ı'lânı kibrile ızharı küfr-ü tuğyan

olmuştur. Bu suretle İblîs « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » derken evvel emirde mücerred hıssiyyatı nefsaniyyesine ittiba' etmiş ve fakat bunu bir de ılim şeklinde süsliyerek hakka isnad etmek için biri kâzib « خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » biri de sadık « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » iki mukaddimeyi birbirine rabtedib mukaddimei sadıkanın zımnında yanlış

sh:»2132

bir takım kübralar gizliyerek iki suğra ile iki kıyası mantıkî suretinde bir nazarı fâsid yürütmüş ve sadık olan kazıyyei hılkatten kâzib olan « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » da'vayı nefsânîsini istintaca kalkışmıştır ki âlemde şeytanet ve telbîsin ilk misali olan bu söz de şeytanetin bütün künhü münderiç gibidir. Bu iki cümle tahlil-ü tetkık edilecek olursa bunda ılmi adâbı bahis, ılmi ruh, ahlâk, istikraî, istintacî mantık, hıkmeti tekvin ve teşri' gibi nice ulûma temas eden açık gizli bir çok hatıât, telbîsat, muğaletât görülecektir ki bununla Şeytan ve şeytanetin bütün mahiyyetini anlamak mümkin olacaktır. Ezcümle hayırdan imtinaı tasvib için cehl ile ılmi, kizb ile sıdkı, şerrile hayrı, kibrile müdarayı, aldanmakla aldatmayı halt-u mezc edib hayırlı olmayı hayra mani' tutmak tenakuzunu bir hakıkati ılmiyye ve neticei mantıkıyye şeklinde tasvîr etmek Şeytanın birinci sıfatı olduğu anlaşılıyor ki gururı nefsile fikr-ü zekâ suretinde görünmek istiyen bu hamakat ve cehaletin huzurı hakta ne kadar sefil bir vaz'ıyyet olduğunu bir düşünmeli.

Şimdi İblisin bu da'vâ ve istidlâlindeki başlıca hata ve galât noktalarını da kaydedelim:

1- Evvel emirde İblis suâle karşı vaz'ıyyet ve vazıfesini takdir edememiş, cevabı ta'rız ve muaraza tavrına dökerek bahs-ü kelâmda gasbı makam sevdasına düşmüştür. I'tiraf ve ı'tizar yerine ı'tizar ve tahtıeye kalkışmıştır.

2- Mevridi nassta kıyas ve ictihada kıyam etmiş, emri sariha karşı halkın delâletine müraceat eylemiştir.

3- « خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » demesi haddi zatında doğrudur. Lâkin İblis bu iki vakıai hılkati mukayese ile bundan « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » neticesini almak için noktai nazarında hata etmiştir. Zira bir taraftan hâlikın halkını ı'tiraf ile ona nazarı dikkati celbediyor gibi görünürken diğer taraftan hayr-u meziyyette nazarını madde ve unsura kasretmiş,

sh:»2133

faılin nisbeti ıhtisasına, surete, gayeye atfı nazar eylemiştir. Hılkati Âdemde « مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ » kavli ilâhîsiyle ıhtar buyurulan şerefi ıhtisası « فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحِى » kavli ilâhîsiyle ıhtar buyurulan ruh ve sureti « اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً » kavli ilâhîsiyle ıhtar buyurulan gayeyi nazarı mülâhazaya almayıb yalnız madde ve unsura ı'tibar etmek istiyen İblîs Âdemde toprak kendisinde ateşten başka bir mahiyyet görmemiş ve diriden ölü, ölüden diri halkeden ve havass-u mezayayı eşyayı hazinci kereminden bahşeyliyen halık tealâyi maddeye mahkûm gibi farzeylemiştir. Hiç düşünmemiştir ki tıyn ile nârın havassındaki fark da mücerred tahsısı halika medyun olan bir hılkat farkından başka bir şey değildir. Bundan anlaşılır ki âlim geçinenlerin bir çoğunda görülegelen maddeye kasrı nazar mesleki

mesaliki İblîstendir. İşte balâda işaret edildiği üzere bu galetı nazariyledir ki İblîs «

خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » suğrası tahtinde «nâr, tıynden hayırlıdır, hayırlı

olandan halkedilen de hayırlıdır.» Diye iki kübrayı zımnîye iyma ederek bunları birer hakıkati zâhire ve

müselleme gibi farzetmiş ve bundan « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » neticesini çıkarmak istemiştir. Halbuki ikinci

kazıyye külliyyetiyle sadık olmadığı gibi birinci kazıyye de ıtlakıyle doğru değildir. Hakıkatte alel'ıtlak halk noktai nazarından ikisi de mahlûk olmak ve hukmi halika mahkûm bulunmak ı'tibariyle müsavi olduktan başka hususıyyet noktai nazarından da havassı türâbiyye havassı nâriyyeden daha cem'ıyyetli ve daha kemallidir. Hele ahlâkî bir temsil ile mülâhaza edildiği zaman ateşin hıffetine, hıddet ve şiddetine, telâş ve ıztırabına, meyli tekebbür ve istiylâsına mukabil türabın vekar-ü sekîyneti, sabr-ü mekânet ve sebatı, hılm-ü haya ve semahati, kabiliyyeti ıstıfa ve tekâmülü ne kadar yüksektir. İblîs gerek istikrasının noksanından, gerek telakkîsindeki bozukluktan, ya'ni ılmi haktan değil nefsinden ahzetmek da'vasında bulunduğundan

sh:»2134

dolayı bunda da galeta düşmüştür. Ve yine bu galat iledir ki Âdemi sırf bir çamur, kendini sırf bir ateş seviyyesinde mukayese etmiş, tıynden halk olunan Âdemin ıstıfayi ilâhî ile çamurdan büsbütün başka bir mazharı emr kendisi de nârdan büsbütün başka bir mazharı lâ'net olacağını anlıyamamıştır. Ve yalnız Âdeme karşı değil emir ve suali ilâhîye karşı da kibr-ü enaniyyetle «

خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » deyivermiştir. Bunun üzerine:

13. ﴿قَالَ﴾ Allah buyurdu ki ﴿فَاهْبِطْ مِنْهَا﴾ öyle ise in oradan: -O bulunduğun

Cennetten, yâhud zümrei Melâike içinden ﴿فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا﴾

çünkü senin orada tekebbür etmen olamaz.- O makamı ulvî haddini bilen ehli taat ve tevazua mahsustur.

﴿فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾ Binaenaleyh çık sen artık küçülenlerdensin.

-Tekebbür küçüklüktür, büyüyecek olan büyüklenmez, büyüklenen behemehal küçülür, alçalır zelil olur. Sıfatı kibriya zatına mahsus olan Allah tealâ bu emr ile onu bulunduğu makamdan derhal azledib indirdi, kibrine mukabil zillet-ü hakarete mahkûm etti, aslının ateş olmasına güvenerek ve hayriyyet ve fazıleti kendisinde aslından müntekil ve mevrus elinden alınmaz bir hasleti zatiyye gibi farz ederek bu lâhzai imtihana kadar bulunduğu o makamı saadetten düşmiyeceğini zanneden ve bu zanniyle halikının emrini tenkıde kalkışan İblise bu emri ilâhî bütün havassı eşyanın mücerred bir dadı hak olduğunu bu suretle bir lemhada fı'len anlatıverdi.

Bu hıtabı gadab karşısında vücudi mahlûkun lâşey olduğunu anlayan İblis derhal ı'damından korkarak ve zillet-ü hakaretle olsun hayatı memata tercih ederek:

sh:»2135

14. ﴿قَالَ اَنْظِرْنِى اِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ beni onların ba'solunacakları güne kadar

ınzar ve imhal et dedi: Ya'ni Âdem ve zürriyyetinin ba'delmevt ba'sleri vaktine kadar öldürme de ecelimi te'hır eyle diye tedarru' ve niyaz etti -ki bugün «

ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرَى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ » mantukunca «

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ » olan nefhai saniye vaktidir. Bundan anlaşılır ki

İblis esasen halık tealâyı münkir olmadığı gibi ba'si de münkir değildir, o biliyormuş ki Âdemin nesli ve zürriyyeti olacak, bir müddet yaşıyacaklar, sonra ölecekler ve bir gün gelib ba'solunacaklar. Şu halde İblisin küfrü Allahı ve Âhıreti inkâr suretiyle değil, emr-ü teklifi ve vücubı ameli inkâr ile muaraza suretindedir. Şayanı dikkattir ki İblis bu yevmi ba'se kadar imhal talebi zımnında nefhai ulâ devresini atlatıb ilel'ebed ölümden kurtulmayı ve zillet-ü hakaret içinde de olsa fenasız bir bekaya ırişmeyi arzu etmiş ve fakat bunu tasrih etmeyib kurnazlık etmek istemiştir. Çünkü yevmi ba'sten sonra mevt yoktur. Binaenaleyh bu derece meyli hayat da İblisin hissi demektir. Hiç bir mahlûkunun her hangi bir taleb ve niyazını külliyyen reddetmek şanından olmıyan ve « عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ » olan Allah tealâ nazarı ızzetinden koğduğu

İblisin bile recasını sureti mutlakada reddetmiyerek 15. ﴿قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ﴾

şüphelenme sen munzarîndensin: Ya'ni eceli te'hır edilenlerdensin buyurdu.- Fakat « اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ » gayesine müsaade etmedi, bil'akis sûrei « حجر » de ve sûrei « ص » da geleceği vechile « اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ » vakti ma'lûm gününe kadar bir ecelile ınzar buyurdu ki «

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ » medlûlü üzere nefhai ûlâ günüdür. Âdeme secde emri İblisin mahiyyetini izhar ve Meleklerden temyiz eden bir imtihan olduğu gibi İblisin ınzarı da Âdem ve zürriyyeti hakkında bir imtihan olacaktır. İblisin ısyandan tevbe ve halâsı düşünmeyib zillet içinde hırsı hayatına alâkadar olan bu tâleb ve duasiyle Âdemin hemen tevbeye

sh:»2136

şitab ile mağfiret-ü rahmet taleb ve duası mukayese edilince aradaki farkın ne kadar mühimm olduğu anlaşılır.

İblis, recasının kabulünü gördükten sonra o uzun ömürünü tevbe ve şükrile halâsa sarfedecek yerde 16. ﴿قَالَ﴾ şöyle dedi: ﴿فَبِمَا اَغْوَيْتَنِى﴾ öyle ise beni azıtman: İğvâ ve ıdlâlime müsaade etmen hakkı için ﴿لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ lâbüd ben onlar için, o nev'ı Âdemi azıtmak için senin doğru yoluna oturacağım: -Sana senin ni'metine götüren iyman ve islâm ve istikamet yolunu kesib pusuya duracağım 17. ﴿ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ﴾ sonra da behemehal önlerinden ﴿وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾ ve arkalarından, ﴿وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ﴾ sağlarından ﴿وَعَنْ شَمَٓائِلِهِمْ﴾ ve sollarından onlara varacağım;- dört cihetten ya'ni bir düşmanın hücum edebileceği her taraflarından saldıracağım: Doğru yoldan çevirib sapıtmak, şaşırıb

soymak için ne yapabilirsem yapacağım. ﴿وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ﴾ Sen de

ekserîsini şakir, mutı' bulmıyacaksın. -İblis, bu son fıkrayı «

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيسُ ظَنَّهُ » âyetinin delâletine göre zannen söylemiştir. Çünkü

nev'i beşerden şerr için müteaddid, hayır için bir mebde' görmüştür. Bâ'zı müfessirînin nakline göre de

bunu Melâikeden eşidib söylemiştir. Onun bu azmi şekavetine karşı:

18. ﴿قَالَ﴾ Allah buyurdu ki ﴿اخْرُجْ مِنْهَا﴾ çık oradan

﴿مَذْؤُماً مَدْحُوراً﴾ mezmun, matrud olarak çık ﴿لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ﴾ kasem

olsun ki onlardan her kim sana uyarsa: ﴿لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِينَ﴾ sizden,

sizin hepinizden Cehennemi doldururum,

sh:»2137

bunda asla şübheniz olmasın.- Demek ki İblise uyanlar ondan, onun tebaasından ve onun akıbetine mahkûmdurlar.

Görülüyor ki Allah tealâ İblisi iptida ısyanından dolayı tardedivermemiş istintak etmiştir. İstintakında i'tizar yerine kibr-ü gurur ile gösterdiği ınad ve küfründen dolayı da bulunduğu makamdan indirmiş yerinden çıkarmış «in oradan çık, artık alçaksın küçüksün» diye azl-ü ıskat ile tahkır ve tezlil eylemiş, birinci «

فَاخْرُجْ » emrinin ıtlakına nazaran o lâhzada bu ihrac henüz bir tardı müebbed olmamak melhuzdur. Eğer İblis, mütenebbih olub edebini takınsa, salâha yüz tutsa imiş afvı muhtemil bulunuyormuş. Netekim imhal recası bir dereceye kadar is'af buyurulmuştur. Fakat bunun üzerine şükr-ü salâh yerine bütün bütün şımarıb tarikı hakka ve ehli iyman ve istikamete karşı şekavete azmi ebedîsini ishar ettiği zamandır ki «

اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُماً مَدْحُوراً » emriyle külliyyen zemm-ü tard ve Âhırette de tebaasiyle

beraber azabı ebedîye mahkûm edilmiştir. Allah bunu İblisin azmi şekavetine ceza olarak ta'yin etmiş ve ona uyanları da ona ilhak eylemiştir. Hilkati Âdem ile vakı' olan bu imtihanda İblisin hissiyyatı nefsaniyyesine tâbi' olarak Melekler içindeki makamı saadetinden bu derekei şekavete düşmesi ne kadar elîm ise hiç şübhe yok ki Meleklerin mescudu olmak şerefine mazhar olan Âdem nev'inin böyle bir adüvvi mübîni bulunan mezmum matrud İblisin izine, huyuna uyarak o makamı ulvîden sukut ve onun akıbetine iştirak etmesi ondan daha elîm olacaktır. İblisin Halıkı ve Âhıreti münkir olmadığı halde bu sukut ve şekavetine sebeb kibr-ü gurur ile hissiyyata tâbi' olması ve bu suretle arzusuna muvafık olmıyan hususatta emri ilâhîye taarruz fikrinde bulunması olmuştur. Onda bu hasletin zuhuruna da beşerin şerefi mahsus ile hilkati ve secde emrine mazhariyyeti vesile vermiştir. Buna mukabil İblisin eceli te'hir olunmasında da insanın sukutuna sebebi karib kendi hatalarıdır.

sh:»2138

Fakat bu hataların mütekabilen yekdiğerine birer ciheti taallukları vardır. Allaha karşı serâzâd kalmak isteyen İblis insan ile müptelâ olmuş bulunduğu gibi İblis gibi serâzâd kalmak sevdasına düşecek olan insanlar da İblis ile müptelâ kılınmışlardır. Binaenaleyh hilkatleriyle İblisin sukutuna sebeb olmuş olan insanlar, kendi iradeleriyle onun akıbetine düşmemek için fıtratlarına bahşedilen bu ni'meti ezeliyyenin hakkı şükrünü eda etmeli ve İblisin izine gitmekten son derece sakınmalıdır. Ve bilmelidir ki şu kıssada İblisin gösterdiği huylardan hangisi bir kimsede varsa onda Şeytandan bir haslet var demektir. Ve onun

tehzibine çalışmalıdır.

İnsanın aslı hılkatindeki mevkii böyle yüksek ve nâziktir. Melekler secde ettiler, İblis etmedi böyle oldu

19. ﴿وَيَاۤ اٰدَمُ﴾ ve dedik ki ya Âdem, ﴿اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ sen

eşinle o Cennette sakin ol: İblisin matruden ihrac olunduğu o Cennette dur.- Bu Cennetin Cennetülhuld veya Sema Cennetlerinden bir Cennet veya Arz cennetlerinden bir cennet olması hakkında ba'zı kaviller vardır ki sûrei «Bakare» de buna dair ba'zı izahat geçmiş idi. Burada da şunu kaydedelim ki İblisin «

﴿فَاخْرُجْ مِنْهَ﴾ ، ﴿فَاهْبِطْ مِنْهَا﴾ » emirleriyle indirilib ıhraç edildiği Cennet

hakkında ibni Abbas radıyallahü anhüma «Cennetülhulde değil cenneti adnde idiler» demiştir. Binaenaleyh Âdemin iskân edildiği de cenneti adn demektir: Dâlin sükûniyle «Adn» ikamet demek olduğuna ve «ma'din» kelimesinin de esası bulunduğuna nazaran «Cenneti adn» ismi ma'dini hılkat ve ikametgâhı aslî olan Cennet mefhumunu iyma eder, Bu ise Âdemin ilk ni'meti vücude mazhar olduğu ravzai hılkat ma'nâsını iş'ar eyler. «Cenneti adn» dahi Cennetülme'vâ, Cennettünnaîm, Cennetülfirdevs, dârüsselâm, Cennetülhuld, Cennetülvesile, gibi Âhıret Cennetlerinden ma'dud olduğuna nazaran ilk

sh:»2139

meskeni Âdem olan Cennet-i adnin Âhırette Cennetülhuld güzergâhında ilk Cennet olacağı ve bunda «

تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِىٓ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ » mısdakınca mebde' ile

meadın bir telâkısi bulunacağı anlaşılabilir. Allahü a'lem.

﴿فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا﴾ Sâkin olunuz da neresinden dilerseniz yiyiniz. -Mubahtır.

Ancak ﴿وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ﴾ şu bir ağaca yaklaşmayınız

﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ki zalimlerden olursunuz.- haddinizi tecavüz ve kendinize

yazık etmiş bulunursunuz. Demek ki Âdem ve Havva Cennette diledikleri gibi hareket edebilecek ve istedikleri yerde istediklerini yiyib mütena'ım olabilecek bir serbeslik ve ibaha ile iskân edilmiş olmakla beraber bu salâhıyet ve me'zuniyyet her kaydden azâda gayri mahdud bir hurriyyet ve temlik olmayıb bir hadde kadar idi ki bişşahıs veya binnevi' vahıd olan bu ağaç ve bunun semeresi o haddi ta'yin etmiş ve ona yaklaşmak kendileri için tekvinen mümkin ise de teşrian ve hukukan nehyedilmiş idi. Ma'lûmdur ki ağaç urfte hududı mekâniyyeden bir haddi, onun meyvesinden ekil de hududi ef'alden bir haddi irae eder. Bu nokta Âdemin Cennette bile mebdei mükellefiyyetten azâde olmadığını ve bu şecere civarı haddi zatında Cennetten ma'dud olmakla beraber Âdem ve Havva için bir cennet değil bir sahai ibtilâ olacaktı. Ve her kim olursa olsun ona Allah tealânın ta'yin ettiği haddi ve dairei hukuku tecavüz ederse haksızlık ve binaenaleyh kendine zulmetmiş olacağından Âdem ile Havvaya da buna yaklaşırsanız zalimlerden olursunuz buyurmuştur.

Bu iskân ve tebliğ üzerine: 20.

﴿وَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِىَ لَهُمَا مَاوُرِىَ عَنْهُمَا مِنْ

سَوْاٰتِهِمَا﴾ Şeytan kendilerinden örtülüb gizlenen kötü yerlerini meydana çıkarmak: Avret

mahallerini

sh:»2140

açmak için ikisine de bir vesvese verdi. -Âdem ve Havvâ bu lâhzaya kadar hıklatlerinde kendilerini utandıracak ve tiksindirecek çirkin pis şeylere mahalli sudur ve zuhur olacak kötü yerlerini ne kendilerinden ne de birbirlerinden görmüyorlar ve hattâ bilmiyorlardı. Settarül'uyub olan hâlık tealâ evvel emirde onu setretmiş kendilerinden gizlemiş idi. Bir rivayete göre bir nur ile nazarlarından mestur idi, diğer bir rivayette de tırnak kabilinden bir örtü ile mestur idi. Anlaşılıyor ki insan ne kadar yüksek olursa olsun bilkuvve ayıbdan hâli değildir, Ve hılkatinin bütün kuvveleri şöyle dursun bilfiıl muhtevi olduğu ezcasına bile temamen vakıf olamaz. Bu suretle hılkati beşer iyiye de kötüye de müstaiddir. Ve bu isti'dadın inkişafı halktan sonra Allahın emr-ü nehyiyle ta'yin ve tahdid buyurduğu hududı fa'aliyyete derecei rivayetiyle mütenasibdir. Binaenaleyh evveli hılkat, haddi emrile mütenasib olduğundan fıtrat, ahseni takvim üzerine olmakla beraber kuvvei iradiyyenin mertebei zuhurundan ı'tibaren muhalefeti emir, hayyizi imkânda bulunduğundan o ahseni takvimin zımnında bir de efseli safilîne sukut kabiliyyeti mündericdir ki işte din ve emri ilâhî insanlığı bu sukuttan muhafazaya müteveccih olduğu gibi azmi Şeytan da bu insanlarda o ayıbların ızhariyle bu sukuta tevcih etmektir. Ve bunun için fıtrati ûlâ mucebince Cennette olan Âdem ve Havvâya mestur olan ayıb yerlerini açmak için bir vesvese vermiştir.

VESVESE aslı luğatte hışırtı, fışırtı, fısıltı gibi savti hafiy demektir. Bu münasebetle gönülde tevali ve tekerrür eden gizli söze vesvese ve bir nefse böyle bir söz ilka etmeğe de vesvese vermek ta'bir olunur.

Şeytan, Âdeme ve Havvâya böyle bir vesvese verdi ﴿وَقَالَ﴾ ve dedi ki

﴿مَانَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾ rabbınız sizi bu şecereden başka

sh:»2141

bir sebeble değil, ancak iki Melek olacağınızdan veya muhalled kalacağınızdan dolayı nehyetti: Ya'ni bundan yerseniz ya yemek içmek ıhtiyacından Melekler gibi müstağni olursunuz, yahud ölüm yüzü görmez müebbed kalırsınız diye bir taraftan onları Âdeme secde ile me'mur olan Meleklere imrendirmek, bir taraftan da sebebi maddînin takdiri ilâhîyi tağyir edebileceği şüphesile herçibâdâbad bir hulûd ve baka sevdasına düşürmek istedi. Burada meşhur bir suâl vardır. Şeytan Cennetten ıhrac ve tard edilmiş olduğu halde Cennetteki Âdem ve Havvaya nasıl vesvese verebilmiştir. Buna karşı bir hayye vasıtasiyle girdi diye bir kıssa nakli şöhret bulmuş ise de bunu eazımı müfessirîn rekik addetmişler ve başlıca üç veçhile cevab vermişlerdir:

1- Haseni Basrî Hazretleri demiştir ki Allah tealânın vermiş olduğu bir kuvvet ile yerden Semaya veya Cennete vesvese iysal edebilmiştir. Bu ma'nâya göre «hayye» ta'birinin beşer için yılan gibi zehirnâk bir kuvvei hayatiyyeden kinaye olması söylenebilir.

2- Ebûmüslimi Isfehanî bu Cennetin Arz Cennetlerinden biri olduğuna kail olduğu için Âdem ve İblis ikisi de Cennette idi demiş, lâkin bunun suâle muntabık olmadığı zâhirdir.

3- Diğer bir takım müfessirîn de demişlerdir ki Âdem ve Havva ba'zan Cennetin kapısına yakın gelirler, İblis de haricden gözetir yaklaşırdı, vesvese bu suretle hasıl oldu. Her halde âyetlerin delâletine nazaran İblisin tard ve ıhracı cihatı erbaadan ilkai vesvese imkânını selbeder bir surette olmadığı anlaşılıyor. Bunun için vesveseye imkân bulub o maksadla öyle yaptı 21.

﴿وَقَاسَمَهُمَٓا اِنّ۪ي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِح۪ينَۙ﴾ ve emîn olunuz ben sizini

nasıhatçılarınızdan, hayirhahlarınızdanım diye yeminleşti: ya'ni yemin

sh:»2142

etti de 22. ﴿فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍۚ﴾ ikisini de aldatarak sarkıttı, mertebei, nezahetten ekli şecereye tenezzül ettirdi. -Âdem ve Havvâ hiç bir kimse yalan yere Allaha yemin etmez sandılar aldandılar.

Binaenaleyh ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ vakta ki o ağacı tattılar

﴾بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا﴿ kendilerine kötü yerleri beliriverdi:- Masıyetin şeameti yüz

gösterdi, mestur ve mahfi olan avret mahalleri açılıverdi, bunun üzerine hayalarından

﴾وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴿ derhal üzerlerine Cennet

yaprağından yamalar yamamağa başladılar- denilmiş ki bu yaprak incir yaprağı idi.

﴾وَنَادٰيهُمَا رَبُّهُمَٓا﴿ rabları Allah tealâ da kendilerine şöyle nida etti:

﴾اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ﴿ ben sizi o ağaçtan nehyetmedim mi idi?

﴾وَاَقُلْ لَكُمَٓا اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ﴿ ve her halde Şeytan size

açık bir düşmandır demedim mi idi? -Ki evvelkisi nehye muhalefetlerinden dolayı, ikincisi de düşman

sözüne aldanmalarından dolayı ıtab ve tevbıhtir. İşbu ıhtarı- adâvet bu sûrede sarahaten sebketmemiş ise

de bu istifhamın ıktizasına ve sûrei « طه » da « اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ » âyetinin

tasrihine nazaran demek ki bu ıhtar da vakı' olmuş idi. Bu ıtaba karşı Âdem ve Havvâ bakınız ne dediler:

23. ﴾قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَٓا اَنْفُسَنَا﴿ Ya rabbena, biz nefislerimize zulmeyledik,

kendimize yazık ettik ﴾وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا﴿ ve şayed sen bize mağfiret ve

rahmet etmezsen ﴾لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴿ hâsirler gü-

sh:»2143

ruhundan olacağımız şüphesizdir dediler. -Derhal vaz'ıyyeti takdir ve hatâlârını ı'tirâf ve tevbe ve istiğfara müsaraatle rahmeti ilâhiyyeye dehalet eylediler ki bu kelimâtı tadarru' sûrei «Bakare» de «

فَتَلَقّٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ » âyetinde işaret olunan kelimâttır. Suâli

ilâhîye karşı İblisin zikri sebkeden cevabiyle Âdem ve Havvânın bu cevablarını mukayese etmeli de bu kelimatın derhal kalbi Âdeme sünuhu ne büyük bir lûtfi ilâhî olduğunu ve tıyneti Âdem ile mahiyyeti İblis beyninde ne azîm bir fark bulunduğunu anlamalı ki İblisin nâr ve tîn mukayesesindeki sirri cehaleti bu noktada vazıhan tecelli etmektedir. Denilmiştir ki Âdem beş şey ile bahtiyar oldu. Muhalefeti i'tiraf, nedamet, nefsini levm, Tevbeye müsaraat, rahmetten ümidi kesmemek. İblis de beş şeyle bedbaht oldu: Günahını ıkrar etmedi, nedamet eylemedi, kendini levm etmeyib azgınlığını Allaha nisbet etti ve rahmetten ümidini kesti. Maamafih emir veya nehyi ilâhîye muhalefetle işlenen her hangi bir günah mağfur bile olsa sahibini nezaheti mutlaka mertebesinden indirmeğe sebeb olmaktan hali kalmıyacak demektir. Zira bu tevbe ve

tedarru' üzerine 24. ﴾قَالَ﴿ Allah buyurdu ki ﴾اهْبِطُوا﴿ ininiz

﴾بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴿ bâ'zınız bâ'zınıza düşmansınız

﴾وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ﴿ ve size Arzda bir vakta

kadar bir istikrar ve temettü var. Ya'ni 25. ﴿قَالَ﴾ Allah dedi ki ﴿فِيهَا تَحْيَوْنَ﴾ onda, o Arzda yaşıyacaksınız ﴿وَفِيهَا تَمُوتُونَ﴾ ve onda öleceksiniz ﴿وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ﴾ ve yine ondan çıkarılacaksınız: Ba's-ü neşrolunacaksınız. İşte Allah siz nev'i beşeri Arzda böyle temkin eyledi:

Şimdi:

sh:»2144

﴿٢٦﴾ يَا بَنِى اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِى سَوْاٰتِكُمْ
وَرِيشًاۜ وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌۜ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ يَا بَنِى اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا اَخْرَجَ
اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَاۜ اِنَّهُ
يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْۜ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ
اَوْلِيَٓاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٨﴾ وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا
وَجَدْنَا عَلَيْهَٓا اٰبَٓاءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَاۜ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَاْمُرُ
بِالْفَحْشَٓاءِۜ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ قُلْ اَمَرَ رَبّى
بِالْقِسْطِۜ وَاَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدّينَۜ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَۜ ﴿٣٠﴾ فَرِيقًا هَدٰى وَفَرِيقًا حَقَّ
عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُۜ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴿﴾

sh:»2145

Meali Şerifi

Ey Âdem oğulları! bakın size çirkin yerlerinizi örtecek libas indirdik, hıl'at indirdik, fakat takvâ libası, o hepsinden hayırlı, bu işte Allâhın âyetlerinden, gerektir ki düşünür ıbret alırlar 26 Ey Âdem oğulları! babanızla ananızı çirkin yerlerini kendilerine göstermek için Şeytan Cennetten çıkardığı gibi sakının sizi de belâya uğratmasın, çünkü o ve kabılesi sizi sizin kendilerini göremiyeceğiz cihetten görürler, biz o Şeytanları o kimselerin velileri kılmışızdır ki iymana gelmezler 27 Ve bir edebsizlik yaptıkları zaman da atalarımızı böyle bulduk ve bize bunu Allah emretti derler, Allah, de, edebsizliği emretmez, bilmediğiniz şeyleri Allahın üzerine mi atıyorsunuz? 28 Deki: Rabbım, Adl-ü insafı emretti, hem her mescidde yüzlerinizi doğru tutun ve ona, dini mahza onun için hâlıs kılarak, ıbadet edin, sizi iptida o yarattığı gibi yine ona döneceksiniz 29 Bir kısmına hidayet buyurdu, bir kısmına da dalalet hakkoldu, çünkü bunlar, Allahı bırakıb

26. ﴿يَا بَنِى اٰدَمَ﴾ Ey Âdem oğulları

﴿قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِى سَوْاٰتِكُمْ﴾ muhakkak ki biz üzerinize

fena yerlerinizi örter: setri avret eder bir libas ﴿وَرِيشًاۜ﴾ bir de riş, ya'ni cemal ve mefharet kisvesi

yâhud servet-ü refah indirdik: -Arzî Semavî, enfüsî, afâkî, ferdî, içtimaî, tabiî, sun'î esbabını halk-u ıhsan eyledik. Âdem ve Havvâ Cennette mahfuz ve mestur sâkin iken ayıbları açılarak yer yüzüne gelmiş oldukları gibi Benî Âdemden her biri de rahimi maderde «meşiyme» içinde mahfuz ve mestur olarak merzuk olub dururken çırçıplak yer yüzüne indiler. Sonra da ayıblarını örtecek veya giyinib kuşanıb süslenecek surette fakırâne veya ganiyyâne iki nevi' libas ile tehaffuz ve tesettüre ve hattâ tecemmül-ü tezeyyüne imkân buldular.

sh:»2146

Bu miyanda ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوٰى﴾ takvâ libası:- Hissi takvâ veya hissi takvâ ile geyim, ya'ni hissi hayâ ve haşyetullah ile giyilen ve biiznillâh maddî ma'nevî ayıbdan, fenalıktan, zarar ve mehlekeden

vikaye edecek olan korunmak elbisesi yok mu ﴿ذٰلِكَ﴾ bu ﴿خَيْرٌ﴾ hayrı mutlaktır: -Nef'ı

mahızdır. Elbise ni'metinden tena'um ve istifade asıl bunuladır. Zira hissi takvâsı haşyet-ü iymanı, hayâ ve ırfanı olanlar bizzarure çıplak bile kalsalar lâekall Âdem ve Havvânın yapraklarla tesettür ettikleri gibi ayb ve avretlerini setr-ü muhafaza ederler. Fakat hissi takvâsı olmıyan fâcirler ne kadar giyinseler yine kıçları açılmaktan kurtulamazlar. Çünkü bunlar elbise ni'metinin ayb ve avreti setir, harr-ü berd ve mu'ziyât ve habâis gibi esbabı marazdan tahaffuz, düşmandan tevakkı ve nihayet hüsni nazarı cezb ve sui nazarı def'edecek, hiç kimsenin ne heyecanı şehvetine ve ne galeyanı nefretine bais olmıyacak bir siymayı salâh ve sekineti edeb-ü vekar ile tecemmül gibi menafi'i hakıkıyye ve mekasıd hasenesini düşünemez, sevkı şehvet, kibr-ü nahvetle riş-ü riyaş içinde ı'lânı gurur etmek isterken bir taraftan en fena yerini açar, hatır-u hayale gelmez zarar ve vekahate düşer. Bunun için riş, libas fahr-u ihtişam dahi haddi zatında bir ni'meti ilâhiyye olmakla beraber bir çoklarının gözlerini kamaştıran cazibei zâhiriyyesine rağmen hayır ve nef'ı mahız değil, bir metaı gururdur. Asıl hayır, libası takvâdadır ki setri avret, hıfzı namus şartı evvelini teşkil

eder. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bu, -ya'ni libas indirilmek ﴿مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ Allahın âyetlerindendir:

İnsanlığa olan lûtf-u ınayetine, fadl-u rahmetine delalet eden delâil ve alâimdendir.

﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ Me'muldür ki bunu tezekkür ederler. Bundaki vücuhı delâleti, hikmeti rabbaniyyeyi düşünür, nia-

sh:»2147

mı ilâhiyyeyi hatırlar, tanır veya mütenassıh olub çirkinliklerden sakınırlar.- Rivayet olunuyor ki cahiliyye Arablarından bir takımları ezcümle humsten olmıyan a'rab ya'ni bedevîler beyti şerifi uryan oldukları halde tavaf ederler ve içinde Allaha ısyan ettiğimiz esvablarımızla tavaf etmeyiz derlerdi. Ekseriya erkekler gündüz, kadınlar gece tavaf ederler, kadınların gündüz tavaf ettikleri de olurdu, kadın bütün siynesini ve siynesindekileri açar ve hattâ büsbütün uryan olur, ancak orasına şarab üstüne sinek konmuş gibi hafif, seyrek bir paçavra kor «tavaf ederken beni kim ta'yıb eder» der ve şu:

اليوم يبدو بعضه او كله   وما بدا منه فلا احله

beytini söylerdi. İşte bu âyetler bu sebeble nâzil olmuştur.

27. ﴿يَا بَنِى اٰدَمَ﴾ ey Âdem oğulları ﴿لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ﴾ sakının

﴿كَمَٓا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَاؕ﴾ ebeveyninizin: Babanızın ananızın sev'elerini -fena yerlerini, Mücahidin tefsirine göre kendilerine fenalık veren ma'sıyyetlerini- kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak, üzerlerindeki libası tekvayı sıyırtarak Cennetten çıkmalarına sebeb olduğu gibi sizi de aldatıp fitne ve mihnete düşürmesin sakının ﴿اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْؕ﴾ çünkü o ve o kabîlden olanlar sizi, sizin onları görmiyeceğiniz cihetten görürler. -İblis de « كَانَ مِنَ الْجِنِّ » olduğundan o Şeytan ve onun hemcinsleri: Zürriyyet ve cunudu insan nazarından gizlenebilen Cinn güruhundandırlar. Ve hafiyye ve Casus gibi insanı görmediği tarafından vurur avlarlar. Müfessirîn demişlerdir ki bundan insanın Şeytanı hiç göremiyeceği zannedilmemeli-

sh:»2148

dir. Görülmiyecek cihetten görebilmek hiç bir veçhile görülememeği iktiza etmez. اهـ. Filvaki' bir insan bile diğer insanı göremiyeceği cihetten görebilir, Şeytan da insanı böyle görmediği tarafından aldatır ve hattâ bâ'zan görünür de Şeytan olduğunu sezdirmez, Şeytan olduğunu gizlemiyerek göründüğü de olur. « لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ » nehyi de gösterir ki bir insan için Şeytanın fitnesinden ihtiraz ve ictinab mümkindir. Demek ki Şeytan gözle görünmediği halde bile onun şeytanet ve iğva noktaları bilinebilir. Ve bilinemediği halde bile libası tekvâ, hissi iyman ve haşyet onun fitnesine en kuvvetli bir mânia teşkil eder. İnsan zâhir ve bâtıniyle maddeten ve ma'nen mücehhez olur, libası tekvâ ile içinden dışından giyinmiş bulunursa Şeytan onu görmediği tarafından gördüğü halde bile nüfuz edib aldatamaz, binaenaleyh Şeytandan libası tekvâ ile sakının

﴿اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَٓاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ muhakkak ki biz Şeytanları iyman şanından olmıyan iymansızların evliyası: Veliyleri, amirleri, iş başları, başlarına musallat karinleri, arkadaşları kılmışızdır.- İymansızlıkla şeytanet arasında bir cazibe vardır. Korusuz bahçeye haşerat musallat olduğu gibi « اَنَّٓا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّاۙ » medlûlünce iymansız kalblere de Şeytanlar musallat olur. İymansızlar şeytaneti sever, Şeytanî haslatlara, hareketlere mefhun olurlar. Hayırsız, hayırsızla düşer kalkar, eşkıyanın reisi en büyük şakıy olur. Bunun gibi iymansızların bütün temayülleri şeytanette olduğundan önlerine Şeytanlar düşer, başlarına Şeytanlar geçer ve artık onları diledikleri yere sevk eder, soydurur, soyarlar. Bu suretle Şeytanlara mefhun olduklarından 28. ﴿وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً﴾ o iymansızlar bir fahişe, bir edebsizlik yaptıkları zaman da ﴿قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَٓا اٰبَٓاءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَاؕ﴾ biz

atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize böyle emretti dediler. -Meselâ keşfi avret kadîm bir

sh:»2149

adet ve bununla beraber Allahın bir emri olduğunu iddiaya kalkıştılar. Ey Resuli kibriya ﴿قُلْ﴾ sen de ki ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِۜ﴾ her halde Allah fuhşiyyatı emretmez.- Edebsizlik, fenalık, günah eskiden beri bir adet olabilir, fakat şurası muhakkaktır ki Allah onu emretmez. Bir de tutup ﴿اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ bilmediğiniz şeyi Allaha karşı söylüyor musunuz? Bilmediğiniz şeyi biliyormuş gibi tutturup Allaha karşı kizb-ü iftiraya kalkışmak ne büyük cür'et ve cehalet!... Hiç bir Şeriatte, hiç bir Peygambere, hiç bir vahiyde, hiç bir akılda Allahın edebsizliği emrettiğine veya edeceğine delâlet edecek hiç bir şey yoktur. Ve iyi bilmek lâzım gelir ki insanları edebsizliğe, terbiyesizliğe, ma'sıyete da'vet eden sanihatı nefsiyye ve fikriyyenin ılm ile, ilham ile, vahy ile alâkası yoktur.

O bir Şeytan vesvesesinden başka bir şey değildir. 29. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿اَمَرَ رَبّ۪ى بِالْقِسْطِ قف﴾ rabbım kıst-u i'tidali emretti, ya'ni ifrat-u tefrıtten sakınıb i'tidal ve muvazene ile hareket ediniz ﴿وَاَق۪يمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ ve her mescid yanında vücuhünüzü ikame eyleyiniz. Ya'ni her secde her zaman veya mekânında, her nâmaz veya nâmazgâhta yüzlerinizi dosdoğru ona, onun kıblesine dikerek ıbadetine teveccüh ediniz. Nâmaz vaktı nerede irişirse orada kılınız. Ve hepinizin yüzü bir nesakta Allaha müteveccih olarak sırf Allah için kılınız, kalblerinizde eseri şirk, yüzlerinizde eseri ihtilâf-ü i'vicac bulunmıyarak muntazamen kılınız

﴿وَادْعُوهُ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَۜ﴾ ve Allah için dininizde muhlıs olarak, Allaha dua ediniz çünkü ﴿كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَۜ﴾ o size nasıl baş-

sh:»2150

ladı ise yine öyle döneceksiniz -ya'ni Allah tealâ siz insanları ibtida halk-u inşa edib Dünyaya getirdiği gibi yine öyle iade edecek, Âhırete gideceksiniz. Şüphe yok ki iade, ibtidadan esheldir, Bir kerre olanın yine olabileceğinde şüpheye mahal yoktur, Bunun için yine olabileceğinde şüpheye mahal yoktur, Bunun için tabiat da'vasına tutulub da Âhıreti inkâr edenler, evvel emirde tabiat kanunlarının başı bulunan «olan yine olur» kanununu düşünmeli ve ibdaya kadir olan Allahın iadeye evleviyyetle kadir olduğunu anlıyarak meada inanmalıdırlar. Binaenaleyh saniyen bilmelidir ki bu Dünyaya çırçıplak gelib az çok türlü türlü giyimler bulan insanların hepsi akıbet bu Dünya libasından soyunub yine geldikleri gibi çırçıplak olarak dönüb gidecekler ve amellerinin cezasını bulacaklardır. Salisen şunu hiç unutmamalıdır ki bu geliş gidişte, bu bed'-ü avdette tecelli eden bütün hukm-ü kudret münhasıren Allahın olduğunda aslâ şekk-ü şüphe yoktur. Analar, babalar, hısımlar, akribalar, eşler, dostlar, efendiler, beğler, hâkimler, hukümdarlar, devletler, milletler, İnsler, Cinler, hâsılı bütün mahlûkat bir yere gelseler kendi kendilerine bir ferdin ne bidayeten ihyasına kadir olabilirler, ne nihayeten iadesine. «İnsanı insan yapar» diye nice müddeıyler «

اَنَا اُحْي۪ وَاُم۪يتُۜ » diyen nice Nümrudlar gelmiş geçmiştir ki bütün arzu ve iddialarına rağmen ne bir çocuk yapabilmiş, ne de kendisini öldürmeğe gelen hasmının canını alabilmiştir. Binâenaleyh mebde' ve meadda hâkim münhasıren Allah olduğu için her gün her lâhza ister istemez o meada doğru yürümekte olan ortadaki insan da dininde Allah için muhlıs olmalı ve ancak Allaha dua edib yalvarmalı ve bütün ıhlâs-u samimiyyetle ona yalvarıb ona çağırmalıdır. Başladığınız gibi döneceksiniz öyle ki 30.

﴿فَر۪يقًا هَدٰى وَفَر۪يقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُۜ﴾ bir kısmınızı hidayet etmiş, tevfikı iyman ile doğru yolu tutturmuş, bir kısmınızı da üzerlerine dalâlet hakk olmuş bırakıvermiş bir

hal-

sh:»2151

de döneceksiniz. Çünkü ﴿انَّهُمُ﴾ onlar o ikinci kısım

﴿اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ Allahı bırakıb Şeytanları evliya

ittihaz etmişlerdir. Bununla beraber ﴿وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ kendilerini doğru yolu tutmuş hidayettedir zannederler.- Üzerlerine dalâletin hakkolmasında ve ebediyyen dalâlette

bırakılmalarında bu zannın büyük ehemmiyyeti vardır. Bu zanları olmasa idi dalâlet üzerlerine hakk olmaz,

kabili hidayet olurlardı.

﴿٣١﴾ يَا بَنِىٓ اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا

وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُواۚ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَۙ ﴿٣٢﴾ قُلْ مَنْ

حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِىٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِۜ قُلْ

هِىَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ كَذٰلِكَ

نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ

الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْىَ بِغَيْرِ الْحَقِّ

وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى

اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌۚ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ

لَايَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴿﴾

sh:»2152

Meali Şerifi

Ey Âdem oğulları! her mescid huzurunda ziynetinizi tutunun, ve yeyin, için de israf etmeyin, çünkü o

müsrifleri sevmez 31 De ki Allahın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz hoş rızıkları kim haram etmiş? De ki:

Onlar Dünya hayatta iyman edenler için kıyamet günü halıs olacaktır, bu suretle ılm ehli olanlar için âyetleri tafsıl ediyoruz 32 Rabbım, de, ancak şunları haram buyurdu: Bütün fuhşiyyatı, açığını, gizlisini ve her türlü vebali, ve haksızlıkla bağyi ve Allaha hiç bir zaman bir bürhan indirmediği her hangi bir şeyi şirk koşmanızı, ve Allaha bilmediğiniz şeyler isnad etmenizi haram buyurdu 33 Her ümmet için bir müddet mukadder, müddetleri gelince bir lâhza geri de kalmazlar, öne de geçemezler 34

31. ﴿خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ Her mescid yanında ziynetinizi tutunuz

-ya'ni gerek tavaf ve gerek nâmaz halinde elbisenizi üzerinize alınız, en güzel hal ve hey'ette bulununuz, keşfi avret insanın en büyük ayb-ü fezahati olduğundan esasen elbise, insanın bir ziynetidir. Bu da balâda beyan olunduğu üzere lâekall setri avretten «riyş» derecesine kadar mütefavittir ve en hayırlısı libası tekvâdır. Bunun için setri avret insana her zaman farz olduğu gibi bilhassa nâmazda ve tavafta da farzdır. Ve bir müslimanın nâmazda mümkin olan en güzel hey'et ve surette bulunması sünnettir ki cemaat ile nâmazda safların intizamı ve mescide giriş, çıkış ve oturuş duruşta edeb-ü haya ve vakar-u sekinet dahi bu ziynet ve hüsni suret mefhumunun işaretinde dahil olur. Nitekim evvelki âyetlerdeki ikamei vücuh mefhumunda da bu işareti intizam vardır. Kezalik âyetin işaret ve iymasından şu da anlaşılır ki bir islâm beldesinin bediî noktai nazardan tenzimat-ü teşkilâtında mescid ve mescid civarları en güzel mevki'leri ve merkezi ziynet nokta-

sh:»2153

ları ittihaz olunmalıdır. Maamafih bütün bunların içinde mescidlerin asıl ziyneti ibadet ile ma'muriyyeti ve ona alâkadar olan insanların hal-ü atvarıdır. Fenalar en güzel yerleri kirletir ve çirkinletir. İyiler en fena yerleri bile temizler, güzellendirir. Bunun için asıl matlûb insanların iyiliği ve güzelliği olduğundan

buyurulmuştur ki « خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ »

﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ ve yeyiniz içiniz, maamafih ﴿وَلَا تُسْرِفُوا﴾ israf da

etmeyiniz. -Haramı helâl kılmak veya halâlı haram yapmak veya ekl-ü şürbde ve ziynette hırs-u ifrat etmek

gibi bir suretle haddi i'tidali tecavüz etmeyiniz. Çünkü ﴿اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ o,

ya'ni Allah israf edenleri sevmez, fiillerine razı olmaz, bu muhakkak.- Bunun sebebi nüzulünde çıplak tavaf adetinden başka bir de şu rivayet olunuyor ki: Beni âmir, hacc günlerinde yemek ve yağlı yemezler, ancak bayılıp düşmiyecek kadar kut miktarı bir şey yerlerdi ve bu suretle haclarına ta'zîm ederlerdi. Müslimanlar da böyle yapmak istemişler bu nâzil olmuştur, Demişler ki bu âyette tıbbın nısfı telhıs olunmuştur. Biz bunu bir kaç noktai nazarla anlıyoruz. Birincisi; tıb gerçi başlıca Ilmi emraz ile san'ati tedavide hulâsa olunur. Fakat her ikisinden gaye sıhhattır. Binaenaleyh hıfzı sıhhat evvel-ü âhır tıbbın en büyük şartını ve maksadını teşkil ettiğinden tıbbın bir nısfı hıfzısıhhat, diğer bir nısfı da emraz ve tedavi demektir. Bu âyet ise hıfzısıhhat şerâiti esasiyyesini telhıs etmiştir.

32. ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِى اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ﴾ De ki Allahın kulları

için çıkardığı ziyneti -meselâ pamuk, keten gibi nebatattan, yün ve ipek gibi hayvanattan, zirh ve saire gibi maadinden çıkan ve insanları süsleyib tezyin eden melbusât gibi Allah ziynetlerini

﴿وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾ ve rızk kabilinden tayyibâtı: Kısmet olup lezzet-ü iştiha ile intifa'

edilecek, hoş hoş, temiz temiz en-

sh:»2154

va'ı me'kûlât ve meşrubatı kim haram kılmış?- Bu bir istifhami inkârîdir. Ya'ni Allahın çıkardığı bu ziynetleri ve tayyibatı haram kılmak kimsenin haddi değildir. Binaenaleyh bu âyet, mat'umât ve melbusât ve envâı tecemmülâtta asl olan ibâha olduğuna delildir. İbni Abbas ve bir çok müfessirîn ziyneti melbusat ile tefsir etmişlerdir. Fakat diğer bir kavle göre israf olmamak üzere envai tezyinatın hepsine şamildir ki zâhiri de budur. Binaenaleyh min cemiilvücuh tanzıfi beden hayvanât ve saireden üzerine binilen binitler ve huliyyatın her nev'i, ziynet ta'biri tahtinde dahildir. Çünkü hepsi ziynettir. Eğer hadîsi Nebevîde erkek için

altın ve gümüş ve ipeğin hurmeti hakkında bilhassa nass varid olmamış olsa idi bunlar da bu umumda

dahil olurdu. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿هِىَ﴾ o, ziynet ve tayyibat

﴿لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ bu hayatı Dünyada iyman edenler için «

خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ » yevmi Kıyamette halıs olarak vardır. -Ya'ni o ziynetler, o tayyibat esas ı'tibariyle mü'minler içindir. Hikmeti ıhracı mü'minlerin intifaıdır. Fakat bu hayatı Dünyada kâfirler dahi ona velev bitteba' olsun iştirâk ederler, Fakat yevmi kıyamette onlar yalnız bu Dünyadaki mü'minlere mahsus olacak, kâfirler aslâ iştirâk edemiyeceklerdir, Saniyen o ziynet ve tayyibat bu Dünyada her ne olursa olsun eksiklikten tatsızlıktan, karışıklıktan, kederden hâli kalmaz. Yevmi kıyamette ise her türlü küdûretten hâli olarak vardır. O zaman o ziyneti halısa ancak bu hayatı Dünyada iyman etmiş olanların olacak, kâfirlere de münhasıran hırman-ü elem kalacaktır.

﴾كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴿ İşte bilecek olan bir kavme âyetleri biz böyle tafsıl ederiz: 33. ﴾قُلْ﴿ de ki ﴾اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ﴿ rabbım, ancak şunları haram kılmıştır: ﴾الْفَوَاحِشَ﴿ bütün

fevahışi; ya'ni çirkinliği fâhiş, aşurı olan fenalıkları, alelhusus füruce müteallık olan namussuzlukları, fuhş-ü fuhşiyyatı ki ﴾مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴿ gerek açık olanları olsun gerek gizli meselâ nikâhı câiz olmıyanı nikâh etmek, talâkı bayinden sonra tecdidi nikâh edilmeden zevciyyet muamelesini devam ettirmek, gizli fuhşiyyat cümlesindendir. ﴾وَالْاِثْمَ﴿ ve ismi; alel'umum günahı, akl-ü şer'a muhalif her kötü fı'li bilhassa o ma'hud ismi; müskirât kullanmayı, serhoş olmayı ﴾وَالْبَغْىَ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴿ bigayri hakk bağyi -haddini tecavüzle cana, male, ırza, ya'ni haysiyyet-ü hukuka teaddi ve zulmü- bigayrilhak kaydi bağyin mazmununu tasrih ve te'kiddir. Çünkü bihakkın olan bağy olmaz. ﴾وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴿ Allaha hiç bir bürhan indirmediği her hangi bir şeyi şirk koşmanızı -ya'ni bütün âlem bir Allaha delil olduğu halde Allaha şirk koşmak için ılmî bir sültası olacak hiç bir bürhan, hiç bir delil yoktur. Müşriklik delilsiz huccetsiz Şeytana uymaktan ıbaret bir cehl-ü hamakatten ıbaret bir hevadır. Bütün fevahışten, isimden, bağıyden daha büyük bir haramdır. ﴾وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ﴿ ve Allaha karşı ılminiz olmıyan şey'i söylemenizi « وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا » dediğiniz gibi cehalet ve ilhad ile yalan söyliyerek din ve ahkâm uydurmağa kalkmanızı.- İşte rabbını o ziynet ve tayyibatı değil, bunları haram kılmıştır. Ve ılim şanından olanlara böyle tafsıl eylemiştir. Artık ehli ılim bunların zımnındaki ma'nâları istinbat eder anlar, ona göre tatbık ve istifade ederler.

Şimdi sakın biz bu haramları yapageldik bir felâketini görmedik, nice kavmler de yapıyor bir şey olmuyor demeyiniz. Çünkü 34. ﴾وَلِكُلِّ اُمَّةٍ﴿ her ümmet; az veya çok

her cemaat, büyük veya küçük her kavm ve devlet için ﴿اَجَلٌ﴾ bir ecel: Indallah muayyen ve müsemmâ olan bir vakıt ve mühlet vardır. -Ki azâb veya helâkleri ona bakar. Allaha karşı Peygamberlerini tekzib edenlerin, yalancıların, dinsizlerin, müşriklerin, bağıylerin, asimlerin, edebsizlerin hepsi Dünyanın her tarafında ve her zamanında birdenbire muâhaze edilivermez. Ümemi muhtelifeden her birine ve hattâ her ümmetten her ferde mahsus bir ecel, bir gayei müddet vardır. Birini şu kadar müddet zarfında mahveden bir fenalık diğerini mahvetmek için daha az veya daha çok bir müddete mütevakkıf olur.

Binaenaleyh ﴿فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ﴾ ecelleri geldi; mühletleri bitti mi ﴿لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً﴾ bir saat te'hır edemezler. ﴿وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ takdim

de edemezler.- Ya'ni o eceli ne bir lâhza ileri geçebilirler ne de geri, ne uzatabilirler ne kısaltabilirler, Vaktı merhunu gelince ânî ânına derhal yakalanır, belâlarını bulurlar. Bu müddeti ise ancak Allah bilir. Binaenaleyh bir müddet cereyan eden bir müsaadeye mağrur olub da ilâ gayrinnihaye böyle gidecek zannetmemeli, fursat elde iken hemen tevbekâr olub bir an evvel ısyandan korunmağa ve Allahın emirlerine imtisal ile istikbali te'mine çalışmalıdır. İbni Abbas ve ekser müfessirînin muhtarına göre bu âyetteki ecel, siyaka nazaran mutlak ömür ma'nâsına olmayıb eceli azab ve helâk demek olduğundan « لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ » kanunu efradı salâhkâr olan bir ümmetin Dünyanın sonuna kadar payidâr olabilmesine mani' değildir. Bundan fisk-u fücur içinde puyan olan ümemi kâfire ve âsıyenin bir müddet nâil oldukları zâhirî refah ve safaya bakıb da arkalarına düşmemek ve onları bâkı kalacak zannedib de ahlâk ve hareketlerini ve tavrı medeniyyetlerini nümunei imtisal addetmemek lüzumunu anlamalıdır.

Bunun için buyuruluyor ki:

sh:»2157

﴿٣٥﴾ يَا بَنٖىٓ اٰدَمَ اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ
اٰيَاتٖىۙ فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ
﴿٣٦﴾ وَالَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَٓا اُولٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٧﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖؕ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصٖيبُهُمْ
مِنَ الْكِتَابِؕ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْۙ قَالُٓوا اَيْنَ مَا
كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِؕ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلٰٓى
اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرٖينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ ادْخُلُوا فٖىٓ اُمَمٍ قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِى النَّارِؕ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ

لَعَنَتْ اُخْتَهَاۜ حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًاۙ قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ
لِاُو۫لٰيهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِۜ قَالَ
لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ وَقَالَتْ اُو۫لٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ
فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْسِبُونَ۟ ﴿﴾

sh:»2158

﴿٤٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ
لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَٓاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى
سَمِّ الْخِيَاطِۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ
مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الظَّالِمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey Âdem oğulları, size her ne zaman içinizden benim âyetlerimi âyıtır Resuller gelir de her kim bunlara muhalefetten sakınır ve salâhı iltizam eylerse artık onlara korku yoktur ve mahzun olacak olanlar onlar değildir 35 Âyetlerimizi tekzib edenlere, ve bunlara iymanı kibirlerine yediremiyenlere gelince böyleler eshabı nârdır, hep onda muhaleddirler 39 Zira bir yalanı Allaha iftirâ eden veya onun âyetlerine yalan diyen kimseden daha zâlim kim olabilir? Bunlara kitâbdan nasîbları irirşir, nihayet kendilerine göndereceğimiz Melekler gelib canlarını alırlarken, hani o, Allahı bırakıb da taptıklarınız nerede? Dediklerinde "onlar bizi bıraktılar da gaib oldular" derler ve kâfir idiklerine kendi aleylerinde şâhidlik ederler 37 "Girin bakalım sizden evvel İns-ü Cinden geçen ümmetlerin içinde ateşe" buyurur, her ümmet girdikçe hemşîresine lâ'net eder, nihayet hepsi orada birbirlerine ulanırlar, sonrakileri, öndekilerini göstererek "Rabbena, derler: işte şunlar bizi yoldan çıkardılar, onun için onlara ateşten iki katlı azâb ver" her birinize, buyurur: iki katlı, ve lâkin

sh:»2159

bilmiyorsunuz 38 Öndekiler de sonrakilere derler ki: sizin de bize karşı bir meziyyetiniz olmadı, artık kendi kesbinizin cezası, tadın azabı 39 Elbette âyetlerimizi tekzib eden ve onlara iymanı kibirlerine yediremiyen kimselere Semanın kapıları açılmaz ve cemel iğnenin deliğinden geçinceye kadar onlar Cennete girmezler, işte mücrimleri biz böyle cezâlandırırız 40 Onlara Cehennemden bir, döşek ve üstlerinden örtüler ve işte zalimleri biz böyle cezalandırırız 41

37.

﴿فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖۜ﴾

-Ya'ni insanlar içinde Allah tarafından gönderilib Allahın âyetlerini tebliğ ve beyan eden hak Peygamberlere mukabil Allaha karşı yalan uyduran, yalan yere Peygamberlik taslayıp din vazetmeğe kalkışan sahtekâr ve yalancı müfterîlerden ve yâhud mütteki ve salih mü'minlerin zıddına Allahın âyetlerini tekzib eden kâfirlerden daha zalim, daha haksız kim olabilir?

﴿اُو۬لٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِۜ﴾ Bunlara kitâbdan nasîbları erer-

ecellerine göre yazılmış, takdir edilmiş olan rızıklarından, ömürlerinden «

وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلاً» medlûlünce haddi zatında şeyi kalil olan Dünya metaından

kısmetlerini alırlar ve asıl nasîbları olan yüz karasiyle giderler.

﴿حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا الاية﴾... Ya'ni nihayet böyle olurlar. Allahtan gelen ölüm elçileri mevt veya azâb Melekleri karşısında Allahtan başka taptıklarını gaib eyler ve kendi

kâfirliklerine kendileri şehadet ederek can verirler. O zaman 38. ﴿قَالَ﴾ Allah der ve hattâ bir çoklarına demiştir ki

﴿ادْخُلُوا فٖى اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِى النَّارِ﴾ Cinn-ü İnsten sizden evvel geçen ümmetler içinde ateşe girin

﴿كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ﴾

sh:»2160

sâbık velâhikten her ümmet girdikçe ﴿لَعَنَتْ اُخْتَهَا﴾ hemşiresine: -Arkasından gidib dalâlete düştüğü din kardeşine- lâ'net eder. Böyle fevc fevc girerler

﴿حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوا فٖيهَا جَمٖيعًا﴾ nihayet hepsi orada; o ateşte birbirlerine

ulandıklarında ﴿قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ﴾ sonrakileri: -Arkadan gidenleri veya sonra girenleri

﴿لِاُولٰيهُمْ﴾ evvelkiler hakkında:- Dünyada öne düşen metbu'ları veya ateşe önce girenleri hakkında Allaha hitaben derler ki

﴿رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ﴾ ya rabbena

şunlar yokmu işte bizi bunlar şaşırdılar. Binaenaleyh sen bunlara ateşten katmerli bir azâb ver. Buna karşı

﴿قَالَ﴾ Allah, der ki ﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ hepimize katmerli: Lâhzadan lâhzaya artan katlama

usuliyle mütezayid muzaaf bir azâb var. -Çünkü bir kerre iki taraf dalâlde müşterektir. Saniyen öndekilerin ıdlâli sonrakilerin de bu ıdlâli kabul ile tervicleri vardır. Tâbi' ile metbu' yekdiğerinden mütekabilen kuvvet almıştır. Bu suretle bir tarafın dalâl ve ıdlâli, diğer tarafın onları taklid ve küfürleri yekdiğerin seyyiât ve

azâbını katlama tezyid eder. ﴿وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin siz bilmiyorsanız.- Herkes kendi acısını tattığı için bir fırka diğerinin çektiğini bilmiyor. Yahud siz o katlamanın baliğ olacağı namütenahiyi birden bilemezsiniz. Binaenaleyh o azabın mikdar ve suretini ve keyfiyyet ve derecesini bilmezsiniz. Onu her lâhzasını göre göre namütenahî zamanda ta'kib edeceksiniz. Ancak şunu biliniz ki hepinizinki

katlamadır. Bu cevab üzerine 39. ﴿وَقَالَتْ اُولٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ﴾ öndekileri de sonraki-

sh:»2161

lerine der ki ﴿فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ﴾ anlaşıldı ya sizin bize karşı bir

fazlınız, bir meziyyet ve rüchanınız yoktur.- Azâba istihkakta hep müsaviyiz. Binaenaleyh

﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ siz de o azâbı o katlama azâbı tadın o acıyı çekin

﴿بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ çünkü kesbinizdir, kazancınızdır.

40. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا﴾ Şu muhakkak ki âyetlerimizi tekzib edenler

-hayr-ü şerri, hakk-u batılı, mazının netaicini hal-ü istikbalin muktezayatını açıktan açığa gösteren delâil ve

işârâtımızı yalan çıkarmağa çalışanlar ﴿وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا﴾ ve onlardan istikbar eyleyen: Kendilerini daha yüksek farz edib bunları nazarı i'tibara almağa tenezzül etmek istemeyenler yokmu

﴿لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَاءِ﴾ bunlara Sema kapıları açılmaz:- Ruhları

yükselemez, biraz fırlasalar bile meâliye nüfuz edemezler, esrarı melekûta eremezler, düşerler, dua ve

niyazları merdud olur. Üzerlerine feyz-u bereket inmez ﴿وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ ve

Cennete giremezler ﴿حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ tâ deve iğnenin

deliğine girinciye kadar. Diğer bir ma'nâ ile: -halat iğnenin deliğine girinciye kadar.- Çünkü « جمل »

ma'lûm olduğu üzere «deve» ma'nâsına geldiği gibi urgan ve halat ma'nâsına da gelir ki « جمل =

cümmel, جمل = cümel, جمل = cüml, ve جمل = cümül» dahi denilir. Ba'zı müfessirîn halatın ipliğe bir nevi' müşabehetine ve binaenaleyh iğneye deveden ziyade bir münasebetine nazaran ikinci ma'nâyı tercih etmişlerse de ekser müfessirîn evvelki ma'nâyı tercih ederler. Zira her iki ma'nânın ikisine göre de bu bir darbı meseldir ki bizim «balık kavağa çıkıncıya kadar» meselimiz gibi bir şey'in muhale ta'likını ifade eder. Bu noktai nazardan ise evvel-

sh:»2162

ki ma'nâ daha beliğdir. Çünkü urfen «iğne deliği» küçüklükte, deve büyüklükte meseldir. Bir şeyin ufaklığında, inceliğinde mubalega edileceği zaman «iğne deliği gibi» denilir. İrilikte mubalega için de «deve» gibi denir. Alel'husus lisanı Arabda bu pek ma'ruftur. Halat dahi misal olabilirse de deve kadar mesel değildir. Bu haysiyyetle olmıyacak bir şeyi anlatmak için -irilikte mesel olan devenin, incelikte mesel olan- iğne deliğine girmesiyle darbı mesel şüphesiz ki daha beliğdir. Bir de deve girebileceği yere kendi girer. Halat ise idhale mütevakkıftır. İmdi devenin iriliğinden başka bizatihi müteharrik bir zîhayat olması, sonra boynu, örgücü, ayaklariyle, şekli mahsusu dahi bütün ı'vicac ve acaibliğiyle göz önüne getirildiği zaman iğne deliğine girmesinde fikri istib'ad ve hayali muhal öyle bir kuvvetle tebarüz eder ki bu kuvvet

halatta yoktur. Hâsılı her iki takdirde ma'nâ; o kâfirlerin Cennete girememelerini bir gayei müddet ile tahdid

değil, onun muhal gibi müsteb'ad ve hattâ hukmi ilâhî ile muhal olduğunu açık bir temsil ile tefhim

etmektedir. Binaenaleyh devenin iğne deliğinden geçmesi haddi zatında mümkin midir değil midir diye

ba'zı mülhıdlerin yaptığı gibi biyhude münakaşâta dalmağa lüzum yoktur.

﴿٤٢﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا
وُسْعَهَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٣﴾
وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُۚ
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدٰينَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَٓا
اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُۚ لَقَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّۜ وَنُودُٓوا اَنْ تِلْكُمُ
الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿﴾

sh:»2163

﴿٤٤﴾ وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا
مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّاۜ قَالُوا نَعَمْۚ
فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٥﴾ اَلَّذِينَ
يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًاۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كَافِرُونَۘ
﴿٤٦﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌۚ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا
بِسِيمٰيهُمْۚ وَنَادَوْا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا
وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٧﴾ وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَٓاءَ اَصْحَابِ
النَّارِۙ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٨﴾
وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ قَالُوا مَٓا
اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ
الَّذِينَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍۜ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ
عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿﴾

sh:»2164

﴿٥٠﴾ وَنَادٰى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيضُوا
عَلَيْنَا مِنَ الْمَٓاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا
عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥١﴾ اَلَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا
وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسٰيهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَٓاءَ يَوْمِهِمْ
هٰذَا وَمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

İyman edib iyi iyi işler yapan kimseler -ki bir nefse ancak vüs'ünü teklif ederiz- bunlar işte eshabı Cennettirler ve hep onda muhalleddirler 42 Bir halde ki derunlarında kîn kabilinden ne varsa hepsini söküb atmışızdır, altlarından ırmaklar akar "hamdolsun o Allaha ki hidayetile bizi buna muvaffak kıldı, o bize hidayet etmese idi bizim kendiliğimizden bunun yolunu bulmamıza imkân yoktu, hakıkat rabbımızın Peygamberleri emri hakk ile geldiler" demektedirler, ve şöyle nidâ olunmaktadırlar: işte bu gördüğünüz o Cennet ki buna amelleriniz sebebiyle vâris kılındınız 43 Bir de o eshabı Cennet eshabı nâra şöyle nida etmektedir: hakıkat biz rabbımızın bize va'd buyurduğunu hak bulduk, siz de rabbınızın va'd buyurduğunu hak buldunuz mu? Onlar evet, demektedirler, derken bir müezzin aralarında şu mealde bir ezan vermeğe başlamıştır: Allahın la'neti o zalimler üstüne 44 Ki Allah yolundan menederler ve onu eğib büğmek isterler ve Âhıreti münkir kâfirler idi 45 Artık iki taraf arasında bir hıcâb ve A'raf üzerinde bir takım rical, her birini simalariyle tanırlar, eshabı Cennete « سلام عليكم » diye nidâ etmektedirler ki bunlar ümîd etmekle beraber henüz ona girmemişlerdir 46 Gözleri ashabı nâr tarafına çevrildiği vakıt da: "ya rabbenâ bizleri

sh:»2165

o zalimler güruhiyle beraber kılma" demektedirler 47 O ashabı A'raf sîmalariyle tanıdıkları bir takım ricale de nidâ edib: gördünüz mü cem'iyyetinizin ve yaptığınız kibr-ü azametin size hiç faidesi olmadı 48 Tâ şunlarmıydı o sizin Allah bunları kabil değil rahmetine irdirmez diye yemin ettikleriniz? dedikten sonra berikilere dönüb "girin Cennete size korku yok artık siz mahzun olacak değilsiniz" demektedirler 49 Eshabı Nâr da eshabı Cennete şöyle bağırışmaktadırlar: lûtfen suyunuzdan veya Allâhın size merzuk kıldığı ni'metlerden biraz da bizlere dökün" onlar da demektedirler ki: doğrusu Allâh, bunları kâfirlere harâm etti 50 O kâfirlere ki oyunu, eğlenceyi kendilerine din edindiler, ve o Dünya hayat kendilerini aldattı, onlar bu günlerine mülâkı olacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi inkâr ettikleri gibi biz de bu gün onları unutacağız 51

43. ﴿وَنُودُوٓا اَنْ﴾ Ve o eshabı Cennete şöyle nida olunur: ﴿تِلْكُمُ الْجَنَّةُ﴾ İşte o, bu Cennet ya'ni Dünyada va'dolunduğunuz Cennet, gönlünüzdeki bütün gıll-ü gışşı silen, altından ırmaklar akan, içinde böyle hamdederek safai daimle muhalled olacağınız bu Cennettir.
﴿اُورِثْتُمُوهَا﴾ Siz buna varis kılındınız ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ o sebeble ki amel ediyordunuz: Dünyada güzel çalışıyor, iyi işler yapıyordunuz. -Ehli Cennetin bu muvaffakıyeti kendilerinden değil mahza Allahdan ve Allahın tevfik-u hidayetinden bilerek hamdetmelerine mukabil Allah tarafından bu muvaffakıyyetleri amellerinin sebebiyyetine isnad edilerek böyle nida edilmesi ebedi ubudiyyet ile lûtfi rububiyyetin ne büyük bir tecellisidir. Binaenaleyh insan çalışmalı ve lâkin muvaffakıyyeti Allahdan bilmeli, ameline mağrur olmayıb

sh:»2166

daima hidayeti ilâhiyyeye sığınmalıdır. Amel, sebebi duhuli Cennettir, fakat fadlı ilâhî ile.

Mirasta ölüden diriye bir intikal ma'nâsı bulunduğundan buradaki miyras ekseriyyetle «fülân şey insana

şeref iras eder» ta'birinde olduğu gibi mutlak i'ta ma'nâsiyle tefsir olunmak daha zahir görülmüştür. Fakat bir hadîsi şerifte şöyle varid olmuştur. «Hiç bir kâfir ve hiç bir mü'min yoktur ki hem Cennette hem Nârda bir menzili olmasın ve binaenaleyh ehli Cennet Cennete, ehli Nâr Nâra dahil oldukları zaman Cennet, ehli Nâra kaldırılır gösterilir, oradaki menzillerine bakarlar ve kendilerine işte siz Allaha taatle amel etmiş olsa idiniz, bunlar sizin menzilleriniz idi denilir, sonra ey ehli Cennet haydi amelleriniz sebebiyle siz bunlara varis olunuz denilir, binaenaleyh onların menzilleri ehli Cennet beyninde taksim edilir».

44. ﴾وَنَادٰى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ﴿ -Fahruddini Razînin

nakline göre ulema demişlerdir ki bu âyetten bu'di mesafenin sesi idrake umumiyyetle mâni' olmadığı anlaşılır. Bâ'zı ulema da bilhassa şöyle demiştir: «Seste öyle bir hassıyyet vardır ki yalnız bu'd semaına mâni' olmaz». Kim bilir bu hakikat evvellerin asıl bir nazarı hayret ve istib'ad ile karşılanırdı. Fakat zamanımızda «radyo» ve «televizyon» keşfiyyatının bu hakıkati Kur'aniyyeyi nasıl tezahür ettirdiğini

görüyoruz. 46. ﴾وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ﴿ Cennet ile Cehennem beyninde bir hıcab

﴾وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ﴿ ve A'rafta bir takım rical vardır.- Bu hıcab sûrei Hadidde «

فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ » kavli ilâhîsinde mezkûr olan sûrdur.

A'RAF, «arf» in cem'idir. Arf ise her hangi bir mürtefı' yer demektir ki bu münasebetle atın yelesine, horozun ibiğine «arf» denilmiştir. Binaenaleyh A'raf kavli meşhure göre Cennet ile Cehennem arasındaki hıcabın, surun

sh:»2167

mürtefı' tepeleri demek olur. İbni Abbastan sıratın şerefeleri diye bir kavil de merviydir. Fakat Haseni Basrî Hazretleri demiştir ki A'raf ma'rifettendir. Ve ma'nâ «Ehli Cennet ile ehli Nârı sîymalarından tanımak üzere bir takım rical vardır» demektir. Kendisine bu rical «hasenat ve seyyiatları müsavi gelmiş bir taifei muvahhidîndir ki Cennet ile ehli Nârı tanımak ve birbirinden temyiz etmek üzere ta'yin buyurduğu bir kavmdir. Vallahi bilmem belki ba'zısı şimdi beraberimizdedir.» Hâsılı A'raf üzerindeki ricalin tefsirinde başlıca iki kavil vardır. Birincisi Ebu Huzeyfe ve saireden merviy olduğu üzere bunlar amelde kusur etmiş ve mizanda hasenat ve seyyinatları müsavi gelmiş bir taifei muvahhidîndir ki Cennet ve Cehennem arasında bir müddet kalırlar. Sonra Allah tealâ haklarında bir huküm verir. İkincisi bunlar Enbiya, şühedâ, ahyar, ulemâ, veya rical suretinde görünür Melâike gibi dereceleri yüksek bir takım zevattır denilmiş ki

evvelkine göre ﴾لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴿ -kayidleri nidâ eden eshabı A'rafın

halini beyandır. Ya'ni eshabı Cennet, Cennete girmiş, bunlâr girmemişlerdir. Fakat tama' ve ümid ederler. Onlara gıbta ederler de selâm ve selâmet size derler. İkinciye göre ise, o sırada eshabı Cennetin halidir, Ya'ni ehli Cennetin henüz Cennete girmemiş ve girmek ümidinde bulunmuş oldukları sırada da dır ki eshabı A'raf onları selâmetle tebşir ederler.

48. ﴾رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ الخ﴿ -Velid ibni Mugıyre, Ebucehil, Âs ibni

Vail ve akranları «Allah Selman ve Ammar ve emsallerini Cennete koyacak da bizi Cehenneme atacak ha, böyle şey olmaz. Allah bizim hızmetkârlarımızı, çobanlarımızı bize tafdıl etmez» derlerdi ki işte eshabı

A'rafın ﴾مَآ اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ﴿

sh:»2168

diye bağırdıkları bunlar ve bu gibilerdir. Ve 49. ﴾اَهٰؤُلَٓاءِ الَّذِينَ﴿ diye işaret ettikleri de

onların istihkar ettikleri Selman ve Ammar gibi ehli iymandır.

﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٣﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَاْوٖيلَهُ يَوْمَ يَاْتٖى تَاْوٖيلُهُ
يَقُولُ الَّذٖينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ
لَنَا مِنْ شُفَعَٓاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَٓا اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذٖى كُنَّا
نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Filhakıka biz onlara öyle bir kitâb gönderdik ki iyman edecek her hangi bir kavme bir düsturı hidayet ve rahmet olmak için tam bir ılm üzere onu fasıla fasıla ayırd ettik 52 Onlar hele bakalım nereye varacak diye onun ancak te'vilini gözetiyorlar, onun te'vili geleceği gün önceden onu unutmuş olanlar şöyle diyecekler hakıkat rabbımızın Peygamberleri hakkı tebliğ etmişlermiş, bak şimdi bizim şefaatçilerden hiç biri var mı ki bize şefaat etsinler? Veya geri döndürülür müyüz ki yaptığımız işin gayrisini yapsak? Yok doğrusu nefislerine yazık ettiler ve o iftira ettikleri şeyler onlardan gaib olub gittiler 53

sh:»2169

53. ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَاْوٖيلَهُ﴾ O kâfirler, ancak te'vilini gözetirler. -TE'VİL esasen bir şey'i mealine irca' etmek, varacağına vardırmaktır. Ya'ni hayatı Dünyaya mağrur olan o kâfirler bu kitâba iyman etmezler de bakalım meâli neye varacak? Diye sonunu gözetirler, iyman edeceklere bir hidayet ve rahmet olarak ılim üzere tafsıl edilen ve âtiy için haber verilen va'd-ü vaîdlerin ileride bilfiil tatbikatiyle vakı'de sıdkının tebeyyün etmesine intizar ederler. Hâsılı işi ilerisine atarlar, Âhırete inanmak için Kıyametin kopmasını, Âhıretin bilfiıl gelmesini, istikbalin hal olmasını beklerler. Halbuki ﴿يَوْمَ يَاْتٖى تَاْوٖيلُهُ﴾ te'vili geleceği, o haberlerin tatbik olunacağı gün, o Kıyamet günü ﴿يَقُولُ الَّذٖينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ﴾ bundan evvel onu unutanlar -hatırlarına getirmek ve ona göre amel etmek istemiyenler- şöyle diyeceklerdir, ﴿قَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ﴾ hakıkaten rabbımızın Resulleri emri hakk ile geldi -Peygamberlerin dedikleri doğru imiş, olmaz zannettiğimiz oldu ﴿فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَٓاءَ﴾ şimdi acaba bizim şefaatçilerimiz var mıdır ki ﴿فَيَشْفَعُوا لَنَٓا﴾ bize şefaat etseler- de azâbdan

kurtarsalar ﴿اَوْ نُرَدُّ﴾ yâhud geri çevrilsek, Dünyaya döndürülsek de

﴿فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذٖى كُنَّا نَعْمَلُ﴾ yapageldiğimiz işlerin gayrisini yapsak -böyle

diyecekler. Fakat o gün ﴿قَدْ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ﴾ kendilerini ziyan etmiş

﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَاكَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ve iftirâ edegeldikleri şeyler: Şefi' olur diye uydurub bel bağladıkları putlar, o bâtıl ma'budlar yanlarından yitmiş gitmiş bulunacaklardır. Ve bunun böyle olacağında hiç şüphe yoktur. Çünkü:

sh:»2170

﴿٥٤﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثٖيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمٖينَ ﴿٥٥﴾ اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدٖينَ ﴿٥٦﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرٖيبٌ مِنَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٥٧﴾ وَهُوَ الَّذٖى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهٖ حَتّٰى اِذَٓا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَٓاءَ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِاِذْنِ رَبِّهٖ وَالَّذٖى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًا كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾

sh:»2171

Meali Şerifi

Filvakı' rabbınız o Allahdır ki Gökleri ve Yeri altı gün içinde yarattı, sonra Ârş üzerine istiva buyurdu, geceyi gündüzü bürür, o onu kışkırtarak ta'kıb eyler, güneş ve ay ve bütün yıldızlar emrine müsahhar, bak halk onun, hukûm onun, evet o rabbül'âlemin olan Allah ne ulu!.. 54 Rabbınıza yalvara yalvara ve için için dua edin ki her halde o haddi aşanları sevmez 55 Yer yüzünü ifsad etmeyin ıslahından sonra da hem havf hem şevk ile ona kulluk edin, her halde Allahın rahmeti yakındır muhsinlere 56 Ve o, o Allahdır ki rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci yollar, nihayet bunlar o ağır ağır bulutlârı hafif bir şey gibi kaldırıb yüklendiklerinde bakarsın biz onları ölmüş bir memlekete sevketmişizdir derken ona su indirmişizdir de orada her türlüsünden semereler çıkarmışızdır, işte ölüleri böyle çıkaracağız, gerektir ki düşünür ibret

alırsınız 57 Hoş memleketin nebatı rabbının izniyle çıkar, fenasının ise çıkmaz, çıkan da bir şey'e yaramaz, şükredecek bir kavm için âyetleri böyle tasrif ederiz 58

54. ﴿اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذٖى﴾ Hakıkaten rabbınız: Mâlik ve hâkiminiz, mercii, umurunuz, Efendiniz -ancak o Allahdır ki

﴿خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ﴾ Semavat ve Arzı altı günde halk etti- başınız üstünde yükselen müteaddid Gökleri ve ayağınızın altında çiğnediğiniz Yeri, ulviyyat ve süfliyyatiyle bütün bu muhtelif şeylerden her birini bir mikdar ile takdir ve bir vakte tahsıs ederek hepsini ezel ve ebede nazaran ancak altı gün sayılacak kadar mahdud vakitlerde yarattı

﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ sonra da Arş üzerine istiva eyledi. -Alçaklı yüksekli bu muhtelif mahlûkatı, birbirine benzemiyen ve henüz bir devri tekerrür ve ıttırada girmemiş olan hilkatı iptidaiyyeleriyle vakit vakit halkettikten sonra hepsini tahti hüküm ve tasarrufunda tutarak alesseviyye hepsine sahib ve

sh:»2172

merci' olarak cümlesi üzerinde dilediği gibi muntazamen ve muttariden icrayi ahkâma da girişti, Arzdan Semavâta, Semavattan Arşe varıncıya kadar bütün mahlûkat onun tahti hüküm ve idaresinde lemhadan lemhaya, halden hale suretten surete, devirden devre, hudus ve fena ve ıhtilâf-ü temasül ile tahavvül edib gitmekte, o ise zeval-ü halelden, ıztırab-u tegayyurden münezzeh bir hâkimiyyeti kâmile ve temamiyyeti mülkiyye ile hepsi üzerinde bir düze hâkim, hepsinin fevkında bir ulüvvi mutlak ile müteâli, her şeyden üstün, ve bütün devletlerden, saltanatlardan üstün, ulviyyetin en yüksek misali olan Arşı a'lâdan da üstün ve daima üstün. Ve bununla beraber yekdiğerine karşı meratib ve derecaıt mütefavit olan bütün eşyaya « وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرٖيدِ » müeddasınca nisbeti bir, adl-ü hakîm. « ﴿بِكُلِّ شَىْءٍ مُحٖيطٌ﴾ . ﴿عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهٖيدٌ﴾ . ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَىْءٌ﴾ » ilâhi vâhid olarak icrayı rububiyyet etmektedir ki bu istivâ mutlak ve lâyezâldir. Ya'ni Tevrat tercemelerinde denildiği gibi halktan sonra çekildi, istirahat etti değil, halk ettiği bütün mahlûkat üzerinde lâyezal bir saltanat ve hakimiyyet ve bir düze hâlikıyyet ve rububiyyet ile tedbiri emir ve icrayı ahkâm etmektedir.

SİTTETİEYYAM - Bâ'zı müfessirîn bu altı günü eyyamı Dünya denilen ma'ruf günler diye telâkkı etmişlerdir. Filvaki' luğaten yevm denilince evvelâ Şemsin Arza tulûıyle gurubu beynindeki müddet demek olan gün ma'nâsı tebâdür eder. Lâkin henüz Arz ve Şemsin bulunmadığı halk sırasında bu ma'nâ ile bir gün tasavvur olunamıyacağı bedihî ve Kur'anın bir çok yerlerinde olduğu gibi yevmin vakıt ma'nâsına geldiği de lisanen ma'lûm bulunduğundan burada da altı gün, altı vakıt ma'nâsiyle tefsir edilmek lâzım geleceği bir çok müfessirîn tarafından ıhtar edilmiştir. Bunun mikdarı ise ma'lûm olan güne müsavi veya ondan kısa veya uzun olması mümkindir. Nitekim «

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُٓ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ

» kavli ilâhîsin-

sh:»2173

de yevm böyledir. « فٖى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ » Âyetinde

bizim saydığımız günlerle bin sene, diğer «

فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ» âyetinde ise elli bin sene mikdarı ile

beyan buyurulmuştur ki bunlar da eyyamı Âhıret namıyle ma'ruftur. Ve İbni Abbas, Kâ'b, Mücahid, Dahhak gibi eazımı mufessirîn de buna tevfikan tefsir etmişlerdir. Buna göre altı günde demek mikdarı binlerce seneye baliğ olur altı vakıtta demektir. Fakat maksudi beyan bunların mikdari imtidadı değil, bu mikdarın ezele ve istivanın ıtlak ve ebediyyetine nazaran altı gün denecek kadar mahdud vakitlerden ibaret bulunduğunu anlatmak olduğundan altı gün buyurulmuştur.

Maamafih şayanı dikkattır ki burada rububiyyetin biri halk biri istiva olmak üzere iki mertebei tecellisi olub âlemdeki mevcudatın evvelâ mahzı harika olan misalsiz bir halk ile başlayıb ba'dehu bir seviyyei nizama dahil olduğu ve her iki halde de hâkimiyyeti ilâhiyye tahtinde bulunduğu anlatılırken «

سِتَّةِ اَيَّامٍ » ile bilhassa Semavat ve Arzın âdet ve nizam dediğimiz tekerrür temasül ve ıttırad ile tevali

ve imtidad devirlerine tekaddüm eden ve temasülsüz bir fark, misalsiz bir icad ile mahzı hârika olan ilk halk lâhzaları gösterilmiş ve mahzı hârikanın mutlak olan nizam ve istiva devirlerine nazaran altı adedinin meratibi a'dada ve eyyamı bekaya nisbeti gibi ekalli kalil olduğu ifade kılınmış olmak ı'tibariyle diğer ba'zı müfessirînin dediği gibi bu altı vaktin eyyamı Dünya mıkdariyle ve hattâ ondan daha az bir mıkdar tevaliy ile mülâhaza edilmesinde daha muvafık bir ma'nâ vardır. Bu surette iki halk beyninde geçen mütemasil imtidad lâhzaları istiva hukmünde olmakla tayy-ü tecrid edilerek evvelâ dumandan ecraına, nârı semumdan türâba, türâbdan suya, sudan hayata geçmek gibi yalnız halkı evvel lâhzaları mütalea olunmak lâzım gelir. Sonra « حٰمٓ ۚ كِتَابٌ فُصِّلَتْ » de bu altı gün hakkında ba'zı tafsılât

gele-

sh:»2174

cektir. [Bak] ki ona nazaran bunun ikisi Semavata, dördü de Arza aid görünmektedir. Bununla beraber Müslimi şerifte rivayet olunan bir hadîsin delâletine tebean ba'zı müfessirînin tercih ettikleri veçhile «

سِتَّةِ اَيَّامٍ » ın yalnız Arza müteallık olması da muhtemildir ki bu takdirde ma'nâ «rabbınız ancak o

Allahdır ki Semavatı ve Altı günde Arzı halk etti» demek olur. Hâsılı işbu altı günün ta'yini mahiyyet ve tafsılı hususatı ılmi ilâhîye tefvız olunması lâzım gelen bir ma'nâyı müteşabih olmakla beraber bundan kat'î olarak şu neticelere vasıl olmuş oluruz: Evvelâ âlem, kadim değil görüldüğü üzere bir mecmuai hâdisattır ki vücudünde de bekasında da hâlık tealâya muhtacdır. Ve yalnız onun tahti hukmündedir. Saniyen, mecmuı âlem, kadim olmadığı gibi def'aten ve basit bir surette halkedilmiş de değildir. İbtida muhtelif lâhzalarda vahıdden müteaddide giden, ba'dehu teaddüd içinde bir terkib ve içtimaa dahıl olan ve fakat mütenâhiy bulunan bir tedric ile halkedilmiş ve bilâhare bu tedrice ıhtilâf ve temasül içinde tekerrür ve tevâli ile bir sureti ittırad verilmiştir ki bu ıttırad tevalisi de bir seviyyede bizatihâ sabit ve müstekır değil, istivâi rabbanî tahtinde mütehavvildir.

Bu ma'nâyı tedric münasebetiyle burada şu iki sual meşhurdur: Birincisi, halktaki bu tedric «

وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ » medlûlüne münafi değil midir? İkincisi

def'aten halk, kudreti ilâhiyyeye delâlette daha eblâğ olmaz mıydı? Cevab hayır. Gerçi bir halk bir haysiyyet ile hem def'î hem tedricî olmaz. Def'ıyyet tedrice münakızdır. Bununla beraber def'ıyyet tedricin şartıdır. Tedric muhtelif halk lemhalarının terettüb ve tevalîsi demek olduğundan beynlerinden bihasebilhamil münafat bulunan defıyyet ve tedric arasında bihasebittehakkuk umum ve hususı mutlak vardır. Her tedricde bir defi' vardır, Lâkin her defı'de tedric yoktur. Filvakı' Cenabı hak her

sh:»2175

neyin halkını veya ifnâsını murad ederse « كُنْ » der ve derhal muradı dilediği veçhile vakı' olur. Ve bu

lemhada bir değil lâ yuad ve lâ yuhsâ şeyler halk-u ifnâ edebilir. Netekim bir yağmur lemhasında ne kadar sayısız katraların halkolunub düştüğü ve bir tulu' lâhzasında hisabımıza sığmaz bir çok hâdiselerin bir anda vukuu görülür. Ve bütün şuunı hak böyle vahıd olan bir lemhai vicdan ile müşahede olunur. Fakat bunun böyle olması lemhaların teaddüd ve tevalyisiyle muhtelif veya müttefık halkların teaddüd ve tevalyisi kudretini selbetmez. Çünkü kudreti ilâhiyye hiç bir veçhile kabili tenahî değildir. Binaenaleyh emri vahıdin bir lemhada halkı kesire kifayeti, buna mukabil halklar beyninde bir terettübi mahsus ile tedricen halk kudretine münafi de olmaz Hem tedric lemhalarının her birine nazaran «

وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا وَاحِدَةٌ » hukmü sadıktır. Hem de mecmuuna nazaran bir silsilei tedric ve terettüb carîdir.

Saniyen yalnız def'aten halki, kudrete delâlette daha eblâğ da değildir. Zira bu hasır da bir tenahiyi kudret şaibesi vardır ki ikinci bir halka imkân yok zannedilir. Ve tertib ve terkib ile halk kudreti ta'tıl edilmiş ve delilsiz bırakılmış olur. Evet, Allah tealâ dilese idi bu günkü Semavat-ü Arzı bütün muhteveyatiyle def'aten halka kadirdi. Fakat bu surette dünkü âlem olmaz, iki mahlûk beyninde bir terettüb ve tevâli mülâhazasına imkân kalmazdı. Hayden meyyit, meyyitten hay, ateşten toprak topraktan su, çamurdan hayat zuhur etmek şöyle dursun leyl-ü nehar teakub etmez, insandan insan bile doğmazdı. Atalarımız yaratılırsa biz olmazdık, biz olursak onlar olmazdı ve yâhud hepimiz olur fakat ata evlâd olmazdık ve şimdiki halkın imkânına delil bulamazdık. Ve o halde o âlem bu âlem olmazdı. Hiç bir tedric olmadan bütün mahlûkat bir daf'ada ve bir lemhada halk edilmiş olsa idi hiç biri diğerinin halkına şahid olamıyacağından hem halk delili

sh:»2176

bulunmaz hem de tabiati eşyanın tasarrufı ilâhîye mahkûm ve müsahhar olduğu anlaşılmaz, âlem, kadîm bir tabiat zannedilirdi. Sonra hiç tedric bulunmasın demek rübubiyyet bulunmasın demek olduğundan da gaflet edilmemelidir. Binaenaleyh bir çok defî hılkatleri de mutazammın olan tedric ve terettüb ile halkın kudret ve rübubiyyeti hâlıka delâlet noktai nazarından pek büyük ehemmiyeti vardır. Ancak bu tedricin evveli hılkatte altı güne tahsısı mes'elesi kalır ki bu da sırf bir iradei ilâhiyye mes'elesidir. Bu tercıh, fâili muhtarın ıhtiyarına aiddir.

İSTİVÂ: Ragıb der ki: « اسْتَوَى » fi'linin iki sureti isti'mali vardır. Birisi iki veya daha ziyade fâile isnad olunur: « اِسْتَوى زَيْدٌ وَعَمْرٌو فِى كَذَا » denilir ki « تساويا » demektir. Netekim « ﴿هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَايَعْلَمُونَ﴾ ، ﴿لَايَسْتَوُونَ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ » buyurulmuştur. Diğeri de bir şey'in fîzâtihi ı'tidaline ıtlak olunur: « ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى » gibi ki « ﴿فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ﴾ ، ﴿لِتَسْتَوُا عَلٰى ظُهُورِهِ﴾ ، ﴿فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ﴾ » kezalik kelâmı Arabda « ﴿استوى فلان على عمالته﴾ ، ﴿استوى امر فلان﴾ » hep bu kabildendir. « على » ile ta'diyesinde bir istilâ ma'nasını ıktiza eder. « الى » ile ta'diyesinde de bizzat veya bittedbir intiha ma'nâsını ıktıza eyler. İlh... Bu suretle istiva lûgatte; bir düze olmak ıstıkrar etmek ya'ni karar kılmak veya kararını bulmak, ulüvv-ü isti'lâ ya'ni yükselmek veya yüksek olmak ta'biri âharle üstün

olmak, bir düze kurulmak, müsavi veya mümasil veya denk olmak, dosdoğru varmak veya kasdetmek, istilâ eylemek ma'nâlarına gelir.

ARŞ, esasen sakf demektir ki bir binanın veya yerin muhıtı ulvîsini teşkil eder. Bir eve nisbetle tavanı, tavanına nisbetle üstündeki çatısı, kubbesi, tepesindeki köşkü, tahtaboşu, cihannüması hep Arş medlûlünde dahildir. Buna müteferri' olarak çadır ve çardak gibi yükselen ve gölge veren her şey'e de ıtlak olunur. Bu suretle Arş mefhumunun en kat'î lâzımı ulviyyet ve fevkıyyet ma'

sh:»2177

nâsıdır. Bu münasebetledir ki Arş, mülûkün üzerine cülûs ettikleri taht ma'nâsında mütearef olmuş ve tahtın lâzımı olan mülkten ve ızzet-ü saltanattan kinaye de kılınmıştır. « ثُلَّ عَرْشَهُ » denilir ki mülkü muhtell oldu, yıkıldı, bozuldu demektir. Mülkü kıvamında ve işi yalunda, emri muntazam ve muttarıd olduğu zaman da « اِسْتَوى عَلَى عَرْشِهِ وَاسْتَقَرَّ عَلَى سَرِيرِ مُلْكِهِ » denilir. Bunlardan başka bir işin medarı kıyamı olan şey'e ve bir şey'in rüknüne ve bir cemaatin müdebbiri umurları olan reislerine ve « عواء » denilen sureti şimaliyyenin tarafı esfelinde «Acüzül'esed» ve «Arşussimak» dahi denilen dört küçük yıldıza ve tabuta ve kuyunun dibinden adam boyu kadar taşla örüldükten sonra ağzına kadar yukarısına yaptıkları ahşaba, ve ayağın parmak tarafına doğru yüzündeki yumruca tümseğe ve kuşun yuvasına dahi denilir. Ve müteaddid ma'nâlar da masdar da olur.

Âyetelkürsîde beyan olunduğu üzere bâ'zıları « وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ » olan Kürsî ile Arşın bir şey olduğuna zahib olmuşlardı ki ikisini de taht ma'nâsından me'huz olarak mülâhaza etmişler demektir. Fakat ekseriyyetle menkul olduğuna göre Arş, Kürsînin de fevkındadır. Bu suretle Kürsî taht ma'nâsiyle mülâhaza olunursa Arş onu muhıt olan saray ve sarayın sakfı gibi veya bütün muhitı memleket gibi mülâhaza edilir. Ve Kürsî «mevzii kademil'arş» olduğu rivayetine göre payitaht ma'nâsiyle mülâhaza olunursa Arş da taht mefhumiyle mülâhaza edilir. Ve bu iki ma'nâ mülâhazasiyle Arş, lisanı şer'ıde mecmuı âlemi ihata eden ve tahdid ve takdiri ukuli beşeriyyeden haric ve hakikati, ilmi ilâhîye müfavvaz bulunan bir muhitı a'lâ olmak üzere şayi' olmuştur ki Semavat, Cennet Sidre, Kürsî hep bunun tahtinde tasavvur edilir. Bu bir müntehadır ki âlem tasavvuru burada biter. Fakat vücudi hak bitmez ve Sidrei münteha geçilmeden hak tealânın müşahedei cemaline irilmez. Netekim Resulullah Mi'racda Sidrei müntehâyı geçmişti. Evvelki mülâhazaya göre Arşın ihatası bir ihatai mekâniyye, ikinci

sh:»2178

mülâhazaya göre de bir ihatai ma'neviyye kabîlinden olmak ıktıza eder. Şimdi bu vücuhi meani ile « ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » nazmı celilinden şöyle bir mefhum tebadür eder: «Sonra da bir düze taht üzerine kuruldu». Fakat bundan ne anlamalıdır?

Burada evvelâ şunları nazarı dikkatten dur tutmamak lâzım gelir:

1- Ma'nâyı ma'rufiyle Taht, bir hukümdarın icrayı hükûmet ederken üzerine kurulduğu bir cismi mahdudı mahsustur. Fakat asıl ehemmiyyeti cismaniyyetinde değil lâzımı olan hukm-ü izzet ve saltanatındadır.

2- Bütün Semavatın evkında ve bütün âlemi muhıt olan Arşın ma'ruf olan taht ma'nâyı mahduduna temamen bir hakikati lûgaviyye olarak muntabık olamıyacağı şüphesizdir. Binaenaleyh bunda behemehal mecazî veya kinaî bir ma'nâ bulunmak ve daha doğrusu Arş ve Taht ismi cins iken « اَلْعَرْش » vaz'ı şer'î ile bir ismihas gibi mülâhaza olunmak lâzım gelir. Ve o halde bu Arşta cismiyyetin zaruriyyeti de iddia olunamaz.

3- Arş bir cismi küll olsun fakat cihet ve cismaniyyetin hepsi buna müntehi olduğundan bunun fevkında cisim, mekân, cihet tasavvuru tenakuz olur. Burada «Sidretülmüntehâ» mefhumunu iyi düşünmek lâzım gelir.

4- « على » nın hakikî ma'nâsında ne mekânî, ne zamenî bir zarfiyyet yoktur. Bu bir isti'lâ ifade eder. Gerçi ulüvv ve fevkıyyet bir cihet iyham eder. Lâkin « اَلْعَرْشِ » mefhumu bütün mekân ve cihatı muhıt olduğundan bu isti'lâda cihet de mutasavver olamaz. Ve Binaenaleyh « عَلَى الْعَرْشِ » fevkelmekân ve fevkalcihat, aliyyüla'lâ bir ulüvv ile isti'lâ ifade eder ki asıl isti'lâi hakikî de budur. Bu, cemi' izafatı tahtine alan öyle bir isti'lâdır ki hiç bir kayd-ü keyfiyyetle mukayyed olmadığından kabili ihata değildir. Biz bu ulüvvün ifade ettiği izafeti ma'lûlün ıllete, mah-

sh:»2179

kûmun hakime velhasıl bütün vücudi mümkinatın vücudi vacibe, alel'umum mahlûkatın halika olan nisbeti teessür ve ihtiyacı olmak üzere kendi izafetimizle düşünebiliriz.

5- İstiva haddi zatında sırf cismanî bir mefhum değildir. Bunun cismanî olub olmadığına isnad olunduğu faili veya medhulü de bir karîne olur. Meselâ « اِسْتَوى اَمْرُهُ » denildiği zaman bu istivânın gayrı cismanî olduğunda şüphe yoktur. Kezalik « اِسْتَوى فُلَانٌ عَلَى اَمْرِه » denildiği zaman da böyledir. Burada ise fail « لَيْسَ كَمِثْلِه شَىْءٌ » olan Allah tealâdır. Binaenaleyh Arş üzerinde istivâyi ilâhîyi Allah ile madunel'arş mahlûkat beyninde bir bu'd, bir faslı mekânî ıktıza eden cismanî bir ma'nâ ile mülâhazaya imkân yoktur. Zira « وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَاتُبْصِرُونَ » dur.

6- Bir hukümdarın tahtına culûs edib kurulması mefhumunda bile asıl maksud olan ma'nâ, cismanî bir culûs değil, hukümdarlık sıfatiyle ittisafıdır. Bu öyle bir ma'nâdır ki hukümdarın taht sayesinde değil tahtın hukümdar sayesinde kıyamını ifade eder. Ve bir hukümdarın tahtında istikrarı cismen taht üzerinde oturub kalması değil hakimiyyetinde devam ve bekası demek olur. Fekat bu ma'nâ diğer hukümdarlarda ve Tahtlarda tam, mutlak ve hakikî değil muvakkat, nisbî ve arazîdir. Bunun hakikati mutlakası ancak Allah tealâya mahsustur. Binaenaleyh istivadan bu ma'nânın Allahda zatî, tam ve hatta fevkattemam mutlak ve hatta fevkal'ıtlak ve hakikî ya'ni cismaniyyet ve ruhaniyyet gibi vücudi imkânî ile değil vücudi vücubî ile mütehakkık olduğunu anlamak ıktıza eder. Bunu anlıyabilmek için de hakikati vücudün cism-ü cismaniyyata munhasır olmadığını ve hatta cismaniyyetin bir vücudi arazî ve izafîden ıbaret bulunduğunu ve ma'rifeti hakk için cisim ve ruhun fevkına geçilmek lâzım geldiğini sezmek şarttır. Bunun içindir ki cisimden başka vücud, cismanî yükseklikten başka ulviyyet duyamıyanlar bu babda şer'an bir dereceye kadar ma'zur sayılırlar.

sh:»2180

7- İstivâ bir faile isnad edilmiş ve Arşe de « على » ile taallûk etmiş bulunduğu için bunda Allah tealânın seviyyei Arş ile müsavat veya ittihadına değil bilâkis Arşten üstün ulüvv ve kibriyai mutlakına delâlet vardır. Ya'ni « اِسْتَوى مَعَ الْعَرْشِ » değil « اِسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ » tir. Bu ise Allahı nefsi âlemle birleştiren hulûl veya ittihad nazariyyelerini redd-ü ibtal ile « ﴿لَيْسَ كَمِثْلِه شَىْءٌ﴾ . ﴿بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطٌ﴾ . ﴿عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ » ma'nâlarınının lâyezaliyyetini tezkir eden bir tevhıdi nezih isbat eder. Binaenaleyh bunda bir teşbih değil pek yüksek bir tenzih tasdık etmek lâzım geler.

Bunun için bu mes'elede ulemai rasihîn şu iki mezhebden biri üzerindedirler: Birincisi Selef mezhebidir ki Allah tealânın mekân ve cihetten müntealî olduğunu kat'ıyyen tasdık ile beraber Arş üzerine istivâsı sıfatına da muradullah veçhile iyman etmek ve alettafsıl te'viline dalmayıb «

وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُٓ اِلَّا اللّٰهُ » medlûlü üzere hakıkatini ılmi ilâhîye tefvız eylemektir ki Ehli

sünnetçe asıl muhtar ve mu'temed olan da budur:

ورب العرش فوق العرش لكن ـ بلا وصف التمكن يا ابن خالى

İmamı Malik ibni Enes Hazretlerine bir gün bir adam « كَيْفَ اسْتَوٰى » diye bu âyetteki istivânın keyfiyyetini sual eylemiş ve müşarün'ileyh de biraz başını eğib mürakabeye daldıktan sonra vücudundan şiddetli bir ter boşanmış ve demiştir ki: «İstivâ ma'lûm, keyf gayri ma'kul, buna iyman vacib, ve bu sual bid'attir. Zannediyorum ki sen dâll bir adamsın» ba'dehu emretmiş, o adamı huzurundan çıkarmışlar. Aynı ma'nâ selefin daha bir çoğundan menkuldür. Bizim Hanefiyyece asıl merviy olan da «Arş üzerine istivâ, Allah tealânın bilâ keyf bir sıfatı» olduğudur.

İkincisi, ahıren zuhur edib istivâdan tecsim veya ittihad şüphesi çıkarmağa çalışan ve Selefin sözlerini bu babda bir nev'i tesettüre hamletmeğe kalkışan ehli ehvaya karşı müteahhırînin ıhtiyar ettiği te'vili sahih meslekidir ki

sh:»2181

edillei akliyye ve nakliyyeye nazaran Hak tealâya nisbeti caiz olmıyan ıhtımalâtı batılayı atarak cevazında şüphe edilemiyeck bir meali sahih taharrisine girişmektir. Bunda başlıca üç, dört kavil hasıl olmuştur:

1- Balâda gösterildiği veçhile urfi lisanda « اِسْتَوٰى عَلَى عَرْشِهِ », « ﴿استوى على العرشه﴾ ، ﴿استقر على سرير ملكه﴾ » ta'birleri temamiyyeti mülkiyye ile intizamı emirden kinâye olarak kullanılır ki « ثُلَّ عَرْشُهُ » nun zıddıdır.

Binaenaleyh « ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » nazmı celilinde de en zahir ve en müsbet ma'nâ «bütün mahlûkat üzerinde muttariden tedbiri emir ve muntazamen icrayı ahkâm ile bilâ halel nefazı kudret ve cereyanı meşiyyetten» kinâye olmasıdır. Bu ma'nânın haddi zatında hakıyyeti şüphesiz olduğu gibi akıbinda « يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ الخ بِاَمْرِهٖ » kezalik sûrei «Yunus» te « ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ » buyurulması buna bir kariyne veya tefsirdir. Haseni Basrî Hazretleri bunu « استوى امره » diye ifade etmiştir ki ayni ma'nâyı isnadı mecazî suretinde göstermiş demektir. Ya'ni istivanın zatı ilâhîye nisbeti hakikatte fiil ve emrinin vasfı olması i'tibariyledir. « ثم » buyurulması da buna bir kariyne gibidir. İlk halk lâhzaları kabili mukayese hiç bir misl-ü misal ile mebsuk olmıyan ve hiç bir tekerrür ve temasül tevaliysi tazammun etmeyen muhtelif mahlûkatın yeniden yeniye halkları ile cereyan ettiği, ta'biri aharle eyyamı sitte henüz devri tekerrüre girmemiş bulunduğu için evveli emirde halk hiç bir ıttıradı mutazammın olmıyacağından o demlerde istivâ, mülâhaza olunamaz. O vakıtler tecelliyatı rabbaniyye « كَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ » medlûlü üzere hiç bir seviyye de durmıyan bir cereyanı muhtelif ifade eder. Meselâ bir amâ, bir duman, ondan bir

cirmi semavî, ondan ateş, ondan toprak, ondan su, ondan nebat ve hayvan yaradılır giderken bu fiilde henüz bir âdet bir ıttırad, bir istiva yoktur. Hepsi harika hepsi muhteliftir. Fakat halk böyle mücerred bir fark ve ihtilâf cereyanından ıbaret kalmamış, ihtilâf içinde az çok bir temasül ile bir düze tekerrür ve tevali etmiş, ihtilâfı küllî ile muhte-

sh:»2182

lif olan ve mahiyyetleri başka başka bulunan mahlûkattan sonra ıhtilâfi cüz'î ile muhtelif mahlûkatı müttefika ve mütemasile de yaratılmış, yaratılanlar ta'dil ve tesviye edilmeğe, hudus ve fena tevaliy etmeğe meselâ

buluttan ateş ve su, su ile topraktan hayat bir def'a değil bir çok def'alar yaradılmağa ve giderek nebat

nebattan, hayvan hayvandan, insan insandan yapılmağa başlamış ve artık o vakıttan i'tibaren zamanda bir

devr, muhtelif işlerde bir nesak ve ıttırad tecelli etmiştir ki buna sünnetullah, adetullah denilir. Ve istiva vasfı

bundan ı'tibaren mülâhaza olunabilir. Ve işte « خَلَقَ ثُمَّ اسْتَوى » terahısî de bunu iş'ar eder. Hâsılı istiva ne fili vahid, ne de mahzı ıhtilâf ile değil bir tekerrür ve temasül nisbeti ile mülâhaza olunabilir.

Bu ise zatında taaddüdden, tekessürden, tegayyürden münezzeh olan Allah tealânın ancak ef'ali

beynindeki nisbeti tevafuk ı'tibariyle bir sıfatı filiyyesi demek olur. Netekim Süfyanı sevrî Hazretleri bunu «

فَعَلَ فِعْلاً فِى الْعَرْشِ سَمَّاهُ اسْتِوَاءً = Arşte bir fiil yaptı ki istivâ tesmiye etti» diye

ifade etmiştir. Diğer ba'zı ulemâ da «

اِسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ اَىِ اسْتَقَامَ الْكُلُّ عَلَى مُرَادِه بِتَسْوِيَةِ اللّٰه تَعَالَى اِيَّاهُ كَقَوْلِه تَعَالَى ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰيهُنَّ»

ya'ni hepsi Allah tealânın « ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰيهُنَّ » kavli keriminde

beyan olunan tesviyesiyle muradı üzere bir istikamet aldı «demiştir ki bu da kinâyede zikrolunan intizamı

emr ile muttariden cereyanı meşiyyet ma'nâsının diğer bir ifadesi olarak sıfatı fı'li iş'ar demektir. Ancak

bunda istivânın esas ı'tibariyle mahlûkatın vasfı olması hususunu bir tercih şaibesi vardır. Halbuki âyet bu istivâyı Arşin de üzerine geçirmiş olmak ı'tibariyle Allaha tahsıs eylemiş ya'ni mahkûmun mahkûmiyyette istivâsını değil, yalnız hâkimin hâkimiyyette istivâsını anlatmıştır.

2- İstivânın istiylâ ma'nasına olmasıdır ki «halk ettikten sonra da evvelinden âhirine kadar hepsini kudret

ve galebesi, velâyet ve hâkimiyyeti tahtînde tuttu» demek olur. Bunun « بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطٌ »

ma'nâsına münasebeti zâhirdir.

sh:»2183

Maamafih istiylâ ihatadan daha şümullüdür. Gerçi İbni arabî biz istiylâ ma'nâsına bir istivâ bilmiyoruz demiş ise de şairin:

قد استوى بشر على العراق   من غير سيف ودم مهراق

beytiyle istişhad olunarak buna cevab verildiği meşhurdur.

3- Arşın mülk ve memleket ve istivânın isti'lâ ma'nâsına olmasıdır. Bu da o bir ma'nâlarla mütelâzım

olmakla beraber ayrıca ba'zı fevaidi dahi müş'irdir. Birincisi « على » nın ma'nâsına bilhassa bir nazarı dikkati calibdir. İkincisi Allah tealânın, kendilerini hâkimi mutlak gibi farzeden beşerî saltanatlar fevkındaki ulüvvi hâkimiyyetine obir ma'nâlardan daha ziyade bir ıhtarı tazammun eder. Üçüncüsü Allah tealânın yalnız sıfatı fı'liyyesi ı'tibariyle değil bütün sıfatı zatiyyesiyle ulüv ve kemali mutlakında ısrar eder. Ve bu

noktai nazardan « ثم » nin ma'nâsındaki terahıy, halk ve istivâ beyninde değil mertebei beyana aid bir terahıı rütbî olur.

4- Bir de şöyle: «

اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ، اَى اسْتَوَى كُلُّ شَىْءٍ فِى النّسْبَةِ الَيْهِ تَعَالَى فَلاَ شَىْءٌ اَقْرَبَ اِلَيْهِ مِنْ شَىْءٍ، اِذْ كَانَ تعَالَى لَيْسَ كَا الاَجْسَامِ الْحَآلّةِ فِى مَكَانٍ دُونَ مَكَانٍ » Allaha nisbette her şey müsaviydir.

Hiç bir şey ona diğer bir şeyden daha yakın değildir. Çünkü Allah tealâ bir mekânı bırakıp ta diğer mekâna hulûl eden ecsam gibi değildir.» Diye de tefsir edilmiştir ki nisbeti ilâhiyyede nefyi mesafe ve isbati adil noktai nazarından bilhassa şayânı dikkat bir ma'nâdır. Ya'ni Allah Arş üzerine öyle bir isti'lyâ ile istivâ etmiştir ki Sema ve Semada bulunanlar ona daha yakın, Arz ve Arzda bulunanlar daha uzak bir mevkı' ve mesafede değil hepsi müsavi bir nisbettedirler. Bundan istivânın müsavat ma'nasına ahzolunduğu zannedilmemelidir. Zira maksad, müsavatın lüzumu veya lâzımı olan bir vasfı zatî veya nisbîdir. Netekim istiva-

sh:»2184

nın diğer ma'nâları da müsavattan bir intiza' ile mülâhaza olunur. Bu ma'nanın mekâniyyatta tasavvur edebileceğimiz misali, iki tarafı müsavi arasındaki vasatın ve muhıtı daireye nazaran merkezin vaz'ıyyetindeki istiva ve ı'tidaldir ki bunda müsavat nisbeti tarafeyn veya muhıt noktalarına aid olur. Ve vasat ve merkezde ancak bunlara bir kararda mensubün'ileyh olmak ma'nası mülâhaza olunur. Bu suretle Arş ve Taht mefhumu muhıt ma'nasından başka bir de merkeziyyet fikrini telkın eder. Fakat unutmamak lâzım gelir ki muhıt madununda olan muhtelif noktaların merkeze nisbeti müsaviy değil mütefavit bu'ddedir. Halbuki «

وَهُوَ الَّذِى فِى السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ » medlûlünce nisbeti

ilâhiyyede böyle bir tefavüt de mülâhaza olunamıyacağından bu tefsir, istivâi ilâhînin bu hendesî ma'nâya da mekîs olamıyacağını ve bunu anlamak için bütün bu'd ve mesafe kaydinin de tayyedilmesi laâzım geleceğini bilhassa anlatmıştır. Ve filhakıka mekân ve cihet, bu'd ve mesafe mefhumları da tahtel'arştır. «

عَلَى الْعَرْشِ » değildir. Allah her şey üzerine alesseviyye hazır ve nâzırdır. Onun misline benzer hiç

bir şey yoktur. Binaenaleyh istivası da keyfiyyeti ma'lûm olan hiç bir istivâ ile kabili kıyas olamaz. Ve zat ve sıfatı ilâhiyye hakkında varid olan kelimat, münhasıren, hakayikı lügaviyye mefhumatiyle değil birer hakıkati şer'ıyye olarak mülâhaza ve teemmül olunmak lâzım gelir. Bunun için burada Arş ve Tahtın asıl levazımı ulviyyesi olan intizamı hukm-ü saltanatı, tenfizi emr-ü iradeyi, istiylâ ve istı'lâyı, ihatai kudret ve kemali ma'dileti unutub da istivâ kelimesinin lisanda cülûs veya kıyam veya ittikâ ile istıkrarda dahi kullanıldığından dolayı Allah tıpkı bir taht, bir sandalya veya dam üstünde duran bir şahıs vaz'ıyyetinde Arşe istinad etmiş bir düze oturuyor veya dikiliyor veya yatıyor gibi bir tasavvura zahib olmak aklen ve şer'an pek büyük bir cehalet olur. Böyle bir ma'nâya lâfzın lûgaten müsaadesi

sh:»2185

varsa da şer'an ve aklen yoktur. Ve işte berveçhi balâ beyan olunan ma'nâlar bilhassa bunu anlatmak ve öyle bir tevehhümü def'etmek içindir ki her biri bir ma'nâyı sahihtir. Nazmı celilin de hepsine hem lisanen hem şer'an ve hem aklen ıhtimal ve müsaadesi vardır. Maamafih en doğrusu bunları hey'eti umumiyyesiyle mülâhaza etmek ve kabili ihata olmıyan istivâi ilâhînin hakıkatinde tevakkuf eylemek lâzım gelir. Çünkü

halk, Semavât-ü Arz, eyyamı sitte, Arş mefhumlarında bile, maverayı idrâkimize giden bir « المص » rüknü vardır. O halde bütün bunların üzerine taallûk eden istivânın hakıkati seviyyei idrâkimizden pek

yüksek olduğunu ı'tirâf etmelidir. Bu ı'tibar ile iyman edilecek tefsir, cumhurı Selefin mezhebine göre tefsirdir ki şudur: Allah, Semavât ve Arzı evkatı mahsusada halketti, sonra da hudus ve fenâ, tehayyüz ve cihet şaibelerinden münezzeh olarak murad ettiği ma'nâ ile Arş üzerine istivâ eyledi» ilh... Fakat böyle demek bu nazmı celilde bizim anlıyabileceğimiz hiç bir ma'nâ yoktur demek olmadığından da gaflet edilmemek ıktiza eder ki bunu âyetin maba'di tavzıh ve isbat edecektir.

Baksanıza: ﴿يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ﴾ geceyi gündüze ığşa ediyor, bürüyor. -İstiylâ ve hâkimiyyetin en geniş tezahüratından olan bu iki zıd hılkatin birini diğerine peyderpey kaplayıb duruyor. Hey'eti âlemde zıvayı zulmete giydirib gaşyettirdikten sonra bir de çevirib zulmeti zıyaya giydiriyor. Onu ona gışa, örtü yapıp sardırıyor. Burada hem « يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ » hem « يُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ » mazmunlârına biri bil'ıbare biri de bil'işare olmak üzere delâlet vardır. Iğşa « اعطيت » babından olmak ve bunda mef'uli evvelin ma'nen fail olması asıl bulunmak hasebiyle gecenin gündüzü gaşyetmesi ya'ni « يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ » mazmunu bil'ıbare olmak zahirdir. Ya'ni her akşam görülüyor ki Allah tealâ alemde âfak ve enfüsü istiyla etmiş bir muhatı kül, bir hâkimi

kül gibi görünen gündüz hılkatini; mekanî ve zemani inbisat ve imtidadiyle aydınlık hissini, hem göz gündüzünü, hem öz gündüzünü bir akşam emriyle tayyedib karanlığın, karanlık hissinin içine sokar, gece hılkatinin tahti ihtiylasına verir. Gün ufuk ve histen gaybubet eder. Zulmet içinde tahtelhis bir âleme girer, cihan başka bir cihan olur. Parlıyanlar söner, sönenler döner, elvan ve eşkâl siyahlar giyer, yayılan mekânlar dürülür bükülür, durmaz zamanlar tutulur geçilir, gözler kararır gönüller daralır ve siz artık gündüzü ve onun maıyyetindeki her şeyi ve kendinizi gece içinde, bir hayal altında sinmiş, gizlenmiş, mağlûb, mahkûm, mahbus bulursunuz ve hatta öyle gaşyolunursunuz ki bayılır, kendinizden geçer, uyur, zulmeti ademe gömülürsünüz. Hem ne halde gaşyettirir? ﴿يَطْلُبُهُ حَثِيثًا﴾ bu, onu hasîsâne taleb ederken -ya'ni gündüz geceyi veya aksi takdirde gece gündüzü teşvik ile kandırılmış, tehyiye olunmuş bir talib gibi bütün sür'at ve hıziyle bilâ fasıla ta'kib edib koğalarken Allah tealâ gündüzün bu talebi hasîsi hilâfına olarak o mağlûb ve mahkûm geceyi getirir bir lemhada tepesine geçirir, bir anda galibi mağlûb, mağlûbu galib kılar. Ve bu gayşi dilediği kadar istimrar ettirir. Ve bu ıgşayı bir kerre değil müstemirren yapar. İşte bunu yapan Allahdır. Bu ıgşada ilk lemhası i'tibariyle bir halk müşahedesi ve bunun istimrar ve tekerrüründe bir istivâi ilâhî burhanı vardır. Bu suretle ne gündüz geceyi sebkedib temamen mağlûb edebiliyor, ne de gece gündüzü « وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ » böyle bir hareketi devriyye tevaliysiyle bir idarei muntazame tahtinde alt üst, iç dış olarak döner döner giderler, bir düzeye saltanatı rabbaniyyeyi i'lân ederler. Gerek mekân ve gerek zaman, gerek âfak ve gerek enfüs noktai nazarından âlem ne yalnız bir gündüz devleti olur, ne de yalnız gece. Kezalik bunlar âlemin bir kısmında daima biri, bir kısmında da daima diğer biri sabit ve mustekırr olmak üzere

iki devleti müstekılle de teşkil edemezler. Her biri, her lâhza nevbetle ve mütekabilen bir noktai istivâdan geçer, mafevk ve adil bir idarenin tahti hukm-ü nüfuzunda bilmünavebe yekdiğerini gaşy-ü istiylâ edib

ma'ıyyetine alarak devrederler. Öyle bir idare ile devrederler ki yalnız teakub ve telâhuk ile kalmaz, mütekabilen biri diğerini gaşy ile tedâhul de ederler. Gündüz gecenin ardında önünde halef ve selefi olduktan başka altında veya üstünde, içinde veya dışında madunu ve ma'ıyyeti dahi olur. Dünkü gündüz hem bu gecenin önünde geçmiştir, hem de içinde ve altında gizlenmiştir. Bununla beraber ne gündüz geceye irca' olunur, ne de gece gündüze: temayüzleri mahfuz, tehalüfleri mazbut, fakat istiylâları müteadilen ve bilmünavebe maklûb vebi karar. Halbuki tabiati nehara ve talebi hasisine bakılınca bir kerre nur zulmeti çiğnedikten, gündüz geceyi gaşyettikten sonra bir daha bırakmaması, daima geceye hâkim kalması, istiylâ ettiği yerde sönmemesi, ya'ni istivâsına alel'ıtlak sahib olması ıktıza ederdi. Kezalik tabiatı leyle bakılınca da gündüzün asla meydana çıkmaması, gecenin istivâyi Arşa sahib olması lâzım gelirdi. İkisine birden bakılınca da aralarında ne bir devir ne bir hareket bulunmaması, her birinin diğerini alesseviyye tevkıf edib ta'tıli fa'aliyyet ettirmesi icab ederdi. Demek ki leyl-ü neharın talebi gibi eşyaya nisbet olunacak bir ıttarad, bir tabiat yok değildir. Her hangi bir şey mücerred kendine ve kendi haline nazaran mülâhaza edildiği takdirde bir hasleti ıttıradı haiz olur ki buna onun tabiati veya muktezayı zâtı denilir. Fakat tabiat, bizatiha müessir ve hâkim değildir. Netekim leyl-ü nehar tabiatlerini muktezalarının hılâfına mahkûm eden bu iş her ikisinin ve tabiatin fevkında bir iştir. Binaenaleyh icabı hakikî de icad gibi fevkattabiadir. Meselâ tabiat noktai nazarından bakıldığı zaman tahrik edilen her hangi bir cismin fezada ilâ gayrinnihaye hareketi mustekîme ile

sh:»2188

hareket edib gideceği mülâhaza olunur ki buna atâlet veya istishab denilir, Ve filvakı' bütün harekâtı akliyyenin mantıkı gibi tasavvur olunan ve muktezayı tabiat denilen kanunı ıttıradın hukmü budur. Halbuki ledel'istıkra âlemde böyle bir hareket yoktur. Bir zıddının mukavemetine ma'ruz olmıyan ve muktezayı tabiati tevkıf ve tahvil edilemiyen hiç bir şey bulunmuyor. İşte bu öyle bir noktadır ki bize tabiati eşyanın hâkim değil mahkûm olduğunu gösterir, Ve vakıatı ta'yin ve icab (determine) eden ılleti mucibenin fevkattabia olduğunu ve istishabın bir hucceti müsbite olmadığını isbat eyler.

İmdi hey'eti âlemin mekân ve zamanda âfak ve enfüste leyl-ü nehar hukmünden haric olmadığı, âlemin temamen veya kısmen gündüz veya gece içinde bulunduğu, ya'ni zarfı zeman zarfı mekândan daha vası olub zarfı mekânın ya gece veya gündüz halinde bir zarfı zeman lemhasına sığdığı ve nur-u zulmet tevalisiyyle leyl-ü neharın da zarfı zeman tabiatinin iki haddi mütekabilini çizdiği mülâhaza olununca ikisi bütün âlemi müstevliy olan nur-u zulmeti, leyl-ü neharı birbirine katan ve hılkatler üzerinde müessir olan bu emri ıgşa ve idare bütün âlemin favkında Halık tealânın « كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فٖى شَاْنٍۚ » medlûlü üzere doğrudan doğru bir emr-ü tasarrufu ve Arş üzerine istivai rabbanînin her gün tecelliy eden bir burhanı meşhudu olduğu derhal idrak olunur. Aynı hukm-ü tasarruf, aynı idare, aynı bürhan, cazibe ve dafia, hareket ve sükûn, hararet ve burudet, rütubet ve yübuset, hayat ve memat, gam ve sürur ilh... gibi alel'umum ezdadı müzdevicenin mütekabilen ve mütenaviben devr ve hukümlerinde müsbet ve menfiy elektrik gibi bütün tabay'i muhtelifenin izdivacatında ve hatta tabiatı vahidenin tenevvuatında dahi cariydir. Bütün müttefıklerin ıhtilâfları, muhteliflerin ittifakları, zıdların devr-ü tenavübleri doğrudan doğru halik tealânın tabiatı mahlûkat üzerinde istivai hâkimiyyetini gösteren

sh:»2189

birer şahidlerdir. Fakat leyl-ü nehar bunların hepsini muhtevi olduğundan «ıgşai leyl-ü nehar» tabiatler üzerindeki bütün bu tasarrufatın âfak-u enfüste en umumî ve en vazıh bir tebliği resmîsî, « يَطْلُبُهُ حَثٖيثًاۙ » de alâkai tezaddın mütezammın olduğu bütün münasebatı mütekabileyi ıhtar ile bu lemhai ıgşada mukadderatı tahavvüle uğrıyan iki zıddın tabiî noktai nazardan bulundukları hallerini tasvir ve bu hali aks-ü tahvil eden emri igşanın fekattabia olan ve istivai hakkı gösteren hasısasını ızhar ve beyandır.

TALEB: Ayn veya ma'na her hangi bir şeyin ele geçmesi için vücudunu teharri ve ta'kıb demektir.

HASÎS: « حثّ » masdarından fe'ıyl bima'na fa'ıl veya mef'ul olarak « حاث » veya « محثوث » ma'nalarına gelir ki burada biri talibin, biri de matlûbun halini gösterir. Hass ise tergıb-ü teşvık ile kandırıb kızıştırmak veya kanıb kızışmak demektir ki müteaddi de lazım da olur. Ve bir ısrarı ve isti'cal-ü sür'ati istilzam eyler. Bunun için hasiys sadece seri' veya müserri' ma'nasına da gelir. Ve binaenaleyh neharın leyli talebi hasiysi de sür'at ve ısrar ile bila fasıla ta'kibi ma'nasiyle tefsir edilmiştir. Bu ta'kıb ve sür'at hallerinin böyle hass-u taleb gibi iki kelimei ruhiyye ile ifadesi ise bir hayli nüket ve maaniyi dakıkayı ilham eder.

Evvela: Bunda bu lemhai igşanın ehemmiyyetini iyice mülahaza ettirmek için ruha ve hadisatı ruhiyyeye bir nazarı dikkatı celbetmek vardır ki buna şu faideler terettüb eder: Birincisi; leyl-ü neharın hayat ve ruhaniyyetle olan alâkai mühimmesini hatırlatır. İkincisi ruh ve hadisatı rûhiyye olmadan mekân ve zamanda hiç bir takib ve hareket mülâhaza olunamıyacağını iyma eder. Üçüncüsü leyl-ü nehar mehfumlarının yalnız âfakî değil, enfüsî haysiyyetle de mülâhaza edilmeleri lüzumunu ıhtar eyler. Dördüncüsü bir neharın istimrarı demek olan ve taleb ile ifade olunan hareket zatı nehara isnad olunması lâzım gelen bir fiil ya'ni zıyayı Şemsin meyli mahsusunu ifade eden

sh:»2190

bir fili tabiîsi olmakla beraber bunun sırf kendi kuvvetiyle kalmayıb haricinden mün'akis olan ve hass ile ifade edilen bir te'sirin te'yid ve tahrikiyle dahi alâkadar olduğu ve hattâ bu fili tabiînin mağlûb edildiği gaşiy sırasında bu te'siri haricînin fazlaca bir tebarüzü bulunduğu iş'ar olunurken bu hareketin ne yalnız miyhanikî ne de yalnız dinamiykî olmayıb iki haysiyyeti de tezammun ettiği anlatıldıktan başka bunun birisinin taleb, birisinin de hass ile ifham edilmesi her iki haysiyyetin sırf şuurî değilse bile şuur ile alâkadar bir emri ma'nevîye raci' olduklarına ve ığşai mezkûrun bütün bunların zıddına olarak vaki' olduğuna işaret edilmiş bulunuyor. Ve sonra bu işaratın hasılı olarak şu anlatılmış oluyor ki: Gaşyi mezkûr hem âfakî hem enfüsîdir: Leyl-ü neharın gaşyi anında istivai ilâhî bürhanı olan şe'ni hak, mekânı zamanda, zamanı ruhta, ruhu bir emirde dürüb tayyederek zihni harice intıbak ettiren bir lemhai ığşada ya'ni « وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ » medlûlü üzere bir izafeti rabbaniyyeden ıbaret olan bir emirde velhasıl şeriki selebeden bir icab, hukmünde tecelliy eyler. Yoksa binlerce leyh-ü nehar geçirib de ruhu duymıyanların bu tecelliyden ve bu bürhandan haberleri bile olmaz.

Şurası ma'lûmdur ki gündüz Güneşin, gece de diğer ecrami Semaviyyenin bir saltanatı görünür ve binaen'aleyh gündüzün talebi hasiysi Güneşin talebine raci'dir. Şu halde gündüzün talebi hasiysine rağmen geceye gaşyedilişindeki mağlûbiyyet Şemsin bir mağlûbiyyeti demektir. Ve filvaki' bununla Güneş istiylâ etmiş olduğu bir memleketi bir Lemha da terke mecbur kılındıktan başka oraya sarf-u neşretmiş olduğu zıyasının da derhal söndürüldüğü şüphesizdir. Gündüzün geceyi gaşyinde de diğer ecramın hukmü böyledir. Bunun için leyl-ü neharın bu ığşasından şu dahi sabit olur ki

sh:»2191

﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ﴾ Allah Şemsi, Kameri ve bütün nücumu da emrine müsahhar olarak halketmiştir. -İbni âmir kıraetinde « وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ » okunduğuna göre Şems, Kamer ve bütün nücum onun emrine musahhardırlar.- Hiç biri vücud ve fı'linde bizatihi mucid ve mucib değildir. Hiç biri Allahın emrine, irade ve tasrifine mukavemet ve muhalefet etmez ve edemez. Gerek sultanı nehar görünen Şems, gerek mülûkı leyl gibi görünen Kemer ve nücum « وَاَوْحٰى فٖى كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَا » medlûlünce kendilerine verilen emri ilâhîye itaat ve inkıyad mecburiyyetindedirler. Hilkatleri, mahiyyetleri, tabiatleri aldıkları emre musahhariyyetten ibarettir. Allah, Semavat va Arza « ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا » buyurmuş onlar da « اَتَيْنَا طَٓائِعٖينَ » demişlerdir. Hiç biri kadîm olmadığı gibi mahkûmiyyetten âzade bir istivâi Arşe malik de değildir. Hepsi

mahlûk, hepsi iradei ilâhiyyeye tabi', saltanatı rabbaniyyenin icabına musahhar, onun tedbir-u hikmeti ile tahvil ve tasrifine göre cereyan eden vazifekârlar, fermanberlerdir. Yürü derse yürürler, dön derse dönerler, dur derse dururlar, parla derse parlarlar, sön derse sönerler ilh... kendilerine ve kendi mukadderatlarına kendileri hâkim olmıyan bütün bu ecram kendi kendilerine ve sırf kendi namlarına ne bir şey icad edebilirler, ne de bir şeye bir hal-ü şan icab edebilirler.

﴿اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُۜ﴾ İyi bilmeli ki bütün halk da onundur emir de.- Evvel-ü âhir takdir-ü tekvin de onun, icab-ü teşri' de. Binaenaleyh hacm-ü mikdarı bulunan mahlûkat da onun milki, onlar üzerinde cereyan eden hacımsiz mikdarsız emirler de. Ya'ni yaratma da onun, yürütme de onun; cism-ü cismaniyyat, madde ve suret, onun icad-ü ıhtıraı, onları yürüten kuvvet ve ruh onun te'sir-ü izafeti, ondan başkası ne ma'dumate vücud verebilir, ne de mümkinata vücub. İcad onun, icab onun, harika onun, kanun onun, bütün mâsivâ onun tahti

sh:»2192

hukmünde halk-u emrinden ıbaret, o ise mucidi kül ve mütasarrıf alel'ıtlak, hakikatte ne onun icadına istinad etmiyen bir mevcud bulunabilir. Ne de onun emr-ü icabına tevafuk etmiyen emirler, emr olabilir.

﴿تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ Allah, rabbül'âlemîn çok yüksek ve çok büyük: hayr-ü bereketine, ulüvvı şanına, azameti kudretine hadd-ü nihayet yok.- « اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُۜ » tenbih ve telhısından sonra zevilukul âlemlerinin diğer avalime tağlibini ifade eden « رَبُّ الْعَالَمِينَ » vasfiyle bilhassa âlemi ukul üzerindeki rübubiyyeti ilâhiyeye nazarı dikkat

celbolunması hem âlemler içinde zevilukulün şerefi mahsusunu hem de ulüv ve azameti ilâhiyenin fevkal'ukul olduğunu ıhtardır. Ya'ni gözü özü olanlar iyi dikkat etmeli ki Semavat ve Arzı vakıt vakıt yaratıb şu hey'eti âlemi kuran ve hepsinin üzerine alesseviyye hâkim olarak duran, geceyi gündüzü birbirine katan, Şems ve Kameri ve Seyyarat ve Sevabiti ile bütün nücumu emri altında dilediği gibi yakıb söndürerek muradı üzere yürüten velhasıl bütün halk ve emir kendinin olan Allah tealâ yalnız âlemi âfakın değil âlemi ukûl ve ervâhın da rabbıdır. Ve binaenaleyh ulüv ve azameti, Arş üzerinde istivası bütün cismanî ulviyyetlerin fevkında olduğu gibi Arzdan Semavata geçerek, alçak yüksek ecsam ve ecramı, eb'ad ve mesafeyi, kemmiyyat ve keyfiyyatı dolaşarak mekânı ve zamanı dürüb toplıyan ve bir lemhai şuurda bu uluv ve azametin tecelliy ve inkişafına şahid olan âlemi ukûl ve ervâhın da fevkındadır.

Zevil'ukul seyri ma'rifetullahda hem akıllarının kıymetinden ve âlemi ukûlün hasusiyyetinden zühul etmemeli hem de akla haddinden fazla kıymet verib de âlemi ukulün ulviyyeti fevkında ulüv ve hâkimiyet yok zannetmemelidir. Kendisinden gafletle yalnız ma'kulüne müstağrak kalan akıllar batından haberdar olmaz, münhasıren tecelliyatı afakıyyeye saplanır, rabbını da sırf âfakî görmek

sh:»2193

ister ve bütün ümidini haricden bekler, zanneder ki Semadaki Güneş rabbından daha zahirdir. Ve o kendisinden daha yüksektir. Çünkü kendini duymıyan rabbını da duymaz. Buna mukabil kendini duyan ve fakat kendine icrayi te'sir edib duran ma'kulünden gafletle yalnız kendine meftun, kendine mağrur ve kendi âlemine müstağrak kalan akıllar da münhasıren tecelliyatı batınaya saplanır. Semadaki güneşi kendinde farzeder. Rabbını da hep kendinde veya kendi cinsinden bir akıl, bir rûh olarak görmek ister ve bu suretle kendini mafevkı yok bir ilâh veya ilâh cinsinden addeyler. Çünkü kendi haddini bilmez, haddini bilmiyen de rabbını bilmez. Hakkın akla hâkim olduğunu bilmez de aklın hakka hâkim olduğunu zanneyler. Bilmez ki istivâi hâkimiyyet ne Şems-ü Kamer âlemlerinin ne de ukul-ü ervâh âlemlerinindir. Her ikisinin fevkında Hak tealânındır. Allah tealânın akıllar fevkında öyle bir kudret ve kuvveti, öyle bir ulüvv ve azameti vardır ki leyli nehara geçirdiği gibi akılları çâk, çâk eder. Öyle bir rahmet ve bereketi vardır ki çâk çâk olmuş sineleri neharı leyle geçirdiği gibi Şems-ü Kamerin üstüne geçirir. Bunun için ey zevil'ukul:

55. ﴿اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةًۜ﴾ Rabbınıza dua ediniz, yalvararak ve gizli olarak -Asımdan Ebubekir Şu'be kıraetinde « وخيفة » okunur ki bir nevi' korku ile demektir. Ya'ni evvelâ haddinizi bilib rabbınızı tanıyınız, istivâ, halk-u emir, ulüv ve azamet ve bütün hayr-ü bereket onun ve ona mahsus olduğunu ve kendinizin leyl-ü nehar içinde ona her dem, her lâhza muhtac ve onun tahti hukm-ü rübubiyyetinde mahlûk ve me'mur bulunduğunuzu ve hiç bir zaman ondan müstağni olamıyacağınızı ı'tiraf ediniz. Saniyen o ulüv ve azamet karşısında ona müracaatten ve arzı hacetle arzularınızı taleb ve niyaz etmekten memnu' olmadığınızı ve bil'âkis

sh:»2194

doğrudan doğru taleb ve duaya me'zun ve hattâ me'mur bulunduğunuzu ve fadl-ü ihsanı ilâhîde buhl olmadığını ve fakat halk-u emir, hukm-ü hâkimiyyet ona mahsus olduğundan taleblerinizi is'afa mecbur olmaktan münezzeh bulunduğunu biliniz de ona göre ondan dilekler dileyiniz, arzu ve hacetlerinizi isteyiniz: İsteyiniz amma bîperva veya bağırıb çağırmakla değil, ta'zımatı kâmile ile yalvararak ve bütün bir ıhlâs ile gizli münacat halinde. Zira ﴿اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ muhakkak ki o mütecavizleri sevmez.- Her hangi bir şeyde emri ilâhînin ta'yin ettiği haddi tecavüz etmek istiyenleri sevmez, haklarında hayır murad etmez. Binaenaleyh taleb ve duadan istıgna edenleri sevmediği gibi dua haddini tecavüz edenleri de sevmez, dualarına icabet etmez.

DUA, küçüğün büyükten, âcizin kadirden hacet ve arzusunu cidden taleb ve recası demek olduğundan fı'len kavlen, hâlen yalvarmak, ıhlâs ve ciddiyyet, bir de istenilen şeyin daî ve med'uvvun hal-ü şanlarına lâyık ve münasib olması ve aralarındaki nisbeti muhıll olmaması duanın haddinde dahil şürutündandır. Bunun için duada tazarru' halinde bulunmamak varlığa, pervasızlığa bir nevi' çalıma delâlet eder. Cüz'î bir saygısızlık etmek dua haddinden emir veya iltimas haddine geçen bir tecavüz olduğu gibi duayı hafiy bir surette yapmamak, bağırıb çağırmak da haddi ıhlâstan riyaya, haddi duadan şikâyet ve da'vaya geçen bir tecavüzü tazammun eder. Netekim bir hadîsi sahihte de şöyle varid olmuştur: «

اِنَّكُمْ لَسْتُمْ تَدْعُونَ اَصَمَّ وَلَا غَائِبًا اِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا

= siz ne bir saıra ne de bir gaibe dua ediyor değilsiniz.» her halde bir semi'i karibe dua ediyorsunuz. Binaenaleyh duada ıhfa vacib değilse lâekal mendubdur. Ne kadar şayanı ıbrettir ki cenabı Allah leyl-ü neharda mağlûbun gaşy-ü istitar içindeki talebine imdad eder zafer bahşeylerde ga-

sh:»2195

libin mütecavizâne olan talebi hasîsini akseder başına geçirir. Sonra duada lâyık olmıyan bir şey istemek meselâ harika taleb etmek, nübüvvet mertebesi istemek ve yahud masıyet olan şeyler istemek dahi duada tecavüz cümlesindendir. Bu son cümle bilhassa buna bir tenbihi muhtevidir. Kezalik düada ishâb ve ıtnâb dahi tecavüz cümlesindendir. Netekim süneni İbni macede merviydir ki Abdullah ibni Muğaffel Hazretleri oğlunun «

اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الْاَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ اِذَا دَخَلْتُهَا = ilâhî Cennete girdiğim de sağ tarafındaki beyaz köşkü senden dilerim» diye dua ettiğini işitmiş, «oğlum, demiş Allahdan Cenneti iste ve ateşten ona sığın, ben Resulullahdan dinledim ki «

سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِى الدُّعَاءِ = bir kavm olacak duada tecavüz edecekler» buyurdu. İbni atıyyenin ve Zemahşerînin nakıllerine göre bu hadîste Resulallah «

اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ وَاَعُوذُبِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ = Allahım senden Cenneti ve ona yaklaştıran sözü ve işi dilerim, ateşten ve ona yaklaştıran söz ve işten de sana sığınırım»

demesi kişiye kâfidir.» buyurmuş ve okumuş: « اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ »

Hasılı tadarru' ve ıhfa ile dua ediniz, tecavüz etmeyiniz 56.

﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا﴾ ve Arzda ıslahından sonra ifsad yapmayınız. -Allah tealâ Arzı yaratıb nizamına koymuş, menafi' ve mesalihınize salih bir surete ifrağ eylemiş « وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِى الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ » ve « وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلَى حِينٍ » medlûllerince sizi onun üzerinde temkin ve ıkdar etmiş ve bir vakta kadar onu size karargâh ve ma'iyşet ve intifaınız için bir mekân yapmış, menfeat ve mazarratınızı onun salah ve fesadına raptetmiş ve ba'dema sizi bunun ıslâh-ü ifsadından mes'ul tutmuş binaenaleyh siz istiyeceğinizi emri dairesinde Allahdan isteyiniz de Arzın ıslahından sonra üzerinde teaddi ile fesad çıkarmayınız, şirk-ü ısyana, bağy-ü udvana sapmayınız. Hedefi matlubunuz şirk değil tevhid, küfür değil iyman, ısyan değil ıtaat, ıhtilâl değil intizam, zulüm değil adil, tahrib değil ı'mar, hasılı bozmak değil yapmak, fesad

sh:»2196

değil salah olsun. İnsan muhtac olduğu her hangi bir şey'in, bir lokma ekmeğin, bir yudum suyun fıkdanındaki fecaati düşünmeli, bastığı Arzın nizamı bozulub çalkalanmağa başlamasındaki dehşetin şiddetini hisab etmeli de her nevi' ifsaddan sakınmalı, daha iyisini yapamıyacağı hiç bir şey'i bozmamalı ve her ne de tasarruf ederse bir fikri salâh ile tasarruf etmeli, faidesiz yere bir habbenin bile ifsad ve itlâfından sakınmalıdır.

Böyle yapınız ﴿وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ ve hem korku hem ümid halinde rabbınıza dua ediniz. -Korku halinde ümidi, ümid halinde korkuyu bırakmıyarak daima ikisinin noktai istivâsını gözeterek dua etmelidir. Çünkü Allah hem zülcelâl, hem zül'ikramdır. Âlemde emri ilâhî tahtinde leyl-ü nehar nasıl biribirile musabaka ederek gidiyorlarsa havf-ü ümid de öyledir. Bu iki hâleti ruhiyye insanın seyr-ü sülûkünde iki kanad gibidir. Her hangisi atılsa insan bir mürği şikestebâl gibi uçmaktan mahrum kalır. Kalb ancak bunların mütekabilen çırpınmasındaki tenasüb-ü istivâdan doğrudan doğru veçhi hakka nâzır bir istikamet alır. Duanın hüsnü de kalbin bu istikametiyledir. Böyle dua edenler dua da ihsan mertebesine irmiş muhsinînden olurlar. ﴿اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾

şüphesiz ki muhsinlere Allahın rahmeti yakındır.- Hiç bir hususta Allah muhsinlerin ecrini zayi' etmez. Duâda muhsin olanların da dualarını kabul eder, yakında muradlarına irdirir.

57. ﴿وَهُوَ الَّذِى﴾ ve o, o Allahdır ki

﴿يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِ﴾ rahmetinin iki eli arasında ya'ni önünde mübeşşirleri olarak bir takım rüzgârlar gönderir. -Nafi', İbni Kesîr, Ebu Amir, Ebu Ca'fer Ya'kub kıraetlerinde « بُشُرًا » İbni Âmir de « نُشْرًا » okunduğuna göre: rahmetinin önünde

sh:»2197

nâşirleri olarak münteşir bir takım rüzgârlar gönderir. « بُشْرٌ » beşirin cem'i « نُشْرٌ » «neşûr» ün cem'idir. Resûl vezninde neşûr, nâşir veya menşur ma'nasına gelir. «Nun» un fethile «neşr» dahi neşretmek, yaymak ve tefrık etmek ma'nâsına masdar olduğu gibi rayihai tayyibe ma'nâsına ve bundan bulutu neşredib döşiyen, hoş ve yumuşak rüzgâr ma'nâsına isim dahi olur. Ve bu suretle İbni Kesîr, Hamze,

Kisaî kıraetlerinde « اَلرِّيَحَ نَشْرًا » okunduğuna göre de: «rahmetinin önünde neşr halinde rüzgâr gönderir.- Yağmur yağdıracağı ni'met ve hayat neşr edeceği zaman önce durgun hevaları oynatır, sükûnlarını harekete tebdil eder. Hareketi berekete mukaddime, sebeb, delil, ve resul, müjdeci ve nâşir yapar, yayar, fakat her hareketi değil, bir hareketi mahsusayı. Çünkü azâb olan hareketler, azâb muhbiri olan rüzgarlar da vardır. Bu ma'nâ ile İbni Ömer radiyallahü anhümadan merviydir ki riyah sekiz nevi'dir. Dördü azâb, dördü rahmettir. Azab olanlar: kasıf, âsıf, sarsar, akîm. Rahmet olanlar da naşirât, mübeşşirât, mürselât, zariyattır. ilh... Bir hadîsi nebevîde de şöyle varid olmuştur: « نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَاُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ وَالْجَنُوبُ مِنْ رِيحِ الْجَنَّةِ » ben saba ile mensur oldum. Âd debur ile ihlâk edildi, cenub da Cennet rüzgârındandır».

Hazreti Kâ'bden de menkuldür ki: Allah üç gün rüzgârı habsetse ekser Arz kokardı. Hasılı korkulacak hareketler, münzir olan rüzgârlar da vardır. Fakat rahmeti ilâhiyyenin mübeşşiratı ve naşiratı mürselât ve zariyatı da onlar içindedir. Bunun için ümid hafvten, havf ümidden münfekk olmamak lâzım gelir.

Asarı cevviyyeden rih, rüzgâr: Müteharrik hevâ demektir ki cihatına, evsafına nazaran muttarıd veya gayrı muttarıd bir çok aksam ve en'vaı vardır. Sureti umûmiyyede cihat noktai nazarından dört veya sekiz rüzgâr esas gibi mülâhaza olunur. Ve rüzgârların hudûsünde ve cereyanında tasarrufatı ilâhiyyeye delâlet eden pek mühim noktalar vardır. Rıh, hareket eden hevâ olmak i'tibariyle

sh:»2198

şüphesiz ki bir tahrik ile husule gelir. Hevânın her hareketine de rıh denilmediğinden rüzgâr göndermek hevâyi bir noktadan diğer noktaya sureti mahsusada bir tahrik ma'nasını tezammun eder. Bir kerre bu hareket, hevanın bir fi'li tabiîsi değildir. Zira hava sakin de olur. Bunun için İlmi tabiîde riyahın sebebi husulü hevanın aldığı suhunet, ya'ni hararet ve bürudet tehavvülatına nisbet olunur. Şu halde rüzgârın husulü de leyl-ü nehar meselesinde izah olunduğu üzere hararet tabiati ile bürudet tabiati arasındaki galibiyyet ve mağlûbiyyet nisbetlerinin tahvil ve tasrifine raci'dir ki bu da doğrudan doğru ve fevkattabia bir emri rabbanîdir. Binaenaleyh gerek bir kaide tahtinde esen riyahı muntazame olsun, gerekse riyahı gayrı muntazame olsun ikisi de bir tabiati diğer tabiate teslıt demek olduğundan doğrudan doğru bir tasarrufı rabbanî olduğunda şüphe yoktur. Şu kadar ki rıyahı muntazamade âdet ve ıttırad, riyahı gayrı muntazamede harika ma'nası galibdir. Onun için kudreti ilahiyyeyi yalnız harikada aramak gafletinde bulunanlar, fili ilahî ancak fevkal'âde rüzgârlardır zannederler. Maamafih burada mevzuı bahis yalnız muharriki evvel delilini teşkil eden bu tahrik değildir. Bu tahrikin mütezammın olduğu daha bâ'zı hususıyyat ile beraber bunun binnetice hayât ve ni'mete ve yağmur gibi bir rahmeti ilâhiyyeye olan alâkası delâleti mütekaddimesi, ya'ni bundan sonra gelecek diğer bir fili ilâhîyi ıhbar eder bir surette âlemi ukule bir nevi' risaleti temsil etmesi, rüzgâr hadisesinin diğer bir hadise olan yağmur vakıasını ihzar ve kablel'vuku' iş'ar eylemesi haysiyyetine de bilhassa nazarı dikkat celb olunmuştur. Ve bu vechile hem halk, hem emir, hem maddiyyat, hem ma'neviyyat noktai nazarından kudret ve hikmeti ilâhiyye tecelliyatı gösterilerek Âhıret ve risalet mes'elelerini tezekkür ve tedebbür ettirecek misaller iyrad edilmiştir. Hulasa bir takım rüzgârlarda bil'ahare

sh:»2199

varid olacak olan rahmeti ilâhiyyeyi tebşir eyleyen bir Resul, bir Melek misali vardır. Allah tealâ bunları rahmetinin önünde mübeşşirat veya naşirat olarak irsal eder.

Şimdi kudrete bakınız ki ﴿حَتّٰى اِذَٓا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا﴾ nihayet o rüzgârlar -hevadan ağır- sekîl sekîl bulutları az ve hafif bir şey gibi kaldırıb yüklendiği vakıt -ya'ni rüzgârların kaidelerinden birisi de bulutları dirleyib toplamak ve yaymak ve yağmura muhtac olan yerlere götürmek için tepelerinde taşımaktır. Fakat bu taşıyışta gayet şayanı dikkat bir husus vardır. Çünkü heya hafif, bulutlar ise ağırdır. Hafifin ağırı kaldırması ise hilâfı taibattır. Filvaki' burada bu sıklet ve iklâl ıhtarının ulûmi tabi'iyye noktai nazarından pek büyük ehemmiyyeti vardır. Zann edilirdi ki bulutlar hevadan hafif su buharından ıbarettir. Halbuki asıl bulut su buharı hali değil, bilfi'il su habbeciklerinin tecemmü halinde olunduğu ahiren fark edilmiş ve suyun ise havadan sekil olduğu ma'lûm bulunmuş olduğundan sehabın cevvi hevada muallakta durması hikmeti tabi'iyyede bir mes'ele teşkil etmiştir. Ve izahında iki nazariyye hasıl olmuştur: İbtida «o su habbecikleri sabun köpüğü gibi mücevvef ve içlerinde heva mahbus olub bu hevâ haricteki hevadan fazla bir derecei hararetle bulunduğundan hafif olarak üzerinde yüzüyor» denilmiş, sonra bu

nazariyye cerholunarak sehabı terkib eden su habbeciklerinin içi boş değil, dolgun bulunduğu ve binaenaleyh her biri kendi hacmindeki hevadan sekîl olduğu halde aşağıdan rüzgârın tahrikiyle kum danelerinin yukarı çıkması gibi cevvi hevada muallâk kalarak sağa sola hareket ettiği kabul edilmiştir. Evvelkine göre balon ve gemi gibi hafifin sekîl üzerinde duruşu, ikinciye göre de kuş ve tayyare gibi sekîlin hafif üzerinde duruşudur ki « اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا » ıhtarı da bunda zâhirdir. Evet, hevadan ağır olan su habbeciklerini daha harr heva ile bil'imlâ köpük haline

sh:»2200

koyarak hafiflendirib küçücük baloncuklardan müteşekkil bulut donanmalarını heva üzerinde tutmakta dahi büyük bir san'at olduğu şüphesiz ise de su habbeciklerinin sıkletlerini olduğu gibi muhafaza etmekle beraber onlardan daha hafif olan hevanın mücerred hareketten aldığı kuvvetle o sekîl bulut kütlelerini kaldırıb yüklenmesi daha ziyade calibi dikkat bir hâdisedir ki bunda hareketin ehemmiyyeti ve hareket emrini veren muharrikin mücerred hareketle hıffet ve sıklet ahkâmını değiştiren ve tabiatlerin hukmünü aks-ü kalbeden bir kudreti mutlakaya malik olduğu doğrudan doğru tezahür eder. Ve işte bu ma'nâya ıttılâ' sayesindedir ki kuvvei muharrike istihsaliyle tayyareler yapılmış ve kuş gibi heva üzerinde uçmak muveffakıyyeti elde edilmiştir. Bu iyzahtan anlaşılır ki tahriki riyahtaki bu kudreti bâligayı bilhassa ıhtar eden işbu « اِذَٓا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا » mazmumunda risaleti Muhammediyyenin delâili

kat'ıyyesinden birisi olan bir mu'cizei ılmiyye var demektir. Bir mu'cize ki fenni beşer bunun sıdkına bin seneden sonra vakıf olabilmiştir. Maamafih iş bununla kalmıyor, Allah rüzgâra o kuvveti vermekle beraber onu onda atalet kaidesi üzere bir tabiat istivâsiyle bırakmıyor. Bu noktada irade tecellisini anlatıyor ve kendi istivâi hâkimiyyetini gösteriyor, Onun için gıyabdan tekellüme iltifat ile buyuruyor ki:

Tam o riyah, sehabı sikali kaldırıb yüklendikleri vakıt ﴿سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ﴾ biz o sehabı ölü bir belde için sevkederiz de ﴿فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَٓاءَ﴾ o suyu o beldeye indiririz ﴿فَاَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِؕ﴾ ve o su ile her türlü meyveleri çıkarırız ve çıkaragelmişizdir. ﴿كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى﴾ işte ölüleri -kabirlerinden- böyle çıkaracağız ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ şimdi siz dü-

sh:»2201

şünebilirsiniz. -Bunları düşünür anlıyabilirsiniz ki halk da emir de kendisinin olan ve bir tahrik ve irade ile bunları yapmağa ve ölmüş bir beldeyi yeniden ıhya etmeğe kadir bulunan rabbınızın ölüleri diriltebileceğinden şüphe yoktur. Lâkin şunu da unutmamak lâzım gelir ki yağmur yağmakla her yer alesseviyye semere vermez, her toprağın kuvvei inbatiyyesi bir olmaz. Yağmur yağar 58.

﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ﴾ ve iyi belde: Toprağı iyi olan arazinin ﴿يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِاِذْنِ رَبِّهٖۚ﴾ rabbının izniyle nebatı iyi çıkar.- Gerçi Allahın izni, meşiyyeti ve teysiri olmayınca hiç bir şey olmaz. Fakat adetullahda halk ile emir beyninde tenasüb bulunduğundan hoş ve iyi olan toprağın mahsulâtı da yağmurla biizni hudâ bereketli güzel ve kolaylıkla çıkar.

﴿وَالَّذٖى خَبُثَ﴾ fena olanın ise ﴿لَايَخْرُجُ﴾ çıkmaz, çıkarsa da

﴿اِلَّا نَكِدًا﴾ ancak zorla, pek az ve faidesiz bir şey çıkar, yağmurdan da istifade edilmez..

-Binaenaleyh insan Arzın salâhındaki ehemmiyyeti iyi takdir etmeli ve onun tıyb-ü hubsünde kedisinin de bir mes'uliyyeti bulunduğunu unutmamalıdır.

﴿كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾ işte biz şükredecek her hangi bir

kavm içindir ki bu âyetleri böyle tasrîf, türlü türlü suretlere kor tekrar ederiz. Ve daha edeceğiz.- Ya'ni bu beyan ve tasvir insanlar için bir darbı meseldir. Peygamberler, rahmeti ilâhiyyenin mübeşşir ve nâşirleri, hâmil oldukları tekâlif ve şerayi' mâbihilhayat olan mâi sâfiy ile dolu ağır bulutlar gibi Kur'an kalblerin âbı hayatı, din ve ma'rifet, ebedî bir hayat olan rahmeti ilâhiyye, mükellef ve muhatab olan insanlar da yağmurun indiği yerler gibi iki kısımdır: Topraklar gibi insanların ve insan hey'eti
içti-

mâiyyesinin de tayyibi ve habîsi: İyisi kötüsü, mü'mini kâfiri vardır. İyiler iyi düşünür, rusüli ilâhiyyeden istifade eder, âyâtı ilâhiyyeyi tefekkür ve tezekkür ile ıbret alır, iyman eder, hayat bulur, niamı ilâhiyyeye şükreder. Âhıret için a'mali saliha ile semeratı hasene verirler. Âyâtı tekviniyye ve teşriıyyede cereyan eden tasrifat ve tasarrufatı ilâhiyyenin, irsali rusül ve inzali Kur'anın hıkmeti de bilhassa bunların intifa' ve şükranıdır. Çorak yer gibi fena olanlar ise niam-ü rahmeti ilahiyyeyi küfr-ü küfran ile karşılarlar, bu intifa'dan mahrum kalırlar. Onların semere vermelerine izni ilahî taallûk etmez. Usret ve mahrumiyyet içinde felâkete

yuvarlanır giderler. Netekim kısası Enbiya ve tarihi ümem buna şahiddir. Bunun için burada hılkati

Âdemden sonra başlıyan ve risaleti nev'i beşerde takrir ederek tedviri zeman eden hukmi istiva tahtinde

emri risalette halkı evvelin eyyamı sittesi misali üzere harikaları mutazammın altı devr teşkil eden altı

Peygamberin kıssai risaletleriyle yedincisinde «

اِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهٖ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ

وَالْاَرْضَ» risaleti Muhammediyyede tecelli eden istivai risaleti takrir ve tebyin etmek üzere kasem

ile buyuruluyor ki:

1-:

﴿٥٩﴾ لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ

مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اِنّٖۤى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظٖيمٍ

﴿٦٠﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهٖۤ اِنَّا لَنَرٰيكَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٦١﴾

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بٖى ضَلَالَةٌ وَلٰكِنّٖى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ

الْعَالَمٖينَ﴾﴿

﴿٦٢﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّى وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ
مَالَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٣﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى
رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۜ
اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlım hakkiçün Nuhu kavmine Resul gönderdik, vardı da ey kavmim! Dedi: Allaha kulluk edin, ondan başka bir ilâhiniz daha yoktur, cidden ben üzerinize büyük bir günün azâbı inmesinden korkuyorum 59 Kavmimden cumhur cemaat her halde biz, dediler: Seni açık bir dalâl içinde görüyoruz 60 Ey kavmim, dedi: bende hiç bir dalâlet yok ve lâkin ben rabbül'âlemîn tarafından bir Resulüm 61 size rabbimin risaletlerini tebliğ ediyorum ve size nasıhat ediyorum ve Allâhdan sizin bilemiyeceklerinizi biliyorum 62 size korkunç akıbeti haber vermek için ve korunmanız için ve belki rahmete mazhar edilirsiniz diye sizden bir adam vasıtasiyle rabbınızdan size bir ıhtar geldiğine inanmıyor da taaccüb mü ediyorsunuz? 63 Bunun üzerine onu tekzib ettiler, biz de kendisini ve ma'iyyetinde iyman edenleri gemide necâta erdirdik de âyetlerimizi tekzib edenleri garkeyledik, çünkü bunlar basıyretleri körelmiş bir kavm idiler 64

sh:»2204

2-:

﴿٦٥﴾ وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا
لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٦﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْ قَوْمِهٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فِى سَفَاهَةٍ وَاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ
﴿٦٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِى سَفَاهَةٌ وَلٰكِنّى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦٨﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّى وَاَنَالَكُمْ نَاصِحٌ اَمِينٌ
﴿٦٩﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ
لِيُنْذِرَكُمْۜ وَاذْكُرُوٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَٓاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ
فِى الْخَلْقِ بَصْطَةًۚ فَاذْكُرُوا اٰلَٓاءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٠﴾

قَالُوا اَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا
فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿۞﴾

sh:»2205

﴿٧١﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ
اَتُجَادِلُونَنِى فِى اَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللّٰهُ
بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا اِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧٢﴾
فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿۞﴾

Meali Şerifi

Âd kavmine de kardeşleri Hûd Peygamberi gönderdik, ey kavmim dedi Allaha kulluk edin, ondan başka bir ilâhınız daha yok, hâlâ siz onu azâbından sakınmıyacak mısınız? 65 Kavminden o küfre dalmış cumhur cemaat dediler ki: Her halde biz seni bir çılgınlık içinde görüyoruz ve her halde seni biz yalancılardan biri zannediyoruz 66 Ey kavmim, dedi: Bende hiç bir çılgınlık yok lâkin ben rabbül'âlemîn tarafından bir Resûlüm 67 Size rabbımin risaletlerini tebliğ ediyorum ve ben sizin için emin bir nasıhım 68 Sizi inzar etmek için içinizden bir adam vasıtasiyle size rabbinizden bir ıhtar geldiğine inanmıyor da teaccüb mü ediyorsunuz? Düşünün ki o sizi kavmi Nuhtan sonra hulefa kıldı ve size hılkatte ziyade bir inbisat verdi, o halde Allahın ni'metlerini unutmayıb zikredin ki felâh bulabilesiniz 69 Ya, dediler: sen bize yalnız Allaha tapalım atalarımızın tapa geldiklerini bırakalım diyemi geldin, eğer sadıklardan isen haydi bizi tehdid edib durduğun o azâbı başımıza getir görelim 70 İşte, dedi, üzerinize rabbınızdan bir azab fırtınası bir gadab indi, siz bana sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Allah onlara hiç bir zaman öyle bir hakkı saltanat indirmedi artık gözetin ben de sizinle beraber gözetenlerdenim 71 Bu-

sh:»2206

nun üzerine kendisini ve ma'iyyetindekileri mahza tarafımızdan bir rahmet ile necâta erdirdik de o âyetlerimizi tekzib edib iyman etmiyenlerin kökünü kestik 72

3-:

﴿٧٣﴾ وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا
لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ
لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَاْكُلْ فِى اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ
فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَاذْكُرُوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ
بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّاَكُمْ فِى الْاَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا

وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوٓا اٰلَٓاءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى
الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُونَ اَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ
مِنْ رَبِّهِۜ قَالُوٓا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿۞﴾

sh:»2207

﴿٧٦﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا بِالَّذِٓى اٰمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ
﴿٧٧﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ
ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٨﴾ فَاَخَذَتْهُمُ
الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٩﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ
وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلٰكِنْ لَا
تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿۞﴾

Meali Şerifi

Semûd kavmine de kardeşleri Salih Peygamberi, ey kavmim! Dedi: Allaha kulluk edin, ondan başka bir ilâhınız daha yok, işte size rabbınızdan açık bir mu'cize geldi, bu, Allahın nâkası size bir âyet, bırakın onu Allâhın Arzında otlasın, sakının ona bir fenalıkla dokunmayın ki sonra elîm bir azâba uğrarsınız 73 Ve düşünün ki o, sizi Âdden sonra hulefa yaptı ve bu Arzda sizi yerleştirdi, düzlüklerinden köşkler ediniyorsunuz ve dağlarından evler yontuyorsunuz, artık hep Allahın eltafını zikredin de yer yüzünü fesadcılıkla berbad etmeyin 74 Kavmi içinden kibirlerine yediremiyen cumhur cemaat o hırpalanmakta olanlara, onlardan iyman eden kimselere, siz, dediler, Salihin hakıkaten rabbı tarafından gönderilmiş olduğunu biliyormusunuz? Biz, dediler: doğrusu onun gönderildiği şeye mü'minleriz 75 O kibirlerine yediremiyenler doğrusu, dediler: biz o sizin iyman ettiğiniz şeye kâfirleriz 76 Derken o nâkayı tepelediler ve rablarının emrinden tuğyan etti-

sh:»2208

ler ve dediler ki: Hey Sâlih, sen gerçek mürselînden isen bizi tehdid etmekte olduğun azâbı getir görelim 77 Bunun üzerine onları «o recfe» tutuverdi vatanlarında çöke kaldılar 78 Döndü de onlardan ey kavmim! Dedi: ben size rabbımın risaletini tamamiyle tebliğ ettim ve nasıhat ettim, hayrınıza çalıştım ve lâkin nasihat edenleri sevmezsiniz 79

4-:

﴿٨٠﴾ وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٓ اَتَاْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا
مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨١﴾ اِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ
دُونِ النِّسَٓاءِۜ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨٢﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ

قَوْمِهِ اِلَّا اَنْ قَالُوا اَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ
﴿٨٣﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٤﴾
وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Lût Peygamberi der ki bir vakıt kavmine, dedi: Sizden evvel âlemlerden hiç birinin yapmadığı şenaatı sizmi yapıyorsu-

sh:»2209

nuz? 80 hakıkaten kadınları geçib de şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz? Yok siz pek müsrif bir kavimsiniz 81 Kavminin ise şöyle demelerinden başka cevabı olmadı: çıkarın bunları memleketinizden, çünkü bunlar eteklerini çok temiz tutan insanlar 82 Biz de onu ve ehlini kurtardık, ancak karısı kalıb yere geçenlerden oldu 83 Ve üzerlerine bir azab yağmuru yağdırdık, işte bak mücrimlerin akıbeti nasıl oldu 84

5-:

﴿٨٥﴾ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا
لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَوْفُوا الْكَيْلَ
وَالْمِيزَانَ وَلَاتَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ
بَعْدَ اِصْلَاحِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا
تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ
بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿﴾

sh:»2210

﴿٨٧﴾ وَاِنْ كَانَ طَٓائِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذِى اُرْسِلْتُ بِهِ وَطَٓائِفَةٌ
لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ
الْحَاكِمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Medyen kavmine de kardeşleri Şuayb Peygamberi: Ey kavmim, dedi: Allaha kulluk edin, ondan başka bir ilâhınız daha yok, işte size rabbınızdan bir beyyine geldi, artık kileyi, teraziyi tam tutun, nâsın eşyasına haksızlık etmeyin, yer yüzünü ıslahından sonra yine fesada vermeyin, bana inanırsanız bu söylediklerim sizin için hayırlıdır 85 Hem öyle tehdid ederek her caddenin başına oturub da Allahın yolundan ona iyman edenleri çevirmeyin ve yolun çarpıklığını arzu etmeyin, düşünün ki vaktiyle siz pek az idiniz, öyle iken o sizi

çoğalttı ve bakın o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu? 86 Eğer içinizden bir kısmı benim gönderilmiş olduğum hakikate inanmış bir kısmı da inanmamış ise Allah aramızda hukmünü verinciye kadar sabr edin ki o, hâkimlerin en hayırlısıdır 87

Sûrenin başındaki « وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا » inzar-ü tezkîrinin şevahidi tarihiyyesiyle

bir tafsılini ve hılkati Âdemden sonra alel'umum cemiyyeti beşeriyye ve akvamı muhtelife üzerinde istivâi rabbanînin bir sureti tecellisi ile irsali rüsülün hikmet ve netaicine ve edyan-ü şerayiın seyr-i tekâmülüne ve ruh-u gayei mekasıdine muteallık pek mühim hakıkatleri iyzah ve tenvîr eden ve bir çok Sûrelerde muhtelif ıbret ve intibah noktai nazarından bast veya işaret edilecek olan bu kıssalar Kur'anın ifadesindeki nekahat ve letafet ve ciddiyyet-ü belâğate bilhassa i'tina olunarak okunduğu zaman bunlardan alınacak olan dersi ıbret

sh:»2211

ve ilham o kadar yüksek ve o kadar vazıh ve feyyazdır ki kütübhaneler dolusu tarih kitabları okunub tetkık edilecek olsa elde edilecek dersi intibah, yükselmek için sarılınacak desatiri ıbret bunlardan başka bir şey olmıyacak ve bunların verdiği vuzuhı ilhamı vermiyecektir. Bütün esâtîri evvelîn bütün âsârı atîka, bütün kütübi sâlife, bütün cereyanı vekayi' istikrâ olunsa muhtevi oldukları inhirafat ve hurafat tayyedilerek hayatı beşerin mebde' ve meadı noktai nazarından ifade edecekleri hakaikı sabite Kur'anın bu kıssalarında telhıs-u işaret olunan esasatın hududuna aşamıyacakları muhakkaktır. Bu kıssaların muhtevi olduğu hakaıkı Kur'anın nüzulünden evvel dillerde ve kitablarda o kadar tahrifat ve hurafat ile teşviş edilmiş idi ki insanlar onu duyub dinledikçe hissiyyati diniyyeyi bir çocuğun masal dinlemekten aldığı şetareti hayaliyye gibi bir şey zannedecek hale gelmişlerdi. Netekim bu gün de Tarihi edyanı ve Edebiyatı bu ruh ile ta'kıb etmek istiyenler pek çoktur, Müfessirînin bir kısmı bâhusus mütekaddimînden bir kısmı bu kıssalar etrafında nüzuli Kur'andan mukaddem deveran edegelen muhtelif rivayat hakikate nasıl götürdüğüne dair bir mukayese dersi vermişlerdi. Fakat tefsir mütaleasına ehl olmıyan bir çokları bunları kıssaların tefsiri gibi telâkki etmiş ve nassı Kur'andan ziyade bu rivayetlerin arkasında koşarak Kur'anın açtığı hakıkat tarikından ma'kûs bir surette istifadeye kalkışmışlar, dini sünnetten ziyade mücerred garaibde aramak sevdasına düşmüşlerdir. Bunlara mukabil, sırf tabiî kalmak istiyenler de halkı evveli hiç hisaba almıyarak havarık kabilinden olan ve dillerde destan bulunan beyyinatı hakkı herçibâdâbâd «Esatîri evvelîn» deyib geçmişler veya sureti mutlakada tabiate irca' sevdasına düşmüşlerdir. Kur'an ise hakikatin bu

sh:»2212

ikisi arasında bulunduğunu tefhim için bu kıssaları ne kadar güzel tebliğ ve ne ciddî bir surette beyan ve tasvir etmiştir. Binaenaleyh bunları her kıssanın mevzu' ve gayesine, tarzi tasvir ve münakaşasına ya'ni her Peygamberin aslı da'vetine ve da'vetinin sureti tebliğ ve isbatına ve kavmiyle olan münakaşalarının uslûbuna ve sual-ü cevabın muhtevi olduğu hakaikı ilmiyye ve kavaidi edebiyyeye ve binnetice iyman-ü küfrün akıbetine ve sonra kıssalar mecmuunun hey'eti umumiyyesi beynindeki kadri müstereke ve ahengi terakkı ve tekâmüle tahlilî ve terkibî bir surette nasbi nazar ederek kemali ıbretle okumalı ve bunlardan akvamı muzmahillenin tahlili hayatiyle esbabı sükut ve helâklerini istinbat ederek istıkbal için ıbret almanın yolunu öğrenmeledir. Görülecektir ki bütün esbabı sükut ve ızmıhlâl emri hakkı dinlememek ve Allahın rehber olarak gönderdiği yüksek nâsıhların kadr-ü kıymetini bilmemeğe ve binaenaleyh şükran yerine küfrana raci'dir. Ve diyni hak vaz'ı beşerî olan bir müessesei içtimaiyye değil, sağlam ve mes'ud bir müessesei içtimaiyyenin asl-ü esasını ve düsturı hareketini teşkil eden bir vaz'ı ilâhîdir. Ve her milletin kabiliyyeti hayat ve saadeti, kalbini verdiği ma'budun şaniyle mütenasibdir. Ve onun için hepsi hiç ve ancak Allahın diyni haktır. İnsanlara Sema kapılarını açacak olan kanun Zeyd ve Amrin mevzuatı ve âmâli ve teşehhiyatı değil, halk-u emir kendisinin olan rabbülâlemînin emridir. Yoksa Dünya bir tarafa toplansa bir yaprağın tâbi' olduğu sükut veya i'tilâ kanununu vaz'ı ilâhîden tahvile kadir olamaz. Netekim insanları tûfânı belâdan kurtaracak olan sefinei necat da kanunı hakdan başkasiyle inşa edilemez.

Hatıbı Enbiya Şuayb aleyhisselamın bu tebliğatına karşı:

sh:»2213

﴿٨٨﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا

شُعَيْبُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَٓا اَوْ لَتَعُودُنَّ فى مِلَّتِنَا قَالَ
اَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٩﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ
عُدْنَا فى مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰينَا اللّٰهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ
نَعُودَ فيهَٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا
عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ
خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٩٠﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ
اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩١﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
فَاَصْبَحُوا فى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩٢﴾ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ
لَمْ يَغْنَوْا فيهَا اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ
﴿٩٣﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّى
وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿﴾

sh:»2214

Meali Şerifi

Kavminden büyüklenmek isteyen cumhur cemaat, ya Şuayb! kat'iyyen, dediler: Seni de seninle beraber iyman edenleri de memleketimizden çıkarırız, yâhud ki sureti kat'iyede milletimize dönersiniz; ya, dedi, istemezsek de mi? 88 Doğrusu Allah bizi kurtarmış iken sizin milletinize dönecek olur isek bir yalan söyliyerek Allâha iftira etmiş imişiz demek olur, ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir, meğer ki rabbımız Allah dilemiş olsun, rabbımız her şeyi ılmiyle kuşatmış, biz Allaha dayanmışız, ey bizim rabbımız kavmimizle bizim aramızı hakk ile fetih buyur, sen fatihlerin en hayırlısısın 89 Kavminden küfreden cumhur cemaat da yemin ederiz, dediler: eğer Şuaybe uyarsanız hiç şüphe yok o takdirde siz kat'î husrâne düşeceksiniz 90 Derken onları o recfe tutuverdi, derhal vatanlarında çöke kaldılar 91 Şuaybı tekzib edenler sanki orada bir şenlik tutmamışlardı, Şuaybı tekzib edenler, husrane düşenler onlar olmuşlardı 92 Döndü de onlardan, ey kavmim! dedi: Alim Allah size rabbımın risaletlerini iblâğ eyledim, size nasîhatte ettim, şimdi kâfir bir kavme nasıl acırım 93

89. ﴿رَبَّنَا افْتَحْ﴾ -Hukm-ü hukûmet ma'nâsına olan fetahadan me'huz olub yukarıda geçen « فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا » va'dini talebdir.

91. ﴿جَاثِمِينَ﴾ -Cüsum: Tavşanın ve kuşun uyuduğu vaz'ıyyet gibi ayakların iki sâkı kabzolunarak göğsü üzerine yere çöküp yapışmaktır. «

اَللّصُوق بِالاَرْضِ مَعَ قَبْضِ السّاقَيْنِ كَمَا يرْقُدُ اْلاَرْنَبُ وَالطّيْرْ

» ya'ni vatanlarında öyle sürçüb yüzün koyu çöktüler ki kendilerinde hareketten eser kalmadı.

92. ﴿اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا﴾ Şüaybı tekzib edenler sanki bu diyarda safa sürmemişlerdi ﴿اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا﴾ Şüaybı tekzib edenler- onu ve ma'iyyetindeki mü'minleri karyemizden çıkarırız diye teh-

sh:»2215

dide kalkışanlar, ona ittiba' ederseniz behemehal hasirînden olursunuz diyenler ﴿كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ﴾ ancak kendileri hasirîn oldular. Şüayb ve ona tâbi' olanlar değil.

93. ﴿فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ﴾ Bunun üzerine Şüayb onlardan sarfı nazar etti ﴿وَقَالَ﴾ ve ederken dedi ki ﴿لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالاَتِ رَبّى﴾ alimallah ben size rabbımın risaletlerini iblâğ ettim bu felâketten kurtulmak için Allahın bildirdiklerini anlattım ve emirlerini tebliğ eyledim ﴿وَنَصَحْتُ لَكُمْ﴾ ve size lâzım gelen nasıhatı, hayırhahlığı yaptım -vazifemi temamen iyfa eyledim fakat siz dinlemediniz küfrettiniz ﴿فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِرِينَ﴾ binaenaleyh ben şimdi kâfirler güruhuna nasıl teessüf ederim- ya'ni evvel emirde Şuayb aleyhisselâm kavminin helâkinden bir huzün duydu fakat onların huzn-ü teessüfe lâyık olmadıklarını ve çünkü küfürleriyle azaba istihkak kesbetmiş olduklarını te'emmül ederek onlardan bütün alâkai ma'neviyyesini kesti. Hâsılı «oh olsun!» demedi, fakat «vah!» demek de caiz olmıyacağını mülâhaza etti ve böyle diyerek onlardan bütün bütün sarfı nazar eyledi.

Böyle azabı istiysal ile kökleri kazınıb bütün bütün mahvedilen bu akvamın buna istihkaklarını temamen tavzıh ve altıncı kıssaya geçmeden evvel bu beş kıssanın hasılai ıbretini telhıs, ya'ni vakıatın ıhsasından tahric-ü tenkıhı ıllet gayesini tefhim ile buyuruluyor ki:

﴿٩٤﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا فى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِىٍّ اِلَّٓا اَخَذْنَٓا اَهْلَهَا بِالْبَاْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ﴿﴾

sh:»2216

﴿٩٥﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَٓاءَنَا الضَّرَّٓاءُ وَالسَّرَّٓاءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

﴿٩٦﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ
بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٧﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا
بَيَاتًا وَهُمْ نَٓائِمُونَ ﴿٩٨﴾ اَوَ اَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَاْتِيَهُمْ
بَاْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٩﴾ اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِۚ فَلَا يَاْمَنُ
مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٠﴾ اَوَ لَمْ يَهْدِ لِلَّذ۪ينَ
يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَٓا اَنْ لَوْ نَشَٓاءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْۚ
وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿﴾

sh:»2217

﴿١٠١﴾ تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓائِهَاۚ وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِۚ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُۜ
كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِر۪ينَ ﴿١٠٢﴾ وَمَا وَجَدْنَا
لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍۚ وَاِنْ وَجَدْنَٓا اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِق۪ينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Biz hangi memlekete bir Peygamber gönderdikse iptida ahâlisini şiddet ve zaruretle sıkmışızdır ki niyaza düşsünler 94 Sonra da fenalık yerine güzelliğe tebdil etmişizdir, tâki artmışlar ve demişlerdir: Doğrusu atalarımıza sıkıntılı haller de olmuş, sürûrlü demler de, tam o vakit biz de kendilerini hatırlarından geçmezken ansızın tutmuş bastırıvermişlerdir 95 Eğer o memleketlerin ahalisi iyman edib Allahdan korksaydılar elbette üzerlerine yerden gökten bereketler açardık, ve lâkin tekzib ettiler de kendilerini kesibleriyle tuttuk alıverdik 96 Ya şimdi şu köy, kasaba ahâlisi geceleyin uyurlarken azâbımızın kendilerine baskın halinde gelivermiyeceğinden emin mi oldular? 97 Yine o köy kasaba ahâlisi kuşluk vakti oynayıb eğlenib dururlarken kendilerine azâbımızın gelivermiyeceğinden emin mi oldular? 98 Ya artık Allahın mekrinden emin mi oldular? fakat kendilerine yazık eden kavimlerden başkası Allahın mekrinden emîn olmaz 99 Halâ irşad etmedimi o, eski sahiblerinden sonra bu Arza vâris olan kimseleri, şu hakıkat ki eğer dilemiş olsak onların da günahlarını başlarına çarpardık? Fakat kalblerinin üzerini tabı' eder mühürleriz de onlar hakkı işitmezler 100 İşte o memleketler, bunların başına gelenlerden bâ'zısını sana kıssa olarak nakl ediyoruz; celâlım hakkı için onlara Peygamberleri beyyinelerle geldiler öyle iken iyman etmek istemediler, çünkü ondan evvel inkâr et-
sh:»2218
meği âdet etmişlerdi, Allah kâfirlerin kalblerini işte böyle tab'eder 101 Hem ekserîsinde ahde vefa görmedik, şu muhakkak ki ekserîsini taatten çıkar fasıklar gördük 102

94. ﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَا ف۪ي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّٓا﴾ Hiç bir karyede hiç bir Peygamber

göndermedik illâ şöyle: -Ya'ni berveçhi meşruh mahvedilmiş olan köylerin, memleketlerin her hangi birinde

her hangi bir Peygamber gönderdikse behemehal şunları yaptık: Evvela

﴿اَخَذْنَٓا اَهْلَهَا بِالْبَاْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ﴾ ehalisini fakr-ü şiddet ve maraz-u zaruretle

sıktık ki ﴿لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ﴾ tadarru' etsinler kibirlerini atıb hakka boyun eğsinler, yumuşayıb

yavarsınlar.- Sûrei «En'am» da « فَلَوْلَٓا اِذْ جَٓاءَهُمْ بَاْسُنَا تَضَرَّعُوا » bak 95.

﴿ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ﴾ sonra da seyyienin yerini haseneye tebdil

ettik: hoşlanmadıkları darlık ve maraz yerine hoşlandıkları vüsat ve sıhhat verdik- yalnız Peygamberin

irşadatı kavliyye ve ılmiyyesiyle iktifa olunmayıb « وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ

» mantukunca hem acı hem tatlı tahavvülat ile bilfiıl imtihan da edildiler. İbtida söz dinlemedikleri serkeşlik ettikleri için yumuşasınlar diye malen bedenen tazyık edildiler, yola gelmediler, sonra bu tazyık henüz bir ta'zib ve tecziye değil terbiyevî olduğu ve terbiyevî olan her hangi bir tazyikın idamesi ise gayri terbiyevî olacağı ve muzayakayı ta'kıb eden vüs'at ve ni'metin zevk-u süruru pek mahsûs ve fevkal'âde calibi dikkat bulunacağı cihetle tazyık, vüs'atle tebdil olundu.

﴿حَتّٰى عَفَوْا﴾ Ta ki arttılar -«afiv» ba'zan çoğalmak, fazlalanmak me'nasına gelir «

عَفَا النَّبَاتُ » denilir ki otlar nemalanıb çoğaldı demektir. «

وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ » ayetinde de «afv» in fazla ma'nasına olduğu

geçmişti. Bu

sh:»2219

ma'na ile ekser müfessirîn şöyle tefsir etmişlerdir: Ya'ni mal ve nüfusça çoğaldılar, aded ve kuvvetçe

fazlalaştılar, maamafih Kamusta musarrah olduğu üzere « عَفَتِ الْاِبِلُ الْمَرْعَى » denilir ki «

تَنَاوَلَتْهُ قَرِيبًا » ya'ni hayvan mer'ayı yakından otladı, uzağa gitmeğe lüzum görmeden yakından

bol bol yedi demek olur. Binaenaleyh gerek bu ve gerek afvin ma'nayı meşhuru mülâhazasiyle burada şöyle bir ma'na da mümkindir: Seyyieyi haseneye tebdil ile kendilerine o derece refah verdik ki hatta hayvan gibi bol bol yakından yediler otladılar ve nefislerini her türlü teklif-ü tekellüften muaf tuttular, ni'met kendilerini şımarttı, darlığı unuttular mübalâtsız oldular

﴿وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَٓاءَنَا الضَّرَّٓاءُ وَالسَّرَّٓاءُ﴾ ve muhakkak atalarımıza

sıkıntılı ve ferahlı demler olmuş dediler. -Ya'ni gördükleri zaruret ve refah hallerinin min tarafillâh terbiyevî bir sebeb ve hıkmetle alâkadar olduğunu düşünmediler, bunları hiç bir sebeble defi' veya te'mini kabil olmaz umurı tabiiyye veya cebriyyeden saydılar, adam sende darlık, bolluk, fakr-u gınâ, maraz-u sıhhat, gamli veya sürûrlu ahval öteden beri olağan şeylerdir. Peygamberlerin ta'lim eylediği gibi din ve ahlâk ile insanların ihtiyar ve içtinabı ile bunların def'i veya istihsali te'min olunamaz fikrinde bulundular. Velhasıl tefsiri Taberî de mezkûr olduğu veçhile «fenalıklardan tevbe ile zaruretten kurtulmak ve ni'mete şükrile

refah-ü haseneyi idame ve tezyid etmek mümkin olduğuna» inanmadılar. Kavlî fi'lî acı tatlı ıhtarata ehemmiyyet vermediler. Yâhud öyle refaha erdiler ki zarureti vaktiyle atalarının ba'zan başlarına gelmiş tarihî bir şey gibi söyler oldular. ﴿فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ tam o vakıt biz de kendilerini o şuursuz hallerinde hatır-ü hayallerine gelmez bir surette birden bire tutub bastırıverdik.- Bağteten ahızden murad, Âd ve kavmi Lûtta olduğu gibi yalnız helâkin bir ânda ve tarafetül'aynde olması değil

sh:»2220

Semudda olduğu gibi ahz-ü kiriftin ansızın başlayıb helâkin bir müddet temadî etmesi haline dahi şamildir. Ba'zı akvam birden yakalanıb birden mahvedilmiş, diğer ba'zısı da birdenbire yakalanıb sürüne sürüne mahvedilmiştir. Bütün mes'ele bu ahz-ü kirift başlamadan evvelki intibahtadır. Zira bu başlayınca « يَوْمَ يَاْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا ايمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى ايمَانِهَا خَيْرًا » günü gelmiş çatmış olur.

İşte bütün o karyelerin ehalisi böyle müstahık olarak mahvedildiler, hem de en kuvvetli, en keyfli demlerinde birdenbire yakalanarak mahvedildiler. 96.

﴿وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ eğer o mahvedilen memleketin ehalisi iyman-ü itika etmiş -ya'ni Peygamberlerinin tebligatına inanmış ve mucebince korunması lâzım gelen şeylerden korunub sakınmış- olsalardı

﴿لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ﴾ elbette üzerlerine yerin göğün hayr-ü berekâtını açardık -her taraflarından azâba bedel feyz-u bereket yağar, her işleri yolunda gider, saadet-ü refahları tezayüd ederdi. ﴿وَلٰكِنْ كَذَّبُوا﴾ ve lâkin tekzib ettiler, inanıb korunmadılar ﴿فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ binaenaleyh biz de kendilerini kazanageldikleri küfr-ü ısyanlariyle- ezcümle « قَدْ مَسَّ اٰبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ » diyerek yaptıkları lâübâlilikleriyle- yakalayıverdik..

97. ﴿اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰى﴾ -Evvelki ehli kurâdan murad ihlâk edilmiş olan kurâ ehalisi idi. Burada fai netice ile berhayat olan alel'umum kurâ ehalisine nakli kelâm edilmiştir. Gerçi ba'zı müfessirîn bunu da evvelkilerine sarfetmiş ise de mülâyim değildir. Ve muvafık ma'na şudur: İmdi alel'umum kurâ ehalisi- başta ehli Mekke olmak üzere hayatı medeniyyet yaşayan bütün halk

﴿اَنْ يَاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ﴾ kendilerine be'isimizin -şiddeti

sh:»2221

azâbımızın- uyurlarken gece baskını halinde gelivermesinden emin mi oldular? 98

﴿اَوَ اَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰى اَنْ يَاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾

veya kurâ ehalisi kuşluk vakti oynayıb dururlarken kendilerine be'simizin gelivermesinden emin mi oldular?

99. ﴿اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ﴾ Hâsılı Allahın mekrine emin mi oldular? -Allahın mekri ta'biri kullarına istidracı ve umulmadık cihetten muahaze edivermesi ma'nasına bir istiaredir. ﴿فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾ Eğer öyle ise Allahın mekrine hâsirûn güruhundan başkası -ya'ni fıtratlerinde Allahın kendilerine bahşetmi olduğu isti'dadı ıbreti, delâili haktan tefekkür ve istidlâl kabiliyyetini zayi' ederek nefislerini ziyan etmiş olan ehli husrandan maadası- emin olmaz 100.

﴿اَوَ لَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَٓا اَنْ﴾ şu Arza sabık ehalisinden sonra vâris olanlara -ya'ni mukaddemâ bu vatanların sahibi iken helâk olmuş bulunanların bu gün yerlerini yurdlarını işgal ederek kendilerine halef olanlara ve alelhusus Mekke ve efradı halkına- Allah şu hakikati anlatmadımı ki ﴿لَوْ نَشَٓاءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾ dilesek biz onları -da o geçenler gibi- günâhlariyle şüphesiz musab kılardık. -Evet şüphe yok ki diğer âyât ve delâilden kat'an nazar mücerred kendilerini onlara vâris kılmış olmakla bu hakikati anlatmıştır.

﴿وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ ve fakat biz kalbelerini tab'eder, mühürleriz de onlar bunu- ve bu gibi hakaikı- duymazlar. 101. ﴿تِلْكَ الْقُرٰى﴾ işte o karyeler: o mahv-ü munkarız olan memleketler ya Muhammed! ﴿نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓائِهَا﴾ onların mühim haberlerinden bir kısmını sana nakl-ü beyan ediyoruz ve edeceğiz

sh:»2222

﴿وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ kasem olsun ki onlara Peygamberleri beyyinelerle -şekk-ü şüphe götürmez açık ve kat'î deliller, mu'cizelerle- geldiler de ﴿فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ﴾ önce tekzib ettikleri hakıkatlere -beyyinelerden sonra da- iyman etmeleri ihtimali olmadı- ınad ettiler de ettiler ﴿كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ﴾ Allah kâfirlerin kalblerini işte böyle tab'eder: küfrü onlara böyle tabiat kılar. 102.

﴿وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ﴾ hem biz onların -o kıssaları geçen kurâ

ehalisinin- ekserisinde ahid namına bir şey bulamadık -ahde vefa görmedik

﴿وَاِنْ وَجَدْنَٓا اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ﴾ ve muhakkak ekserisini her halde fâsık, tâatten

çıkmış, sözünde durmaz, ahlâksız kimseler bulduk.- Vicdanı hakta, ya'ni ılmi ilâhîde bunlar böyledirler.

﴿١٠٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِه
فَظَلَمُوا بِهَاۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٤﴾ وَقَالَ
مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ اِنّ۪ي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿١٠٥﴾ حَق۪يقٌ
عَلٰٓى اَنْ لَٓا اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ
رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَۜ﴿﴾

sh:»2223

﴿١٠٦﴾ قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَأْتِ بِهَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ
الصَّادِق۪ينَ ﴿١٠٧﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُب۪ينٌۚ
﴿١٠٨﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَٓاءُ لِلنَّاظِر۪ينَۚ ﴿١٠٩﴾ قَالَ
الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَل۪يمٌۙ ﴿١١٠﴾ يُر۪يدُ اَنْ
يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْۚ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١١﴾ قَالُٓوا اَرْجِهْ
وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِي الْمَدَٓائِنِ حَاشِر۪ينَۙ ﴿١١٢﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ
سَاحِرٍ عَل۪يمٍ ﴿١١٣﴾ وَجَٓاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُٓوا اِنَّ لَنَا
لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِب۪ينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ لَمِنَ
الْمُقَرَّب۪ينَ ﴿١١٥﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّٓا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّٓا اَنْ

نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْق۪ينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ اَلْقُواۚ فَلَمَّٓا اَلْقَوْا سَحَرُٓوا
اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَٓاؤُ بِسِحْرٍ عَظ۪يمٍ ﴿١١٧﴾
وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَۚ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَۚ
﴿١١٨﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ﴿﴾

sh:»2224

﴿١١٩﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١٢٠﴾ وَاُلْقِىَ
السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢١﴾ قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿١٢٢﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٣﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهِ
قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِى الْمَدِينَةِ
لِتُخْرِجُوا مِنْهَا اَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٤﴾ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٢٥﴾ قَالُوا
اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٦﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا اِلَّا اَنْ اٰمَنَّا
بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا
مُسْلِمِينَ ﴿١٢٧﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اَتَذَرُ مُوسٰى
وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَاءَهُمْ
وَنَسْتَحْيِى نِسَاءَهُمْ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٨﴾ قَالَ مُوسٰى
لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوا اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿﴾

sh:»2225

﴿١٢٩﴾ قَالُوا اُوذِينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَاْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا
قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ
فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra onların arkasından âyetlerimizle Musâyı Fir'avne ve cem'iyyetine gönderdik, tuttular, o âyetlere zulm ettiler, ettiler de bak o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu? 103 Musâ, ey Fir'avn! dedi: Bil ki ben rabbül'âlemîn tarafından bir Resulüm 104 Birinci vazifem Allaha karşı haktan başka bir şey söylememekliğimdir, hakikat ben size rabbınızdan bir beyyine ile geldim, artık Beni İsraîli benimle beraber gönder 105 Eğer, dedi: Bir âyet ile geldinse getir onu bakalım sadıklardan isen 106 Bunun üzerine asasını bırakıverdi, ne baksın o koskoca bir ejderha kesiliverdi 107 ve elini sıyırdı çıkardı, ne baksın o bakanlara bembeyaz parlıyor 108 Fir'avnın kavminden o cemiyyet, bu, dedi: şüphesiz çok bilgiç bir sihirbaz 109 Sizi yerinizden çıkarmak istiyor, binaenaleyh ne emr edersiniz? 110 Onu ve kardeşini dediler: eğle, ve şehirlere

toplayıcılar yolla 111 mâhir sihirbazların hepsini sana getirsinler 112 Bütün sihirbazlar da Fir'avna geldiler, elbette, dediler: Galib gelenler biz olursak bize mükâfat şüphesiz ya? 113 Evet, dedi: Hem o vakit siz elbette gözdelerdensiniz 114 Yâ Musâ! dediler: Sen mi hünerini ortaya atacaksın, yoksa atanlar biz mi olacağız? 115 Siz atın, dedi, vaktaki atacaklarını attılar, Nasın gözlerini büyülediler ve onları dehşete düşürdüler, hasılı büyük bir sihir gösterdiler 116 Biz de Mûsâya "asanı bırakıver" diye vahy ettik, bir de baktılar ki o, onların bütün uydurduklarını yalayıb yutuyor 117 Artık hak meydana çıktı ve onların bütün yaptıkları hiçe gitti 118 Artık orada mağlûb olmuşlardı, küçük düşmüşlerdi 119 Sihirbazlar hep birden secdeye kapandılar 120 İyman ettik, dediler: o rabbül'âlemîne 121 Musâ ve Harunun rabbına 122 Fir'avn, siz, dedi: Ona

sh:»2226

ben izin vermeden iyman ettiniz ha, bu her halde bir hud'a siz bu hud'ayı şehirde kurmuşsunuz, yerli ehaliyi ondan çıkarmak istiyorsunuz, o halde yakında anlarsınız 123 Mutlak sizin ellerinizi, ayaklarınızı çaprazına keseceğim, mutlak sizi, hepinizi birden asacağım 124 Biz, dediler: Şüphesiz rabbımıza, döneceğiz, 125 senin bize kızman da sırf rabbımızın âyetleri gelince iyman etmemizden; ey bizim rabbımız! Üzerimize sabır yağdır ve canımızı iyman selâmetiyle al 126 Fir'avnın kavmından yine o cemiyyet ya, dediler: Musâyı ve kavmini bırakacaksın ki seni ve ilâhlarını bıraksın da yer yüzünde fesad çıkârsınlar? Yine, dedi: Oğullarını öldürürüz ve kadınlarını diri tutarız, yine tepelerinde mutlak kahrımızı yürütürüz 127 Musâ kavmi ne siz, dedi: Allahın avn-ü ınayetini isteyin ve acıya tahammül edib dayanın, her halde arz Allahındır ona kullarından dilediğini varis kılar, akıbet ise müttekilerindir 128 Biz, dediler: sen bize gelmezden evvel de eza edildik sen bize geldikten sonra da, umulur ki, dedi: Rabbınız hasmınızı helâk edib de sizi yer yüzünde halife kılacak, sizin de nasıl işler yapacağınıza bakacaktır 129

Bu Hazreti Musâ kıssası diğerlerinden daha fazla bir nazarı dikkatle mutalea edilmek için sureti mahsusada ifraz ve daha ziyade tafsil olunarak beyan buyurulmuştur. Çünkü mu'cizatı Musâ o bir Peygamberlerin mu'cizelerinden daha kuvvetli ve binaenaleyh kavmi Musânın cehl-ü zulmü obirlerinden daha fahıştır.

103. ﴿اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِه﴾ - « ملا » kelimesi yukarıdan beri görüldüğü üzere

Kur'anın pek çok varid olan ve ulûmı siyasiye ve ictimaıye ıslâhatı noktai nazarından şayanı dikkat bulunan bir kelimedir. Ekseriya müfessirîn bunu vücuh ve eşraf ma'nasiyle tefsir ederler. Fakat maksad vücud ve eşrafın ferdiyyetleri haysiyyeti olmayıb bir cem'iyyetleri haysiyyeti olduğu ve zaten vecahet ve şerefin ictimaî bir ma'nâ ifade ettiği nazardan kaçırıl-

sh:»2227

mamak lâzım gelir. Kamusun beyanına göre cebel vezninde mele' şu ma'nâlara gelir:

1- Teşavür: Ya'ni birbiriyle müşavere,

2- Eşraf ve ılye: Ya'ni bir kavmin eşraf ve kibarı vücuh-ü a'yanı, ileri gelen yüksek takımı ki halkın gözünü doldururlar.

3- Cemaat.

4- Tama' ve zann.

5- Kavmi zuşare ya'ni hüsni hey'et ve vecahet sahıbi kavim. Hey'et.

6- Tecemmu'.

7- Hulk ya'ni huy اهـ.

Ragıb de Müfredatında şöyle demiştir: Mele' Bir re'iy üzerine ictima' edib revnak ve manzarası gözleri, kıymet ve behası gönülleri dolduran cemaat demektir ki bir çok âyatta varid olmuştur. Bir de mele' -daha umumî olmak üzere- hüsn-ü cemal ile memlû halka demir ilh... Bundan anlaşılır ki biri ehass biri ea'mm olan bu iki ma'nâ melein başlıca ma'nâsı olub diğerleri bunlara müteferri'dir. Esasında dolgunluk mefhumunu mutezammın olan bu kelime, ictima', müşavere, hüsni hey'et, şeref-ü vecahet reiy ve emel mefhumlariyle de küllî cüz'î alâkası i'tibariyle mütenevvi' ma'nâlara ıtlak edilmiştir ki hepsini muhtevi olan en mühimmi Ragıbın beyan ettiği birinci ma'nâdır. Görülüyor ki bu ma'nâ zamanımızda frenklerin «sosyete» ta'bir ettikleri cem'iyyet ma'nâsıdır ki bunda bir maksad üzere ictima' ve bir de hüsni intizam ve kıymet en esaslı mefhumu teşkil eder, meselâ bir kabina, bir parlemento, bir ordu ve her hangi bir cemaatin hey'eti ictimaiyyesi erkânını teşkil eden eshabı reiy ve şuurunun manzarai ittifakı hep bir mele' teşkil ederler. Ve vücuh-ü eşrafa mele' ıtlak edilmesi de bu haysiyyetledir. Yoksa vücuh ve eşrafın yekdiğeriyle tenazu'lerini ifade eden müteferrık ve münferid haysıyyetleri «mele'» ta'birinin

sh:»2228

masadakından haricdir. Ve binaenaleyh âyetin ma'nâsı; «sonra da Musâyı âyât ve alâmetlerimizi hamil

olarak Fir'avne ve onun etrafında toplanıb halkın gözünü dolduran müdebdeb cem'iyyetine Resul

gönderdik» demek olur. Gerçi diğer bir âyette « اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ » buyurulduğuna göre

Hazreti Musâ Fir'avne ve bütün kavmine meb'us idi. Fakat burada bilhassa şu nükte gösterilmiştir ki kavmi Fir'avnin mütebakisi onun etrafında toplanmış olan cemi'yyeti mahsusaya tâbi' olduklarından başkaca bir hukmü haiz değil idiler. Firavn ve cemi'yyeti onların hepsini temsil ediyordu.

Hazreti Musâ « بِـاٰيَـاتِنَـا » kaydinin işaret ettiği bir çok mu'cizat ile evvel emirde bunlara gönderildi

﴿فَظَلَمُوا بِهَاۚ﴾ onlar da o âyetlere zulmettiler, ya'ni Musânın sıdkı risaletine alâmet ve bürhan

olan o açık mu'cizelerin hakkını vermediler, delâlâti kat'iyyesini tekzib ve inkâr ederek küfürettiler hakkı

kabul etmeyib fesadlar yaptılar ﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾ imdi

bak o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu?- Bervehçi âtî kıssalarını dikkatle oku hallerine bak da ıbret al:

104. ﴿وَقَالَ مُوسٰى﴾ Biz gönderdik, Musâ da varıb dedi ki ﴿يَا فِرْعَوْنُ﴾ ey Fir'avn

﴿اِنّى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ﴾ ben hakıkaten rabbül'âlemîn tarafından bir

Resulüm 105. ﴿حَقِيقٌ عَلٰى اَنْ لَٓا اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ﴾

Allaha karşı haktan başka bir şey söylememeğe müstehıkkım: Ya'ni hakkım şanım ancak hak söylemektir.-

Nafi' kıraetinde « عَلَىَّ » okunduğuna göre: Allaha karşı haktan başkasını söylememekliğim üzerime bir

vecibedir. Bir Peygamberin birinci hasleti ve vazifesi doğru

sh:»2229

söylemektir. ﴿قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ ben size rabbınızdan bir beyyine ile

geldim -ya'ni sözüm kuru bir da'vadan ıbaret değildir. Şekk-ü şüpheye mahal bırakmaz açık ve kat'î

bürhanım var, inanmazsanız isbatına müheyyayım ﴿فَاَرْسِلْ مَعِىَ بَنٖىٓ اِسْرَٓائِيلَۜ﴾

binaenaleyh Benî İsraîli benimle gönder.- İşte Musânın Fir'avne ilk tebliği bu oldu. Buna karşı 106.

﴿قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَاْتِ بِهَٓا﴾ Fir'avn eğer, dedi: sen bir âyetle, bir

mu'cize ile geldinse haydi getir ﴿اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ eğer o sadıklardan, ya'ni

sıdkile ma'ruf olan o Peygamberler zümresinden isen böyle yapman lâzım gelir. -Tebliğatı vakıa üzerine Fir'avnin bu sözü alel'usul bir taleb demektir. Henüz bunda bir haksızlık yoktur. Ancak eğer, eğer diye şartları tekrar etmesinde bir nezaketsizlik ve bir telâş eseri vardır. Bunun üzerine 107.

ج

﴿فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ﴾ Musâ hemen asâsını bırakıverdi,

bırakınca ne görsünler o asâ koca bir yılan. Ap aşikâre bir ejderha, bir ejderha ki işi hallediyor.- Bu babda bir çok rivayetler vardır. Said ibni Cübeyrin ibni Abbastan naklettiği vechile hulâsası şudur: Hazreti Musâ asâsını koyuverince kocaman bir yılan olmuş, Fir'avne doğru koşmuş, Fir'avın bunun kendine kasdetmekte olduğunu görünce tahtından fırlamış, aman bunu zabtet diye Hazreti Musâya yalvarmış, o da tutmuştur. İlh... Burada şundan gaflet etmemek lâzımdır ki bu gibi tahavvülâta kalbi hakaik denmez. Zira asâ sureti ılmiyyesi, asâ mahiyyeti; sü'ban sureti ılmiyyesi. Sü'ban mahiyyeti olmuş değildir. Bu iki hakıkat daima ılimdeki temayüzlerini muhafaza ederler ve hiç biri diğerine karıştırılmaz. Lâkin asâ maddesinin asâ suretinden çıkıb sü'ban suretini iktisa etmesi veya haric-

sh:»2230

de kezalik zihinde asâ mevcudiyyetinin izale edilib yerine sü'ban mevcudiyyetinin ikame olunması daima mümkindir. Netekim biz bir mumu bin şekle sokarız da her şeklin kendi hakıkati yine diğerinden mütemayiz kalır. «Kalbi hakaik caiz olmaz» kazıyyesini imkân ve vücub gibi hakaıkı ezeliyyeye kasretmek meşhur ise de doğru değildir. Bu kazıyye, tenakuz kanununun diğer bir ifadesidir ki hiç bir şeyi nefsinden selbetmek mümkin olmaz. Meselâ asâya asâ, sü'bana sü'ban denir demektir.

108. ﴿وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِىَ بَيْضَآءُ لِلنَّاظِرِينَ﴾ Bir de elini çıkardı, ne

baksınlar bembeyaz, bütün bakanların hayret ve taaccübünü mucib bir surette fevkal'âde beyaz, parıl, parıl -ya'ni cibilletinde beyaz değil öyle görünür. Rivayet olunuyor ki Hazreti Musâ ziyadece esmer renkli imiş, elini levni fıtrîsinde gösterir, sonra koynuna sokar çıkarır, bembeyaz lekesiz bir surette parlarmış, tekrar bir dâha sokar çıkarır bu def'a da eski rengine avdet edermiş. Biri gadab ve celâli ilâhînin, biri de lûtuf ve rahmeti rabbaniyyenin birer nümunei tecellisi olan ve doğrudan doğru rabbül'âlemînin halkı evvel kudretinden başka bir te'sir ile imkânı tasavvur edilememek lâzım gelen bu iki alâmet, Hazreti Musânın Allah tarafından gönderildiğini isbata kâfi ve vâfi birer mu'cizei bâhire iken nasıl haksızlıkla karşılandı bilir misiniz?

109. ﴿قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ﴾ Kâvmi Firavn içinde o mele' -Firavnin şûrâsı

olan o cem'iyyeti mahsusa ﴿اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ﴾ bu her halde çok bilgiç, mahir bir

sahir, 110. ﴿يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ﴾ sizi yerinizden çıkarmak istiyor.

Binaenaleyh ﴿فَمَاذَا تَاْمُرُونَ﴾ ne emredersiniz dediler.- Sûrei «Şu'ara» da bu sözü Firavnın söylediği musarrahtır. Demek ki şurâsı onun rey-ü teklifini tas-

sh:»2231

dık ve te'yid ederek icabını müzakereye vaz'ettiklerinden dolayı bu söz yalnız reisin değil, cemi'yyetin sözü olmuştur. Burada «ne rey-ü fikirde bulunuyorsunuz? Makamında «ne emr edersiniz» denilmesi pek şayanı dikkattır. Zahirî i'tibariyle bu ta'bir Firavn hükûmetinin hal ve akdi umuru bu cem'ıyyeti şurânın elinde bulunduğunu iş'ar eder. « يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ » fıkrasından da bu cem'ıyyetin Mısrîlerden mürekkeb bir hey'et olduğu fehm olunur. Tefsiri Ebissüuddan anlaşıldığına göre ba'zı müfessirîn mes'elenin re'yiamme vazolunduğunu ve bu hıtabın umum Mısır halkına yapıldığını bile dermiyan etmişler. Ya'ni bu « مَاذَا تَاْمُرُونَ » hıtabının cem'ıyyeti şurâ tarafından Mısır halkına söylendiğini beyan eylemişlerdir. Buna verilen « اَرْجِهْ وَاَخَاهُ » cevabı bizzat Firavne hıtab olarak gösterilmiş, bu ise muhatabların doğrudan doğru Firavn ile mükâleme edebilir bir mevki'de bulunan

kimseler olduğunu anlatmakta bulunmuş olduğundan âyetin zahirine nazaran mes'elenin reyiamme vaz'ı sabit değil ise de her halde Mısırlılardan mürekkeb bir cem'ıyyetin istişaresine vazzolunduğu ve bunlara ne emredersiniz denildiği muhakkaktır. Böyle demek ise o cemi'yyetin Firavin hükûmetinde ülül'emr olduğunu i'tiraf etmek demektir. Bu ise « اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » demekte olan Firavnın da'vasında büyük bir tenakuzdur. Demek olur ki Firavn ehemmiyyetli bir vak'anın tahti tazyikında kalınca rübubiyyet da'vasını muvakkaten bırakıb kulları addettiği cemi'yyetine, me'murlarına veya halkına karşı emir sizindir, siz benim amirim Efendimsiniz dercesine sahta ve müraiyâne bir vaz'ı tebasbus takınarak tehlüke kendisinin değil, onların imiş ve binaenaleyh emir sahibi de onlar olacaklarmış gibi gösterilmiştir ki bunda Firavn sihirbazlığının mühim bir misali vardır. Hazreti Musâdan « فَاْتِ بِهَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ » diye âyet taleb ettiğine nazaran anlaşılıyor ki Firavn mukaddema sadık Peygamberler gelmiş ve hepsinin mu'cizeleri

sh:»2232

bulunmuş olduğuna vakıftır. Ve şu halde demek ki gözü önünde cereyan eden asâ ve yedi beyza vakıalarının da hakıkaten bir mu'cizeden başka bir şey olamıyacağını anlamamış değildir. Fakat hakıkatın kabulünü fikir ve menfeati siyasiyyesine muhalif görmüş ve bir de zamanında sihir ve hokkabazlık gibi tezvir ve tahyil san'atlerinin şöhreti şayiası hasebiyle ma'ıyyetinde kabili iğfal bir sürü halk bulmuş olduğundan dolayı halkın menfeati siyasiyye ve vataniyyeleri damarına basarak Hazreti Musâya bütün Mısırlıları vatanlarından ihrac etmek maksadı hafîsi gibi bir fikri muzmer isnad ederek ortadaki hakıkati sihir ve kendi sihr-ü tezvirini hakıkat gibi satmak istemiş ve mes'eleyi şurânın müzakeresine o suretle vazettirmiştir.

Buna karşı 111. ﴿قَالُوٓا﴾ o mele', o cem'ıyeti şurâ -ve ba'zı kavle göre halk- ﴿اَرْجِهْ وَاَخَاهُ﴾ onu ve kardeşini te'hır et -ya'ni derhal bir şey yapma da bir müddet salla.- ﴿وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ﴾ ve şehirlere hâşirler: toplayıcılar gönder 112. ﴿يَاْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ﴾ ılmi sihirde mahir ne kadar sahir varsa hepsini sana getirsinler dediler. -Derhal bir tecavüzü münasib görmeyib bu suretle bir tecribe ve imtihan teklif ettiler. Bundan anlaşılır ki ne olursa olsun müşaverenin ızharı hakka doğru bir sevkı mahsusu vardır. Burada bir « وَاَخَاهُ » kaydiyle Hazreti Musânın biraderi Harunun da maıyyetinde beraber bulunduğu gösterilivermiştir.

MEDAİN: Medeniyyet, kelimesinin aslı olan medinenin cem'idir ki büyük şehir demektir ve bu kelimenin iştikakında başlıca iki kavil vardır: birincisi medine, mimi, aslî olmak üzere feîle vezninde olub « مدن ، يمدن ، مدونًا » maddesinden me'huzdur. Ve müdun bir mekânda mukım ol-

sh:»2233

mak ma'nasınadır. Fakat « دَعْ ، ذَرْ » kelimeleri gibi tasrifi metrüktür. Bu surette medine ıhtiyacatı beşeriyyeye aid her türlü levazımı ikameti muhteviy olan mahal veya böyle bir mahalde ikamet eden hey'et mefhumile büyük şehirlere ism olmuştur. İkincisi mimi zaid ve «ya» sı asıl olmak üzere « دَانَ ، يَدِينُ ، دِينًا » maddesinden me'huz olub me'ıyşet gibi mef'ıle veya medyune muhaffefi

olmakla fil'asıl mef'ule veznindedir. « دِينٌ » maddesi ise mülk ve tâat ve ceza ve siyaset ma'nâsına olduğundan bu surette Medine, mülk ve tâat mahalli memleket veya inzıbat ve siyaset altında mamlûke mefhumile büyük şehirlere isim olmuş olur. Birinci takdirde cem'ı « همزه » ile « مَدَائِنٌ » ikinci takdirde ise « مَعَايِش » gibi yâ ile « مَدَايِن » olmak lâzım gelir. Halbuki kıraetlerin hepsinde « همزه » ile varid olmuştur. Demekki müreccah olan evvelki kavildir. Ba'zı müfessirîn tarafından denilmiştir ki burada « مَدَائِن » den murad Mısrın Saıd şehirleri idi. Sâhirlerin rüesâ ve meheresi Saıd içlerinde idi ve ba'zı rivayata göre yetmiş kadar sâhır toplanmıştı.

113. ﴿وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ الخ...﴾ Toplanan sahirler Firavne geldiler ilh...

116. ﴿فَلَمَّآ اَلْقَوْا﴾ vaktâ ki ortaya atacaklarını attılar ﴿سَحَرُوٓا اَعْيُنَ النَّاسِ﴾ nasın gözlerini büyülediler -aslı olmadık türlü hayaller gösterdiler ﴿وَاسْتَرْهَبُوهُمْ﴾ ve halka son derece dehşet verdiler ﴿وَجَآؤُ بِسِحْرٍ عَظِيمٍ﴾ ve pek büyük bir sihir ile meydana çıktılar.- Rivayet olunduğuna göre iri iri halatları, uzun uzun sırıkları ve sopaları ortaya atıb bütün vadiyi sanki birbirine binmiş, sarmaş dolaş olmuş müteharrik yılanlarla dolmuş gibi müdhiş bir manzara içinde gösterdiler. Denilmiş ki bunun sirri civa idi. Ağaçtan ve deriden i'mal edilmiş bir takım iplerin ve sopaların

sh:»2234

içlerine sureti mahsusada civa doldurulmuş Zeminin ve Güneşin hareretiyle civa ısındıkça bunlar oynayıb kıvrılarak hareket ediyorlar ve ortalıkta dehşetli bir çok yılan manzarası arzeyliyorlardı [sûrei Bakarede « وَاتَّبَعُوا مَاتَتْلُوا الشَّيَاطِينُ » âyetinde sihir hakkında tafsılâta bak.]

117. ﴿وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ﴾ Biz de Musâya «asânı koyuver» diye vahyettik -burada vahyin ilham ma'nâsına olduğu hakkında Vâhidînin İbni Abbastan bir rivayeti vardır. Fakat hakıkati vahy olması daha zâhirdir.

﴿فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُونَ﴾ kor komaz bir de ne görsünler asâ onların bütün uydurmalarını derleyib toplayıb yutuyor. Binaenaleyh 118.

﴿فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ hak vakı' oldu- meydana çıkıb sübut buldu -ve onların bütün yaptıkları batıl oldu gitti, gitti de 119.

﴿فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ﴾ Fir'avn ve cem'iyyeti orada mağlûb oldular ve küçük düştüler- kendilerini tezlil eden bir inkılâba uğradılar, çünkü 120.

﴿وَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ﴾ sahirler, o ümid bağladıkları sahirler yıkılıb secdelere kapandılar ve hakkın tesiriyle kendilerini tutamayıb yüzün koyu kapanarak: 121. 122.

﴿قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ﴾ rabbül'âlemîne, Musâ ve Harunun rabbına -ya'ni Musâ ve Harunun da'vet ettikleri rabbe- iyman ettik dediler. -Zira bu vakıanın haddi sihirden haric bir emri ilâhî olduğunu yakınen anladılar ve Hazreti Musânın min ındillâh bir Resuli sadık olduğuna iyman ettiler, rivayet olunduğuna göre sahirler iyman edince Benî İsraîlin de pek çoğu iyman ettiler.

Ulemâ demişlerdir ki bu âyet ılmin fazıleti hakkında en büyük delâildendir. Çünkü diğerleri cehaletlerinden

sh:»2235

dolayı «bu bir sihirdir» denilivermekle şübheye düşürülebildikleri halde bu sâhirler sihrin hadd-ü mahiyyetini bilmeleri ve son derecesine vakıf bulunmaları sayesinde asâyı Musâ vakıasının hududı sihirden haric olduğunu ve bunun temvihat ve tahyilâtı beşeriyye cinsinden olamıyacağını ve binaenaleyh mu'cizatı ilâhiyye cümlesinden olması lâzım geleceğini derhal farkedebildiler. Eğer bu hususta meharetleri olmasa idi ve sihrin mahiyyetine kemaliyle vukufları bulunmasa idi bu istidlâle kat'î surette kudretyab olmazlardı ve o zaman kendi kendilerine «belki bu bizden daha iyi biliyormuş, onun için bizim bilmediğimiz ve yapamıyacağımız bir sihir yapmıştır.» Diyebilirlerdi. Fakat demediler ve bu hususta hiç bir şübheye düşmediler ve kendilerini tutamıyarak küfürden iymana derhal intikal ediverdiler. Şu halde ılmi sihirde bile ıhtisas bu kadar müfid olabilince ılmi tevhıdi hakta ıhtisasın tekemmülâtı insaniyyeye ne kadar yüksek faideleri olabileceğini düşünmeli.

Bu suretle küçük düşen Fir'avn kendinin da'vet ettiği ve pek mühim menfaatler va'deylediği sahirlerin bu kadar halk huzurunda nübüvveti Musâyı tasdık ediverdiklerini görünce bunun efkârı umumiyyede Hazreti Musâ lehinde kaviy bir huccet ittihaz edileceğinden korktuğu için buna bir çare düşünmek ve bir şeytanet yapmak istedi ve derhal halkın zihnine ba'zı şüpheler sokarak fikirlerini bulandırmak için sahirleri tevbıh ve tehdid ile 123. ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿اٰمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ﴾ ben size izin vermeden evvel ona iyman ettiniz öyle mi?- Vicdanlara tahakküm etmek isteyen ve fakat kalblerin iyman ve kanaati kendi hududı hâkimiyyetinden haric olduğunu gören Fir'avn halâ hakka teslim olmuyor sihir da'vasını hall için salâhiyet ve ıhtısaslarını beğenerek topladığı ve binaenaleyh bir ehli hıbre gibi mürâcaat ettiği sahirlerin kanaatleri

sh:»2236

kendisine değil bu babda kendisinin onlara tâbi olması lâzım geleceğini kale almıyor ve aslı iymana sureti mutlakada i'tiraz etmezmiş, gûyâ iymana izin vermesi melhuz imiş veya hakka iyman onun iznine mütevakkıf imiş gibi göstererek iyman için kendisinden istizan edilmemesini sebebi töhmet addediyor. Ve bu suretle bütün te'sirini hukümdarlık haysiyyetinin ıhlâl ve gururı nefsinin pamal edilmesi noktasında toplayarak demiş oluyor ki «eğer siz hüsniniyyetle hareket etmiş olsa idiniz benim tarafımdan da'vet edilmiş olmanız i'tibariyle neticei kanaatinizi bir kerre bana arz etmeniz ve i'lânı için benden istizan eylemeniz lâzım gelmezmi idi? Halbuki siz benim izn-ü iradem lâhık olmadan birdenbire ona iyman ediverdiniz

﴾اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ﴿ şüphesiz ki bu, muhakkak bir hiyle, bir hiyle ki
﴾مَكَرْتُمُوهُ فِى الْمَدِينَةِ﴿ siz bunu şehirde kurdunuz. -Ya'ni müsabaka meydanına

çıkmazdan mukaddem Musâ ile Mısırda birleşib kararlaştırdınız ki

﴾لِتُخْرِجُوا مِنْهَٓا اَهْلَهَا﴿ asıl ahalisini Mısırdan çıkarasınız.- Görülüyor ki Allaha ve

Peygamberine iyman edilince haksızlık ve tahakküm yolları kapanacağını anlayan Fir'avn bu söziyle efkârı umûmiyyeti tağlıt ve tehyic etmek için siyasî bir entrika çevriyor ve temamen aleyhine neticelenen müsabakayı kendi iddiasını isbat eden bir hadise gibi göstermek isteyen bir sihirbazlık yapıyor ve bu suretle mu'cizei Musâya olduğu gibi onu tasdık eden sahirlerin iymanı hakkında da yok yere iki şüphe uyduruyor: Evvelâ diyor «bunların böyle iyman edivermeleri hakıkaten mu'cizenin kuvvetini takdir etmekten neş'et etme samimî bir iyman değil, muhakkak bir hiyle. Bunlar atraf şehirlerden toplanıp Mısıra geldiklerinde veya daha evvel Musâ ile gizlice buluşmuşlar, aralarında uyuşmuşlar, Musâ bunlara sihri öğreten büyükleri ve reisleri imiş, sözü bir etmişler ve halkı

sh:»2237

aldatmak için böyle hareket etmeğe karar vermişler, yoksa cidden rakıb olsalardı benim tarafımdan da bir izn-ü irade sâdır olmadan böyle birdenbire secdelere kapanarak ona inanıverirler mi idi?». Saniyen «bunları buna sevk eden maksadlarına gelince diyor: Bunlar böyle sihirbazlıkla hükûmetin nüfuzunu kırarak memlekette ıhtilâl yapacaklar, Benî İsraîli kendilerine uydurub Mısırın asıl yerli ehalisi olan Kıbt kavmini Mısırdan çıkaracaklar, hukûmetlerini gasbedib yerlerini yurdlarını zabtedecekler, dertleri bu» işte Fir'avn efkârı umumiyyeyi tehlükei vatan endişesine düşürüb Musâ ve mü'minler aleyhinde galeyana getirmek için halkın zihnine bu iki şübheyi fırlatmıştır ki «

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ » medlûlünce kalbleri mühürlenmiş

olan ve Fir'avn tabiatinde bulunan kâfirler de onun meslekine sülûk ederek, Peygamberleri politikacı birer sahir ve mu'cizelerini birer sihir gibi telâkkı etmek ve ittirmek isterler. Elhaletü hazihi asâyı Musâ ve yedi beyza vakıalarını seharei Fir'avnın civâ oyunları gibi göz boyamaktan ıbaret bir sihir san'ati veya bir hurafe gibi tanıttırmak istiyen ve âyâtı hakka «kizbi mutalsem» diyen ne kâfirler ve karanlık bir odada ellerini koynundaki fosfor tozuna batırıb çıkarmak suretiyle parıldatarak yedi beyza mu'cizesi taslamağa kalkışan ne sahtekârlar vardır. Ba'zıları da bunları tekzib vadisinde değil, te'vil vadisinde yürüyerek ilhada sapmışlar ve demişlerdir ki Kur'anın ve kütübi salifenin verdiği bu haberler doğrudur fakat ma'nâsı herkesin zahiren anladığı gibi değildir. Bunlar kinaî ve temsilî, ta'biri âharle remzî bir takım ma'nâlar ifade ederler. Ya'ni Musânın asâsı ve yedi beyzası ayrı ayrı şeyler değil bir şeydir. Bu, şu demektir ki Hazreti Musânın Fir'avna karşı ibraz ettiği hucceti pek zâhir ve pek kahir idi, bu huccet ortaya atılınca muhaliflerin sözlerini ibtal ve fesadlarını ızhar etmesi ı'tibariyle mubtıllerin istinad etmek istedikleri bütün

sh:»2238

hucec-ü delâili yalayıb yutan bir ejderha gibi idi ve haddi zatında zahir ve vazıh olması ı'tibariyle de yedi beyza vasfiyle tavsıf olunmuştur. Netekim fülanın fülan ılimde yedi beyzası vardır.» Denilir ki bir kuvveti kâmilesi ve mertebei zâhiresi var demek olur. Fakat böyle bir te'vil esas ı'tibariyle tabiat fikrine saplanarak mu'cizeyi inkâr etmek ve hakkı evvel mes'elesini hisaba almaktan münbaistir. Bunlar «bir asânın yılan olduğunu gözümüzle görsek yine inanmayız, Fir'avn gibi bir sihir deriz ve binaenaleyh tevatür veya bir haberi sadık ile böyle bir şey işittiğimiz zaman da te'vil ederiz» demek istiyorlar ve bunların bu gidişine göre gûya Kur'an Hazreti Musânın huccet ve bürhanının yalnız kuvvetinden ve parlaklığından ve kâfirlerin böyle kaviy ve parlak bir beyyineyi bile kabul etmediklerinden bahsetmiş de haddi zatında o huccet ve beyyinenin neden ıbaret olduğunu tasrih etmemiş farzolunuyor. Daha doğrusu koskoca bir yılan yutulub yalandır demek isteniliyor. Bu münasebetle burada şu suâl halledilmek lâzım gelir: Rivayeti sâbit olan bir delili naklî karşısında akıl ve dirayetin mevkıı nedir? Hiç şüphe yok ki nakli anlıyacak olan da akıldır. Binaenaleyh akıl ve dirayet nazardan iskat edildiği anda ne akıl kalır ne de nakıl. Lakin aynı zamanda unutulmalıdır ki akıl, hakıkî ma'lûmatın mucidi değil âhiz ve kabilidir. O, ma'lûmatını yapmaz alır. Ve bunun için ılmin zamanı mücerred tefekkür değil, vakı ıhtibardır. Nakil de işte o ıhtiyar cümlesindendir. Bu ise akla bilmediği görmediği şeylerin yeniden yeniye bir vürududur. Aklın ıhtibar ettiği ve edeceği şeyler de iki türlüdür. Birincisi misl-ü misali geçmemiş olan ve bila kıyas alınan şeylerdir ki aklın ilk me'huzatı böyle varid olur. Bunların bir kısmı da tekerrür ve tekessür eder. Ettikçe her biri kendi emsaliyle tevhıd olunarak kıyas ve ölçü teesüs

sh:»2239

eyler ve bunlar kendi hududları dahilinde bir mı'yarı fikr-ü fehmolurlar. Bu suretle ikincisi de misil veya misali geçmiş bulunan şeylerdir ki bunlara da kıyasî ve fennî ta'bir olunur. Ve bu sayede ma'lumattan meçhulât istihrac edilir. Ve alel'ekser akıl ta'biri bu suretle kıyası fikrî mebdeine ıtlak olunduğundan ma'kulât bunlardan ıbaret zannedilir. Halbuki bunun mebnası olan kısmı evvel atılıverdiği takdirde akl-ü kıyas ve fen de kökünden atılmış olur. Bunun için müşahede, ıhtibar ve nakıl esaslarını ahz-ü telakkı etmek için bütün dirayetini kendi kıyasiyle tahdide kalkışacak olursa İblîsin düştüğü hataya düşmüş, kendi sermayesini kendisi yıkmış ve fevkal'ade olan ma'lûmatı cedide ve mümtazeden mahrum kalmış olacağından misl-ü misalini görmemiş olduğu menkulâtı tarihiyye karşısında akıl, tenakuza müsadif olmadıkça onları tamamen kendi dirayetine irca' ile te'vil edecek derecede inkâr vâdisine sapmamalıdır. Aklın alel'ıtlak inkâra ancak bir noktada hakkı vardır ki o da nefsinde tenakuz bulunan, ya'ni farzı vücudu ademini ıktıza eden şeydir. Şeriki bâri mümteni' olduğundan mütenakız olan her şey, mümteni'dir. Kendisiyle mütenakız olmıyan her şeyde imkânı zatî ve mantıkî ile mümkin ve câizdir. Onun vukuu âdet ve muttarıd olub olmaması ise diğer bir mes'ele teşkil eder. Bâ'zı şeyler mümkin olduğu halde hiç vukua gelmez, meselâ kanatlı bir insan mümkindir, fakat vuku'u duyulmamıştır. Bâ'zı şeyler mümkin olduğu halde nâdiren vakı' olur. Bir âdet ve ıttırad teşkil etmez, diğer bir çok şeyler de mümkin ve mu'tad olur, ve ılmin asıl feyzı bunlardadır. Lâkin böyle mu'tad olanlar olmıyanları inkâra bir hak bahşetmez. Şu halde akıl, bir nakli vaki' karşısında kaldığı zaman dirayet noktai nazarından evvelâ o nakl-ü ıhtibarın kıymetini tesbit ettikten sonra şu noktayı nazarı dikkate almalıdır: Nakl olunan şey âdî bir haysiyyetle mi mevzuı bahistir,

sh:»2240

yoksa hılâfı âdet bir haysiyyetle mi? Eğer alel'ade olmak üzere nakl ediliyorsa bunda aklın dirayeti i'tibariyle vazifesi onun bihususıhi imkânı âdîsin taharri etmek ve âdet olan kanun ve mıkyası küllîsini bulub ölçmektir. Alel'umum ılm-ü fennin işi budur. Ve Eğer nakıl, onu harikul'ade olmak üzere kayd-ü iş'ar ediyorsa o zaman dirayetin vazifesi onun tatbik değil o şeyi kendisiyle mukayese ederek imkânı zatîsini düşünmek ve bir tenakuzu muhtevî olub olmadığını aramakla iktifa edib tenakuz bulunmadığı takdirde inkâr veya te'viline gitmemek ve onu bir vakıai nadire ve garibe olmak üzere kaydeylemektir. Bilhassa ulûm ve fünunı nakliyye ve tarihiyyenin vazifesi de ıhtıbar olunan bu gibi vakıatı nâdire ve mümtazeyi zayi' etmiyerek ahlâfa haber vermektir. İşte ilâhî kitablar bizi bunların en sabit ve kat'î olanlarından haberdar ederek fikirlerimizi boğan tabiat çenberinden halâs eder. Mantıkı fünun «logique des csiences» de şu kaide müsbettir: Fen, münferid ve nâdir olan vakıaları redd-ü inkâr etmez, fakat onun asıl garazı, küllî olduğundan umumî olan vakıatı ta'kib ve onları haysiyyeti müşterekeleriyle kazayayı amme suretinde zabt-u kaydeyler ilh. Bunun için meselâ fünunı tabi'yye kaide ve kanunları haricinde münferid ve nadir vakıatı mümtaze olmaz ve olamaz demek fen namına bir iftiradır. Bir takımlarının Edebiyyat namına uydurdukları romanları, hayalleri, yalanları tarih kılığına sokarak umumun fikri tarihîsini teşviş ve ifsad ettikleri, ta'biri âharle sihir ve masal kitabları yazdıkları ma'lûm ve müsellem olduğu halde ba'zılarının sıhhati rivayeti nazarı dikkate almaksızın her işittiği garibeyi tarih namına kayd-ü nakletmeleri ılmin vüsukı naklîsini nasıl ifsad ederse zamanımızda olduğu gibi ba'zılarının da tarihan haber verile gelen vakıatı garibe ve harikul'âdeyi hali hazırda ve ulûmı mu'tade de misline tesadüf edemediklerinden dolayı sureti mutlakada tard-ü in-

sh:»2241

kâra kalkışmaları da o nisbette ıdlâl ve efkârı ammeyi feyzı tarihten mahrum eylemektir.

Fahruddini Razî der ki «âdetlerin mecralarından inkılâbını tecviz etmek zor ve müşkildir. Ukala bunda muztaribdirler. Ve bu babda ehli ilim için üç kavil hasıl olmuştur:

Birincisi, alel'ıtlak tecviz etmektir. Meselâ gerek insanın ve gerek sair envaı hayvanat ve nebatattan birinin ne madde ne müddet, ne asıl, ne terbiye sebketmeksizin def'ai vahidede husulüne cevaz verirler. Ve meselâ bir cevheri ferdin bünye ve mizac, rütubet ve terkib hasıl olmaksızın âlem kadir akıl kahir bir hay olabilmesini tecviz ederler. Ve meselâ gözlü bir kimse doğmuş olan Güneşi gübe gündüz görmemekle beraber Endelüs gibi aksayı garbdaki bir a'manın gece karanlığında aksayı şarktaki bir buk'ayı görebilmesini mümkin addederler ki bizim ve eshabımızın ya'ni Eş'arinin veya Ehli sünnetin kavli budur.

İkincisi, alel'ıtlak mümteni' addetmektedir ki bu da Felâsifei tabiıyyunun kavlidir.

Üçüncüsü de bir kısmını tecviz ve bir kısmını meneylemektir ki Mu'tezilenin kavlidir. Bu miyanda en ziyade şayanı münakaşa olan ikinci kavildir. Felâsifei tabiıyyun harikul'âdenin husulüne asla ıhtimal vermez ve imkânını inkâr ederler. Ve derler ki meselâ Asanın su'bana inkılâbını tecviz etmek ulûmı zaruriyyeden vüsukun kalkmasını mucib olur. Çünkü küçük bir Asadan koca bir yılanın tevellüdünü tecviz ettiğimiz takdirde bir saman çöpünden ve bir arpa tanesinden delikanlı bir insanın tevellüd edebileceğini de tecviz etmiş oluruz. Bu tecviz olunduğu takdirde ise şimdi müşahede etmekte olduğumuz şu insanın da şimdi ebeveynsiz olarak daf'aten hâdis oluvermiş olmasını tecviz etmiş bulunuruz. Ve o halde şimdi gördüğümüz Zeydin dün gördüğümüz Zeyd olmayıb

sh:»2242

şimdi def'aten hasıl oluvermiş diğer bir şahs olmasına ihtimal vermiş oluruz. Nefse bu gibi ihtimalât kapılarını açanların ise cumhurı ukalâ nazarında Cinnet veya ateh ile mahkûm olacakları ma'lûmdur. Kezalik bunları tecviz etse idik dağların altuna deniz sularının kana ve çöplükteki toprağın una, evdeki unun tuza inkılâb etmesini tecviz ederdik. Böyle bir tecviz ise zarurî olan ılimleri ibtal eder ve insanın safsataya dalmasını iycab eyler ki bu kat'iyyen batıldır. Ve binaenaleyh buna müncerrolan o tecviz de batıldır. Ve bütün bu eşyanın hudusları vücuda duhulleri ancak şu gördüğümüz vech üzere ve tarıkı muayyen ile mümkin olur. Bu tarıkın ve bu kanunun hılâfı mümkin değildir. İşte felâsifei tabiıyyun bu fikr-ü istidlâl ile derler ki biz bu tarık ile berveçhi bâlâ lâzım gelen cehalât ve muhalâtı kendimizden def'ederiz. -Ya'ni eşyanın mu'tâd olan tarıkı husullerini zarurî tanımak ve harikul'adeyi mümteni' addetmek suretiyle kendilerini Sofestaîlikten, Reybîlikten kurtardıkları ve iykanı muhafaza ettikleri zu'munde bulunmuşlardır. Halbuki bu mülâhaza altında kaçınmak istedikleri o ihtimalât, hakıkatte öyle lâzım gelmektedir ki def'ı kabil değildir. Şöyle ki:

Şu âlemimizde hudus bulmâkta olan hâdisat, ya müessirsiz olarak hudûse geliyor denecek veya bir müessir ile. Bunda üçüncü bir ihtimal yoktur. Her iki takdirde ise zikrolunan ihtimalâtın lüzumu derkârdır. Zira müessirsiz denildiği surette bu kavil aklın ılliyyet kanununa sa-

sh:»2243

rahaten muhalif olmakla beraber ilzamı mezkûr sureti kat'iyyede lâzımdır. Çünkü eşyanın müessirsiz mucidsiz kendi kendilerine bittesadüf hâdis oluvermesi tecviz olununca bir insanın kendi kendine anasız babasız olarak hâdis olamıyacağı ve dağların altuna, denizlerin kana, toprakların una inkılâb edemiyeceği nasıl te'min olunabilir. Çünkü bazı şeylerin kendi kendine bilâ müessir ve bittesadüf hasıl olduğunu tecviz etmekten akılca daha müsteb'ad değildir. Binaenaleyh bu takdirde ilzamı mezkûr kat'îdir.

İkinci takdirde ya'ni hâdisatın bir müessirden dolayı olduğu şıkkına gelince -ekser Felâsifei tabii'yyunun dahi kavli budur.- Bunda da iki ıhtımal vardır: O müessir ya bil'iycâb müessirdir veya bil'ıhtiyar fâildir. İycâb ile müessir olduğu takdirde bu iycab ya hiç bir müracciha alâkadar olmaksızın müessirin bizzat iycabı olacak veya bir müreccihin iycabına tabi' olacak, fakat bizzat mucib olsa idi ya'ni vacibül'vücud bizzat bir tabiat olarak müessir olsa idi bütün şu hâdisatın kadîm olması ve âlemde hiç bir tahavvül ve tagayyür bulunmaması lâzım gelirdi. Çünkü ılleti kadîmei daimenin iycabı zatî ile bir hâdisi mütegayyire sebeb olması tenakuzdur. Binaenaleyh failin bilâ müreccih bizzat mucib olması ihtımali sakıttır. O halde bizzat hâdisat beynindeki muhtelif vaziyyetlere göre bir müreccihin bizzat iycabına tabi' olması kalır -ki buna «determinizm» iycabiyle ta'bir olunur.- Bu takdirde ise şöyle cezm etmek lâzım gelir:

Bu âlemin havadisi eşya beynindeki niseb-ü evzâın ve eşkâli felekiyyenin ıhtılâfına göre ıhtilâf etmektedir. Ve her hangi bir vakitte huduse gelen muayyen bir hâdisenin o vakte ıhtısası da bunun içindir. Ya'ni ha-

sh:»2244

disatı mütekaddime beynindeki bir vaz'ı ıhtilâfın iycabıdır. Şu halde eflâk ve ecramda bir şekli garib ve vaz'ı mahsus zuhur ediverib de bunun yepyeni bir inkılâbı ve meselâ denizlerin yağ oluvermesini veya def'aten bir hayvan veya insan hudus edivermesini iycab ve ıktıza etmiyeceği ne ile te'min olunabilir? Ve o halde zikr olunan ilzamatın hepsi avdet eder.

Nihayet müessirin fâili muhtar olduğu ve eserini kendi iradesiyle tercih ettiği takdire gelelim -ki doğrusu budur- hiç şüphesiz bu takdirde bu ıhtımalâtı mezkûre temamen mevcuddur. Kudretine tenahi mütesavver olmıyan o fâili muhtar ne dilerse onu halk edebilir. Ve binaenaleyh Felâsifei tabii'yyunun kaçınmak istedikleri ıhtımalât her takdirde ve bütün mesalike variddir. اهـ. Ya'ni harikul'adeyi tecviz etmekten neş'et eden ıhtimalât, ulûmumuzda Sofestaîliği, reybiliği istilzam edecekse o gibi ıhtimalâtın hiç bir meslekte def'ine imkân yoktur. Ve Harikul'adenin imtinaını isbat edecek bir bürhan da mevcud değildir. Ve bizim hakaikı eşyaya müteallık olan ılmimiz, nisbî ve izafî bir ılmi âdî olmaktan ileri gitmez, ilmi tam ve mutlak Allaha aiddir. Sofestaîlik batıl, fakat ılmi tam iddiası da batıldır.

Zamanımız felsefelerinde bu mes'ele şu suretle vazedilmektedir: Ulûmı tabii'yyemizin yakın noktai nazarından kıymeti nedir?. Ulûmı tabii'yyenin mesailini teşkil eden kazayayı külliyye kazayayı zaruriyemidir? değilmidir? Bunları zaruriyattan addedenler yok değil ise de bu gibiler mes'eleyi mümeyyiz değildirler. Böyle bir fikir ulûmı tabii'yyede terakkıyi inkâr etmek ve bir keşfi cedid ile bir takım kavaidde ta'dil veya inkılâb husule gelebileceğine ıhtımal vermemektir. Bunun için bunlara mukabil «septik» ya'ni şüpheci ve ihtimalci bulunan niceleri vardır. Bu ikisi arasında en güzel hal Alman filesofu Kantın hallidir: Demiştir ki ulûmı tabii'yye ihtibar ve tecribeden

sh:»2245

me'huz olduğu cihetle kazıyyeleri zaruriye değil «asertorik» dir. Mantıkta mutlakai amme ta'bir olunan

kazıyyelerdir ki bilfiil vakı haber verirler. Ya'ni bunlar böyle vâkı olduğu için böyledirler. Yoksa böyle olmaları vacib ve zarurî olduğu için böyle değildir. Binaenaleyh bunların daima ve bizzarure böyle olması lâzım geleceğine ve hılâfi mümkin olmadığına hukm olunamaz. Yarınki bir tecribenin bizi başka türlü bir neticeye iysal etmesi ve bu gün görmediğimiz şeylerin de vukuunu gösterebilmesi melhuzdur. Kantın bu halli ulûmı tabii'yyede iykanı zarurî iddia edenlere reybîlik arasında mütevassıt bir ılim kabul etmek i'tibariyle mütekellimîni islâmiyyenin halline mutabıktır.

Mevafık ve şerhinde der ki «âdetlerin harkı ve mu'cizeler vukuu Semavat ve Arzın ve aralarındaki şeylerin ilk halkından ve ba'dehu bunların fena ve in'idamından daha acâib değildir. Harkı âdeti tecviz etmek Sofestaîlik olur demek mugaletadır. Bizim hârikul'adelerden bâzılarının ademi vukuuna, meselâ dün gördüğümüz dağın bu gün altun oluvermediğine cezm etmemiz onun haddi zatında imkânına münafi değildir. Netekim mahsûsatta muayyen bir cismin muayyen bir hayyizde bulunduğunu görür kat'ıyyen cezmederiz, Bu cezm ile beraber o cismin orada olmayıb yerinde diğer bir cismin bulunduğunu farzetmemiz mümteni' olmaz. Filvakı' o cismin hem kat'ıyyen orada olduğu meczumumuzdur. Hem de orada bulunmaması nefsel'emirde mümkin olduğu meczumumuzdur. Ne vukua cezim, hılâfının imkânını selbeder, ne de hılâfının imkânı şehadeti hissile vukua cezmimizi ihlâl edecek bir şübheyi ıktiza eder. İşte böyle âdet -ya'ni tecribei ıttırad- dahi his gibi esbabı

sh:»2246

ılimden biridir. Binaenaleyh hisde olduğu gibi âdet cihetiyle de biz, bir şey'e cezmederiz, bununla beraber haddi zatında o şeyin nakıyzı dahi mümkin olur. -Meselâ âdete nazaran biz cezmen biliriz ki yılan yılandan olur ve bir müddet zarfında olur. Fakat bu cezmimiz yer yüzünde ilk yaratılışında olduğu gibi yılanın diğer bir şeyden veya def'aten yaratılıvermesi imkânına münafi olmaz. Biz, birini vakı' birini mümkin biliriz.- Bundan başka şu da unutulmamak lâzım gelir ki âlemde harkı âdet dahi bir âdeti müstemirredir. Her asırda, her zamanda harikul'ade hılkatler, vak'alar bulunagelmiştir ki akl-ü insafı olanlar için bunları inkâra imkân yoktur. İlh...

Filhakıka vukuatı âlem birbirine zıd iki cins ıttırad ile mülâhaza olunmaktadır: Birisi tevafuk ıttıradı, birisi de tehalüf ıttıradıdır ki her hangi bir şeyi bilmek bu iki ıttıraddan hissesini ta'yin eylemek ya'ni müşarik ve muvafıkı olanı emsaline tevfik ve muhalifi olanı ağyarından tefrik etmektir. Eğer âlemde tabiat dediğimiz yalnız bir ıttıradı küllî carî olsa idi biz ne bir hâdise görür, ne de eşyayı yekdiğerinden tefrik ve temyiz edebilirdik. Halbuki her temyiz ve tefrik âdet dediğimiz tevafuk ıttıradının kopup değiştiği harkolunduğu bir tehalüf vakıasiyle husule gelmekte ve ecnastan envaa, enva'dan efrada kadar her şey, fasıl, mümeyyiz, müşahhıs ta'bir ettiğimiz bu hark-u tehalüf vakıasiyle tefrik olunabilmektedir. Bu

sh:»2247

hark-u tehalüf vakıaları sayesindedir ki biz iki zıddan ikisinin de mümkin olduğunu bildiğimiz gibi vakı'de de onları birbirinden ayırırız. Ve bu suretle âlemde bir değil müteaddid, mütenevvi' âdetler, tabiatler bulunduğunu biliriz. Birinin imkânına ılmimiz diğerinin vukuuna ılmimizi ıhlâl etmez ve muhtelif âdetlere müteallık muhtelif kıyas mebde'lerimiz vardır. Gerçi ıttıradı tabiat ve âdet ta'birleri evvelen ve bizzat tevafuklara ıtlak olunur ve bundan dolayı tevafukun zıddı olan tehalüf vakıaları da hilâfı âde veya harikul'âde vesaire gibi namlarla bunlardan temyîz edilir. Lâkin tevafuklar umumdan hususa doğru muhtelif ıttıradlara inkısam ettiği gibi birbirine benzemeyen müteaddid tehalüf vakıaları da muhtelif olmak mefhumunda bir tevafuku, bir tehalüf ıttıradını muhtevi olduklarından bunlar da obirlerinden mütemayiz bir cins âdet teşkil ederler. Ve bunun için fasıl, mümeyyiz, müşahhıs, müstesnâ, nâdir, garibe, harikul'âde ilh... gibi mefhumatı külliyye ile ifade olunabilirler. İşte Peygamberlerin mu'cize denilen alâmeti farikaları da bu suretle onları diğerlerinden temyiz ettirerek da'valarını tasdık etmesi maksud olan faslı mümeyyizleridir ki bunlar da âlemde tehalüf ve temayüz ıttıradına dahıl bir âdeti ilâhiyyedir. Tasnifi eşyada hayvan sınıfını teşkil eden tevafuk ıttıradları içinde insan nev'ı denilen tevafuk ıttıradları içinde nübüvvet vakıaları da öyle bir hârika teşkil etmiştir ki bunların vuku'ları fikir ve kıyası aklî ile istintaç olunamaz. Ancak müşahede ve haber ile bilinebilir. Netekim ıhsa ve istikraya müracaat etmeksizin mücerred kıyası aklî ile mevcudatın bir tasnifini yapmağa kalkışmak bir cehalettir. Telgraf keşf edilmeden evvel Meşrıktaki bir adamın Mağrıbdaki biriyle bir iki saniye içinde muharebe edeceğini mücerred kıyası aklî ile ta'yin

sh:»2248

etmek kabil olmazdı. Fakat âdet olmıyan böyle bir şeyin imkânına akl-ü fennin cevaz vermiyeceğini iddia etmek de akıl ve fen namına bir bühtan olurdu. Çünkü bunun vukuunu farz ve tecviz etmek hiç bir tenakuzu tazammun etmez. Ilmi kıyası aklîye kasr etmek ve aklın kabiliyyet vazifesini unutub kıyası aklî fa'aliyyetiyle halden istikbale doğru tahakküm etmeğe çalışmak nasıl haksızlık ise aynı vechile halden mazıye doğru tahakküme çalışmak ondan daha büyük bir haksızlıktır. Ve işte hali hazırda bulunanların «biz mazıdeki insanlardan ez her cihet ve sureti mutlakada müterakki ve yükseğiz, binaenaleyh bizim ılm-ü irademizin yapamadığı bir şeyi onların yapmasına imkân olmadığı evleviyyetle sabittir.» gibi bir kıyası nefs ile tahakküm etmeğe ve «kütübi münzelenin nususu ve ümmetlerin tevatürleri» ile nakl edile gelen vakıatı mümtazeyi inkâr ve te'vile sapmaları ılim ve intibahı beşerîye zararı mahz olan bir istibdaddan başka bir şey değildir. Ve bunu yapanlar umûmiyyetle şu iki sınıfın içinde bulunurlar: Birisi haddi zatında bir harika olan ılim ve irade vakıatına ve âdet ve tabiatin hâkimi mutlak olmadığını gösteren muhtelif tenevvuatına

karşı kör bir tabiat teassubunda ısrar eden camid kafalı magrurlardır ki bunlar ıhtılâfatı kabili tahdid olmıyan bütün âlemin en büyük tevafuk ıttıradı bir hudûs ve tahavvül kanununa raci' olduğunu ve birer kanun olarak ahz edilen mütenevvi' ve muhtelif ıttıradlardan her birinin misli sebk etmemiş bir hudûs veya tahavvül harikasıyle başlaya geldiğini ve bütün tekâmül hududlarının da hep böyle bir harikai mahsusa ile zuhur ettiğini iyi düşünemezler. Her gün, her lâhza camidatın hayata tahavvül edib durduğunu görürler de gördükleri sureti tahavvülü şartı mutlak farz ederler. Tabiat da'vasının nakîzı olan asıl tahavvül ve inkılâbı mümkin ve vakı' tanırlar, ve her tahavvüle mütehavvilin tabiati üzerine haricden icrayı te'sir

sh:»2249

eden bir ılleti müessirin vucubunda da tereddüd etmezler de sonra o tahavvül ve inkılâbın sür'at ve müddet gibi bâ'zı derece farklarında mutlak bir imkânsızlık iddia ederler. Düşünmezler ki bu cihet faili tahvilin kudretine aid bir mes'eledir. Ve kudreti mutlakada hiç bir aciz yoktur. Düşünmezler ki bir Asanın müruri zeman ile çürüyüb kömür olarak uzviyyete inkılâb etmesi emri vakı' olduğu ve bu vakıada hiç bir tenakuz bulunmadığı gibi aynı hâdisenin birdenbire ve daha büyük bir mikyasta vukuunu tasavvur etmekte ve böyle bir vakıayı müşahede veya ıhbar eylemekte tabiati inkılâb noktai nazarından hiç bir tenakuz yoktur. Ve binaenaleyh o birini i'tiraf edenlerin berikine mümkin nazariyle bakmaması akıldan değil akılsızlıktan ve asıl sirri hayat ile hakkı evvel kudretini hisaba almamaktan neş'et etme bir cehalettir. Düşünmezler ki toprak ve topraktan hayvan yapmak fennini bilmiyenlerin böyle şey olmaz demeleri emrı vakıa karşı salâhiyyeti fenniyye haricinde bir taassubdur. Şüphe yok ki insanın bütün ümid ve nazarını harikalara bağlayıb da hılkatteki cereyanı âdeti ihmal etmesi ve uzun bir tarihin hasılası olan ulûm ve fünuni istıkraiyye ve istintaciyyeyi hiçe sayarak kesbin, ılm-ü iradenin, terbiyenin ve teşebbüsi şahsînin feyz-u hukmünü nazarı i'tibara almaması ve hilkatte meknüz olan defiyneleri istihrac ve istinbata çalışmayıb da mücerred Semadan inecek bir Maide bekleyib durması velhasıl Allah tealâye yalnız harika noktai nazarından tevekkül ve i'timad edib de âdet ve mantık noktai nazarından i'timad etmemesi sıratı müstekımden ayrılmaktır. Ve bunun için Kur'an nazarları harikalardan ziyade kanun ve sünnete, şer'a ve minhaca tevcih etmekte ve sünneti seniyye, bid'atcılığı zemmeylemektedir. Fakat aynı zamanda âdetler muvacehesinde harikalar, vakıatı külliyye ve muttaride mukabilinde vakıatı garibe ve nadire mümkin bulunduğunu ve hatır-u hayale gelmez ci-

sh:»2250

hetlerden umulmaz hâdiseler, ümidler, korkular doğabileceğini, bilmemek, ya'ni Allah tealânın cereyanı mu'tad hilâfında bir şey yaratamıyacağını zannetmek de halık tealânın kudreti mutlakasını câmid bir tabiat mantıkıyle tahdide kalkışmaktır ki sebebi âdetlere tekaddüm eden halkı evveli unutmak ve neticesi akl-ü mantıkın tevakkuf ettiği hududda iymansızlıkla ye'si küllîye boğulmaktır. Bunun için balâda «

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثٖيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمٖينَ » âyetinde hakkı evvel ise mes'eleyi istivâya ve halk-u emrin mebde' ve sureti cereyanına nazarı dikkat celbolunarak eşyanın gerek halkinde ve gerek cereyanında ılleti hâkimenin tabiati eşya olmayıb cümlesinin fevkında, arş üzerinde hâkimi mutlak olan Allah tealâ olduğu ıhtar olunduktan sonradır ki bir taraftan hârikaları, diğer taraftan âdâtı cariyeyi ve seyri tekâmülünü ıhtivâ eden Enbiya kıssalarına girilmiş ve ancak halkı evvel misali ile tasavvur ve tasdık edilmesi lâzım gelen mu'cizatı Enbiya da bu siyakda zikredilmiş ve bunları inkâr edenler hakkında «

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرٖينَ » buyurulmuş ve bununla tabiat

da'vâsının bir kalb mühürlenmesinden, ta'biri âharle kalbin intıbaatı sabıkasından çıkamıyacak ve artık yeni bir hakıkat duyamıyacak ve ılm-ü iymanda hiç bir terakki yapamıyacak veçhile hayati ma'neviyyesine hıtam verilib incimad etmesinden neş'et ettiğine bir işareti mahsusa yapılmıştır.

Ehemmiyyetine binaen biraz uzatır gibi olduğumuz bu mes'eleyi, ya'ni mu'cizenin imkânı mes'elesini asrı hazırın fen telakkîsine nazaran hulâsa olarak şöyle halledebiliriz: Kavanîni tabi'yye denilen ve tabayi'ı eşya üzerinde hâkim görünen umumat, evvelâ müşahede, saniyen tecribe, salisen istikra ile tesbit ve ta'mim edilen ıttaradlardır. İttıradların en mühimmi de ılliyyet ittıradıdır. Her hangi bir vakıanın ılleti bittecribe ve tard-ü akis suretiyle

istihrac olunabildiği takdirde bu tecribei ittırad zihnen bütün takdirlere ta'mim olunarak bir kazıyyei külliyye vaz'edilir. Bu ta'mime istikra ve o kazıyyeye bir kanun tabiî namı verilir. Ve artık bundan onun cüz'iyyatı istintac olunur. Lâkin bütün ulûmı tabiiyye ma'lûmatı henüz böyle ılliyyet ve limmiyyet kazıyyeleri haline gelmiş değildir. Bu hale gelebilen ancak Fizik ile Kimyadır. Onların da mevzu'larına dahil olan bütün vakıatı ihata ettiği iddia olunamaz. İlmi hayat ise henüz bu halden uzaktır. Fizik ve Kimyada da bir çok vakıaların, müteaddid ılletlerden her birine ma'lûl olabildiği müsellemdir. Meselâ bir fabrikaya, bir su ılleti muharrike olabildiği gibi, bir buhar, bir elektrik de olabilir. Bunlardan başka bütün bu ılletler vakıatı hâdise olduklarından dolayı ılletlerin ılletleri, ılletlerin ılletleri ilh... bütün silsilei ılel ve kuva hisaba katılmak ve ona göre ıleli cüz'iyyedeki ılimlerimizin kıymeti ölçülmek lâzımdır. Halbuki ılliyyet namına olan bütün ma'lûmatımızı intikad, tenkıh ve tensık ederken şunu i'tiraf etmemiz ıktıza eder ki biz bütün vakıaların ılletlerini bilmediğimizden bir vakıanın da bütün ılletini bilmiyoruz demektir. Ve filhakika bâ'zı vakıalar hakkında bildiğimiz ve tatbik ettiğimiz ılletler, kudretler hem nakıs, hem de zahirî ve nisbîdir. Ne ılleti küldür, ne de ılleti mutlaka ve hakıkıyedir. Hakıkî ve mutlak ılliyyet esasından bir halk-u icad, ılleti kül de halikı küllolmak lâzım gelir. Binaenaleyh bizim en kavi ma'lûmatımızı teşkil eden ılliyyet ıttıradları hakkındaki ılmimiz tam ve mutlak değil, cüz'î ve nisbîdir. Ve o halde ma'lûmumuz olan ılel ve kuvayı âdiye ve mütenahiyeyi inkâra hakkımız olmamakla beraber bunlara ılleti kül gibi istinad ederek fülân şey asla olamaz demeğe ve kudreti mutlakada aciz farzetmeğe de hakkımız yoktur. Meğer ki o şeyin vücudunu farzetmek onun ademini ıktıza edecek bir tenakuz olsun da biri müsbet biri menfi iki elektrik

cereyanının telâkısinde gördüğümüz gibi hasıla, bir anda sıfıra iniversin. Ruhu bir tarafa bırakalım, bir zıyânın tulûıyle sönüşündeki sür'at bile bize ne kadar seri' bir surette halk-u ifnalar mümkin olduğunu gösterir. Fakat kalbleri camid bir tabiat halini almış olanlar, bu imkânları görmezler de dar kafalarının tevakkuf ettiği her noktada ye'si mutlaka boğulur kalırlar. Bunlardan başka bir sınıf daha vardır ki arzu ve menfeatlerine muğayir gibi görünen hakk-u hakikati kabul etmek istemezler ve onunla mücadele etmek için her haksızlığı irtikâbdan çekinmezler. İşte Fir'avın bunlardandır. Ve bu hale fir'avnlık denilir.

Fir'avn, mu'cizei Musâ hakkında uydurduğu sihir şüphesi üzerine yapılan tecribe ve imtihan neticesinde hakkın tebeyyüniyle kendisinin mağlûb olub küçük düştüğünü ve da'vet ettiği sahirlerin hakka teslim olarak iyman ediverdiklerini görünce derhal bunun bir mekr-ü hiyle olduğunu ortaya attı ve şu tehdidi ilâve etti:

﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ İmdi yakında anlıyacaksınız -ya'ni bu hiylenize karşı bakın size neler yapacağım 124.

﴿لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ﴾

elbette ve elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazına kestireceğim, sonra da hepinizi elbette ve elbette çarmıha gerdireceğim- filvaki' sahirlerin iymanı hakıkî olmayıb da öyle mekr-ü muvazaa olsa idi bu terhibî ceza kendilerine seza olur ve bu tehdid üzerlerinde icrayi te'sir eyler fikr-ü hareketlerini men'-u ta'kım edebilirdi. Halbuki Allaha ve Resulüne ve Âhırete iymanı olmıyan ve iymansızlıktan dolayı hakka karşı muharebe etmeğe cür'et eden yol kesiciler hakkında müessir olabilecek olan o gibi terhibat kalbleri mehabbetullah ile çarpan ve Âhırete cidden iyman ile hak yoluna

giden mü'minlerin, mücahidlerin kanaatlerini tevkıf etmek şöyle dursun bil'akis zulmü ve haksızlığı imhaya masruf olan azimlerini teşdid ve takviye etmekten başka bir netice vermez. Ve iymanın ciddiyyet ve tefevvuku da bu gibi imtihanlarla tebeyyün ve tebarüz eyler. Sahirler mukaddema sihirde meharetle ma'ruf kimseler olduklarından dolayı iymanlarında böyle bir mekr-ü hiyle şüphesi büsbütün sebebsiz addolunamazdı. Böyle bir şüpheyi ise böyle bir imtihan silebilirdi. Hikmeti ilâhiyye, mu'cizei Musânın bir sihr olmadığını her şüpheden azâde bir surette tebeyyün ve tezahür ettirmek için meydanı rekabet ve tecribede secdelere kapanarak hakkı tasdık ediveren sahirlerin iymanları hakkında her türlü şüphenin

izalesi ile ciddiyyet ve samimiyyetlerinin kat'iyyetle isbat ve ibrazını iktıza ettiğinden Allah tealâ kendilerini hakk-u halk muvacehesinde böyle bir imtihana tâbi' tuttu ve muvaffak kıldı da Fir'avnin bu tezvir ve tehdidi karşısında kemali metanete 125. ﴿قَالُوا﴾ şöyle dediler:

﴿اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ﴾ Şüphe yok ki biz nihayet rabbımıza döneceğiz. -Bu cümle şu ma'nâlara muhtemildir:

1- Biz nasıl olsa öleceğiz, sen istesen de öleceğiz istemesen de. Binaenaleyh başımıza gelmesi muhakkak olan ölüm, ölüm olmak i'tibariyle ha senin tarafından olmuş ha olmamış bizce müsaviydir. Esbabı muhtelife olsa da ölüm bir ve muhakkak ve senin bizi ölümden kurtaramıyacağın da muhakkak. Bunun için senin bu tehdidin hukümsüz ve ma'nâsızdır.

2- Sen bizi keser, asarsan biz şehid olur ve muhakkak rabbımızın rahmet-ü sevabına kavuşuruz. Binaenaleyh bu tehdidinden korkmak şöyle dursun hakk uğurunda can vermeyi canımıza minnet sayarız.

3- Biz ölüb de sen sağ kalacak değilsin, hiç şüphe yok ki gerek biz ve gerek sen hepimiz ölüb rabbımızın

sh:»2254

huzuruna varacağız, binaenaleyh o aramızda hukmünü verir. Haklıyı haksızı, zalim ile mazlûmu ayırır.

126. ﴿وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا اِلَّا اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا﴾

Halbuki sen bizden hiç bir sebeble değil, ancak rabbımızın âyetlerine bize geldikleri zaman iyman ettiğimizden dolayı intikama kalkıyorsun. -Ya'ni delâili hakkın zuhuru karşısında bâtılı bırakıb hakkı ıkrar etmek kızılacak, ta'zibi ıktıza edecek, tehdid ve ihafe ile men'edilecek bir fenalık, bir kabahat değil, iftihar olunacak, takdir ve tevkır ile nümunei imtisal ittihaz edilecek en güzel, hayırlı bir fazılet olduğu ve vicdanlarımızda def'i nâ kabil bir zaruret ile sabit olan böyle bir idrâk ve iymandan seni memnun etmek için vaz geçmek de takatımizden haric bulunduğu halde sen sırf bu iymanımızdan, bu fazıletimizden, bu hakgûluğumuzdan dolayı mücrimler gibi bize kızıyor, intikam almağa kalkışıyorsun, ki bu ne büyük zulümdür?... Sihr-ü tezvirde galebe takdirinde mukarrebînden kılacak kadar ecirler, taltifler va'dederken bize bütün bunları bıraktırarak ve sihirdeki meharetimize rağmen her türlü nefsaniyyeti unutturub mağlûbiyyetimizi ı'tiraf ettirerek kalbimizi kendisine celbeden hakıkati söylediğimiz zaman kesib asmağa kıyam ediyorsun, ne büyük cehalet, ne büyük vicdansızlık, ne büyük haksızlık!...

İşte iyman eden sâhirler, Fir'avnin tehdidatına karşı pek büyük bir ıbret ve nasıhati tazammun eyleyen ve iymanlarında hiç bir şüpheye mahal bırakmıyan bu beliğ cevabı verdiler. Ve Allaha teveccüh edib

﴿رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا﴾ ya rabbena bize sabır ifaza et -ya'ni su gibi her tarafımızı kaplıyacak, şirk ve küfür, mekr-ü ısyan küfürlerinden yıkayacak, pâk tutacak büyük ve feyızlı bir sabır ver.

﴿وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾ Ve canımızı müsli-

sh:»2255

man olarak al.- Diye dua ettiler, ilmanlarındaki ciddiyyeti, iykanlarındaki şiddet-ü kuvveti ölümü istihfaf ederek isbat eylediler. Bunun üzerine Firavn tehdidini icra etti mi etmedi mi? Bunda ıhtilâf edilmiştir. Ba'zıları İbni Abbastan «günün evvelinde sâhir idiler, Âhırinde şehid oldular» diye nakletmiş. Diğer ba'zıları da bu tehdidin iykaı tasrih edilmediği cihetle ademi vukuuna kail olmuşlardır. Lâkin bizce siyakı Kur'an vukuunu andırıyor. Bu zevat, iymanlarından sebat ederek ölmeği canlarına minnet bilmişler ve hak yolunda şehid olmuşlardır. Ve bunun neticesi Firavnin aleyhine çıktığı muhakkaktır. Mu'cizei Musâ bunların şehid olmasına neye mani' olamadı diye bir suâl de iyrad edilemez. Zira mu'cizei Musâ hakkındaki şüphenin ref'ı bununla olacaktı. Mu'cizenin gayesi de Musânın davasındaki sıdkını isbat idi. En mahir sâhirlerin bu iyman ile bilfi'il fedayi nefs etmeleri iledir ki tasdıklerinin ciddiyyeti ve mu'cizei Musânın bir sihrolmadığı temamen tebeyyün etmiştir. Fakat bununla beraber Fir'avnin mekir propagandası ve zulm-ü tedhiş siyaseti de kavmi üzerinde icrayı te'sirden haliy kalmadığını ve binaenaleyh hakıkatler muvacehesinde sihr-u mekrin de velev muvakkat olsun bir te'siri bulunabileceğini inkâr etmek doğru olmadığını buradan anlıyabiliriz. Netekim:

127. ﴿وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ﴾ Fir'avnin kavminden o mele', o cem'ıyyet erkânı da ﴿اَتَذَرُ مُوسٰى وَقَوْمَهُ﴾ Musâyı ve kavmini bırakacak mısın? -Ya'ni sahirleri asıb kesib de Musâyı ve kavmi olan Benî İsraîli bırakacak mısın ki ﴿لِيُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ﴾ Arzda fesad çıkarsınlar ﴿وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ﴾ ve bırakacak mısın ki o Musâ seni ve ilâhlarını terk etsin? Dediler.- Böyle diyerek Fir'avni Musâ aleyhine körükle-

sh:»2256

mek istediler. Ma'lûmdur ki «ma'rifeten zikir ve ma'rifeten iade de ikinci evvelkinin aynıdır» kaidesine nazaran zâhir buradaki « الْمَلَاُ » in yukarıda zikri geçen « الْمَلَاُ » olmasıdır. O halde bunlar Fir'avnin istişaresinde Musâ hakkında « اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ » isnadına iştirâk etmekle beraber « اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ۝ يَاْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ » diyerek Fir'avni tecribe ve imtihana sevk etmiş olan cem'ıyyet erkânıdır. Anlaşılıyor ki bunlar Fir'avnin « اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِى الْمَدِينَةِ » dediğini ve üzerine bir de « لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ » tehdidini savurduğunu ve bununla beraber Musâya hiç ilişmeyib serbes bıraktığını görünce bir taraftan sahirleri da'vete sebeb olduklarından dolayı fikir töhmetinin kendilerine tevcih edilmesinden korkuyorlar. Diğer taraftan Musânın serbes bırakılmış olmasından endişe ediyorlar. Bu iki halecan arasında Fir'avnin mizacına hulûl ederek mevkı'lerini temin etmek ve hakkın ızharına sebeb olan evvelki kararlarının hukmünü iskat eylemek için Fir'avinden ziyade Fir'avnlık politikasına girişiyorlar. Ve damarına basarak Fir'avnı Musâ ve Benî İsrâîl aleyhine tahrik ve tehyic etmeğe başlıyorlar. «Şimdi sen diyorlar sahirleri kesib de işin başı olan Musâyı ve kavmini memlekette fesad çıkarmak için bırakacak mısın? Hem bu fesad yalnız ehali aleyhine olmıyacak daha ziyade senin aleyhine olacak, halkın hakkındaki akıdesini bozacaklar, seni ve ilâhlarını terk edecekler, mevcudiyyeti milliyyeyi kadıracaklar, hiç bunlar bırakılır mı?».

Burada «seni ve ilâhlarını» denilmesinden Fir'avnin perestiş ettiği bir takım ma'budlar varmış gibi tebadür eder. Bundan da eski Mısırlıların ma'bud telâkkı ettikleri Bakare, Güneş vesaire hatıra gelebilir. Halbuki Fir'avn kendi fevkında bir ilâh kabul etmiyor « اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » diyordu. Şu halde « وَاٰلِهَتَكَ » senin ıbadet ettiğin ma'budların demek değil, senin hoşlanıb vaz'ettiğin ve halkı

tapındırdığın ma'budlar» ma'nâsına isti'mal olunmuş demektir,

sh:»2257

Maamafih bunlar da esas ı'tibariyle Fir'avnin heva ve temayülâtına raci' olacağından «seni ve mafevkın yok diyerek tapındığın hevalarını, arzularını, hayallerini terk edecekler» ma'nâsına anlaşıması da mümkindir.

Cevaben Fir'avn ﴿قَالَ﴾ dedi ki

﴿سَنُقَتِّلُ اَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِى نِسَاءَهُمْ﴾ oğullarını taktil ederiz ve kadınlarını bırakırız ﴿وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ﴾ ve hiç şüphe etmeyin ki biz onların fevkında

kahirlerizdir. -Ya'ni onlara eskisi gibi dilediğimizi yaparız merak etmeyin. Gûya Fir'avn bu son fıkra ile mağlûbiyyet endişesini izale etmek ve cem'ıyyetine kuvveti kalb vermek istiyor. Fakat ne kadar şayanı dikkattir ki Musâ hakkında hiç bir şey söylemiyor. Zira asâdan öyle gözü yılmış. Musâdan öyle korkmuş idi ki ona tearruz etmek şöyle dursun ismini yadetmekten bile çekiniyordu. Musâ denildiği zaman yerden göğe ağzını açmış kendini yutmağa müheyyâ bir ejderin savleti hailesi zihninde tecessüm ediveriyordu. Lâkin bu korkusunu gizlemeğe ve daima efkârı tağlıt etmeğe çalışıyor ve cevabında gûya Musânın ismini kale almağa bile tenezzül etmemiş gibi görünerek şu fikri iyma etmek istiyor: Musânın şahsan hiç bir ehemmiyyeti yoktur. Onun bütün menbaı kuvveti, kavm-ü kabilesi, unsuru olan Benî İsrâîldir. Ne yaparsa bunlarla yapabilir. Biz ise onları tahti kahrımızda istediğimiz gibi ezeriz ve ezeceğiz. Oğullarını taktil etmek, kadınlarını kızlarını alıkoymak suretiyle kuvvetlerini, mevcudiyyetlerini azaltacağız. Çoğalıb baş kaldırmalarına meydan vermiyeceğiz. Emin olun ki biz onların tepesinde bunu her zaman yapabiliriz. Artık bu

sh:»2258

şeraıt altında Musâ ne yapabilir ki kale alıyor, endişe ediyorsunuz. İşte Fir'avnin ve Firavnîlerin siyaseti. Buna mukabil:

128. ﴿قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ﴾ Musâ, kavmine -Fir'avnın taktil kararını işidib telâşa düştükleri zaman Benî İsraîle şu iki emir ve iki tebşiri tebliğ ederek teskin zımnında -dedi ki

﴿اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ﴾ Allaha istiane ediniz- ya'ni Allah dilemeyince hiç kimsenin bir şey yapamıyacağını ve bütün kuvvet-ü kudret Allahın olduğunu biliniz, me'yus olmayınız da Allahdan yardım isteyiniz. Kalblerinizi, fikirlerinizi, emellerinizi, kuvvetlerinizi, mevcudiyyetlerinizi Allahda birleştirinizde öz, söz birliğiyle Allah diyerek çalışınız ﴿وَاصْبِرُوا﴾ ve sabrediniz. -Fir'avnın sözlerine karşı telâş ve Allah, neden yapacağını yapıvermiyor diye acele de etmeyiniz, metin ve sabırlı olunuz.

﴿اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ﴾ Arz Allahındır.- Binaenaleyh Mısır da onundur.

﴿يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ onu kullarından kime dilerse ona miras kılar.

-Seleften halefe geçen miras gibi elden ele verir ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ akıbet de

müttekîlerindir.- Hayırlı son muvaffakıyyet saygısızların veya şu bu kavmin değil, korunanlarındır ki Allahdan istiane ve sabır, bu korunmanın ilk şartlarıdır. Binaenaleyh siz Beni İsraîl, Allahın emri vechile korunursanız akıbet sizin, Kıbt unsuru korunursa onların, hepiniz korunursanız hepinizin olur. Ve o zeman arada niza' kalmaz. O halde korununuz.

Lâkin kavmi Musâ bu iki tebşiri mutlaktan müteselli olamadılar ki Musâya 129.

﴿قَالُوا اُوذِينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَاْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا﴾ biz,

dediler, sen bize gelmeden evvel iyza olunduk, geldikten sonra da - evvelkiyle Hazreti Musânın velâdetinden

sh:»2259

önce yapılan zebni ebnâ işkencesini, sonrakiyle de bu def'a yapılacağı söylenen taktil ve saire tehdidlerini kasd ediyorlar. Gerçi Beni İsraîlin ali Fir'avn elinde köle addedilmeleri, hıdematı şakkada kullanılmaları, ağır vergiler altında ezilmeleri gibi daha bir çok çektikleri eziyyetler vardı. Ve bu sözleri onlara da şamil olabilir. Fekat onlar Musâ yüzünden olmadığı cihetle sözün hedefi olamaz. Binaenaleyh bu söz, biz şimdiye kadar senden bir isitfade değil, zarar gördük gibi bir şikâyeti iyma etmekle beraber Fir'avnın zulmüne karşı şiddetli bir teessürü ve bir halâs arzusunu da iş'ar eyler.

Musâ kavminin böyle şiddetle sızlandıklarını görünce

﴿قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ﴾

Me'muldur ki, dedi, rabbınız düşmanınızı ihlâk ve sizi Arzda istıhlâf etsin, icrayı ahkâmına hulefa yapsın da

﴿فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ baksın nasıl amel edeceksiniz -güzel işlermi yapacaksınız, çirkinmi? Bilfiil zâhire çıksın da ona göre iyiye iyi kötüye kötü son ecrinizi veya cezanızı versin, böyle tebşir etti.

Aceba bu tebşir tehakkuk ettimi? Bundan sonra kavmi Fir'avnın ve Beni İsraîlin halleri ne oldu? Buna gelelim:

﴿١٣٠﴾ وَلَقَدْ اَخَذْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣١﴾ فَاِذَا جَٓاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهِ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُ اَلَٓا اِنَّمَا طَٓائِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴿﴾

sh:»2260

﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَاْتِنَا بِهِ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا

نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٣﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ
وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا
قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٤﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا
مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ
لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِى اِسْرَآئِلَ ﴿١٣٥﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلَى اَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٦﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا
يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ
كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِى اِسْرَآئِلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا
كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿﴾

sh:»2261

Meali Şerifi

Filhakika ali Fir'avnı tuttuk senelerce kıtlık ve hasılât eksikliğiyle sıktık, gerekti ki düşünüb ıbret alsınlar 130 Fakat kendilerine iyilik geldiği zaman ha, bu bizim hakkımız dediler, ve başlarına bir kötülük gelirse Musâ ile ma'ıyyetindekilerden teşe'üm ediyorlardı, şum kuşları ise ancak Allah yanındadır ve lâkin ekserîsi bilmezlerdi 131 Ve sen bizi büyülemek için her ne âyet getirsen imkânı yok sana inanacak değiliz derlerdi 132 Biz de kudretimizin ayrı ayrı âyetleri olmak üzere başlarına tufan gönderdik, çekirge gönderdik, haşerat gönderdik, kurbağalar gönderdik, kan gönderdik yine inad ettiler ve çok mücrim bir kavm oldular 133 Vaktaki azab üzerlerine çöktü, ya Musâ! dediler: Bizim için rabbına dua et, sana olan ahdi hurmetine, eğer bizden bu azâbı sıyırırsan kasem olsun ki sana kat'iyyen iyman ederiz ve Beni İsraîli seninle beraber mutlak göndeririz 134 Vaktaki irişecekleri bir müddete kadar azâbı kendilerinden sıyırdık derhal yeminlerini bozdular 135 Biz de âyetlerimizi tekzib ettikleri ve onlara kulak asmadıkları için kendilerinden intikam aldık da hepsini denizde boğduk 136 Ve o hırpalanıb ezilmekte bulunan kavmi ma'hud Arzın bereketlerle donattığımız meşrıklarına mağriblerine varis kıldık ve Rabbının Beni İsraîle olan o güzel kelimesi sabr etmeleri sebebiyle temamen tehakkuk etti de Fir'avn ile kavminin yapa geldikleri masnûâtı ve yükselttikleri binaları yerlere serdik 137

130.

﴿وَلَقَدْ اَخَذْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ Ve filhakika ali Fir'avnı senelerle ve hasılâtı tenkıs ile tazyıka başladık. -Sene, yıl ma'nâsına olduğu gibi bilhassa şiddetli kuraklık ve kıtlık yılı ma'nâsına da gelir ki burada böyle müfesserdir. Ve bu ma'nâca «sinîn» de iki lügat vardır: En meşhuru, cem'ı müzekkeri salim gibi «vav» ve «ya» ile i'rab olunub haleti raf'ında « سِنُونَ » ve haleti nasb veya cerrinde « سِنِينَ » okun-

mak ve izafet halinde «nun» iskat edilmektir ki âyet bu lügat üzeredir. Diğeri, ennecm ve eddeberan gibi esmai galibeden olarak munsarif veya gayrı munsarif müfred i'rabiyle i'rablanarak «ya» muhafaza edilir. Ve «nun» izafette de sabit kalır. Netekim şair:

دعانى من نجد فان سنينه　　لعبن بنا شيبا وشيبننا مردا

demişdir. Bir hadîsce de iki lügat üzere « اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِى يُوسُفَ » ve « سَنِينًا كَسِنينِ يُوسُفَ » varid olmuştur ki Kureyş müşrikleri aleyhinde duadır. Burada « وَمَٓا اَرْسَلْنَا فٖى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّٓا اَخَذْنَٓا اَهْلَهَا بِالْبَاْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ » mazmunlarının bir tafsili vardır. Bu suretle kavmi Fir'avn hakkında da bu sünneti ilâhiyye tatbık edilmiş ve birden bire ihlâk edilmemişlerdir ki ﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ tezekkür edebilsinler, mütenebbih olsunlar diye- ya'ni bu, bir muhtıra idi ki akıllarını başlarına alsınlar, ahvali mukayese etsinler, hadlerini anlasınlar, Allahı düşünsünler de emri hakka karşı temerrüd ve tuğyandan vaz geçsinler, küfr-ü zulümden tevbeye imkân bulsunlar diye yapılmıştı. Zira bu gibi tasarrufatı kevniyyenin fevkalbeşer olduğunda şüphe yoktur. Ve bunları umurı tabi'ıyyeden addetmek de mümkin değildir. Çünkü tabiat olsa idi ya daima ve muttariden bulluk veya daima ve muttariden kıtlık olmak lâzım gelirdi. Bu hadiseler ise tabiatın tehavvülâtına aid vekayi'dir. Ve binaenaleyh bunların tabiatler üzerinde hâkim olan kudreti rabbaniyyenin eseri iradesi olduğu vazıhtır. Bu haysiyyetledir ki ni'met-ü refah içinde yaşıyan ve kendi fevkında hiç bir kuvvet-ü kudret tanımak istemeyib hakka karşı mücadele etmek istiyen mütekebbir, mağrur bir kavmin hayatı ıktisadiyyesine vurulan bu gibi Semavî darbeler henüz cürümlerinin cezası olmamakla beraber kendilerine

hadlerini ve vaz'ıyyetlerini bildiren ve bu vaz'ıyyet içinde namzed oldukları akıbeti ıhtar eden birer muhtırai ilâhiyye ve bunları yapan Allah tealânın kendilerini her zaman mahvetmeğe kadir hâkimi mutlak bulunduğunu ve binaenaleyh emri ilâhîye karşı temerrüd ve inaddan hazer etmek lâzım geldiğini i'lân eden âyâti fi'liyedir. Bir musıybetin bin nasıyhatten daha müessir bir belâğati terbiyeviyyeyi haiz olduğu da derkârdır. Şimdi bu âyetten şu netaic istihsal olunur:

1- Hayatı beşerde şeraitı ıktisadiyyenin pek büyük ehemmiyyeti vardır. Bir kavm için şeraitı ıktisadiyyenin tezelzülü veya fıkdanı bir helâk muhtırası veya mukaddimesidir. İstıhsalâti umumiyye yolunda olduğu zaman ferdî muzayakaların tehvinine çare bulunabiirse de umumî şeraitı ıktisadiyyenin bozulması felâketi umumiyyedir. Şeraitı ıktisadiyye ise iki esasta toplanır: ahlâkıyyeti insaniyye ile atayayı rahmaniyye veya rahîmiyye olan sermayei hılkat. Ahlâkıyyeti insaniyyenin fesadı feyzı hılkatin inkıtaına sebeb olabilir. Feyzı hılkatin inkıtaı ise helâki küllîdir. Binaenaleyh ahlâkıyyetin künhü ancak hâlık tealâya ubudiyyette ya'ni hevayi beşere değil hak tealânın vaz'ı olan nizamı hayre ittiba' ve inkıyad ve şerr-ü fesaddan ictinab ve ittikada aranmak lâzım gelir.

2- Allah tealânın vus'ati rahmetini anlamalı ki kavmi Firavn gibi helâke istihkak kesbetmiş olan bir kavmi bile evvel emirde kavlî ve fi'lî bir takım ıhtarat ile intibaha da'vet etmeksizin birdenbire ihlâk edivermiyor. Binaenaleyh insanlar rahmeti ilâhiyyeden mahrum kalmamak için âyatı hakkı tanımalı, Fir'avnları ve onların sihr-ü mekirlerini bırakmalı, ricali hakkın nasıhatlarını dinlemeli, hiç olmazsa musıbetlerden ıbret almalı da akıbet desti ceberutı Hak uzandığı zaman hak münkiri, hak düşmanı halinde yakalanmaktan korunmalıdır.

İymanı olanlar « لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ » hadîsi şerifinde beyan

buyurulduğu

sh:»2264

üzere bir delikten iki kerre sokulmaz. Geçmiş felâketlerden ıbret alır da tekerrürüne sebeb olmazlar. Fakat matbuulkulub olanların bütün ıbret ve intibah kabiliyyetleri söner de şairin:

Geçmişden adam, ıbret alırmış ne masal şey!...

Beş bin senelik kıssa yarım hıssamı verdi;

Tarihi tekerrür diye ta'rif ediyorlar.
Hiç ıbret alınsaydi tekerrürmü ederdi?

dediği gibi tarihî felâketler şekilden şekle tekerrür eder. Netekim küfr-ü zulmü tabiat edinmiş olan kavmi

Fir'avn bu ilâhî muhtıralardan sonra mütenebbih olmadılar da 131.

﴿فَاِذَا جَٓاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهۚ﴾ kendilerine iyilik, refah geldiği vakıt

bu sırf bizden dediler, ﴿وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُۜ﴾ ve

kendilerine bir fenalık, kıtlık ve sıkıntı ve her hangi bir musıbet isabet ederse Musâ ve ma'ıyyetindekilerle

tetayyür ve teşe'üm eylerler, onların uğursuzluğuna hamelederlerdi

﴿اَلَٓا اِنَّمَا طَٓائِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ bak tairleri: Ancak Allahın indindedir. -Ya'ni

teyemmün ve teşe'üm edecek kuşları, bütün bahtları, tali'leri, mukadderattan iyi kötü nasîbleri ancak Allahın

indindedir « كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ » ﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin

ekserîsi bilmezler.- Bilmezler de şuna buna isnad ederler. Yâhud sebebi şeâmetleri ancak Allah indindedir.

Başlarına gelen ve gelecek olan mesaib ancak Allah tarafındandır ve ekserîsi bilmezler. [Sûrei «İsra» da «

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَٓائِرَهُ فٖى عُنُقِهٖ » bak] cahiliyyede «ıyafeti tayı» ta'bir olunur

bir falcılık âdeti vardı. Bir yere gidecekleri zaman bir kuş uçururlar, sağa giderse teyemmün, sola giderse teşe'üm ederlerdi, kezalik karga gibi ba'zı kuşların haykırmasından da teşe'üm ederlerdi. Bu münasebetle her hangi bir şeyden teşe'üm etmeğe, ya'ni uğursuz sayıb kuşkulanmaya

sh:»2265

tetayyür denilmiş, gerek kuş ve gerek saire olsun şum addolunan şey'e de tayr, tâir, tıyere ıtlak edilmiştir. Gerçi esas ı'tibariyle tair müteyemmen ve şum olmaktan eamdır. Fakat şum olanda isti'mali galebe etmiş ve tetayyür her halde teşe'üme ıtlak olunmuştur. Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem «

لَا طِيَرَةَ وَلَا هَامَ » hadîsi şerifiyle tıyereyi nehy-ü ibtal buyurmuştur. Maahazâ bu tetayyür

âdeti cahiliyyesine avamm arasında kesretle tesadüf edilir. Meselâ bizde baykuşla teşe'üm edenler ne kadar çoktur. Hattâ hümâ saadetle, baykuş nuhusette bir mesel gibi Edebiyyatımıza kadar girmiştir. Ve işte Arabca tâir ta'biri de böyle baykuş gibi mes'ud veya baykuş gibi meş'um addedilen mutlak kuş ma'nâsından müstear olarak sebebi şer ma'nâsına veya sebebi hayr ile sebebi şerden eam bir ma'nâda kullanılır ki baht kuşu demek gibidir. Bundan başka bir de Arablar «

اَطَرْتُ الْمَالَ وَ طَيّرْتُهُ بَيْنَ الْقَوْمِ فَطَارَ كُلّا مِنْهُمْ سَهْمُهُ = malı kavm arasında uçurdum da her birine sehmi uçtu, ya'ni nesîbi irdi» derler. Netekim lisanımızda da şuradan buradan keyfe mettefak gelen emvale «tayyarat» ta'biri ma'ruftur. Bu münasebetle de tâir bir kimsenin kaderden uçan nasîbi, bahtı, kısmeti, tali'i, şansı ma'nâsına gelir. Kavmi Fir'avnın bahtlarına bakınız ki Allah tealâ onlara Musâ gibi ülül'azmden bir Peygamberi zîşan göndermiş, başlarına böyle bir hümayı ıkbal uçurmuş da onlar bununla kendilerini bahtiyar bilecek ve ittiba' edib mes'ud olacak yerde tutmuşlar o ve ona tabi' olanlarla teşe'üm etmeğe kalkışmışlar ve işte takdiri ilâhîden hıssalarına düşen nasîbleri bu bedbahtlık, bu tab'ı kulûb olmuştur ki bu teşe'üm, bu his, bu haleti ruhıyye onların nezdi ilâhîde sabit şeâmetlerinin sebebi ve kendi boyunlarına takılmış bulunan tâirleridir. Bu ne bedbahtlıktır ki mütenebbih olsunlar diye Allah kendilerini tazyık ettikçe sebebi şeâmet kendi amelleri olduğu-

nu bilmediler de Musâ ile teşe'üm ettiler. 132.

﴿وَقَالُوا مَهْمَا تَاْتِنَا بِهِ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ ve bizi meshur etmek için bize her ne âyet getirsen, her ne mu'cize göstersen bizler sana inanıcı değiliz dediler -ki bu kadar azmi küfürden daha meş'um ne olur?

Bunun üzerine 133.

﴿فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ﴾

biz de üzerlerine tufan, çekirge, kummel, kurbağalar ve kan gönderdik- Bısriyyun TUFAN tavaftan «tufâne» nin cem'i olduğunu, Kûfiyyûn da esasında rüchan gibi masdar olduğunu söylemişlerdir ki mubalega için tesmiye bilmasdar demektir. İbni atıyyenin beyanına göre tûfan, tavâf eden her şeye şamil olur. Ancak şiddetli su ve yağmurda isti'mali ekserdir. İlh... Zeccac demiştir ki «tufan» her hangi bir şeyin çok ve muhıt ve bütün kavme muntabık olanıdır. Netekim bir çok şehirlere şamil olan garka tufan denilir. Kezalik katli âmm bir tufan ve mevti carif, ay'ni süpürücü ölet: Kıran, salgın, ölüm de bir tufandır. İlh... Mücahid ve Vehbden «yemen» lügatinde tâuna, ya'ni koleraya tufan denildiği nakledilmiş, ebûkılâbe dahi «cüderi» ya'ni çiçek hastalığının ilk evvel kavmi Fir'avnda vakı' olan bir tufan olduğunu söylemiştir. Velhasıl aslı lügatte tufan lisanımızda ma'ruf olduğu gibi şiddetli yağmur ve seyl ma'nâsına munhasır değildir. Fakat ekseriyyetle bu ma'nâda istimal olunur. Ve bu şöhretin sebebi de tufanı Nuhtur. Ve bunun için buradaki tufanın ne olduğu hakkında zikrolunan meanî dahilinde muhtelif nakıller varid olmuş ve Hazreti Aişeden «mevti carif» diye bir rivayet nakledilmiş ise de ekser müfessirînin İbnı Abbastan merviy olan «mai muğrık» ma'nâsı üzerindedir ki tufanın ma'nâyı meşhuru demektir. Bunun da bir hafta bilâ inkıta' yağan şiddetli bir

yağmur veya Nil nehrinin fevkal'âde bir feyezanı ile husule gelen müstevli bir seyl tufanı olduğu hakkında iki kavil vardır ki bizce cem'ınde münafat yoktur. Bu tufan, Mısırlıları haneleri içinde istiylâ ve tahrib etmiş ve maamafih içlerinde bulunan Beni İsraîle zararı dokunmamıştır.

CERAD, ma'lûm ekin çekirgesidir ki bütün yeşil hasılâtı yer bitirir, çırçıplak eder. Tufandan sonra biten kuvvetli hasılâtı yemiş bitirmiştir.

KUMMEL, hakkında bir kaç tefsir vardır: Birincisi henüz tohmundan yeni çıkmış ve kanadlanmamış hürde çekirge yavrusudur ki buna ve gayet küçük karıncalara Arabca « دبا » dahi denilir. İkincisi buğdaya düşen güvedir ki buğday biti ta'bir olunur. Bu iki ma'nâ İbni Abbastan merviydir. Üçüncüsü devabbi sûdi sıgar, ya'ni alel'umum siyah ve küçük haşerat ve hevamm ki bu ma'nâ Hasen ve İbni Cübeyrden menkul ve evvelkilerle beraber bervehci âti muhtelif tefsirlerin hepsine şamildir. Netekim Habib İbni Sabit «cu'lan» ya'ni bok böcekleri diye, Ebû Ubeyde «hamnan» denilen bir nevi kurd ve kene diye, Atayı Hurasanî ve Zeyd ibni Eslem kummeli ma'ruf ya'ni kehle dediğimiz ma'ruf bittir, Kummelde kaml de bir luğattir, diye zikretmişler ve İbni Zeydden hikâyeten pire olduğu da söylenmiştir. Hasılı kummel, kavmi Fir'avnın ya hasılâtına veya bedenlerine veya her ikisine taslıt edilmiş bir veya muhtelif nevi'den haşereciklerdir.

DAFADİ', dı'fda'ın cem'ı ki kurbağa demektir. Başlarına gökten kurbağa yağmış ve her taraflarına

dolmuş.

DEM, kavli cumhure göre içecekleri sular kan olmuş, Nil kan kakmış, fakat Zeyd İbni Eslem gibi ba'zıları demiştir ki bu, demi ruaf, ya'ni burun kanaması idi, Allah başlarına musallat kılmıştı.

Bu muhtelif akval içinde ekser müfessirînin hulâsaten beyanları şu sureti rivayetle nakledile gelmiştir: Sekiz

sh:»2268

gün geceli gündüzlü şiddetli bir zulmet içinde lâyenkatı' yağmur yağmış, kimse evinden çıkamamış, seyl evlerine dolmuş, boğazlarına kadar su içinde kalmışlar, aralarında bulunan Beni İsraîl hanelerine ise bir şey olmamış, bu suretle bir hafta kadar Mısır bir deniz gibi olmuş, hars-ü tasarruftan kalmışlar, bu gark olmak tehlükesi altında Musâ aleyhisselâma müracaat edib rabbına dua et, bu belâyı başımızdan kaldır da sana iyman edelim» demişler, o da dua etmiş tehlüke bertaraf olmuş. Fakat bundan sonra nebatat öyle fışkırmış ki arazîde misli görülmedik bir feyz, husule gelmiş, bunu görünce «bizim korktuğumuz şey bir musıbet değil, hakkımızda bir hayırmış» demişler, iyman etmemişler, binaenaleyh Allah tealâ çekirge göndermiş, mezruatlarını ve meyvalarını yiyerek evlerine, tavanlarına ve elbiselerine kadar sarmış, yine Musâ aleyhisselâma feryad etmişler, Allah tealâ da bir rüzgâr göndermiş çekirgeleri sürüb denize dökmüş, bakmışlar ki geri kalan hasılâtları kendilerine kifayet edecek, «eyh, bu kalan bize yetişir» demişler, yine iyman etmemişler, bunun üzerine Allah tealâ kummeli taslıt etmiş, çekirgeden kalan bakıyyeyi yemeğe ve elbise ve bedenlerine kadar girerek derilerini emmeğe başlamış. Müşarün'ileyhe üçüncü def'a feryad etmişler, bu da bi'emrillâh mürtefi' olmuş «artık demişler, senin bir sâhir olduğunda hiç şüphemiz kalmadı». Ba'dehu deniz tarafından gayet kesif bir karaltı çıkmış ve başlarına kurbağalar yağmağa başlamış, öyle ki yerleri yurdları kurbağa ile dolmuş, her hangi bir örtüye veya yiyeceğe el uzatsalar kurbağa çıkar ve ağızlarına burunlarına atılırmış, tekrar dördüncü def'a olarak müşarün'ileyhe yalvarmışlar, o da kendilerinden kuvvetli ahd alarak dua etmiş, Allah tealâ bunu da bir yağmurla sürüb denize dökerek bertaraf etmiş, lâkin yine nakzı ahd etmişler, küfr-ü fesaddan ayrılmamışlar, bunun üzerine de Allâh tealâ kan göndermiş, içecekleri kullanacakları

sh:»2269

sular kan olmuş kalmış, birisi bir İsraîlin ağzından bir yudum su sormak istese o bile kan kesilirmiş ve yâhud mütemadiyen burunlarından kan fışkırırmış. Sonra bunların müddetleri hakkında da muhtelif rivayetler vardır. Ezcümle Hazreti Musânın sehareye galebesinden sonra kavmi Fir'avn içinde on sene kaldığı ve bu mu'cizleri bu müddet zarfında gösterdiği de rivayet olunmuştur. Fakat Ebû Hayyanın dahi ıhtar ettiği vechile şundan gaflet olunmamalıdır ki bunların keyfiyyeti ve müddeti ya'ni ne suretle ve ne kadar bir zaman zarfında vukua geldiği hakkındaki haberlerin mercii' nükuli İsraîliyyedir. Âyette keyfiyyet ve müddete dair hiç bir işaret ve delâlet yapılmaksızın ancak irsal olundukları zikrolunmuş ve buyurulmuştur ki:

﴿ايَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ﴾ Mufassal mufassal âyetler olarak ya'ni her biri ayrı ayrı birer delili

vazıh olarak gönderdik -her biri Musânın sıdkına, Allah tealânın kemali kudretine ve kavmi Fir'avnın helâke doğru gittiğine ve hakk-u hakıkati anlayıb bir an evvel Allaha iyman ve tedarru' etmeleri lüzumuna delâlet eden delâili vazıha idilir. Onlar ﴿فَاسْتَكْبَرُوا﴾ bunun üzerine de istikbar ettiler- iyman etmeyi kibirlerine yediremediler ﴿وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ﴾ ve bunlar böyle mücrimler sürüsü bir kavm idiler. Öyle ahlâksız, bir kavm ki 134. ﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ﴾ tepelerine belâ indimi

﴿قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِى اِسْرَآئِيلَ﴾ ya Musâ,

rabbına, sana verdiği ahd -ahdi nübüvvet- ile bizim için dua et, kasem olsun ki eğer bizden bu belâyı açarsan muhakkak ve muhakkak sana iyman edeceğiz ve Benî İsraîli seninle

sh:»2270

beraber mutlak ve mutlak göndereceğiz derlerdi 135.

﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰى اَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ﴾ binaenaleyh irişecekleri bir ecele ya'ni bir müddete kadar kendilerinden azâbı açtık mı ﴿اِذَاهُمْ يَنْكُثُونَ﴾ derhal ahidlerini bozarlardı -o küşayişi ebedî gibi farzederler, azâbın biri giderse diğer birinin gelebileceğini düşünmezler, hattâ kaç def'aler taaddüdüne rağmen düşünmezler. İlk fursatte sözlerinden cayar, yeminlerinden dönerlerdi. Böyle ahlâksız bir kavm idiler. 136. ﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ﴾ nihayet biz de onlardan intikam aldık, ya'ni nı'meti selb ve bütün bütün nıkmete düşmelerini irâde eyledik de ﴿فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ﴾ kendilerini denizde garkettik ﴿بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾ çünkü âyetlerimizi tekzib ettiler ve onlardan gafil bulunuyorlardı.- Yalan diyorlar, mütenebbih olmak için bir kerre nazarı dikkate almıyorlardı. Bütün kabiliyyeti intibahiyyeleri tükenmiş idi. Şimdi kudreti ilâhiyyeyi düşünmeli ki âyâtı ilâhiyyeye zulmeden müfsidlerin ve kendi kuvvet-ü satvetlerine mağrur olarak Benî İsraîlin nesillerini mahvetmek istiyen gafil mütekebbir mücrimlerin akıbetleri bu nıkmet oldu.

Bunları gark ettik 137.

﴿وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا﴾ ve kahr altında ezilmekte bulunan kavmi -Benî İsraîl kavmini- Arzın bereketler verdiğimiz meşrıklarına mağriblerine -ya'ni şark-u garb taraflarına- varis kıldık -bilâhare Benî İsraîl, Fir'avnın gark olduğu yerin şarkında bulunan Şam ve garbinde bulunan Mısır arazısine malik olmuşlar ve Feraıne ve Amalikadan sonra oralarda diledikleri gibi tasarruf etmişlerdi

sh:»2271

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِى اِسْرَائِلَ﴾ ve bu suretle ya Muhammed, rabbının o güzel sözü Benî İsraîle karşı, sabırları sebebiyle tamam oldu.- Sûre «Kasas» ta geleceği üzere «

وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِى الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ
اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ۙ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَنُرِىَ

فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَاكَانُوا يَحْذَرُونَ » diye beyan olunan

ve mukaddema lisanı Musâ ile Benî İsraîle «

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ » diye tebşir

edilen va'di ilâhî Benî İsraîl hakkında tamamen tahakkuk etti. Hem şurası şayanı dikkattir ki sabırları

sebebiyle tahakkuk etti ﴿وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ﴾ de Fir'avn ve

kavminin yapageldikleri sanîalarını, masnuatlarını ﴿وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴾ ve

yükseltegeldikleri köşklerini veya bahçelerini tedmir-ü tahrib eyledik. -Siyasetlerini, san'atlerini başlarına

geçirdik, medeniyyetlerini, ma'muriyyetlerini Hamâmın köşkü gibi mebanii refialarını harabata çevirdik. İşte

kavmi Fir'avnin hulâsai ahval ve akıbeti.

Şimdi de « فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ » medlûlünce Benî İsraîlin bundan böyle cereyan eden

ahvalini kıssa kıssa ta'kib edelim: Kavmi Fir'avnı batırdık:

﴿١٣٨﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ
يَعْكُفُونَ عَلٰٓى اَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَٓا اِلٰهًا كَمَا
لَهُمْ اٰلِهَةٌ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٩﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ مُتَبَّرٌ مَا
هُمْ فٖيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ
اَبْغٖيكُمْ اِلٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمٖينَ﴿﴾

sh:»2272

﴿١٤١﴾ وَاِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ
يُقَتِّلُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ وَفٖى ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَظٖيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve Beni İsraîle denizi atlattık, derken bir kavme vardılar, toplanmışlar kendilerine mahsus bir takım putlara tapıyorlardı, ya Musâ! dediler: Bunların bir çok ilâhları olduğu gibi sen de bize bir ilâh yap, siz, dedi: Gerçekten cahillik ediyorsunuz 138 çünkü o gördüklerinizin, içinde bulundukları din helâke mahkûmdur, ve bütün yaptıkları batıldır 139 Hiç, dedi, Ben size Allahdan başka bir ilâhmı isterim? O, sizi âlemlerin üstüne geçirdi 140 Hem düşünseniz, a sizi Ali Fir'avnden kurtardığımız hengâmı, size azabın kötüsünü peyliyorlardı, oğullarınızı boyuna katlediyorlar, kadınlarınızı diri tutuyorlardı, bunda size rabbınız tarafından azîm bir imtihan var 141

138. ﴿فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلٰٓى اَصْنَامٍ لَهُمْ﴾ Derken bir kavme

uğradılar ki kendilerine mahsus bir takım putlara mülâzemet ediyorlardı: Durub perestiş eyliyorlardı. -Bu kavmin Lahm-ü Cüzamdan olub Rifte sakin bulundukları ve hatta Rifi Mısırda sahili bahirde ma'ruf Rakka karyesine ya'ni Mısır Rakkasına indikleri söylenmiş, Hazreti Musanın kendilerine kıtal ile emr olunduğu

Ken'anîlerden oldukarı da söylenmiştir ki « فَاَتَوْا » ta'kıbine bu daha muvafıktır. Kezalik putlarının hakikaten bakare veya taştan, ahşabdan ve saireden bakare timsalleri olduğu da zikredilmiştir. Fakat Kur'an bize şunu anlatıyor ki bu kassada şayanı dikkat nokta her

sh:»2273

hangi bir kavm veya her hangi bir put olursa olsun alel'ıtlak putperestliğin batıl ve müdemmer ve maamafih cahilleri iğfal ve temayüllerini celbedebilecek bâ'zı cazibeleri de haiz olmasında ve böyle ba'zı fenalıkların ıhtılat ve görenek ile avamma sirayet etmesinde, Beni İsraîlde de ıcıl fitnesine mebde' olan ilk meyli küfrün böyle bir görenek sebebiyle hudûse gelmiş bulunmasındadır. Netekim Beni İsraîl o kavmi görünce

﴿قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَٓا اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ﴾ ya Musâ, bunların

kendilerine mahsus ilâhları bulunduğu gibi bize mahsus da bir ilâh yap dediler. -Ya'ni içlerinde böyle diyenler oldu ki ba'del'halâs Beni İsraîlin ilk meyli küfrüdür. Buna karşı Musâ

﴿قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ her halde siz, dedi, cahillik ediyorsunuz.- Mec'ul ya'ni

yapma bir ilâh istemek, şu veya bu kavme mahsus ilâhlar olabileceğini farzeylemek ve putperest bir

kavmin putlarına imrenmek cehaletten başka hiç bir şey değildir. 139. ﴿اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ﴾ O putlara

tapanlar yokmu? Hiç şüphe yok ﴿مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ﴾ bunların içinde bulundukları: Din diye

içine düştükleri şey, parçalanıb yıkılmağa mahkûm ﴿وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve

ıbadet diye yaptıkları bütün batıldır, hiçtir. -Maksadları Allaha takarrub bile olsa yine hiçtir, küfürdür. 140.

﴿قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيكُمْ اِلٰهًا﴾ ben, dedi, size Allahın gayrı bir ilâh mı istiyeceğim?

Ne mümkin ﴿وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ halbuki o, sizi bütnü bildiğiniz âlemlere

tafdıl etti. Başkalarına vermediği nı'meti size verdi.- Bunu Allahdan başka kim verebilir? Ve Allahın bu ni'metlerine

sh:»2274

karşı nankörlük edib başka ilâh aramağa kalkışanların hali ne olur? Cahillik etmeyin 141. ﴿وَ﴾ Allah

tarafından şu ıhtarı unutmayın: ﴿اِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ الخ...﴾

Böyle oldu:

﴿١٤٢﴾ وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ

ميقَاتُ رَبِّهٖ اَرْبَعينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسٰى لِاَخيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنى فى
قَوْمى وَاَصْلِحْ وَلَاتَتَّبِعْ سَبيلَ الْمُفْسِدينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ

مُوسٰى لِميقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُۙ قَالَ رَبِّ اَرِنٖى اَنْظُرْ اِلَيْكَۜ قَالَ لَنْ
تَرٰينى وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ
تَرٰينىۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًاۚ فَلَمَّٓا
اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنينَ﴿١٤٣﴾

Meali Şerifi

Bir de Musâya otuz geceye va'd verdik ve anı bir on ile temamladık, bu sûretle rabbının mîkatı tam kırk gece oldu ve Musâ kardeşi Haruna şöyle dedi: kavmim içinde bana halef ol, ıslâha çalış da müfsidler yoluna gitme 142 Vaktâki

sh:»2275

Musâ mikatımıza geldi, ve rabbı onu kelâmiyle taltıyf buyurdu, ya rab! dedi: göster bana bakayım sana, buyurdu ki: beni kat'ıyyen göremezsin « لَنْ تَرٰينى » ve lâkin dağa bak eğer yerinde durursa demek beni göreceksin, derken rabbi dağa bir tecelli buyurunca onu un ufrâ ediverdi, Musâ da baygın düştü, sonra vaktâki ayıldı sübhansın, dedi: sana tevbe ile döndüm ve ben mü'minlerin evveliyim 143

142. ﴿وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ﴾ Bir de Musâya otuz geceye va'd verdik ve onu bir onla itmam eyledik

﴿فَتَمَّ ميقَاتُ رَبِّهٖ اَرْبَعينَ لَيْلَةً﴾ de rabbının mîkatı tam kırk geceye doldu. -Burada sûrei «Bakare» âyetindeki erbaînin bir tafsıyli vardır. Rivayet olunduğuna göre Musâ aleyhisselâm Mısırda iken Benî İsraîle Allah düşmanlarını helâk ederse kendilerine bir kitab getireceğini vadetmiş ve Fir'avn, helâkolunca Musâ o kitâbı mev'udu niyaz eylemiş, Allah tealâ da otuz gün oruç tutmasını emreylemiş idi ki Zilkı'de idi ve Zilhıccenin oniyle tam kırka iblâğ edildi. Öyle anlaşılıyor ki ilk otuz gün savm vesâir tekarrubât ile bir tehzibi mahsus ve bir riyazat olmuş, ve sonraki on günde de Tevratın nüzulü ve kelâm, vuku' bulmuştur. Bu kırkın gündüzleri de mikatta dahıl bulunduğu halde yalnız « لَيْلَةً » buyurulması, âyın geceden başlaması ve binaenaleyh kırk gece hisabiyle tamam olmuş bulunması hıkmetine mebni olduğunu müfessirîn beyan etmişlerdir. Bundan bilhassa şu işareti anlıyabiliriz ki ehlullahın büyük bir subhi tecelliye irmesi için geceler gibi karanlık ıztırab saatleri ile çile doldurmaları lâzımdır. Tenezzülâtı ilâhiyye geceler de vakı' olur. Ve bütün muvaffakıyyet sabahları, leyali ıztırabın seharlerini ta'kıb eyler. Hazreti Musânın bu çilesinde kırk sanki bütün bir gece ve on onun bir sehari mesabesinde demek olub bâ'zı rivayâtta dahi varid oldu-

sh:»2276

ğu üzere bu seharin fecri sadık saatlerini andıran sonlarında Hazreti Musâ mazherı kelâmı sübhanî olmuş

ve şu tecelliye irmiştir:

143. ﴿وَلَمَّا جَٓاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا﴾ Vaktâki Musâ -biraderini halef bırakıb-

mîkatımızda, ya'ni, ta'yin ettiğimiz vaktı mahsusta geldi ﴿وَكَلَّمَهُ رَبُّهُۙ﴾ ve rabbı onu kelâmiyle bekâm etti- Meleklere olan kelâmı gibi bilâ vasıta ve fakat verâi hıcabdan ona kelâm söyledi. « وقربناه نجيا » kavli ilâhîsi delâlet eder ki bu kelâm «nevcâ» idi. Musâ aleyhisselâm kelâmullahı her cihetten işidiyordu diye bir rivayet vardır. Bu da gösterir ki Allahın kelâmını işitmek mahlûk kelâmı işitmek gibi değildir. Rabbı onu böyle doğrudan doğru ve fakat verâi hicabdan kelâmiyle bekâm edib kelîm kılınca kelâmullahın neş'ei zevkıyle Musâda şevkı ru'yet galeyana geldi de

﴿قَالَ رَبِّ اَرِنٖٓي اَنْظُرْ اِلَيْكَۜ﴾ yarab, bana göster sana bakayım dedi -ya'ni hicabı

kaldır, bana bizzat tecelliy et de dîdarını görmek nasîb eyle diye yalvardı ﴿قَالَ لَنْ تَرٰينٖي﴾ rabbi, beni dedi, kat'ıyyen görmiyeceksin ﴿وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ﴾ ve lâkin dağa bak ﴿فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰينٖيۚ﴾ eğer yerinde durursa sen de beni göreceksin. Bunun üzerine ﴿فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ﴾ rabbı dağa tecelli edince- ki bu

bir tecelliyi izafîdir. Ya'ni zatındaki bütün azamet ve kudreti mutlaka değil, azamet-ü kudretinden bir lemha

zuhur ve bir emr-ü iradesi dağa tesaddi edverince ﴿جَعَلَهُ دَكًّا﴾ onu hürd u haş eyledi, ufalayıverdi -Hamze, Kisaî, Halefi âşır kıraetlerinde « دكاء » okunduğuna göre- dümdüz ediverdi. Ya'ni dağ gidib, yeri örgüçsüz bir deve veya bir sırt, bir tepe gibi oluverdi.

DEKK, esasen «dakk» gibi bir şey'i ezib ufalamak, un ufra etmek ma'nâsına masdar olub bunun ismi mef'ulü

sh:»2277

olan «medkûk» ma'nâsına da gelir ki burada böyledir. « دكاء » ise hörgüçsüz deve veya « دكّه » gibi tepe ve sırt demektir. Bir ma'nâya göre dağ hiç kalmamış, diğerine göre yukarısı uçmuş, aşağısı küçürek kalmış demek olur. Meşhura göre bu dağ, Turiseyna idi, fakat diğer bir dağ olduğu da nakledilmiş «Cebeli zebiyr,» veya «Medyen» de «Erriyn» denilen dağ veya büsbütün nabud olmuş bir dağ olduğu dahi

söylenmiştir ki Hazreti Musânın üzerinde bulunduğu dağ değil karşıdan baktığı dağ demek olur.

Hasılı rabbının tecelliysine dağ dayanamıd «dekk» yâhud «dekkâ» oldu

﴿وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًاۚ﴾ Musâ da şiddetle baygın düştü -tecelliyye iki eser terettüb etti: Biri

dağın parçalanması, biri de Musânın bayılıb düşmesi. Demek ki Musâ dağ dolayısiyle olan bir tecelliyi

izafîye bile tahammül edemedi, tam ve mutlak bir tecelliyi zatî olsa bütün dünya muzhamill olacaktı. Ve İşte

« لَنْ تَرٰينٖي » buyurulmasının hikmeti bu idi yoksa haddi zatında tecellide imtina' veya lûtufta buhul

yok, mes'ele, tahammüldedir. Bu âlemi fenada onu görmeğe tahammül olunamaz. Ve o halde bundan

mevt-ü fenanın munkati' olduğu âlemi bekada ya'ni Âhırette dahi imtina'ı ru'yeti anlamağa kalkışmak doğru değildir.

﴿فَلَمَّٓا اَفَاقَ﴾ Vaktâki Musâ ayrıldı ﴿قَالَ سُبْحَانَكَ﴾ tenziyh sana yarabbi dedi -fani gözlerle görülmekten münezzehsin ﴿تُبْتُ اِلَيْكَ﴾ sana tevbe ettim- çünkü iznine ıktıran etmiyen bir dilekte bulunmuş oldum ﴿وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ben, mü'minlerin evveliyim -bu Dünyada « لَنْ تَرٰينى » tecelliysine ilk iyman eden benim.

Bunun üzerine cenabı Allah tesliye ve tatyiyb ve vazifesini ta'yin için:

sh:»2278

﴿١٤٤﴾ قَالَ يَا مُوسٰى اِنّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتى
وَبِكَلَامى فَخُذْ مَٓا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَتَبْنَا
لَهُ فِى الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا
بِقُوَّةٍ وَاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوا بِاَحْسَنِهَا سَاُريكُمْ دَارَ الْفَاسِقينَ
﴿١٤٦﴾ سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِىَ الَّذينَ يَتَكَبَّرُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَاِنْ يَرَوْا سَبيلَ الرُّشْدِ
لَا يَتَّخِذُوهُ سَبيلًا وَاِنْ يَرَوْا سَبيلَ الْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبيلًا ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلينَ ﴿١٤٧﴾ وَالَّذينَ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَٓاءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Buyurdu ki: ya Musâ! Haberin olsun ben risaletlerimle ve kelâmımla seni o insanların üzerine intihab eyledim, şimdi şu sana verdiğimi al ve şükrünü bilenlerden ol 144 Ve onun
sh:»2279

için elvahta her şeyden yazdık, mev'ızaya ve ahkâmın tafsıline dair her şey'i. Haydi, dedik: bunları kuvvetle tut, kavmine de emret onları en gözeliyle tutsunlar, ileride size o fasıkların yurdunu göstereceğim 145 Âyetlerimden uzaklaştıracağım yer yüzünde o haksızlıkla büyüklenenleri, ki her âyeti görseler de ona iyman etmezler, rüşd yolunu görseler de onu yol tutmazlar, ve eğer sapıklık yolunu görürlerse onu yol tutarlar, öyle: çünkü onlar âyetlerimizi tekzib etmeyi âdet edinmişler ve hep onlardan gâfil olagelmişlerdir 146 halbuki ayetlerimizi ve Âhırete kavuşacaklarını tekzib edenlerin bütün amelleri heder ola gelmiştir, her halde çekecekleri sırf kendi amellerini cezasıdır 147

145. ﴿وَكَتَبْنَا لَهُ فِى الْاَلْوَاحِ الخ...﴾ evvelki âyette zikrolunan risâlatı

beyandır. Elvahın adedi, cevherleri, tulleri hakkında muhtelif rivayetler vardır. Adedi: on veya yedi idi veya iki idi denilmiş. Cevheri Cibrîlin getirdiği zümrüd veya yeşil zeberced veya kırmızı yakut idi, yahud emri ilâhî ile Musânın yonttuğu bir taştan idi veya bir ahşab idi denilmiş ilh... Fakat doğrusu bu babda ciddî bir delil yoktur. Kur'an bunlardan sâkittir.

﴿فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ﴾ «فَقُلْنَا لَهُ خُذْهَا بِقُوَّةٍ» takdirindedir. -Ya'ni yazmıştık da bunları, demiştik: kuvvetle tut, iyi ve sıkı tut ﴿وَاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوا بِاَحْسَنِهَا﴾ kavmine de emr et en güzelini ahzetsinler- ya'ni elvahta yazılanların hepsi güzeldir. Kezalik ma'nâları ihtimalli olanların ba'zı ihtimalâtı te'vil ve tefsirce diğerinden daha güzel olabilir. Binaenaleyh kavmin daima ahsen ve efdali ıhtiyar eylesinler ki ﴿سَاُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ﴾ size ileride fasıkların yurdunu göstereceğim. -Bu hem bir tebşiri, hem de bir

sh:»2280

tehdidi iş'ar eder: bunda bir taraftan fısk-u fücur içinde pûyân olan cebbarlar kavminin diyarlarına girib vâris olacaklarını va'd-ü tebşir ile ahseni amele terğib vardır. Diğer taraftan da yurtlarına girib göreceksiniz ki fasıkların akıbetleri ne feci'dir? Diye fısıktan tahzir veya Benî İsraîlden zuhur edecek fasıklara işaret ve Cehennemi ıhtar vardır.

Bak fasıklara ne olacak 146.

﴿سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِىَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾

haksız olarak yer yüzünde tekebbür edenleri âyetlerimden çevireceğim, men'edeceğim -kalbleri öyle tab'olunacak ki gerek hılkatte, gerek kitabda tekvinî veya teşriî âyâtı ilâhiyyenin ifade ettiği ızz-ü saadeti, mezâmiyni hakıkati göremiyecekler ﴿وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا﴾ ve her âyeti görseler bile inanmıyacaklar ﴿وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾ rüşd-ü isabet yolunu görürlerse onu yol tutmıyacaklar ﴿وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾ gayy-ü sefahet yolunu görürlerse bunu yol tutacaklar- hâsılı bütün hiss-ü hareketleri tersine dönecek

﴿ذٰلِكَ﴾ o sarf veya o tekebbür ve bu aksilik şu iki sebbele olur:

﴿بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا﴾ âyetlerimizi tekzib etmiş olmaları ya'ni gidişlerinin fena ve halkın aleyhlerinde olduğunu gösteren hayr-ü şerri, hakk-u batılı tefrık etmek için inzal ve ikame edilmiş olan afâkî, enfüsî delillerimizi alâmetlerimizi aslı yok birer hurâfe ve insan aldatmak için uydurulmuş birer yalan gibi addetmeleridir. Yoksa ne tekebbür ederler, ne de bu hale düşerlerdi

﴿وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾

sh:»2281

ve onlardan gafil bulunmaları, ya'ni tahsıl-ü tetebbu' etmemeleri ve ettikleri surette de amellerinde nazarı ı'tibare almamak gafletini ı'tiyad etmeleri 147.

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَاۤءِ الْاٰخِرَةِ﴾ halbuki âyetlerimizi ve likai Âhıreti tekzib edenlerin -her işin sonunda bir ceza ve mes'uliyyet gününün geleceğini inkâr eyliyenlerin ﴿حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْۜ﴾ bütün amelleri habtolur: Ya'ni fakıre ihsan, mazluma iane gibi yaptıkları iyilikleri varsa hepsi boşuna gider, sonunda hiç birinin hayırını görmezler. Bütün mesa'ileri heder ve bütün akıbetleri zarar ve felâket olur. Hulâsa bütün bunların böyle olması bir cebri mahız değildir. ﴿هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ancak yapageldikleri fi'lin küfr-ü tekzib-ü gafletin cezasını çekerler. Netekim:

﴿١٤٨﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا
لَهُ خُوَارٌۜ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًاۢ اِتَّخَذُوهُ
وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا سُقِطَ فٖۤى اَيْدِيهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ
قَدْ ضَلُّواۙ قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿١٥٠﴾ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰۤى اِلٰى قَوْمِهِ غَضْبَانَ اَسِفًاۙ
قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى مِنْ بَعْدٖىۚ اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْۚ وَاَلْقَى
الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ بِرَاْسِ اَخِيهِ يَجُرُّهُۤ اِلَيْهِۜ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ
اسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِىۘ فَلَا تُشْمِتْ بِىَ الْاَعْدَاۤءَ وَلَا
تَجْعَلْنِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾﴿

sh:»2282

﴿١٥١﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِى وَلِاَخِى وَاَدْخِلْنَا فٖى رَحْمَتِكَۘ
وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥٢﴾ اِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ

سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَكَذٰلِكَ
نَجْزِى الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٣﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا
مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٤﴾
وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ اَخَذَ الْاَلْوَاحَ وَفِى نُسْخَتِهَا
هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Musânın arkasından ise kavmi tutmuşlar huliyyatlarından bir dana: böğüren bir heykel idinmişlerdi, görmemişler miydi ki o, onlara bir söz de söyliyemezdi, bir yol da gösteremezdi, fakat onu idindiler ve zalim idiler 148 Vaktâki ellerine kırağı düşürüldü ve cidden sapmış olduklarını gördüler, kasem olsun

sh:»2283

ki, dediler: eğer bize merhamet etmez de rabbımız, mağfiret buyurmazsa her halde husranda kalanlardan olacağız 149 Vaktâki Musâ kavmine gadabnâk, esefnâk, olarak döndü, bana arkamdan ne fena halef oldunuz? Rabbınızın emrini ivdiniz mi? dedi ve elvahı bırakıverib kardeşini başından tuttu, kendine doğru çekiyordu, Anam oğlu, dedi: inan olsun bu kavm beni hırpaladılar, az daha beni öldürüyorlardı, sen de benimle düşmanları sevindirme ve beni bu zalim kavm ile beraber tutma 150 Dedi: rabbım bana ve kardeşime mağfiret buyur ve bizi rahmetinin içine koy, sen ki erhamürrahimînsin 151 Şüphesiz o danayı idinenlere rablarından bir gadab ve Dünya hayatta bir zillet irişecek ve işte müfterileri böyle cezalandırırız 152 O, kötü amelleri işleyib de sonra arkasından tevbekâr olub iyman edenler ise şüphe yok ki rabbın ondan sonra elbette gafurdur rahîmdir 153 Vaktâki Musâdan gadab sustu, elvahı aldı ve onlardaki yazıda bir hidayet ve bir rahmet vardı, fakat öyle kimselere ki onlar sırf rabları için rehbet duyarlar 154

148.

﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ﴾ Kavmi Musâ da arkasından -ya'ni o miykatta iken- huliyyatlarından bir buzağı, daha doğrusu böğürmesi var bir cesed ittihaz ettiler, yaptılar ve tutulub taptılar [sûrei « طه » ya bak]

CESED, eti ve kani olan cisim demek olduğundan ba'zıları bunun et ve kana inkılâb etmiş bulunduğunu söylemişlerdir. Lâkin diğer müfessirîn, cesed ruhlu ruhsuz her hangi bir cismi kesîfe dahi ıtlak edildiğinden bunun altundan ve ruhsuz bir cisim demek olduğuna kail olmuşlardır. Henüz lahm-ü dem gibi ecsamı uzviyyenin sanayii beşeriyye ile i'mal olunabildiği ma'lûm olmadığından biz de böyle anlamak isteriz. Âyette cesedin ısıldan bedel yapılmış olması da buna delâlet eder. Gerçi putperestler göreneğe ve hevâ ve hissiyatlarına tebean kapıldıkları putlara incizablarını ma'kul göstermek için bir takım

sh:»2284

hasaıs ve mezaya isnad ederler. Lâkin

﴿اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا﴾ görmediler mi ki o cesed kendilerine ne bir söz söyliyebiliyor, ne de bir yol gösterebiliyordu? -Binaenaleyh adî bir insan kadar bile hukmü olmıyan bir cesedin ahkâmı ülûhiyyetle ne alâkası olabilir? Hiç şüphesiz onlar bunun böyle

olduğunu görüyorlardı, fakat ﴿اِتَّخَذُوهُ﴾ onu ittihaz ettiler, ona tutulub tapındılar,

﴾وَكَانُوا ظَالِمِينَ﴿ ve bunlar bir sürü zalimler idi.- Eşyayı mevzı'ının gayrîya koyuyorlar, âyatı hakkın hakkını vermiyorlar, gözlerini, kulaklarını, akıllarını tekzib ediyorlar, Musânın nasıhatinden gaflet eyliyorlar. Ve bu suretle nefislerine zulmediyorlardı. Hasılı bunu yaparken zalim idiler ve bu ilk yaptıkları bir haksızlık değil idi 149. ﴾وَلَمَّا سُقِطَ فَى اَيْدِيهِمْ﴿ -bu cümle istiare veya kinaye veya temsil tarikıyle şiddeti nedamet ifade eden bir ta'birdir. Bir insan bir işey nedamet edib âciz kaldığı vakıt « سُقِطَ فِى يَدِهِ » denilir, bunun nedamet veya şiddeti nedamet ifade ettiği müttefekun aleyh olmakla beraber tahlilinde ve ne münasebetle bu ma'nâyı ifade ettiğinde hayli ıhtılaf edilmiş ve bir çok vücuh zikr olunmuştur ki biz bir kaçını zikr ile iktifa edeceğiz:

1- Nedamet eden kimse kederinden parmağını ısırır veya başını eğib çenesini iki elleri arasına alarak düşünür. Ve bu suretle o kimse sanki bütün nedametiyle eline düşmüş ve eli meskutun fih, mahalli sukut olmuş olur. Bu suretle « سُقِطَ » fili mechulü tahtinde müstetir «hüve» zamiriyle masdarı olan sukuta isnad olunarak veya « فِى اَيْدِيهِمْ » mefulün fihi « سُقِطَ » fili mechulünün nâibi faili olarak cümlesi ellerine sukut vakı' oldu veya ellerini ısırdılar mefhumiyle şiddeti nedametten kinaye kılınmış demektir.

2- Arablar « حَصَلَ فِى يَدِهِ مَكْرُوهٌ » derler. Ve bu suretle kalb-

sh:»2285

de vakı' olan bir hoşnutsuzluğu elde olmuş gibi tasvir ederler ki burada «yed», kalb ve nefisten mecazdır. Bunun gibi « سُقِطَ فِى اَيْدِيهِمْ » de dahi «yed» nefis ma'nâsına mecaz ve « سُقِطَ » nin nâibi faili tahtinde müstetir. Ve « ندم » e raci' bir « هو » zamiri olarak bu cümle, istiare bilkinaye veya temsiliyye suretiyle « سُقِطَ النَّدَمُ فِى اَنْفُسِهِمْ = gönüllerine pişmanlık düşürüldü» demek olur.

3- Kırağı demek olan « سقيط » tan me'huz olarak «kırağı düştü, kırığılandı» ma'nâsını ifade edebilir. Bınaenaleyh «kararlandık, üzerimize kar yağdı» ma'nâsına «sülicna» denildiği gibi « سُقِطَ فِى اَيْدِيهِمْ » de «ellerine kırağı düştü» demek olur. Kırağı hem bir soğukla alâkadar hem de cüz'î bir hararetle derhal eriyiverir bir şey olmak ı'tibariyle eline kırağı düşen hem müteessir olmuş hem de eline hiç bir şey geçmemiş demek olacağından bu ta'bir, akıbeti husran ve nedamete düşenler hakkında darbı mesel olmuştur. Ve ilk olarak Kur'anda varid olan emsalden olduğu da söylenmiştir. Vâhidînin naklettiği bu vecih, bizce sahib-i Keşşafın ıhtiyar ettiği birinci vecihten daha vazıh ve daha bedi'dir. Binaenaleyh, mefhumı nazım şu olur: Vaktâki ellerine kırağı düştü

﴾وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا﴿ ve kendilerinin sapmış olduklarını gördüler

﴿قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ böyle dediler- ki sûrei « طه » da anlaşıldığı üzere bu nedamet, Musâ aleyhisselemın miykattan rücuundan sonra olmuştur. Fakat bura da fiillerinin nedamete müncerr, olduğu topluca anlaşılmak için evvelâ zikredilmiş ve rücu' kıssası bunun bir iyzahı siyakında irad buyurulmuştur. Şöyle ki:

150. ﴿وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰى اِلٰى قَوْمِهِ غَضْبَانَ اَسِفًا﴾ -ESEF hem şiddeti gadab hem de hüzün ma'nâsına gelir. Ve yerine göre her birinde kullanılır. Netekim « فَلَمَّا اٰسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ » «ağdabunâ» demektir. Esef, nefsin

sh:»2286

hoşlanmadığı bir mekruh karşısında aldığı haleti mahsusasıdır ki o mekruh mafevktan gelirse hüzün ve inkıbaz, madundan gelirse gadab ve heyecan olur. Şu halde esefi Musâ kavmine karşı son derece bir gadab, Allaha karşı da bir hüzün demek olur. Bu iki haysiyyetle burada « اسفا » bir taraftan «şedidülgadab» ma'nâsiyle, diğer taraftan da « حزيت » ma'nâsiyle tefsir olunmuştur ki evvelki Ebüdderda radıyallahü anhin kavli ve bir çok müfessirînin muhtarıdır. Zira siyakı âyet, gadab üzerindedir. Ya'ni « غَضْبَانَ اَسِفًا » kızarak ve son derece kızarak demektir.

Hâsılı Hazreti Musâ miykattan dönerken arkasından kavminin ıcl ittihaz ettiklerini min tarafillâh haber almış ve bundan dolayı gadab-ü şiddetle dönmüş, dönüb gelince kavmine ﴿قَالَ﴾ demiştir ki ﴿بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى مِنْ بَعْدِى﴾ benden sonra bana ne fena halef oldunuz -siz benim yaptığımı nefyi şirk ve tevhid-ü ıhlâs ile Allaha nasıl ıbadet ettiğimi ve sizi buna nasıl sevkeylediğimi, « اجْعَلْ لَنَا اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ » dediğiniz zaman neler söylediğimi gördükten sonra benim gıyabımda, benim ahdime riayet etmiyerek arkamdan ne fena şeyler yaptınız ve buzağıya taptınız, makamıma kaim olub böyle münkeratı men'etmesi lâzım gelenleriniz de bunu men'etmediniz ha! Halbuki haleflerin vazifesi kendilerini istıhlâf edenlerin ahidlerine riayet değil midir?

﴿اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızın emrini ivdiniz mi?- Ya'ni dinini ve va'dlerini acele edib bırakıverdiniz mi? Yâhud da rabbınızın bana va'dettiği kırk gece miykatı acele ettiniz, vaktından evvel bitivermesini istediniz, otuz gün geçer geçmez beni öldü farzettiniz de Peygamberlerinden bir zaman sonra bir çok ümmetlerin dinlerini bozması âdet olduğu gibi siz de alel'acele dininizi değiştirmeğe mi kalktınız? Ve yâhud alel'acele rabbınızın kahr-u gadabını mı istediniz? Böyle dedi ﴿وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ﴾ ve elvâ-

sh:»2287

hı bırakdı -o elvâhı ki « فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ » buyurulmuş idi. Denilmiş ki bırakılınca elvah kırılmış ve

binaenaleyh yedide altısı ref'olunmuş ancak biri kalmış, ref'olunanda « تَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ », bakı kalanda da « وَهُدًى وَرَحْمَةً » varmış, lâkin Kur'anda elvahın böyle kırıldığını ifade eder bir kayd görünmüyor. Anlaşılıyor ki Hazreti Musa, asıl din olan tevhidin ıhtilâli karşısında esas mes'eleyi şiddetle halletmek için tafsılâta aid olan ve hüdâ ve rahmeti mutazammın bulunan elvahı muvakkaten bir tarafa bırakmış ve evvel emirde kardeşini şiddetle kendisine çekmek teşebbüsünde bulunmuştur. Bunda esas tevhide teallûk eden büyük bir ihtilâl karşısında idarei urfiye i'lânına misal veren bir hâdise tasviri var demektir.

Elvahı bıraktı ﴿وَاَخَذَ بِرَاْسِ اَخيهِ﴾ ve biraderinin başından tuttu ﴿يَجُرُّهُ اِلَيْهِ﴾ kendine çekiyordu.- Bundan şunlar anlaşılır:

1- Din işinde evvelâ kardeş hatırına bile bakınıyor.

2- Kardeşini yerine halef bırakmış olduğundan evvel emirde onun mes'uliyyetinden başlıyor.
3- Kardeş ile tevhidi mesaî etmek ilk iş olduğunu gösteriyor. Buna karşı biraderi

﴿قَالَ ابْنَ اُمَّ﴾ ey anamın oğlu, dedi -Hazreti Harun Hazreti Musânın şakîkı, ana baba bir biraderi olduğu halde böyle hıtab etmesi ananın rahm-ü şefekatte mesel ve ana hakkının alel'husus Musâ hakkında daha büyük ve daha mühim olması ve bir de analarının mü'mine bulunması haysiyyetiyle biraderinin hissiyyatı rahm-ü şefekatini tehyic eylemek belâgatini muhtevidir. Ya'ni ey benim ana gibi merhametli ve şefekatli olması lâzım gelen sevgili kardeşim

﴿اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونى وَكَادُوا يَقْتُلُونَنى﴾ hakikaten kavm, beni

zaıfsındılar ve öldüre

sh:»2288

yazdılar ﴿فَلَا تُشْمِتْ بِىَ الْاَعْدَآءَ﴾ binaenaleyh düşmanları benimle şematet

ettirme: ya'ni bana düşmanları sevindirecek bir şey yapma. -Şair:

والموت دون شماتة الاعداء

Ölüm a'danın şematetinden hafiftir demiş. ﴿وَلَا تَجْعَلْنى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمينَ﴾

ve beni o zalimler güruhiyle beraber sayma -ya'ni ben onların kendilerinden de fi'illerinden de beriim. Ne aslı fi'ıl, ne meni'de taksır cihetinden müstehıkk oldukları muahazeye müstehık da değilim.. İşte Harun biraderi Musânın gadab-ü şiddetini böyle zarîf ve belîğ bir yumuşaklıkla karşıladı. Musâ da 151.

﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لى وَلِاَخى﴾ yarabbi dedi, bana ve kardeşime mağfiret et -evvelâ

kendisi için istiğfarı, biraderine yaptığı muamele onun sabit olmuş bir günahından naşi olmadığını i'tiraf ile ona bir tarzıyeyi ve şematet edeceklere karşı biraderine ızharı mehabbeti tazammun eder. Saniyen biraderi için istiğfarı da o küruhi zalimîn ile mukatele etmesi vâcib olduğu halde te'hir etmiş olduğundan dolayı onun

da istiğfara muhtac olduğunu iş'ardır. ﴿وَاَدْخِلْنَا فى رَحْمَتِكَ﴾ Mağfiretten başka bizi

rahmetinin, ziyade in'amının içinde bulundur. ﴿وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ Sen erhamürrâhimînsin -binaenaleyh kaviyyen ümmid ederiz ki Dünya ve Âhıret dairei rahmetinde bulunuruz.

152. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ الايه﴾ Icli ittihaz edenler -çünkü tevbe edenlerin hukmü bundan sonra ayrıca gösterilmiş olması karinesiyle- ya'ni Samirî ve tarafdarânı gibi ıcli yapan ve bu fitneyi çıkarıb ta'kib ve ısrar eyliyenler yokmu? Hiç şüphesiz ﴿سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾

sh:»2289

istikbalde bunlara bir gadab, tasvire sığmaz uhrevî bi gadabı rabbanî irecek ﴿وَذِلَّةٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ hayatı Dünyada da müdhiş bir zıllet -bu, o gariblik zilletidir ki bütün âleme darbı mesel olmuştur. Ve o meskenettir ki kendilerine ve evlâdlarına şamil ola gelmiştir. Bu miyanda Samirîye muhtass olan bir zillet de vardır ki sûrei « طه » da geleceği üzere « لاَمِسَاسِ » iptilâsı ile nâsa ıhtılâttan memnuıyyettir. ﴿وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُفْتَرِينَ﴾ ve işte biz bütün müfterileri böyle cezalandırırız. Allaha karşı din uydurmağa kalkışanları sonunda hep böyle gadab-ü zillete düçar ederiz.- Binaenaleyh bunu yalnız Beni İsrail ıcilcilerine münhasır zannetmemelidir. Bununla beraber

153. ﴿وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ﴾ seyyiat yapanlar -her hangi seyyie olursa olsun yapıb da ﴿ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوا﴾ sonra arkasından tevbe ve cidden iyman edenler- ya'ni evvelkiler gibi fenalıklarında ısrar etmeyib de cidden tevbe ve iyman ile iymanın muktezası olan işlerle iştigal eyliyenler de şunu muhakkak bilsinler ki ﴿اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ rabbın tevbeden sonra elbette gafur, rahîmdir.- Ve işte yukarıda geçtiği üzere « لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ » diyenlerin cevabı da bunun içindedir.

154. ﴿وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ﴾ vaktâ ki Musâdan gadab, sükût etti -ya'ni sükûnet buldu zail oldu. Burada sükûnetin sükût ta'birile ifade olunuvermesinde beliğ bir istiâre vardır ki şöyle bir tasvir ifade eder: Gadab, Musâ üzerinde mütehakkim bir âmire benziyordu. Ağzını açmış onu durmadan şiddete teşvik ediyor: kavmine şöyle şöyle de, elvahı bırak, biraderini başından tut çek diye emirler

sh:»2290

veriyordu, Harunun hılm-ü ıhlâsı ile husni ifadesi üzerine susuverdi ve o vakıt Musâ ﴾اَخَذَ الْاَلْوَاحَ﴿ bıraktığı elvahı eline aldı ﴾وَفى نُسْخَتِهَا﴿ ki aldığı elvah nüshasında, yazısında ﴾هُدًى﴿ bir hüdâ bir beyanı hak ﴾وَرَحْمَةٌ﴿ bir rahmet: hayr-ü salâha irşad ile bir nı'met vardı -fakat her kese değil ﴾لِلَّذينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ﴿ rabları için rahib olanlara- ya'ni Allah için ma'sıyyetten korkanlara mahsus.

Bunun üzerine şu suretle tevbeye şüru' ettiler:

﴾١٥٥﴿ وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعينَ رَجُلًا لِميقَاتِنَا فَلَمَّا
اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِيَّاىَ
اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَٓاءُ مِنَّا اِنْ هِىَ اِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ
تَشَٓاءُ وَتَهْدى مَنْ تَشَٓاءُ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ
خَيْرُ الْغَافِرينَ ﴾١٥٦﴿ وَاكْتُبْ لَنَا فى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً
وَفِى الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَٓا اِلَيْكَ قَالَ عَذَابى اُصيبُ بِه مَنْ اَشَٓاءُ
وَرَحْمَتى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكٰوةَ وَالَّذينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿

sh:»2291

﴾١٥٧﴿ اَلَّذينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِىَّ الْاُمِّىَّ الَّذى يَجِدُونَهُ
مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجيلِ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ
الْخَبَٓائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتى كَانَتْ عَلَيْهِمْ
فَالَّذينَ اٰمَنُوا بِه وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذى اُنْزِلَ
مَعَهُ اُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿

Meali Şerifi

Bir de Musâ kavminden mikatımız için yetmiş er seçmişti, vaktâ ki bunları o sarsıntı yakaladı, rabbım,

dedi: dilese idin bunları ve beni daha evvel helâk ederdin, şimdi bizi içimizden o süfehanın ettikleriyle helâk mi edeceksin? O sırf senin fitnen, sen bununla dilediğini dalâlete bırakır, dilediğine hidayet kılarsın, sen bizim velimizsin, artık bize mağfiret buyur, merhamet buyur, sen ki hayrülgafirînsin 155 Ve bize hem bu Dünyada bir hasene yaz hem Âhırette, biz sana cidden tevbe ile rücua geldik * Buyurdu ki azâbım, onunla dilediğimi musâb kılarım, rahmetim ise her şey'e vâsi'dir, ileride onu bilhâssa onlar için yazacağım ki korunurlar ve zekât verirler, hem onlar ki âyetlerimize iyman ederler 156 Onlar ki yanlarında Tevrat ve İncilde yazılı bulacakları o Resule o, ümmî Peygambere ittiba'

sh:»2292

ederler o onlara ma'ruf ile emreder ve onları münkerden nehyeyler, ve temiz hoş şeyleri kendileri için halâl, murdar şeyleri üzerlerine haram kılar, sırtlarından ağır yüklerini ve üzerlerindeki bağları, zincirleri indirir atar, o vakıt ona iyman eden, ona kuvvetle ta'zım eyliyen, ona yardımcı olan ve onun nübüvvetiyle beraber indirilen nuru ta'kib eyliyen kimseler, işte o murada iren müflihîn onlar 157

155. ﴿وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا﴾ Ve Musâ

kavminden miykatımız için yetmiş adam ıhtıyar etti -en hayırlıları olmak üzere yetmiş kişi intihab eyledi de ta'yin ettiğimiz vakti mahsusta tevbe için aldı getirdi. Bu miykatı da bundan evvel geçen miykatı kelâm diyenler olmuşsa da gerek Kur'anda iki kıssanın fasl-ü tefrikına ve gerek bâ'zı rivayata nazaran bunun ıcıl vak'asından sonra tevbe için diğer bir miykat olduğu anlaşılıyor. Ancak evvelkinin otuz, bunun da rücu'dan sonra ana bir tetimme olmak üzere on gecede cereyan etmiş ve bu suretle ikisi mecmuunun tam kırka baliğ olan bir miykat olmuş bulunması da muhtemildir ki Ebu Müslimin kail olduğu bu surette diğer rivayetlerin bir te'lifi var demektir. Rivayet olunuyor ki Allah tealâ Hazreti Musâya Beni İsrailden müntehab bir takım kimselerin gelib ıcle taabbüdden i'tizar ve geride kalanların da tevbelerinin kabulünü niyaz etmelerini emir ve bir vakt-ü miâd ta'yin etmiş, Hazreti Musâ da yetmiş adam intihab eylemişti. Şöyle ki: on iki Sibtın her birinden altı kişi seçmiş idi. Bu ise yetmişten fazla gelmekle ikiniz kalsın diye emr etti, lâkin uyuşamadılar, kalana da gidenin ecri var dedi. Kâleb ile Yuşa' kaldılar. Musâ, mütebakı yetmişle gitti, oruç tutmalarını, tatahhur ve elbiselerini tathir eylemlerini emretti. Bunlarla Turıseynaya müteveccihen çıktı. Dağa yaklaştıklarında bir sis kapladı Musâ da onlarla beraber sisin içine girdi, hepsi secdeye

sh:»2293

kapandılar, Allah tealâ Musâya dilediği gibi emr-ü nehy ediyor, onlarda işidiyorlardı ki tevbe için nefislerini öldürmeleri idi. Sûrei «Bakare» de « اقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ » bak. Yine rivayet olunduğuna göre sis açılınca Musâ aleyhisselâma «biz Allahı açıktan açığa görmedikçe sana kat'iyyen inanmayız» dediler ve ihtimalki bununla «sen işittiğimiz « اَنْفُسَكُمْ » emrini veren Allahdır diyorsun, fakat biz Allahı görmeyince senin bu sözünü tasdık etmeyiz» demek istiyorlar. Nefislerini öldürmek emrini ağır buluyorlar, inanamıyorlar inanmayı Allahı görmeğe ta'lık ediyorlar ve Allahı görmeyi kelâmını işitmeğe kıyas eyliyorlardı. Ve işte o zeman bir recfeye tutuldular ﴿فَلَمَّٓا اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ﴾ vaktaki bunları o reçfe, o sarsıntı tuttu, ya'ni -sûrei «Bakare de zikrolunduğu üzere- yıldırım çarptı veya dağda bir zelzele ile yıkılıb bayıldılar ve belki öldüler ﴿قَالَ رَبِّ﴾ Musâ, yarabbi dedi: ﴿لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ﴾ dilese idin bunları bundan evvel -buzağıya tapmaktan nehiyde kusur ettikleri, gereği gibi vazifelerini yapmadıkları ve ona tapanların ısrarlarını gördükleri halde onlardan ayrılmadıkları sırada- helâk ederdin ﴿وَاِيَّایَ﴾ ben de öyle -mukaddema ru'yet talebinde bulunduğum zaman mahveylerdin- bu söz afvi sabıkı beyan ile afvi lâhıkı isticlâb demektir. -Ya'ni bizi günahlarımız sebebiyle helâk etmek murad etse idin o vakıt yapardın. Biz helâke müstehıkk idik ve buna hiç bir mani' yoktu ancak sen dilememiştin, o zaman lûtf ettin, o günahlarımızla bizi helâk etmedin de şimdi ﴿اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَٓاءُ مِنَّا﴾ içimizden bâ'zı süfehanın - hikmetini bilmez, kayacak noktalarda kendini tutamaz hafif akıllıların - yaptıkları ile bizi ihlâkmı

ede-

sh:»2294

ceksin? Etme yarabbi! ﴿اِنْ هِىَ اِلَّا فِتْنَتُكَۜ﴾ bu ancak senin fitnendir. -Bu süfehanın

düştükleri fitne, sırf senden gelen bir mihnet-ü ibtilâdır. Ve bu cihetle ma'zurdurlar. Zira kelâmını işittirdin meftun oldular, duramadılar, bir kıyasi faside tebean mâfevkına tama' ettiler

﴿تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَٓاءُ﴾ sen böyle fitnenle dilediğini şaşırırsın- kendini tutamaz

da emsalinde sarsılmaz ﴿اَنْتَ وَلِيُّنَا﴾ sen bizim yegâne veliymizsin: Dünyevî, Uhrevî

umurumuzda hâkimi nâsırımızı, hâfızımızı ancak sensin. Binaenaleyh: ﴿فَاغْفِرْ لَنَا﴾ bize

mağfiret eyle, günahlarımızı ört ﴿وَارْحَمْنَا﴾ ve bize rahm et, rahmet-ü in'amına nail et

﴿وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرٖينَ﴾ sen, veliymiz olduğun gibi mağfiret edenlerin, kusur

afveyliyenlerin en hayırlısısın, garazsız ıvazsız en güzel mağfireti sen yaparsın. Ya'ni tekrar tekrar reca ederim ki bize en hayırlı bir mağfiret ver, bu recfeden bu helâkten kurtar 156.

﴿وَاكْتُبْ لَنَا فٖى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ ve bizim için bu Dünyada bir hasene

yaz -bu recfeden kurtarmakla beraber ni'met-ü afiyetle güzel işler yapacak güzel bir hayat, şiddetten, meşakkatten, fenalıktan ârî, önü sonu temiz bir hayat, ta'yin ve tesbit eyle, vacib ve sabit kıl da bize kendi

kendimizi öldürtme ﴿وَفِى الْاٰخِرَةِ﴾ Âhırette de -keza bir akıbeti hasene, güzel sevablar yaz,

akıbetimizde Cennet ve mahzı felâh-u saadet olması vacib ve kat'ıyyen sabit olsun

﴿اِنَّا هُدْنَٓا اِلَيْكَۜ﴾ çünkü biz sana döndük tevbe ettik- ya'ni sen

sh:»2295

«

وَالَّذٖينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُٓوا اِنَّ رَبَّكَ

مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ» diye tevbeden sonra mağfiret ve rahmeti kat'ıyyen va'd buyurdun.

Biz de tevbemizin kabulü için bütün kavmimiz namına müracaate geldik -binaenaleyh vifâdet ve müracaatimizi kabul ve bizi mağfiret ve rahmet ile iade eyle ve bize hem bu Dünyada hem de Âhırette hasene yaz.

İşte o recfe üzerine Musâ, rabbına böyle istı'taf-ü ı'tizar ve istiğfar-ü istirham ile dua ve tevbelerini arzeyledi buna ne cevab aldı bilir misiniz?

﴿قَالَ﴾ Rabbı buyurdu ki ﴿عَذَابٖٓى اُصٖيبُ بِهٖ مَنْ اَشَٓاءُۚ﴾ azâbım, bununla

kimi dilersem musab kılarım, ya'ni azâbımın şanı budur. Kimi ta'zib etmek dilersem azâbımı isabet ettiririm musab kılarım ﴿وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ﴾ rahmetim ise her şey'i seasına aldı

-Dünyada mü'min kâfir, mükellef gayri mükellef hattâ şey unvanı dahılinde her ne varsa hepsini kaplamış şamil olmuştur. Bütün ileride olacaklara da şamil olmak seasını haizdir, şanı budur. Hiç bir şey yoktur ki ilk vücudundan ı'tibaren rahmeti rahmandan hıssadar olmuş bulunmasın ve hiç bir şey olmaz ki rahmetin ona dar geleceği, yetişemiyeceği ıhtimali tasavvur olunabilsin. Fakat bunun böyle olması her şey'in hıssai rahmette müsavi olmasını ıktiza etmediği gibi önünde sonunda daima mazharı rahmet olmasını da iktıza etmez. Rahmeti her şey'e vasi' olduğu halde Allah o her şey içinden her kimi ta'zib etmek murad ederse azâbını isabet ettirir, iradesine kimse müdahale ve ı'tiraz edemez, azâbı aynı savab olur. Şu halde ya bu azâbda da o kimseler için bir rahmet vardır. Veya o kimseler şayânı mer-

sh:»2296

hamet olmaktan çıkmışlar, azâba istihkak kesbetmişlerdir. Hâsılı rahmeti ilâhiyye umumî ve her şey'e vasi'dir. Ve evvel emirde bundan nasıbedar olmadık hiç bir şey yoktur. Hattâ Sûrenin başında görüldüğü üzere İblîs bile ibtida Cennedlerde arâm etmiş ve « انظرنى » recası bir müddete kadar is'af olunmuştur. Ancak bu umum ve şümulde vücub yoktur. İstikbal noktai nazarından herkes hakkında devamı rahmet zarurî değildir. Meşiyyet taallûk edince kim olursa olsun azâb ile musab da olur.

Burada şunları nazardan kaçırmamalıdır:

1- İsabeti azabda istikbal sıgasiyle « أُصِيبُ » buyurulduğu halde rahmette mazı sıgasiyle « وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ » buyurulması gösterir ki şumuli rahmet mebde', meşiyyeti azab da vasat veya münteha i'tibariyledir. Demek ki rahmet, asıl, azâb, tâlidir. Ya'ni asıl rahmet, sırf muktezayı zat, azâb ise muktezayı ahvali ıbaddır.

2- Azâbın meşiyyet ile takyidi rahmetin de istikbalde takyidini müstelzimdir. Mâdem ki kimi dilerse azâb ile musab edebilecektir. O halde rahmeti de kimi dilerse onadır.

3- « عَذَابِى أُصِيبُ بِهِ مَنْ اَشَاءُ » tekabüliyle rahmetteki « وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ » umumunu devam ve istikbal noktai nazarından bir tahsıs vardır. İstikbalde ta'zibine meşiyyet taallûk edenler mâzıyde rahmetin mütenaveli olan « كل شىء » de dahil iken çıkarılıyor. Evvelinde rahmetin seasında iken sonra azâbın sahasına giriyor, musab oluyor. Demek ki rahmet seasına girmiyen hiç bir şey yok, lâkin azabı tatan da olacak tatmıyan da.

İşte Hazreti Musâ « اكْتُبْ لَنَا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ » duasiyle kavmine Dünya ve Âhıret bir hasene ve rahmetin vacib kılınmasını ve binaenaleyh azâb imkân ve ihtimalinin ref'ni taleb etmiş olduğundan buna karşı ümidi rahmet tehyic olunmakla beraber talebi vücub iptidaen reddi beliğ ile reddedilmiş ve ba'dehu kısmen kabul ile buyurulmuştur ki:

sh:»2297

﴿فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ﴾ Ben o rahmeti, o ketbini taleb ettiğin haseneyi ileride o kimselere yazacağım ki ﴿يَتَّقُونَ﴾ ehli takvâ olacaklar, her türlü vazifelerini yapıb ısyan ve şubehattan

korunacaklar. -İbtida olmasa bile lâekal intihaen korunacaklar ﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ﴾ ve zekât verecekler- bu kaydlerde kavmi Musâya mühim ta'rızlar vardır. Ya'ni şimdiki seninkiler gibi takvâ ve zekâtı

göçsünmiyecekler, mübalâtsızlık, harıslık, bahıllik etmiyecekler

﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾ ve onlar ki hepsi âyetlerimize müstemirren iyman

edecekler -gösterdiğin büyük mu'cizelerden sonra şu seninkilerin yaptıkları gibi küfr-ü küfran

yapmıyacaklar « اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا » televvününü

göstermiyecekler, o müttekıler, o mü'minler kimlerdir bilirmisin? 157. ﴿اَلَّذِينَ﴾ onlar o kimselerdir

ki ﴿يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِىَّ الْاُمِّىَّ﴾ o Resûle, o nebiyyi ümmîye mutaveatle

tebe'ıyyet edecekler- ileride kitâbı mahsus ile göndereceğimiz o umûmî mübelliğa, okur yazar olmadığı

halde evvelîn-ü ahırînin ulûmunu cami' bulunub ümmetine her şeyi haber verecek olan o ümmî

Peygambere, böyle harikul'ade evsaf ile mümtaz o mu'cizeler sahibi Hatemül'enbiyaya cân-u gönülden tabi' olub i'tikadda, kavilde, fiilde, arkasından gidecekler.

ÜMMÎ ismi mensubundan üç nisbet, muhtemildir:

1- «Ümm» nisbetidir ki «sanki anasından doğduğu hal üzere kalmış, fıtratı asliyyesine kesbi cedid ile tagayyür ârız olmamış» mefhumunu ifade eder.

2- Ümmeti Araba mensub demek olur ki « اِنَّا اُمَّةٌ لَا نَحْسُبُ وَلَا نَكْتُبُ »

mısdakınca Arablar, hisab ve kitâb bilmez bir cemaat olmakla ma'ruf idiler.

3- Ümmülkurâya mensub, ya'ni Mekkeli demektir. Ve bu üç nisbetin üçünde de ümmî okuyub yazmağa uğraşmamış ma'nâsına bir vasıftır. Ümmîlik alel'âde kimse-
sh:»2298
ler hakkında âdeten ilim eksikliğini ifade eden bir sıfatı noksan iken bir ümmînin okuyub yazanlardan fazla âlim olması mintarafillâh hilâfı ade olarak bilâ kesbin mevhub bir kemali fıtrîye delâlet eder. Ve kemalâtı

ılmiyye ve ameliyyesi okuyub yazanları âciz bırakan bir Peygamber hakkında her türlü şüpheyi kat'eden ve

onun doğrudan doğru min ındillah mürsel bulunduğunu bizzarure isbat eden harikul'ade bir sıfatı kemal,

ya'ni bir mu'cizedir. Bu haysiyyetle « الرَّسُولَ النَّبِىَّ الْاُمِّىَّ » vasfı «o risâlet ve nübüvveti

bedihî sahib mu'cize» demenin daha beliğidir. Netekim Türk şairi Fuzulî bunu şu beytiyle anlatmıştır:

Bakî mu'cizler ne hacet vasfı hak isbatına

Cahil iken el, senin ılmin yeter bürkan sana

﴿الَّذِى﴾ O Resul, o nebiyyi ümmî ki

﴿يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ﴾ onu onlar, ya'ni

senin kavminden onun zamanında gelecek olan ehli Tevrat ve İncil indlerinde Tevrat ve İncilde yazılmış

bulacaklar -isim ve evsafiyle onun o, olduğunda vicdanları şekketmiyecek «

يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاۤءَهُمْ » Sûrei «Bakare» de birinci cüz'ün sonlarında «

اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاۤءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ الخ » bak. Anlaşılıyor ki cenabı

Allah, Hazreti Musâya miykatta ve Tevratta rahmeten lil'âlemîn olan Hâtemül'enbiyayı bildirmiş ve taleb edilen rahmet ve hasenenin onun ümmeti için yazılacağını va'dile Benî İsraîli ona iyman ve ittibaa teşvık ve tergıb eylemiş olduğu gibi Tevrattan sonra ve Kur'andan evvel İncilin geleceğini dahi vahy-ü iş'ar etmişti. Tevratta Mesih ve İncil, Tevrat ve İncilde Hatemül'enbiya ve Kur'an, furkan lâekal vasıflariyle olsun muharrer ve mektub idi. Ve bi'seti Muhammediyye sırasında Tevrat ve İncili hakkıyle tilâvet eden Ehli kitâb, Hazreti Musânın taleb ettiği rahmet ve haseneye kavminin ancak Hatemül'enbiyaya ittiba' sayesinde nâil olabileceklerini ellerindeki kitâbla-

sh:»2299

rında yazılı buluyorlardı. «

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِۜ اُولٰۤئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِۜ »

O Nebiyyi ümmî ﴿يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ onlara ma'rufu -hakk-u adli, akl-ü naklin istihsan

edeceği hayırlı şeyleri ki hulâsası Allahın emrine ta'zım ve halkına şefekat- emr edecek

﴿وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ ve onları münkerden -inkâr edilmesi, sakınılması ıktıza eder

çirkinliklerden- nehyeyleyecek -ki ittikanın esası bu hasleti âliyenin içindedir. Emir bilma'ruf, icabı rahmet,

nehiy anilmünker esbabı azâbı ta'kımdır. ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ﴾ ve onlar için bütün o

tayyibatı- «

فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ »

medlülünce senin kavmine tahrim edilecek olan hoş ve temiz şeylerin hepsini -halâl ve meşru, kılacak- «

﴿لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَاۤ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ . ﴿كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا﴾ . ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِىۤ اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِۜ قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ﴾ . ﴿يَسْئَلُونَكَ مَاذَاۤ اُحِلَّ لَهُمْۜ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ﴾ » ahkâmı yazılacak, hakikaten temiz ve leziz olan hiç bir şey, bir

hubüs karışmadıkça onlara haram olmıyacak, israf ile inhimak edilmedikçe tayyibatı fıtrıyye ile intifa' sebebi

ta'zib olmıyacak, ﴿وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾ ve üzerlerine bütün habâisi tahrim

edecek -gerek meyte gerek dem, lâhmi hınzır, hamir ve saire gibi maddî habaset ile ve gerek kumar, riba,

rişvet ve suht, mâûhille ligayrillah, hakkı gayr gibi ma'nevî habaset ile habis ve murdar olan şeylerin

hepsini haram ve gayrı meşru' kılacak, zira habaset vaz'ı haktaki sebebi azâb ve âlâm olan şeyler

olduğundan vücubı rahmet bunlardan ictinaba mütevakkıftır. Her hangi bir cihetten bir hubsü bulunmıyan hakikî tayyibatın hiç biri tahrim edilmemek ve tahrim edilen şeylerin her halde bir habaseti bulunmak, ne

büyük rahmet ve böyle bir hayat ne kadar şayanı şükran bir hayatı hasenedir. Bunlardan başka

﴿وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّت۪ى كَانَتْ عَلَيْهِمْ﴾ ısırlarını, ağır

sh:»2300

yüklerini ve üzerlerinde bulunan bağları, tomrukları sırtlarından atacak- o zamana kadar «

فَاقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ » gibi mükellef bulundukları ve altında ezile geldikleri tekâlifi şakkayı neshedecek harecsız, yüsürlü, semahatli bir şeriat getirecek. Velhasıl şimdi senin kavmin için istediğin

rahmet ve hasene ancak o zaman bu suretle yazılmış bulunacak ﴿فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِه۪﴾

binaenaleyh o nebiyyi ümmîye -yalnız senin kavminden değil her hangi kavimden olursa olsun- bütün

iyman edenler ﴿وَعَزَّرُوهُ﴾ ve onu düşmanlarına karşı müdafaa ile tevkır eyliyenler ﴿وَنَصَرُوهُ﴾ ve ona nasîr olanlar -neşri din ve tatbikı ahkâmda hizmet ve yardım etmeği haslet

edinenler ﴿وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذ۪ٓى اُنْزِلَ مَعَهُٓ﴾ ve onunla beraber indirilmiş

bulunan nura tâbi olub arkasından gidenler- ya'ni hem onun nübüvvetiyle beraber getirdiği nuri Kur'ana hem sünnet ve siyretine, emr-ü nehyine cidden mutavaat edib arkasından giden ve bu evsaf ile ona

sahihan eshab-ü etba' olanlar ﴿اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ işte ya Musâ, onlar, ancak

onlardır ki o felâhkârlardır. -Ya'ni ancak o nebiyyi ümmînin bütün bu evsaf ile muttasıf olan eshab ve

etbaıdır ki o senin yazılmasını istediğin rahmete, o dünya ve Âhıret hasenesine kat'iyyen irecek ve

meşiyyeti azabdan sureti kat'iyyede felâh bulacak olanlardır. O rahmet, o hasene, o felâh, şimdi bilhassa

sizin için değil, ileride alel'umum insanların duhulüne müsaid bu evsaf-ü şeraıt ile bir rahmeti amme olmak

üzere onlar için yazılacaktır.

İşte rabbı, Musânın o duasına sûrei «Bakare» nin evvelindeki telhısa muntabık olan bu cevabı verdi.

Netekim sûrei «En'am» da da «

« كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ

buyurdu. Demek ki bi'seti Muhammediyyeye kadar « رَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ »

sh:»2301

kazıyyesi « عَذَابِى اُصِيبُ بِهِ مَنْ اَشَاءُ » ile müterafık ve muhassas bir mutlakai vaktiye

veya mümkinei lâdaime idi. Bi'seti Muhammediyyeden i'tibaren ise vasfı ittiba' şartıyle vacib bir meşrutai

amme oldu. Ya'ni kazıyyei rahmet, kazıyyei azabdan fasl olunarak umum beşeriyyet için Dünyevî, Uhrevî

rahmeti ilâhiyyenin icabı ilâhî ile tarikı vücubunu gösterecek ve azabdan ebediyyen halâs edecek bir dini

tevhid, bir şeriati amme yazıldı, takrir ve tesbit edildi. Ve Buna ittiba' yalnız imkânı rahmetin değil ihtimali

azabı kat'eden vücubı rahmetin şartı oldu. Binaenaleyh bu vasfı haiz olmıyanlar hakkında imkânı rahmet

umumiyyetle münselibdir denemez. Bâ'zıları için isabeti azab muhakkak, diğer bâ'zıları için de hususî bir

rahmet ihtimal dahilindedir. «

قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ » dır. Musâ aleyhisselâm, bu vücubı rahmet şeriatini miykatı tevbede bilhassa kendisi ve kavmi için

istemişti. Allah tealâ da Resûli küllolan âhır zaman Peygamberinin bi'setine ve ona ittibaa ta'lık buyurmak

suretiyle umum için va'd buyurdu. İşte kıssai Musânın müncerr olduğu bu nokta, bu şeriati rahmet ve âhır

zaman Peygamberinin va'di bi'seti mes'elesi yukarıdan beri zikrolunan Enbiya kıssalarının mâsika lehi ve

hedefi aksasıdır. Ve işbu altı Enbiya kıssasının başında geçen «

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » âyetindeki istivâi ilâhînin bunda bir tecellisi vardır. «

اِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » hadîsi şerifi mantukunca asrı Muhammedîden i'tibaren zaman, edvarı mazıyesine bir

nihayet veriyor ve istivâi rahmanî ile yepyeni bir devri tarih açıyor ki edvarı mazıyenin havarikı ibtidaiyyesi ve şir'aları bunda bir nizamı ta'dil ve ıttırada girecek «

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّآلِّينَ

» evvelâ umumî bir minhac ile herkes ve her kavm için kat'î bir rahmet-ü felâha yürümek imkânı hasıl olacaktır. İmdi Tevrat ve İncilin muhtevi olduğu o beyani va'd karşısında Musâ aleyhisselâmın Resûli küll olmadığı ve

sh:»2302

Beni İsraîli âhır zaman Peygamberine sevk ettiği ne kadar tezahür ediyor. Bunun için kıssai Musânın bu noktasında va'di sarih ile mev'ud rahmeten lil'âlemîn olan Hatemül'enbiyaya risaleti ammesini i'lân emriyle

buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴾١٥٨﴿ قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنّى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَميعًا الَّذى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيي وَيُميتُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِىِّ الْاُمِّىِّ الَّذى يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِه وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾﴿

Meali Şerifi

De ki: ey insanlar! Haberiniz olsun ben size, sizin hepinize Allahın Resulüyüm, o Allah ki bütün Semavat-ü Arzın mülkü onun, ondan başka ilâh yok, hem diriltir hem öldürür, onun için gelin iyman edin Allaha ve Resulüne, Allaha ve Allahın bütün kelimatına iyman getiren o ümmî Peygambere, ve ittiba' edin ona ki bu hidâyete irebilesiniz 158

158. ﴾قُلْ﴿ Ya Muhammed de ki, ﴾يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ﴿ ey nâs: ey insan namı altında toplanmış olan cemaati beşer ﴾اِنّى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَميعًا﴿ muhakkak ben size, sizin hepinize Allahın Re-

sh:»2303

sulüyüm -ya'ni diğer Peygamberler gib kendi kavmime hass bir risâlet ve şeriatle değil risâleti âmme ile hepinize, bütün sekaleyne mürselim, tebliğ edeceğim ahkâmı hak ancak bir kavmi mahsusun felâh-ü saadetine değil, hepinizin ve dolayısiyle bütün mahlûkatın salâh-u nef'ine şamildir. ﴾الَّذى﴿ ben o Allahın Resulüyüm ki ﴾لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ﴿ bütün Semavat-ü Arz mülk-ü saltanatı onundur. ﴾لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴿ hakıkatte ilâh ancak odur.- Ondan başkasına perestiş batıldır. Çünkü ﴾يُحْيي وَيُميتُ﴿ hem diriltir hem öldürür -hayat da onun elindedir memat da. Diriye de hâkimdir ölüye de, bunun için başkasının hukmü yoktur. Bütün ümid-ü mehafetin mercii olub perestiş ve ıbadete müstahıkk olan ancak odur.

﴾فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِىِّ الْاُمِّىِّ﴿ binaenaleyh Allaha ve Allahın o nebiyyi ümmî olan- ya'ni Tevrat ve İncilde mektub ve eshab-ü ensar ve etbaına ketbi râhmet ve felâhı kat'î mev'ud bulunan, ﴾الَّذى يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِه﴿ o Allaha ve Allahın bütün

kelimatına, kelâmına, kitablarına, âyâtına, mu'cizatına iyman eden -ya'ni da'vetini her türlü şüphe ve reybden arî tam bir iyman ile yapan- Resulüne inanınız ﴿وَاتَّبِعُوهُ﴾ ve ona candan uyunuz ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ hidayete irebilesiniz. - Yazılmış olan o rahmet-ü felâh yolunu dosdoğru tutmuş olasınız. Ancak Yehudîlerin Muhammed aleyhisselâm, kavmi olan Araba mahsus bir Peygamberdir, Benî İsraîle ve sair akvama Resuli âmm değildir, İncilin de aslı yoktur, Resuli kül Musâdır demeleri Musâyı tanımamaktır, Tevratı ve kelâmullahı tahrif ve tekzib etmekten ıbaret bir zu-

sh:»2304

lüm ve öteden beri tabiat edinegeldikleri bir haksızlık olduğunda şüphe yoktur.

Maamafih:

﴿١٥٩﴾ وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ
﴿١٦٠﴾ وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَىْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًاۜ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى
مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهُٓ اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَۚ فَانْبَجَسَتْ
مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۜ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْۜ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ
الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰىۜ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْۜ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦١﴾
وَاِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيٓـَٔاتِكُمْۜ
سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦٢﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ
الَّذِى قِيلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَٓاءِ بِمَا كَانُوا
يَظْلِمُونَۚ ﴿﴾

sh:»2305

﴿١٦٣﴾ وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِى كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِۢ اِذْ
يَعْدُونَ فِى السَّبْتِ اِذْ تَاْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ
لَا يَسْبِتُونَۙ لَا تَاْتِيهِمْۚ كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

﴿١٦٤﴾ وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ
مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًاۜ قَالُوا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٓ اَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ
السُّٓوءِ وَاَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ
﴿١٦٦﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً
خَاسِئِينَ ﴿١٦٧﴾ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِۜ اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِۚ وَاِنَّهُ
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٨﴾ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِى الْاَرْضِ اُمَمًاۚ مِنْهُمُ
الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَۘ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴿﴾

sh:»2306

﴿١٦٩﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَاْخُذُونَ
عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَاۚ وَاِنْ يَاْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ
يَاْخُذُوهُۜ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى
اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِۜ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ
يَتَّقُونَۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٧٠﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ
وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَۜ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Evet, Musânın kavminden bir ümmet de var ki hakka irşad ederler ve onunla adalet yaparlar 159 Maamafih biz onları on iki sıbta, o kadar ümmetle ayırdık ve Musâya kavmi kendisinden su istediği vakit şöyle vahy ettik: "Vur asan ile taşa" o vakit ondan on iki göz akmağa başladı, nâsın her kısmı kendi su alacağı yeri belledi, bulutu da üzerlerine gölgelik çektik, kendilerine kudret helvasiyle bıldırcın da indirdik, ki size merzuk kıldığımız ni'metlerin temizlerinden yiyin diye, bununla beraber zulmü bize etmediler ve lâkin kendi nefislerine zulm ediyorlardı 160 Ve o vakit onlara denilmişti

sh:»2307

ki şu şehre sakin olun ve ondan dilediğiniz yerde yeyin ve «hıtta» deyin ve secde ederek kapıya girin ki size suçlarınızı bağışlayalım, muhsinlere ilerde ziyadesini vereceğiz 161 Derken içlerinden o zulm edenler, sözü değiştirdiler, kendilerine söylenenden başka bir şekle koydular, zulmü âdet etmeleri sebebiyle biz de üzerlerine Semadan bir azâb salıverdik 162 Sor onlara, o denizin hadâret, bir iskelesi olan o şehrin başına geleni, o vakit Sebtte tecavüz ediyorlardı: o vakit ki Sebt -ıbadet için ta'tıl- yaptıkları gün balıkları yanlarına akın akın geliyorlardı, Sebt yapmıyacakları gün ise gelmiyorlardı, işte biz onları fasıklıkları sebebiyle böyle

imhitana çekiyorduk 163 Ve içlerinden bir ümmed niçin Allahın helâk edeceği veya şiddetli bir azâb ile ta'zib eyliyeceği bir kavme va'z ediyorsunuz dediği vakit o va'ızlar dediler ki: rabbınıza i'tizar edebileceğimiz bir ma'ziret olmak için, bir de ne bilirsiniz belki Allahtan korkar sakınırlar 164 Vaktaki artık edilen nasıhatleri unuttular, o kötülükten nehy edenleri necata çıkarıb o zulm edenleri yaptıkları fısıklar sebebiyle şiddetli bir azâba giriftar ettik 165 Vaktâki artık o nehy edildikleri şeylerden dolayı kızıb tecavüz etmeğe de başladılar, biz de onlara maymun olun keratalar dedik 166 Ve o vakit rabbın şu ahdı i'lâm buyurdu: lâbüd kıyamet gününe kadar üzerlerine hep o kötü azâbı peyleyecek kimse gönderecek, şüphe yok ki rabbın çok seri' ıkablı, yine şüphe yok ki o çok gafur, çok rahîmdir 167 Ve onları yer yüzünde bir çok ümmetlere parçaladık, içlerinden salihleri de vardı, beri benzerleri de. Ve onları kâh ni'met ve kâh musibet ile imtihan da ettik ki rücu' ederler 168 Derken arkalarından bunlara bozuk bir güruh halef oldu ki kitâbı miras aldılar, şu alçak Dünya arazını irtikâb ile alırlar da birde "bize mağfiret olunacak" derler * Mukabil taraftan da kendilerine öyle bir şey gelse onu da alırlar, ya Allaha karşı haktan başka bir şey söylemiyeceklerine dâir kendilerinden kitâb mîsakı alınmadınmı idi? Ve onun içindekini ders edinib okumadılarmı? Halbuki Âhıret evi Allahtan
sh:»2308
korkanlar için daha hayırlıdır, halâ akıllanmıyacakmısınız? 169 Kitâba sarılanlar ve namazı ikame etmekte bulunanlar ise o muhsinlerin ecrini biz hiç bir zaman zayi' etmeyiz 170

159. ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰى اُمَّةٌ﴾ Kavmi Musâdan bir ümmet, bir cemaati naciye de vardı ki

﴿يَهْدُونَ بِالْحَقِّ﴾ hakkı iltizam ile hidayet ederler -hakkı irşad eylerler

﴿وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ ve hakkile hukm eder. Adalet yaparlardı- bunların kimler olduğu hakkında

muhtelif rivayetler vardır. Fakat âyetten zâhir olan şudur ki bunlar, selefte Enbiyai Beni İsraîl ve onlara iktida eden âdil hukkâm ve hakk-u adli ta'kib eden rabbaniyyun ve ahbar, ve avamdan bunlara tâbi' olan bir kısımdır ki ahiren Hatemül'enbiyayı tasdık edenler de bunların halefleridir. Binaenaleyh kavmi Musânın hepsi bâlâda halleri hikâye olunanlar gibi haksız ve zâlim değildirler, muhteliftirler, muhtelif ümmetlere ayrılmışlardır. Şöyle ki:

Evvelâ 160. ﴿وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَىْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًاۜ﴾ biz onları sibt sibt on

iki ümmete ayırmıştık -ki her biri bir ümmet halinde bir nakîb ile idare olunuyorlar. Ve hey'eti umumiyyesi Musânın idaresinde bulunmakla beraber idarei hususiyelerinde ayrı birer cemaat bulunuyorlardı

﴿وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهُٓ﴾ ve Musâya kavmi istiska, ya'ni

susuzluktan yağmur duası için müracaat ettiği -ve sûrei «bakare» de geçen «

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِهٖ » buyurulduğu üzere Musânın da istiska eylediği- vakit şöyle

vahy etmiştik:
sh:»2309

﴿اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَۚ﴾ asan ile taşa vur

﴿فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۜ﴾ vurunca taştan on iki pınar sızdı -ve derken

fışkırdı. Netekim sûrei «Bakare» de « فَانْفَجَرَتْ ». Bu suretle

﴿قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْۜ﴾ Her kısım halk su içecekleri yeri kat'iyyen bildi- her

sıbt kendilerine mahsus bir pınara bir ni'meti mahsusaya irdi. Bildiler ki daima ve sureti mahsusada su içmek için yalnız yağmur duası kâfi değil taşları kırıb pınarlar, menba'lar yapmak da lâzım, asıl su içilecek yer, böyle pınarlar, menba'lardır. Ve Bildiler ki Allah kuru taşlardan böyle pınarlar akıtmağa da kadir, ancak ümmet ümmet olmalı ve başlarında iyi bir muktedâbih bulunmalıdır. İşte kavmi Musânın on iki sıbt ve ümmete ayrılması ve aynı zamanda hepsinin mercii Musâ olması, her birinin aynı yerden çıkan ayrı bir pınara, hususî bir ni'mete irmesiyle alâkadar oldu. Hepsinin meşrebi bir değil idi. Bundan başka

﴿وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ﴾ üstlerine bulutu gölgeledik de çekmiştik -öyleki Tiyhte gittikleri

yere gidiyor, durdukları yerde duruyordu ﴿وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى﴾

üzerlerine menn-ü selvâ indirmiş ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ size verdiğimiz

rızkın en hoşlarından yeyiniz demiştik- Hasılı bunlar esasen tefrikaya mütemayil ve vadiyi tiyh-ü hayrette pûyan iken beyinlerinde hased ve münazeaya ve herc-ü merce mani' olacak ve maamafih hususiyyetlerini ihlâl de eylemiyecek bir sureti taksim ve teşkilât ile on iki ümmet halinde bir kavm olarak Musânın tahtı risaletinde birleştirilmiş ve bu suretle hususî ve umumî ni'metlerle merzuk kılınmış idi. Böyle iken çokları

nankörlük ettiler ﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ ve buna

sh:»2310

karşı zulüm ve nankörlük edenler bize değil ﴿وَلٰكِنْ كَانُوٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ ve

lâkin nefislerine zulm eyliyor, kendilerine yazık ediyorlardı -binaenaleyh bundan böyle de haksızlık ederlerse yine öyledir. Netekim:

161. ﴿وَاِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ الخ...﴾ ey Resulüm! o

vakti de zikr-ü ıhtar et ki onlara şu karyede sâkin olun denilmişti ilh... -Sûrei « بقره » de bu kıssa « اُدْخُلُوا » emrile duhul noktai nazarından tezkir edilmiş idi. Burada ise « اُسْكُنُوا » emrile süknâ ve ikamet noktai nazarından tezkir ediliyor ki aynı kıssayı diğer bir haysiyyetle ıhtardır. Ve binaenaleyh

tekrar değil ayrıca bir tefrı'dir. Ve Kur'anda mükerrer gibi zannedilen kıssaların, âyetlerin hep böyle birer

ciheti hususiyyetleri vardır.

162. ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا الخ...﴾ sonra içlerinden

zâlim olanlar kendilerine söyleneni başka bir söze tebdil ettiler -meselâ onlara « حِطَّةٌ » deyiniz, ya'ni

orada yüzünüzü yıkıb ikamet ve istiğfar ediniz denildiği halde gûya « حِنْطَةٌ » deyiniz denilmiş gibi «

حِنْطَةٌ حِنْطَةٌ » diye bağırmağa başladılar ve Tevratı böyle tahrif ettiler. Lâkin bunu yapanlar zâlimler

güruhu idi. Zâlimler de hepsi değil içlerinden bir kısmı ekserîsi idi.

163. ﴿وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِى كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ﴾ Hem

onlara denize nâzır -veya denizin bir ma'muresi- olan o karyeden sor. -Ya'ni o kasaba ahalisinin başına ne

büyük beliyye geldiğini Beni İsraîl pek iyi bilirler, sor da kendileri söylesinler. (Sûrei « بقره » de «

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِى السَّبْتِ» bak) bu kasaba medyen

veya Taberiyye denilmiş ise de ekseriyyet Medyen ile Tur arasında kâin «Eyle» kasabası idiğini

nakletmişlerdir. ﴿اِذْ يَعْدُونَ فِى السَّبْتِ﴾ o vakıt ki Cum'aertesinde tecavüz ediyorlardı

-dinleri mucebince Cum'aertesi günü bütün işle-

sh:»2311

rini ta'tıl edib ibadet edecek yerde balık avlıyorlardı

﴿اِذْ تَاْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا﴾ çünkü o vakıt Sebt yaptıkları, ya'ni

Cum'aertesi tuttukları gün balıkları onlara açıktan açığa akın akın geliyorlardı -zira o gün balıklar taarruza uğramamağa almışlar, âdeti hissediyorlar, kaçmıyorlardı, Sebte hurmet etmeleri balıkların bu suretle o civarlara ısınıb alışmasına sebeb de olmuş oluyordu

﴿وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَاْتِيهِمْ﴾ sebt yapmayacakları gün ise gelmezlerdi.- Ya'ni

diğer günlerde avlanmak korkusundan öyle gelmezlerdi ve Cum'aertesine riayet etmedikleri gün hiç gelmiyeceklerdi ve artık o kasabanın sebebi hadâreti ve ma'muriyyeti olan ticareti, hayatı sönecek idi. Lâkin o fâsık ve mütecaviz ahali Cum'aertesi günü balıkların öyle gelmesine imrendiler, hırslarını tutamadılar da dinlerinin emrini dinlemeyib avlamağa başladılar ve bu suretle Sebtin hurmetinde tecavüz ettiler. O vakıt

bunlar ne oldular, sor da söylesinler ﴿كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾

işte biz onları -o mütecaviz Beni İsraili- ötedenberi fısk edegelmeleri: Allahın emrine ıtaatten hurucu ı'tiyad eylemeleri sebebiyle böyle imtihanlara çeker, mübtelâ kılarız.- Yoksa fısıkta ısrar âdetleri olmasa idi böyle belâlara ma'ruz olmazlardı.

164. ﴿وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ﴾ -« اِذْ يَعْدُونَ فِى السَّبْتِ » cümlesine

ma'tuftur ve o karye ahalisinin fısk ve taaddide ve nasıhat dinlememekteki mütemadi ısrarlarile içlerindeki sulehânın hal ve akıbetlerini beyandır. Ya'ni -ve o vakıt ki içlerinden bir ümmet, bir sulehâ cemaati şöyle demişti

﴿لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا﴾ Allah

helâklerini veya- bütün bütün helâklerini değilse bile -şiddetli bir azâb ile ta'ziblerini murad etmiş böyle bir kavme niçin va'z-u nasıhat edib duruyorsunuz?- Ya'ni

sh:»2312

o karye ahalisi iki kısım idi, bir kısmı fâsık mütecavizler güruhu, bir kısmı da dindar sulehâ cemaati idi ki bunlar ekalliyyette kalmış, mütecavizleri men'edemiyorlar ve hiç bir vechile söz geçiremiyorlardı. Bunlar da iki kısım olmuştu, bir kısım suleha uğraşmış, uğraşmış acı tatlı, zor kolay her yoldan giderek ve her vasıtaya müracaat ederek zahmetler çekmiş, nasıhat etmiş dinletememiş, nihayet bıkmış, me'yus olmuş, Allahdan bu ahaliye bir belâ geleceğine karar vermiş, o halka buğzlarından dolayı nasıhatten vaz geçmiş, sesi

kesilmiş, inkıta'-u uzleti ıhtiyar etmiş idiler. Anlaşılıyor ki bunlar fasıklara nisbeten az olmakla beraber yine bir ümmet denecek kadar bir kesreti haiz idiler ve kendi aralarında bir ictimaıyyetleri var idi. Bunlar miyanından ekalli kalil diğer bir kısım suleha ise asla me'yus olmuyorlar, bütün mezahim-ü müşkilâta rağmen va'z-u nasıhatle uğraşmağa devam ediyorlardı ve bunlar o söz dinlemek halka nasıhatte devam ettikce o me'yus ve munkatı' olan kısım, bunlara «neye kendinizi boşuna yoruyor onlarla bulaşıyorsunuz «yollu nasıhat makamında» siz böyle Allahın ihlâkine veya şiddetli bir azabına mahkûm olmuş bir kavmi niçin va'z-u nasıhat edib duruyorsunuz diye ı'tiraz etmiş ve bu suretle bunları nasıhatten vaz geçirib halkı bütün bütün hallerine bırakmayı tercih eylemişler ve böyle derken bir farzı kifayenin umumen terkile hepsinin âsim olacaklarını düşünememişlerdi. Lâkin bunlar va'z-u nasıhatten, bu farzı kifayeden vaz

geçmediler. Cevaben ﴿قَالُوا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ rabbınıza

karşı, dediler: Bir ma'ziret olmak için, bir de belki bir dereceye kadar sakınırlar -ya'ni bizim va'z-u nasıhatımız iki sebebe mebnidir. Birisi ve birincisi sırf Allaha karşı ma'ziretimiz bulunmak, nehiy anilmünker hususunda indallah bir nevi' taksîr ve tefrıt ile mütteham olmamaktır. Çünkü nehiy anilmünker henüz ber hayat olanlara son nefese kadar bir farzı kifayedir. İkincisi yeis dünyada hiç bir hususta câiz değildir. Ve ne kadar günahkâr

sh:»2313

olursa olsun halkın tevbe ve ittikasını arzu ve ümid etmek de bir vazifedir. Gerçi bu hal böyle devam ederse nihayeti bir helâk veya azâba varacağı muhakkaktır. Fakat ahvali beşer muhtelif ve sirri kader vukuundan evvel gayrı ma'lûmdur. Ne bilirsiniz bu güne kadar hiç söz dinlemeyen bu halk belki yarın dinleyiverir, dinler de belki sakınmağa başlar. Bütün bütün sakınmazsa belki biraz sakınır ve belki bu suretle azâb biraz tahaffüf eder. Her halde nasıhat terki nasıhatten evlâdır. Fakat nasıhate devamın hiç olmazsa bir azcık olsun sakındırmağa sebeb olması me'muldür. Hiç bir mukavemete ma'ruz olmıyan fenalık her halde daha seri' ve daha kolaylıkla meydan alır. Her hangi bir fenalığın aslını olamazsa sür'at ve şiddetini olsun tahfife çalışmaktan sarfı nazar etmemelidir. Felâket mukadder ise nasıhat edenler indallah ma'zur olurlar. Anlâmalı ki iyiler ne çekmiş ne kadar uğraşmış, buna mukabil kötüler de fısk ve tecavüzlerinde ne kadar

ısrar eylemişler, binnetice o kavm, o mütecaviz ahali 165. ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾

vaktaki tezkir ve ıhtar olundukları nasıhatları unuttular -hiç nazarı i'tibara almaz, sanki büsbütun unutmuş gibi hatırlarına bile getirmez oldular, o zaman

﴿اَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوٓءِ﴾ kötülükten nehy eder olanları kurtardık

zulm edenleri de fıskı i'tiyad ettiklerinden dolayı şiddetli bir azâb ile- diğer bir ma'nâca yoksullukla

kıvrandıran bir azâb ile -tuttuk, muahaze ettik.- bunun üzerine uslandılarmı? Hayır, bil'akis büsbütün azdılar

hiç bir ma'sıyetten çekinmez, menhiyyatın hiç birinden sakınmaz, her fenalığı yapar, nehy edenlere

husumet eder oldular 166. ﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ﴾ binaenaleyh nehy

olundukla-

sh:»2314

rı şeyden vaktaki daha ileri gidib bütün bütün temerrüd ve ısyana koyuldular

﴿قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ biz de kendilerine alçak, hakîr her taraftan uşt

uşt diye koğulur zelîl maymunlar olunuz dedik -bir emri tekvinî ile insanlıktan çıkarıb maymunlara çevirdik «

«فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَابَيْنَ يَدَيْهَا وَمَاخَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ

bu kıssanın Davud aleyhisselâm zamanında cereyan ettiği merviydir. Netekim «

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِى اِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى

ابْنِ مَرْيَمَ » âyetinde de buna işaret vardır. Sûrei «Mâide» de «

وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ » âyetinin tefsirine bak.

Ey Resûlüm! onlara bu kıssayı sor 167. ﴿وَاِذْ﴾ o vakti de zikr-ü ıhtar et ki

﴿تَاَذَّنَ رَبُّكَ﴾ rabbın şuna izin vermeyi iltizam etmiş, ya'nu şunu kat'iyyen iycab ve icra eylemiş

idi ki

﴿لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلَى يَوْمِ الْقِيمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوۤءَ الْعَذَابِ﴾

lâbüdd onların, o bütün kavmi Musânın üzerine yevmi kıyamete kadar öyle bir kimse gönderecek ki kendilerini azâbın kötüsüne peyleyecek -mukaddemâ Mısırda Beni İsraîle Musânın ilk va'd-ü tebşirinde «

وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ » buyurulmuş idi. Süleyman

aleyhisselâm zamanından biraz sonra artık o müddeti nazar yetmiş, o vakte kadar kötüleri sureti hususiyyede te'dib, ta'zib ve ihlâk ederek iyilerin hüsni mesai ve mücahedeleri sebebiyle rahmeti ilâhiyye sayesinde yükselen ve arzın meşarık-u megaribine varis olan Beni İsraîl kavmi bundan böyle hey'eti umumiyyesiyle başlarında iyi adam bulunmaktan memnun olmaz, fasık ve zalim kimselere daha ziyade boyun eğer oldular. Bir kavmin böyle bir halde bulunması ise yarabbi, bizim başımıza azâb ve belâ getirecek kimseler getir gibi bir talebi fi'lîdir. İşte o vakit hak tealâ Beni İsraîl üzerine azâb peyleyecek, onları azâba sürükleyecek ve nihayet kıyamete kadar en kötü azâbı tatbik edecek kimseler taslitını vacib kılmış ve binaenaleyh Buhtü nassara müsaade edib

sh:»2315

Beni İsraîl devleti aleyhinde böyle bir azâbı iycab ve icra etmiş ve bu artık umumu hakkında bir ıkab

olmuştur. ﴿اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ Şüphe yok ki rabbın muhakkak seriul'ıkabdır.-

Ikabı dilediği anda derhal geliverir. Netekim bir gün geldi buhtü nassarı gönderiverdi de cem'iyyetlerini perişan, vatanlarını tahrib, silâh tutabilenleri katli amm, kadınlarını ve zürriyyetlerini esir, mütebakısini de vergilere mahkûm eyledi ve onlar bu zillet altında kaldı gitti ki İşte Dünyada azâbın en kötüsü de budur

﴿وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Maamafih yine şüphe yok ki o -senin rabbın- her halde gafur rahîmdir

-tevbe edenlere ve sana ittiba' eyleyenlere mağfiret ve rahmeti bîpayandır. Rabbın böyle gafur rahîm olmakla beraber öyle seriul'ıkab olduğundan üzerlerine o kimseyi gönderdik 168.

﴿وَقَطَّعْنَاهُمْ فِى الْاَرْضِ اُمَمًا﴾ ve onları, o kavmi Musâyı yer yüzünde parça parça

ettik, bir çok ümmetlere ayırdık- evvel on iki ümmet halinde esbata taktı' ve tefrikleri risaleti Musâ tahtında vahdeti kavmiyyelerini bozmıyan bir teşkilât ve mukaddimei kemalleri olan bir ni'met idi. Bu def'a o sui azâbdan başlayan bu ikinci taktı' ve tefrık ise şevketlerine hatime çeken ve tetimmei idbarları olan bir nikmet oldu. Arzın her tarafına perişan bir surette dağıldılar ve artık bir şevket toplıyamaz oldular. Bu

dağılan fırkaların ﴿مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ﴾ içlerinden ba'zıları ehli salâh -Medinede iyman edenler gibi balâda geçen « اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ » siyretinde iyiler ﴿وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَ﴾ ba'zıları da anın dununda idi.- Salâhın mâdununda salâha karib mertebeden tut da kademe kademe muhtelif derekelere kadar inmiş kimselerdi. Demek ki Beni İsraîlin devletleri tarumar olub böyle da-

sh:»2316

ğılmaları içlerinde iyiler hiç bulunmadığından değil, kötülerin kesretinden ve hey'eti umumiyyesi kötüler elinde bulunub fısk-u zulmü temsil etmesinden idi. Bunun için parçalandıkları zaman salihleri de vardı aşağılıkları da ﴿وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ﴾ ve biz bunları bu muhtelif fırkaları hem hasenât -sıhhat ve servet-ü refah- hem de bunların zıddı seyyiât ile imtihan ettik -Mescuslar, Romalılar gibi muhelif ekvam elinde ıbret alacak bir çok acı tecribeler gösterdi ki ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ rücu' edeler- küfr-ü ma'sıyetten tevbe edib hakka döneler, salâha yüz tutalar. Fakat içlerinden ba'zı salâha dönenler olduysa da diğerleri dönmediler. Asrı Muhammedîden evvel böyle idiler. 169. ﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ﴾ Sonra bunlara arkalarından bir takım bozuk, mütereddi kimseler halef oldular ﴿وَرِثُوا الْكِتَابَ﴾ kitâba varis olmuşlardı -Tevrat seleflerinden bunların ellerine intikal etmiş, okumasını yazmasını öğrenmişler, neşr-ü ta'lim, ifta ve huküm mevkı'lerine geçmişler ve lâkin kendilerini kitaba sahib olmuyor, ahkâmına temessük etmiyorlar, diledikleri gibi kullanıyorlar. Bakınız ne yapıyorlar ﴿يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى﴾ şu ednânın arazını alıyorlar.- Şu alçak veya en yakın âlemin geçici, fâni metaını alıb hakkı değiştiriyorlar da ﴿وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا﴾ bir de ileride bize meğfiret olunacak diyorlar. -Mağfiret olunacaklarına hukmediyorlar, kendi kendilerine günâh bağışlayorlar. ﴿وَاِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ﴾ ve böyle derken şayed kendilerine ona mümasil diğer bir araz gelir. Bir rişvet daha arzolunursa yine alıyorlar, tevbe etmiyorlar,

sh:»2317

tevbe etmedikleri halde mağfirete hukmediyorlar da bu suretle varidatı habise ve Dünya malı için kitâb ile oynuyor, hakkı ketm-ü tahrif ediyor her haltı yapıyorlar

﴿اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ

﴿الّاَ الْحَقَّ﴾ vaktile kendilerinden Allaha karşı haktan başka bir şey söylemiyeceklerine dâir o kitabın mîsakı alınmadı mı? -Vâris oldukları ve mensub bulundukları kitâb mucebince üzerlerinde böyle bir mîsak yok mu? Evet var ve alındı ﴿وَدَرَسُوا مَا فيهِؕ﴾ ve onlar o kitabdakini ders ettiler- o mîsakı ve bu gün ketm-ü tahrif ettikleri hakıkatleri, o Resul, o nebiyyi ümmî, o ittika mes'elelerini vaktiyle tekrar tekrar okudular ve okuttular

﴿وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذينَ يَتَّقُونَؕ اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ ve -ey mürtekibler- artık akıl etmez misiniz ki Âhıret evi mütteķı olanlar -ya'ni öyle haksızlıktan, rişvet-ü irtikâbdan sakınıb korunanlar- için ayni hayırdır. 170. ﴿وَالَّذينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ﴾ kitaba temessük edib ettirenler ﴿وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَؕ﴾ ve namazı kılıb kıldıranlar ise ﴿اِنَّا لَا نُضيعُ اَجْرَ الْمُصْلِحينَ﴾ her halde biz böyle muslıhlerin ecrini zayi' etmeyiz.

Şimdi bu irşadattan mütenbbih olmıyan ve kitâba temessük etmiyen o bozuklara biri Beni İsraîle yapılmış ilcâ misakı olan, diğeri alel'umum insanlara şâmil fıtrat mîsakı bulunan şu iki mîsakın da ıhtarı emrile Resulullaha buyuruluyor ki:

sh:»2318

﴿١٧١﴾ وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا اَنَّهُ وَاقِعٌ
بِهِمْۚ خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
﴿١٧٢﴾ وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰى اَنْفُسِهِمْۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْؕ قَالُوا بَلٰىۚ شَهِدْنَاۚ اَنْ
تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلينَۙ ﴿١٧٣﴾ اَوْ
تَقُولُوا اِنَّمَا اَشْرَكَ اٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْۚ
اَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ
وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٥﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذى اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا
فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوينَ ﴿١٧٦﴾ وَلَوْ

شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَمَثَلُهُ
كَمَثَلِ الْكَلْبِۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْؕ ذٰلِكَ
مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿﴾

sh:»2319

﴿١٧٧﴾ سَٓاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ
كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٨﴾ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدٖيۚ وَمَنْ
يُضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ
كَثٖيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِۘ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَاۘ وَلَهُمْ اَعْيُنٌ
لَا يُبْصِرُونَ بِهَاۘ وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَاؕ اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ
بَلْ هُمْ اَضَلُّؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَلِلّٰهِ الْاَسْمَٓاءُ
الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَاۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فٖٓي اَسْمَٓائِهٖؕ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨١﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَٓا اُمَّةٌ يَهْدُونَ
بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem bir vakıt biz o dağı bir gölgelik gibi tepelerine çekmiştik de kendilerine düşüyor zannettikleri bir halde demiştik ki size verdiğimizi kuvvetle tutun ve içindekini hatırınızdan çıkarmayın gerektir ki korunursunuz 171 Hem rabbın: Beni Âdemden, bellerinden zürriyyetlerini alıb da onları nefislerine karşı şâhid tutarak "rabbınız değilmiyim" diye işhad ettiği vakıt, « بلى » dediler: şâhidiz, Kıyamet günü bizim bundan ha-

sh:»2320

berimiz yoktu demeyesiniz 172 Yâhud: ancak önceden atalarımız şirk koştular, biz ise onlardan sonra bir zürriyyet edik, şimdi o batılı te'sis edenlerin yaptıklarıyle bizi helâkmi edeceksin? Demeyesiniz 173 Ve işte biz âyetleri böyle tafsıl ediyoruz ve gerektir ki rücu' etsinler 174 Onlara o herifin kıssasını da oku: ki ona âyetlerimizi sormuştuk da o, onlardan sıyrıldı çıktı, derken onu Şeytan arkasına taktı da sapkınlardan oldu 175 Eğer dilese idik biz, onu o âyetlerle yükseltirdik ve lâkin o, yere (alçaklığa) saplandı ve hevasının ardına düştü, artık onun meseli o köpeğin meseline benzer: üzerine varsan dilini salar solur, bıraksan yine dilini salar solur; bu işte âyetlerimizi tekzib eden o kavmin meseli, kıssayı kendilerine bir nakl eyle, gerektir ki bir düşünürler 176 Ne çirkin meselı var âyetlerimizi tekzib eden o kavmin ki sırf kendilerine zulm ediyorlardı 177 Allah kime hidayet ederse hidayet bulan o, kimi de dalâlete bırakırsa husrane düşenler de işte onlar 178 Celâlim hakkı için Cinn-ü İnsten bir çoğunu Cehennem için yarattık, onların öyle kalbleri vardır ki onlarla doymazlar, ve öyle gözleri vardır ki onlarla görmezler ve öyle kulakları vardır ki onlarla işitmezler, işte bunlar behaim gibi, hattâ daha şaşkındırlar, işte bunlar hep o gafiller 179 Halbuki Allahındır

en güzel isimler (esmai husnâ) onun için siz ona onlarla çağırın ve onun isimlerinde sapıklık eden mülhidleri bırakın, yarın onlar yaptıklarının cezasını çekecekler 180 Yine bizim halk ettiklerimizden bir ümmet de var ki hakka rehberlik ederler, ve onunla icrayı adalet eylerler 181

171. ﴿وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ﴾ - نتق NETK: bir şeyi şiddetle cezb etmek

demektir ki bunun neticesi olarak «bir şeyi yerinden koparıb atmak» ma'nâsiyle de tefsir edilir. Netekim erkekten zürriyyeti çekib koparan rahime « ناتق » denilir. Ve bir hadîsi şerifte «

عَلَيْكُمْ بِزَوَاجِ الْاَبْكَارِ فَاِنَّهُنَّ اَنْتَقُ اَرْحَامًا وَاَطْيَبُ اَفْوَاهًا وَاَرْضٰى بِالْيَسِيرِ » buyurulmuştur ki «bikirlerle izdivacı iltizam ediniz, çünkü onların rahimleri

daha cazibeli ve ağızları daha temizdir, Ve aza en razı olanlar-

sh:»2321

dır.» demektir. Diğer yerlerde « وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ » buyurulmasına nazaran burada netkın da bu ma'nâyı tazammun etmesi ıktıza eder ki şöyle demek olur: ya Muhammed kitâba temessük etmeyen o ahlâfi Yehude o vakti de hatırlat ki hani o dağı şiddetle çekerek bir dam gibi üstlerine

kaldırmıştık ﴿وَظَنُّوا اَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾ ve onlar bunu hakıkaten üzerlerine düşmüş

zanneylemişlerdi -ya'ni yola gelmedikleri takdirde dağın tepelerine düşceğine o kadar yakîn hasıl etmişler ve bundan öyle korkmuşlardı ki tehdid iyka' edilmiş, dağ düşmüş de bilfi'ıl altında eziliyorlarmış gibi elem-ü ıztırab içinde yerlere kapanmışlardı da böyle müdhiş bir tehdid ve tazyık ile şöyle demiştik:

﴿خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ﴾ size verdiğimizi kuvvetle tutun -gönderdiğimiz kitabı

ciddiyyetle ve külfet-ü meşakkate tahammül azmiyle sımsıkı tutun veyahud haydi bu tepenize indirmekte olduğumuz müdhiş mu'cizeye dayanabilirseniz kuvvetle mukavemet ediniz, bunu durdurunuz bakalım ﴿وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ﴾ ve haydi bundaki ma'nâyı- bu kitabdaki veya fi'ıldeki evamir-ü nevahiyi

veya va'd-ü vaîdi -anin, belleyin, hatırınızdan çıkarmayın ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ fenalıktan korunabilesiniz- böyle ikrah ve ilca ile kendilerinden itaat mîsakı alınmıştı ki buna ilcaî mîsak ta'bir olunmuştur. Ve ekseriyyetle sureti rivayeti şudur:

Ahkâmı Tevrat ağır ve şiddetli olduğundan dolayı Benî İsraîl kabulden imtina' etmişler, Allah tealâ da Turu üzerlerine kaldırmış, kabul ederseniz febihâ yoksa bu dağ her halde tepenize inecek denilmiş, dağın vaz'ıyyetini görünce hepsi düşüp sol kaşı üzerine secdeye kapanmışlar ve bu halde dağın sukutu korkusundan sağ gözlerile de ona bakarlarmış. Ve bunun için Yehudîler secde ede-

sh:»2322

cekleri zaman böyle yaparlar ve bu bizi ukubetten kurtaran secdedir derlermiş [sûrei «Bakare» de ve sûrei «Nisâ» da « وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ » bak]. Beni İsraîlin aykırılıklarını ve cebr-ü ikrah görmeyince hakka boyun eğmemek öteden beri mu'tadları olduğunu anlatan bu kıssanın ıhtarındaki ma'nâ, Allahın hukm-ü kudretine mukavemet kabil olamıyacağını ve tav'an itaat ve inkıyad etmiyenlerin nihayet kerhen inkıyada mecbur olageldiklerini ve o mukavemeti nâkibil tazyık ve ilca mu'cizesinin hukmü unutulmamak lâzım geldiğini ve çünkü o ve o gibi icbarı ilâhînin her zaman mümkin bulunduğunu ve asıl insanlık vesaadet o gibi cebr-ü tehdide düşmeden rıza ve hurriyyetiyle emri hakka inkıyad ve kitâba

temessükte olduğunu anlatmaktır. Filvakı' her ısyanda dağlar yerinden oynayıvermez, her vakıt mu'cizei Musâ olmaz. Fakat Allahın emrini tanımıyan ve ahkâmı hakk ile mücadele etmek sevdasında bulunanlar şunu bilmek lâzım gelir ki Allah tealâ her zaman dağları yerinden oynatıb insanların başına yıkmağa kadir bir zülcelâldir. Eşya arasındaki cazibe nisbeti, bir lâhzada değişebilir. Aklı olanlar her hangi bir zelzelenin, bir volkan hâdisesinin nasıl bir kudreti ceberutiyye ifade ettiğini unutmamalıdır. Bir takım kimseler bunların zünubı beşerle hiç alâkası yoktur diye telâkkı ederler ki ne kadar yanlıştır. Gerçi bunların hepsi zünubı beşerin cezası değildir. Lâkin hepsinin de umur ve hayatı beşerle alâkadar olduğunda da hiç şübhe yoktur. Hiç birisi yoktur ki beşeriyyetin ısyana cür'et eylediği Allah tealânın kudreti kahiresini göstermiş olmasın ve binaenaleyh hiç biri yoktur ki insanlar için mukavemeti nâkabil bir sultani rabbaniyyenin kudreti cebriyyesindeki azameti tedhişi irae ile günahlarına karşı bir tehdid ve ıhtar alâkasını haiz bulunmasın ve insanı kavanini İlâhiyyeye muhalefetten tahzir etmesin. Ben şurada işimle meşgul iken fülân yerde bir dağın çö-

sh:»2323

küvermesi benim bir günahın değilse bile bana benim onu yapan kudrete karşı günalarımın tehlükelerini ıhtar eden bir tehdid olduğunda ve onun bana karşı da bir ikrahı mutazammın bulunduğunda şübhe mi vardır. Bundan başka Allah tealânın doğrudan doğru zünubı beşere alâkadar olan o kadar âyâtı icbariyyesi, o kadar sultaları vardır ki hadd-ü hisaba gelmez, evamiri İlâhiyyeye tav'an itaatle doğru yola gitmiyen rızalariyle fenalıktan korunmak istemiyenleri Allah tealâ evvel emirde bu cebrî suhtalarla ittikaya da'vet eder. Hurr iken esîr eyler, bununla da mütenebbih olmıyanlara ebedî azâb sultasını yükletir. Bunun

için insanlar şu mîsakı fıtrîyi hatırda tutmak iycab eder.

172. ﴾وَاِذْ﴾ Ey Resuli kibriya! O vaktı da ıhtar et ki

﴾اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنٖى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ rabbın, Beni Âdemden

-şimdikilerden tut da nesilden nesle Âdeme varıncıya kadar Âdem oğullarının sahib zürriyyet olanlarından

müteselsilen her birinin- bellerinden zürriyyetlerini aldı, ya'ni yedi kudretle ıstıfa edib ayırdı, vücude çıkardı

﴾وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ﴾ ve onları kendilerine karşı işhad eyledi -şâhid yaptı,

kendilerini duymıyan o şuursuz zürriyyetlere « انا » ve « وراء انا » şuurunun bilfiil mebdeini verdi:

her birine şuhud ve şehadet fıtratını, kendi nefsinde te'siri hakkı duymak ve duyurmak, i'tiraf ve şehadet

etmek hilkatini, insanlık ruhunu verib hepsini vahdaniyyet ve rububiyyetine şahid kıldı da kılarken

﴾اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ rabbınız değilmiyim dedi -üzerinizde dilediğim gibi tasarruf eden ve etmek

hakkı olan yegâne malikiniz ve alel'ıtak mürebbiniz hâkiminiz olduğuma şâhidsiniz, şehadet edeceksiniz

değilmi? Diye hitabı nefsîsi ile emanetini tahmil, rübubiyye

sh:»2324

tini takrir etti. Hepsi de ﴾قَالُوا بَلٰى﴾ belâ dediler- evet rabbımızsın şâhidiz diye terbiye ve emaneti kabul ve şehadeti teahhüd eylediler. Hasılı hiç bir şey değil iken rabbül'âlemînin hukmi rübubiyyeti ve bir kanunı intişar tahtında halk-u terbiyesi ile şuursuz zerreler halinde vücude çıkarılıb bütün zevkleriyle şuurlu bir insan fıtratına girdiler, bir insan şahsıyyeti aldılar, hiç bir muhalefette bulunmadılar, o vakit onlar da küfr-ü ınad yoktu, agyardan hiç bir şey tanımıyorlardı. Hiç bir şey değil iken bir zürriyyet halinde sulbden alınıb rahimi maderde telkıh ve ictimaıyyete atılan ve mutlak « انا » ve « ماوراى انا » nisbeti içinde zarurî bir işhad-ü şuhud, bir te'sir-ü teessür hasılı olan bir şuur fıtratine girib mükemmel bir akl-ü idrâk, bir fehm-ü tefhim bir irade ve ıhtıyar hayatının inkişafına doğru giden bütün mevcudiyyet ve failiyyetlerinde ancak onun emrine, kanununa münkad oluyor ve ancak ondan avn-ü ınayet alıyorlar. Ve

iycabında bunu böyle söylemeği deruhde ediyorlardı. İşte o Âdemin ilk evlâdından i'tibaren herkes rabbının verdiği ve emrettiği insan fıtratini, vücude şuhudu alıb kabul etmekle rabbı ve kendisi beyninde böyle bir iycab-ü kabulün hasılı olan bir akdı fıtrî altına girmiş ve kendi nefsinde rabbına şehadet ve ubudiyyeti taahhüd etmiştir ki bu mukavele ve bu mîsakı fıtrî beşerin mebdei dinîsi, mebdei hukukîsi, mebdei medenî ve ictimaîsidir. Bir çok müfessirîn demişlerdir ki burada bu ahz-ü işhad ve mukavele, temsilî bir ma'nâdadır. Allah tealânın bütün insanları mebdei fıtratlerinde tevhid ve islâma delâlet için nasb edilmiş afakî, enfüsî delâili rububiyyet ile istidlâl ve islâma müsteıd olarak halketmiş olduğunu bir istiarei temsiliyye tarikıyle tasvirdir. Şöyle ki: Allah tealânın nüfusı beşere akl-ü ba-

sh:»2325

sıreti bir garîze yapması ve bunlar için afak-u enfüste bir takım delâil nasbetmesi ve bu suretle onları mükemmelen techiz-ü temkin edib rububiyyettini ma'rifete tevcih eylemesi, diğer taraftan onların da bu garîzelerle mütecehhiz ve mükneti kâmile ile mütemekkin ve ma'rifete müteveccih olmaları, hey'eti mecmuası Allah tealânın onları emir ve hıtab tarikıyle i'tirafa sevk, onların da bilâ tereddüd icabete müsareat etmiş olması suretine teşbih olunarak bil'istiare bu suretle tasvir kılınmıştır. Netekim « فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْكَرْهًا قَالَتَآ اَتَيْنَا طَآئِعِينَ»

de emr-ü icâbet böyle temsilî olduğu gibi bunda da ma'nâyı ma'rufiyle bir işhad ve suâl-ü cevab, hakikî ma'nâsiyle bir mukavele düşünmek lâzım değildir. Sanki öyle denilmiş ve öyle cevab verilmiş de bir mukavele yapılmış gibi kıymeti hukukıyyeyi haiz olması lâzım gelen kavi bir halkı fıtrat vardır. Ya'ni bu akıd, emrî, kavlî, kelâmî mahiyyette bir mîsak değil, bir kuvvei ma'rifetin tekvin-ü tevekkünü ma'nâsına bir akdi fi'lî demektir. Kelâmullahda bu gibi temsillerin bulunduğu müsellem olduğu gibi bu ma'nâ ekseriyyetin fehm-ü mizacına da muvafıktır. Ve ekser Mütekellimîn de bunun üzerinde yürümüşlerdir. Fakat dikkat edilirse burada daha başka bir nokta vardır. Asıl mes'ele insanların yalnız delâili afakıyye ve enfüsiyyeden bil'istidlâl ma'rifetullaha vasıl olmak kuvve ve isti'dadı değil, insan hilkatinin bil'fiıl bu delillerden biri olması, her insanın fıtrati neviyye ve ferdiyyesiyle vahdaniyyet ve rububiyyete şehadet-ü delâleti henüz eda etmemiş olsa bile rabbının takririyle tehammül ve der'uhde etmiş, üzerine almış bir şâhid bulunması, ta'biri âharle insanlar için ma'rifetullah, tevhıdi rübubiyyet, hakka inkıyad ve islâm mes'elesi sâde istidlâl ile kesbolunacak sırf nazarî bir ma'rifet olmayıb kendi fıtratinde merkûz bir garîze, şühudi nefis denilen kendini duymak, bizzarure ve alel'ıtlak kendinin kendi olduğunu tanımak şuuri bedihîsi ile beraber kendinde mütehakkık

sh:»2326

bir ma'rifeti bedihiyyedir. Şu kadar ki şuuri nefis gibi sarîh ve celi değil, onun zımnında müstehir bir bedihîi hafidir ki şuuri sarîh ile duyulması sarfı dikkate veya bir tenbih ve ıhtara mütevakkıftır. Zira insanın böyle zımnen duymuş bulunub da farkında olmadığı bir takım şuur mazmunları vardır ki bir veya mükerrer ıhtarlar sayesinde uyanır duyar. Ve işte ma'rifetullah da mutlak « سواى انا » şuuru gibi böyle şühudi. Nefis fıtrati içinde merkûz bir garîzedir. Bilahare bu şehadeti eda ve iyfa etmiyen ve tezkir-ü ıhtarlara rağmen inkâr ve küfürde ısrar edenler ya vicdanına karşı ınad eden veya fıtrati bozulmuş kendilerinde bu garîze kalmamış olan, ya'ni kavlen veya fı'len nakzı ahd ve nefislerini ziyan eden mahrumlardır. Netekim Fransız feylesofu Ogüst kont insan üç hal geçirir: İlk fıtratinde ilâhî, sonra ma ba'dettabiî, sonra tabiî olur» dediği zaman evvelâ bu fıtrati ı'tiraf, sonra da kendinde o fıtratin bozulmuş ve bozukluğun tekarrür etmiş olduğunu ılân eylemiştir ki bu onun bütün insanlığı görmesinde değil, yalnız kendindeki tegayyüri fıtrati görerek sair insanları da bigayri hakkın kendine kıyas etmesindendir. Halbuki terakkı ve tekâmül, fıtratin bozulmasında değil, inkişafındadır. Fıtratin bozulması « فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ » medlûlünce bir

tereddidir. Şimdi mes'ele, ma'rifetullahın öyle bir ma'rifeti fıtriyye ve insanın buna edayı şehadeti der'uhde etmiş bir şâhidi fıtrî olması cihetinden mulâhaza edilince bu mîsakın sırf tekvinî bir mahiyyette olmayıb onunla beraber emrî ve kelâmî bir haysiyyeti de haiz olduğunda şüphe edilmemek lâzım gelir. Zira mes'ele yalnız vücudî değil, ayni zamanda şühudîdir, şuur ile de alâkadardır. Yalnız tek-

sh:»2327

vinî olsa idi bil'ahare bu şehadeti eda etmiyen kimse bulunmamak icab ederdi. Ve şühudi nefis mevzuı bahsolan her hangi bir şuur vakıası ise her halde kelâmı lâfzî ile değilse de kelâmı nefsî ile alâkadar olmaktan halî olmaz. Çünkü ruh bir emri rabbolduğundan bütün vakıatı ruhiyye ve hâdisatı şuuriyye vakıatı emriyye olarak mülâhaza edilmek lâzım gelir. Her şuurda bir tebliğı ruhanî vardır ki kelâmın da künhü odur. Şuur ile alâkadar olmıyan tekvinlerde bu tebliğ yoktur, bunun için bir ruhun, bir şuur kuvvesinin tekvini, aynı zamanda onu kendisine tebliğ etmeği, ya'ni söylemeği tazammun eder. Şu halde bu mîsak, tekvinî olmakla

beraber ruhî ve kelâmî haysiyyeti de haiz olduğundan buna mukavele demek de bir hakıkat olur. Ancak bu hıtab, kelâmı lâfzî ile değil, Melâikeye olan tebliğ gibi kelâmı nefsî ile bir tebliğ telâkkı edilmelidir. Ahız bir

tekvin, işhad nefhı ruh ile bir tekvin ve tebliğ « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » hıtabı « وراء انا » den bir

takrir, buna karşı « بَلَى » de bu tekvin-ü işhad ve takrire mutlak bir inkıyadı nefsî ile mutavaat ve mucebini teahhüddür. Her insanın insanlığı esasını teşkil eden «ben» ve «ben değil» duygusunun içinde

bu teahhüd mündericdir. « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » hıtabının başında « وقلنا » yâhud « قاءلا »

müteallakının tasrih edilmeyib de mukadder bırakılması bunun bir kelâmı nefsî olduğuna işaret demektir. Sonra ma'lûmdur ki ma'nâyı şer'î ve hukukîsiyle bir akd-ü mukavelenin hakıkati bir iycab ile bir kabul beynindeki irtıbattır. Ve bu iycab-ü kabulün her halde kelâmı lâfzî olması şart da değildir. Asıl akıd, iki nefsin bir maksadda birleşmesidir. Tarafeynden rızaya, ya'ni terki ı'tiraza delâlet eden fi'ıl ile de iycab-ü kabul olabilir. Yerinde teatı ile de bir akıd olabilir. Binaenaleyh bu mîsak, sırf akıl ve istidlâl kuvvesinin tekvini dahi olsa şer'an ve hukukan yine teatı kabîlinden hakıkî bir akd-ü mîsaktır. Ancak bu ı'tibar ile mukavele ıtlakı temsilî ve mecazî olur. Fakat izah ettiğimiz ma'nâ ile bu tekvinin bir tekvi-

sh:»2328

ni ruhî olması ve bir kelâmı nefsî haysiyyetini de mütezammın bulunması i'tibariyle buna mukavele ıtlakı dahi hakıkat olur. Ve netekim eslâfı müfessirîn de bunu bir temsil değil, bir hakıkat olarak rivayet ve izah

eylemişlerdir. Binaenaleyh « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى » mazmunu sade bir temsil değil,

bir tahkıktır.

Gelelim bu mîsakın ne vakıt vaki' olduğuna: bu hususta üç kavil vardır:

1- Bir çokları zürriyyetin baba sulbünde ilk tekvininde ve daha rahimi mâdere tevdi' olunmadan evvel vaki' olduğuna kail olmuşlardır ki bunlar âyetteki işhad ve hıtabın da zamanını ahiz zamanı telâkki etmiş ve ahzin ma'nâsı da zürriyyetin sulbden rahime ihracı değil, sulbde vücude ihracı demek olduğuna zahib olmuşlardır. Filvaki' zürriyyet, nesil ve evlâda dahi denilirse de bunun asıl ma'nâsı gayet küçük karınca demek olan «zerr» den veya saçılmak ma'nâsına «zürur» dan me'huz olarak mai beşerdeki nüfusı zerreviyyedir ki müfredine ve cem'ine ıtlak olunur. Şu halde bunlara göre bu işhad ve hıtabı Elest sulbi pederden çıkan bu nefsi zerrevîye ilk çıktığı sırada yapılmıştır. Bu ise bu zürriyyetin bütün mahiyyeti insaniyyeyi haiz olduğuna kabul ile mümkin olabilir. Lâkin bu, bizim nazarımızda sabit değildir. Ve hatta «

ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ » gibi nususı Kur'aniyyeye de zâhiren muhaliftir. Nefsi zerrevî bil'fiıl değil, bil'kuvve bir insancık, telkın ile bir insan olmağa nâmzed bir huveyyin ve belki henüz hayatı hayvaniyye haline de gelmemiş hayatı nebatî uzviyyetinde bir büzeyr, bir tohumcuktur ki bundan insan halk olunacaktır. Buna henüz ruhi insanî nefh olunmamıştır. O halde bunların nefislerine işhadı ve hıtaba icabetleri bir kuvvei beıdeyi temsilden başka bir ma'nâ ifade etmez. Bu miyanda ba'zıları daha ileri gitmiş ve demiştir ki zürriyyetler üzerindeki bu mîsak babalarının değil, ta Âdemin

sh:»2329

sulbünden ihrac olundukları zaman yapılmıştır. Çünkü bu ma'nâda rivayet olunmuş ba'zı hadîsler vardır ki ezcümle birinin hulâsai meali şudur: Allah tealâ Âdem aleyhisselâmın zahrından kıyamete kadar halk

edeceği zürriyyeti çıkardı ve onlara « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » dedi «belâ» dediler ve o gün kalemi takdir

kıyamete kadar olanı yazdı bitirdi «

جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ اِلَى يَوْمِ الْقِيمَةِ » oldu -ya'ni kıyamete kadar ne

kadar insan gelecekse hepsi Âdemin sulbünden çıkan zürriyyetlerle yazılıb takdir edildi ve bundan böyle beşerde tenasül bir kanun oldu. Bütün insanlar müteselsilen o zürriyyetlerden gelecek «

مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَآءٍ مَهِينٍ » onların sülâlesi zürriyyetlerden olacak bu sülâle haricinde

Âdemin yaratıldığı gibi başka âdemler kıyamete kadar yaratılmıyacak, Âdemin sulbünden çıkan zürriyyetlerden her biri böyle kendi sülâleleri olacak olan zürriyyetleri de müteselsilen ve bilkuvve hamil olmak ve onları böyle halk ve terbiye eden halık tealânın hukmüne ve kanununa münkad olarak çalışıb fi'le getirmek ve nihayet onun vahdaniyyet ve rububiyyetini i'tiraf eylemek üzere bir terbiye, bir kuvve alıb kabul etmek suretiyle bir teahhüd ve mîsaka rabt olunmuşlardır. Bunun için bir takım müfessirîn âyetteki da vakti mîsak sulbi Âdemde zuhur zamanı olduğuna hukm eylemişlerdir. Lâkin hadîsin elfazıyle âyetin elfazına ezcümle «

﴿مِنْ ظَهْرِ اٰدَمَ﴾ ، ﴿مِنْ بَنٖى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ﴾ » kaydlarına dikkat edildiği zaman aradaki farkı görmemek kabil değildir.

Hadîs, tenasüli beşerî kanununun ilk mevkii icraya konulduğu zaman vücude gelen zürriyyeti ulâ zımnında bilkuvve tahakkuka başlıyan nev'in mîsakı icmalîsini beyandır. Âyet ise bu kanun hukmünce bil'fiıl vücude gelen her ferdi zürriyyetin mîsakı tafsilîsi hakkındadır. Bu vehçile hadîs, âyetin delâleten ifade ettiği bir kuvve mebdeini, âyet de hadîsin tezammun ettiği bir fi'il mebdeini tefsir ve beyan etmektedir. Bunun

sh:»2330

için âyet ile hadîs mütekabilen yekdiğerini ızah etmekle beraber müfadları yekdiğerinin aynı değildir. Alel'icmal nev'in mîsakı sulbi Âdemden başlamış, fakat alettafsıl ferdlerin mîsakı da Beni Âdemden bil'fi'il kendi babalarının sulbünden başlamıştır. Ya'ni zeydin mîsakı amrın mîsakı değil, babanın ananın misakı evlâdın mîsakı değildir. Fakat nev'an mütemasil ve hepsi bir asla, bir kanunı rübubiyyete racı'dirler. Ve teahhüdün mahiyyeti de bu terbiyenin mürebbîsi, bu kanunun vazıı olan halık tealânın ni'metine şükür, ahkâmına inkıyad, vahdaniyyet ve rübubiyyetini ı'tiraf ve ı'lân eylemektir ki islâm da budur. Şu halde bu âyet mucebince her ferdin mebdei teahhüdünü nev'ın mebdei teahhüdü olan sulbı Âdemden saymak doğru değildir. Bir de nev'ın bütün efradiyle vücudi nev'îsi sırf vücudi zihnî kabîlinden olduğu ve bu ı'tibar ile Âdem ismi nev'ın bir mümessili addolunduğu cihetle hadîsteki mîsakı ruhı Âdemle beraber bütün envaı beşerin bir mîsakı diye ifade edenler de olmuştur. Netekim Kâ'bı Kurazîden böyle bir rivayet de vardır. Ve bundan bigayri hakkın tenasühı ervah fikrine sapanlar da bulunmuştur. Halbuki âyet, tenasüh fikrinin temamen aleyhinedir.

2- İbni Atıyyenin beyanı vechile ba'zıları da bu mîsak ve teahhüdün zamanı, bülûğ zamanı olduğuna kail olmuşlardır. Zira bir zürriyyetin nefsine tamamen şühudü kendisinden zürriyyet çıkmağa başladığını kördüğü bülûğ zamanında vakı' olur. Ve ma'rifete temekküni tam da o vakıt bulunur. Âyette ise ahız ve işhad buyurulmuştur. Bu surette baliğ olmıyanların henüz teahhüdü yok demektir. Ve âyetten bu ma'nâyı

anlamak için iki vecih mümkindir. Birisi « وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ » zamirleri zürriyyete inca' olunmakla beraber zürriyyete veledi kâmil, ahze istıfayı baliğ ma'nâsı vermek ve bu suretle ahız ve işhad zamanını ayırıb evveli mîsak, ahız vaktından işhad vaktına

sh:»2331

kadar devam eden bir müddet zarfında başlamış ve işhad vaktı olan bülûğ zamanında « بلى » teahhüdiyle tamam olmuş diye anlamak, ikincisi bu zamirleri zürriyyete değil, Benî Âdeme irca' etmektir ki bu surette âyetin ma'nâsı «Benî Âdemden her biri sulblerinden zürriyyetlerinin çıkmağa başladığı ve bu suretle nefislerini duyub kendilerine karşı kendi mahiyyet ve hakıkatlerine ve Allahın ni'met ve terbiyesine

şahid oldukları sırada bu bülûğlariyle « بلى » diye Allahın ni'meti terbiyesini kabul rübubiyyetine inkıyad ve vahdaniyyeti rabbaniyyeyi tasdık ile ma'rifetullahı ve ubudiyyeti teahhüd ettiler. Bülûğ hukmü gelince baliğ olmayız, bu zevki duymayız demediler» demek olur. Bu güzel bir ma'nâdır. Fakat bülûğ zamanı bu mîsakın akd-ü teahhüdü zamanı değil, vücubı icrası zamanı olduğunu da unutmamak lâzım gelir. Bunun için:

3- Ekser müfessirîn ve ulema bu mîsakın bidayeti, zürriyyetin sulbi pederden çıkıb rahimi mâdere düşmesiyle başlamış ve orada aleka, mudga, ızam ve kisvei lâhim terbiye ve tesviyeleriyle hılkati tebeyyün

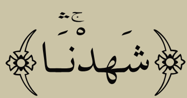
edib « ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ » mısdakınca ruh nefholunarak neş'eti insaniyyeyi girdiği zaman « بَلٰى » teahhüdünün vukuıyle tamam olmuş olduğunu ve zemanı bülûğ bu teahhüdün vücubı icrası, ya'ni teklif ve vazifenin bed'i zamanı bulunduğunu beyan eylemişlerdir. Usuli fıkıhta beyan olunduğu üzere her ferdin insanî şahsiyyeti, hukukî ehliyyeti bu mîsak ile bu teahhüd zamanından başlar ve bülûğuna kadar tekemmül eder. Bülûğdan ı'tibaren de vücubi vazife, teklif teveccüh eyler ve bunun ilk eseri hukukîsi hakkı hayattır. Bu andan ı'tibaren ebeveynine ve cem'ıyyeti beşeriyyeye onun hakkı hayatını gözetmek bir vazife olur. Ve bunun içindir ki iskatı cenîn bir cürümdür. Ve müstebînül'hılka bir cenînin iskatından dolayı gurre lâzım gelir. Ve cenîne irs ve vasıyyet, sahih ve bir cenî-

sh:»2332

nin bülûguna kadar lehine olan tasarrufat mu'teber olur. Bundan evvel ise zürriyyetin şahsıyyeti insaniyye ve hukukıyyesi mukarre değildir. Ancak sulbi pederde zuhurundan ı'tibaren bir şübhei hukukî vardır. Meselâ azl diyaneten mekruhtur. Şimdi âyetin mutazammın olduğu ba'zı iymalarla mealini şöyle mülâhaza etmeliyiz: « وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ » zamirleri zürriyyete raci' olmakla beraber babaları olan Beni Âdeme veya hepsine de rücuu ihtimali ve « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » istifhamı takrirîsinin ifham ettiği ma'nâyı minnet ve siyak-u sibak dolayısiyle bu ıhtar şu ma'nâları tezkir etmektedir: Ma'lûm ya insan, insan olmadan evvel kendini duymazken sonradan duyar olur «ben benim» der. İşte bunu diyebilmek, onu ona veren rabbına gizli bir duygu ve inkıyadı ve kendine karşı ona şehadet etmek teahhüdünü tezammun eder. Ve insanın bütün kuvasiyle nefsini ve mahiyyetini müşahede ettiği zaman da bülûğundan başlar. Beni Âdemden bir babanın sulbünden bir zürriyyetin ahzolunduğu lâhzada rabbının bu fi'line öyle bir zevkı inkıyad ile mutaveatı ve hukmi rübûbiyyete öyle bir i'tiraf-ü şehadeti vardırki bu anda bütün heyecaniyle nefsini duyarken âdeta kendinden geçer de rabbının zevkı ni'metine müstağrak olur. Kendinin sulbi pederdeki halini kendine ıhtar eden bu anda o babanın nefsinde rabbının « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » hıtabı ızzetine «belâ» demekten başka bir hissi hâkim yoktur. Ve her insan, ani bülûğunda bu zevk-u heyecanı müşahede eder. Bunu müşahede edebilmesi de mukaddema rabbının emrine inkıyad edib insanlık ruhunu almasının neticesidir. Şimdi babadaki bu zevk-u neşve de hakikatte ondan ahzolunan zürriyyet dolayısiyle kendini hatırlayıb rabbına teahhüdünü iyfa etmesi içindir. O zürriyyetin sulbi pederde halkı ilâhî ile teayyün edib bir nefsi zerrevî mevcudiyyetiyle ve sevkı rabbanî tahtinde bir içtima' ve telkıh şevkıyle rahimi mâdere geçmek için harekete ge-

sh:»2333

tirilmesi yüzündendir. Her insan böyle bir zürriyyet iken rabbının terbiyesine mutaveatle rahimi mâdere erzakı mukadderesiyle beslenib bittedric aleka ve mudga etvarından geçerek kemikleri lâhim kisvesi giymiş bir seviyyei tasvire gelmiş ve sonra da « ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ » medlûlünce mahzı emri rabbanî olan ruhun nefhıyle evvelki neş'etin gâyesi olan diğer bir neş'ete girmiş ve o zaman kendini ve rabbının hıtabını nefsinde duyub kendine karşı rabbını i'tiraf ve onun vahdaniyyet ve rübubiyyetine şehadet vazifesini teahhüd eden bir şahsıyyeti insaniyye olmuş « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » hıtabına «belâ» demiştir. Her insan şuurı fıtratiyle böyle bir teahhüdün altındadır. Şuhudi nefis ni'metinni vecîbesi nefsin haddini bilmek ve hakka şehadetle hukmüne inkıyad eylemektir. Binaenaleyh şuhudi nefsin tekemmül ettiği bülûğdan i'tibaren Allaha karşı bu vecîbei şehadet ve ubudiyyetin iyfası vazifesidir.

Biz şehadet ettik -ya'ni Beni Âdemin sulbünden alınıb kendine karşı şâhid olabilir sahih bir insan fıtrati verilen her zürriyyetin üzerinde fıtraten böyle bir teahhüd bulunduğuna biz azimüşşan

«

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ قَٓائِمًا بِالْقِسْطِۜ » mantukunca böyle şehadet ettik; o ahz-ü işhad ve «elest»ü «belâ» vaktını kelâmımızla

tezkir ve ıhtar eyledik ki

﴿اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِل۪ينَۙ﴾ ey kâfirler yevmi

kıyamette- akıbeti emir tezâhür ettiği vakıt -biz bundan kat'ıyyen gafil idik demiyesiniz- nefsimizi duymak,

ruh ve şuur sahibi olmak hakkı kabul etmeyi ve kendimiz üzerinde sen azımüşşanın rübubiyyet ve

vahdaniyyetini tasdık eylemeyi bir teahhüd olduğunu ve kendimizi duymanın kendi varlığımızın senin

vücubı vücuduna, vahdaniyyetine, rübubiyyetine bir şâhid bulunduğunu şuurı sarîh ile duymuyorduk. Hafî

olan bu teahhüdü bize sarahaten tezkir ve iş'ar lûtfunda da bulunmadın diye i'tizar eylemiyesiniz 173.

﴿اَوْ تَقُولُٓوا اِنَّمَٓا اَشْرَكَ اٰبَٓاؤُ۬نَا مِنْ قَبْلُ﴾

sh:»2334

veya şirki bundan evvel ancak atalarımızı yaptı -onu biz değil, onlar çıkardılar

﴿وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْۚ﴾ ve biz onlardan sonra bir zürriyyet idik- kendimizden haberimiz

yok, yol ve delil bilmez, atalarımızın istedikleri yere sürüklenmiş atılmış şuursuz âciz, mecbur kimseler idik, günah bizim değil onların bilmecburiyye üzerimizde kalmış mirasları idi

﴿اَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ﴾ şimdi o mubtıllerin yaptıkları cürm ile bizi

muahaze edib ihlâkmi edeceksin demeyesinizi -zira size o kıyamet günü gelmeden haber verildi ki her zürriyyetin kendi başına bir teahhüdü vardır. Evvelâ zürriyyetler babalarının sulbünden alındı çıkarıldı ayrıldı, onlardan ayrı bir fıtrat ve fi'l verildi. Ve öyle sırf zürriyyet olarak şuursuz bırakılmadı, kendi nefisleri kendilerine duyuruldu, kendilerinden zürriyyet çıkarıldı ve bu suretle kendiniz kendinize karşı rabbınızın hıtabı rübubiyyetine doğrudan doğru şahid oldunuz ve lâkin şehadetinizi eda etmediniz, şirke gittiniz. Binaenaleyh sizler, babalarınızın cürmünden, babalarınızın teahhüdünden değil, kendi insanlık teahhüdünüzden ve kendi cürmünüzden mes'ul olacaksınız 174.

﴿وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ﴾ işte biz böyle âyetlerimizi ayırır, tafsıl ederiz

﴿وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ve bu tafsıli- o batıl mukallidleri hakka -dönsünler diyedir ki yaparız.- Ey

Resulüm bunları ıhtar et 175. ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذ۪ٓي﴾ ve onlara -o bozulmuş

haleflere- şu alçağın kıssasını da oku ki ﴿اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا﴾ ona

âyetlerimizi vermiştik -ılmî, dinî haysiyyeti vardı- onlardan sıyrıldı çıktı da

﴾فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ﴿ Şeytan onu kendine uydurdu ﴾فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ﴿ ve binaen-

sh:»2335

aleyh sapıklardan oldu. 176. ﴾وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا﴿ ve eğer dilese idik her halde onu biz o âyetlerle yükseltirdik ﴾وَلٰكِنَّهُ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ﴿ ve lâkin o alçak yere saplandı, Dünyaya veya sefalete meyletti ve hevasına uydu -da o âyetlerden sıyrıldı, dinden çıktı, sukut etti, demek ki yükselmesine meşiyyeti mutlaka teallûk etmedi, kendine bırakıldı da bu sukuttan kurtarılmadı. Bunun Musâ aleyhisselâm zamanında Beni İsraîl ulemasından Bel'am ibni Ebr veya Ken'anîlerden bel'âm ibni Bâurâ namında birisi olduğuna veya Arablardan Ümeyye ibni ebissalti Sekafî hakkında nüzulüne dair bir kaç rivayet vardır. Bel'âm ba'zı kütübi ilâhiyyeye ılmi var, duası müstecab bir veliy iken Arzı mukaddese duhul mes'elesinde Hazreti Musânın veya Yûşa'nın hılâfına hubbi Dünya ile cebbarlara tarafdarlık etmiş, Ümeyye ibni ebissalt de ba'zı kütübi ilâhiyye okumuş ve bir Peygamber geleceğine kanaat hasıl etmiş ve onun kendisi olması ümidinde bulunurmuş. O sırada Resulullah ba'solununca hasedinden küfre sapmıştır. Diyebiliriz ki asıl kıssa, Bel'am veya Bel'âmın olduğu halde sebebi nüzul Ümeyye olmuştur. Fakat Kur'an şunu gösteriyor ki kıssadan maksad şahsın ta'rifi değil, halini tefhim ve temsildir. Madem ki o hevâsına uydu, ılm-ü dinden sıyrılıb insanlıktan sukut etmek istedi ﴾فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ﴿ artık onun temsili köpek temsili gibidir. ﴾اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ﴿ sen onu sevketsen de lehseder, bırakırsan da lehseder -ya'ni yorsan da dilini uzatır solur, rahat ettirsen de dilini uzatır solur, hiç bir zaman ıztırabdan kurtulmaz. Köpeğin en aşağılık hali başka hayvanda bulunmıyan bu soluyuştur. İşte o kimsenin halindeki sukut kelbin mesel olmuş olan bu en aşağılık hali gibidir. Ya'ni alçalmanın son kertesi

sh:»2336

«وَسَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ»

﴾ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا﴿ işte bu mesel âyetlerimizi tekzib eden o kavmin meselidir -ki «خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَاْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى» olan kavmi cehuddur. ﴾فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴿ Binaenaleyh bu kıssayı naklet ki belki bir düşünürler- içlerinde mütenebbih olacaklar bulunur, ya'ni sen bu ıhtimali nazarı i'tibare al 177. ﴾سَٓاءَ مَثَلًا﴿ bak ne çirkin mesele mazher ﴾الْقَوْمُ الَّذِينَ﴿ o kavim ki ﴾كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ﴿ âyetlerimizi tekzib ettiler ve kendilerine ki zulmediyorlardı -kendilerine cüz'î şuuru olanlar, kendilerinin bu çirkin hallerini, bu çirkin mesellerini bir kerre düşünüb de utanmaz mı? Fakat 178.

﴿مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدٖى وَمَنْ يُضْلِلْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

Filhakıka 179. ﴿وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثٖيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ﴾

kasem olsun ki Cinn-ü İnsten bir çoğunu da Cehennem için halkettik -ki bunlar husranlarına kelimei ezeliyye hakkolmuş mahlûklardır. Lâkin sırf cebir tarikıyle ve kendilerinin hiç bir sebebiyyeti nazarı ı'tibare alınmamak suretiyle değil, bidayeti hılkatlerinde ahseni takvim üzere yaratılmış şuur fıtratını teahhüd etmiş iken sonra esfeli safilîne düşmüş ve cebren tahlîslarına meşiyyet tesiyle biliyordu ki bunlar ileride ıhtiyar sahibi oldukları zaman teahhüdlerini yapmıyacaklar, fıtratlerindeki emâneti, şühud ve ma'rifet kuvvelerini hak yolunda sarfetmiyecekler « اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ » olacaklar, o zaman Allah, o kuvveleri mühürliyecek, hakkı duymak kabiliyyetleri kapanacak, bundan böyle öyle bir hılkat ve tabiat verecek

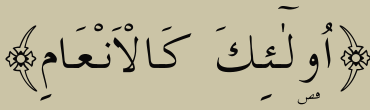
sh:»2337

ki artık sırf Cehennemlik olacaklar, Allah bunun böyle olacağını, son hılkatlarının Cehenneme varacağını bile bile onların yarattığı için ta iptidasında sonu Cehennemlik bir çok halk yaratmış oluyordu. Bu ise Allah tealânın onları doğrudan doğru Cehenneme cebri değil, Cennete cebretmemesi, bir taraftan cennete bir taraftan Cehenneme giden ve binaenaleyh kârlı olabileceği gibi zararı da olan bir hayata kâr yolunu teahhüd ettirerek atması ve fakat teahhüdlerinin iyfasını kendilerine tahmil etmesidir. Şüphe yok ki bu teahhüdün yapılmıyacağını bile bile o tahmiyli yapmak onların lehine değil, binnetice aleyhlerinedir. Allah dilese idi bunları ya teahhüdlerinin icrasına cebredebilirdi veya hiç yaratmazdı ve o zaman adem veya mecburiyyet; kendileri hakkında hayat ve ıhtıyardan -bidayeten değilse bile netice i'tibariyle- daha hayırlı olurdu. Bunu neden dilemedi? Bu nokta sırf onun meşiyyetine aiddir. Ve kabili münakaşa değildir. Meşiyyete müdahale olunamaz, o ne mecburdur ne de mes'ul « لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ » fâ'ılı muhtar «lâşerikeleh» tir. Ona bir şeyi vacib kılabilecek veya irâdesini takyid edebilecek hiç bir şey yoktur. [Sûrei «En'am» « وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً » âyetine ve sekizinci cüz'ün başında Cinn-ü İns hakkındaki izahata bak]. Burada cebri mahz olmadığına tenbihen buyuruluyor ki

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ bunların kalbleri vardır. -Kendilerine duyacak kalb verilmemiş, mîsakı fıtrate rabtolunmamış değillerdir. Lâkin ﴿لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾ bu kalblerle fıkıh, ya'ni iyi fehmetmezler- nefsinde duyulması anlaşılması lâzım gelen şey'e dikkat etmez, geriği gibi duyub anlamazlar ﴿وَلَهُمْ اَعْيُنٌ﴾ gözleri de vardır. Lâkin ﴿لَا يُبْصِرُونَ بِهَا﴾ bunlarla görülecek şey'i görmezler, ﴿وَلَهُمْ اٰذَانٌ﴾ kulakları da vardır. Lâkin ﴿لَا يَسْمَعُونَ بِهَا﴾ bunlarla işitmez-

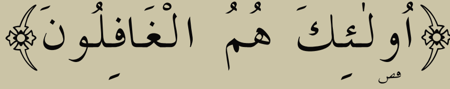
sh:»2338

ler, işidecek şey'i dinlemez ve duymazlar -hasılı Allahın verdiği akl-ü hiss kuvvelerini insanca kullanmazlar

 işte bunlar en'am gibidirler- gönüllerinde, gözlerinde, kulaklarında

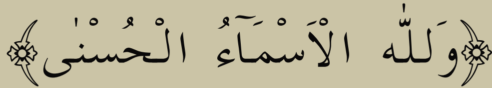
insanlığa mahsus olan ma'nâlı şuur bulunmaz. Behaim gibi sade bir şebah ve savt ile alâkadar olurlar. Veya bütün hisleri ve müdrikeleri munhasıren bu Dünyada teayyüş esbabına müteveccihtir.

 Belki bunlar daha aşağı, daha şaşkındırlar -çünkü en'am, fıtrat ve garîzelerinden sapmaz, seçebilecekleri kadar menfeat ve mazarratlarını seçer, celb-ü selbine gücü yetebildiği kadar cehdeder, hiç bir uzvunu mâhulika lehinin gayrıye kullanmaz, ileri gitmezse de geri de kalmaz, hılkatini değiştirmez, onlar ise bil'akis terakkiye naîmi mukime namzed olan fıtratlerinden istifade etmezler, onun bozulmasına sebeb olurlar da azabı ebedîye götüren bir hılkate düşerler.

 Ve işte bunlardır ki o gafillerdir.- Tam ma'nasiyle gafil diye

bunlara denilir. Zira meşa'ır var, şuur yoktur, nefislerine karşı şâhid olmuşlardır da mazmunundan haberleri olmaz. Fıtratlerindeki teahhüdü duymazlar, kendi dikkatleriyle, fıkhi nefsîleriyle duymadıkları gibi âfaktan gözlerine sokulan âyat ve kitâbın, kulaklarına seslenilen kelâmı hakkın ıhbar ve şehadetiyle de duymazlar. Vücud var, vicdan namına bir şeyleri yok. Dini bir vehim, kitâbi bir eğlenece, kelâmı sırf bir musikî diye karşılarlar. Şuunı ilâhî ile şuunı mâsivâyı farketmez, kimin kulu olduklarını, neye veya kime tapacaklarını bilmezler. Gönülleri boş hevâ, gözleri suver-ü temasil, kulakları ma'nâsız sesler, müsemmasız isimler peşinde dolaşır. Kendilerine kalb, göz, kulak verib yaratan, fıtratleriyle kendilerini mîsakı rübubiyyetine
sh:»2339

teahhüd ettiren, semî', basîr, leyse kemislihi şey olan Allah tealâya türlü türlü şirkler koşarlar, gafletlerinden Allahı anmazlar, anarlarsa, şanı sübhânîsine lâyık olmıyan vasıflarla, isimlerle yadederler 180.

 halbuki Allahın esmai hüsnâsı vardır. Ve en güzel isimler onundur. -Gerçi Allah zatında birdir, Ehaddir ve ismi zatı bir Allahdır. Fakat vahidi adedî gibi şerik-ü naziri bulunabilecek fakır bir vahdetle değil, lâşerikeleh ganiy bir ahadiyyette ehad, zatında cemal-ü celâliyle bütün sıfatı kemali cami' ve sıfatı kemaliyyesiyle vahid, rabbi külli şey bir Sameddir. Onun için zatî, izafî, sübutî, selbî, fi'lî, ma'nevî evsafı ve evsafına delâlet eden isimleri vardır. Ve hıtabatı ilâhiyyede varid olan «

انا ، شهدنا ، ذرأنا » gibi cem'i azamet, bu zat ve sıfat ve esmânın mertebeî cem'ıyyetindeki azameü kibriyayı vahdaniyyeti iş'ar eyler ki Allah ismi celâli işte cami'ı cemi'ı sıfati kemal olan o zati ecell-ü a'lânın kendisi gibi lânazıreleh bir ismidir. Ve sıfat-ü esmanın kesreti zat ve müsemmanın teaddüd ve kesretini ıktıza etmiyeceğinden Allah tealânın her biri bir kemali a'lâ olan sıfatı sübhaniyyesine delâlet eder esma ve sıfatı da vardır. Ve bu isimlerin her biri bir kemali aksaya delâlet ettiğinden Âdeme ta'lim edilen

esmanın en güzelleridir. Daha doğrusu en güzel isimler Allaha mahsustur. ﴿فَادْعُوهُ بِهَا﴾ Binaenaleyh ey mü'minler, ona onlarla çağırınız, o esmai husnâ, o en güzel isimler ile dua, zikrediniz veya onu bunlarla tavsıf ve yad ediniz. ﴿وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِى اَسْمَٓائِه۪ﻁ﴾ ve

onun isimlerinde ilhad, yamıklık edenleri bırakınız, -meselâ bedevîlerin «

يَا اَبَا الْمَكَارِمِ ، يَا اَبْيَضَ الْوَجْهِ ، يَا نَجِىُّ » demeleri gibi sui

iyhamdan, ma'nâyı fasidden halî olmıyan veya haddi zatında bir kemali aksâ ifade etmiyen isimlerden içtinâb ediniz. Veya rahmân ismini tanımamak istiyen müşrikler gibi sapıklıkla ba'zı esmai husnâdan udul etmek isteyen

sh:»2340

ve meselâ Kur'anda varid olan « جَبَّارٌ ، مُتَكَبِّرٌ ، عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ » gibi azamet ve

kudreti bâliğa ifade eden esmai İlâhiyyenin husnüne ı'tiraz etmeğe kalkışan veya Allaha mahsus olan esmai husnâyı Allahın gayrısına aynen ıtlak, yâhud Arab müşriklerinin putlarına Allah isminden te'nis ile « اللات » ve el'azîz isminden « العزى » dedikleri gibi bir nevi' iştikak ile tesmiye eden ve meselâ şuna buna ilâh, ilâhe, ma'bud, ma'bude, hallak, rezzak diyen mülhidlere bakmayınız muvafakat etmeyiniz, ilhadlarını kendilerine bırakınız. Onlar ﴿سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ yaptıklarının cezasını göreceklerdir.- Cehennem için halkedilen öyle gafillere ve böyle mülhidlere mukabil 181.

﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ﴾ halkettiğimiz

kimselerden bir ümmet -bir cemaati fadıle- de vardır ki hakka sarılarak rehberlik ederler ve bihakkın icrayı

adâlet eylerler.- binaenaleyh bunların icmaına ittiba', hidayettir. Ve bütün bunlar Allahın âyetlerindendir.

﴿١٨٢﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿١٨٣﴾ وَاُمْلٖى لَهُمْ اِنَّ كَيْدٖى مَتٖينٌ ﴿١٨٤﴾ اَوَ لَمْ
يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿١٨٥﴾
اَوَ لَمْ يَنْظُرُوا فٖى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ
مِنْ شَيْءٍ وَاَنْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِاَيِّ حَدٖيثٍ
بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴿﴾

sh:»2341

﴿١٨٦﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فٖى طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿١٨٧﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا قُلْ اِنَّمَا
عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّٖى لَا يُجَلّٖيهَا لِوَقْتِهَٓا اِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ لَا تَاْتٖيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ
اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾
قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْسٖى نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ وَلَوْ كُنْتُ
اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّٓوءُ اِنْ اَنَا
اِلَّا نَذٖيرٌ وَبَشٖيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Âyetlerimizi tekzib etmekte olanlar ise biz onları bilemiyecekleri cihetten istidrac ile yuvarlıyacağız 182

Ve ben onların ipini uzatırım, çünkü keydim pek metîndir 183 Bunlar bir düşünmedilerde mi ki kendilerine

söz söyliyen zatta, Cinnetten bir eser yoktur, o ancak ilerideki tehlükeyi açık bir surette haber veren bir

nezîrdir 184 Bunlar Göklerin ve Yerin ve Allahın yarattığı her hangi bir şey'in bütün tedbir-ü melekûtü

(bütün şüunatiyle zapt-u tasarrufunu tedbir ve ida-

sh:»2342

re eden kudret ve saltanatın azameti) hakkında bir nazar yürütmedilerde mi? Ve şu ecellerinin cidden yaklaşmış olması ıhtimalini bir düşünmedilerde mi? O halde buna iyman etmedikten sonra hangi söze inanırlar 185 Kimi ki Allah saptırır, artık onu yola getirecek yoktur, o onları bırakır, tuğyanları içinde kör körüne yuvarlanır giderler 186 Ne zaman demir atacak? Diye sana saatten soruyorlar, de ki: onun ılmi; yalnız rabbımın nezdindedir, onu, vaktı vaktına tecelli ettirecek ancak odur, o, öyle ağır bir mes'ele ki bütün Semavat-ü Arzda tahammül edecek yok, o size ancak bağteten gelecek, sanki sen ondan tefahhusle haberdar imişsin gibi soruyorlar, de ki: onun ılmi, ancak Allahın nezdindedir velâkin insanların ekserîsi bilmezler 187 De ki: ben kendi kendime Allahın dilediğinden başka bir menfaate de malik değilim bir mazarrata da, eğer ben bütün gaybi bilir olsa idim daha çok hayır yapardım ve kötülük denilen şey yanıma uğramazdı, ben o değil, ancak iyman edecek bir kavm için inzar-u bişarete memûr bir Peygamberim 188

182. ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَۚ﴾ O mükezziblere bilmiyecekleri bir cihetten istidrac yaparız. -İSTİDRAC, aslında derece derece çıkarmak veya indirmek demek olub bundan bir kimseyi arzusuna göre bir noktaya kadar tedricen götürüb haberi olmıyarak felâkete atmak ma'nâsında müteâref olmuştur ki o kimse onu menafi'ine muvafık bir terakkı zanneder, hakıkatte ise o, onun için uçuruma sürüklenmek olur. Allah tealânın istidrac yapması da alettevali bir kimseye hakkında hayırlı olmıyan ni'metler verib onun da bunu lûtuf ve tuttuğu yolun kendisi için iyi olduğuna zâhib olarak gurur ile tuğyanını artırması ve nihayet bütün bir inkisarı hayal ile en acı ve en feci' bir surette kelimei azâbın tehakkuk edivermesidir ki bu en şedîd bir azâb olur, zâhiren lûtuf, bâtınen bir kahrolmak ı'tibariyle

sh:»2343

buna bir keyd tesmiye buyurulmuştur. Bu bir âcizin yaptığı ma'nâ ile bir keyd değil, kadiri mutlakın teşdidi azâb için lûtuf yüzünden yaptığı bir kahir ve muahazedir. Görülüyor ki bu istidracda bir icbarı ma'nevî vardır. Fakat tekzibe müteferri' ve onun bir cezası olan ya'ni abdin bir fi'li ıhtiyarîsine müterettib bulunan ve ömrün bir noktasından başlıyan bir cebr olduğundan esas ı'tibariyle cebri mutlak değildir.

184.

﴿اَوَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾

Bir düşünmediler mi ki sahiblerinde -ya'ni ne zamandan beri bir arkadaş gibi görüşüb konuştukları ve pek iyi tânıdıkları ve musahabetinden istifade edegeldikleri zatı Muhammedîde- cinnet namına bir şey yoktur. O, bir münzirden başka bir şey değildir. -Hasen ve Katâdeden merviydir ki aleyhissalâtü vesselâm bir gece Safa tepesine çıkmış, Kureyşi göbek göbek çağırmış, Allah tealânın azâbından sakınmalarını ıhtar ederek nasıhat etmişti, içlerinden birisi «bu kat'ıyyen delirmiş, sabaha kadar bağıracak» demiş, bunun üzerine bu nâzil olmuştur.

185. ﴿اَوَ لَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ -

Semavat-ü Arzın MELEKÛTÜ, Semavat ve Arz memleketini halk ve zabt-u idare eden hayretengiz rübûbiyyet ve saltanat demektir. Ya'ni âyetlerimizi tekzib edenler bütün hey'eti âleme

﴿وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍۙ﴾ ve Allahın halkettiği her hangi bir şey'e -velev bir zerre

olsun- bir kerre nazar etmediler mi?- Bakıb da bunun ne büyük bir mülk olduğunu, bütün âlemi ve her şey'i halk ve zabt-u idare eden kudretullahın ne büyük bir kudret bulunduğunu ve bütün bunlarda cereyan eden nizamı rübûbiyyetin sureti cereyanını bir teemmül etmediler mi? Efradı ekvandan gerek her biri ve gerek hey'eti mecmuası sani'ı

sh:»2344

mecîdine delâlet eden bir delil ve şuunı tevhidi okutan bir kitâbı celil değilmi? Bunlara nazar etmek ve bir insan ile bunlar beynindeki bir nazarın nasıl bir camia, nasıl bir nisbeti hak, nasıl bir âyeti tevhid olduğunu teemmül eylemek insanlığın vecîbesi değilmidir? Hey'eti âlemin ve büyük küçük her şeyin nazarlara arzettiği ve edeceği manzarai melekût, Allahın vahdaniyyetine ve âyatı Kur'anın nâtık olduğu şuunâtı

rübûbiyyetine şahid olduğuna ne şüphe? Onlar buna bir bakmadılarmı? ﴿وَ﴾ Atfı nazar edib

düşünmedilermi ki ﴿اَنْ﴾ şöyle bir tehlüke vardır:

﴿عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْۚ﴾ olabilir ki kendilerinin eceli yaklaşmıştır.

-Başlarına kıyamet kopmak üzeredir. ﴿فَبِاَىِّ حَدٖيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ artık bundan- bu

âyetleri tekzib ettikten veya ecelden sonra -hangi söze inanacaklar?

Resûlüm 187. ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ﴾ sana o saatten soruyorlar

﴿اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ﴾ ne vakıt demiri atılacak? -Ya'ni kıyametin vuku' ve subutu ne zamana mukarrer. Bir rivayete göre Yehudîlerden ba'zıları «Hısl ibni Ebikuşeyr ve Şemuyil ibni Zeyd» gelmişler. Resulüllahı bir imtihan için: «ya Muhammed, eğer sen nebiyy isen bize kıyametin vaktını haber ver, çünkü biz onu biliyoruz, doğru söylersen sana iyman edeceğiz» demişler ve şayed bir vakıt söylerse tekzib edeceklermiş, bu âyet nâzil olmuş. Diğer rivayette Kureyşten ba'zıları gelmişler «ya Muhammed, seninle bizim aramızda bir karabet var, buna binaen bize -ya'ni sureti hususıyyede lûtfen- onun vaktını anlat» demişler, nâzil olmuş. Bunun mecmuundan şu, anlaşılıyor ki ikisi de olmuştur. Ve âyette iki kerre «

يَسْـَٔلُونَكَ » buyurulması da

sh:»2345

buna işaret denebilir. ﴿ثَقُلَتْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ﴾ O Göklerde ve Yerde

-yukarılarda ve aşağıda: yükseklerde ve alçakta: âfakta ve enfüste- ağır geldi. -Ağırlığı hepsinin tahammülünden haric. Onun şiddetine ne Yer dayanabilir ne Gökler, onun vaktı vakfına keşfindeki hevle ne ehli Sema dayanabilir ne ehli Arz. Kıymeti vaktı vaktına keşf-ü ta'yin mes'elesi o kadar ağır bir mes'ele ki bunu Allahtan başka bilen bulunamaz.

﴿لَا تَاْتٖيكُمْ اِلَّا بَغْتَةًۜ يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِىٌّ عَنْهَاۜ﴾ Sanki sen

-bunu pek çok mevzu'ı bahs etmiş, ısrar ve i'tina ile tetebbu' ve ıstıksade bulunmuşsun, uzun uzadıya sora sora öğrenmiş olman veya bir Peygamber olduğundan dolayı her halde bilmen lâzım geliyormuş da- bundan künhiyle haberdar imişsin veya bunu bildirmek lûtfunda bulunabilirmişsin veya bununla ferahlanırmışsın gibi sana soruyorlar.

﴿قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

Velâkin nâsın ekserîsi bilmezler -ya'ni ehli ılim değildirler. Bu mes'eleye ılim ancak ındı'ilâhîde olduğunu bilmezler de beşerin dahi bile bileceği şeylerden zannederler sorarlar ve kıyamet ha bugün yarın kopacak, yok daha kopmıyacak, Arzın tebeddülüne, şemsin tekvirine, Semavat-ü Arzın dürülüb bükülmesine milyonlarla sene vardır. Veya bunların hiç birinin aslı yoktur gibi lâflar eder dururlar. 188.

﴿قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْسٖى نَفْعًا وَلَا ضَرًّا﴾ de ki: Ben, kendi kendime ne bir menfeat ne de bir zarar yapmağa malik değilim ﴿اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ﴾ Allahın dilediğinden başkasını yapamam ﴿وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾ ve eğer ben kendi kendime gaybı bilir olsa idim,

sh:»2346

﴿لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ﴾ daha çok hayır yapardım

﴿وَمَا مَسَّنِىَ السُّٓوءُ﴾ ve bana o su', o dokunabilen elem-ü zarar dokunmazdı -ya'ni hâlim şimdiki gibi bir beşer, bir abid hali olmazdı rabb olmam lâzım gelirdi. Bu ise muhaldir.

﴿اِنْ اَنَا اِلَّا نَذٖيرٌ وَبَشٖيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Ben başka değil ancak bir nezîr ve iyman edecek her hangi bir kavm için bir beşîr ve müjdeciyim -inzar ve bisaret için gönderilmiş bir abdi mürselim, hâşâ rübubiyyet da'vasında değilim. Demişlerdir ki ılim başka kudret başkadır. Yalnız ılim, nefsinden her zararı def'a kâfi değildir. Binaenaleyh gaybe ılim rübubiyyeti de istilzam etmez ve buradaki « السوء » den murad ılim ile def'i mümkin olan zarar ma'nâsınadır. Lâm, cinse değil, ahde mahmuldür. Ve netekim «mâmesseni suün» buyurulmamıştır. Bu bir cihetle doğrudur. Fakat burada şuna dikkat lâzım gelir ki mevzuı bahis, bütün gaybe ılimdir. Bütün gaybı bilmek ise vacib ve mümkin hepsini bilmektir ki bunda mümkin olan her şeyi yapabilmeyi bilmek de dahildir. Ya'ni linefsihi, kendi kendine kendi ılliyyetiyle bütün gaybe ılim, vücubı vücudu ve kudreti mutlakayı da müstelzimdir.

Şimdi burada misakı fıtratin ve işhadı nefsin biraz daha izâhı sadedinde Sûrenin ahirini evveline bir nev'i tafsıl ile rabt ve hatimeden makasıdı Sûreyi bir telhıs siyakında buyuruluyor ki:

﴿١٨٩﴾ هُوَ الَّذٖى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفٖيفًا فَمَرَّتْ بِهٖ فَلَمَّٓا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرٖينَ﴾

sh:»2347

﴿١٩٠﴾ فَلَمَّٓا اٰتٰيهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَٓاءَ فٖيمَٓا اٰتٰيهُمَا
فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩١﴾ اَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ
شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَۘ ﴿١٩٢﴾ وَلَا يَسْتَطٖيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَٓا
اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٣﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا
يَتَّبِعُوكُمْۜ سَوَٓاءٌ عَلَيْكُمْ اَدَعَوْتُمُوهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٤﴾
اِنَّ الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ
فَلْيَسْتَجٖيبُوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿١٩٥﴾ اَلَهُمْ اَرْجُلٌ
يَمْشُونَ بِهَاۘ اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَاۘ اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ
بِهَاۘ اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَاۜ قُلِ ادْعُوا شُرَكَٓاءَكُمْ ثُمَّ
كٖيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٦﴾ اِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذٖى نَزَّلَ
الْكِتَابَۘ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحٖينَ ﴿١٩٧﴾ وَالَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ
دُونِهٖ لَا يَسْتَطٖيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَٓا اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴿﴾

sh:»2348

﴿١٩٨﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُواۜ وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ
اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٩﴾ خُذِ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ
وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلٖينَ ﴿٢٠٠﴾ وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ
نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِۜ اِنَّهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٠١﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اتَّقَوْا
اِذَا مَسَّهُمْ طَٓائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَۚ
﴿٢٠٢﴾ وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴿﴾
﴿٢٠٣﴾ وَاِذَا لَمْ تَاْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَاۜ قُلْ اِنَّمَٓا
اَتَّبِعُ مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ مِنْ رَبّٖىۚ هٰذَا بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى
وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ

وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٥﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِى نَفْسِكَ
تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا
تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴿﴾

sh:»2349

﴿٢٠٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ
وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴿سجده﴾

Meali Şerifi

O odur ki sizi bir tek nefisten yarattı, eşini de ondan yaptı ki gönlü buna ısınsın, onun için vaktaki bunu derâğûş eyledi, bu hafifçe bir hamlin hâmili oldu, bir müddet bununla geçti, derken ağırlaştı, o vakıt ikisi bir kendilerini yetiştiren Allaha şöyle dua ettiler: bize yaraşıklı bir çocuk ihsan edersen yemin ederiz ki elbet şükreden kullarından oluruz 189 Fakat Allah kendilerine yaraşıklı bir çocuk verince erkeği dişisi tuttular ona vergisi üzerinde bir takım şerikler koşmağa başladılar, Allah ise onların koştukları şirkten müteali 190 Ona o hiç bir şey yaratamıyan ve kendilerini yaradılıb durmakta bulunan mahlûklarımı şerik koşuyorlar 191 Halbuki onlar, onların imdadına yetişmezler, hattâ kendilerini bile kurtaramazlar 192 ve eğer siz onları doğru yola çağıracak olsanız size uymazlar, ha onları çağırmışsınız yani samıtmişsiniz aleyhinizde müsavi gelir 193 Çünkü Allahtan başka taptıklarınızın hepsi sizin gibi kullardır, eğer da'vanızda sadıksanız haydi onlara çağırın da size icabet etsinler 194 Ya onların yürüyecek ayakları veya tutacak elleri veya görecek gözleri veya işidecek kulakları mı var? dedi: haydın, çağırın şeriklerinizi sonra bana istediğiniz tuzağı kurun da elinizden gelirse bana bir lâhza bile göz açdırmayın 195 Zira benim veliym o kitâb indiren Allahtır ve o hep salih kullarına velilik eder 196 Sizin ondan maada taptıklarınız ise ne size yardım edebilirler, ne de kendilerine yardımları dokunur 197 siz onları doğru yolu göstermeğe çağıracak olsanız duymazlar, ve görürsün onları sana bakıb duruyorlardır da görmezler 198 Sen afiv yolunu tut, urf ile emret ve kendilerini bilmezlerden sarfı nazar eyle 199 Her ne zamanda Şeytandan bir gıdık seni gıdıklayacak olursa hemen Allaha istiaze eyle, o şüphesiz semi'dir alîmdir 200

sh:»2350

Her halde Allahdan korkanlar, kendilerine Şeytandan bir tayf iliştiği zaman bir tezekkür ederler, derhal basıretlerine sahib olurlar 201 Şeytanların ihvanı ise onlar bunları dalâle sürükler, sonra da yakalarını bırakmazlar 202 Ve sen onlara bir âyet getirmediği zaman derib toplasa idin' a dediler, de ki: ben, ancak rabbımdan bana ne vahiy olunuyorsa ona ittiba' ederim bütün bu Kur'an rabbınızdan gelen basıretlerdir ve iyman edecek bir kavm için bir hidayet ve rahmettir 203 Kur'an okunduğu zaman da hemen onu dinleyin ve susun gerek ki rahmete erdirilirsiniz 204 Hem de sabahleyin ve akşamları içinden tazarru' ile gizlice ve cehrin mâdunu sesle rabbını zikret de gafillerden olma 205 Zira rabbının yakınında olanlar ıbadetinden istikbar eylemezler, onu hep tesbih ederler, hem yalnız ona secde ederler 206

189. ﴿هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ O Allah o haliktır ki sizi tek bir nefisten kalk etti -ya'ni siz « شَيْـًٔا مَذْكُورًا » değil idiniz, yoktunuz ve hiç biriniz hiçten kendi kendinize olmadınız. Her biriniz ibtida bir nefisten bir zürriyyet olarak yaradıldınız. Hiç birinizin bizzat iki babası da yoktur iki benliğide. Ferd ferd, kabîle kabîle, ırk ırk hepiniz bu suretle bir insan nefsinden halk olunmuş bir sülâle bir silsile, bir nevi mahlûksunuz. İşte sizi böyle kemmiyyat ve keyfiyyatınızla ölçüb biçib yaratan kadir halıktır ki o bütün gaybı bilen Allahtır. Allah evvelâ bir nefis, bir beşer, bir Âdem nefsini ve ondan da sizi halk etti, hepinizi nev'i vahid yaptı.

Görülüyor ki «nefsi vahide» nekredir. Bir ferdi münteşire delâlet eder. Binaenaleyh evvel emirde insanın mebdei nev'îsi olan nefsi Âdeme sadık olmakla beraber münteha i'tibariyle muhatabların sunuf ve efradına nazaran bir zürriyyet babası olan her ferdi nefse de bilmünvebe sadıktır. Ya'ni kıssa yalnız mazıdeki Âdem değil haldeki vakıaları da bilmünavebe irae eder. [Sûrei nisanın başına bak] Bunun için kıssanın evvelâ Âdem ve Havvanın biş-

sh:»2351

şahıs hallerine de şamil iken sonu evlâdlarının şirk halini tasvire müntehi olacaktır. Ve netekim bu sebeble bu nefsi vahideden Murad Kureyşin atası olan Kusayy olduğu da söylenmiştir ki kıssanın Kureyş müşriklerine sureti tatbikıdır.

Hasılı ey Kureyş, ey kabaili Arab, ey Arab-ü Acem, ey urukı beşer, ey Âdem evlâdları Allah sizin hepinizi bir sülâle bir cins, bir cem'iyyet, bir ümmet olmak üzere bir nefisten: bir tıynet ve ruhtan yarattı şimdi siz «biz bir nefisten değil iki nefisten bir baba ile bir de anadan bir Âdemden nev'iyle bir de onun eşi olan havva nev'inden yaratıldık mı?» diyeceksiniz, doğru. Fakat ﴿وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ o, o nefsin eşini de ondan kıldı -nefsi Âdem veya nefsi beşeri veya nefsi insanî denilen o bir tek nefsin eşi olan dişisini, havva nev'ini de ondan yaptı ve onun cinsinden kıldı. Aynı bir nefisten cüz'ü veya şakikı olarak hem erkek hem dişi yarattı. Ittıradi tabiat kaidesinin hılâfına olarak aynı menşe'den ikinci bir nevi halkedib obirine çift, eş yaptı ve bu suretle onun eşini de kendi cinsinden kıldı. Erkekleri Âdemden insandan yapıp da kadınları başka bir menşe'den bir hayvan yapmadı. İnsanın eşini yine insandan yaptı. Binaenaleyh erkek bir nevi insan, kadın bir nevi insan olmakla beraber ikisi de bir cinstendir. İkisi de insan ikisi de beşerdir. Ve biri diğerinin mütemmimi eşidir. « وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا » ve binaenaleyh erkeğiniz ve dişinizle siz iki nefisten değil bir nefis cinsindensiniz. Allah onun eşini de ondan onun cinsinden kıldı ki ﴿لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا﴾ o erkek nefis, o dişi eşine sükûn etsin için -onda kendinden bir misal görüb onunla istinas etsin ve beyinlerinde izdivacı tashih ile heyecanını teskin edecek bir ıtmi'nan bulsun da ondaki emanet bunda karar kılsın. Bunun içindir ki ba'del'izdivac aralarında meyl-ü sükûn bulunmadığı ve buğz-u nefret

sh:»2352

kaim olduğu zaman, talak meşru' olmuştur. Zira hukmi ilâhîde zevciyyeti musahhih olan bu meyl-ü sükûndur. Bir nefisten erkek ve dişi nevileri bu hikmetle yaradıldı da erkeğe dişi tezvic edildi bunun üzerine ﴿فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا﴾ vaktâ ki erkek dişisini gaşye girişti ﴿حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا﴾ kadın hafif bir hamil yüklendi -bir nutfe alıb bir zürriyyete hâmil oldu ﴿فَمَرَّتْ بِهِ﴾ bununla bir müddet gitti derken ağırlaşmağa başladı ﴿فَلَمَّا اَثْقَلَتْ﴾ vaktâ ki hâmile ağırlaştı- vaz'ı takarrüb etti, o vakıt Allah tealânın eseri rübubiyyetini açıktan açığa hissettiler ve bunun sonu iyi de kötü de olabileceğini ve bu âğırlığın bir ni'met de bir felâket de olmak ihtimalini sezdiler ve bütün te'sirin Allahdan olduğunu anladılar, hâsılı « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » mazmununu nefislerinde müşahede eylediler de ﴿دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا﴾ ikisi de rabları Allah tealâya dua ettiler ﴿لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا﴾ ahdimiz olsun ki ya rabbena, eğer sen bize bir salih -yaraşıklı, hılkati düzgün, hâyata ve kendi cinsimizden tenasüle elverişli her hangi bir nesil ihsan edersen ﴿لَنَكُونَنَّ﴾ biz- baba, ana ve gelecek evlâd ve ensalimizle hepimiz -mutlak ve muhakkak, ﴿مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ şakirînden: ni'metlerine şükrü haslet edinen kullarından olacağız dediler.-

Böyle bir tezekkür ve taahhüd altına girdiler. Bu hal Âdem ve Havvâ da böyle olduğu gibi izdivacı sahih ile izdivac etmiş olan her baba ve ananın da vaz'ı hamlin tekarrüb ettiği ağırlık sırasında hissettikleri neş'e ve telâş içinde duyub besledikleri bir azimdir. Fakat maba'di böyle değildir.

190. ﴿فَلَمَّٓا اٰتٰيهُمَا صَالِحًا﴾ Sonra Allah tealâ vaktâ ki o babaya anaya bir salih nesil verdi -dilekleri

sh:»2353

gibi sağlam ve müstaid bir çocukları oldu, büyüdü, salâhı bilfi'ıl tebeyyün ve tahakkuk etti, tenasül etti, evlâdları oldu ve bunlardan da babalar analar yetişti o zaman o ilk ananın babanın evlâdları veya torunları bulunan ve onların makamına kaim olub ana baba olan erkek ve dişi çiftleri

﴿جَعَلَا لَهُ شُرَكَٓاءَ ف۪يمَٓا اٰتٰيهُمَاۚ﴾ Allahın kendilerine verdiği evlâdda ona bir takım şerikler koşmağa başladılar- kâh bir tabiati teşrik ettiler. Meselâ çocuklarını hârisin, bir hars tabiatinin bir hars ma'budünün kulu addettiler ve kâh kevakibi teşrik ettiler, meselâ Güneşin kulu, abdi Şemis yad ettiler ve kâh asnam ve evsanı teşrik ettiler, abdüllât, abdül'uzzâ dediler, esasen cinsi vahid ümmeti vahide olan insanları, bu suretle ecnası muhtelife haline getirdiler [«

وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّٓا اُمَّةً وَاحِدَةً » bak]. Hâsılı fıtrati ûlâda şirk yoktu, sonradan uyduruldu, bununla beraber o kadar da eskidir ki Âdem ve Havvâdan başlamış bir zenbi aslî zannettiler

﴿فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ anlaşıldı ya Allah müşriklerin şerik tuttukları şeylerden ne kadar müteâli, işrâklerinden ne kadar münezzehtir. -Berveçhi balâ ahkâmı kudreti, asari ni'meti tafsıl olunan Halık tealânın ulüvv-ü vahdaniyyeti ne kadar zahir ve beşerin fıtrati asliyyesinde ne kadar bâhirdir,

Yukarıdaki tesniyelerden sonra burada cemi' sıgasile « يُشْرِكُونَ » buyurulması şirkin faillerinde izah ettiğimiz istıhdama bir işareti muhtevi olduğundan gaflet edilmemelidir. Öyle bir Halıkı zişana karşı 191.

﴿اَيُشْرِكُونَ مَا﴾ onlarımı şerik koşuyorlar ki ﴿لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا﴾ bir şey halketmez -hiç bir şeyin halıkı olamaz ﴿وَهُمْ يُخْلَقُونَۘ﴾ kendileri ise mahlûkturlar halk olunur dururlar. 192. ﴿وَلَا يَسْتَط۪يعُونَ لَهُمْ نَصْرًا﴾ Hem de ne onlara -ya'ni ta-

sh:»2354

panlarına- bir nusrat edebilirler, ﴿وَلَٓا اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴾ ne de kendilerini kurtarırlar. -Halika şerik tutub ma'bud ittihaz edilen o mahlûklar, o putlar, o putperestlere nusrat etmek, başlarına gelecek felâketi def'edebilmek şöyle dursun kendilerini bile müdafaa edemez, taarruzdan kurtaramazlar. Ma'bud ise kendi zatında taarruz olunması mümteni' ve ıbadına nusrat etmeğe kadir olmalıdır. Onların nusrat edebilecek bir metbu' olabilmeleri şöyle dursun ey müşrikler: 193.

﴿وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى﴾ siz onları hidayete da'vet edecek, doğru, savab bir maksada çağıracak olsanız ﴿لَا يَتَّبِعُوكُمْۜ﴾ size ittiba' etmezler- ne arkanızdan yardım ederler, ne de dualarınıza icabet ederler

﴾سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ اَدَعَوْتُمُوهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صَامِتُونَ﴿ onlara karşı ha dua etmişsiniz, ha susmuşsunuz müsavidir. Çünkü: 194.

﴾اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴿ sizin Allahtan başka yalvarıb durduklarınız hiç şüphesiz ﴾عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ﴿ sizin emsaliniz kullardır. -Ya'ni sizin gibi akılsız, şuursuz heyakili memlûkedir. Bu ta'bir müşriklerin kendileri gibi memlûk bir takım insanlara taptıklarını da iş'ar edebilirse de asıl murad bu değil, kendilerinin, taptıkları asnam ve evsan gibi camidât mekulesine benzediklerini başlarına vurmaktır ki bunu şu tavzih eder. 195.

﴾اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا﴿ ilh....

Ya Muhammed ﴾قُلِ﴿ sen o müşriklere de ki ﴾ادْعُوا شُرَكَاءَ كُمْ﴿ haydi bütün şeriklerinizi çağırınız ﴾ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ﴿ sonra hepiniz bana ne hıyle kurabilirseniz kuru-

sh:»2355

nuz ve bana bir lâhza mühlet de vermeyiniz -ya'ni bence hiç ehemmiyeti yoktur. Çünkü:

196. ﴾اِنَّ وَلِيِّىَ اللّٰهُ﴿ Her halde benim veliym: nasırım halâskârım Allahdır. ﴾الَّذِى نَزَّلَ الْكِتَابَ﴿ O ki bu kitâbı indirmektedir.- Sizin hiç bir şey yapamıyacağınızı ve kendisinin bana velâyet-ü nusratını bildirmektedir. ﴾وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴿ Ve bütün salihlere o veliy ve sahib olur. 197. ﴾وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ﴿ Sizin ondan başka yalvardıklarınız ise ﴾لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَٓا اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴿ ne sizi kurtarabilirler ne de kendilerini kurtarırlar. 198.

﴾وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا﴿ ve siz onları hüdaye -doğruluğa veya her hangi bir ıhtıyacınızda doğrudan doğru halâsa veya rehberi hakka- da'vet ederseniz işitmezler. Ey muhatab ﴾وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ﴿ ve sen onları sana bakıyorlar görürsün ﴾وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴿ halbuki onlar görmezler. -Karşılarındaki mevcûd ve meşhûde ya bâsıraları yoktur, ya basıretleri.- Keşşaf gibi ba'zı müfessirîn bu beyanatın da evvelki gibi yalnız asname dair olduğuna zahib olmuşlar ve demişlerdir ki putlarına cevahirden, boncuktan göz manzarası veren

şeyler takıyorlardı. Bu takdirde ise âyette bir tekrar şaibesi bulunmuş olacağından evvelkinin sırf takrı', başa vurmak, ikincisinin de taabbüdü caiz olanla olmıyanı fark ettirmek siyakında bulunduğunu söylemişlerdir. Fakat doğrusu âyette asla tekrar yoktur. Çünkü müşriklerin şürekâsı sade camid putlardan ıbaret değildir. « عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ » de ıhtar olunduğu üzere evvelki kısım asnamı câmide noktai nazarından, bu kısım da müşriklerin perestiş ettikleri ruesası

sh:»2356

noktai nazarındandır. Ve Filhakika Mücahid, Haseni Basri ve Suddî buradaki ted'ûhüm, «hüm» «hüm» zamirleri küffara aid olduğunu söylemişlerdir ki zâhir olan da budur. Bunlar hakkında «işitmez görmezler» buyurulması da kulaklarına gözlerine girmez demektir. Bu noktada biz bir ma'nâ daha duyuyoruz ki şudur: Allahdan başka perestiş edilen şeylerin hiç birisi karşısında kendiye perestiş eden bir abdin nefsinde çalkanan ıztırabatını, gönlünden geçen arzu ve ümidleri işitmez görmez. Bir hasta yatar kıvranır, karşısına bütün sevdikleri toplanır, ona bakarlar, fakat onun nefsinde neler çektiğini ve gönlünden neler söylediğini olduğu gibi ne işitirler ne görürler, ne de bütün ma'nâsiyle bir imdad edebilirler. Binaenaleyh karşılarındaki bir mevcûd ve meşhûdu hakıkaten semî' ve basîr değildirler. İşte Allahdan başka perestiş edilenlerin hali budur. Bu cihetle hepsi asnam hukmündedir. Hiç birinden doğrudan doğru bir istimdad mümkin değildir. Allah ise semî' basîr, allâmülguyubdur. Bunun için Allahdan maadasına taabbüd boştur, batıldır, hiçtir. Allah da her şeyin rabbı olmakla beraber ehli salâha, isti'dadı fıtrîleri bozulmamış olan iyman ve husni hal sahiblerine dost olur. Onun için şirk âdetinin urfi fıtratte ve fıtrati ukulde nasıl münker olduğu bedahet derecesinde isbat edildikten sonra salâhı ekmeli ve bütün mekârimi ahlâkı cami' olan şu âyetle Resulullaha buyuruluyor ki:

199. ﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ Afvi ahzet: -halk ile muamelede evvelâ sühuletle gelenleri al ve onlara sühulet olanları yap, kendilerine zor gelecek, zorluk verecek şeyleri isteme, teşdid-ü tazyık tarafdarı olma. Saniyen afiv hasletini tut, her kesin günahına bakma, kusur afvetmek şiarin olsun. Salisen vergi alacağın zaman halka zorluk vermiyecek surette ve havayici zaruriyelerinden fazla olan emvalden al

﴿وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ﴾ ve urf ile emreyle. -Ya'ni afvi ahzedeyim

sh:»2357

derken emri terketme, fakat emredeceğin zaman urf ile emret, emrettiğin fi'ıl urf olsun, kitabullahda veya kendini bilir zevil'ukul nezdinde ma'ruf, ya'ni yapılması lâzım ve vücudu ademinden hayırlı olduğu ı'tiraf edilir güzel, müstahsen bir fi'ıl bulunsun.

URF, ÂRİFE, MA'RUF «

كُلُّ اَمْرٍ عُرْفٍ اَنَّهُ لَا بُدَّ مِنَ الْاِتْيَانِ وَاَنَّ وُجُودَهُ خَيْرٌ مِنْ عَدَمِهِ

» ta'biri âharle « فِعْلٌ جَمِيلٌ مُسْتَحْسَنٌ » demektir. Urf « مَا يَتَعَارَفُهُ النَّاسُ » diye de ta'rif edilir ki nasın tearüf eder, ya'ni yekdiğerine karşı tatbikını mütekabilen tanır husni telâkkı eder, vücubunu veya cevazını, lüzumunu veya husnünü ı'tiraf eyler, ürküb böyle şey mi olur diye redd-ü inkâra kalkışmaz oldukları şey demektir. Bu da obir ma'nâlarda dahil ise de onlardan ehastır, Burada şu iki noktai mühimmeden gaflet etmemek ıktiza eder. Birincisi urf ile emretmek demek «her urf, her ma'ruf me'murünbihtir, emredilmesi vacibdir» demek değildir. Ya'ni her emir bir ma'ruftur. Fakat her ma'ruf, me'murünbih değildir. İkincisi nas beyninde şayi' olmuş iyi kötü her şey, her âdet, urf demek değildir. Cehalet ve dalâlet veya cebr-ü ıdlâl ile şayi' olmuş alışılmış bir takım kötü âdetler vardır ki haddi zatında bâtıl ve çirkin ve nehy-ü ibtal olunması lâzım münkerattandır. Ve hattâ bunların bir çoğu sahiblerinin nazarında bile münkerdir. Kendi nefislerine tatbikını hoşlanmaz inkâr ederler.

Yukarıdan beri Kur'anda zikr-ü beyan edilegeldiği üzere kâfirlerde, fasıklerde, zalimlerde âdet olmuş daha nice seyyiat ve hepsinin başında şirk ve küfür âdeti vardı ki Peygamber bunlarla emre değil, nehy-ü ibtali için mücahedeye memur buyurulmuştur. Binaenaleyh yukarıdan beri bütün bu fena âdetlerin takbih-ü nehyinden ve nihayet şirk âdetinin bervechi balâ urfi fıtratte ve ma'rifeti hakta münker bulunduğu isbat olunarak ibtalinden sonra « وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ » buyurulurken urfun mücerred

sh:»2358

âdet demek olabileceğini zannetmek galat olur. Her ma'ruf, me'murünbih olmadığı gibi her âdet, urf değil,

her urf de âdet değildir.

Urf, ma'rifet ve ı'tiraf ile alâkadar olduğu cihetle « وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ » şunu da iş'ar eder ki

emrolunacak şey ya emr olunur olunmaz fıtraten ı'tiraf olunacak bir şey olmalı, haddi zatında ma'ruf bulunmalıdır ve yâhud evvelâ sureti umumiyyede bir ta'rif olunub ba'dehu emredilmelidir. Nâsın havsalei ma'rifetine girmiyen ve girmek ihtimali bulunmıyan şeyler emredılmemelidir. Netekim Kur'anın başında Fatiha ve Sûrei Bakarenin evveli ile en mühim maarifi asliyye ve ta'rifatı umumiyye yapıldıktan sonradır ki

ilk emir « يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ » hıtabiyle verilmiştir. Kezalik Mekkede nâzil olan Sûrelerle maarifi diniyyei islâmiyyenin fıtrî olan esasatı iymaniyesi ta'rif edildikten ve bu suretle vicdanı ehli iymanda bir urfi şer'î husule geldikten sonradır ki ahkâm ve evâmiri mufassala Medinede nâzil olan Sûrelerle varid olmuştur. Hasılı bir emir esasen bir hüsnü mutazammın veya müstelzim olmalıdır. Ve emrolunan fiil ne derece ma'ruf olursa o emir zâhir ve bâtında o derece nafiz olur. Umumî olan emirler de umumun seviyyei ma'rifetine göre olmalıdır ki sui telâkkiye uğramasın, sühuletle kabili kabul olsun da redd-ü inkâra ve tazyik-u teşdide sebeb olmasın. Bu âyet ılmi ahlâk ve teşri-ü siyaset noktai nazarından o kadar cem'ıyyetli bir düsturdur ki dekayık ve tefriatını ta'dad ve ıhsa mümkin değildir.

Buna karşı o müşrikler gibi cahillik edenlere gelince: ﴿وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾

cahillerden başını çevir -o kendini ve rabbını bilmez cahillerin ne sefîlâne sözlerine mücadeleye, ne sefîhâne fiillerine mukabele bil'misle kalkışma. Bütün mekârimi ahlâkı cami' olan bu âyetin bir tefsiri gibi olmak üzere cevamiulkelimden olan şu hadîsi kudsî de varid olmuştur: «

اَفْضَلُ الْفَضَائِلِ اَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِىَ مَنْ حَرَّمَكَ وَتَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ»

sh:»2359

fazıletlerin en yükseği, seni kat'edeni vasıl ve seni mahrum eden ata ve sana zulm edeni afveylemektir». Rivayet olunmuştur ki bu âyeti kerime nâzil olunca aleyhıssalâtü vessellâm «

كَيْفَ يَا رَبِّ وَالْغَضَبُ مُتَحَقِّقٌ = nasıl yarabbi gadab, mütehakkık iken» demekle

şu nâzil oldu:

200. ﴿وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ﴾ Ve şayed Şeytandan bir gıcık seni

gıcıklayacak olursa -ya'ni seni emrolunduğunun hilâfına sevk etmek için kızdırmak veya diğer bir suretle

tehyic etmek için kızdırmak veya diğer bir suretle tehyic etmek isteyecek, Şeytanî bir tahrik karşısında

bulunacak olursan onun şerrinden ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ﴾ hemen Allaha sığın- Allahın ni'metinin

büyüklügünü ve ıkabının şiddetini düşünüb hıfz-u ınayetine iltica ederek gönlünden veya dilinle gönlünde

istiaze et ﴿اِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ muhakkak ki Allah semîdir. Kavlen istiazeni eşidir, alîmdir

kalben istiazeni bilir. 201. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا﴾ Müttekı olanlar

﴿اِذَا مَسَّهُمْ طَٓائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ﴾ kendilerine Şeytandan bir tayf, cüz'î bir eseri hayal dokunduğu vakıt ﴿تَذَكَّرُوا﴾ her halde tezekkür eder, Allaha istiazeyi hatırlarlar ﴿فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ ve hemen gözlerini açarlar -hata noktasını ve Şeytanın hiylesini görür, ihtiraz ederler. Bu âyet, Resulullaha olan bu hıtabatın bütün mü'minlere hıtabı ammolduğuna bir tenbihi ihtiva eder. 202. ﴿وَاِخْوَانُهُمْ﴾ Şeytanların ıhvanı olarak -ya'ni gizli Şeytanların kardeşleri, enisleri olan İns Şeytanları ise ﴿يَمُدُّونَهُمْ فِى الْغَىِّ﴾ onlara: o Cin Şeytanlarına ığvade meded ederler ﴿ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾ sonra da kısamaz müttekıler gibi kendilerini çekemezler.- Binaena-
sh:»2360

leyh Şeytanlara kapıldıkça kapılır, aldandıkça aldanır, saptıkça sapar, gayr-ü helâke dalar giderler. Netekim 203. ﴿وَاِذَا لَمْ تَاْتِهِمْ بِاٰيَةٍ﴾ sen onlara bir âyet getirmediğin vakıt -ba'zan vakı' olduğu üzere vahiyde bir fasıla olduğu zaman o ıhvanı Şeyatîn ﴿قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا﴾ derse idina; derib toplayamadın ha derler- ki böyle demekle diğer âyetleri de Peygamberin şuradan buradan kendi hisabına toplayıb kendi tarafından söylemeğe çalıştığı bir kelâm imiş gibi göstermek ve nübüvvete ta'rız eylemek isterler. Bu ise Şeytandan bir tayfı hayale, bir nezga misaldir. ﴿قُلْ﴾ Resûlüm sen deki ﴿اِنَّمَٓا اَتَّبِعُ مَا يُوحٰٓى اِلَىَّ مِنْ رَبّ۪ى﴾ ben hiç bir şeye değil ancak rabbımdan bana vahy olunana ittiba' ederim ﴿هٰذَا﴾ bu Kur'anı kerim ﴿بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızdan basîretlerdir. -Tıbkı kalblerde hakkı görmeğe, doğruyu idrak etmiye medar olan basîretler gibi rabbınızın mevhibesidir. ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ ve iyman edecek olan her hangi bir kavm için bir hidayet rehberi ve bir rahmettir.- Binaenaleyh hurmetsizlik etmeyin inanın. 204. ﴿وَ﴾ Ey mü'minler, hattâ ey insanlar, ﴿اِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ﴾ Kur'an kıraet edildiği vakıt -namazda veya hutbede veya her hangi mecliste ﴿فَاسْتَمِعُوا لَهُ﴾ hemen kulak verib onu dinleyin ﴿وَاَنْصِتُوا﴾ ve ağzınızı tutub susun ki ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ rahmete erdirilmeniz me'mul olsun.- Zira susmak iyi dinlemeğe iyi dinlemek basîrete, basîret iyman ve amele, iyman ve amel de rahmet ve ni'meti ilâhiyyeye sebeb ve tariktir.

Görülüyor ki bu «istima' ve insat» emirleri kıraete

sh:»2361

terettüb ettirilmiştir. Kıraet ise bir lisan fı'li ıhtiyarîsidir ki âkıl ve natık bir insanın ağzından meharici mahsusaya ı'timad ile çıkan ve kasd-ü fehmine ıktiran eden savtiyle yapılır. Ve netekim Cibrîlin fı'li bile kıraet değil bir ıkra ya'ni kıraet ettirmektir. Fı'lı ilâhî de tenzil ve halkı kıraettir. Binaenaleyh gayri âkılden ve camidattan sadır olan savtlara kıraet denilemiyeceği gibi sadadan ya'ni savtın aksinden hasıl olan fı'le de kıraet denilmez. Bunun içindir ki Fukaha bir kıraetin aksinden hasıl olan sadayı mün'âkise kıraet ve tilâvet hukmü terettüb etmiyeceğini ve meselâ secdei tilâvet lâzım gelmiyeceğini beyan etmişlerdir. Bir kitabı sessiz mutalea etmek kıraet etmek demek olmadığı gibi çalan veya çınlayan mün'âkis bir sadayı dinlemek de bir kıraet dinlemek değil bir çalma ve çınlama dinlemektir. Şu halde Kur'an okuyan bir kariin saadasını aksettiren gıramofondan veya radyodan gelen savt veya sada bir kıraet değil bir kıraetin aksi ve tayfıdır ve bunlara istima' ve insat emrinin hukmü terettüb etmez. Ya'ni dinlenmesi, susulması vacib olan Kur'an, çalınan Kur'an değil kıraet olunan Kur'andır. Maamafih istimaı vacib veya müstehab olmamaktan istimaı gayri caiz, ademi istimaı vacib olmak lâzım gelir de zannedilmemelidir. Zira Kur'anı çalmak başka bir fı'ıl, çalınan Kur'anı dinlemek de başka bir fi'ıldir. Kur'anı çalmak, çalgılar miyanına koymak şayânı tecviz olmıyan bir fi'ıl bulunduğu zâhirdir. Netekim Kur'an okumak bir kurbet olduğu halde muhıllí ta'zım olan yerlerde okumak bir kabahattir. Fakat okunmuş bulunursa istimaı kabahat değil, ademi istimaı kabahat olur. Meselâ hamamda Kur'an kıraet eden günaha girer, bununla beraber okunduğu takdirde dinlememek de sevab değildir. Bunun gibi bir aksi sada ile çınlayan, kezalik bir gıramofon veya radyoda çalınan bir Kur'an in'ıkâsını dinlemek bir vazife değildir diye dinlememek vazifedir gibi de zanne-

sh:»2362

dilmemelidir. Zira bir kıraet değilse de bir şübhei kıraettir. Çünkü kelâmi nefsîye daldir. Binaenaleyh istimaı kıraet gibi vacib veya müstehab değilse de lâekal caizdir evlâdır ve hattâ ona da hurmetsizlik etmek gayri caizdir. Öyle bir hal karşısında bulunan bir müsliman, lâyık olmıyan yere konmuş bir Kur'ân sahifesi karşısında bulunuyormuş gibidir ki ona karşı lâübalîlik etmemesi ve elinden geldiği kadar onu oradan alıb lâyık olduğu bir yere kaldırması vazifei diyaneti ıktizasındandır.

İşte ya Muhammed, onları söyle 205. ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فٖى نَفْسِكَ﴾ ve nefsinde rabbını zikret ﴿تَضَرُّعًا وَخٖيفَةً﴾ bir tadarru' suretiyle ve bir nevi' havf ile -yalvararak ve korkarak kalben ve fikren ﴿وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ﴾ ve cehrin madununda bir kavl ile- ya'ni sirrin fevkında ve kendin işidecek kadar kıraet veya dua veya sair ezkârı kavliyeden müfred veya mürekkeb bir lâfzile mütekellim olarak lısanen ve husni tefekküre mani' olmıyacak bir surette ﴿بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ﴾ sabahları ve akşamları -böyle nefsinde rabbını zikretmeyi virdet ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلٖينَ﴾ ve gafillerden olma.- Kalbin daima uyanık ve zikrullah da daim olsun.

Nefsi insanîde ruh ile bedenin pek acîb bir alâkası vardır ki vicdanı kalb ve vahdeti nefsiyye bu alâkada tecelli eder. Ve vahdaniyyeti hakka şuur lemhası da bu pencereden tulu' eyler, Bu alâka hasebiyledir ki ruhta hasıl olan bir eserin ruha bir takım netaici çıkar, meselâ en âdî bir misal olmak üzere bir ekşi tahayyülünden diş kamaşır ve bir fâcia tahayyülünden baş ağrısı, hararet veya baygınlık hasıl olur ki bunlar ruhtan bedene inen asârdır. Kezalik bedende bir takım a'malin tekerrüründen

sh:»2363

nefiste bir melekei kaviyye hasıl olur ki bu da bedenden ruhana çıkan asârdır. Bu suretle insanda husni tefekküre mani' olmıyacak vechile ve kendisine işittirecek kadar zikri lisanî hazır olduğu zaman bu zikri lisanîden hayalde bir eser husule gelir. Ve bundan ruha bir nur yükselir, sonra bu envar ruhtan lisana, lisandan hayale, hayalden akla in'ikâs eder. Karşılıklı aynalar gibi mütekabilen birbirini takviye ve yekdiğerini istikmal eyler. Bunun meratibi tezayüd ve terakkısine nihayet yoktur. Ve bu nâmütenahi deryanın makamatı âliye ve mukaddesesi nihayetsizdir. Seferi ma'rifet işte bu nihayetsiz deryada matlûbı hakka yürümektir. Bu seyrin yegâne gemisi nefis, ve yegâne dümeni zikrullahdır. Gafleti külliyye hatarı mutlak, ve her gaflet lâhzası bile bir hatarı muhtemildir.

206. « SECDE AYETİDİR » ﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ﴾ Her halde rabbının huzurundakiler «وَتَرَى الْمَلَٰئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ»-lâikei mukarrebîn, melei a'lâ

﴿لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾﴿سجده﴾

ona ıbadetten istikbar etmez ve ona tesbih eyler ve hepsi onadır ki secde ederler.- Binaenaleyh sen de öyle yap. Bu ma'nâ hasabiyledir ki bu âyet kıraet edilince secdei tilâvet meşru' kılınmıştır. Aleyhıssalâtü vesselâmdan öyle merviydir ki Âdem oğlu secde âyetini okuyub da secde ettiği zaman Şeytan ağlıyarak çekilir. Vay! der, bu, secde ile emrolundu secde etti ona Cennet var, ben secde ile emredildim ısyan ettim bana da ateş var». - Demek ki bu zikr-ü ıbadet ve secde ile dir ki a'raftan Cennete yol açılacak ve Cennet ganîmetlerine oradan irilecektir.

ENFÂL

﴿٨﴾ سُورَةُ الْاَنْفَالِ

İşbu Enfal Sûresi medenîdir. Bedir muharebesinin ganaiminde ve sureti taksiminde beynelmüslimîn ıhtilâf vakı' olmuş, nasıl taksim olunacağı, hüküm Muhacırînınmı? Ensarınmı? Yoksa mecmuununmu olacağını Resulüllaha sormuşlardı. Bu Sûrei celile nâzil oldu. Sebebi nüzulün tafsılâtında ba'zı ıhtilâf varsa da esas i'tibariyle Bedir harbinde ve ganaim mes'elesi sebebiyle nâzil olduğunda hılâf yoktur. Binaenaleyh hepsi medenîdir.

Âyetleri - Yetmiş altıdır.

Kelimeleri - 1231

Harfleri - 5294

Fasılası - « من طرب قد » ن۰م۰ب۰ر۰ط۰ق۰د۰

ENFAL - «Nefel» in cem'idir, Esasen nefil ve nafile bir asl üzere ziyade olan şey demektir, nâmaz, oruç ve sair ıbadatta asl olan farz üzerine ziyade bulunanlara nafile denildiği gibi cihadda asıl ecrolan sevabı uhrevî üzerine zâid olan ganimete de «nefel» denilmiştir. Bundan başka bir gaziye hıssai ganimetinden fazla olarak meselâ, şu sipere ilk girene şu verilecektir» gibi tenfil tarikıyle verilmesi şart edilen mâlâ dahi nefel ıtlak edilir. Salisen denilmiştir ki burada enfalden murad alel'umum ganâim değil, humüstür. Rabian denilmiştir ki enfal müşriklerden bilâ kıtâl çıkıb müslimanların eline geçen feyidir.

sh:»2365

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِۜ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِۚ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْۖ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ
قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَۚ ﴿٣﴾ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۜ
﴿٤﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّاۜ لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ
وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌۚ ﴿٥﴾ كَمَٓا اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ
بِالْحَقِّۖ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَۙ ﴿٦﴾ يُجَادِلُونَكَ
فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَاَنَّمَا يُسَاقُونَ اِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ
يَنْظُرُونَۜ ﴿٧﴾ وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ

وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ
الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَۙ ﴿٨﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ
وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَۚ ﴿﴾

sh:»2366

Meali Şerifi

Sana ganimetlerin taksiminden soruyorlar, de ki ganimetlerin taksimi Allaha ve Resulüne aid, onun için siz gerçekten mü'minlerseniz Allahdan korkun da biribirinizle aranızı düzeltin, Allaha ve Resulüne ıtaat edin 1 Gerçekten mü'minler ancak o mü'minlerdir ki Allah, anıldığı zaman yürekleri ürperir, karşılarında âyetleri okunduğu zaman iymanlarını artırır, ve rablarına tevekkül ederler 2 O kimseler ki nemazı dürüst kılarlar ve kendilerine merzuk kıldığımız şeylerden infak eylerler, 3 işte hakka mü'minler onlar, onlara rablarının yanında dereceler var, bir mağfiret ve bir rizkı kerîm var 4 Nasıl ki: rabbın seni hakk uğruna evinden çıkardı ve mü'minlerden bir kısmı ise istemiyorlardı 5 Tebeyyün etmişken hakta seninle münakaşa ediyorlardı, sanki göre göre ölüme sevkolunuyorlardı 6 Ve o vakıt Allah, size iki taifenin birini va'dediyordu ki sizin olsun, siz, ise arzu ediyordunuz ki şekvetsiz olan sizin olsun, halbuki Allah, kelimatiyle hakkı ihkak etmek ve kâfîrlerin arkasını kesmek dileyordu 7 Ki hakkı hak tanıtsın ve bâtılı ibtal etsin, varsın mücrimler istemesin 8

1. ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِۜ﴾ Resûlüm sana enfâlden, ganimetlerden suâl ediyorlar

-«enfali suâl» buyurulmayıb « عَنِ الْاَنْفَالِ » buyurulması gösterir ki asıl enfali soruyorlar, ganimet

istiyorlar demek olmayıb enfalin ahkâmını suâl ediyorlar demek olduğuna işarettir ki bu cihet cevab ile de tevazzuh edecektir. Sonra bunun sûrei «A'raf» ın nihayetine bir teallûku hasabiyle de ubudiyyete terettüb eden semarattan bir suâle işaret ma'nâsını da ıhtıva ettiğinden gaflet olunmamak ıktıza eder. Cevaben:

﴿قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِۚ﴾ De ki enfâl, Allah ve Resûlünündür -ya'ni enfâl

hakkında huküm vermek Allaha mahsustur. Bunda kimsenin reyi yoktur. Allah nasıl emrederse Resulüllah

onu öyle tebliğ ve icra

sh:»2367

eder. Binaenaleyh ﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allaha ittika ediniz.- Allahın gadabına sebeb olacak

hallerden sakınıb korununuz ﴿وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْۖ﴾ ve aranızdaki açıklığı ıslâh

ediniz - ihtilâf ve münakaşayı mucib hallerinizi düzeltiniz ve bunu yapabilmek için

﴿وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ﴾ Allaha ve Resûlüne itaat de ediniz

﴿اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer mü'min iseniz - böyle yaparsınız. Zira 2.

﴿اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ﴾ mü'minler, ancak onlardır ki ﴿اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ﴾

Allah anıldığı zaman -ya'ni mücerred «Allah» ismi celâli söylendiği, sıfatından hiç bahs olunmaksızın ve

ef'alinden hiç bir şey gösterilmeksizin yalnız «Allah» denildiği zaman ﴿وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ yürekleri oynar- kalblerini ümidi rahmet ve şevkı mahabbetle müterafık bir celâl-ü azamet mahafeti istilâ eder. ﴿وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ﴾ Ve üzerlerine onun âyetleri tilâvet edildiği vakıt ﴿زَادَتْهُمْ اِيمَانًا﴾ iymanlarını artırır -esbab ve delâili ılim-ü amel arttıkca iymanı tahkikî inkişaf eyler, yakîn ve itmi'nanları ziyadeleşir ﴿وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ ve ancak rablarına tevekkül ve i'timad eylerler- başkasına değil, ancak Allaha tefvizı umur ederler 3.

﴿اَلَّذِينَ﴾ onlar ki ﴿يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ dirler.

4. ﴿اُولٰئِكَ﴾ İşte bunlar -bu sıfat ile muttasıf olanlar yokmu ﴿هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا﴾ hakkan mü'minler ancak bunlardır.- Hakikatte mü'min diye ancak bunlara denilir. Zira

hem kalbleri, hem kalıbları ile mü'mindirler. ﴿لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Bunlar için rabları indinde yüksek yüksek dereceler ﴿وَمَغْفِرَةٌ﴾ ve büyük bir mağfiret ﴿وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ ve kerîm bir rızk- aded ve müddeti tükenmez, zarar ve fenası ve derd-ü belâsı bulunmaz hayrı mahz olan bir ni'meti maksume -vardır- ki iyman ve amelin asıl ecri bunlardır; emval ve ganâimi Dünyeviyye bunların karşısında kale alınmağa değmez bir takım enfâl ve nevafilden ıbarettir. Binaenaleyh enfalin hukmünü sorarken evvel emirde şunu bilmek lâzım gelir ki enfâl, bu derecatı, bu mağfireti, bu rızkı kerîmi ihlâl etmemek şartıyle ve onun üzerine zâid fazla bir ni'met olmak üzere mülâhaza edilmeli ve ganimet fikrine saplanarak bu emellerden mahrum kalmamalıdır. Yoksa ganâim, enfâl değil, bir vebal olur kalır. Bu hal, bu enfâl mes'elesindeki vaz'iyyet neye benzer bilirmisiniz?.

Ya Muhammed, 5. ﴿كَمَا اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ﴾ Bu hal o gibidir ki rabbının seni yatağından hak sebebiyle çıkarmıştı -ya'ni netekim rabbın seni, Medinedeki hanenden «Bedre» sevk ettiği huruc hareketini emr eylediği zaman muhık ve muhakkak bir sebeble çıkarmıştı ﴿وَاِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ﴾ o sıra da ise bu mü'minlerin bir kısmı muhakkak gönülsüzdüler.- Harbi arzu eder bir vaz'ıyyette değil idiler. Bunun için ilk çıkışta işin ledünniyyatını bilmiyorlar, mümkin olan hazırlıklarını yapmadan sade bir kârvane gidiliyor diye gelişi güzel çıkıvermiş bulunuyorlardı, harbi istemiyorlar 6.

﴿يُجَادِلُونَكَ فِى الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ﴾ hakikat tebeyyün ettikten -harb olacağı

anlaşıldıktan sonra hakta sana mücadele ediyorlardı

﴿كَاَنَّمَا يُسَاقُونَ اِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ﴾ sanki gözleri göre göre

ölüme sevk olunuyorlardı- ya tab'an harb-u kıtalden kucundukları veya harb için hazırlanmamış bulundukları için iki süvari ve üç yüz on üç piyadeden ıbaret bir adedi kalil ile düşmana karşı harbe çıkmayı bir kısım mü'minîn bu kadar tehlükeli buluyor, hoş görmüyorlardı 7.

﴿وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ﴾ ve unutmayın o vakti

ki Allah size iki taifenin birini sizindir diye va'd buyuruyordu

﴿وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ﴾ siz ise arzu ediyordunuz ki

şevketi olmıyan sizin olsun. -Bu iki taifenin biri Ebûsüfyanın maıyyetinde Amr ibni Asın ve Amr ibni Hişamın dahi içlerinde bulunduğu kırk süvari himayesinde Şamdan büyük bir ticaret ile gelmekte olan Kureyş kârvanı idi. Hazreti Peygamber bu kârvanın vürudunu haber vererek Medineden hareket buyurmuş, Eshab, ise hedefi hareketin yalnız bu kârvan olduğu fikr-ü mülâhazasında bulunduklarından bir çoğu harekete hafif bir surette iştirâk edivermişlerdi. Halbuki diğer kumandasında hareket etmiş, şevketli bir taife. Bin kişilik müsellâh bir Kureyş ordusu «Bedr» e doğru geliyordu. O zaman Cibrîl nâzil olmuş demişdi ki «ya Muhammed, Allah tealâ size iki taifenin birini va'detti, ya ıyr veya nefiyr, ya'ni ya kârvan veya Kureyş ordusu» bunun üzerine Resulullah yolda eshabiyle istişare edib buyurdu ki «ne dersiniz; kavim, Mekkeden çıktılar « عَلَى كُلّ صَعْبٍ وَذَلُولٍ » geliyorlar. Binaenaleyh sizce ıyr, kârvan mı daha iyi,

yoksa nefiyr, ordu mu?» Hayır dediler bizce düşmanı karşılamaktan kârvanı ta'kıb daha iyi. Buna karşı

sh:»2370

Resulullahın vechi saadetlerinde bir tegayyür hasıl oldu. Sonra şu vechile iadei kelâm buyurdu: «Kârvan deniz kenarından geçti gitti, Ebûcehil ise geliyor» dedi, yine «ya Resulâllah kârvana bak, düşmanı bırak» dediler. Resulü ekrem hiddetlenmişti, Ebûbekir ve Ömer radıyallahü anhüma kalktılar, güzel sözler söylediler, sonra Sa'd ibni Ubade radıyallahü anh kalktı, dedi ki «ya Resulâllah emrine bak, icra et, vallahi « عدن ابين » e gitsen Ensardan bir adam arkandan kalmaz.» Sonra Mıkdad ibni Amr radıyallahü anh dedi ki «ya Resulâllah Allah tealâ sana ne emrettise icra et, ne tarafı arzu edersen biz her halde seninle beraberiz. Biz, Beni İsraîlin Hazreti Musâya dedikleri gibi «

اذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَٓا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ » demeyiz ve lâkin deriz ki

«sen rabbınla git ikiniz onlarla harbediniz biz de maıyyyetinizde deprenir bir gözümüz bulunduğu müddetçe harbederiz.». Bunun üzerine Resulullah gülüb «bana söyleyin nâs bu iki reyden hangisine tarafdardır» buyurdu ve nâstan muradı Ensar idi, zira Ensar, Akabede biyat ettikleri zaman «sen bizim diyarımıza vasıl oluncıya kadar zimmetlerinden beriyiz, bize geldiğin vakıt zimmetlerimizdensin, evlâd-ü ıyalimizi müdafaa ettiğimiz gibi seni de müdafaa ederiz» diye teahhüd etmişlerdi ve anlaşıldığına göre Resuli ekrem Ensarın «biz ancak Medine içinde hücum eden bir düşmana karşı müdafaayı der'uhde ettik» gibi bir reyde bulunmaları ıhtimalini hisab ediyor gibi idi, Sa'd ibni Muaz kalkıb «ya Resulâllah galiba bizi murad ediyorsun» dedi, evet buyurdular, bunun üzerine «biz, dedi, sana iyman ettik, seni tasdık eyledik ve bize getirdiğin hakk olduğuna şehadet ettik ve bu babda sana sem'u tâat üzere ahidler verdik, binaenaleyh ya Resulâllah ne irade buyurursan icra et, seni hakk ile gönderen zati ecell-ü a'lâya kasem ederim ki sen bize şu denizi gösterib dalsan biz de beraber dalarız ve içimizden bir adam, tehallüf etmez ve bizimle düşmana karşı gitmeni

sh:»2371

hoş görmemezlik etmeyiz, biz harbde sebatkâr, çarpışma sırasında sadakat şiârızdır. Umulur ki Allah tealâ bizden sana seni karirül'ayn edecek şeyler gösterecektir. Binaenaleyh yürüt bizi Allahın bereketine». Sa'din bu sözünden Resulullah ferah ve inbisat buldu, sonra da buyurdu ki «haydi yürüyünüz Allahın bereketine, size tebşir ederim ki Allah bana iki taifenin birini va'd buyurdu, alimallah ben sanki şimdi o

kavmin yıkılacakları yerlere bakıyorum». İşte harbin nihayetinde enfâl mes'elesi üzerine bidayetinde cereyan eden bu haller ıhtar olunarak buyuruluyor ki:

Size Allah iki taifeden gayri muayyen birini va'd ediyorken siz şevketsiz tarafı arzu ediyordunuz

﴿وَيُرِيدُ اللّٰهُ الآيَة﴾ halbuki Allah kelimâtiyle hakkı ihkak etmeyi ve kâfirlerin kökünü kesmeyi irade buyurdu. -Ya'ni siz, kârvanı vurmak gibi şerefsiz, küçük şeyler arzu ederken Allah celle celâlühü hakkınızda yüksek işler, kelimei hakkın i'lâsına ve kâfirleri kahrile dini hakkın ı'zazına müteallık emirler takdir ve irade buyurdu ki bu size sizin iradelerinizle Allahın hukm-u iradesi beyninde kendi lehinize ne büyük bir fark bulunduğunu anlatır. Burada şuna iyi dikkat etmek lâzım gelir ki Allah tealâ bu ihkakı hakkı doğrudan doğru halkıle değil, kelimatı vasıtasiyle, ya'ni emrile yapmak istiyordu. Ve işte böyle Allahın emr-ü kelimatiyle ve iradei beşerin mutavaatiyle yapılması lâzım gelen şeylerdir ki cürm-ü ma'sıyyet ve derecat-ü mağfiret tahakkuk eder. Yoksa Allah tealânın kelimatiyle değil, doğrudan doğru cebr-ü halkıyle yaptığı ve yapacağı şeyler de sa'y ve iradei beşerin hiç hukmü yoktur. Bunun için Allah evvel emirde kelimât ve âyâtiyle o va'di gayri muayyen olarak yapıyormu ki 8.

﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَۚ﴾ o

mücrim-

sh:»2372

ler, istemeseler dahi -ya'ni o kâfirlerin, müşriklerin iredelerine rağmen- hakkı ihkak ve bâtılı ibtal etsin:

hakkın hak ve bâtılın bâtıl olduğunu ızhar ve i'lân eylesin.

Unutmayın, hatırlayın o vakti ki:

﴿٩﴾ اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنّ۪ي مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ
مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِف۪ينَ ﴿١٠﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ
بِه۪ قُلُوبُكُمْۚ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌۚ
﴿١١﴾ اِذْ يُغَشّ۪يكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِه۪ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ
عَلٰى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَۜ ﴿١٢﴾ اِذْ يُوح۪ي رَبُّكَ اِلَى
الْمَلٰٓئِكَةِ اَنّ۪ي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ سَاُلْق۪ي ف۪ي قُلُوبِ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ
بَنَانٍۜ ﴿١٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿١٤﴾ ذٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَاَنَّ
لِلْكَافِر۪ينَ عَذَابَ النَّارِ﴿﴾

sh:»2373

Meali Şerifi

O vakıt siz, rabbınızdan istimdad ediyordunuz da size ben işte ardı ârdına bin Melâike ile ımdad ediyorum diye icabet buyurmuştu 9 Ve bunu Allah size sırf bir müjde olsun ve bununla kalbelirniz ıtmi'nan bulsun diye yapmıştı, yoksa nusrat Allahın kendindendir, hakıkat Allah azîzdir hakîmdir 10 O vakıt size, tarafından bir emniyyet olmak üzere bir uyku sardırıyordu ve üzerinize Semâdan bir su indiriyordu ki bununla sizi tathir eylesin ve Şeytanın murdarlığını sizden gidersin ve kalblerinize rabıta versin ve bununla ayaklarınızı sağlam durdursun 11 O vakıt ki rabbın Melâikeye şu vahyi veriyordu: "ben sizinle beraberim, haydin iymanı olanları tesbit edin, kâfirlerin yüreklerine dehşet bırakacağım, hemen vurun boyunlarının üstüne, vurun onların parmaklarına 12 böyle, çünkü onlar Allaha ve Resulüne karşı geldiler ve kim Allaha ve Resulüne karşı gelirse bilsin ki Allahın ıkabı şiddetlidir 13 İşte bunu gördünüza, şimdi onu tadın, kâfirlere bir de Cehennem azâbı var 14

9. ﴿اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ﴾ Hani rabbınıza istigase ediyor, yalvarıyor imdad ve nusrat istiyordunuz da ilh... -Mü'minler, harb-ü kıtalın muhakkak olduğunu anladıkları zaman « رَبِّ انْصُرْنَا عَلَى عَدُوِّكَ يَاغِيَاثَ الْمُسْتَغِيثِينَ اَغِثْنَا » diye dua etmeğe başlamışlardı, Hazreti Ömerden merviy olduğu üzere Resuli ekrem sallalahü aleyhi vesellem müşriklere baktı bin kadar var, bir de Eshabına baktı üç yüz on küsur kişiden ıbared, bunun üzerine kıbleye döndü ve iki elini uzattı « اَللّٰهُمَّ اَنْجِزْلِى مَا وَعَدْتَنِى . اَللّٰهُمَّ اِنْ تُهْلِكْ هٰذِهِ الْعِصَابَةَ لَا تُعْبَدْ فِى الْاَرْضِ = ilâhî bana va'dını incaz buyur, ilâhî şu ısabe, şu beş on kişi helâk olursa yer yüzünde sana ıbadet edilmiyecek» diye dua ediyordu ve böyle devam etti, nihayet ridası düştü, Hazreti Ebi Bekir radıyallahü'anh aldı, mubarek omuzuna koydu ve ardından tuttu da «ya nebiyyallah! Rabbına münaşeden, münacatın yetişir o sana va'dini incaz edecektir» dedi.

sh:»2374

﴿رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ﴾ Rabbınız da size şöyle icabet buyurdu -ya'ni şu nâzil oldu: ﴿اَنِّى مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ مُرْدِفِينَ﴾ her halde ben size ardı ardına bin Melâike ile imdad edeceğim- bu kadar Melâikeye ne lüzum var dı? Allah, Melâikesiz dilediğini yapamazmıydı ve o dileyince bir Melek Dünyanın altını üstüne getirmeğe kâfi gelmezmiydi? 10.

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى﴾ Allah, bu imdadı hiç başka değil ancak bir müjde ﴿وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ﴾ ve bununla kalbleriniz mutmein olsun için yaptı

﴾وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴿ yoksa nusrat ancak Allah tarafındandır. -Ne

esbab ve kuvâyı zâhireden, ne de Melâikeden değildir. Allah tealâ size iş gördürmek, sizi muzaffer kılmak

istemiş ve sizin havf-ü ıztırabınızı izâle ve heyecan-ü halecanınızı teskin ile tebşir ve tatmin etmek için böyle

ardı ardına bir çok Melâikeyi ma'ıyyetinize vermiş, size imdad eylemiştir ki hakikatte te'sirin ancak Allaha

mahsus olduğunu, Allah dileyince zaiyfleri kavilere galib kılıvereceğini ve Allah dilemeyince maddî ve

ma'nevî esbab ve kuvanın hiç bir hukmü olamıyacağını iyice anlıyasınız ve binaenaleyh vazifenizi yapmak

için esbabın fıkdanı zamanında ümidi kesib nusratı ilâhiyyeden me'yüs olmıyasınız ve Allahın emir ve

kelimesiyle yaptıracağı bu gibi umurda eğer Allah murad ediyorsa bizi karıştırmadan kendisi doğrudan
doğru yapıversin dimeyesiniz de zâhiren en ümidsiz görünen zamanlarda bile azm-ü ümid ile bihakkın

çalışasınız. Çünkü ﴾اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴿ Allah her halde bir azîz ve hakîmdir.-

Hukm-ü irâdesine münazea mümkin olmaz, fi'l-ü emri hikmetten halî bulunmaz. Bu ma'lûm olduktan sonra

idi ki sûrei

sh:»2375

«ali Imran» da «Uhud» vak'ası hakkında «

وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ» buyurulmuştur. Allahın

hikmetine bakınız ki:

11. ﴾اِذْ يُغَشّيكُمُ النُّعَاسَ﴿ Hani size uykuyu sardırıverdi -fakat gaflete düşürüb

baskına uğratmak için değil ﴾اَمَنَةً مِنْهُ﴿ tarafından bir te'min olmak- korkunuzu silib dinlendirmek

-için ﴾وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴿ ve üzerinize- semâdan umulmadık bir

zamanda -semâdan bol bir su indiriyordu- düşman ordusu daha evvel gelmiş, su bulunan mevzi'i tutmuştu,

müslimanlara bir yudum su vermiyorlar ve bu sebeble galebeyi te'min edeceklerini zannediyorlardı.
Müslimanlar susamışlar, içmek, taharet etmek, gusül eylemek için su bulamamışlar, bir çokları ihtilâm olmuştu. Bundan başka bulundukları mevki' kumluktu, ayaklar batıyor, toz duman oluyordu, düşmanın çokluğuna ve alât ve edevatlarının kesretine munzammolan bu ahval ise bir çok korkulara, vesveselere bâ'ıs olmuştu, böyle bir sırada Allah tealâ geceleyin öyle bir yağmur ihsan etmiş, vâdi ırmak gibi akmıştı.

Bakınız bu su, susuzluğu izâle ettikten başka ne kadar ni'met ve hikmeti tazammun ediyordu ki:

1- ﴾لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ﴿ Sizi bununla tathir etsin -kirletecek şeylerden temizlesin, necasetten,

hadesten taharet ettirsin, abdestinizi, guslünüzü te'min eylesin de bir kerre bu yüzden olan gam-ü kederinizi def'etsin, zira mü'minler su bulamadıkları zaman hararetten def'etsin, zira mü'minler su bulamadıkları zaman hararetten müteessir oldukları kadar belki daha ziyade taharetsizlikten mağmum ve mükedder olurlar. Mü'min cünüb olduğu zaman adetâ kendinden tiksinir, gusüledemezse kalbi müteellim ve muztarib olur. Ve hakıkaten taharet her ni'metin esasıdır. Bu hıkmete mebniydir ki Allah tealâ taharete

temkini, suyun en birinci menfeat ve hıkmeti olan bir ni'met olmak üzere göstermiştir.

sh:»2376

2- ﴿وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ﴾ Ve sizden Şeytanın ezasını, vesvesesini

gidersin -düşman «Bedr» suyunu istilâ etmiş bulunduğundan dolayı Şeytan müslimanlara vesvese vermek için vesiyle buluyor, susuzluktan helâk olmakla korkutuyordu. Rivayet olunuyor ki bir çokları uyuyub ihtilâm olunca İblîs kendilerine temessül etmiş ve demişti ki: siz hakk üzerinde bulunduğunuzu zu'mediyorsunuz, ve halbuki cenabet cenabet namaz kılacaksınız ve susuzluktan helâk olacaksınız, eğer haklı olsa idiniz düşman suya galebe mi edebilirdi? İşte yağmurun yağması bu gibi Şeytan vesveselerini de izâle etmiş idi.

3- ﴿وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ﴾ Ve kalbleriniz üzerine bir rabıta olsun -Allahın

mukaddimei nusratı olan lûtfunu umumen müşahede ile kalbleriniz kuvvet bulsun da Allaha tevekkül ve ı'timadınız ve ciheti vahdetinizde irtibatınız artsın.

4- ﴿وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَۜ﴾ Ve bununla ayaklarınızı tasbit etsin -yerli yerinde iyi ve sıkı

bastırsın da kumlara batıb kaymasın.

12. ﴿اِذْ يُوحٖى رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ﴾ O vakıt ki -ya Muhammed! rabbın

Melâikeye şöyle vahyediyordu: ﴿اَنّٖى مَعَكُمْ﴾ ben sizinle beraberim -ya'ni avn-ü ınayetim,

imdad-ü muvaffakıyetim beraberinizdedir. ﴿فَثَبِّتُوا الَّذٖينَ اٰمَنُواۜ﴾ binaenaleyh iyman

edenleri tesbit ediniz- ayaklarını kaydırmayıb sebat ettiriniz

﴿سَاُلْقٖى فٖى قُلُوبِ الَّذٖينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ﴾ yakında ben kâfir olanların

kalblerine korku düşüreceğim, o zaman ﴿فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ﴾ hemen vurunuz

boyunlarını üstüne ﴿وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍۜ﴾ vurunuz onların -parmaklarına kadar-

her tarafına

sh:»2377

13. ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۚ﴾ bunun sebebi, çünkü onlar Allah ve

Resulüne şikak yaptılar, zıd gitmeğe uğraştılar

﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ﴾ her kim de

Allah ve Resulüne şikak ederse şüphe yok ki Allah şedidül'ıkabdır.

14. ﴿ذٰلِكُمْ﴾ İşte ey kâfirler gördünüz ya emir böyledir. ﴿فَذُوقُوهُ﴾ Binaenaleyh bunu

tadınız, bununla beraber ﴿وَاَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ﴾ kâfirlere bir de ateş azâbı

muhakkak -ki bu da Âhırettedir.

Bundan böyle:

﴿١٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا
فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَۚ ﴿١٦﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُٓ اِلَّا مُتَحَرِّفًا
لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ
جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾﴿

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Ordu halinde kâfirlere çattığınız vakıt artık onlara arkalarınızı dönmeyin 15

Her kim böyle bir günde onlara -dönüb çarpışmak için pırlanmak veya diğer bir takımda mevkı' almak

halleri müstesna olarak- arkasını dönerse muhakkak Allahdan bir gadaba değmiş olur, ve varacağı yer Cehennemdir, o ise ne kötü âkıbettir. 16

sh:»2378

15. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ Ey iyman edenler, ey mü'minler cemaati

﴿اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا﴾ kâfirlere zahf halinde rast geldiğiniz vakıt -ya'ni

sizden çok olarak sürü ile sürtünüb geldikleri saffı harb nizamında karşılaştığınız zaman

﴿فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَۚ﴾ onlara arkalarınızı çevirmeyiniz- sizin kadar veya daha az

oldukları zaman şöyle dursun çok bulundukları zaman bile kıçınızı dönüb kaçıvermeyiniz derhal vaz'iyyet

alıb tutununuz. Zira 16. ﴿وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُٓ﴾ her kim onlara o gün kıçını dönerse

﴿اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ﴾ ancak bir kıtal için yan çizerek -ya'ni düşmanı daha iyi vurmak için

kerr-ü fer gibi bir hud'ai harbiyye maksadiyle ﴿اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ﴾ veya bir takıma

çekilmek ve orada ahzı mevkı' etmek suretiyle- meselâ daha mühim bir düşman bölüğüne saldırmak veya

bir yerde bir müsliman kıt'asına imdad veya iltihak eylemek üzere dönenlerden maadası

'

﴿فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ﴾ muhakkak Allahdan bir gadaba dönmüş olur.

﴿وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ -Eğer düşman iki kattan fazla ise biraz sonra

gelecek olan « اَلْـٰئنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ » mucebince bu hukûm muhassastır.

Hakikati hal öyle bâlâda beyan edildiği vechile olunca:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ
اللّٰهَ رَمٰى وَلِيُبْلِىَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَٓاءً حَسَنًا اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ﴿﴾

sh:»2379

﴿١٨﴾ ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ اِنْ
تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَٓاءَكُمُ الْفَتْحُ وَاِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاِنْ
تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِىَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَلَوْ كَثُرَتْ وَاَنَّ اللّٰهَ
مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra onları siz öldürmediniz ve lâkin onları Allah öldürdü, attığın vakıt da sen atmadın ve lâkin Allah attı, hem de mü'minlere güzel bir imtihan geçirtmek için, hakikat Allah semi'dir, alîmdir 17 Bunu gördünüz, bir de kâfirlerin tedbirini Allahın za'iyf düşürmesi var 18 Feth istiyorsanız (ey kâfirler) işte size fetih, ve eğer vaz geçerseniz hakkınızda daha hayırlı olur, yok döner yine başlarsanız biz de başlarız, o vakıt askeriniz çok da olsa size zerre kadar faide vermez, çünkü Allah mü'minlerle beraberdir 19

17. ﴿فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ﴾ İmdi onları siz katletmediniz -o maktul düşen ve enfali mevzu'ı bahs olan müşrikler sizin kuvvetinizle düşmediler ﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ﴾ ve lâkin onları Allah katletti- size emr-ü nusrat vermek, üzerlerine sevk-u taslıt eylemek ve kalblerine korku düşürmek suretiyle onları o öldürdü. Rivayet olunuyor ki Kureyş, ordusu, «Akankal» den çıkınca aleyhissalâtü vesselâm demişti ki «işte Kureyş, gurur ve iftihar ile geldi, Resulünü tekzib ediyorlar, Allahım, bana va'dini senden isterim» derken Cibrîl aleyhisselâm geldi «bir kabza toprak al on-

sh:»2380

lara at» dedi, vaktâki tarafeyn tutuştular, Resulullah bir avuç çakıl aldı yüzlerine doğru attı ve « شَاهَتِ الْوُجُوهُ » buyurdu, göziyle meşgul olmadık bir müşrik kalmadı. Binaenaleyh bozuldular, mü'minler de enselerine bindi öldürüyorlar ve esir ediyorlardı, sonra vaktâki harb bitti çekildiler, Eshab içinde «şöyle kestim, şöyle esir ettim» diye tefahur edenler olmuştu, bu âyet bunun üzerine nâzil oldu. Ya'ni siz iftihar ediyorsanız şunu iyi bilmelisiniz ki onları kendi kuvvetinizle siz değil Allah öldürdü

﴿وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ﴾ ve attığın vakıt da sen atmadın ya Muhammed, -bir remiy, bir

endaht suretinde bir fi'ıl yaptığın vakıt düşmanlara isabet ve te'sir eden, hepsinin gözlerine batan atışı sen atmadın, o remyi surînin netaici hasılasını sen yapmadın ﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى﴾ velâkin Allah attı- zira at emrini veren o, mermiyi hedef gayesine irdiren ve düşmanı bozub sizi tepesine bindiren ve arkasını aldıran odur. Eğer remyin ve râminîn hakıkati mülâhaza edilmiyecek olursa bütün fahr-ü şeref düşmanın boynuna inen bir kılıcın veya damarına saplanan birokun veya gözüne batan bir çakılın hakkı olmak ve o zaman da size hiç bir hıssai şeref isabet etmemek lâzım gelir. Fakat şeref ne kınındaki kılıcın, ne yerindeki çakılındır. İşte o kılıcın, o mermiynin gazîlere karşı vaz'ıyyeti ne ise gazîlerin Allaha karşı vaz'ıyyetleri onun daha madununda bir vaz'ıyyeti istıhdamdır. Binaenaleyh gazîler, bilmelidirler ki hakıkatte kendilerinin hiç bir hakkı tefahurleri yoktur. Bütün bunları yapan emr-ü halkıyle Allahdır. -Buradan vahdeti vücud istidlâline veya bir ittihad tevehhümüne saplanmak doğru değildir. Bunda vahdeti vücud veya ittihad değil, ef'al ve müessiratı suriyyenin fevkında tesiri hakıkînin isbatı ve müessiri hakıkînin vahdaniyyeti mevzuı bahistir. Ortada maktul ve gazî, mermiy ve râmiy yok değil ve bunlar « هو هو »

sh:»2381

sine Allah da değil fakat hepsinin vücud ve fı'li üzerinde müessir, hâkim bir Allah var ki bütün esbab ve avamili suriyye ve muhtelifenin irtibatı ve netaici hasılası onun tahti huküm ve te'sirindedir.

﴿وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاۤءً حَسَنًاۜ﴾ ve Allah mü'minlere tarafından güzel bir tecribe -güzel bir ni'met olan bir tecribei nasr-u zafer- vermek için ki bunları yaptı ﴿اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ şüphesiz ki Allah bir semî'ı alîmdir -dualarınızı, feryadlarınızı, gizli açık seslerinizi sözlerinizi işidir. Niyyetlerinizi, maksadlarınızı, fikirlerinizi, kuruntularınızı ve bütün ahval ve harekâtınızı bilir. 18. ﴿ذٰلِكُمْ﴾ gördünüz ya işte iş böyle ﴿وَاَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ﴾ ve filhakıkaya Allah kâfirlerin keydini muhindir. -Mekr-ü hiylelerine vehn ve za'f verir çürütür, ibtal eder. Ey kâfirler 19. ﴿اِنْ تَسْتَفْتِحُوا﴾ fetih isterseniz ﴿فَقَدْ جَاۤءَكُمُ الْفَتْحُۚ﴾ işte size fetih geldi -fethetmek isterken fetholundunuz, emelleriniz ma'kûs olub hiyleleriniz başınıza geçti. Rivayet olunuyor ki Mekke müşrikleri hareket ettikleri zaman Kâ'benin örtüsüne yapışmışlar, « وَاَهْدَى الْفِئَتَيْنِ وَاَكْرَمَ الْحِزْبَيْنِ = ya Allah iki askerin en yükseğine ve iki fıenin en doğrusuna ve iki hizbin en kerîmine nusrat et» diye dua etmişler, Allahdan fütuhat istemişlerdi. Ne şayanı dikkattir ki duaları hiç kabul olunmamış değil fakat kendileri dualarına mâsadak olmadıkları içni kendilerinin aleyhine ve mü'minlerin lehine olarak kabul olunmuştur. Ve bu âyette «Bedr» muharebesinin asıl menşei müşriklerin fikri tecavüzü olduğuna işaret vardır. Onun için buyuruluyor ki ﴿وَاِنْ تَنْتَهُوا﴾ ve

sh:»2382

eğer bu sevdadan vaz geçerseniz bu bulunduğunuz hale ya'ni Allaha ve Resulüne şikak-u adavet ve harb-ü fetih sevdasına nihayet verirseniz ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ bu sizin için hayırdır.

﴿وَاِنْ تَعُودُوا نَعُدْ﴾ ve şayed yine harb fikrine dönecek olursanız biz de döneriz

﴿وَلَنْ تُغْنِىَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَلَوْ كَثُرَتْ﴾ ve cemaatiniz çok ta olsa

hiç bir şey'e yaramaz, size faidesi olmaz ﴿وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve Allah, muhakkak mü'minlerle beraberdir.- Fakat mu'minler de bunu mutlak ve bilâ kayd-ü şart zannetmemeli ve unutulmamalıdır ki bu maıyyet, iymanı kâmil ve şeraitı ittiba' ile meşruttur.

Onun için:

﴿٢٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا
عَنْهُ وَاَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا
وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٢﴾ اِنَّ شَرَّ الدَّوَٓابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ
الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ خَيْرًا
لَاَسْمَعَهُمْ وَلَوْ اَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ﴿﴾

sh:»2383

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allaha ve Resulüne itaat edin ve işidib durduğunuz halde ondan yan bükmeyin 20 ve işitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın 21 Çünkü yer yüzünde debelenenlerin ındallah en kötüsü o sağırlar o dilsizlerdir ki hakkı akıllarına koymazlar 22 Allah onlarda bir hayır görseyidi elbette kulaklarına sokardı ve bu hallerinde kulaklarına soksa idi yine aldırmazlar döner giderlerdi 23

20. ﴿وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَاَنْتُمْ تَسْمَعُونَ﴾ Ve işidib durduğunuz halde ondan, o Allahın Resulünden çevrilmeyin 21. ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ﴾ ve öyleleri gibi olmayın ki: ﴿قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ işittik dediler de halâ işitmezler. -Dilleriyle işittik diye iddia ederler, fakat hakkıyla dinlemez, anlamazlar, anlasalar bile tutub icra etmezler, sanki hiç işitmemiş gibi olurlar.- Siz bunlar gibi olmayın, zira 22. ﴿اِنَّ شَرَّ الدَّوَٓابِّ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ bütün dabbelerin -yer yüzünde debelenen kâffei hayvanatın- ındallah en şerri, en kötüsü ﴿الصُّمُّ الْبُكْمُ﴾ o sağırlar o dilsizlerdir. -O kulağı varken hakkı duymıyan, dili olub da hakkı söylemiyen sağır ve dilsizlerdir. ﴿الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾ ki akıllanmazlar: hakkı teakkul

etmezler.- Kulak yok, dil yok, akıl yok bu hal en aşağılık hayvanatı süfliyyenin halidir. Var fakat hakka gelince yok, bu da hayvanat süfliyyeden daha aşağı ve aynı şerrolan hayvanatın halidir ki bunlar insan suretinde bulunan devabbı şirrîredir. Yılanlara bile bir şey duyurmak mümkin olur da bunlara olmaz. Evvelâ işitmesi olmıyan konuşması olmaz. Aslından sağır olan nutuktan mahrum olur. Çünkü sözü samiası olan belliyebilir. Ve işittikten sonradır ki kendinden başkasına söyliyebilir sözün de teakku-

sh:»2384

le pek büyük hizmeti vardır. Gerçi her hangi bir hâsseden mahrum olmak bir akıl mebdeinden mahrum olmaktır. Fakat dil bu noksanı oldukça telâfî eder. Meselâ şammesi olmıyan ve lâkin dil bilen ve dinliyecek olan bir samia kokmuş bir şeyi ıhtar etmek mümkin olur. Bununla beraber semi' ve nutkun fıkdanı büsbütün aklın fıkdanı demek değildir. Nice sağırlar dilsizler bulunur ki akılları vardır. Ve bir sağır dilsizin biraz aklı varsa ba'zı şeyleri anlaması ve anlatması ve hattâ yazıb çizmesi ve bu suretle ba'zı metalibine vâsıl olması mümkin bulunur. Fakat sağır ve dilsiz olduktan başka hiç aklı da yoksa son derece nâçâr bir halde kalır, maamâfih kendine ve diğerlerine karşı mutlak bir şerr olması da lâzım gelmez lâkin kulâğı var hakkı duymaz, duymak istemez, dili var etmez, etmek istemez, böyle sağır, böyle dilsiz, böyle akılsızlar yokmu hayvanların hayvanı, fenaların fenası ve nefsel'emirde gerek kendilerine ve gerek diğerlerine karşı şerlerin şerridirler. Bir çok mahlûkattan tefevvuklarına ve diğer behaimden temayüzlerine medar olmak üzere Allah tealânın kendilerine verdiği idraki hak kuvvelerini öyle ibtal edenlerde hayır namına hiç bir şey yoktur. 23.

﴿وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ خَيْرًا﴾ Evet, Allah bunlarda bir hayır bilse idi -ya'ni bunlarda

hayır cinsinden ednâ bir şey bulunacağı ve hayır cümlesinden olmak üzere kuvvelerini teharriyi hakka sarf ve ayatı haktan intifa' edecekleri ılmi ilâhîde sabit ve binaenaleyh nefsel'emirde mukadder olsa idi

﴿لَاَسْمَعَهُمْ﴾ elbette Allah onlara işittirirdi- fehm-ü tedebbürle dinler, Resulün hakkıyyetine vakıf olurlar ve iyman-ü itaat ederlerdi, lâkin böyle olmadı, işitmediler, demek ki işittirmedi ve o halde demek ki

nefsel'emirde bunlarda hiç bir hayır yoktur. ﴿وَلَوْ اَسْمَعَهُمْ﴾

sh:»2385

ve böyle iken bunlara işittirmiş olsa idi ﴿لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ﴾ mutlak dönecekler, yüz

çevirib gideceklerdi. -Duyub anladıklarından asla intifa' etmiyecek, hak duygusundan, ya'ni kalben tasdika mecbur olduktan sonra icrasına yanaşmıyacak, irtidad edecek ve hiç duşmamıştan daha fena olacaklardı ve artık burada i'raz ettirmese de cebren yaptırsa ne olur? Denemez, çünkü mevzuı mes'ele cemadâtınki gibi ef'ali ıztırariyyeden değil semi' ve nutuk ve akıldan intifa' ve emir ve kelime ile yapılması matlûb olan ef'ali cüziyyeti hayatiyyedir. Ve buna karşı öyle bir sual, tenakuz olur.

Velhasıl böyle cebirden başka bir şey dinlemiyen şirrirler gibi olmayın da:

﴿٢٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا
دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ
وَاَنَّهُٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٥﴾ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَاتُصِيبَنَّ الَّذِينَ
ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَٓاصَّةً وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٦﴾
وَاذْكُرُوٓا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِى الْاَرْضِ تَخَافُونَ اَنْ
يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰيكُمْ وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ

﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

sh:»2386

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Sizi kendinize hayat verecek şeylere da'vet ettiği zaman Resuliyle Allaha icabet edin ve bilin ki Allah hakıkaten kişi ile kalbinin arasını gerer, ve siz hakıkaten hep ona haşrolunacaksınız 24 Ve öyle bir fitneden sakının ki hiç te içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz, ve bilin ki Allahın ıkabı şiddetlidir 25 Ve düşünün ki siz bir vakıt yer yüzünde hırpalanıp duran bir azlıktınız, nâsın sizi çarpıvereceğinden korkardınız, öyle iken o sizi barındırdı, o sizi nusratiyle te'yid buyurdu o size temizlerinden rızıklar verdi ki, şükredesiniz 26

24. ﴿اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾ Allaha ve Resulüne sizi ihya edecek bir şey'e çağırdığı vakıt istekle icabet edin -şayanı dikkattir ki da'vet fı'li hem Allaha hem Resulüne isnad ile « دَعَوَاكُمْ » diye tesnifelenmemiş « دَعَاكُمْ » diye müfred getirilmiş ve Resule isnad olunmuştur. Zira da'vet birdir. Allahın da'veti Resulünden zâhir olacak ve Resulün da'veti Allahın da'vetinden başka bir şey olmıyacaktır. « لِمَا يُحْيِيكُمْ » sizi ihya edecek, hayatınıza sebeb olacak, cemadat ve behaim halinden çıkarıb insanlığın namzed olduğu muhtar, mes'ud, ebedî hayata hürriyyetinizle yükseltecek bir ılim veya amel demektir ki Peygamber buna da'vet için ba'sedilmiş ve insanlara kulak, dil ve akıl-ü irâde bunun için verilmiştir. Peygamber Allahın vereceği öyle bir hayat esbabına da'vet edeceği cihetle da'vat ettiği ve kulağınıza böyle bir da'vet iriştiği vakıt hemen istekle icâbet ediniz ﴿وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِه﴾ ve biliniz ki Allah muhakkak kişi ile kalbinin arasına hail olur.- Ona kalbinden, kalbine ondan daha yakın, daha hâkimdir. Ondakini gönlünden, gönlündekini ondan daha iyi bilir ve daha yakından zabt-u

sh:»2387

temellük eder. Kudreti o kadar nâfizdir ki yalnız kişi ile agyarı arasını değil onunla, kalbi arasını gerer, şâir « انا » ile meş'ur « انا » yi birbirinden ayırır. İnsanı bir anda gönlündeki emellerinden mahrum ediverir. Azimlerini bozuverir niyyetlerini tahvil ediverir, kanaatlerini, zevklarını değiştiriverir, onunla kalbinin arasını öyle ayırır, öyle açar ki birbirinin zıddı kesilir, insanın kendini kendine hasm eder, kişi ile kalbinin arasına öyle girer ki aklını elinden alıverir, bütün şuurunu selbediverir. Kendi kendini duymaz ediverir, nihayet canını alır öldürüverir. Bunun için Allah sizinle kalbiniz arasına perde çektiği ve ölüme da'vet ettiği vakıt icâbet etmemeğe ve cebrine mukavemet eylemeğe imkân bulamazsınız ve bir lâhza sonra başınıza ne geleceğini bilemezsiniz. O halde kalbinizle aranız açılmadan canınınz elinizden alınmadan, fursat elinizde iken Allahın Resulün sizi ıhya edecek, hayatı ebediyyeye yükseltecek ılim veya amel her hangi bir şeye da'vet ettiği zaman ihmal etmeyib istekle icâbet ediniz ﴿وَ﴾ şunu da biliniz ki ﴿اَنَّهُ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ her halde en mühim mes'ele: siz her halde ona haşrolunacaksınız. -Başkasına değil yalnız Allaha toplanacaksınız da amellerinizin mertebesine göre cezasını çekeceksiniz. Binaenaleyh «kalbimizden, canımızdan ayrılırsan ne olur?» Demeyiniz de itaat ve icâbet etmemekten sakınınız. 25. ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً﴾ ve bir fitneden korununuz ki

﴿لَاتُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾ her halde içinizden bilhassa

zulmedenlere isabet etmez.- Yalnız işi yerinden oynatanlara mahsus bir musıbet olmakla kalmaz, belik umumîleşir, size de şamil olur. Ba'zı günahları vardır ki zararı âmm olur. Sebeb olacağı fitne ve ıhtilâl, celbedeceği mihnet ve musıbet yalnız o günahı yapan, işi yerinden oynatan ve bu suretle kendine ve gayre zulmetmiş olan zalimlere

sh:»2388

münhasır kalmaz da kurunun yanında yaşı da yakar. Meselâ ı'lâni münker, emir bilma'ruf ve nehiy anilmünkerde müdahene, ifsadı akıde, iftirakı kelime, cihadda tekâsül bu kabîldendir. Bir şahsın hatası bir orduyu batırabilir. Hadîsi nebevîde varid olduğu üzere bir geminin dibini delmeğe uğraşan bir şahsın fi'li öyle bir gark musıbetini intac eder ki bu fitne o gemininin içinde bulunanlardan yalnız onu delene veya ona munvenet edenlere veya görüb sükût edenlere değil hiç haberi olmıyanlara varıncıya kadar hepsine isabet edecek bir musıbeti şamile olur. Ve hattâ hiç haberdar olmıyanların gafletlerinden dolayı vaz'ıyyetleri daha feci' olabilir. Bunun için böyle bir musıbete bidayeten meydan vermemek için korunmak, murakabei umumiyyede bulunmak ve onu deleni men'etmek o gemide bulunanların hepsine farzı kifaye olan bir vazifedir. İçlerinden ba'zıları bu vazifeyi iyfa ettikleri surette hepsi kurtulur, hiç biri aldırmayıb gemi delindiği surette ise hepsi musab olur. Fakat dikkat edilmek lâzım gelir ki gemiyi delmeğe kalkanı men'edelim derken herc-ü merc ile muvazeneyi bozub geminin devrilmesine de sebebiyyet vermemelidir. Evvelâ farzı kıfayenin iyfasını der'uhde ederek farzı ayn gibi icra edecek kaptan ve maıyyeti gibi «

أُمَّةٌ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ » bulunmak, saniyen herkes

kendi nefsini muhasebe etmek, salisen cereyanı umumîden gaflet etmiyerek mürakabei umumiyyeyi dikkat ve intizam ve husni ahlâk ile idame eylemek ve bu suretle fitnei âmmeden korunmak lâzımdır. Bu ise her mü'minin kendi nefsinde Allah ve Resulü için itaat ve icâbeti iltizam ve fitne vakı' olmamak için kendine ve cemaatine ihtimam ile gafletten ihtiraz eylemesine mütevakkıftır. Bundan anlaşılır ki fitnei âmme yalnız asıl cürmü ika' eden zalimlerin cezası değil aynı zamanda korunmayıb onun iykaına meydan veren gafillerin gafletlerinin de cezasıdır. Son nefese kadar çalışıb da muvaffak

sh:»2389

olamıyanlara gelince « مَعْذِرَةً اِلَى رَبِّكُمْ » medlûlünce ındallah ma'zur olurlar. Maamafih o

zalim veya gafillerin içinde bulunub onlara mücaveret ettiklerinden dolayı Dünyada o musıbeti âmmenin dairei şümulünden haric kalmamaları da muhtemil bulunuyor. Âhırette me'cur olurlarsa da Dünyada mihnet çekerler ve bunların çektikleri, sebeb olanların ukubetini teşdid eder. Bunun için fitne ve Mihnet zalimlerden başkasına isabet etmez zannetmeyib öyle bir fitneden korununuz

﴿وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ ve biliniz ki Allah muhakkak şedidül'ıkabdır.

-Ikabın şiddetindendir ki yalnız zalimlere münhasır kalmaz da onların muhılatlerini, mücavirlerini de istîlâ eder. İmdi bunları böyle bildirib de « اتقوا » emrini tebliğ eden Resulün ne kadar ihyakâr bir da'vette bulunduğunu anlayın ve daha iyi anlamak için 26. ﴿وَاذْكُرُوا اذْ﴾ ve o vaktı de hatırlayın ki ﴿اَنْتُمْ قَلِيلٌ﴾ siz -mü'minler- gayet azdınız ﴿مُسْتَضْعَفُونَ فِى الْاَرْضِ﴾ yerde

ezilmek isteniyordunuz.- Mekke arzında Kureyşin veya Fürs-ü Rumun elleri altında makhurdunuz

﴿تَخَافُونَ اَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ﴾ nasın sizi çarpıb tepeleyivermesinden

korkuyordunuz -etraftaki halk bu kadar nazarı husumetle bakıyordu, emniyyet-ü âsayiş yoktu

﴿فَاٰوٰيكُمْ﴾ müteakıben Allah, sizi yerleştirdi- Medineye nakl-ü iskân edib emniyyet-ü âsayiş verdi ﴿وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ﴾ ve sizi nusratiyle te'yid eyledi -Ensarın muzahereti, Melâikenin imdadı ve «Bedr» zaferiyle kuvvetlendirib o küffara karşı müeyyed kıldı ﴿وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ halâl ni'metlerden sizi merzuk da etti- ganimetler nasıb eyledi. Velhasıl o kahr-ü zillet

sh:»2390

halinden bu ni'met-ü ızzet hayatına geçirdi ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ki şükredesiniz -bu ni'metleri yadedib şükrünü eda eyliyesiniz.

O halde:

٢٧﴿ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَخُونُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُٓوا
اَمَانَاتِكُمْ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ
وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٩﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allaha ve Resulüne hıyanet etmeyin ki bile bile emanetlerinize hıyanet etmiyesiniz 27 Ve iyi bilin ki mallarınız, evlâdlarınız bir fitneden ıbarettir, Allah yanında ise azîm ecirler vardır 28 Ey iyman edenler! Allaha korunursanız o, size bir fürkan verir ve tarafınızdan seyyiatınızı örter, sizin için mağfiret de eder, Allah azîm fadıl sahibidir 29

27. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ - Bu hıtabların böyle vasfı iyman ile tekriri maba'dına kemali ı'tinayı ız-

sh:»2391

har etmek ve bunlara riayet iymanın muktezası bulunduğunu bilhassa ifham eylemek gibi bir belâğati mahsusayı haizdir. Ey mü'minler:

﴿لَا تَخُونُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ﴾ Allaha ve Resulüne hıyanet etmeyin -zimmeti iymanınıza tevdi' edilmiş olan ahkâmı ilâhiyyeye ve sünneti Resulullaha riayetsizlik edib de şükr-ü istikametten, vefa ve sadakatten ayrılmayın, dinde mübalâtsızlık etmeyin veya içiniz dışınızı tutmamak veya ganimetten mal kaçırmak veya düşmana esrar faş etmek gibi bir suretle ahlâkınızı lekelemeyin. Allah ve Resulüne hıyanet ederseniz ﴿وَتَخُونُٓوا اَمَانَاتِكُمْ﴾ kendi emanetlerinize hıyanet edersiniz- bir kerre Allah ve Resulüne hıyanet etmeğe başladınız mı artık kendi aranızda mal-ü cana, ırz-u namusa, esrara, hukm-ü hukûmete, menafi'i vataniyyeye müteallık emanetlerinize hıyanet etmeğe başlarsınız ﴿وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ ve o halde siz bilirsiniz -ki hıyanet ediyorsunuz. Binaenaleyh yekdiğerinden emniyyetiniz temamen münselib olur. Birbirinizden emin olamaz olursunuz, siz kendinizden

emin olamazsanız diğerleri hiç olmaz ve o vakıt bütün emniyyet ve emanetiniz kalkar. Başınıza o fitnei âmme kopar, bunun için Allah ve Resulüne hıyanet edib de kendinize hıyanet etmeyin. Gerçi mü'min, mü'min olmak haysiyyetiyle hıyanet yapmaz, hıyanet ve yalan mü'minde tabiat olmaz. « خَصْلَتَانِ لَا يُطْبَعُ عَلَيْهِمَا الْمُؤْمِنُ الْخِيَانَةُ وَالْكِذْبُ ». Olsa olsa hasbel'beşeriyye endişei maıyşet ve mal-ü evlâd gailesi ile ba'zan böyle bir arızaya düşebilir. Böyle bir halde de 28. ﴿وَاعْلَمُوٓا﴾ biliniz ki ﴿اَنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌۙ﴾ mallarınız ve evlâdlarınız sırf bir fitnedir.- Meftun eder, günaha ve belâya sokabilir bir derd ve imtihandır. ﴿وَاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ Allah ise ancak

sh:»2392

onun yanında büyük bir ecir olduğu muhakkaktır. -Ki bunu hiç bir şey veremez. Binaenaleyh ne mal-ü evlâda ne de başka bir şey'e meftun olub da hıyanet tehlükesine düşmeyin, düşüb de o büyük ecirden mahrum olmayın. Şöyle ki:

29. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ Ey mü'minler ﴿اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ﴾ siz Allaha ittika ederseniz -her hususta hıyanetten sakınır takvayı iltizam ederseniz ﴿يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا﴾ o sizin için bir fürkan yapar.- Size bir fârık tahsıs eder. Maddî, ma'nevî öyle bir fark-u imtiyaz bahşeyler ki « لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ » medlûlünce zâhir-ü bâtında hakkı nahaktan, iyiyi kötüden, temizi habisten ayırır, sizi fenalardan tefrik-u temyiz eder.

FÜRKAN, Fark-u temyiz veya fârık demek olduğu gibi sabah ma'nâsına da gelir. Netekim « بَتُّ اَفْعَلُ كَذَا حَتَّى سَطَعَ الْفُرْقَانُ » derler ki «şöyle yapıb duruyordum tâ sabah oluncaya kadar.» Demektir. Bu ma'nâ demek olur ki: sizi zulmeti leylde parlıyan fecri sadık gibi bir fakr-u imtiyaz ile parlatır da parlatır, sıyt-ü şanınızı bir nur gibi âfaka yayar ﴿وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ﴾ ve seyyiatınızı tarafınızdan keffaretler, iyyice örter -ayıblarınızı Dünyada kimseye göstermez ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ﴾ ve size mağfiret eder- Âhırette de günahlarınızı mağfur kılar. ﴿وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ve Allah, pek büyük fadl-ü ihsan sahibidir. -Fadliyle bunları yaptığı gibi daha neler yapar.

Allahın fadlı ne büyük olduğunu bilhassa bir misal anlamak için ya Muhammed:

sh:»2393

﴿٣٠﴾ وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ
يُخْرِجُوكَؕ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُؕ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِر۪ينَ ﴿٣١﴾
وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَٓاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ
هٰذَٓاۙ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿٣٢﴾ وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ
كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَٓاءِ
اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٣٣﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ
ف۪يهِمْؕ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا لَهُمْ
اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُٓوا
اَوْلِيَٓاءَهُؕ اِنْ اَوْلِيَٓاؤُ۬هُٓ اِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٣٥﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَٓاءً وَتَصْدِيَةًؕ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿﴾

sh:»2394

﴿٣٦﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَب۪يلِ
اللّٰهِؕ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَؕ وَالَّذ۪ينَ
كَفَرُٓوا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَۙ ﴿٣٧﴾ لِيَم۪يزَ اللّٰهُ الْخَب۪يثَ مِنَ
الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَب۪يثَ بَعْضَهُ عَلٰى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَم۪يعًا
فَيَجْعَلَهُ ف۪ي جَهَنَّمَؕ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ لِلَّذ۪ينَ
كَفَرُٓوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَۚ وَاِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ
سُنَّتُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hani bir vakıt dı o kâfirler seni tutub bağlamaları veya öldürmeleri veya sürüb çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı, onlar tuzak kurarlarken Allah da karşılığını kuruyordu, öyle ya Allah tuzakların hayırlısını kurar 30 Ve onlara âyetlerimiz okunacağı zaman artık işittik, dilesek bunun gibisini biz de söyleriz, bu, eskilerin efsânelerinden başka bir şey değil diyorlardı 31 Bir vakıt da ey Allah, eğer bu, senin tarafından gelmiş hak kitâb ise durma üzerimize gökten taşlar yağdır veya bize daha elîm bir azâb ver demişlerdi 32 Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb edecek değil idi, istiğfar ettikleri halde de Allah onlara azâb

edecek değil 33 Şimdi ise

sh:»2395

Allahın kendilerini azâb etmemesi için neleri var? Mü'minleri Mescidi haramdan menediyorlar, halbuki hizmetine ehil de değiller, onun hizmetine ehl olanlar ancak müttekılerdir ve lâkin çokları bilmezler 34 Beytin huzurunda namazları ise ıslık çalıb el çırpmaktan başka bir şey değil, o halde küfr-ü küfranınızdan dolayı tadın azâbı 35 Şüphe yok ki Allah yolundan men'etmek için mallarını sarfedenler, onu yine sarfedecekler, sonra bu kendilerine yürek acısı olacak, nihayet mağlûb olacaklar * Ve küfürlerinde ısrar edenler toplanıb Cehenneme sevkedilecekler 36 Ki Allah murdarı temizden ayırsın ve murdar kısmı birbirinin üzerine bindirib hepsini teraküm ettirsin de topunu Cehenneme koysun, işte bunlar, o hüsran içinde kalanlar 37 De o küfüredenlere ki, eğer vazgeçerlerse geçmişteki günahları bağışlanır, yok yine ısyana dönerlerse kendilerinden evvelki ümmetlere tatbık edilen kanunı ilâhî geçmişti artık onu beklesinler 38

30. ﴿وَاِذْ﴾ Sen de o vaktı hatırla ki ﴿يَمْكُرُ بِكَ الَّذٖينَ كَفَرُوا﴾ hani o kâfirler sana mekir kuruyorlardı ﴿لِيُثْبِتُوكَ﴾ seni tutub bağlamaları ﴿اَوْ يَقْتُلُوكَ﴾ veya seni -hepsi bir- katletmeleri ﴿اَوْ يُخْرِجُوكَؕ﴾ veya seni -Mekkeden- çıkarmaları için sui kasd tertib ediyorlardı -hicret sırasında Mekkedeki vaz'ıyyet bu idi.

Umuumiyyetle müfessirîn vak'anın cereyanını şöyle nakletmişlerdir: Ensarın islâma gelib Resulullaha biy'at ettiklerini müşrikler işittikleri vakıt telâşa düştüler, Darünned ve ta'bir ettikleri şuralarından müzakere ve müşavere etmek için içtima' ettiler, bir ıhtiyar suretinde bir İblis de «ben Neciddenim, içtimaınızı işittim huzurunuzda bulunmak istedim, her halde bende bir re'y-ü pend bulmaz değilsinizdir.» diyerek içlerine girdi müzakereye başladılar,

sh:»2396

Ebülbühtürî «benim re'yim, dedi, onu bağlar, bir odaya hapsedersiniz ve bütün menfezlerini kapatır, ancak bir delik bırakır, oradan yiyib içeceğini uzatırsınız, ta ölünciye kadar». ıhtıyar, «ne fena reiy! Dedi, kavminden size silâh çekib gelenler olur, elinizden kurtarırlar.» Hişam ibni Amir de «benim re'yim, dedi: onu bir deveye yükletir, arazınızdan dışarı çıkarıverirsiniz, artık ne yaparsa yapsın size bir zararı dokunamaz.» Yine o ıhtiyar, o şeyhı Necdî» ne fena re'iy! Dedi, gider başka kavmi ifsad eder ve onlarla gleir size harbeder.». Nihayet Ebûcehil de «ben o re'iydeyim ki dedi her batından birer delikanlı alırsınız ve birer kılıç verirsiniz, hepsi birden vururlar, kanı bütün kabaile dağılır, Beni Haşim de bütün Kureyş ile harb edemez ve şayet diyet taleb ederlerse veririz». Bunun üzerine ıhtiyar «bu yiğidin re'yi savab» dedi ve buna karar verib dağıldılar. Derhal Cebrâil gelib Peygambere haber verdi ve hicret emrini getirdi, mucebince aleyhıssalât-ü vesselâm Hazreti Aliyi yatağına yatırıb Hazreti Ebi Bekir ile beraber Gare çıktı, düşmanlar etrafı sarmış terassud ediyorlardı; sabah olunca yatağa hücum ettiler, fakat Aliyi gördüler, beht-ü hayret içinde alıklaştılar kaldılar.

Onlar öyle mekrediyorlardı ﴿وَيَمْكُرُونَ﴾ ve halâ mekrederler. Mukabeleten ﴿وَيَمْكُرُ اللّٰهُؕ﴾ Allah da mekreder. -Onlara mekirden bir ümid verir, sonra da mekirlerini başlarına geçirir. Netekim onlara mekir tertibatında bulunmaları için müsaade etti, uğraştırdı, yordu, fakat bütün mesaîlerini akım bırakıb gizlice senin hicretini te'min ediverdi, ve sonra yine onlara ümid verib «Bedr» e çıkardı ve müslimanları gözlerine pek az gösterdi, binaenaleyh saldırdılar ve göreceklerini gördüler. Evet, Allah mekre mekreder ﴿وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرٖينَ﴾ ve fakat Allah hayrül-

sh:»2397

makirîndir.- Ona karşı hiç birinin mekrinin hükmü olmaz, o bütün mekircilerin mekirlerini ibtal ediverir. Onun mekri de hayr-ü hıkmetten halî değildir. Bunun için ona makir veya mekkâr diyemezsiniz, o «hayrülmakirîn» dir. Fi'li ilâhî haddi zatında bir mekr olmaktan münezzehtir. O bir izalei şer, bir cezai münkerdir. Makirlerin mekrini kat'etmek ı'tibariyle umuma hayır olduğu gibi mâkirlerin hadlerini bildirmek ve bir takımlarının tevbelerine sebeb olmak ı'tibariyle sureti umumiyyede mâkirler için de bir hayırdır. Binaenaleyh bu fı'li

ilâhîye mekir ta'bir edilmesi mâkirlerin mekrine tekabülü ve bütün zann-ü tahminlerinin hılâfına habersiz olarak canibi gayibden bir mekir suretinde gelib bastırıvermesi ı'tibariyle bir müşakeledir. Yoksa hakıkatte Allaha ibtida mekir isnad edilemez, mâkir denemez. Buradaki « وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ» sûrei «Âli Imran» da kıssai Isâda geçen « وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ» gibi mekir ve mekir suretinde müşakele iledir ki mekri ilâhî mevzuı bahs olabilir. Bunda da «وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ» tenzihi unutulmamak lâzım gelir.

O mâkirler öyle kâfirler idi ki 31. ﴿وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا﴾ üzerlerine bizim âyetlerimiz -ya'ni «

لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا»

mazmununa mâsadak olan Kur'an -tilâvet edildiği zaman ﴿قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا﴾ işittik işittik ﴿لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَاۤ﴾ dilesek biz de bunun mislini söylerdik ﴿اِنْ هٰذَاۤ اِلَّاۤ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ﴾ bu eskilerin esatırinden başka bir şey değil dediler- sûrei En'amda « وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ» âyetinde (esatır kelimesine bak) geçtiği üzere bunu ibtida feylesofları «Nadr ibni Hâris» söylemiş ve bir çokları da onu ta'kıb etmiş idi. Öyle dediler lâkin senelerle uğraştılar söyliyemediler, söyliyemediler de türlü türlü mekirlere, suikasıdlara, katl-ü harbe kalkıştılar, asırlar geçti,

sh:»2398

onların kafasında nicelerde aynı sözü söyliyegeldiler fakat Kur'anın bir mislini söylimelediler ve onlar gibi mekirler peşinde dolaşmaktan başka bir şey yapamadılar.

32. ﴿وَاِذْ﴾ Ve o vakit ki -o kâfirler ﴿قَالُوا اللّٰهُمَّ﴾ ya Allah dediler ﴿اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ﴾ eğer bu Kur'an senin tarafından o hak ise- onun dediği gibi kelâmı münzel ise ﴿فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاۤءِ﴾ başımıza gökten taş yağdır ﴿اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ﴾ veya bize diğer bir azabı elîm getir -açık açık âyetleri inkâr ve istihfaf ederek böyle diyen o makir kâfirlerin küfürlerindeki ınadı ve ınad ve tehekküm yolunda Allahtan dileklerinni mahiyyetini düşün. Rivayet olunduğuna göre bunu da Nadır

söylemiş idi. « إِنْ هٰذَا اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ » dediği zaman Resulullah « وَيْلَكَ اِنَّهُ كَلَامُ اللّٰهِ = vay! Sana o kelâmullah» buyurmuş o da bunu söylemiş «eğer

Kur'an hakikaten Allahdan münzel, hak kelâm ise bizim bunu inkârımıza bir ukubet olmak üzere Allah ya başımıza gökten taş yağdırsın veya bize diğer türlü elîm bir azâb versin» diyerek sözünde cezmini izhar etmek ve tehekküm ve istihfaf yollu cühudunda mubalâğa eylemek istemiş ve bu suretle müstahıkk oldukları azâbı ı'tıraf ve taleb eylemiş diğerleri de bunu tasvib etmiş bulunuyorlardı. O halde Allah neye müstahaklerini vermedi?

33. ﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْؕ﴾ Halbuki -ya Muhammed- sen onların içinde iken Allah onları ta'zib edecek değil idi -sen onlar için aynı rahmet idin, senin bulunduğun yere azab inmek ıhtımali yoktu ﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ ve onlar istiğfar ederlerken veya edeceklerken de Allah onları ta'zib etmezdi.- Ya'ni sen içlerinden çıksan bile onlar istiğfar ettikleri takdirde veya içlerinden istiğfar edib iymana gelenler veya gelecekler

sh:»2399

varken onlara öyle köklerini kazıyacak bira azâbı istisal vermezdi. Netekim hiç bir kavm, Peygamberleri içlerinden alınmadan azâbı istisal ile ta'zib olunamamıştır. İyiler içinde de kötüler zuhur edib zalimler ileri gitmeğe başladığı zaman zulm-ü ısyanın şeâmetiyle gelecek olan fitnenin zararı iyilere de isabet ettiği gibi, kötüler içinde fevkalâde iyiler zuhur etmeğe başladığı zaman da velesve az olsun o iyilerin yüzü suyu hurmetine o kötülerin mustahıkk oldukları umumî azâb da afiv veya te'hir olunur. Kötüler calibi azâb olduğu gibi iyiler de calibi rahmettir.

Hasılı o zaman o kâfirlerin başlarına taş yağdırılmaması veya diğer bir azabı elîm ile istisal olunmamaları onların ona mustahıkk olmamalarından değil, Allah tealânın Resulüne ve istiğfari melhuz olanlara fadlı azîminden ve içlerinde Peygamber varken veya istiğfar eden veya edecek olanlar bulunurken azâb etmek istemesinden idi 34. ﴿وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ﴾ yoksa Allah onlara azâb etmiyecek neleri vardı?

﴿وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ bahusus o hallerinde ki Mescidi haramdan men'ediyorlardı ﴿وَمَا كَانُوٓا اَوْلِيَٓاءَهُؕ﴾ ve ederlerken onun evliyası da değillerdi -ona ehliyyet ve salâhiyyetleri ve hakkı velâyetleri yoktu, çünkü ﴿اِنْ اَوْلِيَٓاؤُهُٓ اِلَّا الْمُتَّقُونَ﴾ onun veliyleri müttekilerden başkası değildir.- Şirkten korunan ve Allahdan başkasına ıbadet etmiyen ehli tekvadan maadasının Beytullahda hakkı velâyetleri olamaz. Ona sahib olmak, onun umurunda tasarruf etmek hak ve salâhiyyeti ancak orada tevhid ile ıbadet edecek olan müttekilerindir. ﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Ve lâkin onların ekserisi bilmezler -ya'ni o müşriklerin bir kısmı kalili kendilerinin liyakatsizliklerini ve Mescidi harama

ve-

sh:»2400

lâyet etmek hakları olmadığını ve bu hakkın müttekilere aid olduğunu ve binaenaleyh ona sırf bir şekavet ile müdahale etmekte bulunduklarını bilirler. Ve bile bile ınad ederlerse de ekserisi kendilerini bilmezler de «biz Beyt-ü Haremin valileri, mütevellileriyiz, binaenaleyh dilediğimizi sokar, dilediğimizi men'ederiz» derler. Ekserisi cehalet ve birazı da bile bile ınad ve şekavet ile müttekileri men'ediyorlardı. 35.

﴿وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَاۤءً وَتَصْدِيَةًۜ﴾ Ve halbuki

Beytullahın yanında dua veya namaz namına yaptıkları ıslık çalmaktan ve el çarpmaktan başka değil.

MÜKÂ, ıslık veya ıslık çalmaktır ki gerek sâde dudakla ve gerek ele üflemek ve öttürmek suretiyle olmaktan eamdır. Ve bu haysiyyetle üflenib çalınan alel'umum düdüklerin seslerine de delâleten şamil olur.

TASDİYE, esasen sadadan veya saddan me'huz olarak sada çıkartmak veya vazgeçirtmek demektir ki bu iki i'tibar ile birini çağırmak veya eğlenib oynamak gibi her hangi bir maksadla el vurmağa ıtlak olunur.

Rivayet olunuyor ki bunlar erkek ve kadın, açık saçık elele tutuşur, Beytin etrafında dolaşırlar ve ıslık çalıb el vururlardı. Ve böyle ıbadet ediyoruz diye çalar, oynar hora teperler ve yaptıklarını alkışlarlardı. Bir de Resulullah Beyti şerife gelib ıbadet etmek, namaz kılmak ve Kur'an okumak istediği zaman ekseriya böyle ayin yapmakta ileri giderler, veya kendilerini de bir namaz kılıyor ve dua ediyorlarmış gibi göstererek nümayiş ve gürültu yaparlar, huzura mâni' olurlar. Ve bunu da kendilerince bir ıbadet sayarlardı. Beyti ilâhîye nasıl hakkı velâyetleri olur. Ve bu hal ile Mescidi harama musallat olub orada Allaha ıbadet edecek olan asıl hak sahibi müttekileri men'e kıyam eyleyen edebsizlerin cahillerin, gasıbların, kâfirlerin şu ahval içinde neleri vardır ki Allah onlara azâb etmesin.

sh:»2401

Mademki haliniz bu ey kâfirler ﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ o halde bundan böyle o azâbı tadın ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ çünkü müstemirren küfr-ü küfran ettiniz. -İstiğfar etmediniz.

36.

﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِۜ﴾

- Bu âyet «Bedr» muhaberesi için mallarını sarfeden, ezcümle herbiri yevmiyye on deve keserek askerlerini it'am eden on Kureyş zengini hakkında nâzil olmuş ve ondan sonra «uhud» vesaire gibi harblerdeki sarfiyatı ve netayicini anlatmıştır. Ya'ni her halde küfürde ısrar edenler, Allah yolundan, dini haktan men'etmek için mallarını sarfediyorlar ﴿فَسَيُنْفِقُونَهَا﴾ bundan böyle de sarfedecekler ﴿ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً﴾ sonra o mallar kendilerine bir hasret olacak -boşuna telef edilmiş, hevaya sarfolunmuş bulunduğunu anlıyacak, eyvah! diyecekler ﴿ثُمَّ يُغْلَبُونَۜ﴾ sonra da mağlûb olacaklar- ondan evvel « الْحَرْبُ سِجَالٌ » mantukunca kâh mağlûb, kâh galib olurlarsa da en nihayet sureti kat'iyyede hakka mağlûb olacaklar

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَۙ﴾ ve küfredenler sırf Cehenneme sevkedilecekler ki 37. ﴿لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾ Allah habîsi

tayyibden ayırsın. -Müttekılere mev'ud olan fürkan hasıl olsun, iyiler kötülerden temayüz etsin

﴿وَيَجْعَلَ الْخَبٖيثَ بَعْضَهُ عَلٰى بَعْضٍ﴾ ve habis kısmını birbirinin üzerine

bindirib- habis mallarını kendilerine zammedib ﴿فَيَرْكُمَهُ جَمٖيعًا﴾ hepsini terâküm ettirsin

-fartı izdiham ile yığsın da ﴿فَيَجْعَلَهُ فٖى جَهَنَّمَ﴾ topunu bir, Cehenneme koyuversin

sh:»2402

﴿اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ işte bunlardır ki o hasirlerdir- ya'ni hasirler, husranda

kalanlar diye onlara denilir.

Ya Muhammed, 38. ﴿قُلْ لِلَّذٖينَ كَفَرُوٓا﴾ o küfüredenlere söyle

﴿اِنْ يَنْتَهُوا﴾ vaz geçerlerse -bulundukları hali bırakıb hakta teslimi nefs ederlerse

﴿يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾ geçmiş günahları mağfiret olunur. ﴿وَاِنْ يَعُودُوا﴾

ve eğer yine dönerler- Peygamber ile harbe kalkışırlarsa

﴿فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْاَوَّلٖينَ﴾ önlerinde evvelkilerin sünneti, teamülü geçti -işittiler ki

Peygamberlerine karşı gelen akvam nasıl kahr-ü tedmir olundular, gördüler ki «Bedr» dekiler ne hale

giriftar oldular. Bunlar misali kâfîdir. Binaenaleyh dönüb onları yolunu tutarlar, onların âdetine sülûk

ederlerse aynı netaicin emsaline müntazır olsunlar. «

﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلٖى﴾ . ﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا
لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلٖينَ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ
» الْغَالِبُونَ﴾ . ﴿اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ﴾

Öyle söyle:

﴿٣٩﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَاتَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّٖينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ
فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿٤٠﴾ وَاِنْ تَوَلَّوْا
فَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ مَوْلٰيكُمْ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصٖيرُ﴾

sh:»2403

Meali Şerifi

Siz de ortalıkta bir fitne kalmayıb din, tamamiyle Allahın dini oluncıya kadar onlara cihad edin, eğer vaz geçerlerse her halde Allah amellerini görür 39 Yok vaz geçmezlerse artık bilin ki Allah sizin mevlânız, ne güzel mevlâ, ne güzel nasîr! 40

39. ﴿وَ﴾ vaz geçmeyib dönerlerse ﴿قَاتِلُوهُمْ﴾ o kâfirlerle mukatele de edin

﴿حَتّٰى لَاتَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ tâ ki fitne: mihneti şirk olmasın

﴿وَيَكُونَ الدّٖينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ﴾ ve din, hepsi Allah için olsun -Allahın kullarını başkalarına mahkûm tutan edyânı batıla, dini hak karşısında ızmihlâle düşsün, hak, hâkim olsun da fitne ve mihnetle kimse ma'budı haktan başkasına itaat ve inkıyada sevk-u cebredilmesin. Sûrei «Bakare» de bu âyetin bir nazîri geçmişti. Yalnız burada « كله » var, orada yoktu, ona ve kezalik sûrei «Bakare» de « لَٓا اِكْرَاهَ فِى الدّٖينِ » âyetine bak.

﴿فَاِنِ انْتَهَوْا﴾ Bu kıtal üzerine -fitneden ve Allahdan başkasına tapmaktan- vaz geçerlerse ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ﴾ her halde Allah, amellerine basîrdir. Ona göre ecirlerini verir. 40. ﴿وَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ ve eğer ı'raz ederler -vaz geçmekten imtina' eylerler ise ﴿فَاعْلَمُوٓا﴾ siz de biliniz ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ مَوْلٰيكُمْ﴾ muhakkak Allah sizin mevlânız, veliy ve nasırınızdır.- Binaenaleyh onların adavetlerinden korkmayın, Allaha dayanın ﴿نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصٖيرُ﴾ o ne güzel mevlâ, ne güzel nasıyrdır. -Ki sahib olduğu zayi' olmaz, nusrat ettiği mağlûb olmaz.

Böyle biliniz ve öyle yapınız:

sh:»2404

﴿٤١﴾ وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَیْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينِ وَابْنِ السَّبٖيلِ
اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ
الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٤٢﴾ اِذْ اَنْتُمْ

بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ
وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِى الْمِيعَادِ وَلٰكِنْ لِيَقْضِىَ اللّٰهُ اَمْرًا
كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيٰى مَنْ حَىَّ عَنْ بَيِّنَةٍ
وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٣﴾ اِذْ يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ فِى مَنَامِكَ
قَلِيلًا وَلَوْ اَرٰيكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَلٰكِنَّ
اللّٰهَ سَلَّمَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٤﴾ وَاِذْ يُرِيكُمُوهُمْ اِذِ
الْتَقَيْتُمْ فِى اَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِى اَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِىَ اللّٰهُ
اَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿﴾

sh:»2405

Meali Şerifi

Bir de ma'lûmunuz olsun ki ganimet aldığınız her hangi bir şey, mutlaka onun beşte biri Allâh içindir ki Peygambere ve ona karabeti olanlarla yetimler ve miskinler ve yolda kalmışlaradır, eğer siz Allaha iyman etmiş ve o furkan günü, o iki cem'iyyetin çarpıştığı gün kulumuza indirdiklerimize iyman eylemiş iseniz bunu böyle bilin; daha Allah her şeye kadir 41 O vakıt ki siz vâdînin beri yamacında idiniz, onlarsa öte yamacında, süvarileri de tam sizden aşağıda idiniz, öyleki onlarla va'dleşmiş olsa idiniz mutlak mîâdda ıhtilâf ederdiniz ve lâkin Allah mukadder bir emri yerine getirmek için o yapılmış idi ki hem helâk olan beyyineden helâk olsun, hem de yaşıyan beyyineden yaşasın ve çünkü Allah her halde semî'dir alîmdir 42 O vakıt ki Allah sana onları ru'yanda az gösteriyordu, eğer sana onları çok gösterse idi korkacaktınız ve kumandada nizâa düşecektiniz ve lâkin Allah selâmete bağladı, çünkü o bütün sinelerin künhünü bilir 43 Ve o vakıt ki karşılaştığınız sıra onları sizin gözlerinizde azaltıyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu, çünkü Allah o fi'le çıkarılmış olan emri yerine getirecekti, öyle ya bütün işler Allaha irca' olunur 44

GUNM, esasen bir şeye renc-ü meşakkatsız nail olmak veya düşmandan doyumluk almak ma'nâlarına gelir ve alınan doyumluğa da ism olarak ıtlak olunur ki ganîmet de her iki ma'nâda böyledir. Şeriatte ise ganîmet, küffardan anveten, ya'ni harben alınan maldır. Binaenaleyh velevse harbin neticesi olsun bir sulh ve ahd ile alınan

sh:»2406

emvale ganîmet denilmez, Lâkin Feyi denilir, ya'ni ganîmet feyiden ahstır.

41. ﴿وَاعْلَمُوا﴾ Ve biliniz -ya'ni muktezasiyle amel etmek üzere ma'lûmunuz olsun ki ﴿اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَىْءٍ﴾ aldığınız ganîmet ne şeyden olursa olsun- velevse bir iğne veya iplik bulunsun Sûrenin başında beyan olunduğu üzere evvel emirde « الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ » olduğundan ﴿فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ﴾ humüslü, beşte biri sırf Allah içindir: ﴿وَلِلرَّسُولِ﴾ Ve

Peygamber için ﴿وَلِذِى الْقُرْبٰى﴾ ve ona karabeti olanlar ﴿وَالْيَتَامٰى﴾ ve yetimler

﴿وَالْمَسَاكِينِ﴾ ve miskinler ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ ve yolda kalmış yolcular içindir.- İlk

evvel humsü Allah için ayrılmak, bu da beş sehme ayrılıb şu zikr olunan beşe taksim olunmak ıktıza eder. Ya'ni Allah, humüsünün bir sehmini Resulullaha, dördünü de şu dörde sarf-u tahsısı emr eder. «

اَلْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ » hukmünün tafsıli budur. Evvel emirde enfal ve ganaimin hepsi

Allahındır. Ve binaenaleyh hepsi gazîler elinde emanettir. Hukmı ilâhîye göre ve Allah rızası için menafi'i ammeye sarfedilmesi ıktıza eder. Fakat hukmi ilâhî sizi, siz gazîleri diğer milletlerin ahkâmında olduğu gibi menâfi'i hususıyyenizden de mahrum etmez. Ancak ganîmetten beşte birinin Allah için ifraz ve velâyeti amme ile bervechi meşruh masarifi ammeye sarfedilmesini emreder. Ganîmetin humüsten bakı kalan beşte dördüne gelince onu da size, siz gazîlere bırakır. Şu halde gazîler dilerlerse haklarını ister. Taksimi vâcib olur. Veya her biri dilerse dilediği kadarını taksimden evvel veya sonra yine Allah için terkedebilir. Çünkü sahib hak, hakkında dilediği gibi tasarrufta muhtardır. Bu cihet onların kendi ictihadlarına bırakılmış olduğu gibi Resulullahın vefatından
sh:»2407

sonra onun humüsten sehmi de müctehedün fihtir. Ve bu cihetlerin tafsılı Fıkha aiddir. Ve bu âyetin «Bedr» de veya «Bedr» den bir ay üç gün sonra beni kaynüka' gazvesinde nâzil olduğu hakkında iki rivayet vardır.

﴿اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ

يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِۜ﴾ Eğer siz Allaha ve iki cem'iyyetin -müsliman ve küffar- çarpıştığı gün

-o fürkan günü- ya'ni hakk-u bâtılın ayrıldığı «Bedr» günü kulumuza indirdiğimiz şeylere -vahiy ve Melâike

ve nusrata- iyman etmiş hakikî mü'minler iseniz bu böyledir. Bunu da bilir icra edersiniz

﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve Allah, alâ külli şey'in kadîrdir, -O günkü gibi çoğa

karşı aza, kaviye karşı zaiyfe zafer ve nusrat vermeğe kadir olan Allah, daha nelere kadir değildir. Ve siz

onun emr-ü hukmüne ittiba' ederseniz size daha neler, neler vermez. Bilirsiniz ya! 42.

﴿اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا﴾ O vakıt siz vâdînin beri kıyısında -fena bir mevkı'de- idiniz

﴿وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى﴾ onlar ise en öte kıyısında -müsteid bir mevkı'de- idiler

﴿وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْۜ﴾ kârban süvarîleri de sizden aşağıda -sahilde- idi -ya'ni bir

taraftan tahti tehdidinizde demekti fakat diğer cihetten bunlar düşman ordusunun sizi işgal edecek ve aynı

zamanda harbe hırslarını tahrik edecek bir kuvveti ve bu vaz'ıyyet sizi korkutacak ve işinizi berbad edecek

bir vaz'ıyyet idi. Hasılı gerek sevkulceyş ve gerek ta'biye ve gerek arazı vesair alât ve esbabı harbiyye

noktai nazarından zâhirde düşman kavi, siz gayet za'iyf bulunuyordunuz. Aranızda pek büyük bir fark vardı.

Öyle ki ﴿وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ﴾ eğer va'dleşmiş olsa idiniz- o gün orada kıtal için siz onlara onlar size va'd

sh:»2408

vermiş, sözleşmiş bulunsa idiniz de aranızdaki farka agâh olsa idiniz

﴿لَاخْتَلَفْتُمْ فِى الْمِيعَادِۙ﴾ va'dinizde mutlaka ıhtilâf ederdiniz - bu vazıyyete gelince

cesaret edemez, va'dinizde hulfeder zaferden me'yus olurdunuz, ya'ni onlara galebeyi şöyle dursun karşılarına çıkmayı bile gözünüze kestiremez çatmaktan kaçınırdınız. Binaenaleyh iş size ve sizin idrakinize ve esbabı zâhireye kalsa idi aradaki farkı azîmden dolayı bu feth-ü zaferin husulüne imkân yoktu

﴿وَلٰكِنْ﴾ ve lâkin bunu Allah yaptı öyle bir mîad olmaksızın ve sizi kendinize bırakmaksızın

tarafeyni öyle bir vaz'ıyyete sevkedib çattırdı ki ﴿لِيَقْضِىَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُولًاۙ﴾

Allah o fi'le çıkan emri- o harikul'ade emri vaki'i: o vaz'ıyyeti kalb ve kazıyyesi aks ederek hakk-u bâtılı ayıran ve Allahın evliyası ile a'dâsını tefrık eden o fürkanı yapsın, bir kazıyyei muhkeme kılsın, va'dettiği

nusretı bir hucceti katıa ile tebyin ve tesbit etsin. Tâ ki ﴿لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ﴾

helâk olan an beyyinetin helâk olsun ﴿وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍۜ﴾ yaşıyan da an

beyyinetin yaşasın- «Bedr» vakıası Allahın öyle bir âyeti vazıhası ve öyle bir beyyinei meşhudesidir ki hem Kureyş maktulleri ve münhezimleri gibi emri ilâhîye muhalefet ve Resulüllaha adavet ile helâk olan veya olacak olanların helâkine, hem de «Bedr» gazî ve şehidleri gibi Allaha ve Resulüne itaatle maddî veya ma'nevî hayat bulan, bulacak olan mü'minlerin hayat ve halâsına bir hucceti meşhûdedir. Ve artık ne ölünün, ne dirinin, ne kâfirin, ne mü'minin Allaha karşı ne ibraz edebilecek bir hucceti, ne de

serdedebilecek bir ma'zireti yoktur ﴿وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌۙ﴾

sh:»2409

ve -bu beyyine ile de sabittir ki- hiç şüphesiz Allah semî-u alîmdir. -Dostlarının düşmanlarının, söylediklerini işitir, niyyet ve ı'tikadlarını, maksad ve muzmerlerini ve haklarında ne yapacağını bilir. Bu fasıla yukarıda

geçen « فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْۖ » âyetinin fasılasını bir te'kid olmakla oraya

bir atfı nazarı ıhtar eder. Hasılı havarık ve mu'cizat bir eseri tesadüf değildir. 43.

﴿اِذْ يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ فِى مَنَامِكَ قَلِيلًاۜ﴾ düşün ki o vakıt menâmında- uykunda

veya yatağında veya gözünde -Allah onları sana az gösteriyordu- bu işle alâkadar olmak üzere evvelâ bir rü'ya gösteriyordu ki bu evvel ile âhirin şuurda bir irtibatını ve vak'anın mahzı tesadüf olmadığını iş'ar eder. Saniyen o, çokluğu az gösteriyordu, sen de bunu haber verib eshabını teşci' ve tesbit ediyordun ki bu da bir aldadış değil, bir hıkmeti ve hakıkî bir maslahati tazammun ediyordu.

Filhakika ﴿وَلَوْ اَرٰيكَهُمْ كَثِيرًا﴾ Sana onları -zâhirde oldukları gibi- çok göstermiş

olsa idi ﴿لَفَشِلْتُمْ﴾ mutlak yılacaktınız ﴿وَلَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ﴾ ve mutlak

emirde münazea edecektiniz -harb hususunda reiylerinize tefrika düşecek, kiminiz sebat kiminiz firar

tarafdarı olacaktınız ﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ سَلَّمَۜ﴾ velâkin Allah, selâmet ihsan etti- sana rü'yanda

onların zâhirdeki kesretlerini değil, hakıkatteki kıymetsizliklerini gösterdi, sizi yıldırmadı ve nizaa meydan vermedi de sâlim tuttu ve mebdei müntehaya tevfık edib selâmete irdirdi

﴿اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ muhakkak ki o böyle sinelerdeki esrara alîmdir. -Onlarda

ne var, ne olacak ve ne gibi esbab ve şerait ile halleri değişecek, hepsini temamen bilir.

sh:»2410

44. ﴿وَاِذْ يُرِيكُمُوهُمْ اِذِ الْتَقَيْتُمْ فٖى اَعْيُنِكُمْ قَلِيلاً﴾ Ve o vakıt

telâkki ettiğiniz sırada onları gözünüzde size az gösteriyor -gözünüzü yıldırmıyordu, Peygamberin rü'yasını rü'yetinizle de tasdık ederek sizi havften sâlim kılıyor, teş'ci' ediyordu, sonra da onları gözünüzde büyütmiyordu. Hattâ İbni Mes'ud radıyallahü anh yanındakine «nasıl yetmiş kadar görüyor musun?» Demiş o da «yüz kadar görüyorum» demişti ﴿وَيُقَلِّلُكُمْ فٖى اَعْيُنِهِمْ﴾ sizi de onların gözünde

pek azaltıyordu.- Netekim Ebûcehil o sırada «Muhammed ve eshabı « اَكْلَةُ جُزُورٍ » bir deve yeyimi» demişti. Bu, henüz kıtâle girişmeden evvel cür'etlerini artırmak, gurur ve saygısızlıkla gayrı muntazam bir surette kıtâle çattırmak için idi ki harbe çattırdıktan sonra gözlerinde mü'minleri birdenbire büyütmüş çoğaltıvermiş idi. Sûrei «Âli Imranda» da geçtiği üzere «

يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَاْىَ الْعَيْنِ » göz görüşiyle kendilerinin iki misli, ya'ni üçyüz on üç kadar

zatı iki bin kişi kadar görüyorlardı ve bu suretle ödleri kopuyor, kalblerine ru'b giriyordu. Tarafeynin mütekabilen kalbleri ve hisleri üzerinde cereyan eden ve alel'âde nazar galatlarının çok fevkında olduğu zâhir bulunna bu müteakis tehavvülât bu vak'adaki tasarrufatı ilâhiyyeyi gösteren âyâtı azîmedendirler. Allah tealâ, mü'minleri yalnız akıbeti ve hakıkî kıymeti gören ledünnî bir gözle baktırıyor, kâfirleri ise zâhire maksur olan gafil ve mağrur bir nazarla baktırıyordu ve böyle tarafeyni yekdiğerinin gözüne az gösteriyordu

ki ﴿لِيَقْضِىَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُولاً﴾ o fi'le çıkan emri kat'iyyen iyka' etsin -ya'ni hukm-ü kazasıyle iki tarafı birbirine sureti kat'iyyede çattırıb harika olan bir harbi tam bir emri, vakı' yapsın da bunun üzerine bervechi bâlâ o bir emri ya'ni islâmı i'zaz ve küffarı tezlil eden furkan harikasını terettüb et-

sh:»2411

tirsin. Bu ifade ile şunu anlatmak isteriz ki buradaki « اَمْرًا كَانَ مَفْعُولاً » dan murad iltikai cem'ayn emri, evvelkinden murad da fürkandır. Ve buna evvelce «yevmelfürkan, yevmeltekalcem'an» ile işaret edilmiştir. Demek ki «Bedr» harbi başlangıcı i'tibariyle de bir mu'cize, neticesi i'tibariyle de bir mu'cizedir. Ve bütün sureti cereyanı i'tibariyle de min'ındillah bir çok harikaları muhtevi ve binaenaleyh

hey'eti mecmuası bir beyyinei ilâhiyyedir. ﴿وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ﴾ bütün umur da

ancak Allaha irca' olunur.- Ya'ni yalnız bu ve böyle harika olan emirler değil, bütün umur dahi Allaha irca' olunur. Her iş önünde sonunda ona dayanır.

Bunun için:

﴿٤٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَقٖيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا
اللّٰهَ كَثٖيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿٤٦﴾ وَاَطٖيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ

وَلَاتَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُواۜ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ
الصَّابِرِينَۚ ﴿٤٧﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
بَطَرًا وَرِئَٓاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ
مُحِيطٌ ﴿﴾

sh:»2412

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler bir düşman kümesiyle karşılaştığınız vakıt sebat edin ve Allahı çok zikreyleyin ki felâha irebilesiniz 45 Hem Allaha ve Resulüne itaatten ayrılmayın ve birbirinizle niza'laşmayın sonra içinize korku düşer ve Devletiniz elden gider, ve sabırlı olun çünkü Allah sabredenlerle beraberdir 46 Onlar gibi olmayın ki diyarlarından çalım satarak ve nâsa gösteriş yaparak çıktılar ve Allah yolundan men'ediyorlardı, Halbuki Allah bütün amellerini çenber içine almıştı 47

45. ﴿اِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً﴾ Muharib bir cemaate çattığınız vakıt -ya'ni kâfir olduğu ma'lûm veya ne olduğu mechul bir cemaatle harb vaz'ıyyetinde karşılaştığınız zaman gerek zahıf halinde olsun ve gerek olmasın, gerek sinden az olsun gerek çok ﴿فَاثْبُتُوا﴾ hemen sebat ediniz- « اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ » yüz çevirmeyiniz ﴿وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا﴾ ve Allahı çok zikr ediniz -harbederken meded-ü mayetine sığınarak ve nusratine müterakkıb olarak kalben ve lisanen çok, çok zikrullah ile kuvvet alınız ki ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ﴾ felâh bulabilesiniz- muradınız olan nusrat ve sevaba zaferyab olub meramınıza irebilesiniz. Yoksa galib bile olsanızı sevab iremezsiniz « وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ » olduğundan hiç bir şey insanı zikrullahdan alıkoymamalıdır. Ve kul, şedaid zamanlarında ye's-ü ıztıraba düşmeyib Allaha iltica etmeli ve her ne halde olursa olsun Allahın lutfuna i'timad ederek kalbini tasfiye edib bütün külliyyetiyle Allaha müteveccih olmalıdır. Felâh buna mütevakkıftır. Bunun için sebat ve zikrediniz 46. ﴿وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve Allaha ve Resulüne itaat eyleyiniz ﴿وَلَاتَنَازَعُوا﴾ ve aranızda niza' etmeyi-

sh:»2413

niz ki ﴿فَتَفْشَلُوا﴾ feşele düşersiniz -ya'ni za'ıyf, tenbel, çekingen korkak olur, salaklaşır, yılıklaşırsınız ﴿وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾ ve rüzgârınız kesilir, Devletiniz gider ﴿وَاصْبِرُوا﴾ ve sabırlı olunuz ﴿اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ zira Allah, muhakkak sabredenlerle beraberdir.- Nihayet onlara nusrat eder 47. ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ﴾ Ve o mağrurlar gibi olmayın ki ﴿خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاۤءَ النَّاسِ﴾ diyarlarından çalım ederek fahr-ü gurur ile ve halka nümayiş yaparak çıktılar, ﴿وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ ve Allah yolundan men'ediyorlardı ﴿وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ Halbuki Allah onların bütün amellerini muhıttır. -Her ne yaparlarsa hepsini ılm-ü kudretiyle kuşatmış çevirmiştir. Ruveyste « بِمَا يَعْمَلُونَ » okunur. Ya'ni hepinizin amellerinizi muhıttır.- Hiç birinizin iyi veya kötü hiç bir ameli yoktur ki ona varmasın, ona müntehi olmasın, onun ılmi, onun hukm-ü hâkimiyyetiyle ihata edilmiş bulunmasın. Akıbet sevabı ve ıkabı ile taltıf veya tecziye edilmesin. Böyle her yaptığınız ve yapacağınızla Allah tealânın tahti ihatasında bulunduğunuz halde nasıl olur da bunu düşünmez öyle çalım ve iftihar riya ve nümayiş ile hareket eder, haddinizi tecavüze kalkarsınız. Netekim müşrikler Mekkeden böyle çıkmışlardı. Çıkıb Cuhfeye vardıklarında Ebu Süfyanın gönderdiği âdam geldi «dönünüz kervanınız selâmeti buldu» haberini yetiştirdi, Ebu Cehil de «hayır, vallahi ta «Bedr» e kadar varıb şarablar içmeyince ve çengi cariyelere sazlar çaldırmayınca ve orada bulunan Arablara yemekler yedirmeyince dönmeyiz» dedi ve fil-

sh:»2414

vaki' «Bedr» e kadar geldiler. Fakat ve fakat yedikleri kılıc, içtikleri ölüm peymanesi, sazları feryad-ü figan, kucakladıkları azâb-ü husran oldu.

O fahr-ü gururun, o riya ve nümayişin akıbetine misal olmak üzere:

﴿٤٨﴾ وَاِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ
الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنّ۪ي جَارٌ لَكُمْۚ فَلَمَّا تَرَاۤءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ
عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِنْكُمْ اِنّ۪ٓي اَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ اِنّ۪ٓي
اَخَافُ اللّٰهَۜ وَاللّٰهُ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٤٩﴾ اِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ

وَالَّذٖينَ فٖى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هٰۤؤُلَٓاءِ دٖينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى
اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرٰۤى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذٖينَ
كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ
الْحَرٖيقِ ﴿٥١﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدٖيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ
بِظَلَّامٍ لِلْعَبٖيدِ ﴿﴾

sh:»2415

Meali Şerifi

Ve o vakıt ki Şeytan kendilerine amellerini tezyin eylemiş de demişdi bu gün insanlardan size galib gelecek yok, ben de size zahirim, fakat iki taraf karşı karşıya görününce ardına dönüverdi de ben, dedi 48 sizden kat'ıyyen beriyim, ben sizin göremiyeceğiniz şeyler görüyorum, ben Allahtan korkarım, öyle ya Allahın ıkabı çok şiddetlidir 49 O sıra münafıklar ve kalblerinde bir maraz bulunanlar şöyle diyorlardı: "şunları dinleri aldattı" halbuki her kim Allaha tevekkül ederse şüphe yok ki Allah bir azîz, hakîmdir 50 Bir de görseydin Melekler canlarını alırken o küfr edenlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura, tadın bakalım! diyerek: yangın azâbını bu işte sizin kendi ellerinizin takdim ettiği yüzünden ve Allahın kullarına zulümkâr olmadığındandır 51

48. ﴿وَاِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ وَقَالَ﴾ Düşün o vakti ki Şeytan onların -o mağrur müşriklerin- yaptıklarını kendilerine süslendirib demişti ki ﴿لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنّٖى جَارٌ لَكُمْ﴾ ben sizin için şübhesiz yar-ü zahir iken bu gün o nasdan size galib gelecek yok -ya'ni o şeytan, o aldatıcı, gurur ve nefsaniyyet ruhı habisi kendilerinde veya karşılarında temessül ederek onlara bu kuruntuyu yaldızlayıb gönüllerine bırakmış ve hayallerine öyle göstermiş idi ki bu âded, bu hazırlık bu kuvvet ve bu gönül onlarda iken karşılarına Muhammed ve eshabı değil kimse duramaz, ve vehimlerine öyle iyham etmiş idi ki eğer onlar hareket ve amellerinde kendine tabi' olur ardına düşerlerse bu hayal kendilerinden ayrılmıyacak, daima beraberlerinde bulunacak, her sıkıldıkça onları kurtaracak.

﴿فَلَمَّا تَرَٓاءَتِ الْفِئَتَانِ﴾ Vaktâ ki iki cemaat görüştüler -ya'ni harbe tutuşub çarpışmağa başladılar. Melâikenin, ilâhî kuvvetlerin mü'minlere imdadını ve
sh:»2416
hakıkatin tecelli etmeğe başladığını görünce ﴿نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ﴾ Şeytan kıçın kıçın dönüverdi ﴿وَقَالَ اِنّٖى بَرٖٓىءٌ مِنْكُمْ﴾ ve ben dedi, sizden beriyim-sizinle hiç bir alâkam yoktur, başınıza geleceğe karışmam ﴿اِنّٖۤى اَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ﴾ her halde ben sizin görmiyeceğiniz şeyler görüyorum ﴿اِنّٖۤى اَخَافُ اللّٰهَ﴾ hakıkaten ben Allahdan korkarım -hakkın karşısına duramam, işin âkıbeti pek vahim, haliniz yaman karışmam. Böyle diyerek o Şeytan o

gurur-ü hayal işin tam can noktasında onlardan teberri edib çekiliverdi. Ne kader şayanı dikkattir ki çekilirken habersizce bırakıb sivişivermeyib de fenalıklarını yüzlerine vuruyor ve bütün ümidlerini kesib ye'si küllîye attıktan başka evvelki tatlı hayal yerine acı acı endileşer saçarak ve daha işin başlangıcında iken birdenbire tehlükeyi gözlerinde büyütüb telâş ve ıztırablarını artırarak ve ansızını halecan ve felâketlerini tesri' etmek suretiyle gerisin geri çekilib gidiyor. Nasıl çekilmez, nasıl korkmaz ki

﴿وَاللّٰهُ شَد۪يدُ الْعِقَابِ﴾ Allah, şedidü'ıkabdır.

49. ﴿اِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذ۪ينَ ف۪ى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ O vakıt

Münafıklar ve kalblerinde maraz bulunanlar -henüz iyman ile mutmain olmayıb kalblerinde bir nevi' şübhe

veya tereddüd kalmış olanlar- diyorlardı ki ﴿غَرَّ هٰٓؤُلَٓاءِ د۪ينُهُمْ﴾ şunları dinleri mağrur eddi

-ya'ni mü'minleri dinleri aldattı gururlandırıldı da takat getiremiyecekleri bir işe giriştiler. Üçyüz küsur fukara, bin kişilik kuvvetli bir düşmana karşı çıktılar. Bir taraftan Medinedeki Münafıklar, diğer taraftan Kureyş askeri içinde bulunan bir takım mütereddidler böyle diyorlardı.
sh:»2417
Medine münafıklarından «Muattib ibni Kuşeyr» den başka «Bedr» e iştirak eden olmamış. Mekkelilerden ise ba'zısı müsliman olmuş ve fakat kalblerinde henüz islâmları kuvvet bulmamış ve bir nevi' şübheden dolayı hicret etmemiş bir takım kimse müşriklerle beraber sürüklenib çıkmışlar, gönüllerinde şayed müsliman askeri çoksa o tarafa geçeriz, yok azsa kavmimizle beraber bulunuruz demişler ve gelib müslimanların kılletini görünce.. O!.. Bunları dinleri aldatmış» diyerek küffar ile beraber olmıya karar

vermişler ﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ﴾ ve halbuki her kim Allaha dayanır, Allah için

vazifesini yaparsa ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ﴾ her halde Allah bir azîz ve hakîmdir.-

Binaenaleyh onun ızzeti, ona i'timad edib dayananı tezlil etmez, onun hikmeti dostlarına rahmet ve sevab, düşmanlarına da zillet ve ıkab ettirir. Mü'min ölse bile rahmeti rahmana kavuşur, hayatı ebediyye bulur. Kâfir ise zelil-ü hasir olur gider. Ve netekim öyle diyib küffar ile beraber olanlar da o gün «Bedr» de hep maktul düştüler ki: Kays ibni Velid ibni Mugire, Ebu Kays ibni Fâkih ibni Mugıre ve Hâris ibni Zem'a ibnil'esved ve Aliyy ibni Ümeyye ve Âs ibnilmünebbih ibnil'haccac bunlardan idi diye menkuldür.

50.

﴿وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذ۪ينَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ

وَاَدْبَارَهُمْۚ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَر۪يقِ﴾ ey muhatab, sen o küfredenleri Melekler

yüzlerine ve kıçlarına vurarak ve haydi yangın azâbını tadın bakalım 51.

﴿ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يكُمْ﴾ bu sizin ellerinizin takdim ettiği cürmünüz

﴿وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِ﴾ ve Allah tealânın kullarına zulümkâr olmaması

sebebiyledir diye-

sh:»2418

rek canlarını alırken bir görecek olsa idin ne müthiş, ne feci şey görecekdin -o sırada bunların o feci' halleri merh ve meşhud değilmi idi? Ve o halde görecek olsa idin diye görülmemiş bir tefzı' ile tasvir

buyurulmasının hikmeti nedir? Bu bilhassa onu gösteriyor ki kâfir bir nefsin bedeninden ruhu kabzolunurken onun hakıkatte görüb müşahede etmesi mümkin değildir. Bunu ıhtar ederken şunu da işaret ediyor ki kâfirin ruhu Dünyaya müteveccih iken bedeninden kabzolunduğu haleti nezi'de Dünyadan döner Âhırete teveccüh eder ve halbuki küfründen dolayı âlemi Âhırette zulümattan başka bir şey müşahede etmez. Dünyaya ve cismaniyyata şiddetle mahabbetinden dolayı o vakıt müfarekat anında bu ayrılıktan, bu uzaklaşmadan öyle bir elem-ü hasret duyar ki yanar da yanar ve bu yanışla her türlü nurdan mahrum olarak önünde azâb, ardında lâ'net o zulümata atılır. Ve artık ba'sinde ve haşr-ü neşrinde de bu minval

üzere gider.

Bunların bu gidişi

﴿٥٢﴾ كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَۙ وَالَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ قَوِىٌّ شَدٖيدُ الْعِقَابِ
﴿٥٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ
حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْۙ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌۙ

sh:»2419

Meali Şerifi

Tıpkı Âli Fir'avnın ve onlardan evvelkilerin gidişi gibi Allahın âyetlerini tanımadılar da Allah kendilerini

günahlariyle tuttu alıverdi, çünkü Allah çok kuvvetli ve ıkabı pek şiddetlidir 52 Bu, şundan: bir kerre Allah bir kavme in'am ettiği bir ni'meti onlar nefislerindeki sebebi değiştirinciye kadar değiştirmiş değildir, bir de Allah işitir, bilir 53

53. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bu -ya'ni bu âdetin böyle olması, bütün bunların başlarına gelen ıkabın böyle

amellerine terettüb ettirilmesi ﴿بِاَنَّ اللّٰهَ﴾ şu iki sebebledir ki Allah tealâ

﴿لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ﴾ bir kavme- bir hey'eti içtima'iyyeye

-in'am ettiği ni'meti değiştirici değildir ﴿حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْۙ﴾ ta onlar

nefislerindekini değiştirinciye kadar - ya'ni o ni'mete nail oldukları zaman nefislerinde ona vesiyle olan miysakı fıtrati ve ahlâk ve a'mali haseneyi kendilerini tağyir edinciye kadar Allahın o ni'meti doğrudan doğru değiştirmek âdeti değildir. Âdeti ilâhiyye enfüsî esbab ile verdiği ni'metin tağyirini de yine esbabı enfüsiyyeye rabtetmiştir ki mes'uliyyeti beşeriyye de buna terettüb eder. Bir bu

﴿وَاَنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌۙ﴾ bir de Allah muhakkak semî' ve alîmdir. -Herkesin enfüsiyyatını

kavl-ü fi'lini bilir. Ve ona göre muahaze eder. Binaenaleyh akl-ü irade, küfr-ü iyman, ahlâk-u amel gibi esbabı enfüsiyyeye müterettib olmıyarak doğrudan doğru verilib alınan ni'metler bu mevzu'dan haricdir. Ve hiç şüphe yok ki bu babda bütün esbabı enfüsiyyenin kıymeti, ni'met veya nıkmetini gösteren âyatı ilâhiyyeyi tanıyıb tanımamakta toplanır, bir nefsin ahdi fıtrati bozması ve kendi-
sh:»2420

ne varid olan delâil ve emaratı hakkı duymak ve tanımak istememesi elindeki ni'metin tagayyürüne sebeb olacağı gibi bir kavmin de içinde veya dışında mevcud olub kendilerine ahkâmı ilâhiyyeyi tebliğ eden hak

rehberlerini duymak ve tanımak istememesi nefsi içtimaîlerinde öyle bir bozukluktur ki ellerindeki ni'metin tağyirine sebeb olur.

Bu tağyiri enfüsî:

﴿٥٤﴾ كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَۚ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Tıbkı ali Fir'avnin ve onlardan evvelkilerin gidişi gibi ki rablarının âyetlerini tekzib ettiler biz de kendilerini günahlariyle helâk ettik ve ali Fir'avni gark eyledik, hepsi de zalimdiler 54

54. ﴿كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ﴾ Sûrei A'rafa bak ﴿وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ﴾ Bütün bunlar hep zalimler idi -nefislerinde küfr-ü tekzibi iyman-ü tasdık yerine koymuş ve böyle tagyiri enfüsî ile kendi helâklerine sebeb olub kendilerine zulmetmiş kavmler idi.

Filvaki'

﴿٥٥﴾ اِنَّ شَرَّ الدَّوَٓابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَۚ﴿﴾

sh:»2421

﴿٥٦﴾ اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِى كُلِّ مَرَّةٍ

وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾ فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِى الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَٓاءٍۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَٓائِنِينَۚ ﴿٥٩﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُواۜ اِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٦٠﴾ وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْۚ لَا تَعْلَمُونَهُمْۚ اَللّٰهُ

يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ
لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ
عَلَى اللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٢﴾ وَاِنْ يُرِيدُوا اَنْ
يَخْدَعُوكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ هُوَ الَّذِى اَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ
﴿٦٣﴾ وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مَا
اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْ اِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿﴾

sh:»2422

Meali Şerifi

Bütün o debelenenlerin Allah ındinde en şerlisi şol kimselerdir ki küfretmişlerdir de iymana gelmezler 55 Onlar ki kendilerinden muahede almışındır da sonra her def'asında ahidlerini nakzederler ve hiç çekinmezler, 56 onun için onları ne zaman harbde yakarlarsan kendileriyle arkalarındakileri ürgüt gerek ki ıbret alırlar 57 Her hangi bir kavmden de bir hıyanet endişe edersen evvel emirde (nebzet) ahidlerini reddettiğini düpe düz kendilerini bildir, çünkü Allah hainleri sevmez 58 Ve o küfr edenler asla zannetmesinler ki ileri gitmişlerdir çünkü onlar âciz bırakamazlar 59 Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği her kuvvetten ve cihad için beslenen atlardan hazırlık yapın, onunla hem Allah düşmanını korkutursunuz hem sizin düşmanınızı hem de onlardan başka diğerlerini ki onları verseniz ecri size temamen ödenir, hiç de ziyan etmezsiniz 60 Ve eğer selme yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allaha mütevekkil ol, çünkü işiden bilen ancak odur 61 Ve eğer sana hud'a yapmak isterlerse sana yetişecek Allahdır, odur ki seni nusratıyle ve mü'minlerle te'yid buyurdu 62 Ve kalblerinin arasını te'lif eyledi, yoksa yer yüzünde ne varsa hepsini sarf etse idin yine onların kalblerini te'lif edemezdin ve lâkin Allah onların beyinlerini te'lif buyurdu çünkü o biz azîz, hakîmdir. 63

56. ﴿اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ﴾ Onlar ki kendilerinden muahede aldın,

﴿ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِى كُلِّ مَرَّةٍ﴾ sonra da her defasında her

mua-

sh:»2423

hedede ahdı nakzederler ﴿وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ﴾ ve ederken bunlar sakınmazlar. Hiç pervasız ahdı nakzederler. Ve ahdı bozmak şenaatinden arlanıb sakınmak şanlarından değildir. Böyle bir şer, böyle bir dabbedirler. Eğer cüz'î idrâkleri saygıları olsa idi ahid bozmanın ne fena bir zulmi nefs olduğunu vüsuk ve i'timada ve hukuk ve emniyyeti beşerin vikayesine ne kadar münafi bulunduğunu hisseder, biraz olsun çekinirlerdi. Resulullah, Beni kureyza ile bir muahede yapmıştı, aleyhinde kimseye muâmele etmiyeceklerdi, ya'ni Resulullah aleyhinde kimseye muavenet ve muzaherette bulunmıyacaklardı böyle iken «Bedr» muharebesinde müşriklere silâh iane ettiler ve unuttuk hata ettik dediler, sonra bir muahede daha yaptı, onu da «Handak» vak'asında bozdular, reisleri Kâ'b ibni Eşref binib Mekkeye gitti, müşriklerle ittifak akdetti, bu âyetin sebebi nüzulü bunlar olmuştur. Maamafih tefsiri Tebrizîde Kureyşten Abdüddar oğulları olduğu da menkuldür.

57. ﴿فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِى الْحَرْبِ﴾ İmdi bunları -bu nakzı ahdedenleri- harbde

kat'ıyyen yakalarsan ﴿فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ﴾ bunlarla arkalarındakileri tagıt muztarib et -ya'ni bunları öyle bir tenkil et ki arkalarında nakzı ahd edecek olanlar ahid bozmaktan korksun kaçınsın

uzaklaşsın ﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ memuldür ki geridekileri tezekkür ederler- akıllanırlar. Önlerindekinden ıbret alırlar da ahdın ve nakzı ahdın fenalığını unutmazlar.

58. ﴿وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً﴾ Bir de bir kavımden bir hıyanet vukuundan

kat'ıyyen korkarsan -ya'ni muahede yapmış olduğun her hangi bir kavmın nakzı ahd edeceğini hisseder, Delâil-ü emaratından sureti kat'iyyede anlar ve böyle hıyanetinden korkarsan

sh:»2424

﴿فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَاۤءٍ﴾ doğru ve düz bir yolda açık olarak onlara nebzediver.

-Ahdlarını yüzlerine doğru açık bir yol üzerine fırlatıb atıver.

NEBZ, lugatte bir şeyi kaldırıb atıvermektir ki şeri'de de bir Devletin muahidine karşı kat'ı münasebet ıhbar ve i'lân eylemesidir. Ya'ni öyle korkulacak bir hıyaneti, alâmet ve delilini görüb anladığın takdirde ahdin hukümsüzlüğiyle aranızda münasebeti kat'eylediğini i'tidal et. Bu suretle ahdin hukümsüzlüğü tarafeyince resmen alesseviyye ma'lûm olsun da ona göre hareket edilsin ve ahid resmen bakî farzedilirken böyle bir ıhbar ve ı'lân yapmaksızın doğrudan doğru ve sureti kat'ıyyede harbe girişiverme, münacezei harbe başlama, zira ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَاۤئِنِينَ﴾ muhakkak ki

Allah, hainleri sevmez -onların yaptığı gibi resmen muahid görünüb de gizlice nakzı ahde kalkışmak bir hainlik olduğu gibi istikamet üzere nebz-ü ı'lân etmeden harbe girişivermek de bir hıyanet olacağından bundan sakınmak lâzım gelir.

59. ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُواۜ﴾ Ve öyle küfretmiş olanlar aslâ

kendilerini sebketmiş -ya'ni kaçıb kurtulmuş arkalarından yetişilib yakalanamaz- zannetmesinler

﴿اِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ﴾ her halde onlar ı'caz edemezler. -Ne Allahı, ne seni, ne de

arkalarından koğalıyacak ehli adl-ü hakkı âciz bırakamazlar. Binaenaleyh nebz-ü ı'lân yapıldığı zaman onlar önce nakzı ahde karar vermiş olmakla kendilerini daha evvel hazırlanmış, ileri gitmiş, hıyanetlerinin cezasından kaçıb kurtulmuş zannetmesinler, siz de onları nebz-ü ı'lândan müteyakkız olurlar. Daha evvel davranmış bulunurlar da kendilerine yetişmekten âciz kalırsınız zannında bulunmayın.- Netekim «ta» ile «

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ » kıraetleri bu ma'nâda sarihtir.

sh:»2425

Sûrei «Maide» de «

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَاتَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَاۤئِنَةٍ مِنْهُمْ اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ » âyetin bak, hâinler ne yapsalar hıyanetlerinin cezası kendilerini bulur ve

bulmalıdır. Onun için bunları bilib gözeterek öyle nebzet 60.

﴿وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ﴾ ve ey

mü'minler, hepiniz onlar için her hangi bir kuvvetten ve bağlı atlardan gücünüzün yettiğini ı'dad ediniz.

-Ya'ni harb için kuvvetlenmeğe sebeb olacak her neye istitaatınız bulunur gücünüz yeterse hazırlayınız, her

zaman «Bedr» de olduğu gibi âletsiz ve hazırlıksız bulunmayınız ﴿تُرْهِبُونَ بِهِ﴾ bu ı'dad bu

hazırlık ile ﴿عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ Allahın ve sizin düşmanınız olan o düşmanları -o Mekke

kâfirlerini ﴿وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ﴾ ve onlardan başka daha diğerlerini ki

﴿لَا تَعْلَمُونَهُمْ﴾ onları siz bilmezsiniz ﴿اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ﴾ aynlerini veya derecei adavetlerini ancak Allah bilir. Bütün bunları irhab eder, korkutur, sindirirsiniz. Ya'ni gücünüz yettiği kadar bu

irhabı yapacak bir halde kuvvet hazırlayınız

﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ ve Allah yolunda her ne yeş

sarfederseniz ﴿يُوَفَّ اِلَيْكُمْ﴾ size kâmilen ecri iyfa olunur.

﴿وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾ ve siz zulme duçar edilmezsiniz.- Ameliniz zayi' olmaz, her halde semeratını iktitaf eder, sevabında zerre kadar tenkısa ma'ruz bırakılmazsınız. «

اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا »

61. ﴿وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ﴾ Ve eğer onlar -o nebz veya irhab üzerine- müsalemete

meylederlerse ﴿فَاجْنَحْ لَهَا﴾ sen de ona meylet -zira asıl maksad, harb değil silm-ü selâmettir: netekim denilmiştir.

sh:»2426

السلم تأخذ منها مارضيت به   والحرب يكفيك من انفاسها جزع

Sulh-u müsalemet, bundan razı olduğunu alırsın, harb ise enfasından sana bir ceza' yeter. Onun için

meyli müsalemet karşısında sen de müsalemete meylet ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ﴾ ve Allaha

mütevekkil ol -muradları müsalemet ızhar ederek gizli bir hud'a yaparlar diye korkma

﴿اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ her halde her şeyi işiten, bilen ancak odur.- Binaenaleyh

onların gizli kavillerini ve niyyetlerini işitib bilecek ve cezasını verecek olan da ancak Allahdır. Bunun

için:

62. ﴿وَاِنْ يُرِيدُوٓا اَنْ يَخْدَعُوكَ﴾ Şayed sana -sulh yüzü gösterib harb maksadını

güderek- hud'a etmek murad ederlerse ﴿فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُۜ﴾ bilmiş ol ki senin kâfin -sana

yetişecek nasıyrin- Allahdır. Zira ﴿هُوَ الَّذٖى﴾ o kâfirdir ki

﴿اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَبِالْمُؤْمِنٖينَۙ﴾ seni nusratiyle ve bütün mü'minlerle te'yid etti 63.

﴿وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْۜ﴾ ve kalblerinin arasını te'lif eyledi -onların aralarında öyle beynunet,

açıklık ve yekdiğerine karşı öyle tenafür, taassub, birbiri hakkında kin ve hissi intikam vardı ki

﴿لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًا﴾ Arzdaki servetin hepsini sarf etmiş olsa idin

-ya'ni her hangi bir münfık bunu yapsa idi ﴿مَٓا اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ﴾ kalbleri beyninde o

te'lifi yapamaz: o ülfet ve salâhı husule getiremezdin.- « بَيْنَ قُلُوبِهِمْ » Kaydı bilhassa şuna işaret

ediyor ki öyle bezli servet ile muhtelif insanları zahiren bir araya getirmek mümkin olabilirlerse de kalblerin vic-

sh:»2427

danların te'lif ve tevfikı bununla kabil olmaz. ﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْۜ﴾ Ve lâkin Allah

beyinlerini -kalbleriyle kalıblariyle- te'lif etti- kudreti bahiresiyle aralarındaki açıklığı kaldırıb iymanı tevhid ile öyle bir mahabbet ve ülfet verdi ki vechi hakta zahir-ü batınları nefsi vahide gibi mü'telif, bünyanı mersus gibi muhkem bir hey'eti ictimaiyye oldular. Bunlar islâm ile Resulullaha mütabaatten evvel beyinlerinde gayz-u kin, hased ve rekabet, husumeti daime câri, bir yere gelmez, yekdiğerini katl-ü yağma eder muhtelif kabâil ve ekvama mensub idiler. Alel'husus Ensari teşkil eden Eves ve Hazrec kabileleri arasında pek çok husumet ve adavet cereyan etmiş ve öyle vak'alar olmuştu ki tarafeynin ekâbirini kırmış geçirmiş, boyunlarını iğne ipliğe çevirmişti, vektaki Allah tealâ onlara bütün o adavet ve husumeti unutturdu, o gayz-u huşuneti gönüllerinden sildi, yerine bir meveddeti tamme ve mahabbeti mütekabile kaim oldu. Hubbifillâh ve mahabbeti Resulullah ile öyle bir tecazüb ve musâfâta erdiler ki hepsi bir yaydan atar oldular. Ensar oldular Ensar ve Muhacirîn kardeş oldular, kardeşler Resulullah arkasında hakkın yekvücud bir müeyyidesi

oldular, oldular da « وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰىۚ » sirri zahir oldu

﴿اِنَّهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ﴾ şüphe yok ki o bir azîzdir ki kudretine yetişilmez iradesine karşı

gelinmez. Bir hakîmdir ki dilediğini nasıl teshir edeceğini bilir.

﴿٦٤﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ

الْمُؤْمِنٖينَ۟﴿﴾

﴿٦٥﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِن۪ينَ عَلَى الْقِتَالِۜ اِنْ يَكُنْ
مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ
يَغْلِبُٓوا اَلْفًا مِنَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٦﴾
اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ ف۪يكُمْ ضَعْفًاۜ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ
مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُٓوا اَلْفَيْنِ
بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِر۪ينَ ﴿٦٧﴾ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ
لَهُٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِۜ تُر۪يدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَاۗ وَاللّٰهُ
يُر۪يدُ الْاٰخِرَةَۜ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٦٨﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ
سَبَقَ لَمَسَّكُمْ ف۪يمَٓا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿٦٩﴾ فَكُلُوا مِمَّا
غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًاۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o Peygamber! Yetişir sana Allah arkanda gelen mü'minlerle 64 Ey o Peygamber! Mü'minleri cihade

teşvik eyle, eğer sizden sabredecek yirmi kişi olursa ikiyüze galebe ederler ve eğer sizden yüz kişi olursa o

küfredenlerden bi-

sh:»2429

rine galebe ederler, çünkü onlar hakkı ve akıbeti iyi idrâk etmez fıkıhsız bir kavmdirler 65 Şimdi Allah

sizden yükü hafifletti ve bildi ki sizde bir za'f var, şimdi sizden sabredecek yüz kişi olursa iki yüze galebe ederler, sizden bin olursa Allahın izniyle iki bine galebe ederler, ve Allah sabredenlerledir 66 Hiç bir Peygamber için Arzda ağır basmadıkça esirleri olmak doğru değildir, siz, Dünya uruzunu istiyorsunuz Allah ise Âhıreti kazanmanızı dileyor ve Allah azîzdir hakîmdir 67 Eğer Allahdan bir yazı geçmiş olmasa idi aldığınız fidyeden dolayı size mutlak büyük bir azâb dokunurdu 68 Artık elde ettiğiniz ganimetten halâl ve hoş olarak yiyin ve Allaha korunun, çünkü Allah gafurdur rahîmdir 69

64.

﴿يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ﴾ Ey

nebiy, senin hasbin yeterin, Allahtır. Sana ittiba' eden mü'minlerle beraber. -Bunda iki ma'nâ muhtemildir. Birisi Allah, sana ve onlara yeter, ikincisi sana Allah ve onlar yeter. Binaenaleyh başka bir şeyden endişe etmeyib Allaha sığınarak vazifenize bakınız demek olur. Bu âyetin Mekkede otuz üç erkek ve altı kadından sonra kırkıncı olarak Hazreti Ömerin islâmı üzerine nâzil olduğu dahi söylenmiş ise de ekseriyyetin beyanına göre «Bedr» de kıtalden evvel beydade nâzil olmuştur.

65. ﴿يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ﴾ Ey nebiyyi

ekrem, mü'minleri düşmanla kıtale tahrıd et -iyice ta'lim ve terbiye ve tergıb-ü teşvik eyle. Burada balâda geçen zahf-ü sebat âyetlerindeki ıtlakın bir tahsıs ve takyidi vardır. Şöyle ki:

﴿اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ﴾ eğer sizden yirmi sabreden olursa

﴿يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ﴾ iki yüze galebe ederler

﴿وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوٓا اَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

sh:»2430

ve eğer sizden yüz -sabr eden- olursa kâfirlerden bine galebe ederler.- Binaenaleyh bu nisbete kadar düşman karşısında sabr-ü sebat etsinler, bu nisbette ve böyle bir azm-ü iyman ile harb-ü sabra alışsın çalışsın, nusratı ilâhiyeye i'timad edib mücahede eylesinler. Daha fazlasında mükellefiyyet yoktur. Ve sabr-ü sebat emirleri gayrı mahdud da değildir. Bu nisbetin böyle iki fıkra adedle ifadesi iki nükteye mebnidir. Birincisi ziyadei etmi'nan için bir takrirdir. Ya'ni bu nisbetin sade yirmi ve iki yüz gibi iki cemaati kalileye munhasır olmayıb çoğaldıkca da aynı nisbetin cereyanını anlatmaktır. İkincisi bidayeti islâmdaki teşkilâtı askeriyenin ezcai esasiyyesine işarettir. Demek olur ki iyman, bir mü'mini kâfire karşı on kattan fazla büyülten bir kuvvettir. Ve bu kuvvet sade ferdiyyetle değil lâakal yirmi kişilik bir vahidi ictimaî ile tebarüz eyler.

﴿ذٰلِكَ﴾ Bu: bu galebe ﴿بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾ çünkü o kâfirler, öyle bir

kavmdirler ki fıkıhları yoktur. -Mebde-ü maadi anlamazlar, Allaha ve Âhırete cahildirler. Harbleri, mü'minler gibi Allah rızası için Allahın emrine imtisal ve i'lâi kelimetullah niyyet ve maksadiyle değildir. Bir hamiyyeti cahiliyye ve makasıdı Şeytaniyyeye tâbi olarak bagy-ü udvan için harb yaparlar. Nazarlarında hayatı Dünya her şey, hayatı Âhıre hiçtir. Kalbi kaviy ne azmi sahih ile cıhada atılamazlar. Bu sebeble hayat-ü harbin fıkhına âşina olan mü'minlerin biri onların onuna karşı koyub galebe etmeğe namzeddirler. Ve bu iyman ve bu azm ile sabr-ü sebat edib bezli cühd eylemelidirler. Bundan anlaşılır ki sâbıkîni islâm ne büyük bir kuvvei kudsiyeye mazhar ve ne kadar ağır bir sabır mükellefiyyeti içinde bulunuyormışlar! Böyle bir mazhariyyette bulunan üç yüz küsur kişilik «Bedr» mücahidlerinin karşısında
sh:»2431

bin kişilik Kureyş ordusu hakikaten ne kadar az bir kemmiyyet teşkîl ediyormuş.

66. ﴿اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ﴾ Şimdi Allah sizden o teklifi çok hafifletti

﴿وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا﴾ ve filvaki' sizde bir za'f olduğunu bildi -ya'ni kudreti harbiyye

noktai nazarından içinizde bedenen veya sabr-ü basıretce bir za'fı olanlar bulunduğu ve binaenaleyh o

derece sabr-ü tahammül teklifinin bundan böyle umum için muvafık olmadığı tahakkuk etti. Gerçi böyle

olacağını Allah tealâ ezelde bilirdi. Fakat zamanı vukuu şimdi geldi ve bilfiil mütehakkık bulunduğu ma'lûm

oldu, Müslimanlar tekessür ettikçe içlerinde zaıyf olanlar da bulunduğundan ba'dema sadıkînde olduğu

gibi birin ona kadar sabredib firar etmemesi ve ederse «

فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ » olacağı hakkındaki hukmi ilâhî tahfif

olunmuştur. Binaenaleyh ﴿فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ﴾ ba'dema sizden yüz aded

sabırlı olursa ﴿يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ﴾ iki yüze galebe ederler

﴿وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوٓا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ ve sizden bin

-sabırlı- olursa iki bine Allahın izniyle galebe ederler. ﴿وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ ve Allah

sabredenlerle beraberdir. -Allahın nusratı için her halde sabır, şartı a'zamdır. Şu halde bundan böyle bire

iki nisbetinden fazla da sabredemiyenler firarî addolunmazlar. Fakat silâh ve mühimmatı bulunduğu halde

ikiden yüz çevirib kaçanlar « فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ » hukmüne

müstehık firarî olurlar. Ve bunda asgarî cüz'i tam, yüz kişilik bir bölük olarak mu'teberdir. Bundan anlaşılır ki

bu tahfif birin ona veya daha ziyadesine galebesi imkânını selb değil, ikiden fazlaya karşı sabr, ile harbın

vücubunu veya mendubiyyetini nasıhtir. Binaenaleyh müslimanlar iki kattan fazla bir düşmana karşı harbi kabul etmemekten dolayı âsim olmazlar. Umumî istitaat mes'elesinde esas

sh:»2432

ikiye birdir. Maamafih sonradan da tarihi islâm biiznillâh birin on misline veya daha ziyâdesine galebesini gösteren nice misallerle meşmundur. Velhasıl nusratı ilâhiyye, iyman, hazırlık ve sabra göre mev'uddur. Harbin netâicine gelelim:

67.

﴿مَاكَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِ﴾

Hiç bir Peygamber için Arzda ishan edinciye kadar esirleri olmak doğru değildir. -

اِثْخَانٌ = İSHAN aslında kalınlık demek olan sihan ve sehânetten kalınlaştırmak demektir, Sıklet de

sehanetin lâzımı olmak ı'tibariyle «falanı marazı veya cerîhası ağırlaştırdı; yerinden kımıldatmaz etti»

ma'nâsına « اَثْخَنَهُ الْمَرَضُ اَوِ الْجَرَحُ » denilir. Sonra bu ma'nâdan ahzile harbde

düşmanın esaslı kuvvatlerini iyiden iyiye vurarak ordusunu derin ve geniş bir surette cerahadar edib kımıldanamıyacak bir hale koyacak derecede kat'ıyyen mağlûb etmeğe dahi ishan ta'bir olunur. Binaenaleyh âyetin ma'nâsı şu olur: Hiç bir Peygamber için bulunduğu Arzda küfrü makhur ve islâmı ı'zaz edecek surette ehli küfre kat'ıyyen galebe ile hak kuvvetinin istilâ ve istikrarını te'min ve yaptığı harbde Allah düşmanlarını iyice kırıb kuvvetlerini kat'edinciye kadar esirleri bulunması, ya'ni askerinin esir tutmakla iştigal etmesi doğru ve meşru' bir hareket değildir. İshan nasıl olduktan sonradır ki esir almak meşru' olabilir. «

« حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَٓاءً

Sûrei «Muhammed» e bak.

Öyle yapmakla ﴿تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا﴾ Siz, Dünya arazını murade diyorsunuz

-içinizde ishandan evvel esir tutmağa bakanlar, onun fidyesinden intifa' etmek, gelib geçici bir Dünya mali ele geçirmek gibi Dünyevî bir maksad gözetirler. ﴿وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَۜ﴾ Allah ise Âhıreti murâd ediyor.- Küfrün makhur olub dinin ızzet bulmasını ve bu sayede Âhıretinizin selâmet olmasını ve binaenaleyh sevab ve

sh:»2433

selâmeti uhreviyyeyi murad etmenizi emrediyor. Şu halde ishandan evvel esir almak istiyenler Allah tealânın iradei emriyyesine, ya'ni rızasına muhalefet etmiş olurlar. ﴿وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

Halbuki Allah bir azîz, hakîmdir -emr-ü iradesine muhalefet etmenin sonu tehlükelidir. Emrinde mutlak bir hikmet vardır. Bunun için öyle tam bir ishan hasıl olmadan esir almak istemeniz Âhıretiniz için tehlükeden sâlim değildir. 68. ﴿لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ﴾ Allahdan bir kitab, sebketmemiş olsa idi.- İçtihadda bir hatadan dolayı ıtab etmemek veya ehli «Bedr» e azâb etmemek veya sarahaten nehyedilmiş olmıyanları ta'zib etmemek gibi bir hukmi ilâhî Levhı mahfuzda yazılmış olmasa idi 69.

﴿لَمَسَّكُمْ فِيمَٓا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ o aldığınız şeyde -ya'ni ahzettiğiniz esir fidyeleri sebebiyle onun yerine- size mutlak büyük bir azâb dokunurdu. -Hâsılı «Bedr» muharebesinde esir tutmakla meşgul olmak ve esirlerden fidye almak maksadını beslemek büyük bir tehlüke idi, çünkü henüz düşman ordusunda tam ishan hasıl olmuş değil idi ve henüz şevketi islâm kalınlaşmamış idi. O sırada düşmanın bir intibahı azîm bir felâket getirebilirdi. Fakat Allah muhafaza etti. Netekim umumiyyetle bu noktaya dikkat edilmediğinden dolayı bil'ahare «Uhud» muharebesinde zarar görüldü. Her halde «Bedr» de esir ve fidye alınmamak daha sâlim olacaktı. Fakat mâdemki alındı ve Allah tehlükeden muhafaza buyurdu binaenaleyh:

69. ﴿فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًاۘ﴾ Aldığınız o ganimetten halâl ve temiz olarak yiyiniz -ya'ni mubahtır. Bu tekdiri ilâhî üzerine onun haram olduğunu zannetmeyiniz de bervechi balâ ahkâmı mahsusasına riayet ederek intifa' ediniz ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ﴾ ve Allaha ittika

sh:»2434

ediniz: emrine ve nehyine muhalefetten sakınıb hatadan vikayesine sığınınız

﴿اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ۟﴾ zira Allah, muhakkak gafur, rahîmdir.- Ya'ni ittika ettiğiniz takdirde o hatayı: iznin vürudundan evvel fidayı mübah telâkkı etmek kusurunu mağfiret eder ve tevbenizi kabul edib sizi rahmetine mazhar eyler.

Şimdi:

﴿٧٠﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فٖٓى اَيْدٖيكُمْ مِنَ الْاَسْرٰٓىۙ اِنْ
يَعْلَمِ اللّٰهُ فٖى قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّٓا اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ

لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧١﴾ وَاِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ
خَانُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ فَاَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧٢﴾
اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِى
سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوٓا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى
يُهَاجِرُوا وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِى الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى
قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿﴾

sh:»2435

﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ
فِتْنَةٌ فِى الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوٓا اُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٥﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَاُولٰٓئِكَ مِنْكُمْ وَاُولُوا
الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِى كِتَابِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey Peygamber, elinizdeki esirlere de ki: eğer Allah, sizin kalblerinizde bir hayır bilirse size sizden alınandan daha hayırlısını verir ve günahlarınızı mağfiret buyurur, Allah gafur, rahîmdir 70 Ve eğer sana hıyanet etmek isterlerse unutmasınlar ki bundan evvel Allaha hıyanet ettiler de kahredilmelerine imkân verdi, Allah alîm, hakîmdir 71 O kimseler ki iyman ettiler ve mühacir oldular ve mallariyle, canlariyle Allah yolunda mücahede eylediler ve o kimseler ki barındırdılar, ve yardıma koştular işte bunlar birbirlerinin velileridirler, iyman edib de hicret etmiyenler ise hicretlerine kadar sizin için onlara velâyet namına bir şey yoktur, bununla beraber eğer dinde yardımınızı isterlerse yardım etmek de üzerinize borcdur, ancak sizinle aralarında mîsak bulunan bir kavm aleyhine değil, Allah amellerinizi gözetiyor 72 Kâfir bulunanlar da yekdiğerinin veliyleridir, böyle yapmazsanız yer yüzünde bir fitne ve bü-

sh:»2436

yük bir fesad olur 73 O kimseler ki iyman edib hicret ettiler ve Allah yolunda cihada gittiler, ve o kimseler ki iyvâ ettiler, yardıma koştular, işte bunlar hakkâ mü'minlerdir, bunlara bir mağfiret var ve kerîm bir rızîk var 74 O kimseler ki sonradan iyman ettiler ve hicret edib sizinle beraber mücahede yaptılar bunlar da sizdendir, bir de erham sahibleri Allahın kitâbında birbirine daha yakındır, şüphe yok ki Allah her şeyi bilir 75

70. ﴿قُلْ لِمَنْ فٖى اَيْدٖيكُمْ مِنَ الْاَسْرٰى﴾ - Burada esirlere gönüllerini

almak için hüsni suretle nasıhat emrolunuyor. Hukmün umumî olduğunda şüphe yoktur. Fakat İbni Abbas Hazretlerinin rivayetine göre sebebi nüzulü pederi Hazreti Abbas radıyallahü anhüma olmuştur. Şöyle ki:

«Bedr» günü Abbas da esir olmuştu ve beraberinde yirmi okiyye de altın vardı -ki bir okıyye kırk dirhem ve mecmuu sekiz yüz dirhem demektir.- Bunu askere it'am için çıkarmıştı ve kendisi «Bedr» de Kureyş ordusunun taâmını teahhüd eden on kişiden birisi idi, fakat nevbet kendisine gelmeden esir edilmişti. Bunun üzerine Abbas demişti ki «ben müslim idim fakat bana ikrah ettiler». Aleyhissalâtü vesselâm da buyurdu ki «dediğin doğru ise Allah sana ecrini verir ve lâkin zâhiri emrin aleyhimizde idi» Abbas, kendi nakledib dedi ki «Bunun üzerine Resulullaha o altını bana iade etmesini söyledim», amma, buyurdu: «aleyhimizde istiane için alıb çıktığın şeyi, hayır» bundan başka Peygamber, iki birader zadem Akıl ibni Ebi Talib ve Nevfel ibni Harisin fidyelerini de bana teklif etti, buna karşı Abbas «ya Muhammed, beni Kureyşten dilenecek bir halde bıraktın» dedi, Resulullah «hani, buyurdu. Mekkeden çıkarken zevcen Ümmülfadle teslim ettiğin ve ederken başımıza ne musıbet geleceğini bilmem şayed bana bir hâdise olursa bu, senin ve Abdullahın ve

Ubeydullahın ve Fadlındır dediğin altın nerede?» Abbas «ne biliyorsun?» dedi, Peygamber «rabbım haber

verdi» buyurdu, Abbas «şehadet ederim ki sen sadıksın ve « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » dır, Ve sen

onun abdi ve Resulüsün vallahi buna Allahtan başka kimse muttali' olmamıştı, ben onu gece karanlığında teslim etmiş idim. Alimallah, ben senin nübüvvetin de şüphe ediyorum, şimdi mâdem ki bunu haber verdin binaenaleyh şüphem kalmadı» dedi. Bir müddet sonra da Abbas -bu âyetin meâline işaretle- dedi ki «Allah, bana o altınların yerine daha hayırlısın verdi, şimdi yirmi kölem var, en aşağısı yirmi binde mudarabe yapıyor. Hem bana Zemzemi de verdi ki mukabilinde Mekkenin bütün emvalini verseler

istemem, bundan böyle de ben, rabbımın mağfiretine muntazır oluyorum».

72. ﴿اُو۬لٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍۜ﴾ Bunlar, bu Muhacirîn ile Ensar

yekdiğerinin velîleridirler. -Bir kısmının diğerine velâyeti vardır. Birbirine vâris olurlar. Ve işlerini ru'yet ve tesviye ederler ﴿وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا﴾ iyman edib de muhaceret etmemiş

olanlar- henüz dâri harb tâbiiyyetinde bulunan mü'minler -ise

﴿مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُواۚ﴾ muhaceretleri vakı'

oluncıya kadar sizin onlara velâyet namına bir şeyiniz yoktur- işlerine müdahale eyliyemezsiniz ﴿وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِى الدّٖينِ﴾ maamafih sizden dinde nusrat isterlerse ﴿فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ﴾ yardım etmek de üzerinize vacibdir ﴿اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مٖيثَاقٌۜ﴾ meğer ki sizinle aralarında bir mîsak

bulunan bir kavm aleyhine olsun -zira böyle bir kavme karşı o mü'minlere yardım ederek nakzı

ahdet-

mek câiz olmaz. Nasıl olabilir ki ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ dır. 73.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ﴾ kâfirler de ba'zıları ba'zılarının

velîleridir.- Sizinle değil, hepsinin de değil ba'zıları arasında miyras ve muzaheret cereyan eder.

Binaenaleyh mü'minlerle alâkaları yoktur. Velev akrıba olsun mü'minle kâfir beyninde velâyet ve veraset

cereyan etmez. Bir de her kâfirin her kâfire de velâyet ve veraseti olmaz. Ihtilâfı din ve ıhtilâfı dâr ikisi de

irse mani'dir. ﴿اِلَّا تَفْعَلُوهُ﴾ eğer bunu yapmazsınız -birbirinize velâyet ve nusrat işlerini şu

beyan olunan esas dairesinde ta'yin ve tefrik ederek icra eylemez de karma karışık ederseniz

﴿تَكُنْ فِتْنَةٌ فِى الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾ yer yüzünde azîm bir fitne ve büyük bir

fesad olur.- Ki künhünü takdir edemezsiniz. Bu beyanatta mü'minler: Muhacirîn-ü Ensar, gayri muhacir

kısımlarına taksim olunduktan ve beyinlerindeki alâkai muvasaletin esası gösterildikten sonra bunların

iymandaki mertebei kemallerini tahkık zımnında buyuruluyor ki 74. ﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ onlar ki

iyman ettiler ﴿وَهَاجَرُوا﴾ ve muhaceret eylediler -ya'ni kavmlerini, hısımlarını akrıbalarını, dâr-u

diyarlarını bırakıb vatanlarından çıktılar ﴿وَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ ve Allah yolunda

mücahede ettiler Allahın dini uğrunda Allah rızası için cehidlerini sarfetmek ve sabr-ü tahaammül ile

zahmetler çekib nefislerini it'ab eylemek hususunda müsabaka yaptılar. ﴿وَالَّذِينَ اٰوَوْا﴾ onlar

ki iyva eylediler- Resulüllâhı ve muhacirini kendi hanelerinden ve yerlerindne me'vâlar, meskenler tahsıs

ederek iskân ettiler, yerleştirdiler ﴿وَنَصَرُوٓا﴾ ve nusrat ettiler -onlarla beraber olub
düş-

sh:»2439

manlarına karşı her vechile yardım ettiler, ensar oldular ﴿اُولٰٓئِكَ﴾ işte bunlar- bu muhacirîn ve

ensar ﴿هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا﴾ ancak bunlardır ki hakkâ mü'minlerdir. -Bunlardır ki

iymanlarını sûrenin başında da beyan olunduğu üzere iyfayı muktezasiyle tahkık etmiş hakıkate

erdirmişlerdir ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ bunlar içindir ki misalsiz bir mağfiret ve kerim

bir rızk vardır.- Bir rızk ki ne mes'uliyyeti var, ne minneti. Fakat bu «

اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا » kasrını mutlak ve bu gün mevcud olanlara münhasır bir kasrı

hakıkî zannetmemelidir. Bu kasır, hicret farz iken dârı harbden hicret etmiyenlere nazaran izafîdir. Çünkü

75. ﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْ بَعْدُ﴾ ba'demâ ya'ni sizin hicretinizden sonra ﴿وَهَاجَرُوا﴾ iyman edib muhaceret edenler ﴿وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ﴾ muhaceret edib sizinle beraber mücahede edenler ﴿فَاُولٰٓئِكَ﴾ imdi bunlar: bu üç sıfatla muttasıf olanlar da ﴿مِنْكُمْ﴾ sizdendir. -Size mülhak ve sizden ma'dud « تابعين باحسان » dırlar. Ey mü'minler

﴿وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فٖى كِتَابِ اللّٰهِ﴾

maahaza bundan sonra zevil'erham kitâbullahda, ya'ni hukmi mirasta yekdiğerine evlâdır.- Ecanibden akdemdir, velevse zevil'erhamdan olsun, ya'ni bir kadın dolayısiyle karabeti bulunsun. Mü'min akriba varken karabeti bulunmıyan ecanib şimdi siz de olduğu gibi mücerred uhuvveti diniyye ve hılf ile varis olamaz. Ya'ni muhacirîn ile Ensar beyninde uhuvveti diniyye üzerine cereyan eden tevarüs bundan sonra cari olmıyacak mü'minler beyninde miras, akribaya aid olacaktır. Ve işte hicreti ulâ ile sonraki hicretler beyninde yegâne fark

sh:»2440

budur. Hicreti sâniye «Bedr» den sonra veya bu âyetin nüzulünden sonrası diyenler olmuş ise de esahhı Hudeybiyyeden sonrasıdır.

﴿اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلٖيمٌ﴾ Şüphe yok ki Allah her şeye alîmdir. -Binaenaleyh bu hukmün ve yukarıdan beri zikrolunan ahkâmın sirr-ü hikmetine de alîmdir. Bundan sonra gelecek Berae ahkâmının da.

sh:»2441

TEVBE

٩ سُورَةُ التَّوْبَةِ

İşbu Berae Sûresi de medenîdir. Ve en sonra nâzil olan Sûredir. Nüzulü hicretin dokuzuncu senesi başlamıştır. Şöyle rivayet olunmuştur ki Mekke sekizinci senei hicriyyede fethedildi. Attab ibni Üseyd vâli idi, ertesi dokuzuncu sene Resûli ekrem sallallahü aleyhi vessellem «Tebük» ten avdette Hazreti Ebû Bekri Sıddık radıyallahü anhı mevsimi hacce emîr nasb edib gönderdi. Hareketinden sonra bu sûrei Berae nâzil oldu. Binaenaleyh bunu mevsimi hacde ahaliye kıraet etmek üzere arkasından da Hazreti Ali radıyallahü anhı memur edib kendi nakası «abda» ye bindirerek gönderdi, Ebû Bekre gördeseydiniz denildi « لَا يُؤَدّى عَنّى اِلَّا رَجُلٌ مِنّى » buyurdu ki böyle ahidlerin akd-ü halline müteallık bir tebliği benim yakın akrıbamdan olan bir adamdan başkası tarafımdan te'diye etmez, arabın örf-ü âdeti böyledir» demektir. Vaktaki Hazreti Ali yaklaştı, Hazreti Ebû Bekir nakanın buzalamasını işitti ve bu Resulullahın devesinin sesi diyüb durdu, iltihak edince Hazreti Aliye «emîr mi veya me'mur musun?» diye sordu «me'mur» dedi yürüdüler. Vaktaki Terviye önü oldu, Ebû Bekir hutbeyi okudu ve nâsa menasiki haccı söyledi. Ali de yevmi Nahirde Cemrei Akabe yanında kalktı « يَاۤاَيُّهَا النَّاسُ ben size Resulullahın Resulüyüm» dedi «ne ile» dediler, otuz veya kırk âyet kıraet etti, sonra da dedi ki: «şu dört ile emrolundum, bu seneden sonra bu Beyte müşrik yaklaşmıyacak, Beyti uryan tavaf etmiyecek, her nefsi mü'minden başkası Cennete girmiyecek, her ahid sahibine ahdi itmam edilecek.

sh:»2442

Âyetleri - Yüz otuz

Kelimeleri - 2479

Harfleri - 10087

Fasılası - ن٠م٠ل٠ر٠ب٠ harfleridir. لام bir kalil; نـا el'guyub, را bir kaç fasıla, نم لرب essatır ن م

İsimleri - Berâet, tevbe, Elmükaşkışe, Elmüba'sire, Elbüşerride, Elmuhziye, Elkadıme, Elmüsiyre, Elhafire, elmünekkile, elmüdemdime ve Sûretül'azâb. Zira bunda müşriklerden bir teberri ve mü'minlere tevbe vardır. Nifak ılletinden beri kılar, Münafıkların esrarını faş eder, onları kaçırır, terzil, berbad eder. Yüreklerini deşer tenkil eder. Üzerlerine hışım yağdırır, Hazreti Sıddık radıyallahü anhden merviydir ki «buna sûrei Tevbe tesmiye edersiniz. Hakıkaten vallahi dokunmadık bir kimse bırakmadı» demiştir.

Bir de bu sûreyi ilk nazarda diğerlerinden fark ettiren bir hususiyyet vardır ki evvelinde besmele olmamasıdır. Buna başlıca iki hıkmet beyan edilmiştir. Birisi arada uzun müddet bir fasılai nüzul bulunmakla beraber bunun sûrei «Enfal» e bilhasebilma'nâ kuvvetli bir taallûk ve irtibati bulunması, ikincisi de harb mesaili hakkında nazil olmak ı'tibariyle bu onun temadîsi gibi olub ikisinin bir sûre addedilebilecek kadar müşabih ve mütenasib bulunmasıdır. O derecede ki rivayete göre eshab içinde bile bu ikisini bir sûre zannedenler olmuştur. Fakat hem âyetlerinin kesreti hem de bu sûrenin bervechi balâ bir çok isimlerle iştiharı, bir sûrei müstekılle olduğunu anlattığı gibi şunda da ittifak vardır ki Resulullah bunun sûrei «Enfal» den veya her hangi bir sûreden olduğunu söylememiştir. Ma'rızı hacette sükût ise beyanı zaruret olduğundan onu söylememesi müstakıl bir sûre olduğunu beyandır. Şu halde aralarında münasebeti kaviyye bulunan diğer sûreler dahi mevcud olduğundan bu zikrolunan hikmet, besmelenin terki için sebebi aslî değildir. Ve

sh:»2443

bu yalnız nazarı ı'tibare alındığı takdirde kıraette ancak «Enfal» den Berâeye geçerken besmele

çekilmemek ve fakat Berâe ayrıca okunduğu zaman başında dahi olsa her hangi bir sûre eczasında olduğu gibi besmele çekilmesi mendub olmak ıktiza edecektir. Halbuki bunun evvelinde besmele nâzil olmadığı şübhesizdir. Ve bunun asıl sebebini şu diğer hikmette aramak lâzım gelir, Hazreti Aliden merviydir ki burada besmele niçin yazılmadığı kendisinden suâl olunduğu zaman «

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » bir emandır. Bu sûre ise seyf ve nebzi uhud ile nâzil oldu»

demiştir. Süfyan ibni Uyeyne bu ma'nâyı anlatırken «

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا » kavli ilâhîsi

mazmuniyle te'kid ederek anlatmıştır. Ya'ni selâm vermenin ref'ı emana mani' bulunduğu düşünülürse «rahmân, rahîm» sıfatlariyle rahmeti ilâhiyyeyi müekked bir surette ıhtar ve o rahmete vesilei vuslet olarak ismullahı yâd-ü tezkâr demek olan besmelenin kat'ı ısmet ve ref'ı emâne münafi ve münakız olacağı da tebeyyün eder. Filhakıka mes'ele iyi teemmül olunursa ne naklen ne de aklen bu sûrenin evvelinde besmelenin ne nüzulüne, ne yazılmasına, ne de okunmasına cevaz tasavvur olunmak ihtimali yoktur. Hattâ

burada rahmeti tasrih etmiyerek sâde « بِسْمِ اللّٰهِ بَرَائَةٌ مِنَ اللّٰهِ » demekte bile iki büyük

mahzur vardır. Evvelâ bu bir tenakuz olur. Çünkü besmele, Allahın ismine sarih bir vuslet «

بَرَائَةٌ مِنَ اللّٰهِ » ise «Allahdan kat'ı alâka» demektir. Bu ikisi ise açıktan açığa mütenakızdır.

Saniyen bunun zâhirinden Allahın ismiyle teberrük ve teyemmün, Allahdan kat'ı alâkadır. Demek gibi bir ma'nâ tebadür eder ki bir küfr olacağında şübhe yoktur. Binaenaleyh bu sûrenin evvelinde besmele nâzil olmamış ve yazılmamış olduğu gibi okunması dahi kabili tecviz değildir. Ve hattâ bu tahkıka nazaran nemazda böyel bir sehiv, vakı' olsa tegayyüri fahiş bulunacağından nemaz fasid olmak lâzım gelir. Ancak bu mahzur yalnız sûrenin

sh:»2444

evvelindedir. Eczasına gelince diğer sûrelerin eczasındaki ahkâmı kıraetten farkı zâhir değildir. Filvakı'

teamül de böyledir. Meselâ âhirinden « لَقَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ الخ » diye okunacağı zaman besmele terk edilmez. Hulâsa bu sûrenin başı müşriklere bir ültimatum sernamesi olduğundan besmelenin tam zıddı olan kat'ı alâka ile başlanarak buyuruluyor ki:

اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

﴿١﴾ بَرَٓاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٓ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿٢﴾ فَسِيحُوا فِى الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُوٓا
اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الْكَافِرِينَ ﴿٣﴾
وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ
بَرٓيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاِنْ
تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا

بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٤﴾ اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ
يَنْقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ
عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٥﴾ فَاِذَا انْسَلَخَ
الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ
وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿﴾

sh:»2445

﴿٦﴾ وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ
كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَاْمَنَهُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir ültimatum; Allah ve Resûlünden, muahede ettiğiniz müşriklere: 1 bundan böyle yer yüzünde dört ay istediğiniz gibi dolaşın, şunu da bilin ki siz, Allahı âciz bırakacak değilsiniz, Allah her halde kâfirleri rusvay edecek 2 Bir de Allah ve Resulünden hacci ekber günü insanlara bir i'lân, ki Allah müşriklerden beriydir, Resulü de, derhal tevbe ederseniz o, hakkınızda hayırdır, yok eğer aldırmazsanız biliniz ki siz, Allahı âciz bırakacak değilsiniz ve Allahı, Peygamberi tanımıyanlara elîm bir azabı tebşir et 3 Ancak muahede yapmış olduğunuz müşriklerden bilahare size ahidlerinde hiç bir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinizde hiç bir kimseye muzaheret etmemiş bulunanlar müstesna, bunlara müddetlerine kadar ahidlerini tamamiyle iyfa edin, her halde Allah, müttekileri sever 4 O haram olan aylar çıktımı artık o bir müşrikleri nerede bulursanız öldürün, yakalayın, habsedin ve bütün geçid başlarını tutun, eğer tevbe ederler ve namaz kılıb zekâtı verirlerse sebillerini tahliye edin, çünkü Allah gafur, rahîmdir 5 Ve eğer müşriklerden biri aman ile yakınına gelmek isterse ona aman ver, taki Allahın kelâmını dinlesin, sonra da onun me'menine kadar gönder, çünkü bunlar hakikatı bilmez bir kavimdirler 6

sh:»2446

BERAET - « بَرَاَ . يَبْرَأُ . بَرَائَةٌ » bu maddenin asıl ma'nâsı Müfredat ve Besâirde beyan olunduğuna göre «her hangi bir mekruhtan tefassı ve tebaud» demektir. Kazı Beyzavî sûrei «Bakare» de « فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ » de der ki bu terkibin aslı: bir şeyin gayrisinden halis olması ma'nâsınadır ki ya «hasta mazarından, medyun deyninden beri oldu» dedikleri gibi tefassı tarikıyle olur veya « بَرَاَ اللّٰهُ آدَمَ مِنَ الطِّينِ » gibi inşa suretiyle olur. İlh...» Bu iki ma'na ile de kelime lisanımızda müsta'meldir. Meselâ «berâeti zimmet asıldır» denildiği zaman, ibtidaen inşa suretiyle olan hulûs ve selâmet ma'nâsı kasdedilir. Cezada cürümden beraet de böyledir. Lâkin deynden beraet bu suretle olabildiği gibi ibra veya istîfa suretiyle de olur ki bu da tefassı tarikıdır. Hukukta böyle olduğu gibi bundan me'huz olarak kelimenin bir de hukukı siyasiyye ve harb noktai nazarından mukarrer ma'nâsı vardır ki burada asıl maksud olan da odur. Netekim Ebû Bekri Razî bunu izah ile ahkâmı Kur'anda der ki «beraet, kat'ı muvalât ve irtifaı ısmet ve zevali emandır». Fahruddini Razî de tefsirinde der ki: «beraetin ma'nâsı inkıtası ısmettir. « بَرِئْتُ مِنْ فُلَانٍ اَبْرَأُ بَرَائَةً » denilir ki beynimizde ısmet, inkıta' etti,

aramızda alâka kalmadı demektir. İlh...» Ve işte burada beraet her hangi bir keraheti nekısadan selâmet ve tebaud ma'nâyi aslîsini mütezammın olmakla beraber bilhassa ma'nâyı hukukî ve siyasîsi ile hukukı düvel ıstılâhatında «hali harb hudusünü ıktıza eden kat'ı münasebet» demektir. Ve bu suretle Sûrenin ilk âyeti bir ültimatum ve ondan sonrası bunun esbabı mucibesiyle umuma i'lân ve izahıdır. Şöyle ki:

1. ﴿بَرَٓاءَةٌ﴾ Bir beraet -ya'ni bu öyle ehemmiyyetli ve mutlak bir kat'ı münasebet ve inkıtaı ısmet, bir ültimatomdur ﴿مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ﴾ ki Allah ve Resulünden ﴿اِلَى الَّذٖينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ﴾ o muahede yaptığınız müşriklere- vusul bulacak.

sh:»2447

Görülüyor ki bu âyet «falandan falana mektub» denilmesi gibi bir sernâme üslûbundadır. Fakat burada her hangi bir mektub veya tahririn değil, muntazam bir tebliği resmînin ve bahusus Edebiyyatı siyasiyyeden olmak üzere bir nebz, bir ültimatum sernâmesinin bütün erkânı lâzımesiyle beliğ bir nümunei tahriri vardır. Bunda evvelâ tebliğin mahiyyeti, saniyen mürsil ve vasitai irsal, salisen mürselün ileyhler ve haysiyyetleri, rabian alâkadaran temamen fezleke edilerek gayet vecîz ve aynı zamanda açık ve müessir bir surette ta'rif ve irâe olunuvermiş ve anlatılmıştır ki bu tebliğin sebebi şirk ve müslimanlara sebkı ahiddir. Demek olur ki müslimanlara ahdi sebketmemiş olanlara esasen bir alâka ve menasebet olmadığından böyle kat'ı münasebet ıhbarına lüzum yoktur. Ancak müslimanların muahede yaptıkları müşriklere karşı doğrudan doğru nakzı uhd etmeksizin ibtidaen nebzi ahd ile böyle bir kat'ı münasebet ıhbar eylemeleri lâzım gelmiştir. Çünkü esbabı izah olunacağı üzere Allah ve Resulü o ahidlerden berîdirler. Ma'lûm ki muahede ahidleşmek demektir. Ahd ise mutlak akid ma'nâsına dahi gelirse de asıl ma'nâsı yemîn ile tevsık olunan akiddir. En kavi ve en cami' yemîn ise Allaha yemîndir. Ve Müsilmanın yapacağı yemîn de budur. Müşrikler ise müşrik olmaları haysiyetiyle nazarlarında böyle sıfr Allah için yapılan bir yemîn ve ahdin hukûm ve kıymeti yoktur. Verdikleri ahdin hakkına Allah için riayet etmezler,a kidelerinin muktezası olarak her hangi bir vesilei şirk ile nakzı ahidden ictinab eylemezler. Ve böyle bir ahid ise hakikî ve samimî olmaz. Maamafih her kiminle olursa olsun bir ahid vakı' olduktan sonra onu habersiz nakza kalkışmak gadr-u hıyanet olacağından müslim için haramdır. Ve böyle bir ahidden kurtulmak için üç yol vardır. Birincisi bir müddeti muayyene ile mukayed ise o müddetin hıtamını beklemek, ikincisi istenildiği zaman feshedilebileceği meşrut bulun-

sh:»2448

mak ki şarta göre hareket olunur. Üçüncüsü «

﴿وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَٓاءٍ﴾» medlûlünce

muzmer bir hıyanet tehlükesi karşısında nebzi ahd etmek ki bu surette aldatıb baskın edilmemiş ve açıktan açığa istikamet dairesinde ıhbar ve i'lânı keyfiyyet edilmiş olacağından hıyanet yapılmış olmaz. Ve bu veçhile bu beraet, «Enfal» deki o nebiz emrinin şumullü bir tatbiki demektir ki bu âyette bu sernâme ile bu cihetler telhıs olunduktan sonra ültimatumun mündericatı aslıyyesi de şu âyette telhıs edilmiştir:

2. ﴿فَسٖيحُوا فِى الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ﴾ İmdi bundan ı'tibaren Arzda dört ay siyahat ediniz -SİYAHAT, suyun tabiati üzere akması gibi kolayına geldiği veçhile Arz üzerinde şehirlerden ve ma'murelerden uzaklara varıncıya kadar istediği yere gitmek ve seyretmektir. Bu suretle siyahette serbes ve vasi' bir seyr-ü hareket vardır. Sonra şeraitı mu'tâde tahavvüle uğrıyacağından esnayı seyahatte yemek içmek hususunda da bir nevi' imsâk ve riyazat ıktiza edeceği ve hattâ bu sebeble sâimîn seyyaha teşbih edildiği cihetle seyahat ehemmiyyetli bir hazırlığı istilzam eder. Bu ise bir vüs'at ve refaha mütevakkıf bulunur. Bunun için siyahat ediniz» emrinde «gidiniz seyr-ü sefer ediniz» emrinden fazla bir terfih ve müsaade ma'nâsı ve ziyade bir ihtiyat ve hazırlık ıhtarı vardır. Ve bu emirden murad behemehal siyahati emir ve icab değil bir ibaha ve ıtlaktır ki şöyle demek olur:

Ey bu haber kendilerine vasıl olan muâhid müşrikler: birdenbire ve habersiz bir surette muâhedenizin nakzıyle gadre uğratılacağınızı zannetmeyiniz. Bu andan i'tibaren size dört ay mühlet var. Bu müddet zarfında katl-ü kıtal veya sair bir suretle taarruzdan masûn ve dilediğiniz gibi geniş geniş hazırlanmakta

serbes ve muhtarsınız. Ondan sonra münasebet temamen munkatı' ve hali harb kaim olacağından bu müddette kendiniz için iyi düşünü-

sh:»2449

nüz, her ihtiyatı yapınız: harb tedarükü görmek, tahassun etmek, kaçacak veya iltica edecek yer hazırlamak gibi muvafık görüb arzu edeceğiniz hususatın tesviyesi zımnında gerek dârı islâm ve gerek sair aktarı Arzda bir seyyah vaz'yyetiyle dilediğiniz gibi gidiniz iyice hazırlanınız.

Bu suretle âyetten maksud bu ıtlak ve ıhtar olduğu halde bunun «dört ay siyahat edebilirsiniz» gibi ıhbar suretinde ifade olunmayıb da emir sıygasiyle iş'ar buyurulması bariz iki nükteyi tazammun eder. Birisi bu seyyahat ve hazırlık onlardan bir emri matlûb gibi olduğuna işarettir. Birisi de her ne yaparlarsa yapsınlar emri hakka mahkûm bulunduklarını iş'ardır. Hattâ pek mühimm olan bu cihet bir de ayrıca tasrih olunarak buyuruluyor ki:

Dört ay seyahat ediniz ﴿وَاعْلَمُوا﴾ ve maamafih biliniz ki

﴿اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ﴾ vakı'de siz -öyle seyahat ve hazırlıkla- Allahı âciz bırakacak, kurtulacak değilsiniz. ﴿وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الْكَافِرِينَ﴾ ve muhakkak Allah, kâfirleri horlıyacaktır. -Bundan sonra eski hal ve vaz'ıyyette kalmanıza imkân yoktur. Ya küfürden vaz geçib emri hakka teslim olursunuz veya Dünya ve Âhıret perişan olursunuz.

Bu dört ayın Şevvalden onuncu sene Muharrem nihayetine kadar olduğu hakkında zührîden bir kavil varsa da diğer müfessirîn, tarihı ı'lân olan yevmi hacden ı'tibaren ya'ni Zilhıccenin onundan Rebiul'âhirin onuna kadar olduğunu söylemişlerdir ki doğrusu da budur. Zira Cessasın ıhtar ettiği veçhile ravîler sûrei «Berae» nin nüzulü ve Resulullahın Ebubekri hacc üzerine gönderdiği vakı Zilhıccede ve Ebubekrin hareketinden sonra olduğu hususunda ıhtilâf etmemişlerdir اهـ . Şu kadar ki o sene henüz müşriklerin âdeti olan «nesi'» kalkmamış bulunduğu cihetle Zil-

sh:»2450

hıccenin onu ı'tibar edilen hac günü hakıkatte Zilkı'denin onu ve binaenaleyh dört ayın nihayeti de Rebiul'evvelin onu demek olduğu dahi Ebuhayyânın nakline göre Mücahid gibi ba'zı müfessirîn tarafından nakledilmiştir. Şu halde Muharrem nihayeti yalnız muahedesi bulunmıyan müşrikler hisabına ı'tibar edilmiş olabilir. Bunun da Şevvalin evvelinden değil yevmi ı'lânından sayılması lâzım gelir. Netekim İbni Abbastan böyle bir rivayet de mevcuddur.

Velhasıl bu, böyle kat'î bir beraet 3.

﴿وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ﴾ ve haccı ekber günü Allah ve Resulünden bütün nâsa şöyle bir ezan -ya'ni mü'min veya gayrı mü'min, muahid veya gayrı muahid herkese bir iyzan her sınıf insanların kulaklarına sokulacak bervechi âtî bir ı'lân ve ı'lâmdır: ﴿اَنَّ اللّٰهَ بَرِىٓءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ki Allah müşriklerden kat'ıyyen berîdir. ﴿وَرَسُولُهُ﴾ Resulü de- kezalik müşriklerden berîdir. Ve bunun içindir ki bu sene müşriklerin bulunabileceği hacda bulunmamıştır.

Burada haccın ekber vasfiyle tavsıfinde bir kaç ma'nâ vardır:

1- Ömreye haccı esgar denildiği cihetle buna nazaran asıl hac, haccı ekber olur. Hudeybiyeden sonra hicretin yedinci senesi ömrei kazâ yapılmış idi. Sûrei «Bakare» de «

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ» bak. Bu suretle o gün haccı asgar günü olmuştu. Sekizinci

sene fethi Mekke ile geçmiş ve islâmda ilk hac bu dokuzuncu sene başlamış idi ve şuhalde bu ma'nâ ile haccı ekber bundan böyle her sene var demektir. Çünkü haccı ekber günü demek asıl ma'nâsiyle hac günü demeğe müsavidir.

2- Bir hac amelini teşkil eden ef'alin en büyük kısmı demek olur ki bu da her sene ve her hacda vardır. Bunda

sh:»2451

ekberiyyet bir haccın diğer hacce veya diğer bir amele nisbeti değil ayni bir haccın eczası beynindeki nisbet i'tibariyledir. Gerçi bu zikri kül ve iradei cüz gibi bir mecazdır. Fakat bu ma'nânın âyetteki yevmi ta'yin noktai nazarından ehemmiyyeti mahsusası vardır.

3- Müslimîn ve müşrikînin toplandığı pek büyük bir tecemmü' ile dari islâmda ilk ve bir kerre olarak yapılan ve bu beraeti i'lân ile de fevkal'âde bir azameti hâiz olan hac demek olur ki bunda işbu dokuzuncu ve Ebu Bekir imareti ile vaki' olan hacci, ekberiyyeti mutlaka ile bir tahsıs vardır. Ya'ni bu suretle hac, ne bundan evvel olmuş ne de olacaktır. Fakat haccin bu ma'nâ ile ekberiyyeti biraz cayi nazar görülmüştür.

4- İslâmın ızzetini ve şirkin zilletini izhar eden hac demektir ki bu ma'nâ hacci evvele sadık olduğu gibi ertesi sene Resulullahın hacc ettiği Haccetül'vedaa da evleviyyetle sadıktır. Zira bu i'lânı beraetin asıl hüküm o zaman zahir olmuş ve « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دينكُمْ » mantukunca islâmın tecellii kemali asıl o gün olmuş ve « خُذُوا عَنّى مَنَاسِكَكُمْ » hadîsi şerifi mucebince menasiki hac asıl bunda takarrür eylemiştir. Filhakika haccı evvel dahi bervechi meşruh ba'zı hususıyyetine nazaran bînazır ise d eyine ekberiyyeti vücuhen nisbîdir. Çünkü bilfiil Resulullahın bulunmaması ve müşriklerin iştirak edebilmesi, uryan tavaf ve nesi gibi ba'zı âdatı şirkin henüz izale edilmemiş ve binaenalyeh beraetin daha tam tahakkuk etmemiş bulunması i'tibariyle noksandan hali değildir. Ve o halde onun bütün kıymeti Resulullahın haccine bir mukaddime olmasındadır. Ve şüphe yok ki bütün bunların tahakkuku i'tibariyle evvel ve ekberi mutlak olan hac, Resulullahın haccidir ve « هٰذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ » hadîsi şerifi de bunda zahirdir. Bununla beraber âyetin yalnız hacci Resule kasrı da zâhir değildir. Zira hıccetülveda'da bu i'lânın kendisi değil hukmünün tahakkukı tammı vaki' olmuştur. Âyette mevzuı

sh:»2452

bahs ile i'lânın kendisidir. Bunun için tefsiri Taberî «İbni sirinin yevmülhaccıl'ekber ile murad, Resulullahın hacc ettiği ve ma'iyyetinde bir çok ümmetlerin de hacceylediği hıccetülveda' senesidir.» Dediğini naklettikten sonra demiştir ki bu ma'nâ âyette «

اذان حكمه يتقق يوم الحج الاكبر وهو عام حج رسول اللّه

» gibi bir izmare muhtacdır اهـ . Binaenaleyh âyetteki hacci ekber mefhumu hacci Ebi Bekre munhasır olmayıb hacci ekber mefhumu hacci Ebi Bekre munhasır olmayıb hacci Resule kasretmek doğru değildir. Şu halde gelelim « يوم » mes'elesine: yevm, vakıt ma'nâsına da gelebilir ve binaenaleyh « يوم الحج » vakti hac demek olabilirse de âyetin zahiri bunun vakti hacdan bir gün olmasıdır. Hem bir gün ki dört ayı saymak için bir mebde i'tibar edilebilsin. Halbuki yalnız birinci, üçüncü ve dördüncü ma'nâlara nazaran hacci ekber günü demek hacci ekber vaktı demekten fazal bir şey ifade etmez. Bu ise seneye, aya muhtemil ve olsa olsa Arefeden Minâ günlerinin nihayetine kadar eyyamı haccın mecmuuna mahmul olabilir. Ve netekim ba'zı müfessirîm de buna kail olmuştur. İbni atıyye tefsirinde demiştir ki ehadisin tezahürüne göre Hazreti Ali bu âyetleri Arefe günü Hazreti Ebi Bekrin hutbesi akıbinde iyzan eylemiş, sonra da nasın hepsinin işitmediğini görmüş, Bayram günü de ta'kıb etmiş ve hattâ Hazreti Ebi Bekr, o gün Ebu hüreyre ve daha sair bir takım zevatı ona muavin olmak üzere göndermiş bunlar da Zilmecaz vesâir esvakı Arabde bu işi ta'kib eylemişlerdir. Ve buna nazaran Süfyan ibni Uyeynenin tereccuh ediyor ilh. Mücahidin de haccı ekber günü bütün Minâ günleri ve müşriklerin Zilmecaz ve Ukâz ve Micennede bulundukları sırada içlerinde «bu seneden sonra müşrikler müslimanlarla beraber hacc etmiyeceklerdir» «diye nidâ ettirilinciye kadar olan içtima' zamanlarıdır» dediği menkuldür. Filhakıka Ebû Hüreyre radıyallahü

sh:»2453

anhin kendisinden de merviydir ki «Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Aliyi Berae ile müşriklere gönderdiği zaman ben de Ali ile beraberdim. Nidâ ediyordum hattâ sesim kısıldı ve şöyle emrolunmuştuk: bu seneden sonra bir müşrik, haccetmiyecek ve Beyti bir uryân, tavaf eylemiyecek ve Cennete ancak mü'min girecek, her kimin de Resulullah ile arasında bir ahid varsa dört aya kadar eceli vardır. Dört ay geçtikten sonra Allah, müşriklerden berîdir. Resulü de» demiştir. Fakat bu miyanda dört aya mebde' olacak bir gün ı'tibar edilmesi lâzım gelir ki « يَوْمُ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ » den en zâhir olan ma'nâ da bunun vakti hacdan tek bir gün olmasıdır. Bundan dolayıdır ki cumhurı müfessirîn bunu vakti hacc diye değil, eyyamı hacdan bir yevmi muayyen olarak göstermişlerdir ki bu da ancak haccı ekber ta'birinin ikinci ma'nâsını mülâhaza ile mümkin olur. Ve bu suretle bu gün hacci ekberin en büyük bir günü demek olacaktır. Bu ise ya Arefe veya ilk Bayram günü olabilecektir. « اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ » hadîs-i şerifine bakınca bu gün Arefeden ıbaret gibi görünür. Ve bu hadîse binaen ba'zıları bunun Arefe günü olduğuna kail olmuşlardır ki nakledildiğine göre Hazreti Ömer, İbni Zübeyr, Ebû Cuhayfe, Tâvus, atâ, İbni Müseyyeb bu cümledendir. Lâkin sûrei «Bakare» de dahi iyzah olunduğu üzere « اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ » olması Arefeye yetişemeyenin hacca yetişememiş olması ı'tibariyle olduğu zâhirdir. Bu ise haccin en büyük kısmı Arefede olmasını ıktiza etmez ve o gün hacc, tamam olmaz. Hacc ancak Bayram günü tamam olabilir. Tavaf, nahır, remiy ve tahlık, ef'ali filvaki' aleyhıssalâtü vesselâmın hiccetülveda'da yevmi nahırde cemrelerin yanında durub « هٰذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ » buyurduğu da rivayet edilmiştir. Bu sebeble müfessirînin çoğu hacci ekber gününün Bayram günü olduğuna kaildirler. Ebû Musel'eş'arî, İbni ebi Evfâ, Mugıyre ibni Şu'-

sh:»2454

be, İbni Cübeyr, Ikrime, Şa'bî, Zührî, ibni Zeyd, Süddî bu cümledendir.»

Hulâsai kelâm Sûrenin evveli müşrikîne karşı muahedelerinin infisahiyle beraetin alel'ıtlak sübutunu ve bunun suret ve hukmünü ıhbar ve iycabının icrası lüzumunu iş'ardır. Ve işbu « وَاِذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ الخ » de herkese ı'lân ve ı'lâmın vücubunu ıhbar ve tarihini tesbit ile tahakkukunu te'kid ve bervechi âtî esbab ve netaicini iyzah eden bir beyannâmedir. Baştakı Beraet « اِلَى الَّذِينَ » diye henüz vasıl olmak üzere bulunan mutlak bir beraettir. Bu ikinci ise « بَرِیٓءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ » diye « من » ile sılalanmış bilfi'il tahakkuka başlamış bir beraettir. Ve her ikisinde beraetin müteallakı müşrikler, ı'lânın müteallakı ise gerek kâfir, gerek mü'min umum nâstır. Ve balâdaki rivayattan anlaşıldığı üzere Hazreti Ali bu ı'lâna me'mur edilmiş, Arafattan ı'tibaren Minâ günlerinin nihayetine kadar o sene vakti hacda bu için de bayram günü mebde' olmuştur. Bu vechile sûrenin başı vecîz ve açık bir nebz, bir kat'ı münasebet ültimatumu, bu âyetten ı'tibaren de esbabı mucibesiyle muvazzah bir ı'lânı harb beyannemesini muhtevidir. Şöyle ki:

Ey nâs hepinizin ma'lûmu olsun Allah, müşriklerden kat'ıyyen berîdir Resulü de ﴿فَاِنْ تُبْتُمْ﴾ binaenaleyh tevbe ederseniz ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ bu sizin için hayırdır ﴿وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ ve eğer yüz çevirirseniz -tevbeden sarfı nazar eder veya islâmdan ve ahde vefadan yüz çevirmekte ısrar eylerseniz

﴿وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ﴾ iyi biliniz ki siz Allahı

âciz bırakamazsınız- azâbından kaçıb kurtulamazsınız

﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ﴾ ve ya Muhammed, öyle küfredenleri elîm

bir azâb ile müjdele -nakzı ahd edenlere bervechi

sh:»2455

balâ dört aydan ziyade mühlet verme 4. ﴿اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

ancak o müşriklerden şunlara ki muahede yaptınız ﴿ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْـًٔا﴾ sonra siz hiç bir şey eksiklemediler.- Muahede şartlarından hiç birine riayetsizlik etmediler, size doğrudan doğru hiç

bir zarar yapmadıkları gibi ﴿وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا﴾ size karşı hiç bir kimseye

muzaheret de yapmadılar.- Netekim Resulullahın ahdine dahil olan Huzaaya Beni Bekrin taaddisi gibi bizzat ve Kureyşin bunlara silâh ile muaveneti gibi dolayısiyle bir zararda bulunmadılar

﴿فَاَتِمُّوٓا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ﴾ bunlara müddetlerine kadar ahidlerini

itmam ediniz -ya'ni bunları o nakzı ahd edenlere karışdırmayınız, onlar gibi dört ay müddet geçince hemen harbe kalkışmayınız, bunlara onlar gibi muamele etmeyiniz de müddetleri bitinceye kadar ahidlerini

tamamı tamamına eda eyleyiniz ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ çünkü Allah, müttekıleri

muhakkak sever- hukukı ahde riayet de tekvâ cümlesindendir. Velevse müşrik olsun ahdine riayet eden vefakâr ile etmiyen gaddarı müsavi tutmak tekvaya münâfidir.

Rivâyet olunduğuna göre Resulullah ile müşrikler arasında «Beyti şeriften kimseyi menetmemek ve şehri haramda kimse ihafe olunmamak» üzere bir ahdi amm, bir de Huzaa, Müdlic vesâire gibi kabâilin hususıyyetlerine göre birer müddeti muayyene dahilinde hususî muâhedeler vardı. Vaktaki Hazreti Peygamber Tebûk gazasına çıktı ve Münafıklar tahallüf edib bir takım eracif yaymağa kalkıştılar o sırada müşrikler de ahidlerini nakz etmeğe başladılar, öyle ki Resulullahın Tebûkten avdetinde

sh:»2456

ekserisi nakzı ahd etmiş bulunuyorlardı. Bunun üzerine bâlâda nakl edildiği vechile bu Sûre nâzil olmuş, ahidleri kendilerine nebz edilmiş idi, ancak Benî Damra ve Benî Kinane gibi bir kısmı kalil ahidlerini bozmamışlardı. İşte nebzi ammdan sonra bu âyetle muahedatı hususiyeye temass edilerek bu gibi ahidlerine riâyet edenler muâhedelerinin husussiyyetine göre müddetlerinin nihayetine kadar istisna edilmiş, onlar bir noksan yapmadıkça müddetin nihâyetine kadar ahidlerinin itmanı emrolunmuştur. Yukarıda zikrolunduğu üzere Hazreti Aliynin i'lânında dördüncü madde olan «her ahid sahibine ahdi itmam olunacak» fıkrası bu idi. Ve denilmiştir ki âzamî olarak Beni Kinaneden bir hayyın dokuz ay müddeti kalmıştı, o da itmam edildi Demek ki bu müddetlerin hitamında Ceziretül'arabda sahib ahid hiç bir müşrik kalmamış oluyordu.

Bunlar ma'lûm olduktan sonra 5. ﴿فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ﴾ İmdi haram

aylar sıyrılınca -bu haram aylar «

﴿مِنْهَآ اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ . ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ

﴾فيه﴿ » eşhüri hurum, ya'ni Zilkı'de, Zilhicce, Muharrem, Receb ayları demek olmayıb « فَسِيحُوا فِى الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ» emrile verilen dört ay mühlettir ki bunun yevmi hacden Muharrem nihayetine kadar elli günü ma'hud eşhüri hurümden ise de mütebakısi haricdir. Fakat bu i'lâna nazaran aynı hukümdedir. Ve bu suretle şu da anlatılmıştır ki ahid taallûk eden her hangi bir ay eşhüri hurümden olur. Ya'ni bâlâda zikr olunan dört ay müddet zarfında kıtal ve taarruz haramdır. Ahidlerine riayet edenlerin müddetleri de böyledir. Fakat bu haram aylar, çıkınca ﴾فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ﴿ artık o mühleti biten müşrikleri nerede bulursanız katl ediniz- alel'ıtlak öldürünüz. Ya'ni dört aydan sonra temamen hali harb kaimdir. Binaenaleyh onlar tarafından bir taarruza muntazır olmıyarak hemen harbe mubaşeret ediniz ve hill-ü harem her nerede bulur ve nasıl öldürebilirseniz

sh:»2457

öyle öldürünüz. Maamafih sünnette «müsle» yapmaktan ya'ni burun kulak kesmekten ve bir kimseyi durdurub ok ve emsali ile «sabren» öldürmekten nehiy varid olmuştur. Bundan başka aleyhıssalâtü vesselâm buyurmuştur ki « اَعَفُّ النَّاسِ قِتْلَةً اَهْلُ الْاِيمَانِ » nev'i katil cihetiyle nâsın en affîfi ehli iymandır. Ve « اِذَا قَتَلْتُمْ فَاَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ », bu ma'nâlara şunlar da iyma eder: ﴾وَخُذُوهُمْ﴿ ve onları tutunuz -esîr ediniz. Demek olur ki tutmak mümkin iken hemen katl edivermemelidir ﴾وَاحْصُرُوهُمْ﴿ ve hasr ediniz- bulundukları muhıttan çıkarmayınız, şurada burada gezdirmeyiniz ﴾وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ﴿ ve onlar için her mersada oturunuz -ya'ni kaçırmamak, geçirmemek için evine veya kıra veya ticarete gidecek her geçidi tutub gözetiniz. ﴾فَاِنْ تَابُوا﴿ Bunun üzerine tevbe ederler- şirkten vaz geçib iymana gelirler ﴾وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ﴿ ve namazı ikame edib zekâtı verirlerse -ya'ni bunları kabul eder müsliman olurlarsa ﴾فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴿ hemen sebillerini tahliye ediniz.- Mezkûr taarruzlardan hiç birini yapmayıb hallerine bırakınız ﴾اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿ çünkü Allah gafur rahîmdir -bu suretle geçmiş olan şirk ve küfür ve gadirlerini mağfiret eder, iyman ve tâatlerine sevab da verir. Demek ki o müşriklere ya katl-ü esaret veya islâmdan başka bir şey bırakılmamıştır. İleride görüleceği üzere Ehli kitâbda olduğu gibi cizye dahi kabul edilmiyecektir. Haseni Basrî rivayet etmiştir ki: esîrin birisi Hazreti Peygambere işittirecek surette «Allaha tevbe ederim, Muhammede tevbe etmem» diye üç kerre bağırmış, aleyhıssalâtü vesselâm da «bırakınız hakkı ehline tanıdı» buyurmuştur.

Bu noktada tevbe ile alâkadar olmak üzere harbîye eman mes'elesi anlatılarak buyuruluyor ki:

6. ﴿وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ﴾ Ve eğer müşriklerden biri sana isticare ederse -ya'ni mühleti mezkûre çıktıktan sonra sana istiman eder, senin kendisine eman verib car olmanı, ya'ni taarruzdan himayeyi taleb ederse ﴿فَاَجِرْهُ﴾ sen de ona eman ver ﴿حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ﴾ taki Allah kelâmını dinlesin- Kur'anı ve delâili hakkı işitsin, düşünsün, senin da'vet ettiğin dinin hakikat ve hakkıyyetine muttali' olmak imkânını elde etsin. Zira ehli lisan için mücerred sema', fehme kâfi gelebilir. Rivayet olunur ki Hazreti Alişe müşriklerden bir adam geldi «bu mühletin inkızasından sonra şayed bizden bir kimse kelâmullahı dinlemek için veya diğer bir hacet için Muhammede gelecek olursa katl olunacak mı?» dedi, o da hayır, çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor « وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ الخ » Hazreti Aliynin bu sözü zâhiren âyete muhalif gibi görünür. Zira âyette diğer hacet zikr edilmemiş, yalnız « حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ » buyurulmuştur. Bunun için denilmiştir ki hacetten murad her hangi bir haceti dünyeviyye değil, dine müteallik hacettir. Zira aleyhıssalâtü vesselâma gelecek olan kimse dine müteallik umur için gelir ve kelâmullaha müteferri' olan alel'umum delâili hakkı dinlemek, şüphelerini sorub cevab almak dahi kelâmullahı semaa mülhaktır. Fakat dikkat olunursa muhalefet yoktur, haceti böyle tahsısa lüzum da yoktur. Zira âyette isticare mutlaktır. « حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ » kaydi « فَاَجِرْهُ » ve müteallıktır. Bu ise şunu iş'ar eder ki istiman eden her hangi bir maksadda bulunabilir. Fakat eman veren onun kelâmullahı işidib dinlemesi hikmet ve gayesini hisab ederek eman vermelidir. Şu halde müste'min bu gaye ile bir haceti diniyye için istiman ederse eman vermek vacib olur. Fakat mutlak surette veya bir haceti dünyeviyye maksadıyle is-

timan ederse eman vermek vacib olmaz. İycabı hale göre ya caiz veya reddi vacib olabilir. Binaenaleyh bu âyetten başlıca şunlar istinbat olunur:

1- Ulema demişlerdir ki: bir kâfir, an delilin i'tikad etmek için bizden tevhid ve risaletin delâilini beyan ve ikamei huccet talebinde bulunursa tevhidi ilâhîyi ve Hazreti Peygamberin sıhhati nübüvvetini beyan ile ikamei huccet üzerimize vacib olur. Ve bir harbî böyle bir talebde bulunduğu zaman bu delâleti beyan ve hucceti ikame etmeden onu katle kalkışmak caiz olmaz. Zira Allah tealâ bervechibâlâ bu kadar i'lândan ve müddetin inkızasından sonra bile « حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ » eman verilmesini emretmiştir. Bu şuna da delâlet eder ki her kim bizden umuruna müteallik bir şeyin ta'rifini taleb ve iltimas ederse ta'limi üzerimize vacib olur.

2- Fukaha demişlerdir ki: bir harbî dari islâma dahil oluverirse kendisi ve malî ganimet olur. Ancak ümidi islâm ile kelâmullahı istima' etmek gibi bir garzı şer'î için veya ticaret için müstecîr olarak, ya'ni istîman edib emân alarak dahil olursa bir sabinin veya mecnunun emaniyle bile dahil olsa bunların emanları da bir şüphei emân olduğundan muhafazası vacib olur. Her hangi birisi dari islâma bir elçilikle giderse elçilik emandır. Birisi dâri islâmdaki bir malını almak için gider ve o malın da emanı bulunursa malın emanı onun da emanı olur.

Hâsılı öyle, o maksadla eman ver ﴿ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَاْمَنَهُ﴾ sonra da onu me'menine iblâğ eyle -istima' ettikten sonra iyman etmezse canı ve malı taarruzdan masun olarak onu eman yeri olan mahalline, vatanına yetiştir.- Binaenaleyh müste'minin fazla bir müddet durdurulması da caiz değildir. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu: bu eman ve iblâğ emri ﴿بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ﴾ şu sebebledir ki bunlar bilmez bir kavmdirler.-

sh:»2460

İyman ve islâmın hakıkat ve ahkâmıın bilmezler ve hattâ bu Arab müşrıkleri her hususta cahil bir kavmdirler. Binaenaleyh eman lâzımdır ki hakkı duysunlar da hiç ma'ziretleri kalmasın.

Bu esaslar anlaşıldıktan sonra beraenin hıkmet ve esbabına gelelim:

Bu i'lân üzerine muahidlere karşı böyle i'lânı beraet ve kat'ı münasebet bir nakzı ahid ve binaenaleyh bir haksızlık bir tecavüz demek olmaz mı gibi bir şübhe varid olamaz. Çünkü

﴿٧﴾ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهٓ اِلَّا
الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ
فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٨﴾ كَيْفَ وَاِنْ
يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ
بِاَفْوَاهِهِمْ وَتَاْبٰى قُلُوبُهُمْ وَاَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٩﴾ اِشْتَرَوْا بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهٖ اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿١٠﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِى مُؤْمِنٍ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُعْتَدُونَ ﴿﴾

sh:»2461

﴿١١﴾ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ
فِى الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٢﴾ وَاِنْ نَكَثُوٓا
اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِى دِينِكُمْ فَقَاتِلُوٓا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ
اِنَّهُمْ لَٓا اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O müşriklerin Allah yanında, Resulü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak mescidi haram yanında muahede yaptıklarınız var ki bunlar size doğru durdukça siz de onlara doğru bulunun, Allah, hıyanetten sakınanları elbette sever 7 Evet, nasıl olabilir ki: size bir zafer bulsalar hakkınızda ne bir zimmet gözetirler

ne de bir yemin, ağızlariyle sizi hoşnud etmeğe çalışırlar, kalbleri ise iba eder durur, zaten ekserisi insanlıktan çıkmış fasıklar 8 Allahın âyetlerini bir semeni kalile sattılar da Allah yolundan men'ettiler, hakıkat bunlar ne fena şeyler yapmaktalar! 9 Bir mü'min hakkında ne bir yemin gözetirler ne bir zimmet, bunlar öyle mütecavizler 10 Bundan böyle eğer tevbe ederler, nemazı kılarlar, zekâtı verirlerse dinde kardeşleriniz olurlar, bilecek bir kavim için biz âyetlerimizi daha tafsıl ederiz 11 Ve eğer verdikleri ahidden sonra yeminlerini bozar ve dininize taarruza kalkarlarsa o küfr öncüllerini hemen öldürün, çünkü onların yeminleri yoktur, ola ki vaz geçerler 12

7. ﴿كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهٖ﴾ o

müşrikler ya'ni ahidlerine riayet etmiyenler için Allah ındinde ve Resulü ındinde

sh:»2462

bir ahid nasıl bulunur? -Böyle istikametsizlerin hakikatte ahdimi kalır?

﴿اِلَّا الَّذٖينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Ancak Mescidi haram

yanında muahede yaptılarınız müstesna- ya'ni bunlar içinde henüz ahdi olanlar bulunabilir. Onun için

bâlâda istisna edilmiş, haklarında « فَاَتِمُّٓوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ »

buyurulmuştur. Binaenaleyh ﴿فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقٖيمُوا لَهُمْ﴾ bunlar

size istikamet ettikleri müddetce siz de onlara müstekım olun. Ya'ni o istisna ve müddeti itmam emri mutlak

değildir. Hallerini gözetin ahdinizde durdukları müddetce siz de onların ahidlerinde durun. Şayed

diğerlerinin yaptıkları gibi müddetin hıtamından evvel bozarlarsa bunların da ahdi kalmaz, yok eğer hıtamı

müddete kadar istikamette devam ederlerse sizin de sonuna kadar vefada devam etmeniz iycab eder.

Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقٖينَ﴾ Allah, muhakkak müttekıleri sever.

Görülüyor ki bu fasıla ile yukarıda geçen istisna âyetinin fasılasına bir terci' yapılmıştır. Ve bununla o müstesnaların o zaman, masâdakı bu müstesnalar olduğu gösterilmiştir. Zira evvelki istisna her zaman cereyan edecek olan bir mefhumı küllî üzerinedir. Bu da onun sebebi nüzulü olanlara tatbikıdır.

Acaba bu Mescidi haram yanında muahede yapılanlar kimlerdi? Kureyş veya Huzaa denilmiş ise de bu ıtlakıyle doğru değildir. Zira Kureyş ve Huzaa bu Sûrenin nüzulünden bir sene evvel fethi Mekkede islâma dahil olmuş bulundukları cihetle burada muâhid müşrikler miyanında sayılan ba müstesnalardan murad, onlar olamıyacağı isbat olunmuştur. Bunun için Beni Kinane ve Beni damre denilmiştir. Fakat anlaşılıyor ki Beni Kinanenin de hepsi değildir. Bu hususta en vazıh rivayet, Taberî ve sairenin beyanına göre İbni Ishakın rivayetidir: Denilmiştir ki bunlar Hudeybiye günü Resulullah ile Kureyş

sh:»2463

beyninde akd edilen muahedede muayyen müddetin nihayetine kadar Kureyşin ahdine dahil olmuş bulunan Beni Bekir kabailidir ki bu muahedeyi Kureyşten şu ma'hud hay ile -ya'ni şu ma'lûm Kureyş müşrikleriyle- Bekirden Benudüilden başkaları nakz etmemişlerdi. Binaenaleyh Beni Bekirden nakzı ahd etmiyenler için « فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ الاية » müddetin nihayetine kadar itmamı ahid emr olundu» اهـ . Şu halde mes'ele gayet dakiktir. Zira bu surette muahedenin aslı hudeybiye muahedesidir. Hudeybiye, Mekkenin civarında olmak i'tibariyle Mescidi haram yanında buyurulmuş ve bununla muahedenin ehemmiyeti mahsusasına ve kuvvetine ve bunu nakz etmenin pek büyük bir cürüm olduğuna da işaret olunmuştur. Böyle olduğu halde müşrikler bunu nakz etmişler, Kureyşin ahdine dahil olan

Huzaaya tecavüz etmiş ve Kureyş müşrikleri silâh vererek bu mütecavizleri tahrik eylemiş, bunun üzerine muahede münfesih olmuş ve bu tecavüze mukabele için hareket olunmuş bu da Mekkenin fethiyle neticelenmiş, Huzaa ve pek az kimselerden maada Kureyş islâmı kabul eylemiş, büsbütün yeni bir vaz'iyyet husule gelmiş ve bu suretle Hudeybiye muahedesi esas i'tibariyle müddetinden evvel bozulmuş kalkmıştır. İşte şayanı dikkat olan nokta burasıdır ki böyle esası ortadan kalkan bir muahedenin diğer taraftan dolayısiyle alâkadarları olub nakzına iştirâk etmiyerek istikametlerini gösterenler hakkında münfesih olmadığı ve bu istikamet devam etmek şartıyle müddetinin nihayetine kadar istikametle itmam olunması ehli islâmın bir vecibei ittikası bulunduğu ıhtar edilmiştir. Halbuki zâhiren bakılırsa aslın sukutiyle Fer'in de sukut edeceğine hukm edilmek lâzım gelirdi. Demek oluyor ki burada bu kıyasın hilâfına olarak şüphei ahdin de ahid hukmünde tutulması Allah ve Resulullah ındinde diyanet istikamet, ittika muktezası olduğu anlatılmıştır. Netekim
sh:»2464

Fukaha bu ma'nâ ile «şüphei eman emandır» demişler, binaenaleyh burada ne kadar yüksek bir ilâhî hukuk esasî bulunduğunu nazardan kaçırmamalıdır.

Bir de burada mevzuı bahs olan Beni Bekir tefsiri Taberîde musarrah olduğu üzere Beni Kinaneden olan Beni Bekirdir. Demek ki Beni Kinane ve bunlardan beni Bekir kabilelerinin hepsi de ahde riayet etmiş değildir. Zira Hudeybiye muahedesini fı'len ilk nakzeden bunlar içinde Benudüil olmuştur. Binaenaleyh beni Kinane veya beni Bekir Huzaaya tecavüzle Hüdeybiye muahedesini nakzettiler denildiği zaman bunun içlerinden Benudüil dolayısiyle olduğunu anlamalıdır. Kezalik beni Kinane veya beni Bekir ahidlerini bozmadılar denildiği zaman da içlerinden Benudüilden maadasını anlamalıdır.

Evet, 8. ﴿كَيْفَ﴾ nasıl olur? -O müşriklerin şu hal ile Allah ve Resulü ındinde bir ahdi nasıl bulunur? ﴿وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ﴾ ki size bir zafer bulurlarsa- ellerine bir fırsat geçer üstünüze çıkarlarsa ﴿لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً﴾ hakkınızda ne bir ill ne de bir zimmet gözetmezler -

İLL, esasında keskinlik veya parlaklık ma'nâsından me'huz olarak feryad, yemin, ahid, karabet ma'nâlarına gelir. Ibranîce «il» muarrabi olarak ilâh demek olduğu da söylenmiştir.

ZİMMET, hıfz-u himayesi lâzım gelen ve zayi' edilmesi mezemmeti icab eden her hangi bir emr mefhumiyle ahd-ü eman, taahhüd ve zamân demektir ki nakzı mucibi zemmolur. Bundan me'huz olarak şer'an bir şahsın leh ve aleyhinde iycab ve isticabe ehl olması vasfına ıtlak edilir ki ahdi bulunan nefis diye de ta'rif olunur. Ta'biri âharle şahsıyyeti hukukıyye yahud bunu
sh:»2465

teşkil eden vasfı mümeyyiz, ya'nı hakk-u vazife ehliyyeti demektir. Evvelki lügavî ma'nâ ile borç bir zimmettir. İkinci şer'î ma'nâ ile ise zimmettedir. Sûrei «A'raf» da «

اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى » âyetine bak. Bilkuvve zimmet bu ahdi fıtrî ile, ya'ni mevcudiyyeti insaniyyedeki tevhıd ve ma'rifeti hak kabiliyyeti mebdeiyle, bilfı'il zimmet de buna müsteniden bilfi'ıl yapılan taahhüd ile sabit ve kaim olur. Âyet selbi küllî üzere varid olduğuna nazaran zâhiri hangi ma'nâsiyle olursa olsun il ve zimmet namı verilebilecek hiç bir şey tanımazlar demektir. Ya'ni bir fursat bulurlarsa bütün ahidlerine rağmen sizin hakkınız da ne Allahı, ne yeminlerini ne karabetlerini, ne de ahd-ü zimmetlerini tanımazlar. Ne kadar feryad etseniz yine tanımazlar. En keskin en parlak mukaddes hakka ve verdikleri ahde bakmaz, size kıyar dilediklerini yaparlar. Maahazâ bütün bu ma'nâları şu iki de hulâsa mümkindir: ne ilâhî, ne beşerî hiç bir hakk-u ahid gözetmezler, sizden kendi haklarında değil, kendilerinden sizin hakkınızda gözetmezler ﴿يُرْضُونَكُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ﴾ ağızlariyle sizi irza ederler. -Vefakârlıktan, dostluktan, islâmdan bahsederler, iyman-ü tâatten dem vururlar, kandırmak için yeminler de yaparlar. Hılâfı zuhur ediverince aslı yok ma'ziretlerle ı'tizar ve taallül ederler. Lâkin bütün bunları yalnız dilleriyle yaparlar. ﴿وَتَاْبٰى قُلُوبُهُمْ﴾ halbuki kalbleri ibâ eyler- ağızlarındaki söz gönülleriyle taban tabana zıd, kuru ve ma'nâsız bir lâftan ibarettir. Mühadene değil müdahenedir.

ج

﴾وَاَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ﴿ ve bunların ekserisi fasiktır. Taat ve ahidden çıkmış mübalatsiz mütemerridlerdir. Bir kısmı kalilinde olduğu gibi gadirden kaçınacak, namussuzluktan çekinecek ne bir akıdei manialarɪ, ne de bir mürûeti insaniyyeleri merdlikleri yoktur, utanmaz arlanmazlar. 9.

﴾اِشْتَرَوْا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴿

sh:»2466

Allahın âyetleri mukabilinde bir semeni kalîl iştirâ ettiler -ahidlerin ifasını ve her hususta istikameti emreden âyâtullahı gayet az ve ehemmiyyetsiz bir şey'e bir lâhzalık Dünya şehvetine değiştiler de ﴾فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهٖ﴿ Allah yolundan men'ettiler.- Allahın yolunu kesdiler, Beytullah yolundan, dini hakdan, islâm ve tâatten çevirmeğe kalktılar. Denilmiştir ki Ebûsüfyan ibni Harb Peygamberin halifylerini bırakıb kendi haliyfleri olan a'rabîlere bir ziyafet vermişti, bu bir lokma yemek sebebiyle nakzı ahdettiler ﴾اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴿ hakıkaten bunlar ne fena yapıyorlardı- yahud o yapageldikleri ameller kendilerine ne fena oldu, ne kadar ağıra oturdu 10.

﴾لَايَرْقُبُونَ فٖى مُؤْمِنٍ اِلًّا وَلَاذِمَّةًۜ﴿ bir mü'min hakkında ne bir yemin ne de bir ahid gözetmezler -ya'ni hey'eti mecmuasiyle ümmeti islâmiyye hakkında gözetmedikleri gibi efradı mü'minînden hiç biri hakkında da hiç bir hakk-u ahid gözetmezler

﴾وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ﴿ ve işte bunlardır ki o mütecavizlerdir.- Hakkın hududunu aşan, zulm-ü taaddi eden mütecavizler diye bu ahvali mezmume ile muttasıf olanlara denir. Yoksa bunlara karşı beraet i'lân edib harb edecek olanlara değil 11. ﴾فَاِنْ تَابُوا﴿ imdi bunlar tevbe ederler -şirk-ü küfürden ve yaptıkları fenalıklardan vaz geçerler

﴾وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ﴿ ve namazı ikmae edib zekâtı verirlerse ﴾فَاِخْوَانُكُمْ فِى الدّٖينِۜ﴿ o zaman dinde ıhvanınızdırlar.- Lehinizdeki lehlerine ve aleyhinizdeki aleyhlerine olmak üzere hukuk-u vezaifte müsavi olursunuz, binaenaleyh bu takdirde ken-

sh:»2467

dilerine kardeş muamelesi ediniz ﴾وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴿ ve biz bu âyetleri bilecek -ya'ni delâlet ettikleri ahkâmı anlayacak, tanıyacak- olan bir kavm için tafsıl ediyoruz. -« قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ » olanlar değil, ılm-ü hakkı takdir şanından olanlardır ki bu âyetlerden istifade ederler, bu cümle bu âyetlerde münderic ahkâmı iyice teemmül ve hakkını takdir ile muhafazaya tergib için tezyilî bir cümlei mu'terızadır. Ya'ni ey mü'minler siz bu âyetlerdeki tafsılâtın kadrini biliniz, anlayıb amel

ediniz, onlar da bilirler, tevbe ve amel edib size kardeş olurlarsa febihâ ne a'lâ 12.

﴿وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ﴾ ve eğer ahdlerinden osnra yeminlerini bozarlarsa ﴿وَطَعَنُوا فٖى دٖينِكُمْ﴾ ve dininize ta'n ederlerse sarahaten tekzib veya takbih ile kadh eylerlerse -ki o müşrikler böyle yapıyorlar. Bu iki surette ﴿فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ﴾ siz de o küfür imamlarına kıtal ediniz.- Ya'ni yeminlere tevsık ve te'yid ederek ahid verdikten sonra yeminlerini bozanlar ve dininize ta'n edenler küfürde ileri gitmi, küfür imâmi, küfür pişuvası olmuş olurlar. Binaenaleyh siz de ölümü, öldürmeyi göze alıb bunlarla çarpışınız harb ediniz. ﴿اِنَّهُمْ لَٓا اَيْمَانَ لَهُمْ﴾ şüphesiz ki bunların asla yeminleri yoktur.- Hakikatten onlar için onların nazarında yemin denilen şey yoktur. Kalblerinde yeminin hiç bir hukm-ü kıymeti

olmadığından ağızlariyle ne kadar yemin etseler boştur, yemine riayet etmez, yemin bozmayı bir mahzur saymazlar, yeminsiz oldukları küfürde bu kadar ileri gittikleri tahakkuk ve tebeyyün etmiş bulunanlarla artık bir ahid yapmak imkânsız olur. Bunlarla bir ahid yapabilmek yeminsizlikten vaz geçmelerine mütevakkıftır. Bu ise ancak kıtal ile mümkün olur, zira böyle kâfirler katl ve kıtalden başka bir şeyden
çekin-

sh:»2468

mezler. Bunun için bu yeminsizlere, bu küfür imamlarına kıtal ediniz ki ﴿لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ﴾ vaz geçsinler -o küfür ve irtikâb etmekte bulundukları o cerâimi a'zîmeye, o yeminsizliğe ahidsizliğe dinsizliğe nihayet versinler. Ya'ni böyle diye ve bu arzu ve ümid ile kıtal ediniz, harbden garazınız bu olsun. Yoksa mütecavizlerin âdeti olduğu üzere mücerred itlâf etmek, mahza ızrar ve eziyyet etmek olmasın.

Şimdi:

﴿١٣﴾ اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُٓوا اَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِاِخْرَاجِ
الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَؤُكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍۜ اَتَخْشَوْنَهُمْۚ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ
تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿١٤﴾ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدٖيكُمْ
وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنٖينَۙ ﴿١٥﴾
وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْۜ وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ
حَكٖيمٌ ﴿١٦﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذٖينَ
جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهٖ
وَلَا الْمُؤْمِنٖينَ وَلٖيجَةًۜ وَاللّٰهُ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ۟﴿﴾

sh:»2469

Meali Şerifi

Ya öyle bir kavme muharebe etmezmisiniz ki yeminlerini bozdular ve Peygamberi çıkarmayı kurdular, hem de ilk evvel size tearruza onlar başladılar, yoksa onlardan korkuyormusunuz? Eğer mü'minseniz daha evvel Allahdan korkmalısınız 13 Muharebe edin onlara ki Allah sizin ellerinizle kendilerini muazzeb kılsın, rüsvay etsin, nusratiyle sizi üzerlerine muzaffer buyursun ve mü'min bir kavmin yüreklerine su serpsin 14 ve kalblerindeki gayzı gidersin, hem Allah dilediğine tevbe de nasıb eder, Allah alîmdir, hakîmdir 15 Yoksa siz zannetiniz mi ki halinize bırakılıvereceksiniz de Allah içinizden mücahede edenleri ve Allahdan, Resulünden ve mü'minlerden mâada sokulacak bir locaya tutunmıyanları hiç de bilib görmiyecek? Halbuki Allâh bütün amellerinize habîrdir 16

13. ﴿اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا﴾ Şöyle bir kavme kıtal yapmazmısınız ki ﴿نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ﴾ yeminlerini bozdular ﴿وَهَمُّوا بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ﴾ ve Peygamberi çıkarmak istediler -o Peygamber ki içlerinde bulundukça « وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ » mantukı üzere Allah, onları ta'zib etmiyecekti, vatanları darüsselâm olacaktı. Lâkin onlar böyle bir Peygamberin vatanlarında bulunmasını istemediler, onu çıkarmak ve vatanlarını islâm ve selâmete karşı darı harb yapmak teşebbüsünde bulundular. Bunu evvelâ Mekkede istediler hicret vaki' oldu, sûrei «Enfal» de « وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا » bak. Sonra Medineden çıkarmak istediler: Yehud ile de iştirâk ederek Ahzab vak'alarına teşebbüs ettiler. Bir de ıhracın diğer bir ma'nasiyle: Hudeybiyeden evvel ve sonra Peygamberi tecavüz ve huruc hareketine sevketmeğe çalıştılar. Gerçi

sh:»2470

yapamadılar, fakat öyle istediler. ﴿وَهُمْ بَدَؤُكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ ve ilk def'a onlar size başladılar -siz müslimanlara karşı harb vazıyyeti açan ve ilk önce kıtale kalkışan onlar oldular- ibtida Resulullah onlara kitâbı mübîn ile geldi tebşir ve inzar ile va'z-u nasıhat ve tezkiri hakıkat etti, bürhan ile tehaddiye da'vet eyledi, onlar bundan âciz kaldılar, bürhanı seyf-ü sinana çevirdiler. Peygamberi ve müslimanları katle kalkıştılar. Bu suretle vatanlarını dâri harb, kendilerini harbî yapan, müslimanlarla aralarında ibtida hali harbi ihdas eden onlar oldu. Bu bir ahd-ü müsaleha ile neticelenmeden ibtida «Bedr» de azmi kıtale onlar başladılar, kârvanı geçirdikten sonra Muhammed ve maıyyetindekileri istiysal ve «Bedr» de bir zevk yapmadan dönmeyiz dediler, mağlûb oldular, fakat «Bedr»den Hudeybiyeye kadar hali sulh teessüs etmedi mütevaliyen harb ve hali harb devametti, nihayet Mescidi haram civarında, Hudeybiyede arzularına göre bir muâhede tekarrür etti. Bunu bozan ilk tecavüz de onlardan vakı' oldu, bunun üzerine fethi Mekke vuku' buldu, bir çokları dairei islâma girdi, girmiyenler de afvi umumîye mazher edildi. Bu kerre de Huneyn muharebesine sebebiyyet veren ilk tecavüz olanlardan, o müşrikler tarafından oldu. Nihayet yine tek durmadılar, tebûk seferini vesiyle ederek haricî dahilî ıhtilâl teşebbüslerinde bulundular. Binaenaleyh bu güne kadar cereyan eden kıtallerin bütün bâdîsi onlardır. Nakzı yemîn, ıhracı Resul sevdasi, bilâ mucib bed'i kıtal, şu üç sebebden her biri başlı başına bir sebebi harb olduğu halde bunların hepsi kendilerinde içtima' etmiş olan bir kavme siz kıtal etmez misiniz? ﴿اَتَخْشَوْنَهُمْ﴾ bunlardan korkuyor musunuz? -Ki etmiyeceksiniz, artık bunlarla kıtal yapmamanın korkaklıktan başka ne sebebi olur?

sh:»2471

﴿فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ﴾ eğer öyle ise Allah korkmanıza daha ehaktır.- Çünkü Allah, izin vermezse onlar size ne zarar, ne menfeat hiç bir şey yapamazlar, fakat Allahın ı'lân ettiği bu emirlerine muhalefet edib onlarla kıtali terkettiğiniz takdirde başınıza gelecek gazab ve ıkabı ilâhîden sizi ne onlar, ne başkası kurtaramaz, ﴿اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer siz mü'minler iseniz bu böyledir. -İyman

yalnız Allahdan korkmayı iycab eder ve yemine iymanı olanların yeminsizlere harbetmesi ıktiza eyler. O halde:

14. ﴿قَاتِلُوهُمْ﴾ Onlara kıtal ediniz: Harbe girişiniz ki

﴿يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ﴾ Allah sizin ellerinizle onları muazzeb kılsın. -Harbin acılarını

tatsınlar, maktul, mecruh, esir olsunlar. Can ve maldden zayiat versinler ﴿وَيُخْزِهِمْ﴾ ve onları zelil-ü makhur ﴿وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ ve hey'eti mecmuanızla sizi üzerlerine mansur, muzaffer ve galib eylesin ﴿وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَۙ﴾ ve bir takım mü'minlerin sadirlerine

şifa versin- Huzaîler gibi onlarnı eza ve cefalarını çekmiş, kıtalde bulunanamış, halleri yürekler acısı olmuş bir takım mü'minlerin gönüllerinde dert bırakmasın teşeffii sadrettir. Sin 15.

﴿وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْۜ﴾ ve kalblerinin gayzını gidersin. -Ya'ni öyle bir şifayı sadır versin

ki ihtirasları artıracak yeni yeni öclere, sârlara sebeb olacak mütecaviz bir intikam mahiyyetinde olmasın, bil'âkis hakkın ihkakından zevkyab olacak olan mü'minlerin kalblerindeki muhık gayzları silsin, meşru' gayzlara sebeb olan zulm-ü teaddi menabi'ni ta'kım eylesin de gayzdan azâde bir hayatı selâmet yaşatsın.

sh:»2472

Görülüyor ki burada kıtal emri üzerine beş hıkmet ve faide terettüb ettirilmiş ve bunlar « واو » ile atfedilerek beşi bir « قاتلوا » emrine cevab yapılmıştır. Ta'zib, ıhza', nusrat, şifai sadır, izhabi gayz. Bu suretle bunların hey'eti mecmuası meşru' bir harbin gayelerini beyan ve bu gayelerin tahakkukunu va'detmektedir. Demek olur ki harbde idtidaen bir ta'zib hıkmeti vardır. Bir harbi şayânı tahsin bir hale koyacak olan makasıdı haseneye evvel emirde katl-ü cerh ve esr, tahribi bilâd ve itlâfı emval gibi acı bir yoldan gidilebilecektir. Fakat bu ta'zib balâda işaret olunduğu üzere harbin müstekıllen bir eza ve iylâmdan ıbaret de olmamalıdır. Mü'minler, bunu azâba istihkak kesbetmiş bir kavme azâbı hakkın tatbikına me'mur bir el olmak, emri hakkı yerine getirmek fikir ve maksadıyle ve binaenaleyh haksız, faidesiz bir ta'zibden sakınmak suretiyle yapmalıdırlar ki ta'zib, ta'zibi abid değil ta'zibi ilâhî ta'zibi hakk olsun da bu uğurda şehid olanlar azâbdan azâde olarak doğrudan doğru rahmeti rahmana kavuşsun. Bu böyle yapıldığı surette buna düşmanın hızy-ü zilleti hıkmeti terettüb edecektir ki harbin ikinci safhası ve gayesidir. Fakat bir gayei asliyye değildir. Bu da ilâhî ve bihakkın bir ıhza olduğu surette üçüncü bir gaye ile mütelâzim olacaktır ki o da mü'minlerin hey'eti mecmuasiyle düşmanlarına zafer ve galebesi, nusreti ilâhiyye ile mansuriyyet ve tealisi gayesidir. Yoksa düşmanlar zillete düşmekle beraber mü'minler de diğer cihetten bir afete ma'ruz kalacak olurlarsa harbden intifa' edilmemiş, gayei harb hasıl olmamış olur.

Ve bunun içindir ki ta'zib, harbin garazını teşkil edemiyeceği gibi ıhza da öyledir. Gayei harb, hakıkî bir mansuriyyettedir. Bu nusret gayesinin de sadre şifa verecek ve kalblerdeki gayzı silecek bir surette is-

sh:»2473

tihsali matlûb olmalıdır. Zira ba'zı zaferler olur ki daha büyük derdler açar ve ba'zı teşefiı sadırler olur ki daha büyük gayzlar tehyîc eder. İşte evvelinde düşmanı ta'zib-ü tezlil gibi iki sebeb ve vasıta ve nihayetinde sadirlere şifa ve izâlei hayz gibi iki faide ile mütelâzim ve müctemi' bulunan ve makasıdı harbin

merkezini teskil eden bu gayei nusrat ve zaferi iyman bir gayei maksudedir ki garezı harb bunun üzerinde deveran eder. Âyetin nazmındaki tertibi zikrî de bu ma'nâya bir iyma demektir. Bu ı'lânı beraet ve bu kıtal emirleri bu beş hıkmet ve faidenin intaciyle alâkadardır. Bu emirlere imtisal ve bu niyyetle hareket edildiği surette Allah tealâ bunların tahakkukunu va'deyler. Bir de bütün bunların mâverasında ve hey'eti mecmuasına muadil bir gaye daha vardır ki yukarıda « لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ » diye tensıs buyurulduğu üzere harbde gayetül'gaye olarak gözetilmesi lâzım gelen ve harbi bir ıbadeti mahza haline koyan asıl hıkmeti ilâhiyye odur. Onun için bunun beyanında obirlerinin sebki değiştirilerek müstakıl bir cümlei müste'nefe halinde buyuruluyor ki:

﴿وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ﴾ Ve Allah, kimi dilerse tevbe nasıb eder. -O yeminsizlere mukatele zikrolunan beş faidenin husulüne sebeb olduktan başka bunların husulü nihayet bir tevbe ile de alâkadar olur ki bu tevbenin iki tarafa da şümulü olabilir: bir taraftan o söz dinlemez kâfirler harbin acısını ve iymânı hakkın zaferini gördükçe içlerinde mütenebbih olanlar ve binaenaleyh küfr-ü ma'sıyyetten tevbe edib iyman ve islâma rücu' eyliyenler bulunur. Netekim fethi Mekke bunun pek bariz bir misalini vermişti. Beri taraftan böyle bir harbin mü'minler üzerinde de pek büyük bir neticei terbiyeviyyesi vardır: iymanlarını takviye eder ve hasbel beşeriyye sâdir olan günahlarından tevbekâr olub temizlenmelerine sebeb olur ki bunu müfessirîn vücuh ile be-

sh:»2474

yan etmişlerdir: evvelâ bu emri ilâhîyi bidayetinde hasbelbeşeriyye gücürgenenler varsa bunlar harbe ıkdam ettikleri surette bu amel kendileri için o günahtan fi'len bir tevbe olur. Saniyen nusrat-u zafer haddi zatında büyük bir in'amdır. Ve ni'metin tevalisini müşahede etmek ise hissi hamd ve şükranı bulunanları cemi' zünubden tevbeye daî olur. Salisen Nusrat-u zafer ve te'mini hakk-u adalet emvalin tekessürüne ve ni'metlerin tezayüdüne sebeb olur. Halbuki lezzeti haram yollara bile sevketmesi melhuz olan mal-ü câhın halâl tarık ile tahsili mümkin olunca bu vüs'at, müzayeka ve ihtiyacın ba'ıs olabileceği bir takım fena meyillerden Tevbeye daî olur. Rabian nefsi beşerînin Dünyaya ve lezaizi Dünyaya şiddetli bir meyli vardır. Bunu ba'zı ahvalde « اَلنَّاسُ حَرِيصٌ عَلَى مَا مُنِعَ » medlulünce mahrumiyyet ve memnuıyyet daha ziyada teşhid eder. Buna karşı insana Dünya kapıları açılır ve Allah tealâ da onun hayrını murad buyurursa o zaman nefis, meylettiği o Dünya lezzetlerinin ne kadar hakır ve ehemmiyetsiz, boş şeyler olduğunu aynelyakın anlar ve o vakıt Dünya gözünde küçülür. Dünyaya kıymet veren o şiddetli meyiller süner, bu da nefsin Dünyadan inkıbazına sebeb olur. Bu ma'nâ sûrei « ص » de Süleyman aleyhisselâmdan hikâye olunan « هَبْ لِى مُلْكًا لَايَنْبَغِى لِاَحَدٍ مِنْ بَعْدِىۚ = bana benden sonra bir kimseye gerekmiyecek bir mülk bağışla» duasının tefsirindeki vücuhtan birisidir. Ya'ni bir mülk ki husulünden sonra nefsin talebi Dünya ile bir iştigali kalmaz. Mülklerin, devletlerin en büyüğü olan böyle bir mülk-ü devletin husulü halinde bilmüşahede anlar ki hasılı Dünya bir hiç ve Dünya lezzetleri, şehvetleri boş ve faidesizdir. Bu anlayış üzerine kalb, Dünyadan yüz çevirir ve artık ona hiç bir kıymet vermez olur. Bütün külliyyetiyle Allâha teveccüh eder. Ve işte harbin sureti cereyanına ve makasıdına nazaran ahlâkı umumiyye ve hususıyye üzerinde iyi veya kötü bir takım netaici vardır. Allahın

sh:»2475

emrettiği harb ise bervechi meşruh zikrolunan beş menfeatin husulüne sebeb, bunlar da bu suretle tarafeynin vücuhi muhtelifeden tevbesine sâık ve bâıs olur. Fakat görülüyor ki bu tevbenin her halde küllî olarak değil Allahın dilediklerine nasîb olacağı bilhassa anlatılmıştır. Çünkü ba'zı kimseler de küfr-ü ma'sıyyet, tabiat halini almış bulunur ki bunlar ne darlıkta ne vüs'atte mütenebbih olmaz, düzelmez, netekim ba'zı kimselerde de ısmeti fıtriyye veya müktesebe ile iyman ve tekvâ tabiat olur, ne darrâda, ne serrâda bozulmazlar. Kezalik ba'zı kimseler vardır ki ahlâkları üzerinde muzayakanın vüs'atten ziyade hüsni te'siri bulunur: Sonra ikbal ve devletin teveccühü ve Dünya kapularının açılması «

﴿وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِى الْاَرْضِ﴾ ، ﴿اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىٓ اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى﴾ » medlüllerince insanı azıtmağa da sebeb olur.

Begy-ü tuğyan ile fir'avnlaştırır, bütün bütün dünyaya daldırır, şehevata sürükler, bir çokları hakkında gururunu artırır, hakkı unutturur Allah yolundan keser, çirkâbı fena içinde boğar.

والنفس كا الطفل ان نهمله ثب على
حب الرضاع وان تفطمه ينفطم

Vüs'at ve devletin Dünyayı anlamağa, hiçliğini anlayıb tiksinmeğe, Dünyadan bıkıb Allaha teveccüh etmeğe sebeb olması Allah tealânın bilhassa hayır murad etmiş olduğu kimselere mahsustur. Ve insanların ahvalindeki bu ıhtılâfın esası da mücerred Allahın meşiyyetine aiddir. Bunun için tevbe hikmeti obirleri gibi ıtlakıyle kıtale terettüb ettirilmemiş « عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُۜ » diye takyid buyurulmuştur.

﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ Ve Allah alîm hakîmdir. -Her şeyi ne yaptığını yapacağını bilir. Her fi'li ve her emri böyle nice nice hikmet-ü müslahatı tezammun eder. Ekseriya bu gibi tezyilî cümlelerde zamir ile iktifa olunmayıb da ismi celâlîn tasrih edilmesi terbiyei mehabet ve ilkai haşyet için-

sh:»2476

dir. Ya'ni o azamet ve celâline payan olmıyan Allah tealâ bu kıtal emrini ılm-ü hikmetiyle vermiştir. Binaenaleyh bu emirler kemali tedebbür-ü itaatla icra edildiği surette bu hikmetlerin faideleri tahakkuk edeceğinde ve bunun daha nice hikmetleri bulunduğunda şüphe edilmemeli ve emri ılâhîye muhalefetten son derece hazer olunmalıdır.

Mü'minleri bu vechile tergıbden sonra harbden kaçınanları tevbih ve hikmetlerinden biri de halisâne cihad edenlerin ındi ilâhîde temayüz ve ıstıfaları olduğunu tefhim ile ziyadei tergıb için buyuruluyor ki:

16. ﴿اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا﴾ Yoksa siz zannettinizmi ki halinize bıkarılacaksınız? -cihad ile emr olunmıyacak, sizi tehzib ve tasfiye edecek imtihanlara tâbi' tutulmıyacak, bulunduğunuz hal üzere keyfinize terk olunacaksınız?

﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ
اللّٰهِ وَلَارَسُولِه وَلَاالْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةًۜ﴾ de Allah içinizden mücahede edenleri ve Allahtan, Resulünden, mü'minlerden başka sokulacak bir sirdaş tutmayanları hiç bilmemiş olacak?- Böyle muhlıs mücahidlere vücud, kadr-ü kıymet, sevab ve derece vermemiş bulunacak öyle mi? Heyhat!

﴿وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ Halbuki Allah hepinizin bütün amellerinize habîrdir. -Binaenaleyh çalışan ile çalışmıyanı, mücahid ile gayrı mücahidi, Allahdan, Resulünden ve mü'minlerden başka ne sokulacak bir bezm, ne sir verecek bir bıtâne tutmayan muhlisler ile bunun zıddını yapan münafıkları ve her birinin yaptıklarını Allahın bilmemesi ve ona göre ecr ve cezalarını tefrık etmeyib bırakıvermesi ne mümkin?

Artık bu müşriklerin münasebette bulunmağa lâyık hiç bir cihetleri, hiç bir meziyyetleri, ahlâkî, dinî hiç bir

sh:»2477

haysiyyetleri yokmudur? Şimdiye kadar bunlar Mescidi haramın umranına hizmet etmiş ve hâlâ az çok etmekte değilmidirler? Ve o halde bunlardan bu derece beraet vekat'ı münasebet lâyık olurmu? gibi ba'zı şüpheler hatıra gelir veya irad edilirse:

﴿١٧﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ

عَلٰى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِۜ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ وَفِى النَّارِ هُمْ
خَالِدُونَ ﴿١٨﴾ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى
اُولٰٓئِكَ اَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٩﴾ اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ
الْحَٓاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَجَاهَدَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِۜ لَايَسْتَوُونَ عِنْدَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَۢ ﴿٢٠﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِى
سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْۙ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِۜ وَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿﴾

sh:»2478

﴿٢١﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا
نَعِيمٌ مُقِيمٌۙ ﴿٢٢﴾ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۜ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ
عَظِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Müşrikler vicdanlarına karşı kendi küfürlerine kendileri şâhid olub dururlarken Allahın mescidlerini ma'mur etmeleri kabil değildir, onların hayır namına bütün yaptıkları heder ve ateş içinde onlar, muahlledlerdir 17 Allahın mescidlerini ancak Allaha ve Âhıret gününe inanan, namaza devam eden, zekâtı veren ve Allahdan başkasından korkmıyan kimseler ma'mur eder, işte bunların muvaffak olmaları me'muldür 18 Ya siz hacılara sekalığı ve Mescidi haramda umreciliği Allaha ve Âhıret gününe iyman edib de Allah yolunda cihâd etmekte bulunan gibi mi tuttunuz? Bunlar ındallah müsavi olmazlar, Allah zalimler gürühuna hidayet vermez 19 İyman edib hicret etmiş ve mallarıyle, canlarıyel fîsebilillâh cihad etmekte bulunmuş olan kimseler Allah ındinde derece cihetiyle daha büyüktür ve bunlar işte o murada eren fâizîndir 20 Müjdeler onların rabbı kendilerini kendinden bir rahmet ve bir rıdvan ve Cennetler ile ki onlar için içlerinde, daimî bir na'îm var 21 Ebedî kalmak üzere orada onlar, çünkü Allah, onun yanındadır ancak azîm bir ecir 22

17.

﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰى
اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِۜ﴾ Müşrikler kendi aleylerinde küfür şâhidleri oldukları halde bunların Allah

mescidlerini i'mar etmeleri olur şey değildir. -Binaenaleyh bunların Mescidi haramı i'mar ettikleri veya

edecekleri nasıl tasavvur olunabilir? İbni kesîr ve Ebû amir kıraetlerinde « مسجِد اللهِ » diye

müfred sıgasiyle okunur ve asıl murad Mescidi haram olduğunu

sh:»2479

gösterir. Ya'ni müşrikler kendilerini kâfir olduklarını gerek söylesinler, gerek söylemesinler, Allahın vahdaniyyetine ve Resulünün hakkıyyetine inanmadıklarını vicdanlarında bilib durdukları ve Ka'benin etrafına putlar dikmek, bunların karşısında ıbadet etmek, çırçıplak tavaf eylemek gibi kendilerinin küfürlerine şehadet eden asarı şirk ile izharı küfr ettikleri halde bunların münhasıran Allaha ıbadet için secdekâh olmak üzere yapılan Allah Mescidlerine i'mar namına yaptıkları şeylerin hakikaten bir i'mar olabilmesine ve binaenaleyh Kâ'benin ma'muriyyetine hizmet etmelerine imkân ve ıhtimal yoktur.

﴿أُولٰئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ﴾ Bunlar yok mu bütün amelleri habt olur. -O küfür

halinde yaptıkları i'mari mescid ve buna benzer ne kadar a'mali hayriyyeleri varsa hepsi «

هَبَاءً مَنْثُورًا » boşa gider. ﴿وَفِى النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ Ve ateşte bunlar

muhalled kalırlar.- Sırf Allah için olmıyan hiç bir amelin ebedî hayrı olamaz. Allah için bir bina veya her hangi bir amel yapmakla bunu yaparken Allahtan başkasına tapmak veya her hangi bir küfür yapmak ise ikisini bir yere gelecek şey değildir. Bunda samimiyetsizlikten başka bir tenafi ve tenakuz da vardır ki bu tenafide küfür diğerlerini siler süpürür hiçe indirir. Bunun için kâfirlerin i'lâni küfr ederek bir Allah mescidi i'mar etmeleri kendileri için inanmadıkları ve samimiyyetle yapmadıkları ve binaenaleyh cidden bir hayrını görmiyecekleri bir şey yapmak olduğu gibi aynı zamanda bu bir i'mar değil, Allah mescidlerinin maddiyyet veya ma'neviyyetinde bir tahrib ile alâkadar bir amel, zımnen bir zarardır. [«

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا الآية » bak.] Mescidin ımareti iki

ma'nâya gelir. Birisi binası ve tecdidi, birisi de ziyareti ve içinde bulunulub ıbadet edilmesidir. Netekib Beyti şerifi ziyareti mahsusaya «umre» denilir. Ve mescidlere çok giden ve içlerinde çok duran kimselere de «um-

sh:»2480

marı mesacid» ta'bir olunur. Kezalik bir kimsenin meclisine çok devam ettiği zaman «falanın muammiri meclisi falan» derler. Bu suretle bir mescidin ma'muriyyeti bu iki cihetin cem'ıyle olur. Birisi umranı maddîsidir ki binası, ta'miratı, nezafeti, mefruşatı, tenviratı ve bunların idamesine müteallık cihâtıdır. Birisi de umranı ma'nevîsidir ki içinde Allah için ıbadet, zikir, tedrisi ulûm gibi tâat ve fezâilin idamesi ve bunların idamesine müteferri' cihâtı ve mescidi mevzuun lehinin gayrı şeylerden sıyanet ile kaim olur. Bir mescid içinde Dünya umuruna müteallık lakırdı bile onu mevzuun lehinin gayriden sıyanet etmemek ve binaenaleyh ma'muriyyeti ma'neviyyesini ihlâl eylemektir. Bu babda şu ehadisi şerife ne kadar şayanı dikkattır: Resuli ekrem sallallahü aleyhi ve sellemden vârid olmuştur ki «mescidde lakıdı hasenâtı yer, hayvanın ot yediği gibi». Aleyhıssalâtü vesselâm şu hadîsi kudsîyi de bildirmiştir: Allah tealâ buyurdu ki Arzda benim büyutüm evlerin mescidlerdir ve bunlarda benim ziyaretcilerim de onları ma'mur edenlerdir. İmdi ne mutlu o kule ki hanesinde tatahhür etti; iyice temizlendi de sonra beni evimde ziyaret eyledi, çünkü zairine ikram etmek ziyaret olunan üzerine bir haktır.» Diğer bir hadîsi nebevîde: her kim mescide ülfet ederse Allah tealâ ona ülfet eder.» Diğer birinde «bir adamı mesacide i'tiyad ediyor gördünüzmü onun mü'min olduğuna şehadet ediniz.» Enes radıyallahü anhten de merviydir ki «her kim bir mescid de bir kandil bulundurursa o mescidde onun zıyası devam ettiği müddetçe Melâike ve hamelei Arş onun için istiğfar ederler.» İmdi mescidleri lakıdıdan bile sıyanet etmek ıktıza edeceğinden bir mescidde her hangi bir küfür şöyle dursun her hangi bir fıskın ve her hangi bir taharetsizliğin bile takarrübü o mescidin ma'neviyyetine uzatılan bir darbei tahrib olur. Ve şu halde asıl mes'ele müşriklerin mesacidi i'mar etmelerinin ceva-

sh:»2481

zını değil vücudunu nefiydir, ya'ni onların i'marları i'mar değildir.

18. ﴿انّما يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ﴾ Allahın mescidlerini -onlar değil- ancak şunlar i'mar

ederler ﴿مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ Allaha ve Âhıret gününe iyman eden

-mescid, içinde Allaha secde ve ıbadet edilmeğe mahsus mevzi' demek olduğundan Allaha iymanı olmıyanların Allaha ıbadet için bir yer bina ve tahsıs etmeleri veya böyle bir binanın Allah için i'mariyle cidden alâkadar olmaları mümteni'dir. Sonra Allaha ıbadet ile iştigalin faidesi bilahare kıyamette görülecektir. Bunun için Âhırete iymanı olmıyanlar Allaha ıbadet etmezler, etmeyince de ne mescid yaparlar ne de mescidleri ıbadetle ma'mur ederler, fursat buldukca ya mescidleri yıkarlar veya mescidlikten çıkarıb dilediklerini yaparlar. Binaenaleyh Allahın mescidi unvanından bilbedahe anlaşılacağı üzere bunu i'mar için evvelâ Allaha ve Âhırete iyman şarttır. Fakat bir şartı kâfi değildir. Bununla beraber

﴿وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ﴾ ve namazı ikame eyliyen- bu da şarttır: Zira mescidlerin binasınden maksudi aslî namaz kılmaktır. Namazın vücubunu i'tiraf etmiyenler mescid yapmak lüzumunu hissetmiyecekleri gibi namaz kılmıyanlar da mescidlerin ma'nen haram olmasına sebeb olurlar. Maamafih namaz kılmak da kâfi değildir. Bununla beraber ﴿وَاٰتَى الزَّكٰوةَ﴾ ve zekâtı veren - bu da şarttır. Mescid i'marının mal ve zekâta da bir tevakkufu vardır: farz olan zekât borcunu vermiyen, fukara ve mesâkîni gözetmiyenlerin mescid binasiyle iştigal etmeleri pek melhuz olmadığı gibi mescide gidib fukarâ ve mesâkini gözeterek zekât vermenin de mescidlerin i'marı ma'nevîsiyle pek büyük alâkası vardır. Ancak bu

da kâfi değildir. Bunlarla beraber ﴿وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ﴾ Allahdan başkasından

korkmı-

sh:»2482

yan kimseler - gerçi insan bir çok mahzurlardan korkabilir ve korkmamak elinden gelmez ve Allahdan korkmıyanlardan da hiç korkulmaz değildir. Fakat Allahın emr-ü nehyini yerine getirmek için Allah korkusundan başka hiç bir korkuyu saymıyan, her hangi bir korku ile başkasının rızasını Allahın rızasına tercih etmiyecek ve her hangi bir işte Allahın hakkıyle kendi hakkı tearuz ettiği zaman Allahın rızasından mahrum olmak korkusiyle kendi hakkını feda ve Allahın hakkını ıhtiyar edecek, vazifesini yapmak için şunun bunun levminden veya zalimin zulmünden korkub çekinmiyecek ve lüzumunda harb-ü kıtalden vesair suretle çarpışmaktan kaçınmıyacak velhasıl muhtelif korkular, endişeler tearuz ettiği zaman Allah korkusunun karşısında diğerlerini kale almıyacak bir kalb ve iyman sahibi olan ve bu suretle bu dört hasleti cami' bulunan zevat lâzımdır ki Allahın mescidleri i'mar edilebilsin. Yoksa zikrolunan üç haslet bulunub da islâmın ve iymanı tevhidin hakikat ve kemali demek olan bu kalb ve iyman, bu ıhlâsı vicdan bulunmıyanlar mescidlerin ma'muriyyetini idame edemezler. Günün birinde bir kâfirin veya zalimin ve hatta alel'ade bir cür'etkârın tehdidinden korkarak kendi elleriyle mescidleri yıkmak zilletine bile düşebilirler. Maddeten ve ma'nen tecavüzden, hetki hurmetten sıyanet eylemiyen ve bu sıyaneti idame edecek iymanı kâmil erbabından hali kalan mescidlerin ne servet ve ne sair bir suretle devamı ma'muriyyetleri ihtimali yoktur.

Onun için ﴿فَعَسٰۤى اُولٰئِكَ﴾ işte bunlar -bu dört hasleti cemileyi cami' olan cemaat
﴿اَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ﴾ hidayeti bulmuş, muradlarına irmişlerden olabilirler.-

Ya'ni doğrudan doğru saadeti ebediyyeye, Cennete nail olacak olanlar böyle bir cemaatin içinde bulunabilir. Bunların bile her ferdi hakkında hüküm kat'î değil ak-

sh:»2483

rebi ıhtimaldir. « عسى » dır. Artık müşrikler nerede kalır tasavvur edilsin.

19. ﴿اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Hacı

sakalığnı ve Mescidi haram imaretini ya'ni Kâ'benin miftahdarlığı, techiz ve tezyini gibi umranına müteallık hizmetleri

Allaha ﴿كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ﴾

ve son güne iyman edib fîsebilillâh cihad eden kimse gibi mi yaptınız? Bunun yaptığı amele mi benzettiniz -iyman ve cihaddan kat'ı nazarla mücerred sikayet ve ımaret fazılette ve uluvvi derecede iyman ve cihada kıyas olunur mu? İymanı olub olmamak ve fîsebilillâh cihadda bulunub bulunmamak haysiyyetlerinden kat'ı nazarla mücerred sikayet ve ımaret ile iştigal edenlerin yaptıkları o sikayet ve ımaret velevse Mescidi haramda olsun Allaha ve Âhırete iyman ile fîsebilillâh cihad edenlerin yaptıkları işe ve te'min ettikleri sikayet ve ımarete nasıl benzetilebilir? ﴿لَايَسْتَوُنَ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ bunlar Allah ındinde

müsavi olmazlar, nefsel'emirde müsavat kabul etmezler.- Bir kerre ânifen geçtiği üzere iymansızlıkla yapılan sikayet ve ımaret hiçtir. İymana mukarin olduğu surette ise huccaca su vermek ve bizzat Kâ'benin umranına hizmet eylemek dahi gerçi nefsel'emirde hayırlı olan ve ındallah bir fazıleti bulunan amellerdendir, fakat ne de olsa fîsebilillâh cihâd eden mü'minlerin ameline, iyman ve cihadına müsavi olamazlar. Aralarında o kadar büyük bir fark vardır ki onun buna teşbihi bile caiz değildir. Müşriklerin yaptığı gibi iymansız sikayet ve ımareti iyman ve cihada tafdıl etmek veya müsavi tutmak şöyle dursun iyman ile olan cihadsız sikayet ve ımareti mü'minin cihadına ve bâhusus iyman ve cihad ile yapılan sikayet ve ımarete müsavi

sh:»2484

tutmak bile bir zulüm, bir haksızlık olur ﴿وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ﴾ ve

Allah zalim olan kavme hidayet etmez- zalimler güruhunu doğru yola çıkarmaz: Raciha mercuhu terciha muvaffak kılmaz. Zalimlere uyanlar ve katılanlar da onlara mülhak olur. Hidayete irmek doğrudan doğru naili merâm olmak için zulümden ve zalimlerden ictinab eylemek ve Allaha ve son güne iyman ederek Allahdan başka hiç bir şeyden korkmaz bir kalb ile Allah yolunda, dini hak uğrunda bütün cehdini sarfedib o müşrikler, kâfirler, zâlimlerden ictinab eylemek ve Allaha ve son güne iyman ederek Allahdan başka hiç bir şeyden korkmaz bir kalb ile Allah yolunda, dini hak uğrunda bütün cehdini sarfedib o müşrikler, kâfirler, zâlimlerle bihakkın uğraşmak, çalışmak lâzımdır ki zulüm ve hıyanet korkuları bertaraf edilsin de bütün Allah mescidleri ma'mur, adl-ü hak ve rahmet-ü rıdvan kapıları açık olsun.

Sakın bu nefyi teşbih ve ademi müsavattan sikayet ve maretin cihaddan efdaliyyeti gibi bir ma'nâ anlaşılmasın 20.

﴿اَلَّذٖينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ

وَاَنْفُسِهِمْ﴾ iyman ve hicret edib Allah yolunda mallariyle canlariyle cihad edenler

﴿اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ﴾ Allah ındinde derece cihetiyle en büyüktürler. -Bunların

mertebei kemal ve kerametleri diğerlerinin hepsinden yüksektir. Diğerleri sikayet ve ımaret de dahil olduğu halde sair kemalât ve fedailin hepsini hâiz bile olsalar ındallah bu mücâhidlerin böyle mücâhid olmak haysiyyetiyle rütbe ve derecesi obirlerinden daha büyüktür. ﴿وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ﴾

ve işte bunlardır ki ancak o faizlerdir. « ﴿بلكه﴾ . ﴿لعل﴾ . ﴿عسى﴾ » si

olmıyan o büyük fevz-ü felâh bunlara mahsustur. Hattâ denebilir ki fevzi mutlak bunlarındır. Bunların

fevzine nisbetle diğerlerininki sanki bir fevz değildir. Sûrei «Nisa» de «

﴿لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ

وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ۰ ﴿وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا عَظِيمًاۙ﴾ ﴿دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةًۜ﴾ الخ » bak.

sh:»2485

Bu âyetlerin sebebi nüzulünde rivayet olunduğuna göre müşrikler Yehûdilere «biz huccacın sakîleri ve Mescidi haramın âmirleriyiz. Binaenaleyh biz mi efdaliz, Muhammed ve Eshabı mı?» Demişler, onlar da «siz» cevabını vermişler. Bir de Hazreti Aliy, Hazreti Abbâse «radıyallahü anhüma» islâmından sonra «amca hicret etseniz, Rseullullaha iltihak eyleseniz» demiş, o da «ben hicretten efdal bir halde değil miyim? Beytullahı ziyaret edenlere su veriyorum ve Mescidi haramı ı'mar ediyorum» diye cevab vermiş, sonra bu âyetler nâzil olmuş, Hazreti Abbas «öyle görüyorum ki her halde sikayetimizi terkedeceğim» demiş. Resulullah da «sikayetinize devam ediniz, çünkü sizin onda hayrınız vardır» buyurmuş. Sahihi Müslimde rivayet olunduğu üzere de Nu'man ibni Beşîr radıyallahü anh demiştir ki «Resulüllahın minberi yannıda idim, bir adam «ben huccacı iska etsem de sonra hiç bir amel işlemesem merak etmem» dedi, diğer biri de «ben, Mescidi haramı ı'mar etsem de sonra bir amel yapmasam merak etmem» dedi, diğer biri de «fîsebilillâh cihad bu sizin söylediklerinizden efdaldir.» dedi, bu bir Cum'a günü idi, derken Ömer radıyallahü anh bunlara «susun Resulüllahın minberi yanında sesinizi kaldırmayın, velâkin nemazınızı kıldıktan sonra bu ıhtilâf ettiğiniz mes'eleyi Resulüllahdan istifta edeyim» dedi, ba'dehu huzura dahil oldu, Allah tealâ da bu âyeti inzal buyurdu» ilh.

Şimdi bu büyük fevz-ü derecenin azamet ve kat'ıyyeti şöyle tavzıh ile tebşir buyuruluyor:

21. ﴿يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ﴾ Onların rabbı olan Allah kendilerine şunları tebşir eder: ﴿بِرَحْمَةٍ مِنْهُ﴾ tarafından bir rahmeti -İlâhî fevkal'ade bir in'am ﴿وَرِضْوَانٍ﴾ ve bir rıdvan- hem razı hem merzıy bir halde huzurı ızzetinde bulundura-

sh:»2486

cak bir rızayı ekber ﴿وَجَنَّاتٍ﴾ ve görülmedik Cennetler ki ﴿لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌۙ﴾ onlar için içlerinde tükenmez, daimî bir ni'met ve lezzet var. Hem nasıl? 22. ﴿خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۜ﴾ o bahtiyarlar bunlarda muhalled kalmak, ebediyyen kalmak üzere -ne ni'metlerinde fena var, ne de sahiblerine zeval ﴿اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ zira Allah, şüphe yok ki ancak onun ındinde bir büyük ecir vardır.- Mütenahî amellere nâmütenahî ve ebedî bir ecir ki mukabilindeki ameller veya bütün Dünya ecirleri bunun yanında pek küçük kalır. Dünyada başkalarından beklenecek her hangi bir ecir onun fenasiyle biter tükenir gider ve hiç biri fedayı câna değmez. Allah ındindeki ecr ise Dünyanın ömrüne sığmaz, öldükten sonra yevmi kıyamette istifa olunur. «

«وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ» dir ve onun için bunun mukabilindeki amel

fedayı can da olsa yine azdır.

Böyle olduğu için:

﴿٢٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوٓا اٰبَٓاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ
اَوْلِيَٓاءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْا۪يمَانِؕ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٤﴾ قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ وَاَبْنَٓاؤُ۬كُمْ
وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَش۪يرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌۨ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ
تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَٓا اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ
وَرَسُولِه۪ وَجِهَادٍ ف۪ي سَب۪يلِه۪ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِه۪ؕ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِق۪ينَ۟ ﴿﴾

sh:»2487

﴿٢٥﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ ف۪ي مَوَاطِنَ كَث۪يرَةٍۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍۙ اِذْ
اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ
بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِر۪ينَۚ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَك۪ينَتَهُ
عَلٰى رَسُولِه۪ وَعَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ وَاَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ
الَّذ۪ينَ كَفَرُواؕ وَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِر۪ينَ ﴿٢٧﴾ ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُؕ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler: babalarınız ve ıhvanınız eğer iymana karşı küfrü hoşlanıyorlarsa onları evliya ittihaz etmeyiniz, sizden her kim onları veliy tanıyacak olursa işte onlar nefislerine zulmedenlerdir 23 Eğer, di: babalarınız,

sh:»2488

oğullarınız, kardeşleriniz, kadınlarınız, hısımınız, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret, hoşunuza giden meskenler size Allah ve Resulünden ve onun yolunda cihaddan daha sevgili ise artık, Allahın emri gelinciye kadar bekleyin, Allah öyle fasıkler güruhunu hidayete irdirmez 24 İnkâra mecal yoktur ki Allah size bir çok mevkı'lerde nusret etti, "Huneyn" günü de: o lâhzada ki çokluğunuz sizi güvendirmişti de bir faidesi olmamıştı, yer yüzü o genişliğiyle başınıza dar gelmişti, sonra da bozularak arkanıza dönmüştünüz 25 Sonra Allah, Resulünün üzerine ve mü'minlerin

üzerine sekînetini indirdi ve görmediğiniz ordular indirdi de kendisini tanımıyanları azaba uğrattı, ve bu işte kâfirlerin cezası 26 Sonra Allah bunun arkasından dilediğini tevbe nasîb eder, ve Allah gafûr, rahîmdir

27

23.

﴿لَا تَتَّخِذُوٓا اٰبَٓاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَٓاءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيمَانِۜ﴾ Ey mü'minler atalarınızı ve kardeşlerinizi, iymana karşı küfrü sevmek istedikleri takdirde evliya ittihaz etmeyiniz -ya'ni başkaları şöyle dursun veliyleriniz olan babalarınız ve kardeşleriniz bile küfrü sevgili addeder, sevmek ister, iymana karşı tercih ve ıhtiyar eyler, ısrarlarından vaz geçmeleri ümidi kalmazsa onları da veliyleriniz tutmayın, velâyetlerini tanımayın, emr-ü iradelerine tabi' olub da küfre hızmet ve muavenet etmeyin, onları kendinize şefık ve zahîr saymayın, hâsılı karabet hissiyyatını ve atalara, akrıbaya ihsan hakkındaki evamiri ilâhiyyeyi küfürden ve bervechi balâ müşriklerden beraete mani' zannetmeyin ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ﴾ ve sizden her kim onlara tevellâ ederse -velâyetleri altina girer, dostluğu kabul eyler, nusret ve istinsarda bulunur, tefvızı umur eder, teberri eylemezse ﴿فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ işte bunlar -bu tevel-

sh:»2489

liyi yapanlar- da o zalimlerden başka bir şey değildirler. -Zira velâyeti ehil ve mevkı'inin gayriye koymak haksızlığını irtikâb etmişlerdir. Allah bunlara da hidayet etmez.

Bu ve bundan sonraki âyetin fethi Mekkeden evvel bunları hicrete mani' addedenler hakkında veya irtidad edib de Mekkeye iltihak eyliyen dokuz kişi hakkında nâzil olduğuna dair iki nakıl vardır. Fakat bunlar tarihi nüzul hakkındaki rivayetlere muhalif bulunduğundan şa'yânı ıhticac olamıyacaktır. Bunun için Cessanın Ahkâmı Kur'anda zikrettiği üzere «Mü'minler Münafıklardan temeyyüz etmek için bununla emrolunmuşlardır. Çünkü Münafıklar kâfirlere tevelliy ediyorlar ve buluştukları zaman ikram ve ta'zım gösteriyorlar ve onlara velâyedt ve tarafdarlık ızhar eyliyorlardı, Allah tealâ da bu âyetteki emrini Mü'min ile Münafıkın farkına alâmet kılmış ve böyle yapmıyan nefsine zâlim ve binaenaleyh ukubete müstehıkk olduğunu haber vermiştir. Ancak şunu da unutmamak lâzım gelir ki bununla beraber kâfir olan babaya anaya ihsanı ve ma'ruf ile musahabeti dahi emreylemiş, netekim sûrei «Lokman» da geleceği üzere « وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِۚ » ilâ « وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بٖى مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًاۘ » buyurmuştur. İlh. Kezalik sûrei «Nisâ» da « وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا الآية » sûrei «En'am» da « قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔاۜ

وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا » bak. Âyetin siyak-u sibakı da mülâhaza edildiği zaman anlaşılıyor ki burada yukarıki « اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا » âyetindeki « وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلاَرَسُولِهِ وَلاَالْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً » kaydinin bir tavzıhi vardır ki hıkmeti de yakından gelecek olan « ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ » âyetiyle gösterilecektir.

24.

﴿قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَاۤؤُكُمْ وَاَبْنَاۤؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ﴾ Eğer, de, babalarınız ve oğullarınız ve kardeşleriniz, zevceleriniz ve aşiretiniz -muaşeret ettiğiniz: beraber yaşadığınız, en

sh:»2490

yakın akriba ve taallükatınız ﴿وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا﴾ ve kazandığınız mallar ﴿وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا﴾ ve kesadından korkacağınız ticaret ﴿وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَاۤ﴾ ve hoşunuza giden meskenler- içlarinde sakin olub kalmak arzusunda bulunduğunuz evler, konaklar, köşkler, bağçeler, iller, obalar -ya'ni bütün bunlar: aile ve karabet, emval ve ticaret, vatan ve meskeninde huzur-u rahat sunufı beşeriyye arasında başlıca ıhtilât ve muvalâta sebeb olan şeylerdir. Ve harbin bunlardan ayıran bir hicranı vardır. Harb insanları sevgili babalardan, oğullardan, kardeşlerden, zevcelerden hısım ve akribadan ve hemşehrilerden ayırır. Uğraşıb kazandığı kıymetli mallardan oldurur, ticaretleri durdurur, rahat döşeklere yatmıya mani' olur ve bunlar sevilecek şeyler değildir. Ve onun için keyfemettefak harb de iyi değildir. Fakat aynı zamanda bunları sevmenin de bir haddi ve hakkı vardır. Bunlar ne gayei mekasıddır. Ne de felâh-u halâs için sebebi kâfidir. Bunlara mahabbet, Allah ve Resulullah mahabbetine, dini hak mahabbetine müterafık olmak ve ona hizmet etmek şartıyle ne kadar şayanı mahabbet iseler, din mahabbetine muarız oldukları ve Allah yolundan alıkoydukları surette de o nisbette mebguz ve sebebi ukubet ve mesaibdirler. Bunları her sevgiye tercih ederek sevenler insanlıkta yükselemezler, hukuku ıhlâl ederler, her zulme, her haksızlığa sebebiyyet verir, her ıhtılâta razı olurlar da lüzumunda hak yolunda mücahede edemezler, can-ü mal, evlâd-ü ıyal kaygusiyle her zillete razı olurlar. Onun için bunlar eğer

﴿اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِ﴾ size Allah ve Resulünden ve onun yolunda cihaddan daha sevgili ise

﴿فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَاْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهِ﴾ o halde bekleyiniz, tâki Allah emriyle gelsin.- Bu takdirde yapacağını yapsın, başınıza

sh:»2491

getireceği felâketi getirsin, işinizi bitirsin, ukubetini musallat kılsın da ne haliniz varsa görün, o vakıt

﴿وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ ma'lûm ya Allah fasık kavme hidayet etmez

-tâattan çıkmış fasıklar güruhunu doğru yola çıkarmaz, ya'ni siz Allah ve Resulünü ve Allah yolunda mücahedeyi onlardan daha çok sevmediğiniz takdirde en iyi yapacağınız şey mücerred cebrî olan mukadderata intizar edib beklemektir. Bu surette ise Allah tarafından iradî mahabbetinize merbut olarak farz ve takdir buyurulmuş olan fîsebilillâh cihadı terketmekle tâattan çıkmış, vazifenizi yapmamış mukadderatınızı kendiniz ıhlâl eylemiş bir takım fasıklar olacağınız için artık her türlü helâk ve ukubete muntazır olmanız lâzım gelir.

Görülüyor ki evvelki âyet iymana karşı küfrün velâyetinden teberri ve inkıtaı amirdir. Bu âyet de Allah, Peygamber mahabbetine münafi ve vazifei diniyyenin hakkıyle iyfasına mani' olan her türlü alâikı dünyeviyye mahabbetinden teberri ve inkıtaı âmirdir. Bunun için evvelkinde yalnız âba ve ıhvan zikredilmiş olduğu halde ikincide ebna ve ezvac ve hattâ aşiret vesaire dahi zikrolunmuştur. Çünkü mahabbet işi hepsinde cari olduğu halde velâyet oğullarda ve zevcelerde bile mu'tad değildir. Bütün bunlara ihsan emir ve tavsıyei ilâhiyye cümlesinden olduğunda şüphe yok ise de hiç birisi «

لَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْـًٔا » mucebince Allaha şirk derecesine varmamalı, Allah sever gibi

olmamalıdır. Rızâullaha muhalif bir noktaya temass ettiği surette hepsi hiçe sayılmalıdır.

Allaha karşı onlar nasıl evliya ittihaz edilebilir? Allah korkusuna. Allah mahabbetine diğerleri nasıl

muadil tutulabilir ki 25. ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِى مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ﴾ ey mü'minler

her halde Allah size bir çok mev'kılerde nusrat etti -Bedr,

Ahzab, Kureyza, Nadır, Hayber vesair nice harb yerlerinde- muzaffer kıldı ﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ﴾

huneyn günü de: ﴿اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ﴾ o vakıt ki çokluğunuz sizi aceblendirdi de

﴿فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْـًٔا﴾ ordunuz hiç bir şeye yaramadı. -O çokluğuna güvendiğiniz ordu ıhtıyacınızı def' edecek bir faide vermedi

﴿وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ﴾ bütün genişliğiyle yer başınıza dar

gelmişti ﴿ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ﴾ sonra da arkanızı dönerek kaçmıştınız.

HUNEYN, Mekke ile Tâif arasında bir vadinin ismidir ki müslimanlarla Hevazin ve Sekıf kabileleri beynindeki muharebe burada olmuştu. Şöyle ki: Mekkenin fethiyle Kureyşin ekserisi müsliman oldu, olmıyanlar pek az kaldı ve bu suretle dini islâm bir mertebe daha meydan aldı. Mukaddema Kureyşin tarafdarı olan kabail ve aşâir de müslimanlar tarafına mail ve müteveccih oldu. Fakat Arabın en büyük kabilelerinden olan «Hevazin» kabîlesi ile Sekıf kabilesi beyinlerinde ittifak ederek Resuli ekrem ile harbetmek üzere zikrolunan «Huneyn» vadisinde toplanmağa başladılar. Bu kabilelerin harb-ü darb işlerinde mahareti vardı ve bir müddetten beri Arablar arasında tahrikât yapıyorlardı, umumî bir hareket hazırlamışlardı, Mekkenin fethi üzerine gayz-u heyecanları artmış ve Resuli ekremin kendileri üzerine yürüyeceği fikrine zahib olmuşlar ve daha bekliyecek olurlarsa muhakkak muzmahill olacaklarına kani' olarak hazırlıklarını ikmal edib hemen harekete geçmişlerdi. Hevazin ve Sekif kendileri dört bin kadar idise de Beni Sa'd ibni Bekir ve Beni Cüşem gibi daha bir takım kabailin ve bir çok ahlatı urbanın inzımamiyle bir cemmi gafîr teşkil eylemişlerdi ki ba'zı rivayata göre mecmuu yirmi binden zi-

yade olduğu söylenmiştir. Kâ'b ve Kitâb kabileleri iştirâk etmemişlerdi. Hevazin ile Sekıf bütün kadınlarını ve çoluk çocuklarını bile getirmişler ve bununla askerlerinin gayret ve hamasetini tehyic eylemek istemişlerdi, Resuli ekrem islâm aleyhinde öyle büyük bir ordunun toplandığını işitti ve hemen tedarükâtı külliyyeye teşebbüs etti. Hattâ Safvan ibni Ümeyyeden silâh istedi, Safvan henüz müşriklerden idi, müsliman olmak için iki ay mühlet istemişti «gasben mi ya Muhammed?» diye sordu «hayır iade olununcıya kadar telef olursa ödenmek şartıyle ariyet istiyorum» buyruldu, o da «öyle ise beis yok» diyerek üç yüz zirh verdi. Nevfel ibni Haris ibni Abdülmuttalib dahi bu vechile üçyüz mızrak iâre eyledi. Hasılı Resuli ekrem tedarükünü itmam edib «Düldül» namındaki beyaz esterine rakiben ve on iki bin ve ba'zı rivayetlere göre belki biraz daha fazla askerler Mekkeden çıkıb Huneyne müteveccihen hareket buyurdu. Bu askerin on bini Mekkenin fethinde hazır bulunan eshab, mütebakisi de Mekkelilerden yeni islâma dahil olmuş tuleka idi ve beraberlerinde seksen kadar da müşrik vardı ki biri de Safvan ibni Ümeyye idi. Bilâhare alınan esirlerin altı bin kadar olduğu rivayati sahiha ile sabit bulunduğuna binaen bu islâm ordusunun adedce düşmanın mecmuundan fazla olmadığı anlaşılıyorsa da her halde müslimanların o ana kadar yaptıkları ve muzaffer oldukları muharebelerde görülmedik bir kesret ve kuvvette mükemmel idi ve bu hal müslimanların hoşuna gitmiş, bu kesrete bayağı güvenmişlerdi hattâ ricali müslimînden birisi -ki ismi Seleme ibni Selâmetel'ensarî denilmiştir- «bu gün asla azlıktan mağlûb olmayız» demiş ve bu söz Resulullaha iyi gelmemişti. Bunu Resulullahın söylemiş olduğu hakkındaki kavl za'ıyftir. Gerçi bu söz galebeyi mücerred

sh:»2494

kesrette görmek ma'nasından uzaksa da kesrete bir i'timad beslemek «

وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » olduğunu kale almamak gibi bir gurur ve kusurdan da

halî kalmıyordu. Âyette ıhtâr buyurulduğu üzere şimdiye kadar bir çok mevâkı'de nail oldukları zaferlerin hiç biri kesretlerine medyun olmamış bulunan askeri islâmın bu kerre harbe girerlerken kesret ve kılleti mevzu'ı bahs etmeleri onlardan matlûb olan ıhlâs ve ihtiyat ile mütenasib olmıyacak bir zühul oluyordu. Allah tealâ da Resulünü mansur ve muzaffer kılan ancak kendisi olduğunu bildirmek için bu gazade ibtida asâkiri islâmiyyeye bir hezimet yüzü gösterdi ve filhakika kılletten değil kesrete güvenmekten dolayı ilk önce orduyu islâmda acîb bir inhizam, âdeta bir «panik» vaki' oldu. Benî süleym kabilesi ile yeni Mekke askeri, Halid ibni Velid kumandasında pişdar olarak önde gidiyorlardı. Benî Süleym giderlerken evvelce Huneyn vâdisini tutmuş, pusularda gizlenmiş olan ve ok atmakta mehareti bulunan Hevazin askerinin birdenbire öyle şiddetli bir hücumlarına ma'ruz oluverince öyle bir bozulub kaçmışlardı ki bu bozgunluk bütün orduya sirayet edivermiş ve bu haber Mekkeye kadar ermişti ve iymanı zaıyf olan yeni müslimanların bir çoğunun efkârı bozulmuştu. Bu öyle bir bozgunluk olmuştu ki merkezde Resuli ekrem birkaç eshabiyle yapyalnız kalıvermişti. On iki bin askerin ric'ate mecbur kaldığı ok sağnaklarına karşı yalnız Fahri âlem fütursuz, telâşsız gidiyordu. Bütün azm-ü ıkdamın şecaat-ü sebatın yegâne timsali ve ı'cazı nübüvvetin bürhanı bîmisali olan ilâhî bir heyecan ile Düldülünü bütün düşmanlarının hamlelerine ve hattâ bütün küfür dünyasının üzerine üzengileyib sürüyor «

أَنَـا النَّبِىُّ لَا كَذِبَ أَنَـا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ » diyordu, sürdükçe küffar

kaçıyor, onlar hamle ettikçe durub bekliyordu. Rivayet olunduğuna göre bu hâl on

sh:»2495

kûsur kerre vakı' olmuştu. Yalnız amcası «Abbas» amca zadesi «Ebusüfyan ibni Abdilmuttalib» ve oğlu Ca'fer, Aliy ibni ebî Talib, Rebia ibni Hâris, Fadl ibni Abbas, Üsame ibni Zeyd, Eymen ibni ubeydki Eymen ibni ümmi eymendir, ehli beytinden bunlarla Ebubekir ve Ömer radıyallahü anhüm maıyyetinde sığınıb kalmışlardı. Resuli ekrem yalnız başına Düldülü düşmana doğru sürerken Ebusüfyan rikâbında gidiyordu. Amcası Hazreti Abbas koşmuş, ileri gitmesin diye Düldülün dizginini tutmuştu.

26. ﴿ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾

Sonra Allah Resulüne ve mü'minlere sekinetini: kalblere sükûnet veren rahmetini indirdi

﴿وَاَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا﴾ ve görmediğiniz askerler indirdi -ki bunlar Melâikedir. Ancak adedlerinin beş bin veya sekiz bin veya on altı bin olduğu hakkında üç rivayet vardır ve kavli muhtara göre bunların nüzulü Mü'minlerin kalblerine havatırı hasene ilkasiyle takviye ve te'yid ve müşriklerin kalblerine ilkai ru'b içinde idi «sûrei Enfale bak». O vakıt Fahrı âlem, sağ cenahı tutub durmuştu

ve Hazreti Abbasın sesi gayet yüksek olduğundan ona «ey Ensar, ey eshab!» diye bağırmasını teklif eyledi. O da nidâ edib «Ey Akabede biy'at eden Ensar, ey şecerei rıdvan altında dönmemek üzere söz veren Eshab, ey Eshabı şecere, ey Eshabı sûrei «Bakare» diye çağırdı ve nidâlar tevalî etti, her taraftan

Eshabı kiram «lebbeyk lebbeyk» diyerek bir nesakta hemen döndüler ve Resuli ekremin yanına koşuştular,

o zaman Resulullah hayvandan indi «ben o Peygamberim yalan yok, ben o Abdülmuttalib oğluyum» «

﴿أَنَا النَّبِىُّ لَا كَذِبَ﴾ ، ﴿أَنَا ابْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ﴾ » buyurdu ve «

اَللّٰهُمَّ اَنْزِلْ نَصْرَكَ » diye Allaha dua edib nusratini niyaz eyledi. Semadan Melekler inib

Resulullaha yardım etti, o bozgun asker derhal derlenib toplandı, müslimanlar öyle bir sür'atle

toplanıyorlardı ki atları koşamıyanlar inıb koşuyorlardı. Bu suretle mü'minlerin hepsi tekrar

Resuli

sh:»2496

ekremin yanında birleştiler, ve o havf-ü helecanı atıb kemali sekînet ve metanetle cenge giriştiler, o vakıt

Resulullah bakıb « حَمِىَ الْوَطِيسُ = fırın kızıştı» buyurdu ve yerden bir avuç toprak alıb müşrikler

tarafına attı « اِنْهَزِمُوا وَرَبِّ مُحَمَّدٍ » dedi ve hakıkaten münhezim olmuşlardı.

İşte Allah o vakıt da mü'minlere böyle nusrat etti ﴿وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُواۜ﴾ ve kâfirleri ta'zib eyledi -maktul düştüler, esîr oldular, pek acı bir inhizama uğradılar, malları iğtinam olunduktan başka gayret ve hamiyyetlerini artırmağa medar olur maksadiyle sahai harbe getirdikleri evlâd-ü ıyallerini esîr

bıraktılar ﴿وَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ bu da kâfirlerin cezasıdır. 27.

﴿ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى مَنْ يَشَاءُۜ﴾ Sonra Allah onun

arkasından dilediğine tevbe nasıb eder -reisleri ve harbde baş kumandanları «Malik ibni Avfi Nadrî» ile beraber Hevazin vesaireden bir takımlarına nasîb ettiği gibi islâma muvaffak kılar

﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ﴾ ve Allah gafurdur- onların geçmişteki küfr-ü ma'sıyyetlerini afv-ü mağfiret eder

﴿رَحِيمٌ﴾ rahîmdir -onlara rahmetiyle fadl-ü ihsan da eyler.

Resuli ekrem Huneyn ve evtasta alınan esîrlerin ve emvali ganâimin «Cıırâne» de muhafazasını emrederek Tâif üzerine hareket etmiş idi, on sekiz gün kadar süren Tâif muhasarasını refettirdikten sonra Cıraneye avdetinde erkek ve dişi altı bin nüfus esîr, yirmi dört bin deve, kırk binden ziyade agnam ve dört bin okka kadar olduğu söylenen bir çok altun ve gümüş nukud toplanmış idi. Öteden esîrleri kurtarmak için müracaat vaki' olur diye on küsur gün imhâl ve teenni buyurub bekledi. Kimse gelmeyince taksimine şuru' buyurdu ba'dehu Hevazinin vefdi ya'ni hey'eti murahhasası geldi, Resulullaha

sh:»2497

islâm üzere biy'at ettiler ve «ya Resulallah sen insanların hayırlısı en hayırkârısın, bizim ehillerimiz ve evlâdlarımız esîr edildi ve mallarımız alındı «diyerek mallarının ve esîrlerinin kendilerine redd-ü iadesi talebinde bulundular». Resulüllah yanımdakileri görüyorsunuz, sözün en hayırlısı en doğrusudur. Bekledim gölmediniz, şimdi ikiden birini ıhtiyar ediniz. Ya zürriyyetlerinizi ve kadınlarınızı veyahud mallarınızı. Bunun üzerine «biz, dediler, haseblere hiç bir şey denk tutmayız» binaenaleyh Resulullah müslimîne hıtaben kalktı, Allaha hamd-ü senadan sonra şu hutbeyi irad buyurdu: «bunlar tevbekâr müsliman olarak bize geldiler, biz de kendilerini zürriyyetleri ve kadınları ile malları beyninde muhayyer

kıldık, haseblere hiç bir şey denk tutmıyacaklarını söylediler. Binaenaleyh her kimin elinde bir sebiy var da reddini nefsi hoşlanırsa ne a'lâ, yoksa bize versin ve üzerimize karz olsun, elimize bir şey geçince onun yerine verelim». Buna karşı hepsi «razıyız ve teslim ettik» dediler, aleyhıssalâtü vesselâm da «bilmeyiz belki içinizde razı olmıyan vardır. Urefanıza emrediniz de, «razı oldular» diye ref'u arz eylediler ve bütün o esîrler halâs oluverdiler, ancak Safvan ibni Ümeyyeye düşmüş ve hamil kalmış olan bir kadın reddedilmemiştir.

Taberanînin rivayetinde bu âyette bu tecelliyatı rahmete işaret buyurulmuştur. Fakat görülüyor ki burada makablindeki gibi mazı sıgası değil « ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ » diye muzari' sıgası irad buyurulmuştur. Binaenaleyh bunun sevkı bir sene evvelki Huneyn vak'asının değil bir kerre bervechibâlâ i'lân olunan beraet ve cihadın alelhusus zahiren rahmet ve ihsana muhalif gibi zannedilebilecek olan « لَا تَتَّخِذُٓوا اٰبَٓاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ » âyetlerindeki kat'ı velâyet ve mahabbet tekliflerinin batınen mutazammın bulunduğu asarı rahmeti istikbalde müstelzim olacağı yüksek hıkem-ü masalihi beyana aiddir. Ve hasılı ma'nâ şudur:

sh:»2498

Öyle iymana karşı küfrü seven aba ve ıhvandan kat'ı velâyet ve Allah yolunda akriba ve taallükattan kat'ı mahabbet ve müşriklere karşı bu kerre i'lân edilen beraet ve cihad emirlerini gayet şedid ve hakikatte rahmet ve ihsan gayelerine muhalif zannetmeyiniz, Huneyn vak'asında olduğu gibi bunun neticesinde de bir çok kimselere Tevbeler nasîb olacak ve nice nice tecelliyatı mağfiret ve rahmet zuhur edecek, nice fenalıklar izâle olunacaktır.

﴿٢٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا
يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَاۚ وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ
يُغْن۪يكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ٓ اِنْ شَٓاءَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٩﴾
قَاتِلُوا الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ
مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَد۪ينُونَ د۪ينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٠﴾
وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَس۪يحُ ابْنُ
اللّٰهِۜ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِاَفْوَاهِهِمْۚ يُضَاهِؤُ۫نَ قَوْلَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ
قَبْلُۜ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُۘ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ﴿﴾

sh:»2499

﴿٣١﴾ اِتَّخَذُٓوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَالْمَس۪يحَ ابْنَ مَرْيَمَۚ وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُٓوا اِلٰهًا وَاحِدًاۚ لَٓا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَۜ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣٢﴾ يُر۪يدُونَ اَنْ يُطْفِؤُ۫ا نُورَ

اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّٓا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ

الْكَافِرُونَ ﴿٣٣﴾ هُوَ الَّذٖٓى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ
لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler, müşrikler bir pislikten ıbarettirler, artık bu yıllarından sonra Mescidi harama yaklaşmasınlar eğer yoksulluktan korkarsanız Allah sizi fadlından zenginleştirecektir inşaallah, her halde Allah alîmdir hakîmdir 28 O kendilerine kitab verilenlerden oldukları halde ne Allaha ne Âhıret gününe inanmıyan, Allahın ve Resulünün
sh:»2500

haram ettiğini haram tanımıyan, ve hak dinini din edinmiyen kimselere küçülmüş oldukları halde elden cizye verecekleri hale kadar harbedin 29 Yehudîler "Uzeyr Allahın oğlu" dediler, Nesrânîler de "Mesîh Allâhın oğlu" dediler, bu onların ağızlariyle söyledikleri sözleri ki önceden küfredenlerin sözlerine benzetiyorlar Allah kahredesiler nereden saptırılıyorlar? 30 Ahbarlarını, rühbanlarını Allahdan başka rablar edindiler, Meryemin oğlu Mesîhi de, halbuki hepsi ancak bir ilâha ıbadet ile emrolunmuşlardır ki başka ilâh yok ancak o, tenzih o sübhana onların koştukları şirkten 31 İstiyorlar ki Allahın nurunu ağızlariyle söndürsünler, Allah da razı olmuyor, ancak nurunu itmam eylemek dileyor, kâfirler isterlerse hoşlanmasınlar 32 O Allahdır ki o, Resulünü hidâyet kanunu ve hak dini ile bütün dinlerin üzerine geçirmek için gönderdi, müşrikler, isterlerse hoşlanmasınlar 33

Ey mü'minler! 28. ﴿اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ müşrikler pislikten ıbarettir: Müşrik olmak haysiyyetiyle ayni pislikten başka bir şey değil demektir. -Şirk, ma'nevî pisliklerin en fenasıdır. Bir de bunlar taharetlenmezler, gusletmezler, cünüb gezerler, necasetlerden ictinab etmezler, ne bedenleri, ne elbiseleri necasetten arî kalmaz. Bu cihetle de kendileri aynen ve bizzat bir pislik değil ise de öyle denecek gibi müteneccis bir haldedirler, temiz değildirler.

Bu ma'nâyı kemayile ifham için kasır suretiyle mabalegaten « نجس » ıtlak olunmuştur ki avni necasetten başka bir şey değil demektir. Bunun için ibni Abbastan «kilâb ve hanazîr gibi ayinleri necistir» diye, Haseni besrîden de «bir müşrike musafaha eden abdest alsın» diye birer kavil nakledilmiş ise de bugünkü Ca'ferîler gibi ba'zı Şîaden başka bütün mezahib bu iki kavlin
sh:»2501

hılâfınadır. Zira öyle necisül'ayn olsalardı hiç bir vechile kabili tathir olmazlardı. Halbuki iyman ve taharet ile tâhir olabilirler. Sonra şer'an da aklen de zahirdir ki bu hüküm hılkati insaniyyeleri i'tibariyle bizzat değil şirk gibi ahvali müktesebeleri i'tibariyle bil'arazdır. Bu cihet bedihî olduğu içindir ki mübaleğa suretiyle aynı pislik gibi gösterilmelerinin bir belâgati vardır. Ya'ni müşrikler bir insan olmak i'tibariyle aynen ve fıtraten değil, müşrik olmaları haysiyyetiyle i'tikaden ve amelen o kadar mülevvestirler ki aynı bir pislik gibi tiksinilecek bir haldedirler. Zahirde pislikleri görünmese bile yine pistirler, temizlenmeleri mümkindir fakat umumiyyetle temizlenmezler. Maddeten temizlenenleri bulunsa bile şirkleri hasebiyle ma'nen pistirler. Binaenaleyh:

﴿فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَاۚ﴾ Bu seneden sonra Mescidi harama yaklaşmasınlar -ya'ni bu i'lânın vaki' olduğu işbu dokuzuncu senei hicriyyeden sonra onlar Mescidi harama yaklaşmaktan memnu' ve siz mü'minler bu men'in icrasına memursunuz, yaklaştırmayınız. Kâ'beye girmek ve Haremi şerifte bir hizmet ve maslahate sahib olmak şöyle dursun hattâ yaklaşmasınlar, Harem hududu dahiline bile girmesinler. Bu ıtlaka nazaran hiç bir sebeb ve maksadla hattâ
sh:»2502

seyahat, sifaret veya bir muhakeme için de Harem dahiline sokulmamaları ıktıza eder. Duhule ne hakları vardır, ne de liyakatleri, binaenaleyh bu seneye kadar girmeleri mu'tad olanlar hakkındaki teamül mensuhtur, çünkü pistirler, maddeten olmasa bile ma'nen pistirler. Fakat âyîn ve ıbadetten mâada ba'zı husus ve masâlih için de dahili hareme ve Mekkeye müslimanların izn-ü nezaretleri altında griebilmelerine

de cevaz yokmudur? İmam Malik Hazretleri demiştir ki gerek Mescid harama gerek sair mesacide kâfirin duhulü memnu'dur اهـ . Lâkin Medinede Resulüllahın mescidi saadetinde Sekıf ve Necran hey'etlerini kabul buyurduğu merviy olduğuna nazaran Mescidi haramdan maada mesacide duhullerine ba'zı ahvalde izin verilebileceği anlaşılıyor. Ve bu âyetteki Mescidi haramın hukmüne diğer mesacidi ilhak etmek delâleten doğru olmıyacağı gibi kıyas da cayi bahistir. Bu cihet daha ziyade balâdaki «

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ » âyetinde mülâhaza edilebilir. Halbuki orada da menfi olan mutlak cevazı duhul hakkı duhuldür ki ba'zan mü'minlerin izniyle duhule mani' olmaz. İmamı Şafiî Hazretleri de demiştir ki küffar bilhassa Mecidi haramdan menolunurlar. Bunun için mezhebi Şafiîde imam, Mekkede olsa da müşriklerin bir sefiri gelecek olsa imamın çıkıb onu hilde istima' etmesi ve bir müşrik gizlice Hareme dahil olub hastalansa hasta halinde çıkarılması ve ölüb defnedilmiş olsa mümkin ise kemiklerinin çıkarılması lâzım gelir demişlerdir. İmamı a'zam Ebu Hanîfe Hazretlerinin mezhebine göre ise bunlar Mecsidi haramda hac ve omreden memnu'durlar. Mescidi harama yaklaşmasınlar demek hacce ve omreye gelemesinler demektir. Zira Mescidi harama tekarrüb, ona mahsus olan ef'ali ıbadet ile alâkadar olmak zahirdir ki o da hac ve omredir. Netekim balâda nakledildiği üzere bu dokuzuncu senei hicriyyede yevmi hacde Hazreti Ali bu beraeyi i'lân etti-

sh:»2503

ğinde «bu seneden sonra müşrik haccettimecek» diye tebliğ eylemiştir. Ve işte âyetin ma'nâsında müttefekun aleyh olan cihet bu memnu'iyyettir. Ya'ni hacc için Harem dahiline girmelerine, Mekke, Arefat, Müzdelife vesair dahili Haremde ef'ali haccı yapmalarına asla müsaade edilemez. O seneden sonra hacc ancak mü'minlere mahsustur. Ve usulı islâm üzere cereyan edecektir. Şu halde sair mesacide ve hacdan maada hususat ve ihtıyat edilmek şartıyle.

Şimdi bu memnu'ıyyet, hıkmeti ıktısade münafi ve halkın kâr-ü kesbine man'i değilmidir? Müşrikler Mescidi harama yaklaşmaktan men'edilib hacdan kesilince onların bu havaliye celb ü idhal edegeldikleri kâr-ü kisb inkıta' etmezmi? Ve bu yüzden Hicaz ve hattâ bütün Arabistan zarar etmezmi? Kâ'be bu cihetle de « قِيَامًا لِلنَّاسِ » değilmi? Bâhusus başlıca ma'iyşetleri mevsimi haccın bereketine bağlı bulunan bu « وَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ » halkı zaruret çekmezmi? gibi bir takım sualler ve endişeler hatıra gelebileceğinden dolayı bu mukadder suallere cevaben buyuruluyor ki:

﴿وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً﴾ Ve eğer fakr-u ihtıyacdan korkarsanız

﴿فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ﴾ ileride Allah fadlından sizi zenginleştirecek

﴿اِنْ شَاءَ﴾ inşaallah: ya'ni dilerse -filhakıka o seneden i'tibaren hayr-ü bereket artmağa başlamış, Tebale ve Cüreş ahalisi gibi bir çokları müsliman olmuş, Mekkeye eskisinden ziyade esbabı ma'ıyşet sevkeylemişler, sonra da fütuhat devri gelmiş, aktarı Arzın her tarafından insanların anzar ve efkârı oraya teveccüh etmiştir ki bütün bunlar Allahın emirlerinin icrasına müterettib olan muhakkak va'ıdlerdir. Bu va'din «inşaallah» ile takyidine gelince: evvelâ bütün ümidlerin Allaha tevcihi hıkmetine, saniyen her ferd ve her hal ve her vakıt için bu ignanın

sh:»2504

muttarid olması lâzım gelmiyeceği nüktesine işarettir. ﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ﴾ Şüphe yok ki Allah alîmdir. -Ahvalinizi pek iyi bilir. ﴿حَكِيمٌ﴾ hâkimdir.- Men'ını de atasını da hıkmetle yapar. Onun için siz ılm-ü hikmetle verilmiş olan bu emirleri nehiyleri iyi tutun.

29. ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾

Şöylelerine: o ne Allaha, ne de son güne iyman etmez -Allah ve Âhıret sözü etseler bile hakıkaten ve cidden gereğî gibi inanmaz, Dünya ilel'ebed kendilerinin imiş gibi farzeden ve akıbet bir gün gelib yaptıkları fi'illerden mes'ul olacaklarına ehemmiyyet vermez

﴿وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ﴾ Ve Allah ve Resulünün tahrim

eylediğini tahrim eylemez- haramdan kaçınmaz, Allahın kitâbında, Peygamberin sünnetinde ve hattâ kendilerinin ittibaını iddia ettikleri kitâbın ve Peygamberin hukmünde hurmeti sabit ve ma'lûm olan şeylerin hurmetini tanımaz, haram, halâl, muhterem her ne olursa olsun keyflerinin istediği, güçlerinin yettiği her şeye el uzatmayı mubah görür tecavüz ederler. ﴿وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ﴾ Ve hak

dinini din edinmezler -dinleri varsa da hak dini değil, hakperest değildirler. Din tanıdıkları, itaat ve teslimiyyet gösterdikleri şeyler varsa bile hakkı tanımak, h bilhassa ikinci delilin ılmi ilâhîyi isbatta

nassolduğunu ıhtar ve ılmin subutu ise birinci halk delili ile sabit olan meadda hak münkirlerine cezâi hakkı

iş'ar etmekte ve bu suretle bu cümlei tezyiliyye, ılimden başka bir de ceza ile inzarı ifade eylemektedir. Ve

hattâ asıl hedefi sevkı, inzar ve tehdiddir.

Hem vücud hem ılim noktai nazarından ma'rifetullahta erbabı okulü tenvir ve irşada kâfi olan bu delâili

hakkın takrir ve tebliğinden sonra kat'iyyen bilinmek lâzım gelir ki:

sh:»2725

﴿٣٧﴾ وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ
تَصْدِيقَ الَّذٖى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ الْكِتَابِ لَارَيْبَ فٖيهِ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمٖينَ ﴿٣٨﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهٖ
وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٣٩﴾
بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحٖيطُوا بِعِلْمِهٖ وَلَمَّا يَاْتِهِمْ تَاْوٖيلُهُ كَذٰلِكَ
كَذَّبَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمٖينَ
﴿٤٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ لَايُؤْمِنُ بِهٖ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ

بـالْمُفْسِدينَ ﴿٤١﴾ وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لى عَمَلى وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ
اَنْتُمْ بَرٓيـُٔونَ مِمَّٓا اَعْمَلُ وَاَنَا بَرٓىءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ
﴿٤٣﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا
لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَلٰكِنَّ
النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴿﴾

sh:»2726

﴿٤٥﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ
يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِ وَمَا كَانُوا
مُهْتَدينَ ﴿٤٦﴾ وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ
فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ شَهيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٧﴾ وَلِكُلِّ
اُمَّةٍ رَسُولٌ فَاِذَا جَٓاءَ رَسُولُهُمْ قُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٤٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقينَ
﴿٤٩﴾ قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْسى ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ
لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا
يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا
مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥١﴾ اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهِ
آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥٢﴾ ثُمَّ قيلَ لِلَّذينَ ظَلَمُوا
ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ﴿﴾

sh:»2727

﴿٥٣﴾ وَيَسْتَنْبِؤُنَكَ اَحَقٌّ هُوَ قُلْ اى وَرَبّى اِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَٓا اَنْتُمْ
بِمُعْجِزينَ ﴿٥٤﴾ وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى الْاَرْضِ

لَافْتَدَتْ بِهٖ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ
بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَايُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ اَلَٓا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَايَعْلَمُونَ
﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيٖ وَيُمِيتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَٓاءٌ لِمَا فِى الصُّدُورِ
وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ
فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُواۜ هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَٓا
اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًاۜ قُلْ آٰللّٰهُ
اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ
عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

sh:»2728

﴿٦١﴾ وَمَا تَكُونُ فِى شَاْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَلَاتَعْمَلُونَ
مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ فِيهِۜ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ
رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَٓاءِ وَلَٓا اَصْغَرَ مِنْ
ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْبَرَ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bu Kur'an Allahın mâsivasından uydurulamaz ve lâkin o, önündekinin bir tasdıkı ve kitabın tafsıyli olarak rabbül'âlemînden

indirilmiştir, bunda hiç şüphe yoktur 37 Ya, onu uydurdu mu diyorlar? De ki: öyle ise haydin: onun misli bir sûre getirin ve Allahdan başka kime gücünüz yeterse çağırın, eğer sadıksanız bunu yapın 38 Hayır onlar, ılmini ihata etmedikleri ve te'vili kendilerine hiç gelmemiş olan bir şey'i tekzib ettiler, bunlardan evvel geçenler de böyle tekzib etmişlerdi amma bak zâlimlerin akıbeti nasıl oldu? 39

İçlerinden buna inanacak da var, inanmıyacak da var, rabbın o müfsidlere a'lemdir 40 Eğer seni tekzibde ısrar ederlerse de ki bana

amelim, size de ameliniz, siz benim yapacağımdan beri'siniz, ben de sizin yapacağınızdan beriyim 41 İçlerinden seni dinlemiye gelenler de var, fakat akılları da yokken sağırlara sen mi işittireceksin 42 İçlerinden sana bakanlar da var, fakat basıretleri de yokken körlere sen mi hidayet edeceksin? 43 Her halde Allah insanlara zerrece zulmetmez ve lâkin insanlar kendilerine zulmediyorlar 44 Sanki

gündüzün bir saatinden başka durmamışlar gibi hepsini mahşere sevkedeceği gün beyinlerinde tanışacaklar, Allahın karşısına

çıkacaklarını tekzib edib de doğru yolu tutmamış olanlar hakıkat husrana

sh:»2729

düşmüş bulunacaklar 45 Onlara va'dettiğimizin ba'zısını sana behemehal göstersek de veya seni tamamen alsak da her iki takdirde onların nihayet dönümü bizedir, sonra Allah ne yapacaklarına da şahiddir 46 Her ümmet için bir Resul vardır, o Resulleri geldiği vakıt aralarında adâletle hukûm verilir, hiç birine zulmedilmez 47 Ne zaman bu va'd? Sadıksanız diyorlar 48 De ki: ben kendi kendime Allahın dilediğinden başka ne bir menfeate ne de bir mazarrata malik değilim, her ümmet için bir ecel vardır, ecelleri geldiği vakıt artık bir saat geri de kalamazlar, ileri de gidemezler 49 De ki: söyleyin bakayım şayed size onun azâbı yatarken veya gündüzün gelecekse mücrimler bunun hangisini isti'cal ediyorlar? 50 Ya sonra vakı' olduğu zaman mı ona iyman edeceksiniz? Ya... şimdi ha? hani siz bunu acele istiyordunuz, a? 51 Sonra denilecek o zulm edenlere ki tadın bakalım huld azâbını, vaktile kazandığınızdan başka bir sebeble cezalandırılacak değilsiniz? 52 Sahih doğru mu bu? Diye senden istifsar ediyorlar, de ki: evet, rabbıma kasem ederim ki o, dosdoğru, ve siz bundan yakayı kurtaramazsınız 53 Zulmetmiş olan her nefis bütün Arzdakine malik olsa idi, azâbı gördükleri vakıt hepsi içten içe nedamet ederek kendini kurtarmak için onu fedâ ederdi, fakat beyinlerinde kaza, adalet ile imza edilmiştir, hiç birine zulmedilmez 54 Uyan Göklerde ve Yerde ne varsa Allahındır, uyan Allahın va'di muhakkak haktır ve lâkin ekserisi bilmezler 55 O hem diriltir hem öldürür ve hep döndürülüb ona götürüleceksiniz 56 Ey insanlar işte size rabbınızdan bir mev'ıza ve gönüller derdine bir şifa, ve mü'minler için bir hidayet ve rahmet geldi 57 De ki: Allahın fadlıle, rahmetile, ancak onunla artık ferahlanın, o onların toplayıb durduklarından hayırlıdır 58 De ki baksanıza a: Allah sizin için rızk olarak neler indirdi de siz ondan bir haram, bir halâl yaptınız, size, de: Allah mı izin verdi? Yoksa Allaha iftira mı ediyorsunuz? 59 Yalanı Allaha iftira edenler kıyamet gününü ne zannediyorlar? Her halde Allah insanlara karşı bir lûtuf sahibidir, lâkin ekserisi bilmezler 60 Her hangi

sh:»2730

bir şeinde bulunsan, Kur'andan her ne okusan ve her hangi bir amel yapsanız, siz ona dalıb coşarken mutlak biz üzerinizde şahid bulunuruz, rabbından ne Yerde ne Gökte zerre miskali ve ondan ne daha küçük ne daha büyük hiç bir şey kaçmaz hepsi bir kitabı mübîndedir 61

﴿٦٢﴾ اَلَٓا اِنَّ اَوْلِيَٓاءَ اللّٰهِ لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَۚ

﴿٦٣﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَۜ ﴿٦٤﴾ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِۜ لَاتَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ هُوَ

الْفَوْزُ الْعَظِيمُۜ ﴿﴾

Meali Şerifi

Uyan! ki Allahın evliyası ne üzerlerine korku vardır ne de onlar mahzun olurlar 62 Onlar ki Allaha iyman etmişlerdir ve hep takvâ ile korunur dururlar 63 Müjde onların Dünya hayatta da Âhırette de, Allahın kelimatına tebdil yok o işte fevzi azim o 64

62. ﴿اَلَٓا اِنَّ اَوْلِيَٓاءَ اللّٰهِ﴾ İyi bil ki hakıkaten evliyaullah - Allah velîleri, Allah dostları ﴿لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَۚ﴾ üzerlerine korku yoktur hem de onlar mahzun olmazlar.

Allah korkusu her korkuyu silmiş olduğu için ilerisinde korku yok müjde var, ilerisi daha güzel olduğu için de geçmişe hüzün yok.

Evliyaullah unvanı, Allaha dost olanlar, Allah için dost olanlar, Allah için icrayi velâyet edenler ma'nâlarına

sh:»2731

gelebilir. Ve velâyet, mahabbet, nusrat, tenfizi emir mefhumlarını ifade eder. Bu unvana kimlerin müstakık oldukları hakkında müfessîrinin naklettikleri ba'zı rivayetler vardır. Senedleri Taberîde mezkûr olduğu üzere Seıyd ibni Cübeyrden merviydir ki Resulullaha evliyaullahdan sual edilmiş, şöyle buyurmuştur: «

يُذْكَرُ اللّٰهُ لِرُؤْيَتِهِمْ » diğer bir rivayette: « هُمُ الَّذِينَ اِذَا رُؤُا ذُكِرَ اللّٰهُ

» - onlar öyle zevattır ki görüldükleri zaman Allah zikr-ü yad olunur. Ta'biri âharle sâde görülüvermelerinden dolayı Allah hatırlanır: Semt ve hey'etleri ya'ni siyretleri ve halleri derhal Allahı ıhtar eder, Ki ibni Abbas işbu «semt ve hey'et» tefsiri yerine «ıhbat-ü sekînet» demiştir. Bunların mal ve sair esbab-ü menafi' ile alâkadar

olmıyarak ancak Allah için Allahda seviş, « حُبٌّ فِى اللّٰهِ » ile birbirlerine mahabbet ve musafat

eden « اَلْمُتَحَابُّونَ فِى اللّٰهِ » oldukları da merviydir. Netekim

Ömer İbnilhattab radıyallahü anhten merviydir ki Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem şöyle buyurmuştur: Allahın kullarından bir

takım insanlar vardır ki enbiya değil şüheda da değildirler amma yevmi kıyamette Allah ındindeki makamlarından dolayı onlara

Enbiya ve Şüheda gıbta edecekler.

«Bunlar kimlerdir? Ve amelleri nedir? Bize haber ver ki bu suretle biz de onlara muhibb oluruz ya Resulullah» dediler,
Resulullah: «bunlar bir kavmdir ki beyinlerinde ne akribalık, ne de teatı edecekleri emval alâkası olmaksızın Allah ruhile Allahda

sevişirler: fevallhi yüzleri bir nur ve kendileri nurdan bir minber üzerindedirler. Nas korktuğu vakıt bunlar korkmazlar, nas mahzun

oldukları zaman bunlar mahzun olmazlar» buyurdu ve bu âyeti okudu: «

اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » Ebû

Hüreyreden ve ebû Maliki Eş'arîden dahi ayni

mealde rivayetler varid olmuştur. Bu rivayetlerin her biri bir hâssa ile ta'rif demek olduğundan hepsini cami' olmak üzere evliyaullah şu mefhum ile ta'rif olunmuştur: «Allaha taatle tevellâ eder, Allah da kendilerine kerametle tevellâ eder olan

sh:»2732
kimseler» ki bu âyette daha vazıh bir surette şöyle beyan ve tefsir buyuruluyor:

Ya'ni evliyaullah 63. ﴿اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ onlar ki iyman etmişlerdir ve

ittika eder dururlar tam bir iyman ile evâmir ve ahkâmı ilâhiyyeyi infaz ederler ve kendilerinden Allahın rızasına muhalif bir hal sadir olmamak için daima korunur, şüpheli şeylerden sakınır dururlar. İşte evliyaullahın haddi tammı budur. Cinsi karibi mü'min; faslı karibi en başında mehafetullah bulunan ittika haslatıdır ki bunlar onların Allaha tevellâlarıdır. 64.

﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِۜ﴾ Dünya ve âhıret

hayatlarında müjde onların - bu da onların hassalarıdır ki Allahın kendilerine tevellâ ve tekrimidir. İşte keramatı evliya haktır mes'elesinin esası budur. Allahdan başka velî tanımadıkları, Allahın rızasına muhalefetten korkup korundukları ve masivallahdan hiç bir haşyetleri olmadığı, Allah da kendilerine dost olduğu için artık onlara ne korku vardır, ne de huzün. Dünyada da mübeşşer Âhırette de mübeşşerdirler. Ezcümle Dünyada «

اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

» Âhırette « سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ » tebşirlerine mazhardırlar.

﴿لَاتَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِۜ﴾ Allahın kelimatına tebdil yok - ya'ni bu va'ıdlerin,

tebşirlerin tehallüf etmesi ihtimali yoktur. Çünkü bunlar Allah kelâmıdır. Allah sözünü değiştirecek, hukümden iskat edecek meselâ Allahın korkma, mahzun olma dediğini korkutup mahzun edebilecek

hiç bir kuvveti hâkime bulunamıyacağı gibi Allah tealâ, kendisi de va'dinde asla hulf etmez, sözünü yerine getirir. Onun için evliya

« اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْۜ » fahvasınca

kendilerindeki o evsafı velâyeti, o iyman-ü ittikayı değiştirmedikçe Allah tealânın bu Dünya ve Âhıret tebşiratını

tebdil etmesine ihtimal yoktur. Bunlar ebedî bişaretlerdir. ﴿لَاتَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِۜ﴾

sh:»2733

Mâdemki evliyaullah böyle mübeşşerdir ve onlara havf yoktur ve mahzun olmıyacaklardır. Rütbei risalet

daha yüksek olduğu

cihetle ey Resuli hak sana hiç korku yoktur:

﴿٦٥﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْۘ اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًاۜ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٦﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِۜ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَٓاءَۜ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ötekilerin lâfları seni mahzûn etmesin, çünkü ızzet, hep Allâhındır, o hepsini işitiyor, hepsini biliyor 65
Uyan: Göklerde

kim var, Yerde kim varsa hep Allahındır, Allahdan başkasına tapanlar dahi, şeriklerin tebaası olmazlar, ancak zanne teba'ıyyet ederler ve ancak kendi mızraklarıyle ölçer yalan söylerler 66

65. ﴿وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ﴾ Ve seni onların lakırdıları mahzun etmesin - ya'ni kâfirlerin şeriklerine tebaa ve avenelerine ve mal-u cahlarına

güvenerek sana ezâ, tehdid ve tahvif yollu savurdukları lâflardan mahzun olma

﴿اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا﴾ her halde ızzet, bütün ızzet Allahındır. Bütün

kudret ve galebe ve kibriya, onundur. Şimdi beyan olunacağı üzere onların güvendikleri bütün kuvvetler de

sh:»2734

Allahındır. Dilediği zaman hepsini selbediverir ﴿هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ o semi' ve alîmdir.

- Onların söylediklerini işitir ve yapacağını bilir. Netekim: «ben ve Resullerim her halde galib oluruz diye

yazmış «

﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِى﴾ ﴿اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا﴾ ﴿اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ ﴿اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ﴾ » buyurmuştur. 66.

﴿اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ﴾ İyi bil ki Göklerde

ve Yerde her kim varsa hepsi, Allahındır.

Melâike, Sekaleyn bütün zevil'ukul, Allahın kulu, milkidir. Binaenaleyh o kâfirlerin bütün güvendikleri

taptıkları şeyler, Allahın milki olduğu gibi kendileri de öyledir.

﴿وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَٓاءَ﴾ Allahdan başkasına

çağıranlarda, şerikler tebaası olmazlar. - Ya'ni Allahın şeriki yok,

ülûhiyyette şirket, muhal ve bütün mâsivâ, Allahın milki olduğundan Allahdan başka şeylere duâ ve

teabbüd eden, başka ma'budlar iddia ve onlara ittiba' eden müşrikler hakıkatte Allaha bir takım şerikler

bulmuş da onun tebaası olmuş olmazlar. ﴿اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ﴾ Başka değil, ancak

zanne ittiba' ederler - vehm-ü hayal ile kendi şeriklerini Allahın şürekâsı sanar ve onlara yok yere ülûhiyyet

payesi verib tapmakla Allahdan yakalarını kurtaracaklarını zannederler. -

﴿وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ Ve bunlar sade kobuz atarlar. - Kendi mızraklarına göre, ındî

farzıyyat ve tahminat ile yalan söylemekten başka bir şey yapmazlar. - Mücerred hissiyatlarına tebean halkı

hâlık, abdi ma'bud, tabi'i metbu' farzeder, saçmalar dururlar, hasılı şürekâları yalan, tehdidleri boş, Allaha

karşı isnad etmek istedikleri her şey hiç, ve hepsi ızzeti ilâhiyye altında makhurdur.

Filhakıka:

sh:»2735

﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فٖيهِ وَالنَّهَارَ
مُبْصِرًاۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا اتَّخَذَ
اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُۜ هُوَ الْغَنِىُّۜ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى
الْاَرْضِۜ اِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَاۜ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ قُلْ اِنَّ الَّذٖينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا
يُفْلِحُونَۜ ﴿٧٠﴾ مَتَاعٌ فِى الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذٖيقُهُمُ
الْعَذَابَ الشَّدٖيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O, odur ki içinde durub dinlenesiniz diye sizin için geceyi yaptı, gündüzü de göz açıcı, elbette bunda dinliyecek bir kavm için bir çok âyetler var 67 "Dediler ki: Allah, veled edindi" hâşâ o sübhâne, ganiy o, Göklerdeki ve Yerdeki hep onun elinizde ona dair hiç bir burhan yoktur, Allaha karşı ılm ile isbat edemiyeceğiz şey mi isnad ediyorsunuz? 68 De ki: elbette yalanı Allaha iftira edenler felâh bulmazlar 69 Dünyada cüz'î bir zevk, sonra dönüşleri bizedir, sonra biz onlara o küfürlerinden dolayı azâbı tattıracağız 70

sh:»2736

67. ﴿هُوَ﴾ O - Allah celle celâlüh ﴿الَّذٖى﴾ o dur ki ﴿جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ﴾ sizin için geceyi yaptı - ya'ni muzlim karanlık yaptı ﴿لِتَسْكُنُوا فٖيهِ﴾ yaptı ki içinde sakin

olasınız - zahmetlerini çektiğiniz hareketlerden feragat edib sükûn bulasınız müteharriklikten sükûnete

geçesiniz, agyardan nazarı kesib vahdete çekilerek dinlenesiniz ﴿وَالنَّهَارَ مُبْصِرًاۜ﴾

gündüzü de mubsır - ya'ni gösterici yapmıştır ki etrafınızı görüb hareket edesiniz, vazifelerinizi yapasınız, gecelerin istilâyi zulmetinde kuvayı hayatiyye için bir vesilei sükûn, zıyayi neharda ise bir vesilei intibah ve hareket vardır.

Hareket ve sükûn ise hâdisatı hayatiyyeden başka âlemdeki bütün hadisatı cismaniyyenin dahi asıl ve künhünü teşkil eden iki

hadisei şamiledir ki ta'ban nur ve zulmet gibi birbirlerile ictima'ları nâkabil iki zıddı mütekabildirler. Ecsam, kendiliğinden ve sırf kendi

tabiatlerile ne sükûndan harekete geçebilir ne de hareketten sükûna. İşte bu iki zıddı mütekabili

yekdiğerine kalb ve tahvil ederek hadisatı âleme cereyan veren ve leyl-ü neharı bunlarla alâkadar ederek insanları kâh hissi sükûn ve kâh hissi hareket ile mütena'ım veya mütekallib kılan ancak Allahdır. Allah böyle bütün nur ve zulmetin ve bütün harekât ve sekenatın halık ve mutesarrıfıdır. Ve alel'umum insanlar leyl-ü neharda sükûn ve hareketten müteessir zamaniyyattan oldukları halde Allah zamanın da fevkında hâkimdir. Ve bütün zaman ve zamanniyyat, onun ca'l-ü tahsısıdır. ﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكَ﴾ Muhakkak ki bunda - bu ca'lde, leyl-ü neharın bu sureti tahsısında bu nur-ü zulmet, bu sükûn-ü hareket, bu gösteriş ve göstermeyiş tahavvülâtında ve leyl-ü nehar içindeki vekayii zamaniyye ve tarihiyyede

﴿لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ samiası olub

sh:»2737

dinliyecek olan bir kavm için elbette çok, pek çok âyetler vardır. - Ya'ni bütün mekân ve zaman aklî, naklî delâili tevhid ile doludur. Böyle iken zann-ü hayale tebeıyyet eden yalancılar 68.

﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا﴾ Allah, veled ittihaz etti dediler - oğul veya kız evlâd edindi diye iftirada bulundular bir takımları tekvin ile tevlidi farkedemediler, halk-u iycadı doğurmak veya doğurtmak zanneylediler, hudusü bir tevellüd, ma'lûlü bir veled, ıılleti bir valid veya valide gibi farz ettiler. Tevlid ve tevellüdün evvel emirde bir halka mütevakkıf olduğunu, yoktan bir iycad olmadan bir tevellüd farzı, tenakuz olacağını hisab etmediler de âlemin halık tealâdan tevellüd ve infisal suretiyle tekevvün ve sudur eylediğine kail olarak Allaha oğullar, kızlar isnad eylediler ve ondan tevellüd ve tenasül etmiş erkekli dişili bir ilâhlar silsilesi uydurarak onlara perestiş ettiler ki işte müşriklerin esatırı, hep bu uydurmalardır. Fakat daha garibi odur ki tekvinin ancak halk-u icad ile mümkin olduğunu işiten ve «

خَلْقٌ بَعْدَ الْعَدَمِ » umdesine agâh olanlardan bir kısmı da yine tevellüd tevehhümüne

saplandılar. Melekler, Allahın kızları; Uzeyr, Allahın oğlu, Mesih, Allahın oğlu dediler.

Böyle diyenlerden bir kısmı da bunu hakıkaten vilâdet ma'nâsiyle değil evlâtlık ma'nâsıyle te'vil ederek teşrifen oğul yaptı, kendinin oğlu şerefini verdi ve ülûhiyyetten hıssadar etti dediler. Onun için bu âyette ittihaz ta'birile diğerlerinden daha ziyade bu kısma taaruz olunmuştur.

﴿سُبْحَانَهُ﴾ Sübhanallah hâşâ - hâlık, valid olur mu? Çünkü vilâdet bir tecezzi ve tenakus, evlâd ittihazı da bir ihtiyac ile alâkadardır. Halbuki ﴿هُوَ الْغَنِىُّ﴾ o, ganîdir. Hem yegâne ganîdir - ilh...

Risaletin kuvvet ve hakkıyyetini ve Resulün Allaha tevekkül ve ı'timadının yüksekliğini ve kâfirlere azâbın şiddetini emsali
tarihiyyesiyle tavzıh için:

sh:»2738

﴿٧١﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اِنْ كَانَ
كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامٖى وَتَذْكٖيرٖى بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ
فَاَجْمِعُٓوا اَمْرَكُمْ وَشُرَكَٓاءَكُمْ ثُمَّ لَايَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ
اقْضُٓوا اِلَىَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧٢﴾ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ

اَجْرٍۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِۙ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ
﴿٧٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَٓائِفَ
وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُنْذَرِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem onlara Nuhun kıssasını oku, bir vakıt kavmine demişti ki: ey kavmim: eğer benim duruşum ve Allahın âyetlerini ıhtar edişim size ağır geliyorsa, bilin ki ben, Allaha dayanmışım, artık siz ve şerikleriniz her ne yapacaksanız toplanıb bütün azminizle karar verin, sonra yapacağınız, size hiç bir gam da teşkil etmesin, sonra hukmünüzü bana icra edin ve elinizden gelirse bana bir lâhza

göz de açtırmayın 71 Eğer aldırmazsanız ben de, sizden bir ecir istemedim â, benim acrim ancak Allahadır, ve ben onun birliğine boyun eğen müslimînden olmakla emrolundum 72 Bunun üzerine yine onu tekzib ettiler. Biz de onu ve beraberindekileri gemide necâte çıkarıb bunları Yer yüzünün

sh:»2739

halifeleri kıldık, âyetlerimizi tekzib edenleri ise gark ettik, bak işte inzâr olunanların âkibeti nasıl oldu 73

Tarihî misal bundan ıbaret de değil:

﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُۜ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى
قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ
اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ بِاٰيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ
﴿٧٦﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوٓا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿٧٧﴾ قَالَ مُوسٰٓى اَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَكُمْۜ اَسِحْرٌ هٰذَاۜ
وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٨﴾ قَالُوٓا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا
عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَٓاءُ فِى الْاَرْضِۜ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا
بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِى بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٨٠﴾
فَلَمَّا جَٓاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسٰٓى اَلْقُوا مَٓا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿﴾

sh:»2740

﴿٨١﴾ فَلَمَّٓا اَلْقَوْا قَالَ مُوسٰى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُۜ اِنَّ اللّٰهَ

سَيُبْطِلُهُۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٢﴾ وَيُحِقُّ اللّٰهُ
الْحَقَّ بِكَلِمَاتِه۪ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ۟ ﴿٨٣﴾ فَمَٓا اٰمَنَ لِمُوسٰٓى
اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِه۪ عَلٰى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِمْ اَنْ يَفْتِنَهُمْۜ
وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى الْاَرْضِۚ وَاِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٤﴾
وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُٓوا اِنْ
كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴿٨٥﴾ فَقَالُوا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَاۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَۙ ﴿٨٦﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰى وَاَخِيهِ اَنْ تَبَوَّاٰ لِقَوْمِكُمَا
بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَۜ وَبَشِّرِ
الْمُؤْمِنِينَ﴿﴾

sh:»2741

﴿٨٨﴾ وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَٓا اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهُ زِينَةً
وَاَمْوَالًا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَۚ رَبَّنَا
اطْمِسْ عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا
الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴿٨٩﴾ قَالَ قَدْ اُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا
وَلَا تَتَّبِعَٓانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٠﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنٖٓى
اِسْرَٓائِيلَ الْبَحْرَ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًاۜ حَتّٰٓى اِذَٓا
اَدْرَكَهُ الْغَرَقُۙ قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا الَّذٖٓى اٰمَنَتْ بِه۪ بَنُٓوا
اِسْرَٓائِيلَ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ
وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩٢﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ
لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةًۜ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ۟
﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ بَوَّاْنَا بَنٖٓى اِسْرَٓائِيلَ مُبَوَّاَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ

الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتّٰى جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى
بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

sh:»2742

﴿٩٤﴾ فَاِنْ كُنْتَ فِى شَكٍّ مِمَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذِينَ
يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَٓاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ
عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَايُؤْمِنُونَ ﴿٩٧﴾ وَلَوْ جَٓاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ
حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ

Meali Şerifi

Sonra onun arkasından bir çok Peygamberleri kavmlerine gönderdik, onlara açık mu'cizelerle vardırlar, fakat önce yalan

dediklerine bir türlü inanmak istemediler, işte biz tecavüzü ı'tiyad edenlerin kalblerini böyle tab'ederiz 74 Sonra bunların arkasından

Musâ ile Harunu Fir'avn ve cemaatine âyetlerimizle gönderdik, iymanı kibirlerine yediremediler ve mücrim bir kavm idiler 75 Tarafımızdan kendilerine hak geldiği vakıt her halde bu açık bir sihir dediler 76 Musâ, ya! dedi: size hak gelince böyle mi diyorsunuz?

Bu sihir mi? Halbuki sihirbazlar felâh bulmazlar 77 Sen, dediler: bizi, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çeviresin de bu yerde
Devlet ikinizin olsun diye mi geldin? Biz ikinize de inanamayız 78 Fir'avn da, bana bütün bilgiç sihirbazları getirin dedi 79 Bunun

üzerine sihirbazlar geldiği vakıt Musâ onlara ne ortaya atacaksınız siz atın dedi 80 Vaktâ ki attılar, Musâ bu, sizin yaptığınız dedi:

sihir, her halde Allâh, onu ibtâl edecek, her halde Allah, müfsidlerin ameline salah vermez 81 Allah, kelimatiyle hakkı ihkak edecek,

isterse mücrimler hoşlanmasınlar 82 Hasılı Fir'avn ve cem'ıyyetinin belâsı korkusundan ibtîdâ Musâya kavminin

sh:»2743

bir zürriyetinden başka iyman eden olmadı, çünkü Fir'avn o yerde çok üstün idi ve çok aşırı giden müsriflerden idi 83 Musâ da, ey kavmim: siz gerçekten Allaha iyman ettinizse, onun birliğine ıhlâs ile teslim olmuş müslimler iseniz artık ona i'timâd edin dedi 84 Onlar da, biz Allâha i'timâd ettik, ya rabbenâ bizi o zalim kavmin fitnesine düşürme 85 ve rahmetinle bizi o kâfir kavmden kurtar dediler 86 Biz ise Musâya ve kardeşine şu vahyi verdik: kavminiz için Mısırda bir takım evler ihzar edin, ve evlerinizi kıble tarafına yapın ve namaz kılın, hem de mü'minleri tebşir eyle 87 Musâ, ya rab! Dedi, sen Fir'avne ve cem'iyyetine, Dünya hayatta bir ziynet ve haşmet ve nice nice mallar verdin, yolundan saptırsınlar diye mi ya rab, ya rab! Mallarını sil süpür ve kalblerini şiddetle sık ki o elîm azâbı görmedikçe iyman etmiycekler 88 Peki buyurdu: duanız kabul olundu, siz yine istikamette devam edin ve kendini bilmiyenlerin meslekine uymayın 89 Derken Benî İsraîli denizi geçirdik, derhal Fir'avn askerile ta'kıb ve taaruz için arkalarına düştü, nihayet gark

kendini derdest edince "inandım hakıkat Benî İsrailin iyman ettiğinden başka ilâh yok, ben de ona teslim olanlardanım, dedi 90

Ya... şimdi ha? Halbuki bundan evvel ısyan etmiştin, müfsidlerden idin 91 Biz de, bu gün seni bedeninle bir tepeye atacağız ki arkandan geleceklere bir ibret olasın, maamafih insanların bir çoğu âyetlerimizden cidden gafildirler 92 Filhakıka Benî İsraili cidden

güzel bir yurda yerleştirdik ve hoş ni'metlerden merzuk kıldık, nihayet ihtilâf etmeleri de kendilerine ilim geldikten sonra oldu, şüphe
yok ki o ıhtilâf edib durdukları şeylerde rabbın kıyâmet günü aralarında hukmünü verecek 93 Şimdi şu sana indirdiğimiz şeylerde
bilfarz şekkedecek olursan senden evvel kitab okuyanlara sor, kasem olsun ki sana rabbından hak geldi, sakın şüphe edenlerden
olma ki husrâna düşenlerden olmıyasın 95 Hakıkat aleyhlerinde rabbının kelimesi hakkolmuş olanlar iymana gelmezler 96 Velevse
sh:»2744
kendilerine her âyet gelmiş olsun, tâ o elîm azâbı görecekleri âna kadar 97

94. ﴿فَاِنْ كُنْتَ فٖى شَكٍّ مِمَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ﴾ Şimdi şu sana

indirdiklerimizden bilfarz cüz'î şekk içinde kalırsan - bu âyet bâlâdaki kıssaların sıdk-ü hakkıyyetini

te'yid ile risaleti Muhammediyyeyi te'kid ve takviye sıyakındadır. Ma'lûm ya farz ne vukuu ne de imkânı iycab etmiyeceğinden burada da ne şekk ne sual vaki' değildir. Ancak bu kıssaların âyatı ilâhiyyeden olan fevkal'ade vukuatı tezammun ettiklerini ıhtar ile

beraber nübüvveti Muhammediye hakkında en cüz'î bir şüphe ihtimaline bile mesağ bırakmıyan bir kuvveti beyan ve tehyici iykan

vardır. Ya'ni başka taraftan öğrenmek suretile değil Allah tarafından sana vahy ile bervechi bâlâ haber verilen Fir'avn vesaire kıssalarının sıhhatinde şekk-ü şüpheye asla mahal yoktur. Sen de bunda şüphe etmezsin, Maamafih bilfarzı vettakdir cüz'î bir şekk ihtimaline ma'ruz kalacak olursa

﴿فَسْـَٔلِ الَّذٖينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ senden evvel kitab okuyanlara

sor - ya'ni bunlar ehli kitab ındinde ma'lûm ve muhakkak ve kütübi salifede de sabittir. Onlar bu kıssalardan ibret almayıp hâlâ şirk-ü küfürde devam eden ehli kitab bile bunları inkâr edemiyecek evet demeğe mecbur olacaklardır. Bundan ise şu netice çıkar:

﴿لَقَدْ جَٓاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ Kasem olsun ki rabbından sana muhakkak hak geldi

- kütübi salifeyi okumadan ve okuyanlardan işitmeden yalnız rabbından indirilen vahy ile bilip haber verdiğin halde bunlar kütübi salifeyi mütalea edenler nezdinde de muhakkak olunca artık her şüpheden âzade olarak tebeyyün eder ki bu haberler ve bu Kur'an «

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ » dır. Ve sana rabbından

hak vahy-ü risalet gelmiş olduğu muhakkaktır. Rabbın hak tealâ bunu böyle bilhassa kasem

sh:»2745

ile te'kid ve te'min ederek de sarahaten beyan ve i'lân etmiştir.

Binaenaleyh ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرٖينَ﴾ sakın şüphe edenlerden olma. - Cezm-ü

yakînin ve rabbına i'timadın asla sarsılmasın. Kemali tevekkül ile vazifene devam et.

İnanmıyanlara gelince:

96. ﴿اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ Her halde rabbının kelimesi

aleyhlerine hakolmuş olanlar - küfür ve azâblarına hukmi ilâhi tahakkuk etmiş bulunanlar 97.

﴿لَايُؤْمِنُونَ ۰ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ

الْاَلِيمَ﴾ kendilerine her âyet de gelmiş olsa - Fir'avn gibi - bil'fi'l azâbı elîmi görünceye kadar iyman

etmezler. - O vakit o iyman fâide verir mi? İymanı ye'is makbul olur mu? diye hatıra gelirse :

﴿٩٨﴾ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَآ اِيمَانُهَآ اِلَّا قَوْمَ يُونُسَۜ
لَمَّآ اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْىِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Fakat o vakit iyman edip de iymanları kendilerine fâide vermiş bir memleket olsa idi? Ancak Yunüsün kavmi iyman ettikleri vakıt Dünya hayatta o rüsvalık azâbını kendilerinden açmış ve bir zamana kadar onları

müstefid etmiş idik 98

98. ﴿اِلَّا قَوْمَ يُونُسَۜ﴾ Ya'ni Yunüs aleyhisselâmın kavminden başka iymani ye'sin fâide

verdiği hiç bir memleket ehalisi yoktur. İymanı her halde mukaddem olmak lâzımdır ki korunmak mümkin

olsun. Yoksa Dünyevî

sh:»2746

veya Uhrevî muvakkat veya ebedî her hangi bir azâb gelip çatınca mutlak hukmünü icra eder. Hukmi hak

böyledir. Ve iyi bilmek lâzım gelir ki iymanın vücud ve ademi de Allahın meşiyyetine merbuttur :

﴿٩٩﴾ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِى الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًاۜ
اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿١٠٠﴾ وَمَا كَانَ
لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا
يَعْقِلُونَ ﴿١٠١﴾ قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَا

تُغْنِى الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٢﴾ فَهَلْ
يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا
اِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٣﴾ ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنَا وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا كَذٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ قُلْ يَا اَيُّهَا
النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِى شَكٍّ مِنْ دِينِى فَلَا اَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٥﴾ وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴿﴾

sh:»2747

﴿١٠٦﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَاِنْ
فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ
بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ
يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٨﴾
قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدٰى
فَاِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ
بِوَكِيلٍ ﴿١٠٩﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ
اللّٰهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Eğer rabbın dilese idi Yer yüzünde kim varsa hepsi top yekûn iyman ederlerdi, o halde insanları hep mü'min olsunlar diye senmi ikrah edeceksin? 99 Allâhın izni olmadıkça hiç bir nefs için iyman edebilmek yoktur ve akıllarını husni isti'mal etmiyenleri o pislik içinde bırakır 100 De ki: bakın, Göklerde Yerde neler var, fakat o âyetler, o inzarlar iyman etmiyecek bir kavme ne fâide verir 101 Onun için onlar sırf kendilerinden evvel geçenlerin günleri gibi bir gün gözlerler, de ki: gözleyin ben de sizinle beraber gözliyenlerdenim 102 Sonra Resullerimizi ve iyman edenleri kurtarırız, biz böyle uhdemizde bir hakk olarak mü'minleri kurtarırız 103 De ki: ey insanlar, eğer benim dinimde bir şekk ediyorsanız haberiniz olsun ki ben sizin

sh:»2748

Allahdan başka taptıklarınıza tapmam ve lâkin ben sizin canınızı alacak olan Allaha kulluk ederim ve ben

şöyle emr olundum ki: mü'minlerden olayım. Hem sırf hakka müteveccih hanîf olarak dine yüz tut ve sakın müşriklerden olma 105 Ve Allahın mâsivasından sana kendi kendine ne menfaat ve ne mazarrat yapamıyacak şeylere perestiş etme, eğer edersen o halde sen şüphesiz nefsine zulmedenlerden olursun 106 Ve eğer Allah sana bir keder dokunduracak olursa onu ondan başka açacak yoktur ve eğer o sana bir hayır murad ederse o vakıt de onun fadlını reddedecek yoktur, o, onu kullarından dilediğine nasîb eder, o öyle gafûr, öyle rahîmdir 107 Ey insanlar! işte rabbınızdan size hak geldi, artık hidayeti kabul eden kendi nefsi için kabul etmiş olur, sapkınlık eden de kendi aleyhine sapmış olur: ve ben sizin üzerinize vekil değilim, de 108 Ve sana ne vahy olunuyorsa ona tâbi' ol ve sabret ta ki Allah, hukmünü versin, hâkimlerin en hayırlısı odur 109

YUNUS

١٠ سُورَةُ يُونُس

Bu sûrei Yunüs hicretten mukaddem Mekkede nâzil olmuştur. Binaenaleyh mekkiyyedir. Ancak bir kaç âyetinin Medinede nâzil olduğu da merviydir ki bir rivayete göre « فَاِنْ كُنْتَ فِى شَكٍّ » ilâ âhırıha üç âyet, bir rivayete göre de « وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ » âyetidir.

Âyetleri - Yüz dokuz.

Kelimatı - Bin sekiz yüz otuz iki

Harfleri - Beş bin beş yüz altmış yedi.

Fasılası - م ٠ ن ٠ ل harfleridir.

Sebebi nüzulü - Mekke ehalisi beşerden bir Peygamber göndereceğine inanmıyorlar ve alel'husus kendi içlerinden bir adamın Peygamberliğini inanılmayacak acaib bir şey görüyorlar «Allah, Ebûtalibin yetîminden başka bir Resul bulamadı mı? » diyorlar, Allahın kudretinden bunu istib'ad ediyorlar, haşr-ü neşri de inkâr eyliyorlardı. Bu Sûre, bu sebeplerle nâzil olmuştur ki « فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيمَانُهَا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ » âyetinde istisnaî bir surette Yunüs aleyhisselâmın zikrini muhtevi olması dolayısiyle «sûrei Yunüs» tesmiye olunur.

Sûrei «Berae» nin hatimesinde dini tevhıdin kuvvetindeki kemal ve ulviyyeti gösteren ve rabbül' arşil'azîmin sirri ehadiyyet ve saltanati rübubiyyetine müntehi olan Kur'an ve risalet mes'elelerinin bir teşrih ve tafsılini muhtevi olmak ve binaenaleyh evvelkinin hâtimesi bunun bir fatihası mesabesinde bulunmak hâsebile iki Sûre arasındaki münasebet ve ittısal, gayet vazıhtır. Bu,

Mekkede o ise, bil'ahare Medinede ve bâhusus ba'delfetih nâzil olmuş bulundukları halde terdibde bunun ve bundan sonraki daha bir çok mekkî Sûrelerin ondan te'hır edilmiş olmasındaki hikmet de kemali dikkat ve ehemmiyetle teemmül ve mülâhaza olunmak lâzım gelir. Bunun en açığı, islâmın Arabdaki inkişafından sonra cihana intişarı devirlerinde dahi geçireceği safahata aid bir takım işaretleri havi olmasıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ اَكَانَ لِلنَّاسِ
عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ
اٰمَنُٓوا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا

﴿لَسَاحِرٌ مُبِينٌ﴾

Meali Şerifi

الر işte bunlar o hakîm kitabın âyetleri 1 İnsanlar için, içlerinden bir ere bütün insanları inzar et ve

iyman edenleri müjdele: kendileri için rablarının nezdinde bir "kademi sıdık" var, diye vahyedişimiz hiç işitilmedik bir acîbemi oldu? kâfirler her halde bu bir sâhır dediler 2

﴿الٓرٰ﴾ الف لام را - Allah bilir muradını!... Görülüyor ki bu Sûre dahi heca harfleri ile başlıyor. Demek ki bunda da remzî bir ifade var. Akılların künhünü

sh:»2663

kavrıyamayacağı ilâhî bir sir ve mu'cize mevzuıbahsoluyor. Bu gibi Sûre başlarındaki harfler hakkında sûrei «Bakare» nin evvelinde söz geçmişti. Burada da bihususıhi rivayet olunmuş ba'zı kaviller vardır:

ezcümle « اَنَا الرَّبُّ = benim rab», « اِنَا اللّٰه اَرَى = ben Allahım görürüm», «

اَنَا اللّٰه الرَّحْمٰنُ =ben Allahım rahmanım» ma'nalarına remzolduğu söylenmiş «

الر . حم . ن » dan « اَلرَّحْمٰنُ » ismi terekküb ettiği de ıhtar olunmuştur. Mamafih bunu bu ma'nalara bir remz ve icmal olmaktan ziyade doğrudan doğru Allaha tefvızı emri icab eden müteşabihattan olması haysiyeti ile gayri mahdud ihtimaller içinde bu ma'nâları da hatırlatması suretinde telâkkı etmek

daha muvafıktır. Bu hurufı mukattaayı müteşabihatan saymıyan müfessirînin beyanlarına göre ise « الم »

de olduğu gibi evvelâ Sûrenin ismidir ve saniyen « الفبا . ابجد » gibi herkesin ma'lûmu olan hurufı hecanın hem ifradî ve hem terkibli haysiyyetlerini anlatan yeni bir isimdir ki aslı bulunan hurufı hecayı bir sureti mahsusada ihtar ederek bu basit, mahdud, mübhem harflerden bihıkmetillâh gayri mahdud surette ma'nâlı ma'nâlı beliğ kelâmlar inşa edilebildiğini ve insanların bu sayede söyleyip anlamak gibi büyük bir ni'mete mazheriyyetinde bir çoklarının gaflet ettiği gayet dakık bir kudreti ilâhiyye delili bulunduğunu ve işte nazmı Kur'anın da o basit ve mahdud elifba harflerinden mürekkeb olmakla beraber diğer kelâmlar gibi değil herkesin bildiği elifbayı bu yeni duydukları ve sirrine iremedikleri «

الف لام را » gibi kadir bütün bülegayi beşeri tanzırinden âciz bırakan fevkal'âde bedi' ve mümtaz bir kitabı hakîm olması onun bürhani risalet olduğuna delâlet eden bahir bir delil teşkil ettiğini ifham eder. Ve bütün münkirlere tehaddî ile meydan okur.

Bir de şayânı dikkattir ki « الف لام ميم » bütün harflere şamil boğaz, dil, dudak üç mahrecin üçünü de muhtevi

sh:»2664

olduğu halde « الف لام را » da esas i'tibariyle boğaz ve dil mahrecleri ile iktifa edrilmiştir. Gerçi

«elif» ve «lâm» isimlerinin telâffuzunda şefevî olan « فا . ميم » harflerine de işaret varsa da hattaki gibi elif ve lâm müsemmâlarında bunlar yoktur. Elif, aksayi halktan, «lâm, » «râ» ağız içinde dil ucundan

çıkar. « الم » de kelime batından başlayıp dudaktan zâhire ihrac edilmiş olduğu halde « الر » da

henüz ağız içinde ve dil ucunda çalkanmaktadır. Bu zevka göre « الم » bütün Kur'anın bir ismi olabilirse

de « الر » ancak sûre ismi olabilecek bir sirri vahiy demek olur. Mamafih Kur'anın bir ismi olduğu da söylenmiştir ki bu da o zaman henüz nüzulünün tamam olmamış bulunması ı'tibariyle mülâhaza olunabilir.

Allahü a'lem. 1. ﴿تِلْكَ﴾ Onlar - sana nâzil olan ve akılları hayrette bırakan o bedi' harfler, ya'ni

bu Sûre veya kâfirlerin şaştıkları ve kabul etmek istemedikleri o Sûreler

﴿اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ﴾ o hakîm kitabın âyetleridir. -

HAKÎM: hıkmetli, hâkim, muhkem, mâbihil'huhüm, mahkûmün fih, ya'ni hukmü, katî ma'nâlarına gelir ki Kur'an hakkında her biri sadıktır. Esasen sahibi hıkmet ve hâhim ma'nâları ile hakîm, Allah tealânın esmâi husnasından olmakla Kur'anın bu vasf ile tavsıfi, ilâhi olan nisbetini kuvvetle ifade için bir mecaz demek olur.

Âyâtın kitaba izafeti ya cüz'ün külle izafetidir ki meşhur olan budur. Ya'ni bu Sûre, hıkmet ve ahkâmı ilâhiyyeyi muhtevi olarak nâzil olmakta bulunan o kitabı muhkemin, o Kur'anı azimin âyetlerinden bir kısmı mahsustur. Veya dâllin medlûle izafeti olmak da mümkündür. Netekim « الف لام را » hurufı hecayı işaret olduğuna göre asıl kitabı hakîm ma'nâ ve hurufı hecadan mürekkeb olup o ma'nâya delâlet eden nazmı celil de onun âyâtı ya'ni dâlleri veya delilleri demek olur.

sh:»2665

Her iki takdirde de kitap hahîm olduğu gibi ona izafetle âyetlerin dahi hakîm olduğu anlaşılır ki bu cihet, sûrei Hûdde « الۤرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ » diye tasrih olunacaktır.

Gerek sûrei Hûdde, gerek sûrei İbrahimde « الۤرٰ كِتَابٌ » buyurulmuş olması «âyâtülkitab» izafetinde meşhur olan evvelki vechi müeyyid görünür. Hasılı Kur'an, ilmî ve amelî hıkmeti ilâhiyye ile meşhun, ahkâmı hakkı muhtevî olmak ı'tibari ile mü'min ve kâfir herkes hakkında hâkim, öyle hâkim ki Kur'an ne diyorsa herkesin başına gelecek hukmi hak o, ef'ali beşer hakkında adl-ü ihsan ile hukme esas ittihaz edilecek bir kanunı ilâhi, halka hidayet ve mutı'leri sevab ve Cennetle tebşir ve âsîleri ıkab ve Cehennem ile inzar eden katî hukmü mutazammın, nazım ve ma'nâsı halelden âri ve beyan ve belâgati bedî' ve kavi ve tagayyür-ü tahriften masun ve mahfuz ve bahusus Ümmülkitab olan âyetleri neshi nakabil surette ebediyyen muhkem hakaik ve ahkâmı ezeliyye, risaleti Muhammediyenin ekmel bir şahidi ve misli yapılmak ihtimali olmayan bir mu'cizesi olmak üzere itmamı inzaline ve icrayı ahkâmınâ Allah tealanın katî hüküm ve iradesi taallûk etmiş olmak i'tibari ile mahkûmunfih ya'ni bu vecihlerden her biriyle ve bütün ma'nâsiyle hakîm bir kitabdır. Ve işte bu okuyacağımız « الر » Sûresi de okuduklarınız ve daha okuyacaklarınız gibi o hakîm kitabın bir kısım âyatleridir ki bunda kâfirleri şaşıran sirr-ü hikmeti ilâhiyyeden bir kısmını anlayacaksınız.

2. ﴿اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا﴾ Nas için bir aceb mi oldu? - Ya'ni insanlar için teaccüb edilecek vukuuna inanılmayıp şaşılacak, u'cube ittihaz edilecek bir şey mi oldu?

﴿اَنْ اَوْحَيْنَاۤ اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ﴾ Onlardan bir ere - melek değil beşer cinsinden bir erkeğe, Dünya mal ve mülküne

sh:»2666

mütealik bir servet ve azameti i'tibarile alel'ade insanlardan biri sayılan ve fakat âli fedâili, kudsî hasâili i'tibarile bütün insanlığın iftihar etmesi lâzım gelen en yüksek, en mümtaz bir ferdi olan büyük bir erkeğe - şöyle vahyetmemiz ﴿اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ﴾ ki nası inzar et - bütün insanların Âhirette başlarına gelecek korkunç ahval ve ehvali haber ver küfr-ü ısyandan korkut ﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوۤا﴾ iyman edenlere de şunu müjdele: ﴿اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ onların rabbı ındinde kendileri için muhakkak bir «kademi sıdık» var. -

KADEM kelimesi «kıdem» muradifi olarak sabıka fil'emr ya'ni bir hususta sairlerini sebk-u tekaddüm hali ve hayır ve hasene cihetinden derece ve rütbe sahibi ki müennesi «kademe» ve ayak ya'ni ayağın topuktan ilerisi. Daha doğrusu taban ma'nâlarına gelir. Ve bir şeyin mukaddimine ve kahreman kimseye ıtlak olunur. «Filanın filan hizmette kademi var» demek sabıkası ve takaddümü var demek olur. «Filânın hayırda bir kademi vardır» demek bir mertebesi vardır demek olur. «Filan erkek veya filan kadın kademdir» demek diğerlerine ön ayak olub cür'etli ve şecaatle ileri demek olur. «Kademi sıdık» tabirini de müfessirîn ameli salih, sabıkai hayır, levhı mahfuzda tesbit-ü takdir olunmuş bir saadet, yüksek bir rütbe ve makam gibi ma'nâlarda tefsir etmişlerdir. Fakat âyetin sıyakından anlaşıldığı ve Hasen ve Katadeden rivayet olunduğu vechile murad şefaati Muhammediyye olduğu zahirdir.

«Kademi sıdk» aleyhıssalâtü vesselâmın indi ilâhîdeki kurbiyyeti, makamı şefaati ve sûrei «kamer» de geleceği üzere «

اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَنَهَرٍۙ فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ

» mısdakınca müttekilerin Cennetlerde Allah tealânın indi kibriyasında sabit «mak'adı sıdk » a duhulleri için önlerine düşen delil ve

sh:»2667

pişvaları olması haysiyyetlerini ifâde eden bir ismi mahsusutur. Ya'ni Allah tealânın bu kitabı hakîmi vahyettiği o recülün, o zatı Muhammedînin Allah indinde öyle yüksek bir derece ve makamı bir sıdk-u emaneti vardır ki huzurı ilâhîde mü'minler için sıdk ile şefaat edecek ve önlerine düşüb Cennetlere ve o melîki muktedir ındindeki mak'adı sıdka vasıl olmalarına kadar delâlet ve rehberlik edecektir. Binaenaleyh beşerden bir recüle Allah tealânın böyle vahiy ve risalet vermesi insanlık için nezdi hakta mühim bir şanı ve bunu tasdık eden mü'minler için böyle bir bişareti tazammun eder.

İmdi böyle diye bu inzar ve tebşir esası üzerine o kitabi hakîmin âyetlerini vahy ile insanlar içinden Dünya mal ve cahı ile şöhret ve azameti olmayan bir recüle nübüvvet ve kitab verilib Allah tarafından insanlara Resul olarak gönderilmek nasıl olur da yakışıksız acib bir şey farzedilir? Ve nasıl olur da bu hakıkat bu ihsanı ilâhî insanlığın medarı iftiharı olmaz?. Bu o nas için bir u'cube mi oldu ki:

﴿قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ﴾ -« ا ح ك جع يع » kıraetlerinde « لسحر » ﴿مُبِينٌ﴾ kâfirler bu her halde beliğ bir sâhır - veya açık bir sihir - dediler - o inzar ve tebşiri muhtevî bulunan kitabı hakîme vahyi hak demek istemediler ve mamafih fevkal'ade olan hıkmeti i'cazı karşısında bir meshur gibi mütehassis ve mütehayyir olmaktan da kurtulamadılar da Peygambere sâhir, hem mübin bir sâhir dediler. Vahiy ve nübüvveti acaib ve garaib ile aldatıcı bir sihirbaz san'ati ve o kitabı hakîmi bir sihir gibi göstermek istediler. Çünkü beşerden birinin Allahdan vahy alıb Peygamber olmasına taaccüb ediyorlar.

Bâhusus beşer içinde Arabî, kureşî Mekkelilerden ıstıfa olunmuş ihtişamsız bir zatın Allah tarafından kendilerine Peygamber olmasını hiç hoşlanmıyorlar bâri bu

sh:»2668

Kur'an iki beldenin birinden azametli bir adama inse idi «

لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ » diyorlardı. Bu

âyetteki « اكان » istifhamı bir istifhamı inkârîdir ki onların taaccübüne taaccüb ettirmek nüktesini ifade eder. Ya'ni taacüb ve inkâr edilecek, hakka yakıştırılamayacak şey, Allahın beşerden öyle bir racüle vahiy vermesi ve insanlara insandan bir Resul göndermesi değil onu Allaha ve insanlığa yakıştırmayıp taacüb ve inkâr etmek, sihir demeğe kalkışmaktır. Doğrusu umum insanlara inzar ve tebşir yapacak Peygamber Melek gönderilmiş olsa idi asıl o zaman şaşılırdı. Nitekim sûrei «En'am» da bunu beyanen «

«وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ

buyrulmuştur.

Kezalik sûrei «İsra» da «

قُلْ لَوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّ۪ينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ

مِنَ السَّمَٓاءِ مَلَكًا رَسُولًا » buyrulacağı üzere Melekten Resul Meleklere veya Melek

haslet zevatı mahsusaya münâsib olurdu. Zira risaletin müfid olması için Resul ile mürselün ileyhler arasında tecanüsün büyük ehemmiyyeti vardır. Böyle vahyi hakka mazhariyyetle kurbi ilâhîde ahzi makamı nübüvvetine çıkamamakla beraber onun hem cinsi olarak maıyyetinde bulunmak ve rabbül'âlemîn indinde kendileri lehine öyle bir kademi sıdka nâil olmak gibi büyük bir saadet ve bişareti istihfaf ve istirkab ile karşılayıp reddetmek ne kadar budalalık, ne kadar şayanı teessüf ve taacüb bir haldır.

İnsanlara ta'limi huruf ve esmâ ile kelâm, fehm-ü tefhimi meanî ni'metini bahşeden rabbül'âlemînin o vahyi veremeyeceğini ve o inzar ve tebşiri yapamayacağını ve sadık mütevazi bir kulunu dilediği gibi yükselti veremeyeceğini tevehhüm etmek, Allah vergisine "Bu nasıl olur?" gibi taacüb etmek, hikmeti hakka karşı gelmek, Allahın Resulüne sâhir, âyetlerine sihir demek, hasılı saltanatı ilâhiyyeye rekabete kalkışmak, irşadını iğfal saymak ne acaib hareket, ne tehlükeli cür'et bilir misiniz?.

sh:»2669

﴿٣﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ى سِتَّةِ
اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَۜ مَا مِنْ شَف۪يعٍ اِلَّا مِنْ
بَعْدِ اِذْنِه۪ۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ اِلَيْهِ
مَرْجِعُكُمْ جَم۪يعًاۜ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاۜ اِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ
لِيَجْزِىَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِۜ وَالَّذ۪ينَ
كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَم۪يمٍ وَعَذَابٌ اَل۪يمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ
﴿٥﴾ هُوَ الَّذ۪ى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَٓاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ
لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّن۪ينَ وَالْحِسَابَۜ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّۚ
يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ اِنَّ فِى اخْتِلَافِ الَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَتَّقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Rabbınız o Allahdır ki Gökleri ve Yeri altı günde olarak yarattı sonra Arş üzerine istivâ buyurdu emri tedbir

ediyor

sh:»2670

hiç şefaatçi yok ancak onun izninden sonra, işte bu evsafın sâhibi Allahdır rabbınız, o halde ona ibadet ediniz, artık düşünmez misiniz! 3 Dönüşünüz hep onadır: hakkâ Allahın va'di, çünkü o iptida halkediyor sonra onu geri çevirecek, iyman edip iyi iyi işler yapan kimselere adâletle karşılık vermek için, 4 O, odur ki Güneşi bir zıyâ yaptı Kameri bir nur ve buna menzil menzil mıktarlar ta'yin buyurdu ki senelerin adedini ve hisabı bilesiniz, Allah, bunu ancak hak hikmet ile yarattı, bilecek bir kavm için âyetleri tafsıl ediyor 5 Elbette gece ile gündüzün birbiri ardınca değişip durmasında ve Allahın Göklerde ve yerde yarattığı kâinatta korunacak bir kavm için bir çok âyetler var 6

3. ﴾اِنَّ رَبَّكُمُ﴿ Her halde rabbınız - ya'ni sizden bir racülü size inzar ve tebşir vahyile Resul göndermesine taacüb ettiğiniz, kitabı hakîmine sihir dediğiniz maliki emriniz ﴾اللّٰهُ الَّذٖى﴿ o Allahdır ki ﴾خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ﴿ Semavat-ü Arzı altı günde halk etti. - (Sûrei «A'raf» ta buna dair izahat geçmişti bak). Bu Gökler ve Yer yok iken onları, yukarı aşağı bütün usuli kâinatı öyle seri' bir tedric ile yarattıktan başka ﴾ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴿ sonra da Arş üzerine istiva eyledi - bütün bu kâinat memleketini tahti hukmünde tutarak hepsi üzerinde bütün ecram ve eflâkin, ecsam ve ervahın ve bütün tahtların, saltanatların, kudretlerin fevkında icrayı hüküm ve saltanata başladı. Ya'ni ﴾يُدَبِّرُ الْاَمْرَؕ﴿ emri tedbir ediyor. - Arşından Arzına varıncaya kadar cüz'î küllî bütün şüunı kâinatın emri melekûtunu tedbir ve idare etmektedir.

TEDBİR, bir işin iyi bir surette vakî' olması için ardını ve akıbetini, önünü, sonunu gözeterek takdir ve idaresi

sh:»2671

demektir ki burada murad, bütün umurun mebadi ve avakıbini ta'yin eden hukm-ü takdiri haktır.

O öyle bir rabbı mütealdir ki ﴾مَا مِنْ شَفٖيعٍ﴿ ona karşı hiç şefi' yok: - Onun işine karışacak, emr-ü tedbirine müdâhale edebilecek bir şerik-ü nazır şöyle dursun onun huzurunda bir kimse için kendiliğinden şefaat edebilecek hiç bir şefaatçi bile yok, hiç bir zaman yoktur.

﴾اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهٖؕ﴿ ancak onun izninden sonra - ya'ni ancak o vakıt şefaat eden bulunabilir. Sûrei « Nebe' » de «

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّاؕ لَايَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا » buyurulduğu üzere Allah tealânın hıkmeti rahmetine mübtenî olan izni de ancak şefiin sıdk-u savabdan başka bir şey söylemiyen güzîde ahyardan ve şefaat olunanın şefaate lâyık olanlardan bulunduğu takdirde melhuz olabilecektir ki bu liyakatin ilk şartı iymandır. Onun huzurunda mü'minlere bir «kademi sıdk» tebşiri ve o inzar ve tebşir emriyle o erkeğe bu kitabı hakîmin vahyolunması bu izin ve sıdk ile alâkadardır. Yoksa kimin haddine düşmüş ki ona takarrub edebilsin, kimin haddine düşmüş ki onun hukmüne mahkûm olmasın.

﴿ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ﴾ İşte rabbınız Allah odur. - Böyle şerîk-ü nazırı yok bir azîmi zül'celâldir. ﴿فَاعْبُدُوهُ﴾ Binaenaleyh ona ibadet ediniz - ya'ni onu tevhid ile ma'bud bilerek cemadat ve suretler şöyle dursun ne bir Melek ne bir Nebiyyi bile şerîk koşmıyarak münzelâtına iyman edip kemali ta'zım ile kulluk ediniz ﴿اَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ artık tezekkür etmezmisiniz? - Bu hakıkatleri bilip rabbınızın bu azamet ve saltanatını, bu celâli kibriyasını hatırınıza getirip bir düşünmezmisiniz? Aklınızı başınıza alıp da haddinizi bilmezmisiniz? 4.

﴿اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ Nihayet

sh:»2672
hepinizin müctemian dönüb varacağınız merci' odur. - «

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ» âyetinin gösterdiği gibi

mevt ile rücu' ferden ferden olduğu cihetle burada ıhtar olunan müctemian rucu'dan murad, ba'delmevt

ba's ile rucu'dur. Netekim bu ma'nâyı te'yid ve tavzıh ve isbat için buyuruluyor ki:

﴿وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا﴾ Hakkâ Allah va'di böyle

﴿اِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ zira muhakkak ki o halka bed'eder sonra onu iade

de eyler - yaratmayı bidayeten neş'eti ulâ ile yapar, sonra çevirip iade ederek neş'eti uhrâ ile de yapar.

Bu iade ve ircaı onun için yapar ki

﴿لِيَجْزِىَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ﴾ iymam edip

salih salih ameller yapanlara adlile ecr-ü mükâfat versin ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ küfr edenler

﴿لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ﴾ bunlar için hamîmden bir şarab - ya'ni kızgın mayi'den bir içki

﴿وَعَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ elîm bir azâb var. - Bunları da böyle cezalandıracaktır. Sebebi

﴿بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾ çünkü küfrediyorlardı.

5. ﴿هُوَ الَّذِى﴾ O odur ki - ya'ni bu iade ve cezayı yapacak olan Allah, o halıkı müdebbirdir ki

﴿جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا﴾ Güneşe bir zıyâ yaptı ve Kamere bir nur. -

Buradan zıyâ ile nurun bir farkı anlaşılıyor. Bunların ikisi de esasen zulmetin mukabili olan aydınlık hâdisesini ifade ettikleri, bunun da derecei şiddet ve za'fına göre bir çok meratibi bulunduğu ma'lûmdur. Ve bunların hepsine nur ıtlak edilebilir. Fakat nûr, zıyâdan eamm, zıyâ nurdan ehass veya akvaadır. Zıyâda bir fartı işrak, bir sutu

sh:»2673

ve lemean, şiddetli bir intişar ve ıztırap, nurda da mutlak zulmete tekabül eden bir ravnekı intişar ile sükûnû andıran bir safa ve letafet mülâhaza olunur. Bir ta'rîfe göre de nûr, zıyânın pertev ve şuaıdır ki zulmeti dafı' olan şu'lesi, ışığı demektir. Bu, o demek olur ki zulmetin zıddı karibi nurdur. Ve zıyada nurdan başka bir şey de vardır. Meselâ zıyada hararet ve nariyyet de bulunabilir. Netekim zıya harurî ve gayrı harurî hususiyyetlere tahlil olunabilir. Fakat nur, sırf zulmete tekabül eden ve zıyadan bittahlil alınan bir ma'nadır. Bir de denilmiştir ki zıya, bizzat olana, nur bil'araz olana ıtlak edilir. Şu halde burada Ay nurunun Güneş dolayısıyla verildiğini iş'ar vardır. Sûrei « İsra » da gelecek olan «

فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً » beyanını mülâhaza ile bu

daha ziyade tenvir edilmiş olur. Bu suretle Kamere bir nur verilmiş olması mahvi kamer meselesini de ıhtar edeceğinden burada güneşe tapanlara karşı Şems-ü Kamerin hudûs ve mahlûkıyyetleri ve Allah tealânın bunlar üzerindeki halikıyyet ve hâkimiyyeti, rübubiyyet ve tedbiri tefhim olunduktan başka Güneşin zıya yapılması bed'i halkı üzere bir neş'eti ûlâ sun'ünü, Kamerin nur yapılması da mahvinden sonra neş'eti uhrasiyle bir iade sun'unu göstermiş oluyor ki siyakı bahsi teşkil eden bu bed'-ü iade kudreti zıya ve nurun keşfi hâdisatı ve cereyanı zamanı ı'lâm eden anatı tevalîsinden de mütemadiyen anlaşılıp durmâktadır. Ve lâkin ahvali Kamerden neş'eti uhrâ delâleti daha sarih ve daha mufassal okunmaktadır. Filvakı' Allah tealâ âyeti nehar olan Şemsı bidâyeti halkında bizatihi zıyâdar olarak inşa etmiş ve henüz onu mahv-ü tekvir etmediğinden o neş'eti zıya müstekarrini bulmak üzere elhâletü hâzihi cereyan etmekte bulunmuştur. Âyeti leyl olan Kameri ise neş'eti ûlâsından çıkarıp mahvetmiş ve ona bir neş'eti uhrâ ile zıyadan mün'âkis bir nur

vermiştir. Ya'ni « جعل » Şemse

sh:»2674

teallûku i'tibariyle inşa ve Kamere teallûku i'tibariyle tasyirdir.

Evet, Allah odur ki Şemsi bir zıyâ yaptı ve Kameri bir nûr ﴿وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ﴾ ve ona - ya'ni Kamere - bir takım menziller takdir etti. - Kamer, menzilden menzile seyreder ve her birinde nuru muhtelif tahavvülât ile bir mıktarı mahsus arzeyler. Arablar menazili Kameri yirmi sekiz menzil sayarlar ki her birinde Kamer bir gece bulunur, bir veya iki gece de gizlenir, şöyle ki: Eşşeratan, Elbütayn, Essüreyyâ, Eddeberan, Elhak'a, Elhen'a, Ezzira, Ennesre, Ettarf, Elcebhe, Ezzübre, Essarfe, El'avva, Essimâk, Elfakr, Ezzübânâ, El'iklil, Elkalb, Eşşevle, Enneâim, Elbelde, Sa'düzzabıh,0 Sa'dibüla', Sa'düssüud, Sa'dül'ahbiye,

Elferu'ülmuahhar, erreşa ki Huttur. Bunlar, o burclar o mevakıınnücumdur ki cahiliyye Arabları « اَنْوَاء » envâi müstamtarayı bunlara nisbet ederlerdi.

Hasılı Allah o zıyâ ve nurû yaptı ve o nurâ menzil menzil muhtelif miktarlar ta'yin etti ki

﴿لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾ senelerin adedini ve hisabı bilesiniz - ya'ni

o zıyâ ve nûr ıhtilâfı mekadir delâletiyle ecram ve ecsamdan, eşya ve mekândan mebde' ve meadi idrake medar olacak olan eşya ve mekândan zaman fikrine ve aded ve hisab ılmine geçip dinî dünyevî maslahatlarınız için garazı ılmî teallûk eden ve Dünyadan Âhırete doğru ömürlerinizin cereyanını gösteren senelerin adedini ve aylar, günler, geceler vesaire gibi alâkadar olmanız lâzım gelen vakıtların hisabını bilesiniz. Allaha hisab vermek için nefsinizi ve a'malinizi muhasebe edecek hisabı belleyesiniz

﴿مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ﴾

sh:»2675

Allah onu başka vechile değil ancak hak hıkmet ile halketti - ya'ni o zıya ve nur ve o mekadir-ü menazil ile gördüğünüz o Şems-ü Kameri bâtıl ve abes yaratmadı. Bunlar gayrı mahlûk veya ma'dum olmamakla beraber keyfe mettefak bir tesadüf ile veya bir oyuncak gibi hıkmetsiz ve faidesiz bir surette yaradılmış da değildir. Allah bunları ancak hakk ile, nefsel'emirde sabit ve mütehakkık hikmeti baliga ile yarattı.

HAK, kelimesi, masdar ve sıfat ve ism olur. Ve bu suretle mütenevvi' ma'nâlarda kullanılır. En umumî olarak ma'nâyı masdarîsi subut ve tehakkukı vücud diye ifade olunur ise de bunun esas mefhumunda bir mutabakat ma'nâsı vardır-ki evvel emirde ezhan ile a'yanın, ta'biri diğerle enfüs ile âfakın, ılm ile ma'lûmun mutabakatını ifade eder.

Ve bu haysiyyetile kâh ezhana ve kâh a'yana ıtlak edilir. Ezhanın a'yana mutabakatı haysiyyetile kullanıldığı zaman sıdk-u savab gibi akval ve efkâra ve kazaya ve ahkâma ve iradenin gayei murada mutabakatı i'tibarile adl-ü hıkmet gibi ef'ale vasfolur. A'yan tarafından mülâhaza olunduğu zaman da tahakkuk ve vuku demek olur. Frenkler evvelkine verite, ikinciye realite derler. Evvelki söjenin ikinci objenin vasfıdır. Fakat yalnız değil diğerine mutabakati haysiyyetile. İşte hak ve hakikatin hakikati bu iki vechin intıbak ve cem'iyyeti olduğundan dolayı hak ma'nen ve sureten her vechile vucud diye ta'rif edilir ki bu da vücubi vücud demek olur. Vücubi vücub ise ya bizatihi veya ligayrihi olarak mülâhaza edilebilir. Lizatihi vücubi vücub vücudu zatının muktezası olup hiç bir vechile gayre muhtac olmıyan ve hiç bir noksanı kabul etmiyen ezelî ve ebedî bütün sıfatı kemali cami' bulunan vacib tealâya mahsustur ve « اخق » ismi şerifi onun esmai husnasındandır. Hak tealâ enfüs

sh:»2676

ve afakın ve bütün izafatın fevkında onların noktai intıbaklarına ve vücudi vücublarına hâkimdir. Ve bütün meratibi hak onundur. Ve ondan dolayı ve onun içindir. Bütün enfüs ve afakın yekdiğerine mutabakat ile hakkiyet ve tahakkuku, ya'ni masivallah kendi zatlarından dolayı kendileri için ve kendi iycabları, kendi haklar ile değil ancak hak tealânın icabı ile ve onun hakkı için mevcud mütehakkıktırlar. Kendi kendilerine hâlik ve bâtıl oldukları halde Allahın halkiyle Allah için hâktırlar. Binaenaleyh bunlar vacib ülvücud ligayrihi ya'ni hak ligayrihidirler. Hak tealânın tahsıs ettiği eceli müsemma ve mikdarı mahsus ile nibsî bir suret ve ma'nâda hak ismini alırlar. Her birinin haddi, vechi hakkile alâkadar bir hakikati ve yekdiğerine karşı

hukuku vardır. Netekim «

مَاخَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَابَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّىۜ

» âyeti de bunu natıktır. Ve hak kelimesinin ıtlakatındaki tenevvü' hak ligayrihi ma'nâsının vücuhuna aiddir.

Ve bütün maanisinde hakkın mukabili batıldır ki mümteni', ma'dum, hâlik, hata, zulüm, abes ve boş ma'nâlarına gelir. Vacib lizatihi ma'nâsına olan « الحق » isminin cem'i yoktur. Diğer ma'nâlarda hakkın cem'i makamında hakayık kullanılır. Bir de hak «vacibünleh» ya'ni bir şeyin lehine olan vacib ma'nâsına gelir ki bu da bir ıtlakı mahsus olmakla beraber evvelki esas ma'nâya müteferri'dir. Elhak ismi şerifi bunun da mebde' ve zâmanıdır. Bu ma'nânın cem'inde hukuk denilir ki mukabili vacibünaleyh veya sadece vacib, vecîbe ve urfümüzde vazife dahi denilir. Bütün hakk ve hukukun mercn olan hak tealâ vacib lizatihi olduğundan onun hukuku vardır. Ve ulûhiyyet ve rububiyyet onun hakkıdır. Fakat aleyhine vecibe ve vazife tasavvur olunamaz. « فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ » ve « لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ » dir. Ancak « ﴿وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاۜ﴾ . ﴿كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَۜ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ﴾ . ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾ » mantuklarınca kendinin kendiye icab ettiği hususat vardır. Ve ancak bu ma'nâ ile ibadın ve mahlûkatın Allah üzerinde hakkı mülâhaza

sh:»2677

olunabilir. Ve lisanı şer'ide varid olmuştur. Bu âyetteki « اِلَّا بِالْحَقِّ » ı yi ibni Cerir gibi ba'zı

müfessirîn Allah tealânın isimlerinden olan « الحق » ismi şerifiyle tefsir etmiştir ki bu surette «bâi» sebebiye olmak zâhirdir. Ekser müfessirîn ise «

﴿رَبَّنَا مَاخَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً﴾ . ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ

وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ﴾ » âyetleri delâletiyle boş, abes ve oyuncak olmamak ya'ni hak

tealânın muradına mutabık birçok masalih ve menafi'i mühimme terettüb etmek ma'nâsına ilim ve iradeyi cami' hıkmeti baliga ile tefsir etmişlerdir ki hak ligayrihi ma'nânasındandır ve «bâi» mülâbesedir.

O halık tealâ ﴿يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ ehli ilm olan, ilmi bulunan bir kavm

için âyetlerini tafsıl eder, - ılmi olanlar ve ilim şanından bulunanlardır ki hakkın hıkmet ve ahkâmına delâlet eden tekvinî veya tenzilî âyetlerinin tafsılâtına vakıf olur. Ve onlarla intifa' edebilir. Ve ilimlerin terakkı ve tezayüdü bu tafsıli ile alâkadar olarak namütenâhî gider. Ve anlaşılıyor ki bu tafsıl ve terakkıde cem'ıyyet ve içtimaıyyettin de bir ehemmiyeti mahsusası vardır. Burada bilhassa ılim sıfatının zikri hak mefhumunda balâda beyan ettiğimiz mutabakat kaydine bir işaret demektir. Hakkın ılmi vardır ve hakk ile âlim alâkadar olur. O âyetler ne gibi?:

6. ﴿اِنَّ فِى اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ Her halde leyl-ü neharın ıhtilâfında - gece

ve gündüzün birbiri arkasına değişip durmalarında

﴿وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ ve Allahın Semavat-ü Arzda

halkettiği şeylerde - yükseklerde Şems-ü Kamer ve kevakib gibi ecramı neyyireden ve bunlardaki zıya ve nur, mıkdar ve menazil ve harekâttan ve kuvayı melekûtiyyeden ecsamı kesifeye ve Arzdaki meadin ve nebatat ve hayvanata ve bunların zerrat ve havassına ve ılm-ü ma'rifete varıncaya kadar bütün esnafı

masnuatta - ﴿لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ﴾ ittika edecek - hisabını

sh:»2678

bilib korunacak - bir kavm için nice âyetler vardır. - İnsan olanlar bunları taharri etmek lâzım gelir. Yalnız gece ile gündüzün ıhtilâf ve teakubu bile ılmi beşerin, hayatı dünyanın mahiyyetini anlatmağa, bed'ü iadeyi fehmettirmeğe, Âhıreti hisab ettirib cezai ameli düşündürmeğe ve hakk-u hukuka riayet ederek Allahın ıkabından korunmak ve vechi hakka kavuşmak için tarık haktan ayrılmamak hissini vermeğe kâfi gelir.

﴿٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَاطْمَاَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَۙ ﴿٨﴾ اُولٰٓئِكَ
مَاْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِاِيمَانِهِمْۚ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ
الْاَنْهَارُ فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿١٠﴾ دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ

اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Meali Şerifi

Onlar ki bizim likamızı arzu (veya ümid) etmezler ve Dünya hayat ile razı olub onunla mutmainn olmuşlardır ve onlar ki bizim âyetlerimizden gafildirler 7 İşte bunların kesibleri sebebile varacakları yer, ateştir 8 Amma iyman edib güzel güzel ameller yapan kimseler, onların rabbı kendilerini iymanları sebebiyle hidayetine irdirir, naîm Cennetlerinde altlarından ırmaklar akar 9 Orada duaları « سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ » sağlıkları « سَلَامٌ », Dualarının sonu da hakikat «

sh:»2679

7. ﴿اِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاۤءَنَا﴾ Likamızı ümid etmez olanlar - ya'ni Allaha rücuu, olunub huzurı hakka varmayı arzu etmiyenler veya hakkın huzuruna varıb hisab vereceklerini me'mul etmiyenler ve binaenaleyh öyle şey mi olur gibi istib'ad ederek hisab ve ıkabdan korkmıyan ve yahud husni sevab arzusunu cemallullaha irmek ümidini beslemeyenler ﴿وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ ve - Dünya hayata - pek alçak veya pek yakın hayata razı olup ﴿وَاطْمَاَنُّوا بِهَا﴾ onunla mutmainn olanlar - Dünya zevkına irmekle kalbi sükûnet bulan ve istikbali hatardan sâlim imiş gibi ona kani' ve emin olub ilerisini düşünmiyenler ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ﴾ ve âyetlerimizden gafil bulunanlar - ba'zılarına demin işaret olunduğu vechile mükevvenat sahifelerinde tafsıl edilmiş veya onları tezkir ve onlarla istişhada tenbih etmek üzere inzal buyurulmuş olan ve hayati Dünyanın denaet ve fanîliğine ve likaullahın hakkıyyetine ve Âhıretin ehemmiyetine delâlet etmekte mealları müttefık bulunan ve ılm-ü ittika ile istifade edilmesi lâzım gelen ilâhî delâil ve alâmatı aslâ nazarı i'tibare almıyan, tefekkür etmiyen o laübâli gafiller 8.

﴿اُولٰۤئِكَ﴾ bütün bunlar - bu kötü evsaf ile muttasıf bulunan iymansızlar yok mu ﴿مَاْوٰيهُمُ النَّارُ﴾ her halde bunların son yatakları ateştir. - Ya'ni o gönül verib mutmeinn oldukları Dünya hayat ve zevkında kalacak değil Cehenneme gideceklerdir:

﴿بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ sebebi, kesibleri-Dünyada o ümidsizlik, o Dünyaperestlik, o gaflet huylarını kesbetmiş olmaları ve gönül işlerinin en kötüsü ve bir

sh:»2680

çok ma'sıyyetlerin, fenalıkların menşei olan bu kötü huyların kesbini i'tiyad eylemiş bulunmalarıdır. Bunlara mukabil:

9. ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ İyman edib salih salih - iymana yaraşır - ameller yapanlar muhakkak ﴿يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ﴾ bunları kendilerinin rabbı olan o rabbı celil iymanları sebebile dosdoğru muradlarına irdirecek ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾ naîm Cennetlerinde altlarından irmaklar akacak öyle bir ni'met ve saâdet cereyanı ki 10. ﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا﴾ orada da'valari - bütün dua ve nidâları ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ « سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ » - ya'ni bu dua, bu söz. Çünkü derdi fenâdan, endişei istıkbalden kurtulmuş va'di hakka irmiş, rıdvana müstağrak olmuş, iymanı aynelyakini geçmiş hakkalyakıne değmiş, artık başka bir taleb ve maksadları kalmamış bulunacağından duaları Allaha hep böyle arzı tesbih ve tenzih ﴿وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا﴾ ve orada tehıyyeleri - Allahdan, Melâikeden aldıkları iltifat ve birbirlerine verdikleri sağlık tekrimi mübhem bir işaret veya cüz'î ve muvakkat şöyle bir temenni değil ﴿سَلَامٌ﴾ hep selâm - bilâ kayd-ü şart selâmet, bütün mekruhattan mutlak ve daimî bir selâmet ﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ﴾ ve da'valarının ahiri: dua ve zikirlerinin hatimesi ﴿أَنِ﴾ hakıkat en şuşan ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ « الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » diye Allaha hamd-ü şükran. - Dır ki Fatihanın evvelidir (oradaki izahata bak). Mün'ıme bir ta'zımi mahsus demek olan hamdin zevkı ni'meti takdirden husule gelen yüksek bir inşirah ve sürur ifade ve i'lân ettiği ve meratibi geçmiş idi. Onun

sh:»2681

için burada ni'met ve mün'ımin kadrini takdir ve hakkına ta'zım etmek zevki Fatihadan anlaşıldığı vechile hidâyet ve saadetin yalnız evveli değil bütün ni'met-ü saadetin âhır ve aksası ve kemali saadetin müntehası olduğunu ve bu suretle naimi Cennetin namütenâhîliğini ve rıdvanı hakkın ekmeli küllolduğunu, ehli Cennet naîm Cennetleri içinde bugün kalbi beşere hutur bile etmemiş olan niamı ebediyye ile mütena'im olurken Dünyada bir çoklarının yaptığı gibi hırsı tena'umle mün'ımi unutmıyacak veya i'tiyad ile ni'meti horlamıyacak « او ماهيلركه دريا ايچره در دريايى بيلمزلر » kabîlinden olmıyacak, ni'metin kadrini bilecek, mün'imi görecek, onun hakkı şan-ü azametini bütün zevkıle duyacak ve fakat hakkı ıtmi'nanını kemali ni'mette değil kemali ni'mette değil kemali mün'ımde bulacak ve onun için Cennette hiç bir noksan ve ihtiyaç bulunmadığı ve ibadet için teklif dahi olmadığı halde ehli Cennet en

büyük lezzet ve ibtihacın kibriyayı hakkı iclâl ve tekrimde bulunduğunu görerek Allaha duadan ayrılmıyacak ve bütün da'vaları ve duaları her maksaddan arî olarak münhasıren Allaha tesbih ve tahmidden ibaret olacak ve her duada Allahdan tehıyyei selâm alarak başkaca bir hazzı saadete irecek ve binaenaleyh dualarının hepsi behemehal hamd ile netilenecektir. Dünyada bu zevk-u lezzetin misali namazdır. Bundan gafil olan ve her hangi bir alay ve nümayiş seyri için koşan çocuklar ve cahiller namazı bir külfet sayarak ancak bir teklif ve tazyık tahtinde kılarlar ve başları dara gelmeden Allaha dua ve ibadet etmezler.

Arifler ise bunu büyük bir zevk ve mi'rac bilirler. Netekim aleyhıssalâtü vesselâm «

« اَلصَّلٰوةُ مِعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ » ve « وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى فِى الصَّلٰوةِ

buyurmuştur. Ve yine Dünyada
ehli Cennetin bu zevkına hemhâl olmak içindir ki tehıyyeleri selâm olan ehli islâm her dua ve tezkirlerinin sonunda bir Fatiha okurlar.

Çünkü insanlar Dünyada i'tiyad ettikleri yaşayış

sh:»2682

haleti ruhiyyesiyle ölecekler ve öldükleri gibi haşrolunacaklardır. Ve bundan dolayı bir gününü mutlaka bir gecenin ta'kib etmesi muhakkak ve âhiri ölüm olduğu şüphesiz bulunan hayatı Dünyaya mutmeinn olub da likai hakka karşı küfr-ü küfran ile yaşıyanlar ölümden sonra azâbı elîm ile yatakları olan narı Cehenneme

giderken ehli iyman ve şükran, selâm-ü selâmetle « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ »

diyeceklerdir.

Şimdi liakullahı arzu veya ümid etmemek, hayatı Dünyaya razı ve mutmeinn olmak, âyatı haktan gaflet etmek, seyyielerinin sürüklediği seyyiat ve hatî'at cümlesinden olmak üzere o kâfirler bu hak vaıdleri tekzib ve kendilerine bir şerrolan azâbı bir hayır isti'cal eder gibi isti'cal ederek «hani Allah öyle kadir de kâfirlere, asîlere azâbını neye te'hır ediyor? Şimdiden hisabımızı görüverse ya, başımıza taşlar yağdırıverse ya!...»

mı diyorlar? Veya Dünyada başlarına bir sıkıntı gelirverse sabredemeyib Allah canımızı alsa» mı

diyorlar?

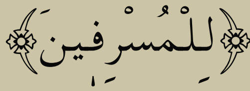
﴿١١﴾ وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ
لَقُضِىَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاۤءَنَا فِى طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهۤ اَوْ
قَاعِدًا اَوْ قَاۤئِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَاۤ اِلٰى
ضُرٍّ مَسَّهُ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿﴾

sh:»2683

Meali Şerifi

Eğer Allah, insanlara şerri onların hayır ivercesine ivdikleri gibi iyvecek olsa idi ecellerini kendilerine

yetiriverir idi fakat likamızı arzu etmiyenleri bırakırız tuğyanlarında körkörüne giderler 11 İnsana bir sıkıntı da dokundumu gerek yan yatarken gerek otururken gerek dikilirken bize duâ eder durur derken kendisinden sıkıntısını açıverdikmi sanki kendine dokunan bir sıkıntı için bize yalvarmamış gibi geçer gider, işte o müsriflere yaptıkları ameller böyle tezyin edilmektedir 12

 O müsriflere - ki zikrolunan fena evsaf ile muttasıf olanlardır. Bunlar hakkı

tanımak ve salih amel yapmak için

kendilerine bahşedilmiş olan kuvâ ve meşâırı: akl-ü fikri fâni şehvetler uğurunda sui istimal ederek âyâtı haktan gaflet ve ebedî olan

naimi Cennetlerini gelib geçici Dünya hayata, alçak ve hasis hevesata feda ve bu suretle ömürlerini heder ettikleri için müsrif, zalim

ve mücrimdirler.

Ey bu Kitab ile o Peygamberin gönderildiği bu günkü insanlar:

﴿١٣﴾ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ
الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِى الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ
لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için biz sizden evvelki kurunu, kendilerine Peygamberleri beyyinat ile geldikleri halde

zulmettikleri ve

sh:»2684

iymana gelmeleri ıhtimali kalmadığı vakıt helâk eyledik, işte mücrim kavmleri biz böyle cezalandırırız 13

Sonra onların arkasından sizi Arzda halifeler yaptık ki bakalım: nasıl ameller işliyeceksiniz? 14

14. ﴿لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ Ki nasıl amel yapacaksınız bakalım gözetliyelim diye - ya'ni

nice karnların ihlâkinden sonra sizin istıhlâf olunub Dünyaya getirilmenizin hıkmeti eğlenmeniz değil

iradenizle sa'y-ü fa'aliyyetiniz, çalışmanızdır. « لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا »

Mantukiyle dahi beyan olunduğu

üzere en güzel amellere çalışmanız mükellefiyyetidir. Ve çalışmanızdan maksudi aslî, en güzel amellerin

keyfiyyetlerindeki husnün zuhurudur. Ve manzuri ilâhî olacak olan o husnün zuhurudur ki bi'emrihi tealâ

âmillerini «cennatünnâim» saadetine mazher edecek ve binaenaleyh muhsinlere Âhirette daha güzeli maa

ziyadetin verilecek ve yakında görüleceği üzere « لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ »

va'di ilâhîsi tecelli eyliyecektir. Yoksa çirkin fiiller maksadi hılkatten haricdir.

Halbuki ey Resuli hak :

﴿١٥﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍۙ قَالَ الَّذ۪ينَ لَا يَرْجُونَ
لِقَٓاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَٓا اَوْ بَدِّلْهُۜ قُلْ مَا يَكُونُ ل۪ٓى اَنْ اُبَدِّلَهُ
مِنْ تِلْقَٓائِ نَفْس۪ىۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّۚ اِنّ۪ٓى اَخَافُ اِنْ
عَصَيْتُ رَبّ۪ى عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٦﴾ قُلْ لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا
تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَدْرٰيكُمْ بِه۪ۘ فَقَدْ لَبِثْتُ ف۪يكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِه۪ۜ
اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴿﴾

sh:»2685

﴿١٧﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ
بِاٰيَاتِه۪ۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٨﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ شُفَعَٓاؤُ۬نَا عِنْدَ اللّٰهِۜ قُلْ
اَتُنَبِّؤُ۫نَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِۜ سُبْحَانَهُ
وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾ وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّٓا اُمَّةً وَاحِدَةً
فَاخْتَلَفُواۜ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ف۪يمَا ف۪يهِ
يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٠﴾ وَيَقُولُونَ لَوْ لَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّه۪ۚ فَقُلْ
اِنَّمَا الْغَيْبُ لِلّٰهِ فَانْتَظِرُواۚ اِنّ۪ى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِر۪ينَ ﴿٢١﴾
وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُمْ اِذَا لَهُمْ مَكْرٌ
ف۪ٓى اٰيَاتِنَاۜ قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْرًاۜ اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ
مَاتَمْكُرُونَ﴿﴾

sh:»2686

﴿٢٢﴾ هُوَ الَّذ۪ى يُسَيِّرُكُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِۜ حَتّٰٓى اِذَا كُنْتُمْ
فِى الْفُلْكِۚ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِر۪يحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَٓاءَتْهَا ر۪يحٌ

عَاصِفٌ وَجَٓاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اُحِيطَ بِهِمْ
دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ
مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّٓا اَنْجٰيهُمْ اِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِى الْاَرْضِ
بِغَيْرِ الْحَقِّ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Böyle iken âyetlerimiz birer beyyine olarak karşılarında okunduğu zaman likamızı arzu etmiyenler "bundan

başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir" dediler, de ki, onu kendiliğimden değiştirmekliğim benim için

olacak şey değildir, ben ancak bana vahyolunana ittiba' ederim; ben, rabbıma isyan edersem şüphesiz büyük bir günün azâbından korkarım 15 De ki: eğer Allah dilese idi ben onu size okumazdım, hiç bir suretle de size onu bildirmezdi bilirsiniz ki ben sizin içinizde bundan evvel bir ömür durdum, artık bir kerre aklınıza müracat etmezmisiniz? 16 Artık bir yalanı Allaha iftira eden veya onun âyetlerine yalan diyenden daha zâlim kim olabilir? Şüphe yok ki: mücrimler, felâh bulmaz 17 Allahı bırakıyorlar da kendilerine ne zarar, ne menfaat veremiyecek şeylere

sh:»2687

tapıyorlar, ve "ha, onlar bizim Allah yanında şefaatçilerimizdir" diyorlar, de ki: siz Allaha Göklerde ve Yerde bilmediği bir şey mi

haber vereceksiniz? Hâşâ o onların isnad ettikleri ortaklıklardan münezzeh sübhan, yüksek çok yüksektir 18 İnsanlar bir tek ümmetti,

sonra ıhtilâf ettiler, eğer rabbından ezelde bir kelime sebketmiş olmasa idi o ıhtilâf edib durdukları şeylerde şimdiye kadar beyinlerinde hüküm verilmiş bitmişti 19 Bir de "ona rabbından bambaşka bir âyet indirilse ya" diyorlar, sen de de ki: gayıb ancak Allaha mahsus, intızar edin ben de sizinle beraber muntazır olanlardanım 20 İnsanlara dokunan bir sıkıntıdan sonra bir rahmet tattırdığımız zaman da âyetlerimiz hakkında derhal bir mekirleri vardır, de ki: Allahın mekri daha çabuktur, haberiniz olsun: elçilerimiz yaptığınız mekirleri yazıb duruyorlar 21 O, odur ki sizleri karada ve denizde gezdirtir, hattâ gemilerde bulunduğunuz ve içindekileri alıb hoş bir heva ile aktıkları ve tam onunla ferahlandıkları sırada ona şiddetli bir fırtına gelir çatar ve her yerden onlara dalga gelmeğe başlar ve zannederler ki tamamen ihata olunub bittiler, o vakıt Allaha dini halis kılarak dua ederler: "ahdımız olsun ki, derler, eğer bizi bundan halâs edersen, şeksiz şüphesiz şükreden kullarından oluruz" 22 Derken vaktâki onları halâs eder, çıkar çıkmaz Yer yüzünde haksızlıkla bagye başlarlar, ey insanlar, bagyiniz sırf kendi aleyhinizedir, o alçak hayatın biraz zevkını sürersiniz, sonra döner bize gelirsiniz, biz de bütün yaptıklarınızı size haber veririz 23

15. ﴿وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ﴾ - Burada muktezayı zâhir hıtab zamirile « عَلَيْكُمْ » denilmek iken « عَلَيْهِمْ » diye gıyaba geçilmesi ihlâk olunan karinler gibi iymansızlık eden, ya'ni yaptığı işlerin nazarı ilâhîye arzını ve ona göre husnü hakkını hisaba almıyarak ve istihlâf gayesinin hılafına olarak hakkı tekzib ve onunla mücadeleye kalkışan mücrimlerden i'raz ve bunları şerefi hitabdan iskat ile berveciâti cinayetlerini ta'dad için Resulullaha tevcihi kelâmı ifade eden bir iltifat nüktesidir.

sh:»2688

Tilâvet fi'linin « تتلى » diye muzari' sıgasıyile ifadesi de tilâvet teceddüd ettikçe onların âtîdeki cürümlerinin ve cevablarının velev ara sıra olsun mutlaka tekerrür edeceğini iş, ar eder ki meal şu demek olur:

Ey Resuli hak! senin gönderildiğin nas içinde velev sureti umumiyyede olsun hıtabe lâyık olmıyan haktan hoşlanmıyan

öyle kimseler vardır ki ahkâmı hakkı gösteren tevhidin hakkıyyetini ve şirkin butlanını anlatan âyetlerimiz delâletleri vazıh, hukümleri

açık beyyinat olarak insanlara karşı tilâvet olunduğu veya olunacağı vakıt

﴿قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا﴾ bizim likamıza ümid var olmayan - hakkın

huzuruna çıkmağa yüzü olmıyan o kalb ve ameli, fikr-ü emeli bozuk - hak düşmanları

﴿ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَٓا اَوْ بَدِّلْهُۜ﴾ bundan başka bir Kur'an getir veya bunu tebdil

et dediler ve derler - ya'ni işimize gelmiyen, keyflerimizi okşamıyan, olmasına ihtimal verib düşünmek bile istemediğimiz ba'sden, hisabdan, cezadan bahseden, Allahdan başka perestiş ettiğimiz ma'budlarımızı zemm-ü ibtal ve gözümüzün gönlümüzün tesellisi o kıymetli ve san'atli dilrüba putlarımızı takbih ve ta'yıp eden, ayıblarımızı yüzlerimize vurub mütemadiyen Allaha ibadete sevkeden, istikamet ve ittikadan ayrılanları yarınki kahr-ü azâb vaıdlerile tehdid edib duran, şu alçak hayat içinde yuğurulmuş süflî beşeriyyetin haline mizacına uymıyacak temiz ve ayni zamanda fa'al ve mücahedeli yüksek bir hayat istiyen bu Kur'anı bırak ta bize okuyacak başka bir kitab, tab'u mizacımıza muvafık diğer bir kıraet kitabı getir veya bunu olduğu gibi bırakma da tebdil ve tağyir et, hoşlanmadığımız ba'zı âyetlerini kaldırıb ba'zılarını değiştirerek bir takım ta'dilat ve tebdilât yap; başka bir şekle koy belki o vakıt hal ve zamana uygun okuyabileceğimiz bir şey olur gibi

sh:»2689

tefevvühatta bulunurlar ve bununla Kur'anı gûya Peygamber kendi yapıyormuş gibi ta'rız etmek isterler ve acaba bu suretle kandırıb bir kaç kelimesini tebdil ettirir de bil'ahare ilzama bir yol bulabilir miyiz diye

düşünürler.

﴿قُلْ﴾ Sen de ki ﴿مَا يَكُونُ لٖٓى اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَٓائِ نَفْسٖىۚ﴾

bana onu kendi tarafımdan tebdil etmek yok ﴿اِنْ اَتَّبِعُ﴾ ben hiç bir şeye değil

﴿اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّۚ﴾ bana ne vahyolunursa ancak ona ittiba' ederim - ya'ni herhalde

munhasıren vahye ittiba' eder ve hiç tagyir etmiyerek ittiba' ederim. Şayed ba'zı âyetlerde bir nesh-ü tebdil

va'ki olursa o da ancak vahy ile olabilir, ben ona da olduğu gibi ittiba' ederim, başka ihtimal yoktur. Zira

﴿اِنّٖٓى اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّٖى عَذَابَ يَوْمٍ عَظٖيمٍ﴾ muhakkak ki ben

rabbıma ısyan ettiğim takdirde büyük bir günün azâbından korkarım - ya'ni vahye ittiba' etmemek veya onu

velev cüz'î olsun tebdil ve tagyir eylemek beni terbiye edib yetiştiren ve o vahy ile rübûbiyyetini ızhar,

âyâtını tebyin, emrini tefhim buyuran ve « مَا مِنْ شَفٖيعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهٖۜ » olan malik

ve hâkimim Allah tealâya ısyandır. Ve bunun cezası gayet dehşetli büyük bir günün pek korkunç olan

azâbıdır. Bunu bilen bir kimse nasıl olur da öyle bir ısyana cür'et eder. Hiç benim rabbıma ısyan etmeme

ihtimal verilir mi ? Fakat bu senin kendi sözün kendi kendine kavli mücerredin diyecek olurlarsa yalnız bu

haberle kalmayıb Kur'an Allah tealânın hak vahyi olduğunu aklen de isbat ve tefhim etmek için ya

Muhammed 16. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ﴾ eğer Allah dilese idi ben size karşı onu tilâvet etmezdim. ﴿وَلَٓا اَدْرٰيكُمْ بِهٖ﴾ ve size onunla ma'lûmat vermezdi - benim lisanımla onu size bildirmez, duyurmazdı bile, ya'ni Allah benim bu Kur'anı size

sh:»2690

okumamamı ve size bunu bildirememeği dilese idi ne ben bunu size böyle tilâvetle okurdum, ne de benim lisanımdan bunları duyardınız. ﴿فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهٖ﴾ zira bundan

evvel ben sizin içinizde bir ömür durdum - ya'ni Kur'anın vahy olunduğu tarihi nübüvvetten mukaddem bütün bir ömür denecek kırk sene kadar uzun bir müddet cidden hayat geçirdim ve bunu sizin içinizde geçirdim, bütün tafsılâtıyle tercemei halimi

bilirsiniz, pek a'lâ bilirsiniz ki ben bütün o müddeti medîde zarfında bir şey okuyor mu idim ? Kur'anın gerek nazmı i'cazkârına ve gerek ma'nâsındaki hakayık-u şerayıa müteallik fünun ve maariften bir şey teati ediyor mu idim? Na-zmu nesir Edebbiyyat ile iştigalim varmı idi? Size hatıblik, şâirlik, müelliflik taslıyor mu idim? Okumak yazmak bilmiyen fakat şi'r-u inşa ile uğraşan cahilliyye şâirleri

kadar olsun böyle bir mesleke intisab ediyor mu idim? Bir gün gelib âleme tehaddi ve müsabaka i'lân etmek için hazırlanır mı idim?

Kimseye tehakküm ve cidal ile tearruz eder mi idim? Yalan söylemeğe tenezzül şöyle dursun hakkımda bir şüphe veya şaibe

uyandıracak bir hâl-ü kalim olurmu idi? Hepinizin ındinde ıffet ve istikamet sıdk-u emanetle ma'ruf Muhammedül'emin değilmi idim

﴿اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ aklınız yok mu? Bir kerre akıl edib düşünmez misiniz? - Ya'ni bana ve âyâtı ilâhiyyeye karşı şimdi söylediğiniz sözler, ettiğiniz ta'rızler, yaptığınız fiiller ve teklifler hep akılsızlık eseridir. Yoksa başka hiç bir beyyine ve habere lüzum olmadan yalnız aklınızı

başınıza alarak benim bundan evvel içinizde geçirdiğim o uzun müddetteki hayatımı ve ahlâkımı bir düşünseniz hiç şüphesiz tasdık

edersiniz ki Allah bu gün de evvelki halde kalmamı dilese idi de vahy-ü nübüvvet vermese idi benim bunları size okumam ve tarafı

ilâhîden ı'lâm ve ı'lân etmem ihtimali yoktu, ben kendi kendime ne böyle bütün bülega-ü ulemaya meydan okuyan bir kitab yapabilirdim

sh:»2691

ne de bütün insanlara karşı bu inzar ve tebşir ile kimsenin yapamıyacağı bir mücahede ve da'vaya girişirdim, lâkin işitiyorsunuz ki şimdi ben bunları size okudum, tebliğ ettim, o halde anlamanız lâzım gelir ki Allah tealâ öyle değil böyle istedi ve

bana kesb-ü tahsıl ile yetişilemiyecek bir vahy-ü nübüvvet ihsan edib bunları bildirdi ve bunlar size benim

kendimin değil, Allah tealânın bir i'lâm ve ihbarıdır. Ve ben onun vahyine ittiba'dan başka bir şey yapmam, bütün esbabın fevkında müdebbirül'emr, mercii' kül « مَا مِنْ شَفِيعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهِۜ »

olan Allah tealânın emr-ü meşiyyetine müdahale, âyetlerine ı'tiraz yine âyâti haktan birisi olan akl ile aslâ kabili tevfık olmıyan en korkunç cinayetlerden iken siz nasıl oluyor da bunları teakkul etmiyerek Allahın vahyini tebdil teklifinde bulunuyorsunuz ve Allahdan korkmadan yalan ve iftiraya cür'et ediyorsunuz?

17.

﴿فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِۜ﴾

İmdi bir yalanı Allaha karşı iftirâ edenden veya Allahın âyetlerine yalan diyenden daha zalim kim olur?

﴿اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ﴾ şüphe yok ki mücrimler, felâh bulmazlar - mücrimler miyanında zalimler, zalimler miyanında azlemler elbette hiç felâh bulmaz. Asıl yalan, bir cürüm ve bir haksızlık; iftira onun daha zalimanesi, yalanı Allaha iftirâ ve isnad etmek veya Allahın tekvin yahud tenzil buyurduğu delâil ve âyâtı tekzib eylemek ise iftirânın en zalimanesidir ki biri batıla hak demek zulmü, biri de hakka batıl demek zulmüdür. Peygamberlik taklidine kalkışmak, müşriklik etmek evvelkinden, Kur'anı Peygamberi tekzib etmek de ikincisindendir. Daha bunlara mümasil azlem bulunabilirse de bunlardan daha zalim bir zulümkâr tasavvur olunamaz. Bâtıla hak veya hakka bâtıl demek zulmünü irtikâb eden müfterilerin yapmıyacağı hiç bir zulüm yoktur. Ve böyle zulmün derecei kusvasına varan müfteri mücrimlerin

sh:»2692

felâh bulmıyacakları muhakkaktır. Bu kadar büyük cürüm ve zulmü irtikâb etmek akılsızlığı da likaullaha ümidvar olmıyanların hasletidir.

Onun için bunlar öyle derler, Kur'anın tebdilini taleb ederler. - 18.

﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ﴾ ve Allahı bırakırlar da kendilerine ne zarar ve ne menfaat vermiyecek şeylere taparlar - âciz suver-ü esnamdan, nusub ve evsandan meded umar tesellî beklerler

﴿وَيَقُولُونَ هٰٓؤُلَٓاءِ شُفَعَٓاؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِۜ﴾ ve « bunlar Allahın yanında bizim şefaatçilerimizdir » derler - Sûrei «En'am» ın tefsirinde kıssai İbrahimde putperestliğin menşei hakkında bahis geçmişti. Burada da denilmiştir ki:

1 - Bunlar her bir ıklim için Semavî ervahtan birer ruhi muayyen vardır diye itikad ediyorlardı ve binaenaleyh asnamdan o ruha mahsus bir sanem ta'yin edib ona tapıyorlar ve puta tapmaktan maksadları o ruha teabbüd oluyordu.

2 - Kevakibe teabbüd ediyorlardı ve binaenaleyh onlara mahsus sanemler vaz'ederek tapıyorlar ve maksadları kevakibe teabbüd oluyordu.

3 - Putlara muayyen ba'zı tılsımlar vaz'ediyorlar ve onlarda bir takım esrarı acibe ve nefîse tehayyül ederek onlara tapıyorlardı.

4 - Büyük saydıkları kimselerin suretlerini yapıyorlar ve bu timsallere hurmet ve teabbüd etmekle o ekâbirin ındallah kendilerine şefaat edeceklerini zu'mediyorlardı.

İşte bütün putperestlik felsefesi bu dört surrette telhıs olunabilir. Maamafih âyetin mazmunu daha veciz ve daha şumullüdür. Bütün şirkin ve putperestliğin kökü doğrudan doğruya likaullahı ümid edememek ve

ma'budı hakka karşı kizb-ü hayalden menfaat ve teselli beklemektir.

sh:»2693

Taif ahalisi «Ellât» namındaki puta, Mekke ahalisi «Uzzâ, Menât, Hübel, İsaf, Nâile» nam putlara taparlardı, Peygamberin yevmi kıyametle inzarına karşı taifli esatırcı şâir ve feylesof Nadr İbni Hârisin «kıyamet günü olduğu vakıt Ellât bana şefaat eder» dediği de mervidir.

 Ey Resuli hak - sen onlara kesdirme cevab olarak - de ki

﴿اَتُنَبِّؤُنَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ﴾

Allaha ne Göklerde ve ne yerde ılmi taallûk etmez bir nesnemi haber veriyorsunuz? Allâmülguyub olan Allah tealânın ılmi taallûk etmemek vücud ve imkânın selbi demek olduğundan bu ifadede «putlar ındallah bizim şefaatçilerimizdir» sözünün vaki'de hiç aslı olmıyan ve olmak ıhtimali bulunmıyan bir yalan ile Allaha karşı iftira olduğunu gayet acı bir tehekküm ve takri' ile tefhim ve tebkit vardır. Gûya putlar, Allahın ındinde onlara şefaat edecekmiş de Allahın haberi yokmuş!...Hâşa sümme hâşa!...

﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Allah onların işrakinden münezzeh ve

mütealidir.

19. ﴿وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّٓا اُمَّةً وَاحِدَةً﴾ İnsanlar bir ümmetten başka bir şey

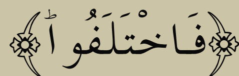
değil idi - ya'ni esası fıtratte hepsi aynı hukuk ve şeraita tabi bir nevi'den ıbaret idiler, bu günkü gibi yekdiğerini insan yerine saymıyan muhtelif milletler, cemaatler yoktu - «

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا طَٓائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ

اَمْثَالُكُمْ » âyetinin de delâlet ettiği vechile hayvanatın her nev'i bir kanunı fıtrîye tâbi' bir ümmet, insanlarda bir ümmet idi. (Bu âyetin sûrei «Bakare» de geçen nazırine bak) Devri Âdemden Kabil ve Habil vak'asını kadar böyle idi, İdris aleyhisselâm zamanına kadar da denilmiş. Nuh tufanında kâfir kalmadığından tekrar küfrün zuhuruna kadar ümmeti vahide oldukları, kezalik bu gün ıhtilâf içinde bulunan bir takım akvamın İbrahim aleyhisselâm

sh:»2694

zamanında ümmeti vahide bulundukları da zikrolunmuştur ki bu surette « النَّاس » dan murad, Arab ve Ibranî gibi ba'zı akvam demek olub diğerlerinin de esasında böyle olduğu bilmükayese anlatılmış olur. Netekim tarihte « tebelbüli elsine » ta'bir olunan hâdise bu ma'nâya müşabihtir.

 Sonra ıhtilâf ettiler - bir kısmı vahdeti bırakıb şirke geçtiler, bagıyler, müşrikler türedi, türlü türlü ma'budlar peşine düşüb niza'u cidale başladılar, birbirlerine karşı hak tanımaz, her zulmü reva görür muhtelif ırklara, milletlere, türlü türlü cemaatlere ayrıldılar. Öyle ki nev'i insan, envaı hayvanattan daha muhtelif ecnas haline geldi.

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾ Rabbından sebk eden bir kelime olmasa idi - «

﴿كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ﴾ ·

﴿وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ لَايَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ » buyurulduğu vechile evvel emirde rahmeti iltizam ve müstahıkkı

azâb olan her ümmete bir ecel takdir edib faslı katî yapacak hukm-ü kazasını yevmi kıyamete te'hir etmiş olmasa idi velhasıl biraz evvel geçen - «

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِىَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ »

mazmunu olmasa idi ﴿لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ ihtilâf etmekte

oldukları da'vada derhal aralarında kazai hak icra edilir, işleri bitiriliverirdi - haklıyı haksızı ayıracak olan hukmi katî derhal verilmiş, tamamen icra edilmiş bulunurdu. Ya'ni vahdeti hakka karşı küfr-ü şirk ile ihtilâf çıkarıb esasen bir olan insanlığı teşettüt ve tefrikaya düşürenlerin başlarına kıyamet koparılıb cezayı sezaları verilmiş, hepsinin canı Cehenneme tıkılmış olurdu. Fakat kelimei ilâhiyye öyle sebk etmiştir ki Allah tealâ insanlara kendilerinin isti'calleri gibi şerri ta'cil etmez, hemen ta'zib ve ihlâk edivermez de likaullahı istemeyen kâfirleri ecellerinin hulûlüne kadar bir müddet tuğyanlarında bırakır ve onlar

sh:»2695

ise bunu ihmal zannederek kalb körlüğiyle tuğyandan tuğyana atılır, mütemadiyen esbabı ta'ziblerini tezyid ederler.

Vahdaniyyeti hakka karşı küfr-ü şirk ve bağy-ü tuğyandan çıkan ihtilâfı beşerî öyle müdhiştir ki bunun tabiî olarak muktezası mülâhaza edilirse Yer yüzündeki beşerriyetin bir anda herc-ü mercine kâfi bir sebeb teşkil ettiği anlaşılır. Filhakıka «

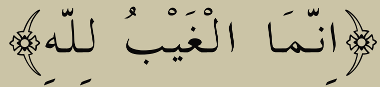
لَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى » dır. Kelimei rabbaniyyenin böyle ihmal

ve te'cil ile tecellisinde bir taraftan rahmeti ilâhiyyenin gadaba sebkını bir i'lân, bir taraftan da leyl-ü nehar, küfr-ü iyman gibi tabiatleri yekdiğerile kabili imtizaç ve içtima' olmıyan muhtelif ezdadı ihtilâflarına rağmen tanzım ve idare eden fevkattabia kudreti rabbaniyyenin ledünnî bir âyet ve bürhanı vardır. Bir âyet ve bürhan ki anlıyanlara bütün Semavat-ü Arzın ancak hakk ile mahlûk, rahmet ve adl ile kaim olduğunu gösterir. Artık haksızlığın, zulmün son derecesine varan o müfteri veya münkir, batılperest mücrimlerin felâh bulmalarına imkân var mıdır? Fakat likaullaha ümidi, hakkın huzuruna çıkmağa yüzü olmıyan ve akıllarını israf edib putlardan şefaat dilenen o müsrif mücrimler, müttekılerin idrâk edebilecekleri hafiy âyetleri anlamak şöyle dursun pek iyi bildikleri hayat ve ahlâkı Muhammediye gibi canlı bir mu'cizenin delâleti hidayetini ve ona inzal olunub kendilerine en beliğ lisan ile hitap ederek açıktan açığa ahkâmı hakkı beyan eden Kur'anın âyetlerini bile tezkib ve inkâr ederler de Allahın vahdâniyyet ve rübubiyyetine ve

Peygamberin sıdk-u hakkıyyetine hiç bir delil ve âyet indirilmemiş gibi 20. ﴿وَيَقُولُونَ﴾ bir derler ki ﴿لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ rabbından ona bir âyet indirilse ya!... -

Böyle inad ve mükâbere ile başka bir

sh:»2696

mu'cize ister dururlar. Madem ki öyle sen de de ki

gayb, ancak Allaha mahsustur. - Ya'ni taleb ettiğiniz başka âyet, başka mu'cize henüz gaybdır, olub olmıyacağını bilemem. Çünkü gaybı bilmek de tekvin etmek de Allaha mahsustur. Gerçi tekvin noktai nazarından mülâhaza edilecek olursa şehadetin dahi tekvini Allaha mahsus ve meşhud olan âyetler de Allahın âyetleri olmakta müsavi ise de o, kulların da ma'lûmu olabilir. Fakat gayb, gayb olduğu haysiyyetten ya'ni Allah tealâ tekvin veya tenzil buyurmadıkça onu Allahdan başkası bilemez. Onun için meşhûd olan âyât ve mu'cizattan başka mu'cizeyi indirib indirmemek ancak Allahın bileceği bir şeydir. Maamafih öyle şey olmaz da denemez ﴿فَانْتَظِرُوا﴾ binaenaleyh intizar ediniz - nüzulünü gözleyiniz - ﴿اِنّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرينَ﴾ şüphesiz ki ben sizinle beraber intizar edenlerdenim - ya'ni sizin bu kadar âyâtı beyyinatı inkâra cür'etle başka âyet talebinde ınad ve ısrarınıza karşı bakalım Allah ne yapacak? Başınıza neler indirecek?.

Bunlara bu müşriklere hem Kur'andan başka alâmât ve mu'cizat dahi gösterilmiş olduğunu anlatmak hem de bu azgınlıkları zaruret halinde değil ni'met ve refah halinde nankörlük olarak yaptıklarını beyan ve tasvir için buyruluyor ki:

21. ﴿وَاِذَا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً﴾ Ve o nasa: o serkeş, adî insanlara biz azîmüşşan bir rahmet ya'ni sıhhat ve vüs'at gibi bir ni'met tattırdığımız vakıt - hem nasıl bilir misiniz? ﴿مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ﴾ kendilerine dokunmuş olan bir « ضراء » dan sonra - meselâ kıtlık gibi gayet dokunaklı bir zaruret ve muzayakadan, böyle bir

sh:»2697

tazyık âyeti ve tecribesi gösterdikten sonra herhangi bir rahmet zevkı tattırdığımız vakıt ﴿اِذَا﴾ derhal - ﴿لَهُمْ مَكْرٌ فى اٰيَاتِنَا﴾ onların âyetlerimiz hakkında mutlak bir mekri vardır. -

Ya'ni Allah tealânın ta'zibe kudretini isbat ve ıkabındaki acılığa delâlet edecek bir âyeti fi'liyye demek olan bir elem ve ızdıraba temass etmeden ve acı bir ıztırar tecribesi görmeden böyle yapsalardı belki bir dereceye kadar bir cehalet ma'zireti mevzuı

bahsolabilirdi, fakat öyle değil, beşerriyetin Allah tealâya karşı nasıl bir mevkı'i aciz ve zarurette bulunduğu fı'len görüldükten ve acıyı

tattıktan sonra rahmeti ilâhiyyeden bir nümunenin tadını tadıverdikleri vakıt âyâtı hakkın hakkına hurmet ile Allaha hamd-ü şükr edecek yerde derhal o acıyı ve o vaz'ı aciz ve ıztırarı unutarak gerek tekvinî ve gerek tenzilî âyâtı ilâhiyyenin hakkını teslim etmemek, onlardan dersi ıbret almamak için mutlak antrika çevirmeğe, gizliden gizli hiylekârlık yapmağa kalkarlar. Zaruret şundan oldu, bu ni'met şundan veya bizim dirayetimizden geldi, yoksa Allah bizim işimize karışırmı imiş gibi bir takım laflar etmeğe, irşadatı ilâhiyyeyi dinlemeyib Allaha keyd-ü ihtiyal yapmağa başlarlar.

Bu âyetin sebebi nüzulünde rivayet olunduğuna göre Allah tealâ, Mekke ahalisini yedi sene kuraklık ve kıtlık ile tazyık etmiş helâk ola- yazmışlar, Ebû Süfyan vesaire bir takımları Resulullaha gelmişler «bize dua et, eğer nafi' yağmurlar yağar: bolluk olursa seni tasdık ederiz» demişlerdi, bunun üzerine Resulullah dua etmiş, Allah tealâ rahmetini ihsan eylemiş, güzel yağmurlar yağmış bereket hasıl olmuştu, fakat onlar iyman etmemişler ve derhal bu rahmeti esnama ve envae nisbet etmeğe kalkışmışlar ve âyâtullaha kadhetmekte ve Resulullaha keyd-ü hud'a yapmakta devam etmişlerdi ve bu babda en

sh:»2698

ziyade ileri gidenler de servet-ü samânı bulunan Kureyş ve ağniyai Kureyş oluyordu. Şu halde âyetin sebebi nüzulü bunlar olmakla beraber mazmunu hali vüs'atte şımarıb âyâtı ilâhiyyenin hakkını vermek istemiyen alel'umum nankör asîlere şamil olduğunda şübhe yoktur.

﴿قُلِ﴾ Resulüm, sen de ki ﴿اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْرًاۜ﴾ Allah, mekirce daha seri'dir. -

Ansızın belânızı veriverir. (Sûrei «Al-i İmran» da «وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ» âyetine bak). Ya'ni

sizin ni'meti tadar tatmaz derhal zarureti unutub mekre girişmeniz ne kadar seri' olursa olsun Allahın o mekre mukabil

sizi cezaya çarptırması sizin mekrinizden daha sür'atli daha çabuk olur. Siz âyâtı ilâhiyyeye karşı mekrinizden muradınıza irmeden

belânızı bulmuş olursunuz ve belki siz mekre niyyet eder etmez bir an içinde o rahmetin gadaba, o tatlının acıya gaybolunuverdiğini

görebilirsiniz. Ve hattâ bilmezsiniz ki o ni'met netice i'tibarile size göründüğü gibi hakıkaten bir ni'met değil de sizi büyük bir azâba

sürüklemek için bir istidrac olabilir.

Ey mekirci insanlar ﴿اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَاتَمْكُرُونَ﴾ her halde bizim

Resullerimiz siz, ne mekir yaparsanız hepsini yazarlar - ya'ni yaptıklarınız ılmi ilâhîde gizli kalmak şöyle dursun amellerinizin zaptına me'mur olarak size ta'yin edilib gönderilmiş bulunan ve «

كِرَامًا كَاتِبِينَ » olan hafaza Melâkesinden de gizli kalmaz. Hepsi sureti mahsusada yazılır.

Hisabınıza kayd-ü zabt olunur. Binaenaleyh unutmamanız lâzım gelir ki siz, Allahın hakk ile gönderdiği delâil ve âyâtı istihfaf ederken başka bir âyet, âyeti kaza gelir, bir anda ağzınızın tadı bozulur. İçinde bulunduğunuz ni'met ve sıhhat alınır, hiç tahammül edemeyeceğiniz pek acı bir ıztırar ve ıztıraba tahvil olunur ve o zaman iyman eder, yalvarır, yakarırsınız amma iş iştn geçmiş bulunur,

sh:»2699

22. ﴿هُوَ﴾ O - Allah ﴿الَّذٖى﴾ odur ki - o rabbı celîldir ki

﴿يُسَيِّرُكُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِۜ﴾ sizi karada

ve denizde gezdirir - size kâh karada kâh denizde seyr-ü hareket edebilmek kudret ve kabiliyyetini veren ve manialeri bertaraf edib

maşiyen ve rakiben gezmenize müsaade eden odur. Sizi kâh karalarda sabit ve sulb ecsam üzerinde dağlardan taşlardan aşırtarak ve kâh denizlerde kaypak ve oynak sular üzerinde akıtarak seyrettirir, dolaştırır, hayatınıza böyle bir cereyan vermiştir. Öyle ki

﴿حَتّٰٓى اِذَا كُنْتُمْ فِى الْفُلْكِۚ﴾ tâ gemilerde bulunduğunuz, bu bir kavmin hayatı

ictimaiyyesini, bir Devletin hayatını da temsil eder ﴿وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرٖيحٍ طَيِّبَةٍ﴾ ve onlar

- o gemiler - hoş bir rüzgârla içindekilerle birlikte akıb gittikleri - burada « بِكُم » ya'ni sizlerle yerinde «

« بِهِمْ » diye hıtâbdan gıyabe bir iltifat nüktesi

yapılmıştır ki her insan içinde bulunduğu hali iyi muhakeme edemiyeceği cihetle bunda hem muhatablara kendi hallerini tecrid ettirib karşıdan bakar gibi müşahade ve teemmül ettirmek ve hem bunların halini başkalarına tezkir ve seyrettirib hüküm verdirmek için gayet beliğ bir husni tasvir vardır. -

﴿وَفَرِحُوا بِهَا﴾ ve bu hal ile - bu hoş rüzgâr ve lâtıf cereyan ile - tam ferahlandıkları vakıt bir de

bakarsınız ki ﴿جَٓاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ﴾

onlara - o gemilere - bir fırtına gelmiş çatmıştır ﴿وَجَٓاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ﴾

ve içindekilere her yerden dalga gelmekte ﴿وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اُحِيطَ بِهِمْۙ﴾ ve artık bunlar

kendilerini hakıkaten ihata edilmiş zanneylemekte - ya'ni

sh:»2700

daha garkolmamışlar, fakat, bütün Dünya kendilerine düşman kesilmiş ve düşman her taraflarını kuşatmış, kaçamak çareleri kalmamış, halâs yolları kapanmış olduğu karariyle can hevli içinde kendilerini hakıkaten mahv-ü helâk olmuş zanneylemekte ve artık o zaman kalblerinden şirk ve inkârı tamamen almış ve evvelce taptıkları şeylerin hepsinden alâkayı kesmiş ve Allahdan başka ümid umacak, iltica edecek hiç bir ma'bud

bulunmadığını anlamış « اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًاۜ » hakıkatini bizzarure tasdık ve teslim etmiş

olduklarından ﴿دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَۚ﴾ dini bütün bir ıhlâs ile Allaha

tahsıs ederek - ona şöyle dua etmektedirler: -

﴿لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ ahdımız olsun ki ya

Allah, bize bundan - bu vartadan - necat verirsen her halde ve her halde şakirînden olacağız - hep bunlar olur ve olmaktadır. Ve hayatı beşer böyle bir cereyan ve tahavvül içindedir. Evvelki âyette gösterildiği gibi kâh elemi, sürur ta'kıb eder ve kâh bu âyette gösterildiği gibi en ferahlı bir anda bütün ümidleri yıkan bir ızdırab ve ıztırar birdenbire hücum ediverir. Ve ni'met ve vüs'at zamanında Allahı tanımak istemiyen ve âyâtı ilâhiyyede türlü türlü mekirlerle kaçamaklarına sapan iymansızlara Allah tealâ, bütün masivayı gözlerinden gönüllerinden silen böyle bir vartai canhıraş ile behemehal kendini doyurur, yalvartır. Her ümidin yıkıldığı, her sebebin kesildiği böyle anlar da fevkal'esbab olan vücudı barî en münkir kalblere bile vücubunu bilâ şerik hakkı uluhiyyetini bizzarure teslim ettirir. İşte Allahı bilmiyenler bundan bilmelidirler ki Allah, budur; bu tesyîr ve ihata ve ilcayı yapan rabbı celîldir. Ve diğer âyatı ilâhiyyeye inanmıyan ve böyle muztarr olmadıkça hakkı teslim etmiyen münkirleri ve makirleri iymana getirecek âyet ve mu'cize ancak böyle fi'lî bir

âyeti ta'zib ve ıztırardan

sh:»2701

başka bir şey olmamak ıktiza eder. Ve « لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ » deyib duranlar hep böyle bir

âyeti tazyık ararlar, fakat daimî ve ebedî olmayınca bunun da hukmü olmaz. Çünkü o tazyikı görünce öyle

uhudı kasemle yalvarırlar da 23. ﴿فَلَمَّٓا اَنْجٰيهُمْ﴾ bunun üzerine Allah, kendilerine necat verince - helâktan kurtarıb vüs'at ve ıhtiyar sahasına çıkarınca

﴿اِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِى الْاَرْضِ﴾ derhal o saygısızlar Yer yüzünde bayg ederler - daima

şükretmek üzere verdikleri ahdi bozub hadlerini tecavüz ederek yine şirk-ü küfre, fesad-ü ısyana başlarlar.

﴿يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ﴾ Ey bu halde bulunan adî ve bagı insanlar

﴿اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ﴾ bagyiniz sırf kendi aleyhinizedir. - Bagîliğinizin

hakıkatte zararı bayg ettiklerinize değil, ancak kendi nefislerinizedir. Çünkü o bagy ile olsa olsa

﴿مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ o en denî hayat metaını kazanırsınız. - Yapacağınız bütün kâr

ve temmettu ondan ıbaret olur ki bir metaı gururdur. ﴿ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ﴾ Sonra da

merci'iniz ancak biziz nihayet ister istemez dönüb bize geleceksiniz

﴿فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ biz de size bütün yapageldiklerinizi haber vereceğiz

- ya'ni ne haltettiğinizi o zaman anlıyacaksınız amma iş işten geçmiş bulunacak. Bu fasılanın «

لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ » fasılasına olan teallûk ve tenazurunu ihtara hacet yoktur.

Şimdi siz böyle ister istemez dönüb varacağınız Allahın nazar ve likasına, âyat ve rusülüne ehemmiyet

vermiyerek razı ve kani' olduğunuz, yolunda bağilikler ettiğiniz o Dünya denilen hayatın ne meta' olduğunu

bir düşünmez misiniz?

sh:»2702

﴿٢٤﴾ اِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ
فَاخْتَلَطَ بِه۪ نَبَاتُ الْاَرْضِ مِمَّا يَاْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ حَتّٰٓى اِذَٓا
اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَٓا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ
عَلَيْهَٓا اَتٰيهَٓا اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَص۪يدًا كَاَنْ لَمْ
تَغْنَ بِالْاَمْسِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

O Dünya hayatın meseli sırf şunun gibidir: bir su, biz onu Semâdan indirmişiz derken onunla Yer yüzünün otu: insan ve

davar yiyeceğinden birbirine girmiştir, Nihayet Arz, bütün zinetini takınıb süslendiği, ehli de onun üzerine kendilerini kadir zannettikleri bir sırada geceleyin veya gündüzün ona emrimiz gelivermiş bir lâhzada ona öyle bir tırpan atıvermiştir ki sanki dün hiç bir şenlik yokmuş, işte düşünecek bir kavm için âyetleri böyle tavsıl ediyoruz 24

Halbu ki:

﴿٢٥﴾ وَاللّٰهُ يَدْعُوٓا اِلٰى دَارِ السَّلَامِۜ وَيَهْدٖى مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ﴿﴾

sh:»2703

Meali Şerifi

Allah, darüsselâma çağırıyor ve dilediğini bir doğru yola hidayet buyuruyor 25

﴿٢٦﴾ لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌۜ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌۜ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾ وَالَّذٖينَ كَسَبُوا السَّيِّـَٔاتِ جَزَٓاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَاۙ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ مَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍۚ كَاَنَّمَٓا اُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ الَّيْلِ مُظْلِمًاۜ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Hasenât yapanlara husnâ bir de ziyade var, ve yüzlerine ne bir kara bulaşır ne zillet, onlar eshabı Cennet

hep orada muhalleddirler 26 Seyyiat kazananlara gelince kötülüğün cezası misliledir, ve onları bir zillet kaplar, Allahdan kendilerini kurtaracak yoktur, sanki yüzleri gece parçalarından kaplanmış kapkaranlık, onlar, eshabı nar, hep orada muhalleddirler 27

26. ﴿لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا﴾ Güzellik yapanlara - ya'ni Allah tealânın nazarına lâyık ve rızasına muvaffık güzel ameller yapan ve onları lâyık oldukları vechile güzel yapanlara ki netekim sûrei «Bakare» de «بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ» âyetinde dahi geçtiği üzere Resuli ekrem sallâllhü aleyhi vesselem ihsanın ta'rifinde «

اَلْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ » ihsan, senin Allah tealâya sanki onu

sh:»2704

görüyormuşsun gibi ibadet ve ubudiyyet etmendir. Çünkü sen onu görüyor değil isen de o, seni görüyor» buyurmuştur. Böyle güzel iş, vazife, ıbadet, hasenat yapan muhsinler için ﴿الْحُسْنٰى﴾ daha güzeli ﴿وَزِيَادَةٌۜ﴾ hem de ziyade var. - Yaptıkları hasenatın daha güzeli olmak üzere bir misli ecr-ü meşubat hazır olduktan başka fadli ilâhîden bir de ziyade var ki usuli muzaafla on katından yedi yüz katına ve daha fazlasına doğru mütezayiden artar, artar gider.

«ZİYADE, mağrifet ve ridvan», ve «HUSNA, Cennet, ziyade, likadır» dahi denilmiştir.

﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ﴾ Ve yüzlerine ne toz konur, ne zillet - her vechile alınları ak, yüzleri pampâk, ya'ni muradlarına irdikten başka can sıkacak, utandıracak, haysiyyet kıracak, küçük düşürecek, âr-ü vebalden, leke ve kederden emin ve sâlim de olurlar. Bir yüz karası bütün mehasini lekeliyebileceği ve zillet bulaşan ni'metin kıymeti kalmıyacağı cihetle bu nezahet olmayınca o husnâ ve ziyade tekemmül etmiş olmaz. Bunun için Cennatünneîm ehlinin bütün da'vaları tenzihî sübhanî ile selâm ve hamidde toplanıyordu. ﴿أُولٰئِكَ﴾ işte bunlar - yüzlerine gubar ve zillet bulaşmıyacak olan bu muhsinler balâda zikirleri geçen ﴿اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ dır.

27. ﴿وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ﴾ Seyyiat kesbetmiş - selîm ve güzel olan fıtrati haktan çıkıb şirk-ü meası gibi kötülüklere çalışmış, kötü ameller, çirkin huylar kazanmış olanlar ise ﴿جَزَٓاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا﴾ her bir seyyienin cezası misliledir. - Ya'ni hasenede olduğu gibi ziyade edilmez, ihsana ihsan, seyyieye adl ile muamele olunur. (Sûrei « En'am » ın sonlarında « وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا » bak) ﴿وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ ve bunları bir zillet kaplar. - Sade yüzlerinden

sh:»2705

değil, her taraflarından saran büyük bir zillet ve hakaret içinde kalırlar. ﴿مَالَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ﴾ Allahdan hiç bir sıyanetçileri yok - Allahın kahr-u azâbından saklayıb kurtaracak hiç bir kudret, mutasavver olmadığı gibi mü'minlerde olacağı vechile Allah şefaate izn ile hıfz-u sıyanet edecek bir halâskârları da yoktur. Öyle zelîl ve hakîrdirler ki kimse onların hakkında Allahdan bir halâs recasında bile bulunamaz. -

﴿كَاَنَّمَٓا اُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ الَّيْلِ مُظْلِمًا﴾ sanki yüzleri bir karanlık gece parçalarına bürünmüş - ye's-ü elemden hacalet ve rezaletten yüzleri öyle kara, öyle magmum. ﴿اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ dır. -

İyman
etmemiş, kazandıkları kötülükler kendilerinde ebediyyen matbu' kalmış olduğundan kötü cezaları da böyle

Cehennemde hulûddur.

﴿٢٨﴾ ويوم نحشرهم جميعا ثم نقول للذين اشركوا مكانكم
انتم وشركاؤكم فزيلنا بينهم وقال شركاؤهم ما كنتم ايانا
تعبدون ﴿٢٩﴾ فكفى بالله شهيدا بيننا وبينكم ان كنا عن
عبادتكم لغافلين ﴿٣٠﴾ هنالك تبلوا كل نفس ما اسلفت
وردوا الى الله موليهم الحق وضل عنهم ما كانوا يفترون ﴿﴾

sh:»2706

Meali Şerifi

Ve o gün ki hepsini mahşere toplayacağız, sonra diyeceğiz o şirk koşanlara: yerinize! Siz de şerikleriniz

de, artık aralarını açmışızdır, şerikleri şöyle demektedir: siz bize tapmıyordunuz 28 Şimdi sizinle bizim

aramızda şahid olarak, Allah yeter doğrusu "sizin ibadetinizden bizim asla haberimiz yoktu" 29 İşte burada her nefis, geçmişte yaptığını deneyecek, hepsi hak mevlâları Allaha reddolunmuş ve uydurdukları şeyler

kendilerinden gaib olmuş gitmiş bulunacaktır. 30

28. ﴿ويوم نحشرهم جميعا﴾ Ve unutmamalı o günü ki bunları cemian haşredeceğiz - ya'ni hasenat yapmış olanlarla seyyiat kazanmış olanların henüz hisablarını görmeden hepsini toplayıp

hisab mevkıfine yığacağız ﴿ثم نقول للذين اشركوا﴾ sonra o müşrik olanlara

diyeceğiz ki ﴿مكانكم انتم وشركاؤكم﴾ yerinize: ya'ni yerinizden kımıldamayınız

siz ve şerikleriniz - indallah şefaatçilerdir diye Allaha şerik tuttuklarınız ﴿فزيلنا بينهم﴾ artık aralarını açmışızdır. - aralarındaki mevhum alâkaların hepsi kat'ı ve izale olunub beyinleri temamen tefrik

olunmuştur. ﴿وقال شركاؤهم﴾ ve şerikleri - o şefaatini umdukları, teselli ve menfaat bekledikleri o putlar, o bîşuur tesavir ve temasil o kendilerine tapan müşriklere-şöyle demektedirler:

﴿ما كنتم ايانا تعبدون﴾ siz bize ıbadet etmiyordunuz 29.

﴿فكفى بالله شهيدا بيننا وبينكم﴾ zira sizinle bizim aramızda şahid olarak

Allah, yeter ki ﴿ان كنا عن عبادتكم لغافلين﴾ hakıkat budur: biz sizin

ibadetinizden kat'iyyen gafil bulunuyorduk - ya'ni « عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ » olan Allah tealâ

bilir ki sizin bize ıbadet ettiğinizden asla haberimiz yoktu, binaenaleyh
sh:»2707

siz taptınızsa bize değil, kendi hevanıza, hayalâtı bâtılenize tapmış, bize iftira etmişsiniz. Biz öyle bir şeyi

asla kabul etmez reddederiz, bütün mes'ulliyet kendinize raci'dir. 30. ﴿هُنَالِكَ﴾ İşte orada - o

gün dehşetli makamda ﴿تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَٓا اَسْلَفَتْ﴾ her nefis, her can

mukaddema yaptığını bulacak, ıhtibar edecek - iyi kötü amel veya terk o gün ne yaptısa hakıkaten tadıb

anlıyacak - ﴿وَرُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ﴾ ve o müşrikler: likaullahdan kaçan o

müfteriler, hak mevlâları, hakıkî malikleri Allah tealâya red-ü iade edilmiş bulunacaklar

﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ındallah bizim şefi'lerimiz diye iftira edegeldikleri
o muhayyel ma'budlar, uydurageldikleri bütün o evham ve hayalât yanlarından gaib olmuş, yitmiş gitmiş
olacaklardır.

Şimdi halleri hikâye ve amellerinin netâic ve akıbeti beyan olunan o müşriklere tevhidin hakkıyyetine
delâlet eden şu âyât ve
delâili tebliğ için ey Resuli hak :

﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ
وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ
الْحَىِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾
فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ فَاَنّٰى
تُصْرَفُونَ ﴿﴾

sh:»2708

Meali Şerifi

De ki: size Gökten ve Yerden kim rızk veriyor? Ya o sem'u ebsar kimin milki bulunuyor? Ve kim o ölüden

diri çıkarıyor ve diriden ölü çıkarıyor? Ve emri kim tebdir ediyor? Derhal diyecekler ki Allah, de ki, o halde

sakınmaz mısınız? 31 İşte o Allah, sizin hak rabbınız; haktan sonra da dalâlden başka ne vardır? O halde

nasıl çevrilirsiniz? 32

31. ﴿قُلْ﴾ De ki ﴿مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ﴾ size gökten ve

yerden kim rızk veriyor? ﴿اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ﴾ hele o semi' ve ebsara

kim malik ve hâkim bulunuyor? - Ya'ni o

rızklarla intifaın en mühim vesaıt ve şeraitından olan his kuvvelerinin en şereflisi bulunan işitme ve görme

melekelere gibi ni'meti kim veriyor? Bunları halk ve tesviye ve kim kudret yetiriyor? Veya bunları kim idare

ediyor? Bunlar üzerinde kim huküm ve tasarruf ediyor? Nefsinizdeki bir hâdisede, âfaktaki bir vakıayı tecelli

ettirib de size sizden haric olan hakıkati idrâk ettiren, lemhai hakkı duyuran, âyâtını işittiren, gösteren kim?

Sem'in müfred, ebsarın cemi' olarak îradı görmenin işitmeden kesretli olduğuna bir işareti ihtivâ eder. Semi'

ve ebsara malik veya melik ve hâkim olmak müfadının Fatihada bahsedilen tasdıkı hak ve sûrei «Bakare»

nin « شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ » âyetinde bahsedilen mebdei yakın, sûrei

«Mâide» de geçen « وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَۚ » kavli kerîminde geçen idrâki haric mes'elelerine

tealluk eden ve doğru görmek ve doğru işitmek hak ve hakıkati hiss-ü idrâk etmek işinin «

قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » mazmununda olduğu vechile doğrudan doğru ilâhi bir emir

olduğunu iş'ar eyliyen daha amık ve dakık bir hakıkati tenvır ve «

وَلَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى اَكُونَ سَمْعَهُ الخ.

» hadîsi kudsîsi mazmunu olan şühud billâh mes'elesine bir işareti muhtevi olduğunu da kaydetmeden geçemiyeceğiz.

sh:»2709

Evet o sem-u ebsâr harikai bediası kimin milki;

ve ﴿وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيّتَ مِنَ الْحَىِّ﴾

kimdir o ki ölüden diri çıkarıyor ve diriden ölü çıkarıyor - dün ortada yokken bugün bir zîhayat, bir nebat, bir hayvan, bir insan meydana geliyor ve bir takım hayatsız maddelerden çıkıb geliyor. Ve sonra ölüyor. Failsiz hâdise olamıyacağından bu hayat ve mematı yapan, bunları dirilten öldüren kim? Erzak ve gıda hayata temessül ediyor, gayri uzvî maddeler uzvîleşiyor, nutfeden hayvan, kandan nutfe çıkıyor, sonra da canlı, uzvî maddeler uzvîyyetini zayi' edib ölüyor ki tabiat noktai nazarından bakıldığı zaman bunlar muhtelif ve zıd tabiatlerin yekdiğerine tahavvülü, inkılâbı, ıstıfasıdır ki tabiatın kanunı esasîsi olan ıttırad ve ayniyyete muhalif ve binaenaleyh hılâfı tabiat hâdisattır. İmdi bunları çıkaran, böyle hayat ve memat gibi

tabiatleri yekdiğerine temamen zıdd iki hâdiseyi birbirine kalbedib sebeb, müsebbeb yapan kim? Tahavvül ve ıstıfadan harici tabiat

bir kudreti fâilenin te'sirini ve tedbrini anlamamak ne mümkin? ﴿وَمَنْ يُدَبّرُ الْاَمْرَۜ﴾ ve emri

tedbir eden kim - ya'ni yalnız o zikr olunnan hususat değil

daha bunlar gibi nice azdad ve tabayi,i muhtelife ile meşhun olan alel'umum âlemin şuun ve umurunu tedbir ve idare eden, sade halk

mes'elesi değil, emir ve kumanda tarikıyle cereyan etmekte bulunan nizamı umuru şu koca âlemi mülk-u saltanatı çevirib duran kim?

Bunları anlayınca ﴿فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ﴾ derhal Allah diyecekler - bu suallerin cevabı gayet vâzıh olduğundan müşrikler bile bunları teemmül edince hep

bunları Allah, yapıyor demekte tereddüd göstermiyeceklerdir. ﴿فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ Binaenaleyh o halde de: korkmuyor musunuz? - Bu ma'lûm iken nasıl olub da onun kahrinden korkmaz, ona karşı şirk

sh:»2710

ve ısyandan tevakkı etmez, felâketten kendinizi korumaz, başkalarını bırakıb onun vikayesine girmezsiniz?

32. ﴿فَذٰلِكُمُ﴾ Duydunuz, a o işte - o evsafı kemalin, o kudret-ü ef'alin, o halk-u emrin sahibi

bulunandır. İşte ﴿اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ﴾ Allah, hak rabbınız -

ulûhiyyet, münhasıren kendinin hakkı olan tek ma'bud, hakıkaten ve bihakkın malikiniz ve veliyyül'emriniz

﴿فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ﴾ haktan sonrası da

artık dalâlden başka nedir? - Ya'ni hakk ile dalâl beyninde vasıta yoktur. Hakkı tecavüz eden, mutlak dalâlete düşmüş bulunur, hak tealâladan gayrı rab, ma'dum ve batıl, zayi' ve muzmehildir. Tevhid akîdesinden başka akıde, dalâldir.

﴿فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ﴾ O halde nasıl masruf

oluyorsunuz - ya'ni haktan dalâle, tevhidden şirke, saadetten nekbete nasıl çeviriliyorsunuz? Dalâle sarf olunmağa nasıl razı oluyorsunuz? Aklı olan insan hakkı bırakıp da dalâli arzu ve tecviz eder mi? Yahud nerden nereye sarf-ü tahvil olunuyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz, anladınız mı?

﴿٣٣﴾ كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوٓا اَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Öyle büsbütün haktan çıkmış fasıklara rabbının kelimesi şöyle hakk oldu: onlar artık iymana gelmezler 33

33. ﴿كَذٰلِكَ﴾ Böyle - ya'ni Allahın rububiyyeti hak, haktan sonrası dalâl ve onların haktan dalâle masruf bulunduğu hakıkaten sabit ve mütehakkık velhasıl bütün

sh:»2711

bu beyan ve isbat, bu kelimatı hak, hakk olduğu gibi

﴿حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوٓا﴾ fıskı tekarrür etmiş olanlar üzerine

- küfürde temmerüd etmiş, küfr-ü inkârın son haddine çıkmış, yalnız fıskı amelî değil fıskı fikrî ile de fasık olmuş, meselâ balâda sorulan suallerin cevabında «Allah» demiyecek bir halde inkâr vadîlerine düşmüş bulunanlar aleyhine - rabbın hak tealânın kelimesi ya'ni şu kelâmı, şu hukmü hakkolmuştur:

﴿اَنَّهُمْ لَايُوءْمِنُونَ﴾ muhakkak ki onlar iyman etmezler - o fasıklar haktan böyle masruf, iymandan böyle mahrum ve bütün iymansızlık seyyiatına ve netaicine mahkûmdurlar. Bunların ekserisi fısk-u dalâli tervic eden bir takım zununı felsefiyye ile vücudı ilâhî delâiline mekr-ü hiyle yapmağa uğraşan, mütefelsif münkirler olmak hasebiyle bu noktada bütün zununı felsefiyyeyi hedmedecek surette tevhidi hakkı isbat ve takrir için Ilmi hıkmette biri mebhasi vücudun diğeri mebhasi ma'rifetin esasını teşkil eden ılliyet ve idraki hak mes'elelerini vaz-u hall ile bilhassa bunların künhünde mütecelli vücudı barî ve tevhidi ilâhî delillerini gayet dakik ve son derece şumullü ve bahusus feylesofları en ziyade şaşırtan cesed ve ruh, madde ve suret, zihin ve haric, nefis ve âfak « süje ve obje » ikiliklerine dayanan ve Indîlik ve reybîlik şüphelerini kökünden hall-ü kat'edecek surette beyyin ve kat'î ve ayni

zamanda havassı hukemayi irşad edecek olan bir çok inceliklerile beraber zati mes'eleyi mertebei akl-ü idrâklerine göre umuma vazıh

bir nazarla telâkkı ettirecek derecede sâde ve açık ve eblağ iki âyetle tenvir ve enva'ı şirkin hepsini redd-ü ibtal ile buyuruluyor ki:

1- :

﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۜ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ﴿﴾

sh:»2712

﴿٣٥﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَهْدٖٓى اِلَى الْحَقِّۜ قُلِ اللّٰهُ يَهْدٖى لِلْحَقِّۜ اَفَمَنْ يَهْدٖٓى اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُتَّبَعَ اَمَّنْ لَا يَهِدّٖٓى اِلَّٓا اَنْ يُهْدٰىۚ فَمَا لَكُمْ۠ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّاۜ اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنٖى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔاۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: sizin şeriklerinizden halkı ilkin yapacak sonra da çevirib yapacak var mı? De ki Allah, halkı ibtida

yapar sonra çevirir yine yapar, artık nasıl saptırılırsınız 34 De ki sizin şeriklerinizden hakka hidayet eden var

mı? Allah de ki: hakka hidayet eder, o halde hakka hidayet eden mi ittibaa ehaktır, yoksa hidayet

olunmadıkça kendi kendine iremiyen mi? O halde ne oluyorsunuz? Nasıl hukmediyor sunuz? 35

Maamafih ekserisi sırf bir zan ardında gider' fakat zan, hakdan hiç bir şey ifade etmez, her halde Allah,

onların ne yaptıklarını bilib duruyor 36

34. ﴿قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۜ﴾ Hiç, de:

şeriklerinizden halkı bed'en yapacak sonra da onu iade edecek kimse var mı? - Ya'ni ma'bud taharrisinde insanın menfaat ve mazarretinde hâkim, ümid-ü mehafetinde son derece müessir bir merci' aramakta ilk iş ılleti vücudu mülâhazadır. Bunun delili de eseri olan halk ve ihdas fi'lidir. Hakıkî te'sir ve

sh:»2713

ılliyet ancak halk-u icad ve ibda'dadır. Yoksa tabiat, kıyam, sudur, tevlid, kesb vesaire gibi esbabın hiç birinde hakıkî te'sir ve ıllıyyet yoktur. Bunlar, yoğu var etmezler. Halk ise, yoğu var etmek ve bahusus yalnız umurı ı'tibariyyeyi, niseb ve izafatı ihdas değil «mahlûk » ma'nâsına halk ıtlak edilmekte en ziyade mütearef olan ecsam ve ecram halinde mekadir ve kemmiyatı mahsusa ve mütemayize ile takdir ederek icad etmektedir. (Sûrei «En'am » ın başına bak) kendini bilen herkes kendisinin bir zaman evvel yok iken sonra halkedilmiş bulunduğuna vakıf ve bu suretle âleminde hılkatin cereyan edib durduğu umumiyyetle ma'ruftur. Sabık bir halk ile mesbuk olan vasattaki halkler mütekaddim veya mukarin esbab ve âvamili mahlûkaya bir terettüb ve alâka ile de ıhtilât etmiş bulunduğundan bunlarda bir ma'dumun icadına taallûk eden halk haysiyyetini mevcudun kıyamı, sudûr ve tevellüdü gibi diğer haysiyyetlerden temyiz-ü tefrık etmek bir dereceye kadar hafî ve müşkil görünebilir. Bununla beraber vasattaki halk, ma'budi hâkim ihtiyacına saik olan son ümid-ü mehafetin taallûk edeceği gayei matlûbe de olamıyacağından halk mefhumunu bütün vuzuhile anlamak ve ondan öne sona, mebde' ve meâde hâkim halikı yakınen tanımak için alel'umum en vazıh ve en müstakim tarik, bütün mahlûkata vücud ve fenanın uruzunu açıktan açığa gösteren bed'i halkı, bir de müntehasını tasavvur etmektir. Her hangi bir şey'in bir sınıf halkın bir halkı sabıkla mesbuk olmıyan ilk halkını, ilk hâdisenin, ilk modelin, ilk maddenin başlangıcını mülâhaza etmek halkın bütün mahiyyetini anlatacağı ve halikı kudretin tabiati eşya fevkında hâkim bir mebdei vücud olduğunu göstereceği gibi vücude gelmiş olan bir şey'in sonradan fanî oluverdiğini görmek ve mülâhaza etmek de tabiat safsatasından kurtulmağa ve fününı tabiiyye mebahis ve mesailini kitabı tabiatin değil kitabı

sh:»2714

hılkatin âyâtından telâkkı etmeğe kâfidir. Bu vechile ma'rifetullah matlûbunda ilk vaz'olunacak sual şudur: Ey iymansızlar, ey likaullaha ümidi olmıyan, ey mahlûka halık rütbesi vermek istiyen müşrikler! Sizin Allaha karşı kendilerinde bir te'sir ve kudret, menfaat ve mazarretinizde ona mukabil, bir hâkimiyyet farz-u tahayyül edib de tapındığınız birer ilâh gibi ümidler bağladığınız ve mahlûkiyyette

şerikleriniz olan ya'ni sizin gibi mahlûk bulunan esbab ve âvamil silsilesi içinde akl-ü idrâkden nasıbleri olmadığı cihetle zevil'ukul

üzerinde hukm-ü tasarrufa kudretleri bulunmadığı aşikâr olan putlar gibi suver-ü cemadât mekulesi şeyler şöyle dursun zevil'ukulden

bulunanlarında bile bir halkı tâ mebdeinden yapacak sonra da onu ifnâ edib tekrar yeni baştan halk ile iade edecek ferd veya cemaat

hiç kimse var mıdır? Ya'ni ne mümkin? Bir mahlûkun sabık bir halk olmadan bed'en bir şey yapmasına imkân olmadığı şüphesizdir.

Falan mahlûk, halka bed'edebilir demek bir tenakuz olur. O mahlûk Akli evvel de farz edilse fi'linde kendisinin yapmadığı bir mebdee
muhtaçtır. Lâekal kendinin halk edilmiş olması lâzımdır. Halk, yalnız esbab ve ıleli mahlûka silsilesi mülâhaza edildiği zaman içlerinde

silsileyi kat'edib de halka bed'edebilecek bir mebde', bir ılleti hâkime bulmak muhaldir. Çünkü hangisi mebde' ve ıllet farzedilse ayni

zamanda mahlûk ve talîdir. Halbuki halk başlamış cereyan edib durmaktadır. Onun için tenakuzu muhtevi olan o teselsüle Hukemâi

ilâhiyye teselsüli muhal ıtlak etmişler ve bütün silsilei mümkinatın hey'eti mecmuası dahi mümkin olacağı, mümkinin vücudu ise

kendinden hariç bir ıllete muhtaç olacağı, silsilci mümkinatın hey'eti mecmuasından hariç ılleti vücudun lizatihi vacibülvücud olması
lâzım geleceği cihetle bed'i halkın ıleli mahlûka silsilesine istinadı muhal ve vacibülvücuda istinadı zarurî olduğunu izah eylemişlerdir.

Hasılı bir mahlûk,

sh:»2715

mebdei halk bile olsa onun bâdii halk bir hâlık olması mümkindeğil mütenakız olduğundan bu hakıkat bir

ıhtar ile fehmolunabilecek kadar bedîhidir. Halkın sübutu zâhir, hâlikın halkda dahil olmıyacağı bedihî olduğundan makineyi yapan sanii yaptığı makinenin içinde aramak biyhûde olduğu gibi hâlikı eşyayı da tabıati eşya içinde aramak doğru değildir. Halk içinde mebadii gayri âkıle şöyle dursun mebadii âkılenin bile badii halk olması hiç mümkin mi? Sonra bir mahlûk, helâk olub fenaya gittiği zaman onu re'sen halk edebilecek bir mahlûk bulunabilir mi? Cevabı «hayır mümkin değil» selbi küllîsinden ibaret olan bu suali irad ile nefyi şirki takrir ve bundan maksad, cidal olmayıb mahzâ irşad ve bürhan olduğundan o fasık

müşriklerin ne diyeceklerine bakmıyarak ya Muhammed ﴿قُلِ اللّٰهُ﴾ Allah, de:

﴿يَبْدَؤُا الْخَلْقَ﴾ halka bed'eder - bir halk sebketmeden hiç bir mahlûkun tavassutuna muhtac olmadan halkı tâ ilk mebdeinden yapar, ilk başından yaratır, Allah vacibülvücud ve lizatihi hakk olduğundan fı'l-ü tekvini kadim olan zat ve sıfatından başka hiç bir şart ve ıllete tevakkuf etmez, o her şeyden akdem bir evveldir ve herşey onunla mesbuktur. Halka ancak o bed'eder, ma'dumu vücude ibtida o getirir. Halkı bütün mebadisiyle yaratır. Sade dumandan toprak, topraktan taş, taştan bina yapar gibi ölüden ölü, camidden camid yapmakla veya insandan insan doğurtmak gibi diriden diri çıkarmakla kalmaz, hiç bir huceyrei hayatiyye yokken sudan hayat yapmak, çamurdan, topraktan ilk nebati, ilk hayvanı, ilk insanı ihdas edivermek gibi her biri - tabiat noktai nazarından bakılınca - kanunı tabiîyyi tağyir ve yepyeni bir tabiata mebde' teşkil etmiş bulunan ve binaenaleyh fevkattabia bir icadı ibtidaî olduğunda şübheye mahal olmıyan aşılmaz ıstıfa mebde'lerinde vukua geldiği üzere ölüden diri çıkarmakla da kalmaz da bütün halkın tâ ilk madde ve suretine, ilk mıkdar ve

faliyyetine varıncaya kadar bütün meb'delerini yaratmaktan başlar. Öyle ki halk hakikatta yegâne faili olan hâlık tealânın zat ve sıfatından başka hiç bir şart ve ılletle mesbuk olmaz. Halk yoktan değil, yokluk şanından olan mümkinattan da değil, bizâtihi ve lizatihi var olan ve yokluk şanından olmıyan Allah tealâdan gelir, onun sun'ıyle başlar. Allah halkı böyle baştan başa ve başlı başına yapar

﴿ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ sonra onu iade de eder - halkı bir mebde'den bir müntehaya vardırır. Bu ilk alemde

yarattığını bir nihayet ve akıbete erdirir, verdiği halk cereyanını kati' ve onu ihlâk ile kendinden alıb kendine irca' ve bil'ahare yeni baştan bir halk ile diğer bir alemi halkte ba's-ü iade eder. Allah, böyle mebdee de hâkim maada da hâkimdir. Biri salibe biri mucibe olan bu zarurî iki mukaddime ise şekli sanîden şu

matlûbu intac eder: « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » silsilei halk öyle, Allah böyle iken

﴿فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ﴾ imdi siz nereden ifke düşürülüyorsunuz nasıl saptırılıyorsunuz!... - Ya'ni ortada şirk-ü fısk ile nasıl çıkmaza, ne acaib batağa saplanıyorsunuz

farkında mısınız?... Bütün halkın mebde ve maadına hâkim bir hâlık olan Allahı saymamak, mahlûka perestiş etmek ne çıkmaz sapıklık, ne acaib cehl-ü hamakat bilseniz, yâhud siz artık önünde sonunda Allahtan nasıl kurtulursunuz? Mebhasi vücud ve tekvin noktai nazarında işte mes'ele böyle.

3 - Mebhasi ma'rifet ve ılim noktai nazarından da ya Muhammed!

35. ﴿قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَهْدٖٓى اِلَى الْحَقِّ﴾ Hiç de, sizin

şeriklerinizden hakka hidayet edecek kimse var mı? - Ya'ni insanın hayr-u şerrini, menfaat ve mazarratını, leh ve aleyhindeki hususatı temyiz ve ta'yin ile umurunu ona göre tanzım ve ıslah edebilmesi için hikmette hata ve dalâlden selâmetle hak ve savabe isabet en birinci ihtiyacını ve fikr-ü amelinde

hukmî hakkı taharri ilk matleb ve gayesini teşkil eder. Ma'bubluğun ilk ve ednâ mertebesi de her hangi bir vechile hak ve savaba irşad etmek, hak ve bâtılı seçtirmektir. Bunun için ma'bud taharrisinde ilk iş olan taharrii ıllet ve mülâhazai halk ve hâlık mes'elesinde dahi ilk hedef ve matlâb hakka hidayet ve isabet mes'elesidir. O halde bir teemmül olunsun, hak tealâdan başka perestiş edilen şeyler içinde putlar gibi

idrâksiz şuursuz cemadat makulesi şöyle dursun « من » ıtlak edilebilecek zevil'ukulden bile kendiliğinden enfüs-ü âfakı yekdiğerine intıbak ettirib de hakka bizatihi hidayet edecek her hangi bir nefse mukabilinde bulunan veya bulunacak olan bir vakıaya, bir mevcudiyyeti ayniyyeye isabet ettirerek ene ile lâene, ruh ile cisim, zihn ile hâric, soje ile obje, alem ile ma'lûm, âkıl ile ma'kul beynindeki ittisal ve vahdeti, ılim ve isabeti nisbet vakıasını te'sis ve tahakkuk ettirib de bu böyledir veya değildir diye hak hukûm verdirecek, ta'biri âharla harici vicdandaki vakıatı nefis ve vicdan hâricinde tecelli ettirib de yekdiğerinden mütemayiz olan bu iki âlemin fevkında vahdete hâkim olabilecek kim vardır? Hiç!... Gerek enfüs ve gerek âfak halkın hepsi hakkile halk edilmiş, her biri bir vechi hakka mazhar kılınmış olmakla beraber hiç biri zatı hakk olmadığından kendi zâtında kemali hâkkı hâiz değil, nakısdır. Bunlarda vücuhı hak muhtelif, ılm-ü ma'rifet hâdis ve izafi nüfusi akıle a'yandan mütemayiz, hakikati hak idrâki ukulden müteali, ukul muztarib, efkâr muhtelit, a'yanın çoğu nefsi natıkadan, şuur ve idrâkten ârî, nufusi natıka kendi künhünü ve mukadderatını bile ihata ve idrâkten âciz, hukmi hakk ise his ve tasavvurun, şuuni nefsin maverasına taallûk eden bir lemhai tecellidir. Binaenaleyh masivayı hakkın kendi kendine hakka hidayet edebileceğini farz etmek bir tenakuzdur. Ukul, ılmin, mantıkın, hukmi hakkın faili değil, kabilidir. Felsefe tarihine

sh:»2718

aşına olanların ma'lûmudur ki felsefî mesleklerin en esaslı farkı mebhasi ma'rifetin bu noktasından başlar. Yekdiğerine hüve hüve hamilleri mümkin olmıyan ezhan ve a'yan «soje ve obje» tekabülü arasında nasıl olub da mevzu' ve mahmulün vaki'de vahdetini ifade eden ılim ve hukmi hak mümkin oluyor? Nefis kendinden harice nasıl fırlayıb da âfakîleşiyor. Ve nasıl vaki'deki bir hakikati keşf-ü idrâk edib de ona sarılıyor? Akıl ve ılm oluyor? Benden kat'ı nazarla şu şöyledir demek tenakuz değilmidir? Benim bende olan akıl ve ılmimin bende olmıyan bir ma'lûm-u ma'kul mutabakat ve ayniyyeti ile ikinin birliği nasıl ve ne hakk ile iddia olunabilir? «Ene» «lâene» dir veya «lâene» «ene» dir demek tenakuzdan başka nedir.

O halde nefsin kendi şuun ve suverine kendi intibaat ve temayülâtına hârici nefiste tahakkuk kıymeti verib kendinden geçmesi

vaki' tarafından delilini bulmak imkânı olmıyan ındî bir tahakkümi nefsîden ıbaret olmaz mı? Son zamanlarda Alman feylesofu Kantın dahi bahsettiği vechile tabiî bir noktai nazarla teemmül olunduğu zaman bu sual her halde variddir. Ve bu noktadan feylosoflar başlıca üç kısma ayrılmışlardır: Bir kısmı bu suâli nâkabili hall addederek hakkın vücudunu ve ılmin imkânını inkâra kadar varmışlardır ki bunlar Sufestaiyye ve ta'biri âharle Husbuiyyedirler. Kimi yok ınadında musır Inadiyye, kimi ılm-ü fenne vaki'de hiç bir kıymet vermeyib bütün ma'lûmatı sırf ındî ve nefsî bir hâdise bir «spekülâsyon» addeden Indiyye, kimi de Lâedriyyedir. İngiliz feylesof David hiyumdan i'tibaren bunlar kurunı ahîre felsefelerinde de zuhur etmişler ve ılm-ü fende şüphe mes'elesini yenilemişler, ve «septik» ya'ni Raybiyye ve şüpheci unvanını almışlardır. Fakat suâlin ehemmiyetiyle beraber bunların her hangi birinin iddiası kabul edilmek lâzım gelse aynı zamanda lâ'akal bir tek hakıkat bilinmiş, meselâ hiç bir şeyin bilinemiyeceği tahakkuk etmiş, her şeyde şüphenin bir hakkolduğu anlaşılmış demek olacağından bunların

sh:»2719

hepsi iltizam ettikleri tenakuz silâhiyle kendi kendilerini de nakz-u ibtal ve alel'ıtlak bir hak ve ılmin vücudunu isbata kâfi gelmişlerdir.

Bunun için diğer bir kısım Felâsife, galat ve hata ne kadar çok olursa olsun ba'zı ahvalde nefsi insanînin hakk-u savabe ihtida ve isabeti mütehakkık bulunduğundan keyfiyyeti isabetin iyzah olunamamasından dolayı alel'ıtlak hakkı inkâra kalkışmak mücerred haksızlıktan ibaret bir dâlal ve küfran ve hakkın bilvücuh tecelliyatına ve ılm-ü fennin bunca keşfiyyat ve terakkıyyatına rağmen ılmin imkânına inkâr etmek bir safsata ve husran olduğunu görerek mezkûr suâlin halline kıyam etmişler, bunlar da İykaniyye ve ıhtibariyye ta'biri âharle Tedribiyye kısımlarına ayrılmışlardır. (Bu mezheblerin tafsılı için «Mezahib ve metalib» namındaki mütercem eserimize bak.)

Fakat bunların ekserisi vahdeti bulmak, tenakuzdan kurtulmak için zatı hakkı enfüs-ü âfakın, ezhan -ü a'yanın, ervah-u ecsamın, madde ve suretin velhasıl tabiatı eşyanın fevkında mülâhaza edecek yerde tabiat sevdasından vaz geçmiyerek ya enfüse veya âfaka irca' etmeğe çalıştıklarından dolayı tenakuzdan çıkamamış, ifrat-u tefrıttan kurtulamamışlar, kimi maddeyi surete irca' « lâene » yi «ene» de ifna ederek mebdei hakkı nefis yapmak isteyip «enelhak» da'vasına kadar varmış, kimi de sureti maddeye enfüsü âfaka irca' «ene» yi «lâene» de ifna ederek hak ve ılmin mebde'ini ılimsiz mebadide aramağa kadar gitmiş ve böylelikle âlim ve ma'lûmun vichei ittihadını bulduk zanneylemişlerdir ki evvelki, ekserriyyetle İykaniyenin, ikincisi de Tedribiyyei maddiyyenin zehablarıdır. Hakkı yalnız nefse irca' ve «ene» yi zatı hak telâkki eylemenin hasılı Indiyyelik şirkine iştirâk ile ya adedi nufus kadar ilâh farzı veya İttihadiyyei ma'neviyye «panteizm idealist » suretinde nefse tapmağa, ta'biri âharle ukulü te'lih ve zevil'ukul üzerinde nefyı ilâhe müncerr olur.

sh:»2720

Akıl histeki nûr gibi zihni harice, nefsi maverâi nefse bağlayan birer rabıta halinde olub temamen şahsî olmadığı cihetle İykanî feylesoflar bunu hukmi hakkın fa'ili ve ılmin mebdei farzetmek noktai nazarına saplanmış ve nefsin âfakîleşebilmesini akl ile iyzah etmek için fikirlerinin mebnasını akıl ile ma'kulün, nefs ile mâverâi nefsin akılda ittihadı mülâhazası üzerine kurmuşlar, ılm ile ma'lûmun bihasebil'i'tibar ayrı olmakla beraber bihasebizzat müttehid olduğunu ve binaenaleyh aklı beşerin hukmi mutlak ile iykanı tam ve küllîye, ya'ni zatı hakka intıbak ile hakikati hakkı idrâke salâhiyyetdar bulunduğunu zu'medecek derecede ifrata varmışlarsa da akıl her hükümde hakka isabet etmeyip hatalara dahi ma'ruz olduğu gibi mantıkın faıli, mucidi de aklolmayıp bil'âkis hukümde hakk-u savaba isabetle keşfiyyati ılmiyye yapabilmek için aklın mantık vesaire gibi bir takım kavanîn ve şeraıta tabi' ve mahkûm bulunduğu ve fi'linde mebde ihtiyacından müstağni kalamadığı teemmül olununca yakıniyyati akliyyenin esasını teşkil eden bedihiyyati evveliyye hukümlerinde bile aklin mucid ve faıl olmayıb tarafı haktan verilen bir eseri ıhtibarva kabul eden bir kabil, ta'biri ma'rufile hıtabı hakkı fehm için bir alet ve vasıtadan ıbaret bulunduğu anlaşılmakta ve netekim akılların asırlarca yanaşamadığı bir hakıkatin bir vakıai şehadetiyle derhal ıhtibar ve tasdık olunuverdiği münakaşa götürmiyecek surette sabit bulunmakta olduğundan tedrib ve tecribeciler, ılmi beşerin ve hakk-u savaba isabetin menşeini nefs-ü akıldan ziyade mâverai nefisten ıhtibarda aramak lüzumunda ısrar eylemektedirler.

Ve filvakı' ılim ve hukmi nefsin vakı'den haberdar olması ile alâkadar değilse müşahedelerin, bedahetlerin bile hakıkatleri
tasdık olunamaz ve ılm-ü iykan tarafi

sh:»2721

haktan nereye verilmişse orada bulunur. Verilmeyen yerde bulunamaz. Mücerred faıliyyeti nefsiyye ile hakka ihtidâ mümkin olmaz. Bu surette balâdaki suâl, kemali ehemmiyetle avdet eder. Ve hak hukmünü veren ıhtibari ılmî, şuursuz intıbaat gibi tarafı vahidde kâin bir teessüri basıt olmayıb kazıyye lâ'ekal müselles bulunduğu cihetle nefsin kendinde mün'akis bir şeinden mukabilindeki bir vakıa in'ıkâs ile ıhtibar vicdanına irmesi, meselâ en adî bir misal ile şu bir güldür deyib koklamak azminde isabet edilebilmesi ayni zamanda hatanın da mümkin olması yalnız tabiati nefse irca' ile mülâhaza olunduğu takdirde tenakuzdan başka bir netice elde edilmiş olmaz. Şuurı nefis, şühudi bâtın tabiati nefsolsun, lâkin idrâki harici tabiati nefse irca' mahzı tenakzuz veya Indiyyelik olacağı şüphesizdir. Bunun için felâsifei Tedribiyyundan bir kısmı, İykanîlerin âfakı enfüse

irca'larına mukabil, enfüsü âfaka, ruhu cisme, sureti maddeye ircaa kalkışmış, ruhiyyatı Fizıkta, ılm-ü ma'rifetin menşeini ılimsiz

mebadide, zati hakkı maddede mülâhaza sevdasına düşmüşlerdir ki bu da zevil'ukul üzerine cemadati te'lih etmek, puta tapmak

demektir. İttihadiyyei cismaniyye « panteizm fizik » üzerinde dolaşan mezhebler de bu kâbildendir. Mes'eleyi ruhun cisme, cismin

ruha, kuvvetin maddeye maddenin kuvvete bizatihi tahavvülile izaha kalkışmak da mafevk bir faılin te'sir ve tahviline istinad edilmedikçe ılletsiz hâdise tasavvur etmek tenakuzundan başka bir şey olmadığı gibi ılm ile vücudun temayüzü ve bir şey ma'lûm olmakla onun vücudünde bir tahavvül husule gelmek ıktiza etmediğinin ma'lûm bulunması dahi buna sureti kat'ıyyede münafidir.

Velhasıl ne taraftan bakılırsa bakılsın ılm-ü ma'rifet ve hakka isabet mes'elesi enfüs-ü âfaktan hiç birinin kendi tabiatlerine isnadı mümkin olmıyan ve hangisine isnad edilse tenakuzdan kurtulmıyacak olan bir emirdir. Şürekâi
sh:»2722

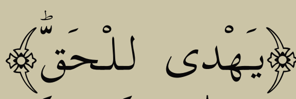
halkten hiç birinin kendi kendine kimseyi hakka hidayet etmesi ihtimali yoktur. Gerçi enfüs-ü âfakta hakkın

âyât ve delâili ülül'ılm, Rüsül-ü Melâike ve bunlar vasıtasiyle hidayet yok değil, fakat şimdi ıhtar olunacağı

üzere bunların hiç biri « عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ » olan zati hak tarafından hidayet almadıkça

kendi kendine ne hidâyet edebilir ne de ihtîda. Müşrikler ne derse desin ya Muhammed, sen.

De ki Allah,

hakka hidayet eder. - Halkta zatî olan

galât ve dalâlin kesretine mukabil hakk-u savaba isabet de emri vakı'dir. Ve bu ancak Allahın hidayetidir.

Biraz yukarıda « اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ » suâlile de işaret olunduğu üzere sem-u ebsara, ukul-ü besaire, enfüs-ü âfaka hâkim olan o, enfüsü kendinden ve âfaktan haberdar edip de hukmi hakka irdiren ve irdirecek olan odur.

﴿اَفَمَنْ يَهْدٖٓى اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُتَّبَعَ﴾ O halde hakka hidayyet eder olan zati alîmmi ittiba' olunmağa - ya'ni ma'bud tanınmağa - ehaktır.

﴿اَمَّنْ لَا يَهِدّٖٓى اِلَّٓا اَنْ يُهْدٰى﴾ Yoksa hidayet olunmadıkça kendiliğinden hidayet bulamıyacak olan ehli akıl mı? Ya'ni hak mes'elesinden haberdar bile olmıyan akılsız şeyler şöyle dursun akıl bile Allah, hidayet etmedikçe kendiliğinden bir ılm keşf edemiyeceği kendi kendine hak ve savaba isabet eyliyemiyeceği cihetle ma'budluk müstekıllen ve alel'ıtlak hadi olan Allah tealâdan başka kimin hakkı olabilir? Bakınız bu ifadede ne beliğ bir iycaz vardır. «Men» ta'biriyle zevil'ukul tahsıs bizzikr edilerek gerek esnam gibi hissiz şuursuz, gerekse behaim gibi hissi olsa da akılsız olanların kale bile alınamıyacakları ıhtar edilmiş olduğu gibi « اِلَّٓا اَنْ يُهْدٰى » istisnasile de evvelki suâldeki hidayyetten murad bizzat ve bil'fiıl hidayet olduğuna işaret buyurularak Melekler,

sh:»2723

Peygamberler ve ulûl'ılmi kaimen bilkıst olan ehli hak, hakka hidayet edemez mi tarzında bir suâli mukadderin cevabı gösterilmiş ve bunlardan hiç birine teabbüd olunamıyacağı da anlatılmıştır. Ve bununla biraz sonra gelecek olan « وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا » beyanına da bir ihzar yapılmıştır. « يَهِدّى » Yehtedinin idgamlısıdır.

﴿فَمَا لَكُمْ﴾ İmdi neyiniz var? - Allahdan başka şeylerin arkasına düşüb teabbüd etmeğe ne hakkınız var! Yûf size! ﴿كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾ Nasıl hukümediyorsunuz. - O haksız bâtıl akıdelere nasıl saplanıyor da putlardan şefaat bekliyorsunuz?... Yahud siz nasıl huküm yapar hâkim olabilirsiniz? Hâlâ anlamıyor musunuz? Allahdan ve Allahın hidayetinden kat, ı nazarla siz şu şöyle, bu böyledir diye nasıl hukm eder de hakk-u savaba isabet edebilirsiniz? Ve hattâ kendi nefsinizde ben benim, ben varım diye nasıl hukmedip de kendinizi tanıyabilirsiniz!... İycab veya selb bir hak huküm, bir tek ılim, bir nefsin haricindeki mukabiline neyf-ü isbat ile bir kerrecik olsun isabeti bile ezhan ve a'yanın, tabiatı eşyanın fevkında ma'budı hakkın vücud ve vahdaniyyetine ve hakkı hâkimiyyet ve ülûhiyyetine bürhanı kâfi değil midir? O, olmasa nüfus ve ukulün münasebatı eşya üzerinde hâkim olabilecek nesi vardır? Ve musîb olmıyan hata hukümlere huküm mü denilir? Ve aklı olan haktan başka bir gaye mi ta'kıb eder?

Mebhasi vücudda halk delili öyle, mebhasi ma'rifette hak ve hidayet delili böyle iken o iyman etmek ihtimalleri olmıyan fâsık müşriklerin menşei dalâllerine gelince: 36.

﴿وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّا﴾ onların ekserisi hiç başka değil, ancak bir zanna

ittiba' ederler - fikir ve amellerinde

hakkı ta'kıb etmezler de sırf nefislerinin zann-ü tahminine uyar, öyle hüküm ve hareket ederler. Az bir kısmı mahzı muânid

sh:»2724

veya zann-u tehayyül bile şanından olmıyan behâim ve cemadat gibi fikirsiz gürühundan ise de ekserisi hakkı kendi telakkılerine ta'bi
sanan ve ılm-ü ma'rifeti uydurmadan ıbaret gibi farzeden nefislerinin zunun ve hayatı vâhiyesi peşinde koşan Indiyye «Doğmatik» ve Husbaniyye güruhundandır. İ'tikad ve iykan namina mezheb diye ileri sürdükleri fikir ve felsefeleri ve ictima'ıyyatta fi'il ve amelleri,

hukm-ü hükûmette metbu'ları tahhakkümatı nefsiyyeden, akısei fâsideden, zunun-u hayalâttan, kuru mefkûrelerden başka bir şey değildir.

﴿اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا﴾ Halbuki zan, hiç de haktan mugni

olmaz. - Zerrece müstegni kılmaz. Zann-u hayal ne kadar şâirâne ve ne kadar mütehakkimâne olursa olsun hiç bir zaman hukmi hakkın vereceği faideyi vermez. Hakkı bâtıl, bâtılı hak, hâlikı mahlûk, mahlûku hâlık, hayrı şer, şerri hayır zan-u telâkkı etmekle kimse kendisini hakkın sültai hükûmetinden kurtaramaz

﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾ hiç şüphe yok ki Allah, onların her fiillerine alîmdir. -

Cezalarını muhakkak verecektir. Onların zannı, bunu değiştirmez.

Bervecihi bâlâ iki delilin takririnden sonra bu âyetin sevkı ve bunun bu alîm cümlesiyle tezyili bilhassa ikinci delilin ılmi ilâhîyi isbatta nassolduğunu ıhtar ve ılmin subutu ise birinci halk delili ile sabit olan

meadda hak münkirlerine cezâi hakkı iş'ar etmekte ve bu suretle bu cümlei tezyiliyye, ılimden başka bir de

ceza ile inzarı ifade eylemektedir. Ve hattâ asıl hedefi sevkı, inzar ve tehdiddir.

Hem vücud hem ılim noktai nazarından ma'rifetullahta erbabı okulü tenvir ve irşada kâfi olan bu delâili

hakkın takrir ve tebliğinden sonra kat'iyyen bilinmek lâzım gelir ki:

sh:»2725

﴿٣٧﴾ وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ
تَصْدِيقَ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَارَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٣٨﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ
وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٩﴾
بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَاْتِهِمْ تَاْوِيلُهُ كَذٰلِكَ
كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ
﴿٤٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَايُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ

بـالْمُفْسدينَ ﴿٤١﴾ وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِى عَمَلِى وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ
اَنْتُمْ بَرِيؤُنَ مِمَّآ اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِىءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ
﴿٤٣﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا
لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَلٰكِنَّ
النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿﴾

sh:»2726

﴿٤٥﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ
يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذينَ كَذَّبُوا بِلِقَآءِ اللّٰهِ وَمَا كَانُوا
مُهْتَدينَ ﴿٤٦﴾ وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ
فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ شَهيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٧﴾ وَلِكُلِّ
اُمَّةٍ رَسُولٌ فَاِذَا جَآءَ رَسُولُهُمْ قُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٤٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقينَ
﴿٤٩﴾ قُلْ لَآ اَمْلِكُ لِنَفْسى ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ
لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ اِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا
يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا
مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥١﴾ اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهِ
آٰلْئٰنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِه تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥٢﴾ ثُمَّ قيلَ لِلَّذينَ ظَلَمُوا
ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿﴾

sh:»2727

﴿٥٣﴾ وَيَسْتَنْبِؤُنَكَ اَحَقٌّ هُوَ قُلْ اِى وَرَبّى اِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَآ اَنْتُمْ
بِمُعْجِزينَ ﴿٥٤﴾ وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى الْاَرْضِ

لَافْتَدَتْ بِهٖ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ
بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَايُظْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ اَلَٓا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَايَعْلَمُونَ
﴿٥٦﴾ هُوَ يُحْيٖ وَيُمِيتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَٓاءٌ لِمَا فِى الصُّدُورِ
وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٨﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ
فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَٓا
اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آٰللّٰهُ
اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ
عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿﴾

sh:»2728

﴿٦١﴾ وَمَا تَكُونُ فِى شَاْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَلَاتَعْمَلُونَ
مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ
رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَٓاءِ وَلَٓا اَصْغَرَ مِنْ
ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْبَرَ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bu Kur'an Allahın mâsivasından uydurulamaz ve lâkin o, önündekinin bir tasdıkı ve kitabın tafsıyli olarak

rabbül'âlemînden
indirilmiştir, bunda hiç şüphe yoktur 37 Ya, onu uydurdu mu diyorlar? De ki: öyle ise haydin: onun misli bir sûre getirin ve Allahdan başka kime gücünüz yeterse çağırın, eğer sadıksanız bunu yapın 38 Hayır onlar, ılmini ihata etmedikleri ve te'vili kendilerine hiç gelmemiş olan bir şey'i tekzib ettiler, bunlardan evvel geçenler de böyle tekzib etmişlerdi amma bak zâlimlerin akıbeti nasıl oldu? 39

İçlerinden buna inanacak da var, inanmıyacak da var, rabbın o müfsidlere a'lemdir 40 Eğer seni tekzibde ısrar ederlerse de ki bana

amelim, size de ameliniz, siz benim yapacağımdan beri'siniz, ben de sizin yapacağınızdan beriyim 41 İçlerinden seni dinlemiye gelenler de var, fakat akılları da yokken sağırlara sen mi işittireceksin 42 İçlerinden sana bakanlar da var, fakat basıretleri de yokken körlere sen mi hidayet edeceksin? 43 Her halde Allah insanlara zerrece zulmetmez ve lâkin insanlar kendilerine zulmediyorlar 44 Sanki

gündüzün bir saatinden başka durmamışlar gibi hepsini mahşere sevkedeceği gün beyinlerinde tanışacaklar, Allahın karşısına
çıkacaklarını tekzib edib de doğru yolu tutmamış olanlar hakıkat husrana

sh:»2729

düşmüş bulunacaklar 45 Onlara va'dettiğimizin ba'zısını sana behemehal göstersek de veya seni tamamen alsak da her iki takdirde onların nihayet dönümü bizedir, sonra Allah ne yapacaklarına da şahiddir 46 Her ümmet için bir Resul vardır, o Resulleri geldiği vakıt aralarında adâletle hüküm verilir, hiç birine zulmedilmez 47 Ne zaman bu va'd? Sadıksanız diyorlar 48 De ki: ben kendi kendime Allahın dilediğinden başka ne bir menfeate ne de bir mazarrata malik değilim, her ümmet için bir ecel vardır, ecelleri geldiği vakıt artık bir saat geri de kalamazlar, ileri de gidemezler 49 De ki: söyleyin bakayım şayed size onun azâbı yatarken veya gündüzün gelecekse mücrimler bunun hangisini isti'cal ediyorlar? 50 Ya sonra vakı' olduğu zaman mı ona iyman edeceksiniz? Ya... şimdi ha? hani siz bunu acele istiyordunuz, a? 51 Sonra denilecek o zulm edenlere ki tadın bakalım huld azâbını, vaktile kazandığınızdan başka bir sebeble cezalandırılacak değilsiniz? 52 Sahih doğru mu bu? Diye senden istifsar ediyorlar, de ki: evet, rabbıma kasem ederim ki o, dosdoğru, ve siz bundan yakayı kurtaramazsınız 53 Zulmetmiş olan her nefis bütün Arzdakine malik olsa idi, azâbı gördükleri vakıt hepsi içten içe nedamet ederek kendini kurtarmak için onu fedâ ederdi, fakat beyinlerinde kaza, adalet ile imza edilmiştir, hiç birine zulmedilmez 54 Uyan Göklerde ve Yerde ne varsa Allahındır, uyan Allahın va'di muhakkak haktır ve lâkin ekserisi bilmezler 55 O hem diriltir hem öldürür ve hep döndürülüb ona götürüleceksiniz 56 Ey insanlar işte size rabbınızdan bir mev'ıza ve gönüller derdine bir şifa, ve mü'minler için bir hidayet ve rahmet geldi 57 De ki: Allahın fadlıle, rahmetile, ancak onunla artık ferahlanın, o onların toplayıb durduklarından hayırlıdır 58 De ki baksanıza a: Allah sizin için rızk olarak neler indirdi de siz ondan bir haram, bir halâl yaptınız, size, de: Allah mı izin verdi? Yoksa Allaha iftira mı ediyorsunuz? 59 Yalanı Allaha iftira edenler kıyamet gününü ne zannediyorlar? Her halde Allah insanlara karşı bir lûtuf sahibidir, lâkin ekserisi bilmezler 60 Her hangi

sh:»2730

bir şeinde bulunsan, Kur'andan her ne okusan ve her hangi bir amel yapsanız, siz ona dalıb coşarken mutlak biz üzerinizde şahid bulunuruz, rabbından ne Yerde ne Gökte zerre miskali ve ondan ne daha küçük ne daha büyük hiç bir şey kaçmaz hepsi bir kitabı mübîndedir 61

﴿٦٢﴾ اَلَٓا اِنَّ اَوْلِيَٓاءَ اللّٰهِ لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَۚ
﴿٦٣﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَۜ ﴿٦٤﴾ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِۜ لَاتَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُۜ ﴿﴾

Meali Şerifi

Uyan! ki Allahın evliyası ne üzerlerine korku vardır ne de onlar mahzun olurlar 62 Onlar ki Allaha iyman etmişlerdir ve hep takvâ ile korunur dururlar 63 Müjde onların Dünya hayatta da Âhırette de, Allahın kelimatına tebdil yok o işte fevzi azim o 64

62. ﴿اَلَٓا اِنَّ اَوْلِيَٓاءَ اللّٰهِ﴾ İyi bil ki hakıkaten evliyaullah - Allah velîleri, Allah dostları

﴿لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَۚ﴾ üzerlerine korku yoktur hem de onlar mahzun olmazlar.

Allah korkusu her korkuyu silmiş olduğu için ilerisinde korku yok müjde var, ilerisi daha güzel olduğu için de geçmişe hüzün yok.

Evliyaullah unvanı, Allaha dost olanlar, Allah için dost olanlar, Allah için icrayi velâyet edenler ma'nâlarına

sh:»2731

gelebilir. Ve velâyet, mahabbet, nusrat, tenfizi emir mefhumlarını ifade eder. Bu unvana kimlerin müstakık oldukları hakkında müfessîrinin naklettikleri ba'zı rivayetler vardır. Senedleri Taberîde mezkûr olduğu üzere Seıyd ibni Cübeyrden merviydir ki Resulullaha evliyaullahdan sual edilmiş, şöyle buyurmuştur: « هُمُ الَّذِينَ اِذَا رُؤُا ذُكِرَ اللّٰهُ » diğer bir rivayette: « يُذْكَرُ اللّٰهُ لِرُؤْيَتِهِمْ » - onlar öyle zevattır ki görüldükleri zaman Allah zikr-ü yad olunur. Ta'biri âharle sâde görülüvermelerinden dolayı Allah hatırlanır: Semt ve hey'etleri ya'ni siyretleri ve halleri derhal Allahı ıhtar eder, Ki ibni Abbas işbu «semt ve hey'et» tefsiri yerine «ıhbat-ü sekînet» demiştir. Bunların mal ve sair esbab-ü menafi' ile alâkadar

olmıyarak ancak Allah için Allahda seviş, « حُبٌّ فِى اللّٰهِ » ile birbirlerine mahabbet ve musafat eden « اَلْمُتَحَابُّونَ فِى اللّٰهِ » oldukları da merviydir. Netekim

Ömer İbnilhattab radıyallahü anhten merviydir ki Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem şöyle buyurmuştur: Allahın kullarından bir

takım insanlar vardır ki enbiya değil şüheda da değildirler amma yevmi kıyamette Allah ındindeki makamlarından dolayı onlara

Enbiya ve Şüheda gıbta edecekler.

«Bunlar kimlerdir? Ve amelleri nedir? Bize haber ver ki bu suretle biz de onlara muhibb oluruz ya Resulullah» dediler,
Resulullah: «bunlar bir kavmdir ki beyinlerinde ne akribalık, ne de teatı edecekleri emval alâkası olmaksızın Allah ruhile Allahda

sevişirler: fevallhi yüzleri bir nur ve kendileri nurdan bir minber üzerindedirler. Nas korktuğu vakıt bunlar korkmazlar, nas mahzun

oldukları zaman bunlar mahzun olmazlar» buyurdu ve bu âyeti okudu: «

اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » Ebû

Hüreyreden ve ebû Maliki Eş'arîden dahi ayni

mealde rivayetler varid olmuştur. Bu rivayetlerin her biri bir hâssa ile ta'rif demek olduğundan hepsini cami' olmak üzere evliyaullah şu mefhum ile ta'rif olunmuştur: «Allaha taatle tevellâ eder, Allah da kendilerine kerametle tevellâ eder olan

sh:»2732
kimseler» ki bu âyette daha vazıh bir surette şöyle beyan ve tefsir buyuruluyor:

Ya'ni evliyaullah 63. ﴿اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ onlar ki iyman etmişlerdir ve ittika eder dururlar tam bir iyman ile evâmir ve ahkâmı ilâhiyyeyi infaz ederler ve kendilerinden Allahın rızasına muhalif bir hal sadir olmamak için daima korunur, şüpheli şeylerden sakınır dururlar. İşte evliyaullahın haddi tammı budur. Cinsi karibi mü'min; faslı karibi en başında mehafetullah bulunan ittika haslatıdır ki bunlar onların Allaha tevellâlarıdır. 64.

﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ﴾ Dünya ve âhıret

hayatlarında müjde onların - bu da onların hassalarıdır ki Allahın kendilerine tevellâ ve tekrimidir. İşte

keramatı evliya haktır mes'elesinin esası budur. Allahdan başka velî tanımadıkları, Allahın rızasına

muhalefetten korkup korundukları ve masivallahdan hiç bir haşyetleri olmadığı, Allah da kendilerine dost

olduğu için artık onlara ne korku vardır, ne de huzün. Dünyada da mübeşşer Âhırette de mübeşşerdirler.

Ezcümle Dünyada «

اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

» Âhırette « سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ » tebşirlerine mazhardırlar.

﴿لَاتَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ﴾ Allahın kelimatına tebdil yok - ya'ni bu va'ıdlerin,

tebşirlerin tehallüf etmesi ihtimali yoktur. Çünkü bunlar Allah kelâmıdır. Allah sözünü değiştirecek, hukümden iskat edecek meselâ Allahın korkma, mahzun olma dediğini korkutup mahzun edebilecek

hiç bir kuvveti hâkime bulunamıyacağı gibi Allah tealâ, kendisi de va'dinde asla hulf etmez, sözünü yerine getirir. Onun için evliya

« اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ » fahvasınca

kendilerindeki o evsafı velâyeti, o iyman-ü ittikayı değiştirmedikçe Allah tealânın bu Dünya ve Âhıret tebşiratını

tebdil etmesine ihtimal yoktur. Bunlar ebedî bişaretlerdir. ﴿لَاتَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ﴾

sh:»2733

Mâdemki evliyaullah böyle mübeşşerdir ve onlara havf yoktur ve mahzun olmıyacaklardır. Rütbei risalet

daha yüksek olduğu

cihetle ey Resuli hak sana hiç korku yoktur:

﴿٦٥﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٦﴾ اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَٓاءَ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا

﴿الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ﴾

Meali Şerifi

Ötekilerin lâfları seni mahzûn etmesin, çünkü ızzet, hep Allâhındır, o hepsini işitiyor, hepsini biliyor 65

Uyan: Göklerde
kim var, Yerde kim varsa hep Allahındır, Allahdan başkasına tapanlar dahi, şeriklerin tebaası olmazlar, ancak zanne teba'ıyyet ederler ve ancak kendi mızraklarıyle ölçer yalan söylerler 66

65. ﴿وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ﴾ Ve seni onların lakırdıları mahzun etmesin - ya'ni kâfirlerin şeriklerine tebaa ve avenelerine ve mal-u cahlarına

güvenerek sana ezâ, tehdid ve tahvif yollu savurdukları lâflardan mahzun olma

﴿اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَميعًا﴾ her halde ızzet, bütün ızzet Allahındır. Bütün

kudret ve galebe ve kibriya, onundur. Şimdi beyan olunacağı üzere onların güvendikleri bütün kuvvetler de

sh:»2734

Allahındır. Dilediği zaman hepsini selbediverir ﴿هُوَ السَّميعُ الْعَليمُ﴾ o semi' ve alîmdir.

- Onların söylediklerini işitir ve yapacağını bilir. Netekim: «ben ve Resullerim her halde galib oluruz diye

yazmış «

﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلى﴾ ﴿اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا﴾ ﴿اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ ﴿اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ﴾ » buyurmuştur. 66.

﴿اَلَا اِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ﴾ İyi bil ki Göklerde

ve Yerde her kim varsa hepsi, Allahındır.

Melâike, Sekaleyn bütün zevil'ukul, Allahın kulu, milkidir. Binaenaleyh o kâfirlerin bütün güvendikleri

taptıkları şeyler, Allahın milki olduğu gibi kendileri de öyledir.

﴿وَمَا يَتَّبِعُ الَّذينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَاءَ﴾ Allahdan başkasına

çağıranlarda, şerikler tebaası olmazlar. - Ya'ni Allahın şeriki yok,

ülûhiyyette şirket, muhal ve bütün mâsivâ, Allahın milki olduğundan Allahdan başka şeylere duâ ve

teabbüd eden, başka ma'budlar iddia ve onlara ittiba' eden müşrikler hakıkatte Allaha bir takım şerikler

bulmuş da onun tebaası olmuş olmazlar. ﴿اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ﴾ Başka değil, ancak

zanne ittiba' ederler - vehm-ü hayal ile kendi şeriklerini Allahın şürekâsı sanar ve onlara yok yere ülûhiyyet

payesi verib tapmakla Allahdan yakalarını kurtaracaklarını zannederler. -

﴿وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ Ve bunlar sade kobuz atarlar. - Kendi mızraklarına göre, ındî farzıyyat ve tahminat ile yalan söylemekten başka bir şey yapmazlar. - Mücerred hissiyatlarına tebean halkı hâlık, abdi ma'bud, tabi'i metbu' farzeder, saçmalar dururlar, hasılı şürekâları yalan, tehdidleri boş, Allaha karşı isnad etmek istedikleri her şey hiç, ve hepsi ızzeti ilâhiyye altında makhurdur.

Filhakıka:

sh:»2735

﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فٖيهِ وَالنَّهَارَ
مُبْصِرًاۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا اتَّخَذَ
اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُۜ هُوَ الْغَنِىُّۜ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى
الْاَرْضِۜ اِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَاۜ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ قُلْ اِنَّ الَّذٖينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا
يُفْلِحُونَۜ ﴿٧٠﴾ مَتَاعٌ فِى الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذٖيقُهُمُ
الْعَذَابَ الشَّدٖيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

O, odur ki içinde durub dinlenesiniz diye sizin için geceyi yaptı, gündüzü de göz açıcı, elbette bunda dinliyecek bir kavm için bir çok âyetler var 67 "Dediler ki: Allah, veled edindi" hâşâ o sübhâne, ganiy o, Göklerdeki ve Yerdeki hep onun elinizde ona dair hiç bir burhan yoktur, Allaha karşı ılm ile isbat edemiyeceğiz şey mi isnad ediyorsunuz? 68 De ki: elbette yalanı Allaha iftira edenler felâh bulmazlar 69 Dünyada cüz'î bir zevk, sonra dönüşleri bizedir, sonra biz onlara o küfürlerinden dolayı azâbı tattıracağız 70

sh:»2736

67. ﴿هُوَ﴾ O - Allah celle celâlüh ﴿الَّذٖى﴾ o dur ki ﴿جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ﴾ sizin için geceyi yaptı - ya'ni muzlim karanlık yaptı ﴿لِتَسْكُنُوا فٖيهِ﴾ yaptı ki içinde sakin olasınız - zahmetlerini çektiğiniz hareketlerden feragat edib sükûn bulasınız müteharriklikten sükûnete geçesiniz, agyardan nazarı kesib vahdete çekilerek dinlenesiniz ﴿وَالنَّهَارَ مُبْصِرًاۜ﴾ gündüzü de mubsır - ya'ni gösterici yapmıştır ki etrafınızı görüb hareket edesiniz, vazifelerinizi yapasınız, gecelerin istilâyi zulmetinde kuvayı hayatiyye için bir vesilei sükûn, zıyayi neharda ise bir vesilei intibah ve hareket vardır.

Hareket ve sükûn ise hâdisatı hayatiyyeden başka âlemdeki bütün hadisatı cismaniyyenin dahi asıl ve künhünü teşkil eden iki

hadisei şamiledir ki ta'ban nur ve zulmet gibi birbirlerile ictima'ları nâkabil iki zıddı mütekabildirler. Ecsam, kendiliğinden ve sırf kendi

tabiatlerile ne sükûndan harekete geçebilir ne de hareketten sükûna. İşte bu iki zıddı mütekabili yekdiğerine kalb ve tahvil ederek hadisatı âleme cereyan veren ve leyl-ü neharı bunlarla alâkadar ederek insanları kâh hissi sükûn ve kâh hissi hareket ile mütena'ım veya mütekallib kılan ancak Allahdır. Allah böyle bütün nur ve zulmetin ve bütün harekât ve sekenatın halık ve mutesarrıfıdır. Ve alel'umum insanlar leyl-ü neharda sükûn ve hareketten müteessir zamaniyyattan oldukları halde Allah zamanın da fevkında

hâkimdir. Ve bütün zaman ve zamanniyyat, onun ca'l-ü tahsısıdır. ﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكَ﴾ Muhakkak

ki bunda - bu ca'lde, leyl-ü neharın bu sureti tahsısında bu nur-ü zulmet, bu sükûn-ü hareket, bu gösteriş ve göstermeyiş tahavvülâtında ve leyl-ü nehar içindeki vekayii zamaniyye ve tarihiyyede

﴿لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ samiası olub

sh:»2737

dinliyecek olan bir kavm için elbette çok, pek çok âyetler vardır. - Ya'ni bütün mekân ve zaman aklî, naklî delâili tevhid ile doludur. Böyle iken zann-ü hayale tebeıyyet eden yalancılar 68.

﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا﴾ Allah, veled ittihaz etti dediler - oğul veya kız evlâd edindi diye iftirada bulundular bir takımları tekvin ile tevlidi farkedemediler, halk-u iycadı doğurmak veya doğurtmak zanneylediler, hudusü bir tevellüd, ma'lûlü bir veled, ılleti bir valid veya valide gibi farz ettiler. Tevlid ve tevellüdün evvel emirde bir halka mütevakkıf olduğunu, yoktan bir iycad olmadan bir tevellüd farzı, tenakuz olacağını hisab etmediler de âlemin halık tealâdan tevellüd ve infisal suretiyle tekevvün ve sudur eylediğine kail olarak Allaha oğullar, kızlar isnad eylediler ve ondan tevellüd ve tenasül etmiş erkekli dişili bir ilâhlar silsilesi uydurarak onlara perestiş ettiler ki işte müşriklerin esatırı, hep bu uydurmalardır. Fakat daha garibi odur ki tekvinin ancak halk-u icad ile mümkin olduğunu işiten ve «

خَلْقٌ بَعْدَ الْعَدَمِ » umdesine agâh olanlardan bir kısmı da yine tevellüd tevehhümüne

saplandılar. Melekler, Allahın kızları; Uzeyr, Allahın oğlu, Mesih, Allahın oğlu dediler.

Böyle diyenlerden bir kısmı da bunu hakıkaten vilâdet ma'nâsiyle değil evlâtlık ma'nâsıyle te'vil ederek teşrifen oğul yaptı, kendinin oğlu şerefini verdi ve ülûhiyyetten hıssadar etti dediler. Onun için bu âyette ittihaz ta'birile diğerlerinden daha ziyade bu kısma taaruz olunmuştur.

﴿سُبْحَانَهُ﴾ Sübhanallah hâşâ - hâlık, valid olur mu? Çünkü vilâdet bir tecezzi ve tenakus, evlâd

ittihazı da bir ihtiyac ile alâkadardır. Halbuki ﴿هُوَ الْغَنِىُّ﴾ o, ganîdir. Hem yegâne ganîdir - ilh...

Risaletin kuvvet ve hakkıyyetini ve Resulün Allaha tevekkül ve ı'timadının yüksekliğini ve kâfirlere azâbın şiddetini emsali

tarihiyyesiyle tavzıh için:

sh:»2738

﴿٧١﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامٖى وَتَذْكٖيرٖى بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ

فَاَجْمِعُوا اَمْرَكُمْ وَشُرَكَاۤءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ
اقْضُوا اِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧٢﴾ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ
اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ
﴿٧٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَاۤئِفَ
وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُنْذَرِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem onlara Nuhun kıssasını oku, bir vakıt kavmine demişti ki: ey kavmim: eğer benim duruşum ve Allahın

âyetlerini ıhtar edişim size ağır geliyorsa, bilin ki ben, Allaha dayanmışım, artık siz ve şerikleriniz her ne yapacaksanız toplanıb bütün azminizle karar verin, sonra yapacağınız, size hiç bir gam da teşkil etmesin, sonra hukmünüzü bana icra edin ve elinizden gelirse bana bir lâhza

göz de açtırmayın 71 Eğer aldırmazsanız ben de, sizden bir ecir istemedim â, benim acrim ancak Allahadır, ve ben onun birliğine boyun eğen müslimînden olmakla emrolundum 72 Bunun üzerine yine onu tekzib ettiler. Biz de onu ve beraberindekileri gemide necâte çıkarıb bunları Yer yüzünün

sh:»2739

halifeleri kıldık, âyetlerimizi tekzib edenleri ise gark ettik, bak işte inzâr olunanların âkibeti nasıl oldu 73

Tarihî misal bundan ıbaret de değil:

﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَاۤؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى
قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ
اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِاٰيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ
﴿٧٦﴾ فَلَمَّا جَاۤءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿٧٧﴾ قَالَ مُوسٰى اَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاۤءَكُمْ اَسِحْرٌ هٰذَا
وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٨﴾ قَالُوا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا
عَلَيْهِ اٰبَاۤءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاۤءُ فِي الْاَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا
بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٨٠﴾

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى اَلْقُوا مَٓا اَنْتُمْ مُلْقُونَ۞

sh:»2740

۞٨١۞ فَلَمَّٓا اَلْقَوْا قَالَ مُوسٰى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُۜ اِنَّ اللّٰهَ
سَيُبْطِلُهُۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ۞٨٢۞ وَيُحِقُّ اللّٰهُ
الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۞٨٣۞ فَمَٓا اٰمَنَ لِمُوسٰٓى
اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلٰى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهِمْ اَنْ يَفْتِنَهُمْۜ
وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى الْاَرْضِۚ وَاِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ۞٨٤۞
وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوٓا اِنْ
كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ۞٨٥۞ فَقَالُوا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَاۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَۙ ۞٨٦۞ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ ۞٨٧۞ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰى وَاَخِيهِ اَنْ تَبَوَّاٰ لِقَوْمِكُمَا
بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَۜ وَبَشِّرِ
الْمُؤْمِنِينَ۞

sh:»2741

۞٨٨۞ وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَٓا اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهُ زِينَةً
وَاَمْوَالًا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَۚ رَبَّنَا
اطْمِسْ عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا
الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ۞٨٩۞ قَالَ قَدْ اُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا
وَلَا تَتَّبِعَٓانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۞٩٠۞ وَجَاوَزْنَا بِبَنٓى
اِسْرَٓائِيلَ الْبَحْرَ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًاۜ حَتّٰٓى اِذَٓا
اَدْرَكَهُ الْغَرَقُۙ قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا الَّذِٓى اٰمَنَتْ بِهِ بَنُوٓا
اِسْرَٓائِيلَ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۞٩١۞ اٰلْئٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ

وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدٖينَ ﴿٩٢﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجّٖيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ
لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةًۜ وَاِنَّ كَثٖيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ۟
﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ بَوَّاْنَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ مُبَوَّاَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِۚ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتّٰى جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُۜ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضٖى
بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿﴾

sh:»2742

﴿٩٤﴾ فَاِنْ كُنْتَ فٖى شَكٍّ مِمَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذٖينَ
يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَۚ لَقَدْ جَٓاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرٖينَۙ ﴿٩٥﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذٖينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٩٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ حَقَّتْ
عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَۙ ﴿٩٧﴾ وَلَوْ جَٓاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ
حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلٖيمَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra onun arkasından bir çok Peygamberleri kavmlerine gönderdik, onlara açık mu'cizelerle vardırlar, fakat önce yalan

dediklerine bir türlü inanmak istemediler, işte biz tecavüzü ı'tiyad edenlerin kalblerini böyle tab'ederiz 74 Sonra bunların arkasından

Musâ ile Harunu Fir'avn ve cemaatine âyetlerimizle gönderdik, iymanı kibirlerine yediremediler ve mücrim bir kavm idiler 75 Tarafımızdan kendilerine hak geldiği vakıt her halde bu açık bir sihir dediler 76 Musâ, ya! dedi: size hak gelince böyle mi diyorsunuz?

Bu sihir mi? Halbuki sihirbazlar felâh bulmazlar 77 Sen, dediler: bizi, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çeviresin de bu yerde

Devlet ikinizin olsun diye mi geldin? Biz ikinize de inanamayız 78 Fir'avn da, bana bütün bilgiç sihirbazları getirin dedi 79 Bunun

üzerine sihirbazlar geldiği vakıt Musâ onlara ne ortaya atacaksınız siz atın dedi 80 Vaktâ ki attılar, Musâ bu, sizin yaptığınız dedi:

sihir, her halde Allâh, onu ibtâl edecek, her halde Allah, müfsidlerin ameline salah vermez 81 Allah, kelimatiyle hakkı ihkak edecek,

isterse mücrimler hoşlanmasınlar 82 Hasılı Fir'avn ve cem'ıyyetinin belâsı korkusundan ibtîdâ Musâya kavminin

sh:»2743

bir zürriyetinden başka iyman eden olmadı, çünkü Fir'avn o yerde çok üstün idi ve çok aşırı giden müsriflerden idi 83 Musâ da, ey kavmim: siz gerçekten Allaha iyman ettinizse, onun birliğine ıhlâs ile teslim olmuş müslimler iseniz artık ona i'timâd edin dedi 84 Onlar da, biz Allâha i'timâd ettik, ya rabbenâ bizi o zalim kavmin fitnesine düşürme 85 ve rahmetinle bizi o kâfir kavmden kurtar dediler 86 Biz ise Musâya ve kardeşine şu vahyi verdik: kavminiz için Mısırda bir takım evler ihzar edin, ve evlerinizi kıble tarafına yapın ve namaz kılın, hem de mü'minleri tebşir eyle 87 Musâ, ya rab! Dedi, sen Fir'avne ve cem'iyyetine, Dünya hayatta bir ziynet ve haşmet ve nice nice mallar verdin, yolundan saptırsınlar diye mi ya rab, ya rab! Mallarını sil süpür ve kalblerini şiddetle sık ki o elîm azâbı görmedikçe iyman etmiycekler 88 Peki buyurdu: duanız kabul olundu, siz yine istikamette devam edin ve kendini bilmiyenlerin meslekine uymayın 89 Derken Benî İsraîli denizi geçirdik, derhal Fir'avn askerile ta'kıb ve taaruz için arkalarına düştü, nihayet gark kendini derdest edince "inandım hakıkat Benî İsrailin iyman ettiğinden başka ilâh yok, ben de ona teslim olanlardanım, dedi 90

Ya... şimdi ha? Halbuki bundan evvel ısyan etmiştin, müfsidlerden idin 91 Biz de, bu gün seni bedeninle bir tepeye atacağız ki arkandan geleceklere bir ibret olasın, maamafih insanların bir çoğu âyetlerimizden cidden gafildirler 92 Filhakıka Benî İsraili cidden

güzel bir yurda yerleştirdik ve hoş ni'metlerden merzuk kıldık, nihayet ihtilâf etmeleri de kendilerine ilim geldikten sonra oldu, şüphe
yok ki o ıhtilâf edib durdukları şeylerde rabbın kıyâmet günü aralarında hukmünü verecek 93 Şimdi şu sana indirdiğimiz şeylerde

bilfarz şekkedecek olursan senden evvel kitab okuyanlara sor, kasem olsun ki sana rabbından hak geldi, sakın şüphe edenlerden

olma ki husrâna düşenlerden olmıyasın 95 Hakıkat aleyhlerinde rabbının kelimesi hakkolmuş olanlar iymana gelmezler 96 Velevse

sh:»2744

kendilerine her âyet gelmiş olsun, tâ o elîm azâbı görecekleri âna kadar 97

94. ﴿فَاِنْ كُنْتَ فٖى شَكٍّ مِمَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ﴾ Şimdi şu sana

indirdiklerimizden bilfarz cüz'î şekk içinde kalırsan - bu âyet bâlâdaki kıssaların sıdk-ü hakkıyyetini te'yid ile risaleti Muhammediyyeyi te'kid ve takviye sıyakındadır. Ma'lûm ya farz ne vukuu ne de imkânı iycab etmiyeceğinden burada da ne şekk ne sual vaki' değildir. Ancak bu kıssaların âyatı ilâhiyyeden olan fevkal'ade vukuatı tezammun ettiklerini ıhtar ile

beraber nübüvveti Muhammediye hakkında en cüz'î bir şüphe ihtimaline bile mesağ bırakmıyan bir kuvveti beyan ve tehyici iykan

vardır. Ya'ni başka taraftan öğrenmek suretile değil Allah tarafından sana vahy ile bervechi bâlâ haber verilen Fir'avn vesaire kıssalarının sıhhatinde şekk-ü şüpheye asla mahal yoktur. Sen de bunda şüphe etmezsin, Maamafih bilfarzı vettakdir cüz'î bir şekk ihtimaline ma'ruz kalacak olursa

﴿فَسْـَٔلِ الَّذٖينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ senden evvel kitab okuyanlara

sor - ya'ni bunlar ehli kitab ındinde ma'lûm ve muhakkak ve kütübi salifede de sabittir. Onlar bu kıssalardan ibret almayıp hâlâ şirk-ü küfürde devam eden ehli kitab bile bunları inkâr edemiyecek evet demeğe mecbur olacaklardır. Bundan ise şu netice çıkar:

﴿لَقَدْ جَٓاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ Kasem olsun ki rabbından sana muhakkak hak geldi

- kütübi salifeyi okumadan ve okuyanlardan işitmeden yalnız rabbından indirilen vahy ile bilip haber verdiğin halde bunlar kütübi salifeyi mütalea edenler nezdinde de muhakkak olunca artık her şüpheden âzade olarak tebeyyün eder ki bu haberler ve bu Kur'an «

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ » dır. Ve sana rabbından

hak vahy-ü risalet gelmiş olduğu muhakkaktır. Rabbın hak tealâ bunu böyle bilhassa kasem

sh:»2745

ile te'kid ve te'min ederek de sarahaten beyan ve i'lân etmiştir.

Binaenaleyh ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ sakın şüphe edenlerden olma. - Cezm-ü

yakînin ve rabbına i'timadın asla sarsılmasın. Kemali tevekkül ile vazifene

devam et.
İnanmıyanlara gelince:

96. ﴿اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ Her halde rabbının kelimesi

aleyhlerine hakolmuş olanlar - küfür ve azâblarına hukmi ilâhi tahakkuk etmiş bulunanlar 97.

﴿لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ

الْاَلِيمَ﴾ kendilerine her âyet de gelmiş olsa - Fir'avn gibi - bil'fi'l azâbı elîmi görünceye kadar iyman

etmezler. - O vakit o iyman fâide verir mi? İymanı ye'is makbul olur mu? diye hatıra gelirse :

﴿٩٨﴾ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيمَانُهَا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ
لَمَّا اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ﴾

Meali Şerifi

Fakat o vakit iyman edip de iymanları kendilerine fâide vermiş bir memleket olsa idi? Ancak Yunüsün

kavmi iyman ettikleri vakıt Dünya hayatta o rüsvalık azâbını kendilerinden açmış ve bir zamana kadar onları müstefid etmiş idik 98

98. ﴿اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ﴾ Ya'ni Yunüs aleyhisselâmın kavminden başka iymani ye'sin fâide

verdiği hiç bir memleket ehalisi yoktur. İymanı her halde mukaddem olmak lâzımdır ki korunmak mümkin

olsun. Yoksa Dünyevî

sh:»2746

veya Uhrevî muvakkat veya ebedî her hangi bir azâb gelip çatınca mutlak hukmünü icra eder. Hukmi hak

böyledir. Ve iyi bilmek lâzım gelir ki iymanın vücud ve ademi de Allahın meşiyyetine merbuttur :

﴿٩٩﴾ وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِى الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًاۜ
اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿١٠٠﴾ وَمَا كَانَ
لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا
يَعْقِلُونَ ﴿١٠١﴾ قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَا
تُغْنِى الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٢﴾ فَهَلْ
يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْۜ قُلْ فَانْتَظِرُٓوا
اِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٣﴾ ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنَا وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا كَذٰلِكَۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِى شَكٍّ مِنْ دِينِى فَلَٓا اَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْۚ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَۙ ﴿١٠٥﴾ وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًاۚ وَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿﴾

sh:»2747

﴿١٠٦﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَۚ فَاِنْ
فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ
بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُٓ اِلَّا هُوَۚ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَٓادَّ لِفَضْلِهٖۜ
يُصِيبُ بِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖۜ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٨﴾
قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنِ اهْتَدٰى
فَاِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ
بِوَكِيلٍۜ ﴿١٠٩﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ
اللّٰهُۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿﴾

Eğer rabbın dilese idi Yer yüzünde kim varsa hepsi top yekûn iyman ederlerdi, o halde insanları hep mü'min olsunlar diye senmi ikrah edeceksin? 99 Allâhın izni olmadıkça hiç bir nefs için iyman edebilmek yoktur ve akıllarını husni isti'mal etmiyenleri o pislik içinde bırakır 100 De ki: bakın, Göklerde Yerde neler var, fakat o âyetler, o inzarlar iyman etmiyecek bir kavme ne fâide verir 101 Onun için onlar sırf kendilerinden evvel geçenlerin günleri gibi bir gün gözlerler, de ki: gözleyin ben de sizinle beraber gözliyenlerdenim 102 Sonra Resullerimizi ve iyman edenleri kurtarırız, biz böyle uhdemizde bir hakk olarak mü'minleri kurtarırız 103 De ki: ey insanlar, eğer benim dinimde bir şekk ediyorsanız haberiniz olsun ki ben sizin

Allahdan başka taptıklarınıza tapmam ve lâkin ben sizin canınızı alacak olan Allaha kulluk ederim ve ben şöyle emr olundum ki: mü'minlerden olayım. Hem sırf hakka müteveccih hanîf olarak dine yüz tut ve sakın müşriklerden olma 105 Ve Allahın mâsivasından sana kendi kendine ne menfaat ve ne mazarrat yapamıyacak şeylere perestiş etme, eğer edersen o halde sen şüphesiz nefsine zulmedenlerden olursun 106 Ve eğer Allah sana bir keder dokunduracak olursa onu ondan başka açacak yoktur ve eğer o sana bir hayır murad ederse o vakıt de onun fadlını reddedecek yoktur, o, onu kullarından dilediğine nasîb eder, o öyle gafûr, öyle rahîmdir 107 Ey insanlar! işte rabbınızdan size hak geldi, artık hidayeti kabul eden kendi nefsi için kabul etmiş olur, sapkınlık eden de kendi aleyhine sapmış olur: ve ben sizin üzerinize vekil değilim, de 108 Ve sana ne vahy olunuyorsa ona tâbi' ol ve sabret ta ki Allah, hukmünü versin, hâkimlerin en hayırlısı odur 109

HÛD

١١ سُورَةُ هُودٍ

Bu sûrei Hûddur ve hepsi Mekiyyedir. Ancak İbni Abbastan bir rivayette « فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ » kavli celîli istisna edilmiştir. Mukatil de: hepsi Mekkîdir, ancak « فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ » âyeti değil, bir de « أُولٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ » İbni Selâm ve eshabı hakkında nâzil oldu « اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ » da Nebhâni Temmar hakkında nâzil oldu demiştir ki bu üç âyet Medenîdir demek olur.

Âyetleri: - Yüz yirmi üçtür.

Kelimatı: - Bin yedi yüz on beş.

Hurufu: - Yedi bin altı yüz beş.

Fasılası: - « ص ٠ ق ٠ ط ٠ ذ ٠ ز ٠ ب ٠ د ٠ ظ ٠ م ٠ ل ٠ ن ٠ ر » harfleridir.

Sûrei «Yunüs» te, sûrei «Berâe» nin hâtimesi tavzıh ve tafsıl olunduğu gibi işbu sûrei «Hûd» de de sûrei «Yunüs» ün hâtimesinde telhıs olunan esası din, tavzıh ve tafsıl olunacaktır ki kıssai «Hûd» deki esaslar bu sûrenin evvelindeki esaslar demek olduğu gibi «

اِنّى تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبّى وَرَبّكُمْ مَامِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبّى عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ » mazmunu bu beyan ve tafsılin mevzu' ve gayesini müş'ir olması ı'tibarile buna sûrei «Hûd» tesmiye edilmiş olsa gerektir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ الۤرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿٢﴾ اَلَّا تَعْبُدُوۤا اِلَّا اللّٰهَ اِنَّنى لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿﴾

sh:»2750

﴿٣﴾ وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوۤا اِلَيْهِ يُمَتّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا

اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذ۪ى فَضْلٍ فَضْلَهُ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنّ۪ٓى
اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَب۪يرٍ ﴿٤﴾ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْۚ وَهُوَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٥﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا
مِنْهُۜ اَلَا ح۪ينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْۙ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَۚ اِنَّهُ
عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴿﴾

Meali Şerifi

الر Bir hakîmi habîrin ledünnünden âyetleri ihkâm edilmiş sonra da tafsıl olunmuş bir kitab 1 Şöyle ki Allahdan başkasına kul olmayın, ben size onun tarafından tebşir ve inzar için gönderilmiş bir Peygamberim 2 Hem rabbınızın mağrifetini isteyin sonra ona tevbe edin ki sizi bir müsemmâ ecele kadar güzel bir surette yaşatsın ve her fadıl sahibine fadlını versin ve eğer yüz çevirirseniz haberiniz olsun ki ben size büyük bir günün azâbından korkarım 3 Hep dönümünüz Allahadır, o ise her şey'e kadîrdir 4 Bak amma onlar ondan gizlenmek için göğüslerini büküyorlar, evet amma onlar ondan örtülerine bürünürlerken o onların neyi gizlediklerini ve neyi açığa vurduklarını bilir çünkü o, bütün sinelerin künhünü bilir 5

1. ﴿الٓرٰ﴾ الف لام را Sûrei «Yunüs» ün başına bak ﴿كِتَابٌ﴾ bir kitab ki ﴿اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ﴾ âyetleri ihkâm edilmiş - muhkem

sh:»2751

ya'ni her vechile halelden ârî, bozulmak ihtimali yok, gayet sağlam ve muntazam veya hakîm ya'ni hıkemi baligayı muhtevî, nizamı hıkmet ile manzum kılınmış ﴿ثُمَّ فُصِّلَتْ﴾ sonra tafsıl de olunmuştur.

TAFSIL, Aslında bir şey'i fasıl fasıl yapmak, mütemayız bölüklere ayırmak demektir. Bu ma'nâ ile meselâ bir inci dizisine ara ara yektâ daneler geçirildiği veya tesbih dizisinin daneleri imamelerle ayrıldığı gibi diziye fasıla geçirmek ma'nâsına gelir. « فَصَلَ النَّظْمَ » denilir « جَعَلَ ف۪يهِ الْفَاصِلَةَ » demek olur. Ve bir şey'i beyan eylemek ma'nâsına gelir « فَصَّلَهُ » denilir. « بَيَّنَهُ » demek olur. Kamus şarihi der ki «icmal mukabili tafsıl bundandır. Zira asıl tafsıl, bir şeyi fusuli mütemayize kılmak ma'nâsınadır. Bunun ise uzatmak ve çoğaltmak lâzımıdır. Buna binaen tafsıl, kelâmı iksarda isti'mal olunmuş, sonra da bunun lâzımı olan «tebyîn» de isti'mal olunmuştur. اهـ. Kur'anın mufassal olması da vücuh iledir, Bir kerre âyetleri nesrin sec'ınden, şi'rin kafiyesinden bambaşka bir husün ibraz eden fasılalarla temyiz olunmuş ve Sûre Sûre kılınmıştır. Netekim âyetleri kısa kısa olan Sûrelere bu ma'nâ ile «Mufassal» ta'bir olunur ki fasılaları çok demektir. Lâkin bu fasıla, her âyetin mahiyyetinde ve mertebei ihkâmında dahil bulunduğu için burada « ثُمَّ فُصِّلَتْ » deki tafsılden murad, tâlî mertebede bir fasıl ve fasıla ile diğer bir ma'nâ olmak lâzım gelir. Onun için müfessirîn başlıca şu vecihleri ihtiyar etmişlerdi:

1 - Kur'anın kelimeleri bir nazmı muhkemle dizilip fasılalarla âyet âyet ayrıldığı gibi, âyetleri de cabecâ delâili tevhid, delâili nübüvvet, ahkâm, mevaız, kısas ve ahbar gibi metalib ve fevaidi mütenevviadan calibi dikkat fasılalarla ayırd edilib fasıl fasıl, bölük bölük kılınmış, dakık münasebat ve lâtıf intikalât ile hıtabeden hıtabeye, kıssadan kıssaya geçen bir üslûbı tefennün üzere

sh:»2752

bastolonmuş ve arada kâh Terkibi kâh Tercı' andıran bir cihette fâsıl, diğer cihetten vâsıl, bir bakışa bir mukaddime, bir bakışa bir hâtime gibi olan Bend âyetlerile tevşih ve tensık edilmiş ve bu minval üzere Sûre Sûre bölünmüş ve bir çok mesail ve kısas muhtelif mahallere ve sûrelere serpiştirilerek tevhid ve ubudiyyet mevzuu üzerinde müteaddid vücuh ve münasebat ile anlatılmış ve bütün bu tafsıl ile beraber gerek eczanın, gerek küllün ihkâm ve metanetine aslâ halel vermemiştir. Ki bu ma'nâca tafsıl, cevahir dizisine fasıla geçirmek ma'nâsından müsteardır.

2 - Beyan ma'nâsıdır. Çünkü Kur'anın âyetlerinde insanların maaş ve meadları için muhtaç oldukları ve olacakları şeyler usul ve furuile beyan ve telhıs olunmuştur. Bu beyanın hayat gibi fıtrî bir inkişaf ile icmalden tafsıle tafsılden telhısa doğru giden sureti cereyanı hakkında Fatihada ba'zı izahat geçmişti bak.

3 - Kur'anın âyetleri müteferrık surette nâzil olmuştur.

Velhasıl bu öyle bir kitabdır ki âyetleri bilvücud hem muhkem hem mufassaldır. Ne ihkâmı tafsıline mâni' ne de tafsıli ihkâmını muhildir.

﴿مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍۙ﴾ Bir hakîmi habîr tarafından - ya'ni bir kitab ki ılm-ü hıkmette

nazıri bulunmak imkânı olmıyan Hak tealâ tarafındandır.

Onun hıkmetile ihkâm edilmiş, onun ılmile tafsıl olmuştur. Nazmı Kur'an min tarafillâh öyle ı'cazkâr bir sun'i

hıkmetle tarsın vetafsıl

olunarak işlenib gönderildi. 2. ﴿اَنْ﴾ Şunun için ki:

﴿لَا تَعْبُدُوٓا اِلَّا اللّٰهَۜ﴾ Allahdan başka ma'bud tanımıyasınız

﴿اِنَّن۪ي لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ وَبَش۪يرٌۙ﴾ her halde ben size onun tarafından bir münzir ve bir

müjdeciyim 3. ﴿وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ﴾ hem rabbınıza istigfar eyleyiniz -

sh:»2753

magrifetini taleb ediniz, isteyiniz ki rabbınız Allah tealâ günahlarınızı örtsün. Biraz ileride «

اِلَّا الَّذ۪ينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَب۪يرٌ » buyurulmasından anlaşılır ki bu mağrifet talebi iyman ve ameli salih ile olacaktır. Onun için kuru

bir talebe kalmayıp ﴿ثُمَّ تُوبُوٓا اِلَيْهِ﴾ sonra da ona tevbe ediniz - sizi ondan çevirmiş olan günahlarınıza nedamet edip ona tam bir ıhlâs ile dönünüz. Çünkü hak yolundan yüz çevirmiş olanlar, yine hak yoluna dönmedikçe matlublarına iremezler. Onun için mağrifet mâtlubuna da tevbe ile tevessül ve

tavassul etmek lâzımdır. ﴿يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى﴾ ki sizi

bir eceli müsemmâya kadar güzel bir temettü' ile müstefid etsin - ya'ni muayyen bir zamana, mukadder olan

ömürlerinizin sonuna kadar güzel bir surette emniyyet ve âsayiş içinde yaşatsın, hayattan istifade ettirsin. Ya'ni şirk-ü ısyan ve ısyandan ısrar, hayattan hüsni istifadeye ma'nidir. Isyanda musırr olanların ba'zı istifadeleri olursa bu, güzel ve hakıkî bir istifade değildir. Ehli ısyanın hayatı hiç bir zaman hayatı tayyibe olamaz. Mütemerrid âsıler, ni'meti Dünya içinde yüzseler bile huzurı kalbden mahrum ve vaz'iyyetleri daima tehlükelidir. Ehli iyman ve salâh ne kadar mezahım ve ibtilâya da ma'ruz olsa gönülleri yüksek bir hazz ile parlar. Onun içindir ki bir asî, tevbeye muvaffak olduğu zaman vicdani büyük bir inşirah bulur. Meselâ bir sarhoş içkiden tevbekâr olabilirse yeni bir hayat bulmuş gibi neş'eyab olur. Ferd noktai

nazarından böyle olduğu gibi cem'iyyet noktai nazarından mes'ele daha mühim ve istifade daha büyüktür. Bir ferdin emri hakka ısyan ile elde edeceği her hangi bir istifade cem'iyyet için bir zarardır. Cem'ıyyetin zararı ise haddi zatında o âsının de bir zararını mutazammındır. Ki tevbe ve istiğfar etmeyip ısrar ettiği surette o, bu zararı bu gün duymazsa yarın

sh:»2754

duyar, Halbuki her tevbekâr olan ferd ile cem'iyyet bir unsurı salâh kazanmış olur. Hayattan hüsni istifadeye

bir hatve atılmış bulunur. İşte «Hasen» kaydiyle « يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا » buyurulması bu gibi nüktelerle alâkadardır. Dahası var:

﴿وَيُؤْتِ كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُ﴾ Ve her fadıl sahibine fadlını versin - ya'ni taat ve

amelde daha ziyadesini yapan veya mükellef olduğundan fazla nevafil

ile Allah tealâya takarrübe çalışan veya vazifesinden fazla sa'y-ü mücahede ile «

خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ » medlûlü üzere Allah için ıbadullahın menafiine

hizmet eden fazıl ve fazilet sahiblerinin hepsine fazlı rabbanîsinden maa ziyadetin mükâfatını versin.

Görülüyor ki bunda « يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا » kaydı yoktur. Bu itlak ise, Âhırette veya Dünyada ma'nâlarına muhtemildir. Binaenaleyh buna karşı bir çok ehli fazlın Dünyada mükâfat görmemeleri ile sual irad edilemez. Maamafih bu fıkra şunu iş'ar ediyor ki küfr-ü ısyan ile fazılet ictima' etmiyeceği gibi isyankâr bir cem'iyyet içinde fazılet takdir edilmez, ehli fazıl, zayi' edilir. İstiğfar ve tevbe ise ma'sıyetten nefreti ıktıza ettiği gibi fazıletin revacını da istilzam eder. Tevbekârlar çoğaldıkça meyli fazılet uyanır ve fazıletin revacı bütün ehli fazlın alâ meratibihim semerei fazıletlerini ıktitaf etmelerine baıs olur. İmdi ehli fazlın Dünyada en büyük arzusu hakkın rızası ve halk beyninde hissi fazıletin ta'mim ve intişarı kazzıyesi olduğu teemmül olunursa muhıtında fazl-ü fazıletin revacını görmek bütün ehli fazl için Dünyada en büyük bir zevkı mükâfat olacağı ve onun asıl mükâfatı ise Uhrevî olmak lâzım geleceği derhal anlaşılır.

İmdi tebşir ciheti böyle, inzara gelince:

﴿وَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ Ve eğer yüz çevirirseniz - ya'ni şu emrolunan tevhid ve istiğfar ve tevbeden ı'raz ederseniz ﴿فَاِنّٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ﴾ muhakkak ben -

Resulullah - size karşı büyük bir günün azâbından korkarım

sh:»2755

- ya'ni acırım. Ki o büyük gün kıyamettir. Zira 4. ﴿اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ﴾ nihayet rücuunuz

ancak Allahadır. - Siz isteseniz de istemeseniz de, tevbe etseniz de etmeseniz de akıbet ölümle dönüb varacağınız, huzuruna sevk-u ba's - akıbet ölümle dönüb varacağınız, huzuruna sevk-u ba's - olunacağınız

merci', başkası değil münhasıran Allahdır. ﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ o da her

şey'e kadîrdir. Binaenaleyh onun huzuruna iymansız, tevbesiz varmak ne korkunç şeydir?

5. ﴿اَلَآ اِنَّهُمْ﴾ Evet, amma onlar ﴿يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ﴾ göğüslerini bükerler

﴿لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ﴾ ondan gizlenmeleri için - lisanımızda göğüs bükmek ta'biri ma'ruf değildir.

Fakat ma'lûmdur ki bir mecliste bakanlardan gizli bir şey yapmak istiyen kimse göğsünü büker, sırtını döner, kezalik kocunduğu bir kimseye rasgeldiği zaman simasını gizlemek isteyen de bunu yapar. Rivayet olunduğuna göre müşriklerden bir takımları Resulullah geçerken böyle göğsünü büker, sırtını döner, elbiselerini başlarına çeker, bürünürlerdi. Allahın Resulünden böyle gizlenmekten maksadları, Allah kelâmını işitmekten kaçınmak, bu da Allahtan gizlenmeğe çalışmak demek olduğu için burada bu ta'bir ile bu vakayıa işaret olunarak kâfirlerin hakkından ı'raz ve inhırafları ma'nâsından kinâye edilmiştir. Ya'ni Allahtan gizlenmek için
göğüs bükmek haktan yan çizib kaçınmak ma'nâsınadır. Saniyen göğüs bükmek ta'biri, kalb çarpıklığından, dıştan iyi görünüb
içinden Münafiklık etmek ma'nâsından da kinaye olabilir. Netekim yine rivayet olunduğu üzere Müşriklerden bir kısmı «kapılarımızı
kilitler, perdelerimizi indirir, örtülerimize bürünür de sinelerimizi Muhammede adavet üzere dürer bükersek o bizi nasıl bile bilecek»
demişlerdi. Ki bu ta'birlerin hepsi kalblerindeki adaveti son derece gizlemekten kinayedir.
sh:»2756
Bu ma'nâyı şu da te'yid eder ki İbni Abbastan rivayete göre bu âyet, Ahnes İbni Şurayk sebebile nâzil

olmuştur. Bu Ahnes tatlı dilli, güzel söz söyler bir adammış, Resulullaha mahabbet ibraz eder, kalbinde de

zıddını ızmar eylermiş.

﴿اَلَا﴾ evet amma ﴿حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ﴾ onlar örtülerine bürünürlerken -

yani sade göğüslerini büktüklerinde değil bütün bütün gizlenmek için

örtülerine büründükleri zaman bile ﴿يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ ne sır saklar ve

ne ı'lân ederlerse Allah, hepsini bilir ﴿اِنَّهُ﴾ çünkü o hiç şüphesiz

﴿عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ zatüssudura alîmdir. - Bütün sinelerdekini veya o sinelerin

sahibi olan nefislerin künhi zatini bilir.

﴿٦﴾ وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ
مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧﴾ وَهُوَ الَّذِى
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَآءِ
لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ

الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴿۷﴾

sh:»2757

﴿۸﴾ وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ اَلَا يَوْمَ يَاْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُنَ﴿۸﴾

Meali Şerifi

Yerde hiç bir debelenen de yoktur ki rızkı Allaha âid olmasın, o onun karar ettiği yeri de bilir, emanet bulunduğu yeri de, hepsi açık bir kitabdadır 6 Hem o odur ki Gökleri ve yeri altı günde yarattı, Arşı, su üstünde idi, hanginiz daha güzel amel yapacaksınız diye sizi imtihan meydanına çıkarmak için, böyle iken alimallah, "siz öldükten sonra ba'solunacaksınız" dersen küfredenler mutlak şöyle derler: "bu apaçık bir aldatmadan başka bir şey değil" 7 Ve eğer ilerideki sayılı bir müddete kadar kendilerinden azâbı te'hır edersek o vakıt da mutlak şöyle derler: onu ne men'ediyor? O, onlara geleceği gün kendilerinden çevrilecek değildir, ve o istihzâ ettikleri şey, kendilerini sarmış bulunacaktır 8

6. ﴿وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ﴾ Yerde hiç bir dabbe: ya'ni debrenen hiç bir hayvan yoktur ki ﴿اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا﴾ her halde rızkı Allah üzerine olmasın. Burada « فِى الْاَرْضِ » tavsıfi tahsıs için değil, dabbe dört ayaklılardan ıbaret zannedilmesin diye bütün hayvanata ta'mim içindir ki insan da bu cümledendir. - Ya'ni gerek insan gerek sâire her hayvanın rızkı, kuvveti, gıdası, bütün esbabı maişeti Allaha âiddir, ondandır, halk cihetiyle de ondan, iysal cihetiyle de ondandır. Tabiî veya iradî surette vusulü onun tekellüfü tahtindedir. Gerçi yaşatmak istemediği vakıt kesiverir ve o kesince kimsenin vermesine imkân ve ihtimal yoktur. Fakat yaşatmak istediği müddetçe

sh:»2758

de bütün âlem mâni ' olmağa çalışsa yine göndereceği rızkı gönderir

﴿وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا﴾ ve her birinin müstekarrını ve müstevdaını bilir. - Karar ettiği yeri de bilir, emanet bulunduğu yeri de, sulbi de bilir rahimi de, yatağını da bilir, öleceği yeri veya vaktı da, hep bunları bilir ve ona göre rızkını verir ﴿كُلٌّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ hepsi bir kitabi mübindedir. - Bütün o dabbeler, rızkları, müstekarları ve müstevda'ları takdir olunub levhı mahfuza yazılmış, ılmullahdan sahai halka izhar olunmuştur ki bu kitabı görebilen Melekler, o yazıyı açıktan açığa okur anlarlar. İşte Allahın ılmi, kudreti böyle vasi' ve fazl-ü rububiyyeti böyle şamildir. Binaenaleyh insan

rızkını Allahdan istemeli ve rızk için değil Allah için çalışmalıdır. Rızk mes'elesi o kadar endişe edilecek bir şey değildir. Ve Allahdan başkasına rızk ümid etmek bîhudedir.

7. ﴿وَهُوَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ﴾ ve O

öyle bir hâlıktır ki Semavâtı ve Arzı altı günde halketti - sûrei A'rafa bak.

﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ﴾ Ve arşı su üzerinde idi - Asamm

tefsirinde «arşın su üzerinde olması Semanın Arz üzerinde olması kabilindendir, ittisal tarikıyle değildir» denilmiş, galiba âlemde

mevcud olan suyun arşın tahtindeki bütün fezayı imlâ edebilecek kadar çok olmadığı düşünülmüş ve bundan halânın imkânına

istidlâl de edilmiş. Fakat diğer taraftan arş suyun sırtı üzerinde idi diye de eser vârid olmuş bulunduğundan keşşaf ve peyrevleri nazmın ikisine de ihtimalini göstererek «Arş ile su arasında hiç bir mahlûk, hiç bir şey yoktu» diye tefsir etmişlerdi ki bu ma'nâ araları açık olub olmamaktan eammdır. Semavât ve Arzın halkı günlerinde Arşın altında sudan başka şeyler de halkedilmiş bulunacağı için

sh:»2759

«وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ» Semavât ve Arzın halkından evvel olduğu söylenmiş ve bu bir

çoklarınca zâhir görülmüştür. Halbuki nefsi nazma nazaran bu muhtemil olsa da zâhir değildir. Belki hılâfıdır. Bir de bunlar Arşın cismi muhıt ma'nâsına tasavvuriyle alâkadardır. Fakat Ebû Müslimi Isfehanî

burada « عرش » ı masdar olmak üzere bina ma'nâsına hamlederek «

وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ» binası su üzerine idi diye te'vil eylemiştir ki Allahın Semavât ve

Arzı binası su üzerine vakı' oldu demektir. Bu ise Semavât ve Arzın halkına mukarin olmuş olur, Bu cihetle bu te'vil zâhiri nazma muvâfık ise de Arş ismine nazaran baîddir. Arş ve Kürsü hakkında Âyetel'kürsîde ve

sûrei A'rafta « ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » âyetinde söz geçmişti. Fehmi âcizâneme göre «

وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ» kavli kerîmi « ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » kavli

celiline mukabil olarak teemmül ve mutalea olunmak ıktiza eder. İkisinde de Arş taht ma'nâyı ma'rufundan me'huz olarak mülk-ü saltanattan kinayedir. Allahın Arşı, hukm-ü saltanatı ilâhiyyesi demek olur. Binaenaleyh Arşın su üzerine isti'lâsı mekânî ve cismanî bir ma'nâ ile değildir. Ve «

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » mukabilinde Arşın su üzerinde olması da istivâya mukabil

cereyandan kinayedir. Netekim bu cereyan ma'nâsını Fahruddini Razî Fatiha tefsirinde söylemiştir. Âyette

Semavât ve Arzdan murad, ulviyyât ve süfliyyâtiyle bütün âlem olması zâhirdir. « الارض », Altımızdaki Yerin karası ve suyu bütün muhteveyatına şamil olduğu gibi Semavât da onun fevkındaki bütün ecram ve mafiha ile aralarındaki şeylerin hepsine şamildir. Mes'ele de bed'i halk mes'elesidir. Bed'i halktan evvel ise

«كَانَ اللّٰهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ » ya'ni Allah var ve onunla beraber bir şey yok

olduğundan « كَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ » âlemin halkından evvel olmak ihtimali yoktur.

Âyetten mütebadir olan da bunun bed'i halk günleri demek olan altı gün sırasında olmasıdır ki ondan sonra

«اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ» dır. Sûrei A'rafta dahi zikrettiğimiz vechile bed'i halkta altı gün hiç bir

kanunı ıttırad ile alâkadar olmıyan

sh:»2760

muhtelif halkın ilk ve mütegayir ânâtını ifade ettiğinden o vakta nazaran fi'ıl ve saltanatı ilâhiyyede bu gün «

﴿عادة اللّٰه﴾ ، ﴿سنة اللّٰه﴾ » dediğimiz ıttırad ve istivâ' mevzuı mülâhaza olamaz. Çünkü o günler, hiç bir temasül ile mesbuk olmıyan mahzı ibda' cereyanlarından ıbarettir. Her birinde huküm ve saltanatı ilâhiyye yeniden yeniye bir fi'li ibda' ile tecelli eylemektedir. O günlerde ef'ali tabi'ıyye yok, hep harika, mu'cize vardı. Âdet veya kanun dediğimiz mefhumlar hep bir tekerrür ve temasülü ta'kıb ettiğinden ulûm-ü fünunda kavanîn namı verilen külliyyatın takarrür ve teesüsü ilk tekerrür ve ıttırad anından ı'tibaren mülâhaza olunur. Levh ve kalem halkolunmadan kitabı mübîndeki yazılar yazılmış olamaz. Bir insan yaratılmadan insan tabiatı bulunamaz. Bu suretle Arş su üzerinde idi demek şu demek olur: «Semavât ve Arzın ilk halkı eyyamı olan o günlerde saltanatı ilâhiyye âdetsiz cereyan ediyordu. Zira

diğer âyetlerde vârid olduğu üzere «ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ» mısdakı bundan sonra

tecelli etti. Hılkatte âdetullah bed'i halktan sonra zâhir oldu». Gerçi ondan sonra da mücerred iradetullahı gösteren hılâfı âde vakıat yine vardır. Fakat bununla henüz hiç bir âdet bulunmaması arasındaki fark da zâhirdir. Eyyamı ibtidaiyyede âlem sırf bir tufan halinde idi denebilir. Bu vechile «

عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ » terkibinin ma'nâyı lâzımîsi ahzolunmak «

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » tekabülüne mülayim ve bilvücuh muvafık olduğu anlaşıldıktan

sonra şunları da kaydedelim:

Evvelâ gaflet edilmemek lâzım gelir ki bu cereyan ma'nayı kinaîsi asıl terkibde ittisal mülâhazasının lâzımıdır. Açıklık

suretinde suyun vasfı olan cereyanın üzerindekine alâkası olmaz. Bundan dolayı olsa gerektir ki eserde

sh:»2761

«عَلَى مَتْنِ الْمَاءِ» suyun sırtı üzerinde ta'biri vârid olmuş ve bu surette kinaye ma'nasının

medar ve menşe'i gösterilmiştir. Diğer vecihte de bunun hakıkati murad olmadığını göstermek faidesi vardır.

Saniyen ma'lûmdur ki kinayeler melzum olan ma'nâyı mevzuun lehin iradesine mani' değilse de onun tahakkuku da şart değildir. Binaenaleyh ilk halk günlerinin hepsinde suyun bil'fiil mevcud olması lâzım gelmez. Fakat bu cereyan, muhtelif ma'nâsının diğer bir suretle ifade edilmeyip meselâ cereyan vasfı barizi olan şeylerden rüzgâr ile kinaye yapılmayıp da bilhassa suyun ıhtiyar olunmasında elbette su hakıkatine bir ehemmiyeti mahsusa atfettirecek bir nükte ve hizmet vardır ki bunu teemmül etmek lâzım gelir. Biz

bunda «وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ» mazmununa bir işaret buluyoruz. Ba'zı

Ehadîs ve âsardan anlaşıldığına göre altıncı gün hayvanatın halkolunduğu devirdir ki Âdem bunun ikindisinde ya'ni âhirinde halk olunmuştur. Demek ki o gün saltanatı ilâhiyye halkı hayat ile cereyan ediyordu ve bu cereyanın tecelligâhı su bulunuyordu bakınız bu nükteyi şu ta'lil ve hikmet ne güzel te'yid ve tavzıh ediyor:

﴿لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاًؕ﴾ şunun için ki sizi imtihan etsin: amelce en güzel

hanginiz? bunu görsün. İşte o halk veya cereyanı Arşın başlıca hikmeti, sonunda siz insanları halk ve kaidei teklifi takrir ile bu Dünyayı dari teklif ve iptilâ yaparak sizi imtihana çekmek ve bu suretle en güzel

amel yapan hanginiz olduğunu görüb bil'ahare ona göre muamele eylemek içindir. - « عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ » Semavât ve Arzın halkından evvel olduğuna zahib olan müfessirîn, işbu « خاق » nın « ليبلوكم » « لام »

sh:»2762

fi'line müteallık olduğunu söylüyorlar. Semavat ve Arzın yaradılması bu hikmet ve akıbet ile alâkadardır

demek olur. Lâkin izah ettiğimiz ma'nâ ve nükteye nazaran bunun « كان » ye müteallık olması daha

karib ve daha münasibdir. (Sûrei «Yunüs» te « ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَآئِفَ فِى الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ » âyetinin tefstirine bak).

Burada Hazreti Peygamberden şöyle bir tefsir rivayet edilmektedir. = « لِيَبْلُوكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَقْلاً وَاَوْرَعُ مِنْ مَحَارِمِ اللّٰهِ وَاَسْرَعُ فِى طَاعَةِ اللّٰهِ » sizi imtihana çekmek için ki hanginiz akılca en güzel ve Allahın mehâriminden en çok

sakınır ve Allaha tâatte en seri' olacak?». Görülüyor ki bunda ahseni amel ta'rif buyurulmuş ve

bunun

birinci şartı en güzel akıl ya'ni nîk-ü bedi temyiz ile hüsni idrâk ve ıhtiyar olduğu anlatılmıştır. Binaenaleyh

âkıl yiyeceği rızkı değil,
hikmeti hılkati olan ahseni ameli düşünmeli ve Allah tealânın nazarına lâyık en güzel ameli ıhtiyar etmelidir ki sonunda kendini

kurtarabilsin.

﴿وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ﴾ Maamafih kasem olsun

ki sen onlara «siz öldükten sonra muhakkak ba'solunacaksınız» der isen - burada bir icazı beliğ vardır. Uzun bir söz kısaca anlatılıvermiştir. Ya'ni teklif ve imtihanın muktezası bu Dünyanın sonunda bir Âhiret olması ve burada mü'minlerin orada Allahın huzuruna sevk olunarak mes'ul edilip Dünyadaki amellerinin hüsn-ü kubhuna göre sevab veya ıkab

ile mücazat veya mükâfat görmeleridir. Hiç şüphe yok, insanlar öldükten sonra muhakkak ba'solunacaklardır. Maamafih ey Allahın

Resulü emin ol ki sen insanlara bunu tebliğ edib «siz gerek güzel amel yapın gerek çirkin her halde

ba'delmevt ba's olunacaksınız» dedin mi ﴿لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ kâfirler-akıl ve

iradelerini imansızlıkla örtmüş olanlar-elbette ve elbette diyecekler ki

﴿اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ bu açık bir büyüden başka bir şey değil - ya'ni bu söz

sh:»2763

adam aldatmaktan, göz boyamaktan ıbaret diyecekler, Âhıret, ba's ba'delmevt, mes'ulliyet, din sözünü veya bunları nâtık olan Kur'anı avammı nasıl aldatıp, Dünya lezzetlerinden ve hurriyetlerinden men' ile istibdada inkıyad ettirerek üzerlerinde tahakküm etmek için uydurulmuş bir hud'a ve efsûn hem de açık bir efsûn addeyliyecekler, ölen, dirilir mi imiş!... Bu artık açıktan açığa bir hurafe değil mi? Deyib gâvurluk edecekler ki bunların hepsine azâb, mev'uddur.

8. ﴿وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلَٓى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ﴾ Ve eğer bunlardan

sayılı - ya'ni mahdud ve az - bir kısmına, yahud bir müddete kadar azâbı te'hır edersek

﴿لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُۜ﴾ her halde onu ne durduruyor? diyecekler - ya'ni Allah kâfirlere azâb

edecekmiş de şu sayılı azılı kâfirlere neye etmiyor, durduruyor, bunlara azâbı ne habs-ü men' ediyor?

demek ki « وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنّ۪ٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَب۪يرٍ » gibi

korkutmalar boş şeyler diye alây ederek azâbı isti'cal edecekler

﴿اَلَا يَوْمَ يَاْت۪يهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ﴾ iyi bil ki o - azâb - onlara geleceği

gün başlarından defolunacak değildir ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ﴾

Ve istihza etmekte bulundukları şey kendilerini kuşatmış bulunacaktır.

﴿٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُۚ اِنَّهُ
لَيَؤُ۫سٌ كَفُورٌ ﴿١٠﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ نَعْمَٓاءَ بَعْدَ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُ
لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّـَٔاتُ عَنّ۪يۜ اِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌۙ ﴿﴾

sh:»2764

﴿١١﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَب۪يرٌ ﴿١٢﴾ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ
وَضَٓائِقٌ بِه۪ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ
مَلَكٌۜ اِنَّمَٓا اَنْتَ نَذ۪يرٌۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَك۪يلٌۜ ﴿١٣﴾ اَمْ
يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۜ قُلْ فَاْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِه۪ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ
اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٤﴾ فَاِلَّمْ
يَسْتَج۪يبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّمَٓا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا

هُوَۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٥﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ
﴿١٦﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُۘ وَحَبِطَ
مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴿﴾

sh:»2765

﴿١٧﴾ اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ
قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسٰٓى اِمَامًا وَرَحْمَةًۜ اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖۜ وَمَنْ يَكْفُرْ
بِهٖ مِنَ الْاَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُۚ فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِنْهُ اِنَّهُ الْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٨﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۜ اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ
الْاَشْهَادُ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْۚ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى
الظَّالِمِينَۙ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا
عِوَجًاۜ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٢٠﴾ اُولٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا
مُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَٓاءَۢ
يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُۜ مَاكَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا
يُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ
مَاكَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٢﴾ لَاجَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ
الْاَخْسَرُونَ﴿﴾

sh:»2766

﴿٢٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُٓوا اِلٰى
رَبِّهِمْۙ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٤﴾ مَثَلُ
الْفَرِيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِۜ هَلْ يَسْتَوِيَانِ

﴾مَثَلاًۜ اَفَلاَ تَذَكَّرُونَ﴿

Meali Şerifi

Ve şayed insana tarafımızdan bir rahmet tattırır sonra da onu ondan alıverirsek şüphesiz ki o çok me'yustur, nankördür 9 Ve şâyed ona dokunan bir zarruretten sonra bir saadet tattırıverirsek, her halde benden bütün seyyiat gitti der ve şüphesiz sevinir öğünür 10 Ancak her iki halde sabredib salih salih ameller işliyenler başka, işte onlar için bir mağrifet ve büyük bir ecir var 11 Şimdi ihtimal ki sen "ona bir hazine indirilse ya veya beraberindeki bir Melek gelse ya" diyorlar diye göğüsün daralarak sana vahyolunanın ba'zısını bu sebeble terkedecek olursun, fakat sen sırf bir nezîrsin' Allah ise, her şey'e karşı vekîl 12 Yoksa, onu kendi uydurdu mu diyorlar? Öyle ise de; haydin onun gibi uydurma on sûre getirin, Allahdan başka gücünüzün yettiğini de çağırın, eğer doğru söylüyorsanız bunu yaparsınız 13 Yok eğer bunun üzerine size cevab veremedilerse artık bilin ki o ancak Allahın ılmiyle indirilmiştir ve ondan başka ilâh yoktur, nasıl artık teslim ediyor müsliman oluyorsunuz değil mi? 14 Her kim Dünya hayatı ve ziynetini murad ederse biz, onlara amellerini Dünyada tamamen öderiz, ve bu babda kendilerine densizlik yapılmaz 15 Fakat onlar Âhırette öyle olurlar ki kendilerine ateşten başka bir şey yoktur ve orada işledikleri bütün iyilikler heder olmuştur ve bütün yaptıkları boştur 16 Ya onlara benzer mi? artık o kim rabbından bir beyyine üzerinde bulunmuş hem bunu ondan bir şâhid ta'kıb ediyor hem de önünden bir

sh:»2767

imam ve rahmet olarak Musânın kitabı var, işte bunlar ona iyman ederler, hiziblerden her kim de ona küfrederse artık ateş onun mev'ıdidir, sakın bunda şüpheye düşme, çünkü bu haktır rabbındandır ve lâkin nâsın ekserisi iymana gelmezler 17 Hem bir yalanı Allaha iftira edenden daha zalim kim olabilir? Bunlar rablarına arzolunacaklar, şâhidler de şöyle diyecekler: tâ şunlar rablarına karşı

yalan söyliyenler, haberiniz olsun Allahın lâ'neti zalimler üstüne 18 Onlar ki Allah yolundan men'ederler ve onu eğriltmek isterler, hem de Âhıreti onlar münkirdirler 19 Bunlar Arzda âciz bırakacak değillerdir, kendilerini Allahdan kurtaracak bir hâmileri de yoktur, onlara azâb katlanacaktır, hem işitmeğe tahammül edemiyorlardı hem de görmüyorlardı 20 İşte bunlar kendilerine yazık etmiş kimselerdir ve o iftira ettikleri uydurmaları hep kendilerinden gâib olup gitmişlerdir 21 Şüphe yok bunlar Âhirette en ziyade husran çekenlerdir 22 Fakat iyman edip salih salih ameller yapanlar ve mevlâlarına edeb ve ıtmi'nan ile itaatkâr olanlar işte bunlar eshabı Cennet hep orada muhalleddirler 23 Bu iki fırkanın meseli kör ve sağır ile gören ve işiten gibidir, hiç bunlar müsavi olurlar mı? Artık düşünmezmisiniz?24

9. ﴾وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً﴿ Hakıkaten biz, o insana - ahseni amel ile

imtihan olunmak için yaradılmış olan insan cinsinden birine - tarafımızdan bir rahmet, bir ni'met tattırır da

﴾ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُۚ﴿ sonra onu ondan nezi' ediverirsek ﴾اِنَّهُ لَيَؤُ۫سٌ كَفُورٌ﴿

şüphe yok ki o çok me'yustur, çok nankördür. - İlerisi hakkında bütün ümidini keser, Allah, yine verir demez,

geçmişi de hemen unutur, bu gün vermedi ise dün verdi ya, demez, şükretmez, büsbütün bir nankör kesilir,

hepsini inkâra kadar gider, küfürler eder, tevbe ve istiğfar hatırına gelmez.

10. ﴾وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ نَعْمَٓاءَ بَعْدَ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُ﴿ Ve şayed ona dokunmuş olan bir

sıkıntıdan sonra

sh:»2768

hoş bir ni'met tattırıversek - meselâ hasta iken iyileşir, zügürt iken zenginleşiverir, zelîl iken azîz, ma'zul iken

mansûb oluverirse ﴾لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّـَٔاتُ عَنّ۪يؕ﴿ her halde benden o

kötülükler, o musibetler gitti der - bir daha başına sıkıntı gelmiyecek zanneder

 artık ferih fehurdur - Allah korkusu hatırına gelmez, ferahlı ferahlı

gururlanır, o ni'metin hukukunu eda ile hamd-ü şükredecek yerde onunla şuna buna iftihar eder durur. Hasılı insan Dünyada ya ni'metten ya zaruretten hali olmaz. Gâh onunla gâh bununla imtihan olunur. Ve insan fıtraten rahmetten zevkıyab ve nez'inden müteellim olur. Her iki halde rahmetten rahmâni rahîmi ve nez'inden onun ihtiyarını, hıkmet ve imtihanını ve nihayet gadab-ü azâbını tefekkür ederek mucebince Âhıretini düşünüp ahseni amele sa'yetmek lâzım gelirken insan cinsinde öyle zalûm ve cehûl bir haleti ruhiyye vardır ki çokları mun'ımi düşünmez, ni'met ve zaruretin gayei hikmetiyle alâkadar olmaz da ni'met tecribesi gördüğü halde o elinden alınıverdiği zaman her şeyi unutur bir yeûs ve kefûr kesilir. Ve böyle zaruret tecribesi gördüğü halde bir ni'met tadınca da bir daha acı görmesi imkân ve ihtimali kalmamış ve o ni'met, sırf kendisinin eseri kudreti imiş gibi istikbalden emin olarak ferahlanır, iftihar eder durur ki zikrolunan inkâr ve istihzalar bu haleti ruhiyye ile alâkadardır.

11. ﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا﴾ Ancak sabreden - darrâ da me'yus, na'mâda mağrur olmayıp

da her iki halde sabreden ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ve salih salih - ya'ni Allaha yaraşır,

Allahın nazarına lâyık - işler yapanlar müstesna

﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ işte bunlar için bir mağrifet ve büyük ecir vardır.

- Diğerlerine ise bervechi bâlâ azâb.

sh:»2769

12. ﴿فَلَعَلَّكَ﴾ İmdi sen ihtimal ki - öyle münkir, müstehzi, kefûr, fehur insanlara karşı

﴿تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ﴾ sana vahy olunanların ba'zısını terkedecek olursun

- ya'ni nübüvvet ve risaletini isbat edecek olan âyetleri onlara okumayıp bırakacak olursun

﴿وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ﴾ ve onunla göğsün daralır - ya'ni o vahyolunan âyetlerin ba'zısını onlara kıraet ve tebliğ ederken belki sıkılırsın -

﴿أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ﴾ ona bir

hazîne indirilseydi ya, veya beraberinde bir Melek gelseydi ya diyorlar diye - ya'ni haktan göğüslerini çeviren o kefûr ve fehur kâfirlerin bir kısmı, «o Allahın Resulü ise neye uğraşıyor, üzerine Gökten bir hazîne indiriliverse ya» diyorlar. Netekim Mekke ruesası «şu Mekke dağları altın oluverse ya» demişlerdi. Diğer bir kısmı da «beraberinde Melâike gelip onun Peygamberliğine şâhidlik ediverse de görsek ya» diyorlar. Böyle diyorlar diye beşerî bir hiss-ü ictihadın, sıkılıb çekinmesi ise tabîi olmakla hasbelbeşeriyye senin de sıkılman ve bundan dolayı ba'zı âyetleri onlara okuyub tebliğ etmekten çekinmen ihtimal dahilindedir. Fakat sakın bırakma ve sıkılma, her ne vahyolunursa tebliğ et, onların dediklerine ehemmiyet verme

﴿إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ﴾ sen ancak bir nezîrsin

tevekkül ve i'timad et, o seni muhafaza eder ve dilerse kenz veya Melek de gönderir. Netekim bil'ahare « Bedr » muharebesinde binlerle Melâike gönderdi, gösterdi ve onlara «

فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ» buyurdu.

13. ﴿اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ﴾ Ya... onu - o Kur'anı Muhammed - kendi uydurdu, iftira etti mi diyorlar?

sh:»2770

﴿قُلْ فَاْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ﴾ Öyle ise, de, haydi bakayım uydurma

olarak buna mümâsil on sûre getirin ﴿وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ ve

Allahdan maada her kimi çağırabilirseniz çağırın, ya'ni kendisine güvendiğiniz, tanıdığınız ilâhlardan

gücünüzün yettiğine müracaat edin - ﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer sadık iseniz - böyle

yapmanız lâzım gelir. Ya'ni Muhammed, Kur'anı kendi uydurub Allaha isnad ve iftira ediyor diye iddiada doğru söylüyorsanız her halde kendiniz olmazsa dilediğiniz kimselere ve perestiş ettiğiniz ma'budlara müracaat etmek suretiyle olsun buna bir nazîre bulabilmeniz ıktiza eder. Maamafih siz hepsi şöyle dursun lâekal on Sûresine olsun nazîre yapınız bakayım!... diye hepsini tehaddi ve müsabakaya da'vet et, Allahdan başkasına

meydan oku, hiç sıkılma ve çekinme.

14. ﴿فَاِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ﴾ Bunun üzerine size cevab vermezlerse - ya'ni Kur'anın on

Sûresini bile tanzîrden âciz kalırlarsa ki sûrei «Bakare» de ma'lûm olduğu üzere bu bil'ahare bir Sûreye

kadar indirilmiş olduğu halde yine âciz kalmışlardır. ﴿فَاعْلَمُوا﴾ o halde hepiniz biliniz ki:

1- ﴿اَنَّمَا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ﴾ O hiç şüphesiz Allahın ılmiyle inzal olunmuştur. - Kur'an,

gerek arabiyyi mübîn olan nazmı ve gerek ma'nâsında muhtevi olduğu gaybe müteallık haberleri, emirleri nehileri, inzarları tebşirleri ile bütün ukul ve efhamın fevkında Allah tealânın ılmi mahsusiyle inzal buyurulmuş bir mu'cizei bâhire, bir beyyinci ilâhiyyedir.

2 - ﴿وَاَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ Ve ondan başka ilâh yoktur. - Ülûhiyyette ve ahkâmı ülûhiyyette

sh:»2771

Allah tealâya hiç bir şerik ve nâzir yoktur. Anın kadir olduğuna kimse kadir olamaz

﴿فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ Binaenaleyh siz müsliman mısınız? - Ya'ni islâmda karar kılıyor

musunuz? Ihlas ile Allaha teslimi nefs ederek niza' ve muhalefeti kesib selâmet yolunu tutan halıs muhlıs mü'mini müvahhid olmağa karar veriyor musunuz? Öyle amma Dünyada ziynet ve ihtişam içinde ferih fahur yaşayan bunca kâfirler var. Bunlar bu servet ve samana nereden buluyor? diye bir şüphe hatıra gelecek olursa şunu bilmelidir ki:

15. ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا﴾ Her kim Dünya hayat ve

ziynetini isterse - ya'ni muradı niyyeti hep bu olur, buna çalışırsa

﴿نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا﴾ Dünyada amellerini kendilerine tevfiye ederiz,

baligan mâbelag iyfa eder veririz ﴿وَهُمْ فيهَا لَا يُبْخَسُونَ﴾ o halde bunlar Dünyada bahse ma'ruz olmazlar. - Ya'ni hakları yenmez, sa'y-ü amellerinin bedelinden hiç bir şey eksik verilmez, tevkıf ve te'cil olunmaz, hepsi sa'y-ü amelinin değerini bu Dünyada behemehal alır. Hasılı ülûhiyyetin şanı kullarının istediklerini çalıştıklarından aşağı olmamak üzere vermektir. Ve ameller de niyyet ile mütenasibdir. Onun için muradı sırf Dünya olanların sa'y-ü amellerinin mukabili bu Dünyada bütün değeriyle, hattâ fazlasıyla verilir, bitirilir. Bundan «onların hepsinin alesseviyye bütün Dünya muradları hasıl olur» gibi bir ma'nâ tevehhüm olunmamalıdır. Zira tevfiye olunan muradları değil, amelleridir. Binaenaleyh bundan anlaşılan da şudur ki Dünyada insanlar amelde müsabaka ve imtihan için yaradılmış olduklarından her amelin üzerine terettüb edecek iyi ve kötü bir semere vardır. Her çalışan sa'y-ü ameli mukabilinde behemehal bir semereye irer « وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى » olur ki, bu semere kendi isteği muradı kadar olmasa bile her halde amelinin

sh:»2772

değerinden de aşağı olmaz. Meselâ bir cevher bulmak için denize dalmıya çalışan bir kimse aradığı cevheri bulamasa da denize dalmak maksadına irer. Buna da acı veya tatlı bir netice terettüb eder. Ya dalgıcılığı öğrenir veya bir kazaya uğrar. Ve her hangi bir amelin asıl semerisi ındallah ona tertib ve takdir edilmiş olan neticesidir. A'zamî hakkı da bundan sahibi amelin gözetmiş olduğu maksad ve gayeyi

geçmemektir. Onun için en büyük muradları fâni olan Dünya hayat ve ziynetinden ıbaret bulunanların amellerinin ecri de hayatı Dünyadan ileri geçmez, bakıyâta irmez. Bunlar maksad ve niyyetlerine göre sa'y-ü amellerinin bütün mükâfatını Dünyada almış tüketmiş bulunurlar. Sonuna gelince:

16. ﴿أُولٰئِكَ﴾ bunlar - Dünya hayat ve ziynetini murad eder olanlar ﴿الَّذينَ﴾ o mahrumlardır ki ﴿لَيْسَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ﴾ Âhırette kendilerine ateşten başka hiç bir şey yoktur. ﴿وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فيهَا﴾ ve bütün işledikleri orada habtolmuş bulunur. - Ya'ni Dünyada bir iyilik de işlemiş bulunsalar hüsn i niyyetleri olmadığı, bütün san'atlarını mücerred Dünya hayatı için yapmış bulundukları cihetle Âhırette hepsinin hiçliği, boş birer sanîa olduğu tezahür eder. ﴿وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve her ne yaparlarsa bâtıldır. - Haddi zatında boştur, dipsizdir, sonu yoktur. Çünkü Dünya hayatı haddi zatında fâni olduğundan onu tutmak veya tezyin etmek için her ne yapılsa boştur. Ecel gelince hepsini siler, süpürür götürür. Daha açıkçası Allahdan başkası fâni olduğundan mahza Allah için yapılmış olmıyan her amel bâtıldır.« كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ۰ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ »

sh:»2773

17. ﴿اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّه﴾ imdi Rabbından bir beyyine üzerine olan - ya'ni akl-ü iz'anı bulunan ﴿وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ﴾ ve onu ondan bir şâhid ta'kıb eden - ya'ni yine Rabbından bir şâhid olarak gelen mu'cizei Kur'anın şehadeti ile de saniyen te'yid ve tesbit edilen, salisen ﴿وَمِنْ قَبْلِه كِتَابُ مُوسٰى اِمَامًا وَرَحْمَةً﴾ daha evvelinden de bir imam ve rahmet olarak Musanın kitabı, şâhidi bulunan kimse artık onlara benzer mi? ﴿أُولٰئِكَ﴾

bunlar bu evsaf ile muttasıf olan, yanında

Rabbından bir beyyinesi, parlak bir bürhanı ırfanı ve ardında önünde iki mukaddes şâhidi bulunan

kimseler, ya'ni Muhammed ve eshabı ﴿يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ ona iyman ederler - ya'ni dini islâmı tasdık

ederler وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْاَحْزَابِ ve muhtelif hızıblerden - fırkalardan - her kim

buna küfrederse ﴿فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ﴾ onun da mev'ud yeri ateştir. -

﴿فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِنْهُ﴾ binaenaleyh bunda, bu kitabda hiç şüphen olmasın

﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ve lâkin nâsin ekserîsi iyman etmezler -

Çünkü aklı selîmleri ve vicdanı müstakımleri yoktur, hayatı Dünya şehevatile kalbleri körlenmiştir.

18. ﴿وَمَنْ اَظْلَمُ...﴾ ilâ

﴿...هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾

Başlıca tezekkür olunacak misaller:

-1 :

﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهِ اِنّى لَكُمْ نَذيرٌ مُبينٌ

﴿٢٦﴾ اَنْ لَاتَعْبُدُوٓا اِلَّا اللّٰهَ اِنّٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ

اَليمٍ﴿﴾

sh:»2774

﴿٢٧﴾ فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه مَا نَرٰيكَ اِلَّا بَشَرًا

مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِىَ الرَّاْىِ

وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبينَ ﴿٢٨﴾ قَالَ

يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّى وَاٰتٰينى رَحْمَةً مِنْ

عِنْدِه فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٩﴾

وَيَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا

بِطَارِدِ الَّذينَ اٰمَنُوا اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلٰكِنّٓى اَرٰيكُمْ قَوْمًا

تَجْهَلُونَ ﴿٣٠﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِى مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُهُمْ اَفَلَا
تَذَكَّرُونَ ﴿٣١﴾ وَلَٓا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ
الْغَيْبَ وَلَٓا اَقُولُ اِنّى مَلَكٌ وَلَٓا اَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرٓى اَعْيُنُكُمْ لَنْ
يُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًاۜ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فٓى اَنْفُسِهِمْۚ اِنّٓى اِذًا لَمِنَ
الظَّالِمينَ﴿﴾

sh:»2775

﴿٣٢﴾ قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَاْتِنَا بِمَا
تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ اِنَّمَا يَاْتِيكُمْ بِهِ
اللّٰهُ اِنْ شَٓاءَ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٤﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحٓى
اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْۜ هُوَ
رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَۜ ﴿٣٥﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۜ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ
فَعَلَىَّ اِجْرَامٖى وَاَنَا بَرٓيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَۚ ﴿٣٦﴾ وَاُوحِىَ اِلٰى
نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا
كَانُوا يَفْعَلُونَۚ ﴿٣٧﴾ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا
وَلَاتُخَاطِبْنِى فِى الَّذِينَ ظَلَمُواۚ اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٨﴾ وَيَصْنَعُ
الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَاٌ مِنْ قَوْمِهٖ سَخِرُوا مِنْهُۜ قَالَ اِنْ
تَسْخَرُوا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَۜ ﴿٣٩﴾ فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَۙ مَنْ يَاْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ﴿﴾

sh:»2776

﴿٤٠﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ
كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَۜ
وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهُٓ اِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤١﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللّٰهِ

مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَا اِنَّ رَبّى لَغَفُورٌ رَحيمٌ ﴿٤٢﴾ وَهِىَ تَجْرى بِهِمْ
فى مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فى مَعْزِلٍ يَا بُنَىَّ
ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرينَ ﴿٤٣﴾ قَالَ سَاٰوى اِلٰى
جَبَلٍ يَعْصِمُنى مِنَ الْمَاۤءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا
مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقينَ ﴿٤٤﴾
وَقيلَ يَاۤ اَرْضُ ابْلَعى مَاۤءَكِ وَيَا سَمَاۤءُ اَقْلِعى وَغيضَ الْمَاۤءُ
وَقُضِىَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِىِّ وَقيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ
الظَّالِمينَ ﴿٤٥﴾ وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنى مِنْ
اَهْلى وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمينَ ﴿﴾

sh:»2777

﴿٤٦﴾ قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ
فَلَا تَسْئَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِه عِلْمٌ اِنّى اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ
الْجَاهِلينَ ﴿٤٧﴾ قَالَ رَبِّ اِنّى اَعُوذُ بِكَ اَنْ اَسْئَلَكَ مَالَيْسَ
لى بِه عِلْمٌ وَاِلَّا تَغْفِرْ لى وَتَرْحَمْنى اَكُنْ مِنَ الْخَاسِرينَ ﴿٤٨﴾
قيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰى اُمَمٍ مِمَّنْ
مَعَكَ وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَليمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için vaktıyle Nuhu kavmine gönderdik; şöyle diye ki haberiniz olsun ben size azâbın sebeblerini ve halâsın yolunu beyan eden bir nezîrim 25 Allahdan başkasına ıbadet etmeyin, cidden ben size elîm bir günün azâbından korkuyorum 26 Buna karşı kavminden küfüreden cümhur cemahat dediler ki: biz seni ancak bizim gibi bir beşer görüyoruz ve sana tâbi' olanları da ilk nazarda en aşağılıklarımızdan ıbaret görüyoruz, sizin bize fazla bir meziyyetinizi de görmüyoruz, hattâ sizi zannediyoruz ki yalancılarsınız 27 Ey kavmim! dedi: söyleyin bakayım reyiniz nedir? Eğer ben rabbımdan (bir beyyine) açık bir bürhan üzerinde isem ve bana tarafından bir rahmet bahşetmiş de size onu görecek göz verilmemiş ise biz size

onu istemediğiniz halde ilzam mı edeceğiz? 28 Hem ey kavmim! Buna karşı ben sizden bir mal istemiyorum, benim ecrim ancak Allaha âiddir, ve ben o iyman edenleri

sh:»2778

koğacak değilim, elbette onlar rablarına kavuşacaklar, ve lâkin ben sizi cahillik eder bir kavim görüyorum 29 Hem ey kavmim! Ben onları koğarsam Allahdan beni kim kurtaracak? Artık bir düşünmez misiniz? Ben size ne Allahın hazîneleri benim yanımda, ne de gaybı bilirim demiyorum, ben bir Meleğim de demiyorum, o sizin gözlerinizin horladıkları hakkında Allah, onlara hiç bir hayır vermez de demem, onların içlerindekini en iyi bilen, Allahdır, ben o halde zalimlerden olmuş olurum 31 Ey Nuh ! dediler : cidden bize mücadele ettin, cidalimizde çok ileri de gittin, de haydi bizi tehdid edib durduğun azâbı getir de görelim, sadıklardan isen 32 Onu, dedi: ancak Allah getirir: dilerse, ve siz onu âciz bırakacak değilsiniz 33 Ben size nasıhat etmek istemiş isem de Allah sizi helâk etmek murad

ediyorsa benim nasıhatim size fâide de vermez, rabbınız o, ve siz nihayet ona irca' edileceksiniz 34 Yoksa onu uydurdu mu diyorlar? De ki: eğer uydurdumsa vebali benim boynumadır, halbuki ben sizin yüklendiğiniz vebalden berîyim 35 Bir de Nuha vahyolunmuştu ki haberin olsun kavminden iyman etmiş olanlardan maada hiç biri iyman etmiyecek, onun için her ne yaparlarsa gam yeme de 36 Bizim nezaretimiz altında ve vahyimiz dâiresinde gemi yap, hem o zulmedenler hakkında bana hıtab etme' çünkü onlar garkedilecekler 37 Gemiyi yapıyordu, kavminden her hangi bir güruh de yanından geçtikçe onunla eğleniyorlar, dedi: bizimle eğleniyorsanız, biz de sizi sizin eğlendiğiniz gibi eğleneceğiz 38 İleride bileceksiniz kime rüsvay edecek azâb gelecek ve daimi azâb başına inecek 39 Nihayet emrimiz geldiği ve tennur feveran ettiği vakıt dedik ki: yükle içine her birinden ikişer çift, ve aleyhinde hüküm sebketmiş olandan maada ehlini ve iyman edenleri, maamafih pek azından maadası beraberinde iyman etmemişti, dedi 40 binin içine, Allahın ismile mecrasında da mürsâsında da, hakıkat rabbım şüphesiz bir gafuri rahîmdir 41 Gemi, içindekilerle birlikte dağlar gibi dalgalar içinde akıp gidiyordu, Nuh, oğluna bağırdı, ayrı bir

sh:»2779

yere çekilmişti, ay oğlum, gel bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma dedi 42 O, ben: beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım dedi, bu gün, dedi: Allahın emrinden koruyacak yoktur, meğer ki o rahmet buyıra derken, dalga aralarına giriverdi, o da boğulanlardan oldu 43 bir de denildi: ey Arz! Yut suyunu ve ey Semâ! Açıl, su çekildi iş bitirildi ve gemi, Cudî üzerinde durdu, o zalim kavme def'olun denilmişti 44 Nuh, rabbına nidâ etti de ya rabb: dedi elbette oğlum benim ehlimdendir ve elbette senin va'din haktır ve sen ahkemülhâkimînsin Ya Nuh! buyurdu: o senin ehlinden değil, o gayri salih bir amel, binaenaleyh bilmediğin şey'in benden isteme ben seni câhillerden olmaktan tahzir ederim 46 Ya rabb! Dedi: senden

bilmediğim şey'i istemekten sana sığınırım, sen bana mağrifetini reva, rahmetini atâ kılmazsan ben husrâna düşenlerden olurum 47 Ya Nuh! Denildi: in bizden bir selâm ve bir çok berekât ile sana ve beraberindeki kimselerden bir çok ümmetlere, daha bir çok ümmetler; ileride onları da müstefid edeceğiz, sonra onlara bizden bir elîm azâb dokunacak 48

25. ﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا﴾ Kasem olsun ki vaktiyle de Resul yaptık gönderdik

﴿نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ الخ﴾ Nuhu kavmine... ilh.-bu Sûrenin kıssaları da sûrei A'raftakine

şebihtir. Bunda da onun gibi evvelâ Nuh ile başlanmış, sonra Hud, sonra Salih sonra Lût (şu kadar ki burada buna İbrahim ile bir mukaddime yapılmış, sonra Şuayb, sonra da Musâ ve Harun zikrolunmuş) Fakat bunlar oradakilerin bir tekrarı değil, başka başka noktaları, nükteleri, hikmetleri, ıbretleri muhtevî tafsılleridir. Mevzu' ve gaye bir olmakla beraber mazlumların ayrı hususiyetleri vardır. Bu kıssalar, o kadar güzel ıberi, hıkem ve nasayihi ihtiva etmektedir ki her biri cildlerle tafsıle müsaid ilhamlar bahşedecek birer sahifei hikmettir. Lakin biz bunların böyle telhıs ve tefrikındaki hikmeti beyanı ihlâl etmemek için ekserisinde

sh:»2780

sadece misal ile iktifa ediyoruz. Binaenaleyh tavsıye ederiz ki bunları basît bir surette okuyub geçivermemeli, iyice tefekkür ve teemmül etmeli, ıbret nazariyle dersi ilham almak için okumalıdır.

38. ﴿وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ﴾ Gemiyi yapıyordu - Hazreti Nuhun gemisinin evsafı hakkında ba'zı sözler nakl - olunmuştur. Ezcümle denilmiştir ki

tulü üç yüz zira', arzı elli zira', semada tulü, ya'ni su kesiminden yukarı irtifaı otuz zira', sactan ma'mul üç anbarlı bir gemi idi,
Hasenden naklolunduğuna göre de tulü bin iki yüz, arzı altı yüz zira', imiş. Fakat bu gibi tafsılâta girişmek bîhude, doğrusunu ta'yin

imkansızdır. Bu babda Kur'andan ma'lûm olan şudur ki kavminin mü'minlerini ve ihtiyacları bulunan şeyleri ve her hayvandan iki eşi,

ya'ni bir çifti istiab edecek vüs'atte imiş. Ancak bize bu geminin yelken gemisi olmayıb vapur gibi ocaklı ve istim gibi feveranlı, ya'ni

kaynayıb fışkıran bir kuvvei muharrıkeyi haiz bir gemi olduğunu ifham eden şu cümle pek ziyade şayanı dikkattir:

40. ﴿حَتّٰىٓ اِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ﴾ Ta ki emrimiz geldi ve tennur

feveran etti - ya'ni bu gayeye gelinceye kadar Nuh gemi sun'una devam eyliyor. Kavmi de alay ediyordu - O

vakıt ﴿قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا الخ﴾ yükle, dedik ona ilh -

TENNUR lugatte kapalı bir ocak, bir fırındır ki lisanımızda en ziyade «tandır» ta'bir olunur. Leys demiştir ki «tennur umumiyyetle her lisana geçmiş bir lafızdır. Arkadaşı «tennar» dır.» Ezherî de demiştir ki: «bu delâlet eder ki isim ba'zan a'cemî olur. Arab onu ta'rib eder de Arabî olur. Ve buna delil, aslı tennar olmasıdır. Bundan evvel kelâmı Arabda tennur, ma'ruf değildir. Bunun nazırı başka lisandan Arabcaya girmiş olan diybac, dinar, sündüs, istebrak gibi kelimelerdir ki Arab bunlarla tekellüm edince hep Arabî olmuşlardır.» اهـ.

sh:»2781

FEVERAN da ma'lûmdur ki kuvvet ve şiddetle kaynamak, fışkırmaktır. Şimdi biz gemiden bahsolunurken tam ocak, feveran ettiği sırada yük emri verildiğini işittiğimiz zaman o geminin harekete müheyya fayrab vaz'ıyyetinde bir vapur olduğunu anlamakta hiç tereddüd etmeyiz. Lâkin vapuru görmemiş olanlar buna intikal edemez ve «aceba bu ocak feveranı ne demektir. Bu olsa, olsa bir işaret olacaktır» diye düşünmekte ma'zur olurlar.

Eslâfi müfessirîn bunun hakkında muhtelif ma'nâlar kayd ve nakl etmişlerdir ki bunları burada telhıs edelim:
1 - Ekser müfessîrin tennurun hakıkaten bir ocak ma'nâsına olduğunda müttefıktır. Kimisi Nuha mahsus bir tennur idi demiş. Bir çoğu ekmek pişirilen bir fırın idi demiş, bunu da kimi Âdemden kalma idi demiş, kimi Hazreti Nuhun zevcesinin ekmek pişirdiği bir tennur idi demiş, kimi taştan idi, kimi Kûfe tarafında idi demiş ve hattâ Hazreti Aliden Kûfe mescidinin yerinde idi diye bir söz nakledilmiş, kimi Şamda - «Ayni verdan» nam mevzı'de, kimi de Hindde idi demiş ve bütün bunlar feveranı suyun kazanda kaynar gibi fırından kaynayıb fışkırmasıyle iyzah etmişlerdir. Böyle bir feveran âyette niçin geminin inşasına bir müntehâ ve yüklenmesi emrine bir şart ve mebde gösterilmiş? Bunun vechine gelince de Allah tealâ, bunu Hazreti Nuha tufanın başlıyacağına bir alâmet olmak üzere ta'yin buyurub önce haber vermiş ve binaenaleyh bu alâmet ve mu'cize zuhur ettiği zaman yüklemek emrini vermiş demişler. Fakat bir kısmı müfessirîn bu vechi baîd görmüşler ve başka ma'nâlar vermişlerdir. Bu suretle:

2 - Arabda ba'zan Yer yüzüne de tennur ıtlakı vaki' olduğundan tennurun feverânı yer yüzünden suların fışkırması olacak. Netekim sûrei «Kamer» de «

فَفَتَحْنَٓا اَبْوَابَ السَّمَٓاءِ بِمَٓاءٍ مُنْهَمِرٍۘ وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُونًا

فَالْتَقَى الْمَٓاءُ عَلٰٓى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَۚ» buyurulmuştur demişler. Kürei Arzın bir büyük fırın

ma'nâsında olduğunu iş'ar eden

sh:»2782

bu kavil dahi şayanı dikkat ise de bu surette feverana yakışan ma'na su fışkırması değil, ateş püskürmesi olurdu.

3 - Tennurdan murad, Arzın şerefli ve yüksek mevzı'leri demektir ki bir harika olarak oralara bile sular fışkırmıştır demişler.

4 - Farettennur, şefak attı, sabah oldu ma'nasına gelir denilmiş ve bunun Hazreti Aliden menkul olduğu söylenmiş.

5 - İş kızıştı, şiddetlendi ma'nâsına = « حَمِىَ الْوَطِيسُ » fırın kızdı denildiği gibi « farattennur » da

böyledir denilmiş. Lâkin bu dört ma'nânın dördü de mecaz ve zatı mes'ele, harikul'âde bir hâdiseye ait bulunduğu cihetle cümhurı müfessirîn tennur kelimesinin hakıkî ma'nâsından udule sebeb olmadığını söylemektedirler.

6 - Ebû Hayyan tefsirinde Hasenden rivayet olarak tennur = «

مَوْضِعُ اِجْتِمَاعِ الْمَاءِ فِى السَّفِينَةِ » gemide suyun mevzi'ı ictimai» diye nakl

edilmiştir ki bu ifade hemen hemen geminin kazanını andırıyor. Görülüyor ki müfessirînin rivayetlerinin bir hayli noktaları arz ettiğimiz ma'naya temas eder bir haldedir. Rivayetlerdeki bu tafsılât da görüldükten sonra biz şimdi bihakkın diye biliriz ki tennurun hakikaten bir ocak olması aynı zamanda onun gemide su toplanan bir kazan ile müterafık olmasına mani' değildir. Cümhurun ocak rivayetile bu rivayet beyninde münafat yoktur. «Lâmi ahd» ile «ettennur» buyurulması bunun gemiye ait bir tennur olmasında zâhirdir. Aynı zamanda Hazreti Nuha mahsus bir tennur olması da buna münafi değildir. Çünkü bu onun bir mu'cizesidir. Sahib Keşşafın da tashiri vechile ayette « حَتّٰى » gayesi yukarıda ki « يَصْنَعُ » fi'line müteallik olub ma'na « يَصْنَعُ الْفُلْكَ حَتّٰى » demek olduğu cihetle tennurun feveranı gemideki san'atın bir nihayeti ve haml-ü hareket emrinin şart ve mebdei gösterilmiş bulunduğunda mülâhaza edilirse tennurun feveranı geminin kuvvei muharrikesini anlattığı ve « فَارَالتَّنُّورُ » bu günkü ta'bire göre

sh:»2783

«nihayet emrimiz gelib gemi fayrab edildiği vakıt» demek olduğu tezahür eder. Ve bunda tennur ve feverân kelimeleri hakikat olduğu ve âyetin bu ma'nada gayet zâhir bulunduğu da şüphesizdir. Binaenaleyh nassta hakikati ve zâhiri bırakıb da te'vil aramağa hiç de sebeb yoktur. Geminin inşası tamam olub fayrab haline gelmesi emri ilâhi olan tufanın başlıyacağına bir alâmet olmasında da münafat yoktur. Âyetin bu zâhirine karşı o zaman öyle bir vapur nasıl yapılabilirdi ve yapılmış olsa bu san'at unutulur mu idi? gibi bir istib'ad ve tevehhümden başka denecek bir şey de bulunamaz. Halbuki mukaddemâ ma'lûm olub da sonradan gaib olmuş sanayıı tecribiyyenin bile tarihte misali eksik olmadığı gibi bervecibâlâ - « وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا » mantukunca Allah tealânın hıfz-u vahyile yapılmış olan ve 40. ﴿مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾ çifti, ya'ni erkeği dişisi bulunan her şeyden - ki tafsılini Allah bilir - ikişer dane humule alabilen ve bunlarla beraber Hazreti Nuhun bir oğlundan başka ehl-ü ıyalini ve az miktarda da olsa kavminden iyman etmiş olanları dahi yüklenerek - 42. ﴿وَهِىَ تَجْرٖى بِهِمْ فٖى مَوْجٍ كَالْجِبَالِ﴾ buyrulduğu üzere dağlar gibi dalgalar içinde cereyan edip giden harikul'âde bir geminin alel'âde bir yelken gemisi farzedilmesi daha müsteb'ad

olacağında şüphe edilemez.

43. ﴾لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ﴿ bu gün Allahın emrinden kurtaracak yok -

ya'ni bu gün ba'zı esbabı âdiyyeye iltica ile âfattan halâs mümkin olabilen

mu'tad vekayı' günlerine benzemez ve bu vak'a senin zannettiğin gibi alel'âde bir su değil, Allahın emri

mahsusu olan büyük bir azâbdır. Bundan dağ değil, hiç bir şey kurtaramaz ﴾اِلَّا مَنْ رَحِمَ﴿

ancak onun merhamet ettikleri müstesna - ki bunlar gemide bulunanlardır. Burada

sh:»2784

tufanın umumî olduğu anlaşılıyor ki meşhur olan da budur. Fakat bu umumun Arzdan maada olan âlemlere

tenavülü olmadığında söz yoktur. Netekim sûrei « نوح » ta Hazreti Nuhun duası «

رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا » dır. Binaenaleyh Arzda

derecei şumulü hakkında da Arzın her tarafını değil, o zaman insan ile meskûn olan taraflarını hisaba almak lâzım gelecektir. Bu surette de Hazreti Nuhun bütün insanlara mı, yoksa bir kavmi mahsusa mı meb'us olduğu mevzuı bahs olacaktır ki bu nokta, muhtelefün fihtir. Her halde müşarün'ileyhin meb'us olduğu insanların bulundukları yerde tufanın umumiyyeti kat'î, maverası zannîdir. (Sûrei «Nuh» a bak).

﴾وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ﴿ Derken aralarına dalga

giriverdi ve binaenaleyh gark edilenlerden oldu 44. ﴾وَقِيلَ﴿ ve denildi

﴾يَٓا اَرْضُ ابْلَعِى مَٓاءَكِ﴿ ey Arz yut suyunu ﴾وَيَا سَمَٓاءُ اَقْلِعِى﴿ ve ey

Sema, kes - bu emirlerin ifade ettiği heybeti bir tasavvur etmeli de Yere göğe böyle emr-ü hukm eden saltanatı ilâhiyyenin azamet-ü kibriyasını düşünmeli. Buna ne inkıyad etmez? -

﴾وَغِيضَ الْمَٓاءُ وَقُضِىَ الْاَمْرُ﴿ Su çekildi ve emir icra edildi - azâb emri itmam

olundu, - garkolacak oldu, kurtulacak kurtuldu, iş bitirildi ﴾وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِىِّ﴿

gemi de Cûdî üzerine oturdu. -

CÛDî; engince bir dağ ki Musulda denilmiş, Elcezirede de denilmiş, Âmidde denilmiş, Şamda denilmiş. Ebû Hayyan diyor ki «Cezirede veya Amidde denilmesi Musula kurbiyyetleri hasebiledir. » Bir de denilmiştir ki Cudî her dağa ıtlak edilir bir ismi cinstir. Netekim Zeyd İbni Amr İbni Nüfeylin şu beyti bu kabildendir:

سبحانه ثم سبحانا يعود له
وقبلنا سبح الجودى والجمد

ki bizden evvel dağ ve buz tesbih etti demektir.

sh:»2785

﴿وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ Ve o zalimler güruhuna defi'olun denildi - Nuh

aleyhisselâma karşı vaz'ıyyetleri bâlâda beyan olunan ve haklarında

« رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا » buyurulan o zalim

kavm bu suretle mahvedildi.

48. ﴿قِيلَ يَا نُوحُ﴾ ya Nuh! Denildi ﴿اهْبِطْ﴾ in

﴿بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ﴾ bizden selâmet ve berekât ile

﴿عَلَيْكَ وَعَلَى اُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ﴾ sana ve maıyyetindekilerden - gelecek - nice

ümmetlere - ﴿وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ﴾ nice ümmetler de olacak ki biz onları mütemetti' kılacağız:

Dünya metaıyle intifa' ettireceğiz - ﴿ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ sonra da

kendilerine bizden elîm bir azâb dokunacak. - Yukarıda « وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهُٓ اِلَّا قَلِيلٌ »

buyurulduğu cihetle Hazreti Nuhun ehlinden ma'ada maıyyetinde bulunanlar, az kimselerdi, Allah tealâ, Hazreti Nuha ve bunlara öyle bir selâmet ve berekât ihsan buyurmuş ki bunlar çoğaldıkça çoğalacak ve kendilerinden bir çok ümmetler gelecek, bunlar da iki kısım olacak, bir kısmı yine o selâmet ve berekâta mazher olup Kıyamete kadar tekessür ve tezayüd edecek, diğer bir kısmı da bir müddet Dünya metaından intifa' edecekse de sonra elîm azâba çarpılacak, Âhiret selâmeti bulmıyacaklardır. Görülüyor ki bu âyet, eski tarihlerde şayi' olan bir mes'eleyi tevzıh ve tashih ediyor. Demek olur ki tufandan sonraki insanlar yalnız Hazreti Nuhun üç oğlunun sülâlesinden ıbaret değildir. Hazreti Nuhun ma'ıyyetinde bulunan sair mü'minlerin sülâleleri de mazharı berekât olmuştur. Zira Hazreti Nuhun beraberinde bulunan oğulları « وَاَهْلَكَ » hıtabındaki ehlinde dahildir. « وَمَنْ اٰمَنَ وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهُٓ اِلَّا قَلِيلٌ »

buyurulan ma'ıyyeti ise ehlinin gayrı mü'minlerdir ki selâmet ve berekât ile taltıf buyurulan « اُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ » bunların hepsine şamildir. O halde

sh:»2786

bütün ümmetlerin evlâdı Nuhtan intişarı hakkındaki nakli tarihî mutlak bir hakikat değil, tağlib tarikıyle bir ifade olacaktır. Zira bu selâm ve berekâtta en büyük hıssa Hazreti Nuha ve evlâdına aiddir. Rivayet olunduğuna göre Hazreti Nuh, Recebin onunda gemiye binmiş ve Muharremin onunda inmiş, o gün şükran olarak oruç tutmuş ve bu, sünnet olmuştur.

Ya Muhammed !

﴿٤٩﴾ تِلْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَٓا اِلَيْكَۚ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَٓا
اَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَاۜ فَاصْبِرْۜ اِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّق۪ينَۚ ﴿﴾

Meali Şerifi

İşte bunlar gayb haberlerinden, sana bunları vahyile bildiriyoruz, bundan evvel onları ne sen bilirdin ne kavmin, böyle, o halde sabret, her halde akıbet müttekılerindir. 49

Burada Nuh kıssasının hıssai ıbreti ıhtar olunurken sûrei «Yunüs» ün âhirine bir işaret ve te'yid yapılmış ve

bu suretle

bu Sûrenin vechi tesmiyesi olan Hûd kıssasına geçilmiştir. Şöyle ki:

- 2 :

﴿٥٠﴾ وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا
لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿﴾

sh:»2787

﴿٥١﴾ يَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًاۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى
الَّذ۪ي فَطَرَن۪يۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ
تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى
قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِم۪ينَ ﴿٥٣﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا
بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِك۪ٓي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ
بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٤﴾ اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُٓوءٍۜ قَالَ
اِنّ۪ٓي اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُٓوا اَنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَۙ ﴿٥٥﴾ مِنْ
دُونِه۪ فَك۪يدُون۪ي جَم۪يعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٦﴾ اِنّ۪ي تَوَكَّلْتُ عَلَى
اللّٰهِ رَبّ۪ي وَرَبِّكُمْۜ مَا مِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي
عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٥٧﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ مَٓا اُرْسِلْتُ
بِه۪ٓ اِلَيْكُمْۜ وَيَسْتَخْلِفُ رَبّ۪ي قَوْمًا غَيْرَكُمْۚ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْـًٔاۜ اِنَّ
رَبّ۪ي عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَف۪يظٌ ﴿﴾

sh:»2788

﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ
مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلٖيظٍ ﴿٥٩﴾ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا
بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُٓوا اَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنٖيدٍ ﴿٦٠﴾
وَاُتْبِعُوا فٖى هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَٓا اِنَّ عَادًا كَفَرُوا
رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Âda da kardeşleri Hûdu gönderdik; ey kavmim! Dedi: Allaha kulluk edin, sizin ondan başka bir ilâhınız daha yok, siz sade iftirâ edip duruyorsunuz 50 Ey kavmim buna karşı ben sizden bir ecir istemiyorum, benim ecrim ancak beni yaratana aiddir, artık

akıllanmıyacak mısınız? 51 Hem ey kavmim rabbınızın mağrifetini isteyin, sonra ona tevbe ile müracat edin, ki üzerinize bol bol Semanın feyzını indirsin ve sizi kuvvetinize kuvvet katarak müzdad buyursun, gelin mücrim mücrim dönüp gitmeyin. Ey Hûd, dediler: sen bize bir beyyine getirmedin, biz ise senin sözünle ilâhlarımızı terk etmeyiz ve biz sana inanmayız 53 Yalnız deriz ki her halde ilâhlarımızın ba'zısı seni fena çarpmış, dedi ki: işte ben Allahı işhad ediyorum siz de şâhid olun, işte ben ondan başka koştuğunuz şeriklerin hiç birini tanımıyorum, artık hepiniz toplanın bana istediğiniz tuzağı kurun, sonra bana bir lâhza müsade de etmeyin 54-55 Her halde hem benim rabbım hem sizin rabbınız olan Allaha dayanmışım, hiç yerde bir debelenen yoktur ki nasıyesini o tutmuş olmasın, şüphe yok ki

sh:»2789

rabbım doğru bir yol üzerindedir 56 Şimdi siz yüz çevirirseniz ben işte size gönderilmiş olduğum vazifemi tebliğ ettim, hem rabbım sizin yerinize başka bir kavmi getirir de siz ona zerrece zarar edemezsiniz, her halde rabbım her şey'e karşı hafîzdır. Vaktâ ki emrimiz geldi, Hûdu ve maıyyetinde iyman etmiş olanları tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık, hem onları galîz bir azâbdan kurtardık 58 İşte Âd, rablarının âyâtını inkâr ettiler ve Peygamberlerine isyan eylediler ve her bir ınadcı cebbarın emri ardına gittiler 59 Hem bu Dünyada bir lâ'netle ta'kıb edildiler hem Kıyamet gününde, bak Âd, rablarına hakıkaten küfrettiler, bak def'oldu gitti o Hûd kavmi Âd 60

50. ﴿وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًا﴾ Âde de kardeşleri Hudü - Resul gönderdik. Ya'ni Hud

aleyhisselâm nesebce diğer bir kavimden değil, meb'us olduğu Âd kavmi cümlesinden idi.

Tefsirlerde müşarün'ileyhin nesebi hakkında iki rivayet vardır. Birincisi; «Hud İbni Abdillah ibni Rebah İbnilhulûd İbni'avs ibni İrem ibni Sam ibni Nuh aleyhisselâm» dır. İkincisi de «Hud ibni Şalih ibni Erfahşd ibni Sam ibni Nuh ibni Ammi ebi âd» dır. Ya'ni Nuh, Âdın babasının amcasının oğlu imiş.

Hud gönderildi de ne dedi bilir misiniz?:

﴿قَالَ يَا قَوْمِ﴾ Ey benim kavmim, dedi ﴿اعْبُدُوا اللّٰهَ﴾ Allaha ıbadet edin - ma'bud ancak onu tanıyın, ancak ona kulluk edin ﴿مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ﴾ size ondan başka hiç bir tanrı yoktur ﴿اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ﴾ size sade iftira ediyorsunuz - da ilâh

diye başkalarına tapıyorsunuz.

51. ﴿يَا قَوْمِ﴾ Ey benim kavmim ﴿لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًاۜ﴾ buna

karşı

sh:»2790

sizden bir ecr istemem - ya'ni bu sözüm sizden bir garaz ve ıvaz gözeterek söylenmiş değildir. Halıs muhlıs bir nasıhattır. Bu ıhtarı her kıssada görürüz. Çünkü sıdk-u ıhlas, nübüvvet ve nasıhatın birinci şartı ve muhıkk ile mübtılin en esaslı farkı olduğu gibi tevhid iyman-ü akıdesinin de muktezası bu olduğundan her

Peygamber ümmetine bu ıhtarı yapmıştır. O halde bu ıhlâs neye denecek olursa

﴿اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذ۪ي فَطَرَن۪يۜ﴾ benim ecrim ancak beni yaradanadır. -

Bana bu ulvî fıtrati veren halikıma aiddir. Vereceğini o verecektir. ﴿اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ artık siz akıl

etmez misiniz? Aklınızla düşünüb böyle halisâne söylenen ve sizin menfaatinize teallûk eden bu hak

nasıhati tutarak iftiradan vazgeçmez misin?

52. ﴿يَا قَوْمِ﴾ Ey benim kavmim ﴿اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ﴾ rabbınıza istiğfar eyleyiniz -

ona karşı günahkârlığınızı i'tiraf edib mağrifetini isteyiniz ﴿ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ﴾ sonra da ona

tevbe ediniz - şirk-ü ısyandan nedamet ve iyman-ü istikametle ona müracat ve ubudiyyet ediniz

﴿يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾ ki üzerinize bol bol Semanın feyzını göndersin -

kuraklık çektirmesin, hayatınızı kuru maddelerin tazyikından kurtarıb yükseltsin

﴿وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ﴾ ve kuvvetinize kuvvet ilâve etsin - ma'lûm olan cismanî

kuvvetinizi henüz tanımadığınız ma'nevî bir kuvvet zammile katlansın, artırsın

﴿وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِم۪ينَ﴾ ve mücrim mücrim yüz çevirmeyin - ya'ni cürümlerinizde ısrar

ederek bu güzel nasıhatleri dinlememezlik etmeyin.
Görülüyor ki Hazreti Hudün bu tebligatı bu Sûrenin evvelindeki esaslardır. Hud aleyhisselâmın bu tebligatında

sh:»2791

«ben size şu beyyine ile geldim» gibi bir tasrih yok ise de fıtrati irae ederek akl-ü kalbe hıtab eden delâil vardır. Kur'anda daima tervic olunan bu kabîl delâil ve beyyinat ise Nakai Salih ve asayı Musâ gibi beyyinati mahsûseden daha asîl, daha kavidir. Zira asıl da'vâ, ma'kul

olan tevhiddir. Lâkin kavmı Hud fı'len iymana muztarr kılacak ilcaî bir kuvvet görmedikçe o gibi beyyinatı akliyyeye ehemmiyet

vermediklerinden 53. ﴿قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ﴾ ey Hud, dediler, sen bize

bir beyyine ile gelmedin - iymana muztarr kılacak açık bir delil ve mu'cize getirmedin - bu, tıpkı Mekke müşriklerinin Resulullaha inzal olunan âyetleri âyet saymayıp «

﴿لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ﴾ . ﴿لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ مَلَكٌ﴾ » demelerine benzer.

﴿وَمَانَحْنُ بِتَارِكٖٓى اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ﴾ Ve biz senin sözünden dolayı ilâhlarımızı terketmeyiz ﴿وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنٖينَ﴾ biz sana inanmayız. 54.

﴿اِنْ نَقُولُ﴾ Ancak deriz ki ﴿اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُٓوءٍ﴾ ilâhlarımızdan ba'zısı her halde seni bir fenalıkla çarpmış - ya'ni onlara dil uzattığından dolayı aklına fenalık getirmiş, delirtmiş. «Bazısı» demeleri putlarının her birine başka hassa isnad ettiklerinden, şu filân hususun ilâhi, şu filân hususun ilâhi gibi isimler uydurduklarından dolayıdır.

Bu inkâr ve ınad ve hezeyana mukabil Hazreti Hud, bizzat kendisinin en büyük beyyinatı ilâhiyyeden olduğunu anlatan şu hakikatlerle cevab vererek ﴿قَالَ﴾ dedi ki - ﴿اِنّٖٓى اُشْهِدُ اللّٰهَ﴾ ben, Allahı işhad ederim ﴿وَاشْهَدُوٓا﴾ siz de şahid olunuz ki 55.

﴿اَنّٖى بَرٖٓیءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ﴾ ﴿مِنْ دُونِهٖ﴾ onun gayrısından sizin uydurduğunuz şeriklerden ben kat'ıyyen beriim ﴿فَكٖيدُونٖى جَمٖيعًا﴾ binaenaleyh hepiniz toplanarak bana istediğiniz keydi yapınız.

sh:»2792

Ya'ni bundan daha açık ne beyyine arıyorsunuz, yalnız bana fenalık getirdiğini iddia ettiğiniz ba'zısı değil bütün şerikleriniz ve siz hepiniz toplanarak bana fenalık yapmak için dilediğiniz plânı kurun, istediğiniz hud'ayı tertib edin ﴿ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ﴾ sonra bana mühlet de vermeyin - ya'ni elinizden geleni irteye komayın hemen icra edin, asla pervam yoktur. 56.

﴿اِنّٖى تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ﴾ ben her halde Allaha tevekkül ettim - onun emr-ü hıfzına dayandım ﴿رَبّٖى وَرَبِّكُمْ﴾ ki rabbım ve rabbınızdır. - Benim de malikim, Efendim odur, sizin de, onun irade ve meşiyyeti olmadan ne sizden bir şey sadır olabilir, ne de bana bir musibet irebilir, Çünkü ﴿مَامِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا﴾ hiç bir dabbe (bir deprenen) yoktur ki o,onun asıyesini tutmuş olmasın - ya'ni hepsi kabzai kudretinde müsehhar milkidir, dilediği gibi tasarruf

eder, hiç birini kaçırmaz, isterse hiç kımıldatmaz. Nasıyesinden tutmak, perçeminden yakalamak, zapt-u teshir de meseldir. ﴾اِنَّ رَبّى عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴿ Şüphe yok ki rabbım bir doğru yol üzerindedir. -Doğruluğun hamîsi, doğruların yardımcısıdır. Rızası hakk-u adil ve istikammettedir. 57.

﴾فَاِنْ تَوَلَّوْا﴿ Artık siz yine yüz çevirirseniz - ya'ni bu açık ve kat'î hakıkatleri dinlemez ve doğru tevhid yolunu tutmazsanız ﴾فَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ مَآاُرْسِلْتُ بِهٖٓ اِلَيْكُمْ﴿ ben size gönderildiğim şey'i iblağ ettim - vazifemi yaptım ﴾وَيَسْتَخْلِفُ رَبّى قَوْمًا غَيْرَكُمْ﴿ rabbım - beni mes'ul etmez - de sizden başka bir kavmi istıhlâf eder. - Ya'ni sizi helâk eder, yerinize başka bir kavmi halef yapar, hılâfeti onlara verir ﴾وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْـًٔا﴿ ve siz ona hiç bir şey zarar

sh:»2793

edemezsiniz. Onun emrinden yüz çevirmenizin bütün zararı kendinize aid olur. ﴾اِنَّ رَبّى عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ حَفِيظٌ﴿ Çünkü rabbım her şeyin üzerinde nazır ve nigehbândır - hiç bir şey'i kaçırmaz ve yaptıklarınız ondan gizli kalmaz. Binaenaleyh ona hiç bir zarar ihtimali olmaksızın cezanızı bulursunuz.

Şimdi acebâ sonu ne oldu? Hûdün dedikleri tehakkuk etti mi? Denilirse bakınız ne oldu? :

58. ﴾وَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا﴿ Vaktâ ki emrimiz geldi - ya'ni yine dinlemediler, azâba istihkak kesbettiler, azâb emrimiz geldi çattı, o vakıt ﴾نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ﴿ Hûdü ve beraberinde iyman edenleri ﴾بِرَحْمَةٍ مِنَّا﴿ tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık « بِرَحْمَةٍ » de « بـا » sebebiyy ve rahmetin tenvini, tefhım içindir ki tarafımızdan büyük bir rahmet sebebile demektir. Ve bu büyük rahmetten murad da iyman ni'metine hidayet ve tevkıftır. - ﴾وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴿ Ve biz bunları galîz bir azâbdan kurtardık - ya'ni iyman etmiyenler şiddetli ve şümullü ağır bir azâb ile ihlâk edilirlerken Hûd ve mü'minler böyle büyük bir tehlükeden necat buldular. Bu galîz azâb, azâbı semumdur ki bir rıhı sarsar, kâfirlerin burnundan giriyor kıçlarından çıkıyor, evlerini, mallarını yıkıb süpürüb götürüyor, her birini bir tarafa atıb parça parça ediyordu.

Ma'ahaza ba'zı müfessirîn burada diğer bir ma'nâ olduğunu söylemişler: iki kerre « نَجَّيْنَا » buyurulmasında te'sis, te'kide racih olduğu cihetle beyan olunan ma'nâ, birincinin mazmunu olub azâbı galîzden murad, Âhiret azâbıdır demişler ki güzel bir ma'nâdır. Ve netekim bundan sonraki âyette hem Dünya hem Kıyamet tasrih olunmuştur. Bu surette ma'nâ şu olur: «biz bunları galîz bir azâbdan da kurtardık»

sh:»2794

Ey muhatab 59. ﴿تلْكَ﴾ ta onlar iştetmek murad edince nerede olursa olsun en hayırlı bir surette kat'ıyyen muhufaza eder. Onun için Allahın hıfzına emanet etmek daha hayırlıdır.

﴿وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve o erhamürrahimîndir. Binaenaleyh rahmetinden me'muldür ki muhafaza eder de bir musîbet daha vermez.

65. ﴿وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ الخ﴾ - Demek ki evvelki sözler gelirgelmez ve yükleri açılmadan cereyan etmiş idi ve demek ki Yusüfün bu tedbiri ümidi vechile yeni bir müşevvik olmuştu.

Babaları bununla da mutmainn olmıyarak: - 66. ﴿قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ﴾ onu, dedi, asla sizinle beraber göndermem ﴿حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ﴾ ta ki Allahdan bana bir mîsak veresiniz - ya'ni Allaha yemin edesiniz

﴿لَتَاْتُنَّنِى بِهٓ اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْ﴾ ki onu her halde bana getireceksiniz, meğer hepiniz ihata edilmiş olasınız - ya'ni hepiniz her cihetten mağlûb olmuş, yapacak hiç bir çareniz kalmamış, hepiniz helâk olacak, takatınız yetmeyecek bir vaz'ıyyete giriftar olmuş bulunasınız. Kaderin ne kadar şayanı dikkat bir cilvesidir ki yemîni son derece tevsık suretinde irad olunan bu istisna ile Ya'kub ilerideki ihata vaz'ıyyetini sanki ihzar etmiş ve gûya o husussdaki ademi mes'uliyyeti tevsık eylemiştir. Onun için

demişlerdir ki « البلاء موكل بالمنطق » belâ, dile müvekkeldir.

﴿فَلَمَّٓا اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ﴾ Bunun üzerine vaktâ ki kendisine mîsaklarını verdiler

﴿قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ «Allah, sözlerimize karşı vekil» dedi - şayanı dikkattir ki «şâhid» veya «kefil» dememiş «vekil» demiştir. Demek ki maksadı yalnız şehadet değil, icradır. Ve demek ki bu babda kefalete de

sh:»2890

delil yoktu « وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ » ise kat'îdir. Ya'ni onun tevfıkı olmadan biz bu sözleri, bu teahhüdleri iyfa edemeyiz. Bizim hesabımıza bunları icra ediverecek kudret ve irade ancak onundur, Muvaffakıyyeti ondan dileriz.

67.

﴿وَقَالَ يَا بَنِىَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ

﴿مُتَفَرِّقَةٍ﴾ Bir de ey oğullarım! Dedi, bir kapıdan girmeyiniz, müteferrik kapılardan giriniz. - Demişlerdir

ki bu tavsiyenin sebebi toplu bir surette göze çarpılmalarından ve bir hased ve gamze uğramalarından sakınmak idi. Çünkü bu kerre oğulları Mısırda ma'lûm olmuş ve nazarı dikkati calib bir hal almış bulunuyorlardı. Anlaşılıyor ki Hazreti Ya'kub esrarengiz bir vaz'ıyyet görmüş ve buna karşı oğullarına Mısıra girecekleri zaman avcıya dağılır gibi bir ta'biyeyi andıran sirrî bir tedbir emr-ü tavsiye etmiş. Ve bununla beraber tedbir ile takdiri hudanın önüne geçilemeyeceğini anlatarak demiştir ki :

﴿وَمَٓا اُغْن۪ي عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Maamafih Allahdan her hangi bir

şeyi sizden mungi olmuyorum - ya'ni ben bu tedbir ve tavsiyemle sizi Allah tarafından gelmesi mukadder olan her hangi bir şeyden, her hangi bir kazadan halâs etmiş olmuyorum. Eğer Allah hakkınızda behamehal bir kaza murad etmiş ise o mutlaka olur. Ona karşı hiç bir tedbir fâida vermez. Her ihtimale karşı tedbir almak da lâzım ise de tedbir takdire müdafaa edecek ve muradın husulünü mucib olacak bir illet değil, nihayet Allahtan bir istianedir. Takdire muvafık ise müfid olur, yoksa hazer, kadere mani' olmaz.

﴿اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ﴾ Hüküm, ancak Allahındır ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ ben

ancak tevekkül ettim - ancak onun hukmüne i'timad edib emrimi ona tefvız ve sizi ona emanet ettim -

﴿وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ binaenaleyh mütevekkiller de ona tevekkül

sh:»2891

etsin - ya'ni tevekkül edecek olanlar veya bana i'timadı olanlar da ancak Allaha tevekkül etsinler, ne başkasına ne de kendilerine güvenmesinler. Hazreti Ya'kubun bu tevekkül emrinin fai sebebiyye ile kendi tevekkülüne tefrii de şayanı dikkattir. Bununla kendisinin nübüvvetine işaret ve diğerlerinin ona ıktidası lüzumuna tansıs olunmuştur.

Filvakı' dediği gibi 68. ﴿وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْ﴾ babalarının kendilerine emrettiği yerden girdiklerinde de

﴿مَا كَانَ يُغْن۪ي عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ başlarına Allahdan gelecek hiç bir

şeyden muğni olmadı - o duhul veya o emr -ü tedbir haklarında min tarafillâh mukadder olan şeylerden

kurtarmadı, ihataya uğramalarına, sirkatle ittiham olunmalarına, kardeşlerinin alıkonulmasına الخ.

mani' olmadı ﴿اِلَّا حَاجَةً ف۪ي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَا﴾ ancak Ya'kubun

nefsindeki bir haceti kazâ etmiş oldu. - Ki hissi şefakat ve fikri ubudiyyetle taharrii selâmet ihtiyacı vardı. Bu tedbir ile gönlünün tekazâsı def'olmuş, nefsinde tedbirsizlikle bir kusur yapmış olmak ihtimali bertaraf edilmiş oldu. Hasılı o tedbirin sırf enfüsî kalan bir teselliden başka vaki'de bir hukum ve menfaati olmadı.

﴿وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ﴾ Ve filhakika o bir ilim sahibi idi - böyle olacağını, ya'ni «tedbirin takdire

mani' olamıyacağını» Ya'kub, biliyor ve ılmine sahib olarak muktezasıyle amel ediyordu

﴿لِمَا عَلَّمْنَاهُ﴾ çünkü biz ona ta'lim etmiştik - vahiy veya tecribe ve istidlâl ile bildirmiştik

﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin nâsın ekserîsi bilmezler - onun

bildiğini bilmez, hukmi kaderi anlamazlar da kimi kuvveti kendi tedbirlerinde zanneder, mukadderatımızı

kendimiz ta'yin edeceğiz demeğe kadar gider, kimi de tevekkülü tedbire mani' zanneder. Tedbirin de

sh:»2892

bir istiane olduğunu, tedbir ile nefiste bir hacetin kazâ edileceğini hesaba almazlar.

﴿٦٩﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنّ۪ٓى اَنَا
اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧٠﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ
بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ ف۪ى رَحْلِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا
الْع۪يرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧١﴾ قَالُٓوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا
تَفْقِدُونَ ﴿٧٢﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَٓاءَ بِه۪ حِمْلُ
بَع۪يرٍ وَاَنَا بِه۪ زَع۪يمٌ ﴿٧٣﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا
لِنُفْسِدَ فِى الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِق۪ينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُهُ
اِنْ كُنْتُمْ كَاذِب۪ينَ ﴿٧٥﴾ قَالُوا جَزَٓاؤُهُ مَنْ وُجِدَ ف۪ى رَحْلِه۪ فَهُوَ
جَزَٓاؤُهُ كَذٰلِكَ نَجْزِى الظَّالِم۪ينَ ﴿٧٦﴾ فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ
وِعَٓاءِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخ۪يهِ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ
مَاكَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ ف۪ى د۪ينِ الْمَلِكِ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ نَرْفَعُ
دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذ۪ى عِلْمٍ عَل۪يمٌ﴿﴾

sh:»2893

﴿٧٧﴾ قَالُٓوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَاَسَرَّهَا
يُوسُفُ ف۪ى نَفْسِه۪ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللّٰهُ
اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٨﴾ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَز۪يزُ اِنَّ لَهُٓ اَبًا
شَيْخًا كَب۪يرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِن۪ينَ
﴿٧٩﴾ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَاْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُٓ

﴿إِنَّا إِذًا لَظَالِمُونَ﴾

Meali Şerif

Vaktâ ki Yüsüfün yanına girdiler, kardeşini kendini aldı ve ben, dedi: ben haberin olsun senin kardeşinim, sakın yapacaklarına göcürgenme 69 Sonra onları bütün hazırlıklarıile techiz ettiği vakıt su kabını kardeşinin yükü içine koydu, sonra da bir münâdi bağırdı: ey kârban siz her halde hırsızlık etmişsiniz 70 Bunlara döndüler de dediler: ne arıyorsunuz ? Melikin dediler: suvaını arıyoruz onu getirene bir deve yükü bahşiş var, ve ben ona kefilim 71 Tallahi, dediler: size muhakkak ma'lûmdur ki biz Arzda fesad çıkarmak için gelmedik, hırsızda

sh:»2894

değiliz 72 Şimdi, dediler : yalancı çıkarsanız cezası ne ? Cezası dediler: kimin yükünde çıkarsa işte o, onun cezası, biz zalimlere böyle ceza veririz 73 Bunun üzerine kardeşinin kabından evvel onların kaplarından başladı, sonra onu kardeşinin kabından çıkardı, işte 74 Yusüf için böyle bir tedbir yaptık, Melikin dininde (ceza kanununda) kardeşini almasına çare yoktu, lâkin Allahın dilemesi başka, biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz ve her ilim sahibinin fevkında bir alîm vardır 75 Eğer dediler: o çalmış bulunuyorsa bundan evvel bir kardeşi de çalmıştı, o vakıt Yusüf bunu içine attı ve onlara belli etmedi, siz dedi: fena bir mevkı'desiniz ve Allah, pekâlâ biliyor : Ne isnad ediyorsunuz ? 76 ey şanlı Azîz! Dediler: emin ol ki bunun büyük bir ihtiyar pederi var, onun için yerine birimizi al, çünkü biz seni muhsinlerden görüyoruz 77 Allah, saklasın, dedi: metaımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını tutmamızdan, çünkü biz o takdirde zulmetmiş oluruz 78

69. ﴿آوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ﴾ Kardeşini kendine iyvâ etti - yanına aldı, sinesine çekti. Rivayet olunur ki Yusüfün huzuruna girdiklerinde işte emrettiğim biraderimiz, getirdik diye takdim ettiler, o da iyi ettiniz, isabet eylediniz, onu nezdimde bulacaksınız dedi, ikram etti, sonra onlara bir ziyafet verdi ve ikişer ikişer sofraya oturttu, Bünyamîn tek kaldı, kalınca «şimdi kardeşim Yusüf, sağ olsa idi o da beni beraberinde otur durdu» dedi ve ağladı, Yusüf de «biraderiniz tek kaldı» dedi ve yanına alıp kendi sofrasına oturttu, sonra yine her ikiye ayrı ayrı birer yatak odası tahsıs etti ve «bunun ikincisi yok binaenaleyh bu da benim yanımda olsun» diyerek kendi odasına götürdü, koklaya koklaya yanında yatırdı, sabah oldu, Yusüf, ona evlâdını sordu, o da «on oğlum var, hep isimlerini helâk olan biraderimin isminden muştak koymuşumdur» dedi, bunun üzerine «o helâk olan biraderine bedel ben

sh:»2895

biraderin olsam hoşlanır mısınız ? » dedi, o da «senin gibi bir biraderi kim bulabilir, amma ne çare ki seni Ya'kub ve Rahil doğurmuş değil» diye ğöğüs geçirdi, o vakıt Yusüf, ağladı kalkıb boynuna sarıldı ve kendini tanıttı da ﴿قَالَ اِنّٖى اَنَا اَخُوكَ﴾ ben, dedi, ben cidden senin o kardeşinim - Yusüf ﴿فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ binaenaleyh aldırma yaptıklarına - ya'ni biz iki kardeş hayırlısıile birleşib mes'ud olduğumuzdan artık kardeşlerinin mâzıyde yaptıklarına veya bu kerre benim adımlarımın yapması mukarrer olan muameleye gücenme, mahzun olma, ve bu sana anlattıklarımı kimseye sezdirme, duymamiş gibi ol diye tenbih etti ve demek ki macerayı da anlattı.

Rivayet olunur ki Bünyamîn, Yusüfe artık ben senden ayrılmam demiş, Yusüf de iyi amma babamın benden dolayı gamlı olduğunu bilirsin, bir de seni alıkorsam gamı izdiyad edecek, hem buna bir bahane yok meğer ki sana nahoş bir şey isnad edeyim demiş, o da aldırmam, ne istersen yap cevabını vermiş, bunun üzerine Yusüf, âyetteki çareyi anlatmış, o da hay hay, yap demiş

70.

﴿فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فٖى رَحْلِ اَخٖيهِ الخ﴾

- Vakta ki onları sureti mahsusada cehazlarile techiz etti, o esnada şikayeyi kardeşinin yükü içinde yerleştirdi - şüphe yok ki bir müsafiri uğratırken yüküne bir şey koymak onu ona hediyye etmektir.

SİKAYE, susak, meşrebe, tas gibi içilecek su konulan kap, lâmı ahid, bunun ma'lûm ve ma'hud bir meşrebe olduğunu gösteriyor. Ki Yusüfün bünyamîni yatırdığı odasında kullanılan ve sevgili bir kardeşe hediyye edilmeğe lâyık bulunan kıymetdar bir meşrebesi olmak zahirdir. Netekim bir altın veya gümüş tas idi demişlerdir. Ve ifadenin zahirine nazaran Yusüf, bunu kendi elile koymuş,

sh:»2896

o bir defa sermaye işinde yaptığı gibi uşaklarına koydurmamıştır. Şu halde konuşuluşuna başka kimse vakıf olmamış, ancak taharri ve istihracı için kafilenin çevrilmesine me'murlar gönderilmiştir. Ki

﴿ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ﴾ sonra da bir münadî bağırdı :

gördükleri ikramın arkasından ansızın böyle bir teşhir ve ittiham ne acı bir şeydir. Bu isnad, gayri muayyen bir münâdiye nisbet ediliyor. Bu ta'biri Yusüfün emr-ü telkin ettiği tasrih olunmuyor. Fakat neticei muameleye nazaran onun sevk-u icazetine ıktıran ettiğide anlaşılmıyor değil. O halde bu haydi zahiren bir ittiham olsun, fakat meşrebenin çalınmış olmadığını bilen Yusüf noktai nazarından hakikatte bu bir yalan bir ühtan olmaz mı ? Yusüf, buna nasıl cevaz ve müsaade vermiş olabilir ? Burada bu sual, mühim, cevabı da gayet dakiktir. Hakikatte bu nida, meşrebe için bir ittiham değil, mukaddemâ Yusüfü babasından kaçırmış olmalarına bir ta'rız ve ona aid bir ta'zirdir. O sabıkada medhaldar olmıyan Bünyamîn ise bunun kendi hakkında bir muvazaa olduğunu bildiğinden bu ta'rızı üzerine almıyor, memnun bile oluyordu. Fakat Bünyamîne « فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ » diye tenbih eden Yusüf, kendisi

böyle bir ceza ile kardeşlerinden intikammı alıyordu ? Hayır, göreceğimiz vechile Yusüf, onlardan kendi hakkını afvetmişti, lâkin o yaptıkları işlerde bir de hakkullah vardı ki onu afv-ü mağrifet Yusüfün elinde değil idi. Ancak o bunların ındallah mağfur olmalarını da arzu ettiğinden bu hususta kendini tanıtmadan evvel hakkullah namına ta'rızlı bir ıhtarı tezammun eden o ta'zir ile ciddî bir nedamet ve tevbe vesilesi ihzar edecek ve bu suretle Bünyamînin kalmasını te'min ettiği gibi onların da tevbekâr olarak gelmeleri esbabını tehyie etmiş olacaktı. Ve filhakika bundan sonraki

sh:»2897

gelişlerinde nasıl bir rıkkati kalb ve ne kadar safi bir hiss-ü isti'dad arzetmiş olduklarını göreceğiz.

İşte hakikatte bu, böyle ledünnî bir takım hikmetleri tazammun eden rabbanî bir ceza, ilâhî bir terbiye olacak ve bunun zımnında babalarına verdikleri taahhüd ve misakın mes'uliyyetinden de kurtulacaklar,

çünkü « اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْۚ » istisnası tahakkuk etmiş bulunacaktı.

Böyle batında şefîk bir ta'zir, zahirde acı bir ittiham olan bu nida karşısında nasıl bir dirayet ve metanet ibraz ettiler ?

71. ﴿قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ﴾ Üzerlerine yönelerek dediler ki - ya'ni sesi işidince

baktılar, bağıran yalnız değil, arkalarından bir cemaat ta'kib ediyor, bunlara dönüp dediler ki:

﴿مَاذَا تَفْقِدُونَ﴾ ne arıyorsunuz ? - Şayanı dikkattir ki kendilerini o söze kaptırıp da neyiniz

çalındı? deyivermemişler, üslûbı hakîmane ile nezahetlerini beyan ve husni edebe da'vet yolunda şu mazmunu ifham etmişler ki hele acele ile o kadar ileri gitmeyin bakalım, bize karşı böyle bir hitab yakışmaz berî olan kimseleri yok yere ittiham reva olmaz. Biz sarık olmadıktan başka ihtimal ki sizden bir şey de çalınmamıştır. Ne arıyorsunuz ? Kaybınız nedir onu söyleyin ?

Filhakika bu irşad sebebile onlar da bu dairede tahvili kelâm lüzumunu hissederek 72.

﴿قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ﴾ dediler ki Melikin suvaını arıyoruz

﴿وَلِمَنْ جَٓاءَ بِهٖ حِمْلُ بَعِيرٍ﴾

ve onu getirene bir deve yükü (zahire) bahşiş var - ya'ni bakın bakalım belki yüklerinizin arasına karışmıştır. Mukabilinde tekdir değil taltıf görürsünüz ﴿وَاَنَا بِهٖ زَعِيمٌ﴾ ve ben buna kefilim - anlaşılıyor

ki sözü o bağıran müezzin söylüyor ve evvelki cümlelerde «biz», bunda «ben» diyor. Ve o, bu

sh:»2898

ta'kıb ve taharri memurlarının reisleri imiş ve yine anlaşılıyor ki Yusüfün ta'limatı böyle imiş.

SUVA', lügatte «sa' » denilen ve ahkâmı islâmiyyede mu'teber olan bir kile, ya'ni ölçek, birde su içecek bir nevi' tas ve meşrebe ma'nâlarına gelir. Burada da ba'zıları ölçek, ba'zıları da yukarıda sıkayenin bir beyanı gibi meşrebe ma'nâsile tefsir etmişler, suva' isim, sıkaye vasfolduğunu da söylemişlerdir. Lâkin « essıkaye » den zahir olan Yusüfün meşrebesi olmaktı, burada ise hem iki ma'nâya muhtemil olan «suva' » ta'birinin kullanılması hem de Melike isnad edilmesi kaçamaklı bir tevriye kasdedilmiş olduğunu anlatıyor. Melik ta'birile muhatabları zihninde başka bir mehabet iykaı matlûb olduğunda şüphe yoksa da bundan Azîz olan Yusüf veya bizzat Melik kasd olunmak da muhtemildir. Yusüfün koyduğu şey her halde kendinin olmak gerektir. Ancak bu ona ihtimal ki mukaddemâ Melik tarafından hediyye edilmiştir. Eğer zahire ölçülen kile de kıymetdar bir sâ' idise işin hakikatini bilmiyenler bunun zahirinden hükûmetin o ölçeğini zannedebilecekler ve binaenaleyh hakikatte zahiren göründüğü gibi bir ittiham yapılmamış, kabili te'vil bir tevriye kasdedilmiş ve belki bir istiare gözetilmiş olacaktır. Çünkü Yusüf, Devletin bir mi'yarı ma'dileti, memleketin bir vasıtaı hayatı idi, «ne arıyorsunuz» sualine karşı bu ma'nâ izhar olunsa da «siz bir Azîzi kuyuya atmışsınız onu arıyoruz» deniverse idi ne müdşid olurdu ?

73. ﴿قَالُوا تَاللّٰهِ﴾ - Arabca «ta» ı kasem, «ba» veya «vav» ma'nâsında veyahud onlara bedel bir yemîn harfi olmakla beraber fazlaca bir de taaccüb ma'nâsı ifade eder. Ya'ni taaccüb ile beraber kasem yapılacağı zamandır ki «tallahi» denir. Lisanımızda ise biz bunu fark etmeyiz de ancak «ta» ile «vav» ı cemi' ederek «tevallahi» denildiği surette bir taaccüb anlarız. Onun için « ta » ile olan kasemlerin tercemesinde bu sureti ıhtiyar etmek muvafık

sh:»2899

olur. Ya'ni «tevallahi» dediler ﴿لَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾ hakikaten ma'lûmunuz oldu - hüviyyetlerimizi öğrendiniz, yakından ahvalimize vakıf oldunuz, cidden ılim hasıl ettiniz.

﴿مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِى الْاَرْضِ﴾ ki biz bu Arzda: bu Mısır toprağında müfsidlik yapmak, ahlâksızlık etmek için gelmedik ﴿وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ﴾ biz hiç bir zaman sarık da değiliz. - Ya'ni bunlar hükûmetinizin ma'lûmu iken böyle sözler söylemeniz ne acaib şey ?.

Cevaben me'murlar :

74. ﴿قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُهُٓ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ﴾ O halde, dediler, şayed yalancı çıkarsanız cezası ne? - Yani haydi onlar öyle olsun, fakat aradığımız nezdinizde zuhur eder de bu suretle beraet iddianızda yalancı çıkarsanız aradığımız şeyin cezası nedir ? Bunun fetvasını verir, ta'yin eder misiniz ?

75. ﴿قَالُوا جَزَٓاؤُهُ﴾ Onun cezası, dediler:

﴿مَنْ وُجِدَ فى رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ﴾ her kimin yükünde bulunursa o kendisi, onun

cezasıdır, o malın çalınması mukabilinde sarıkın kendi şahsı tutulur istihdam ve istimlâk edilir.

﴿كَذٰلِكَ نَجْزِى الظَّالِمينَ﴾ Biz zalimleri böyle cezalandırırız. - Ya'ni bir zulûm demek

olan sirkat fi'lini yapanlara böyle ceza veririz. Deniliyor ki Ya'kubun dininde sirkatin cezası sarıkın kendisini çaldığı malın sahibine mâl etmekti ki ba'zı tefsirlerde bir sene müddetle olduğu mezkûrdur.

76. ﴿فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخيهِ﴾ Bunun üzerine - Yusüf - kardeşinin

kabından evvel onların kablarından başladı - demek ki o vechile istintak ve isticvabdan sonra kafile bütün yüklerile beraber Yusüf huzuruna ihzar ve ifadeleri tesbit edildi de taharriyi Yusüf bizzat

sh:»2900

kendisi yaptı. ﴿ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَآءِ اَخيهِ﴾ sonra da onu - ya'ni sikayeyi -

kardeşinin kabından çıkardı - binaenaleyh mucebinde kardeşini alıkoymağa hak kazandı.

Burada görülüyor ki « اِسْتَخْرَجَهُ » değil « اِسْتَخْرَجَهَا » buyurulmuş, zamir, suvaa değil

de sikayeye irca'edilmiştir. Demek ki yükten çıkarılan asıl Melikin suvaı değil, Yusüfün sikayesi idi. Bununla onlar hakikatte münadînin ittihamından kurtulmuş bulunuyorlarsa da kendi dinleri mcebinde verdikleri fetvanın hukmü değişmiyor. Bu nokta mühimdir. Çünkü çıkan şey, Melikin suvaı olmuş olsa idi Yusüf, bir hâkim sıfatıle kardeşini Melik namına zabt için hukmetmek lâzım gelecek ki bu bir zulm olacaktı ve belki o zaman Bünyamîn kendini müdafaa etmek lüzumunu hissedecek, matlûb hasıl olmayacaktı. Fakat çıkan şey Yusüfün koyduğu sikayesi idi. Binaenaleyh kardeşinide kendi namına zabtediyordu. Bu surette Yusüf, hem müddei' hem hâkim olmuş oluyor mu ? Hayır, Yusüf, bir müddei' vaz'ıyyetinde taleb ve taharri etmiş oluyor, huküm de kardeşlerinin fetvasıile hakemliklerine istinad etmiş oluyordu. Müddeâ aleyh mevki'inde tutulması lâzım gelen kardeşide ıkrar etmemekle beraber i'tiraz da etmiyor, sebkeden «

فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» mantukunca hiç aldırmıyordu. Anlamalı ki henüz

kendisini tanıtmak zamanının hulûl etmediğini bilen Yusüf, kardeşini alıkoymak çaresini düşünürken bile istibdad yoluna sapmıyor, makamının haiz olduğu kuvveti sui isti'mal etmiyor, zulm- ü ceberrut şaibesi verecek tedbirlerden tevakkı ediyor da mes'eleyi sırf adlî ve kanunî bir surette halle muvaffak oluyor. Gerçi bu bir hiyledir, fakat ne güzel hiyle!

﴿كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ﴾ İşte Yusüf için böyle bir hiyle yaptık - yukarıda geçen «

مَاكَانَ يُغْنى عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ» gibi bu da anlatıyor ki Yusüfün bu işleri

hep Allah tealânın ta'limile cereyan ediyordu: ya'ni Yusüf

sh:»2901

için bu acîb hiyleyle Allah, takdir ve tertib etti, ona onu Allah, vahy - ü eyledi de kardeşini alıkoymak için fetvasını kardeşlerine verdirdi ve bu suretle babasının şeriatini Mısırda tatbık yolunu açtı. Yoksa

﴿مَاكَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ فى دينِ الْمَلِكِ﴾ Melikin dininde kardeşini

zabtetmesine ihtimal yokdu - burada «din» kelimesinin ma'nâsı calibi dikkattir. Belli ki bundan maksad, o zaman Mısır memleketinde mer'iy olan şeriat ve bilhassa « ceza kanunu » dur. Nakl olunduğuna göre o vakıt Mısır ceza kanunuda sirkatin ma'ruf ve mer'iy olan cezası sarıkı döğmek ve çaldığı malı iki kat tazmin ettirmekten ıbaret idi. Binaenaleyh ahz-ü habis, hılâfı kanun olurdu. Yusüf, hılâfı kanun olurdu. Yusüf, hılâfı kanun hareketi tecviz etmiyeceği ve babasının şeriati henüz Mısırda i'lân edilmemiş bulunduğu cihetle Mısır mahkemesi ancak memleketin ma'ruf olan kanunu ile hukmetmek lâzım gelirdi. Memleketin kanununda da Yusüfün kardeşini kendisi için ahzetmesine çare yoktu

﴿اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ﴾ lâkin Allahın dilemesi müstesna - Allah bir şeyi murad edince

esbabını tehyie eder. Onun için bir taraftan Yusüfe o şekli ta'lim edip kardeşlerinin hakemliğine müracaat ettirdiği gibi diğer taraftan kardeşlerini de işi sezdirmiyerek ol vechile cevab ve hukûm verdiriverdi. Ve bu suretle hem memleketin kanununu ihlâl etmeden onları ıkrarlarıyle ilzam eyledi, hem babasının şeriatinden bir hukmün tatbikıle Mısır urfuna amelî bir mîsal verdi de bir vechi ma'ruf ile kardeşini alıkoymak hakkını bahşettikten başka hiç biri farkında olmıyarak obir kardeşlerini de balâdaki «

اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْۚ » medlûlünce istisnaî bir vaz'ıyyete getirerek babalarına karşı verdikleri

mîsakın mes'uliyyetinden kurtardı. Eğer « cezası nedir? » suâline karşı kardeşleri bilfarz memleketinizin kanunu ne ise onu yaparsınız deyivermiş

sh:»2902

olsalardı veyâhud bundan evvel kendi yükleri içine haberleri olmadan sermayelerinin konuluvermiş bulunduğunu hatırlayarak yük içinde öyle bir şeyin bulunuvermesi doğrudan doğru bir sirkat delili olmak lâzım gelmiyeceğini ileri sürüb de kasden konulmadığına bir yemîn teklif etselerdi şüphe yok ki Yusüf bu vesile ile matlûbuna iremiyecekti. Lâkin Allah, böyle diledi, öyle oldu -

﴿نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُۜ﴾ biz - azîmüşşan - her kimi dilersek derecelerle yükseltiriz -

ya'ni böyle müstesna ılm - ü irade ile terfi'i derecat, bu maddeye ve Yusüfe mahsus değildir, Allah, kimi dilerse böyle ve hattâ bundan daha ziyade derecelerle yükseltir. -

﴿وَفَوْقَ كُلِّ ذ۪ى عِلْمٍ عَل۪يمٌ﴾ ve her zi ılmin fevkında bir alîm vardır. - Ya'ni o dereceler

içinde en yüksek mertebe ılim mertebesidir. Ve Yusüfün kardeşlerine tefevvuku bir ılim tefevvukudur. Kardeşleri de ehli ılim iseler de bu işin hakikatini onlar bilmiyor, Yusüf ise bilerek hareket ediyordu. Maamafih ne kadar yüksek derecede bulunursa bulunsun her ılim sahibinin fevkında bir alîm vardır ki o, Allahdır. Onun ılmine kimse yetişemez.

Şimdi işin hakikatini bilmediklerinden dolayı kendi hukümlerile da'vayı gaybetmiş ve müşkil bir

vaz'ıyyete düşmüş olan kardeşler 77. ﴿قَالُوٓا اِنْ يَسْرِقْ﴾ şayed, dediler, sirkat etmiş

bulunuyorsa ﴿فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُۚ﴾ bundan evvel onun bir kardeşi de bir

sirkat yapmıştı - bunda mutlaka bir yanlışlık var diyecek yerde kendilerini şüpheden kurtarmak için Bünyamîn ile Yusüf hakkında yine hakıkate vakıf olmadıklarından böyle bir ığbirar daha ızhar ettiler.

Bir rivayete göre Yusüfün anasının babası bir puta

sh:»2903

tutkunmuş, Yusüf çocukken anasının emriyle o putu gizlice almış ve kırmış imiş, hiddetle bunu söylemek

istemişler. Bu sözü balâdaki « اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ » hıtabının verdiği endişe ile söylemiş ve ona

mukabil ledünnî bir ıtab gibi olmuştur.

﴿فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فٖى نَفْسِهٖ﴾ Yusüf de bunu nefsinde gizledi - ya'ni nefsi bu sözden bir acılık hissetmedi değil, fakat gizledi, sabretti, kusurlarına bakmadı da kendi kendine ﴿قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا﴾ siz, dedi, fena bir mevkı'desiniz - ya'ni bu ma'ruz olduğunuz mes'eleden dolayı fena bir mevkıa düştünüz, mahcub ve müteessir oldunuz, binaenaleyh teselliye muhtac olduğunuz böyle bir sırada hiddet ve şaşkınlıkla ağzınızdan kaçırdığınız bu lâfınıza tahammül etmek, kusurunuza bakmamak ıktiza eder. ﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ isnad ettiğiniz vasıflara da Allah, a'lemdir. - Ya'ni ben ve kardeşim biliyoruz, ve Allah, daha iyi biliyor ki hakikat sizin dediğiniz gibi değil bizden sirkat sadır olmamıştır. O halde asılsız sözünüzden neye alınayım.

Bunun üzerine hıddeti bırakıp şefaat ve istirham yoluna dökülerek ve aldırdıkları kardeşlerini kurtarmak için kendilerini fedaya razı olarak 78. ﴿قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزٖيزُ﴾ ilh...

﴿٨٠﴾ فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبٖيرُهُمْ اَلَمْ
تَعْلَمُوٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا
فَرَّطْتُمْ فٖى يُوسُفَ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَاْذَنَ لٖٓى اَبٖٓى اَوْ
يَحْكُمَ اللّٰهُ لٖى وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمٖينَ﴿﴾

sh:»2904

﴿٨١﴾ اِرْجِعُوٓا اِلٰٓى اَبٖيكُمْ فَقُولُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ
وَمَا شَهِدْنَٓا اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظٖينَ ﴿٨٢﴾
وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتٖى كُنَّا فٖيهَا وَالْعٖيرَ الَّتٖٓى اَقْبَلْنَا فٖيهَا وَاِنَّا
لَصَادِقُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Vaktâ ki ondan ümidi kestiler, fısıldayarak çekildiler, büyükleri dedi ki: babanızın aleyhinizde Allahdan mîsak almış olduğunu, bundan evvel de Yusüf hakkında ettiğiniz kusuru biliyor musunuz ? 79 Artık ben buradan ayrılmam tâ babam bana izin verinceye veya Allah hakkımda bir huküm ta'yin edinceye kadar ki o Hayrül'kamîndir 80 Siz dönün babanıza da deyin ki ey bizim babamız, inan oğlun hırsızlık etti, biz ancak bildiğimize şehadet ediyoruz yoksa gaybin hafızları değiliz 81 Hem bulunduğumuz şehre sor hem içinde geldiğimiz kârbana, ve emin ol ki biz cidden doğru söylüyoruz 82

Gelip böyle dediler amma Ya'kub buna inanıp onlar gibi ümidini keserek ye'se düşdü mü ne yaptı ?

﴿٨٣﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا فَصَبْرٌ جَم۪يلٌ عَسَى
اللّٰهُ اَنْ يَاْتِيَن۪ى بِهِمْ جَم۪يعًا اِنَّهُ هُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ﴿﴾

sh:»2905

Meali Şerifi

Yok, dedi: size nefsiniz bir emir tesvil etmiş, artık bir sabrı cemîl, yakındır ki Allah bana hepsini bir getire,

hakikat bu: alîm o, hakîm o 83

Öyle dedi :

﴿٨٤﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَآ اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ
مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظ۪يمٌ ﴿٨٥﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ
حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِك۪ينَ ﴿٨٦﴾ قَالَ اِنَّمَآ
اَشْكُوا بَثّ۪ى وَحُزْن۪ٓى اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ
﴿٨٧﴾ يَا بَنِىَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخ۪يهِ وَلَا
تَاْيْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ
الْكَافِرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve onlardan yüzünü çevirdi de, "ya esefâ alâ Yusüf " dedi ve huzünden gözlerine ak düştü artık yutkunuyor yutkunuyordu 84 Tellahi dediler, halâ Yusüfün anıb duruyorsun,
sh:»2906

nihayet gamdan eriyeceksin veya helâk olanlara karışacaksın 85 Ben, dedi, dolgunluğumu, huznümü ancak Allaha şikayet ederim ve Allahdan sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim 86 Ey oğullarım haydi gidiniz de Yusüfle kardeşinden bir tahassüste bulununuz ve Allahın revhından ye'se düşmeyiniz, çünkü Allâhın revhından ye'se düşen Ancak kâfirler güruhudur 87

84. ﴿وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ﴾ Ve onlardan yüz çevirdi de
﴿وَقَالَ يَآ اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ﴾ «ya esefâ alâ Yusüf !.. » dedi -

ESEF, ma'lûm olduğu üzere huznün şiddetlisi demektir ki bu ma'nâca lisanımızda daha ziyade « gam »

lâfzı kullanılır (sûrei «a'raf» ta « وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِه۪ غَضْبَانَ اَسِفًا»

âyetinde bir de gadab ile olan alâkası geçmişti bak) ahirindeki elifi maksure mütekellim «ya» sından bedel, ey esefim demektir. Yâhud nüdbe elifidir ki musibetin şiddetile «ah» gibi tahazzün ve tahassürde bir imtidad ifade eder. Nidanın cevabı mahzuftur. «Alâ Yusüf» esefin meb'nasını gösteren müteallâkıdır. «Esef» ile « Yusüf » maddesi beynindeki cinas da kelâma ayrıca bir rıkkat vermiştir. Ki Ilmi bedi'de buna tecnisi tasrif ta'bir olunur. «Ya» esasen uzağa nida için mevzu'dur. Esefi söz işidir, anlar kabili hıtab bir zat

yerine koyarak ma'nâlı bir mecazdır. Ya'kub, bu kerre iki oğlunun daha hicranile dâgdar oluyor, hicranı Yusüfe bir de bunlar inzımam ediyor. Diğer oğullarının getirdikleri haberin de bir sanîa olduğunu anlıyor, ye'se inanmıyor, Allahdan ümidini kesmiyor, ümid ile sabra karar veriyor. İkisinin hayat ve mekanları hakkında her ne ise bir haber getirilmiş olduğu halde kanlı bir gömlek getirip kurt yedi dedikleri Yusüfün hayatı hakkında mücerred rahmeti ilâhiyye delilinden başka zâhirde bir ümid emâresi de bulunmuyor. Böyle bir anda Yusüf, yanında olsa idi makamı sabırda kendisine ne güzel bir hemhal olacaktı mülâhazası da gönlünü sarıyor ve binaenaleyh bütün bu

sh:»2907

musıbetleri bir Yusüfün hicranında toplanmış buluyor. Ve Yusüfe mukabil kendisine artık esefin kendisinden başka hemhal olacak bir musahib görmez oluyor da sözlerine inanmadığı oğullarından sarfı nazar edip sanki Yusüfe çağırır gibi bir iştiyak ile esefe nida ederek demiş oluyor ki: ey esefim; ey bana başka gam duyurmıyacak olan şiddetli gam, ey Yusüfün yadigârı esef !... Uzak durma, tam zamanındır gel bana ki hasretim arttı, son dereceye geldi. Resulullah sallallahü aleyhi vessellemden menkuldür ki «Ya'kub aleyhisselâmın Yusüfe vecdi ne dereceye bâliğ olmuştu ?» diye Cebraile suâl etmiş «evlâdını gaib eden yetmiş ana vecdi» demiş, «o halde ecri ne kadardır ?» dedikte «yüz şehîd ecridir, ve Allaha bir lâhza bile sui zannetmedi» demiştir. Bu, delâlet eder ki müsîbet zamanlarında teessüf ve bükâ caizdir. Çünkü şedaid zamanında insan kendisini pek az zabtedebileceği cihetle bundan büsbütün men'i nefis, teklif tahtine girecek hususattan değildir. Ve filhakika Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellemden de oğlu İbrahime ağlamış ve «kalb, huzün duyar, göz, yaş döker, rabbımın gadab edeceği şeyi söylemeyiz ve elbette biz, sana mahzunuz ya İbrahim! » buyurmuştu. Ancak câiz olmıyanı, cahillerin yaptığı gibi bağırıp çağırarak feryad-ü figan etmek, döğünmek, yaka paça yırtmak, saçını başını yolmak kabilinden ifratlardır. Menkuldür ki aleyhıssalâtü vesselâm kerimelerinin birinin çocuğuna ağlamış, mubarek nefsini üzmüştü, «ya resulullah ağlıyorsun halbuki bizi ağlamadan nehyetmiştin» denildi, binaenaleyh buyurdu ki «ben sizi ağlamaktan nehyetmedim ancak iki ahmak sesten nehyettim : biri ferah sırasında ses, biri de terah «keder» sırasındaki ses» Bir haberde vârid olduğuna göre Muhammed ümmetinden başka ümmetlere «

اِنَّـا لِلّٰهِ وَاِنَّـاۤ اِلَيْهِ رَاجِعُونَۜ » verilmemişti netekim

sh:»2908

Ya'kub bile böyle istirca' etmeksizin öyle dedi ﴿وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ﴾ ve

hüzünden gözleri ağardı - hüzünden gözlerine ak düştü, cihanı görmez oldu. Veya bir rivayette vârid

olduğuna göre zayıf görünüyordu. ﴿فَهُوَ كَظِيمٌ﴾ artık o, bir kâzîm idi - derdini içine atıyor.

Gayzını tutuyor, gam yutuyordu, çok dolgun ve tutkun ve yutkunan bir acıklı idi.

Onun bu acıklı haline bakan ve sirrine iremiyenler :

85. ﴿قَالُوا تَاللّٰهِ﴾ Te vallahi dediler ﴿تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ﴾ Yusüf!

deyip duruyorsun ﴿حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا﴾ nihayet üzgün düşeceksin

﴿اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ﴾ veya helâk olacaksın - «böyle boş boşuna kendine yazık

ediyorsun» - gibi nasıhate kalkıştılar, gerçi bu bir sui niyyetle söylenmiyordu, lâkin Yusüfü ölmüş farzetmek gibi bir ye'se ibtina ettiği ve bir ı'tiraz ve intikadı tazammun eylediği cihetle Ya'kub gibi büyük ve içli bir zata karşı cahilâne bir âzâr ve binaenaleyh bir had nâşinaslık oluyordu. Fakat buna karşı onun kâzmına ve rikkat-ü nezaketine bakınız ki 86

﴿قَالَ اِنَّمَاۤ اَشْكُوا بَثّ۪ي وَحُزْن۪ۤي اِلَى اللّٰهِ﴾ ben dedi, bessimi ve huznümü

Ancak Allaha şikâyet ederim - ne size ne başkalarına değil.

BESS, Aslında yaymak bast-u neşretmek ma'nâsına masdar ise de bundan mebsûs ma'nâsile isim de

olur ki herkesin içine sığdıramayıp âleme yaymaktan kendini alamıyacağı zorlu havsale sûz derd-ü merak demektir. Ya'ni ben, havsale sûz dağı derunumu ve huznümü kimseye değil, ancak Allaha şikâyet

ediyorum ﴿وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ﴾ ve Allahdan sizin bilemeyeceğiniz bir

şey biliyorum

sh:»2909

- binaenaleyh bunları boşuna zannetmeyiniz, Allah hiç umulmadık yerden neş'eler verir.

87. ﴿وَقَالَ يَا بَنِىَّ﴾ Ve ey oğullarım, dedi ﴿اذْهَبُوا﴾ gidiniz,

﴿فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ﴾ de Yusüften ve kardeşinden tahassüs ediniz - bir

haber hissetmek için bütün havassinizle çalışınız, araştırınız.

Şayanı dikkattir ki « فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ» diyerek kalmış olan büyük kardeşlerinden tahassüs emretmemiştir. Çünkü o ıhtiyarile kalmış idi, tahassüs üzere bulunuyordu. Yusüf ve Bünyamîn ise muztar bir halde cüdâ düşmüşlerdi. Yusüf bir mefkud, Bünyamîn de bir mahbus gibi telâkkı edilmek ıktiza ediyordu. Fevt olduklarına dâir bir ma'lûmat yoktu. Gerçi Yusüfü kurt yedi diye bir kanlı gömlek getirmişlerdi, lâkin bu yalandı ve yalan olduğu Ya'kubca da anlaşılmış idi de «

بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا» demişti. Zira gömleği parçalamadan bir kimseyi kurt yemiş olamazdı. Ve netekim o zaman Ya'kubun «bu ne halîm kurtmuş, gömleği bile parçalamamış» dediği de rivayetler de vârid olmuştur. Pederi ve büyük kardeşleri bile henüz berhayat bulunan Yusüf âdeten akranı münkarız olacak bir yaşta da değil idi. Binaenaleyh ne sarahaten ne de delâleten Yusüfün mevtine hukmetmek için hiç bir sebeb yoktu. Halbuki fevt oldukları ma'lûm olmıyan bir mefkud veya mahbusu aramak ve haklarında mümkin olan muaveneti yapmak bir vecibe teşkil ediyordu ve anlaşılıyor ki Yusüf hakkında iyi bir tahassüste bulunulmaması ve bu vecibenin ifasına vesile bulamamış olması Ya'kubu en ziyade dagdar eden bir ukde idi. Bünyamînin tevkıfi yüzünden bir ta'kıb ve tahassüs lüzumunun zuhuru ile bu kerre o vesiyle hasıl olmuştu. Onun için ikisinden tahassüs emretmiş ve bu vazifenin yeis ile değil, ümid ve istekle yapılması zımnında ma'neviyyetlerini takviye ederek demiştir ki:

sh:»2910

﴿وَلَا تَايْـَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ﴾ ve Allahın revhından ümidi kesmeyin - ya'ni

darlıkları açacak, sıkılmış sînelere nefes aldırıp ferah verecek lûtf - ü rahmetinden ye'se düşmeyin

﴿اِنَّهُ لَا يَايْـَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾ çünkü

Allahın revhinden ancak kâfirler me'yus olurlar. - Binaenaleyh Yusüf ve Bünyamîn de kim bilir nasıl bir ızdırab içinde ümid bekleyip duruyorlardır. Onun için Yusüf bulunur mu demeyiniz de Allahın rahmetinden ümid ile mütehassis olarak istekli arayınız, inşallah bulur, hayırlı bir haber getirirsiniz.

Filhakika bakınız bunun üzerine revhullah nasıl tecelli etti :

﴿٨٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَآ اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا
الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا

اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِى الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٩﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ
بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٩٠﴾ قَالُوٓا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ
يُوسُفُ قَالَ اَنَا يُوسُفُ وَهٰذَٓا اَخِى قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَاۜ اِنَّهُ مَنْ
يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩١﴾ قَالُوا
تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿﴾

sh:»2911

﴿٩٢﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَۜ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْۘ وَهُوَ اَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ ﴿٩٣﴾ اِذْهَبُوا بِقَمِيصِى هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِى
يَأْتِ بَصِيرًاۚ وَاْتُونِى بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bunun üzerine vataki huzuruna girdiler, ey şanlı Azîz, dediler : bize ve ıyalimize zaruret messeti, pek ehemmiyetsiz bir sermaye ile de geldik, yine bizi tam ölçü ver ve bize tesadduk buyur, çünkü Allah, tasadduk edenlere mükâfatını verir 88 Siz, dedi, biliyor musunuz ? Cahilliğiniz de Yusüfe ve kardeşine ne yaptınız? 89 A a, sen, sen Yusüf müsün ? dediler, ben, dedi : Yusüfüm, bu da kardeşim, Allah bize lutfile in'am buyurdu : hakikat bu: her kim Allahdan korkar ve sabr ederse her halde Allah, muhsinlerin ecrini zayi' etmez 90 Dediler : tâllahi seni Allah, bize üstün kıldı, biz doğrusu büyük suç işlemiştik 91 Dedi : size karşı tekdir yok bu gün, Allah sizi mağrifetile bağışlar ve o "erhamürrahimîn" dir 92 Şimdi siz, benim şu gömleğimi götürün de babamın yüzüne bırakın gözü açılır ve bütün taallükatımızla toplanıb bana gelin 93

88.

﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا الضُّرُّ

الاية﴾ - Bu ifadeleri gösteriyor ki kalblerinde büyük bir intibah ve başka bir rıkkat hasıl olmuştu. Demek ki Bünyamînin tevkıfi üzerine başlıyan bu intibah, tekemmül etmişti. Ve Yusüfün

sh:»2912

o tazir ile gözettiği tevbe ve ıhlâs-u tevazu' hissi husul bulmuştu, ve binaenaleyh kendisini tanıtmak zamanı gelmişti, gerçi onlar asıl maksadı seyahatleri olan Yusüf ve biraderi mes'elesini tasrih etmiyorlarsa da messi durr ve tasadduk kelimelerinden bunları istişmam eden Yusüf :

89.

﴿قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ﴾

Ma'lûmunuzmu, dedi, siz cahilliğiniz zamanında Yusüfe ve kardeşine ne yaptınız ? - İşte bu i'lâm ve suâl ile

« لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ » vahiy ve va'dinin mısdakı

temamen tahakkuk etmiş oluyordu. Artık bu lâhzada kalblerde hasıl olan hayret ve heyecanı düşünmeli. Bu

söz, muhatabların gönüllerinde anî bir şimşek gibi parlamıştı ki derhal onun Yusûf olduğuna intikal ederek

kemali hayret ve heyecan ile kekelercesine 90. ﴿قَالُوٓا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُ﴾ a...

senmisin sahih sen Yusûf ? dediler - o da kendini ve kardeşini ta'rif ve takdim ile tebşir ederek:

﴿قَالَ اَنَا يُوسُفُ﴾ ben, dedi, Yusûfüm ﴿وَهٰذَآ﴾ ve bu ya'ni yanımda mevki'i

ıkbalde bulunan ve nazarı dikkatinizden kaçmış gibi görünen zat da ﴿اَخِى﴾ kardeşim - ve bundan

gurur ve tefahur hıssi anlaşılmamak için Allaha şükür ve tahdisi ni'met ile nasıhat makamında şu cümleleri

ilâve etti : ﴿قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَاۜ﴾ hakikaten Allah, bizi in'amile memnun etti

﴿اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ﴾ şuna şüphe yok ki her kim ittika ve sabrederse - fenalıktan sakınır

ve mihnete sabr eylerse ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ her halde

Allah muhsinlerin ecrine zâyi' etmez.

Bunun üzerine gayet beliğ bir vaz'ı itıraf ile ilk suâlin cevabına temassederek 91. ﴿قَالُوا﴾ dediler ki

﴿تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا﴾

sh:»2913

Tallahi seni Allah bize iysâr etti - yani tevallahi cidden itiraf ederiz ki Allah seni hakikaten o zikreylediğin ittika ve sabr-ü ihsan hasletlerile bizim üzerimize tercih ve tafdıl etti

﴿وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ﴾ ve filhakika biz elbette suçlu idik. - Amden bir hatîe yapmıştık. -

Yani şimdi bilsen ne kadar nadimiz. Yukarıda da kaybettiğimiz vechile Yusûf, kardeşlerine kendi hakkını afvediyordu, ancak haklarında Allahın mağrifetini de iyice ümid edebilmek için tevbe ve nedametlerini gözetiyordu, bu kerre bu beliğ itiraf bu da tahakkuk edince 92.

﴿قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ﴾ size dedi müahaza yok ﴿اَلْيَوْمَۜ﴾ bugün -

TESRİB; Esasen işkembeden iç yığını sıyırmak demek olup mecazen tekdir ve müahaze manasına kullanılır. Elyevm kaydi de hem makabline hem mabadine rabtolunabilir. Yani müahaze olunmak hatırınıza gelmesi melhuz olan bu gün size serzeniş yok, o halde başka gün nasıl olur ? Binaenaleyh suâlimden ve sözlerimden bir serzeniş manası çıkarıp da merak etmeyiniz. Müsterih olunuz, yahud bundan evvelki gelişinizde habersizce üzüldünüz ise de bugün ve bitarikıl'evlâ bundan cihetine gelince; yine bu

sh:»2914

gün dua ve ümid ederim ki ﴿يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ Allah size mağrifet eder. - Zira bu gün tevbe

ve ıhlâsınız zâhir, haliniz şayanı mağrifet ve rahmettir ﴿وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve o, erhamurrahimîndir - şimdi siz 93. ﴿اِذْهَبُوا بِقَمِيصِى هٰذَا﴾ şu gömleğimi götürün ﴿فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِى﴾ de babamın yüzüne bırakın ki ﴿يَاْتِ بَصِيرًا﴾

gözü görerek gelir - yani siz şimdi başka düşünceleri bırakın da ilk işiniz bu olsun: Bununla babama tebşir ve davet hizmetine koşun. Bu gömleğin evvel götürülen kanlı gömleğe tekabülü hafî değildir. Demek ki yalandan kanlı bir gömlekle başlıyan ve yakube Dünyayı zindan eden müzmin bir derdi hicran bu kerre vuslet müjdesi götürecek olan mübarek bir gömleğin temassile hemen siliniverecekti . Acaba bu nasıl bir gömlekti bir rivayette denilmiş ki bu gömlek, vaktile Hazreti İbrahim ateşe atıldığı zaman emri ilâhî ile Cebrailin Cennetten getirip giydirdiği gayet ince bir gömlek olup evlâd ve ahfadına miras kalmış ve Yakub onu bir nüsha içine koyarak gizlice Yusüfün boynuna takmış ve kuyuya atıldığı zaman Cibril onu nüshadan çıkarıb ona giydirmişti ve Cennet nesîminin kokusu her hangi bir mübtelâya messederse o afiyet bulur» demişti اهـ. Bu surette bu gömlek esrarengiz bir yadigâr ve bu iş, Yakuba sevgili Yusüfün nübüvveti haberini dahi tebşir eden bir mucize demek olur. Bir rivayet de denilmiş ki bu gömlek o sırada Yusüfün sırtında bulunan gömleği idi. Filhakika « بِقَمِيصِى هٰذَا » ifadesinden bu mana daha zâhirdir.

sh:»2915

Fakat bu surette de bir gömleğin yüze sürülmesile de gözlerin kuvvet iktisab edeceği aklen bilinebilecek bir şey görünmez. Onun için muhakkıkîn demişlerdir ki « bu da mutlak bir vahy ile olmuştur. Zira bir vahy olmasa idi Yusüf, bunu aklile bulamazdı ». Maamafih Fahruddini Razî der ki bunun makul ciheti de yok değildir. Dene bilir ki Yusüf, babasının görmemesi iç sıkıntısile çok ağlamaktan neş'et etme bir za'fı basar olduğunu anladığından belki şöyle düşünmüştür ki: gömleğin üzerine konulduğu zaman her halde çok inşirah bulur ve kalbine kuvvetli ferah gelir. Ve bununla ruhu kuvvet bulup kuvasından za'f zail olur. Ve binaenaleyh bâsırası da kuvvetlenir, gözüne fer gelir. Ve bu kadarı kalbile ma'rifeti mümkin olan şeylerdendir. Çünkü kavanîni tıbbiyye bu ma'nânın sıhhatine delâlet eder. اهـ. Lâkin bunun ma'nâsı «fennen bu mümkindir, kavaıdi tıbbiyyeden, tecribeden bu kadar bir ilham alınabilir» demek olur. Filvakı' gerek maraz gerek sıhhat noktai nazarından teessüratı ruhiyyenin beden üzerindeki dahli ve o suretle tedavi, tıb noktai nazarından dahi inkâr olunamazsa da burada ma'kuliyyetin bu kadarcığı mes'elnnin halline kâfi değildir. Böyle bir düşünce ile «belki iyi olur» denebilirse de kat'î hukûm verilemez. Halbuki mes'elenin en mühim noktası « يَاْتِ بَصِيرًا » hukmünün kat'ıyyetindedir. Akıl, ise tıbbın belki hiç bir devâsında bunu kestiremez. Ve buna işaret için olsa gerektir ki razî de «bu kadarını kalb ile ma'rifet mümkin olur» demiş, akıl ile dememiştir. Haydi Yusüfün aklına öyle bir imkân ve ihtimal gelmiş olsun fakat onun kalbine bu kat'î hukmü veren kuvvet nedir ? Bu nokta muhakkıkînin dedikleri gibi vahyi haktan başka bir sebeble izah edilemez.

Yusüf, kardeşlerini tatyib eder etmez ilk iş olmak üzere onları böyle lâtif bir devai ı'cazkâr ile pederine tebşir ve da'vet hizmetile me'mur edip serian göndermiş ve demişti ki :

sh:»2916

Babamla beraber ﴿وَاْتُونِى بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ﴾ bütün ehlininizi - ya'ni erkek dişi, büyük küçük hanedani Ya'kuba mensub bütün ailenizi - de toptan alıp bana getiriniz. - Rivayet olunur ki gömleği kardeşleri içinden Yehûda almış ve «evvel kanlı gömleği götürüp mahzun eden ben idim. O vakıt mahzun eden ben idim. O vakıt mahzun ettiğim gibi şimdide müjde edeyim» demiş ve yalın ayak başı kabak Mısırdan Ken'ana koşmuş ve aradaki mesafe seksen fersah imiş. Evvelki def'alarda kardeşlerini techiz eden Yusüfün bu kerre bu emirleri verirken ıktiza eden levazımı ile elbette daha mükemmel surette techiz edip uğrattığı ıhtara lüzum yoktur. Rivayet olunduğuna göre bu kafilede babasına iki yüz râhile techiz etmiş göndermişti. اهـ

Şimdi bakınız buradan ıkbal teveccüh eder etmez ötede ne olacak, revhullah nasıl tecelli edecek nesîmi

﴿٩٤﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنّى لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَٓا اَنْ تُفَنّدُونِ ﴿٩٥﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفى ضَلَالِكَ الْقَديمِ ﴿٩٦﴾ فَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَ الْبَشيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِه فَارْتَدَّ بَصيرًاۚ

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّٓى اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴿﴾

sh:»2917

﴿٩٧﴾ قَالُوا يَٓا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا اِنَّا كُنَّا خَاطِئينَ
﴿٩٨﴾ قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبّىۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحيمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Vaktâ ki beriden kârban ayrıldı, öteden babaları doğrusu, dedi: ben cidden Yusüfün korkusunu duyuyorum, bana bunaklık isnadına kalkışmasanız 94 Dediler: tallahi sen cidden eski şaşgınlığından berdevamsın 95 Fakat vaktâ ki hakıkaten müjdeci geldi gömleği yüzüne bıraktı gözü açılıverdi, ben size, dedi: Allahdan sizin bilemeyeceklerinizi bilirim demedim mi ? 96 Dediler, ey bizim şefakatli pederimiz, bizim için günahlarımızı istiğfar ediver, bizler hakıkaten büyük günah işlemiştik 97 Sizin için, dedi: rabbıma sonra istiğfar edeceğim hakıkat bu: gafur o, rahîm o 98

94. ﴿وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ﴾ Vakta ki kafile ayrıldı - ya'ni Mısırdan hareket edip Ken'ana müteveccihen şehrin haricine çıktı, ötede

﴿قَالَ اَبُوهُمْ اِنّى لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ﴾ babaları, ben, dedi, inanın Yusüfün kokusunu buluyorum ﴿لَوْلَٓا اَنْ تُفَنّدُونِ﴾ beni bunak yerine koymasaydınız ! ... - Ya'ni ey bu sözümü işitenler siz benim akl-ü şuuruma halel nisbet etmeyip de vicdanıma i'timad etseydiniz bu sözüme mutlak inanırdınız. Fakat « يَٓا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ » derken gayrı ma'kul olmıyan o esef duygusuna bile ma'nâsız diye i'tiraz eden ve Yusüf kokusu burunlarında tütmiyen siz gafiller şu anda derin bir neş'e ve revhaniyyetle vicdanımı saran bu Yusüf kokusuna ve henüz vicdanımdan başka hiç bir delili görünmiyen bu sözüme, bu ledünnî vuslet müjdecisine

sh:»2918

nerden inanacaksınız, inanmıyacaksınız bari beni bunak yerine koyup da tekzibe kalkışmasanız ne olur ?

Yusüfün müjdei nübüvvetile pirâheni himmetini getirecek olan o bişaret kârbani Mısırdan kopup semti Ya'kuba ikbal eder etmez beride Ya'kubun burnunda tüten zevkı revhâniyyetle şemm vicdanını saran bu rih-u rayiha, bu ledünnî bâdi sabâ, bu Yusüf kokusu şüphe yok ki ona «revhullah» dan bir şemme, ve gelmekte müjdecinin müjdecisi bir nefesi rahmanî idi. Oh! Şu anda tasavvuru bile ehli dili gaşyedecek gibi olan bu tatlı şemme kim bilir Ya'kubun gamı hicranına nasıl bir darbei teb'id vurmuş, vicdanını nasıl bir letafet ve revhaniyyetle sarmıştı ? Ya'kub, bununla aynı zamanda hem uzaktaki bir ikbal vakıasının

mebdeinden bir eserini duymuş hem de bir kaç gün sonra kavuşacağı mustakbel bişaretin büyük sururuna tedricen ihzar edilmiş bulunuyordu. Bu nasıl oluyordu ? Seksen fersahlık bir mesafeden bu rayihayı getiren nâkıl ne idi ? Ve bunu duyan hassasıyyet nasıl bir hassasıyyetti ? Ma'lûm olan hava cereyanının bu sür'ate kâfi gemeyeceği şüphesiz. Kafilenin Mısırdan infisali anında Ya'kubun beride duyduğu bu rihın sür'ati lâakal bir şimşek ve elektrik sür'atini haiz olmak lâzım geliyor. Ve halbuki bu günkü fende ses nakline kadar tatbikını öğrendiğimiz elektrik cereyanının henüz rayiha işine ve şem hıssine hizmetini bilmiyoruz. Bir de Ya'kubun hassasiyyetine ne kadar incelmiş ve huznü ile gözler ağardıktan sonra şem hıssi ne kadar tezayüd etmiş olursa olsun kafilenin infisali anına kadar Mısırdan bir Yusüf şemmesi duymayıp da şimdi duymuş olması gösterir ki bunun sirr-ü hıkmeti onun hassasiyyetinde de değildir. Bunun için müfessirînin bu hususta iki ifadesi vardır: Birisi Allah tealânın bu rayihayı bir mu'cize olmak üzere o uzak mesafeden Ya'kubun vicdanına iysal, birisi de o anda vicdanı Ya'kubda iycad eylemiş olmasıdır. Ve binaenaleyh

sh:»2919

her hangisi olursa olsun bu vakıanın harikul'ade bir tervihi rabbanî olduğundan şüphe yoktur. Zamanımız fen felsefesi bu gibi fevkal'ade hadisatı ruhiyyeyi iyzah edememekle beraber inkâr dahi etmeyip «telepati» unvanını altında tasnif ve mutalea etmektedir. Telegraf, telefon kelimelerinde dahi ma'ruf ve müsta'mel olan « tele » kelimesi aslında « uzak » demek, « patı » da teessür ma'nâsına olduğu cihetle «telepatı» uzaktan teessür demek olur. Ve şöyle ta'rif olunur: «bir nefiste duyulan öyle bir ihsastır ki o anda vuku' bulmuş hakakî bir vak'aya müteallık olduğu halde öyle bir mesafede veya öyle zuruf-ü ahval içindedir ki bunlar o vak'anın o nefs ile ma'rifetini maddeten mümteni' gibi gösterirler». Diğer bir ta'rife göre de «bir ma'nânın veya hissin uzaktan muvasalası ya'ni hissolunabilecek bir alâmetin muaveneti olmaksızın tebliği hâdisesidir.» Evvelki ta'rife nazaran telepatı şeriatı mu'tâde hılâfındaki havassi zâhire hâdisatına dahi şamil olabilecektir. Lâkin ikinci ta'rife nazaran her hangi bir hevâ muhıtı içinde duyulan şem gibi bir hissi zâhir hâdisesi telepatı kabilinden addolunacak kadar fevkal'âde sayılmamak ıktiza edecektir. Çünkü havassi zâhire hâdisatında lâekal hava ve zıya gibi bir delîli hissî vardır ki bu bize telepatıdan ziyade telsiz ve radyo tebliğatı kabilinden bir hâdise mülâhaza ettirebilir. Ve binaenaleyh bunun fen noktai nazarından tasavvuru sırf ruhanî olan telepati tebliğatı kadar müşkil olmaz. Zira uzaktaki bir his veya ma'nâ seri' bir vasıtai hafiye ile yaklaştırılıp tebliğ edilmiş demek olur. Ve bunun için bir takımları telepatinin en şayi' olan ve mücerred ma'nevî gibi görünen kısmını da bu suretle te'vil ederek mülâhaza etmek isterler. Maamafih her hangi bir şey'in vicdana ıktiranı nasıl oluyor ? Ve vicdanın a'zamî ve asgarî haddi telâkısi nereden başlar? Ve sahai ittisaı hangi hududa kadar gidebilir? Bir nefsin kuvvetleri, kendi haricindeki vakıatı

sh:»2920

behemehal beden sınırı dahilinde mi ahzediyor? Hararette olduğu gibi bedenden harice intişar eden ve varidatını uzaklardan karşılıyan kuvveler, yok mudur?

Bunlar bilinmeden uzaktan his hâdisei ruhiyyesini mutlaka te'vile mecburiyyet yoktur. Ve doğrusu yalnız uzaktan his değil yakındanda his ve şuur hâdiseleri dahi haddile tasavvur ve izah olunamamaktadır. « وَمَآ اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلاً » Ancak his ba'delvuku' bir emri vakı' olduğu gibi,

his maalvuku' ve hattâ his kablelvuku' bile inkâr olunamıyacak vakıalardandır. Burada kendi nefsimden vakı' olmuş telepati hâdiselerinden ilk evvel nazarı dikkatimi celbeden bir misali kaydedeceğim, şöyle ki; İstanbulda Mektebi nüvvabda talebe iken bir gün öğleden sonra dersten çıkıp Nuriosmaniyyede ikametgâhım olan hattat odasına geldim, yalnız pencerenin önüne oturdum, oturur oturmaz henüz bir şeyle meşgul olmaksızın birdenbire büyük amicam Muhammed Emîn Efendi hatırıma doğuverdi ve derhal kalbime derin bir huzün çöktü, ağlamak istedim, halbuki başka zamanlar onun hatırasından lâbüd bir neşê ve inşirah duyardım, nadirül'vücud bir fazıleti mücesseme idi. Bu gün haıifına öyle bir huzün gelmesi istiğrabımı mucib oldu, hemen kaydettim, on beş gün sonra memleketten posta ile mektub aldım, pederim «o gün amcamın vefat ettiğini ve bana yadigâr olmak üzere bir kaç kitabını vasıyyet eylediğini» yazıyordu. O vakıt ki postanın on günde geldiği bir mesafeden o huzünlü vak'anın vukuu anında huznünü duymuştum ve gözlerim dolukmuştu. Ve işte telepati dedikleri böyle hâdiselerdir ki bizim ıstılâhımız bütün bunları ilham cümlesinden saymaktı ve bu hal uykuda iken olsa idi aynen ru'ya derdik. Bunlar mu'tâd olmakla beraber nâdir değil pek çoktur. Belki herkeste olur da farkında olmaz, Fakat sureti umumiyyede

sh:»2921

esbabi ılimden değildir. Alel'âde bir vehim halinde keramet veya mu'cize mertebelerine kadar muhtelif derecatta zâhir olabilir. Kanaati âcizaneme göre bu âyet bize yalnız Ilmi ruh ve Mu'cizeye münhasır olacak bir harikayı tesbit ile kalmıyor, bu günkü taharriyatı fenniyye noktai nazarından şayâni dikkat ilhamlarda vermektedir. Zira görülüyor ki rayiha. rih lâfzıyle ifade olunmuştur. Bunda ise iysal ma'nâsı daha mütebadirdir. Halbuki balâda söylediğimiz vechile kafilenin ayrıldığı anda Ya'kubun vicdanına rayihanın vusulü rüzgar sür'atinden daha seri' olmuş oluyor. Ma'lûmatı hazıramıza nazaran bu intikalin fizikî surette husulü havanın kütlevî cereyanile değil de elektrikî mevcelerile olması muhtemildir. Ancak bir rayihanın hevâda intişariyle küçük maddî zerrelerin hareket ve intişariyle olması meşhur olduğuna göre bu zerrelerin

bir cereyanı elektrikî halinde ve bir şimşek sür'atile akıp gelmesi müsteb'ad olacaktır. Bunun için bir tahlile daha lüzum vardır ki o da o zerrelerdeki rayihanın hararet ve zıya gibi kabili intişar bir kuvvet olduğunu bulmaktır. Ve filvakı' rayihanın meselâ bir gül suyu zerratının kendilerinden ziyade onlardaki bir kuvvet ve keyfiyet olması ve ince bir ihtizaz ile mülâhaza edilmesi daha makul ve rayiha hakkındaki ilk ihtisasatımızın bedahetine daha muvafıktır. Ve o halde meseleyi kimya veya zerrevî fizik sahasında takip ederek savt naklinden daha ince bir kanun ile rayiha, kuvvet ve hareketinin zapt-u naklinde dahi elektrik ceryanından istifade mümkin olduğu neticesine varabilecek demek olur. Gerçi Yakubun duygusu fennî değil mucizevîdir. Ve bazı müfessirînin dediği gibi Allah tealânın rayihai Yusüfü vicdanı Yakupta doğrudan doğru icad edivermiş olması da muhtemildir. Ve hattâ Yakubun hafızasını uyandırıp mazıden malûmu olan Yusüf kokusunu vicdanına yeniden duyuruvermesi de muhtemildir. Lâkin âyetin ifadesinden

sh:»2922

zahir olan bu kokunun rüzgâr içinde duyulması ve gömleği hamil olan müjde kafilesinin Mısırdan ayrıldığı anda oradan bilinfisal isal edilmiş olmasıdır. Bu ise hılkatte rayihanın dahi havadan bir telsizle berk gibi nakl-ü isali hâdisesinin vukuunu ve binaenaleyh hafî bir kanunun vücudunu ıhtar eder. Şüphesiz ki bunun gerek Mısırdan irsali ve gerekse böyle bir sür'atin Yakup tarafından ahzolunabilmesi ve o rayihanın Yusüf kokusu olduğunun temyiz ve tayin edilmesi asıl kanun gibi doğrudan doğru tasarrufı rabbanîyi gösteren harikalardır. Gerek bu cihetlerden ve gerekse Yakub ve Yusüfün birer peygamber olmaları haysiyyetile vak'a i'cazkârdır. Zira bir insanın yakından bir insan kokusunu teşhis etmesi bile harikulâdedir. Ancak bunun heyeti mecmuasile mafevkalkanun bir mucize olması zımnında bazı kanunun da isbat edilmiş olmasına münafi değildir. Meselâ İsanın kuş yapması biizinillâh bir mücizedir. Fakat kuşların uçması vak'asında
« tayeran » kanununu istinbat ile yine biiznillah tayyareler yapılması mucize olmıyan bir âdet olabilir.

Hasılı revhullaha bakın ki Ya'kub, Yusüfün güzel kokusunu o kadar uzaktan derhal duydu ve onun bir vehm-ü hayal olmayıp bir hakikat olduğunu vicdanında tanıdı ve tekidlerle söyledi fakat gafillerin bu vicdana inanmayıp saçma diyeceklerini bildiği için de «Beni bunak yerine koymasanız...» dedi lâkin kim dinler ? Dediği gibi bu sözünü işitenler 95.

﴿قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفٖى ضَلَالِكَ الْقَدٖيمِ﴾ tevallahi dediler, sen hakikaten

eski şaşgınlığındasın - yani halâ Yusüf deyip duruyorsun, halâ ona kavuşacağını tevehhüm ediyorsun ki bu doğru değil. Oğulları yolda olduğu için belki bunu söyleyenler onlar değildi, lâkin çok geçmeden şaşkınlık kimde olduğu tebeyyün etti. Zira bunun üzerine:

96. ﴿فَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَ الْبَشٖيرُ﴾ vaktaki müjdeci keldi

﴿اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهٖ﴾

sh:»2923

gömleği yüzüne koydu ﴿فَارْتَدَّ بَصٖيرًا﴾ Yakubun basarı yerine geliverdi, gözü açılıverdi.

Şimdi bu neş'eye kavuşan Ya'kub, neler dedi, neler yaptı zannedersiniz? Hayır o yine sabrı cemilinden

ayrılmayıp « لَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ » nasıhatini ıhtar ederek sadece

﴿قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ﴾ size demedim mi dedi

﴿اِنّٖٓى اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ben her halde Allahdan sizin

bilemeyeceğiniz şeyler bilirim. - Yani şimdi anladınız mı Allah, ne büyük ve Peygamberlik ne hakikat?..

O vakit gelmiş olan oğulları hepsi birden 97. ﴿قَالُوا يَٓا اَبَانَا﴾ ey bizim babamız dediler ﴿اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا﴾ bizim için günahlarımıza istiğfar et - mağrifetimize dua ediver. ﴿اِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ﴾ biz hakikaten suçlu idik - şimdi çok nadim olduk, buna karşı babaları hemen istiğfar edivermedi de vadederek 98.

﴿قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبّٖىۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ yakında dedi sizin için Rabbıma istiğfar ederim, şüphe yok ki odur o, ancak gafur rahîm - Ya'kub bu suretle kendi afvını iş'ar etmekle beraber istiğfarını sehar vakti veya Cuma gecesi gibi bir vakit icabet gözettiği için ve daha doğrusu Yusüfle halâllaşdırıncaya veya onun afvını anlayıncaya kadar te'hir etmişti. Çünkü mazlumun afvı mağrifetin şartıdır.

Gelelim neticeye:

﴿٩٩﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَۜ﴿﴾

sh:»2924

﴿١٠٠﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًاۚ وَقَالَ يَٓا اَبَتِ هٰذَا تَاْوٖيلُ رُءْيَایَ مِنْ قَبْلُۘ قَدْ جَعَلَهَا رَبّٖى حَقًّاۜ وَقَدْ اَحْسَنَ بٖٓى اِذْ اَخْرَجَنٖى مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنٖى وَبَيْنَ اِخْوَتٖىۜ اِنَّ رَبّٖى لَطٖيفٌ لِمَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَلٖيمُ الْحَكٖيمُ ﴿١٠١﴾ رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنٖى مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنٖى مِنْ تَاْوٖيلِ الْاَحَادٖيثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيّٖ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنٖى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنٖى بِالصَّالِحٖينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Vakta ki Yusüfün yanına vardılar, ebeveynini kucakladı, yanına aldı ve buyurun, dedi: Mısıra inşallah emn-ü istirahatle girin 99 Ve ebeveynini taht üzerine çıkardı, hepsi onun için secdeye kapandılar, ve ey babacığım, dedi: işte bundan evvelki ru'yamın te'vili bu, hakikatten rabbım, onu hak kıldı, hakikaten bana ihsan buyurdu çünkü beni zındandan çıkardı ve size badiyeden getirdi, Şeytan benimle biraderlerimin

arasını dürtüşdürdükten sonra, hakikat rabbım meşiyyetinde lâtif, hakikat bu, o, öyle alîm, öyle hakîm 100 Yarab,

sen bana mülkten bir nasıb verdin ve bana elhadisin te'vilinden bir ılim öğretdin,

sh:»2925
Gökleri, yeri yaradan rabbim! : Benim Dünya ve Âhırette veliym sensin beni müslim olarak al ve beni salihîne ilhak buyur 101

99. ﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ﴾ Velhasıl vakta ki Yusüfe vardılar- Ya'kub ve bütün hanedanı Yusüfün dediği gibi Mısıra hareket edip yanına vardılar -rivayet olunur ki Yusüf ve Melik maıyyetlerinde dört bin asker ve ricali devlet ve bütün Mısır ahalisi ile istikbale çıkmışlardı, Ya'kub aleyhisselâm karşıdan Yehudaya dayanarak yürüyordu, karşıya gelen ahaliye ve atlılara bakıb « ey Yehuda şu Mısırın Fir'avnı mı? » diye sordu, hayır oğlun dedi. Yaklaştırdıklarında Yusüfden evvel Ya'kub

selâm verdi de «selâmsana ey hüzünleri gideren» dedi اهـ. Yusüf ﴿اٰوٰى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ﴾

ebeveynini kendine iyva etti - ya'ni boyunlarına sarılıb bağrına basarak menzili mahsusunda istirahat ettirdi ve anlaşılıyor ki bu henüz şehre girmeden istikbal mevkiinde oluyordu. Netekim

﴿وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنينَ﴾ ve «inşallah hepiniz emen'ü

aman içinde Mısıra giriniz» dedi - bu suretle Mısıra girdiler- 100.

﴿وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ﴾ ve ebeveynini arşa çıkardı - bilhassa babasıyle anasını

kardeşlerinden ziyade öyle i'zaz ve tekrim eyledi ki kendisinin bir taht gibi olan yüksek köşkünün üzerine

çıkardı ﴿وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا﴾ ve onun için hepsi secdeye kapandılar - ya'ni ebeveyni ve kardeşlerini Yusüf için Allaha şükrolmak üzere secdeye kapandılar. Bir kavle göre ise: o zaman âdet olduğu üzere Yusüfe karşı resmi

sh:»2926

selâm ifa etmek üzere secde vaz'ıyyetinde yerlere kapandılar. Gerçi bu ma'nâ yeknazarda ru'yaya daha muvafık gibi görünür, lâkin selâm secdesi olsa idi ilk mülâkatta yapılması daha zâhir olurdu, Rü'yada «

رَاَيْتُهُمْ لى سَاجِدينَ » cümlesi de «bana secde ediyorlar gördüm» demek olabileceği gibi

«benim için secde ediyorlar gördüm» de demek olabileceğinden evvelki ma'nâ her veçhile daha muvafıktır. Bir de bu secde ile meleklerin âdeme secdesi ma'nâsı beynindeki münasebet ve müşabehet unutulmamak lâzım gelir.

Onlar böyle secdeye kapandılar ﴿وَ﴾ ve - o vakıt bunu gören Yusüf ﴿قَالَ يَٓا اَبَتِ﴾

«ey... babacığım» dedi ﴿هٰذَا تَاْويلُ رُءْيَاىَ مِنْ قَبْلُ﴾ işte bu, mukaddemâ

gördüğüm ru'yamın te'vili - ya'ni o zaman senin yaptığın te'vil ılmî ve icmalî bir ta'bir idi, bilfiil tahakkuk eden

meal ve ma'nâsı ﴿قَدْ جَعَلَهَا رَبّى حَقًّا﴾ onu rabbım hakikaten hak kıldı - sadık ve tıpkı

gördüğüm gibi vaki' olarak tahakkuk ettirdi ﴿وَقَدْ اَحْسَنَ بَى﴾ ve filvakı' bana lûtf-ü ihsan eyledi, çünkü ﴿اِذْ اَخْرَجَنى مِنَ السِّجْنِ﴾ beni zindandan kurtardı ﴿وَجَاۤءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ﴾ ve sizi bedivden getirdi - badiyeden ya'ni alandan yahud

«Bedâ» nam mahalde bulunmaktan kurtardı getirdi. Vahidî vesairenin beyanına göre «bedv» iki ma'nâya gelir, birincisi: şahsın uzaktan zâhir olduğu düz ve açık yer demektir ki lisanımızda «alan» ta'bir olunur. Aslı bedâ yebdû bedven fı'linden zuhur ma'nâsına masdar olup sonra mekân, masdar ile tesmiye edilerek «bediv» ve mukabilinde «hadar», nisbetlerinde bedevî ve hadarî denilmiştir. İkincisi İbni Abbastan rivayet olunduğuna

sh:»2927

göre Ya'kub «Bedâ» nam mahalle nakledip orada sakin olmuş ve Yusüfe oradan gelmişti ve orada dağın dibinde kendisinin bir mescidi vardı. İbni Enbarî de demiştir ki «Bedâ» ma'ruf bir mevzı'dır.= هو بين شعب وبدا » Filân, Şi'b ile Bedâ arasında» denilir. Ve bunların ikisi beraber şiirlerde zikroluna gelmiş mevzı'lardır. Netekim «küseyyir» şöyle demiştir.

وانت التى حببت شعبا الى بدا
الى واوطانى بلاد سواهما

Ve işte bundan me'huz olarak « بَدَا الْقَوْمُ يَبْدُونَ بَدْوًا » denir ki kavm Bedâya vardılar varıyorlar demektir, Ve bediv bu ma'nâda masdar olur. Ve bu surette Hazreti Ya'kub ve evlâdı esasen bedevî değil hadarî idiler demek olur اهـ. Bu tefsirin sebebini bir sahife sonra « مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى » nazmı celîlinden bulacağız.

Maamafih evvelki ma'nâya göre bunu şöyle anlamak ta mümkindir: sizi badiyeden geçirerek taşradan Mısıra getirdi. Hangisi olursa olsun şurası ne zarif ve ne kadar şayanı dikkattir ki Yusüf peder ve hanedanının Mısıra getirilmelerini kendisinin zindandan çıkmasına adîl bir ni'met addetmekle kalmayıp bunun da o biri gibi bilhassa kendi hakkında bir ihsan olduğu haysiyyetini zikr-ü tasrih eylemiştir. Ya'ni hanedânının ni'met ve refahını kendine aid bir ihsan saymış ve kardeşlerini müteessir etmemek için zindandan evvel olan kuyu vak'asını tasrihten ictinâb ederek setr-ü afvini iltizam ve hakkındaki ihsanın ehemmiyetini beyan sadedinde demiştir ki:

﴿مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنى وَبَيْنَ اِخْوَتىۜ﴾ Benimle kardeşlerimin arasını Şeytan dürtüştürdükten sonra -böyle oldu, ya'ni benimle kardeşlerim arasında geçen ve kale alınmaması lâzım gelen mâceranedeonlardan değil, aramızı bozmak

sh:»2928

için Şeytanın bizlemesinden, ifsad ve igvasından ıbaret idi. Fakat Şeytanın kardeşler arasına sokulması haddi zatında büyük bir ibtilâ idi. Eğer Allahın ihsanı yetişmese idi ne fenalıklar olmazdı. Binaenaleyh böyle bir ibtilâdan sonra rabbımın bu ihsanları ne büyük ihsandır

﴿اِنَّ رَبّى لَطيفٌ لِمَا يَشَاۤءُۜ﴾ hakikaten rabbım meşiyyetinde latîftir. -Dilediği emr için tedbiri ne latîf, ne hoş, ne incedir ﴿اِنَّهُ هُوَ الْعَليمُ الْحَكيمُ﴾ ve hakikaten o, ancak odur ki alîm, hakîmdir. -Ilim onun ılmi, hikmet onun hikmetidir.

Rivayet olunur ki Hazreti Yusüf pederinin elinden tutub hazineleri gezdirmiş, altın, gümüş, cevahir, elbise, silâh vesaire hazinelerini dolaştıktan sonra yazı yazılacak Kırtas hazinesine vardıklarında Hazreti Ya'kub: «ay oğlum bunlar dururken şu sekiz merhalelik mesafeden bana bir mektub yazmadın ha! bu ne ilişiksizlik?» demiş, Yusüf de «bana Cebraîl öyle emretmişti» demiş,«pek iyi amma neye sormadın» demiş «sen ona benden evlâsın» demiş ve binaenaleyh sual etmiş, Cebraîl «sen, demiş, «korkarım ki kurt yer» dediğinden dolayı Allah, bana öyle emretti ve benden korksa idin a» buyurdu. Yine rivayet olunduğuna göre Ya'kub aleyhisselâm Yusuf ile beraber yirmi dört sene yaşamış sonra vefat etmiş ve Şam tarafından babası Ishak aleyhisselâmın yanına defnolunmasını vasiyet eylemiş, Hazreti Yusüf de bizzat kendisi gidib oraya defnederek avdet etmiş, sonra da Mısırdan yirmi üç sene daha yaşamıştı.

Fakat bütün bunları gören, bu ni'met ve ihsana iren Yusüf nihayet ne dedi kıssası nasıl bir hatime ile neticelendi bakınız: dedi ki:

101. ﴿رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنٖى مِنَ الْمُلْكِ﴾ Yarab sen bana Mülkten bir nâsib

sh:»2929

verdin ﴿وَعَلَّمْتَنٖى مِنْ تَاْوٖيلِ الْاَحَادٖيثِۚ﴾ ehadîsin mealini bilmek ılminden de

bir hıssa ta'lim eyledin - binaenaleyh en büyük Dünya devletinin ne olduğunu tattım ve sonu nereye varacağını anladım. Ya'ni anladım ki bütün Dünya hadisatı te'vil ve ta'biri sonunda tehakkuk edecek bir ru'ya gibidir. Ve ta'lim ettiğin ılimden hıssam nisbetinde o ru'yanın da ta'bir ve te'vili ma'lûmum olduğundan bunun ilerisinde bir Âhıret geleceğini öğrenmiş bulunuyorum

﴿فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ ey Semavat ve Arzı yaratan rabbım

﴿اَنْتَ وَلِيّٖ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ﴾ Dünyada ve Âhırette sensin benim

velim-maliki emrim, veliyyi ni'metim, efendim, onun için Dünyada ﴿تَوَفَّنٖى مُسْلِمًا﴾ beni

müslim olarak vefat ettir- ruhumu öyle kabzet ﴿وَاَلْحِقْنٖى بِالصَّالِحٖينَ﴾ ve salihîne ilhak

eyle - Âhıret atalarım gibi salihler zümresinde haşreyle - zira ni'met ancak bununla tamam olacaktır.

Deniliyor ki Yusüf dua ettiği vakıt Allah tealâ ruhunu tayyibben ve tahiren kabzeylemişti ve bunun üzerine Mısır ahalisi beyninde defni hususunda müneazea ve muhasame zuhur etmiş, birbirlerile mukatele edecek dereceye gelmişlerdi, nihayet mermerden bir tabut yapıb içine koyarak Nilin güzergâhına defnetmeğe karar vermişlerdi ki Nil suyu, üzerinden geçerek Mısra vasıl oldukça hepsi onunla teberrükte müsavi olacaklardı ve ondan sonra Mısırda inkılâb olmuş, hükûmet amalıkadan çıkıb Fir'avnlara intikal etmişti ve Beni İsraîl Hazreti Musânın bı'setine kadar Fir'avnların elinde kalmış idi.

Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Mi'rac gecesi Âdeme Semai Dünyada, Yusüfe ikinci Semada mülâkı olduğunu meşhur Mi'rac hadîsinde haber vermişti. İşte Yusüf geçidi mihnet ve ibtîlâ, sonu fena ve zeval olan Dünya

sh:»2930

mülkünün mahiyyet ve akıbetini bildiğinden daha ilersine gitmek ve kuvvet elinde iken Mısra büsbütün Melik olmak sevdasını beslememiş, bil'akis Dünyadan çekilmek, ebedî hayata can atmak istemiş de bu dua ile vefatını temenni etmiş ve hatime ile Âhirete gitmiştir ki ne güzel hatime! Ve işte müttekılerin can atacakları gaye, o Dünya hazineleri değil bu hüsni hatimedir.

﴿١٠٢﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ
اِذْ اَجْمَعُوٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٣﴾ وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ
حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَمَا تَسْئَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۜ اِنْ هُوَ
اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَۚ ﴿١٠٥﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٦﴾ وَمَا يُؤْمِنُ
اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٧﴾ اَفَاَمِنُوٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ
غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿﴾

sh:»2931

Meali Şerifi

Bu işte, gayb haberlerinden, sana onu vahy ile bildiriyoruz, yoksa onlar işlerine karar verip mekir yaparlarken sen yanlarında değildin 102 Ve insanların ekserisi sen ne kadar hırslansan mü'min değildirler 103 Buna karşı onlardan bir ecir de istemiyorsun, o ancak bütün âlemîne ilâhî bir tezkirdir 104 Bununla beraber Göklerde yerde ne kadar âyet var ki üzerine uğrarlar onlardan yüz çevirir geçerler 105 Onların ekserisi Allaha şirk koşmaksızın iman etmez 106 ya artık Allahın azâbından umumunu saracak bir beliyye gelivermesinden veya şuurları yokken kendilerine ansızın saatin gelivermesinden emandamıdırlar ?

102. ﴿ذٰلِكَ﴾ O yok mu?- yani hiç haberin yokken bervechi balâ malûmun olan ve calibi dikkat nice âyetleri muhtevi bulunan şu güzel kıssayı, bu Yusüf haberini görüyorsun ya, bu işte ﴿مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ﴾ gayb haberlerindendir. ﴿نُوحِيهِ اِلَيْكَۚ﴾ biz onu sana vahyediyoruz ﴿وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ﴾

yoksa onlar o mekri yaparlarken işlerine karar verdikleri sırada sen yanlarında değildin - ne Yusüfü kuyuya atmak dolabını kuran kardeşlerin yanında idin, ne de sana bir mekolarak bunu sormak için gıyabında konuşup karar veren Kureyş ile Yehudun meclislerinde. Balâda geçtiği üzere bu vahye kadar bunların hepsinden gafil idin. Halbuki bu haber ve beyan, ancak bir sahib şühudun beyanıdır.

Binaenaleyh bu gayb haberlerinin « عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ » Haktealâdan sana vahyedilen ve senin hak Peygamber olduğun şüphesizdir. 103.

﴿وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾

Maamafih

sh:»2932

sen hırslansan: Şiddetle arzu etsen de nâsın ekserisi inanıcı değildir. -çokları vahye ve bu güzel kıssanın mündericatına iman etmez, güzel bir roman, uydurma bir hikâye gibi tahayyül eder geçer 104.

﴾وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ﴿ halbuki sen buna karşı onlardan bir ecir de

istemiyorsun - ki cüz'î bir şüpheye mahalolsun ﴾اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴿ bu

ancak âlemîne bir zikirdir. - Bu ıhbar veya bu kur'an bütün zevilukul âlemlerine hakkı hatırlatmak için halıs bir tezkir ve ıhtardan ibarettir.

Binaenaleyh aklı olanların bunu tezekkür ve mucebince iyman etmesi iktıza ederse de aklı olmıyanlar ıhtar ve tezkirden anlamadığı gibi akılları hevalarında mağlûb olmuş, tezekkür kabiliyyetini zayi' eylemiş olanlar da ıhtar ve tezkire ehemmiyyet vermeyip cebr-ü ikrah gözettiklerinden ekser nâs tezkir ile iyman etmezler. Hem bu inanmamazlıkları sade senin nübüvvetine ve sana vahyolunan âyetlere münhasır

değildir. 105. ﴾وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴿ Göklerde ve

Yerde nice âyetler vardır ki ﴾يَمُرُّونَ عَلَيْهَا﴿ üzerlerine uğrarlar da

﴾وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴿ ondan yüz çevirirler geçerler -bundan sonraki Sûrede de işaret olunacağı vechile Allahın varlığına ve birliğine ve ılm-ü kudretine ve kemali hikmetine delâlet eden enfüsî, afakî, arzî, semavî bunca delâil, fikr-ü nazarlarına çarpar, müşahedeleri tecribeleri, fenleri, felsefeleri bunların etrafında dolaşır, üstüne uğrarlar da onlar bu delilleri görmek istemez, yüzlerini başka tarafa çevirir geçer, başka maksad peşinde koşarlar 106.

﴾وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ﴿ ve ekserisi Allaha iyman

etmez ancak müşrik olarak - ederler. Ülûhiyyeti büsbütün nefy-ü inkâr etmeseler de açık veya gizli bir şirk karıştırmadan Allaha da inanmazlar.

sh:»2933

Halıs tevhid ile iyman etmez, Allahdan başkasına da ma'budluk payesi verir, mâsivaya da taparlar 107.

﴾اَفَاَمِنُوٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ﴿ imdi bunlar kendilerine

Allahın azâbından bürüme: ya'ni hepsine şümullü bir ukubet gelivermesinden

﴾اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴿ ve yâhud hiç haberleri

yokken ansızın vakti saat geliverip başlarına kıyametin kopuvermesinden eman mı bulmuşlardır? - Ki bunca âyetlere karşı hakkı tezekkür etmez, iymansızlık, müşriklik ederler de, Allahdan kormaz, Âhiret için hazırlanmazlar. Hayır eman bulduklarından değil, basıretsizliklerinden öyle yaparlar.

Onun için sen :

﴾١٠٨﴿ قُلْ هٰذِهِ سَبِيلٓى اَدْعُوٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ اَنَا وَمَنِ
اتَّبَعَنِىۜ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki : işte benim meslekim bu, basıret üzere Allaha da' davet ederim ben ve banan tabi' olanlar, ve Allahı tesbih ile tenzih eylerim ve ben müşriklerden değilim 107

108. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿هٰذِه﴾ işte bu - bu da'vet, böyle tevhid ve ıhlâs ile iyman yolu

﴿سَبيلٖى﴾ benim yolum: ﴿اَدْعُوٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصيرَةٍ﴾

sh:»2934

basîret üzere Allaha da'vet ederim ﴿اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنى﴾ ben ve bana uyanlar da

﴿وَسُبْحَانَ اللّٰهِ﴾ ve allahi tenzih ve takdis ile tesbih eylerim

﴿وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكينَ﴾ ve ben müşriklerden değilim - bu âyet gösteriyor ki dine

da'vet ancak bu şartlar ile caiz ve müstahsen olur. Ya'ni müşrikler gibi körkörüne ve bir takım ağrazı faside

ile hissiyyatına tebean değil, basıret üzere: ne dediğini bilerek, ıhlâs ve yakîn üzere yürüyerek nezahet ve

hikmet dairesinde ve ancak Allah için Allaha da'vet edilmelidir, yoksa din namına mahzâ bir gururdan

ıbaret kalır. «

اُدْعُ اِلٰى سَبيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ

بِالَّتى هِىَ اَحْسَنُ » emri bu noktayı daha ziyade tasrih ve tafsıl etmiştir.

﴿١٠٩﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖٓى اِلَيْهِمْ مِنْ
اَهْلِ الْقُرٰىۜ اَفَلَمْ يَسيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذينَ اتَّقَوْاۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿١١٠﴾ حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا
جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَاۙ فَنُجِّىَ مَنْ نَشَٓاءُۜ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ
الْمُجْرِمينَ﴿﴾

sh:»2935

Meali Şerifi

Senden evvel gönderdiğimiz Peygamberler de başka değil ancak şehirler ahalisinden kendilerine vahyeylediğimiz bir takım erler idi; Ya şimdi o yerde bir gezmediler mi? Baksalar â kendilerinden evvel geçenlerin akıbetleri nasıl olmuş? Ve elbette Âhiret evi korunanlar için daha hayırlıdır ya, hâlâ akletmiyecekmisiniz? 108 Nihayet Peygamberler ümidlerini kesecek hale geldikleri ve onlar yalana

çıkarıldılar zannettikleri vakıt onlara nusratımız geldi de dileklerimiz necata irdirildi, mücrimler güruhundan ise azâbımız giri döndürülmez 109

109.

﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖٓى اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰىؕ﴾ Senden evvel de biz ehli kuradan kendilerine vahiy gönderdiğimiz ricalden başka Resul göndermedik - Ya'ni senden evvelki Peygamberler de ne Melâike, ne kadın, ne bedevî, ne de başka bir şey değil, medenî insanlardan kendilerine vahiy hassası verdiğimiz senin gibi erkek, merd âdemlerden ıbaret idi. Bundan anlaşılır ki haklarında « وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ » buyurulduğundan dolayı Ya'kub

ve evlâdı esasen bedevî idiler zannolunmamalıdır. Bütün Peygamberler ve İbrahim ve Ishak gibi Ya'kub da esasen ehli kuradan, ya'ni medenî idiler. Badiyede bulundularsa bu arazî bir hal, bir geçid veya bedevîleri irşad etmek için bir vazife veya ibtilâ idi. Netekim bil'ahare Musâya da böyle ibtilâ vaki' olmuştu. Hazreti Adem bile Cennette çiftiyle yaradılmış, sonradan Dünyaya inmiş, ruhan ve fıtraten medenî idi. Peygamber denildiği zaman onu yemez içmez, ihtiyacatı beşeriyyeden hiç birini duymaz bir Melek farzetmemelidirler.

Sûrei «En'am» da « وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا » bak.

Sûrei «Bakare» de de Adem kıssasında geçtiği üzere Ademe ve binaenaleyh nev'i Beni Ademe mahsus olan ta'lim ve tekrimi ilâhîye Melâike mazher olmamıştır. İmtihanı

sh:»2936

ilâhî ile Adem, Melâikeye değil, Melâike, Ademe secde ile emrolunmuştur. Emri ilâhî ile insanların hizmetine müvekkel Melekler var fakat hiç bir insan Meleklere hizmet ile me'mur değildir. Onun için nübüvvetin ilk şartı insanlık, vasfı mümeyyizi de vahy ile ta'limi mahsusı ilâhîdir. Sonra hem tebşiri heminzarı muhtevi olan bu ılmin öyle netaici ameliyyesi ve bu vazifenin öyle ağır levazımı vardır ki kadın fıtratı, dişi meşrebi doğrudan doğru bunun mes'uliyyetine mütehammil değildir.

Gerçi Allah tealâ dilerse bir kadına da istitaat ve tehammülü verebilir, fakat bu onu bir erkeğe kalbetmek olur. Binaenaleyh insanlar içinde nübüvvet vezaifini yüklenebilecek zevatın en yüksek, en güzide ricalden olmasıda hikmeti subhaniyye ıktızasındandır. O halde gerek vahiy ve gerek kuvvet ve tehammül noktai nazarından nübüvvet medenîlerden ziyade bedevîlere lâyık olmaz mı? Bir ümmînin aldığı vahiy, tahsıl görmüş bir kimsenin alacağı vahiyden daha ziyade i'cazkâr olduğu gibi bir bedevîye olacak vahiy medenîninkinden daha şaibesiz ve daha büyük bir harika sayılmaz mı? Mâsivadan kûlî bir inkıta' ile hak tealâya bir tekarrübi mahsusu ifade eden vahiy emrine bedevînin tecerrüd hayatı daha elverişli, çöller, yaylâlar, köylerden, şehirlerden daha ziyade varidatı hakkın inkişafına müsait değil midir? Ve buralarda cevalân eden bedevîler, daha pişgin, hayatın germ-ü serdine daha alışkın ve binaenaleyh daha erkek ve daha kahraman görülmez mi? gibi de tevehhüm olunmamalıdır. Nübüvvet en büyük menbeı medeniyyet olduğu cihetle bedeviyyet, nübüvvetin hikmet ve gayesile gayrı mütenasibdir. Medeniyette sükut fazla olabildiği gibi ıstıfa da o nisbette ziyadedir. Sureti umumiyyede ricali medeniyyenin kemalâtı ahlâkıyyesinde ricali bedeviyyeden daha yüksek bir cem'ıyyet ve cazibe vardır Medenîlerde ılim ve hılm-ü intibahın galebesine mukabil bedevîlerde

sh:»2937

cehl-ü cefa ve kasvet galibdir. « وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ » dır.

Bir hadîsi şerifte de vârid olmuştur ki « مَنْ بَدَا جَفَا وَمَنْ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ »

badiyede yaşıyan cafî ya'ni kaba ve haşîn ve av ardına düşen gafil olur. ». Velhasıl din yalnız iptidaî insanların değil, en yüksek medeniyyetlerin nazımıdır. Ve bedevîlik bir Peygamberde bulunması muktezayı hikmet olan zerafet ve cazibeye ve cem'ıyyeti mehasin ve kemalâta mülâyim değildir. Öteden beri sünneti ilâhiyyede bütün Peygamberler ehli kurâdan, ya'ni medenî olan ricalden gelmiştir. Hatemül'enbiya da «ümmülkurâ» olan Mekke şehrinde doğup ba's buyurulmuş ve bu Kur'an, bu ahsenül'kasas, bu gayb haberleri ona vahyolunmuştur. Binaenaleyh nübüvvet ve risaleti Muhammediyyeye inanmıyanlar bir

sebebi ılmîden naşi değil, şirke meyilleri ve hakkı sevmedikleri cihetle iyman etmezler

﴿اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ﴾ artık o iymansızlar yer yüzünde hiç seyretmediler mi

﴿فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ﴾ basalar â kendilerinden

evvelkilerin akıbetleri nasıl oldu? - Hani bir vakitler Dünyayı kendilerinin zannedib de Allaha şirk koşan, Allahın âyetlerine ve Peygamberlerine inanmıyan, Âhireti hisaba almıyan iymansızlar nereye gittiler, ne

oldular? ﴿وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْاۜ﴾ ve her halde ittika etmiş olanlar

için Âhireti evi daha hayırlı. - ey aklı olanlar ﴿اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ artık akıl etmez misiniz - aklınızı

husni isti'mal ederek bu hakikati anlayıp o hayra yetişmek için şu ölümlü Dünyada şik-ü ısyandan tevakkî etmez misiniz?

Bu gün şu kara toprağın neresine bakılsa akıbetleri görülecek olan evvelkiler içinde bir vakıtler Dünyaya öyle mağrur olanlar vardı ve bunlar o Peygamberlerin karşısında bir müddet için öyle imhal olunmuş idiler ki

sh:»2938

110. ﴿حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ﴾ tâ o Resuller - vahyile gönderilmiş olan o rical - yeis haline geldikleri - ya'ni nasıhatlerinin tutumasından ümidlerini kestikleri

﴿وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا﴾ ve kendilerini hakıkaten yalan çıkarıldı zannettikleri vakıt -

ya'ni iyman etmiyen kavimleri «o vahiy sözlerinin dedikleri gibi yalan olduğu hakıkaten tebeyyün eyledi»

zannedip haniya « مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ » diye şımardıkları vakıt

﴿جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَاۙ﴾ onlara - o Resullere mev'ud olan - nusratımız geldi

﴿فَنُجِّىَ مَنْ نَشَٓاءُۜ﴾ de kime diliyorsak necat verildi - diğerlerinin hiç biri kurtulmadı

﴿وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ﴾ ve filvakı' mücrim kavimlerden bizim

azâbımız reddolunmaz - ya'ni necatlarına meşiyyet taallûk edenler o Peygamberlerle onlara iyman eden müttekîler, kurtulmıyanlar de hep mücrimler idi. Ve böyle vakti gelip Allahın azâbı indimi artık mücrimlerden o azâbın def'olunmasına hiç bir suretle ıhtimal yoktur. Zira Allahın hukmüne karşı gelebilecek hiç bir kuvvet ve kudret mümkin olmadığı gibi o lâhzada iyman yeis de müfid olmaz. Mevkı'i icraya konulmuş olan hukmi hak bozulmaz. Ve bu her zaman böyledir. Evvelkiler hakkında böyle olduğu gibi sonrakiler hakkında da böyledir.

﴿١١١﴾ لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِاُولِى الْاَلْبَابِۜ مَا كَانَ

حَدِيثًا يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذٖى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

sh:»2939

Meali Şerifi

Hakikat onların kıssalarında ülül'elbab için bir ıbret vardır, bu uydurulur bir söz değil ve lâkin önündekinin tas: diki ve her şeyin tafsılı ve iyman edecek bir kavm için bir hidayet bir rahmettir 110

111. لَقَدْ كَانَ فٖى قَصَصِهِمْ Hakikaten onların - evvelki enbiya ile ümmetlerinin ve bilhassa Yusüf ve kardeşlerinin kıssasında عِبْرَةٌ büyük bir ıbret vardır. لِاُولِى الْاَلْبَابِ Fakat ülül'elbab için - ekser nas gibi içi çürük veya kuf olmıyan, sağlam özlü, temiz akıllı kimseler için. Hissiyatı sekîme ile bozulmuş olmıyan ülül'elbab anlarlar ki مَا كَانَ حَدٖيثًا يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ bu - Kur'an, yâhud bu güzel kıssa - Allahın madunundan uydurulur bir söz değil. وَلٰكِنْ تَصْدٖيقَ الَّذٖى بَيْنَ يَدَيْهِ Ve lâkin önündekinin - ya'ni bundan evvel indirilmiş ve murırı zaman ile temyiz ve tasdıklarına ihtiyac hasıl olmuş Semavî kitabların - tasdikı وَتَفْصٖيلَ كُلِّ شَيْءٍ ve her şeyin tafsılı وَهُدًى ve bir hüda - ya'ni doğru yolu gösteren büyük bir rehber وَرَحْمَةً ve bir rahmettir لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ancak iyman eder bir kavm için - zira bundan istifade edecek olanlar buna inanacak olanlardır. Maadasına gelince onlar bu hidayet ve rahmetten intifa' etmezler. Göklerin gürlemesini, başlarına yıldırımların düşmesini gözetirler. Onun için bu Sûreyi de sûrei ra'd ta'kıb edecektir.

YÛSUF

سُورَةُ يُوسُفَ ١٢

Bu Sûre, Yusüf aleyhisselâmın kıssası zikrolunan bir Sûredir ki hepsi hicretten mukaddem nâzil olmuştur, Mekkiyyedir. Nisaburî tefsirinde zikrolunduğuna göre hicret zamanında Mekke ile Medine arasında nâzilolduğu da söylenmiştir.

Âyetleri - Yüz on birdir.
Kelimatı - Bin yedi yüz altı.
Hurufu - Yedi bin yüz altmış altı.
Fasılası - ا ، ل ، ر ، م ، ن harfleridir.

Sebebi nüzulü - Rivayet olunuyor ki Yehûd uleması Mekke müşriklerinin rüesasına «Beni İsraîl ne sebeble Mısıra geçmişlerdi, Muhammede sorun bakalım ne diyecek» diye telkın etmişler, onlar da sormuş bu sûri nâzil olmuştur. Netekim « لَقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَاِخْوَتِهِ اٰيَاتٌ لِلسَّآئِلِينَ » âyetinde « سَآئِلِينَ » ta'birinde buna işaret vardır. Muhammed ibni İshakın kavline göre de sebebi, Resulullaha kavminin yaptığı ezadan dolayı Hazreti Yusüfe kardeşlerinin yaptığı hased ve ezayı ve buna mukabil Allah tealânın ikram ve ihsanını beyan ile tesliyettir. Sa'd ibni Ebi vakkas radıyallahü anhten nakledildiğine göre de «Kur'an, inzal olundu, üzerine bir zaman tilâvet buyurdu « لَوْقَصَصْتَ عَلَيْنَا = bize kıssa anlatsan» dediler. Binaenaleyh bu nâzil oldu»

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ الۤرٰ قف تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ قف ﴿٢﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿﴾

sh:»2842

﴿٣﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ ق وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

« الر » bunlar işte âyetleridir sana o mübîn kitabın 1 Biz onu bir Kur'an olmak üzere Arabî olarak indirdik, gerek ki akıl irdiresiniz 2 Sana bu Kur'anı vahyetmemizle biz bir kıssa anlatıyoruz ki ahsenülkassas senin ise doğrusu bundan evvel hiç hâberin yoktu 3

1. ﴿ الۤرٰ قف ﴾ « الر » - (sûrei «Yunüs» e bak) « الف لام را », Allahü a'lem bakınız

içeriden gelip ağızlarda çalkalanan o heca harfleri ne sirri ilâhîdir! ﴿تِلْكَ﴾ Bunlar - bu « الر » ya'ni bu Sûre ﴿اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ o mubîn kitabın âyetleridir. -

MÜBÎN, sûrei «Hud» da dahi geçtiği üzere « اَبَانَ . يُبِينُ . اِبَانَةً » den ismi faıldir ki lâzım

da müteaddi de olur. Lâzımdan mübîn nefsinde zahir ve beyyin ya'ni haddi zatında ne olduğunu açık, kendini beyana kendisi kâfi olan demektir. Müteaddisi de beyan edici, ızhar edici, ayırd edici demek olur. Bir de lisanı gayet güzel, muradını yerine göre dilediği gibi anlatır, fasıh ve beliğ ma'nâsına gelir ve Kur'anı azîmüşşan hüdâ, nur, furkan bir kitabı hakîm, bir katabı mufassal olduğu gibi her ma'nâsıle bir kitabı mübîndir de.

Evvelâ, bütün bülgayı Arabi ve hattâ bütün İns-ü Cinni İ'cazı haysiyyetile min ındillah nâzil olmuş bir kitab

sh:»2843

olduğunu kendinden başka hiç bir delile muhtac olmıyacak surette bizzat kendi mevcudiyyetiyle isbata kâfi bir kitabdır. «

لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضٖٓيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ »

mezakınca bu, bizatihi beyyin, bittecribe sabit, lâraybefih bir mu'cizedir. Saniyen ahkâm ve şerayi', hafayayi mülk-ü melekût, ahbarı gaybiyye, kısası mazye gibi usul ve mearifi diniyyeyi beyan eden bir kitabdır. Salisen hakkı batıldan, hayrı şerden, doğruyu eğriden, güzeli çirkinden ayırd eden, bir kitabdır. Rabian lisanının kuvveti beyanı husni ifadesi i'tibariyle de gayet parlak bir kitabdır ki bunun üç sebebi vardır : birincisi lisanı Ârabîdir, Arabî ise hurufı hecasındaki ciyadet ve temamiyyet (1) kelimatındaki i'tidal ve vus'at, şitirakındaki esalet ve ahenk ve tenevvü', kinayatında tezkir-ü te'nis vesaire gibi iycaz içinde vuzuha hizmet eden furukı dakika, edavatındaki kabiliyeti insicam ve kesreti fevaid ve alel'husus terkib ve i'rabındaki incelik ve vücuhi iltima' hasebiyle ifadei merama mevzu' lisanlar içinde en kuvvetli bir vasıtai beyandır. İkincisi Kur'an bu lisanın en açık, en güzel, en mümtaz lehceleri üzerine nâil olmuştur.

ARABÎY, Araba mensub, Arab da Arabînin ismi cem'i olduğu gibi bir de tesfiri Ebî hayyanda ıhtar olunduğu üzere « عربة » ismi vardır ki İsmail ibni İbrahim alehyimesselâmın diyarı, nahiyei darı demektir. Netekim şair :

وعربة ارض ما يحل حرامها   من الناس الا اللوذعى الحلاحل

diye Resullallahın Mekkeyi fethini anlatmış ve zarureti vezn için « عربه » nin rasını sakin kılmıştır. Bunun da nisbeti Arabîdir. Binaenaleyh Kur'anın Ârabî olması ibtidaen buna da nisbet edebilir ki Arabe diyarının lügatına mensub

sh:»2844

demek olur. Üçüncüsü ve en mühimmi de nazmi Kur'an, lisanı Arabîye öyle yüksek bir nekahat ve halâvet vermiş, öyle bedi' bir üslûbi beyan ibda' eylemiştir ki doğrudan doğru bir husni fıtrî olan bu bedi' üslûbi beyan, bülegayı Arabi i'cazda başlı başına bir âmil olmuştur. İşte Kur'anın lisanı beyanında böyle vücuh ile muzaaf bir kuvvet ve musaffa bir husni mümtaz bulunmak ma'nasıyle de bir kitabı mübîndir. Birinci ma'nâ, bu dördüncü ma'nâyı dahil müstelzim ise de bu haddi zatında Kur'anın evsafı mümtazesinden birini teşkil eden bir ma'nâyı mahsustur. Ki burada birinci ma'nâ tesbit olunmak için muazibni cebel radıyallahü anhden mervi olduğu üzere bilhassa bu dördüncü ma'nâya işaret olunmuştur. Demek ki «

تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ » olan sûrei Yunüs ve «

كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ » olan sûrei

Hud, Kur'anın hıkmet vasfile daha ziyade alâkadar olan âyetlerinden olduğu gibi ılmi te'vili ehadis ile o hıkmetlerin sureti tebeyyününe pek güzel bir misal verecek olan ve onlar gibi husni ezelî lemhalarından bir remz ile başlıyan sûrei «Yusüf» de Kur'anın daha ziyade husni beyan vasfile alâkadar olan âyetlerindendir. Onun için buyruluyor ki:

2. ﴿اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا﴾ Hakikaten biz onu Arabî bir Kur'an olarak inzal

eyledik - ya'ni yalnız ma'nâsını değil Arabî olan nazmile birlikte makruvv olarak indirdik

﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ki taakkul edesiniz - iyi anlıyasınız veya aklınızı isti'mal edesiniz de şimdi

ıhtar olunacağı üzere bunun Allahdan olduğunu bilesiniz

sh:»2845

Ya Muhammed 3.

﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ﴾ bu Kur'anı sana vahyetmemizle en güzel kıssayı, veya kıssayı en güzel, sana biz naklediyoruz - ya'ni bu Sûre, ahsenülkasastır. Kıssai Yusüf, «

لَقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَاِخْوَتِهٖٓ اٰيَاتٌ لِلسَّٓائِلِينَ » mantukunca haddi

zatında çok ıbretli pek güzel bir kıssa olduğu gibi bunun en güzel beyanı da bu Sûrede, bu Kur'andadır. Hiç

bir kitabda, hiç bir eserde bu kıssa bu kadar güzel bir surette nakl-ü beyan edilmemiştir. Arabî bir Kur'an olarak inzal olunan o kitabı mübînin âyetlerinden bir kısmolan bu Sûre de sana Kur'an vahyile, ya'ni nazm-ü ma'nâsı birlikte makruvv olarak vahyedilmiş bir Kur'an olduğu ve Kur'anın husni beyanı bînazîr bulunduğu cihetle en güzel kıssa bu Kur'anın vahyile ve ancak bu vahiy tarihinden i'tibaren sana anlatılmıştır ki bunu anlatan ancak Allahdır.

﴿وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغَافِلِينَ﴾ yoksa bu bir hakikat ki bundan - bu

vahiyden - evvel sen elbette gafillerden idin - kıssadan asla haberin yoktu, buna dair hiç bir şuura malik değil idin, ne aklına gelmişti ne hayaline, ne işitmiş ne düşünmüştün. Temamen hâlizzihin bulunuyordun. Binaenaleyh bu ne başka bir menba'dan ahz-u intihal olunmuş bir nakıl, ne de senin tarafından tasavvur ve tasvir olunmuş bir roman değil, senin hiç   haberin yokken birdenbire sana gayıbdan vahy olunmuş gayb haberlerdendir. Hem sâde bir vahyi ma'nevî ile yalnız ma'nâsı değil, husni beyanı bînazîr olan nazmile ma'nâsı birlikte makruvv olarak Kur'an vahyile vaholunmuş gayb haberlerindendir. Böyle bir husni beyan, böyle bir vahyi makruvv, böyle bir gayb haberi hiç şüphe yok ki bunların her biri ancak bir Allah vergisi olabilir. İmdi her biri bir delili beyyin olan bu üç bürhan ile bu âyetin ifade ve ıhtar ettiği bu hakikati teakkul ederek bu güzel beyanı duyacak olanlara Sûrenin âhirinde tasrih olunacağı

sh:»2846

üzere aklen ve naklen tebeyyün eder ki bu sûre «

تِلْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَٓا اِلَيْكَ » dır. Bu Kur'an «

مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرٰى » dır.

AHSENÜLKASAS, en güzel anlatış veya en güzel kıssa ma'nâsına mef'uli mutlak veya mef'ulünbih olur.

Kafın fethile KASAS, esasen masdardır. Ve aslı lügatte ma'nâsı bir şeyin izni ta'kıb ederek arkasına

düşmektir. Netekim « فَارْتَدَّا عَلٰۤى اٰثَارِهِمَا قَصَصًاۙ » izlerini ta'kıb ederek geriye

döndüler demektir. « وَقَالَتْ لِاُخْتِه۪ قُصّ۪يهِ » de « قصيه » izini ta'kıb et, arkasını bırakma

demektir. Saniyen bundan me'huz olarak ta'kıbe şayan bir haber nakl. ü hikâye etmek manâsına gelir ki

türkçe ayıtmak ve ba'zı lehcelerde ayırtmak ta'bir olunur. Salisen o anlatılan haber veya hikâyede masdar

bima'nâ mef'ul, ya'ni maksus ma'nâsına kasas yahud kıssa denilir ki «kaf» ın kesrile kısas bunun cem'ıdır.

Kıssa da esasen izi ta'kıb olunmağa şayan hal-ü şan ma'nâsınadır. Bu münasebetle şehnameler gibi kaleme alınan; dillerde dolaşan hikâyelere de ıtlak olunur. Ki farisîde destan veya efsane denilir. Lisanımızda destan ta'biri şöhreti şayia i'tibarile, efsane ta'biri de inanılmayacak gibi acaibliği i'tibariyle, kıssa da ıbreti haysiyyetiyle müteareftir. Demek ki bir haber veya hikâyenin kıssa olabilmesi şayanı ta'kıb ve tahrir bir haysiyyeti haiz olmasına mütevakkıftır : bunun içindir ki Edebiyatta kıssanın bir ehemmiyeti mâhsusası vardır. Bir hikâyenin dillerde dolaşacak bir destan veya efsane halini alması husni bâkıye delâlet eden bir fevkal'adelikle alâkadardır. Husn ise mebzul olamıyacağından cidden kıssa denilebilecek hikâyeler nâdir olur. Kıssaların hakikîsi de hayalîsi de vardır. Şüphe yok ki en güzel kıssalar, hakikî olanlar, hakikî bir vakıanın husni bâkıya delâlet eden nikatı bediasile tasviri beliği olanlar miyanındadır. Zira husni hakikî daima maverai hayaldedir. Ve hayalin husnü ancak hakikate bir rezm-ü misal olması i'tibarıledir. Bir husni ma'sumun sergüzeşti kemali olan ve husni bâkı bürhanını görmüş bir gözün

sh:»2847

husni fani cilvelerine nasıl bir nazari ıhtikar ile baktığını anlatan kıssai Yusüf, gaybi haktan bir remzi müteşabih ile tecelliye başlayıp peyderpey inkişaf ederek mealini bulmuş bir hakikatın beliğ bir beyanı ve aynı zamanda husni Muhammedînin bir remzi ezel nişanıdır. Hazreti Yusüfün ru'yası onun husni

ma'sumunun istıkbalde münkeşif olacak meal ve mukadderatına gaybi haktan nasıl bir remz-ü misal olmuş

ise bütün tafsılâtıyle kıssasî Yusüf de husni Muhammedînin meali ekmeline öyle bir remzi mütekaddim

olarak nâzil olmuş bir hakikati gaybiyyedir. Ve bilhassa bu haysiyyetiledir ki ahsenülkasastır. Şöyle ki:

﴿٤﴾ اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَب۪يهِ يَۤا اَبَتِ اِنّ۪ى رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ
كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ ل۪ى سَاجِد۪ينَ ﴿٥﴾ قَالَ يَا
بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰۤى اِخْوَتِكَ فَيَك۪يدُوا لَكَ كَيْدًاۜ اِنَّ
الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُب۪ينٌ ﴿٦﴾ وَكَذٰلِكَ يَجْتَب۪يكَ رَبُّكَ
وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَاْو۪يلِ الْاَحَاد۪يثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰۤى اٰلِ
يَعْقُوبَ كَمَۤا اَتَمَّهَا عَلٰۤى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ
رَبَّكَ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿﴾

Meali şerifi

Bir vakıt Yusüf babasına, babacığım dedi: ben ru'yada on bir yıldızla Güneşi ve Kameri gördüm, gördüm onları ki bana

sh:»2848

secde ediyorlar 4 Yavrum! Dedi: ru'yanı biraderlerine anlatma sonra sana bir tuzak kurarlar, çünkü Şeytan insana belli bir düşmandır 5 Ve işte öyle, rabbın seni seçecek ve sana ehadisin te'vilinden ılimler öğretecek, hem sana hem âli Ya'kuba ni'metini bundan evvel ataların İbrahim ve İshaka tamamladığı gibi tamamlıyacak, şüphe yok ki rabbın alîmdir, hakîmdir.

6. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ Ve işte böyle - rü'yada gördüğün gibi o yüksek ve parlak ecramı Semaviyyenin sana secde etmesi misaline benzer bedi' bir ictiba ile ﴿يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ﴾ rabbın seni ictiba edecek - Cenabı kibriyası için ıhtiyar edecek, derleyip toplayıp ıstıfa ederek halkın en şereflilerinin en yüksek makamında bulunan zevatın fevkında parlak bir makama intihab eyliyecek. Ya'ni rü'ya, istıkbalin bir misalini görmektir. O misal âleminde o büyük büyük ecrami ulviyyenin sana musahhar olarak görünmesi temsil ve teşbih tarikıle şuna delâlet eder ki ileride rabbın sana Peygamberlik verecek ve büyük büyük ademleri sana musahhar kılacak, boyun eğdirecek

﴿وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِ﴾ ve sana ehadîsin te'vilinden ılim öğretecek - nefiste hâdis olan ve vakıa ciheti teallûkü hafî bulunan sözlerin vakı'deki meallerini ta'yin etmek, ya'ni rü'ya ta'bir eylemek veya vahiy ve işarâtı ilâhiyyenin gavamızını, ledünniyatını anlamak veyahud hâdisattan ileride varacağı hakıkati anlamak ılminden bir şanlı hıssa verecek ve binaenaleyh sen de benim bu söylediklerimin hakıyyetine muttali' olacaksın ve ılmi kesbî ile değil ilmi vehbî ile böyle ta'birler, tefsirler yapıp şan alacaksın ﴿وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اٰلِ يَعْقُوبَ﴾ hem sana hem âli Ya'kuba

sh:»2849

ni'metini itmam eyliyecek

﴿كَمَٓا اَتَمَّهَا عَلٰٓى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ﴾ mukeddema iki atan İbrahim ve İshaka tamamladığı gibi - ki nübüvette muvaffak kılmış, Dünya ve "Âhıret tam bir Şeref-ü şana mazher eylemiştir. İşte o rü'yanın icmalen ta'bir ve te'vili budur. Tafsılen te'vili ise ileride bilfi'ıl vukuat ile olacaktır. ﴿اِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ şüphe yok ki rabbın bir alîmdir, bir hakîmdir. Her şeyi bilir: olmuşu da bilir olacağı da bilir ve yaptığını ılim ve hıkmetle yapar. Onun için kimin ictibaya lâyık olduğunu da bilir. Ve rü'ya hâdisesinde dahi mutlak bir ılim ve hikmet vardır. İleride gelecek olan « اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ۰ قَالُوٓا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ » bakıla).

Filhakıka :

﴿٧﴾ لَقَدْ كَانَ فٖى يُوسُفَ وَاِخْوَتِهٖٓ اٰيَاتٌ لِلسَّٓائِلٖينَ﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için Yusüf ve biraderlerinde soranlara ıbret olacak âyetler oldu 7

7. ﴿فى يوسف واخوته﴾ Yusüf ve biraderleri kıssasında - ki rü'yada on bir yıldız ile

temsil olunduğu üzere biraderleri on bir idi ﴿آيات للسائلين﴾ ya'ni alel'umum ıbret

arıyanlara bir çok ıbret delilleri bulunduğu gibi bilhassa bâlâda beyan olunduğu üzere Beni İsraîlin Mısıra ne sebeble geçtiğini sual eden saillere; Mekke müşriklerine ve onlara telkınatta bulunan Yehûd ulemasına risaleti Muhammediyyeyi anlatacak alâmetler vardır.

Zira biraderleri:

sh:»2850

﴿٨﴾ اذ قالوا ليوسف واخوه احب الى ابينا منا ونحن
عصبة ان ابانا لفى ضلال مبين ﴿٩﴾ اقتلوا يوسف او
اطرحوه ارضا يخل لكم وجه ابيكم وتكونوا من بعده قوما
صالحين ﴿١٠﴾ قال قائل منهم لا تقتلوا يوسف والقوه فى
غيابت الجب يلتقطه بعض السيارة ان كنتم فاعلين ﴿١١﴾
قالوا يا ابانا ما لك لاتأمنا على يوسف وانا له لناصحون
﴿١٢﴾ ارسله معنا غدا يرتع ويلعب وانا له لحافظون
﴿١٣﴾ قال انى ليحزننى ان تذهبوا به واخاف ان يأكله
الذئب وانتم عنه غافلون ﴿١٤﴾ قالوا لئن اكله الذئب
ونحن عصبة انا اذا لخاسرون﴿﴾

Meali Şerifi

Zira dediler ki her halde Yusüf ve biraderi babamıza bizden daha sevgili, biz ise müteassıb bir kuvvetiz, doğrusu babamız belli ki yanılıyor 8 Yusüfü öldürün yahud bir yere atın ki babanızın yüzü size kalsın ve ondan sonra salâhlı bir kavm olasınız 9 İçlerinden bir söz sahibi, Yusüfü, dedi öldürmeyin

sh:»2851

de bir kuyu dibinde bırakın ki kafilenin biri onu lekît olarak alsın, eğer yapacaksanız böyle yapın 10 Vardılar ey bizim pederimiz, dediler, sen neye bize Yusüfü inanmıyorsun? Cidden biz onun için recaciyiz 11Yarın bizimle beraber gönder gezsin oynasın şüphesiz, biz onu gözetiriz 12 Beni, dedi: onu götürmeniz her halde mahzun eder ve korkarım ki onu kurt yer de haberiniz olmaz 13 Vallahi, dediler, biz müteassıb bir kuvvet iken onu kurt yerse biz o halde çok husrân çekeriz 14

(USBE) - Sıkı, birbirine sargın, müteassıb bir cemaat 8.

﴿اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ﴾ Bir vakıt dediler ki her halde Yusüf ve biraderi ilh... -

hepsi birader oldukları halde biraderi demelerinden muradları ana baba bir biraderidir. Bunun da ismi «Bünyamin» olduğu ma'ruftur. Demek ki diğer on birader bu ikisinin yalnız bababir ügey biraderleri olduklarından ikisini de kendilerine kardeş saymıyarak aralarında böyle söylemişlerdi. ilh...

﴿١٥﴾ فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فِى غَيَابَتِ الْجُبِّ
وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٦﴾
وَجَاؤُ اَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿١٧﴾ قَالُوا يَا اَبَانَا اِنَّا ذَهَبْنَا
نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا اَنْتَ
بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٨﴾ وَجَاؤُ عَلٰى قَمِيصِهِ بِدَمٍ
كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ
الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ﴾

sh:»2852

Meali Şerifi

Bunun üzerine vaktâ ki onu götürdüler ve kuyunun dibine koymağa karar verdiler, biz de ona şöyle vahyettik, kasem olsun ki sen onlara hiç farkında değillerken bu işlerini haber vereceksin 15 Bıraktılar ve yatsıleyin ağlıyarak babalarına geldiler 16 Dediler: ey pederimiz, biz gittik yarış ediyorduk, Yusüfü eşyamızın yanında bırakmıştık bir de baktık ki onu kurt yemiş, şimdi biz doğru da söylesek sen bize inanmazsın 17 Bir de gömleğinin üzerinde yalan bir kan getirdiler, yok, dedi: nefisleriniz sizi aldatmış bir işe sevketmiş, artık bir sabrı cemîl ve Allahdır ancak yardımına sığınılacak, söylediklerinize karşı 18

﴿١٩﴾ وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهُ قَالَ يَا
بُشْرٰى هٰذَا غُلَامٌ وَاَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ
﴿٢٠﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ
الزَّاهِدِينَ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الَّذِى اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهِ اَكْرِمِى
مَثْوٰيهُ عَسٰى اَنْ يَنْفَعَنَا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ
فِى الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰى
اَمْرِهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

Meali Şerifi

Öteden bir kafile gelmiş, sucularını göndermişlerdi, vardı koğasını saldı, â... müjde bu bir gulâm dedi ve tuttular onu ticaret için gizlediler, Allah ise biliyordu ne yapacaklar 19 değersiz bir baha ile onu bir kaç dirheme sattılar, hakkında rağbetsiz bulunuyorlardı 20 Mısırdan onu satın alan ise haremine dedi ki: buna güzel bak, umulur ki bize faidesi olacaktır, yâhud evlâd ediniriz, bu suretle Yusüfü orada yerleştirdik; hem de ona hâdisatın mealini istihraca dair ılımler öğretelim diye, öyleya Allah, emrine galibdir velâkin insanların ekserisi bilmezler 21

21. ﴿وَقَالَ الَّذِى اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ﴾ - Ki biraz sonra görüleceği üzere bu müşteri

Azîz idi ve rivayet olunduğuna göre ismi «kıtfîr» ve «Itfîr» imiş, zürriyeti yokmuş, zevcesi bâkirmiş, ismi de «Ra'ıl» yâhud «Züleyha» imiş. Demişlerdir ki nasın en firasetlisi, üç zattır: birisi, Yusüfü teferrüsünde Azîz,

birisi « يَآ اَبَتِ اسْتَاْجِرْهُ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَاْجَرْتَ الْقَوِىُّ الْاَمِينُ»

diye Musâyı teferrüsünde binti Şuayb, birisi Ömeri istıhlâfında Ebû Bekir.

﴿٢٢﴾ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ﴿﴾

sh:»2854

﴿٢٣﴾ وَرَاوَدَتْهُ الَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَبِّى اَحْسَنَ مَثْوَاىَ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَٓا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوٓءَ وَالْفَحْشَٓاءَ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Vaktâ ki kıvamına irdi biz ana bir hüküm ve bir ılim bahşettik ve işte muhsinlere böyle karşılık veririz 22

Derken hânesinde bulunduğu hanım bunun nefsinden kam almak istedi ve kapıları kilidledi, haydi seninim

dedi, o, Allaha sığınırım, dedi: doğrusu o benim Efendim, bana güzel baktı, hakıkat bu ki, zalimler felâh

bulmaz 23 Hanım cidden ona niyyeti kurmuştu, o da ona kurmuş gitmişti amma rabbının bürhanını görmese idi, ondan fenalığı ve fuhşu bertaraf edelim için öyle oldu, hakıkat o bizim ıhlâsa mazhar edilmiş has kullarımızdandır 24

22. ﴿وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ﴾ Vaktaki eşuddüne irdi - beden ve kuvvetinin şiddetlendiği kemal

çağına erişti, ﴿اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾ biz ona mümtaz bir huküm ve ılim verdik - ya'ni fevkal'ade bir nüfuz ve hâkimiyyet ve bir ılm-ü nübüvvet verdik

﴿وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ﴾ ve işte biz muhsinlere böyle ceza veririz. - Sui kasd

edenlerden kurtarır, Arzda temkin eder, emrine galip olur, huküm ve ilim veririz. Ya'ni ya muhammed, sana da böyle yapıyoruz.

sh:»2855

Gelelim Yusüfün bundan sonraki mâcerasına:

O, öyle irişti 23. ﴿وَرَاوَدَتْهُ الَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ﴾ ve evinde bulunduğu hanım nefsinden kâm almağa kalktı ﴿وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ﴾ ve kapıları hep kilidleyib ﴿وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ﴾ haydi sen a! dedi - fakat ne cevab aldı bilirmisiniz ﴿قَالَ﴾ müşarün'ileyh ﴿مَعَاذَ اللّٰهِ﴾ maazallah, dedi: ﴿اِنَّهُ﴾ doğrusu o ﴿رَبِّى اَحْسَنَ مَثْوَاىَ﴾ benim Efendim - veliyyini'metim mesvamı ihsan etti - bana güzel bakdı - güzel bir menzil ve makam verdi « اكرمى شواه » dedi. Allah saklasın o iyiliğe karşı böyle şey mi olur? ﴿اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ Doğrusu zalimler, felâh bulmaz. - Ya'ni döşeğe hıyanet, iyiliğe karşı kötülük, ihsana nankörlük zulümdür. Alel'umum zalimler ise felâh bulmazlar. Binaenaleyh dediğini yaparsak ikimiz de felâh bulmayız.

24. ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ﴾ Hanım ona cidden kasdetmişti - maksadı Yusüfün derecesi ıffet ve emanetini bir tecribeden ıbaret değildi. Ona temamen gönlünü vermiş, bütün himmetile visaline azmetmişti ﴿وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ﴾ o da ona kasdetmiş gitmişti amma rabbının bürhanını görmese idi - ya'ni Yusüf, kasdetmedi, hanımın hemm-ü kasdına muvafakat eylemedi amma bu onun erkeklik hiss ve kuvvetinin eksikliği gibi tabiatinde bir noksanından dolayı zannedilmemelidir. Öyle olsa idi ıffeti

sh:»2856

Yusüfün büyük bir ma'nâsı olmazdı. Bu başka bir sebebden değil, mahzâ bir kemalden neş'et ediyordu. Vaz'ıyyet öyle bir vaz'ıyyet idi ki ahkâmi tabi'iyyenin zuhuru için haricî dahilî bütün sevaık ve devâ'ı tamam idi. Ancak Allah saygısından başka hiç bir mani' yoktu. Eğer fi'li halâl olsa idi o da azmetmiş gitmişti. Fakat Yusüfün ısmet ve nezaheti o kadar yüksek idi ki öyle bir anda bile rabbının burhanını görüyordu, haramın çirkinliğini bütün hakıkatile aynel'yakîn müşahade ediyordu.

﴿كَذٰلِكَ﴾ Ona öyle - ya'ni bervechi meşru bürhanı gösteriyorduk ki

﴿لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوٓءَ﴾ ondan her fenalığı - ve bâhusus iyiliğe karşı hıyâneti

﴿وَالْفَحْشَٓاءَ﴾ ve fuhşu def'edelim diye ﴿اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ﴾

zira o bizim hakıkaten muhlas kullarımızdandır. - İsmi mef'ul sığası üzere «lâm» ın fethile muhlâs, sırf Allaha itaat için seçilmiş lekesiz demektir. «Lâm» ın kesrile muhlıs da dini yalnız Allaha tahsıs eden ıhlâslı demektir ki burada her iki kıraet de vardır.

﴿٢٥﴾ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَاَلْفَيَا سَيِّدَهَا
لَدَا الْبَابِۜ قَالَتْ مَا جَزَٓاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُوٓءًا اِلَّٓا اَنْ
يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢٦﴾ قَالَ هِىَ رَاوَدَتْنِى عَنْ نَفْسِى
وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَاۚ اِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ
وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴿﴾

sh:»2857

﴿٢٧﴾ وَاِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ
الصَّادِقِينَ ﴿٢٨﴾ فَلَمَّا رَاٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهُ مِنْ
كَيْدِكُنَّۜ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٩﴾ يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا
وَاسْتَغْفِرِى لِذَنْبِكِۚ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِـِٔينَ﴿﴾

Meali Şerifi

İkisi bir kapıyı koşuştular, Hanım onun gömleğini arkasından yırttı, kapınan yanında Hanımın beyine rast geldiler, Hanım, senin, dedi: ehline fenalık yapmak isteyenin cezası zindana konulmaktan veya elîm bir azâbdan başka nedir? 2 Yusüf, o kendisi, dedi: benim nefsimden kâm almak istedi, Hanımın akrıbasından bir şâhid de şöyle şehadet etti 26 Eğer gömleği önden yırtılmış ise Hanım doğru söylemiş bu yalancılardandır 27 Yok eğer gömleği arkadan yırtılmış, ise o yalan söylemiş ve bu sadıklardandır 28 Vaktâ ki gömleğini gördü arkasından yırtılmış, anlaşıldı, dedi: o, siz kadınların kendinizden, her halde sizin keydiniz çok büyük 29 Yusüf, sakın bundan bahsetme, sen de kadın, günahına istiğfar et, cidden sen büyük günahkârlardan oldun 30

﴿٣٠﴾ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِى الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰيهَا
عَنْ نَفْسِهِۚ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّاۜ اِنَّا لَنَرٰيهَا فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ﴿﴾

sh:»2858

﴿٣١﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ
مُتَّكَاً وَاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكّيناً وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا
رَاَيْنَهُ اَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَراً اِنْ
هٰذَآ اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣٢﴾ قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذى لُمْتُنَّنى فيهِ
وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَآ اٰمُرُهُ

لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُوناً مِنَ الصَّاغِرينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Şehirde bir takım kadınlar da Azîzin karısı, dediler: delikanlısının nefsinden murad isteyormuş ona aşkından yüreğinin zarı çatlamış, karı bes belli çıldırmış 31 Vaktâ ki bunların gizliden gizliye dedikodularını işitti, onlara da'vetçi gönderdi ve onlar için dayalı döşeli bir sofra hazırladı ve her birine bir bıçak verdi, beriden de çık karşılarına dedi, hepsi onu görür görmez çok büyüttüler, kendilerinin ellerini doğradılar ve hâşâ, dediler, Allah için bu bir beşer değil, mahzâ bir Meleki kerîm İşte dedi, bu gördüğünüz, hakkında beni levm ettiğiniz, yemin ederim ki ben bunun nefsinden murad istedim de o fikri ısmetle imtina' etti, yine yemin ederim eğer emrimi yapmazsa mutlak, muhakkak zindana atılacak ve mutlak, muhakkak zelillerden olacak 32.

Yusüfün ısmet ve nezahatini anlamalı ki böyle bir ikrah ve tehdid karşısında:

sh:»2859

﴿٣٣﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَىَّ مِمَّا يَدْعُونَنى اِلَيْهِ وَاِلَّا
تَصْرِفْ عَنّى كَيْدَهُنَّ اَصْبُ اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِنَ الْجَاهِلينَ ﴿٣٤﴾
فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ اِنَّهُ هُوَ السَّميعُ

الْعَليمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Yâ rabbi! Dedi: zindan bana bunların da'vet ettikleri fi'ilden daha sevimli ve eğer sen benden bu kadınların tuzaklarını bertaraf etmezsen ben onların sevdasına düşerim ve cahillerden olurum 33 Bunun üzerine rabbı duasını kabul buyurdu da ondan onların tuzaklarını bertaraf etti, hakıkat o, öyle semî alîmdir 34

﴿٣٥﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى

حِينٍ ﴿٣٦﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِۜ قَالَ اَحَدُهُمَٓا اِنّ۪ٓي
اَرٰين۪ٓي اَعْصِرُ خَمْرًاۚ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنّ۪ٓي اَرٰين۪ٓي اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْس۪ي
خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُۜ نَبِّئْنَا بِتَاْو۪يلِه۪ۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ
الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٣٦﴾

sh:»2860

﴿٣٧﴾ قَالَ لَا يَاْت۪يكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِه۪ٓ اِلَّا نَبَّاْتُكُمَا بِتَاْو۪يلِه۪
قَبْلَ اَنْ يَاْتِيَكُمَاۜ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَن۪ي رَبّ۪يۜ اِنّ۪ي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ
لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ
اٰبَٓاء۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ مَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ
شَيْءٍۜ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٩﴾ يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ
مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُۜ ﴿٤٠﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِه۪ٓ اِلَّٓا اَسْمَٓاءً سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ
سُلْطَانٍۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا اِيَّاهُۜ ذٰلِكَ
الدّ۪ينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ يَا صَاحِبَيِ
السِّجْنِ اَمَّٓا اَحَدُكُمَا فَيَسْق۪ي رَبَّهُ خَمْرًاۚ وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ
فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَاْسِه۪ۜ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذ۪ي ف۪يهِ تَسْتَفْتِيَانِۜ ﴿٤٢﴾
وَقَالَ لِلَّذ۪ي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْن۪ي عِنْدَ رَبِّكَۘ فَاَنْسٰيهُ
الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّه۪ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِن۪ينَۜ ﴿٤٢﴾

sh:»2861

Meali Şerifi

Sonra bu kadar âyâtı gördükleri halde o adamlara şu reiy galebe etti: behemehal onu bir müddet zindana atsınlar 35 Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi, birisi ben, dedi: ru'yada kendimi görüyorum ki şarap sıkıyorum, diğeri de ben, dedi: ru'yada kendimi görüyorum ki başımın üstünde bir ekmek götürüyorum ondan kuşlar yiyor, bize bunun ta'birini haber ver, çünkü biz, seni muhsinlerden

görüyoruz 36 Dedi ki: size merzuk olacağınız bir taam gelecek a her halde o gelmezden evvel ben size bunun ta'birini haber vermiş bulunurum, bu bana rabbımın ta'lim buyurduklarındandır, çünkü ben, Allaha inanmıyan ve hep Âhıreti inkâr edenlerden ıbaret bulunan bir kavmin milletini bıraktım 37 Ve atalarım İbrahim ve İshak ve Ya'kubun milletine ittiba' ettim, bizim Allaha hiç bir şey şerîk koşmamız olamaz, bu bize ve insanlara Allahın bir fazlıdır, velâkin insanların ekserisi şükretmezler 38 Ey benim zindan arkadaşlarım, müteferrık bir çok ilâhlar mı hayırlıdır yoksa hepsine galip, kahhar olan bir Allah mı? 39 Sizin ondan başka taptıklarınız bir takım kuru isimlerden ıbarettir ki onları siz ve atalarınız takmışsınızdır, yoksa Allah, onlara öyle bir saltanat indirmemiştir, huküm oncak Allahındır, o size kendisinden başkasına tapmamanızı emretti, doğru ve sabit din budur velâkin nâsın ekserisi bilmezler 40 Ey benim zindan arkadaşlarım! gelelim ru'yanıza: biriniz Efendisine yine şarap sunacak, diğeri de asılacak, kuşlar başından yiyecek, işte fetvâsını istediğiniz emir hallolundu 41 Bir de bunlardan, kurtulacağını zannettiğine, Efendinin yanında beni an dedi, ona da Şeytan, Efendisine anmayı unutturdu da senelerce zindanda kaldı 42

Fakat Allah, halâsını murad ettiği zaman bakınız nasıl bir sebeb halk etti:

sh:»2862

﴿٤٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ اِنّ۪ٓى اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَاْكُلُهُنَّ
سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍۜ يَٓا اَيُّهَا
الْمَلَاُ اَفْتُون۪ى ف۪ى رُءْيَاىَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٤﴾

قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۚ وَمَا نَحْنُ بِتَاْو۪يلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِم۪ينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir gün Melik ben, dedi: ru'yada görüyorum ki yedi semiz inek, bunları yedi arık yiyor ve yedi yeşil başakla diğer yedi de kuru, ey Efendiler, siz ru'ya ta'bir ediyorsanız bana ru'ya mı halledin 43 Dediler ki ru'ya dediğin "edgâsü ahlâm" demet demet hayalâttır, biz ise hayalâtın te'vilini bilmiyoruz 44

43. ﴿يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ﴾ Ey mele' - ya'ni Melik o rü'yayı görmüş ve meşhur ulemâ ve hukemâsının a'yanından mürekkeb büyük bir hey'et toplamış ve bunlara bervechi balâ rü'yayı nakledip demişti ki ey hey'eti müctemia:

﴿اَفْتُون۪ى ف۪ى رُءْيَاىَ﴾ Rü'yam hakkında bana bir fetvâ veriniz - ya'ni bu rü'ya, benim için pek mühim bir me'sele oldu, bunu ta'bir edip müşkilimi hallediniz

﴿اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ﴾ eğer siz rü'yaya geçebilir, rü'ya ta'bir etmek ılminde mâhir iseniz - bunu yaparsanız.

Hey'et 44. ﴿قَالُٓوا﴾ dediler ki - bu senin rü'ya dediğin

sh:»2863

﴿اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۚ﴾ bir edgasi ahlâmdır. Ya'ni yaşı kurusuna karışmış ot demetleri gibi yenisi eskisine karışmış bir yığın uyku hayalâtı: hakıkatte hiç bir ma'nâsı olmıyan eski yeni bir takım evham ve hayalâtın ıhtılâtından ıbaret ma'nâsız hâdiselerdir.

﴿وَمَا نَحْنُ بِتَاْو۪يلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِم۪ينَ﴾ bis ise ahlâmın te'vilini bilmeyiz - ya'ni

ahlâmın meali yoktur ki bilelim.

Görülüyor ki burada rü'ya ile ahlâm birbirine tekabül ettirilerek hukemânın hallinden âciz kaldıkları ve acizlerinden dolayı bir çoklarının inkâra saptıkları rü'ya mes'elesinde esas olan gayet mühim bir nokta tenvir edilmiştir. Ya'ni rü'yadan bahsedilirken şu iki kelimenin hakıkatte farkı olduğunu unutmamalıdır: Ru'ya: hulüm. Bunlar' müteşabih hâdiseler olmakla yekdiğerine karıştırılır ise de Kur'an ıhtar ediyor ki ru'ya ahlâmdan başkadır. Ru'ya mücerred enfüsî bir hâdise değildir. Onun zımnında ubur ve intikal olunabilecek hakıkî bir ma'nâ ve meal gizlidir. Hulüm ise vakı'de hiç meali olmıyan boş bir vehm-ü hayalden ıbarettir ki haddi zatında bir te'siri haricîden neş'et etmiş olsa bile afakî bir hakıkat ifade etmez. Ve binaenaleyh ta'bir ve te'vili olmıyan bir ıhtilâm gibi sırf nefsî bir hâdise veya Şeytanî bir yalan olmaktan ileri gitmez. Ve böyle muhtelif ahlâmın yekdiğerine karışmasına da edgası ahlâm ta'bir olunur. Demek ki lisanı hakıkatte ru'ya, sadık olanların ismidir. Kâzib olanlarına ahlâm denilmelidir. Bunların ikisi de uyku halinde nefisde temessül eden hayalî bir takım suver ve

sh:»2864

eşbah olarak görüldüklerinden dolayı zâhiren ru'ya, bir hulüm veya hulüm, bir ru'ya zannedilebir. Ve onun için urfi avammdan bu iki kelime, müteradif olarak kullanılır. sa da hakıkatte öyle değildir. Ru'ya, ru'yet ma'nâsından me'huz olduğu için bunda hayalin meverâsında bir hakıkat görülmüş bulunur ki ru'yanın asıl müteallakı odur. Hayal o hakıkatin nefiste bir temessülü olur. Ve bunun içindir ki ru'yanın haddi zatında bir meal ve ta'biri vardır. Ru'ya ta'biri veya te'vili demek de o suveri hayaliyyeden bir ciheti delâlet bularak mâverasındaki hakıkate geçebilmek demektir ki bunda en mühim nokta o hâdisatı hayaliyyenin enfüsî olan haysiyyetile âfakî olan haysiyyetini temyiz edebilmektir. Bu ma'nâ aslı lisanda geçirmek demek olan ta'bir fı'linden ziyade ubur lisanda ıbare masdarile ifade olunur ki bir yerden bir yere geçmek demektir. Ya'ni «ta'biri ru'ya» ıtlakı dahi mütearef ise de «uburürru'ya» denilmek Arabîde daha fasîhtir. Bundan dolayı Kur'anda sülâsîi mücerredden olarak « اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ » buyurulmuş, tef'ılden « تَعْبُرُونَ » buyurulmamıştır. Lisanımızda ise «ta'biri» şayi' olmuştur.Yukarıda görük ki «ta'biri ru'ya» ılmi «te'vili ehadîs» ılmi unvanile ifade edilmişti.

EHADÎS. Hadîsin cem'ı, hadîs de söz veya hâdis, ya'ni hâdise demek olabileceğine göre esas ı'tıbarile «te'vili ehadîs» terkibi ya nefsindeki sözün vakı'deki mealini veya nefsin teallûk ettiği hâdisatın ileride varacağı meal ve akıbeti anlamak demek olur. Demek ki rü'ya ta'bir etmek ya söz veya hâdise te'vil etmek ma'nâsında bir anlayıştır. Bunların ikisini de birine irca' etmek mümkin olur. Çünkü söz anlamak bir hâdisei nefsiyye olan sözden harice intikal ile onun mâverasında bir vakıa anlamak demek olduğu gibi hâdisattan netaici müstakbeleyi anlamak da haricdeki bir vakıayı idrâk ile onun meali olan bir kelâmı nefsî duymak ve anlamak ma'nâsına

sh:»2865

raci'dir. Ve ma'lûmdur ki alel'umum ihtisastan hakıkîsi veya vehmîsi bulunabildiği gibi sözün de sadıkı ve kâzibi vardır. Doğru sözün zihindeki medlûlünden başka başka vakı'de ifade ettiği bir meal bulunur. Yalan söz ise vakı'de meali bulunmayan mücerred bir hâdisei hayaliyyeden ıbaret olur. İşte yakaza halinde doğru bir söz veya hakıkî bir ıhtisas ile eğri bir sözün veya yanlış bir ıhtisasın farkları ne ise ru'ya ile ahlâm beynindeki fark da o demektir ki binnetice sıdk-u kizb nisbetine raci' olur. binaenaleyh ru'ya bir nefsin tarafı haktan kendinde duyduğu bir kelâmı sadık misali, ahlâm da bir kelâmı kâzib misalidir. Kelâmın hakıkati mecazi, sarihi kinayesi, ma'rufu garibi, iyması remzi olduğu gibi ru'ya da öyledir. Şu kadar ki ekseriyyetle ru'yalar urfi âmm ile değil, ferdin nefsindeki gizli şuur hususıyyetlerine göre söyliyen bir muammâ, bir lugaz, bir bilmece gibi ta'kıdli bir tahyil veya garip bir lugaz, bir bilmece gibi ta'kıdli bir tahyil veya garip bir temsil, velhasıl « الر » gibi bir remzi ledünnîdir. Ve onun için te'vili de ılmi kesbî ile değil, ancak bir ılmi vehbî ile ile bilinir ki bunun ednâsı firaset ve ilham, a'lâsı vahiydir. Ve bundan dolayı Enbiyadan maadasının ru'yası ve ta'biri sureti umumiyyede ılmi yakîn ifade etmez. Ancak görünüşün ve gören kimsenin hususıyyetine göre bir vehimden bir cezme kadar varabilecek meratibi muhtelifede ferdî bir duygu husule getirebilir. Ve ru'yanın asıl te'vili vakıat ile tebeyyün eder. Ba'zı ru'yaların aynı vakı' olur. Ba'zılarının ta'biri de beraber görülür. Ba'zı ru'yalar gören kimsenin vicdanında ta'bir olunmamakla beraber sadık bir ru'ya olduğuna dair mücmel ve fakat zarurî bir kanaat ile müterafık olur. Mevzuı bahsolan Mısır Melikinin ru'yası da böyle olduğundan « اَفْتُونِى فِى رُءْيَاىَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ » demiştir.

Ulemai islâm, ru'ya hâdislerini üç sınıf üzerine tasnif etmişlerdir: birincisi tarafı rabbanîden doğrudan doğru veya bir Melek vasitasile vakı' olan bir telkini haktır ki

sh:»2866

asıl ru'ya budur. İkincisi nefsin kendinden kendine vakı' olan bir telkınidir ki mücerred hatıratı maziyesinin bir tahayyülünden başka bir kıymeti haiz olmaz. Üçüncüsü bir telkıni Şeytanîdir ki gizli bir te'siri haricîden mün'bais ve fakat yalan bir tedai ve tahayyülden ıbaret olur. Ve işte bu ikisi ahlâm veya edgasi ahlâmdır. Maamafih bütün bunlar nefiste ılmî olmasa bile hissî bir heyecan uyandırmaktan halî kalmaz. Binaenaleyh yalnız ılmiyyet noktai nazarından değil, tahavvülâtı hissiyye noktai nazarından da düşünüldüğü zaman görülür ki ahlâmın bile ma'rifetünnefiste şayanı mutalea bir ehemmiyeti vardır. Filvakı' ehadîsi nebeviyyede ru'yaların hem ılmiyyeti hem hissiyeti haysiyetlerine işaret buyurmuşlardır. Ezcümle «ru'ya, nübüvetin kırt altı cüz'ünden bir cüzü'dür.» Hadîsi şerifi ılmî haysiyyetine işaret olduğu gibi «nübüvetler munkatı' oldu, mübeşşirat kaldı» hadîsi şerifi de daha ziyade hissiyetini natıktır. Nübüvvetlerin ekmeli nübüvveti Muhammediyyedir. Hatemül'enbiyanın irtihaline kadar vayh aldığı müddeti nübüvvet ise yirmi üç sene idi ve bu yirmi üç sene müddetin ilk altı ayındaki vahiy de hep fecri sadık gibi zuhur eden ru'ya ile olmuştu (Fatiha tefsirine bak) yirmi üç senenin ise kırk altı «altı ay» demek olduğu hisab olunursa ilk altı ayda olan vahyi ekmeli nübüvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'ü olduğu ve ru'ya keşfiyyatı gaybiyyenin ilk mertebesini teşkil ettiği anlaşılır.

Burada bu mes'eleyi zamanımızın felsefesi telâkkilerine göre biraz iyzah etmek de faideden hali olmıyacaktır. Ma'rifetünnefs ile, ruhiyyat ile meşgul olanların ma'lûmudur ki yakaza halinde bize muayyen bir şey tanıtan, meselâ « bir buğday gördüm veya bir ses işittim » dedirten her hangi bir ru'yet ve müşahede yalnız filhal hasıl olan basît bir ihsastan ıbaret değildir. Filhal olan ıhsası basît üzerine hafızamız da ona mümasil ihsasatı sabıkamıza aid

sh:»2867

bir takım suver-ü maani dahi tedai ve tevarüd etmiş bulunur da biz bunların mecmuundan yeni bir ma'rifeti cüz'iyye edinimiş bulunuruz. Bu suretle her yeni bir ihsastan anladığımız yeni bir şuhudun mazmununu meşhudatı mazıyemizin mütemasil hayallerini istihzar sayesinde ve aradaki temasülün kuvvet ve vuzuhu nisbetinde kendimize söyleyebiliriz de meselâ « şurada bir yaprak gördüm » diye biliriz, İhsasi halî ile ıhsasatı sabıkamızın nefsimizde bittedai geçid resmi yapan hayalleri arasında bir mümaselet ve müşabehet ahz edemediğiniz zaman da « bir şey görüyorum amma seçemiyorum » deriz. Çünkü biz hiç bir misil ve misalini bilmediğimiz büsbütün yeni bir şeyi tanıyamayız. Şuhudı haricîde böyle olduğu gibi şuhudı batınîde de böyledir. Meselâ «düşünüyorum, başım ağrıyor» diye bilmemiz bir hissi halî müşabih ma'lûmati mazıyemizin istihzarına merbuttur. Halbuki nefsimiz uyku halinde de zâhir veya bâtından te'sir alabilir. Ve kendisiyle konuşabilir. Ve hatıratı mazıyesi tedai edebilir. Ve bu suretle ru'ya ve âhlam denilen hâdisatı nefsaniyye vaki' olur. Ve uykudaki bir nefis, iradesine malik olmadığı için artık bunlar nefsin irade ve dikkati haricinde olarak kendisinde cereyan eden varidattan ıbaret bulunur. Ve onun için bu tedailerin mebdeine olan vechi temasülü nefsin dikkatine hafi kalacağından hey'eti mecmuasının bittemsil ifade edeceği mazmunı hakikî tefsire muhtac olacak vechile mübhem olur. Eğer bu tedailer yeni bir te'sir ile alâkadar olmayıb da gerek eğri gerek doğru hatıratı mazıyenin mücerred bir tekerrür ve ihtilâtından ıbaret bulunursa ahlâm veya edgasi ahlâm olur. Tarafı haktan bir te'sir üzerine cereyan eden tedailer de ru'yayı teşkil ederler. Binaenaleyh ru'yet, bir ıhsasi basît ile ile bir tedai cereyanının mazmunu olduğu gibi ru'ya da bir te'sir ile bir tedai cereyanının mazmunudur. Ru'yetteki tedainin temasülünden o ıhsasın mazmunu okunduğu gibi

sh:»2868

ru'yadaki tedainin temasülünden de o te'sirin mazmunu okunacaktır. Fakat ru'yet hâdisesi, ne kadar cebrî olursa olsun onda nefsin nazar ve dikkat gibi kesb-ü iradesiyle alâkadar olan ef'ali ıhtiyariyyesinin bir hissai ıhtilâtı vardır. Ve hattâ ru'yetin vuzuhu dikkatle mütenasib olur. Onun için bir nazara ilişmiş olduğu halde dikkatten kaçan bir takım şeyler bulunur ki ya hiç ru'yete ıktıran etmez veya mübhem bir surette ilişir. Ru'ya hâdisesi ise nefsin irade ve intihabı fevkında ve mücerred cebrî bir surette cereyan eder, binaenaleyh ru'yanın mazmununu ifade eden vücuhi temasül, nefsin iradesine yabancı ve dikkatine hafi kalmak i'tibariyle ru'yet mazmunu gibi sarih ve muttarid olamazsa da diğer taraftan nefsin irade ve intihabı, ıhtılât etmemesi haysiyyetinden ru'yanın doğrudan doğru bir tasarrufi rabbanî ve tarafı haktan bir telkîni gaybî olması hususu ru'yet harikasından daha zâhirdir. Bundan dolayıdır ki insanlar, ru'yalarının tahakkukunda ru'yetlerinin tahakkukundan ziyade bir bürhanı ulûhiyyet görürler. Ve hiç şüphe yok ki sadik ru'yaya, milyonda bir bile tesadüf edilse bu hakikatin ehemmiyetine asla halel gelmez. Şunu da ıhtar edelim ki ru'ya, yalnız uyku haline münhasır bir hâdise değildir, Uyanıkken, bahusus bir karanlıkta veya gözler yumulmuş olarak bir murakabe halinde bir sinema manzarası gibi görülen bir takım menazırı misaliyye vaki' olur ki bunlar alel'ade tahatturat ve tahayyülât gibi sönük değil, tıbkı bir ru'yet kadar parlak ve vazıh olarak müşahede edilirler. Ve tıbkı bir ru'ya gibi misalen ve ba'zı da aynen ta'bir ve te'viliyle bilahare tahakkuk da ederler. Bunu kendilerinde müşahede etmiş olanlar şuna kani'dirler ki mücerred âlemi maani ile mücerred âlemi madde arasında muallâk bir âlemi misal ve eşbah vardır. Ma'nâ, maddede, madde ma'nâda bununla temessül eder. Ve gerek menamda ve gerek yakazada ru'ya bir hakikatin mücerred bu âlemi

sh:»2869

misalden ruha görünmesidir ve bundan dolayı ru'ya, alel'ade tedaıi hatırattan ve ahlâmdan başka bir hâdisei keşfiyyedir. Ta'biri ru'ya da ulûmı vehbiyye ve keşfiyyeden olduğu için fikr-ü mantıkla hallolunamaz. Olunamadığından dolayı da ehli zâhir için ru'ya ile ahlâmın temyizi müşkil olur. Ve hattâ esrarı gaybiyyeden büsbütün gafil olanlar, rabbül'âlemînin alîm ve hakîm olduğunu bilmeyenler alel'umum ru'yaların ahlâmdan ıbaret olduğunu iddiaya kadar varırlar. İşte melei mezkûr da ya böyle bütün ru'yaları ahlâm farz ederek veya münkir değillerse de ru'ya ile ahlâmı fark edemiyerek ta'birden ızharı acz ettiklerinde:

﴿٤٥﴾ وَقَالَ الَّذٖى نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَاْوٖيلِهٖ فَاَرْسِلُونِ ﴿٤٦﴾ يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدّٖيقُ اَفْتِنَا فٖى سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلّٖى اَرْجِعُ اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O ikisinden kurtulmuş olan da nice zamandan sonra hatırladı da dedi ki: ben size onun te'vilini haber veririm, hemen beni gönderin 45 Yusüf! Ey sıddık ! Bize şunu hallet: "yedi semiz inek bunları yedi arık yiyor ve yedi yeşil başakla diğer yedi de kuru" ümid ederim ki o nâsa cevab ile dönerim, gerektir ki kadrini bilirler 46

sh:»2870

﴿وَقَالَ الَّذٖى نَجَا مِنْهُمَا﴾ O ikiden kurtulmuş olan da - ya'ni Yusüfe ru'ya ta'bir ettirilmiş olan o iki zından arkadaşından kurtulub çıkmış olan sâkı de ﴿وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ﴾ uzun bir müddet sonra - bu vesile ile - hatırlayıb dedi ki... ﴿اَنَا اُنَبِّئُكُمْ الخ﴾

Cevaben Yusüf:

﴿٤٧﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنٖينَ دَاَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فٖى سُنْبُلِهٖ اِلَّا قَلٖيلًا مِمَّا تَاْكُلُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَاْتٖى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَاْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلٖيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٩﴾ ثُمَّ يَاْتٖى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فٖيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفٖيهِ يَعْصِرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Dedi: yedi sene bermu'tad ekeceksiniz, biçtiklerinizi başağında bırakınız, biraz yiyeceğinizden ma'ada 47 Sonra onun arkasından yedi kurak sene gelecek, önce biriktirdiklerinizi yiyip götürecek, biraz saklıyacağınızdan maada 48 sonra onun arkasından bir yıl gelecek ki halk onda sıkıntıdan kurtulacak, sıkıp sağacak 49

Yusüfün bu ta'birine agâh olunca:

sh:»2871

﴿٥٠﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِى بِهِۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰتِى قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّۜ اِنَّ رَبّٖى بِكَيْدِهِنَّ عَلٖيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bunu duyan Melik de getirin bana onu, bunun üzerine ona gönderilen adem gelince, haydi Efendine dön de sor ona: o ellerini doğrayan kadınların maksadları ne imiş, şüphe yok ki rabbim onların hiylelerine alîmdir dedi 50

50. ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِى بِهِۚ﴾ Melik de onu bana getirin dedi - ya'ni sâkı gelip ta'biri haber verince Melik, Yusüfün ilm-ü fazlını anladı - ve zındandan çıkarılıp kendisine getirilmesini emr eyledi.

Fakat ﴿فَلَمَّا جَٓاءَهُ الرَّسُولُ﴾ bunun üzerine kendisine resul varınca - ya'ni bu emri tebliğ etmek için Yusüfe giden elçi varınca Yusüf, hemen zındandan çıkıvermedi de elçiye ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ﴾ Efendine dön ﴿فَسْـَٔلْهُ﴾ de sor ona ﴿مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰتِى قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّۜ﴾ o ellerini doğrayan kadınların maksadları ne imiş ﴿اِنَّ رَبّٖى بِكَيْدِهِنَّ عَلٖيمٌ﴾ şüphe yok ki benim rabbım - Allah tealâ - onların keydlerine alîmdir. - O kadınların bana ne hud'a yapmak istediklerini bilir. Bilmek için sormağa muhtac değildir. Fakat başkaları hakikati bilmez, onun için Efendin sorsun, tahkikat icra etsin, benim sırf kadın hılesiyle bigayri hakkın habs edildiğim enzarı ammede anlaşılsın, ısmet-ü beraetim gereği gibi tebeyyün eylesin de öyle çıkayım diye sebat etti. Ve şayanı dikkattir ki asıl Hanımı tasrih etmedi. Bu kadar sene

sh:»2872

zındanda yaşayan Yusüf, zerre kadar sarsılmadıktan başka bu suretle büyükle üstüne büyüklükle nezaket gösterdi. Bunu takdir eden Melik de bizzat tahkikata girişib kadınları ıhzar ve istintak ederek:

﴿٥١﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهٖۜ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُٓوءٍۜ قَالَتِ امْرَاَتُ الْعَزٖيزِ الْـٰٔنَ حَصْحَصَ

الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

Meali Şerif

Melik, o kadınlara, derdiniz ne idi ki o vakıt Yusüfün nefsinden murad almağa kalktınız ? Dedi, hâşâ dediler Allah için biz onun aleyhinde bir fenalık bilmiyoruz. Azîzin karısı şimdi, dedi, hak tezahür etti, onun nefsinden ben kâm almak istedim, o ise şeksiz şüphesiz sadıklardandır 51

Bundan sonraki iki âyet, birincinin muzmununa nazaran Yusüfün kelâmından olmak tebadür eder ise de makabline irtibatı cihetiyle Hanımın kelâmının maba'di olması daha zâhirdir. Şöyle ki:

﴿٥٢﴾ ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنّ۪ى لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْد۪ى كَيْدَ الْخَٓائِن۪ينَ

sh:»2873

Meali Şerifi

Bu işte şunun için ki bilsin hakıkaten ben, ona gaybında hıyanet etmedim ve hakıkaten Allah hâinlerin hiylesini muvaffakıyyete erdirmez

Bununla beraber :

﴿٥٣﴾ وَمَٓا اُبَرِّئُ نَفْس۪ىۚ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّٓوءِ اِلَّا مَارَحِمَ رَبّ۪ىۜ اِنَّ رَبّ۪ى غَفُورٌ رَح۪يمٌ

Meali Şerifi

Nefsimi terbiye de etmiyorum, çünkü nefis cidden emmaredir fenayı emreder meğer ki rabbım rahmetiyle yarlıgaya çünkü rabbım gafur rahîmdir 53

53. ﴿وَمَٓا اُبَرِّئُ نَفْس۪ىۚ﴾ Nefsimi tebrie de etmem - ya'ni Yusüfün gıyabında kendisine hıyanet etmediğimi bilsin diye hakkı i'tiraf ederken kendimi hıyanetten büsbütün tebrie ve tenzih de etmem, çünkü mukaddema söylediğimi söyledim, yaptığımı yaptım -

﴿اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّٓوءِ﴾ filhakıka nefis emmâretün bissu'dur - haddi zatında nefsi beşer fenalığı kuvvetle âmirdir, fenalık kumandanıdır. Ya'ni umumiyetle nefsi beşerînin tabîatında şehevate meyl ve o yolda kuvâ ve âlâtını isti'mal eylemek hasleti vardır. Ve binaenaleyh sırf nefsine kalırsa insan fenalığa düşer ﴿اِلَّا مَارَحِمَ رَبّ۪ىۜ﴾ ancak rabbımın rahmet ettiği müstesnâ - ya'ni ancak rabbımın nefsi Yusüf gibi bilhassa rahmetiyle yargılandığı nefisler pâk ve ma'süm

sh:»2874

olurlar. Yâhud ancak rabbım rahmet ettiği vakıt emri rabbanî emri nefsanîyi hukümsüz bırakır veya nefis,

emri rabbanîye mutmainn olur da insan fenalıktan mahfuz kalır. ﴿اِنَّ رَبّى غَفُورٌ رَحيمٌ﴾

şüphe yok ki rabbım gafurdur rahîmdir. - Mağrifet ve rahmeti büyük, çok büyüktür. Binaenaleyh bir çok ahvalde nefislerin tabiatleri mucebince ma'ruz oldukları temayülâtı mağrifetile örttüğü ve cereyanlarına mani' olarak fı'le çıkmaktan rahmetile muhafaza ettiği gibi günahı ı'tiraf edip istigfar eyliyenlere de magfiret ve rahmet eder. Bunun için, ben nefsi emmaremi tebrie etmiyerek hakkı ı'tıraf ettim ve mahza rabbımın rahmetile hıyanetten mahfuz kaldım, bundan böyle de rabbımın mağfiret ve rahmetini taleb ve ümid ederim. İşte Azizim böyle ı'tiraf ve istiğfar ederek hakkı ıkrar ve iymanını ızhar etti ve Yusüfün ındallah ma'lûm olan nezaheti enzarı enamda da böyle parlak bir surette tecelli eyledi. Düşünmeli ki aşkı hak, aşkı nefsanîye nasıl galebe etti. İhtiras ve gayz ile dolmuş hasımların bile teslimi nefs ile husni şehadetten kendilerini alamadıkları bu nezahet ve fazılet ne büyük bir mertebei kudsiyyettir. Bakınız husni hakkın tecellisi muvacehesinde ihtiraslar nasıl sönüyor, gayzlar nasıl siliniyor, benlikler nasıl kalkıyor da aşkı haktan başka payidar olabilecek hiç bir alâka kalmıyor.

Hak böyle tebeyyün etti.

﴿٥٤﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونى بِهٓ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسى فَلَمَّا كَلَّمَهُ
قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكينٌ اَمينٌ ﴿٥٥﴾ قَالَ اجْعَلْنى عَلٰى
خَزَآئِنِ الْاَرْضِ اِنّى حَفيظٌ عَليمٌ﴿﴾

sh:»2875

Meali Şerifi

Melik de dedi: getirin bana onu kendime tahsıs edeyim! bunun üzerine vaktâ ki onunla konuştu, dedi:

sen bu gün, nezdimizde cidden bir mevkı' sahibisin, eminsin, 54 Dedi: beni Arz hazineleri üzerine me'mur

et, çünkü ben iyi korur, iyi bilirim 55

54. ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونى بِهٓ﴾ Melik de dedi getirin bana onu - o Yusüfü

﴿اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسى﴾ kendim için istihlâs edeyim - ya' ni halıs olarak kendime hass kılayım.

Lisanı Arabda «Azîz» dahi Melik demek olduğuna nazaran ba'zıları bu meliki salifüzzikir Azîz

zannetmişlerse de ifadei Kur'anın zâhirine muhaliftir. Zira bu surette Azîzin «اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسى»

demesi ma'nâsız olacağı gibi birine Azîz birine de Melik denilmesi tegayürde zâhirdir. Binaenaleyh Azîz, Mısrın hukümdarına yakın en büyük payede bir vezir veya emîr. Melik de hukümdarı demek olduğu anlaşılıyor. Netekim ba'zı rivayetlerde Azîzin ismi «Kıtfir» Melikin ismi de «Reyyan» olduğu nakledilmiştir. Eski Mısır hükümdarlarına «Fir'avn» ıtlakı ma'ruf olduğu halde buna Fir'avn ta'bir olunmayıp da Melik ıtlak edilmesi her halde şu iki nükteden birini iş'ar etmekten halî değildir:

Birincisi: «Fir'avn» unvanı zulm ile müştehirdir. « وَمَآ اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشيدٍ » Halbuki

Yusüfü istihlâs eden bu Melikin evsafı memduhası, rüşd-ü kiyaseti mevzuı bahistir. Bu suretle bu Melikin siyret noktai nazarından bir Fir'avn olmadığına işaret edilmiş demektir. Netekim Mücahidden bu Melikin müslim olduğu menkuldür.

İkincisi: Esasen Fir'avn lâkabının lisan ve kavmiyyet ı'tibarile Mısrî olduğuna göre bu Mısır hukûmdarının Fir'avn sülâlesinden ve Kıbıt Kavminden olmadığına da

sh:»2876

bir iymayı tazammun eder. Netekim ba'zı tarihlerde Amalikadan idi denilmiştir ki Mısır tarinde «hiksüsler» namı verilen ve Arabistan tarafından geçip Fir'avnlara galebe ederek dört yüz sene kadar Mısırda icrayi hukûmet ettikleri söylenen kavm olacaktır. İsminin «Reyyan» olduğu hakkındaki rivayet de bunun Arabî olduğuna dalâlet eder. Sûrei «Bakare» de geçtiği üzere ba'zıları bunun Hazreti Musâ zamanına kadar yaşadığını ve Fir'avni Musanın da bu Reyyan olduğunu zannetmişlerse de zâhiri Kur'ana muvafık değildir. Çünkü Kur'anda buna Fir'avn denilmemiş, hasmı Musânın ise Fir'avn olduğu tansıs edilmiştir. Bu Melik âyâtı hakka ı'tibar ile Yusüfü istihlâh etmiş, Fir'avn ise bunun tam zıddına olarak beyyinatı Musâya küfr-ü zulmile Fir'avnlık mahiyyetinin yegâne misali olmuştur.

Hâsılı bu Melik, kıymet şinas bir zat idi, Hazreti Yusüfü henüz görmeden bil'vücuh kemalâtına meclûb oldu, zamanının vahîdi olduğunu anladı, onu kendine tahsıs etmek istedi, getirilmesini emretti.

﴿فَلَمَّا كَلَّمَهُ﴾ Binaenaleyh konuştuğunda - ya'ni Melikin emri derhal icra edildi, Yusüf geldi, Melik ile konuştu, bu suretle Melik, Yusüfün tekellümünü de müşahede etti, o vakıt:

﴿قَالَ اِنَّكَ﴾ Cidden sen dedi ﴿اَلْيَوْمَ﴾ bu gün - ya'ni bu günden, şu mükâlememiz anından ı'tibaren ﴿لَدَيْنَا مَكِينٌ﴾ nezdimizde mekîn - büyük bir mekânet ve mertebe sahibi ﴿اَمِينٌ﴾ bir emînsin - her hususta mü'temen ve mu'tebersin.

Rivayet olunur ki: resul, gelib haberi getirince Hazreti Yusüf kalkmış zındanın kapısına «burası belâlar konağı, diriler kabri, a'da' şemateti, asdika tecribesidir» diye yazmış ve çıkmış, hanedanına dua etmiş yıkanmış,

sh:»2877

yeni elbise giymiş «

اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْأَلُكَ بِخَيْرِكَ مِنْ خَيْرِهِ وَاَعُوذُ بِعِزَّتِكَ وَقُدْرَتِكَ مِنْ شَرِّهِ وَمِنْ شَرِّ غَيْرِهِ» yarab hayrinle senden bunun hayrini dilerim, bunun ve başkasının şerrinden senin ızzetine ve kudretine sığınırım» diye dua ederek Melikin nezdine girmiş, Arabca selâm vermiş ve Ibranîce bir dua etmiş, Melik «bu ne lisanı» demiş, «atalarımın lisanı» diye cevap vermiş. Melik, bir çok lisan bilirmiş, hepsinden söylemiş, o da cevap vermiş, binaenaleyh Melik, teaccüb etmiş de «arzu ederim ki demiş ru'yamı senden bizzat dinleyeyim» müşarün'ileyh de sığırları, sümbüleleri ve yerlerini onun gördüğü vechile tavsıf ederek anlatmış, bunun üzerine seririne oturtmuş ve re'yini sormuş. «Re'yim demiş bu bolluk senelerde çok zer'ıyyat yaptırırsın ve depolar bina ettirir, oralarda mahsulâtı toplatırsın, kıtlık seneler gelince bu galleleri satarız bu suretle hazineyi büyük bir servet de hasıl olur.».. «Fakat demiş bana bu işi kim yapıverecek?» O vakıt Yusüf kendini arzederek: 55.

﴿قَالَ اجْعَلْنِى عَلٰى خَزَائِنِ الْاَرْضِ﴾ Beni, dedi, bu arzın hazineleri üzerine ta'yin et - ya'ni bütün bu Mısır ülkesinin hazinelerinin irad ve masrafı umurunu bana tefvız eyle ﴿اِنّى حَفِيظٌ عَلِيمٌ﴾ her halde ben bir hafîzım, bir alîmimdir. - Hukuk ve emanatı iyi hıfzederim, hazineleri müstehıkk olmıyanlardan iyi korur ve vücuhı tesarrufu pek iyi bilirim. - Bunda adl-ü hakkı ikame ile ahkâmı şer'i icra edebileceğini bilen bir kimse için imâret ve vilâyeti taleb etmek ve ona isti'dadını ızhar eylemek caiz olduğuna ve hattâ Ikamei hakka ve siyaseti halka başka bir suretle yol olmadığı takdirde kâfirden bile ahzi vilâyet câiz olacağına delil vardır denilmiş. Fakat âyette bu Melikin küfrüne dair delil yoktur. Bil'âkis Mücahidden islâm olduğu merviydir. Bir de «

اجْعَلْنِى عَلٰى خَزَآئِنِ الْاَرْضِ » diyen Hazreti Yusüf, salâhiyyeti kâmile taleb etmiştir.

Bu surette ise ba'zı müfessirînin dedikleri gibi Melik. Hazreti Yusüfün re'yine tabi' ve ona münkad olmuş

sh:»2878

demektir. Binaenaleyh bu suretle kabuli amelin mes'uliyyeti re'sen icrayi ahkâm mes'uliyyetine raci' olur. Taleb mes'elesine gelince: Fıkhı şudur: Ehliyyeti olmıyanlara velâyet haramdır. Tefvıfa da haram, talebi de haram, kabulü de haramdır. Ehliyyeti olanlara kabul caiz; taleb, mekruhtur. Meğer ki taayyün etmiş olsun, ya'ni o işe ondan başka ehil bulunmasın, o vakıt taleb vacib bile olur. İşte bir Peygamber olan Hazreti Yusüf, min tarafillâh me'mur olduğu ahkâmı hakk-u icrasına bir vesile bulmak için bu talebile o vecîbenin ifasına müsaraat etmiştir. Acaba talebi kabul edildi mi ?

﴿٥٦﴾ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى الْاَرْضِ يَتَبَوَّاُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَآءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَآءُ وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve işte bu suretle Yusüfü o arzda temkin ettik, neresinde isterse makam tutuyordu, biz rahmetimizi dilediğimize nasıb ederiz, ve muhsinlerin ecrini zayi' etmeyiz 56

56. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ Ve işte bu suretle - böyle hıfz-u ılm ile temayüz ettirerek gönülleri teshir eden şanlı bir emniyyet ve mekânetle hazineler başına geçirmek suretile ﴿مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى الْاَرْضِ﴾ Yusüfü o Arzda temkin ettik. - Arzı Mısırda yüksek bir müknet ve kudretle yerleştirdik.

Burada görülüyor ki Yusüfün teklifine karşı Melikin ne dediği tasrih edilmemiş « وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا » buyurulmuştur. Sözün gelişi red ihtimalinin mevzui bahs olamıyacağı anlatmakta

sh:»2879

ise de kabulü de tasrih edilmiyerek fi'lin doğrudan doğru Allaha isnad edilmesi şunu ifade eder ki Yusüfü bu suretle makamı ıktidara getiren Melik değil, Allahü azîmüşşan idi, Allah, esbabını ıhzar eylemiş, Meliki ona musahhar kılmış, onu bu makama getirmek için bir âlet yapmış idi. Rivayet olunur ki : Melik, Hazreti Yusüfe bir tac giydirmiş, Devlet mührünü çıkırıp parmağına ğeçirmiş, kılıc kuşatmış ve onun için inci ve yakut ile murassa' altından bir serîr vazetmiş, müşarün'ileyh de serîr, bununla mülkü sağlamlarım, mühür, bununla umurunu tedbir ederim, fakat tac, bu benim libasımdan da değil atalarımın libasından da değil» demiş, sandaliyeye oturup işe mübaşeret eylemiş, icrayi adalet etmiş, erkek dişi herkes kendini sevmiş, memleket emrine munkad olmuş, bu sıralarda Azîz Kıtfir, vefat etmiş imiş, zevcesi Râîl namı diğer Züleyhâ, Melik tarafından Hazreti Yusüfe tezvic edilmiş. Duhulünde nasıl bu senenin istediğinden iyi değil mi» demiş ve halâ bikir bulmuş, binaenaleyh bundan iki oğlu olmuş: Efrayîm ibni Yusüf, Menşa ibni Yusüf اهــ. Maamafih âyette Melikin sureti kabulü meskûtün anh bırakıldığı gibi, talebin derhal infaz olunuverdiği de anlaşılmıyor. Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellemden menkuldür ki «Allah, rahmet eylesin kardeşim Yusüf « اجْعَلْنِى عَلٰى خَزَآئِنِ الْاَرْضِ » demese idi o saat iş başına geçirilecekti ve lâkin bu onu bir sene te'hir etti» buyurmuştur. Demek ki haddi zatında bu iş için Hazreti Yusüf, taayyün etmişti fakat kendisine taleb, farzolmamıştı. Zira evveli maslâhat gelecek kıtlık seneler için tedbir almak mes'elesi idi. Buna bir an evvel başlamak evlâ olmakla beraber biraz taahhurle bu maslâhat, fevt oluvermiyecekti halbuki zindandan çıkır çıkmaz hazineler başına geçmek istemesi hakkında teveccühü bulandırabilirdi, o talib değil, matlûb olacaktı, Allah tealâ, onu daha yüksek bir nüfuz ve müknetle iş başına geçirecekti, binaenaleyh talib vaz'ıyyetinde

bulunmasa daha iyi olacak, derhal matlûb olub ta'yin edilmiş bulunacaktı. Lâkin Melike karşı « اجعلنى » dediğinden dolayı hikmeti sübhaniyye, işin bir sene te'hırini ıktıza etmiş ve bu suretle Allah, onu o vaziyetten kurtarıp kemali müknetle arzı Mısırda temkin eylemiştir. Öyle ki :

﴿يَتَبَوَّاُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاۤءُ﴾ neresinde dilerse makam tutuyordu - öyle bir emniyyet ve âsayiş te'min etmiş, öyle bir mahabbet ve i'tibar kazanmış, öyle bir nüfuz ve iktıdar ile memleketi tahti tasarrufuna almış, öyle bir faaliyyete girişmiş idi ki şehirleri, kasabaları, kurası ve mezarin ile bütün Mısır arazısi sanki onun bir konağı haline gelmişti de bundan dilediği yerde ikamet ediyor ve bilâ münazi' tedbiri umur ve icrayı ahkâm eyliyor, istediği gibi istihzarat yapıyordu. Öyle ya.

﴿نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاۤءُ﴾ Biz kime dilersek rahmetimizi dökeriz- faili muhtarız, hiç bir şart ile mukayyed olmıyarak mücerred meşiyyetimizle istediğimizi Dünyada veya Âhırette veya her ikisinde fevkal'ade devletlere, nimetlere mazhar ederiz. Binaenaleyh bu öyle bir rahmeti rahmaniyyedir ki kesbi abdin hiç dahli olmayarak mücerred takdirin cebrî bir cilvesi olur. Yusüf, evvel emirde böyle bir rahmete mazhar idi, evvelâ ona verilen hukm-ü ilim ve nübüvvet-ü muvaffakıyyet böyle sırf vehbî bir rahmeti rahmaniyye idi ﴿وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve muhsinlerin ecrini zayi' etmeyiz - ya'ni bir de abdin kesbine, husni ameline terettüb eden ve binaenaleyh bir şer'u kanun ile cereyan eyliyen rahmeti rahimiyye vardır. Dilediğine dilediği gibi in'am eden Allah tealâ, muhsin kullarının ecirlerini de zayi' etmez, baliğan mâbelağ ihsan eder.

böyle muhsinlerin muhsini bir deyyandır. Faili muhtar olmakla beraber meşiyyetinin ihsan ile bir deveranı küllîsi vardır. Demek ki hasleti ihsan, rahmeti ilâhiyyinin en müekked ve en cemiyyetlisidir. Bu suretle

sh:»2881

muhsinler, biri hasleti ihsan, biri de ecri ihsan olmak üzere rahmeti ilâhiyyenin her iki nev'ıle de bekâm olacaklardır. Ve şu halde rahmeti ilâhiyye ıtlakıle mülâhaza olununca « اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ » dir. İşte Yusüf aleyhisselâm da halıs muhlıs muhsinlerden olduğu için Allah, ecrini zayi' etmemiş, şan- ü şerefle zındanlardan çıkarıp böyle devletler üzerinde mekîn ve emîn kılmıştır. Binaenaleyh böyle şey olur mu ? O suretle bu kadar büyük devlet ve ni'mete irilir mi ? Dememeli. Hem Yusüf gibi muhsinlere mev'ud olan ve asıl nazarı ı'tibara alınması lâzım gelen ecir, böyle lezzeti elem ile karışık Dünya devlet ve hazineleri gibi haddi zatnıda mütenahî ve binaenaleyh fanî ve zayi' olan Dünya ecrinden ıbaret zannedilmemelidir.

﴿وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾﴿٥٧﴾

Meali Şerifi

Ve elbette Âhiret ecri daha hayırlı fakat iyman edip takvâ yolunu tutanlar için 57

57. ﴿وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ﴾ Ve her halde Âhiret ecri daha hayırlıdır. - Ya'ni Dünya ecri bir hayır da olsa Âhıret ecri, daha hayırlıdır. Çünkü daimî, ebedî

halıs, hayri mahızdır. ﴿لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ Fakat iyman edip ittika eder olanlar için - ya'ni Allahı ve Resulünü tasdık ile Âhirete inanıp ittikayı şiar edinen, şirk ve seyyiattan korunmak âdeti olan muhsinler için Âhiret ecri daha hayırlıdır. Binaenaleyh erbabı ıbret, Yusüfün Dünyada nail olduğu o geçmiş devlet ve ni'mete değil de asıl Âhirette ireceği namütenahî ecri ihsanı nazarı ı'tibara almalı ve öyle iymanı kâmil ile ittika ve ihsana çalışmalıdır.

sh:»2882

O, Mısırda o suretle makamı ıktidar da mütemekkin iken :

﴿٥٨﴾ وَجَٓاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ
مُنْكِرُونَ ﴿٥٩﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِى بِاَخٍ لَكُمْ
مِنْ اَبِيكُمْ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّٓى اُوفِى الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ
﴿٦٠﴾ فَاِنْ لَمْ تَاْتُونِى بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِى وَلَا تَقْرَبُونِ
﴿٦١﴾ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦٢﴾ وَقَالَ
لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِى رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَٓا اِذَا
انْقَلَبُٓوا اِلٰٓى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de Yusüfün biraderleri çıkageldiler, geldiler yanına girdiler, derhal onları tanıdı, onlar ise onu tanımıyorlardı 58 Ve vaktâ ki onları bütün hazırlıklarıile techiz etti, dedi: bana sizin babanızından olan bir kardeşi getirin, görüyorsunuz a ben ölçeği tam ölçüyorum ve ben müsafirperverlerin en yararlısıyım 59 Eğer onu bana getirmezseniz artık benim yanımda size kile yok ve bana yaklaşmayın 60 Dediler: her halde onun için babasından iradesini almağa çalışırız ve her halde yaparız 61

sh:»2883

Uşaklarına da dedi: sermayelerini yüklerinin içine koyuverin belki ailelerine avdetlerinde anlarlar belki yine gelirler 62

58. ﴿وَجَٓاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ﴾ Bir de Yusüfün kardeşleri geldi - ya'nî mukaddemâ haber verdiği kıtlık seneleri hulûl etmiş olmakla zahıre için her taraftan gelib Yusüfe müraceat ediyorlardı. Kardeşleri de Mısıra geldiler ﴿فَدَخَلُوا عَلَيْهِ﴾ binaenaleyh huzuruna girdiler ﴿فَعَرَفَهُمْ﴾ derhal onları tanıdı - elbette girecekleri zaman hüviyyetlerini haber vemişlerdir. Ve demek ki şekl-ü kıyafetlerinde de tanınamayacak bir değişiklik yokmuş ve zaten birini tanımış olsa hepsini tanıyacağı derkâr idi. ﴿وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ﴾ Onlar ise onu tanımıyorlardı - çünkü o çocukken ayrılmış tanıyamayacakları bir hal ve makamda bulunuyordu. Binaenaleyh Sûrenin başında geçtiği üzere Yusüf, kuyuya atıldığı sırada kendisine vahyedilmiş olan «

لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ » va'di tahakkuka başlıyordu. Onlar

böyle garibane bir surette arzı hal ettiler, o da kendini tanıtmadan berveci âti ikram ile techiz eyledi.

59. ﴿وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ﴾ Vaktaki onları cehazlarıle techiz etti bütün

hazırlıklarile sureti mahsusada hazırladı donattı. Böyle tam uğurlıyacağı sırada

﴿قَالَ ائْتُونِى بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ﴾ bana, dedi, babanızdan sizin o bir

kardeşi getirin - bu, bâlâda geçtiği üzere vaktıyle «

لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰى اَبِينَا مِنَّا » demiş oldukları kardeşi « Bünyamîn »

idi.

Demek kî gelenler mukaddema Yusüfü götürüb kuyuya atanlar idi, içlerinde bu yoktu, bu sırada veya önce duhulleri esnasında hüviyyet veya ihtiyaçlarını arzederlerken bir kardeşleri daha olduğunu söylemiş olmalılar ki Yusüf onlara böyle bir aşinalık kokusu vermiş olduğu halde kendini sezdirmemiştir. Ve ihtimalki onlar bunu haklarında haricen yapılmış bir tahkık ve istıhbare atf

sh:»2884

ederek farkına varamamış, gösterilen bu derin aşinalık emrinden büsbütün hayrete düşmüşlerdir. Bunu

söylerken ma'rife olarak « بِاَخِيكُمْ » kardeşinizi demeyip de kat'ı izafetle nekire olarak «

بِاَخٍ لَكُمْ » demeside çok ma'nidardır. Babanızdan sizin obir kardeşi diye hem onu tanımıyormuş gibi davranmış ve hem onun münferid kaldığına işaret etmiş, hem de kendi uhuvvetini kasde müsaid bir iymada bulunmuş ve bu suretle ilk önce sevgili kardeşini yanına celbetmek istemiş de bu emrin infazına teşvik zımnında demiştir ki :

﴿اَلَا تَرَوْنَ اَنِّى اُوفِى الْكَيْلَ﴾ Görmüyor musunuz ben bihakkın keyli iyfa

ediyorum - ya'ni görüyorsunuz ya adetim böyle : haksızlığa, sui isti'male meydan bırakmıyor, tam ölçüyor, vefa ettiriyorum, gelenlere eksik vermiyor, fazla da kaçırmıyor, geleceklere de yetiştirmek istiyorum

﴿وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾ aynı zamanda ben «hayrülmünzilîn» im de - Allah için çok iyi ve

emsalsız bir misafirperverim de.

Bundan anlaşılıyor ki onları techiz edinceye kadar hanesinde misafir etmiş, ziyafet vermiş, ikram ve ihsanda bulunmuş ve bunu bir minnet makamında değil, daha fazla zahıre vermediğine i'tizar ile kardeşinin getirilmesine teşvik sadedinde söylemiş ve bunu şu suretle takviye de etmiştir:

60. ﴿فَاِنْ لَمْ تَاْتُونِى بِهِ﴾ Eğer onu bana getirmezseniz -

﴿فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِى﴾ artık size benim ındimde keyl yoktur - ya'ni iyfa şöyle dursun

Mısır toprağında bir kilo zahire almanız ihtimali yoktur ﴿وَلَا تَقْرَبُونِ﴾ ve bana yaklaşmayın -

ihsan ve iltifat umınak şöyle dursun semtime uğramayın, memleketime ayak basmayın. Cevaben:

sh:»2885

61. ﴿قَالُوا﴾ Dediler ki ﴿سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ﴾ varınca onun için babasına muravede edeceğiz - ya'ni onu babası yanından bırakmak istemez amma kandırmak çaresine bakacağız ﴿وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ﴾ ve her halde biz bunu yaparız, diğer taraftan

Yusüf :

62. ﴿وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ﴾ Uşaklarına - zahirelerini ölçen ve techizatlarile meşgul olan bendegânına - da ﴿اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِى رِحَالِهِمْ﴾ sermayelerini yüklerinin

içine koyuverin

demişti - el altından böyle gizli bir ihsanda daha bulunmuştu ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ki geri gelebilsinler diye - çünkü varıp açtıkları zaman yeni bir neş'e

daha duyacaklar ve dediği gibi biraderini alarak dönüp gelmeğe şitab edeceklerdir.
Burada denebilir ki bunlar çok ince ve güzel şeyler olmakla beraber ilk fırsatta babasına açıkça ma'lûmat verip da'vete müsareat

etmek Yusüfün birr-u ihsanına daha muvafık olmazmı idi ? Zâhiren bu hatıra, her hatıra gelebilir. Fakat o zaman birdenbire sürur ile babası nasıl olacaktı ? Aceba gelecek miydi ? Hanedanını Mısıra nakletmek mümkün olacak mıydı ? Ahvali umumiyye, şeriatı siyasiyye nelere müsaid idi ? Demek ki hikmeti ledünnîde ilk evvel getirilmesi lâzım olan, obir kardeşi idi. Bunu getirtmeden, hicranı Yusüfe bir de hicranı Bünyamîn inzımam etmeden Ya'kub için esbabı vuslet tekemmül etmiyecek, kalbi Yusüfte kuyu ve zından hatıralarına mukabil kalbi Ya'kub bu iki hicran ile sızlamadan vakı' olacak visali ruhlar aynı zevk ile duyamıyacak, görülecek olan parlak hatimenin ledünnî neşvesi tamam olmıyacaktı, unutmamak lâzım gelir ki Yusüfün bu muameleleri

sh:»2886

kendiliğinden değil, biraz sonra gelecek âyetlerden anlaşılacağı üzere mintarafillâh vahyile cereyan etmiştir.
İşte Yusüf, kardeşlerini bu suretle me'mur ve avdetlerini teşvik-u teshil ve te'min ederek uğurladı :

﴿٦٣﴾ فَلَمَّا رَجَعُوٓا اِلٰٓى اَبِيهِمْ قَالُوا يَٓا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا
الْكَيْلُ فَاَرْسِلْ مَعَنَٓا اَخَانَا نَكْتَلْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٤﴾
قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَٓا اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللّٰهُ
خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٥﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ
وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ قَالُوا يَٓا اَبَانَا مَا نَبْغٖى هٰذِهِ
بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ

بَعِيرٍ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٦﴾ قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتّٰى
تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنى بِهٓ اِلَّآ اَنْ يُحَاطَ بِكُمْۚ فَلَمَّٓا
اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴿﴾

sh:»2887

﴿٦٧﴾ وَقَالَ يَا بَنِىَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ
اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍۜ وَمَٓا اُغْنى عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَیْءٍۜ اِنِ الْحُكْمُ
اِلَّا لِلّٰهِۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا
دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْۜ مَا كَانَ يُغْنى عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
شَیْءٍ اِلَّا حَاجَةً فى نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَاۜ وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا
عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bu suretle vaktâ ki babalarına döndüler, ey pederimiz! Dediler : bizden ölçek men'edildi, bu kerre kardeşimizi bizimle beraber gönder ölçüp alalım ve her halde biz onu muhafaza ederiz 63 Dedi : hiç ben onu size inanır mıyım ? Meğer ki bundan evvel kardeşini inandığım gibi ola, en hayırlı hıfzedecek de Allahdır ve o erhamürrahîmdir 64 Derken meta'larını açtıklarında sermayelerini kendilerine iade edilmiş buldular, ey pederimiz! Dediler: daha ne isteriz, işte sermayemiz de bize iade edilmiş yine ailemize erzak getiririz, kardeşimizi de muhafaza ederiz, hem bir deve yükü fazla alırız ki bu az bir şey 65 Dedi: ihtimali yok onu sizinle beraber göndermem, tâ ki bana hepiniz ihata edilmedikçe onu behamehal getireceğinize dâir Allahdan bir mîsak veresiniz, vaktâ ki misaklarını verdiler, dedi ki: Allah söylediklerimize karşı vekil 66 Ey yavrularım! Dedi : bir kapıdan girmeyin de ayrı ayrı kapılardan girin, maamafih ne yapsam sizden hiç bir şeyde Allahın takdirini def'edemem, hukûm ancak Allahındır, ben ona tevekkül kıldım ve hep ona tevekkül etmelidir onun için

sh:»2888

bütün mütevekkiller 67 Vaktâ ki babalarının emrettiği yerden girdiler, o, onlardan Allahın takdirinden hiç bir şey'i def'etmiyordu ancak Yakubun nefsindeki bir haceti kaza etmişti, şüphe yok ki o muhakkak bir ilim sahibi idi, çünkü biz kendisine ta'lim etmiştik ve lâkin nâsın ekserisi bilmezler 68

63. ﴿قَالُوا يَٓا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ﴾ Ey bizim babamız, dediler, meni' olundu bizden kile - zahıre verilmedi, ya'ni gelirgelmez, daha yüklerini açmadan babalarına gördükleri ihsandan bahsetmiyerek ilk âğızda böyle acı bir haber ile söze başladılar. Yusüfün şart ile mukayyed olan son sözünü böyle ıtlak ile öne sürerek murâvedeye giriştiler. Gerçi maksadları «kardeşimizi götürmezsek bundan böyle bize Mısırdan zahıre memnu » demek olacaktı. Fakat onlar bunu babaları üzerinde icrayı te'sir etmek için telâşlerinden bu kerre de boş gelmişler ve bütün bütün meni'olunmuşlar gibi mutlak bir

memnu'ıyyet ileri sürmüşler ve arkasından da maksada basarak demişler ki :

﴿فَارْسِلْ مَعَنَٓا اَخَانَا نَكْتَلْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ Binaenaleyh bizimle kardeşimizi gönder ki zahireyi alalım ve emin ol biz onu elbette muhafaza ederiz.

Babaları redd-ü kabul beyninde bir cevab ile :

64. ﴿قَالَ﴾ Dedi ki ﴿هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ﴾ onun hakkında size emniyyet etmem ﴿اِلَّا كَمَٓا اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ﴾ ancak bundan evvel size kardeşi hakkında ettiğim emniyyet gibi - ya'ni lâyıklı bir emniyyet olmaz. Bu ifade şöyle bir ta'rız ve reddi ifham eyler: bilirsiniz ya size bundan evvel Yusüfü nasıl emanet ettim ? Ettim de ne oldu ? Onun hakkında da böyle te'kidlerle « وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ » dediğiniz de ne yaptınız ? Muhafaza edebildiniz mi ? Artık bunun hakkında sizin hıfzınıza i'timad eder miyim ? ﴿فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا﴾ İmdi Allah, hıfzettiği

sh:»2889

takdirde en hayırlı bir hâfızdır. - Hıfzetmek murad edince nerede olursa olsun en hayırlı bir surette kat'ıyyen muhufaza eder. Onun için Allahın hıfzına emanet etmek daha hayırlıdır. ﴿وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve o erhamürrahimîndir. Binaenaleyh rahmetinden me'muldür ki muhafaza eder de bir musîbet daha vermez.

65. ﴿وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ الخ﴾ - Demek ki evvelki sözler gelirgelmez ve yükleri açılmadan cereyan etmiş idi ve demek ki Yusüfün bu tedbiri ümidi vechile yeni bir müşevvik olmuştu.

Babaları bununla da mutmainn olmıyarak: - 66. ﴿قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ﴾ onu, dedi, asla sizinle beraber göndermem ﴿حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ﴾ ta ki Allahdan bana bir mîsak veresiniz - ya'ni Allaha yemin edesiniz ﴿لَتَاْتُنَّنِى بِهٓ اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْ﴾ ki onu her halde bana getireceksiniz, meğer hepiniz ihata edilmiş olasınız - ya'ni hepiniz her cihetten mağlûb olmuş, yapacak hiç bir çareniz kalmamış, hepiniz helâk olacak, takatınız yetmeyecek bir vaz'ıyyete giriftar olmuş bulunasınız. Kaderin ne kadar şayanı dikkat bir cilvesidir ki yemîni son derece tevsık suretinde irad olunan bu istisna ile Ya'kub ilerideki ihata vaz'ıyyetini sanki ihzar etmiş ve gûya o hususdaki ademi mes'uliyyeti tevsık eylemiştir. Onun için demişlerdir ki « البلاء موكل بالمنطق » belâ, dile müvekkeldir. ﴿فَلَمَّٓا اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ﴾ Bunun üzerine vaktâ ki kendisine mîsaklarını verdiler

﴿قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ «Allah, sözlerimize karşı vekil» dedi - şayanı

dikkattir ki «şâhid» veya «kefil» dememiş «vekil» demiştir. Demek ki maksadı yalnız şehadet değil, icradır. Ve demek ki bu babda kefalete de

sh:»2890

delil yoktu «وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ» ise kat'îdir. Ya'ni onun tevfıkı olmadan biz bu

sözleri, bu teahhüdleri iyfa edemeyiz. Bizim hesabımıza bunları icra ediverecek kudret ve irade ancak onundur, Muvaffakıyyeti ondan dileriz.

67.

﴿وَقَالَ يَا بَنِىَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ﴾ Bir de ey oğullarım! Dedi, bir kapıdan girmeyiniz, müteferrik kapılardan giriniz. - Demişlerdir

ki bu tavsiyenin sebebi toplu bir surette göze çarpılmalarından ve bir hased ve gamze uğramalarından sakınmak idi. Çünkü bu kerre oğulları Mısırda ma'lûm olmuş ve nazarı dikkati calib bir hal almış bulunuyorlardı. Anlaşılıyor ki Hazreti Ya'kub esrarengiz bir vaz'ıyyet görmüş ve buna karşı oğullarına Mısıra girecekleri zaman avcıya dağılır gibi bir ta'biyeyi andıran sirrî bir tedbir emr-ü tavsiye etmiş. Ve bununla beraber tedbir ile takdiri hudanın önüne geçilemeyeceğini anlatarak demiştir ki :

﴿وَمَٓا اُغْنٖى عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ﴾ Maamafih Allahdan her hangi bir

şeyi sizden mungi olmuyorum - ya'ni ben bu tedbir ve tavsiyemle sizi Allah tarafından gelmesi mukadder olan her hangi bir şeyden, her hangi bir kazadan halâs etmiş olmuyorum. Eğer Allah hakkınızda behamehal bir kaza murad etmiş ise o mutlaka olur. Ona karşı hiç bir tedbir fâida vermez. Her ihtimale karşı tedbir almak da lâzım ise de tedbir takdire müdafaa edecek ve muradın husulünü mucib olacak bir illet değil, nihayet Allahtan bir istianedir. Takdire muvafık ise müfid olur, yoksa hazer, kadere mani' olmaz.

﴿اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ﴾ Hüküm, ancak Allahındır ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ ben

ancak tevekkül ettim - ancak onun hukmüne i'timad edib emrimi ona tefvız ve sizi ona emanet ettim -

﴿وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ binaenaleyh mütevekkiller de ona tevekkül

sh:»2891

etsin - ya'ni tevekkül edecek olanlar veya bana i'timadı olanlar da ancak Allaha tevekkül etsinler, ne başkasına ne de kendilerine güvenmesinler. Hazreti Ya'kubun bu tevekkül emrinin fai sebebiyye ile kendi tevekkülüne tefrii de şayanı dikkattir. Bununla kendisinin nübüvvetine işaret ve diğerlerinin ona ıktidası lüzumuna tansıs olunmuştur.

Filvakı' dediği gibi 68. ﴿وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْ﴾ babalarının

kendilerine emrettiği yerden girdiklerinde de

﴿مَاكَانَ يُغْنٖى عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ﴾ başlarına Allahdan gelecek hiç bir

şeyden muğni olmadı - o duhul veya o emr -ü tedbir haklarında min tarafillâh mukadder olan şeylerden

kurtarmadı, ihataya uğramalarına, sirkatle ittiham olunmalarına, kardeşlerinin alıkonulmasına الخ۰

mani' olmadı ﴿اِلَّا حَاجَةً فِى نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَا﴾ ancak Ya'kubun

nefsindeki bir haceti kazâ etmiş oldu. - Ki hissi şefakat ve fikri ubudiyyetle taharrii selâmet ihtiyacı vardı. Bu tedbir ile gönlünün tekazâsı def'olmuş, nefsinde tedbirsizlikle bir kusur yapmış olmak ihtimali bertaraf edilmiş oldu. Hasılı o tedbirin sırf enfüsî kalan bir teselliden başka vaki'de bir hüküm ve menfaati olmadı.

﴿وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ﴾ Ve filhakika o bir ilim sahibi idi - böyle olacağını, ya'ni «tedbirin takdire mani' olamıyacağını» Ya'kub, biliyor ve ılmine sahib olarak muktezasıyle amel ediyordu

﴿لِمَا عَلَّمْنَاهُ﴾ çünkü biz ona ta'lim etmiştik - vahiy veya tecribe ve istidlâl ile bildirmiştik

﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin nâsın ekserîsi bilmezler - onun

bildiğini bilmez, hukmi kaderi anlamazlar da kimi kuvveti kendi tedbirlerinde zanneder, mukadderatımızı kendimiz ta'yin edeceğiz demeğe kadar gider, kimi de tevekkülü tedbire mani' zanneder. Tedbirin de

sh:»2892

bir istiane olduğunu, tedbir ile nefiste bir hacetin kazâ edileceğini hesaba almazlar.

﴿٦٩﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنّٓى اَنَا
اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧٠﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ
بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِى رَحْلِ اَخِيهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا
الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوٓا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا
تَفْقِدُونَ ﴿٧٢﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَٓاءَ بِهِ حِمْلُ
بَعِيرٍ وَاَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٣﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا
لِنُفْسِدَ فِى الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُهُ
اِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٥﴾ قَالُوا جَزَٓاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِى رَحْلِهِ فَهُوَ
جَزَٓاؤُهُ كَذٰلِكَ نَجْزِى الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾ فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ
وِعَٓاءِ اَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخِيهِ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ

مَاكَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ فِى دِينِ الْمَلِكِ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ نَرْفَعُ

دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ﴿۷۶﴾

sh:»2893

﴿۷۷﴾ قَالُٓوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَاَسَرَّهَا

يُوسُفُ فِى نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللّٰهُ

اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿۷۸﴾ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ اِنَّ لَهُٓ اَبًا

شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

﴿۷۹﴾ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَاْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ

اِنَّٓا اِذًا لَظَالِمُونَ﴿۸۰﴾

Meali Şerif

Vaktâ ki Yüsüfün yanına girdiler, kardeşini kendini aldı ve ben, dedi: ben haberin olsun senin kardeşinim, sakın yapacaklarına göcürgenme 69 Sonra onları bütün hazırlıklarıile techiz ettiği vakıt su kabını kardeşinin yükü içine koydu, sonra da bir münâdi bağırdı: ey kârban siz her halde hırsızlık etmişsiniz 70 Bunlara döndüler de dediler: ne arıyorsunuz ? Melikin dediler: suvaını arıyoruz onu getirene bir deve yükü bahşiş var, ve ben ona kefilim 71 Tallahi, dediler: size muhakkak ma'lûmdur ki biz Arzda fesad çıkarmak için gelmedik, hırsızda

sh:»2894

değiliz 72 Şimdi, dediler : yalancı çıkarsanız cezası ne ? Cezası dediler: kimin yükünde çıkarsa işte o, onun cezası, biz zalimlere böyle ceza veririz 73 Bunun üzerine kardeşinin kabından evvel onların kaplarından başladı, sonra onu kardeşinin kabından çıkardı, işte 74 Yusüf için böyle bir tedbir yaptık, Melikin dininde (ceza kanununda) kardeşini almasına çare yoktu, lâkin Allahın dilemesi başka, biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz ve her ilim sahibinin fevkında bir alîm vardır 75 Eğer dediler: o çalmış bulunuyorsa bundan evvel bir kardeşi de çalmıştı, o vakıt Yusüf bunu içine attı ve onlara belli etmedi, siz dedi: fena bir mevkı'desiniz ve Allah, pekâlâ biliyor : Ne isnad ediyorsunuz ? 76 ey şanlı Azîz! Dediler: emin ol ki bunun büyük bir ihtiyar pederi var, onun için yerine birimizi al, çünkü biz seni muhsinlerden görüyoruz 77 Allah, saklasın, dedi: metaımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını tutmamızdan, çünkü biz o takdirde zulmetmiş oluruz 78

69. ﴿اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ﴾ Kardeşini kendine iyvâ etti - yanına aldı, sinesine çekti. Rivayet olunur ki Yusüfün huzuruna girdiklerinde işte emrettiğim biraderimiz, getirdik diye takdim ettiler, o da iyi ettiniz, isabet eylediniz, onu nezdimde bulacaksınız dedi, ikram etti, sonra onlara bir ziyafet verdi ve ikişer ikişer sofraya oturttu, Bünyamîn tek kaldı, kalınca «şimdi kardeşim Yusüf, sağ olsa idi o da beni beraberinde otur durdu» dedi ve ağladı, Yusüf de «biraderiniz tek kaldı» dedi ve yanına alıp kendi sofrasına oturttu, sonra yine her ikiye ayrı ayrı birer yatak odası tahsıs etti ve «bunun ikincisi yok binaenaleyh bu da benim yanımda olsun» diyerek kendi odasına götürdü, koklaya koklaya yanında yatırdı, sabah oldu, Yusüf, ona evlâdını sordu, o da «on oğlum var, hep isimlerini helâk olan biraderimin isminden muştak koymuşumdur» dedi, bunun üzerine «o helâk olan biraderine bedel ben

sh:»2895

biraderin olsam hoşlanır mısınız ? » dedi, o da «senin gibi bir biraderi kim bulabilir, amma ne çare ki seni Ya'kub ve Rahil doğurmuş değil» diye ğöğüs geçirdi, o vakıt Yusüf, ağladı kalkıb boynuna sarıldı ve kendini

tanıttı da ﴿قَالَ اِنّى اَنَا اَخُوكَ﴾ ben, dedi, ben cidden senin o kardeşinim - Yusüf

﴿فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ binaenaleyh aldırma yaptıklarına - ya'ni biz iki

kardeş hayırlısiile birleşib mes'ud olduğumuzdan artık kardeşlerinin mâzıyde yaptıklarına veya bu kerre benim adımlarımın yapması mukarrer olan muameleye gücenme, mahzun olma, ve bu sana anlattıklarımı kimseye sezdirme, duymamiş gibi ol diye tenbih etti ve demek ki macerayı da anlattı.

Rivayet olunur ki Bünyamîn, Yusüfe artık ben senden ayrılmam demiş, Yusüf de iyi amma babamın benden dolayı gamlı olduğunu bilirsin, bir de seni alıkorsam gamı izdiyad edecek, hem buna bir bahane yok meğer ki sana nahoş bir şey isnad edeyim demiş, o da aldırmam, ne istersen yap cevabını vermiş, bunun üzerine Yusüf, âyetteki çareyi anlatmış, o da hay hay, yap demiş

70.

﴿فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِى رَحْلِ اَخِيهِ الخ﴾

- Vakta ki onları sureti mahsusada cehazlarile techiz etti, o esnada şikayeyi kardeşinin yükü içinde yerleştirdi - şüphe yok ki bir müsafiri uğratırken yüküne bir şey koymak onu ona hediyye etmektir.

SİKAYE, susak, meşrebe, tas gibi içilecek su konulan kap, lâmı ahid, bunun ma'lûm ve ma'hud bir meşrebe olduğunu gösteriyor. Ki Yusüfün bünyamîni yatırdığı odasında kullanılan ve sevgili bir kardeşe hediyye edilmeğe lâyık bulunan kıymetdar bir meşrebesi olmak zahirdir. Netekim bir altın veya gümüş tas idi demişlerdir. Ve ifadenin zahirine nazaran Yusüf, bunu kendi elile koymuş,

sh:»2896

o bir defa sermaye işinde yaptığı gibi uşaklarına koydurmamıştır. Şu halde konuşuluşuna başka kimse vakıf olmamış, ancak taharri ve istihracı için kafilenin çevrilmesine me'murlar gönderilmiştir. Ki

﴿ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ﴾ sonra da bir münadî bağırdı :

﴿اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ﴾ ey kafile, siz mutlak hırsızsınız - düşünmeli ki

gördükleri ikramın arkasından ansızın böyle bir teşhir ve ittiham ne acı bir şeydir. Bu isnad, gayri muayyen bir münâdiye nisbet ediliyor. Bu ta'biri Yusüfün emr-ü telkin ettiği tasrih olunmuyor. Fakat neticei muameleye nazaran onun sevk-u icazetine ıktıran ettiğide anlaşılmıyor değil. O halde bu haydi zahiren bir ittiham olsun, fakat meşrebenin çalınmış olmadığını bilen Yusüf noktai nazarından hakikatte bu bir yalan bir ühtan olmaz mı ? Yusüf, buna nasıl cevaz ve müsaade vermiş olabilir ? Burada bu sual, mühim, cevabı da gayet dakiktir. Hakikatte bu nida, meşrebe için bir ittiham değil, mukaddemâ Yusüfü babasından kaçırmış olmalarına bir ta'rız ve ona aid bir ta'zirdir. O sabıkada medhaldar olmıyan Bünyamîn ise bunun kendi hakkında bir muvazaa olduğunu bildiğinden bu ta'rızı üzerine almıyor, memnun bile oluyordu. Fakat

Bünyamîne « فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ » diye tenbih eden Yusüf, kendisi

böyle bir ceza ile kardeşlerinden intikammı alıyordu ? Hayır, göreceğimiz vechile Yusüf, onlardan kendi hakkını afvetmişti, lâkin o yaptıkları işlerde bir de hakkullah vardı ki onu afv-ü mağrifet Yusüfün elinde değil idi. Ancak o bunların ındallah mağfur olmalarını da arzu ettiğinden bu hususta kendini tanıtmadan evvel hakkullah namına ta'rızlı bir ıhtarı tezammun eden o ta'zir ile ciddî bir nedamet ve tevbe vesilesi ihzar edecek ve bu suretle Bünyamînin kalmasını te'min ettiği gibi onların da tevbekâr olarak gelmeleri esbabını tehyie etmiş olacaktı. Ve filhakika bundan sonraki

sh:»2897

gelişlerinde nasıl bir rıkkati kalb ve ne kadar safi bir hiss-ü isti'dad arzetmiş olduklarını göreceğiz.

İşte hakikatte bu, böyle ledünnî bir takım hikmetleri tazammun eden rabbanî bir ceza, ilâhî bir terbiye olacak ve bunun zımnında babalarına verdikleri taahhüd ve misakın mes'uliyyetinden de kurtulacaklar,

çünkü « اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْ » istisnası tahakkuk etmiş bulunacaktı.

Böyle batında şefîk bir ta'zir, zahirde acı bir ittiham olan bu nida karşısında nasıl bir dirayet ve metanet ibraz ettiler ?

71. ﴿قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ﴾ Üzerlerine yönelerek dediler ki - ya'ni sesi işidince

baktılar, bağıran yalnız değil, arkalarından bir cemaat ta'kib ediyor, bunlara dönüp dediler ki:

﴿مَاذَا تَفْقِدُونَ﴾ ne arıyorsunuz ? - Şayanı dikkattir ki kendilerini o söze kaptırıp da neyiniz

çalındı? deyivermemişler, üslûbı hakîmane ile nezahetlerini beyan ve husni edebe da'vet yolunda şu mazmunu ifham etmişler ki hele acele ile o kadar ileri gitmeyin bakalım, bize karşı böyle bir hitab yakışmaz berî olan kimseleri yok yere ittiham reva olmaz. Biz sarık olmadıktan başka ihtimal ki sizden bir şey de çalınmamıştır. Ne arıyorsunuz ? Kaybınız nedir onu söyleyin ?

Filhakika bu irşad sebebile onlar da bu dairede tahvili kelâm lüzumunu hissederek 72.

﴿قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ﴾ dediler ki Melikin suvaını arıyoruz

﴿وَلِمَنْ جَٓاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ﴾

ve onu getirene bir deve yükü (zahire) bahşiş var - ya'ni bakın bakalım belki yüklerinizin arasına karışmıştır. Mukabilinde tekdir değil taltıf görürsünüz ﴿وَاَنَا بِهِ زَعِيمٌ﴾ ve ben buna kefilim - anlaşılıyor

ki sözü o bağıran müezzin söylüyor ve evvelki cümlelerde «biz», bunda «ben» diyor. Ve o, bu
sh:»2898

ta'kıb ve taharri memurlarının reisleri imiş ve yine anlaşılıyor ki Yusüfün ta'limatı böyle imiş.

SUVA', lügatte «sa' » denilen ve ahkâmı islâmiyyede mu'teber olan bir kile, ya'ni ölçek, birde su içecek bir nevi' tas ve meşrebe ma'nâlarına gelir. Burada da ba'zıları ölçek, ba'zıları da yukarıda sıkayenin bir beyanı gibi meşrebe ma'nâsile tefsir etmişler, suva' isim, sıkaye vasfolduğunu da söylemişlerdir. Lâkin « essıkaye » den zahir olan Yusüfün meşrebesi olmaktı, burada ise hem iki ma'nâya muhtemil olan «suva' » ta'birinin kullanılması hem de Melike isnad edilmesi kaçamaklı bir tevriye kasdedilmiş olduğunu anlatıyor. Melik ta'birile muhatabları zihninde başka bir mehabet iykaı matlûb olduğunda şüphe yoksa da bundan Azîz olan Yusüf veya bizzat Melik kasd olunmak da muhtemildir. Yusüfün koyduğu şey her halde kendinin olmak gerektir. Ancak bu ona ihtimal ki mukaddemâ Melik tarafından hediyye edilmiştir. Eğer zahire ölçülen kile de kıymetdar bir sâ' idise işin hakikatini bilmiyenler bunun zahirinden hükûmetin o ölçeğini zannedebilecekler ve binaenaleyh hakikatte zahiren göründüğü gibi bir ittiham yapılmamış, kabili te'vil bir tevriye kasdedilmiş ve belki bir istiare gözetilmiş olacaktır. Çünkü Yusüf, Devletin bir mi'yarı ma'dileti, memleketin bir vasıtaı hayatı idi, «ne arıyorsunuz» sualine karşı bu ma'nâ izhar olunsa da «siz bir Azîzi kuyuya atmışsınız onu arıyoruz» deniverse idi ne müdşid olurdu ?

73. ﴿قَالُوا تَاللّٰهِ﴾ - Arabca «ta» ı kasem, «ba» veya «vav» ma'nâsında veyahud onlara

bedel bir yemîn harfi olmakla beraber fazlaca bir de taaccüb ma'nâsı ifade eder. Ya'ni taaccüb ile beraber kasem yapılacağı zamandır ki «tallahi» denir. Lisanımızda ise biz bunu fark etmeyiz de ancak «ta» ile «vav» ı cemi' ederek «tevallahi» denildiği surette bir taaccüb anlarız. Onun için « ta » ile olan kasemlerin tercemesinde bu sureti ıhtiyar etmek muvafık

sh:»2899

olur. Ya'ni «tevallahi» dediler ﴿لَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾ hakikaten ma'lûmunuz oldu - hüviyyetlerimizi öğrendiniz, yakından ahvalimize vakıf oldunuz, cidden ılım hasıl ettiniz.

﴿مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِى الْاَرْضِ﴾ ki biz bu Arzda: bu Mısır toprağında müfsidlik yapmak, ahlâksızlık etmek için gelmedik ﴿وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ﴾ biz hiç bir zaman sarık da değiliz. - Ya'ni bunlar hükûmetinizin ma'lûmu iken böyle sözler söylemeniz ne acaib şey ?.

Cevaben me'murlar :

74. ﴿قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُهُٓ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ﴾ O halde, dediler, şayed yalancı çıkarsanız cezası ne? - Yani haydi onlar öyle olsun, fakat aradığımız nezdinizde zuhur eder de bu suretle beraet iddianızda yalancı çıkarsanız aradığımız şeyin cezası nedir ? Bunun fetvasını verir, ta'yin eder misiniz ?

75. ﴿قَالُوا جَزَٓاؤُهُ﴾ Onun cezası, dediler:

﴿مَنْ وُجِدَ فِى رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَٓاؤُهُ﴾ her kimin yükünde bulunursa o kendisi, onun cezasıdır, o malın çalınması mukabilinde sarıkın kendi şahsı tutulur istihdam ve istimlâk edilir.

﴿كَذٰلِكَ نَجْزِى الظَّالِمِينَ﴾ Biz zalimleri böyle cezalandırırız. - Ya'ni bir zulûm demek olan sirkat fi'lini yapanlara böyle ceza veririz. Deniliyor ki Ya'kubun dininde sirkatin cezası sarıkın kendisini çaldığı malın sahibine mâl etmekti ki ba'zı tefsirlerde bir sene müddetle olduğu mezkûrdur.

76. ﴿فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَٓاءِ اَخِيهِ﴾ Bunun üzerine - Yusüf - kardeşinin kabından evvel onların kablarından başladı - demek ki o vechile istintak ve isticvabdan sonra kafile bütün yüklerile beraber Yusüf huzuruna ihzar ve ifadeleri tesbit edildi de taharriyi Yusüf bizzat

sh:»2900

kendisi yaptı. ﴿ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخِيهِ﴾ sonra da onu - ya'ni sikayeyi - kardeşinin kabından çıkardı - binaenaleyh mucebinde kardeşini alıkoymağa hak kazandı.

Burada görülüyor ki « اِسْتَخْرَجَهُ » değil « اِسْتَخْرَجَهَا » buyurulmuş, zamir, suvaa değil de sikayeye irca'edilmiştir. Demek ki yükten çıkarılan asıl Melikin suvaı değil, Yusüfün sikayesi idi. Bununla onlar hakikatte münadînin ittihamından kurtulmuş bulunuyorlarsa da kendi dinleri mcebinde verdikleri fetvanın hukmü değişmiyor. Bu nokta mühimdir. Çünkü çıkan şey, Melikin suvaı olmuş olsa idi Yusüf, bir hâkim sıfatıle kardeşini Melik namına zabt için hukmetmek lâzım gelecek ki bu bir zulm olacaktı ve belki o zaman Bünyamîn kendini müdafaa etmek lüzumunu hissedecek, matlûb hasıl olmayacaktı. Fakat çıkan şey Yusüfün koyduğu sikayesi idi. Binaenaleyh kardeşinide kendi namına zabtediyordu. Bu surette Yusüf, hem müddei' hem hâkim olmuş oluyor mu ? Hayır, Yusüf, bir müddei' vaz'ıyyetinde taleb ve taharri etmiş oluyor, huküm de kardeşlerinin fetvasıile hakemliklerine istinad etmiş oluyordu. Müddeâ aleyh mevki'inde

tutulması lâzım gelen kardeşide ıkrar etmemekle beraber i'tiraz da etmiyor, sebkeden « فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ » mantukunca hiç aldırmıyordu. Anlamalı ki henüz

kendisini tanıtmak zamanının hulûl etmediğini bilen Yusûf, kardeşini alıkoymak çaresini düşünürken bile istibdad yoluna sapmıyor, makamının haiz olduğu kuvveti sui isti'mal etmiyor, zulm- ü ceberrut şaibesi verecek tedbirlerden tevakkı ediyor da mes'eleyi sırf adlî ve kanunî bir surette halle muvaffak oluyor. Gerçi bu bir hiyledir, fakat ne güzel hiyle!

﴿كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَۜ﴾ İşte Yusûf için böyle bir hiyle yaptık - yukarıda geçen « مَا كَانَ يُغْنٖى عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ » gibi bu da anlatıyor ki Yusûfün bu işleri

hep Allah tealânın ta'limile cereyan ediyordu: ya'ni Yusûf

sh:»2901

için bu acîb hiyleyle Allah, takdir ve tertib etti, ona onu Allah, vahy - ü eyledi de kardeşini alıkoymak için fetvasını kardeşlerine verdirdi ve bu suretle babasının şeriatini Mısırda tatbık yolunu açtı. Yoksa

﴿مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ فٖى دٖينِ الْمَلِكِ﴾ Melikin dininde kardeşini

zabtetmesine ihtimal yokdu - burada «din» kelimesinin ma'nâsı calibi dikkattir. Belli ki bundan maksad, o zaman Mısır memleketinde mer'iy olan şeriat ve bilhassa « ceza kanunu » dur. Nakl olunduğuna göre o vakıt Mısır ceza kanunuda sirkatin ma'ruf ve mer'iy olan cezası sarıkı döğmek ve çaldığı malı iki kat tazmin ettirmekten ıbaret idi. Binaenaleyh ahz-ü habis, hılâfı kanun olurdu. Yusûf, hılâfı kanun olurdu. Yusûf, hılâfı kanun hareketi tecviz etmiyeceği ve babasının şeriati henüz Mısırda i'lân edilmemiş bulunduğu cihetle Mısır mahkemesi ancak memleketin ma'ruf olan kanunu ile hukmetmek lâzım gelirdi. Memleketin kanununda da Yusûfün kardeşini kendisi için ahzetmesine çare yoktu

﴿اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ﴾ lâkin Allahın dilemesi müstesna - Allah bir şeyi murad edince esbabını tehyie eder. Onun için bir taraftan Yusûfe o şekli ta'lim edip kardeşlerinin hakemliğine müracaat ettirdiği gibi diğer taraftan kardeşlerini de işi sezdirmiyerek ol vechile cevab ve hüküm verdiriverdi. Ve bu suretle hem memleketin kanununu ihlâl etmeden onları ıkrarlarıyle ilzam eyledi, hem babasının şeriatinden bir hukmün tatbikıle Mısır urfuna amelî bir mîsal verdi de bir vechi ma'ruf ile kardeşini alıkoymak hakkını bahşettikten başka hiç biri farkında olmıyarak obir kardeşlerini de balâdaki « اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْۚ » medlûlünce istisnaî bir vaz'ıyyete getirerek babalarına karşı verdikleri

mîsakın mes'uliyyetinden kurtardı. Eğer « cezası nedir? » suâline karşı kardeşleri bilfarz memleketinizin kanunu ne ise onu yaparsınız deyivermiş

sh:»2902

olsalardı veyâhud bundan evvel kendi yükleri içine haberleri olmadan sermayelerinin konuluvermiş bulunduğunu hatırlayarak yük içinde öyle bir şeyin bulunuvermesi doğrudan doğru bir sirkat delili olmak lâzım gelmiyeceğini ileri sürüb de kasden konulmadığına bir yemîn teklif etselerdi şüphe yok ki Yusûf bu vesile ile matlûbuna iremiyecekti. Lâkin Allah, böyle diledi, öyle oldu -

﴿نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُۜ﴾ biz - azîmüşşan - her kimi dilersek derecelerle yükseltiriz - ya'ni böyle müstesna ılm - ü irade ile terfi'i derecat, bu maddeye ve Yusûfe mahsus değildir, Allah, kimi dilerse böyle ve hattâ bundan daha ziyade derecelerle yükseltir. -

﴿وَفَوْقَ كُلِّ ذٖى عِلْمٍ عَلٖيمٌ﴾ ve her zi ılmin fevkında bir alîm vardır. - Ya'ni o dereceler

içinde en yüksek mertebe ılim mertebesidir. Ve Yusüfün kardeşlerine tefevvuku bir ılim tefevvukudur. Kardeşleri de ehli ılim iseler de bu işin hakikatini onlar bilmiyor, Yusüf ise bilerek hareket ediyordu. Maamafih ne kadar yüksek derecede bulunursa bulunsun her ılim sahibinin fevkında bir alîm vardır ki o, Allahdır. Onun ılmine kimse yetişemez.

Şimdi işin hakikatini bilmediklerinden dolayı kendi hukümlerile da'vayı gaybetmiş ve müşkil bir vaz'ıyyete düşmüş olan kardeşler 77. ﴿قَالُوٓا اِنْ يَسْرِقْ﴾ şayed, dediler, sirkat etmiş bulunuyorsa ﴿فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُۚ﴾ bundan evvel onun bir kardeşi de bir sirkat yapmıştı - bunda mutlaka bir yanlışlık var diyecek yerde kendilerini şüpheden kurtarmak için Bünyamîn ile Yusüf hakkında yine hakıkate vakıf olmadıklarından böyle bir ığbirar daha ızhar ettiler.

Bir rivayete göre Yusüfün anasının babası bir puta

sh:»2903

tutkunmuş, Yusüf çocukken anasının emriyle o putu gizlice almış ve kırmış imiş, hiddetle bunu söylemek istemişler. Bu sözü balâdaki « اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ » hıtabının verdiği endişe ile söylemiş ve ona mukabil ledünnî bir ıtab gibi olmuştur.

﴿فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فٖى نَفْسِهٖ﴾ Yusüf de bunu nefsinde gizledi - ya'ni nefsi bu sözden bir acılık hissetmedi değil, fakat gizledi, sabretti, kusurlarına bakmadı da kendi kendine ﴿قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًاۚ﴾ siz, dedi, fena bir mevkı'desiniz - ya'ni bu ma'ruz olduğunuz mes'eleden dolayı fena bir mevkıa düştünüz, mahcub ve müteessir oldunuz, binaenaleyh teselliye muhtac olduğunuz böyle bir sırada hiddet ve şaşkınlıkla ağzınızdan kaçırdığınız bu lâfınıza tahammül etmek, kusurunuza bakmamak ıktiza eder. ﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ isnad ettiğiniz vasıflara da Allah, a'lemdir. - Ya'ni ben ve kardeşim biliyoruz, ve Allah, daha iyi biliyor ki hakikat sizin dediğiniz gibi değil bizden sirkat sadır olmamıştır. O halde asılsız sözünüzden neye alınayım.

Bunun üzerine hıddeti bırakıp şefaat ve istirham yoluna dökülerek ve aldırdıkları kardeşlerini kurtarmak için kendilerini fedaya razı olarak 78. ﴿قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزٖيزُ﴾ ilh...

﴿٨٠﴾ فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّاۜ قَالَ كَبٖيرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فٖى يُوسُفَۚ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَاْذَنَ لٖٓى اَبٖٓى اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لٖىۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمٖينَ﴿﴾

sh:»2904

﴿٨١﴾ ارْجِعُوٓا اِلٰٓى اَبِيكُمْ فَقُولُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَۚ وَمَا شَهِدْنَٓا اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾ وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِى كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِٓى اَقْبَلْنَا فِيهَاۜ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Vaktâ ki ondan ümidi kestiler, fısıldayarak çekildiler, büyükleri dedi ki: babanızın aleyhinizde Allahdan mîsak almış olduğunu, bundan evvel de Yusüf hakkında ettiğiniz kusuru biliyor musunuz ? 79 Artık ben buradan ayrılmam tâ babam bana izin verinceye veya Allah hakkımda bir hüküm ta'yin edinceye kadar ki o Hayrül'kamîndir 80 Siz dönün babanıza da deyin ki ey bizim babamız, inan oğlun hırsızlık etti, biz ancak bildiğimize şehadet ediyoruz yoksa gaybin hafızları değiliz 81 Hem bulunduğumuz şehre sor hem içinde geldiğimiz kârbana, ve emin ol ki biz cidden doğru söylüyoruz 82

Gelip böyle dediler amma Ya'kub buna inanıp onlar gibi ümidini keserek ye'se düşdü mü ne yaptı ?

﴿٨٣﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًاۜ فَصَبْرٌ جَمِيلٌۜ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَاْتِيَنِى بِهِمْ جَمِيعًاۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴿﴾

sh:»2905

Meali Şerifi

Yok, dedi: size nefsiniz bir emir tesvil etmiş, artık bir sabrı cemîl, yakındır ki Allah bana hepsini bir getire, hakikat bu: alîm o, hakîm o 83

Öyle dedi :

﴿٨٤﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَٓا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٥﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٦﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اَشْكُوا بَثّٖى وَحُزْنِٓى اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ

﴿٨٧﴾ يَا بَنِىَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ وَلَا

تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ

Meali Şerifi

Ve onlardan yüzünü çevirdi de, "ya esefâ alâ Yusüf " dedi ve huzünden gözlerine ak düştü artık yutkunuyor yutkunuyordu 84 Tellahi dediler, halâ Yusüfün anıb duruyorsun,

sh:»2906

nihayet gamdan eriyeceksin veya helâk olanlara karışacaksın 85 Ben, dedi, dolgunluğumu, huznümü ancak Allaha şikayet ederim ve Allahdan sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim 86 Ey oğullarım haydi gidiniz de Yusüfle kardeşinden bir tahassüste bulununuz ve Allahın revhından ye'se düşmeyiniz, çünkü Allâhın revhından ye'se düşen Ancak kâfirler güruhudur 87

84. وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ Ve onlardan yüz çevirdi de

وَقَالَ يَٓا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ «ya esefâ alâ Yusüf !.. » dedi -

ESEF, ma'lûm olduğu üzere huznün şiddetlisi demektir ki bu ma'nâca lisanımızda daha ziyade « gam » lâfzı kullanılır (sûrei «a'raf» ta « وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِه غَضْبَانَ اَسِفًا»

âyetinde bir de gadab ile olan alâkası geçmişti bak) ahirindeki elifi maksure mütekellim «ya» sından bedel, ey esefim demektir. Yâhud nüdbe elifidir ki musibetin şiddetile «ah» gibi tahazzün ve tahassürde bir imtidad ifade eder. Nidanın cevabı mahzuftur. «Alâ Yusüf» esefin meb'nasını gösteren müteallâkıdır. «Esef» ile « Yusüf » maddesi beynindeki cinas da kelâma ayrıca bir rıkkat vermiştir. Ki Ilmi bedi'de buna tecnisi tasrif ta'bir olunur. «Ya» esasen uzağa nida için mevzu'dur. Esefi söz işidir, anlar kabili hıtab bir zat yerine koyarak ma'nâlı bir mecazdır. Ya'kub, bu kerre iki oğlunun daha hicranile dâgdar oluyor, hicranı Yusüfe bir de bunlar inzımam ediyor. Diğer oğullarının getirdikleri haberin de bir sanîa olduğunu anlıyor, ye'se inanmıyor, Allahdan ümidini kesmiyor, ümid ile sabra karar veriyor. İkisinin hayat ve mekanları hakkında her ne ise bir haber getirilmiş olduğu halde kanlı bir gömlek getirip kurt yedi dedikleri Yusüfün hayatı hakkında mücerred rahmeti ilâhiyye delilinden başka zâhirde bir ümid emâresi de bulunmuyor. Böyle bir anda Yusüf, yanında olsa idi makamı sabırda kendisine ne güzel bir hemhal olacaktı mülâhazası da gönlünü sarıyor ve binaenaleyh bütün bu

sh:»2907

musıbetleri bir Yusüfün hicranında toplanmış buluyor. Ve Yusüfe mukabil kendisine artık esefin kendisinden başka hemhal olacak bir musahib görmez oluyor da sözlerine inanmadığı oğullarından sarfı nazar edip sanki Yusüfe çağırır gibi bir iştiyak ile esefe nida ederek demiş oluyor ki: ey esefim; ey bana başka gam duyurmıyacak olan şiddetli gam, ey Yusüfün yadigârı esef !... Uzak durma, tam zamanındır gel bana ki hasretim arttı, son dereceye geldi. Resulullah sallallahü aleyhi vessellemden menkuldür ki «Ya'kub aleyhisselâmın Yusüfe vecdi ne dereceye bâliğ olmuştu ?» diye Cebraile suâl etmiş «evlâdını gaib eden yetmiş ana vecdi» demiş, «o halde ecri ne kadardır ?» dedikte «yüz şehîd ecridir, ve Allaha bir lâhza bile sui zannetmedi» demiştir. Bu, delâlet eder ki müsîbet zamanlarında teessüf ve bükâ caizdir. Çünkü şedaid zamanında insan kendisini pek az zabtedebileceği cihetle bundan büsbütün men'i nefis, teklif tahtine girecek hususattan değildir. Ve filhakika Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellemden de oğlu İbrahime ağlamış ve «kalb, huzün duyar, göz, yaş döker, rabbımın gadab edeceği şeyi söylemeyiz ve elbette biz, sana mahzunuz ya İbrahim! » buyurmuştu. Ancak câiz olmıyanı, cahillerin yaptığı gibi bağırıp çağırarak feryad-ü figan etmek, döğünmek, yaka paça yırtmak, saçını başını yolmak kabilinden ifratlardır. Menkuldür ki aleyhıssalâtü vesselâm kerimelerinin birinin çocuğuna ağlamış, mubarek nefsini üzmüştü, «ya resulullah ağlıyorsun halbuki bizi ağlamadan nehyetmiştin» denildi, binaenaleyh buyurdu ki «ben sizi ağlamaktan nehyetmedim ancak iki ahmak sesten nehyettim : biri ferah sırasında ses, biri de terah «keder» sırasındaki ses» Bir haberde vârid olduğuna göre Muhammed ümmetinden başka ümmetlere «

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ » verilmemişti netekim

sh:»2908

Ya'kub bile böyle istirca' etmeksizin öyle dedi ﴿وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ﴾ ve hüzünden gözleri ağardı - hüzünden gözlerine ak düştü, cihanı görmez oldu. Veya bir rivayette vârid olduğuna göre zayıf görünüyordu. ﴿فَهُوَ كَظِيمٌ﴾ artık o, bir kâzîm idi - derdini içine atıyor. Gayzını tutuyor, gam yutuyordu, çok dolgun ve tutkun ve yutkunan bir acıklı idi.

Onun bu acıklı haline bakan ve sirrine iremiyenler :

85. ﴿قَالُوا تَاللّٰهِ﴾ Te vallahi dediler ﴿تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ﴾ Yusüf! deyip duruyorsun ﴿حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا﴾ nihayet üzgün düşeceksin ﴿اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ﴾ veya helâk olacaksın - «böyle boş boşuna kendine yazık ediyorsun» - gibi nasıhate kalkıştılar, gerçi bu bir sui niyyetle söylenmiyordu, lâkin Yusüfü ölmüş farzetmek gibi bir ye'se ibtina ettiği ve bir ı'tiraz ve intikadı tazammun eylediği cihetle Ya'kub gibi büyük ve içli bir zata karşı cahilâne bir âzâr ve binaenaleyh bir had nâşinaslık oluyordu. Fakat buna karşı onun kâzmına ve rikkat-ü nezaketine bakınız ki 86

﴿قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوا بَثّٖى وَحُزْنٖى اِلَى اللّٰهِ﴾ ben dedi, bessimi ve huznümü Ancak Allaha şikâyet ederim - ne size ne başkalarına değil.

BESS, Aslında yaymak bast-u neşretmek ma'nâsına masdar ise de bundan mebsûs ma'nâsile isim de olur ki herkesin içine sığdıramayıp âleme yaymaktan kendini alamıyacağı zorlu havsale sûz derd-ü merak demektir. Ya'ni ben, havsale sûz dağı derunumu ve huznümü kimseye değil, ancak Allaha şikâyet ediyorum ﴿وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ﴾ ve Allahdan sizin bilemeyeceğiniz bir şey biliyorum

sh:»2909

- binaenaleyh bunları boşuna zannetmeyiniz, Allah hiç umulmadık yerden neş'eler verir.

87. ﴿وَقَالَ يَا بَنِيَّ﴾ Ve ey oğullarım, dedi ﴿اذْهَبُوا﴾ gidiniz, ﴿فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخٖيهِ﴾ de Yusüften ve kardeşinden tahassüs ediniz - bir haber hissetmek için bütün havassinizle çalışınız, araştırınız.

Şayanı dikkattir ki « فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ» diyerek kalmış olan büyük kardeşlerinden tahassüs emretmemiştir. Çünkü o ıhtiyarile kalmış idi, tahassüs üzere bulunuyordu. Yusüf ve Bünyamîn ise muztar bir halde cüdâ düşmüşlerdi. Yusüf bir mefkud, Bünyamîn de bir mahbus gibi telâkkı edilmek ıktiza ediyordu. Fevt olduklarına dâir bir ma'lûmat yoktu. Gerçi Yusüfü kurt yedi diye bir kanlı gömlek getirmişlerdi, lâkin bu yalandı ve yalan olduğu Ya'kubca da anlaşılmış idi de « بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا» demişti. Zira gömleği parçalamadan bir kimseyi kurt yemiş olamazdı. Ve netekim o zaman Ya'kubun «bu ne halîm kurtmuş, gömleği bile parçalamamış» dediği de rivayetler de vârid olmuştur. Pederi ve büyük kardeşleri bile henüz berhayat bulunan Yusüf âdeten

akranı münkarız olacak bir yaşta da değil idi. Binaenaleyh ne sarahaten ne de delâleten Yusüfün mevtine hukmetmek için hiç bir sebeb yoktu. Halbuki fevt oldukları ma'lûm olmıyan bir mefkud veya mahbusu aramak ve haklarında mümkin olan muaveneti yapmak bir vecibe teşkil ediyordu ve anlaşılıyor ki Yusüf hakkında iyi bir tahassüste bulunulmaması ve bu vecibenin ifasına vesile bulamamış olması Ya'kubu en ziyade dagdar eden bir ukde idi. Bünyamînin tevkıfi yüzünden bir ta'kıb ve tahassüs lüzumunun zuhuru ile bu kerre o vesiyle hasıl olmuştu. Onun için ikisinden tahassüs emretmiş ve bu vazifenin yeis ile değil, ümid ve istekle yapılması zımnında ma'neviyyetlerini takviye ederek demiştir ki:

sh:»2910

﴿وَلَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ﴾ ve Allahın revhından ümidi kesmeyin - ya'ni

darlıkları açacak, sıkılmış sînelere nefes aldırıp ferah verecek lûtf - ü rahmetinden ye'se düşmeyin

﴿اِنَّهُ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾ çünkü

Allahın revhinden ancak kâfirler me'yus olurlar. - Binaenaleyh Yusüf ve Bünyamîn de kim bilir nasıl bir ızdırab içinde ümid bekleyip duruyorlardır. Onun için Yusüf bulunur mu demeyiniz de Allahın rahmetinden ümid ile mütehassis olarak istekli arayınız, inşallah bulur, hayırlı bir haber getirirsiniz.

Filhakika bakınız bunun üzerine revhullah nasıl tecelli etti :

﴿٨٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا
الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَاۜ
اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِى الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٩﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ
بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٩٠﴾ قَالُوٓا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ
يُوسُفُۜ قَالَ اَنَا يُوسُفُ وَهٰذَٓا اَخِى قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَاۜ اِنَّهُ مَنْ
يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩١﴾ قَالُوا
تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿﴾

sh:»2911

﴿٩٢﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَۜ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْۘ وَهُوَ اَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ ﴿٩٣﴾ اِذْهَبُوا بِقَمِيصِى هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِى
يَاْتِ بَصِيرًاۚ وَاْتُونِى بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bunun üzerine vataki huzuruna girdiler, ey şanlı Azîz, dediler : bize ve ıyalimize zaruret messeti, pek ehemmiyetsiz bir sermaye ile de geldik, yine bizi tam ölçü ver ve bize tesadduk buyur, çünkü Allah, tasadduk edenlere mükâfatını verir 88 Siz, dedi, biliyor musunuz ? Cahilliğiniz de Yusüfe ve kardeşine ne yaptınız? 89 A a, sen, sen Yusüf müsün ? dediler, ben, dedi : Yusüfüm, bu da kardeşim, Allah bize lutfile in'am buyurdu : hakikat bu: her kim Allahdan korkar ve sabr ederse her halde Allah, muhsinlerin ecrini zayi'

etmez 90 Dediler : tâllahi seni Allah, bize üstün kıldı, biz doğrusu büyük suç işlemiştik 91 Dedi : size karşı tekdir yok bu gün, Allah sizi mağrifetile bağışlar ve o "erhamürrahimîn" dir 92 Şimdi siz, benim şu gömleğimi götürün de babamın yüzüne bırakın gözü açılır ve bütün taallükatımızla toplanıb bana gelin 93

88.

﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا الضُّرُّ

الاية﴾ - Bu ifadeleri gösteriyor ki kalblerinde büyük bir intibah ve başka bir rıkkat hasıl olmuştu. Demek ki Bünyamînin tevkıfi üzerine başlıyan bu intibah, tekemmül etmişti. Ve Yusüfün

sh:»2912

o tazir ile gözettiği tevbe ve ıhlâs-u tevazu' hissi husul bulmuştu, ve binaenaleyh kendisini tanıtmak zamanı gelmişti, gerçi onlar asıl maksadı seyahatleri olan Yusüf ve biraderi mes'elesini tasrih etmiyorlarsa da messi durr ve tasadduk kelimelerinden bunları istişmam eden Yusüf :

89.

﴿قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ﴾

Ma'lûmunuzmu, dedi, siz cahilliğiniz zamanında Yusüfe ve kardeşine ne yaptınız ? - İşte bu i'lâm ve suâl ile

« لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ » vahiy ve va'dinin mısdakı

temamen tahakkuk etmiş oluyordu. Artık bu lâhzada kalblerde hasıl olan hayret ve heyecanı düşünmeli. Bu söz, muhatabların gönüllerinde anî bir şimşek gibi parlamıştı ki derhal onun Yusüf olduğuna intikal ederek

kemali hayret ve heyecan ile kekelercesine 90. ﴿قَالُوٓا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُ﴾ a...

senmisin sahih sen Yusüf ? dediler - o da kendini ve kardeşini ta'rif ve takdim ile tebşir ederek:

﴿قَالَ اَنَا يُوسُفُ﴾ ben, dedi, Yusüfüm ﴿وَهٰذَآ﴾ ve bu ya'ni yanımda mevki'i

ıkbalde bulunan ve nazarı dikkatinizden kaçmış gibi görünen zat da ﴿اَخِى﴾ kardeşim - ve bundan

gurur ve tefahur hıssi anlaşılmamak için Allaha şükür ve tahdisi ni'met ile nasıhat makamında şu cümleleri

ilâve etti : ﴿قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا﴾ hakikaten Allah, bizi in'amile memnun etti

﴿اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ﴾ şuna şüphe yok ki her kim ittika ve sabrederse - fenalıktan sakınır

ve mihnete sabr eylerse ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ her halde

Allah muhsinlerin ecrine zâyi' etmez.

Bunun üzerine gayet beliğ bir vaz'ı ıtıraf ile ilk suâlin cevabına temassederek 91. ﴿قَالُوا﴾ dediler ki

﴿تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا﴾

sh:»2913

Tallahi seni Allah bize iysâr etti - yani tevallahi cidden itiraf ederiz ki Allah seni hakikaten o zikreylediğin

ittika ve sabr-ü ihsan hasletlerile bizim üzerimize tercih ve tafdıl etti

﴿وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ﴾ ve filhakika biz elbette suçlu idik. - Amden bir hatîe yapmıştık. -

Yani şimdi bilsen ne kadar nadimiz. Yukarıda da kaybettiğimiz vechile Yusüf, kardeşlerine kendi hakkını

afvediyordu, ancak haklarında Allahın mağrifetini de iyice ümid edebilmek için tevbe ve nedametlerini gözetiyordu, bu kerre bu beliğ itiraf bu da tahakkuk edince 92.

﴿قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ﴾ size dedi müahaza yok ﴿الْيَوْمَ﴾ bugün -

TESRİB; Esasen işkembeden iç yığını sıyırmak demek olup mecazen tekdir ve müahaze manasına kullanılır. Elyevm kaydi de hem makabline hem mabadine rabtolunabilir. Yani müahaze olunmak hatırınıza gelmesi melhuz olan bu gün size serzeniş yok, o halde başka gün nasıl olur ? Binaenaleyh suâlimden ve sözlerimden bir serzeniş manası çıkarıp da merak etmeyiniz. Müsterih olunuz, yahud bundan evvelki gelişinizde habersizce üzüldünüz ise de bugün ve bitarikıl'evlâ bundan cihetine gelince; yine bu

sh:»2914

gün dua ve ümid ederim ki ﴿يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ Allah size mağrifet eder. - Zira bu gün tevbe

ve ıhlâsınız zâhir, haliniz şayanı mağrifet ve rahmettir ﴿وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve o,

erhamurrahimîndir - şimdi siz 93. ﴿اِذْهَبُوا بِقَمِيصِى هٰذَا﴾ şu gömleğimi götürün

﴿فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِى﴾ de babamın yüzüne bırakın ki ﴿يَاْتِ بَصِيرًا﴾

gözü görerek gelir - yani siz şimdi başka düşünceleri bırakın da ilk işiniz bu olsun: Bununla babama tebşir ve davet hizmetine koşun. Bu gömleğin evvel götürülen kanlı gömleğe tekabülü hafî değildir. Demek ki yalandan kanlı bir gömlekle başlıyan ve yakube Dünyayı zindan eden müzmin bir derdi hicran bu kerre vuslet müjdesi götürecek olan mübarek bir gömleğin temassile hemen siliniverecekti . Acaba bu nasıl bir gömlekti bir rivayette denilmiş ki bu gömlek, vaktıle Hazreti İbrahim ateşe atıldığı zaman emri ilâhî ile Cebrailin Cennetten getirip giydirdiği gayet ince bir gömlek olup evlâd ve ahfadına miras kalmış ve Yakub onu bir nüsha içine koyarak gizlice Yusüfün boynuna takmış ve kuyuya atıldığı zaman Cibril onu nüshadan çıkarıb ona giydirmişti ve Cennet nesîminin kokusu her hangi bir mübtelâya messederse o afiyet bulur» demişti اهـ. Bu surette bu gömlek esrarengiz bir yadigâr ve bu iş, Yakuba sevgili Yusüfün nübüvveti haberini dahi tebşir eden bir mucize demek olur. Bir rivayet de denilmiş ki bu gömlek o sırada Yusüfün

sırtında bulunan gömleği idi. Filhakika « بِقَمِيصِى هٰذَا » ifadesinden bu mana daha zâhirdir.

sh:»2915

Fakat bu surette de bir gömleğin yüze sürülmesile de gözlerin kuvvet iktisab edeceği aklen bilinebilecek bir şey görünmez. Onun için muhakkıkîn demişlerdir ki « bu da mutlak bir vahy ile olmuştur. Zira bir vahy olmasa idi Yusüf, bunu aklile bulamazdı ». Maamafih Fahruddini Razî der ki bunun makul ciheti de yok değildir. Dene bilir ki Yusüf, babasının görmemesi iç sıkıntısile çok ağlamaktan neş'et etme bir za'fı basar olduğunu anladığından belki şöyle düşünmüştür ki: gömleğin üzerine konulduğu zaman her halde çok inşirah bulur ve kalbine kuvvetli ferah gelir. Ve bununla ruhu kuvvet bulup kuvasından za'f zail olur. Ve binaenaleyh bâsırası da kuvvetlenir, gözüne fer gelir. Ve bu kadarı kalbile ma'rifeti mümkin olan şeylerdendir. Çünkü kavanîni tıbbiyye bu ma'nânın sıhhatine delâlet eder. اهـ. Lâkin bunun ma'nâsı «fennen bu mümkindir, kavaıdi tıbbiyyeden, tecribeden bu kadar bir ilham alınabilir» demek olur. Filvakı' gerek maraz gerek sıhhat noktai nazarından teessüratı ruhiyyenin beden üzerindeki dahli ve o suretle tedavi, tıb noktai nazarından dahi inkâr olunamazsa da burada ma'kuliyyetin bu kadarcığı mes'elnnin

halline kâfi değildir. Böyle bir düşünce ile «belki iyi olur» denebilirse de katî hukûm verilemez. Halbuki mes'elenin en mühim noktası « يَاْتِ بَصِيرًا » hukmünün kat'ıyyetindedir. Akıl, ise tıbbın belki hiç bir devâsında bunu kestiremez. Ve buna işaret için olsa gerektir ki razî de «bu kadarını kalb ile ma'rifet mümkin olur» demiş, akıl ile dememiştir. Haydi Yusüfün aklına öyle bir imkân ve ihtimal gelmiş olsun fakat onun kalbine bu katî hukmü veren kuvvet nedir ? Bu nokta muhakkıkînin dedikleri gibi vahyi haktan başka bir sebeble izah edilemez.

Yusüf, kardeşlerini tatyib eder etmez ilk iş olmak üzere onları böyle lâtif bir devai ı'cazkâr ile pederine tebşir ve da'vet hizmetile me'mur edip serian göndermiş ve demişti ki :

sh:»2916

Babamla beraber ﴿وَاْتُونِى بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ﴾ bütün ehlininizi - ya'ni erkek dişi, büyük küçük hanedani Ya'kuba mensub bütün ailenizi - de toptan alıp bana getiriniz. - Rivayet olunur ki gömleği kardeşleri içinden Yehûda almış ve «evvel kanlı gömleği götürüp mahzun eden ben idim. O vakıt mahzun eden ben idim. O vakıt mahzun ettiğim gibi şimdide müjde edeyim» demiş ve yalın ayak başı kabak Mısırdan Ken'ana koşmuş ve aradaki mesafe seksen fersah imiş. Evvelki def'alarda kardeşlerini techiz eden Yusüfün bu kerre bu emirleri verirken ıktiza eden levazımı ile elbette daha mükemmel surette techiz edip uğrattığı ıhtara lüzum yoktur. Rivayet olunduğuna göre bu kafilede babasına iki yüz râhile techiz etmiş göndermişti. اهـ

Şimdi bakınız buradan ıkbal teveccüh eder etmez ötede ne olacak, revhullah nasıl tecelli edecek nesîmi vuslet nasıl uçacak, hicran nasıl kaçacak, nasıl bir neş'e ve revhaniyyet kaynaşacak ?

﴿٩٤﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنِّى لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ
لَوْلَٓا اَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٥﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِى ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ
﴿٩٦﴾ فَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَ الْبَشِيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا
قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنِّٓى اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴿﴾

sh:»2917

﴿٩٧﴾ قَالُوا يَٓا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا اِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ
﴿٩٨﴾ قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّىۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Vaktâ ki beriden kârban ayrıldı, öteden babaları doğrusu, dedi: ben cidden Yusüfün korkusunu duyuyorum, bana bunaklık isnadına kalkışmasanız 94 Dediler: tallahi sen cidden eski şaşgınlığından berdevamsın 95 Fakat vaktâ ki hakıkaten müjdeci geldi gömleği yüzüne bıraktı gözü açılıverdi, ben size, dedi: Allahdan sizin bilemeyeceklerinizi bilirim demedim mi ? 96 Dediler, ey bizim şefakatli pederimiz, bizim için günahlarımızı istiğfar ediver, bizler hakıkaten büyük günah işlemiştik 97 Sizin için, dedi: rabbıma sonra istiğfar edeceğim hakıkat bu: gafur o, rahîm o 98

94. ﴿وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ﴾ Vakta ki kafile ayrıldı - ya'ni Mısırdan hareket edip Ken'ana müteveccihen şehrin haricine çıktı, ötede

﴿قَالَ اَبُوهُمْ اِنّى لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ﴾ babaları, ben, dedi, inanın Yusüfün kokusunu buluyorum ﴿لَوْلَٓا اَنْ تُفَنِّدُونِ﴾ beni bunak yerine koymasaydınız ! ... - Ya'ni ey bu sözümü işitenler siz benim akl-ü şuuruma halel nisbet etmeyip de vicdanıma i'timad etseydiniz bu sözüme mutlak inanırdınız. Fakat «يَٓا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ» derken gayrı ma'kul olmıyan o esef duygusuna bile ma'nâsız diye i'tiraz eden ve Yusüf kokusu burunlarında tütmiyen siz gafiller şu anda derin bir neş'e ve revhaniyyetle vicdanımı saran bu Yusüf kokusuna ve henüz vicdanımdan başka hiç bir delili görünmiyen bu sözüme, bu ledünnî vuslet müjdecisine

sh:»2918

nerden inanacaksınız, inanmıyacaksınız bari beni bunak yerine koyup da tekzibe kalkışmasanız ne olur ?

Yusüfün müjdei nübüvvetile pirâheni himmetini getirecek olan o bişaret kârbani Mısırdan kopup semti Ya'kuba ikbal eder etmez beride Ya'kubun burnunda tüten zevkı revhâniyyetle şemm vicdanını saran bu rih-u rayiha, bu ledünnî bâdi sabâ, bu Yusüf kokusu şüphe yok ki ona «revhullah» dan bir şemme, ve gelmekte müjdecinin müjdecisi bir nefesi rahmanî idi. Oh! Şu anda tasavvuru bile ehli dili gaşyedecek gibi olan bu tatlı şemme kim bilir Ya'kubun gamı hicranına nasıl bir darbei teb'id vurmuş, vicdanını nasıl bir letafet ve revhaniyyetle sarmıştı ? Ya'kub, bununla aynı zamanda hem uzaktaki bir ikbal vakıasının mebdeinden bir eserini duymuş hem de bir kaç gün sonra kavuşacağı mustakbel bişaretin büyük süruruna tedricen ihzar edilmiş bulunuyordu. Bu nasıl oluyordu ? Seksen fersahlık bir mesafeden bu rayihayı getiren nâkıl ne idi ? Ve bunu duyan hassasıyyet nasıl bir hassasıyyetti ? Ma'lûm olan hava cereyanının bu sür'ate kâfi gemeyeceği şüphesiz. Kafilenin Mısırdan infisali anında Ya'kubun beride duyduğu bu rihın sür'ati lâakal bir şimşek ve elektrik sür'atini haiz olmak lâzım geliyor. Ve halbuki bu günkü fende ses nakline kadar tatbikını öğrendiğimiz elektrik cereyanının henüz rayiha işine ve şem hıssine hizmetini bilmiyoruz. Bir de Ya'kubun hassasiyyetine ne kadar incelmiş ve huznü ile gözler ağardıktan sonra şem hıssi ne kadar tezayüd etmiş olursa olsun kafilenin infisali anına kadar Mısırdan bir Yusüf şemmesi duymayıp da şimdi duymuş olması gösterir ki bunun sirr-ü hıkmeti onun hassasiyyetinde de değildir. Bunun için müfessirînin bu hususta iki ifadesi vardır: Birisi Allah tealânın bu rayihayı bir mu'cize olmak üzere o uzak mesafeden Ya'kubun vicdanına iysal, birisi de o anda vicdanı Ya'kubda iycad eylemiş olmasıdır. Ve binaenaleyh

sh:»2919

her hangisi olursa olsun bu vakıanın harikul'ade bir tervihi rabbanî olduğundan şüphe yoktur. Zamanımız fen felsefesi bu gibi fevkal'ade hadisatı ruhiyyeyi iyzah edememekle beraber inkâr dahi etmeyip «telepati» unvanını altında tasnif ve mutalea etmektedir. Telegraf, telefon kelimelerinde dahi ma'ruf ve müsta'mel olan « tele » kelimesi aslında « uzak » demek, « patı » da teessür ma'nâsına olduğu cihetle «telepatı» uzaktan teessür demek olur. Ve şöyle ta'rif olunur: «bir nefiste duyulan öyle bir ihsastır ki o anda vuku' bulmuş hakakî bir vak'aya müteallık olduğu halde öyle bir mesafede veya öyle zuruf-ü ahval içindedir ki bunlar o vak'anın o nefs ile ma'rifetini maddeten mümteni' gibi gösterirler». Diğer bir ta'rife göre de «bir ma'nânın veya hissin uzaktan muvasalası ya'ni hissolunabilecek bir alâmetin muaveneti olmaksızın tebliği hâdisesidir.» Evvelki ta'rife nazaran telepatı şeriatı mu'tâde hılâfındaki havassi zâhire hâdisatına dahi şamil olabilecektir. Lâkin ikinci ta'rife nazaran her hangi bir hevâ muhıtı içinde duyulan şem gibi bir hissi zâhir hâdisesi telepatı kabilinden addolunacak kadar fevkal'âde sayılmamak ıktiza edecektir. Çünkü havassi zâhire hâdisatında lâekal hava ve zıya gibi bir delîli hissî vardır ki bu bize telepatıdan ziyade telsiz ve radyo tebliğatı kabilinden bir hâdise mülâhaza ettirebilir. Ve binaenaleyh bunun fen noktai nazarından tasavvuru sırf ruhanî olan telepati tebliğatı kadar müşkil olmaz. Zira uzaktaki bir his veya ma'nâ seri' bir vasıtai hafiye ile yaklaştırılıp tebliğ edilmiş demek olur. Ve bunun için bir takımları telepatinin en şayi' olan ve mücerred ma'nevî gibi görünen kısmını da bu suretle te'vil ederek mülâhaza etmek isterler. Maamafih her hangi bir şey'in vicdana ıktiranı nasıl oluyor ? Ve vicdanın a'zamî ve asgarî haddi telâkısi nereden başlar? Ve sahai ittisaı hangi hududa kadar gidebilir? Bir nefsin kuvvetleri, kendi haricindeki vakıatı

sh:»2920

behemehal beden sınırı dahilinde mi ahzediyor? Hararette olduğu gibi bedenden harice intişar eden ve varidatını uzaklardan karşılıyan kuvveler, yok mudur?

Bunlar bilinmeden uzaktan his hâdisei ruhiyyesini mutlaka te'vile mecburiyyet yoktur. Ve doğrusu yalnız uzaktan his değil yakındanda his ve şuur hâdiseleri dahi haddile tasavvur ve izah olunamamaktadır. « وَمَٓا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَليلاً» Ancak his ba'delvuku' bir emri vakı' olduğu gibi,

his maalvuku' ve hattâ his kablelvuku' bile inkâr olunamıyacak vakıalardandır. Burada kendi nefsimden vakı' olmuş telepati hâdiselerinden ilk evvel nazarı dikkatimi celbeden bir misali kaydedeceğim, şöyle ki; İstanbulda Mektebi nüvvabda talebe iken bir gün öğleden sonra dersten çıkıp Nuriosmaniyyede ikametgâhım olan hattat odasına geldim, yalnız pencerenin önüne oturdum, oturur oturmaz henüz bir şeyle meşgul olmaksızın birdenbire büyük amicam Muhammed Emîn Efendi hatırıma doğuverdi ve derhal kalbime derin bir huzün çöktü, ağlamak istedim, halbuki başka zamanlar onun hatırasından lâbüd bir neşê ve inşirah duyardım, nadirül'vücud bir fazıleti mücesseme idi. Bu gün haiıfına öyle bir huzün gelmesi istiğrabımı mucib oldu, hemen kaydettim, on beş gün sonra memleketten posta ile mektub aldım, pederim «o gün amcamın vefat ettiğini ve bana yadigâr olmak üzere bir kaç kitabını vasıyyet eylediğini» yazıyordu. O vakıt ki postanın on günde geldiği bir mesafeden o huzünlü vak'anın vukuu anında huznünü duymuştum ve gözlerim dolukmuştu. Ve işte telepati dedikleri böyle hâdiselerdir ki bizim ıstılâhımız bütün bunları ilham cümlesinden saymaktı ve bu hal uykuda iken olsa idi aynen ru'ya derdik. Bunlar mu'tâd olmakla beraber nâdir değil pek çoktur. Belki herkeste olur da farkında olmaz, Fakat sureti umumiyyede

sh:»2921

esbabi ılimden değildir. Alel'âde bir vehim halinde keramet veya mu'cize mertebelerine kadar muhtelif derecatta zâhir olabilir. Kanaati âcizaneme göre bu âyet bize yalnız Ilmi ruh ve Mu'cizeye münhasır olacak bir harikayı tesbit ile kalmıyor, bu günkü taharriyatı fenniyye noktai nazarından şayâni dikkat ilhamlarda vermektedir. Zira görülüyor ki rayiha. rih lâfzıyle ifade olunmuştur. Bunda ise iysal ma'nâsı daha mütebadirdir. Halbuki balâda söylediğimiz vechile kafilenin ayrıldığı anda Ya'kubun vicdanına rayihanın vusulü rüzgar sür'atinden daha seri' olmuş oluyor. Ma'lûmatı hazıramıza nazaran bu intikalin fizikî surette husulü havanın kütlevî cereyanile değil de elektrikî mevcelerile olması muhtemildir. Ancak bir rayihanın hevâda intişariyle küçük maddî zerrelerin hareket ve intişariyle olması meşhur olduğuna göre bu zerrelerin bir cereyanı elektrikî halinde ve bir şimşek sür'atile akıp gelmesi müsteb'ad olacaktır. Bunun için bir tahlile daha lüzum vardır ki o da o zerrelerdeki rayihanın hararet ve zıya gibi kabili intişar bir kuvvet olduğunu bulmaktır. Ve filvakı' rayihanın meselâ bir gül suyu zerratının kendilerinden ziyade onlardaki bir kuvvet ve keyfiyet olması ve ince bir ihtizaz ile mülâhaza edilmesi daha makul ve rayiha hakkındaki ilk ihtisasatımızın bedahetine daha muvafıktır. Ve o halde meseleyi kimya veya zerrevî fizik sahasında takip ederek savt naklinden daha ince bir kanun ile rayiha, kuvvet ve hareketinin zapt-u naklinde dahi elektrik ceryanından istifade mümkin olduğu neticesine varabilecek demek olur. Gerçi Yakubun duygusu fennî değil mucizevîdir. Ve bazı müfessirînin dediği gibi Allah tealânın rayihai Yusüfü vicdanı Yakupta doğrudan doğru icad edivermiş olması da muhtemildir. Ve hattâ Yakubun hafızasını uyandırıp mazıden malûmu olan Yusüf kokusunu vicdanına yeniden duyuruvermesi de muhtemildir. Lâkin âyetin ifadesinden

sh:»2922

zahir olan bu kokunun rüzgâr içinde duyulması ve gömleği hamil olan müjde kafilesinin Mısırdan ayrıldığı anda oradan bilinfisal isal edilmiş olmasıdır. Bu ise hılkatte rayihanın dahi havadan bir telsizle berk gibi nakl-ü isali hâdisesinin vukuunu ve binaenaleyh hafî bir kanunun vücudunu ıhtar eder. Şüphesiz ki bunun gerek Mısırdan irsali ve gerekse böyle bir sür'atin Yakup tarafından ahzolunabilmesi ve o rayihanın Yusüf kokusu olduğunun temyiz ve tayin edilmesi asıl kanun gibi doğrudan doğru tasarrufı rabbanîyi gösteren harikalardır. Gerek bu cihetlerden ve gerekse Yakub ve Yusüfün birer peygamber olmaları haysiyyetile vak'a i'cazkârdır. Zira bir insanın yakından bir insan kokusunu teşhis etmesi bile harikulâdedir. Ancak bunun heyeti mecmuasile mafevkalkanun bir mucize olması zımnında bazı kanunun da isbat edilmiş olmasına münafi değildir. Meselâ İsanın kuş yapması biizinillâh bir mücizedir. Fakat kuşların uçması vak'asında

« tayeran » kanununu istinbat ile yine biiznillah tayyareler yapılması mucize olmıyan bir âdet olabilir.

Hasılı revhullaha bakın ki Ya'kub, Yusüfün güzel kokusunu o kadar uzaktan derhal duydu ve onun bir vehm-ü hayal olmayıp bir hakikat olduğunu vicdanında tanıdı ve tekidlerle söyledi fakat gafillerin bu vicdana inanmayıp saçma diyeceklerini bildiği için de «Beni bunak yerine koymasanız...» dedi lâkin kim dinler ? Dediği gibi bu sözünü işitenler 95.

﴾قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفى ضَلَالِكَ الْقَديمِ﴿ tevallahi dediler, sen hakikaten

eski şaşgınlığındasın - yani halâ Yusüf deyip duruyorsun, halâ ona kavuşacağını tevehhüm ediyorsun ki bu doğru değil. Oğulları yolda olduğu için belki bunu söyleyenler onlar değildi, lâkin çok geçmeden şaşkınlık kimde olduğu tebeyyün etti. Zira bunun üzerine:

96. ﴾فَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَ الْبَشيرُ﴿ vaktaki müjdeci keldi

﴿اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِه﴾

sh:»2923

gömleği yüzüne koydu ﴿فَارْتَدَّ بَصِيرًاۚ﴾ Yakubun basarı yerine geliverdi, gözü açılıverdi.

Şimdi bu neş'eye kavuşan Ya'kub, neler dedi, neler yaptı zannedersiniz? Hayır o yine sabrı cemilinden ayrılmayıp « لَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِۜ » nasıhatini ıhtar ederek sadece ﴿قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ﴾ size demedim mi dedi ﴿اِنّ۪ٓى اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ben her halde Allahdan sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim. - Yani şimdi anladınız mı Allah, ne büyük ve Peygamberlik ne hakikat?..

O vakit gelmiş olan oğulları hepsi birden 97. ﴿قَالُوا يَٓا اَبَانَا﴾ ey bizim babamız dediler ﴿اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا﴾ bizim için günahlarımıza istiğfar et - mağrifetimize dua ediver. ﴿اِنَّا كُنَّا خَاطِئ۪ينَ﴾ biz hakikaten suçlu idik - şimdi çok nadim olduk, buna karşı babaları hemen istiğfar edivermedi de vadederek 98.

﴿قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبّ۪یۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ﴾ yakında dedi sizin için Rabbıma istiğfar ederim, şüphe yok ki odur o, ancak gafur rahîm - Ya'kub bu suretle kendi afvını iş'ar etmekle beraber istiğfarını sehar vakti veya Cuma gecesi gibi bir vakit icabet gözettiği için ve daha doğrusu Yusüfle halâllaşdırıncaya veya onun afvını anlayıncaya kadar te'hir etmişti. Çünkü mazlumun afvı mağrifetin şartıdır.

Gelelim neticeye:

﴿٩٩﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِن۪ينَۜ﴿﴾

sh:»2924

﴿١٠٠﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًاۚ وَقَالَ يَٓا اَبَتِ هٰذَا تَأْو۪يلُ رُءْيَایَ مِنْ قَبْلُۘ قَدْ جَعَلَهَا رَبّ۪ی حَقًّاۜ وَقَدْ

اَحْسَنَ بٖى اِذْ اَخْرَجَنٖى مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ
بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنٖى وَبَيْنَ اِخْوَتٖىۜ اِنَّ رَبّٖى لَطٖيفٌ لِمَا
يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَلٖيمُ الْحَكٖيمُ ﴿١٠١﴾ رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنٖى مِنَ
الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنٖى مِنْ تَاْوٖيلِ الْاَحَادٖيثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيّٖ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنٖى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنٖى
بِالصَّالِحٖينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Vakta ki Yusüfün yanına vardılar, ebeveynini kucakladı, yanına aldı ve buyurun, dedi: Mısıra inşallah emn-ü istirahatle girin 99 Ve ebeveynini taht üzerine çıkardı, hepsi onun için secdeye kapandılar, ve ey babacığım, dedi: işte bundan evvelki ru'yamın te'vili bu, hakikatten rabbım, onu hak kıldı, hakikaten bana ihsan buyurdu çünkü beni zındandan çıkardı ve size badiyeden getirdi, Şeytan benimle biraderlerimin arasını dürtüşdürdükten sonra, hakikat rabbım meşiyyetinde lâtif, hakikat bu, o, öyle alîm, öyle hakîm 100 Yarab,

sen bana mülkten bir nasıb verdin ve bana elhadisin te'vilinden bir ılim öğretdin,

sh:»2925

Gökleri, yeri yaradan rabbim! : Benim Dünya ve Âhırette veliym sensin beni müslim olarak al ve beni salihîne ilhak buyur 101

99. ﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ﴾ Velhasıl vakta ki Yusüfe vardılar- Ya'kub ve bütün hanedanı Yusüfün dediği gibi Mısıra hareket edip yanına vardılar -rivayet olunur ki Yusüf ve Melik maıyyetlerinde dört bin asker ve ricali devlet ve bütün Mısır ahalisi ile istikbale çıkmışlardı, Ya'kub aleyhisselâm karşıdan Yehudaya dayanarak yürüyordu, karşıya gelen ahaliye ve atlılara bakıb « ey Yehuda şu Mısırın Fir'avnı mı? » diye sordu, hayır oğlun dedi. Yaklaştırdıklarında Yusüfden evvel Ya'kub

selâm verdi de «selâmsana ey hüzünleri gideren» dedi اهـ. Yusüf ﴿اٰوٰى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ﴾

ebeveynini kendine iyva etti - ya'ni boyunlarına sarılıb bağrına basarak menzili mahsusunda istirahat ettirdi ve anlaşılıyor ki bu henüz şehre girmeden istikbal mevkiinde oluyordu. Netekim

﴿وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنٖينَۜ﴾ ve «inşallah hepiniz emen'ü

aman içinde Mısıra giriniz» dedi - bu suretle Mısıra girdiler- 100.

﴿وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ﴾ ve ebeveynini arşa çıkardı - bilhassa babasıyle anasını

kardeşlerinden ziyade öyle i'zaz ve tekrim eyledi ki kendisinin bir taht gibi olan yüksek köşkünün üzerine

çıkardı ﴿وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًاۚ﴾ ve onun için hepsi secdeye kapandılar - ya'ni ebeveyni ve kardeşlerini Yusüf için Allaha şükrolmak üzere secdeye kapandılar. Bir kavle göre ise: o zaman âdet

sh:»2926

selâm ifa etmek üzere secde vaz'ıyyetinde yerlere kapandılar. Gerçi bu ma'nâ yeknazarda ru'yaya daha muvafık gibi görünür, lâkin selâm secdesi olsa idi ilk mülâkatta yapılması daha zâhir olurdu, Rü'yada «رَاَيْتُهُمْ لِى سَاجِدِينَ» cümlesi de «bana secde ediyorlar gördüm» demek olabileceği gibi

«benim için secde ediyorlar gördüm» de demek olabileceğinden evvelki ma'nâ her veçhile daha muvafıktır. Bir de bu secde ile meleklerin âdeme secdesi ma'nâsı beynindeki münasebet ve müşabehet unutulmamak lâzım gelir.

Onlar böyle secdeye kapandılar ﴿وَ﴾ ve - o vakıt bunu gören Yusüf ﴿قَالَ يَٓا اَبَتِ﴾ «ey... babacığım» dedi ﴿هٰذَا تَاْوِيلُ رُءْيَاىَ مِنْ قَبْلُ﴾ işte bu, mukaddemâ gördüğüm ru'yamın te'vili - ya'ni o zaman senin yaptığın te'vil ılmî ve icmalî bir ta'bir idi, bilfiil tahakkuk eden meal ve ma'nâsı ﴿قَدْ جَعَلَهَا رَبّى حَقًّا﴾ onu rabbım hakikaten hak kıldı - sadık ve tıpkı gördüğüm gibi vaki' olarak tahakkuk ettirdi ﴿وَقَدْ اَحْسَنَ بٓى﴾ ve filvakı' bana lûtf-ü ihsan eyledi, çünkü ﴿اِذْ اَخْرَجَنى مِنَ السِّجْنِ﴾ beni zindandan kurtardı ﴿وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ﴾ ve sizi bedivden getirdi - badiyeden ya'ni alandan yahud

«Bedâ» nam mahalde bulunmaktan kurtardı getirdi. Vahidî vesairenin beyanına göre «bedv» iki ma'nâya gelir, birincisi: şahsın uzaktan zâhir olduğu düz ve açık yer demektir ki lisanımızda «alan» ta'bir olunur. Aslı bedâ yebdû bedven fı'linden zuhur ma'nâsına masdar olup sonra mekân, masdar ile tesmiye edilerek «bediv» ve mukabilinde «hadar», nisbetlerinde bedevî ve hadarî denilmiştir. İkincisi İbni Abbastan rivayet olunduğuna

sh:»2927

göre Ya'kub «Bedâ» nam mahalle nakledip orada sakin olmuş ve Yusüfe oradan gelmişti ve orada dağın dibinde kendisinin bir mescidi vardı. İbni Enbarî de demiştir ki «Bedâ» ma'ruf bir mevzı'dır.= هو بين شعب وبدا » Filân, Şi'b ile Bedâ arasında» denilir. Ve bunların ikisi beraber şiirlerde zikroluna gelmiş mevzı'lardır. Netekim «küseyyir» şöyle demiştir.

وانت التى حببت شعبا الى بدا
الى واوطانى بلاد سواهما

Ve işte bundan me'huz olarak « بَدَا الْقَوْمُ يَبْدُونَ بَدْوًا » denir ki kavm Bedâya vardılar varıyorlar demektir, Ve bediv bu ma'nâda masdar olur. Ve bu surette Hazreti Ya'kub ve evlâdı esasen bedevî değil hadarî idiler demek olur اهـ. Bu tefsirin sebebini bir sahife sonra « مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى » nazmı celîlinden bulacağız.

Maamafih evvelki ma'nâya göre bunu şöyle anlamak ta mümkindir: sizi badiyeden geçirerek taşradan Mısıra getirdi. Hangisi olursa olsun şurası ne zarif ve ne kadar şayanı dikkattir ki Yusüf peder ve hanedanının Mısıra getirilmelerini kendisinin zindandan çıkmasına adîl bir ni'met addetmekle kalmayıp bunun da o biri gibi bilhassa kendi hakkında bir ihsan olduğu haysiyyetini zikr-ü tasrih eylemiştir. Ya'ni hanedânının ni'met ve refahını kendine aid bir ihsan saymış ve kardeşlerini müteessir etmemek için

zindandan evvel olan kuyu vak'asını tasrihten ictinâb ederek setr-ü afvini iltizam ve hakkındaki ihsanın ehemmiyetini beyan sadedinde demiştir ki:

﴿مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنٖى وَبَيْنَ اِخْوَتٖىۜ﴾ Benimle

kardeşlerimin arasını Şeytan dürtüştürdükten sonra -böyle oldu, ya'ni benimle kardeşlerim arasında geçen ve kale alınmaması lâzım gelen mâceranedeonlardan değil, aramızı bozmak

sh:»2928

için Şeytanın bizlemesinden, ifsad ve igvasından ıbaret idi. Fakat Şeytanın kardeşler arasına sokulması haddi zatında büyük bir ibtilâ idi. Eğer Allahın ihsanı yetişmese idi ne fenalıklar olmazdı. Binaenaleyh böyle bir ibtilâdan sonra rabbımın bu ihsanları ne büyük ihsandır

﴿اِنَّ رَبّٖى لَطٖيفٌ لِمَا يَشَٓاءُۜ﴾ hakikaten rabbım meşiyyetinde latîftir. -Dilediği emr için

tedbiri ne latîf, ne hoş, ne incedir ﴿اِنَّهُ هُوَ الْعَلٖيمُ الْحَكٖيمُ﴾ ve hakikaten o, ancak

odur ki alîm, hakîmdir. -Ilim onun ılmi, hikmet onun hikmetidir.

Rivayet olunur ki Hazreti Yusüf pederinin elinden tutub hazineleri gezdirmiş, altın, gümüş, cevahir, elbise, silâh vesaire hazinelerini dolaştıktan sonra yazı yazılacak Kırtas hazinesine vardıklarında Hazreti Ya'kub: «ay oğlum bunlar dururken şu sekiz merhalelik mesafeden bana bir mektub yazmadın ha! bu ne ilişiksizlik?» demiş, Yusüf de «bana Cebraîl öyle emretmişti» demiş,«pek iyi amma neye sormadın» demiş «sen ona benden evlâsın» demiş ve binaenaleyh sual etmiş, Cebraîl «sen, demiş, «korkarım ki kurt yer» dediğinden dolayı Allah, bana öyle emretti ve benden korksa idin a» buyurdu. Yine rivayet olunduğuna göre Ya'kub aleyhisselâm Yusuf ile beraber yirmi dört sene yaşamış sonra vefat etmiş ve Şam tarafından babası Ishak aleyhisselâmın yanına defnolunmasını vasıyet eylemiş, Hazreti Yusüf de bizzat kendisi gidib oraya defnederek avdet etmiş, sonra da Mısırdan yirmi üç sene daha yaşamıştı.

Fakat bütün bunları gören, bu ni'met ve ihsana iren Yusüf nihayet ne dedi kıssası nasıl bir hatime ile neticelendi bakınız: dedi ki:

101. ﴿رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنٖى مِنَ الْمُلْكِ﴾ Yarab sen bana Mülkten bir nâsib

sh:»2929

verdin ﴿وَعَلَّمْتَنٖى مِنْ تَاْوٖيلِ الْاَحَادٖيثِۚ﴾ ehadîsin mealini bilmek ılminden de

bir hıssa ta'lim eyledin - binaenaleyh en büyük Dünya devletinin ne olduğunu tattım ve sonu nereye

varacağını anladım. Ya'ni anladım ki bütün Dünya hadisatı te'vil ve ta'biri sonunda tehakkuk edecek bir

ru'ya gibidir. Ve ta'lim ettiğin ılimden hıssam nisbetinde o ru'yanın da ta'bir ve te'vili ma'lûmum olduğundan

bunun ilerisinde bir Âhıret geleceğini öğrenmiş bulunuyorum

﴿فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ ey Semavat ve Arzı yaratan rabbım

﴿اَنْتَ وَلِيّٖ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ﴾ Dünyada ve Âhırette sensin benim

velim-maliki emrim, veliyyi ni'metim, efendim, onun için Dünyada ﴿تَوَفَّنٖى مُسْلِمًا﴾ beni

müslim olarak vefat ettir- ruhumu öyle kabzet ﴿وَاَلْحِقْنٖى بِالصَّالِحٖينَ﴾ ve salihîne ilhak

eyle - Âhıret atalarım gibi salihler zümresinde haşreyle - zira ni'met ancak bununla tamam olacaktır.

Deniliyor ki Yusüf dua ettiği vakıt Allah tealâ ruhunu tayyibben ve tahiren kabzeylemişti ve bunun üzerine Mısır ahalisi beyninde defni hususunda müneazea ve muhasame zuhur etmiş, birbirlerile mukatele edecek dereceye gelmişlerdi, nihayet mermerden bir tabut yapıb içine koyarak Nilin güzergâhına defnetmeğe karar vermişlerdi ki Nil suyu, üzerinden geçerek Mısra vasıl oldukça hepsi onunla teberrükte müsavi olacaklardı ve ondan sonra Mısırda inkılâb olmuş, hükûmet amalıkadan çıkıb Fir'avnlara intikal etmişti ve Beni İsraîl Hazreti Musânın bı'setine kadar Fir'avnların elinde kalmış idi.

Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Mi'rac gecesi Âdeme Semai Dünyada, Yusüfe ikinci Semada mülâkı olduğunu meşhur Mi'rac hadîsinde haber vermişti. İşte Yusüf geçidi mihnet ve ibtîlâ, sonu fena ve zeval olan Dünya

sh:»2930

mülkünün mahiyyet ve akıbetini bildiğinden daha ilersine gitmek ve kuvvet elinde iken Mısra büsbütün Melik olmak sevdasını beslememiş, bil'akis Dünyadan çekilmek, ebedî hayata can atmak istemiş de bu dua ile vefatını temenni etmiş ve hatime ile Âhirete gitmiştir ki ne güzel hatime! Ve işte müttekılerin can atacakları gaye, o Dünya hazineleri değil bu hüsni hatimedir.

﴿١٠٢﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحٖيهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ
اِذْ اَجْمَعُٓوا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٣﴾ وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ
حَرَصْتَ بِمُؤْمِنٖينَ ﴿١٠٤﴾ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۜ اِنْ هُوَ
اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمٖينَۚ ﴿١٠٥﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٦﴾ وَمَا يُؤْمِنُ
اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٧﴾ اَفَاَمِنُٓوا اَنْ تَاْتِيَهُمْ
غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿﴾

sh:»2931

Meali Şerifi

Bu işte, gayb haberlerinden, sana onu vahy ile bildiriyoruz, yoksa onlar işlerine karar verip mekir

yaparlarken sen yanlarında değildin 102 Ve insanların ekserisi sen ne kadar hırslansan mü'min değildirler 103 Buna karşı onlardan bir ecir de istemiyorsun, o ancak bütün âlemîne ilâhî bir tezkirdir 104 Bununla beraber Göklerde yerde ne kadar âyet var ki üzerine uğrarlar onlardan yüz çevirir geçerler 105 Onların ekserisi Allaha şirk koşmaksızın iman etmez 106 ya artık Allahın azâbından umumunu saracak bir beliyye gelivermesinden veya şuurları yokken kendilerine ansızın saatin gelivermesinden emandamıdırlar ?

102. ﴿ذٰلِكَ﴾ O yok mu?- yani hiç haberin yokken bervechi balâ malûmun olan ve calibi dikkat nice

âyetleri muhtevi bulunan şu güzel kıssayı, bu Yusüf haberini görüyorsun ya, bu işte

﴾مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ﴿ gayb haberlerindendir. ﴾نُوحِيهِ اِلَيْكَۚ﴿ biz onu sana vahyediyoruz ﴾وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ﴿

yoksa onlar o mekri yaparlarken işlerine karar verdikleri sırada sen yanlarında değildin - ne Yusüfü kuyuya atmak dolabını kuran kardeşlerin yanında idin, ne de sana bir mekolarak bunu sormak için gıyabında konuşup karar veren Kureyş ile Yehudun meclislerinde. Balâda geçtiği üzere bu vahye kadar bunların hepsinden gafil idin. Halbuki bu haber ve beyan, ancak bir sahib şühudun beyanıdır.

Binaenaleyh bu gayb haberlerinin « عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ » Haktealâdan sana vahyedilen ve senin hak Peygamber olduğun şüphesizdir. 103.

﴾وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴿

Maamafih

sh:»2932

sen hırslansan: Şiddetle arzu etsen de nâsın ekserisi inanıcı değildir. -çokları vahye ve bu güzel kıssanın mündericatına iman etmez, güzel bir roman, uydurma bir hikâye gibi tahayyül eder geçer 104.

﴾وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۜ﴿ halbuki sen buna karşı onlardan bir ecir de istemiyorsun - ki cüz'î bir şüpheye mahalolsun ﴾اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ۟﴿ bu ancak âlemîne bir zikirdir. - Bu ıhbar veya bu kur'an bütün zevilukul âlemlerine hakkı hatırlatmak için halıs bir tezkir ve ıhtardan ibarettir.

Binaenaleyh aklı olanların bunu tezekkür ve mucebince iyman etmesi ıktıza ederse de aklı olmıyanlar ıhtar ve tezkirden anlamadığı gibi akılları hevalarında mağlûb olmuş, tezekkür kabiliyyetini zayi' eylemiş olanlar da ıhtar ve tezkire ehemmiyyet vermeyip cebr-ü ikrah gözettiklerinden ekser nâs tezkir ile iyman etmezler. Hem bu inanmamazlıkları sade senin nübüvvetine ve sana vahyolunan âyetlere münhasır değildir. 105. ﴾وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴿ Göklerde ve Yerde nice âyetler vardır ki ﴾يَمُرُّونَ عَلَيْهَا﴿ üzerlerine uğrarlar da ﴾وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴿ ondan yüz çevirirler geçerler -bundan sonraki Sûrede de işaret olunacağı vechile Allahın varlığına ve birliğine ve ılm-ü kudretine ve kemali hikmetine delâlet eden enfüsî, afakî, arzî, semavî bunca delâil, fikr-ü nazarlarına çarpar, müşahedeleri tecribeleri, fenleri, felsefeleri bunların etrafında dolaşır, üstüne uğrarlar da onlar bu delilleri görmek istemez, yüzlerini başka tarafa çevirir geçer, başka maksad peşinde koşarlar 106.

﴾وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ﴿ ve ekserisi Allaha iyman etmez ancak müşrik olarak - ederler. Ülûhiyyeti büsbütün nefy-ü inkâr etmeseler de açık veya gizli bir şirk karıştırmadan Allaha da inanmazlar.

sh:»2933

Halıs tevhid ile iyman etmez, Allahdan başkasına da ma'budluk payesi verir, mâsivaya da taparlar 107.

﴿اَفَاَمِنُوٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ﴾ imdi bunlar kendilerine

Allahın azâbından bürüme: ya'ni hepsine şümullü bir ukubet gelivermesinden

﴿اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve yâhud hiç haberleri

yokken ansızın vakti saat geliverip başlarına kıyametin kopuvermesinden eman mı bulmuşlardır? - Ki bunca âyetlere karşı hakkı tezekkür etmez, iymansızlık, müşriklik ederler de, Allahdan kormaz, Âhiret için hazırlanmazlar. Hayır eman bulduklarından değil, basıretsizliklerinden öyle yaparlar.

Onun için sen :

﴿١٠٨﴾ قُلْ هٰذِهِ سَبِيلٓى اَدْعُوٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ اَنَا وَمَنِ
اتَّبَعَنِىۜ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

Meali Şerifi

De ki : işte benim meslekim bu, basıret üzere Allaha da' davet ederim ben ve banan tabi' olanlar, ve Allahı tesbih ile tenzih eylerim ve ben müşriklerden değilim 107

108. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿هٰذِهِ﴾ işte bu - bu da'vet, böyle tevhid ve ıhlâs ile iyman yolu

﴿سَبِيلٓى﴾ benim yolum: ﴿اَدْعُوٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ﴾

sh:»2934

basîret üzere Allaha da'vet ederim ﴿اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِىۜ﴾ ben ve bana uyanlar da

﴿وَسُبْحَانَ اللّٰهِ﴾ ve allahi tenzih ve takdis ile tesbih eylerim

﴿وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve ben müşriklerden değilim - bu âyet gösteriyor ki dine

da'vet ancak bu şartlar ile caiz ve müstahsen olur. Ya'ni müşrikler gibi körkörüne ve bir takım ağrazı faside ile hissiyyatına tebean değil, basıret üzere: ne dediğini bilerek, ıhlâs ve yakîn üzere yürüyerek nezahet ve hikmet dairesinde ve ancak Allah için Allaha da'vet edilmelidir, yoksa din namına mahzâ bir gururdan ıbaret kalır. «

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ
بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُۜ » emri bu noktayı daha ziyade tasrih ve tafsıl etmiştir.

﴿١٠٩﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٓى اِلَيْهِمْ مِنْ

اَهْلِ الْقُرٰىۜ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْاۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿١١٠﴾ حَتّٰۤى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّۤوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا
جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَاۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَشَٓاءُۜ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ
الْمُجْرِمِينَ﴿﴾

sh:»2935

Meali Şerifi

Senden evvel gönderdiğimiz Peygamberler de başka değil ancak şehirler ahalisinden kendilerine vahyeylediğimiz bir takım erler idi; Ya şimdi o yerde bir gezmediler mi? Baksalar â kendilerinden evvel geçenlerin akıbetleri nasıl olmuş? Ve elbette Âhiret evi korunanlar için daha hayırlıdır ya, hâlâ akletmiyecekmisiniz? 108 Nihayet Peygamberler ümidlerini kesecek hale geldikleri ve onlar yalana çıkarıldılar zannettikleri vakıt onlara nusratımız geldi de dileklerimiz necata irdirildi, mücrimler güruhundan ise azâbımız giri döndürülmez 109

109.

﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖۤى اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ
الْقُرٰىۜ﴾ Senden evvel de biz ehli kuradan kendilerine vahiy gönderdiğimiz ricalden başka Resul göndermedik - Ya'ni senden evvelki Peygamberler de ne Melâike, ne kadın, ne bedevî, ne de başka bir şey değil, medenî insanlardan kendilerine vahiy hassası verdiğimiz senin gibi erkek, merd âdemlerden ıbaret idi. Bundan anlaşılır ki haklarında « وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ » buyurulduğundan dolayı Ya'kub ve evlâdı esasen bedevî idiler zannolunmamalıdır. Bütün Peygamberler ve İbrahim ve Ishak gibi Ya'kub da esasen ehli kuradan, ya'ni medenî idiler. Badiyede bulundularsa bu arazî bir hal, bir geçid veya bedevîleri irşad etmek için bir vazife veya ibtilâ idi. Netekim bil'ahare Musâya da böyle ibtilâ vaki' olmuştu. Hazreti Adem bile Cennette çiftiyle yaradılmış, sonradan Dünyaya inmiş, ruhan ve fıtraten medenî idi. Peygamber denildiği zaman onu yemez içmez, ihtiyacatı beşeriyyeden hiç birini duymaz bir Melek farzetmemelidirler.

Sûrei «En'am» da « وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا » bak.

Sûrei «Bakare» de de Adem kıssasında geçtiği üzere Ademe ve binaenaleyh nev'i Beni Ademe mahsus olan ta'lim ve tekrimi ilâhîye Melâike mazher olmamıştır. İmtihanı
sh:»2936

ilâhî ile Adem, Melâikeye değil, Melâike, Ademe secde ile emrolunmuştur. Emri ilâhî ile insanların hizmetine müvekkel Melekler var fakat hiç bir insan Meleklere hizmet ile me'mur değildir. Onun için nübüvvetin ilk şartı insanlık, vasfı mümeyyizi de vahy ile ta'limi mahsusı ilâhîdir. Sonra hem tebşiri heminzarı muhtevi olan bu ılmin öyle netaici ameliyyesi ve bu vazifenin öyle ağır levazımı vardır ki kadın fıtratı, dişi meşrebi doğrudan doğru bunun mes'uliyyetine mütehammil değildir.

Gerçi Allah tealâ dilerse bir kadına da istitaat ve tehammülü verebilir, fakat bu onu bir erkeğe kalbetmek olur. Binaenaleyh insanlar içinde nübüvvet vezaifini yüklenebilecek zevatın en yüksek, en güzide ricalden

olmasıda hikmeti subhaniyye iktızasındandır. O halde gerek vahiy ve gerek kuvvet ve tehammül noktai nazarından nübüvvet medenîlerden ziyade bedevîlere lâyık olmaz mı? Bir ümmînin aldığı vahiy, tahsıl görmüş bir kimsenin alacağı vahiyden daha ziyade i'cazkâr olduğu gibi bir bedevîye olacak vahiy medenîninkinden daha şaibesiz ve daha büyük bir harika sayılmaz mı? Mâsivadan kûlî bir inkıta' ile hak tealâya bir tekarrübi mahsusu ifade eden vahiy emrine bedevînin tecerrüd hayatı daha elverişli, çöller, yaylâlar, köylerden, şehirlerden daha ziyade varidatı hakkın inkişafına müsait değil midir? Ve buralarda cevalân eden bedevîler, daha pişgin, hayatın germ-ü serdine daha alışkın ve binaenaleyh daha erkek ve daha kahraman görülmez mi? gibi de tevehhüm olunmamalıdır. Nübüvvet en büyük menbeı medeniyyet olduğu cihetle bedeviyyet, nübüvvetin hikmet ve gayesile gayrı mütenasibdir. Medeniyette sükut fazla olabildiği gibi ıstıfa da o nisbette ziyadedir. Sureti umumiyyede ricali medeniyyenin kemalâtı ahlâkıyyesinde ricali bedeviyyeden daha yüksek bir cem'ıyyet ve cazibe vardır Medenîlerde ılim ve hılm-ü intibahın galebesine mukabil bedevîlerde

sh:»2937

cehl-ü cefa ve kasvet galibdir. « وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ » dır.

Bir hadîsi şerifte de vârid olmuştur ki « مَنْ بَدَا جَفَا وَمَنْ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ »

badiyede yaşıyan cafî ya'ni kaba ve haşîn ve av ardına düşen gafil olur. ». Velhasıl din yalnız iptidaî insanların değil, en yüksek medeniyyetlerin nazımıdır. Ve bedevîlik bir Peygamberde bulunması muktezayı hikmet olan zerafet ve cazibeye ve cem'ıyyeti mehasin ve kemalâta mülâyim değildir. Öteden beri sünneti ilâhiyyede bütün Peygamberler ehli kurâdan, ya'ni medenî olan ricalden gelmiştir. Hatemül'enbiya da «ümmülkurâ» olan Mekke şehrinde doğup ba's buyurulmuş ve bu Kur'an, bu ahsenül'kasas, bu gayb haberleri ona vahyolunmuştur. Binaenaleyh nübüvvet ve risaleti Muhammediyyeye inanmıyanlar bir sebebi ılmîden naşi değil, şirke meyilleri ve hakkı sevmedikleri cihetle iyman etmezler

﴿اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ﴾ artık o iymansızlar yer yüzünde hiç seyretmediler mi

﴿فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ﴾ basalar â kendilerinden

evvelkilerin akıbetleri nasıl oldu? - Hani bir vakitler Dünyayı kendilerinin zannedib de Allaha şirk koşan, Allahın âyetlerine ve Peygamberlerine inanmıyan, Âhireti hisaba almıyan iymansızlar nereye gittiler, ne

oldular? ﴿وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْاۜ﴾ ve her halde ittika etmiş olanlar

için Âhireti evi daha hayırlı. - ey aklı olanlar ﴿اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ artık akıl etmez misiniz - aklınızı husni isti'mal ederek bu hakikati anlayıp o hayra yetişmek için şu ölümlü Dünyada şik-ü ısyandan tevakkî etmez misiniz?

Bu gün şu kara toprağın neresine bakılsa akıbetleri görülecek olan evvelkiler içinde bir vakıtler Dünyaya öyle mağrur olanlar vardı ve bunlar o Peygamberlerin karşısında bir müddet için öyle imhal olunmuş idiler ki

sh:»2938

110. ﴿حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ﴾ tâ o Resuller - vahyile gönderilmiş olan o rical - yeis haline geldikleri - ya'ni nasıhatlerinin tutumasından ümidlerini kestikleri

﴿وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا﴾ ve kendilerini hakıkaten yalan çıkarıldı zannettikleri vakıt -

ya'ni iyman etmiyen kavimleri «o vahiy sözlerinin dedikleri gibi yalan olduğu hakıkaten tebeyyün eyledi»

zannedip haniya « مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ » diye şımardıkları vakıt

﴾جَآءَهُمْ نَصْرُنَا﴿ onlara - o Resullere mev'ud olan - nusratımız geldi

﴾فَنُجِّىَ مَنْ نَشَآءُ﴿ de kime diliyorsak necat verildi - diğerlerinin hiç biri kurtulmadı

﴾وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ﴿ ve filvakı' mücrim kavimlerden bizim azâbımız reddolunmaz - ya'ni necatlarına meşiyyet taallûk edenler o Peygamberlerle onlara iyman eden müttekîler, kurtulmıyanlar de hep mücrimler idi. Ve böyle vakti gelip Allahın azâbı indimi artık mücrimlerden o azâbın def'olunmasına hiç bir suretle ıhtimal yoktur. Zira Allahın hukmüne karşı gelebilecek hiç bir kuvvet ve kudret mümkin olmadığı gibi o lâhzada iyman yeis de müfid olmaz. Mevkı'i icraya konulmuş olan hukmi hak bozulmaz. Ve bu her zaman böyledir. Evvelkiler hakkında böyle olduğu gibi sonrakiler hakkında da böyledir.

﴾١١١﴿ لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِى الْاَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴿﴾

sh:»2939

Meali Şerifi

Hakikat onların kıssalarında ülül'elbab için bir ıbret vardır, bu uydurulur bir söz değil ve lâkin önündekinin tas: diki ve her şeyin tafsıli ve iyman edecek bir kavm için bir hidayet bir rahmettir 110

111. ﴾لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ﴿ Hakikaten onların - evvelki enbiya ile ümmetlerinin ve bilhassa Yusüf ve kardeşlerinin kıssasında ﴾عِبْرَةٌ﴿ büyük bir ıbret vardır.

﴾لِأُولِى الْاَلْبَابِ﴿ Fakat ülül'elbab için - ekser nas gibi içi çürük veya kuf olmıyan, sağlam özlü, temiz akıllı kimseler için. Hissiyatı sekîme ile bozulmuş olmıyan ülül'elbab anlarlar ki

﴾مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴿ bu - Kur'an, yâhud bu güzel kıssa - Allahın madunundan uydurulur bir söz değil. ﴾وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ﴿

Ve lâkin önündekinin - ya'ni bundan evvel indirilmiş ve murırı zaman ile temyiz ve tasdıklarına ihtiyac hasıl olmuş Semavî kitabların - tasdiki ﴾وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ﴿ ve her şeyin tafsıli

﴿وَهُدًى﴾ ve bir hüda - ya'ni doğru yolu gösteren büyük bir rehber ﴿وَرَحْمَةً﴾ ve bir rahmettir ﴿لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ ancak iyman eder bir kavm için - zira bundan istifade edecek olanlar buna inanacak olanlardır. Maadasına gelince onlar bu hidayet ve rahmetten intifa' etmezler. Göklerin gürlemesini, başlarına yıldırımların düşmesini gözetirler. Onun için bu Sûreyi de sûrei ra'd ta'kıb edecektir.

RA'D

١٣ سُورَةُ الرَّعْدِ

Bu Ra'ıd sûresi : Hasen, Ikrime, Atâ, kavillerinde Mekkîdir. Ancak Atâdan « وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا » ve gayrısından « لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ » -ilâ- « هُوَ الَّذِى يُرِيكُمُ الْبَرْقَ » âyetlerinin istisnası menkuldür. İbni Abbas, Kelbî, Mukatil, katâde kavillerinde Medenîdir. Ancak İbni Abbas ve Katâde « وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ » den iki âyeti ve bir rivayette « وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا » âyetini istisnâ etmiş ve Mekkede nâzil oldu demişlerdir. (Ebû Hayyan, Bahir). Keşşaf «muhtelefün fih» demiş, Kazı beyzavî ve Ebûssüud « مدينة وقيل مكية الا قوله ويقول الذين كفروا الآية » demişler, Fahruddîni razî mekkî olmasını tercih ile beraber Esammın tefsirinde « وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ » den maadası bil'icma' medeniyyedir» dediğini de kaydeylemiştir.

Âyetleri : - Kırk üç

Kelimeleri : - Sekiz yüz elli beş

Harfleri: - Üçbin beşyüz altı

Fasılası : - ق ، ع ، ل ، ر ، د ، ب ، ن Harfleridir.

Bu sûre « وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلٰئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ » âyeti celilesinde «ra'd» zikr olunması ve bu mazmun üzere makamı inzarda nâzil olması hasebile bu ismi almıştır. Bu suretle ekser nasın iymansızlığından bahs ile sûrei «Yusûf» ün hatimesinde zikri geçen « وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » âyetinde icmal edildiği üzere Göklerde ve Yerde herkesin nazarına çarpıp duran ba'zı âyatı tekvîniyye ve delâili akliyyeyi ıhtar eden

bu Sûrenin işaret olunduğunu vechile makabline münasebeti pek aşikârdır :

بِسْــــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيــــــــــمِ

﴿١﴾ الٓمٓرٰ قف تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِؕ وَالَّذٓى اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

« الـمر » İşte bunlar sana o kitabın âyetleri ve sana rabbından indirilen haktır, ve nasın ekserisi

iyman etmezler 1

1. ﴿الٓمٓرٰ قف﴾ Allahü a'lemü bimuradih («Bakare» ve «Yunüs» sûrelerinin başına bak) bunda da

İbni Abbastan şöyle bir te'vil nakl edilir: انا اللّٰه علم وارى : ben Allah, bilir ve görürüm.

Sûrenin ismi ve hece harflerine işaret olması kavline göre biz burada da şu ma'nâyı ta'kıb edelim: elif lâm

mim ra ﴿تِلْكَ﴾ işte onlar - o hece harfleri veya bu Sûre ﴿اٰيَاتُ الْكِتَابِؕ﴾ kitab

âyetleridir. - Ayrı ayrı münferiden mülâhaza oldukları takdirde hiç bir ma'nâsı yok gibi zannolunan o

harfler, o sesler Allah tarafından kendilerine verilen şekli nazım ve terkib ile ma'nâlı ma'nâlı bi takım

kelimeler teşkil ederek kitabı hakkın

sh:»2942

mazmununa delâlet eden ve bâtını zâhire çıkaran açık deliller, zâhir alâmetler, sarih ve kat'î beyyineler

olur ve bu harflerden müteşekkil olan bu Sûre de kitabı ekmel olan Kur'anın Semavât ve Arzda gafillerin

üzerinden geçip de görmedikleri âyâtı ilâhiyyeyi gösteren bir takım âyetleridir.

﴿وَالَّذٓى اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ﴾ Ve rabbından sana indirilen tamamen

haktır. -Hakikaten vakıa mutabıktır ya Muhammed

﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ve lâkin nâsın ekserîsi iyman etmezler - hak

olduğuna inanmazlar.

﴿٢﴾ اَللّٰهُ الَّذٖى رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَؕ كُلٌّ يَجْرٖى لِاَجَلٍ مُسَمًّىؕ

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٣﴾

وَهُوَ الَّذٖى مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ فٖيهَا رَوَاسِىَ وَاَنْهَارًاؕ وَمِنْ كُلِّ

الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ اِنَّ فِى
ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤﴾ وَفِى الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ
وَجَنَّاتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى
بِمَٓاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِى الْاُكُلِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴿﴾

sh:»2943

﴿٥﴾ وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَاِنَّا لَفِى
خَلْقٍ جَدِيدٍ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ الْاَغْلَالُ فِى
اَعْنَاقِهِمْ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٦﴾
وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ
الْمَثُلَاتُ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلٰى ظُلْمِهِمْ وَاِنَّ رَبَّكَ
لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ
مِنْ رَبِّهِ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٨﴾ اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا
تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَىْءٍ
عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٩﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ
﴿١٠﴾ سَوَٓاءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ
مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١١﴾ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ
يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا
بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاِذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا
مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ﴿﴾

sh:»2944

Meali Şerifi

Allah odur ki Semalara direksiz irtifa' verdi, onları görüyorsunuz, sonra Arş üzerine istivâ buyurdu ve

Şems-ü Kameri teshır eyledi, her biri müsemmâ bir ecel için cereyan ediyor, emri tedbir, âyetleri tafsıl eyliyor ki sizler rabbınızın likasına yakîn hasıl edesiniz 2 Hem o, odur ki Arza bir imtidad verdi ve onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaptı ve meyvelerin hepsinden onda iki çift yarattı, geceyi gündüze bürüyüp duruyor, her halde bunda tefekkür edecek bir kavm için âyetler var 3 Arzda mütecavir kıt'alar, üzüm bağları, ekinler, hurmalıklar, çatallı çatalsız hepsi, bir su ile sulanır, halbuki yemişlerinde ba'zısını ba'zısına tafdıl ediyoruz, her halde bunda aklı olan bir kavm için âyetler var 4 Eğer teaccüb edeceksen işte teaccüb edilecek şey: onların şu lâkırdısı: biz bir toprak olduğumuz vakıt mı, hele hele biz mi mutlaka yeni bir hılkat içinde bulunacağız!... İşte bunlar rablarına küfretmiş olanlar ve işte bunlar tomrukları boyunlarında ve işte bunlar eshabı nar, hep onda kalacaklardır 5 Bir de senden haseneden evvel seyyieyi isti'cal ediyorlar, halbuki önlerinde misal olacak ukubetler geçti ve hakıkat rabbın insanların zulümlerine karşı mağrifet sahibi, bununla beraber rabbın pek şedidül'ıkab 6 O küfredenler diyorlar ki ona rabbından bambaşka bir âyet indirilse ya... Sen ancak bir münzirsin, her kavm için yalnız bir hâdî var 7 Allah, o bilir her dişi neyi hamil olur? Ve rahimler, ne eksiltir ne artırır, her şey onun ındinde bir mıkdar iledir, 8 gayb-ü şehadeti bilen keberi müteâl 9 Ona içinizden sözü sirreden ve açığa vuran, gece gizlenen, gündüz, beliren müsavidir, her biri için önünden ve arkasından ta'kıb eden Melâike vardır, onu Allahın emrinden dolayı gözetirler 10 Her halde Allah, bir sh:»2945
kavme verdiğini onlar nefislerindekini bozmadıkça bozmaz, bir kavme de Allah, bir kötülük irade buyurdumu artık onun reddine çare bulunmaz, öyleya onlar için ondan başka bir vâli yok 11

2. ﴿اَللّٰهُ الَّذٖى﴾ Allah odur ki ﴿رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ﴾ Semaları

direksiz, dayaksız yucalttı - ne yapmak için iskeleye, ne kaldırmak için manivelaya, ne de dayamak için direğe, dikmeye muhtac olmadan mahzâ kudret ile yaptı ve yükseklere kaldırdı tuttu ﴿تَرَوْنَهَا﴾ onları görüyorsunuz - ya'ni üzerinizde o Semavatı: o yüksek ecsam-ü ecramı öylece direksiz olarak görüp duruyorsunuz veya görüyorsunuz.

İşte Allah, onlara öyle direksiz irtifa' veren ve böyle size gösteren kadiri mutlaktır. Bu ma'nâda « تَرَوْنَهَا » zamiri direksiz Semavâta raci'dir. Ve cümle, bir cümlei istînafiyyedir. Ba'zı müfessirîn, bunun amede raci' ve cümlenin ona sıfat olma ıhtimalini de nazarı ı'tibara almışlardır ki şöyle demek olur: Semaları sizin göreceğiniz hiç birdirek olmaksızın yükseltti. Bu ma'nâya göre Semavâtın görünmez bir takım direklerle dayanıp tutulmakta olması ıhtimali iyham edilmiş olur. Zira görünür direklerin bulunmaması görünmez bir takım direkleri olması tasavvuruna mani' olmaz. Fakat görünmez direklerden ne anlaşılır? Eğer bundan Batlimyos hey'etinde mülâhaza olunan eflâk gibi yıldızların istinad ettiği gayrı mer'î ba'zı ecsam kasdolunursa bu surette asıl o cisimlerin nereye dayandığı suâli sorulacak bu ise direksiz ma'nâsına raci' olacaktır. Ve eğer bundan cazibe, dafia gibi sırf akl ile mülâhaza olunabilecek ba'zı kuvvetler kasdolunursa bunlara amud ıtlakı mecaz olacağı cihetle bu da hakikatte evvelki ma'nâ gibi direksiz mefhumuna raci' olarak muvazenei âlemde Allah tealânın melekût ve kudretini anlatmış olur. « وَالسَّمَٓاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمٖيزَانَ » Sûrei rahmene bak.

Binaenaleyh asıl ma'nâ, evvelki demek olur. Ya'ni

sh:»2946

« تَرَوْنَهَا » zamiri «amede» raci' olarak cümle, sıfat değil, Semavâte raci' olarak bir cümlei istînafiyyedir. Onun için « بِغَيْرِ عَمَدٍ » üzerinde vakıf, evlâdır. Burada bir cim secavendi vardır.

Semaların irtıfaı görünmez amudlarla değil, zâhirde ve rasadatta göründüğü gibi direksiz olarak doğrudan doğru Allahın kudretine istinad etmekte ve onu isbat eylemektedir. Ma'lûmdur ki her cisim, mütehayyizdir, bir hacim ve mikdar ile fezadan bir hayyiz işgal eder. Bir vaağıtırdı. Çünkü her biri yalnız kendi lisanını asıl ve hâkim tanımak lâzım gelecek ve aralarında hâkim ve furkan bir kitab bulunmamış olacaktı. Hem bu taaddüd, terceme ihtiyacından kurtarmıyacak, her kavm kendi lisanındaki ile diğerlerinin tevafuk edip etmediğini anlamak ihtiyacında bulunacak ve bundan dolayı taaddüd ne kadar çoksa terceme ihtiyacı da o nisbette artacak ve bir mütercimin bütün lisanları bilmesi ıktıza edecek ve teklifi mâlâyutak halini alacaktı.

Bunun beyanı :

﴿٥﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ
الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için âyetlerimizle Musâyı gönderdik ki: kavmini zulûmâttan nûra çıkar ve onlara Allah günlerile öğüt ver diye, şüphesiz ki bunda çok âyetler vardır: çok sabırlı, çok şükredici her kimse için 5

5. ﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا﴾ Filhakıka Musâyı âyetlerimizle irsal eyledik -

ya'ni risaletini mübeyyin mu'cizat ve kitab vererek zikrolunduğu üzere kavminin lisanile Resul yapıp

gönderdik ﴿اَنْ﴾ şöyle diye ki

sh:»3015

﴿اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ﴾ kavmini zulmetlerden nûra çıkar.

- «اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَنٖى اِسْرَٓائٖلَ» buyurulduğu üzere Musânın kavmi Benî İsraîl idi.

Benî İsraîl de Mısırda bulunuyordu, Fir'avnın zulm-ü kahri altında ne yapacağını şaşırmış, cehl-ü dalâlet,

za'f-ü zillet, yeis gibi türlü türlü zulmetler içinde kalmış idi. Binaenaleyh bundan sonraki âyetten de

anlaşılacağı üzere bu emrîn hasılı ma'nâsı şu olur: Benî İsraîli tenvir ederek Fir'avndan kurtar

﴿وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ﴾ ve onlara Allah günlerile tezkir yap - tarihte ümmetlerin başından

geçen ve doğrudan doğru Allahın kudretini gösteren, Allah dedirten acı veya tatlı büyük vak'aları anlatarak

veya Allahın ni'metlerini, belâlarını hatırlatarak va'z-u nasıhat et ﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكَ﴾ şüphe yok ki

onda - o tezkir de veya o günlerde hangi kavmden olursa olsun

﴿لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ pek sabırlı, çok şükürlü her kimse için behemehal bir

çok âyetler vardır. -Ki Allah tealânın kudret ve vahdaniyyetine, belâ ve ni'metine delâlet ve gönüllerini intibah-ü ıbret ve ümid-ü inşirah ile tenvir eyler. Gerçi bunlar herkes için âyet iselerde sabrı veya şükrü veya ikisi de az veya hiç olmıyan kimseler onlardan müstefid olmaz, fi'len tenevvür edemezler, o tenevvür hem sabbar, hem şekûr olanlara mahsustur ki mihnet karşısında yeis ve telâşa düşmez, nı'metin kadrini bilir daima şükrünü edaya çalışırlar. Bu iki huy iyman huylarından olduğu cihetle burada

﴿صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ mü'min demekten kinaye olduğu da söylenmiştir. Görülüyor ki Hazreti Musâya

﴿اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ﴾ buyurulmuştur, Resulü ekrem

sallâllahü aleyhi veselleme ise

﴿لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ﴾ buyurulmuştur. Demek ki

risalette esas, kadri müşterek

sh:»3016

bu tenvir ve fakat risaleti Muhammediyye kavminden başlamak üzere umum insanlar için oluyor. Risaleti Musâ ise kavmine aid bulunuyordu. Diğer âyetlerde geçtiği vechile onun Fir'avne gönderilmesi de bilhassa Benî İsraîl dolayısiyle idi. Maamafih böyle olması Musâya emredilen tezkîrat, Tevratta mezkûr âyât içinde yalnız kavmi Musâyı değil, herkesi tenvir edecek âyetler bulunmasına mani' değildir. Onun için sûrei «Maide» de geçtiği vechile Tevrat hakkında « فيهَا هُدًى وَنُورٌ » buyurulduğu gibi burada

﴿اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ buyurulmuştur.

İşte Allah günlerinin tezkirindeki bu hikmete mebnî bunun bir zübdesini tezkir etmesi emrolunarak Resulullaha da buyuruluyor ki :

﴿٦﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ
اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ
اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ وَفى ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظيمٌ
﴿٧﴾ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ
عَذَابى لَشَديدٌ ﴿٨﴾ وَقَالَ مُوسٰى اِنْ تَكْفُرُوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِى
الْاَرْضِ جَميعًا فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِىٌّ حَميدٌ﴿﴾

sh:»3017

Meali Şerifi

Ve o vakıt Musâ kavmine dedi ki: Allahın üzerindeki nı'metini anın: birvakıt sizi Âli Firanvden kurtardı, sizi azâbın kötüsüne peyliyorlardı ve oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı diri tutmak istiyorlardı ve bunda rabbınızdan size azîm bir imtihan var 6 Ve düşünün ki rabbınız şöyle i'lân buyurdu: Celâlim hakkı için şükrederseniz elbette size artırırım, ve eğer nankörlük ederseniz haberiniz olsun ki azâbım çok şiddetlidir 7 Siz ve bütün Arzda bulunanın cemıisi küfran etseniz şu muhakkak ki Allah hepinizden müstağni ve zatında hamîd bir ganîdir 8

Ey Muhammed ümmeti :

﴿٩﴾ اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ
وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا اَيْدِيَهُمْ فِى اَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَا
اُرْسِلْتُمْ بِهِ وَاِنَّا لَفِى شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا اِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Size önünüzden geçenlerin haberleri gelmedi mi? Kavmi Nuhun, Âdın ve Semudun ve daha onlardan sonrakilerin ki

sh:»3018

tafsıllerini ancak Allah bilir, onlara resulleri beyyinelerle geldiler de ellerini ağızlarına ittiler ve biz dediler: sizin gönderildiğiniz şey'i tanımıyoruz ve biz, sizin bizi da'vet ettiğiniz şeyden bir şekk içindeyiz 9

9. ﴿اَلَمْ يَاْتِكُمْ﴾ - Bu hitab zahiren kelâmı Musâdan gibi görünürse de tarafı ilâhîden kavmi Resule bir ibtidai hıtab olması bir çok müfessirînce tercih edilmiştir. Filvaki' Tevratta Ad ve Semudün zikri olmadığı doğru ise bu müteayyin demektir.

﴿لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ﴾ Ki onları Allahdan başkası bilmez - ya'ni kavmi Nuh ve Ad ve Semudden sonra tarihin mechuliyyeti içine gömülmüş, mikdar ve hususıyyetlerini Allahdan başkasının bilemeyeceği daha nice kavmler « وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا » mantukunca ne kadar çok karınlar mahv-ü munkarız olmuştu ki bunlar hakkında da « مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ » buyurulduğu üzere velev kısmen ve icmalen olsun haber gelmedi mi? İbni Mes'ud radıyallahü anh bu âyeti okuduğu zaman dermiş ki « كذب النسابون » ya'ni Ilmi ensab iddiasında bulunanlar ve Âdeme varıncaya kadar bütün urukı beşerin silsilei nesebini ta'yine kalkışanlar yalan söylemiş olurlar. Zira « لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ » buyurulmuştur. İbni Abbas radıyallahü anhümadan merviydir ki «Adnan ile İsmail arasında otuz baba vardı ki ma'ruf değildir» demiştir. Aleyhıssalâtü vessalâmdan mervidir ki «Maadd ibni Adnan Edd» i geçmezdi ve buyurmuştur ki « تَعَلَّمُوا مِنْ اَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ اَرْحَامَكُمْ وَ تَعَلَّمُوا مِنَ النُّجُومِ مَا تَسْتَدِلُّونَ بِهِ الطَّرِيقَ » neseblerinizden erhamınıza sıle yapacak kadarını öğrettiniz, yola istidlâl edecek kadar da nücum öğrettiniz. Ba'zı müfessirîn de demişlerdir ki şu halde bu

münasebetle hılkati Âdemden beri geçen senelerin adedini de kestirmek mümkin değildir. Onu da Ancak Allah bilir.

Bütün o kavmler ne oldu bilir misiniz? - ﴿جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾

sh:»3019

Onlara Resulleri beyyinelerle geldiler. - Açık deliller, beyanlar, mu'cizeler getirdiler ﴿فَرَدُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فٖى اَفْوَاهِهِمْ﴾ de onlar ellerini ağızlarına ittiler -gayızlarından parmaklarını ısırdılar, yahud bütün kuvvetlerile ağızlarını tutmağa, susdurmağa çalıştılar, yahud o Peygamberlerin kendilerini uzatılan desti imdad ve hidayetlerini ağızlarıle reddettiler, öpecek yerde ısırdılar ﴿وَقَالُوٓا﴾ ve dediler ki ﴿اِنَّا كَفَرْنَا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ﴾ her halde biz sizin kendisile gönderildiğiniz şeylere kâfiriz - ve getirdiğiniz beyyinelere inanmayız. Da'vetinize gelince de ﴿وَاِنَّا لَفٖى شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَٓا اِلَيْهِ﴾ bizi da'vet ettiğiniz şeylerden de muhakkak ve muhakkak şekk içindeyiz ﴿مُرٖيبٍ﴾ öyle bir şek ki kocundurucu - ya'ni pireleniyoruz, kuşkulanıyoruz, ürküyoruz.

﴿١٠﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِى اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِؕ
يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىؕ
قَالُوٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاؕ تُرٖيدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ
يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُنَا فَاْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبٖينٍ﴿﴾

sh:»3020

﴿١١﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖؕ وَمَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نَاْتِيَكُمْ
بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾
وَمَا لَنَٓا اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَاؕ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى
مَٓا اٰذَيْتُمُونَاؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ۠ ﴿١٣﴾ وَقَالَ

الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ اَرْضِنَآ اَوْ لَتَعُودُنَّ فِى
مِلَّتِنَاۜ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَۙ ﴿١٤﴾
وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ
وَعِيدِ ﴿١٥﴾ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍۙ ﴿﴾

Meali Şerifi

Resulleri hiç, dediler: Gökleri ve Yeri yaradan Allahda şekk edilir mi? O, sizi günahlarınızı mağrifet etmek için çağırıyor ve müsemmâ bir ecele kadar size müsaade ediyor, siz, dediler bizim gibi bir beşersiniz, bizi babalarımızın taptıklarından çevirmek istiyorsunuz, o halde bize sultası açık bir bürhan getiriniz 10

sh:»3021

﴿١٦﴾ مِنْ وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَآءٍ صَدِيدٍۙ ﴿١٧﴾ يَتَجَرَّعُهُ
وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَاْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍۜ
وَمِنْ وَرَآئِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Resulleri onlara: evet, dediler: biz, sizin gibi bir beşerden başka bir şey değiliz ve lâkin Allah kullarından dilediğine nı'metini ihsan buyurur ve Allâhın izni olmadıkça size bir sülta ve bürhan getirmek bizim haddimiz değildir, ve hep Allaha tevekkül etmelidir onun için mü'minler 11 Ve biz, neyimize Allaha mütevekkil olmıyalım ki, o, bizlere yollarımızı dos doğru gösterdi, ve elbette bize yaptığınız ezalara karşı sabredeceğiz, ve hep Allaha tevekkül etmelidir onun için mütevekkiller 12 Küfredenler de resullerine dediler ki mutlak ve mutlak sizi toprağımızdan çıkarırız, yâhud ki milletimize dönersiniz, rabları da onlara şöyle vahiy verdi ki muhakkak ve muhakkak zalimleri ihlâk edeceğiz 13 Ve arkalarından sizi o Arza iskân eyliyeceğiz, bu işte makamımdan korkana, vaıydimden korkana va'dim 14 Hem futuhat istediler, hem de haib oldu her cebbarı anîd 15 Arkasından Cehennem, neler olacak ve irin suyundan sulanacak 16 Yutmağa çalışacak, boğazından geçiremiyecek, her taraftan ona ölüm gelecek, halbuki ölmiyecek, arkasından da galiz bir azâb 17

sh:»3022

﴿١٨﴾ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ
الرِّيحُ فِى يَوْمٍ عَاصِفٍۜ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَىْءٍۜ ذٰلِكَ
هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Rablarına küfredenlerin meseli şudur: amelleri bir küle benzer ki onu fırtınalı bir günde rüzgar şiddetli

savurmaktadır, kazandıklarından hiç bir şey ellerini geçmez, işte budur asıl o uzak dalâl 18

﴿١٩﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۜ اِنْ

يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٢٠﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
بِعَزِيزٍ ﴿٢١﴾ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ
اللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا
اَجَزِعْنَٓا اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿﴾

sh:»3023

﴿٢٢﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِیَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ
الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِیَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا
اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِی فَلَا تَلُومُونِی وَلُومُوٓا اَنْفُسَكُمْ مَٓا اَنَا
بِمُصْرِخِكُمْ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُصْرِخِیَّ اِنِّی كَفَرْتُ بِمَٓا اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ
قَبْلُ اِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَاُدْخِلَ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Görmedin mi? Allah Gökleri ve Yeri hakkile yaratmış, dilerse sizi giderir yep yeni bir halk getirir 19 Ve Allaha göre bu, ehemmiyyetli bir şey değildir 20 Bir de hepsi toplanarak Allahın huzuruna çıkmışlardır, zuafâ kısmı büyüklük taslıyanlara: şöyle demektedirler: bizler sizlere tabi' idik, şimdi siz, bizden Allahın azâbından zerrece bir şey defi edebiliyor

sh:»3024

musunuz? Eğer, demişlerdir: Allah bize hidayet verse idi elbette sizi hidayeti erdirirdik, şimdi bizler sızlansak da sabretsek de müsavîdir, bizim için kurtuluş yok 21 İş bitince Şeytan da der ki: doğrusu Allah size hak va'di va'd buyurdu, ben de bir va'd yaptım size yalan çıktım, maamafih benim size karşı bir sültam yoktu, ancak sizi da'vet ettim siz de bana icabet eylediniz, o halde beni levmetmeyiniz nefislerinizi levmediniz, ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız, ben sizin bundan evvel beni şerik koşmanızı tanıdımadım, her halde zalimlerin hakkı elîm bir azâbdır 22 İyman edip salih salih ameller işliyenler ise altından ırmaklar akar Cennetlere konulmuşlardır, rablarının izniyle orada muhalled olarak kalacaklardır,

tehıyyeleri orada selâmdır 23

﴿٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ
طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَٓاءِۙ ﴿٢٥﴾ تُؤْتٖٓى اُكُلَهَا
كُلَّ حٖينٍ بِاِذْنِ رَبِّهَاۜ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٦﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبٖيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبٖيثَةٍۨ اجْتُثَّتْ مِنْ
فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٧﴾ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا
بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ
الظَّالِمٖينَ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ ﴿﴾

sh:»3025

Meali Şerifi

Gördün'a Allah nasıl bir temsil yaptı; hoş bir kelimeyi, hoş bir ağaç gibi ki kökü sâbit dalı Semada 24 Yemişlerini rabbının izniyle her dem verir, ve Allah insanlara böyle temsiller yapar ki kavrayıp düşünsünler 25 Habîs bir kelimenin temsili de habîs bir ağaç gibidir ki üstünden cüsselenmiş kararı yoktur 26 Allah, iyman edenleri hem Dünyada hem Âhırette sâbit söz ile tesbit buyurur, haksızlık edenleri ise şaşırtır ve Allah ne isterse yapar 27

﴿٢٨﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَاَحَلُّوا
قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِۙ ﴿٢٩﴾ جَهَنَّمَۚ يَصْلَوْنَهَاۜ وَبِئْسَ الْقَرَارُ
﴿٣٠﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبٖيلِهٖۜ قُلْ تَمَتَّعُوا فَاِنَّ
مَصٖيرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿٣١﴾ قُلْ لِعِبَادِىَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا يُقٖيمُوا
الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ
يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فٖيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣٢﴾ اَللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا
لَكُمْۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ

الْاَنْهَارَ﴿۞﴾

sh:»3026

﴿۞٣٣﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ
وَالنَّهَارَ ﴿۞٣٤﴾ وَاٰتَيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ
اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴿۞﴾

Meali Şerifi

Bakmaz mısın onlara ki Allahın nı'metini küfre değiştiler ve kavimlerini helâk yurduna kondurdular 28

Cehenneme, yaslanırlar ona, o ise ne fena makardır 29 Ve Allahın yolundan sapıtmak için Allaha

menendler uydurdular, de ki: keyfinize bakın çünkü gidişiniz ateşedir 30 Söyle: o iyman etmiş olan kullarıma : namazı kılsınlar ve kendilerini merzuk kıldığımız şeylerden gizli ve açık infak etsinler, öyle bir gün gelmeden evvel ki onda ne alım satım var, ne dostluk 31 Allah öyle bir İlahdır ki Gökleri ve Yeri yarattı ve yukarıdan bir su indirdi de onunla size rızk için türlü semereler çıkardı ve emriyle denizde cereyan etmek için size gemileri muhassar kıldı, size nehirleri de muhassar kıldı 32 Ve sizin için birbiri ardınca Şems-ü Kameri muhassar kıldı, yine sizin için leyl-ü neharı verdi öyle ki Allahın nı'metini saysanız onu bitiremezsiniz, her halde insan, çok zâlim, çok nankör 34

Şunu da yadet ki ya Muhammed!

﴿۞٣٥﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنِى
وَبَنِىَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ﴿۞﴾

sh:»3027

﴿۞٣٦﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِى فَاِنَّهُ
مِنِّى وَمَنْ عَصَانِى فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۞٣٧﴾ رَبَّنَآ اِنِّى اَسْكَنْتُ
مِنْ ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا
لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِى اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ
مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿۞٣٨﴾ رَبَّنَآ اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِى
وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى
السَّمَآءِ ﴿۞٣٩﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى وَهَبَ لِى عَلَى الْكِبَرِ
اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبِّى لَسَمِيعُ الدُّعَآءِ ﴿۞٤٠﴾ رَبِّ اجْعَلْنِى
مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿۞٤١﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ

لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de İbrahimin dediği vakti an: rabbım! Bu beldeyi emin kıl, beni ve oğullarımı putlara uzak

bulundur

sh:»3028

35 Rabbım!. Çünkü onlar insanlardan bir çoğunu şaşırtırlar, bundan böyle izimce gelirse işte o bendendir,

kim de bana ısyan ederse artık sen gafursun, rahîmsin 36 Yarabbenâ! Ben, zürriyyetimden ba'zısını senin

beyti muharreminin yanında, ekin bitmez bir vâdide iskân ettim, yarabbenâ! namazı ikame etsinler diye,

bundan böyle insanlardan bir takım gönülleri onlara doğru akıt, ve onları hasılâttan merzuk buyur, gerek ki

şükrederler 37 Yarabbenâ! biz ne gizliyoruz ve ne ı'lân ediyoruz her halde sen bilirsin, ve ne Yerde, ne

Gökte hiç bir şey Allaha karşı gizli kalmaz 38 Hamd o Allaha ki bana ıhtiyarlık halimde İsmail ve İshakı

ihsan buyurdu, şüphe yok ki rabbım her halde duayı işitiyor 39 Rabbım! Beni namaza müdavim kıl,

zürriyyetimden de, yarabbenâ! hem duâmı kabul buyur 40 Ya rabbanâ! mağrifet buyur bana ve anama

babama ve bütün mü'minlere, hisab başa dikileceği gün 41

﴿٤٢﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ اِنَّمَا
يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْاَبْصَارُ ﴿٤٣﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِى
رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٤﴾ وَاَنْذِرِ
النَّاسَ يَوْمَ يَاْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا اَخِّرْنَا
اِلَى اَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ اَوَلَمْ تَكُونُوا
اَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٥﴾ وَسَكَنْتُمْ فِى مَسَاكِنِ
الَّذِينَ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ
الْاَمْثَالَ﴿﴾

sh:»3029

﴿٤٦﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ
لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴿﴾

Meali Şerifi

Bunları an ve sakın Allahı zalimlerin yaptıklarından gafil sanma, onları o, ancak öyle bir güne te'hır eder

ki o gün gözler belerir 42 Başkalarını dikerek koşarlar, nazarları kendilerine dönmez, ve yüreklerinin içi

bom boş hevâ kesilmiştir 43 Hem inzâr ile haber ver insanlara o azâbın geleceği günü, o vakıt diyecek ki o

zulmedenler yarabbenâ! Bizi yakın bir ecele te'hır buyur, da'vetine icabet edelim ve Peygamberlerin izince gidelim, hani ya bundan evvel yemin etmiş değil miydiniz: Sizin için zeval yoktu ya? 44 Siz de o kendilerine

zulm etmiş olanların meskenlerine sakin oldunuz, onlara nasıl yaptığımız ise sizce tebeyyün etti ve size

emsal gösterdik 45 Filhakıka onlar mekirlerini yaptılar, Allah ındinde de onlara mekir var, isterse onların

mekirleri dağları yerinden oynatacak olsun 46

﴿٤٧﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِه۪ رُسُلَهُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ
ذُوانْتِقَامٍۜ ﴿٤٨﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ
وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٩﴾ وَتَرَى الْمُجْرِم۪ينَ يَوْمَئِذٍ
مُقَرَّن۪ينَ فِى الْاَصْفَادِۚ ﴿﴾

sh:»3030

﴿٥٠﴾ سَرَاب۪يلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُۙ ﴿٥١﴾
لِيَجْزِىَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْۜ اِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ
﴿٥٢﴾ هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِه۪ وَلِيَعْلَمُٓوا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ
وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿﴾

Meali Şerifi

O halde sakın Allahı Peygamberlerine olan va'dine hulf eder sanma, şüphesiz Allah azîzdir, intikamı vardır 47 O gün ki Arz başka tebdil olunur, Semavat da ve hep o vâhid, kahhâr olan Allah için fırlarlar 48 Ve görürsün mücrimleri o gün birbirlerine çatılı çatılı bukağılardadırlar 49 Gömlekleri katrandan, ve yüzlerini ateş kaplıyor 50 Çünkü Allah her nefsi kazandığıle cezalandıracak, haberiniz olsun ki Allahın hisabı seri'dir 51 Bu işte insanlara beliğ bir tebliğdir, hem bununla inzar edilsinler, hem onun ancak bir tek İlâh olduğunu bilsinler hem de öğüd alsın akl-ü vicdanı temiz olanlar 52

48. ﴿غَيْرَ الْاَرْضِ﴾ - Bu terkib iki ma'nâya gelebilir: birisi Arz mahiyyetinden başkasına demek

olur. Birisi de bu Arzın, gayriye ya'ni başka bir Arza demek olur. Ve her iki ma'nâ ile te'vil varid olmuştur. Netekim ba'zı rivayetlerde Arz ateş olacak, Semavat Cennet denilmiş, ba'zı rivayetlerde de Arz gümüş sebîkesi gibi bembeyaz, üzerine kan dökülmedik günah işlenmedik bambaşka bir Arz olacak denilmiştir. Sehl ibni Sa'dden menkuldür ki dinledim demiş Resulullah

sh:»3031

buyuruyordu ki «yevmi Kıyamette nâs kursatünnakıy gibi beyzâ ve afrâ bir Arz üzerinde haşrolunacak».

Hazreti Aişeden merviydir ki « يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ » kavli ilâhîsinden Resulullaha sual ettim: «ya Resulallah o gün insanlar nerede olacak? dedim. Buyurdu ki «bir şey sordun ki ümmetimden hiç biri sormamıştı, o vakıt nâs cisri Cehennem üzerinde - diğer bir rivayette - Sırat üzerinde olacak» demiştir.

Arz, ma'rife olarak zikr-ü iade edilmiş olduğuna ve bu surette sani evvelin aynı olması asıl bulunduğuna nazaran da ikinci ma'nâ zahirdir. Maamafih zamir ile « غَيْرَهَا » buyurulmayıp da ismi zahir ile « غَيْرَ الْاَرْضِ » buyurulması evvelki ma'nâya da ihtimal verdirmektedir. Sonra her iki takdirde de tebdil dahi iki ma'nâya muhtemildir: birisi i'damı küllîden sonra halkı cedid, ya'ni tebdili zat, diğeri de maddesinin bakasıle tebdili sıfat ki tahvil demek olur. Mütekellimînin ba'zısı evvelki ma'nâyı ahz etmiştir. Çünkü tebdil, zatı Arza isnad edilmiş olduğu gibi « كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ » kavli ilâhîsi de zahiren bunu muktezidir. Bâlâdaki nakle muvafık olarak İbni Mes'ud Hazretleri «Arz, üzerinde kan dökülmedik, günah işlenmedik, Süzülmüş beyaz gümüş gibi bir Arza tebdil olunacak» demiş olduğu cihetle bunun tebdili zat demek olduğu da söylenmiştir. Ba'zı mütekellimîn de ikinci ma'nâyı ahzetmişlerdir. Çünkü tebdilin tahvil ma'nâsına isti'mali de mütearef olduğu gibi ba's hakkındaki « عَجْبُ الذَّنَبِ » hadîsini bakai maddeyi bir iş'ar var gibidir. İbni Abbas Hazretlerinden de merviydir ki «Arz, yine bu Arz, şu kadar ki sıfâtı tagayyür edecek, ezcümle dağları yürüyecek, denizleri yarılacak, dümdüz olacak, iğrilik büğrülük görülmiyecek» demiş ve beyti okumuştur.

وما الناس بالناس الذين عهدتهم
ولا الدار بالدار التى كنت تعلم

sh:»3032

Fününı tecribiyye ve ezcümle kimya kavaidine nazaran bakai madde suretiyle Arzın tahvili imkânını mülâhaza kolay ise de maddenin i'damı tarikıle tebdilin imkânını mülâhaza müşkildir. Onun için maddenin kıdem ve bakasına zahib olan feylesoflar bunu mümteni' addettiklerinden tahvil suretine kasrı nazar etmişlerdir. Maamafih son zamanlarda maddenin mücerred kuvvete tahavvülü imkânını gösteren ba'zı tecribelere tesadüf edildiğinden bakai madde kanunu «bakai kuvvet» kanununa, bu da «bakai ıllet» kanununa irca' olunmuştur. Bakai ıllet ise şüphe yok ki bakaullaha raci'dir.

Hulâsa maddenin fenası aklen de mümteni' değildir. Binaenaleyh tebdile iyman ile tafsılini ilâhîye ılmi ilâhîye tefvız etmek, daha muvafıktır. Maa'haza bu hususta maddenin ifnası şart olmadığından tahvile i'tikad da kâfi olabilir. Bir de İbni atıyye tefsirinde şunu da rivayet etmiştir ki tebdil Arz da olacak ve lâkin her ferikın haline göre: kimine ekmek, kimine gümüş, kimine ateş اهـ. Bu rivayette muhtelif rivayetlerin bir cem'-ü tevfikı vardır. Maamafih bu kabil tebdilât Dünyada dahi görülüp durmaktadır.

Hasılı, o şaşmaz va'd-ü intikamın tahakkuku, o gün ki: Arz, başka arza tebdil olunacak. « وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ ۙ وَاَلْقَتْ مَا فيهَا وَتَخَلَّتْ ۙ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۜ » gibi âyetlere bak.

﴿وَالسَّمٰوَاتُ﴾ Semavât da - öyle değişecek, infitar ve inşikak ederek Güneş ve Kameri tutulup derilerek, yıldızları söndürüp dağıtılarak dürülecek, başka Semalara tebdil edilecek. Ya'ni Kıyamet kopacak, bu Dünyanın Arz ve Semavâtı yerine Âhıret Arzı Âhıret Semavâtı kurulacak.

﴿وَبَرَزُوا لِلّٰهِ﴾ ve hepsi Allah için büruz edecekler

sh:»3033

- ya'ni bütün halk ve bu miyanda alel'husus o zalimler mevkuf bulundukları kabirlerinden yürütülecek. Gizli yapıyoruz zu'mettikleri bütün amellerile Arasat meydanına döküülecek, hiç bir yerde gizlenemiyerek ve başka hiç bir merci' bulunamıyarak Allah için, Allahın hukm-ü cezası için mahkemei kübrâya çıkacaklar

﴿الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ O Allah için ki vahıd, kahhâr. - Vâhid, ya'ni şeriki yok, bu âlemde ondan başka ilâh iddia edenler, başka ma'bud, başka rab tanımak istiyenler veya nefislerine, hevâlarına tapanlar, o gün görecekler, anlıyacaklar ki Allahdan başka ilâh yok, ona karşı iddia ettikleri şerikler, menfaat umdukları, kuvvet isnad ettikleri metbu'lar, hâkim zannettikleri hayaller hiç imiş. Allah, bir ve kahhar, ya'ni her şey'e galib, her şey onun hukm-ü kudretine mağlûb ve mahkûm, iradesine karşı gelinmek ıhtimali yok, kahrine Yerler Gökler dayanmaz, onun için Yerler Gökler değişmiş. Herkes onun huzuri celâlinde boyun bükmüş ve esasen hepsi onun için vücude çıkmış. Hâsılı burada sıfâtı ilâhiyyeden bilhassa vahıd ve kahhar sıfatlarının zikr olunması o günün kemali dehşetini ifade içindir ki bunun nazıri « الْمُلْكُ الْيَوْمَۜ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ » dır.

49. ﴿وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ﴾ Ve o gün o mücrimleri göreceksin ki ﴿مُقَرَّنِينَ فِي الْاَصْفَادِۚ﴾ esfadda çatılmışlar - esfad denilen bağlarla çatılmış bağlanmışlar. 50. ﴿سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ﴾ gömlekleri katrandan - ma'lûm ki katran: siyah, çirkin ve sert kokulu. Sür'atle iştial eder, hârr ve keskin bir usâredir. Arablar bunu uyuz develere sürerler. Denilmiş ki eshabı nâr, katranla tılâ olunacak ve o, adetâ onların donu, gömleği olacak, ve bu suretle kendilerinde dört türlü azâb içtima' edecek; ki çirkin renk, fena koku, şiddeti hararet, sür'atle iştiale kabiliyyet. Ancak unutulmamak lâzım gelir ki

sh:»3034

bütün Arz-u Semavâtiyle âlemin tebeddül ettiği o gün eşyanın havass ve evsafı bambaşka bir halde değişmiş bulunacaktır. Binaenaleyh o günkü katran, bu gün bildiğimiz katranlarla takdir-ü ta'yin olunamıyacak bir şeydir. O halde ifade, bir temsil demek olur. Evvelâ şurası zahir ki bu ta'birden son derece bir sefalet tebadür eder. Saniyen Ebüssüud tefsirinde der ki bunun cevheri nefsi ihata edip ona âlâm ve gumum celbeyliyen, redîy melekeler, denîy huylar olması muhtemildir. Daha doğrusu mezkûr katran onların bu neş'ette ya'ni Dünyada bulaştıkları ve kendilerine şiar edindikleri batıl akıdelerin türlü türlü azâbları calib olan çirkin amellerin aynıdır ki diğer neş'ette ya'ni Âhırette o suretle tecessüd ederek azâblarının iştidadına ba'ıs olacaktır اهـ.

﴿وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُۙ﴾ Ve yüzlerini ateş bürüyor. - « نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ، اَلَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِۜ » mantukunca evvel emirde

kalblerden tutuşacak olan Cehennem ateşi yalnız içlerini yakmakla kalmıyacak, o katranlı cesedlerinin her tarafını kaplıyacak ve hattâ a'zayi zâhirelerinin en kıymetlisi olan ve havass-ü meşaırin mecmaı bulunan yüzlerini dahi bürüyecek. Müfessirînin ıhtiyar ettikleri bu ma'nâ «

يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِى النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ » mazmuna gibi Cehennem içindeki bir

halleri demek olur. Fakat bunun ondan önce haşir sırasında veya Sırat üzerinde olması daha zahirdir. «

ترى » hıtabı da buna karînedir.

51. ﴿لِيَجْزِىَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْۜ﴾ Çünkü Allah, her nefsi kesbiyle

cezalandıracaktır. - Ya'ni bütün onlar: Arz ve Semavâtın o inkılâb ve tebeddülü, o büruz ve mücrimlere o muahaze, Allahın herkesi, her insanın benliğini kazancına göre hayra hayır, şerre şer karşılıkla cezalandırması hıkmeti için yapılacaktır. Ve onun için o gün o mücrimler cezalarını bulurken sen onları öyle

göreceksin ya Muhammed, veya ey mu'mini kâmil! ﴿اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾

Şüphe yok ki Allah, seriulhisabdır. - Zira

sh:»3035

onu bir şe'n, diğer bir şe'nden meşgul etmez. İmhal edip dururken birdenbire hisaba çeker. Ve isterse

hepsini bir anda intac eder. Sûrei Ra'dde « اِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ » buyurulmadımı idi?

52. ﴿هٰذَا﴾ İşte bu - kitab, ya'ni bu sûrei İbrahim veya bu sûrenin hatimesini teşkil eden işbu «

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلاً » ilâ « سَرِيعُ الْحِسَابِ » ıhtarı

﴿بَلَاغٌ لِلنَّاسِ﴾ nasa bir tebliğ -kâfî ve beliğ bir nasıhattir. ﴿وَلِيُنْذَرُوا بِهٖ﴾ Bir de

bununla inzar edilsinler için ﴿وَلِيَعْلَمُوٓا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾ ve hakikaten ilâh bir,

ancak bir olduğunu bilsinler için ﴿وَلِيَذَّكَّرَ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ﴾ ve ülül'elbab olanlar

tezekkür etsinler - ya'ni ne yaptıklarını ve ne yapacaklarını, şimdiye kadar ne dinde, ne mezhebde ne

amelde bulunduklarını ve bundan sonra ne yolda hareket etmeleri lâzım geleceğini düşünsünler,

anlarsınlar içindir ki... - Bu indirildi. « لِيُنْذَرُوا الخ » buyurulmayıp da bir «vav» ilâvesile «

وَلِيُنْذَرُوا » buyurulmasında ne kadar cem'ıyyetli bir belâgat vardır. Bu «vav», atıf veya ibtidaiyye

olarak mülâhaza edilebileceği cihetle evvel emirde iki sureti rabıt muhtemil olur. Atfolduğu takdirde

makablinde « لِيَنْصَحُوا » gibi mukadder bir ma'tufün aleyh ıhtar ederek nasıhat edilsinler için ve ilh...

mealini ifade eyler. İbtidaiyye olduğu takdirde de gösterildiği vechile «lâm» ın müteallakını kelâmın

nihayetinde mülâhaza ettirir. Öyle ki bu önündeki Sureye teallûk edebilir. Binaenaleyh bu âyet, bir taraftan Sûrei «İbrahim» i itmam ederken diğer taraftan maba'dindeki Sûrei «Hıcr» e bir tavtıe' denebilecek surette beliğ bir tahallûs olmuştur. Şu halde Sûrei «İbrahim»i müştemil olduğu ahkâmı i'tikadiyye hasebile nasa bir tebliği mahsus, Sûrei «Hıcr» i de inzar, tevhid, tezkir hikmetlerile onun bir tetmimi halinde mülâhaza edebiliriz.

İBRAHİM

١٤ سُورَةُ اِبْرٰهِيمَ

Ilmi kitab cümlesinden İbrahim aleyhisselâmın duâsını tezkir eden bu Sûrei celîlenin hepsi Mekkîdir. Bahri muhıtta ibni Abbas ve Katâdeden «

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا » ilâ « اِلَى النَّارِ » dan

maadası mekkî olduğu menkul, tefsiri Nişaburîde de bu iki âyetin «Bedr» de nâzil olduğu mezkûrdur.

Âyetleri : - Elli iki.

Kelimeleri : - Sekiz yüz elli beştir.

Hurufu : - Üçbin dört yüz otuz dörttür.

Fasılası : - ل • ء • ص • ز • ظ • ن • ب • ر • م • د harflarıdır.

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيــــــمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾ اَللّٰهِ الَّذِى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ اَلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا اُولٰئِكَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٣﴾

Meali Şerifi

الر bir kitab ki sana indirdik insanları Rablarının iznile zulmetlerden nûra çıkarasın diye: doğru o azîz hamîdin yoluna ki bütün izzet-ü hamd onun 1 O Allahın ki Göklerde ne var, Yerde ne varsa hep onun, şiddetli bir azâbdan da veyl kâfirlere 2 Onlar ki Dünya hayatı sever, Âhırete tercih ederler de Allah yolundan çevirirler ve onun eğrilmesini isterler, işte bunlar çok uzak bir dalâl içindedirler 3

1. ﴿الٓرٰ﴾ - Sûrei «Yunüs» ten beri geçen nazîrlerine bak. « اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمُرَادِهِ » bu « الف لام را » mahreci muayyen ve mahdud olmıyan, bâtından çıkıp her harfe imdad eden elif gibi tevhid ve istikamet delili olarak tecelli eden ve tilâvet-ü kıraetile « لام را » gibi dillerde çalkalanarak vahdetten kesrete hıtab eyliyen bu mümtaz harfler, ya'ni nazmı ı'cazkâriyle bu Sûreyi teşkil

eden basit ve mürekkeb sesler ﴿كِتَابٌ﴾ öyle muazzam bir kitabdır ki - ya Muhammed

﴿اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ﴾ onu sana şanı azemetimizle biz indirdik. - İndirdik ki

﴿لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ﴾ insanları zulmetlerden çıkarasın

﴿اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ﴾ rablarının iznile nûra

﴿اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِۙ﴾ doğru o azîz hamîdin sıratıra

sh:»3010

-bütün ızzet ve kudret kendisinin, bütün hamd-ü senâ kendisine mahsus olan ve binaenaleyh yoluna gidip vikayesine sığınanları ızzet-ü in'amiyle muazzez ve mükerrem kılacağı derkâr bulunan o rabbı mün'ımin

doğru yoluna, hak dinine ya'ni 2. ﴿اَللّٰهِ الَّذ۪ى﴾ o Allahın - yoluna -ki

﴿لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ﴾ bütün Göklerdekiler ve bütün

yerdekiler hepsi onun - şu veya bu devletin değil hep onundur. Onun milki ve mülküdür. O yalnız Semavâttakilerin değil, Yerdekilerin de rabbıdır, ızzetiyle Göktekileri Yere indirir, nûrı ınayetiyle Yerdekileri Göklere çıkarır. İşte ya Muhammed, bu kitab böyle bir nûri münzel ve sen öyle kâffei nâsa mürsel bir Resulsün. Ya'ni hangi kavmden olursa olsun bütün insanları tenvir edecek Yer yüzünde cehl-ü sefahet ve küfr-ü dalâlet akıdelerine kapılarak sefîl gayelere, bâtıl ma'budlara aldanarak kat kat zulmetler içinde kalmış, mebde'-ü meadı tanımaz, nerede bulunduğu- nu, nereden gelip nereye gittiğini bilmez olmuş alel'umum insanları dalâlet ve sefaletten kurtarıp nurı iyman ile ızzet-ü hamd yoluna, azîz-ü hamîd olan Allah din ve şeriatine hidayet edeceksin. Fakat kendi kudret ve iradenle değil, hepsinin rabbı olan o rabbül'alemînin izn-ü tevfikıle. Çünkü nûr onun, sen onun, Semavât ve Arzda müjde mü'minlere

﴿وَوَيْلٌ لِلْكَافِر۪ينَ﴾ ve vay kâfirlere! - O nûru örtmek istiyen ve ızzet-ü hamd yoluna çıkmak

istemiyen iymansızlara ﴿مِنْ عَذَابٍ شَد۪يدٍۙ﴾ şedid azâbdan. 3. ﴿اَلَّذ۪ينَ﴾ Onlar ki

﴿يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ﴾ o alçak hayati sever, Dünyayı

Âhiret üzerine tercih ederler. - Bu gün yaşıyalım da yarın ne olursa olsun derler, Dünya için Âhireti satarlar.

﴿وَيَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ﴾ ve Allah

sh:»3011

yolunda men'ederler ﴿وَيَبْغُونَهَا عِوَجاًۜ﴾ ve ona ı'vicac isterler. - İstikameti hoşlanmaz, Allah yoluna eğri der, aykırı gidilmesini isterler, doğrudan eğri diye tezvirât yapar. Hiylekârlıkla nâsi sapıtmağa, hak dinini eğmeğe, tahrif ve tebdil etmeğe çalışır, nûru zulmet, zulmeti nûr görmek ve göstermek isterler.

﴿اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ى ضَلَالٍ بَع۪يدٍ﴾ işte bunlar, uzak bir dalâl içindedirler. - Tarikı haktan o

kadar uzağa sapmışlardır ki ona yanaşmak, felâh bulmak ıhtimalleri yoktur. Onun için vay hallerine!

Böyle dalâli baîd içinde bulunan, ı'vicac peşinde dolaşan kâfirler bu kitabın Arabî olmasına ı'tiraz ederek «sen bütün insanlara mürsel bir Resul olsa idin bu kitab Arabca mı olurdu? Hem bu hangi Peygamberde görülmüş? Şimdiye kadar hiç bir Peygambere Arabî bir kitab nâzil olmamış iken bunun Arabî olması adetullaha muhalif değil midir?» Diyecek olurlarsa:

﴿٤﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِه۪ لِيُبَيِّنَ لَهُمْۜ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve biz her gönderdiğimiz Resulü ancak bulunduğu kavminin diliyle gönderdik ki onlara iyi beyan etsin sonra da Allah dilediğini dalâlette bırıkır, dilediğini de hidayete irdirir, ve öyle azîz hakîm o

4

sh:»3012

4. ﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ﴾ Biz hiç bir Resulü - gerek hususî gerek umumî bir şeriat veya kitab getiren hiç bir Peygamberi - başka türlü göndermedik ﴿اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِه۪﴾ ancak kavminin lisanile gönderdik - ya'ni adetullah böyledir. Öteden beri her Resul, gönderildiği ümmetten ve bilhassa içlerinde kaim olduğu cemaatin dili ile gönderile gelmiştir. ﴿لِيُبَيِّنَ لَهُمْۜ﴾ ki onlara tebyin etsin - tebliğine me'mur olduğu şeyleri kavmine anlatsın anlattırsın. Bilenin bilmiyene, şâhadin gaibe anlıyacağı bir lisan ile beyan ve tebliği bir vazife olduğunu tefhim etsin. Zira bir Resulün risaleti gerek kavmine muhtass olsun gerek daha başkalarına da şamil bulunsun ve bu şümul gerek risaleti Muhammediyyede olduğu gibi bütün insanlara ve hattâ İns-ü Cinne kadar umumî olsun ve gerekse bir kaç kavme âid bulunsun her halde o Resul, kavmini da'vet edecek ve ilk işi onlara risaletini anlatmak olacaktır. Bu ise onların en iyi en kolay anlayabilecekleri kendi lisanları, kendi lügatlerile beyana mütevakkıftır. Evvel emirde « وَاَنْذِرْ عَش۪يرَتَكَ الْاَقْرَب۪ينَۙ » mucebince en yakından başlayarak Resul, kavmine bu tebyinî yapar, Allahın emirlerine beyan ve i'lân eder ﴿فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ﴾ Bunun üzerine Allah da, kimini diler, ıdlâl eder - ya'ni gerek o kavmden olsun ve gerek haricden bulunsun bizzat veya bilvasıta tafsilen veya icmalen o beyanı işiden nasın kimisini Allah, yola getirmez, hakkı sevdirmez, o beyandan müstefid etmez, iymana muvaffak kılmaz, dalâle mahkûm eder.

﴿وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ﴾ Kimine de diler, hidayet eyler - lisanı Resulden, o tebyînden istifade ettirir, hakkı sevdirir, iyman ve ılim ve mucebince amel nasîb eder ve binaenaleyh bir taraftan Arabî bilenler bilmiyenlere bildikleri lisanlar ile nakl-u tercema ederek beyanı Resulü tebliğ ve tebyîn

sh:»3013

ederler. Resulünün Resulü, veresei Enbiya olmak şerefine nail olurlar. Diğer taraftan bu şerefe nail olmak için bir takımları da Arabî öğrenirler ve bu suretle lisanı Resulü esas olarak beyan ve da'vet, dilden dile kavmden kavme neşr-ü ta'min olunur. Allahın ıdlâl ettiği bedbaht, hidayet ettiği bahtiyar olur. ﴿وَهُوَ﴾ ve o - Allah ﴿الْعَز۪يزُ﴾ öyle azîz -Her şeyden üstün, meşiyyeti bütün esbab-ü avmile hâkim,

binaenaleyh iradesine münazea edilmek gayri mümkindir. Onun için ıdlâl ettiğini yola getirecek, hidayet ettiğini şaşırtabilecek hiç bir kudret, hiç bir irade bulunamaz. Ve beyanı Resul ne kadar kuvvetli ve vazıh

olursa olsun Allahın izni olmayınca hidayete kâfi gelmez, hem de ﴿الْحَكِيمُ﴾ öyle hakîmdir. - Hiç

bir sebebe muhtac olmamakla beraber yaptığını hikmet ile muntazam yapar, iradesi mahzı hikmet olur. Onun için beyandan evvel kimseyi dalâle mahkûm etmez. Izzeti hasebile Resulünü dilediği kavmden intihab eder ve hikmeti hasebile beyanını o kavmin lisaniyle yaptırır. Binaenaleyh «

كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ﴾ » hıtabiyle umum insanları biiznillâh tenvir etmek ve hidayet-ü dalâlin tefrikında

huccet olmak için risaleti Muhammediyye ile gönderilen bu kitabın, bu Kur'anı mübînin Arabî olarak inzal

buyurulmasında ve nâzil olduğu gibi « عَرَبِيّاً » hâkim kılınmasında dahi nice hikmeti ilâhiyye vardır.

Kur'an, başka bir lisan ile indirilse idi Peygamberin içlerinde bulunduğu ve ilk evvel hitab edeceği kavmi anlamıyacak, «Sûrei fussılet» de geleceği vechile «

لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ ءَاَعْجَمِىٌّ وَعَرَبِىٌّ » demeğe hakları olacak ve diğer akvama

tebliğ-u ta'min için ilk naşirler yetişmiyecek ve binaenaleyh hiç bir kavm hakkında huccetullah tahakkuk etmiyecekti ve eğer lisanları kâffesiyle indirilse idi de Arabîsi gibi bir çok Kur'an bulunsa idi böyle bir mu'cize

sh:»3014

büsbütün muzır ve hikmeti tevhide münafî olurdu, akvam arasında niza' ve ıhtilâfı azaltacak yerde çoğaltır, birleştirecek yerde dağıtırdı. Çünkü her biri yalnız kendi lisanını asıl ve hâkim tanımak lâzım gelecek ve aralarında hâkim ve furkan bir kitab bulunmamış olacaktı. Hem bu taaddüd, terceme ihtiyacından kurtarmıyacak, her kavm kendi lisanındaki ile diğerlerinin tevafuk edip etmediğini anlamak ihtiyacında bulunacak ve bundan dolayı taaddüd ne kadar çoksa terceme ihtiyacı da o nisbette artacak ve bir mütercimin bütün lisanları bilmesi ıktıza edecek ve teklifi mâlâyutak halini alacaktı.

Bunun beyanı :

﴿٥﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için âyetlerimizle Musâyı gönderdik ki: kavmini zulûmâttan nûra çıkar ve onlara Allah günlerile öğüt ver diye, şüphesiz ki bunda çok âyetler vardır: çok sabırlı, çok şükredici her kimse için 5

5. ﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا﴾ Filhakıka Musâyı âyetlerimizle irsal eyledik -

ya'ni risaletini mübeyyin mu'cizat ve kitab vererek zikrolunduğu üzere kavminin lisanile Resul yapıp

gönderdik ﴿اَنْ﴾ şöyle diye ki

sh:»3015

﴿اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ﴾ kavmini zulmetlerden nûra çıkar.

- «اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَنِى اِسْرَاۤئِيلَ» buyurulduğu üzere Musânın kavmi Benî İsraîl idi.

Benî İsraîl de Mısırda bulunuyordu, Fir'avnın zulm-ü kahri altında ne yapacağını şaşırmış, cehl-ü dalâlet, za'f-ü zillet, yeis gibi türlü türlü zulmetler içinde kalmış idi. Binaenaleyh bundan sonraki âyetten de anlaşılacağı üzere bu emrîn hasılı ma'nâsı şu olur: Benî İsraîli tenvir ederek Fir'avndan kurtar ﴿وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ﴾ ve onlara Allah günlerile tezkir yap - tarihte ümmetlerin başından geçen ve doğrudan doğru Allahın kudretini gösteren, Allah dedirten acı veya tatlı büyük vak'aları anlatarak veya Allahın ni'metlerini, belâlarını hatırlatarak va'z-u nasıhat et ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ﴾ şüphe yok ki onda - o tezkir de veya o günlerde hangi kavmden olursa olsun ﴿لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ pek sabırlı, çok şükürlü her kimse için behemehal bir çok âyetler vardır. -Ki Allah tealânın kudret ve vahdaniyyetine, belâ ve ni'metine delâlet ve gönüllerini intibah-ü ıbret ve ümid-ü inşirah ile tenvir eyler. Gerçi bunlar herkes için âyet iselerde sabrı veya şükrü veya ikisi de az veya hiç olmıyan kimseler onlardan müstefid olmaz, fi'len tenevvür edemezler, o tenevvür hem sabbar, hem şekûr olanlara mahsustur ki mihnet karşısında yeis ve telâşa düşmez, nı'metin kadrini bilir daima şükrünü edaya çalışırlar. Bu iki huy iyman huylarından olduğu cihetle burada ﴿صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ mü'min demekten kinaye olduğu da söylenmiştir. Görülüyor ki Hazreti Musâya ﴿اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ﴾ buyurulmuştur, Resulü ekrem sallâllahü aleyhi veselleme ise ﴿لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ﴾ buyurulmuştur. Demek ki risalette esas, kadri müşterek

sh:»3016

bu tenvir ve fakat risaleti Muhammediyye kavminden başlamak üzere umum insanlar için oluyor. Risaleti Musâ ise kavmine aid bulunuyordu. Diğer âyetlerde geçtiği vechile onun Fir'avne gönderilmesi de bilhassa Benî İsraîl dolayısiyle idi. Maamafih böyle olması Musâya emredilen tezkîrat, Tevratta mezkûr âyât içinde yalnız kavmi Musâyı değil, herkesi tenvir edecek âyetler bulunmasına mani' değildir. Onun için sûrei «Maide» de geçtiği vechile Tevrat hakkında « فِيهَا هُدًى وَنُورٌ » buyurulduğu gibi burada

﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ buyurulmuştur.

İşte Allah günlerinin tezkirindeki bu hikmete mebnî bunun bir zübdesini tezkir etmesi emrolunarak Resulullaha da buyuruluyor ki :

﴿٦﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ
اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ
اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ وَفٖى ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظٖيمٌ
﴿٧﴾ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزٖيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ
عَذَابٖى لَشَدٖيدٌ ﴿٨﴾ وَقَالَ مُوسٰٓى اِنْ تَكْفُرُٓوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِى
الْاَرْضِ جَمٖيعًا فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِىٌّ حَمٖيدٌ﴾

sh:»3017

Meali Şerifi

Ve o vakıt Musâ kavmine dedi ki: Allahın üzerindeki nı'metini anın: birvakıt sizi Âli Firanvden kurtardı, sizi azâbın kötüsüne peyliyorlardı ve oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı diri tutmak istiyorlardı ve bunda rabbınızdan size azîm bir imtihan var 6 Ve düşünün ki rabbınız şöyle i'lân buyurdu: Celâlim hakkı için şükrederseniz elbette size artırırım, ve eğer nankörlük ederseniz haberiniz olsun ki azâbım çok şiddetlidir 7 Siz ve bütün Arzda bulunanın cemıisi küfran etseniz şu muhakkak ki Allah hepinizden müstağni ve zatında hamîd bir ganîdir 8

Ey Muhammed ümmeti :

﴿٩﴾ اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ
وَالَّذٖينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فٖٓى اَفْوَاهِهِمْ وَقَالُٓوا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَٓا
اُرْسِلْتُمْ بِهٖ وَاِنَّا لَفٖى شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَٓا اِلَيْهِ مُرٖيبٍ﴾

Meali Şerifi

Size önünüzden geçenlerin haberleri gelmedi mi? Kavmi Nuhun, Âdın ve Semudun ve daha onlardan sonrakilerin ki

sh:»3018

tafsıllerini ancak Allah bilir, onlara resulleri beyyinelerle geldiler de ellerini ağızlarına ittiler ve biz dediler:

sizin gönderildiğiniz şey'i tanımıyoruz ve biz, sizin bizi da'vet ettiğiniz şeyden bir şekk içindeyiz 9

9. ﴿اَلَمْ يَاْتِكُمْ﴾ - Bu hitab zahiren kelâmı Musâdan gibi görünürse de tarafı ilâhîden kavmi Resule bir ibtidai hıtab olması bir çok müfessirînce tercih edilmiştir. Filvaki' Tevratta Ad ve Semudün zikri olmadığı doğru ise bu müteayyin demektir.

﴿لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ﴾ Ki onları Allahdan başkası bilmez - ya'ni kavmi Nuh ve Ad ve Semudden sonra tarihin mechuliyyeti içine gömülmüş, mikdar ve hususıyyetlerini Allahdan başkasının bilemeyeceği daha nice kavmler « وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا » mantukunca ne kadar çok karınlar mahv-ü munkarız olmuştu ki bunlar hakkında da « مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ » buyurulduğu üzere velev kısmen ve icmalen olsun haber gelmedi mi? İbni Mes'ud radıyallahü anh bu âyeti okuduğu zaman dermiş ki « كذب النسابون » ya'ni Ilmi ensab iddiasında bulunanlar ve Âdeme varıncaya kadar bütün urukı beşerin silsilei nesebini ta'yine kalkışanlar yalan söylemiş olurlar. Zira « لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ » buyurulmuştur. İbni Abbas radıyallahü anhümadan merviydir ki «Adnan ile İsmail arasında otuz baba vardı ki ma'ruf değildir» demiştir. Aleyhıssalâtü vessalâmdan mervidir ki «Maadd ibni Adnan Edd» i geçmezdi ve buyurmuştur ki «

تَعَلَّمُوا مِنْ اَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ اَرْحَامَكُمْ وَ تَعَلَّمُوا مِنَ النُّجُومِ مَا تَسْتَدِلُّونَ بِهِ الطَّرِيقَ » neseblerinizden erhamınıza sıle yapacak kadarını öğrettiniz, yola istidlâl edecek kadar da nücum öğrettiniz. Ba'zı müfessirîn de demişlerdir ki şu halde bu münasebetle hılkati Âdemden beri geçen senelerin adedini de kestirmek mümkin değildir. Onu da Ancak Allah bilir.

Bütün o kavmler ne oldu bilir misiniz? - ﴿جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾

sh:»3019

Onlara Resulleri beyyinelerle geldiler. - Açık deliller, beyanlar, mu'cizeler getirdiler

﴿فَرَدُّوا اَيْدِيَهُمْ فِى اَفْوَاهِهِمْ﴾ de onlar ellerini ağızlarına ittiler -gayızlarından parmaklarını ısırdılar, yahud bütün kuvvetlerile ağızlarını tutmağa, susdurmağa çalıştılar, yahud o Peygamberlerin kendilerini uzatılan desti imdad ve hidayetlerini ağızlarıle reddettiler, öpecek yerde ısırdılar

﴿وَقَالُوٓا﴾ ve dediler ki ﴿اِنَّا كَفَرْنَا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهِ﴾ her halde biz sizin

kendisile gönderildiğiniz şeylere kâfiriz - ve getirdiğiniz beyyinelere inanmayız. Da'vetinize gelince de

﴿وَاِنَّا لَفٖى شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَٓا اِلَيْهِ﴾ bizi da'vet ettiğiniz şeylerden de

muhakkak ve muhakkak şekk içindeyiz ﴿مُرٖيبٍ﴾ öyle bir şek ki kocundurucu - ya'ni pireleniyoruz,

kuşkulanıyoruz, ürküyoruz.

﴿١٠﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِى اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِؕ
يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىؕ
قَالُوٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاؕ تُرٖيدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ
يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُنَا فَاْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبٖينٍ﴿﴾

sh:»3020

﴿١١﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖؕ وَمَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نَاْتِيَكُمْ
بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾
وَمَا لَنَٓا اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَاؕ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى
مَٓا اٰذَيْتُمُونَاؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٣﴾ وَقَالَ
الَّذٖينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ اَرْضِنَٓا اَوْ لَتَعُودُنَّ فٖى
مِلَّتِنَاؕ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمٖينَ ﴿١٤﴾
وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْؕ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامٖى وَخَافَ
وَعٖيدِ ﴿١٥﴾ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنٖيدٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Resulleri hiç, dediler: Gökleri ve Yeri yaradan Allahda şekk edilir mi? O, sizi günahlarınızı mağrifet

etmek için çağırıyor ve müsemmâ bir ecele kadar size müsaade ediyor, siz, dediler bizim gibi bir

beşersiniz, bizi babalarımızın taptıklarından çevirmek istiyorsunuz, o halde bize sultası açık bir bürhan getiriniz 10

sh:»3021

﴿١٦﴾ مِنْ وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَٓاءٍ صَدٖيدٍ ﴿١٧﴾ يَتَجَرَّعُهُ
وَلَا يَكَادُ يُسٖيغُهُ وَيَاْتٖيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ
وَمِنْ وَرَآئِهِ عَذَابٌ غَلٖيظٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Resulleri onlara: evet, dediler: biz, sizin gibi bir beşerden başka bir şey değiliz ve lâkin Allah kullarından dilediğine nı'metini ihsan buyurur ve Allâhın izni olmadıkça size bir sülta ve bürhan getirmek bizim haddimiz değildir, ve hep Allaha tevekkül etmelidir onun için mü'minler 11 Ve biz, neyimize Allaha mütevekkil olmıyalım ki, o, bizlere yollarımızı dos doğru gösterdi, ve elbette bize yaptığınız ezalara karşı sabredeceğiz, ve hep Allaha tevekkül etmelidir onun için mütevekkiller 12 Küfredenler de resullerine dediler ki mutlak ve mutlak sizi toprağımızdan çıkarırız, yâhud ki milletimize dönersiniz, rabları da onlara şöyle vahiy verdi ki muhakkak ve muhakkak zalimleri ihlâk edeceğiz 13 Ve arkalarından sizi o Arza iskân eyliyeceğiz, bu işte makamımdan korkana, vaıydimden korkana va'dim 14 Hem futuhat istediler, hem de haib oldu her cebbarı anîd 15 Arkasından Cehennem, neler olacak ve irin suyundan sulanacak 16 Yutmağa çalışacak, boğazından geçiremiyecek, her taraftan ona ölüm gelecek, halbuki ölmiyecek, arkasından da galiz bir azâb 17

sh:»3022

﴿١٨﴾ مَثَلُ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ
الرّٖيحُ فٖى يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَيْءٍ ذٰلِكَ
هُوَ الضَّلَالُ الْبَعٖيدُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Rablarına küfredenlerin meseli şudur: amelleri bir küle benzer ki onu fırtınalı bir günde rüzgar şiddetli savurmaktadır, kazandıklarından hiç bir şey ellerini geçmez, işte budur asıl o uzak dalâl 18

﴿١٩﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنْ
يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدٖيدٍ ﴿٢٠﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
بِعَزٖيزٍ ﴿٢١﴾ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمٖيعًا فَقَالَ الضُّعَفَٓاؤُا لِلَّذٖينَ
اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ
اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا

اَجَزِعْنَٓا اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿۞﴾

sh:»3023

﴿۞٢٢﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِىَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ
الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْؕ وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا
اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِىۚ فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُٓوا اَنْفُسَكُمْؕ مَٓا اَنَا
بِمُصْرِخِكُمْ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُصْرِخِىَّؕ اِنِّى كَفَرْتُ بِمَٓا اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ
قَبْلُؕ اِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿۞٢٣﴾ وَاُدْخِلَ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْؕ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿۞﴾

Meali Şerifi

Görmedin mi? Allah Gökleri ve Yeri hakkile yaratmış, dilerse sizi giderir yep yeni bir halk getirir 19 Ve

Allaha göre bu, ehemmiyyetli bir şey değildir 20 Bir de hepsi toplanarak Allahın huzuruna çıkmışlardır,

zuafâ kısmı büyüklük taslıyanlara: şöyle demektedirler: bizler sizlere tabi' idik, şimdi siz, bizden Allahın azâbından zerrece bir şey defi edebiliyor

sh:»3024

musunuz? Eğer, demişlerdir: Allah bize hidayet verse idi elbette sizi hidayeti erdirirdik, şimdi bizler sızlansak da sabretsek de müsavîdir, bizim için kurtuluş yok 21 İş bitince Şeytan da der ki: doğrusu Allah size hak va'di va'd buyurdu, ben de bir va'd yaptım size yalan çıktım, maamafih benim size karşı bir sültam yoktu, ancak sizi da'vet ettim siz de bana icabet eylediniz, o halde beni levmetmeyiniz nefislerinizi levmediniz, ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız, ben sizin bundan evvel beni şerik koşmanızı tanıdımadım, her halde zalimlerin hakkı elîm bir azâbdır 22 İyman edip salih salih ameller işliyenler ise altından ırmaklar akar Cennetlere konulmuşlardır, rablarının izniyle orada muhalled olarak kalacaklardır, tehıyyeleri orada selâmdır 23

﴿۞٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ
طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَٓاءِۙ ﴿۞٢٥﴾ تُؤْتِىٓ اُكُلَهَا
كُلَّ حِينٍ بِاِذْنِ رَبِّهَاؕ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿۞٢٦﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ
فَوْقِ الْاَرْضِ مَالَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿۞٢٧﴾ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا
بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ

الظَّالِمينَ ويَفعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ﴿﴾

sh:»3025

Meali Şerifi

Gördün'a Allah nasıl bir temsil yaptı; hoş bir kelimeyi, hoş bir ağaç gibi ki kökü sâbit dalı Semada 24

Yemişlerini rabbının izniyle her dem verir, ve Allah insanlara böyle temsiller yapar ki kavrayıp düşünsünler

25 Habîs bir kelimenin temsili de habîs bir ağaç gibidir ki üstünden cüsselenmiş kararı yoktur 26 Allah,

iyman edenleri hem Dünyada hem Âhırette sâbit söz ile tesbit buyurur, haksızlık edenleri ise şaşırtır ve

Allah ne isterse yapar 27

﴿٢٨﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا وَاَحَلُّوا
قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٩﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ
﴿٣٠﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَاِنَّ
مَصيرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿٣١﴾ قُلْ لِعِبَادِىَ الَّذينَ اٰمَنُوا يُقيمُوا
الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ
يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣٢﴾ اَللّٰهُ الَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا
لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى الْبَحْرِ بِاَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ
الْاَنْهَارَ ﴿﴾

sh:»3026

﴿٣٣﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ
وَالنَّهَارَ ﴿٣٤﴾ وَاٰتيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ
اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bakmaz mısın onlara ki Allahın nı'metini küfre değiştiler ve kavimlerini helâk yurduna kondurdular 28 Cehenneme, yaslanırlar ona, o ise ne fena makardır 29 Ve Allahın yolundan sapıtmak için Allaha menendler uydurdular, de ki: keyfinize bakın çünkü gidişiniz ateşedir 30 Söyle: o iyman etmiş olan kullarıma : namazı kılsınlar ve kendilerini merzuk kıldığımız şeylerden gizli ve açık infak etsinler, öyle bir gün gelmeden evvel ki onda ne alım satım var, ne dostluk 31 Allah öyle bir İlahdır ki Gökleri ve Yeri yarattı

ve yukarıdan bir su indirdi de onunla size rızk için türlü semereler çıkardı ve emriyle denizde cereyan etmek için size gemileri muhassar kıldı, size nehirleri de muhassar kıldı 32 Ve sizin için birbiri ardınca Şems-ü Kameri muhassar kıldı, yine sizin için leyl-ü neharı verdi öyle ki Allahın nı'metini saysanız onu bitiremezsiniz, her halde insan, çok zâlim, çok nankör 34

Şunu da yadet ki ya Muhammed!

﴿٣٥﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنى
وَبَنِىَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَۜ ﴿﴾

sh:»3027

﴿٣٦﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثيرًا مِنَ النَّاسِۚ فَمَنْ تَبِعَنى فَاِنَّهُ
مِنّىۚ وَمَنْ عَصَانى فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَحيمٌ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَٓا اِنّٓى اَسْكَنْتُ
مِنْ ذُرِّيَّتى بِوَادٍ غَيْرِ ذى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِۙ رَبَّنَا
لِيُقيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوٓى اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ
مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ رَبَّنَٓا اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفى
وَمَا نُعْلِنُۜ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى
السَّمَٓاءِ ﴿٣٩﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذى وَهَبَ لى عَلَى الْكِبَرِ
اِسْمٰعيلَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبّى لَسَميعُ الدُّعَٓاءِ ﴿٤٠﴾ رَبِّ اجْعَلْنى
مُقيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتىۗ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَٓاءِ ﴿٤١﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ
لى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de İbrahimin dediği vakti an: rabbım! Bu beldeyi emin kıl, beni ve oğullarımı putlara uzak bulundur

sh:»3028

35 Rabbım!. Çünkü onlar insanlardan bir çoğunu şaşırtırlar, bundan böyle izimce gelirse işte o bendendir, kim de bana ısyan ederse artık sen gafursun, rahîmsin 36 Yarabbenâ! Ben, zürriyyetimden ba'zısını senin beyti muharreminin yanında, ekin bitmez bir vâdide iskân ettim, yarabbenâ! namazı ikame etsinler diye, bundan böyle insanlardan bir takım gönülleri onlara doğru akıt, ve onları hasılâttan merzuk buyur, gerek ki şükrederler 37 Yarabbenâ! biz ne gizliyoruz ve ne ı'lân ediyoruz her halde sen bilirsin, ve ne Yerde, ne Gökte hiç bir şey Allaha karşı gizli kalmaz 38 Hamd o Allaha ki bana ıhtiyarlık halimde İsmail ve İshakı ihsan buyurdu, şüphe yok ki rabbım her halde duayı işitiyor 39 Rabbım! Beni namaza müdavim kıl, zürriyyetimden de, yarabbenâ! hem duâmı kabul buyur 40 Ya rabbanâ! mağrifet buyur bana ve anama babama ve bütün mü'minlere, hisab başa dikileceği gün 41

﴿٤٢﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَۜ اِنَّمَا

يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْاَبْصَارُ ﴿٤٣﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِى
رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٤﴾ وَاَنْذِرِ
النَّاسَ يَوْمَ يَاْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَآ اَخِّرْنَآ
اِلَى اَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ اَوَلَمْ تَكُونُوآ
اَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَالَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٥﴾ وَسَكَنْتُمْ فِى مَسَاكِنِ
الَّذِينَ ظَلَمُوآ اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ
الْاَمْثَالَ﴿﴾

sh:»3029

﴿٤٦﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ
لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴿﴾

Meali Şerifi

Bunları an ve sakın Allahı zalimlerin yaptıklarından gafil sanma, onları o, ancak öyle bir güne te'hır eder ki o gün gözler belerir 42 Başkalarını dikerek koşarlar, nazarları kendilerine dönmez, ve yüreklerinin içi bom boş hevâ kesilmiştir 43 Hem inzâr ile haber ver insanlara o azâbın geleceği günü, o vakıt diyecek ki o zulmedenler yarabbenâ! Bizi yakın bir ecele te'hır buyur, da'vetine icabet edelim ve Peygamberlerin izince gidelim, hani ya bundan evvel yemin etmiş değil miydiniz: Sizin için zeval yoktu ya? 44 Siz de o kendilerine zulm etmiş olanların meskenlerine sakin oldunuz, onlara nasıl yaptığımız ise sizce tebeyyün etti ve size emsal gösterdik 45 Filhakıka onlar mekirlerini yaptılar, Allah ındinde de onlara mekir var, isterse onların mekirleri dağları yerinden oynatacak olsun 46

﴿٤٧﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ
ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤٨﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ
وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٩﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ
مُقَرَّنِينَ فِى الْاَصْفَادِ﴿﴾

sh:»3030

﴿٥٠﴾ سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥١﴾

لِيَجْزِىَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

﴿٥١﴾ هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِه۪ وَلِيَعْلَمُوٓا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ

وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُو۫لُوا الْاَلْبَابِ﴿٥٢﴾

Meali Şerifi

O halde sakın Allahı Peygamberlerine olan va'dine hulf eder sanma, şüphesiz Allah azîzdir, intikamı vardır 47 O gün ki Arz başka tebdil olunur, Semavat da ve hep o vâhid, kahhâr olan Allah için fırlarlar 48 Ve görürsün mücrimleri o gün birbirlerine çatılı çatılı bukağılardadırlar 49 Gömlekleri katrandan, ve yüzlerini ateş kaplıyor 50 Çünkü Allah her nefsi kazandığıle cezalandıracak, haberiniz olsun ki Allahın hisabı seri'dir 51 Bu işte insanlara beliğ bir tebliğdir, hem bununla inzar edilsinler, hem onun ancak bir tek İlâh olduğunu bilsinler hem de öğüd alsın akl-ü vicdanı temiz olanlar 52

48. ﴿غَيْرَ الْاَرْضِ﴾ - Bu terkib iki ma'nâya gelebilir: birisi Arz mahiyyetinden başkasına demek olur. Birisi de bu Arzın, gayriye ya'ni başka bir Arza demek olur. Ve her iki ma'nâ ile te'vil varid olmuştur. Netekim ba'zı rivayetlerde Arz ateş olacak, Semavat Cennet denilmiş, ba'zı rivayetlerde de Arz gümüş sebîkesi gibi bembeyaz, üzerine kan dökülmedik günah işlenmedik bambaşka bir Arz olacak denilmiştir. Sehl ibni Sa'dden menkuldür ki dinledim demiş Resulullah

sh:»3031

buyuruyordu ki «yevmi Kıyamette nâs kursatünnakıy gibi beyzâ ve afrâ bir Arz üzerinde haşrolunacak». Hazreti Aişeden merviydir ki « يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ » kavli ilâhîsinden Resulullaha sual ettim: «ya Resulallah o gün insanlar nerede olacak? dedim. Buyurdu ki «bir şey sordun ki ümmetimden hiç biri sormamıştı, o vakıt nâs cisri Cehennem üzerinde - diğer bir rivayette - Sırat üzerinde olacak» demiştir.

Arz, ma'rife olarak zikr-ü iade edilmiş olduğuna ve bu surette sani evvelin aynı olması asıl bulunduğuna nazaran da ikinci ma'nâ zahirdir. Maamafih zamir ile « غَيْرَهَا » buyurulmayıp da ismi zahir ile « غَيْرَ الْاَرْضِ » buyurulması evvelki ma'nâya da ihtimal verdirmektedir. Sonra her iki takdirde de tebdil dahi iki ma'nâya muhtemildir: birisi i'damı küllîden sonra halkı cedid, ya'ni tebdili zat, diğeri de maddesinin bakasıle tebdili sıfat ki tahvil demek olur. Mütekellimînin ba'zısı evvelki ma'nâyı ahz etmiştir. Çünkü tebdil, zatı Arza isnad edilmiş olduğu gibi « كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُۜ » kavli ilâhîsi de zahiren bunu muktezidir. Bâlâdaki nakle muvafık olarak İbni Mes'ud Hazretleri «Arz, üzerinde kan dökülmedik, günah işlenmedik, Süzülmüş beyaz gümüş gibi bir Arza tebdil olunacak» demiş olduğu cihetle bunun tebdili zat demek olduğu da söylenmiştir. Ba'zı mütekellimîn de ikinci ma'nâyı ahzetmişlerdir. Çünkü tebdilin tahvil ma'nâsına isti'mali de mütearef olduğu gibi ba's hakkındaki « عَجْبُ الذَّنَبِ »

hadîsini bakai maddeyi bir iş'ar var gibidir. İbni Abbas Hazretlerinden de merviydir ki «Arz, yine bu Arz, şu kadar ki sıfâtı tagayyür edecek, ezcümle dağları yürüyecek, denizleri yarılacak, dümdüz olacak, iğrilik büğrülük görülmiyecek» demiş ve beyti okumuştur.

وما الناس بالناس الذين عهدتهم
ولا الدار بالدار التى كنت تعلم

sh:»3032

Fününı tecribiyye ve ezcümle kimya kavaidine nazaran bakai madde suretiyle Arzın tahvili imkânını mülâhaza kolay ise de maddenin i'damı tarikıle tebdilin imkânını mülâhaza müşkildir. Onun için maddenin kıdem ve bakasına zahib olan feylesoflar bunu mümteni' addettiklerinden tahvil suretine kasrı nazar etmişlerdir. Maamafih son zamanlarda maddenin mücerred kuvvete tahavvülü imkânını gösteren ba'zı tecribelere tesadüf edildiğinden bakai madde kanunu «bakai kuvvet» kanununa, bu da «bakai ıllet» kanununa irca' olunmuştur. Bakai ıllet ise şüphe yok ki bakaullaha raci'dir.

Hulâsa maddenin fenası aklen de mümteni' değildir. Binaenaleyh tebdile iyman ile tafsılini ilâhîye ılmi ilâhîye tefvız etmek, daha muvafıktır. Maa'haza bu hususta maddenin ifnası şart olmadığından tahvile i'tikad da kâfi olabilir. Bir de İbni atıyye tefsirinde şunu da rivayet etmiştir ki tebdil Arz da olacak ve lâkin her ferikın haline göre: kimine ekmek, kimine gümüş, kimine ateş اهـ. Bu rivayette muhtelif rivayetlerin bir cem'-ü tevfikı vardır. Maamafih bu kabil tebdilât Dünyada dahi görülüp durmaktadır.

Hasılı, o şaşmaz va'd-ü intikamın tahakkuku, o gün ki: Arz, başka arza tebdil olunacak. «

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْۙ وَاَلْقَتْ مَا فٖيهَا وَتَخَلَّتْۙ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۜ » gibi âyetlere bak.

﴿وَالسَّمٰوَاتُ﴾ Semavât da - öyle değişecek, infitar ve inşikak ederek Güneş ve Kameri tutulup derilerek, yıldızları söndürüp dağıtılarak dürülecek, başka Semalara tebdil edilecek. Ya'ni Kıyamet kopacak, bu Dünyanın Arz ve Semavâtı yerine Âhıret Arzı Âhıret Semavâtı kurulacak.

﴿وَبَرَزُوا لِلّٰهِ﴾ ve hepsi Allah için büruz edecekler

sh:»3033

- ya'ni bütün halk ve bu miyanda alel'husus o zalimler mevkuf bulundukları kabirlerinden yürütülecek. Gizli yapıyoruz zu'mettikleri bütün amellerile Arasat meydanına döküülecek, hiç bir yerde gizlenemiyerek ve başka hiç bir merci' bulunamıyarak Allah için, Allahın hukm-ü cezası için mahkemei kübrâya çıkacaklar

﴿الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ O Allah için ki vahıd, kahhâr. - Vâhid, ya'ni şeriki yok, bu âlemde ondan

başka ilâh iddia edenler, başka ma'bud, başka rab tanımak istiyenler veya nefislerine, hevâlarına tapanlar, o gün görecekler, anlıyacaklar ki Allahdan başka ilâh yok, ona karşı iddia ettikleri şerikler, menfaat umdukları, kuvvet isnad ettikleri metbu'lar, hâkim zannettikleri hayaller hiç imiş. Allah, bir ve kahhar, ya'ni her şey'e galib, her şey onun hukm-ü kudretine mağlûb ve mahkûm, iradesine karşı gelinmek ıhtimali yok, kahrine Yerler Gökler dayanmaz, onun için Yerler Gökler değişmiş. Herkes onun huzuri celâlinde boyun bükmüş ve esasen hepsi onun için vücude çıkmış. Hâsılı burada sıfâtı ilâhiyyeden bilhassa vahıd ve kahhar sıfatlarının zikr olunması o günün kemali dehşetini ifade içindir ki bunun nazırı «

الْمُلْكُ الْيَوْمَۜ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ » dır.

49. ﴿وَتَرَى الْمُجْرِمٖينَ يَوْمَئِذٍ﴾ Ve o gün o mücrimleri göreceksin ki

﴿مُقَرَّنٖينَ فِى الْاَصْفَادِۚ﴾ esfadda çatılmışlar - esfad denilen bağlarla çatılmış

bağlanmışlar. 50. ﴿سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ﴾ gömlekleri katrandan - ma'lûm ki katran:

siyah, çirkin ve sert kokulu. Sür'atle iştial eder, hârr ve keskin bir usâredir. Arablar bunu uyuz develere sürerler. Denilmiş ki eshabı nâr, katranla tılâ olunacak ve o, adetâ onların donu, gömleği olacak, ve bu suretle kendilerinde dört türlü azâb içtima' edecek; ki çirkin renk, fena koku, şiddeti hararet, sür'atle iştiale kabiliyyet. Ancak unutulmamak lâzım gelir ki

sh:»3034

bütün Arz-u Semavâtiyle âlemin tebeddül ettiği o gün eşyanın havass ve evsafı bambaşka bir halde değişmiş bulunacaktır. Binaenaleyh o günkü katran, bu gün bildiğimiz katranlarla takdir-ü ta'yin olunamıyacak bir şeydir. O halde ifade, bir temsil demek olur. Evvelâ şurası zahir ki bu ta'birden son derece bir sefalet tebadür eder. Saniyen Ebüssüud tefsirinde der ki bunun cevheri nefsi ihata edip ona âlâm ve gumum celbeyliyen, redîy melekeler, denîy huylar olması muhtemildir. Daha doğrusu mezkûr katran onların bu neş'ette ya'ni Dünyada bulaştıkları ve kendilerine şiar edindikleri batıl akıdelerin türlü türlü azâbları calib olan çirkin amellerin aynıdır ki diğer neş'ette ya'ni Âhırette o suretle tecessüd ederek azâblarının iştidadına ba'ıs olacaktır اهـ.

﴿وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُۙ﴾ Ve yüzlerini ateş bürüyor. - «

نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُۙ اَلَّتٖى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِۜ » mantukunca evvel emirde

kalblerden tutuşacak olan Cehennem ateşi yalnız içlerini yakmakla kalmıyacak, o katranlı cesedlerinin her tarafını kaplıyacak ve hattâ a'zayi zâhirelerinin en kıymetlisi olan ve havass-ü meşaırin mecmaı bulunan yüzlerini dahi bürüyecek. Müfessirînin ıhtiyar ettikleri bu ma'nâ «

يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِى النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْۜ » mazmuna gibi Cehennem içindeki bir

halleri demek olur. Fakat bunun ondan önce haşir sırasında veya Sırat üzerinde olması daha zahirdir. «

ترى » hıtabı da buna karînedir.

51. ﴿لِيَجْزِىَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْۜ﴾ Çünkü Allah, her nefsi kesbiyle

cezalandıracaktır. - Ya'ni bütün onlar: Arz ve Semavâtın o inkılâb ve tebeddülü, o büruz ve mücrimlere o

muahaze, Allahın herkesi, her insanın benliğini kazancına göre hayra hayır, şerre şer karşılıkla

cezalandırması hıkmeti için yapılacaktır. Ve onun için o gün o mücrimler cezalarını bulurken sen onları öyle

göreceksin ya Muhammed, veya ey mu'mini kâmil! ﴿اِنَّ اللّٰهَ سَرٖيعُ الْحِسَابِ﴾

Şüphe yok ki Allah, seriulhisabdır. - Zira

sh:»3035

onu bir şe'n, diğer bir şe'nden meşgul etmez. İmhal edip dururken birdenbire hisaba çeker. Ve isterse

hepsini bir anda intac eder. Sûrei Ra'dde « اِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ » buyurulmadımı idi?

52. ﴿هٰذَا﴾ İşte bu - kitab, ya'ni bu sûrei İbrahim veya bu sûrenin hatimesini teşkil eden işbu «

« سَرِيعُ الْحِسَابِ » ilâ « وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا » ıhtarı

Bir de ﴿وَلِيُنْذَرُوا بِهِ﴾ nasa bir tebliğ -kâfî ve beliğ bir nasıhattir. ﴿بَلَاغٌ لِلنَّاسِ﴾

bununla inzar edilsinler için ﴿وَلِيَعْلَمُوٓا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾ ve hakikaten ilâh bir,

ancak bir olduğunu bilsinler için ﴿وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾ ve ülül'elbab olanlar

tezekkür etsinler - ya'ni ne yaptıklarını ve ne yapacaklarını, şimdiye kadar ne dinde, ne mezhebde ne amelde bulunduklarını ve bundan sonra ne yolda hareket etmeleri lâzım geleceğini düşünsünler,

anlarsınlar içindir ki... - Bu indirildi. « لِيُنْذَرُوا الخ » buyurulmayıp da bir «vav» ilâvesile « وَلِيُنْذَرُوا » buyurulmasında ne kadar cem'ıyyetli bir belâgat vardır. Bu «vav», atıf veya ibtidaiyye olarak mülâhaza edilebileceği cihetle evvel emirde iki sureti rabıt muhtemil olur. Atfolduğu takdirde makablinde « لِيَنْصَحُوا » gibi mukadder bir ma'tufün aleyh ıhtar ederek nasıhat edilsinler için ve ilh... mealini ifade eyler. İbtidaiyye olduğu takdirde de gösterildiği vechile «lâm» ın müteallakını kelâmın nihayetinde mülâhaza ettirir. Öyle ki bu önündeki Sureye teallûk edebilir. Binaenaleyh bu âyet, bir taraftan Sûrei «İbrahim» i itmam ederken diğer taraftan maba'dindeki Sûrei «Hıcr» e bir tavtıe' denebilecek surette beliğ bir tahallûs olmuştur. Şu halde Sûrei «İbrahim»i müştemil olduğu ahkâmı i'tikadiyye hasebile nasa bir tebliği mahsus, Sûrei «Hıcr» i de inzar, tevhid, tezkir hikmetlerile onun bir tetmimi halinde mülâhaza edebiliriz.

HİCR

سُورَةُالْحِجْرِ ١٥

Bu «hicir sûresinin mekkî olduğunda hiç ihtilâf olmadığı zikrediliyor. Bahrımuhıtte ve Hazinde «bilâistisna», kaydi de vardır. Maamafih alûsî yalnız « وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانٖى » âyetinin medenî olduğu hakkında bir kavil de nakletmiştir.

Âyetleri : - Doksan dokuzdur.
Kelimeleri : - Altı yüz elli dört
Harfleri : - Bin yedi yüz yetmiş bir dir.
Fasılası : - ل ٠ م ٠ ن harflarıdır.

Sûrei «İbrahim»i ta'kıb eden bu surenin « وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهٖيمَۘ » ile başlıyan inzar kıssaları Eshabı hıcr ile bitirilmiş olması « حجر » Sûresi namına almasına sebeb olmuştur. Buradaki « حجر » kelimesi Semûd kavmının bulundukları vâdînin ismi ise de iştikakı cihetile men-ü hirman ma'nâlarını iyma etmesi ı'tibariyle dahi bir kelimei inzardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

﴿١﴾ الٓرٰ قف تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبٖينٍ ﴿٢﴾ رُبَمَا يَوَدُّ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمٖينَ ﴿٣﴾ ذَرْهُمْ يَاْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴿﴾

الر , bu işte kitabın ve bir Kur'anı mübînin âyetleri. Bir zemân olur küfredenler arzu çekerler ki müsliman olsa idiler 2 Bırak onları yesinler içsinler, zevketsinler, emel, kendilerini egliye dursun, sonra bilecekler 3

1. ﴿الٓرٰ قف﴾ الف لام را - Sûrei «Yunûse» ve emsâline bak. ﴿تِلْكَ﴾ bunlar - ilâhi bir sirri muhtevi bulunan bu sûre, bu « الر » ﴿اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبٖينٍ﴾ kitabın ve mübîn bir Kur'anın âyetleridir. - Ya'ni bütün ilâhî kitabların kemalâtını hâvi ve hepsine faık olduğu için kitab denildiği zaman doğrudan doğru zihinlere gelecek olan ve şöhretinden dolayı tavsıftan müstağnî bulunan o ma'ruf kitabın, mazmununu en güzel beyan ile anlatan bî nazîr bir Kur'anın âyetleridir. Binaenaleyh bunları başka kelâmlara kıyas etmeyip kemali ı'tina ile okumalı ve dinlemeli.

2. ﴿رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ o küfretmekte olanlar, ya'ni Kur'anı tanımıyan, bu kitabın Allah tarafından münzel olduğunu inkâr edenler bir zaman olur arzu eder veya zaman olacak arzu edecekler ﴿لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ ki müslim olsa idiler. -Kâşke onun hüküm ve emrine inkıyad edip müsliman olsa idik diye temennî ederler veya edeceklerdir amma ya uzun bir ı'tiyad ile şeâmeti küfre mağlûb olduklarından dolayı o arzuyu fı'le çıkaramaz, fazıleti islâm ile ittisaf edemezler veya edecek olsalar bile teklif zamanı gelip çatmış bulunur. Bu arzuya mülimanların hüsni hallerini müşahede ettikleri zaman veya ölüm sırasında veya Kıyamet gününde veya usatı müslimînin Cehennemden çıktıklarını gördükleri sırada olacaktır.

Ebu Mûsel'eşarî radıyallahü anhin rivayetine göre Aleyhıssalâtü vesselâm buyurmuştur ki «yevmi Kıyamet

sh:»3038

olup ehli nâr, nârda ictima' ettiği ve ehli Kıbleden Allahın dilediği bir kısım da beraberlerinde bulunduğu vakıt kâfirler, bunlara «siz müsliman değilmiydiniz?» diyecekler, onlar «evet!» diyecekler «o halde gördünüz ya İslâmınızın hiç faidesi yokmuş işte siz de bizimle beraber ateşe yanıyorsunuz» Diye levmedecekler, onlar, hayır öyle değil; bizim bir takım günahlarımız vardı Allah tealâ, onunla muahaze etti» cevabını verecekler. Binaenaleyh Allah tealâ o kâfirlere gadab edecek ve fadlı rahmetile ehli kıbleden olanların halâslarını emredecek de ateşten çıkacaklar ve işte o vakıt kâfirler «ah diyecek keşke biz de müsliman olsa idik;.. »

İbni Abbas radıyallahü andümâdan da Mücahid şunu rivayet etmiştir ki «cenabı Allah, müslimanları peyderpey rahmet-ü şefaatine mazher edecek ve nihayet «müsliman olan Cennete girsin» buyuracak ve işte o zaman kâfirler temennî edecekler ki müsliman olsa idiler... Maamafih tahkıkı budur ki bu rivayetler, arzunun şiddeti demlerine mahmüldür. Yoksa Âhırette kâfirlerin bu temennî ve nedameti her an ve ebediyyen istimrar edecektir.

3. ﴿ذَرْهُمْ﴾ Bırak onları - islâmdan ve Hak nasıhatinden istifade etmek ıhtimalleri olmıyan o kâfirleri ﴿يَاْكُلُوا﴾ yesinler - ya'ni onların derdi hayvan gibi yiyip içmek, huzuzât-ü şehevât peşinde koşmaktır. Binaenaleyh bırak yiye dursunlar ﴿وَيَتَمَتَّعُوا﴾ ve istimta' etsinler - ya'ni behîmî zevklerile boğuşadursunlar, Allah korkusu, Âhıret, hisab düşüncesi ile alâkadar olmıyarak keyfede dursunlar ﴿وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ﴾ ve emel, kendilerini oyalasın - işlerimiz düzgün gidecek, uzun ömürler süreceğiz, Dünyadan istediğimiz gibi kâm alacağız diye ksendilerini aldatarak akıbetten gafil olsunlar ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ ki sonra bilecekler

sh:»3039

- başlarına geleceği görecekler, ne haltettiklerini anlıyacaklar, ah! Diyecekler amma iş işten geçmiş bulunacak.

Fakat «seriul'hısab» olan Allah, bu kâfirleri niçin derhâl mahvedivermiyor? Gibi bir sual hatıra gelecek olursa:

﴿٤﴾ وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٥﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Biz hiç bir memleketi her halde ma'lûm bir yazısı olmaksızın helâk etmedik 4 Hiç bir ümmet ecelini ne sebkeder nede geriletebilirler 5

4. ﴿وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ﴾ Hiç bir memleketi de başka suretle helâk etmedik

﴿اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ﴾ ancak ma'lûm bir kitabı olarak - burada «ma'lûm» vasfı,

unutulmaz ve gaflet olunmaz ve binaenaleyh ileri geri şaşmaz demektir. Ya'ni gerek arazîsini hasfedip batırmak ve gerek ehalisini kırıp geçirmek gibi türlü türlü felâket ve âfât ile mahvedilegelen memleketlerin hiç biri keyfe mettefak ve körkörüne değil her halde her biri hıkmeti ilâhiyye ıktizasınca ta'yin ve takdir

olunup Levhı mahfuza yazılmış şaşmaz, unutulmaz, gaflet edilmez bir yazısı olmak suretiyle ve

binaenaleyh o yazıdaki kuyud-ü şürut ve eceli mahsus mucebince ihlâk edilegelmişlerdir. Onun için 5.

﴿مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا﴾ hiç bir ümmet ecelini sebketmez - o yazıda ta'yin edilmiş

olan vaktından evvel helâk olmaz ﴿وَمَا يَسْتَاْخِرُونَ﴾ geride kalamazlar. - Binaenaleyh

sh:»3040

bu kâfirler de ya'ni senin ehli karyen olan Mekke kâfirleri de böyledir ya Muhammed! Vaktı gelince bir lâhza

geri kalmıyacaklar, Sûrei İbrahimin âhirinde beyan olunduğu üzere Esfadde birbirine çatılıp katrandan

gömlekler içinde Cehennemi boylıyacak ve o zaman ne haltettiklerini anlayacaklardır.

﴿٦﴾ وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَا الَّذٖى نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُونٌ

﴿٧﴾ لَوْ مَا تَاْتٖينَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقٖينَ﴾

Meali Şerifi

Bir de ey o kendisine zikr indirilmiş olan, dediler : mutlaka sen mecnunsun! 6 Getirsena o Melâikeyi sadıklardan isen! 7

6. ﴿وَقَالُوا﴾ Bir de dediler ki - mukatilin beyanına göre sebebi nüzulü; Abdullah İbni Ümeyye,

Nadr ibni Haris, Nevfel ibni Huveylid, Velid ibni Mugiredir اهـ. Mekke müşriklerinin bu anud ve azgın kodamanları ve bunlara uyan kâfirler, Kur'anı mübîne ve bunun mazharı nüzulü olan zatı risalete şöyle

küfretmişlerdi ki ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖى نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ﴾ ey şu üzerine o zikr indirilen

- o zikir, Kur'andır. Çünkü Kur'an Hak tealânın halka va'z-u nasıhatlerini tezkir ettiği cihetle bir ismi de «

الذِّكْرُ » dir. Kâfirler bu ta'bir ile nidayı teslim ve i'tikad suretile değil bervechi âtî cünun hezeyanlarının

ılleti olmak üzere istihza tavrile yapıyorlardı. Hasılı Musâ aleyhisselâm hakkında Fir'avnın «

اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذٖٓى اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ » dediği gibi bunlar da Kur'anın

inzarları hoşlarına gitmediği için vahyi Kur'anı ve

sh:»3041

risaleti Muhammediyyeyi akıl kabul etmez, delice bir iddia farz ederek ve vahiy nâzil olurken aleyhıssalâtü vesselâma gelmesi mu'tad olan ve vahyi hakkı, iradî tefekkürden temamen fark-u tecrid ettiren istigrak halini bahane de edinerek o sureti hıtab ile demiş oluyorlardı ki «sana o zikir indiriliyormuş, Kur'an vahyolunuyormuş ha !.. Hiç bu olacak şeymi? Ey bu büyük ve harikul'ade vahiy ve risalet da'vasının, müdde'isi! Bu da'vadan dolayı ﴿اِنَّكَ لَمَجْنُونٌ﴾ hiç şüphe yok sen mutlak mecnunsun - Cin tutmuş delirmişsin. 7. ﴿لَوْ مَا تَاْتِينَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ﴾ Yoksa bize o Melâikeyi getirsen a!... - Sana o Kur'anı indiren veya bize azâb getirecek olan Melâikeyi getirsen a bakalım ﴿اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ eğer sadıklardan - isen böyle yapmam lâzım gelir. Sana görünen bize niye görünmesin? ..

Allah tealâ bunların bu telbislerini reddile buyurur ki:

﴿٨﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا اِذًا مُنْظَرِينَ
﴿٩﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Biz o Melâikeyi ancak hakkile indiririz ve o vakıt onlara göz açtırılmaz 8 Şüphe yok o zikri biz indirdik biz, her halde biz onu muhafaza da edeceğiz 9

8. ﴿مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ﴾ biz melâikeyi ancak hakk ile indiririz. - Ya'ni Melâike onların zannettikleri gibi getirilmez, maksadı hareketleri öyle kâfirler olmak şöyle dursun beşerden hiç birinin tahti hükmüne

sh:»3042

de girmezler. Ancak Allah tealânın emri kibriyâsile indirilirler. O da şunun bunun arzusu gibi boş yere değil hak bir vech-ü hıkmetle indirilir. Binaenaleyh Peygambere vahyi hakkı getiren Melâikenin onlara da görünmesi hak değildir. ﴿وَمَا كَانُوٓا اِذًا مُنْظَرِينَ﴾ bir de o takdir de imhal edilenlerden olamazlar, kendilerine göz açtırılmaz - azab Melâikesi indirildi mi derhal işleri bitirilir, 9.

﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ﴾ hiç şüphe yok ki o zikri biz, indirdik biz

﴿وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ hiç şüphesiz onun hıfzedicisi de her halde biziz -buradaki « لَهُ » zamirinde iki vechi tefsir vardır: birincisi zikre raci' olmasıdır ki Cumhur kavlidir. İkincisi ferra' ve İbnil'enbarî kavilleridir ki münzelün aleyh olan Resulullaha raci' olmasıdır. Bu surette ma'nâ onu Cin, Şeytan şerrinden, düşman tecavüzünden hıfzeden ve edecek olan da biz Allahü azîmüşşanız demek olur. Bu da sahih bir ma'nâ olmakla beraber âyetten ilk nazarda zâhir olan evvelkisidir. Ya'ni Allah tealâ, bununla Kur'anın ziyade veya noksan ile tağyir ve tahriften hıfzını taahhüd ve mahfu'zan bakasını ıhbar buyurmuştur. O halde

bu va'd varken sahabe Kur'anın Mushafa cem'ile niçin meşğul oldular? Suali de varid olmaz. Çünkü hafızların hıfzı gibi onların cem'ı de Allah tealânın esbabı hıfzı cümlesindendir. Allah onun hıfzını taahhüd ettiği içindir ki onları bu suretle cem-u zapta muvaffak etmiştir.

Burada müfessirîn Allah tealânın Kur'anı hıfzetmesinin keyfiyyeti hakkında da bir kaç vecih beyan etmişlerdir. Şöyle ki :

1 - Bunu Allahın hıfzı, beşer kelâmına mübayin bir mu'cize kılarak halkı ziyade ve noksandan âciz bırakmak suretiledir. Çünkü Kur'ana bir şey ılâve edecek veya eksiltecek olsalar nazmı Kur'an değişir, ve bütün aklı irenlere

sh:»3043

onun Kur'andan olmadığı tezahür eder. Binaenaleyh Kur'anın ı'cazkâr olması bir şehri ıhata eden sur ve istihkâm gibi onu mahfuz tutar.

2 - Allah tealâ hiç kimseye Kur'ana muaraza edebilecek kudret vermemek suretile onu hıfz-u sıyanet etmiştir. Bu iki vecih mütekaribdirler.

3 - Allah tealâ, bakai teklifin âhırına kadar Kur'anı hıfz-u tedris ve halk beyninde neşreder bir cemaati tavzıf etmek suretile onu halkın ibtal-ü ifsadından hıfz-u sıyanet eder.

4 - Hıfzdan murad şudur ki, demişler: bir kimse Kur'anın bir harfini veya bir noktasını değiştirecek olsa bütün Âlem ona « bu yanlış, kelâmullahı tağyir » dir der. Hattâ büyük ve mehîb bir adam kitabullahın bir harfinde veya harekesinde kazara bir hatâ veya bir lâhin yapacak olsa çocuklar bile ona « Efendi, yanıldın doğrusu şöyledir» deyiverirler.

Fahruddini Razî der ki Kur'anınki gibi mahfuziyyet hiç bir kitaba nasıb olmamıştır. Başka hiç bir kitab yoktur ki az veya çok tashif, tahrif, tağyir girmemiş bulunsun. Bunca mülhidlerin, Yehudün, Nesarânın Kur'anı ibtal ve ifsad etmek üzere bir çok daıyeleri bulunduğu halde bu kitabın tahriften her cihetle masun kalması en büyük mu'cizelerdendir. Bir de Allah bunun böyle mahfuz olarak bakasını bu âyetle haber vermiş şimdiye kadar da altı yüz seneye karib bir zaman geçmiştir. Binaenaleyh bunun bir gayb haberi olduğu tahakkuk etmiş bulunuyor. Bu ise kahir bir mu'cizedir. اهــ. Bu satırların yazıldığı şu zamanımızda ise hicreti seniyyenin bin üç yüz kırk dokuzuncu senesinde bulunuyoruz. Bu sûrenin nüzulü mekkî olduğu cihetle demek ki bin üç yüz elli seneyi mütecaviz bir müddettenberi bütün âlem bu haberi gaybın tahakkukuna şâhid olmaktadır. Filhakika Kur'anda bu âyet, sarih olmasaydı

sh:»3044

bile hiç bir kitaba nasıb olmıyan bir mahfuziyyetle bu kadar senedir hıfzolunması Razînin dediği gibi başlı başına bir büyük mu'cizei fi'liyye olurdu. Bunun bu âyetle evvelden tasrih olunarak bilhassa tekidlerle ıhbar edilmiş olması ise hiç söz götürmek ihtimali olmıyan bir mu'cizei ılmiyyedir. Ve işte on üç buçuk asırdan ziyade bir müddetten beri cihan böyle hem ılmî ve hem amelî haysiyeti cami' bir mu'cizenin şâhidi ola

gelmiştir. « تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبِينٍ »

Böyle mübîn bir Kur'ana ve bunun nâzil olduğu Resuli ziyşana karşı kâfirlerin neden insaf etmeyip de

sui edebde bulunduklarına gelince; Allah tealâ, bunun sebebini beyan ile Resulünü tesliye sıyakında

buyuruyor ki :

﴿١٠﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِى شِيَعِ الْاَوَّلِينَ ﴿١١﴾ وَمَا
يَاْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٢﴾ كَذٰلِكَ
نَسْلُكُهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ
سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٤﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا

فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٥﴾ لَقَالُوا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ
قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için senden önce evvelkilerin şîaları içinde de Resuller gönderdik 10 Ve onlara hiç bir Resul gelmiyordu ki onunla istihza eder olmasınlar 11 Biz ona mücrimlerin kalblerinde

sh:»3045

böyle bir sülûk veririz 12 Ona iyman etmezler, halbuki önlerinde evvelkilerin sünneti geçmiştir 13 Üzerlerine Semadan bir kapı açsak da orada urûc ediyor olsalar, diyeceklerdi ki her halde gözlerimiz döndürüldü, belki biz büyüye tutulmuş bir kavmiz 14-15

12. ﴿كَذٰلِكَ﴾ İşte öyle - ya'ni bütün evvelki Peygamberlerin etrafında bulunan ve her gelen Resul ile istihza edenlerin kalblerine yaptığımız gibi ﴿نَسْلُكُهُ﴾ bir sülûk veririz biz ona - o zikre ﴿فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ﴾ mücrimlerin kalblerinde - ya'ni kelamı hakkın her kalbe girişi ve orada alacağı cereyan bir değildir. Güzel bir tohuma iyi bir yerde verilen neşv-ü nema çorak yerlerde verilmediği gibi kelamı hakkın da mücrim kalblerdeki in'ikâsâtı temiz kalblerdeki tecelliyatına benzemez. Temiz kalblere bir hayatı ebedî inşirahiyle girip dizilen kelamını Allah tealâ, cürm ile âlûde ola ola fıtratı bozulmuş olan mücrimlerin çürük kalblerine mızrak saplar gibi aksi te'sir ile sokar. 13.

﴿لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ Öyle ki ona inanmazlar ﴿وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ﴾ halbuki önlerinde evvelkilerin sünneti geçmiştir. -Ya'ni mazîde tekzib ve istihza eden iymansızları o inanmadıkları şeylerle Allah tealânın hep mahvetmiş olduğu ve bunun öteden beri cereyan edegelen bir sünneti ilâhiyye, bir sünneti ilâhiyye, bir kanunı ilâhi bulunduğu bittecribe sâbit bir hakıkat iken ve binaenaleyh ders alacak bunca târihi ıbret önlerinde geçmiş iken yine inanmazlar 14.

﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ﴾ onlara Semâdan bir kapı açsak ﴿فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ﴾ da orada göz göre urûc ediyor olsalar - ya'ni Melekler o kapıda açıktan açığa inip çıkıyor olsalar veya doğrudan doğru kendileri çıkıyor

sh:»3046

bulunsalar gözlerine inanmazlar da 15. ﴿لَقَالُوا﴾ her halde derler ki ﴿اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا﴾ başka değil, muhakkak gözlerimiz döndürüldü ﴿بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ﴾ yok biz meshur bir kavmiz - büyülenmişiz de gözlerimize evham-ü hayalât hakıkat gibi görünüyor. Yoksa hakıkaten Semaya urûc kabil mi? Böyle diye inkâr ederlerdi.

Filvakı' :

﴿١٦﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى السَّمَٓاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَۙ
﴿١٧﴾ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍۙ ﴿١٨﴾ اِلَّا مَنِ
اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٩﴾ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا
وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِىَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَىْءٍ مَوْزُونٍ ﴿٢٠﴾
وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢١﴾ وَاِنْ
مِنْ شَىْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَٓائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُٓ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾
وَاَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَسْقَيْنَاكُمُوهُۚ
وَمَٓا اَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٣﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ
الْوَارِثُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ
عَلِمْنَا الْمُسْتَاْخِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْۜ اِنَّهُ حَكِيمٌ
عَلِيمٌ۟ ﴿﴾

sh:»3047

Meali Şerifi

Şanım hakkı için biz Semâda burclar yaptık ve onu ehli nazar için tezyin eyledik 16 Hem onu her « شَيْطَانٍ رَجِيمٍۙ » den hıfz ettik 17 Ancak kulak hırsızlığı eden olur, onu da parlak bir şihab ta'kıb etmektedir 18 Arzı meddettik ve ona ağır baskılar bıraktık ve onda mevzun her şeyden bitirdik' hem sizin için 19 hem sizin razikı olmadığınız kimseler için onda geçimlikler husule getirdik 20 Hiç bir şey yoktur ki bizim yanımızda hazineleri olmasın, fakat biz, onu ancak ma'lüm bir mıkdar ile indiririz 21 Bir de aşılayıcı rüzgârlar gönderdik de Semâdan bir kadrile bir su indirip sizi onunla suvardık, onu hazînelerde tutan siz değilsiniz 22 Her halde biz, mutlak hem bir hayat veririz hem öldürürüz, hepsine vâris de biziz 23 Kasem olsun ki içinizden öne geçmek istiyenler de ma'lûmumuz, geri kalmak istiyenler de ma'lûmumuz 24 Ve hakıkat rabbın o, onları hep haşredecek, hakıkat o, hakîmdir, alîmdir 25

16. ﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى السَّمَٓاءِ بُرُوجًا﴾ Muhakkak ki biz Semâda burclar yaptık

- BURC; aslında yüksek köşk demektir. Sema da sureti mahsusada ictima' etmiş bir takım yıldızların hey'eti içtimaıyyelerine de bu ma'nâ ile burc ıtlak edilmiştir. Ki meşhurları on ikidir. Bulundukları mıntıkaya «mıntakatül'büruc» temsiye olunur ki Şemsin intikaleyn noktalarını tahdid eden medarı seretan ile medarı Cedi arasındaki kuşaktır. Müneccimîn ıstılâhında buruc denildiği zaman Şems ve Seyyaratın menazili sayılan bu on iki burc anlaşılır. Bir hayli müfessirîn de bu on ikiyi söylemişlerdir. Fakat Semadaki burclar bu on ikiden ıbaret değil, pek çoktur. Ekserîsi bu on ikinin dahilinde ise de Dübbiekber, Dübbiasgar gibi kutublar
sh:»3048

semtinde olanlar da vardır. Ve bu ayette cem'i münekker sıgasile alel'ıtlak « بُرُوجًا » buyurulmuş olduğu cihetle bunu on iki ile takyid, hılafı zâhirdir. İmdi âyetteki husni zevkı tatmak için burc kelimesinin

mütezammın olduğu mefhumlara dikkat etmelidir. Burc denildiği zaman evvela yüksek bir köşk mefhumu var. Saniyen bu köşkün maddesinde yıldızlar var. Salisen yıldız mefhumunda nûr mefhumu var. Bu suretle buyurulur ki baksanızâ; biz Semada bir çok burclar, yıldızlardan masnu', nurlarla donanmış türlü türlü şekillerde yüksek yüksek köşkler yaptık. Ya'ni tabiate kalsa idi bunlar olamazdı, Sema vücud bulmaz, bulsa basît bir bu'd olmaktan ileri geçemezdi, yıldızlar ve bahasus bunların muhtelif' mütenevvi' teşekkülleri olamaz, yıldız tabiatile kaderleri, bu'dleri tefavüt edemez, muhtelif menazıra ayrılmaz, hepsi aynı kaderde aynı vaz'ıyyette müsavi mesafelerde alesseviyye bir nesakta olur. Manzarai Semada bu bedi' burclar bulunmazdı. Sun-u kudretimizle biz bunları yaptık ﴿وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَۙ﴾ ve nazar sahibleri için onu - o Semayı - tezyin ettik. - Ya'ni o mütenevvi' burcları, nûrdan âvizeleri, bedi' manzaralarıyle Sema öyle güzeldir ki nazarı dikkati celbetmemesi, bakanların ıbret almaması kabil değildir. Fakat bunun için bakacak, baktığını görecek, gördüğünün ilerisini sezip ıbret alacak nazar sahibi olmak lazımdır. Sahib nazar olanlar bu sun'ı bedia meclûb olup baksın, bu ulviyyeti bu asari kudreti temaşa atsin de saninin azamet-ü kibriyasına istidlal ile tevhide yükselsin içindir ki onu süsledik donattık 17.

﴿وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍۙ﴾ ve onu her Şeytani racimden mahfuz kıldık.

- RACİM, recimden feıldir ki bi ma'nâ fâil de olur bima'na mef'ul de. Recm, aslı lügatte taşlamak demektir. Sonra katil ma'nasına gelir ki teşbihendir, kazif gibi sebb-ü şetim, harfendazlık ma'nasına gelir. Çünkü çirkin söz atmaktır. « لَاَرْجُمَنَّكَ » gibi mücerred zannile

sh:»3049

söyleyivermek ma'nasına gelir ki lisanımızda da atma ta'bir olunur. « رَجْمًا بِالْغَيْبِ » gayb taşlama ta'biri de bundandır. Atılan, « مَا بِهِ الرَّمْىُ » olan her şeye isim de olur. Netekim « وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ » de mermî ma'nasınadır. Nihayet recm, tard ve la'net ma'nasına gelir, çünkü tard olunan taşlanır ve « اَلشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ » bu ma'nalardan her birile de tefsir olunmuştur. Şeytan râcimdir, atar, ındî hukümler verir. Gayb taşlar, yalan söyler, iftira eder. Zikr olunan müstehzîler gibi sebb-ü şetm eyler, fursat bulursa bigayri hakkın katl eder. Mercumdur, ileride tansıs olunacağı üzere matrud ve mel'undur. Burada « كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍۙ » de « كل » ün istigrakı «racîm» in bütü muhtemalâtına ve Cinn-ü İns Şeytanlarının hiç bir haric kalmamak üzere hepsine istigrak tarikıyle ya'ni her birine birer şumul ifade eder. Ve recîm vasfı kaydi ihtirazî olmayıp Şeytanın bir sıfatı muzıhası olduğundan bu vasıf, « كُلِّ شَيْطَانٍ » den hiç birini haric bırakmaz, ya'ni her Şeytan her ma'nasıle recîmdir. Recîm olmıyan hiç bir Şeytan yoktur. Hulâsa « كل » sûr karinesiyle bu ma'nâlardan her birinin alel'infirad ve bilmünavebe ifadesi maksud olduğu anlaşılır. Kur'ana ve Resulüllaha dil uzatmak istiyen ve İns Şeytanlarından bulunan salifüzzikir kâfirler bu recmin mâsîkalehi olduğu cihetle bihasebil ma'nâ bu ta'mim daha vazıhtır. Maamafih Şeytanın bir hassai lâzime ve şamilesi olan racîm vasfının en mütebadir ve ma'ruf mefhumu mercum, ya'ni matrud ve mel'un ma'nâsı, tam sıfatı kâşife olduğu cihetle diğer ma'nâlarda mugnî de olabilir. Binaenaleyh hasıle meal şu olur:

Biz Semayı nazırîn için tezyin etmekle beraber her Şeytanı leıynden mahfuz da kıldık. Gerek Cinn ve

gerek İnsten hiç bir Şeytan Semaya çıkamaz, ahvaline vakıf olamaz. Yerdeki gibi orada şeytanet yapamaz. Nazırîne küşade olan o güzel Semâ, gözleri şeytanette olan gizli aşikâr bütün Şeytanlara kapalıdır ve hepsi mercum ve matruddurlar. Bundan dolayıdır ki o kâfirler de Semâya baksalar

sh:»3050

da urûce imkân bulamazlar, yükselemezler. Ve bil' farz kendilerine Semâdan bir kapı açılsa da açıktan açığa urûc edecek olsalar gözlerine inanmazlar da gözlerimiz döndü veya sihre tutulduk derler. 18.

﴿اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ﴾ Ancak kulak hırsızlığı eden olur. - Ya'ni Semâ, mahfuz olup ona yükselmedikleri için melei a'lâyı dinleyemez. « لَايَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى » Semavîleri istima' ile ma'lûmat ahzedemezler. Ancak nâzil olan ulûm ve ahbarı semavîyyeden ba'zı mesmuât çalarak icrayı şeytanet etmek için kulak hırsızlığı edenler vardır. («Vessaffâti» suresine, ve surei «Cinn»e bak). ﴿فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ﴾ Ki onu da mübin bir şihab ta'kıb etmektedir - açık bir alev ardından yetişmektedir. ŞİHAB; lügatte ateş alevi demektir. Parıltılarından dolayı yıldızlara ve süngüye de ıtlak olunur. Bilhassa Semâdan yıldız kayıyor gibi görünen şu'leye ıtlakı galib olmuştur. Bunun bir iştial olduğu zâhir ise de fizikî olarak sureti tekevvünü henüz fennen iyzah edilmiş değildir. Bu babda muhtelif farzıyye vardır. Mukaddamâ hikmeti tabiıyye mütevağğılleri ebhırei mütesâıdenin, ya'ni hevanın yüksek tabakalarına suud etmiş olan bir takım gazlerin iştialine hamlediyorlardı, son zamanlarda da şu fikir hasıl olmuştur: Şihablar, fezada sürüler halinde seyr-ü hareket eden bir takım ecramı sağiredirler. Arz bunların bir çok mahreklerine rast gelir. Ve bunlar Arza tesadüf ettikleri zaman hevai nesimînin yüksek kısımlarile temassı neticesinde sür'atlerinin şiddetinden dolayı delk ile husule gelen hararetten nâşi iştial ederler. Haceri Semavî de bunlardan düşer. Şihabların sür'ati saniyede kırk ile yetmiş iki kilometre arasında tahavvül eder. Şihabların hareketi ne seyyarelerin mahreki müstevîleri dahilinde ne de onlarla ayni cihette olmayıp bunlar mahreklerinin cinsine nazaran daha ziyade kuyruklu yıldızlara benzetildiği heyetcilerin ba'zısı bunları tecezzi etmiş kuyruklu yıldızların bir döküntüsü olarak

sh:»3051

mülâhaza etmek istemiştir. Şüphe yok ki şihab ve haceri semavî mes'elesi şimdiki ılmi hey'etin meb'nâsı olan cazibe kanununa tatbikan henüz iyzah olunabilmekten uzaktır. Tesadüf sözleri karışan her hangi bir iyzah da ılmî bir iyzah olamıyacağından bunlar esrarı Semavîyyeden ma'duddur. Fakat ilâhiyyat ılmine yükselindiği zaman bütün o tesadüflerin birer tesarruf olduğu anlaşılır. Her ne olursa olsun şu zâhir ki Şihablar hevâi nesimînin en yüksek hududu üzerinden zemîne doğru akan bir iştial ve ihtirak hadisesidir. Son nazariyyeye göre de demek oluyor ki bunlar yukarıdan bir bomba gibi gelip Arzın semti Semada olan hevasına nüfuz ederek iştial etmektedir ki bu ma'nâ, Sûrei Saffattaki « شِهَابٌ ثَاقِبٌ » mantukuna tevafuk eder. Ve demek ki bu ıhtırak ve iştial hevai Arzın Semaya doğru en yüksek hadlerine çıkıp gizlenmiş olan harurî kuvvetlerile bir temas halinde vukua gelmektedir. Bu gizli harurî kuvvetler ise biraz sonra âyette beyan olunacağı üzere Cinlerin, gizli Şeytanların yaradılmış oldukları « نَارٌ سَمُومٌ » ile alakadardır. Ve işte Sûrei «Mülk» te ve Sûrei «Cin»de de geleceği üzere Kur'an da bil'hassa şunu haber veriyor ki şihablar Semaya doğru çıkmak istiyen Cin Şeytanlarına atılan bir takım semavî mermîlerdir. Bunlardan mahiyyet ı'tibarile hem nücum hem taş hem ateş ma'nâsı vardır. Ve şu halde hikmeti ilâhiyye noktai nazarından bunların iştiali bir takım kuvâ ve ervahı habîsenin ihtirak ve tardile alâkadardır. Tefsiri Kurtubî de der ki: şihablar bunları öldürür mü, öldürmez mi?. Bu hususta ıhtilâf edilmiştir. İbni Abbas radıyallahü anhüma demiştir ki «cerheder, yakar yıkar, katletmez» Hasen ile beraber bir taife de katleder demişlerdir. Fakat evvelki esahtır. اهـ Bu şihablarin İns Şeytanlarına recmolması ise ya bir ma'nevî recim olmaktan mecazdır, veya Cin Şeytanları dolayısiledir. Zira kulak hırsızlığını evvel emirde gizli Şeytanlar yapar.

sh:»3052

Ve âyetteki şihabın umumi mecaz tarikıle maddî ve ma'nevîye şümulü siyakı beyana daha muvafıktır. Ve bu siyakın zevkına irmek için Kur'an hakkındaki « وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ » ile Semâ hakkındaki «

«وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ» âyetleri beynindeki müşabehete dikkat etmek

lâzımdır. Ya'ni Kur'an Semâ gibidir. Sun-u kudreti ilâhiyye delâili ile dolu olan Semâ nasıl o ecrami neyyireye ve büruci âliyesiyle nazırîn için tezyin edilmiş ve Şeytanlardan mahfuz tutulmuş ve kulak hırsızları oradan bir şihabi mübîn ile ta'kıb edilmekte bulunmuş ise Kur'an da öyledir. Kevakib ve bürûc gibi âyât ve süver ile nazmi bedîi kulûbı tâhire erbabı için tezyin edilmiştir. Ve o mücrimler gibi recîm Şeytanlardan mahfuzdur. Onlar ona yükselemezler. İyman ve husni nazarla ahz-ü istima' edemezler. Olsa olsa kulak hırsızlığı ederek şeytanet yapmak istiyenler bulunur ki bunları da mübîn bir şihab ta'kıb etmektedir. Ve Kur'anı mübînin bu şihabları ise o Şeytanlara, kâfirlere mücrimlere Cehennem ateşi ile azâbı ilâhîyi gösteren inzar âyetleridir.

Semâ böyle:

19. ﴿وَالْاَرْضَ﴾ Arza gelince: - eshabı nazar için kudreti ilâhiyye delâili onda da barizdir.

Sade ulûmı semaviyye değil, ulûmı arzıyye ile de tevhidi barî müsbettir. Ezcümle: ﴿مَدَدْنَاهَا﴾ onu meddettik - sündürüp serdik (Sûrei Ra'd a bak) öyle ki bunda Şeytanlar da bulunabilir. Bununla beraber ﴿وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِىَ﴾ ona oturaklı ağır dağlar da oturttuk

tartılı her şeyden bitirdik 20.

﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ﴾ ve onda size ve

sizin razıkları olmadığınız

sh:»3053

kimselere maışetler verdik 21. ﴿وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَآئِنُهُ﴾ ve hiç bir

şey bulunamaz ki her halde onun hazîneleri bizim ındimizde olmasın - ﴿وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ﴾ fakat biz onu ancak bir mıkdarı ma'lûm ile indiririz. -

Serveti Dünya mütenâhî, kudreti ilâhiyye nâmütenahîdir.

22. ﴿وَاَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ﴾ Levakıh olarak rüzgârlar da gönderdik - levakıh,

«likah» tan lâkıhanın cem'ıdır. Likah, aşı demektir. Lâkıha da aşılı veya aşıcı ma'nâlarına gelir.

Bu âyetin bu mazmunu da başlı başına bir mu'cizei ilmiyyedir. İbni Abbastan bunun tefsirinde: rüzgârlar eşcar ve sehabın levakıhıdır diye menkuldür. Hasen, Dahhâk, Katâde de bunu söylemişlerdir. Razî bunu kaydettikten sonra der ki: erkek dişiye suyunu ilka edip de dişi hâmil olunca « لَقِحَتِ النَّاقَةُ وَاَلْقَحَهَا الْفَحْلُ » denilir ki erkek telkıh etti dişi tuttu, hâmil oldu demektir. Bunun gibi rüzgârlar da bulutların erkekleri mecrâsına caridir. İbni Mes'ud Hazretleri bu âyetin tefsirinde demiştir ki: Allah tealâ, riyahı sebaha telkıh için gönderir. Onlar da suyu hâmil olup bulutlara mecceder. Sonra sehabı sıkıştırıp bir likah gibi akıtır.» Bu iyzah rüzgârların sehabı ilkahını bir tefsirdir. Fakat eşcarı aşılamasının tefsirini zikretmemişlerdir. اهـ. Ya'ni âyetin berveçhi balâ birrivaye tefsirinde rüzgârların ağaçları da aşıladığı menkul olmakla beraber nasıl aşıladığı izah edilmemiş, bir müfessir olduğu gibi bir tabib dahi olan Fahri Razî için de bu nokta, meçhul kalmıştır. Gerçi ağaç aşılamak eskiden beri ma'lûm bir şey ise de bununla ruzgârın bir münasebeti yoktu. Nebatatta rüzkârın yapabileceği bir telkıh yakın zamanlara kadar bilinmiyordu. Sûrei «Ra'd» da beyan olunduğu üzere «

مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ» hakıkati münkeşif olduktan,

ya'ni bütün nebatatın

sh:»3054

çiçeklerinde erkek dişi çifti bulunduğu ve erkeğin dişiyi telkihile semereler hasıl olduğu anlaşıldıktan sonradır ki rüzgârların bir aşıcı hizmeti iyfa ettikleri anlaşıldı. Ve bu suretle «

مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ» âyeti gibi «وَاَرْسَلْنَاالرِّيَاحَ لَوَاقِحَ» âyetinin de «

meçhul bir hakikati ilmiyyeyi haber verdiği bin bu kadar sene sonra tebeyyün ve tavazzuh etmiş ve binaenaleyh bu âyetin de bir mu'cize olduğu tezahür eylemiştir.

İşte rüzgârlar, nâkıl ve nâşir oldukları için faidelerinden bilhassa birisi de böyle eşcar ve nebatatı aşılamasıdır. Bunun husulü için de rüzgârın bir kadri ma'lûm ile muvafık ve mülâyim bir surette esmesi lâzımdır. Yoksa telkih yerine tahrib olur. Rüzgâr, hevanın bir haraket ve cereyandır ki hevanın muhtelif surette ısınıp soğumasındaki tahavvülât ile husule gelir. Tabiatta bu tahavvülât ise hararet ve bürudet tabiatleri üzerinde hâkim bir te'sire mütevakkıf olduğundan bütün rüzgârlar doğrudan doğru bir tasrifi ilâhî olduğu gibi bunların telkıh yapacak bir derecede esmeleri de doğrudan doğru bir lûtfı rabbanîdir.

Bununla beraber düşünmeli su olmasaydı bu aşılar ne olur, hayat ne olurdu? Onun için rüzgârlara bulutları da aşılatarak ﴿فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً﴾ Semadan bir su dahi indirdik - yağmur yağdırdık ﴿فَاَسْقَيْنَاكُمُوهُ﴾ da onu size sunduk -tabiata kalsa ne rüzgâr eser ne telkıh olur, ne yağmur yağardı ﴿وَمَٓا اَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾ onu hazînelerde saklıyan da siz değilsiniz - ya'ni yağdıktan sonra dağlarda, pınarlarda, kuyularda, göllerde, havuzlarda, mahzenlerde, küplerde, destilerde ilâh.. tutan da siz değilsiniz, biziz.

Burada rüzgârların irsal, suyun inzal ile ifadesi aynı zamanda bir de temsil iyma eder. Zira, «erselna» irsali rüsülü,

sh:»3055

«enzelna»da inzali kitabı hatırlatır. Ve demek olur ki: işte Allah tarafından gönderilen Peygamberler de o riyahı levakı' gibidir; feyzı ilâhîyi hamil olarak kabiliyeti olanlara neşr-ü telkıh ederler. Kitabı münzel de, o mâi semâvî gibi mayei hayattır.

23. ﴿وَاِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِ وَنُمِيتُ﴾ Ve hiç şüphe yok ki biz, filvaki' hem hayat veririz hem ölüm - bu, hiç delile muhtac olmıyan bedihî bir hakikattir. Fakat amma «ölünce mal ve milk varislerimize kalırya mı diyecekler?» hayır ﴿وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ﴾ hepsine varis de ancak bizizdir. - Bu Dünyada berhayat iken milk ve tasarruf iddia edenlerin ve edecek olanların hepsi fenapezir olur. Milki mecazîleri, tasarruf sûriyleri alınır da evvel ve âhir bakıy maliki mutlak azameti şanımızla biz kalırız.

24.

﴿وَلَقَدْ عَلِمْنَاالْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَاالْمُسْتَاْخِرِينَ﴾

Kasem olsun ki sizin müstakdimininizi de bildik müstehırininizi de bildik - doğuşta ölüşte takaddüm eden, miras bırakmak istiyen mütekaddimininizi de, teahhur eden, teahhur eden almak istiyen müteahhırininizi de. Veya iymanda küfürde taatte ısyanda ön safta bulunmak istiyenleriniz de, geri kalan, geri kalmak

istiyenleriniz de ezelde velâyezalde hakikaten ma'lûmumuzdur.

25. ﴿وَاِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ﴾ Ve senin o rabbındır ki - ya'ni seni halk ve terbiye edip gönderen o tanrındır ki ya Muhammed - onları her halde haşredecektir. - Ve müstakdimîn ve müstehirîni akıbet Mahşere toplayıp hisaba çekecektir. Onun için şimdilik bırak o kâfirler yiyip içip eğlene dursunlar. ﴿اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾ O rabbın - hakikaten alîm bir hakîmdir.

Filhakika :

sh:»3056

﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ
﴿٢٧﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ﴿﴾

Meali Şerifi

Filhakika biz insanı bir "salsâl" den, mesnun bir balçıktan yarattık 26 Cann, onu da bundan evvel « نَارِ السَّمُومِ » dan yaratmıştık 27

26. ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ﴾

Kasem olsun ki biz insanı bir salsâlden, bir hamei mesnundan halkettik - ya'ni insan nev'ını ilk ibtida biz, tım tıkır kuru bir çiğ çamurdan, tağyir ve tahvil ile sureti mahsusada yoluna konmuş kokar bir balçıktan yarattık.

SALSÂL, ses verir ya'ni vurulduğu zaman tıngırdar, kuru pişmemiş çiğ çamur « طِينٌ يَابِسٌ غَيْرُ مَطْبُوخٍ يُصَلْصِلُ » dir ki pişmiş olursa tuğla, kiremit gibi fahhar olur. Netekim sûrei «Rahman» da « مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ » buyurmuştur.

HAME, uzun müddet su ile yumuşayıp tagayyür etmiş cıvık kokar çamur ya'ni balçık demektir. Ki müfredi « هَمْزَةَ » vezninde « حَمْأَة » dir.

MESNUN, bunun tefsirinde müfessirîn, bir kaç kavil nakletmektedirler:

1 - İbni Sikkît demiştir ki Ebû Amri dinledim «Mesnun, mütegayyir demektir.» Diyordu. Bunun beyanında Ebül'heysem de demiştir ki « سَنَّ الْمَاءُ فَهُوَ مَسْنُونٌ » denilir ki « تَغَيَّرَ » demektir. Ve buna delil « لَمْ يَتَسَنَّهْ » dir ki « لَمْ يَتَغَيَّرَ » demektir. Zeccac da demiştir ki bu lâfız « اِنَّهُ مَوْضُوعٌ عَلَى سَنَنِ الطَّرِيقِ » dan seneni tarika ya'ni yol güzergâhına konulmuş

olmaktan me'huz dur. Çünkü böyle olan her hangi bir şey, tegayyür eder.

sh:»3057

2 - Denilmiş ki mesnun, mahkûk ya'ni sürtülmüş, kazınmış veya bilenmiş demektir ki taşı taşa sürttükleri zaman « سَنَنْتَ الْحَجَرَ عَلَى الْحَجَرِ » ta'birinden me'huzdur. Netekim bileğiye « مِسَنٌّ » ve sürtülürken ikisinin arasından çıkan kazıntıya « سَنَنٌ » denilir ve bu kokar da. Binaenaleyh tegayyür ve intan bunun da lâzımıdır.

3 - Ebû Ubeyde demiştir ki «Mesnun» masbub ya'ni dökülmüş demektir. « سَنَّ الْمَاءَ عَلَى وَجْهِهِ سَنًّا » denilir.

4 - Sibeveyh demiştir ki «mesnun» bir suret ve misal üzere musavver demektir. Yüzün bir sureti mahsusası demek olan « سُنَّةُ الْوَجْهِ » den me'hurdur. Ve her hangi bir şey'in sünneti ta'biri de bundan me'huzdur ki mev'zuun aleyhi olan misali demektir. الخ . Bu surette « حَمَاٍ مَسْنُونٍ » insan sureti nev'ıyyesi için sünnet olan bir sureti mahsusaya ifrağ edilmiş bir balçık demek olur. Sonra « مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ » terkibinde de iki vecih, vardır. Birisi « صَلْصَالٍ » e sıfat olmasıdır ki «bir sureti mahsusada tasvir edilmiş, ta'biri âharle kalıba dökülmüş bir balçıktan mütehassıl bir salsâlden» demek olur. Ebül'baka ve Zemahşerî bunu tercih etmişler ise de müfid değildir. Zira kuru çamuru yaşından husule geldiğini anlatmak lüzumsuz olduğu gibi insan hamırının salsal halinde iken insan suretinde bulunduğu da umumiyetle müsellemi değildir. İkincisi bedel olmasıdır ki salsalden bir hamei mesnundan demek olur. Ebû Hayyanın zikrettiği veçhile çoğu, bedel olmasını tercih eylemiştir. Biz de bunda ısrar etmek isteriz.

Evvelâ salsâl, sonra da ondan bir sureti mahsusaya ifrag olunup insan mayasını teşkil etmiş olan hamei mesnun yapılmış ve insan ondan halk-u tesviye edilmiş demek olur. Ve şu halde salsal, su ile ıhtilât ettikten sonra süzülüp

sh:»3058

kuru çamur haline gelmiş bulunan, Arzın rütubetten halî olan tamtakır halini irae eder ki tabiat i'tibarile bunda hayat tasavvur olunamaz. Ve bunun bilhassa «salsâl» ta'birile ifadesi, insanın Arzdan bir eseri tabiat olarak zuhuru mümkin olamıyacağını kemali vuzuh ile anlatmak içindir. Öyle ya tam takır bir kuru çamurun tabiati, hayata ne kadar zıddır. Tabiate kalsa bunda insan veya hayvan şöyle dursun bir ot bitmek imkânı bile yoktur. Fakat şu muhukkak ki bundan insan yaradılmıştır. Bu ise doğrudan doğru Allah tealânın sun'ı kudretine, ılm-ü hıkmetine delili bahirdir. Tabiat, kendine bırakılınca hiç değişmemesi ıktıza ederken Allah tealâ onu yumşatıp tagyir ederek bir balçık haline tahvil etmiş ve o balçığa sun'-u Hikmetile öyle bir sünnet vermiştir ki bununla hılkati insan için mesnun olan ya'ni sünneti ilâhiyye cereyan etmekte bulunan maya husule gelmiştir. Binaenaleyh diyebiliriz ki « hamei mesnun » insan tohumu olan nutfedir. Filvaki' nutfe her ma'nâsıyle mesnun ya'ni hem mütegayyir, hem mahkûk, hem masbub, hem de bir sünnet üzere musavver bir balçıktır. Bu mesnun balçığa « طِينٍ لَازِبٍ » yapışkan bir çamur», «

سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ » sülâle olmuş hakır bir su», «nutfei emşac» demek de sahihtir. Bu mefhum, nev'i insanın bütün efradında sadıktır. Ancak insanın ilk ferdi olan Âdem, ilk insan olduğu gibi onun yaradıldığı o mesnun balçık da ilk evvel onda sünnet olmuş ilk tuhumdur. Hasılı Âdem, dahi ilk olarak nutfe mahiyyetini almış bir balçıktan yaradılmıştır. « خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ » Onun hakkında da sadıktır. Şu kadar ki o nutfe, bir insan ile mesbuk değildir. Onun ıstıfası evlâdı gibi bir insan bedeninde vaki' olmamıştır. Bununla beraber elhâlete hâzihi bütün insanlarda onun gibi salsâlden bir hamei mesnundan halkedilmektedir. Şu fark ile ki bu hamei mesnun, insanın tegaddi ettiği nebatat ve hayvanat bünyelerinden geçerek yine bir insan bünyesinde ıstıfasını bulmaktadır. İşte insan denilen

sh:»3059

mahlûk, esas i'tibarile hakır bir şeydir. Allah tealânın ılm-ü hıkmetini, sun'ı kudretini anlamalı ki şu kuru topraktan öyle mesnun bir balçık yapmış ve o kokar balçıktan insan yaratmaktadır.

27. ﴿وَالْجَآنَّ﴾ Cannı de - Cinn cinsini teşkil eden gizli mahlûku da

﴿خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ﴾ ondan evvel nari semumdan ya'ni şiddetli sam ateşinden halketmiştik.

SEMUM lügatte ateş alevi gibi esen sıcak rüzgâra ıtlak edilir ki sam yeli ta'bir olunur. Ve harur dahi denilir. İbni Cerîrin beyanına göre ba'zı ehli Arabiyye harurı gündüz esene tahsıs etmiştir. Bir hadîsi şerifte de semumun bir Cehennem yalını «lefhi Cehennem» olduğu haber verilmiştir.

SAMM, semm maddesinden faıl, semum de onun mübaleğası feul sıgasıdır. Sem, zehir, bir de «semmülhıyat» gibi ince delik ma'nâsına gelir. Netekim bedendeki terin çıktığı ve havanın nüfuz ettiği gizli deliklere «mesemme», cemınde «mesâmm veya mesammât» ve cem'ulcem'inde «mesâmmat» denilir. Binaenaleyh sâmm ve semum, mesâmmate nüfuz edici veyahud zehirleyici mefhumlarını ifade eder. Ve o rüzgârın bu nam ile tesmiyesi de bu haysiyyetlerden birisini veya her ikisini mülâhaza i'tibariledir. Cânnın narı semumdan halkedilmiş olması, Cin ve Şeytanın insana gizli mesammatından hulûl edecek, zehirleyecek, yakacak bir mahiyette olduğunu iş'ar eder. İbni Abbastan merviydir ki «şu bildiğimiz semum, cânnın çıktığı semumun yetmiş cüz'ünden bir cüz'üdür» demiş. Demek insan yaradılmazdan evvel, cânnın halkedildiği sırada Arz çok dehşetli ateşler saçıyormuş.

Şimdi düşün o vaktı ki :

﴿٢٨﴾ وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَأٍمَسْنُونٍ﴿﴾

sh:»3060

﴿٢٩﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحى فَقَعُوا لَهُ سَاجدينَ
﴿٣٠﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ﴿﴾
﴿٣١﴾ اِلَّآ اِبْليسَ اَبٰٓى اَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجدينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ

يَآابْلِيسُ مَالَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لَمْ اَكُنْ
لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٣٤﴾ قَالَ
فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلَى يَوْمِ
الدِّينِ ﴿٣٦﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِى اِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ
فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٣٨﴾ اِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ
﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ اَغْوَيْتَنِى لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ
وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤١﴾
قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَىَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤٢﴾ اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ
عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٣﴾ وَاِنَّ جَهَنَّمَ
لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿﴾

sh:»3061

﴿٤٤﴾ لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ﴿٤٥﴾
اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٦﴾ اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِنِينَ
﴿٤٧﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ
مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٨﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا
بِمُخْرَجِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve düşün o vaktı ki Rabbın Melâikeye: ben, demişti: salsâlden, mesnun bir balçıktan bir beşer halkedeceğim. Binaenaleyh onu tesviye ettiğim ve içine ruhumdan nefheylediğim vakıt derhal onun için secdeye kapanın 29 Onun üzerine Melâike, hepsi toptan secde ettiler 30 ancak İblîs secde edenlerle beraber olmaktan ibâ eyledi 31 Ya İblis, dedi: sen neye secde edenlerle beraber olmadın? 32 Benim, dedi: bir salsâlden, bir mesnun balçıktan yarattığın bir beşere secde etmem kabil değildir 33 O halde, dedi: çık oradan çünkü sen racîmsin 34 Ve bu lâ'net ceza gününe kadar üzerindedir 35 Rabbım! dedi, öyle ise bana onların ba's olunacakları güne kadar mühlet ver 36 Haydi dedi: sen vakti ma'lûm gününe kadar mühlet verilenlerdensin 37-38 Rabbım, dedi: beni azdırmana kasem ederim ki her halde ben onlar için Arzda tezyinat yapacağım ve hepsini iğvâ edeceğim 39 Ancak içlerinden ıhlâs verilen kulların müstesnâ 40 Bu, dedi: bir câdde "teahhüd ederim" dos doğru 41 Hakıkat o kullarım, senin onlar üzerine bir sultan yoktur, ancak azgınlardan sana uyanlar başka 42 Elbet bunların da hepsinin mevıdleri şüphesiz Cehennem 43
Onun yedi kapısı vardır, her kapıya onlardan bir cüz'i maksum 44 Elbette müttekıyler, Cennetler,

sh:»3062

pınarlar içinde 45 Girin onlara selâmetle emîn emîn 46 Sinelerindeki kînleri soymuşuzdur da ıhvan olarak köşkler üzere karşı karşıya otururlar 47 Orada kendilerine hiç bir zahmet tokunmaz, onlar oradan çıkarılacak da değildirler 48

28. ﴿وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ﴾ Rabbın Melâikeye demişti:

﴿اِنّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَأٍمَسْنُونٍ﴾ muhakkak ben, kuru

çamurdan, mesnun balçıktan bir beşer halkedeceğim 29. ﴿فَاِذَا سَوَّيْتُهُ﴾ binaenaleyh ben, onu

tesviye edip - o balçığa tam bir beşer hılkatine, muntazam bir insan kıvamına koyup

﴿وَنَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحى﴾ içine ruhumdan nefhettiğim vakıt - burada « روحى »

izafeti bir izafeti teşrif, nefıh ta'biri de bir temsildir. Ya'ni maddenin isti'dadını kemale getirip bâtınına «

قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » mantukunca ilâhî bir emrolan ruhtan feyz verdiğim vakıt

﴿فَقَعُوا لَهُ سَاجِدينَ﴾ onun için secdeye kapanıp - Allahın emrine mutı' olarak yere düşün,

o ruh bulunan insana inkıyad edin, işte Allah, o balçıktan halkettiği beşeri ruhiyle böyle yükseltmişti. Bunun üzerine bak ne oldu?

30. 31. ﴿فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ۰ اِلَّٓا اِبْليسَ﴾ İlâ

âhirilkıssa, sûrei «Bakare»ye ve sûrei «A'raf» a bak.

38. ﴿اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ﴾ Ya'ni ba's gününe kadar değil, ındallah ma'lûm

ecel gününe kadar - ki «

وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ » ile

beyan buyurulan nefhai ûlâ günüdür.

Ahnef ibni Kaysten menkuldür ki «medineye vardım demiş, muradım Emîrül'mü'minîn Ömer «radıyallahü anh» idi. Bir de vardım ki büyük bir halka toplanmış orada

sh:»3063

Kâ'bül'ahbar, nâsa va'zediyor, diyordu ki: «Âdem aleyhisselâma vefat emri geldiği zaman ya rabb, düşmanım İblis, beni meyyit halinde görünce kendisi yevmi Kıyamete kadar inzar edilmiş olmakla sevinecek, bana şematet edecek dedi. Cevab verildi ki: Ya Âdam, sen Cennete iade olunacaksın o lâîn ise evvelîn-ü âhırînın adedi kadar ölüm acısını tatmak için intizara te'hır olunacak, sonra Âdem, Melekül'mevte, ona ölümü nasıl tattıracaksın? Vasfını anlat, dedi. Vâktâ ki tevsıf etti, Âdem: ya rabbi! kâfi dedi. bunun üzerine nâs, heyecane geldiler de Kâ'be ya Ebâ İshak dediler o nasıl? Kâ'b iba etti, ilhah ettiler, binaenaleyh dedi ki: Allah, sübhanehu nefhai ûlâ akıbinde Melekül'mevte diyecek ki sana yedi Semâ ve

yedi Arz ehalisinin kuvvetini verdim ve bu gün sana bütün suth-u gadab kisvesini giydirdim. Gadab-ü satvetimle in, o racîm İblîse, Artık ona ölüm acısını tattır, sekaleynden evvelîn-ü âhirrînin acılarını ed'afen müdaafe muhtevi olmak üzere bütün ıllet ve emrazı yüklet. Beraberinde gavz-u gadabla dolgun yetmiş bin zebanî, her birile de Cehennem zencirlerinden tomruklarından zencirler, tomruklar bulunsun. Cehennem kancalarından yetmiş bin kanca ile o lâînin kokmuş canını çekip çıkarın. Malike de çağır niyran kapılarını açsın. Binaenaleyh Melekül'mevt öyle bir suret ile inecek ki ona Semavât ve arazîn ahalisi baksa hevlinden derhal ölürlerdi. İnecek, İblise varıp «dur, ya habîs! Artık sana ölümü tattıracağım, çok ömür sürdün nice karinler ıdlâl ettin, işte bu o vakti ma'lûmdur.» Diyecek lâîn Meşrika kaçacak, bakacak Melekül'mevt gözlerinin önünde, Mağribe kaçacak yine gözlerinin önünde, denizlere dalacak denizler kabul etmiyecek, hasılı Arzın her tarafına kaçacak sığınacak kurtulacak hiç bir mahıys-u melâz bulamıyacak, sonra Dünyanın ortasında, Âdemin kabri yanında duracak veya Meşrıktan Mağribe, Mağribden Meşrika topraklarda sürünerek nihayet Âdem

sh:»3064

aleyhisselâmın hübût ettiği mevzıa varınca Arz, bir kor gibi olacak Zebanîler kancaları takıp didikleyecekler de didikleyecekler. « وَاِلَى حَيْثُ يَشَآءُ اللّٰهُ » nez-u azâb içinde kalacak. O böyle can çekiştirirken Âdem ve Havvâya da kalkınız düşmanınız ölümü nasıl tatıyor, bakınız denecek, kalkacaklar, onun çektiği azâbın şiddetine bakacaklar da «ya rabb, bize ni'metini itmam eyledin» diyecekler. اهـ.

O vakıt ma'lûme kadar inzar müsaadesini alan İblîs 39. ﴿قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَغْوَيْتَنٖى﴾

yarabbi! dedi: beni azdırmana kasem ederim ki veya azgınlığıma hukmetmen sebebile - ya'ni nezdi haktan matrud, hayr-u rahmetten teb'id edilmiş bir mel'un böyle bir inzar ve imhal müsaadesine nail olunca şımarır da onu azgınlığa bir teşvık telâkki eder. Böyle şımartman hakkı için veya çamurdan halkolunanı istihkar edip secde etmediğimden dolayı benim azgın âsi olduğuma hukmeylemekliğin vesilesile

﴿لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ﴾ her halde ben, onlar için Arzda tezyinat yapacağım -ya'ni

maddelerini bahane ederek o kuru çamura o kokar balçığı onlar için süsleyip insanlığın asıl medarı i'tilâsı olan ruhtan daha hoş daha müzeyyen daha kıymetli göstereceğim.

﴿وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعٖينَۙ﴾ Ve her halde hepsini iğva edeceğim 40.

﴿اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصٖينَ﴾ ancak içlerinden muhlâsîn kulların müstesna -

ya'ni halıs taatin için seçilmiş lekesiz has kulların aldanmazlar. İbtida beşerin maddesine bakarak alel'ıtlak süfliyyetine hukm eden, ve onlara tehakküm edebileceğine kail olan İblîsin burada bu istisnası şüphe yok ki intakı hak olan bir i'tiraftır. Onun için:

41. ﴿قَالَ﴾ Allah tealâ, buyurdu ﴿هٰذَا﴾ işte bu - dediğin, sahiblerini istisna ederek azıtamıyacağını i'tiraf eylediğin o ıhlâs

sh:»3065

ve tevhid ﴿صِرَاطٌ﴾ bir câdde, bir kanundur ki ﴿عَلَيَّ﴾ bana aiddir. - Ya'ni bana iysal eder yahud ben kefilim ﴿مُسْتَقٖيمٌ﴾ dos doğdur. - Yahud; işte benim teahhüd eylediğim dos doğru yol, kanunı hak şudur :

42. ﴿اِنَّ عِبَادٖى﴾ Hakikaten kullarım ﴿لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾

üzerine senin sultanın yoktur. -Ya'ni ne kavlen ilzam edecek huccetin, ne fi'len tasallut ve tasarruf edecek

kudret-ü saltanatın yoktur. ﴿اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ Ancak sana ittiba' eden

azgınlar müstesna - ya'ni ancak bunları sürükleyebilirsin. Fakat o da senin sultan ile değil onların

ıhtiyarlarını sui isti'mal ederek sana uymaları arkana düşmeleri dolayısiyledir. Yoksa muhlaslara tasallut

edemediğin gibi diğerlerine de edemezsin. Netekim sonunda «

وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِى فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُٓوا اَنْفُسَكُمْ » diyeceği sûrei «İbrahim» de beyan olunmuştur.

43. ﴿وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ﴾ Şüphesiz Cehennem de onların

muhakkak mev'ıdidir. - O İblîs tebaası azgınların metbu'lariyle beraber cümlesinin mev'ud yerleridir. 44.
﴿لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ﴾ Onun, o Cehennemin yedi kapısı vardır. - Ya'ni gireceklerin

kesretinden dolayı yedi medhali veyahud azgınlığın enva' ve derecatına göre evvelâ Cehennem, sonra

Lezâ, sonra Hutame, sonra Saîr, sonra Sekar, sonra Cahîm, sonra Hâviye namında yedi tabakası vardır.

﴿لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ﴾ Ki her kapı için onlardan (o azgınlardan) bir cüz,

taksîm olunmuştur. - Ebüssüud tefsirinde ihtimal ki, der, yediye hasrı mühlikâtın havâssı hamse
mahsûsatile kuvvei şeheviyye ve gadabiyye muktezeyâtına munhasır olmasındandır اهـ. Maamafih
bunda diğer bir ihtimal vardır ki lisanı şeri'

sh:»3066

noktai nazarından daha ma'kuldür. Zira Cehennem kapılarının yedi olmasıile Cennet kapılarının sekiz olması arasında bariz bir münasebet vardır. Bu münasebetle denebilir ki bu kapıların a'zayı mükellefe ile alâkadar olması melhuzdur. Ma'lûm ki nefsi insanînin a'zayı mükellefesi sekizdir: kalb, lisan semi', basar, el, ayak, ağız, ferc, bunların birisi zahir birisi batındır ki o da kalbdir. Doğrudan doğru hakka nazır olan kalb kapısı açık olursa bu sekiz a'zanın her biri emri hakk üzere hareket ederek Cennete birer medhal olabilir. Ve bu suretle Cennete sekiz kapıdan girilir. Fakat batından ruh körlenmiş, kalb kapısı kapanmış bulunursa zahirdeki yedi a'zanın her biri Cehenneme açılmış birer medhal olurlar. İşte Cennet kapıları sekiz olduğu halde Cehennem kapılarının her birine bir cüz'i maksum olmak üzere yedi olması Allahü a'lem bu hıkmete

mebnîdir. « وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى » mazheriyyetile iyman ve ma'rifet kapısı olan kalb,

Cehenneme kapalıdır. Ondan yalnız Cennete girilir. Allaha irilir. Kalbi açık olan Şeytana uymaz, Allaha küfr-ü ısyandan tevakkı eder.

Onun için:

45. ﴿اِنَّ الْمُتَّقِينَ﴾ Her halde müttekîler - Şeytana uymaktan sakınan, küfr-ü ısyandan

korunanlar ﴿فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ Cennetler ve pınarlar içinde müstekırdirler. - Ey

müttekîler, 46. ﴿اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِنِينَ﴾ ona selâm ile kemali selâmet ve emniyyet

içinde giriniz. - Ya'ni ey insanlar, ey Muhammed ümmeti İblîs tebaası olmaktan sakınınız, Allahın vikayesine, tevhid ve islâm dinine, Allahın Resulüne ittiba' ediniz, kalbinizden gıll-ü gışşi atıb müttekı olunuz da müttekîler yeri olan o Cennât-ü uyûne emniyyetler içinde güle güle selâm ile dahıl olunuz. O Cennât-ü uyûn her vechile korunmuş, emîn ve salim bir darüsselâmdır.

sh:»3067

Ona haricden tecavüz olunamıyacağı gibi 47.

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ﴾ biz onların, o Cennat-ü uyûndaki müttekîlerin

sinelerindeki ilişikleri, kinleri de soymuşuzdur. - Ehli Cennetin gönüllerinde gıll-ü gış kalmaz, hıkd-ü kin

durmaz. Ya'ni ittikai islâmın şiarından birisi de kin tutmamaktır. Allah, müttekı kalblerde kin bırakmaz.

Mazıde olmuşsa siler. Netekim Hazreti Aliden menkuldür ki: «ümid ederim, demiş, Osman ve Talha ve

Zübeyr ile ben bunlardan olayım» «رِضْوَانُ للّٰهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ اَجْمَعِينَ»

﴿اِخْوَانًا﴾ Öyle ki hepsi ıhvan olarak ﴿عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ﴾ mütekabil tahtlar,

karşılıklı köşkler üzerinde mahabbet ederler. - Ya'ni hiç biri diğerine sırtını dönmeksizin yüz yüze sevişe

sevişe yaşarlar. 48. ﴿لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ﴾ Orada onlara hiç bir zahmet messetmez -

her ne arzu ederlerse zahmetsiz, meşakkatsiz husule geliverir «وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ»

hem oradan çıkarılacak da değillerdir. - Ebeden muhalleddirler.

Resulüm!

﴿٤٩﴾ نَبِّئْ عِبَادِى اَنِّى اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٠﴾ وَاَنَّ
عَذَابِى هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ﴾

Meali Şerifi

Haber ver kullarıma ki hakıkat ben, benim öyle gafur, öyle rahîm 49 Bununla beraber azâbım da azâbı

elîm 50

sh:»3068

Bunları mazîden ba'zı misallerle iyzah etmek üzere:

﴿٥١﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ ﴿٥٢﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ

فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٣﴾ قَالُوا لَا تَوْجَلْ
اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٤﴾ قَالَ اَبَشَّرْتُمُونِى عَلٰٓى اَنْ مَسَّنِىَ
الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٥﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ
الْقَانِطِينَ ﴿٥٦﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّٓالُّونَ
﴿٥٧﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوٓا اِنَّٓا
اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٥٩﴾ اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ

اَجْمَعِينَ ﴿٦٠﴾ اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَٓا اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦١﴾
فَلَمَّا جَٓاءَ اٰلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ
﴿٦٣﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٤﴾
وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٥﴾ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ
الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ
تُؤْمَرُونَ ﴿﴾

sh:»3069

﴿٦٦﴾ وَقَضَيْنَٓا اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَٓاءِ مَقْطُوعٌ
مُصْبِحِينَ ﴿٦٧﴾ وَجَٓاءَ اَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالَ
اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٩﴾ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ
﴿٧٠﴾ قَالُوٓا اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هٰٓؤُلَٓاءِ
بَنَاتِٓى اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧٢﴾ لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِى سَكْرَتِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿٧٣﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٤﴾ فَجَعَلْنَا
عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٧٥﴾ اِنَّ
فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٦﴾ وَاِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ

﴿٧٧﴾ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنينَ ﴿٧٨﴾ وَاِنْ كَانَ
اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ لَظَالِمينَ ﴿٧٩﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ
مُبينٍ ﴿٨٠﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلينَ ﴿٨١﴾
وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضينَ ﴿٨٢﴾ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ
مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا اٰمِنينَ ﴿٨٣﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ
مُصْبِحينَ ﴿﴾

sh:»3070

﴿٨٤﴾ فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem onlara İbrahimin müsafirlerinden bahs et 51 O vakıt ki yanına girdiler de, selâm dediler, biz dedi: sizden cidden korkuyoruz 52 Korkma, dediler: biz sana alîm bir oğul tebşir ediyoruz 53 Benimi, dedi: tebşir ettiniz? Bana ihtiyarlık gelib çatmışken, artık beni ne suretle tebşir edersiniz? 54 Seni dediler: emri hakkile tebşir ettik, onun için ümidi kesenlerden olma 55 Rabbının rahmetinden, dedi: sapkınlardan başka kim ümidi keser? 56 Ey mürseller, dedi: bunu müteakıb me'muriyyetiniz nedir? 57 Haberin olsun dediler: biz mücrim bir kavme gönderildik 58 Ancak ali Lût müstesna biz onların hepsini behemehal kurtaracağız 59 Ancak karısını takdir ettik o muhakkak kalacaklardandır 60 Bunun üzerine vaktâ ki Ali Lûta mürseller geldiler 61 Siz, dedi: cidden ürkülecek bir kavmsiniz 62 Yok dediler biz sana onların şekkedip durduklarını getirdik 63 Ve sana emri hakkile geldik, emin ol biz sadıklarız 64 Hemen gecenin bir kısmında ehlini yürüt ve sen arkalarından git ve içinizden hiç bir kimse ardına bakmasın, emrolunduğunuz yere geçin gidin 65 Ona kat'î olarak şu emri vahyettik: sabaha çıkarlarken şunları arkaları kat'iyyen kesilecek 66 Şehir ahalisi de haber alıb keyf içinde gelmişlerdi 67 Amanın dedi onlar benim müsafirlerim, artık beni rüsvay etmeyin 68 Allahtan korkun, beni utandırmayın 69 Seni dediler, âlemden nehyetmedikmi? 70 Tâ şunlar kızlarım, eğer yapacaksanız dedi 71 Resulüm! ömrüne kasem olsun ki hakikaten onlar serhoşlukları içinde ne halt ettiklerini bilmiyorlardı 72 Derken işrak vaktine girdikleri sırada bunları o sayha tutuverdi 73 Derhal şehirlerinin üstünü altına getiriverdik ve üzerlerine siccilden taşlar yağdırdık 74 elbette bunda fikr-u firaseti olanlara âyetler var75 Hem o harabe yol üstünde duruyor 76 elbette bunda iymanı

sh:»3071

olanlar için bir âyet var 77 Hakikaten eshabı eyke de zalimler idi 78 Onlardan da intikam aldık, ikisi de ap açık önde bulunuyor 79 Hakikaten eshabı hıcir dahi Peygamberleri tekzib ettiler 80 Ve biz onlara âyetlerimizi vermiştik de ondan i'raz ediyorlardı 81 Dağlardan emniyetli emniyetli evler yontuyorlardı 82 Bunları da sabahleyin sayha tutuverdi 83 De o kesb ede geldikleri şeylerin kendilerine hiç faidesi olmadı 84

78. ﴿اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ﴾ - Eyke, Leyke gibi sık birbirine karışmış ağaç demektir. Eshabı Eyke de eshabı Medyen gibi Şuayb aleyhisselâmın meb'us olduğu bir kavmdir ki yerleri ağaçlık olduğundan bu nam ile tesmiye olunmuştur. Rivayete göre ağaçların mukul ya'ni Günlük ağacı imiş

79. ﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ﴾ - Sûrei «Şuarâda» «فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ» bak. ﴿وَاِنَّهُمَا﴾ hakıkaten ikisi de -ya'ni kavmi Lûtun südumu harabesile Eyke ve yâhud Eyke ile

Medyen ﴿لَبِاِمَامٍ مُبِينٍ﴾ açık yolda, göz önündedirler.

Daha evvel 80. ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ﴾ kasem olsun ki Hıcirliler - ya'ni Hıcir nam mahalde helâk olmuş olan Semud kavmi ﴿الْمُرْسَلِينَ﴾ Allahın gönderdiği Peygamberleri ya'ni Salih aleyhisselâmı ve dolayısile bütün Peygamberleri tekzib eylemişlerdi 81. ﴿وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا﴾ biz onlara âyetlerimizi dahi vermiştik - o Peygamberlerle mu'cizeler de göstermiştik ﴿فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ de onlar bunlardan ı'raz ediyorlardı. - Bakmıyorlar, aldırmıyorlardı.

82. ﴿وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا﴾ ve dağlardan evler yontuyorlardı - böyle san'atkâr ve

sh:»3072

kuvvetli idiler. Bu suretle ﴿اٰمِنِينَ﴾ emîn bir halde bulunduklarına kail oluyorlardı. - San'atlerine, kuvvetlerine, evlerinin, kal'alarının sağlamlığına güveniyor, bunları yıkılmaz, tahrib olunmaz, kendilerini azâb ve helâkten korur sanıyorlar.

83. ﴿فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ﴾ derken bir sabah kendilerini o sayha yakalayıverdi - azâbın va'dolunduğu dördüncü günün sabahı tepelerinde patlıyan sayhai helâk ki onu bir recfe ya'ni zelzele ta'kıb etmişti (Sûrei A'rafa ve Sûrei Hude bak) 84. ﴿فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ de kesbedegeldikleri şeyler kendilerini kurtarmadı - o güvendikleri san'atler, kuvvetler, uğraşıp kazandıkları servetler, yaptıkları evler, kal'alar hiç bir şey'e yaramadı.

Lâkin sa'y-ü kesb, müfid olmalı değil mi idi? Neden olmadı? denilecek olursa:

﴿٨٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ
وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ
هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٧﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِى
وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٨﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ
اَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾

﴿٨٩﴾ وَقُلْ اِنّ۪ٓى اَنَاالنَّذ۪يرُ الْمُب۪ينُۚ ﴿٩٠﴾ كَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَى
الْمُقْتَسِم۪ينَۙ ﴿٩١﴾ اَلَّذ۪ينَ جَعَلُواالْقُرْاٰنَ عِض۪ينَ ﴿٩٢﴾ فَوَرَبِّكَ
لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَع۪ينَۙ ﴿٩٣﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Öyle ya biz Samavât-ü Arzı ve mabeynlerini ancak hakkile halkettik ve elbette saat muhakkak gelecek, şimdi sen safhı cemil ile muamele et 85 Çünkü rabbın o öyle hallâk öyle alîm Celâlim hakkı için sana « سبع مثانى » yi ve Kur'anı azımi verdik 87 Sakın o kâfirlerden bir takımlarını zevkıyap ettiğimiz şeylere göz atma ve onlara karşı mahzun olma da mü'minlere kanadını indir 88 Ve de ki haberiniz olsun; ben o nezîri mübînin ben 89 Tıpkı indirdiğimiz gibi o taksimcilere O, Kur'anı kısım kısım tefrık edenlere 91 Ki rabbın hakkı için, biz onların hepsine mutlak ve muhakkak soracağız 92-93

85.

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّۜ﴾

Öyleya biz Semavât ve Arzı ve bunların aralarındakileri ancak hakkile halkettik - bâtıl ve biyhude olarak değil haksızlıkla da değil, hak tealâ tarafından bir vechi hakkile yaratılmıştır. Hepsi adl-ü hakkile kaim ve hukukı mahsusaya haizdir. Ve bütün bu hukul-un muhafazası Hak tealânın hakkıdır. Onun için hak ve hukuk tanımıyan, âyâtı hakkı inkâr eden haksızların ihlâk-ü ta'zibi ile mes'uliyyeti bütün kâinatın hukukı umumiyyesi muktezayatından bir hak ve hakkı iptale masruf olan kesiblerin hakkı da batıl ve heder olmaktadır.

﴿وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ﴾ Ve hak budur ki saat her halde gelecektir. - De seni tekzib edenlerin Allah o vakıt cezalarını verecektir. Ey Resuli hak ﴿فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَم۪يلَ﴾ binaenaleyh sen şimdi safhı cemîl yap - husni suretle ı'raz et aldırma, cezalarında isti'cal etmeyip eziyyetlerine tehammül ederek hılm ile muamele et 86. ﴿اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ﴾ muhakkak ki senin rabbın yegâne hallâk - seni ve onları ve sair mevcudatı yaratan ve çok yaratıcı olan ve alel'ıtlak halıklık münhasıren kendisinin hakkı bulunan bir halıktır ki daha neler yaratır neler, hem ﴿الْعَل۪يمُ﴾ yegâne alîmdir. - Senin ve onların ve bütün mahlûkatın ahvalini tafsılâtile bilir. Aranızda cereyan eden şeylerden hiç biri ona hafi değildir. Binaenaleyh her hususta ona ı'timad etmek, onun hukmüne tefvız eylemek, gerektir. O biliyorken bu gün safhı cemîl, senin için seyften daha muvafık, daha hayırlıdır.

87. ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَان۪ى وَالْقُرْاٰنَ الْعَظ۪يمَ﴾ Kasem

olsun ki sana seb'an minel'mesaniyi ve o büyük Kur'anı verdik - « مثنى » nın veya « مثناة » ın cem'ı olan mesanî kelimesi çok ma'nidar, çok cem'ıyyetli bir kelimedir. Ki tesniye ve istisnâ maddesi olan « ثنى » den de, « ثنا » dan da müştakkolabilir. Ezcümle bükülmek, kıvrılmak veya katlanmak veya tekrar edilmek suretile ikilenen veya diğer bir şey' zammile takviye veya tenvi' edilen her hangi bir şey'e « مثنى » denilir ki ikişer, ikili, mükerrer, bükülü, müekked, muhkem, çifteli, büklüm, büklümlü, büklüm yeri' katlı, kıvrım, kıvrımlı kıvrak, cilveli ma'nâlarına gelir. Bu suretle her hangi bir şeyin kuvvelerine katlarına, kıvrımlarına « مثانى » denildiği gibi hayvanın dizlerine ve dirseklerine « مثانى الدابه » ve bir vâdînin büküntülerine, dönemeclerine « مثانى الوادى » kezalik

sh:»3075

Musikîde ikinci tele veya çifte tellilere « مثانى » denir. « مثنى » ve « الا يادى » atıyye ve ihsanı tekrar etmek demektir. İbni Ceririn İbni Abbastan bir nakline göre mesânîde müstesnalık ma'nâsı dahi vardır. Zira istisnâ dahi seniyden müştaktır. Bükülmüş ipe veya ipliğe mimin fethi veya kesrile « مثناة » denildiği gibi terci' ve tekrir ma'nâsı i'tibarile tarab ve terennüme veya ikişerli ma'nâsı mesnevî ta'bir ettiğimiz nazme dahi « مثناة » denilir. Bir de «isna» dan mimin zammile « مثنى » nın cem'i olabilir ki makarrı sena demek olur. Sonra «

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَديث كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِىَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ » buyurulduğu üzere Kur'ana da mesani ıtlak edilmiştir. Vechi tesmiye için o âyetin tefsirine bak.

Şimdi bu âyetteki « سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِى » den mefhum olan ma'nâ: «mesânî ıtlak edilen şeyler cinsinden müfahham bînazır yedi şey» demektir. Bu ise mücmeldir. Muradın ta'yini ayrıca delile muhtacdır. Atıf, tegayür iktıza edeceğine göre zahiri nazma nazaran bu yedi Kur'andan başka olarak düşünülmek lâzım gelecek gibi görünür. Haddi zatında bunun Kur'andan maada olarak hasaısı Celilei Muhammediyyeden olan yedi mu'cizeye işaret olması ıhtimali yok değildir. Fakat bu suretle tefsiri dair hiç bir rivayet varid olmamış, bütün rivayetler bunun yine Kur'anda taharri edilmesi lüzumunu göstermektedir. Şöyle ki :

İbni Ömer, Mücahid ve İbni Cübeyrden bu yedi seb'i tıvâl denilen yedi sûre olduğu rivayet edilmiştir. Fakat bu sûre, Mekkiyye «seb'i tıvâl» ise Medeniyye olduğu cihetle buna ilişilmiştir. Ba'zıları bu rivayetten yalnız bu âyetin medenî olması ıhtimalini çıkarmak istemiş ise de za'ıyfdir. Ba'zıları bu yediden murad « آلِ حٓمٓ » dir demiş, ba'zıları da bu yedi, Kur'anda inzal buyurulmuş olan meânidir ki emr-ü nehiy, bişaret ve inzar, darbı emsal, ta'dadi nıa'm, ahbarı ümemdir. Netekim « اُنْزِلَ الْقُرْاٰنُ عَلَى سَبْعَةِ اَحْرُف » hadîsi

sh:»3076

şerifinden de murad, bu meâni olduğu söylenmiştir. Lâkin Hazreti Ömer, Hazreti Ali, İbni Mes'ud ve İbni Abbas, Hasen, Ebul'aliye, İbni Ebi Melike, Ubeyd ibni Umeyr ve bir cemaat demişlerdir ki bu yedi « اَلْحَمْدُ » âyetleridir. Ubeyy ibni Kâ'b, Ebu Hüreyre, Ebu Said ibni mua'llâ rivayetlerile Resuli Ekrem sallallahü aleyhi vesellemden «

« اُمُّ الْقُرْاٰنِ هِىَ سَبْعُ الْمَثَانِى وَالْقُرْاٰنُ الْعَظِيمُ الَّذِى اُعْطِيتُهُ »

hadîsi şerifi dahi vardır ki Ebu Said ve Ebu Hüreyre hadisleri sahihi Buharîde dahi mezkûrdur. Binaenaleyh

« سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِى » den murad, ümmülkur'an olan fatiha olduğu ve bundan dolayı fatihanın «

السَّبْعُ الْمَثَانِى » ismini aldığı ve Kur'anı azîm bunun bir tefsiri bulunduğu bu hadîslerle

tebeyyün etmiştir. Ve demek ki « سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِى » de «min» yalnız teb'izıyye değil aynı

zamanda beyaniyyedir. Mesânîden yedi mesânî demektir. Ya'ni Fatihayı teşkil eden yedi âyet, mesânîden, Kur'andan olduğu gibi başlı başına yedi mesânîdir. Ve binaenaleyh bütün Kur'anın bir vasfı olan mesânî mefhumu bunda müstesna bir surette katlanmıştır. Her namazın her rek'atinde okunan, zammı Sûre ile katlanan Kur'anın her hatminde, duaların evvel ve âhirinde tekrar edilen, «nun», «mim» fasılalarıle iki nağme üzerine cereyan eden, her âyeti çifte bir maznuna ihtiva eyliyen ve hey'eti umumiyyesi dareynde ıbadın a'zamı makasıdına hidayetle Allah tealâya hamd-ü sena hakikatinde toplanan ümmülkur'an, hakikaten her senaya lâyık öyle mesna ve müstesna bir ni'meti uzmandır ki ancak hakikati Muhammediyyenin mazheriyyeti mümtazesindendir. Görülüyor ki «sana seb'i mesânîyi ve Kur'anı azîmi inzal ettik» buyurulmayıp «verdik» buyurmuştur. Zira murad, yalnız nazmı celîlin değil, ondaki hakayık ve metalibin de bil'fil bahşedilmiş olduğunu beyandır. Düşünmeli ki o ne büyük ni'met ne büyük saadettir.

88. ﴿لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ﴾ sakın o

kâfirlerden bir kaç çiftini, bir

sh:»3077

takımlarını zevklendirdiğimiz metâa göz atma - bunlar ne kadar zevklı ve faideli görünürse görünsün, o

sebul'mesânî, o Kur'anı azîm ni'metinin yanında hiçtir. Zira o «

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ

» dir. Bunlar ise dalâl-ü gazabdan gayri salim, sonu fena meta'ı gururdur. Onun için onlara göz uzatma,

imrenme, kıskanma ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ ve onlara mahzun olma - ya'ni iyman

etmediklerinden ve o mallarla fukarâi müslimîne ve dine hizmet eylemediklerinden dolayı yeme

﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ ve mü'minlere kanadlarını indir-kemali tevazu' ve

şefekat ile maıyyetine al 89. ﴿وَقُلْ﴾ ve de ki ﴿اِنّ۪ٓى اَنَا﴾ ben hakıkaten ben

﴿النَّذِيرُ الْمُبِينُ﴾ o neziri mübînim - Allahın azabından korkutmağa me'mur, hak ve hakıkati beyan eder, o fasıyh o beliğ, ma'ruf münzirim 90. ﴿كَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَۙ﴾ netekim o muktesimlere - ya'ni 91. ﴿اَلَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِضِينَ﴾ Kur'anı ıda ıda kılan - parça parça etmek istiyen taksimcilere - indirmiştik «

وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُۜ » medlûlünce hoşlarına giden ba'zısına inanıp ba'zısına inkâr etmek suretile Kur'anı parça parça etmek istiyen ve muhtelif kısımlara ayrılmış bulunan Yehud ve Nesârâya mukeddemâ indirilmiş olan kitablarda böyle bir nezîr geleceği haber verilmişti, onlar ise Allahdan korkmuyor, kısım kısım olmuş Kur'anı parçalamak istiyorlar.

İşte ya Muhammed sen bütün bunlara o mübîn nezîr olduğunu söyle 92. ﴿فَوَرَبِّكَ﴾ imdi rabbına kasem olsun ki ﴿لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَۙ﴾ elbette ve elbette onların hepsine soracağız - gerek böyle muktesimlerin ve gerek sunufı keferenin cümlesini 93. ﴿عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ bütün yaptıklarından mes'ul

sh:»3078

edeceğiz - burada « عَمَّا كَانُوا يَكْفُرُونَ » buyrulmayıp da gerek kalbî gerek bedenî, gerek kavl ve gerek fi'ıl ve gerek terk bütün a'male şamil olarak « عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ » buyrulması ne büyük ve müdhiş bir inzar olduğundan gaflet olunmalıdır. Kur'anın bütün vahdetiyle küllüne iyman ve ı'tikad iddiâ edip de amele gelince gönlüne göre ıktisam-ü tefrika kalkışanlar dahi bu müdhiş inzarda dahil olmuş oluyorlar.

Binaenaleyh:

﴿٩٤﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَۙ ﴿٩٦﴾ اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَۙ ﴿٩٨﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَۙ ﴿٩٩﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾

Meali Şerifi

Şimdi sen her ne ile emrolunuyorsan kafalarına çatlat ve müşriklere aldırma 94 Her halde biz sana o

müstehzîlerin haklarından geliriz 95 Allah ile beraber diğer ilâh tutan o heriflerin yarın bilirler 95 Celâlim

hakkı için biliyoruz ti onların tevevvühatına senin cidden göğsün daralıyor 97 O halde Rabbına hamdile

tesbih et ve secdekârlardan ol 98 Ve Rabbına kulluk yap tâ sana o yâkîn gelene kadar 99

sh:»3079

94. ﴿فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ﴾ Sen, sana emrolunanı çatlat - çatlatırcasına veya baş

ağrıtırcasına kemali ısrar ile hiç bir şeyden çekinmiyerek me'muriyyetini cehren beyan ve iyfa et

﴿وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve müşriklerden ı'raz ile -sözlerine iltifat etme, yaptıklarına

aldırma, kendilerine ehemmiyyet verme 95. ﴿اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَۙ﴾ her halde biz

o müstehzîlere karşı sana kâfîyiz 96. ﴿اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۚ﴾

onlar ki Allah ile beraber başka ilâh tutarlar ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ artık yakında bilirler. -

Görülüyor ki burada işbu « فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ » fasılasının terciıyle Sûrenin âhirinden evveline tam

bir irca' yapılmıştır. Ya'ni yakında belâlarını bulup, ne büyük cinayet yaptıklarını anlıyacaklar ve o vakıt ah

keşke biz de müslim ola idik diye yanıp yakılacaklar.

97. ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ﴾ Filvakı' biliriz ki

﴿اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَۙ﴾ onların sözlerine hakıkaten senin göğsün

daralır - için sıkılır; o kelimati şirk, Kur'ana ta'n, nübüvvetle isthzâ elbette canını sıkar, bunalırsın.

Binaenaleyh 98. ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ hemen rabbına hamd ile tesbih et - ya'ni küfür

sözlerine can sıkılmak ta rabbının bir terbiyei nezaheti, şayanı şükran bir ni'metidir. Sıkıldın mı hemen

rabbına hamdederek tesbih-u takdis et, açılırsın ﴿وَ﴾ ve -bunun şükrânesi olmak üzere de

﴿كُنْ مِنَ السَّاجِدِينَۙ﴾ sacidînden ol - ya'ni namaz kıl genişlersin 99.

﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ﴾ ve rabbına ıbadet et - bu minval üzere rabbına ıbadette devam et

﴿حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾

sh:»3080

tâ sana o yakîn gelinciye kadar - ya'ni her zîhayat için vukuu müteyakkan olan ölüm gelip de rabbının

likasına irinceye kadar. -Ma'lûm ki yakın kelimesi « يقن » gibi masdar ve sıfat olur. Masdar olduğu takdirde bir şey'i vakıa mutabık ı'tikadı sahih ile şüphesiz olarak cezmen bilmek demektir, (Sûrei «Bakare» de « وَبِالْاٰخِرَةِهُمْ يُوقِنُونَ » bak.) Sıfat olduğu takdirde ise kezalik ılmin veya fe'îl bima'nâ mef'ul olarak ma'lûmun vasfı olur. Lâkin bu âyetteki « اَلْيَقِينُ » den murad ılmi yakîn olmadığı zâhirdir. Zira o takdirde Resulullahın ılmi yakîni yokmuş da gelecekmiş gibi farzetmek lâzım gelir. Bunun ise butlânı zâhirdir. Binaenaleyh buradaki yakîni ba'zı mülhıdlerin yaptığı gibi «ılmi yakîn» ma'nâsına hamletmek bir küfürolur. Onun için bütün müfessirîn buradaki « اَلْيَقِينُ » in ma'lûm ma'nâsına ya'ni henüz vakı' olmamış fakat vuku' bulacağı yakinen ma'lûm olan o müteyakkan şey demek olduğunda müttefıktır. Ancak lâmı ahd ile o ma'lûm müteyakkan şeyden murad ne olduğu hakkında iki rivayet vardır. Bir kavle göre bu yakînden murad, mev'ud olan nusrattır denilmiş, filvakı' Resulullaha nusratı ilâhiyye yakînen mev'ud ve « فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ » buyurulduğu üzere siyakı kelâm da bunu müş'ırdir. Ancak bu surette mefhumı gaye iskat olunmak veya gaye, mugayyada idhal edilmek, yahud gaye, mugayyada idhal edilmek, yahud gaye için diğer bir hüküm gözetilmek ıktiza edecektir ki bunlar hılâfı zâhir görünür. Cumhuri müfessirîn ise bu yakından murad, mevt olduğunu nakletmektedirler. Çünkü ölüm, her zîhayat için en müteyakkan olan bir şeydir. Haddi teklifin de müntehasıdır. Şüphe yok ki burada mevt, tasrih edilmiyerek yakın ta'birile ifade edilmesi çok ma'nîdardır. Siyakı kelâm Resullullaha tesliyet makamında cereyan ettiği için bunda mevt tasrih edilmedikten başka vefatı Peygamberî en yüksek bir gayei hayat ile ifade edilmiş, ya'ni « بِالْاٰخِرَةِهُمْ يُوقِنُونَ » sirrine mazher olanlar için « ﴿رُجُوعٌ اِلَى اللّٰهِ﴾ ، ﴿لِقَاءُ اللّٰهِ﴾ » emri müteyakkan olduğu

sh:»3081

cihetle irtihali Peygamberî lilaullahın hakkal'yakîn tahakkuku demek olduğuna işaret buyurulmuştur.

Hasılı her kes için müteyakkan bulunan ve seni rabbına hakkalyakîn kavuşturacak olan ölümden dahi çekinmiyerek berhayat olduğun müddetçe rabbına ıbadet ve ubudiyyette devam ile « فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ » emrini iyfa eyle,

Sûrei Hicir burada hıtam bulunurken bakınız sûrei Nahil bu hatimeyi ne beliğ bir başlangıçla ta'kib edecektir.

NAHL

١٦ ﴿ سُورَةُ النَّحْلِ

Bu Nahil sûresinin medenî olduğuna dair dahi bir kavil nakledilmiş ise de doğrusu Mekkîdir. Hasen, Ata, Ikrime, Cabir hepsinin Mekkî olduğunu rivayet etmişlerdir. İbni Abbas yalnız üç âyetin Medinede Hazreti Hamzeden sonra nâzil olduğunu söylemiştir. Ki bu üç âyet « وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ـ الى ـ بِاَحْسَنِ مَاكَانُوا يَعْمَلُونَ» dur. Bir kavle göre de «

﴿ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا﴾ . ﴿وَانْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا﴾ .
﴿وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ﴾ » âyetleridir.

Âyetleri : - Yüz yirmi sekizdir.

Kelimeleri : - Bin sekiz yüz kırk birdir.
Harfleri : - Yedi bin yedi yüz yedidir.

Fasılası : - ر . م . ن harfleridir.

Bu sûrenin bir ismi de « سُورَةُ النَّعَمِ » dır.

Sebebi nüzul: - Bir rivayete göre şudur: Resulullah kâh katil ve istîlâ gibi azâbı Dünya ile ve kâh Kıyamet azâbiyle tahvif ediyordu. Kâfirler ise bunlardan derhal bir şey görmedikleri için tekzib ve istihzaya Kıyam ediyor «hani getirsen a o azâbı görelim» diyorlardı. « اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ » nâzil olduğu zaman sarsılmışlar ve aralarında demişlerdi ki «bu Adam Kıyametin yaklaştığı zumünde bulunuyor, hele şu yaptıklarınız bir azından vaz geçiniz, ne olacak bakalım». Fakat taahhur edince yine «ya Muhammed hani ya bizi korkuttuğun şey olmadı» demeğe başladılar. Binaenaleyh « اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ » nazil oldu. Bir müddet daha çekindiler, intizar ettiler, günler imtidad edince yine «haniya ya Muhammed bizi korkuttuğun şeylerden bir

şey görmeyoruz» dediler ve o vakıt « اَتٰى اَمْرُ اللّٰهِ » nâzil oldu. Resulullah hemen sıçradı, yanındakiler ne oluyor diye başlarını kaldırıp bakıştılar, arkasından « فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ » nazil oldu اهـ . Şu halde demek olur ki bu Sûre azâb ve kıyamet va'dlerinin taahhurundan dolayı hasıl olan

şüphelerin izalesi ve « فاصدع بما تومر » emrinin takviyesi hıkmetile nâzil olmuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَتٰى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Allahın emri geldi, sakın onu isti'cal etmeyin, o sübhan onların şirklerinden münezzeh, yüksek çok

yüksek 1

1. ﴿اَتٰى اَمْرُ اللّٰهِ﴾ Allahın emri geldi - buradaki « امر » kelimesi «umur» un müfredi,

ya'ni iycabı ilâhînin mucebi olan şein ma'nâsına emrolmak muhtemil olduğu gibi «evamir» in müfredi, ya'ni Allahın nefsi iycabı, hukm-ü fermanı ma'nâsına emrolmak da muhtemildir. Ve ikisiyle de tefsir varid olmuştur. Evvelki takdirde murad, küffara mev'ud olan azâb veya Kıyamettir. Fakat bu surette geldi demek, gelmek üzeredir, gelmektedir, geliyor ma'nâsına mecaz olmak lâzım gelir « لَا تَسْتَعْجِلُوهُ » buyurulması da buna karine olur. Zira gelmiş olsa idi emri vakı' olurdu. Vakıi isti'cal etmek de muhal olurdu. İkinci takdirde ise: onun vukuunu iycab eden « اتى » hukmullah geldi demek olacağından « اتى » hakıkati üzeredir. Ancak « لَا تَسْتَعْجِلُوهُ » zamirinde

sh:»3084

bir istıhdam gözetmek ıktiza eder. Ve bu suretle iki ma'nânın ikisine de riayet edilmiş olur. Ya'ni Allahın emr-ü fermanı geldi ﴿لَا تَسْتَعْجِلُوهُ﴾ imdi onu isti'cal etmeyiz - o emrin mazmununu ivmeyiniz, acele etmeyiniz, olacaklar olacak, müşrikler kahrolacak

﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Allah sübhanehu onların işrâklerinden münezzeh ve mütealîdir. - Binaenaleyh ındallah şefaatcilerimiz olur diye tapıp Allaha şirk koştukları şeylerin hiç birisinin onları Allahın emrinden kurtarmasına imkân yoktur.

Allahın emri geldiğini kim biliyormuş mu diyecekler? O yüksek ve mukaddes Allah:

﴿٢﴾ يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِ اَنْ اَنْذِرُوٓا اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاتَّقُونِ﴿﴾

Meali Şerifi

Kullarından dilediğine emrinden rûh ile Melâike indiriyor da buyuruyor ki : şu hakikati bildirin: benden

başka ilâh yok, hemen bana korunun 2

2.

﴾يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِه۪ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ٓ﴿

kullarından dilediğine emrinden ruh ile Melâikesini indirir - elçiler gönderir. «

يُلْقِى الرُّوحَ مِنْ اَمْرِه۪ » âyetinde olduğu gibi burada da ruh ile murad, vahiydir. Çünkü vahiy,

bir şe'ni ruhîdir. Ruh da Allahın emirlerinden bir emir, ta'biri âharle şuunâtı ilâhiyyeden bir şein olduğu cihetle vahiy bir ruhı mahsus demektir. Ve bu suretle bu âyet, vahyin bir ta'rifini

sh:»3085

tazammun etmektedir. Ya'ni vahıy, Allahın emirlerinden bir bir rûhî şeindir ki Allah tealâ, onu ındi sübhanîsinden Melâikesile kullarından dilediği kimseye indirir, emrini haber verir bildirir. İşte abdi ve

Resulü Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi veselleme de diledi o ruhu indirdi ﴾اَنْ﴿ şöyle diye ki

﴾اَنْذِرُٓوا﴿ inzar ediniz - ya'ni inkârının akıbeti vehîm olduğunu anlatarak nâsa bildiriniz

﴾اَنَّهُ﴿ şu şanlı hakıkati ki ﴾لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا﴿ benden başka ilâh yoktur

﴾فَاتَّقُونِ﴿ binaenaleyh bana ittika ediniz, benden korkunuz, şirk-ü ısyandan sakınınız. - Demek ki

bütün vahiylerin hâsılı bu iki esasta hulâsa idilir. Birisi tevhid ki kuvvei ılmiyyenin müntehayi kemalidir. Birisi de takvâ ki kuvvei ameliyyenin aksayı kemalidir. Ve demek ki nübüvvet, kesbî değil vehbîdir.

Bu suretle delili sem'ıyi tesbitten sonra hıtabatı akliyye ile de te'yidi ma'rifet için buyuruluyor ki:

﴾٣﴿ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ
﴾٤﴿ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَص۪يمٌ مُب۪ينٌ ﴾٥﴿
وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ ف۪يهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾٦﴿
وَلَكُمْ ف۪يهَا جَمَالٌ ح۪ينَ تُر۪يحُونَ وَح۪ينَ تَسْرَحُونَ ﴾٧﴿ وَتَحْمِلُ
اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغ۪يهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ اِنَّ
رَبَّكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴾﴿

sh:»3086

﴾٨﴿ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَم۪يرَ لِتَرْكَبُوهَا وَز۪ينَةً وَيَخْلُقُ مَالَا

تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾ وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ
لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Gökleri ve Yeri hakk ile yarattı, o, onların şirkinden yüksek, çok yüksek 3 İnsanı bir nutfeden yarattı, bir de bakarsın o, natûk bir muhasım kesilmiştir 4 En'amı da yarattı, sizin için onlarda bir ısınıklık ve bir takım menfaatler vardır, hem onlardan yersiniz 5 Akşam getirir, sabah salarken onlarda sizin içîn bir cemal de vardır 6 Ağırlıklarınızı da yüklenir, canlarınızın yarısına tüketmeden varamıyacağınız beldelere kadar götürürler, her halde rabbınız size çok re'fetli, çok merhametli 7 Hem binesiniz diye, hem de ziynet olarak atları, katırları, merkebleri de yarattı ve bilemiyeceğiniz daha neler yaratacak 8 Yolu doğrultmak da Allaha aiddir, ondan sapan da var, maamafih Allah, dilerse hepinizi hidayette kılardı 9

3. ﴿خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ Semavât ve Arzı hakk ile halketti -

Hepsinin bir hakk-u hakıkati vardır ki onu tecavüz edemez ve hiç biri haksızlıkla tutunamaz, hepsinin hakkı mahlûkıyyettir. Halikı'küllün hakkı olan ülûhiyyet hiç birinin haddi değildir. Bunları böyle yaratan Halık ﴿تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ tealâ ammâ yüşrikûndur. O müşriklerin şirk koştukları şeylerden yüksek, çok yüksektir.

sh:»3087

4. ﴿خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ﴾ O, insanı bir nutfeden halketti - düşünmeli ki bir nutfe,

bir meniy katrası ne hakır bir mayi', ne âciz bir şeydir? Ve ondan bir insan yaratmak ne büyük kudrettir. Maddesine bakınca böyle bir katra sümükten ıbaret olan insan, mahzâ Allah tealânın kudretiyle, Allahın ona nefhettiği ruh ile hıss-ü irade, nutk-u beyan sahibi kavî bir insan kılığına girer de ﴿فَاِذَا هُوَ﴾

bir de bakarsın o - bir nutfeden yaratılan mahlûk ﴿خَصِيمٌ مُبِينٌ﴾ mübîn bir muhasım kesilir -

kendini müdafaa yolunda natûk bir münazaracı, mücadeleci haline gelir, veya mahiyyetini unutur da Halikına karşı bile açık bir muhasım olur. Ona karşı şirk koşmağa, Mantık ve Felsefeden bahsetmeğe kalkışır. Ve binaenaleyh bütün bu âlemde haksızlık yalnız insanlarda bulunur. Ve onun içindir ki inzar emri de insanlara teveccüh eder.

5. ﴿وَالْاَنْعَامَ﴾ En'am - ya'ni sûrei «En'am» da tafsıl olunduğu üzere erkeği ve dişisile koyun,

keçi, sığır, deve sekiz eşe baliğ olan ve en'am ıtlak edilen davar ﴿خَلَقَهَا﴾ Allah onu da halketti - dili olmıyan ve derdini anlatmaktan âciz bulunan o mahlûkları da yarattı fakat boşuna değil

﴿لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ﴾ sizin onlarda korunmak vasıtalarınız, ve menfaatleriniz

vardır. ﴿وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ﴾ Onlardan yersiniz de - ya'ni hepsini değil, halâl ve temiz olan ecza ve aksamını ve onların bedenlerinden veya hizmetlerinden husule gelen hasılâtı yer, taayyüş edersiniz.

6. ﴿وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ﴾ Ve akşam

sabah getirdiğiniz saldığınız sırada sizin onlarda bir cemaliniz de vardır. - Karınları tok, memeler dolu

olarak mer'adan dönüşleri ve

sh:»3088

yavruları ile karşılaşıp meleşmeleri ve yayılmıya giderken koşuşup oynaşmaları ne hoş ne zevklıdır. Malın gelişinde sahiblerinin zevkı gidişinden daha ziyade olduğu için « حِينَ تُرِيحُونَ » takdim olunmuştur.

7. ﴿وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ﴾ Sizin ağırlıklarınızı da yüklenirler. - O «En'am» dan develer, öküzler, mandalar kendinizin ve eşyanızın sıkletlerine hammallık da ederler, götürürler ﴿اِلٰى بَلَدٍ﴾ öyle uzak bir beldeye götürürler ki - sırf kendinize kalsa ﴿لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ﴾ siz ona varamadınız ﴿اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ﴾ meğer ki yarı canla olmuş olsun - ya'ni varanlarınız olsa bile meşakkatten tab-ü tüvani kesilmiş yarım ölü halinde varırdınız ﴿اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ﴾ her halde rabbınız çok rauf çok rahîm - ki size bu ni'metleri ihsan etmiştir. Binaenaleyh sizin de onları şefekat ve merhametle kullanmanız lâzım gelir.

Bunlardan başka :

8. ﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ﴾ Atları, katırları, eşekleri de ﴿لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً﴾ binmeniz ve zinetlenmeniz için - yarattı. Binaenaleyh bunları yememelidir ﴿وَيَخْلُقُ مَالَا تَعْلَمُونَ﴾ ve daha ne acaib şeyler halkeder ve edecektir ki şimdi bilemezsiniz -filvaki' eslâfın görmediği, bilemiyeceği şeylerden biz, şimendiferler, otomobiller, tayyareler gibi türlü binitler Gördük. Kim bilir bundan böyle de Allah tealâ bizim bilmediğimiz ve bilemiyeceğimiz daha neler yaratmış ve yaratacaktır. Şüphe yok ki bütün bu merakkibden istifade etmek için yol da lâzımdır. İşte Allah tealâ hep onların halikı olduğu gibi 9. ﴿وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ﴾ hak maksude götürecek

sh:»3089

olan doğru yol da Allaha aiddir. - Doğru yolu, hak şeriat bildirecek olan ve onun doğruluğunu tahhüd eden de Allahtır. ﴿وَمِنْهَا جَآئِرٌ﴾ Maamafih ondan sapan da vardır. - Yolun egrisi ve doğru yoldan sapan yolcuları da vardır. Demek ki Allah, onların bilfiil hidayetini dilememiştir. Çünkü ﴿وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ﴾ dilemiş olsa idi hepinize bilfiil hidayet ederdi - doğru

yolu, hak dini yalnız beyan iktifa etmez de bütün insanlara ona sülûk dahi nasıb ederdi.

﴿١٠﴾ هُوَ الَّذٖٓى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ
شَجَرٌ فٖيهِ تُسٖيمُونَ ﴿١١﴾ يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ
وَالنَّخٖيلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O odur ki Semâdan bir su indirdi. size ondan bir içecek var, yine ondan bir ağaç ki hayvan yayarsınız 10

Onunla size ekin, zeytun, hurmalıklar, üzümler türlüsünden meyveler bitirir, elbette bunda tefekkür edecek

bir kavm için bir âyet var 11

sh:»3090

﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ
مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِهٖ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem sizin için geceyi ve gündüzü ve Şems-ü Kameri teshır buyurdu, bütün yıldızlar da onun emrine

müsahhardırlar, elbette bunda aklı olan bir kavm için âyetler var 12

﴿١٣﴾ وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ
لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Daha sizin için Arzdan muhtelif renklerle yarattıkları, neler var, elbette bunda tezekkür edecek bir kavm için bir âyet var 13

sh:»3091

﴿١٤﴾ وَهُوَ الَّذٖى سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَاْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا
وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فٖيهِ
وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Yine odur ki o, denizi teshır etmiştirki ondan taze bir et yiyesiniz ve içinden giyeceğiniz bir ziynet çıkarasınız, gemileri de görürsünüz ki onda yara yara akar giderler, hem fazlından nasıyb arayasınız diye

﴿١٥﴾ وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَميدَ بِكُمْ وَاَنْهَارًا
وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَۙ ﴿١٦﴾ وَعَلَامَاتٍۜ وَبِالنَّجْمِ هُمْ
يَهْتَدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem Arzda ağır baskılar bıraktı ki sizi çalkar diye, hem de nehirler ve yollar, gerek ki doğru gidesiniz 15

Ve alâmetler, yıldızla da onlar yol doğrulturlar 16

O halde :

﴿١٧﴾ اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُۜ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴿﴾

sh:»3092

﴿١٨﴾ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ
رَحيمٌ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٠﴾
وَالَّذينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَۜ
﴿٢١﴾ اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَاءٍۚ وَمَا يَشْعُرُونَۙ اَيَّانَ يُبْعَثُونَۚ ﴿٢٢﴾
اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَالَّذينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ
مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٣﴾ لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا
يُعْلِنُونَۜ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرينَ﴿﴾

Meali Şerifi

İmdi yaratan yaratamıyana benzer mi? Artık siz bir tezekkür etmez misiniz? 17 Halbuki Allahın ni'metini saysanız ihsâ edemezsiniz, her halde Allah çok gafûr, çok rahîmdir 18 Hem Allah neyi sir tutar, neyi ı'lân edersiniz hepsini bilir 19 Allahdan başka yalvardıklarınız ise hiç bir şey yaratamazlar, halbuki kendileri yaratılıp duruyorlar 20 Hep ölüdürler, bizzat hayy değildirler ne zaman ba'solunacaklarına da şuurları yoktur 21 İlâhınız bir tek ilâhtır, öyle iken Âhırete inanmıyanlar kendilerini büyüksündüklerinden dolayı kalbleri münkirdir 22 Şüphe yok ki Allah, onların ne gizlediklerini, ne açıkladıklarını hep bilir, her halde o, kibirlenenleri sevmez 23

sh:»3093

﴿٢٤﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْۙ قَالُٓوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَۙ
﴿٢٥﴾ لِيَحْمِلُٓوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِۙ وَمِنْ اَوْزَارِ
الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٦﴾ قَدْ مَكَرَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ
السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Onlara rabbınız ne indirdi? Denildiği vakıt da "eskilerin masalları" dediler 24 Şunun için Kıyamet günü

kendi veballerini kâmilen yüklendikten başka ılimsizlikleri yüzünden ıdlâl ettikleri kimselerin veballerinden bir kısmını da yüklenecekler, bak ne fena yük yükleniyorlar 25 Evet, onlardan evvelkiler hiyleler kurmuşladı,

Allah da kurdukları bünyana kaidelerinden geldi de sekıf, tepelerinden üzerlerine çöktü ve azâb

kendilerine duyamıyacakları cihetten geldi 26

﴿٢٧﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓائِىَ الَّذِينَ
كُنْتُمْ تُشَٓاقُّونَ فِيهِمْۜ قَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْىَ الْيَوْمَ
وَالسُّٓوءَ عَلَى الْكَافِرِينَۙ ﴿﴾

sh:»3094

﴿٢٨﴾ اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمٖٓى اَنْفُسِهِمْۖ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ
مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُٓوءٍۜ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٢٩﴾ فَادْخُلُٓوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَاۜ فَلَبِئْسَ مَثْوَى
الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra Kıyamet günü onları rüsvay edecek ve diyecek: hani nerede o sizin haklarında şikak çıkarıp

durduğunuz şeriklerim? Kendilerine ılim verilmiş olanlar dediler ki: hakıkat bütün sefalet-ü zillet bu gün

kâfirlerin üstünedîr 27 Onlar ki Melekler onları nefislerinin zalimleri olarak kabzederler de o vakıt bakarsın

şöyle diyerek teslim olmuşlardır : biz bir kötülükten yapmıyorduk, hayır, Allah sizin ne maksadla

yapıyorduğunuzu tamamen biliyor 28 Onun için girin bakalım Cehennemin kapılarına: içinde kalmak üzere,

bak artık mütekebbirlerin mevkıi ne fena? 29

﴿٣٠﴾ وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْۜ قَالُوا خَيْرًاۜ
لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌۜ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌۜ
وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَۙ﴿﴾

sh:»3095

﴿٣١﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُمْ
فِيهَا مَا يَشَٓاؤُنَۜ كَذٰلِكَ يَجْزِى اللّٰهُ الْمُتَّقِينَۙ ﴿٣٢﴾ اَلَّذِينَ
تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَۙ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Allahdan korkup korunanlara ise "rabbınız ne indirdi? Denildiğinde "hayır" demişlerdir" bu Dünyada güzel iş yapanlara güzel bir mükâfat var ve elbette Âhıret yurdu daha hayırlıdır, Müttekılerin yurdu da ne hoş 30 Adin Cennetleri, ona girecekler, altından nehirler akar, onlara orada ne isterlerse var, işte Allah müttekılere böyle mükâfat eder 31 Onlar ki Melekler onları hoş hoş kabzederler "selâm, size girin, Cennete, çünkü çalışıyordunuz" derler 32

« وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْۜ » -yukarıdaki «
« وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْۙ » üzerine ma'tuftur.

Fakat o kâfirler:

﴿٣٣﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِىَ اَمْرُ رَبِّكَۜ
كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُٓوا
اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٤﴾ فَاَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ
مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ﴿﴾

sh:»3096

﴿٣٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْشَٓاءَ اللّٰهُ مَاعَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ
شَىْءٍ نَحْنُ وَلَٓا اٰبَٓاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَىْءٍۜ كَذٰلِكَ فَعَلَ

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴿۝﴾

Meali Şerifi

O kâfirler başka değil ancak kendilerine o meleklerin gelmesine veya Rabbının emri gelmesine bakarlar, onlardan evvelkiler de böyle yaptılar ve onlara Allah zulmetmedi ve lâkin kendileri nefislerine zulmediyorlardı 33 Onun için amellerinin fenalıkları başlarına musîbet oldu ve istihza ettikleri şey kendilerini sarıverdi 34 Bir de müşrikler dediler ki: "Allah dileseydi ne biz, ne atalarımız ondan başka hiç bir şey'e tapmazdık ve onsuz hiç bir şey tahrim etmezdik, bunlardan evvelkiler de böyle yaptılar, buna karşı peygamberin vazifesi ancak açık bir tebliğden ibarettir 35

﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِى كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ
الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى
مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴿۝﴾

sh:»3097

﴿٣٨﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ
بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ
كَانُوا كَاذِبِينَ﴿۝﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için biz, her ümmette "Allaha ibadet edin ve Tâguttan ictinab eyleyin" diye bir Resul ba'settik, sonra içlerinden kimine Allah hidayet nasîb etti, kiminin de üzerine dalâlet hakkoldu, şimdi Yer yüzünde bir gezin de bakın peygamberleri tekzib edenlerin akibeti nasıl oldu? 36 Sen onların hidayet bulmalarına harîs isen her halde Allah dalâlette bırakacağı kimselere hidayet vermez, onların yardımcıları da yoktur 37 Allah ölen kimseyi ba'setmez diye olanca yeminleriyle Allaha kasem hak bir va'd, ve lâkin nâsın ekserisi bilmezler 38 Ba'sedecek ki onlara ıhtilâf ettikleri hakkı anlatsın ve onu inkâr edenler kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler 39

﴿٤٠﴾ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَٓا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ
فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾
اَلَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿﴾

sh:»3098

Meali Şerifi

Bizim her hangi bir şey için sözümüz, onu murad ettiğimiz zaman, sade ona şöyle dememizdir: "Ol" hemen oluverir 40 Allah uğrunda zulme ma'ruz olduktan sonra hicret edenlere gelince de, elbette onları Dünyada güzel bir surette yerleştiririz, maamafih âhıret ecri her halde daha büyüktür, eğer bilseler 41 Onlar ki sabretmişlerdir ve hep Rablarına tevekkül kılarlar 42

41. ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا﴾ - Bu Sûrenin Mekkî olduğuna göre bu âyetin sebebi nüzulü Habeşistana hicret eden ilk muhacirîn olsa gerektir.

﴿٤٣﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٓي اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُٓوا
اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ
وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٥﴾ اَفَاَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ اَنْ يَخْسِفَ
اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٤٦﴾ اَوْ يَاْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٧﴾ اَوْ
يَاْخُذَهُمْ عَلٰى تَخَوُّفٍ فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Senden evvel de Resul olarak başka değil, ancak kendilerine

sh:»3099

vahy veriyor idiğimiz erler göndermişizdir, ehli zikre sorun bilmiyorsanız 43 Beyyinelerle ve kitablarla; sana da bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni nâsa anlatasın ve gerek ki tefekkür edeler 44 Ya şimdi eman mı buldu o kimseler: o fenalıkları yapmak için hile kurup duranlar, Allahın kendilerini Yere geçirmesinden? veya hatır-u hayallerine gelmez cihetlerden kendilerine azâb gelivermesinden? 45 Veya dönüp dolaşırken kendileri yakalayıvermesinden, ki onlar âciz bırakacak değillerdir 46 Yâhut da kendilerini korkuta korkuta, eksilte eksilte alıvermesinden? Demek ki Rabbımız çok refetli çok merhametli 47

43. ﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا﴾ Sûrei Yusûfe bak.

44. ﴿بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ﴾ Beyyineler, açık mu'cizeler ve kitablarla gönderdik. Bu ba,

evvelki âyetteki « اَرْسَلْنَا » fi'line muteallıktır.

47. ﴿فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ﴾ demek ki Rabbımız hakıkaten çok rauf çok rahîmdir.

-Çünkü o kudretiyle beraber seyyiâta karşı ukubeti ta'cil edivermiyor.

﴿٤٨﴾ اَوَ لَمْ يَرَوْا اِلٰى مَاخَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَىْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ
عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَٓائِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٩﴾ وَلِلّٰهِ
يَسْجُدُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ مِنْ دَٓابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿سجده﴾ ﴿٥٠﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ
وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿﴾

sh:»3100

Meali Şerifi

Ya görmedilerde mi? Her hangi bir şeyden Allahın yarattığına bir baksalar a: gölgeleri sağ ve sollarında sürünerek Allaha secdeler ederek döner dolaşır 48 Hem Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allaha secde eder, gerek Dâbbe kısmından olsun ve gerek Melâike, ve bunlar kibirlenmezler 49 Fevklerinden rablarının mahafetini duyarlar ve her ne emr olunurlarsa yaparlar 50

48. ﴿اَوَ لَمْ يَرَوْا﴾ göndermediler mi? - Bir baksalar â
﴿اِلٰى مَاخَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَىْءٍ﴾ Allahın halhettiği her hangi bir şey'e - ya'ni her hangi

bir şey'e bakıp bir düşünseler görürler ki

﴿يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَٓائِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ
دَاخِرُونَ﴾ gölgeleri Allaha mütezellilâne secde ederek sağ ve soldan tefeyyü' eder - ya'ni etrafından

yâhud Şarktan Garba doğru döner meyleder. Burada secdeden murad, fi'li ıhtiyarîye munhasır eşyanın gölgeleri bile sahiblerinin hukmüne değil, Allahın emrine mahkûm ve musahhardır. Sahibi ne kadar uğraşırsa uğraşsın gölge Allah tealânın emr-ü takdiri vechile zıyanın noktai vürudu istikametinde düşer ve onun tahavvülâtını ta'kıb eder. Aynı zamanda gölge zıyanın eseri de değildir, ecsam ile zıya arasında öyle bir nisbete, bir kanuna mahkûmdur ki işte o kanun Allahın bir emridir. Ve Binaenaleyh eşyanın gölgelerinde bile hukm ve tesarruf Allahındır. Onlar yerde sürünürken sahiblerine değil, Allaha secde eder ve Allah tealânın vahdaniyyetini ı'lân eylerler.

49. «SECDE AYETİDİR»

﴿وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ مِنْ دَآبَّةٍ﴾

gerek Semâvâtta ve gerek Arzda deprenenlerin hepsi -Göklerde ve Yerde hareketi

sh:»3101

cismaniyye ile müteharrik her ne varsa ﴿وَالْمَلٰٓئِكَةُ﴾ ve bütün Melâike ancak Allaha secde ederler. - İradî olsun gayri iradî olsun munhasıren Allaha ınkıyad ederler ﴿وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ ve bunlar istikbar etmezler. - Allaha secde, ıbadet etmekten kibirlenmezler 50. ﴿يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ﴾ fevklerinden hâkim olan rablarından korkarlar. ﴿وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ ve kendilerine her ne emrolunursa yaparlar. - Gerek tâate ve gerek tedbiri âleme müteallık emredilen vazifelerini icra ederler. Demek ki Melekler de mükelleftirler ve beynelhavfi verreca idare olunmaktadırlar. Bununla beraber itaat hususunda insanlar gibi değildirler. Zira yerde deprenenler içinde dahil bulunan insanlar ef'ali ıztırariyyeleri cihetinde Allaha inkıyad etmemek yapamaz, Allahın emrine kerhen ve bilıztırar arzı teslimiyyet ederlerse de irade ve ıhtiyarlarına menût olan hususatta Allahdan korkmıyan, Allaha secde ve ıbadetten kibirlenen kâfirler, asîler de vardır.

﴿٥١﴾ وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ
فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥٢﴾ وَلَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ
الدِّينُ وَاصِبًاۜ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾ وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ
فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَۚ ﴿٥٤﴾ ثُمَّ اِذَا
كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَۙ ﴿﴾

sh:»3102

﴿٥٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَآ اٰتَيْنَاهُمْۜ فَتَمَتَّعُواقف فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah da buyurmuştur ki: iki ilâh tutmayın o ancak bir ilâhdır, onun için benden yalnız benden korkun 51 Hem Göklerde yerde ne varsa onun, din de daima onundur, öyle iken siz Allahın gayrisinden mi korkuyorsunuz? 52 Hem sizde ni'met namına her ne varsa hep Allahdandır, sonra size keder dokunduğu zaman da hep ona feryad edersiniz 53 Sonra sizden o kederi açtığı zaman da içinizden bir kısmı derhal rablarına şirk ederler 54 Kendilerine verdiğimiz ni'meti küfrân ile karşılamak için şimdi zevk edin bakalım

51. ﴿اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِۚ﴾ - Ya'ni fazlası şöyle dursun iki ilâh bile tutmayın.

﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْۜ تَاللّٰهِ
لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٧﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ
سُبْحَانَهُۙ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٨﴾ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ
وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌۚ ﴿٥٩﴾ يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُٓوءِ مَا
بُشِّرَ بِهٖۜ اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِى التُّرَابِۜ اَلَا سَٓاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿﴾

sh:»3103

﴿٦٠﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ
الْاَعْلٰىۜ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُۜ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de bizim kendilerine merzuk kıldığımız şeylerden tutuyorlar ılim şanından olmıyan nesnelere bir nasîb ayırıyorlar, tallahi siz bu yaptığınız iftiralardan mutlak mes'ul olacaksınız 56 Allaha kızlar da isnad ediyorlar, hâşâ o sübhane, kendilerine ise canlarının istediği 57 Halbuki onların birine dişi müjdelendiği vakıt öfkesinden yüzü simsiyah oluyor 58 Verilen müjdenin sui te'siriyle kavminden gizleniyor, hakaret üzere onu tutacak mı? Yoksa toprağa mı gömecek? Bak ne fena hukümler veriyorlar 59 Âhırete iymana olmıyanlar için kötülük meseli sıfatlar var, Allah için ise en yüksek sıfatlar, ve azîz odur, hakîm o 60

56. ﴿وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا﴾ - Sûrei «En'am» da « وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ » bak.

57. ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ﴾ - Huzaa ve Kinane kabîleleri Melâikeye Allahın kızları diyorlardı. Halbuki kendileri kız evlâdlarını diri diri gömüyorlardı « وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًاۜ » âyetine bak. حم

60. ﴿لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ﴾ Âhırete iymanı olmıyanların

﴿مَثَلُ السَّوْءِ﴾ öyle kötü meseli vardır. - Ya'ni kötülükte mesel olan çirkin sıfatları vardır. Ki evlâda muhtac olmakla beraber evlâdını öldürmek gibi. ﴿وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى﴾ Allahının

sh:»3104

hakkı ise meseli a'lâdır. - Ya'ni ulviyyette mesel olan en yüksek sıfattır ki vücubı zatî, gınai mutlak, rahmeti vâsia, mahlûkatın evsafından münezzeh olmak gibi. Onun için Allah tealâ, onların yaptıkları tavsıfâttan çok âli, çok münezzehtir. Ona ne kız isnad edilir ne de oğul ﴿وَهُوَ الْعَز۪يزُ﴾ ve o yegâne azîz - kemali kudretle müteferrid ve bahusus onları her lâhza muahazaya kadir. ﴿الْحَك۪يمُ﴾ yegâne hakîmdir. -Yaptığını hikmeti baliğa ile yapar.

Netekim:

﴿٦١﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

Meali Şerifi

Maamafih Allah insanları zulümleriyle muahaze ediverse idi Yer yüzünde bir deprenen bırakmazdı, velâkin onları mukadder bir ecele kadar te'hır eder, ecelleri geldiği vakıt da bir saat ne geriletebilirler, ne öne geçebilirler 61

Allah böyle azîzi hakîm ve onun hakkı en âli, en güzel evsaf ile vasfolunmak iken :

﴿٦٢﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰىۜ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ﴾

sh:»3105

﴿٦٣﴾ تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ﴾

Meali Şerifi

Hem Allaha kendilerinin hoşlanmıyacakları şeyler isnad ediyorlar, hem de dilleri kendilerine yalan söylüyor: en güzel akıbet onlarınmış! Doğrusu ateş onların, hem onlar ona en önde gidecekler 62 Tallahi biz senden evvel bir çok ümmetlere Resuller gönderdik, buna karşı Şeytan onlara amellerini tezyin etti, bu gün de o onların veliysidir ve onlara elîm bir azâb var 63

62. ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ﴾ Bir de tutarlar kendilerinin hoşlanmıyacakları

şeyleri Allaha kılarlar. - Netekim kız evlâdını hoşlanmazlar, Allahın kızları var derler, kendileri riyasette ortağı hoşlanmazlar, Allaha şirk koşarlar, kendileri elçilerine hurmet edilmesini isterler, Allahın Resullerile istihfaf ederler, putlarına kıymetli mallarını takdim ederler, beğenmedikleri aşağılık mallarını Allah için vermeğe kalkışırlar ilh..

﴿٦٤﴾ وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sana bu kitabı indirmemiz de ancak şunun içindir ki onlara hakkında ıhtilâf ettikleri şey'i beyan edesin ve iyman edeceklere bir hidayet, bir rahmet olsun 64

sh:»3106

﴿٦٥﴾ وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Evet Allah Semâdan bir su indirdi de onunla Arza ölümünden sonra hayat verdi, her halde bunda dinliyecek bir kavm için bir âyet vardır 65

65. ﴿يَسْمَعُونَ﴾ Sem'i bulunan, dinliyecek olanlar- burada ba'delmevt hayata sebeb olan

Semavî suyun indirilmesi ıhtar olunurken « يَسْمَعُونَ » buyurulması şayani dikkattir. Halbuki suyun nüzulüne mülâyım olan dinlemek değil, görmek veya düşünmek görünür. Binaenaleyh bunda mühim bir nükte vardır ki o da zikrolunan suyun Kur'anı temsil olduğuna işarettir. Netekim sûrei Ra'dde « وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً » âyetinde de bunun bir nazîri geçmişti.

﴿٦٦﴾ وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَٓائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٧﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿﴾

sh:»3107

Meali Şerifi

Her halde size sağmal hayvanlarda da bir ıbret vardır, size onun butûnundakinden fers ile dem arasında halıs bir süt içiriyoruz ki içenlerin boğazından kayar gider 66 Hurmalıkların ve üzümlüklerin meyvalarından da, bundan hem bir müskir çıkarırsınız hem de bir güzel rızık, her halde bunda aklı olan bir kavm için elbet bir âyet var 67

67. ﴿تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا﴾ Bir müskir bir de güzel rızk alırsınız - bu âyet müskirâta dâir ilk nâzil olan âyettir. Bununla şarab henüz tahrim edilmiş olmamakla beraber görülüyor ki rızkı hesene mukabil zikr edilmiş ve binaenaleyh güzel bir şey olmadığı anlatılmıştır. Makabline de dikkat edilince anlaşılır ki rızkı hasen ile sekerin tekabülü süt ile fers ve demin tekabülüne nazîrdir. Bu ise ricis tahrimine iymadır. Binaenaleyh burada rızkı hasen pekmez ve ma'mûlâtı gibi tatlılardır.

﴿٦٨﴾ وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذى مِنَ الْجِبَالِ
بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٩﴾ ثُمَّ كُلى مِنْ كُلِّ
الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ
مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿﴾

sh:»3108

Meali Şerifi

Rabbın bal arısına da şöyle vahyetti: dağlardan ve ağaçlardan ve kuracakları köşklerden göz göz evler edin 68 Sonra meyvaların hepsinden ye de rabbının müyesser kıldığı yollara koy, içlerinden renkleri muhtelif bir içecek peydâ olur ki onda insanlara bir şifa vardır, her halde bunda tefekkür edecek bir kavm için elbet bir âyet var 69

68. ﴿وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ﴾ - Buradaki vahyi müfessirîn vahyi ilham diye tefsir etmişlerdir. Çünkü bundan mürad vahyi nübüvvet olmadığı zâhirdir. İlham bir ma'nâyı kalbe ilkadır. Fakat ilham, ılmî veya amelî bir vücub ve ıztırar ifade etmez. Halbuki bal arısında şu ifade olunan meani zarureti ameliyye ifade eden bir fıtrati mahsusadır. Denebilir ki arının san'atı bir nübüvvet vahyi olmamakla beraber zarurî bir hüküm ifade etmesi haysiyyetilye ona şebihtir. Ve vahiy denilen şeni ruhînin kuvvet ve isabetini tasavvur-ü tefekkür edebilmek cihetinde ilhamdan daha kuvvetli bir misaldir. Ya'ni Hak tealâ tarafından arıya bal yapmak ruh ve san'atı şaşmaz bir vücub ve isabetle verildiği gibi Peygambere gelen vahiy de zarurî bir ılmi ledünnîdir. Ve buna işareten « ربك » buyurulmuştur. Binaenaleyh arıya vahyin ma'nası ona o ruh-u fıtratı vermek ve zâhiri bir vasıta olmaksızın gizli bir surette terbiye ederek ona o hiss ve san'atı kemali kat'ıyyetle ta'lim edip belletmek demektir.

﴿٧٠﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰيكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ
الْعُمُرِ لِكَىْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ قَدٖيرٌ ﴿﴾

sh:»3109

﴿٧١﴾ وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِى الرِّزْقِ فَمَا الَّذٖينَ
فُضِّلُوا بِرَٓادّٖى رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فٖيهِ سَوَٓاءٌ
اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧٢﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ
اَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنٖينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٣﴾
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْتَطٖيعُونَ ﴿٧٤﴾ فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ
اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem Allah sizi halketti, sonra sizi vefat ettiriyor, içinizden kimi de erzeli ömre reddolunuyor ki biraz ılimden sonra bir şey bilemez olsun, her halde Allah hem alîm hem kadîr 70 Allah ba'zınızı ba'zınıza rızıkta tafdıl de etti, fazla verilenler rızıklarını ellerinin altındakilere reddediyorlar da hepsi onda müsavi oluyorlar da değil, şimdi Allahın nı'metini mi inkâr ediyorlar? Allah size kendilerinizden zevceler de verdi ve size zevcelerinizden oğullar ve torunlar verdi ve sizi hoş hoş nı'metlerden merzuk buyurdu, şimdi bâtıla inanıyorlar da onlar

sh:»3110

Allahın nı'metine küfür mü ediyorlar? 72 Allahı bırakıp da kendilerine Göklerden ve Yerden zerrece bir rızka malik olmıyan ve olmak ıhtimali bulunmıyan şeylere tapıyorlar 73 Artık Allaha temsiller yapmağa kalkmayın, çünkü Allah bilir siz bilmezsiniz 74

﴿٧٥﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَیْءٍ وَمَنْ
رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُنَ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٦﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا
رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَٓا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَیْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ
اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوٖى هُوَ وَمَنْ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ
وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah şunu temsil getirdi: bir abdi memlûk, hiç bir şey'e kudreti yok, bir de o zat ki kendisine tarafımızdan güzel bir rızık nasîb etmişiz de o ondan gizli, açık infak edip duruyor, hiç bunlar müsavi olurlar mı? Bütün hamd Allahındır amma çokları bilmezler 75 Allah şunu da bir temsil getirdi: iki kişi birisi dilsiz, hiç bir şeye kudreti yok, efendisine sade bir ağırlık, ne tarafa gönderilse hiç bir hayre yaramaz, hiç bu, adâletle âmir olan ve doğru bir yolda giden kimseye müsavi olabilir mi? 75

sh:»3111

75. ﴿هَلْ يَسْتَوُنَ﴾ - Burada « هَلْ يَسْتَوِيَانِ » buyurulmayıp da cemi' sıgası irad olunması yalnız iki ferd değil, iki sınıf arasında mukayese olduğuna işarettir. Ya'ni hurriyyetine sahib olmayıp başkasının milki olan âciz köleler sınıfı ile hurler sınıfı ve bahasus güzel rızk ile merzuk olup da onu muhtac olanlara sarf-ü harc eden hurler sınıfı müsavi olur mu? Elbette olmazlar değil mi? İşte Allahdan başkasına tapanlar abdi memlûk gibi hurriyyetini verip bir mahlûka kul olmuş köleler kabilindendir Allahdan başka ilâh tanımıyan muvahhid mü'minler de ahrar demektir. Filvakı' « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diye bilmekten büyük hurriyyet tasavvur olunamaz.

Binaenaleyh küfr-ü şirk, bâtıl dinler hep birer kaydi esaret, dini hak ve iymanı tevhid insan için bir hurriyyet, bir servettir. Düşünmeli ki o hurriyyet ni'meti ne büyük ni'mettir ve onu veren kimdir?

﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ bütün hamd Allahındır. - Hurriyyet onun ni'meti olduğu gibi her ni'met de onundur. Binaenaleyh hakkı şükür ve ta'zım de münhasıren onundur. Hurriyyetin kıymetini bilmeli, din ve iymanın kadrini anlamalı da münhasıren Allaha ubudiyyet ederek hamd etmelidir.

﴿بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَايَعْلَمُونَ﴾ fakat ekserîsi bilmezler - bilmezler de küfr-ü küfranda bulunurlar. Hurriyyet da'vasile Şeytana esir olurlar.

Gelelim ikinci temsile:

76. ﴿وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا﴾ Allah şunu da darbi mesel yapmıştır. ﴿رَجُلَيْنِ﴾ iki adam ﴿اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ﴾ birisi dilsiz - söz söyliyemez ﴿لَايَقْدِرُ عَلٰى شَىْءٍ﴾ hiç bir şey beceremez ﴿وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ﴾ ve o efendisine de bir bârdır - ya'ni o hımbıl aynı zamanda bir efendiye muhtac bir köledir. Fakat o efendisine

sh:»3112

ne de bir yüktür. Boşuna yer içer ﴿اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَايَاتِ بِخَيْرٍ﴾ nereye gönderirse bir hayre yaramaz - işte kâfirlerin darbi meseli budur. Hak söz söylemez, hakka karşı dilsizdir, mevlâsı olan Allah tealâya muhtactır. Fakat onun emirlerini iyfa etmez, yer içer bir hayra yaramaz. Şimdi bir tasavvur olunsun ﴿هَلْ يَسْتَوِى هُوَ﴾ o - ebkem, kell

﴿وَمَنْ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ bir de adalet emreden ve

bununla beraber kendisi de sıratı müstekım üzere bulunan kimse hiç müsavi olur mu? - Elbette olmaz. İşte kâmil mü'minin darbi meseli de budur. Kendisi doğru yolda gider, hak din ile mütedeyyin, ilmi ile âmil olarak hakkı söyler, adl-ü hakkaniyyet emreder, emir bilma'ruf yapar ve bu suretle sahib kelâm, ülül'emr

olur. Ve böyle yaparken kendisi adl-ü istikametten ayrılmaz. (Sûrei «Nisâ» da «

كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ » bak). Şüphe yok ki böyle adlemreden

insanlar içinde icrayi adalete me'mur olanlar da haktan inhiraf edecek olsalar bile kolaylıkla edemezler. Onun içindir ki bir hadîsi nebevîde « كَمَا تَكُونُوا يُوَلّٰى عَلَيْكُمْ » buyurulmuştur.

Zamanımızdaki müslimanların esbabı sükutları da bu noktadan ve bu meselden istihrac olunabilir.

﴿٧٧﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَآ اَمْرُالسَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

﴿٧٨﴾ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَاتَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴿﴾

sh:»3113

﴿٧٩﴾ اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِى جَوِّ السَّمَآءِ

مَايُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bütün Semavât-ü Arzın gaybını bilmek de Allaha mahsus, saat emri ise sâde lemhi basar gibi yâhud daha yakındır, şüphe yok ki Allah her şey'e kadir 77 Ve Allah sizi analarınızın karınlarından öyle bir halde çıkardı ki hiç bir şey bilmiyordunuz, öyle iken size, işitme, gözler, gönüller verdi ki şükredesiniz 78 Görmediler mi baksalar a kuşlara cevvi Semâda müsahharlar iken onları Allahdan başka tutan nedir? Elbette bunda iyman edecek bir kavm için çok âyetler var 79

78.

﴿وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَاتَعْلَمُونَ شَيْـًٔا الخ﴾

- Bu âyet ılim nazariyyesinde ıhtibar ve tedrib mezhebini müeyyid görünüyor.

﴿٨٠﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ

جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ
اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَٓا اَثَاثًا وَمَتَاعًا اِلٰى حينٍ﴿٨٠﴾

sh:»3114

﴿٨١﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ
الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ
تَقيكُمْ بَاْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ
﴿٨٢﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبينُ ﴿٨٣﴾ يَعْرِفُونَ
نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah size evlerinizden bir mesken yaptı ve en'am derilerinden size gerek göç günümüzde ve gerek ikametiniz gününde hafif hafif taşıyacağınız evler ve yünlerinden yapağılarından, kıllarından bir zamana kadar (giyinecek, kuşanacak, serilecek, döşenecek) bir esas ve (ticaret edilecek) bir meta' yaptı 80 Allah halkettiği şeylerden sizin için gölgeler yaptı ve sizin için dağlardan siperler yaptı, hem sizi sıcaktan vikaye edecek esvablar hem de harbde vikaye edecek esvablar yaptı, bu suretle üzerinizde olan ni'metini tamamlıyacak ki siz halıs müsliman olup selâmet neşredesiniz 81 Buna karşı eğer yüz çevirirlerse artık senin üzerine düşen ancak tebliği beliğdir 82 Allahın nı'metini tanırlar, sonra da inkâr ederler ve ekserisi kâfirdirler 83

sh:»3115

﴿٨٤﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذينَ
كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذينَ ظَلَمُوا
الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٦﴾ وَاِذَا رَاَ
الَّذينَ اَشْرَكُوا شُرَكَٓاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ شُرَكَٓاؤُنَا الَّذينَ
كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ
﴿٨٧﴾ وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٨٨﴾ اَلَّذينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبيلِ اللّٰهِ زِدْنَاهُمْ

عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٩﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ
فى كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلٰى
هٰۤؤُلَۤاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً
وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir gün de gelecek ki her ümmetten bir şâhid ba'sedeceğiz, sonra o küfredenlere ne izin verilecek ne de onlardan

sh:»3116

tarzıye istenecek 84 Ve o zalimler azâbı gördükleri vakıt artık o onlardan ne tahfif olunacak ne de kendilerine mühlet verilecek 85 Ve o müşrikler şeriklerini gördükleri vakıt «Ya rabbenâ! işte şunlar seni bırakıp da kendilerine taptığımız şerikler diyecekler, onlar da şu sözü fırlatacaklar: her halde siz kat'iyen yalancılarsınız Ve o gün Allaha arzı teslimiyyet etmişlerdir ve bütün o uydurdukları şeyler kendilerini bırakarak gaib olup gitmişlerdir 87 O hem küfretmiş hem de Allah yolundan çevirmiş olanlar diğerlerini de ifsad ettikleri cihetle o azâb üstüne bir azâb ziyade etmişizdir 88 Hele her ümmet içinde kendilerinden üzerlerine bir şâhid ba's edeceğimiz, seni de onlar üzerine şâhid getirdiğimiz gün!... ve bu kitabı sana ceste ceste indirdik ki her şeyi beliğ bir surette beyan etmek hem bir hidayet kanunu, hem bir rahmet, hem de müslimîne bir müjde olmak için 89

﴿٩٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَاۤئِ ذِى الْقُرْبٰى
وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۤءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْىِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Haberiniz olsun ki Allah size adli, ihsanı ve yakınlığı olana atâyı emrediyor ve fuhşiyyâttan, münkerden, bagiyden nehyediyor, size va'zediyor ki dinleyip anlayıp tutasınız 90

90. ﴿اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ Muhakkak Allah, adli ﴿وَالْاِحْسَانِ﴾ ihsanı ﴿وَ﴾ ve - hususiyle ﴿اِيتَاۤئِ ذِى الْقُرْبٰى﴾ akrabaya vergiyi emreder

sh:»3117

﴿وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۤءِ﴾ ve fuhşiyyâttan ﴿وَالْمُنْكَرِ﴾ münkerden ﴿وَالْبَغْىِ﴾ bagiden neheyler.

ADİL, her şeyi mertebesine vaz'etmek, hakkı yerine koymaktır ki bagyin, ta'biri aharle cevr-ü zulmün zıddıdır. Adil, insaf ve hakkaniyyet ve istikamet mefhumlarını tazammun eden bir denkleştirmedir ki terâzinin dili gibi ıfrat ile tefrıt beyninde bir noktai tevhid ve istikamet olarak tarafeyninde muadele denilen bir muvazenet ifade eder. Ve Bundan dolayı adâlete ve adalet düsturlarına mizan dahi ıtlak olunur.

Netekim « وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

» buyurulmuştur. Ya'ni adalet, nizamı âlemdir. Ve amel ve taatte mikdari vacıb olan bir fazıleti ahlâkıyyedir. Şüphe yok ki her hakkın başı Hak tealanın hakkı olan ulûhiyyet hukukudur. Ulûhiyyet hukukunun birincisi ise vahdaniyettir. Çünkü şerik ve nazıri bulunanın aksayı ta'zıme istihkakı olamaz. Binaenaleyh adlin başı tevhidi ilahtır. Netekim bu ayetin tefsirinde İbni Abbastan: «

﴿عدل﴾ شهادة ان لا اله الا اللّه ﴿عدل﴾ خلع

انداددر ﴿عدل﴾ توحيددر » rivayetler varid olmuştur.

IHSÂN kelimesi de lûgatte iki suretle isti'mal olunur. Birisi « اَحْسَنَهُ » dur ki bir şeyi güzel yapmak demektir, Birisi de « اَحْسَنَ اِلَيْهِ » dir ki ona iyilik etti demektir. Lisanımızda ihsân bu ikinci ma'nada müteareftir. Âyette ise ikisine de muhtemildir. Ve her ikisile de tefsir, varid olmuştur. Evvelkisi yaptığını güzel yapmak demek olur. Bu ma'na ile ıhsan, hadîsi nebevîde «

اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ » sanki görüyorsun gibi Allaha ıbadet eylemen» diye tefsir olunmuştur. Ya'ni bu surette ıhsan, «vazıfeyi en güzel surette yapmak» demektir. Yine bu ma'nadan olarak aleyhıssalatü vesselam: «

اِنَّ اللّٰهَ كَتَبَ اْلاِ حْسَانَ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ فَاِذَا قَتَلْتُمْ فَاَحْسِنُوا اَلْقِتْلَةَ وَاِذَا ذَبَحْتُمْ فَاَحْسِنُو الذَّبِيحَةَ وَلْيُحِدَّ اَحَدُكُمْ شُفْرَتَهُ وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ » buyurmuştur ki «Allah teala her şey üzerine ihsanı yazdı, binaenaleyh katil ve zebhi dahi güzel surette

sh:»3118

yapınız her biriniz bıçağını iyi bilesin ve zebihasına rahat ettirsin» demektir. İkincisi nasa iyilik yapmak demek olur. Bu ma'na ile ihsan da « اَنْ تُحِبَّ لِاَخِيكَ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ » kendin için sevdiğini kardeşin için de sevmen» hadîsi şerifile tefsir olunmuştur.

« اِيتَاۤءِ ذِى الْقُرْبَى » akribaya muhtac oldukları hususatta atıyye ve ihsan ile sıla ve ikramdır. Bu esasen ihsanda dahil ise de şanına ihtimamen bilhassa zikrolunmuştur. Resuli ekrem sallallahü vesellemden merviydir ki buyurmuştur: «

اِنَّ اَعْجَلَ الطَّاعَةِ ثَوَابًا صِلَةُ الرَّحِمِ » sevabı en çabuk olan taat sılei rahîmdir» ya'ni akrıbaya ıhsan ile te'yidi alâkadır اهـ.

FAHŞÂ, çirkinlikler, zinâ gibi şehevâta mutabeatte ifrat ile alâkadar olan günahlardır ki lisanımızda fuhşiyyat ta'bir olunur. Ve bunlar insanların en çirkin halleridir.

Münker, ne şeriatte ne âdette tanınmıyandır. Zira şer'-ü âdette ma'ruf olmıyan fi'iller hoş görülmez, gadabı tehyic eyler, redd-ü inkâr edilir. Ya'ni hakkı olmıyan şey'i taleb etmek, gayrın hukukuna tecavüz eylemektir ki adlin zıddı ya'ni zulümdür.

Kibari sahabeden Osman ibni Maz'uni Cumahı radıyallahü anhten merviydir ki «ben, demiş, iptidada sırf Muhammed Aleyhısselâmdan utandığım için müsliman olmuş idim, islâm henüz kalbimde tekarrur etmemişti. Bir gün huzuruna vardım. Bana konuşuveriyordu. Konuşurken gördüm ki gözünü Semaya dikti sonra da sağından aşağı indirdi. Sonra bunu bir daha tekrar etti. Sordum, buyurdu ki: sana konuşuverirken birden bire Cibril sağımdan nüzul etti de «Ya Muhammed! «

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ » adil, «

شَهَادَةُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » ihsan, kıyam bilferaız

sh:»3119

وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۤءِ » zina « وَاِيتَاۤئِ ذِى الْقُرْبٰى » ya'ni karabeti olana sıla «

وَالْمُنْكَرِ » ne şeriatte ne sünnette tanınmıyan « وَالْبَغْىِ » istitale dedi. İşte bunun üzerine, dedi

müşarünileyh Osman: kalbime iyman oturdu. Vardım Ebû Talibe haber verdim «ey ma'şeri Kureyş, dedi, biraderzademe ittiba' ediniz ruşdü bulacaksınız. Her halde size ancak mekârimi ahlâktan başka bir şey emretmiyor.». Bunun üzerine Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem» ey amucacığım! Nâsın bana ittiba' etmeleri emredersin de kendini bırakır mısın?» Dedi ve cehdetti. Fakat o, ıkrarı islâmdan ibâ etti ve binaenaleyh « اِنَّكَ لَاتَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ » âyeti nâzil oldu.

Hazreti Aliden de mervîdir ki şöyle demiştir: «Allah tealâ, Peygamberine kendisini Arab kabîlelerine arzetmesini emretti, binaenaleyh Nebiyyi ekrem çıktı ben ve Ebû Bekir beraberinde idik, bir mecliste tevakkuf ettik ki üzerlerinde vekar vardı. Ebû Bekir, bu kavim, kimlerden diye sordu, Şeyban ibni Sa'lebeden dediler. Bunun üzerine Resulullah onları iki kelimei şehadet da'vet ve Kureyş tekzib ettiği için kendisine yardım etmelerini teklif etti. Edince Makrun ibni Amir, ya Eha Kureyş, dedi, bizi da'vet ettiğin şey nedir? Resulullah « اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ الآيه » tilâvet buyurdu. Binaenaleyh Makrun ibni Amir «vallahi, sen mekarimi ahlâka ve mehasini a'male da'vet ediyorsun. Seni tekzib eden ve senin aleyhinde hareket etmek istiyenler kasem ederim ki ifk-ü iftira ediyorlar» dedi.

İbni Mes'ud radıyallah ü anh demiştir ki «Kur'anda hayr-u şerri en camı' olan âyet budur. Demişlerdir ki eğer Kur'anda bu âyetten bir şey olmasa idi ona yine «

تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ » ıtlakı sadık olurdu. « وَاللّٰهُ اَعْلَمُ » bunun « وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ الخ » âyeti akıbında irad olunması buna tenbih

sh:»3120

içindir. Böyle emr-ü nehiy ve hayr-ü şerri beyan ve temyiz ile Allah ﴾يَعِظُكُمْ﴿ size va'zediyor ki

﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ tezekkür edesiniz. - Belleyib tutasınız. Binaenaleyh bu nasıhati dinleyiniz bu emr-ü nehyi tutunuz.

﴿٩١﴾ وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ
بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاًۜ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا
تَفْعَلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِى نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ
اَنْكَاثاًۜ تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِىَ اَرْبٰى
مِنْ اُمَّةٍۜ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهِۜ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا
كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً
وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَٓاءُۜ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿﴾

sh:»3121

﴿٩٤﴾ وَلَا تَتَّخِذُٓوا اَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ
ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّٓوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِۚ وَلَكُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿٩٥﴾ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَناً قَلِيلاًۜ اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ
هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا
عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍۜ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُٓوا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَاكَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحاً مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةًۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَاكَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de muahede ettiğinizde Allahın ahdini yerine getirin, ve sağlam sağlam ettiğiniz yeminleri bozmayın, nasıl olur ki ona Allahı kefil kılmıştınız, şüphe yok ki Allah, ne yaparsanız temamen bilir 91 Ve bir ümmet diğer bir ümmetten daha nemalı olduğu için yeminlerinizi aranızda bir hud'a ittihaz ederek o, ipliğini kat kat kuvvetle büktükten sonra sökmeye çalışan karı gibi olmayın, her halde Allah sizi onunla imtihan eder ve elbette o ıhtilâf etmekte olduğunuz şeyleri Kıyamet günü size muhakkak beyan edecektir 92 Allah, dilese idi elbet hepinizi bir tek ümmet yapardı ve lâkin o, dilediğine dalâlet, dilediğine hidayet buyurur ve her

halde hepiniz bütün yaptıklarınızdan mes'ul olacaksınız 93 Yeminlerinizi aranızda

sh:»3122

hud'a ve fesada vesile ittihaz etmeyin ki sonra sağlam basmışken bir ayak kayar ve Allah yolundan saptığımız için fena acı tadarsınız, Âhırette de size pek büyük bir azâb olur 94 Allahın ahdini cüz'î bir bedele değişmeyin her halde Allah yanındaki sizin için daha hayırlıdır, eğer bilir iseniz 95 Sizin yanınızdaki tükenir, Allahın yanındaki ise bâkîdir, elbette biz o sabredenlere yaptıkları amelin daha güzelile ecirlerini muhakkak vereceğiz 96 Erkekten dişiden her kim mü'min olarak iyi bir amel işlerse muhakkak ona hoş bir hayat yaşatacağız ve yapmakta oldukları amellerin daha güzelile ecirlerini muhakkak vereceğiz 97

İmdi :

﴿٩٨﴾ فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
﴿٩٩﴾ اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿١٠٠﴾ اِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ
هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

İmdi Kur'an okuduğun vakıt evvelâ Allaha sığın o recîm Şeytandan 98 Hakikat bu ki iyman edip de Rablarına tevekkül edenler üzerine onun sultası yoktur 99 Onun sultası ancak onu veliy ittihaz edenlere ve Allaha şirk koşanlaradır 100

98. ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ﴾ - İstiâze ile emir, ma'nâsile emirdir. Kur'an okumaktan müstefid olmak için evvel emirde Şeytandan Allaha sığınmak lâzımdır. Bu ise esasen

sh:»3123

kalbin fı'lidir. Onun için cumhur, lâfzan istiâze ya'ni euzü çekmek vacib değil, müstehab demişlerdir.

Hasılı şeytanet peşinde dolaşan Şeytan dostları Kur'andan hidayet alamazlar. Onun için:

﴿١٠١﴾ وَاِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ
قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ قُلْ نَزَّلَهُ
رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهُدًى
وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٣﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُولُونَ اِنَّمَا
يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِى يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ اَعْجَمِىٌّ وَهٰذَا لِسَانٌ
عَرَبِىٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٤﴾ اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ
لَا يَهْدِيهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٠٥﴾ اِنَّمَا يَفْتَرِى

الْكَذِبَ الَّذ۪ينَ لَايُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ

Meali Şerifi

Bir âyeti bir âyetin yerine bedel yaptığîmız vakıt Allah indirdiğine ve indireceğine a'lem iken o Şeytan yârânı: "Sen sırf bir müfterisin" dediler, hayır onların çoğu bilmezler 101 Söyle onlara: onu Rabbından hikmeti hakkile Ruhulkudüs

sh:»3124

indirdi ki iyman edenleri tesbit etmek ve müslimanlara bir hidayet, bir bişaret olmak için 102 Muhakkak biliyoruz ki onlar "mutlaka onu bir beşer ta'lim ediyor" da diyorlar, ilhad etmek istedikleri kimsenin lisanı A'cemîdir, bu Kur'an ise gayet beliğ bir Arabî lisan 103 Allahın âyetlerine inanmıyanları elbette Allah, hidayete erdirmez ve onlara elîm bir azâb vardır 104 Yalanı ancak Allahın âyetlerine inanmıyanlar uydurur iftira ederler, işte onlar kendileridir ki o yalancılardır 105

101. ﴿وَاِذَا بَدَّلْنَٓا الخ﴾ - Bir âyetin yerine diğer bir âyetin bedel getirilmesi nesıhtır. Evvelki mensuh sonraki nâsıh olur. Kâfirler nesıh mes'elesini nübüvveti Muhammediyye hakkında bir şüphe gibi ileri sürmek istemişlerdi ki zamanımızda da hâlâ bunu ta'kıb eden kâfirler çoktur. Bu onlara cevabdır. Ya'ni bir âyeti neshedip yerine diğer bir âyeti bedel getirdiğimiz vakıt

﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ﴾ ki Allah, ne indirdiğini, indireceğini bilir. - Onun nesh-u tebdili

hâşâ cehilden değil, ilm-ü hikmetindendir. Evvelkisi de, sonraki de hikmeti ilâhiyyenin ve maslahati ıbadın muktezasına göre nâzil olur. Bir vakit için maslahat olan diğer bir vakit için mefsedet olabilir, Bunun aksi de vardır. Zira devaı, muhteliftir. Şeriatler ise meaş-ü meadde ıbadullahın masalihile mütenasibtir. Halbuki Allah teala, şeriati Muhammediyyeyi Kıyamete kadar muhtelif zamanların masalihine hâkim olmak için inzal buyurmuştur.

Allah tealâ, ne indirdiğini ve indireceğini bilib dururken bir âyeti tebdil ettiği zaman

﴿قَالُوٓا اِنَّمَٓا اَنْتَ مُفْتَرٍ﴾ sen, Peygamber değil, bir müfterisin dediler -bu Kur'anı

kendin uyduruyorsun da Allaha iftira ediyorsun. Bu Allah kelâmı olsa idi tebdil olunur mu idi? demeğe kalkıştılar.

sh:»3125

Rivayet olunduğuna göre: evvelâ şiddetli bir âyet sonra da ondan yumuşak bir âyet nâzil oldumu Kureyş kâfirleri derlerdi ki «Muhammed, eshabı ile eğleniyor, bu gün bir şey emrediyor, yarın da ondan

nehyediyor. Her halde bunları o kendiliğinden uyduruyor da Allaha iftira ediyor». ﴿بَلْ﴾ hayır

﴿اَكْثَرُهُمْ لَايَعْلَمُونَ﴾ onların ekserîsi bilmez -içlerinde bilen ve bildiği halde ınad ve istikbar edenler dahi varsa da ekserîsinin ılim şanından değildir, ve Kur'anın hakikatini ve nesh-u tebdilin

faide ve hikmetini bilmezler.

102. ﴿قُلْ﴾ Sen söyle ki - ya Muhammed

﴿نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ﴾ onu Ruhulkudüs rabbından hakk ile

indirdi -

RUHULKUDUS, kudsiyyet ruhu, ya'ni hiç bir şaibe ile lekelemek ihtimali olmıyan pâklık ruhu, bir emniyyete

şayan, mukaddes, tertemiz ruh demektir ki Cebraîldir. Netekim « نَزَلَ بِهِ الرّوحُ الْاَمينُ»

âyetindeki ruhu emin de odur. «وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ» kavli ilâhîsinde olduğu gibi burada

Cebraîlin ruhulkudus unvanile zikri kâfirlerin iftiralarını şiddetle reddiçin Peygamberin kemali nezahat ve

kudsiyyetini tashiran tesbit nüktesile alâkadardır. Ya'ni ya Muhammed, Kur'an öyle mukaddes bir kitabdır ki

bunu sana hiç bir şaiba ile lekedar olmak ihtimali olmıyan ruhulkudus, rabbın tealâdan indirmekte, hem de

hiç bir bâtıla mahallolmıyacak surette hakkile indirmektedir. Binaenaleyh bu kitab nâsıh ve mensuhıyle

bütün mazmunu hak bir kitabı mukaddes ve sen, Rusulkuduse sahib bir Resuli haksın. Rabbın bunu böyle

indirdi ki ﴿لِيُثَبِّتَ الَّذينَ اٰمَنُوا﴾ iyman edenleri tesbit etsin - iymanda sâbit kılsın

﴿وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمينَ﴾ ve Allahın hukmüne inkıyad eden

bütün

sh:»3126

müslimîne hidayet ve bişaret olsun için - İşte nesih, böyle tesbit ve hidayet ve bişaret hikmetlerile alâkadardır.

Burada bu «müslimîn» fasılasının terciı bâlâdaki « تِبْيَانًا لِكُلِّ شَىْءٍ » âyetine işaretle «

اِنَّ اللّٰهَ يَامُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ » âyetini ıhtar eder.

103. ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ﴾ Filvaki' biliyoruz ﴿اَنَّهُمْ﴾ onlar - o kâfirler

﴿يَقُولُونَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ﴾ hayır, onu muhakkak bir beşer ta'lim ediyor diyorlar. -

Ya'ni Kur'anı Muhammede Ruhulkudus indirmiyor, mutlak bir beşer ta'lim ediyor diyorlar. Böyle demeleri bir kerre şimdiye kadar bir beşerden ta'lim görmediğini i'tiraf ve «kendi uyduruyor» demelerini tekzibdir. «

عَلَّمَهُ بَشَرٌ » diyemiyorlar. Ya'ni Resulullahın i'lâni risaletten mukaddem ne gizli ne aşikâr bir

kimseden teallüm görmediği herkesin ma'lûmu olduğu cihetle hiç kimseyi iğfal edemiyecek olan öyle bir iddiaya cesaret edemiyorlar. Fakat gödükleri fevkal'adelik karşısında bunu bahane ederek diyorlar ki «bu şimdiye kadar hiç bir ta'lim görmediği için bunu kendisi yapamaz. Bir ümmînin böyle bir kitab yapabileceğini akıl kabul etmez. Bunu şimdi muhakkak birisi ta'lim ediyor». Lâkin Allahın ta'lim ettiğine inanmak istemiyorlar da mutlak bir beşer ta'lim ediyor diyorlar. Bu Kur'anı ona bir beşer yapıveriyor, o da öğrendiklerini Allah kelâmı diye satmak istiyor, tarzında iftira ve istihza ediyorlar.

Bu âyetin sebebi nüzulü hakkında varid olan rivayetlerde denilmiştir ki: Mekkede Âmir ibni Hadramînin «Cebrâ» yâhud «Yeıyş» namında rum bir kölesi varmış, okur yazar sahibi kitab imiş. Herkesi da'vet eden Resulüllah ba'zan Mervede onu meclisine alır konuşurmuş, Kureyş müşrikleri buna kızar, Kur'anı Muhammede bu nasranî ta'lim ediyor diye istihza etmek isterlermiş. Bir de Cebra ile, Yesâra namlarında iki rum, Mekkede kılıç yaparlar ve Tevrat ve İncil okurlarmış.

sh:»3127

Resulullah ba'zan bunlara uğrar, okuduklarına rast gelirse dinlermiş. Ba'zıları da bunu behane etmek

istemişler. Bir de «Huveytıb ibni Abdül'uzzâ» nın kölesi «Âbisâ» sahib kütüb imiş, müsliman olmuş, bunu gören müşrikler «hâ, Muhammedi bu öğretiyormuş» demeğe kalkışmışlar. Bir de Selmâni Farisîden bahsedilmiştir. Fakat müşarünileyhin islâmı Medinede olduğu cihetle âyetin mekkî olmasına nazaran sebebi nüulünde bunun mevzuıbahsedilmesi doğru olamıyacağı beyanile buna ı'tiraz olunmuştur.

Hasılı nübüvveti kabul etmek istemiyen müşrikler, Resulullahın yeni tahsıle başlamış acemî bir müteallim veya başkasına yaptırdığını kendine isnad eden bir aldatıcı gibi göstermek için bir beşerin ta'limi şüphesini uyandırmak istiyor ve gâh şuna gâh buna isnad ederek muhtelif propagandalar yapıyorlardı. Netekim son zamanlarda ba'zı hıristiyanlar da Muhammed, dinini hıristiyanlardan öğrendi, müslimanlığı hıristiyanlıktan aldı diye aynı vechile neşriyatta bulunmuşlardı. İşte bütün bunlara şamil hile olmak üzere görülüyor ki âyette bir isim tasrıh edilmemiş mutlak olarak «bir beşer» denilmiş ve bununla şüphenin sureti umumiyyede kökünden halline işaret olunmuştur. Zira bu surette müfterîlerin asıl garazları her hangi bir beşerin ta'limi şüphesini ileri sürmektir. Hatâlarının da meb'nası budur. Kur'anın bir tenzili ilâhî olduğunu inkâr etmek için öyle söyliyenler düşünmüyorlar ki

﴿لِسَانُ الَّذٖى يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ اَعْجَمِىٌّ﴾ ilhad etmek istediklerinin lisanı

A'cemîdir. - Arabî değil, ana lisanı Arabcanın yabancısı bir A'cemîdir. Ya'ni ona bir beşer ta'lim ediyor demelerinden maksadları nâsın aklını çelmek, fikirlerini Allahdan bir beşere çevirmektir. Halbuki bu dedikleri büsbütün hılâfı ma'kuldür. Çünkü Muhammede ta'lim ediyor diye fikirleri eğmek istedikleri o mefruz beşerin bir kerre Arabdan olmasına ıhtimal yoktur. Zira Kur'an, bütün

sh:»3128

cihana meydan okuyup dururken Arab içinde öyle bir muallim olsa idi hiç şüphesiz, kalkıp «sana öğreten ben değil miyim?» diye yüzüne vuruvermez miydi? Veyahûd Kur'anın nezîrlerini yapıp hiç olmazsa el altından dağıtı vermez miydi? Arabın bütün büleğâ ve ağniyası bununla uğraşıyor ve Peygamberin malen ve maddeten hiç bir kuvvei cebriyyesi bulunmıyor. Ve ona muaraza etmek için o kadar devâı ve evsâık mevcud bulunuyordu ki bu şeriat altında öyle bir şahsın kendini tanıtmamasına «ihtimal mutessavver değildi. Onun için Arab içinde öyle bir muallim olmadığı bil'istikra sâbit bulunduğu gibi ak'len ve bil'istidlâl de sâbit idi. Binaenaleyh öyle bir şahsı mefruz, olsa olsa Arabın haricindeki her hangi bir kavimden bir a'cemî olmak üzere farzolunabilirdi. Bundan dolayı Arablar da Arabla değil, balâda nakledildiği üzere

a'cemî ile ilhad ediyorlardı ﴿وَهٰذَا﴾ halbu ki bu -Kur'anı kerîm

﴿لِسَانٌ عَرَبِىٌّ مُبٖينٌ﴾ parlak bir Arabî lisandır. - Öyle Arabî bir beyandır ki bütün Arab

büleğasını tenzîrinden âciz bırakmıştır. Bunu bir a'cemî nasıl yapabilir? Böyle parlak bir Arabî artık bir a'cemînin ta'limine nasıl isnad olunabilir? Gerçi bir A'cemînin oldukça iyi bir Arabça öğrenmesi ve bilmiyenlere ta'lim etmesi âdeten mümkindir. Fakat Arab değil, a'cemî olmak, sonra da bütün Arabın fevkında parlak bir Arabî lisana sahib olmak şüphe yok ki böyle bir farzıyye de bir değil, iki mertebe harikulâdelik vardır. Allah tealânın o a'cemî hakkında harıka üzerine harıka olan bir ihsan ve ı'nayetini mülâhaza ve kabul etmeden böyle bir farzıyye yürütmek aklın bütün bütün zıddınadır. İşte Allahın ta'lim-ü tenzilini kabul etmeyip de akılları çelmek için «onu bir beşer ta'lim ediyor» diyen mülhidlerin bir ma'kul gibi ileri sürmek istedikleri o söz, ma'kul değil, daha ziyade hılâfı ma'kul ve tenakuzdur. Bir fevkalâdeyi kabul etmemek için iki fevkalâdenin kubulünü

sh:»3129

ma'kul farzeyler ve tenakuzlarından haberleri olmaz. İdrâk etmezler ki «onu bir beşer ta'lim ediyor» demekle Kur'anın parlaklığı sönmez o mefruz beşere daha fazla bir kıymet verilmiş, harika katlanmış olur.

Denebilir ki aceba bunların maksadları «bir a'cemî ma'nâyı telkin ediyor, o da onu o parlak Arabî ile ifade eyleyor» demek olamaz mı? Fakat böyle demek, Kur'anın nazmi, münzel bulunduğunu ve nazmı

arbîsindeki fesahat ve belâgat i'tibarile kat'î ilzam ifade eden bir mu'cize olduğunu i'tiraf eylemektedir.

Hulâsa mülhidler, iftiralarında böyle mütenakız ve fikirlerinde böyle şaşkındırlar.

Zira 104. ﴿اِنَّ الَّذٖينَ لَايُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ Allahın âyetlerine

inanmıyanlar, şüphe yok ki ﴿لَايَهْدِيهِمُ اللّٰهُ﴾ Allah onlara hidayet etmez

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ ve onlara elîm bir azâb vardır.

105. ﴿اِنَّمَا يَفْتَرِى الْكَذِبَ الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ﴾

yalanı ancak Allahın âyetlerine inanmıyan böyle ıymansızlar uydurur. - İftira ederler

﴿وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ ve yalancı ancak onlardır -ya'ni sana müfteri diyen o

iymansızlardır ya Muhammed, sen her halde sadıksın, bu Kur'an bir beşerin ta'limi değil, nazm-u ma'nâsile

«نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ» dır. Binaenaleyh mü'minler, öyle

mülhidlerin sözlerine aldanıp da küfre düşmekten sakınsınlar. Çünkü :

﴿١٠٦﴾ مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ ايمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ
مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ
مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴿﴾

sh:»3130

﴿١٠٧﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ
وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٨﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ
طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْغَافِلُونَ ﴿١٠٩﴾ لَاجَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Her kim imanından sonra Allaha küfrederse - kalbi iyman ile mutmainn olduğu halde ikrah edilen başka - velâkin küfre sinesini açan kimse lâbüdd onların üstüne Allahdan bir gadab iner ve onlara azîm bir azâb vardır 106 Bunun sebebi: çünkü onlar Dünya hayatı sevmiş âhırete tercih etmişlerdir, Allah da kâfirler güruhunu doğru yola çıkarmaz 107 Onlar öyle kimselerdirler ki Allah kalblerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlemişdir ve işte onlardır ki hep gafillerdir 108 Çare yok onlar âhırette tamamen hüsrana düşeceklerdir 109

106. ﴿مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ ايمَانِهٖٓ﴾ Her kim iymanından sonra Allaha

küfrederse - ya'ni kelimei küfr tefevvüh eder, küfrolan sözü söylerse

﴿اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ﴾ kalbi iyman ile mutmeinn olduğu

halde ikrah olunan değil - ya'ni canını veya a'zasından bir uzvunu itlâftan korkulur bir emr ile ikrah edilmek suretile değil

sh:»3131

﴿وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا﴾ ve lâkin küfre sinesini açan - küfür hoşuna

giden, ya'ni ikrah olunmadığı halde rızasiyle kelimei söyliyen veya ikrah olunduğu zaman kalbini bozup da

küfre i'tikad ediveren kimseler ﴿فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ﴾ bunlar üzerine Allahdan bir

gadab - ya'ni künhü ta'rif olunmaz büyük bir gadab ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ve bir de

bunlara azîm bir azâb vardır. - Çünkü cürümleri en büyük cürümdür.

Rivayet olunur ki Kureyş ammarı ve babası Yasiri ve anası Sümeyyeyi irtidada ikrah ettiler, imtina' eylediler. Bunun üzerine Sümeyyeyi birer ayağından iki devenin arasına bağladılar ve: sen erkekler için müsliman oldun, diyerek bir harbe ile önünde deştiler. Develere sürükletip parçalatarak öldürdüler, arkasından Yasiri de öldürdüler ve islâmda ilk maktul bu ikisi oldular « » anasını babasını bu halde gören Ammar ise ikrah olunanı lisanen söyleyiverdi. Bunun üzerine: ya Resulullah, denildi Ammar küfretmiş. Resulallah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki: hayır Ammar, baştan ayağa iyman dolmuş, iyman onun etine kanına karışmıştır. Derken Ammar ağlıyarak Resulullaha geldi, Resulullah da gözlerini silmeğe başladı ve buyurdu ki: nen var, tekrar ederlerse sen de dediğini tekrar et». Birde Müseylimetül'kezzab iki kişiyi tutmuştu. Birisine: Muhammed hakkında ne dersin? Dedi, Resulullah dedi. Benim hakkımda ne dersin? Dedi, sen de dedi. Binaenaleyh bunu bırakıverdi, o birine Muhammed hakkında ne dersin? dedi. Resulullaha dedi. Benim hakkımda ne dersin dedi. Dilsizim cevabı verdi. Üç def'a terar etti, o yine aynı cevabı verdi, binaenaleyh bunu katleyledi. Resulullah haber alınca buyurdu ki: evvelkisi Allahın ruhsatını tuttu, ikincisi hakkı ızhar etti. اهـ. Demek ki böyle

sh:»3132

ikrahı mülci halinde yalnız lisaniyle kelimei küfrü telâffuz etmek câizdir, fakat bu ruhsattır ve âyetten

anlaşıldığı üzere kalbi iyman ile mutmeinn olmak şartıyle bir ruhsattır. Fâkat ızharı hak ve ı'zazi din için

helâki göze alıp da ictinab etmek azimettir. Ve bu hususta azimet ile amel efdaldir.

﴿١١٠﴾ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ
جَاهَدُوا وَصَبَرُوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١١﴾ يَوْمَ
تَاْتِى كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ
وَهُمْ لَايُظْلَمُونَ ﴿١١٢﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً
مُطْمَئِنَّةً يَاْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ
فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ
وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٤﴾ فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا
وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴿﴾

sh:»3133

﴿١١٥﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَٓا
اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra şüphesiz ki rabbın o mihnete mübtelâ olmalarının arkasından hicret eyleyen, sonra mücahade ve sabreden kimseler hakkında şüphesizdir ki rabbın bunun arkasından elbette gafurdur rahîmdir 110 O gün ki: her kes nefsi için mücadele ederek gelir, her nefse işlemiş olduğu amel tamamile ödenir ve hiç birine zulmedilmez 111 Bir de Allah bir şehri mesel yaptı ki emniyyet ve asayiş içinde idi, ona her yerden rızkı bol bol geliyordu, derken Allahın nı'metlerine nankörlük etti, Allah da ona o yaptıkları san'atla açlık ve korku libâsını tattırıverdi 112 Celâlim hakkı için, onlara içlerinden bir Resul geldi de ona yalan söyleyor dediler, zulmederlerken azâb da kendilerini yakalayıverdi 113 Onun için siz Allahın size verdiği rızıklardan halâl ve hoş olarak yeyin de Allahın nı'metine şükredin, eğer gerçekten ona ıbadet edecek iseniz 114 O size ancak ölüyü ve kanı ve hınzır etini, bir de Allahın gayrisinin namına kesileni haram kıldı, her kim de muztarr olursa

bâğiy ve mütecaviz olmadığı halde, artık şüphe yok ki rabbın gafurdur rahîmdir 115

sh:»3134

﴿١١٦﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ
وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ لَايُفْلِحُونَ ﴿١١٧﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ
﴿١١٨﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ
وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ اِنَّ
رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُواالسُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ
وَاَصْلَحُٓوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Sade dilinizin yalan tavsıfile şu halâl, şu haram demeyin ki yalanı Allaha iftira etmiş olursunuz, şüphe yok ki yalanı Allaha iftirâ edenler felâh bulmazlar 116 Az bir istifade ve haklarında elîm bir azâb vardır 117

Yehudî olanlara ise bundan evvel sana naklettiklerimizi haram kıldık ve onlara biz zulm etmedik ve lâkin

kendi kendilerine zulmediyorlardı 118 Sonra şüphesizdir ki rabbın bir cehaletle kötülük işleyen, sonra arkasından tevbe edip düzelen kimseler hakkında şüphesiz ki rabbın bunun arkasından elbette gafurdur, rahîmdir 119

118. ﴿مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ﴾ - Sûrei «En'am» da «وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ» bak.

sh:»3135

﴿١٢٠﴾ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢١﴾ شَاكِرًا لِاَنْعُمِهِ اِجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢٢﴾ وَ اٰتَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Muhakkak ki İbrahim başlı başına bir ümmet idi, tek bir hanîf olarak Allaha itaat için kıyam etmişti ve hiç bir zaman müşriklerden olmadı 120 Onun ni'metlerine şâkir idi, o onu seçmiş ve doğru bir yola hidayet buyurmuştu 121 Ve biz ona hem Dünyada bir hasene verdik, hem de şüphesiz ki o Âhırette elbette salihînden 122

120. ﴿اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً﴾ Muhakkak ki İbrahim başlı başına bir ümmet idi - nâs, hep kâfir iken o, ﴿قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًا﴾ bir hanîf, ya'ni bâtıl dinlerin cümlesinden teberri ile hakka teveccüh etmiş temiz bir muhavvid olarak Allah için kıyam etmişti

﴿وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ hem o, müşriklerden değil idi - ya'ni müşrik oldukları halde kendilerini İbrahimin milletinden addeden Kureyş ve saire gibi müşriklerin dinlerine aslâ iştirak etmemişti

121. ﴿شَاكِرًا لِاَنْعُمِهِ﴾ Allahın ni'metlerine şakir idi - o ni'metlerin şükrü iyfa etmek üzere kıyam etmişti.

sh:»3136

O ni'metler ne idi denilirse ﴿اِجْتَبٰيهُ﴾ Allah, onu içtiba etmişti. «

وَاِذِ ابْتَلٰى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنِّى جَاعِلُكَ

«لِلنَّاسِ اِمَامًاۜ» Buyurulduğu vechile nâsın önüne düşmek üzere nübüvvete ıstıfa

﴿وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve bir doğru yola hidayet eylemişti - şu veya bu

vasıtayı dolaştırmaksızın doğrudan doğru Allaha götüren hak dine muvaffak kılmıştı ki milleti islâmdır.

«İctiba» karînesiyle anlaşılır ki bu hidayetin neticesi mücerred onun kendi ihtidası değil, halkı da irşad

olmuştur. İşte Dünya küfr-ü küfran içinde iken o, bu ni'metlerin şükrünü eda etmek üzere bu doğru yolda

giderek «رَبِّ اجْعَلْنٖى مُقٖيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتٖىۗ» duasile Allah için kıyam etti

122. ﴿وَاٰتَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا حَسَنَةًۜ﴾ biz de ona Dünyada bir hasene verdik, çok

güzel bir halet ve mazheriyyet ıhsan eyledik - bütün insanlar arasında zikri cemîl ile senaya mazher kıldık.

Her din eshabi onu sever, bahusus müslimanlar «كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهٖيمَ» diye her

namazda yadederler ﴿وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحٖينَۜ﴾ ve muhakkak ki o,

Âhırette hiç şüphesiz salihlerdendir - «

اَلْحِقْنٖى بِالصَّالِحٖينَۙ. وَاجْعَلْ لٖى لِسَانَ صِدْقٍ فِى الْاٰخِرٖينَۙ.

وَاجْعَلْنٖى مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعٖيمِۙ» diye duası vechile Cennette yüksek derecât

eshabındandır.

Şimdi bütün bunların fevkında İbrahime bahşedilen en yüksek şeref ve hasene şudur ki:

﴿١٢٣﴾ ثُمَّ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ﴿﴾

sh:»3137

﴿١٢٤﴾ اِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذٖينَ اخْتَلَفُوا فٖيهِۜ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra da sana vahyeyledik ki: hakperest (hanîf) olarak İbrahim milletine ittiba' et, o hiç bir zaman müşriklerden olmadı 123 Sebt tutmak ancak onda ıhtilâf edenlere farz kılındı, her halde rabbın onların o ıhtilâf edegeldikleri şeyler hakkında Kıyamet günü beyinlerinde hukmünü elbette verecek 124

123. ﴿ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ﴾ Sonra sana şöyle vahyettik

﴿اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا﴾ bir hanîf olarak milleti İbrahime Ittiba' et - diğer dinlerin

hepsinden teberri edip İbrahimin dinini ta'kib et, sen de o doğru yolu tutup Allah için kıyam eden bir ümmet

ol. Fakat milleti İbrahim denilince Arab Yehûd ve Nesarâ gibi ona mensubiyyet iddia edip de putlara

tapanların veya Mesîha Allahın oğlu diyenlerin dinleri veya kavmiyyetleri zannedilmemelidir. Ekiden ıhtar

olunur ki ﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ o müşriklerden değil idi. - «

مَاكَانَ اِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَانَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا»

Şu halde milleti İbrahime ittiba' demek, cumartesi veya pazar tutmak demek değildir.

124. ﴿اِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ Sebt, sırf onda

ihtilâf edenler üzerine kılındı - ya'ni Cumartesi İbrahimin dininden değil, onda ihtilâf eden Beni İsraîl

üzerine tahrim kılındı ta'tıl yapıldı. Bu ihtilâf hakkında ba'zı müfessirîn şunu rivayet eylemişlerdir: Musâ

aleyhisselâm haftada bir günü ıbadete tahsıs etmek için Yehudîlere emretmiş ve bunun

sh:»3138

Cuma olmasını söylemişti. Buna pek azı razı olmuş, ekseriyyeti azîme: hayır Allah tealânın Semavât ve Arzın halkından fariğ olduğu gün olsun ki Cumartesidir demişler. Bunun üzerine Allah tealâ da Cumartesine izin vermiş ve kendilerini o gün avdan meni' ile mübtelâ kılmış. Sonra da Cumaya razı olan ekalliyyet, bu emre itaat ettikleri halde a'kabları ava sabredememişler, Allah tealâ da onları meshedip maymuna çevirmişti. Diğer ba'zı müfessirîn de av hususundaki ıhtilâf ve vebal ile tefsir etmiştir ki «

وَسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِى كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ اِذْ يَعْدُونَ فِى

السَّبْتِ اِذْ تَاْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا الخ » bak. Lâkin

bizce âyetten zâhir olan sebit hakkındaki bu ıhtilâfın Yehûd ve Nesarâ arasındaki ıhtilâfa işaret olmasıdır. Zira nesarâ sebtin mensuh olduğuna kail olarak Pazarı tutarlar ve bu surette ma'nâ şu olur: Cumartesi İbrahimin dininden değil idi Beni İsraîlde yapılmıştı. Onların ise Yehûd ve Nesarâsı ıhtilâf etmektedirler, Bunu müteakıb

﴿اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾

buyurulması da mülâyimdir.

Milleti İbrahime ittiba' işte şöyledir :

﴿١٢٥﴾ اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ

وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ

سَبيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدينَ ﴿١٢٦﴾ وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا
بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرينَ ﴿﴾

sh:»3139

﴿١٢٧﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا
تَكُ فى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٨﴾ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذينَ اتَّقَوْا
وَالَّذينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Rabbın yoluna da'vet et: hikmet ile ve güzel güzel mevıza ile, onlara da en güzel olan suretle mücadele

yap, çünkü rabbın odur en ziyade bilen yolunda sapanı, doğru gidenleri en iyi bilen de ancak odur 125 Ve şayed ıkab ile mukabele edecek olursanız ancak size edilen ukubetin misliyle muâkabe ediniz ve şayed sabrederseniz kasem olsun ki sabredenler için elbette daha hayırlıdır 126 Sabret, sabrın da ancak Allahın ınayetiledir, ve onlara karşı mahzun olma, yaptıkları mekirden telâş da etme 127 zira muhakkak ki Allah iyi korunanlar ve hep güzellik yapanlarla beraberdir 128

İSRA

١٧ ﴿ سُورَةُ الْاِسْرَآءِ

İsrâ sûresi Mekkiyyedir. Ebû Hayyanın nakline göre sahibül'gunyan «bilicma'» demiştir. Ancak « وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ » âyetinden « وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ » âyetine kadar sekiz âyetin müstesnâ olarak Medinede nâzil olduğu da katâdeden merviydir. Ba'zıları da bunu « ﴿وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ الخ﴾ . ﴿وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ﴾ » âyetleri olmak üzere iki âyet diye İbni Abbastan rivayet etmiştir. Bunlardan başka bir de « وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الخ » âyetinin dahi Medenî olduğunu söyleyenler olmuştur.

Âyetleri - Kûfiyyun ta'dâdında yüz on bir, diğerlerinde yüz ondur.

Kelimeleri - Bin beş yüz altmış üçtür.
Harfleri - Altı bin dört yüz altmış.

Fasılası - ر ١٠ harfleridir.(ر) yalnız birinci İsrâ âyetindedir. Bununla « هُوَالسَّمِيعُ الْبَصِيرُ » kasrı gibi İsrânın yalnız mazheriyyeti Muhammediyyede vakı' olmuş mümtaz bir âyet olduğuna işaret edilmiş oluyor.

Bu Sûreye «Sübhan» veya Sûrei «Beni İsraîl» dahi denilir.

İSRÂ. hüdâ vezninde «Sürâ» dan if'aldir. Sürâ, mesrâ, sirayet, gerek piyade gerek süvarî olsun gece yürüyüşü demektir. İsrâ da öyledir. Ancak burada olduğu gibi ta'diyesi halinde yürütmek demek olur.

Bu Sûrenin Sûrei «Nahıl» hatimesine münasebeti vücuh iledir. Evvelâ; onun sonunda « اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ » âyeti ile bu Sûrenin evvelindeki münasebet irâe ile isbat ve tavzıhidir. Saniyen; daha evvelki « وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ »

âyetile münasebeti vardır. Zira nakledildiğine göre: « سُبْحَانَ الَّذٓى اَسْرٰى بِعَبْدِهِ » nin

sebebi nüzulü şudur: Resulullah İsrâyi Kureyş ânlattı, onlar bunu şiddetli bir şematet ile tekzib ettiler. Ve

binaenaleyh Allah tealâ Resulünü tasdıkan bunu inzal buyurdu. Salisen; biraz evvelinde Hazreti İbrahim

medhedilip « ثُمَّ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًاۜ » buyurulmuş

olmakla milleti İbrahime ittiba' emrinden mertebei Muhammedînin mertebei İbrahimden madun olması gibi

bir ma'nâ tevehhüm olunmamak için bu Sûre, makamı Muhammedînin yüksekliğini gösteren bir âyetle

başlamış ve ilersinde « عَسٰٓى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا » âyitile bu ma'nâ

daha ziyade yükseltilerek tasrih olunmuştur. Rabian; orada ahkâm ve ahvali Yehûde işaret ve Eshabı

sebtin ıhtilâfına taarruz olunduğu gibi burada da Beni İsraîlin mukadderatı zikrolunmuş ve bu mukadderatın

kendilerinin ihsan ve isaelerile alâkadar olduğu anlatılarak «

اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ » hatimesini aksi noktai

nazarından da bir misali tavzıh verilmiştir. Bu münasebetle onların fesadı yüzünden ve mes'uliyyetleri noktai nazarından Mescidi Aksânın tahribi kıssası zikrolunacağından Sûrenin evvelinde İsrâ vak'ası tasdır

olunarak rikâbı Muhammedînin şerefi hulûlile o tahribin cebr-ü telâfisi ma'nâsına işaret buyurulmuştur.

Şöyle ki

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ سُبْحَانَ الَّذٓى اَسْرٰى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذٖى بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿﴾

sh:»3142

Meali Şerifi

Tenzih o Sübhana ki kulunu bir gece Mescidiharamdan o havalisini mübarek kıldığımız Mescidi Aksâya isrâ buyurdu ona âyetlerimizden gösterelim diye, hakıkat bu: odur o işiden gören 1

1. ﴿سُبْحَانَ الَّذٓى﴾ Tesbih ona ki - tesbihin iştikakı ve ma'nâsı hakkında Sûrei Bakarede

söz geçmişti. Sahib Keşşaf der ki « سُبْحَانَ » tesbiha alemdir, recüle Osman gibi. Mansub olması da

ızharı metruk bir fi'li muzmer iledir ki takdiri: « أُسَبِّحُ اللّٰهَ سُبْحَانَ » dir, sonra sübhan fiil yerine konmuş ve makamını tutmuştur. Ve Allah düşmanlarının ona nisbet eyledikleri kabayihin cemiisinden tenzihi beliga delâlet etmektedir اهـ. Sûrei Nurda da demiştir ki «bunda asıl, acaib bir sun'u ilâhî görüldüğü zaman Allaha tesbih olunmaktadır. Sonradan her teaccub olunanda isti'mal bile edilmiştir اهـ. Demek ki asıl ma'nâsı tesbih, tenzihi beliğdir. Bununla beraber makamı taacübde kullanılır. Ba'zıları bu surette tesbih ma'nâsının sakıt olacağını zannetmişlerse de doğru değildir. Zira asıl, taaccüb üzerine tesbihtir, Maamafih « سُبْحَانَ » in Osman gibi ismi alem olmasına ilişenler ve alemiyyetini izafet halinin gayrisine tahsıs etmek istiyenler olmuştur. Onun için Kazı Beyzavî « اِسْمٌ لِلتَّسْبِيحِ » demekle iktifa etmiştir. Netekim İbni Cerir de « اِسْمٌ وُضِعَ مَوْضِعَ الْمَصْدَرِ فَنُصِبَ لِوُقُوعِهِ مَوْقِعَهُ » demiştir. Kamus sahibi Besairde der ki: tesbih, Allahı takdis demek olub sebahadan me'huzdur. Allaha ıbadette sür'at eylemek ma'nâsında isti'mal olunup ba'dehu kavlî ve fi'lî ıbadatta ta'mim olunmuştur. Sübhane lâfzı da fil'asıl gufran gibi masdardır, ba'dehu tesbihte alem olmuştur, masdar olarak dahi istimal olunur اهـ. Lâkin çokları bunun masdar olduğunu kabul etmiyerek sahib kamusu tahtıe etmişlerdir. Zira tesbih filinin sülâsîsi müsta'mel değildir. Ve onun içindir ki masdar mevzı'ına konmuş isim denilmiştir. Ancak sorulmak

sh:»3143

lâzım gelir ki bunun mevzı'ına konduğu masdar nedir? Tesbih masdarı tenzih ve takdis gibi tefıldir. Bunda tesbih olunan Allah tealânın vasfı ise nezahat ve kudsiyyet gibi lâzım bir ma'nâ olmak yaraşır. Binaenaleyh Ebussuudun da naklettiği vechile burada « سُبْحَانَ » yi tenzih ile değil « تَنَزَّهَ اللّٰهُ بِذَاتِهِ وَتَعَالَى » diye tenezzüh ile tefsir daha ma'nâlıdır. Demek ki subhan, tesbihin sülâsî masdarı değil ise o makama vazolunmuş bir isimdir ki Allah tealânın nezahat ve kudsiyyeti zatiyyesini ifade eder. Biz buna subhaniyyet veya subbuhiyyet diyebiliriz. Çünkü subhan esmai husnadan da olur. Gerçi tesbih masdarı mebni lilmeful olarak hasıliyle tefsir olunursa ya'ni münezzehiyyet ma'nâsına hamledilirse bu ma'nâya yaklaşırsa da nezaheti zatiyyede nassolmıyacağı için aynı değildir. Tesbih « سُبْحَانَ اللّٰهِ » dan me'huzdur. Ve « سُبْحَانَ » ın faıline muzaf olması daha zahirdir. Mukadder fı-li makamına göre takdir olunur. Netekim « سُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ » âyeti « سَبِّحُوا اللّٰهَ سُبْحَانَ » ma'nâsile emir ifade eder.

Hazreti Peygamberden rivayet olunan bir haberde « لَاَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ » varid

olmuştur ki bunu ba'zıları Allah tealânın envari vechi, cemali, ba'zıları da «celâl ve azameti ile tefsir eylemişlerdir. Maamafih bunda da zahir olan «sübhaniyyet tecelliyatı» demek olmasıdır. Bahsimizle alâkadar olan bu hadîs İbni Esirin nihayede nakline göre şöyledir: «

قَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ انَّ للّٰه دُونَ الْعَرْشِ سَبْعِينَ حجَابًا لَوْ دَنَوْنَا مِنْ اَحَدِهَا لَاَحْرَقَتْنَا سُبْحَاتُ وَجْهِ رَبِّنَا » ya'ni Cibrîl aleyhisselâm dedi ki Allahın dunelarş yetmiş hicabı vardır. Biz, birine yaklaşsak rabbımızın sübühatı vechi bizi yakıverirdi».

Diğer bir hadîsde «

حِجَابُهُ النُّورُ اَوِالنَّارُ لَوْ كَشفَهُ لَاَحْرَقَتْ سُبْحَاتُ وَجْهِهِ كُلَّ شَيْءٍ اَدْرَكَهُ بَصَرُهُ » ya'ni; hicabı nur ve yanardır, onu açsa sübühatı vechi gözü ilişen her şeyi yakıverirdi اهـ. Netekim «

فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا»

Sonra bu sûrenin böyle beliğ ve yüksek bir tesbih ve

sh:»3144

tenzih ile başlaması maba'dinde zikrolunacak ef'ali acîbenin ehemmiyyeti ile alâkadardır. Bunda evvelâ; muhayyirülukul olan isra harikasını tebcil ve onu tasdık için kulûbün tasfiyesini temhid ve makamın nezaketi hasebile teşbih tevehhümatından umumiyyetle ictinabı ıhtar vardır. Saniyen onu mümkin görmiyen münkirlere karşı Allah tealânın sıfatı noksandan münezzeh bulunduğunu ve binaenaleyh aciz ve kizib gibi şâibelerden uzak olduğunu beyan ile kudret ve ihsanının azamet ve ulviyyetini i'lân vardır. Salisen zikri âti mescidi aksanın tahribi hadisesi dolayısıle de bu tenzihin bir ehemmiyyeti mahsusası vardır. Rabian sureti umumiyyede bu sûre mazmununun nezaheti ilâhiyye ile alâkasına tenbih vardır.

Evet o, öyle bir sübhandır ki ﴿اَسْرٰى بِعَبْدِه﴾ abdini - ona ıbadetle mümtaz olan ma'lûm has kulunu, ya'ni Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi vesellemi ﴿لَيْلاً﴾ geceleyin - ya'ni bir gecenin mikdari yesirinde ﴿مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Mescidi haramdan - Mescidi haram Kâ'beyi muhıt olan ve Haremi şerif denilen mesciddir. Bunun muhıtı de hududi mahsusasına kadar Haremdir. O haremi şerif içinden veya muhıtından ﴿اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا﴾ Mescidi aksaya - ki beytülmakdistir - ısra etti. ﴿الَّذِى﴾ o Mescidi aksa ki ﴿بَارَكْنَا حَوْلَهُ﴾ havalîsini mubarek kıldık - ya'ni çevresini din-ü Dünya berekâtiyle bereketlemiştik. Çünkü Musâ aleyhisselâmdan Isâ aleyhisselâma kadar vahiy mehbitı Enbiya ıbadetgâhı olmuş, hem de enhar ve eşcar, ezhar ve esmar ile donanmış idi. Bu kerre de şerefi isra ile mubareklendi.

MESCİDİ aksâ Kudüsteki «beytülmakdis» tir. Netekim isra hadîsinde de «Buraka bindim beytülmakdise

vardım»

sh:»3145

diye varid olmuştur. Bunun havli de Kudüs ve civarı demek olur. Şifai şerîf şerhinde Aliyyülkarî Dülcîden naklen şöyle bir hadîs nakleder: «

بَارَكَ اللّٰهُ فِيمَا بَيْنَ الْعَرِيشِ وَالْفُرَاتِ وَخَصَّ فِلِسْطِينَ بِالتَّقْدِيسِ » Allah, Ariş ile Furat mabeynini mubarek kılmış ve bilhassa Filestını takdis eylemiştir.

Görülüyor ki âyetin bu noktasında gıyabından tekellüme iltifat vakı olmuş ve bu iltifat ile hikmeti isra şöyle beyan buyurulmuştur:

﴿لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا﴾ İsrâ ettik ki ona âyetlerimizden gösterelim için - ya'ni acaibatı azîmemizden göstereceğimizi göstermek, Mi'raca çıkarmak için «

لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى » Buharî ve saire de rivâyâtı sahiha ile rivayet olunduğu üzere aleyhissalâtü vesselâm Bürak ile Beytülmakside vardıktan sonra Sahradan Semaya uruc ettirildi, her birinde Enbiyadan biriyle görüştü, nice nice Melekler gördü. Cennet ve Cehennemin ahvaline muttalı' oldu, Sidrei müntehayı geçti, melekûti ilâhiyyeden bir çok acaibat müşahede etti (« والنجم » Sûresine bak). Nihayet beş vakıt namazın farzıyyeti emriyle aynı gecede avdet eyledi sabahleyin mescidi çıkıb Kureyşe haber verdi, taaccüb ve inkârdan kimi el çırpıyor kimi elini başına koyuyordu, iyman etmiş olanlardan ba'zıları dönüp irtidad etti, bir takım rical Ebûbekre koştular «eğer o, bunu söylediyse şüphesiz doğrudur» dedi, «onu buna karşı da mı tasdık ediyorsunuz?» dediler, o da «ben onu bundan eb'adinde tasdık ediyorum, sabah akşam Semâ haberini ya'ni nübüvvetini tasdık ediyorum» dedi. Bunun üzerine sıddık tesmiye edildi. Kavmın içinde Beytülmakdisi o zamanki haliyle bilenler vardı. Bunlar onun evsaf-ü ahvaline müteallık sualler sordular ta'rifini istediler derhal Resulullaha Beytülmakdis tecelli ettirildi binaenaleyh ona bakıp tavsıf ediyordu. Gerçi tavsıfında isabet etti dediler, sonra

sh:»3146

Haydi bakalım bizim kerbanı haber ver o, bizce daha mühimdir, onlardan bir şey'e rast geldin mi? Dediler. «Evet, Fülanların kârbanına rast geldim, «Revha» da idi. Bir deve yitirmişler arıyorlardı, yüklerinde bir su kadehi vardı. Susadım onu alıp su içtim ve yine kemakân yerine koydum, geldiklerinde sorun bakalım kadehte suyu bulmuşlar mı? buyurdu, bu da diğer bir âyettir dediler, sonra adedlerini, yüklerini, hey'etlerini sordular. Bu kerre de kârban temessül ettiriliverdi ve sorduklarının hepsini haber verdi ve buyurdu ki «içlerinde falan ve filân, önde «bir Cemeli evrak» ya'ni karamtık beyaz bir deve üzerinde dikilmiş iki harar olduğu halde filân günü tulû'ı Şems ile beraber gelirler». Binaenaleyh bu da diğer bir âyettir dediler ve o gün bir hızla Seniyyeye doğru çıktılar, Güneş ne zaman doğacak da onu yalan çıkaracağız diye bakıyorlardı, derken içlerinden falan ve filân da var, tıpkı dediği gibi» dedi. Böyle iken yine iyman etmediler

de « هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ » dediler. (Mi'racın tafsılâtı için Kütübi ehadise müraceat oluna.).

Ba'zıları urucun da «Bürak» üzerinde cereyân ettiğini söylemişler ise de tahkıkı Mescidi Aksaya kadar isrâ Bürak ile olmuş ba'dehu Mi'rac - asansör - kurulmuştur. Ebi Saıdi Hudrîden, radıyallahü anh, rivayet olunduğu üzere Resulullah buyurmuştur ki «Beytülmakdiste olandan fariğ olduğumda Mı'rac getirildi ki ben ondan güzel bir şey görmedim ve o, odur ki meyyitiniz ihtizar vaktında gözlerini ona diker, sahibim beni onun içinde tâ kapılardan bir kapıya müntehî oluncıya kadar çıkardı ki ona « بَابُ الْحَفَظَةِ » denilir. اهـ. Hafaza kapısı Semâ muhafızlarının beklediği Semâi Dünya kapısıdır. Netekim bu babda «

وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ» buyurulmuştur. Ve Ebi Saıdi Hüdrînin diğer

rivayetinde şu tafsıl vardır:

sh:»3147

«Sonra Mı'rac getirildi - ki Beni Âdemin ervahı onda uruc eder -baktım ki gördüğüm şeylerin en güzeli, görmez misin meyyit ona basarını nasıl diker. Binaenaleyh Semâı Dünya kapısına kadar uruc ettirildik. Cebrail onun açılmasını söyledi, kim o denildi, Cibril, dedi yanındaki kim? Denildi, Muhammed dedi, ya! O irsal edildi mi? Denildi evet dedi, hemen açtılar ve beni selâmladılar, ne bakayım müvekkel bir Melek ileyim ki Semâyı muhafaza ediyor ve ona İsma'il deniliyor, maıyyetinde yetmiş bin Melek ve her birinin maıyyetinde yüz bin Melek var. Bu noktada Resulullah şu âyeti okudu «

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ» ve buyurdu ki derken bir racül ileyim ki hey'eti Allahın

halkettiği günki gibi ondan hiç bir şey tagayyür etmemiş, kendisine zürriyyetinin ruhu arzediliyor; mü'min

ruhu ise: hoş ruh, hoş rayiha bunun kitabını « عِلِّيِّينَ » de kılın diyor. Kâfir ruhu ise: habîs ruh. habîs

koku, bunun kitabını « سِجِّيل » de kılın diyor. Yâ Cibrîl. bu kim ? dedim baban Âdem dedi ve o, bana selâm verdi, tatyiyb etti, hayr ile dua eyledi «

مَرْحَبًا بِالنَّبِىِّ الصَّالِحِ وَالْوَلَدِ الصَّالِحِ» dedi. Sonra baktım bir kavm

gördüm ki dudakları deve dudağı gibi bunlara bir takım me'murlar müvekkel kılınmış dudaklarını kesiyorlar ve ağızlarına ateşten bir taş koyuyorlar, aşağılarından çıkıyor, yâ Cibrîl, bunlar kimler? dedim, yetimlerin mallarını zulmen yiyenler dedi, sonra baktım bir kavm var ki derinlerinden sırım kesiliyor ve ağızlarına tıkılıyor ve yediğiniz gibi yiyiniz deniliyor ve bu onlara en iğrenç bir şey oluyor. Yâ Cibrîl, bunlar kimler? Dedim, bunlar o hemmazlar, gammazlar ki nâsın etlerini yerler ve sebebile ırz ve namuslarına taarruz ederler dedi. Sonra baktım bir kavim var ki önlerine en güzelinden kebaplar var, etraflarında da ciyfeler, onlar o güzel etleri bırakıp bu ciyfelerden yemeğe başladılar, bunlar kim? Ya Cebrail, dedim, bunlar zinakârlar dedi. Allahın halâl kıldığını bırakırlar da haram kıldığını yerler, sonra baktım bir kavim

sh:»3148

var ki karınları evler gibi, bunlar Âli Fir'avnın yolu üzerinde bulunuyor. Âli Fi'avn sabah ve akşam nâra arz olunurken bunlara uğruyor, uğradımı bunlar bir fırlıyorlar, fırlayınca her biri karnının meylile düşüyor ve binaenaleyh Âli Fir'avn bunları ayaklarile çiğniyorlar, ya Cibrîl, dedim bunlar kimler? Dedi ki bunlar karınlarında riba yiyenler «

فَمَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ» sonra baktım bir

takım kadınlar memelerinden asılmış ve bir takım kadınlar, baş aşağı ayaklarından asılmış. Ya Cibrîl. bunlar kimler? dedim, bunlar, dedi, zinâ eden ve evlâdlarını öldüren kadınlar. Sonra ikinci Semâya çıktık, orada Yusüf ile buluştum, ümmetimden kendisine tabi' olanlar da etrafında idi, yüzü bedir gecesi Ay gibi idi bana selâm verdi, merhabâ etti, sonra üçüncü Semâya geçtik orada iki teyze zade: Yahya ve Isâ ile buluştum geyimleri ve tüyleri birbirine benziyordu, bana selâm verdiler, merhaba dediler. Sonra dördüncü Semâya geçtik. İdris ile buluştum bana selâm verdi, merhaba etti netekim Allah tealâ «

وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا» buyurdu. Sonra beşinci Semâya geçtik. Orada kavmine sevdirilmiş

olan Hârun ile buluştum. Etrafında ümmetinden bir çok teba'ası vardı, uzun sakallı idi, sakalı hemen hemen göbeğine değecekti, beni selâmladı. merhaba etti, sonra altıncı Semâya geçtik orada Musâ ibni Imrân ile buluştum, çok kıllı idi, üzerinde iki gömlek olsa kılları onlardan çıkardı. Musâ dedi ki nâs beni «

أَكْرَمُ الْخَلْقِ عَلَى اللّٰهِ » zu'meder, bu ise Allaha benden ekrem yalnız olsa idi mübalât

etmezdim velâkin her Peygamber ümmetinden kendine tabi' olanlarladır. Sonra yedinci Semâya geçtik

ben, orada İbrahim ile buluştum, sırtını Beyti ma'mure dayamış beni selâmladı «

مَرْحَبًا بِالنَّبِىِّ الصَّالِحِ وَالْوَلَدِ الصَّالِحِ » dedi binaenaleyh bana denildi ki

işte senin mekânın ve ümmetinin mekânı - sonra Resulullah «

اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِىُّ وَالَّذِينَ

اٰمَنُواۜ وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُؤْمِنِينَ » âyetini tilâvet etti ve buyurdu

sh:»3149

ki - sonra Beyti ma'mura girdim içinde namaz kıldım, ona her gün yetmiş bin Melek girer. Kıyamete kadar

avdet de etmezler. Sonra baktım bir ağaç var ki bir yaprağı bu ümmeti bürür, bunun kökünde bir menba'

akıyor iki şu'beye münşaıb, yâ Cibrîl, bu nedir? dedim «şu rahmet nehri, şu da Allahın sana verdiği kevser»

dedi. Bunun üzerine rahmet nehrinde yıkandım geçmiş gelecek zenbimden mağrifet olundum, sonra

Kevser istikametini tuttum, ta Cennete girdim ne bakayım orada göz görmedik, kulak işitmedik, beşer

kalbine hutur etmedik şeyler var, sonra Allah tealâ bana emrini emretti ve elli namaz farz kıldı, ba'dehu

Musâya uğradım rabbın ne emretti dedi, üzerime elli namaz farz kıldı, dedim dön dedi, rabbından tahfif niyaz et, çünkü ümmetim bunun altından kalkamaz. Rabbıma döndüm tahfif niyaz ettim, benden on tenzil etti, sonra Musâya döndüm. Bu suretle Musâya uğradıkça rabbıma dönüyordum. Sonunda beş namaz farz kıldı. Musâ, yine rabbına dön tahfif iste dedi, çok müracaat ettim artık utandım dedim, binaenaleyh bana denildi ki sana bu beş namaz, elli namazdır, hasene on misliledir. Her kim haseneye himmet eder de onu işlemezse bir hasene yazıldı, işleyene de on hasene yazıldı, her kim de bir seyyieye himmet eder de işlemezse bir şey yazılmadı, işlerse bir yazıldı» اهـ.

Kütübi sitte vesair hadîs kitablarında Mi'rac hadîslerinin müteaddid rivayetleri vardır. Bu naklettiğimiz hadîsin senedleri de İbni cerir tefsirinde mezkûrdur. Görülüyor ki bunda Semai Dünyaya kadar urucun Mi'rac ile olduğu musarrah daha ilersinde ise muhtemildir. Fakat Alâmî tefsirinden Alûsînin nakline göre Resulullahın isra gecesi biynidi beş idi: evvelkisi beytülmakdise kadar burak. İkincisi semai Dünyaya kadar mi'rac, üçüncüsü yedinci Semaya kadar ecnihai Melâike, dördüncüsü Sidrei müntehaya kadar cenahı Cibril, beşincisi Kabe kavseyne kadar refref اهـ.

sh:»3150

Gerçi kudreti ilâhiyyeye nazaran bu vesaıtaya lüzum yoktur. Allah tealâ, dilediğini bir anda her hangi bir mevzıa iysal etmeğe kadirdir. Fakat bütün bunlar iraei âyât ile ızharı tekrim cümlesindendir. Çünkü «

لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۜ » mucebince hıkmeti isra iraei âyâttır. Müfessirînden ba'zıları ecramı

Semâviyye harekâtının sür'atlerinden fennî misaller getirerek isra ve Mi'racdaki sür'ati seyri ukule takrib etmeğe çalışmışlardır. Fakat doğrudan doğru âyâtı ilâhiyyeden olan bir harika, tabiî bir noktai nazarla iyzah olunabilmekten uzaktır. Tabiî bir tasavyur, emsal ile tasavvur demektir. Halbuki misli görülmemiş bir hadiseyi emsal ile tesavvura kalkışmak tenakuz olur. O, ancak müşahede veya haber ile bilinir. Gerçi israyı mülâhaza edebilmek için burak hadisi bize bir mebdei tasavvur vermiyor değildir. Zira zahir ki burak lâfzı berk maddesinden müştaktır. Hadîsi nebevîde ta'rifi de şu mealdedir. «Merkebden büyük katırdan küçük hacimde bir dabbe ki ayağını gözünün müntehasına basar» bu ise bir berk ya'ni şimşek ve elektrik sür'atini

anlatır. Biz bu mebde'le isranın sür'atini bir dereceye kadar mülâhaza ve böyle bir vasıtai nakliyye üzerinde rakibin cereyandan müteessir olmıyarak hiç sarsılmaksızın kemali sükûn ve huzur içinde tayyı mesafe edebileceğin tasavvur da edebiliriz. Ve bu suretle burak ve mi'rac vasıtalarının tahsısına bir vechi hıkmet de düşünebiliriz. Fakat bütün bunlar, nihayet aklı nakıstan kâmile takrib edecek iyman deliller olabilir. Yoksa keyfiyyeti mekân, zaman, hareket, ruh mes'elelerinin künhiyle alâkadar bulunan ve kudreti rabbaniyyenin âyatı kübrasından olan mi'rac harikası fikri, aklın mıkyasi idrakinden çok yüksektir. Onun için demişlerdir ki o mi'rac, tekyif olunabilmekten ecelldir. Bu babda şundan başka ne söylenebilir? O muhibbi kadir, lâyû'cizühu şeydir. Nurundan halkettiği habîbini ziyaretine da'vet etmiş, Melâikesinin havassından gönderdiklerini göndermiş, Cibrîl, binidinin rikâbını, Miykâil de zimâmını tutmuş ta bir

sh:»3151

hadde kadar varmış, sonra da subhanehu ve tealâ emrine dilediği vechile kendisi tevellî etmiş, imdi o habibi rabbanîye uzun gelecek hangi mesafe ve o cesedi nuranîye mumaneat edecek hangi tasavvur olunabilir?

جزبجزوى قثم عالم لطيف
من بقايا اجساده الارواح

Farisî bir şi'ırde de şöyle denilmiştir :

قصه بيرنك معراج ازمن بى دل مپرس
قطره دريا گشت وپيغمبر نميدانم چه شد

Renk âleminden mücerred olan mi'rac kıssasını ben bidile, ya'ni vecde müstağrak olmuş bayılmış olan bana sorma: Katre derya oldu ya'ni ben bir katre iken derya oldum bilmem ki Peygamber ne oldu? اهـ.

Ancak bu makam, tefekkür edilirken hulûl ve ittihad şaibelerinden sakınılmak « سُبْحَانَ الَّذِى » tenzihinden asla gaflet edilmemek lâzımdır.

Mulla Cami Kuddise sirrüh Mı'racın Arşa kadar ruh, maalcesed cereyan ettiğini tasviren demiştir ki:

چو رفرف شد مشرف از وجودش — گرفت ازدست رفرف عرش زردش
بد شت عرش تن چون خرقه بگذاشت — علم بر لا مكان بى خرقه افراشت
كلى بردند ازين دهليزهٔ پست — بدان دركاه والادست بردست
جهت رامهره از شش در رهانيد — مكان رامركب ازتنگى جهانيد
مكانى ياقت خالى ازمكان نيز — كه تن محرم نبود آنجا وجان نيز

Vakta ki Refref onun vücudi şerifinden müşerref oldu Arş Refrefin elinden sür'atini aldı, arş ovasında teni bir hırka gibi bıraktı, sancağını lâmekâna hırkasız olarak ref'etti, bir gülü götürdüler bu aşağı dihlizden o dergâha vâlâya el el üstünde, ciheti, muhresi altı kapıdan kurtardı, mekânı, binidi darlıktan sıçratti, mekândan dahi halî bir makam buldu ki oraya ten de mahrem değil idi can da'».

sh:»3152

Maamafih Mescidiaksâya isradan sonrasının ruhânî olarak cereyan ettiğine kail olanlar da vardır. Ba'zıları bununla alâkadar olarak demişlerdir ki: ruhun iki cesedi vardır, biri âlemi gaybden lâtif bir ceseddir ki onda anasırın mürekkebdir. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, uruc ederken cesedi unsurî anasırdan hepsini kendi küresinde bıraktı ve ancak cesedi lâtif ile kaldı ve ilâ mâşâallah onunla çıktı, sonra da o bıraktığı cesede rucu' etti اهـ. Bu ifade Mı'rac mes'elesinde ruhanî ta'birinin sadece fikrî bir uruc demek olmadığını anlatmak gibi bir faideyi müfid olmakla beraber Mı'racı Sofiyyenin insilâhı küllî ta'bir ettikleri vakıa mahiyyetinde gösteriyor demektir. Halbu ki insilâhı küllînin efradı ümmetden nice ricalullahda bile mükerreren vukuu nakledilegelmiştir. Ve elbette Mı'racı nebevînin insilâhtan çok yüksek bir âyeti ilâhiyye olduğunda şüphe edilmemek lâzım gelir.

Muhammedden diğer yok dâhil olmuş kabe kavseyne
Keramı enbiyadan girmedi bir ferd o mübeyne
Haremgâhı visale Ahmedi tenhâ alıp Mevlâ
O halvet oldu mahsus hazreti sultanı kevneyne

İbni Atıyye gibi ba'zı müfessirîn « لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا » kavli keriminin ma'nâsını şöyle beyan

etmişlerdir: onu ya'ni Muhammed aleyhisselâmı âyetlerimizden olarak gösterelim için isra ettik - bu suretle mı'rac, Peygambere âyet göstermekten ıbaret değil, Peygamberin kendisi bir âyet olarak kâinata göstermek olmuştur. Filvaki' «Vennecmi» sûresinin nüzulü daha mukaddem olduğuna göre hakkında «

لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى » daha evvel mütehakkıktır. Ve o, kendisi âyatı

ilâhiyyeden en büyük bir âyettir. Ve hıkmeti isra da ona iraeden ziyade onu iraeye daha mülâyimdir.

﴿اِنَّهُ هُوَالسَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ Çünkü odur ancak o semî', o basîr. - Cumhuri müfessirîn,

bu zamiri Allah

sh:»3153

sübhanehu ve tealâya raci' olmak üzere tefsir etmişler ve mealini şöyle beyan eylemişlerdir: o zatı subhanîdir ancak o kulunun hafî celî bütün söylediklerini işiden, bütün yaptıklarını gören, ya'ni bütün ahvaline hakikatiyle şahid ve muttali' olan ve binaenaleyh bu yüksek makama ehliyyet ve liyakatını bilen. Onun için bu makamı ona tahsıs etmiş ve ona bu suretle ikram eylemiştir. Bu surette âyet, gıyabdan tekellüme iltifat ile başlamış ve tekellümden gıyaba iltifat ile nihayet bulmuş olur. Aynı zamanda kâfirlere karşı bir ma'nâyı tehdidi de istilzam eder. Ebülbekanın naklettiği vechile ba'zı müfessirîn de zamirin Peygambere raci' olduğunu söylemiş ve mealinde demiştir ki «hakikaten o kuldur ancak kelâmımızı işiden ve zatımızı gören». Bu surette gıyaba iltifat yoktur ve kelâm, muktezayı zahir üzeredir. Ancak « zatımızı gören » diye tefsire karîne zahir değildir. «O gösterdiğimiz âyetleri gören» demek daha zahirdir. Maahaza Tıybî demiştir ki» zamirin böyle iki vechile muhtemil olarak gelmesinin sirri aleyhissalâtü vesselâmın

rabbulızzeti görmesi ve kelâmı sübhanîyi işitmesi ve ancak « بِى يَسْمَعُ وَبِى يُبْصِرُ » hadîsi

şerifi mazmunu üzere olduğuna işaret olsa gerektir. (sûrei Yunüste «

اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ » bak).

Şimdi İsrâdan bahsedilirken her halde Mîkati Musâ hatırlanacaktır. Binaenaleyh Musânın «

لَنْ تَرَانِى » hıtâbile karşılandığı « وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا » âyetiyle

Muhammedi ru'yete götüren işbu isrâ âyeti arasında bir mülâhaza yapılırsa makamı Kelîm ile makamı

Habîb beynindeki fark vazıhan anlaşılır. Buna işareten isrâdan Musâya nakli kelâm ile buyuruluyor ki :

﴿٢﴾ وَاٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِى وَكِيلاًؕ﴿﴾

sh:»3154

﴿٣﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍؕ اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا﴿﴾

Meali Şerifi

Musaya da kitab verdik ve onu Beni İsrail için bir hidayet rehberi kıldık, şöyle ki: benden başka bir vekil tutmayın diye 2 Ey Nuh ile beraber yüklediğimiz kimselerin zürriyyeti!, o doğrusu çok şükredici bir kul idi 3

2. ﴿اَنْ﴾ Şöyle diye ki - ya'ni Tevratın hidayetinin esası şu idi ki ﴿لَا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِى وَكِيلاًؕ﴾ benden başka vekîl ittihaz etmeyin - umurunuzu tefvız edecek, benden başka rab tanımayın 3. ﴿ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍؕ﴾ Nuh ile beraber yüklediklerimizin zürriyyeti - ey Nuhun maıyyetinde gemiye bindirip tufandan kurtardığımız bir kaç mü'minin zürriyyeti - ya'ni ey bu günkü insanlar, siz bu mahiyyetinizi düşünmelisiniz, yalnız bunu düşünseniz başka vekil ittihaz edilemiyeceğini anlarsınız. ﴿اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا﴾ o Nuh, hakıkaten bir abdi şekûr idi - her halinde şükrederdi ya'ni siz, neye nankörlük ediyorsunuz?.

﴿٤﴾ وَقَضَيْنَآ اِلٰى بَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ فِى الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِى الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٥﴾ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُولٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَآ اُولِى بَاْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِؕ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا﴿﴾

sh:»3155

﴿٦﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٧﴾ اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَاْتُمْ فَلَهَاؕ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُٓؤُا وُجُوهَكُمْ

وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا
تَتْبِيرًا ﴿٧﴾ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا
جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾

Meali Şerifi

Biz Beni İsraîle kitabda şu kazıyyeyi de takdir ettik, muhakkak siz Arzda iki kerre fesad yapacaksınız, ve muhakkak büyük bir yükseliş yükseleceksiniz 4 İmdi birincisinin va'desi geldiği vakıt üzerinize milkiniz, şiddetli harb ehli bir takım kullar göndereceğiz de onlar tâ evlerin arabalarına girib araştıracaklar, ve bu fı'le çıkarılmış bir va'd oldu 5 Sonra size tekrar onların üzerine devleti iâde ettik ve size mallarla ve oğullarla imdad verdik ve sizi cemıyyetce daha çoğalttık 6 Eğer güzellik yaparsanız kendinize güzellik etmiş olursunuz, yok eğer kötülük yaparsanız o da ona, derken sonrakinin va'desi geliverdi mi! Yüzlerinizi kötületsinler için, evvelki defa girdikleri gibi yine Mescide girsinler için ve her istilâ ettiklerini mahvetsinler de etsinler için 7 Ola ki rabbınız size rahmetini göndere, eğer yine dönerseniz biz de döneriz öyle ya biz Cehennemi kâfirlere hısar yapmışız 8

sh:»3156

4. ﴿وَقَضَيْنَٓا اِلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓائِلَ فِى الْكِتَابِ﴾ Biz, kitabta Benî İsraile şu kazıyyeleri bildirmiştik:

﴿لَتُفْسِدُنَّ فِى الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا﴾ lâbüd siz, bu Arzda (Arzı mukaddes) te iki kerre fesad yapacaksınız ve lâbüd kabaracak kibirleneceksiniz - fesadın menşei bu olacak 5. ﴿فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُولٰيهُمَا﴾ imdi birincisinin mîadı geldiği vakıt - birinci fesad devrenizin va'desi yetip ceza sırası geldiği zaman ki ibni İshakın rivayetine göre Şa'ya aleyhisselâmı katlettikleri zamandır. İbni Cerir tefsirinde tafsıl olunmuş olan bu kıssa, ıbret alınacak mevaızı muhtevî olduğundan burada nakli faideli olacaktır. Şöyle ki:

Benî İsraîlde bir çok hâdiseler vuku' bulmuş, günahlar işlenmişti. Cenabı Allah, bunlarla muahaze etmemiş, kendilerine lûtf-ü ihsan ile muamele etmişti. Nihayet mülûki Benî İsrailden Sıdıka namındaki melikleri zamanında vukuatları büyümüştü o zaman Şa'ya aleyhisselâm ba's buyurulmuş ve Babil hukûmdarı Sencaribin hücum ve istîlâsı defnedilmişti. Şa'ya ibni Emsıya aleyhisselâm Isâ ve Muhammed aleyhimesselâmı tebşir eden bir Peygamber idi. Sıdıka onun vahiy ve nesayihi ile amel etmiş ve muvaffak olmuştu, vefat edince Benî İsraîlin umuru karışmış, hukûmette münafeseye düşmüşler, birbirlerini öldürmeğe başlamışlardı. Şa'yâ aleyhisselâmı dinlemiyorlar, nasihatlarını kabul etmiyorlardı. O vakıt cenabı Allah Şa'ya aleyhisselâma buyurmuş ki: kalk kavmin içinde senin lisanın üzere vahyedeceğim; müşarün'ileyh kıyam etmiş Allah tealâ da onun lisanını vahy ile intak edip buyurmuş ki: ey Semâ dinle, ey Arz sus! Zira Allah tealâ Beni İsraîlin halini anlatacak, o Beni İsraîl ki ni'metiyle büyütmüş, kendisi için ıstıfa etmiş, kerametile mümtaz kılmış, ıbadına tafdıl eylemiş, kerametile mufaddal kılmıştı.

sh:»3157

Halbuki onlar zayi' olmuş çobanı yok davar gibi idiler. Öyle iken ürkenlerini yatıştırdı, yitenlerini topladı, kırıklarını sardı, hastalarını tedavi etti, zayıflarını semizlendirdi, semizlerini hıfzetti. Vaktâ ki bunu yaptı azdılar, koçları tosuşmağa başladı, birbirlerini öldürüyorlar, hattâ kırığı kendine sarılacak sağlam bir kemik kalmadı, vay bu hatakâr ümmete! Vay şu hatakâr kavme ki ölümün kendilerine nereden geldiğini idrâk etmiyorlar. Deve bile vatanını hatırlar da ona döner gelir. Eşek bile üzerinde doyduğu bağı hatırlar da ona müraceat eder. Öküz bile semizlendiği şenliği hatırlar da ona döner gelir. Bu kavm ise öküz değil, eşek değil, zevil'ukul, oldukları halde ölümün kendilerine nereden geldiğini farketmiyorlar. Ben onlara bir temsil yapacağım dinlesinler, söyle onlara:

Bir zaman boş, harab, umrandan halî ölü bir arazî vardı ve bunun kuvvetli ve bilgili bir de sahibi vardı onu ı'mara başladı, kendi kuvvetli iken arazısinin harab olmasını veya âlim iken tazyı' etti denilmesini istemedi, etrafını duvarla çevirdi içinde müşeyyed köşk yaptı, ortasından ırmak geçirdi, zeytinden, rummandan, hurmadan, üzümden ve türlü türlü meyvelerin hepsinden sınıf sınıf ağaçlar dikti ve onu kavi, emin, re'y-ü himmet sahibi bir muhafızın hıfzına da tevdi' eyledi, nemâsına muntazır oldu. Vaktâ ki tomurcuklandı, meyveleri keçi boynuzu çıktı, ay bu ne fena Arz! Bunun duvarını, kasrını yıkalım, ırmağını kapıyalım, bekçisini yakalıyalım, ağaçlarını yakalım, kemakân harab olsun, umrandan eser kalmasın dediler. Nasıl, ne dersiniz buna? Allah buyurdu ki : o duvar, benim zimmetim, kasır şeriatım, nehir kitabım, muhafız Peygamberim, dikilen ağaçlar da onlar, o ağaçların çıkardığı keçi boynuzu da onların habîs amelleri. Ben de onlara kendilerinin aleyhlerine verdikleri hukmü hukm ettim. O, onlara Allahın darbettiği bir meseldir. Bana sığır, koyun kesmekle tekarrub etmek istiyorlar. Halbuki

sh:»3158

et, bana irmez ve ben, onu yemem. Bana takva ile ve tahrim ettiğim nüfusu boğazlamaktan sakınmakla tekarrübü bırakıyorlar. Kanlarla elleri boyanmış, elbiseleri bulaşmış benim için evler ve ma'bedler teşyid ediyorlar ve onların içlerini temizliyorlar da kendi kalblerini ve cisimlerini pisliyorlar ve kirletiyorlar. Benim için evleri ve ma'bedleri yaldızlı nakışlarla tezyin ediyorlar da akıllarını, fikirlerini tahrib ve ifsad ediyorlar. Benim teşyidi büyûte ne ihtiyacım var? Ben onlara sakin olmam, benim nakışlı ma'bedlere ihtiyacım mı var? Ben onlara girmem, ben onların yükseldilmesini ancak içlerinde zikr-ü tesbih olunmaklığım için ve namaz kılmak istiyenlere bir ma'lem olsun için emr ettim.

Diyorlar ki: Eğer Allah, bizim ülfetimizi toplamağa kadir olsa idi elbette toplardı, ve eğer Allah bizim kalblerimize anlatmağa kadir olsa idi her halde anlatırdı. İki kuru ağaç al, en çok tecemmü' ettikleri bir sırada mecma'larına var. O iki ağaca hıtaben Allah de size ikinizin bir ağaç olmanızı emrediyor. Bunu söyleyince iki ağaç birbirine karışıp birleşiverdi. Binaenaleyh Allah, buyurdu ki: söyle onlara gördünüzya ben iki ağacı te'lif etmeğe kadirim. Eğer dilese idim sizin ülfetinizi cemi' etmez mi idim? Veya kalblerinize söz geçiremez miydim? Halbuki ona ben suret verdim.

Diyorlar ki oruç tutmak sıyamımız refi' olunmadı, namaz kıldık namazımız nurlanmadı, tesadduk ettik sadekalarımız nemalanmadı, güvercin gibi inliyerek dualar ettik, kurtlar gibi uluyarak ağladık hiç biri işidilmedi, müstecab olmuyoruz.

Allah buyurdu ki: sor olanlara benim icabetime mani' olan ne? Ben sâmi'lerin esmei, nâzırların ebsarı, mücîblerin akrebi, râhimînin erhamı değilmiyim? Elimde kimi az? Nasıl olur ki benim ellerim hayre açık, dilediğim gibi sarfederim ve bütün hazînelerin anahtarları benim

sh:»3159

ındimde, onları benden başkası ne açar ne kapatır. Filhakika benim rahmetim her şeye vasi'dir. Yekdiğerini merhamet edenler ancak o sayede ederler. Yoksa bana budulmü arız oldu? Ben ekremînin ekremi, bütün hayırların fettahı, verenlerin en cevadı, kendisinden dilek istenenlerin en keremlisi değilmiyim? Eğer şu kavim benim kalblerinde parlattığım badehu kendilerinin onu atıp da Dünyayı iştira ettikleri hikmet ile nefislerine bir atfı nazar etselerdi, nereden, vurulduklarını görürler ve en büyük düşmanları kendi nefisleri olduğunu teyakkun ederlerdi.

Ben onların yalan sözle telbis ettikleri, haram yemekle kuvvet almak istedikleri oruçlarını nasıl kabul ederim? Onların kalbleri benimle harbetmeğe, yarışmağa kalkışan, meharimimi hetkedenlere ısga edip dururken namazlarını nasıl nurlandırırım? Veya sadekaları benim ındimde nasıl zekâtını bulur ki başkalarının mallarını tesadduk ediyorlar. Ben onlarla ancak gasbedilmiş olan sahiblerini me'cur kılarım. Hem dualarına nasıl icabet ederim ki o ancak dillerile bir söz, fiıl ise ondan çok uzak. Ben ancak vâzii leyyini müstecab kılarım, ancak müstaz'afı miskînin sözünü dinlerim ve miskînlerin rızası benim rızamın alâmetindendir. Fukaraya merhamet, zua'fayı takrib, mazluma insaf, mağsube yardım, gaibe adalet dullara ve yetîme ve miskîne ve her hak sahibine hakkını eda etselerâ. Bana beşerle konuşmak yaraşsa idi onlarla konuşurdum.

Ve o vakıt gözlerinin nûru, kulaklarının sem'i, kalblerinin ma'kulü olurdum, ve o vakıt bellerini doğrultur, ellerinin ve ayaklarının kuvveti olurdum ve o vakıt bellerini doğrultur, ellerinin ve ayaklarının kuvveti olurdum ve o vakıt dillerini ve akıllarını tesbit ederdim. Sen benim risaletlerimi tebliğ ederek kelâmımı işittikleri zaman: bunlar uydurma lâflar, mütevaris lakırdılar, sahirlerin ve kâhinlerin te'lifâtından bir te'lif diyorlar. Ve kendileri de böyle bir söz söylemek isteseler yapabilirler ve Şeytanların onlara yapacağı

sh:»3160

vahy ile gaybe muttali' olabilirler diye zu'mediyorlar. Ve hepsi bu söylediklerini gizliyor, sir tutuyor. Halbu ise bilirler ki ben Semavât ve Arzın gaybını bilirim ve onların açıkladıkları ve ketmettikleri şeyleri de bilirim. Ben Semavât ve Arzı halkettiğim gün kendime isbat eylediğim bir hukûm hukmettim ve ona önünde

müeccel bir ecel ta'yin eyledim ki lâüdd o, vaki' olacaktır.

Eğer onlar ılmi gayıbdan intihallerinde sadık iseler haydı sana haber versinler ben o hukmü ne vakıt tenfiz edeceğim, o hangi zamanda olacak?. Eğer onlar dilediklerini yapmağa kadir iseler benim onu icra edeceğim kudret gibi bir kudret ızhar etsinler. Ben onu müşriklerin istememesine rağmen her dinin üstüne çıkaracağım. Eğer onlar dileklerini söylemeğe kadir iseler o hukmün emrini tebdir edeceğim, hikmetin mislini te'lif etsinler. Zira ben Semavât ve Arzı yarattığım gün hukümettim ki nübüvveti ecîrler içinde kılayım, mülkü çobanlara, ızzi zelillere, kuvveti zaıyflara, gınayı fukaraya, serveti ekıllâya, şehirleri kırlara, kal'aları çöllere, beredayı enginlere, ılmi cahillere, hukmü ümmîlere tahvil edeyim.

İmdi sor onlara bu ne zaman? Ve bunun başına geçecek kim? Kimin elile ben bu sünneti açacağım? Bu işin a'van ve ensârı kimler? Biliyorlarsa söylesinler, ben bunun için bir nebiyyi ümmî ba's edeceğim. Sert değil, kaba değil, sokaklarda bağırmaz, fuhş ile tezeyyün etmez, edebe mugayir söz söylemez, ben ona her güzellik için istikamet vereceğim, her hulkı kerîmi bahşedeceğim, sekineti libası, birri şıarı, tekvayı zamiri, hikmeti ma'kulü, sıdk-u vefayı tabiati, afv-ü ma'rufu hulku, adl-ü ma'rufu siyreti, hakkı şeriati, hüdayı imamı, islâmı milleti, ahmedi ismi kılacağım. Dalâletten sonra onunla hidayet edeceğim. Cehaletten sonra onunla ta'lim edeceğim, düşgünlükten sonra onunla yükselteceğim, tanınmazken onunla şan vereceğim azlıktan sonra onunla çoğaltacağım, darlıktan sonra onunla

sh:»3161

zenginleştireceğim, tefrikadan sonra onunla toplıyacağım, muhtelif kalbleri, dağınık arzuları, müteferrık ümmetleri onunla te'lif edeceğim. Ümmetini insanlar için çıkarılmış hayrı ümmet yapacağım.

Beni tevhid için bana iyman ve ıhlâs ile ma'rufu emir, münkeri nehyedecekler, kıyamen, kuuden, rukûan, sucûden bana namaz kılacaklar, benim yolumda saffen ve zahfen mukatele edecekler, benim rıdvanıma irmek için mallarından, diyarlarından çıkacaklar, ben onlara mescidlerinde, meclislerinde, yattıkları, gezdikleri yerlerde tekbir, tevhid, tesbih, hamd, midhat, tahmid ilham edeceğim, sokak başlarında tekbir, tehlil, takdis edecekler, bellerine esvab bağlıyacaklar, kurbanları kanları, kitabları sineleri, gece ruhban, gündüz arslan. O benim bir fazlım ki dilediğime veririm ve ben çok büyük fadıl sahibiyim. Şe'ya aleyhisselâm sözünü bitirince öldürmek için üzerine saldırmışlar, o da kaçıp ağaca gizlenmiş, eteğinin dışarda olan ucunu görmüşler, destereyı dayayıp ağaç ile beraber biçmişler Allah tealâ da Buhtu nassari teslît edip belâlarını vermişti. Netekim buyuruluyor ki:

﴿بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَٓا اُو۬لٖى بَاْسٍ شَدٖيدٍ﴾ Şiddetli harb ve savlet

sahibi müstenker kullarımızdan üzerinize saldık - burada izafetle ma'rife olarak « عِبَادَنَا »

buyurulmayıp nekire olarak « عِبَادًا لَنَا » buyurulması bunların, Allaha izafetle yad olunacak

makbul ma'rifet-ü ıbadet kulları olmadığına işarettir. Ya'ni bu tenkirde « عَبْدُهُ » ta'rifi gibi izafeti mahsusa ile bir teşrif ma'nâsı değil, şiddetli bir tehvil ve tedhiş ma'nâsı vardır. Fil'vaki' Allah tealâ rabbül'âlemin olduğu için haddi zatında mü'min de kâfir de onun kuludur ve düşünmeli ki mü'min iken azan bir kavme kâfir bir kavmin taslitı ne korkunç şeydir. Salih ellerle ıslâh kabul etmiyen akvamı bekliyen

sh:»3162

akıbet de budur. Ba'zı müfessirîn bu vak'anın Câlût vak'ası olduğunu söylemişlerse de ekseriyyet «Buhtu nassar» vak'ası demişlerdir. Maamafih asıl haizi ehemmiyyet olan cihet, vak'anın zaman ve eşhası değil, mahiyyeti mahsusasile hıkmetidir. Kur'anda da ancak bu nokta anlatılmıştır. Onun için en doğrusu eşhas ve ezmanın ta'yinile uğraşmıyarak vak'ayı beyanı vechile cezr-ü hıkmetiyle mülâhaza etmektir.

Azameti ilâhiyye onlara o korkunç kulları saldırdı ﴿فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِۜ﴾ de

evlerin aralarını yokladılar - ya'ni öyle istilâ ettiler, öyle katli amm yaptılar ki umumî mahallerden maada

evlerin aralarını taharri edip öldürecek Beni İsraîl aradılar ﴿وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا﴾ ve bu, fi'ile çıkarılmış bir va'd oldu - ya'ni birinci fesad devresinde mev'ud olan humk-ü kaza bu suretle fiile

çıkarıldı, tamam oldu. (Sûrei «Bakare» de «

أَوْ كَالَّذِى مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا » âyetine bak).6.

﴿ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ﴾ Sonra da sizin onlar üzerine tekrar savletinizi iade ettik - devletinizi tekrar verdik ﴿وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ﴾ ve size mallar ve oğullarla imdad eyledik ﴿وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفِيرًا﴾ ve sizi orduca daha kesretli kıldık - şöyle diyerek ki 7. ﴿اِنْ اَحْسَنْتُمْ﴾ eğer güzel işlerseniz - Allaha itaat, emr-ü nehyine riayetle güzel çalışır, hasenât yaparsınız ﴿اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ﴾ kendinize ihsan etmiş olursunuz - çünkü o ihsan ve itaatın berakâtıyle Allah tealâ, size her türlü hayr-u bereket kapılarını açar

﴿وَاِنْ اَسَاْتُمْ فَلَهَا﴾

sh:»3163

ve eğer kötülük yaparsanız o da kendinizedir - Allaha ısyan eder, menhiyyât ve fesad peşinde gidersiniz kendinize fenalık etmiş olursunuz. Çünkü ısyan ve fesadın şeâmetile üzerinize Dünya ve Âhıret ukubât kapıları açılır. Demek ki Beni İsraîl devletinin bu suretle iadesi bir imdadı ilâhî olmakla beraber aynı zamanda kendilerinin husni mesailerile de alâkadar idi. O acı terbiye ile tevbekâr olub kesbi salâh ederek güzel çalışmışlar « فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ » medlûlünce yüz seneden sonra da olsa muvaffak olmuşlardı. Fakat bu ihsan devam etmeyip ikinci fesadları başlıyacak ve o vakıt son va'dleri gelecek, kötülükleri yüzlerine çarpılacak, devletleri başlarına yıkılacaktı. Netekim şöyle buyurulmuştur :

﴿فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ﴾ Bunun üzerine sonrakinin va'di gelince - mukaddemâ haber verilen iki merrei ifsaddan sonuncusunun va'desi geldiği vakıt - ki Yahya aleyhisselâmı katl ve Isâ aleyhisselâmı katl-ü salbe kıyam ettikleri zamandır. ﴿لِيَسُٓؤُا وُجُوهَكُمْ﴾ vücuhunuzu kötülesinler için ﴿وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ ve evvelki def'a girdikleri gibi mescide girsinler için ﴿وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا﴾ ve her istîlâ ettiklerini mahvetsinler de etsinler içindir - Mülûk tavaifinden Babil melîki Cuder veya Cürdus diye rivayet edenler olmuşsa da bu üç akıbeti fecia bir vak'anın safahatı veya müteaddid vak'aların silsilei tevalîsi olarak mülâhaza edilebilir. Her birinde «lâm» ın tasrihi ikinci ihtimali daha ziyade andırır. Bu tahribi yapan be'si şedid sahibleri de ma'lûmatı tarihiyyeye nazaran Totıstan Kostantıne kadar Romalılar olmuştu.

sh:»3164

Sûrei «Bakare» de « وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِى خَرَابِهَا » bak).

Bundan sonrasına gelince :

8. ﴿عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ﴾ Rabbınızın size rahmet etmesi yakındır. - Ya'ni rahmeten lil'âlemîn olan ahir zaman Peygamberinin gönderilmesi ve sizin o tasallutlardan kurtulmanız ümidi artık yakındır. Şu şart ile siz salah yolunu tutarsınız ﴿وَاِنْ عُدْتُمْ﴾ şayed yine dönersiniz - eskisi gibi fesada avdet edersiniz ﴿عُدْنَا﴾ biz de döneriz - yine ıkab ederiz ﴿وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرٖينَ حَصٖيرًا﴾ ve biz Cehennemi kâfirler için bir hasır - çıkılması nâ kabil bir mahbis -kılmışızdır. - Allah tealânın hukm-ü kazası olan bu kazıyyeler vaktiyle Beni İsraîle gönderilen kitabda Tevrat ve levahıkı suhufte bildirilmiş idi. Onların mukadderatı bu idi.

Şimdi o yakın olan rahmet hani ya? Diyecek olurlarsa işte:

﴿٩﴾ اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدٖى لِلَّتٖى هِىَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنٖينَ
الَّذٖينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبٖيرًا ﴿١٠﴾ وَاَنَّ
الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلٖيمًا﴿﴾

sh:»3165

Meali Şerifi

Haberiniz olsun ki bu Kur'an, insanları en doğru yola hidayet eder ve salih salih ameller yapan mü'minlere tebşir eyler ki kendilerine büyük bir ecir vardır 9 Âhırete inanmıyanlara dahi elîm bir azâb hazırlamışızdır 10

9. ﴿اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ﴾ hakıkaten işte bu Kur'an ﴿يَهْدٖى لِلَّتٖى هِىَ اَقْوَمُ﴾ en doğru en sağlam yola irşad eder ﴿وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنٖينَ الَّذٖينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ﴾ ve salihatı, ya'ni Kur'anda beyan olunan iyi amelleri işliyen Mü'minlere tebşir eyler ki: ﴿اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبٖيرًا﴾ kendileri için büyük bir ecir, muhakkak 10.

﴿وَاَنَّ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلٖيمًا﴾

Âhırete iyman etmiyenler, bunlara da elîm bir azâb hazırladığımız muhakkak. - Binaenaleyh buna karşı insanların yapacağı şey, iyman ile salıh amelleri işleyip o büyük ecri istemek ve o elîm azâbdan

korunmaktır. Fakat :

﴿١١﴾ وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَٓاءَهُ بِالْخَيْرِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ
عَجُولًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ
وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا
عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَۜ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿﴾

sh:»3166

﴿١٣﴾ وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَٓائِرَهُ فِي عُنُقِهِۜ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا ﴿١٤﴾ اِقْرَاْ كِتَابَكَۜ كَفٰى بِنَفْسِكَ
الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًاۜ ﴿١٥﴾ مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدٖي لِنَفْسِهٖۚ
وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۜ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ وَمَا كُنَّا
مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٦﴾ وَاِذَٓا اَرَدْنَٓا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً
اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا
﴿١٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍۜ وَكَفٰى بِرَبِّكَ
بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٨﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ
عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَٓاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَۚ يَصْلٰيهَا
مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٩﴾ وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٠﴾ كُلًّا نُمِدُّ
هٰٓؤُلَٓاءِ وَهٰٓؤُلَٓاءِ مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَۜ وَمَا كَانَ عَطَٓاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿﴾

sh:»3167

﴿٢١﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ
دَرَجَاتٍ وَاَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢٢﴾ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ
فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا ﴿﴾

Meali Şerifi

İnsan da şerri öyle da'vet ediyor ki hayra duâ eder gibi, ve insan pek aceleci olmuştur 11 Halbuki biz geceyi, gündüzü iki âyet yaptık, sonra gece âyetini mahvettik ve gündüz âyetini gösterici gıldık ki rabbınızdan fadıl taleb etmiş te etmişiz 12 Her insanın da kuşunu boynunda kendine takmışızdır ve onun için Kıyamet günü bir kitab çıkarırız ki neşrolunarak onu şöyle karşılar 13 Oku kitabını, muhasebeci bugün üzerinde nefsin yeter 14 Kim doğru giderse sırf kendi lehine gider, kim de sapıklık ederse ancak aleyhine eder ve hiç bir vizir çeken diğerinin vizrini çekmez, biz bir Resul göndericiye kadar ta'zib de etmeyiz 15 Bir memleketi helâk etmek murad ettiğimiz vakıt ise onun devletlerine (itaat) emrederiz, onlar itaat etmez de orada fısk yaparlar, bunun üzerine o memleket aleyhine hüküm, hakkolur artık onu tedmir eder de ederiz 16 Hem Nuhtan sonra ne kadar karnler helâk ettik, kullarının günahlarına rabbının habîr basîr olması yeter 17 Her kim peşin istiyorsa ona Dünyada peşin veririz, dilediğimiz kadar istediğimize, sonra da ona Cehennemi tahsıs ederiz, mezmun, matrud bir halde ona yaslanır 18 Her kim de Âhıreti ister ona lâyık bir sa'yiıne onun için mü'min olarak çalısırsa işte bunların sa'ıyleri meşkûr olur 19 Hepsine imdad ederiz: hem onlara hem onlara, mahzâ rabbının atâsından, rabbının atâsı yasak değildir 20 Bak bir kısmını diğerine nasıl tafdıl etmişiz

sh:»3168

ve elbette Âhıret derecatca da daha büyük, tafdılce de daha büyüktür 21 Allahın ma'ıyyetinde diğer bir ilâh yapma ki mezmun, mahzul kalmıyasın 22

11. ﴿وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَٓاءَهُ بِالْخَيْرِ﴾ İnsan, hayra dua eder gibi

şerre dua veya şerri da'vet eder. - Sanki o büyük ecre dua ediyormuş gibi o elîm azâba duâ eder. Veya

ef'alile o azâbı da'vet eyler. Bunun sebebi de şudur: ﴿وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا﴾ insan

aculdür - pek acelecidir. Sonra olacak şey'i vaktından evvel oluversin ister. Sabr-ü tehammül gücüne gelir de iyman ile salıh amellere ıkdam ederek o büyük ecri istiyecek yerde acelesinden iymansızlar hakkında hazırlanmış olan azabı elîme

duâ eder, onun bir an evvel icra edilivermesini bir hayır ister gibi ister ve bu suretle kendisine şer da'vet etmiş olur. Zira bir şey'i vaktından evvel isti'cal eden mahrumiyyetile muateb olur. Binaenaleyh mü'minler şerre duâ etmemeli sabr-ü teenni ile hayra duâ etmeli ve a'meli salihaya ıkdam ile hayra da'vet eylemelidirler.

İnsanın acul olması bir de şu ma'nayı tazammun eder:

İnsan peşincidir. Veresieden ziyade heves eder, Âhıreti Dünyada görmek ister, onun için insanların bir çoğu Âhıreti bırakır da Dünyayı ister, o büyük ecre ehemmiyyet vermez, o azabı elîmi hisaba almaz da bu suretle kendisine hayır istiyormuş gibi şerri da'vet eder. Ki bu ma'nâ biraz sonra «

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ » âyetile tavzıh olunacaktır. Hâsılı her ferdinde veya bütün

ahvalinde değil cinsi ı'tibarile veya ba'zı ahvalde insan aculdür. Ve acelesinden hayr-ü şerri tefrık etmez, sonunu gözetmez. Zaman âyetlerini hisaba almaz da kendini hayri da'vet ediyormuş gibi bir tehalükle şerri da'vet eder.

sh:»3169

12. ﴿وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ﴾ Halbuki biz gece ve gündüz iki âyet yaptık -

gece ve gündüz denilen iki mühim alâmet ki ıhtilâf ve teakubile zamanın cereyanına mıkyas ve onun üzerinde icrayi hüküm ve tesarruf eden kudreti ilâhiyyeden birer nişanedirler. Bunları

﴿فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ﴾ yaparken gece âyetini mahvettik - bu nazım, san'ati ıhtibâk kabîlinden

bir iycaz ile şu ma'nâyı iş'ar eder ki gece ve gündüzün kendilerini iki âyet yaparken her biri için de birer

âyet yaptık ve bunun için gece âyetini mahvettik ﴿وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾ gece

âyeti zulmet veya Kamer, gündüz âyeti de zıya veya. Güneştir. Lâkin burada âyetülleyl zulmet ile tefsir edilecek olursa zulmetin mahvı âyeti nehar müfadı demek olacağından bu fıkra ikinciden fazla bir faide ifade etmemiş olacaktır. Binaenaleyh âyetülleylden murad, Kamer olmak ve zulmet bunun mahvinde anlaşılmak daha zâhirdir. O halde mahvı Kamerden murad nedir? İbni Abbas demiştir ki âyetülleyl olan Kamer, Şems gibi mudıy idi mahv edildi ve Kamerin yüzündeki karaltı o mahvın eseridir. İbni ebi hâtemin tahric ettiği vechile Muhammed ibni Kâ'bi Kurazî demiştir ki gece bir Güneş, gündüz de bir Güneş vardı gece Güneşi mahvedildi ve işte Kamerdeki mahıv, odur. Delâilünnübüvvede Beyhekî ve ibni Asakir, Saidi Makbürîden şöyle tahric etmişlerdir ki Abdullah ibni Selâm, Nebiyyi ekrem sallallahü aleyhi vesellemden Kamerdeki karaltıyı sual etti. Resulullah ikisi de Şems idi dedi ve dedi ki Allah tealâ «

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ» buyurdu. İmdi gördüğün

karaltı o mahivdir» اهـ. Bunlar

sh:»3170

gibi daha diğer asâr dahi vardır. Demek ki ay evvel Güneş gibi mudıy olarak yaratılmıştı o da bir Güneş demekti ve o halde Güneş gibi harareti de vardı, sonra Allah tealâ o Güneşi mahvetti ya'ni söndürdü ve bu suretle şimdi bildiğimiz gece âyeti olan Kamer husule geldi. Şu halde gerek Kamerin yüzündeki karaltı ve gerek aksettirdiği nurunun büyüyüp küçülmesi ve nihayet mihakta kaybolup yeni bir hilâl olarak zuhur etmesi o mahvın bir eser ve neticesidir. Kamerin nuru bizatihi olmayıp Şemsten müstefad olduğu eskiden beri Ilmi hey'et eshabınca ma'lûm ise de onun mukaddemâ Güneş gibi mudıy iken sonradan böyle mahvedilip sönmüş olduğu bilinmiyordu. Kur'anın haber vermiş olduğu bu hakıkati nihayet zamanımız eshabı fenni almış kabul etmiş ve bu günkü mülâhazatı fenniyyelerini bu esas üzerine ta'kıb etmekte bulunmuşlardır. Ecramı Semâviyyenin sureti teşekkülüne müteallık nazariyyata yol açmış olan bu mahvı Kamer mes'elesi ılmî noktai nazardan çok hâizi ehemmiyyet olduğu gibi dinî noktai nazardan da öyledir.

Çünkü ahvali Kıyametten «اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْۙ ۝ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْۙ»

âyetlerile haber verilen tekviri Şems, inkidarı nücum hâdiselerinin tesavvur ve tasdıkını bir misali mütekaddim ile nazarı ıbarete vaz'etmektedir. Kıyamet ve Âhıreti hisaba aldırmak için zamanın seyri inkılâbını mutalea ettirmek hıkmetiyle gece ve gündüz âyetlerini mevzuı bahseden bu âyetin siyakı da bilhassa bu ıbret ile alâkadardır. Bu suretle buyuruluyorki: gece âyetini mahvettik

﴿وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾ ve gündüz âyetini bir gösterici kıldık -ya'ni Güneşi

gözü olanlara her şey'i görecek bir vasıtai ru'yet olan zıya ile parlak yaptık ve mahvetmedik

﴿لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾ ki rabbınızdan fadıl taleb edesiniz - bu hıtabın cinsi beşere

müteveccih olduğu nazarı dikkate sh:»3171

alınırsa bundan anlaşılır ki Arz üzerinde insan cinsi Kamerin mahvinden sonra vücude gelmiş ve gece ile gündüzün tefrıkı hayati beşerin esbabı feyzından birisi olmuştur. Bu suretle ma'nâ şu olur: bunların böyle yapılması şu hikmetler içindir ki siz, hayata mazber olup basar ve basîret sahibi insanlar olasınız da bunları yapan ve sizi yetiştiren rabbınızın büyüklüğünü anlıyarak çalışasınız, fakat şer ve nuksan için değil, onun lûtf-ü kereminden hayırlı kâr ve terakkı istemek için çalışasınız.

﴿وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَۜ﴾ ve senelerin adedini ve hisabı bilesiniz

-geceleriyle ve gündüzleriyle aylarıyle ve yıllarıyle zamanı ölçüp önünü sonunu Dünyayı ve Âhıreti hisab edesiniz de sonra olacak şeyleri acele ile önden istemiyesiniz ve Dünyaya güvenip Âhıretteki hisabı

unutmıyasınız diye bunları böyle yaptık ﴿وَكُلَّ شَىْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا﴾ ve herşeyi

tafsıl ettik de ettik - ya'ni âlemi tekvinde her şeyi ayırd edip âyeti nehar ile gösterdiğimiz gibi Kur'anda da Din-ü Dünyanıza, hayr-ü şerrinize müteallık her şeyi âyetlerile beyan ettik, bu suretle Kur'an, âyeti nehar gibidir. Bunun karşısında kütübi salife ise mahvedilmiş âyeti leyl gibi mensuhtur. Bu tafsıl cümlesinden olmak üzere :

13. ﴿وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِى عُنُقِهِ﴾ Her insanın da kuşunu

boynunda kendisine takdık - ya'ni baht-ü kaderini, âlemi gaybdan uçup gelecek olan hayır veya şer nasıbini kendi zimmetine ilzam eyledik, mes'uliyyeti kendi taleb ve ameline tahsıs ettik ve yahud vebalini

kendi nefsine bağladık ﴿وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا﴾ ve ona yevmi kıyamette

bir kitab - a'malini kayd ve hisabını irâe eden bir defter - çıkaracağız ﴿يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا﴾ ki o kitab açık olarak yahud neşrolunarak ona şöyle çatacak 14.

﴿اِقْرَاْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾ oku kitabını, bu

sh:»3172

gün üzerinde hisabcı kendi nefsin yeter. - Onun için insan Dünyada da her gün kendini okumalı, hisaba çekilmezken evvel kendini muhasebeye çekmeli «

حَاسِبُوآ اَنْفُسَكُمْ قَبْلَ اَنْ تُحَاسَبُوا»

Böyle her insanın tairi kendi boynuna ilzam olanmasının hasılı ma'nâsı daha ziyade iyzah olunarak

buyuruluyor ki: 15. ﴿مَنِ اهْتَدٰى﴾ ilh...

İyi amma herkes hidayet ve dalâleti nasıl ta'yin etsin? Denecek olursa bu süali mukaddere cevaben buyuruluyor ki:

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ Biz, bir Resul gönderinciye kadar

ta'zib de etmeyiz - Resul gönderilince de hidayet ve dalalet tebliğ edilmiş bulunur. Fakat onu kabul edip etmemek herkesin kendi boynuna, kendi iradesine bağlıdır.

Bu suretle herkesin tairi kendi boynuna ilzam edilmiş olması, her insanın sırf kendi boynundaki vebalile

mes'ul tutulması yalnız ferdlere mahsus olmayıp her cem'ıyyetin yıkımı da kendi içinden, kendi boynuna

geçirilen baykuşlarından naşi olduğunu anlatmak için de buyuruluyor ki :

16. ﴿وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً﴾ ilâ...

18. ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ﴾ Her kim peşini kasdederse - ya'ni Dünya için çalışır,

amelinin ecrini ölmeden bu hayatı Dünyada almak isterse ﴿عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا﴾ ona burada,

﴿مَانَشَٓاءُ لِمَنْ نُرِيدُ﴾ her kime istersek dileyeceğimiz kadar - çünkü her hangi bir amelin

kıymeti çalışanın istediği ile değil, çalıştıranın kabul ile teayyün eder. Maamafih «

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ»

sh:»3173

mantukunca hepsinin ameline vefa edilir, hiç birinin hakkı yenmez

﴿ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ﴾ ilâ - işte acul olmanın önü hoş gibi görünürse de akıbeti böyle vahimdir.

19. ﴿وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ﴾ Her kim de Âhıreti murad eder

﴿وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ ve ona iyman ederek lâyıkı vechile sa'y de eylerse

﴿فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا﴾ işte bunların sa'yleri meşkûr olur 20.

﴿كُلًّا نُمِدُّ هٰٓؤُلَٓاءِ وَهٰٓؤُلَٓاءِ مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَ﴾ hepsine: onlara da onlara da,

yani Dünya için çalışanlara da Âhıret için çalışanlara da rabbın atasından imdad ederiz. - Ya'ni amellerinin

mukabili olarak değil, rabbına mahsus olan nâmütenâhî atıyyeden sırf bahşış olarak imdad ederiz

﴿وَمَاكَانَ عَطَٓاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا﴾ ve rabbının atâsı memnu' değildir. - Peşin için

çalışana da verilir, veresiye çalışanlara da verilir. Binaenaleyh Dünya için çalışanlara Dünyalıkları

verilirken Âhıret için çalışanlar Dünyada mahrum olur zannedilmemelidir. 21.

﴿اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ bak onların ba'zısını ba'zısına nasıl

ta'fdıl etmişizdir. - Her iki kısımdan insanların bu Dünyadaki atâ ve imdad cihetiyle mertebeleri ne kadar mütefavit, Dünya menafındeki nisbetleri ne kadar mütefadıl olduğu mahsûsdur. Bu fark-u tefavütün esası mahzâ Allah tealânın bir tercih ve tafdilidir. Ve ancak onun eseri meşiyyetidir. Her insanın bahtı boynuna

böyle ilzam olunmuştur ﴿وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَاَكْبَرُ تَفْضِيلًا﴾ ve her

halde Âhıret derecatca da daha büyük, tafdılce de daha büyüktür. - Binaenaleyh insan acele etmemeli, sa'yi meşkûr olmak için bütün makasıdında Âhıreti tercih eylemelidir.

sh:»3174

Ey insan! 22.

﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا﴾ Allahın

maıyyetinde diğer bir ilâh uydurma, sonra mezmun mahzul kalırsın - Allah ındinde mezmun olur, kendini kurtaracak hiç bir yardımcı bulamazsın. Çünkü şirk, çok büyük zulm, en büyük haksızlıktır, zâlim ise her zaman mezmum ve akıbet mahzudür. Halbu ki her sa'y kuvvete mütevakkıftır. En büyük kuvvet ise haktır.

Hakkın başı da tevhiddir. « لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ » dır. Âhırete lâyık sa'y için ilk şart, iyman olduğu cihetle evvelâ iymanın birinci rüknü olan tevhid emrinden bed' ile sa'y-ü amelde düsturı hareket ittihaz edilmesi lâzım gelen ahlâk ve a'mali saliha esaslarını tesbit eden ve nihayet yine tevhid emrini te'kid ile şirki müaheze edecek olan bervechiâti evâmir ve nevahi dikkat ediniz ne güzel

hikmetlerdir:

﴿٢٣﴾ وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّٓا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۜ
اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَٓا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَٓا اُفٍّ
وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٤﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا
جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى صَغِيرًاۜ
﴿٢٥﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِى نُفُوسِكُمْۜ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ
كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٦﴾ وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ
وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٧﴾ اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوٓا
اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِۜ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا﴿﴾

sh:»3175

﴿٢٨﴾ وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَٓاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ
لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ﴿٢٩﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ
وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا ﴿٣٠﴾ اِنَّ
رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا
بَصِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍۜ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ
وَاِيَّاكُمْۜ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى
اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةًۜ وَسَٓاءَ سَبِيلًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى
حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّۜ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ
سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِۜ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٤﴾ وَلَا

تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ
وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا ﴿٣٥﴾ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ
اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ
تَاْوِيلًا ﴿﴾

sh:»3176

﴿٣٦﴾ وَلَا تَقْفُ مَالَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ
وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا ﴿٣٧﴾ وَلَا تَمْشِ فِى
الْاَرْضِ مَرَحًا اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا
﴿٣٨﴾ كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Rabbın şunları katî ferman buyurdu: ondan başkasına ıbadet etmeyin, ebeveyne güzellik edin, ya birisi yâhud ikisi de yanında ıhtiyarlık haline gelirse sakın onlara üff deme ve onları azarlama ikisine de ikramlı söz söy'e 23 İkisine de merhametten döşenerek kanad indir ve de ki: rabbım! İkisine de merhamet buyur, beni küçükken terbiye ettikleri gibi 24 Rabbınız nefislerinizdekini daha iyi bilir, eğer siz ehli salâh iseniz; Şüphesiz ki o çok tevbekâr olanlara bir gafûr bulunuyor 25, Karabet sahibine de hakkını ver, miskîne de, yolda kalmış da, bununla beraber saçıp savurma 26 Çünkü saçıp savuranlar Şeytanın ıhvanıdırlar, Şeytan ise rabbına çok nankör bulunuyor 27 Ve eğer rabbından ümid ettiğin bir rahmeti aramak için o müstahıklardan sarfı nazar etmek mecburiyyetinde isen o vakıt da onlara yumuşak bir söz söyle 28 Hem elini bağlayıp boynuna asma, hem de onu büsbütün açıp saçma ki pişman olur, açık kalırsın 29 Çünkü rabbın hem dilediğine rızkı basteder, hem de sıkar, çünkü o kullarına habîr, basîr bulunuyor 30 bir de Züğürtlük korkusiyle evlâdlarınızı öldürmeyip, onlara da rızkı biz veririz size de, elbette onları öldürmek büyük cinayet bulunuyor 31 Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkin,

sh:»3177

yolca da pek fena bulunuyor 32 Allahın tahrim eylediği nefsi katil de etmeyin, meğer ki hak sebeble ola, ve her kim mazlûmen katledilirse onun velisi için biz bir tesallut hakkı vermişizdir, o da katil de israf etmesin, çünkü o mensur bulunuyor 33 Yetîm malına da yaklaşmayın ancak rüşdüne irinciye kadar en güzel olan suretle başka, ahdi de yerine getirin, çünkü ahidden mes'uliyyet muhakkak bulunuyor 34 Ölçtüğünüz vakıt da tam ölçün ve doğru terazi ile tartın, bu hem hayırlı hem de akıbetçe daha güzeldir 35 Bir de hiç bilmediğin bir şey'in ardınca gitme, çünkü kulak, göz, gönül, bunların her biri ondan mes'ul bulunuyor 36 Hem Yer yüzünde azametle yürüme, çünkü sen ne Arzı yırtabilirsin, ne de boyca dağlara yetişebilirsin 37 Bütün bunların menhiy olanı rabbın ındinde mekruh bulunuyor 38

﴿٣٩﴾ ذٰلِكَ مِمَّا اَوْحٰى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ

مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فٖى جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٤٠﴾
اَفَاَصْفٰيكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنٖينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًاؕ اِنَّكُمْ
لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظٖيمًاۜ ﴿﴾

Meali Şerifi

İşte bunlar rabbının sana vahyettiği hikmetlerdendir, sakın Allah ile beraber diğer bir ilâh uydurma ki sonra levm-ü tard olunarak Cehenneme atılırsın 39 Ya şimdi rabbınız sizi oğullarla mümtaz kıldı da kendisi Melâikeden dişiler edindi öylemi? Hakıkaten siz çok büyük bir söz söylüyorsunuz 40

sh:»3178

﴿٤١﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فٖى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُواؕ وَمَا يَزٖيدُهُمْ اِلَّا
نُفُورًا ﴿٤٢﴾ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذًا لَابْتَغَوْا
اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبٖيلًا ﴿٤٣﴾ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ
عُلُوًّا كَبٖيرًا ﴿٤٤﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ
فٖيهِنَّؕ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ
تَسْبٖيحَهُمْؕ اِنَّهُ كَانَ حَلٖيمًا غَفُورًا ﴿٤٥﴾ وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ
جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًاۙ
﴿٤٦﴾ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖٓى اٰذَانِهِمْ وَقْرًاؕ
وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ نُفُورًا
﴿٤٧﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهٖٓ اِذْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ وَاِذْ هُمْ
نَجْوٰٓى اِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿﴾

sh:»3179

﴿٤٨﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطٖيعُونَ
سَبٖيلًا ﴿٤٩﴾ وَقَالُوٓا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ
خَلْقًا جَدٖيدًا ﴿٥٠﴾ قُلْ كُونُوا حِجَارَةً اَوْ حَدٖيدًاۙ ﴿٥١﴾ اَوْ

خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فى صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذى
فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتٰى هُوَ
قُلْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ
بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

Meali Şerifi

Biz bu ıhtarı bu Kur'anda türlü şekillerle ifade ettik ki düşünüp akıllarını başlarına alsınlar, halbuki o onların ancak ürkekliğini artırıyor 41 De ki: Allah ile beraber dedikleri gibi ilâhlar olsa idi o takdirde onlar o Arşın sahibine elbet bir yol ararlardı 42 O sübhan, onların dediklerinden çok münezzeh ve çok yüksek, hem pek büyük bir yükseklikle yüksektir 43 Onu yedi Semâ ile Arz ve bütün bunlardaki zevil'ukul tesbih eder ve hattâ hiç bir şey yoktur ki onu hamdiyle tesbih etmesin ve lâkin siz onların tesbihlerini iyi anlamazsınız, o, cidden halîm gafur bulunuyor 44 Bir de sen Kur'anı kıraet ettiğin vakıt biz seninle Âhırete inanmıyanların arasına görünmez bir hıcab çekeriz 45 Ve kalblerinin üzerine onu iyi anlamalarına mani' kabuklar geçiririz ve kulaklarına bir ağırlık veririz 46 Rabbını Kur'anda vâhid olarak andığın vakıt da ürkerek arkalarına döner giderler 47 Biz pek âlâ biliyoruz seni

dinlerken ne suretle dinliyorlar? Birbirleriyle fısıldaşırlarken de ve o zalimler derlerken de: başka değil, sırf bir sihirli adama tâbi' oluyorsunuz 48 Bak seni nelere kıyas ettiler de nasıl dalâlete düştüler, onun için bir yol bulmağa tab-ü tüvanları yok 49 Bir de dediler ki: biz bir sürü kemik olduğumuz ve ufalanıp tozduğumuz vakıt mı cidden biz mi yeni bir hılkatle ba's olunacağız? 50 De ki: muhakkak, ister taş olun ister demir isterse gönlünüzde büyüyen her hangi bir halk, o halde bizi kim iade edebilir? Diyecekler, sizi, de: ilk defa yaratmış olan kudret sahibi, o vakıt sana başlarını sallıyacaklar da "ne vakıt o? " Diyecekler, de ki "yakın olması me'mul" 51 O sizi çağıracağı gün derhal ona kemali ta'zîm ile icabet edeceksiniz ve zannedeceksiniz ki pek az bir müddet kaldınız 52

42. ﴿اِذًا لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيلًا﴾ O takdirde mutlak o Arşin

sahibine bir yol ararlardı - buna iki ma'nâ verilmiştir: birisi her biri o mâlikülmülke galebe etmek çaresini arardı, çünkü, galib olmadan ilâh olamazdı, bu surette «

لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا » müeddasınca bürhanı temanüa' işaret

olur. İkincisi de «Her biri onun zati ehadiyyetinden kuvvet ve kudret iktisab etmeksizin bir şey yapamıyacaklarını, bir cumhuriyyetin reissiz olamıyacağını bildiklerinden hepsi ona yaklaşmak için bir yol arardı, bu surette ise hiç biri ilâh olamaz, onun ülûhiyyetini teslim etmiş olurlardı» demektir.

44.

﴿وَاِنْ مِنْ شَیْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾

Ve hiç bir şey yoktur ki Allaha hamd ile tesbih eder olmasın ve lâkin siz onların tesbihlerini anlamazsınız -

çokları bu tesbihin lisani hal ile delâlet veya hal-ü kalden eamm olduğuna kail olmuşlardır. - Fakat ba'zı

müfessirîn ma'nâyı hakıkîsi üzere kavlen tesbih demek olduğunda ısrar etmiştir. Ekseriyyetin kavli ukuli

avama emess görünürse de Alûsî tefsirinde tafsıl olunduğu üzere Resulullahın elinde taşların

tesbihi duyulması gibi bir çok ehadîs ve asâri vâride ba'zın kavlini te'yid etmektedir. Muhyiddini Arabî ve sair bir çok Soffiyye dahi buna kaildirler.

﴿٥٣﴾ وَقُلْ لِعِبَادى يَقُولُوا الَّتى هِىَ اَحْسَنُ اِنَّ الشَّيْطَانَ
يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿٥٤﴾
رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ اِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ وَمَا
اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلاً ﴿٥٥﴾ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّنَ عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ
زَبُورًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Kullarıma söyle ki: en güzel olan kelimeyi söylesinler çünkü Şeytan aralarını gıcıklar, çünkü Şeytan insana açık bir düşman bulunuyor 53 Rabbınız sizi daha çok bilir, dilerse size merhamet buyurur, dilerse size azâb eder, seni de üzerlerine vekîl göndermedik 54 Hem rabbın Göklerde ve Yerde kim varsa hepsine a'lemdir, celâlim hakkı için Peygamberlerin de ba'zısını ba'zısına tafdıl ettik ve Davûda bir Zebûr verdik 55

55. ﴿وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا﴾ - Burada bilhassa Davûd ve Zebûrun zikredilmesinin vechi:

sh:»3182

1 - Kureyş, Peygambere karşı mücadele için Yehûdîlere müracaat ediyorlar, Yehûdîler de «Musâdan sonra Peygamber yoktur. Tevrattan sonra kitab yoktur» diyorlar. Binaenaleyh bununla onların bu iddiaları nakzedilmiştir.

2 - Bununla tafdilin haysiyyetine tenbih olunmuştur. Zira Davûd büyük bir melik idi. Böyle iken burada onun mülkü kale alınmayıb da Zebûrun tahsis edilmesi zikr olunan tefdılden murad mal ve mülk ile değil, ılim ve din ile tafdıl demek olduğunu gösterir.

3 - Zebûrda Hatemül'enbiya ve onun ümmetinin hayrül'ümem olduğu yazılmıştı. Netekim «

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ
الصَّالِحُونَ » buyurulmuştur (Sûrei «Enbiya»ya bak).

﴿٥٦﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ
الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٧﴾ اُولٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ
اِلٰى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ

عَذَابَهُ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٨﴾ وَاِنْ مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا
نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ
ذٰلِكَ فِى الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: ondan başka zu'mettiklerinize çağırın, anlarsınız ki başınızdan sıkıntıyı ne def'edebilirler ne de tahvil 56 Onların yalvarıp durdukları, rablarına hangisi daha yakın diye vesîle
sh:»3183

ararlar ve rahmetini umarlar azâbından korkarlar, çünkü rabbının azâbı korkunç bulunuyor 57 Hiç bir memleket de yoktur ki biz onu Kıyamet gününden evvel helâk edecek veya şiddetli bir azâb ile ta'zib eyliyecek olmıyalım, kitabda bu mestur bulunuyor 58

58. « فِى الْكِتَابِ » - Burada kitabdan Murad Levhı mahfuzdur.

﴿٥٩﴾ وَمَا مَنَعَنَٓا اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّٓا اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَ
وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَانُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا
تَخْوِيفًا ﴿٦٠﴾ وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا
جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِىٓ اَرَيْنَاكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ
فِى الْقُرْاٰنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

O istenilen âyetler (mu'cizeler) le risalet vermekten bizi men'eden de yoktur, ancak onları evvelki ümmetler tekzib ettiler, Semude gözleri göre göre o nakayı verdik de onunla kendilerine zulmettiler, halbuki biz o âyetleri ancak korkutmak için göndeririz 59 Ve unutma ki vaktiyle sana haberin olsun ki, dedik: rabbın o insanları ihata etmiştir, o sana gösterdiğimiz temaşayı ve Kur'anda lâ'net edilen ağacı da sırf insanlara bir imtihan için yapmışızdır, biz onları tehdid ediyoruz, o onlara büyük bir tuğyan artırmaktan başka netice vermiyor 60

sh:»3184

59. ﴿وَمَا مَنَعَنَٓا اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ﴾ O âyetlerle resul göndermekten bizi hiç bir şey menetmiş değil ﴿اِلَّٓا اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَ﴾ ancak onları evvelkiler tezib ettiler - ve binaenaleyh kökünden mahv-ü tedmir edildiler.

Âyât, ya'ni kudreti ilâhiyyeye delâlet eden alâmetler üç kısımdır. Bir kısmı her şeye amdır.

ففى كل شىء له آية تدل على انه واحد

Her şeyde onun bir âyeti vardır ki vahid olduğuna delâlet eder. Ulemanın fikri bundadır. Bir kısmı ra'd, küsuf gibi mu'taddır. Cehelenin fikri de bundadır. Bir kısmı harikul'adedir. Ki Enbiyanın mu'cizâtı, evliyanın keramâtı bu kabildendir. Mu'cizeler miyanında ınadına taleb ve ısrar olunan bir kısım vardır ki bunlara «âyatı mukteraha» ta'bir olunur. Bunlar gösterildiği zaman tekzib edenler Kavmi Semûd gibi azâbi istiysal ile derhal ihlâk olunmuşlardır.

Buradaki « اَلْاٰيَـات » lâmi ahd ile işte bu kabilden âyâtı mukterahaya işarettir ki Kureyş müriklerinin ınadına olarak taleb eyledikleri âyât demektir. Netekim biraz sonra «

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا » ilh...

diye tasrih olunacaktır.

﴾وَمَانُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفًا﴿ Halbuki biz bu âyetleri ancak tahvif için gönderiyoruz - ya'ni sana gönderdiğimiz âyetleri ya Muhammed! Azâb ve ihlâk için değil, Âhıret azâbından korkutmak için gönderiyoruz. Binaenaleyh onların ınadına istedikleri âyetlerin gönderilmemesi kudreti ilâhiyyeye karşı bir mani' bulunduğundan dolayı değil, ümmeti Muhammed hakkında Kavmi Semûd gibi azâbı istiysal muradı ilâhî olmadığından dolayıdır.

Bu âyetin sebebi nüzulünde İbni Abbastan varid olan

sh:»3185

rivayete göre: Mekke ahalisi Safanın altın yapılmasını ve Mekke civarındaki dağların izale olunub kabili ziraat arazı yapılıvermesini istemişlerdi. Resulüllah bunu Allah tealâdan dileyince buyuruldu ki: istersen yaparım ve lâkin şu şart ile ki küfrederlerse evvelki kavimler gibi ihlâk ederim. Bunun üzerine Resulullah onu istemem yarabbi! teenni arzu ederim dedi ve binaenaleyh bu âyet nazil oldu. Bu rivayeti Ahmed, Neseî, Hâkim, Taberanî ve saire tahric etmişlerdir.

Buna karşı belki bunlar tekzib etmezlerdi gibi bir ihtimal hatıra gelmemek için buyuruluyor ki:

60. ﴾وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ﴿ Hani hatırlarsın â biz sana demiştik ki hiç şüphe yok ki rabbın nası ihata etmiştir. - Ya'ni ılmiyle muhîttir. «

وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » Buyurulduğu üzere hepsinin içini dışını, önünü sonunu tamamen bilir. Binaenaleyh istedikleri âyetler gönderildiği takdirde evvelkiler gibi bunların dahi tekzib edecekleri onun ma'lûmudur. Kezalik kudretiyle de muhîttir. Her insana tairini ilzam eden odur. Bir de onların tekzib edecekleri şundan istidlâl ile de anlaşılır: baksan â :

﴾وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِى اَرَيْنَاكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ﴿ Sana göstermiş olduğumuz o ru'yayı o gece görüşüne o nas için bir fitne, bir imtihandan başka bir şey kılmadık - ru'yayı ba'zıları Sûrei Fetihde gelecek olan Fethi Mekke ru'yası, ba'zıları da Bedirde Sanadidi müşrikînden her birinin yıkılacakları mevki'leri gösteren Bedr ru'yası demişlerdir. Fakat bu âyet mekkî olduğu cihetle Medinede olan o ru'yalarla te'vili müvafık olamaz. Sahihi cumhurun beyanı vechile bu irac ve Ru'ya sûrenin

başında geçen isra âyetindeki « لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا » ru'yetine işaret olmasıdır. Zira orada tafsıl

edildiği vechile bu harika üzerine o müşrikler iyman etmek şöyle dursun iyman edenlerden ba'zılarının bile irtidadi gibi büyük bir fitne olmuştu

sh:»3186

burada ru'ya tabir edildiğinden doylayı miracın menamda cereyan eden bir ru'ya olduğunu zannedenler olmuşsa da bu da doğru değildir. Çünkü uykudaki ru'yada şuraya buraya gitmek, Semavâta çıkmak her keste vaki' olabilir. Ve bedihîdir ki böyle bir ru'ya gördüğünü söyleyen kimseye karşı inkâr ile hücum da edilmez. Eğer mi'rac menamda bir ru'yadan ıbaret olsa idi onun bir fitne yapılmasının ma'nâsı olmazdı. Doğrusu ru'ya esasen büşrâ vezninde masdardır. Urfte uyku halinde görülenlere isim olmuş ise de esas ı'tibariyle ma'nâsı ruyettir, görmek demektir. Bu âyette de bu ma'nâyi aslî üzere varid olmuştur. Ancak burada buna ru'yet denilmeyip de ru'ya ıtlak olunmasının nüktesini düşünmek lâzım gelir. Bunda üç vecih vardır. Evvelâ bu ru'yet geceleyin vakı, olmuş bir ru'yettir. Saniyen bu anlatıldığı zaman müşrikler sen bir ru'ya görmüşsün demişler. Salisen Mi'rac hadîslerinde görüldüğü üzere o ru'yetler miyanında ru'yadaki gibi misalî olarak gösterilmiş kısım da var idi. Meselâ Cennet-ü Cehennemi ıyanen görürken içlerinde bütün ehli Cennet ve ehli nârı da görmüş idi. Halbuki bunların bir çoğu henüz Dünyaya bile gelmemiş olduklarından bunların kablel'vuku' sureti misaliyyleriyle görülmüş oldukları anlaşılır. İmdi hâsılı ma'nâ şu olur: İsrâ gecesi sana hakıkaten bizim gösterdiğimiz o Mi'rac görüşü âyetlerimizden bir âyeti kübrâ olduğu halde biz onu inadına âyet taleb etmekte olan o nâs için sırf bir fitne ve imtihan yaptık, gösterilen harikul'âde alâmetlere rağmen inanmadılar da ınadına tekzib ettiler. Binaenaleyh rabbının bildiği gibi bu imtihan ile de anlaşılır ki her ne âyet gösterilse tekzib edeceklerdir.

﴿وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِى الْقُرْاٰنِ﴾ Kur'anda lâ'net edilmiş olan şecereyi de -

kezalik onlar için bir fitne kıldık. Bu mel'un şecereden murad Buharî ve sairede rivayet olunduğu üzere şeceri zakkumdur. Ki sûrei

sh:»3187

«Saffat» ta «

اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ . اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمينَ . اِنَّهَا شَجَرَةٌ
تَخْرُجُ فٖى اَصْلِ الْجَحِيمِ . طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ . فَاِنَّهُمْ
لَاٰكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِؤُنَ مِنْهَاالْبُطُونَ . ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا
مِنْ حَمِيمٍ » Sûrei «Duhan» da «

اِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ . طَعَامُ الْاَثِيمِ . كَالْمُهْلِ يَغْلِى فِى الْبُطُونِ .
كَغَلْىِ الْحَمِيمِ » Sûrei «Vakıa» da «

ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّآلُّونَ الْمُكَذِّبُونَ . لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ
زَقُّومٍ . فَمَالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ .
فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ » buyurulmuştur. Rivayet olunur ki bunlar nâzil olduğu

zaman Ebûcehil demiş ki «Muhammed sizi bir ateşle korkutuyor ki taşları yakarmış. Sonra da diyor ki o

ateşte ağaç biter!... İbnüzziba'ra de biz zakkum diye ancak hurma ile kaymağı tanırız demiş binaenaleyh

Ebûcehil cariyesine emredip hurma ve kaymak hazırlatmış da arkadaşlarına « تَزَقَّمُوا » haydi zakkumlanın demiş ve bunun üzerine zakkuma meftun olup irtidad edenler olmuştu. Bu süfehâ deve kuşunun köz ve kızgın demir yuttuğunu ve yeşil ağaçta ateş gizlendiğini gördükleri halde bunları yapan kudreti ilâhiyyenin ateşin aslından Cehennemin dibinden çıkaracağı ağacı inkâr ve istihfaf etmekle ne fena aldanmışlardı. Bu şecerei mel'une hakkında bir kaç kavil daha söylenmiş ise de mu'temed olan esahhı şecerei zakkum olmasıdır. Bunun bu suretle bu âyete tezyil edilmesi ise İsrâyi tekzib eden o muanidlerin lâ'nete meftuniyyetlerini iş'ar eden müdhiş bir inzardır. Netekim buyuruluyor ﴿وَنُخَوِّفُهُمْ﴾ ve biz onları tahvif ediyoruz ﴿فَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا﴾ de o - tahvif - onlara başka bir şey artırmıyor ancak büyük bir tuğyan.

Neden mi?

﴿٦١﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّٓا اِبْلِيسَ
قَالَ ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذٖى
كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُٓ اِلَّا
قَلِيلًا ﴿﴾

sh:»3188

﴿٦٣﴾ قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ جَزَٓاؤُكُمْ جَزَٓاءً
مَوْفُورًا ﴿٦٤﴾ وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ
عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ
وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا ﴿٦٥﴾ اِنَّ عِبَادٖى لَيْسَ لَكَ
عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفٰى بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Yine unutma ki bir vakıt Melâikeye Âdem için secde edin demiştik derhal secde ettiler, lâkin İblîs hiç dedi: ben bir çamur halinde yarattığın kimseye secde mi ederim? 61 Baksan a dedi: şu benim üzerime tekrim ettiğine, kasem ederim ki eğer beni Kıyamet gününe kadar te'hır edersen ben onun zürriyyetini pek azı müstesna olmak üzere mutlak kumandan altına alırım 62 Allah buyurdu ki: def'ol haydi onlardan her kim sana tabi' olursa haberiniz olsun ki Cehennem de sizin cezanızdır, mükemmel bir ceza 63 Hem onlardan

gücün yettiğini sesinle oynat, süvarilerin ve piyadelerinle üzerlerine bas gürültüyü, ve mallarına evlâdlarına ortak ol ve onlarla va'dler yap, fakat Şeytan onlara bir aldanıştan başka ne va'd eder? 64 Doğrusu o benim kullarım yok mu! Senin onlar üzerine hiç bir saltanatın yoktur, vekîl ise rabbın yeter 65

sh:»3189

74. ﴿اِنَّ عِبَادى﴾ - Burada izafet teşrif içindir. Murad ıbadı muhlisîndir. «

اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ »

buyurulduğu gibi.

Ey insanlar !

﴿٦٦﴾ رَبُّكُمُ الَّذى يُزْجى لَكُمُ الْفُلْكَ فِى الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ
فَضْلِهٖؕ اِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحيمًا ﴿٦٧﴾ وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى
الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّٓا اِيَّاهُۚ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ
اَعْرَضْتُمْؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٨﴾ اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَخْسِفَ
بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ
وَكِيلًاۙ ﴿٦٩﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُعيدَكُمْ فيهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ
عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْۙ ثُمَّ لَاتَجِدُوا لَكُمْ
عَلَيْنَا بِهٖ تَبيعًا ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنٖٓى اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِى
الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثيرٍ
مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضيلًا۟ ﴿﴾

sh:»3190
Meali Şerifi

Rabbınız o kadirdir ki fadlından nasîb arayasınız diye sizin için denizde gemiler sevkediyor, hakıkaten o size rahîm bulunuyor 66 Denizde size bir tazyık elverdiği vakıt ondan başka yalvardıklarınız gaib olur, derken o sizi kurtarıp karaya çıkarınca da yüzü çeviriverirsiniz. İnsan da çok nankör bulunuyor 67 Ya çıktığınızda kara tarafında sizi yere geçirivermesinden veya üzerinize çakıllı bir rüzgâr salıvermesinden sonra da kendinize hiç vekîl bulamamanızdan emniyyete mi erdiniz? 68 Yoksa sizi bir def'a daha oraya iade edip de üstünüze kırıp büken bir fırtına salıvererek hepinizi ettiğiniz küfrân ile gark edivermesinden, sonra da bize karşı onun bir öcünü alacak bulamamanızdan emin mi oldunuz? 69 Şanım hakkı için biz benî ademi tekrîm ettik karada ve denizde binidlere yükledik ve hoş hoş ni'metlerden besledik, yarattıklarımızdan çoğunun üzerine geçirdik 70

Dünyada böyle Âhırete gelince :

﴿٧١﴾ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْۚ فَمَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمينِهٖ

فَاُولٰٓئِكَ يَقْرَؤُنَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٢﴾ وَمَنْ كَانَ
فِى هٰذِهٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٣﴾ وَاِنْ
كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذٓى اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ لِتَفْتَرِىَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ
وَاِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٤﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ
تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿﴾

sh:»3191

﴿٧٥﴾ اِذًا لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا
تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٦﴾ وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ
الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا
﴿٧٧﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا
تَحْوِيلًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Günün birinde her sınıf insanları imamlarile çağıracağız, o gün her kime kitabı sağ elile verilirse işte onlar kitablarını okuyacaklar ve kıl kadar zulmedilmiyecekler 71 Her kim de bu Dünyada körlük ettise o artık Âhırette daha kör ve gidişçe daha şaşgındır 72 Az daha seni bile, sana vahyettiğimizden gayrısını bize karşı iftira edesin diye, fitneye düşüreceklerdi ve o takdirde seni halîl ittihaz edeceklerdi 73 Ve eğer biz sana sebat vermemiş olsa idik sen onlara az bir şey meyledeyazdındı 74 Ve o takdirde biz sana muhakkak hayatın da katmerli, ematın da katmerli acısını tattırdık, sonra bize karşı kendin için hiç bir yardımcı bulamazdın 75 Ve az daha seni bu Arzdan çıkarmak için iz'ac edeceklerdi ve o takdirde kendileri de arkandan pek az kalacaklardı 76 Senden evvel gönderdiğimiz bütün Peygamberlerin sünneti vechile ki: sen bizim sünnetimize bir tahvil bulamazsın 77

71. ﴿يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ﴾ düşünmeli o günü ki her insan

cemiyyetini imamlarile çağıracağız - İmam, hidayet veya dalâlette öne geçirilib arkasına düşülen metbu' demektir ki bir Peygambere bir kitaba, bir dine, bir mezhebe veya her hangi bir reiys, bir

sh:»3192

kumandana ıtlak olunabilir. Binaenaleyh o gün her insan cemiyyeti ilâhî veya şeytanî metbu'larına izafetle

meselâ ey İbrahim ümmeti, ey Musâ ümmeti, ey Isâ ümmeti, ey Muhammed ümmeti diye veya ey fir'avn

tebaası, ey Nümrud tebaası ilh diye veyahud dinlerine, kitablarına, mezheplerine nisbet ile ey filân ümmet,

filân millet diye çağıracaklar ﴿فَمَنْ اُوتِىَ الخ...﴾

72. ﴿وَمَنْ كَانَ فِى هٰذِهٖٓ اَعْمٰى﴾ ve burada kör olan - ya'ni bu Dünyada kalb gözü

kör olub da doğru yolu görmiyen, hak imama uymayan, o tekrîm ve tafdıl nı'metlerine karşı nankörlük eden

﴿فَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى﴾ Âhırette, ya'ni Âhıret hususunda daha gör

﴿وَاَضَلُّ سَبِيلًا﴾ ve yolcu daha sapıktır. - Onun için Âhırette kör ve sağır ve dilsiz olarak ve

yüzün koyu sürünerek haşrolunacaklar ve kitabları sollarından verilecektir.

Sen şuna bak :

﴿٧٨﴾ اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ
الْفَجْرِؕ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٩﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ
بِهٖ نَافِلَةً لَكَۗ عَسٰٓى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ﴿٨٠﴾
وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ
لِى مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا ﴿٨١﴾ وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ
الْبَاطِلُؕ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿﴾

sh:»3193

﴿٨٢﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَۙ وَلَا
يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَارًا ﴿٨٣﴾ وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ
اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُسًا ﴿٨٤﴾ قُلْ كُلٌّ
يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖؕ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيلًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Güneşin kaymasından gecenin kararmasına kadar namazı güzel kıl, bir de kıraetiyle mümtaz olan sabah

namazını, zira sabah Kur'anı hakıkaten meşhuddur (şühuda mazhardır) 78 Geceden de sana mahsus fazla bir namaz olarak uykudan kalk, Kur'an ile teheccüd kıl, yakındır ki rabbın seni bir makamı mahmuda ba'sede 79 Ve de ki: rabbım beni sıdık girdirimi girdir ve sıdık çıkarışı çıkar ve benim için ledünnünden bir sultanı nasîr kıl 80 Ve de ki: hak geldi bâtıl zevale erdi hakıkaten bâtıl pek zavallıdır 81 Biz de Kur'andan peyderpey öylesini indiririz ki mü'minler için o bir şifâ ve bir rahmettir, zalimlerin ise ancak hasarını artırır 82 Öyleya biz insana ni'met verdiğimiz zaman aldırmaz, yan büker, kendisine şer dokunduğu zaman da pek me'yus olur 83 De ki : her biri kendi uyarına göre hareket ediyor, o halde yolca en doğru olan kim olduğunu daha ziyade rabbınız bilir 84

78. ﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ﴾ Namazı devam ile kıl ve kıldır

﴿لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ﴾ Güneşin dülûkü, ya'ni zevali dolayısiyle gece

karanlığına kadar - ki öğle, ikindi, akşam, yatsı vakıtlarını

sh:»3194

havidir. Rivayet olunduğu üzere aleyhıssalâtü vesselâm buyurmuştur ki «Şemsin dülûkünde zeval bulduğu vakıt Cibrîl geldi, bana öğle namazını kıldırdı» اهـ ﴿وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ﴾ sabah Kur'anını da - ya'ni kıraeti bilhassa mühim olan sabah namazını da ikame et

﴿اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا﴾ ki sabah Kur'anı hakikaten meşhuddur. - Ona

gece Melâikeside gündüz Melâikesi de hâzır ve şâhid olur ve bütün fıtrat uyanır, insanın zevkı şuhudu

yükselir 79. ﴿وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَكَ﴾ geceden de bunun üzerine

nafile, ya'ni fazla olarak kendin için teheccüh kıl.

﴿عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾ ki rabbının seni mahmud bir

makama ba's etmesi yakın - burada «

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى اَكُونَ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَقَلْبَهُ » hadîsi Kudsîsi mazmuniyle alâka sarıhtır. Makamı Mahmud: herkesin hamd ile tebcil edeceği

muazzam makam demektir ki hakıkati hamdin mütealleki olan kurbi mutlak makamı ya'ni ehadîsi şerifede

varid olduğu üzere Livâül'hamd altında şefaati kübrâ makamıdır.

80. ﴿وَقُلْ﴾ Ve de ki - ya'ni teheccüdü kılıp şöyle duâ et ki

﴿رَبِّ اَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ﴾ rabbım beni sıdık girimi girdir

﴿وَاَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ﴾ ve sıdık çıkarışı çıkar - ya'ni her hangi işe veya her hangi bir

yere idhal ederken kemali sıdk ile makbul, mardıy, memduh bir surette idhal eyle ve her hangi bir işe veya bir yere çıkarırken de yine kemali sıdk ile makbul ve mardıy, memduh bir surette çıkar. Binaenaleyh emrettiğin ubudiyyet vezaifinin giriminde çıkımında, tahmil eylediğin risâlet umurunun iyfa ve ikmalinde

sh:»3195

sıdk-u sadakatle muvaffakıyyet ihsan edip medhali Âhıret olan kabre koyduğunda aynı sıdk olarak koy ve çıkarıp ba'settiğinde de aynı sıdk olarak ba'set

﴿وَاجْعَلْ لِى مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا﴾ ve benim için ledünnünden nasîr bir

sultan kıl -bana canibi gaybden bir hucceti kahire, bir kudreti galibe tahsıs et ki onun saltanatı karşısında kâfirler mağlûb ve makhur, mü'minler mansur-ü muzaffer olsun.

Şayâni dikkattir ki bu duânın kabulünü tebşir siyakında da şöyle buyurulmuştur: 81.

﴾وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُۜ﴿ hem de ki: hak geldi ve bâtıl muzmahill oldu

﴾اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴿ filhakıka bâtıl, muzmahill olagelmiştir. - Risâleti

Muhammediyye ile dini hakkın vürudü ânından ı'tibaren hakıkatte küfr-ü şirkin ızmihlâli başlamış, bil'ahare Mekke feth olunduğu zaman Kâ'beden putları atarken Resulullah bu âyeti okuyarak bu ıhbarı mütekaddimin sıdkını ı'lân eylemişti.

Hak ne ile geldi? Denecek olursa işte cevabı: 82.

﴾وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَۙ﴿ biz Kuranda

öyle âyetler indirip duruyoruz ki mü'minler için aynı şifa ve rahmettir. - Burada Dünya türlü türlü derd-ü emraz, belâ ve mihnetle dolu bir hastahaneye, Peygamber bir tabîbe, Kur'an da devai Şâfîye ve gıdâi Vâfîye teşbih edilmiş oluyor. Reyb-ü nifak, küfr-ü şikak, zulm-ü udvan, hırs, yeis, atalet, cehalet, taklid, taassub sui niyyet gibi ahlâkî, ictimaî emrazı ruhaniyyeye karşı Kur'anın aynı şifa ve rahmet olduğu şüphesizdir. Bundan başka tababeti maddiyyenin âciz kaldığı nice emrazı cismaniyyeye karşı da Kur'anın havassı şifâ bahşası ehlinin meşhudu olagelmiştir. Bununla beraber

sh:»3196

﴾وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَارًا﴿ zalimlerin ancak hasarını artırır. - Hakkı

sevmiyenler inanmazlar da o şifa ve rahmetten istifade etmezler ve bu suretle zararlarını artırmaktan başka bir şey yapmazlar, kendi nefislerine zulmederler. Bunun sebebi de: 83.

﴾وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ﴿ biz o insana - o zalûm-ü cehul olan insana - ni'met

verdiğimiz zaman ﴾اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖۚ﴿ yüz çevirir ve yan çızarak uzaklaşır - ni'metle

şımarır, mün'ımden yüz çevirir, nankörlük eder ﴾وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُ۫سًا﴿ ona

şer dokununca da son derece ye'se düşer. - İşte böyle ni'met halinde şükür, şer halinde ümid ve duâ hasleti bulunmıyan insanlardır ki o zalimlerdir. Kur'an böylelerinin hasarını artırır. Böyleleri tebşir ile de yola gelmez, inzar ile de 84. ﴾قُلْ﴿ de ki ﴾كُلٌّ﴿ hepsi - iyman edenler de etmiyenler de

﴾يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖۜ﴿ kendi şâkilesi üzere amel eder. - ŞÂKİLE kelimesi; tabiat, âdet, din,

hulk, niyyet, seciyye ve cibillet, tarıkı müşâkil gibi muhtelif ve fakat mütekarib ma'nalarla tefsir edilmiş ise de en cem'ıyyetlisi sonuncusudur. Ya'ni herkes kendi hâl ve mizacına uygun olan yolda hareket eder. Ta'biri âharle hissiyyatı mahsusasına göre iş yapar.

﴾فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيلًا۟﴿ İmdi en doğru yola gideni rabbınız

a'lemdir. - Ya'ni herkes kendi şâkilesine göre hareket ederek uyarına giden yol tutmakla doğru yol tutmuş olmaz. Bir din veya mezheb her hangi bir ferdin veya kavmin mizac ve hissiyyetine uygun gelmekle doğru oluvermez. Hak din, Allahın kitab ve Resuliyle bildirdiğidir. Binaenaleyh ne mutlu o kimselere ki şâkilesi

hakka uygun ola.
Şâkile, ruh mes'elesine temass etmek hasebile:

sh:»3197

﴿٨٥﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِۜ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ى وَمَٓا
اُو۫ت۪يتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذ۪ٓى
اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِه۪ عَلَيْنَا وَك۪يلًاۙ ﴿٨٧﴾ اِلَّا
رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَب۪يرًا ﴿٨٨﴾ قُلْ لَئِنِ
اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا
يَأْتُونَ بِمِثْلِه۪ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَه۪يرًا﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de sana ruhtan soruyorlar, de ki: ruh rabbımın emrindendir ve size ılimden ancak az bir şey verilmiştir

85 Celâlim hakkı için dilersek sana vahyettiğimizi de tamamen gideriveririz, sonra bize karşı kendine bir vekîl de bulamazsın 86 Ancak rabbından bir rahmet başka, hakıkat senin üzerinde onun fazlı pek büyük bulunuyor 87 De ki: yemin ederim eğer İns-ü Cinn bu Kur'anın mislini getirmek üzere toplansalar bir mislini getiremezler, birbirlerine zahîr de olsalar 88

85. ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِۜ﴾ Sana ruhtan da sual eder: veya ediyorlar. - Siyerde

İbni Abbastan nakledildiğine göre Kureyş Nadr ibni Hâris ile Ukbe ibni ebî Müaytı Medinedeki Yehûd ahbarına gönderip: onlar, ehli kitabdırlar sizde bulunmıyan ma'lûmat onlarda bulunur. Muhammedi sorun bakalım demişler, binaenaleyh

sh:»3198

ikisi bir Mekkeden çıkıp Medineye varmışlar ve sormuşlar. Yehûd «ona Eshabı «Kehif» ten ve Zil'karneynden ve ruhtan sorunuz, eğer hepsine cevab verir veya sükût ederse nebiy değildir. Ve eğer ba'zısına cevab verip ba'zısından sükût ederse nebiydir» demişler. Çünkü ruh, Tevratta mübhem imiş, gelmişler suâl etmişler binaenaleyh iki kıssa beyan olunup ruh, icmal edilmiş olmakla sorduklarına nedamet etmişler (Sûrei «Kehf» e bak).
Ahmed, Neseî, Tirmizî ve Hâkim ve ibni Hıbban ve daha bir takımlarının ibni Abbastan tahricinde ise Kureyş, Yehûde demişler ki «ruhtan sorunuz» demişler, sormuşlar, binaenaleyh bu âyet nâzil olmuştur «

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِۜ الخ... » Bunlara göre bu âyet de Mekkîdir. Lâkin Buharîde

ve Müslimde ve sairede tahric edildiğine göre Abdullah ibni Mes'ud radıyallahü anh demiştir ki «ben Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ile Medinede bir tarlada yürüyordum ve o, bir değneğe dayanıyordu, o sırada bir bölük Yehûd tesadüf etti, birbirlerine şuna ruhtan suâl ediniz dediler. Binaenaleyh ba'zısı kalktı ruhtan suâl etti, edince Resulullah, ona karşı bir şey söylemeyip sükûte daldı. Ben derhal bildim ki vahyolunuyordu, olduğum yerimde dikildim, vaktâ ki vahiy nâzil oldu, buyurdu ki: «
وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِۜ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ى وَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنَ
الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلًا » اهـ Buna göre ise bu âyet, Medenî demektir. Bundan dolayı ba'zıları bu

âyetin biri Mekkede biri Medinede olmak üzere iki def'a nâzil olduğuna kail olmuşlardır. (Sûrei «Kehf» e bak).

Yukarılarda da sebkettiği üzere ruh denildiği zaman başlıca üç noktai nazar mülâhaza edilegelmiştir. Mâbihilhareke ya'ni hareket ya'ni hareket mebdei, mâbihilhayat, ya'ni hayat mebdei, mâbihil'idrâk, ya'ni idrâk mebdei. Hareket mebdei mülâhazasiyle ruh, maddenin tam mukabili olarak kuvvet demek olur. Madde veya kuvvet, madde veya

sh:»3199

ruh denildiği zaman bu mülâhaza kasdedilir. Bu ma'nâ ruhun en eamm ma'nâsıdır. Meselâ elektrik bu ma'nâca bir ruh ve her kuvvei muharrike bir ruh demektir. Hayat mebdei mülâhazasile ruh ise bundan ehastır. Zira kuvvei hayatiyye, mutlak kuvvetten ehastır. Fakat bunda da iki mülâhaza vardır. Birisi eamm ma'nâsiyle hayattır ki nebatî hayata da şamil olur. Bu ma'nâcadır ki alel'umum nebatata dahi ruh ıtlak edildiği vakı'dir.

Birisi de meşhur ma'nâsiyle hayat, ya'ni hayati hayvaniyyedir ki hayati insaniyye müntehî olur. Bu ma'nâca ruh, ruhi nebatîden ehass ve binaenaleyh onu da mutazammındır. Sonra idrâk mebdei, ya'ni ihsasa ıktiran eden vicdanı basîtten ma'rifet, taakkul, ılim, irade, kelâm ve saire gibi en yüksek derecelere kadar alel'umum şuur hâdisatının ve binaenaleyh bir hayati ma'neviyyenin medarı olmak mülâhazasiyle ruh gelir ki ruhun en mümtaz haysiyyetini ifade eden bu ma'nânın en bâriz tezahürü nefsi insanîde tecellî ettiğinden buna ruhi insanî tesmiye edilmiştir. Nefsi insanîyi ruhi hayvanîden temyiz ettiren ve insanî ma'rifeti hakka iysal ederek kendini ve gayrını bildiren bu ruh hakkındadır ki «

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى » buyurulmuştur. Biz bunu kendisiyle duyar, vicdan, irade, taakkul,

kelâmı bâtınî gibi asârile tanırız. Her insanda bu ruhun bir lemhası bulunduğunda şüphe yoksa da nefsi insanî bunun aynı olup olmadığında ıhtilâf edilmiştir. Fakat ruhun hakıkati, hakıkati insaniyyenin mâverasında olmasa idi insan, a'yâni eşyadan hiç bir hakıkati idrâk edemez veya bütün hakıkat, insandan ıbaret olmak lâzım gelirdi. Halbuki insanın mechulâtı pek çoktur. Ne kadar az olursa olsun bildiği de yok değildir. Binaenaleyh mebdei idrâk olan ruh, insanın hayati cismaniyyesinde bedenine nefholunan heva, zıya, hararet gibi hayati ma'neviyyesinde nefsine nefholan bir mebde'dir. Ki nefsi insanînin şâkilesi hidayet ve dalâldeki hıssası bunun derecei nefhı ile mütenasibtir.

sh:»3200

﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى﴾ De ki ruh, rabbımın emrindendir. - Burada emir, umurun

müfredi, ya'ni şein, iş. Yâhud evâmirin müfredi, ya'ni kumanda ma'nâsına gelir. Müfessirînin bir çoğu «min» beyaniyye veya teb'îzıyye, emir şein, emrin rabba izafeti ıhtisası ılmî ma'nâsına olmak üzere şöyle tefsir etmişlerdir. «Ruh, ancak rabbımın bileceği iştendir, ruhun hakikati öyle umurdandır ki ılmini Allah tealâ

kendisine tahsıs etmiştir». Bu surette cevab « اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ » denilmiş gibi olur. Eğer

ruhtan suâl «niçin herkese aynı derecede ruh verilmiyor da şâkile, ıhtilâf ediyor?» diye herkesin ahvali ruhiyyesindeki ihtilâfın hikmitinden suâl olursa bu tefsire diyecek yoktur. Çünkü bu cihet, lâyüs'elü ammâ yef'al olan Allah tealânın mücerred meşiyyeti rabbaniyyesine aid olduğundan ancak onun bileceği bir iştir.

Âyetin akıbinde « وَلَئِنْ شِئْنَا » buyurulması da bununla alâkadardır.

Lâkin ruhun hakikatı veya ahkâmı noktai nazarından suâl mülâhaza olunduğu zaman, bu cevabda hiç bir şey bildirilmemiş denemez. Bil'akis bunda ruhun künh-ü hukmüne müteallık bütün maba'dettabiî münakaşaları kesib atan bir ta'rif verilmiştir. Şöyle ki «

اِنَّمَآ اَمْرُهُ اِذَآ اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » âyeti mucebince

rabbın emri, bir şeyi irade edince Allahın işi başka hiç bir şart ve sebebe muhtac olmaksızın mücerred ol! demekle olduruvermekten ıbaret bir emirdir: bir ibdaı filîdir. Bir iycab-ü te'sirdir ki «

وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ» medlûlü üzere basît bir basar lemhasının

ifade ettiği anî bir irade veya şuur şe'ni gibi vahiddir. Binaenaleyh ruhun emri rabdan olması Hak tealânın mücerred «kün» emrinden ibda' olunan ve başka bir unsur ve menşei bulunmıyan bir bediai rabbaniyye olması demek olur. Bir takım müfessirîn de bu ma'nâyı ıhtiyar etmişlerdir.

Bu ma'nâda belli ki emir, failine muzaftır. «Min», ibtidaiyye olduğu takdirde ruh, emrin eseri olan basît ve ibdaî

sh:»3201

bir cevheri mahsus olarak mülâhaza edilebilir. «Min», beyaniyye olduğu takdirde ise ruh, rabbın emri cinsinden bir fili mahız, bir te'siri mahsus demek olur. Burada şöyle meşhur bir suâl vardır : Allah, halikı külli şey ve her şey, Allah tealânın emri tekvinîsi ile mükevven ve mahlûk olduğu cihetle bu ma'nâ «ruh, eşyadan bir şey veya ef'alden bir fiildir» demeğe müsavi olmaz mı? Ve o halde bununla ruhun hususıyyetini ifade eden bir ta'rif verilmiş olduğu nasıl söylenebilir?» Bâlâdaki beyanâtta bu suâli ıskat eden kuyud ve işaret yok değildir. Bunu daha ziyade bir vuzuh ile anlamak için de «

اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُۜ» kavli mecîdini nazarı dikkate almak ıktıza eder. Görülüyor ki bunda emir, halka tekabül ettirilmiştir. Bunda ise iki vecih vardır : birisi halk, takdir, ya'ni mikdar ve kemmiyyet vermek ma'nâsı i'tibarile madde ve ecsamı tekvin ve iycaddır. Mutlak iycadda isti'mali ta'mimendir. O halde buna mukabil emir, maddeye mukabil ve hacimsiz olarak mülâhaza edilen alel'umum kuvvetler gibi mücerred olan şuunâtı iycab eden fiıl ve te'sirdir. Netekim Âdem hakkında «

خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» buyurulması bu farkı gösterir.

İkincisi emirde kumanda ma'nâsının esas olmasıdır. Bu cihetle emir, halkedilen bütün mahlûkat üzerinde cereyan eden ve edecek olan tasarruf ve hâkimiyyet şuunâtiyle bu şuunâtı husule getiren iycab ve te'sir filine muntabık olur ki rübubiyyet sıfatının tecellisi bununladır. «

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَۜ» Bunu müş'irdir. Şu halde halk, emrin mahalli tatbikatını vücude getiren fiıl, emir de mahlûkatın cebrî veya iradî terbiyesi şuunâtını ifade eden fiıldir. Ve ruhun ta'rifindeki emir, halka mukabil olan bu rabbanî haysiyyeti ifade için bilhassa rab ismine muzaf kılınmıştır. Maamafih bu izafet, ruhun bütün kuvvetlere şâmil olan eamm ma'nâsını temyiz ettirirse de hass ma'nâsıyle ruhun ancak cinsine iş'ar eder. Bu cins içinden ma'nâyı haysiyle ruhu tanıtacak olan hususiyyet ise rabbın nefsi mütekellim

sh:»3202

vahdeye olan «rabbî» izâfetidir. Şu halde «emri rabb» ruhun cinsi, rabbın nefsi mütekellime izafeti mahsusası da faslı mesabesinde olarak hakikatine müteallık bir haddini ifade eden ta'rifini vermiş olur. Ma'nâ şu olur :

Ruh, benim malikim olup beni terbiye eden rabbımın bütün mahlûkat üzerindeki rübubiyyeti emrinden bir emirdir ki bana kendimi ve rabbımı tanıtır». Demek ki bir ruh tasavvurunda esas şu üç şuurdur. Ene, emir, rabb. Ve ruh, işte eneye rabbın bir te'siri mahsusu ile izafetini ifade eden emirdir. Bu izafeti mahsusa, bu emir olmayınca kimse kendini duymaz, herkes bu nisbeti izafiyyenin hususiyyetine göre kendini duyar. Kendini duymayanda ruh olmaz. Kendini tanımayan o nisbeti izafiyyeden hıssasına göre ruhu duyar, ruhu duyan rabbını duyar. Bundan dolayıdır ki ruhu rabb zannedenler, rabba ruh diyenler, teslise sapanlar

olmuştur. Onun için « مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ى » cevabında bu galatlar da tashıh olunarak anlatılmıştır ki ne

ene ne ruh, rabb değildir. Ruh «enenin rabbının emrindendir»

Burada şayani dikkat mühim bir nokta daha vardır. « قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » hıtabında rabbın müzafün ileyhi olan nefsi mütekellim zamiri olan « يا » evvel emirde Resulullahın « أنا » sidir. Ona olan izafeti rabbaniyye, hakıkati Muhammediyyede teayyün eden tecelliyât ise « اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبيرًا » diye tasrıh olunacağı üzere çok büyük olduğundan bu noktai nazrdan izafetin ifade ettiği ta'rif, ruhul'kudüs ve ruhul'emîn ıtlak olunan Cibrîli dahi mazmununa alan yüksek bir cemıyyeti hâizdir. Bu haysiyyetle « مِنْ اَمْرِ رَبّى » ta'rifinden tasavvur edebileceğimiz ma'nâ şu olur: «ruh, beni terbiye eden, ez cümle bana vahiy ve risalet veren, Beni isrâ ile mi'race ı'lâ eyliyen, beni makamı Mahmûde ba's buyuran ve bana Kur'anı indirmekte bulunan rabbımın

sh:»3203

emrinden bir emirdir ki ben kendimi ve rabbım Hak tealâyı onunla bilirim».

﴿وَمَآ اُوتيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَليلاً﴾ ve size ılimden ancak bir az verildi - hiç verilmedi değil fakat az. Bildiğiniz de az, bilişinizde azdır. Çünkü hadîstir, izafîdir. Sofestaîlerin dediği gibi hiç bir şey bilmez değilsinizdir. Sofestaîlerin dediği gibi bütün hakıkati bilir de değilsiniz, haktan ba'zı şeyler bilirsiniz amma hakıkatin bütün derinliğiyle değil, ba'zı vücuh ile, ruhunuzun mertebesine göre, rabbınızı tanıyacak vazifelerinizi anlıyacak kadar nisbî bir surette bilirsiniz. Binaenaleyh ruh hakkında bile bileceğiniz de bu kadardır.

Ba'zı müfessirîn bu hıtabın suâli soranlara âid olduğunu söylemişlerdir. Çünkü « قل » emrinin mekulünde dahil olarak cevabın tetimmesinden olması akrebdir. Lâkin rivayet olunuyor ki Yehûd, bu cevabı işitince bu hıtab bize mi muhtas? Demişler, aleyhıssalâtü vesselâm da «belki biz ve siz» buyurmuş. Bunun üzerine demişler ki «halin amma da acaib, gâh « وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِىَ خَيْرًا كَثيرًا » dersin, gâh da böyle söylersin. Bize Tevrat verildiği ve onda her şey'in tibyanı bulunduğunu tilâvet ettiğin halde bize verilen ılme az nasıl dersin?» Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem de «o Allahın ılmine nazaran azdır. Allah, size o kadarını vermişti ki amel etseniz intifa' ederdiniz» buyurmuş ve bu sebeble « وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِه سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّهِ » âyeti nâzil olmuştur. Şu halde bu hıtab, « قل » emrinde dahıl olmayıp istînafen ona tezyil edilmiş bir cümle olarak bütün insanlara âmm bir hıtab demektir. Bütün ılmi beşer ılmullaha nazaran kalildir, verme, izafî, mütenahîdir, muhattır. Ilmullah ise zatî muhît ve ma'lûmâtı, nâmütenahîdir. Ilmin tamamı Hak tealânın zati hakıkatini bilmeğe mütevakkıftır ki onu ancak kendi bilir.

Burada şu faideleri kaydedelim :

sh:»3204

1 - demeki « وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا » mucebince Âdeme bütün esmânın ta'limi, bütün hakayıkı müsemmeyatın ta'limi demek değildir. Ta'limi esmâ, ılmullaha nazaran bir ılmi kalîldir. Bu nokta Felsefede «İsmiyye» mezhebine bir esas olabilir.

2 - « ﴿تِبْيَانًا لِكُلِّ شَىْءٍ﴾ ، ﴿تَفْصِيلاً لِكُلِّ شَىْءٍ﴾ » gibi âyetler, bütün eşyanın hakayıkı ma'nâsına olmayıp insanların din ve ahkâm noktai nazarından muhtac oldukları her şey ma'nâsına izafî bir şümulü haiz demektir. Ve netekim öyle tefsir olunagelmiştir.

3 - Ilmi beşerin kılleti yalnız Ilmi ruh noktai nazarından zannedilmemelidir. Zira diğer şeylere müteallık ma'lûmatımızın dahi medarı ruh olduğu cihetle onlara müteallık şuurumuz ruhumuza aid olandan çok değildir.

4 - Bu hıtabta insanlara ılimden hıssa veren bir şeref ve aynı zamanda beşerin gururı ılmîsini kıran bir darbe ile huzurı hakta « مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ » ı'tirafiyle tevazua da'vet eden bir ıhtar vardır. Demek ındi ilâhîde ılmin nâmütenahîliği insanlar için her hususta ılmin imkânını selbeden bir yeis delili değil, ilimde terakkı imkânının nâmütenahîliğini te'min eden bir mebdei ma'rifettir. Binaenaleyh insan nâmütenahîye giden bir aşk-u iyman ile Allah için ılme çalışmak ve lâkin her hangi mertebei terakkıye vasıl olursa olsun ılmi beşerin az yine az yine az, ılmullaha nisbetle bir katrenin denizlere nisbetinden bile az olduğunu bilerek hiç bir zaman mağrur olmamak lâzımdır.

Şunu da unutmamak ıktiza eder ki ılmi beşer verilme olduğu gibi kabili zevaldir de. Bir insana en büyük ruhun en yüksek mertebei ılmin verildiği de farzedilse onu emriyle dilerse bir ânda alıverir. İşte gururdan sakınmak için bu hakıkatin bilinmesi gayet mühimm olduğundan dolayı bakınız Allah tealâ, Resulüne olan fazlının büyüklüğünü tansıs ile ona verdiği ılmin kılletten müstesnâ olduğunu sh:»3205

beyan sırasında evvel emirde bu hakıkati takdimen tasrih ederek hem de kasem ve te'kid ile ve azamet-ü celâl ifade eden cemi' sıygasile ve diğerlerine gayet müessir ve ma'nîdar bir ıbret olmak için bilhassa Resulullaha hıtabda tasrih ederek buyurmuştur ki:

86. ﴿وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذٖى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ﴾ Kasem olsun ki dilersek o sana vahyettiğimizi elbet gideriveririz. - Ya'ni ruhül'kudüsle indirdiğimiz, bütün fitnetlere karşı tesbit ettiğimiz, mü'minlere şifa ve ılminizin ruhu olan o Kur'anı azîmüşşanı bile hafızalarınızdan siler alıveririz. ﴿ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكٖيلاً﴾ sonra kendin için bize karşı bir vekîl de bulamazsın - ya'ni aldığımızı bizden bil'esale geri alamıyacağın gibi bilvasıta istirdad edebilmek için ne ruhtan ve saireden dayanacak bir vekîl, tutunacak bir kuvvet bulmana da imkân yoktur 87.

﴿اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ ancak rabbından bir rahmet - evvel-ü âhir yalnız ona dayanabilirsin ve işte onu vahyettiğimiz gibi hıfz-u ibka eden de odur. Rabbının sana izafeti mahsusa ile in'am ve ihsanı ve bu yüzden âlemîne neşretmek istediği rahmeti vâsiasıdır.

﴿اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبٖيرًا﴾ emîn ol onun - o rabbının - sana olan fadlı, ihsan-ü ınayeti çok büyüktür. -Diğerlerine kıyas kabul etmiyecek derecede büyüktür. Onun için kemali emniyyetle

88. ﴿قُلْ﴾ de ki:

﴿لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰۤى اَنْ يَاْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا

الْقُرْاٰنِ﴾ Alimallah, bütün İns-ü Cinn bu Kur'anın getirilmeleri üzere ictima' ya'ni ittifak etseler

﴿لَا يَاْتُونَ بِمِثْلِه۪﴾ hiç bir mislini getiremezler. - İns ayrı Cinn ayrı uğraşsalar getiremezler

ya ﴿وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَه۪يرًا﴾

sh:»3206

yekdiğerine zahîr olsalar bile getiremezler - Kur'an böyle büyük bir mu'cizedir. Şimdi yalnız bu âyetin ne kadar şümullü, ne kadar kuvvetli, bütün İns-ü Cinn ile istikbal üzerinde böyle en yüksek bir yakîn ile hukûm ne büyük bir ılmi gaybi ihtivâ ettiğini ve binaenaleyh başlı başına nasıl büyük bir mu'cizei bakıye teşkil eylediğini insaf ile teemmül etmeli, bu kelâmın ılmullahdan bir ılim getirmiş olduğuna nasıl şüphe edilebilir?

Bunun sebebi nüzulünde rivayet olunur ki evvelki Yehûdîlerden bir taife «ya Muhammed, demişler, bize şu getirdiğin hakkı haber ver, bu min ındillâh bir hak mıdır? Zira biz bunu Tevrâtın tenasüku gibi mütenasık görmüyoruz» aleyhıssalâtü vesselâm da buyurmuş ki «vallahi siz, bunun üzerine «amma bu senin getirdiğin gibisini biz de sana getiririz.» Demişlerdi ve binaenaleyh Allah tealâ, bu âyeti inzal buyurdu. Diğer taraftan Kureyşten bir cemaat de «bize bu Kur'andan başka bir âyeti garîbe getir, yoksa bunun mislini biz de yapabiliriz» demişlerdir ki âyeti garîbe dedikleri bundan sonra «

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى الخ » âyetlerinde beyan olunacak olan mukterehat olacaktır. Bu âyet ile bütün bunlara cevabı kat'î verilmiş, o gün bu gün bunca asırlardan beri bütün tecribe

ve teşebbüslerin karşısında bu cevab, kemali sıdk-u tahakkukla heybet-ü azametini artırmış durmuştur.

(Sûrei «Bakare» de « فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِه۪ » sûrei «Hûd» da «

فَاْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِه۪ » - ilâ - « فَاِلَّمْ يَسْتَج۪يبُوا لَكُمْ » Sûrei «Hıcir» de «

وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ » bak).

İşte Kur'anın her hukmü böyle ılim, böyle lâreybdir.

﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ ف۪ى هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰۤى
اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا ﴿٩٠﴾ وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى
تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿﴾

sh:»3207

﴿٩١﴾ اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخ۪يلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ

خِلَالَهَا تَفْج۪يرًا ﴿٩٢﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَٓاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا
كِسَفًا اَوْ تَاْتِىَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَب۪يلًاۙ ﴿٩٣﴾ اَوْ يَكُونَ لَكَ
بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِى السَّمَٓاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى
تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبّ۪ى هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا
رَسُولًا ﴿ ﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için biz bu Kur'anda dillere dasitan olacak her ma'nâda türlü türlü ifadeler yaptık, yine nâsın ekserisi gâvurlukta ısrar ettiler 89 Ve biz dediler: sana ıhtimali yok inanmayız, tâ ki bizim için şu yerden bir menba' akıtasın 90 Yâhud senin için hurmalıklardan ve üzümlüklerden bir bağçe ola da aralarında şarıl şarıl çaylar akıtasın 91 Yâhud zu'mettiğin gibi üzerimize Semayı kıt'a kıt'a düşüresin, yâhud Allahı ve Melekleri kefil getiresin 92 Yâhud senin altından bir evin olsun, Yâhud Semaya çıkasın, ona çıktığına da aslâ inanmayız tâ ki üzerimize okuyacağımız bir mektub indiresin, de ki: sübhanallah ben ancak beşer bir Resulüm 93

Böyle bir Peygamberi gören o kâfirlerin iyman etmeyip de bu kadar ınad etmelerinin sebebi nedir?

Denecek olursa:

sh:»3208

﴿٩٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُٓوا اِذْ جَٓاءَهُمُ الْهُدٰٓى اِلَّٓا اَنْ
قَالُٓوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ
مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّ۪ينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَلَكًا رَسُولًا
﴿٩٦﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا بَيْن۪ى وَبَيْنَكُمْ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِه۪
خَب۪يرًا بَص۪يرًا ﴿٩٧﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ
فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِه۪ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى
وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ
سَع۪يرًا ﴿٩٨﴾ ذٰلِكَ جَزَٓاؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا وَقَالُٓوا ءَاِذَا
كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَد۪يدًا ﴿٩٩﴾ اَوَ لَمْ

يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰى اَنْ
يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ فٖيهِ فَاَبَى الظَّالِمُونَ اِلَّا
كُفُورًا ﴿﴾

sh:»3209

﴿١٠٠﴾ قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَٓائِنَ رَحْمَةِ رَبّٖٓى اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ
خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Kendilerine doğru yolu gösteren hidayetci geldiğinde nâsın iyman etmelerine ancak şöyle demeleri mani' oldu: Allah bir beşeri mi Resul gönderdi? 94 Söyle onlara eğer, Arzda hep uslu uslu yürüyen Melâike olsa idi elbette onlara Semâdan Melek bir Resul gönderdik 95 De ki: Allah sizinle benim aramda şâhid yeter, her halde o, kullarına habîr basîr bulunuyor 96 Ve her kime Allah hidayet ederse o doğru yolu tutar, her kimi de dalâlette bırakırsa artık onlar için onun berisinden velîler bulamazsın ve biz onları Kıyamet günü kör, dilsiz, sağır oldukları halde yüzleri üstü haşrederiz, varacakları yer Cehennem, her dindikçe onlara bir saîr artırırız 97 O onların cezalarıdır, çünkü onlar âyetlerimize küfrettiler de: ya biz bir yığın kemik olduğumuz ve ufalanıp tozduğumuz vakıt mı, biz mi cidden yeni bir hılkatle ba'solunacağız? Dediler 98 Gökleri ve Yeri yaratmış olan Allahın kendilerinin mislini yaratmağa kadir olduğunu görmedilerde mi? Kendileri için de bir ecel ta'yin etmiş onda hiç şüphe yok? Fakat zalimlerin gâvurluktan başkasına baktıkları yok 99 De ki: rabbımın rahmeti hazînelerine siz malik olsa idiniz o vakıt elden çıkarmak korkusuyla imsâk ederdiniz, insan bir de cimri olmuştur 100

Netekim

sh:»3210

﴿١٠١﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْـَٔلْ بَنٖٓى
اِسْرَٓائٖيلَ اِذْ جَٓاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنّٖى لَاَظُنُّكَ يَا مُوسٰى
مَسْحُورًا ﴿١٠٢﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَٓا اَنْزَلَ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَٓائِرَ وَاِنّٖى لَاَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا

﴿١٠٣﴾ فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ
جَمٖيعًا ﴿١٠٤﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهٖ لِبَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ
فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفٖيفًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için Musâya açık açık dokuz âyet verdik, sor Benî İsraîle, onlara geldiği vakıt Fir'avn ona dedi ki: her halde ben seni ya Musâ! Bir büyüye tutulmuş zannediyorum 101 Alimallah dedi: pek âlâ bilirsin ki bunları o Göklerin Yerin rabbı, sırf birer basîret olmak üzere indirdi, her halde ben de seni ya Fir'avn! Helâk olmuş zannediyorum 102 Derken onları Arzdan belinletmek istedi, biz de hem kendisine ve hem maıyyetindekileri hepsini birden garkediverdik 103 Arkasından da Benî İsraîle dedik ki: haydin Arzda sâkin olun, sonra Âhıret va'di geldiği vakıt hepinizi dürüp bükerek getireceğiz 104

104. ﴿فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًاؕ﴾ Âhıret va'di geldiği vakıt topunuzu dürüp bükerek

sh:»3211

getireceğiz - Buradaki « وَعْدُ الْاٰخِرَةِ » sûrenin başında geçen « وَعْدُ الْكَرَّةِ الْاٰخِرَةِ » ya'ni ikinci gerekki fesadın va'desi ma'nâsına olmak melhuz ise de « وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا » mezmununa nâzır olarak « وَعْدَ الدَّارِ الْاٰخِرَةِ » ma'nâsına olmak tekrardan sâlim ve binaenaleyh daha zâhirdir. Ki Kıyamet demek olur..

Hasılı ya Muhammed!

﴿١٠٥﴾ وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَؕ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا
مُبَشِّرًا وَنَذِيرًۢ ﴿١٠٦﴾ وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى
مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٧﴾ قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواؕ اِنَّ
الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ
سُجَّدًاۙ ﴿سجده﴾ ﴿١٠٨﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنْ كَانَ وَعْدُ
رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٩﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ
خُشُوعًا ﴿١١٠﴾ قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَؕ اَيًّا
مَاتَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ
بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١١﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى
لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ
وَلِىٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿﴾

sh:»3212

Meali Şerifi

Bunu da bihakkın indirdik ve bihakkın indi ve seni ancak sevabımızın müjdecisi ve azâbımızın habercisi olarak gönderdik 105 Hem onu bir Kur'an olmak üzere âyet âyet ayırdık ki nâsa dura dura okuyasın hem de tenzil suretiyle ceste ceste indirdik 106 De ki "ister inanın ona ister inanmayın, çünkü bundan evvel ılim verilmiş olanlar kendilerine tilâvet olununca çeneleri üstü secdelere kapanıyorlar 107 Ve diyorlar ki tesbih rabbımıza "hakıkat rabbımızın va'di kat'ıyyen fı'le çıkarılmış bulunuyor 108 Ve ağlıyarak çeneleri üstü kapanıyorlar, o onların huşûunu da artırıyor 109 De ki Allah diyin rahman diyin hangisini deseniz hep onundur o en güzel isimler; bununla beraber salâhatında pek bağırma, pek de gizleme ikisinin arası bir yol tut 110 Ve şöyle de: hamd o Allah ki hiç bir veled edinmedi, ona milkte bir şerik de olmadı, ona zülden bir veliy de olmadı, onu tekbir ile büyükle de büyükle 111

105. ﴿وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَۜ﴾ Onu - Kur'anı - hakk ile indirdik ve hakkıle indi - ya'ni bozulmadan indirdiğimiz gibi bihakkın indi, nazmı da hak ma'nâsı da hak, inişi de hak indiği de haktır. Hikmeti hakk ile hakikaten hak Peygambere inmiştir. Onun haber verdikleri muhakkak olacaktır. ﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًاۢ﴾ Ve seni ancak bir mübeşşir ve nezîr olarak gönderdik - iyman ve itaat edenlere sevabı ve kâfirlere, asıylere ıkabı haber vereceksin, yoksa herkesin istediğini yapacak, anud kâfirlere zorla iyman verib kurtaracak değilsin. Binaenaleyh sen tebşir ve inzar vazifeni yap, sonundan korkma, fakat o tebşir ve inzar bir def'ada bitecek değil, ta'kıb olunmak lâzımdır.

106. ﴿وَقُرْاٰنًا﴾ Hem bir Kur'an olarak ki ﴿فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ﴾ ağır ağır, vakıt vakıt nâsa kıraet edesin için biz onu ayırd

sh:»3213

ettik - kısım kısım yaptık ﴿وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا﴾ ve tenzîlen indirdik - ya'ni hepsini birden değil, usulden furua doğru nâsın her türlü mesalih ve ihtiyacatına ve ahvalin muktezayatına mutabık olmak üzere tedricen indirdik. Onun için Kur'andan bir hizib veya bir aşır ve hattâ ba'zan bir âyet müstekıl bir kitab gibi başlı başına tebşir ve inzarı muhtevi bir derstir.

Alusî tefsirinde der ki «beyhekî şa'binde Ömer radıyallahü anhten şöyle dediğini tahric etmiştir:» Kur'anı beşer âyet beşer âyet teallüm ediniz. Zira Cibril aleyhisselâm onu beşer beşer indirirdi». İbni asakir de Ebû Nadre tarikından tahric etmiştir ki «Ebû Saidi hudrî bize Kur'anı sabah beş akşam beş âyet ta'lim eder ve Cibrîl aleyhisselâm beşer âyet beşer âyet indirdi diye haber verir idi» demiştir. Maamafih beşten daha fazla ve daha az olarak nüzulünün vaki' olduğu da sahihan sâbit bulunduğundan murad, ekseriyya demektir».

اهـ.

107. «SECDE AYETİ» ﴿قُلْ﴾ De ki - ey bu Kur'ana inanmıyan cahiller!

﴿اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواؕ﴾ siz buna ister inanın ister inanmayın - ya'ni Kur'anın

hakkıyyetine ve kemaline karşı sizin gibilerin inanıp inanmamasının hiç ehemmiyyeti yoktur inanmanız

onun kemalini artırmaz, inanmamanız da ona nekısa vermez, iyman edersiniz faidesi kendinize,

etmezseniz zararı yine kendinize, artık siz düşünün

﴿اِنَّ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ﴾ şu muhakkak ki bundan evvel ılim verilmiş

olan zevat Kur'an nâzil olmazdan evvel kütübi salifeyi tedkık etmiş olup da vahyin, kitabın, din ve şeriatin

ne olduğunu anlamış, delâili nübüvvete vakıf olmuş değerli âlimler ﴿اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ﴾

kendilerine Kur'an tilâvet olununca ﴿يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًاۙ﴾

sh:»3214

çeneleri üstü düşerek secdelere kapanıyorlar 108.

﴿وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا﴾ da tesbih

rabbımıza, ne büyük şa'n rabbımızın va'di hakıkaten fıle çıktı diyorlar. - Ya'ni evvelki kitablarda va'dettiği o

Peygamber geldi, haber verdikleri hep olacaktır diye tesbih ve şükrediyorlar 109.

﴿وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ﴾ ve ağlıyarak çeneleri üstü kapanıyorlar

﴿وَيَزٖيدُهُمْ خُشُوعًا﴾ ve o - Kur'an okundukça -onların huşu'larına artırıyor - bunun bir nazîri de «

وَاِذَا سَمِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَفٖيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّۚ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا » ilh... idi.

110. ﴿قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَۜ﴾ De ki Allah diye duâ ediniz veya

rahman diye duâ ediniz ﴿اَيًّا مَا تَدْعُوا﴾ hangi isme çağırsanız - güzeldir. Çünkü

﴿فَلَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۚ﴾ o en güzel isimler hep onundur. - O zatı ehadindir. Resulüllah

sallallahü aleyhi vesellem bir gün Mekkede « ya Allah ya rahman » diye duâ ederken müşrikler işitmişler

«Muhammed bir ilâhe da'vet ediyordu, halbuki kendisi iki ilâhe duâ ediyor» demişler, cevaben bu emri ilâhî

nâzil olmuştur. Ya'ni Allah tealânın bir çok isimleri vardır ki en güzel isimlerdir. En yüksek cemal ve celâl ve

ikram ifade eden esmai husnâ hep onundur. Bunların her hangisiyle olursa olsun duâ caizdir. Çünkü ismin

teaddüdünden müsemmanın teaddüdü lâzım gelmez. Bütün esmai husnâ ile duâ, lâşerîkeleh olan o zatı

ehade duadır.

﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ﴾ Hem salâtında büsbütün cehir de etme - namazda kıraet veya duâ ederken bağırma, gösteriş, saygısızlık şâibesi olmasın ﴿وَلَا تُخَافِتْ بِهَا﴾ büsbütün muhafete de yapma - ya'ni kendin

sh:»3215

işitmiyecek kadar da gizleme, masivadan korkuyormuş gibi olmasın ﴿وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا﴾ bunun arasında bir yol tut 111. ﴿وَقُلِ﴾ ve de ki ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ hamd, Allaha -her türlü ta'zîmat ile şükür, Allaha ﴿الَّذٖى﴾ O Allah ki ﴿لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ veled ittiaz etmedi - doğurmaktan münezzeh olduğu gibi evlâdlık da edinmedi. Binaenaleyh edindi diyenler onun şanına bilmediler. Yalan söylediler ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرٖيكٌ فِى الْمُلْكِ﴾ ona mülkte şerîk yok - iki veya üç diyenler, başkalarını karıştıranlar iftira ettiler ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِىٌّ مِنَ الذُّلِّ﴾ onun için zülden veliy de yok - ya'ni züllüden neş'et eden, zilletten kurunmak, ızzet bulmak için muavenetine muhtac olunan veliyden, yâr-ü yaverden, dosttan müttefıkten de münezzehtir. Fadl-ü rahmetiyle sevdiği, velâyet verdiği, veliyyullah denebilecek sadık kulları olmaz değil ise de her hangi bir ihtiyacdan dolayı dost edindiği hiç bir veliy de yoktur. Zilletten münezzeh bizatihi azîz ve kaviydir. « فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمٖيعًا» ﴿وَكَبِّرْهُ تَكْبٖيرًا﴾ ve onu tekbir ile büyükle de büyükle - zatında da büyükle, sıfatında da büyükle, de büyükle - zatında da büyükle, sıfatında da büyükle, ef'alinde de büyükle, esmasında da büyükle « اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ».

Rivayet olunur ki Abdulmuttalib evlâdından söylemeğe başlıyan her oğlan çocuğuna Resuli ekrem işbu « وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ» âyetini belletirdi ve buna « آية العز » namına vermişti. Tesbih ve isra ile başlıyan bu sûrenin bu « آية العز » de hamd-ü tekbir emirleriyle hıtamı ne kadar güzel ne kadar

beliğdir. Bu hamd-ü tekbir emrinin « اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا » ni'metine şüphesiz

bir terettübi mahsusu vardır.

İmam Ahmed ibni Hanbel, Tirmizî, Neseî ve gayrıları Hazreti Aişeden rivayet etmişlerdir ki Resuli Ekrem

sallahlahü

sh:»3216

aleyhi vesellem, bu sûre ile Sûrei Zümeri her gece okurdu. Sahîhı Buharîde İbni Mes'udden rivayet

olunduğu üzere Resuli Ekrem bu sûre ile bunu ta'kıb eden Kehif, Meryem, Taha, Enbiya sûreleri hakkında

buyurmuştur ki « هُنَّ مِنَ الْعِتَاقِ الْاَوَّلِ وَهُنَّ مِنْ تَلَادِى » bunlar ilk

nefaistendir, ya'ni Mekkede nâzil olanlardandır ve bunlar benim serveti kadimemdendir, ya'ni şan ve

makamı Muhammediye alâkai mahsusası olan mahfuzatı kadîmemden, havas ve evradımdandır. İşte «

عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا » tebşirini veren Sûrei İsradan «

وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » tebciline müntehi olan Sûrei Enbiyaya kadar

bu beş sûrenin tertibi de bu esas üzeredir. Bakınız hamd-ü tekbir emrile hıtam bulan Sûrei İsrayi müteakıb

Sûrei «Kehf» in hamd ile başlaması ne ahenkdârdır.

١٨ سُورَةُ الْكَهْفِ

Sûrei «Kehif» de Mekkîdir. Ancak «وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ»

âyetinin Medenî olduğuna dair bir kavil de vardır.
Âyetleri - Yüz on.
Kelimeleri - Bin beş yüz yetmiş yedi.
Harfleri - Altı bin üçyüz altmış.
Fasılası - ا harfidir.

Sebebi nüzulünde sahib Siyer ibni İshakın şöyle bir rivayet naklettiği zikrolunuyor: Nadr ibni Hâris Kureyşin Şeytanlarından idi, Resulullaha ezâ ederdi, adâvete kalkışırdı. Hıyreye gitmiş orada Rüstem ve İsfendiyar hikâyelerini öğrenmişti. Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bir meclise oturup Allahı zikir ve ümemi salifenin başlarına gelen musıbetleri kavmine tahdis ettiği vakıt kalkar kalkmaz Nadr arkasından gelip o meclise oturur, ey ma'şeri Kureyş, vallahi ben ondan daha güzel söylerim, geliniz size onun anlattıklarından daha güzelini anlatayım der sonra onlara Fâris mülûkünden anlatırdı. Kureyş, bunu Utbe ibni Müayt ile beraber Medinedeki ahbari Yehûde göndermişler ve demişler ki onlara Muhammedden ve sıfatından sorunuz ve kelâmını haber veriniz. Çünkü onlar eski kitab ehlidir. Onlar da Enbiya ılminden bizde bulunmıyan ma'lûmat vardır. Binaenaleyh ikisi çıkıp Medineye varmışlar, dedikleri gibi ahbari Yehûde sormuşlar ahbâri yehûd demişler ki: ona şu üçten sorunuz:

sh:»3218

1 - O fityeden (o genc yiğitlerden) ki evvel zamanda gittiler, işleri ne idi? Zira bunların hikâyesi acîbdir.
2 - O recüli tavvaftan (ya'ni o dolaşan adamdan) ki Arzın Meşrıklarına ve Mağriblerine irmişti, bunun kıssası nedir?

3 - Ruhtan sorunuz nedir o? Eğer size onları haber verirse nebiydir ittiba' ediniz, yoksa bir lâfcıdır, ne isterseniz yapınız. Bunun üzerine Nadr ve refıkı Mekkeye avdet edip Kureyşe: «size Muhammed ile aramıza fasledecek şey getirdik» diyerek Yehûdun dediklerini haber vermişler, gemişler, Resulullaha suâl etmişler, Resulullah «sorduklarınızı yarın haber veririm» buyurmuş, istisnâ yapmamış, ya'ni inşallah = Allah dilerse dememiş, gitmişler, Resulullah on beş gece durmuş vahiy gelmemiş, hattâ Mekke ehalisi: Muhammed bize yarına va'detti halbuki bu gün on beş gün, sorduğumuza cevab vermiyor diye dedikoduya başlamışlar, binaenaleyh çok sıkılmıştı derken Cebraîl Allah tealâdan «Eshabı Kehif» sûresile geldi ki onlara huznünden dolayı Allahın muatebesini ve sordukları o fitye ile o racüli tavvafın kıssalarını muhtevidir. «

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِۜ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى وَمَٓا اُوتيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَليلاً » kavli celîli de beraberdi. اهـ. Tefsirlerin bir çoğunda tesadüf edilen bu

rivayetin esası işte bu suretle ibni İshakın bir nakline raci'dir. Gerçi vahiy, Resulullahın yedi ihtıyarında olmıyan bir ıhbari ilâhî olduğu cihetle onun arzusuna tabi' değildir. Ümid edildiği zamanda gelmemesi ve lihikmetin teahhur etmesi caizdir. Ve bu onun za'fı değil, bil'âkis ındî olmadığına delâlet eden bir kuvveti olur. İbtidai nübüvvetten, risaletin vüruduna kadar vahyin bir müddet için tevakkuf ettiği de vakı'dır. Ancak ahkâm terettüb eden hususatta beyanın vakti hacetten teahhuru caiz olmamak kavli muhtardır. «Vedduhâ» sûresinin de bir iki gün vahyin te'hiri dolayısile nâzil olduğu sahihtir. Binaenaleyh Cenabı hakkın ilk vahyini Gari hırada gönderdiği

sh:»3219

Resulüne Sûrei Kehfi indireceği zaman da ona evvel emirde beş on gün eshabı Kehfin çektiği sıkıntılardan bilfiil bir nümune müşahade ettirerek indirmiş olması çok ma'kuldür. Maamafih İbni İshakın bu rivayeti usuli hadisçe salih bir haber değildir.

Evvelen - İbni Cerîri Taberi gösteriyor ki bunun senedinde İbni İshak «

حَدَّثَنى شَيْخٌ مِنْ اَهْلِ مِصْرَ قَدِمَ مُنْذُ بِضْعٍ وَاَرْبَعينَ سَنَةً عَنْ

عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ» kırk küsur seneden beri gelmiş Mısırlı bir şeyh bana tahdis etti, o

Ikrimeden o ibni Abbastan demiştir» binaenaleyh senedde bir mechul vardır. Rivayeti zaıfedir. İbni İshak rivayetine zaıyf görmüş, iltizam etmemiştir.

Saniyen - Bâlâda ruh suâlinde nakl ettiğimiz vechile sahihi Buharî ile sahihı müslimde Abdullah ibni Mes'udden tahric edilen rivayete muhaliftir.

Salisen - Ekser rivayâta vi ibni İshakın dahi tafsıline göre bu sûrede haber verilen Eshabı Kehif halıs dini Isâ üzere iymani tevhid ile hareket etmiş ve kendilerini puta taptırmak veya i'dam etmek için ta'kib ve tazyık eden kavimlerine karşı mücahedeye azm ile dinlerinin muhafazası uğrunda dağa çıkmış, mağaraya gizlenmiş bir kaç gençten ıbaret Isevî bir zümrei mü'minîndir. Binaenaleyh bunların kıssası tarihi Nesarâya teallûk ettiğinden Hazreti Isâyı kabul etmiyen Yehûd ahbarının bu gençlere aid bir keramet kıssasını kabul ederek suâl ettirmiş olmaları müsteb'ad görünür. Gerçi Fahruddini Razînin beyanına göre ba'zıları Eshabı Kehfin Musâ aleyhisselâmdan evvel olub Hazreti Musânın bunları zikrettiğini ve Yehûdun suâl etmelerinin sebebi de bu olduğunu söylemiş, ba'zıları da Isâ aleyhisselâmdan evvel Kehfe girdiklerini ve Hazreti Isâ bunların haberini ıhbar eylemiş olduğunu ve Isâ ile Muhammed aleyhisselâm arasındaki vakıtta ba's olunduklarını söylemiş, diğer ba'zıları da Isâ aleyhisselâmdan sonra girdiklerini söylemiştir, ki Kaffalden ve Taberîden

sh:»3220

de nakledildiği üzere İbni İshaktan merviy olan da budur. Şu halde İbni İshakın kavlince Yehûdun bunu suâl etmemesi iycab eder.

Rabian - Bu sûrede başlıca üç kıssa vardır ki Eshabı Kehif kıssası ve mütemmimatı, Musâ ve Hızır kıssası, Zül karneyn kıssasıdır. Eğer sebebi nüzul üç suâl idiyse her biri bunlardan birine dair olmak lâzım gelirdi. Yoksa burada istıtraden diğer bir kıssaya geçilmiş de ruh suâlinin cevabı başka bir Sûreye ifraz edilmiş demek münasib olmazdı.

Hamisen - Evvelki Sûrede ruh âyetinin, bu sûrede Zülkarneyn kıssasının sarih bir suâle cevab oldukları Kur'anda musarrah olduğundan muhakkaktır. Ve zâhir olan da bu iki suâlin aynı zamandan değil, ayrıca sorulmuş olmalarıdır. Bununla beraber bu ikisinde «

﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ ، ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِ﴾

» diye suâl tasrih edilmiş olduğu halde Eshabı Kehif kıssasının bu suretle iyrad edilmemesi bunun da Musâ ve Hızır kıssası gibi doğrudan doğru bir tezkir olduğunu ifade eder. Rivayeti mezkûre bu cihetle de makduhtur.

Sadisen - Bunda «huznünden dolayı bir muatebe» denilmesi de doğru değildir. Bundan murad «
فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ» - ilâ - « اَسَفًا » âyetidir. Bu ise bir muabete değil, Sûrenin başındaki zevkı hamd ile mütenasib bir irşad ve takviyedir.

Velhasıl sebebi nüzul hakkındaki mezkûr üç suâl rivayeti vücuhen makduhtur. Ve netekim Sıhahta tahric edilmemiştir. Binaenaleyh bu Sûrenin tefsirinde buna istinad câiz olamaz.

Sûrenin ibtidasındaki âyetler gösteriyor ki asıl sebebi nüzul « اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا » denilmiş olmasıdır. Bunun ılimde yeri olmıyan büyük bir yalan olduğunu beyan ile kaillerini inzar ve tevhide da'vet için bu Sure inzal buyurulmuş, Zülkarneyn suâlinin cevabı da bunun tetimmesinden olmuştur.

sh:»3221

Evvelâ Nasrâniyyetin müşriklere karşı gizli çalıştığı ilk devrine teallûk eden ve Nesârâca ma'ruf bulunan Eshabı Kehif kıssası Allahdan başka ilâh ittihaz eden bir kavme mahza tevhid için mücahede etmek ve Allahın rahmet ve tevfikına irmek üzere çekilmiş bir kaç genç bir gün veya daha az bir zaman gibi gelip geçen nice senelerden sonra nihayet gayei halâsa ermiş olmasından ıbaret ve diğer âyâtı ilâhiyyeye nazaran teaccüb edilmemesi lâzım gelen bir kıssai keramet olduğu beyaniyle sonraki Hıristiyanlar gibi Allaha veled isnad edenlerin kizbine ve âyâtı ilâhiyyeyi inkâr eyliyenlerin mahvına istidlâl edilmek için sevkedilmiş ve nihayetinde de «

وقل عسى ان يهدين ربى لاقرب من هذا رشدا » emriyle

muvaffakıyyeti Muhammediyyenin bundan pek yakın bir müddette zuhuru ümidi va'd-ü tebşir olunmuş, ya'ni onların beklediği üçyüz dokuz seneden çok az bir müddet zarfında islâmın galebesi tahakkuk edeceği anlatılmıştır. Ve bu suretle bu Sûredeki üç kıssadan her biriyle mazhariyyeti Muhammediyyede cereyan edecek meratibi tecelliyâta misal verilerek «

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ
بِعِبَادَةِ رَبِّهِ اَحَدًا » da'veti i'lan olunmuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ
لَهُ عِوَجًا ﴿٢﴾ قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَاْسًا شَدٖيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ
الْمُؤْمِنٖينَ الَّذٖينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا
﴿٣﴾ مَاكِثٖينَ فٖيهِ اَبَدًا ﴿٤﴾ وَيُنْذِرَ الَّذٖينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ
وَلَدًا﴿﴾

sh:»3222

﴿٥﴾ مَالَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَآئِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ
اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا ﴿٦﴾ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰى
اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدٖيثِ اَسَفًا ﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا
مَا عَلَى الْاَرْضِ زٖينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً ﴿٨﴾
وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعٖيدًا جُرُزًا ﴿٩﴾ اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ
اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقٖيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا﴿﴾

Meali Şerifi

Hamd o Allaha ki kuluna kitab indirdi, hem ona hiç bir yamıklık yapmaksızın 1 Dosdoğru, ledünnünden şiddetli bir beis ile inzar etmek, ve salih salih ameller yapan mü'minlere şunu müjdelemek için ki kendilerine cidden güzel bir ecir var 2 Ebediyyen onda arâm edecekler 3 Hem şunları inzar etmek için ki "Allah veled edindi" demekteler 4 Buna dâir ne kendilerinin ılmi vardır ne de babalarının, o ne büyük bir kelime ki ağızlarından çıkıyor, sırf bir yalan söylüyorlar 5 Şimdi bu söze inanmazlarsa belki arkalarından esef ile kendini üzeceksin 6 Biz Yer yüzündeki şeyleri ona bir ziynet yaptık ki insanları imtihan edelim: hangisi daha güzel bir amel yapacak? 7 Bununla beraber şu da muhakkak ki biz onun üzerinde ne varsa hepsini bir kuru toprak etmekteyiz 8 Yoksa Eshabı Kehf-ü Rakıym bizim âyâtımızdan bir acîbe oldular mısandın 9

sh:»3223

1. ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ elhamdülillah ﴿الَّذٖى﴾ o öyle bir Allah ki

﴿اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ﴾ kitabı kuluna indirdi

﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا﴾ hem de onun için hiç bir ı'vicac yapmıyarak - dolambaçlı değil,

çarpık değil, yalanı yanlışı yok 2. ﴿قَيِّمًا﴾ dosdoğru bir hâkim olmak üzere - indirdi

﴿لِيُنْذِرَ بَاْسًا شَدٖيدًا مِنْ لَدُنْهُ﴾ ki tarafından bir be'si şedidi - pek şiddetli bir azâb

olan Âhıret azâbını inzar ile haber versin

﴿وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنٖينَ الَّذٖينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ﴾ ve iyi işler yapan

mü'minlere şunu müjdelesin 3.

﴿اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ۝ مَاكِثٖينَ فٖيهِ اَبَدًا﴾ onlara öyle güzel bir ecir

muhakkak ki onda ebediyyen kalacaklar.

İnzarın kimlere olacağına gelince:

4. ﴿وَيُنْذِرَ الَّذٖينَ﴾ Hem şunları inzar etsin için ki

﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا﴾ Allah, veled ittihaz etti dediler - bunlar Melâikeye Allahın

kızları diyen Yehûd, Mesih Allahın oğlu diyen Nesârâdır. Maamafih bu hususta Nesârâ hepsinden ziyade

musırdır. Zira bunu dinlerinin birinci esası addetmişlerdir. 5.

﴿مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَائِهِمْ﴾ bunun hakkında ne kendilerinin ne

babalarının hiç bir ılimleri yoktur. - Ya'ni bunu söyliyenler bildiklerinden değil, bilmediklerinden, babalarını ya'ni atalarını yahud baba ta'bir ettikleri papalarını taklid ederek söylerler, halbuki babalarınınki de ılimden

değildir. Zira ılim bunu kabul etmez ﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ﴾

sh:»3224

sade ağızlarından çıkan bir kelime olmak cihetile büyüdü - Allaha karşı büyük bir cür'et, azîm bir kebire

olan büyük bir lâf oldu.

Burada âba ve kelime ta'birlerinin Nesarâ ıstılâhından olduğuna dikkat edilirse bu kelimenin en ziyade

onların ağzından çıktığına ve onların ağzından büyüdüğüne bir tenbih anlaşılır. Müfessirîn bunu ıhtara

lüzum görmemişlerse de bu işaret vazıhdır. Abai Nesarâ Mesih oğlumdur diye Semadan bir ses geldi

derler dururlar. ﴿اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا﴾ başka değil, sırf bir yalan söylerler.

6.

﴿فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا

الْحَدِيثِ اَسَفًا﴾ İmdi onlar bu hadîse, ya'ni bu yeni kitaba inanmazlarsa sen arkalarından esef ile hemen hemen kendini tüketeceksin - ya'ni ey bu kitabı kendisine indirdiğim kulum ve Resulüm Muhammed! Bu kitaba inanmıyanlar helâk olacaklar, fakat sen o büyük söyliyen yalancıların iyman etmediklerine şimdiden öyle üzülüyoruz ki iyman etmezler de helâk olurlarsa arkalarından edeceğin esef adetâ kendini tüketecek dereceyi bulacak binaenaleyh sen onlara esef etme, gam yeme de sana bu kitabı indiren Allaha hamdederek ifayı vazife et.

7. ﴿اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا﴾ Çünki biz Yer yüzünde ki şeyleri ona - ya'ni Arza - bir ziynet kıldık ﴿لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا﴾ ki onları, yan'i mü'min ve gayrı mü'min insanları mübtelâ kılalım, hangisi amelen daha güzel imtihan edelim - ya'ni tecribe eder gibi fi'len tebeyyün ettirelim de ona göre güzel iş yapan muhlislere ecri hasen, kötülere de be'si şedid verelim 8. ﴿وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا﴾ bununla beraber şu da

sh:»3225
muhakkak ki biz o Yer yüzündekileri kuru bir toprağa çevirmekteyiz -bu gün gözler kamaştıran o ziynetler, yarın bakarsın dünden yokmuş gibi harab-ü türab olub gidecek. Onun için güzel amel o fâni ziynetlere kapılmakta değil, onun bâkı olan halıkına hizmet etmektedir. Binaenaleyh o helâk olacakları esef ile üzülmemeli, vakıt geçirmemeli de bu imtihan meydanında en güzel amele çalışmalıdır.

9. ﴿اَمْ حَسِبْتَ﴾ yoksa zannettin mi ki

﴿اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ﴾ Eshabı kehf-ü rakıym - KEHF, dagda mağara ve bilhassa geniş olanı ki küçüğüne gar denilir. Türçesi «in» dir. RAKIYM, bizim kitâbe ta'bir ettiğimiz yazılı taş veya ma'den veya saireden levha demektir. Ya'ni bervechi âti kıssaları zikrolunacak olan Kehif ve Rakıym sahibleri ﴿كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا﴾ âyetlerimizden bir acîbe oldular? - Ya'ni kuru topraklardan şayanı hayret ziynetler çıkarıp insanları ibtilâ ile imtihan eden ve bu suretle en güzel amelleri ibtilâ içinde ızhar eyliyen ve nihayet bütün o ziynetleri mahvettiği halde güzel iş yapanları güzel ecr ile ebedîleştirecek olan kudreti ilâhiyyemizin hepsi acaib ve bedi' olan âsar-u alâmâtı miyadından eshabı Kehif ve Rakıym tek bir acîbe, şaşılacak bir âyet mi oldular sandın? Hayır bunda şaşılacak bir şey yoktur. En güzel amelleri en şayanı hayret alâmetleri sonu türab olan Dünya ziynetine, Dünya hayatına aldanmıyan mübtelâlar içinden ızhar etmek âdeti ilâhiyyedir. Allah ona benzemez daha neler yapmış ve yapacaktır. Binaenaleyh başkaları

sh:»3226

taaccüb etseler de daha büyük âyetlere mazhar ve daha güzel amel kendisinden matlûb olan sen ozanda bulunmıyarak şunu yad et :

﴿١٠﴾ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَٓا اٰتِنَا مِنْ
لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١١﴾ فَضَرَبْنَا عَلٰٓى
اٰذَانِهِمْ فِى الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًاۙ ﴿١٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَىُّ
الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُٓوا اَمَدًاۧ ﴿﴾

Meali Şerifi

O vakıt ki o genç yiğitler Kehfe çekildiler de şöyle dediler: ya rabbenâ! Bizlere ledünnünden bir rahmet

ihsan eyle ve bizim için işimizden bir muvaffakıyyet hazırla 10 Bunun üzerine müteaddin seneler kehifte kulakları üzerine vurduk 11 Sonra da onları ba'settik ki hep bilelim: iki hızbin hangisi bekledikleri gayeyi iyi hisab etmiş? 12

11. ﴿فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ﴾ Derken kulakları üzerine vurduk - ya'ni yatırdık uyuttuk

12. ﴿لِنَعْلَمَ اَىُّ الْحِزْبَيْنِ الخ﴾ bilelim iki hızbin hangisi ilh... - burada bilelim

demek fı'len tebeyyün, tahakkuk ettirelim de kendileri dahi anlasın ve iki hızibden birisi müvahhid, mü'min olan Eshabı Kehif birisi de hasımları olan müşriklerdir. Âyette görüleceği üzere Eshabı Kehif uyandıkları zaman işlerinde muvaffak olduklarını, gayelerini isabet ettiklerini gördüler ve rahmeti ilâhiyyeye kavuştular.

sh:»3227

Bu icmalden sonra bunların dinleri, işleri ne idi? Kehfe ne gaye için çekildiler ve nasıl kaldılar, sonra da nasıl ba's olundular? Tafsıline gelince :

﴿١٣﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّۜ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ
وَزِدْنَاهُمْ هُدًىۗ ﴿١٤﴾ وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا
رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَٓا
اِذًا شَطَطًا ﴿١٥﴾ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٓ اٰلِهَةًۜ لَوْلَا
يَاْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍۜ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًاۜ ﴿١٦﴾ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ فَاْوُٓا اِلَى
الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ
مِرْفَقًا ﴿١٧﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ
الْيَمِينِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِى فَجْوَةٍ مِنْهُۜ

ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ
تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿﴾

sh:»3228

﴿١٨﴾ وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ
وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ
عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٩﴾ وَكَذٰلِكَ
بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا
لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا
اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهِ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَا اَزْكٰى طَعَامًا
فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿٢٠﴾
اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعِيدُوكُمْ فِى مِلَّتِهِمْ وَلَنْ
تُفْلِحُوا اِذًا اَبَدًا ﴿٢١﴾ وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا اَنَّ
وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ
اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ
غَلَبُوا عَلٰى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿﴾

sh:»3229

﴿٢٢﴾ سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ
كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبّٖى
اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ اِلَّا مِرَاءً
ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Biz sana onların kıssalarını doğru olarak naklediyoruz: hakıkat bunlar, bir kaç genç yiğit rablarına iyman ettiler, biz de hidayetlerini artırdık ve kalblerine rabıta verdik 13 O vakıt ki kıyam ettiler de dediler: bizim rabbımız Göklerin ve Yerin rabbı, biz ıhtimali yok ondan başka bir ilâhe tapmayız, doğrusu o surette cidden saçma söylemiş oluruz 14 Şunlar şu bizim kavmimiz olacaklar, tuttular ondan başka ilâhlar edindiler,

onlara karşı açık bir bürhan getirselerdi ya, artık bir yalanı Allaha iftira edenden daha zalim kim olabilir? 15 Madem ki onlardan ve Allahdan maada taptıklarından uzleti ıhtiyar ettiniz, o halde kehfe (mağaraya) çekilin ki sizin için rabbınız rahmetinden kısmet neşretsin ve size işinizden bir kolaylık hazırlasın 16 Güneşi görüyorsun â doğduğu vakıt kehiflerinden sağ tarafa meyleder, battığı vakıt da onları sol tarafa makaslar ve onlar, onun içinde bir geniş sahadadır, bu işte Allahın âyâtındandır, Allah her kime hidayet ederse işte o, irmiştir, her kimi de saptırırsa artık onu irşad edecek bir veliy bulamazsın 17 Bir de onları uyanıklar zannedersin halbuki uykudalardır, ve biz onları sağa sola çeviririz, köpekleri de medhalde iki kolunu uzatmış, üzerlerine çıkıversen mutlaka onlardan döner kaçardım ve her halde onlardan dehşet

sh:»3230

dolardın 18 Yine böyle onları ba's de ettik ki aralarında soruşsunlar diye: içlerinden bir söyliyen "ne kadar durdunuz?" Dedi, bir gün yâhud bir gün yâhud bir günün birazı dediler, ne kadar durduğunuza dediler: rabbınız a'lemdir, şimdi siz birinizi şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın hangisi yiyecekçe daha temiz ondan size bir rızık getirsin, hem çok kurnaz davransın ve zinhar sizi birine sezdirmesin 19 Çünkü ellerine geçirirlerse sizi muhakkak recmederler yâhud milletlerine döndürürler ve bu takdirde ebedâ felâh bulamazsınız 20 Bu suretle de kendilerine vukuf peyda ettirdik ki Allahın va'di hakk olduğunu ve saat, hakıkaten şüphesiz bulunduğunu bilsinler, o sırada aralarında emirlerine niza' ediyorlardı, bunun üzerine dediler ki: üstlerine bir bina yapın, rabları onları daha iyi bilir, onların emri üzerine galebe etmiş olanlar elbette, dediler: biz bunların üzerine bir mescid ediniriz 21 Üçtür, dördüncüleri köpekleri diyecekler, beştir, altıncıları köpekleri diyecekler, gayb taşlama, yedidir ve sekizincileri köpekleri diyecekler, de ki onların adedlerine rabbım a'lemdir, onları ancak pek azı bilir, artık bunlar hakkında kimse ile zâhiri bir münakaşadan başka münakaşa etme ve bunlar hakkında onlardan kimseye bir şey sorma 22

13. ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّۜ﴾ Biz sana bunların mühim haberlerini

hakkıyle kıssa ederek anlatıyoruz - Şöyle ki :

﴿اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ﴾ Hakikaten bunlar bir fityedir. -

FİTYE, genç, delikanlı, yiğit demek olan « fetâ » nın cem'i kılletidir. Demek ki kıssanın ıbret teşkil eden

hakikatinde bunların isimleri ve adedleri ve memleketleri bellenmek lâzım değildir. Hüviyyetleri olmak

üzere şayanı ehemmiyet olan birinci nokta şu vasıflarıdır : bir kaç genç yiğitten ıbaret bir cem'i kıllet

﴿اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًىۙ﴾ ki

sh:»3231

kendilerinin rabbına iyman ettiler ve kendilerine hidayeti müzdad kıldık 14.

﴿وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ﴾ ve kalblerine rabıta verdik - metanetleştirdik

﴿اِذْ قَامُوا فَقَالُوا﴾ o vakıt kıyam ettiler de dediler ki

﴿رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ bizim rabbımız, bütün Semavât-ü Arzın rabbıdır

﴿لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِه۪ٓ اِلٰهًا﴾ biz ondan başkasına hiç bir vakıt ilâh demeyiz

﴿لَقَدْ قُلْنَٓا اِذًا شَطَطًا﴾ doğrusu o vakıt akıldan uzak, hadden efzun bir yalan söylemiş

oluruz - çünkü ondan başka ilâh, muhaldır. Yalandır - işte bu yiğitlerin işlerinin esası bu idi : Müşriklere karşı kıyam ile i'lânı tevhid.

Bu kıyamın sureti cereyanı hakkında muhtelif rivayetler vardır. Muhammed ibni İshakın nakline göre şöyle zikredilmiştir, ehli İncilin işi herc-ü merc oldu, içlerinde ceraim büyüdü, mülûk, tûğyan etti, bu melikler

putlara tapıyor, putlar için kurbanlar kesiyorlardı. Bu babda pek ileri gidenlerden biri de Rum mülûkünden Dekyanus idi. Rum diyarını dolaşıp putperestliği kabul etmiyen Isevîleri katl ediyordu, nihayet Eshabı Kehfin şehri olan «Dekinos» a idi. İner inmez ehli iymanı ta'kıb ve derdestini emretti, ehli iyman şuraya buraya kaçıp gizlenmişlerdi. Şehrin küffarından ta'yin ettiği zabıtası ehli iymanı ta'kib ediyor, gizlendikleri yerlerden çıkarıp Dekyanosa getiriyorlardı, o da putlara kurban kesilen mezbahalara sevkedip putperestlikle katil beyninde tahyir ediyordu. Alçak Dünya hayatına rağbet edip bu katilden korkanlar dediğini yapıyorlar, hayatı ebediyyeyi tercih edenleri de katledip, parçalayıp şehrin sûruna ve kapılarına asıyordu.

Bunu gören o bir kaç genç, Rumuz zadegânından ve bir kavle göre melikin havassından hur gençlerdi, çok

sh:»3232

müteessir oldular, bu fitnenin def'i için Allah tealâya göz yaşlarıle tezarru' ederek namaz kılıp dua ediyorlardı. Cebbarın avenesi bunları ıhbar ettiler, binaenaleyh halvetlerinde bastırıp huzuruna ıhzar ettirdi ve biraz şeyler söyledikten sonra bunları ya putlara ıbadet veya ölüm ile tahyir etti. O vakıt o yiğitler de «bizim, dediler: bir ilâhımız vardır ki azamet ve ceberutu Semavât ve Arzı doldurdu. Biz ondan başka birine ilâh demeyiz, asla taabbüd etmeyiz, senin da'vetine ıkrar vermek ıhtimalimiz ebediyyen yoktur, hukmün ne ise yap». Binaenaleyh üzerlerindeki fâhir elbiselerin soyulmasını emredip yanında çıkardı ve kendisi mühim bir iş için Ninova şehrine gitti ve avdet edinciye kadar onlara teemmül için mühlet verdi, ıttiba' ederlerse ederler, yoksa diğer müslimîne yaptığını yapacaktı. Bunun üzerine yiğitler dinlerini muhafaza için karar verip şehrin yakınındaki «Benclüs» dağında sarp bir mağaraya gizlenmeğe karar verdiler her biri babasının hanesinden bir şey aldı, ba'zısını tasadduk ettiler, mütebakısını nefaka edindiler ve gidip mağaraya sığındılar, gece gündüz namaz kılıyorlar, Allah tealâya enîn ve figan ile niyaz ediyorlardı. Nefakaları işini Yemlihaya tafvız ettiler. O sabahleyin bir miskin kıyafetine girerek şehre giriyor, lâzım olanı alıyor, biraz da havadis tecessüs edip arkadaşlarına dönüyordu.

Cebbar, şehre avdet edinceye kadar bu suretle durdular. Gelir gelmez bunları taleb ve babalarını celbettirdi. Babaları onların kendilerine ısyan ve mallarını yağma ile çarşularda israf edip dağa kaçtıklarını söyliyerek ı'tiraz ettiler. Yemliha, fenalığı görünce pek az azık alıp ağlıyarak vardı ve arkadaşlarına dehşeti haber verdi. Ağlaşarak secdelere kapanıp Allaha yalvardılar, sonra başkalarını kaldırıp oturdular, yapacakları iş hakkında konuşuyorlardı. Derken Allah tealâ, bunlara bir uyku verdi, yattılar, nefakaları baş uçlarında uyudular kaldılar. Beride

sh:»3233

Dekyanus hıddetinden ne yapacağını düşünüyordu. Onları uyutan Allah tealâ bunun gönlüne de mağaranın kapısını seddetmeği getirdi. Binaenaleyh Dekyanus mağaranın kapısını ördürülmesini emretti. Açlıktan susuzluktan ölsünler, mağaraları kabirleri olsun dedi, öyle yaptılar. Dekyanusun hanesinde iymanını gizliyen iki mü'min vardı, birinin adı «Pendros» o birininki «Runas» idi, bunlar Eshabı Kehfin isimlerini ve meseblerini ve kıssalarını iki kurşun levhaya yazıp bir bakır tabuta koyarak yapılan duvarın içine koymağı kararlaştırdılar ve yaptılar ilh... اهــ.

sh:»3234

Hasılı bu yiğitler Allahdan başka ilâh tanımaz, hakıkaten mü'min idiler, işleri de Allahın hidayet ve ısmetiyle dinlerini muhafaza için cebbar müşriklerin cebr-ü şiddetine karşı kıyam olmuştu. Şirke sapan ve Mesiha rab, ilâh diyen, Dünya ziynet ve hayatına rağbet eyliyen Nasârâya benzemiyorlardı, kalktılar, sözü bir edip kemali rabıta ve metaneti kalb ile ı'lânı tevhid ederek «

رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَٓا اِذًا شَطَطًا » dediler ve kendilerile beraber böyle demeyip şirke sapan kavmlerini tahkır ve takbih için de şöyle söylediler :

15. ﴿هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمُنَا﴾ bak hele şunlar, şu bizim kavim

﴿اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةًۜ﴾ ondan başka ilâhlar tutular - hafî değil ki her ne suretle olursa

olsun putlara boyun eğenler ve alel'umum müşrikler bu ta'birde dahil olduğu gibi Mesih, ilâhdır diyenler dahi dahil olur ﴿لَوْلَا يَاْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍۜ﴾ onlara açık bir sultan getirselera - ya'ni Allah tealânın ulûhiyyetine ve azameti rübubiyyetine Semavât ve Arz gibi beyyineler, vazıh deliller var. Fakat ondan başkasının ulûhiyyetine dair öyle bir beyyine, zahir bir bürhan getirselera bakalım? Ne mümkin?.. Delilsiz da'va kabul edilir mi? Veya şunun bunun keyfi tahakkümü, tasallutu delil tutulur mu?

Burada şu ma'nâ da muhtemildir: onlar aleyhine bizim yaptığımız gibi ılmî amelî, kavlî fiilî müessir bir beyyine getirmiyorlar da o yalancılığı irtikâb ediyorlar?

﴿فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۜ﴾ İmdi bir yalanı uydurup da Allaha iftira edenden daha zalim kimdir? - Bu fasılanın

sh:»3235

yukarıda geçen « اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا » fasılasına lâfzan ve ma'nen terdif ve ircaı açıktır.

Bu suretle kıssanın müşrikler aleyhine olan hukmü fezleke edilirken aynı zamanda bunun « اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًاۙ » diyenler aleyhine hukmü ıhtiva eden bir delil olduğu da anlatılmıştır.
yiğitler, kavmlerinden de böyle istikrah ettikten sonra çekilip kendilerine dediler ki 16.

﴿وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ﴾ ve madem onlardan ve Allahın gayrı taptıklarından çekildiniz ﴿فَاْوُٓا اِلَى الْكَهْفِ﴾ o halde mağaraya yataklanınız ki ﴿يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِه﴾ sizin için rabbınızın rahmetinden neşretsin - yayıp düşesin, zira nurı iymanın akıbet rahmeti rahmana kavuşturacağı muhakkaktır
﴿وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا﴾ ve size işinizden bir rıfk sebebi hazırlasın - teshilât halketsin de kıyam ettiğiniz maksadınızda muvaffak kılsın. İşte bunun üzerine idi ki balâdaki icmalde zikr edildiği üzere kehfe çekilip « رَبَّنَٓا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا » dediler ve mintarafillâh kulaklarının üzerine vurulup ya'ni o zalimler tarafından bir keder işidilmemek için yatırılıp ve yahud mağaranın kapısına bir bina kurdurulup senelerce uyutuldular. Hem öyle rahat ki 17.
﴿وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ﴾ bakarsın Güneş doğduğu vakıt
﴿تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ﴾ mağaralarından sağ tarafa meyillenir
﴿وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ﴾ gurub ettiğinde de onları soldan

makaslar, kırkar. -Ya'ni üzerlerine gün bile değmez, değse değse nihayet gurub sırasında sol taraflarına

gelen cihetten biraz kırkar geçer - Demek ki mağaranın vaz'ıyyeti budur. Her tarafı mahfuz
sh:»3236

ancak kapısı biraz garbe mail olarak şimalîdir. ﴿وَهُمْ فِى فَجْوَةٍ مِنْهُۜ﴾ onlar ise onun bir

meydanında - mağaranın

sh:»3237

bir geniş yerinde sıkıntısız yatıyorlar ﴿ذٰلِكَ﴾ o yok mu - ya'ni Eshabı Kehfin o suretle Allah için

kıyamı ve kavmlerini terkedip Allaha mütevekkilen Kehfe çekilişi ve Kehifteki vaz'ıyyetleri yok mu

﴿مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِۜ﴾ Allahın âyetlerinden - ilâhi alâmetlerden, kudret ve rahmeti ilâhiyye

bürhanlarından biridir, bir keramettir. ﴿مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ﴾ Allah her kime

hidayet ederse doğru yolu tutan odur. - Netekim Eshabı Kehif böyledir.

﴿وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا۟﴾ her kimi de şaşırırsa artık onu irşad

edecek bir veliy bulamazsın -netekim o zalimler, o müfterîler, o yalancılar öyle Eshabı Kehif gibi keramet sahiblerinin irşadıyle yola gelmemiş, dalâlette kalmış gitmişlerdir.

Allahın âyetini anlamalı ki 18. ﴿وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌۗ﴾ baksan onları

uyanık zannedersin halbuki uykudadırlar. - Demek ki uykuda oldukları halde gözleri açık

﴿وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِۗ﴾ ve biz onları sağa ve sola çeviririz

﴿وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِۜ﴾ köpekleri de kollarını sermiş ağızda -

mağaranın medhalinde ﴿لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا﴾ sen

onlara muttalı' olsa idin - üzerlerine çıka varsa idin -

sh:»3238

mutlak döner kaçardın. ﴿وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا﴾ ve mutlak korkudan dolardın -vaz'ıyyetleri

öyle heybetli, öyle korkunç idi: Demek ki kendilerine kimsenin ıttılaı kabil değildi.

19. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ ve işte böylece - ya'ni bir âyet olarak senelerce uyutub muhafaza ettiğimiz gibi

﴿بَعَثْنَاهُمْ﴾ onları ba's ettik - yine bir âyet olmak üzere ölü diriltir gibi uyandırdık

﴿لِيَتَسَٓاءَلُوا بَيْنَهُمْ﴾ ki aralarında soruşsunlar - ılmi hal akdemi umur olduğundan ba'slerinin ilk hikmeti kendi hallerini anlamak için şu suretle soruşturmaları oldu. Bunun için

﴿قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْۜ﴾ içlerinden biri ne kadar durdunuz? dedi

﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍۜ﴾ bir gün, dediler veya bir günün bir azı - kimi öyle dedi kimi öyle - Netekim Kıyamette ba'solunacaklar hep böyle sanacaklar (Sûrei Bakarede « اَوْ كَالَّذٖى مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ » ilh. bak.). Bu muhavere esnasında kimi de ziyade durulduğunu sezerek ıhtilâfı kat'etmek için ﴿قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ﴾ ne kadar durduğunuza, dediler: rabbınız a'lemdir. - Binaenaleyh ıhtilâfı bırakınız da

﴿فَابْعَثُوٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدٖينَةِ﴾ hemen birinizi şu gümüşünüzle şehre gönderiniz ﴿فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَٓا اَزْكٰى طَعَامًا﴾ de en temiz yiyecek hangisi baksın ﴿فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ﴾ ve size ondan bir rızk getirsin

﴿وَلْيَتَلَطَّفْ﴾ ve çok dikkat ve nezaketle hareket etsin

﴿وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا﴾ ve sakın sizi kimseye sezdirmesin 20.

﴿اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ﴾ zira başınıza binerlerse şüphe yok ki ya

sh:»3239

﴿يَرْجُمُوكُمْ﴾ sizi recmedecekler, öldürecekler ﴿اَوْ يُعٖيدُوكُمْ فٖى مِلَّتِهِمْ﴾ veya milletlerine döndürecekler - irtidad ettirecekler ﴿وَلَنْ تُفْلِحُوٓا اِذًا اَبَدًا﴾ ve o vakıt ebedâ felâh bulamazsınız. - Ya'ni recim takdirinde şehid olur kurtulursunuz, fakat dönüp küfredersiniz Dünyada kurtulamıyacağınız gibi Âhırette de ebedâ kurtulamazsınız. Zira hayatı Dünya fanîdir, herkese ölüm muhakkaktır Âhırette küfrün azâbı ise ebedîdir.

Burada şöyle bir suâl vardır : böyle recim tehdidi altında ikrah bir ma'ziret değil midir? Bunlar kalblerindeki iymanı bozmadan ikrah ile zâhiren dönmüş olsalardı « اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاٖيمَانِ » istisnasına dahil olmazlarmiydi. O halde ebeden felâh bulamazsınız demeleri neden? Cevab; bunun bir kaç hikmeti vardır: Birincisi, bunlar azîmet ricali yiğitlerdir. Gözettikleri felâh, yalnız mes'uliyyetten halâs değil, zâhiren ve bâtınen neşri rahmettir. Onun için ruhsat ile ameli «hasenâtül'ebrar seyyiatülmukarrebîn » mantukunca mahzurdan sâlim görmemişlerdir. İkincisi; bu söz henüz ikrah halinde değil, ikrah vaz'ıyyetine düşmekten son derece ihtiraz için söylenmiştir; zira tevakkide taksır edip de ikraha düşüldüğü zaman mes'uliyyet, mürtefi' olmaz. Üçüncüsü: a'meli küfre i'tiyad gibi her hangi bir sebeble kalbin iymana itmi'nanını sarsacak surette devam

edeceği muhakkak olan ikrahlara muvafakatin de « وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

» tehlükesi vardır.

Hasılı öyle dediler 21. ﴿وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ﴾ ve işte böyle üzerlerine ıttıla' peyda

ettirdik - ya'ni o sözü kabul ettiler ve o suretle içlerinden birini şehre gönderdiler fakat takdiri hudaya bakın ki o derece sakınmalarına rağmen Allah, bu suretle kendilerini tanıttırdı. Rivayete nazaran

sh:»3240

gidenin elindeki para yakalanmasına sebeb olmuş ve bu yüzden Allah tealâ üzerlerine halkı muttali' kılmış

﴿لِيَعْلَمُوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَارَيْبَ فِيهَا﴾ ki

Allahın va'di hak ve saat şüphesiz muhakkak olduğunu bilsinler için - zira ne kadar durduklarını bilemeyen Eshabı Kehf senelerce yattıkları mağaralarından kabirden kalkar gibi uyanıp kalktıklarını anlamış ve vaktıle kıyam ettikleri müşriklere karşı muvaffak olduklarını ve taleb-ü ümid ettikleri merhameti ilâhiyyenin bir tecellîsini görmek ve binaenaleyh mukaddemâ iyman ettikleri vechile Allahın va'di hakkolduğunu bilmüşahede bilmiş oluyorlar.

Ve bu suretle gerek kendileri ve gerek sairleri için Kıyametin şüphesiz olduğuna da bir delil ve misal olmuş bulunuyorlardı. ﴿اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ﴾ hani aralarında emirlerinin

münazeasını yapıyorlardı - ya'ni düşün o vaktı ki bunlar işine münazea ediyorlardı

﴿فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا﴾ da üzerlerine bir bina yapın demişlerdi - mağarayı

kabirleri olsun diye üzerlerine bir bina ile seddetmişlerdi ﴿رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ﴾ rabları onlara

a'lemdir. « رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا

» diye iyman ve i'lân eyledikleri Allah tealâ mücahedelerini zayi' etmedi «

لِنَعْلَمَ اَىُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوٓا اَمَدًا » buyurduğu vechile en

nihayet gayelerinde isabetlerini gösterdi, niza' eden hasımlarını mağlûb etti

﴿قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ﴾ onların emri üzerine galebe etmiş olanlar - ya'ni

Eshabı Kehfin ta'kıb ettiği emir üzerine giderek düşmanlarına karşı galebeye nâil olmuş olan hızb

﴿لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا﴾ elbette biz bunların

sh:»3241

üzerine bir Mescid yaparız dediler - bununla beraber ıhtilâf ettiler - 22.

﴿سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ üçtür, dördüncüsü kelbleri diyecekler

﴿وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ beştir, altıncısı kelbleri diyecekler

﴿رَجْمًا بِالْغَيْبِ﴾ bunlar - recmen bilgaybdir - bu iki kavvil gayib taşlama kabîlindendir.

﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ yedidir ve sekizincisi kelbleridir de diyecekler - demek ki bu kavil, evvelkiler gibi gayb taşlama değildir. Ayni hakıkat olmasa bile akrebdir.

Doğrusu ﴿قُلْ رَبّ۪ٓى اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ﴾ de ki onların adedini rabbım a'lemdir. -

Adedlerinin bilinmesi kıssa noktai nazarından herkese lâzım değildir.

﴿مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَل۪يلٌ﴾ onları hakkıle bilenler, pek azdır

﴿فَلَا تُمَارِ ف۪يهِمْ اِلَّا مِرَٓاءً ظَاهِرًا﴾ binaenaleyh bunlar hakkında zâhir bir münakaşadan başka münakaşa etme - pek azlarının bile bileceği Eshabı Kehif hakkında bervechi balâ bildirildiği gibi rabbım a'lemdir bilenler azdır, çoğu gayib taşlıyorlar. Onun için zâhiri bir münakaşadan başka bir mücadele ve mübahaseye dalma. ﴿وَلَا تَسْتَفْتِ ف۪يهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا﴾ ve haklarında onlardan - o muhtelif akval sahiblerinden - hiç birine istifta etme, sorma - çünkü kıssanın bilinmesi lâzım gelen noktaları hakkıyle bilindi. Şu halde Eshabı Kehif kıssasını yalnız Kur'anın beyanına dikkat ederek okumalı, şundan bundan sormağa kalkışmamalıdır,

Şimdi bu kıssadan alınacak hıssayı beyan için bervechi atî ta'limât ile buyuruluyor ki:

sh:»3242

﴿٢٣﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَا۟يْءٍ اِنّ۪ى فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ﴿٢٤﴾ اِلَّٓا اَنْ
يَشَٓاءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَس۪يتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّ۪ى
لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٥﴾ وَلَبِثُوا ف۪ى كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ
سِن۪ينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٦﴾ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَبْصِرْ بِه۪ وَاَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا يُشْرِكُ ف۪ى حُكْمِه۪ٓ اَحَدًا﴿﴾

Meali Şerifi

Hiç bir şey hakkında da Allahın meşiyyetiyle takyid etmeden "ben bunu yarın muhakkak yaparım" deme ve unuttuğun vakıt Allahı zikret ve şöyle de: ola ki rabbım beni bundan daha yakın bir vakıtta dosdoğru bir muvaffakıyyete îysal buyur 23-24 Onlar kehiflerinde üçyüz sene durdular, dokuz da ziyade ettiler 25 Allah, de: ne kadar durduklarını daha iyi bilir, Göklerin Yerin gaybi onundur, o, öyle güzel görür öyle güzel işitir

ki!... Bütün onlara ondan başka velâyet eden yoktur, o, kimseyi hukmünde teşrik de etmez 25

23. ﴿وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاىْءٍ اِنّى فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا﴾ Ve sakın hiç bir şey için

«ben yarın onu muhakkak yapacağım» deme - insanın azm-ü iradesi bir şeyin husulü için sebebi kâfi

değildir. « وَمَا تَدْرى نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا » 24.

﴿اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ﴾ ancak Allahın dilemesi müstesnâ - o

sh:»3243

vakıt yapabilirsin. Binaenaleyh istikbalde bir fi'le azmederken işi Allahın iradesine bağlamalı, inşaallah

demeği unutmamalı ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسيتَ﴾ unuttuğun vakıt da rabbını an - ya'ni

bu istisnâyı hasbel'beşeriyye unutmuş bulunursan hatırladığın zaman inşaallah diyerek veya tesbih ve istiğfar ederek Allahı zikret ki bu suretle sözün hukmü değişmezse de kusûra keffaret olur. İsimden kurtulunur. Veya her hangi bir şeyi unuttuğun zaman aczi beşerîyi düşünüp Allahı yadet ki unuttuğunu hatırlayabilesin. Hâsılı Allahın iradesini kale almıyarak yarın muhakkak şöyle yapacağım böyle yapacağım demenin mahzurlarını anlamak için bir insan lâekal unutup yalan çıkacağını düşünmek bile kifayet eder. Bu nehiy ve emrile Allah tealâ, Resulüne her azminin meşiyyeti ilâhiyyeye rabtını ta'lim ettikten sonra kıssadan hıssaya tebliğ için buyuruluyor ki:

﴿وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّى لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا﴾ Rabbımın,

de: bundan (ya'ni Eshabı Kehfin muvaffakıyyetinden) daha çok yakın bir suretle beni muvaffakıyyete eriştirmesi pek me'muldür.

Onlar ne kadar durdular? 25. ﴿وَلَبِثُوا فى كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنينَ﴾ onlar

mağaralarında üç yüz sene durdular ﴿وَازْدَادُوا تِسْعًا﴾ dokuz da fazla - denilmiş ki senei

Şemsiyye üç yüz, dokuz fazlası da senei Kameriyye hisabiledir. Ba'zı müfessirîn bu müddetin beyanı ilâhî

olduğuna kail olmuş, ba'zıları İbni mes'uddan merviy olduğu üzere « وقالوا » takdirile adedde ıhtilâf edenlerin sözünü hikâye olduğunu söylemiş ve diğer ba'zıları da tâ yokarıda «

قَالَ الَّذينَ غَلَبُوا عَلٰى اَمْرِهِمْ » deki « قال » nin mekulüne ma'tuf olarak mescid

yapalım diyenlerin sözü olmasını tercih etmişlerdir. Maamafih bunun böyle kıssadan ayrı olarak sureti

mahsusada zikri bize yeni bir ma'nâ telkın etmektedir. « واو » istinafiyye ve « لبثوا » zamiri

sh:»3244

Eshabı Kehfin hızbi demek olan ve mescid yapalım diyen « الَّذينَ غَلَبُوا » ya racı' olmak suretiyle

bunu şöyle anlıyabiliriz: «emre galebe eden ve mağaraya mescid yapan Eshabı Kehif hızbi o galebeye irinciye kadar mağaralarında, ıhtifagâhlarında üç yüz dokuz sene durdular.» Filvakı' Nesârânın müşrik Romalılara galebe ile meydana çıkmaları Miylâdın dördüncü asrı bidayetlerinde vakı' olduğuna göre o zamana kadar üç yüz küsür sene durmuşlar demektir. Bu suretle üç yüz dokuz bu müddeti tashıhan beyan olur. Ve işte onlar galebe edinciye kadar, üç yüz dokuz sene gizli durdukları halde risaleti Muhammediyye

ile dini islâmın bundan çok az bir müddet zarfında ve daha seri' ve daha güzel bir surette galebeye muvaffak olacağı va'dolunmuş ve filhakıka hicretten ı'tibaren bu zuhur ve galebe başlamıştır.

Bunların durdukları bu üç yüz dokuz sene müddet hakkında daha çok veya daha azdır diye ıhtilâf edecek olurlarsa 26. ﴿قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُواۚ﴾ ne kadar durduklarına, de: Allah a'lemdir. - Netekim Eshabı Kehif kendileri de « رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ » demişlerdi. Çünkü ﴿لَهُ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ﴾ Semavât ve Arzın gaybi onundur. ﴿اَبْصِرْ بِه۪ وَاَسْمِعْۜ﴾ onun görmesi de işitmesi de şayanı hayrettir ﴿مَا لَهُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَلِيٍّۘ﴾ onların Allahdan başka veliysi yoktur. - Ya'ni Eshabı Kehif « اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًاۙ » diyenlerden değildir. ﴿وَلَا يُشْرِكُ ف۪ى حُكْمِه۪ٓ اَحَدًا﴾ böyledi.

﴿٢٧﴾ وَاتْلُ مَٓا اُو۫حِىَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَۚ لَا مُبَدِّلَ
لِكَلِمَاتِه۪ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَدًا﴿﴾

sh:»3245

﴿٢٨﴾ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذ۪ينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِىِّ
يُر۪يدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْۚ تُر۪يدُ ز۪ينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ
فُرُطًا ﴿٢٩﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَٓاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَٓاءَ
فَلْيَكْفُرْۙ اِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلظَّالِم۪ينَ نَارًاۙ اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَاۜ وَاِنْ
يَسْتَغ۪يثُوا يُغَاثُوا بِمَٓاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِى الْوُجُوهَۜ بِئْسَ الشَّرَابُۜ
وَسَٓاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
اِنَّا لَا نُض۪يعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلًاۚ ﴿٣١﴾ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ
عَدْنٍ تَجْر۪ى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ ف۪يهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ

ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا
عَلَى الْاَرَآئِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿﴾

sh:»3246

Meali Şerifi

Öyle de ve rabbından sana vahyolunanı tilâvet eyle, onun kelimatını tebdil edecek yoktur ve ondan başka bir penah bulamazsın 27 Nefsince de o kullarla beraber sabret ki sabah akşam (her vakıt) rablarına duâ eder cemalini isterler, sen Dünya ziynetini arzu ederek onlardan gözlerini ayırma ve o kimseye itaat etme ki kalbini zikrimizden gafil bırakmışız, keyfinin ardına düşmüş ve işi haddini aşmak olmuştur 28 Ve de ki: o hak rabbınızdandır, artık dileyen iyman etsin, dileyen küfr, çünkü biz, zalimler için öyle bir ateş müheyyâ kılmışızdır ki sertakları kendilerini kuşatmaktadır ve eker istigase ederlerse erimiş cesed gibi bir su ile imdad edilirler, yüzleri civirir, o ne fena içki ve o ne fena kurultay! 29 Amma iyman edip salih salih ameller işliyenler, şüphe yok ki biz öyle güzel amel işliyenin ecrini zayi' etmeyiz 30 Öyleler, işte onlara adin Cennetleri var, altlarından nehirler akar, orada altın bileziklerden ziynetlenecekler, sündüs ve istebraktan yeşil esvab giyecekler, erîkeler üzerine dayanıp kurulacaklar o, ne güzel sevab ve ne güzel kurultay! 31

﴿٣٢﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ
اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٣﴾ كِلْتَا
الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا
نَهَرًا ﴿٣٤﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُٓ اَنَا
اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعَزُّ نَفَرًا ﴿﴾

sh:»3247

﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَٓا اَظُنُّ اَنْ تَبِيدَ
هٰذِهٓ اَبَدًا ﴿٣٦﴾ وَمَٓا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَٓائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى
رَبّى لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٧﴾ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ
يُحَاوِرُهُٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذى خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ
سَوّٰيكَ رَجُلًا ﴿٣٨﴾ لٰكِنَّا هُوَ اللّٰهُ رَبّى وَلَٓا اُشْرِكُ بِرَبّٓى اَحَدًا
﴿٣٩﴾ وَلَوْلَٓا اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَٓاءَ اللّٰهُ لَاقُوَّةَ اِلَّا

بِاللّٰهِ اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ مَالاً وَوَلَدًا ﴿٤٠﴾ فَعَسٰى رَبّٓى اَنْ

يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَٓاءِ

فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤١﴾ اَوْ يُصْبِحَ مَٓاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ

تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤٢﴾ وَاُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ

عَلٰى مَٓا اَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِى

لَمْ اُشْرِكْ بِرَبّٓى اَحَدًا﴿﴾

sh:»3248

﴿٤٣﴾ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ

مُنْتَصِرًا ﴿٤٤﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا

وَخَيْرٌ عُقْبًا﴿﴾

Meali Şerifi

Ve onlara iki adamı temsil getir: birine her türlü üzümden iki bağ vermişiz ve ikisinin de etrafını hurmalarla donatmışız ikisinin arasına da bir ekinlik yapmışız 32 İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiç bir şey noksan bırakmamış, ikisinin ortasından bir de nehir akıtmışız 33 Başkaca da bir geliri var, bundan dolayı bu adam arkadaşına muhavere ederek: ben senden malca daha servetli, cem'ıyyetçe daha ızzetliyim dedi 34 Ve bağına girdi, kendine yazık ediyordu, dedi: ebedâ zannetmem ki bu helâk olsun ve 35 zannetmem ki Kıyamet kopsun, bununla beraber şayed rabbıma reddedilirsem her halde bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum 36 Arkadaşı da ona muhavere ederek: dedi ki: sen o rabbına küfür mü ediyorsun ki seni bir topraktan sonra bir nutfeden yarattı, sonra da seni bir adam seviyyesine getirdi 37 Lâkin benim o Allah, rabbım ve ben rabbıma kimseyi şerik koşamam 38 Bağına girdiğin vakıt «

ماشاء اللّه لا قوة الا باللّه» dese idin olmaz mıydı? eğer malca, evlâdca beni kendinden az görüyorsan 39 ne bilirsin belki rabbım bana senin bağından daha hayırlısını verir, seninkinin üzerine de Semadan bir afet indiriverir de yalçın bir toprak olakalır 40 Yahûd suyu çekiliverir de bir daha onu aramakla bulunamazsın 41 Derken bütün serveti istîlâ ediliverdi, bunun üzerine ona yaptığı masraflara kaarşı avuçlarını oğuşturup kaldı, o, çardakları üzerine çökmüş kalmıştı, ah, diyordu, nolaydım rabbıma hiç bir şerik koşmamış olaydım 42 Allahdan başka yardım edecek bir cemaati de olmadı, kendi kendine de kurtaramadı 43 İşte burada velâyet elhak, Allahındır, o sevabca da hayır, ukbaca da hayırdır 44

sh:»3249

﴿٤٥﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ

السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ

الرِّيَاحُ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا ﴿٤٦﴾ اَلْمَالُ
وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ
رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٧﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى
الْاَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٤٨﴾
وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ
بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٩﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ
فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا
الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّا اَحْصٰيهَا وَوَجَدُوا مَا
عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا ﴿﴾

sh:»3250

﴿٥٠﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّآ اِبْلِيسَ
كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُٓ اَوْلِيَٓاءَ
مِنْ دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥١﴾ مَٓا
اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ
مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥٢﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَٓائِىَ
الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا
﴿٥٣﴾ وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوٓا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا
عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Onlara Dünya hayatın meselesi de şöyle yap: Sanki bir su, onu Semadan indirmişiz, derken onunla Arzın nebatâtı birbirine karışmış, derken bir çöp kırıntısı olmuştur, rüzgârlar onu savurur gider, Allah her şey'e muktedir bulunuyor 45 o mal ve oğullar Dünya hayatın ziynetidir, bâkı kalacak salih ameller ise Rabbının indinde sevabca da hayırlıdır, emelce de hayırlıdır 46 Düşün o günü ki dağları yürütürüz, Arzı görürsün çır çıplak ve onları hep mahşere toplamışızdır da hiç bir kimse bırakmamışızdır 47 Ve hepsi saffolarak Rabbına arz

sh:»3251

edilmişlerdir, işte buyurur celâlim hakkı için ilk def'a yarattığımız gibi bize geldiniz, fakat size hiç bir mev'id yapmıyacağız zuummetmiştiniz değilmi 48 Defter de konulmuştur, artık o mücrimleri görürsün bulundukları haileden halecanlar içinde titreşiyor ve diyorlardır: "Eyvah bize! bu defter de ne acayib ne küçük komuş ne

büyük hepsini zaptetmiş" ve bütün yaptıklarını hazır bulmuşlardır, Rabbın kimseye zulmetmez 49 Yine düşün o vakıt ki Melâikeye Âdem için secde edin demiştik hemen secde ettiler, ancak İblis, Cinden idi de Rabbının emrinden çıktı, ya şimdi siz beni bırakıp da onu ve zürriyyetini kendinize evliyamı ittihaz ediyorsunuz onlar size öyle düşman iken? zalimler için ne fena bedel 50 Ben onları ne Göklerin ve Yerin yaradılışına ne de kendilerinin yaradılışına şâhid kılmadım ve hiç bir zaman mudılleri kol tutmuş değilim 51 Ve o gün ki dîyecek: "önneyin bakalım o zuumettiğiniz şeriklerime" derken onlara çağırmışlar yalvarmışlardır fakat kendilerine icabet etmemişlerdir ve aralarına biz bir mehleke koymuşuzdur 52 Ve mücrimler ateşi görmüş, artık ona düşüneceklerini anlatmışlardır da ondan savuşacak bir yer bulamamışlardır 53

﴿٥٤﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فٖى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍؕ
وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ
يُؤْمِنُوٓا اِذْ جَٓاءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ
الْاَوَّلٖينَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٦﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلٖينَ
اِلَّا مُبَشِّرٖينَ وَمُنْذِرٖينَۚ وَيُجَادِلُ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا
بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوٓا اٰيَاتٖى وَمَٓا اُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿﴾

sh:»3252

﴿٥٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ
مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُؕ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖٓى
اٰذَانِهِمْ وَقْرًاؕ وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُوٓا اِذًا اَبَدًا
﴿٥٨﴾ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِؕ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا
لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَؕ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهٖ مَوْئِلًا
﴿٥٩﴾ وَتِلْكَ الْقُرٰٓى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ
مَوْعِدًاۚ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için, hakikat, biz bu Kur'anda insanlara ibret olacak her türlü meselden tasriyf yapmışızdır, insan ise her şeyin cedelce ekseri olmuştur 54 Kendilerine doğru yolu gösteren peygamber geldiği halde insanları iman etmekten ve günahlarının mağrifetini istemekten alıkoyan da başka değil, ancak kendilerine

evvelkilerin sünneti gelmesi veya Âhıret azâbının gözleri önüne gelmesi kazıyyesidir 55 Halbuki biz gönderdiğimiz Peygamberleri ancak mübeşşir ve münzir olmak üzere göndeririz, küfredenler ise hakkı bâtılla kaydırmak için mücadele ediyorlar âyetlerimizi ve kendilerine edilen inzârı eğlence

sh:»3253

yerine tuttular 56 O kimseden daha zâlim de kim olabilir ki: Rabbının âyâtı ile nasıhat edilmiştir de onlardan yüz çevirmiş ve ellerinin takdim ettiği şeyleri unutmuştur; çünkü biz onların kalbleri üzerine onu iyi anlamalarına mani bir takım kabuklar ve kulaklarına bir ağırlık koymuşuzdur, sen onları doğru yola çağırsan da o halde onlar ebeden yola gelmezler 57 Hem o mağrifeti çok rahmet sahibi rabbın onları kesibleriyle derhal muâhaze ediverecek olsa idi haklarında azâbı elbette ta'cil buyururdu, fakat onlar için bir mîy'âd vardır ki o gelince hiç bir çarei necat bulamazlar 58 Daha o memleketler ki biz onları zulmettiklerinde helâk etmişiz ve helâklarıne bir mîy'âd ta'yin eylemişiz 59

﴿٦٠﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَٓا اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ
الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِىَ حُقُبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا
نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا
جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَٓاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا
نَصَبًا ﴿﴾

﴿٦٣﴾ قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَٓا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنّى نَسِيتُ
الْحُوتَ وَمَٓا اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى
الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٤﴾ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلٰٓى
اٰثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿﴾

sh:»3254

﴿٦٥﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَٓا اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا
وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٦﴾ قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى
اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٧﴾ قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ
مَعِىَ صَبْرًا ﴿٦٨﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَالَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا

﴿٦٩﴾ قَالَ سَتَجِدُنِى اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَٓا اَعْصِى لَكَ
اَمْرًا ﴿٧٠﴾ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِى فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَنْ شَىْءٍ حَتّٰٓى
اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir vakit de Musâ fetâsına demişti ki: durmıyacağım tâ iki denizin cemolduğu yere kadar varacağım, yâhud senelerce gideceğim 60 Bunun üzerine ikisi bir vaktaki iki deniz arasının cemolduğu yere vardılar balıklarını unuttular o vakıt o, denizde bir deliğe yolunu tutmuştu 61 Bu sûretle vakta ki geçtiler fetâsına getir, dedi: Kuşluk yemeğimizi, hakikaten biz bu seferimizden yorgunluğa giriftar olduk 62 Gördünmü? dedi: kayaya sığındığımız vakıt doğrusu ben balığı unuttum, ve bana onu söylememi her halde Şeytan unutturdu, o âcayib bir sûrette denizdeki yolunu tutmuştu 63 İşte dedi: aradığımız o ya, bunun üzerine izlerini ta'kıb ederek gerisin geri döndüler 64 Derken kullarımızdan bir kul buldular ki biz ona nezdimizden bir rahmet vermiş ve ledünnimizden bir ılim öğretmiştik 65 Musâ, ona öğretildiğin ılimden bana bir rüşd öğretmen şartiyle sana ittiba edebilirmiyim? dedi 66 Doğrusu,

sh:»3255

dedi: sen benimle sabredemezsin 67 Havsalanın almadığı şey'e nasıl sabredeceksin? 68 İnşaallah dedi: beni sabırlı bulacaksın ve senin hiç bir emrine âsı olmam 69 O halde dedi: eğer bana tabi, alacaksan bana hiç bir şeyden suâl etme tâ ben sana ondan bir söz açıncıya kadar 70

﴿٧١﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ
اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ اَلَمْ
اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٣﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا
نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِى مِنْ اَمْرِى عُسْرًا ﴿٧٤﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا
لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ
شَيْـًٔا نُكْرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Bunun üzerine ikisi bir gittiler, nihayet gemiye bindiklerinde tuttu gemiyi yaraladı, â, dedi: ehalisini gark etmek için mi yaralandın onu? Alimallah müdhiş bir şey yaptın 71 Demedim mi, dedi: doğrusu sen benimle sabredemezsin? 72 Beni dedi: unuttuğumla muâhaze etme ve bana bu işimden dolayı güçlük çıkarma 73 Yine gittiler, nihayet bir oğlana rast geldiler tuttu onu öldürüverdi, â! Dedi: ter temiz bir nefsi bir nefis mukabili olmaksızın öldürdün mü? alimallah çok münker bir şey yaptın 74

sh:»3256

60L ﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ﴾ Bir vakıt Musâ fetasına demişti ki - Yehûdiler Hazreti

Musânın bu kıssasını kabul etmek istememişler, muhaddisîn ve müverrihînden bunun Musâ ibni Imran değil, Musâ ibni Mişa olduğunu zannedenler de olmuştur. Netekim Buharî, Müslim, Tirtimizî Neseî ve sairede rivayet olunduğu üzere Said ibni Cübeyr, şöyle demiştir: İbni Abbas radıyallahü anhümaya dedim ki «Nevfi bükâlî, sahibi hızır olan Musâ, sahibi Beni İsraîl olan Musâ değil zu'münde bulunuyor» bunun

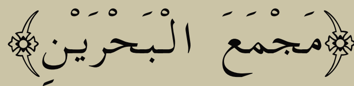
üzerine İbni Abbas «yalan söylemiş adüvullah» deyib uzun bir hadîs ile bunun ma'ruf Hazreti Musâ olduğunu Resulullahdan naklen anlatmıştır. Ve filhakika Kur'anda zikrolunan Musâdan diğer bir Musâ anlaşılamaz.

Musânın fetâsı, ya'ni delikanlısı da ekser rivayete göre Yuşa' ibni Nundur. Çünkü hızmet ediyor, taallüm eyliyordu, hâdimler alel'ekser genç yaşta olduklarından Arabda hadime feta ıtlak olunmak da lisanı edebdir. Bir hadîsi şerifte de «hizmetçilerinize kölem, cariyem demeyiniz, fetam deyiniz» buyurulmuştur. Gerçi ba'zılarının dediği vechile bir başkası olmak da muhtemildir. Fakat ahbari sahihada Yuşa' varid olmuştur. O halde vak'a Mısırdan hurucdan sonra sahrayı tihte iken vuku' bulmuş demek olur. Bu kıssanın sebebi bir rivayette şöyle nakl edilmiştir:

Musâ aleyhisselâm rabbına suâl edib «ya rabb! kullarının sana en sevgilisi hangisidir?» Demiş, buyurulmuş ki «beni zikreden ve unutmıyan», «eyh en hâkim kulun hangisi?» Demiş, buyurulmuş ki «hakk ile hukmeden ve hevasına uymıyan», «en âlim kulun kim?» demiş, buyurulmuş ki «belki bir kelimeyi rast gelirim de bir hidayete delâlet eder veya bir felâketten kurtarır diye nasın ılmini tetebbu' ile kendi ılmine zammeden». Binaenaleyh Musâ aleyhisselâm

sh:»3257

demiş ki «yarabbi kullarından benden a'lemi varsa bana göster», «var» buyurulmuş «o halde onu nerede arayayım» demiş «Mecmeulbahreynde sahrenin yanında balığı gaib edeceğin yerde» diye ilh... ta'rif buyurulmuş.

 - İki denizin cemolduğu yer ki zâhir olan bir boğaz olmasıdır. Netekim

Kâ'bi kurazîden Tanca, ya'ni Sebte boğazı olduğu rivayet edilmiştir. Übeyden de Afrikiyye olduğu menkuldür. Lâkin mücahid ve Katadeden Bahrı farıs ile Bahrı rumun mültekası diye rivayet olunmuştur. Bu surette murad bir boğaz değil, bir berzah olmak ıktıza eder. Çünkü Bahri faris Basra körfezi, Bahrı rum da Akdeniz olduğuna göre Basra körfezi ile Ak denizi birleştirir bir boğaz yoktur. Binaenaleyh bu olsa olsa Bahrı farisin mensub olduğu Bahri muhıtı hindî ile Ak deniz arasında Süveyş kanalının açıldığı bir berzah olsa gerektir. Sahreden zâhir olan da Kudüsteki ma'ruf Sahretullah olmak çok muhtemildir. İbni Atıyye demiştir ki «o - ya'ni Bahri faris - Bahrı muhıttan bir koldur ki Azerbaycanın arkasından başlıyan Faris arzında Şimalden Cenubadır. Şu halde bu kavle göre bahreynin ictima'gâhı iki denizin berrüşamı velyeden cihetten ictimaına rüknolan yerdir» . Müfessirîn burada bahreyn kelimesini bahrin tesniyesi olmak üzere iki deniz ma'nâsına telâkkı etmiş, bir ismi hass olmasını nazarı i'tibara almamış görünüyorlar. Halbuki Mu'cemülbüldanda mezkûr olduğu vechile Bahreyn, Bahrı muhıtı hindî sahilinde Basra ile Umân arasında bilâdı müteaddideyi muhtevi bir kıt'anın ismi hassı olduğu da ma'lûm bulunduğundan bu ma'nâ mülâhaza edilecek olursa mecmeulbahreyn, Bahreyn kıt'asının toplu yeri veya mekarrı demek olur. İsmi hass, ismi ammdan daha zâhir olmak i'tibariyle bu ma'nâ, hem açık hem de sebte boğazından akrebdir. Daha evvel Medyene gitmiş olan Musânın ba'dehu Bahreyne bir seyahati de müsteb'ad değildir. Ancak müfessirîn, buna taarruz sh:»3258
etmemiş olduklarından naklen kuvvei te'yidiyyesi bulunamıyor. Netekim İstanbul boğazı hakkındaki şayiada da böyledir. Müfessirînin bu ma'nâyı kale almamalarının sebebi allahü a'lem bundan sonraki

ayette tesniye zamiri ile « مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا » buyurulmuş olmasıdır. Zira ismi hassolsa idi zamir müfred olacaktı, maamafih bu tesniye zamirini Musâ ile sahibine görenlerde olmuştur. Bir de ba'zıları buradaki bahreynin biri acı biri tatlı, ya'ni bir nehir olduğuna kail olduğu gibi diğer ba'zıları da Azerbaycan tarafındaki «Kürr ve ress» nehirleri olduğunu söylemiştir. « وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ » bak» nihayet mecmeul'bahreyn iki ılim denizi

demek olan Musâ ile Hızırın içtima' ettikleri mahal demektir diyenler olmuştur. Keşşaf bunun hakkında: bid'at tefsirlerden demiş, Ebû Hayyan: bu bâtıniyye tefsirine benziyor demiş, daha bir çoklariyle beraber sofiyyeden olan Nîsaburî tefsirinde dahi redd-ü cerholunmuştur. Maamafih şunu ı'tiraf etmek lâzım gelir ki bu ma'nâ lâfzan baıd olmakla beraber mealen sabittir. Çünkü bervechi balâ naklolunan ıhtilâfat karşısında

« مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ » ifadesinden anlaşılabilen kat'î müfad Musâ ile Hızırın buluşacakları bir mahal

olmasından ıbaret kalıyor.

61. ﴿فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا﴾ Vaktâ ki ikisi arasının mecmaına vardılar - burada «

مَجْمَعَهُمَا » buyurulmayıp da araya bir de «beyn» ılâve edilmiş olmasının nüktesi düşünülmelidir.

﴿نَسِيَا حُوتَهُمَا﴾ balıklarını unuttular - ya'ni aradıklarını bulmak için nişane olacak olan balığın ne halde olduğuna dikkat etmek hatırlarına gelmedi. Siyaktan anlaşılıyor ki Musâ, sormayı unuttu, fetâsı da söylemeyi unuttu ilerideki « اٰتِنَا غَدَآءَنَا » dan anlaşılacağı üzere bu balık demek ki yiyecekleri gıdaları idi, binaenaleyh diri değil idi

﴿فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ سَرَبًا﴾ halbuki o denizdeki yolunu tutmuş bir deliğe girmişti - demek ki ölülerin dirilmesine nümune olan bir mu'cize vuku' bulmuştu. Musânın haberi olmadığınna

sh:»3259

nazaran bu artık aranan zatın bir mu'cizesi oluyordu. Fetâ bunu görmüş her nasılsa haber vermeyi unutmuştu, onun için varacakları yere vardıklarının farkına varamıyarak geçtiler gittiler 62.

﴿فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا﴾ ilh.. - 63. ﴿قَالَ﴾ Fetâ dedi ki ﴿اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَٓا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنّى نَسِيتُ الْحُوتَ﴾ gördün mü sahreye sığındığımızda ben balığı unutmuşum - ya'ni orada ne olduğunu söylememişim. -Müfessirînin ifadelerinden buradaki sahre deniz kenarında meçhul bir kaya imiş gibi anlaşılıyor. Çünkü balığın denize gittiği zikrolunmasından bu kayanın da deniz kenarında olması ıktiza eder gibidir. Fakat biz bunun Kudüsteki ma'ruf Sahre olduğuna hukmetmek istiyoruz. Zira «essahre» den zâhir ve mütebadir olan budur.

Balığın denizdeki yolunu tutup bir deliğe girmiş olması da orada bir su deliğine sıçramış olmasiyle izah olunabilir. Filvakı' bu sahrenin yanında Musâ ile Hızır buluştuğundan sonra ileride « فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِينَةِ » buyurulacağı vechile gemiye bininceye kadar hayli gitmiş olduklarına nazaran buradan denize kadar epiy bir mesafe bulunduğu da anlaşılmaz değildir. Ve Allahü a'lem, bu suretle bu vak'ada Sahrenin takdisi mündericdir.

﴿وَمَٓا اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُ﴾ onu söylememi bana her halde Şeytan unutturdu - yoksa bu unutulacak gibi bir şey değildi

﴿وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ عَجَبًا﴾ acaib bir surette denizdeki yolunu tutu vermişti.

Fetânın bu ıhbar ve ı'tizarına karşı Musâ 64. ﴿قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ﴾ o işte aradığımız ya dedi - burada «nebği» fı'li müzarıı meczum olmadığından kıyasen « نَبْغى » nebği okunmalı

sh:»3260

idi, fakat alâ hılâfil kıyas olarak «yâ» hazfedilmiştir ki bu hazif kıyasa muhalif olmakla beraber lisanı muhalif değildir. Tilâvette daha fasıh olmuş, artık talebin imtidat etmediğine bir iyma olmak ı'tibarile ma'nâda beliğ düşmüştür. Maamafih «yâ» ile kıraet de vardır.

﴿فَارْتَدَّا عَلَى اٰثَارِهِمَا قَصَصًاۙ﴾ Binaenaleyh izlerini ta'kıb ederek geri döndüler

65. ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَٓا﴾ derken kullarımızdan bir kul buldular ki

﴿اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا﴾ biz ona ındimizden bir rahmet vermiştik - ya'ni vahiy ve nübüvveti ni'metile mütena'ım kılmış ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ ve ledünnümüzden ona bir ılım ta'lim eylemiştik - ba'zıları bu zatın kim olduğu hakkında ıhtilâf etmişlerse de ekser müfessirin Hızır olduğunu nakl-ü beyan eylemişlerdir. Sofiyye muhaddisînce tashih edilemiyen ba'zı haberlerle Hızrın hiç vefat etmediğine ve ba'zen görüldüğüne kaildirler. Onun için buradaki rahmeti tûli hayat ile tefsir edenler olmuştur. Muhyiddini Arabî hazretlerinin futuhatı mekkiyyesinde Hızrın hayatına dair bir takım bahisler ve hikâyeler görülür. İbni Salâh ve Nevevî gibi ba'zı zevatı fiham, Hızrın hayatı hakkında meşayihın icmaını nakletmişler, fakat ta'kıyb olunmuşlardır. Buna mukabil bir çok ulemada ba'zı hadîslerle « وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَؕ » âyetiyle aklî ve naklî ba'zı delillerle istidlâl ederek vefat etmiş olduğuna kaildirler. Ebû Hayyan bunun Cumhur kavli olduğunu kaydetmiş, filhakıka Cumhurı müfessirîn bir çok yerlerde olduğu gibi buradaki rahmeti dahi vahy-ü nübüvvet ile tefsir etmişlerdir.

İbni Kayyimi Cevzî Hızır aleyhisselâmın hayatı hakkında zikrolunan hadîslerin hepsi yalandır, hayatı hakkında sahih bir hadîs bile yoktur demiş, Âlûsî de bu babdaki akval ve istidlâlâtı uzun uzadıya tedkık ve muhakemeden

sh:»3261

sonra demiştir ki: her türlü hisabdan sonra ahbarı sahihai nebeviyye ve mukaddimatı racihai akliyye vefat etti diyenlerin kavline tamamile müsaid ve da'valarını tamamile müeyyiddir. Ve bu ahbarın zavahirinden udulü muktezıy yoktur. Olsa olsa ba'zı ahyari salihînden - ki sıhhatini Allah bilir, -merviy olan hikâyelerin zavahirine Muraat ve Muhyiddini Arabî gibi vücuduna kail olan ba'zı sâdâtı Sofiyyeye hüsni zann mes'elesi kalır ki bu da bir delil teşkil etmez. Eğer mücerred kailinin celâlati kadrinden ve onun hakkında hüsni zanden dolayı o gibi sözlere ı'tibar edip de kabul edersen Kıyamete kadar Hızrın berhayat olduğuna inanabilirsin. Eğer Hazreti Alinin «söyleyene bakma söylediğine bak» dediği gibi kailin celâleti kadrine mağrur olmayıp da sözü delilin vücud ve ademine göre kabul veya reddedecek isen tarafeynin delillerine velh ve aleyhindekilere vukuftan sonra kalbinden istiftâ et, vereceği fetva ile amel et. Sakın bir takımlarının yaptığı gibi bir hususta Sofiyyeye muhalefet edeni hemen tadliyle kalkışma. Zira şer'an veya aklen bir delilin redd edemiyeceği hususatta ehlinden işitilen bir söze inanmamak bir mahrumiyyet olabilirse de şer'î veya aklî delilin reddettiği bir da'va Sofiyyece de kabul edilmez اهـ.

Biz de şunu söylemek isteriz ki mes'ele hayatı zâhire noktai nazarından mülâhaza edilirse reddeden ulemanın kavli, zâhir olduğunda şüphe yoktur. « قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُؕ » bu babda delili kâfidir. Fakat remz, şıarları olan sofiyyenin kelâmlarını da zâhiri üzere münakaşa etmemek iycab eder. Bahusus Musâ ve Hızır kıssası bir zâhir ve bâtın kıssası olduğuna göre o bâtın Hızır mes'elesinin mevzuunu teşkil eyler. Sofiyyenin kelâmında buna delil de yok değildir. Şeyh Sadrüddin İshakı Kunevî Tebsıretülmübtedi ve Tezkiretülmüntehi namındaki eserinde «Hızır aleyhisselâmın vücudü âlemi misalde» olduğunu nakletmiş, Abdürrezzakı Kâşî «Hızır, basittan, İlyas kabızdan ıbaret» demiş, ba'zıları

sh:»3262

da hızriyyet Hızır aleyhisselâmın kademi üzere ba'zı salihînin irdiği bir rütbe» olduğunu söylemiştir. Ki bu üç sözü mes'elenin miftahı olmak üzere kabul edebiliriz.

LEDÜNN, ınde gibi bir zarftır. « مِنْ لَدُنَّا » lisanımızda nezdimizden veya tarafımızdan demek gibidir. Ve görülüyor ki « مِنْ لَدُنَّا » ılmin değil, ta'limin kaydidir. Maamafih ta'limin ledünniyyeti ılmin de ledünniyyetini müstelzim olmaz değildir. Şüphe yok ki bütün Enbiyanın ılmi tarafı ilâhîden vahy-ü ta'lim olmak ı'tibariyle ledünnîdir. Fakat burada şayani dikkattir ki « وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا » kaydiyle Hızra ta'lim edilmiş olan ılim, Musânınkinden bam başka bir ılim, ya'ni ulûmı ledünniyyeden bir ılmi mahsus olduğu anlatılmıştır ki âyetteki kıssalar karînesile müfessirîn, bunu «ılmülguyub ve esrarı ulûmı hafiyye» diye tefsir etmişlerdir. Ta'biri âharle demişlerdir ki: Musânın ılmi ma'rifeti ahkâm ve zâhir ile ifta, Hızır ılmi ise, beyatını umura ma'rifet idi. Sahihi Buharîde merviydir ki Hızır «ya Musâ! Demiş, ben Allahın ılminden bana ta'lim ettiği bir ılm üzereyim ki sen onu bilmezsin, sen de Allahın ılminden sana ta'lim ettiği bir ılim üzeresin ki ılmi ben onu bilmem» اهـ. Bu suretle ılmi ledünnî ta'biri bu ılmi mahsusta bir ma'nâyı ehass ile ıstılâh olmuştur ki buna ılmi hakikat ve ılmi bâtın dahi denilmiş ve Sofiyye, bu kıssaya bir huccet olarak tutunmuştur. Hasılı ılmi ledünnî cehdi fikrî ile istihsal olunamayıb tarafı haktan mevhibei mahza olan bir kuvvei kudsiyyenin tecellîsidir. Eserden müessire, vicdandan vücuda doğru giden bir ılim değil, müessirden esere, vücuddan vicdana gelen evvelî bir ılimdir. Nefsin vakıa geçişi değil, vakıın nefiste teayyünüdür. Doğrudan doğru bir keşiftir. Fakat ledünnî ta'biri bunun bilhassa esrarı hakka aid olanında daha ziyade ıstılâh olmuştur. Lisanımızda da bir işin ledünniyâtı demek bâtınındaki gavamız ve esrarı ma'nâsında müteareftir. Bu kıssada ılm için taharri ve sefere bir tergıb delili ve maamafih ılmi için ledünnînin cehd-ü taleble kesbi kabil olmadığını ifham vardır.
sh:»3263

Bakınız Musâ ile fetâsı Allahdan böyle bir rahmet ve ılme mazhar olmuş hass bir kulu bulduklarında ne yaptılar: 66. ﴿قَالَ لَهُ مُوسٰى﴾ Musâ, ona dedi: ﴿هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا﴾ ta'lim olunduğun ılimden bir rüşd için bana ta'lim etmek üzere sana ittiba' edebilir miyim? -

RÜŞD, hayre isabet demektir. Bu sözde âlime karşı tevazuun lüzumuna ve ılim tahsılinden maksadı aslî iktisabı rüşd olmasına ve talebi ılimde tenezzül, edeb, nezaket, takıb ve hizmet şart bulunduğuna delâlet vardır. Bu istizana cevaben o kul 67. ﴿قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا﴾ sen, dedi: doğrusu benimle sabra dayanamazsın - bu sözle Hızır ruhı Musâ hakkındaki ilk keşfini göstermiş ve ona kendini anlatmış oluyordu ki binnetice isabeti tahakkuk edecektir. Filhakika bu talebde Musânın alacağı dersi kendi makamını tanıtmak ve bir sabır dersi almaktan ıbaret olacaktır, ya'ni bu babda çok sabır lâzımdır. Senin ise muhakkak ki benim maıyyetimde sabır elinden gelmez ve bunda ma'zursun. 68.

﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَالَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ Çünkü vukufunun ihata etmediği şey'e nasıl sabredesin - ya'ni maıyyetimde bir takım şeyler göreceksin ki sirr-ü hikmetinden haberin olmıyacak, zâhirde ise iyi görünmiyecek. Sen bir sahib şeriat olmak haysiyyetiyle onları zâhirdeki görüşlerine göre tecviz edemeyip i'tiraz etmek lüzumunu duyacaksın. Musâ 69.

﴿قَالَ سَتَجِدُنِى اِنْ شَاءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَا اَعْصِى لَكَ اَمْرًا﴾

beni, dedi, inşaallah sabırlı bulacaksın ve hiç bir emrine âsı olmam -Allah dilemezse başka, Hızır 70.

﴿قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِى فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَنْ شَىْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ o halde, dedi: bana ittiba' edeceksen bana hiç bir şeyden suâl etme

sh:»3264

ta ben sana ondan söz açıncıya kadar. - Ya'ni münakaşa, i'tiraz şöyle dursun istifsaren suâl bile sorma. Demek ki başka ılimlerde mes'eleyi vazederek ılmin yarısını teşkil eden suâl. bu ılimde memnu'dur. Bunda talibin nefsi faıliyyetten ziyade kabiliyyete hazırlanacaktır.

71. ﴿فَانْطَلَقَا﴾ Binaenaleyh ikisi bir gittiler - demek ki bu ılimden bir şey bellenirse bir yerde oturup söyleşmek veya düşünmek tarikıle değil, fi'liyyât ile bellenecektir. Mukavele tamam olur olmaz ikisi birlikte hareket etmişler. O, Musânın tâbiı olduğu için artık kale alınmamış ve ihtimal bir yerde bırakmışlardır. İkisi denize doğru gemiye bininceye kadar gittiler ﴿حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِينَةِ﴾ tâ ki gemiye bindiklerinde - Ebû Hatemin Rebi' ibni enesten rivayetine göre mevkı' korkunç idi, gemiciler bunlardan şüphelendiler bindirmek istemediler. Fakat reisleri «ben bunları yüzleri nurlu adamlar görüyorum bindireceğim» dedi, bindirdi. Buharî, Müslim ve gayrılarının İbni Abbastan rivayetinde ise Hızrı tanıdılar navılsız bindirdiler. ﴿خَرَقَهَا﴾ gemiyi yaraladı - bunun ba'zı rivayetlerde varid olduğu gibi keser veya balta gibi âlât ile alel'âde bir ameliyye suretinde olması muhtemildir. Ve gemiciler Hızrı tanıdıklarından dolayı belki ses çıkarmamışlardır. Fakat nazmın zevkı beyanına ve gemicilerin ses çıkarmamalarına nazaran bir harika şeklinde sessizce yapılıvermiş olması daha mülâyimdir. ﴿قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا الخ﴾ 74.

﴿فَانْطَلَقَا﴾ yine gittiler - ya'ni özürünü kabul etti de gemi ile sahile çıktıktan sonra yine gittiler ﴿حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا﴾ nihayet bir oğlana rastgeldiler ﴿فَقَتَلَهُ﴾ onu hemen öldürüverdi - oğlan ta'biri gibi gulâm

sh:»3265

ta'biri de ekseriyya bâliğ olmıyanlar da şayi' olduğu cihetle cumhur bunun henüz bâliğ olmamış bir çocuk olduğuna kail olmuşlardır. Fakat İbni ebi Hatem Said Abdilazizden yirmi yaşında bir genç olduğunu rivayet etmiştir. Filvakı' böylelerine de gulâm ıtlak olunabilir.

﴿قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ﴾ bir nefis mukabili olmıyarak ter temiz bir nefsi öldürüverdin mi? - Ya'ni bir kısas hakkın yokiken bir ma'sum veya suçsuz kimseyi öldürüverdin mi?. Demişlerdir ki murad, katlin bigayri hakkın olduğunu söylemektir. Yalnız kısas hakkının nefyi makama enseb olmak ı'tibariyledir. Ve yâhud Musânın şeriatinde sabiyye de kısas lâzımgeldiğini iş'ardır.

﴿لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا﴾ kasem ederim ki çok münker bir şey yaptın.

﴿٧٥﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٦﴾
قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَىْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِى قَدْ بَلَغْتَ مِنْ
لَدُنّى عُذْرًا ﴿٧٧﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَآ
اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ
فَاَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا ﴿٧٨﴾ قَالَ هٰذَا
فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَ سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ
صَبْرًا ﴿﴾

sh:»3266

﴿٧٩﴾ اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِى الْبَحْرِ
فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا
﴿٨٠﴾ وَاَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَآ اَنْ يُرْهِقَهُمَا
طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨١﴾ فَاَرَدْنَآ اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ
زَكٰوةً وَاَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨٢﴾ وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ
يَتِيمَيْنِ فِى الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا
صَالِحًا فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَآ اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا
رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى ذٰلِكَ تَاْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ
عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

doğrusu sen benimle sabredemezsin demedim mi sana? dedi 75 Eğer, dedi: bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana musahib olma, doğrusu tarafımdan son özre erdin 76 Bunun üzerine yine gittiler, nihayet bir karyenin ehline vardılar ki bunları müsafir etmekten imtina ettiler, derken orada yıkılmak isteyen bir divar buldular, tuttu onu doğrultuverdi, isteseydin, dedi: her halde buna karşı bir ücret alırdın 77 İşte dedi: bu, seninle benim aramın ayrılması 78 Sana o sabredemediğin şeylerin te'vilini haber vereyim 79 Evvelâ gemi, denizde çalışan bir takım biçarelerin idi, ben onu ayıblandırmak istedim ki: ötelerinde bir Melik vardı, her sağlam gemiyi

sh:»3267

gasben alıyordu 80 Oğlana gelince: ebeveyni mü'minlerdi, onun için bunları tuğyan ve küfrile sarmasından sakındık da istedik ki kendilerinin rabbı ona bedel bunlara temizlikçe daha hayırlısını ve merhametce daha yakınını versin 81 Gelelim divara: şehir de iki yetîm oğlanın idi, altında onlar için saklanmış bir defîne vardı ve babaları salih bir zat idi, onun için rabbın irade buyurdu ki ikisi de rüştlerine ersinler ve defînelerini çıkarsınlar, hep bunlar rabbından bir rahmet olarakdır ve ben hiç birini kendi re'yimden yapmadım ve işte senin sabredemediğin şeylerin te'vili 82

77. ﴿حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَيَٓا اَهْلَ قَرْيَةٍ﴾ nihayet bir karye ehline vardılar - ileriden

anlaşılacağı üzere bu bir şehir idi, bir çokları Antakye olduğunu söylemiş. Antakye ismi müteahhır olduğuna göre eski ismi başka olmak lâzım gelir. Bundan başka (Übülle) denilmiş, (Berka) denilmiş, Nesarânın nisbet olunduğu Nâsıra denilmiş, Bacırvan denilmiş, arzı Rumda bir karye denilmiş, Endelüste Cezirei Hadrâ denilmiş, şu halde bu karyenin mevsukan ta'yini matlûb olmadığından nekire gösterilip yalnız şöyle bir vasfı anlatılmıştır :

Bir karye ki ﴿اسْتَطْعَمَٓا اَهْلَهَا﴾ ahalisinden yiyecek istediler ﴿فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا﴾ de onları müsafir etmekten ibâ ettiler. - Burada «اهل» in iki def'a zikrolunması birisi şehrin asıl hükûmeti. biri de umum ahalisi olmak gibi iki ma'nâya işaret olsa gerektir. İkisinden de maksud, aynı ma'nâ ile ahali demek olduğuna göre tekrar, mücerred teşnı için olmuş olur. Filvakı' bu karyenin havass-ü avammiyle bütün ahalisi o kadar alçak imişler ki iki kişiyi müsafir etmekten çekinmişler. Bu alçaklığa karşı gösterilen büyüklüğe bakınız :

﴿فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُۜ﴾ o vakıt orada bir divar buldular ki yıkılmak istiyordu hemen onu doğrultuverdi. - Nakledildiğine

sh:»3268

göre bu bir kal'a divarı gibi yüksek ve kalın bir divar imiş, ba'zılarının zannettiği gibi ihtimal bunu yıkmış ve durup yeniden yapmıştır. Lâkin böyle bir memlekette, o garib vaz'ıyyette bir divarı yıkmaya kalkışmak bile alel'âde bir şey olmıyacağı teammül olunursa siyakı beyandan bunun bir harika tarzında doğrultuluvermiş olduğunu anlamak lâzım gelir. Netekim İbni Abbastan ve ibni Cübeyrden rivayet olunduğu söylenmiştir. Ve Kurtubî tefsirinde sahih olan budur demiştir. Fivakı' Enbiya ahvaline ve cereyanı kıssaya yakışan da budur.

Bunu gören Musâ ﴿قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا﴾ dilese idim, dedi:

her halde buna bir ücret alırdım-yiyecek istemek gibi acı bir ıhtiyacın mütehakkık olduğu bir sırada mümkin olan bir kesbi bırakıp fuzulî bir teberru' yapmağa kalkışmak Musâya ma'nâsız göründü de sabrını tutamadı. Şu kadar ki bu def'a evvelkiler gibi hıddet ile değil, mülâyemetle ı'tiraz etti ve bâlâdaki sözü mucebince müsahabetin inkıtaı lâzım geleceğinden çekinmedi. Onun için Hızır da :

78. ﴿قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَۚ﴾ İşte, dedi, bu benim aramla senin aranda firaktır. ﴿سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ Artık sabra dayanamadığın o şeylerin te'vilini sana söyliyeyim-ya'ni gemi, oğlan, divar hakkında yaptığım şeylerin sana hafî kalan meal ve maksadını, bâtındaki vech-ü hikmetini anlatayım. Şöyle ki :

79. ﴿اَمَّا السَّفِينَةُ﴾ ilh... — ﴿مَلِكٌ﴾ — Bu Gassan meliki Cülendâ ibni Kerker idi denilmiş, Endelüs cezîresinde Mıkvâd ibnil'cül bend idi denilmiş. Namı böyle zulm ile dasitân olmuş olan bu kıral her gemiyi gasben alıyordu.

sh:»3269

- Ya'ni sağlam, kusursuz olan her gemiyi gasbediyordu. Binaenaleyh gemiyi biraz yaralayıp ayıplandırmak, o gasbdan kurtarmak için ehveni şerreyni ıhtiyar ile o miskinlere muavenet kabilinden bir maslahat idi. İşte ahkâma ilâhiyyede böyle zâhiren zarar gibi görünen şeylere tesadüf olunur ki ledünniyyâtı bilinirse onların zarar değil, menfaat olduğu tebeyyün eder.

80. ﴿وَاَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ﴾ Oğlana gelince: ebeveyni iki mü'min idi ﴿فَخَشِينَٓا اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًاۚ﴾ binaenaleyh bunları tuğyan ve

küfre bürümesinden korktuk - ya'ni sakındık, ya'ni oğlan göründüğü gibi ma'sum değil idi, bülûğa irmiş, azmış bir kâfir idi ki anasını babasını da küfr-ü tuğyanın istiylâsı altına almak üzere idi. Yâhud henüz sabî ise de öyle küfr-ü tuğyana müsteıdd idi ki sağ kalırsa ileride anasını babasını bile azıtacak, onları da küfre bürüyecek idi, halbu ki o ana, babanın iymanlarındaki hulûsu min tarafillâh böyle bir şerden muhafaza olunmağa lâyık ve onun sabî iken ölmesi hepsi hakkında hayırlı idi 81.

﴿فَاَرَدْنَٓا اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَاَقْرَبَ رُحْمًا﴾

de istedik ki iki mü'minin rabbı kendilerine temizlikçe ondan daha hayırlı ve rahmete daha yakın bir bedelini versin - hem oğlanın yüzünden görecekleri şerden kurtulacaklar, hem de onun ölümiyle duyacakları acıya mukabil daha sevimli bir evlâda nâil olacaklardı ki o oğlan ölmeyince bu olmıyacak idi. Rivayet olunduğuna göre ona bedel Allah, bunlara bir kız vermiş ve bu kız bir Peygamber validesi olmuş ve o Peygamberin elile ümmetlerden bir ümmet, hidayete irmiştir.

82. ﴿وَاَمَّا الْجِدَارُ﴾ Divara gelince:

﴿فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى الْمَدِينَةِ﴾ şehir de iki yetîm oğlanın idi

﴿وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا﴾ altında

sh:»3270

bunlar için bir kenz var idi - ya'ni bunlar için saklanmış bir altın ve gümüş defînesi vardı. Bunun bir takım

hikmet ve nesayihi muhtevi bir altın levha olduğu da merviy ise de evvelkisi zâhirdir.

﴿وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًاۚ﴾ ve babaları salih bir adamdı - ya'ni o defîne onlara salih bir

babanın mirası idi, halâlinden kazanılmış ve fî sebilillâh sarfolunmak için husni niyyetle konmuştu «

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ » âyetinde zemmolunan mezmum kenzlerden değil idi. O iki yetîm,

yalnız yetîm olduklarından dolayı değil, babalarının salâhından müstefid olarak o defîneye nâil olacaklardı.

Bu zatın salâhı cümlesinden olmak üzere denilmiştir ki: çok emîn bir adamdı, nâs ona emanetler tevdi' ederler o da verdikleri gibi teslim ederdi.

Hâsılı iki oğlu yetîm kalmış olan o salih babanın salâhı ındallah zayi' olmıyacaktı:

﴿فَارَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَآ اَشُدَّهُمَا﴾ binaenaleyh rabbın o iki yetîmin bülûğ ve kemale irişmelerini ﴿وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا﴾ ve irişip defînelerini çıkarabilmelerini irade buyurdu - bunlar büyümeden divar yıkılmış olsa idi o defîneyi başkaları bulacak ve zayi' olacaktı düşünmeli ki o hal-ü vaz'ıyyette yıkılmak üzre bulunan bir divarın altında iki yetîme aid bir defînenin mevcudiyyetini bilip de onun vakti merhununa kadar muhafazasını te'min etmek ne kudsî bir iştir

﴿رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ hep bunlar rabbından bir rahmet olaraktır.

﴿وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى﴾ ve ben onu, o yaptıklarımı kendi emrimden yapmadım - ya'ni kendi rey-ü ictihadımdan değil, rabbının bildirdiği emriyle onun bir rahmeti olmak üzere yaptım, bir vazifem idi ﴿ذٰلِكَ تَاْوِيلُ مَالَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ işte senin sabra dayanamadığın şeylerin te'vili budur.

sh:»3271

Kıssanın burada bitmesinden anlaşılıyor ki bu beyana karşı Musâ. bir şey dememiştir. O halde bu beyan ve te'vilde reddedilecek bir şey görmemiştir. Demek ki Musânın zâhiren muzır ve münker gördüğü şeyler hakikatte öyle değil imiş, onun inkâr etmesi nazarından hafiy olan esbab ve hikmetine vakıf olmamasından neş'et ediyormuş öyle ki o esbabı hafiyye, iyzah olununca zâhir ve bâtın birleşiyor, hukmi hakta niza' kalmıyor. O halde demek olur ki muktezaya bâtın, muktezayı zâhire muhalif olabilir. Fakat bundan dolayı hakikatle şeriatin tehâlüfü lâzım gelmez. Zira şeriat, hukmi haktır. Hukmi hak da hakikatte ne ise odur. Onun için bâtına me'mur olan Hızır, emri hakkolan ve şeri' ile amil olduğu gibi şeriat ile me'mur bulunan Musâ da hakikat iyzah olunduğu zaman şer'an i'tiraza mahall olmadığını görüyor. Bunun için imamı rabbanî mektûbatının cildi evvelinde kırk üçüncü mektubda demiştir ki «bir takımları ilhad ve zendekaya meylederek maksudı aslî şeriatin maverâsında olduğunu tahayyül etmişlerdir, hâşa ve kellâ sümme hâşa ve kellâ böyle kötü bir i'tikattan Allaha sığınırız, tarikat ve şeriat birbirinin aynıdır. Aralarında kıl ucu kadar muhalefet yoktur. Şeriata her muhalif olan merduddur. Ve şeriatın reddettiği her hakikat da'vet bir zındıklıktır.»

Yine aynı cildde kırk birinci mektûb esnasında şeriat, tarikat, hakikat bahsinde demiştir ki «meselâ dilin yalan söylememesi şeriat, kalbden yalan hatırasını nef'yetmek eğer tekellüf ve teammül ile olursa tarikat ve eğer bilâ tekellüf müyesser olursa hakikattir. Velhasıl bâtın olan tarikat ve hakikat zâhir olan şeriatın mükemmilidir. Binaenaleyh tarikat ve hakikat yoluna sülûk edenlerden esnayı tarikta zâhiren şeriate muhalif ve münafi umur zuhur eylerse hep bunlar sekri vakıttan ve galebei haldendir. O makamı geçip ayıldıkları vakıt o münafat bilkülliyye kalkar ve o zıd ılimler tamamiyle hebaen mensûra olur » اهـ.

sh:»3272

Ancak burada şayanı dikkat bir nokta vardır ki o da Hızrın öldürdüğü gulâm, mes'elesidir. Eğer bu gulâm, baliğ idiyse filhal küfr-ü tuğyanına huküm, şeriata muvafık olur. Fakat cumhurun dedikleri gibi henüz baliğ olmamış bir sabîy idiyse onun küfr-ü tuğyanı nihayet istikbal vaki' olacak bir hakikattir. Hızır ılmi ledünnî ile onun hal-ü istikbaldeki bütün ledünniyyatını bilmiş dahi olsa bir sabîy şöyle dursun bir baliği bile ileride yapacağı cürümden dolayı katletmek şüphe yok ki şer'a muhalifdir. Netekim Hazreti Ömer radiyallahu anh Mugîrenın kölesini görünce bu beni katledecek demiş, kendisinin katili olacağını bilmiş idi, o halde neye bırakıyorsun ya Emîrelmü'minîn dediklerinde ne yapayım henüz bir şey yapmamıştır ve sırf kalbindeki şeyden dolayı da şer'un muâhaze olunmaz dedi, ve dediği gibi ertesi gün şehid oldu. Şu halde Hızrın katlettiği eğer sabî ise bundaki huküm, hakikat ile şeriat arasında bir tehalüf noktası teşkil etmez mi? Ve bu surette Musâ bu te'vile nasıl kani' olur? Buna söylenebilecek cevab şu iki vecihten birisi olabilir?

1 - Musânın te'vile i'tiraz etmemesinden zâhir olan şudur ki onun « نفسا زكيه » diye bir ma'sum zannettiği oğlan, sabî değil, baliğ azgın bir kâfir, katli vacib bir genç imiş. Bu karîne karşısında sabî idi kavli teslim olunamaz.

2 - Şer'ın hakikati Allahın emridir. Hızır da bunu kendiliğinden değil, Allahın emriyle yaptığını söylemiş, Musânın i'tiraz etmemesine sebeb de bu olmuştur. Zira bu suretle Hızır ahvali mahsusada bir şeriati mahsusa ile me'mur bir Peygamber olduğunu anlatmış demektir. Binaenaleyh o sabî hakkında icra ettiği katil hukmü kıyasa muhalif olmakla beraber Hızır için vahyi mahsusa müstenid bir şer'i hassolmuş olur. Bu ise şeriat ile hakikat arasında bir ihtilâfa değil, iki Peygamberin şeriatleri beyninde bir farka raci' olur. Ve Musâyı Hızırdan ayıran en mühim nokta da bu farktır. Beyan olunan üç vak'adan

sh:»3273

üçü de Hızrın hem tarzi ılminde hem de tarzi fi'linde başka bir hususiyyet gösterdiği gibi bilhassa gulâm vak'ası şer'inde de bir hususiyyet göstermektedir :

Evvelâ; ılim noktai nazarından bakıldığı zaman onun ılmi kemi, gulâm, dıvar hakkında olduğu gibi eşyanın mâverai şuhudu olan ledünniyyâtını, istikbaldeki mukadderatı, mazıdeki hafayayı zâhiri hal gibi bilivermekte olduğu anlaşılıyor. Onun için buna ılmülgayb, ılmi bâtın, ma'nâyı hassıyle ılmi ledünnî demişlerdir.

Saniyen; fiil haysiyyetinden bakıldığı zaman yaptığı şeyler, halktan hakka doğru giden fiiller değil, haktan halka doğru olan fiillerdir. Binaenaleyh o, Musâ gibi halkı hakka götürmeğe me'mur değil, haktan halka olan mukadderatın infazına me'mur demektir. Ve şu halde oğlanı öldürmesi de biemrillah vefat eden sabîlerin ruhlarını kabza müvekkel olan Melekülmevtin vazife ve mes'uliyyeti gibi olur.

Salisen; şer'ıyyet, ta'biri âharla husn-ü kubuh noktai nazarından bakıldığı zaman fiilleri, nazardan gaib olan esbabı hafiyyeye mübteni olduğu için zâhiren çirkin ve hikmetsiz görünüyor. Esbabının iyzahiyle hakikata mutabık olduğu zaman ise üçte ikisi kıyası muvafık ve biri alâ hılâfilkıyas bir istihsan olduğu anlaşılır. Musâ onun ılmindeki hususiyyeti daha evvel ledünden haber almış, ondan bir ruşd öğrenmeğe gelmişti, gördüğü nümune ise ona ciheti amelliyye ve şer'ıyyede kendisinin me'muriyyetine tevafuk etmiyen ve bununla beraber i'tiraza da hak vermiyen hususiyyetler bulunduğunu öğrenmiş ve bunun üzerine aralarında mufârekat lüzumu tehakkuk etmiştir. Demek ki Musâ, ılmini tebliğ ve ızhara me'mur ulül'azimden bir Peygamber olduğu halde Hızır, tebliğa değil, hemen icraya me'mur idi. Bundan dolayı Hızırın bir Nebî değil, bir veliy olduğuna kail olanlar olmuştur. Lâkin yalnız

sh:»3274

veliy olsa idi oğlanı öldürmek için hukmi mahsusa sahib olamazdı. Bu suretle kıssa Hızrın Musâdan efdaliyyetini ıktıza etmez. Ancak Musânın câmiulküll olmadığını ve ılmi ledünden Musâya verilmiyen şeyler bulunduğunu anlatmış olur. Bu da hem Hızrın hem Musânın mazheriyyetlerini câmi' bir zülcenâhayn tesavvurunu telkin ile makamı Muhammedînin ekmelliyyetini tefhim için bir tevtıe demektir. Onun için bu kıssadan Zülkarneyn suâline geçilerek buyuruluyor ki :

﴿٨٣﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِۜ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًاۜ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de sana Zülkarneynden suâl ediyorlar, de ki size ondan bir yadigâr okuyacağım 83

83. ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِۜ﴾ bir de sana Zülkarneynden suâl ediyorlar,

yâhud ederler -soranlar, ba'zı rivayete göre müşrikler, diğer ba'zı rivayete göre ehli kitab idi. Sûrenin sebebi nüzulünde zikrolunan rivayette Yehûdün telkini ile Kureyş müşriklerinin süâl ettiği geçmiş idi. Taberîde Ukbetibni Âmirden rivayet olunduğuna göre demiştir ki: bir gün Resulullaha «sallallahü aleyhi vesellem» hizmet ediyordum, huzurundan çıktım, ehli kitabdan bir kavm bana mülâkı olup biz Resulullaha süâl sormak istiyoruz istizan ediverdediler, ben de girdim, haber verdim «onlarla bana ne? Ben Allahın bildirdiğinden başkasını bilmem» buyurdu sonra «bana su dök dedi, abdest aldı namaz kıldı, namazı bitirince yüzünde sürurunu anladım, sonra «al içeri onları ve Eshabımdan kimi görürsen» buyurdu, binaenaleyh girdiler, huzurunda dikildiler, buyurdu ki «istersiniz kitabınızda yazılı bulduğumuz şeylerden sorunuz haber vereyim

sh:»3275

ve isterseniz ben haber vereyim» bunun üzerine «sen haber ver» dediler, «Zülkarneyden ve kitabınızda

bulduğumuzdan soruyorsunuz? buyurdu. Bir de Âlûsînin kaydettiği üzere İbni Ebî Hâtemin Süddîden tahricine göre Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhiveselleme Yehûd, demişler ki «ya Muhammed, sen ancak İbrahimi, Musâyı, Isâyı ve ba'zı Peygamberleri zikrediyorsun, çünkü onların haberlerini bizden işittin. Şimdi bakalım bize bir Peygamberden haber ver ki Allah tealâ onu Tevratta ancak bir yerden başka zikretmemiştir. O kim? buyurmuş, Zülkarneyn demişler ilh.

ZÜLKARNEYN ta'biri Zülyedeyn gibi bir lakabdır ki Zülcenaheyn vasfına benzer. Kamusta tafsıl olunduğu üzere karn bir çok ma'nâlara gelir. Ezcümle boynuz, asır, bir zamanda mütekarın olan cemaat ma'nâlarına geldiği gibi insanın tepesine ve bâhusus başının yanlarına, ya'ni şakaklarına - ki hayvanda boynuzu yeridir - ve erkeklerin perçemine, kadınların zülflerine, Güneşin kursunun kenarına ve bir kavmın başında olan efendisine ilh... itlak olunur. Binaenaleyh Zülkarneyn lekabının vechi tesmiyesinde karnın ma'nâlarından her birine nazaran muhtelif mülâhazalar mümkin olduğundan müteaddid kaviller söylenmiştir. En meşhuru Kur'anın beyanından da anlaşılacağı vechile Arzın Şark-u Garbına sahib demek olmasıdır. Ki lisanımızda cihangir ta'bir olunur. Hüseyn vâız tefsirinde mezkûr olduğu üzere zâhir-ü bâtına sahib ma'nâsı da Kur'anın mezakına münasib vecihlerdendir. Buna da lisanımızda Zülcenaheyn denilir. Müfessirîn beyanatından Zülkarneyn lakabiyle telkıb edilmiş olan zevatın bir değil, müteaddid olduğu anlaşılıyor, Kur'anda zikrolunana «Zülkarneyni ekber» deniliyor.

Vaktiyle Yemende tebâbia denilen Hımyer mülûkünden ba'zı büyük fâtihlere, ezcümle Mekkenin binasında Hazreti İbrahime mülâkı olup ondan ahzi feyzettiği rivayet

sh:»3276

edilen Sa'b ve Semerkand İsminin namına nisbeti nakledilen Şemmer yer'aş Zülkarneyn yâdedilmiş oldukları gibi Afrîdun ve İskender gibi Arabın gayrından olan cihangirlere dahi bu lakab verilmiş ve bunların en müteahhırı, İskender olmak hasebiyle müverrihîn arasında «Zülkarneyn» şöhreti İskenderin olmuştur. Yehûd kitablarında Zülkarneyn Rumdan çıkan bir genç idiki Mısırı ve İskenderiyyeyi binâ etti ve şöyle yükseldi ve böyle yükseldi diye mezkûr bulunduğu hakkında bir rivayet dahi görülmek hasebile bu babda Tarihî münakaşayı bertaraf etmek istiyen ba'zı müfessirîn de Zülkarneyni ekberin İskender olduğunu kabul etmek istemişlerdir. Netekim Alûsî de buna zahib olmuştur.

Müvahhid bir hakîm olan ve fevkal'âde fütuhatiyle âlemde bir tarihi mahsus açmış bulunan İskenderin Zülkarneynlerden birisi olduğunu inkâra mahal yoksa da Kur'anda zikrolunan büyük zatların makamı nübüvveti de haiz bulunduğuna göre İskenderin bu derece yükseltilmesi şayanı kabul görülmemiş ve İskenderin bir sed yaptığı dahi tarihen ma'lûm olamamıştır. Bir de İskender, tarihi âhırda meşhur ve ma'lûm olduğu cihetle bunu Peygambere sormak sâillerin garazına muvafık olmazdı. Hakkında vahiyden başka bir suretle ma'lûmat alınması melhuz olan bir süâli nübüvveti imtihan etmek istiyen sâillerin garazlarına nasıl tevafuk eder? Onun için bu suâl tarihi kadimin zulümatına kadar dalan bir mevzu' olmak ıktiza ediyor.

Gerçi İskenderden sonra da Şark-u Garbe sefer etmiş, sed yapmış cihangirler yok değildir. Meselâ Roma kaysarlarından birinin İngilterede, Kisrâ Nuşirevanın Kafkas dağlarında Babül'ebvab, ta'biri âharla demir kapı denilen mevkıde birer sed yapmış olduklarını tarihler gösteriyorlar. Lâkin bu suâlin, fütuhatı Garb-ü Şarkı tuttuktan sonra Şimalden Askitlere kadar varan ve aynı zamanda

sh:»3277

Akdenizden Şab denizine kadar bir sed yaptığı rivayet olunan Mısırlı büyük Ramzes gibi maddî ma'nevi bir şöhreti haiz bulunan daha eski ve daha yüksek bir cihangiri istihdaf etmiş olmak rivayeten ve dirayeten daha mülâyimdir. O halde bu Zül'karneyn kimdir?

Ba'zıları bunun İbrahim aleyhisselâm zamanına musadif Afrîdun ibni Esfiyan ibni Cemşid olduğunu söylemişlerdir. Ki Pişdadiyanı İrandan adâlet ve husni siyretle meşhur idi. Zül'karneynin mukaddimesinde Hızır bulunuyordu, Hızır, Afrîdun zamanında ba'solunup Hazreti Musâ zamanına kadar kalmış idi, Zül'karneyn, İbrahim aleyhisselâm zamanında idi gibi Ehli kitabi üvelden merviy ba'zı sözler bunula alâkadar görünür. Ebû Zeydi belhî «Suveri ekalîm» namındaki kitabında Afrîdunun vahyile müeyyed olduğunu söylemiş ve tarihler büyük bir cihangir olduğunu nakleylemişler.

İbni İshak «Zül'karneyn» in ismi Merziban ibni Merduye olduğunu söylemiş, ba'zıları Abdullah ibni Dahhâk demiş, ba'zıları da Mus'ab ibni Abdullah ibni Feynan ibni Mensur ibni Abdullah ibnil'ezr ibni Avn ibni Zeyd ibni Kehlân ibni Sebe ibni Ya'rub ibni Kahtan demişlerdir. Ebû Reyhani Beyrunî «

اَلْاٰثَارُالْيَاقِيَةُ عَنِ الْقُرُونِ الْخَالِيَةِ » nam eserinde «Zül'karneyn» Ebû Kerb

semiyy ibni Ubeyd ibni Efrîkışelhımyerîdir. Bunun mülkü Arzın meşarık ve meğaribine baliğ olmuştu ve Hımyerî şâırin

قد كان ذو القرنين جدى مسلمًا ملكا علا فى الارض غير مفند
بلغ المشارق والمغارب يبتغى اسباب امر من حكيم مرشد

Diye, iftihar ettiği de odur, deniliyor ki akrebdir. Çünkü Zül'menar, Zûnüvas, Zünnun, Zuruayn, Zûyezen, Zûceden gibi «zûler hep Yemendendir» demiş, elhalete hazihi Afrika kıt'asını namına nisbetle tanımakta olduğumuz Afrikış, Zûl'menar unvanile mülûki Hımyerin ma'ruflarındandır.

sh:»3278

Tancaya kadar vasıl olduğu, Afrikıyye şehrine bina ettiği, Berberleri Filestin, Mısır ve sahilden Mağribe nakleyledıği tarihlerde zikrolunuyor. Lâkin bunun torunu olduğu söylenen «Ebû Kerb semiyy veya Şems ibni Umeyr» namında birisi tarihen tesbit olunamamış ve binaenaleyh Ebû Reyhanın nakline ı'tiraz edilip bunun «Şemmeryeraş» lâfzından muharref olması ihtimali ileri sürülmüştür. Filvakı' bir rivayette Şemmer Efrîkışın oğlu olup Irak ve Çine doğru hareket ederek vardığı yerlerde kitabeler diktirdiği ve Semerkand kal'asını kalı'ettiği ve hattâ Semerkand «Şemmer» in kopardığı, ya'ni «Semmerkend» yâhut «Şemmer şehri» demek olduğu zikr olunmuş ve Huzaa şâıri Dıbil mülûki Yemen ile iftihar ederken buna işare ten şunu söylemiştir :

هموا كتبوا الكتاب بباب مرو وباب الشاش كانوا الكاتبينا
وهم سموا بشمر سمرقندا وهم غرسوا هناك النابتينا

Ba'zıları bu «Şemmer» in başında iki saç örgüsü olduğundan dolayı Zül'karneyn tesmiye edildiğini nakletmiş ise de ercah rivayette Şemmer, Efrikîşin oğlu değil «Nâşirünniam» ın oğlu olduğu gibi Süleyman aleyhisselâm zamanındaki Belkisten müteahhır olmak hasabiyle Kur'andaki Zülkarneynin daha mukaddem olması ıktıza edeceği dermiyan olunmuştur. Netekim Ebûlfida tarihinde der ki «Zülkarneyn, «Râyiş» in oğlu Sa'bdır. Babası Râyiş Tübbaı evvel, Sebei, asgarın oğlu Sayfînin oğlu Kaysın oğlu denilmiş ise de Lokmanın biraderi «Züsüded» in oğlu Haris Râyiştir. İbni Said ibni Abbas Hazretlerine Kur'anda zikolunan Zülkarneynden suâl edildi, Hımyerdendir dedi ki o mezkûr sab'dır diye nakleylemiştir. Binaenaleyh kitabı azîzde zikredilen Zülkarneyn, İskenderi Rumî değil, mezkûr Sa'b İbnürrâyiştir» اهـ. Kamus mütercimi

sh:»3279

Asım Efendi de İskender kelimesinde bu kavli te'yid ederek daha ba'zı tafsılât nakleylemiştir. Fakat bir taraftan Sa'bın bir taraftan da Afrîdunun İbrahim aleyhisselâm zamanında oldukları hakkındaki rivayetleri tevfık etmek de pek sa'b ve müşkil görünüyordu. Gerçi Kur'anın bir kaç yerinde şa'şeai mâzıyesi ıhtar edilen Sebâ medeniyyetnin cihanda misli yaradılmamış olduğu ıhtar olunan «İreme zatil'ımad» Cennetinin sahibleri olan ve Semûd kavmini Yemenden tard-ü ihrac eden Hımyer ve Tebabia Devletinin şeddada mukabil Lokman ve Zülkarneynede mehdi zuhur olması akrebi ihtimaldir. Ve bunlardan birinin ve belki bir kaçının Zülkarneyn yad edilmiş olduğu da anlaşılmaz değildir. Bununla beraber tarihin zalâmı mechuliyyeti içinde bunların tetkıkı müşkil olduğu gibi Kur'anda zikrolunan Zülkarneynin bunlardan o unvanı almış birisi mi yoksa İbni Ishakın evlâdi Yâseften dediği gibi Arabın gayriden gelen büyük cihangirlerden birisi mi olduğunu kestirmek mümkin olamıyor. Onun için Siyeri ibni Hişâm şarihi Süheylînin kabul ettiği vecihle bu babda en sağlam hukmü Hazreti Alîden rivayet olunan şu fıkrada buluyoruz: «Zülkarneyn bir abdi salih idi ki Allahı sevmiş Allah da onu sevmişti» filhakıka bunun isim ve şahsiyyetiyle ta'yinine kalkışmak Kur'anın mezakına da muvafık değildir. Zira süâl, Zülkarneyn vasfı üzere iyrad edilmiş olduğu gibi cevabda da ismi ve şahsiyyetin ta'yinine tearruz olunmayıp ancak o vasfın menatını iyzah eden kıssayi tezkir ile buyuruluyor ki:

﴿قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًاؕ﴾ de ki size, ondan bir zikir, tilâvet edeceğim bir zikir, ya'ni onu andıracak unutulmaz bir yad, hatırlarda tutulacak dillere dasitan olacak bir muhtıra, şöyle ki:

﴿٨٤﴾ اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًاۙ
﴿٨٥﴾ فَاَتْبَعَ سَبَبًا ﴿﴾

sh:»3280

﴿٨٦﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ
حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًاۜ قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّآ اَنْ تُعَذِّبَ
وَاِمَّآ اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٧﴾ قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ
نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٨﴾ وَاَمَّا مَنْ
اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَٓاءًۨ الْحُسْنٰىۚ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا
يُسْرًاۜ ﴿٨٩﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٠﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ
الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًاۙ
﴿٩١﴾ كَذٰلِكَۜ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩٢﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ
سَبَبًا ﴿٩٣﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًاۙ
لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٤﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ
يَاْجُوجَ وَمَاْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا
عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٥﴾ قَالَ مَا مَكَّنّ۪ى فِيهِ
رَبّ۪ى خَيْرٌ فَاَعِينُونِى بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًاۙ ﴿﴾

sh:»3281

﴿٩٦﴾ اٰتُونِى زُبَرَ الْحَدِيدِۜ حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ
قَالَ انْفُخُواۜ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَارًاۙ قَالَ اٰتُونِٓى اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًاۜ
﴿٩٧﴾ فَمَا اسْطَاعُوٓا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا
﴿٩٨﴾ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبّ۪ىۚ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ رَبّ۪ى جَعَلَهُ
دَكَّٓاءَۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبّ۪ى حَقًّاۜ ﴿﴾

Biz onun için Arzda bir müknet hazırladık ve ona her şeyden bir sebeb verdik 84 Derken bir sebebi ta'kıb etti 85 Tâ gün batıya vardığı vakit onu balçıkla bir gözde gurub ediyor buldu, bir de bunun yanında bir kavim buldu, dedik ki : ey Zülkarneyn! ya ta'zib edersin veya haklarında bir güzellik ittihaz eylersin 86 Dedi: her kim haksızlık ederse onu muhakkak ta'zib ederiz, sonra rabbına iade olunur, o da onu görülmedik bir azâba çeker 87 Amma her kim de iyman edip iyi bir iş tutarsa buna da mükâfat olarak en güzel âkıbet vardır ve ona emrimizden bir kolaylık söyleriz 88 Sonra da bir sebebi ta'kıb etti Tâ gün doğu cihetine vardığı vakıt onu bir kavm üzerine doğuyor buldu ki onlara güneşin önünden bir siper yapmamıştık 90 Böyle, halbuki onun yanında neler vardı temamını biz biliyorduk 91 Sonra da diğer bir sebebi ta'kıb etti 92 Tâ iki sedd arasına vardığı vakit önlerinde bir sh:»3282

kavm buldu ki hemen hemen söz anlayacâk bir halde değil gibi idiler 93 Dediler ki ey Zülkarneyn! haberin olsun Ye'cuc ile Me'cuc bu Arzda fesad yapıp duruyorlar, onun için onlarla bizim aramıza bir sed yapman şartile sana biz bir harc versek olur mu? 94 Dedi ki: rabbımın beni içinde bulundurduğu ıktidar çok hayırlıdır. haydin siz bana kuvvet ile yardım edin de ben onlarla sizin aranıza bir redim yapayım 95 Bana demir kütleleri getirin, tam iki ucu denkleştirdiği vakit körükleyin dedi, tam onu bir ateş haline koyduğu vakit getirin bana dedi: üzerine erimiş bakır dökeyim 96 Artık onu ne aşabilirler ne de delebilirler 97 Bu, dedi: rabbımdan bir rahmettir, rabbımın va'di vakit de onu düm düz edecektir, rabbımın va'di hakkoldu 98

84. ﴿اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ﴾ filhakıka biz ona Arzda müknetler tahsıs ettik - maddî ma'nevî kuvvetleri, kudretleri müheyya kıldık ﴿وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا﴾

ve her şeyden ona bir sebeb verdik - mühimmatı umurdan ta'kıb ettiği maksuduna irmek için zâhir-ü bâtından ılim, kudret, âlât ve vesaıt gibi her türlü esbabı ihsan eyledik. Öyle ki neye yapışsa ondan maksuduna yol bulur, muvaffak olurdu, ya'ni sebebsiz intizamsız hareket etmezdi, fakat her neyi de tutsa o sebeb olurdu. Zira sebebiyyet, eşyanın zatîsi değil, Allahın bir tahsısıdır.

85. ﴿فَاَتْبَعَ سَبَبًا﴾ binaenaleyh bir sebebi ta'kıb etti - bir sebeble Garba doğru yürüdü. 86. ﴿حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ﴾ tâ gün batıya vardı - mütemekkin olduğu Arzın gün batı tarafından tâ nihayetine kadar vardı. Müfessirînin dahi

sh:»3283

beyan ettikleri vechile Okyanos denilen Bahri muhıtı garbi «atlasî» nin kenarına irdi. Bu Okyanus denizinde «Halidat» namı verilen Cezairin bir zamanlar mebdei tûl ittihaz edildiğini kaydediyorlar. Maamafih biz bugün bu Halidat adalarının ne olduğunu ta'yin edemiyoruz.

Hâsılı aksaya mağribe vardığı vakıt ﴿وَجَدَهَا تَغْرُبُ فى عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾ onu bir ayni hamiede batıyor buldu - veya «hâmiye» kıraetine göre; bir ayni hâmiyede batıyor buldu. Müfessirîn buradaki ayni ayni ma' ya'ni su gözü hamieyi balçıklı, hâmiyeyi de kızgın ma'nâsına tefsir etmişlerdir. Ki Güneşi balçıklı veya kızgın bir göz içinde batıyor buldu demek olur. Bu surette bu su gözünden murad, Bahri muhıt ve alel'husus denizin ufuktaki gurub noktasıdır. Mağribe varıncaya kadar geçtiği memleketlerde bir takım saltanatların gurubunu görerek giden Zül'karneyn, Aksayı mağribe güzergâhına çıkan Bahrı muhıt kenarında gurubu seyretmek için ufka atfı nazar ettiği zaman mülki ilâhînin vüs'at ve azameti îçinde o koca deniz etrafı muhıtı Semâ ile çevrilmiş bir kuyu havzası gibi mahdud bir su menbaı manzarasını alıyor, fakat içilebilecek berrak ve safî bir menba' halinde değil, kara balçıkla bulanmış, dibi görünmez zulmet alûd bir kuyu halinde görünüyor ve Güneş bunun ufkunda gurub ederken zaıyflamağa başlıyan şa'şeası allı morlu

akisleriyle puslar içinde çalkalanarak muzlim bir batağa batıyor da battığı nokta balçıklı bir göz gibi bulanıb kararırken aynı zamanda renk ve buhariyle kaynıyan kızgın

sh:»3284

bir köz halinde bulunuyor. Demek Zü'lkarneynin vicdanında gurubun bıraktığı intiba' bu olmuştur, ki bu müşahedenin en ıbret engiz mazmunu nihayet bir halde tevakkuf edeceği muhakkak olan Dünya şevketinin mahdudiyyetini görmek ve fanîliğini anlamaktır.

﴿قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ﴾ - Bu kavil, doğrusu Zül'karneynin nübüvvetinde zâhirdir.

87. ﴿قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ الخ﴾ - Demek ki Zül'karneyn ta'zib veya ihsan: dilediğini yapmakta muhayyer bırakıldığı halde yine sebebsiz hareket etmedi, ta'zibi zulmedenlere, ihsan ve mükâfatı da iyman edip ameli salih yapanlara tahsıs etti, kudret ve ihtiyarını sui isti'male kalkışmadı, zira kendisinin

de nihayet rabbına reddolunacağını biliyordu 89. ﴿ثُمَّ﴾ sonra da - ya'ni Mağribde yapacağı icraat

yaptıktan sonra da ﴿اَتْبَعَ سَبَبًا﴾ bir sebeb ta'kıb etti - Garbe gurub eden Güneşin Şarka dönmesi gibi Mağribeden Maşrıka giden bir yol peşine düştü 90.

﴿حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ﴾ tâ gün doğuya kadar gitti - ya'ni Arzda Güneşin

hailsiz olarak doğduğu noktaya kadar gitti ki bu nokta Afrikanın sahili Şarkîsi olmak muhtemil ise de zâhir

olan Asyanın Aksaya Şarkı olmaktır. ﴿وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ﴾ vardığın onu öyle bir

kavm üzerine doğuyor buldu ki ﴿لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا﴾ biz onlara

onun berisinden bir sütre nasb etmemiştik - ebniyeleri yok, hattâ elbiseleri yok, Güneşin altında yanıyorlar. Netekim elhalete hazihi Sûdanda, Avusturalyada böyle çıplaklar vardır. Maamafih murad urfde mütearef olduğu üzere şayanı ehemmiyyet bir setr-ü siper olduğu takdirde çadırlar dahi ehemmiyyetli bir sütre olamıyacağı cihetle

sh:»3285

bu ma'nâ badiyede yaşıyanların ekserîsine sadık olur.

91. ﴿كَذٰلِكَ﴾ Öyle ﴿وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا﴾ halbuki onun yanında

neler vardı, temamen biliyorduk - ya'ni onların öyle çıplaklığı karşısında Zül'karneynin mülkünde o kadar çok esbab-ü vesaıt vardı ki tamamını ancak Allah biliyordu. Zül'karneyne her şeyden sebeb veren Allah bunları güneşin alnına koymuş bir setir sebebi bile vermemişti. Binaenaleyh bunları gördüğü zaman Zülkarneynin ne hisler duyduğunu, ne işler yaptığını da Allah bilir.

92. ﴿ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا﴾ Sonra da diğer bir sebeb ta'kıb etti - Garb ile Şark arası bir yol gitti. Ki bu da ya Cenuba veya Şimale olabilir. Maamafih müfessirînin ifadelerine nazaran Şimale gitti 93.

﴿حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ﴾ ta iki sedd arasına vardığında -

SEDDETMEK bir şey'in kediğini sağlam kapamaktır. İki şey arasına hail olan hâcize sedd denildiği gibi dağa dahi ıtlak olunur. Netekim burada iki dağ diye tefsir edilmiştir. Ba'zıları hılkî olan, «sin» in zammile «süd», sun'ı beşerle yapılana da feth ile «sed» deniliyor demiş, ba'zıları da evvelki gözle görünen, ikincisi

görülmiyendir demiş, bu âyette iki vecihle de kıraet bulunduğundan ikisinin de aynı ma'nâda olduğu anlaşılır denilmiş ise de bu iki kırâetin başkaca birer nükteyi tezammun etmiş olmaları da melhuzdur. Binaenaleyh iki sed, sun'î iki mania olabileceği gibi iki deniz, iki kıt'ai arz, iki dağ gibi hılkî, yâhud mer'î ve gayrı mer'î de olabilecektir. Müfessirîn, bu «seddeyni» «cebeleyn» ya'ni iki dağ diye tefsir etmişlerdir. Ancak bu iki dağı ta'yin etmek için karîne yoktur. Bu babda rivayetler ise üç kavle müntehî oluyor :

1 - Bu iki dağ, Şimalde Şarkı velyeden cihetten Arzı Türkün munkatı olduğu yerde denilmiştir ki Zemahşerî

sh:»3286

ve Ebüssuud buna i'timad etmişlerdir. Arzı Türkten murad, Maverâennehir denilen küçük Türkistan ise bu kavil, seddi Çin mevki'ne işaret demek olur.

2 - Ermenistan ile Azerbaycanı velyeden cihetten Türkistanın munkatı' olduğu yerde denilmiştir. Kazı Beyzavî bunu tercih etmek istemiştir. Bu kavle göre bu dağlar, Kafkas dağları ve beynesseddey, Demirkapı mevki' oluyor ki İbni Haldun, Ebülfida gibi müverrihlerin beyanına göre buruda Nuşirevan bir sed yapmıştı. Ebû reyhan demiştir ki bu mevzı'ın, na'mureden Şimali Garbî rub'unda olması ıktıza ediyor اهـ.

3 - Şimalin âhirlerinde iki cebeli münîf ki Hazkıyal aleyhisselâmın kitabında «âhirülcirbiya» denilmiştir. Bu cirbiya ismi ise bize Sibirya ismini andırıyor. Bunun ise garbî velyeden cihetten âhiri, ural dağları, Şarkı velyeden cihetten de Behreng boğazı tarafları olmak haysiyyetile evvelki kavillere dahi münasebeti vardır. Bu surette iki dağın arası İstanoy dağlarıle Ural dağlarının arası demek olan Sibiryanın kendisimidir? Garbında Ural dağlarıle Kafkas dağları arasımıdır? Yoksa Şarkında Behrenge doğru Kamçatka tarafındaki dağların arasımıdır ta'yin etmek mümkin olmuyor. Kur'anın ifadesinde ise bu iki seddin semtini anlıyabilmek için Mağrib ve Meşrık cihetlerinden başka bir karîne yoktur. Bundan ise garbî Rusya ciheti muhtemil olduğu gibi bir zamanlar Asyanın Behreng boğazından Amerikaya ittisali bulunduğuna ve Zülkarneyn de tarihi kadîme âid olduğuna göre Asyının Şarkında, Amerikanın Garbında bulunan Behreng mevkıi olmak da pek muhtemildir. Bunlardan başka Şarta Seddi Çin. Garbda Babül'ebvab ma'ruf olduğuna göre iki sedden murad, bunlar olmak daha zâhirdir denilebilir. Gerçi Zülkarneynin zamanında bunlar henüz mevcud ve ma'ruf değilse de Kur'anın nüzulü sırasında mevcud ve ma'ruf olmaları ta'rif için kâfi olabilir. Bu surette bu iki sedd arasından murad, Türkistan olmak

sh:»3287

lâzım gelir. Bu da bundan sonraki kavim hakkında zikr edilecek rivayete muvafık oluyor.

Hasılı iki sedd arasına vardığında ﴿وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا﴾ bunların ötesinde bir kavim buldu ki ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا﴾ hemen hemen söz anlıyamıyacak bir halde idiler. - Ya'ni başka lisan bilmedikleri gibi zihinleri basît, fehimleri kısa idi. « يا » nın zammı, ve « قاف » ın kesriyle « يفقهون » kıraetlerine göre: hemen hemen söz anlatamıyacak bir halde idiler. Dilleri garîb, ifadeleri kasırdı. Zülkarneyne her şeyden bir sebeb verilmemiş olsaydı bunlara söz anlatamıyacak, onlar da derdlerini anlatamıyacak idiler. Maamafih bunlar, şimdi anlaşılacağı üzere ehlini bulunca kuvvet teşkil edebilecek, işe yarayacak bir kavm idi. Kur'an bunun hangi kavm olduğunu tasrıh etmemiştir. Fakat müfessirîn, Türk denilmiş olduğunu nakledegelmişlerdir. O halde demek oluyor ki Ye'cûc ve Me'cûce karşı yapılacak seddi Zülkarneyn, Türklerin kuvvet ve ianesiyle yapacaktır. Şöyle ki:

O söz anlamaz veya anlatamaz gibi bulunan kavim 94. ﴿قَالُوا يَاذَا الْقَرْنَيْنِ﴾ Ya Zelkarneyn! Dediler : ﴿اِنَّ يَاْجُوجَ وَمَاْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ﴾ hakıkat Ye'cûc ve Me'cûc Arzda berbad ediyorlar, önlerine geleni tahrib eyliyorlar, bırakılırlarsa bütün Arzı ifsad edecekler.

YE'CÛC VE ME'CÛC, yâhud Yacûc ve Macûc isimleri lisanı Araba diğer lisandan menkul ucme kelimeler olduğu anlaşılıyor. Firenkler de bunlara Yagug ve Magug demişler ve Şeytan zürriyyeti addederlermiş, netekim kurunı vustâyı açan muhacereti akvamda Garbî Roma imparatorluğunu istîlâ eden Hünlere böyle demişlerdi ki Barbar

sh:»3288

ta'birinden daha şedid demek oluyor. Fivakı' ehli kitabdan ba'zılarının Ye'cûc ve Me'cûcu Hazreti Âdemin bir ıhtilâmından husule gelmişler diye bir efsane naklettiklerini ba'zı tefsirler de hikaye etmişlerdir. Halbuki Tevratta sifri evvelin onuncu faslında Ye'cûc Yâfisin oğullarından diye tasrıh edildiği gösteriliyor. Bu sebeble olmalıdır ki Vehb ibni Münebbih ve daha ba'zı zevat, Ye'cûc ve Me'cûcun evlâdı Yâsiften iki kabîle olduklarına cezmetmişler ve müteahhırînden bir çokları da buna ı'timad eylemiştir. Maamafih Kur'anda tesniyi ile «yüfsidani» denilmeyip de «müfsidune» denilmesi kesretlerine işaret olmak gerektir. Onun için iki değil, yirmi kabîle diyenler olduğu gibiYer yüzündeki insanların onda dokuzuna kadar ekseriyyeti Ye'cûc ve Me'cûc olduğunu nakledenler de olmuştur. Ebû Hayyan der ki: bunların aded ve eşkâli hakkındaki sözlerin hiç biri haberi salih değildir. اهـ . Velhasıl Ye'cûc ve Me'cûc vaktiyle bir veya iki kavmın ismi hassı olsa da doğrusu lisanı islâmda mütearef olan mefhum şudur: Aslı ve nesebi belirsiz, din ve millet tanımaz bir halitai beşer ki hurucları eşratı saattendir. Arzı ifsad edeceklerdir.

﴿فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا﴾

binaenaleyh bizimle onlar arasında bir sed yapmak üzere sana bir harc bir vergi teahhüd edelim mi? - Burada dahi nin fethiyle de zammiyle de kıraet vardır.

Buna cevaben Zülkarneyn 95. ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿مَا مَكَّنّ۪ي ف۪يهِ رَبّ۪ي خَيْرٌ﴾

Rabbımın beni içinde bulundurduğu müknet ve makam, daha hayırlıdır, - Ya'ni ona hacet yok. Min tarafillâh bulunduğum makam, kuvvei maliyye ve esbabı saire ı'tibariyle sizin tesavvur ettiğiniz mertebeden daha yüksek ve daha nafi'dir. Ben sizin öyle malî ücretinize tenezzül

sh:»3289

etmeksizin istediğinizden daha iyisini teberrüan yapabilecek bir ıktidar içindeyim

﴿فَاَع۪ينُون۪ي بِقُوَّةٍ﴾ binaenaley siz, bana kuvvet ile iâne ediniz -ya'ni malî masrafa

karışmayınız da adamla, amele, san'atkâr, âlât ve edevat tedarükünde emrime âmâde olarak fı'len yardım ediniz ﴿اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًاۙ﴾ ki ben sizinle onların arasına bir redim yapayım - ya'ni sedden daha muhkem bir şey, daha büyük daha metin bir gergi. Bu reddim o kavm ile Ye'cûc ve Me'cûc arasında yapılması söylendiğine nazaran salifüzikir iki sedd arasında değil, onların otesinde bir mevkı'de olması ıktıza eder. Çünkü bunu taleb eden o kavm iki sedden ötede bulunduğu cihetle Ye'cûc ve Me'cûc ile araları daha ileride olmak lâzım geliyor.

96. ﴿اٰتُون۪ي زُبَرَ الْحَد۪يدِۜ﴾ Bana demir zübreleri getirdiniz -

ZÜBER, zübrenin cem'idir. Zübre büyük demir kıt'ası demek olup Kamusta mezkûr olduğu üzere örs ma'nâsına da gelir. Ya'ni demir alât ve edevatiyle demir kütleleri, demir zümreleri getiriniz dedi, getirdiler

﴿حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ﴾ ta iki sadef arasına denkleştirince - iki sadef

karşılıklı iki baş veya iki yan teşkil iki meyl ki buna iki dağ. iki dağın tepeleri veya tepeleriyle kenarları arasındaki yanları, ya'ni yamaçları demişlerse de o kavın ile Ye'cûc ve Me'cûc arasında seddin bir haddini teşkil eden mütekabil iki uç veya sedde konulan kütlelerin bitiştirilecek yanları demek de olabilir.

Karşılıklı iki uç arasını tesviye edince ﴿قَالَ انْفُخُواۜ﴾ körükleyip, dedi

﴿حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَارًاۙ﴾ vaktâ ki onu - o körüklettiğini

sh:»3290

- nihayet bir ateş haline getirdi - ﴿قَالَ اٰتُونٖٓى اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًاۜ﴾ getirin şimdi

üzerine erimiş bakır dökeyim dedi - bunu ba'zılarının dediği gibi demir kinedli bakır perçinli kayalardan müteşekkil bir bina gibi anlamak mümkin olabilir, lâkin ifadenin zâhiri bundan çok yüksek bir san'at ve ameliyyeye mütevakkıf olan demir tûğlalı bakır sıvalı öyle bir bina tasvir etmektedir ki zamanımızda çok müterakkı olan vesait fenniyye ve sınaıyye ile bile i'malini tesavvur müşkildir. Demir kütlelerinden bir dağ ördürüp de körüklüyerek mecmuunu bir ateş haline getirdikten sonra üzerine erimiş bakır dökmek şüphe yok ki müdhiş bir ameliyyedir. Aceba medeniyyeti kadîmede demircilik böyle dehşetli bir ateşi idare edecek böyle büyük bir ameliyyeyi yapabilecek kadar yükselmiş mi idi? İhtimal, fakat bunu ya müfessirînin dedikleri gibi Zülkarneynin bir mu'cizesi telâkkı etmek veya bununla beraber san'atın istikbaldeki imkânı terakkısine işaretle yapılan redmin son derece kuvvet ve metanetinden bir kinaye ve temsil gibi anlamak daha zâhirdir. İâne işi daha ziyade bu ma'nâya bir karînedir denebilir. Ya'ni o kavmin kuvvet ve gayreti ile Zülkarneynin o himmeti Ye'cûc ve Me'cûce karşı öyle i'cazkâr bir redim husule getirdi ki bunun derecei metanetini anlıyabilmek için körüklenerek ateş haline getirilmiş demir kütleleri ile harcı, sıvası erimiş bakırdan müteşekkil yalçın bir sedd tesavvur etmek gerektir. Bu suretle hem bir sed hem bir süddolan bu redim öyle yüksek ve muhkem bir şey oldu ki o Ye'cûc ve Me'cûc 97.

﴿فَمَا اسْطَاعُٓوا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا﴾ artık onu ne

aşabilirler, ne delebilirler - halbuki ne yüksek dağlar aşmış ne metîn istihkâmlar delinmiştir. Demek ki bunun sirri Zülkarneynin döktüğü mâyi'de idi. Demek ki o, alel'ade bir madde değil, ilâhî bir kuvvet idi. Onun için:

sh:»3291

98. ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبّٖىۚ﴾ işte bu, rabbımdan bir rahmettir. - Ya'ni

ne sizin işinizdir, ne benim, mahza nı'meti ilâhiyyeden bir ınayeti rabbaniyedir. Maamafih bunun da bir eceli vardır ﴿فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ رَبّٖى جَعَلَهُ دَكَّٓاءَۚ﴾ rabbımın va'di geldiği vakıtta onu hâk ile yeksan edecektir. ﴿وَكَانَ وَعْدُ رَبّٖى حَقًّاۜ﴾ ve rabbımın va'da haktır. - Kıyamet muhakkaktır. İleride Sûrei Enbiyada geleceği vechile «

حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوجُ وَمَاْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ

» sirri zahir olup Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak, nizamı Arz, fesad bulacak, Kıyamet kopacaktır. Ba'zıları bunu seddi Çin zannetmişler ve binaenaleyh Ye'cûc ve Me'cûcun Mogollar ve Tatarlar olduğunu tevehhüm eylemişlerdir. Gerçi Pekin civarında denizden başlıyarak Altay dağlarının altlarına doğru yüzlerce saatlik bir mesafede uzanıp giden seddi Çinin hicretten dokuz asır kadar evvel dördüncü Çin sülâlesi devrinde Şimalden Mogol ve Tatarların tecavüzlerine karşı yapılmış olduğu tarihen nakilediliyor ve asârı cesimenin en hüyüklerinden sayılıyor ise de yapılmasından çok bir zaman geçmeksizin aşılmış geçilmiş olan bu seddin metaneti ve sureti binası Kur'anda mezkûr olan evsafa mutabık olmadığı anlaşılıyor. Diğer taraftan ba'zıları da demir kapı seddi demişler ve binaenaleyh Ye'cûc ve Me'cûc bu günkü Rusya sahasında tesavvur eylemişlerdir ki bu harab olmuştur. Doğrusu Kur'andaki evsaf, ikisine de muntabık olmadığı gibi diğer yerlerde ma'lûm olabilen sedlerin de hiç birine uymıyor, Allahü a'lem Kur'anın haber verdiği bu redim Zül'karneynden onun yapılmasını taleb eden kavmin bu sayede teşkil ettikleri hey'eti içtimaıyyeleri olsa gerektir ki demir kütleleri gibi salâbetli olan unsurlarına akıtılan feyzı rabbanî ile teşekkül etmiş madde ve ma'nevî bir sedd demek olur. Eğer

sh:»3292

bu kavmin, müfessirînin veçhile Türk idise burada Zül'kârneyne kuvvetle yardım eden Türklerin mazıde Arzı fesaddan kurtarmak için ettikleri hizmetin ehemmiyyeti iş'ar edilmiş olduğu gibi bi'seti seniyyeden sonra islâma yapacakları hizmete de işaret edilmiş demektir. Ve şu halde Türklerin inkırazı, Ye'cûc ve Me'cûc seddinin yıkılması ve nizamı Arzın fesadı demek olacaktır ki eşratı saattendir.

Hâsılı Şark-u Garbı dolaşan Zül'karneynin en büyük işi, mahzâ bir rahmeti rabbaniyye olan bu redmin inşasıdır ki yıkılması Yer yüzünde beşeriyyetin pek büyük bir felâketi olacaktır.

Nizamüddin Haseni Nisaburî «Garaibül'kur'an ve Regaibül'fürkan» namındaki tefsirinde buraya müteallık te'vilâti Sofiyyeden olmak üzere der ki: insan için terbiye ve irşad ile tahsılı mümkin bir kemali meknun ve bir kenzi medfun bulunduğu beyan edıldikten sonra Zül'karneyn kısasiyle şu da beyan edilmiş oluyor ki Arzda hılâfete müstehıkk olan ancak insani kâmildir, o ise iki canibine malik olan Zül'karneyndir. Çünkü ona Arzda temkin verilmiş ve vesaıt-u esbab âleminde her şeyin sebebine irdirilmiştir, bu suretle o hem nefsinde kâmil hem de gayrısini mükemmil olmuştur. Binaenaleyh bir sebeb ta'kıb ederek aşağı âleme doğru gitti ki o ruhı insanî Güneşinin Mağribidir, onu bir «ayni hamie» de batıyor buldu ki o âlemi tabiat ve ecsaddır. Ve orada bir kavim buldu onlar, kuvayı bedeniyye ve nüfusi Arzıyyedir. Ya Zel'karneyn, dedik, ya onları riyazat bıçağı ve mücahede kılıciyle öldürmek suretiyle ta'zib edeceksin yâhud da haklarında rıfk-u müdarâ ile güzellik yapacaksın, hâ, dedi: haysıyyetini mevzıının gayrıda isti'mal ile alçaltarak zulm edene azâ bedeceğiz, arzu ve muradının hılâfına kahreyliyeceğiz, sonra rabbı olan Allah tealâya reddolunacak o da

sh:»3293

onu te'bıd azâbile ta'zib edecek. İyman edip salih amel yapana ise mükâfat olarak husnâ var ki o, vusul ve vısal makamıdır, hem ona emirlerimizden yüsür söyleyeceğiz ki o da fenâ ve mücahededen sonra hafiflik ve istirahattir. Sonra ervah âlemine vusul esbabından bir sebeb ta'kıb etti ki o insanın nefsi natıkası Güneşinin matlaıdır. Onu cismanî alâkalardan tecerrüd etmiş bir kavm üzerine doğuyor buldu, nihayet iki sedd arasına vardığında ki o teayyüş ve temeddün âlemi ve bedenin salâhı - meâde doğru cismaniyyet suretiyle kıyam ve kıvamı esbabının sahai cevelânıdır. Onların önünde hemen hemen söz anlamıyacak gibi bir kavm buldu, bunlar, gâyei emirleri cehli basıt olan avam, dediler ki Ye'cûc ve Me'cûc ya'ni muhtelif tabiat kuvvetleri beşeriyyet Arzında havassını mâ - hulika - lehinin gayrısında kullanarak fesad yapıyorlar biz, sana harc versek, terki vücud ve bezli mevcud etsek de bize bir sed yapıversen olur mu? Bana, dedi: kuvvet ile ya'ni himmeti sarife ve azîmeti sadıka ile yardım edin, demir kütleleri ya'ni melekâtı rasiha yahud demir gibi sağlam kalbler getirin, iki ucu denkleştirince: « مِنَ الْمَهْدِ اِلَى اللَّحْدِ » olunca üfleyin! Dedi: ezkâr-u evrada devam edin, nihayet kalb demirinde taat ve zikir hararetinin te'siriyle onu ateş haline getirince, getirin, dedi: ona bakır kaynağı dökeyim. Şeytanın hîlesi işlemiyecek veçhile o kalblerin içine mahabbet cevheri metanet kimyası dökeyim de ona rahmânın mâsivası yükselmesin. « حَسْبِىَ اللّٰهُ وَحْدَهُ »

Zül'karneynin sözü hıtam buldu. Şimdi bakın va'di hak nasıldır? Hak tealâ buyuruyor ki:

﴿٩٩﴾ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فى بَعْضٍ وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿١٠٠﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿﴾

sh:»3294

﴿١٠١﴾ اَلَّذِينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فى غِطَآءٍ عَنْ ذِكْرى وَكَانُوا لَا

يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠٢﴾ اَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ يَتَّخِذُوا
عِبَادِى مِنْ دُونِى اَوْلِيَاءَ اِنَّا اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا
﴿١٠٣﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا ﴿١٠٤﴾ اَلَّذِينَ
ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ
صُنْعًا ﴿١٠٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ
فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٦﴾
ذٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِى وَرُسُلِى هُزُوًا
﴿١٠٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ
جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٨﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا
حِوَلًا ﴿﴾﴿﴾

Meali Şerifi

Ve o gün onları bırakıvermişizdir, bir kısmı diğerinin içinde dalgalanıyorlar, surada üfürülmüştür, artık hepsini toplamış da toplamışızdır ve 99 Cehennemi o gün kâfirlere bir gösteriş göstermişizdir 100 Onlar ki beni ıhtar eden âyetlerimden

sh:»3295

gözleri bir gıtâ içinde idi, işitmeğe de tehamül edemiyorlardı 101 Ya o kâfirler beni bırakıpda kullarıma kendilerine mevlâ ittihaz edeceklerini mi zannettiler, biz Cehennemi o kâfirler için bir konukluk hazırladık 102 Size, de: amelleri en ziyade hüsrana gidenleri haber vereyim mi? 103 Onlar ki Dünya hayatta saiyleri boşa gitmektedir de kendilerini zannederler: ki cidden güzel san'at yapıyorlar. Bunlar işte o kimselerdir ki rablarının âyetlerine ve lıkasına küfretmişlerdir de hayır namına yaptıkları bütün amelleri heder olmuştur, artık Kıyamet günü biz onlara hiç bir vezin tutturmayız 105 İşte böyle onların cezaları Cehennemdir, çünkü küfretmişler ve benim âyetlerimi ve Peygamberlerimi eğlence yerine tutmuşlardır 106 İyman edip salih salih ameller işliyen kimselere gelince: onlar için Firdevs Cennetleri bir konukluk olmuştur 107 İçlerinde muhalled olmak üzere kalırlar, onlardan çıkmak istemezler 108

Bu tezkir ve ıhtarı kâfi görmeyip de daha ziyade tafsıl istiyenlere karşı ya Muhammed!

﴿١٠١﴾ اَلَّذِينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِى غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِى وَكَانُوا لَا
يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠٢﴾ اَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ يَتَّخِذُوا
عِبَادِى مِنْ دُونِى اَوْلِيَاءَ اِنَّا اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا
﴿١٠٣﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا ﴿١٠٤﴾ اَلَّذِينَ
ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ
صُنْعًا ﴿١٠٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ

فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٦﴾
ذٰلِكَ جَزَٓاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوٓا اٰيَاتِى وَرُسُلِى هُزُوًا
﴿١٠٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ
جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًاۙ ﴿١٠٨﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا
حِوَلًا ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: eğer rabbımın kelimâtı için deniz mürekkeb olsa idi her halde rabbımın kelimatı tükenmeden deniz tükenirdi, bir misli de meded getirsek bile 109 De ki ben sırf sizin

sh:»3296

gibi bir beşerim ancak bana şöyle vahyolunuyor: İlâhınız ancak bir tek İlâhdır, onun için her kim râbbının lıkasını arzu ederse salih bir amel işlesin ve rabbının ıbâdetine hiç bir şirk karıştırmasın 110

109. ﴿الْبَحْرُ﴾ cinsi bahir, bütün cinsiyle deryalar ﴿مِدَادًا﴾

- MİDAD, fil'asıl bir şeyin uzatılmasına medar olan şey'in ismidir. Fakat orfte yazı yazılan mürekkebe mahsus olmuştur. ﴿لِكَلِمَاتِ رَبّى﴾ kelimatullah ki Allah tealânın ılm-ü hikmeti kelimeleri ﴿وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِه مَدَدًا﴾ - çünkü kelimetullah, nâmütenahî, denizler mütenahîdir.

Mütenahîye mütenahî zammının mecmuu da mütenahîdir. Mütenahînin nâmütenahîye intıbakı ise muhaldir, tenakuzdur 110. ﴿قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ de ki ben ancak sizin gibi bir beşerin - ya'ni Allah tealânın cemi'ı kelimatını ihata edemem, öyle bir iddiada bulunmuyorum. Şu kadar ki ﴿يُوحٰى اِلَىَّ﴾ bana şöyle vahy olunuyor: ﴿اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾ hepinizin ilâhı ancak bir ilâhdır - ki Allahdır. ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ رَبِّه﴾

Binaenaleyh her kim rabbının likasını reca ediyorsa -Allahın huzuruna varmak, hisabından kurtulup sevabına irmek, rızasını bulmak veya cemalini görmek arzu eyliyor, vâsılînden olmak ümidini besliyorsa:

﴿فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا﴾ salih - o likaya lâyık hâlis - iş yapsın

﴿وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٓ اَحَدًا﴾ ve rabbına ıbadete hiç bir kimseyi şerik etmesin. -

Ne yukarıda geçtiği üzere âyet ve likasına küfedenler gibi şirki celî, ne de riya gibi bir şirki hafî karıştırmasın.

Sûrei Kehfin bu hâtimesi Sûrei Meryeme intikal için ne büyük bir esas, ne güzel bir temhid olmuştur.

MERYEM

١٩ سُورَةُ مَرْيَمَ

Mekkîdir. Hebeş hicretinden evvel Mekkede nâzil olmuştur. Ancak secde âyetinin sonradan Medinede nâzil olduğu da Mukatilden merviydir. İtkanda « وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا » âyetinin dahi böyle istisnası nakledilmiştir.

Âyetleri : - Doksan sekiz veya dokuzdur.
Kelimeleri : - Dokuz yüz altmış iki.
Harfleri : - Üç bin sekiz yüz iki.

Fasılası : - ن٠م٠ا٠د harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ كۤهٰيۤعۤصۤ ﴿٢﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ﴿٣﴾ اِذْ
نَادٰى رَبَّهُ نِدَاۤءً خَفِيًّا ﴿٤﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ى وَهَنَ الْعَظْمُ مِنّ۪ى
وَاشْتَعَلَ الرَّاْسُ شَيْبًا وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَاۤئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٥﴾
وَاِنّ۪ى خِفْتُ الْمَوَالِىَ مِنْ وَرَاۤئ۪ى وَكَانَتِ امْرَاَت۪ى عَاقِرًا فَهَبْ
ل۪ى مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٦﴾ يَرِثُن۪ى وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ
رَبِّ رَضِيًّا ﴿﴾

sh:»3299

﴿٧﴾ يَا زَكَرِيَّاۤ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ
قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ ل۪ى غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَت۪ى
عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٩﴾ قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ
هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿١٠﴾ قَالَ
رَبِّ اجْعَلْ ل۪ى اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ
سَوِيًّا ﴿١١﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِه۪ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ
اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١٢﴾ يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ

وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّاۙ ﴿١٣﴾ وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكٰوةً وَكَانَ تَقِيًّاۙ ﴿١٤﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٥﴾ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿﴾

Meali Şerifi

كٓهٰيٰعٓصٓ 1 Rabbının rahmetini bir anış Zekerriya kuluna 2 O vakıt ki rabbına nida etmişti, gizli bir nida 3 Demişti: yarab işte ben artık kemik gevşedi benden, ve baş bembeyaz alev aldı, sana duâ ile ise rabbım hiç bir zaman bedbaht olmadım

sh:»3300

4 Bu halimle ben arkamdan yerime kalacak taallûkattan endişedeyim, hatunum da akîm bulundu, onun için bana bir veliy ihsan eyle 5 Ki hem benim mirasımı, hem Ya'kub henadanının mirasını ala, hem de onu rızaya mazhar kıl rabbım! 6 Ey Zekeriyya! Haberin olsun biz sana bir oğul tebşir ediyoruz, adı Yahya, bundan evvel hiç bir adaş yapmadık ona 7 Dedi: Yarab! benim için bir oğul nereden olacak: hatunum akîm bulunuyor ben de ihtiyarlıktan kağşamak derecesine geldim 8 Buyurdu: öyle, fakat rabbın buyurdu ki: o bana kolaydır, bundan evvel seni yarattım! Halbuki hiç bir şey değildin 9 Dedi: yarab! Bana bir alâmet yap, buyurdu ki: alâmetin, sap sağlam olduğun halde üç gece nasa söz söyleyememendir 10 Derken mihrabdan kavmine karşı çıktı da "Sabah ve akşam tesbih edin diye onlara işaret verdi 11 - Ey Yahya! kitabı kuvvetle tut (dedik) ve daha sabiy iken ona hikmet verdik 12 Hem de ledünnümüzden bir rikkat ve bir pâklik, ki çok takvaşiar idi 13 Ve valideynine ihsankâr idi, cebbar, isyarkâr değil idi 14 Selâm ona hem doğduğu gün, hem öleceği gün hem de diri olarak ba'solunacağı gün 15

1. ﴿كٓهٰيٰعٓصٓ﴾ « كاف ، هاء ، ياء ، عين ، صاد » bu sûrenin bir ismidir.

Muradını Allah bilir. Maamafih bunun mefhumu hakkında mevsukıyyeti iddia edilemiyen muhtelif ba'zı rivayetler de vardır. İbni Mürdeveyhin tahricine göre Ümmühanîden Resulullahın şöyle buyurduğu merviydir: kâfi hadisin ya âlimi sadık. Hazreti Alînin de « يَا كٓهٰيٰعٓصٓ اِغْفِرْلِى » diye duâ ettiği rivayet edilmiştir. Ki esmaullahdan demek olur. İbni Abbastan da her harfin kebîr, kerîm gibi esmai ilâhiyyeden birine remz olması suretile bir kaç ma'nâ rivayet edilmiştir. Hâsılı delâleti vaz'ıyye ile lisanen bir ma'nâ sabit değildir. Delâleti akliyye ise lâyüad vücuhe muhtemil olabilir. Meselâ bunlardan başka kâf, Zekeriyyaya, ha zevcesine, ya Yahya'ya, ayın Isâya, sad Mustafaya remz olarak sûrenin mazmununu bir icmal olmak muhtemil olduğu

sh:»3301

gibi kâf, kelimata, ha lâhute, ya yakîne, ayın ılme, sad sıdka remz olmak suretile evvelki sûrenin âharini bir icmal olmak vesaire de muhtemildir. Ve binaenaleyh lâyüad vücuh içinde müteşabihtir. Fâidesi de kendi kendine bırakılacak olan aklın ihtimalât içinde nasıl çırpındığını göstererek metalibi âliyeyi idrâkte mertebei acz-ü hayretini ıhtardır. Ki buna ibtilâi rasihîn ta'bir olunur.

﴿١٦﴾ وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ مَرْيَمَۢ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا

شَرْقِيًّا ﴿١٧﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهَا
رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَتْ اِنّ۪ٓى اَعُوذُ
بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اَنَا رَسُولُ
رَبِّكِۗ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ ل۪ى
غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْن۪ى بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا ﴿٢١﴾ قَالَ كَذٰلِكِۚ قَالَ
رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌۚ وَلِنَجْعَلَهُٓ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّاۚ وَكَانَ اَمْرًا
مَقْضِيًّا ﴿٢٢﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِه۪ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٣﴾
فَاَجَٓاءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِۚ قَالَتْ يَا لَيْتَن۪ى مِتُّ قَبْلَ
هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴿٢٤﴾ فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَٓا اَلَّا تَحْزَن۪ى
قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿﴾

sh:»3302

﴿٢٥﴾ وَهُزّ۪ٓى اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّاۙ
﴿٢٦﴾ فَكُل۪ى وَاشْرَب۪ى وَقَرّ۪ى عَيْنًاۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًاۙ
فَقُول۪ٓى اِنّ۪ى نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّاۚ
﴿٢٧﴾ فَاَتَتْ بِه۪ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُۜ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا
فَرِيًّا ﴿٢٨﴾ يَٓا اُخْتَ هٰرُونَ مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَمَا
كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّاۚ ﴿٢٩﴾ فَاَشَارَتْ اِلَيْهِۜ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ
مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٣٠﴾ قَالَ اِنّ۪ى عَبْدُ اللّٰهِۜ اٰتٰنِيَ
الْكِتَابَ وَجَعَلَن۪ى نَبِيًّاۙ ﴿٣١﴾ وَجَعَلَن۪ى مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُۖ
وَاَوْصَان۪ى بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّاۖ ﴿٣٢﴾ وَبَرًّا
بِوَالِدَت۪ىۘ وَلَمْ يَجْعَلْن۪ى جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٣﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ
وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿﴾

Meali Şerifi

Kitabda Meryemi de an, o vakıt ki ailesinden çekildi de şark tarafından bir mekâna 16 Onlardan öte bir perde çekti derken kendisine ruhumuzu gönderdik de düzgün bir beşer halinde ona temessül ediverdi 17 - (Meryem) ona ben, dedi:

sh:»3303

her halde senden rahmana sığınırım, sakınırsın eğer bir teki isen 18 (Ruh) dedi: haberin olsun ben sana gayet temiz bir oğlan vermek için sırf rabbının resulüyüm. 19 Dedi: benim için bir oğlan nasıl olur? bana bir beşer dokunmadı, ben bir kahbe de değilim. 20 Dedi öyle, fakat rabbın buyurdu ki o bana göre kolay hem onu nasa kudretimizin bir bürhanı ve tarafımızdan bir rahmet kılacağımız için, hem de o, bir kaza edilmiş emir bulunuyor 21 Bu suretle ona hamil oldu, ve bu hamlile uzak bir yere çekildi 22 Derken ağrı onu bir hurma dalına götürdü, ay dedi: nolaydım bundan evvel öleydim ve unutulmuş gitmiş olaydım 23 Derken ona altından nida etti: sakın mahzun olma, rabbın senin altında bir su arkı vücûde getirdi 24 Hurmanın da dalını kendine doğru silkele, üzerine derilmiş tâze hurmalar dökülsün 25 Artık ye, iç, gözün aydın olsun, bunun üzerine şayed beşerden birini görürsen ben, de: rahmana oruç adadım, onun için bu gün hiç bir inse söz söylemiyeceğim 26 Derken onu yüklenerek kavmine getirdi, hey Meryem! Dediler: alimallah yumurcak bir şey getirdin 27 Ey Harûnun hemşiresi, baban bir kötülük adamı değil idi, anan da bir kahbe değil idi 28 Bunun üzerine ona işaret etti, beşikteki bir sabî ile nasıl konuşuruz dediler 29 O dedi ki: haberiniz olsun ben Allahın kuluyum, o bana kitab verdi ve beni bir Peygamber yaptı 30 Ve beni her nerede olsam mübarek kıldı ve berhayat olduğum müddetçe bana namaz ve zekât tavsıye buyurdu 31 Ve beni valdeme hürmetkâr kıldı, bir cebbar şekıy kılmadı 32 Ve selâm bana hem doğduğum gün hem öleceğim gün, hem diri olarak ba'olunacağım gün 33

﴿٣٤﴾ ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذ۪ى ف۪يهِ
يَمْتَرُونَ ﴿﴾

sh:»3304

﴿٣٥﴾ مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُۜ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا
فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُۜ ﴿٣٦﴾ وَاِنَّ اللّٰهَ رَبّ۪ى وَرَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُۜ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَق۪يمٌ ﴿٣٧﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ
بَيْنِهِمْۚ فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿٣٨﴾ اَسْمِعْ
بِهِمْ وَاَبْصِرْۙ يَوْمَ يَاْتُونَنَا لٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ ف۪ى ضَلَالٍ مُب۪ينٍ
﴿٣٩﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ قُضِىَ الْاَمْرُۘ وَهُمْ ف۪ى غَفْلَةٍ
وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٠﴾ اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا
وَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

İşte hakkında niza edip durdukları İsâ ibin Meryem hak sözü olarak budur 34 Allahın veled ittihaz etmesi

hiç bir zaman olur şey değildir, tenzih o sübhana, o bir emri murad edince sade ona ol der! oluverir 35

Hem o haberiniz olsun dedi: Allah benim de rabbım sizin de rabbınızdır, onun için hep ona ibadet ediniz iste yegâne doğru yol budur 36 Sonra hizibler kendi aralarında ıhtilâfa düştüler, artık büyük bir günün görülecek hâilesinden veyl o küfredenlere 37 Neler işidecek neler görecekler onlar bize gelecekleri gün, lâkin o zalimler bugün açık dalâl içindeler 38 Onlar gaflet içinde iken, onlar iyman etmezlerken, o hasret gününün, o iş bitirildiği saatin dehşetini kendilerine haber ver, her halde Arza ve

sh:»3305

bütün üzerindekilere biz varis olacağız biz, ve hep onlar bize irca, olunacaklar 40

34. ﴿ذٰلِكَ﴾ İşte budur - öyle doğan ve o sözleri söyliyen bir kuldur ta beşikten ba'sine kadar

﴿عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ﴾ Hak kavlince Meryemin oğlu Isâ

﴿الَّذٖى فٖيهِ يَمْتَرُونَ﴾ ki hakkında niza' edip duruyorlar - görülüyor ki sûrenin başından beri

ve bundan sonra nihayetine kadar âyetler hep elif fasılasiyle iken bu hıtab da yalnız yedi âyet arada

م ن fasılasile işlenmiş bir çerçive içine alınmıştır; bu da gösterir ki bu âyetler, bir Sûrenin asıl maksadını anlatan karar âyetleridir ki başta nefyi veled ile 35.

﴿مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ﴾ ilh... tenzih, ve lisanı Isâdan şu

suretle tevhide da'vet 36.

﴿وَاِنَّ اللّٰهَ رَبّٖى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ﴾ - bu âyet, ta

yukarıdaki « اِنّٖى عَبْدُ اللّٰهِ » cümlesine ma'tuftur. binaenaleyh « وَقَالَ اِنَّ اللّٰهَ رَبّٖى

»... demek olarak Isânın kelâmındandır (sûrei Bakarede geçen nazîrine bak) eldeki İncillerde dahi mezkûr

olan bu söz, onun nübüvvetinde da'vetinin hulâsası olduğu ve tevhidi tensıs eylediği için buraya ayrıca

ifraz olunmuştur. 37. ﴿فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ﴾ sonra hizibler kendi

aralarında ıhtilâf çıkardılar - Yehûdîler bir türlü söyledi, Nesârâ fırkaları da türlü niza'lara düştüler; kimi

Allahın oğlu dediler, kimi Allahın kendisidir Yere indi sonra Göğe çıktı dediler, kimi de üçün biri dediler,

kimisi de onun kulu ve Peygamberi dediler ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا﴾ ilh...

sh:»3306

﴿٤١﴾ وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ اِبْرٰهٖيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدّٖيقًا نَبِيًّا

﴿٤٢﴾ اِذْ قَالَ لِاَبٖيهِ يَٓا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ

وَلَا يُغْنٖى عَنْكَ شَيْـًٔا ﴿٤٣﴾ يَٓا اَبَتِ اِنّٖى قَدْ جَٓاءَنٖى مِنَ

الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْن۪ٓى اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٤﴾ يَٓا اَبَتِ
لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٥﴾ يَٓا
اَبَتِ اِنّ۪ٓى اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ
لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَت۪ى يَٓا اِبْرٰه۪يمُۚ
لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْن۪ى مَلِيًّا ﴿٤٧﴾ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَۚ
سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبّ۪ىۜ اِنَّهُ كَانَ ب۪ى حَفِيًّا ﴿٤٨﴾ وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَاَدْعُوا رَبّ۪ىۘ عَسٰٓى اَلَّٓا اَكُونَ بِدُعَٓاءِ رَبّ۪ى
شَقِيًّا ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۙ وَهَبْنَا
لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٥٠﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ
رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿﴾

sh:»3307

Meali Şerifi

Kitabda İbrahimi de an, çünki o bir sıddık, bir Peygamber idi 41 Bir vakıt babasına demişti: â babacığım!

o işitmez görmez ve sana hiç faidesi olmaz şeylere niçin taparsın 42 Â babacığım emin ol bana ilimden sana gelmiyen hakikat geldi, gel bana uy da seni bir düz yola çıkarayım 43 Babacığım Şeytana tapma, çünki Şeytan rehmana âsi oldu 44 Babacığım ben cidden korkarım ki sana o rahmandan bir azâb dokunur da Şeytana yar olursun. Sen dedi: benim mabudlarımdan geçmekmi istiyorsun ya İbrahim? yemin ederim ki eğer vazgeçmezsen seni muhakkak recm ederim, hem beni uzun müddet bırak git 46 Dedi: selâm sana, senin için rabbıma istiğfar edeceğim, çünkü o bana çok lütufkârdır 47 Hem sizi Allahdan başka taptıklarınızla bırakıp çekilirim de rabbıma duâ ederim, umulur ki rabbıma duâ ile bedbaht olmam 48 Vaktaki onları ve Allahtan başka taptıklarını bırakıp çekildi, bizde ona İshakı ve Ya'kubu bahşeyledik ve her birini birer Peygamber yaptık 49 Ve bunlara rahmetimizden ihsanlar eyledik ve hepsine dillerdi yüksek bir yadı sıdk verdik 50

﴿٥١﴾ وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ مُوسٰىۘ اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ
رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٢﴾ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ
نَجِيًّا ﴿٥٣﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَٓا اَخَاهُ هٰرُونَ نَبِيًّا ﴿﴾

sh:»3308
Meali Şerifi

Kitabda Musâyı da an, çünkü o bir muhlis idi ve bir Resul bir Peygamber idi 51 Hem ona Tûrun canibi

eymeninden nidâ ettik, hem de onu makamı münacatta mertebei kurbe erdirdik 52 Ve rahmetimizden ona

biraderi Harûnu da bir Peygamber olarak ihsan eyledik 53

﴿٥٤﴾ وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ
وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٥﴾ وَكَانَ يَاْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ
وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿۞﴾

Meali Şerifi

Kitabda İsmaili de an, çünkü o cidden va'dinde sadık idi, ve bir Resul, bir Peygamber idi 54 Ve

hanedanına namaz ve zekât ile emrederdi ve rabbının ındinde merdıyy idi 55

﴿٥٦﴾ وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ اِدْرِيسَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا
﴿٥٧﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿۞﴾

Meali Şerifi

Kitabda İdrisi de an, çünkü o bir sıddık, bir Peygamber idi 56 Ve biz onu yüksek bir mekâna ref'ettik

57

sh:»3309

﴿٥٨﴾ اُولٰئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ
اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَآئِيلَ وَمِمَّنْ
هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا
وَبُكِيًّا ﴿سجده﴾ ﴿۞﴾

Meali Şerifi

İşte bunlar Allahın kendilerine in'am eylediği Peygamberlerden, Âdem zürriyyetinden ve Nuh ile beraber taşıdıklarımızdan ve İbrahim ve İsrail zürriyyetinden ve hidayete erdirdiğimiz ve intihab eylediğimiz

kimselerdendir. Kendilerine rahmanın âyetleri tilâvet olunduğu zaman ağlıyarak secdelere kapanırlardı

58

﴿٥٩﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا
الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٦٠﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَاُولٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦١﴾
جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِى وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ

مَاْتِيًّا﴿﴾

sh:»3310

﴿٦٢﴾ لَا يَسْمَعُونَ فيهَا لَغْوًا اِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فيهَا
بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٣﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتى نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَن
كَانَ تَقِيًّا﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra arkalarından bozuk bir güruh halef oldu, namazı zayi' ettiler ve şehvetleri ardına düştüler, bunlar da "Gayya" yı boylıyacaklar 59 Ancak tevbe edip iymana gelen ve salih amel işliyenler müstesna, çünkü bunlar zerre kadar hakları yenmiyerek Cennete gireceklerdir 60 Rahmanın kullarına va'd buyurduğu Adin Cennetlerine, şüphe yok ki onun va'di icra olunagelmiştir 61 Orada hiç boş söz işitmezler, ancak bir selâm, rızıkları da vardır orada sabah, akşam 62 O o Cennettir ki kullarımızdan her kim korunur takıyy ise ona miras kılarız 63

﴿غيًا﴾ Azgınlığın cezası bir şerre çatacaklar, denilmiş ki Cehennemde öyle bir vadîdir ki bütün dereceleri ondan istiaze eder, Gayyakuyus lisanımızda da meşhurdur.

Ihtar - Burada işbu « تقيا » fasılasının tekerrürü ta yukarıda Meryem kısasından geçen « تقيا » fasılasını hatırlatır. Onun için onu Cibrîlin kelâmının hikâyesi ta'kıb ettiği gibi burada da öyle olacaktır. Orada Meryeme « اِنَّمَا اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ » diyen ruh, ya'ni Cebraîl burada Resululahın bir

suâline cevaben demiştir ki:
Ya Muhammed :

﴿٦٤﴾ وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَابَيْنَ اَيْدينَا وَمَا خَلْفَنَا
وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ وَمَاكَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا﴿﴾

sh:»3311

﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ
لِعِبَادَتِه هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de rabbının emri olmayınca biz (rabbının Resulleri) inemeyiz, önümüzdeki ardımızdaki ve bunun

arasındaki hep onundur ve rabbın seni unutmuş değildir 64 O bütün Semavât-ü Arzın ve aralarındakilerin rabbı, binaenaleyh ona ıbadet et ve ıbadetine sebatle sabreyle, hiç sen ona bir adaş bilir misin? 65

64. ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَ﴾ - Buradaki vav, istinafiyyedir. Ya'ni bir suâle

cevabdır ki bu süâl, sebebi nüzulünden ma'lûm olabilir. Netekim İmam Ahmed, Buharî, Tirmizî, Neseî ve daha bir cemaat rivayet etmişlerdir ki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem ya Cibrîl, bizi ziyaret ettiğinden daha çok ziyaret etmeğe ne mâni' oluyor? demişti « وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَ » nâzil oldu اهـ. Demek ki bu âyet, Cebraîlin o süâle cevabını hikâyedir. Sebebi nüzul ile âyetin nefsi mazmunu buna karîne olabileceği gibi Sûrenin evvelinde « روحنا » diye Cibrîlin zikri geçmiş olmasından dolayı ânifen ıhtar ettiğimiz vechile « تقيا » fasılasının tekrariyle oraya yapılan ircaı nazar dahi buna dakık bir işaret olmuştur.

﴿٦٦﴾ وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٧﴾ اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا ﴿﴾

sh:»3312

﴿٦٨﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٧٠﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا ﴿٧١﴾ وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿﴾

Meali Şerifi

Böyle iken insan diyor ki: her ne zaman ölürsem ileride mutlak bir zîhayat olarak çıkarılacak mıyım? 66 Ya o insan hiç bir şey değil iken bizim kendisini halketmiş olduğumuzu düşünmez mi? 67 Evet rabbına kasem ederim ki biz onları ve o Şeytanları muhakkak ve muhakkak mahşere toplıyacağız, sonra onları muhakkak ve muhakkak dizleri üstü Cehennemin etrafına ihzar eyliyeceğiz 68 Sonra her zümreden rahmana karşı en ziyade serkeşlik eden hangileri ise muhakkak ve muhakkak nez'edeceğiz 69 Sonra elbette biz o Cehenneme yaslanmıya evlâ olanların kimler olduğunu daha iyi biliriz: 70 Hem içinizden hiç biri yoktur ki mutlak ona varacak olmasın, ve bu rabbının uhdesine vacib kıldığı bir kazıyyei mahkeme olmuştur 71 Sonra müttakı olanlara necat veririz de zalimleri dizleri üstü bırakırız 72

sh:»3313

﴿٧٣﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لِلَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَىُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٤﴾
وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٥﴾ قُلْ
مَنْ كَانَ فِى الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا
مَا يُوعَدُونَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ
مَكَانًا وَاَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٦﴾ وَيَزِيدُ اللّٰهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى
وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿﴾

Meali Şerifi

Âyetlerimiz kendilerine açık açık tecvid üzere okunduğu vakıt da o küfredenler dediler ki iyman edenlere: "bu iki ferikin hangisi makamca daha iyi ve meclis-ü mahfilce daha güzel?" 73 Halbuki biz kendilerinden evvel meta' ve manzaraca daha güzel nice karınlar helâk etmişiz 74 De ki: kim dalâlette ise rahman onun istediği kadar meddini uzatsın, nihayet va'dolunacak şeyi gördükleri vakıt: ya azâb veya saat, o zaman bilecekler ki kimmiş o mevkıı daha fena ve iradesi daha zaıyf? 75 Hidâyeti kabul edenlere ise Allah daha ziyade hidayet verir ve bâkı kalacak olan salih ameller rabbının ındinde sevabca da daha hayırlı akıbetçe de daha hayırlıdır 76

sh:»3314

﴿٧٧﴾ اَفَرَاَيْتَ الَّذِى كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا
﴿٧٨﴾ اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا ﴿٧٩﴾ كَلَّا
سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٨٠﴾ وَنَرِثُهُ مَا
يَقُولُ وَيَاْتِينَا فَرْدًا ﴿٨١﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً
لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨٢﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ
عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٣﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّٓا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى
الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا ﴿٨٤﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ
عَدًّا ﴿٨٥﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا ﴿٨٦﴾
وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ اِلٰى جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٧﴾ لَا يَمْلِكُونَ

الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًاۢ ﴿٨٨﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ
الرَّحْمٰنُ وَلَدًاۜ ﴿٨٩﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْـًٔا اِدًّاۙ ﴿٩٠﴾ تَكَادُ
السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّاۙ
﴿٩١﴾ اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًاۚ ﴿﴾

sh:»3315

﴿٩٢﴾ وَمَا يَنْبَغِى لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًاۜ ﴿٩٣﴾ اِنْ كُلُّ مَنْ
فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّٓا اٰتِى الرَّحْمٰنِ عَبْدًاۜ ﴿٩٤﴾ لَقَدْ
اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّاۜ ﴿٩٥﴾ وَكُلُّهُمْ اٰتِيهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا
﴿٩٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ
الرَّحْمٰنُ وُدًّا ﴿٩٧﴾ فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ
الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٨﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ
قَرْنٍۜ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ اَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا﴿﴾

Meali Şerifi

Şimdi şu küfredip de bana muhakkak mal ve veled verilecek diyen herifi gördün 77 Gaybe muttali' mi olmuş? Yoksa rahmanın huzurunda bir ahid mi almış? 78 Hayır biz onun dediğini yazacağız ve kendisine azâbdan bir med çekeceğiz 79 Ve o söylediği şeyleri hep elinden alacağız da o bize tek başına gelecek 80 Tuttular Allahtan başka ma'budlar edindiler ki kendilerine ızzet ve kuvvet olsunlar diye 81 Hayır yarın ıbadetlerini inkâr edecekler de aleyhlerine zıdd olacaklar * Görmedin mi biz o Şeytanları o kâfirlerin üzerine salmışız onları kaynatıp oynatıp kıvrandırıyorlar 83 Aleyhlerinde acele etme, biz onlar için ancak bir sayı sayıyoruz 84 Müttekîleri vedf halinde (bir mes'us olarak) huzuru rahmana cem'edeceğimiz gün 85 Mücrimleri de susuz olarak Cehenneme sevkedeceğiz 86 Rahmanın nezdinde bir ahd almış olan kimseden başkaları şefaate malik olamıyacaklar 87 O rahman veled edindi

sh:»3316

dediler 88 Kasem olsun pek ağır pek şeni' bir cür'ette bulundunuz 89 Az daha ondan Gökler çatlıyacak ve dağlar yıkılıp yerlere geçecek 90 O rahmana veled iddia ettiler diye * Halbuki veled edinmek rahmana yaraşmaz 92 Göklerde ve Yerde hiç bir kimse yoktur ki o rahmana kul olarak gelecek olmasın 93 Kasem olsun ki hepsini ihsa etmiş, hepsini sayıile ta'dad buyurmuştur 94 Ve hepsi Kıyamet günü ona tek olarak gelecektir 95 İyman edip salih işler yapanlar muhakkak, rahman onlar için bir meveddet (bir sevgi) verecek gönüllere sevdirecektir 96 Sırf o Kur'anı senin lisanınla şunun için müyesser kıldık ki onunla müttekîleri müjdeliyesin ınad edenleri de inzar edesin 97 Hem onlardan evvel nice karn helâk ettik, hiç onlardan birini hissediyor musun, yâhud gizli bir seslerini işitiyor musun? 98

77. ﴿اَفَرَاَيْتَ الَّذِى كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ الخ﴾ - As ibni Vâil sebebile

nâzil olmuştu, şöyle ki: onda Hubab radıyallahü anhin bir alacağı vardı onu istedi. Buna karşı Âs, hayır dedi: tâ ki Muhammede küfredesin, Hubab lâ vallahi dedi: ben Muhammede aslâ küfretmem ne hayatımda

ne mematımda ne de ba'solunduğum zaman As, hâ dedi ba'solunduğu zaman gel bana o vakıt benim malım ve evladım olacak, alacağını sana veririm اهـ. Ya'ni obirlerini andıktan sonra işbu gödüğün kâfirin kıssasını da haber ver.

TAAHA

٢٠ سُورَةُ طٰهٰ

طه Sûresi mekkîdir. İbni Abbastan ve Cabir ibni Zeydden (radıyallahü anhüm) rivayet olunduğuna göre sûrei «Meryem» den sonra nâzil olmuştur.

Âyetleri - Kûfi ta'dâdında yüz otuz beş, Hicazî de yüz otuz dört, Basrîde yüz otuz iki, Şamîde yüz kırktır.

Kelimeleri - Bin üç yüz kırk bir.

Harfleri - Beş bin iki yüz kırk ikidir.

Fasılası - و ٠ م ٠ ى ٠ ١ ٠ يوم harfleridir. Mim « غشيهم » vav « ضلوا » dadır.

Bu Sûrenin bir ismi de « سورة الكليم » olduğunu Alûsî, Sehavînin Cemali kurrasından naklen zikretmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ طٰهٰ ﴿٢﴾ مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰىۙ ﴿٣﴾ اِلَّا

تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰىۙ ﴿٤﴾ تَنْزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ

الْعُلٰىۜ ﴿٥﴾ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٦﴾ لَهُ مَا فِى

السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ﴿٧﴾

وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى ﴿٨﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ

اِلَّا هُوَۜ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى

﴿٩﴾ وَهَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰىۢ

Meali Şerifi

طه 1 Kur'anı sana bedbaht olasın diye indirmedik 2 Ancak saygısı olana tezkir için 3 Bir tenzil olarak indirdik o yaradandan ki hem Arzı yarattı hem o yüksek yüksek Gökleri 4 O rahmâni Arş üzerine istivâ buyurdu 5 Bütün Semavâttakiler ve bütün Arzdakiler ve bütün bunların aralarındakiler ve bütün yerin dibindekiler hep onun 6 Sen bu sözü ı'lan edeceksen de o hem sirri bilir hem daha gizlisini 7 Allah, başka tanrı yok ancak o Hep onundur o en güzel isimler (esmâihusnâ) 8 Hem geldi mi Musânın kıssası sana? 9

1. ﴿طٰهٰ﴾ طه - Allahü a'lem, emsali gibi hurufi hecadır, esmai husnâdan kasem olduğu söylenmiş, ba'zı lûgatlerde ya recül, behey adam! Demek olduğu da rivayet edilmiştir, bir de طا , « وطأ » den emri hazır, ha, zamir olarak: bas onu, yâhud çiğne onu, diye Resulullaha hıtab olduğu zikredilmiştir. Çünkü Resulullah, teheccüdünde bir ayak üzerinde durmakla iki ayağı da yere basması emrolunmuştur. Zamir, kademe, yâhud Arza raci'dir. Bu vechile ayağını bas, yâhud Arzı çiğne demek de olabilir. Bu ma'nâ mühimdir. Şu kadar ki buna göre « طاها ta ha» yazılması lâzım gelirdi.

5. ﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى﴾ - İstivâ mes'elesi için sûrei «A'raf» a bak.

7. ﴿يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى﴾ - Sirr içinden kendine söylediğin, ahfâ olacak fakat henüz

olmamış bulunandır. Yâhud sirr başkasına gizli söylediğin, ahfâ, nefsinde gizlediğindir. Bir de «ahfâ» fi'li

mazı olmak üzere ma'nâ verilmiştir, ya'ni kulların sirrini bilir kendi sirrini ise gizlemiştir. 8.

﴿اَلْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى﴾ - Bir hadîsi şerifte doksan

sh:»3319

dokuz sayılmış ve bunu sayan, Cennete girer buyurulmuştur.

﴿١٠﴾ اِذْ رَاٰ نَارًا فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوا اِنّٖى اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّٖى
اٰتٖيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١١﴾ فَلَمَّا
اَتٰيهَا نُودِىَ يَا مُوسٰى ﴿١٢﴾ اِنّٖى اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ
اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٣﴾ وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا
يُوحٰى ﴿١٤﴾ اِنَّنٖى اَنَا اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدْنٖى وَاَقِمِ
الصَّلٰوةَ لِذِكْرٖى ﴿١٥﴾ اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفٖيهَا لِتُجْزٰى
كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٦﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا
وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴿١٧﴾ وَمَا تِلْكَ بِيَمٖينِكَ يَا مُوسٰى ﴿١٨﴾
قَالَ هِىَ عَصَاىَ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمٖى وَلِىَ فٖيهَا
مَاٰرِبُ اُخْرٰى ﴿١٩﴾ قَالَ اَلْقِهَا يَا مُوسٰى ﴿٢٠﴾ فَاَلْقٰيهَا فَاِذَا
هِىَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ﴿٢١﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعٖيدُهَا سٖيرَتَهَا
الْاُولٰى ﴿﴾

sh:»3320

﴿٢٢﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ
اٰيَةً اُخْرٰى ﴿٢٣﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا الْكُبْرٰى ﴿٢٤﴾ اِذْهَبْ

اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لٖى صَدْرٖى
﴿٢٦﴾ وَيَسِّرْ لٖٓى اَمْرٖى ﴿٢٧﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانٖى
﴿٢٨﴾ يَفْقَهُوا قَوْلٖى ﴿٢٩﴾ وَاجْعَلْ لٖى وَزٖيرًا مِنْ اَهْلٖى
﴿٣٠﴾ هٰرُونَ اَخٖى ﴿٣١﴾ اُشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرٖى ﴿٣٢﴾ وَاَشْرِكْهُ
فٖٓى اَمْرٖى ﴿٣٣﴾ كَىْ نُسَبِّحَكَ كَثٖيرًا ﴿٣٤﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثٖيرًا
﴿٣٥﴾ اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصٖيرًا ﴿٣٦﴾ قَالَ قَدْ اُوتٖيتَ سُؤْلَكَ
يَا مُوسٰى ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰى ﴿٣٨﴾ اِذْ
اَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّكَ مَا يُوحٰى ﴿٣٩﴾ اَنِ اقْذِفٖيهِ فِى التَّابُوتِ
فَاقْذِفٖيهِ فِى الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَاْخُذْهُ عَدُوٌّ لٖى وَعَدُوٌّ
لَهُ وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنّٖى وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنٖى ﴿٤٠﴾ اِذْ
تَمْشٖٓى اُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ اِلٰٓى
اُمِّكَ كَىْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ
وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنٖينَ فٖٓى اَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ
يَا مُوسٰى ﴿﴾

sh:»3321

﴿٤١﴾ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسٖى ﴿٤٢﴾ اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوكَ بِاٰيَاتٖى
وَلَا تَنِيَا فٖى ذِكْرٖى ﴿٤٣﴾ اِذْهَبَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿٤٤﴾
فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ﴿٤٥﴾ قَالَا رَبَّنَٓا
اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَٓا اَوْ اَنْ يَطْغٰى ﴿٤٦﴾ قَالَ لَا
تَخَافَٓا اِنَّنٖى مَعَكُمَٓا اَسْمَعُ وَاَرٰى ﴿٤٧﴾ فَاْتِيَاهُ فَقُولَٓا اِنَّا
رَسُولَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ

بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴿٤٨﴾ اِنَّا قَدْ
اُوحِىَ اِلَيْنَٓا اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٤٩﴾ قَالَ
فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى ﴿٥٠﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذٖٓى اَعْطٰى كُلَّ شَیْءٍ
خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى ﴿٥١﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُولٰى ﴿٥٢﴾
قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّٖى فٖى كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبّٖى وَلَا يَنْسٰى
﴿٥٣﴾ اَلَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فٖيهَا سُبُلًا
وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى ﴿﴾

sh:»3322

﴿٥٤﴾ كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُولِى
النُّهٰى ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir vakıt o beni ateş gördü de ehline durun, dedi: benim gözüme bir ateş ilişti belki size ondan bir yalın getiririm, yâhud üzerinde bir kılağuz bulurum 10 Vaktâki ona vardı kendine şöyle nidâ olundu 11 Ya Musâ haberin olsun benim, ben rabbım, hemen papuşlarını çıkar çünkü sen mukaddes vadide tuvadasın 12 Ve ben, seni ıhtiyar buyurdum şimdi verilecek vahyi dinle 13 Hakıkaten benim ben Allah, benden başka ilâh yok 14 Onun için bana ıbadet et ve zikrim için namaz kıl 15 Çünkü saat muhakkak gelecek, ben, hemen hemen onu gizliyorum ki her nefis sa'yiyle cezalansın, binaenaleyh sakın ona inanmayıp da kendi hevasına uyan kimse seni ondan alıkoymasın sonra helâk olursun 16 O yemінindeki de ne ya Musâ? 17 O dedi: asâm, üzerine dayanırım ve onunla davarlarıma yaprak çırparım, benim onda daha diğer hacetlerim de vardır 18 Buyurdu ki bırak onu ya Musâ! 19 Bıraktı ne baksın o bir yılan olmuş koşuyor 20 Tut onu, buyurdu: ve korkma biz onu evvelki sîretine iade edeceğiz 21 Bir de elini koynuna sok, çıksın bembeyaz bir afetsiz diğer bir âyet olarak 22 ki sana en büyük âyetlerimizden gösterelim 23 Git Fir'avna zira o pek azdı 24 Dedi: ya rab! benim göğsüme genişlik ver 25 Ve bana işimi kolaylaştır 26 Ve dilimden ukdeyi çöz * Sözümü iyi anlasınlar 28 Ve bana ehlimden bir vezir ver o Kardeşim Harunu 30 Onunla sırtımı pekit 31 Ve onu işimde şerik et 32 Ki seni çok tesbih edelim 33 Ve çok zikreyleyelim 34 Şüphe yok ki sen bizi görüp duruyorsun 35 Haydi! Buyurdu: irdirildin dileğine ya Musâ 36 Şanım hakkı için biz lûtfeylemiştik sana diğer bir def'a daha 37 O vakıt ki anana verilen şu ilhamı verdik 38 Onu tabut içine koy da deryayı bırak derya da onu sahile, bıraksın, onu hem bana düşman hem ona düşman biri alsın, ve üzerine benden bir sevgi koydum ki hem nezaretim altında yetiştirilesin 39 O vakıt hemşiren gidiyor da diyordu: "ona

sh:»3323

iyi bakacak birini buluvereyim mi size?" Bu suretle seni anana iade ettik ki gözü aydın olsun da mahzun olmasın, hem bir adam öldürdün de seni gamdan kurtardık, ve türlü mihnetlerle seni imtihan ettik bu sebeble senelerce Ehli Medyen içinde kaldın, sonra da bir kader üstüne geldin ya Musâ 40 Ben seni kendim için yetiştirdim 41 Git âyetlerimle sen ve biraderin Ve benim zikrimde gevşeklik etmeyin 42 Fir'avna gidin çünkü o pek azdı 43 Varın da ona belki dinler veya korkar diye yumuşak dille söyleyin 44 Rabbenâ dediler, korkarız ki bize şiddetle saldırır, yâhud tuğyanını artırır 45 Korkmayın buyurdu: çünkü ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm 46 Haydin varın da ona deyin ki haberin olsun biz rabbının Resulleriyiz, artık Benî İsraîli bizimle gönder ve onları ta'zib etme, biz sana rabbından bir âyetle geldik, selâm da doğruya tabi' olanadır47 İnan ki bize şöyle vahyolundu: her halde azâb, tekzib edin yüz çevirenedir 48 Hele, dedi: sizin rabbınız kim ya Musâ? 49 Bizim dedi: rabbımız her şey'e hılkatini veren sonra da yolunu gösterendir 50 Dedi: ya öyle ise kurunıûlânın hali ne?51 Onun dedi: ılmi rabbımın ındinde bir kitabdadır, rabbım şaşmaz ve unutmaz 52 O ki sizin Arzı bir beşik yaptı ve onda size yollar açtı ve Semadan bir su indirdi de bu sebeble muhtelif nebattan çiftler çıkarmaktayız 53 Hem yiyiniz hem hayvanlarınızı güdünüz, her halde

51. ﴿قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُولٰى﴾ Fir'avn dedi ki ya öyle ise kuruni ûlânın

hali ne? -Ya'ni dediğin gibi her şeyin hılkatini verdikten sonra hidayet edip olunu dahi göstermiş ise kururi ûlâ neye o hidayete irmemiş de putlara tapmış? Neye cehalette kalmış? Fir'avn, bu suretle Allah tarafından hidayet ve irşadı ve binaenaleyh nübüvveti inkâr etmek istiyor. Fir'avn kuruni ûlâ demekle kendi zamanına tekaddüm eden karınları kasdetmiş olmakla beraber kendisi de onlardan ayrılmak istemediği cihetle o kuruna dahil olmuş bulunuyor.
sh:»3224

Sûrei «Kasas» ta geleceği üzere Kur'an lisanında kuruni ûlâ Fir'avnın helâkiyle hıtam bulmuştur.
Bu nükteye mebniy olmalıdır ki Hazreti Musâ cevabda Allah onlara da Peygamberler göderdi

deyivermeyip de 52. ﴿قَالَ﴾ şöyle dedi ﴿عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّى فى كِتَابٍ﴾ ya'ni

onların hali bana gâibdir gaybe ılim de ancak rabbımın ındinde bir kitabdadir. Onların hali ne olduğunu ve

ne olacağını ancak o, bilir her halde ﴿لَا يَضِلُّ رَبّى وَلَا يَنْسٰى﴾ rabbım şaşmaz ve

unutmaz - o, yol göstermiş, onlar, kabul etmemişlerdir, zira 53. ﴿اَلَّذى﴾ o rabbımdır ki

﴿جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا﴾ ilh... Bu görülen bir hidayettir. ﴿فَاَخْرَجْنَا بِهٖ﴾

- burada gıyabdan tekellüme iltifat vardır ﴿النُّهٰى﴾ - نهى bâtıla ve fena şeylere uymaktan

nehyeden akıl demektir.

﴿٥٥﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفيهَا نُعيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً
اُخْرٰى ﴿٥٦﴾ وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿٥٧﴾
قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسٰى ﴿٥٨﴾
فَلَنَاْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِه فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَانُخْلِفُهُ نَحْنُ
وَلَٓا اَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٩﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزّينَةِ وَاَنْ
يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٦٠﴾ فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ
اَتٰى ﴿٦١﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا
فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى﴿﴾

sh:»3325

﴿٦٢﴾ فَتَنَازَعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٣﴾ قَالُوا
اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ
بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى ﴿٦٤﴾ فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ
ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ﴿٦٥﴾ قَالُوا يَا
مُوسٰى اِمَّا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّا اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى ﴿٦٦﴾ قَالَ
بَلْ اَلْقُوا فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا
تَسْعٰى ﴿٦٧﴾ فَاَوْجَسَ فٖى نَفْسِهٖ خٖيفَةً مُوسٰى ﴿٦٨﴾ قُلْنَا لَا
تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى ﴿٦٩﴾ وَاَلْقِ مَا فٖى يَمٖينِكَ تَلْقَفْ مَا
صَنَعُوا اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى
﴿٧٠﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسٰى
﴿٧١﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهُ لَكَبٖيرُكُمُ الَّذٖى
عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ
وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ فٖى جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَا اَشَدُّ عَذَابًا وَاَبْقٰى
﴿٧٢﴾ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذٖى
فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْضٖى هٰذِهِ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا ﴿﴾

sh:»3326

﴿٧٣﴾ اِنَّا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ
مِنَ السِّحْرِ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿٧٤﴾ اِنَّهُ مَنْ يَاْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا
فَاِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فٖيهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿٧٥﴾ وَمَنْ يَاْتِهٖ مُؤْمِنًا
قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَاُولٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰى ﴿٧٦﴾
جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَا وَذٰلِكَ

جَزٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴿﴾

Meali Şerifi

Sizi o Arzdan yarattık, yine sizi ona iade edeceğiz hem de ondan sizi diğer bir def'a daha çıkaracağız 55 Kasem olsun biz, ona âyetlerimizin hepsini gösterdik, öyle iken o yine yalan dedi dayattı 56 Sen, dedi: sihrinle bizi yerimizden çıkarmak için mi geldin bize ya Musâ! 57 O halde bilmiş ol ki biz de onun gibi bir sihir sana yapacağız, şimdi sen, seninle aramızda bir mîad ta'yin et ki ne senin ne bizim hulf etmiyeceğimiz denk bir mahall olsun 58 Size mîad, dedi: ziynet günü ve nâsın toplanacağı kuşluk vakti 59 Bunun üzerine Fir'avn tedbire girişti, bütün hîlesini derdi topladı da sonra geldi 60 Musâ onlara veyl sizlere, dedi: Allaha yalanı iftira etmeyin sonra bir azâb ile kökünüzü keser, filhakıka iftira eden hâib oldu 61 Şöyle ki: aralarında işlerine kavraştılar ve gizli fısıldaştılar 62 Her halde dediler: bunlar iki sihirbaz, sizi yerinizden çıkarmak ve nümunei imtisal olan tariukatınızı gidermek istiyorlar 63 siz de bütün hîlenize ittifak edin, sonra da saf halinde gelin, bu gün üstün gelen, muhakkak felâhı buldu 64 Ya Musâ! Dediler: ya at, yâhud ilk atan biz olalım 65

sh:»3327

Haydin siz atın dedi, ne baksın onların ipleri ve sopaları sihirlerinden ona öyle tahyil olunuyor ki cidden bunlar koşuyorlar 66 Birdenbire Musâ içinde bir nevi' korku duydu 67 Korkma dedik: çünkü sensin üstün sen 68 Ve elindekini bırakıver, o onların yaptıklarını yalar yutar, çünkü onların yaptıkları sırf sihirbaz hîlesidir, sihirbaz ise her nerede olsa felâh bulmaz 69 Binnetice bütün sihirbazlar secdeye kapandılar, Harun ile Musânın rabbına iyman ettik dediler 70 Ya! Dedi: ben size izin vermeden ona iyman ettiniz ha? O her halde size sihri öğreten büyüğünüz, o halde ahdim olsun ben ve elbet sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve elbette sizleri hurma dallarına asacağım, ve her halde bileceksiniz ki hangimiz azâbca daha şiddetli ve daha bakalı? 71 İhtimali yok dediler: bize gelen bu açık mu'cizelere ve bizi yaratana karşı seni tercih edemeyiz, artık neye hukmün geçer, ne yapabilirsen yap, senin olsa olsa bu Dünya hayata hukmün geçer 72 Doğrusu biz günahlarımıza ve bizi zorladığın sihre karşı bize mağrifet etsin diye rabbımıza iyman ettik, Allah, hem daha hayırlı hem daha bakalıdır 73 Her kim rabbına mücrim olarak varırsa şüphesiz ki ona Cehennem var onda ne ölür ne dirilir 74 Her kim de ona mü'min olarak salih ameller işlemiş bir halde varırsa işte onlara en yüksek dereceler var 75 Adin Cennetleri altından nehirler akar, onlarda muhalled olarak kalacaklar, ve o işte temizlenen kimsenin mükâfatı 76

﴿٧٧﴾ وَلَقَدْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادى فَاضْرِبْ لَهُمْ
طَرِيقًا فِى الْبَحْرِ يَبَسًا لَاتَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشٰى ﴿٧٨﴾
فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِه فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٩﴾
وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدٰى ﴿٨٠﴾ يَا بَنٓى اِسْرَٓائِيلَ قَدْ
اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوٰعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا
عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ﴿﴾

sh:»3328

﴿٨١﴾ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ
عَلَيْكُمْ غَضَبى وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبى فَقَدْ هَوٰى ﴿٨٢﴾ وَاِنّى
لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿٨٣﴾ وَمَٓا
اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى ﴿٨٤﴾ قَالَ هُمْ اُولَٓاءِ عَلٰٓى اَثَرى

وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى ﴿٨٥﴾ قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ
مِنْ بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِىُّ ﴿٨٦﴾ فَرَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهِ
غَضْبَانَ اَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا اَفَطَالَ
عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ
فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِى ﴿٨٧﴾ قَالُوا مَٓا اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا
وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَٓا اَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى
السَّامِرِىُّ ﴿٨٨﴾ فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا
هٰذَٓا اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِىَ ﴿٨٩﴾ اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ
اِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿﴾

sh:»3329

Meali Şerifi

Ve filhakıka Musâya şöyle vahyettik: kullarımla geceleyin yürü de onlara denizde kuru bir yol aç, yetişilmekten korkmazsın ve perva etmezsin 77 Derken Firavn ordulariyle onları ta'kıb etti, kendilerini de deryadan saran sarıverdi 78 Velhasıl Firavn kavmini dalâlete sürükledi, hidayete götürmedi 79 Ey Benî İsraîl! Sizi düşmanınızdan kurtardık ve size Tûrun sağ tarafına va'd verdik ve üzerinize kudret helvası ve bıldırcın indirdik 80 Size verdiğimiz rızıkların en hoşlarından yeyin ve hakkında tuğyan etmeyin ki sonra üzerinize gadabım iner, her kim üzerine de gadabım inerse o uçuruma gider 81 Bununla beraber şübhe yok ki ben, tevbe eden ve iyman edip salih amel yapan, sonra da doğru giden kimse için gaffarım 82 Hem seni acele ile kavminden geçiren, ne ya Musâ? 83 Onlar, dedi, benim izim üzerindeler ve ben sana acele ettim ki rabbım hoşnud olasın 84 Amma dedi: biz senin ardından kavmini fitneye düşürdük, Sâmirî onları şaşırttı 85 Derhal Musâ kavmine gadabnâk esefnâk olarak döndü, ey kavmım dedi: rabbınız size güzel bir va'd va'detmedi mi? Zaman mı uzadı? Yoksa üzerinize rabbınızdan bir gadab inmesini arzu ettinizde mi bana olan va'dinize hulfettiniz 86 Biz dediler, senin va'dine kendiliğimizden hulfetmedik ve lâkin o kavmin ziynetinden bir takım ağırlıklar yüklenmiş idik, onları ateşe attık, kezalik sâmirî de bıraktı derken onlara bir dana, böğürmesi var bir cesed çıkardı, bunun üzerine dediler ki işte bu sizin ilâhınız ve Musânın ilâhı fakat unuttu 87-88 Şu hakıkati görmüyorlar mı idi ki o onlara bir söz iade edemiyor ve kendilerine ne bir zarar ne de bir menfaat iriştirmeğe malik olamıyordu 89

﴿٩٠﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ
وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُونِى وَاَطِيعُوٓا اَمْرِى ﴿﴾

sh:»3330

﴿٩١﴾ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى

﴿٩٢﴾ قَالَ يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٣﴾ اَلَّا
تَتَّبِعَنِۜ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِى ﴿٩٤﴾ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَاتَاْخُذْ بِلِحْيَتِى وَلَا
بِرَاْسِىۚ اِنِّى خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِى اِسْرَٓائِيلَ وَلَمْ
تَرْقُبْ قَوْلِى ﴿٩٥﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِىُّ ﴿٩٦﴾ قَالَ
بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ
فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِى نَفْسِى ﴿٩٧﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ
لَكَ فِى الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَۖ وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُۚ
وَانْظُرْ اِلٰى اِلٰهِكَ الَّذِى ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًاۜ لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ
لَنَنْسِفَنَّهُ فِى الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٨﴾ اِنَّمَٓا اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِى لَٓا
اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ وَسِعَ كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ﴿٩٩﴾ كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ
مِنْ اَنْبَٓاءِ مَا قَدْ سَبَقَۚ وَقَدْ اٰتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًاۚ ﴿١٠٠﴾ مَنْ
اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًاۙ ﴿﴾

sh:»3331

﴿١٠١﴾ خَالِدِينَ فِيهِۜ وَسَٓاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًاۙ ﴿١٠٢﴾
يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًاۚ ﴿١٠٣﴾
يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٤﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا
يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًاۚ ﴿﴾

Meali Şerifi

Kasem olsun ki önceden Hârun onlara: Ey kavmin siz bununla sırf bir fitneye tutuldunuz ve doğrusu sizin rabbınız ancak Rahmandır, gelin bana tâbi' olun ve emrime itaat edin demişti 90 Biz dediler: bunun başına devam edip durmaktan asla ayrılmayız tâ dönünciye kadar bize Musa 91 Ey Hârun, dedi, sana ne mani' oldu da bunların dalâlete düştüklerini gödüğün vakıt benim ardımca gelmedin, emrime ısyan mı ettin 92 93 Ey anamın oğlu dedi, sakalımı başımı tutma, emîn ol ki dediğime bakmadın da Benî İsraîl arasına tefrika düşürdün dersin diye korktum 94 Ya ey sâmirî, senin derdin ne? 95 ben dedi, onların görmediklerini gördüm de Resulün izinden bir avuç avuçladım da onu attım, ve bana nefsim böyle hoş gösterdi 96 Haydi, dedi, defol, çünkü sana hayatta şöyle demek var, temas yok, hem sana bir vaîd var ki ona aslâ hulfedilmiyeceksin, o başını bekleyip durduğun ilâhına da bak, her halde biz onu yakacağız da yakacağız, sonra da kül edip onu muhakkak deryaya dökeceğiz 97 sizin ilâhınız ancak o Allahdır ki ondan başka ilâh yok, o ılmi ile her şey'i kuşatmıştır 98 İşte sana böyle - ya Muhammed - geçmişin mühim haberlerinden

kıssa naklediyoruz, şübhe yok ki sana ledünnümüzden bir

sh:»3332

zikir verdik 99 Her kim ondan yüz çevirirse şübhesiz o, Kıyamet günü bir vebal yüklenecek 100 Ebediyyen onun altında kalacaklar ki onlar içir Kıyamet günü o ne fena yüktür 101 O gün ki sur üfürülecek ve mücrimler o gün göm gök mahşeri toplayacağız 102 "Ondan fazla durmadınız" diye aralarında gizli gizli konuşacaklar 103 Gidişce en beri benzerleri "bir günden fazla durmadınız" deyince ne diyeceklerini biz biliriz 104

﴿١٠٥﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبّى نَسْفًا
﴿١٠٦﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٧﴾ لَا تَرٰى فيهَا عِوَجًا
وَلَا اَمْتًا ﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِىَ لَاعِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ
الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٩﴾ يَوْمَئِذٍ لَا
تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِىَ لَهُ قَوْلًا ﴿١١٠﴾
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْديهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحيطُونَ بِه عِلْمًا ﴿١١١﴾
وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَىِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا
﴿١١٢﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ
ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٣﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا
فيهِ مِنَ الْوَعيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴿﴾

sh:»3333

﴿١١٤﴾ فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ
قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنى عِلْمًا ﴿١١٥﴾
وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِىَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de sana dağlardan soruyorlar, binaenaleyh de ki: rabbım onları un ufra edip savuracak da 105 Yerlerini düpedüz bomboş bırakacak 106 Onda ne bir eğrilik ne bir yumruluk göremiyeceksin 107 O gün da'vetçiye ı'vicasız tebe'ıyyet edecekler öyle ki Rahmanın heybetinden sesler kısılmıştır, artık bir hışıltıdan başka bir şey işitmezsin 108 O gün şefaat faide vermez, ancak Rahmânın izin verdiği ve sözüne razı olduğu kimse müstesnâ 109 O onların önlerindekini ve arkalarındakini bilir, onlar ise onu ılmen ihata edemezler 110 Ve bütün yüzler o hayyü kayyuma baş eğmiş ve bir zulüm yüklenen cidden hâib olmuştur 111 Her kim de mü'min olarak salih amellerden işlerse o vakıt o, ne bir zulümden korkar, ne çiğnenmeden

112 Ve işte onu böyle Arabî bir Kur'an olarak indirdik ve bunda vaîydden türlü şekilde tekrar yaptık, ki belki korunur takvâ yolunu tutarlar, yahud da o, onlara bir zikr ihdas eyler 113 Demek ki Allah o hak şehinşah yüksek, çok yüksek, maamafih sana vahyi tamam edilmeden evvel Kur'anı acele etme ve de ki «

رَبِّ زِدْنِى عِلْمًا » "rabbım artır beni ılımce" 114 Filhakıka bundan evvel Âdeme ahid verdik de

unuttu ve biz onda bir azim bulmadık 115

sh:»3334

﴿١١٦﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ
اَبٰى ﴿١١٧﴾ فَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا
يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴿١١٨﴾ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ
فِيهَا وَلَا تَعْرٰىۙ ﴿١١٩﴾ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى
﴿١٢٠﴾ فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَٓا اٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى
شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلٰى ﴿١٢١﴾ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا
سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِۘ وَعَصٰٓى اٰدَمُ
رَبَّهُ فَغَوٰىۖ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى
﴿١٢٣﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ فَاِمَّا
يَاْتِيَنَّكُمْ مِنّى هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَاىَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى
﴿١٢٤﴾ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى ﴿١٢٥﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِىٓ اَعْمٰى وَقَدْ
كُنْتُ بَصِيرًا ﴿﴾

sh:»3335

﴿١٢٦﴾ قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَاۚ وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ
تُنْسٰى ﴿١٢٧﴾ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ
رَبِّهِۜ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴿١٢٨﴾ اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ
اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَاكِنِهِمْۜ اِنَّ فِى ذٰلِكَ

لَاٰيَاتٍ لِاُولِى النُّهٰى ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve düşün o vaktı ki: Melâikeye "Âdem için secde edin" dedik, hemen secde ettiler, ancak İblîs dayattı 116 Bunun üzerine biz de ya Âdem dedik: haberin olsun bu sana ve zevcene düşmandır, sakın sizi Cennetten çıkarmasın ki sonra bedbaht olursun 117Çünkü senin acıkmaman, çıplak kalmaman oradadır 118 Ve sen orada susamazsın ve Güneşte yanmazsın 119 Derken Şeytan ona vesvese verdi: ey Âdem! sana kılâğuzluk edeyim mi Huld ağacına ve çürümez mülke? Dedi 120 Bunun üzerine ikisi de ondan yediler, derhal kendilerine kötü yerleri açılıverdi ve üzerlerine Cennet yaprağından yamamağa başladılar ve Âdem rabbına asîy oldu da şaşkın düştü 121 Sonra rabbı onu ıstıfa etti de tevbesini kabul buyurdu ve yol gösterdi 122 Buyurdu ki: inimiz ikiniz de oradan hepiniz, ba'zınız ba'zınıza düşman olarak, sonra ne zaman size benden bir hidayetçi gelir de her kim hidayetçime uyarsa işte o dalâlete düşmez ve bedbaht olmaz 123 Her kim de zikrimden yüz çevirirse ona dar bir maışet vardır ve onu Kıyamet günü kör olarak

haşrederiz 124 Rabbım beni niçin kör olarak haşrettin, halbuki ben gözlü idim der 125 Buyurur ki: öyle,

sana âyetlerimiz geldi de onları unuttun, bugün de böyle bırakılacaksın 126 Ve işte rabbının âyâtına iyman

etmeyip israf edeni biz böyle

sh:»3336

cezalandıracağız ve elbette o Âhıret azâbı daha şiddetli ve daha bakalıdır 127 Daha onları şu irşad etmedi

mi? Ki kendilerinden evvel nice kurûn helâk etmişiz, onların meskenlerinde yürüyüp duruyorlar, her halde

bunda ıbret alacak aklı olanlar için çok âyetler var 128

Ya Muhammed :

﴿١٢٩﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاَجَلٌ
مُسَمًّىۜ ﴿١٣٠﴾ فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ
طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَاۚ وَمِنْ اٰنَآئِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ
النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى ﴿١٣١﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا
بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِۜ وَرِزْقُ رَبِّكَ
خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿١٣٢﴾ وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَاۜ
لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًاۜ نَحْنُ نَرْزُقُكَۜ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٣﴾ وَقَالُوا
لَوْلَا يَاْتِينَا بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّهٖۜ اَوَلَمْ تَاْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِى الصُّحُفِ
الْاُولٰى ﴿١٣٤﴾ وَلَوْ اَنَّآ اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوا
رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ
وَنَخْزٰى ﴿﴾

sh:»3337

﴿١٣٥﴾ قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ اَصْحَابُ
الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى﴿﴾

Meali Şerifi

Rabbından bir kelime sebketmiş olmasa idi her halde azâb lizam olurdu fakat müsemmâ bir ecel var 129 O halde dediklerine sabret de rabbına hamdile tesbih eyle: Güneş doğmadan evvel: gece saatlerinde de tesbih et gündüzün etrafın da ki rızaya irebilesin 130 Ve sakın öyle şey'e gözlerini uzatma ki biz onun hakkında kâfirleri fitneye düşürmek için onunla bir kaç çiftini Dünya hayatın cici bicisinden zevkıyab etmişizdir, halbuki rabbının rızkı hem daha hayırlı, hem daha bakalıdır 131 Hem ehline de namaz ile emret hem de kendin ona sabrile devam eyle, biz senden bir rızk istemiyoruz. Biz seni merzuk ederiz ve âkıbet takvânındır 132 Birde rabbından bir âyet getirse ya! Dediler, yâ kendilerine evvelki kitablardakinin beyyinesi gelmedimi ki? 133 Eğer biz onları bundan evvel âzâb ile ihlâk etmiş olsa idik derlerdi ki o rabbımız! Ne olurdu bize bir Resul gönderseydin de biz zelil ve rüsvay olmadan evvel âyetlerine ittiba etseydik 134 De ki hep beklemekte, bekleyin bakalım çünkü yakında bileceksiniz: doğru yol sahibleri kimler? ve doğru giden kim? 135

129. ﴿لَكَانَ لِزَامًا﴾ - LİZÂM. ÂD ve semuda olduğu gibi hemen Dünyada yapışan âzâb,

130. ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ الخ.﴾ Burada da namaz vakıtları tamamile gösterilmiştir, 133. ﴿بَيِّنَةُ مَا فِى الصُّحُفِ الْاُولٰى﴾

sh:»3338

Evvelki kitablardakinin beyyinesi - Tevrat ve İncil ve sair semavî kitabların mündericatını daha açık daha parlak bir surette beyan ve isbat eden ve bu suretle onlar hakkında dahi bir bürhan olarak nübüvveti Muhammediyyenin açık bir mu'cizesi bulunan Kur'an gelmedi mi?

ENBİYA

سُورَةُ الْاَنْبِيَاءِ ﴿٢١﴾

Mekkîdir. Âyetleri yüz on ikidir.

Fasılası : - ن ، م harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فى غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ ﴿٢﴾ مَا
يَاْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ
﴿٣﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هٰذَآ
اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ اَفَتَاْتُونَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٤﴾ قَالَ
رَبّى يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِى السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
﴿٥﴾ بَلْ قَالُوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ بَلِ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ
فَلْيَاْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَآ اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ ﴿٦﴾ مَآ اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ
قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا
رِجَالًا نُوحٖى اِلَيْهِمْ فَسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿﴾

sh:»3340

﴿٨﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَاْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا
خَالِدِينَ ﴿٩﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَآءُ
وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿١٠﴾ لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ
ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Yaklaştı nâsa hisabları onlar ise hâlâ gaflette aldırmıyorlar 1 Rablarından kendilerine gelen her yeni

ıhtarı mutlak eğlenerek dinliyorlar 2 Kalbleri hep oyunda hem onlar o zalimler şu gizli fısıltıyı sirleştiler: bu sırf sizin gibi, bir beşer artık göre göre sihere mi gidiyorsunuz? 3 Dedi: rabbım söyleneni bilir: Gökte de Yerde de ve o öyle semî, öyle alîmdir 4 Dediler: adgâsü ahlâm, yok onu uydurdu, yok o bir şâir, yoksa bize

evvelkilerin gönderildikleri gibi bir âyet getirsin 5 Onlardan evvel ihlâk ettiğimiz hiç bir karye iyman etmedi şimdi onlar mı iyman edecekler? 6 Senden evvel de başka değil ancak kendilerine vahiy gönderdiğimiz bir takım ricâl gönderdik, haydin zikr ehline sorun bilmiyorsanız 7 biz onları hem yemek yemez bir cesed yapmadık hemde mühalled değildiler 8 Sonra onlara olan va'de sadık olduk da kendilerini ve dilediklerimizi necata çıkarıp müsrifleri helâk ettik 9 Şanım hakkı için size bir kitab indirdik ki bütün şanımız onda? hâlâ akıllanmıyacakmısınız? 10

3. ﴿وَاَسَرُّوا النَّجْوٰىۗ﴾ - NECVÂ, gizli fısıltı demek olduğu halde bir de bunun sirren söylendiğini tasrih etmek son derece gizlendiğini beyandır. Böyle iken

sh:»3341

min tarafillâh Resulullaha ma'lûm oldu da onlara ne söylediklerini haber verdi. Binaenaleyh şaşaladılar da nereden duydun dediler. Cevaben 4. ﴿قَالَ﴾ dedi ki

﴿رَبّ۪ى يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِى السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ الخ﴾ bunun üzerine

nübüvveti ı'tiraf etmeleri lâzım gelirken yine kendi aralarında 5.

﴿بَلْ قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ﴾ hayır, dediler, adgasü ahlâm -yalan ru'ya (Sûrei Yûsüfe bak) lâkin yalan ru'ya ile bir hakıkatin bilinemiyeceği âşikâr olduğundan dediler ki ﴿بَلِ افْتَرٰيهُ﴾

hayır uydurdu - kendiliğinden attı üstüne vurdurdu. Bu iftirayı da beğenmediler de

﴿بَلْ هُوَ شَاعِرٌۚ﴾ hayır o bir şair - bir şiir söylüyor dediler. İşte rablarından gelen zikrile eğlenen,

Kur'an nâzil oldukça alay eden o kalbleri lâhî zalim kâfirler nübüvvetin bir Allah vergisi olduğuna inanmak istemeyip kendi gönülleri o yunde olduğundan dolayı nefislerine kıyas ile onu gizliden gizli bir sihirbazlık, bir hilekârlık addetmek isterlerken sirlerine haber veren vahyin ı'cazı karşısında şaşırarak yok ru'ya yok uydurma, yok şaır diye saçmaladılar da nihayet

﴿فَلْيَاْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَٓا اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ﴾ dediler, sanki inanacaklarmış gibi evvelki

Peygamberlerin mu'cizelerini istediler. Ki bu gün de hulâsa edildiği zaman münkirlerin müddeayatı bunlardan ıbarettir.

8. ﴿وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَاْكُلُونَ الطَّعَامَ﴾ - Ya'ni cansız heykellerden ıbaret değiller idi 10. ﴿ف۪يهِ ذِكْرُكُمْۜ﴾ zikriniz bunda - ya'ni muhtac olduğunuz nasıhat, ve vird-ü zikriniz olacak şan-ü şeref bunda.

sh:»3342

﴿١١﴾ وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَاَنْشَاْنَا بَعْدَهَا
قَوْمًا اٰخَر۪ينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّٓا اَحَسُّوا بَاْسَنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَۜ
﴿١٣﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُٓوا اِلٰى مَٓا اُتْرِفْتُمْ ف۪يهِ وَمَسَاكِنِكُمْ

لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظَالِمينَ
﴿١٥﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوٰيهُمْ حَتّٰى جَعَلْنَاهُمْ حَصيدًا
خَامِدينَ ﴿١٦﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَٓاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
لَاعِبينَ ﴿١٧﴾ لَوْ اَرَدْنَآ اَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّآ اِنْ
كُنَّا فَاعِلينَ ﴿١٨﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ
فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٩﴾ وَلَهُ مَنْ فِى
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِه وَلَا
يَسْتَحْسِرُونَ ﴿٢٠﴾ يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢١﴾
اَمِ اتَّخَذُوٓا اٰلِهَةً مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَوْ كَانَ
فيهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا
يَصِفُونَ ﴿٢٣﴾ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿﴾

sh:»3343

﴿٢٤﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه اٰلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هٰذَا ذِكْرُ
مَنْ مَعِىَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلى بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ
مُعْرِضُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا نُوحى
اِلَيْهِ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٦﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ
الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ﴿٢٧﴾ لَايَسْبِقُونَهُ
بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِه يَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْديهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِه مُشْفِقُونَ
﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنّى اِلٰهٌ مِنْ دُونِه فَذٰلِكَ نَجْزيهِ جَهَنَّمَ
كَذٰلِكَ نَجْزِى الظَّالِمينَ ﴿﴾

Halbuki biz zulmetmekte olan nice memleket kırdık geçirdik, ve arkasından diğerlerini başka bir kavm olarak neşet ettirdik 11 Be'simizi hissettikleri vakit, hemen oradan üzengi depiyorlardı, 12 yok, dedik: tepinmeyin, dönün o içinde şimartıldığınız şeylere ve meskenlerinize, ki sorguya çekileceksiniz 13 Vay bizlere: bizler cidden zalimler idik dediler 14 Artık bütün davaları bu oldu kaldı, nihayet onları öyle yapdık ki biçildiler, söndüler 15 Biz o Göğü ve Yeri oyunculuk etmek üzere yaratmadık 16 Eğer bir eğlence ittihaz etmiş olsa idik

sh:»3344

onu kendi ledünnümüzden ittihaz ederdik, yapacak olsa idik öyle yapardık 17 Hayır biz hakkı bâtılın tepesine fırlatırız da beynini parçalar, bir de bakarsın o anda mahvolmuştur, vay sizlere de o ettiğiniz vasıflardan 18 Halbuki Göklerde Yerde kim varsa onundur, ve onun huzurundakiler ona ibâdetten ne çekinirler ne de yorgunluk duyarlar 19 Gece gündüz ona tesbih ederler, fütur getirmezler 20 Yoksa bir takım ilâhlar edindiler de Arzdan neşri onlar mı yapacaklar? Yerde Gökte Allahtan başka ilâhlar olsa idi ikisi de fâsid olmuş gitmişti, rabbın o arşın rabbı Allah münezzeh sübhandır onların isnad ettikleri vasıflardan 22 O yaptığından mes'ul olmaz onlar ise mes'uldürler 23 Yoksa ondan başka ilâhlar mı edindiler? De ki: haydi getirin bürhnınızı, işte benimle beraber olanların zikri ve benden evvelkilerin zikri, fakat çokları hakkı bilmezler de onun için ı'raz ederler 24 Senden evvel hiç bir Resul göndermedik ki ona şöyle vahyetmiş olmıyalım: hakikat bu: benden başka ilâh yoktur, onun için hep bana ıbadet edin 25 Böyle iken dediler ki: Rahman veled ittihaz etti, tenzih o sübhana, doğrusu onlar ikram olunmuş kullardır 26 Onun sözünün önüne geçmezler hep onun emriyle hareket ederler 27 O onların önlerindekini arkalarındakini bilir ve onlar onun rıza verdiği kimselerden başkasına şefaat etmezler, ve hepsi onun haşyetinden titrerler 28 Ve içlerinden her kim ben ondan başka bir ilâhım derse biz ona Cehennemi ceza veririz, zalimleri biz böyle cezalandırırız 29

16. ﴾لَاعِبِينَ﴿ Oyuncu olarak yaratmadık - ya'ni üzerinizde türlü bedayi' ile meşhun bir sakfi merfu' halinde yükselip duran Sema ve altınızda nice menafi' ile memlû bir mehdi mevzu' halinde döşenmiş olan Arz ve aralarındaki acaibi mahlûkat, Gönülleri oyunda olan ve Rahmanın zikr-ü ıhtarını eğlence yerine koyan o zalimlerin tevehhüm etmek istedikleri gibi oyuncak değildir. Hakkı tanımak ve hayatı ebediyye yolunda menafi'i âliyesinden

sh:»3345

istifade edilmek üzere hak ve hikmetle yaradılmış bürhanı kudrettir. Eğer bunlar yalnız beşerin hayatı Dünyası için yaradılmış olsa idi « اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ » mantukunca bir levh-ü leıbden ıbaret olmak lâzım gelirdi. Netekim hayatı Dünyadan başkasını düşünmiyen kâfirler, bütün âlemi kendilerine bazîçe etmek istemişler ve hattâ bu hiss ile felsefe yapacağız diye neler söylemişlerdir.

Buyuruyor ki : 17. ﴾لَوْ اَرَدْنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا﴿ eğer biz bir eğlence ittihaz etmek murad etseydik ﴾لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّٓا﴿ elbette onu ledünnümüzden ittihaz ederdik - ya'ni sırf ilâhî bir lehiv ittihaz ederdik. Ve o halde o bir lehiv değil aynı hıkmet olurdu. Demek ki Allah tealânın lehiv ittihaz etmesi kabili tesavvur değildir. - Yahud âlemi onlar tarafından eğlenmek üzere bir eğlence değil, kendi tarafımızdan kendimiz için bir eğlence yapardık ﴾اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ﴿ eğer yapacak olsa idik - öyle değil böyle yapardık amma yapmayız. Şanı ulûhiyyete bilfarz lehiv yakışsa idi böyle yakışırdı, fakat, hakîmi mutlakın kemaline lehiv asla yakışmaz. Tâli batıl binaenaleyh mukaddem de öyle.

21. ﴾هُمْ يُنْشِرُونَ﴿ - Neşri onlar mı yapacaklar? Ya'ni mevtayı kabirlerinden onlar mı kaldıracak, ba'sedecekler?

22. ﴾لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ﴿ Yerde Gökte ya'ni bütün âlemi vücudde

öyle tasarruf edecek ıbadet olunacak Allahın gayri ilâhlar olsa idi ﴿لَفَسَدَتَا﴾ lâbüd ikisi de fâsid olurlardı - Yer ve Gök bütün âlem mahvolmuş bulunurdu ve yahud hiç vücude gelmezlerdi. Madem ki bütün nizamile mevcuddurlar. Binaenaleyh Allahdan başka ilâh yoktur. Çünkü ilâh demek hiç bir hususta

sh:»3346

aczi mümkin olmıyacak vechile kudreti baliga sahibe demektir. Onun için Allahdan başka Arz ve Semada kudretiyle tedbir ve tasarruf eden ilâhlar faredildiği takdirde her biri ılleti tamme olmak lâzım gelir. Her birinin kudreti baligaya malik olduğu ve iycad ve i'dam, ihya ve imâte, tagyir ve teddil ilh... alel'ıtlak her tasarrufa bil'istıklâl kudreti bulunduğu farzedilmiş olur. Ve o halde Arz ve Semanın sıhhati vucudunda ya her biri müessir olacak veya yalnız birisi müesser olacak. Yalnız birisi müessir olacak ise diğerleri ilâh değil imiş demek olur. Ve eğer her biri müessir olacaksa müteaddid ılletlerin ma'lû'li vahid üzerine bil'ıstıklâl tevarüd ve tesadümü lâzım gelir ki muhaldir. Tevaffuk üzere tevarüdleri de muhaldir, tehalüf üzere tevarüdleri de muhaldir. Zira tehalüf üzere olursa meselâ biri yapmak isterken diğeri yıkmak isterse eserde tenazu' ve temanu olur hiç bir şey vücude gelemez, Tevafuk üzere olursa istıklâlde tenazu' ve tenakuz olur. Ta'biri âharle kudretler beyninde tetârüd vuku' bulur veya hasılı tahsıl lâzım gelir. Ve yine birinden ziyadesi ilâh olmamak ıktiza eder, ve eğer hepsinin ittifakıyle müştereken te'sirleri farzedilecek olursa bu surette de ılleti tamme ancak mecmuu olacağından her biri müessiri tam değil cüz'i ıllet yan'i ılleti nâkısa olmuş olur. Nâkıs olan ise ilâh olamıyacağından hiç biri ilâh olamamak ıktiza eder. O halde olsa olsa mecmuu birleşmek şartile bir ilâh olacak, ya'ni müteaddid ilâhlar cem'ıyyet: değil de nâkıslardan mürekkeb bir cemıyyetin küllüne bir ilâh denmiş olacak, halbuki her ne olursa olsun mecmu'da kadir bizatihi değildir, Arz-ü Semâ gibi bir terkib-ü nizama ve terkibini yapacak müessire muhtaçtır. Ma'lûldür. Muhtacın ma'lûlün ilâh olmıyacağı ise âşikârdır. Velhasıl Allahın gayri ilâhlar ve hattâ ondan başka bir ilâh farzolunursa gerek iştirâk suretile farzedilsin ve gerek istiklâl suretile farzedilsin ilâh farzolunanların ilâh olmaması lâzım gelir.

sh:»3347

Tenakuz muhakkak olurdu, vücudi mutlakta sıhhate imkân kalmaz, hiç bir vücud sahih olmazdı, Arz-ü Sema bulunmazdı. Halbuki bu gün Arz-ü Semâ fasid değil sahihan ve muntazamen mevcuddur. Binaenaleyh Allahın vahdaniyyeti Arz-u Semânın mevcudiyyetinden bizzarure ma'lûmdur.

﴿فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ imdi Allah o her şey'e galib, o büyük vücud ve hılkat saltanatına sahib olan o rabbül'arş başka ilâhlar ittihaz eden müşriklerin, zâlimlerin, gafillerin isnad ettikleri vasıflarından çok münezzeh bir sübhandır. Onu noksan şâibelerinden tenzih ederek tesbih etmelidir.

O halde Allah o zâlimleri, kâfirleri, o ehli şerri ne için yaratıyor? Velev bir zaman için olsun onların fenalıklarına neye meydan veriyor? Denecek olursa 23. ﴿لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ﴾ o lâ yüs'elüammâ yef'aldir. - Fi'linden sual olunmaz hiç bir veçhile mes'ul olmak ihtimali yoktur. Hıkmeti teharrî ve tefekkür olunmaz değil fakat zati sübhanîsi hiç bir fiılden dolayı münakşa olunmak imkân ve ıhtimali olmadığı gibi ef'aline kendisinden başka hâkim bir ılleti mucibe olacak bir niçin? Bulmak ıtimali de yoktur. Çünkü onun fevkında hiç bir hâkim, hiç bir ıllet yoktur. O bütün hâkimlerin ahkemi, bütün esbab-ü ılenin hâlık ve müsebbibi bir fâili muhtardır. Keyfe mâ yeşâ tesarruf eder, onunla beraber lehivden münezzehtir. Hiç bir işi oyuncak değil her fı'li aynı hıkmettir. Hıkmetin hakıkati de kendi ılmindedir. Bildirirse bildirir, bildirmezse yalnız kendi bilir. Hasılı ona karşı şu neye şöyle oldu, niçin yaptın söyle bakayım gibi sual-ü ıtaba kalkışmak kimsenin haddi değildir. ﴿وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ﴾ halbuki onlar, ya'ni kullar mes'uldürler - huzurı ilâhîde bütün fiıllerinden sual olunacak, ona göre sevabını veya azâbını göreceklerdir.

sh:»3348

24. ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْۚ﴾ haydi, de getirin bürhanınızı - ya'ni Allahdan başka ilâh ittihaz edenlerin da'valarını isbat edebilecek aklî ve naklî hiç bir delilleri yoktur. Halbuki umurı diniyyede ve bâhasus böyle en hatarlı bir da'vada delilsiz söylenen sözlerin de hukmü yoktur. Binaenaleyh bu beyandan sonra dillerini boğazlarına tıkmak ve hadlerini bildirmek için ya Muhammed, onlara deki haydi o da'vanıza bir bürhan getirmek mümkün ise getirin bakayım.

﴿هٰذَا﴾ İşte - de görüyorsunuz ya ﴿ذِكْرُ مَنْ مَعِىَ﴾ benim meıyyetimdekilerin zikri -

ya'ni ümmetime zikr-ü fikrolmak üzere tebliğ ve beyan ettiğim kitab ve tezkir

﴿وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِى﴾ ve benden evvelkilerin zikri - evvelki Peygamberlerin ümmetlerine edilen

tezkir - bunlar meydanda, hepsi aklî ve naklî ikame edilmiş tevhid bürhanlarıdır. Hani ya sizinki?.. Yahud işte benim ümmetimin kitabı olan Kur'an ve evvelki ümmetlerin kitabı olan Tevrat ve saire ma'lûm bunlara müracaat edin, sizin şirk da'vanıza bir bürhan bulabilir misiniz? Haydin bakalım! Ne mümkin

﴿بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ﴾ hayır onların ekserîsi hakkı bilmezler, taklid arkasında giderler ﴿فَهُمْ مُعْرِضُونَ﴾ da onun için ı'raz etmektedirler. - Ancak bir akalliyyet vardır ki hakkı hoşlanmazlar, haksızlıklarından dolayı bile bile ı'raz ederler.

Bundan evvelki Peygamberlerin zikri tevhıd değil idi diyecek olurlarsa:

25. ﴿وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ الخ...﴾

sh:»3349

﴿٣٠﴾ اَوَ لَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا
رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ
﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا
فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣٢﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا
مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ اٰيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٣﴾ وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٤﴾
وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ اَفَائِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ
﴿٣٥﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً
وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَتَّخِذُونَكَ
اِلَّا هُزُوًا اَهٰذَا الَّذِى يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ
كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾ خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَاُرِيكُمْ اٰيَاتِى فَلَا
تَسْتَعْجِلُونِ﴿﴾

sh:»3350

﴿٣٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٩﴾ لَوْ

يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ
ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٠﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا
يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ
مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ya o küfredenler görmedilerdemi ki Semavât-ü Arz bitişik idiler de biz onları ayırdık, hayatı olan her şey'i sudan yaptık, hâlâ inanmıyorlar mı? 30 Arzda da onları çalkalar diye baskılar oturttuk, hem onda bol bol açıklıklar yaptık ki doğru gidebilsinler 31 Semayı da mahfuz bir sakıf yaptık, onlar ise onun âyetlerinden yüz çeviriyorlar 32 Halbuki o, o hâlık ki geceyi, gündüzü ve Şems-ü Kameri yaratmış, bütün o ecram her biri birer felekte yüzüyorlar 33 Bir de biz senden evvel hiç biri beşer için huld nasîb etmedik, şimdi ser ölürsen onlar muhalled mi kalacaklar? 34 Her nefis ölümü tadacak ve sizi bir imtihan olarak şer ve hayr ile mübtelâ kılacağız, hepiniz de nihayet bize irca' olunacaksınız 35 O küfredenler seni gördükleri vakıt da seni alaya tutuyorlar, bu mu ilâhlarınızı anıp duran diyorlar, halbuki onlar hep rahmânın zikrine küfrediyorlar 36 İnsan aceleden yaratıldı, yarın ben onlara âyetlerimi göstereceğim şimdi siz acele etmeyin 37 Bir de bu va'd ne zaman? Doğru iseniz, diyorlar 38 Bilseler o küfredenler ne yüzlerinden ne arkalarından ateşi men'edemiyecekleri, ve hiç bir taraftan yardım olunmıyacakları o demi 39 Doğrusu o

sh:»3351

onları bağdeten gelecek de kendilerini dondura kalacak, artık ne reddini güçleri yetecek ne de kendilerine mühlet verilecek 40 Kasem olsun ki senden evvel bir çok Peygamberlerle istihzâ edildi de içlerinden alay edenleri o istihzâ ettikleri şey kuşatıverdi 41

30. ﴿اَوَ لَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا﴾ O küfredenler görmediler mi? Baksalar â. Veya haberleri yok mu, sorsalar â, ve yâhudşu re'y-ü fikirde değiller mi?

﴿اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ﴾ ki Semavât ve Arz-şu gördükleri âlemin yukarı kısmını teşkil eden yer ﴿كَانَتَا رَتْقًا﴾ ratk idiler-ikisi de deliksiz idi, yukarıdan yağmur yağmıyor, Yerde ot bitmiyordu, bunu görüyorlardı. Ve yâhud Arz, dağsız deresiz yekpare, eb'adi Sema da Şems ve Kameri, ecram ve kevakibi yok yekpare idi, ve yâhud Arz, ecramı ve ecrami Semâviyyeye bitişik hepsi bir şeydi. O mütenevvi' ecram ve ecsam yok hepsi mütemasil bir madde idi, ve yâhud hepsi ibtida ma'dum olmakta müşterek idi, haricde mevcud ve mütemayiz değil idi. Bunları da ahvali meşhudeden re'y-ü istidlâl ile veya nakl-ü semi' ile bilirler. Veya bilebilirler. Baksalar â ﴿فَفَتَقْنَاهُمَا﴾ öyle iken biz onları fatkettik-kopardık ayırdık yoğiken yaratıldılar,

sh:»3352

bir şey iken çoğaldılar. İbtida duman gibi bir madde iken müteaddid ecram ve escam oldular. Bir tabiatta kalamayıp muhtelif tabiatlere tenevvü' ettirildiler, Arz Semavâttan ayrıldı, yukarısından yağmur yağdırıldı.

Üzerinde otlar bitirildi ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَٓاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ ve her hayy şeyi

sudan husule getirdik-ya'ni gerek nebat ve gerek hayvan, gerek insan zihayat olan şey'in hayatına suyu sebeb kıldık. Ba'zıları burada sudan murad nufte olduğuna kail olmuşlardır. Lâkin bu surette hayvanattan bir kısmı hayy mefhumundan tahsıs olunmak iycab edecektir. Halbuki su zâhiri vechile asıl ma'nâsına

olduğu takdirde « كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ » mefhumu alel'umûm hayvanattan başka nebatata dahi şamil

olacaktır. Ve filhakika gerek hayati hayvanînin ve gerek hayati nebatînin suya olan alâkası da ma'lûmdur. Son zamanlarda suyun en mühim unsurunu teşkil eden müvellidülma bütün anasırın esası gibi mutalea olunmağa başladığına nazaran Kur'anın ıhtarı daha şumullü bir hakikate işaret de ihtiva etmiş olur. Gerçi kimyayi uzvîde karbon bir esas olarak mutalea edilmektedir. Ve hayatın heva ile alâkası vardır. Fakat zikri şey, mâadaya münâfi olmadığı gibi bunlar umum için su kadar bariz ve meşhud da olmadığından burada en zâhir delil ileri sürülmüştür ki o da sudur. Suyun ratk ve fatk ile münasebeti bâhir ve herkes için zâhirdir. Tabiat üzerinde bu ratk ve fatk ve bu tahvil o kâfirlerin görüb durdukları veya rey-ü fikr ile bildikleri veya

haber aldıkları bir fi'ıl ve te'sir olduğu halde ﴿اَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ yine de iymana gelmezler ha!...

Bir sudan yaradıldıklarını bilirler de hâlâ Allahın sun-u te'sirine inanmazlar, tabiat tabiat derler dururlar ha!... iş tabiate kalsa idi tabiat kendi kendine değişir mi idi?

sh:»3353

Arz-ü Sema ademden vücude gelirler miydi? veya Arz, Semadan ayrılır mı idi? Veya kuru hevada yukarıdan yağmur yağar, kuru toprakta otlar bitermiydi, sonra o câmid tabiatlerde aynı bir sudan muhtelif hayatlar husule gelir mi idi, insanlar olurmuydu, kendileri hayat bulumiydi? Onlar kendilerini parçalanmaz

mı zannediyorlar? 31. ﴿وَجَعَلْنَا فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِهِمْ﴾

Halbuki onları yaratan biz o Arzda kendilerini sarsacak diye ağır baskılar yaptık-ya'ni Semadan ayırdığımız ve üzerinde kendilerine sudan hayat verdiğimiz insanları Arz hareketiyle çalkayıp muztarib etmesin, sakin

olacak Yer bulsunlar diye o Arzda suya mukabil sulb oturaklı kıt'alar. dağlar husule getirdik. Bir düşünmeli

ki Arz, mayi' bir halde kalsa idi ve Arz hareket ettikçe insanlar çalkayıp dursa idi ne büyük ıztırab olurdu,

kütlei türabiyyenin yaratılması ve dağların kazık gibi oturtulması ile bu ıztırab bertaraf edilip Arz, hayatı

beşer için kabili süknâ bir hale getirildi ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا﴾ ve onda bir

takım meydanlar, yollar yaptık ﴿لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾ ki hidayeti bulabilsinler-matlûblarına doğru

gidebilsinler veya hak yolunu tutsunlar 32. ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَٓاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا﴾

Semayı da öyle bir sakıf yaptık ki mahfuz « وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ »

mantukunca Şeytanların tearruzundan mahfuz. Ve yâhud vakti ma'lûmuna kadar fesad ve inhilâlden

mahfuz. «

اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَاۚ وَلَئِنْ زَالَتَٓا اِنْ

اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهٖ » ﴿وَهُمْ عَنْ اٰيَاتِهَا مُعْرِضُونَ﴾ onlar

ise bunun âyetlerinden ı'raz etmektedirler. -Semâda Allahın kudret-ü vahdaniyyetine delâlet etmekte

bulunan bunca delillerin delâletlerinden yüz çevirip geçiyorlar.

33. ﴿وَهُوَ الَّذ۪ى خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ﴾ Halbu ki

Allah odur ki geceyi ve gündüzü Güneşi ve Kameri halketit

sh:»3354

﴿كُلٌّ ف۪ى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ Her biri bir felekte yüzüyorlar-Demek ki zannedildiği gibi

onları felek döndürüyor değil, onlar felekte ve her biri bir felekte yüzüyorlar. Felek devreden şey demek olduğuna göre ba'zıları feleği bir cismi devvar addetmişlerdir ki bunlar zamanlarının fen telâkkısine kapılmış görünüyorlar. Halbuki Dahhâkten rivayet olunduğu üzere felek, nücumun medarı, ya'ni devrettiği mahal diye ta'rif edilmiştir ki sırf riyazî bir ifadedir. Son zamanlarda lisanımızda bu medar kelimesi gibi «mahrek» demek te ıstılah olmuştur. Biri devirden ismi mekân, biri de hareketten ismi mekândır. Âyette yalnız Şems-ü Kamer mezkûr olduğu halde haberde tesniye getirilmeyip de ikiden ziyadeyi ifade eden

cemi' sıygasiyle « يَسْبَحُونَ » buyurulması şayanı dikkat görülmüştür. Burada müfessirîn bir kaç vecih

söylemişlerdir. Birisi « وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ » takdirinde olmasıdır ki Şems-ü

Kamerin yanında nücum hazfedilmiş sonra da kül ve cemi' ile hepsine işaret olunmuş demektir. İkincisi bu karîne ile Şems-ü Kamerden cinsi nücum kasdedilmiş olmasıdır. Bunu ba'zıları, metali'in ıhtilâfı ı'tibariyle Şems-ü Kamerin bir kesreti gibi mülâbaza etmek ve binaenaleyh diğer yıldızları meskûtün anh bırakmak istemiştir. Lâkin bu vecih mülâhaza edilecek olunca sâir yıldızların da kimisi Kamer ma'nâsında olduğuna işareten bu ikisini hepsinin cinsi gibi ahzetmek dahâ münasibdir. Sonra «kül» ta'mimi Şems-ü Kamerle beraber mâkablinde zikri geçen Arzı dahi ihtiva ederek hepsine işaret olmak da muhtemildir ki Arz, Şems, Kamer bütün ecramdan her biri bir felekte yüzüyorlar demek olur. Ve demek ki ne kadar ecram varsa o kadar da felek var. Hâsılı hangisi olursa olsun şurası muhakkak ki burada eski fenni Hey'et nazariyyesini bir ibtal vardır. Zira onlar Şems-ü Kameri, felek hareket ettiriyor diyorlardı. Burada ise her birinin birer felekte kendilerinin yüzdükleri haber veriliyor ki ecramdan her

sh:»3355

birinin fezada bir mihver veya mahrek üzerinde hareket ettikleri kail olan yeni Hey'et nazariyyesinin esası da budur. Şübhe yok ki ekilerin nazarında da fenleri şimdikilerinki gibi ve belki daha kuvvetli bir kanatle ta'kıb ediliyordu. Demek ki bu gün bu ve emsali âyetler de Kur'anın fenne karşı büyük bir zaferini okumaktayız. O halde bildiğimiz fenne muhalif görünen noktalara tesadüf edildiği zaman Kur'anı fenne uydurmağa çalışmalı, fenni Kur'ana tevfık etmeğe uğraşmalıdır. Şimdi teemmül etmeli ki kimi Güneş, kimi Kamer, kimi zıya, kimi nûr, bütün ecramdan her biri bir felekte, kendine mahsus bir dairede yüzüyor da yüzüyor, hiç biri sâkin değil, hepsi birer hareketi devriyyede, bir tutarı yok, hepsi muallâkta, hepsi yolunda, hepsi nizamında, hepsi mahfuz yüzüyorlar da yüzüyorlar. Bu ne bedi' san'at ne büyük kudret ve ne yüksek âyetlerdir. Bunların hepsinden Allahın azamet-ü vahdaniyyeti okunur. Lâkin kâfirler bunları görseler dahi delâletlerinden ı'raz ederler de şuna isnad etmeğe kalkışırlar. Zerrece insafı olanların ı'tiraf etmesi lâzım

gelir ki işbu « كُلٌّ ف۪ى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ » kavli kerîmi Allah tealânın kudret-ü vahdaniyyeti

âyetlerini âlemi şühudda irâe ederken aynı zamanda âyâti ilâhiyyeden birisi de nûri Muhammedî olduğunu göstermek için nübüvveti Muhammediyyeyi anlatacak bir delili mahsus olmak üzere Arzın Semâdan ayrılmış olması gibi bir hakıkati ılmiyye ile Fizık ve Felsefe eshabına ders verdikten sonra Batlimyus hey'etini kökünden yıkan bir vecize ile Hey'et eshabına de yeni bir fenne mebde' olacak bir düsturı ılmî vermiş bulunuyor. Gerçi Kopernık, Nevton, Lâplâs gibi bu fennile tevaggul eden kimselerin böyle bir düstur bulmaları haddi zatında mühim bir muvaffakıyyeti ılmiyye, bir dehâ olmakla beraber bir mu'cize teşkil etmezse bunu ümmî bir fıtratin bütün cihanı fenne karşı bir makamı tehaddîde haber verivermiş olması onun nübüvvetini meydana koyan

sh:»3356
âyâti ilâhiyyeden bir âyet olduğunda da şüpheye mahal bırakmaz.

34. ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ Bir de biz senden evvel hiç bir beşeri muhalled kılmadık - her kim olursa olsun beşer cinsinden hiç bir ferde bu âlemde beka nasîb etmedik ﴿اَفَائِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ﴾ o halde sanki sen ölürsen onlar kalacaklar mı? -Ya'ni senin ölümünü gözeten « نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ » diyen o kâfirler bâkı mi kalacaklar ki senin mevtinle müteselli olmak istiyorlar? 35. ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ her nefis, ölümü tatacaktır - o acıyı duyacaktır (Sûrei Âli Imrana bak) ﴿وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾ ve biz, sizi bir imtihan olmak üzere şerr-ü hayr ile mübtelâ kılacağız - bu âlem, böyle bir dari ibtilâ ve imtihandır ki her hayrının önünde bir şey vardır. Bununla beraber ölümle her işi bitiriverecek de değildir ﴿وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ sonra hep bize irca' olunacaksınız - da haşr-ü neşr olunup hisab görülecek, imtihanların hayır veya şer mücazat veya mükâfatı verilecek.

36. ﴿وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ كَفَرُوا الخ.﴾

﴿٤٢﴾ قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ بَلْ هُمْ
عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٣﴾ اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا
لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَاهُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ﴿﴾

sh:»3357

﴿٤٤﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ اَفَلَا
يَرَوْنَ اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا اَفَهُمُ الْغَالِبُونَ
﴿٤٥﴾ قُلْ اِنَّمَٓا اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْىِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَٓاءَ اِذَا
مَا يُنْذَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ
يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ

لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ
خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki sizi: gece ve gündüz o rahmandan kim koruyabilir? Fakat onlar rablarının zikrinden sarfı nazar etmişlerdir 42 Yoksa onlar için kendilerini önümüzden men'edecek ilâhlar mı var? Onlar kendi nefislerini bile kurtaramıyacakları gibi bizden sahabet de olunmazlar 43 Doğrusu biz, onları ve atalarını yaşattık hettâ o ömür onlara uzun geldi, fakat şimdi görmüyorlar mı o Arzı etrafından eksiltip duruyoruz, o halde galip onlar mı? 44 De ki ben sizi ancak vahyile inzar ediyorum, amma ne kadar inzar edilseler sağırlar da'veti işitmezler 45 Maamafih kasem olsun rabbının azâbından onlara bir nefha dokunursa muhakkak diyeceklerdir ki vay bizlere! Bizler cidden zâlimler idik 46 Biz ise Kıyamet günü için mizanlara

sh:»3358

adâleti koruz da hiç bir nefis, zerrece zulm edilmez, bir hardel tanesi ağırlığınca da olsa onu getirir koruz, hisabcı da biz yeteriz 47

44. ﴿اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا﴾ - Sûrei Ra'de bak.

Evvelki Peyamberlere neler verildiğine gelelim :

﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَٓاءً وَذِكْرًا
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾ اَلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ
مُشْفِقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için biz Musâ ile Harûna fürkan ve bir zıya ve bir zikir vermiştik, müttekıler için 48 O müttekıler için ki rablarına gıyabda haşyet beslerler ve o saatten titrer dururlar 49

48. ﴿الْفُرْقَانَ وَضِيَٓاءً وَذِكْرًا﴾ - Ya'ni Musâ ve Hâruna verilen âyât ve mu'cizât içinde en mühim ve en müfid olarak Tevrat verildi ki hakkıla bâtılı fârık ahkâmı, tenvir ve tezkir ifade eden irşadat ve mevaızı muhtevi idi. Bu böyle.

﴿٥٠﴾ وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

İşte bu - Kur'an - da bizim indirdiğimiz mübarek zikirdir şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz 50

sh:»3359

50. ﴿وَهٰذَا﴾ işte bu da - ya'ni Kur'an da ﴿ذِكْرٌ مُبَارَكٌ﴾ öyle mübarek bir zikirdir ki
﴿اَنْزَلْنَاهُ﴾ onu biz indirdik - ey evvelki Peygamberlere verilen gibi âyet istiyenler
﴿اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ﴾ şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz.

﴿٥١﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَٓا اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِه۪ عَالِم۪ينَۚ
﴿٥٢﴾ اِذْ قَالَ لِاَب۪يهِ وَقَوْمِه۪ مَا هٰذِهِ التَّمَاث۪يلُ الَّت۪ٓى اَنْتُمْ لَهَا
عَاكِفُونَ ﴿٥٣﴾ قَالُوا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا لَهَا عَابِد۪ينَ ﴿٥٤﴾ قَالَ
لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ ف۪ى ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٥٥﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا
بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِب۪ينَ ﴿٥٦﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذ۪ى فَطَرَهُنَّۘ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ
الشَّاهِد۪ينَ ﴿٥٧﴾ وَتَاللّٰهِ لَاَك۪يدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا
مُدْبِر۪ينَ ﴿٥٨﴾ فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَب۪يرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ
يَرْجِعُونَ ﴿﴾

sh:»3360

﴿٥٩﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَٓا اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٦٠﴾
قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُٓ اِبْرٰه۪يمُۜ ﴿٦١﴾ قَالُوا فَاْتُوا
بِه۪ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُٓوا ءَاَنْتَ
فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَٓا اِبْرٰه۪يمُۜ ﴿٦٣﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۗ كَب۪يرُهُمْ
هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَرَجَعُٓوا اِلٰٓى اَنْفُسِهِمْ
فَقَالُٓوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظَّالِمُونَۙ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ نُكِسُوا عَلٰى رُؤُ۫سِهِمْۚ
لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٦﴾ قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْۜ ﴿٦٧﴾ اُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا

تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ
وَانْصُرُوٓا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٩﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِى
بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰى اِبْرٰهِيمَ ﴿٧٠﴾ وَاَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ
الْاَخْسَرِينَ ﴿﴾

sh:»3361

﴿٧١﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا اِلَى الْاَرْضِ الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا
لِلْعَالَمِينَ ﴿٧٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا
صَالِحِينَ ﴿٧٣﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِمْ
فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ وَاِيتَٓاءَ الزَّكٰوةِ وَكَانُوا لَنَا
عَابِدِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için bundan evvel de İbrahime rüşdünü vermiştik 51 O vakıt ki babasına ve kavmine ne bu başına toplanıb durduğunuz temasîl dedi 52 Atalarımızı bunlara ıbadet ediyor bulduk dediler 53 Kasem olsun ki dedi, siz de atalarınız da açık bir dalâl içindesiniz 54 Dediler: ciddi mi söylüyorsun yoksa sen şakacılardan mısın 55 Doğrusu, dedi: rabbınız o Göklerin ve Yerin rabbıdır ki onları yaratmıştır ve ben buna şehadet edenlerdenim 56 Ve tallahi siz dönüp gittikten sonra putlarınıza lâhüdd bir tedbir yapacağım 57 Derken onları parça parça etti, ancak bir büyüklerini bıraktı ki belki ona müracaat ederler 58 Bunu bizim ilâhlarımıza kim yapmış? Her halde o zalimlerden biri dediler 59 Bir delikanlı işittik bunları anıyor adına İbrahim deniyormuş dediler 60 Haydin dediler: getirin onu nâsın gözleri önüne belki şehadet ederler 61 Dediler: sen mi yaptın bunu ilâhlarımıza ya İbrahim 62 Belki dedi şu büyükleri yapmıştır, sorun bakalım onlara eğer söylerlerse 63 Bunun üzerine vicdanlarına müracaat ettiler de dediler: doğrusu siz haksızsınız Sonra yine tepeleri üstü ters döndüler,

sh:»3362

sen cidden bilirsin ki bunlar söylemez dediler 65 O halde dedi: Allahı bırakıp da size hiç bir faide veremiyecek, zarar da edemiyecek nesnelere mi tapıyorsunuz? 66 Yuf size ve Allahdan başka taptıklarınıza! hâlâ akıllanmıyacak mısınız? 67 Siz bunu, dediler: yakın da ilâhlarınızın öcünü alın, bir iş yapacaksınız 68 Ey nâr, serin ve selâmet ol İbrahime dedik 69 Ona bir dolab kurmak istediler, biz de daha ziyade kendilerini husrâna düşürdük 70 Ve onu Lût ile beraber kurtarıp içinde âlemîne bereketler verdiğimiz Arza çıkardık 71 Ve ona İshakı ihsan ettik, fazla olarak Ya'kubu da ve her birini salihînden kıldık 72 Ve hepsini emrimizle yol göteren imamlar ettik ve kendilerine hayırlar işlemeği, namaz kılmayı zekât vermeyi, vahyeyledik ve hep bize âbid idiler 73

﴿٧٤﴾ وَلُوطًا اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِى
كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَٓائِثَ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٥﴾
وَاَدْخَلْنَاهُ فِى رَحْمَتِنَا اِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Lût, ona da hüküm, bir ılim verdik ve onu habasetler işliyen o karyeden kurtardık, hakıkat onlar kötü, fasık bir kavm idiler 74 Onu ise rahmetimize idhal eyledik, çünkü o cidden salihînden idi 75

﴿٧٦﴾ وَنُوحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ
مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِۚ ﴿﴾

sh:»3363

﴿٧٧﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُمْ كَانُوا
قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Nuhu da, zira mukaddemâ nidâ etmişti, biz de duâsını kabul ettik de kendisini ve ehlini büyük bir sıkıntıdan kurtardık 76 Ve âyetlerimizi tekzib eden kavmden öcünü aldık, hakikat onlar kötü bir kavm idiler, biz de hepsini birden gargettik 77

﴿٧٨﴾ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِى الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ
غَنَمُ الْقَوْمِۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَۙ ﴿٧٩﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَۚ
وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًاۘ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ
وَالطَّيْرَۜ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٨٠﴾ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ
لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَاْسِكُمْۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨١﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ
الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِى بِاَمْرِهِ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَاۜ وَكُنَّا
بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿﴾

sh:»3364

﴿٨٢﴾ وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ
ذٰلِكَۚ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَۙ ﴿﴾

Meali Şerifi

Davud ile Süleymanı da, o vakit ki ikisi de hars hakkında hüküm veriyorlardı, o vakıt ki ekinde geceleyin kavmin davarı yayılmıştı, biz de hükümlerine şâhid idik 78 Derhal onu Süleymana anlattık, bununla berâber

her birine bir huküm ve bir ılim vermiştik ve Davudun maıyyetinde dağları müsahhar kılmıştık, kuşlarla

beraber tesbih ediyorlardı ve biz bunları yaparız 79 Bir de ona sizin için sizi harbinizin şiddetinden korusun

diye giyecek san'atı ta'lîm etmiştik, şimdi siz şükrüne eda ediyor musunuz? 80 Süleyman için de şiddetli

rüzgârı ki o içine bereketler verdiğimiz Arza emriyle cereyan ediyordu ve biz her şeyi biliriz 81

Şeytanlardan da onun için dalgıçlık edenleri ve daha başka amel için çalışanları teshır etmiştik ve hep

onları zabteden biz idik 82

78. ﴿اِذْ يَحْكُمَانِ فِى الْحَرْثِ﴾ hani harste ikisi de hukmettiler

﴿اِذْ نَفَشَتْ فيهِ غَنَمُ الْقَوْمِۚ﴾ hani onda kavmin koyunları yayılmıştı - rivayet

olunduğuna göre Davud aleyhisselâm koyunların ayniyle harsin tazminine hukmetmişti, Süleyman

aleyhisselâm, ise koyunların menfeatiyle tazminini tarafeynin haline erfak görmüştü.

﴿وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدينَۙ﴾

﴿٨٣﴾ وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ اَنّى مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمينَۚ﴿﴾

sh:»3365

﴿٨٤﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعَابِدينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Eyyubu da, zira « اَنّى مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمينَۚ » diye rabbına

nidâ etti 83 Biz de duâsını kabul ettik de hemen kendisindeki durru açtık ve tarafımızdan bir rahmet ve

âbidler için bir muhtıra olmak üzere ona ehlini ve beraberlerinde onların bir mislini de verdik 84

﴿٨٥﴾ وَاِسْمٰعيلَ وَاِدْريسَ وَذَا الْكِفْلِۜ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرينَۚ

﴿٨٦﴾ وَاَدْخَلْنَاهُمْ فى رَحْمَتِنَاۜ اِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحينَ﴿﴾

Meali Şerifi

İsmaili de, İdrisi de, Zül'kıfli de; hepsi sabirînden 85 Bunları da rahmetimize idhal eyledik, çünkü cidden

salihîndendirler 86

﴿٨٧﴾ وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ
فَنَادٰى فِى الظُّلُمَاتِ اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّ۪ى كُنْتُ
مِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿﴾

sh:»3366

﴿٨٨﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذٰلِكَ نُنْج۪ى
الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Zennunu da; hani öfkelenerek gitmişti de biz kendisini aslâ sıkıştırmayız zannetmişti, derken zulmetler içinde « اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّ۪ى كُنْتُ مِنَ الظَّالِم۪ينَ » diye nidâ etti 87 Biz de duâsını kabul ile icabet ettik de kendisini gamden kurtardık ve işte mü'minleri böyle kurtarırız 88

87. ﴿لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّ۪ى كُنْتُ مِنَ الظَّالِم۪ينَ﴾

senden başka ilâh yok, sana arzı tesbih ederim, ben doğrusu zâlimlerden oldum.

﴿٨٩﴾ وَزَكَرِيَّٓا اِذْ نَادٰى رَبَّهُ رَبِّ لَاتَذَرْن۪ى فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ
الْوَارِث۪ينَ ﴿٩٠﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهُ
زَوْجَهُ اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِى الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا
وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِع۪ينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Zekeriyyayı da; hani rabbına « رَبِّ لَاتَذَرْن۪ى فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِث۪ينَ » diye nidâ etmişti 89 Biz de duâsını kabul ile icabet ettik de

sh:»3367

kendisine Yahyâyı verdik ve onun zevcesini ıslâh eyledik, hakıkat bunlar hayrâtta müsaraat ve bize rağbet ve rehbetle duâ ederlerdi ve bizim için haşı'lerdi 90

89. ﴿رَبِّ لَاتَذَرْن۪ى فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِث۪ينَ﴾ rabbım! beni tek bırakma, gerçi sen, vârislerin en hayırlısısın.

﴿٩١﴾ وَالَّتٓى اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فيهَا مِنْ رُوحِنَا
وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَٓا اٰيَةً لِلْعَالَمينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve o dişiyi de ki ırzını muhkem korudu da kendisine ruhumuzdan nefhettik, ve kendisile oğlunu âlemîne bir âyet kıldık 91

91. ﴿وَالَّتٓى اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ o Hanımı da ki ırzını muhkem korudu.

﴿فَنَفَخْنَا فيهَا مِنْ رُوحِنَا﴾ da kendine ruhumuzdan nefhettik - ya'ni « قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » mantukunca emrimizden olan ve Âdeme nefhedilen ruh cinsinden üfledik, içinde Isâyı ıhya eyledik. Yâhud ruhumuzdan demek ruhumuz tarafından demektir ki Cibrîl, namı diğerle Ruhulkudüs vasıtasile nefhettik demek olur. Netekim Sûrei Meryemde « فَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهَا رُوحَنَا » bu ma'nâda merviydir. Sûrei Tahrîme de bak.

﴿وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَٓا اٰيَةً لِلْعَالَمينَ﴾ - Sûrei Meryeme bak.

sh:»3368

﴿٩٢﴾ اِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ
﴿٩٣﴾ وَتَقَطَّعُوٓا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلٌّ اِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٩٤﴾ فَمَنْ
يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهٖ وَاِنَّا لَهُ
كَاتِبُونَ ﴿٩٥﴾ وَحَرَامٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَٓا اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ
﴿٩٦﴾ حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوجُ وَمَاْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ
يَنْسِلُونَ ﴿٩٧﴾ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِىَ شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ
الَّذينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا
ظَالِمينَ ﴿٩٨﴾ اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ
اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَوْ كَانَ هٰٓؤُلَٓاءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ
فيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٠﴾ لَهُمْ فيهَا زَفيرٌ وَهُمْ فيهَا

﴿لَا يَسْمَعُونَ﴾

sh:»3369

﴿١٠١﴾ اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى اُولٰۤئِكَ عَنْهَا
مُبْعَدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِى مَا اشْتَهَتْ
اَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ وَتَتَلَقّٰيهُمُ
الْمَلٰۤئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ نَطْوِى
السَّمَۤاءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَاْنَۤا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ
وَعْدًا عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى الزَّبُورِ
مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ﴾

Meali Şerifi

İşte bu sizin ümmetiniz bir tek ümmet, rabbınız da bir benim onun için hep bana kulluk edin 92 Onlar kumandalarını beyinlerinde parçaladılar, fakat hepsi bize rücu' edecekler 93 İmdi her kim mü'min olarak salihattan bir amel işlerse onun sa'yine küfran yok ve her halde biz onun hisabına yazarız 94 İhlâk ettiğimiz karyeye dahi haramdır ki rücu' etmiyecek olsunlar 95 Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc açılıb da her tepeden saldırdıkları 96 ve hak va'd yaklaştığı vakıt, o zaman işte o küfredenlerin derhal gözleri belerecek "eyvah bizlere biz bundan gaflet ettik, hayır kendimize zulmetmiş olduk" diyecekler 97 Haberiniz olsun ki siz ve Allahdan başka taptığınız nesneler hep Cehennem mermisisiniz, siz, ona vürud edeceksiniz 98 Onlar ilâh olsalardı ona vürud etmezlerdi, halbuki

sh:»3370

hepsi onda muhalled kalacaklar 99 Öyle ki onların orada bir zefîri var, bunlar da orada iken işitmiyecekler 100 Şübhe yok ki haklarında bizden husnâ sebkedenler, bunlar, ondan uzaklaştırılmışlardır 101 ve bunlar canlarının istediğinde muhalled kalacaklardır 102 O fezeı ekber bunları mahzun etmiyecek ve bunları Melekler şöyle karşılayacaklar: bu işte sizin o gününüz ki va'dolunuyordunuz 103 O gün ki Semâyı kitablar için defter dürer gibi düreceğiz evvel başladığımız gibi halkı iade edeceğiz, uhdemizde bir va'd, şübhe yok ki biz yaparız 104 Şanım hakkı için zikirden sonra Zeburda da yazmıştık: ki her halde Arz, ona benim salih kullarım vâris olacaktır 105

92. ﴿اِنَّ هٰذِهٖۤ﴾ İşte şu-ya'ni şu önümüzdeki millet, bu Kur'an ile verilen tevhid ve islâm milleti ﴿اُمَّتُكُمْ﴾ sizin ümmetinizdir-sizin me'mur olduğunuz millettir. ﴿اُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Ümmeti vâhide olarak-bütün Peygamberlerinki gibi İmamı bir, Şeriatı bir, Kıblesi bir olarak öne düşmüş bir cemaat halinde ﴿وَاَنَا رَبُّكُمْ﴾ ben de rabbınızım ﴿فَاعْبُدُونِ﴾ binaenaleyh bana ıbadet ve ubudiyyet ediniz. -Ya'ni ümmeti vâhide olabilmek için ancak beni ma'bud biliniz, bana ıbadet ediniz 93.

﴿وَتَقَطَّعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ﴾ halbuki onlar emirlerini ya'ni Hukûmetlerini aralarında parçaladılar-vahdeti milliyyeyi bozdular ﴿كُلٌّ اِلَيْنَا رَاجِعُونَ﴾ fakat hepsi bize raci'dirler-ya'ni o muhtelif fırkalar, mezhebler, milletlerin taptıkları, uydukları muhtelif ma'budler, matbu'lar hiçtir. Hepsinin en nihayet dönüp gelecekleri merci' bizizdir. 94. ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ الخ.﴾ 95.

﴿وَحَرَامٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَآ اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ ihlâk etmiş olduğumuz her hangi bir karyeye de rücu' etmemeleri

sh:»3371

haramdır. -Ya'ni Sûrenin başlarında geçtiği üzere helâke mahkûm ettiğimiz bir memleket ahalisine de dönün bakalım denildiği zaman inkârlarından dönecekler, dönmemeleri mümkin değildir. Eyvah, bizler zalim idik!... diye i'tiraf ederek feryad ede ede biçilip söneceklerdir. 96.

﴿حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوجُ وَمَاْجُوجُ﴾ Ta ki Ye'cûc ve Me'cûc açıldığı-Ye'cûc ve Me'cûcu tutan ve bir rahmeti rabbaniyye olan o ahenîn sed, dini tevhid seddi açılıp o, ne idiği belirsiz halk boşandığı (Sûrei Kehfe bak) ﴿وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ ve bunlar her tepeden akın ederek çıktığı 97. ﴿وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ﴾ ve hak va'd yaklaştığı vakıt-ya'ni Kıyamet alâmetleri zuhur edip hisab gününün tekarrub ettiği vakıt ﴿فَاِذَا هِىَ﴾ artık öyle müdhiş bir hal ki ﴿شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ o küfür edenlerin-bunlara inanmayıp bünyanı vahdeti rahnedar eden o nankör kâfirlerin gözleri fırlamış

﴿يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا﴾ vay bizlere biz bundan hakikaten gaflette idik ﴿بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ hayır bizler zalim idik diye çırpınacaklar. Ey müşrikler 98.

﴿اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ muhakkak ki sizler ve Allahdan başka tapındığınız şeyler ﴿حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ Cehennem çırasısınız

﴿اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ﴾ siz ona varacaksınız 99.

﴿لَوْ كَانَ هٰؤُلَٓاءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَا﴾ Eğer onlar ilâh olsaydılar ona varırlarmıydı

﴿وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ halbuki hepsi -tapanlar ve tapılanlar onda muhalleddirler. 100. ﴿لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ﴾ onların

sh:»3372

o tapanların orada öyle bir zefîrleri: öyle bir iç çekişleri vardır ki ﴿وَهُمْ فِيهَا﴾ bunlar, tapılanlar oradadırlar da ﴿لَا يَسْمَعُونَ﴾ işitmezler.

101. ﴿اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى﴾ Amma haklarında bizden husnâ sebketmiş olanlar-ya'ni haklarında tarafı ilâhîden «

﴿عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ، لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهِ يَعْمَلُونَ﴾

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَاِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ﴾ » gibi en güzel medh-ü tebşir kelimeleri sebketmiş, saadetleri mukadder kullar ﴿اُولٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾ bunlar ondan uzaklaştırılmışlardır. -Binaenaleyh Isâ ve Uzeyr ve Melâike gibi ıbadı mükremîn «

اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ » hukmünden haricdir. Eğer bunlar içinde kâfirlerin iddia ettikleri gibi ülûhiyyet iddia edenler bulunsa idi balâda geçtiği üzere «

وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنّٖى اِلٰهٌ مِنْ دُونِهِ فَذٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ » mantukunca bunların da cezası Cehennem olacağı şübhesizdi. Fakat o mükrem kullar o kâfirlerin isnadlarından müberredır. Kendilerinin ilâh ittihaz edilmesine razı olmak şöyle dursun yukarıdan beri izah edilegeldiği vechile bunlar mahzâ tevhid için gönderilmiş, tevhid için mücahede etmişler ve bu suretle ikramı ilâhîye mazher olmuşlardır. Böyle kendilerine en güzel haslet mukadder olmuş memduh kullar Cehennemden öyle uzaktırlar ki 102. ﴿لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا﴾ hışıltısını bile duymazlar ﴿وَهُمْ فٖى مَا اشْتَهَتْ اَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ﴾ ve bunlar canlarının istediği şeyler içinde muhalleddirler. 103. ﴿لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ﴾ o en büyük feza' dehşet onları mahzun etmez ﴿وَتَتَلَقّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ﴾ ve onları Melâike şöyle karşılar:

﴿هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذٖى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ işte bu o gününüz ki

va'dolunuyordunuz-diye müjdelerler.

sh:»3373

104. ﴿يَوْمَ نَطْوِى السَّمَٓاءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِۜ﴾ Düşün o günü ki

Semayı kitablar için defter dürer gibi düreceğiz ﴿كَمَا بَدَاْنَٓا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعٖيدُهُۜ﴾

evveli halka bed'ettiğimiz gibi iâde edeceğiz ﴿وَعْدًا عَلَيْنَاۜ﴾ üzerimize aldığımız bir va'd ki

﴿اِنَّا كُنَّا فَاعِلٖينَ﴾ muhakkak yapacağız-evveli halk, burada iade mukabili olmak ı'tibarile

ilk hılkat demek olduğu zâhirdir. «

اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمُ. اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ نُورِى. اَوَّلُ مَا

خَلَقَ اللّٰهُ الْعَقْلُ » diye üç hadîsi şerif merviy olduğunu ve binaenaleyh akli evvel, kalemi evvel,

nuri Muhammedî demek olacağına nazaran iade nuri Muhammedî ile başlıyacaktır.

105. ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ﴾ Filhakıka zikirden sonra

Zeburda yazdık-Tevrattan sonra Zeburda, yahud bu babda ba'zı ıhtarattan sonra Zeburda yazdık

﴿اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ﴾ ki Arz, ona salih kullarım varis olur.

-Arz ifsad edenlerden alınır, verasete lâyık, hılâfete ehil salâhiyyetli hak kullarına verilir. Ya'ni sirri beka,

salâh kanununa müterettibdir, bozukların hakkı bekası yoktur. Fir'avn ve Cebâbirenin gark ve def'ıyle

onların zaıyf gördükleri kulların Arzı mukaddesin şark-u garbına varis kılınması, Davudun Calûtü katledip «

يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلٖيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ

بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى » emriyle mazheri hılâfet edilmesi gibi vekayi' ile fı'len ıhtar

olunduktan sonra Zeburda da bu kanun tansıs edilmiş ve bununla Âhır zamanda ümmeti Muhammedin verasetine işaret olunmuştur. Eslâh kanunu yahud elyak kanunu denilen bu kanunun hukmiledir ki evvelâ sureti umumiyyede nev'ı beşer içinde Ehli kitab olan milletlerle diğerleri arasındaki mübareze de nihayet Ehli kitab, galebe etmiş; saniyen Ehli kitab içinde

sh:»3374

de ibtidaen Yehûd, galebe etmiş, ba'dehu Nesarâ, galebe etmiş, ba'dehu Müslimanlar galebe etmiş ve salâhını muhafaza ettikçe yine edecektir. Ve Zeburda ıhtar olunduğu gibi burada Kur'an ile de haber veriliyor ki bi'seti Muhammediyyeden sonra veraseti Arz, iymanı tevhıd ile mü'min ve a'mali saliha ile amil

ümmeti vahide olarak zuhur edecek ve şirk ve tefrikadan, ısyan ve ıhtilâftan korunarak en güzel amellerle sa'y-ü mücahede eyliyecek salih kullarındandır. Nihayet Gökler dürülüp Arz değiştikten sonra Arzı Cennetin veraseti de bunlarındır. « وَتَقَطَّعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ » ile işaret edildiği ve ehadisi sahihada varid olduğu üzere bu ümmette de tefrikalar çıkacak, arada emir, parçalanacak, memleketler zayi' olacak, maamafih yine Peygamber ve eshabının yolunda giden bir fırkai naciye, zümrei salihîn, garib kalacak, sonra yine din bed'ettiği gibi dönüp zuhur edecek, Peygamberlik iddiasında bulunacak olan otuz kadar deccalden sonra ülûhiyyet iddiasına kalkışacak olan koca Deccal, Mesihin nüzulile helâk olacak, derken Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak, Yer yüzünde görülmedik fesadlar, tasvire sığmaz harbler yaptıktan sonra biemrillah mahvolacaklar, artık salib kırılacak, hınzir öldürülecek, salihîn hâkim olacak, şer'ı Muhammedînin ta'mimile beşeriyyet bir devri saadet girecek velhasıl suğra ve vüstâ nice kıyametlerden sonra dabbetülarzın hurucü ve Güneşin Mağribden tulûu ve surun nefhile büyük Kıyammet kopacak, ve nefhaâhi saniye ile, hal kı evvel başladığı gibi iade oluncak, haşr-ü neşr olup yevmi din, sureti mutlakada gelecek, akıbet Cennet salihlerin olacaktır.

﴿١٠٦﴾ اِنَّ فٖى هٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدٖينَ ﴿١٠٧﴾ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمٖينَ ﴿﴾

sh:»3375

Meali Şerifi

Şübhe yok ki bunda âbid bir kavm için kâfi bir öğüd vardır 106 Ve seni sâde âlemîne rahmet olarak göndermişizdir 107

106. ﴿اِنَّ فٖى هٰذَا﴾ muhakkak bunda-bu Kur'anda ve bilhassa bu Sûrenin mazmununda ﴿لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدٖينَ﴾ âbid bir kavm için her halde bir belağ vardır. -Ya'ni himmetleri hakıkaten ıbadete masruf olan efrad ve cemaat için bâliğan mâ belağ bir nasıhat, maksada iysal etmeğe kâfi bir tebliğ vardır. Ve hattâ bu son hıtab, belki yalnız bu son kanun başlı başına bir belağdır ki ıbedetin hakıkatini, ma'bubü, nübüvveti, gayei maksudeyi tebliğ eder.

107. ﴿وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمٖينَ﴾ ve seni ancak âlemîne rahmeten gönderdik-ya'ni ya Muhammed başka bir sebeb için değil ancak bütün âlemlere ve bâhusus zevil'ukul âlemlerine merhamet ettiğimiz için, veya başka bir halde değil ancak âlemine bir rahmet olarak Resul gönderdik; risaletin umuma bir rahmeti ilâhiyye veya sen bir rahmeti ammesin ki bütün zevilukul âlemlerine o salâh ve sen te'lim edeceksin ve bütün âlem bundan müstefid olacaktır. Artık vay o bedbahtlara ki bu rahmetten kaçınırlar ve bu nura karşı göz yumarlar.

Ey rahmetenllilâlemîn :

﴿١٠٨﴾ قُلْ اِنَّمَا يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٩﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَاءٍ وَاِنْ اَدْرٖى اَقَرٖيبٌ اَمْ بَعٖيدٌ مَا تُوعَدُونَ ﴿﴾

sh:»3376

﴿١١٠﴾ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

﴿١١١﴾ وَاِنْ اَدْرى لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: bana sade vahyolunuyor ki: ilâhınız ancak bir ilâhdır, şimdi siz müsliman oluyor musunuz? 108

Bunun üzerine aldırmazlarsa o halde de de ki: size düpedüz ı'lân ettim, ve bilmem bu size edilen va'd-ü

vaîd pek yakın mi, yoksa uzak mı? 109 Şübhe yok ki o, söylenenden, açığa vurulanı da bilir gizlediğinizi de bilir 110 Ve bilmem belki bu-mühlet-sizin için bir imtihan ve vakta kadar bir istifadedir 111

108. ﴿قُلْ﴾ de ki-her kim esası ve her salâhın başı olan ma'bud mes'elesinde

﴿اِنَّمَا يُوحٰى اِلَىَّ﴾ bana ancak şöyle vahy olunuyor:

﴿اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾ hepinizin ilâhı ancak bir ilâhdır ki-Allahdır. Balâda isbat

olunduğu üzere maadası batıldır. ﴿فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ Binaenaleyh sizin buna islâmınız

var mı? -Bu vahyi teslim edip kemali ıhlâs ile hepiniz bir ilâha inkıyadı kabul ediyor musunuz? Kısaca böyle

tebliğ et 109. ﴿فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ﴾ kabul etmedikleri takdirde de şöyle de:

﴿اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَٓاءٍ﴾ size alesseviyye iyzan, ettim-emri bildirdim, tehlükeyi i'lân

eyledim-iyzan hali harb i'lân etmek ma'nâsına da geldiğine göre bu âyetin nüzuliyle Resulullah Mekke

müşriklerine karşı vaz'ıyyetin hali harb olduğunu anlatmış demek olur ki şu halde ileride

vâki'

sh:»3377

olacak Bedr muharebesinin i'lânı da bu andan i'tibaren yapılmış demektir.

﴿وَاِنْ اَدْرٓى اَقَرِيبٌ اَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ﴾ Ve size yapılan o vaîd, yakınmı

uzak mı bilmem-ya'ni dini hakkın zuhuru, müslimînin galebesi ve yahud Kıyametin kopması lâbüdd

olduğunda şüphe yoksa da yakın mı uzakmı bilmem. Şu halde Sûrenin başında «

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ » buyurulması « هرآتى قريب » olmak i'tibarileddir. 110.

﴿اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ﴾ Şübhe yok ki

o-Allah-sözün i'lân edilenini de bilir, sizin ketmettiklerinizi de -binaenaleyh cezanızın vaktını da bilir. 111.

﴿وَاِنْ اَدْرى لَعَلَّهُ﴾ Ve bilmem belki o-o ikinci şık ya'ni vaîdin uzaması, cezanızın te'hıri

﴾فِتْنَةٌ لَكُمْ﴿ sizin istidrac ﴾وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ﴿ ve bir zamana kadar bir

meta'dır-bir istifade ile oyalayıştır.

Bu emri tebliğ ve bu iyzanı icra ettikten sonra Resulullahın ne yaptığına gelince :

Şöyle duâ etti :

﴾١١٢﴿ قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ

عَلٰى مَاتَصِفُونَ﴾﴿

Meali Şerifi

Dedi: ya rabb! hakka hukmet ve rabbımız rahmandır ancak isnadlarınıza karşı sığınılacak müstean
112

sh:»3378

112. ﴾قَالَ﴿ dedi ﴾رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ﴿ rabbım! Hakk ile hukmünü ver - adaletin gecirgemesin ﴾وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ﴿ ve Rabbımız o Rahmandır ki ﴾الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَاتَصِفُونَ﴿ isnad ettiğiniz vasıflarınıza karşı müsteandır - ey zalimler!

Sihirdir, edgasü ahlâmdır, iftiradır, şiırdır gibi isnadlarınıza, dini islâm ve müslimîn aleyhindeki küfriyyatınıza karşı avn-ü nusrati matlûb olan ancak odur.

٢٢ سُورَةُ الْحَجِّ

Sûrei Hacc, esas i'tibarile Mekkîdir, nüzulü Mekkede başlamıştır. Maahaza medenî olan âyetleri de vardır. Ancak bunların ta'yininde ihtilâf edilmiştir. Ba'zıları üç, ba'zıları dört, ba'zıları da ekser âyetlerinin medenî olduğunu söylemişlerdir.

Âyetleri : - Kufî ta'dadında doksan sekiz, Mekkîde doksan yedi, Basrîde doksan beş, Şamîde doksan dörttür.

Kelimeleri : - Bin iki yüz doksan birdir.

Harfleri : - Beş bin iki yüz beştir.

Fasılası : - ز . ق . ء . ظ . ن . ج . ر . د . م harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ
عَظِيمٌ ﴿٢﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّٓا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ
كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى
وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ ﴿﴾

sh:»3380

Meali Şerifi

Ey o bütün insanlar! Rabbınıza korunun, çünkü o saat zelzelesi çok büyük bir şeydir 1 Onu göreceğiniz gün her emzikle emzirdiğinden geçer ve her yüklü kadın hamlini vaz' eder, ve nası hep sarhoş görürsün halbuki sarhoş değillerdir ve lâkin Allahın azâbı şediddir 2

«اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا» ﴿اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ﴾

﴿٣﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ
شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ﴿٤﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ
اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Nâstan kime de vardır Allah hakkında bigayri ılim mücadele eder de her kaypak Şeytanın ardına düşer 3 Ki onun üzerine şöyle yazılmıştır: her kim buna dost olursa muhakkak onu sapıtır ve doğru saîr azâbına götürür 4

﴿٥﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فى رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا
خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ
مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْۜ وَنُقِرُّ فِى الْاَرْحَامِ مَا نَشَٓاءُ اِلٰى
اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْۚ وَمِنْكُمْ مَنْ
يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ
عِلْمٍ شَيْـًٔاۜ وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَٓاءَ
اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهٖيجٍ﴿﴾

sh:»3381

﴿٦﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌۙ ﴿٧﴾ وَاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فٖيهَاۙ وَاَنَّ اللّٰهَ
يَبْعَثُ مَنْ فِى الْقُبُورِ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey insanlar! Eğer ba'sten şübhede iseniz şu muhakkak ki biz sizi bir topraktan halketmekteyiz, sonra bir alekadan, sonra hılkati belli belirsiz bir mudgaden, ki size anlatalım diye hem müsemma bir ecele kadar dilediğimiz müddet rahimlerde durduruyoruz da sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz, sonra da kuvvetinize irmeniz için, bununla beraber içinizden kimisi vefat ettiriliyor, yine içinizden kimisi de biraz ılimden sonra bir şey bilmesin diye erzeli omre doğru giri itiliyor, Arzı da görürsün sönmüş kül halinde, derken üzerine suyu

sh:»3382

indirdiğimiz zaman ihtizaz eder kabarır da her dilber çiftten nebatlar bitirir 5 İşte bunlar hep Allahın şübhesiz hak ve o muhakkak ölüleri diriltiyor ve hakıkaten her şey'e kadir olmasındandır 6 Ve hakıkat o saat gelecektir, onda hiç şübhe yoktur, ve hakıkat Allah kabirlerdeki kimseleri ba'sedecektir 7

5. ﴿يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ﴾ ـ ﴿اِنْ كُنْتُمْ فى رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ﴾

ba'sten dolayı reybde iseniz - ölülerin diriltilmesi mes'elesi hakkında şübhe ediyorsanız etmeyin, zira o enfüs-ü âfakta delilini görüb durduğunuz bir hakıkattir. Evvelâ nefislerinizde

﴿فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ muhakkak ki biz sizi ibtida bir topraktan-(Sûrei Hıcre bak)

ölüyü diriltmek, hayatı olmıyan bir şey'e hayat vermek demek olduğu cihetle camid topraktan bir zîhayat yaratmak bir ölüyü diriltmekten daha yüksek bir kudret olduğunda şübhe mi edilir.

﴿ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ﴾ sonra bir nufteden-bir meniyden, daha doğrusu menîdeki tohumdan,

﴿ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ﴾ erkek nutfesinin kadın yumurtalığını telkıhinden sonra bir alekadan-mütekevvin bir kan totuğundan ﴿ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ﴾ sonra da muhallak ve gayrı muallak bir mudgadan halkettik-o alekadan mütekevvin kısmen hılkati belirmiş kısmen de belirmemiş bir çiğnem etten yarattık ﴿لِنُبَيِّنَ لَكُمْۜ﴾ ki size tebyin edelim için-ya'ni kudretimizin ızhar edelim, sizi beyana mazher eyliyelim de şübhe etmiyesiniz için. Bir silsilei tekâmülde her biri hayatın bir sureti mahsusasını ifade ve her mertebesinden bir nevi' ıhyaya tazammun eyliyen şu tedricî meratibi hılkati teemmül eden kimse o kudreti hâlîkanın ölüleri ıhya edebileceğinde ve

sh:»3383

hattâ ettiğinde nasıl şübhe edebilir? Bir de bunlarda kudret delilinden maadâ bir irade ve meşiyyet delili bulunduğundan da gaflet etmemelidir. Zira :

﴿وَنُقِرُّ فِي الْاَرْحَامِ مَا نَشَٓاءُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى﴾ bunula beraber dilediğimizi bir eceli müsemmâya kadar rahimlerde karar ettiriyoruz. -Ba'zılarında sıkıt vakı' oluyor düşüyor da diğer ba'zıları ezelde takdir olunmuş bir müddeti hamil kadar rahimlerde duruyor. Demek ki hâlık dilediğine hayat veriyor ﴿ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا﴾ sonra sizi bir tıfolarak çıkarıyoruz ﴿ثُمَّ لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْۚ﴾ sonra da eşüddünüze bâliğ olmanız için-ya'ni kuvvete, akl-ü temyizde kemalinize irmeniz için büyütürüz ﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى﴾ ve sizden kiminiz vefat ettirilir-bülûğtan sonra veya evvel veye tam o sırada ruhu kabzolunur ﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ﴾ kiminiz de omrün erzeline reddedilir. -Girisin giri kuvvetten düşürülüp kocaltılarak pek düşgün bir hale getirilir

﴿لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔاۜ﴾ tâ ki hayli ılimden sonra bir şey bilemez olsun için-ki bu suretle tufûliyyet halindeki za'f-u aciz ve idrâksizliğe doğru dönerek mebdei olan türaba yaklaşır. İşte enfüste olan bütün bu tehavvülât her dilediğini-yapmağa kadir olan Hâlık tealânın kudret-ü iradesile ba'sin sıhhatine delâlet eyliyen beyyinattır. Âfâka gelince :

Ey insan ﴿وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً﴾ Arzı da yanmış kül olmuş görürsün-bu ıhtar gerçi ilk nazarda yazın Güneşin harareti karşısında Arzın kuruduğu hali irâe eder. Maamafih bunu teşbih tarikıle değil, hakıkati üzere anlamak ben maksudü isbatta daha vâzıhtır. Hem de zamanımızın

sh:»3384

nazarriyatti ılmiyyesi bu ma'nâya muvafıktır. Ya'ni Arz vaktile yanar bir ateş olduğundan toprak esas ı'tibariyle yanıp sönmüş bir ateşin kül halinde tesallüb ve teressübüdür ki hayatın son derece zıddıdır.

﴿فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَٓاءَ﴾ böyle iken üzerine suyu indirdiğimiz vakıt- o yanık Arz

﴿اهْتَزَّتْ﴾ ihtizaz etmekte - ya'ni zerrat ve eczası kuvvei hayatiyye ibraz ederek bir hareketi

ihtizaziyye ile teprenmekte ﴿وَرَبَتْ﴾ ve kabarıp nemâ bulmakta

﴿وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ﴾ ve her dilber çiftten nebatât bitirmektedir. Bunlar ne

sebeble oluyor?

6. ﴿ذٰلِكَ﴾ O - beyan halk-u tahvil ve tehziz ü inbat ﴿بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ şu

sebebledir ki Allah hak o - ya'ni hakıkaten Allah var ve hiç değişmeyerek hakıkaten sâbit olan ancak o

﴿وَاَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتٰى﴾ ve hakıkaten o, ölüleri diriltiyor

﴿وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve hakıkaten o, عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ ۰

7. ﴿وَاَنَّ السَّاعَةَ﴾ Ve hakıkaten o saat - zelzelesi azîm bir şey olan dehşetli vakıt, ehli

Dünyanın Dünyasını başına yıkacak olan o Kıyamet ﴿اٰتِيَةٌ﴾ gelecektir. ﴿لَارَيْبَ فِيهَا﴾

Bunda şübhe yoktur. - Ya'ni şübheye mehal yoktur.

﴿وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِى الْقُبُورِ﴾ ve hakıkaten Allah, kabirlerdeki kimseleri

ba'sedecektir.

﴿٨﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا
كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿﴾

sh:»3385

﴿٩﴾ ثَانِىَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ
وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
يَدَاكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١١﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَاَنَّ بِهِ وَاِنْ اَصَابَتْهُ
فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ

الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَالَا يَضُرُّهُ وَمَا
لَايَنْفَعُهُ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٣﴾ يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ
اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Nâstan kimi de vardır ki ne bir ılme, ne bir rehbere nede tenvir eder bir kitaba istinad etmeksizin Allah hakkında mücadele eder 8 Allah yolundan şaşırtmak için yanını bükerek ki: Dünyada ona bir rüsvalık vardır, Kıyamet günü de kendisine o yangın azâbını tattıracağızdır 9 Bu, diye: senin iki elinin takdim ettiği ve Allahın kullarına zulümkâr olmadığı içindir 10 Nâstan kimi de Allaha kıyıdan kıyıya ıbadet eder, eğer kendisine bir hayır isabet ederse ona yatışır ve

sh:»3386

eğer bir mihnet isabet ederse yüz üstü dönüverir « خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ » olur, işte husranı

mübîn odur 11 Allahı bırakır da kendine ne zarar ne menfeat vermiyecek şeylere yalvarır, işte dalâli baîd odur 12 Her halde zararı nef'ınden daha yakın olan zat diye yalvarıyor, o ne fena efendi, o ne fena yardak 13

8. ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ﴾ Bu âyet, Nadr ibni Hâris ve Ebûcehil

gibi şeytanetkâr rüesayı mücadilîn hakkında yukarıda geçen nazîri de böylelerin arkasına düşen mukallidîn

hakkındadır. ﴿بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ ya'ni yakinî bir ılm ile değil, mücerred zann-ü hissiyyatına tebean. 11.

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ﴾ nâstan kimi de Allaha alâ harfin

ıbadet eder. -Ya'ni can-ü gönülden değil de bir kenardan, bir maksadi mahsus için dindarlık eder veya dil

ucile müsliman olur ﴿فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَاَنَّ بِهِ﴾ da kendisine bir hayır isabet

ederse ona mutmainn olur. ﴿وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ﴾ Ve eğer bir mihnet isabet ederse ona

﴿انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهِ﴾ yüzü üzerine dönüverir-kıçını çeviriverir.

Bunun sebebi nüzulünde bir rivayete göre müellefetülkulubdan Uyeynetübni Bedr, Akra' ibni Habis, Abbas ibni Mirdas birbirlerine «Muhammedin dinine gireriz, eğer bize bir hayr isabet ederse hak tanırız, yoksa bâtıl tanırız» demişlerdir.

﴿١٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿﴾

﴿١٥﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَٓاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ
مَا يَغِيظُ ﴿١٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَاَنَّ اللّٰهَ
يَهْدِى مَنْ يُرِيدُ﴿﴾

Meali Şerifi

Şübhe yok ki Allah, iyman edib salih ameller işliyenleri altından ırmaklar akar Cennetlere koyacak, şübhe yok ki Allah ne isterse yapar 14 Her kim, ona Allah Dünyada ve Âhırette aslâ yardım etmez zannediyorsa hemen Semâya bir ip uzatsın sonra nefesini kessin de baksın keydi gayzını giderecek mi? 15 Ve işte biz onu böyle "âyâti beyyinat" olarak indirdik ve çünkü Allah istediğine hidayet eder 16

15.

﴿مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ Her kim ona - ya'ni Peygambere - Allah Dünya ve Âhırette kat'iyyen nusrat etmez zannında bulunuyorsa ﴿فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَٓاءِ﴾ hemen Semaya bir ip uzatsın

Âhıret nusratı ilâhiyyeye mazheriyyet ve muvaffakiyyetini görmek istememesindendir. Halbuki Allahın Peygambere Dünya ve Âhıret nusratı öyle kat'î,

sh:»3388

öyle muhakkaktır ki onu istemiyenlerin hakkı, kahrından kendi kendini boğmaktır. Binaenaleyh Peygamberin ve dolayısiyle dinin mensuriyyetini arzu etmiyen her kim ise onu Dünyada görmek istemediği için intihar etsin de Âhıretten baksın ﴿هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ﴾ keydi gayz beslediği şeyi lâbüd giderecekmi - din mensur olmasın diye kurduğu hîle, çevirdiği desîse muhakkak olan o nusrate sanki mani'mi olacak? Hayır, Allahın Peygamberine va'dettiği o nusrat Dünyada ve Âhırette lâbüd tehakkuk edecektir.

﴿وَكَذٰلِكَ﴾ Ve işte böyle - her türlü şekk-ü şübheden ârî bir kat'ıyyetle ﴿اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ bir çok beyyinelerden ıbaret âyetler olarak indirdik onu - o Kur'anı ya Muhammed ﴿وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يُرِيدُ﴾ ve hakikat şudur ki Allah kime dilerse hidayet eder.

﴿١٧﴾ اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا وَالَّذينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى
وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٨﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ
لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ
حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ اِنَّ اللّٰهَ
يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿سجده﴾﴿﴾﴿﴾

sh:»3389

Meali Şerifi

Onlar ki iyman ettiler ve onlar ki Yehûdî oldular ve o sabiîler ve o Nesârâ ve o Mecûs ve o şirk edenler her halde Allah her şey'e şâhiddir 17 Görmedin mi hep Allaha secde ediyor Göklerdeki kimseler, Yerdeki kimseler, Güneş, Ay ve yıldızlar, dağlar, bütün hayvanlar, ve insanlardan bir çoğu, bir çoğunun da üzerine azâb hakk olmuş her, kimi de Allah tahkır ederse artık ona ikram edecek yoktur, şübhesiz Allah ne dilerse yapar 18

17. ﴿اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا﴾ Onlar ki iyman ettiler-ya'ni bu inzal olunan âyâtı beyyinâta ve mucebince vahdaniyyeti ilâhiyye ve risaleti Muhammediyye gibi iyman edilmesi lâzım gelen esasata iyman eylediler ﴿وَالَّذينَ هَادُوا﴾ ve onlar ki Yehûdî kaldılar ﴿وَالصَّابِئِينَ﴾ ve sabiîler (sûreî «Mâide» de « اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا وَالَّذينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِئِينَ » bak).

Ancak burada sabiîn sûrei «Bakare» de olduğu gibi Yehûd ile Nesârâ arasında ve mansub olarak zikredilmiş, bir de Mecus ve Müşrikîne dahi tekabül ettirilmiş olduğu cihetle ma'nayi ehass ile telakkı edilmek ıktiza edeceğinden de gaflet edilmemelidir ﴿وَالْمَجُوسَ﴾ ve Mecûsîler ﴿وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا﴾ ve onlar ki şirk koştular-ya'ni müteaddid ma'budlar ittihaz eylediler.
Görülüyor ki bu âyette altı din zikrolunmuş ve bunlardan yalnız birincisinin ehli iyman olduğu gösterilmiştir. Demek ki mütebakı beşi ehli küfürdür. Sonra bu beşten yalnız sonuncusundan şirk tasrih edilmiştir. Halbuki
sh:»3390

diğerlerinde de şirk yok değildir. Ezcümle Mecûsun ateşperestliği ma'lûmdur. Şu halde buradaki « وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا » ta'mim ba'dettahsıs kabîlinden olarak «ve sâir müşrikîn» demek olabilirse de

burada tasrih olunan şirkten murad hiç bir veçhile tevhid iddası veya te'vili karıştırılmıyan şirk olması tekabül karînesine daha muvafıktır. Zira Nesârâ üç birdir diye tevhıd iddiasından bulunduğu gibi Mecûs ve ezcümle zerdüştîler de bir ma'bud tanıdıkları iddiasındadır. Bu suretle « وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا » mahzı sineviyyet iddia eden Maneviyye ile Abedei asnam gibi mahzı teaddüd iddia eden müşrikleri iş'ar etmiş olur. Ve binaenaleyh sabiînden murad da Nesârâ gibi sarahaten şirk iddiasında bulunmıyanlardır.

Bütün bunlar ﴿اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ الخ﴾

Ey muhatab 18. «SECDE AYETİDİR» ﴿اَلَمْ تَرَ﴾ görmedin mi - ya'ni kalb göziyle idrâk edemedin mi veya haberin yok mu? ﴿اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ﴾ Hakıkatte Allah, ona hep şunlar secde ediyor: - ya'ni hukm-ü tedbirine temamen inkıyad eyliyor (sûrei «Ra'd» e bak)

﴿مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ﴾ Göklerdekiler ve Yerdekiler - yukarılarda ve aşağıda her kim ve her ne varsa, Melâike ve Nüfus, canli ve cansız her şey; ezcümle:

﴿وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ﴾

Şems-ü Kamer ve nücum, dağlar ve ağaçlar ve bütün hayvanat ﴿وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ﴾ ve insanlardan bir çoğu ya'ni insanlara gelince hepsi değil, ekserîsi de değil, bir kısmı, mukabilinden daha çok değilse de haddi zatında bir kesret teşkil eden bir kısmı secde ediyor. Gerçi Allah tealânın te'sirâtı cebriyyesine, bütün insanlar da ister istemez inkıyad eyler.

sh:»3391

Bu cihetle « مَنْ فِى الْاَرْضِ » ın umumunda dahildir. Fakat ıhtiyar ile alâkadar olan inkıyadı iradîyi ve secdei itâati yapan insanların ancak bir kısmıdır ki mü'minlerdir. Bundan dolayı ba'zı müfessirîn bu secdei itâat ma'nâsını ibraz için işbu « وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ » kaydının atfı'cümle kabîlinden olmak üzere « وَيَسْجُدُ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ » takdirinde olduğunu söylemişlerdir.

﴿وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ﴾ bir çoğu da üzerine azâb hakkolmuştur. - Çünkü Allahın emrine karşı küfr-ü ısyan ile serkeşlik edip secdei itâatten istinkâf eylemiştir. Ki bunlar Şeytanlar ve Şeytanlara uyan insanlardır.

﴿١٩﴾ هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِى رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا
قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ

﴿٢٠﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فٖى بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢١﴾ وَلَهُمْ مَقَامِعُ
مِنْ حَدٖيدٍ ﴿٢٢﴾ كُلَّمَٓا اَرَادُٓوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ
اُعٖيدُوا فٖيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرٖيقِ ﴿٢٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فٖيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ
فٖيهَا حَرٖيرٌ﴿﴾

sh:»3392

﴿٢٤﴾ وَهُدُٓوا اِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُٓوا اِلٰى صِرَاطِ
الْحَمٖيدِ﴿﴾

Meali Şerifi

Şu ikisi rabları hakkında muhakemeye duruşmuş iki hasımdırlar, binaenaleyh o küfredenler, için ateşten çamaşırlar biçilmiştir, başlarının üstünden kaynar su dökülür 19 Bununla karınlarındaki ve derileri eritilir 20 Bir de bunlara demirden kamçılar vardır 21 Her ne zaman ateşten, onun bir gamından çıkmak isterlerse yine içine iade olunurlar, haydi tadın yangın azâbını 22 Şübhesiz Allah o iyman edip salih salih ameller işliyenleri altından ırmaklar akar Cennetlere koyacak, orada altın bileziklerden ve inci süslenecekler elbiseleri de orada ipek 23 Hem sözün hoşuna hidayet edilmişlerdir, hem hamîdin yoluna hidayet edilmişlerdir 24

19. ﴿هٰذَانِ﴾ bu ikisi - ya'ni insanlardan secdekâr olan kısım ile olmıyan kısım, mü'minlerle kâfirler ﴿خَصْمَانِ﴾ iki hasımdırlar ﴿اخْتَصَمُوا فٖى رَبِّهِمْ﴾ ki kendilerinin rabbı hakkında muhasame etmektedirler - rabları hakkında birbirlerine karşı da'vaya duruşmuş muhâkeme halindedirler. Demin söylendiği vechle aralarını Allah tealâ yevmi Kıyamette fasledecek. Hakkı ayırd edip niza'larını kesecek ve her birinin müstehakkını verecektir. ﴿فَالَّذٖينَ كَفَرُوا﴾ Şöyle ki o küfredenler ﴿قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ﴾ için ateşten elbiseler biçilmiştir. ﴿يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمٖيمُ﴾ tepelerinin üstünden o hamîm dökülecek. ilh...

İbni Abbastan rivayete göre işbu « هٰذَانِ خَصْمَانِ » den ıtibaren üç veya dört âyet, Medînede nâzil olmuştur. Ebû Zer radıyallahü

sh:»3393

anhten rivayet olunduğuna göre de Bedr günü Hazreti Hamze, Hazreti Ali ve Hazreti Ubeydetibnilhâris radıyallahü anhüm üçünün Kureyşten Utbe ve Şeybe ibnâ rebi'a ve Velîd ibni Utbe ile mübarezelerinde nâzil olmuştur.

Alel'umum kâfirlerle alel'umum mü'minler hakkındaki inzar ve tebşirden sonra kâfirlerden bir sınfın inzariyle erkânı islâmdan hacce terğib için buyuruluyor ki :

﴿٢٥﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ الَّذٖى جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَٓاءً الْعَاكِفُ فٖيهِ وَالْبَادِۜ وَمَنْ
يُرِدْ فٖيهِ بِاِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٦﴾ وَاِذْ بَوَّاْنَا
لِاِبْرٰهٖيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ اَنْ لَاتُشْرِكْ بٖى شَيْـًٔا وَطَهِّرْ بَيْتِىَ
لِلطَّٓائِفٖينَ وَالْقَٓائِمٖينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٧﴾ وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ
بِالْحَجِّ يَاْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَاْتٖينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمٖيقٍۙ
﴿٢٨﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فٖى اَيَّامٍ
مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهٖيمَةِ الْاَنْعَامِۚ فَكُلُوا مِنْهَا
وَاَطْعِمُوا الْبَٓائِسَ الْفَقٖيرَۘ ﴿۞﴾

sh:»3394

﴿٢٩﴾ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ
الْعَتٖيقِ ﴿٣٠﴾ ذٰلِكَۗ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ
رَبِّهٖۜ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ
مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِۙ ﴿٣١﴾ حُنَفَٓاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ
مُشْرِكٖينَ بِهٖۜ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَٓاءِ فَتَخْطَفُهُ
الطَّيْرُ اَوْ تَهْوٖى بِهِ الرّٖيحُ فٖى مَكَانٍ سَحٖيقٍ ﴿٣٢﴾ ذٰلِكَۗ وَمَنْ
يُعَظِّمْ شَعَٓائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٣﴾ لَكُمْ فٖيهَا
مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَٓا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتٖيقِ ﴿٣٤﴾
وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ
بَهٖيمَةِ الْاَنْعَامِۜ فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُٓ اَسْلِمُواۜ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتٖينَۙ

﴿٣٥﴾ اَلَّذ۪ينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِر۪ينَ عَلٰى
مَٓا اَصَابَهُمْ وَالْمُق۪يمِي الصَّلٰوةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿﴾

sh:»3395

﴿٣٦﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ ف۪يهَا خَيْرٌ
فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَٓافَّ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا
مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَٓاؤُهَا وَلٰكِنْ
يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا
هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Amma şunlar ki küfr ettiler hem Allah yolundan ve o Mescidi haramdan meni' ediyorlar ki biz onu, mukîm ve müsafir içinde müsavi olmak üzere, umum insanlar için yapmışız ve her kim onun içinde zulm ile ilhad ile bir irade ederse ona muhakkak elîm bir azâb tattırırız 25 Hem unutma o vakti ki o beytin yerini İbrahime şöyle diye hazırlamıştık: sakın bana hiç bir şey şirk koşma, ve beytimi dolaşanlar ve duranlar ve rukûa sücude varanlar için tertemiz et 26 Ve umum nas içinde haccı i'lân eyle gelsinler sana: gerek yaya ve gerek her derin vadiden gelerek incelmiş her bir binid üzerinde 27 Gelsinler kendilerine aid bir takım menfeatlere şâhid olsunlar ve En'am behîmelerinden kendilerine merzük buyurduğu kurbanlıklar üzerine ma'lûm günlerde Allahın ismini ansınlar da onlardan yeyin ve yoksulu, fakıri doyurun 28 Sonra kirlerini atsınlar ve adaklarını yerine getirsinler ve o Beyti atikı tavaf etsinler 29 Emir budur, her kim de Allahın hurmetlerine ta'zîm ederse bu kendisi için rabbı ındinde mutlak hayırdır, size ise karşınızda tilâvet olunub duranlar müstesna olmak üzere

sh:»3396

bütün en'am halâl kılındı, o halde o evsandan, o pislikten kaçının ve tezvir sözden kaçının 30 Allah için, ona şirk koşmayan hanîfler olun, her kim Allaha şirk koşarsa öyle olur ki sanki Semadan düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor, veya rüzgâr onu ocara bir yere sürüklüyordur 31 Bu budur, her kim de Allahın şeairine -kurbanlıklarına - ta'zîm ederse şübhesiz o kalblerin tekvasındandır 32 Sizin için onlarda muayyen bir zamana kadar bir takım menfeatler vardır, sonra da varacakları yer Beyti atika müntehîdir 33 Ve her ümmet için, Allahın kendilerine merzuk kıldığı en'am behimesi üzerine ismini zikretsinler diye bir ma'bed yapmışızdır, imdi hepinizin tanrısı bir tek tanrıdır, onun için yalnız ona teslim olan müsliman olun ve müjdele o muti', mütevazı'ları 34 Ki Allah anıldığı vakıt kalbleri oynar, ve kendilerine isabet edene sabırlı ve namaza devamlıdırlar ve kısmet ettiğimiz şeylerden infak da ederler Hem o bedeneler, o güvdeli hayvanlar - var â biz onları Allah şeâirinden kıldık, sizin için onlarda hayır vardır, binaenaleyh ön ayaklarının biri bağlı olarak bir düzüye üzerlerine Allahın ismini anın, yanları yere yaslandığı vakıt da onlardan yiyin, kanaatliye ve istiyene ıt'am da edin, o böyle onları size müsahhar kıldı ki şükr edesiniz 36 Elbette onların ne etleri, ne kanları Allaha ermez, velâkin ona sizden olan tekva irecektir, böyle onları size müsahhar kıldı ki size yolunu gösterdiğinden dolayı Allahı tekbir ile büyükleyesiniz, ve müjdele o vazifelerini güzel yapan muhsinleri 37

25.

﴿اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ﴾ Onlar ki küfrettiler ve Allah yolundan ve Mescidi haramdan menediyorlar. - Bu âyetin

hudeybiye senesi Resulullah ve eshabını Mescidi haramdan menettikleri zaman nâzil olduğu merviydir

(Sûrei Bakareye bak).

﴿الَّذى﴾ Öyle bir mescidden ki ﴿جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ﴾ biz onu nas

sh:»3397

için ﴿سَوَآءً الْعَاكِفُ فيهِ وَالْبَادِ﴾ onda akif ve badi müsavi kıldık. - Ya'ni mukîmi

müsafiri müsavi olmak üzere gerek Mekkî ve gerek âfâkî umumi nas için mescid kıldık.

﴿وَمَنْ يُرِدْ فيهِ بِاِلْحَادٍ بِظُلْمٍ﴾ Ve her kim ki bunda zulm ile ilhad ile irâde eyler -

ya'ni haksızlıkla istikametten udul etmek ister ﴿نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَليمٍ﴾ her birine elîm bir

azâbdan tattırırız. - Bu âyetin zâhirine nazaran Mekkede mücerred irade, ya'ni fi'le çıkmıyan niyyet ile dahi

ındallah mes'uliyyet vardır. 26. ﴿وَاِذْ بَوَّاْنَا لِاِبْرٰهيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ﴾ hem an o

vaktı ki İbrahime beytin yerini tebvie etmiştik -ya'ni Ka'benin yapılmasını te'min etmek üzere evvel emirde

yerini ıhzar etmiş, umran ve ıbadet için müraceat edeceği bir merci kılmıştık ﴿اَنْ﴾ şöyle diye ki

﴿لَاتُشْرِكْ بى شَيْـًٔا﴾ bana hiç bir şeyi şerik tutma - ıbadette bana hiç bir şerik koşma ve

beytin binasında bana ıhlâstan başka bir garaz besleme, mahza benim rızam ve bana halıs ıbadet için yap. Ve işte bu ma'nâdan dolayı ona Beytullah ıtlak olunur ki Allah için ıbadete mahsus hane demektir.

﴿وَطَهِّرْ بَيْتِىَ لِلطَّآئِفينَ وَالْقَآئِمينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ Ve beytimi

tavaf eyleyenler ve kaim olanlar ve rüku' ve sücud edenler için tathir eyle - taharet nezafeti hissiyye ve

ma'neviyyeye şamildir. Binaenaleyh « رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ » olan asnam ve

evsandan tathir de bunda dahildir. Ya'ni beytin içini dışına gerek hissî ve gerek ma'nevî pisliklerden temizle, çok temiz tut, dolaşanlar ve duranlar, tavaf eden ve namaz kılanlar tertemiz ıbadet etsinler 27.

﴿وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾ ve nas içinde Hacci i'lân eyle - Haseni basrî gibi ba'zıları

bu emirlerin Resulullaha hıtab olduğuna kail olmuşlardır. Zira tathir emri buna ensebdir.

sh:»3398

Bu surette Resulullaha ve ümmetine Haccin farzıyyeti bu âyetlerin nüzulünden i'tibaren başlamış olur.

Lâkin zahir olan Hazreti İbrahime olan hıtabları tezkir olmasıdır. Bu surette Resulullah ve ümmeti hakkında

farzıyyet henüz sabit olmaz, nedb-ü tergib ifade edebilir. Bunun için Haccin farzıyyetini kat'î olarak ifade

eden delil « وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبيلًا

» âyeti olmuştur. ﴿يَاْتُوكَ رِجَالًا﴾ Sana yaya olarak

﴿وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَاْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَميقٍ﴾ ve derin derin vadîlerden

gelen artık artık develer üzerinde gelsinler 28. ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾ ki kendilerine âid

bir çok menfeatlere şahid olsunlar - Haccin hıkmetleri olan bu menfeatler, sûrei Mâidede «

يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا » ve «

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ » buyurulduğu ve ibni

Abbastan da rivayet olunduğu üzere hem Dünyevî olarak da müşahedei şeâirle ırfanî, ahlâkî, ticarî ictimaî

bir takım menafi' vardır. Bu menafia hazır olsunlar

﴿وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فٖى اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ

بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ﴾ ve kendilerini merzuk kıldığı en'am behîmesi üzerine ma'lûm günlerde Allahın

ismini zikretsinler için - ya'ni « بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ اَكْبَرُ » diyerek Allah için kurban kessinler.

Behimetül'en'am, deve sığır, koyun, keçidir. (Sûrei Maidenin evveline ve Sûrei En'amın ahırlerine bak). Hacc âyetlerinde eyyamı ma'dudat, eyyamı teşrik (Sûrei Bakarede «

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فٖى اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ » bak). Eyyamı ma'lûmat aşri Zilhicce veya eyyamı

nahirdir. Zira, Zilhıccenin on günü âhirinde vaktı Hacc, Arefe ve Kurban bayramı olduğundan dolayı halkın bunları bilmeğe şevki vardır. Ve binaenaleyh beyinlerinde ma'lûmdur. Bu sebeble İmamı a'zam Ebu Hanîfe ve İmamı Şafiî bu ma'lûm günlerin aşri Zilhicce olduğuna kail olmuşlardır ki Mücahidin, Atanın,

sh:»3399

Katadenin, Hasenin kavilleri ve Said ibni Cübeyrin İbni Abbastan rivayetidir. Bu surette bu eyyamı ma'lûmatın kurbana zarf olması yevmi nahir ya'ni Kurban bayramı günü olan onuncu gün i'tibarile demektir. Halbuki Kurban, bayramın yalnız birinci günü değil ikinci ve üçüncü günleri de kesilebildiğinden bu üç gün eyyamı nahir namiyle ma'ruftur. Ve şu halde kurban kesilmek için ma'lûm olan günler bu eyyamı nahr ile tefsir edilmek lâzım gelir. Bunun için İmam Ebi Yusüf ve İmamı Muhammed eyyamı ma'lûmatın eyyamı nahriden ıbaret olduğuna kail olmuşlardır ki muhtar olan da budur.

﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾ - Görülüyor ki burada gıyabdan hıtaba ıltifat vardır ki bununla hıtab

Resulullaha ve ümmetine tahvil olunmuştur. Şüphe yok ki Hazreti İbrahim zamanında kesilen kurbanlardan ümmeti Muhammedin yemesi ve yedirmesi tasavvur olunamaz. Şu halde burada ki «fa» nın bir iycazı hazf ifade eden «fa» i fasıha olduğu anlaşılır. Ve binaenaleyh ma'nâ şu olur: İmdi ya Muhammed ve ümmeti siz de o günlerde kurbanlarınıza ismullahı zikr ediniz de onlardan yeyiniz

﴿وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقيرَ﴾ ve muhtac olan sıkılmışa it'am ediniz - yemek emri, ibaha;

it'am emri vücub içindir. Ya'ni Kurban bayramı kurbanından sahıbinin yemesi caizdir. Bir mıkdarını fukaraya it'am vacibdir. Mendub olan, bir sülüüsünü kendisile âilesi, bir sülüsünü ahıbbası bir sülsünü de fukarâ için ayırmaktır. Ancak zikri gelecek olan nezir kurbanlarından sahibinin yemesi câiz olmaz. 29.

﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ﴾ sonra kirlerinizi izâle etsinler - menasiki edâdan sonra tırnaklarını kesmek, bıyığını ve sakalını düzeltmek, koltuklarını yolmak, başını ve kasığını tıraş etmek gibi temizlenmeğe müteallık ıhtiyaclarını kaza etsinler ﴿وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ﴾ ve nezirlerini iyfa eylesinler

sh:»3400

﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ ve o atiyk beyti tavaf etsinler - ya'ni Kâ'beyi tekrar

tekrar dolaşsınlar. Bir tavaf yedi şavt, bir şavt bir dolaşımdır. Yedi şavtın dördü farz üçü vâcibdir. Cumhurı müfessirîn demişlerdir ki buradaki tavaftan murad, haccin erkânından olan tavafı ifâza namı diğerle tavafı ziyarettir ki tehallülün tamamı bununladır. Ya'ni bu tavaf yapılmadan Ihramdan çıkılmaz, kirlerin izâlesi ma'nasına kazâi tefes, buna mukarin olur. Vav tertibe delâlet etmediği için bunun kazai tefesten sonra yapılmasını ıktiza etmez. Lâkin zikirdeki tertibe nazaran bu tavafın kazai tefesten sonra olması zihne tebadür ettiği ve tavafi ziyaret Ihram ve vakfe gibi hacc mefhumunda dahil bulunduğu için ba'zıları bunu tavafı sader denilen veda' tavafına hamletmişlerdir ki afâki için vacibdir. Bunun tam mukabili de tavafi kudumdur. Ki ilk varıdığı vakıt yapılır. Bu üç tavafın gayri olarak da her zaman arzu edildiği kadar nâfile tavaflar da yapılabilir.

Kâ'beye Beyti atiyk denilmesinin vechine gelince: Bunda bir kaç ma'nâ vardır:

1 - Atiyk, lisanımızda da meşhur olduğu üzere kadim ma'nâsına gelir, evvel zamandan kalma demektir. Gerçi biz ba'zan bu ma'nâda «eski» ta'birini de kullanırız, lâkin eski daha ziyade «halak» ya'ni köhne ve harab mefhumunu ifade eder. Halbuki atîk ve kadim köhne demek değildir. Antika demektir. «

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذٖى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا » âyeti mantukuna

nazaran Kâ'beyi Muazzeme ruyi zeminde mevcud ma'bedlerin en kadimi olmak ı'tibarile «atîk» tesmiye edilmiştir. Bu ma'nâ, Haseni Basrîden menkuldür.

sh:»3401

2 - Atiyk, Sûrei İsrânın Âhirinde beyan olunduğu üzere ıtak gibi ceyyid ve muteber ma'nâsına gelir ki birinci ma'nânın lâzımıdır. Bu ma'nâca Beyiatîk, Beyti şerif ve mükerrem demektir. Netekim Beytülharâm dahi denilir. Bu ma'nâ Saı'd ibni Cübeyrden menkuldür.

sh:»3401

3 - Atiyk, azad ve hur ma'nâsına gelir. Kâ'bei muazzame de Cebabirenin tesallutundan âzâde olduğu için atiyk tesmiye edilmiştir. Bu ma'nâ bir hadîsi şerif ile Resulullahdan da mervîydir. Buyurmuş ki «

انما سمى اللّٰه البيت العتيق لا نه اعتقه من الجبابرة فلم يظهر عليه جبار قط » ya'ni Allah tealâ Beyte «El'atiyk tesmiye etti, çünkü onu Cebabireden âzâde kıldı da ona asla bir cebbar galebe edemedi. Bu hadîsi Buharî tarihinde ve ibni Cerir ve Taberanî ve daha başkaları İbnüzzübeyrden tahric eylemiş, Tirmizî Hasendir demiş, Hâkim sahih demiştir. İbni Ebi Necîh ile Katade de bu ma'nâ ile tefsir etmişlerdir. Filhakıka bir zamanlar «Tübba'» hedmetmek istemiş felce uğramış vaz geçmesi tasvıye edilmiş, binaenaleyh bırakmış iyileşmiş, ta'zîmen bir örtü ile iksâ etmiş idi ki ilk Kâ'be örtüsüdür. Sonraları Ebrehe de Fil vak'ası ile musab olmuştu. Gerçi Haccac yıktı, lâkin onun kasdı Beyte tesallut değil İbni Zübeyri çıkarmaktı, sonra bina etti. Karamıtanın Haceri esvedi bir kaç seneler alıb götürmüş olmaları da bu kabilden olmak gerektir. Âhir zamanda Habeş tarafından hedmedilip taşları denize atılacağına dair rivayet edilen bir hadîs mazmunu da sahih olduğuna göre Kıyamet alâmatındandır.

Mücahid, kimsenin milki olmadığından dolayı hurrül'asıl ma'nâsına atîk tesmiye edildiğini söylemiştir. Ba'zıları da atiyk, mu'tık ma'nâsınadır demişler ki haccedenlerin rakabelerini zünubdan azâd eder demektir. İmdi bu izahattan anlaşılır ki « بيت عتيق » unvanı bu ma'nâların hepsine kabil bir surette terceme edilemiyeceğini cihetle aynen muhafaza edilmek ıktiza eder.

ق

30. ﴿ذٰلِكَ﴾ İşte öyle - ya'ni emir böyle, böyle yapılmak lâzım gelir.

﴿وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ﴾ her kim de Allahın hurmetlerine ta'zım ederse - ya'ni

Allahın ahkâmına, emirlerine, nehîlerine ve Beyti haram, Mescidi haram, Beledi

sh:»3402

haram, Meş'ari haram, Şehri haram ve saire gibi muhterem kıldığı şeylere riayetin vücubunu bilerek ve mucebince amel ederek ihtiram ederse ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾ rabbı indinde o onun için hayırdır. - Âhırette o ta'zımin hayrını görür.

﴿وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ﴾ Size ise en'am hep halâl kılındı - hurumattan değildir, Sûrei «En'am» da beyan olunduğu üzere Bahîre, Saîbe, Vasıyle, ham yok, semaniyete - ezvac hepsi halâl ﴿اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ﴾ ancak üzerinize tilâvet olunan müstesnâ - ki bu da sûrei «Mâide» nin başında tafsıl olunduğu üzere meyte, dem, «وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ» dır.

﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ﴾ binaenaley pislikten, evsandan ictinab ediniz - ya'ni meyte gibi hissî ve maddî pisliklerden ictinab ile beraber nusub-ü asnam gibi ma'nevî pisliklerden de sakınınız. O en'amı ismullah ile kesiniz de Allahdan başkasının namına kesip pis etmeyiniz ve beyti de putlardan tathir ediniz ﴿وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ tezvir sözden de ictinab eyleyiniz - yalanı söylemediğiniz gibi terviç de etmeyiniz, tezvirattan uzak olunuz, ya'ni evsana tapmak da yalancı şahidlik kabîlinden tezvirattır, hattâ tezviratın başıdır. Bir de Allahın haram kılmadığı şeylere haram demekten, bahîre sâibe, vasıyle, ham haramdır demek gibi yalan sözlerden ve akıdelerden sakının ve böyle pisliklerden son derece ıhtiraz etmek lâzımdır. Şöyle ki:

31. ﴿حُنَفَٓاءَ لِلّٰهِ﴾ Allah için hunefa olmak - her dinden çekilib ıhlâs ile tevhıdi hakka sarılmış bir cemâat olmak ﴿غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ﴾ ona hiç şirk koşmamak suretiyle

sh:»3403

﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ﴾ ve her kim Allaha şirk koşarsa

﴿فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَٓاءِ﴾ sanki Semadan sükut etmiş

﴿فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ﴾ de onu kuşlar didikliyor

﴿اَوْ تَهْوٖى بِهِ الرّٖيحُ فٖى مَكَانٍ سَحٖيقٍ﴾ ve yahud ruzgâr onu uzak bir yere

sürüklüyor gibidir. - Şirk böyle mühliktir. İnsanın kalbini didik didik didikler, uçurumlara sürükler.

32. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bu böyle

﴿وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَٓائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾ halbuki her kim

Allahın şeâirine -muhterem kıldığı alâime - ta'zım ederse ﴿فانها . . .﴾ muhakkak o ta'zımat kalblerin takvâsındandır. - Esbabi vikayesinden ve korunmasındandır. Binaenaleyh şeâirden olan hacc

hediylerine, o büyük kurbanlara ta'zım etmeli, hurmetle bakmalı ve onları ancak Allahın ismini zikrederek

kurban etmelidir. 33. ﴿لَكُمْ فٖيهَا﴾ Sizin için onlar da - ya'ni o şeâir de, o hedayâ da

﴿مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى﴾ muayyen bir zamana kadar bir takım menfeatler vardır. -

Sağımından, dölünden, tüyünden hizmetinden ve sairesinden bir vakta kadar bir çok istifadeler edilir.

﴿ثُمَّ مَحِلُّهَٓا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتٖيقِ﴾ sonra da ecellerinin yetimi Beyti atîka kadar

varır. - «Mina» da kurban olurlar ki bu da menfeati uhreviyyeleridir. Binaenaleyh böyle mübarek şeylere

tazım edilmez mi? Bunlar, yaradanı Allahdan başkasının namına nasıl kesilir. Başkaları bunların bir kılını

yaratabilir mi? Burada Beyti atîk fasılasının tercii Kâ'benin müşriklerden tahlisıle putlardan tathiri

kazıyyesini te'kiddir. Bunların Beyti atîka kadar varmalarının hıkmetine gelince: 34.

﴿وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا﴾ biz her ümmet için bir mensek ya'ni bir ıbadet ve kurban

yeri yaptık ki

﴿لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهٖيمَةِ الْاَنْعَامِ﴾

kendilerine rızk

sh:»3404

ettiği En'am behîmeleri üzerine Allahın ismini zikretsinler için ﴿فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾ imdi

hepinizin ilâhı bir ilâhdır. - Her ümmet için bir mensek yaptığı gibi sizin için de yapmıştır.

﴿فَلَهُٓ اَسْلِمُوا﴾ Binaenaleyh ancak ona - o vahid olan ilâha - islâm ediniz - ıhlâs ile ıbadet

ediniz de zikrinizi, kurbanınızı şirk ile şaibedar etmeyiniz ﴿وَبَشِّرِ الْمُخْبِتٖينَ﴾ bir de o

mütevazı'ları müjdele - ya Muhammed 35.

﴿اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ ki Allah denilince kalbleri çarpar

-Celâlı kibriyanın derhal yüreklerinde parladığını hissederler

﴿وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَٓا اَصَابَهُمْ﴾ kendilerine isabet eden zahmetlere karşıda

sabırlıdırlar. ﴿وَالْمُقِيمِى الصَّلٰوةِۙ﴾ ve namaza müdavimdirler.

﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ Ve nasıb ettiğimiz rızklarından infak ederler - zekât, sadaka

verirler kurban keser it'am ederler. 36. ﴿وَالْبُدْنَ﴾ bedeneleri de - o bedenlileri ya'ni En'amın iri gövdelilerini ki hareme ihda olunan develerdir. «

اَلْبَدَنَةُ عَنْ سَبْعَةٍ وَالْبَقَرَةُ عَنْ سَبْعَةٍ » hadîsi şerifi mucebince sığır da deve gibi

yedi kişiden kurban edilmek caiz olduğu cihetle şer'an sığırlar dahi bedene cinsinden ma'duddur.

﴿جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِ﴾ sizin için Allah şeâirinden kıldık - ya'ni Allahın

size teşri' ettiği dinin tecelliyatını iş'ar için alâiminden kıldık ﴿لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌۗ﴾ sizin için

onlarda hayır vardır. - Balâda iş'ar olunduğu üzere dinî dünyevî menfeat vardır.

﴿فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَٓافَّۚ﴾ Binaenaleyh onlar dikili iken üzerlerine

ismullahı, zikrediniz - ya'ni ismullahı zikrederek

sh:»3405

kurban ediniz. Bu suretle kurban deveye mahsustur. Deve ayakta iken elinin biri bağlanıp gerdanından

boğazlanır ki buna nahır tesmiye edilir. Maamafih çene altından zebhi de caizdir. Sığır ve koyun, keçi ise

yatırılıp üç ayağı bağlanarak zebh olunur. Nehır veya zebihte ismullahın zikri de «

بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ. اَللّٰهُمَّ مِنْكَ اِلَيْكَ » denilmektedir ki « Allahın

İsmile, Allah en büyük, ya Allah senden ve sana» demektir. ﴿فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا﴾

Binaenaleyh yanları yere düştüğünde - ki ruhu çıkmıştır. ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾ Artık onlardan yiyiniz - ya'ni her şeyini değil, yenilmesi caiz olan ba'zı aksamından yiyiniz

﴿وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّۜ﴾ kanaatkâra ve dilenene it'am da ediniz

﴿كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ﴾ biz onları size böyle teshıyr ettik - o iri hayvanları böyle

müsahhar kıldık ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ o teshıyr her istediğinizi yapasınız diye değil, şükredesiniz diyedir. Bir o hayvanların iriliklerine bir de insanın küçüklüğüne bakmalı da ma'neviyyetin karşısında maddiyyetin nasıl zebun kaldığı görmeli ve Allah tealânın insana verdiği ni'met ve kudretin kadrini bilmeli de Allaha şükretmelidir.

Muhyiddini Arabî Hazretleri demiştir ki: Mina kurban mahalli kılınmıştır. Nahır Minada olur. Mina ümniyyeye irmektendir. Zira meşru' Münâya iren gayeye irmiş demektir. Ve Kurbanları nahırde insanî ecsamın tagaddisi için hayvanî cisimleri tedbirden ruhlarını itlâf vardır ki onlar tefrık olunurken ruhları nazar eder. O bedenleri deve, sığır olarak tedbir ettikten sonra insanî olarak tedbir eylerler. Bu bir dakık mes'eledir ki Allah basiretlerini tenvir etmiş olan ehlullahdan maadası tefettun edemez اهـ.

Buna nasıl şükretmeli? 37. ﴿لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا﴾ قص

onların

sh:»3406

ne etleri ne kanları Allaha ermez - rızasına nâil olamaz

﴿وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ﴾ ve lâkin ona sizden olan o tekva irer. - Sizin

ma'neviyyetinizden gelen, kalblerinizi Allahın emrine imtisal ve ta'zime ve ona ıhlâs ile takarrübe da'vet eden tekvanızdır ki ındallah kabule karîn ve rızasına nâil olur.

﴿كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ﴾ Onları böyle teshıyr etti ki

﴿لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ﴾ size verdiği hidayet ve muvaffakıyyetten dolayı Allahı büyükliyesiniz - onları teshıyr etmek yolunu öğretib esbabını bahş eden ve takarrübün keyfiyetine irşad eyliyen ni'metinin celâletini ve kudretinin azametini tanıyıb büyüklükte birliğini hem kalben hem kavlen hem fi'len tekbir ile ı'lân edesiniz ﴿وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ﴾ bir de muhsinleri müjdele - ya

Muhammed !
Zira :

﴿٣٨﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ
خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٩﴾ اُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَاِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ اَلَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا اَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ
بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ
فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِىٌّ
عَزِيزٌ﴿﴾

sh:»3407

﴿٤١﴾ اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ﴿﴾

Meali Şerifi

Haberiniz olsun ki Allah iyman edenler tarafından müdafaa edecektir, çünkü Allah her hangi bir hâini, nankörü sevmez 38 İzin verildi o kendilerine kıtal edilenlere, çünkü onlara zulm olundu ve şübhesiz ki Allah onları muzaffer kılmağa her halde kadirdir 39 Onlar ki rabbımız bir Allahdır demelerinden başka bir sebeb, bir hakk olmaksızın diyarlarından çıkarıldılar. Allahın da nasın bir kısmını bir kısmiyle def'etmesi olmasa idi her halde manastırlar, kiliseler, havralar Mescidler yıkılırdı ki bunlar da Allahın ismi çok zikr olunur ve elbette Allah kendine nusret edeni mensur kılacaktır, şübhe yok ki Allah çok kuvvetli, çok ızzetlidir 40 Onlar ki şayed kendilerini Arzda makamı iktıdara getirirsek namazı kılarlar, zekâtı verirler, ma'ruf ile emir ve Münkerden nehiy ederler bütün umurun akıbeti de sırf Allaha aiddir 41

38. ﴿اِنَّ اللّٰهَ﴾ Muhakkak ki Allah ﴿يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ iyman edenlerden müdafaa eder. - Mü'minlerden kâfirlerin taarruzlarını def'eder. Binaenaleyh balâda söylendiği üzere Allah yolundan ve hacdan men'e kıyam eden ve edecek olan kâfirlere karşı müdafaaya husni suretle hazırlansınlar

sh:»3408

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾ şübhe yok ki Allah hiç bir hâin nankör kömesini sevmez-ya'ni emanatına hıyanet, ni'metlerine nankörlük edenlerin hiç birini sevmez,

cem'ıyyetlerini müdafaa etmez. bil'âkis defi'lerine hak verir. Onun için :

39. ﴿اُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ﴾ Mukatele olunanlara izin verildi-hain kâfirler tarafından kıtale ma'ruz kalan mü'minler onlara karşı harb-ü kıtale me'zun kılındılar ﴿بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوا﴾ çünkü zulmolundular-Resulullah ve Eshabına müşrikler eza ediyorlardı, eshab kimi darbolunmuş, kimi yaralanmış bir halde gelirler, aleyhissalâtü vesselâma tezallüm ederlerdi. «sabrediniz, çünkü kıtal ile emrolunmadım» buyurdu, nihayet hicret ettiler bu âyet nâzil oldu ki kıtal hakkında ilk nâzil olan âyettir. (Sûrei «Bakare»de «وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ» bak)

﴿وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ Ve şübhe yok ki Allah onlara, o mü'minlere nusret etmeğe, muzaffer kılmağa elbette kadir, çok kadirdir-Binaenaleyh kâfirler çok, mü'minleraz nasıl mukatele edebilirler gibi şübheye düşmemelidir.

40. ﴿اَلَّذٖينَ﴾ O mazlûmlar ki

﴿اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّٓا اَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُۜ﴾

Rabbımız Allah demelerinden başka bir sebeb olmaksızın mallarından ve diyarlarından bigayri hakkın

çıkarıldılar. ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾ Ve eğer Allah nasın

bir kısmını bir kısmiyle defetmese idi-mütecaviz zalimleri, mü'minlerle defetmesi olmasa idi

﴿لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فٖيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثٖيرًاۜ﴾ savm'aalar, bî'alar, salutalar, ve içinde ismullah çok zikr olunan mescidler yıkılırdı. -Netekim o

def'ı yapılmıyan

sh:»3409

yerlerde ilhad görülmektedir. SAVMAA, esasen tepesi sivri mürtefi' bina demektir ki İslâmdan evvel Nesârâ

râhiblerinin manastırlarına ve Sâbie müslimanların ezan yerleri olan minarelerde de kullanıldı. Fakat

burada murad, Nasârânın manastırları veya Sâbienin zaviyeleridir. Bİ'A, Nasârâ ıbadethanesi olan kilise

demektir. SALÂT, burada Ibranîce saluta muarrebidir ki Yehûdîlerin namazgâhı, ya'ni havra demektir. Görülüyor ki mescidler, içinde ismullahın kesiren zikr edilir olmasiyle tavsıf edilmiştir ki bunda iki nükte vardır. Birisi islâm ıbadetinde ismullahın çok zikredilmesi maksudi aslî olduğunu tasrih, ikincisi de diğerlirinin vaz'ı aslî olan zikrullahın udul ile başka maksadlarda isti'mal olunduğuna işarettir.

Hasılı Allah, dindar olanları mütecavizlerin def'ıne sevketmese, ehli iymana harb hakk-u salâhıyyeti vermese idi manastırlar ve zaviyeler, kiliseler ve havralar, ve içinde Allah ismi kesiren zikredilen mescidler bütün hedmolunurdu, dinsizlerin tearruzu hiç birini bırakmaz, Sûrei Bakarede geçtiği üzere Arz Fâsid olurdu. Bütün bunların mahfuziıyyet ve selâmeti müdafealariyle mütenasibdir. O halde bütün bunların hımayesini istihdaf eden islâmın hakkı müdafeası evleviyyetle sâbittir.

﴿وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُۜ﴾ Ve elbette Allah, onanusrat edeni mansur kılar. -Allaha nusrat dinini nusrat demektir. Zira din ef'ali ıhtiyariyyeye teallûk ettiği cihetle olbabda maksudun husulü için iradei ilâhiyyenin teallûku abdin iradei cüz'iyyesine muallâk olduğundan kulların iradei cüz'iyyelerini sarf ile sâyileri iradei ilâhiyyenin incazına vesile olmak i'tibarile bir nusrat gibidir. Onun için mü'minlere müdafea va'deden Allah tealâ, nusratının kat'î tehakkukunu onların nusratına ya'ni çalışmalarına rabteylemiştir.

Yoksa ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزٖيزٌ﴾

sh:»3410

muhakkak ki Allah hiç şübhesiz kavîdir, azîzdir. - Nusrata ıhtiyacı yoktur. Ve nusrat ettiği muazzez ve gayrı

mağlûbdur.

41. ﴿اَلَّذٖينَ﴾ Onlara - izin ve nusrat - ki ﴿اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ﴾ biz

onları Arzda temkin edersek - ya'ni makamı ıktidara getirir, icrayı hukûmet ettirirsek

﴿اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ﴾ namazı ikame ve zekâtı i'ta ederler ﴿وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ emir bilma'ruf, nehiy anilmünker

yaparlar - meşru', müstahsen tanınacak şeylerle emir, na meşru, çirkin merdud şeylerden nehyederler. -

Mevkıi ıktidara geçince ahlâklarını bozmaz, dinden, adaletten inhiraf etmez evliyai umur olurlar. Filhakika

Hulefai Raşidîn böyle olmuşlardı. Maamafih ﴿وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ﴾ dur.

﴿٤٢﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ
﴿٤٣﴾ وَقَوْمُ اِبْرٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٤﴾ وَاَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ
مُوسٰى فَاَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ
﴿٤٥﴾ فَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ فَهِىَ خَاوِيَةٌ
عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ﴿﴾

sh:»3411

﴿٤٦﴾ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ
بِهَا اَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى
الْقُلُوبُ الَّتِى فِى الصُّدُورِ ﴿٤٧﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ
وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا
تَعُدُّونَ ﴿٤٨﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ
اَخَذْتُهَا وَاِلَىَّ الْمَصِيرُ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve eğer seni tekzib ederlerse emin ol onlardan evvel kavmi Nuh da tekzib etti, Ad da, Semûd da, kavmi

İbrahim de kavmi Lût da 42 43 Eshabi Medyen de. Musâ da tekzib olundu, ben de o kâfirlere bir mühlet verdim, sonra da kendilerini tuttum alıverdim, nasıl oldu o vakıt benim inkârım? 44 Evet, nice memleketler

vardı ki biz onları zulm etmektelerken helâk ettik de şimdi onlar damlarının üzerine çökmüş ıp ıssız, hem

nice muattal kuyu ve müşeyyed köşk 45 Ya o yerde neye bir seyr etmediler ki kendileri için akıllanmalarına

sebeb olacak kalbler ve işıtmelerine sebeb olacak kulaklar olsun, zira hakikat budur ki gözler körelmez ve

lâkin sînelerdeki kalbler körelir 46 Bir de senden acele azâb istiyorlar, elbette Allah, va'dinde hulf etmez,

bununla beraber rabbının ındinde bir gün sizin sayacaklarınızdan bin sene gibidir 47 Zulm etmektelerken

kendilerine mühlet verdiğim nice memleket vardı ki ben onu tutmuş alıvermiştim, bütün inkılâb nihayet

banadır 48

sh:»3412

﴿٤٩﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَٓا اَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾
فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ
﴿٥١﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فٖٓى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: ey o bütün insanlar: ben size ancak açık anlatan bir nezîrim 49 İmdi iyman edip salih salih iş

yapanlar, onlar için hem bir mağrifet var hem kerîm 50 Âyetlerimiz hakkında muaccizlik için koşuşanlar ise

işte onlar eshabı cehîm 51

Böyle de, ve ümniyye ta'kıb etme. Zira:

﴿٥٢﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّٓا اِذَا تَمَنّٰٓى
اَلْقَى الشَّيْطَانُ فٖٓى اُمْنِيَّتِهٖ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ ثُمَّ
يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٣﴾ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِى
الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ
الظَّالِمِينَ لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٤﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ
اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهٖ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ اللّٰهَ
لَهَادِ الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿﴾

sh:»3413

﴿٥٥﴾ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ
السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem biz senden evvel ne bir Resul ve ne bir Nebiy göndermedik ki bir temenni kurduğu vakıt Şeytan onun ümniyyesine bir ilka yapmış olmasın, bunun üzerine Allah Şeytanın ilka ettiğini derhal nesheder de sonra Allah, âyetlerini muhkemler ve Allah, alîmdir, hakîmdir 52 Şunun için ki Şeytanın ilka edeceğini kalbleri katı olanlar ve kalblerinde bir maraz bulunanlar için bir fitne kılacaktır ve çünkü o zalimler uzak bir şikak içindedirler 53 Bir de kendilerine ılim verilmiş olanlar muhakkak rabbından gelen hakk olduğunu bilsinler ve ona iyman etsinler de kalbleri ona saygı duysun ve çünkü Allah, iyman edenleri doğru bir caddeye çıkarır 54 O küfredenler de kendilerine o saat bağteten gelinciye veya akîm bir günün azâbı gelinciye kadar ondan bir şekk içinde kalır giderler 55

52. ﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ﴾ senden evvel ne bir

Resulü ne de bir Nebiyyi başka bir halde göndermedik - bu âyet Resul ile Nebiyyin ma'nalarında fark olduğunu iş'ar etmektedir. Nebiynin Resulden eamm olduğunu ifade eden ba'zı hadîsler de nakledilmektedir. Urfi şer'îde meşhur olduğuna göre Resul, kendine vahyolunan ve tebliğa me'mur bulunandır. Nebiy ise tebliğa me'mur olsun olmasın vahyolunandır. Binaenaleyh her Resul Nebiydir, her

sh:»3414

Nebiy Resul değildir. Fakat ma'lûm ki amm, hassa mukabil zikrolunduğu zaman o hassın maverâsına masruf olur. Burada da Nebiy Resule mukabil zikredilmiş bulunduğundan Resul olmıyan, ya'ni tebliğa me'mur edilmiyen Nebiy kasdedilmek ıktıza eder. Halbuki âyetin başındaki irsal fi'li ikisine de teallûk etmektedir. Tebliğa me'mur edilmiyenin ise irsal edilmiş olması anlaşılmaz, Bunun için denilmiştir ki : Resul, Allah tealânın nası da'vet etmek üzere yeni bir şeriati gönderdiği hur erkektir. Nebiy ise buna ve sâbık bir şeriati takrir için gönderilene şamildir. Netekim Benî İsraîl enbiyası hep şeriati Musâyı takrir için gönderilmişlerdir. Lâkin buna da şöyle bir iyrad vardır: İsmail aleyhisselâm hakkında «

وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا » buyurulmuştur. Binaenaleyh hem Nebiy hem Resudür. Halbuki şer'i

cedid ile değil, Hazreti İbrahimin şeriatiyle gönderilmiştir. Buna cevaben de gönderildiği nasa nisbetle şer'i

cedid olması kâfîdir deniliyor. Bir de Resul, mu'cizesi ve münzel bir kitabı olan, Nebiy ise kitabı olmıyandır

diye ta'rif edilmiş ise İsmail aleyhisselâm ile i'tiraz bu ta'rife daha ziyade vâriddir. O halde en doğrusu

evvelki ta'riftir. « اَرْسَلْنَا » fi'linin teallûkuna gelince; bunu « قَلَّدْتُهَا سَيْفًا وَرُمْحًا » kabîlinden olarak «

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا اَنْبَأْنَا مِنْ نَبِيٍّ » takdirde

anlamak ıktıza eder. Ya'ni senden evvel başka halde ne bir Resul irsal, ne de bir Nebiy inba etmedik

﴿اِلَّٓا﴾ ancak-o halde ki ﴿اِذَا تَمَنّٓى﴾ temenni ettiğinde-temeninin esası gönlün arzu ettiği

şeyi nefs-ü hayalde takdir ve tasvir eylemektir. Ve bununla nefiste hasıl olan surete ümniyye veya münye

denilir ki fransızca «ideal» ta'bir olunur. Son zamanlarda bu kelime felsefede ehemmiyyet kesbetmiş ve

idealizm namiyle bir mesleki felsefînin teşekkülüne menşe' olmuş ve sanki uydurma olduğu belli olmak için

lisanımıza tercemesinde «mefkûre» kelimesi uydurulmuş ve suyu' bulmuştur. Şu halde temenni bir

ümniyye beslemek, bir

sh:»3415

mefkûre kurmak demek olur. İdealistler bütün hakikatin aslı « اَنَا » de olduğunu farzettiklerinden nefsin

münyesini her hakikatin menşei gibi farzederler ve muvaffak olmuş büyük adamları hep idealcı telâkkı eylerler. Bununla ülûhiyyet ve nübüvvet mes'elesini de hallettiklerine zâhib olarak Peygamberi bir ideal kurmuş, bir zaman programına yapmakla uğraşmış, sonra da nübüvvet da'vasıyle ortaya atılmış bir idealist gibi göstermek isterler. Fakat Kur'an bilhassa bu âyet ile anlatıyor ki nübüvvet ve risalet bir ümniyye işi değildir. « وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ . اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْىٌ يُوحٰىۙ » olan Peygambere temenni yakışmaz. Çünkü vahiy temamen emri haktır. Ümniyyeye ise Şeytan karışır. Başkaları şöyle dursun Nebiy ve Resul bile hasbelbeşeriyye temennide bulunduğu vakıt ﴾اَلْقَى الشَّيْطَانُ ف۪ٓى اُمْنِيَّتِه۪ۚ﴿ ümniyyesine Şeytan ilkaat yapar-hakk olmıyan şübheler karıştırır. Ümniyye heva ve hayalden, isabetsizlikten halî kalmaz. Demek ki Peygamberlerin ısmeti, yakînî, vahiy haysiyyetiyledir. ﴾فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ﴿ Onun üzerine Allah, Şeytanın ilkasını nesheder-izale eyler ﴾ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ۜ﴿ sonra da Allah o âyetlerini muhkemleştirir. -Hiç bir vechile reddi kabil olmıyacak, hata ihtimali bulunmıyacak surette kuvvetleştirir. Burada « ثُم » zamanda değil, rütbede terâhı içindir. Çünkü ıhkâm, nesıhten a'lâ mertebededir. ﴾وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌۙ﴿ Ve Allah, yegâne alîm yegâne hakîmdir. -Her şeyi hakkıle bilen, o olduğu gibi Şeytanın ilkasını da bilir. Ve her yaptığını hikmetle yaptığı gibi Peygamberlerde bile ümniyyeyi Şeytanın ilkasiyle alâkadar kılması ve onu neshedip sonra âyetlerini ıhkâm etmesi de hikmetledir.

Şöyle ki :

sh:»3416

Bunlar 53. ﴾لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ﴿ Şeytanın ilka eylediğini ﴾فِتْنَةً لِلَّذ۪ينَ ف۪ى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْۜ﴿ kalblerinde maraz olanlarla kalbleri katı bulunanlara bir fitne, ya'ni kapılacakları bir mihnet ve azâb kılmak için-zira bunlar hep ümniyyeye kapılır ve temenni peşinde dolaşırlar.

﴾وَاِنَّ الظَّالِم۪ينَ لَف۪ى شِقَاقٍ بَع۪يدٍۙ﴿ Ve hakikaten o zalimler uzak bir şıkak içindedirler. -Araları o kadar açıktır ki iltiyam kabul etmez. Her biri bir ümniyye ile haktan uzaklaşmış

adaveti şedîde ve muhalefeti tamme içindedir. 54. ﴿وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ﴾ bir de ılim verilmiş olanlar şunu bilsinler için ki ﴿اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ o hakikat haktır, rabbındandır-Kur'an veya o nesh-u ıhkâm rabbın tarafından münzeldir. Ya'ni Peygamber bir ümniyye ta'kıb ettiği vakıt Şeytanın ilkasına imkân bırakılması veya o ilka nesholunup da âyatullah ıhkâm edilmesi idi vahyile ümniyyenin farkı olmazdı ve o vakıt ehli ılim Kur'anın ve binaenaleyh nübüvvet-ü risaletin min tarafillâh hakk ve sâbit olduğunu bilemezlerdi. Fakat Allahın hikmetiyle öyle yapıldı ki ehli ılim bilsinler

﴿فَيُؤْمِنُوا بِهِ﴾ de ona-o Kur'ana veya ıhkâma-iyman etsinler

﴿فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ﴾ binaenaleyh kalbleri ona mutmeinn olsun

﴿وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve şübhe yok ki Allah, iyman edenlerin elbette bir doğru yola hâdîsidir. -Bu âyetlerin nüzulü garanık uydurması ile alâkadar olduğuna dâir bir söz vardır. Onun için «Vennecmi» sûresine bak.

55. ﴿وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى مِرْيَةٍ مِنْهُ الْاٰيَة﴾

sh:»3417

﴿٥٦﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوا اَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٩﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٦٠﴾ ذٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِىَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ﴾

sh:»3418

Meali Şerifi

Mülk o gün bir Allahındır, beyinlerinde hukmünü verir, artık iyman edip salih iş yapmış olanlar Naîm Cennetlerindedir 56 Kâfirlik edip âyetlerimize yalan demiş olanlar ise, işte bunlara mühîn bir azâb vardır 57 Allah yolunda hicret edip de sonra katl edilmiş veya ölmüş olanlar ise elbette Allah, onları muhakkak güzel bir rızk ile merzuk edecektir, ve çünkü Allah, elbette rızk verenlerin en hayırlısı odur 58 O elbette onları hoşnûd olacakları bir medhale koyacaktır ve çünkü Allah, gayet alîm, gayet halîmdir 59 Bu böyle, bir de her kim kendine edilen ukubete mislile makabele eder de sonra yine üzerine bağy olunursa elbette Allah ona nusrat eder, çünkü Allahın afvi çok, mağfireti çoktur 60 Çünkü Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar ve Allah, semi'dir, basîrdir 61 Çünkü Allahdır ancak zati hak, onların ondan başka da'vet ettikleri ise hep bâtıldır, ve Allahdır ancak yegâne yüksek, yegâne büyük 62

﴿٦٣﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۘ فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ
مُخْضَرَّةًۜ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌۚ ﴿٦٤﴾ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِى الْاَرْضِۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُۤ ﴿٦٥﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ
اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرى فِى الْبَحْرِ بِاَمْرِهِۜ
وَيُمْسِكُ السَّمَٓاءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهِۜ اِنَّ اللّٰهَ
بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ﴿﴾

sh:»3419

﴿٦٦﴾ وَهُوَ الَّذٖى اَحْيَاكُمْۘ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْۜ اِنَّ
الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Görmedin mi Allah, Semadan bir su indirmekle Arz yemyeşil oluveriyor, hakikat Allah, çok lâtîf bir habîrdir 63 Göklerdeki ve Yerdeki hep onundur ve hakıkat Allah, hamd olunacak yegâne ganiy ancak odur 64 Görmedin mi Allah, hakıkaten bütün Yerdekileri sizin için müsahhar kıldı, Semayı da izni olmaksızın Yere düşmekten tutuyor, hakıkaten Allah, insanlara çok ra'fetli bir rahîmdir 65 Size hayatı veren de odur, sonra sizi öldürür, sonra sizi yine diriltir, hakıkat insan çok nankördür 66

﴿٦٧﴾ لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِى

الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَۜ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَقٖيمٍ ﴿٦٨﴾ وَاِنْ
جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كُنْتُمْ فٖيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٧٠﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ
يَعْلَمُ مَافِى السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ اِنَّ ذٰلِكَ فٖى كِتَابٍۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى
اللّٰهِ يَسٖيرٌ ﴿٧١﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ
سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهٖ عِلْمٌۜ وَمَا لِلظَّالِمٖينَ مِنْ نَصٖيرٍ﴿﴾

sh:»3420

﴿٧٢﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فٖى وُجُوهِ
الَّذٖينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَۜ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذٖينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ
اٰيَاتِنَاۜ قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكُمْۜ اَلنَّارُۜ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذٖينَ
كَفَرُواۜ وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ﴿﴾

Meali Şerifi

Biz her ümmet için bir ıbadet yolu yapmışızdır ki onlar onun âbidleridir, binaenaleyh emirde sana aslâ münazea etmesinler, ve rabbına da'vet et, çünkü sen cidden hakka götüren doğru bir yol üzerindesin 67 Ve eğer sana mücadele ederlerse de ki: ne yapıyorsunuz Allah pekâlâ biliyor 68 Ve muhalefet edip durduğunuz şeyler hakkında Kıyamet günü Allah aranızda hukmünü verecek 69 Bilmez misin ki Allah Gökte ve Yerde ne varsa bilir, muhakkak o kitabdadır, her halde o Allaha göre kolaydır 70 Onlar Allahın karşısında öyle bir şey'e tapıyorlar ki o ona öyle bir ferman indirmedi ve öyle bir şey ki olbabda lehlerine hiç bir ılim yok, zalimlere ise yardımcı yoktur 71 Kendilerine karşı âyetlerimiz birer beyyine olarak okunduğu zaman da o kâfirlerin yüzlerinde münkirliklerini tanırsın, hemen hemen karşılarında âyetlerimizi tilâvet edenlere saldırıverecek gibi olurlar, de ki: şimdi size ondan daha şer olanını haber vereyim mi? Ateş, Allah onu küfredenlere va'd buyurdu, ki o ne fena akıbettir 72

sh:»3421

﴿٧٣﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُۜ اِنَّ الَّذٖينَ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُۜ وَاِنْ
يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْـًٔا لَايَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُۜ ضَعُفَ الطَّالِبُ

وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٤﴾ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِىٌّ
عَزِيزٌ ﴿٧٥﴾ اَللّٰهُ يَصْطَفِى مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ اِنَّ
اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٦﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey insanlar! bir mesel darbedildi, şimdi ona iyi kulak verin, haberiniz olsun ki sizin Allahdan başka taptıklarınız bir sinek yaratamazlar, hepsi onun için toplansalar bile, ve şayed sinek onlardan bir şey kaparsa onu ondan kurtaramazlar, tâlib de zaıyf matlûb da 73 Allahın kadrini gereği gibi takdir edemediler, hakıkat Allah, yegâne kaviy, yegâne azîzdir 74 Allah, hem Melâikeden Resuller süzer hem insanlardan, hakıkat Allah, yegâne semi', yegâne basîrdir 75 Hepsinin önlerindekini ve arkalarındakini bilir ve bütün işler hep Allaha irca' olunur 76

﴿٧٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ
وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿﴾

sh:»3422

﴿٧٨﴾ وَجَاهِدُوا فِى اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖ هُوَاجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ
عَلَيْكُمْ فِى الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ هُوَ سَمّٰيكُمُ
الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِى هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ
وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ هُوَ مَوْلٰيكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler, rükü' edin, secde edin, rabbınıza kulluk edin, hayır işleyin ki felâh bulabilesiniz 77 Ve Allah uğruna hak cihâdiyle mücahede eyleyin, sizi o seçti, üzerinize dinde bir harec de yükletmedi, haydin babanız İbrahimin milletine, bundan evvel ve bunda size müsliman ismini o - Allah - taktı, ki Peygamber size karşı şâhid olsun, siz de bütün insanlara karşı şâhidler olasınız, haydin namazı kılın zekâtı verin, ve Allaha sıkı tutunun ki mevlânız odur, artık ne güzel mevlâ, ne güzel nasîr 78

77. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا﴾ - Ya'ni rükû' ve sücud ile namaz kılınız. Zikredildiğine göre evveli islâmda bu âyet nâzil oluncuya kadar namazda gâh rükû' gâh secde yaparlardı. Bu âyet ile ikisinin cem'ı emredilmiştir. Şu halde buradaki secde, secdei tilâvet değil, salâtiyyedir. Fakat İmamı Şafiî Hazretleri bu âyette de secdei tilâvetin

sh:»3423

lüzumuna kail olmuştur. ﴿وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾ ve rabbınıza ıbadet ediniz-ya'ni rükû' ve sücudu rabbınıza ıbadet kasd-ü niyyetiyle yapınız. Bir de yalnız namaz ile vazifenizin bittiğine zâhib olmayıp emrolunan diğer ıbadetleri de yapınız, hem başkasına değil, ancak rabbınıza yapınız ﴿وَافْعَلُوا الْخَيْرَ﴾ ve hayır işleyiniz-namaz ve diğer ıbadetten maada bir de her işinizde hayr olanı teharri edip nevafili taât, sılai erham, mekârimi ahlâk, nâse menfeat ve Allahın mahlûkatına şefekat gibi gücünüzün yetebildiği hayri yapınız ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ﴾ ki felâh ümid edebilesiniz-ya'ni bunları yapmakla amellerinize güvenerek felâhınızın kat'î olduğuna hukmetmeksizin ümid besleyebilirsiniz, çünkü asıl felâh, fadlı ilâhîdir. Fakat « لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ » hadîsi Kudsîsi mazmunu üzere Allaha tekarrüb de yalnız feraiz ile değil, onlara munzammolan nevafil iledir. « وَافْعَلُوا الْخَيْرَ » emri de bilhassa bu mazmunu iş'ar eder. Ve bâhusus 78. ﴿وَجَاهِدُوا فِى اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖ﴾ Allah uğrunda hakkıyle cihad ediniz de ediniz-CİHAD, düşmana müdafeada bütün vüs'ünü sarfetmektir ki üç kısımdır: birisi zâhir düşman ile mücahede, birisi Şeytan ile mücahede, birisi de nefs ile mücahededir. Ba'zıları burada cihaddan murad, evvelkidir demiş, ba'zıları da hevâ ve nefsile mücahededir demiş. Fakat evlâ olan üç kısmın üçüne de şamil olmasıdır. Ve bu şümul, hakıkat ile mecazın cem'ı kabîlinden değil, mücahede mefhumunun bizzat şümulündendir. Şübhe yok ki mücahede mukateleden eammdır. Netekim rivayet olunur ki Hazreti Hasen bu âyeti okumuş ve demiştir ki: adam, Allah uğrunda cihad eder ve halbuki bir kılıç vurmamış bulunur اهـ. Sonra Allah uğrunda cihadın hakkı da hak ve ıhlâsa mukarin bulunması, haksızlıktan,

sh:»3424

ağrazı fâsideden, istitaat nisbetinde taksîr ve tekâsülden sâlim olmasıdır. ﴿هُوَ اجْتَبٰيكُمْ﴾ O sizi ictiba etti-ya'ni ey Muhammed ümmeti, düşmanlarına karşı cihad için sizi Allah kendisi seçti ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدّ۪ينِ مِنْ حَرَجٍۜ﴾ ve sizin üzerinize dinde hiç bir harec, ya'ni bir tazyık yapmadı-yani size emrettiği dinde teklifatını vüs'ile mütenasib kıldı (sûrei «Bakare» nin âhirine bak.)Diğer dinler gibi ağır, çekilmez yükler tahmil etmedi, herkesin ıztırarına, ihtiyacına, ma'ziretine göre ruhsatlar verdi, meselâ ayakta namaz kılamıyan oturmasına, oturmıyanın iyma ile kılmasına müsaade etti, kolaylıklar gösterdi. Cihadı da istitaat ile mütenasib kıldı ﴿مِلَّةَ اَب۪يكُمْ اِبْرٰه۪يمَۜ﴾ ki babanız İbrahimin milleti gibi

﴿هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمينَ مِنْ قَبْلُ وَفى هٰذَا﴾ bundan evvel ve bunda size

müslimîn ismini tesmiye etti-ya'ni gerek bu Kur'anda ve gerek Hazreti İbrahimin ve İsmailin « وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُسْلِمَةً » duâsında olduğu gibi mazıyde size müslim ismini Allah taktı

﴿لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهيدًا عَلَيْكُمْ﴾ ki Resul size şâhid olsun

﴿وَتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ﴾ siz de bütün insanlara şâhid olasınız-ya'ni hakkıyle

mücahedenin, diyanetin, müslimanlığın nasıl olacağını Peygamber size fi'len göstersin öğretsin, hak şâhidi

bir nümunei imtisal olsun. Siz de ona ittiba' ederek bütün insanlara nümunei imtisal hak şâhidleri olasınız.

﴿فَاَقيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ﴾ Binaenaleyh namazı dürüst kılınız ve zekâtı

veriniz. ﴿وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ﴾ Ve Allaha sarılınız

sh:»3425

﴿هُوَ مَوْلٰيكُمْ﴾ ki mevlânız odur. - İşinizi görecek veliyyül' emriniz, felâhı verecek efendiniz,

muıniniz ancak Allahdır. ﴿فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصيرُ﴾ o, ne güzel mevlâ ve ne

güzel nasîrdir.

MÜ'MİNUN

٢٣ سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ

İşbu mü'minler suresi bilâ hilâf Mekkiyyedir. Ancak « حَتّٰى اِذَٓا اَخَذْنَا مُتْرَفيهِمْ ـ الى ـ مُبْلِسُونَ » kavli kerîmi istisnâ edilmiştir.

Âyetleri : - Kûfide yüz on sekiz, diğerlerinde yüz on yedidir.
Kelimeleri : - Bin sekiz yüz kırk.
Harfleri : - Dört bin sekiz yüz seksendir.

Fasılası : - ن ، م harfleridir.

Tirmizî ve neseî ve gayrilerinin tahric ettikleri vechile Ömer İbnilhattan radıyallahü anh demiştir ki : Resulüllah sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerine vahiy nâzil olduğu zaman biz yanında arı vızıltısı gibi bir şey işidirdik, bir gün üzerine vahiy nâzil oldu, bir saat bekledik, derken açıldıve hemen Kıbleye dönüp ellerini kaldırdı « اَللّٰهُمَّ زِدْنَا وَلَا تَنْقُصْنَا وَاَكْرِمْنَا وَلَا تُهِنَّا وَاَعْطِنَا وَلَا تَحْرِمْنَا وَاٰثِرْنَا وَلَا تُوثِرْ عَلَيْنَا وَارْضِ عَنَّا وَاَرْضِنَا » diye duâ etti sonra da « bana on âyet indirildi bunları ikame eden Cennete girecektir » dedi « قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ » diye on âyet kıraet buyurdu.

Bu Sûrenin başıyle evvelki Sûrenin âhirindeki münasebet de zâhirdir. Zira orada « يَٓا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ » hıtabiyle verilen felâh ümidi burada tehakkuk ettirilmiştir. Ona yedi emr ile hıtam verilmiş, buna yedi vasf ile başlanmıştır. Şöyle ki :

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيمِ

﴿١﴾ قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٢﴾ اَلَّذينَ هُمْ فى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿﴾

﴿٣﴾ وَالَّذينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذينَ هُمْ

لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٦﴾ اِلَّا
عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٧﴾
فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ
يُحَافِظُونَ ﴿١٠﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١١﴾ اَلَّذِينَ يَرِثُونَ
الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hakikat felâh buldu o mü'minler 1 Ki onlar namazlarında huşu'ludurlar 2 Onlar ki bîyhude işe, boş lâfa bakmazlar 3 Onlar ki zekât vermek için çalışırlar 4 Ve onlar ki ırzlarını korurlar 5 Ancak zevcelerine ve kendilerinin milki olan cariyelerine karşı müstesnâ, çünkü bunlar levm olunmazlar 6 Kim de bundan ötesini ararsa işte artık onlar haddi aşanlardır 7 Ve onlar ki emanetlerine ve ahidlerine riayetkârdırlar 8 Onlar ki namazlarının üzerine muhafızlık ederler 9 İşte onlardır o vârisler 10 Ki Firdevse vâris olacak, onda muhallad kalacaklardır 11

1. ﴿قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Hakikat felâh buldu o mü'minler - FELÂH, murada zafer bulmatır. Hayırda beka diye de ta'rif edilmiştir.

sh:»3428

İFLÂH, felâha n3ail kılmak ma'nâsına geldiği gibi felâha girmek, ya'ni bizim ta'birimizle felâh bulmak ma'nâsına da gelir ki Kur'anda umumiyyetle bu ma'nâda vârid olmuştur. Burada Allah tealâ, yedi sıfatı cami' olan kimseler için felâhın muhakkak husulünü tebşir buyurmaktadır ki yedi sıfattan evvelkisi iymandır. (İymanın ta'rif ve tefsiri hakkında Sûrei Bakarede tafıslât geçmişti bak.)

İkincisi şudur: 2. ﴿اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ ki onlar namazlarında haşi'dirler. -Huşuu ba'zıları havf, rehbet gibi kalb fiillerinden olmak üzere ta'rif etmiş, ba'zıları da sükûn ve terki iltifat gibi cevarih fiillerinden göstermiştir. Doğrusu huşu', aslı kalbde, tezahürü bedende olmak üzere ikisini de cami'dir. Kalbe teallûk eden ciheti; azamet ve celâli rabbanî karşısında kendi küçüklüğünü göstererek nefsi emri hakka serfüru ettirecek ve edeb-ü ta'zîmden başka bir hatıraya iltifat etmiyecek surette kalbin son derece bir saygı hissi duymasıdır. Zâhiri teallûk eden ciheti de a'zai bedende bu hissin tezahüriyle bir sükûn ve sekînet hasıl olması ve gözlerinin önüne secde mevzıine bakıp, sağa sola, şuna buna iltifat etmemesidir. Binaenaleyh huşuun aslı, namazın şartlarından olan niyyetin kemaliyle, tezahüratı da namazın âdab ve mükemmilâtile alâkadardır. Hasenden ve İbni sirinden rivayet olunduğuna göre Resulullah ve eshabı namazda gözlerini Semaya kaldırırlardı, bu âyetin nüzulü üzerine önlerine eğdiler ve ıhtisari terk ettiler Buharî ve Müslimde Hazreti Aişeden rivayet olunur ki: Resulullaha namazda iltifattan suâl ettim buyurdu ki o bir ıhtilâstir ki Şeytan onu kulun namazından ıhtilâs eder.

Hakîmi Tirmizînin Kasim ibni Muhammed tarikıyle Esma binti Ebi Bekirden hazreti Aişenin validesi

sh:»3429

ümmi rûmandan tahric ettiği bir hadîste de müşarün'ileyha Ümmi rûman radıyallahü anha demiştir ki namazımda sallanıyordum, Ebû Bekir radıyallahü anh gördü beni öyle bir azarladı ki Resulullahı dinledim şöyle buyuruyordu: her hangi biriniz namaza durduğunda her tarafı sakin olsun, Yehûdiler gibi

sallanmasın. Zira namazda sükûnı etraf namazın tamamındandır اهـ.

3. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَۙ﴾ Ve onlar ki lâgivden çekinirler-bîhude kavl-ü fiilden sakınırlar 4. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَۙ﴾ ve onlar ki zekâtın failleridirler-bundan mütebadir olan ma'nâ, mallarının zekâtını verirler demektir. Fakat ba'zıları bu ifadeye nazaran zekâttan murad, tehzib ve taharet ma'nası olduğunu söylemişlerdir. Maamafih zekât işini yaparlar demek nefsî, bedenî, malî zekâtın hesine de şamil olabilir. 5. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ﴾ Ve onlar ki ırzlarını hıfzederler 6. ﴿اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ﴾ ancak zevcelerine veya milki yemin ile memlûklerine karşı müstesna ﴿فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَۚ﴾ zira bunlar levm olunmazlar 7. ﴿فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ﴾ artık bunun ilerisini istiyen olursa ﴿فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ﴾ işte onlar mütecavizdirler. -Bu âyetin zâhiri müt'anın dahi hurmetini ifade eder. 8. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَۙ﴾ Ve onlar ki emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler. -Emanet yalnız mala munhasır değildir. Bütün tekâlifi şer'ıyye hukukullah ve hukukı ıbad, vekâletler, velâyetler, me'muriyyetler dahi emanetler cümlesindendir. Ahid de, gerek Allaha ve Peygambere ve gerek nâsa olan mukavelât ve teahhüdata şamildir.

sh:»3430

9. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَۢ﴾ Ve onlar ki namazları üzerine muhafızlık ederler - emaneti ilâhiyye cümlesinden olan farz namazlarını fevetmemek veya eksik bırakmamak için daima gözetirler de vaktı vaktına şurut ve adâbı ile kılmağa devam ederler ve namazlarını muhafaza etmek için mucahede ederler. 10. ﴿اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَۙ﴾ İşte onlar-ya'ni bu vasıfları haiz olan mü'minler - dir ancak o varisler - « ﴿اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ . ﴿تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتٖى نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا﴾ » âyetleriyle beyan olunan mirasa sahibler, o

hakka layıklar 11. ﴿اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ﴾ ki Firdevse vâris olacaklar

﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ onda muhalled kalacaklardır. - Ba'zıları Firdevs, Habeş lisanınca veya

Rumca Cennet demek olduğunu söylemişlerdir. Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellemden. Ebû Mûsel'eş'arî radıyallahü anh rivayet etmiştir ki «Firdevs, maksurei Rahmandır. Enhar ve eşcarı vardır». Ebû Ümame radıyallahü anh de şunu rivayet etmiştir. Allahdan Firdevsi isteyin, çünkü o Cennetlerin a'lâsıdır, ehli Firdevs Arşın gıcırtısını işitirler».

Bu suretle mes'ud insanların evsafını beyandan sonra Hâlık tealânın sun-u kudretini düşündürmek ve Âhıretin hakkolduğunu anlatmak için alel'umum insan cinsinin hılkati mebdeini ve tavrdan tavra fıtratte geçirmekte olduğu tekallübât-ü tehavvülâtı dokuz mertebe üzere göstererek buyuruluyor ki :

﴿١٢﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ
جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿﴾

sh:»3431

﴿١٤﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا
الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ
فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ
لَمَيِّتُونَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için biz insanı çamurdan, bir sülâleden yarattık 12 Sonra onu oturaklı bir karargâhta bir nufte yaptık 13 Sonra o nufteyi bir aleka yarattık. derken o alakayı bir mudga yarattık derken o kemiklere bir et giydirdik, sonra ona diğer bir hılkat neş'eti verdik, bak ne şanlı o Allah, yaratanların en güzeli 14. « اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ » Sonra siz bunun arkasından muhakkak öleceksiniz 15 Sonra siz Kıyamet günü muhakkak ba'solunacaksınız 16

1 - 12. ﴿مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾ Çamurdan bir sülaleden - SÜLÂLE kelimesi sell masdarından me'huzdur. Sell bir şeyi bir şeyden rifk-u mülâyemetle sıyırıp çıkarmak demektir. Netekim lisanımızda da ma'ruf olduğu üzere kılıcı kınından sıyırıp çekmeğe «selli seyf» ta'bir olunur. Böyle «fuale» veznindeki isimler, müştakkoldukları fi'le nazaran ba'zen gaye olurlar, hulâsa gibi ki sülâle bu kabîldendir. Ba'zan da olmazlar kulame, kün'ase gibi. Keşşafın beyanına göre bu vezin, bir kıllet ma'nasiyle de alâka dardır. Lisanımızda bu veznin mukabili « نتى » lâhikasile yapılan kelimelerdir

sh:»3432

ki süzüntü, kuruntu kırpıntı, süprüntü gibi. Lâkin sell fi'lini bir kelime ile ifade edemediğimizden sülâle kelimesini bu suretle terceme edememişizdir. Şu halde bir şeyin sülâlesi o şeyden sıyrılıp çıkarılan bir netice demek olur. Evlad ve zürriyyete de sülâle ıtlak olunması bu ma'na iledir. Bu münasebetle sülâle ta'birinden bir silsile mefhumu tehayyül ederiz. Lâkin esasında bu mefhum şart değildir. Çünkü sülâle aslın değil, ondan çıkarılan hulâsanın ismidir.

İşte insan meratibi hılkatinde evvelâ böyle çamurdan sıyrılıp çıkarılmış bir sülâleden yaradılmıştır ki bu mertebe ilk insan olan Âdemin halk olunduğu ve binaenaleyh insan cinsinin, insan uzviyyetinin ilk başladığı mertebe olmakla hiç bir insan tohumiyle mesbuk değildir. Ba'zıları burada «tıyn» Âdemin bir ismidir demiş, ba'zıları da sülâleden murad, Âdemdir demiş ise de ikisi de hilâfi zâhirdir. Zira Âdem, insandır. « لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ » de dahildir. Âyetin zâhiri bu sülâlenin Âdemden evvel olmasıdır. Hattâ bir kısım müfessirîn İbni Abbas, Ikrime, Katade ve mukatilden nakledildiği vechile burada « الْاِنْسَانَ » Âdem diye tefsir etmişler, «lâmı»ahde haml eylemişlerdir. Gerçi muhakkikînin muhtarı cins olmasıdır. Siyakı kelâm da bunu muktezıydir. Netekim Ebüssuud demiştir ki: el'insan ile murad, cinstir ve ma'nâ şudur «Billâhi insan cinsini Âdemin halkı zımnından tıynden bir sülâleden halkı icmalî ile halk ettik اهـ. Maamafih ahdolunduğu takdirde de zımnen bu ma'nâ lâzım gelir.

Demek ki Hâlık tealâ evvelâ çamurdan ıstıfa ile bir sülâle çıkarmış ve insani ibtida o sülâleden halk eylemiştir. Sûrei Hıcırde « حَمَأٍ مَسْنُونٍ » yoluna girmiş, musavver balçık denilmiş olan bu çamur sülâlesi Fahruddini Razînin de kaydettiği vechile bir takım müfessirînin iyzahına nazaran insanlara gıda olarak uzviyyeti insaniyyeye ilk temessül eden mevâdd ile kabili tesavvurdur ki bu mevad çamurdan

sh:»3433

sıyrılmış çıkmış mevâddı ma'deniyye veya nebatiyye veya hayvaniyyedir. Netekim sülâle, nuftenin tekevvün ettiği gıda mevaddı ile de tefsir edilmiştir ki bu ma'nâ ile âyet, sade Âdeme veya Âdem zımnında cinse müteallık olmakla kalmayıp her ferde de doğrudan doğru sadık olur. Zira mevâddı gıdaiyyeden her insanda uzviyyeti insaniyye halk edildiği ve bu suretle insanın hılkatine bu mevâddın bil'ıstıfa bir menşe' teşkil ettiği ma'lûmdur. Bu ise ledettenkıh ilk insanın maddei hılkatini idrâk için bir delil olur. Ancak sonraki insanlarda bu mevad bir insan nutfesiyle mesbuk olan bir beden içinde hazm-ü temsil olunduğundan bunu insan bedenine daha evvel verilmiş olan kuvvei hayatiyyenin bir eseri olarak mülâhaza etmek ve binaenaleyh baba nutfesinin kuvvetine irca' eylemek karib görünür. Halbuki ilk insanın yaradılışında böyle bir mülâhazaya imkân yoktur. Çünkü bu mevâddı insana temsil etmek için henüz bir insan uzviyyeti yoktu.

Binaenaleyh, o Hâlık tealânın ibtidai halkı olduğu zâhirdir. Âyetin ıhtar ettiği esas nokta da budur. Şu iyzahattan anlaşıldığına göre demek olur ki insan cinsinin ilk yaradıldığı çamur sülâlesi ilk insanın ve ilk insan huceyresinin halk olunduğu zamana kadar çamurdan ıstıfa edilmiş olan ve sonra insanın erzakı, hizmetini iyfa ettiği mevâlîdi selâse hulâsasıdır. Allah tealâ, çamurdan meadini, nebatatı, hayvanatı sıyırıp çıkardıktan sonra bunların bir hulâsasından da insanı hiç yokken yaratmış ve insan bunların âhiri olmuştur.

Asarı varideye nazaran insanın halkı, mevalîdi selâsenin halkından sonra olduğunda bir ıhtilaf görülmüyor. Şu halde topraktan insana karan mevâlîdi selâsenin bütün enva' ve ecnasiyle hakıkî bir tasnifi tamamiyle ma'lûm olabilse kuru toprağın ilk insan huceyresi haline gelinceye kadar geçirmiş olduğu hılkat ve ıstıfa mertebeleri mütalea

sh:»3434

olunabilecekti. Bundan dolayı ötedenberi meadinin, nebatının, hayvanatın tasniflerine çok ehemmiyyet verilmiş ve zaman zaman muhtelif noktai nazarlardan muhtelif tasnifler yapılmış ve türlü mülâhazalar yürütülmüştür. Ezcümle İbni Türketel'ısfehanî Fusus şerhinde demiştir ki: «Arzda evvelâ tekevvün eden meadin, sonra nebat, sonra hayvandır. Ve hak tealâ bu mevalid ecnasından her sınıfının âhirini onu velyedenin evveli kıldı da meadinin âhiri ve nebatın evvelini mantar, nebatın âhiri ve hayvanın evvelini hurma, hayvanın âhiri ve insanın evvelini maymun kıldı ki vahdeti ittisaliyye halel ve inhiraftan fasıla ve inkıta'dan mahfuz ve mazbut için.

2- 13. ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ﴾ Sonra da onu bir kararı mekînde

bir nutfe kıldık-ya'ni o insan cinsini veya neslini mekânetli bir karargâh olan rahimde temekkün eder bir nutfe yaptık. Evvelâ bir çamurdan bir sülâleden yaradılmış olan insan bundan sonra « ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلاَلَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ » mantukunca hakîr bir su sülâlesi olan nutfeden tenâsül tarıkıyle yaradılarak diğer bir sülâle oldu. Hem her nutfeden değil, rahimde karar eden nutfeden, her rahimde değil, sağlam, aldığını tutan mekânetli bir rahimde. Buradan anlaşılıyor ki Kur'anda nutfe yalnız meniynin ismi değil, daha ziyade meniy içindeki tohumunun ismidir. Zira rahimde istikrar eden odur. Bir de « جَعَلْنَا » zamirinin meslûl ma'nâsile sülaleye ircaı da tecviz edilmiştir ki o çamur sülalesini nutfe yaptık demek olur.

İşte nutfe yapıldıktan sonra insan hılkati tabiî ve kanunî denilen mu'tad şeklini almış oldu. Yoksa ibtida çamurdan sülâlenin, sülâleden insan veya nutfesinin yaradılışı fevkattabiadır. Çünkü henüz bir insan ve tabiati yoktu. Demek ki insan yaratan kudreti halika insan tabiatinden başkadır. Her hangi bir şey'in tabiati ise o şey'in kendisinden haric olamaz. Onun için bir şey

sh:»3435

kendisinin gayri olamıyacağı gibi tabiatinin gayri olmak da muhaldir. Onun için tabiat ancak muttarıd ve lâyete gayyer olmak üzere mülâhaza edilebilir. Ve bir şey kendisi değişmedikçe tabiatinin değişmesine imkân tasavvur olunamaz. Bundan dolayı her hangi bir şeyin tabiatinde bir tehavvül görüldüğü zaman o şeyin kendisinde bir tegayyür vuku' bulduğu anlaşılır ve ona haricî bir te'sir aranır. Ulûmı tabiıyye namı verilen ılimlerin hiç biri yoktur ki mütalea ettiği bir tehavvülün ayrı bir sebebini aramasın da kendi kendine tabiatile oluvermiş diyebilsin.

Hattâ bu nokta, iyice mülâhaza edilince «Ulûmi tabiıyye» denilen ılimler, tabiatlerin kendi kendine tehavvülünü kabul etmeyip her tehavvülün sebebi haricîsini arayan ve bu suretle hiç bir hâdisenin tabiî olmadığını isbat eden ılimlerdir denmekte tereddüd edilmez. Çünkü bir tabiatin kendinden haric bir eşinden teessür almasile iyzah edilen hâdisata tabiat demek tenakuz olur. Evet tabiatte tehavvül, ıstıfa', tekâmül yok değildir. Lâkin o ıstıfa ve tekâmülü yapan tabiat değil, tabiatler üzerinde hâkim olan halıktır. Eğer tabiat, hâkim olsaydi çamur tabiî çamur kalır, ondan bir sülâle çıkamaz, insan ve nutfe tekâmül ve ıstıfası olamazdı, Hatta nutfe yaratıldıktan sonra nutfe tabiatinden ileri geçemezdi. İmdi bilinmek lâzım gelir ki insanın tabiî addedilen nutfeden tekevvünü mertebelerinde de insanı yaratan nutfe tabiati değil, nutfeyi ve rahime o hılkat tehavvülâtını ifaza eden Hâlık tealâdır. Onun için buyuruluyor ki:

4 - 14. ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً﴾ Sonra nutfeyi aleka halkettik-rahime iliştirip telkıyh yaptırarak tutturup pıhtı kan gibi bir tutuk haline tahviyl ettik. ALEKA, esasen ılûk ve teallûk gibi ilişmek ve yapışıp tutmak ma'nâsından mehuz olarak ilişken, yapışkan şey demektir. Donuk pıhtı kana da ıtlak edilir. (Kamus) Müfessirler, umumiyyetle

sh:»3436

(Demi camid) diye tefsir etmişler ise de asıl murad rahimde telkıhin vukuıyle husule gelen alûktur (sûrei Hacce bak)

4 - ﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾ Arkasından alekayı mudga yarattık-bir çiğnem et parçası haline tahviyl ettik.

5- ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا﴾ Arkasından mudgayi ızam yarattık-ya'ni bir çiğnem et parçasından bir takım kemikler yarattık, ki bunlar hikmetin muktezası üzere bedenin çatısını teşkil eden direkleridir. Ne lâtif hikmettir ki yumurtanın kabuğu tavuğun karnında iken yumuşak olup dışarı çıkınca sertleştiği gibi kemikler de rahimde iken yumuşak ve çocuk doğduktan sonra tesallüb eder bir hılkatle yaratılmışlardır.

6- ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا﴾ Arkasından o kemiklere bir et giydirdik-bütün o kemikler her birine münasib birer et ile donatılarak hey'eti mecmuası zarif bir et kisvesile giydirilip kuşatıldı.

7- ﴿ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ﴾ Sonra onu bambaşka bir halk olarak inşa eyledik-ya'ni cehaziyle, ruhiyle, kuvasile, endamiyle ona öyle bir hılkat neş'eti verildi ki hiç bir mahlûka benzemez bambaşka bir halk « اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ » de dilber bir insan oldu.

﴿فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ İmdi yaratanların en güzeli Allah, çok büyük, çok yüksek-ya'ni bütün feyz-u bereketin esası onda, her şey'in hâlikı o, onun halkından sonra vücude gelen mebadi ve esbabın her biri bir hâlık addedilse ve bu suretle bir çok hâlıklar farz olunsa Allah, bütün o hâlıkların en güzeli, en güzel yaratanıdır. Her hılkatin, her ıstıfanın, her tekâmülün, her hüsnün ilk icadı, ilk nümunesi ancak onun ibdaı ve diğerlerindeki fâıliyyetin bütün künhü onundur. Mevcud olmıyan

sh:»3437

tabiatleri vücude getiren, vücude gelen tabiatleri dilediği gibi tahvil edip değiştirerek en güzel neş'etler için kıvamına koyan, camid bir çamurdan namî bir sülâle çıkaran, hakîr bir sülâleden bervechi balâ dilber bir insan yaratan o Allah, öyle yüksek ki ne kadar hâlık farzedilse öyle güzel, öyle güzel yaratan tasvvur olunamaz.

Zehî zatın nihân-ü ol nihandan musivâ peydâ
Biharı sun'ına emvâc peyda ka'r nâpeydâ

Bülend-ü pesti âlem şâhidi feyz-ı vücudundur
Değil bihûde olmak yoğiken arz-u sema peydâ

Meali hikmetin ızharı kudret kılmağa etmiş
Gubarı tireden âyînei kiti nüma peydâ
Demadem âks alır mir'ati âlem kahr-u lûtfundân
Anınçin geh kûduret zâhir eyler geh safa peydâ

Gehi toprağa eyler hikmetin bin mehlika penhan
Gehi sun'un kılar topraktan bin mehlika peyda

Cihan ehline tâ esrarı ılmin kalmıya mahfi
Kılıbdır hikmetin küffar içinde enbiya peyda

İnsanlar böyle bambaşka bir neş'ette. en güzel bir kıvam ile yaratılmış olduklarından dolayı kendilerini her murada irmiş, felâh ihtiyacaından müstağni olmuş zannetmemelidir. Ey insanlar :

8- 15. ﴿ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ﴾ Sonra şübhesiz bundan sonra muhakkak öleceksiniz.

9- 16. ﴿ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ﴾ Sonra da muhakkak Yevmi kıyamette ba'solunacaksınız-Binaenaleyh balâda beyan olunan evsafı iktisab ile felâha çalışmak lâzım gelir.

İnsanların mebde'-ü meadiyle meratibi hılkatleri ıhtar olunduktan sonra hayat ve bekaları ve intibah-ü mes'uliyyetleri ile alâkadar olan ba'zı esbab ve niami ilâhiyyenin de halkına işaretle buyuruluyor ki :

﴾١٧﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴾﴿

sh:»3438

﴾١٨﴿ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً بِقَدَرٍ فَاَسْكَنَّاهُ فِى الْاَرْضِ وَاِنَّا
عَلٰى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴾١٩﴿ فَاَنْشَاْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ
نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴾٢٠﴿
وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِسَيْنَآءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْاٰكِلِينَ
﴾٢١﴿ وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهَا
وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴾٢٢﴿ وَعَلَيْهَا وَعَلَى
الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴾﴿

Meali Şerifi

Filhakıka biz, sizin fevkınızda yedi tarıyk yarattık ve halktan gafil olmadık 17 Ve Semadan bir kader ile bir su indirdik de onu yerde iskân eyledik, halbuki biz onu giderivermeğe de şübhesiz kadiriz 18 Öyle iken durdurduk da onunla sizin için hurmalıklar, üzümlükler kabîlinden bağlar, bağçeler yaptık ki içlerinde sizin için bir çok yemişler var onlardan yer ve geçiniriz 19 Ve bir ağaç ki Turı siynadan çıkar, yağ ve yiyenlere bir katıkla biter 20 En'amda da sizin için cidden bir ıbret vardır, karınlarındakinden sizi iska ediyoruz sizin için de onlarda hem bir çok menafi' vardır, hem de onlardan yersiniz 21 Hem onlara ve hem gemiye yüklenirsiniz 22

17. ﴾سَبْعَ طَرَآئِقَ﴿ Yedi tarika - TARAIK « طَرِيقَة » nin cem'ıdir. Bunun tesirinde bir kaç vecih söylenmiştir:

sh:»3439

1-Tarîka, kat ma'nâsına gelir. Netekim « طَارَقْتُ الثَّوْبَ » denilir ki birbiri üstüne kat kat elbise giydim demektir. Bu surette «seb'a taraık» yedi kat demek olur. Ve « سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا » mefhumunu ifade eder.

2-Tarıyk gibi yol demektir. O halde «seb'a taraık» yedi yol demek olur. Ba'zıları yıldızların yolları olmak hasebiyle Semavâta taraık ıtlak edildiğini söylemiş. Lâkin bu surette murad « كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ » mantukunca ecramın yüzdükleri eflâk ve medarat olmuş olur ki bu ise yediden ıbret değil çoktur. Binaenaleyh evlâ olan diğer bir çoklarının ıhtiyar ettiği vechile Melâikenin urucda yolları olmak ı'tibariyle Semavâta taraık ıtlak edilmiş olmasıdır ki mer'î olan Sema bunların ancak birisidir.

3-Tarikat, ta'biri âharle sistem ma'nasıdır ki son zamanlarda lisanımızda manzume veya meslek diye de terceme edilmemiştir. Netekim hey'eti şemsiyye demek olan «sistem soler» manzumei şemsiyye veya mesleki şemsî diye ma'ruf olmuştur. Bu surette «seb'a taraık»yedi hey'et demek olur ki hey'eti şemsiyye bunların birincisidir.

Görülüyor ki bu üç ma'nanın üçünde de «seb'a taraık» seb'a semavât demeğe raci' oluyor. Bizce bu vecihlerin en güzeli Malâikenin uruc yolları olmak i'tibariyle yedi yol ma'nâsına olmasıdır. Âyetin âhiri de bu yedi yolun ılmine alâkasını iş'ar etmektedir. Bu karîne ile biz, yedi sema denilen bu yedi tarıktan insanları bunlar havassı hamse ile akıl ve vahiy yollarıdır. Zira buyuruluyor ki :

﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾ ve biz, halktan gafil değiliz-ya'ni Hâlık tealâ, ne

yaptığını bilmez ve yaptığından haberi olmaz bir tabiat değildir. Ne yarattığını ve yaratacağını agâhtır. Hiç birini ihmal etmez, hepsini gözetir, hepsinin umurunu tedbir eder. Tevbekârların tevbesini, yalvaranların

sh:»3440

duasını duyar, Yerin Gökün, dirinin ölünün her hal-ü tavırda içiyle dışıyle bütün hususıyyatını bilir. Binaenaleyh ölenleri nasıl ba's edeceğini de bilir. Fahrüddini Razînin de ıhtar ettiği vechile bu âyetin bir çok mesaile delâleti vardır. Ezcümle :

1-Sanim vücuduna ve iradesine delâlet eder. Çünkü hılkatin tehavvülâtı ve ecsamın bir sıfattan zıddı bir saıfta inkılâbâtı bir muhavvil ve mugayyirin vücuduna ve eserdeki tenevvüat, müessirin irade ve ıhtıyarına delildir.

2-Tabiat da'vasının fesadına delâlet eder. Çünkü tabiat, müessir olsa idi bir kararda bekası vacib olur ve bu tegayyürât-ü tehavvülât husule gelemezdi, buna karşı bu tehavvülât, tabiatın kendisinde vakı' olan tegayyürattan oluyor denemez, çünkü böyle demek tabiatin bir hâlık ve mucide ihtiyacını ıkrar etmektedir.

3-Hâlıkı müdebbirin ılmini ve kudretini nâtıktır. Filvaki' âcizin bir şey yapması muhal olduğu cihetle ılimli, şuurlu asarın cahilden suduruna imkân olmadığı gibi bu kadar ef'ali acîbe ve asarı bedîa da cehalet eseri olamaz.

4-Kudret ve ılmin şumulü de ba'sin ve haşr-ü neşrin imkânını iş'ar eder.

6-Hâlıkın halkından gafil olmaması mahlûkat miyanında mevzuı bahs olan insanların hayatı maddiyyelerine aid erzak ve havayicin tedbir ve tesviyesinden maada irsali rusül ve inzâli kütüb gibi hidayet ve irşadlarına ve hayatı ma'neviyyelerine aid olan ihtiyacatın da tedbir-ü tesviyesini ifade eder. Ve bu suretle burada nübüvvet ve risalet mes'elesinin de esasını bir isbat vardır. Ve filvaki' bunu müteakıb su ve sudan neş'et eden nebatât ve hayvanât gibi hılkî olan niam ve menafiı maddiyyenin başlıcalarına

sh:»3441

işaret ve bunun ucunda insanların sa'y-ü kesbiyle yaradılmış olan gemi ni'meti ıhtar olunduktan sonra risalete müteallık kıssalar tafsıyl olunacaktır. Binaenaleyh sevkı kelâm şu olur : ahsenülhâlikîn olan ve insanı halk eden biz azîmüşşan, halk ettiğimiz mahlûkattan gafil olmadığımız cihetle fevkınızda yedi yol

halk ettik 18. ﴿وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً بِقَدَرٍ﴾ ve Semadan bir kader ile bir su

indirdik-ya'ni takdir ettiğimiz bir mikdarda yüksekten yağmur yağdırdık. İnsanların ta çamurundani'tibarenlevazımı hayatiyyelerinin en mühimmini teşkil eden suyun kendisi bir ni'met olduğu gibi bir çok ni'metlerin husulüne sebeb olduğu da ma'lûmdur. Fakat böyle olması her ihtiyaca göre bir mikdar ile mahduddur. Fazlası tufan gibi muhrib ve mühlik olur. Onun için nafi' yağmurlar da zaman zaman muhtelif ihtiyacata göre muhtelif mikdarlarda yağarlar. Öyle ki bunların yağışı ve mikdarları tabiî bir surette yeknesak ve muttarıd değil, ıhtiyarî ve ılmî bir tesarrufa delâlet eder vechile az çok mütefavit bir nizam içindedir.

Ve işte ınayeti ilâhiyyeyi ifade eden bu noktayı bilhassa ifade için «bikaderin» kaydi tasrih olunmuştur. Bir de suyun bir unsurı basît olmayıp iki gazden müteşekkil bir cismi mürekkeb olduğu ahiren kimyada ma'lûm olmuştur. Demek ki suyun terkibi dahi sırf tabiî bir şey olmayıp haricinden icrayi te'sir eden bir faılin sun'udur. Bu haysiyyetle de su, Semavî bir te'sirin mahsulüdür. Ilmi tabiîde yağmurlar harareti Şems ile denizlerden ve yerden tebahhur edip yukarıya suûd eden su buharlarının ictima' ve tekâsüf ve temeyyüu ile husule geldiğinden bahs olunurken yağmurların tabiî olarak tekevvün edivirdiğini zannetmemelidir. Bu cihet, yağmurların keyfiyyati husulünden bir nebze olsa da tamamı değildir. Fizik te ılmin bütünü değildir. Gerçi hararetle suyun tebahhuru bürudette buharı temeyyüu bir âdettir. Fakat gerek

sh:»3442

hararet ve gerek bürudet suyun ve buharın bir tabiati olmayıp haricî bir âmilin te'siri olduğu gibi Muhıtteki (temperature ya'ni mizacı sühunet) in hen an bir nesakta durmıyan tehavvülâtı da Sani' tealânın emr-ü tedbiri ve her def'asında teayyün eden yağmur mıkdarının tahsısı ve tesbiti de takdiri hudanın hukm-ü tecellisidir. Vermek istediği feyzı hayata göre bir mıkdarı mahsus ile gâh alel'ade ve gâh fevkal'ade olarak o suyu Semadan indiren odur.

Bir eczahanede taktır olunan mai mukattarı tabiî addeden kimse görülmüyor. Çünkü bir iradenin müdahalesi vardır. Halbuki onda tabiîlik nesekı yağmurdan daha bariz, yağmurda san'at ve irade tezâhürü daha yüksektir. Binaenaleyh Hâlıkı halktan gafil zannedenler gibi yağmur duâsını inkâra kalkışmamalı ve mücerreb olduğu üzere duâ ile yağmur ihsan edildiği zaman şaşmamalıdır. Buyuruluyor ki: halktan gafil olmadık ve Semâdan bir kader ile su indirdik ﴿فَاَسْكَنَّاهُ فِى الْاَرْضِ﴾ de onu Arzda iskân ettik-ırmaklarda, göllerde, menba'larda, kuyularda, havuzlarda, mahzenlerde toprak içlerinde ilh... duruyor ﴿وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ﴾ halbuki biz onu gidervermeğe de muhakkak kadiriz. -O indiriş ve durduruş zarurî ve mecburî değil, mahzâ fazl olarak halkın hayat ve mesalihine bir ınayeti rabbaniyyedir. Yoksa kurak zamanlarda görüldüğü vechile o sular kuruyabilir, hararet tezyid ediliverse Arzda sudan eser kalmazdı, düşünmeli ki o zaman hal ne olurdu. Fakat ne büyük lûtf-u keremdir ki 19. ﴿فَاَنْشَاْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ﴾ böyle iken indirdik iskân ettik de onunla sizin için Cennetler inşa eyledik-en güzel, en nafi' nebatât ve eşcare neşv-ü nema vererek türlü nebatlar bağçeler yetiştirdik ki ﴿مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ﴾ hurmalıklar

sh:»3443

ve üzümlükler kabîlinden ﴿لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ﴾ sizin için onlardan bir çok yemişler var-hurma ve üzümden maada daha nice yemişler var ki türlü istifadeler edersiniz ﴿وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ﴾ ve onlardan yersiniz-ya'ni o bağlardan bagçelerden geçinirsiniz. Bunlardan yemek iki türlüdür : birisi doğrudan doğru meyvelerini yemektir. İkincisi o yüzden geçinmektir. Burada bağ ve bagçelerin hem menafiı hayatiyyesi, hem menafiı ıktısadiyyesi ıhtar edilmiş oluyor. Bir de bunların mahsulatı insanların gıdasından bir kısmı mühimmini teşkil etmek i'tibariyle insan hılkatinin maddei ibtidaiyyesi olan « سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ » in bir kısmının iyzah etmiş olması melhuzdur.

Hurma ve üzüm gibi zeytunun da hayat ve ıktısadiyyatta ehmmiyyeti mahsusası hasebiyle buyuruluyor ki 20. ﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِسَيْنَاءَ﴾ bir de Turı Sinadan çıkan bir ağaç-neş'et ettirdik ﴿تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْاٰكِلِينَ﴾ ki hem yağ bitirir hem de yiyeceklere bir katık -burada zeytun ağacının Turi Sinadan çıkan bir ağaç ta'birile ifade edilmesi şübhe yok ki şayanı dikkattir. Deniliyor ki: zeytun ibtida Turi Sinadan intişar etmiş veya mühim kısmı orada yetiştiğinden böyle denilmiştir اهـ. Maamafih bunda Hazreti Musânın mazberi teklîm olduğu mubarek Turı Sinanın zikriyle

zeytunun bereketine bir işaret bulunduğu gibi «Nûr» âyetindeki «مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ» temsiline bir iyma da yok değildir. Zira hedefi beyan bu tecelliyâttan feyzı ilâhîye irşaddır. Zira aynî su aynî hevada aynî güneş, aynî toprakta bu mütenevvi' ni'meklerin inşası Hâlık tealânın gafil bir tabiat olmadığını bağıran ıbret bürhanlarıdır. (Sûrei Ra'din ilk sahifesine bak). 21. ﴿وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةًۜ﴾ Sizin için en'amda da muhakkak bir ıbret vardır. -O ağaçta

sh:»3444

ve Cennetlerde hep birer ıbret olduğu gibi hayvanâtta ve bilhassa en çok intifa' edilen en'am, ya'ni koyun ve keçi, sığır ve deve makulesinde de bir ıbret vardır ki bundan gafil olanlar o en'am gibi ve belki daha şaşgındırlar.

﴿نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهَا﴾ Sizi onların karınlarındakinden suvarırız - kan ile gübre arasından bembeyaz ve tertemiz süt çıkar içilir, bir kör tabiatle bu nasıl seçilir?

﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ﴾ Sizin için onlarda daha bir çok menfeatler de vardır. - Ki bakıp gözetmek şartıyle intifa' edersiniz ﴿وَمِنْهَا تَاْكُلُونَۙ﴾ ve onlardan yersiniz - menafi' ve mahsulâtından intifa' ettiğiniz gibi kendilerinden de intifa' eder, etlerinden yersiniz 22.

﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ۟﴾ onların üzerine ve gemi üzerine yüklenir taşınırsınız. - Yine en'am içinde sığır ve mandaya da yük çektirilir. Fakat gemi gibi üzerine yük vurulan develerdir. Onun için develere Arab şairleri «Sefainiberriyye» ya'ni kara gemileri ta'bir etmişlerdir ki bizim şimendüferlere kara vapuru dememizi andırır. Görülüyor ki hılkatte ki bu menafi' ıhtar olunurken sun'ı beşerle i'mal edilen gemi tezyil edilivermiş ve bu suretle «وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ» mantukunca ma'mulatı beşerriyyenin dahi halkı ilâhî olduğuna tenbih olunduğu gibi bununla kesib feyzını yükselten ve cem'ıyyeti beşeriyyenin tehzib ve necatına menşe' olan risalet mevhibesine karşı küfredenlerin bervechi âti kıssalarına bir kirizgâh yapılmıştır.

﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
مَالَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ﴿﴾

sh:»3445

﴿٢٤﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هٰذَٓا اِلَّا بَشَرٌ
مِثْلُكُمْۙ يُرِيدُ اَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةًۚ مَا
سَمِعْنَا بِهٰذَا فِٓى اٰبَٓائِنَا الْاَوَّلِينَۚ ﴿٢٥﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ بِهِ
جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتّٰى حِينٍ ﴿٢٦﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِى بِمَا

كَذَّبُونِ ﴿٢٧﴾ فَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا
فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ فَاسْلُكْ فيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ
اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْۚ وَلَا تُخَاطِبْنى فِى
الَّذينَ ظَلَمُواۚ اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٢٨﴾ فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ
مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذى نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ
الظَّالِمينَ ﴿٢٩﴾ وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنى مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ
الْمُنْزِلينَ ﴿٣٠﴾ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ وَاِنْ كُنَّا لَمُبْتَلينَ ﴿

sh:»3446

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için biz Nuhu kavmine Resul gönderdik de dedi ki: ey benim kavmim: Allaha ıbadet edin, ondan başka bir tanrınız yoktur, binaenaleyh korunmaz mısınız? 23 Bunun üzerine kavminden küfreden kodaman güruh şöyle dedi: bu, başka değil, ancak sizin gibi bir beşer, üstünüze geçmek istiyor, eğer Allah dilese idi elbette bir takım Melekler gönderirdi, biz evvelki atalırımız içinde bunu işitmedik 24 Her halde o öyle bir adam ki kendisinde bir cinnet var, binaenaleyh gözetin bunu bir zamana kadar 25 Dedi: ya rab! Beni tekzib etmelerine karşı sen bana nusrat ver 26 Biz de ona şöyle vahyettik: bizim nezaretimiz ve vahyimizle gemiyi yap, sonra emrimiz gelip de tennur feveran edince hemen ona topundan bir iki çift ve aleyhinde söz sebketmiş olandan başka ehlini sok ve o zulm edenler hakkında bana bir hıtabda bulunma, çünkü onlar gark olunacaklardır 27 Binaenaleyh sen maıyyetindekilerle geminin üzerine çıktığında da de ki: hamd o Allaha ki bizi o zalim kavminden kurtardı 28 Ve de ki: rabbım! Beni bir mübarek menzile kondur, konuklıyanların en hayırlısı sensin 29 İşte bunda çok âyetler vardır ve hakıkat biz pek imtihancıyızdır 30

23. ﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه﴾ Kasem olsun ki Nuhu kavmine risâletle gönderdik-sûrei A'rafta, sûrei Hûdda ve sûrei Hunta Hazreti Nuhun risaleti ve keyfiyyeti da'veti hakkında daha ba'zı tafsılât vardır. Ba'zı Sûrelirde de daha vecîz bir surette ıhtar ve işaret yapılmıştır ki bunlar aynî bir kıssanın mücerred terarı değil, aynı mevzu' üzerinden başka başka birer vechin ibraziyle ayrı ayrı faideler zımnında mütenevvi' bir beyandır. Meselâ burada gemi ni'metinden menşe' ve faioesi siyakın risalet münakaşasının mühim bir noktasını hall vardır.

Filvaki' halkından gafil olmıyan Allah, Nuhu kavmine

sh:»3447

Resûl gönderdi ﴿فَقَالَ﴾ de-Nuh, o risaletle-dedi ki ﴿يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَالَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ﴾ ey kavmim, Allaha ıbadet ediniz, size ondan başka hiç bir ilâh yoktur ﴿اَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ artık korunmaz mısınız? -Ya'ni Allahı tanımadığınız ve vahdaniyyetle ıbadet etmediğinizden dolayı başınıza gelecek olan büyük bir günün azâbından kendinizi korumaz mısınız? Zia diğer Sûrelerde geçtiği üzere « اِنّى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظيمٍ » diye teblig etmiştir 24.

﴿فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ﴾ bunun üzerine kavminden küfreden

mele' -ya'ni göz dolduran kodamanlar güruhu risaleti inkâr ederek halka karşı- dedi ki

﴿مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ bu ancak sizin gibi bir beşer

﴿يُرِيدُ اَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize tefaddul etmek istiyor-ya'ni beşerî evsafta sizden hiç bir farkı, fazla bir meziyyeti olmadığı halde Peygamberlik da'vasıyle sizin üzerinize çıkmak, başınıza geçmek istiyor. Bu sözde iki ma'nâ gözetilebilir; birisi, müşarünileyhte alel'ade insanlardan fazla bir meziyyet ve fazılet bulunmadığı iddiasıyle onu adî bir şahıs ve ehliyyetsiz bir muhterıs gibi göstermeğe çalışmak ve bu suretle onu ıgdab etmektedir ki Dünya mansıbı peşinde koşan harîs ve hasud kimselerin ekseriyya ehliyyet ve istihkak erbabına karşı âdetleridir.

İkincisi, risalet da'vasını bütün insaniyyetin fevkına çıkmak gibi fazla bir iddia farzetmek, risaleti beşer cinsinde bulunması mümkin omıyan bir fazılet da'vası halinde göstermektir. Ki Allahı halktan gafil bir tabiat gibi farzeden Muattılanın veya Allahın mücerred ruhanîlerden başkasına tebligatta bulunamıyacağını zanneden Sabienin zuumleridir. Onun için Peygamber denildiği zaman böyleleri onda mâfevkalbeşer bir mahiyyet

sh:»3448

bulunması, ya'ni beşer cinsinin en fâdıl bir ferdinde bile bulunmıyan sırf lâhutî bir cevher ve hüviyyet bulunması lüzumunu iddia ederler. Hıristiyanların Hazreti Isâda bir cevheri ülûhiyyet bulunduğunu iddiaya kalkışmaları ve hattâ Nesturîlerin, biri lâhutî biri nâsutî iki cevhere kail olmalarına bile razı olmamaları o iddiaya mağlûbiyyetlerinin bir neticesidir. Zamanımızdan bir takım Avrupa muharrirlerinin risaleti Muhammediyyeyi inkâr vadisinde «şübhe yok Hazreti Muhammed, fevkalbeşer bir vücud değil, bunu kendisi de söylüyor « اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ » diyor» demeleri, ya'ni ülûhiyyet da'vasında bulunmadığından dolayı Resulullahın risaletini kabul etmek istememeleri de o zehaba tebe'ıyyetle söylenmiş bir safsatadan başka bir şey değildir. Bu Zummde bulunanlar veya bu suretle safsata yapmak istiyenler bir beşerin risaleti mevzuı bahs olduğu zaman onu bütün insan cinsinin fevkında bir hüviyyeti fâdıle iddiâ ediyoruş gibi tasvir ederler de onun bir ilâh veya bir melek olduğu kabul edilmedikçe Resul olduğu tasdık olunamazmış gibi gösterirler.

Sûrei İsrada da geçtiği vechile Resulullaha karşı Kureyş müşriklerinin bir takımı da safsatayı dermiyan etmişlerdi. Buna karşı burada bunun menşe'i galatı Hâlika halkından gafil zannetmek küfrü olduğu ve Nuhtan Isâya kadar bunu söyliye geldikleri ve ılmen kani' olmak istemiyen bütün o kâfirlerin nihayet sıdkı risâlet karşısında fı'len helâk oldukları anlatılmıştır. Ya'ni Nuhun risaletine karşı kavminin kodaman kâfirleri demişdi ki «bu ne olursa olsun sizin gibi bir beşerden başka bir şey değil, böyle iken beşeriyyetin fevkına çıkmak, insanlıktan daha fâdıl olmak istiyor. Allahın risalet da'vâ ediyor, beşerden Resul

sh:»3449

mu olur? » Gerçi nazımdan ilk nazarda evvelki ma'nâ daha mütebadir gelir. Fakat maba'dına olan sıyakına dikkat edilince deikinci ma'nâ, ya'ni beşerî risaletin inkârı ma'nâsı daha vâzıh görünür. Zira o kâfirler bunun arkasından istidlâl ediyorlar.

﴿وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰئِكَةً﴾ Ve eğer Allah, dilese idi elbette Melâike indirdi-ya'ni Allah, insanlara Resul göndermek istese idi yerdeki beşerden değil, elbette Semâdan Melâikeyi Resul yapar indirdi de herkes ondan Allahın tebliğatını kendi alırdı. Buna «elbette» demeleri iki noktai nazarlardır. Bir kerre zu'mı bâtıllarında Allahın beşerden birine tebliğat yapıp risalet ihsan etmesini mümkin görmüyorlar. Allah, doğrudan doğru cisimlilere te'sir icra edemez farzeyliyorlar. Halbuki bu suretle istidlâlda bir musadere alel'matlûb fesadı vardır. Ya'ni delil, da'vanın aynidir. Bir de tabiat ve vücub noktai nazarına tutunarak demiş oluyorlar ki eğer ba'zı ferdlere Melâikeyi indirmiş ise her ferde indirmesi lâzım

gelirdi, çünkü tabiat küllîdir. Bu zuum da Allahın faılı muhtar olduğunu inkârdır.

Sûrei İbrahimde geçtiği üzere bu gibilere karşı Peygamberler «

اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ

عِبَادِهٖ » diye cevab vermişlerdi. Ki burada da « وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ »

esâsiyle o zuum kökünden reddedilmiş ve netekim sûrei «En'âm»da «

اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ » buyurulmuştur. Lâkin Allahın ılm-ü iradesini

bilmiyen ve kafaları tabiat, âdet ve taklid ıttıradlariyle dolmuş olan o kâfirler dediler ki

﴾مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فٖى اٰبَٓائِنَا الْاَوَّلِينَ﴿ biz evvelki atalarımızda bunu

işitmedik-ya'ni Nuhun dediğini, Allahdan başka ilâh yoktur kelâmını işitmemişler, yâhud ba'zılarının

kavlince Nuh gibi risalet da'vâ eden işitmemişler, cehaletleri o kadar uzamış ki Peygamber cinsini duymamışlar. Maamafih bizce bunun

sh:»3450

Melâike inzaline işaret olması da muhtemildir ki Melâike indirildiğini hiç işitmedik demiş olurlar. Ve bu ma'nâ, talîlerinin butlânını anlatmış olmak ı'tibariyle ahenge nazma daha mülâyim gelir.

İşte o kâfirler; beşerin risaletini böyle inkâr ederek ulül'azimden bir Resul olan Nuhu hiç bir fazıleti hâiz olmıyan alel'âde bir harîs müddeî gibi göstermekle kalmayıp daha ileri gittiler de halka karşı dediler ki 25.

﴾اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ بِهٖ جِنَّةٌ﴿ o, başka bir şey değil, ancak kendisinde bir nevi' cinnet

var bir adam - ya'ni acîb bir deli veya Cin tutmuş ﴾فَتَرَبَّصُوا بِهٖ حَتّٰى حِينٍ﴿

binaenaleyh onu bir zamana kadar gözetiniz - bakalım belki açılır. Nihayet bunlara karşı Nuh, ne dedi

bakınız; 26. ﴾قَالَ رَبِّ انْصُرْنٖى بِمَا كَذَّبُونِ﴿ rabbım! dedi, beni tekzib

etmelerine mukabil bana nusrat et - o nasıhat dinlemiyen, ılmî, kavlî cevablarla yola gelmek ihtimali olmıyan o kâfirlere karşı fı'len muzafferiyyetle sıdkının tahakkuk ettirilmesini rabbından duâ etti ki bu duâ, Allahı halkından gafil zanneden o kâfirlerin helâki demekti, anlamalı ki bir Peygamberin kavmi aleyhindeki duası ne müdhiş şey ve Allah tealâ nasıl bir karibi mücibdir.

27. ﴾فَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا الخ﴿

Bunun üzerine ona hemen şöyle vahyettik :

﴾٣١﴿ ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ ﴾٣٢﴿ فَاَرْسَلْنَا

فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ اَفَلَا

تَتَّقُونَ ﴿﴾

sh:»3451

﴿٣٣﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ
الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنَاهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ
يَاْكُلُ مِمَّا تَاْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَئِنْ
اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٣٥﴾ اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ
اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٦﴾ هَيْهَاتَ
هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٧﴾ اِنْ هِىَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ
وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٨﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ افْتَرٰى
عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ
انْصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٤٠﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ
﴿٤١﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra arkalarından başka bir karn inşa eyledik 31 Onların içinde de kendilerinden bir Resul gönderdik

şöyle ki: Allaha ıbadet edin ondan başka bir tanrınız yok, artık korunmaz mısınız? 32 Dünya hayatta

kendilerine refah verdiğimiz halde küfredip Âhıret likasını tekzib eyliyen kavminden o

sh:»3452

(mele') kodaman güruh ise şöyle dedi: "bu başka değil, ancak sizin gibi bir beşer, yediğinizden yiyor, içtiğinizden içiyor 33 ve şayet sizin gibi kat'ıyyen husrandasınızdır 34 Siz öldüğünüz ve bir toprak, bir yığın kemik olduğunuz vakıt muhakkak çıkarılacaksınız diye mi va'dediyor? 35 Heyhât o va'dolunduğunuz şey ne kadar uzak 36 O, bizim Dünya hayatımızdan başka bir şey değildir, ölürüz ve yaşarız, fakat biz ba's olunmayız 37 O ancak öyle bir adam ki bir yalanı Allaha iftira etti, biz ona inanacak değiliz 38 Ya rab! dedi: beni tekzib ettikleri cihetle öcümü al 39 Buyurdu ki: az bir zamanda nâdim olacaklar 40 Derken onları sayha, bihakkın alıverdi de kendilerini bir seyl süprüntüsü yapıverdik, artık öyle bir defolmuş oldu ki o kavm, o zalimler! 41

31. ﴿ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ﴾ sonra onların ardından diğerlerini

bir karn olarak inşa eyledik-burada bu karin ta'yin edilmemiştir. Fakat kavmi Nuhtan sonra ekseriyya Âd ve

Semûd kavimleri zikr olunduğuna nazaran bu karnden murad, Âd, Resulün de Hûd olaması melhuzdur. Semûd ve Salih de denilmiştir. 33.

﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنَاهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۙ﴾ kavmi Nuhun yalnız küfürlerini zikr ile iktifa

olunmuştu, bunların hakkında ise küfürleriyle beraber Âhıret likasını tekzib ve hayatı Dünyada ni'met ile şımarıklık hasletleri de bilhassa zikredilmiştir. Bu vasıflar asrî kâfirlerin de en bâriz vasıflarını teşkil ettiği gibi söyledikleri sözler tamamiyle şimdiki kâfirlerin virdi zeban ettikleri sözlerdir. Bunlar da beşerî risaleti kabul etmemekle beraber Peygamberi alel'âde bir beşer seviyyesinde göstermek için beşeriyyeti yiyip içtiği şeylerle mükayese ediyor, Ve cem'ıyyeti beşeriyyeyi kökünden yıkacak olan şu propagandayı

sh:»3453

ileri sürüyorlar. 34. ﴿وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ﴾ kasem olsun ki eğer sizin gibi bir beşere ıtaat ederseniz ﴿اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ﴾ o takdirde siz hiç şüphesiz

husrandasınızdır. -Ihtara hacet yoktur ki beşerin beşere ıtaatini bilâ kayd-ü şart inkâr eden bu söz, haricîlik ve anarşistlik da'vasıdır. Ve bir reisin riyaseti altında toplanmıyan bir cem'ıyyeti beşeriyye yoktur. Cumhuriyyetler bile bir reisin riyaseti altında birleşmek ihtiyacındandır. Fakat kendi hayati Dünyalarından ilerisini hiç hisaba almak istemiyen ıhtilâlci kâfirler kendi garaz ve menfeatlerini elde etmek için hurriyyet da'vası altında ıtaat umdelerini yıkarak milletlerin nizamı içtimaîlerini tahrib etmekten zevk alırlar. Bunun gibi hayati Dünya refahiyle şımarmış ve Âhıret likasının yalan olduğunu diline dolamış olan o kâfirler de Allahın emriyle Peygambere itaat hissini kırmak için beşerin beşere meş'ru' olan itaat esasını bir esaret ve husran mealinde göstererek kökünden baltalamağa çalışıyorlardı. Kavmin bekasını en büyük darbe olan

bu büyük cinayetin uhverî mes'uliyyeti mevzuı bahsedildiği zaman da diyorlardı ki 35.

﴿اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ﴾

siz cidden öldüğünüz ve toprak ve kemik olduğunuz vakıt muhakkak çıkarılacaksınız diye mi va'dediyor?

36. ﴿هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ﴾ heyhât, heyhât ne uzak va'd! 37.

﴿اِنْ هِىَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾ ancak bizim Dünya hayatımızdır.

﴿نَمُوتُ وَنَحْيَا﴾ ölür ve yaşarız-ya'ni kimimiz bir taraftan ölür, kimimiz de yeni doğar hayata

geliriz, böyle gider ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾ ve biz, ba'solunacak değiliz-öldükten sonra

dirilmiyeceğiz ohalde bu alçak hayata sarılalım keyfimize bakalım 38. ﴿اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ﴾

sh:»3454

o - Peygamber - ancak öyle bir recül ki ﴿افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا﴾ Allaha karşı bir

yalan uydurdu ﴿وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ﴾ biz ise ona inanacak değiliz - işte görülüyor ki

zamanımız kâfirlerinin ve bâhusus münevverlik taslıyan asrî zındıkların dine karşı söyledikleri sözler de en eski kâfirlerin bu sözlerine irtica'dan başka bir şey değildir.

Bunlar böyle söylediler de ne oldular? O Resul, ya'ni Hûd aleyhisselâm 39.

﴿قَالَ رَبِّ انْصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ﴾ rabbım! beni tekziblerine mukabil bana nusrat

ver dedi - halkından gafil olmıyan Allah tealâ da ne dedi bilir misiniz? 40.

﴿قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ﴾ Birazdan, dedi, mutlak nadim olacaklar 41.

﴿فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ﴾ derken onları sayha hakkile yakalayıverdi

﴿فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً﴾ de biz onları bir gusâ haline getiriverdik - ya'ni bir seyl köpüğü gibi

savuruverdik ﴿فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ artık defolsun öyle zalimler .

﴿٤٢﴾ ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا اٰخَرِينَ ﴿٤٣﴾ مَاتَسْبِقُ
مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا
كُلَّمَا جَآءَ اُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ
اَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَايُؤْمِنُونَ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوسٰى وَاَخَاهُ
هٰرُونَ بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿﴾

sh:»3455

﴿٤٦﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ
﴿٤٧﴾ فَقَالُوا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ
﴿٤٨﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٥٠﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ
اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَآ اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sonra arkalarından başka karnlar inşâ ettik 42 Hiç bir ümmet, ecelini sebkedemez ve geriletemezler 43

Sonra ardı ardına Resullerimizi gönderdik, her ümmetle Resulü geldikçe onu tekzib ettiler, biz de onları

birbiri ardınca yuvarladık ve hepsini birer efsâne yaptık, artık defolsun öyle bir kavim ki iymana gelmezler

44 Sonra bir takım âyetlerimiz ve açık bir ferman ile Musâyı ve kardeşi Harûnu gönderdik 45 Fir'avna ve

cem'ıyyetine de bunlar kibirlerine yediremediler ve dik başlı bir kavm idiler 46 Onun için biz, dediler, bizim

gibi iki beşere iyman mı ederiz? Halbuki onların kavmi bize kulluk ediyor 47 Bu suretle onları tekzib ettiler de helâk edilenlerden oldular 48 Şanım hakkı için berikiler doğru yolu tutabilsinler diye Musâya o kitabı da verdik 49 İbni Meryemi de anasiyle bir âyet kıldık ve ikisini bir oturaklı ve temiz sulu bir tepeye barındırdık 50

﴿٥١﴾ يَٓا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًاۜ اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ عَل۪يمٌۜ ﴿﴾

sh:»3456

﴿٥٢﴾ وَاِنَّ هٰذِه۪ٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا۬ رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey Resuller! Halâl ve hoş şeylerden yiyin ve güzel işler yapın, çünkü ben ne yaparsınız tamamen bilirim 51 Ve işte bu sizin ümmetiniz bir tek ümmet ve rabbınız da ben, artık hep bana korunun 52

51. ﴿يَٓا اَيُّهَا الرُّسُلُ﴾ Ey Resuller ﴿كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ tayyibattan yiyiniz ﴿وَاعْمَلُوا صَالِحًاۜ﴾ ve iyi amel işleyiniz ﴿اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ عَل۪يمٌۜ﴾ her halde ben sizin bütün amellerinizi bilirim - ya'ni ecrini ihsan ederim. Her Peygambere zamanında böyle hıtab edilmiş ve en sonra hepsinin mazheriyyetini cami' olmak haysiyyetiyle bu hıtab bilhassa Hatemül'enbiyaya tevcih edilmiştir. Burada Peygamberlere karşı «yediğinizden yiyor ve içtiğinizden içiyor diyenlerin sözlerine karşı bir cevab vardır. Ya'ni Peygamber de yemeğe içmeğe me'zundurlar. Fakat onlara ı'tiraz eden kodaman kâfirler gibi haram ve halâlini ayırmadan, pisini, temizini seçmeden yemezler, hukukı nâsa tesallût etmezler. Halkın iliklerini emmezler, halâl ve pâk olarak hoş ve temiz olan şeylerden yerler. Sonra yedikleri de onlar gibi mücerred keyf ve zevk için değil, güzel çalışıp iyi ameller yaparak Allaha ıbadet edip şükürlerini iyfa eylemek hikmetiyledir. Onun için maksadları herçi badâbâd hayati Dünya refahını yaşamaktan ıbaret olan kâfirlere Fir'avnlara, zalimlere itaat ve inkıyad etmek esaret ve husran olduğu halde Peygamberlere ve onların yolunda giden ricalullaha

sh:»3457

itâat ve ittiba' etmek Dünya ve Âhırette hayati tayyibe yaşatan bir ni'met ve saadettir.

52. ﴿وَاِنَّ هٰذِه۪ٓ﴾ Ve işte bu - ya'ni tayyibattan yiyip ameli salih işlemek üzere islâm ve tevhid esasında toplanmak ﴿اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً﴾ hepinizin ümmeti vâhide olarak ümmetidir. - Ya'ni bütün Peygamberlerin din ve şeriatinin esası budur. ﴿وَاَنَا۬ رَبُّكُمْ﴾ rabbınız da benim ﴿فَاتَّقُونِ﴾ binaenaleyh bana ittika ediniz - benden başkasından korkmayınız.

﴿٥٣﴾ فَتَقَطَّعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ
فَرِحُونَ ﴿٥٤﴾ فَذَرْهُمْ فى غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى حينٍ ﴿٥٥﴾
اَيَحْسَبُونَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنينَ ﴿٥٦﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ
فِى الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٧﴾ اِنَّ الَّذينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ
رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذينَ هُمْ بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾
وَالَّذينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٦٠﴾ وَالَّذينَ يُؤْتُونَ مَٓا اٰتَوْا
وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦١﴾ اُولٰٓئِكَ
يُسَارِعُونَ فِى الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿﴾

sh:»3458

﴿٦٢﴾ وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٣﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فى غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا
وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٤﴾ حَتّٰٓى اِذَٓا
اَخَذْنَا مُتْرَفيهِمْ بِالْعَذَابِ اِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَجْـَٔرُوا
الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ ﴿٦٦﴾ قَدْ كَانَتْ اٰيَاتى تُتْلٰى
عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٧﴾ مُسْتَكْبِرينَ بِهِ
سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٨﴾ اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَٓاءَهُمْ مَا لَمْ
يَأْتِ اٰبَٓاءَهُمُ الْاَوَّلينَ ﴿٦٩﴾ اَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ
مُنْكِرُونَ ﴿٧٠﴾ اَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَٓاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ
لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧١﴾ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَٓاءَهُمْ لَفَسَدَتِ
السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فيهِنَّ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ
ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٢﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ

وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿﴾

sh:»3459

﴿٧٤﴾ وَاِنَّ الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٦﴾ وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٧﴾ حَتّٰٓى اِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ اِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Derken kumandalarını aralarında kitab kitab parçalaştılar, her hızib kendilerininkine güveniyor 53 Şimdi sen onları bırak dalgınlıkları içinde tâ bir deme kadar 54 Kendilerine imdad ettiğimiz mal ve evlâd ile sanıyorlar mı ki 55 Onların hakıkaten hayırlarına müsareat ediyoruz Hayır, şuurları yok 56 Her halde rablarının haşyetinden titreyenler 57 Ve rablarının âyetlerine iyman edenler 58 Ve rablarına hiç şirk koşmıyanlar 59 Ve rablarının huzuruna varacaklarından yürekleri çarparak vergilerini verenler 60 İşte bunlar hayırlarda sür'at yarışı yaparlar ve hem onun için ileri giderler 61 Maamafih biz kimseye vüs'unden başka teklif etmeyiz, ve nezdimizde bir kitab vardır hakkı söyler, onlar da zulm edilmezler 62 Fakat onların kalbleri bundan bir dalgınlık içindedir, hem onların ondan başka bir takım işleri vardır ki hep onlar için çalışırlar 63 Nihayet refahlı olanlarını azâba çekiverdiğimiz zaman hemen feryada başlıyacaklardır 64 Feryad etmeyin bu gün, çünkü siz bizden kurtarılamazsınız 65 Karşınızda âyetlerim okunuyordu da siz ardınıza dönüyordunuz 66 Ona kafa tutarak, müsamere yaparak hezeyanlar ediyordunuz 67 Ya hâlâ o kelâmı tedebbür

sh:»3460

etmezler mi? Yoksa onlara evvelki atalarına gelmemiş bir şey mi geldi? 68 Yoksa Peygamberlerini tanımadılar mı da onun için inkâr ediyorlar? 69 Yoksa onda bir Cinnet var, mı diyorlar? Hayır, o onlara hakk ile geldi fakat ekserisi hakkı hoşlanmıyorlar 70 Eğer hak onların keyflerine tâbi' olsa idi Semavât ve Arz ve bunlardaki kimseler kat'ıyyen fâsid olurdu, hayır, biz onlara unutulmaz ders olacak zikirlerini getirdik de onlar zikirlerinden ı'raz ediyorlar 71 Yoksa sen onlardan bir haraç mı istiyorsun? Rabbının harâcı daha hayırlıdır, hem o, rezzakların en hayırlısıdır 72 Doğrusu sen onları dosdoğru bir caddeye çağırıyorsun 73 Fakat Âhırete inanmıyanlar caddeden sapmaktadırlar 74 Eğer biz onlara acıyıb da baskılarını açıversek mutlaka tuğyanlarında ınad eder hiç bir şey görmezler 75 Filhakika biz, onları azâba tuttuk da yine rablarına karşı uslanmadılar ve yalvarmıyorlar 76 Nihayet üzerlerine şedid azâblı bir kapı açtığımız vakıt da onun içinde ye'se düşüvereceklerdir 77

﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذٖى اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَاتَشْكُرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذٖى ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ

تُحْشَرُونَ ﴿٨٠﴾ وَهُوَ الَّذٖى يُحْيٖي وَيُمٖيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ
وَالنَّهَارِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨١﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ
﴿٨٢﴾ قَالُوٓا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ
﴿٨٣﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَٓاؤُنَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا
اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ﴿﴾

sh:»3461

﴿٨٤﴾ قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فٖيهَٓا اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٥﴾
سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٦﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ
السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظٖيمِ ﴿٨٧﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا
تَتَّقُونَ ﴿٨٨﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجٖيرُ وَلَا
يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ فَاَنّٰى
تُسْحَرُونَ ﴿٩٠﴾ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩١﴾
مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَذَهَبَ كُلُّ
اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا
يَصِفُونَ ﴿٩٢﴾ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالٰى عَمَّا
يُشْرِكُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Halbuki sizin için o kulağı, o gözleri, o Gönülleri inşa eden o siz, pek az şükrediyorsunuz 78 Ve sizi Arzda yaratıp yayan o, hep ona haşrolunacaksınız 79 Ve o öldüren ve dirilten o, gece ve gündüzün ıhtilâfı da hep onun için, artık akıllanmıyacak mısınız 80 Hayır, evvelkilerin dedikleri gibi dediler 81 "öldüğünüz ve bir türab, bir yığın kemik olduğumuz vakıt mı, cidden biz mi mutlak ba'solunacağız? 82 Yemîn ederiz ki bize

sh:»3462

de, atalarımıza da bu, bundan evvel va'dolundu, bu eskilerin masallarından başka bir şey değil" dediler 83 Kimin o Arz ve ondaki kimseler, eğer biliyorsanız? De 84 Allahın diyecekler, o halde düşünmez misiniz? De 85 Kim o yedi Semânın rabbı ve o azametli Arşın rabbı? De 86 Allahın diyecekler, o halde korkmaz mısınız? De 87 Kim o her şeyin melekûtü yedinde ve o kayırır da ona karşı kayırılmaz olan eğer ılminiz varsa? de 88 Allahın diyecekler, o halde nereden büyüleniyorsunuz? De 89 Doğrusu biz onlara hakkı getirdik ve şüphesiz onlar yalancılar 90 Allah, hiç veled ittihaz etmedi, beraberinde bir tanrı da yok O surette her tanrı kendi yarattığı ile giderdi ve elbette biri diğerine kibrederdi, o isnad ettikleri vasıflardan sübhan o Allah 91 O gayb-ü şehadetin âlimi, binaenaleyh onların koştukları çok yüksek 92

83. ﴿اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ﴾ - «Esatîr» kelimesi hakkında sûrei

En'ama bak. Bu günkü kâfirlerin de Din ve Âhıret akîdelerine karşı yegâne sözleri esatîr ve hurafe demekten başka bir şey değildir. Hattâ esatîr ve hurafe karışmış bunları ıslah etmeli diyerek dindarlık kisvesi altında dinsizlik i'lân eden nice kâfirler ve şeytanlar görüyoruz, halbuki islâm, esatîrden ne kadar uzaktır. Bakın bütün bunlara karşı Kur'an gözün, kulağın, kalbin hılkatini ıhtar ederek ne güzel bir munazara ta'lim ediyor.

84. ﴿قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ﴾ ilh.

91.

﴿اِذًا لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ .

Burada isbatı vahdaniyyet için bürhanı temânüun vâzıh bir takriri vardır sûrei Enbiyada «

لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ » bak.

﴿٩٣﴾ قُلْ رَبِّ اِمَّا تُرِيَنِّى مَا يُوعَدُونَۙ﴿﴾

sh:»3463

﴿٩٤﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِى فِى الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَاِنَّا
عَلٰٓى اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٦﴾ اِدْفَعْ بِالَّتِى هِىَ
اَحْسَنُ السَّيِّئَةَۜ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ
بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِۙ ﴿٩٨﴾ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ
يَحْضُرُونِ ﴿٩٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ
ارْجِعُونِۙ ﴿١٠٠﴾ لَعَلّٓى اَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّاۜ اِنَّهَا
كَلِمَةٌ هُوَ قَٓائِلُهَاۜ وَمِنْ وَرَٓائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠١﴾
فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَٓا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَٓاءَلُونَ
﴿١٠٢﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٣﴾
وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ فِى جَهَنَّمَ
خَالِدُونَۚ ﴿١٠٤﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ

﴿١٠٥﴾ اَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتٖى تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ
﴿١٠٦﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَٓالّٖينَ
﴿١٠٧﴾ رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٨﴾
قَالَ اخْسَؤُا فٖيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿﴾

sh:»3464

﴿١٠٩﴾ اِنَّهُ كَانَ فَرٖيقٌ مِنْ عِبَادٖى يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ
لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمٖينَ ﴿١١٠﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ
سِخْرِيًّا حَتّٰٓى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرٖى وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١١﴾
اِنّٖى جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوٓا اَنَّهُمْ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿١١٢﴾
قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِى الْاَرْضِ عَدَدَ سِنٖينَ ﴿١١٣﴾ قَالُوا لَبِثْنَا
يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْئَلِ الْعَٓادّٖينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا
قَلٖيلًا لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٥﴾ اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ
عَبَثًا وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٦﴾ فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ
الْحَقُّ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرٖيمِ ﴿١١٧﴾ وَمَنْ يَدْعُ
مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهٖ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهٖ اِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٨﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ
الرَّاحِمٖينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: rabbım! eğer onlara edilen vaîdi bana behemehal göstereceksen 93 Beni o zalimler güruhunda bulundurma rabbım! 94 Şübhesiz ki siz, onlara yaptığımız vaîdi sana göstermeğe elbette kadiriz 95 Sen o kötülüğü en güzel olan hasletle def'et, biz, onların ne halt edeceklerini daha iyi biliriz 96 Ve

sh:»3465

de ki: sana sığınırım rabbım! O Şeytanların dürtüşmelerinden 97 Ve sana sığınırım rabbım! huzuruma gelmelerinden 98 Nihayet Her birine ölüm geldiği vakıt diyecek ki: rabbım! döndür, döndür beni döndür 99 Belki ben o baktığımda salih bir amel işlerim, hayır hayır ! O bir kelimedir ki onu o söyler, ötelerinden ise bir berzah vardır, tâ ba's olunacakları güne kadar 100 O vakıt Sûr üfürüldü mü artık beyinlerinde o gün ne

ensab vardır ne de soruşurlar 101 O zaman her kimin tartıları ağır gelirse işte onlar o felâh bulanlardır 102 Her kimin de tarıları yeğni gelirse işte onlar kendilerine yazık edenler, Cehennemde kalanlardır 103 Ateş yüzlerini yalar, o halde ki içinde dişleri sırıtır 104 Değil mi idi âyetlerim size okunuyor du siz onları tekzib ediyordunuz? 105 Rabbımız! derler: bize şekavetimiz galebe etti ve biz bir sapgın bir kavm idik 106 Ey bizim rabbımız! çıkar bizleri bundan, döner bir daha edersek her halde bizler zalimiz 107 Buyurur ki sinin orada, söylemeyin bana 108 çünkü kullarımdan bir fırka vardı «

رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ » diyorlardı da

109 siz onları mashara yerine tutunuz, hattâ size benim yâdımı unutturdular, onlara öyle gülüyordunuz 110 İşte onlara ben sabretmelerine mukabil bu gün bu mükâfatı verdim, onlardır onlar, murada erenler 111 Arzda seneler sayısı ne kadar kaldınız? Buyurur 112 Bir gün veya bir günün birazı, sayanlara sor derler 113 Buyurur ki bilmiş olsanız cidden pek az kaldınız 114 Ya zannettiniz mi ki biz, sizi sırf bir abes yarattık? ve siz, bize irca' edilmiyeceksiniz? 115 Demek ki Allah, o hak padişah yüksek çok yüksek, başka tanrı yok ancak o, o Arşı kerîmin rabbı 116 Ve her kim Allahın beraberinde diğer bir tanrı da'vâ ederse onun ona hiç bir bürhanı yoktur ve ancak rabbının ındinde hisabı vardır, hak bu ki kâfirler felâh bulmazlar 117 Hem şöyle

de: « رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ » 118

﴿رَبِّ اغْفِرْ الخ﴾ Râbbım! bana magrifet, merhamet buyur, sen merhamet edenlerin

en hayırlısısın.

sh:»3466

NUR

٢٤ ﴿ سُورَةُ النُّورِ

Nûr sûresi hepsi medenîdir. Nûr âyeti denilen « اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » âyeti münasebetiyle bu ismi almıştır.

Âyetleri : - Altmış iki veya altmış dörttür.
Kelimeleri : - Bin üç yüz on altı.
Harfleri : - Beş bin üç yüz otuz.

Fasılası : - ن ٠ م ٠ ل ٠ ر ٠ ب harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا فِيهَٓا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir Sûre ki indirdik ve farz kıldık hem içinde açık açık âyetler indirdik gerek ki beller tutarsınız 1

1. ﴿وَفَرَضْنَاهَا﴾ Ve farz kıldık - ya'ni bu Sûre, sureti kat'ıyyede farz kılınan bir takım ahkâmı esasiyyeyi ve bunların delâlini teşkil eden bir takım beyyin ve vâzıh âyetleri muhtevîdir. Öyle ki bu Sûrede medeniyyeti islâmiyyenin hukuk ve vezaifi esasiyyesini gösteren hututı asliyyeye delâleti vuzuh ile mutlea edilebilir. Evvel emirde ıffet ve ırz ve hukukı âile mesailinden başlanarak buyuruluyor ki:

sh:»3467

﴿٢﴾ اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِى فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ
وَلَا تَاْخُذْكُمْ بِهِمَا رَاْفَةٌ فِى دِينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾
اَلزَّانِى لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَٓا
اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ
يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَاْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَ فَاجْلِدُوهُمْ
ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ

الْفَاسِقُونَ ﴿٥﴾ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُواۚ فَاِنَّ
اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ
شُهَدَٓاءُ اِلَّٓا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِۙ اِنَّهُ
لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ
مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ
شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِۙ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَۙ ﴿٩﴾ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ
اللّٰهِ عَلَيْهَٓا اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴿﴾

sh:»3468

﴿١٠﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ
حَكِيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Zaniye ve zanî, hemen bunlardan her birine yüz değnek vurun, Allahın dininde bunlara bir acıyacağız tutmasın, Allaha ve Âhıret gününe gerçekten inanıyorsanız, hem mü'minlerden bir taife azâblarına şâhid olsun 2 Zanî bir zaniye veya müşrikten başkası nikâh etmez, mü'minlere ise bu haram kılındı 3 Irz ehli kadınlara atan, sonra dört şâhid getirmiyen kimselere de seksen değnek vurun ve ebedâ bunların şehâdetini kabul etmeyin, bunlar öyle fâsıklerdir 4 Ancak onun arkasından tevbe edip ıslâhı hal edenler başka, zira Allah, gafurdur, rahîmdir 5 Zevcelerine atan kendi nefislerinden başka şâhidleri de olmıyan kimseler ise her biri şöyle şehâdet etmelidir : dört şehâdet "billâhi kendisi şübhesiz sadıklardan " diye 6 Beşincisi de eğer kâziblerden ise muhakkak Allahın lâ'neti boynuna 7 Kadından azâbı dört kerre şöyle şehâdet etmesi def'eder: "billâhi o muhakkak yalancılardan" 8 Beşincisi de eğer o sadıklardan ise muhakkak Allahın gadabı kendinin üzerinedir 9 Ya olmasa idi üzerinizde Allahın fadl-ü rahmeti!... Ve hakıkat Allahın hakîm bir tevvab olması!... 10

2. ﴿اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِى﴾ Zâniye ve zâni -ZANİYE zina eden kadın, ZÂNİ zina eden erkek

demek olduğu belli ancak zâniye ile mezniyyeyi faretmek lâzımdır. Her zâniye, mezniyyedir, lâkin her mezniyye zâniye değildir. Çünkü meniyye zina edilen kadın demektir ki cebr-ü ikrah ile de olabilir. İkrah ile zina edilen kadına ise mezniyye denilirse de zâniye denilemez. O zira kendi tav-u rızasiyle zinayı temkin eden kadına denilir. Mutaveatı hasebiyle

sh:»3469

zina fi'linde fâili müşarik olur. İkrah edilen kadın ise hiç bir vechile fâıl değil, yalnız mef'uldür. İşte burada ikrah olunana had lâzım gelmiyeceğini anlatmak için zâniye denilmiş, mezniyye denilmemiştir. Şundan da gaflet edilmemelidir ki murad, zinalarının sübutuna şer'an huküm, lâhık olmuş olan zâni ve zâniyedir.

Zinanın sübutü ise « فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ » mantuk ve medlûlünce dört

şâhide veya dört kerre ıkrara mütevakkıftır. Hasılı zina ettiği bu suretle sâbit ve sübutuna huküm lâhık olan

kadın ve erkek ﴿فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾ imdi bunlardan her birine yüz celde vurunuz-

CELDE : Deriye vurmaktır ki her vuruşa celde ta'bir olunur. Keşşefa der ki «celd» lâfzında şuna işaret vardır ki elem, lahme tecavüz ettirilmemek gerektir. Çünkü celd, cilde vurmaktır. Netekim zaherehu: sırtına vurdu, batanehu: karnına vurdu, reesehu, başına vurdu demek olduğu gibi derisine vurdu ma'nâsına da celedehu denilir. اهـ. Demek ki deri duyacak kadar kaba elbisesinin üzerinden vurmağa da celd ıtlak olunmaz. Ayni zamanda mes'elenin fıkhı teemmül olunduğu zaman maksad, bir eğlence olmadığı gibi bir işkence veya itlâf da değil mahzâ zecr-ü te'dib olduğu zâhirdir. Şu halde murad, şiddetli bir celd değil, eti çürütmiyecek ve tehlükeye sebeb olmıyacak vechile hafife yakın mu'tedil bir celddir. Ki keyfiyyeti Kütübi fıkhiyyede tafsıl olunmuştur:

EVVELÂ değnek iri olmıyacak, çöp gibi vahî de olmıyacak, parmak kadar düz ve budaksız olacak,

SANİYEN vuran kimse vururken nıhayet omuzu izasına kadar kaldıracak ve omuzundan arkasına aşırtmıyacak,

SALİSEN; çıplak bedene vurulmıyacak, fakat kürk gibi kalın elbise varsa çıkarılacak.

sh:»3470

Rivayet olunur ki Ebû Ubeyde ibnilcerrah radıyallahü anh Hazretlerine hadd için bir adam getirildi, adam gömleğini çıkarmağa başladı ve «benim şu günahkâr cesedim darb olunurken üzerinde gömlek bulunması lâyık değildir» dedi, Ebû Ubeyde gömleğini çıkarmasına müsaade etmeyin dedi ve o suretle vurdurdu.

RABİAN yüz, karın ve ot yeri nazik ve tehlükeli a'zaya vurulmaz.

HAMİSENhepsi bir mevzıa da vurulmayıp diğer muhtelif a'zalara lâyıkı vechile tefrık olunur İlh... Âyetin zâhirine nazaran zâni ve zâniye muhsan ve gayrı muhsandan eamm ve binaenaleyh celd ikisine de şamil görünür. Fakat Mâız ve gâmidiyye haklarında meşhur olan fi'li Peygamberî, ya'ni evlenmemiş olanlar hakkında olmak üzere ma'mulünbih olmuştur.

﴿لَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِى دِينِ اللّٰهِ﴾ Allahın cezasından onlara acıyacağınız tutmasın ﴿اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ Allaha ve son güne iyman ediyorsanız öyle yaparsınız-Allahın muhterem tuttuğu iffeti hetkeden zâni ile zâniyeye acımak hissine mağlûb olup da onları iltimas ile Allahın emrettiği cezayı ihmal etmezsiniz, Allahdan ve Âhıret mes'uliyyetinden korkarsınız. Zira onlara acımak zinalarına müsameha etmekle değil, tevbelerine sebeb olmak için hadlerini yerine getirmek ve bu suretle ıffeti muhafaza ve zinanın teammümünü menederek nikâhın teksirine çalışmaktır. Çünkü zina «

اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَٓاءَ سَبِيلًا » mantukunca büyük bir fuhuştür, bir maktdir ve yolu pek kötüdür.

Gerek sıhhî, gerek tabiî, gerek ahlâkî, gerek hukukî, gerek ictimaî hangi cihetten mülâhaza edilirse edilsin zina çok muzır, muharrib, bir seyyiedir. Erkekle kadının hılkî

sh:»3471

ihtiyacatından bulunan münasebatı cinsiyyelerinin meşru' ve müstahsen yolu zinada değil, nikâhtadır. Nikâhta hayatın bir feyzı, zina ve sifahta ise onun itlâf ve ta'kımi binyei ictimaiyyenin sıhhatinden olduğu gibi onun zıddı olan zinanın şüyuu da bil'akis binyei ictimaiyeyi kemiren, çürüten, her türlü seyyei ahlâkıyyeye sürükleyen muhurribâtın başıdır. Tıbbî ta'bir ile ifade edecek olursak zina binyei ictimaıyyenin frengisîdir. Bir hadîsi şerifte Nebiyyi ekrem sallallahü aleyhi vesellemden merviydir ki: ey ma'şeri nas, zinadan tevakki ediniz, çünkü onda altı haslet vardır. Üçü Dünyada, üçü Âhırettedir. Dünyadakiler behayi giderir, fakr iyras eder, omrü kısaltır. Âhırette de suhtu, hisabın kötülüğünü, narda hulûdü mucib olur.

Binaenaleyh insanlara re'fet ve merhamet ona teşvikde değil, ondan men-ü zecr ile kurtarmaktadır.

Bu âyette emrolunan yüz celde ise men-ü zecrin gayet basît ve sade ve her türlü külfet ve mahzurdan arî eslem bir tarikıdır. Bu âyetin nüzulünden evvel islâmda zinanın cezası «

وَالّٰتى يَاْتينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْۚ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِى الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلاً ۰ وَالَّذَانِ يَاْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَاۚ

» âyetleri mantukunca kadınlar için vefat edinceye ve yâhud Allah, bir yol açıncıya kadar evlerde habis, erkekler için de hâkimin re'y-ü takdirine mütevvaz bir ezâ ile ta'zir idi, bir haddi mukadderı yoktu. Bu âyetin nüzuliyle bekârlar hakkında ikisi de yüz celde ile tahdid edildi ve va'd olunan yol gösterilmiş oldu. Ki bunda iki taraf için de zevkı zinaya mukabil alesseviyye zecri kâfî ifade edecek bir te'siri âdil mevcud olduğu gibi zarardan azade ve masraftan vareste olmak i'tibariyle de bilvücuh muhassenatı vardır. Habis cezasının ahlâkî bir surette tatbikındaki müşkilât ile beraber bir taraftan say-ü ameli ta'tıl, diğer taraftan beytülmale bir çok masraflar tahmil ettiği hisab olunursa bu babda muayyen yüz celdenin gerek ahlâkî ve gerek

sh:»3472

ıktısadî ve gerek suhuleti tatbik ile adlî noktai nazardan müfid ve müsmir bir terbiye olduğunu teslim etmemek kabil değildir. Şu kadar ki sui tatbık edilmemek şarttır. Onun için buyuruluyor ki

﴿وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve mü'minlerden bir taife o ikisinin azâbına şâhid olsun-ya'ni gizli döğülmesinler de mü'minlerden bir taifenin huzuriyle müşahede ve murakabeleri tahtinde döğülsünler.

Keşşafın beyanı vechile taife; bir halka olması mümkin olan fırkadır ki bir şey'in etrafına çeviren cemaat demek gibidir. Ekalli üç dört olmak gerektir. İbni Abbastan bunun tefsirinde dörtten kırka kadar diye nakledilmiştir. Filvakı' cem'ın ekalli üç ise de zinâda nisabı şehadetin dört olmasına nazaran bunun da lâekal dört olması ıktiza eder. Çünkü « وَلْيَشْهَدْ » buyurulmuştur. Binaenaleyh iki kifayet etmez. Hattâ Hasenden rivayette ekalli on olmalıdır. Hâsılı gizli darb töhmetine meydan vermiyecek kadar bir taifenin huzuru lâzımdır. Bu ise bir iki kişi ile olamaz. Sonra yalnız kemmiyyet değil, keyfiyyet de şarttır. Onun için mü'minlerden bir taife buyurulmuştur ki şehadete ehil hâlıs mü'minlerdir. Zira şehadete ehlolmıyan hazelenin şehadeti keenlemyekündür, İbni Abbas Hazretleri de «Allahı tasdık edenlerden kırk kişi kadar» demekle bunu anlatmıştır.

Bu emirde başlıca iki hikmet vardır :

BİRİNCİSİ intikam tarzında bir sui isti'male meydan bırakmamak için te'minâttır. Çünkü gizli darbların sevkı hiddetle işkence haline alması veya bir iltimasa uğraması melhuzdur. Netekim tarihin şikâyet edegeldiği zalimâne işkenceler hep gizlenerek yapılmıştır. Bundan dolayı Avrupa cezaiyyununun darb gibi mücazatı cismaniyyeyi hoş görmemeleri de hiç sebebsiz değildir. Lâkin habis gibi umumiyyetle tecviz edile gelen cezaların çoğu cismanî olmaktan kurtulamıyacağı gibi gizli darb kadar sui istimale

sh:»3473

müsaid bulunduğu da inkâr olunamaz. Bir mahbusa ve hele münferid bir mahbusa ne yapılamaz. Halbuki ammenin müşahedesi önündeki bir darb, müessir olmakla beraber tecavüze müsaid değildir. İşte darb ancak bu müşahede ve mürakabe tahtinde alenî olmak şartıyle meşru' kılınmıştır.

İKİNCİSİ; bunda ıffetin kıymetini, ıbret ve terbiyenin ta'mimini ifade eden bir ı'lân ve teşhir vardır. Gerçi bu teşhir mücrimin sırf aleyhine değildir. Beyan olunduğu üzere lehinde bir te'minatı da tezammun eden bir ı'lândır. I'lân muhakemenin ve hukmün alenî olması gibidir. Hukmün aleniyyeti ise bir teşhiri tazammun etse de umumiyyetle bir ceza mahiyyetinde telâkkı edilmez. İcranın aleniyyeti de öyle olmak lâzım gelir. Bahusus ki hududda icra, tetimmei kazadandır.

Maamafih idrâki olanların vicdanında en cüz'î bir teşhirin bile bir azâbı ruhanî husule getireceğinde şübhe yoktur. Bu cihetle bu işhad, sırf cismanî olan celd cezasının ruhî bir mütemmimi olmuş olur. Bu cümlede « عَذَابَهُمَا » buyurulması da buna işarettir. Bir de bu işhadın hukukı ammeye alâkası vardır.

Şu cihetle ki: 3. ﴿اَلزَّانِى لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً﴾ zanî bir zaniye veya müşrikeden başkasını nikâh etmez-zinakâr bir herif evlenecek olursa alacağı karı ya bir zâniye veya bir müşrikedir. Çünkü iyman ve ıffeti olan temiz saliha kadınlar nefret eder, ona tenezzül etmez ve etmemelidirler, öyle heriflere olsa olsa ya kendisi gibi zinakâr veya müşrike bir karı rağbet eder ki müşriklerin de ıffeti meşkûktür. Ve işte zinâ şirke, şirk zinâyı böyle yakındır.

Bir de nefsinde zinâkâr olan bir erkek, ıffetsiz kadınlarla alâkadar olur, onlardan tiksinmez, bil'akis şehvetine tahrik edip hevasına uyduklarından dolayı onlara müncezib olur.

sh:»3474

Ve bu hiss onun evlenmek hususundaki fikrini ve muhakemesini bozar da nikâha rağbet etmez ve şayed evlenecek olursa alacağı öyle birisi olur. Zira ıffetin kadrini bilmez, ehli ıffeti takdir etmez, kendi sınırını arar, bu suretle erkeğin ıffetsizliği ıffetsiz kadına düşmesine sâık olduğu gibi nihayet nikâh edeceği kadının ıffetsiz olmasına da bâıs olur. Bu nükte ile bu âyette erkek dişiye takdim edilmiştir. Halbuki evvelki âyette dişi takdim olunmuştu çünkü dişinin görünmesi, tamaa düşürmesi, temkin ve mutaveati olmadıkça zikrolunan zina fi'li başlıyamıyacağı cihetle orada cinayetin başı, zinanın maddesi karı olduğuna işaret kılınmıştı. Fakat nikâh mes'elesine gelince bunda erkeğin rağbet ve talebi asıl ve mukaddem olduğuna ve erkeğin ahlâkının ıffet noktai nazarından kadın üzerindeki dahl-ü te'sirine nüktesi gösterilmiştir.

﴿وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ﴾ zâniye, bunu da bir zânî veya müşrikten başkası nikâh etmez-ya'ni ıffet ve namusu olanlar zâniyeden nefret eder, nikâhına tenezzül eylemez de onu nikâh etse etse bir zinakâr, yâhud zinâdan sakınmamak âdetleri olduğu cihetle bir müşrik nikâh eder. Çünkü « اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ » tır.

﴿وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve o-ya'ni o nikâh-mü'minlere haram kılındı-Sûrei «Bakare»de « وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ » âyeti mantukunca müşrik ve müşrike nikâhının menhî olduğu ma'lûm. Zâniyeyi nikâha gelince: bu âyetin zâhirinden bunun da mü'minlere haram ve müşrik nikâhına karib olduğu anlaşılıyor. Maamafih ıhtilâf ciheti yok değildir.

1-Ba'zıları «bu âyette maksad nikâhın hukmünü beyan değil, zinanın şenaatini beyandır. Burada nikâh vatı ma'nasıdır ve binaenaleyh hurmet de zinânın hurmetidir » demişlerse de ma'nasızdır. Çünkü Kur'anda nikâh,

hep akıd ma'nasına vârid olduğundan vatı ma'nasına hamli doğru olmaz. Bir de bu ma'naca âyetin hiç faide etmemiş olacağı gösterilmiştir.

2-Hazreti Aişe radıyallahü anhadan menkuldür ki «bir erkek bir kadına zinâ etse onu tezevvüc edemez. Bu âyetle haramdır. Mübaşeret ettiğinde zinâ etmiş olur. » اهــ. Ebû Hayyan tefsirinde eshabı kiramdan İbni Mes'ud ve Berâ İbni Âzib radıyallahü anhüma Hazretlerinin dahi kavli böyle olduğu zikredilmiştir. Fakat buna mukabil Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellemden bu mes'ele suâl edilmiş «evveli sifah ve âhırı nikâhtır, haram, halâlı tahrim eylemez» buyurmuş olduğu nakledilmiştir. Ebû Bekrinıssıddık, İbni Ömer, İbni Abbas ve Câbirden ve Tavus, Said İbnilmüseyyeb, Câbir İbni Zeyd, Atâ, Hasenden ve eimmei erbaaden menkul olan da cevazdır. Ancak Fahri Razî tefsirinde mezkûr olduğu üzere zâni ve zâniyenin afîfe ile ve afîf-ü afîfenin zâniye ve zâni ile tezevvücü haram olmak, Hazreti Aişe ve İbni Mes'ud gibi Hazreti Ebi Bekir ve Hazreti Ömer ve Hazreti Alinin de mezhebleridir deniliyor.

3-Hasenin kavlince bu hurmet, mahdud olan zâni ve zâniye haklarındadır. Hadd vurulmuş zâni ancak bir zaniyeyi tezevvüc edebilir. Bir mahdud, mahdud olmıyan bir kadını tezevvüc etmişti, Hazreti Ali onun nikahını reddeyledi diye rivayet etmiştir.

4-Ba'zıları bu hukmün medinede islâmın bidayetinde vârid olup ba'dehu mensuh olduğunu söylemişlerdir. Said İbnilmüseyyebden bu Sûdeki « وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ » ve Sûrei Nisadaki « فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاۤءِ » âyetlerinin umumlariyle mensuh olduğu rivayet edilmiş ve şayi' olmuştur. Mu'tezileden Cubbaî de icma' ile mensuhtur demiş. Lâkin Fahri Razî tefsirinde tafsıl olunduğu üzere muhakkıkîn bu iki vechin ikisinin de zaıyf olduğunu anlatmışlardır.

Zira nâsihı icma'dır demek ise icmaın nâsıh olamıyacağı Ilmi usuli fıkıhta sâbittir. Bir de Ebû Bekir, Ömer, Ali gibi zevatın muhalefetleri sebkeden bir mes'elede icma' sahih olamaz. Binaenaleyh icma' ile neshedilmiştir demek doğru olamıyacağı gibi mensuh olduğuna icma' edilmiş demek de doğru değildir. Çünkü beyan olunduğu üzere hılâfı sâbittir. Gerçi «

﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ﴾ ، ﴿وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ﴾ »

emirleri ammdır. Fakat bunların da bir manii şer'î bulunmıyanlara aid olduğunda şübhe yoktur. Binaenaleyh diğer muharremat gibi buradaki tahrimin de mevani'den olması melhuzdur. Böyle bir ihtimal karşısında ise nesha hukmetmek doğru olmaz. Bâhusus Sûrenin başındaki « وَفَرَضْنَاهَا » bu Sûrede mensuh bir hüküm bulunmadığını iş'ar için kâfidir.

5-Abdullah ibni Ömerden, ibni Abbastan, radıyallahü anhüm, Mücahidden, Said ibni Cübeyrden ve yine Said ibnil'müseyyebden vârid olan rivayetlere göre bu âyetin sebebi nüzulü şudur: cahiliyyede fahişeler işleten kirahaneler(kerhaneler)kerhaneciler vardı. İslâm geldiği vakıt Medinede bunlardan Ümmi mehzûl gibi meşhur karılarla kapıları bayraklı, alâmetli dokuz kadar kerhane bulunuyordu. Bu karılar, bu kerhaneciler hep müşriklerden idi, içlerinde servet edinmiş olanları vardı. İslâmda zinâ haram olduğundan bu fahişelerden ba'zısı yeni müsliman olan fukaradan ba'zısına nikâh teklif etmiş ve kabul ederlerse nefekalarını teahhüd etmek istemiş, onlar da fark-ü ıhtiyacları hasebiyle Resulullahdan istiyzan etmişler, bunun üzerine bu âyet, nâzil olmuş, o nikâhın mü'minlere haram olduğu anlatılmıştır. Bundan dolayı ba'zı müfessirîn bu hurmetin sebebi nüzulü olanlara mahsus olduğuna kail olmuşlardır ki «elif lâmlar» ahd için demek olur. Gerçi karîne kaim olduğu zaman huküm, sebebi nüzulüne tahsıs olunabilir. Lâkin burada hukûm, vasfı âmm üzerine vârid olmuş ve bu suretle sebebi tahrim olanların şahıslarında değil, ötede zinakârlık beri de iyman vasıfları

arasındaki mabayenet de gösterilmiştir. Bu ise ta'mim karinesidir. Öyle ki «lâm» ahde hamledilse bile hukmün kıyas ile ta'mimi ıktiza edecektir. Binadaleyh sebebi nüzulünde mahsustur diyenlerin muradı da bu tahrimin bilhassa kerhane fahişeleri mekulesi hakkında olduğunu söylemektir. Ve bu fahişelerin vasfı barizi

ise zinâyı istihlâl veya istihfaf etmektir ki küfürdür. İslâmiyyetin hâkimiyyeti ile o cahiliyyet bakıyyesi olan kerhaneler kalkmış ve hududun ikamesi memaliki islâmiyyede artık öylelerinin zuhuruna meydan bırakmamış olduğu müddetçe bunların nev'ı, şahıslarına münhasır kalmış olması hasebiyle bu, onların şahıslarına mahsus kaldı diyenler de olmuştur. Maamfih :

6-Cumhuri müfessirînin beyanına göre: bu tahrim, zinâ edenleri nikâh etmekten mü'minleri zecr-ü tahzirde mubalâğa içindir. Çünkü diyorlar: Zinâ damgası basılmış feseka silkini takılmak caiz değil, mahzurdur. Fâsıklara benzemesine, töhmet mevkıinde bulunmasına, hakkında kötü lâkırdılar edilmesine ve daha bir çok mefsedetlere sebebdir. Günahkârlar meclisinde oturmakta bile günahlar irtikâbına ma'ruz kalmak tehlükesi ne kadar çoktur. Artık zaniyeler, kahbelerle izdivac etmek nasıl olur? «

«وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحٖينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَآئِكُمْ»

emrindeki «salâh» kaydinde de bu ma'nâya tenbih vardır. Ancak bir mü'min, ıhtiraz edilmesi lâzım gelen böyle haram bir nikâhı bil'farz irtikâb etmiş olsa o nikâh, mün'akıd olur mu? Yoksa o da bir zinâ mı olur?

7-Şimdi bunu telhıs ile âyetin ma'nâsını tesbit edelim: burada üç kısım vardır: müşrikler, zinayı istihlâl veya istıhfaf edenler, etmiyenler.

EVVELÂ Her hangi bir mü'min veya mü'minenin bir müşrike veya bir müşrik ile nikâhı mün'akıd olmaz, kat'ıyyen haramdır, O bir zinâ olur.

sh:»3478

SANİYEN Zâni ve zâniye sebebi nüzul olan kerhaneciler ve sermayeleri gibi zinâyı istihlâl veya istıhfaf eder takımdan ise hurmeti mansus olanı istihlâl veya istıhfaf, küfr olmakla bunlar müşrik hukmünde olduklarındannikâhları, nikâh olmaz, kat'ıyyen haramdır, müşrik nikâhı gibidir. Onun için âyette ezzânî vezzâniye müşrik ve müşrikeye denk tutulmuş «وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ»

buyurulmuştur. Âyet, bu iki kısmın nikâhını tahrimde nasstır. Meğer ki tevbeleri tahakkuk etmiş bulunsun.

SALİSEN İstihlâl ve istıhfaf gibi küfür delili olmıyarak zinâsı vâzıh olmuş, evvelce de başından hiç nikâh geçmemiş ise afîf mü'minlerin bunları nikâhı tahrimen mekruh ve maamafih mün'akıd olur. Âyetin tahriminin bu kısma derecei şümulünde bir nevi' şübhe vardır. Onun için mevridi ictihad olmuştur. Ve işte zikrolunan ıhtilâf, ancak bu kısım hakkındadır. Yalnız Hazreti Aişe ve İbni Mes'ud ve Berâ ibni Âzib hiç birinde in'ikadı tecviz etmemiş, bu kısmın hurmetini de diğer iki kısım derecesinden tutmuşlardır.

İşte zinanın neticesi öyle azâb, böyle mahrumiyyettir. Mü'min olanların zinadan tevakkı etmeleri ve haddini icra eylemeleri ve yekdiğerini öyle töhmetlerden korumaları da lâzımdır. Yoksa ictinab behanesiyle şuna buna zina isnad ederek ehli iffetin namusuna dokunmak da büyük bir cinayettir. Ki buna remiy veya kazif ta'bir olunur. Bu ta'bir; namusu olanlara beyyinesiz öyle bir isnadda bulunmak, keyfemettefak gayb taşlamak kabilinden olmakla beraber öldürmek için şiddetli ok atmak gibi hakkı hayata bir hücum olduğuna işarettir. Bu vechile haddi zinanın beyanına terdifen haddi kazif beyan olunarak buyuruluyor ki :

4. ﴿وَالَّذٖينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ﴾ Ve muhsanelere remy eden-MUHSANE

;

sh:»3479

evlenmiş iffetli kadına bir de evlenmiş olsun olmasın mutlaka iffetli ırzı sağlam olana ıtlak olunur. Ki kazif âyetlerindeki ıhsanda bu ma'nâ murad olduğunda ittifak vardır. Ya'ni burada evlenmiş olmak şart değil zinadan ıffet şarttır. Binaenaleyh yetişgin kızlara dahi şamildir. Fukaha, bu ıhsanda islâm, akıl, bülûğ, hurriyyet, iffet beş şart saymışlardır. Erkeklere kazif de aynı hukümde delâleten dâhıldir. Lâkin kadınlara söz atmak daha şayi' olduğundan cem'i müennes sıgasıyle onlar tasrih veya taglib olunmuştur.

Hasılı ırzı sağlam olanlara atan, zina isnad eden ﴿ثُمَّ لَمْ يَاْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ﴾

sonra da dör şâhid getirmiyen kimseler-demek ki ıkrar bulunmadıkça bir zinayı isbat için şehadetin nısabı

lâekal dörttür. Halbuki iki şâhidi âdil ile kısas bile sâbit olur. Demek ki namuslu bir kimseyi, bahusus ırz ehli bir kadını zina ile itham etmek canını almaktan ağırdır. Binaenaleyh onlara atıp da isbat edemiyenler yok mu ﴿فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾ bunlara da attıklarından dolayı seksen celd vurunuz ﴿وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا﴾ hem de bunların ebedâ hiç bir şehadetini kabul etmeyiniz-o kazif cürmünü hukmünü ıskat etmek bu da bu haddin tetimmesidir. Celdin elemi cismanî, bunun elemi ise ruhanîdir. Zinada cismanî cihet, kazifte ruhanî cihet galib olduğundan kazfin celdi haddi zinadan dun ve lâkin bu ma'nevî ceza ondan efzundur. Çünkü müebbeddir ﴿وَاُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ bunlar fâsıkler güruhundan ıbarettir. -Fısk ile mahkûm kimselerdir. 5. ﴿اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا﴾ Ancak ondan

sh:»3480

sonra tevbe edip kendilerini ıslâh edenler müstesna-ya'ni o kazif cinayetini yaptıktan sonra nedamet ederek sözünü geri alan ve onu telâfi etmek için haddine teslim olmak ve kazfettiği kimse ile halâllaşmaktan başlıyarak hal ve amelini düzelten kimseler fısk hukmünden müstesna olurlar. Tevbe ile haddin sakıt olmadığında icma' vardır. Ancak Şafiî mezhebinde bu istisnanın yukarıki cümleden ikisine raci' olduğuna ve binaenaleyh böyle tevbe ettikleri had, sakıt olmazsa da fıskleri zâil olduğu gibi şehadetleri de kabul olunabileceğine kail olmuştur.

Lâkin Hanefî mezhebinde bu, yalnız sonundaki «fasikun» cümlesinden istisnadır. Haddi kazf ile mahdud olanlar tevbe ile hadden kurtulamıyacakları gibi şehadetlerinin kabul olunmaması da ebeden kaydile mukayyeddir. Te'bid ise istisnaya munafidir. Binaenaleyh bu hukümden istisnanın faidesi hukukı ıbad teallûk etmiyen ve mahza hukkullah olan cihette olur. ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Çünkü Allah, gafurdur, rahîmdir. -Mağrifeti çok rahmeti çoktur. Binaenaleyh tevbe ve ıslâh halinde muâhaze etmez fakat kazifte had ve şehadet yalnız hakkullah değil, aynı zamanda hakkı ıbâddır. Kazfolunanın da'vası üzerine cereyan eder. Binaenaleyh hakkı abid teallûk eder ve reddi şehadet hukmü, tevbe ile sakıt olmazsa da mücerred hakkullah olan günah mağrifet olunabilir. Ve bu cihetle bu ceraimde setir evlâdır.

Zinaya isbatta dört şâhid şartı da bununla alâkadardır. Maamafih burada pek mühim bir nokta vardır. Bir kişi bir zinayı görecek olursa o bir yabancının zinası olduğu takdirde kendisine bir ar teallûk etmiyeceğinden setri evlâ olur. Fakat zevcesi olduğu takdirde ar gelir, nesebi bozulur, sabredemez, o halde başka şâhid bulmak da müteazzir gibidir. Bundan dolayı burada şöyle bir suâl vaki'dir :

sh:»3481

Rivayet olunduğu üzere kazf âyeti nâzil olup kıraet buyurulduğu zaman Ensardan Sa'd ibni Ubade ve Âsım ibni Adiy, birisi ayağa kalkıp «bir adam karısıyle birisini görse ne olacak. Da'va etse seksen vurulacak ve şehadeti reddedilecek, fıskına hukmolunacak, vurup öldürürse katlolunacak, sükût etse gayz edilecek şey'e sükût etmiş olacak, dört şâhid bulup getirinciye kadar ise işini bitirecek, fethet Allahım! Dedi». Çıkar çıkmaz damadı Hilal ibni Ümeyye veya Uveymir kendini karşıladı, ne var dedi. Şer var, zevcemi Şüreyk ibni Semhâ ile buldum dedi ki ammi zadesi idi. Vallahi dedi bu benim sualim, ne çabuk mübtelâ oldum. Binaenaleyh ikisi bir Resulullaha vardılar, haber verdiler. Resulullah kadını celbedip istintak etti, kadın inkâr eyledi, Eshab toplanmıştı. Zevc, evvelki âyet mucebince haddi kazfe mahkûm olacaktı gözlerimle gördüm, kulaklarımla dinledim, Allah biliyor ki ben sadıkım, ancak hakkı söyledim, her halde Allahın buna bir açıklık bahşedeceğini ümid ederim diyordu.

Derken Resulullaha vahiy gelmeğe başladı. Eshab bunu alametlerinden tanıyorlardı, hepsi sustular, beklediler, o vakıt şu lian ayetleri nâzil olmuştu ki kazf ayetinin umumundan bir istisna mahiyyetinde ve bilhassa zevcelerin kendi zevcelerine kazfi hakkındadır : 6.

﴿وَالَّذ۪ينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَٓاءُ اِلَّٓا اَنْفُسُهُمْ﴾

kendi zevcelerine remyeden ve kendilerinden başka şâhidleri olmıyan kimseler ise

﴿فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ﴾ imdi birinin şehadeti-ya'ni o zevcelerden her hangi birinin haddi kaziften

halâsı için şer'an nazarı ı'tibara alınacak meşru' şehadeti

﴿اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِۙ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِق۪ينَ﴾ hiç şüphesiz kendisi kat'ıyyen

sadıklardandır

sh:»3482

diye Allaha kasem ile dört şehadettir-ya'ni şehadet ederim ki billahi hiç şübhesiz ona attığım sözde kat'ıyyen sadıkım diye tekrar tekrar dört kerre yemin etmesidir. 7.

﴿وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ﴾

Beşincisi de, eğer yalan söyliyenlerden ise Allahın la'neti muhakkak üzerine-ya'ni beşinci def'ada böyle şehadet edecek: eğer o remy-ü şehadette yalan söylediyse Allahın lâ'neti muhakkak üzerine olsun » diyecek ki bu, bir yemini mün'akıdedir. Bu âyette nazmın üslûbu, dikkat olunursa, zevcin kizbi takdirinde tarafı ilâhîden tel'ının vürudünü ifade eder bir surettedir. Netekim Resulullah da bu beşinci «mucibdir» buyurmuştur.

Zevc, böyle beş kerre şehadetle lian yapınca haddi kaziften kurtulur, töhmet, zevceye teveccüh eder 8.

﴿وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ﴾ zevceden de azâbı-ya'ni o Dünyevî azâbı, ki sonu evliler hakkında haddi zinanın ma'hudu olan recimdir. Bunu o zevcenin-kendisinin şöyle şehadet etmesi def'eder: ﴿اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِۙ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِب۪ينَۙ﴾ hiç şübhe yok o zevc, kat'ıyyen yalan söyliyenlerden billahi diye Allaha dört şehadet - ki dört yemîn 9.

﴿وَالْخَامِسَةَ﴾ beşincisi de

﴿اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَٓا اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ﴾ eğer o, sadıklardan ise Allahın gadabı muhakkak üzerine-ya'ni zevc, sözünde sadık ise Allahın gadabını muhakkak üzerine-ya'ni zevce kendi üzerin alacak, erkek tarafında lânet, kadın tarafında gadab üzerine yemîn verilmesi kadınlar üzerinde gadabın lâ'netten daha müessir olmasındandır. İmdi zevce de bu beş yemîn ile şehadet ederse haddizinayı kendisinden def'eder ve artık zevc ile zevce arasında iftirak husule gelir.

Lâkin zevce, bu beş şehadeti yapmaz da liandan imtina'

sh:»3483

ederse azâbı def'edemez. O halde ne yapılır? Burası âyetin mefhumı muhalifine aiddir. Şafiî hemen

haddin icrasına hukmetmiş, lakin Hanefiyye, kat'ıyyet lâzım olan böyle mevakı'de sâde mefhumı muhalif ile ameli tecviz etmediklerinden dört şâhid yok iken ıkrar da bulunmayınca zinanı sübutiyle haddin icrasına hukm olunamıyacağını ve binaenaleyh ya lianı kabul veya hadd icra edilmek üzere ıkrar edinciye kadar habse hukmeylemişlerdir. Hasılı kazif, zina gibi çok çirkin, zevciyyet namusu da gayet mühimm olduğundan bir taraf noktai nazarından haddi kazif, bir taraf noktai nazarından da haddi zina makamına kaim olacak olan lian da böyle mühim bir mahlastır ki bunları Allah tealâ teşri' buyurdu 10.

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ üzerinizde Allahın fadl-ü rahmeti bulunmasa idi - de kendinize kalsa idiniz ﴿وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ﴾ ve Allah bir tevvab, hakîm olmasa idi - de tevbelerinizi kabul etmese, hikmetsiz hukümlere, nizamsız idarelere bırakıverse idi neler olmazda neler!!...

﴿١١﴾ اِنَّ الَّذِينَ جَٓاؤُ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَاتَحْسَبُوهُ شَرًّا
لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَااكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ
وَالَّذِى تَوَلّٰى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٢﴾ لَوْلَٓا اِذْ
سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هٰذَٓا
اِفْكٌ مُبِينٌ﴾

sh:»3484

﴿١٣﴾ لَوْلَا جَٓاؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَ فَاِذْ لَمْ يَاْتُوا بِالشُّهَدَٓاءِ
فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٤﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِى مَٓا اَفَضْتُمْ فِيهِ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ
مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ
﴿١٦﴾ وَلَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا
سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٧﴾ يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا
لِمِثْلِهٓ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٨﴾ وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ
وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ
الْفَاحِشَةُ فِى الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ فِى الدُّنْيَا

وَالْاٰخِرَةِۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَاتَعْلَمُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Haberiniz olsun ki ifk ile gelenler içinizden bir takımdır; onu hakkınızda bir şer sanmayın, belki o, hakkınızda bir hayırdır, onlardan her kişiye o vebalden kazandığı, büyüğüne tesaddî eden, ona da büyük bir azâb vardır 11 Ne vardı onu işittiğiniz vakıt erkek ve kadın mü'minler kendi kendilerine husni

sh:»3485

zann etselerdi de bu açık bir ifktir deselerdi ya 12 Ona dört şâhid getirselerdi ya, mademki şâhid getiremediler o halde onlar Allah ındinde yalancılardan ıbarettirler 13 Eğer Dünya ve Âhırette Allahın fadl-ü rahmeti üzerinizde olmasa idi o daldığınız yaygarada size mutlak büyük bir azâb dokunurdu 14 O sırada ki dillerinizle telâkkı ediyordunuz ve ağızlarınızla hiç bir ılminiz olmıyan bir şey söyleyor ve onu kolay sanıyordunuz, halbuki o, Allah yanında büyük bir vebal 15 Onu işittiğiniz vakıt : bunu söylemek bize gerekmez, hâşâ bu bir büyük bühtandır deseniz ya 16 Böyle bir şey'e ebedâ avdet etmiyesiniz eğer mü'min iseniz diye Allah size va'z viriiyor 17 Ve sizin için âyetleri beyan buyuruyor ki Allah alîmdir hakîmdir 18 Mü'minler içinde bîedebâne sözlerin şüyu' bulmasını arzu edenler için muhakkak Dünya ve Âhırette elîm bir azâb vardır ve siz bilmediğiniz halde Allah, bilir 19 Ya olmasa idi üzerinizde Allahın fadl-ü rahmeti ve hakıkati Allahın, bir raufı rahîm olması 20

11. ﴿اِنَّ الَّذِينَ جَاۤؤُ بِالْاِفْكِ﴾ Şunlar ki ıfk ile geldiler-IFK, asl-ü esasından çevirilmiş, hakıkati tahrif edilmiş söz, ya'ni yalan, iftira, bühtan demektir.

BÜHTAN da ansızın atılıp insanı mebhut eden iftira demektir. Umumiyyetle tefsir ve hadîs kitablarında rivayet olunduğu üzere bu âyetlerin sebebi nüzulü şöyledir :

Hazreti Aişe radıyallahü anha dedi ki, Resulullaha sallallahü aleyhi vesellem, bir sefer irade buyurduğu vakıt kadınları arasında kur'a çeker, hangisinin ismi çıkarsa onunla giderdi. Beni mustalık gazasından evvel yaptığı gazada da aramızda kur'a çekti, benim ismim çıktı, binaenaleyh Resulullah ile beraber çıktım ve bu, hıcab âyetinin nüzulünden sonra idi, onun için bir hevdece -mahmile -konuldum, avdette Resulullah Menineye yaklaşınca bir menzilde konakladı sonra da rehil, nida ettirdi

sh:»3486

rehil nida ettikleri sırada ben kalktım ve yürüyüp ordugâhı geçtim, def'i hacet ettim, yerime dönerken göğsümü yokladım, ne bakayım Zafâr boncuklarından bir dizim vardı kopmuş düşmüş, bunun üzerine döndüm, dizimi aradım, bunu aramak beni alıkoydu.

Benim yol nakliyyatımı yapmakta olan takım, varmışlar, hevdeci yüklenmişler ve beni içinde zannetmişler, çünkü hafif idim, henüz küçük yaşlı bir taze idim, beni hevdecde sanmışlar, deveyi çekmişler gitmişler. Avdet ettiğim vakıt o mekânda kimseyi bulamadım, binaenaleyh belki aramak için dönerler dedim, oturdum. Derken uyumuşum, Safyan İbnilmuattal ordunun arkasına kalır, nasın emtiasını araştırır, bir şey kalmış ise zayi' olmamak için diğer konak mahalline götürürdü, beni görünce tanımış « اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّاۤ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ » demesiyle uyandım, hemen ferâcemle yüzümü örttüm, devesinden indi, ben bininceye kadar çekildi, bindim. Sonra deveyi çekti, yürüdü, öğle sıcağında orduya yetiştik inmişler, bağrışıyorlardı, indikleri zaman beni bulamadıklarından nas çalkalanmış, o sırada imiş ben üzerlerine varıverdim, artık herkes beni konuşmuş. Beni lakırdıya dalmış, helâk olan helâk olmuş.

Resulullah Medineye kudum etti ve bana bir veca' arız oldu. Fakat rahatsız olduğum zamanlar aleyhissalatü vessellemdan tanıya geldiğim lûtfu bu defa görmedim, ancak yanıma giriyor, nasıl o?

diyordu, bu beni işkillendirdi, henüz mâceraya vukufum yoktu, nihayet nekahat haline geldim, bir gece Mıstahın anasıyle hacetimiz için dışarı çıktım, işimiz biter bitmez yine Mıstahın anasıyle odama döndük.

Derken Mıstahın anası Mırtı, ya'ni yün çarşafı içinde sürçtü « تَعِس مِسْطَحُ » dedi ben buna i'tiraz

ettim, «Bedr» de bulunmuş bir zata sebmi ediyorsun dedim, haberin yokmu dedi, ne var dedim, ben, dedi,

şehadet ederim ki sen hakıkaten « مُؤْمِنَاتٌ غَافِلَاتٌ » tansın. Sonra

sh:»3487

ehli ifkin dediklerini anlattı, derhal maraz üstüne marazım arttı, hemen ağlıyarak döndüm.

Sonra Resulullah girdi ve nasıl o? dedi, bana izin ver ebeveynime gideyim dedim. İzin verdi, ben de anama babama gittim, anneme: ey anne, dedim, nas ne söylüyorlar? Kızcağızım! dedi, kendini üzme, vallahi bir erkeğin yanında sevgili parlak bir kadın olsun ve ortakları bulunsun da aleyhinde çok lâf etmesinler pek nâdirdir. Daha dedi bu âna kadar söylenilen sana ma'lûm olmadımı? Ben ağlamağa başladım ve bütün gece sabahı ettim, yine ağlıyordum, ağlarken babam yanıma geldi, valideme bu neye ağlıyor dedi, bu âna kadar söylenilenden ma'lûmatı yokmuş dedi, babam da ağladı sus kızım dedi, o gün durdum göz yaşım dinmiyordu, ebeveynime ağlamak ciğerimi parçalıyacak gibi geliyordu, ikisi de yanımda oturmuş ben ağlıyorken Resulullah sallallahü aleyhi vessellem üzerimize geliverdi, selâm verdi ba'dehu oturdu, hakkımda söylenilen söylenileliden beri yanımda oturmamıştı ve bir ay olmuş Allah tealâ ona benim şanımda bir vahyindirmemişti.

Sonra dedi ki « اَمَّا بَعْدَ » ya Aişe! Hal mühim senden bana şöyle böyle söz yetişti, imdi sen beri' isen Allah, muhakkak seni tebrie eder. Ve eğer bir günaha düştünse Allaha istiğfar ile tevbe et. Zira kul tevbe edince Allah tealâ tevbeyi kabul eder. Vaktâ ki Resulullah mekalesini bitirdi göz yaşlarım boşandı, sonra babama tarafımdan Resulullaha cevab ver, dedim, vallahi ne diyeceğimi bilmiyorum dedi, bunun üzerine valideme dedim tarafımdan Resulullaha cevab ver, vallahi ne diyeyim bilmiyorum dedi. Ben henüz küçük yaşta bir taze idim, Kur'andan çok okuyamazdım, ya'ni çok istişhad edebilecek halde değildim, dedim ki: vallahi ben anladım siz bunu işitmişsiniz, hattâ gönüllerinizde yer etmiş inanmışsınız, şimdi ben size berîeyim desem inanmıyacaksınız ve eğer benim muhakkak

sh:»3488

berîe olduğumu Allah bilip dururken size fena bir i'tirafta bulunsam hemen tasdık edeceksiniz. Vallahi benimle size başka bir mesel bulumıyorum, ancak Yusüfün babası o Salih kulun-ki ismini zikretmemiştim-dediği gibi «

فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ » . Böyle dedim, sonra

dönüp yatağıma yattım.

O halde ben vallahi biliyordum ki Allah tealâ muhakkak beni tebrie eder. Lâkin vallahi şanımda bir vahyi metlüvv indireceğini zannetmiyordum. Şa'nım nefsimde Allah tealânın öyle tilâvet olunacak bir emr ile tekellüm buyuracağı mertebeden çok hakîr idi. Ve lâkin umuyordum ki Resulullah uykuda bir ru'ya görür de Allah, beni onunla tebrie eder. Alimallah Resulullah meclisinden kalkmamıştı, ehli beytten bir kimse de dışarı çıkmamıştı, Allah tealâ Peygamberlerine vahyindirdi, ona vahyinerken olagelen hal hemen geliverdi ki kış gününde bile vahyin sıkletinden dolu danesi gibi ter dökülürdü. Binaenaleyh bir örtü örtüldü ve başının altına bir yasdık konuldu, vallahi ben telâş etmedim ve aldırmadım, çünkü beraetimi biliyordum. Fakat Resulullah açılıncıya kadar nâsın dediklerine hak virecek bir vahiy gelivermek korkusundan anamın babamın canları çıkacak zannettim.

Vaktâ ki Resulullah açıldı gülüyordu, ilk söylediği kelime şu oldu «

بُشْرَى يَا عَائِشَةُ اَمَا وَاللّٰهِ لَقَدْ بَرَّاَكِ اللّٰهُ » müjde ya Aişe! agâh ol vallahi

Allah, seni kat'ıyyen tebrie etti» dedi «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ لَا بِحَمْدِكَ وَلَا بِحَمْدِ اَصْحَابِكَ » hamd, Allaha ne sana ne

eshabına dedim, validem dedi kalk ona, ben, vallahi ne ona kalkarım ne de beraetimi inzal eden Allahdan başkasına hamd ederim dedim. İmdi Allah tealâ «

اِنَّ الَّذِينَ جَآؤُ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ » on âyet inzal buyurmuştu. Binaenaleyh

Ebû Bekir «vallahi bundan sonra artık Mıstaha infak etmem dedi. Çünkü ona karabeti ve fakri hasebiyle

nefaka veriyordu. Bu sebeble de Allah tealâ şunu inzal buyurdu «

وَلَا يَاْتَلِ اُولُواالْفَضْلِ مِنْكُمْ ... اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ

لَكُمْ » Ebû Bekir de belâ vallahi = Allahın beni

sh:»3489

mağrifet etmesini severim dedi, Mıstahâ yine nefakası avdet etti. Hasılı uzrüm nâzil olunca resulullah kalktı

minbere çıktı, bunları anlattı ve Kur'anı tilâvet buyurdu minberden indiği vakıt da Abdullah ibni Übeyye, Mıtaha, Hamneye, Hassana hudud vurdu. اهـ.

﴿عُصْبَةٌ مِنْكُمْ﴾ İçinizden bir usbedir - mahdud bir güruhtur. -

USBE; ondan kırka kadar bir cemaat, sayılı bir güruh demektir. Ey o ifke ma'ruz olanlar

﴿لَاتَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ﴾ onu sizin için bir şer sanmayınız ﴿بَلْ هُوَ﴾ belki o - ifk zuhuruna, akıbet kadr-ü mertebenin yükselmesine vesîle olur. Fivaki' ifk, o iftira yalanı büyük bir şerdir.

Fakat hakıkatta onun şerri onu uyduranlara, söyliyenlere aiddir. ﴿لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ﴾

onlardan - o güruhtan - her birinin ﴿مَااكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ﴾ kazandığı vebali

kendisinindir. - Kimi susmuş, kimi gülmüş, kimi söylenmiş ﴿وَالَّذِى تَوَلّٰى كِبْرَهُ مِنْهُمْ﴾

içlerinden onun - o vebalin - büyüğüne mütevellî olan - o güruh içinde o iftirayı ah kasdin atan ve işaasını

arzu ederek vebalin büyümesini iltizam eden ﴿لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ için de büyük bid azâb

vardır. - Bu, Abdullah ibni Ubeyy hakkındadır ki Munafıklanın reisi idi. O ifki ibtida o atmış, ilk evvel o tasrih etmiş ve halk arasında propaganda yaptırmış idi. Kurnaz Munafıklar cinaslı lakırdılarla mü'minleri gizliden gizliye heyecana getirmeğe çalışmış ve bu propagandaya aldanan şâir Hassan ve fakîr Mıstah gibi bir iki sâde dil de o

sh:»3490

ubeyy oğlunun tasrihine kapılıp haddi kazfe müstehıkk olmuşlardı, Safyan, Hassana hücum edip vurduğu bir kılıç darbesiyle bir gözünü söndürmüş ve demişti ki :

توق ذباب السيف عنى فاننى غلام اذا هو جيت لست بشاعر

ولكننى احمى حماى واتقى من الباهت الرامى البرئ

12. ﴿لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ﴾ Ne vardı onu - o yalanı - işittiğiniz vakıt

﴿ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا﴾ mü'minler ve mü'mineler

kendi nefislerine hayır zannetseler - kendilerine ve kendileri mesabesinde tanımaları lâzım gelen hem

cinslerine husni zann besleseler ﴿وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُبِينٌ﴾ de bu açık bir ifktir

deselerdi ye - Zannın menşei nefiste bir kıyastır. Bir kimse nefsinde kendi hakkında tecviz edebildiği nisbettedir ki kendiye benzettiği kimseler hakkında kıyası nefs ile bir zanda bulunur. Halbuki mü'minler, mü'mineler kendi nefislerinde fena şeylere cevaz vermemek, nezih olmak lâzım gelir. Binaenaleyh kötü bir söz işittikleri zaman kendilerinden şübheleri olmamak lâzım geldiği kadar kendileri gibi saymaları iktıza eden mü'minîn ve mü'minat hakkında da husni zannetmek, beraeti zimmet asl olduğunu bilmek, zâhiri halin hılâfına olan beyyinesiz lakırdılara açık bir iftira demek iktıza eder.

19. ﴿لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ - Dünyadaki azâb haddi

kazif ve netaicidir. Netekim Mıstah, Hassan, Hamne haklarında haddi kazif icra edildi ve Safvan bir kılıç

darbesiyle Hassanı vurup bir gözünü söndürdü.

sh:»3491

﴿٢١﴾ يَٓا اَيُّهَاالَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ
يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَاْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا
فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَدًا وَلٰكِنَّ
اللّٰهَ يُزَكّٖى مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَلَا يَاْتَلِ
اُولُواالْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوٓا اُولِى الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ
وَالْمُهَاجِرِينَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُواۜ اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ
يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ
الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٤﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ
وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللّٰهُ دِينَهُمُ
الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٦﴾ اَلْخَبِيثَاتُ

لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ
وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ اُولٰئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

sh:»3492

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler Şeytanın adımlarına uymayın, her kim Şeytan adımlarına uyarsa şübhe yok ki o çirkin ve merdud şeyler emreder, eğer üzerinizde Allahın fadl-ü rahmeti olmasa idi içinizden hiç biri ebedâ temize çıkamazdı ve lâkin Allah, dilediğini temize çıkarır ve Allah, semi'dir alîmdir 21 Bir de içinizden fadl-ü vüs'at sahibi olanlar karabet sahiblerine, miskînlere ve Allah yolunda muhacirlere vergisini vermekten kusur etmesin ve afvetsin, aldırmasın, Allahın size mağrifet etmesini arzu etmez misiniz? Allah gafurdur rahîmdir 22 Şübhe yok ki ırz ehli bîhaber mü'min kadınlara atanlar Dünyada ve Âhırette mel'undurlar ve onlara büyük bir azâb vardır 23 O gün ki aleyhlerinde dilleri ve elleri ve ayakları yaptıklarına şehâdet edecektir 24 O gün Allah, onlara hak cezalarını temamen verecek ve Allahın aşikâr hakk olduğunu bileceklerdir 25 Habîsât habîsler için, habîsler habîsât için ve tayyibât tayyibler için, tayyibler tayyibât içindir, bunlar, onların dediklerinden müberrâdırlar, kendilerine bir mağrifet ve bir rızkı kerîm vardır 26

23. اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ -

Burada gafilât vasfı medih sıfatlarındandır. Ya'ni ezvacı tahirat gibi fenalıktan alel'ıtlak gafil, öyle bir şey asla hatırından geçmez iymanlı hanımlara atanlar şübhesiz

لُعِنُوا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ Dünyada ve Âhırette lâ'net olundular

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ve onlara öyle bir azâb vardır ki azîm 24.

يَوْمَ تَشْهَدُ الخ Sûrei «Yâsin» bak. 25.

يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللّٰهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ o gün Allah, onların hak dinlerini, ya'ni cezalarını tam verecek

sh:»3493

وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ve bilecekler ki Allah, hakikaten o hakkı mübîndir - ya'ni her hakikati ızhar eden ve varlığında hiç şübhe olmıyan Hak tealâdır.

Burada tevbe edenler istisna edilmemiştir. Çünkü bunda ezvacı tahiratın hukukı mahsusası i'tibariyle bir hususiyyet vardır. Maamafih mefhum, ammdır. Binaenaleyh amm olan kazf âyetindeki istisnanın uhrevî noktai nazardan burada da cari olması melhuzdur. Hassan ibni Sâbit munafık olmamakla beraber tevbekâr olduğunda söz yoktur. Netekim hadden sonra inşad ettiği şu beyitlerle tebriesini arz etmişti :

حصان رزان ما تزنّ بريبةٍ وتصبح غرثى من لحوم الغوافل

حليلة خير الناس دينًا ومنصبًا نبى الهدى والمكرمات الفواضل

عقيلة حى من لؤى ابن غالب كرام المساعى مجدها غير زائل

مهذبة قد طيب اللّه خيمها وطهرها من كل شين وباطل

فان كان ما بلغت انى قلته فلا رفعت سوطى الى اناملى

فكيف وودى ما حييت ونصرتى بآل رسول اللّه زين المحافل

له رتب عال على الناس فضلها تقاصر عنها سورة المتطاول

Ebû Hayyan

Hazreti Aişe radıyallahü anha da «Hassana Cenneti ümid ederim, Resulullahın medhine dair şi'rini işittiğim zaman ona Cenneti ümid ettim» demiştir. (Razî)

26. ﴿اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ﴾ Habîseler habîsler için - habisât, murdar kötü karılara, murdar lakırdılara, murdar fiillere ve alel'umum murdar şeylere hakikat olarak ıtlak olunabilir. Lâkin HABİSİN, cem'i müzekker olduğundan yalnız erkeklerde hakikattir. Maahaza habîs kişiler ma'nâsına olarak zükûr ile beraber inase de tagliben şâmil olabilir. Bunların zıddı olan tayyibât ile tayyibînde de fark böyledir.

Âyetteki tekabülden ilk nazarda zâhir olan dişi ile erkek

sh:»3494

tekabülüdür. Bununla beraber ikinci ma'nâ da baid değil, menkuldür. Binaenaleyh ma'nâ şu olur: murdar, ya'ni eteği kirli, hıyanetkâr karılar murdar erkeklerindir, murdarların küfvüdür. Binaenaleyh murdar karının kocasıda murdar olur, olmasa murdar karıyı tutmaz. Yâhud murdar sözler, murdar fiiller, murdar kişilerindir. Binaenaleyh kazf, ifk, bühtan, sebb-ü şetim gibi lâflar, zina gibi pis fiiller murdar kişiden, murdarlardan sâdır olur ve ancak murdarlara nisbet olunabilir. ﴿وَ﴾ Ve - bil'akis ﴿الْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ﴾ habîsler de habîseler içindir -murdar erkekler murdar karılar içindir «

اَلزَّانِى لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةًۘ وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَٓا

اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌۚ » gibi. Yâhud murdar kişiler, murdar sözler ve murdar işler içindir. Pislikler pislerin hassası, pisler de pisliklerin hass mahallidir. ﴿وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ﴾ Tayyibat da tayyibler için -hoş, pâk kadınlar pak erkekler içindir, temiz olanlarındır, pak olmıyanları bulaştıramaz. Yâhud ikinci ma'nâ ile kelimatı tayyibe ve a'mali tayyibe hoş ve temiz kimselerin şıarı, temizlerin kârı, temizlerin halidir. ﴿وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِۚ﴾ Tayyibler de tayyibât içindir - temiz pâk adamlar, temiz pâk kadınlar içindir. Pâk olmıyanlar ne alırlar, ne tutarlar, yâhud temiz pâk insanlar da temiz pâk sözler, temiz pâk işler, temiz pâk şeyler içindir. Onlara yaraşan onlardan beklenen bunlardır. Hâsılı pâk hoşluklar pâk hoş olanların hassası, pâk hoş olanlar da pâk hoşlukların hass sahib, hass mahallidir ﴿اُو۬لٰٓئِكَ﴾ o yüksekler - o yüksek temizler o tayyibîn ve tayyibatın en güzidesi olan ehli beyti Mustafa ﴿مُبَرَّؤُ۫نَ مِمَّا يَقُولُونَۜ﴾ onların dediklerinden müberradırlar - o habislerin, o ehli ifkin ağızlarına aldıkları şaibeden çok

sh:»3495

berî ve münezzehtirler ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ۟﴾ onlar için bir mağrifet ve kerîm bir rızk vardır. - O temizler için ındelhisab bam başka bir mağrifet ve kerameti namütenahî bir rızk vardır ki o Cennettir.

İslâm hukukı esasiyyesinde ıffet ve ırz-u namus hukukunun birinci esaslardan olduğu tesbit buyurulduktan sonra bu temizlikle en ziyade alâkadar olan masuniyyeti mesakin, hukuk ve ahlâkı muaşeret, tesettüri nisvan gibi levazımına geçilerek buyuruluyor ki :

﴿٢٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ
حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَاۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿٢٨﴾ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَٓا اَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى
يُؤْذَنَ لَكُمْۚ وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْۜ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ
تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا
تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ

وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا
يَصْنَعُونَ﴿٣٠﴾

sh:»3496

﴿٣١﴾ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ
فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ
بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ
اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَائِهِنَّ اَوْ اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ
اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖى اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖى اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِى الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ
الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ
بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ
جَمِيعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴿٣١﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! kendi odalarınızın gayrı odalara sahiblerine istinas edip selâm vermeden girmeyiniz, bu sizin için hayırlıdır, gerek ki düşünürsünüz 27 Bunun üzerine onlarda kimse bulmazsanız size bir izin verilmedikçe içeri girmeyin ve eğer size dönün derlerse dönün, o sizin için daha temizdir ve Allah bütün amellerinize alîmdir 28 Meskûn olmıyan ve içinde bir intifa' salâhiyyetiniz olan odalara girmenizde size bir günah yoktur, neyi açıklar ve neyi saklarsınız
sh:»3497
Allah bilir 29 Mü'min erkeklere söyle: gözlerini sakınsınlar ve ırzlarını (apışlarını) muhafaza etsinler, bu kendileri için daha temizdir, her halde Allah ne yaparlarsa habîrdir 30 Mü'min kadınlara da söyle: gözlerini sakınsınlar, ırzlarını muhafaza etsinler, ziynetlerini açmasınlar, zâhir olanı başka ve baş örtülerini yakalarının üzerine vursunlar, ziynetlerini açmasınlar, ancak kendi kocalarına yâhud kendi babalarına kocalarının babalarına yâhud kendi oğullarına, yâhud kendi biraderlerine, yâhud kendi biraderlerinin oğullarına, yâhud hemşirelerinin oğullarına yâhud kendi kadînlarına yâhud kendi ellerindeki memlûklerine, yâhud ihtiyacı olmıyan erkeklerden uyuntulara, yahud henüz kadınların avretlerine muttali' olmıyan çocuklara, müstesna, gizledikleri ziynetleri bilindiye ayaklarını da vurmasınlar, hepiniz Allaha tevbe edin ey mü'minler ki felâh bulabilesiniz 31

Resûlullaha Ensardan bir kadın gelib «ya Resûlellah ben evimden bir halde bulunurum ki o halde hiç kimsenin beni görmesini istemem. Fakat ehlimden bir adamın üzerime gelib giriverdiği eksik olmaz» demişti işbu « يَاۤ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا » âyeti nâzil oldu.

27. ﴿لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ﴾ kendi büyûtunuzun gayri büyûte - evlerinizin gayri evlere, odalarınızın gayri odalara

﴿حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَاۜ﴾ sahiblerine istiynas edib selâm

vermedikçe girmeyiniz - âharin milkine izinsiz girmek gasb kabîlinden bir teaddi olacağından hukukan ve kazâen haram olduğu gibi kendi milki olan, dinen hakkı duhulü bulunan hane dahilinde dahi olsa gerek kendinden başkasına mahsus olan odalara habersiz ve selâmsız girivermek de edeben ve diyaneten menhidir. Burada istiynasi istiyzan diye tefsir edenler olduğu gibi istikşafı hal ile isti'lâm, ya'ni istiyzandan evvel halin girmeğe

sh:»3498

müsaid olup olmadığını bilmeğe çalışmak veya insan bulunup bulunmadığını öğrenmek istemek ma'nalarıyle tefsir edenler de olmuştur. Zâhir olan burada istiynas iyhaş mukabili olmasıdır ki baskın eder gibi birdenbire vahşîcesine girivermeyib insaniyete lâyık ve hale muvafık bir ünsiyyet ibraz etmek demek olur.

Ebû Eyyubdan merviydir ki ya Resulullah! İstiynas nedir dedik, buyurdu ki: öksürerek tesbih ve tekbir ile ehli beyti haberdar etmektir. Teslim de esselâmüaleyküm demektir. Şu halde istiynas sarahaten istiyzan ile munisane ıhbar ve ihsastan eamm olur. İstiyzan denilmeyip istinas buyurulması da bundan dolayı olmak gerektir. Binaenaleyh milki olmıyan ve hiç bir vechile hakkı duhulü bulunmıyan hanelere girmek için her halde istiyzan şarttır. Yoksa bir taarruz ve tecavüz olur. Ve hane sahibinin ona karşı her türlü müdafaaya hakkı bulunur. Hakkı duhulü bulunmakla beraber başkasının sâkin bulunduğu odaya girmekte ise mutlak istiynas, şart ve fakat bu istinasin istiyzan suretinde olması sünnet veya edeb olmakla beraber farz denilemez. Binaenaleyh bir hâkim tarafından bir mücrim veya müttehemın meskenine girmek ıktiza ettiği zaman da istiyzân denilemezse de ırza bir tecavüz vazıyyetine düşülmemek için istiynas edilmelidir.

Hâsılı meskenler tearruzdan ve edebsizlikten masun tutulmalıdır. Hiç kimsenin meskeninde emniyyet ve huzuru ıhlâl edilmemeli ve onlara edeb ve erkâniyle girmelidir ki bu da istinas ve selâm iledir. İstiyzanın

keyfiyyeti hakkında rivayet olunur ki birisi Resulullaha istiyzan edip « أَأَلِجُ » vülûve edeyim mi? Ya'ni sokulayım mı demişti, aleyhısselâtüvesselâm da Revza namında bir kadına «kalk şuna öğret istiyzanı güzel yapmıyor, söyle « اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ ءَاَدْخُلُ » ya'ni gireyim mi desin» buyurmuş, adam da bunu işitmiş ve söylemiş, bunun üzerine «gir! »buyurulmuş, Resulullahdan

sh:»3499

bir takım şeyler süâl etmiş, cevab almış, nihayet «ılimde senin bilmediğin var mı?» demiş, aleyhisselâtüvesselâm da» Allah tealâ bana bir hayri kesîr ıhsan etti, maamafih hiç şübhe yok ılimde öylesi vardır ki Allahdan başkası bilmez» buyurmuş ve « اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ » âyetinin

âhirine kadar tilâvet eylemiştir.

Cahiliyye ahalisi birinin evine vardıklarında harem saygısı gözetmedikleri gibi Dünya ve Âhıret selâmetine şâmil olan selâm duâsını bilmezler de «sabahınız hayat olsun» veya «hayr olsun», «akşamınız hayat olsun» gibi mahdud bir surette tahıyye ile sağlık verirlerdi, Gerçi bu da fena bir şey değildir. Fakat böyle tahıyyeler yalnız ve himmet ve temenniyatı içtimaıyyesi bir günden ileri gitmek istemeyen kasır bir medeniyyetin şıarı olduğunda da şübhe yoktur. Allah tealâ, istinası şart kıldığı gibi mü'minlere nâ mahdud bir selâmet hissi va'd-ü telkın eden selâmı ta'lim ile lâfzı veciz, ma'nâsı vâsi' ve herkes için gayei matlab olacak en güzel bir şıarı ictimaî teşrı' buyurmuştur. Binaenaleyh bunu dirîğ ederek diğer tahıyyelerle iktifa etmek bir cahiliyyet eseri olacağı cihetle mekruhtur.

Bir de istiyzan kaça kadar olmalıdır. Resulullahdan rivayet olunduğuna göre istiyzan üçtür. Birincisinde kulak verirler, ikincisinde hazırlanır. Üçüncüsünde izin verirler veya reddederler. Bu üç istiyzan biribiri ardı sıra velyettirilmeyip aralarında biraz fâsıla ile yapılmalı ve üçüncüsünde cevab verilmezse dönmelidir. Şiddetle kapı çalmak, hane sahibine bağırmak ise haramdır. Zira iyzâ ve iyhaşı tezammun eder, yürek oynatır. Bu babda nâzil olan «

« إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَآءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ لاَيَعْقِلُونَ »

âyeti, zecri kâfidir. Hem de istiyzan ederken yüzünü kapıya karşı tutup durmamalı, sağa ve yâhud sola teveccüh etmelidir. Resulullah böyle yapardı.

sh:»3500

Ve bir kerre Ebû Saidi Hudrî radıyallahü anh kapıya müteveccihen istiyzan etmişti, aleyhissalâtü vesselâm « لاَ تَسْتَأْذِنْ وَاَنْتَ تَسْتَقْبِلُ الْبَابَ » kapıyı istıkbal ederek istiyzan etme» buyurdu ﴿ذٰلِكُمْ﴾ bu - istisna ile selâm vermeden girmemek ﴿خَيْرٌ لَكُمْ﴾ sizin için hayırdır. - Bir tühmete düşmekten sâlim kılar, emniyyet ve âsayişi takviye, ıffet-ü nezaheti tezyid eder.

﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ Gerektir ki tezekkür edersiniz - düşünür, anlar, unutmazsınız. Rivayet olunur ki Nebiyyi ekrem sallallahu aleyhi vesellem Hazretlerine bir adam «anama da istizan edecekmiyim» dedi «evet» buyurdu, «onun benden başka hizmet edeni yok her girişimde istizanmı edeyim» dedi, aleyhisselâtü vesselâm «ananı uryan görmek arzu edermisin» buyurdu «hayır» dedi «öyle ise istiyzan et» buyurdu.

28. ﴿فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَآ اَحَدًا﴾ İmdi onlarda bir kimse bulamazsınız - ya'ni izin vermeğe salâhiyyeti hâiz bir kimse bulunmaz veya hiç kimse olmazsa ﴿فَلاَ تَدْخُلُوهَا﴾ artık onlara girmeyiniz ﴿حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ﴾ ta size izin verilinceye kadar - sabr ediniz. İzin denince izni mu'teber olabilecek kimse tarafından izin demek olduğunu da ıhtara hacet yoktur.

﴿وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا﴾ Ve eğer size dönünüz denilirse - o evdekilerden gerek izne malik ve gerekse gayrı malik her kim tarafından denilirse denilsin ﴿فَارْجِعُوا﴾ hemen dönünüz - istiyzanı tekrar ile girmekte ısrar ve ilhah etmeyiniz ﴿هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ﴾ o - dönüvermek - sizin için daha temizdir -

sh:»3501
sabr-u tevakkuftan daha sâlimdir. Zira bir zorba veya arsız bir dilenci gibi inad ve ısrar ile kapıda bekleyip durmanın hâli kalmıyacağı alçak ve nâhuş şaibelerden münezzehtır. Meğer ki buna mukabil terki caiz olmıyacak bir vecîbe bulunsun ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ ve Allah her amelinize alîmdir. -Binaenaleyh bu babda mükellef bulunduğunuz işlerden yaptığınız ve bıraktığınız hususları da bilir. Ecr-ü cezasına verir.

29.

﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ﴾ İçinde bir metaınız bulunan gayrı meskûn büyüte girmenizde üzerinize bir günah yoktur. - Rivayet olunduğuna göre Ebû Bekrissıddık radıyallahu anh «ya Resulullah biz ticaretimizden muhtelif yerlere gider ve hanlara konarız, izin verilmedikçe onlara girmiyelim mi? demişti, binaenaleyh bu nâzil oldu.

GAYRI MESKÛNE demek, sâkini içinde bulunmıyan veya içinde kimse sâkin olmayıb hâliy olan veya mesken ittihaz edilmiyen demek olabilir.

META'; temettu' ve intifa' demektir. İntifa' olunan her hangi bir şey'e de ıtlak olunur. Binaenaleyh «

فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ » içlerinde her hangi bir suretle bir intifa' salâhiyyetiniz ve binaenaleyh bir nevi' hakkı duhulünüz bulunan evler, odalar demektir ki han, hamam, dükkân ve sâire gibi umuma küşâde olan yerlere şamil olduğu gibi harab evlere ve kendi hanesi dahılinde diğerlerinin süknasına mahsus olup da sâkini içinde bulunmıyan odalara dahi şamil olur. Zira sâkini içinde iken bu odalara da istiynas ve selâmsız girmemek ıktıza ederse de sâkini içinde bulunmadığı takdirde izin ve istiynas olmaksızın girmekte günah yoktur. Zira kendisinin metaı, hakkı intifaı vardır. Ancak iycar ederek hakkı intifaını muvakkaten olsun temlik etmiş ise yine evvelki âyetlerin hukmü cârîdir. İzin

sh:»3502

olmadan giremez ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ ve Allah, belirttiklerinizi de ketm ettiklerinizi de bilir. - Binaenaleyh her hangi bir eve bir fesad fikriyle veya bir aybe, bir eksikliğe muttali' olmak maksadiyle girmemeli, Allahdan korkmamalıdır.

30. ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ Mü'minlere - ya'ni mü'min erkeklere - söyle

﴿يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ﴾ gözlerini indirsinler - gerek hâricde gerek dâhılde ve gerek başkalarının evlerine girerken çıkarken, otururken kalkarken gözlerini dikmesinler, harama bakmaktan, ayıb bir şey görmekten sakınsınlar, Sofiyyeden şiblî kuddise sirruhuye « يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ » ne demektir? diye sormuşlar, demiş ki baş gözlerini muharremattan, kalb gözlerini masivallahdan çeksinler اهـ. ﴿وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ﴾ ve ferclerini temamen hıfz etsinler - apış aralarına temamen muhafaza edip haramdan, nazardan saklasınlar, avretlerini örtüp ırzlarını korusunlar -

FÜRUC fercin cem'idir. Fedc, aslı ma'nâsında iki şey arasındaki açıklık demektir. Bu suretle gerek erkek gerek dişi insanın bacaklarını arasındaki açıklığa da hakikat olarak ıtlak olunur ki lisanımızda apış arası denir ve bu ta'bir ile avret mahallinde kinaye de edilir. Ki Kur'anda bu ma'nâ vârid olmuş ve onun erkeğe de dişiye de muzaf kılınmıştır. Sonra bilhassa kadının kulübünde kinaye olarak isti'mali galebe etmiş ve sarih denecek derecede ma'ruf olmuştur. « اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا » bu ma'nâdandır. «Hıfzı füruc» emri haramdan kemali tehaffuz ile ırzı muhafazadan kinayedir. Ve bu tahaffuzu ifade ederken daha evvel delâleti vaz'ıyyesiyle setri avret emrine de tezammun eyler. Bundan başka kinaye mefhumunun lâzımını ifade ederken hakıkatini dahi iradeye mâni' olmadığından füruc kinayesi avret mahalinin hududuna da işaret eyler. Ya'ni

sh:»3503

insanın avret mahalli, uz'vı ma'huddan ıbaret değil, apış arası denilen açıklık boyunca imtidad eder ki bunun a'zamîsi topuklara kadar varırsa da akalli müteyakkani diz üstü oturulduğu zaman teayyün edeceği vechile göbek altından dizlere kadardır. Bunun için erkeklerde hıfzı ve setri farz olan bir avret mahalli bu ekalli müteyakkan mıktarıdır. Fazlası müstehabdır. Kadınlarda da bundan sonraki âyetin delâletiyle tepeden topuğadır. Demek ki iki diz arasındaki açıklığı örtmiyen libas, setri avrete kâfi denemiyecektir.

﴿اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ şübhe yok ki Allah, her sun'unuza habîrdir. -

Ricalin nelere göz gezdirdiklerini ve havaslariyle neler doymak istediklerini, a'zalarını ne gibi hislerle tahrik ettiklerini, ne maksad beslediklerini ne düzenler kurduklarını, ne sanialar, ne san'atlar yaptıklarını bilir. Hiç biri ona hafiy kalmaz. Binaenaleyh Allahın razı olamıyacağı şeylerden hazer etmek lâzım gelir.

Evvelâ erkekler hakkındaki bu emir-ü ıhtardan sonra müslimanlar, şimdi de kadınlar hakkındaki şu emre dikkat etsinler.

31. ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ﴾ mü'minlere de ya'ni mü'min kadınlara da söyle:

﴿يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ﴾ gözlerini indirsinler - halâl olmıyan erkeklere bakmaktan sakınsınlar, zira nazar zinanın postacısıdır derler. ﴿وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ﴾ ve füruclarını hıfz eylesinler-tamamiyle setr ve zinâdan tahaffuz eylesinler ﴿وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ ve ziynetleri ızhar etmesinler - kadının

sh:»3504

ziyneti denince orfte tac, küpe, gerdanlık, bilezik ve emsali huliyyat, sürme, Kına ve emsali ve elbise süsleri gibi şeyler tebadür eder. Sûrei A'rafta «

يَا بَنِى اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ » âyetinde ziynet, elbise demek

olduğu da geçmişti. O halde bu ziynetleri açmak bile menhiy olunca bunların mahalli olan bedeni açmak evleviyyetle nehyedilmiş olur. Ya'ni bedenlerini açmak şöyle dursun üzerlerindeki ziynetleri bile açmasınlar. Maamafih bir kısım ulemâ, burada ziynetten murad ziynetin mahalli olduğuna kail olmuşlardır. Ki yüz, sürme ve sürğü mevkıi, baş tac mekıi, saç örgü ve büklüm mevkıi, kulaklar küpe mevkıi, boyun ve siyne gerdanlık mevkıi, el yüzük ve Kına mevkıi, bilekler bilezik mevkıi, bazular bazubend mevkıi, baldırlar halhal mevkıi, ayaklar da eller gibi Kına mevkıidir. Bunlardan maadâ beden aksamı ise esasen açılmaz.

Bunlardan ba'zıları hazfi muzaf veya zikri hal iradei mahall ile «mevakıi ziynet» takdirinde bir mecaz gözetmiştir. Buna karîne olarak da kadının bedeninden ayrı olarak o ziynetlere haddi zatında nazar etmek ve alıb satmak bil'ittifak câiz ve mübah olduğunu dermiyan etmişlerdir. Ba'zıları da yine bu karîne ile kadının esas ziyneti, vücudünün mehasini hılkati ve sun'î ziynetten gaye de bedenin tezyini olduğunu nazarı i'tibare alarak bu ziynetten murad, mücerred beden olduğuna kail olmuşlar ve kadınların bir çoğu sun'î ziynetten vâreste bulunmakla mümtaz oldukları halde ziyneti hılkıyyenin umumunda bulunması ve her kadın bedeninin nefsinde bir ziynet olması hükmün umumiyyeti hakkını iyfa noktai nazarından bu tahsısın bir müeyyidi olduğunu söylemişler ve bu suretle şu ma'nâyı vermişlerdir: Kadınlar, hılkaten ziynetleri demek olan bedenlerinin hiç bir tarafını açmasınlar!

Doğrusu hılkî olan mehasine ziynet ta'birinden ziyade cemal ıtlakı mutearef ve ziynet ta'biri sun'î tekellüfat ile tezyin olunan levahıkta meşhur ise de

sh:»3505

« زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاۤءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ » medlûlünce ziynet mefhumunun hılkîye de sun'îye şamil olduğunda şübheye mahal yoktur. Ziynet ve cemalin hakkı da tecellîsini ehline hasredip agyardan gizlenmektir.

Husn olsa da vacibüttecelliy - Gizler onu hak nikab içinde
Ağyarına gösterir mi Hurşîd - Dîdârını hîç o tâb içinde

﴿اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا﴾ Ancak zâhir olanı başka - o ziynetlerden dışa gelen örtülse bile zuhuru tabiî olanı bu hukümden müstesna ve başka bir hukme tabi'dir ki bunlar örtünün dış tarafıyle el ve

yüz ziynetleridir. Zira örtünün kendisi de kadının bir ziynetidir. Tabiîdir ki' bunun dışı zahir olacaktır. El ve yüzün de namazda zuhuru adettir. Müsnedi ebi Davudda rivayet edildiği üzere aleyhissalâtü vesselâm Hazreti Esmaya «ya esma, kadın bülûğa irince ondan görülebilicek olan ancak şudur buyurmuş ve kendi vechi mubarekine ve keffi saadetlerine işaret eylemiştir. İş yaparken, lâzım olan eşyayı tutarken ve hattâ örteceğini örterken bile elin açılması lâbüdd olduğu gibi zarurî olan ru'yet ve teneffüs hasebiyle yüzün diğerleri gibi setrinde harec vardır. Bir de şehadette, mukademe, nikâhta yüzün açılmasına ihtiyac vardır. Binaenaleyh zaruretler kendi mıkdarınca takdir olunmak üzere bunların zuhurunda beis yoktur. Fakat bunların maadasının açılması, görünmesi, bakılması haram, na mahremden setri lâzımdır.

Buyuruluyor ki ﴿وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ﴾ ve baş örtülerini yakalarının üzerine vursunlar - başlarını, saçlarını, kulaklarını, boyunlarını, gerdanlarını, siynelerini açık tutmayıp bu suretle sımsıkı örtsünler ve o halde bu emri iyfa edebilecek baş örtüsü kullansınlar. Müfessirînin nakline

sh:»3506

göre cahiliyye kadınları da hiç baş örtüsü kullanmaz değillerdi. Fakat yalnız enselerine bağlar veya arkalarına bırakırlar, yakalarını önden açılır, gerdanları ve gerdanlıkları münkeşif olurdu, ziynetleri görünürdü. Demek ki son zamanlarda asrîlik sayılan kerdenküşalık böyle eski bir cahiliyyet şıarı idi. İslâm böyle açıklığı nehyedip baş örtülerinin yakalar üzerine vurulmasını emr ile tesettürü farz kılmıştır. Görülüyor ki bu emirde tesettürü vücubu değil bir, sureti mahsusası da gösterilmiştir ki kadın edeb ve nezahetinin en dilnişîn ifadesi bundadır.

Görülüyor ki bu emir, hane hâricinde veya dahilinde diye takyid edilmemiştir. Bu cihetle mutlaktır. Ancak zâhir istisna edildiği gibi gizlenen ziynetlere nazarın halâl olanları da ıstisna ile bu tesettürün vücubu namahreme karşı olduğunu anlatmak için bu vücubun kuvvet-ü ehemmiyyetini göstermek üzere bir daha te'kid ile buyurulmuştur ki öyle örtünsünler ﴿وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ ve ziynetlerini ızhar etmesinler - açık bırakmasınlar ﴿اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ﴾ ancak kocalarına ﴿اَوْ اٰبَٓائِهِنَّ﴾ veya kendi atalarına - ya'ni babalarına, dedelerine ki amuca ile dayıda nikâh düşmemek i'tibariyle bunlara mülhaktır. ﴿اَوْ اٰبَٓاءِ بُعُولَتِهِنَّ﴾ veya kocalarının atalarına ﴿اَوْ اَبْنَٓائِهِنَّ﴾ veya kendi oğullarına ﴿اَوْ اَبْنَٓاءِ بُعُولَتِهِنَّ﴾ veya kocalarının oğullarına ﴿اَوْ اِخْوَانِهِنَّ﴾ veya kendi biraderlerine ﴿اَوْ بَن۪ٓي اِخْوَانِهِنَّ﴾ veya biraderlerinin oğullarına ﴿اَوْ بَن۪ٓي اَخَوَاتِهِنَّ﴾ veya hemşirelerinin oğullarına ﴿اَوْ نِسَٓائِهِنَّ﴾ veya kendi kadınlarına - mü'minatın kadınları ya'ni, müsliman kadınlar veya hizmet veya sohbetlerinde ihtisası bulunan kadınlardır.

sh:»3507

Demek ki hususıyyetini tanımadıkları yabancı kadınlara da açılmaları câiz olmıyacaktır. Eslâfı müfessirînin ekserîsi demişlerdir ki: mü'minatın kendi nisası demek kendi dinlerinde olan müsliman kadınlar demektir. Binaenaleyh müsliman kadınları gayrı müslim kadınlara açılmamalıdırlar. Fakat bir kısım da bunu istihsane hamel eylemiş ve mü'minatın nisası, hizmet veya suhbetlerinde bulunan gerek müslime

ve gerek gayrı müslime kadın cinsi demek olduğuna zâhib olmuştur ki Fahruddini razî buna «mezheb budur» demiş, evvelki ahvat bu ise evfaktir ﴿اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ﴾ Veya ellerinin malik olduğu cariyelerine ﴿اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِى الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ﴾

veya ricalden irbe sahibi olmıyan tabi'lere - ya'ni kadına ihtiyac duymaz olmuş, şehveti kalmamış sulehadan ihtiyarlar veya ma'tuhlar veya kadın işini bilmez sade yemeklerinin fazlasından yemek için şunun bunun arkasına takılır güruhü miskinler ve yâhud erkekliği yok hılkaten ınnîyn uşaklar, bunda iğdiş ve mecburun ya'ni erkeklik uzvu katedilmiş olanların da dâhil olacağını zannedenler olmuş ise de tefsiri Keşşafta ve Ebû Hayyanda zikrolunduğu üzere İmamı A'zamı Ebû Haniyfe Hazretleri ındınde bunları istıhdam etmek, tutmak, alıp satmak halâl olmaz. Bunaları imsak seleften hiç birinden menkul değildir. اهـ. Çünkü bunda cübb-ü ıhsaya teşvık vardır. Halbuki müsle haramdır.

veya ﴿اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ﴾

kadınların avretlerine vâkıf olmıyan veya güçleri yetmiyen çocuklara müstesna - buraya kadar zikredilen on iki müstesnaya da bir dereceye kadar ziynetlerini izhar edebilirler.

EVVELÂ kocalar için bedenlerinin cemi'ine nazar halâldır. Çünkü ziynetten maksud onlardır.

SANİYEN zikrolunan mahremlerine mu'tad olan ziynet

sh:»3508

mevkı'lerinden yüz, el ve ayaklar iş ve hizmet esnasında açılan başını, saçını, kulaklarını, boynunu, kollarını, inciklerini açabilir. Onların da bunlara nazarları halâldır. Çünkü yakınlıkları hasebiyle ıhtilatları çoktur. Ve fitne melhuz değildir. Fakat karnını ve sırtını göstermek câiz değil, arsızlıktır.

SALİSEN erkeğin erkeğe karşı olduğu gibi kadının kadına karşı avreti de göbekten dize kadardır. Maadâsına nazarı câizdir.

RABİAN ricalden irbesiz tabi'ler teessür duymamak ve fitne melhuz olmamak i'tibariyle nazarları meharime şebihtir.

HAMİSEN çocuklar gayri mükelleftir. Ancak idraki nisbetinde edeb öğretilmek gerektir.

SADİSEN bu emri tesettür, esir cariyeler hakkında değil, hurrolan mü'minat hakkındadır.

İşte böyle hurr kadınların bu müstesnalardan başkasına ziynetlerini göstermemeleri kendi ıffet ve sıyanetleri ve hüsni ıktisadları noktai nazarından gayet mühimm olduğu gibi yabancı ricali müteessir etmemek, günaha sokmamak, edeb-ü ıffet telkın etmek noktai nazarından da çok mühimm olduğundan bilhassa bu noktayı da iş'ar ve tesettür emrinin kuvvet-ü şümulünü bir daha ıhtar siyakında yürüyüş tavırlarının dahi ıslâhı için buyuruluyor ki

ve ﴿وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ﴾

gizledikleri ziynetleri bilinmek için ayaklarını vurmasınlar - Ya'ni baştan ayağa örtündükten başka yürürken de edeb-ü vekar ile yürüsünler, örtüp gizledikleri sun'î veya hılkî ziynetleri bilinsin diye bacak oynatıp ayak çalmasınlar, çapkın yürüyüşlü nazarı dikkati celbetmesinler, çünkü erkekleri tahrik eder, şübhe uyundırır. Fakat unutulmamak lâzım gelir ki kadının bu babda muvaffakıyyeti daha evvel erkekleri ıffeti ve vazifelerine dikkat ve cemıyyette olanların

sh:»3509

himmeti ile mütenasib, bunlar da Allahın ınayeti ile kaimdir. Onun için bu noktada Resulullahdan umuma telvini hıtab ve ricali nisaya tağlib tarikıle buyuruluyor ki :

﴿وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ جَميعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

Ve ey mü'minler, Allaha tevbe ediniz ki felâh bulabilesiniz -demek ki bozuk bir cem'ıyyette felâh ümid olunmaz, cem'ıyyetin bozukluğu da kadınlardan evvel erkeklerin kusurundandır. Binaen'aleyh başta erkekler olmak üzere erkek dişi bütün mü'minler iymana yaramıyan ve cahiliyyetten âsârı olan kusurlarından tevbe ile Allaha dönüp Allahın ınayetine iltica ve emirlerine i'tinâ etmelidirler ki mecmuu felâh bulabilsinler. O halde umumun felâhı noktai nazarından evliyayi umur ve alâkadar efrad şu emirlere de i'tina etmelidir :

﴿٣٢﴾ وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَآئِكُمْ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَليمٌ ﴿٣٣﴾ وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فيهِمْ خَيْرًا وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذى اٰتٰيكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحيمٌ﴿﴾

sh:»3510

Meali Şerifi

Bir de sizden olan dulları ve kölelerinizden, cariyelerinizden salihleri evlendirin, eğer fukara iseler Allah, onlara fazlından gına verir, Allah, vasi'dir, alîmdir 32 Bir nikâha çare bulamıyanlar Allah, kendilerine fazlından bir gına verinciye kadar ıffetli kalmıya çalıssınlar, memlûklerinizden mükâtebe istiyenleri de eğer kendilerinde bir hayır biliyorsanız hemen kitabete kesin ve onlara Allahın size malından verin ve Dünya hayatın geçici metâını kazanacaksınız diye cariyelerinizi fuhşe ikrah etmeyin, hele ıffetli olmak isterlerse; her kim de onları ikrah ederse şübhesiz Allah, onlara ikrahlarından sonra gafurdur, rahîmdir 33

32. ﴿وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ﴾ EYAMÂ, «eyâyim» den maklûb olarak «eyyim» in cem'idir. Eyyim, gerek bikir, gerek seyyib olsun zevci olmıyan dişiye ve zevcesi olmıyan erkeğe denir ki buna bekâr diyoruz. Bundan başka eyyim, hur kadına ve bir kimsenin kızı, hemşiresi, teyzesi gibi yakın hısımına da ıtlak edilir ki bu iki ma'nâca lisanımızda mukabilini bilmiyoruz. Âyette bu ma'nâlara da delâlet yok değildir. « مِنْكُمْ » Kaydı ile ıbad ve imâye tekabülü bu cihetle temass eder. Fakat bunlar ayrıca tasrih edildiğinden hep müfessirîn «eyâmâ» lâfzında esas ve eammolan evvelki ma'nâyı ahzetmişlerdir. O halde meal, şu olur: siz hur mü'minlerden kadın ve erkek hur bekârları

﴿وَالصَّالِحينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَآئِكُمْ﴾ ve kölelerinizden, halayıklarınızdan

salihleri velâyeti hassa ve ammeniz hasebiyle evlendiriniz - nikâhlarına müsaade ve muavenet ediniz ki

ihmal yüzünden fenalığa düşmesinler. Zira nikâh bekai nev'i menâtı olmak haysiyyetile bizzat maksud olduğu gibi cem'ıyyeti ifsad ve nesli ifna eden sifahtan zecr eder bir hayırdır, bir ıhsandır. Binaenaleyh bunu teshil ve teksir etmek de mühim bir hayır ve evliyayı umura mühim bir vazifedir. Görülüyor ki burada memlûkler kısmında salâh kaydi tasrih edilmiş, hurler kısmında idilmemiştir. Zira mü'minlere yakışan, aslolan salâhtır. Ve burada salâhın ma'nâsı, ahlâki salâh ile beraber nikâha ve hukukı nikâha kabiliyyettir.

Bu hususta ilk evvel malî kudreti ileri sürmek istiyenlere karşı buyuruluyor ki

﴿اِنْ يَكُونُوا فُقَرَٓاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِؕ﴾ eğer fukara iseler Allah, onları fadlından igna eder. -Binaenaleyh iki taraftan biri yalnız fakri behane ederek imtina' etmesin, Allah fadlından ümidini kesmesin, nikâh ile bekârlıktaki ihtiyacların mühim kısmından gına hasıl olur.

﴿وَاللّٰهُ وَاسِعٌ﴾ Ve Allah vasi'dir. - Keremi çok, kudreti geniş bir ganîdir. Dilediğine ümid edilmedik yerden fadl-ü keremiyle rızk-u vüs'at verir. Fakat mecburî değil, dilerse verir ﴿عَلِيمٌ﴾ alîmdir. - Kimine çok, kimine az verdiğinin hikmetini de bilir. 33.

﴿وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا﴾ Nikâha imkân bulamıyanlar da - teşebbüs ettiği halde nikâh için lâzım olan esbabı tedarük edemiyen ve muavenet göremiyen bekârlar da ﴿حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِؕ﴾ Allah kendilerini ığna edinciye kadar ıffetini muhafazaya çalışsın ﴿وَ﴾ ve-bu cümleden olarak ﴿الَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ memlûklerinizden kitabete kesişmek arzu edenleri ﴿فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًاۗ﴾

eğer kendilerinde bir hayır biliyorsanız hemen mükâtebe ediniz -

MÜKÂBETE, kitabete kesişmek ve memlûkün te'diyesini teahhüd ettiği bir bedel mukabilinde azad olmak üzere kendisini efendisinden satın alması akd-ü mukavelesidir ki bedeli te'diye edinciye azad olur.

﴿وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذٖٓى اٰتٰيكُمْؕ﴾ Ve onlara Allahın size verdiği malından veriniz.

﴿وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَٓاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاؕ﴾ ve genc cariyelerinizi tehassun isterlerken hayatı Dünya arazını kazanmanız için alüfteliğe ikrah etmeyiniz - Ya'ni ıffet arzu ederlerken fâni Dünya metaı, para pul kazanmak

için zorla fuhşe sevk etmeyiniz-rivayet edildiğine göre munafık Abdullah ibni Übeyy ibni Selûl altı cariyesini ikrah ile zinaya sevk ediyordu. İkisi gelip Resulullaha şikâyet ettiler, bu âyet nâzil oldu. اهـ. Bu cümlenin makabline olan irtibatıyle fahvâsı da şu ma'nâyı iş'ar eder :

İşte yukarıki emirleri ihmal etmek ehli ıffeti böyle kerhen zinaya sürüklemeğe yakın fecaate müncerr olur.

O halde günah kimin? İkrah edenin mi? İkrah olunanın mı? İkisinin de ki ﴾وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ﴿

onları her kim ikrah etse ﴾فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ﴿ şübhe yok ki Allah, onlar

ikrah olunduktan sonra-ya'ni o cariyeler razı olmayıp kerhen sürüklendikten sonra bu biçarelere

﴾غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿ gafurdur rahîmdir-Ya'ni yapılan filin ikrah eden için de edilen için de günah

olduğundan şübhe yok. Fakat ikrah olunan biçareler, bu günaha razı olmayıp kerhen sürüklendirdiklerinden dolayı ma'zurdurlar. Ve gafur rahîm olduğunda şübhe

sh:»3513

olmıyan Allah ındinde mağrifet ve rahmete şayandırlar. Binaenaleyh bu biçarelere acımalı, halâsları için yardım etmelidir. Lâkin ikrahı tav'an yapanlar sûrenin başında geçtiği üzere acınmağa lâyık olmayıp razı olduğu günahın azâbına müsstehıkkoldukları gibi ikrah edenin de bütün vebali yüklenerek azîm azâb ve nefrîne müstehıkk olduğunu ıhtara hacet yoktur.

﴾٣٤﴿ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلاً مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴾﴿

Meali Şerifi

Kasem olsun ki size beyan edici âyetler ve sizden evvel geçenkilerinki kabîlinde bir mesel ve müttekıler için bir mev'ıza indirdik 34

Bu âyet, makabli ile maba'dine bir bend âyetidir. Ki Sûrenin evvelini hatırlatarak mucebince bir daha tezekküre, da'vetten sonra maba'dine bir temhiddir. Mazmunu bütün Kur'ana sadık olmakla beraber evvel emirde bu Sûreye aiddir. Filvaki' Sûrenin hidayetinde tenbih buyurulduğu üzere buraya kadar Allahın emrettiği bir takım ahkâm ile hakk-u hakıykatı tebyîn eden âyetler ve ıbret alınacak acayıb bir kıssa ve müttekiler için felâh nurları saçan büyük bir nasıhat ve mev'ıza inzal buyurulmuştur. 34.

﴾وَمَثَلاً مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ﴿ ve sizden evvel geçenlerinki kabilinden

bir mesel-ıbret için temsil olunacak acîb bir kıssa, bir datanı ıbret bununla Kur'anın birer misali ıbret

sh:»3514

olan acâib kıssalarına ve temsilâtı belîğasına işaret olunmakla beraber bilhassa ifk kıssasının âlemde ilk vaki' olmuş bir hâdîse olmadığı, ve meselâ Hazreti Yusüf ve Hazreti Meryem kıssalarından sebkettiği vechile mazıyde geçen büyük zevatın da buna mümasil iftira ve bühtanlara ma'ruz olmuş bulundukları ve bu ibtilâların onlar hakkında bir şer değil, şanlarını yükselten bir hayrolduğu müttekılere bir mev'ıza olmak için ıhtar edilerek zihinler gönüller tenvir edilmiş ve o zulmetler içinde bu ilâhî tenvir ve tebyîne eden nuraniyyet, bervechiâtî nur âyetinin temsiline bir âyinei tecelli kılınmıştır.

Anladınız ya :

﴾٣٥﴿ اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا

مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فى زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ
يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا
يُضِٓيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ
يَشَٓاءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
﴿٣٦﴾ فى بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ
لَهُ فيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿٣٧﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا
بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاِيتَٓاءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا
تَتَقَلَّبُ فيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ ﴿﴾

sh:»3515

﴿٣٨﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ
وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah, Semavât-ü Arzın nûrudur, nûrunun temsili sanki bir mişkât; içinde bir mısbah, mısbah bir sırçada, sırça sanki bir kevkebi dürrî (bir inci yıldız), mübarek bir ağaçtan tutuşturulur: bir zeytundan ki ne şarkîdir ne garbî, yağı hemen hemen ateş dokunmasa bile zıya verir, nûr üzerine nûr, Allah nûruna dilediğini hidayet buyurur ve insanlar için meseller darb eyler ve Allah, her şey'e alîmdir 35 O evlerde ki: Allah onların rif'atlandırılmasına ve içlerinde isminin zikredilmesine izin vermiştir, onlarda sabah ve akşam üstleri ona tesbih ederler 36 Nice erler ki ne ticaret ne beyi' kendilerini zikrullahtan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymaz, kalblerin ve gözlerin kıvranacağı günden korkarlar 37 Çünki Allah kendilerine işledikleri amellerin en güzeliyle ecir verecek, fazlından da ziyadesini bahşeyleyecekdir, ve Allah dilediğine hisabsız rızık verir 38

35. ﴿اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ Allah, Semavat-ü Arzın nurudur. - Bütün

âlemi meydana koyan, Kâinatı gösteren, hakıkati bîldiren, gözleri gönülleri şenlendiren odur. O olmasa idi hiç bir şey bulunmaz hiç bir hakıkat sezilmez, hiç bir neş'e duyulmazdı.

Âlemdeki âyâtı tecellînin en celîsi hiss-ü idrâkimizi en çok istilâ eden rü'yetimizde bir âmil olan zıya hâdisesidir.

sh:»3516

Zıyânın gözümüze temassı anında afâkıyyet ile enfüsiyyet telâkısi halinde parlıyan ve inbisat ettiği ecsamın sütuhunu izhar eden sâfi ve lâtif tecellisine de nur ıtlak olunur ki zıyanın bir tezahüri mahsusu olmak ı'tibarile zıyadan farklı ve ba'zan ona mukabil olarak kullanılır. Binaenaleyh nûr, hüsni tecelli âyeti olan latîf bir zıyâ tecellisidir. Ve bundan dolayı daima makamı medihte isti'mal olunur.

Maamafih esası, basarî zulmetin zıddı olan nur mefhumu Ragibın Müfredatında dediği gibi zıya mefhumundan eamdır. Zıyayı ve zıyanın şa'şaai inkisarına ve aksi zıyaya ıtlak edildiği gibi gerek hissî ve gerek aklî her nevi' zulmetlerin zıddı olarak vicdan ve basîrette inkişaf eden afakî ve enfüsî tecelliyatın umumuna da ıtlak olunur. Hattâ Allah tealâya velev mecazen olsun zıya ıtlakı câiz olmadığı halde bu âyette

nur ismi şerifi varid olmuştur. Halbuki Sûrei «En'am ın başında «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ

وَالنُّورَ » âyeti, Allah, nurun kendisi değil, caıli ve mukabili olan her nevi' zulümat ile nur onun mec'ulü ihdas ettiği eseri olduğunu bildirmişti ve nuru Allaha derk tutanları «

ثُمَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ » ıtabiyle inzar eylemişti. Binaenaleyh Allaha nur

ıtlak edilirken bu noktadan gaflet edilmemek ve müteşabih bir ma'nâ murad olunduğunu bilmek lâzım gelir.

Evvel emirde bu iki âyetin mukayesesinden mütebadir olan ma'nâ «

﴿اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ . ﴿جاعل نور السموات

والارض﴾ » mealinde olmasıdır. Onun için müfessirînin bir kısmı bunu ismi faıl sıygasiyle «

مُنَوِّرُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » ya'ni Semavat ve Arzı tenvir eden, gerek cismanî ve gerek

ruhanî envar ile nurlandıran diye ifade etmişlerdir. Çünkü nur, münevvirdir. Bu ifade âyetteki nûrun hâdise

ma'nasına değil, fâıl ma'nâsına ve Semavat-ü Arzı izafet mef'ulüne izafet olduğunu göstermek ı'tibariyle

müfid ise de münevvir, nurun câili olmak lâzım gelmiyeceği cihetle nakıstır. Halbuki

sh:»3517

Allah, nûrun câili olduğu man'sustur. Bundan dolayı müfessirîn burada daha bir çok vecihler beyan etmişlerdir. Felâsife ve Sofiyye de işrak nazariyyesine temass eder gibi gördükleri bu âyet hakkında uzun

bahisler yapmışlar, hattâ Gazalî, bu âyetin tefsiri için « مِشْكَاةُ الْاَنْوَارِ » namında bir eser tasnif

eylemiştir ki ba'zı noktalarını hulâsa edelim şöyle ki :

«Nûr ismi lûgatte Güneşten, Aydan ateşten şu ecsamı kesifenin zâhirlerine feyezan eden keyfiyyete mevzudur. Ve ma'lûmdur ki bu keyfiyyetin şeref-ü fazıletine ihtisası mer'ıyyatın bu sebeble zâhir ve münceli olması hasebiyledir. Sonra şu ma'lûmdur ki işbu mer'iyyatı idrâk etmek onların müstenir olmalarına tevakkuf ettiği gibi görecek gözün vücuduna da tevakkuf eder. Çünkü mer'iyyat, müstenir olduktan sonra körlere zâhir olmaz. O halde ruhı bâsıra, zuhur ve tecellî için lâbüd bir rüknolmaktan nurî zâhire müsavidir. Sonra şu cihetle ona müreccahtır da. Çünkü ruhı bâsıra müdriktir, idrâk onunladır. Nuri haric ise müdrik değildir. Mâbihil'ıdrâk değil, belki ma indel'idrâktir. Ve o halde ızhar vasfı görülen nurdan ziyade gören nurun hakkıdır.

Bunun için nur ismini gören göz nûruna bilâ tereddüd ıtlak ettiler de «nuri aynım» «filânın nuri basarı zaıyfladı»ve a'mâ olan hakkında «nuri basarını gayb etti» dediler. Bu sâbit olunca şunu da söyliyeyim ki insanın bir basarı bir de bâsireti vardır. Basar, zıyayı ve elvanı idrâk eden zahiri gözdür. Bâsiret de kuvvei âkıledir. Bu iki idrâkten ikisi de müdrekin zuhurunu ıktıza eder. Binaenaleyh ikisi de nurdur. Fakat nurı aynda ba'zı kusurlar saymışlardır ki nurı akılda yoktur. Ezcümle kuvvei basıra kendisini ve idrâkini ve diğer mahsûsatı cüz'iyye ile ma'kulât ve külliyyatı, mazıy ve istıkbâlı göremediği halde kuvvei âkıle hem kendini, hem idrâkini, hem alâtını, hem külliyyatı idrâk eder. Ve basıra idrakâtından çok ilerilere ve derinliklere gider.

sh:»3518

Binaenaleyh nûr isminin idrâki basardan ziyade idrâki aklîye evleviyyeti sâbit olur. Bununla beraber envarı akliyye de kusurdan temamen sâlim değildir. Evvelâ ahvalin selâmeti ındinde husulü vacib olan fıtrî taakkulât, insan cevherinin levazimindan değildir. Beraber doğmaz, bebek bunları elbette âlim bulunmaz «

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَاتَعْلَمُونَ شَيْـًٔا » bu envarı fıtriyye

sonradan hasıl olmaktadır. Buna ise elbette bir sebeb lazımdır. Bütün esbab da nihayet Allaha dayanır. Nazarî taakkulâta gelince bunda da insanın fıtratına ekseriyya hata arız olduğu muhakkaktır. Ve binaenaleyh akıl, bir hadi ve Müşide muhtacdır. En yüksek mürşid ise Allah kelâmiyle Enbiya irşadıdır. Ve filhakika akl-u basîret gözünde Kur'an ayetleri, basar gözünde Güneş nûru mesabesindedir. Güneşin

zıyasına nur denildiği gibi Kur'ana nur tesmiyesi evlviyyetdir. Ve işte bununla «

فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذٓى اَنْزَلْنَا » ve «

قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا »

âyetlerinin ma'nâsı zahir olur.

Bu haysiyyetle Resülün beyanı Şemsin nurundan daha kuvvetli olduğu tebeyyün edince onun nefsi

kudsiyyesi nuraniyyette Şemisten daha yüksek olmak iycab eder. Netekim Allah tealâ «

وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا » diye Güneşi sade bir sirac olmakla tavsıf ettiği

halde Resuli ekrem Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerini de «

سِرَاجًا مُنِيرًا » diye diğer tavsıf eylemiştir. Demek ki avalimi ecsamında Güneşin diğer bir

cisminden istifade etmeksizin gayrisine nur ifade etmek hassası Peygamberde daha kuvvetlidir. Nûrı

nübüvvet, diğer nüfusı beşeriyyeden müstefid olmaksızın sairlerine nur ifaza eder. Fakat Güneşin

Semadaki diğer kuvvetlerle alâkası yok olmadığı gibi şuda şevadi akliyye ve nakliyye ile sâbittir ki

Enbiyyanın ruhlarında husule gelen envar dahi Melâikenin ervahında hasıl olan envar ile alâkadardır.

Netekim «

﴿يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٓ﴾ ، ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ﴾ ، ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ عَلٰى قَلْبِكَ﴾ ، ﴿اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْىٌ يُوحٰى عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى﴾ » buyurulmuştur.

sh:»3519

Yine sâbittir ki ecramı Semaviyye muhtelif olduğu gibi ervahı Semaviyye de muhteliftir. Ba'zısı müfid ve

ba'zısı müstefiddir-Netekim Hak tealâ Cibril aleyhissilâmın vasfında « مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ »

buyurmuştur. O, Melâikenin mutaı olunca şübhe yok ki mutı' olanlar onun tahti emrindedir. «

وَمَا مِنَّآ اِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ» kavli kerîmince her birinin bir makamı ma'lûmu vardır.

Binaenaley aynı sebeble bunlarda da müfid olan müstefid olandan ziyade nur ismine müstehaktır. Ve bu

suretle âlemi ervahtaki envarın meratibine âlemi ecsamda bir misal de vardır. Meselâ Güneşin zıyası

Kamere vasıl ve oradan bir evin içine dâhıl olarak divardaki bir aynaya düşse sonra bundan diğer

divardaki âynaya aksetse sonra ondan bir de su dolu bir tasa aksetse, daha sonra bundan evin tavanına

akseylese bunların en büyüğü ma'den olan Güneşteki nur, Saniyen Kamerdeki, salisen birinci aynadaki,

rabian ikinci aynadaki, hamisen sudaki, sadisen tavandakidir. Ve hepsinde menbaı evvele akreb ola, eb'ad olandan akvadır. Bunun gibi envarı Semaviyyede dahi mertebe mertebe müfid olan nurun işrakı müstefid olandan daha şiddetlidir. Ve bütün bu nurlar mütezayiden terakkı ederek nuri a'zama müntehî olur ki bu da ındi ilâhide ki makamı haysiyyetiyle ervahın a'zamî olan ruhtur ki «

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰئِكَةُ صَفًّا» kavli sübhanîsindeki ruhdan murad, odur. Gerek aşağıdaki ateşlerin envarı gibi süflî ve gerek yukarıdaki Şems-ü Kamer ve kevakibin envarı gibi ulvî olsun bütün bu envarı hissiyye, kezalik gerek Yerdeki Enbiya ve Evliyanın ervahı ve gerek envarı Semaviyye olan Melâike olsun bütün bu envarı akliyye, hepsi lizatiha mümkinat cümlesindendir. Mümkin lizâtihi de kendine kalınca ademe müstehıktir. Vücudu gayrisindendir. Halbuki adem zulmet, vücud nurdur. Binaenaleyh mâsivallahın hepsi lizatihi muzlimdir. Ve ancak Allah tealânın inâresiyle müstenîrdir. Mevcudiyyetlerinden sonra hasıl olan maamariflerinin cemiisi de Allahın

sh:»3520

varlığından husule gelir. Zulümâtı ademde iken onları vücud ile ızhar eden ve zulümâtı cehalette iken üzerlerine envarı maarifi eyliyen ancak Hak tealâdır.

Hulâsa her şeyin zuhuru ancak onun ızhariyledir. Nurun hassası de ızhar ve tecelli-vü inkişaftır. O halde tebeyyün eder ki hakıkaten nurı mutlak Allah sübhanehu ve tealâdır. Ve ondan başkasına nur ıtlakı mecazdır. Fakat Allah hakıkaten nur ise isbatında delile neden muhtac olunuyor? Bunun cevabını evvelâ basarî olan nurı zâhire hadâretini gördüğün vakıt şekketmezsin ki sen elvanı görüyorsun ve çok kerre elvan ile beraber başka bir şey görmüyorsun zanneder de yeşilliğin maıyyetinde yeşillikten başka bir şey görmedim dersin, zıyayı fark etmezsin, lâkin Güneş gurub ederken o rengin üzerine zıyanın düştüğü hal ile düşmediği hali zarurî olarak fark edersin de şübhesiz tanırsın ki nur, levnin gayrı bir ma'nâdır. Elvan ile beraber idrâk olunur. Şiddeti ittihadından dolayı fark edilmez ve şiddeti zuhurundan dolayı hafiy kalır. Zuhur, ba'zan böyle sebebi hafa olur.

Bu ma'lûm olunca şimdi şunu da bilmek lâzım gelir ki her şey, basara nurı zâhir olduğu gibi yine batınî basîrete de her şey Allah ile zâhir olur. Allahın nuru her şey ile beraber bulunur da fark olunmaz. Ancak bunda o birinden şöyle bir tefavüt vardır: Nurı zahirin gurubı Şems ile gaib ve muhtecib olduğu tesavvur edilir. Lâkin her şeyin mabihizzuhuru olan nurı ilâhînin zeval ve gaybubeti tesavvur olunmaz ve tegayyürü müstehîl olduğundan eşya ile daima kalır. Tefrık ile istidlâl tarikı, münkatı' olur. Onun gaybını tesavvur etsen semavat ve Arz münhedim olur, Kendinden geçersin, o vakıt ılmi zarurî hasıl olacak bir fark idrâk olunur. Ve lâkin eşyanın

sh:»3521

hepsi halikının vücuduna şehadet etmekte bir sıyak üzere müsavî olduklarından ve ba'zısı değil, her şey, ba'zı vakıt değil, cemii evkatta ona hamd ile tesbih eylediklerinden tefrika kalkmış, tarıykı hafiy kalmıştır. Zira ma'rifette tarikı zâhir, eşyayı zıdlarıyle tanımaktır. Binaenaleyh hiç zıddı olmıyan ve hiç tegayyür etmiyenin hafî kalması istib'ad olunmamalıdır. Onun hafası şiddeti zuhurundandır. اهـ. «

فَسُبْحَانَ مَنْ اِخْتَفَى عَنِ الْخَلْقِ لِشِدَّةِ ظُهُورِهِ وَاحْتَجَبَ عَنْهُمْ بِاِشْرَاقِ نُورِهِ»

Gazalinin bu nurlu sözleri hoştur. Fakat ındettahkık hasılı şu oluyor ki: Allahın nur olmasının ma'nâsı bütün âlemin ve âlemdeki bütün envarı hissiyye ve kuvayı müdrikenin hâlık ve mucidi, ya'ni cailünnur

olması ve binaenaleyh nurda asıl matlûb olan tenvir ve ızhar ve tecellî ve inkişaf ma'nâlarının künhi hakıkatını nurdan ve nuru bulandan ziyade nuru yapana aid olacağı cihetle nur isminin Allaha ehak bulunmasıdır. Yalnız bu son noktada Gazalî izafî mukabili olan hakıkati karıştırmıştır. Şübhe yok ki nuru yapan, nurun fevkındandır. Lâkin bundan dolayı nuru yaradana nur ıtlak edilmesi lisan noktai nazarından hakıkati lügaviyye değil, mecaz olur. Hakıkatı o nurun sahibi olmasıdır. Hamli muvatae değil, hamli zudur.

Hak budur ki yanlış bir telâkkıyye meydan bırakmak için âyetin kendisi bunun bir teşbihi beliğ ile temsilî bir ifade olduğunu tasrih etmektedir. Şöyle ki ﴿مَثَلُ نُورِهِ﴾ nurunun meseli - burada nurun Allaha muzaf

sh:»3522

kılınması da gösterir ki evvelkilerin ıtlakı zahirine mahmul olmadığı gibi Semavat ve Arza izafeti de hakıkî sahibine izafet değildir. Yani Semavat ve Arzı tenvir eden ve hakıykî sahibi Allah, olan nurun, nurı vücudun, nuri hidayetin, nuri nübüvvetin, nuri Kur'anın, nuri iymanın evsafı acîbesinin temsili şudur :

﴿كَمِشْكٰوةٍ﴾ sanki bir mişkât - ya'ni arkasına nüfuz edilmez müdevver veya mudallâ' bir pencere - dikkat edilirse fezâda her cismin vücudu böyle ardı kapalı önü bir bu'di mahsus içinde münkeşif bir pencere, bir hucre halinde temayüz eder ﴿فِيهَا مِصْبَاحٌ﴾ ki içinde bir mısbah-

MISBAH, sabah ve sabahat maddesinin ismi âlettir ki sabah gibi lâtif ve kuvvetli aydınlık veren lamba demektir. Kur'anda Güneşe sirac denilmiş olduğu halde burada mısbah denilmesi buna nazaran Güneşin alel'âde bir kandil mesabesinde kalacağını iymâ eder. ﴿اَلْمِصْبَاحُ فى زُجَاجَةٍ﴾ o mısbah, bir sırçada ﴿اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ﴾ sırça keenne bir kevkebi dürrî - incimsi yıldız, Zühre ve Müşteri gibi inci safvet ve letafetiyle leme'an eder bir yıldız, öyle sâf, öyle berrak, öyle güzel, öyle hem Semavî hem arzî mehasini cami' bir cam. Mişkâttâ, bu camın içindeki o mısbah ﴿يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ﴾ mübarek bir ağaçtan öyle bir zeytundan tutuşturulur ki ﴿لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ ne şarkîdir ne garbî - bunda başlıca iki ma'nâ vardır:

Birisi; yalnız öğleden evvel güneş gören Şark tarafında değil, yalnız öğleden sonra Garbgören tarafında da değil, hem şarka hem garbe nazır tepenin tam ortasında. Çünkü böyle bir mevkı'de bulunan zeytunun yağı gayet saf ve ra'nâ olur.

sh:»3523

İkincisi; cihet şaiblerinden ârî, ya'ni bildiğiniz Dünya zeytunlarından değil, lâmekâni bir zeytun demek olur. Evvelki ma'nâ müşebbehübihin herkesce mülâhaza olunabilecek bir vasfı olmak i'tibariyle temsilde terşîh, ikinci ma'nâ ise müşebbehin hassasını iş'ar etmek haysiyyetiyle bir tecrid ifade eder. Tecrihin faidesi teşbihi bir tavzıyh ile takviyedir. Tecridin nüktesi de müşebbehin bir vechi imtiyazını iş'ar ile müşebbehübihe rüchanını ve binaenaleyh teşbihin yanaşamıyacağı bir hakikat noktasını ızhardır.

Hasılı öyle bir zeytun ki ﴿يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِٓيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ﴾ yağı hemen hemen bir ateş dokunmasa bile zıya verir. Bir elektrık gibi hemen iştiale mühayyâ; o derece safî ve

parlaktır. Hulâsa Allah nuru ﴿نُورٌ عَلَى نُورٍ﴾ nur üzerine nurdur. -Ya'ni temsilden zannolunabileceği gibi mahdud beş kat değli, birisi veya mecmuu da değil, gayri mahdud olarak her nurun kat kat fevkında, tahdid ve ta'yini nâ kabil bir nurdur. O halde onu herkes neye bulamiyor? Matlûba neye eremiyor? Denecek olursa ﴿يَهْدِى اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَآءُ﴾ Allah, o nuruna veya o nuriyle dilediği kimseyi hidayet eder - de her kes delili hakkı göremez âyâtı hakkı bilemez, matlûbı hakka eremez, her kes Peygamber veya veliy veya mü'min veya ârif veya salih olamaz. Ve onun için nuri nübüvvetten, nuri Kur'andan, nuri iymandan, nuri ılimden herkes istifade edemez

﴿وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ﴾ ve Allah nâsa misaller darb eder. - Doğrudan doğru idrâk edemiyecekleri hakayıkı hissî misaller ile tasvir ve temsil ederek anlatır, bu da hidayeti cümlesindendir. Netekim hisler, hayaller, lisanlar, teşbihler mücerred hakkı anlatmak için birer mesel oldukları gibi bu âyetteki temsil de böyledir. Binaenaleyh mesellere hakıkat diye bağlanıb kalmamalı, onlardan mâverasındaki hakıkati sezmelidir.

sh:»3524

﴿وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِيمٌ﴾ ve Allah her şey'e alîmdir - ma'kulü de bilir mahsusu da, zâhiri de, bâtını da, tahkıkı da temsili de bilir. Binaenaleyh herkesin hiss-ü idrâkini ve derecei istifadesini ve ta'kıb ettiği matlâb ve maksadını ve tekvin ve teşri'de lâyık olub olmadığı dine hidayeti ve ona göre her birine yapacağı muameleyi de bilir.

Şimdi Allah nurunun temsili olan o mişkât ve mısbah nerede? Veya nerede iykad olunur?

36. ﴿فى بُيُوتٍ﴾ bir takım evlerde - ya'ni cami'lerde ki

﴿اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فيهَا اسْمُهُ﴾ Allah onların rif'atlandırılmasına -ya'ni binalarının diğer evlerden ziyade irtifaı ve kadirlerine ta'zîm ile yüksek tutulmasına ve içlerinde isminin zikrolunmasına izin verdi - ki bunlar mescidler, cami'lerdir. O mişkât, o mısbah, o zücace, o mübarek ağaç, o meyva, o yağ, o iykad, o nur üstüne nur, o hidayet bunların içinde temessül eyler.

﴿يُسَبِّحُ لَهُ فيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ﴾ içlerinde sabahları ve akşamları onun için tesbih eder. - Allahın ismini tenzih ve takdis eyler 37. ﴿رِجَالٌ﴾ öyle rical ki

﴿لَاتُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَايتَاءِ الزَّكٰوةِ﴾ ne bir ticaret, ne de bir beyi'-ne alım ne satım - Allahı zikirde ve namaz kılmaktan ve zekât vermekten onları alıkoymaz

﴿يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ﴾ kalblerin ve gözlerin

döneceği günden korkarlar. 38. ﴿لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا﴾ ki Allah,

kendilerini amellerinin daha güzeliyle mükâfatlandırılsın ﴿وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ fadlından

da ziyadesini versin - bire on ilâ yedi yüz gibi hususıyyet ve

sh:»3525

kemmiyyetle amel mukabili mev'ud olan ecr-ü sevabdan başka hususıyyet ve mıkdarı beyan edilmiyen ve

keyfiyyet-ü kemmiyyeti hatırlara bile gelmiyen nıamı sübhaniyyesi de ziyade olarak fadl-ü kereminden

ikram ve ihsan eylesin ﴿وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ ve Allah,

dilediğini hisabsız merzuk kılar. - İşte Allah nuruna hidayet ettiği mü'minlerin hali böyle.

﴿٣٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوٓا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ
مَٓاءًۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ
حِسَابَهُۜ وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِۙ ﴿٤٠﴾ اَوْ كَظُلُمَاتٍ فٖى بَحْرٍ
لُجِّيٍّ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌۜ ظُلُمَاتٌ
بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍۜ اِذَٓا اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَاۜ وَمَنْ لَمْ
يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Küfredenlerin ise amelleri bir engin çölde serab gibidir, susayan onu bir su zanneder, nihayet ona vardığı vakıt onu bir şey bulmaz da yanında vicdanı Allahı bulur, o da ona tamamile hisabını görüverir ve

Allah seri' hisablıdır 39 Yâhud derin bir denizdeki zulümât gibidir, onu bir dalga bürüyor, üstünden bir

dalga, üstünden bir bulut, öyle zulümât ki birbiri üstüne, elini çıkardığı vakıt onu görmesi ihtimali yok, her

kime de Allah, bir nûr yapmamışsa artık onun için hiç nûr yoktur 40

sh:»3526

39. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوٓا اَعْمَالُهُمْ﴾ Küfredenlerin de amelleri-gönüllerince iyilik diye

yaptıkları bütün işleri, ı'tikadları bozuk ve gayeleri hevâ olduğundan dolayı ﴿كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ﴾

bir çöldeki seraba benzer. - Uzakta yaldırar ﴿يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَٓاءًۜ﴾ imrenir, ihtiras ile

koşar ﴿حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا﴾ vaktâ ki ona varır onu hiç bir şey

bulmaz-içini yakmakta olan harareti teskin edecek hakıkî suyu bulamadığı gibi uzaktan tevehhüm ettiği

parıltı da kalmaz. Koştuğu emelin yalan olduğu tehakkuk eder. Fakat bununla da kalmaz.

﴿وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ﴾ ve yanında Allahı bulur. - O susuzluk ve yoksulluk içinde hakıkatin

dehşetini görür. Korkmak istemediği Allahın kahr-ü gadabı yüreğine inib bütün vicdanını sarar

﴿فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ﴾ de hisabını görüverir. ﴿وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ve Allah,

seri'ülhisabdır. - Binaenaleyh o hisabı uzak sanmamalıdır. İşte kâfirlerin nurlu zannettikleri iyilik diye

koştukları amellerinin akıbeti budur.

Hissiyât ve ı'tikadlarına, fikir ve zihniyyetlerine diğer kavl ve fiillerine gelince . 40.

﴿اَوْ كَظُلُمَاتٍ فِى بَحْرٍ لُجِّىٍّ﴾ veya derin bir denizdeki zulmetlere benzer ki

﴿يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ﴾ onu dalga üstüne dalga

﴿مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ﴾ daha üstünden bir bulut kaplar. -Nur üstüne nurun tam zıddına olarak

﴿ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ﴾ birbiri üstüne bir çok zulmetler - öyle ki kâfi bir nur

nişanesi görmek şöyle dursun ﴿اِذَآ اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا﴾ elini çıkardığı

vakıt onu bile göremez

sh:»3527

- o karanlıkta çırpınır, şuraya buraya saldırır. Fakat uzattığı kendi elini bile görmesi ihtimali yoktur. Nerede

kaldı ki haricinden bir hakıkat görsün de neye el uzattığını bilsin. Filvakı' kâfirler küfür taassubu etmemek

içinde öyle boğulur, öyle bocalar. Hiç bir hakkı kabul etmemek için ınadında öyle ısrar eder ki ne halt ettiğinin farkına varmaz.

﴿وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ﴾ ve filvaki' her kim ki

Allah, ona bir nur takdir etmemiştir, artık onun için nur yoktur. - Onun için körler görmez, sağırlar işitmez,

vicdansızlar duymaz, kâfirler hakkı kabul etmez. Yoksa:

﴿٤١﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَالطَّيْرُ صَٓافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا
يَفْعَلُونَ ﴿٤٢﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ
الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِى سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ

ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ
السَّمَٓاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَصْرِفُهُ
عَنْ مَنْ يَشَٓاءُۜ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِۜ

sh:»3528

﴿٤٤﴾ يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُو۬لِى
الْاَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَٓابَّةٍ مِنْ مَٓاءٍۚ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖى
عَلٰى بَطْنِهٖۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖى عَلٰى رِجْلَيْنِۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖى عَلٰٓى
اَرْبَعٍۜ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٤٦﴾
لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍۜ وَاللّٰهُ يَهْدٖى مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقٖيمٍ

Meali Şerifi

Baksan â hakikat Allah, o Semavât-ü Arzdaki kimseler ve o kanad çırpıb süzülen dizilen kuşlar hep onun için tesbih ediyor, her biri cidden salâtını ve tesbihini bilmiş, Allah da, ne yapıyorlarsa hep biliyor 41 Ve bütün o Göklerin ve Yerin mülkü Allahın, hem bütün gidiş ona 42 Baksan â şu hakıykate: Allah, bir bulut sevk ediyor sonra onun açıklığını te'lif eyliyor, sonra onu teraküm ettiriyor da yağmuru görüyorsun hılâlından çıkıyor, bir de o Semadan, ondaki dağlardan bir tolu indiriyor da dilediğini onunla musab kılıyor ve dilediğinden onu bertaraf ediyor, Şimşeğinin parıltısı hemen hemen gözleri alıverecek 43 Allah, geceyi gündüzü taklib ediyor, şübhe yok ki bunlarda gözü olanlar için muhakkak bir ıbret vardır 44 Hem Allah her hayvanı bir sudan yarattı, öyle iken kimisi karnı üstü yürüyor, kimisi iki ayak üzerine yürüyor, kimisi de dört ayak üzeri yürüyor, Allah, ne dilerse yaratır, hakikat Allah, her şeye kadir, çok kadir 45 Kasem olsun ki cidden beyan edici âyetler indirdik ve kimi dilerse Allah, doğru bir caddeye hidayet eyler

46

sh:»3529

41. ﴿اَلَمْ تَرَ﴾ Görmedin mi - kâfirlerin küfürlerine rağmen

﴿اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ Semavat ve Arzda herkes hakikaten Allah için tesbih ediyor - bütün hilkatleri ve harekât-ü sekenatlariyle Allahın varlığına ve noksan şaibelerinden nezaheti sübhaniyyesine fi'len delâlet edib duruyor, hepsi sübhanallah diyip

cığrışıyor ﴿وَالطَّيْرُ صَٓافَّاتٍ﴾ saf saf - kanadlar gerib - uçan kuşlar da

﴿كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ﴾ hepsi salâtını ve tesbihini bilmiştir. - Harekât-ü

sekenatında, iltica ve tenzihinde hikmeti hılkati olan vazifesini şaşırmaz. Hepsi ondan dilek diler, hepsi onu

kendine göre takdis eder ﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾ Allah da her fiillerine alîmdir.

Hepsini bilir, hepsini idare eder .

42. ﴿وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ﴾ ـ الآيات ٠

﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ

مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَۜ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٨﴾ وَاِذَا دُعُٓوا

اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا فَر۪يقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ

﴿٤٩﴾ وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُٓوا اِلَيْهِ مُذْعِن۪ينَۜ ﴿٥٠﴾ اَف۪ى

قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُٓوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَح۪يفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ

وَرَسُولُهُۜ بَلْ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴿﴾

sh:»3530

﴿٥١﴾ اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِن۪ينَ اِذَا دُعُٓوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِه۪

لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَاۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ

الْمُفْلِحُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ

فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿٥٣﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ

لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّۜ قُلْ لَا تُقْسِمُواۚ طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌۜ اِنَّ اللّٰهَ

خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾ قُلْ اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَۚ

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْۜ وَاِنْ تُط۪يعُوهُ

تَهْتَدُواۜ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de Allaha ve Resulüne inandık ve itaat ettik diyorlar da sonra bunun arkasından yan çiziyorlar, bunlar mü'min değillerdir 47 Aralarında hukmetmesi için Resulü ile Allaha da'vet olundukları vakıt da bakarsın bunlardan bir kısmı çekinirler 48 Ve eğer hak kendilerinin olur ise münkad olarak ona gelirler 49 Kalblerinde bir maraz mı var? yoksa Allah ile Resulünün onlara haksızlık edeceğinden kuşkulandılar veya korktular mı? Hayır kendileri zalimler 50 Aralarında hukmetmesi için Resulü ile Allaha da'vet oldukları zaman mü'minlerin sözü ancak « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » demeleridir, işte bunlar felâh bulacak

sh:»3531

olanlardır 51 Ve her kim Allaha ve Resulüne itaat eyler ve Allaha haşyet besler ve ona korunursa işte murada irecek olanlar bunlardır 52 Ötekiler Allaha en kuvvetli yemînleriyle kasem ettiler vallahi kendilerine emredensen behemehal bilâtereddüd çıkar giderlermiş, de ki: Yemîn etmeyin, ancak bir taati ma'rufe, her halde Allah bütün yaptıklarınıza ve yapacaklarınıza habîrdir 53 De ki Allaha itaat edin ve Resule itaat edin, yine dinlemezseniz artık onun üzerindeki ancak ona yükletilen, sizin üzerinize de size yükletilendir ve eğer ona itaat ederseniz hidayete irersiniz, Resulün üzerindeki ise ancak açık bir tebliğdir 54

47. ﴿وَمَٓا اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve onlar mü'min değillerdir. - Ya'ni iyman lâftan ıbaret değildir. Yalnız dilden Allaha ve Resulüne iyman ettim demekle hakıkaten mü'min, müsliman olunuvermez. Onunla beraber samîmi kalben inanmalı ve sadakatle sebat etmeli ve asârı fi'liyyesiyle isbat ve te'yid eylemelidir. Bunu isbat edecek delillerden birisi de hakkına razı olmak ve bir ıhtilâf halinde Allah ve Resulünün hukmüne da'vet edildiği zaman icabet ve itaat eylemektir. Halbuki Allah ve Resulüne iyman ettik müslimanız diyenler içinde öyleleri olur ki iymanı yalnız dilindedir. Bunlar mü'min değil, münafıktır. Haklarına razı olmazlar bir kısmı sözünde durmaz dönüverir.

Bir kısmı da sözde dönmese bile her hangi bir niza'da Allah ve Resulünün da'vet edildikleri zaman ı'raz eder, kaçınır. 49. ﴿وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ﴾ ve eğer hak kendilerinin olursa - aleyhlerine değil, lehlerine ise ﴿يَاْتُوٓا اِلَيْهِ مُذْعِنِينَ﴾ ona-ya'ni Resulullahın hukmüne-gönülden inkıyad ve ı'timad ederek gelirler. -Zira Resulullahın hukm-ü hukûmetinin hakkaniyyetinde şübhe etmezler.

sh:»3532

Netekim Bişr namında ki münafık, bir Yehudî ile arazı hakkında niza' etmişti. Münafık haksızdı, onun için Yehudî onu Resulullaha muhakemeye gidelim diye Allahın hukmüne da'vet etti, çünkü onun haksızlığa meydan vermiyeceğini biliyordu. Münafık ise Yehudîlerin Haham başı Kâ'b ibni Eşrefe gidelim dedi, çünkü hakka razı olmuyor, dalavere ile haksız bir huküm alacağını ümid ediyordu.

Rivayet olunduğuna göre bu âyetlerin sebebi nüzulü bu oldu. Ki son zamalarda islâm hey'eti ictimaıyyesini ifsad eden de öyle nifakların meydan almasıdır. Bu neden oluyor? 50. ﴿اَفِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ kalblerinde bir maraz mı var? -Küfür ve zulme meyleden ruhanî bir maraz, bir vicdan bozukluğu mu var?

﴿اَمِ ارْتَابُوٓا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَحِيفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ﴾

yoksa Allahın ve Resulünün onlara yazık edeceğinden işkillendiler veya korkuyorlar mı? ﴿بَلْ﴾ hayır-ne öyle bir irtiyabları var, ne de korkuları, Allah ve Resulünün hukmü, mahzı hakk-u adâlettir ve öyle olduğunu bilirler, fakat ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ onlar kendileridir ki sırf zalimlerdir.

-Hukuka tecavüz etmek istiyen haksızlardır. Binaenaleyh sebebi imtina' birinci şıktır, ya'ni kalblerindeki maraz, vicdanlarındaki bozukluktur. Ki Bu da hidayetsizliktendir.

51.

﴿اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ اِذَا دُعُوٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ﴾ yoksa beyinlerinde hukmetmek için Allaha ve R esulüne da'vet olundukları zaman mü'minlerin sözü ancak ﴿اَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ semi'na ve ata'na demek idi-ya'ni dinledik ve itaat ettik baş üstüne diye hemen da'vete

sh:»3533

icabet etmekti ﴿وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ve işte ancak bunlardır ki o felâh bulanlardır.

-Murada irenlerindir. 52. ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve her kim Allah ve Resulüne itaat eder-ya'ni yalnız mahkeme işinde değil, her hususta Allahın kitabına ve Resulünün sünnetine ittiba' eyler ﴿وَيَخْشَ اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkar-ısyandan sakınır ﴿وَيَتَّقْهِ﴾ ve ona sığınır, korunursa ﴿فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُونَ﴾ işte ancak bunlar o faizîndir. -Fevz bulacak, felâh meydanında gayei merâma irecek, ebedî saadetin kusvasına nail olacak olanlardır.

Lâkin o münafıklar, o kalbleri bozuk haksızlar, böyle ıtaat etmedikten başka 53.

﴿وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ﴾ bir de en ağır yemînleriyle Allaha kasem ettiler-yeminin en ağırı Allaha yemindir ﴿لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ﴾ eğer sen kat'î emredersen çıkarlarmış-darb-ü diyarlarından çıkıp giderlermiş, gûya o derece itaatkâr imişler ﴿قُلْ لَا تُقْسِمُوا﴾ kasem, yemîn etmeyiniz, de ﴿طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ﴾ ma'ruf bir taat-ya'ni taatîniz belli, mahiyyeti ma'lûm, binaenaleyh yalan yere yemîn ile münafıkane bir taat değil, zulme, münkere itaat de değil, adalet dairesinde halisâne bir taattir.

﴿اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ şübhe yok ki Allah, her ne yapıyorsanız habîrdir.

-Bütün esrarınıza vâkıftır. Binaenaleyh ona karşı yalandan hiylekârlıktan, taatsızlıktan sakınınız.

Ey Resuli hak 54. ﴿قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ de ki Allaha itaat ediniz. Resule de itaat ediniz, -ya'ni Peygambere itaat de bilhassa ilâhîdir, ona itaat edilmedikçe Allaha itaat edilmiş olmaz. Binaenaleyh kitabullaha temessük bir vecîbe olduğu gibi Peygamberin sünnetine temessük de bilhassa vecîbedir. ﴿فَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ yine kafa bükerlerse-ya'ni o haksızlar yine aldırmazlarsa ﴿فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ﴾ artık onun üzerine ancak ona tahmil olunandır. -Ya'ni Peygambere aid olan vazife ancak ona yükletilen tebliğ yüküdür.

﴿وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ﴾ sizin üzerinize de size tahmil olunandır. -Ki itaat vazıyfesidir. Burada tahmil ta'bir olunmasa itaatsızlar ne kadar çoğalırsa Peygamberin ve mü'minlerin vazıyfesi de o nisbette zorlaştığına işarettir. ﴿وَاِنْ تُطِيعُوهُ﴾ ve eğer siz ona itaat ederseniz-ya'ni Peygambere itaat eder de tahmil olunan vazıyfenizi yaparsanız ﴿تَهْتَدُوا﴾ hidayete irersiniz-hakka mazher olursunuz ﴿وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ Resulün vazıyfesi de ancak belâği mübîndir. -Tebliği beliğtır. Ki o, onu iyfa etti, size de itaat vazifesi kaldı.

Şimdi müslimanlar, bu tebliği mübîn ile şu va'di ilâhîye dikkat etmelidir ki mühimdir :

﴿٥٥﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِى الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِى ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ
خَوْفِهِمْ اَمْنًا يَعْبُدُونَنِى لَا يُشْرِكُونَ بِى شَيْـًٔا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ
ذٰلِكَ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴿﴾

sh:»3535

﴿٥٦﴾ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٥٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ
وَمَاْوٰيهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴿﴾

Sizden iyman edip salih ameller işliyenlere Allah şöyle va'd buyurdu: kasem olsun ki onlardan evvelkileri istıhlâf ettiği gibi kendilerini Arzda mutlak ve muhakkak istıhlâf edecek ve behemehal onlara kendileri için marzıysi olan dinlerini kuvvetle icra kudreti verecek ve behemehal onları korkularının arkasından emne erdirecek, hakkımda hiç bir şeyi şerik koşmıyarak hep bana ıbadet edecekler, kim de bundan sonra küfranda bulunursa artık onlar hep fasıklardır 55 Hem namazı kılın, zekâtı verin ve Peygambere itaat edin ki rahmete irdirilesiniz 56 Sakın o küfr edenleri Arzda âciz bırakabilirler sanma, onların varacakları yer ateştir, ve her halde o pek fena gidiştir 57

İlâhiyyâta müteallık tenvirât ile taatin vücubunu tesbit eden tebliğ ve ona müteallık vad-ü vaîd ile va'z-u irşaddan sonra yine yukarıdaki ahkâmın tetmimi için buyuruluyor ki:

sh:»3536

﴿٥٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ
اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ
صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ
الْعِشَٓاءِ ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ
بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ
لَكُمُ الْاٰيَاتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ
مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ
النِّسَٓاءِ الّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ
ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللّٰهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿﴾

sh:»3537

﴿٦١﴾ لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا
عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ

اَوْ بُيُوتِ اٰبَآئِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ
بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ
بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ اَوْ
صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوا جَمِيعًا اَوْ اَشْتَاتًا فَاِذَا
دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً
طَيِّبَةً كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! ellerinizdeki memlûkleriniz ve sizden henüz bülûğa irmiyenler üç vakıt size istiyzan etsinler: sabah namazından evvel ve öğle sıcağından elbisenizi çıkardığınız sırada, bir de yatsu namazından sonra ki sizin üç eksikli vaktınızdır, bunların maadasında ne size ne onlara günah yoktur, üzerinize dolaşırlar, birbirinize bakarsınız, işte böyle size Allah âyetleri beyan ediyor, ve Allah alîmdir, hakîmdir 58 Sizden olan çocuklar dahi bülûğa irdiklerinde kendilerinden evvelkilerin istizan ettikleri gibi istizan etsinler, işte böyle size Allah, âyetlerini beyan ediyor, ve Allah alîmdir hakîmdir 59 Nikâh ümidi kalmıyan oturmuş kadınlara ise bir ziynet ile

sh:»3538

gösterişe çıkmamaları şartıyle çarşaflarını bırakmamalarında kendilerine bir günah yoktur, maamafih afîfâne sakınmaları kendileri için daha hayırlıdır ve Allah, semi'dir alîmdir 60 A'maya harec yok, topala harec yok, marazlıya harec yok, kendilerinize de kendi evlerinizden veya babalarınızın evlerinden veya analarınızın evlerinden veya biraderlerinizin evlerinden veya hemşirelerinizin evlerinden veya amucalarınızın evlerinden veya halalarınızın evlerinden veya dayılarınızın evlerinden veya teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarına malik olduğunuzdan veya sadîkınızın evinden yemenizde harec yok, gerek toplu ve gerek dağınık yemenizde de beis yoktur, binaenaleyh evlere girdiğiniz vakıt Allah tarafından mübarek, hoş bir sağlık olmak üzere kendilerinize selâm veriniz, işte böyle size Allah âyetlerini beyan ediyor, gerek ki aklirdiresiniz 61

58. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Gerek erekek ve gerek dişi alel'umum mü'minler ﴿لِيَسْتَاْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ﴾ milki yemînimiz olanlar ve sizden ihtilâma bâliğ olmıyanlar odanıza girmek için izninizi istesinler-ya'ni onlara böyle ta'lim ve emrediniz. Balâdaki istiynas emri hur ve bâliğ olanlar hakkında idi, buradaki istiyzan emri ise milk olan köleler ve cariyelerle henüz bâliğ olmıyan hur çocuklar, ya'ni sabîler hakkındadır. Bir de bunların ki her defasında değil ﴿ثَلٰثَ مَرَّاتٍ﴾ üç kerre-ya'ni üç vakıtta ki birincisi ﴿مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ﴾ sabah namazından

evvel-çünkü yataktan kalkıp giyinmek zamanıdır. İkincisi

﴿وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ﴾ ve öğle sıcağında elbisenizi

soyunduğunuz sırada -ki kaylûle, ya'ni gündüz uykusu vakti. Üçüncüsü

﴿وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَٓاءِ﴾ ve yatsı namazından sonra

sh:»3539

-yatmak için soyunulduğu zamandır ﴿ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ﴾ Ki sizin için üç avrettir.

-Setrinizin muhtell olduğu, eksikli bulunduğunuz üç gedik vaktınızdır. Herkes için olmasa bile umumî noktai nazardan böyledir. Bu ıhtar istiyzanın sebebini beyan eder. Bundan dolayı istiyzan etmelidirler. Pek iyi

amma, niçin her zaman istiyzan etmesinler, çünkü ﴿طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize çok

dolaşırlar ﴿بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ birbiriniz üstünesinizdir- binaenaleyh her zaman

istiyzanda harec olur. ﴿كَذٰلِكَ الخ٠﴾

59. ﴿وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوا﴾ Sizden olan

çocuklar da bülûğa irdiklerinde-ki asıl delili ihtilâmdır. Yaşının da asgarîsi kızda dokuz oğlanda on iki, mütevassıt ve mu'tadı on dört, on beş, müstehası on yedi on sekizdir. İstiyzan etsinler

﴿كَمَا اسْتَاْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ netekim kendilerinden evvelkilerin istiyzan

ettikleri gibi-ya'ni kendilerinden mukaddem olan siz büyüklerinin onların odalarına girmek için balâda

geçen «

لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى

اَهْلِهَا » mucebince her vakıt istiynas ve selâm ile istiyzan etmeniz lâzım olduğu gibi onlar da yalnız o

üç vakıtta değil, her vakıt yanınıza gireceklerinde istizan etsinler ﴿كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ﴾ bu

iki âyette bu ıhtarın tekrar edilmesi, istiyzan emrini kemali vuzuh ile te'kiddir. Zira yabancı büyüklerde ihtiraz

hissi, bunlarda ise müsameha şübhesi galib olduğundan burada o şübheyi kesmek için emir, tebyin ve

te'kid edilmiştir. Maatteessüf bu noktadan zuhul ve gaflet çoktur.

60. ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَٓاءِ﴾ Ve oturmuş kadınlar

﴿الّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا﴾

sh:»3540

ki bir nikâh ümidi beslemezler

﴿فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍۜ﴾

bir ziynet ile teberrüc etmek sizin üst örtülerini kesilmiş kadınlar yukarıda geçen «

وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّۖ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ » emri

mucebince gizlemeleri lâzım olan ziynetlerden hiç birini ızhar etmemek şartiyle üzerlerindeki çarşaf, ferace gibi dış elbiselerini bırakıp yalnız baş örtüsiyle çıksalar bir beis yoktur, günah olmaz. Lâkin teberrüc gencler için günah olduğu gibi ihtiyarlar içinde günahtır. Süslenmeleri günah değil, süsle yabancı erkeklere çıkmaları günahtır. Ihtiyar kadınlar süslenir mi dememeli? Ne acuzeler vardır ki genclerden ziyade güzel

görünmeğe özenirler ﴿وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّۜ﴾ maamafih isti'fafları kendileri için daha hayırlıdır. -Ya'ni süslü olmadıkları halde de ıffet adabına riayet ederek gençler gibi sakınmaları üst örtülerini bırakmamaları haklarında daha hayırlıdır. Çünkü töhmetten daha sâlimdir.

﴿وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ﴾ ve Allah, semi'dir. -Gizlide açıkta ne söylediklerini işitir. ﴿عَل۪يمٌ﴾ alîmdir.

-Maksadları da bilir, sonunda ona göre cezalarını verir. Binaenaleyh müslimanız diyen zemâne kadınları bu âyetleri dinlesinler de düşünsünler.

« لَا تَاْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ » âyeti nâzil olduktan sonra kör, topal, hasta, özürlü fakır müslimanlar, sağlam kimseler tiksinirler ve rızaları olmaz diye beraber yemek yemekten sakınır veya bir kimse bunları kendi evinden başka akraba veya ehibbasının birinin evine yemeğe götürecek olsa belki hoşlanmazlar diye çekinir olmuşlardı. Bir de muharebeye gidenler, öyle ma'lûlîn ve zuafayı evlerine

sh:»3541

bırakırlar ve anahtarlarını teslim edip içlerindeki yiyeceklerden yemelerine izin verir giderlerdi. Fakat onlar gaib oldukları için izinleri tıybi nefs ile olmaz diye korkarlar, lüzumundan ziyade sakınırlardı. Bir de ba'zı kimseler kendi evlerinden başkasında yemek yemekten çekinir, ba'zı mü'minler de ayrı yemekten sakınır, behemehal müsafirle beraber yemek isterdi, hattâ bir müsafir bulunmazsa bütün gün bekliyen kimseler olurdu. Şu âyet de bu sebeble nâzil olmuştur 61.

﴿لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ الخ...﴾

﴿٦٢﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاِذَا كَانُوا
مَعَهُ عَلٰٓى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَاْذِنُوهُۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ

يَسْتَاْذِنُونَكَ اُولٰئِكَ الَّذينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهۚ فَاِذَا
اسْتَاْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَاْنِهِمْ فَاْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ
اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحيمٌ ﴿٦٣﴾ لَا تَجْعَلُوا دُعَٓاءَ الرَّسُولِ
بَيْنَكُمْ كَدُعَٓاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًاۜ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذينَ يَتَسَلَّلُونَ
مِنْكُمْ لِوَاذًاۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهٓ اَنْ تُصيبَهُمْ فِتْنَةٌ
اَوْ يُصيبَهُمْ عَذَابٌ اَليمٌ ﴿٦٤﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ قَدْ يَعْلَمُ مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِۜ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ
بِمَا عَمِلُواۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَليمٌ﴿﴾

sh:»3542

Meali Şerifi

Mü'minler ancak şöylelerdir ki Allaha ve Resulüne iyman etmişlerdir, cem'ıyyetli bir işte bulundukları vakıt da ondan istiyzan etmeyince gitmezler, filhakıka senden izin istiyenler, onlar öyle kimselerdir ki Allha ve Resulüne inanırlar, binaenaleyh ba'zı işleri için senden izin istediklerinde sen de onlardan dilediğine izin ver, onlar için Allahdan mağrifet isteyiver, şübhe yok ki Allah, gafurdur rahîmdir 62 Peygamberin duâsını aranızda birbirinize ettiğiniz duâ gibi farz etmeyin, içinizden birbirini siper ederek sıvışıp sıvışıp gidenleri Allah muhakkak biliyor, binaenaleyh onun emrinden hılâfına gidenler başlarına bir fitne inmekten veya elîm bir azâb irmekten hazer etsinler 63 Uyanın! her halde Göklerde ve Yerde ne varsa hep Allahındır, muhakkak o, sizin ne üzerinizde bulunduğunuzu bilir, hele ona irca' olunacakları gün ki ne yaptıklarını kendilerine haber verecektir, ve Allah her şeye alîmdir 64

62. ﴿اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذينَ﴾ Mü'minler ancak onlardır ki ﴿اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه﴾ Allaha ve Resulüne hakıkaten iyman etmişlerdir. -Yukarında zikri geçenler gibi yalnız iyman ettik demekle kalmayıp samîmi kalbden inanmışlardır.

﴿وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ﴾ ve maıyyetinde-ya'ni Peygamberin maıyyetinde ki, İmamül'müslimînin maıyyeti de aynî hukme tabi'dir. ﴿عَلٰى اَمْرٍ جَامِعٍ﴾ cem'ıyyetli bir emir üzerinde bulundukları vakıt-cum'a, bayram, müşavere, muharebe gibi toplanmayı ıktıza eden veya menfaat ve mazarratı umumî olan bir iş üzerinde bulundukları zaman ﴿لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَاْذِنُوهُۜ﴾ ondan izin almadıkça gitmezler-münafıklar gibi kaçmazlar ﴿اِنَّ الَّذينَ يَسْتَاْذِنُونَكَ﴾ filvaki'

senden istiyenler yok

sh:»3543

mu ﴿أُولٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ﴾ onlar Allaha ve Resulüne iyman

eden kimselerdir. ﴿فَاِذَا اسْتَاْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَاْنِهِمْ﴾ Binaenaleyh ba'zı işleri için

senden istiyzan ettiklerinde ﴿فَاْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ﴾ sen de onlardan dilediğin

kimseye izin ver-ya'ni her izin isteyene izin vermek vacib değildir. Hikmet ve maslâhatın icabını gözetmek

lâzımdır. Bir de Sûrei«Berae»de geçen «

عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا

» kazıyyesi unutulmamalıdır. İzin ver ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ﴾ ve onlar için Allaha istiğfar

eyle-zirâ istiyzan her ne kadar özri kavî ile sadâkata müstenid olsa da Dünya işini Âhıret işine takdim etmek

gibi bir kusur şaibesinden hâli kalmaz. Sen istiğfar edersen ﴿اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

şübhe yok ki Allah, gafurdur ve rahîmdir. -Bu noktada Resulullaha hıtabdan ümmetine hıtaba iltifat ile

buyuruluyor ki :

Ey müslimanlar! 63. ﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ﴾ Peygamberin

da'vetini, duasını aranızda ﴿كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا﴾ ba'zınızın ba'zınıza da'veti, duâsı

gibi kıyas etmeyin-onun da'vetine icabet farzdır. Duâsı ındallah hemen müstecab olur. Binaenaleyh emirlerine kemali hahişle itaat ve imtisal etmeli ve onu gücendirmekten son derece sakınmalıdır.

﴿قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا﴾ içinizden biribirini siper

ederek sıyrılmak istiyenleri Allah biliyor. ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهِ﴾

binaenaleyh onun emrinden hılâfına gidenler ﴿اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ﴾ kendilerine bir fitne

isabet etmekten

sh:»3544

-ya'ni Dünyada bir belâ ve mıhnete çarpmaktan ﴿اَوْ﴾ yâhud-Dünyada olmazsa Âhırette

﴿يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ bir azâbi elîm musıbeti irmekten hazer etsinler. -Burada terdid

yalnız me'nı hulüvv içindir. Yoksa Dünya musıbetiyle Âhıret azâbının cem'ınde münafat yoktur. Filvakı' Peygamberin emr-ü sîretine imtisal eden müslimanların nasıl yükseldiklerine tarih şâhid olduğu gibi müslimanız deyip de hılâfına giden kavimlerin ne fitnelere, ne musıbetlere ne azâblara giriftar olmakta bulundukları göz önündedir. Hemen Cenabı Hak cümlemizi hidayetiyle dilşad buyursun.

64. ﴿اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ﴾ evet, Semevat ve Arzda ne varsa hep Allahındır. -Kâinatın hepsi, halkan ve milken, gerek icad ve gerek ı'dam, gerek bedi gerek iade ile tesarrufen onundur. ﴿قَدْ يَعْلَمُ مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِۜ﴾ muhukkak ki o sizin üzerinde bulunduğunuz hâli ﴿وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ اِلَيْهِ﴾ ve onların -o muhaliflerin ona irca' olunacakları günü biliyor ﴿فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُواۜ﴾ binaenaleyh onlara yaptıklarını anlatacaktır. ﴿وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَليمٌ﴾ Ve Allah her şey'e alîmdir. -Ilminden bir zerre kaçmaz, hakk ile batılın temamen ayrılacağı fürkan günü neler olacağını anlamak için, şimdi sûrei Nûrun akıbinde sûrei Fürkanı dinleyiniz.

FURKAN

٢٥ ۞ سُورَةُ الْفُرْقَانِ

Mekkiyyedir. Ancak « وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ » - den - « وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا » ya kadar üç âyetin medeni olduğu hakkında İbni Abbastan bir rivayet vardır.

Âyetleri: - Yetmiş yedidir.

Kelimeleri: - Bin sekiz yüz yetmiş ikidir.

Harfleri: - Üç bin yedi yüz otuz üçtür.

Fasılası: - ل ١٠ harfleridir: ضَلُّوا السَّبِيلَ « لام »

Sebebi nüzulü: - Kâfirlerin ülühiyyet-ü nübüvvet hakkındaki küfür ve muanedeleri olduğu mündericatından anlaşılır.

Sûrei Nurun âhırı ile bunun başlangıcı arasındaki münasebet gayet açıktır. Orada Peygambere ta'zîm ve itaatin vücubu ve emrine mühalefet edenlerin tahziri siyakında nihayet Allaha irca' gününü ıhtar ile hatmi kelâm olunmuştu. Bunun üzerine azameti ilahiyyeyi takdis ile Sûrei Fürkanın şu suretle başlaması ne parlak olmuştur:

بِسْــــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيـــــــــــمِ

۞١۞ تَبَارَكَ الَّذٖى نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهٖ لِيَكُونَ لِلْعَالَمٖينَ نَذٖيرًا ۞٢۞ اَلَّذٖى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرٖيكٌ فِى الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَیْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدٖيرًا ۞

۞٣۞ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَايَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا ۞٤۞ وَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اِفْكٌ

افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ فَقَدْ جَٓاؤُ ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٥﴾
وَقَالُوٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلًا
﴿٦﴾ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذٖى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ
كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧﴾ وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَاْكُلُ
الطَّعَامَ وَيَمْشٖى فِى الْاَسْوَاقِ لَوْلَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ
نَذِيرًا ﴿٨﴾ اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَاْكُلُ مِنْهَا
وَقَالَ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٩﴾ اُنْظُرْ
كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿﴾

sh:»3559

Meali Şerifi

"Tebarek" ne yüce (feyyaz)dır o ki bütün âlemine bir nezîr olsun diye kuluna fürkanı indirdi 1 O ki hep Göklerin, yerin mülkü onun, hem hiç bir veled edinmedi, hem mülkte ona hiç ortak da yok, her şeyi yarattı da bir takdir ile her birinin hadd-ü mıkdarını ta'yin ederek hepsinin mukadderatını hazırladı 2 Böyle iken andan başka bir takım ma'budlar edindiler ki hiç bir şey halk edemezler, kendileri halk olunup duruyorlar, kendi kendilerine, ne bir zarara ne de bir menfeate malik değiller, ne mevte mâlikler, ne hâyata ne de nüşûre 3 Ve o küfredenler "bu sırf bir iftira onu o, uydurdu, diğer bir kavim de buna karşı ona muavenette bulundu" dediler, doğrusu zulm-ü tezvire gittiler 4 "Ve o evvelkilerin esatıyrı, onları yazdırtmış da sabah akşam kendisine onlar okunuyor" dediler 5 De ki: onu, o göklerde ve Yerde sirri bilen indirdi, hakikaten o, rahim bir gafûr bulunuyor 6 Bir de "bu Peygambere ne oluyor? dediler: yemek yiyor ve çarşılarda yürüyor, ona bir Melek indirilse de maıyyetinde yaver bir savulcu olsa ya! 7 Veya ona bir hazîne bırakılıverse, yâhud güzel bir bağçesi olsa da ondan yese ya! hem o zalimler "siz, sırf büyülenmiş bir adama tabi' oluyorsunuz" dediler 8 Bak senin hakkında ne kıyaslar, ne temsiller - yaptılar da çıkmaza saptılar, artık hiç bir yol bulamazlar 9

1. ﴿تَبَارَكَ﴾ - Tealâ gibi tefaul babından fi'limazıydir. Tasrif olunmaz, ya'ni diğer sıygaları çekilmez ve Allahdan başkasına isnad edilmez. İştikakta bereket maddesinin buna zâhir bir alakası vardır. Tefaul babından olması da bu ma'nânın mubalega ile kendisinden zuhurunu ifade eder. Bereket ise bir şeyde ilahî hayrın sübut ve sebâtı demektir ki suyun havuzda birikip yükselerek durması ma'nâsından me'huzdur. İlahî hayrın bulunduğu şey'e mubarek denilir. İlahi hayır, hasr-u ihsa olunamıyacak

sh:»3560

gayri bahsûs bir surette sudur ettiği cihetle kendisinde hiss olunmaz bir surette ziyadelik müşahede olunan şey'e de mubarek ıtlak edilir. Şu halde « تَبَارَكَ » kendisinden olmak üzere mubareklikte büyük bir yükseklik ile istıkrar ifade eder. Ve bunun Allah tealâ hakkında hudûs ve tegayyür şaibelerinden ârî olarak mülâhaza olunması lâzım gelir. Bu tahlilde mebdei mülâhaza olacak iki mefhum vardır: biri sübut biri de ziyadelik, onun için selefi müfissirîn de bunu başlıca iki ma'nâ esası üzere tefsir etmişlerdir. Birisi « لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ » ma'nâsıdır ki ezelen ve ebeden lüzumı vücud demek olur. Bunda sübut ve istıkrar mefhumu esas ittihaz edilmiştir. Diğerinde ise tezayüd ma'nâsı esas ittihaz edilerek iki vecih söylenmiştir. Ba'zıları Allah tealânın zatında kemalini ve masivânın noksanını mülâhaza ederek « تَعَالَى » ma'nâsiyle tefsir etmişlerdir. Allah tealânın zatında bir şeyden yüksek olduğunu ifade eder. Zatında yüksek, çok yüksek demek olur. Ba'zıları da sıfatı fi'lolarak mülâhaza edip «

تَزَايَدَ خَيْرُهُ وَعَطَاؤُهُ وَتَكَاثَرَ » diye hayır ve atâsının artıp çoğalmasıyle tefsir etmişlerdir. Ba'zı makamda bu ma'nâların birisi ba'zısında diğeri daha münasib oluyor. Şu halde İbni Abbas Hazretlerinden de iki rivayet varid olduğuna göre hem sıfatı zâtı hem sıfatı fi'li mülâhaza ederek bütün bu ma'nâları cem'etmek daha muvafık olacağından «

تَبَارَكَ ـ اَىْ تَعَالَى جَلَّ شَانُهُ فِى ذَاتِهِ وَصِفَاتِهِ وَاَفْعَالِهِ عَلَى اَتَمِّ وَجْهٍ وَاَبْلَغِهِ » ya'ni hem zatında, hem sıfatında hem ef'alinde etemm ve eblâğ vech üzere

tealâ celle şanuhu" mazmuniyle tefsir olunmuştur.

Ma'lûm ki tealâ da ulüvden «tefaale» dir. Ulüvv, Türkçemizde ululuk diye ifade olunabilirse de âli ma'nâsına ulu vasfı ulumak masdarından emir sıygasına da muhtemil olmakla iyhamı kabîhten halî olmadığından lisan nezahetine dikkat eden üdebâ nezdinde isti'mali tervic edilmeyip yüksek vasfı buna tercih olunmuştur. Bununla beraber tefaul binasından anlaşılan «fiil binefsihi» ile mubalâğa

sh:»3561

nüktelerini ifade edecek bir sıyga da ta'yin edemediğimizden tealâ kelimesinin türkçe bir fi'il ile tam tercemesi kabil olamamıştır. Mesala «yükseldi» denilse «ala» yahud «ı'telâ» demek olabilirse de tealâ anlaşılmaz. Bahusus sıfat olarak da kullanılmaz. Halbuki bereket kelimesinin ayrıca bir Türkçesini kullanmadığımız cihetle « تَبَارَكَ » fi'linin tercemesine hiç imkân bulamıyoruz. Bundan dolayı « تَبَارَكَ وَتَعَالَى » dilimizde aynen isti'mal oluna gelmiş, makamı hayret ve tahsinde « تَبَارَكَ اللّٰهُ ، بَارَكَ اللّٰهُ » ta'birleri de olduğu gibi mütearef olmuştur. Mubarek olsun yerinde kutlu olsun denirse de bereket yerinde kut demiyoruz. İşte bu gibi sebeblere binaen biz de meâlde « تَبَارَكَ » fi'lini aynen muhafaza ile beraber «ne yüce feyyaz o» ta'biriyle bir tefsir ifade etmek istedik, bunun yerinde «yüksek çok yüksek o» yâhud «çok pek çok feyz-u bereket sahibi o» yâhud «ne yüce kutlu o» demek mümkin olabilirdi.

﴿الَّذِى﴾ - İsmi mevsul, «Tebareke» nin faili - ﴿نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ﴾ - de onun sılâsıdır.

FÜRKAN, mukaddimede geçtiği üzere esasen fark-u tefrik etmek, ya'ni ayırmak ayırd etmek ma'nâlarından masdardır. Ekseriyya fark ma'lukâtta, tefrık mahsûsatta kullanılır, sonra fürkan fârık veya mefruk ma'nâsına da gelir, bu suretle mühim da'valarıı hall-ü fasleden kat'î bürhalara mu'cizelere fürkan ıtlak olunur. Bu ma'nâ ile Kur'anın bir ismi de "elfürkan" dır.

TENZİL VE İNZAL indirmek demek ise de tenzil teksir ifade eder. Onun için birden indirmeğe inzal, ceste ceste bir çok def'alerde indirmeğe tenzil denilir. Sonra Arabcada gerek ismiyye ve gerek fi'liyye bir cümlei haberiyye ile sılâlanarak iyzah olunan « ما ، من ، الذى » gibi mübhem isimlere ismi mevsul namı verilir, tesniyesi ellezani, cem'i ellezîne, müfred müennesi elleti, tesniye müennesi

sh:»3562

elletânî, cemi' müennesi ellâtî, vellâî, vellevatî gelir. Eskiden bunun tercemesinde «şol ki» denilirdi, lâkin muhavere lisanımızda bu kelime her nedense kullanılışını gaib etmiş olduğundan bunun yerine «o ki » diyoruz, halbuki «o» hem zamiri gaib, hem ismi işaret olarak kullanıldığı cihetle bir de ismi mevsul yerinde kullanılması lisanda bir darlık oluyor. Gerçi bizde asıl vasıl ma'nâsını ifade eden, ya'ni önündeki cümleyi üst tarafına rabteden edat «ki» dir. Lâkin bu «ki» ism olmayıp sade bir harfı mevsul olduğu için kelâmda mübteda, haber veya fail gibi rükn olamayıp yalnız önündeki cümleyi üst tarafına sıfat yapar, onun için kendi başına bir ismi mevsulün yerini tutamıyarak, o, şu bu gibi bir mevsufa muhtac olur. Ve bu suretle sılâ ile sıfat beyni fark edilmemiş bulunur. Arabcada ise sıla ile sıfatın belâgat noktai nazarından mühim farkları vardır. Bundan dolayı Kur'anda lâtif ve ince zevkler ifade eden ellezi gibi mevsullerin tatlı terci'leri oku, şu ki, bu ki gibi tercemelerle anlatılırken tatsız tekrarlara sebebiyyet verildiği gibi bir çok yerlerde mevsul zayi'

edilerek mevsuf halinde gösterilmiş oluyor ki bunlar lisanların zarurî farklarıdır. Cümlenin mevsufu nekire olur. Lâkin mevsul behemehal ma'rifedir. Gerçi nadiren ahdi zihnî de olabilir. Fakat ekseriyyetle sılânın muhatab için vakı'de ma'lûm olması şarttır. Onun için burada şöyle bir suâl irad edilmiştir: «

نَزَّلَ الْفُرْقَانَ » cümlesi « اَلَّذِى » nin sılâsı olduğu için muhatablar indinde ma'lûm olmak lâzım

gelir, halbuki kâfirler fürkanın indirilmiş olduğuna inanmıyorlar, o halde nasıl sılâ olabilir? Buna basît olarak şu cevab verilir: Peygamber ve mü'minler için fürkanın nüzulü ma'lûmdur. Burada doğrudan doğru muhatabda onlardır. Gerçi inzalin asıl hedefi kâfirler ve onların küfriyyatını ibta ile ahvali uhreviyyelerini haber vermektir. Lâkin doğrudan doğru kelâmı ilâhîye muhatab tutularak değil, hitabı Resulden tebliğ suretiyledir. Onun için biraz sonra görüleceği üzere kâfirler gaib sıygasiyle

sh:»3563

mevzuıbahs olacaklardır. Muhatab cinsi beşer de olsa bu cevab kâfidir. Maamafih buna daha ince bir cevab da vardır. Şöyle ki: Fürkandan asıl murad, Kur'andır. Kur'an ise misli yapılamadığı tecribe ile ma'lûm daimi bir mu'cizedir. Bunu kâfirler de tecribe etmişler ve âciz kaldıkları için kalem ile muarazadan silâh ile muharebeye geçmişlerdir. İşte Kur'anın tecribe ile sabit olan ve bu suretle umum için emri meşhud haline gelen bu ı'cazi ayni zamanda kendisinin nüzulü hakkında yakînî bir bürhan ve fürkandır. Ebûbekri Bakıllânînin de ı'cazi Kur'an nam eserinde beyan ettiği üzere Kur'anın ı'cazi böyle emri meşhud olduğundan bunun nüzulünü tanımak istemiyenler elleriyle yokladıkları bir vâkıayı bile inkâra kalkışacak inadcılardır. Bundan dolayıdır ki sûrei «En'am» da «

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدِيهِمْ لَقَالَ

الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ » buyurulmuştur. Tecribe, nazarî bir

zaruret ifade etmese bile alel'umum ılmi beşerin en yakînî ve fi'lî bürhanlarından olduğu için sâbit bir tecribe bürhanının ifade ettiği hakıkat umum için ma'lûm makamındadır. Bu sebeble Kur'anın i'cazi ve nüzulü Arab müşrikleri gibi bir kısım kâfirlerin fi'len ma'lûmu olmuş bulunduğu gibi diğerlerinin de ma'lûmu olmuş bulunduğu gibi diğerlerinin de ma'lûmu makamındadır. Bundan başka Kur'an, bu hakıkati önceden sarahatle haber vermiş, haber ise esbabı ılimden birisi bulunmuş olduğu cihetle sılanın ma'lûmiyyeti için bu kadarı bile kâfidir. Mazmunu bir kere işitilmiş olan bir cümlei haberiyye inanmıyanlarına karşı dahi bir sola olarak iyrad olunabilir. Bu hususta şart olan iyman değil, bir ılmi cüz'îdir ki ma'hudiyyet ifade edecek kadar bir sebkı zikir de bu babda kâfi gelir. Şunu da kaydedelim ki ismi mevsul sılası söylenmeden evvel

mübhemdir. Şayed « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى » gibi tabi' bir sıfat olarak gelirse Türkçemizin «öyle ki»

ta'biri gibi tavzıfte kuvvet iş'ar eden bir rabıt ifade ederse de « تَبَارَكَ الَّذِى » gibi fâıl veya

mücerred veya aslî bir ma'mul olarak geldiği zaman mübhem bir zattan başka bir şey

sh:»3564

anlatmaz. Bir kelâmda böyle bir zati mübhemin fâil yapılmasında ne faide olabilir de denemez. Çünkü «evvelen ibham saniyen tefsir evkau finnefis» tir derler. Bir şey evvelâ mübhem olarak söylenip de sonra tefsir olunduğu zaman muhatabın gönlünde kuvvetli bir tesir bırakır. Zira nefis, kolay duyduğu bir şey'i hafif geçer, ihmal eder, fakat evvelâ mübhem olarak işittiği zaman dikkat ve sarfeder, bilmek merakına düşer, bu şevk ve merak üzerine tefsir olunduğu zaman da zihninde iyi yerleşir. Arabî belâğatinin bu kaıdeleri zamanımızda Ilmi nefsin «hafıza, dikkat ile mütenasibdir». «dikkat de merak ile mütenasibdir» kaıdelerini ifade eder. Hattâ Firenklerde ve zamanımız yazıcılarının bir çoğunda bu ibham kaıdesi bir moda salgını halini almıştır. Bir mevzuu tasvir ederken merak celbetmek için sahifelerle ibham ettikleri görülüyor. Halbuki bunun ifratı da merak yerine usanç veya nisyan vermekten halî kalmaz. Çok naz âşık usandırır. Kur'anda

ise onun en güzel gıdıklayıcı nümuneleri görülür. İsmi mevsuller de buna başkaca bir revnak verir. İşte «

تَبَارَكَ الَّذِى » bu kabîldendir. Allah tealânın zati ilâhîsi bilinemediği gibi « اَلَّذِى » de ilk

nazarda bilinemiyecek bir zati mübheme delâlet ediyor. Karşısında bir kerre beşerî hiçliği duyuruyor, sonra

o ibham, en belli, en mütemayiz sıfatların tecellisiyle izah ediliyor. evvelâ Kur'anın, hakkı nâhaktan ayırd

eden ma'lûm hassai ı'cazı Fürkan ismi ve «el» harfi ta'rifi ile hatırlatılıp « نَزَّلَ الْفُرْقَانَ » sılasi ile « اَلَّذِى » mevsulünün ibhamı ta'rif olunarak Allah tealâ bilhassa bu fürkanı indirmiş olmak sıfatiyle tanıttırılıyor. Ve feyz-u bereketin yüksekliği ilk önce bu mu'cuzei bâhire delâletiyle i'lân ve tebcil ediliyor. Bu suretle ma'nânın hasıla da şu oluyor: «çok yüce, çok kutlu, hayr-ü atâsı, çok yüksek olduğunu ne şayanı hayret bir surette gösterdi» o: hani bildiğiniz o fürkanı, o hakk-u batılı ayıran, vazifelerinizi öğreten, bir mislini yapmaktan herkesi âciz bırakan Kur'an mu'cizesini ıbadet ve ubudiyyet ile mümtaz

sh:»3565

ma'lûm kulana âyet âyet indiren o zati ecell». Şübhe yok ki onun o Fürkan kendisine indirilmiş olan ma'lûm kulu: abdi hassı: Resuli ekremi Muhammed Mustafa sallallahi aleyhi vesellem olduğu da belli («سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِهِ » bak).

Ona o fürkanı niçin indirdi ﴿لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ bütün zevil'ukul alemlerine bir nezir olsun diye -

NEZİR, Münzir, ya'ni inzar edici ma'nâsına sıfati müşebbehedir, Beşîr ve mübeşşir gibi, inzar ma'nâsına masdar da olur nekîr ve inkâr gibi, burada inzar edici ma'nâsına olması zâhirdir.

İNZAR; Korkunç haber vermek, bir şey'in akıbetindeki ve hamet ve tehlükeyi ıhbar ederek kocundurmak sakındırmak demektir ki sevinç haberi vermek demek olan müjdenin zıddıdır [sûrei Bakarede « سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ » bak]. Binaenaleyh beşîr ve mübeşşir müjdeci demek olduğu gibi nezîr ve münzir de tehlüke haberiyle korkutan muhbir, Peygamber, Resul demek olur. Sahib fürkan sallallahü aleyhi vesellem « وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا » gibi âyetlerle ma'lûm olduğu üzere hem mübeşir hem münzirdir. Allah tealânın hem rahmetinin müjdecisi, hem azâblarının habercisidir. Fakat makamına göre ba'zan bunların birisiyle iktifa olunmuştur. Netekim sûrei Enbiyada « وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » buyurulduğu gibi burada da « لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا » buyurulmuştur. Çünkü biraz sonraki beyanattan anlaşılacağı vechile burada sebebi nüzul olan kâfirlerin küfr-ü muanedelerine karşı inzar makamında tebşir kelimesinin tasrihi beraati istihlâl belâgatine münasib olmazdı. Ve bu nükte « تَبَارَكَ » nin ulüvv ve azamet ma'nâsına olmasını takviye eder. Bununla beraber bu inzarda ve bunun kuvvetini ifade eden Furkanın tenzilinde Peygamber ve mü'minlere bir tebşir ve rahmet ma'nâsı mündemicdir. Bu cihetle tebşirin fahvayi kelâm ile iltizamen ifade edilmesi dahi ayrıca bir belâgat olmuştur. Bu da

sh:»3566

«Tebareke» nin feyz-u ata ma'nâsını tebadür ettirir. Fatihada tafsıl olunduğu üzere âlem kelimesi Allah tealânın zat ve sıfatından maadanın hepsine ıtlak olunur, cemi'lenmesi de bütün envaına şümul ifade eder.

Onun için burada ba'zı müfessirîn « رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » mazmunu üzere Hazreti Peygamberin

kâffei mahlûkata da meb'us olduğuna istidlâl etmişlerdir. Lâkin aklı olmıyanları inzarın hikmet ve faidesi anlaşılmaz. Binaenaleyh burada Fatihadaki gibi taglibe karîne yoktur. Âlemîn cem'i hakikati üzere zevilukul âlemlerine masruf olmak zâhirdir. Cumhurun da kavli budur. Zevilukul âlemleri ise İns-ü Cinn ve Melâikedir. Alûsî tefsirinde der ki: aleyhıssalâtü vesselâmın İns-ü Cinne mürsel olduğu dinde bizzarure ma'lûmdur. Münkiri ikfar olunur. Sübkî gibi bir zümrei muhakkikîn Melâikeye dahi mürsel olduğuna kail olmuşlar ve ba'zıları bu âyetle istidlâl eylemişlerdir. Ma'sum olanlara irsalin faidesi de da'vetine ittiba ile şerefine hizmettir. اهـ. Şimdi düşünmeli ki böyle bütün âlemîni inzar salahiyyeti ne büyük kuvvet-ü şandır ve bu kuvveti getiren Fürkan ne büyük bürhan ve fermandır. İşte Peygambere bu fürkan ile bu büyük kuvvet ve salâhiyyet bahş edilmiş bulunuyor. O halde o kulun efendisi ona o fürkanı indirmiş olan mevla ne yüce, ne kutlu tanrıdır!..

2. ﴿اَلَّذِى﴾ O ki ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ bütün Göklerin ve Yerin

mülkü hep onun - gerek Gökler ve gerek Yer ve gerek bunlardaki yukarıda ve aşağı bütün şeylerde mülk ya'ni tasarrufı küllî; yaratmak, yok etmek, yaşatmak, öldürmek, muktezayı hikmetine göre dilediği gibi emr-ü nehy ile hükümdarlık, saltanat, şehinşahlık hep onun, yalnız onun, başkasının istiklâli olmadığı gibi iştiraki de yok. ﴿وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ Hem hiç veled edinmedi - veledi olmaktan münezzeh olduğu gibi bir evlâdlık da edinmiş değil, Nesara, nın dediği gibi değil (sûrei Bakareye ve sûrei Mâideye

sh:»3567

ve surei Tevbeye bak) ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ﴾ Hem mülkte hiç bir

şeriki de yok Sineviyyenin dediği gibi de değil « لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » kavli

celîlindeki kasırdan bu da anlaşılmıştı. Böyle iken ayrıca tasrih edilmesi, ikidir, üçtür diye şirk iddia edenleri açıkça redde ihtiman içindir. « وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا » Cümlesinin araya konması da bunun içindir. Bu suretle evvelâ bunun evvelkine tabi' olmayıp ayrıca maksud bizzikr olduğu gösterilmiş, saniyen veled ittihazının neticesi dahi şirk demek olacağından ademi ittihazın hikmeti de anlatılmıştır. Ya'ni bu cümle evvelkine değil, ikinciye ma'tuftur.

İyi amma bu mülkü nasıl bulmuş ve bu kadar büyük mülk evlâdsız ortaksız yap yalnız nasıl idare olunur denecek olursa buna karşı vavı istiynafiyye ile buyuruluyor ki ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ her şeyi yarattı - başka birinden almadı, kazanmadı, doğurmadı, yarattı, yokken vücude getirdi ﴿فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا﴾ de künhüne irilmez bir takdir ile her birine bir hadd-ü mıkdar ta'yin ederek

hikmetine göre dilediği gibi hepsini bütün mukadderatıyle hazırladı - onun için güçlük yok, her şey bütün mukadderatıyla - onun yedi kudretinde müsahhar, mümlûk, mahlûk, hepsini dilediği gibi kullanır, bu suretle her şeyin bir hadd-ü var ki onu tecavüz edemez. Onun kudretine ise hadd ü pâyan yok, binaenaleyh hiç bir şey, mahlûkıyyet haddini tecavüz edip de ona şerik olmasına imkân bulamaz, o öyle yüksek, öyle Tebarek. Bu Fürkan ile hakıkat, tesbit ve tebliğ edildikten sonra inzarın sebebine geçilerek buyuruluyor ki: 3.

﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اٰلِهَةً﴾ böyle iken tuttular da ondan başka bir takım ilâhlar

(ma'budlar) edindiler - o her şeyi yaradını bıraktılar

sh:»3568

da onun berisinde öyle şeylere taptılar ki ﴿لَايَخْلُقُونَ شَيْـًٔا﴾ hiç bir şey yaratamazlar ﴿وَهُمْ يُخْلَقُونَ﴾ fakat kendileri halk edilir dururlar - ya'ni kendilerinin mahlûk oldukları görülüp duruyor. yâhud ma'bud diye yalan yere uydurulup duruyorlar.

HALK, yokken iycad etmek, ya'ni yaratmak ma'nâlarına geldiği gibi « تَخْلُقُونَ اِفْكًا » kabîlinden yalan uydurmak ma'nâsına dahi gelir. Burada ba'zı müfessirîn bu ma'nayı tercih etmişlerse de zâhir olan evvelkidir. Allahdah ma'adâ tapılan şeylerin hepsi putlar gibi yalan, uydurma ma'bud olduğu, mahlûk olmalarından da anlaşılır. Ilmî noktai nazardan ifadenin asıl ruhu da mahlûkün hâlık yerine tutulmasındaki tenakuzu göstermektedir. Bunu daha ziyade izah için buyuruluyor ki

﴿وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾ ve kendi kendilerine bir zarara da malik değiller bir men'feate de - bu cümlenin tefsirinde «ve kendilerinden ne bir zararı def'a ne de kendilerine bir menfeati celbe güçleri yetmez » deniliyor, çünkü « لانفسهم » müahhar olan zarar fi'linin sılası addolunuyor. Ve bir şey'in kendine ızrar etmesi ma'kul olmadığından, darr, def'ı darr ma'nâsına hamledilmiş oluyor. Bu ma'nâ ise sâlibei külliyye olarak yalnız câmid putlara muntabık olabilir. Bu ise hem kasır hem de nazmı celîlin zâhirinden uzaktır, « لام » da asl olan ta'lil olduğu gibi « لَا يَمْلِكُونَ » ye taalluku da zâhirdir. « لَا يَمْلِكُونَ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا لِاَنْفُسِهِمْ » değil « لَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا » buyurulmuştur. O halde « ﴿لِاَنْفُسِهِمْ﴾ . ﴿لِذَاتِهِمْ﴾ » demek olmalıdır. Nefyedilen yalnız kendilerine teallük eden nefi' ve darr değil, kendi zatlarının ılliyyetiyle mutlak nef'i ve darrdır. Ya'ni kendiliklerinden lizatihim hiç bir zarar ve menfeat yapmağa kadir değillerdir. Bizatihim olsalar bile lizatihim değillerdir. Şayed ba'zılarında mesalâ Güneşte veya Firavn gibilerde, yâhud Mesih gibilerde bir menfeat veya

sh:»3569

mazarrat görülmüşse o onların lizatihi kendi kudretlerinden, milklerinden değil, hâlık tealânın verdiği kudret ve kuvvettendir. Lizatihi olsa idi fanî olmazdı. Bu ma'nâ «

اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ الَّذِى لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ وَاَتُوبُ اِلَيْهِ تَوْبَةَ عَبْدٍ ظَالِمٍ لِنَفْسِهِ لَا يَمْلِكُ لِنَفْسِهِ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا » mazmununa da mutabıktır. Burada zararın takdim edilmesi de şayanı dikkattir. Def'i zarar celbi menfeatten akdemdir kaidesine işaretle zararı def'edemiyen bir benfeat celbedemiyenden daha âciz olduğunu anlattığı gibi izrar etmenin nâfi' olmaktan kolay olduğunu da anlatır. Bir de Allahdan başkasına tapanların menfeat hissinden evvel zarar korkusiyle taptıklarını iş'ar eder. Çünkü cebabire ve zalime insanları en ziyade tedhiş siyasetiyle kendilerine perestiş ettirmeğe uğraşırlar. Ve bu yüzden bir çok zavallılar o kuvveti onların kendilerinin imiş gibi farz ederek korku belâsıyle onları ma'bud yerine koyar Allahı unuturlar ve lâkin bilmeleri lâzım gelir ki esasen o kuvvet ve kudret onların değildir, Allah murad

etmeyince onlar kendi başlarına ne bir zarar yapabilirler ne bir menfeat

﴿وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا﴾ ne mevte maliktirler ne

hayata, ne de nüşure -

NÜŞUR, neşir gibi ba'zan müteaddi ba'zan lâzım olur. Meteaddi olurlarsa bir şey'i açıp yaymak ma'nâsına gelirler ki lisanımızda neşr ve neşriyyat ve menşur bu ma'nâdandır. Bunun lâzımına intişar denilir, lâzım oldukları zaman ise ölmüş bir şey'in dirilip kalkması ma'nâsınadır ki Kur'anda nüşur umumiyyetle bu ma'nâyadır. Bunun müteaddisinde inşar denilir. « وَاَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا » gibi. Binaenaleyh bu ma'nâ şu olur: ne ölüm ellerindedir ne dirim, ne de ölümden sonra Âhırette kalım, bunların hiç birinde ne kendileri ne başkaları hakkında diledikleri gibi tasarruf edemezler. Bunlara malik olmıyan ise ma'bud olamaz. Böyle iken bütün bunlara malik olan Allaha kulluğu bıraktılar da öyle âcizlere taptılar. Nübüvvete gelince:

sh:»3570

4. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا﴾ ve o küfredenler - bu beyanata karşı - dediler ki ﴿اِنْ هٰذَآ﴾ bu - Kur'an fürkan falan değil ﴿اِلَّٓا اِفْكٌ﴾ sırf bir iftira ﴿افْتَرٰيهُ﴾ onu o uydurdu - ﴿وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ﴾ ve buna karşı diğer bir kavim de ona yardım etti - yabancılardan Yehüdîlerden öğreniyor dediler (Sûrei Nahilde « انما يعلمه بشر » bak). ﴿فَقَدْ جَٓاؤُ ظُلْمًا وَزُورًا﴾ böyle zulm-ü tezvire - büyük bir haksızlığa ve yalancılığa - gittiler 5. ﴿وَقَالُوٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ﴾ ve evvelkilerin esatıyrı -(esatıyr kelimesi hakkında Sûrei En'ama bak) ﴿اكْتَتَبَهَا﴾ onları kendine yazdırtmış da ﴿فَهِىَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلًا﴾ işte sabah akşam kendisine o okunup duruyor» dediler - haksızlıkta, yalancılıkta, müzevvirlikte bu derece ileri gittiler. Böyle zalim müzevvirlere karşı başka sözün lüzumu yok, sade 6.

﴿قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذٖى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ onu, de:

«o Göklerde ve Yerde sirri bilen indirdi - ya'ni o sizin zu'munuz gibi uydurma veya eşatirî evvelîn değil, esrarı ilâhiyyeyi mütezammın Semavi bir kitabı münzeldir. Çünkü onu Göklerin Yerin sirrini bilen Allah tealâ indirdi ﴿اِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ o hakikaten gafur bir rahîm bulunuyor - onun için o zulm ü tezvire karşı ukubetlerinizi isti'cal etmiyor da te'hır buyuruyor.

7.

﴿وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشٖى فِى

الْاَسْوَاقِ﴾ - Rivâyet olunduğuna göre Kureyşten Utbe ve Şeybe ibnârebîa, Ebü Süfyan ibni Harb,

Nadr ibnilharis, Ebülbuhtüri, Esved İbnilmuttalib Zem'atibnil'esved, Velid İbnilmugıyre,

sh:»3571

Ebû cehl ibni Hişâm, Abdullah ibni Ebîümeyye, Ümeyyetibni Half, As ibni Vail, Nebih ibni Haccac ile

Münebbih ibni Haccac toplanmışlar ve birbirlerine «Muhammede bir haber salın, kendisiyle bir konuşun, bir muhasebe münakaşa edin ki ma'zur olasınız » demişler ve bunun üzerine «kavmin senin için toplandılar, seninle konuşmak istiyorlar» diye haber salmışlardı. Aleyhıssalâtüvesselâm geldi» ya Muhammed, biz senin hakkında ma'zur olalım diye sana haber gönderdik. İmdi bak sen eğer bu sözle mal istiyorsan sana mallarımızdan mal toplarız ve eğer şeref istiyorsan seni Efendi tanırız, büyükleriz ve eğer mülk istiyorsan seni melik yaparız» dediler. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki: «bende dediklerinizden hiç biri yok, ben size getirdiğimi ne mallarınızı almak için, ne içinizde şeref için, ne de üzerinizde melik olmak için getirmedim ve lâkin Allah tealâ beni size bir Resul olarak gönderdi ve bana bir kitab indirdi ve size bir beşîr-ü nezîr olmamı emreyledi, ben de size rabbımın risaletini tebliğ ve hayırhahlıkla nasıhat eyledim. Eğer siz getirtiğimi kabul ederseniz o sizin Dünya ve Âhırette nasibinizdir ve eğer onu bana reddederseniz Allah azze ve celle benimle sizin aranızda hukmünü verinciye kadar ben Allah tealânın emrine sabrederim. Ya Muhammed, dediler! Eğer arz ettiklerimizden hiç bir şey kabul etmiyeceksen o halde kendin için rabbından işte: maıyyetinde seni tasdık edecek ve senden bizi def'eyliyecek bir Melek göndersin, hem işte sana bağlar bostanlar ve altından gümüşten köşkler yapsın da seni çalışmadan kurtarsın, çünkü sen de bizim gibi çarşılarda dolaşıyor geçimlik arıyorsun, eğer zu'mettiğin gibi Resul isen o vakit fadlını ve rabbının ındindeki menzileni anlarız. Buna karşı Resulullah hayır, ben size onun için ba's olunmadım, Allah tealâ beni bir beşîr-ü nezîr olarak ba'ş buyurdu dedi, işte bu âyetler bu sebeble inzal buyuruldu. اهـ.

sh:»3572

« مَالِهٰذَا الرَّسُولِ » de «ma», istifhamiyye, «lâm » harfi cerrolduğundan kaide « مَالِهٰذَا »

şeklinde muttasıl yazılmak idiyse de hattı İmamda « مَالِ هٰذَا » suretinde «lâm» ayrı yazılmış ve

binaenaleyh burada yazılmak sünneti mu'tebere olmuştur.

﴿١٠﴾ تَبَارَكَ الَّذٖٓى اِنْ شَٓاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ

تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا ﴿١١﴾ بَلْ

كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعٖيرًا ﴿١٢﴾

اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعٖيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفٖيرًا ﴿١٣﴾

وَاِذَٓا اُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنٖينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا

﴿١٤﴾ لَاتَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثٖيرًا

﴿١٥﴾ قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتٖى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ

كَانَتْ لَهُمْ جَزَٓاءً وَمَص۪يراً ﴿١٦﴾ لَهُمْ ف۪يهَا مَا يَشَٓاؤُ۫نَ
خَالِد۪ينَۜ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْداً مَسْؤُ۫لاً ﴿١٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ
وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَاد۪ي هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اَمْ
هُمْ ضَلُّوا السَّب۪يلَۜ ﴿﴾

sh:»3573

﴿١٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغ۪ي لَنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ
مِنْ اَوْلِيَٓاءَ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَۚ وَكَانُوا
قَوْماً بُوراً ﴿١٩﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَۙ فَمَا تَسْتَط۪يعُونَ
صَرْفاً وَلَا نَصْراًۚ وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَاباً كَب۪يراً ﴿٢٠﴾
وَمَٓا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَل۪ينَ اِلَّٓا اِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ
وَيَمْشُونَ فِي الْاَسْوَاقِۜ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةًۜ اَتَصْبِرُونَۚ
وَكَانَ رَبُّكَ بَص۪يراً ﴿﴾

Meali Şerifi
Öyle yücedir o ki dilerse sana ondan daha hayırlısını verir, Altından ırmaklar akar Cennetler, sana köşkler de yapar 10 Fakat onlar saati tekzib ettiler, biz ise o saati tekzib edenlere öyle bir saıyr, çılgın bir ateş hazırladık 11 Ki onları gördüğü vakıt ona mahsus bir hışımlanma, bir zefîr işitirler 12 Ve çatılıp çatılıp onun dar bir yerine atıldıkları vakıt de orada helâke haykırırlar 13 Bir helâke haykırmayın bugün çok helâke haykırın 14 Ya o mı hayırlı, yoksa müttekilere va'dolunan Huld Cenneti mi Ki kendilerine bir mükâfat, ve âkıbet varacakları bir me'va bulunuyor 15 Onlar için orada ne isterlerse var, hem ebedî kalacakları, Rabbının uhdesinde bu "bir va'di mes'ul" bulunuyor 16 Hele o gün ki onları Allahdan başka taptıkları şeylerle haşredip de siz mi saptırdınız kullarımı

sh:»3574

yoksa kendileri mi yolu gaib ettiler diyeceği gün? 17 Sübhansın, demişlerdir: Senden başka veliler ittihaz etmemiz (olunmamız) bize yaraşır değildi ve lâkin sen onları ve atalarını zevka daldırdın, o kadar ki nihayet zikri unuttular ve helâke giden bir kavm oldular 18 Demek sizi sözünüzde yalancı çıkarmışlardır, artık ne savmağa ne de bir yardıma çare bulamıyacaksınız ve içinizden her kim zulmederse ona büyük bir azâb tattıracağız 19 Biz senden evvel de Peygamberleri başka türlü göndermedik, şüphesiz onlar hem yemek yiyorlar, hem çarşılarda geziyorlardı (sokaklarda yürüyorlardı) bir de ba'zınızı diğerine bir fitne kılmışızdır ki bakalım sabredecek misiniz? Maamafih rabbın basîr bulunuyor 20

10. ﴿تَبَارَكَ الَّذ۪ٓي اِنْ شَٓاءَ﴾ Ne mübârekedir o ki dilerse -
﴿جَعَلَ لَكَ خَيْراً مِنْ ذٰلِكَ﴾ sana ondan - onların söyledikleri hazine ve bağçelerden
- daha iyisini verir - sâde bir Cennet değil ﴿جَنَّاتٍ﴾ Cennetler - hem

﴾تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴿ altından ırmaklar akar Cennetler - verir, ya'ni Âhırette

va'd buyurduğu Cennetler gibi dilerse Dünyada da verir, dari islâm olur

﴾وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُوراً﴿ senin için köşkler de yapar.

11. ﴾بَلْ كَذَّبُوا﴿ -

BEL, Bir atıp harfidir ki asıl ma'nâsı ıdrabdır. Ba'zanda hattâ gibi terakkı ifade eder.

IDRAB, Sözü üstünden altına çevirmek, ya'ni mâkablinden sarfı nazar ettirerek maba'dine tevcih eylemektir. Bunu belki diye terceme etmek meşhur olmuştur.
Filvakı' lâfzan da ondan me'huz denecek kadar uygundur. Lâkin lisanımızda «belki» ıdrabdan ziyade ümid ve ihtimal için kullanılmaktadır. «Dur bakalım belki gelir»

sh:»3575

demekte hiç ıdrab ma'nâsı yoktur. Idrab, «yok, hayır» «daha doğrusu» demektir. Bu ma'nâ kasr-u istidrâke şebîh olduğu cihetle son zamanlarda fakat kelimesi de «bel» ve «lâkin» yerinde kullanılır olmuştur. Bu surette «fakat onlar saati tekzib ettiler» demek olur - bu cümle yukarıdaki «

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا » kıssasına ma'tuf ve ondan ıdrab ile diğer küfürlerini hikâyeye ve inzari

sariha intikaldir. Ya'ni daha doğrusu onlar Sâate, Kıyamet ve Âhırete inanmıyorlar, Kur'anın öyle uydurma olmadığını bilmediklerinden değil, Âhırete, cezaya inanmadıklarından dolayı o küfrü dalâle düşüyorlar, o

zulm'ü tezvire gidiyorlar. ﴾وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيراً﴿ Halbuki biz

o sâati tekzib eden kimselere öyle hâil bir saıyr hazırlamışızdır ki 12.

﴾اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴿ onları uzak bir mekândan gördüğü vakıt - ki onlar

gerek görsünler gerek görmesinler ﴾سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيراً﴿ onun müdhiş bir

gazablanma ve sümürmesini işitirler -

TEGAYYÜZ, Gayzlanmak, öfkelenmek, ZEFÎR, içeri nefer almaktır. Demek ki Cehennem onları uzaktan gördüğü vakıt öfkesinden dehşetli sesler çıkarıyor ve sümürmek için içine çekiyor. Burada görülüyor ki gayzlanmak zefîrlenmek gibi görmek de Saıyre nisbet edilmiştir. Onlar Cehennemi gördüğü vakıt değil, Cehennem onları gördüğü vakıt, bu ise Cehennem ateşini bir idrâk sahibi gibi tasvir demektir. Bunu bir çokları «görünecek bir mevkı'de bulundukları vakıt» demek gibi mecazî bir ma'nâya hamletmek istemişlerdir. Lâkin Cehenneme fi'li idrâk nisbet edilmesi sâde burada değil «

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَاْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ » âyeti «

وَشَكَتِ النَّارُ اِلَى رَبِّهَا فَقَالَ رَبِّ اَكَل بَعْضِى بَعْضًا الخ »

hadîsi gibi diğer yerlerde de vârid olmuştur.

Bir de Alûsînin naklettiği vechile Taberanî ile İbni

sh:»3576

Merduye Mekhûl tarikıyle Ebû Ümâme radıyallahü anhten şunu tahric eylemişlerdir: demiştir ki «Resulullah sallallahü aleyhi vesellem: her kim müteammiden bana atfen yalan söylerse Cehennemin iki gözü arasında oturacağı yere hazırlansın» buyurdu, ya Resulallah Cehennemin gözü var mıdır dediler,

işitmediniz mi Allah tealâ « اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ » buyuruyor, gözleri olmasa görür mü? » Buyurdu. Şu halde te'vile gidilmeyip mes'eleyi Allah tealânın kudretiyle sirrî bir surette mülâhaza etmek ıktiza eder. Bâhusus « قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » ıhtarından sonra bunun o sirriyyete bariz bir alâkası göze çarpmaktadır.

13. ﴿دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُوراً﴾ Orada «süburâ» ya'ni ey sübûr, ey helâk neredesin gel de bizi kurtar diye feryad ederler.

16. ﴿وَعْدًا مَسْؤُلاً﴾ Va'di mes'ul, istenecek va'd, yâhud istenildiği halde va'd, ya'ni Allah tealâ onu kullar tarafından istenilmek şartıyle va'd-ü teahhüd buyurmuştur.

﴿٢١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَايَرْجُونَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَاۜ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِى اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢٢﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَابُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٢٣﴾ وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَآءً مَنْثُورًا ﴿٢٤﴾ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَاَحْسَنُ مَقِيلًا﴿﴾

sh:»3577

﴿٢٥﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٦﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِۜ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ يَالَيْتَنِى اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٨﴾ يَا وَيْلَتٰى لَيْتَنِى لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٩﴾ لَقَدْ اَضَلَّنِى عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَآءَنِىۜ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ اِنَّ قَوْمِى اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا ﴿٣١﴾ وَكَذٰلِكَ

جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَۜ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا
وَنَصِيرًا ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ
جُمْلَةً وَاحِدَةًۚ كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤٰادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٣﴾
وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيرًاۜ ﴿٣٤﴾
اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَۙ اُو۬لٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا
وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿﴾

sh:»3578

Meali Şerifi

Bununla beraber likamızı ümid etmiyenler dediler ki: "o melâike bizim üzerimize indirilse ya, yâhud rabbımızı görsek â" celâlime kasem ederim ki doğrusu nefislerinde kendilerini büyüksündüler, büyük azgınlık ettiler 21 Melâikeyi görecekleri gün, mücrimlere o gün müjde yoktur, « حِجْرًا مَحْجُورًا » yasak yasak diyeceklerdir 22 Hem varmışızdır da her ne amel işledilerse onu bir hebâi mensûre çevirmişizdir 23 Eshabı Cennettir ki o gün eğlendiği yer hayırlı, dinlediği yer pek güzeldir 24 Hem o, Semânın gamâm ile yarılacağı ve Melâikelerin peyderpey indirildiği gün 25 Mülk o gün elhak rahmânındır, kâfirlere ise o pek zorluklu bir gün olur 26 Hem o gün ki zalim ellerini ısıracak eyvah diyecek keşke Peygamberin maıyyetinde bir yol tutaydım 27 Eyvah keşke falanı dost tutmıyaydım 28 Vallahi o sapıttı beni zikirden, bana gelmiş iken, öyle ya Şeytan insana çok hızlânkâr bulunuyor 29 Peygamber de "yarab, kavmim bu Kur'anı mehcur tuttular" demekte 30 Ve işte biz böyle her Peygamber için mücrimlerden bir düşman yapmışızdır, maamafih hâdi de rabbın yeter nasîr de 31Yine o küfredenler dediler ki: o Kur'an ona cümlesi birden indirilseydi ya! Biz onu gönlüne iyi tesbit edelim diye böyle ındirdik ve fevkal'âde bir tertil ile tertil eyledik 32 Hem onlar sana her hangi bir mesel ile gelmezler ki mutlak biz sana hakkı ve tefsirin daha güzelini getirmiş olmıyalım 33 O yüzleri üstü Cehenneme haşrolunacaklar, onlar mevkı'ce çok fena, yolca da en sepıktırlar 34

21. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا﴾ bu cümle « وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ» cümlesine ma'tuf ve o kâfirlerin diğer saçmalarını hikâye ile redd ü inzardır.

sh:»3579

RECA, meşhurda emel (arzu) demektir. Ekser lügaviyyun birini diğeriyle tefsir etmişlerdir. Maamafih aralarında ince fark gösterenler de vardır. İbni Hilâlin Fürukunda «emel, müstemirr bir recadır. Onun için bir şey'e nazar, müstemirr olup uzayınca «teammül etti» denilir. Bir de emel, mümkinde ve muhalde olur, reca ise mümkine mahsustur. denilmiş» Mısbahta da derki: emel, ye'sin zıddıdır. Ve ekser isti'mali, husulü beîd olandadır. Tama husülü karib olanda olur. Reca ise emel ile tama' arasındadır. Çünkü reca eden me'mulünün hasıl olmamasından korkar, bu i'tibarla tama'ma'nâsına da kullanılır. اهـ. Reca nefiy halinde ba'zan havf ma'nâsını da ifade eder ki buna lügati tihamiyye denilmiştir. Buna göre «

لا يرجون » - korkmazlar», meşhure göre arzu etmezler, tahkıka göre de ümid etmezler demek oluyor ki burada en münasib olanda budur.

LİKA, aslında bir şey ile buluşmaktır. Temass, şart olmaksızın bir şey'e vüsul diye de ifade edilmiştir. Rü'yete de ıtlak olunur. Binaenaleyh likaullak rü'yetullah veya Allaha irmek yâhud Kıyamet günü hisab ve ceza için Allah tealânın karşısına çıkmak demek olur. Ve karşımıza çıkacaklarını ümid etmiyenler demek haşr-ü neşre, Âhıret mes'uliyyetine inanmadıkları için Allahdan korkmayanlar demeyi de ifade eder. Ya'ni: Allahı görmiye yüzü olmıyan, Allahın karşısına çıkacaklarını, azâbına çatacaklarını ümid etmiyen, Âhırete inanmaz Allahdan korkmazlar ﴿لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ﴾ o Melekler bizim üzerimize indirilse ya ﴿اَوْ نَرٰى رَبَّنَاۜ﴾ yâhud rabbımızı görsek a dediler ﴿لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فٖٓى اَنْفُسِهِمْ﴾ celâlim hakkı için gönüllerinde kendilerini büyüksündüler - çünkü öyle demekle kendilerini Peygamberin yerinde veya daha üstün görmek istiyorlar

sh:»3580

ve hattâ Allaha karşı azamet furuşluk ediyorlar ﴿وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبٖيرًا﴾ ve büyük bir haksızlıkla azgınlık ettiler - bunca beyyinâtı tanımadılar da nüfusi kudsiyyenin bile önüne çekilmiş olan « لَنْ تَرَانٖى » perdesinin nefsi habîslerine karşı yırtılmasını istediler.

Evet, onlar Melâkeyi görmiyecek değiller fakat 22. ﴿يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ﴾ Melâikeyi görecekleri gün ﴿لَابُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمٖينَ﴾ mücrimlere o gün müjde yoktur - o halde o azgın mücrimlere hiç müjde yoktur ﴿وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا﴾ ve « حِجْرًا مَحْجُورًا » derler « حِجْرًا مَحْجُورًا » bir düşman rastgeldiği veya bir mekruh hücum ettiği sırada söylenir bir ta'bir dir ki fi'li mahzûf mef'uli mutlak halinde te'kidi bir cümledir. Fi'li « حَجَرَ حِجْرًا مَحْجُورًا » veya « اُحْجُرْ حِجْرًا مَحْجُورًا » takdirinde emir veya mazı olabilir ve bu suretle yerine göre ya bir duâ ve istiaze, ya'ni bir yalvarış ve sığınış yâhud da bir men-u tehdid ifade eder. Bir duâ olduğuna göre "etme kıyma, evlerden ırak, dağlara taşlara" demek mealinde olur. O birinde de «yasak memnu' yâhud davranma» demek gibidir. Burada her iki ma'nâ ile tefsir edilmiştir. « يَقُولُونَ » Zamiri mücrimlere raci' olduğuna göre mücrimler o Melâikeye «aman etmeyin kıymayın bizim yanımıza yanaşmayın öte öte» derler, Melâikeye raci' olduğu takdirde de Melâike, o mücrimlere «davranmayın size o müjde ve Cennet men'edilmiş yasak, kat'ıyyen yasak» derler.

23. ﴿وَقَدِمْنَٓا﴾ Hem varmışızdır ﴿اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ﴾ amel denecek, ya'ni hayır kabilinden her ne yapmışlarsa da ﴿فَجَعَلْنَاهُ هَبَٓاءً مَنْثُورًا﴾ onu bir hebai mensûre çevirmişizdir. Heder etmişizdir.

sh:»3581

HEBA, bir pencereden Güneşin zıyası vurduğu zaman içinde uçuştuğu görünen tozdur.

MENSÛR, saçılmış demektir. Zaten dağınık demek olan hebâyı bir de bu suretle tavsif, onu bir daha saçılmış olarak tasvirdir ki hiç görülmez olur. Burada bir istiarei temsiliyye vardır. Şöyle ki: bütün amelleriyle halleri, ısyan etmiş ve binaenaleyh hukümetleri tarafından varılıb bütün tutamakları parçalanarak dağıdılıb ifna edilmiş bir kavmin haline benzetilmiştir. Yâhud kudum kasıddan mecaz olduğu gibi büsbütün heder edilmiş hiçe indirilmiş olan amelleri de kendisinden maksud olan gayeden uzak kalmak ve bir hedefe dizilmeleri kabil olmamak i'tibarıyle bir hebâi mensûre benzetilerek teşhibi müfred suretiyle ayrı ayrı birer istiare yapılmıştır. Ya'ni o mücrimlerin müsafire bakmak, akribayı gözetmek, biçarelere yardım etmek, insanlığa yarar bir iş yapmak gibi ba'zı amelleri varsa bile o küfr-ü tuğyanları yüzünden hepsi heder olmuştur. Hiç birinin hayrını göremezler.

Öyle mücrimler değil, 24. ﴿اَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ eshabı cennet - ya'ni «

اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ » âyetiyle beyan buyurulduğu üzere Cennet

kendilerine mev'ud olan müttekıler. ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ O gün - o Melâikeyi görecekleri gün

﴿خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا﴾ karargâhca hayırlı ﴿وَاَحْسَنُ مَقيلاً﴾ istirahatgâha daha

güzeldir - MÜSTEKARR, karargâh, ya'ni oturmak konuşmak için ekser evkatta durduğu yer, MAKÎL, kaylûle yeri, habgâh, kuşluk uyuduğu, istirahat ettiği yer demektir. Cennette uyku olmadığına göre burada makîl, sade istirahatgâh diye tefsir olunuştur. Bununla beraber o günün yarısında hisabdan kurtulunacak da ehli Cennet Cennette, ehli Cehennem de Cehennemde bir kaylûle yapacaklar diye de rivayet olunmuştur.

sh:»3582

25. ﴿وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاۤءُ بِالْغَمَامِ﴾ Hem Semanın gamâm ile çatlıyacağı - «

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّآ اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰۤئِكَةُ

» kavli celîlinde zikr olunan gamâmın tulûu sebebiyle Semanın şakkolacağı

﴿وَنُزِّلَ الْمَلٰۤئِكَةُ تَنْزيلاً﴾ ve Melâikenin peyderpey indirildiği o gün 26.

﴿اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ﴾ mülk o gün elhak Rahmanındır. - Çünkü o gün

her mülk zeval bulur. Ancak Rahmanın hakkı olan mülk kalır

وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرينَ عَسيرًا ve kâfirlere pek zorluklu bir gün olmuştur. 27.

﴿وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ﴾ Hem o gün ki zalim ellerinin üstünü ısıracak

﴿يَقُولُ يَالَيْتَنى اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبيلاً﴾ eyvah bana diyerek: keşke

ben Peygamberin maıyyetinde bir yol tutaydım - ma'lûm ki el ısırmak hıddet ve hasretle nedametten

kinayedir, zalimden murad cinstir. Şu kadar ki sebebi nüzul Ukbetübni Ebi müayt denilmiştir.

28. ﴿يَا وَيْلَتٰى﴾ Vay şu başıma gelene ﴿لَيْتَنٖى﴾ keşke ben

﴿لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلٖيلًا﴾ fülanı dost edinmeyeydim - fülan, a'lâmdan kinayedir,

netekim ecnastan kinaye de « هن » hen (lisanımızda şey) denir. 29.

﴿لَقَدْ اَضَلَّنٖى عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَٓاءَنٖى﴾ alimallah beni şaşırttı, zikirden

sapıttı: gelmişken bana - zikirden murad, zikrullah, kitabullah yâhud Peygamberin va'z-u nasıhatı, yâhudda

sebebi nüzulüne nazaran kelimei şahadettir. « اَفْضَلُ الذِّكْرِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ »

Ukbetübni Ebi müayt Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellemin meclisine çokça gelirmiş, bir gün zıyafete da'vet etmiş, iki kelimei şehadeti söylemedikçe yemeğini yemekten imtina' buyurmuş, o da yapmış, Übeyy ibni half de onun sadikı imiş, kendisine ıtâb etmiş

sh:»3583

«sapıttın» demiş, yok demiş ve lâkin evimde yemeğimi yemekten imtina' etti, onun için utandım da şehadet ediverdim, hayır demiş, sen ona varıp ensesine vurup yüzüne tükürmezsen senden hoşnud olmam, bunun üzerine Darünnedvede secdede iken rast getirmiş, o haltı etmiş.
O vakıt aleyhissalâtü vesselâm, Mekke haricinde rast gelirsem sana mutlak başına binerim buyurmuştu. Bedr günü esir edilmekle Hazreti Aliye emir buyurup boynunu vurdu, Übeyy de Uhudde bübarezede aldığı yaradan Mekkeye vardığında öldü, işte Ukbeye zikir, o suretle gelmişken Übeyy şeytanetle onu sapıtmıştı -

﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا﴾ öyle ya Şeytan, insana çok hızlânkâr

olmuş -

HIZLÂN, yardımsız bırakmaktır. Hazul ondan mubalâga sıygasıdır. Ya'ni gerek Cinden olsun gerek İnsten Şeytan insanın hayrına dost olmaz, kendi hisabına bir felâkete sürüklemek için dost gürünür, nihayet başı sıkıntıya gelince onu yardımsız bırakır çekiliverir.

30. ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ﴾ Peygamber de, ya rab! demekte - ya'ni bir taraftan da

Peygamber Allaha böyle şikâyet etmektedir:

﴿اِنَّ قَوْمِى اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا﴾ kavmin bu Kur'anı mehcur

tuttular - mechur tutmak iki ma'nâya gelir birisi terkedib uzak durmak, amel etmemektir. Netekim bir hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur: «her kim de Kur'anı öğrenir de mushafını asar, ilişik etmez ve bakmazsa Kıyamet günü gelir yakasına sarılır «ya rab! bu kulun beni mehcur tuttu, benimle arasında hukmünü ver» der. Birisi de hakkında hezeyan ettiler, saçma, esatırul'evvelin diye saçmaladılar demektir. Peygamberin bu suretle şikayetini söylemek ise büyük bir tehdiddir. Çünkü Peygamberler kavmini Allaha şikayet ettikleri zaman haklarında azâb ta'cil buyurulmuştur.

sh:»3584

31. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ Ve işte böyle - ya Muhammed, sana yaptığımız gibi

﴿جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمٖينَ﴾ her Peygamber için de

mücrimlerden düşman yaptık - ve binaenaleyh sen de onlar gibi sabret, onları kahretmek için

﴿وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾ yolu gösterecek, yardım edecek de rabbın yeter. 32.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ yine küfredenler

﴿لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً﴾ Kur'an onun üzerine cümlesi

birden indirilseydi ya dediler - ki ma'nâsız bir ı'tiraz [1] gûya Tevrat birden indirilmiş te Kur'an da öyle olsa imiş, halbuki ruhı mes'ele olan ı'caz keyfiyyeti müteferrikan indirilmesiyle cümleten indirilmesinden fark edecek değil, bil'akis tefrikın fazla fevaidi de var.

Ezcümle ﴿كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ﴾ bu vechile kalbini iyi tesbit edelim diye böyle

indirdik - böyle ayrı ayrı cümle cümle indirilmekle evvelâ, zabt-u hıfzı sağlam olacak, saniyen, peyderpey

vakayia göre inişinde ma'nâ ı'tibariyle daha ziyade bir basıyret ve derinlik, hem nazarî ve hem amelî bir

kıymet ve kuvvet bulunacak, salisen, her yeni inen necm ile ayrıca bir tehaddi yapılıp muarazasından âciz

bırakılmakla her birinde yeni bir kuvveti kalb verilecek, rabian, nâsıh ve mensuh ile zamanına göre ahkâm

teşrıı, beyan ve tefsirin usul ve kavaıdi metenevviası öğretilecek ilh... Bu suretle

﴿وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ ve emsalsiz bir tertil ile tertil eyledik - ağır ağır, güzel bir okuyuş okuduk

33. ﴿وَلَا يَاْتُونَكَ بِمَثَلٍ﴾ hem sana her hangi bir mesel ile

sh:»3585

gelmezler ki - ya'ni mesel denecek derecede acîb her hangi bir suâl veya hal ile gelmezler ki -

﴿اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيرًا﴾ behemehal biz sana hakkı ve tefsirce

daha güzelini getirmiş olmıyalım - işte cümlesinin birden indirilmemesinde bir de bu fâide vardır.

34. ﴿اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَ﴾ Öyle Cehenneme

yüzleri üstü - ya'ni tepeleri aşağı veya sürüklenerek, yâhud kalbleri süfliyyâta mâil olduğu gibi yüzleri de

ona müteveccih olarak - haşrolunacak kimseler -

﴿اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ سَبِيلًا﴾ işte onlar mevkı'ce en fena ve yolca en

şaşkın, en sapkın kimselerdir.

﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُٓ اَخَاهُ هٰرُونَ

وَزِيرًا ﴿٣٦﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَآ اِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا

فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٧﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ
اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةًۜ وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا اَلِيمًاۚ
﴿٣٨﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا
﴿٣٩﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَۘ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿﴾

sh:»3586

﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِىٓ اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِۜ اَفَلَمْ
يَكُونُوا يَرَوْنَهَاۚ بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤١﴾ وَاِذَا رَاَوْكَ
اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُوًاۜ اَهٰذَا الَّذِى بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولًا ﴿٤٢﴾
اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَٓا اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَاۜ وَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٣﴾ اَرَاَيْتَ مَنِ
اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُۜ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًاۙ ﴿٤٤﴾ اَمْ تَحْسَبُ
اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَۜ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ
اَضَلُّ سَبِيلًاۚ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için Musâya o kitabı verdik, biraderi Harûnu da maıyyetinde vezir yaptık 35 Haydi âyetlerimizi tekzib eden o kavme gidiniz, dedik, binnetice o kavmi tedmir ederek helâk ettik 36 Nuh kavmini de Resulleri tekzib ettikleri vakıt gark edib kendilerini insanlara bir ıbret kıldık: hazırladık da zâlimlere elîm bir azâb 37 Âdi de, Semûdu da, Eshabı ressi de bunların arasında daha bir çok kurunu da 38 Ki her birine nasıyhat olarak emsal anlatmıştık ve her birini mahv-ü perişan ettik de ettik 39 Celâlim hakkı için o fenalık yağmuruna tutulan karyeye de vardılar, artık onu görüyor değiller miydi? Doğrusu nüşur arzu etmiyorlar, uyanmak istemiyorlardı 40 Senide

sh:»3587

gördükleri vakıt sırf bir eğlence yerine tutuyorlar, bumu o Allahın Peygamber diye gönderdiği? diyorlar 41 Sahih be! Az kaldı bizi ma'budlarımdan sapıtacaktı, eğer üzerlerine sebat etmesekti! diyorlar, fakat ileride bilecekler, azâbı görecekleri gün: kimmiş o yolu daha sapık olan ? 42 Gördünmü o ilâhını hevâsı ittihaz edeni? Artık ona sen mi vekîl olacaksın 43 Yoksa onların ekserîsini işitirler veya akıl ederler mi zannediyorsun? Onlar sırf hayvan gibi hattâ gidişçe daha sapkındırlar 44

37. ﴿لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ﴾ Resulleri tekzib ettikleri vakıt - burada Resullerin cemi' sıygasiyle getirilmesi şayani dikkat görülmüştür. Kavmi Nuhun Nuhtan başka tezkib ettiği Resuller kimler? Buna şu cevablar veriliyor:

1- Nuh ve ondan evvelki Resuller, demek ki Nuhtan evvel de Resuller varmış. Kavmi Nuh «

مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فٖى اٰبَآئِنَا الْاَوَّلٖينَ» demekle hepsini inkâr etmişlerdir.

2- Hepsi tevhidde müttefık oldukları için yalnız Nuhu tekzib de hepsini tekzib demektir.
3- Alel'ıtlak bi'seti Rüsülün cevazını inkâr etmişlerdir. Denilmiş, lâkin dördüncü bir ihtimal de varidi hatır oluyor ki o da Nuh aleyhisselâmın gönderdiği Resuller ma'nâsına olmasıdır. Burada bu ma'nâ bize diğerlerinden akreb geliyor. Ancak bunu ikinci ile birleştirmek mümkindir.

38. ﴿اَصْحَابَ الرَّسِّ﴾ RESS, örülmedik kuyu demektir, lâkin bu Eshabı ress kimler olduğu

ta'yin olunamıyor. İbni Abbastan «o, Semuddur» diye bir rivayet var, halbuki burada atıf, mugayereti ıktiza ediyor. Katadeden «Yemamede ress, namı âharle felc denilen büyük bir karyenin sahibleri olup Semudun bekayasından idiler, Peygamberlerini katlettiler, helâk oldular» diye rivayet olunmuş

sh:»3588

Kâ'b, Mukatil, Suddi: «Şanı Antakyesinde bir kuyunun sahibleri ki sahib « يس » Habibi neccarı katletmişlerdi» demişler. Vehb ve Kelbiden: «Eshabı ress eshabı Eyke gibi Şuayb aleyhisselâmın gönderildiği bir kavm idi, esnama taparlardı, kuyuları ve mevaşileri vardı, kendilerini islâm ve itaate da'vet etti, tekzib edip tuğyan ve ezada devam ettiler ve günün biri örülmemiş kuyuları olan Ressin etrafında bulundukları sırada orası çöktü yere geçtiler diye nakledilmiş. Eshabı ress Eshabı uhduddur denilmiş Hanzalete ibni Safvan nam Peygamberin kavmi olup ankal muğrib [1] denilen ve Fetih nam dağda sakin olarak avsız kaldıkça çoluklarını çocuklarını kapan ve her rengi bulunan büyük bir kuşla mübtelâ kılınmış idiler ki Hanzelenin duâsıyla saıka isabet edip telef olmuş, sonra da müşarün'ileyhi katletmişler ve bunun üzerine helâk olmuşlar da denilmiş. İbni Abbastan bir rivayette de Ress Azerbeycan kuyusudur diye nakledilmiş, bir de Ress Meşrık bilâdından bir nehirdir, bunun sahiblerine Allah tealâ Yehuza ibni Ya'kub evlâdından bir Peygamber göndermişti, onu kuyuya attılar ve bu yüzden helâk oldular denilmiş ve daha başka rivayetler de vardır. Maamafih rivayetlerin ekserîsi Peygamberlerini öldüren veya kuyuya atan bir kavm oluduğunu söylemiş oluyorlar.
Mu'cemülbüldanda der ki «ress: kuyu, ress: ma'den ress: kavmin arasını ıslâhtır. Ebü İshak demiştir ki Kur'anda ress kuyu demektir. Rivayet olunur ki bunlar Peygamberlerini tekzib edip bir kuyuya ress, ya'ni dess eden bir kavimdir. Ress, Yemamede Felc denilen bir kavm olduğu ve Semuddan bir taifenin diyarı bulunduğu rivayet olunuyor. Her kuyu resstir. İbni Düreyd demiştir ki «ress» ve tasgıri «rüseys» Necidde iki vadi veya iki mevzi'dirler. Zemahşeri diyor ki Uleyy «ress kabliyye vadilerindendir» demiş, gayrisi de «Beni esedden Beni münkız ibni A'ya

sh:»3589

nın bir suyudur demiş, asmai, ress Beni a'yanın, rüseys Beni kâhilindir demiş, diğerleri de «

وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثٖيرًا » âyetinde demişlerdir ki: ress

Azerbeycan vadisidir, ve Azerbaycanın haddi «maverâyi ress» dir. Ve deniliyor ki ress üzerinde «Erran» da bin şehir vardı, Allah tealâ onlara Musâ namında bir Peygamber gönderdi, Musâ ibni İmran değil, onları Allaha iymana da'vet etti, tekzib ve inkâr ettiler, ısyan eylediler, o da aleyhlerinde duâ etti, Allah tealâ da Taiften Haris ve huveyrisi tahvil edip üzerlerine gönderdi, onun için deniliyor ehli Ress şu iki dağın altında kaldılar. Bu Ressin mahreci Kalikalâdan başlar, errana sonra Versane, sonra Mecmea uğrar, orada «Kürr» le birleşir ve ikisinin arasında Beylekan şehri vardır. Kürr ve Ress ikisi bir geçer Cürcan denizine munsabb olurlar. Bu Ress pek acayib bir vadidir, balığın envaı bulunur. Şurimahi denilen balık oraya mahsustur derler. Miş'ar İbnilmühelhil « Beszzbabik» şehrini anlatırken demiştir ki bir canibinde Ress nehri vardır, Ress nehri Belâscan sahrasına doğru çıkar, bu sahrada sahili bahir boyunca berzendden berzaaya ve oradan versan ve Beylekana doğrudur, bu sahrada beş bin kadar karye vardır ve ekserîsi harabdır. Ancak toprağı iyi ve sağlam oluduğu için dıvarları ve ebniseyi kalmıştır. İşte bu karyeler Kur'anda mezkür olan Eshabi ressin idi deniliyor ve bunlar Davud aleyhisselâmın katlettiği Calûtun kavmi idiler de deniliyor.

اهـ.

40. ﴿الْقَرْيَةِ الَّتِى اُمْطِرَتْ الخ﴾ O fenalık yağmuru yağdırılan karye - Lût kavmi

şehirlerinin en büyüğü olan Sedum kasabası ki taş yağdırılmıştı, Kureyş, Şam ticaretine giderken buraya uğrayorlardı.

43. ﴿اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ﴾ Gördün mü o ilâhını hevası ittihaz eden -

HEVÂ nefsin kendiliğinden meylettiği arzusu,

sh:»3590

mücerred keyfidir. Hevasını ilâh ittihaz eden denilmeyip de ikinci mef'ulün takdim olunması, kasır ifade etmek içindir ki canının istediğinden başka kendine ilâh tanımayan demektir. Böyle kimselerde hiç hak perestişi yok sade bir hodkâmlık vardır. Kâmı da hakikî menfeati üzere değil, sırf nefsî ve ındî kuru kuruntudan ıbarettir. Bunlar değil, sırf nefsî ve ındî kuru kuruntudan ıbarettir. Bunlar delil, bürhan, hak, hukuk saymaz, sade kendi keyf-ü zevkına perestiş ederler, zevkleri kendilerinin mahzı felâketi olduğunu bilseler yine hakkı zevklarına feda ederler, dini de insanın mücerred hıssiyytından, ya'ni sadece keyf ve zevkından ıbaret tanırlar: gönülleri neye çekerse ona taparlar, hak zevkını aramaz, hakkın rızasını düşünmez; düşünmek istemezler, bilseler yine tanımazlar, Taberanî ve Hılyede Ebû Nüaym Ebû Umame

radıyallahü anhten tahric etmişlerdir: demiş ki Resulullah sallâllahü aleyhivesellem şöyle buyurdu «

مَا تَحْتَ ظِلِّ السَّمَاءِ مِنْ اِلٰهٍ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ تَعَالَى اَعْظَمُ عِنْدَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ هَوًى يُتَّبَعَ » Allah azze ve celle ındinde Semâ gölgesi

altında Allahdan başka tapılan ma'budlar içinde uyulan hevadan daha büyüğü yoktur.

﴿اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا﴾ artık sen mi onun üzerine vekîl olacaksın ? - evvelki

istifham, takrirî bu istifham inkârîdir. Ya'ni gördün a ona vekîl olamazsın, üzerine müvekkel olup da

kurtarmazsın 44. ﴿اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ﴾ yoksa

onların ekserîsi işidir veya akleder mi sanısın? - Hayır ne delîli sem'î tanır söz dinlerler ne de delîli aklî tanır

akl ile hareket ederler ﴿اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ﴾ onlar sırf en'am gibidirler - akl-ü sem'a

göre hareket etmez, mücerred hissiyyatlarına tabi' olurlar ﴿بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلًا﴾ hattâ

gidişce daha sapkındırlar - çünkü en'am, ehlî hayvanlar bakanlarına inkıyad ederler, kendilerine iyilik

edenlerle

sh:»3591

kötülük edenleri seçerler, menfeatlerini arar, zarar verenden kaçarlar, yediği içtiği yeri tanır öğrendiği yolu

şaşırmazlar. Kendilerine verilmiş olan kuvvetleri ta'tıl etmez, mâhulika lehine sarf eder, hak ve hayır akîdesi

yoksa zulm-ü şerr akîdesi de yoktur. Onlar ise rablarını tanımazlar, onun ihsanlarına karşı nankörlük

ederler, ebedi men'feat olan sevabı istemez, en büyük zarar olan ıkabdan korunmazlar, vatanlarına bile

hıyanet ederler, fıtrati bozmağa, fitneler çıkarmağa çalışır, zulm-ü fesad ile türlü tezvirât ve tesvilât ile

Dünyayı karıştırırlar.

Bu suretler hevaperestânın delâleti anlatıldıktan sonra Hak tealânın delâili rübubiyyetinden, eltafı sübhaniyye ve kudreti samedaniyyesinden ba'zı şuuna nazarı dikkat celb olunarak buyuruluyor ki :

﴿٤٥﴾ اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّۚ وَلَوْ شَٓاءَ لَجَعَلَهُ
سَاكِنًاۚ ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَل۪يلًاۙ ﴿٤٦﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا
قَبْضًا يَس۪يرًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ
سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٨﴾ وَهُوَ الَّذ۪ٓي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ
بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِه۪ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً طَهُورًاۙ ﴿٤٩﴾
لِنُحْيِيَ بِه۪ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَٓا اَنْعَامًا وَاَنَاسِيَّ
كَث۪يرًا ﴿﴾

sh:»3592

﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُواۘ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا
كُفُورًا ﴿٥١﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا ف۪ي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذ۪يرًاۘ ﴿٥٢﴾
فَلَا تُطِعِ الْكَافِر۪ينَ وَجَاهِدْهُمْ بِه۪ جِهَادًا كَب۪يرًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ
الَّذ۪ي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌۚ وَجَعَلَ
بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٤﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي خَلَقَ مِنَ
الْمَٓاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًاۜ وَكَانَ رَبُّكَ قَد۪يرًا ﴿٥٥﴾
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْۜ وَكَانَ الْكَافِرُ
عَلٰى رَبِّه۪ ظَه۪يرًا ﴿٥٦﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذ۪يرًا ﴿٥٧﴾
قُلْ مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّه۪
سَب۪يلًا ﴿٥٨﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذ۪ي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِه۪ۜ
وَكَفٰى بِه۪ بِذُنُوبِ عِبَادِه۪ خَب۪يرًاۚ ﴿﴾

﴿٥٩﴾ اَلَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فى سِتَّةِ
اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ اَلرَّحْمٰنُ فَسْئَلْ بِهِ خَبِيرًا ﴿٦٠﴾
وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ
لِمَا تَاْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿سجده﴾﴿﴾

Meali Şerifi

Bakmaz mısın rabbına? Gölgeyi nasıl uzatmakta? Dilese idi elbet onu sâkin de kılardı, sonra nasıl Güneşi, ona delil kılmışız? 45 Sonra nasıl tutıp onu azar azar kendimize almaktayız? 46 Odur o ki size geceyi bir geygi yaptı, uykuyu bir ta'til de, gündüzü bir nüşur kıldı (yeni bir hayat) 47 Yine odur o ki rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci göndermekte, ve semâdan pampâk bir su (bir mai tahur) indirmekteyiz. 48 Diriltelim diye bununla ölü bir beldeyi ve sulayalım diye mahlûkatımızdan nice hayvan sürülerini ve bir çok insan kümelerini 49 Celâlım hakkı için onu aranızda evirip çevirmekteyiz düşünsünler ıbret alsınlar diye yine de nâsın ekserîsi dayatmakta nankörlükten başkasına yanaşmamakta 50 Dilese idik elbet her köyde bir nezîr gönderiridik 51 Mâdamki yalnız seni gönderdik o halde kâfirlere itaat eyleme de bununla onlara cihad et büyük cihad 52 O odur ki iki deryayı birbirine salmış: şu tatlı, yürek tazeler, şu tuzlu çorak, aralarına da bir berzah ve bir "hıcri mahcûr" koymuştur 53 Odur o ki sudan bir beşer yarattı da onu bir neseb ve bir sıhir kıldı, rabbın kadîr bulunuyor 54 Böyle iken Allahı bırakıp da kendilerine ne menfeat ne zarar edemiyecek şeylere tapıyorlar ve kâfir o rabbının aleyhine zahîr oluyor 55 Halbuki seni mahzâ bir mübeşşir ve nezîr olarak gönderdik 56 «Ben buna karşı sizden bir ecir değil, ancak rabbına bir yol tutmak istiyen kimseler istiyorum» de 57 Ve o

sh:»3594

hayyi lâ yemuta tevekkül (ve ı'timad) kıl da ona hamd ile tesbiyh eyle, kullarının günahlarına onun habîr olması yeter 58 O hayyi lâ yemut ki Gökleri ve Yeri ve aralarındakileri altı günde yarattı ve sonra Arşın üzerine istivâ buyurdu o rahmân, haydi ni diliyeceksen o habîrden dile 59 Maamafih "Rahmâna secde edin" denildiği vkıt onlara "Rahmân ne imiş? Bize emrediyorsun diye secde mi ederiz? " dediler ve daha ziyade vahşetlerini artırdı 60

45. ﴿اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ﴾ - Ru'yet, «ilâ» ile sılalanınca nazar ma'nâsına olmak yâhud nazar tazaınmun etmek ıktıza eder: « bakmaz mısın rabbına » yâhud «görmedin mi baksana rabbına » demek olur. Bu bakış ve görüş kalb fi'line irca' olunmak kabil ise de zâhir olan göz fi'li olmaktır. Halbuki zatı rab, bu âlemde göz ile görülmez. Onun için müfessirîn burada bir te'vil aramışlardır. Çokları « الى صنع ربك » «rabbının sun'ına takdirinde olduğunu söylemişler. ba'zıları da «baksana gölgeye rabbın onu nasıl uzattı» mealinde bir kalb gözetmişlerdir. Ve bu hazif veya kalbe nükte olmak üzere de «nazardan gaye, eserde kalmayıp müessire varmak oluduğuna tenbihtir» demişler, bu ise fi'li basardan binnetice fi'li kalbe geçmek demektir. Fehmi acizaneme göre « كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ » cümlei istifhamiyyesi mahallen mecrur olarak « ربك » den bedeli iştimal yapıldığı surette ne hazfe, ne kalbe hacet kalmaksızın aynı ma'nâyı anlamak kabildir. Bu surette rabba nazar, mücerred zatı i'tibariyle değil, meddi zıll keyfiyyeti gibi fi'li ve şuunı rübubiyyeti haysiyyetiyle maksud olduğu anlaşılır ki «

تَفَكَّرُوا فِى اْلآءِ اللّٰهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِى ذَاتِ اللّٰهِ » meşhuresine

muvafık olan da budur. Maamafih en doğrusu bu gibi mevaki'de ru'yeti nazardan murad müşahedesi asara müstenid ma'rifeti kalbiyyedir. Nazmı celîlin tertibi şunu iş'a eder ki evvelâ muhatabı rabbanî olan zatı risalet gibi ehli ıhtisasın sadece izafeti nefsiyye

sh:»3595

ile bâtından rabba bir nazar vardır. Sonra bu nazarın haricinde bir inkişaf ile fiilden faıle geçerek ona vasıl olması matlûbdur . Âyetin mazmunu bunu ne güzel, ne derin anlatıyor. Bakınız:

﴿كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ﴾ O zılli nasıl meddetti? - Gölgeyi nasıl uzattı? - Nasıl saye endaz oldu ? -

Ma'lûm ki zıll gölge demektir. Güneşin zevalinden sonraki gölgeye Arabcada «fey» denildiği için zıll ba'zan ona mukabil olarak bilhassa sabah gölgesine denirse de esas i'tibariyle eammdır. Ya'ni mutlaka gölge demektir. Zıll zıya ile zulmet arasında lâtıf bir keyfiyyet ve huzur ve istirahatın en mühim şartlarından olan bir ni'mettir. Kur'anda zulümat, nura tekabül ettirilirken zıll de harure tekabül ettirilmiştir. «

لَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ » demek ki zıll nurun

değil, yakıcı zıyanın zıddıdır. Şu halde zulmet gibi ademî olmayıp nur ile nevamma bir imtizacı bulunan ve bir himaye ma'nâsını tazammum eden bir keyfiyyettir. Bu sebeble zıll, himaye ma'nâsına geldiği gibi bir himayenin sahai şumulüne ve orada zevk-u huzur ile istifade olunan ni'mete dahi ıtlak olunur ki lisanımızda bu ma'nâca daha ziyade saye ta'biri kullanılır. Mesalâ zılli Arş, Arşın gölgesi, Arşın himayesi demektir. «Sâye endaz oldu sâyesinde sâyeban olduk» demek «himaye etti ni'metiyle mütena'ım olduk» demektir. Bu ma'nâ ile dir ki Kur'anda Cennete «zılli memdud» ıtlak olunmuştur. Meddi zıll ta'birinin buna da bir

iyması vardır. Bu âyette « اَلظِّلُّ » «elif» lâmın ahid veya cins olmasına ve ukulün derecati fehmine göre mertebe mertebe müteaddid ma'nâlara muhtemildir. Ve hepsinde zıllin bir ni'met olması haysiyyeti melhuzdur.

sh:»3596

EVVELÂ cinsi zıll bir ağaç, bir bina, bir dağ, bir bulut ve Arz gibi gölge vermek şanından olan her hangi bir cismi kesîfin istifade olunan gölgesi mülâhaza olunurki Ebüssüudun muhtarı budur. Çünkü herkesin anlıyabilceği gölge budur.

SANİYEN ma'nâyi ahd ile gelgelerin en hoşu olan sabah gölgesi, ya'ni tandan Güneş doğana kadar olan sabah namazı vaktı ki ufkı şarkînin garba doğru uzanmış gölgesidir. Müfessirînin çoğu buna kail olmuşlardır. Bunu herkes kavrayamasa bile ekseriya hevâperestlerin gâfil bulundukları bu gölgedeki ma'nâi ni'metin bir ehemmiyyeti mahsusası vardır.

SALİSEN Arzın üzerinde gök kubbe halinde imtidad eden ve hakıkî bir gölge mahiyyetinde bulunan Semâ diye tefsir edilmiştir ki bâlâda geçen hadîsteki « zılli Semâ » ta'biri izafeti beyaniyye ile bu ma'nâyı iş'ar eder.

RABİAN ma'nâyi işarî olarak bütün âlem, zıll demek olan âlemi ecsam ve

HAMİSEN bütün âlem üzerindeki himayei ilâhiyye mülâhaza olunabilir ki gölge onun bir temsili zâhirîsidir.

Medd çekip uzatmak mekânda veya zamanda imtidad-ü inbisat vermek veya ibtidaen mümtedd olarak yaratmak ma'nâlarını ifade eder. Rü'yet karînesile gölgenin uzatılması ecsamın hayellerile uzak mesafelerden göze verilmesi ma'nâsına da haml olunabilir, bu da mühim bir ma'nâ olur. Hasılı gölgenin aid olduğu cisimden öteye acâib bir uzantısı vardır ki onu uzatan rabbındır. Hevalarına tapanlar düşünmezler ki en birinci hevaları bir gölgenin himayesine sığınmaktır. O gölgeyi uzatan ise rabbındır. O halde gölgeye değil, onu uzatan rabbına tapmak lâzım gelir.

﴿وَلَوْ شَٓاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًاۚ﴾ dilese idi elbet onu sâkin de kılardı.

sh:»3597

- Bu cümle, ma'tuflar arasında bir mu'terızadır ki ecsamın tabiî kanunu atalet olduğuna, ya'ni hareketi ve sükünu kendiliğinden olamayıp ne verilirse onu kabul ettiğine ve hıkıkî müessir, esbabı âdiyye değil, mahzâ meşiyyeti rabbaniyye olduğuna bilhassa bir tenbihtir. Ya'ni rabbın dilese idi o gölgeyi uzatmaz, uzattıktan sonra degiştirmez, bir kararda durdururdu, lâkin durdurmaz değiştirir

﴿ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلاً﴾ sonra nasıl ona güneşi delil kılmışız - « جَعَلْنَا » medd üzerine ma'tuftur ve onun hukmünde dahıldir. Binaenaleyh «keyfe» başında demektir. Sonra burada gıyabdan tekellüme iltifat yapılmış ve azamet için cemi' sıygası irad buyurulmuştur ki nazar eden muhataba matlûbunu gösteren bu iltifat, tam makamında ve pek ehemmiyyetli olmuştur. Öyle ki bu azametin karşısında tutunabilecek hiç bir şey kalmıyacak ve onun için hepsi kabz olunacaktır. Güneşin gölgeye delîl kılınması ne demektir. Burada Güneş, kurs değil, zıya ma'nâsınadır. Biz biliriz ki gölge zıyanın mukabilinde ahzi mevkı' eder.

Ve bundan bir çokları gölgeyi güneş yapıyor zannederler, gölgenin ılleti zıya sanılır, halbuki zıya gölgenin zıddıdır. Güneşin doğduğu yerde gölge kalmaz, gölge zıyanın eseri değildir. Gölgeyi Allah uzatmıştır, o zıyadan evvel mevcuddur. Fakat görünmez görünüp bilinmesi zıya vasıtasile olur, zıya olması idi gölgenin mevcudiyyeti bilinmez idi, bu suretle zıya, zıddı olan gölgenin vücuduna bir delîl, bir alâmet yapılmıştır. Ziyanın muhtelif ahval ve evsafından gölgenin tahavvülât ve tağayyüratına istidlâl edebilirsiniz, gördüğünüz cisimleri zıyanın delâleti ve kılaguzluğile gördüğünüz gibi gölgelerini de zıya ile görürsünüz, ohalde görülenler eşyanın zıya ile çizilen mürtesemleri, zıya ile göze uzatılan gölgeleri, hayalleridir. Bu surette bütün görülen âlem «

كُلُّ مَا فِى الْكَوْنِ وَهْمٌ اَوْ خَيَالٌ . اَوْ عُكُوسٌ فِى مَرَايَا اَوْ ظِلاَلٌ » mantukunca bir zıll-ü hayal ve bu hayal rabbına dâldır.

sh:»3598

46. ﴿ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا﴾ sonra da onu tutup azar azar kendimize almaktayız. - Ya'ni güneş doğdukça gölge çekilmekte ve Allahdan geldiği gibi yine tedricen Allaha irca' edilmektedir. Şemsi hakıkat görününce gölge söner, Hakka döner; işte haktan uzanmış bir gölgeden ıbaret olan bütün âlemin de mahiyyeti bu, sonu budur. Maamafih iş bununla kalmıyacaktır. Bu kabzın bir de nüşuru, bu ölümün Âhırette yeni bir dirimi vardır ki bunu şu âyetten anlıyabilirsiniz:

47. ﴿وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا﴾ Hem o rabbındır ki size geceyi bir libas yaptı - bu uzatılan gölgeden birisi: Arzın gölgesi olan geceyi bedeni örten elbise gibi üzerinize bir örtü yaptı, Güneşin iz'acı delâletinden, ağyarın didei siayetinden saklar, istirahatiniz esbabından birini teşkil eder. ﴿وَالنَّوْمَ سُبَاتًا﴾ uykuyu bir sübat -

SÜBAT, kesmek, ta'tıl etmek ma'nâsından me'huz olarak rahat ve ölüm ma'nâlarına gelir, netekim istirahat gününe yevmi Sebt denilmiştir. Illeti dinip istirahat eden hastaya mesbut denildiği gibi ölüye de hayatı kesildiği için mesbut denir. Ebû müslim, rahat ile tefsir etmiş, sahib Keşşaf da mevt ma'nâsına olmasını tercih eylemiştir. Çünkü mukabilinde nüşur geliyor. ﴿وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا﴾ gündüzü de bir nüşur kıldı - ya'ni gecenin kabzolunduğu gündüzü de yeniden bir hayata kalkış, bir ba's ba'delmevt kıldı. Balâdaki « وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا » bak. Geceleyin rahat döşeğine yatıp ta'tıli faaliyyet ederek « وَهُوَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ » medlûlünce ölmüş bulunanlar, sabahleyin o gölge kabz olunurken uyanıp hareket ve intişara başlar, yeni bir hayata atılırlar. Bu nüşuru ummayanlar o hayatı arzu etmiyenlerdir.

sh:»3599

48. ﴿وَهُوَ الَّذٖى اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهٖ﴾ Odur da o ki rahmetinin iki eli arasında - ya'ni önünde - müjdecileri olarak rüzgârlar göndermekterdir. -

BÜŞREN, müjdeci demek olan «beşîr» in cem'i, ba'zı kıraetler de «nun» ile « نُشْرًا » okunur ki «nâşir» in cem'idir. Neşriyyatçıları, yayıcıları demek olur. Masdar olarak « نَشْرًا » kıraeti de vardır ki neşr için demektir. Netekim ba'zı kıraette de « اَلرِّيَاحَ » müfred olarak « اَلرِّيحُ » okunmuştur. Yağmur yerine rahmet ta'bir buyurulması iki nükteyi ifade eder: birisi tufanı felâket teşkil eden yağmurlardan ıhtiraz, o biri de mazmununun diğer ni'metlere dahi şümulünü iş'ardır. Zira rahmet yağmurdan min vechin eâmmdır. Ya'ni yalnız hevâ cereyanlarından ıbaret olan rüzgârların değil, nevmi gafletten uyandıran ilâhi hareketler, fikri ve ictimaî cereyanlar dahi rahmeti ilâhiyyenin müjdecileri, nâşirleridirler, gerçi rüzgârların hepsi müjdeci değildir. Mühlik fırtınalar, her şey'i tedmir eden âsıflar, sarsarlar vardır. Nice milletler, şikak ve ıhtilâf ile çarpışmaktan mahv olmuştur. Lâkin rahmeti ilâhiyye de durgun hevada gelmez, önünde gönderilen rüzgârların müjdesiyle gelir ve onların derecei intişarına göre intişar eder. Bu haysiyetledir ki « اَخْتِلَافُ اُمَّتٖى رَحْمَةٌ وَاسِعَةٌ » buyurulmuştur. İş, tabiate kalsa idi bu cereyanlar olmaz, atalet kanunu mucebince her şey aldığı bir nesak üzere giderdi, lâkin tabiatler üzerinde hâkim olan meşiyyeti ilâhiyye, kudreti rabbaniyye rahmetini neşr-ü ta'mim için bu cerayanları uyandırır.

﴿وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً طَهُورًاۙ﴾ Bir de Semâdan pâk ve pâklayıcı bir su indirmekteyiz - pislikleri temizliyecek ve hayat menşei olacak temiz su ki 49. ﴿لِنُحْيِىَ بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًا﴾ - işte bütün bunlar, Allahın varlığını ve birliğini ve kudretinin büyüklüğünü gösteren fi'li ve sun'u ve ölümden sonra dirilmenin misal ve delîlleridir.

sh:»3600

50. ﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ﴾ Celâlim hakkı için biz bunu beyinlerinde - insanlar arasında - evrip çevirmeteyiz -

TASRİF, bir şeyi tâğyir ederek türlü şekillere koymaktır ki, evirip çevirmek de odur. Bu « صَرَّفْنَاهُ » zamiri neye râci' ve tasrif olunanın ne olduğu hakkında bir kaç vecih, söylemiştir. Ba'zısı yağmur, rüzgâr, bulut ve sair mâzükir demiş, ba'zıları da bu kavli, ya'ni rüzgâr gönderip yağmur indirmek sözünü Kur'anda tekrar tekrar zikrettik ma'nâsını vermiş ise de en zâhiri, cumhurun dediği gibi suya raci' olmasıdır. Suyun insanlar arasında evirilip çevirilmesi ise üzerinde icra edilen fi'lî ve kavlî tasarrufattır. Muhtelif mevsimlerde, muhtelif mevkı'lerde muhtelif surette yağar, muhtelif mevkı'lere taksim olunur, muhtelif şekillere girer, donar buz olur, kurur buhar olur, bulut olur, tekrar yağmur veya kar veya dolu halinde yağdırılır, acılanır tatlılanır, hep bunlar filen tasrifi ilâhî olduğu gibi bu suretle Kur'anın müteaddid yerlerinde bunun ıhtarı ve Kur'anın o suya teşhibi de kavlen tasrifi ilâhîdir. Bir su maddesi, su mevzuu üzerindeki kavli ve fi'lî bütün bu tasrifler ﴿لِيَذَّكَّرُواۘ﴾ o insanlar tezekkür etsinler - düşünüb ıbret alsınlar, mebde'ü meadı anlasınlar, rablarına şükretsinler diyedir. ﴿فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا﴾ Böyle iken o

nasın ekserîsi dayatmakta, nankörlükten ötesine yanaşmamaktadır. - Bunca kâfirlere karşı 51.

﴿وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فى كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا﴾ ve eğer dilese idik her köyde inzar

yapacak - o kâfirlere azabı haber verecek - bir Peygamber ba's ederdik. - Bu kazıyyei şartıyye, mefhumı şart ile, şöyle bir kıyası istisnai teşkil ediyor: lâkin ba's etmedik, demek ki öyle dilemedik, yalnız seni ba's ettik, Sûrenin başında ferman buyurulduğu

sh:»3601

üzere bütün âlemine nezir kıldık 52. ﴿فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ﴾ o halde kâfirlere itaat

eyleme de ﴿وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا﴾ bu Fürkan ile onlara karşı mücahede et

büyük bir mücahede - her karyede bir Peygamber ba's olunduğu takdirde o Peygamberlerin hepsinin yapacağı mücahedeye muadil bir mücahede elbette büyük bir mücahededir. Bir cihadı kebîrdir. Bu Sûre, mekkî olduğu için henüz kıtal emri verilmezden evvel olan bu cihadı kebir emri her mücahedenin başı olan bir mücahededir. Düşünmeli ki bu ne büyük emirdir. Buna me'mur olan Peygamberlerin elinde Kur'andan başka bir silâh yok iken o kelâmullah mu'cizesi o büyük cihadı yapmağa kâfi geliyor ve Mekkeden başlıyan bu cihad bütün cihana yayılıyor. Bu emri müteakıb şu âyet bakınız ne büyük te'minattır :

53. ﴿وَهُوَ الَّذِى مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ﴾ Yine odur o ki iki deryayı birbirine salmıştır

﴿هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ﴾ su tatlıdır hararet söndürür Nil ve Furat gibi ki ehli iyman da böyledir

﴿وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ﴾ şu tuzludur acıdır - Şab ve Umân gibi, kâfirler de böyledir

﴿وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا﴾ aralarına da bir berzah koymuştur -

BERZAH iki şey arasındaki hâil, iki deniz arasındaki dil ﴿وَحِجْرًا مَحْجُورًا﴾ ve bir hıcri

mahcur - ya'ni bir nefret ve zıddıyyet, bir haddi mahdud çizmiştir ki birbirlerine davranma yasak derler dururlar. Böyle tatlı ile tuzlunun birbirine karışmıyarak âlemde karşı karşıya ahzi mevkı' etmiş olmaları mücerred Allah tealânın vaz-u himayesinin eseridir. Buradan Allahın bilhassa insan hılkati üzerinde tecelli eden delâili kudretine geçilerek buyuruluyor ki: sh:»3602

54. ﴿وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ مِنَ الْمَٓاءِ بَشَرًا﴾ hem odur o ki sudan bir beşer yarattı -

yalnız mâi dâfık, mâi mehîn denilen insan nutfesinden değil, hiç insan tohumu yok iken alel'umum hayatın

menşei olan ve Semadan indirildiği zikredilen «وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَٓاءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّ»

buyurulan sudan ﴿فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا﴾ yarattı da onu bir neseb kıldı bir de sıhir - ya'ni

soy sop olmak üzere iki nev'e tenevvü' ettirdi: erkek ve dişi: bu suretle insanlara bir hususiyyet verdi.

Burada tekâmül kanununun muhtelif safahatı veciz, bir surette irâe olunarak arz ettiği delâili rübubiyyet ne güzel gösterilmiştir.

EVVELÂ bütün âlemi ecsamı temsil eden bir gölge.
SANİYEN buna verilen hareket ve sükûndan husule getirilen menazır ve tahavvülât.

SALİSEN bu miyanda bir su inzalinden husule getirilen hayat.

RABİAN aynı zemîn üzerinde onun tenevvüatı (varyeteleri).

HAMİSEN ondan bilhassa bir nev'inin yaradılışı.

SADİSEN beşerin tenvvuu ki hep bunlar âlemin yarıdıldığı altı gün gibi meratibi tekâmülün en büyük hadleridir. Ve her birinden Hâlık tealânın kudreti daha ziyade kemal ile tecelli eylemiştir.

﴿وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ Rabbın çok kudreti bulunuyor. - Ne garîbdir ki zamanımızda bir

çokları tekâmülün bu mertebelerini görüyorlar da bundan Hâlikın kudret ve rübubiyyetini anlıyacak yerde inkâra vasıta ittihat etmek istiyorlar, bir kurbağanın maymun olduğunu ve maymundan bir insan doğduğunu

sh:»3603

farzetmekle yaradan Allaha ihtiyac kalmazmış gibi ılim namına küfrediyorlar. Şu âyet onlar hakkında da temamen okunur :

55. ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ Böyle iken Allahı bırakıyorlar da

﴿مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ﴾ kendilerine ne menfeat ne mazarrat veremiyecek

şeylere tapıyorlar ﴿وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيرًا﴾ ve kâfir rabbının aleyhine

zahîr oluyor - Resulüne itaat etmedikten başka husumet için çalışıyor. Bu âyet, Ebû cehil hakkında nâzil olmuştur. Ve onun gibilerin ahvalini nâtıktır. 56.

﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾ Halbuki seni mahza bir mübeşşir ve nezir

gönderdik - yalnız inzar için değil, ondan evvel tebşir için, kulluk edenlere Allah tealânın rahmetini müjdelemek, rahmâni rahim olduğunu anlatmak için gönderdik. Bundan anlaşılıyor ki Sûrenin başından beri yalnız inzardan bahs olunması tebşiri dinlemedikleri içindir, ne büyük cehalet! Ne azîm husran!

57. ﴿قُلْ مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ﴾ de ki Buna karşı - ya'ni risaletin tebliği

işinden dolayı - sizden başka bir ecir istemiyorum

﴿اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلًا﴾ ancak rabbına bir yol tutmak

dileyen kimseler istiyorum - ya'ni da'vet ettiğim iyman ve itaatle Allaha yakınlık ve erğinliği dilek edinmiş kimseler, böyle eshab ve ümmet istiyorum - 58.

﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذٖى لَا يَمُوتُ﴾ ve o hayyi lâyemute tevekkül kıl -

onların şerlerinden kurtulmak ve ecirlerinden müstagni olmak için yalnız o ölmez diriye dayan, ölüm şanından olan fâniler

sh:»3604

yıkılır, dayananları zayi' olur. ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ﴾ Ve ona hamdiyle tesbiyh eyle - ni'metlerine

şükr için her türlü kemal sıfatlarıyle arzı ta'zimat ederek noksan sıfatlardan tenzih eyle

﴿وَكَفٰى بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا﴾ kullarının günahlarına da onun habîr olması

yeter - hiç kimse muttali olmasa onun muttali' olması kâfidir. Hiç bir muhbire muhtane olmaksızın aşikâri ve gizliyi bilen o habîr, cezalarını verir. Başka hiç bir ceza vermiyecek olsa bile sadece bilmesi bir ceza olarak kâfidir.

Ebediyyet ve ılim gibi sıfatı zayiyesinde kemalini beyandan sonra sıfatı fi'liyyesindeki kemali beyan içinde ikinci bir sıfat olarak şöyle buyuruluyor :

59. ﴿اَلَّذٖى﴾ O hayyi lâyemut ki

﴿خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ﴾ Gökleri ve

Yeri ve aralarındakileri altı günde yarattı - altı gün hılkatı âlemin terbiye kanunu mucebince en umumî tasnifindeki tekâmül lâhzalarına işarettir. « اعرف وحم فصلت » bak. Ya'ni zatı ekmel olduğu gibi fi'li de o kadar ekmeldir ki yoğu yaratır ve bütün bu gökleri ve Yeri yaratmıştır. Yaratmak, bir lâhzada takdir ve icad etmek «ol» demekle olduruvermekte ibaret olmakla beraber o bunların hepsini birden değil, hikemi sübhanesiyle terbiye ede ede nâkıstan kâmile doğru bir silsilei müterakkiye ile kemallandıra kemallandıra her bir devri tekâmül olan altı günde yarattı ki altıncısı, insanın yaratildığı Cuma, ya'ni cem'iyyet günüdür. Âdemin yaradılması ve esmanın ta'lim olunmasile tahti hılâfet kuruldu

﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ sonra raş üzerine istiva buyurdu - icrayı hukm ü saltanat edip duruyor. (Sûrei A'rafa bak). ﴿اَلرَّحْمٰنُ﴾ rahmandır o - bütün mahlükat, rahmetinden mütena'ım

sh:»3605

oluyor. (Fatihada rahmanın tefsirine bak) ﴿فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيرًا﴾ işte ne dileyeceksen o

habîrden dile - yâhud bu babda bu halk-u emr işinde daha ziyade tafsıyl istersen başkasından değil, her şey'i bilen o habirden sor. Çünkü başkası bilmez. 60. «SECDE AYETİDİR»

﴿وَاِذَا قٖيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ﴾ o rahmana secde edin denildiği vakıt da

onlara - o kâfirlere ﴿قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ﴾ rahmân nedir ? - Rahmân nedir suâli, bu ismin mefhumunu veya müsemmâsını ve mahiyyetini istifsar olabildiği gibi inkâr da olur. Şübhe yok ki Arab rahman kelimesinin mefhumunu anlamaz değildir. O halde ya Allahın ismi olduğunu bilmiyorlardı veya Allahı inkâr ediyorlardı, daha doğrusu Allahın rahmet sıfatını inkâr ediyorlardı. Bu ismin ifade ettiği rahmet

ve merhamet vasfına âşına değillerdi. Onun için ﴿اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا﴾ sen bize

emrediyorsun diye secde mi edeceğiz? Dediler - ya'ni bilmediğimiz bir şey'e mücerred senin emrinle secde

eder miyiz? Dediler ﴿وَزَادَهُمْ نُفُورًا﴾﴿سجده﴾ ve bu emr onların daha ziyade vahşetlerini arttırdı - Dahhâkten rivayet olunduğuna göre Resulullah sallâllahü aleyhivesellem Ebü Bekir, Ömer, Osman, Ali, Osman ibni Maz'un Amr ibni Uneyse secde ettiler. Müşrikler bunların secde ettiklerini görünce istihza ederek mescidin obir tarfına doğru uzaklaşıp gittiler. اهـ.

Buna karşı o Rahmanı, mekân-ü zamanda meşhud olan rahmet-ü bereketinin azamet ve yüksekliği ile

tebcil ve Rahmanın müjdeye lâyık kullarını ta'rif için buyuruluyor ki :

sh:»3606

﴿٦١﴾ تَبَارَكَ الَّذ۪ى جَعَلَ فِى السَّمَٓاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ ف۪يهَا
سِرَاجًا وَقَمَرًا مُن۪يرًا ﴿٦٢﴾ وَهُوَ الَّذ۪ى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٣﴾ وَعِبَادُ
الرَّحْمٰنِ الَّذ۪ينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ
الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذ۪ينَ يَب۪يتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا
وَقِيَامًا ﴿٦٥﴾ وَالَّذ۪ينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَۗ
اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًاۗ ﴿٦٦﴾ اِنَّهَا سَٓاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا
﴿٦٧﴾ وَالَّذ۪ينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ
ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٨﴾ وَالَّذ۪ينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ
وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّت۪ى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَۚ وَمَنْ
يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًاۙ ﴿٦٩﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَيَخْلُدْ ف۪يه۪ مُهَانًاۗ ﴿٧٠﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا
صَالِحًا فَاُو۬لٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَاتٍۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا
رَح۪يمًا﴿﴾

sh:»3607

﴿٧١﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا
﴿٧٢﴾ وَالَّذ۪ينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَۙ وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا
كِرَامًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذ۪ينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا
عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٤﴾ وَالَّذ۪ينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ
اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّق۪ينَ اِمَامًا ﴿٧٥﴾
اُو۬لٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ ف۪يهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًاۙ
﴿٧٦﴾ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٧﴾ قُلْ مَا

يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبّى لَوْلَا دُعَاۤؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ

Meali Şerifi

تبارك ne yücedir o ki Semâda burclar yapmış, hem içlerinde bir kandil, bir de nûrlu bir ay asmış 61 Yine odur ki tezekkür etmek veya şükreylemek istiyenler için gece ile gündüzü birbirine halef kılmıştır. 62 Ve o Rahmânın kulları: onlar ki Arzın üzerinde mülayemetle yürürler ve cahiller kendilerine lâf attığı vakıt selâmetle... derler 63 Ve onlar ki ya rablarına secdeler, kıyamlar ederek yatarlar 64 Ve onlar ki ya rabbenâ, derler, sav bizlerden Cehennem azâbını,cidden onun azâbı

sh:»3608

belâyi mübremdir 65 Filhakıka o ne kötü makarr, ne kötü makam 66 Ve onlar ki infak ettikleri vakıt israf etmezler, hısset de yapmazlar, ikisi arası denk giderler 67 Ve onlar ki Allahın beraberinde diğer bir tanrıya duâ etmezler, Allahın haram kıldığı nefsi haksız katleylemezler ve sinâ yapmazlar, her kim de bunları yaparsa ağır cezaya çarpar 68 Kıyamet günü ona azâb katlanır ve onda muhakkar, muhalled kalır 69 Ancak tevbe ve iyman edip salih bir amel işleyenler başka, çünkü bunların seyyiatını Allah hasenâta tebdil eder, ve Allah gafûr , rahîm bulunuyor 70 Ve her kim tevbe edip de salâh ile çalışırsa o muhakkak Allaha makbul olarak döner 71 Ve onlar ki yalana şâhid olmazlar ve lâğve rastgeldikleri vakıt kerîmâne geçerler 72 Ve onlar ki rablarının âyetleriyle va'z-u nasıhat edildikleri zaman üstüne kör, sağır yıkılıp yatmazlar 73 Ve onlar ki ya rabbena! lûtfunla bizlere zevcelerimizden, zürriyyetlerimizden gözler süruru ihsan buyur ve bizi müttekıylere pişüva kıl derler 74 İşte hep bunlar sabırlarına mukabil gurfe ile (Cennet şehnişini ile) mükâfatlanacaklar ve orada sağlık ve selâm ile karşılanacaklar 75 Orada ebedi kalacaklar, ne güzel makarr ne güzel makam 76 De ki rabbım size ne kıymet verir duânız olmasa? Demek ki tekzib ettiler, o halde yarın ceza yapışacak 77

61. ﴿بُرُوجًا﴾ Burclar - BURC esasen yüksek köşk demektir. Semada her cümlei kevkebiyyeye, ya'ni bir teşekküli mahsus arzeden yıldız takımlarından her birine burc veya suret ıtlak edilmiş ve kelimenin hakıkati şayiası bu olmuştur. Arz haritasında şehirler ve şehir haritasında mebanii âliye nasılsa Semâ haritasında da burclar öyle gibidir. Bize Semadaki yıldızların birer zümre halinde ahzi mevkı'etmiş olduklarını gösterir. Gerçi bunların hakıkî vaz'ıyyetleriyle hududlarını buradan ölçüp takdir edemeyiz, lâkin lâekal manzaralariyle tenevvür edebiliyoruz ve bu suretle hakıkatleri ve adedleri tam ma'lûmumuz olmadığından

sh:»3609

tenkir ile « بُرُوجًا » buyurulmuştur. Kevakibin mutaleası için burc taksimatı pek eski zamandan beri nazari itibare alınmış, hattâ İdris aleyhisselâma kadar nisbet edilmiştir. Batlimyus yirmi biri Şimalde on beşi Cenubda, on ikisi vasatta muaddilünnehar etrafında Şemsin bir sene zarfında kat'eder göründüğü mahrekinin bulunduğu noktada olmak üzere mecmuu kırk sekiz burc saymıştı. Bu kırk sekiz burc bin yirmi dokuz kevkebden ibaret olup üç yüz altmış biri Şimal burclarında, üç yüz on sekizi Cenub burçlarında, üç yüz ellisi de mıntakatülburuc denilen orta mıntakadadır. Bu mıntakai buruc üzerindeki on iki burc bir sene zarfında adetâ Şemsin biribirini müteakıb uğradığı haneler gibi mülâhaza olunur.

Hamel-ü Sevr ile Cevzade olur faslı bahar
Seratan-ü Esed-ü Sünbüledir yazda karar
Tuttu güz faslını Mizan ile Akreb dahi Kavs
Cediv-ü Delv ile Hüt olduzimistane medar

Amerikanın keşfinden sonra burcların adedi yüz on yediye kadar çıkarılmış olmakla beraber on iki burc yine aynidir. Maamafih bu on iki burc ı'tibarîdir, âlemi katı' olmak üzere farzolunan ma'lûm altı dairenin tansıfiyle hasıl olan on iki kıt'adan biri demektir. Ya'ni birer cümlei kevkebiyye değil onunla ı'tibar olunan birer mıntakadır. Burc bu ma'nâca telâkki olunacak olursa bu on ikiye munhasır olur. Hey'et kitablarında burc bu on iki hakkında ıstılâh olmuş. diğerlerine burc denilmeyip suret ta'bir edilmişdir. Bundan dolayı müfessirînin çoğu Seyyaratın menazili gibi ı'tibar olunan bu on iki burcu söylemişlerdir. Fakat lügat noktai nazarından âyette bu tahsısa karîne yoktur. Âyetin zâhiri mec'ul olan burucun, ı'tibarî değil, Şems-ü Kamer gibi hakıkî olmasıdır.

﴿وَجَعَلَ فِيهَا﴾ - « ها » zamiri yine Semaya raci' olmak muhtemil ise de burcu akrebdir.

﴿سِرَاجًا﴾

sh:»3610

- SİRAC, şavk veren şey: kandil lâmba ki murad Güneştir. Ba'zı kıraetlerde « س » in ve « ج » in zammile

cemi' olarak « سرجًا » okunmuştur. Bu kandiller ise Güneşten ma'ada büyük yıldızlara da şamildir.

﴿وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾

KAMERİ MÜNİR, mahitâbân, aydın ay - üç güne kadar hilâl ondan sonra Kamer tesmiye olunur.

MÜNİR, nurlu veya nurlandıran. Görülüyor ki Rahman tealânın rahmetinin feyz-u bereketi gösterilirken Sema burclariyle tasvir edilmiş ve içine bir sirac ile bir de Kameri münir konulmuştur. Gayet sâde görünen ve fakat bütün manzarai âlemi ıhtiva eden bu parlak ifade de çok derin hakıkatler müncelîdir.

Burcların bize karşı manzaraları ne kadar nisbi olursa olsun hakıkatte ecramın takım takım muhtelif suretlerde birer manzume teşkil etmekte olduklarını gösterir. Ve bu suretle hududuna erilmez bir kudretin sun'undaki azameti anlatır. Eğer bu ecramın maddeleri fezada tefrik edilmiş olmayıp da hepsi sırf tabiî bir nesakta bırakılmış, hepsi bir cirm olarak toplanmış olsa idi ne bu ecram ve büruc olur ne bu feyz-u bereket bulunurdu. Kezalik bu maddelerin eczai basîtası atumları arasındaki müvazenet ve nisbet hiç değiştirilmemiş olsaydı, tabiati asliyyesine bırakılsa idi yine bu ecram ve buruc bulunmaz ve bu feyz-u rahmet olmazdı. Sonra bütün maddeler alesseviyye tefrık ve terkib edilmiş, hepsi müsavi ecrama ayrılmış olsa idi böyle münevvi, burclar teşekkül etmez ve bu sirca ve kamer temayüzü olmaz idi. Demek ki Semadaki burucun o manazırı muhtelifesi her şeyden evvel tabiatler üzerinde hâkim olan Sanı' tealânın bürhanı san'atidir. Saniyen yüksek köşkler, kandillerle hey'eti Semada yüksek bir medînenin, bir medeniyyetin manzarai dilnişîni ifade edilmiş ve böyle yüksek bir manzarai içtimaiyyeye yükselmek hissi telkın olunmuştur. Onun için buyuruluyorki:

sh:»3611

62. ﴿وَهُوَ الَّذٖى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً﴾ Hem odur o, gece ile gündüzü

birbirine bir nevi' halef kılan - ya'ni birinde yapılamıyanı diğerinde yapılmak için yerine koyan, yâhud birbirini ta'kıb ettirerek değiştirip duran

﴿لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا﴾ tezekkür etmek veya şükreylemek

istiyen için - ya'ni aklını başına alıp eksiğini tamamlamak, ılmi veya, amelî bir iş görmek isteyen kimseler için, çünkü düşünmeğe ve vazife görmeğe niyyeti olmıyan atıl kimseler için zamanın değişmesinde hiç bir ma'nâ yoktur. Onlar zamanı öldürmeğe çalışırlar.
TEZEKKÜR: Bu asârı rahmet ve bürhanı san'ati düşünerek kendi noksanını ve sanii hakîmini kudret ve rahmâniyyetini anlamak.

ŞÜMR: O Rahmana ubudiyyet vazifesini iyfa eylemek, Şimdi bunu tavzıh için vavı istinaf ile buyuruluyor ki:

63. ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ﴾ Ve o Rahmânın kulları, ya'ni zikir ve şükrünü bilerek yalnız o

Rahmâna kulluk eden o bahtiyarlar - bu mübtedanın haberi tâ sûrenin âhirine doğru gelecek olan «

اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ » dir. Bununla beraber şu da olabilir:

﴿الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا﴾ onlar ki Arz üzerinde mülâyim yürürler -

burada ıbadı Rahmân her biri bir zümreyi andıran sekiz sıfatla tavsıf olunarak islâm ahlâk ve medeniyyetinin, mefkûresinin bir fezlekesi yapılmıştır. Evvelkisi umumiyyetle siyretlerini gösteriyor, ya'ni Rahmânın kulları öyle kimselerdir ki evvelâ gidişleri, Arz üzerinde yürüyüşleri ve tarzı hareketleri mülâyimânedir. Cebbarane, mağrurane, kibirli, saygısız, kaba ve haşin değil, sekînet ve vakar ile mütevazıâne, edibâne, nâzük ve yumuşak yürürler. Etraflarını iz'ac etmez, eza vermez,

sh:»3612

sendeler gibi gitmez, hisablı, saygılı, tavrı merhametle emniyyet-ü âsayiş neşrederek giderler

﴿وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ﴾ cahiller, ya'ni kendini bilmezler, edebsiz gûruh lâf attığı

vakıt da kendilerine ﴿قَالُوا سَلَامًا﴾ «selâm» derler - selâmetle neticelenecek söz söylerler, yâhud selâmetle derler. Onlara çatmağa tenezzül etmezler, tehammül de ederler.

2 - 64. ﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾ Ve onlar ki rablarına sâcidin

ve kaimîn olarak gecelerler - ya'ni gece hanelerine, yataklarına çekildikleri vakıt siyretleri bu olur. Rablarına halisâne namaz kılarlar. Yatışları, kalkışları da hep Allah için olur.

3 - 65. ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ﴾ Ve onlar ki - gerek namazlarının arkasında ve gerek sair

vakıtlarda - şöyle duâ ederler: ﴿رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ﴾ ya rabbena

def'et bizlerden Cehennem azâbını - ya'ni Cehennem azâbından halâs, ilk emelleridir. Ibadet ve

ictihadlarına güvenmiyerek daima halâsa duâ ederler. ﴿اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾

çünkü onun azâbı bir garam olmuştur. - Bir alacaklı gibi enseye binmiş bir belâyı mübremdir. 66.

﴿اِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا﴾ - Filhakıka o «Cehennem» ne kötü müstekarr ne kötü makamdır. -

MÜSTEKARR; makarr, MÜKAM; ikametgâh, ikisi de durulan yer demek olduğuna göre farkları müşkildir. Müstekarr asîlere, mükam küffara nazaran denilmiş ise de bu ma'nâ Cennete cereyan etmiyeceğinden müstekarr, ikametgâh içindeki mevkıi mahsus olarak mülâhaza edilmek daha muvafıktır. Mesalâ bir köy ikametgâh ise müstekarr bir hâne, bir hane ikametgâh ise müstekarr

sh:»3613

ondaki bir oda gibidir. İçi dışı bütün muhîtı fena demek olur.

4 - 67. ﴿وَالَّذِينَ اِذَا اَنْفَقُوا﴾ ve onlar ki masraf ettiklerinde ﴿لَمْ يُسْرِفُوا﴾

israf etmezler -

İSRAF, her hangi bir şeyde haddini aşırmaktır. İnfakda israf da sarfıyyatta haddini aşırmaktır. Masraf ya bir zaruret veya bir hacet veya bir husn için yapılır, zarurî olan masraf yapılmayınca hayat mümkin olmaz, mesalâ ölmiyecek kadar yemek bir zarurettir. Hacet bulunan masraf yapılmazsa güçlük çekilir, mesalâ doyacak kadar yemek bir ihtiyactır. Tahsînî olan masraf yapılmazsa güzel olmaz, hoş yemek gibi. Ferd veya cem'ıyyetin kendi kesbine göre bu mertebelerden bir haddi vardır. Şu halde ne zaruret, ne hacet ne de husn olmıyan. faidesiz, muzır, gayri meşru' cihetlere edilen sarfiyyat herkes için israf olduğu gibi

ıbadullahın ihtiyacı karşısında fazla tena'um dahi husün değil, israf hududuna dahil olur. Hayır ve menfeat getiren şeylere sarfiyyat ise istihlâk değil, istihsal demek olacağından israf olmaz. Rahmanın kulları faidesiz, hayırsız yere masraf etmezler ﴿وَلَمْ يَقْتُرُوا﴾ hakkını da kısmazlar ﴿وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا﴾ ikisi arası denk olur. - İşte ıktisad denilen de budur. İstivadan seva gibi istikametten kavam, iki ucun denk gelmesidir ki muvazene dahi deriz (sûrei Bakareye ve İsraya bak).

5 - 68. ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ﴾ Ve onlar ki Allahın maıyyetinde diğer bir ilâhe çağırmazlar - şirk, katil, zinâ, kebairin en büyüğü olan bu üç kebire din, medeniyyet, beşeriyyet namına işlenip duran cinayetlerden olduğu için burada bilhassa bunlardan ictinab zikredilmiştir. -

sh:»3614

﴿النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ﴾ Allahın tahrim ettiği, muhterem kıldığı nefsi Allah için söz verilmiş olan her hangi bir nefis ki müste'mine dahi şamildir. Binaenaleyh hiç bir ahdi bulunmıyan harbî mahızdan maadası ma'sumüddemdir. ﴿اِلَّا بِالْحَقِّ﴾ hakkıle başka - kısas ve hadd gibi ﴿اَثَامًا﴾ ismincezası vebal. 69. ﴿وَيَخْلُدْ فِيهِ﴾ Hafs kıraetinde bu zamirin kaıde hılâfına meddi hulûdun imtidadına işareten ma'nâ canibine riayet için olsa gerektir. Bu zamirin azâba rücuu, hulûd nardadır, azâbda değildir diyenlerin aleyhine bir delîl teşkil eder.

6 - 72. ﴿وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ﴾ Ve anlar ki yalana şâhid olmazlar - yalan yere şâhidlik etmedikleri gibi yalan söylenen ve tezvir yapılan mevkı'lerde de durmazlar ﴿وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ﴾ -

LÂĞİV, faidesiz veya muzırr olduğundan dolayı terk-ü ilgası vacib olan bîhude şeyler demektir ki lisanımızda lâğviyyat ta'bir olunur. Ba'zıları taat olmıyan şeyler diye tefsir etmişlerdir fakat mubah olan şeyler taat olmamakla beraber lâğiv de değildir. Ya'ni lâğviyyata gitmezler, lâkin yolları düşer, rast gelirlerse ﴿مَرُّوا كِرَامًا﴾ haysiyyetleriyle kerîmâne geçer giderler - bunun tefsiri sûrei Kasasta «

وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَانَبْتَغِى الْجَاهِلِينَ » âyetidir.

7 -73. ﴿وَالَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ Ve onlar ki rablarının âyetleriyle

tezkir edildikleri vakıt - ya'ni kendilerine ıhtar yapıldığı, va'z-u nasıhat olunduğu, ders verildiği vakıtlar

﴿لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا﴾ o âyetlerin üstüne sağırlar,

körler

sh:»3615

halinde yıkılmazlar- ya'ni dinlememezlik etmezler, üzerine üşüşürler, lâkin görür göz, dinler kulak ile üşüşürler.

8 - 74.

﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ﴾ Ve onlar ki ya rabbena! Bizlere zevcelerimizden ve zürriyyetlerimizden gözler sürurı ihsan

buyur - burada «مِن» beyaniyye veya ibtidaiyye olduğuna göre iki ma'nâ caizdir: birisi bizlere gözler sürurı zevceler ve zürriyyetler ver demek, diğeri de: zevcelerimiz ve zürriyyetlerimiz yüzünden bizlere gözler sürurı ni'metler saadetler ve demektir. Bu taleb aile ve evlâd terbiyesine verilen ehemmiyeti

gösterir. ﴿وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا﴾ ve bizi müttekılere imam et derler - müttekıler,

Allahın vikayesiyle Cehennem azâbından korunun bahtiyarlardır.

İMAM, pişüva öncül, kendisine ıktida edilen metbu' demektir. Yalnız müttekı olmak değil, müttekılerin imamı olmak arzusu ne büyük gaye, ne mukaddes mefkûredir. Düşünmeli ki Rahmanın kullarının ruhlarındaki büyüklüğü gösteren bu duânın mazmunu ne yüksek, ne cem'ıyyetlidir. Bundan yüksek fikri terakkı, himmeti âliye tasavvur olunmaz.

75. ﴿اُولٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا﴾ İşte bunlar ettikleri sabırlarına

mukabil gurfe ile mükâfatlancaklardır. « وَهُمْ فِى الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ » olacaklar, ya'ni en

yüksek dereceye, Cennet köşklerinin en yükseklerine çıkarılacaklar.

GURFE, esasen yüksek âli bina ve konakların şehnişini, kulesi gibi en yüksek noktası demek olup burada Semanın burclarına nazaran bir yükseklik ifade etmektedir. Bu sebeble olmadıdır ki Semai sabia diye de tefsir edilmiştir,

sh:»3616

işte onlar öyle yükselecekler ﴿وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا﴾ ve orada bir sağlık ve

selâm ile karşılanacaklar -

TAHİYYE, sağ olasınız, Allah sağlık versin, Allah ömürler versin gibi hayat duâsı, selâm da selâmet duâsıdır. «

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّيِّبَاتُ. اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا
النَّبِىُّ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ. اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ

اللّٰهِ الصّٰالِحِينَ. اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا
عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ«

77. ﴿قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلَا دُعَاۤؤُكُمْ﴾ de ki: ne kıymet verir size rabbım duânız olmasa ? - ya'ni «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ» buyurulduğu üzere yaradılışınızın hikmeti ıbadet ve ubudiyyettir. Onun için ıbadet ve ubudiyyetiniz olmasa Allah ındinde ne kıymet ve ehemmiyyetiniz olurdu? ﴿فَقَدْ كَذَّبْتُمْ﴾ duânız olmadığı takdirde tekzib etmişiniz, rabbınıza inanmamışınız demektir. ﴿فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾ o surette de o tekzibin cezası kesbi lüzum eder, yarın boynunuza geçer.

ŞUARÂ

٢٦ سُورَةُ الشُّعَرَاءِ

Şuarâ, Sûresi mekkîdir. Anak Âhirinde « وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ » dan nihayete kadar

beş âyet Medinede nâzil olmuştur. Vechi tesmiyesi de bu âyetler olduğu zâhirdir.
Âyetleri: - Kûfî, şamî medenî ta'dadında iki yüz yirmi yedi, diğerlerinde iki yüz yirmi altıdır.
Kelimatı: - Bin iki yüz doksan dokuzdur.
Hurufu: - Dört bin beş yüz kırk ikidir.
Fasılası: - ن ، ل ، م ﴿ملن﴾ لام ، م dört âyette Âhiri İsraîl.
Bu sûre, Sûrei Fürkandaki inzarın misalleriyle best-u tafsılini ve onun gibi Resulullaha tesliyeyi tazammun

ediyor şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ طٰسٓمٓ ﴿٢﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٣﴾ لَعَلَّكَ
بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٤﴾ اِنْ نَشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ
مِنَ السَّمَاءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ﴿٥﴾ وَمَا يَاْتِيهِمْ
مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴿٦﴾ فَقَدْ
كَذَّبُوا فَسَيَاْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَاكَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿﴾

sh:»3618

﴿٧﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ
كَرِيمٍ ﴿٨﴾ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩﴾
وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

طسم 1 Bunlar sana o mübin kitabın âyetleri 2 Sen âdetâ kendine kıyacaksın mü'min olmıyacaklar diye 3 Dilersek üzerlerine Semadan bir âyet indiriveririz de ona boyunları eğile kalır 4 Bununla beraber Rahmandan kendilerine yeni bir zikir gelmiyor ki ondan yüz çevirmiş olmasınlar 5 Evet tekzib etmekteler, fakat onlara o istihza ettikleri şeyin müdhiş haberleri gelecek 6 Arza bir bakmadılar da mı? biz onda her hoş çiftten ne kadar bitirmişiz. 7 Şübhesiz ki bunda mutlak bir âyet var, hemde ekserîsi mü'min olmadı 8 Ve şübhesiz ki rabbın o öyle azîz, öyle rahîm 9

1. ﴿طٰسٓمٓ﴾ ط س م - Bu Sûrenin ismi, ma'nâsını Allah bilir. « طا » den « ذى الطول »

قدوس » سيــن den « رحمن » ميـم dan diye Muhammed İbni Kâbdan bir rivayet de vardır. طا şiddet harflerinin en şedidi, kalkale harflerinin en serti, isti'lâ harflerinin en kalını olduğu cihetle ilk seste bu Sûrenin şiddetli bir inzar ifade ettiğini de ihsas eder. «Ta» nın Ture, «Sîn» in Musâya, «mim» in Muhammede bir iyması da zihne çarpar.

2. ﴿تِلْكَ﴾ Bunlar - bu Sürede böyle basît heca harflerinden müellef olarak okunacak âyetler işte

﴿اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ o mübîn kitabın âyetleridir-

sh:»3619

MUBİN, «bâne» ma'nâsına «ebâne» den «beyyin» gayet açık, parlak demek olduğundan kitabı mübîn i'cazı zâhir olan parlak kitab demek olur ki murad Kur'andır, hakkı beyan eden demek dahi olabilirse de makama enseb olan evvelkidir.

4. ﴿مِنَ السَّمَاءِ اٰيَةً﴾ Semadan bir âyet - iymana ilca edecek cebrî bir âyet, tepeden inme

ka'î bir beliyye. Halbuki Peygamber ve kitab göndermekten muradı ilâhi cebr ile değil, rıza ile kemale erdirmektir.

﴿اَعْنَاقُهُمْ﴾ Boyunları - huzu' boyun eğmek ma'nâsını anlattığından buradaki a'nak, cemaat ma'nâsına unukun cem'i olmak da tecviz edilmiştir. Ya'ni bütün cemaatleriyle ona boyun eğerler 5.

﴿ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ﴾ Rahmandan zikir - va'z-u ihtar yâhud Kur'an 7.

﴿كَمْ اَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ﴾ -

KERÎM, her şeyin iyisi, a'lâsı, faidelisi.
ZEVC, burada sınıf cins, nev'i.

İNBAT, zâhiren nebatâta münhasır gibi görünürse de hayvanâta ve insana dahi şamildir. Zira hepsinde kuvvei namiye vardır. Maamafih yalnız nebatâtı mülâhaza kâfidir. Ya'ni o Arzda sınıf sınıf her türlüsünden ne kadar güzel ve faideli nebatât bitirmişiz ve bitirmekteyiz ? Baksalar a. Filvaki' Yer yüzündeki o çeşit çeşit nebatatı güzel bir tasnîf ile gözden geçirmeli de bir bakmalı, o ne kadar hoş. ne kadar mütevvi', ne kadar faideli çiftler? Aynı muhît içinde o türlü elvan, türlü eşkâl, türlü ezhar ve esmar türlü havass ile o kadar muhtelif sınıflar, cinsler, nevi'ler, çeşitler, o güzel çiftler nasıl tertib ve tanzim olunup çıkıyor? Hem ölüp kurulduktan sonra yeniden yeniye kaç kerreler bitirilip bitirilip duruyor. Hiç bu

sh:»3620

mükemmel san'at bir kör tabiatın kendi kendine tekâmülü olur mu? 8. ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ﴾

Şübhesiz ki bunda - bu inbatta yâhud biten her zevci kerimde ﴿لَاٰيَةً﴾ mutlak bir âyet var - Allahın birliğine, rahmetinin genişliğine, kudretinin büyüklüğüne, Âhiretin varlığına delâlet eden, iymanı ıktıza eyliyen bir delil var. ﴿وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ Bununla beraber ekserîsi mü'min olmadı - hattâ nebatât ve hayvanât müteleasyile meşgul olan ve tasniflerini yapanların bile bir çoğu Allaha iyman edecek yerde küfre gittiler 9. ﴿وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ ve şübhe

yok ki rabbın o öyle azîz öyle rahîmdir - azîz dilediğini yapar. Binaenaleyh dilediği anda kâfirlerden intikamını alır, te'hır ediyorsa rahîm olduğu için ediyordur. Şübhesiz iyman edenleri rahmetiyle bekâm edecektir. Şimdi bunu bervechi âti yedi kıssaile tenvir buyuracaktır.

﴿١٠﴾ وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوسٰٓى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمينَ
﴿١١﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَۜ اَلَا يَتَّقُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ رَبِّ اِنّٓى اَخَافُ اَنْ
يُكَذِّبُونِۜ ﴿١٣﴾ وَيَضيقُ صَدْرى وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانى فَاَرْسِلْ اِلٰى
هٰرُونَ ﴿١٤﴾ وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٥﴾
قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٦﴾ فَاْتِيَا
فِرْعَوْنَ فَقُولَٓا اِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمينَ ﴿١٧﴾ اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا
بَنٓى اِسْرَٓائيلَۜ ﴿﴾

sh:»3621

﴿١٨﴾ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فينَا وَليدًا وَلَبِثْتَ فينَا مِنْ عُمُرِكَ
سِنينَ ﴿١٩﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتى فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكَافِرينَ
﴿٢٠﴾ قَالَ فَعَلْتُهَٓا اِذًا وَاَنَا مِنَ الضَّٓالّينَۜ ﴿٢١﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ
لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لى رَبّى حُكْمًا وَجَعَلَنى مِنَ الْمُرْسَلينَ
﴿٢٢﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَىَّ اَنْ عَبَّدْتَ بَنٓى اِسْرَٓائيلَۜ
﴿٢٣﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ
لِمَنْ حَوْلَهُٓ اَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٦﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ
الْاَوَّلينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذٓى اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ
﴿٢٨﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٢٩﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرى لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ
الْمَسْجُونينَ ﴿٣٠﴾ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَىْءٍ مُبينٍ ﴿٣١﴾ قَالَ

فَاْتِ بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقٖينَ ﴿٣٢﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُبٖينٌۚ ﴿﴾

sh:»3622

﴿٣٣﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِىَ بَيْضَٓاءُ لِلنَّاظِرٖينَۚ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir vakıt da rabbın, Musaya nidâ buyurdu: git o zalim kavme dedi 10 Fir'avn kavmine, daha sakınmıyacaklar mı? 11 Yarab! dedi: doğrusu ben korkarım ki beni tekzib ederler 12 ve Göğsüm daralır, dilim açılmaz, onun için Harûna da risalet ver 13 Hem onlara üzerinde bir günah var, ondan dolayı korkarım ki hemen beni öldürürler 14 Hayır, buyurdu: haydi ikiniz bir, âyetlerimizle gidin, her halde biz sizinle beraberiz, dinliyoruzdur 15 Haydin Fir'avne varın da deyin : inan biz, rabbülaleminin resulüyüz 16 Beni İsraili bizimle beraber salıver 17 Â, dedi: seni çocukken bizde büyütmedik mi? hem bizde ömründen senelerce kaldın 18 Hem de o yaptığın fi'li yaptın, o halde sen o nankör kâfirlerdensin 19 O vakıt, dedi: o fi'li yaptım şaşkınlardandım 20 Onun üzerine vaktâki sizden korktum, içinizden kaçtım, derken rabbım bana huküm ihsan buyurdu ve beni mürselinden kıldı 21 O başıma kakdığın bir ni'met de Beni İsraili kul, köle edinmiş olmandır. 22 Fir'avn, rabbülâlemin de nedir? dedi 23 Göklerin ve Yerin ve bütün aralarındakilerin rabbı, eğer ehli yakîn iseniz dedi 24 Etrafındakilere dinlemezmisiniz? dedi 25 Rabbınızın ve evvelki atalarınızın rabbı dedi 26 Her halde size gönderilmiş olan resulünüz mutlak mecnun dedi 27 Meşrık ve Mağrıbın ve bütün aralarındakilerin rabbı, eğer siz âkıl iseniz dedi 28 Yemin ederim ki dedi: eğer benden başka bir ilâh tutarsan seni mutlak ve muhakkak zindandakilerden ederim 29 Ya, dedi: sana ap açık isbat edecek bir şey getirdimse demi? 30 Haydi, dedi: getir onu bakayım sadıklardan isen 31 Bunun üzerine Asasını bırakıverdi, ap açık bir ejderha kesiliverdi 32 Bir de elini çekti çıkardı, o da bakanlara bem beyaz oluverdi 33

sh:»3623

14. ﴿وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنْبٌ﴾ onlara üzerimde bir günah var - Şûrei Kasasta geleceği üzere kazara kıptıyi öldürmüştü. Zenb ta'biri onların zu'muna nazarandır. ﴿فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِۚ﴾ onun için hemen beni öldürüvermelerinden korkarım - risaleti eda etmeden evvel katlolunmaktan korkuyor. 23. ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمٖينَ﴾ - rabbül'âlemînin Resülüyüz denildiği için Firavn: hem o rabbül'âlemin nedir? Diyor « ما » ile süal mahiyyetten süaldir. Mahiyyet kelimesi « ما » ya nisbettendir, ya'ni « ما » süaline verilecek cevabdır. Demek ki Firavn bu süal ile rabbül'âlemînin mahiyyetini sormuş oluyor. Bir şey'in mahiyeti ise emsalile beraber müşterek oldukları hakıkati külliyyedir. Fülânın mahiyyeti nedir ? Denildiği zaman ona şeriklerile beraber ne denilir? Nev'ı veya cinsi nedir? Denilmiş olur. Halbuki Allah tealânın şeriki, misli, nazıri muhal olduğundan ona mahiyyet tasavvur olunamaz. Onun için Hazreti Musâ, cevabda üslûbi hakîm denilen tarzı iltizam edip yalnız rabbül'âlemîn ismini mefhumile tasavvur ettirmek üzere âlemîni tefsir ederek 24.

﴿قَالَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنٖينَ﴾

Semavat ve Arzın ve bütün aralarındakilerin rabbı, eğer iykana ehl iseniz dedi ya'ni iykana ehil değil iseniz anlamazsınız. Fakat eşyayı tahkık etmiş, sebebsiz bir hâdise olamıyacağına bir yakîn edinmiş iseniz bilirsiniz ki bu üstünüzdeki Semavat ve altınızdaki Arz ile aralarındaki bütün bu mahsûsat, hudûsleri teaddüdleri, teşekkülleri, tefayyürleri ve bütün nızamı tehavvülleri ile bir rabbın tahti huküm ve terbiyesinde bulunduğuna ve bütün mümkinatın fevkında olan o vacibül'vücûdun şeriki olamıyacaığından nefsi mahiyyetile ta'rif olunamayıp ancak asâri zâhiresiyle bilinebileceğinden yakîn hasıl ederdiniz. Bu cevaba karşı Fir'avn 25. ﴿قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُٓ اَلَا تَسْتَمِعُونَ﴾ etrafındakilere

sh:»3624

dinlemezmisiniz dedi - bakın bakın ben ne soruyorum o nasıl cevab veriyor demek istiyor ve ihtimal ki tabiatin rabba ihtiyacını kabul etmiyordu. Onun için Musâ 26.

﴿قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلٖينَ﴾ rabbınız ve evvelki atalarınızın rabbı dedi

- tabiat üzerinde mutasarrıf olan bununla beraber hükûmete ihtiyaçları ma'lûm bulunan zevil'ukulün bariz olan delâletini ileri sürdü ki âlemîn mefhumunun rüknü bulunuyordu. Bunu sizin ve atalarınızın diye hıtab ve izafetle ifade etmesi de daha ziyade müessir ve vazıh olmak içindir. Çünkü sizin rabbınız demekle kendi ihtiyaçlarını göstermiş oluyor. Ve evvelki atalarınız demekle de beşerriyyetin faniliğini anlatarak gururlarını kırmış bulunuyor. Bununla beraber zevil'ukul hayyizinde göstermekle kendilerine bir şeref de izafe eyliyordu. Buna mukabil Fir'avn yine etrafındakilere hıtaben 27.

﴿قَالَ اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذٖٓى اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ her halde size

gönderilmiş olan Resulünüz mutlak mecnun dedi - bu suretle Resulünüz demesi belli ki bir istihza oluyordu. İşte Fir'avnlık taslıyanların hepsi de ilâhilere böyle mecnun derler, alay ederler. Bidayeten yumuşaklıkla hakîmâne idârei kelâm eden Musâ bu ınad ve tecavüze karşı yine evvelki kelâmını tefsir ederek mislile mukabele etti 28.

﴿قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾

o Maşrık ve Mağbirin ve bütün aralarındakilerin rabbı eğer siz âkıl iseniz dedi - ya'ni her gün görüldüğü üzere güneşi doğurup batıran, o Maşrık ve Magribi ta'yin eden ve değiştiren ve bu suretle ecramı hareket ettirerek bütün kâinatı idare eden. hepsinin üzerinde hüküm süren, hepsinin sahib ve maliki o, eğer siz âkıl olsanız bunu anlardınız, o Maşrık ve Mağribin rabbı bizi parlatıp sizi dulundurmağa (batırmağa) kadir ve

sh:»3625

şerîkten münezzeh olduğunu anlardınız da o nedir diye sormazdınız. Bu def'a da Fir'avn münakaşadan tehdîde geçerek 29.

﴿قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرٖى لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونٖينَ﴾

kasem ederim ki dedi: eğer benden başka bir ilâh ittihaz edersen seni mutlak ve muhakkak o zindandakilerden ederim - zindana atarım yerinde bu ta'biri kullanması o zindandakilerin halindeki fecaati bilhassa hatırlatmak içindir.

﴿٣٤﴾ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهُٓ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلٖيمٌۙ ﴿٣٥﴾ يُرٖيدُ
اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖۗ فَمَاذَا تَاْمُرُونَ ﴿٣٦﴾ قَالُٓوا
اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِى الْمَدَٓائِنِ حَاشِرٖينَۙ ﴿٣٧﴾ يَاْتُوكَ بِكُلِّ
سَحَّارٍ عَلٖيمٍ ﴿٣٨﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمٖيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍۙ ﴿٣٩﴾
وَقٖيلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَۙ ﴿٤٠﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ
اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبٖينَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا

لفرْعَوْنَ ائنَّ لَنَا لَاَجْرًا انْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالبينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ
نَعَمْ وَانَّكُمْ اذًا لَمنَ الْمُقَرَّبينَ ﴿٤٣﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰٓى اَلْقُوا
مَٓا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٤﴾ فَاَلْقَوْا حبَالَهُمْ وَعصيَّهُمْ وَقَالُوا بعزَّة
فرْعَوْنَ انَّا لَنَحْنُ الْغَالبُونَ ﴿٤٥﴾ فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَاذَا
هىَ تَلْقَفُ مَايَافكُونَ ﴿٤٦﴾ فَاُلْقىَ السَّحَرَةُ سَاجدينَ ﴿﴾

sh:»3626

﴿٤٧﴾ قَالُوٓا اٰمَنَّا برَبِّ الْعَالَمينَ ﴿٤٨﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ
﴿٤٩﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ انَّهُ لَكَبيرُكُمُ الَّذى
عَلَّمَكُمُ السّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَاُقَطّعَنَّ اَيْديَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ منْ
خلَافٍ وَلَاُصَلّبَنَّكُمْ اَجْمَعينَ ﴿٥٠﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ انَّٓا الٰى
رَبّنَا مُنْقَلبُونَ ﴿٥١﴾ انَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَٓا
اَنْ كُنَّٓا اَوَّلَ الْمُؤْمنينَ ﴿٥٢﴾ وَاَوْحَيْنَٓا الٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْر
بعبَادٓى انَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٥٣﴾ فَاَرْسَلَ فرْعَوْنُ فى الْمَدَٓائن
حَاشرينَ ﴿٥٤﴾ انَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَشرْذمَةٌ قَليلُونَ ﴿٥٥﴾ وَانَّهُمْ لَنَا
لَغَٓائظُونَ ﴿٥٦﴾ وَانَّا لَجَميعٌ حَاذرُونَ ﴿٥٧﴾ فَاَخْرَجْنَاهُمْ منْ
جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٨﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَريمٍ ﴿٥٩﴾ كَذٰلكَ
وَاَوْرَثْنَاهَا بَنٓى اسْرَٓائيلَ ﴿٦٠﴾ فَاَتْبَعُوهُمْ مُشْرقينَ ﴿٦١﴾
فَلَمَّا تَرَٓاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ اَصْحَابُ مُوسٰٓى انَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦٢﴾
قَالَ كَلَّٓا انَّ مَعىَ رَبّى سَيَهْدينِ ﴿٦٣﴾ فَاَوْحَيْنَٓا الٰى مُوسٰٓى اَن
اضْربْ بعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فرْقٍ كَالطَّوْد
الْعَظيمِ ﴿﴾

sh:»3627

﴿٦٤﴾ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرٖينَ ﴿٦٥﴾ وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ مَعَهُ
اَجْمَعٖينَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرٖينَ ﴿٦٧﴾ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً
وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٦٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ
الرَّحٖيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Etrafındaki cem'ıyyete bu, dedi: her halde bilgiç bir sihirbaz 34 Sihrile sizi yerinizden çıkarmak istiyor, binaenaleyh ne emredersiniz? 35 Bunu ve kardeşini dediler; eğle, şehirlere de derleyiciler yolla 36 Bütün bilgiç sihirbazları getirsinler 37 Bu suretle ma'lûm bir gün miykat ta'yin olunarak sihirbazlar cemolundu 38 Ve halka siz toplu musunuz denildi 39 Sanırız bizler sihirbazlara tabi' olacağız şayed onlar olursa galibler 40 Derken vaktâ ki sihirbazlar geldiler Firavne elbette: biz galip gelirsek bize mutlak ecir var ya ? dediler 41 Evet, dedi: hem siz o vakıt muhakkak mukarrebîndensiniz 42 Mûsâ onlara atın dedi: siz ne atacaksanız 43 Hemen iplerini ve sopalarını ortaya attılar ve Firavnin ızzeti hakkı için elbette biz galibiz, şüphesiz, dediler 44 Mûsâ da Asasını koyuverdi, bir de baktılar ki o, her ne dolap çeviriyorlarsa yutuyor 45 Derhal sihirbazlar secdeye kapandılar 46 "iyman ettik rabbül'âlemîne 47 Musâ ve Hârunun rabbına" dediler 48 Ona, dedi: ben size izin vermeden iyman ettiniz, anlaşıldı ki o size sihri ta'lim eden büyüğünüzmüş, o halde mutlak yakında bileceksiniz, çaresiz ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazına kestireceğim, hem muhakkak hepinizi çarmıha gerdireceğim" 49 Dediler: zararı yok, her halde biz rabbımıza döneceğiz 50 Her halde biz mü'minlerin evveli olduğumuzdan dolayı rabbımızın bize mağfiret buyuracağını ümid ederiz. 51 Hem Musâya şu vahyi yerdik: kullarımı

sh:»3628

gece yürüt çünkü ta'kıb edileceksiniz 52 Firavn de şehirlere asker toplayıcılar gönderdi 53 Şunlar şübhe yok ki bir şirzimei kaliledirler 54 Fakat hakkımızda çok gayz besliyorlar 55 Biz ise uyanık ihtiyatlı bir cem'ıyyet bulunuyoruz. diyordu 56 Bu suretle bunları bostanlardan, pınarlardan 57 Hazinelerden, ve dilrubâ makamlardan çıkardık 58 Ve onları Beni İsraile miras kıldık 59 Derken arkalarına düştüler Güneş doğmuştu 60 Vaktâ ki iki cem'ıyyet biribirine göründü Musânın eshabı yakalandık dediler 6l Hayır asla, dedi: rabbım muhakkak benimledir, bana yolunu gösterecektir 62 Bunun üzerine Musâya "vur Asan ile denize " diye vahyeyledik, vurunca bir infilak etti her bölük koca bir dağ gibi oluverdi 63 Ötekileri de buraya yanaştırmıştık 64 Musâyı ve maıyyetindekileri tamamen necata çıkardık 65 Sonra da ötekileri gark ettik 66 Şübhesiz bunda mutlak bir âyet var, öyle iken ekserîsi mü'min olmadı 67 Ve şübhesiz ki rabbın o öyle azîz öyle rahîm 68

﴿٦٩﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهٖيمَ ﴿٧٠﴾ اِذْ قَالَ لِاَبٖيهِ وَقَوْمِهٖ مَا
تَعْبُدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَعْبُدُ اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفٖينَ ﴿٧٢﴾
قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ اِذْ تَدْعُونَ ﴿٧٣﴾ اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ اَوْ يَضُرُّونَ
﴿٧٤﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ
اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٦﴾ اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمُ الْاَقْدَمُونَ
﴿٧٧﴾ فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لٖى اِلَّا رَبَّ الْعَالَمٖينَ ﴿﴾

sh:»3629

﴿٧٨﴾ اَلَّذى خَلَقَنى فَهُوَ يَهْدينِ ﴿٧٩﴾ وَالَّذى هُوَ يُطْعِمُنى
وَيَسْقينِ ﴿٨٠﴾ وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفينِ ﴿٨١﴾ وَالَّذى
يُميتُنى ثُمَّ يُحْيينِ ﴿٨٢﴾ وَالَّذى اَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لى خَطيئَتى
يَوْمَ الدّينِ ﴿٨٣﴾ رَبِّ هَبْ لى حُكْمًا وَاَلْحِقْنى بِالصَّالِحينَ
﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْ لى لِسَانَ صِدْقٍ فِى الْاٰخِرينَ ﴿٨٥﴾ وَاجْعَلْنى
مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعيمِ ﴿٨٦﴾ وَاغْفِرْ لِاَبى اِنَّهُ كَانَ مِنَ
الضَّآلّينَ ﴿٨٧﴾ وَلَاتُخْزِنى يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٨﴾ يَوْمَ لَايَنْفَعُ
مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٩﴾ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَليمٍ ﴿٩٠﴾
وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقينَ ﴿٩١﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحيمُ لِلْغَاوينَ
﴿٩٢﴾ وَقيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَاكُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٣﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٩٤﴾ فَكُبْكِبُوا فيهَا هُمْ
وَالْغَاوُنَ ﴿٩٥﴾ وَجُنُودُ اِبْليسَ اَجْمَعُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا وَهُمْ
فيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٧﴾ تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفى ضَلَالٍ مُبينٍ
﴿٩٨﴾ اِذْ نُسَوّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمينَ ﴿٩٩﴾ وَمَآ اَضَلَّنَآ اِلَّا
الْمُجْرِمُونَ ﴿١٠٠﴾ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعينَ ﴿١٠١﴾ وَلَا صَديقٍ
حَميمٍ ﴿١٠٢﴾ فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنينَ ﴿﴾

sh:»3630

﴿١٠٣﴾ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنينَ ﴿١٠٤﴾
وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزيزُ الرَّحيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Onlara İbrahimin kıssasını da oku 69 O bir vakıt babasına ve kavmine: siz neye taparsınız? dedi 70 Bir takım putlara taparız da dediler: onlar sayesinde toplanırız 71 Onlar, dedi: dua ettiğiniz vakıt işidirler mi ? 72 Veya size bir menfeat verir yâhud bir zarar ederler mi 73 Yok dediler: atalarımızı bulduk, böyle yapıyorlardı 74 Şimdi, dedi: gördünüz a o sizin ve eski atalarınızın taptıklarınızı 75 Hep onlar benim düşmanım ancak o rabbül'âlemîn başka 76. 77 O ki beni yarattı sonra da bana o hidayet eder 78 Ve o ki

bana o, yedirir, o içirir, 79 Hastalandığım vakıt da bana o şifa verir 80 Ve o ki beni öldürür, sonra beni yine diriltir 81 Ve o ki ceza günü ben onun günahımı afivbuyurmasını niyaz ederim 82 Yarab, bana bir hukûm ıhsan et ve beni sâlihine ilhak buyur 83 Ve bana sonrakiler içinde bir "lisanı sıdık" tahsıys eyle 84 Ve beni naıym cennetinin varislerinden eyle 85 Babama da mağfiret buyur, çünkü o yanlış gidenlerden idi 86 Ve utandırma beni ba's olunacakları gün 87 O gün ki ne mal faide verir ne oğulları 88 Ancak Allaha selim bir kalb ile varan başka 89 Hem müttekiler için cennet yaklaştırılmış 90 Azgınlar için de Cehennem hortlatılmıştır 91 Ve bunlara hani rede o Allahın gayrıdan taptıklarınız ? Nasıl size yardım ediyorlar veya kendilerini kurtarıyorlar mı ? denilmekte 92. 93 Ve arkasından hep onlar o Cehennemin içine fırlatılmaktadır 94 Ve bütün o İblis orduları onun içinde birbirleriyle çekişirlerken şöyle demektedirler 95. 96 Tallahi biz doğrusu açık bir dalâl içinde imişiz 97 Çünkü sizi rabbül'âlemîn seviyyesinde tutuyorduk 98 Ve bizi hep o mücrimler

sh:»3631

şaşırtmıştı 99 Bak şimdi bizim için ne şefaatciler var 100 Ne de yakın bir sadîk 101 Bari bizim için geriye bir dönmek olsa idi de mü'minlerden olsa idik 102 Şübhesiz bunda mutlak bir âyet var, öyle iken ekserîsi mü'min olmadı 103 Ve şüphesiz ki rabbın o öyle azîz öyle rahîm 104

84. ﴿وَاجْعَلْ لِى لِسَانَ صِدْقٍ فِى الْاٰخِرِينَۙ﴾ LİSANI SIDK - Dünyada

Kıyamete kadar eseri bakı kalacak güzel bir nam, ya'ni bir husni sıyt, dosdoğru bir zikri cemîl, şaşmaz bir yadı hasen, onun için her ümmet, Hazreti İbrahimi seve gelmiştir. Yahud zürriyyetim içinde benim asıl dinimi yenileyecek, benim gibi sıdk ile tevhide da'vet edecek bir sâdık dil ki Muhammed sallallahü aleyhi vesellemdir. 103. ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ﴾ Şübhesiz bunda - şu okunan İbrahim kıssasında

﴿لَاٰيَةًۜ﴾ mutlak bir âyet var - ya'ni ıbret ve öğüd alınacak, ders edinilecek büyük bir huccet ve bürhan var.

﴿١٠٥﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَۚ ﴿١٠٦﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ
اَخُوهُمْ نُوحٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٠٧﴾ اِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌۙ
﴿١٠٨﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِۚ ﴿١٠٩﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ
اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَۚ ﴿١١٠﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَطِيعُونِۜ ﴿١١١﴾ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَۜ ﴿﴾

sh:»3632

﴿١١٢﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِى بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ ﴿١١٣﴾ اِنْ
حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّى لَوْ تَشْعُرُونَۚ ﴿١١٤﴾ وَمَٓا اَنَا بِطَارِدِ
الْمُؤْمِنِينَۚ ﴿١١٥﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌۜ ﴿١١٦﴾ قَالُوا لَئِنْ
لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَۜ ﴿١١٧﴾ قَالَ رَبِّ
اِنَّ قَوْمِى كَذَّبُونِۚ ﴿١١٨﴾ فَافْتَحْ بَيْنِى وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِى

وَمَنْ مَعِىَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٩﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ
الْمَشْحُونِ ﴿١٢٠﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢١﴾ اِنَّ فِى
ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Nuh kavmı gönderilen Resulleri tekzib etti 105 O vakıt ki kardeşleri Nuh onlara şöyle demişti: siz Allahdan korkmaz mısınız ? 106 Haberiniz olsun ben size gönderilmiş bir Resulüm, bir eminim 107 Gelin Allahdan korkun, bana itaat edin 108 Buna karşı ben sizden bir ecir de istemiyorum, benim ecrim ancak rabbül'âlemîne aiddir 109 Gelin Allahdan korkun bana itaat edin 110 A, dediler: hiç biz sana inanır mıyız ? Senin ardına hep o ezrail düşmüş? 111 Benim ne ılmim olabilir? dedi: onlar ne yapıyorlarmış 112 Sizin şuurunuz olsa onların hısabı ancak rabbıma aiddir 113 Hem ben iyman edenleri koğmaya me'mur değilim 114 Ben ancak açık, bir nezirim 115 And ederiz ki dediler; eğer vazgeçmezsen yâ Nuh! Mutlak ve muhakkak recm edilenlerden olacaksın 116 Yâ reb! dedi: anlaşıldı ki kavmım beni

sh:»3633

tekzib ettiler 117 Artık benimle onların arasını nasıl ayırd edeceksen et de bana ve beraberimdeki

mü'minlere necat ver 118 Bunun üzerine biz de onu ve beraberindekileri o dolu gemide necata çıkardık

119 Sonra da arkasından kalanları garkettik 120 Şübhesiz bunda mutlak bir âyet var 121 öyle iken ekserîsi

mü'min olmadı ve şübhesiz ki rabbın, o öyle azîz, öyle rahîm 122

106. ﴿اَخُوهُمْ نُوحٌ﴾ kardeşleri Nuh - ya'ni ayni kavmden olan Nuh.

﴿١٢٣﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٤﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ
هُودٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٥﴾ اِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ ﴿١٢٦﴾
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿١٢٧﴾ وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ
اَجْرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٨﴾ اَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ اٰيَةً
تَعْبَثُونَ ﴿١٢٩﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٣٠﴾
وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣١﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ
﴿١٣٢﴾ وَاتَّقُوا الَّذِى اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٣﴾ اَمَدَّكُمْ
بِاَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٥﴾ اِنِّى اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٦﴾ قَالُوا سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا اَوَعَظْتَ

اَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٧﴾ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا خُلُقُ الْاَوَّلِينَ
﴿١٣٨﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿﴾

sh:»3634

﴿١٣٩﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَهْلَكْنَاهُمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤٠﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Âd, gönderilen Resulleri tekzib etti 123 O vakıt ki kardeşleri Hûd onlara demişti: siz Allahdan korkmaz mısınız? 124 Haberiniz olsun ki ben size gönderilmiş bir Resulüm' emînim 125 Gelin Allahdan korkun ve bana itaat edin 126 Buna karşı ben sizden bir ecir de istemiyorum. benim ecrim ancak rabbül'âlemîne aiddir 127 Siz her tepeye bir alâmet bina eder eğlenir misiniz? 128 Bir takım masnuat da ediniyorsunuz ki sanki muhalled kalacaksınız 129 Hem tuttuğunuz vakıt merhametsiz, cebbarcasına tutuyorsunuz 130 Artık Allahdan korkun ve bana itaat edin 131 O Allahdan korkun ki size o bildiğiniz şeylere imdad buyordu 132 En'am, oğullar 133 Cennet gibi bağlar, bahçeler, menba'lar ile size imdad buyurmakta 134 Cidden ben size büyük bir günün azâbından korkuyorum 135 Sen, dediler: ha va'zetmişin ha va'zedenlerden olmamışın bizce müsavidir 136 Bu sırf eskilerin âdeti 137 Biz ta'zib olunmayız 138 Diye onu tekzib ettiler de kendilerini helâk ediverdik. Şübhesiz bunda mutlak bir âyet var, öyle iken ekserîsi mü'min olmadı 139 Ve şübhesiz ki rabbın o, öyle azîz öyle rahîm 140

128. ﴿بِكُلِّ رِيعٍ﴾ her yüksek mevkı; tepe ﴿اٰيَةً﴾ alâmet, burada büyük saray ve yüksek köşk gibi ifrat bina ma'nâsına ﴿تَعْبَثُونَ﴾ oynuyorsunuz - abes, hakıki veya hukmî bir faidesi olmıyan oyun ve eğlence gibi boş şeyler, ya'ni ciddi bir maksadi meşru' olmaksızın mücerred binasile

sh:»3635

eğlenmek, iftihar etmek için yapıyorsunuz, yahud oyun yerleri yapıyorsunuz 129. ﴿مَصَانِعَ﴾ Mısnaın cem'ı yahud mas'nuun cem'ı ya'ni san'athaneler yâhud mas'nüat, bundan anlaşılıyor ki o zaman sanayiın bir ifratı varmış, cem'ıyyetin hakıki menafiı, ma'neviyyatı, ahlâkı gözetilmiyerek maddî mas'nuat ile zulm-ü cebr yapılıyormuş.

﴿١٤١﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤٢﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ
صَالِحٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٣﴾ اِنّٖى لَكُمْ رَسُولٌ اَمٖينٌ ﴿١٤٤﴾
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِ ﴿١٤٥﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ
اَجْرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿١٤٦﴾ اَتُتْرَكُونَ فٖى مَا هٰهُنَٓا
اٰمِنٖينَ ﴿١٤٧﴾ فٖى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٨﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ

طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٩﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ
﴿١٥٠﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿١٥١﴾ وَلَا تُطِيعُوا اَمْرَ
الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥٢﴾ اَلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ
﴿١٥٣﴾ قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٤﴾ مَا اَنْتَ
اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَاْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٥﴾
قَالَ هٰذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿١٥٦﴾ وَلَا
تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿﴾

sh:»3636

﴿١٥٧﴾ فَعَقَرُوهَا فَاَصْبَحُوا نَادِمِينَ ﴿١٥٨﴾ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ
اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٥٩﴾ وَاِنَّ
رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Semûd gönderilen Resulleri tekzib etti 141 O vakıt ki kardeşleri Salih onlara demişti: Allahdan korkmaz mısınız? 142 Haberiniz olsun ki ben size gönderilmiş bir Resulüm, eminim 143 Gelin Allahdan korkun ve bana itaat edin 144 Buna karşı ben sizden bir ecir istemiyorum, benim ecrim ancak rabbül'âlemîne aiddir 145 Siz burada emn-ü eman ile bırakılacak mısınız? 146 O Cennetler, pınarlar 147 Lâtıf tal'ı sarkmış hurmalar, ekinler içinde 148 Ki bir de dağlardan keyfli keyfli evler yontuyorsunuz 149 Gelin Allahdan korkun da bana itaat eyleyin 150 İtaat etmeyin o kimselere ki 151 yer yüzünü gesada verirler de islâh etmezler 152 Sen dediler: çok büyülenmişlerdensin 153 Sen bizim gibi bir beşerden başka nesin? Haydi bir âyet getir eğer sadıklardan isen 154 Ha, dedi: işte bir naka ona bir şirb hakkı' size de ma'lûm bir günün şirb hakkı 155 Sakın ona bir kötülükle ilişmeyin ki o yüzden sizi büyük bir günün azâbı yakalar 156 Derken

onu vurdular, fakat nâdim oldular 157 Çünkü kendilerini azâb yakalayıverdi şüphesiz bunda mutlak bir âyet

var öyle iken ekserîsi mü'min olmadı 158 Ve şüphesiz rabbın o, öyle azîz öyle rahîm 159

154. ﴿فَاْتِ بِاٰيَةٍ﴾ haydi bir âyet getir - ya'ni Peygamber olduğunu alâmet olacak bir mu'cize

155. ﴿شِرْبٌ﴾ hakkı şirb

sh:»3637

Fıkıhta içmek, hayvan ve tarla sulamak ve kullanmak için su almak hakkı, yalnız içmek için olan hakkı şefe

«dudak hakkı» denilir. Bir harktan böyle nevbetle intifa' etmeğe « مهايئه » ta'bir olunur. Salih

aleyhisselâm Naka ile kavmı arasında suyu nevbete koymuştu.

﴿١٦٠﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦١﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ
اَخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦٢﴾ اِنّى لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ
﴿١٦٣﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿١٦٤﴾ وَمَٓا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ
اَجْرٍ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ اَتَاْتُونَ
الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٦﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ
مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٧﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ
يَالُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٨﴾ قَالَ اِنّى لِعَمَلِكُمْ مِنَ
الْقَالِينَ ﴿١٦٩﴾ رَبِّ نَجِّنى وَاَهْلى مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٧٠﴾
فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اَجْمَعِينَ ﴿١٧١﴾ اِلَّا عَجُوزًا فِى الْغَابِرِينَ
﴿١٧٢﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿١٧٣﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا
فَسَٓاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٤﴾ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ﴿﴾

sh:»3638

﴿١٧٥﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Lût kavmı gönderilen Resulleri tekzib etti 160 O vakıt ki kadeşleri Lût onlara demişti: siz Allahdan korkmaz mısınız? 161 Haberiniz olsun ben size gönderilmiş bir Resulüm, eminim 162 Gelin Allahdan korkun da bana itaat edin 163 Buna karşı ben sizden bir ecir de istemiyorum, benim ecrim ancak rabbül'âlemîne aiddir 164 Âlemîn içinden erkeklere mi gidiyorsunuz? 165 Bırakıyorsunuz da sizin için yarattığı çiftleri? Doğrusu siz insanlıktan çıkmış bir kavimsiniz 166 And ederiz ki dediler vazgeçmezsen ya Lût, mutlak ve muhakkak çıkarılanlardan olacaksın 167 Ben, dedi: doğrusu sizin amelinize buğz edenlerdenim 169 Biz de onu ve ehlini temamen halâs ettik 170 ancak bir acüze kaldı 171 Sonra geridekileri hep tedmir eyledik 172 Ve üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki ne fena idi o münzerin yağmuru 173 Şübhesiz bunda mutlak bir âyet var, öyle iken ekserîsi mü'min olmadı 174 Ve şübhesiz ki rabbın o, öyle azîz öyle rahîm 175

173. ﴿مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ﴾ münzerin yağmuru - inzar edilip de dinlemiyenlerin başına yağdırılan taş yağmuru.

﴿١٧٦﴾ كَذَّبَ اَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٧﴾ اِذْ قَالَ
لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٨﴾ اِنّى لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ ﴿١٧٩﴾

﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ﴾

sh:»3639

﴿١٨٠﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ
الْعَالَمِينَۜ ﴿١٨١﴾ اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَۚ
﴿١٨٢﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِۚ ﴿١٨٣﴾ وَلَا تَبْخَسُوا
النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَۚ ﴿١٨٤﴾
وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلِينَۜ ﴿١٨٥﴾ قَالُوٓا اِنَّمَٓا
اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَۙ ﴿١٨٦﴾ وَمَٓا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَاِنْ
نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَۚ ﴿١٨٧﴾ فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ
السَّمَٓاءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَۜ ﴿١٨٨﴾ قَالَ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿١٨٩﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِۜ اِنَّهُ كَانَ
عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٩٠﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿١٩١﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُۚ﴾

Meali Şerifi
Eshabı Eyke gönderilen Resulleri tekzib etti 176 O Vakit ki Şuayb onlara demişti: siz Allahdan korkmaz mısınız? 177 Haberiniz olsun ben size gönderilmiş bir Resulüm, emînim 178 Gelin Allahdan korkun ve bana itaat edin 179 Buna karşı sizden

sh:»3640

bir ecir istemiyorum, benim ecrim ancak rabbül'âlemîne aiddir 180 Ölçeği tam ölçün de hak yiyenlerden olmayın 181 Ve doğru terazi ile tartın 182 Halkın eşyalarını değerinden düşürmeyin ve yer yüzünü ihtilâlcılıkla fesada vermeyin 183 O sizi ve sizden evvelki cibileti yaratan hâlıktan korkun 184 Sen, dediler: muhakkak sihirlilerdensin 185 Sen bizim gibi bir beşerden başka nesin, doğrusu biz seni her halde yalancılardan sanıyoruz 186 Üzerimize Semâdan bir kıt'ayı düşürüver haydi sâdıklardan isen 187 Rabbım a'lemdir, dedi: yaptıklarınıza 188 Hasılı onu tekzib ettiler, kendilerini de o zulle gününün azâbı alıverdi ki o cidden büyük bir günün azâbı idi 189 Şüphesiz bunda mutlak bir âyet var, öyle iken ekserîsi mü'min olmadı 190 Ve şüphesiz ki rabbın o, öyle azîz öyle rahîm 191

176. ﴿اَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ﴾ ESHABI Eyke, Eykeliler -Leyke kıraetlerine göre - Leykeliler. Eyke yumuşak ağaç bitiren bataklık demek olup Medyene doğru sahili bahrde bir mevkıın ismidir. Burada sakin olan bir taife vardı, Şuayb aleyhisselâm, bunlara da meb'us olmuş idi. Lâkin onlardan değil, ecnebi idi.

Onun için «ehuhüm» denilmiyerek sadece Şuayb buyurulmuştur. Leyke « الايكه » nin nakl ile okunuşu olabilirse de merkezleri olan kasabanın ismi de deniliyor. Ya'ni Leyke eshabı Hıcrın merkez şehirleri imiş Şu halde Eshabüleyke, Eshabülhıcir demek olur. Bunların ticaret ile meşgul oldukları ve zalim ve hilekâr bulundukları anlaşılıyor.

182. ﴿الْقِسْطَاسِ﴾ KISTAS - Mizan: terazi kantar, çeki gibi vezin mıkyası demektir ki aslı Rumcadır denilmiş. 189. ﴿يَوْمِ الظُّلَّةِ﴾ zulle günü - rivayet olunduğuna göre Allah tealâ bunlara yedi gün ve gece şiddetli bir hararet musallat kılmış, nefesleri tıkanıyormuş, evlerinin içlerine sokulmuşlar duramamışlar, sahraya fırlamışlar, bir bulut Güneşe

sh:»3641

gölge olmuş, bir serinlik bir lezzet duyar gibi olmuşlar, biribirilerine bağrışarak altına toplanmışlar, o zulle, o gölgelik min tarafillâh bir ateş halinde üzerlerine inmiş, hepsini yemiş bitirivermiştir. Bu suretle özürlerine istedikleri gibi Semâdan bir kıt'a düşürülmüş demektir. Bu kıssa burada muhtasaran zikrolunan yedi kıssanın sonuncusudur. Peygamberleri teksib edenlere azâbın nüzulü bir âdeti cariye olduğu bu yedi kıssa ile anlatılarak münkirlere tehdid ve Peygambere tesliye yapıldıktan sonra buyuruluyor ki:

﴿١٩٢﴾ وَاِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٣﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ
الْاَمِينُ ﴿١٩٤﴾ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٥﴾
بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٦﴾ وَاِنَّهُ لَفِى زُبُرِ الْاَوَّلِينَ ﴿١٩٧﴾
اَوَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً اَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمٰٓؤُا بَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَ ﴿١٩٨﴾
وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلٰى بَعْضِ الْاَعْجَمِينَ ﴿١٩٩﴾ فَقَرَاَهُ عَلَيْهِمْ مَا
كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٠٠﴾ كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِى قُلُوبِ
الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠١﴾ لَايُؤْمِنُونَ بِهِ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ
﴿٢٠٢﴾ فَيَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَايَشْعُرُونَ ﴿٢٠٣﴾ فَيَقُولُوا هَلْ
نَحْنُ مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٤﴾ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٥﴾ اَفَرَاَيْتَ
اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٦﴾ ثُمَّ جَٓاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ
﴿٢٠٧﴾ مَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ﴿﴾

sh:»3642

﴿٢٠٨﴾ وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿٢٠٩﴾ ذِكْرٰى
وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢١٠﴾ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿٢١١﴾
وَمَا يَنْبَغِى لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١٢﴾ اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ

لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٣﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُونَ مِنَ
الْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ ﴿٢١٥﴾
وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٦﴾ فَاِنْ
عَصَوْكَ فَقُلْ اِنّى بَرٓيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى
الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٨﴾ اَلَّذى يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٩﴾
وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ ﴿٢٢٠﴾ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
﴿٢٢١﴾ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿٢٢٢﴾ تَنَزَّلُ
عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ ﴿٢٢٣﴾ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ
﴿٢٢٤﴾ وَالشُّعَرَٓاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ ﴿٢٢٥﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فى
كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٦﴾ وَاَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَالَا يَفْعَلُونَ ﴿﴾

sh:»3643

﴿٢٢٧﴾ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ
كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوٓا اَىَّ
مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve hakıkat bu (kur'an) rabbül'âlemînin şübhesiz bir tenkizilidir 192 Onu Ruhı emîn indirdi 193 Senin kalbin üzerine ki o münzirlerden olasın 194 Açık parlak bir Arabi lisan ile 195 Hem o şübhesiz evvelkilerin kitablarında da var 196 Onu Beni İsrail ulemasının bilmesi de onlara bir âyet (bir delil) değil mi 197 Eğer onu Arabca bilmiyenlerin birine indirseydik de 198 o kendilerine kıraet etse idi yine iyman etmiyeceklerdi 199 Biz onu mücrimlerin kalblerine öyle sokmuşuzdur. 200 İyman etmezler ana tâ o elim azâbı görecekleri deme kadar 201 Ki geliversin de kendilerine ansızın, hiç farkında değillerken 202 Desinler ki acaba bize bir müsaade edilir mi? 203 Ya şimdi azâbımızı iviyorlar mı? 204 Gördün a artık onlara senelerce zevk ettirsek 205 Sonra kendilerine edilen vaid gelip çatarsa 206 O yaşatıldıkları zevkın kendilerine hiç faidesi olmıyacaktır 207 Maamafih biz hangi memleketi helâk ettikse her halde onu inzar edenler olmuştur 208 İhtar edilmiştir, ve biz zulmetmiş değilizdir 209 Ve bunu Şeytanlar indirmedi 210 Bu onlara hem yaraşmaz hem güçleri yetmez? 211 Onlar işitmekten sureti kat'ıyyede azledilmişlerdir 212 Binaenaleyh sakın Allah ile beraber diğer bir ilâha çağırma ki o ta'zib edileceklerden olmıyasın 213 Hem en yakın hısımlarını inzar et 214 Ve sana ittiba' eden mü'minlere kanadını indir 215 Bunun üzerine sana ısyan ederlerse ben sizin amellerinizden beriim de 216 Ve o, azîz rahime mütevekkil ol 217 O ki görüyor kıyam ettiğin vakıt seni 218 Ve secdekârlar içinde dolaşmanı 219 Çünkü o öyle semi öyle alîmdir 220 Haber vereyim mi size Şeytanlar kimin üzerine inerler? 221

sh:»3644

Vebal yüklenici her bir sahtekâr üzerine inerler 222 Onlar kulak verirler ve ekseri yalan söylerler 223 Şairler, bunların arkasına da çapkınlar, sapkınlar düşer 224 Görmez misin bunlar her vâdide hayran olurlar 225 Ancak iyman edip iyi ameller işliyenler ve Allahı çok zikredenler ve kendilerine zulmedildikten sonra

192. ﴿وَاِنَّهُ﴾ Ve hakıkaten o - zikrolunan âyetleri nâtık bulunan Kur'an

﴿لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ şübhesiz rabbül'âlemînin bir tenzilidir. - Esasen onun kelâmı,

onun sıfatı olup hurufı Arabiyye ile bu elfazı geydirip indirten odur. Onun tarafından indirilmedir. Rabbül'âlemîn ismine izafeti bu tenzil, Hak tealânın bütün âlemîne şâmil bir terbiyesi ve re'feti ahkâmından

bulunduğunu anlatmak « وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ» mazmununu

andırmak içindir. 193. ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ﴾ rabbül'âlemînden onu o Ruhı emîn

indirdi (yâhud onunla o Ruhı emîn indi) -

RUHİ EMÎN, O EMÎN RUH, ya'ni Allah tealânın emanetini hâiz olan kemali emniyyetle vahyini Enbiyasına

iysal eyliyen ruh. Cibrili Emin aleyhisselâmdır. 194. ﴿عَلٰى قَلْبِكَ﴾ senin kalbin üzerine - ya'ni

sâde üzerine indirmedi, kalbine, vicdan ve şuurun menatı olan mevcudiyyetinin künhüne işletti, temamen hafızana verdi ve bütün bundaki ahlâkı ve ma'rifeti sana meleke kıldı.

Necmüddini kübrâ tefsirinde der ki: eğer Tevrat da Hazreti Musâya elvah ile indirilmeyip de böyle kalbine indirilmiş olsa idi gadab zamanında onları elinden bırakıvermezdi ve ılmi ledünn ögrenmek için Hızrı aramağa
sh:»3645

gitmezdi اهـ. Râbbül'âlemîn bunu böyle bütün kalbini kavramak üzere Ruhı emîn ile indirdi ki temamen

emniyyet hasıl edip ﴿لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ﴾ o münzirlerden olasın ya'ni inzar ile

risaletleri meşhur olan balâdaki Peygamberler gibi Resuli emîn olup inzar edesin 195.

﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾ mübîn, ya'ni anlattınığı açık ve güzel bir ifade ile anlatır bir Arabi

lisan ile - arabca haddi zatında her ma'nâyı iyi anlatabilen bir lisan olmakla beraber Kur'an onu en yüksek

bir nekahat ve vuzuh ile parlatmıştır.

Binaenaleyh yukarıdaki kıssalarla edilen inzarların ma'nâsını anlamamakta Arabların hiçbir uzrü yoktur.

196. ﴿وَاِنَّهُ لَفٖى زُبُرِ الْاَوَّلِينَ﴾ Bununla beraber o şübhesiz evvelkilerin kitablarında

da vardır - ya'ni evvelki kitablarda da bu Kur'anın zikri geçmiştir. Böyle oluduğunu inkâr ediliyorsa 197.

﴿اَوَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً اَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَٓاؤُا بَنٖٓى اِسْرَٓائِيلَ﴾ Beni

İsraîl ulemasının onu bilmesi bile onu inkâr edenlere bir delîl değil midir? - Beni İsraîl ulemasından bir

kısmı Tevrat ve İncilde aleyhıssalâtü vesselâmın sıfat ve na'ti zikrolunduğunu söylüyorlardı. Kureyş de gidip

onlardan bu haberi öğreniyorlardı 198. ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلٰى بَعْضِ الْاَعْجَمِينَ﴾

eğer biz onu Arabca bilmeyenlerin birine indirseydik - böyle bir mu'cize yapsa idik - de 199.

﴿فَقَرَاَهُ عَلَيْهِمْ﴾ onlara onu o, okusa idi - ki bu surette okunan Kur'an haddi zatında bir mu'cize

olduğu gibi okuyuşda başkaca bir mu'cize olurdu ﴿مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ﴾ yine ona

inanmazlardı - acemî değil, pek a'lâ Arabca biliyormuş derlerdi.

sh:»3646

İşte bu Kur'anın Allahdan inme bir mu'cize olduğuna inanmıyanlar böyle inadcı kâfirlerdir. 200.

﴿كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ﴾ Biz onu mücrimlerin kalblerine böyle

sokmuşuzdur. - Ma'nâsını anlarlar, fesahat-ü belâgatinin güzelliğini tanırlar, gerek nazmı ve gerek

ma'nâsindaki gayb haberleri i'tibariyle i'cazını ve tanzıyr edilemediğini bilirler ve evvelki kitablarda zikri

bulunduğunu da duyarlar, fakat 201. ﴿لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ ona iyman etmezler- mücrim oldukları

için inanmak işlerine gelmez, o inzarlar hoşlarına gitmez

﴿حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ﴾ ta ki o elîm azâbı görsünler - ya'ni azâbı görecekleri

lâhzaya kadar inanmazlar, görmek için inanmazlar 204. ﴿اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ﴾ şimdi

azâbımızı isti'cal mi ediyorlar? - Ya'ni azâb gelince « هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ » diyeceklerken şimdi «

﴿فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا﴾ . ﴿اَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ » diye

iviyorlar mı ? 205. ﴿اَفَرَاَيْتَ الخ...﴾

210. ﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ﴾ Bunu Şeytanlar alıp indirmedi - bir takım kâfirler

nübüvveti, bir kehanet gibi farz ederek Kur'anı kâhinlere edilen Cinn ve Şeytan telkinatı kabilinden

göstermek istemişlerdi. Bununla onlar reddediliyor. Ya'ni bunda hiç şeytanet eseri yoktur.

Rabbül'âlemînden onu o emîn Ruh indirdi, Şeytanlar değil 211. ﴿وَمَا يَنْبَغِى لَهُمْ﴾ o hem

onlara yaraşmaz - Şeytana yakışır bir şey değildir, şeytane zıddır ﴿وَمَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ hem de

güçleri yetmez - isteseler de yapamazlar 212. ﴿اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ﴾ çünkü

onlar işitmekten sureti kat'ıyyede ma'zuldürler - melei a'lâyı dinlemekten memnu'durlar. «

لَايَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۝ دُحُورًا » (vessaffat, kul uhiye bak)

sh:»3647

213. ﴿فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ﴾

Binaenaleyh sakın Allah ile beraber diğer bir ilâha çağırma ki azâb edileceklerden olmıyasın - ya'ni mâdam ki hakikat böyledir, sen o inzar eden Peygamberlerden olasın diye bu Kur'an sana Allah tarafından Ruhı emîn ile indirilmiş ve Şeytanlar işitmekten men'olunmuştur. O halde sen de Allahdan başkasına ne duâ et ne da'vet. Peygambere bu hıtabın böyle şirkten nehiy suretinde iyrad buyurulması tevhide da'vette ıhlâsı artırmak için bir tehyic ve diğer mükellefini tahzirde üsve olmak için bir inceliktir. 214.

﴿وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ﴾ Hem en yakın hısımlarını inzar et - ya'ni evvelâ

içlerinde yaşadığın kendi hısımlarının en yakınlarından inzara başla.

Rivayet olunduğu üzere bu âyet nâzil olduğu zaman aleyhıssalatü vesselâm Safaya çıktı, oymak oymak bütün akribasını çağırdı, hep yanına toplandılar «ben size: şu dağın arkasında düşman süvarisi va desem bana inanırmısınız ? » buyurdu, evet dediler, «o halde ben size habci geldim, ileride şiddetli bir azâb var» buyurdu. 215. ﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ﴾ - Kanad indirmek, tevazu' ile merhamet ve şefekat ma'nâsına istiaredir. ﴿لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ - Mü'minlerden sana ittiba

edenlere ki gerek akribandan olsun gerek olmasın 216. ﴿فَاِنْ عَصَوْكَ﴾ yok sana ası olurlar,

ya'ni biat etmezlerse ﴿فَقُلْ اِنِّى بَرِٓيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ben sizin amellerinizinden

biriim mes'uliyyetini kabul etmem. de 217. ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ﴾ ve o

azîzi rahîme, ya'ni düşmanlarını kahre ve dostlarına

sh:»3648

yardıma kadir olan Allah zülcelâle mütevekkil ol, o onların şerrinden seni muhafaza eder. 218.

﴿اَلَّذٖى يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ﴾ o rahim ki görür sen kıyam ederken - ya'ni namaza

bahusus teheccüde veya emir bil'ma'rufa ve ı'lâi kelimetullaha kalkarken - seni 219.

﴿وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ﴾ ve secde edenler içinde tekallübünü - namaz kılanlara

imam olarak harekâtını veya mü'minleri teftiş için içlerinde dolaştığını, yâhud ı'lâi kelimetullahda mü'minler

arasında besaıynı, yâhud da vazifei risaleti iyfa için Enbiya miyanındaki hıdematını Bir de «dünyaya

gelinceye kadar mü'minden mü'mine atalarının sulbündeki intikalâtını» diye bir ma'nâ verilmiş ise de bu

intikal mazıyde olup âyetin siyakı ise hal ve istikbalde zâhir olduğundan bu ma'nânın burada istibatı baid

görünür 220. ﴿اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ her halde o , öyle semi' öyle alîmdir. - Bütün

söylediklerinizi işitir, niyyetlerinizi bilir, ona göre ecrini verir. Binaenaleyh her vechile tevekkül-ü ı'timada,

duâ ve ıbadeta lâyıktır. 221. ﴿هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ﴾

Şeytanlar kimin üzerine iner size haber vereyim mi? -Yukarıda Kur'anın Şeytan ilkaatı olamıyacağı

anlatılmıştı, şimdi de Şeytanların kimler üzerine inecekleri anlatılarak Hazreti Peygamberin şahsıyyeti

Muhammediyyelerine Şeytanların yanaşamıyacağı antalıyor. Bakınız Şeytanlar kimin - üzerine inerler. 222.

﴿تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ﴾ her bir effâki esim üzerine inerler - nerede bir effâk:

çok yalancı: yalan uydurucu: iftiracı sahtekâr. Esim günahtan korkmaz, vebal yüklenici şirrir kimse varsa

onlara inerler. Şeytan inmek için evvelâ böyle günahtan vebalden çekinmez, sahteci şirrir, nüfusi habise

arar. Bu

sh:»3649

suretle gayei ittisal aralarındaki münasebet ve alâkaya göre olur. Bu ise ahlâkı Muhammedinin temamen

hılâfınadır. Saniyen 223. ﴿يُلْقُونَ السَّمْعَ﴾ ki onlara kulak verirler - ya'ni vebalden korkmaz sahtekârlar o Şeytanların ilkaatına kulak verir, dinlimek için hazırlanırlar

﴿وَاَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ﴾ ekserîsi yalancıdırlar - ya'ni söylediklerinin ekserîsini yalan söylerler,

şeytanlar onlara bir vehm-ü zann ilka eyler, onlar da kendi tehayyülâtlarına göre uydurur uydurur söylerler, onun için kâhin sözlerinin ba'zısı rast gelse bile ekserîsi yalan çıkar. Muhammed aleyhisselâmın ahvali ve akvali ise böyle değildir. O bir çok mugayyebattan haber vermiş ve hepsi doğru çıkmıştır. Hiç yalanı işitilmemiş ve görülmemiştir. Bütün şiarı sıdıktır.

Kur'anın ı'cazı hem ma'nâ ve hem lâfız cihetiyle olduğundan dolayı münkirler ma'nâdaki ledünniyyatı Şeytan ve kehanete isnad etmek istedikleri gibi nazımdaki güzelliği de şiir kabilinden göstermek istedikleri için her ikisini de reddetmek üzere buyuruluyor ki:

224. ﴿وَالشُّعَرَٓاءُ﴾ Şâirler ise ﴿يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ﴾ onları çapkınlar ve sapkınlar

ta'kıb ederler - hakk-u hakıkat peşinde değil, mücerred hevâ ve hevesleri peşinde giden, hep zevk ve eğlence arayan şaşkınlar ve azgınlar onların ardına düşerler 225

﴿اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ﴾ görmez misin onlar her vâdide heyeman

ile hayran-ü sergerdan dolaşırlar- şiirde esas hüküm değil, sade nefsin hissiyyatını, zevkını veya istikrahını gıcıklayacak duygulardır. Onun için şâirler eğri doğru, iyi ve kötü her mevzua dalar her vâdide otlar ve ifadede ne kadar hayret ve garama dalarsa o kadar müessir olacağından her telden çalmak için iyi ve

sh:»3650

kötü her vâdide mestâne dolaşırlar 226. ﴿وَاَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَالَا يَفْعَلُونَۙ﴾ hem de onlar yapmıyacakları şeyleri söylerler - kavilleri fillerini tutmaz, ve işte bu iki hasletlerinden dolayı da arkalarına çapkınlar ve sapkınlar düşerler. Bu suretle bunlar da Muhammed ve Muhammedilere benzemezler, Şeytânidirler. 227. ﴿اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾

Ancak iyman edip salih ameller işliyenler - kavilleri fiillerine uygun olarak salâh istiyenler ﴿وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا﴾ ve Allahı çok zikredenler - şiirlerinin ekserîsi tevhid ve tahmid-ü temcid ile Allahı zikir ve masnuatından kudretini tezekkür ve ı'lân ile taatine dair olanlar ﴿وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا﴾ ve kendilerine zulmedildikten sonra öclerini alanlar müstesnâ-şayed heciv söylerlerse kendilerine, ya'ni mü'minlere edilen zulmün öcünü almak, söylenen hecvi reddeylemek için söylerler. İşte böyle mü'min, salih, zâkir ve mü'minlere edilen zulüm ve haksızlığın öcünü alan hak müfaiı Abdullah ibni Revaha ve Hassan ibni Sâbit ve Kâ'b ibni Malik ve Kâ'b ibni Zeheyr gibi büliman şairleri o mezmun ahvalden müstesnadırlar, bunlar sâdıktırlar bunlara tabi' olanlar gavün değildirler. ﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾ o zulm edenler ise yarın bilecekler hangi bir inkılâba yuvarlanıyorlar - yâhud hangi inkılâb meydanında yuvarlanacaklar . Bu cümlenin zalimlere ne kadar şiddetli bir tehdid ifade ettiği aşikârdır. Ya'ni bu gün müslimanlara zulm eden o zalimler bu günkü yaptıklarını öldükleri zaman anlıyacaklar. Ayni zamanda bu cümle, dini islâmın Âlemde zalimlere karşı yapacağı hak ve adalet inkilâbının ehemmiyyetini ıhtar etmektedir ki istikbale teallük eden bu

sh:»3651

haberi gaybın ehemmiyyeti derkârdır. Onun için mazıyden bunu iyzah edecek bir misal, gelen süredeki harıkalarla iyzah olunarak istikbâl tebşiyr olunacaktır.

NEML

٢٧ سُورَةُ النَّمْلِ

Nemil Sûresi Mekkiyyedir.
Buna Sûrei Süleyman da denilir.
yetleri - Hicazî ta'dadında doksan beş, Basrî ve Şamîde doksan dört, Küfîde doksan üçtür.
Kelimeleri - Bin yüz dokuzdur.
Harfleri - Dört bin altı yüz doksan dokuzdur.

Fasılası - « من » harfleridir.

Bu Sûre, yukarıkinin bir tetimmesi gibidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ طٰسۤ تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٢﴾ هُدًى
وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ
وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ اِنَّ الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴿٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوۤءُ
الْعَذَابِ وَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٦﴾ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى
الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿﴾

Sh:»3653

﴿٧﴾ اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِهۤ اِنّۤى اٰنَسْتُ نَارًا سَاٰتِيكُمْ مِنْهَا
بِخَبَرٍ اَوْ اٰتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٨﴾ فَلَمَّا
جَٓاءَهَا نُودِىَ اَنْ بُورِكَ مَنْ فِى النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللّٰهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾ يَا مُوسٰۤى اِنَّهۤ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿١٠﴾ وَاَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا
وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسٰى لَاتَخَفْ اِنّى لَايَخَافُ لَدَىَّ الْمُرْسَلُونَ
﴿١١﴾ اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوۤءٍ فَاِنّى غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿١٢﴾ وَاَدْخِلْ يَدَكَ فى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُوۤءٍ فى

تِسْعِ اٰيَاتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

﴿١٣﴾ فَلَمَّا جَٓاءَتْهُمْ اٰيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

﴿١٤﴾ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَٓا اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

طس , bunlar sana Kur'anın ve mübîn bir kitabın âyetleri 1 birer hidayet ve müjde olmak üzere o

mü'minlere 2 Ki

Sh:»3654

namazı dürüst kılarlar ve zekâtı verirler, Âhırette de onlar yakîn edinirler 3 Çünkü Âhırete inanmıyanların yaptıklarını kendilerine müzeyyen göstermişizdir de onlar ilerisini görmezler, kalbleri körelmiştir 4 bunlar o kimselerdir ki kendilerine azâbın kötüsü vardır ve bunlardır ki Âhırette en çok husrana düşenlerdir 5 Ve emin ol ki sen bu Kur'ana ılmine nihayet olmıyan bir hakîmin ledünnünden irdiriliyorsun 6 Hani bir vakıt Musâ, ehline demişti: ben cidden bir ateş hissettim, ondan size bir haber getireceğim, yâhud bir yalın şu'le alıp geleceğim, gerek ki bir ocak yakar ısınırsınız 7 Derken vaktâ ki ona vardı şöyle nidâ olundu: haberin olsun mubarek kılınmıştır bu ateşteki kimse ve bunun havalisindekiler ve sübhandır o âlemlerin rabbı Allah 8 Ya Musâ! hakıkat bu: benim o azîz, hakîm Allah 9 Ve bırak asanı, derken onu çevik bir yılan gibi ihtizaz ediyor görüverince dönüb geri kaçtı ve arkasından bakmadı, ya Musâ, korma, zira benim, korkmaz yanımda Resul olanlar 10 Ancak zulmeden sonra da kötülüğün arkasından güzelliğe tebdil eyliyen başka, ona da ben gafûr, rahîmim 11 Bir de elini koynuna sok çıksın bembeyaz hiç bir afetsiz, dokuz âyet içinde, Fir'avne ve kavmına, çünkü onlar fasık bir kavm oldular 12 Bu suretle âyetlerimiz hakıkati gözlerine sokarak vardığı vakıt onlara bu apaçık bir sihir dediler 13 Ve nefisleri yakîn hasıl ettiği halde mücerred zulm-ü kibirden onlara cehudluk ettiler, fakat bak o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu? 14

1. ﴿طٰسٓ﴾ اللّٰه اعلم بمراده Tasîn Sûresi, mutlak bir sirri ilâhî ﴿تِلْكَ﴾ işte

bunlar - işittiğin bu esrarengîz harfler sana ﴿اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ﴾ âyetleridir o Kur'anın - o Ruhı

emîn ile kalbine indirilen Kur'anın ﴿وَكِتَابٍ مُبِينٍ﴾ ve mübîn bir kitabın - Kur'andan başka bu

sûre, başlı başına bir kitabı mübîndir.

Sh:»3655

Evvelki Sûrenin âhirinde geçtiği üzere zalimlerin yuvarlanacağı inkılâbın nasıl ve ne suretle olacağını beliğ

bir surette anlatacaktır. 2. ﴿هُدًى﴾ bir hidayet -latıf bir delâlet ve irşad ﴿وَبُشْرٰى﴾ ve bir

müjde olmak üzere ﴿لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ o mü'minlere - o sana tabi' olan, senin izince giden mü'minlere

3. ﴿اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ﴾ ki namaza devam ederler ve

zekâtı verirler - demek ki bu irşad ve tebşire mazher olabilmek için iymandan sonra lâekal bu iki sıfat da şarttır. Gerek ferd ve gerek cem'ıyyet için namaz, dinin direği zekât da köprüsü olduğundan namazı ve zekâtı zayi' edenler bu müjdeyi gaib etmiş olurlar, onun için Hazreti Sıddık bunları iyfa etmiyenlere harb etti

﴿وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ ve o Âhırette ancak bunlar yakîn edinirler - iyman

ettikleri gibi hakkalyakîn muvaffak da olurlar. O inkılâb günü bunlar murada ererler.

Bu müjde niçin bunlara mahsus denilirse 4. ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾

çünkü Âhırete iyman etmiyenler ﴿زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ﴾ amellerini kendilerine

ziynetlemişizdir - güzel göstermişizdir. ﴿فَهُمْ يَعْمَهُونَ﴾ de onların kalbleri kör olmuştur.

Görmezler, duygusuzdurlar - onun için irşad kabul etmezler 5. ﴿أُولَٰئِكَ﴾ işte bunlar - bu Âhırete

inanmıyan kör kalbliler ﴿الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ﴾ o kötü azâb kendilerine aid olan

kimselerdir. - Kalb körlüğü, o Âhırete iymansızlık esasen en büyük felâketi ruhiyye olduğu gibi bunlar

Âhıretten evvel Dünya inkılâbatının pek fena acısını çekerler.

Sh:»3656

﴿وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ﴾ Âhırette ise bunlar daha ziyade

husrandadırlar - mü'minlerin ve kâfirlerin ahvali anlatıldıktan sonra Peygamberin haline geçilerek şöyle

buyuruluyor: 6. ﴿وَإِنَّكَ﴾ ve muhakkak ki sen

﴿لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ﴾ bu Kur'ana şübhesiz bir hakîm alîmin

ledünnünden erdiriliyorsun - nazmını Ruhı emîn vasıtasiyle indiriyor ise de ondaki ulûmı ledünniyye ve hikem ve esrari ilâhiyyeyi sana telakkı ve fehmettiren doğrudan doğru Allah tealâdır. Bunun bir misâlini anlatmak için evvelki Sûrede Mûsa kıssasında geçen «

فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ» âyetinin mazmunu tefsir

olunarak buyuruluyor ki:

7. ﴿إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ﴾ Hani bir vakıt Musâ, ehline demişti - ehliyle Medyenden

çıkmış giderken Tuva vadîsinde soğuk ve karanlık bir gecede yolu şaşırmış, çakmak çakmış taşı çakmamış, böyle her vasıtanın kesildiği tam bir naçarlık deminde Tur canibinden kendine bir ateş zuhur etmiş idi, o

vakıt demişti ki ﴿إِنِّي آنَسْتُ نَارًا﴾ ben cidden bir ateş hissettim

﴿سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ

تَصْطَلُونَ﴾ her halde size ondan bir haber getireceğim, yâhud bir yalın şu'le iktibas edip geleceğim, belki bir ocak yakar ısınırsınız - demek ki bütün ihtıyac bu ikinin birinde toplanıyordu: yoldan bir haber almak veya bir ocak yakmak, haber uhrevî, ocak yakıp ısınmak dünyevî bir gaye olduğu için olmalı ki haberi

takdim etmiştir.
Dikkat edilirse bu vecîz ifadeden tefsir ve beyana sığamıyacak pek derin ilhamlar duyulur. Sana demeyip size demesi ehlinden yalnız bir ferd kasdedilmediğini anlatır 8. ﴾فَلَمَّا جَٓاءَهَا﴿ bu hiss üzerine vakta ki o ateşe vardı

Sh:»3657

﴾نُودِىَ﴿ nida olundu ki ﴾اَنْ بُورِكَ﴿ haberin olsun mubarek kılındı ﴾مَنْ فِى النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَاۜ﴿ bu ateşteki kimse ve havalîsindeki - ya'ni bu ateşin bulunduğu mevki' «مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِى الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ» mantukunca mubarek bir buk'adır. Enbiya makamı bir mukaddes yerdir. Bu buk'ada bulunan ve bu ateşin etrafında dolaşan kimseler berekâta mazher olmuştur. Binaenaleyh sen de bu ateşe geldin mubarek oldun. Kazıy Beyzavî gibi müfessirînin kabul ettikleri bu tefsire göre bu ateşi hisseden yalnız Musâ değildir. «مَنْ فِى النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَاۜ» eammdır. Musâ bu kübranın bir ferdi olmak i'tibariyle tebrik kılınmıştır. Fakat ba'zı müfessirîn bu ateşe gelen Musâ olmakla «مَنْ فِى النَّارِ» Musâdır demişler (sûrei Kasasa da bak). ﴾وَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴿ Ve tenzih o âlemlerin rabbı Allah sübhane - nidanın tetimmesinden olan bu tesbih ve tenzih, vakıanın azametine teaccüb ettirmekle beraber teşbih tevehhümüne meydan bırakmamak içindir.

9. ﴾يَا مُوسٰٓى اِنَّهُٓ﴿ Ya Musâ, hakikat o: - nida eden ﴾اَنَا﴿ benim - ya'ni ﴾اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُۙ﴿ o azîz hakîm Allah. 10. ﴾وَاَلْقِ عَصَاكَۜ﴿ Hem Asanı bırak - ya'ni bu makamda bulunan başka bir şey'e dayanmamalıdır.

﴾فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ﴿ - «Nun» un şeddesile cann, hafif ve seri' yılan, ya'ni bırakınca o Asayı sanki çevik bir yılanmış gibi çalkanıyor gördü, görünce ﴾وَلّٰى مُدْبِرًا﴿ arkasını dönerek kaçtı ﴾وَلَمْ يُعَقِّبْۜ﴿ ve geri bakmadı - korktu ﴾يَا مُوسٰى لَاتَخَفْ﴿ korkma ya Musâ! ﴾اِنّى لَايَخَافُ لَدَىَّ الْمُرْسَلُونَۗ﴿ zira benim korkmaz huzurı ızzetimde Resul olanlar - ya'ni ben şimdi sana risalet veriyorum, Peygamber gönderilmek

üzere vahy-ü ta'limat alıyorsun, Peygamberlere böyle vahy olundukları sırada korkmak yaraşmaz, ruhları temamen melekûte müncezib ve huzurı ızzette evâmir telâkkısine müstagrak olurlar da ondan korku

hatırlarına bile gelmez.

Gerçi « اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا » buyurulduğu ve Peygamberler ise

ulemanın a'lemi bulundukları cihetle onlarda Allah korkusu herkesten ziyadedir. Fakat Allahdan başka hiç

bir şeyden korkmıyacakları gibi huzurda bulundukları mertebei cemi'de bütün hissi havf dahi mâsivâ gibi

silinip yalnız zevkı lika kalır 11. ﴿اِلَّا مَنْ ظَلَمَ﴾ lâkin zulmeden başka - ufak veya büyük bir günah yapmış olan huzurda bulunmaktan korkar, çünkü mes'uliyyeti var

﴿ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوٓءٍ﴾ zulmedip sonra kötülüğün arkasından bir güzelliği tebdil

etmiş (tevbekâr olmuş) olan da ﴿فَاِنّ۪ي غَفُورٌ رَح۪يمٌ﴾ bilsin ki ben gafur rahîmim - ya'ni sen

de bir günah işledim diye korkuyorsan korkma magfursun.

12. ﴿وَاَدْخِلْ يَدَكَ ف۪ي جَيْبِكَ﴾ Bir de elini koynuna sok -

CEYB, esasen yakanın göğüs üzerindeki açık yeri demektir. Bizim ceyb ta'bir ettiğimize dahi ıtlak olunursa

da müvelleddir. ﴿تَخْرُجْ﴾ Çıksın ﴿بَيْضَٓاءَ﴾ bembeyaz olarak - fakat

﴿مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ﴾ bir afetsiz - ya'ni beyazlanması bir maraz ve âfet neticesi değil, mahza bir âyet,

bir mu'cize daha olmak üzere ﴿ف۪ي تِسْعِ اٰيَاتٍ﴾ dokuz âyet - ya'ni dokuz mu'cize miyanında

﴿اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِه۪﴾ Fir'avne ve kavmına karşı - dokuz mu'cize: Asa, Yedi beyza, Sinîn,

Tufan, Çekirge, Kummel, Kurbağa, Kan, Felk ya'ni deniz yarılması

Sh:»3659

(sûrei A'raf ve saireye bak). 14. ﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِد۪ينَ﴾ sonra

bak o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu? - Yukarıda geçtiği ve sûrei Kasasta da geleceği vechile batırıldılar,

mel'un oldular, işte bu müsfid zalimlerin uğradıkları akıbet bu günkü zalimlerin uğrıyacağı inkılâb için de bir

misali ıbrettir. Zira Musâya öyle bir ateş hissettirerek her şeyden geçirip o kelâmını söyliyen ve o

mu'cizelerle risalet verip Fir'avn ve kavmına gönderen o azîz hakîm Allah rabbül'âlemînin ledünnünden

veriliyor bu Kur'an, bu ledünnünî ılm-ü hikmetten diğer bir misal ile mü'minlere olan tebşirâttan bir nümune

de şudur:

﴿١٥﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى
فَضَّلَنَا عَلٰى كَثٖيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿١٦﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ
دَاوُدَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوتٖينَا مِنْ كُلِّ
شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبٖينُ ﴿١٧﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ
جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٨﴾ حَتّٰى
اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا
مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿﴾

Sh:»3660

﴿١٩﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنٖٓى اَنْ اَشْكُرَ
نِعْمَتَكَ الَّتٖٓى اَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلٰى وَالِدَىَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا
تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنٖى بِرَحْمَتِكَ فٖى عِبَادِكَ الصَّالِحٖينَ ﴿٢٠﴾ وَتَفَقَّدَ
الطَّيْرَ فَقَالَ مَالِىَ لَٓا اَرَى الْهُدْهُدَ اَمْ كَانَ مِنَ الْغَٓائِبٖينَ ﴿٢١﴾
لَاُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدٖيدًا اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهُٓ اَوْ لَيَاْتِيَنّٖى بِسُلْطَانٍ مُبٖينٍ
﴿٢٢﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعٖيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ وَجِئْتُكَ
مِنْ سَبَاٍ بِنَبَاٍ يَقٖينٍ ﴿٢٣﴾ اِنّٖى وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُوتِيَتْ
مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظٖيمٌ ﴿٢٤﴾ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا
يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ
فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبٖيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٥﴾ اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ
الَّذٖى يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ
وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿سجده﴾ ﴿٢٦﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ
الْعَظٖيمِ ﴿٢٧﴾ قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبٖينَ ﴿﴾

Sh:»3661

﴾٢٨﴿ اذْهَبْ بِكِتَابِى هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ
مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴾٢٩﴿ قَالَتْ يَآ اَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنّٓى اُلْقِىَ اِلَىَّ
كِتَابٌ كَرِيمٌ ﴾٣٠﴿ اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ
الرَّحِيمِ ﴾٣١﴿ اَلَّا تَعْلُوا عَلَىَّ وَاْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴾﴿

Meali Şerifi

Şanım hakkı için Davûda ve Süleymana bir ılim verdik, ikisi de hamd o Allaha ki, dediler: bizi mü'min kullarından bir çoğunun üzerine tafdıyl buyurdu 15 Ve Süleyman Davûda varis olup ey nâs, didi: bize mantıkuttayr (kuş dili) ta'lim buyuruldu, hem bize her şeyden verildi, şübhesiz ki bu her halde o fazlı mübîn 16 Hem Süleymana Cinn-ü İns ve tuyurdan orduları toplandı, hep bunlar zabt-u idare olunuyorlardı17 Hattâ karınca deresi üzerine vardıklarında bir karınca şöyle dedi: ey karıncalar, haydin meskenlerinize girin, Süleyman ve ordusu sizi farketmiyerek kırıp geçirmesin 18 O da bunun sözünden gülercesine tebessüm etti de ya rabb! Dedi: beni nefsime zâbıt kıl ki bana ve valideynime in'am buyurduğun ni'metine şükredeyim ve razı olacağın iyi bir amel yapayım ve beni rahmetinle salih kulların miyanına idhal buyur 19 Bir de kuşları teftiş etti de bana dedi: ne oluyor hüdhüdü görmüyorum? Yoksa gaiblere mi karıştı? 20 Elbette ona şiddetli bir azâb ederim veya boynunu keserim, yâhud da bana her halde açık, kuvvetli bir bürhan getirir 21 Derken bekledi çok geçmeden geldi, ben, dedi: senin ihata etmediğin bir şey ihata eyledim ve sana Sebe'den sağlam bir haber getirdim 22 Çünkü ben bir kadın buldum,
onlara

Sh:»3662

meliklik ediyor, kendisine her şeyden verilmiş, azametli bir tahtı da var 23 Onu ve kavmini buldum ki Allaha değil, Güneşe secde ediyorlar, Şeytan onlara amellerini yaldızlamış, bu suretle kendilerini yoldan sapıtmış da doğru gidemiyorlar 24 Allâha secde etmemeleri için o Allaha ki Göklerde ve Yerde gizliyi çıkarır ve neyi saklıyorlar, neyi açıklıyorlarsa bilir 25 Allah, başka ilâh yok ancak o, o azîm Arşın sahibi o 26 Bakalım, dedi: sadık mısın yoksa yalancılardan mı oldun? 27 Şu mektubumu götür bırak onlara, sonra dön kendilerinden de bak ne neticeye varacaklar 28 Kadın, ey a'yan dedi: bana bir mektub bırakıldı, bana çok mühim ve şayani tekrim 29 Süleymandan ve, o Rahmân, rahîm Allahın ismiyle 30 Şöyle ki: bana karşı baş kaldırmayın ve müsliman olarak gelin bana! 31

15. ﴾وَلَقَدْ اٰتَيْنَا﴿ - Kur'anın alîm bir hakîm ledünnünden verildiği tefrıyk için iyrad buyurulan ikinci kıssa olup müfsidlerin zulm-ü inkâr ile uğradıkları fena akıbetlerine mukabil muslihlerin ılm-ü fazıletle irdikleri harikul'âde muvaffakıyyetlere misal ve Enbiyanın mu'cizesi zımnında Evliyanın kerametine bir nümune gösteriyor. Acaib olan mazmununun tahkıkına ı'tina için de bilhassa kasem ile başlanmıştır. Ya'ni

şani ülûhiyyetime kasem ederim ki Davud ile Süleymana ﴾عِلْمًا﴿ bir ılim verdik «

وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَآءُ » mantukunca mülk ve

hükûmet ile meşhur ve mümtaz olan Davud ve Süleyman aleyhimesselâma verilen fadlı ilâhî cümlesinden evvelemirde yalnız ılmin zikrolunması ılmin şan-ü ehemmiyyeti hepsinden yüksek olmasındandır. «Ilmen» de tenkır bunun fevkal'âde bir ılmolduğunu iş'ar içindir. Şehristanînin Milel-ü nihaldeki beyanı vechile tarihin şehadetine nazaran Anadolu ve Yunanîlerde Felsefenin zuhuru Süleyman aleyhisselâm zamanında parlayan ılm-ü hikmetin in'ıkâsından olmuştur.

Sh:»3663

﴾وَقَالَا﴿ İkisi de dediler:

﴾اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى فَضَّلَنَا عَلٰى كَثٖيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنٖينَ﴿

hamd, yalnız o Allahındır ki fadliyle bize mü'min kullarının bir çoğundan fazla fazılet verdi - ya'ni mülk ü devletle değil, fadl ü fazıletle mütehassis olarak tahdîsi ni'met ettiler ve nâil oldukları fadl-ü fazıleti, Hukûmet ve Devleti Allahdan bildiler ve ondan dolayı medh-u ta'zîm ile hamd-ü senâ ancak onu veren Allahın hakkı ve Hukûmet-ü hâkimiyyet münhasıran onun şanı olduğunu bilerek hareket ve şükrünü iyfaya gayret eylediler. Ki bu onlara verilen ılmin asârından biri oluyordu. Fir'avn Hukûmetine tekabül eden fazıletkâr bir Hukûmetin ruhunu gösteren bu « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » fıkrasının derin zevkını duyabilenler ne mes'uddurlar. Allah tealâ o zâlim, cehûd, mağrur, müfsid Fir'avn Hukûmetini batırdıktan sonra Davud ve Süleymana verdiği ılm ile böyle Allahı bilip hamdeden bir Hukûmet fadıla yetiştirmişti.

16. ﴾وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ﴿ Hem Süleyman, Davuda vâris oldu - onun makamına kaim oldu «

اَلاَنْبِيَاءُ لَمْ يُورِثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَاِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ »

Peygamberler altın ve gümüş mirası bırakmadılar, ancak ılim, miras bıraktılar» hadîsi şerifi mantukunca bu miras, mal mirası değil «

يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلٖيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى » buyurulduğu üzere nâs beyninde hakk ile icrayi ahkâm etmek hususunda makamına geçmek, ya'ni zikrolunan ılm-ü fadılda, nübüvvet-ü mülk ve siyasette yerini tutmaktır ki bu makama Hazreti Davudun on dokuz oğlundan Süleyman aleyhisselâm geçti ﴾وَ﴿ ve - Allahın ni'metini mu'cizatı tasdık için halkı da'vet etmek üzere ﴾قَالَ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ﴿ ey, insanlar dedi ﴾عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ﴿ bize mantıkı tayr öğretildi - mantıkuttayr, kuş mantıkı, yâhud kuş dili.

Sh:»3664

MANTIK, esasen nutuk demektir. Maamafih mantıkın men'şei olan kuvvei ruhiyyede ıstılâh olmuştur.

Ma'ruf olan nutk ise zamirdekini ifade için seslenilen ve ekserisi dil ile çıkarıldığından dolayı dil, lisan ve lügat dahi denilen müfred ve mürekkeb elfazı mev'zuadır. Ve « عَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ » misdakınca insana mahsustur. Nutukta delâleti akliyye veya tabiıyye dahi bulunabilse de asıl olan delâleti vaz'ıyyedir. (Konventionel). Onun için delâleti vaz'ıyyesi bulunmıyan bir sesle tabiî ve aklî bir münasebetle bir ma'nâ ifade edilecek olursa ona hakıkî olarak nutuk denmez. Demek ki nutkun hakıkatinde biri cins biri fasıl iki vasfi bâriz vardır. Biri lâfız (velevbilkuvve), biri delâleti vaz'ıyye. Bu sebeble bu ikiden yalnız birisi mülâhaza olunarak teşbihen veya mecazen nutuk ta'bir olunduğu da çoktur. Meselâ hiç bir ses çıkarılmaksızın yazı ve saire gibi işarâtı mahsusa vaz'ıyle bir şey anlatmak bâtınî bir nutkun ifadesi olmak üzere mecazen nutuk addolunduğu gibi « هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ » vaz'î bir delâleti bulunmıyan her hangi bir sesle seslenişe dahi aklî veya tabiî bir delâleti bulunmak veya mutlak sükûtun zıddı bir ses

olmak hasebiyle teşbihen veya müşakele tarikıle nutuk ıtlak edildiği de vakı'dir. Meselâ güvercinin

ötmesine « نَطَقَتِ الْحَمَامَةِ » ûdün çalmasına « نَطَقَ الْعُودُ » denilmiştir.

Şu halde nutuk mefhumunda en ehemmiyyetli rükün, ma'nâya delâlet olmak haysiyyetiyle mühmel olan sesler bertaraf olunup delâletin vaz'ıyyeti kaydinden dahi sarfı nazar edilir de gerek vaz'î, gerek aklî, gerek tabiî her hangi bir delâletle bir ma'nâ iş'ar edebilen sesler mülâhaza olunursa nutkun insana mahsus olmıyan bir mefhumu elde edilmiş olur ki işte mantıkuttayrda da mülâhaza olunacak ma'nâ budur. Binaenaleyh kuşun muhtelif hisleri arasındaki münasebatı idare eden hassasiyyet kuvvesi kuş mantıkı ve hislerini izhar için çıkardığı sesler de kuş dili

Sh:»3665

demek olur. Meselâ horozun yem aramak için deşinmesinde bir mantık vardır. Yemi bulduğu zaman «dık, dık» diye tavukları çağırması da bir nutuk, bir dil demektir. Gerek kuşların ve gerek sâir hayvanların böyle sesleriyle yekdiğerine bir şeyler tanıttıklarında şübhe yoktur. Lâkin bu ma'nâca kuş dilini bir dereceye kadar her kesin anlayabileceğine nazaran Hazreti Süleymanın mu'cizesinde daha derin bir ma'nâ ile anlaşılmak lâzım gelmez mi diye bir suâl hatıra gelir. Bundan dolayı müşarünileyhe mu'cize olarak kuşlar bervechi âtî hüdhüdün söylediği gibi hakıkaten kelâm söylediler demişler, netekim Resulullaha ağaçlar taşlar söylemişti, fakat bu ma'nâca da Süleymana kuş dili değil, kuşa insan dili bildirilmiş olur. Halbu ki «

وَعُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ » buyurulmuştur. Binaenaleyh ehemmiyyet kuşun söylemesinden

ziyade Süleymanın anlamasında ve anlayışının derinliğindedir. Hem de Kur'anın ta'birine nazaran sâde kuşun dilinde, lügatinde değil, mantıkındadır. O yalnız kuşların sesleri veya hareketleri ifade ettikleri hislerini anlamakla kalmıyor o hisleri idare eden mantıkı, ledünniyyatı biliyordu.

Bu suretle onların terennümatındaki tesbihat ve takdisatı anladığı gibi onları zabt-u idare ederek teşkilâtı mahsusasiyle ordusunda istıhdam da ediyordu, cüz'iyyati eşyaya tealluk eden ihsasat, mantıkın mebadii zaruriyyesinden olduğu cihetle hissiyyatın nazariyyat ile irilemiyen zarurî bir mantıkı vardır. Tesavvuratı külliyyenin teşekkül etmesi için cüz'îden cüz'îye intikal (temsil) bu mantıkla başlar. İdare ve siyaset adamlarının umurı cüz'iyyeye müteallık reiylerde isabet edebilmeleri bu mantıkın fıtratlarında ki kuvvetiyle mütenasib olur. Kuşların elfazı amme vaz' edebilecek tesavvurati külliyyeye malik olduklarını bilmiyor isek de hassasiyyetlerinin yüksekliği ma'lûmdur. Kuşun mahiyyeti yüksek bir hassasiyyetle uçmak hasletini tecelli ettiren bir hayat mefhumundadır. Bunun için «mantıkuttayr»

Sh:»3666

ta'liminden bizim zihnimize tebâdür eden ma'nâ, kuşların hissiyyatındaki münasebatı sezecek kadar derin

ve uzaklardaki cüziyyata nüfuz edecek kadar yüksek bir his ve idrâk ile beraber ayni zamanda kuşların

tabiati olan tayeranın ılmi dahi öğretilmiş olmasıdır.

Filhakıka « وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ » ve «

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِى بِاَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ اَصَابَ » buyurulduğu

üzere hevanın müşarünileyh emrine müsahhar olması bu ılmile alâkadar olduğu gibi tarfetül'aynde bir

tahtın getirilivermesi kazıyyesindeki « عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ » da bu ılmolmak gerektir. Hasılı mantıkı

tayrde kuş dilinden ziyade bir mazmun vardır. « اَىْ مَنْطِقُهُ لَا لُغَةُ الطَّيْرِ » diyen

Keşfül'esrar sahibile beraber biz de buna meşhur olduğu üzere yalnız «kuş dili» demeyi kâfi görmeyip

Kur'anın lâfzını muhafaza ederek kuş mantıkı demeyi tercih ediyoruz.

Süleyman aleyhisselâm « عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ » demekle Nübüvvetini anlatmış olduğu gibi mülkünü anlatarak da şöyle demiştir: ﴿وَاُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَیْءٍ﴾ ve bize her şeyden verildi - her şey değil, her şeyden - müfessirîn bu ta'birin kesretten kinaye olduğunu söylüyorlar, bununla Devlette servetin ehemmiyyetine işaret olunmuştur. ﴿اِنَّ هٰذَا﴾ Şübhesiz ki bu - mezkûr öğretilen ılmile verilen servet ﴿لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ﴾ her halde o fadlı mübîndir. - Allah tealânın hamd-ü senaya lâyık olan ve mü'min kullarından bir çoğuna bile nasîb olmamış bulunan o açık fadl-ü ihsanıdır ki bunun şükrünü eda etmek için ıbadullahı bu ni'metten istifadeye da'vet etmek bir vazife teşkil eder.

17. ﴿حُشِرَ﴾ HAŞİR; esasen halkı yerlerinden çıkararak nefîri amm suretinde celb-ü ıhzar edip bir yere toplamaktır. Bunun için kesret ve izdiham ifade eder. Maamafih

Sh:»3667

mutlaka toplamak ma'nâsına da gelir. Bu surette hazarî vaz'ıyyeti de ifade edebilirse de asker toplanmanın seferberliği ifade etmesi daha zâhirdir. Sözün gidişi de bunu anlatıyor.

﴿لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ﴾ Cinn-ü İns ve Tayrden askerleri toplanmıştı - sûrei En'amda « وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ » tefsirine bak ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ da hep bunlar baştan âhire zabt ve mertebelerine göre zâbıtlarıyle sevk-u idare olunuyorlardı 18. ﴿حَتّٰى اِذَآ اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ﴾ hatta karınca vâdîsi üzerine vardıklarında - hattâ ibtidaiyyedir. Bir kelâmın başladığını göstermekle beraber ayni zemanda onun evvelki kelâma bir nihayet de olduğunu gösterir. Hayli gittiler hattâ Vâdîi neml üzerine vardılar demek olur. «Üzerine» denilmesi de inmek üzere yüksekten geldiğini iş'ar eder. Vâdîi neml Şamda veya Taifde veya Yemende karıncası çok derenin ismi olduğu söyleniyor. Maamafih Karınca vadisi, karınca sahası gibi küçük hayvanat alemini tebadür ettiriyor. Karınca, küçük hayvanatta mesel olageldiği gibi kanatlı kısmı bulunmak i'tibariyle uçanlar cümlesindendir. Ve burada bu münasebetle zikr olunduğu söylenmiştir. Bu i'tibar ile hattâ, mantıkı tayre vukufun da bir gayesini ifade etmiş oluyor. Karıncalar bir çok hayvanat meraklıları tarafından tedkık olunmuş ve bir çok garaib, hikâye olunmuştur. Cem'ıyyetle yaşadıkları herkesin ma'lûmu olduğu gibi kuvvetleri ve mesâıyleri de ma'lûmdur. Kumanda ile hareket ettikleri ve yekdiğerine tebliğat yaptıkları ve postacıları ve müfettişleri bulunduğu kayd edilmiştir. Nasıl söylediklerini bilemezsek de her halde bir şey anlattıklarını biliyoruz.

Burada şunu kayd edelim; karıncaları tedkık eden bir mütehassıs yuvalarının önüne bir şeker koyuyor, bir takımları bunu haber alıp yemeğe başlıyorlar, derken şekerin üzerine biraz arakı döküyor, bir kısmı kaçıyor bir kısmı yiyor,

Sh:»3668

serhoş oluyor, kaçanlara da yiyenlere de birer boya ile işaret ediyor, kaçanlar yuvaya haber veriyorlar, bir müddet sonra bir galebelikle gelip serhoş olanları öldürüyorlar. ﴿قَالَتْ نَمْلَةٌ﴾ Bir karınca dedi

ki - hem « قَالَتْ » denilmesine nazaran dişi bir karınca

﴿يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ﴾ ey karıncalar giriniz meskenlerinize -

yerlerinize çekilin yoldan

﴿لَايَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَايَشْعُرُونَ﴾ sakının Süleyman ve

askerleri şuurları olmıyarak sizi kırmasınlar ya'ni bile bile bir karıncaya sebebsiz öldürmezler amma farkında olmazlar da kırar geçirirler. Onun için yerlerinize çekilin de kendinizi kırdırmağa sebeb olmayın diye edeb-ü nezahet dairesinde hakîmâne bir surette ma'ıyyetini korudu ki burada ince bir karınca siyaseti vardır. Fahruddîni Razî der ki: ba'zı kitablarda gördüğüme göre o karıncanın diğerlerine duhulü emretmesi şunun içindir ki kavmı, Süleyman aleyhisselâmın celâletini görürler de Allah tealânın kendilerine olan ni'meti hakkında küfrana düşerler diye korktu «sakının sizi kırmasınlar» demekten muradı bu idi, ya'ni kuvvei ma'neviyyenin kırılması idi. Bu suretle bunda erbabı Dünya ile oturup kalkmanın mahzuruna bir tenbih vardır.

19. ﴿فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا﴾ Binaenaleyh onun sözünden gülercesine tebessüm

etti - karıncanın kavmı hakkındaki tedbir ve siyaseti ve kendi askeri hakkındaki husni nazarı hoşuna gitti. Ve ihtimal ki bir karıncanın bunları makamı medihte şuursuzlukla ma'zur görmesi de tuhafina geldi. Ve onun bütün bu duygularını Allah tealânın kendisine bildirmesinden de memnuniyyetle mütehasssis oldu da

﴿قَالَ﴾ dedi: ﴿رَبِّ اَوْزِعْنٓى الخ﴾ böyle duâ etti: rabbından iki şey istedi. Evvelâ

kendini nefsine bırakmayıp doğrudan

Sh:»3669

doğru idare ederek nefsine vâz-ü zâbıt kılmasını istedi, ve bunda bilhassa iki maksad gözetti: birisi

﴿اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتٓى اَنْعَمْتَ عَلَىَّ﴾ diye gerek kendini ve gerek

vâlideynine olan ni'meti sabikaya şükür, diğeri de ﴿وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ﴾ diye

âtî için rızaya muvafık olacak vechile iyi hizmetler yapmağa muvaffak olmak, ki bunun ikisi Dünyada Âhıret sevabının vesilesini taleb, ikincisi de

﴿وَاَدْخِلْنٖى بِرَحْمَتِكَ فٖى عِبَادِكَ الصَّالِحٖينَ﴾ salih kulların içinde

rahmetine idhal buyur - diye Âhıret sevabının kendisidir. Burada salâhtan murad, salâhı kâmildir ki hiç bir günah lekesi olmıyarak rahmeti rahmâna kavuşmaktır. Saltanat tecelliyatının harikaengiz bir deminde Hazreti Süleymanın bu duâsı ile ibraz ettiği kudsî ruh fazılet hislerinin pîşvası olmak lâzım gelen. Devlet adamlarına çok yüksek ilhamlar verecek dersleri ihtivâ eder.

Öyle dedi 20. ﴿وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ﴾ ve tayrı (kuşları yâhud uçar kuvvetleri) teftiş etti - demek ki cüz'iyyatına varıncaya kadar Devletin kuvvetlerini ve umurunu teftiş ve tetkık etmek Devlet adamının vazıfesidir. Araştırdı ﴿فَقَالَ مَالِىَ لَٓا اَرَى الْهُدْهُدَ﴾ da neye dedi: ben hüdhüdü

görmüyorum? - Kamus tercemesinde der ki «hüdhüd» « ها » ların zammile mutlaka karkara eden, ya'ni elhan ve negamat ile öten kuşa denir. Ve hassaten ma'ruf kuşun ismidir ki çavuş kuşu ve ibibik ta'bir

ettikleridir. «Hedhede» den me'huzdur kemâ seyüzker. «Ve ana «hüdehid» dahi denir ulebıt vezninde. Ve hüdahid denir ulabıt vezninde ve hüdhüd kesirül'hedhede olan güvercin kuşuna dahi denir. اهـ.

Sh:»3670

Demek ki çavuş kuşunda isim, diğerlerinde vasıftır. Müfessirîn, ma'ruf olan çavuş kuşu ile tefsir etmişler. Alûsî şöyle der: ma'ruf kokar kuş ki denildiğine göre kan yer ve Demîrînin zikrettiği vechile Ebül'ahbar ve Ebürrebi' ve Ebû sümame ve sair künyelerle künyelenir. Ba'zıları « كَهُدَاهِدَ كَسَرَ الرُّمَاةُ جَنَاحَهُ » mısraında hüdâhid, hüdhüdün tasgıyri olduğuna kail olmuşlardır. Düveybbe ve şüveybbede ve şüvabbe gibi. اهـ.

Kazıy beyzavînin naklettiği vechile rivayet olunuyor ki Süleyman aleyhisselâm Beyti makdisin binasını itmam edince hacc için hazırlanıp Haremi şerife gitti, burada dilediği kadar ikamet ettikten sonra Yemene teveccüh etti. Sabahleyin Mekkeden çıkıp öğleyin San'aya vardı. Arazısı hoşuna gitti, oraya kondu fakat su bulamadı. Hüdhüd ise râidi (keşşafı) idi. Suyu iyi bulurdu, bunun üzerine araştırdı bulamadı, çünkü Süleyman aleyhisselâm indiği sırada o havada bir devir yapmış diğer bir hüdhüdün durduğunu görmüş yanına inmişti, ikisi anlaşmışlar, bunun üzerine onun anlattığını görmek üzere beraber uçmuş ba'dehu İkindiden sonra gelip anlatmıştı» Beyzavî bunu naklettikten sonra «Allah tealânın acâib kudretinde ve has kullarına bahşettiği hasaısta belki bundan daha büyük şeyler vardır. Onları tanıyanlar tasdık ve tebcil eyler, iyman şanından olmıyan münkirler dahi inkâr ederler» diye bir ıhtar yapmıştır. Burada tayrın bir posta veya keşif tayyaresi gibi mülâhaza edilmesi de mümkindir. Tayyareyi idrâk eden zamanımız münkirlerinin bunları inkâr etmesi ise büsbütün ma'nâsızdır.

21. ﴿بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ Bir sültanı mübîn ile - ya'ni ma'ziretini beyan eden açık ve katî bir huccet ve bürhan ile 22. ﴿قَالَ اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ﴾ de dedi: ben senin ihata etmediğini ihata ettim - henüz varamadığın yere vardım, dolaştım

Sh:»3671

keşfiyyatta bulundum. Sence tamam olmıyan ma'lûmatı etrafiyle kavradım. İyfa ettiği hizmetin zevkıle neş'enâk olan hüdhüdün bu suretle söze başlamasından Süleyman aleyhisselâma karşı min tarafillâh bir cilvei iykaz vardır. ﴿وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍ بِنَبَاٍ يَقِينٍ﴾ sana Sebe'den ehemmiyyetli, yakîn bir haber getirdim - bunda deri Devlete arz olunacak haberlerin iyi tahkık olunarak şübheden sâlim olması lüzumuna işaret vardır.

SEBE', esasen bir hanedan veya kabîle ismi olup sonradan Yemende meskenleri olan Me'rib şehrine dahi ıtlak edilmiştir. Sebe' Sûresine bak. 23. ﴿اِنّى وَجَدْتُ امْرَاَةً﴾ ben bir kadın buldum - Beyzavî ve saire de bu kadının meşhur olan ismi Bilkıs binti Şerahîl diye kaydediyor. Ebül'fida tarihinde «Bilkıs binti Hed'hâd ibni Şürahbîl denilmiş ve yirmi sene meliklik ettiği zikrolunmuştur.

﴿تَمْلِكُهُمْ﴾ Onlara melike bulunuyor

ve azametli bir tahtı var - kadının servet-ü saltanatını böyle ı'zam ederek vasfetmesi Süleyman aleyhisselâmı tehyic için oluyor.

Fakat şayanı dikkattir ki Süleyman aleyhisselâm bunlara hiç ehemmiyyet vermiyor ancak 24.

﴿وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ الخ...﴾

diye onun ve kavminin Allahı bırakıp Güneşe taptıklarını anlatınca, o vakıt 27. ﴿قَالَ سَنَنْظُرُ﴾

bakalım dedi: ﴿اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ doğru musun yoksa

yalancılardan mısın? - Demek ki hüdhüdün « بِنَبَاٍ يَقِينٍ » diye te'minatını kâfi görmedi, haberi vahid

ile amel etmedi. Zira bir taraftan gayrin hukuku tealluk ediyordu,

Sh:»3672

ayni zamanda hüdhüd gaybolmuş olmak ı'tibariyle töhmet mevkiinde bulunuyordu. Binaenaleyh «

اِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوٓا اَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ »

mazmuniyle amel etmek ıktiza ediyordu. Bunun için şu emri verdi: 28.

﴿اِذْهَبْ بِكِتَابِى هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا

يَرْجِعُونَ﴾ şu mektubumu götür de onlara bırak, sonra dön kendilerinden de bak neye varacaklar? -

Burada hüdhüd bir posta hizmetinde kullanılmış oluyor. Fakat bunda bir güvercinin mektub götürmesinden

fazla birşey var. Çünkü bıraktıktan sonra çekilip netice hakkında bir tecessüs yapması da emrolunuyor.

Hüdhüd bu emri iyfa etti. Onun için kadın:

29. ﴿قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا﴾ ey milletin a'yanı dedi

﴿اِنّٖٓى اُلْقِىَ اِلَىَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ﴾ bana bakın! Bir mektub bırakıldı bana, çok mühim:

30. ﴿اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ﴾ Süleymandan ﴿وَاِنَّهُ﴾ ve şöyle

31. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ﴾

﴿اَلَّا تَعْلُوا عَلَىَّ وَاْتُونِى مُسْلِمِينَ﴾ doğrusu bana karşı kafa tutmayın da müslim

olarak gelin bana. - Bu ifadenin zâhirine nazaran mektub bu suretle Arabca yazılmıştır. Sebe', Hımyerîler

Arab oldukları için demek ki Süleyman aleyhisselâm onlara mektubunu kendi lisanlariyle yazmıştır. Asıl

mektubun Ibranîce yazılmış olup da bu, onun tercemesi veya hulâsai mazmunu olmak da muhtemildir.

Hasılı kadın mektubu alınca memleketin erbabı hall-ü akdi olan bir meclise arzetti. Bunu burada a'yani

memleket diye terceme ediyorum, çünkü:

﴿٣٢﴾ قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُونِى فِىٓ اَمْرِى مَاكُنْتُ قَاطِعَةً

اَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُونِ﴾﴿

﴿٣٣﴾ قَالُوا نَحْنُ اُولُوا قُوَّةٍ وَاُولُوا بَاْسٍ شَدِيدٍ وَالْاَمْرُ
اِلَيْكِ فَانْظُرِى مَاذَا تَاْمُرِينَ ﴿٣٤﴾ قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوكَ اِذَا
دَخَلُوا قَرْيَةً اَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ
﴿٣٥﴾ وَاِنّى مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ
﴿٣٦﴾ فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَآ اٰتٰينِ ىَ
اللّٰهُ خَيْرٌ مِمَّآ اٰتٰيكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٧﴾ اِرْجِعْ
اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَآ
اَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٨﴾ قَالَ يَآ اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَاْتِينِى
بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَاْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ
اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَاِنّى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ اَمِينٌ
﴿٤٠﴾ قَالَ الَّذِى عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ
اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا مِنْ
فَضْلِ رَبّى لِيَبْلُوَنِىٓ ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ
لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبّى غَنِىٌّ كَرِيمٌ﴿﴾

﴿٤١﴾ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِى اَمْ تَكُونُ مِنَ
الَّذِينَ لَايَهْتَدُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْ قِيلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ قَالَتْ
كَاَنَّهُ هُوَ وَاُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٣﴾
وَصَدَّهَا مَاكَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ
كَافِرِينَ ﴿٤٤﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِى الصَّرْحَ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً
وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ

رَبِّ اِنّى ظَلَمْتُ نَفْسى وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمينَ

Meali Şerifi

Ey a'yan, dedi: bana emrimde bir fetvâ verin, sizin huzurunuz olmadan ben hiç bir emri kestirmiş değilim 32 Dediler: biz bir kuvvet sahibiyiz ve şiddetli harb ehliyiz, maamafih emir sana aiddir, bak ne ferman buyurursun 33 Doğrusu, dedi: mülûk bir memlekete girdiler mi onu perişan ederler ve ehalisinin azîz olanlarını zelîl kılarlar, evet, böyle yaparlar 34 Ben ise onlara hediyye ile bir hey'et göndereceğim de bakacağım sefîrler ne ile dönecekler 35 Bunun üzerine gönderilen Süleymana vardığı vakıt siz, dedi: mal ile bana imdad mı ediyorsunuz? Bakın Allahın bana verdiği size verdiğinden daha

Sh:»3675

iyi, hayır siz hediyyenize güveniyorsunuz 36 Dön onlara, vallahi karşı gelemiyecekleri ordularla varırım da oradan kendilerini zilletler içinde hor, hakıyr oldukları halde çıkarırım 37 Ey hey'et, dedi: kendileri teslim olarak bana gelmezden evvel o kadının tahtını bana kim getirir? 38 Cinden bir ıfrit, ben, dedi: onu sana sen makamından kalkmazdan evvel getiririm ve her halde ben buna karşı kuvvetli bir emînim 39 Nezdinde kitabdan bir ılim bulunan zat ise: ben dedi: onu sana gözünü kırpmadan evvel getiririm, derken onu yanında duruyor görünce: bu rabbımın fazlından, dedi: beni imtihan için ki şükür mü edeceğim? Yoksa küfran mı? Her kim şükr ederse sırf kendi lehine eder, her kim de küfranda bulunursa şübhe yok ki rabbım ganiydir kerîmdir 40 Ona, dedi: tahtını başkalaştırın bakalım hakıkati tanıyacak mı? Yoksa tanımazlardan mı olacak? 41 Binaenaleyh geldiğinde böyle mi senin tahtın? Denildi, sanki o, maamafih bize ondan önce ılim verildi müsliman olduk dedi 42 Mukaddemâ Allahdan başka taptığı şeyler ona mâni' olmuştu çünkü kâfir bir kavmden idi 43 Köşke gir denildi ona, derken onu görünce derin bir susandı ve paçalarından çemrendi, Süleyman, o dedi: mücellâ bir köşk, sırçadan, kadın ya rabb! Dedi: hakıkaten ben evvel nefsime zulmetmişim, şimdi Süleymanın maıyyetinde teslim oldum Allaha, o rabbül'âlemine 44

32. قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا Ey mele - ey milletin vücuh-ü a'yanı, ey hey'et, dedi:

اَفْتُونى bana bir fetvâ verin -

İFTA, bir müşkilin beyanile kuvvet vermektir. Ve umurı şer'ıyyede mütearef olduğuna göre burada bu ta'bir, bu meclisin şer'î bir salâhiyyetini ifadeden halî değildir. فى اَمْرى emrimde - ya'ni bu işimde yâhud vereceğim emir hakkında مَاكُنْتُ قَاطِعَةً اَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُونِ sizler bana

Sh:»3676

şehadet etmedikçe, yâhud huzurunuz olmadıkça ben hiç bir iş kestirmiş değilim - ya'ni şimdiye kadar Devlet umurundan hiç birinde istibdad yapmadım, sizin re'yinizi almadan hiç birini kendiliğimden mevkıi icraya koymadım, her ne emir verdimse sizlerin mahzarınıza ve reiylerinizi alarak verdim. Onun için bu mektub işinde de sizin fetvanızla kuvvet almak istiyorum. « حَتّٰى تَشْهَدُونِ » denilmesinden bunların mühim işleri müşavere için huzurunda toplanması mu'tad olan bir hey'et olduğu anlaşılıyor. Bunların her biri on bin kişiyi temsil etmek üzere üç yüz on iki kişi olduğu da rivayet edilmiştir. (Katâde)

Bu hey'ete iyrad olunan bu noktada şimdiye kadar emri hukûmette istibdad yapılmamış olması medh ve reiylerinin esas tutulmuş olduğu beyan olunmak suretiyle cemîle gösterilerek meşveretin ehemmiyyeti tesbit edilmiştir ki bunun zâhirî bir meşrutıyyet teamülü anlatmaktadır. Fakat gelecek sözden anlaşılacağı üzere bu meşruıyyet emir ve kumandaya müdahale derecesine varmıyan meşru' bir meşveret ve iftâ mahiyyetinden ileri gitmediği için müfessirîn burada yalnız istişarenin ehemmiyyetinden bahsetmişlerdir.

Bu hey'et 33. ﴿قَالُوا﴾ dediler ﴿نَحْنُ اُولُوا قُوَّةٍ وَاُولُوا بَاْسٍ شَدِيدٍ﴾

biz kuvvet sahibleriyiz ve şiddetli bir harb ehliyiz. - Ba'zıları bu sözü, biz kuvvet adamları harb-ü darb ehli askerleriz, siyaseti ve reyiden anlamayız, ne emredersen onu yaparız ma'nâsına telâkkı etmişlerdir. Bunun asker zihniyyetini göstermesi i'tibariyle kayde şayan bir ma'nâ olduğunda şübhe yok ise de «

اَفْتُونِى فِى اَمْرِى » diye başlıyan kelâmın cereyanı sâde bir şurayı askerîden ıbaret

olmamasında zâhirdir. «Biz» diyenler şahıslarını değil, mektuba muhatab olan cem'ıyyetin, ya'ni Devletlerinin kuvvetini kasd etmişlerdir. Teslim olmamak için harb etmek lâzım geleceğini düşünerek kuvvetimiz vardır, şiddetli harb edebiliriz diyorlar, bununla beraber harb etmeliyiz demiyorlar
ve

Sh:»3677

emre müdahaleyi tecviz etmiyorlar da harb olmaksızın bir çare bulabildiği takdirde memnun olacaklarını andırır bir surette teslimi salâhiyyet ve edebi siyasîye riayet ile sözü şöyle bitiriyorlar

﴿وَالْاَمْرُ اِلَيْكِ﴾ maamafih emir sana aiddir. - Sana müfevvazdır

﴿فَانْظُرِى مَاذَا تَاْمُرِينَ﴾ bak imdi ne emrediyorsun? - Harb mi yaparsın, yoksa sulha bir

çare mi bulursun? Bunun üzerine harb fikrini bertaraf etmek üzere 34. ﴿قَالَتْ﴾ dedi

﴿اِنَّ الْمُلُوكَ﴾ muhakkakki mülûk kısmı ﴿اِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً﴾ bir memlekete

girdiklerinde - ya'ni harben girdikleri vakıt ﴿اَفْسَدُوهَا﴾ onu bozar perişan ederler.

﴿وَجَعَلُوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً﴾ Ve azîz olan ahalisini zelîl kılarlar. - Katl, esaret, nefi,

habis vesaire gibi envaı zillet ve felâkete giritfar ederler. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ böyle de yaparlar mı

﴿يَفْعَلُونَ﴾ yaparlar - ya'ni « لَا تَعْلُوا عَلَىَ » diyen Süleymandan da böyle yapar. Binaenaleyh harben mümkin olduğu kadar sakınmak ve memleketi istilâya sebebiyyet vermemek ıktıza eder. 35. ﴿وَاِنّى مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ﴾ Ve her halde ben onlara bir hediyye ile elçi

göndereceğim de ﴿فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ﴾ bakacağım gönderilenler ne ile

dönecekler? - Ya'ni bu suretle huylarını yoklıyacağım da ona göre hareket edeceğim. Bakalım mal-ü menal

ile savulabilecek kimseler mi? Müfessirîn bu hediyyenin tafsılâtı hakkında rivayetler kaydetmişlerdir. 36.

﴿فَلَمَّا جَٓاءَ سُلَيْمٰنَ﴾ Bunun üzerine vaktâ ki gönderilen, Süleymana vardı - hediyyeyi kabul

etmeyip şu suretle reddetti ﴿قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ الخ...﴾ .

Sh:»3678

38. ﴿قَالَ يَآ اَيُّهَا الْمَلَؤُا﴾ Ey hey'et, dedi - bu mele'den murad iyzah edilmemiştir. « وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ » deki cünudun rüesası olsa gerektir ﴿اَيُّكُمْ يَاْتِينِى بِعَرْشِهَا﴾ o kadının tahtını bana kendileri müslim olarak gelmezden evvel hanginiz getirir? - Süleyman aleyhisselâm onların hediyyelerine güvendiklerini bilmiş idi, binaenaleyh hediyyelerini tehdid âmiz bir surette iade edince geleceklerini de bildiğinden gelir gelmez iymanlarını vesiyle olacak bir harika göstermek istedi. Rivayet olunur ki elçiler kadına varıp Süleyman aleyhisselâmın dediğini anlattıklarında: «bilmiş vallahi bu sâde bir melik değil, biz buna tâkat getiremeyiz» demiş ve tekrar bir elçi gönderip «kavmin beyleriyle huzuruna geliyorum, emrini ve da'vet ettiğin dinini görmek arzusundayım» diyerek maıyyetinde bir cemmi gafîr ile hareket etmiş ve tahtını köşklerinin en metîn ve mahfuz yerine koydurup kapıları kilitleterek ehemmiyyetli surette muhafaza altına aldırmış idi. 39. ﴿قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ﴾ Cinlerden bir ıfrît, dedi - Râgıbın Müfredatında: ıfrît « هُوَ الْعَارِمُ الْخَبِيثُ » ya'ni habîs çetin demektir. Şeytan gibi insana da istiare olunur ıfrît nifrit denilir. İbni Kuteybe demiştir ki: ıfrît, müves'sekulhalk, ya'ni hılkati kuvvetli demektir. Aslı, toprak demek olan «afer» dendir. Âfere, güreşti yere yıktı demektir.» اهـ. Âkâmülmercan Fi ahkâmilcann» da Ebu Amr ibni Abdülmerrden naklen der ki: lisana âlim olan ehli kelâm Cinni meratib üzere zikrederler. Halıs Cinni zikrettikleri vakıt «cinnî» derler. İnsanlarla beraber sakin olanını kasd ettikleri «âmir» cem'inde «ummar» derler. Sıbyana arız olana ise ervah derler. Habîsleşip çetinleşirsee Şeytan, derler اهـ. Demek ki ıfrît, şerr-ü habasette dehâ ve şeytanette ileri gitmiş, tuttuğunu devirir, kuvvetli, becerikli

Sh:»3679

ele avuca girmez bir kerata demektir. Öyle insana da ıtlak edildiği için âyette «Cinden» diye beyan edilmiştir. ﴿اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ﴾ Ben onu (o tahtı) sen makamından kalkmadan evvel sana getiririm - her gün makamında sabahdan öğleye kadar oturur idiği rivayet olunuyor. ﴿وَاِنِّى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ اَمِينٌ﴾ ve muhakkak ben buna karşı her halde kavîyim, emînim - ya'ni kolay getiririm hem de hiç bir hıyanet etmem, tebdil-ü tagyir etmeden hiç bir şey zayi' etmeksizin getiririm diye te'kidlerle te'minatta bulundu. 40. ﴿قَالَ الَّذِى عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ﴾ nezdinde kitabdan bir ılim bulunan zat ﴿اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾ ben sana onu tarfın (gözün) sana dönmeden evvel getiririm dedi - bu zatın kim olduğu hakkında müteaddid kaviller vardır. İbni Mes'ud kavlince Hızır aleyhisselâmdır. İbni Abbasın meşhur olan kavlince Süleyman aleyhisselâmın veziri Âsaf ibni Berhıyadır ki Sıddîk idi. Dua edilince icabet olunan ismi a'zamı bilirdi, Hazreti Süleymanın bir mu'cizesi olmak üzere veziri böyle bir keramet göstermiştir. Fahruddîni Razî bu zatın Süleyman aleyhisselâmın kendisi olması kavlini vücuh ile tercih etmiştir. Ezcümle mevsulün, sıla ile ma'lûma işaret olması kaıdesine

nazaran burada nazmı Kur'an mülâhaza edildiği zaman « عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ » olmakla

ma'lûm olan zat ancak Süleyman aleyhisselâmdır. Çünkü yukarıda «

﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا﴾ ، ﴿وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ﴾ » buyurulmuştu, ancak bu surette

« اَنَا اٰتِيكَ بِهِ » hıtabı ıfrîtedir. Süleyman, ıfrite karşı söylemiştir. «

قَالَ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ » diye zamir ile zikrolunacak

yerde tefhıym için mevsul getirilmiş ve bununla bâlâda verildiği zikrolunan ılimden bir misal

gösterilmiştir.

Maamafih ekseriyyet, bu zâtın Süleyman aleyhisselâmın

Sh:»3680

kendisi değil, eshabından birisi olmasını nazmın siyakına daha muvafık bulmuşlardır. Muhyiddîni Arabî füsusta demiştir ki «bu Süleyman aleyhisselâmın eshabından ba'zısının elile oldu ki hazır olanların nefislerinde Süleyman aleyhisselâmın şanı için daha azametli olsun» اهـ. Şübhesiz eshabından böyle kerametin zuhuru kendisinin daha ziyade yüksekliğine delâlet eder. Ve bu ılim ona verilen ılim den olduğunu anlatır. Bu, ne kadar mesafeden getirildi? Yukarıda hüdhüd kıssasında San'aya kadar varıldığına dair bir rivayet geçmişti, San'adan ise Sebe' günlük mesafedir deniliyor. Ba'zıları da bu sıra Süleyman aleyhisselâm San'adan dönmüş Şam arzında bulunuyordu demişler. Bu takdirde iki aylık mesafe demektir. Bu kadar mesafeden bir taht göz kırpıncaya kadar nasıl gelir? Şübhe yok ki bu alel'âde vekayı'den değil bir keramet ve mu'cize olmak üzere mevzuı bahistir.

Muhyiddîni Arabî bunu şöyle anlatmıştır: Âsaf, tahtın aynında tesarruf etti de onu mevzıında ı'dam edip her an hasıl olmakta bulunan halkı cedide arif olanlardan başka kimsenin şuuru lâhık olamıyacak vechile Süleymanın yanında iycad ediverdi, vücudü zemanı, ademi zamanının ayni idi, ikisi bir anda idi ve Âsafın kavli, zamanda fı'lin ayni idi. Zira Kâmilden sadir olan kavil, Allah tealâdan « كن » menzilesindedir. Bu tahtın husulü mes'elesi en müşkil mesaildendir. Ancak zikrettiğimiz iycad ve ı'damı arif olan zevat müstesna. Taht, ne mesafe kat' etti ne de onun için Arz dürüldü veya yarıldı اهـ.

Şeyhın « بَلْ هُمْ فٖى لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدٖيدٍ » âyetinden anladığı halkı cedid mes'elesi

son zamanlarda « دقارت » Felsefesine kadar geçmiş bir nazariyyedir. Lâkin bunun buraya tatbikı

âyetin zâhirine muvafık değildir. Çünkü «yaparım» denmemiş «getiririm» denilmiştir. «

قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ » denilmesiyle de bir zaman ifade edilmiştir. Lemhı basar

değil, tarfetül'ayn da değil, bunlardan daha uzun olarak « قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ »

ki iki tarfe arasını ifade eder. Ve bu bir saniyeyi bile geçebilir.

Sh:»3681

Lâkin Şeyh, bunu bir an telâkki etmiş, halbuki hareket mefhumu lâekal iki an ıktiza eylediği cihetle bir anda

hareket tasavvuru, tenakuz olacağından mes'eleyi işkâl ederek hareketsiz olarak husulü imkânını

göstermek için o yolda te'vil eylemiştir. Çünkü zatında mümteni' olana «kün» emri teallûk etmez. Fakat ıhtar ettiğimiz vechile âyet, bunu bir ân ile değil, en seri' bir zaman ile ifade etmiştir. Lâekal «

انَا اٰتيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ » diyecek kadar bir zaman var.

Doğrusu «Âsafın kavli zamanda fı'lin ayni idi.» demekle Şeyh temamen hakıkati söylemiştir. «

انَا اٰتيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ » kavlinde fi'ıl, icad değil ityandır.

Bunu söylemesile getirmesi bir olmuştur. Ya'ni söyleyinciye kadar getirmişti. Zira ılmini biliyordu. Bir saniyede binlerce kilometre sür'at, zamanımızın efkârı fenniyyesinin mülâhazasına alışmış olduğu mesaildendir. Mühimm olan nokta ancak bu hareketi yapmak için tatbık olunacak kuvveti bilmekten ıbarettir. Bir saıkada bir cereyanda, bir telgrafta görülen bu sür'at bir kütlede de görülebilir. Yakından icrayı te'sir ettiğini gördüğümüz iradenin bir telsiz gibi uzakta da âmil olabildiğini gösteren misaller de yok değildir. Bir cazibe ile ecramın fezada uçuştuğu bir irade ile a'zanın bedende oynadığı gibi bir irade ile âfaktaki bir cismin tayyı mekân etmesi de Kitabda, Levhi mahfuzda sâbit olan ılımdendir.

﴿فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ﴾ Derdemez onu yanında karar etmiş görünce

﴿قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبّى﴾ bu, dedi: rabbımın fadlındandır - mu'tad olan sünneti cariyesi değil « فَضَّلَنَا عَلٰى كَثيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنينَ » ile işaret olunduğu üzere fadlı mahsusu olan bir keramet veya mu'cizedir.

﴿قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا﴾ 41. ﴿لِيَبْلُوَنى ءَاَشْكُرُ الخ...﴾

Ona, dedi: tahtını tenkir edin - o değilden gösterin,

Sh:»3682

yabancılaştırın ﴿نَنْظُرْ اَتَهْتَدى﴾ bakalım doğruyu bulacakmı? - Kendininki olduğunu bilecek? Vaz'ıyyeti kavrıyacak, hakikati anlayacak mı?

﴿اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذينَ لَايَهْتَدُونَ﴾ yoksa yola gelmezlerden mi olacak? - Tahtının getirilmiş olması hayretengiz bir tasarrufla mülk-ü saltanatının elinden alınmış olduğuna delâlet eder. Böyle müdhiş bir lâhzada onun o değilmiş gibi gösterilmesinde büyük bir nezaket ibraz edilmiş ve bununla onun isti'dadı üzerinde bir tecribe yapılmak istenilmiştir. 42.

﴿فَلَمَّا جَاءَتْ قيلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ﴾ Binaenaleyh geldiğinde: böyle mi senin tahtın denildi? - Bu senin tahtın denilmedi, o değilmiş gibi gösterildi ﴿قَالَتْ كَاَنَّهُ هُوَ﴾ sanki dedi: o, o ﴿وَاُوتينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا﴾ maamafih bize bundan evvel ılim verildi - bu

mu'cizeden evvel höd hüdün mektub getirmesi gibi müşahede ve sair mesmuat ile Allah tealânın kudretine ve senin nübüvvetinin sıhhatine ılmimiz hâsıl oldu ﴿وَكُنَّا مُسْلِمِينَ﴾ ve müsliman olduk - inandık teslim olduk dedi, hiç şaşırmadan vaz'ıyyeti olduğu gibi kavrayarak idarei kelâm etti, öyle de evvel neye gelmedi? 43. ﴿وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ Evvel Allahdan başka tapıyor idiği şeyler (Dünya saltanatı) kendisini alıkoymuştu ﴿نَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ﴾ çünkü kâfir bir kavmden idi 44. ﴿قِيلَ لَهَا ادْخُلِى الصَّرْحَ﴾ denildi ona, gir köşke «sarahat» tan SARH, kasır ve kule gibi yüksek bina «sarhatüddar» konağın sahası, sahnı, avlısı, meydanı ﴿فَلَمَّا رَاَتْهُ﴾ derken onu görünce ﴿حَسِبَتْهُ لُجَّةً﴾ bir derya sandı ﴿وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا﴾ ve inciklerinden açtı - etekleri ıslanmasın diye toplandı, paçaları

Sh:»3683

göründü. Evvel şaşırmamışken bu kerre bir şaşkınlık etti: ﴿قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ﴾ Süleyman o, dedi: sırçalardan döşenmiş mücellâ bir meydandır. - Bir sırça saray ve medhalinden meydanına büyük bir havz yapılıp su salınmış, içine balık vesair deniz hayvanları konulup üzeri şeffaf cam ile döşenmiş, o vakıt kadın ﴿قَالَتْ﴾ dedi ﴿رَبِّ اِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى﴾ yâ rab, şübhe yok ben evvel nefsime zulmetmişim - boş şeylere tapmışım ﴿وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ﴾ şimdi Süleymanın maıyyetinde islâma irdim ﴿لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ âlemlerin rabbı Allaha teslim oldum - ekser müfessirînin kavlince Süleyman aleyhisselâm onu tezevvüc etmiş ve mülkünde bırakmış idi.

Çünkü kıssa:

﴿٤٥﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا اَنِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ
تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ

تُرْحَمُونَ ﴿٤٧﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَآئِرُكُمْ
عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَكَانَ فِى الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ
رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ﴿﴾

Sh:»3684

﴿٤٩﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ
مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهِ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٥٠﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا
وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَايَشْعُرُونَ ﴿٥١﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
مَكْرِهِمْ اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٥٢﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ
خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٣﴾
وَاَنْجَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için, Allaha ıbadet edin diye, Semûda da kardeşleri Salihi göndermiştik, derken bunlar iki fırka oldular çekişiyorlardı 45 ey benim kavmim! Dedi: niçin haseneden önce seyyieyi iviyorsunuz? Ne olur Allaha istiğfar etseniz, belki rahmetine nâil olursunuz 46 Biz, sen ve maıyyetindekiler ile teşe'üm ettik dediler, sizin dedi: şeâmetinizin sebebi Allaha ma'lûm doğrusu siz öyle bir kavmsiniz ki imtihan olunuyorsunuz 47 Şehirde dokuz çete vardı, hep Arzda fesad yaparlar, salâha yaramazlardı 48 Allaha yeminleşerek kavlettiler, and olsun ona ve ehline bir gece baskını yapalım, sonra da veliysine: yemîn edelim biz onun helâkine şâhid olmadık diyelim, şübhesiz sözümüz sözdür, sadıkızdır dediler 49 Böyle bir mekir kurdular, halbuki haberleri yok biz de bir mekir kurmuştuk 50 Şimdi bak! mekirlerinin akıbeti nasıl oldu? Kendileri ve kavimlerini toptan tedmir ediverdik 51 Daha: evleri çökmüş zulümleri yüzünden bomboş, şübhe yok bunda ılim şanından

Sh:»3685

olan bir kavm için ıbret alacak bir âyet var * Halbuki iyman edip korunur olanları necata çıkardık *

48. ﴿تِسْعَةُ رَهْطٍ﴾ REHT, ona kadar olan çeteye denir.

TİS'ATÜ RAHT, zâhiren dokuz çete demek ise de müfessirîn çoğu bunu dokuz kişilik bir çete diye tefsir etmişlerdir.

Dördüncü kıssa:

﴿٥٤﴾ وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَاْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ
﴿٥٥﴾ اَئِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَآءِ بَلْ اَنْتُمْ
قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٦﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوٓا

اَخرِجُوٓا اٰلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٧﴾

فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٨﴾

وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَٓاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Lûta da risalet verdik, o vakıt ki kavmine demişti: siz gözünüz göre göre o fuhşu yapacaksınız ha? 54

Sahih siz kadınları bırakıp şehvet için mutlak erkekleremi gideceksiniz? Doğrusu siz

Sh:»3686

ne yaptığınızı bilmez bir kavmsiniz 55 Buna kavminin cevabı sade şu olmuştu: çıkarın şu Lût ailesini

memleketinizden, çünkü onlar çok temizlik taslar kimseler, demişlerdi 56 Bunun üzerine onu ve ehlini

necâta çıkardık ancak karısını kalanlardan takdir etmiştik 57 Ve onların üzerlerine öyle bir yağmur

yağdırmıştık ki ne kötüdür o münzerîn yağmuru? 58

﴿٥٩﴾ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰىۜ آٰللّٰهُ

خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَۜ ﴿٦٠﴾ اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ

لَكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَنْبَتْنَا بِهِ حَدَٓائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍۚ مَاكَانَ لَكُمْ

اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَاۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَۜ ﴿٦١﴾

اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَٓا اَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا

رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًاۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ

لَايَعْلَمُونَۜ ﴿٦٢﴾ اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ

السُّٓوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَٓاءَ الْاَرْضِۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ قَلِيلًا مَا

تَذَكَّرُونَۜ ﴿﴾

Sh:»3687

﴿٦٣﴾ اَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ

الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا

يُشْرِكُونَۜ ﴿٦٤﴾ اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ

السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ ﴿٦٥﴾ قُلْ لَايَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ
اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٦﴾ بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ
فِى الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ فى شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki hamd Allaha, bir de selâm ıstıfa buyurduğu kullarına Allah mı hayırlı yoksa müşriklerin şirk koştukları mı? 59 Yoksa Gökleri ve Yeri yaratıp sizin için Semâdan bir su indiren mi? Bir su ki indirip de onunla gözler gönüller açan hadîkalar bitirmekteyiz, siz onların ağacını bitiremezdiniz, bir tanrı mı var Allahla beraber? Hayır onlar sapkınlık ediyorlar 60 Yoksa Arzı bir karargâh kılıp aralarında ırmaklar akıtan ve onun için oturaklı dağlar yapıp iki deniz arasına bir hâciz koyan mı? Bir tanrı mı var Allahla beraber? Hayır

Sh:»3688

ekserîsi ılim ehli değiller 61 Yoksa, sıkılan kendisine duâ ettiği zaman ona icabet edip fenalığı açan ve size Arzın halifeleri kılan mı? Bir tanrı mı var Allahla beraber? Siz pek az düşünüyorsunuz 62 Yoksa o kara ve deniz karanlıklarında size yol gösteren ve rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci gönderen mi? Bir tanrı mı var Allahla beraber? Yüksek, çok yüsek Allah onların şirk koştuklarından 63 Yoksa halkı ibtida yaratıp duran sonra onu iade edecek olan ve size Gökten ve Yerden rızık veren mi? Bir tanrı mı var Allahla beraber? De ki haydin getirin bürhanınızı sadıksanız 64 De ki: Göklerde ve Yerde Allahdan başka kimse gaybi bilmez, onlar da ne zaman ba'solunacaklarını bilmezler 65 Fakat Âhıret hakkında ılimleri tevalî etmekte fakat onlar ondan bir şekk içindedirler, daha doğrusu onlar ondan kördürler 66

59. ﴿قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ de ki hamdolsun Allaha - Kur'anın bir hakîmi alîmin ledünnünden

telâkkisini iyzah sadedinde zikrolunan kıssalar Allah tealânın kemali kudret ve azameti şanı ile Peygamberlerine bahşeylediği mu'cizat ve nusratın tesavvurlar fevkında yüksekliğini anlattığı gibi bilhassa risaleti Muhammediyye ile va'dolunan inkılâbâtın tarzı vukuuna dair mazıden ba'zı misaller ile mü'minlere

tebşir siyakında irad buyurulduğu için burada Resulullahın hem « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » diye hamdetmesi

hem de Allahın öyle ıstıfa buyurduğu, ya'ni süzüp seçerek risalet velâyeti için ıhtiyar buyurduğu güzide

kullarına ﴿وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى﴾ bir de selâm o ıstıfa buyurduğu

kullarına - diye bir selâm ithaf eylemesi emrolunmuş ve bununla bir hutbeye girizgâh yapılarak müşrikleri

tebkit ve ilzam için şöyle bir mukayese yürüdülmüştür: ﴿آٰللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Allah

mı hayırlı yoksa müşriklerin şirk koştukları mı? - Ya'ni zikrolunan kıssalardan kudretinin şuûnu anlaşılan
Sh:»3689

ve binaenaleyh bütün hamd-ü azamet kendine mahsus olan Allah mı hayırlı, yoksa müşriklerin ona şerik koşarak taptıkları şeyler mi? Nasıl, kime ıbadet etmeli? Bütün hayır yedinde olan Allah ile hiç bir şey kabili kıyas olamıyacağından bu mukayesenin mahza müşriklere serzeniş için olduğu aşikârdır. Zikredilen tarihî kıssalar hayriyyeti ilâhiyyeye delâlette bürhanı naklî olduklarından nakle iymanı olmıyan müşriklere karşı daha açık ve daha umumî olan aklî bürhanlara geçerek kademe kademe serzeniş kuvvetini artırmak için buyuruluyor ki:

60. ﴿اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ﴾ Yoksa o Gökleri ve Yeri yaradan - Arabcada

atıf harflerinden birisi olan «em» biri muttasıle, biri münkatıa olmak üzere iki türlüdür. Emi muttasıle, istifham hemzesinin karşısında lâzım bir terdid ifade eder. Emi münkatıa ise cümlenin başına dahıl olarak (bel) gibi ıdrab ile hemze ma'nâsına tazammun eyler, ancak «

أَمَّنْ هٰذَا الَّذِى هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ » gibi önünde sarih bir istifham bulunduğu zaman hemze takdirine hacet kalmaksızın sadece «bel» ma'nâsına ıdrab olur. Ya'ni kelâmdan kelâma intikali ifade eder. Biz bunların ikisini de yoksa diye terceme ediyor isek de «yoksa» esas i'tibarile « وَاِنْ لَا » meâlinde bir şartıyye olduğundan doğrudan doğru değil, dolayısiyle bir terceme oluyor. Onun için emi muttasıleye muntabık olsa bile emi münkatıaya her zaman inkıbakı iddia edilemiyecektir. Netekim «bel» yerinde: hayır, yok, daha doğrusu; fakat ta'birlerinden birini kullanıyoruz. « اَللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ » da em, muttasıledir. «Ma» yi müfred olarak lafzai celâleye atfediyor. Lâkin « اَمَّنْ خَلَقَ » ve nazîrleri münkatıadır. Cümleyi cümleye atfediyor. Müfessirîn burada « من » kelimesini mevsule hamlettikleri için cümle tamam olmak üzere haberin mahfuz olduğunu söylüyorlar. İbni Atıyye gibi ba'zıları bunu « اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ـ الخ ـ يُشْرَكُ بِهِ » takdir etmişlerdir ki «ya o Göklerin ve Yeri yaradana şirk koşulurmu?»

Sh:»3690

demek oluyor. Sahib keşşaf gibi çokları da makabli karînesile « اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ـ الخ ـ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ » takdir etmişlerdir. Bu surette «yoksa o Gökleri ve Yeri yaradan ve şöyle şöyle yapan mı hayırlı, onların şirk koştukları mı?» demek oluyor ki meal buna göre yazılmak istenilmiştir. Gerçi bu mealde atfı cümle ma'nâsı zâhir görünmezse de yine o ma'nâ anlaşılabilecektir.

Binaenaleyh o vechile iyzah edelim: yoksa: ya'ni Allahın kudret ve vahdaniyyetiyle hayriyyetini anlatan o kıssalar gibi naklî delillerin olmadığı farzedilse aklen ma'lûm ve sâbit değilmidir ki o Gökleri ve Yeri yaratan ﴿وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ ve sizin için, ya'ni sizin menfeatinizi husule getirmek hikmetiyle Semadan bir su indiren mi? - Hayırlıdır yoksa şirk koştukları mı? Burada görülüyor ki « ﴿لَكُمْ﴾ ، ﴿اَنْزَلَ﴾ » nin mef'uli lehidir. Nahivde ma'lûm olduğu üzere mef'uli leh iki kısımdır. Birine husulî, birine tahsılî denilir. Fıılden zihnen ve haricen mukaddem olursa husulîdir. Susadığı için içti gibi, zihnen mukaddem haricen müahhar olursa tahsılî olur, kanmak için içti gibi. İşte bu « لَكُمْ » böyle tahsılî bir mef'uli lehtir. Buna ılleti gaiyye dahi denilir. Şayanı dikkattir ki « ﴿لَكُمْ﴾ ، ﴿اَنْزَلَ﴾ » filine teallûk ettirilmiş « خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ » mutlak bırakılmıştır. Demek ki bütün âlemin yaradılışı insanlar için denemezse de yukarıdan suyun indirilmesinde, yağmur yağdırılmasında beşerin hayat ve menfeati gayesi mütehakkık olduğunda şübhe yoktur. Su ile hayat arasındaki nisbeti vaz'eden ve binaenaleyh hayatı husule getirmek hikmetiyle suyu indiren Allah tealâdır.

Şimdi su üzerine terettüb eden feyzı hayati düşünen her hangi bir akıl onu yaradıp indirenin hayriyyetinde tereddüd eder mi? Fakat işbu ıllleti gaiyye bahsinde feylesofların ba'zı münakaşaları olmuştur: «ıllleti gaiyye hakikatte

Sh:»3691

faılin faıliyyetine ve fi'le ıkdamına ıllet demek olacağından ef'ali ilâhiyyede ıllleti gaiyye tasavvur olunamaz. Çünkü gayr ile istikmali istilzam eder. Bu ise Allah tealâ hakkında muhaldir» demişlerdir. Buna iki vecihle cevab verilir:

1 - Gayr ile değil, kendi sıfatı olan ılm-ü iradesile kemal lâzım gelir.

2 - Ef'ali ilâhiyyede faılin faıliyyetine ıllet olmak ma'nâsına ıllleti gaiyye değil, lâkin faide, gaye ve hikmet carî olduğunda şübhe yoktur. Burada şu ma'nâları fark etmelidir: bir fıil üzerine terettüb eden her hangi bir semere faide denir, eğer o faide fı'lin ucunda olursa gaye denir, eğer o gaye, fıılden maksud ise fı'le terettübü maksud olmak ı'tibariyle garaz ve maksad denildiği gibi fi'le bâıs olması ı'tibariyle de ıllleti gaiyye denilir.

Meselâ su çıkarmak için bir kuyu kazmak istesem haricde kuyu kazmak su çıkarmanın sebebidir. Kuyu önce kazılır, su onun sonunda çıkar, bu suretle su çıkarmak kuyu kazmanın hem bir faidesi hem bir gayesidir. Ayni zamanda kuyuyu kazmaktan maksadım su çıkarmaktır. Bu cihetle bu gaye benim garazımdır. Su çıkarmak maksadı olmasa idi kuyuyu kazmıyacaktım, binaenaleyh su çıkarmak kuyu kazmanın zihnen mukaddem ıllleti gaiyyesidir. Bununla beraber ben kuyuyu kazarken arada asarı atîkadan bir kıymetli eser de bulsam bu benim için sâde bir faide olur, garaz değil, gaye de değildir. Çünkü fi'lin sonunda değil, esnasında hasıl olmuştur. Ve ben onu belki hiç düşünmemişimdir. Sonra benim bu kuyuyu kazmamdan dolayı bir takım kimseler intifa' edelerse bu da onun faide ve gayelerinden olur. Faidesi olmıyan bir fiıl, bâtıl ve bihudedir. Mu'teddün bihâ bir faidesi bulunmıyan bir fiıl, abes ve lâğivdir. Faidesi ve gayesi bilinerek kat'î bir isabetle yapılan fi'le hikmet denildiği

Sh:»3692

gibi fi'lin sebeb olduğu faidelere ve gayelere de o fi'lin hikmetleri denilir. « رَبَّنَا مَاخَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً » mantukunca hılkat, bâtıl olmayıp baştan başa fevaid ve gayât

ile yekdiğerine merbut ve hikmet ile meşhun bulunduğundan Allah tealânın ef'alinde faideler ve gayeler ile hikmet, cereyanında şübhe yoktur. Bu surette fiil ile gayesi ayni nis'bette maksud olarak cereyan eder.

Maamafih hikmette terüttüb murad olmak ı'tibariyle gayeler bir garazı maksud tarzında da husule gelebilir. Ancak bu maksudun fi'li ilâhîde ıllliyyeti olmaz, ya'ni garazda ıllleti gaiyyelik haysiyyeti bulunmaz. Meselâ Allah tealâ hayat faide ve gayelerine sebeb olmak hikmetiyle suyu yaratmış ve indirmiştir. Fakat hayat gayesini kasd etmese idi suyu yaratamazdı ve yâhud suyu yaratmasa idi hayatı yaratamazdı demek ma'nâsına değil mücerred su üzerine hayatın terettübünü irade buyurmuş olması ma'nâsınadır. Demek olur ki feylesofların ef'ali ilâhiyyede münakaşa ettikleri ıllleti gaiyye delili hikmet delili namile mülâhaza edildiği

takdirde daha sâlim olarak mutalea edilmiş olur. İşte bu suretle « ﴿اَنْزَلَ﴾ ، ﴿لَكُمْ﴾ » nin hikmetini göstermekte, âyetteki hıtabın zevkı de bu hikmetle tecelli eylemektedir. Buradan her yağmurun sırf insanların menafiı için indiğini anlamamalı, lâkin insanların menafiı için indiği muhakkak olan suyu - ki Kur'an da ona teşbih olunmuştur. - Düşünmeli ve onu indiren zati a'lânın hayrındaki büyüklüğü tefekkür etmelidir, Bu noktada hiç bir şübheye mahal bırakmamak üzere delîlin delâletinden medlûlün sarahatine geçilerek onun kim olduğunu anlatmak için gıyabdan tekellüme iltifat suretile şöyle buyuruluyor:

﴿فَاَنْبَتْنَا بِهِ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ﴾ Bir su ki indirip de onunla behcetli hadîkalar

bitirmekteyiz -

Sh:»3693

HADÎKA: içinde su bulunan, göz bebeği gibi kıymetli bostan.

BEHCET, göze gönüle neş'e ve şetaret veren güzellik dilberlik demektir. Onları biz yapıyoruz, sa'y-ü ma'rifetimizle biz yetiştiriyoruz demek âdetleri olan cahilleri redd için de şöyle buyuruluyor:

ط

﴿مَاكَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا﴾ siz onların bir ağacını bitiremezdiniz - ya'ni o güzel bağçelerin, bostanların yetişmesinde siz insanların da hizmeti, ameli olmaz değildir. Fakat siz kendi kendinize onların meyvalarını ve o güzel menfeatlerini yetiştirmek şöyle dursun ağacını bile bitiremezdiniz. Binaenaleyh sizin amelleriniz hâlıkın emri dahılinde kulluk etmekten ileri geçemez, ona bir şirket ifade edemez ﴿ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ﴾ bir tanrı mı var Allah ile beraber - ya'ni Allahdan başka tapılacak, ona şerik tutulacak bir Tanrı daha bulunmasına imkân ve ihtimal mi var?

﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ﴾ hayır onlar öyle bir kavim ki sapgınlık ediyorlar - ap açık haktan sapıyorlar, bu açık bürhanı ve delâleti nazarı dikkate almıyorlar. 61.

﴿اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا﴾ yoksa o Arzı bir karargâh kılan - ya'ni insan ve hayvanların barınıp yaşıyabilecekleri vechile o suyun durabileceği bir mahal kılan ﴿وَجَعَلَ خِلَالَهَٓا اَنْهَارًا﴾ kılıp da aralarında ırmaklar akıtan ﴿وَجَعَلَ لَهَا﴾ ve onun için - ya'ni Arzın makarr olması ve ırmakların akması için ﴿رَوَاسِىَ﴾ oturaklı dağlar yapan ﴿وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا﴾ ve iki deniz arasına bir hâciz koyan mı - ya'ni dağların altında ve aralarındaki

Sh:»3694

deniz gibi tatlı sularda acı denizleri birbirine karıştırmayıp aralarına bir gergi koyan ve yâhud iki acı deniz arasında Arabistan kıt'ası gibi bir berzahı koyup tutan zat mı hayırlı yoksa onların şirk koştukları mı? « وَهُوَ الَّذٖى مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ » bak). ﴿ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ﴾ bir Tanrı mı var Allahla beraber?

﴿بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَايَعْلَمُونَ﴾ hayır ekserisi ılim ehli değiller - bulundukları Arzın ahvalini bile bilmezler. Bu âyetin mazmunu hassaten Arza aid olan coğrafya ve tebakatı Arz ılimleriyle alâkadar olduğu cihetle böyle buyurulmuştur. Bu iki âyet, afakî delâletlere nümunedir. Bundan enfüsî âyâte geçilerek de buyuruluyor ki:

62. ﴿اَمَّنْ يُجٖيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ﴾ yoksa muztar kendine duâ ettiği zaman ona icabet edip ﴿وَيَكْشِفُ السُّٓوءَ﴾ o fenalığı açan - ya'ni def'eden, MUZTARR, hastalık veya diğer bir şiddet ve zaruret ile sıkışan, bunalan nâçar demektir. Murad, cinstir. Binaenaleyh her sıkılana icabet lâzım gelmez « فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَٓاءَ » gibi meşiyyetle mukayyeddir. Bununla beraber ekseriya ıztırar halinde duanın makbuliyyetine işaret ve hattâ va'd var demektir. Çünkü ıztırar halinde ıhlâs zâhir olur. Nice iymansızların iymana geldikleri görülür.

﴿وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَٓاءَ الْاَرْضِ﴾ ve sizi Arzın halîfeleri kılan mı? - Arzın halîfeleri: Arzda

geçmişlerin yerlerine kalanlar demek olabilirse de ahkâmı ilâhiyyenin icrasına me'mur hılâfet sahibleri, ya'ni Arzın hukümdarları ma'nâsına olması daha zâhirdir. Muztarrın duâsiyle fenalığın keşfine ma'tuf olması da ancak bununla mütenasib olur. Ve o halde bu cümle, mü'minlere daha bidayeti islâmda istıkbalin hılâfetini va'deden büyük bir tebşiri ifade eder. Sûrenin başındaki «

هُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ » tebşiriyle Davud ve Süleyman

Sh:»3695

kıssasının zikrine nazaran da bu ma'nâ müteayyin demektir. Evvelki âyetlerde sılalar «

جعل ۰ انزل ۰ خلق » diye mazî sıgasile getirilmiş iken buradan ı'tibaren tahvil ile muzarı' sıygası iyrad buyurulması da bı'seti seniyye ile mev'ud olan inkılâbı ahvali göstermek ı'tibariyle bu ma'nâya zâhir bir karînedir. Bunun için sıgayı muhafaza ederek bunu şöyle terceme etmek daha muvafık olacaktır. Ve sizi Arzın halîfeleri yapacak olan mı? - hayırlı yoksa onların şirk koştukları mı?

﴿ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ﴾ bir Tanrı mı var Allah ile beraber ﴿قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ﴾ siz

pek az tezekkür ediyorsunuz - bu âyet, biri ferdî nefis biri de ictimaî nefis ile alâkadar iki âyeti enfüsiyye ıhtar ettiği cihetle burada tezekkür ta'bir buyurulmuştur.

63. ﴿اَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ yoksa size kara ve deniz

karanlıklarında yol gösterir ve rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci gönderir olan zat mı? - Hayırlıdır yoksa onların şirk koştukları mı? Bu âyette de kara ve deniz seferlerinde mücahede ile islâm fütuhatının ileriliyeceği haber veriliyor. Ve hak rizasını ta'kıb ederek fı'liyyata vahdet ile neticelenecek olan muhtelif fikr-ü ictihad cereyanların « اِخْتِلاَفُ اُمَّتِى رَحْمَةٌ وَاسِعَةٌ » mazmunu üzere bir rahmet

müjdecisi olduğuna da işaret buyuruluyor. ﴿ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ﴾ bir tanrı mı var Allah ile beraber

﴿تَعَالَى اللّٰهُ﴾ yüksek, çok yüksek Allah ﴿عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ onların şirk

koştuklarından - beşinci def'a bu, bir de hem afakî hem enfüsî bürhanı ihtiva eden şu âyet, ile te'kid ve takrir

buyuruluyor. 64. ﴿اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ﴾ yoksa halkı ibtida yaratıp duran

﴿ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ sonra onu iade edecek olan - döndürüp

Sh:»3696

yine yaratacak, Dünyaya bir de Âhıret yapacak olan

﴿وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ﴾ ve size Gökten ve Yerden rızık veren mi?

- Hayırlı yoksa onların şirk koştukları mı? ﴿ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ﴾ bir tanrı mı var Allahla beraber? -

Ya'ni bir tanrı daha olsa idi ibtida halk başlayamazdı, iki kudret temânu' ederdi. Biri galebe etse, mağlûb

ilâh olamaz, etmese hiç biri ilâh olamaz, bir şey yaratılamazdı ve şu görülen nizamı hılkat bulunamaz ve siz

Yerden ve Gökten merzuk olamazdınız. Demek ki bu hılkati ta başından yapan ve sizi Gökten ve Yerden maddî ve ma'nevî merzuk eden ve sonra çevirip soracak olan Allah tealâdan başka tapılacak hiç bir şey yoktur. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ﴾ haydi (ey müşrikler) getirin bürhanınızı ﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer sadıksanız - ya'ni şirk da'vanızda doğru iseniz hakıkatte Allahdan başka tapılacak ma'budlar bulunduğuna bir bürhanınız olmak lâzım gelir, getirin görelim. Lâkin ne mümkin?

Ya Resul, 65. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿لَايَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ﴾ Yerde ve Gökte gaybi Allahdan başka kimse bilmez ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ onlar da ne zaman ba'solunacaklarını bilmezler 66. ﴿بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ﴾ fakat Âhıret hakkında ılimler tevalî etmektedir. -

«İDDAREKE» aslında (tedareke) dir, tedarük, ard ardına yetişip ulanmak, ta'biri âharle tetâbu' telâhuk, tevalî etmektedir. Buna şöyle de ma'nâ verilmiştir: belki ılimleri Âhırette arkalarından ard arda yetişmektedir» bu surette

Sh:»3697

« فِى » iddâreke ye müteallık olur. Lâkin ılim, ma'lûmat ma'nâsına « فِى الْاٰخِرَةِ » ondan hal olarak şu ma'nâ bizce daha münasibdir: Ba'sin hangi saatte olacağını bilemezlerse de esas ı'tibariyle Âhıretin olacağına dair kendilerine Peygamberler vasıtasiyle ve vukuatın cereyaniyle ard ardına ma'lûmat verilmekte, esbabı ılimleri tekâmül etmektedir. ﴿بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ مِنْهَا﴾ Fakat onlar ondan şekk içindedirler - bir türlü inanamaz, yakîn edinemezler ﴿بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ﴾ daha doğrusu onlar ondan gördüler - Âhıret delâilini görmezler, görmek istemezler.

Bak ne diyorlar ?

﴿٦٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا وَاٰبَاؤُنَا اَئِنَّا
لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٨﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ اِنْ
هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٦٩﴾ قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ

فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٧٠﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ
وَلَا تَكُنْ فِى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧١﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا
الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧٢﴾ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ
بَعْضُ الَّذِى تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَايَشْكُرُونَ ﴿٧٤﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ
مَاتُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿﴾

Sh:»3698

﴿٧٥﴾ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ
﴿٧٦﴾ اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ اَكْثَرَ الَّذِى
هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٧﴾ وَاِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾
اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٩﴾
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٨٠﴾ اِنَّكَ
لَاتُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ
﴿٨١﴾ وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِى الْعُمْىِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ
يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٢﴾ وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ
اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَٓابَّةً مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا
لَايُوقِنُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve o küfredenler şöyle dediler: bir toprak olduğumuz vakıt mı biz ve atalarımız? Hakıkaten bizler mutlak çıkarılacak mıyız? 67 Yemin ederiz ki bu bize de va'dolundu bundan evvel atalarımıza da, bu, eskilerin esatîrinden başka bir şey değil 68 De ki; hele, Arzda bir gezinin de bakın mücrimlerin akıbeti nasıl olmuş? 69 Ve onlara karşı mahzun olma, yaptıkları mekirlerden bir darlığa da düşme 70 Bir de ne zaman bu va'd

Sh:»3699

gerçek iseniz? diyorlar 71 De ki: "belki o ivdiğinizin bir kısmı ensenize binmiş bulunuyor" 72 Ve her halde rabbın insanlara karşı mutlak bir fazıl sahıbidir ve lâkin onların ekserisi şükretmezler 73 Halbuki sîneleri ne gizliyor ve ne i'lân ediyorlar rabbın her halde hepsini biliyor 74 Ve Yerde, Gökte hiç bir gâib yoktur ki açık bir kitabda olmasın 75 Haberiniz olsun ki bu Kur'an Benî İsraîle ihtilâf edip durdukları şeylerin ekserisini anlatır 76 Ve hakıkat o doğruyu gösterir kat'î bir hidayet ve mü'minler için mahzı rahmettir 77 Elbette rabbın

hukmiyle beyinlerinde kazasını infaz buyuracaktır, ve azîzdir o alîmdir 78 O halde Allaha i'timad et sen şübhesiz açık bir hakk üzerindesin 79 Şübhesiz sen ölülere işittiremezsin, arkalarına dönmüş kaçarlarken sağırlara da da'veti işittiremezsin 80 Sen o körleri delâletlerinden hidayete erdirecek de değilsin sen ancak âyetlerimize iyman edeceklere işittirirsin de onlar müsliman olur selâmet bulurlar 81 Söylenen başlarına geleceği vakıt da onlar için Arzdan bir dâbbe çıkarırız, nâsın âyetlerimize yakîn ile inanmaz idiklerini kendilerine söyler 82

72. ﴾بَعْضُ الَّذ۪ى تَسْتَعْجِلُونَ﴿ O ivdiğinizin ba'zısı - netekim «Bedr» de oldu, bâkısı de ölümlerinden sonra 75. ﴾وَمَا مِنْ غَٓائِبَةٍ فِى السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ﴿ hem Yerde ve Gökte hiç bir gâibe - ya'ni son derece gizlenmiş hiç bir sirr - yoktur ki ﴾اِلَّا ف۪ى كِتَابٍ مُب۪ينٍ﴿ mübîn bir kitabda olmasın -

MÜBÎN, açık veyâhud beyan edici ki Allaha nazaran açık demektir. Murad, Levhı mahfuz veya doğrudan doğru ılmullahdır. 76. ﴾اَكْثَرَ الَّذ۪ى هُمْ ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ﴿ hakkın da ıhtilâf edip durdukları mesailin ekserisini anlatır - teşbih ve tenzih, Cennet ve Cehennem ahvali, Uzeyr ve Mesîl

Sh:»3700

mes'eleleri gibi. 77. ﴾وَاِنَّهُ﴿ Ve şübhe yok ki o - Kur'an ﴾لَهُدًى﴿ kat'î bir hüdadır - doğru yolu gösterir bir hidayet rehberidir. Binaenaleyh anlattığı mesailde hakkı gösterdiğinde şübhe etmemelidir.

﴾وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِن۪ينَ﴿ Ve mahzı rahmettir fakat mü'minler için - çünkü o hidayetten intifa' edecek olan onlardır. 78. ﴾اِنَّ رَبَّكَ﴿ muhakkak rabbın ﴾يَقْض۪ى بَيْنَهُمْ بِحُكْمِه۪ج﴿ beyinlerinde - ya'ni o ıhtilâf eden Beni İsraîlin Yehud ve Nesarânın aralarında - hukmiyle kazâ buyuracak - belli ki burada huküm, kaza ma'nâsına masdar değil, mâbihilhuküm ma'nâsına isimdir. Netekim « وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّاط » âyetinde bu ma'nâ ile Kur'anın bir ismi olmuştur. Filhakıka «

اِنَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ »

mantukunca Kur'an beynennas hukm için indirilmiştir. Buna göre hukmiyle kaza buyuracak demek olur. Bu suretle Yehud ve Nesarânın ileride fi'len hukmi Kur'an ile mahkûm olup zimmeti islâma girecekleri haber verilerek Sûrenin başında ıhtar olunduğu üzere mev'ud olan şevket-ü saltanat tebşir buyurulmuştur. Sakın bunda tereddüd olunmasın ﴾وَهُوَ الْعَز۪يزُ﴿ öyle azîzdir o - kudretine karşı gelmek ıhtimali yok galibdir, binaenaleyh va'dini yerine getirir, muhukkak kazasını infaz buyurur ﴾الْعَل۪يمُج﴿ alîmdir o -

binaenaleyh onu nasıl yapacağını da bilir. 79. ﴿فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ﴾ O halde Allaha tevekkül

ve i'timad kıl - ya Muhammed ﴿اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ﴾ şübhesiz sen öyle açık

hakk üzerindesin - onun için i'timad etmelisin 80. ﴿اِنَّكَ لَاتُسْمِعُ الْمَوْتٰى الخ﴾

şübhesiz sen o ölülere işittiremezsin ilh... - onun için de çaresiz Allaha tefvizı umur ile tevekkül etmek lâzım

gelir.

Sh:»3701

MEVTÂ dan murad, hakkı duymıyan kâfirlerdir. Âyâti haktan hiç müteessir olmadıkları için duygusuzlukta

ölülere teşbih olunmuşlardır. Netekim derece derece sağırlar, körler de öyledir.

﴿اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ﴾ arkalarını dönmüş kaçarlarken - zira böyle olmasa belki işaret ile filân

çağırılmaları mümkin olabilir.

82. ﴿وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ﴾ o söylenen başlarına geleceği vakıt da - ya'ni kâfirlerin

istı'cal ettikleri o va'd, söylenen o azâb tamamiyle aleyhlerinde vukua geleceği, başlarına kıyamet kopacağı

vakıt, yâhud aleyhlerinde o hukûm vakı' olacağı zaman

﴿اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِنَ الْاَرْضِ﴾ onlar için Arzdan bir dâbbe çıkarırız

﴿تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا لَايُوقِنُونَ﴾ nâsın âyetlerimize

yakîn ile inanmaz idiklerini kendilerine söyler. - Bâlâda beyan olunduğu üzere «

بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ » olduklarını anlatır. - Burada

kıyamet alâmetlerinden olan bir dabbetül'arz haber veriliyor.

DEBB VE DEBÎB, hafif yürüme, debelenme demektir. Hayvanatta ve ekseriya haşeratta kullanılır, içkinin bedene yayılması ve bir çürüklüğün etrafına sirayeti gibi hareketi gözle idrâk olunamıyan şeylerde de isti'mal edilir. «Dabbe» kelimesi de bundan fâıl olmak ı'tibariyle aslı lügatte «mayedübbü» ya'ni debbeden, debelenen demek olur. Ve şu halde şimendüfer, otomobil, bisiklet gibi otomatik şeylere dahi aslı lügate nazaran dâbbe demek sahih olabilecek ise de lisanda isti'mali hayvana mahsustur. Hattâ orfte dört ayaklı hayvanatta ve onlar içinde bilhassa Fereste daha ziyade mütearef olmuştur. Bununla beraber «

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِنْ مَآءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِى عَلٰى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ

مَنْ يَمْشِى عَلٰى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِى عَلٰى اَرْبَعٍ » âyetinden

anlaşıldığı üzere her hayvanda isti'mal olunur. Hayvan lâfzına müradif gibidir. «

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا»

Sh:»3702

dan anlaşılan da budur. Binaenaleyh hayvan gibi insana da ıtlak olunur. Bu âyette «dabbe» diye nekire olarak vârid olmasından bunun bildiğimiz dabbelerden bam başka bir dabbe olması tebadür eder. « دَآبَّةً تُكَلِّمُهُمْ » terkibinden zâhir olan ise bunun hayvanı nâtık, ya'ni insan olmasıdır. Tefsirler de

bu iki nokta etrafında dolaşmaktadır.

Ragıb, Müfredatında bu babdaki akvali şöyle telhıs etmiştir: «

اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ » kavli kerîminde denildi ki: «dabbe

tanıdığımızın hılâfına bir hayvandır ki çıkması kıyamet sırasına mahsustur. Bir de denildi ki «bununla cehalette hayvanlar menzilesinde olan eşrar murad olunmuştur» bu takdirde dabbe bütün (mâyedübb) ün ismi olarak cemi' olmuş olur. (Hain) in cem'inde hâine gibi. Kazı beyzavî ve ba'zı ehli hadîs bunu «cessase» olmak üzere göstermişlerdir ki bir hadîste varid olduğu üzere Cessase Deccal için ahbar tecessüs eden casus demektir. Ebüssüud da diyorki: bu dabbe cessasedir. Bundan ismi cins ile ta'bir olunması şanının garabetine ve evsafının tavrı beyandan haric olduğuna delâlet eder. Bu münasebetle hadîste varid olan ba'zı garib rivayetleri kaydettikten sonra şunu da ılâve eyliyor ki: Hazreti Alîden şöyle rivayet olundu: kuyruğu olan bir dabbe değil, sakalı olan bir dabbedir demiş, bir recül olduğuna işaret eylemiştir. Fakat meşhur olan bir dabbe olmasıdırاهـ. Şübhesiz Kur'anda « دَآبَّةً » ta'bir olunduğu için dabbedir. Lâkin recül de bir dabbedir. « دَآبَّةً تُكَلِّمُهُمْ » buyurulması ise bunun bir insan olmasını ta'yin için zâhir bir karînedir. Burada kelâma mecazî bir ma'nâ vermek veyahud « تُكَلِّمُهُمْ » fı'lini söylemek ma'nâsına değil de cerh ma'nâsına teklîme hamleylemek hılâfi zâhirdir. Rivayatı garîbe ile Kur'anı zâhirinden ıhrac etmek iykanına halel getirmektir.

Kaldı ki Ahmed, Tayalisî, Naım ibni Hammad, Abd

Sh:»3703

ibni Hamîd, Tirmizî Hasen diyerek, İbni Mace, İbni Cerir, İbni Münzir, İbni Ebi Hatım, İbni Merdûye ve Beyhakî gîbi zevatın Ebû Hüreyre radıyallahü anhten tahric eyledikledikleri bir hadîste Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki «dabbetül'arz, Mûsanın Asası ve Süleymanın Mührü beraberinde olarak çıkacak, Mühr ile mü'minin yüzünü parlatacak, Asa ile kâfirin burnunu kıracak, nas sofraya toplanacak, mü'min ve kâfir tanınacak». Bu hadîse nazaran da bu dabbe maddî ve ma'nevî harikulâde bir kuvvet ve saltanat ile zuhur edip büyük bir islâm devleti teşkil edecek bir sahib huruc olmuş oluyor. Şübhe yok ki Asayi Musâ ile Mühri Süyelmanı hâiz olan zat büyük bir şahsıyyet olacaktır. Hem de şirardan değil hıyardan olacak, çünkü mü'minin yüzünü güldürecek kâfirin burnunu kıracak. Âyette «

تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ » buyurulması da bunu ıktiza

ediyor. Şu halde buna dâbbe tesmiye edilmesinin vechi, onun kâfirlere karşı haşîn olacağını ve Allah tealâya nazaran onun ihracı zor bir şey değil, yerden adî bir dâbbe çıkarmak gibi kolay olduğunu anlatmaktır. Burada ba'zı asârı da kaydedelim:

1 - İbni Ceririn Huzeyfe ibni Esidden tahric ettiği üzere: «dabbenin üç hurucu vardır: birisinde ba'zı badiyelerde çıkar, sonra gizlenir, birisinde de ümera kanlar dökerken ba'zı şehirlerde çıkar, yine gizlenir, sonra da nas mescidlerin en şereflisi, en büyüğü ve en fazıletlisi nezdinde iken Arz kendilerini fırlatmağa başlar, derken halk kaçışır, mü'minlerden bir tâife kalır, bizi Allahdan hiç bir şey kurtaramaz derler, dâbbe

de onların üzerine çıkar, yüzlerini kevkebi dürrî gibi cilâlandırır, sonra hareket eder artık ne ta'kıb eden yetişebilir ne kaçan kurtulabilir. Bir adama varır namaz kılıyordur, vallahi sen ehli salât değilsin der yakalar, mü'minin yüzünü ağartır, kâfirin burnunu kırar, dedi, o zaman nâs ne halde olur? Dedik, «arazıde komşular, emvalde şerikler, seferlerde arkadaşlar» dedi.

Sh:»3704

2 - Ehli ılimden bir çokları dâbbenin hurucu emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker terk olunduğu vakıttır,

demişler. İbni Ömer radıyallahü anhten merviydir ki « وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً » kavli kerîme emir bil'maruf ve

nehiy anilmünker terk olunduğu vakıt demiştir. Buna göre « وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ »

müslimanlar da bozulup aleyhlerinde huküm hakk olduğu vakıt demek oluyor.

﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ
يُوزَعُونَ ﴿٨٤﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتِى وَلَمْ
تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ
عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَايَنْطِقُونَ ﴿٨٦﴾ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا
الَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve her ümmetten âyetlerimizi tekzib eden kimselerden bir fevc yaparak mahşere sevkedebileceğimiz gün artık onlar hep inzıbat altında tevkıf olunurlar 83 Nihayet geldikleri vakıt: siz benim âyetlerimi ılmen kavramadığınız halde tekzib mi ettiniz? Yoksa ne yapıyordunuz 84 Buyurur ve haksızlık ettikleri cihetle aleyhlerinde söz, hakk olur (söylenen başlarına gelir) de artık nutukları tutulur 85 Görmediler mi biz içinde sükûn bulsunlar diye geceyi yaptık, göz açmak üzere de

Sh:»3705

gündüzü! Elbette bunda iyman edecek bir kavm için siz âyetler var 86

83. ﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُ الخ﴾ Sözün gelişine nazaran zâhiri âyet, dâbbenin hurucu ile vukua

gelecek inkılâbın bir safhasını tasvirdir. Ya'ni ileride « وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ » ile beyan

olunacak olan kıyameti kübrâdan evvel bir kıyameti suğra veya vustayı beyandır.

84. ﴿حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ﴾ Nihayet geldikleri vakıt - Allahü a'lem murad, öldürülüp de hakkın

huzuruna getirildikleri vakıt demektir. ﴿قَالَ﴾ o vakıt Allah, buyurur ki

﴿اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتِى وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا﴾ siz benim âyetlerimi ılmen ihata etmediğiniz - ya'ni tamamiyle bilmediğiniz, ılminiz künh-ü hakıkatini kavramadığı halde tekzib mi ettiniz? ﴿اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ Yoksa, ya'ni tekzib etmedinizse ne yaptınız bu güne yarar ne amel işlediniz? 85. ﴿وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا﴾ ve zulmettikleri, ya'ni haksızlık edip tekzib eyledikleri cihetle söylenen başlarına gelir - aleyhlerinde hüküm, hakkolup Cehennemi boylarlar ﴿فَهُمْ لَايَنْطِقُونَ﴾ artık nutukları tutulur. - Ne i'tiraz ne i'tiraz hiç bir şey söylemezler. 86. ﴿اَلَمْ يَرَوْا﴾ Görmediler mi? - Murad gözle görmek değil, kalb ile görmektir zira gece ve gündüz gözle görülür ise de sükûn ve ibsar hikmetiyle yapıldıkları mubsarattan değil, ma'kulâttandır. ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ﴾ Elbette bunda bu yapılışta ﴿لَاٰيَاتٍ﴾ şübhesiz âyetler var - Allahın varlığına ve birliğine, ve nübüvvetin hakkiyyetine, ve Âhıretin olacağına ve insanların nizamı hayat ve amellerine delâlet eden deliller var.

Sh:»3706

EVVELÂ, âlemin bir kararda, bir tabiatte kalmayıp hareketten sükûne, sükûnden harekete, zulmetten nûra değiştirilip durması, tabiatler üzerinde kahir bir kudreti âliyenin vücudunu gösterdiği gibi, bilhassa hayatı beşer noktai nazarından gecenin sükûn-ü istirahat ve gündüzün intibah-ü faaliyyet hikmet ve faideleriyle alâkadar yapılması o hâlikın alîm ve hakîm dilediğini yapar bir fâili muhtar olduğunu gösterir, zira dilese idi, insanları da yarasalar gibi yapar: gündüzleri göz açtırmaz, geceleri dinlendirmez idi.

SANİYEN, hareketleri durdurup sükûne irdiren, sâkin olanların bir nûr ile gözlerini açıp hareketlerini te'min eden o kudretin zulmeti cehalette uyuyan insanları uyandırmak, şaşkınlara yol göstermek için âlemi nûri nübüvvetle tenvir edebileceğini de gösterir.

SALİSEN, leyl-ü neharın bu inkılâbatı, bu âlemin bir âlemi inkılâb olduğunu ve binaenaleyh bu günün bir yarını ve bu Dünyanın bir Âhıreti bulunduğunu anlattığı gibi bir nûr ihtizaziyle uyuyan gözlerin açılması ve sâkin olanların harekete geçivermesi, ayni surette bir nefh ile ölülerin dirilebileceğini gösterir bir ba's misali teşkil eder. ﴿لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ fakat iyman edecek bir kavm için - çünkü iyman şanından olmıyanlar hiç bir âyete inanmazlar.

﴿٨٧﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى
الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٨﴾ وَتَرَى
الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّالسَّحَابِ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذٓى
اَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ اِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ﴾

Sh:»3707

﴿٨٩﴾ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ
اٰمِنُونَ ﴿٩٠﴾ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِى النَّارِ

﴿هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَاكُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

Meali Şerifi

Hele Sûr üfürüleceği, üfürülüb de bütün Göklerdeki kimseler, Yerdeki kimseler, Allahın dilediği müstesnâ olmak üzere hepsi feza' ile ürperdiği ve her biri ona hor, hakır geldikleri gün ne müdhiştir? 87 Bir de o dağları görür câmid sanırsın, halbuki onlar bulut geçer gibi geçer, her şey'i itkan eden Allahın sun'u, o şübhesiz habîrdir ne yapıyorsanız 88 Her kim hasene ile gelirse o vakıt ona ondan daha hayırlısı var ve onlar o günkü feza'dan emîn kalırlar 89 Her kim de fenalıkla gelirse artık yüzleri ateşte sürtülür, başka değil sırf yaptığınız amellerin cezası 90

87. ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ﴾ hele Sur üfürüleceği gün - büyük kıyamet!

SÛR, ba'zıları bunu «vâv» ın fethile suver gibi «suret» in cem'i, nefhı de suretlere ruh nefhı diye telâkkı etmişlerdir. Lâkin böyle olsa idi zamirinde « فيها » denilmek lâzım gelirdi, halbuki diğer bir âyette « ثُمَّ نُفِخَ فيهِ اُخْرٰى » diye müfred müzekker zamiri gönderildiğinden bu ma'nâ sahıh olamaz.

Ba'zıları da bunu bir temsile hamletmişler, mevtânın kabirlerden mahşere çağırılışları halini, bir orduyu harekete getirmek için boru çalınması haline teşbih suretiyle bir istiarei temsiliyye yapıldığına zâhib olmuşlardır. Ekser müfessirînin kavlince ise ba'zı hadîslerde vârid olduğu

Sh:»3708

üzere Sur, büyük boru gibi bir şeydir ki üç def'a nefh olunacaktır: Birincisi nefhai feza', ikincisi nefhai saık, üçüncüsü nefhai kıyamdır. Ve buna me'mur olan İsrafil'dir. Bu âyette beyan olunduğu üzere birincisi olan nef'nai feza'da Göklerde ve Yerde kim varsa Allah tealânın dilediği zevattan maadası hep dehşetinden sarsılacak; Sûrei «Zümer» deki « وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ » kavli kerîmi mucebince ikincisi olan « نفخهٔ صعق » da ise Allahın dilediklerinden maada hepsi yıkılıp ölecek; « ﴿ثُمَّ نُفِخَ فيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ . ﴿فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ﴾ » mucebince üçüncüsü olan nefhai kıyamda kabirlerden kalkıp mahşere koşuşacaklardır.

Tirmizînin Ebû Saıdi Hudrî radıyallahü anhten tahric edip hasen dediği bir hadîsi şerifte Hazreti Peygamber sallallahü aleyhivesellem: nasıl zevk ederim, sahib sur boruyu ağzına almış ne zaman nefh emrolunacak diye izin dinliyor buyurmuştu: bu, eshabı kirama pek ağır geldi, o vakıt aleyhissalâtü vesselâm « حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكيلُ » deyiniz buyurdu.

فَزَعٌ FEZA' korkunç bir şeyden şahsa arız olan tutukluk ve ürkeklik, ya'ni şiddetli korku ile sarsılıp belinlemek demektir. ﴿اِلَّا مَنْ شَاۤءَ اللّٰهُۜ﴾ ancak Allahın dilediği kimseler müstesnâ - olarak feza'dan emîndirler. Bunların kim olduğu hakkında muhtelif sözler söylenmiş ise de kat'î bir haber yoktur, en muvafıkı bundan sonraki ikinci âyette « وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ » bunun bir beyanı mesabesinde olmasıdır.

88. ﴿وَتَرَى الْجِبَالَ﴾ bir de sen dağları görür ﴿تَحْسَبُهَا جَامِدَةً﴾ onları câmid sanırsın ﴿وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِۜ﴾ halbuki onlar bulut geçer gibi geçer dururlar. - Bu âyet iyi anlaşılmış

Sh:»3709

değildir. Müfessirîn bunu « ﴿وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْۖ﴾ ، ﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِۜ﴾ » mazmunları üzere kıyamet günü dağların yün gibi atılıb yürütülmesi manzarasının bir tasviri telâkkı etmişlerdir. Buna göre bu âyet « وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ » cümlesine ma'tuf olarak bu görüş, bu sanış ve bu bulut gibi geçiş hep ileride o feza' günü olacak. Lâkin bu takdirde « تَحْسَبُهَا جَامِدَةً » cümlesi yakışıksız kalır « وَتَرَى الْجِبَالَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ » denilmek daha muvafık olurdu. Çünkü «o gün dağlar bulut gibi geçecekler de o halde sen onları câmid sanacaksın «denilmek tehdiş değil tahfif oluyor. Şu halde « تَرَى » ile « تَحْسَبُ » bu güne « وَهِيَ تَمُرُّ » O güne âid olmak ihtimali kalır. Ya'ni «bu gün hali hâzırda dağları görürsün câmid sanırsın, halbuki onlar o kıyamet günü bulut geçer gibi geçeceklerdir.» demek olur. Bu surette ise « تَحْسَبُهَا » fazla kalır « وَتَرَى الْجِبَالَ جَامِدَةً » denilmek daha muvafık olurdu.

Bunun için müteahhırînden bir takımları « وَهِيَ تَمُرُّ » fı'linin de hâle olması lâzım geleceğine hukmederek bununla Arzın hareketini isbate çalışmışlardır. Buna göre ma'nâ şu oluyor: sen bu gün dağları görür câmid sanırsın, halbuki onlar her gün bulut geçer gibi geçerler. Bu esas ı'tibariyle güzel bir ma'nâdır. Ancak bu geçiş Arzın her gün Şems etrafındaki kütlevî hareketine hamledilince kıyamet ahvali arasında bunun ne sebeble zikredildiği anlaşılamıyor. Bir de bütün bu vecihlerde « جَامِدَةً » yalnız « ثَابِتَةً »

demek oluyor. Ve Bunun mürur ile tekabülü anlaşılsa da sehab ile olan tekabülündeki zevk gaib edilmiş oluyor.

Bizim kanaatimizce bu âyet, hali hazırın her dem kevn-ü fesadını göstererek kıyamet ve ba'si tesavvur ettirmek için bir nevi' istidlâl sadedinde sevk olunmuştur. «وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ» dağların haddi zatında seyyal gazlerden mürekkeb olup zerratında bulut tebahhur eder gibi kevn-ü fesad, kimyevî tahavvülât ile her dem halkı cedîd cereyan edip durduğunu ve bu suretle kütlelerinin de yekpare bir hacimde sâbit kalmayıp her lâhza tegayyür ve intişar üzere bulunduğunu

Sh:»3710

ve binaenaleyh âlemin en sâbit görünen şeyleri bile böyle her dem inkılâb ile bir Kıyamette doğru gittiğini ve şu halde günün birinde bir nefh ile o koca dağların yerinden bütün kütleleriyle yürütülüp Arzın başka bir Arza tebdil olunabileceğini anlatıyor. Hem bu gidişin nizamsız bir ıhtilâl ile mücerred tahrib için değil, bulutun rahmete gidişi gibi hikmet-ü intizam ile daha yüksek bir hayata geçirmek için olduğuna işaret de eyliyor. Bu işareti bilhassa tasrih ile de buyuruluyor ki:

﴿صُنْعَ اللّٰهِ الَّذٖى اَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ﴾ her şey itkan eden, ya'ni ılm-ü hikmeti ile yerli yerinde sağlam ve muntazam yapan Allahın sun'u! ﴿اِنَّهُ خَبٖيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ﴾

Şübhesiz o sizin bütün fiıllerinize habîrdir. 89.

﴿مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَاۚ﴾ Her kim hasene ile gelirse onun için ona ondan daha hayırlısı var ﴿وَهُمْ﴾ hem onlar - o hasene ile gelenler ﴿مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ﴾ o günkü bir feza'dan - o nefıh günü yâhud ba's günü dehşetli bir korkudan ﴿اٰمِنُونَ﴾ emîn kalırlar.

90. ﴿وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ﴾ Her kim de seyyie ile - kötü amel ile - gelirse ﴿فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِى النَّارِ﴾ artık yüzleri ateşte sürtülür ﴿هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ başka değil, ancak yaptığınız amellerin cezasile karşılanacaksınız.

Bu beyandan sonra hatime olarak Resulullaha şöyle söylemesi emrolunuyor:

Sh:»3711

﴿٩١﴾ اِنَّمَٓا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذٖى حَرَّمَهَا

وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٢﴾ وَاَنْ
اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدٖى لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ
اِنَّمَٓا اَنَا مِنَ الْمُنْذِرٖينَ ﴿٩٣﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ
فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ben sâde emrolundum ki şu beldenin şanına hurmet veren, her şey de kendisinin olan rabbına ıbadet edeyim, hem emrolundum ki halîs müslimînden olayım 91 Ve Kur'an okuyayım, bunun üzerine her kim hidayeti kabul ederse sırf kendi lehine eder, kim de sapa giderse de ki: ben sâde tehlükeyi haber verenlerdenim 92 Ve de ki: hamdolsun Allaha: o size âyetlerini gösterecek de onları tanıyacaksınız ve rabbın ne yapacağınızdan gafil değil 93

91. ﴿هٰذِهِ الْبَلْدَةِ﴾ Ya'ni Mekke. ﴿مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ - «

مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » müeddasınca Allahın birliğine teslim olan ve

yaptığını Allah için güzel yapan halîs müslimanlardan. 93.

﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ فَتَعْرِفُونَهَا﴾ Ve de ki hamdolsun Allaha,

o size âyetlerini gösterecek de onları tanıyacaksınız - ya'ni Kur'anda delâili kudretinden islâma va'd buyurduğu harikul'ade nusret ve muvaffakıyyetleri ileride fi'len gösterecek, şimdi tanımak istemediğiniz o hakikatleri o vakıt tanıyacaksınız. «

﴿اِنَّ رَبَّكَ يَقْضٖى بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهٖ﴾ . ﴿وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَكٖيمٍ عَلٖيمٍ﴾ » bir de işbu « سَيُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ فَتَعْرِفُونَهَا » âyetleri

mü'minlere hidayet ve tebşir

Sh:»3712

için nâzil olduğu başında beyan olunan bu Sûrenin ruhu mesabesinde olan te'minat âyetleridir.

Bu Sûrenin nâzil olduğu Mekkede Peygamberin ne kadar yalnız, islâmın ne kadar garîb olduğu düşünülür de öyle bir zamanda böyle bir Sûre ve bahusus bu kat'î âyetlerle istikbal hakkında verilen va'd-ü te'minatın kuvvet-ü azameti, ve filhakika hicreti seniyyeden sonra islâm tarihinin açtığı şevket-ü saltanatın vüs'at ve ehemmiyyeti mülâhaza olunursa bu Sûrenin ve bu âyetlerin bu yüksek ıhbar ve te'minatın ne kadar büyük mu'cizeleri ihtiva ettiği tebeyyün eder. Ve filhakika bu Kur'anın hakîm, alîm Allah tealânın ledünnünden telâkkı olunduğu bütün vuzuhiyle anlaşılır. Tarihi mütalea edenler «Bedr» den başlayıp Hazreti Ömer devrinden, Fatih, Yavuz ve Kanunî Süleyman devirlerine kadar Allah tealânın «

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ فَتَعْرِفُونَهَا » buyurduğu üzere âyetlerini nasıl

gösterdiğini hiç şübhesiz görür hamd ederler.
Selim ve Süleyman saltanatlarının, Davud ve Süleyman saltanatları gibi «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى فَضَّلَنَا عَلٰى كَثٖيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنٖينَ »

şükrânesile tecelli etmesi de bu Sûredeki tebşirat netaicinden olduğunda şübhe yoktur. Şunu da unutmıyalım ki, Çanakkale Sakarya, İnönü muzafferiyyetleri, İzmirin istıhlâsı, Avrupalıların İstanbuldan çıkarılmaları hamdolsun Allah tealânın zamanımızda gösterip tanıttığı âyatı islâmiyyedendir. Bu mücahedelerde Türkiyye müslimanları öyle bir ıztırar ve ıhlâs ile Allah tealâya iltica ederek çalışmışlardı ki «اَمَّنْ يُجٖيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوٓءَ » mazmunu aynen tecelli etmişti. Fakat bütün bunların tahakkukundan sonra «

اِنَّكَ لَاتُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرٖينَ » buyurulduğu üzere duymak istemiyen kalbsizler, sağırlar, körler. İslâmın artık bütün va'dleri olmuş bitmiş istikbal için vazifesi kalmamış olduğunu iddia ederek müslimanlığı körletmek, Allahı unutup şirk yollarına gitmek istiyorlar. Böyle nankörlükler

Sh:»3713

yapılacağını bildiği için Allah tealâ da «rabbın neler yapacağınızdan da gafil değil «

وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ » buyuruyor. Sûrenin başında da «

وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۔ اَلَّذٖينَ يُقٖيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۔ اِنَّ الَّذٖينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ۔ اُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ لَهُمْ سُوٓءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ » buyurulmuştu. Ya'ni mü'minlere, namütenahî istikbal olan Âhıret va'd-ü tebşir buyurulurken Âhırete iymanı olmıyanların kendilerini beğenen körlüklerini ve sonundaki husranlarını anlatmıştı, dâbbetül'arz ve nefhı Sur âyetlerinde de bütün âlemin inkılâbı küllîsi anlatılırken islâma va'd olunan Âhıretin ebedî tehakkuku tesbit edilmiş «

مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ »

buyurulmuştur. Filvaki' «

اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فٖيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا »

buyurulduğu üzere islâmın da gecesi gündüzü olacak, o da bu inkılâb âleminde gâh gecelerin agușı

sükûnünde dinlenecek ve gâh gündüzlerin perveti ıkbalinde gözlerini açarak Hak tealânın huzurı ızzetinde

en yüksek hayatı yaşamak için uyanacaktır. Bu âyetin işaretine nazaran islâmın istıkbali gece değil,

gündüzdür, sönük değil, parlaktır. Ara sıra basan gece zulmetleri onu dinlendirip tekrar uyandırmak içindir. Bu ma'nâ ma'ruf bir hadîsi şerif ile şöyle beyan buyurulmuştur: «

اَلاِسْلاَمُ بَدَاغَرِيبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَاَ غَرِيبًا فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ » bu

hadîsteki « سَيَعُودُ » fi'lini ekseri kimseler « سَيَصِيرُ » ma'nâsına fi'li nakıs telâkkı ederek: «islâm

garîb olarak başladı (yâhud zuhur etti) yine başladığı gibi garîb olacak» diye yalnız inzar suretinde anlamış, bundan ise hep yeis, teammüm etmiştir. Halbuki Kamusta gösterildiği üzere «âde» fi'li «

يُبْدِئُ وَيُعِيدُ » de olduğu gibi dönüp yeniden başlamak ma'nâsına da gelir.

Bu hadîste de böyledir. Ya'ni «islâm garîb olarak başladı (veya zuhur etti) ileride yine başladığı gibi garîb olarak tekrar başlıyacak (yâhud yeniden zuhur edecek) ne mutlu o garîblere» demektir. Hadîsin Âhırındeki fetubâ, onun inzar için değil, tebşir için sevk buyurulduğunu gösterir, gerçi bunda da dönüb garîb olmak inzarı yok değil, lâkin sönmeyip yeniden başlaması tebşiri vardır. İşte

Sh:»3714

«fetubâ lilgurebâ» müjdesi de bunun içindir. Çünkü onlar sâbikuni evvelun gibidirler. Binaenaleyh hadîs de yesi değil, müjdeyi nâtıktır. Ve bu Sûrei celîle âyetlerinin mazmunlarındandır. Bu noktai nazardan anlaşılıyor ki bu mekkî Sûrelerin tertibde böyle bir çok medenî sûrelerden sonraya konulması

mazmunlarının daha ziyade istıkbale âid olduğuna tenbih gibi bir hikmeti tezammün etmektedir. Ey

müsliman, bunları bil de de ki «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا

تَعْمَلُونَ » bak şimdi bu va'di sûrei Kasasın ta'kib etmesi ne kadar ma'nâlıdır:

٢٨ سُورَةُ الْقَصَصِ

Kasas Sûresi, hepsi mekkîdir. Ancak bir rivayette «

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ ـ الى ـ الْجَاهِلِينَ » bir rivayette de «

اِنَّ الَّذِى فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ » hicret esnasında Cuhfede nâzil olmuştur.

Âyetleri - Bil'ittifak seksen sekizdir.
Kelimeleri - Bin yüz kırk birdir.
Harfleri - Sekiz bin beş yüzdür.

Fasılası - م ٠ ن ٠ ل ٠ ر harfleridir.

İbni Abbastan ve Cabir ibni Zeydden rivayet olunduğu üzere «Şuarâ nazil olmuş, sonra Tâsîn, sonra Kasas» demek ki bu üç Sûre nüzullerindeki tertib üzeredir. Hak tealâ Sûrei Şuarâda Firavnın Musâya «

اَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ . وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِى فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ » kavlini, Musânın da «

فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِى رَبِّى حُكْمًا وَجَعَلَنِى مِنَ الْمُرْسَلِينَ . وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَىَّ اَنْ عَبَّدْتَ بَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ »

dediğini hikâye buyurmuş, sonra da Tâsîn de Musâ aleyhisselâmın ehline «

اِنِّىٓ اٰنَسْتُ نَارًا الخ » kavlini hikâye buyurmuşdu ki bu, o firardan sonra vuku' bulmuş ve o Sûreler de icmalen zikrolunmuştu. Burada da o icmal sırasile bast-u tafsıl olunarak büyük bir tarih fezleke edilecek ve bu suretle Şuarânın âhirinde va'dolunan ınkılâb, Tâsîn de misalleri ve safahatiyle iyzah olunduğu gibi Tâsînin hatimesindeki « سيريكم آياته فتعر فونها » va'dinin misali de bu kasas ile tavzıh olunacaktır. «

وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِى الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ . وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَاكَانُوا يَحْذَرُونَ » âyeti bu tevzıhın kirizgâh noktasıdır. Filhakıka zaıyfları kuvvetlendirip kuvvetlileri devirmek bir tabiat işi değil bil'fiıl Allah tealânın

kudreti âyâtındandır. İşte kasas bu ıbreti anlatan bir neşîdei tarihiyyedir.

sh:»3716

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ طٰسٓمٓ ﴿٢﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٣﴾ نَتْلُوا
عَلَيْكَ مِنْ نَبَاِ مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ اِنَّ
فِرْعَوْنَ عَلَا فِى الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَٓائِفَةً
مِنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَٓاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَٓاءَهُمْ اِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ
﴿٥﴾ وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِى الْاَرْضِ
وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ﴿٦﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى
الْاَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَاكَانُوا يَحْذَرُونَ
﴿٧﴾ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى اُمِّ مُوسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيهِ فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ
فَاَلْقِيهِ فِى الْيَمِّ وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِى اِنَّا رَٓادُّوهُ اِلَيْكِ
وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨﴾ فَالْتَقَطَهُٓ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ
عَدُوًّا وَحَزَنًا اِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ﴿﴾

sh:»3717

﴿٩﴾ وَقَالَتِ امْرَاَةُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِى وَلَكَ لَاتَقْتُلُوهُ عَسٰٓى
اَنْ يَنْفَعَنَٓا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَايَشْعُرُونَ ﴿١٠﴾ وَاَصْبَحَ
فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغًا اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِ لَوْلَٓا اَنْ رَبَطْنَا عَلٰى
قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَتْ لِاُخْتِهِ قُصِّيهِ
فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَايَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ
الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰٓى اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ
لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٣﴾ فَرَدَدْنَاهُ اِلٰٓى اُمِّهِ كَىْ تَقَرَّ عَيْنُهَا

وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

Meali Şerifi

طسم 1 Bunlar sana âyetleri o mübîn kitabın 2 Sana Musâ ve Fir'avn kıssasından hakkıyle biraz okuyacağız iyman edecek kavm için 3 Çünkü Fir'avn o yerde baş kaldırmış ve ahalisini fırka fırka edip arkasına takmıştı, onlardan bir taifeyi ezmek istiyor, oğullarını boğazlatıyor ve kadınlarını hayata atıyordu, o cidden müfsidlerden idi 4 Biz de istiyorduk ki o yerde ezilmekte olanlara lûtfedelim, onları öncül imamlar yapalım, hem onları vârisler kılalım 5 Ve Arzda onlara kuvvet ve müknet verelim de Fir'avne ve ordularına onlardan kortukları şeyi gösterelim 6 O esnada Musânın anasına

sh:»3718

şu vahyi verdik: onu emzir, derken aleyhinde bir korku hissettin mi o vakıt onu deryaya bırakıver, hem korkma ve mahzun olma, biz muhakkak onu sana iade edeceğiz ve kendisini mürselînden yapacağız 7 Bunun üzerine âli Fir'avn onu lekıyt olarak aldı, çünkü ileride kendilerine bir düşman, bir gamm olacaktı Doğrusu Fir'avn de Hamân de, askerleri de hep cânîlerdiler 8 Fir'avnin hatunu ise "bir göz bebeği: bana ve sana, bunu öldürmeyin, belki bize yarar, yâhud evlâd ediniriz" dedi ve onlar farkında değillerdi 9 Musânın anasının gönlü ise bomboş sabahı etti, az daha onu açıverecekti: kalbine râbıta vermese idik eğer iymanlılardan olsun diye 10 Onun hemşiresine izini ta'kıyb et de demişti, o da uzaktan gözetti, onlar farkında değillerdi 11 Önceden ona emzikcileri haram etmiştik bu vesîle ile vardı da sizin hisabınıza bunun bakımını der'uhde edecek hem ona hayırhahâne bakacak bir ehli beyt buluvereyim mi size? Dedi 12 Bu suretle onu anasına iâde eyledik ki gözü aydın olsun da huzünlenmesin ve bilsin ki Allahın va'di muhakkak haktır ve lâkin çokları bilmezler 13

2. ﴿الْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ İfadesi güzel parlak kitab, yâhud açık beyan edici kitab - ki murad Kur'andır. Levhi mahfuz diyenler de vardır. 3. ﴿نَتْلُوا﴾ Tilâvette okuyacağız -

TİLÂVET, ta'kıb etmek, arkasına düşmektir. Ragıbın beyanına göre bilhassa Allah tealânın kütübi münzelesini ya kıraet veya içindeki emr-ü nehyi, tergıb ve terhıbi i'tiyad ile ta'kıb eylemektir. Demek ki tilâvet kıraetten min vechin ehastır. Burada ise Cebrail vasıtasıle kıraet veya tenzilden mecazdır. 4. ﴿طَٓائِفَةً مِنْهُمْ﴾ Onlardan bir tâifeyi - ki Beni İsraîldir. Deniliyor ki kâhinin birisi Fir'avne şöyle demiş: Beni İsraîlde bir çocuk doğacak, senin devletin onun eliyle gidecek.

﴿اِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾ Çünkü o cidden

sh:»3719

müfsidlerden idi - bir maksadı için Yer yüzünü fesada vermekten çekinmez idi.

Onun için bu kadar ma'sum çocukları, Enbiya evlâdını kesiyor, kızları erkeksiz bırakarak dilediği gibi kullanmak istiyor. 6. ﴿وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ الخ﴾ Ya'ni korktukları şeyi başlarına getirelim, Beni İsraîl yüzünden devletlerinin zevalini, kendilerinin helâkini görsünler. Hâmam, Fir'avnın veziri. 5. ﴿وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً﴾ Hem onları eimme yapalım -y a'ni din-ü Dünyada öncül

kendilerine ıktida olunur imamlar. ﴿وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ﴾ Hem de onları o varisler kılalım - ya'ni « وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِى اِسْرَآئِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ » âyetinde beyan olunan varisler.

7. ﴿وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى اُمِّ مُوسٰى﴾ Bu vahyin nübüvvet vahyi değil, ilham veya ru'ya demek olduğunu söylüyorlar. Demek ki ilham, Mütekellimînin dediği gibi umum için esbabı ılimden olmamakla beraber sahibi için amelî icab edecek bir kuvveti haiz olabilir. Maamafih burada « اِنَّا رَآدُّوهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ » te'minatı sıgai tahkık ile katıyyet de ifade etmektedir. Hem bir validenin yavrusunu emzirmek sevkı fıtrîsi kadar kuvvetli bir katıyyet. Şu halde Enbiya nübüvveti değilse evliya kerameti kabîlinden olduğunda şübhe yoktur. Anlaşılıyor ki bu ilham, Musa doğduktan sonra olmuş ve biraz emzirilmiş, üç ay denilmiş ﴿فِى الْيَمِّ﴾ Nil 8.

﴿خَاطِئِينَ﴾ hatadan değil hatîedendir. Çünkü hatada muhtıîn denilir. Bu âyet « لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا » hikmetinin vechini beyandır. Ya'ni câni oldukları için Allah tarafından o suretle mübtelâ olacaklardır. Yoksa o cânîler onu bırakmazlardı. 10.

﴿وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغًا﴾

sh:»3720

Mûsanın anasının da fuâdi ya'ni gönlü bom boş sabahı etti - bunun zâhiri ne olup kaldığından hiç bir haber almıyarak hayretten ve dehşetten gönlünü hiç bir şey girmiyor, aklı sıfra inmiş bir halde demektir. ﴿اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِ﴾ az daha onu meydana verecekti - telâş ile haber alacağım diye yaptığını sezdirecek Musayı ifşa edecekti. 11. ﴿وَقَالَتْ لِاُخْتِهِ﴾ onun ya'ni Musanın hemşiresine ﴿قُصِّيهِ﴾ kardeşinin izini ta'kıb et - ne olduğundan bir haber al - demişti.

Türkcemizde müzekker ve müennas zamiri ayrılmadığından türkcede «hemşiresine» denilince

validesinin hemşiresine denilmiş gibi anlaşılıyor. Halbuki « لِاُخْتِهَا » değil « لِاُخْتِهِ » dir. Şu halde

zâhir olan « لِبِنْتِهَا » kendi kızına denilmek iken onun hemşiresine denilmesi şefakate tansıs noktai

nazarından daha beliğ olmuştur. Ya'ni kendi kızı olduğu için değil Musanın hemşiresi olduğu için ta'kıbini

emretmişti ﴿فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ﴾ o da onu uzaktan gözledi gördü ﴿وَهُمْ﴾

onlar - ya'ni Âli Firvan ﴿لَا يَشْعُرُونَ﴾ farkında değillerdi - gözettiğinin yâhud hemşiresi

olduğunun farkına varmıyorlardı.

﴿١٤﴾ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَاسْتَوٰى اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ
نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴿١٥﴾ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلٰى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ
اَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهٰذَا مِنْ
عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِى مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِى مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ
مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ
مُبِينٌ﴿﴾

sh:»3721

﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنّى ظَلَمْتُ نَفْسى فَاغْفِرْ لى فَغَفَرَ لَهُ اِنَّهُ هُوَ
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٧﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ اَنْعَمْتَ عَلَىَّ فَلَنْ اَكُونَ
ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ فَاَصْبَحَ فِى الْمَدِينَةِ خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ
فَاِذَا الَّذِى اسْتَنْصَرَهُ بِالْاَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسٰى اِنَّكَ
لَغَوِىٌّ مُبِينٌ ﴿١٩﴾ فَلَمَّآ اَنْ اَرَادَ اَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِى هُوَ عَدُوٌّ
لَهُمَا قَالَ يَا مُوسٰى اَتُرِيدُ اَنْ تَقْتُلَنى كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْاَمْسِ
اِنْ تُرِيدُ اِلَّآ اَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِى الْاَرْضِ وَمَا تُرِيدُ اَنْ تَكُونَ
مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿٢٠﴾ وَجَآءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعٰى
قَالَ يَامُوسٰى اِنَّ الْمَلَاَ يَاْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ اِنّى لَكَ

مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ
نَجِّنِى مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿﴾

sh:»3722

Meali Şerifi

Vaktâ ki kıvamına irip dengini buldu ona bir hâkimiyyetle bir ılim verdik ve işte muhsinlere böyle mükâfat ederiz 14 Bir de şehre girdi ehalisinin bir gaflet demi idi, derken orada iki adam buldu döğüşüyorlardı biri şiy'asından biri de düşmanından, binaenaleyh şiy'asından olan ondan düşmanından olana karşı istimdad etti Musâ da ona bir yumruk indirdi işini bitiriverdi, bu dedi: Şeytanın işinden, o cidden şaşırtıcı belli bir düşman 15 Ya rabb dedi: doğrusu ben nefsime yazık ettim, artık mağrifetinle benim suçumu ört: o da mağrifet buyurdu, hakıkat o, öyle ğafur öyle rahîmdir 16 Ya rabb! Dedi: bana olan bu in'amın hakkı için artık mücrimlere aslâ zahîr olmam 17 Derken şehirde korku içinde sabahı etti gözetiyordu, baktı ki dün kendisinden yardım istiyen ona yine feryad ediyor, Musâ ona besbelli sen yaramazsın dedi 18 Deyip de o ikisinin bir düşmanı olan herifi yakalayıvermek isteyince: ya Musâ dedi: dün bir adamı öldürdüğün gibi benî de öldürmek mi istiyorsun, ara düzelticilerden olmak istemeyip de yer yüzünde bir zorba mı olmak istiyorsun 19 Şehrin öte başından bir adam da koşarak geldi: Musâ dedi: haberin olsun hey'et, seni öldürmek için hakkında emri müzakere ediyorlar, hemen çık! Ben cidden senin hayırhahlarındanım 20 Derhal oradan korku ile çıktı gözetiyordu, dedi: ya rabbi! kurtar beni bu zalim kavmden 21

﴿٢٢﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبّٖى اَنْ يَهْدِيَنٖى
سَوَاءَ السَّبٖيلِ ﴿٢٣﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِنَ
النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا
خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَانَسْقٖى حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَاَبُونَا شَيْخٌ
كَبٖيرٌ ﴿﴾

sh:»3723

﴿٢٤﴾ فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنّٖى لِمَا
اَنْزَلْتَ اِلَىَّ مِنْ خَيْرٍ فَقٖيرٌ ﴿٢٥﴾ فَجَاءَتْهُ اِحْدٰيهُمَا تَمْشٖى عَلَى
اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ اِنَّ اَبٖى يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ مَاسَقَيْتَ لَنَا
فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَاتَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ
الظَّالِمٖينَ ﴿٢٦﴾ قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَا اَبَتِ اسْتَاْجِرْهُ اِنَّ خَيْرَ
مَنِ اسْتَاْجَرْتَ الْقَوِىُّ الْاَمٖينُ ﴿٢٧﴾ قَالَ اِنّٖى اُرٖيدُ اَنْ
اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَىَّ هَاتَيْنِ عَلٰى اَنْ تَاْجُرَنٖى ثَمَانِىَ حِجَجٍ

فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَۚ وَمَٓا اُر۪يدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَۜ
سَتَجِدُن۪ٓى اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٢٨﴾ قَالَ ذٰلِكَ بَيْن۪ى
وَبَيْنَكَۜ اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّۜ وَاللّٰهُ عَلٰى
مَانَقُولُ وَك۪يلٌۚ ﴿﴾

sh:»3724

Meali Şerifi

Vaktâ ki Medyen cihetine yöneldi, ola ki rabbım beni düz yola çıkara dedi 22 Ve vaktâ ki Medyen suyuna vardı, üzerinde bir küme insan buldu suluyorlar, ötelerinde de iki dişi ehli buldu sakınıp duruyorlar, derdiniz nedir? Dedi "biz: çobanlar çekip gitmeyince sulamayız ve bizim babamız büyük bir pirdir" dediler 23 Bunun üzerine ikisine sulayıverdi, sonra gölgeye çekildi de "ya rabbi! dedi: ben cidden bana indirdiğin hayırdan dolayı bir fakirim "24 Derken o ikinin birisi bir edeb-ü haya üzere yürüyerek ona geldi, "babam seni da'vet ediyor bize su çekiverdiğin ecrini sana ödemek için" dedi bunun üzerine varıp ona kıssayı anlatınca, korkma, dedi, kurtuldun o kavmden, o zalimlerden 25 O ikinin biri, babacığım! Dedi: onu ecîr tut, çünkü tuttuğun ecîrlerin en hayırlısı o kavîy, emîn adam 26 Dedi: haberin olsun ben şu iki kızımın birini sana nikâh etmek istiyorum, sen bana sekiz sene ecîrlik etmek üzere ki eğer onu doldurursan, o da kendinden, maamafih seni zorlamak istemiyorum inşaallah beni salihînden bulacaksın 27 Dedi: o, benimle senin aramızda, iki müddetin her hangisini ödersem demek aleyhime husumet yok ve Allah mukavelemiz üzerine vekîl 28

22. ﴿مَدْيَنَ﴾ Yukarılarda geçtiği üzere Şuayb aleyhisselâmın memleketi.

23. ﴿حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَٓاءُ﴾ VÜRUD, suya gitmek, SUDUR, sudan dönmek olduğu gibi ısdar da hayvanları sudan çekip götürmektir.

رعاء = RİÂ: raînin cem'ı, çobanlar. ﴿تَذُودَانِۚ﴾

ذود = ZEVD: men'ü def'ı etmek, ya'ni diğerleri sularken bu ikisi hayvanlarını sakındırıp duruyorlar.

﴿اِنّ۪ى لِمَٓا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَق۪يرٌ﴾ .

sh:»3725

Burada iki ma'nâ vardır: birisi « لام » « fakîr » in sılası ve « اَنْزَلْتَ » muzari' ma'nâsına olmak üzere «yarab her ne hayır indirirsen muhtacım» demektir. Birisi de « لام » ta'lil olmak üzere «yarabbi hakkımda hayır olmak üzere başıma getirdiğin serencamdan dolayı bir fakır oldum, çok muhtacım» demektir ki bu ma'nâ daha zâhirdir.

﴿٢٩﴾ فَلَمَّا قَضٰى مُوسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِهٖۤ اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ
الطُّورِ نَارًاۚ قَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوۤا اِنّٖۤى اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّٖۤى اٰتٖيكُمْ
مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّۤا
اَتٰيهَا نُودِىَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِى الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ
الشَّجَرَةِ اَنْ يَا مُوسٰۤى اِنّٖۤى اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمٖينَۙ ﴿٣١﴾
وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَۜ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَۤانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ
يُعَقِّبْۜ يَا مُوسٰۤى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنٖينَ ﴿٣٢﴾
اُسْلُكْ يَدَكَ فٖى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَۤاءَ مِنْ غَيْرِ سُوۤءٍۘ وَاضْمُمْ
اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ اِلٰى
فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقٖينَ﴿﴾

sh:»3726

﴿٣٣﴾ قَالَ رَبِّ اِنّٖى قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ
﴿٣٤﴾ وَاَخٖى هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ مِنّٖى لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِىَ رِدْءًا
يُصَدِّقُنٖىۘ اِنّٖۤى اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٥﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ
بِاَخٖيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ اِلَيْكُمَا بِاٰيَاتِنَاۚ
اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٦﴾ فَلَمَّا جَۤاءَهُمْ مُوسٰى
بِاٰيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَۤا اِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا
فٖۤى اٰبَۤائِنَا الْاَوَّلٖينَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ مُوسٰى رَبّٖۤى اَعْلَمُ بِمَنْ جَۤاءَ
بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِهٖ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الظَّالِمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَۤا اَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ
مِنْ اِلٰهٍ غَيْرٖىۚ فَاَوْقِدْ لٖى يَا هَامَانُ عَلَى الطّٖينِ فَاجْعَلْ لٖى
صَرْحًا لَعَلّٖۤى اَطَّلِعُ اِلٰۤى اِلٰهِ مُوسٰىۙ وَاِنّٖى لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبٖينَ﴿﴾

﴿٣٩﴾ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا
اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَايُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾ فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِى
الْيَمِّ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ
اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَايُنْصَرُونَ ﴿٤٢﴾
وَاَتْبَعْنَاهُمْ فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِنَ
الْمَقْبُوحِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Vaktâ ki Mûsâ, artık eceli ödedi ve ehlile yola çıktı Tur canibinden bir ateş hissetti, ehlile durun dedi: ben bir ateş hissettim, ümid ederim ki size ondan bir haber getiririm veya o ateşten bir eksi, belki bir ocak yakar ısınırsınız 29 Derken ona varınca vâdinin sağ kıyısından o mübarek buk'ada ağaçtan nidâ olundu, şöyle ki: ya Mûsâ, haberin olsun benim ben: Allah rabbül'alemin 30 Ve şöyle: bırak Asânı, derken onu sanki (bir cânn) bir çevik yılan gibi ihtizaz ediyor görünce öyle bir dönüp kaçtı ki arkasına bile bakmadı, ya Mûsâ, yüzünü dön ve korkma çünkü sen aminîndensin 31 Elini koynuna sok çıksın bembeyaz, bir âfetsiz, ve heybetten cenahını kendine kavuştur, işte bu ikisi sana iki bünhan, rabbından Fir'avne ve cem'ıyyetine, çünkü onlar fasık bir kavm oldular 32 Dedi: ya rabbi! ben onlardan bir adam öldürdüm korkarım beni hemen öldürürler 33 Biraderim Harûn ise lisanca benden fesahatlidir

sh:»3728

beni tasdık eder bir muavin olmak üzere maıyyetimde ona da risalet ver. doğrusu ben beni tekzib ederler diye korkarım 34 Buyurdu ki biraderinle bâzûna kuvvet vereceğiz ve sizin için bir saltanat kuracağız da size irişemiyecekler âyetlerimizin hakkı için siz ve size tabi' olanlar galip geleceksiniz 35 Vaktâ ki Musâ. bunun üzerine açık açık âyetlerimizle onlara vardı bu, dediler: sırf uydurma bir sihir, biz bunu evvelki atalarımızda dahi işitmedik 36 Musâ da, rabbım daha iyi bilir, dedi: tarafından hidayetle gelen kim? Ve yurdun akıbeti kimin olur? Doğrusu bu: zalimler felâh bulmaz 37 Fir'avn ise dediki: ey millet, ben sizin için benden başka bir tanrı bilmiyorum, haydi benim için çamura ocağı yak da ya Hâmân bana bir kule yap belki Musânın tanrısına muttali' olurum, maamafih ben onu her halde yalancılardan sanıyorum 38 Hem de o ve askerleri yer yüzünde haksızlıkla kibirlenmek istediler ve zannettiler ki onlar bize iâde olunmıyacaklar 39 Biz de kendisini ve ordularını tuttuk da deryaya fırlatıverdik, şimdi bak o zâlimlerin akıbeti nasıl oldu? 40 Biz onları öyle baş kumandanlar yaptık ki ateşe da'vet ederler ve kıyamet günü yardım olunmazlar 41 Hem kendilerine bu Dünyada arkalarından bir lâ'net yağdırmaktayız hem de Kıyamet günü bunlar pek menfurlardandırlar 42

29. ﴿فَلَمَّا قَضٰى مُوسَى الْاَجَلَ﴾ yeknazarda hangi eceli ödediği belli olmuyor gibi ise de düşünülünce fazlasını ödediği ve hiç bir eceli kalmadığı anlaşılır. Çünkü kerîm olan va'dine vefa eder, eserler de buna delâlet eylemektedir. Hattâ ba'zılarında on sene daha fazla kaldığı rivayet edilmiştir.

﴿وَسَارَ بِاَهْلِهِ﴾ ve ehliyle yürüdü; yola çıktı - nereye gidiyordu? Bu beyan edilmiyor, ba'zıları Mısra demişler lâkin « اَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ » demesi buna münafi görünür. Ba'zıları da Kudse doğru demişler ki daha sâlim ve ma'nîdar

sh:»3729

görünür ﴿اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا﴾ Tur canibinden ya'ni dağ cihetinden bir ateş hissetti - dıkkat olunursa bu ifade gayet sâde ve zâhir görünmekle beraber işârâtında iyzaha sığmıyacak bir çok derinlikler vardır. Meselâ «if'al» den veya «müfaale» den olması muhtemil olan « اٰنَسَ » bir ihsas ifade etmekle beraber kaba bir ihsasın değil üns ifade eden derin ve insanî bir ihsasın ifadesidir Netekim « فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا» de rüşd iynası derin bir ihsastır. Şübhe yok ki «ehasse» denilmeyip de «ânese» buyurulması bir letafeti mahsusayi hâizdir. Bunu ancak zevk takdir eder. « نَارًا » deki tenvinin tenkirindeki garaib ve acaiblik de öyle.

﴿لَعَلّٖٓى اٰتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ﴾ belki ondan size bir haber getiririm - demek ki yoldu bir haber almağa muhtac sıkıntılı bir vaz'iyyette bulunuyorlardı, bunu şu rivayetlerle iyzah etmişlerdir:

1- Kış mevsimi ehliyle, maliyle çıkmış ve Şam mülûkünden hazeren yolun gayrısını tutmuştu, zevcesi hamil idi, berriyye de gidiyor yollarını bilmiyorlardı, bu yürüyüş onu karanlık soğuk, karlı bir gecede Turun sağına garb canibine sevketmiş idi.

2- Haremine gayretinden geceleyin refıklariyle buluşur, gündüz ayrılırdı, derken bir gün yolu şaşırdı gece geldi çattı, derken haremini ağrı tuttu, çakmağını çaktı ateş almadı, bir de baktı uzaktan bir ateş parlıyor, işte o vakıt «durun!» dedi ben bir ateş hissettim belki ondan size bir haber getiririm.

﴿اَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ﴾ yâhud o ateşten bir eksi, ilâh...

30. ﴿فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِىَ﴾ derken ona varınca nida olundu

﴿مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ﴾ vadînin sağ kıyısından - Musâya

sh:»3730

nazaran sağ, yâhud «eymen» lâfzının diğer ma'nâsiyle: vadînin en meymenetli kıyısından ki « الْأَيْمَنَ فَالْأَيْمَنَ » müeddasınca bil'işare sağ demek olur.

﴿فِى الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ﴾ o mübarek bukada -

BUK'A, yanındaki arazının hey'etinden başka türlü olan kıt'ai arz demektir. Mübarek olması Allah tealânın bilhassa âyât ve envarına mazher olması, ya'ni risalet ve teklimin burada husule gelmesi hasebiledir. ﴿مِنَ الشَّجَرَةِ﴾ ağaçtan - nida olundu. Bu ağacı ba'zıları unnab, ba'zıları semüre: mügaylan dikeni nevınden bir bâdiye ağacı « ba'zıları avsec, ya'ni sincan dikeni veya Musa ağacı denilen dikenli bir ağaç, ba'zıları da ulleyk, ya'ni sarmaşık veya böğütlen diye rivayet etmişlerdir. Alusî diyor ki; bu günkü Tevratta mezkûr olan da ulleykadır. İşbu « ﴿مِنْ شَاطِئِ﴾ ﴿مِنَ الشَّجَرَةِ﴾ » den

bedeli iştimaldir. Ağaç nida etti değil, ağaçtan nida olundu ﴿اَنْ﴾ şöyle diye :

﴿يَا مُوسٰى اِنّ۪ٓى اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ﴾ Yâ Musâ, hakikat ben im ben Allah rabbül'âlemîn « طه » sûreninde « يَا مُوسٰى اِنّ۪ٓى اَنَا رَبُّكَ » nida olundu. « طس » de de «

اَنْ بُورِكَ مَنْ فِى النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ » nida olundu diye geçmişti. İmam Fahruddini Razî bu farkların vechini anlatmak için der ki: bunların beyninde münafat yoktur, Allah tealâ hepsini anlatmış ancak her Sûrede o nida mazmununun bir kısmını hikâye buyurmuştur. Kazıy ile Ebüssüud da «fark yalnız lâfızdadır, asıl murad olan ma'nâda münafat yoktur» demişler, bu ise Kur'an yalnız ma'nâyı hikâye etmişler demek olacağından «nida» nın bir lâfız ve savt ile değil, yalnız bir ma'nâdan ıbaret olduğunu zannettirebileceği gibi kıssanın üç Sûrede tekrar edilmesinin vechini de iyzah etmiyor. Halbuki her birinde kıssa

sh:»3731

sırf bir tekrardan ıbaret olmayıp diğerinde söylenmiyen bir vech ile beyan edilmiş olduğundan Razînin dediği gibi «nida» nın müştemil olduğu mazmun da öyledir. Hepsinin zâhiri Mûsâ aleyhisselâmın bir kelâmı lâfzî işitmiş olmasıdır.

Burada Mutezile demişlerdir ki « مِنَ الشَّجَرَةِ » sarahatiyle Mûsâ aleyhisselâm nidayı secereden işitmiştir. Ve bu nida ile mütekellim olan da Allah tealâdır. Halbuki Allah Tealâ bir cisimde olmaktan münezzehtir. Demek ki Allah tealânın tekellümü ancak bir cisimde kelâm halk etmekledir. Buna karşı kelâm sıfatının kıdemine kail olan Ebû mansuri mâtürîdî ve mâverâennehir Türk uleması derler ki Allah tealânın zatı ile kaim olan kelâmı kadîm işidilmez, işidilen ancak ses ve huruftur. Ve işte ağaçta yaradılan ve ondan işidilen odur. Ebülhaseni eş'arî de demiştir ki cisim ve araz olmıyan kelâmı nefsînin de mesmu' olması mümkindirاهـ. İmamı Gazali de bunu te'yid eylemiştir. Sofiyyeden ba'zıları da demiştir ki : savt ile kelâmı lâfzîyi işitti ve bu, Hak celle ve alânın hikmeti muktezasınca dilediği mezâhirden birinde zuhurundan sonra oldu öyle ki sübhanehu ve tealâ zuhurıyle beraber yine ıtlakı üzere - hattâ ıtlak kaydinden bile -bâkıy idi. Hadîsi sahihte vârid olmuştur ki: Allah tealâ, yevmi Kıyamette kullarına bir surette tecelli edecek ben rabbınızım diyecek de tanımıyacaklar, sonra diğer bir surette tecelli edecek o vakıt tanıyacaklarاهـ. Fakat o zaman böyle zuhur olsa idi bilahare mîkatta « اَرِن۪ٓى اَنْظُرْ اِلَيْكَۜ » talebine hacet görmez veya « لَنْ تَرٰين۪ى » ile karşılanmaz veya « فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًاۚ » tecellisini daha o zaman olmuş olurdu.

Haseni Basrî Hazretleri Mûsâ aleyhisselâma nidai vahy ile nida olundu «

فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى» buna delîldir demiş, cumhurı

sh:»3732

ulema buna razı olmamış, Allah tealâ ona vasıtasız kelâm söyledi, buna delîl «

وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلِيمًاۚ» dır, zira vahy olsa idi Enbiya arasında Kelîm isminin Hazreti

Musâya ıhtısası olmazdı. «Festemi' limâ yuhâ» da vahy ile değil, sarih kelâm ile söylenmiştir. demişlerdir.

Fakat burada «

﴿٥١﴾ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَٓائِ
حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ عَلِيٌّ
حَكِيمٌ﴿﴾ » âyetini unutmamak lâzım gelir. Zira diğer müfessirîn de Mûsâya olan teklimin burada «

illâ vahyen » kısmında dahil olduğunu söylemişlerdir. Şu halde Haseni Basrî Hazretlerinin muradı da bu

olmak lâzım gelir. Çünkü bu âyette vahiy Resul irsaliyle olan iyhaye mukabil zikredildiğinden bilâ vasıta vahiy demektir. Bu da yalnız ilkai ma'nâ ile olabileceği gibi ilkai lâfz ile dahi olabilir ve işte Musâya da böyle

olmuştur. 31. ﴿وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَۜ﴾ - « اَنْ يَا مُوسٰى » üzerine ma'tuf, ya'ni bir de şöyle

nida olundu: bırak o Asanı ﴿فَلَمَّا رَاٰهَا﴾ - bu gibi « fa » lara fasîha denilir, hal delâletiyle hafzolunmuş cümleleri iş'ar eder ki: «bunun üzerine bıraktı bırakınca sanki bir yılan imiş gibi ihtizaza

başladı, öyle ihtizaz ediyor görünce» demektir.

﴿يَا مُوسٰى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِينَ﴾ - bu cümlede bir

kavil geçtiği mukadderdir. Ya'ni böyle denildi - çünkü «Tâsîn» de geçtiği üzere «

لَايَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ » dır. 32. ﴿جَيْبِكَ﴾ - Ceyb, esasen gömleği, cübbenin baş tarafındaki açıklığa denir ki koyun ta'bir ettiğimiz yaka açığıdır. Bildiğimiz ceybe ıtlakı sonradan müvelleddir. ﴿وَاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ﴾ ve korkudan cenahını

kendine kavuştur. - Cenahtan murad iki kuldur. Bu emir, iki ma'nâyı iş'ar eder: Birisi bu makamda

mehabetten korkup kaçma da kollarını kavuşturup emre âmâde dur, ikincisi: her hangi bir korku

vaz'ıyyetinde de kaçma etrafını derle topla, celâdet göster

sh:»3733

demek olabilir. ﴿فَذَانِكَ﴾ işte bu ikisi - Asa ile yedi bayzâ ki birisi korkutur, birisi tenvir ve tergib eder. 35. ﴿وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا﴾ ve sizin için bir saltanat bahşedeceğiz - ya'ni büyük

bir tesallut ve galebe kuvveti vereceğiz de ﴿فَلَا يَصِلُونَ اِلَيْكُمَا﴾ ikinize de

irişemiyecekler - ne el uzatabilecekler ne de ma'nen ve maddeten, ılmen ve hucceten kâ'bınıza

yetişebilecekler ilh...

﴿بِاٰيَاتِنَا﴾ âyetlerimiz hakkı için - mu'cizelerimiz ve bilhâssa o iki mu'cize sayesinde

﴿اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا﴾ siz ve size tabi' olanlar ﴿الْغَالِبُونَ﴾ galib geleceksiniz -

demek yalnız kendileri değil, kendilerine tabi' olanlar da galib gelecekler 36.

﴿قَالُوا مَا هٰذَآ﴾ bu, dediler - ya'ni senin âyet diye getirdiğin başka değil

﴿اِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى﴾ uydurma bir sihir -ya'ni eskiden ma'lûm olmayıp yeni icad olunmuş bir

sihir, yâhud hiç asl-u esası olmayıp mücerred göz boyama kabilinden olan bir sihir veya Allaha iftira edilen

bir sihir şimdiye kadar içimizde görülmediği gibi ﴿وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا﴾ biz bunu - böyle bir

sihri - veya bu da'vayı ﴿فٖٓى اٰبَآئِنَا الْاَوَّلٖينَ﴾ eski atalarımızda dahi işitmedik. - Demek ki

yeni muvaffakıyyetler yeni âyetlerle husule geliyor, hakıkaten nâfı' olan şeyleri eskiden yoktur diye reddedenler mahrum kalıyor. Onun için onların sihri müfterâ demelerine karşı 37.

﴿وَقَالَ مُوسٰى﴾ Musâ da şöyle dedi: ﴿رَبّٖٓى اَعْلَمُ﴾ rabbım daha iyi bilir

﴿بِمَنْ جَآءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِهٖ﴾ nezdinden hidayetle gelen

sh:»3734

kim ﴿وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ﴾ ve yurdun akıbeti kimin olacak - ya'ni bu Dünya

yurdunun sonunda hayırlı akıbet kimin olacak, akıbetin iyisi de olur kötüsüde netekim «

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذٖينَ اَسَٓاؤُا السُّٓوٰٓاٰى » buyurulmuştur, fakat ekseriya «

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقٖينَ » gibi « لام » ile kullandığı zaman hayırlısı demek olur. Burada da « له »

kaydiyle hayra işaret olunmuştur. ﴿اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ hakıkat bu: zalimler felâh

bulmaz - zulüm, haksızlık edenler murada iremez, hakkın âyatını, bürhanlarını uydurma sihirdir diye

reddedenlerin haksız zalimler olduğunda ise şübhe yoktur.

38. ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ﴾ Firavn ise - bak ne zalim, cem'ıyyetini toplayıp da - dedi ki

﴿يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ﴾ ey millet: ey şu gözler dolduran cemaat
﴿مَاعَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْر۪ى﴾ ben sizin için benden başka bir ilâh bilmiyorum -

pek a'lâ bilir ki şu halkı yaradan kendisi değildir, kendisini de bir yaradan vardır. Lâkin ülûhiyyet yalnız onun hakkı olduğunu tanımıyor, halk ve ülûhiyyet yalnız mefhumlarına haksızlık ediyor, hukuk ve teşrı' kendi vaz-u iradesinden ibaret imiş, ne irade ederse olurmuş, hukm-ü hukûmetini nakzedebilecek mâfevk bir kuvvet yokmuş gibi gösteriyor, binaenaleyh nâs onun hukûmetine itaatten başka bir şey tanımasın, hep onu sevsin hep ondan korksun, hep ona kul olsun, ona tapsın istiyor, hem ma'budluk iddia ediyor hem sizin için benden başka bir ilâh bilmiyorum diyor, ilk önce yoktur demiyor, bilmiyorum diye insaflı görünmek istiyor ve Göklerin Yerin rabbı gûya Semayı rasad etmekle görünmesi lâzım gelen bir cisim ve cismanî imiş gibi tevehhüm ettirerek halka karşı ılm-ü fen yolundan bir desîse yapmak üzere de diyor ki :

sh:»3735

﴿فَاَوْقِدْ ل۪ى يَا هَامَانُ عَلَى الطّ۪ينِ﴾ şimdi bir ocak yak benim için çamura da

ya Hâman - tuğla pişir demeyip bu ta'biri kullanması kerpici tuğla yapmayı iptida Firavn düşünmüş

olduğundan bu suretle san'ati ta'lim eylemiş deniliyor. ﴿فَاجْعَلْ ل۪ى صَرْحًا﴾ hemen bana

bir kule yap - Semayı terassud edecek bir rasad kulesi bina et

﴿لَعَلّ۪ٓى اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوسٰى﴾ belki çıkar Musânın ilâhına muttali' olurum

zannediyorum - ya'ni rabbül'âlemîn tarafından Peygamberlik da'vasında yalancı olduğunu zannediyor ise de her ihtimale karşı gûya ılm-ü fen dâiresinde bil'fiıl teharriyyat yaparak o yalanı meydana çıkaracak ve şayed onun ilâhını bulursa gûya onun da hakkından gelecek imiş gibi görünmek istiyor. Ba'zıları bunun sâde bir lâftan ıbaret kaldığını ve öyle bir kule ile göğe çıkmağa çalışmanın gayri ma'kul olduğunu söylemişler de diğer taraftan böyle bir kulenin yapılıp yıkıldığını nakl etmişlerdir.

39. ﴿وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ Hem o,

ordulariyle Yer yüzünde bigayri hak daha kibirlenmek istedi - bilmiyorum demekle kalmadı. «Şuara» da geçtiği üzere Musâya «

لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْر۪ى لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُون۪ينَ » dedi, «Nâziât»

da geleceği üzere mahşerini toplayıp « اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » diye bağırdı

﴿وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ﴾ ve zannettiler ki onlar yakalanıp da bize

getirilmiyecekler, 40. ﴿فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ﴾ biz de onu ve ordularını tuttuk da

﴿فَنَبَذْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ﴾ deryaya fırlatıverdik

sh:»3736

﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمينَ﴾ şimdi bak o zalimler akıbeti nasıl oldu?

41. ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً﴾ biz onları öyle öncüller, öyle baş kumandanlar yaptık ki

﴿يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ﴾ ateşe çağırırlar - Cehenneme götürecek fiillere da'vet ederler

﴿وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَايُنْصَرُونَ﴾ de Kıyamet günü nusrat olunmazlar 42.

﴿وَاَتْبَعْنَاهُمْ فى هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً﴾ hem bu Dünyada arkalarına bir lâ'net

takmışızdır. -Allahın ve Melâikenin ve nasın lâ'netleri

﴿وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحينَ﴾ hem de Kıyamet günü onlar, o çirkin, menfur,

matrutlardandırlar. - Çünkü tekebbür yalnız Allahın hakkıdır. Bir hadîsi kudsîde «kibriya benim ridâm, azamet izarımdır, her kim bunlardan birisinde bana niza' ederse ben onu ateşe koyarım» buyurulmuştur. Onun için ondan başkasının istikbarı bigayri hak istikbardır.

Gelelim kıssadan hıssaya:

﴿٤٣﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ
الْاُولٰى بَصَٓائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾
وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَٓا اِلٰى مُوسَى الْاَمْرَ وَمَا
كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدينَ﴾

sh:»3737

﴿٤٥﴾ وَلٰكِنَّٓا اَنْشَاْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ
ثَاوِيًا فٖٓى اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلينَ
﴿٤٦﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ
رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
﴿٤٧﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ تُصيبَهُمْ مُصيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْديهِمْ فَيَقُولُوا
رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ
الْمُؤْمِنينَ ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَٓا

أُوتِىَ مِثْلَ مَٓا أُوتِىَ مُوسٰىۜ اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَٓا أُوتِىَ مُوسٰى مِنْ
قَبْلُۚ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَاۗ وَقَالُوٓا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٩﴾
قُلْ فَاْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَٓا اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ﴿﴾

sh:»3738

﴿٥٠﴾ فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَٓاءَهُمْۜ
وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için biz Mûsâya o kitabı kurûnı ûlâyı ihlâk ettiğimizden sonra nâsın vicdanlarını tenvir edecek basîretler, ve bir hidayet-ü rahmet olmak üzere verdik, gerek ki tezekkür ederler 43 Sen ise Musâya o emri kaza ettiğimiz sıra canibi garbîde değildin, o şâhidlerden de değildin 44 Ve lâkin biz bir çok karınlar inşa eyledik de onların üzerlerine omür uzadı, sen Medyen ehalisi içinde ikamet ederek âyetlerimizi onlardan okuyub öğrenmedin de ve lâkin biz olduk risalet verip gönderen 45 Hem biz o nidayı yaptığımız vakıt sen Tûrun canibinde de değildin ve lâkin rabbından bir rahmet olarak gönderildin ki senden evvel kendilerine bir nezîr gelmemiş olan bir kavmi inzar edesin gerek ki tezekkür edeler 46 Ellerinin takdim eylediği günahlar yüzünden başlarına birer musîbet gelib de o vakıt "ya rabbenâ bize bir Resûl gönderseydin de âyetlerine uyup verilse ya!" Dediler, ya bundan evvel Mûsâya verilene küfretmediler mi? İki sihir tezâhür etti dediler ve biz hiç birisine inanmayız dediler 48 De ki: o halde bu ikisinden daha doğru bir kitab getirin Allah tarafından da ben ona tabi' olayım eğer sadıksanız 49 Yine sana icâbet etmek istemezlerse artık bil ki onlar sırf kendi hevaları peşinde gidiyorlar, halbuki Allahdan bir doğru delil olmaksızın mücerred kendi hevası peşinde giden kimselerden daha şaşkın kim olabilir? Muhakkak ki Allah zâlimler güruhunu muvaffak etmez 50

sh:»3739

43. ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ Celâlım hakkı için Mûsâya o kitabı, ya'ni Tevratı ﴿مِنْ بَعْدِ مَٓا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُولٰى﴾ kurûni ûlâyı ihlâk ettiğimizden sonra - demek ki Kur'anın lisanında kurûnı ûlâ Fir'avnın helâkiyle hıtam buluyor. Ve işte sûrei « طه » da Fir'avnın « فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُولٰى » suâline « قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّى فِى كِتَابٍۚ لَا يَضِلُّ رَبِّى وَلَا يَنْسٰى » cevabının ma'nâsı da bu olduğu buradan anlaşılıyor. Fir'avnın helâkinden veya Tevratın nüzulünden islâmın zuhuruna kadar kurunı vustâ oluyor, islâmın zuhûriylede âhir zaman, ya'ni kurûnı uhrâ başlıyor. Demek ki Hazreti Mûsânın bi'seti ile kurûnı ûlâ kapanıp kurûnı vustâ açıldığı gibi bi'seti Muhammediyye ile de kurûnı vustaya nihayet verilip kurûnı uhrâ açılıyor. Ancak Hazreti Musânın bi'setinden Fir'avnın garkına kadar olan müddet kurûnı ûlâya mahsub edilmiş olduğu gibi bi'seti Muhammediyyeden hicreti seniyye kadar olan müddet de kurunı vustaya mahsub edilerek tarihi islâm Hicretten başlamıştır.

İşte Tevratı kurûnı ûlânın ihlâkinden sonra ﴿بَصَٓائِرَ لِلنَّاسِ﴾ nâsın kalblerini tenvir edecek basîretler ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً﴾ ve bir hidayet ve rahmet olmak üzere verdik ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ gerek ki tezekkür ederler diye - kurunı ûlânın halini düşünür ıbret alırlar da Fir'avn ve askerleri gibi zulûm, haksızlık etmezler, ateşe gitmezler diye. Bu suretle Tevratın nüzulü hikmetini beyandan sonra Kur'anın inzali hikmetiyle risaleti Mûhammediyyeyi de anlatmak için buyuruluyor ki :

44. ﴿وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ﴾ Sen ise o garbî canibinde - o dağın garb yakasında, Musânın Elvahı aldığı mîkat yerinde -değildin ﴿اِذْ قَضَيْنَٓا اِلٰى مُوسَى الْاَمْرَ﴾ Musâya o emri kaza ettiğimiz

sh:»3740

sırada - ya'ni o vahiy ve Tevrat ile hukûm verip Peygamberliği işini sağlamlaştırdığımız vakıt Mûsânın yanında olmadığın gibi ﴿وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾ şâhidlerden de değildin - o zamanda, o asırda hazır mevcud olanlardan da değildin. 45. ﴿وَلٰكِنَّٓا اَنْشَاْنَا قُرُونًا﴾ Ve lâkin biz bir çok karınlar inşa ettik - kurûnı ûlânın helâkinden sonra Tevratın neş'ei hidayetiyle kurûnı vustâ husule geldi « ﴿فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ﴾ » onların da üzerlerine omür uzadı - mururı zaman ile kocadılar, şaşkınlaştılar, o neş'e köreldi, o iyman dincliği, o amel kudreti kalmadı, kalbler katıldı, hissi dinî söndü, türlü bid'atler, ıhtılaflar, tarifler ile şeriat ve ahkâm bozuldu, bahusus sonlarına doğru fısk-u fetret çoğaldı. Binaenaleyh hikmeti ilâhiyye yeni bir ruh ile yeni bir teşri' ıktıza etti, Mûsânın hissettiği o ateşi yeniden duyurmak, mehabbetullah ile yeni bir hayat şevk-u neş'esi vermek için yeni bir kitab, yeni bir Peygamberle ahbar-u ahkâmı yenilemek lâzım geldi, bu sebeble sana vahiy gönderip bunları bildirdik. Tevrat, kurûnı vustayı tenvir için verildiği gibi bu suretle Kur'an da kurûnı vustanın fetretine nihayet verip kurunı cedîdeyi tenvir için gönderildi.

Fıkıhta «ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz» kaıdesinin bir esası demek olan bu vecîz âyet, bi'seti Muhamediyyenin bir sirr-ü hikmetini göstermekte ve Kur'anın her zaman hâkim olabilmesinin esas vechini anlatmaktadır. Ki tetavüli omür ile eskimiş olan cem'ıyyeti beşeriyyeyi emri hak olan diğer bir neş'et «bir neş'eti uhrâ» ile yenilemek kanunu, bunun mısdakı sûrei «Hadîd» de gelecek olan «

اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ. اِعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ » âyetidir. «Allah tealâ bu ümmete muhakkak her yüz sene basında dinini yenileyecek kimse

gönderir» mealindeki

sh:»3741

hadîsi şerif dahi asırdan asra bu âyetlerin tatbikına teşvık yollu bir va'ddir. Bunun ılmî ve amelî iki ciheti vardır.

Ilmî cihetini Kur'anda, amelî cihetini de Resulullahın sünneti ile ümmetin tarihî seyrinde aramalıdır. « اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ » hadîsi şerifinin mazmunu da bu suretle tecelli eder. Fakat dini tecdid etmek, dinde asıl olmıyan bid'at ihdas etmek demek olmadığını unutmamalıdır. Asılsız bid'at hevâdır, cem'ıyyeti gençleştirmez bozar, ihtilâfa düşürür, sapıtır. Hadîsi nebevîde « كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ وَكُلُّ ضَلاَلَةٍ فِى النَّارِ » buyurulduğu gibi her bid'at bir delâlettir ve her dalâlet ateştedir. - Bu iyzahtan anlaşılır ki burada Peygamberin ılmindeki temayüzü anlatmak için sevkolunan bu âyette lâtif ve belîğ bir iycaz vardır. Sebeb zikrolunmuş « لٰكِنَّا » istidrâkinin asıl hedefi olan müsebbeb, hafzedilip sonra « وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ » ile anlatılmıştır. Asıl ma'nâ şudur: Sen ne orada ne de o zamanda hâzır değil idin ki onları bilesin lâkin biz vahyile risalet verdik de bildin, sebebi de zaman uzamakla kurûnı vustâ eskimiş, dinler bozulmuş olduğundan yenilemek için yeni bir Peygamberin ba'si ıktiza etmiş olmasıdır. Burada şöyle bir suâli mukadder vardır. Hâzır ve şâhid değil ise başkalarından öğrenmiş olamaz mı? buna cevaben de buyuruluyor ki:

﴿وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِى اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا﴾ Ve sen Medyenliler içinde ikamet etmiş de âyetlerimizi onlardan okuyarak öğrenmiş de değilsin - burada ehli Medyen zikri hass, iradei âmm kabîlindendir. Bunun bu tarzda söylenmesi Musâ ile mukayeseye bir işaret olmak içindir. Ya'ni Musânın Medyene gittiği ve orada, eğleştiği ma'lûm o, orada bir ta'lim görmüş olabilir, fakat sen öyle de değilsin, bulunduğun yerde kimseden okuyup öğrenmediğin herkesce ma'lûm olmakla beraber onun Medyene gidip eğleştiği

sh:»3742

gibi haricde ikamet edip ders almadığın da ma'lûm ﴿وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾ ve lâkin biz olduk risalet verip gönderen. 46. ﴿وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا﴾ hem o nidayı ya'ni « يَا مُوسٰى اِنّ۪ى اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۚ وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَ الخ... » nidasını yaptığımız vakıt da Tûrun yanında değildin

﴾وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴿ velâkin rabbından bir rahmet olarak gönderildin ki

﴾لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذيرٍ مِنْ قَبْلِكَ﴿ senden evvel kendilerine bir

nezîr gelmemiş olan bir kavmi inzar edesin ﴾لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴿ gerek ki tezekkür ederler, nasıhat dinler, akıllarını başlarına alırlar diye -

Bu kavmden murad, Arabdır deniliyor. Gerçi Araba mukaddemâ Hazreti İsmail gelmişti. Lâkin o Musâdan evvel kurûnı ûlâya aiddir. Söz ise kurûnı vustadadır. Kurûnı vustada onlara hiç bir Peygamber gelmemiştir.

RAHMET, rahmeten lil'âlemîn olmakla beraber inzare bunlardan başlanılması şimdiye kadar kendilerine hiç bir nezîr gönderilmemiş olmak ı'tibariyle hepsinden ziyade şayanı merhamet olmalarındandır. Onun için bu nokta şu âyetle bilhassa ıhtar olunuyor: 47.

﴾وَلَوْلَٓا اَنْ تُصيبَهُمْ مُصيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْديهِمْ فَيَقُولُوا الخ﴿

Ve işte sen bu hikmetlerle Mûsâya verilenden daha mühim bir kitab ile aynı rahmet olarak gönderildiğin

halde 48. ﴾فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا﴿ bu suretle tarafımızdan kendilerine hak

- o hakk olan Kuran - geldiği vakıt - tezekkür etmediler de

﴾قَالُوا لَوْلَٓا اُوتِىَ مِثْلَ مَٓا اُوتِىَ مُوسٰى﴿ Musâya verilen gibisi verilseya

dediler ﴾اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اُوتِىَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ﴿

sh:»3743

ya bundan evvel Mûsaya verilene küfretmediler demi? ﴾قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا﴿ iki

sihir tezahür etti - biribirlerine müzaheret ediyorlar - dediler - Tevratı da Kur'anı da cazibesiyle insanı

kandıran ve fakat aslı olmıyan bir sihir farz ettiler ﴾وَقَالُوٓا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ﴿ ve biz

hepsine kâfiriz dediler. - Mekkeliler Yehudîlere bir bayramlarında içlerinden bir hey'et gönderirler, onlara aleyhissalâtü vesselâmın şanından sordular, onlar da «Tevratta biz onu na't-ü sıfatiyle buluyoruz» dediler, işte bu hey'et dönüp Yehûdun söylediklerini haber verdiği zaman Mekke müşrikleri böyle dediler. - İşte Kur'anın fesahat ve belâgatine hayran olmakla beraber hakk olduğuna inanmıyan kâfirler de öyle derler.

49. ﴾قُلْ فَاْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَٓا﴿ de ki haydi

Allah tarafından bu ikisinden - ya'ni Tevrat ile Kur'andan - daha doğru daha hidayetkâr bir kitab getirin

﴾اَتَّبِعْهُ﴿ ben ona tabi' olayım ﴾اِنْ كُنْتُمْ صَادِقينَ﴿ eğer sadıksanız - bunların insan

aldatmak için uydurulmuş bir sihir oldukları iddiasında doğru iseniz daha doğrusunu getirmeniz lâzım gelir, getirin bakalım, fakat ne mümkin? Allah tarafından Tevrat ile Kur'andan daha doğru yol gösteren bir kitab getirebilir mi? 50. ﴿فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ﴾ o halde sana yine icabet etmezler -daha doğrusunu getiremezlerse ki getiremiyecekleri muhakkaktır

﴿فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَاءَهُمْ﴾ artık bil ki sırf hevalarına tabi' oluyorlardır bir delil olmaksızın

sh:»3744

mücerred hevasına tabi' olanlardan daha sapkın daha şaşkın kim olabilir?

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ her halde Allah, zalimlerin doğru yola çıkarmaz.

﴿٥١﴾ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٢﴾
اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٣﴾ وَاِذَا
يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا بِهِ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا مِنْ
قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٤﴾ اُولٰئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا
وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَاِذَا
سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ
سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِى الْجَاهِلِينَ ﴿٥٦﴾ اِنَّكَ لَا تَهْدِى مَنْ
اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ
﴿٥٧﴾ وَقَالُوا اِنْ نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا اَوَلَمْ
نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبٰى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَىْءٍ رِزْقًا مِنْ
لَدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿﴾

sh:»3745

﴿٥٨﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ

لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيلاً وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٩﴾

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فٖى اُمِّهَا رَسُولاً يَتْلُوا

عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِى الْقُرٰٓى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ

﴿٦٠﴾ وَمَٓا اُوتٖيتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزٖينَتُهَا

وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için onlar hakkında sözü uladık da uladık ki iyi düşünsünler 51 Bundan evvel kendilerine kitab verdiklerimiz ona iyman ediyorlar 52 Hem kendilerine tilâvet olunur olunmaz "biz, dediler: buna iyman ettik bu şübhesiz hak, rabbımızdan, biz doğrusu evvelinden müsliman idik" 53 İşte bunlar ecirlerine iki kerre nâil kılınacaklar, çünkü sabretmişlerdir, hem de kötülüğünü iyilikle def'eyler ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayra sarf ederler 54 Ve lâğiv işittikleri zaman ondan yüzlerini çevirirler de "bize kendi amellerimiz size de kendi amelleriniz, selâmün aleyküm Allaha ısmarladık biz cahillik edenleri aramayız" derler 55 Doğrusu sen sevdiğine hidâyet veremezsin ve lâkin Allah, kimi dilerse hidayet verir ve hidayete irecekleri o, daha iyi bilir 56 Bir de, doğrusun amma biz o doğru yolu tutar seninle beraber olursak derhal yerimizden yurdumuzdan olur çarpılırız dediler, ya biz

sh:»3746

onlara darül'emân bir haremi mekân kılmadık da mı? Ona ledünnümüzden rızkolarak her şeyin semaralı toplanacak ve lâkin ekserîsi bilmezler 57 Bununla beraber biz maışetiyle şımarmış nice memleket helâk ettik, işte meskenleri bir daha arkalarından meskûn olmadı meğer ki pek az, ve hep biz vâris olduk 58 Hem rabbın memleketleri, ana noktasında kendilerine âyetlerimizi okur bir Resul göndermedikçe helâk edici değiller, hem de biz o memleketleri hep ahalisinin zulümleri halinde helâk etmişizdir 59 Hem size hangi bir şey verilmişse sırf Dünya hayatın geçici metaı ve ziynetidir, Allah yanındaki ise hem daha hayırlı hem bekalıdır, artık akıl etmez misiniz? 60

51. ﴿وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ﴾ Onlara sözü uladık durduk - ya'ni Kur'an âyetlerini birbiri ardınca tevalî ettirdik ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ ki tezekkür edeler - dinleyip düşünüp de iyman edeler diye. 52. ﴿اَلَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهٖ﴾ Bundan, ya'ni Kur'an verilmezden evvel kitab verdiklerimiz - Yehûdden içlerinde Ebû Rıfaa bulunan on kişi iyman etmiş eza olunmuşlardı, ehli İncîlden kırk kişi Resulullaha bi'setinden mukaddem iyman etmişlerdi, otuz ikisi Ca'fer ibni Ebi Talib ile beraber Habeşistandan gelmiş sekizi de Bahıra, Ebrene, Eşref, Âmir, Eymen, İdris, Nafi' Temîm Şamdan gelmişlerdi, bu âyetin nüzulüne sebeb bunlar olmuş ise de âyetin mefhumu ıtlakı üzere ehli kitabdan bütün iyman edenlere şamildir. ﴿هُمْ بِهٖ﴾ Buna onlar - haklarında sözü uladıklarımız değil de onlar ﴿يُؤْمِنُونَ﴾ iyman ediyorlar.

54. ﴿مَرَّتَيْنِ﴾ İki kerre - biri önceden islâmları biri de

sh:»3747

sonraki islâmları üzerine. ﴿وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ﴾ Seyyieyi hasene ile

def'ederler - ma'sıyeti taat ile giderirler, çünkü « اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ » dır.

Aleyhıssalâtü vesselâm muaz radıyallahü anhe demiştir ki = «

اَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا » seyyienin arkasından bir hasene onu mahveder »

Maamafih ezayı hilm ile, münkeri ma'ruf ile şerri hayr ile, cehli ılm ile, gayzı kâzm ile, şirki «

شَهَادَةِ اَنْ لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللّٰهُ » ile diye de tefsir etmişlerdir. Dilimizde:

İyiliği iyilik her kişinin kâri

Kemliğe iyilik er kişinin kâri

diye meşhur olan mesel de bu ma'nâdandır.

55. ﴿اللَّغْوَ﴾ Sakat söz. Mücahid ezâ ve sebb demiş, Dahhâk, şirk demiş, İbni Zeyd,

Resulullahın vasfını Yehûdun tagyiri demiş. ﴿اَعْرَضُوا عَنْهُ﴾ ondan yüzlerini çevirirler «

وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا » mantukunca tekerrümen

﴿لَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ﴾ Bize amellerimiz size de amelleriniz - diye

mütareke ederler « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ » demek gibi. ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾ bu

selâm, tehiyye selâmı değil « وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا » gibi veda'

selâmıdır. Ya'ni kavga etmiyelim, Allaha ısmarladık makamındadır.

56. ﴿اِنَّكَ لَاتَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ﴾ Doğrusu sen sevdiğine hidâyet veremezsin -

burada hidayetten murad, sâde delâleti kavliyye değil, bilfiil iysâldir. Onun için «

وَاِنَّكَ لَتَهْدٓى اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ » âyetine münafi olmaz. Bu âyet, sıyak-u

sıbakına nazaran Resulullahı tesliyedir. Çünkü en evvel şayanı merhamet görülerek inzar ettiği, islâmına

harîs olduğu kavminin, yakından sevdiği hemşehrilerinin, akribasının gelen hakka iyman etmeyip

bulundukları halde ısrar etmeleri, Kur'anı

sh:»3748

dinler dinlemez « biz buna iyman ettik, biz evvelinden müsliman idik » diyen ecnebîlerin aksine olarak feyzı risaletten mahrum kalmaları kendisini mahzun etmişti. Buharî, Müslim ve saire bir çok hadîs kitablarında ve tefsirlerde bunun bilhassa Ebû Talib sebebiyle nâzil olduğu şayi'dir. Maamafih Fahruddini Razî bu âyetin zâhirinde Ebû Talibin küfrüne bir delâlet olmadığını bilhassa ıhtar etmiştir. Kelâmın gelişine nazaran

sebebi nüzulü şu ayetle anlatılıyor denebilir: 57. ﴿وَقَالُوا اِنْ نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ﴾

bir taraftan da doğrusun amma dediler: biz o doğruya uyar, seninle beraber olursak

﴿نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا﴾ derhal çarpılır: yerimizden ve yurdumuzdan oluruz -

HATF, yırtıcı kuşların av kapması gibi sür'atle çarpıp almağa denilir.

TEHATTUF da bu suretle çârpılmaktır. Hâris ibni Osman ibni Nevfel ibni Abdi Menaf Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerine gelmiş de demişti ki «biz biliyoruz sen şübhesiz hakk üzeresin ve lâkin korkuyoruz sana tabi' olup da Araba muhalefet edersek biz bir yeyimlik başız bizi yerimizden çarpar kapışıverirler». Buna cevaben buyuruluyor ki:

﴿اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا﴾ ya biz onlara dârül'eman bir Haremi mekân

kılmadık damı? « اَوَلَمْ » de « اوا » atıf, ma'tufu mahfuzdur. « اَلَمْ نَعْصِمْهُمْ وَ نَجْعَلْ مَكَانَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا » takdirindendir. Ya'ni biz onları

koruyup da mekânlarını emniyyetli bir Harem kılmadık mı? Etrafında Arabın çarpışıp durduğu Beytin hurmetiyle muhterem ve içindekiler için dârül'eman bulunan bir Harem

﴿يُجْبٰى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَیْءٍ﴾ ona her şey'in semaratı toplanacak - ya'ni iyman

edildiği takdirde hatf olunmak şöyle dursun emn-ü hurmet daha ziyade artacak

sh:»3749

ve şimdiki gibi mahdud bir cibayetle kalınmayıp ileride her taraftan her şey'in semeratı toplanıp ona

sevkolunacak. ﴿رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا﴾ ledünnümüzden bir rızk olmak üzere

﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَايَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin ekserîsi bilmezler - de Allahdan korkacakken

başkalarından korkarlar, başkalarının hatfından değil, Allahın azâbından kurtulmak lâzım geldiğini ıhtar geldiğini ıhtar için buyuruluyor ki :

58. ﴿وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا الخ...﴾

﴿٦١﴾ اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦٢﴾ وَيَوْمَ
يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَائِىَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ
الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَا اَغْوَيْنَاهُمْ

كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا اِلَيْكَ مَاكَانُوا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٤﴾ وَقِيلَ
ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَاَوُا الْعَذَابَ لَوْ
اَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٥﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا اَجَبْتُمُ
الْمُرْسَلِينَ ﴿﴾

sh:»3750

﴿٦٦﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٧﴾
فَاَمَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰى اَنْ يَكُونَ مِنَ
الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَايَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَاكَانَ لَهُمُ
الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٩﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ
مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٠﴾ وَهُوَ اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ
لَهُ الْحَمْدُ فِى الْاُولٰى وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
﴿٧١﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ اَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧٢﴾
قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ اَفَلَا تُبْصِرُونَ
﴿٧٣﴾ وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ
وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ
فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَائِىَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿﴾

sh:»3751

﴿٧٥﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ
فَعَلِمُوا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿﴾

Ya şimdi kendisine güzel bir va'd va'dettiğimiz ve binaenaleyh ona irecek olan kimse hiç o kendisine Dünya hayatın geçici zevkına yaşattığımız, sonra Kıyamet günü o ihzar edilenlerden olacak kimse gibi olur mu? 61 Hele onlara haykırıb da "nerede o zu'mettiğiniz şeriklerim" diyeceği gün... 62 Aleyhlerinde söz hakk olmuş olanlar şöyle demektedir: ey bizim yegâne rabbımız! daha işte şunlar: o azdırdığımız kimseler, biz onları kendi azdığımız gibi azdırdık sana teberri ettik onlar bizlere tapmıyorlardı 63 Bir de haydin yalvarın bakalım şeriklerinize denilmiştir, binaenaleyh yalvarmışlardır fakat kendilerine icabet etmemişler ve azâbı görmüşlerdir, vaktiyle hakkı görselerdi ya 64 Ve hele onlara haykırıb da gönderilen Peygamberlere ne cevap verdiniz diyeceği gün 65 Artık o gün onlara bütün haberler kör olmuştur, o vakıt onlar artık birbirlerine de soruşmazlar 66 Amma tevbe ve iyman edip salâh ile çalışan kimse işte o felâh bulanlardan olmayı umabilir 67 Rabbın dilediğini yaratır ve ihtiyar eyler, muhayyerlik onların değil, sübhan o Allah ve çok yüksek onların şirkinden 68 Hem rabbın bilir onların sîneleri ne saklıyor ve de i'lân ediyorlar 69 Allah o, başka tanrı yok ancak o, önünde sonunda hamd onun, hukûm onun, nihayet döndürülüp ona götürüleceksiniz 70 De ki: söyleyin bakayım eğer Allah üzerinizde geceyi Kıyamet gününe kadar sermedî kılarsa size bir zıya getirecek Allahın gayri tanrı kim? Halâ dinlemiyecek misiniz? 71 De ki: haber verin bakayım eğer Allah üzerinizde gündüzü kadar sermedî kılarsa size içinde

sh:»3752

dinleyeceğiniz bir gece getirecek Allahın gayri tanrı kim? Hâlâ görmiyecek misiniz? 72 Rahmetinden o sizin için hem geceyi hem gündüzü yaptı ki hem içinde dinlenesiniz ve hem çalışıp fazlından istiyesiniz de şükredesiniz 73 Ve hele onlara haykırıp ta nerede o zu'mettiğiniz şeriklerim diyeceği gün 74 Hem her ümmetten birer şâhid çıkardık ta haydin bürhanınızı dedik mi o vakıt hakk Allahın olduğunu bilmişler ve o uydurdukları şeyler kendilerinden gaib olup gitmişlerdir 75

61. ﴿مِنَ الْمُحْضَرِينَ﴾ ıhzar edilenlerden - IHZAR, yakalanıp hakkın huzuruna getirilmek.

63. ﴿اَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا﴾ biz onları kendi azdığımız gibi azdırdık - ya'ni biz kendi hevamızla azdığımız gibi onları da cebr ile değil, kendi hevalarıyla azdırdık

﴿مَا كَانُوٓا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ﴾ onlar bize tapmıyorlardı - kendi keyflerine tapıyorlardı.

68. ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ﴾ rabbın neyi dilerse halkeder ve ıhtiyar eyler - ya'ni dilediğini halkeder ve halkettiklerinden dilediğini de seçer beğenir, risalet, şefaat gibi yüksek işlere intibah

eyer ﴿مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ﴾ onların değildir o ıhtiyar - binaenaleyh onların Allahdan

başka şürekâ, şüfeâ ıhtiyâr ve intibahına hakları yoktur.

71. ﴿سَرْمَدًا﴾ sermedî - muttarıd, dâim.

﴿٧٦﴾ اِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ وَاٰتَيْنَاهُ مِنَ
الْكُنُوزِ مَٓا اِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوٓاُ بِالْعُصْبَةِ اُولِى الْقُوَّةِ اِذْ قَالَ لَهُ
قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ﴿﴾

sh:»3753

﴿٧٧﴾ وَابْتَغِ فِيمَٓا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ
نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ كَمَٓا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ

الْفَسَادَ فِى الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ
اِنَّمَٓا اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدٖى اَوَ لَمْ يَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ
مِنْ قَبْلِهٖ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَاَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا
يُسْـَٔلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ فٖى
زٖينَتِهٖ قَالَ الَّذٖينَ يُرٖيدُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يَالَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَٓا
اُوتِىَ قَارُونُ اِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظٖيمٍ ﴿٨٠﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ اُوتُوا
الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا
يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿﴾

sh:»3754

﴿٨١﴾ فَخَسَفْنَا بِهٖ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ
يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَاكَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرٖينَ ﴿٨٢﴾ وَاَصْبَحَ
الَّذٖينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْاَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَاَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَوْلَٓا اَنْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا
وَيْكَاَنَّهُ لَايُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hakıkaten Karûn Musânın kavminden idi de onlara karşı bağyetmiş idi, ona öyle hazîneler vermiştik ki anahtarları cidden güçlü kuvvetli bir bölüğe ağır geliyordu, o vakıt kavmı ona şöyle demişti: güvenme çünkü Allah güvenenleri sevmez 76 Ve Allahın sana bu vergisi içinde sen Âhıret evini ara ve Dünyadan nasîbini unutma da Allahın sana ihsan ettiği gibi ihsan et ve Yer yüzünde fesad arama, çünkü Allah müfsidleri sevmez 77 Ben ona, sırf bendeki bir ılim sayesinde nâil oldum dedi, Allahın ondan evvel o kurûn içinden kuvvetçe ondan daha şiddetli ve cem'ıyyetce daha kesretli nice kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyormuydu? Mücrimler günahlarından suâl de olunmaz 78 Derken ziyneti içinde kavmına karşı huruç etti, Dünya hayati arzu edenler ah, dediler, ne olurdu şu Karûna verilen gibi bizim de olsa! O cidden büyük bir bahtiyar 79 Kendilerine ılim verilmiş olanlar ise yazıklar olsun size dediler: Allahın sevâbı iyman edip salâh ile çalışan kimseler için daha hayırlıdır, ona ise ancak sabredenler kavuşdular 80 Derken biz onu hem de sarayı ile yere geçiriverdik o vakıt Allaha karşı yardımına gelecek tarafdarları da olmadı, kendini kurtaracaklardan da değildi 81 Dün onun mevkıini temenni edenler de bu sabah şöyle diyorlardı:

sh:»3755

vayy be, demek ki Allah rızkı kullarından dilediğine seriyor ve kısıyor, eğer Allah bize lûtf etmese idi bizi de batırmıştı, âyy demek ki hakıkat bu: kâfirler felâh bulmıyacak 82

76. ﴿اِنَّ قَارُونَ﴾ Firavn, siyasî zulm-ü istibdadda alem olduğu gibi Karûn da malî istibdad ve ihtikâr da alemdir. Bu suretle Karûn kısası muhtekir bir kapitalist kısasıdır.

﴿كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى﴾ Musânın kavminden idi - ya'ni Beni İsraîden ve Musânın akribasından idi ﴿فَبَغٰى عَلَيْهِمْ﴾ derken onlara karşı bagyetti - ihtikâr yaptı, zekâtını vermedi, Musâyı isyan etti.

77. ﴿وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا﴾ ve Dünyadan nasîbini unutma -

Dünyadan nasîbi, ba'zıları halâl Dünya rızkı ve meş'ru' Dünya zevkı diye anlamak istemişlerse de o geçici Dünyanın kendisi demektir. Asıl Dünyadan nasîb ise «Dünya Âhıretin mezreasıdır» muktezasınca Âhıret için edilen intifa', Âhırete kalacak ameldir. Yoksa Dünyadan nasîb nihayet bir kefendir.

ازبيابان عدم باسر بازار وجود
بتلاش كفنى آمده عريانى چند

﴿وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِى الْاَرْضِ﴾ Arzda fesad arama - bu kadar hazîneyi ihtikâr edip de serveti habsetmek haddi zatında bir fesaddır. 78. ﴿عَلٰى عِلْمٍ عِنْدٖى﴾ nezdimdeki bir ılm ile - bu ılme ba'zıları ticaret ve ıktisad ılmi demişler, ba'zıları da Elkimya demişler.

﴿اَوَ لَمْ يَعْلَمْ﴾ ya bilmiyor miydi? - Ya'ni sırf ılmi ile olsa kurûnı ûlâ içinde ondan daha kuvvetli ve daha çok serveti (Firavn gibi) kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Neye bu ılmiyle istifade etmedi

sh:»3756

﴿وَلَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ﴾ halbuki mücrimler günahlarından suâl de olunmaz - ya'ni fülân cürmü işliyen kimdir? diye tahkık için ne şundan bundan ne de kendilerinden sorulmağa lüzum görülmeksizin ındallah ma'lûmdurlar, Meleklerce de sîmalarından bilinir ve derhal yaka paça tutulurlar «

«يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِى وَالْاَقْدَامِ
﴿٨٣﴾ تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا
فِى الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٤﴾ مَنْ جَٓاءَ
بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ
عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ اِنَّ الَّذٖى فَرَضَ
عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ اِلٰى مَعَادٍ قُلْ رَبّٖٓى اَعْلَمُ مَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى
وَمَنْ هُوَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٨٦﴾ وَمَا كُنْتَ تَرْجُٓوا اَنْ يُلْقٰٓى
اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهٖيرًا

لِلْكَافِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَۚ ﴿﴾

sh:»3757

﴿٨٨﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُۜ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O Âhıret evi (son yurd) biz onu öyle kimselere veririz ki yer yüzünde ne bir kibir ne de bir fesad istemezler, ve o akıbet korunan müttekılerindir 83 Her kim hasene ile gelirse o vakıt ona ondan daha hayırlısı var, her kim de seyyie ile gelirse seyyiat yapanlar hep yaptıklariyle cezalanırlar 84 Her halde sana o Kur'anı farz kılan seni muhakkak bir meâda kadar geri getirecektir, de ki: rabbım daha iyi bilir! Hidayetle gelen kim? Açık bir dalâl içinde olan kim? 85 Sen, sana kitab indirileceğini ümid eder değildin fakat rabbından bir rahmet, o halde sakın kâfirlere zahîr olma 86 Ve sakın sana indirildikten sonra Allahın Âyatından seni çevirmesinler, hemen rabbına da'vet et ve sakın müşriklerden olma 87 Allahın yanında diğer bir tanrıya daha çağırma, başka tanrı yok ancak o, onun vechinden başka her şey helâktedir, huküm onun ve nihayet döndürülüb ona götürüleceksiniz 88

83. ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ﴾ O âhıret evi - son yurd, ya'ni Cennet ﴿نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ﴾ biz onu o kimseler için kılarız ki ﴿لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًاۜ﴾ Arzda ne ulüvv ne fesad

istemezler. - Ulüvvden murad ululanmak: iymana tenezzül etmemek kibirlenmek, kafa tutma, fesad, her hangi bir şeyi ve emvali intifa' olunabilecek halden çıkarmak ve bahusus rabbına ısyan ile kendi nefsini heder etmek. Ya'ni Yer yüzünde hakka karşı kibr-ü ıhtiras ile Fir'avn gibi bagy-ü ısyan ile fesad da arzu etmezler. Hazreti Ali radıyallahü anhten merviydir ki işbu « تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ » âyeti

vâlilerden

sh:»3758

vesair kudreti bulunan insanlardan adl-ü tevazu' sahibi olanlar hakkında nâzil oldu der imiş. Hatimi taînin oğlu adiy, huzurı Peygamberîye geldiği zaman kendisine bir minder konulmuştu, o yere oturdu aleyhıssalâtü vesselâm da: ben şehadet ederim ki sen Arzda ne ulüvv ne fesad arzu etmiyorsun buyurdu, bunun üzerine derhal müsliman oldu radıyallahü anh. Tabiînden Fudaly bu âyeti okur okur, burada bütün âmal gitti dermiş. Ömer ibni Abdil'azîz de vefatına kadar bu âyeti tekrar tekrar okur dururmuş.

﴿وَالْعَاقِبَةُ﴾ Ve o güzel akıbet - Cennet ﴿لِلْمُتَّقِينَ﴾ korunan müttekıler içindir. - Bu

cümle tekrardan ıbaret olmamak için ayrıca bir faideyi müfid olduğunda şübhe yoktur. Kendileri Fir'avn ve Karûn gibi olmak arzu etmemekle beraber Fir'avn ve Karûn gibilerin zuhuruna meydan vermemek için de sakınıp korunan müttekıler demek olur. Biraz sonra «

﴿فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَۘ﴾ ، ﴿وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَۚ﴾

» kavilleri de bunu tavzıyh eder.

İyi amma Âhırette ne var? 84. ﴿مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ﴾ Her kim hasene ile gelirse - o takvâ

ile akıbet huzurı hakka varırsa ﴿فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَاۚ﴾ o vakıt ona ondan daha hayırlısı, daha güzeli

var, husnâ ve ziyade ﴿وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ﴾ Her kim de seyyie ile gelirse

﴿فَلَا يُجْزَى الَّذٖينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

artık o kötülükleri yapanları ancak yaptıklarıyle cezalanırlar - kötülüğün cezası onun gibi kötülük olur,

güzellik olmaz. 85. ﴿اِنَّ الَّذٖى فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ﴾ Her halde sana bu Kur'anı

farz kılan - ya'ni bu Kur'an ile ameli farz kılan zatı ecell ﴿لَرَٓادُّكَ اِلٰى مَعَادٍۜ﴾ elbette seni

meâde kadar geri getirecektir. -

sh:»3759

Bu âyet, Mekkeden hicret sırasında Cuhfede nâzil olduğuna göre, meâd, mevt; redden murad Mekkeye iadedir. Ya'ni Âhırete irtihal etmeden evvel seni bu çıktığın mahalle geri getirecek Mekkeyi fethedecektir.

86. ﴿وَمَا كُنْتَ تَرْجُٓوا اَنْ يُلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتَابُ﴾ Hem sana kitab

indirileceğini ümid eder değil idin - ümmî idin ﴿اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ ve lâkin rabbından

bir rahmet olarak indirildi -işte geri gelmen de öyle ümid edilmezken mahza rabbından bir ni'met olarak

vukua gelecektir. ﴿فَلَا تَكُونَنَّ ظَهٖيرًا لِلْكَافِرٖينَۘ﴾ O halde sakın o kâfirlere zahîr

olma, cem'ıyyetlerine katılıp küfürlerine kuvvet vermekten korun 87.

﴿وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ ve sakın o kâfirler seni Allahın âyâtından

çevirmesinler - mazıye ve istıkbale âid bu haberler bu va'dler, bu emirler, bu nehiyler hep Allahın

âyetleridir. Bunların ﴿بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ﴾ sana indirildikleri demden sonra

-tebliğından, tatbigından sarfı nazar ettirmesinler ﴿وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ﴾ ve rabbına da'vet et -

herkesi ona ibadet ve tevhıde çağır ﴿وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكٖينَۚ﴾ ve sakın o

müşriklerden olma ya'ni 88. ﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۢ﴾ Allahın yanında diğer

bir ilâha çağırma ﴿لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ۠﴾ başka ilâh yok ancak o

﴾كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ﴿ onun yüzünden başka her şey helâkte - ya'ni onun

zatından başka her şey, her mevcud haddi zatında ma'dum demektir. Çünkü ondan mâsivasının vücudu

zatî değil, vacib tealâya müstenid olduğundan her an kabili adem ve fenaya müheyya olmakla haddi zatında yok demektir veya yok olacaktır.

sh:»3760

Ancak o, zatında hayy-ü kayyum, vacibülvücuddur. Çoğunun ıhtiyar ettiği ma'nâ budur. Diğer bir ma'nâya göre: Vech, kasd ve teveccüh olunan cihet ma'nâsına olarak onun yüzünden, ya'ni onun rızası kasd olunan cihetten maada her şey helâltedir demek olur ki Âhıret naîminin fânî olmadığını anlatır. Bir de her şey'in Allaha muzaf olan vechi, ılmi ilâhîdeki sureti hakıkıyyesi demek olur ki her şey'in Allaha rücuu bununladır.

﴾لَهُ الْحُكْمُ﴿ hüküm onun - başkasının değil, ondan başka hukm-ü hukûmet, teşri' ve taknîn

yapmağa kalkışanların hepsinin hukmü bozulur ancak onunki bozulmaz ﴾وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴿ ve

hep ona irca' olunacaksınız - hepiniz ölümünüzden sonra onun huzuruna götürülecek muhakeme olunacak, ona göre cezanız, mükâfatınız ne ise alacaksınız. İşte bütün kıssaların âhiri işbu «

وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» hukmüdür. Kimin haddinedir ki bu hukme boyun eğmesin.

ANKEBÛT

٢٩ سُورَةُ الْعَنْكَبُوتِ

Ankebût Sûresi mekkîdir.

Ankebût örümcek demektir, Allahdan başka evliya ittihaz edenlerin hâlâtını ve Dünyayı avlamak için kurdukları teşkilâtı bir örümcek ağına benzeden örümcek meseli zikr olunduğundan dolayı bu Sûreye bu isim verilmiştir. Ancak alem olmuş hass isimlerin tercemesi doğru olmıyacağı cihetle Örümcek Sûresi demeğe kalkışmamalıdır. Örümcek zikrolunan Sûre denilebilir.

Nüzulü Mekkededir. Ba'zıları Mekkede en son nâzil olan Sûre olduğunu söylemişlerdir. Şu halde hicret sıralarında nâzil olmuş demektir. Hattâ baş tarafının Medînede nâzil olduğu da rivayet olunmuştur. Netekim evvelkinin hatimesinde Peygamberin hicretine işaret olunduğu gibi bunda da mü'minlerin hicretine işaret olunmuştur. Evvelkinde « ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ ٠ ﴿وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ » buyurulmuştu, bunda da gaye, Allaha irmek olduğu anlatılarak o ittikanın levazımından olan sabr-ü sadakatle Allah yolunda mücahedenin lüzum ve ehemmiyyeti anlatılacaktır.

Âyetleri - Altmış dokuz.

Kelimeleri - Yedi yüz seksen beş.

Harfleri - Dört bin iki yüz on bir.

Fasılası - م٠ن٠ر harfleridir, ر üç âyettedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ الٓمٓ ﴿٢﴾ اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوٓا اَنْ يَقُولُوٓا اٰمَنَّا
وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ﴿﴾

﴿٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٤﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ
اَنْ يَسْبِقُونَاۜ سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ اللّٰهِ
فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍۜ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾ وَمَنْ جَاهَدَ
فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِىٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧﴾
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ

وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذِى كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَوَصَّيْنَا
الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ
بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٩﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِى
الصَّالِحِينَ﴿﴾

Sh:»3763

﴿١٠﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَٓا اُوذِىَ فِى اللّٰهِ
جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِ وَلَئِنْ جَٓاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ
لَيَقُولُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ اَوَ لَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِى صُدُورِ
الْعَالَمِينَ ﴿١١﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ
الْمُنَافِقِينَ ﴿١٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا
سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَاهُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ
شَىْءٍ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ
اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْئَلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

الم 1 Sandı mı o insanlar « آمنا » demeleriyle bırakılacaklar da imtihan edilmiyecekler? 2 Şanım hakkı için biz onlardan evvelkileri ne fıtnelerle imtihan ettik, yine Allah, elbette sadakat edenleri bilecek, ve elbette yalancıları bilecek 3 Yoksa sandı mı o kötülükleri yapanlar bizden savuşacaklar? Ne fena hukmediyorlar 4 Her kim Allaha irmek arzu ederse elbette Allahın ta'yin ettiği ecel, muhakkak gelecektir ve o, işitir bilir 5 Mücâhede eden sırf kendi hısabına mücahede eder, çünkü Allah ganiy, âlemînden müstağnidir 6 Bununla beraber iyman edip de salih salih ameller yapanların her halde taraflarından kötülüklerini keffaretleriz ve elbette kendilerine yaptıkları amellerin daha güzelini veririz 7 Hem insana valideyni hakkında güzellik tavsıye ettik, maamafih sana, hakkında

Sh:»3764

sence hiç bir ılim bulunmıyan bir şeyi bana şirk koşasın diye uğraşırlarsa o vakıt onları dinleme, dönümünüz banadır, ben o vakıt size yaptıklarınızı haber veririm 8 İyman edib salih salih ameller yapanlar ise elbette onları salihîn zümresi içine katacağız 9 İnsanlar içinde kimi de vardır Allaha iyman ettik der, sonra da Allah uğrunda bir eziyyet edildi mi? İnsanların mihnetini Allahın azâbı gibi tutar, celâlim hakkı için rabbından bir nusrat gelirse cidden biz sizinle beraber idik diyeceklerinde şübhe yoktur, ya Allah bütün

alemînin sînelerindekine a'lem değil mi? 10 Ve elbette Allah iyman etmiş olanları her halde bilecek ve elbet münafıkları da behemehal bicek 11 Bir de küfredenler o iyman etmiş olanlara: "bizim yolumuza uyun, günahlarınızı da yüklenelim" dediler, halbuki onlar onların günahlarından hiç bir şey yüklenecek değiller ve elbette onlar kat'iyyen yalancılar 12 Maamafih kendi ağırlıklarını ve o ağırlıklarla beraber daha bir çok ağırlıkları yüklenecekler bu şübhesiz ve her halde o ettikleri iftiralardan suâl olunacaklar bu da şübhesiz 13

1. ﴿الٓمٓ﴾ - Allahü a'lem ﴿اَحَسِبَ النَّاسُ الخ﴾ - bu âyetlerin sebebi nüzulünde üç kavil vardır:

1 - Ammar ibni Yasir ve Ayyaş ibni Ebi rebîa ve Velîd ibni Velîd ve Seleme ibni Hişam Mekkede ta'zib olunuyorlardı o sebeble nâzil oldu. Ammar ibni Yâsirin validesi Ebu cehil tarafından feci' bir surette parçalattırılmış, kendisine sıcak günde demirden zırhlı gömlek giydirilerek Güneşin karşısında eziyyet edilmiş, Velîd ibni Velîd ve Hişam dahi ta'zib olunmuşlardır.

2 - Mekkede bir takım insanlar islâma ıkrar vermişlerdi, hicret âyeti nâzil olunca eshabı kiram Medîneden bunlara yazmışlar «ıkrarınız, islâmınız kabul olunmıyacak tâ ki hicret edesiniz» demişlerdi, derhal Medîneye müteveccihen çıktılar, müşrikler de ta'kıyb edip geri çevirdiler, işte o vakıt haklarında bu âyet nâzil oldu, bu def'a da

Sh:»3765

hakkınızda şöyle şöyle âyet nâzil oldu diye yazdılar, bunun üzerine çıkarız, yine ta'kıyb eden olursa çarpışırız dediler ve çıktılar, müşrikler de ta'kıyb ettiler, binaenaleyh çarpıştılar, kimi şehîd oldu, kimi de kurtuldu, Allah tealâ da haklarında «

ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوٓا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ» âyetini indirdi diye Saîdden rivayet olunmuştur.

3 - «Bedr» günü ilk şehîd olan Mihca' ibni Abdullah hakkında nâzil olduğu söylenmiştir ki ebeveyni ve zevcesi çok müteessir olmuşlardı ve hakkında «seyyidüşşüheda» buyurulmuştu. Bu iki kavle göre bu âyetler Medînede nâzil olmuş oluyor. İki evvelkisinde ise hicretle alâkadar bulunuyor.

3. ﴿فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ﴾ - Fahrüddîni Razî der ki: müfessirîn zannettiler ki bu âyetin zâhiri üzere hamli Allahın ılminin teceddüdünü iycab eder. Halbuki Allah, sadıka ve kâzibe imtihandan evvel âlim iken imtihan sırasında bilecek demek nasıl mümkin olur? diye bunu gösterecek, ızhar edecek, ayırd edecek ma'nâlarına hamleylediler. Biz de deriz ki: âyet olduğu gibi zâhirine mahmuldür, çünkü Allahın ılmi bir sıfattır ki onda her vaki', vaki' olduğu gibi zuhur eder. Meselâ tekliften evvel Allah bilir ki Zeyd itaat edecek, Amir de ısyan edecek, sonra teklif vatından da bilir ki o mutı', beriki âsı, yapıldıktan sonra da bilir ki o itaat etti, o ısyan eyledi, ahvalden hiç birinde onun ılmi tegayyür etmez, tegayyür eden ancak ma'lûmdur اهـ.

İbni Münîrin ifadesi daha güzeldir: Elhak Allah tealânın ılmi birdir. Mevcuda vücudu zamanında ve evvel ve sonra olduğu gibi teallûk eder demiştir. Fakat şunu da unutmamak lâzım gelir ki burada «bilecek» demekten murad, sebebi zikr ile müsebbebe tenbihtir, imtihan eder

Sh:»3766

gibi tahkık, tebyin ettirecek de mükâfat ve mücazat edecek demektir. Netekim Kazıy Beyzavî şöyle demiştir:

«

فَلَيَتَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِالْاِمْتِحَانِ تَعَلُّقًا حَالِيًّا يَتَمَيَّزُ بِهِ الَّذِينَ صَدَقُوا فِى الْايمَانِ وَالَّذِينَ كَذَبُوا فيهِ وَيَنُوطُ بِهِمْ ثَوَابُهُمْ وَعِقَابُهُمْ

وَكَذٰلِكَ قِيلَ الْمَعْنَى وَلَيُمَيِّزَنَّ اَوْ لَيُجَازِيَنَّ «اهـ.

4. ﴿اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ﴾ Yoksa sandı mı o kötülükleri

yapanlar - amel kalb ve cevarıh fiıllerinden eamm olduğu için, seyyiat küfr-ü measıi ile tefsir edilmiştir.

Maamafih bu « ام حسب » baştaki « احسب » mukabili olmak hasabiyle burada bilhassa mü'minlere karşı edilen kötülükler mevzuı bahistir. Ya'ni küfür, dinsizlik teassubu veya bir Dünya menfeati, şehvet ve ihtiras saikasiyle mü'minlere husumet zulüm, eziyyet eden kimseler ki her türlü fenalığı irtikâb

ederler, bunlar sandılar mı ki ﴿اَنْ يَسْبِقُونَاۜ﴾ bizi savuşup geçecekler - âciz bırakıp

kurtulacaklar ﴿سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ ne fena hukmediyorlar! - Ne kadar yanlış hüküm, ne kadar çirkin hukûmet? İmkânı yok onlar Allahdan kurtulamazlar. 5.

﴿مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ اللّٰهِ﴾ Her kim lilaullahı arzu ederse - Allahın cemaline irmeği

veya va'd ettiği sevaba irişmeği isterse ﴿فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍۜ﴾ elbette Allahın ta'yin

ettiği ecel, va'de gelecek, gelince o va'd, tehakkuk edecektir. Binaenaleyh o gelinciye kadar sabredip o likaye lâyık imtihanları geçirmek, güzellikleri kesb etmek için çalışsın mücahede etsin

﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ hem odur o semi', o alîm - bütün o söylenenleri, bütün o sızıltıları,

iniltileri işidir, hem yegâne işiden odur. Ve bütün akıdeleri, bütün niyyetleri, bütün yapılan fiılleri, iyisini kötüsünü, hepsini bilir, hem yegâne bilen odur. Edilen duâları işidecek yapılan ıbadetleri bilecek olan odur, başkaları değil.

Sh:»3767

6. ﴿وَمَنْ جَاهَدَ﴾ Her mücahede eden de - bu cümle « مَنْ كَانَ يَرْجُو » şartıyyesinin

mahfuz cezasına veya mezkûr cezasının neticesine ma'tuftur ki « فليجاهد ومن جاهد »

demektir. Bu iki âyet, islâmın bütün künhünü en yüksek gâyesiyle en yüksek vazifesini hulâsa etmektedir.

Allaha irmek için ecel gelinciye kadar mücahede etmek. Bu uğurda mücahede eden, fitnelere, imtihanlara

göğüs geren her kimse de ﴿فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهٖۜ﴾ sırf kendisi için - kendi hisabına kendi

menfeatine - mücahede eder: çünkü o mücahedenin faidesi, menfeati Allaha değil, kendisine aid olur

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِىٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ Çünkü Allah ganiydir, bütün alemînden

müstagnidir ilh.

10. ﴿وَمِنَ النَّاسِ الخ﴾ Bu âyetlerin Medînede nâzil olmuş bulunması çok melhuzdur.

Çünkü Munafıklar Medînede idiler, eğer bunlar da Mekkede nâzil olmuş idilerse gayb haberi verilmiş

demek olur. Zamanımızda ise bu âyetin mazmunu çoğalmıştır. Allah muhafaza buyursun. «

لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ. لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ الْعَلِىُّ
الْعَظِيمُ. تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَ رَبُّ الْعَرْشِ

الْعَظِيمُ وَرَبُّ الْاَرَضِينَ وَمَا بَيْنَهُمَا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ سُلْطَانُكَ وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ. »

13. ﴾اَثْقَالَهُمْ﴿ kendi işledikleri günahların ağırlıklarını

﴾وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ﴿ ve o ağırlıklariyle beraber daha bir çok ağırlıkları - başkalarını

ıdlâl etmeğe, günaha sokmağa çalışmalarının günahlarını - yüklenecekler.

﴾١٤﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ
اِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ﴿﴾

Sh:»3768

﴾١٥﴿ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا اٰيَةً
لِلْعَالَمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve celâlim hakkı için Nuhu kavmine gönderdik de içlerinde elli yılı müstesna bin sene durdu derken onları tufan yakalayıverdi hep zulmediyorlardı 14 Binnetice onu ve gemi arkadaşlarını netâca çıkardık ve o gemiyi âlemlere bir âyet kıldık 15

14. ﴾وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهِ﴿ - Yukarıda «

وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ » buyurulduğu için burada onun bir kaç misali

gösterilecektir. Onun için bu «vav» kasem değil, oraya atıftır.

﴾فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِينَ عَامًا﴿ derken içlerinde bin seneden

elli yıl eksik durdu - elli yılı yok bin sene, dokuz yüz elli sene eder. Kazıy Beyzavî derki galiba bu ta'birin ıhtiyar edilmesi tamamiyle adede delâlet içindir. Çünkü dokuz yüz elli takribî olarak da söylenebilir, bir de bin ismini zikretmekte muhataba müddetin uzunluğunu tehayyül ettirmek vardır. Çünkü kıssadan maksud Resulullaha tesliye ve kâfirlerden gördüğü meşakkatlere karşı mücahedesinde tesbittir. Rivayet olunduğuna göre Nuh, kırk yaşında ba's olunmuş dokuz yüz elli sene kavmini da'vet etmiş, tufandan sonra

da altmış sene yaşamıştır.

15. ﴿وَجَعَلْنَاهَا اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ﴾ ve onu, ya'ni gemiyi veya hâdiseyi bütün zevil'ukul

âlemlerine bir âyet kıldık - onunla ıbret alır; istidlâl ederler, demek ki Allahın azâbından esbabı madiyye ile

tehaffuza çalışmak da Allahın emrindendir.

Sh:»3769

﴿١٦﴾ وَاِبْرٰهِيمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ
لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٧﴾ اِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
اَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ اِفْكًاۜ اِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ
وَاشْكُرُوا لَهُۜ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٨﴾ وَاِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ
مِنْ قَبْلِكُمْۜ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٩﴾ اَوَلَمْ
يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
يَسِيرٌ ﴿٢٠﴾ قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ
الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ
قَدِيرٌۚ ﴿٢١﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ
﴿٢٢﴾ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَٓاءِۘ وَمَا لَكُمْ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ۟﴿﴾

Sh:»3770

﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَلِقَٓائِهٖٓ اُولٰٓئِكَ يَئِسُوا مِنْ
رَحْمَتِى وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ
قَوْمِهٖٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِۜ اِنَّ
فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًاۙ مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَاْوٰيكُمُ النَّارُ
وَمَالَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٦﴾ فَاٰمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ اِنّى مُهَاجِرٌ
اِلٰى رَبّى اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِى
الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

İbrahimi de, kavmine dediği vakıt: hep Allaha ıbadet edin ve ona korunun, bu sizin için daha hayırlıdır eğer bilirseniz 16

Sh:»3771

Siz, Allahı bırakıp da sâde bir takım evsâna tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz haberiniz olsun ki o sizin Allahdan beride ma'bud diye taptıklarınız sizin için bir rızka malik olamazlar, onun için rızkı Allah yanında arayın ve ona kulluk edip ona şükreyleyin, hep döndürülüb ona götürüleceksiniz 17 Ve eğer tekziyb ederseniz sizden evvel bir takım ümmetler de tekziyb etmişlerdi, Resulün vazifesi ise açık bir tebliğden ibarettir 18 Ya görmediler mi de: Allah halkı ibtida nasıl yapıyor? Sonra onu iade de eder, şübhesiz bu Allaha göre kolaydır 19 De ki: Arzda bir gezinin de bakın, halkı iptida nasıl yapmış, sonra da Allah "neş'eti uhra" inşa edecek şübhesiz Allah her şey'e kadir 20 Dilediğine azâb eder, dilediğine de rahmet ve hep ona çevirileceksiniz 21 Siz de âciz bırakacak değilsiniz size de ne Yerde ne Gökte, Allahdan başka ne bir veliy ne de bir nâsir yoktur 22 Allahın âyâtına ve likasına inanmıyanlar ise hep onlar onun rahmetinden ümidi kesmiş olanlardır ve onlar için elîm bir azâb vardır 23 Onun için ona kavminin cevabı sâde şu oldu: öldürün onu veya yakın dediler, Allah da onu o ateşten kurtardı, elbette bunda iyman edecek bir kavm için şübhesiz âyetler var 24 Ve dedi ki: siz sâde Dünya hayatta aranızda sevişmek için Allahı bırakıp bir takım evsâna tutulmuşsunuz amma sonra Kıyamet günü ba'zınız ba'zınıza küfredecek ve ba'zınız ba'zınızı lâ'netliyecek varacağınız yer ateştir, sizin için yardımcılardan eser de yoktur 25 Bunun üzerine ona bir Lût iyman etti hem ben, dedi: rabbıma bir muhacirim (hicr edeceğim), hakıkat bu: azîz o, hakîm o 26 Ve biz ona İshak ile Ya'kubu da ihsan ettik, ve nübüvveti, kitabı zürriyyetinde kıldık, ve kendisine hem Dünyada ecrini verdik hem Âhırette o şübhesiz salihînden 27

17. ﴿اَوْثَانًا﴾ Evsan - müfredi vesen, taş ve saireden tapılan her hangi bir şey = fetiş asnamdam eammdır. Meselâ ensab,

Sh:»3772

salîb hep evsandır. ﴿وَتَخْلُقُونَ اِفْكًا﴾ ve hep ifk, yalan uyduruyorsunuz - yalan yere onlara ma'bud veya şefi' diyorsunuz, onlar ise birer hayaldır. Meselâ Zeydin resminde bile Zeydden bir hakıkat yoktur. O resim, bir kıymeti olan canlı Zeydin değil, nihayet toprağa gömülecek ölü bedeninin bir hayalidir, o bedeni kokar diye gömmekte istical etmek mecburiyyetinde bulunanların tutup da onun câmid bir hayalini Zeyddir diye saklamalarında şübhesizki muhakkak bir yalancılık vardır. O halde böyle hayal olan fânîlere ma'bud payesi vermek ne büyük bühtandır. ﴿لَايَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا﴾ size bir rızık veremezler - Allahın ınayeti olmayınca meselâ bir lokmacık hazmettiremezler.

19. - 23. ﴿اَوَلَمْ يَرَوْا. عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ e kadar, Allah tealâ tarafından istînafen sevk buyurulmuş kelâmı ilâhîdir. İbrahime hıtab olarak mahkî olmak muhtemil ise de onun kelâmını hikâye sırasında Resulullaha hıtab olması daha zâhirdir onun için fâsıla değişmiştir.

25. ﴿مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ ya'ni sırf Dünya hayatta birbirinizin

hissiyyatını okşıyarak toplanıp sevişmek için ve yâhud Dünya hayatta sevdiklerinizin hayalini ta'kıyb ederek ülfet etmek için - çünkü bütün evsân ba'zı sevilenlerin bir hatırası olmak üzere etraflarında toplanılmak için ittihaz edilmiştir.

Fakat birer yalan olan o hayaller üzerine iptina eden sevginin, haksız hissiyyat üzerine toplanan

cem'ıyyetin sonu ne olur bilir misiniz? ﴿ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ الخ...﴾

26. ﴿وَقَالَ اِنِّى مُهَاجِرٌ﴾ - « امن » ye ma'tuf olarak Lûta âid olması yakın görünürse

de, İbrahime âid olmak üzere yukarıki « وقال » ye atfı ma'nâca daha âhenkli hem de «

وَقَالَ اِنِّى ذَاهِبٌ اِلٰى رَبّى سَيَهْدِينِ » kavline mutabıktır.

Sh:»3773

﴿٢٨﴾ وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَاسَبَقَكُمْ
بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾ اَئِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الرِّجَالَ
وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَاْتُونَ فِى نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ
قَوْمِهٖٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
﴿٣٠﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِى عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣١﴾ وَلَمَّا
جَٓاءَتْ رُسُلُنَٓا اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوٓا اِنَّا مُهْلِكُوٓا اَهْلِ هٰذِهِ
الْقَرْيَةِ اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ اِنَّ فِيهَا لُوطًا
قَالُوا نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُ كَانَتْ
مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِٓیءَ بِهِمْ
وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ اِنَّا مُنَجُّوكَ
وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ﴿﴾

Sh:»3774

﴿٣٤﴾ اِنَّا مُنْزِلُونَ عَلٰٓى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَٓاءِ

بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَآ اٰيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Lût Peygamberi de, hani kavmine dediği vakıt: "siz cidden o şeni' fi'li yapıyorsunuz ha! sizden evvel âlemînden hiç biri bu haltı etmedi 28 Cidden siz hâlâ erkeklere gidecek ve yolu kesecek ve meclisinizde edebsizlik yapıp duracak mısınız? Buna kavminin cevabı ancak şöyle demeleri oldu: "haydi getir bize Allahın azâbını sadıklardan isen" 29 Ya rab! dedi: ortalığı fesada veren bu kavme karşı bana nusrat ver 30 Ve vaktâ ki elçilerimiz İbrahime müjde ile vardılar, haberin olsun dediler: biz bu karyenin ehalisini ihlâk edecekleriz çünkü onun ehalisi hep zalim oldular 31 "Onda Lût var a" dedi, biz dediler: onda kim var idiğini pek âlâ biliriz, her halde onu ve ehlini kurtaracağız, ancak karısı ötekilerden oldu 32 Ve vaktâ ki elçilerimiz Lûta çıka vardılar onlar yüzünden fenalaştı, ve haklarında eli kolu daraldı, onlar da: korkma, dediler: ve kader etme, çünkü biz seni ve ehlini kurtaracağız, ancak karın ötekilerden oldu 33 Haberin olsun bu karye ehalisinin yapageldikleri fiskları yüzünden üzerlerine Semadan bir feci' azâb indireceğiz 34 Ve celâlim hakkı için ondan bir âyet (bir nişane) bırakmışızdır ki teakkul edecek bir kavm için beyyine olsun 35

35. ﴿مِنْهَآ﴾ o karyeden ﴿اٰيَةً﴾ bir âyet bir nişane - ki hikâyesi veya harabesidir.

Sh:»3775

﴿٣٦﴾ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاۙ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
وَارْجُوا الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٧﴾
فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَۙ ﴿٣٨﴾
وَعَادًا وَثَمُودَا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ
الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَۙ
﴿٣٩﴾ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ
فَاسْتَكْبَرُوا فِى الْاَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَۚ ﴿٤٠﴾ فَكُلًّا اَخَذْنَا
بِذَنْبِهٖۚ فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًاۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُۚ
وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَاۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿﴾

Sh:»3776

Meali Şerifi

Medyenede kardeşleri Şuaybı, vardı dedi ki: ey kavmim, Allaha ıbadet edin de son güne ümid besleyin;

müfsidlikle yer yüzünü berbad etmeyin 36 Buna karşı onu tekzib ettiler, derken onları o recfe tutuverdi de yurdlarında dizleri üstü çöke kaldılar 37 Âde de, Semûde de ki size bunlar meskenlerinden belli olmaktadır,

Şeytan onlara amellerini tezyin etmişti de kendilerini yoldan çevirmişti, halbuki gözleri açık adamlar idiler

38 Karuna ve Fir'avne ve Hamâne de, celâlim hakkı için onlara Musâ beyyinelerle geldi de onlar o yerde

kibirlenib kafa tuttular, halbuki önüne geçecek değillerdi 39 Hasılı her birini günahiyle yakaladık, kiminin

başına bir taş yağdıran gönderdik, kimini sayha alıverdi, kimini yere geçirdik, kimini de garkettik, Allah

onlara zulmetmiyordu ve lâkin kendi nefislerine zulmediyorlardı 40

﴿٤١﴾ مَثَلُ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَ كَمَثَلِ
الْعَنْكَبُوتِۚ اِتَّخَذَتْ بَيْتًاۜ وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِه۪
مِنْ شَيْءٍۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٤٣﴾ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا
لِلنَّاسِۚ وَمَا يَعْقِلُهَٓا اِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٤﴾ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِن۪ينَ۟ ﴿﴾

Sh:»3777

﴿٤٥﴾ اُتْلُ مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَۜ اِنَّ
الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِۜ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُۜ وَاللّٰهُ
يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allahdan başka veliylere tutunanların meseli örümcek meseli gibidir: bir ev edinmiştir fakat evlerin en çürüğü de şübhesiz örümcek evidir, eğer bilselerdi 41 Her halde Allah biliyor ki onlar onun berîsinden nelere, ne gibi şeylere yalvarıyorlar, halbuki azîz odur, hakîm o 42 Hem bu meseller yok mu, biz onları insanlar için darbediyoruz, maamafih onlara âlimlerden maadasının aklı irmez 43 Allah, o Semavât-ü Arzı (o yüksekleri ve aşağıyı) hakk ile halk etmiştir, elbette bunda mü'minler için bir âyet var 44 Sana vahyolunan kitabı güzel güzel oku ve namazı kıl, sahih namaz edepsizlikten ve uygunsuzluktan nehyeder ve her halde Allahın zikri en büyük iştir ve Allah her ne işlerseniz bilir 45

41. ﴿مَثَلُ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَ﴾ Allahın mâsivasından

bir takım veliylere tutunanların meseli - ya'ni Allahdan başkalarını ihtiyaclarına karşı yardım eder, menfeatlari dokunur, işlerini görür, tehlükeden kurtarır diye veliy, sahıb, hâmî ittihaz ederek ma'bud

edinenlerin mesel olacak halleri ﴿كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِۚ﴾ örümceğin mesel olmuş haline

benzer ﴿اِتَّخَذَتْ بَيْتًاۜ﴾ bir ev edinmiştir - hiç dini olmıyanlar gibi bütün bütün evsiz, bir sinek

avlıyacak kadar bir

haneye tutunmuştur ﴿وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ﴾ fakat muhakkak ki evlerin en çürüğü ﴿لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ﴾ her halde örümcek evidir - evinde ev mefhumundan bir şey yoktur, ne gölge yapar ne korur, bir rüzgârla târmâr olur, onun için örümcek evinin çürüklüğü meşhur meseldir. İşte o örümcek kafalı müşriklerin de istinadgâhları, tutamakları böyle çürüktür. Bütün tutundukları fanîdir ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ eğer bilselerdi - Razî der ki: burada âlihe denilmeyip de evliya denilmesi yalnız açık şirki değil, hafî şirki dahi ibtale işaret içindir. Çünkü başkasına gösteriş ederek riya ile Allaha ıbadet edenler dahi Allahın mâsivasından veliy ittihaz etmiş olur. Onun meseli de ankebut meseline benzer. Peygamberleri tekzib edip şirke giden kavimlerin helâki misalleriyle beyan buyurulduktan sonra bu örümcek temsilinin iyradı Peygambere ve mü'minlere öyle büyük ve öyle şumullü bir va'd ve tebşîri tezammun etmektedir ki bütün bu Sûrenin ruhu denebilir.

Evet, Allahdan başkasına dayanan her ümid dibsizdir. 42.

﴿اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ مِنْ شَيْءٍ﴾ Şübhesiz, Allah biliyor onlar onu bırakıp da mâsivasından nelere çağırıyorlar, ne gibi şeylere ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ halbuki azîz o, hakîm o - her şey fanî, hepsi zaıyf ve hakır, iyzah edildiği üzere mağlûb edilmek ıhtimali olmıyan dilediğini dilediği anda mahvedebilir nihayetsiz bir ızzet ve kudret sahibi, ma'budluğu lâyık ancak o, gayet onurlu, yegâne bir azîz, her fi'li hikmet olan yegâne bir hakîm yalnız o iken, onun karşısında ondan başkasına yalvarmak ne kadar boş, ne büyük tehlüke.

43. ﴿وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ﴾ Bu meseller, biz onları

insanlar için darb ediyoruz - kâfirler demişlerdi ki Gökleri ve Yeri yaradan Allah nasıl olur da böyle örümcek, sinek gibi hevam Allah ve haşerat ile mesel darb eder? Bununla Allah, ne demek istiyor: « مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا » Bu suâle karşı sûrei Bakarede « اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا » buyurulduğu gibi burada da böyle cevab veriliyor: ya'ni bu mesellerin ne için iyrad edildiğini soranlar bilsinler ki biz onları insanlar için iyrad ediyoruz, sırf hayvan değil de insan iseler anlarlar ﴿وَمَا يَعْقِلُهَٓا اِلَّا الْعَالِمُونَ﴾ maamafih onları: onların hakikatini ancak âlimler teakkul edebilir. - Ya'ni Allahın mâsivasının fânî ve âciz ve binaenaleyh ondan maadasına ıbadetin bâtıl olduğuna ılim sahibi olanlardır ki bu meselin künhiyle zevkına ve faidelerini idrâk ederler. Bu ılim, cehil farkı neden denirse:

44. ﴿خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ﴾ Allah, o Semavatı ve Arzı - o yüksekleri

ve aşağıyı ﴿بِـالْحَقِّ﴾ hakkıle halk etti - boşuna değil hikmeti hakk ile yarattı hiç birinin yaradılışı

boşuna değil, gelişi güzel de değil, bir hak sebebi ve hikmeti iledir. Gökü de öyle Yeri de, yukarısı da

aşağısı da, âlimi de cahili de, hepsinin hakkı da hâlikının hakkı önünde serfüru etmektir.

﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنٖينَ﴾ Şübhesiz bunda mü'minler için elbette bir âyet var.

- Ilmin kıymetini, hakkın ehemmiyyetini haktan maadasının hiçliğini ve binaenaleyh Allahın mâsivasından veliy ittihaz etmenin çürüklüğünü ve binnetice mü'minlerin muvaffak olacaklarını isbat eden bir âyet.

45. ﴿اُتْلُ مَٓا اُوحِىَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ Sen, sana vahy olunan kitabı

tilâvet eyle - vird ederek devam üzere tekrar tekrar güzel güzel oku. Ya'ni o örümcek kafalı kâfirlerin

fitnelerine gam yeme de onlara karşı olmazsa kendi âleminde bu

Sh:»3780

Kur'anı güzel güzel oku, zikr olunan Peygamberlerin ve ümmetlerin halleriyle Allahın âyatını düşün, onun

için « اُتْلُ عَلَيْهِمْ » buyurulmamış, mutlak olarak « اُتْلُ » buyurulmuştur.

﴿وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ﴾ Ve namazı devam üzere kıl ﴿اِنَّ الصَّلٰوةَ﴾ hakikaten namaz

﴿تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ﴾ fahşadan - ya'ni açık çirkinlikten, edebsizlikten, fuhşiyyattan

﴿وَالْمُنْكَرِ﴾ ve münkerden: aklın ve şer'in beğenmiyeceği uygunsuzluktan, ma'sıyetten neyh

eder. - Bir kerre namaz içinde bunlar yapılmaz, bundan başka, namaz hakikati: ne olduğu bilinerek kılınan

sahih namaz, namaz haricinde de çirkinlikten, uygunsuzluktan nehyeder. Nehiy, intihayı istilzam etmese

bile her halde ıktıza eder. Sahihan namaza devam edildikçe salâh artar. Resulüllah sallallahü aleyhi vessellemden merviydir ki: «kim bir namaz kılar da o kendisini fahşa ve münkerden nehyetmezse o

namazla Allahdan uzaklaşmaktan başka bir şey artırmış olmaz = «

مَنْ صَلّٰى صَلَاةً لَمْ تَنْهَهُ عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ لَمْ يَزْدَدْ مِنَ

اللّٰهِ اِلَّا بُعْدًا » buyurmuştur. Onun için İbni Mes'ud Hazretleri demiştir ki: namazına itaat

etmiyen Allah tealâdan uzaklığı artırmaktan başka bir şey yapmaz.» Bunun sebebi, çünkü namaza itaat

onu hududuna riayet ederek hakkıyle kılıp nehyini tutmakla olur. «

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلّٖينَ اَلَّذٖينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ » buyurulduğu üzere

namaz kılıyor görünüp de namazın ne demek olduğundan gafil olanların vay hallerine. Onun içindir ki «

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ » buyurulmuştu.

Zira sûrei «Taha» da « وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِى » buyurulduğu vechile namazın hikmeti,

gayesi Allahın zikridir. Ya'ni Allahı anmak ve bu sâyede « فَاذْكُرُونِى اَذْكُرْكُمْ » müeddasınca

Allahın anmasına irmektir. Bu suretle namaz bir mi'racdir. Bunu bilenler «

اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ » mantukunca kendilerini her dem rablarının

huzurunda mülâkat halinde bulunuyorlar gibi zevk

Sh:»3781

içinde bir niyyet ve ıhlâs ile kılarlar. ﴿وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ﴾ Ve her halde Allahın zikri:

namaz en büyük iştir. - Ya'ni asıl künh-ü hakikati Allahi zülcelâli anmak ve onun celâl-ü kibriyası huzurunda kulun tahavvülât ve tetavvuratıyle acz-ü ıhtiyacını arz etmek demek olan namaz, haddi zatında en büyük âmildir. Yâhud, Allah tealânın sizi anması sizin onu anmanızdan daha büyüktür. Kul, Allah tealâyı celâl-ü cemaliyle yad ettiği zaman onun huzurı kibriyasında fahşa ve münkerden kaçınarak edeb-ü ıhlâs ile yükseleceği gibi Allah tealânın onu yad etmesini düşündüğü zaman ındi ilâhîde zerre kadar seyyiât ile anılmayı kimse arzu etmiyeceğinden her dem rızaya yükselmek için hissi hasenat ile meşbu' olur. Ve şübhe yok ki bu his, evvelkinden daha büyük bir âmili salâh olur. Düşünmeli ki Allah, Kur'anında Fir'avn gibileri nasıl anıyor, Peygamberleri ve mü'minleri nasıl anıyor. ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَاتَصْنَعُونَ﴾

Hem Allah, her ne işlerseniz bilir - ona göre anar ve ona göre ceza verir.

﴿٤٦﴾ وَلَا تُجَادِلُوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ اِلَّا
الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا اٰمَنَّا بِالَّذِى اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ
اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٧﴾
وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ
يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هٰؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا
الْكَافِرُونَ﴿﴾

Sh:»3782

﴿٤٨﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ
اِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٩﴾ بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِى صُدُورِ
الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾
وَقَالُوا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ
اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥١﴾ اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّا اَنْزَلْنَا
عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ehli kitâba en güzel olan suretden başkasıyle mûcadelede etmeyin ancak zulmedenler başka, ve deyinki: biz, hem bize indirelene iyman ettik hem size indirilene ve bizim ilâhımızla sizin ilâhınız bir, şu kadar ki biz yalnız ona müslimiz * İşte sana böyle kitab indirdik, onun için kendilerine kitab verdiklerimiz ona iyman ederler, şunlardan da ona iyman eden var ve bizim âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr eder * Sen bundan evvel kitab okur değildin, hâlâ da elinde yazı yazmazsın öyle olsaydı mubtıller şübhelene bilirlerdi * Fakat o (Kur'an) kendilerine ılim verilmiş kimselerin sînelerinde parıldayan

Sh:»3783

parlak âyetlerdir ve bizim âyetlerimizi ancak zalimler inkâr eder * Netekim ona rabbından âyetler indirilse ya dediler, de ki: o âyetler, hep Allahın ındindedir, ben ancak açık bir nezîrim * Yetişmedi mi daha onlara ki sana kitab indirdik, karşılarında okunup duruyor? Şübhesiz ki onda iyman edecek bir kavm için muhakkak bir rahmet ve ilâhî bir ıhtar var *

46. ﴿اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Yehûd ve Nesârâ ﴿اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ﴾ ancak en güzel olan mücadele sureti ile başka - meselâ kalabalığa incelikle, sertliğe yumuşaklık ile, öfkeye hazm ile, gevezeliğe nasıhat ile, şiddete vekar ile mukabele ederek delîli hakkı tavzıh ve tebyin etmek gibi. ﴿اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ ancak içlerinde zulmedenler başka - kâfi olan delîli kabul etmeyip haksızlıkla ınada, ifrata sapan, meselâ veledi var demekte, yâhud « يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ » gibi lâflar söylemekte ısrar ile mükâbere eden zalimler müstesna, zira o vakıt hallerine lâyık vechile müdafaa vacib olur.

Nush iyle yola gelmeyeni etmeli tekdir

Tekdir ile uslanmıyanın hakkı kötektir.

﴿وَقُولُوا﴾ Ve deyin ki - bununla en güzel mücadelenin nasıl olacağı ta'rif edilmiş oluyor. ﴿وَاحِدٌ﴾ Birdir: ülûhiyyette şeriki yoktur ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ biz yalnız ona müslimiz. - Onun birliğine ıhlâs ile teslim olmuş müslimanız. Bu ta'birde onlara bir ta'rız vardır. Zira onlar Ahbar ve Rühbanlarını erbab ittihaz etmişler, bahusus Nesârâ teslîse kail olmuşlardır. 47.

﴿وَكَذٰلِكَ﴾ Ve işte, böyle - bu güzel, bu bedi' indiriş tarziyle

﴿اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَۜ﴾

Sh:»3784

sana kitab indirdik ya Muhammed ﴿فَالَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ﴾ onun için kendilerine

kitab verdiklerimiz - gerek Yehûd ve gerek Nesârâ, Abdullah ibni Selâm gibi hakıkaten kitâbdan istifade

etmek nı'metine mazher edilenler ﴿يُؤْمِنُونَ بِهٖۚ﴾ ona, o sana indirilen kitaba iyman ediyorlar.

﴿وَمِنْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ﴾ şunlardan da - ya'ni Arabdan da ﴿مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖۜ﴾ ona iyman eden

var ﴿وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الْكَافِرُونَ﴾ ve bizim âyetlerimizi ancak kâfirler

inkâr eder - hakkı örtmeğe alışmış, gâvurluğu âdet edinmiş, cehûd kâfirler ki Yehûdî Kâ'b ibni Eşref ve

arkadaşları gibi.

48. ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتَابٍ﴾ halbuki sen bundan evvel -

ya'ni bu indirilmezden evvel - kitab okur değildin ﴿وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمٖينِكَ﴾ hâlâ elinle

yazmazsın da ﴿اِذًا﴾ o vakıt - ya'ni ümmî olmayıp da okuyup yazsa idin

﴿لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ﴾ o mutbıller: ya'ni bâtıl pişinde giden, yâhud ibtale behane arıyan o

haksız kâfirler şübhe edebilirlerdi - gerçi hakk arayan munsıf muhıkler yine şübhe etmezlerdi, çünkü ı'caz

için ümmîlik şart değildir. Netekim sair Peygamberler ümmî değillerdi, ancak o takdirde gerek müşrikler ve

gerek ehli kitabdan olan haksızlar için hiç olmazsa şübheye bir bahane bulunmuş olurdu. 49. ﴿بَلْ﴾

fakat ﴿هُوَ﴾ o - Kur'an

﴿اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فٖى صُدُورِ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَۜ﴾ ilim verilmiş kimselerin

sînelerinde parıldayan açık açık âyetlerdir

Sh:»3785

- burada beyyinata müteallık olmak nefyi irtiyab siyakına nazaran zâhir ve beyyin olduğu gibi haziften

selâmet ı'tibariyle de ercahtır. Ya'ni Allah tarafından birer alâmet, parlak mu'cizeler olduğu ehli ılmin

gönüllerinde ıyan beyan açık ve hiç şübheye mahal vermiyecek vechile zâhirdir.

﴿وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الظَّالِمُونَ﴾ ve bizim âyetlerimizi ancak zalimler inkâr eder - bildikleri halde hakkı tanımak istemiyen zulmü âdet edinmiş zalimler netekim 50. ﴿وَقَالُوا﴾ o zalimler - ehli kitabın hakkı kabul etmiyen kısmı Kur'anın âyet, ya'ni mu'cize olmasını - inkâr ettiler de dediler: ﴿لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهٖ﴾ rabbından üzerine bir takım âyetler, ya'ni Musânın Asası, Salihin Nakası gibi mu'cizeler indirilse ya!

﴿قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ de ki bütün âyetler ancak Allahın ındindedir. - Ya'ni gerek Kur'an, gerek sizin istediğiniz mu'cizeler: Hepsi Allahın nezdindedir. Kur'anı indiren Allah olduğu gibi obirlerini indiren ve indirecek olan da yalnız Allahdır. Başkaları değil, binaenaleyh ne dilerse indirir ben ona karışmam ﴿وَاِنَّمَٓا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ ve ben ancak açık bir nezîrim - inanmıyanlara azâbın habercisiyim. 51. ﴿اَوَ لَمْ يَكْفِهِمْ﴾ daha yetişmedi mi onlara - o başka âyet, başka mu'cize istiyenlere kâfi gelmedi mi daha mu'cize olmak üzere ﴿اِنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ bizim senin üzerine - demin söylenildiği vechile: bundan evvel okuması yazması olmadığı muhakkak bulunan senin üzerine - şübhesiz kitab indirmemiz ﴿يُتْلٰى عَلَيْهِمْ﴾ karşılarında okunup dururken ﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكَ﴾ şübhe yok ki onda - o kitabda

Sh:»3786

﴿لَرَحْمَةً﴾ mutlak bir rahmet - büyük bir nı'met ﴿وَذِكْرٰى﴾ ve bir ilâhî ıhtar ve nasıhat var ﴿لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ iyman edecek bir kavm için - ınad, teassub, aksilik edecekler için değil, iyman edecekler için bu âyetin, siyak-u sibakına nazaran « لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ » diyen zalimlere cevab olarak nâzil olduğu anlaşılıyor. Bununla beraber sebebi nüzulünde şu da rivayet olunmuştur.

Müslimanların bir takımları Yehûdîlerden işittikleri ba'zı şeyleri yazmış oldukları bir kürek ile gelmişlerdi. Resulullah sallallahü aleyhivesellem «bir kavmın kendi Peygamberlerinin getirdiğini bırakıp da başkasının başkalarına getirdiğine rağbet etmeleri hamakat veya dalâletlerine kâfidir» buyurdu. Bunun üzerine « اَوَ لَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ » âyeti nâzil olduـــاهـ. Gerçi bu âyet bu vak'a üzerine de okunabilir. Lâkin bunun sebebi nüzul olması âyetin altına ve üstüne muvafık düşmüyor. Çünkü sıyak-u sibakına nazaran « هم » zamirleri müslimlere değil « لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ » diyenlere raci'dir. Rivayet olunur ki Abdullah ibni Âmir ibni Rükn Hazreti Aişe radıyallahü anhaya bir hediyye takdim etmişti. Müşarün'ileyha «Abdullah ibni Amr» zannedip

reddeyledi ve o, başka kitabları tetebbu' ediyor, Allah tealâ ise «

اَوَ لَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ » buyuruyor

dedi. Bunun üzerine o Abdullah ibni Âmir dediler, o vakıt kabul etti. Hazreti Hafsa radıyallahü anha da kürek üzerine Yusüf kıssasından bir yazı getirmiş. Hazreti Peygambere okumuştu, aleyhisselatü vesselâm vechi renkten renge girerek buyurdu ki: canım yedi kudretinde olan zatı a'lâya kasem ederim ki ben aranızda iken size Yusüf gelse de beni bırakıp ona uyacak olsanız sapmış olursunuz. Ben sizin Peygamberlerden nasîbinizim, siz de benim ümmetlerden nasîbimsiniz. Hazreti Ömer ibnilhattab radıyallahü anh bir gün bir adama uğramıştı, bir kitab okuyordu, bir saat dinledi hoşuna gitti, o adama: bana bu kitabı yazıver dedi. O

Sh:»3787

da peki deyip bir deri aldı, onu hazırlayıp içine dışına yazıverdi, sonra Ömer onu alıp Hazreti Peygambere getirdi, okumağa başladı, Resuli ekrem sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin mübarek yüzünde de bir renk peyda olmağa başladı, derhal Ensardan bir zat o kitaba vurdu da «

ثَكِلَتْكَ اُمُّكَ يَا ابْنِ الْخَطَّابِ » anan gayb etsin seni ey Hattab oğlu» bu gün sen bu kitabı okuyalı beri Resulullahın yüzüne bakmıyor musun? Dedi, o vakıt Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki «ben hem fâtih ve hem hâtim ba'solundum ve bana hem cevamiul'kelim ve hem havatimi verildi ve bana söz ıhtisar edildi de edildi, sakının sizi mütehevvikler helâke sürüklemesinler

اهـ. Mütehevvikler, reviyyetsiz her işe dalanlar yâhud mütehayyirler demektir.

﴿٥٢﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنٖى وَبَيْنَكُمْ شَهٖيدًاۚ يَعْلَمُ مَافِى
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِ
اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٣﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِۜ وَلَوْلَٓا
اَجَلٌ مُسَمًّى لَجَٓاءَهُمُ الْعَذَابُۜ وَلَيَاْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

﴿٥٤﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِۜ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحٖيطَةٌ بِالْكَافِرٖينَۙ
﴿٥٥﴾ يَوْمَ يَغْشٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ
وَيَقُولُ ذُوقُوا مَاكُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿﴾

Sh:»3788

﴿٥٦﴾ يَا عِبَادِىَ الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ اَرْضٖى وَاسِعَةٌ فَاِيَّاىَ
فَاعْبُدُونِ ﴿٥٧﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ
غُرَفًا تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ اَجْرُ
الْعَامِلِينَ ﴿٥٩﴾ اَلَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٦٠﴾
وَكَاَيِّنْ مِنْ دَٓابَّةٍ لَاتَحْمِلُ رِزْقَهَا اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ وَهُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ
﴿٦٢﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ اِنَّ
اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ
الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَايَعْقِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki benimle sizin aranızda şâhid, Allah yeter, o Göklerde ve Yerde ne varsa bilir, bâtıla iyman edip de Allaha

Sh:»3789

küfredenler, işte onlardır hep husrâna düşenler * Bir de senden acele azâb istiyorlar, eğer müsemmâ bir ecel olmasa idi o azab onlara muhakkak gelmişti ve elbette o kendilerine gelecek, şuurları olmıyarak ansızın gelecek * Senden acele azab istiyorlar, halbuki Cehennem kâfirleri kuşatıp duruyor * O gün ki azâb onları hem üstlerinden hem ayakları altından saracak da tadın bakalım neler yapıyordunuz buyuracak * Ey benim iyman eden kullarım! Haberiniz olsun benim Arzım geniştir, o halde bana ıbadet edin o halde bana * Her nefis, ölümü tadacak, sonra döndürülüp bize getirileceksiniz * Ve iyman edip salih salih ameller yapmış olanlar, elbette onları Cennetin altlarından ırmaklar akan şehnişînlerine yerleştireceğiz, o halde ki orada ebedî kalacaklar, ne güzeldir ecri o işgörenlerin * Ki sabretmişlerdir ve yalnız rablarına dayanırlar * Öyleya nice hayvanlar var rızkını taşıyamaz, Allah onlara da rızk veriyor size de, o öyle semi' öyle alîm * Celâlim hakkı için sorsan onlara: kim o Gökleri ve Yeri yaratıb Şems-ü Kameri teshir etmiş? Elbette şübhesiz Allah derler, o halde nasıl çevriliyorlar? * Allah, kullarından dilediğine rızkı sererde kısar da ona şübhesiz Allah her şey'e alîm * Celâlim hakkı için yine sorsan onlara: kim o Semâdan peyderpey bir su indirip de Arza ölümünden sonra onunla hayat vermekte? Elbette şübhesiz Allah diyecekler, «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » de, fakat onların ekserisi aklı ermezlerdir *

56. ﴿يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey iyman eden kullarım! - «Ibadî» hıtabı hıtabı

teşriftir. Mükellefin en şerefli payesidir « عباداً لنا » gibi mutlak ıbad ta'birinde kâfir dahi dahıl olabilirse de (ıbadî) izafetinde kâfir dahıl olmaz. Zira kâfir Şeytanın sultası altındadır. Halbuki «

اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ » buyurulmuştur. Şayanı dikkattir ki cenabı

Allah Âdemi yarattığında şanlı bir ism olan hılâfet unvanıyle yad buyurdu, öyle iken İblîs bu isimden yılmadı,

Sh:»3790

sebeble ıkdamını artırdı adavet etti ve nihayet galebe edip « فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا » buyurulduğu üzere ikisini de Cennetten kaydırdı. Sonra onun evlâdından « عِبَادِى » teşrifine mazher olan muhlisûna gelince Şeytan onlardan kaçında « اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ » buyurulduğu gibi Şeytan kendisi de « لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ اِلَّا عِبَادَكَ » dedi. Demek ki Allahın ıbadı olmak payesini ihraz eden mükellef derece ı'tibariyle Yer yüzünde halîfe olandan daha yüksektir. Şu halde « اَلَّذِينَ اٰمَنُوا » vasfı ıhtırazî değil, şerefin vechini beyan için sıfatı kâşifedir. Bu suretle bu hıtab kâfirlerin mumaneatinden dolayı dinini gereğî gibi icra edemiyen ba'zı mü'minlere selâmet yolunu göstermek için bir hıtabı teşriftir. Ya'ni ey benim iyman şerefiyle müşerref olan kullarım ﴿اِنَّ اَرْضِى وَاسِعَةٌ﴾ haberiniz olsun benim Arzım geniştir. - Bulunduğunuz yerden ıbaret değil vası'dır. ﴿فَاِيَّاىَ فَاعْبُدُونِ﴾ O halde bana ıbadet ve ubudiyyet edin o halde sâde bana - ya'ni bulunduğunuz memlekette sâde bana ıbadet etmek kolay olmaz dininizi ızharda tazyika ma'ruz olur daralırsanız orada bağlanıp kalmayın Onu serbes yapabileceğiniz bir yere gidin, firar edin, hicret edin, o darlıktan genişliğe çıkmak için ne yapmak iycab ediyorsa yapın bana kulluk edin. Aleyhıssalâtü vesselâmdan bir hadîsi şerifte şöyle varid olmuştur: her kim dini sebebine bir yerden bir yere firar ederse bir karış da olsa Cenneti hakk eder. Ve İbrahim ile Muhammed aleyhimesselâma refîk olur اهـ. Ya ölüm tehlükesi, tehdid olursa ne yapmalı?

57. ﴿كُلُّ نَفْسٍ﴾ Her nefis - her nasıl olsa ve her nerede bulunsa ﴿ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ ölümü tadacak ﴿ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ sonra da hep bize irca' olunacaksınız - ba'solunup huzurı hakka dikilerek ecrinizi veya cezanızı alacaksınız. Binaenaleyh ondan kaçmakla kurtulamazsınız bil'âkis Allahdan başkasına

Sh:»3791

kulluk etmemek için ikrah karşısında bile her fedakârlığı göze alarak huzurı kemali ıhlâs ve hurriyyet ile gitmeğe çalışmalı.

60. ﴿وَكَاَيِّنْ مِنْ دَآبَّةٍ﴾ - Hicret emrolununca ba'zıları geçimliğimiz olmıyan memlekette nasıl gideriz demişlerdi bu nâzil oldu. 61. ﴿وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ﴾ - mes'uller Mekke müşrikleri

﴿فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ﴾ o halde nasıl çevriliyorlar? - Halikı küll olduğunu nâçâr ıkrar ederlerken ülûhiyyete gelince nasıl ondan dönüp şirke gidiyorlar? Bu hususta en çok ileri sürülen rızık mes'elesi olduğu için buyuruluyor ki 62. ﴿اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ الخ...﴾

﴿٦٤﴾ وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌۜ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٥﴾ فَاِذَا رَكِبُوا فِى الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَۚ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ اِذَا هُمْ يُشْرِكُونَۙ ﴿٦٦﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْۚ وَلِيَتَمَتَّعُواࣞ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ اَوَ لَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْۜ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُۜ اَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ﴾

Sh:»3792

﴿٦٩﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَاۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾

Meali Şerifi

Bu Dünya hayat bir eğlence ve oyundan ıbaret ve hakıkaten son yurd (dârı Âhıret) işte halîs hayat o amma bilselerdi * Baksan a gemiye bindiklerinde dini Allaha halîs kılarak ona muhlisâne duâ ederler de derken kendilerini karaya çıkardı mı derhal şirke koyulurlar * Ki kendilerine verdiğimiz ni'mete nankörlük etsinler ve hayattan zevk alsınlar diye, fakat ileride bilirler * Ya görmedilerde mi biz bir Harem yapmışız, emniyyet içinde, halbuki etraflarında nas çarpılıp kapılıyor, artık bâtıla inanıyorlar da Allahın nı'metine küfran mı ediyorlar? * Allaha karşı bir yalanı iftira eden yâhud hak kendine gelince yalan diyen kimseden daha zalim kim olabilir? Cehennemde değil midir ancak kâfirlerin yeri? * Bizim uğurumuzda mücahede edenlere gelince elbette biz onlara yollarımızı gösteririz ve şübhesiz ki Allah her halde muhsinlerle beraberdir *

RÛM

٣٠ سُورَةُ الرُّومِ

Mekkiyyedir.
Âyetleri - altmış.
Kelimeleri - sekiz yüz on dokuz.
Harfleri - Üç bin beş yüz on dört.

Fasılası - م ٠ ن ٠ و harfleridir
Evvelki sûrede mu'cize istiyenlerden bahsile «

وَقَالُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهٖ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ
اللّٰهِ ۰ اَوَ لَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى
عَلَيْهِمْ » buyurulmuş, ve mücahede ve ihsan ile hatmolunmuştu. Bu Sûrede de Kur'anın her türlü mu'cizeye kifayeti anlatılmak için gaybdan haber vererek kat'î mu'cize olduğu fi'len tebeyyün etmiş bir âyet ile başlanıp âyâti ilâhiyye tafsıl olunacaktır. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ الٓمٓ ﴿٢﴾ غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٣﴾ فٖى اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ
بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٤﴾ فٖى بِضْعِ سِنٖينَ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ
وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِ يَنْصُرُ مَنْ
يَشَٓاءُ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴿٦﴾ وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿﴾

Sh:»3794

﴿٧﴾ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ
غَافِلُونَ ﴿٨﴾ اَوَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا فٖٓى اَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللّٰهُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى وَاِنَّ
كَثٖيرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَٓاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٩﴾ اَوَلَمْ يَسٖيرُوا
فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُٓوا

اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوهَٓا اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا

وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِؕ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ

كَانُوٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَؕ ﴿١٠﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ اَسَٓاؤُا

السُّوٓاٰى اَنْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿﴾

Meali Şerifi

الم 1 Rum mağlûb oldu 2 Arzın yakınında, maamafih onlar bu mağlûbiyyetlerinin arkasından bir kaç

sene içinde muhakkak galebe edecekler 3 Önünde de sonunda da emir Allahın, ve o gün mü'minler

Allahın nusretiyle ferahlanacaklar 4 o kimi

Sh:»3795

dilerse muzaffer kılar ve azîz odur, rahîm o 5 Allahın va'di bu, Allah, va'dine hulf etmez ve lâkin nasın
ekserisi bilmezler 6 Bir zâhir bilirler Dünya hayattan, Âhıretten ise hep gafildirler 7 Nefislerînde bir
düşünmediler de mi? Allah o Gökleri ve Yeri ve ikisinin arasındakileri başka değil, ancak hak sebeb ve
müsemmâ bir ecel ile halk buyurmuştur, bununla beraber doğrusu insanlardan bir çoğu rablarının likasına
kâfirdirler 8 Ya Yer yüzünde gezib bir bakmadılar da mı? Nasıl olmuş akıbeti kendilerinden evvelkilerin?
Kuvvetçe kendilerinden daha şiddetli idiler, Arzı aktarmışlar ve onu kendilerinin ı'marından ziyade ı'mar
etmişlerdi, Peygamberleri de onlara beyyinat ile gelmişlerdi, demek Allah onlara zulmetmiyordu velâkin
kendileri nefislerine zulmediyorlardı 9 Sonra o fenalık yapanların akıbeti en fenası oldu, çünkü Allahın
âyetlerini tekzib ettiler ve onlarla eğleniyorlardı 10

1. ﴿الٓمٓ﴾ Allahü a'lem: Kur'anın ma'nâsındaki mu'cize olan âyâttan evvel nazmındaki ı'cazı ifade eden ilâhî sirre işarettir. Sûrei «Bakare» de de geçtiği üzere «elif», boğazın en içinden: bâtından «lâm», dilden: berzahtan, «mîm» dudağın en kenarından zâhirden çıktığı için bu üç harf mahreclerin usulünü teşkil eden üç mahrecten çıkan bütün harflerin bir nazmı bedii'ni iş'ar eder.

2. ﴿غُلِبَتِ الرُّومُ﴾ Rum mağlûb oldu - bi'seti seniyye sıralarında şarkî Roma ile İran, Dünyanın en büyük iki Devleti idiler. Hindli Süleyman Nedevî Efendinin asrı saadet tarihinde tahrir ettiği üzere bi'setin beşinci, ya'ni Milâdın altı yüz on üçüncü senelerinde bu iki komşu ve rakîb Devlet birbirleriyle kanlı bir muharebeye girişmişlerdi. İran ikinci Husrevin, Rum Hiraklin tahti hukmünde idi. Hududları Dicle ve Furat nehirleri üzerinde birbirine temass ediyordu. Filestın, Suriyye, Mısır ile Irakın bir kısmı ve

Sh:»3796

küçük Asya (Anadolu) Rumlara tabi' idi. İranlılar Rumlara iki taraftan hücum ettiler, Dicle ve Furat üzerinde «اذرعات و بصرى» Suriyyeye, Azerbaycan ve Ermenistan tarafından küçük Asyaya tearruz ettiler. İran orduları Rum kuvvetlerini her iki cebheden geri atarak denize dökünciye kadar ta'kıb etmiş, Suriyyedeki bütün mukaddes şehirleri zabteylemiş, Mîlâdın 614 üncü senesinde bütün Filestını ve Kudsi şerifi istîlâ etmişti. Bu istîlâ esnasında bütün kiliseler yıkılmış, bütün dinî mebanî tahrib ve telvis edilmişti, İranlılara iltihak eden yirmi altı bin Yehûdî altmış binden fazla Hıristiyanı kılıçtan geçirmişlerdi. İran Kisrasının kasrı otuz bin maktulün kafa tasıyle donatılmıştı.

Bu istîlâ tufanı burada durmıyarak Mısrı da basmış, Mîlâdın 616 ıncı senesinde İranlılar bir taraftan Nil vadîsini işgal ve İskenderiyyeye muvasalet, diğer taraftan bütün Anadoluyu istîlâ ederek İstanbulun Boğaziçi sahillerine kadar gelmişler, şarkî Roma imparatorluğunun payitahtı olan Kostantıniye (İstanbul) şehrinin karşısında görünmüşler, saltanatlarını Irak, Suriyye, Filestın, Mısır ve Anadoluya teşmil etmişlerdi. İranlılar girdikleri her yerde âteşgeler vücude getiriyorlar ve bu suretle Hıristiyanlığın çıktığı yerlerde âteşperestlik neşrediyorlardı. Şarkî Roma imparatorluğunun bu hezîmeti karşısında kendisine tabi' bulunan bir çok vilâyetler ısyan etmiş Afrikadaki ülkeler Avrupa tarafındaki vilâyetler, hattâ İstanbula mücavir şehirler bu Devletin hakimiyyetinden çıkmak istemişler ve çıkmışlardı. Elhasıl Şarkî Roma İmparatorluğu târmâr

olmuş, haki helâke serilmişti.

Romalıların bu mağlubiyyeti haberi Mekkeye vasıl olduğu zaman müşrikler ferahlamış ve müslimanlara karşı şematet yapmışlardı: siz ve Nesârâ ehli kitabsınız, biz ve Faris ümmîyiz, bizim ıhvanımız sizin ıhvanınızı tepelediler biz de sizi tepeleriz» demişlerdi. Bunun üzerine bir mu'cizei

Sh:»3797

Muhammediyye olmak üzere bu âyet nâzil olup buyuruldu ki: gerçi Rum mağlûb oldu 3.

﴿فِى اَدْنَى الْاَرْضِ﴾ Arzın en yakınında - Mekke arzının, ya'ni Arabistanın en yakınında:

Şamda yâhud Rum payitahtının pek yakınında ya'ni Anadoluda İstanbul civarında demek olabilir ki ikisi de doğrudur. O sırada Rum İmparatorluğu öyle perişan olmuştu ki dahilî ısyanlarla Devlet inhilâle uğramış, ordusu dağılmış, hazînesi boşalmış, İmparator Hirakl İstanbulu terk ederek Kartacaya kaçmağı bile kurmuştu. İranlıların galib kumandanları zaferin verdiği sermestî ile şusulhu teklif etmişler: İmparator, İranîler tarafından istenecek her şey'i verecektir. Ezcümle bin yük altın, bin yük gümüş, bin yük ipek, bin at, bin kadın teslim edecektir. Rum İmparatorluğu bütün bu zilletâver şeraiti kabul etmiş, bu esaslar üzerinde sulhu imzalıyacak murahhaslar göndermişlerdi.

Bu murahhaslar İranlıların nezdine vardıkları zaman Husrev şu sözleri de söylemiş: bu kâfi değildir. Bizzat İmparator Hirakl karşıma zincirler içinde gelerek maslûb ilâhına bedel ateş ve Güneşe tapmalıdır اهــ. İşte o mağlûbiyyet, böyle bir mağlûbiyyet idi. Böyle bir izmihlâl için de Romalıların bir kaç sene zarfında canlanıp yeniden galib geleceklerine kat'iyyetle hukmetmek şöyle dursun ihtimal vermek bile âdeten akılların havsalasına sığacak bir şey değil idi. Fakat böyle bir hengâmda Allah tealâ Resulüne gaibden şu haberi bildiriyordu: ﴿وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ﴾ maamafih onlar bu mağlûbiyyetlerinin arkasından ﴿سَيَغْلِبُونَ﴾ kat'ıyyen galebe edecekler - hem uzak değil 4.

﴿فِى بِضْعِ سِنِينَ﴾ bıd'ı sinîn içinde: ya'ni bir kaç sene zarfında - ki bidı' üçten dokuza kadardır. Netekim bu âyet nâzil olunca Hazreti Ebi Bekir radıyallahü anh o sevinen müşriklere

Sh:»3798

şöyle demişti: Allah sizin gözlerinizi aydınlatmıyacak, Peygamberimiz haber verdi. واللّٰه Rumlar bıd'ı sinîn içinde Farislere mutlak galebe edecekler. Buna karşı Übeyy ibni Half «yalan söylüyorsun, haydi aramızda bir müddet ta'yin et seninle bahse girelim» dedi ve tarafeynden on deve üzerine bahse girişip üç sene müddet ta'yin ettiler, Ebû Bekir keyfiyyeti Resulullaha haber verdi, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem «bıdı', üçten dokuza kadardır. Hatarı artır, müddeti uzat» buyurdu, bunun üzerine Ebû Bekir çıktı, Übeyye rast gelince o, galiba peşiman oldun dedi, hayır dedi, gel seninle bahsi artıralım, müddeti de uzatalım, haydi dokuz seneye kadar yüz deve yap, o da haydi yaptım dedi. Tirmizînin sahîhinde rivayet ettiği üzere «Bedr» günü Rumlar Fürslere galib geldiler, Ebû Bekir de sonra onu Übeyyin veresesinden aldı, Peygambere götürdü, aleyhıssalâtü vesselâm da ona bunu tesadduk et buyurdu.

﴿لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ﴾ Önünden de sonundan da emir Allahın - ya'ni Rumlar galib gelecekler diye ondan sonra Dünyada emr-ü irade, hukûm ve kumanda Rumların olacak zannedilmesin, onlar galebe etmezden evvel emir, ne onların ne İyranîlerin olmayıp Allahın olduğu gibi onların galebesinden sonra yine Allahındır. O önce onları mağlûb ettiği gibi sonra da eder.

﴿وَيَوْمَئِذٍ﴾ Hem de o gün - ya'ni Rumların Fürse galib geleceği gün

﴿يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ﴾ mü'minler ferahlanacak 5. ﴿بِنَصْرِ اللّٰهِ﴾ Allahın nusratiyle -

ya'ni ötede Rumlar İyranîlere galib gelirken aynı zamanda beriden müslimanlar da Allahın nusratiyle müşriklere karşı muzaffer olacaklar ve yalnız Rumların galebesiyle değil, Allahın bilhassa kendilerini muzaffer kılan nusratiyle sevinecekler, mü'minlere bu suretle va'd olunan bu nusrat, bu ferah

Sh:»3799

«Bedr» muzafferiyyetidir. Netekim tefsiri Taberîde «

وَهُوَ نُصْرَةُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ بِبَدْرٍ » demiştir. Fil'vaki' Tirmizînin

rivayeti vechile Rumların Fürslere galebesi «Bedr» günü olmuştur. Fakat galebenin tafsılâtiyle tebeyyünü Hudeybiyye sıralarında ma'lûm olabildiği ve Hazreti Ebi Bekir de develeri übeyyin kendisinden değil, sonra veresesinden aldığı cihetle ba'zıları bu ferah gününü Hudeybiyye günü sanmışlardır. Hindli Süleyman Nedevî Efendi asri saadet tarihinde bunu şöyle tesbit etmiş: «Resuli ekremin işareti mucebince dokuz sene sonra bu ıhbarı nebevî tehakkuk etmiş ve onun tehakkuku «Bedr» zaferinin ihrazına tesadüf etmiştir. «

مستدرك وترمذى » Ba'zılarına göre bu haber, hicretin altıncı senesinde Hudeybiyye musalehası esnasında tehakkuk etmiştir. Lâkin bu doğru değildir. Bu sui tefehhümün sebebi şudur: sahîhi Buharînin beyanına nazaran Hazreti Peygamberin Hirakle gönderdiği nâmeyi hamil elçi Suriyyeye muvasalet ettiği zaman Hirakl zaferini tes'id ediyordu. Bu elçi Hudeybiyye muselehası sıralarında gönderildiği için bir çokları Hiraklin o sıralarda zafer ihraz ettiğini zannetmişler. Halbuki: Hirakl zaferi çoktan kazanmış ve onu tes'id için Suriyyeye gelmiş bulunuyordu. Roma takvimine göre: bi'seti Muhammediyye altı yüz dokuz senesinde vuku' bulmuş, şarkî Roma ile İyran arasındaki muhasamat altı yüz onda başlamış on üç ile on dört seneleri harb içinde geçmiş altı yüz on altıda Romalılar mağlûb olmuşlar, altı yüz yirmi ikide mukabil harekete geçmişler, altı yüz yirmi üçte galebeye başlıyarak altı yüz yirmi beşte kat'î zaferi ihraz etmişlerdir. Mağlûbiyyetin başlangıcıyle galibiyyetin başlangıcı arasında dokuz sene geçmiş olduğu gibi kat'î mağlûbiyyetle kat'î galibiyyet arasındaki müddet de dokuz seneden ıbaret bulunuyor اهـ.

«Hicreti seniyye bı'setin on üçüncü senesi olduğu için altı yüz yirmi üç hicretin ikinci senesine müsadif olmuş olur ki «Bedr» de o senedir. Demek ki Rumlar mağlûbiyyetlerinin

Sh:»3800

yedinci, harbin ikinci senesi galebeye başlamışlar ve onlar galebe etmeğe başladığı sıra müslimanlar da «Bedr» günü müşriklere galib gelerek ferahlanmışlar. Bununla beraber harb iki sene daha devam etmiş, bu müddette Rumlar İranîlerin işgal ettikleri bütün vilayetleri kurtararak düşmanlarını Dicle ve Furatın gerilerine atmışlardır. Bu suretle tam dokuz sene ve üç sene nihayetinde kat'î galebe tamam olarak «

سَيَغْلِبُونَ فِى بِضْعِ سِنِينَ » haberi her vechile tehakkuk etmiştir. Şu halde bundan dokuz

sene evvel, ya'ni hicretten yedi sene mukaddem bı'setin yedinci senesi Kur'an bu haberi verirken

sarahaten dokuz sene de demeyip « بِضْعِ سِنِينَ » diye bir nevi ibham ile ifade etmesinde de vakıa

mutabakat noktai nazarından derin ve şümullü bir belâğat ve cem'ıyyet varmış. Çünkü bıd'ı sinîn demekle hem galebe müddeti olan üç seneye, hem mağlûbiyyet sonundan « بدر » e müsadif ilk galebeye kadar olan yedi seneye hem de kat'î galebe müddeti olan dokuz seneye muntabık olabilecek bir işaret vermiş bulunuyor ki bunlardan birisi tasrih olunsa idi vak'anın bütün safahatı gösterilmiş olmaz ve binaenaleyh bu cem'ıyyetli tarzı ı'caz bulunmazdı. Bir de bu beyandan asıl maksad, Rumların galebesinden ziyade mü'minlerin nusrati ilâhiyye ile ferahlanacakları günün tarihini tesbit etmek olduğuna işaret edilmiş oluyor. Zira bıd'ı sinîn mübhem olmakla beraber galebe vukuuna merbut olan « يومئذ » muayyendir. Bu cihetle âyetin bu ferah gününü gösteren mu'cizesi Rum galebesini haber veren mu'cizesinden daha şanlıdır.

Böyle iken bir çoklarının bundan zühûl etmeleri ne kadar şayanı eseftir. Evet, buyuruluyor ki «Rum mağlûbiyyetlerinin arkasından bıd'ı sinîn içinde galebe edecekler, önünde de sonunda da emir Allahın ve onlar galebe ettikleri sıra mü'minler de Allahın nusratiyle ferahlanacaklar» bu nasıl olur? demeyin

﴿يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ﴾ o kimi

dilerse mansur eder - dilediğini muzaffer kılar. Ya'ni onun nusrati esbaba muhtac değil, esbab onun iradesine bağlıdır. Dün Fürsleri galib kılmış iken yarın Rumları galib kılar. Bir de bakarsın hiç ümid edilmedik bir zamanda tutan hiç bir kuvvetleri yok zannedilen mü'minleri hepsine karşı mansur ve muzaffer eder. ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ ve azîz o rahîm o - hiç mağlûb olmak ihtimali olmıyan ızzet sahibi ancak odur. Yegâne rahmet edecek olan da odur. Onun için de bir zaman olur mağlûbları galib kılar, mü'minleri nihayet zafere irdirir.

6. ﴿وَعْدَ اللّٰهِ﴾ Allah va'di - bu zikrolunan galebe ve nusrat öyle bir va'ddir ki onu Allah tealâ va'd buyurdu. ﴿لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ﴾ Allah, va'dine hulfetmez - binaenaleyh bunlar behemehal tehakkuk edecektir. Burada açık olarak iki va'd var. Birisi Rumların mağlûbiyyetlerinden sonra galib gelecekleri, birisi de mü'minlerin nusrat ile ferahlatacaklarıdır. Bu iki va'd çok geçmeden tehakkuk etti, Ebû Bekir bahsi kazandı. Bu suretle bunun nübüvveti Muhammediyyeyi isbat eden ilâhî bir âyet, bir mu'cize olduğu tebeyyün eyledi. Bu yüzden bir çoklarına hidayet yetişti müsliman oldular. Nüzulü daha mukaddem iken bu suretle mu'cizeliğinin tehakkuk ve tebeyyünü muahhar olmak hasebiyle tertibde obir Sûreden sonraya konuldu. Orada « لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ » diye mu'cize istiyenlere karşı « اَوَ لَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ » buyurulmakla buna işaret de olunmuştu. Maamafih bu iki açık va'd arasında « لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ » ile anlatılan diğer bir va'd daha vardır ki Rumların İranlılara galib olduktan sonra ileride müslimanlara mağlûb olacaklarına işaret eder. Netekim baştaki « غُلِبَتِ » ma'lûm « سَيَغْلِبُونَ » meçhul sıgasıyle okunduğu takdirde Ebû Saidi Hudrî ve sâireden rivayet edilen kıraeti şazze vechile «Rum

galib geldi fakat onlar bu galebelerinden sonra ileride mağlûb olacaklar» diye doğrudan doğru bu ma'nâ tasrih edilmiş olur. Bu ise evvelkilerden daha uzak ve istikbale âid olmak ı'tibariyle daha mühim olan bir mu'cizedir. Fakat obirleri gibi Peygamberin zamanında zâhir olmayıp sonra tehakkuk edeceğinden âyette işaret ile gösterilip tarafı risaletten beyan buyurulmuştur. Filvakı' İranlılara galib gelen Hiraklin kendi hayatında Rum orduları Hazreti Ebi Bekrin zamanı hılâfetindeki Yermûk muharebesinde ı'tibaren İslâm mücahidleri karşısında mağlûb olmıya başlıyarak Hazreti Ömer zamanındaki futuhı Şamdan tâ İstanbulun fethine kadar devam etmiş ve bu suretle bu mu'cize dahi temamen tehakkuk ve tebeyyün eylemiştir.

Bir de Ebû Hayyan Bahri muhıt nam tafsirinde şunu kaydetmiştir: şeyh üstaz Ebû Ca'fer İbnizzübeyr hikâye ederdi ki Ebülhakem ibni Berrecan müslimanların beyti makdisi fethedeceklerini « الٓمّٓ غُلِبَتِ الرُّومُ ـ اِلٰى ـ بِضْعِ سِنِينَ » kavli ilâhîsinden zaman ve günü muayyen olarak istihrac etmiş idi. Ve İbni Berrecan kendisi feth için ta'yin ettiği vakıttan evvel vefat eyledi, vefatından bir zaman sonra da müslimanlar onun ta'yin ettiği vaktıtta Kudsü feth ettiler. Müşarün'ileyh Ebû

Sh:»3803

kitabullahdan istihrac ederek mugayyebata dair bir takım şeylere muttali' olduğuna ı'tikad ederdi اهـ. Muhyiddîni arabî, dahi işbu Kudüs fethi hakkındaki istihracdan bahs etmiştir. Demek olur ki âyette ancak ricalullaha münkeşif olan daha diğer iymalar da vardır.

Alusî tesirinde de der ki: Muhyiddini arabî, ırakî ve sâire gibi arifînin Kur'anı kerimden mugayyebat istihrac ettikleri meşhurdur. Bu bir takım kavaıdi hisabiyye ve a'mali harfiyye üzerine mebnîdir ki onlara dair seleften bir şey varid olmamıştır. Hazreti Ali kerremallahü vechehuye «Resulullah size başkalarından ketmeylediği bir sir söyledi mi?» diye sorulmuştu, dedi ki hayır ancak Allah tealânın bir kuluna kitabında bir anlayış vermiş olması müstesna. ﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَعْلَمُونَ﴾ Ve lâkin nasın ekserîsi bilmezler. - Ya'ni bunların Allah va'di olduğunu ve Allahın va'di muhakkak vaki' olacağını bilmezler.

7. ﴿يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ﴾ Sâde Dünya hayattan bir zâhir bilirler - bu gün kim galib gelir, ne yüze çıkarsa ona bakar, onu bilirler ﴿وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ﴾ Âhıretten ise hep gafildir onlar - bu Dünyanın sonu nereye varacağını düşünmez ilerisi ne olacağının farkında olmazlar. 8.

﴿اَوَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا فٖٓى اَنْفُسِهِمْ قف﴾ Ye nefislerinde bir düşünmediler de mi? - Ya'ni neye ilerisini düşünmüyorlar? Bu Dünya hayatın muvakkat olduğuna ve bunun bir sonu, hak ve sâbit bir Âhıreti bulunduğuna bütün Semavât-ü Arz delâlet edip dururken kendi kendilerine vicdanlarında ve Yâhud kendi nefisleri hakkında neye bir düşünüp de bilmiyorlar ki

﴿مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا﴾ Allah o Gökleri ve Yeri ve ikisinin aralarındakileri

Sh:»3804

başka türlü değil ﴿اِلَّا بِالْحَقِّ﴾ ancak hakk ile ﴿وَاَجَلٍ مُسَمًّىط﴾ ve müsemmâ bir ecel, - ya'ni muayyen bir müddet ile yaratmıştır - ya'ni aşağıda ve yukarıda ve bütün bunların aralarında bulunan kâinattan hepsinin bir ömrü, muayyen bir müddet ile bir eceli, bir sonu vardır. Bununla beraber hiç biri boşuna yaradılmamış, her biri sâbit ve bâkıy bir hakka delâlet etmek üzere bir vechi hak, bir hikmeti hakk ile yaradılmıştır.

Onun için hepsi « كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُط » mantukunca bu Dünyanın fâni olup sonunda hakkın huzuruna gidilen bir Âhıret bulunduğunu anlatmaktadır.

﴾وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ﴿ Bununla beraber

insanlardan bir çoğu her halde rablarının likasına kâfirdirler - ya'ni bir çokları yalnız Âhıretten, tefekkürden gaflet ile kalmazlar da kendilerini yaradıp yetiştiren hakkın huzuruna gidilip mükâfat ve mücazata irileceğini kat'ıyyen inkâr dahi ederler. Ya Dünyayı ebedî imiş gibi farz ederler, yâhud da bütün hılkat, hikmetsiz, gayesiz, bâtıl imiş gibi her şey'in fânî olup sonunda boşa gittiğini ve binaenaleyh insanın sonu da bir ölümle hiç olup bittiğini iddia ederler, rablarının cemal-ü celâline irmeği tanımaz küfrederler. 9.

﴾اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ﴿ Ye o Arzda bir gezmediler mi? - O kâfirler

﴾فَيَنْظُرُوا﴿ bir gezip de baksalar a

﴾كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴿ nasıl olmuş akıbeti o kendilerinden

evvelkilerin - kendilerinden evvel küfreden Ad, Semûd gibi munkarız olmuş kavmlerin?

﴾كَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴿ Onlar kuvvetçe kendilerinden daha şiddetli idiler

﴾وَاَثَارُوا الْاَرْضَ﴿ ve Arzı aktarmışlar - ekin ekmek

Sh:»3805

veya su, ma'den çıkarmak için toprağın altını üstüne çevirmişler

﴾وَعَمَرُوهَا اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا﴿ ve onu kendilerinin ı'marından daha ziyade ma'mur

etmişlerdi ﴾وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴿ Resulleri de kendilerine beyyinelerle, açık

bürhanlar, mu'cizelerle gelmişlerdi - ya'ni onlara inanmadılar da helâk ve münkarız oldular

﴾فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ﴿ demek ki Allah onlara zulmetmiyordu - cürümsüz helâk

etmiyordu, buna zulüm ta'bir olunması Allah tealânın kemali nezahetini ızhar içindir. Yoksa Allah cürümsüz

de helâk etse hakıkatte yine zulm olmazdı. Çünkü Allah celle celâlühu maliki hakıkîdir. Mâlikin milkinde

dilediğini yapması zulm olmaz. Zulüm, gayrın hukukuna tecavüzü tazammün eder.

﴾وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴿ ve lâkin onlar, nefislerine zulmediyorlardı çünkü

hikmeti ilâhiyyeye nazaran cem'ıyyetlerinin ve kendilerinin helâkini ıktiza eden ma'sıyetleri ihtiyar

ediyorlardı 10. ﴾ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ اَسَاؤُا السُّوآٰى﴿ sonra o kötülük

yapanların akıbeti en kötüsü oldu - akıbetlerin en kötüsü, en kötü ukubet olan Cehennem azâbıdır.

﴾اَنْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ﴿ Çünkü Allahın âyetlerini tekzib ettiler.

﴾وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤُنَ﴿ ve onlarla eğleniyorlardı,

﴿١١﴾ اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٢﴾

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿﴾

Sh:»3806

﴿١٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَٓائِهِمْ شُفَعَٓؤُا وَكَانُوا بِشُرَكَٓائِهِمْ

كَافِرِينَ ﴿١٤﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٥﴾ فَاَمَّا

الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِى رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ

﴿١٦﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَٓائِ الْاٰخِرَةِ

فَاُولٰٓئِكَ فِى الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٧﴾ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ

تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِى السَّمٰوَاتِ

وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٩﴾ يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ

الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَىِّ وَيُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah halkı ilkin yapar, sonra da çevirir onu yeniden yapar, sonra hep döndürülüb ona götürüleceksiniz 11 O saat çattığı gün mücrimler her ümidi keserler 12 Kendilerine şeriklerinden şefaat edenler de bulunmaz, şeriklerine hep kâfir olmuşlardır 13 Hem o saat çattığı gün o gün ayırd olurlar 14 İmdi iyman edib salih ameller yapmış olanlar, o vakıt onlar bir ravzada neş'elenirler 15 Âyetlerimize ve Âhıret likasına yalan deyib de küfredenlere gelince işte bunlar o vakıt azâb içinde ihzar olunurlar 16 O halde tesbih Allaha, o zaman ki akşam edersiniz ve o zaman ki sabah edersiniz 17 Hem hamd ona

Sh:»3807
Göklerde ve Yerde ve ikindileyin ve o zaman ki öğle edersiniz 18 O ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır ve toprağa ölümünden sonra hayat verir, sizler de işte öyle çıkarılacaksınız 19

13. ﴿شُرَكَٓائِهِمْ﴾ - Allaha karşı uydurup şirk koştukları ma'budlar.

15. ﴿رَوْضَةٍ﴾ - RAVZA, esasında sulu, yeşillikli güzel bostan demek olup burada murad, Cennet ravzalarından bir ravzadır. 16. ﴿مُحْضَرُونَ﴾ ihzar olunacaklar -

İHZAR, mücrimi yakalayıp zorla mahkeme huzuruna getirmektir. 17. ﴿فَسُبْحَانَ اللّٰهِ﴾ o halde tesbih Allaha - mâdemki ilerisi öyledir: o saat gelip çatacaktır. O gün o ye's-ü ihzardan kurtulup bir ravzada neş'elene bilmek için şimdi Allaha tesbih ediniz - her şey değiştiği halde kendisi zeval ve noksandan arî, tegayyür-ü tehavvülden münezzeh, vechi ehadiyyetiyle bâkıy sübhan olan Allahı zül'celâli şirk ve noksan şaibelerinden tenzih ediniz.

TENZİH, ya yalnız kalb ile olur: cezmen ı'tikad. Veya onunla beraber dil ile olur: zikri hissî, yâhud bunlarla beraber bir de erkân ve ef'ali mahsusa ile olur ki ameli salihtir. Evvelkisi asıl, ikincisi onun semeresi, üçüncüsü de ikincinin semeresidir. Çünkü insan, kalbinden bir şeye ı'tikad edince o dilinden zâhir olur. Söylediği zaman da sıdkı, ahval ve ef'alinden belli olur. Lisan, kalbin tercümanı, amel de lisanın bürhanıdır. Erkânın efdâli ise hem lisan ile zikri, hem kalb ile niyyeti tezammun eden namazdır. Onun için namaz hem zikirdir, hem bir tenzih ve tesbihtir. Binaenaleyh tesbih denilince her nev'ine şamil olursa da mutlak kemaline masruf olacağına göre en evvel namaza mahmul olur.

Sh:»3808

Onun için burada beş vakıt namaz saatleri telhıs olunmuştur ki zamanın Âhırete doğru akışını gösteren en mühim inkılâb lâhzalarını ta'kıb eden bereketli saatleridir. Evvelâ makam, makamı inzar olmak ı'tibariyle geceye doğru ﴿حِينَ تُمْسُونَ﴾ o zaman ki akşamlarsınız - bu iki vakta şamildir. Birisi Güneşin gurubunu ta'kıb eden mağrib (ışai evvel) ya'ni ilk akşam vaktı ki şafak denilen kızıllık veya beyazlık gaib olana kadar, ikincisi şafakın gaib olmasını ta'kıb eden ışai ahîre, ya'ni yatsu vaktı fecre kadar. Üçüncüsü ﴿وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴾ ve o zaman ki sabahlarsınız - fecri sadıktan, ya'ni tan yeri ağardıktan Güneş doğana kadar. O ne güzel zaman ve ne güzel ni'met. 18.

﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ Göklerde ve Yerde hamid de onun ﴿وَعَشِيًّا﴾ ve ikindiyin -

AŞİY, akşam üstü demek olduğuna göre ikindi vaktı asrı sani olmak gerektir. ﴿وَحِينَ تُظْهِرُونَ﴾ hem o zaman ki öğlen ederseniz - bu ikisile tam beş vakıt olmuş olur.

Burada öğlenin te'hıri fasılaya riayet için denilmiş ise de inzar nüktesiyle akşamın takdimindeki tekabüle riayet için ikindinin «aşiy» ta'biriyle takdim edilmiş olması makama daha münasibdir. 19.

﴿يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾ ölüden diri çıkarır - gıdadan hayvan, yumurtadan civciv, nutfeden insan, cahilden âlim, kâfirden mü'min gibi ki uyuyandan uyanık da öyledir. Ve bu münasebetle zikrolunmuştur. Ve bil'âkis ﴿وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَىِّ﴾ ve diriden ölü çıkarır. - Bunun misali çoktur ﴿وَيُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ ve Arza ölümünden sonra hayat verir. - Hazandan sonra bahara bak

Sh:»3809

﴿وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ﴾ işte siz de öyle çıkarılacaksınız - bu noktada tabiatçılık hatasına düşülmemek için tabiatler üzerinde hâkim olan Allah tealânın kudreti delillerinden ba'zıları ıhtar olunarak buyuruluyor ki :

﴿٢٠﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَٓا اَنْتُمْ بَشَرٌ

تَنْتَشِرُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا
لِتَسْكُنُوٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمٖينَ
﴿٢٣﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَٓاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهٖ
اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ يُرٖيكُمُ
الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَيُحْيٖ بِهِ الْاَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿﴾

Sh:»3810

﴿٢٥﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ تَقُومَ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِهٖ ثُمَّ اِذَا
دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْاَرْضِ اِذَٓا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَهُ مَنْ فِى
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذٖى يَبْدَؤُا
الْخَلْقَ ثُمَّ يُعٖيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِى
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

20 Ve onun âyetlerindendir ki sizi bir topraktan yarattı, sonra da siz şimdi bir beşersiniz intişar edip duruyorsunuz 21 Yine onun âyetlerindendir ki: sizin için nefislerinizden zevceler yaratmış kendilerine ısınırsınız diye ve aranızda bir sevgi ve bir esirgeme yapmış, şübhesiz ki bunda düşünecek bir kavm için âyetler var 22 Yine onun âyetlerindendir: Göklerin ve Yerin yaradılışı ile dillerinizin ve benizlerinizin muhtelif oluşu, şübhesiz ki bunda âlimler için âyetler var 23 Yine âyetlerindendir: gecede gündüzde uyumanız ve fazlından nasîb aramanız, şübhesiz ki bunda eşitecek bir kavm için âyetler var 24 Yine onun âyetlerindendir: size hem korku ve hem tama' için şimşek gösteriyor ve Semâdan bir su indiriyor da onunla Arza ölümünden sonra hayat veriyor, şübhesiz ki bunda akledecek bir kavm için âyetler var * Yine onun âyetlerindendir: Göğün ve Yerin onun emriyle durması, sonra sizi bir çağırış çağırdığı vakıt Arzdan derhal siz çıkarsınız * Hem Göklerde ve Yerde kim varsa onun, hepsi ona

Sh:»3811

divan durmaktadır * Hem odur o halkı ilkin yaratan, sonra onu çevirip yeniden yapacak olan ki bu ona daha kolaydır, Göklerde ve Yerde destân en yüksek şan onun ve azîz o hakîm o *

20. ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهٖ﴾ ve onun âyâtındandır. - Yukarıki haberler gibi şu da Allahın ülûhiyyeti

âyetlerinden: eşyanın tabiate mahkûm olmayıp tabiatler üzerinde hâkim ve onun için ba'se dahi kadir

bulunduğuna delâlet eden alâmetlerindendir: ﴿اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ ki sizleri bir

topraktan yaratmış Arz üzerinde hiç insan yok iken onu bulunduğu tabiatte bırakmayıp kuru toprağa hayat

vererek « مِنْ سُلاَلَةٍ مِنْ طِينٍ » müeddasınca çamurdan bir sülâleden siz insan cinsini halk

etmesi ki eğer o tabiate mahkûm olsa idi câmid toprağa o tahavvülü vermek kabil olmazdı. Evvel bir insan huceyresi yaratılamıyacağı gibi bu gün de bir insan gıdası yapılamazdı, halbuki yaradılmış

﴿ثُمَّ اِذَآ اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ﴾ sonra da şimdi siz bir beşersiniz, intişar edip

duruyorsunuz - derisi çıplak zarif bir mahluk olarak tenasül edip çoğalıp yayılıyorsunuz - bir kara toprağın bu derece tekâmüle irdirilmesi, işte hâlık tealânın rübubiyyetini ve ölüleri diriltmeğe kudretini gösteren âyâtındandır.

21. ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهٓ﴾ yine onun âyâtından - ülûhiyyetin eltafını gösteren âyetlerinde:

﴿اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا﴾ ki sizin için nefislerinizden - ya'ni

maymun veya diğer bir hayvandan değil, kendi özlerinizden ayni insan, beşer cinsinden - zevceler

halketmiş ﴿لِتَسْكُنُوٓا اِلَيْهَا﴾ kendilerine ısınasınız: mey! edip ülfet eyliyesiniz diye - çünkü

cinsiyyet koklaşmağa ıhtilâf ürküntüye sebeb olur. İnsan eşini başka hayvandan

Sh:»3812

aramak mecburiyyetinde kalsa idi ne feci' olurdu? ﴿وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ hem aranızda bir meveddet ve rahmet koymuş - izdivac vasıtasiyle öyle insanî bir seviş ve esirgeyiş ki hayvanlar gibi kızışma demlerine munhasır değil, hattâ yalnız zevclerle zevceler arasına değil umumiyyetle siz

insanlar arasında bir meveddet ve merhamet hissi yapmıştır ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ﴾ şübhesiz onda -

nefislerinizden zevceler yaratıp aranıza meveddet ve rahmet bırakmakta ﴿لَاٰيَاتٍ﴾ âyetler var,

sâde bir âyet değil, bir çok âyetler, Allah tealânın tabiatleri halk ve tahvil edip kemale irdiren kudretiyle beraber rahmetine, ve bilhassa insanlar hakkındaki ınayeti rahmaniyye ve ahkâmı rabbaniyyesine dahi

delâlet eyliyen deliller vardır. ﴿لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ tefekkür edecek bir kavm için - ya'ni bu âyet,

çok düşünülecek bir âyettir. Hem sâde ferdin düşünmesi kâfi değil cem'ıyyetle kavm düşünmelidir. Düşünecek bir kavm için insan hılkatinin bu âyetinde öyle hikmetler, delâletler vardır ki insanlığın nasıl yüksek bir ahlâk ve sevimli bir medeniyyete müstaıd ve ne kadar mes'ud bir hayat ve nı'mete namzed olarak yaratıldığını ve bu hayatın bir rüknü olan kadının sükut ve zilletten muhafazası için sevgi ve esirgeme hisleriyle nasıl bir nizamı ictimaî ta'kıb edilmek lazım geldiğini gösterir.

22. ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ yine onun ayâtındandır

Göklerin ve Yerin yaradılışı - iki noktai nazardan Allahın vücud ve sıfatının alâmetleridir.

EVVELÂ, maddenin böyle muhtelif ecram ile yükseklere ve alçaklara ayrılarak tabiatin esasında tenevvu' husule getirilmesi kendi kendine kanunı ıttıraddan başka bir şey olmamak lâzım gelen tabiatin

fevkında hâkim olan hâlık tealânın kudretini gösterir.

Sh:»3813

SANİYEN, Semavât ve Arzın yaradılışında öyle yüksek san'at vardır ki her noktası onu yaradan Allahın ılm-ü irâdesiyle sıfatının kemalini gösterir ﴿وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ﴾ ve dillerinizin, benizlerinizin (renklerinizin) değişişi - lisanların ıhtılâfı ta'biri, umumiyyetle lügatlerin taaddüdünden, lehce ve şive gibi hususî söyleyiş tarzlarının ıhtilâfına kadar hepsine sadık olabilir. Arabın dili başka, Acemin dili başka, Türkün dili başka, Rumun dili başka, Frengin dili başka ilh... her kavmin dili başka başka olduğu gibi ayni kavmde muhtelif kabîlelerin, zümrelerin de dillerinde başkalık vardır, Meselâ Yemenlininki ile Necidlininkinin farkı olur. Hattâ her şahsın bile dili diğerlerinden tefrıyk olunur. Renk beniz de böyledir. Kiminin beyaz, kiminin siyah, kiminin sarı, kiminin kırmızı olduğu gibi her şahsın benzinde bile diğerlerine nazaran bir hususiyyet hissedilebilir. Sonra söylenen söze göre de renklerin bir değişişi vardır. ﴿اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمينَ﴾ şübhesiz bunda - bu halk-u ıhtilâfta - ılmi olanlar için âyetler vardır. - Ilim, temyiz ifade eder. Temyiz ve temayüz de fasıl ve ıhtilâf ile olur: buna işareten burada âlimîn buyurulmuştur. Bu surette ılm ehli olan âlimler bilirler ki:

EVVELÂ, bütün bu tenevvu' ve ıhtilâf, tabiatin ıttradını değiştirerek muhtelif tabiatler yaradan Allah tealânın kudretini gösterir. Ve bütün bu ıhtilâf içinde nizamı külli hıfz-u idare etmesi de ılim ve sun'undaki kemal ve hikmetini gösterir.

SANİYEN, demek ki elsine ve elvanın ıhtilâfında hikmet vardır. Ve bu hikmetlerden birisi de « وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُوا » buyurulduğu üzere intişar içinde teârüftür. Böyle muhtelif lisanları ve ırkleri muhtevi bir cemıyyet teşkil edebilmek de ancak ılm ile kabil olabilir. Demek ki bir insan ne kadar çok lisan bilirse Allah tealânın âyâtı hakkında o kadar çok ma'lûmat edinmiş olacaktır. Ve demek ki

Sh:»3814

ılmi sîmayi beşer de ılmi elsine gibi ulumi mühimmedendir ilh...

﴿وَمِنْ اٰيَاتِه مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ yine onun âyâtındandır gecede ve gündüzde uyumanız - uyuyup istirahat etmeniz ﴿وَابْتِغَٓاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِه﴾ ve fadlından nasîb aramanız - san'at ve ticaret gibi esbabdan birine teşebbüs ile Allahın lûtf-ü fadlından rızk istemeniz, gerek uyku, gerek kesb, ikisi de Allahın ni'metidir. Uykunun nasıl bir büyük ni'met olduğunu uykusuz kalanlardan dinlenmeli, çalışabilmenin ne büyük bir ni'met olduğunu da işsiz güçsüz kalanlardan bir sormalı. Görülüyor ki burada menam, ibtiğaya takdim olunmuştur. Çünkü çalışmak için dinlenmeğe ihtiyac vardır. Bir de istirahat, lizatiha matlûbdur, taleb ise hacet dolayısiledir. Sonra « مِنْ فَضْلِه » buyurulmuş ve bununla şu nükteler iyzah olunmuştur:

1 - Çalışmalı, fakat kısmet olan nasîbi kendinden bilmemeli, Allahın fadlından bilmelidir.

2 - İnsan her gün bir kâr ve terakkı aramalıdır. Zira fadıl, ziyade demektir, ticaret de kâr kazanmaktır. Netekim « مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُونٌ » iki günü müsavi olan ziyanda» demektir.

3 - Aramak Hak tealânın fadlını sezmek ummaktır. Ve hattâ çalışıp arayabilmenin kendisi bile Allahın

fadlındandır.

﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكَ﴾ Şübhesiz ki bunda - bu uyumada ve aramada

﴿لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ kulağı olan bir kavm için çok âyetler vardır. - Uykuda olsa

uyanır, ba'se inanır. Uyuyan kimse en ziyade kulaktan uyanacağı gibi taleb ve teharrîde bulunan kimselerin de ilk işleri etrafı dinlemek istihbarattan

Sh:»3815

istifade etmek olacağı için burada « لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ » buyurulmuştur. Lisanlar bilindikten sonra kulak verip dinlemek de cidden münasib olur.

24. ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهٖ﴾ Yine onun âyâtındandır:

﴿يُرٖيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ size hem korku ve hem tama' için şimşek gösterir. - Hem celâl sıfatı vardır hem cemal, ba'zan bir hâdisede iki zıd te'siri birden halk ederek ikisini birden tecelli ettirir, hem korkutur hem ümidlendirir. Meselâ size şimşek gösterir, göstermek esasen onun âyatından biridir. Bununla beraber şimşek gösterir ki onunla korku ve ümid iki zıd haleti ruhiyyeyi birden telkın eder. Korku yıldırım, tama' rahmet ümididir. O ümid tehakkuk eder mi?

﴿وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً﴾ Ve Semadan bir su indirir de

﴿فَيُحْيٖى بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ﴾ onunla Arzı ölümünden sonra diriltir

﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ şübhesiz ki bunda aklı olan bir kavm için

âyetler var - aklı olan çok düşünmiye hacet kalmadan bir hads ile anlar ki bunu yapan ölüleri diriltmeğe kadirdir. Ölmüş bir kavm de bir şimşek parıltısı arasında Semadan inen su gibi bir neş'ei hayat ile diriliverir. Ve binaenaleyh hem onun azabından, yıldırımından korkmalı mağrur olmamalı hem de rahmetine şevk-u ümid ile sarılmalı me'yus olmamalı.

25. ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ﴾ Yine onun âyâtındandır:

﴿اَنْ تَقُومَ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِهٖۜ﴾ Göğün ve Yerin onun emriyle durması -

ya'ni vücudda kaim olması hep onun «kün» emriyledir. Cazibe ve muvazene kanunları hep onun emrinden ıbarettir. ﴿ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْاَرْضِ﴾ Sonra sizi bir çağırış çağırdığı

Sh:»3816

vakıt Arzdan ﴿اِذَٓا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ﴾ derhal siz çıkarsınız - kabirlerden çıkar, Mahşere koşarsınız. Burada islâm mücahidlerinin hurucunu da bir işaret vardır. 26.

﴿وَلَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِؕ﴾ Hem Göklerde ve Yerde kim varsa hep onundur. - Onun milkidir. ﴿كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴾ Hep ona munkaddırlar - ya'ni gönliyle itaat etmek istemiyen kâfirler bile istemiyerek de olsa nihayet ona inkıyad etmeğe mecbur olurlar. Kat'î hukmüne karşı gelemezler 27. ﴿وَهُوَ الَّذ۪ى يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ﴾ ve işte odur o halkı ibtida yapan, sonra onu döndürüp tekrar yapacak olan ﴿وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِؕ﴾ ki o, ona daha kolaydır. - Ya'ni iâde ibtidadan daha kolaydır. Çünkü tabiî noktai nazardan bakıldığı zaman evvelki tabiatin hılâfı iken ikincisi tabiî olmuş olur.

﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ﴾ Göklerde ve Yerde dâstan, en yüksek şan da onundur. - Kudreti tamme, hikmeti bâliga , hâlikıyyet, ma'budiyyet gibi en yüksek vasıflar ancak onundur. « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » dır. ﴿وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ۟﴾ Ve o öyle azîz öyle hakîmdir. Öyle yüksek şanına yetişmek ıhtimali olmıyan kadir. Ve yaptığını hikmet-ü maslâhat ile muhkem yapan hakîmdir.

﴿٢٨﴾ ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْؕ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَٓاءَ ف۪ى مَا رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ ف۪يهِ سَوَٓاءٌ تَخَافُونَهُمْ
كَخ۪يفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْؕ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴿﴾

Sh:»3817

﴿٢٩﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذ۪ينَ ظَلَمُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍۚ فَمَنْ يَهْد۪ى
مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُؕ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ ﴿٣٠﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ
لِلدّ۪ينِ حَن۪يفًاؕ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّت۪ى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَاؕ لَاتَبْد۪يلَ
لِخَلْقِ اللّٰهِؕ ذٰلِكَ الدّ۪ينُ الْقَيِّمُۙ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَعْلَمُونَۙ
﴿٣١﴾ مُن۪يب۪ينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ
الْمُشْرِك۪ينَۙ ﴿٣٢﴾ مِنَ الَّذ۪ينَ فَرَّقُوا د۪ينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًاؕ كُلُّ

حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٣﴾ وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا
رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَٓا اَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ
بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ ﴿٣٥﴾ اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا
كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ﴿﴾

Sh:»3818

﴿٣٦﴾ وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٧﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٣٨﴾ فَاٰتِ ذَاالْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ
ذٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
﴿٣٩﴾ وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا فِى اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا
عِنْدَ اللّٰهِ وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُضْعِفُونَ ﴿٤٠﴾ اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Size kendinizden bir temsil yaptı: hiç size kısmet ettiğimiz şeyde elleriniz altındaki milklerinizden

ortaklarınız bulunur da onlarla siz müsavi olur kendilerinizi saydığınız gibi onları sayar mısınız? İşte akledecek bir kavm için âyetleri böyle ayırd ediyoruz * Fakat zulmedenler hiç bir ılimsiz

Sh:»3819

hevalarına uydular, artık Allahın şaşırdığını kim yola getirebilir? onlara yardımcılardan eser de yoktur * O halde yüzünü dine bir hanîf olarak tut: o Allah fıtratına ki insanları onun üzerine yaratmıştır, Allah yaradışına bedel bulunmaz, doğru sâbit din odur, velâkin nâsın ekserisi bilmezler * Başkasından geçerek hep ona gönül verin ve ona korunun ve namaza devam edin de müşriklerden olmayın * Onlardan ki dinlerini ayırıb öbek öbek olmuşlardır, her hizib kendilerindekine güvenmektedir * Bununla beraber insanlara bir keder dokunduğu vakıt her şeyden geçerek rablarına yalvarır, duâ ederler, sonra tarafından bir rahmet tattırıverdiği vakıt da bakarsın onlardan bir kısmı tutar o rablarına şirk koşarlar * Ki kendilerine verdiğimiz ni'mete küfran etsinler, haydi zevk edin bakalım yarın bileceksiniz * Yoksa biz onlara bir ferman indirmişiz

de ona şirk koşmalarını o mu söylüyor? * Bir de biz insanlara bir rahmet tattırdığımız vakıt ona güveniyorlar da ellerinin takdim ettiği bir sebeble başlarına bir fenalık gelirse her ümidi kesiveriyorlar * Görmediler de mi? Allah dilediğine rızkı serer hem de sıkar, şübhesiz bunda iyman edecek bir kavm için âyetler vardır. O halde yakınlığı olana da hakkını ver, miskîne de yolcuya da, Allah yüzünü murad edenler için o daha hayırlıdır, felâh bulanlar da işte onlardır * Nâsın mallarında nemalansın diye verdiğiniz ribâ (fâız) Allah yanında nemalanmaz, Allah yüzünü murad ederek verdiğiniz zekât ise katlayanlar işte onlardır * Allah odur ki sizi yarattı, sonra da size rızık verdi, sonra sizi öldürür, sonra sizi diriltir, hiç sizin şeriklerinizden bunlardan birini yapacak var mı? Çok münezzeh ve çok yüksektir o sübhan onların şirkinden *

28. ﴿ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ الخ...﴾ O sizlere

nefislerinizden bir temsil yapmıştır. - Bu temsil şirkin butlânını bedahetle göstermek içindir. Ya'ni bir mâlike milkinden şerik farz

Sh:»3820

etmek tenakuzdur, batıldır. Bunu nefislerinizden bir pay biçerek bizzarure anlıyabilirsiniz, hiç sizin köleniz, uşağınız, hayvanınız haşerâtınız gibi elleriniz altında milkiniz olan şeyler, Allahın size bahş ettiği milkinizde sizin şerikiniz, denginiz olur da memlûk mâlikine müsavi olabilir mi? olamaz değil mi? Halbuki sizin milkleriniz Allahın vergisi, malikiyyetiniz arazî ve gelib geçicidir. Bütün mevcudat kendisinin iycaden milki olan Allah tealânın ise malikiyyeti lâyezal, milkinden çıkmak muhaldir. Allah tealâ bu hakıkatleri böyle ayırd edip anlatmıştır. İmdi sizin milkinizden size şerik olamazken Allah tealânın milkinden mahlûkatından, kullarından kendisine şerik nasıl olabilir?

29. ﴿بَلِ﴾ Fakat ﴿اتَّبَعَ الَّذٖينَ ظَلَمُوا اَهْوَاۤءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ o

zulmedenler, ya'ni o haksızlığı yapıp Allaha şirk koşanlar hiç bir ılimsiz hevalarına tabi' oldular -

HEVA, nefsin şehevata meyli demektir ki keyf dahi ta'bir olunur. Burada « بِغَيْرِ عِلْمٍ » kaydinden

anlaşılıyor ki heva iki kısımdır: birisi ılme muvafık olan, birisi de olmıyandır. Ilme muvafık olan heva, nazari hakta fıtrat gayesine mutabık olan meyillerdir. Zira Şehvetlerin yaradılışı da boşuna değil, onlar insanları hılkatlerinin gayesine irdirmek için tarafı ilâhîden birer sâik ve daıyedir. Ancak Şeytanî olan zekâyi beşer onu gayesinden çevirerek ılmin zıddına olarak mücerred zevk için boşuna da israf eder. Meselâ ıffet ve tenasül niyyetiyle nikâh arzusu gayei fıtrate muvafık ve binaenaleyh ılme mutabık bir meyildir. Zina ve sifah meyli ise ılme muhalif mücerred bir hevadır. Ekseriya da heva böyle şey'e ıtlak olunur. Ve işte müşrikler bir şey bildiklerinden dolayı değil, ılme uymıyan hevâları ardında koştuklarından dolayı kendilerini hevesata esîr ederek haksızlıkla zulümkârlıkla şirke saptılar, maliki milkine ortak etmek, müsavi tutmak haksızlığıyle Allaha milkinden, mahlûkatından şerîkler

Sh:»3821

uydurarak onlara taptılar, onları kendilerinin mâliki imiş gibi tuttular da hurriyyetlerini onlara verdiler.

﴿فَمَنْ يَهْدٖى مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ﴾ Artık Allahın şaşırdığını kim yola getirir? - Önce

hevalarına ittiba' kendi fiılleri olarak gösterilmiş kendilerine nisbet olunmuş iken burada ıdlâl, Allaha isnad edilmiştir. Çünkü onlarda o hevaları yaradan Allah tealâ olduğu gibi arzularına göre dalâli, şaşkınlığı halkeden de odur. Bu ıdlâl de hatim ve tabı' mertebesine gelmiş bulunursa hiç bir vechile hidayet ıhtimali kalmaz.

Şu halde burada ıdlâlden murad dalâli hatim demek olur. Sûrei «Bakare» de « خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » bak ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرٖينَ﴾ onlara

yardımcılardan eser de yoktur - yola gelmesi ihtimali kalmamış olan o zalimleri ne Dünyada o şaşkınlığından ne de Âhırette onun muktezası olan azâbdan kurtaracak hiç bir yardımcı da yoktur. Ya'ni o

taptıkları şeylerin kendilerine hiç bir faidesi olmıyacaktır. ﴿فَ﴾ O halde - ya'ni şirk öyle bâtıl, mâlike milkinde yine milkinden şerîk farz etmek gibi nefislerinizde tecviz edemiyeceğiniz bir tenakuz, büyük bir haksızlık, Allahın tafsıl ettiği âyetlere ılim fıtratine muhalif bir hevayi dalâl ve sonunda kurtuluş da mahâl olunca 30. ﴿اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًاۜ﴾ sen yüzüne dîne hanîf olarak tut -

HANÎF, hanef masdarından bir sıfattır. Aslı lügatte hanef ise dalâlden istikamete, çarpıklıktan doğruluğa meyildir. Netekim doğruluktan eğriliğe, haktan nâhakka meyletmeğe «cîm» ile cenef denilir. Şu halde hanîfin asıl mefhumu eğriliği bırakıp doğrusuna giden demektir. Bu mefhum ile urfte İbrahim milletine ismolmuştur ki başka dînlerden, bâtıl ma'budlardan çekinip yalnız bir Allaha eğilen müvahhid demektir «

حُنَفَٓاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِۜ »

Sh:»3822

Demek ki burada hanîfen ötedeki şirkin bigayri ılmin hevaya ittibaın tam zıddı olan meyli hakkı, istikameti, tevhidi ifade etmektedir. Ve ma'nâ şu olur: sen yüzünü dîne öyle tut, öyle tam yönel ki o eğriliklerden, o bozuk hevalardan bâtıl meyillerden sakınıp yalnız hakka meylederek dos doğru

﴿فِطْرَتَ اللّٰهِ﴾ Allah fıtratine - dini veya hanîfliği iyzahtır. Ya'ni fıtrat olan Allah dinine, Allahın o fıtretine, o yaradışına sarıl ﴿الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَاۜ﴾ ki insanları onun üzerine yaratmıştır. Hepsi fıtrat mîsakında « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۜ » hıtabına belâ demiştir. İnsan olarak yaradılmayı kabul etmekle yaradanın rübubiyyetine şâhid olmağa ahid vermiştir. Fıtratin fâtırına delâleti meb'deinde vicdanının derinliğinde bir hak duygusu, ma'rifetullah gizlidir. Onun içindir ki başlarının son derece sıkıldığı ıztırar zamanlarında anud kâfirler bile derinden derine yaradana bir iltica hissi duyarlar, netekim « وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ » âyetiyle bu ıhtar olunacaktır.

فِطْرَتْ , fıtrat kelimesi hakkında yukarılarda ba'zı iyzahât geçmişti. Burada da şunu ıhtar edelim ki fıtrat, ilk yaratmak demek olan « فَطَرَ » den masdar binâi nevi' olarak yaradılışın ilk tarz ve hey'etini ifade eder. Burada « النَّاسَ عَلَيْهَاۜ » kaydinden de anlaşıldığına göre murad her ferdin kendine mahsus olan fıtrati cüz'iyyesi değil, bütün insanların insan olmak haysiyyetiyle yaradılışlarında esas olan ve hepsinde müşterek bulunan fıtrati külliyyedir. Haricî te'sîr ve kesb-ü âdet gibi derecei sâniyede vakı' olan avarızından kat'ı nazarla mülâhaza olunması lâzım gelen fıtrati ulâ ve fıtrati asliyye dahi denilen asıl fıtrattir. İnsan « مِنْ حَيْثُ اِنَّهُ اِنْسَانٌ » tabiati. Meselâ insanın fıtratinde iki gözü bulunması asıldır. Bununla beraber anadan a'mâ doğanlar da bulunabilir. Fakat bu umumiyyetle insanların üzerine

Sh:»3823

yaradıldığı fıtrati asliyye ve tabiati nev'ıyye değil, derecei saniyede arazî olarak mülâhaza edilecek bir

hılkati cüz'iyye ve ferıyyedir ki insan hakıkati onsuz da tahakkuk eder. Ferdin hılkati cüz'iyyesinde her hangi bir sebeble eksiklik bulunabilirse de asıl fıtrat, sahih ve sâlimdir. Meselâ gözün fıtrati hakkın âyâtını görmektir. İyi görmiyen bir göz arazî bir sebeble hasta demektir.

Bunun gibi bütün a'zanın hılkatinde esas olan bir fıtrat vardır ki ona o a'zânın menfeati: vazifesi, fonksiyonu, fizyolojisi yâhud garîzesi ta'bir olunur. İnsan nefsinin bütün meyillerinde böyle yaradılış hikmetine doğru esaslı bir garîze vardır ki ona da fıtrat denilir. Ve fıtrat hep hakk-u hayra müteveccih bir istikamet ta'kıb eder. Meselâ insanın acıkması ve yemeğe içmeğe meyli yaşamak için kendisine lâzım veya nâfi' veya evlâ olanı almak hikmeti içindir. Yoksa zehir yutmak veya kuru bir zevk için israf ile mi'desini bozmak için değildir. O vakıt fıtrat bozulmuş, dalâle düşülmüş olur. İnsanın, insan ruh ve zekâsının aslı fıtrati de hakkı tanımak ve hak yaradanından başkasına kul olmamak içindir. İnsana ruh yanlış duysun, Şeytana uysun diye değil, hak ve hayrını duysun, meb'de' ve meadını ve ona karşı vazıfesini bilsin diye nefholunmuştur. Netekim fıtrat üzere giden veya fıtrate yakın olan safi ruhlar yalanı, eğriliği bilmez, eğrilik

meyli sonradan arazî olarak iktisab olunur bir azmanlıktır.

Hasılı « اَلنَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ » hadîsi şerifi ile anlatıldığı

üzere insanlar altın ve gümüş ma'denleri gibi ma'den ma'den muhtelif hılkat ve seciyyelerde bulunabilirse

de asıl insanlık fıtrati, insan tabiati noktai nazarından hepsi birdir. Benî âdemdir. İnsanın insan olmak

haysiyyetiyle asıl fıtrati fâtırına inkıyad, «

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ » buyurulduğu vechile yaradan

Allaha ubudiyyettir. Dinsizlik fıtrate muhalif bir dalâl olduğu gibi Allahdan başkasına tapmak da öyledir.

Fıtrat dîni, Allah dîni, hanîflik, islâmdır.

Sh:»3824

«

﴿اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ﴾ ، ﴿وَلَهُٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى

السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ » binaenaleyh din

hususu hevalara göre değil, Allahın birliğiyle insanlık vahdeti üzerine yürümelidir. Müfessirînin çoğu fıtrati,

hakkı kabul ve idrâk kabiliyyeti diye, fıtrate sarılmayı da mucebince amel ile tefsir etmişlerdir.

Hazreti Enes radıyallahü anhten rivayet olunan bir hadîste «

﴿فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّت۪ى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَاۜ﴾ ، ﴿د۪ينَ اللّٰهِ تَعَالَى﴾

» buyurulmuştur. Ebû Hüreyreden rivayet olunan bir hadîsi şerifte de buyurulmuştur ki «

مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُولَدُ اِلَّا عَلَى الْفِطْرَةِ فَاَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ

وَيُمَجِّسَانِهِ كَمَا تُنْتِجُ الْبَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعَاءَ هَلْ تُحِسُّونَ فِيهَا

مِنْ جَدْعَاءَ » her doğan fıtrat üzere doğar. Öyle iken ebeveynidir ki Yehudîleştirir veya Nasrânileştirir

veya Mecusîleştirir, netekim behîme derli toplu bir behîme yavrular, içlerinde bir inenmiş görür müsünüz?»

Demek ki aslı fıtrat, tam ve sâlimdir, burnu kulağı sonradan kesilir. Maddeten böyle olduğu gibi ma'nen ve ahlâkan da böyledir. Fıtratin bu selâmeti şuur sahasında ve ictimaî şeraıtle terbiye muhîtınde, âdetlerin cereyanı içinde ya bozulur veya güzel bir inkişaf ile kemalini bulur. Âhıret de bu iki neticenin birine göre olur.

Bu vechile dînin iki kaynağı vardır: Biri fıtrat, biri kesib. Fıtrat, sırf ilâhîdir. Bir sevkı haktır. Allahın emrini yerine getirerek Allaha irmek için hep hakka doğru bir insiyak ifade eder. Kesb, enfüsî ve âfakî muhtelif şeraıt içinde hissin teheyyücleri, zihnin tefekkürleriyle alâkadar olduğundan fıtratin istikametine muhalif hevalara, zararlara haksızlıklara, ısyan ve şirke sürükliyebilir. Bundan koruyacak olan ise dîndir. Bunun için buyuruluyor ki dîne hanîf olarak yüz tut, Allahın fıtratına sarıl ﴿لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ﴾

Allahın yaratmasını değiştiren yok, yâhud Allah yaradışına bedel bulunmaz - bu cümle inşa veya ıhbar olarak bir kaç ma'nâya muhtemildir: ya'ni Allahın esas yaradışı olan fıtrati muktezası hilâfına giderek bozmağa,

Sh:»3825

değiştirmeğe kalkışmayın, çünkü Allahın yaradışına bedel bulunmaz, zayi' ettiğiniz bir kabiliyyeti hiç bir san'atle yerine koyamazsınız. Yâhud Allahın yarattığı fıtratin hılâfına dîn uydurmağa ahkâm vazetmeğe kalkışmayın. Siz meselâ erkeği dişi, dişiyi erkek yapamazsınız. Yâhud Allahın halkını başkalarına isnad etmeğe, başkalarını hâlık yerine koyup da şirk koşmağa, Allahın hukmünden çıkmağa çalışmayın, çünkü Allahın yarattığı milki sizin milkleriniz gibi tebdil olunmaz. Dîn, fıtrati değiştirmek için değil, fıtratteki umumî selâmeti inkişaf ettirmek içindir. ﴿ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ İşte doğru paydar dîn odur. Ya'ni eğriliklerden sakınıp umum insanların üzerine yaradılmış olduğu fıtrati istikametle ta'kıb etmektir.

﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Velâkin insanların ekserisi bilmezler - de çarpık giderler, dîni fıtratte değil, âdette ararlar veya hevalarına uyar, Allahın halkını değiştirmeğe kalkarlar. 31.

﴿مُنِيبِينَ اِلَيْهِ﴾ Hanîfen gibi hal olarak oraya merbuttur. « اقم » emrinin ammolarak herkese hıtab olduğuna ve cemaatin lüzumuna işaret olmak üzere burada cemi' sıgası getirilmiştir. Ya'ni her biriniz Allah fıtratine, o tevhide öyle sarılın ki hepimiz tevbe ve ıhlâs ile Allaha rücu' ve dehalet ederek, ﴿وَاتَّقُوهُ﴾ hem ondan korkun ﴿وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ﴾ namazı güzel kılın ﴿وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve müşriklerden olmayın - amelleriniz yalnız Allah için yapın, açık veya gizli bir şirk karıştırmayın - burada hanîfliğin tam zıddı olan müşriklik yalnız meşhur ma'nâsiyle şirki celîden ıbaret zannedilmeyip celî, hafî şirkin her türlüsünden ihtiraz edilmek için bedel tarikıyle iyzah olunarak şöyle buyuruluyor.

Sh:»3826

32\. ﴿مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا﴾ Onlardan ki dînlerini ayırdılar

da şîa şîa öbek öbek oldular - ya'ni umumî fıtrati kavrıyacak açık bir ruh ve geniş bir hak vicdanı ile hareket etmeyip her biri kendi hususiyyetine, kendi çıkarına, dar kafasiyle kendi kuruntusuna göre bir heva ile

dînini ayırıp ayrı bir başbuğ arkasına düşerek şîa şîa fırka fırka olmuşlar

﴿كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ﴾ her bölük kendilerindekine güvenmektedirler -

Fıtratten ayrılıp teassub ile hakkı gözetmemektedirler. Halbuki «

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ» dır. Bu noktada insanların üzerine yaradılmış

olduğu fıtratin başka değil, yalnız Allaha yalvarmak olduğunu göstermek için buyuruluyor ki:

33. ﴿وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ﴾ bununla beraber insanlara bir sıkıntı dokunduğu vakıt

﴿دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ اِلَيْهِ﴾ bütün o güvendiklerinden ve her şeyden geçip yalnız

yaradan rablarına gönül vererek hep ona yalvarırlar - netekim Çanakkale, Sakarya, Afyon muharebeleri

sırasında biz Türkler hep böyle olmuştuk. Demek ki fıtrat dîni sâde Âllah dînidir. Her zaman paydar dîni

kayyim yalnız odur. ﴿ثُمَّ اِذَآ اَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً﴾ böyle iken sonra o, onlara

tarafından bir rahmet tattırıverince: o sıkıntıyı açıp bir ni'met ihsan ediverince de

﴿اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ﴾ ne bakarsın içlerinden bir kısmı o rablarına

şirk koşuyorlardır. - Şükredecek yerde tutarlar da bu, şundan oldu, bundan oldu, benden oldu senden oldu

diyerek Allahın lûtfunu başkalarına isnad etmeğe kalkarlar. 34.

﴿لِيَكْفُرُوا بِمَآ اٰتَيْنَاهُمْ﴾ Ki kendilerine verdiğimiz ni'meti küfran ile: nankörlükle

karşılamak için ﴿فَتَمَتَّعُوا﴾ haydin yaşayın zevkedin bakalım

Sh:»3827

﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ yarın bileceksiniz 35. ﴿اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا﴾

yoksa biz onlara bir ferman indirmişiz de

﴿فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهٖ يُشْرِكُونَ﴾ ona şirk koşmalarının cevazını o mu

söylüyor? - Hayır öyle bir kitab ve bürhan indirilmemiştir. Lâkin onlar yukarıda söylendiği vechile bigayri ılmin hevaları ardında gitmişler, keyflerine hoş gelene veya gözlerinin korktuğuna perestiş etmişlerdir. Âlemde esbab yok değildir. Fakat hâkimiyyet, esbabın değil, Allahındır. Allah izin vermeyince hiç bir sebeble bir yaprak bile oynamaz. Böyle olduğunu fıtret bilir, onun için sıkıştığı zaman Allaha yalvarır 36.

﴿وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً﴾ bir de biz insanlara bir rahmet tattırdık mı

﴿فَرِحُوا بِهَاۜ﴾ ona güvenirler - şımarırlar gerçi «

قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِه۪ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُواۜ » buyurulduğu üzere Allahın

fadl-ü rahmetiyle sevinmek memnu değil, belki me'murünbihtir. Fakat o ferahtan maksad mün'ımı tanıyarak hamd-ü şükrünü bilmek ma'nâsına ferahtır. Burada ise mün'ımi hisaba almayıp sâde ni'mete güvenerek şımarıp hevalarına uyan kimselerin hali beyan buyuruluyor ki bunlar ibadet ederlerse bile Dünya menfeati için ederler ve sırf ni'mete güvendikleri için

﴿وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْ﴾ ellerinin takdim ettiği sebeblerden birisile de başlarına bir fenalık gelirse ﴿اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ﴾ derhal me'yus olur, Allahın rahmetinden büsbütün ümidi kesiverirler. - Çünkü nazarları bâkı olan Allaha değil, fâniyedir.

Bir hadîsi şerifte buyurulmuştur ki mü'min tâze ekine benzer rüzgâr estikçe yatar yine kalkar, kâfir çam ağacına benzer rüzgâr estikçe güler fakat bir kerre yıkılınca artık kalkamaz.» Bunlar neye öyle ni'mete güveniyorlar 37.

﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ﴾ ya görmüyorlar

Sh:»3828

mı da ki Allah rızkı dilediğine açıyor da sıkıyor da - ba'zı kimselere bol ba'zılarına dar verir ve hattâ bir kimseye de ba'zan genişlik ve ba'zan darlık verir.

﴿اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ şübhe yok ki bundan iyman edecek bir kavm için çok âyetler var - bunu görenler ne ni'mete güvenirler, ne ümidi keserler, bollukta da darlıkta da Allaha iymanlarını tam tutarlar.

Bunun üzerine dînin amelî tezahürü hulâsa edilerek buyuruluyor ki 38.

﴿فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ﴾ o halde ya'ni dîne hanîf olarak yüz tutup Allah fıtratına sarıl da - yakınlığı olana da hakkını ver ﴿وَالْمِسْك۪ينَ وَابْنَ السَّب۪يلِۜ﴾ miskîne de yolcuya da - hak dîninin, doğruluğunun muktezası böyle uzak yakın demeyip hakkı yerine koymaktır. Kimsenin hakkını yemedikten maada kim olursa olsun muhtac olanlara mümkin olan muaveneti yapmak, infak, tasadduk vesair envaı birr-ü hayırdan biriyle bakmaktır. Muhtac olan akribanın insanda bir hakkı olacağı gibi

geçimsiz kalmış bir bîçarenin, yolda kalmış bir seyyahın bütün cem'ıyyette bir hakkı vardır. Binaenaleyh

bunları gözetecek müesseseler yapılmalıdır. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bu - bunlara hakkını vermek

﴿خَيْرٌ لِلَّذ۪ينَ يُر۪يدُونَ وَجْهَ اللّٰهِۘ﴾ Allah yüzünü murad edenler için - ya'ni Allahın

rızasını arayanlar için hayırlıdır. ﴿وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ Ve felâh bulacak olanlar

işte onlardır. - Allah rızasını gözeterek umumî olsun hususî olsun hakkını yerine koyanlardır.

39. ﴿وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا ف۪ٓى اَمْوَالِ النَّاسِ﴾ Halkın mallarında

nemalansın diye verdiğiniz riba - burada iki ma'nâ beyan

Sh:»3829

etmişlerdir. Ba'zıları bundan murad, ma'ruf olan riba, ya'ni fâiz olduğunu söylemişlerdir ki zâhir olan da budur. Netekim Süddî bu âyetin Sekıyfin ribası hakkında nâzil olduğunu rivayet eylemiştir. Çünkü Sekıyf ve Kureyş kabîleleri fâizcilik ederlerdi. Buna göre demek olur ki riba, henüz menedilmeden evvel de zemmedilmiştir. Fakat diğer bir çok müfessirîn burada riba ta'birinin mecaz olup murad, ziyadesiyle karşılığı gözetilerek verilen fazla hediyyeler, atıyyeler olduğuna kail olmuşlardır ki bu ma'nâ İbni Abbastan merviydir. Buna göre fazlasiyle karşılığı gözetilerek verilen hediyyeler bir nevi' fâizciliğe teşbih olunarak zemmedilmiş olacağından bil'ıktıza ribanın men'inde daha beliğ olmuş olur. Netekim ma'ruf riba hakkında yemek ta'biri kullanılmıştır. Şu halde ma'nâ şöyle olur: halkın mallarında riba nemalanarak fazlasiyle

karşılığını almak için verdiğiniz atıyyeler, hediyyeler ﴿فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِۚ﴾ Allah

yanında nemalanmaz, artmaz - ribanın Allah yanında hiç bir sevabı olmadığı gibi halktan karşılığı maa ziyadetin alınmak niyyetiyle verilen hediyyeler de öyledir. Gerçi bu günah değildir, fakat sevabı da yoktur

﴿وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُر۪يدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ﴾ Allah yüzünü, Allah rızasını

murad ederek verdiğiniz zekât ise ﴿فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ﴾ işte kat kat katlayanlar

onlardır «

كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ ف۪ى كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍۜ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَٓاءُۜ » Dini tevhid hakkındaki bu emirlerden ve bu beyanattan sonra zat ve

sıfatı ilâhiyye hakkında türlü felsefelerle ihtilâfa düşülmeksizin Allahı tanıtmak için şöyle buyuruluyor: 40.

﴿اَللّٰهُ الَّذ۪ى﴾ Allah odur ki ﴿خَلَقَكُمْ﴾ sizi yaratmıştır - ya'ni Allahı tanımak için onun

zatı hakkında tefekküre dalmamalı, gayet açık olan ef'al-ü asarını, âlâ ve

Sh:»3830

eltafını düşünmelidir. Şübhesiz ki sizi yaradan var, işte o sizi yaradandır ﴿ثُمَّ رَزَقَكُمْ﴾ sonra size rızk vermekte - beslemekte - dir ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ sonra sizi öldürür ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾ sonra sizi yine diriltir ﴿هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ hiç sizin şeriklerinizden bunlardan bir şey yapan varmı? - Yok olduğu şübhesiz.

﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Münezzeh ve çok yüksektir o sübhan onların şirkinden.

﴿٤١﴾ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِى
النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِى عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٢﴾ قُلْ
سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ
كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ﴿٤٣﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ
قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٤﴾
مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ
﴿٤٥﴾ لِيَجْزِىَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ اِنَّهُ
لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ
مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْرِىَ الْفُلْكُ بِاَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا
مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴿﴾

Sh:»3831

﴿٤٧﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ اَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٨﴾ اَللّٰهُ الَّذِى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا
فَيَبْسُطُهُ فِى السَّمَٓاءِ كَيْفَ يَشَٓاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ

يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهۚ فَاِذَٓا اَصَابَ بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ٓ اِذَا هُمْ
يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٩﴾ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ
قَبْلِه۪ لَمُبْلِس۪ينَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ
يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٥١﴾ وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا ر۪يحًا فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ
بَعْدِه۪ يَكْفُرُونَ ﴿٥٢﴾ فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ
الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِر۪ينَ ﴿٥٣﴾ وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ
ضَلَالَتِهِمْۜ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿﴾

Sh:»3832

Meali Şerifi

İnsanların ellerinin kesbi ile karada ve denizde fesad meydan aldı, yaptıklarının ba'zısını kendilerine tattırmak için ki rücu' etsinler * De ki Arzda bir gezin de bakın: bundan evvelkilerin akıbeti nasıl olmuş? Onların ekserisi müşrik idiler * De de yüzünü o doğru ve sâbit dine tut, Allahdan reddine hiç çare olmıyan bir gün gelmezden evvel ki o gün hep ayırd olurlar * Her kim küfrederse küfrü kendi aleyhinedir, her kim de salâh ile çalışırsa sırf kendileri için döşemiş olurlar * Çünkü iyman edip de salih salih işler yapanlara fazlından mükâfat verecek, çünkü o kâfirleri sevmez * Ve onun âyetlerindendir müjdeciler halinde rüzgârlar göndermesi ki hem rahmetinden size tatırmak için, hem emriyle gemiler akmak için, hem arayıb fazlından kazanmanız için, hem gerek ki şükredesiniz diye * Celâlim hakkı için senden evvel bir çok Resulleri kavmlerine gönderdik de onlara beyyinelerle vardılar, onun üzerine cürm işliyenlerden intikam aldık, mü'minlere ise nusrat uhdemizde bir hakk oldu * Allah odur ki rüzgârları gönderir de bir bulut savururlar, derken onu Semâda nasıl dilerse öyle serer, parça parça da eder, derken yağmuru görürsün aralarından çıkar, derken onu kullarından kimlere dileyorsa döküverdimi derhal yüzleri gülüverir * Önce o kendilerine indirilmezden evvel ümidi kesmiş ye'se düşmüş iseler de * Şimdi bak Allahın rahmeti asârına, Arzı ölümünden sonra nasıl diriltiyor? Şübhe yok ki o her halde ölülerin diriltir, daha da her şey'e kadirdir o * Celâlim hakkı için bir rüzgâr göndersek de onu - o eseri - sararmış görseler mutlak onun arkasından küfrana başlarlar * Çünkü sen ölülere işittiremezsin, o da'veti sağırlara da işittiremezsin, arkalarını dünmüş giderlerken * Körlerin de şaşkınlıklarından yol göstericisi değilsin, ancak âyetlerimize iyman edeceklere işittirirsin de onlar islâma gelir, selâmeti bulurlar *

41. ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ karada ve denizde fesad zuhura

Sh:»3833

geldi - fıtrî nizam bozuldu, gerek tabiî ve gerek ictimaî şeraıtta uygunsuzluk meydan aldı

﴿بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِى النَّاسِ﴾ insanların ellerinin kesbi yüzünden - fıtratin hılâfına

ta'kıyb olunan şirk, ahlaksızlık, haksızlık, muhtelif hevalar, türlü mezheblerle beşerî ıhtirasların çarpışması

sebebiyle ki ﴿لِيُذ۪يقَهُمْ بَعْضَ الَّذ۪ى عَمِلُوا﴾ yaptıklarının ba'zısını Allah kendilerine

(bu Dünyada) tattırmak için - temamını ise Âhırete tatacaklar, asıl cezasını orada çekecekler, fakat bu

Dünyada da biraz tattırılırlar ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ gerek ki rücu' ederler diye - ya'ni amellerinin acısını biraz tatsınlar da tevbekâr olup şirkten vaz geçerek fıtrat dinine, tevhidi hakka, salâha rücu' etsinler diye. Ve işte bı'seti Muhammediyye insanları tevbe ve salâha da'vet ile selâmete çıkarmak içindir. Bunun için buyuruluyor ki: Resulüm! 42. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿سِيرُوا فِى الْاَرْضِ﴾ Arzda bir gezin de ﴿فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ﴾ bakın bundan evvelkilerin akıbeti nasıl olmuş ﴿كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ﴾ onların ekserisi müşrik idi - şirk koşmakla Allahın hikmetine karşı ahkâm vaz'ına kalkışmakla Allahdan kurtulmanın çaresini bulamadılar, sonunda ister istemez Allahın hukmüne râm olarak kahrolup gittiler. Onun için 43.

﴿فَاَقِمْ الخ...﴾

46. ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهٖ اَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ﴾ - Bu âyetler ıbaresiyle ahvali kevniyyedeki tasarrufatı ifade ederken işaretiyle de ahvali ictimaiyyedeki inkılâbatı temsil etmektedir. Rüzgârların inkılâbların münzirleri olduğu gibi mübeşşirleri de var. Tabiate ârız olan fesad onlarla düzelir.

Sh:»3834

﴿٥٤﴾ اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ
قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ وَهُوَ
الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٥﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ
مَالَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
اُوتُوا الْعِلْمَ وَالْاِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِى كِتَابِ اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ
الْبَعْثِ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَاتَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾
فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَاهُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٨﴾
وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ
بِاٰيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٩﴾
كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الَّذِينَ لَايَعْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ فَاصْبِرْ

Sh:»3835

Meali Şerifi

Allah, o kadir ki sizi bir za'ftan yaratmakta, sonra za'fın arkasından bir kuvvet yapmakta, sonra da kuvvetin arkasından bir za'f ve bir saç aklığı yapmakta, neyi dilerse halk ediyor, o öyle alîm, öyle kadîr * O gün ki saat gelir Kıyamet kopar, mücrimler, bir saatten fazla durmadıklarına yemîn ederler evvel de böyle çeviriliyorlardı * Kendilerine ılm-ü iyman verilenler de demektedir ki alimallah, Allahın kitabınca ba's gününe kadar durdunuz. İşte bu, ba's günü velâkin siz bilmezler güruhu idiniz * Artık o gün o zulmedenlere ma'ziretleri faide vermez ve dertlerinin çaresine bakılmaz * Celâlim hakkı için bu Kur'anda her türlü meselden temsil getirdik, yemîn ederim ki sen onlara başka bir âyet de getirsen o küfredenler yine diyecekler ki: siz her halde mubtılsiniz * Ilmin kadrini bilmiyenlerin kalblerini Allah, öyle tab'eder * Şimdi sen sabret, çünkü Allahın va'di muhakkak haktır ve sakın iykanı olmıyanlar seni hafifliğe sevk etmesinler

*

Hatimedeki bu nasıhati te'yid ile tebşir siyakında hikmetleri mütezammin olan Lokman Sûresi geliyor:

LOKMAN

٣١ ۞ سُورَةُ لُقْمٰانَ

Lokman Sûresi mekkîdir. Ancak « وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ »

üç âyetin medenî olduğuna dair bir rivayet vardır. Şöyle ki: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem hicret buyurduğu zaman Medinede Yehûd ahbarı şöyle demişler: İşittik ki sen: « وَمَٓا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا » diyormuşun. Bizi mi kasd ettin? Yoksa kavmini mi?. Buyurmuş ki «hepsini de» öyle ise demişler sen bilirsin ki bize Tevrat verilmiştir. Ve onda her şey'in beyanı vardır. Bunun üzerine aleyhıssalâtü vesselâm «Allahın ılmi içinde o, az bir şeydir.» Buyurmuş, Allah tealâ o âyetleri indirmiştir.

Âyetleri - Mekkî ve medenî ta'dadında otuz üç, mütebakısinde otuz dörttür.

Kelimeleri - Beş yüz kırk sekizdir.
Harfleri - İki bin yüz ondur.

Fasılası - مدنظر م ٠ د ٠ ن ٠ ظ ٠ ر harfleridir.

Sebebi nüzulü - Kureyşin Lokmandan suâli olmuştur. (Bahir ve Âlûsî)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ الٓمٓ ﴿٢﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِۙ ﴿٣﴾ هُدًى
وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَۙ ﴿٤﴾ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٥﴾ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ
رَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿﴾

Sh:»3837

﴿٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرٖى لَهْوَ الْحَدٖيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبٖيلِ
اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍۗ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۜ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهٖينٌ ﴿٧﴾
وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَاَنَّ
فٖٓى اُذُنَيْهِ وَقْرًاۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٨﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ خَالِدِينَ فِيهَا
وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٠﴾ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ
وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَنْبَتْنَا فِيهَا
مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُونِى مَاذَا خَلَقَ
الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

الم * Bunlar sana o hikmetli kitabın âyetleri * Hidayet ve rahmet için o (güzellik yapan) muhsinlere * Ki namazı kılarlar ve zekâtı verirler, Âhırete de onlar yakîn edinirler * İşte bunlar rablarından bir hidayet üzeredir ve işte bunlardır o felâh bulanlar * Bayağı insanlardan kimi de vardır ki, Allah yolundan bilmiyerek sapıtmak ve onu eğlence yerine tutmak için lâf eğlencesi satın alır, işte bunlara mühîn bir azâb vardır * Karşısında âyetlerimiz okunduğu vakıt da kibirlenerek

Sh:»3838

ensesini döner, sanki onları işitmemiş, sanki kulaklarında bir ağırlık varmış, sen de onu elîm bir azâb ile müjdele * Fakat iyman edib de iyi işler yapanlar, şübhesiz ki onlara naîm Cennetleri var * İçlerinde muhalled olmak üzere onlar, hakkâ Allahın va'di bu, ve azîz odur hakîm o * Gökleri direksiz yarattı onları görüyorsunuz Arza da sizi çalkalar diye ağır baskılar bıraktı ve onda her bir hayvandan öretti, hem Gökten bir su indirdik de her hoş çeşitten yetiştirdik * İşte bu Allahın yarattığı, haydi gösterin bana ondan berikiler ne yaratmış? Fakat o zalimler apaçık dalâl içindeler *

3. ﴿لِلْمُحْسِنِينَ﴾ Muhsinlere - bu Kur'anda indirildiği vechile amelde ihsan yapanlar. «Elbakare» nin evvelinde « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » buyurulmuştu, burada ise « هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَ » buyuruluyor. Nîsaburî tefsirinde der ki: burada muhsinîn denildiği için bir de rahmet ziyade kılınmıştır. Çünkü ihsan mertebesi tekvanın fevkındedir. Çünkü Peygamber sallallahü aleyhi vesellem « الْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ » ihsan, Allahı görüyormusun gibi ona ıbadet etmendir» buyurmuş. Allah, sübhanehu ve tealâ da « اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ » ve «

لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ » kavli kerîmleriyle buna işaret buyurmuştur.

Burada « اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » kaydının zikr edilmemesi de bunu ta'yid ederاهـ.

6. ﴾لَهْوَ الْحَدِيثِ﴿ Lâf eğlencesi: eğlence söz - insanı oyalayan işinden alıkoyan sözler,

asılsız hikâyeler, masallar, romanlar, tarih kılıklı efsaneler, güldürücü lakırdılar, gevezelikler tegannîler gibi

eğleyici sesler. Bunun sebebi nüzulünde deniliyor ki: Nadr ibni Haris ticaretle Farise gidiyor, Acemlerin

hikâyelerini, efsane kitablarını getiriyor ve bunları Kureyşe okuyarak «Muhammed size Ad ve Semûd

hikâyeleri söylüyor, gelin ben size Rüstemin, İsfendiyarın Kisraların hikâyelerini anlatayım» diyor ve bu

suretle bir

Sh:»3839

çoklarının Kur'an dinlemesine mani' oluyordu. Bundan başka güzel bir hânende cariye almış, birinin

müsliman olacağını işittiği zaman onu alıp cariyesine: haydi buna yedir içir, söyleyiver der, bu suretle eğlendirip «gördün a bu Muhammedin çağırdığından, namazdan orucdan, onun önünde çarpışmaktan

daha iyi değil mi?» dermiş. İbni Hatal da bir cariye almış seb tegannî edermiş, âyetin nihayetinde «

أُولٰئِكَ لَهُمْ » diye cemi' sıgası getirilmesine nazaran bunların hepsi sebebi nüzulde dâhil olmak

gerektir. Müfessirînin ekserisi bunu gına ile tefsir etmişlerse de muhakkıkînin muhtarı zâhiri vechile amm

olmasıdır. Maamafih burada asıl zemmin hikmeti şununla anlatılmıştır.

﴾لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴿ Bilmiyerek Allah yolundan sapıtmak -

ya'ni saptırdığını hissettirmeden yaptığı işin akıbetini sezdirmeden dini, ahlâkı bozmak

﴾وَيَتَّخِذَهَا هُزُواً﴿ ve onu, ya'ni Allah yoluna, hak dinini eğlence yerine tutmak için «

يَتَّخِذَ » Hafs, Hamze, Kisaî, Ya'kub kıraetlerinde nasb ile, mütebakisinde refile okunur. Bu surette «

﴾يَشْتَرِى﴿ ، ﴾بِغَيْرِ عِلْمٍ﴿ » ye teallûk edebilirse de nasıb kıraetinde dalâlin kaydı

olmak gerektir.

10. ﴾بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴿ - «Ra'd» sûresinde «

اَللّٰهُ الَّذِى رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا » âyetinin tefsirine bak. Bu

âyet, Allah tealânın ızzet-ü hikmetini takrir ile tevhidi temhid ediyor. Ve onun için « اَنْزَلْنَا » ile «

اٰتَيْنَا » da gıyabdan tekellüme iltifat buyuruluyor.

11. ﴿هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ﴾ İşte bu zikr olunanlar, Allahın yarattığı ﴿فَاَرُونِى مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ﴾ haydi gösterin bana ondan berikiler ne yaratmış? Hiç ﴿بَلِ﴾ fakat ﴿الظَّالِمُونَ﴾ o zalimler - ya'ni halk ve ülûhiyyet mefhumlarına haksızlık ederek

Sh:»3840

pek büyük zalim olan, şirki irtikâb eyliyen müşrikler ﴿فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ açık bir dalâl içindedirler. - Açık olan bir hakıkatten sapıyorlar. Ki bunlarda iki cihetle haksızlık ve şaşkınlık vardır. Bir taraftan mahlûka hâlik kudreti isnad ederek filân şunu yarattı, filân şunu yarattı diye yalan söylerler, bir taraftan da hiç bir şey yaratmadığı ma'lûm olan nesnelere taparlar. Şimdi burada şöyle bir suâl hatıra gelebilir: ılm-ü hikmet, fenn-ü san'at ile insanlar tarafından bir takım şeyler yapılmıyor mu? bunlar birer yaratma değilmidir? denilebilir. Buna karşı hikmetin Allah vergisi olduğu ve binaenaleyh hikmet ile yapılan şeylerin de hâlikı Allah olduğu bilinerek ona şükr edilmesi lâzım geleceği ve hakîmin nazarında da şirkin çok büyük bir zulm olduğu anlatılarak buyuruluyor ki:

﴿١٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ وَمَنْ يَشْكُرْ
فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿١٣﴾ وَاِذْ
قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَىَّ لَاتُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ
لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا
عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِى عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِى وَلِوَالِدَيْكَ اِلَىَّ
الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِى مَالَيْسَ لَكَ
بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ
مَنْ اَنَابَ اِلَىَّ ثُمَّ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

Sh:»3841

﴿١٦﴾ يَا بُنَىَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِى
صَخْرَةٍ اَوْ فِى السَّمٰوَاتِ اَوْ فِى الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ
لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٧﴾ يَا بُنَىَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ

﴿١٨﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحًا اِنَّ
اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٩﴾ وَاقْصِدْ فِى مَشْيِكَ
وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için Lokmana hikmet verdik ki şükret Allaha, diye, ve her kim şükrederse kendi lehine eder, her kim de nankörlük ederse her halde Allah ganiydir, hamîddir * Hani Lokman da oğluna demişti: ona va'zediyordu: yavrum, Allaha şirk koşma, çünkü şirk çok büyük bir zulümdür * Gerçi insana ebeveynini de tavsıye ettik - anası onu za'f, za'f üstüne taşıdı, süt kesimi de iki sene içinde şükret diye bana ve anana babana, ki banadır geliş * Bununla beraber o ikisi de sana sence hakkında bir ılim olmıyan hiçi bana şerik koşturmağa uğraşırlarsa o vakıt onlara itaat etme ve kendilerine Dünyada

Sh:»3842

ma'ruf surette musahabet eyle de bana yüz tutanın yolunu tut, sonra dönüb bana geleceksiniz de ben size yaptıklarınızı haber vereceğim * Yavrum! haberin olsun ki yaptığın bir hardal danesi tartısı olsa da bir kaya içinde veya Göklerde veya Yerin dibinde gizlense Allah onu getirir mizanına kor, çünkü Allah lâtiftir, habîrdir * Yavrum! namazı kıl, ma'rufu emir ve münkerden nehiy ve başına gelene sabr et, çünkü bunlar azmolunacak işlerdendir * Hem nâsa avurdunu şişirme ve Yer yüzünde çalımla yürüme, çünkü Allah, öğüngen kurulganın hiç birini sevmez * Gidişinde mu'tedil ol, sesini pesden al, çünkü seslerin en beti her halde eşekler sesidir *

12. ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ﴾ şanım hakkı için Lokmana hikmet verdik -

Lokman hakîmin kim olduğu hakkındaki rivayetlerin hulâsası Ebüssüudun nakline göre şudur: Lokman ibni Bâurâ ki azer evlâdından olup Eyyûb aleyhisselâmın hemşire veya teyze zadesi imiş, uzun müddet yaşamış, Davud aleyhisselâma yetişmiş ve ondan ılm ahzetmiş ve onun ba'sinden evvel ifta de edermiş اهـ. Sahibi san'at imiş, Beni İsraîl kadılık ettiği de söylenmiş. Ba'zıları bunun bir Nebiyy olduğuna da kail olmuşlar ise de Cumhurun kavlince Nebiyy değil bir hakîm idi. İbni Rüşdün Tehafütünde dediği gibi her Nebiyy hakîm ise de her hakîm Nebiyy değildir. «

يُؤْتِى الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِىَ خَيْرًا
كَثِيرًا » âyetinde hikmetin ta'rifi hakkında tafsılât geçmişti. Burada da diyorlar ki ulemanın örfünde

hikmet nefsi insanînin nazarî ılimleri ıktibas ve ameliyyatta ef'ali fadılayı takati nisbetinde tam bir meleke iktisab ederek tekemmül etmesidir. Ya'ni hikmet, gâh nazarî ve gâh ılmî olarak ta'rif edilirse de tam ma'nâsıyle hikmet, ılel-ü esbabı bilerek gayeye isabet edecek vechile ameli ılme, ılmi amele tevfık etmektir. Bunun için kendine hikmet verilene bir çok hayır verilmiş olduğu beyan buyurulmuştur. Allah tealânın

Sh:»3843

âlemde hikmetiyle vaz-u tahsıs buyurduğu esbab ve ahkâmı, ya'ni kanunları keşfederek ondan bir takım ılmî netaic istihrac etmek kabiliyeti şübhe yok ki Allahın büyük bir atıyyesidir. Ve hakîm olan kimseye yakışan da ılmen ve amelen bunun şükrünü eda etmektir. Netekim şöyle buyuruluyor: Lokmana hikmeti verdik ﴿اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ﴾ ki şükret Allaha diye - bu şükrün ılmî haysiyyeti evvelâ o hikmet,

Allah tealânın bir vergisi olduğunu bilerek Allahı şirkten tenzih etmektir.

Amelî haysiyyeti de ef'alinde ta'kıyb ettiği gaye ve makasıdında kendi hevasını değil, Allahın rızasını

gözetmektir. ﴿وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ﴾ ve her kim şükrederse sırf kendi lehine şükretmiş olur. - Çünkü sonunda faidesi kendine âid olur. Lâkin kendine hikmet verilenler içinde nankörlük ederek küfre sapanlar dahi bulunduğuna işaret ile buyuruluyor ki ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ ve her kim de küfran ederse - o hikmeti Allahdan bilmeyip ben yapıyorum, ben yaratıyorum diyerek şükretmez de sui isti'mal ederse kendi aleyhine eder. ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ﴾ çünkü Allah ganiydir, ihtiyacı yoktur, hem hamîddir, zatında hamde lâyıktır. Hâmiddir, hiç kimse öğmese bile kendini öğmesini bilir. Yâhud mahmuddur, bütün mahlûkat ona lisani hal ile hamdeder. -filân feylesof hikmet namına küfrederse ona hiç bir zarar iriştiremez, kendi mezmum olur. Bu taksimden sonra Lokmanın şükrünü nasıl eda ettiğine dair hikmet ve ahlâktan bir iki nümune zikrolunarak buyuruluyor ki 13.

﴿وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهِ﴾ ve hani - ya'ni unutma daima an o vakıt ki Lokman da oğluna dedi ﴿وَهُوَ يَعِظُهُ﴾ ona va'zediyordu - nasıhat veriyordu. Ragıbin beyanına göre va'z:

Sh:»3844

tahvife mukarin bir zecirdir. İmam Halil ise kalbi inceltecek vechile hayrı hatırlatmak demiştir ki daha güzeldir. ﴿يَا بُنَىَّ﴾ oğulcuğum: yavrum - dedi ﴿لَاتُشْرِكْ بِاللّٰهِ﴾ Allaha şirk koşma ﴿اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ çünkü şirk çok büyük bir zulümdur. - Yâhud billâhi şirk çok büyük bir zulümdür. Evvelâ bir zulüm bir haksızlıktır. Çünkü zulüm bir şey'i mevzunun gayriye koymaktır. Allahın hakkını Allahtan başkasına vermektir. Ayni zamanda « وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِىٓ اٰدَمَ » mantukunca Allahın mükerrem kıldığı, şeref verdiği nefsi insnîyi mahlûka ıbadet ettirerek tezlil eylemektir. Saniyen büyük bir zulümdür. Çünkü ma'budluğu hiç mevzıı olmıyan ve olmasına hiç bir vechile imkân bulunmıyan bir mevkıa koymaktır. Zira Zeydin malını alıp da Amre vermek zulümdür. Zira Zeydin malını Amrin eline koymaktır. Lâkin hibe veya beyi' gibi temlik sebeblerinden birisiyle o mal sabıkan veya lâhıkan Amrin milki olabilmek mümkindir. Halbuki şirk koşmak ma'budluğu Allahın mâsivasına vermektir. Allahın mâsivasının ise ma'bud olmasına hiç bir vechile cevaz ve imkân yoktur. 14.

﴿وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ﴾ - bu iki âyet Lokmanın nasıhatini hikâye esnasında ve şirkten nehyi te'kid siyakında istıtrad suretiyle mu'tarıza halinde başlı başına bir kelâmı ilâhîdir. Rivayet olunduğuna göre Sa'd ibni Ebi Vakkas radıyallahü anh ile anası hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki: müşarünileyh validesine itaatkâr idi. İslâma girdiği zaman validesi ya Sa'd, sen ne yaptın, eğer serr bu yeni dini bırakmazsan kasem olsun ki ben yemem içmem nihayet ölürüm, sen de benim yüzümden hey anasının katili diye bed nam olursun demiş. O da yapma ana, ben bu dini hiç bir şey için terk etmem demiş, validesi iki gün iki gece yememiş, takatten düşmüş, bunu gören sa'd, anneciğim bilesin ki Vallahi yüz canın olsa da birer birer çıksa ben bu dini hiç

Sh:»3845

bir şey için terk edemem, artık dilersen ye, dilersen yeme demiş. Bunun üzerine vâlidesi yemeğini yemiş. İşte bu iki âyet ve yâhud ikinci âyet bu sebeble nâzil olmuştur. ﴿وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ﴾ vehin, vehin üstüne - bu terkibi vasfî «ümm» den haldir. Vehn, harekette za'fdır. Ya'ni anası günden güne

ağırlaşmak suretiyle za'f za'f üstüne ﴿وَفِصَالُهُ فِى عَامَيْنِ﴾ süt kesimi de iki yılda - bunun

zâhirinden emzik müddetinin a'zamîsi iki sene olduğu anlaşılıyor ki İmameyn ve imamı şafiî kavlidir. Lâkin İmamı a'zam ihtiyat olmak üzere sûrei «Ahkaf» da gelecek olan «

وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا » âyeti ile otuz aya kail olmuştur. Maamafih fetvâ İmameyn

kavlinedir ﴿اَنِ اشْكُرْ﴾ şükr et diye - bununla « وصينا » tefsir olunuyor. Ya'ni şöyle: diye

tavsıye ettik ki şükr et ﴿لِى وَلِوَالِدَيْكَ﴾ bana ve anana babana - birisi aleyhıssalâtü

vesselâma ben kime iyilik edeyim diye sormuştu. Buyurdu ki: anana, sonra yine anana, sonra yine anana, ya ondan sonra? dedi, babana buyurdu. Anaya babaya şükür, haklarını gözeterek itaat ve ihsanda

bulunmak ve duâ etmektir. Sûrei «İsra» da bilhassa beyan buyurulmuştur. ﴿اِلَىَّ الْمَصِيرُ﴾

Dönüş ise banadır. - Ya'ni şükr edip etmediğinizi o vakıt ben sorarım. Bu cümle, Allaha şükrün ehemm ve akdem olduğunu anlatmak suretiyle ikinci âyetin hukmüne bir tavtıedir.

15. ﴿وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِى﴾ Bununla beraber, ya'ni anaya

babaya dahi şükrü insana tavsıye etmiş olmamızla beraber onlar seni bana şirk koşasın diye zorlarlarsa

﴿مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾ sence hakkında hiç bir ılm olmıyan, ya'ni hiç bir ılimde yeri

olmayıp muhal olan şirki isnad ettirmek

Sh:»3846

üzere onu sıkıştırırlarsa ﴿فَلَا تُطِعْهُمَا﴾ o hususta ikisine de itaat etme

﴿وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًا﴾ de onlara ma'ruf surette muhasib ol - ya'ni

ma'sıyyete iştirâk etmeksizin şer'ın razı olacağı ve kerem-ü mürüvvetin ıktıza edeceği vechile suhbetlerinde bulun. Meselâ yemek içmek, giymek gibi ihtiyaclarını tesviye etmek, cefa etmemek, ağır söylememek hastalıklarına bakmak, vefatlarında defnetmek gibi dünyevî muavenetleri yap. Din işine gelince

﴿وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَىَّ﴾ bana inabe etmiş olan halîs muhlîs müvehhidin

yolunu tut ﴿ثُمَّ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ sonra

hepinizin dönümü banadır, o vakıt ben size neler yaptığınızı haber vereceğim 16.

﴿يَا بُنَىَّ اِنَّهَآ﴾ yavrum, muhakkak ki o yaptığın - iyilik veya kötülük

﴿اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ الخ...﴾ ya'ni ne kadar küçük ve gizli

ve ne kadar yüksek ve yâ alçak olursa olsun ﴿يَاْتِ بِهَا اللّٰهُ﴾ Allah onu getirir - Âhırette karşına kor ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ﴾ çünkü Allah lâtiftir. - lûtfü, letaifi çok, kudreti en ince en gizli şeylere yetişir ﴿خَبِيرٌ﴾ ılmi ile hepsini bilir.

17. ﴿يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ﴾ Yavrum, namazı devamlı kıl - kendini irdirmek için ﴿وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ emri bilma'ruf ve nehyi anilmünker yap - diğerlerini kemale irdirmek, cemıyyeti istikametle götürmek için ﴿وَاصْبِرْ عَلٰى مَٓا اَصَابَكَۜ﴾ başına gelene de sabret - ya'ni emir bil'maruf ve nehiy anil'münker yapmak kolay değildir. O yüzden başına bir

Sh:»3847

takım musıbetler gelmek melhuzdur ve onlara sabretmek lâzımdır. Umeyr ibni Habîb radıyallahü anh Hazretleri oğullarına vasıyyetinde demiştir ki: her hangi biriniz emir bil'maruf ve nehiy anilmünker yapmak yakîn idinsin, çünkü her kimin Allahdan sevaba iykanı olursa dokunan eziyyeti duymaz اهـ.

﴿اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ﴾ Çünkü bu işlerin her birisi azmolunacak büyük işlerdendir.

18. ﴿وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ﴾ Ve nâsa avurdunu şişirme - avurt etme, ya'ni böbürlenip kibirlenme.

صعر = SA'R, bir derddir ki deveye ârız olur da boynunu büker. Şu halde tas'ıyr, boynu derdli deve gibi başını yana bükmek demek olur ki kibirli kimselerin âdetidir. Lisanımızda buna avurt etmek veya kasalmak ta'bir olunur. Buna, nâsa yanağını eğme, boyun eğme, ya'ni kendini tezlil eyleme ma'nâsını veren dahi olmuştur. Bu da muhtemil olmakla beraber üstüne altına muvafık olan evvelkisidir. Ya ni emir bil'maruf ve nehiy anil'münker yapmakla beraber kibirlenme ﴿وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحًاۜ﴾ ve Yer yüzünde çalımla yürüme ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ çünkü Allah kurulanın, öğünenin hiç birini sevmez.

19. ﴿وَاقْصِدْ فِى مَشْيِكَ﴾ gidişinde mu'tedil ol ﴿وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَۜ﴾ sesinden de biraz indir - söylerken bağırma ﴿اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ﴾ çünkü seslerin en beti - en hoşa gitmeyen tatsızı ﴿لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾ her halde eşekler sesidir.

Sh:»3848

Lokmana hikmetin şükr için verildiği anlatıldıktan ve oğluna va'zıyle hikmet ve şükründen ba'zı nümuneler gösterildikten sonra alel'umum insanlığa olan niami ilâhiyyeyi ıhtar ve nankör kâfirlerin zulm-ü dalâlini iş'ar ile tevhid ve şükre da'vet için buyuruluyor ki:

﴿٢٠﴾ اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِى الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٢١﴾
وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا
عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ
﴿٢٢﴾ وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُٓ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ
بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٢٣﴾ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا
يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ
غَلِيظٍ ﴿٢٥﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿﴾

Sh:»3849

﴿٢٦﴾ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ
الْحَمِيدُ ﴿٢٧﴾ وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ
وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ
اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾ مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ
وَاحِدَةٍ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٩﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ
الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى وَاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ

خَبِيرٌ ﴿٣٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ
دُونِهِ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Görmediniz mi? Allahı zülcelâl sizin için Göklerdekini ve Yerdekini müsahhar kılmış, üzerinize zâhiren ve bâtınen ni'metlerini ifaza buyurmakta, bununla beraber nâs içinde kimisi de var ki ne bir ılme, ne bir mürşide ne de tenvir eder bir kitaba istinad etmeksizin Allah hakkında mücadele ediyor 20 Ve Allahın indirdiğine tabi' olun denildiği vakıt kendilerine

Sh:»3850

"hayır, biz atalarımızı neyin üzerinde bulduksa onun ardınca gideriz" diyorlar, ya Şeytan onları Saîr azâbına da'vet ediyor idise de mi? 21 Halbuki her kim özü muhsin olarak yüzünü tertemiz Allaha tutarsa o hakıkaten en sağlam kulpa yapışmıştır, öyle ya bütün işlerin akıbeti Allaha dayanır 22 Kim de küfrederse artık onun küfrü seni mahzun etmesin, onlar dönüb bize gelecekler o vakıt biz onlara bütün yaptıklarını haber vereceğiz, her halde Allah, bütün sînelerin künhünü bilir 23 Biz onlara biraz zevk ettiririz de sonra kendilerini galîz bir azâba muztarr kılarız 24 Celâlim hakkı için sorsan onlara: o Gökleri ve Yeri kim yarattı? Her halde elbet Allah diyecekler, « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » de, fakat pek çokları bilmezler 25 Göklerde ve Yerde ne varsa Allahındır, hakıkat Allah, öyle ganî öyle Hamîddir 26 Eğer yerdeki ağaçlar hep kalem olsa deniz de mürekkeb, arkasından yedi deniz, Allahın kelimatı tükenmez, hakıkat Allah, azîz hakîmdir 27 Sizin yaratılmanız da, ba'solunmanız da ancak tek bir nefis gibidir. Hakıkat Allah, semîdir basîdir 28 Görmedin mi? Allah geceyi gündüze sokuyor, gündüzü geceye sokuyor ve Şems-ü Kameri teshır etmiş hepsi müsemmâ bir ecele doğru cereyan ediyor ve filvakı' Allah, bütün yaptıklarınıza habîrdir 29 Bu şundan: çünkü Allah hakıkat hak o, ondan başka çağırdıklarınız hep bâtıl ve hakıkat Allah, yegâne yüksek büyük o 30

27. ﴿وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ﴾ - Sûrei «Kehif» te « قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ » bak.

﴿٣١﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ
لِيُرِيَكُمْ مِنْ اٰيَاتِهِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿﴾

Sh:»3851

﴿٣٢﴾ وَاِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا
اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٣﴾ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ
وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِى وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ

وَالِدِهٖ شَيْـًٔا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا
يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٣٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ
وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْاَرْحَامِۜ وَمَا تَدْرٖى نَفْسٌ مَاذَا
تَكْسِبُ غَدًاۜ وَمَا تَدْرٖى نَفْسٌ بِاَىِّ اَرْضٍ تَمُوتُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ

Meali Şerifi

Baksan a size âyetlerinden göstermek için ni'metiyle gemilerin denizde akışına! Şübhe yok ki bunda pek sabırlı ve çok şükürlü olanlar için bir çok âyetler vardır 31 Ve kara bulutlar gibi dalga sardığı vakıt onları dini Allaha hâlis kılarak yalvarırlar, sonra karaya çıkarıldığı vakıt içlerinden doğru giden de bulunur ve bizim âyetlerimize ancak gaddar, nankör olanlar çıfıtlık eder 32 Ey insanlar rabbınızdan korkun ve bir günü sayın ki ata evlâdından bir şey ödeyemez, evlâd o da atasından bir şey ödeyecek değildir, Muhakkak Allahın va'di hak, o halde sakının Dünya hayat sizi aldatmasın ve sakının o mağrur sizi Allaha güvendirmesin 33 Her halde

Sh:»3852

Allah, saate ılim onun yanındadır, ve yağmuru o yağdırır, rahimlerde ne var o bilir, ve hiç bir nefis yarın ne kazanacağımı bilmez, bir nefis hangi Yerde öleceğini de bilmez, şübhesiz ki Allah alîmdir, habîrdir 34

32. ﴿خَتَّارٍ﴾ ğaddar, ya'ni sözünde durmayıp çok nakzı ahdeden.

34. ﴿اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ الخ...﴾ Abdullah ibni Ömer

radıyallahü anhümadan merviydir: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem «mefatihülgayb beştir, onları ancak Allah bilir» buyurmuş ve bu âyeti okumuştur. Rivayet olunduğuna göre Hâris ibni Ömer namında bir adam, Resulullan sallâllahü aleyhivesellem Hazretlerine gelmiş «ya Muhammed, kıyamı saat ne zaman? Beldelerimiz kuraklıktan: sıkıldı bolluk ne zaman? Karımı gebe bıraktım ne doğuracak, bu gün ne kazandığımı biliyorum, yarın ne kazanacağım? Nerede doğduğumu biliyorum, fakat nerede öleceğim? «demiş bu âyet bu sebeble nâzil olmuştur. Demek ki âyet vakı' olmuş bir suâlin cevabıdır. Lâkin mâkablindeki âyetlere nazaran da bir suâli mukadderin cevabıdır. Zira sûrei «Rum» un âhirine «

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَۙ » buyurulduğu gibi burada da « وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزٖى » buyurulması üzerine şübhesiz ki o gün, o saat ne zaman diye bir suâl hatıra gelebileceğinden bununla ona cevab verilmiş oluyor.

Burada Fahruddîni Razî der ki: ba'zı müfessirîn, Allah tealâ bu âyet ile beş şey'e ılmi başkasından nefyetti diyorlar. Gerçi öyle lâkin maksud o değildir. Çünkü Allah tealâ meselâ tufan zamanında bir kum yığınındaki cevheri ferdi (bir atumu) ve rüzgârın onu Maşrıktan Mağribe kaç kerre naklettiğini ve nerede bulunduğunu bilir,

Sh:»3853

bunu başkası bilemez. Şu halde bu beş şey'i zikirde tahsıs etmenin vechi yoktur. Bu hususta hakk olan şudur ki « وَاخْشَوْا يَوْمًا » buyurulması, « اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ » diye o günün

behemehal vukuu te'kid edilmesi üzerine o gün ne vakıt diye vârid olacak suâle karşı şu suretle cevab

veriliyor: «Onu Allahdan başkası bilmez ve lâkin muhakkak olacaktır» deniliyor. Ve kaç def'alar geçtiği üzere ba's hakkında iki delil de zikrolunuyor.

BİRİSİ, Arzın mevtinden sonra ihyası: netekim yukarıda « وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِه لَمُبْلِسينَ ۝ فَانْظُرْ اِلَى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى » buyurulmuştu. Ve « يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ » buyurulmuştu. Burada da şöyle denilmiş oluyor: «ey suâlcı! sen onun vaktını bilemezsin, fakat o olacak, Allah, ona kadirdir. Nasıl ki o Arzı ölmüşken ihya ediyor yağmuru indiriyor.

İKİNCİSİ, ibtidai halktır. « ﴿وَهُوَ الَّذٖى يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعٖيدُهُ﴾ ۝ ﴿قُلْ سٖيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِءُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَ﴾ » buyurulduğu gibi burada da « وَيَعْلَمُ مَا فِى الْاَرْحَامِ » buyuruyor. Ya'ni sen onu bilmezsen de o olacaktır, Allah ona kadirdir. Erhamdakini bilip yarattığı gibi ruhamdan yaratmasını da bilir. İlh... اهـ. Camius'sagîrde « خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ » diye vârid olan Büreyde hadîsinde Menavi kebîr şerhinde der ki: «ya'ni bu beş şeyi Allahdan başkası hem küllî hem cüz'î olarak ihata ve şümul vechi üzere bilmez.

Şu halde Allah tealânın ba'zı havassını hatta bu beşten ba'zı mugayyebata muttali' kılmasına münafi olmaz. Çünkü o mahdud cüz'iyyâttır. Mu'tezilenin bunu inkâr etmesi de mükâberedir اهـ. Bir de Buharîde Enes ibni Malik radıyallahü anhten rivayet olunduğu üzere Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki «Allah tealâ rahime bir Melek müvekkel kılmıştır. Yarab, nufte, ya rab aleka, ya rab mudga der, Allah tealâ da halkını kaza etmek irade buyurduğu vakıt erkek mi

Sh:»3854

dişi mi? Şakıy mi saîd mi? Rızkı ne, eceli ne? söyler, anası karnında bunlar yazılır. O vakıt onu o Melek ve Allah tealânın mahlûkatından dilediği kimseler de bilir اهـ. Demek ki ba'zılarının bu suretle bile bilmesi zikrolunan ıhtisasa münafi değildir. Çünkü Allaha mahsus olan ılim, gaybde iken her birinin ahvaline alettafsıl ılmi tam ve kâmildir. Melekin ve ba'zı havassın muttali' olabileceği ılm ise az çok delili tehakkuk etmiş bir vechile nakıs bir ılimdir. Kezâlik bulut, rüzgâr, barometre gibi ba'zı emarelerden yağmura, cenînin ba'zı evza' ve harekâtından erkek veya dişi olduğuna intikal etmek tarzında vakı' olan zannî istidlâller de buna münafi değildir. Çünkü zann, ılim değildir. Ilim şübhesiz olandır.

Âyetteki ıhtisasın vechine gelince: Alûsînin beyanına göre bunun menatı, ismi celilin takdimiyle haberlerin cümle halinde takviyei hukûm tarzında vakı' olmasında gözetilmiştir. Fakat birinci cümlenin

haberinde « عِنْدَهُ » zarfının takdimiyle kasır zâhir ise de diğerlerinde fahvayi kelâm ile az çok işaret halindedir ki ma'nâ şu oluyor: o saat ne zaman denilirse 34.

﴿اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ her halde Allah, saate ılim ancak onun yanındadır.

﴿وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ﴾ ve yağmuru o indirir - o halde ne zaman, nereye, ne mikdar ve ne suretle yağdıracağını da tamamile o bilir. O halde ba'sin ne zaman olacağını da ancak o bilir.

﴿وَيَعْلَمُ مَا فِى الْاَرْحَامِ﴾ bütün rahimlerdekini de o bilir - Erkek mi dişi mi? beyaz mı kırmızı mı? Tam mı nakıs mı? Her birinin hususıyyetleri nedir? bütün rahimlerdekinin tafsılâtını o bilir. Binaenaleyh kabirlerdekinin de tafsılâtını o bilir. O yaradan ba's eder

﴿وَمَا تَدْرٖى نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا﴾ ve hiç bir nefis yarın ne kazanacağını kesdiremez - ya'ni ileride başına ne geleceğini? Eline ne geçeceğini, hayırmı şermi

Sh:»3855

kesbedeceğini dirayetiyle bilemez ﴿وَمَا تَدْرٖى نَفْسٌ﴾ yine hiç bir nefis - gerek iyi gerek kötü olursa olsun ﴿بِاَىِّ اَرْضٍ تَمُوتُ﴾ hangi Arzda öleceğini kesdiremez - küçük kıyameti bilemez, büyük kıyameti nerede bilecek? Fakat Allaha gelince ﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ خَبٖيرٌ﴾ şübhe yok ki Allah alîmdir, habîrdir - olmuşu olacağı, şâhidi gaibi, zâhiri bâtını hepsini bilir, hepsinden haberdardır. Son iki fıkrada ılim yerine dirayet ta'bir edilmiş olduğu ve Allah tealânın ılmine dirayet ıtlakı câiz olmadığı için burada Allahın ılmi ayrıca tasrih olunarak ıhtısası böyle nefy-ü isbat ile ifade edilmiştir « اَللّٰهُمَّ يَسِّرْ لَنَا حُسْنَ الْاِخْتِتَامِ »

Sûrei Lokman ile vârid olan irşad ve da'vetin ıhtar ve tezkiri bir secde sûresi ile ta'kıb olunması ne güzeldir.

SECDE

٣٢ سُورَةُ السَّجْدَةِ

Bu Secde sûresi de mekkîdir. Ba'zıları « اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا » den üç âyetin medenî olduğunu da rivayet etmişlerdir. Kur'anda Secde sûresi namiyle iki Sûre vardır. Birisi bu, diğeri de « حٰمۤ فُصِّلَتْ » dir. Aralarını fark için buna «Lokman secdesi», ona da Hamîm secdesi denilir. Bir de buna «Madâcı' sûresi» ona da «Fussılet sûresi» namı verilir.

Âyetleri - Basrî ta'dadında yirmi dokuz, diğerlerinde otuzdur.
Kelimeleri - Üç yüz seksendir.
Harfleri - Bin beş yüz on sekizdir.

Fasılası - م . ن . ل harfleridir.

Sûrei Lokmanda tevhid zikrolunup mead ile hıtam verilmiş olduğu gibi bu Sûre de usuli iymandan nübüvvet ile başlıyacaktır.

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيـــــــــمِ

﴿١﴾ الۤمۤ ﴿٢﴾ تَنْزيلُ الْكِتَابِ لَارَيْبَ فيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمينَ
﴿٣﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَآ
اَتٰيهُمْ مِنْ نَذيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴿﴾

Sh:»3857

﴿٤﴾ اَللّٰهُ الَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فى سِتَّةِ
اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ مَالَكُمْ مِنْ دُونِه مِنْ وَلِيٍّ وَلَا
شَفيعٍ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥﴾ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَّآءِ اِلَى الْاَرْضِ
ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ
﴿٦﴾ ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزيزُ الرَّحيمُ ﴿٧﴾
الَّذى اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طينٍ ﴿٨﴾
ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاۤءٍ مَهينٍ ﴿٩﴾ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ
فيهِ مِنْ رُوحِه وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ قَليلًا مَا

تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَقَالُوا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِى الْاَرْضِ ءَ اِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١١﴾ قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

الٓمٓ 1 İndirilişi bu kitabın, şübhe yok bunda, rabbül'âlemîndendir 2 Yoksa onu uydurdu mu diyorlar?

Hayır, haktır o,

Sh:»3858

rabbındandır: kendilerine senden önce kocundurucu Peygamber gelmemiş olan bir kavmi kocundurasın diye gerek ki hidayeti kabul edeler 3 Allah, o ki Gökleri ve Yeri altı günde yaratmış, sonra Arş üzerine istivâ buyurmuştur, sizin için ondan başka ne bir veliy vardır, ne bir şefi', artık düşünmez misiniz? 4 Semâdan Zemine (yukarıdan aşağıya) emri tebdir eder, sonra da o ona urûc eyler: bir günde ki mikdarı sizin sayınızdan bin sene eder 5 Odur işte gaybi de şehadeti de bilen, azîz rahîm 6 O ki yarattığı her şey'i güzel yarattı ve insanı yaratmağa bir çamurdan başladı 7 Sonra da bir sülâleden, bir hakıyr sudan neslini yaptı 8 Sonra onu tesviye edib içine ruhundan nefh buyurdu ve sizin için o işitmeyi, o görmeleri ve gönülleri yaptı, siz pek az şükrediyorsunuz 9 Bir de: â! Arzda gaib olduğumuzda mı? Cidden biz mi muhakkak yeni bir hılkatte olacağız? dediler, fakat onlar rablarının likasını (huzuruna varacaklarını) inkâr eden kâfirlerdir 10 De ki size müvekkel kılınmış olan melekül'mevt canınızı alacak, sonra döndürülüb rabbınıza götürüleceksiniz 11

3. ﴿لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَآ اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ kendilerine senden önce bir nezîr gelmemiş olan bir kavmi inzar etmek için - « وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ » buyurulduğu üzere içlerinde bir nezîr geçmemiş hiç bir kavim yoktur. Şu halde burada « مَآ اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ » denilmesi « يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ » mantukunca fetret zamanına işaret olmuş olur.

4. ﴿فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ - Sûrei «A'raf» a bak 5. ﴿يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ اِلَى الْاَرْضِ﴾ Semâdan Arza: Gökten Yere, yukarıdan aşağıya emri tedbir eder - ya'ni onun Arşte istivası, Tevrattan zannedildiği gibi dinlenmek ma'nasına değil, emri tedbir ile icrayı ahkâm ve saltanat ma'nasınadır.

Sh:»3859

TEDBİR, bir işin arkasını görerek ona göre gereğini ta'yin etmektir. Allah tealânın tedbiri ise hikmetine

göre irade buyurmasıdır. Şu halde burada emir, umurun müfredi olarak şein ma'nâsınadır. Ya'ni Dünyanın işini Melâike gibi Semavî esbab ve kuvâ ile yukarıdan aşağı indirmek suretiyle tedbir ve idare eder.

﴿ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ﴾ sonra da emir ona çıkar - bu suretle bir emir, bir şein başladığı noktaya rücu' eden bir devr ile hıtam bulup kalkar, yalnız ılmi ilâhîde sâbit kalır ﴿فى يَوْمٍ﴾ bir günde ki ba'zıları bunu yalnız uruca tealluk ettirmişlerse de muhtar olan hem «yüdebbir» hem «ya'ruc» fıillerinin ikisine birden tenazu' tarikıle teallukudur. Ya'ni o emrin inmesi ve çıkması öyle bir günde, o kadar bir zamanda olur ki ﴿كَانَ مِقْدَارُهُ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ﴾ mıkdarı sizin saydıklarınızdan bin sene eder - demek bir iradei ilâhiyyenin hukmü olan bir emir, bir şein, bir hadîse ba'zan böyle bin senelik bir devr ile biter. Onun bir günü böyle büyük bir devir teşkil eder. Onun için Gökleri ve Yeri altı günde yarattı denildiği zaman o günleri alel'âde günler zannetmemelidir. Sûrei «Mı'rac» da geleceği üzere bunun elli bin sene edeni de vardır. Demek ki bin sene denilmesi misal tarikıledir. Yâhud ba'zı müfessirînin dedikleri vechile bin ta'biri uzun bir devirden kinayedir. Binaenaleyh daha az ve daha çok olmasına mani' değildir.

7. ﴿اَحْسَنَ كُلَّ شَىْءٍ خَلَقَهُ﴾ Yarattığı her şeyi güzel yaratmış - burada husün, güzellik, hikmet ve maslahata uygunluktur. Gül güzel olduğu gibi dikeni de güzeldir. ilh... 8.

﴿مِنْ سُلاَلَةٍ﴾ «قَدْ اَفْلَحَ» sûresinin baş tarafına bak ﴿مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ﴾ sülâleden bedeldir. Maamafih sıfat olması da melhuzdur.

Sh:»3860

﴿١٢﴾ وَلَوْ تَرٰى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
رَبَّنَا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوقِنُونَ
﴿١٣﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ
مِنّى لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ﴿١٤﴾ فَذُوقُوا
بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا اِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ
الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا الَّذِينَ
اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ
لَايَسْتَكْبِرُونَ ﴿سجده﴾ ﴿١٦﴾ تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ
يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٧﴾ فَلَا

تَعْلَمُ نَفْسٌ مَٓا اُخْفِىَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍۚ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًاۜ لَايَسْتَوُنَ
﴿١٩﴾ اَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ
الْمَاْوٰىۘ نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴿﴾

Sh:»3861

﴿٢٠﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَاْوٰيهُمُ النَّارُۜ كُلَّمَٓا اَرَادُوٓا اَنْ
يَخْرُجُوا مِنْهَٓا اُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ
الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى
دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٢﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ
ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَاۜ اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ
مُنْتَقِمُونَ۟﴿﴾﴿﴾

Meali Şerifi

Görsen o vakıt ki mücrimler rablarının huzurunda başlarını eğmişler: rabbenâ! Gördük, dinledik şimdi bizi geri çevir salih bir amel işliyelim, zira yakîn hasıl ettik derlerken * Eğer dilemiş olsa idik her nefse hidayetini verirdik ve lâkin benden şu kavil hakk oldu: elbette ve elbette Cehennemi dolduracağım bütün Cinlerle İnsanlardan 13 O halde tadın unuttuğunuz için bu gününüzün çatmasını, işte biz de sizi unuttuk ve tadın huld azâbını yapıb durduğumuz işler yüzünden 14 Bizim âyetlerimize öyle kimseler iyman ederler ki onlarla kendilerine nasıhat verildiği vakıt secdelere kapanırlar ve rablarına hamd ile tesbih ederler de kibirlenmezler 15 Yanları yataklardan aralaşır korku ve ümid içinde rablarına duâ ederler ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan onlar hayra masraf yaparlar 16 Şimdi kimse bilemez onlar için gizlenmiş olan gözler sürurunu yaptıkları amellere mükâfat

Sh:»3862

için 17 Öyle ya, mü'min olan fasık olan gibi olur mu? Onlar müsavi olmazlar 18 Evet, iyman edib o salih amelleri işliyen kimselerin amellerine mukabil konukluk olarak kendilerine me'vâ cennetleri vardır 19 Amma fasıklık etmiş olanların me'vâları ateştir. Ondan her çıkmak istedikçe onlar içine iade olunurlar da kendilerine haydi tadin o ateşin tekzib edib durduğunuz azâbını denilir 20 Şu da muhakkak ki onlara o en büyük azâbdan beride o yakın azabdan da tattıracağız, gerek ki rücu' edeler 21 Rabbının âyetleriyle nasıhat edilib de sonra onlardan yüz çeviren kimseden daha zalim de kim olabilir, muhakkak ki mücrimlerden biz intikam alırız 22

14. ﴿اِنَّا نَسِينَاكُمْ﴾ Çünkü biz sizi unuttuk - ya'ni unutmuş gibi Cehennemde bıraktık. 16.

﴿تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ Yanları yataklardan uzaklaşır

﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًاۘ﴾ hem korku hem umudla rablarına duâ ederler - gece kalkar teheccüd kılarlar. Bir çokları Muaz ibni Cebel radıyallahü anhten sahihan rivayet etmişlerdir ki şöyle demiştir: bir seferinde Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ile beraberdim, bir gün yakınında sabah etmiştim, yürüyor idik, ya nebiyyallah, dedim: bana bir amel haber ver ki beni Cennete koysun Cehennemden uzaklaştırsın: buyurdu ki; büyük bir şey sordun, maamafih o, Allah tealânın müyesser kıldığı kimseye kolaydır, Allaha ıbadet edersin, ona hiç şerik koşmazsın namazı kılarsın, zekâtı verirsin, Ramazan orucunu tutarsın, Beyte haccedersin, sonra buyurdu ki sana hayır kapılarını göstereyim mi? Oruc kalkandır, sadaka hatieyi söndürür, gecenin göbeğinde adamın namazı dedi, sonra «

تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ ... يَعْمَلُونَ » a kadar kıraet buyurdu.

17. ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ﴾ Şimdi hiç bir nefis bilmez - ne bir Meleki

Sh:»3863

mukarreb ne de bir nebiyyi mürsel

﴿مَآ اُخْفِىَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍۚ جَزَآءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

onların yaptıkları amellere mükâfat olarak kendileri için gözler sürurundan neler gizlemekte!.. Buharî ve sâirede Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellemden şu hadîsi kudsî rivayet olunmaktadır: Allah tealâ buyuruyor ki: Ben salih kullarıma öyle şeyler hazırlamışımdır ki hiç bir göz görmemiş, kulaklar işitmemiş, bir beşerin hatırından da geçmemiştir.

21. ﴿مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ﴾ - Azâbı ednâ, yakın azâb, Dünya azâbı, azâbı ekber de Âhıret azâbıdır.

﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فى مِرْيَةٍ مِنْ
لِقَآئِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَۚ ﴿٢٤﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً
يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُواۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٥﴾ اِنَّ
رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فيمَا كَانُوا فيهِ يَخْتَلِفُونَ
﴿٢٦﴾ اَوَ لَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فى مَسَاكِنِهِمْۜ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍۜ اَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٧﴾
اَوَ لَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَٓاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ
زَرْعًا تَاْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْۜ اَفَلَا يُبْصِرُونَ﴿﴾

Sh:»3864

﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾
قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ
﴿٣٠﴾ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için muhakkak ki vaktiyle Musâya kitab vermiştik, şimdi de sen onun likasından şübheye düşme, ve onu Beni İsraîl için bir hidayet rehberi kılmıştık 23 Ve içlerinden öncül imamlar yetiştirmiştik ki sabrettiklerinde emrimizle hidayet ediyorlardı ve âyetlerimize yakîn ile sarılmışlardı 24 Şimdi ihtilâf edib durdukları şeylerde hiç şübhesiz ki rabbın Kıyamet günü beyinlerini fasledecektir 25 Daha irşad etmedi mi onları ki kendilerinden evvel nice karınlar helâk etmişiz, meskenlerinde geziyorlar, elbette bunda şübhesiz âyetler var, halâ kulak vermiyecekler mi? 26 Ya hiç görmediler de mi? Biz kır yere suyu salıveriyoruz de onunla bir ekin çıkarıyoruz, ondan hayvanları da yıyor, kendileri de, hâlâ gözlerini açmıyacaklar mı? 27 Bir de ne vakıt o fetih eğer doğru iseniz? Diyor ve onlara göz açtırılmaz 29 Şimdi onlardan yüz çevir de gözet, çünkü onlar gözetiyorlar 30

23. ﴿فَلَا تَكُنْ فِى مِرْيَةٍ مِنْ لِقَآئِهِ﴾ Şimdi sen onun likasından şübhe de olma -

ya'ni vaktıyle Mûsâya verdiğimiz gibi şimdi de Sûrenin başında beyan olunduğu üzere sana kitab veriyoruz. Bunda zerrece şübheye düşme.

AHZÂB

٣٣ سُورَةُ الْاَحْزَابِ

Bu Ahzâb Sûresi Medenîdir.
Âyetleri - Yetmiş üçtür.
Kelimeleri - Bin yüz seksendir.
Harfleri - Beş bin yedi yüz doksan altıdır.
Fasılası - ل ١٠ harfleridir « لام » يَهْدِى السَّبِيلَ

AHZAB, «hızb» in cem'idir, hızb, Ragıbın Müfredatında beyanına göre bir kalınlığı bulunan cemaat demektir. Kamus ve tercemesi Okyanusta beyan olunduğuna göre de hızb, mutlaka taife ma'nâsınadır. Asıl ma'nâyı mevzuu budur. Silâha ve harb âletine ve hassaten insan cemâatine de denir ve bir kimsenin has askerlerine ve muayyen ashâbına da onun hizbi denilir « أُولٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ » bu ma'nâdandır. Bir adamın her gün mu'tad üzere kıraetine müdavemet eylediği muayyen virdine dahi ıtlak olunur. Kendine vazife kıldığı taifei duâ demektir. Hizb, toprağı katı ve kalın olan yere dahi denilir اهـ. Sonra Ahzab, Peygambere karşı muhabere etmek üzere toplanıp Medineyi muhasaraya gelen ve «Handak» vak'asına sebeb olan azğın kâfirler cemaatlerine ism olmuştur ki buna «Handak» veya «Ahzab» ğazâsı denilir. Bu Sûrede de bu Ahzab vak'ası zikredilmiş olduğundan Ahzab Sûresi namını almıştır. Bu münasebetle bu Sûrede nesebe mirasa, nikâha, talâka, tesettüre, terbiyeye, dâir ba'zı ahkâmı mühimme de teşri' buyurulmuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَۜ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًاۙ ﴿﴾

Sh:»3866

﴿٢﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرًاۙ ﴿٣﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا
﴿٤﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فٖى جَوْفِهٖۚ وَمَا جَعَلَ
اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓئٖ تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْۚ وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ

اَبْنَاءَكُمْ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى
السَّبِيلَ ﴿٥﴾ اُدْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ فَاِنْ لَمْ
تَعْلَمُوا اٰبَاءَ هُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِى الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ فِيمَا اَخْطَاْتُمْ بِهٖ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ
غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦﴾ اَلنَّبِىُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ
وَاَزْوَاجُهُ اُمَّهَاتُهُمْ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِى
كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى
اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذٰلِكَ فِى الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿﴾

Sh:»3867

﴿٧﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰهِيمَ
وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٨﴾
لِيَسْئَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَاَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o Peygamber! Allahdan kork ve kâfirlere, münafıklara itaat etme, muhakkak ki Allah bir alîm hakîm bulunuyor 1 Ve rabbından sana ne vahyolunuyorsa onun ardınca git, muhakkak ki Allah ne yaparsanız habîr bulunuyor 2 Ve Allaha tevekkül (ı'timad) kıl ki vekîl Allah yeter 3 Allah adam için içinde iki kalb yapmamıştır, ve kendilerinden zıhar yaptığınız zevcelerinizi analarınız kılmamıştır, Evlâtlıklarınızı da oğullarınız kılmamıştır, O sizin ağzınızda lâfınızdır, Allah ise hakkı söylüyor ve doğru yola hidayet eyliyor 4 Onları babaları namına çağırınız, Allah yanında o daha doğrudur, eğer babalarını bilmiyorsanız dinde kardeşleriniz ve yaranınız, (mevalîniz) dirler, bununla beraber hatâ ettiklerinizde üzerinize bir günah yoktur ve lâkin kalblerinizin teammüd ettiğinde vardır, Hem Allah gafur, rahîm bulunuyor 5 Peygamber, mü'minlere nefislerinden daha evlâdır, zevceleri de analarınızdır, ülülerham (akriba) da Allahın kitabında birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha evlâdırlar. Ancak dostlarınıza bir ma'ruf (bir vasıyyet) yapmanız müstesnâ, kitabda o yazılı bulunuyor 6 Ve unutma o Peygamberlerden mîsaklarını aldığımız vakti: hele senden ve

Sh:»3868

Nûh ve İbrahim ve Musâ ve Isâ ibni Meryemden ki onlardan ağır bir mîsak aldık 7 Sadıklara sadakatlerinden soracağı için, kâfirler için ise elîm bir azâb hazırladık 8

1. ﴿يَا اَيُّهَا النَّبِىُّ﴾ Ey o Peygamber - evvelki kitablarda adı sanı ma'lûm olan şanlı Peygamber! Sâde ﴿اِتَّقِ اللّٰهَ﴾ Allahdan kork, başkasından değil - bu sûrei celîlede Peygambere karşı kâfirlerin ve munafıkların dedikodularına bâis olacak ba'zı ahkâm ve evâmiri ilâhiyye indirileceği cihetle onlara karşı evvel emirde Peygamberi tesbit için bu hıtab ile başlanmıştır. Bu hıtab, Ahzab muharebesiyle hınçlarını alamıyan kâfirlerin ve münafıkların Zeyd ve Zeyneb mes'elesi yüzünden

koparacakları yaygaraları, neşredecekleri erâcîf ile diğer bir hücum hazırlıyacaklarına işaret ederek onların da obirleri gibi hukmü olmıyacağını önceden ıhbar eden bir emri ilâhîdir. Onun için buyuruluyor ki tekvayı

Allaha yap! Allahdan kork ﴿وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ﴾ kâfirlere ve

münafıklara itaat etme - onların sözlerine kulak verip de vazifeni iyfadan çekinme

﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ muhakkak ki Allah, alîm hakîm bulunuyor - bütün

masalih-u mefasidi bilir. Emirlerini de ılmiyle hikmetiyle verir, onun için yalnız ondan kork, ona itaat et 2.

﴿وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ ve rabbından sana ne vahyolunursa onun

ardınca git ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ muhakkak ki Allah, her ne

yapacaksanız habîr bulunuyor - vahyi de ona göre veriyor, onun için kâfirlerin ve munafıkların dediklerine

bakma, sana vahyolunana tâbi' ol. 3. ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ﴾ ve

Allaha

Sh:»3869

tevekkül kıl - i'timad et ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا﴾ vekîl olarak Allah yeter - ondan başka

dayanacak, tefvizi umur edilecek yoktur. Zira onun koruduğuna başkası zarar edemez, onun vereceği

zarardan başkası koruyamaz.

4. ﴿مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِ﴾ Allah, bir adam için

içinde iki kalb yapmamıştır - hiç bir kimseye iki vicdan verilmemiştir, hiç bir adam kalbinde bire iki demez, hakkın birliğinin şâhidi olan bu kalb ve vicdan birliği her duygunun ve her bilginin en esaslı kanunudur. Mantıkın tesaduk ve tenakuz kanunları bunun fer'idir. Bu olmasa idi insan kendini tanıyamazdı.

﴿وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓـئِ تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْ﴾ Ve

kendilerinden zıhâr yaptığınız zevcelerinizi analarınız kılmamıştır. -

ظهار ZIHAR, bir adamın zevcesine «sen bana anamın zahrı, ya'ni sırtı gibisin» demesidir ki anam bana nasıl haram ise sen de bana öyle haramsın demek olur. Arablar böyle denilen bir kadını ana gibi addederler, hemen ayırırlardı ve ana gibi addedildiğine göre tekrar nikâh edilememesi de lâzım gelirdi. Burada onlara ana gibi demekle hakikaten ana oluvermiyecekleri anlatılarak bu âdetin ta'dili lüzumu

gösteriliyor ki tafsılıyle keffareti « قَدْ سَمِعَ » sûresinde gelecektir.

﴿وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْ﴾ evlâdlıklarınızı da oğullarınız kılmamıştır. -

ED'IYÂ «deıyy» in cem'idir, deıyy, veled çağrılan demektir ki lisanımızda evlâtlık ta'bir olunur. Ebüssüud der ki: ef'ılâ cem'ı, tekıyy ve etkıya gibî feîl bima'nâ fâile mahsus olduğu için mef'ul ma'nâsına olan «deıyy» in bu suretle cem'ı şazdır. ﴿ذٰلِكُمْ﴾ o - zıhar ve o çağırış ﴿قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ﴾ sizin

ağzınızda lâfınızdır. - Sâdece lafzın mu'teber olduğu hususatta ba'zı ahkâmı hâiz olabilirse de vakı'de

onun

Sh:»3870

vicdanda tasdık edilmesi lâzım gelen bir hakıkati yoktur ve nihayet bir mecazdır. O halde onlar hakkında

hakıkaten ve her vechile oğul ahkâmı câri olmak lâzım gelmez. Meselâ onun boşadığı bir kadını almak

haram olmaz. Onda « وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ » hukmü cereyan etmez. ﴿وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ﴾ Allah ise hakkı vakıa mutabık olanı, gereğî söylüyor.

﴿وَهُوَ يَهْدِى السَّبِيلَ﴾ ve yol gösteriyor. - O halde başkasının değil, onun irşadını

dinleyiniz şöyle ki: 5. ﴿اُدْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ﴾ onları babalarına çağırın: babalarına nisbet edin

﴿هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ Allah ındinde bu daha doğrudur. - Babalarına çağırmanız,

herkesin soyunu karıştırmayıp mahfuz tutmanız, doğrusunu söylemeniz, Allahca adl-ü hakkaniyyete daha

mutabık, umumî menfeatlerinize daha muvafıktır. ﴿فَاِنْ لَمْ تَعْلَمُوا اٰبَاءَهُمْ﴾ eğer babalarını bilmiyorsanız - nesebde değil ﴿فَاِخْوَانُكُمْ فِى الدِّينِ﴾ o vakıt dinde

ıhvanınız ﴿وَمَوَالِيكُمْ﴾ ve dostlarınızdırlar

﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا اَخْطَاْتُمْ بِهِ﴾ maamafih hatâ ettiğiniz hususlarda -

ya'ni gerek bu nehiyden evvel ve gerek sonra kasdiniz olmaksızın sehv-ü nisyan ile yaptığınız

yanlışlıklarda üzerinize bir günâh yoktur ﴿وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ ve lâkin

kalblerinizin teammüd ettiği, işte günâh ondadır ﴿وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ ve

Allah bir gafur, rahîm bulunuyor - hatâ edeni afveder. İmamı Şafiî Hazretleri tebenninin, ya'ni oğul edinmenin hiç bir humü olmadığına kail olmuştur. Lâkin İmamı a'zam Ebû Hanife Hazretleri ındinde tebenni memlûkün ıtkını iycab

Sh:»3871

eder, yaşı müsaid olup ilhakı mümkin olan mechulün de nesebini isbat eyler ki tafsılı Fıkıh kitablarındadır.

6. ﴿اَلنَّبِىُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ﴾ Peygamber mü'minlere

nefislerinden evlâdır. - Bütün işlerinde kendilerinden daha elverişlidir. Çünkü o onlara ancak iyilikleri, salâhları, necatları ne ise onu gözetir, onu emreder, şerr-ü zararlarına râzıy olmaz. Halbuki nefis öyle değildir. O halde Peygamber onlara kendilerinden daha sevgili ve onun emri kendilerinin emrinden daha nafiz ve ona karşı şefekatleri nefislerine şefekatlerinden daha tamm olmalıdır. Rivayet olunur ki. Aleyhissalâtü vesselâm Tebûk gazasına çıkışı emrettiği zaman ba'zı kimseler analarımızdan babalarımızdan izin istiyelim demişlerdi bu âyet, bunun üzerine nâzil oldu

﴿وَاَزْوَاجُهُٓ اُمَّهَاتُهُمْ﴾ zevceleri de onların analarıdır. - Ya'ni hurmet ve ıhtiramda mü'minînin anaları mesabesindedirler. Nikâhları haram, ta'zîmleri farzdır. Bundan ma'ada hususatta ise yabancıları gibidirler. Onun için Hazreti Aişe, biz kadınların anaları değiliz buyurmuştur.

﴿وَاُولُوا الْاَرْحَامِ﴾ erham sahibleri, ya'ni karâbet sahibleri de

﴿بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ﴾ ba'zısı ba'zısına evlâdır. - Mirasa daha yakın, daha mukaddemdir.

﴿فٖى كِتَابِ اللّٰهِ﴾ Allah yazısında - bu âyette veya miras âyetlerinde

﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ﴾ bu kayidde iki ıhtimal vardır. Birisi ülül'erhamı beyan

olmasıdır. Ya'ni alel'umum mü'mininden ve bilhassa muhacirînden olan ülül'erham, çünkü kâfirlerden olan akriba vâris olamaz. Diğeri « من » iptidaiyye olarak evlânın sılesi olmaktır. Ya'ni ülülerham yekdiğerine Allah yazısında diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha evlâdır. Dîn

Sh:»3872

hakkı bulunan mü'minlerden, hicret hakkı olan muhacirlerden daha mukaddem miras alır. İslâmın

bidayetinde hicret ve dînde kardeşlik akdiyle meşru' kılınmış olan tevarüs, bu âyet neshedilmiş, akriba

diğerlerine takdim olunmuştur ﴿اِلَّٓا اَنْ تَفْعَلُوٓا اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِكُمْ مَعْرُوفًا﴾

ancak dostlarınıza bir ma'ruf yapmanız müstesna - burada ma'ruftan murad, vasıyyettir, ya'ni akribaya değil

de haricde olan dostlara yapılan vasıyyet, o evleviyyet hukmünden müstesnadır. Çünkü sülüs mıkdarında

vasıyyet mirasa mukaddemdir. ﴿كَانَ ذٰلِكَ فِى الْكِتَابِ مَسْطُورًا﴾ kitabda bu

mestur bulunuyor. - Netekim Sûrei «Nisâ» da miras âyetlerinde «

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَٓا » diye yazılı olduğu gibi burada da bu âyetle yazılıdır. Onun için

Allahın kitabındaki bu ahkâma tabi' olup Allaha mütevekkil ol 7.

﴿وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مٖيثَاقَهُمْ﴾ - bu cümle yukarıdaki « اِتَّقِ اللّٰهَ » veya

« تَوَكَّلْ » emirlerinden birine ma'tuf olarak « وَاذْكُرْ اِذْ اَخَذْنَا » demektir. Ya'ni ve an o

Peygamberlerden mîsaklarını aldığımız vaktı, Peygamberliği kabul ile dîne da'vet ve Allahın emirlerini

tebliğ ve icra etmeğe and ile söz verdikleri vaktı

﴾وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴿ ve hele senden ve Nuh ve İbrahim ve Musâ ve Isâ ibni Meryemden - bunların bilhassa zikri şanlarına tenbih ve Peygamberlerimizin takdimi de ta'zîm içindir. Ya'ni başta sen olmak üzere şanları en büyük olan ve ülül'azim denilen bilhassa bu meşhur Peygamberlerden

﴾وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًاۙ﴿ ki hep onlardan galîz bir mîsak aldık - ağır kuvvetli birer mîsak. Niçin? 8. ﴾لِيَسْـَٔلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْۚ﴿ sadıklara Allah sadakatlerinden sormak için - sözün gelişi mütekellim sıgasiyle « لِنَسْأَلَ »

Sh:»3873

soralım için» denilmekti, lâkin bu surette « لام » doğrudan doğru « اَخَذْنَا » ya tealluk edecekti. Böyle olmayıp istînafen bir kelâm olmak üzere bir mukaddere tealluk ettiği anlaşılmak için tekellümden gıyaba iltifat ile « لِيَسْأَلَ » denilmiştir ki tahtinde « هُوَ » Allaha racı'dir. Ya'ni Allah, Peygamber gönderip mîsak almayı o sadıklara sadakatlerinden sormak, imtihan ile sadakatlerini tebeyyün ettirmek için yaptı ﴾وَاَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا اَلِيمًا۟﴿ ve kâfirlere elîm bir azâb hazırladı - görülüyor ki bu « اَعَدَّ » o mukadder « فَعَلَخ » fi'line ma'tuftur. Demek ki sadıklara suâl, kâfirlere azab var, o halde Allahdan korkmalı, kâfirlere bakmamalı.

Şimdi o suâl ve imtihandan bir nümune ile bu hakıkati tevzıyh için buyuruluyor ki:

﴾٩﴿ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ
جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَاۜ وَكَانَ
اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًاۚ ﴾١٠﴿ اِذْ جَٓاؤُ۫كُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ
اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ
وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا ﴾١١﴿ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ
وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴾١٢﴿ وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اِلَّا غُرُورًا﴿

Sh:»3874

﴿١٣﴾ وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ لَامُقَامَ لَكُمْ
فَارْجِعُواۚ وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِىَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ
وَمَا هِىَ بِعَوْرَةٍۜ اِنْ يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا ﴿١٤﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ
عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَٓا
اِلَّا يَسِيرًا ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ
الْاَدْبَارَۜ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلًا ﴿١٦﴾ قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ
اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَا تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَلِيلًا
﴿١٧﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِى يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُٓوءًا
اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةًۜ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا
نَصِيرًا ﴿١٨﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَٓائِلِينَ
لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَاۚ وَلَا يَاْتُونَ الْبَاْسَ اِلَّا قَلِيلًاۙ ﴿١٩﴾ اَشِحَّةً
عَلَيْكُمْۚ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ
كَالَّذِى يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۚ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ
بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِۜ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ
اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿﴾

Sh:»3875

﴿٢٠﴾ يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُواۚ وَاِنْ يَاْتِ الْاَحْزَابُ
يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِى الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ اَنْبَٓائِكُمْۜ وَلَوْ
كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُٓوا اِلَّا قَلِيلًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allahın üzerinizdeki ni'metini anın: O vakıt ki size ordular gelmişti de üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular salıvermiştik ve ne yapıyordunuz Allah görüyordu 9 O vakıt ki hem üstünüzden gelmişlerdi, hem aşağı tarafınızdan, ve o vakıt ki gözler kaymış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve Allaha türlü türlü zanlarda bulunuyordunuz 10 İşte burada mü'minler imtihan olunmuş ve şiddetli bir surette sarsılmışlar da sarsılmışlardı 11 Ve o vakıt ki münafıklar ve kalblerinde bir maraz bulunanlar "Allah ve Resulü bize bir aldanıştan başka bir va'd yapmamış" diyorlardı 12 Ve o vakıt ki

bunlardan bir taife "ey Yesrib ehalisi Sizin için duracak yer yok hemen dönün" diyorlardı, yine onlardan bir kısmı da Peygamberden izin istiyor "cidden evlerimiz açıktır" diyorlardı, halbuki açık değil, sırf kaçmak istiyorlardı 13 Ve eğer onların her tarafından üzerlerine girilse de sonra kendilerinden fitne istenilse derhal onu yapacaklardı, onunla da pek az duracaklardı 14 Halbuki bundan evvel Allaha ahid vermişlerdi: arkalarını dönmiyeceklerdi, Allahın ahdi ise mes'uliyyetlidir, mutlak sorulur 15 De ki eğer ölümden veya katlolunmadan kaçıyorsanız kaçmak size aslâ menfaat vermez, bilfarz verdiği takdirde de istifade ettirilmezsiniz,

Sh:»3876

meğer ki pek az 16 De ki kimin haddine ki sizi Allahdan saklasın, şâyed size felaket murad eder, yâhud size bir rahmet murad ederse? Hem Allahdan başka kendilerine bir veliy de bulamazlar bir nasîr de 17Allah şübhesiz biliyor: içinizden o savsaklı yanları, ve ihvanlarına "bize gelin" diyenleri ki harbe pek az geliyorlardı 18 Size karşı kıskançlık ediyorlardı, derken o korku hali gelince gördün onları ki ölümden baygınlık sarmış kimse gibi gözleri dönerek sana bakıyorlardı, dereken o korku gidince size keskin keskin diller sıyırdılar, hayra karşı kıskançlık ediyorlardı, işte bunlar iyman etmediler de Allah amellerini hiçe çıkardı, Allaha göre o ehemmiyyetsiz bulunuyor 19 Ahzabı sanıyorlar ki gitmediler, eğer o Ahzab bir daha gelecek olsa arzu ederler ki badiyeye bedevî urabanın içine çıksalar, sizin havadislerinizden sorsalar, içinizde kalacak olsalar da harb etmezler, meğer ki pek az 20

9. ﴿اِذْ جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ﴾ O vakıt ki size ordular gelmişti - hicretin beşinci senesi gelen

Ahzab orduları ki Kureyş ve Ehâbîş ile Kinane ve Tihameden onlara tâbi' olanlar ve Necidden Gatafan ile onlara tâbi' olanlar ve Nadîr ve Kureyza Yahûdîler gibi Arabistanın kabaili mühimmesi toplanıp Buharî şerhlerinde nakledildiğine göre yirmi dört bine bâliğ oluyorlardı şöyle ki: Hayberde yerleşmiş olan Beni Nadîr Yehûdîleri islâma karşı geniş bir sui kasd tertibine çalışıyorlardı. Bunların Sellâm ibni Ebilhakık, Huyey ibni Ahtab ve Kinane ibnirrabî' ibni Ebilhakık gibi ileri gelenler Mekkeye giderek Kureyşi Peygambere karşı harbe da'vet etmişler ve beraber olursak müslimanlığın kökünü kazarız demişlerdi, Kureyş derhal kabul etti, sonra Necidde Kaysi gaylandan Gatafâne vardılar, Hayberin yarı varidatını va'dederek ve Kureyşin beraber olduğunu söyliyerek onları kendilerile beraber olmağa da'vet ettiler, Gatafânın müttefikı olan Beni Esed de aynı iştirake da'vet olunmuştu, Beni Süleym Kureyşe kan rabıtalariyle merbut oldukları için onlar da iltihak etmişti, bu suretle Arabistanın

Sh:»3877

mühim kabîleleri birleşerek üç kolordu teşkil etmişlerdi, birinci kol, Gatafân askerlerinden müteşekkil ve Arab rüesasından Uyeyne ibni Hısnın kumandasında idi, ikinci kol, Beri esedden müteşekkil ve meşhur Tuleyhatelesedînin kumandasında idi, üçüncü kol, Ebû süfyan kumandasında Kureyş ordusu idi, Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem bunların hazırlanmakta olduklarını haber alınca eshabiyle istişare etti, Selmanı farisî radıyallahü anh Hazretlerinin re'yile handak kazılması emredildi, sonra üç bin kişi ile karşılarına çıktı, sel'ı arkalarına, handakı de düşman ile aralarına alarak kondu, bir aya yakın zaman geçti, ok ve taş atışmaktan başka harb yapamıyorlardı, mevsim kış idi, vaz'ıyyet şiddet peyda etti, derken bir gece Allah tealâ soğuk bir sabâ rüzgârı gönderdi, onları şiddetli üşütüyor, toprakları yüzlerine savuruyor, ateşlerini söndürüyor, çadırlarını söküyordu, hayvanlar birbirlerine karışmıştı, askerin etrafında Melâike tekbir alıyorlardı. Bunun üzerine Tuleyhatül'esedî «amma Muhammed size sihre başladı, haydi çabuk çabuk» demişti. Kureyş ile Yehûdîlerin arası da açılmıştı, artık tutunamadılar, bozulup kaçtılar, işte bu ni'meti ilâhiyye ıhtar olunarak buyuruluyor ki:

Bir çok ordular geldi de ﴿فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَاۜ﴾ bir

üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz askerler gönderiverdik - bu suretle onları def'ettik

﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًاۚ﴾ ve ne yapıyordunuz Allah görüyor idi - ne

zahmetler çekiyordunuz, nasıl handak kazıyordunuz? Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem handakın hududunu ta'yin etmiş ve her on kişiye kırk arşın olmak üzere müslimîn arasında taksim etmiş idi, kendisi de bir rencber gibi bil'fiil çalışıyordu mevsim kış idi, müslimanlar üç gün gıdâsız kalmışlardı ve bu esnâda Peygamberin ba'zı mu'cizelerini

Sh:»3878

görmüşlerdi. Muhacirîn ve Ensar çalışırken şu beyti terennüm ederlermiş:

نحن الذين بايعوا محمدا على الجهاد ما بقينا ابدا

Resuli ekrem de hem çalışır, hem Ensar ve muhacirîne duâ ederdi «yarabbi! hayır ancak Âhıret hayrıdır, Ensar ve Muhacirîni mubarek eyle «

اَللّٰهُمَّ لَا خَيْرَ اِلَّا خَيْرُ الْاٰخِرَةِ فَبَارِكْ فِى الْأَنْصَارِ وَ الْمُهَاجِرَةِ

» derdi.

Selman, Huzeyfe, Nu'man ibni Mukrin, Amr ibni Avf ve ensardan altı zat çalışırlarken bir kaya çıkmış, kıramamışlar, külüngü kırmıştı, Resulullaha bildirdiler, oraya indi, Selman beraberinde idi, Resulullah külüngü aldı, kayaya vurdu, bir darbede çatlattı ve ondan bir şimşek çakmış Medîne sahasını aydınlatmıştı, Resulullah tekbir aldı, müslimanlar da aldılar, sonra ikinci, sonra üçüncü, kaya parçalanmıştı, Selman gördüğü şimşeği Resulullaha sordu, Resulullah birincisi, Hîreyi ve Kisranın köşklerini gösterdi ve Cibrîl bana haber verdi ki ümmetim onları alacak, ikincisi Şam ve Rumun kırmızı köşklerini gösterdi ve haber verdi ki ümmetim onları alacak, üçüncüsü de Yemende San'a köşklerini gösterdi ve haber verdi ki ümmetim onları alacak müjde! buyurdu, bunun üzerine mü'minler sevindiler, münafıklar da şaşmaz mısınız? Size ne boş va'dde bulunuyor, yerinizden çıkamazken Yesribden ta Hıreyi ve Kisranın Medainini gördüğünü ve onların size fetholunacağını söylüyor diyorlardı.

10. ﴿اِذْ جَٓاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ﴾ O vakıt size üstünüzden

ve aşağı tarafınızdan gelmişlerdi - Gatafan ve tevabii vadînin yukarısından, Şark tarafından gelmişler. «Uhud» ünyanına konmuşlardı, Kureyş de Ehabîşi Tihame ve Kinaneden tevabiiyle on bin kişi kadar olarak vadînin

Sh:»3879

aşağısından Magrib tarafından gelmiş, Cürüf ile zügabe beyninde Rûmeden seyllerin toplandığı yere konmuşlardı, ﴿وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ﴾ ve o vakıt ki gözler kaymış - hayret ve heyecandan doğru bakamıyor, ﴿وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ﴾ ve yürekler gırtlaklara dayanmıştı -

dehşetli korku ve halecandan nefesler tıkanacaktı, müşrikler bütün reislerin kumandası altında toplanarak umumî bir taarruza karar vermişlerdi bunun için handakın en dar noktası taarruza hedef ittihaz edilmişti. Arabların Dırar ibni Hattab, Hübeyre ibni Ebi vehb, Nevfel ibni Abdillah, Amr ibni Abdivedd gibi meşhur cengâverleri atalarını sürerek handakı geçmişlerdi, bunların her biri bin adama mukabil sayılıyordu, Amr ibni Abdivedd «Bedr» de yaralanmış ve intikamını almadıkça saçlarına koku sürmemeye yemin etmişti. «Uhud» e gelmiş, bu kerre Handaka bayraklı olarak gelmişti, bu sıralarda doksan yaşlarında olmasına rağmen Handakı ilk geçen o olmuştu, Handak ile dağın arasında adamlariyle beraber o dar yerden atlamış, çorak yerde atları cevelâna başlamıştı. Bir kaç nefer müsliman ile Hazreti Ali de bunlara karşı sınırı tuttu, Amir bayraklı idi, Hazreti Ali ona «ya Amr! Senin bir âdetin vardır: Kureyşten birisi sana iki teklifte bulunsa mutlaka birini tutarsın değil mi?» Dedi, evet, dedi.

Ali - O halde ben seni Allah ve islâma da'vet ediyorum.
Amr - Ona ihtiyacım yok.
Ali - Öyle ise inişip döğüşmene da'vet ediyorum.
Amr - Vallahi ben seni öldürmek istemem, diye istihza etti.
Ali - Ve lâkin ben seni öldürmeyi arzu ediyorum, dedi.

Bunun üzerine Amr, kızıp atından indi, bir kılıç darbesiyle atının ağını kesti, Hazreti Aliye saldırdı,

Sh:»3880

Amrin darbesi Alinin kalkanını parçalayıp alnını kanatmıştı, Hazreti Ali mukabil bir darbe ile Amri omuzundan biçmiş, Allahü ekber diye bağırmıştı, derhal etraftan yükselen tekbir sesleri ortalığı çınlattı, Amr ile beraber bir iki kişi vurulmuştu, birini Hazreti Ali öldürmüş, birine de bir ok isabet etmiş, süvarîler bozulup çekilmişlerdi, bu gün Ahzab muharebesinin en dehşetli günü olmuştu, bütün gün muharebe şiddetle gitmiş, düşman, müslimanlar üzerine ok ve taş yağdırmakta devam etmiş idi, harb üzerinden bir lâhza ayrılmağa fırsat bulamadığı için Resulullah bu gün dört vakıt namazı edaya imkân bulamamıştı, işte o gün gözler istiğraktan kaymış, yürekler boğazlara dayanıp nefesler tıkanmıştı.

﴿وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا﴾ ve Allaha türlü türlü zanlerde bulunuyordunuz - muhtelif zanler: kalbleri sâbit olan hâlıs mü'minler: Allahın dinini ı'lâ hakkındaki va'dini yerine getireceğine kani' olmakla beraber bu kerre o va'di incaz mı edecek? Yoksa kendilerini imtihan mı edecek? diye düşünüyorlar da kusur edip kaymaktan ve gereği gibi tehammül edememekten korkuyorlar, zaıyf kalbliler ve Münafıklar da « وَاِذْ يَقُولُ » diye hikâye olunacağı vechile süi zande bulunuyorlardı 11.

﴿هُنَالِكَ﴾ işte bu demde veya bu noktada ﴿ابْتُلِىَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ mü'minler imtihana çekilmiş - muhlîs ile Münafık, sâbit ile mütezelzil seçilmiş ﴿وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا﴾ ve şiddetli bir surette sarsılmışlardı.

12. ﴿وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ ve o vakıt ki Münafıklar ve kalblerinde bir maraz bulunanlar, ya'ni ı'tikadları zaıyf olanlar şöyle diyorlardı

﴿مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اِلَّا غُرُورًا﴾

Sh:»3881

Allah ve Resulü bize bir gururdan, bir aldanmadan başka bir va'dde bulunmamış -bunu muattib ibni Kuşeyr söylemiş: bizim birimiz korkudan kazai hacete çıkamazken Muhammed tutmuş da bize kisrânın ve Kaysarın hazînelerini fethedeceğimizi va'dediyor, bu sırf aldama va'di: bir va'di gururdur demiş, akranları da tasdık etmişlerdi 13. ﴿وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ﴾ - Bu taife de Evs ibni Kayzî ve etbaı imiş ﴿يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ﴾ ey Yesrib ehalisi -

YESRİB, Medinei Münevverenin eski ismidir, esasen bulunduğu buk'anın ismi olduğu da söyleniyor. Resuli ekrem sallâllahü aleyhivesellem onun bu ism ile yâd edilmesini mekruh görüp nehyeylemiş, o Taybe veya Tabedir buyurmuştu. O halde sanki Peygambere bir muhalefet olmak için bu adı söylemiş oluyorlar ﴿لَامُقَامَ لَكُمْ﴾ sizin için ikamet edecek, duracak yer yok ya'ni asker durduracak bir karagâh veya tutunacak bir yer yok ﴿فَارْجِعُوا﴾ onun için dönün - bu ta'birde bir kaç ma'nâ ihtimali vardır: geri ric'at edin, Medineye evlerinize dönün, yâhud Muhammedin dininden eski müşrikliğinize dönün, yâhud ona olan biy'atinizden dönün de onu düşmanlara teslim edin, yâhud Yesribde size duracak yer kalmadı, dönün kâfir olun ki orada durabilesiniz demek olabilir.

﴿وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِىَّ﴾ Onlardan bir fırka da Peygambere istiyzan ediyorlar - bunlar, Beni harise imiş ﴿يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ﴾ evlerimiz avret diyorlardı. Avret: esasen eksik ve gedik demek olup burada sağlam değil açık ve muhafazasız demektir. ﴿وَمَا هِىَ بِعَوْرَةٍ﴾ halbuki o evler açık değildi - mahfuz idi. Haricen düşmanın o taraftan girmesine ihtimal yoktu, dahilen de şehrin âsâyiş

ve inzıbatına bakılıyordu, maamafih açık olsa idi varıp da onları muhafaza mı edeceklerdi? Hayır ﴿اِنْ يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا﴾ sırf kaçmak istiyorlardı - yoksa 14. ﴿وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا﴾ o evlerin etrafından üzerlerine doğru girilse de - onlar içlerinde iken üzerlerine doğru varılsa o açık dedikleri evleri müdafaa mı edecekler, hattâ sâde bu kadar değil, girilse de ﴿ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ﴾ sonra kendilerinden fitne istenilse - küfre dönmek veya düşmanın emrine teslim olmak teklif olunsa ﴿لَاٰتَوْهَا﴾ mutlaka onu, o fitneyi yaparlar - hiç çarpışmazlardı ﴿وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَٓا اِلَّا يَسِيرًا﴾ ve onda tevakkuf etmezlerdi meğer ki biraz - ya'ni o fitneyi yapmakta tevakkuf etmezler, ancak suâl cevab konuşuluncaya kadar biraz dururlardı. Daha doğrusu o küfrü yaptıkları takdirde o evlerde veya şehirde pek az durabilirlerdi, mahvedilirlerdi, çünkü 15. ﴿وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ﴾ şanım hakkı için bundan evvel Allaha ahid vermişlerdi ﴿لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ﴾ hiç arkalarını dönmiyeceklerdi - Benî harise «Uhud» vak'asında yılgınlık ettikleri zaman tevbe edip bir daha böyle yapmıyacaklarına yemin ederek Resulullaha söz vermişlerdi ﴿وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلًا﴾ Allahın ahdi ise mes'uliyyetlidir - sorulur cezası verilir, irtidad edenlerin de akıbeti mutlaka budur.

﴿٢١﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فٖى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثٖيرًا﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için muhakkak ki size Resulullahda pek güzel bir örnek vardır: Allaha ve son güne ümid besler olup da Allahı çok zikreyleyen kimseler için 21

21. ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فٖى رَسُولِ اللّٰهِ﴾ - Bu âyet, Resulullahın « وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ » âyeti gibi yalnız sözleriyle değil, fıil ve ahvaliyle dahi delîl ve muktedâbih olduğunu tansıs eder. Ya'ni Resulullah din ve ahlâkın nazariyyatını tebliğ ve ihkâm ile kalmamış, gerek harbde ve gerek sulhte fı'liyyat ve tatbikatiyle ve bütün incelikleriyle kendisinde müşahhas olarak güzel imtisal nümunesi olacak ders ve örnek vermiştir. Onun için sîyreti Muhammediyyede her noktai nazardan insanlık âlemi için ﴿اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ pek güzel bir üsve vardır -

ÜSVE, teessî edilecek, ya'ni ıktida olunacak, arkasından gidilecek uyulacak, örnek, meşk, nümunei imtisal demektir. ﴿لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ﴾ Allaha ve Âhıret gününe ümidvar olup da ﴿وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًا﴾ Allahı çok zikretmekte olan kimseler için - yoksa sâde Dünya hayat ve ziynetini arayanlar, ve Allahı, Âhıreti düşünmiyenler için değil.

﴿٢٢﴾ وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ
وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّٓا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴿﴾

Sh:»3884

﴿٢٣﴾ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ
فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا
﴿٢٤﴾ لِيَجْزِىَ اللّٰهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ اِنْ
شَٓاءَ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٥﴾ وَرَدَّ
اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللّٰهُ
الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٦﴾ وَاَنْزَلَ الَّذِينَ
ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ
الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَاْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٧﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ
وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ
قَدِيرًا﴿﴾

Meali Şerifi

Mü'minler gördükleri vakıt da o Ahzabı "bu, işte, Allahın ve Resulünün bize va'dettiği, Allah ve Resulü doğru çıktı"

Sh:»3885

dediler ve onların iymanını ve teslimiyyetini artırmaktan başka bir şey yapmadı 22 Mü'minlerdendir o erler ki Allaha verdikleri ahde sadakat ettiler: kimi adağını o dedi kimi de gözetiyor ve hiç bir suretle değiştirmediler 23 Çünkü Allah, sadıklara sadakatleriyle mükâfat edecek, Münafıklara da dilerse azâb veya tevbe verecek, şübhe yok ki Allah bir gafur rahîm bulunuyor 24 Allah hem o kâfirleri hiç bir hayra elleri irmeksizin gayzleriyle def'etti ve bu suretle Allah, mü'minlere kıtalin hakkından geliverdi ve Allah, kaviy, azîz bulunuyor 25 Hem de ehli kitabdan onlara muzaheret edenleri: kalblerine korku düşürerek kulelerinden

indirdi, bir kısmını katlediyordınız bir kısmını esîr 26 Ve arazılerini ve yurtlarını ve mallarını size miras kıldı,

bir de bir arzı ki daha ona ayak basmadınız, Allah her şey'e kadîr bulunuyor 27

22. ﴿هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ﴾ Bu işte Allah ve Resulünün bize va'dettiği -

ilk müşahedede hatırlarına gelen bu oldu, çünkü Allah tealâ «

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْۜ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَٓاءُ وَالضَّرَّٓاءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِۜ اَلَٓا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ » buyurmuştu. Resulullah da buyurmuştu ki «Ahzabın ictimaıyle iş sıkışacak, fakat akıbet sizin

lehinizde, onların aleyhindedir.» Bir de «dokuz veya on gece sonra Ahzab gelecek» demişti.

23. ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Halîs mü'minlerden

﴿رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ﴾ o erler ki Allaha verdikleri ahde

sadakat ettiler - bunlar Sahâbei kiramdan bir takım zevattır ki Resulullahın ma'ıyyetinde her hangi bir

harbde bulunurlarsa sebat edip şehîd oluncıya kadar çarpışmıya nezretmişlerdi, bunlar Osman ibni Affan, ve Talha ibni Ubeydullah, ve Saîd ibni Zeyd ibni Amr ibni Fudayl, ve Hamze, ve Mus'ab ibni Umeyr, ve

Enes ibninnadîr ve sâire idiler. « رضوان اللّه تعالى عليهم اجمعين

»

Sh:»3886

﴿فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ﴾ Onlardan kimisi nezrini, ya'ni adağını ödedi - Hazreti Hamze ve Mus'ab ibni Umeyr ve Enes ibni Malikin amcası Enes ibninnadîr gibi ba'zıları adakları vechile şehid

olarak vefat ettiler ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ﴾ kimisi de gözetiyor - ki bunlar da Hazreti Osman ve

Talha gibi sonradan şehîd olanlardır « رضوان اللّه تعالى عليهم اجمعين »

25. ﴿وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَۜ﴾ - Ve Allah, mü'minlere kıtalin hakkından

geliverdi - ya'ni kıtalden kurtardı, mukatele yaptırmadan düşmanlarını def'ediverdi.

26. ﴿وَاَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ﴾ - Bu ehli kitab

Yehudîlerden Beni Kureyzadır. Resulullah ile ahde girişmişlerken Benî Nadîrin ilhahiyle dönmüşler, Ahzaba muzaheret etmişlerdi. Ahzabın münhezim olup dağıldığı gecenin sabahı müslimanlar Medîneye dönüp silâhlarını bıraktıkları sırada Cibrîl aleyhisselâm Resulullaha gelmiş «zırhını çıkarıyor musun? Melekler, henüz silâhı bırakmadılar, Allah tealâ sana Benî Kurayza üzerine yürümeni emrediyor, ben de onlara gidiyorum» demişti. Bunun üzerine «ikindiyi Beni Kurayzada kılsınlar» diye nâsa i'lân edildi, vardılar yirmi, yirmi beş gece muhasara ettiler, Resulullahın hukmüne inmeleri teklif olundu inmediler, Sa'd ibni Muazin hukmüne inmeğe razı oldular, o da mukatillerin katline ve zürriyyet ve nisalarının esaretine hukmetmiş idi ki vak'a meşhurdur.

﴿مِنْ صَيَاصِيهِمْ﴾ sıysalarından -

SAYASÎ, sıysanın cem'i, sıysa, dağın ucuna ve her şeyin aslına ve çulha darağına denir. Burada müstahkem yüksek kal'a, hısın ve kule ma'nâsınadır.

Sh:»3887

﴿٢٨﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا
﴿٢٩﴾ وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ
اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٠﴾ يَا نِسَٓاءَ النَّبِىِّ
مَنْ يَاْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ
وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣١﴾ وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ
وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَٓا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا
كَرِيمًا ﴿٣٢﴾ يَا نِسَٓاءَ النَّبِىِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَٓاءِ اِنِ
اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِى فِى قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ
قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٣﴾ وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ
الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ
وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿﴾

Sh:»3888

﴿٣٤﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِى بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o Peygamber! zevcelerine şöyle şöyle: eğer Dünya hayat ve ziynetini istiyorsanız haydi geliniz sizi donatayım ve güzellikle bırakıp salıvereyim 28 Yok eğer Allah ve Resulünü ve Âhıret evini istiyorsanız haberiniz olsun ki Allah içinizden güzellik edenlere pek büyük bir ecir hazırlamıştır 29 Ey Peygamberin kadınları! sizden her kim açık bir terbiyesizlik ederse ona azâb iki kat katlanır ve Allaha o kolay bulunuyor 30 Yine sizden her kim Allaha ve Resulüne divan durub salih bir amel işlerse ona da ecrini iki kerre veririz, hem onun için kerîm bir rızık hazırlamışızdır 31 Ey Peygamberin kadınları siz kadınlardan her hangi biri gibi değilsiniz, eğer korunur takvalı olursanız, onun için söylerken kırıtmayın da kalbinde bir maraz bulunan tamaa düşmesin, güs güzel, dos doğru söz söyleyin 32 Hem vekalarınızla evleriniz de durun da evvelki cahiliyyet çıkışı gibi süslenib çıkmayın, namaz kılın, zekât verin, Allah ve Resulüne itaat edin, Allah sâde şunu istiyor: sizden kiri uzaklaştırsın da ey ehli beyt sizi tertemiz, pampâk etsin! 33 Oturun da evlerinizde okunan âyâtullahı ve hikmeti anın, şübhe yok ki Allah, lâtif, habîr bulunuyor 34

28. ﴿يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ﴾ - Rivayet olunuyor ki

alehisselâtüvesselâm zevceleri ziynet elbiseleri ve ziyade nefaka istemişlerdi, bu âyetler bu sebeble nâzil oldu. Bunun üzerine Resulullah Hazreti Aişeden başlıyarak hepsini muhayyer kıldı, müşarünileyha ben Allah ve Resulünü

Sh:»3889

ve Âhıret evini isterim dedi, bâkıleri de öyle dediler. Bundan dolayı da haklarında bir hıssi takdir olmak

üzere ileride gelecek olan « تُرْجِى مَنْ تَشَٓاءُ » âyeti nâzil oldu. Burada bu tahyir, mücerred bir

tahyir miydi? Yoksa iradetin elinde olsun gibi tefvizı talâk mıydı? Diye bir bahs üzerinde ıhtilâf etmişlerdir. Hazreti Aişe radıyallahü anhadan: Resulullah bizi muhayyer kıldı, biz de kendisini ıhtiyar eyledik ve onu talâk saymadı diye rivayet edilmemiştir.

30. ﴿يَا نِسَٓاءَ النَّبِىِّ﴾ Ey Peygamberin kadınları - nasıhatlerine ı'tina olunduğunu ızhar

için bu suretle hıtab, telvin olunarak kendilerine tevcih buyurulmuştur. Gerek burada ve gerek bundan sonra Peygambere izafetle kendilerine nida olunması da zikrolunacak hukümler, bu izafete terettüb ettiği

içindir. ﴿بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾ Çirkinliği belli bir kabahat, her hangi bir kebire - zira ma'lûmdur ki

farz vukuu iycab etmez. Maamafih bundan murad Resulullaha karşı baş tutarak, onu sıkacak kederlendirecek taleblerde bulunmak gibi harekât olmak da melhuzdur.

﴿يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ﴾ Ona azâb iki kat katlanır-sair kadınlara verilecek

cezanın iki katı verilir. Biri asıl günahın diğeri de Peygambere olan izafete edilen hurmetsizliğin cezası, bir de bir kabahatin çirkinliği sahibinin haysiyyeti nisbetinde artar. Netekim hurr olanlara verilen ceza memlûklerin iki mislidir. Peygambere izafetlerinden dolayı bütün mü'minlerin ümmehâtı olmak şerefini ihraz etmiş olanların kabahatleri elbette mevkii ictimaîleri nisbetinde büyük olur. Gerçi mevkii ictimaîşi yüksek

olanlara halk, kolay ceza veremez ﴿وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا﴾ Allaha göre o

kolay bulunuyor. - Bununla beraber ni'met, külfete göre

Sh:»3890

olduğundan buna mukabil taate ecr-ü sevab da 31. ﴿مَرَّتَيْنِ﴾ iki kerre - dir. Birisi asıl taatin sevabı,

birisi de Peygambere olan izafetin feyz-u bereketidir.

32. ﴿يَا نِسَآءَ النَّبِىِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَآءِ﴾ Ey Peygamberin

kadınları siz, alel'umum kadınlardan her hangi biri gibi değilsiniz - sizde diğer kadınlarda bulunmıyan sıfatlar var: Peygamberlerin en hayırlısının zevceleri ve bütün mü'minlerin anaları olmak vasıflarını hâizsiniz ﴿اِنِ اتَّقَيْتُنَّ﴾ eğer korunursanız, bu has vasıflarınızı korursanız, yâhud halinize lâyık takvâ ile korunacaksınız - bu şart bir ma'nâ ile yukarının, bir ma'nâ ile de aşağının kaydı oluyor: ﴿فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ﴾ o halde söze yılışmayın - bir söz söylendiği zaman sınık yılışık bir surette cevab vermeyin ve söylerken yayılarak, kırıtarak söylemeyin ﴿فَيَطْمَعَ الَّذِى فِى قَلْبِهِ مَرَضٌ﴾ de kalbinde bir maraz olan, kalbi çürük kötülüğe mâil kimseler bir tama'a düşmesin ﴿وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ ve ma'ruf söz söyleyin - ya'ni tesannu'dan, yapmacıktan âri vakar ve ciddiyetle dosdoğru söyleyin, yâhud sert olsa da ma'kul ma'kul ve meşru', güzel söz söyleyin. 33. ﴿وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ﴾ Hem evlerinizde oturun « قَرْنَ » karardan emri hâzır cem'i müennes olup aslı « اقْرِرْنَ » dir. « ظَلْنَ » gibi, ya'ni evlerinizde karar edin ﴿وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى﴾ ve evvelki câhiliyyet çıkışı gibi çıkmayın - ya'ni islâmdan evvelki cahiliyyet âdeti gibi süslerini göstererek ve görünmek için kırıtarak çıkmayın. Bu âyet, bu emir ve nehy ile Resulullahın zevcelerine yalnız tesettürü değil, bilhassa hıdri, ya'ni yabancı

erkeğe hiç görünmemek demek olan muhaddereliği dahî vacib kılmıştır. Diğer islâm kadınları için ileride geleceği ve Sûrei «Nûr» da geçtiği üzere tesettür vacib ise de hıdir, vacib değil, müstehabdır. Bütün islâm kadınlarının da Peygamberin zevcelerinin siyret ve ahlâkını nümune ittihaz etmeleri elbette bir hakları ve şerefleridir. Lâkin hepsine muhaddereliğin bir feriza olması harec olurdu. Onun için ileride « يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ » âyetinde tesettür emri bütün nisai mü'minîne dahi ta'mim edilmiş olduğu halde burada « وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ » emri « لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَآءِ » diye tavsıf edilen nisai nebiye hıtabden varid olmuştur. Ve ancak ehli beyt vafsile bu emirlerin benatı nebiye dahi şamil olduğu anlatılmıştır. Fakat bundan evlerinizde ataletle boş boşuna oturun gibi bir ma'nâ

anlaşılmamak için buyuruluyor ki, evlerinizde durun da ﴿وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ﴾ namaz kılın - ki

bununla evvelâ mütekebbir, cebbar takımına benzemekten sakınılmış olur ﴿وَاٰتِينَ الزَّكٰوةَ﴾

ve zekât verin - bu da kerîm, rahîm olan Allah tealânın ahlâkıyle tahalluk ederek onun rezzak ismine

niyabetle kulluk etmektir. Şübhe yok ki zekâtı vermek için hakikaten ıhtiyacı olan fukarayı anlayıp dinlemek pek mühim bir şugul teşkil eder. Ve bundan onların zekât verecek nisabe malik bulundukları da anlaşılır. Değilse bundan böyle mâlik olacakları bu emr ile tebşir edilmiş olur.

﴿وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve daha Allaha ve Resulüne tâatlar yapın - teklifler,

zikrolunanlara munhasır değildir. Allah ve Resulü daha her ne emr-ü nehy ederse onları da tutun. Bunlar

tazyık ve harec değil midir? Hayır ﴿اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ﴾ Allah tealâ, sırf şunu murad buyuruyor

ki ﴿لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ﴾ kiri, ya'ni şan ve

şerefinizi

Sh:»3892

kirletmek ıhtimali bulunan günâhları sizden uzaklaştırsın ey ehli beyt! ﴿وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾

de sizi ter temiz, pam pâk etsin Ehli beyt, Peygamberin ehli beyti Peygamberin hanesine nisbeti hassası bulunan bahtiyarlar, hanedanı nebiy.

Kelâm Peygamberin kadınlarına hıtab etmekte olduğu için ehli beytten de ilk evvel tebadür eden onlar

olur. Lâkin murad yalnız onlar olmadığı anlatılmak için müzekker zamiri olan « كُمْ » ile hıtab edilmiştir. Zira Ilmi usulde ma'lûm olduğu üzere cem'ı müennes sıgası yalnız müenneslere mahsus olduğu halde cem'ı müzekker sıgası ıhtilât halinde erkeğe ve kadına teğliben şamil olur. Demek ki ehli beyt denilince Peygamberin zevceleriyle beraber evlâdına ve zükûr-ü inas mensubîni hassına dahi şamil olduğu

anlatılmak üzere « لِيُذْهِبَ عَنْكُمْ وَيُطَهِّرَكُمْ » buyurulmuştur. Hazreti Hasen ve Hazreti

Huseyn radıyallahü anhüma evlâddan olduğu gibi Hazreti Ali dahi Hazreti Peygamberin evinde yetişmiş ve Hazreti Fatıma ile muşaereti dolayısiyle nisbeti hassayı haiz bulunmuş olduğundan o da ehli beyittendir. Lâkin bunların ehli beytten olması Hazreti Peygamberin diğer kızlarının ve onlardan olan evlâdlarının dahi ehlibeytten olmasını mânı' değildir belki muktazîdir.

Fakat ne tuhaftır ki Şî'a âyetin mevzuunu teşkil eden ezvacı tahiratı dahi hisaba almıyarak ehli beytin Hazreti Peygamberin kendisiyle Ali, Hasen, Hüseyn, Fatıma radıyallahü anhümden ibaret olduğunda ısrar etmek istemişler ve bu yüzden tarihi islâmda çok büyük gürültüler çıkarmışlardır. «Selman bizden ve ehli beyttendir» hadîsiyle intisabı mahsus ile Selman bile ehli beytten sayıldığı halde Peygamberle beraber beytutet eden ezvacı tahiratın ehli beytten haric sayılması ne garîb bir teassubdur. Halbuki öyle tevehhümata meydan bırakmamak için beytin kendilerine izafetini tansıs ile yine nisai nebiye hıtaben şöyle buyuruluyor:

Sh:»3893

34.

﴿وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فٖى بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ﴾ ve

ey Peygamberin kadınları ve kızları evlerinizde tilâvet olunup duran âyâtullahı ve hikmeti anın - toplanıp müzakere edin, ya'ni Kur'anı ve Peygamberin sünnetlerini belleyin, düşünün, bu suretle Allahın ve Peygamberin emirlerini belleyin ılim tahsıl edin ve bu yüzden mazher olduğunuz şeref-ü şanı hatırdan çıkarmayıp şükrünü bilin ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ hakıkaten Allah, bir lâtîf, habîr bulunuyor - onun için bu emirleri ve nehiyleri veriyor.

Şimdi burada daha umumî ahlâk ve hasenâta tergıb için husustan umuma geçilerek buyuruluyor ki:

﴿٣٥﴾ اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّٓائِمِينَ وَالصَّٓائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا﴾

Meali Şerifi

Bütün müslimler ve müslimeler, mü'minler ve mü'mineler, kanitler ve kaniteler, sadıklar ve sadıkalar, haşı'ler ve haşialar, mütesaddıklar ve mütesaddikalar, saimler ve saimeler,

Sh:»3894

ırzlarını koruyan erkekler ve kadınlar Allahı çok anan zâkirler ve zakireler hep bunlara Allah bir mağrifet ve bir büyük ecir hazırlamıştır 35

35. ﴿اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ﴾ Her halde müslimler ve müslimeler - Allahın hukmüne inkıyad edip silme giren, ıkrar veren erkekler ve kadınlar ﴿وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ ve mü'minler ve mü'mineler - tasdikı vacib olan şeyleri ıkrar ile beraber kalben tasdık dahi eden erkekler ve kadınlar, bununla beraber ﴿وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ﴾ ve kanitler ve kaniteler - divan durup tââte devam üzere bulunan itaatli erkekler ve kadınlar, bununla beraber ﴿وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ﴾ sadıklar ve sadıkalar - sözünde ve işinde sadakatle doğruluk yapan erkekler ve kadınlar, bununla beraber

﴿وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ﴾ sabirler ve sabireler - sabırlı olan gerek tâàte ve gerek measîden sabreden erkekler ve kadınlar, bununla beraber

﴿وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ﴾ haşı'lar ve haşıalar - kalbleri ve a'zaları ile tevazu'lu olan erkekler ve kadınlar, bununla beraber ﴿وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ﴾ mütesaddıklar ve mütesaddıkalar - sadaka veren erkekler ve kadınlar, bununla beraber

﴿وَالصَّٓائِمِينَ وَالصَّٓائِمَاتِ﴾ sâimler ve saimeler - farz oruclar tutan erkekler ve kadınlar, Bununla beraber ﴿وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ﴾ ırzlarını haramdan muhafaza edip koruyan erkekler ve kadınlar, bununla beraber

﴿وَالذَّٓاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا وَالذَّٓاكِرَاتِ﴾ Allahı çok zikreden, gerek kalbi ve gerek lisanı ile anıp unutmıyan

Sh:»3895

erkekler ve kadınlar ﴿اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ﴾ hep bunlara: bu hasenâtı cem' edenlere Allah ﴿مَغْفِرَةً﴾ bir mağrifet - hesbelbeşeriyye arada vakı' olan sagairi örtecek bir gufran ﴿وَاَجْرًا عَظِيمًا﴾ ve tââtlerine mukabil büyük bir ecir hazırlamıştır - Ki onu şimdi tesavvur mümkin değildir: Bu suretle bu âyet, hem ehli beyte hem de onlar gibi bu güzel ahlâk ve evsafı kendilerine huy edinenlere bir va'd-ü tebşirdir. Deniliyor ki Peygamberin kadınları hakkında o ayetler nâzil olduğu zaman mü'minlerin kadınları «bizim hakkımızda bir şey nâzil olmadı» demişlerdi, bu âyet bu sebeble nâzil oldu, diğer bir rivayette Peygamberin zevceleri demişlerdi ki: «ya Resulallah! Allah tealâ Kur'anda erkekleri zikrediyor, demek ki bizim zikrolunacak hiç bir hayrımız yok, bizden hiç bir tâat kabul buyurulmıyacak diye korkuyoruz.» Bu âyet, bunun üzerine nâzil oldu.

﴿٣٦﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ
اَمْرًا اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْۜ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٧﴾ وَاِذْ تَقُولُ لِلَّذٖى اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفٖى فٖى

نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُ

فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِى اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا
وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا ﴿﴾

Sh:»3896

﴿٣٨﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِىِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ سُنَّةَ
اللّٰهِ فِى الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًا
﴿٣٩﴾ اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ
اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا ﴿٤٠﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا
اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّنَ وَكَانَ اللّٰهُ
بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Bununla beraber gerek bir mü'min için ve gerek bir mü'mine, Allah ve Resulü bir işe hukûm verdiği zaman o işlerinden ihtiyar kendilerinin olmak olamaz, ve her kim Allah ve Resulüne âsıy olursa açık bir sapıklık etmiş olur 36 Hem hatırla o vakıt ki o kendisine hem Allahın in'am ettiği hem senin in'am ettiğin kimseye: "zevceni kendine sıkı tut ve Allahdan kork" diyordun da nefsinde Allahın açacağı şeyi gizliyordun, nâsı sayıyordun, halbuki Allah, kendisini saymana daha gerekti, sonra vaktâ ki Zeyd, o kadından ilişiğini kesti biz onu sana tezvic eyledik tâ ki oğullukların ilişiği kestikleri zevcelerinde mü'minlere bir darlık olmasın, Allahın emri de fi'le çıkarılmış bulunuyor 37 Peygambere Allahın takdir ettiği, mubah kıldığı şeyde bir darlık yoktur, bundan evvel geçen bütün Peygamberler hakkında Allahın sünneti böyle ve Allahın emri biçilmiş bir kader bulunuyor 38 Onlar ki Allahın

Sh:»3897

risaletlerini tebliğ ederler ve ondan korkarlar, Allahdan başka kimseden korkmazlardı, hisaba alacak da Allah yeter 39 Muhammed sizin ricalınızdan hiç birinin babası değil, ve lâkin Allahın Resulü ve Peygamberin hatemidir, Allah, her şeye alîm bulunuyor 40

36. ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ﴾ - Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem

halası «Ümeyme binti Abdilmuttalib» in kızı Zeyneb binti Cahşi Zeyd ibni Hariseye namzedildiği zaman Zeyneb ve biraderi Abdullah, imtina' etmişler, bu âyet bu sebeble nâzil olmuş deniliyor, ki yukarıda keçen «

اَلنَّبِىُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ » âyetinin tatbikatından birisi demektir.

Burada iyradı Peygamberin zevcelerine yapılan tahyîr âyetine nazaran bir tetmîm, ya'ni Peygamberin noktai nazarını gözetmek lüzumuna bir işaret olduğu gibi bundan sonra ki âyete nazaran da bir bastı

mukaddimedir. 37. ﴿وَاِذْ تَقُولُ﴾ Hem hatırla o zamanı ki diyordun

﴿لِلَّذٖى اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ﴾ ona: o kendisine Allahın in'am eylediği - Allah, ona zekâ ve

kabiliyyet vermiş, senin nezdine sevketmiş, ni'meti islâm ile mütena'im kılmıştı

﴿وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ﴾ senin de in'am eylediğin kimseye - Allahın tevfikı ile kendisine türlü

ihsanlarda bulunduğun, ezcümle azad edib hurriyyet ni'metine irdirdiğin kimseye - ki şimdi ismi gelecek olan Zeyddir. Ya'ni Zeyd ibni Harise ibni Şürahbîl, vâldesi Su'dâ binti Sa'lebe ibni Abdi âmri: Beni ma'n ibni

Tayden. « اَلْاِصَابَةِ فٖى مَعْرِفَةِ الصَّحَابَةِ » de tercemei hali şöyle mesturdur: işbu Zeyd

ibni Harisenin anası Su'da, kendi kavmini ziyarete gitmişti, Zeyd de beraberinde idi, cahiliyye devrinde Beni kayn ibni Cisr suvarîleri Beni ma'n evlerine baskın ettiler, Zeydi kapıp aldılar, anlayışlı bir çocuk idi, Sukı ukâza getirdiler, satılığa çıkardılar, Hakîm ibni Huzam ammesi Hadice

Sh:»3898

hisabına dört yüz dirheme onu satın aldı, Hazreti Hadice de Resulullah kendisini tezevvüc ettiği zaman onu Resulullaha hibe etti, onu gaib etmiş olan babası Harise:

بكيت على زيد ولم ادر ما فعل　　احى فيرجى ام اتى دونه الاجل

Matlaıle acıklı beytler söylemiş, sonra Harisenin kabîlesi olan Kelb kabîlesinden bir takım kimseler Hacce gelmişler, Zeydi görmüşler, Zeyd onlara kendini tanıtmış, onlar da tanımışlar ve şu beyti benim ehlime götürün demiş:

احن الى قومى وان كنت نائيا　　بانى قطين البيت عند المشاعر

Gitmişler babasına bildirmişler ve yerini ta'rif etmişler, bunun üzerine Hârise ve biraderi Kâ'b onu kurtarmak için fidyesini alıp yola çıktılar, Mekkeye geldiler, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden suâl ettiler, mescidlerde olduğu söylendi, yanına gittiler «ey Muttalibin oğlu ey kavminin seyyidinin oğlu: siz Allahın Haremi şerifinin ehlisiniz, siz zahmettekileri kurtarır, esirleri doyurursunuz, biz sana senin yanındaki çocuğumuz için geldik, bize lûtfet ve ihsan et, takdim edeceğimiz fidyesini kabul eyle ıtlakına ınayet buyur» dediler. O ne? buyurdu, Zeyd ibni Harise dediler, bunun üzerine yâhud da başkası, haydin çağırın onu da muhayyer bırakın, eğer sizi ıhtiyar ederse fidyesiz sizin olsun, yok eğer beni ıhtiyar ederse vallahi ben, beni ıhtiyar edene karşı ıhtiyar etmem» buyurdu.

Binaenaleyh çağırdılar, bunları tanıyor musun? buyurdu, evet, şu babam, şu amcam dedi, ha! Buyurdu; ben de o bildiğinim, sana olan suhbetimi de gördün, şimdi ya beni ıhtiyar et ya onları, o vakıt Zeyd, dedi ki: «ben sana karşı kimseyi ıhtiyar edemem, sen benim hem babam hem amcamın yerinesin». Buna karşı babası, amcası:

Sh:»3899

«yazık sana ya Zeyd, köleliği huriyyete ve babana ve amcana ve ehli beytine tercih mi ediyorsun?» dediler, Zeyd de «ben bu zattan öyle şeyler gördüm ki ona karşı hiç kimseyi tercih edemem» diye cevab verdi. Resulullah, bunu görünce onu hicre çıkardı ve buyurdu ki: «şâhid olun Zeyd benim oğlumdur, bana vâris olacak ben de ona vâris olacağım» bunu görünce babası ile amcasının da gönülleri hoş oldu, memnunen dönüp gittiler.

Bundan böyle tâ islâma gelene kadar «Zeyd ibni Muhammed» diye çağırıldı, Resulullah onu böyle oğul edindiği gibi ammesi Ümeyme binti Abdilmuttalibin kızı Zeyneb binti Cahşi de bilahare ona nikâh etmişti, ondan evvel de azadlı cariyesi Ümmi Eymeni ona tezvic eşmiş ve ondan oğlu Üsâme doğmuş idi. Sonra Zeynebi boşadığı zaman da ona Ummi Külsim binti Ukbe ibni Ebî Müaytı tezvic buyurdu ki bu da anası cihetinden Abdulmuttalibin torunundan, ya'ni Peygamberin amme zadelerinden idi, bundan da Zeyd ibni Zeyd ve Rukayye doğmuştu, sonra Ümmi Külsümü de boşadı, Ebû Lehebin kızı Dürreyi tezevvüc etti, sonra

bunu da boşadı Hazreti Zübeyrin hemşiresi Himd binti Avvam ile tezevvüc etti, Buharîde tahric olunduğu üzere İbni Ömer radıyallahü anh demiştir ki « اُدْعُوهُمْ لِاٰبَآئِهِمْ » nâzil oluncaya kadar Zeyd ibni Hariseye «Zeyd ibni Muhammed» derdik. اهـ.

Zührî «biz, Zeyd ibni Hariseden evvel müsliman olan bilmiyoruz» demiştir. Zeyd ibni Harise, «Bedr» ve ondan sonra gazalarde Resulullah ile beraber bulunmuş ve nihayet Mûte gazasında Emîr, ya'ni kumandan olarak şehid olmuştur. Resuli ekrem onu seferlerinin ba'zısında Medîneye istihlâf etmiştir. Berâ ibni Âzib radıyallahü anhten merviydir ki Zeyd ibni Harise: ya resulallah benimle Hamze aramızda kardeşlik akdettik demiştir. Hazreti Aişe radıyallahü anhadan rivayet olunur ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, Zeyd ibni Hariseyi her hangi bir

Sh:»3900

seriyyede gönderdiği zaman muhakkak onu kumandan yapardı, ve eğer sağ kalmış olaydı onu istıhlâf ederdi اهـ. Buharîde rivayet olunduğu vechile Selemetübnil'ekva' radıyallah anh demiştir ki: Peygamberin maıyyetinde de yedi ğazâ ettim, Resulullah, onu bize Emîr yapardı اهـ. Zeydin bulunduğu seriyyeler: evvelâ Karede, sonra Hamum, sonra Iys, sonra Mutrıf, sonra Hısma, sonra Kurza seriyyeleri olmuş, sonra da Mute gazvesine Emirliği vuku' bulmuş ve bunda elli beş yaşında olarak şehid olmuştur. Kur'anda ondan başka sahabî, ismiyle söylenmemiştir. Yine Buharîde İbni Ömer radıyallahü anhümadan rivayet olunduğu üzere Resuli ekrem sallallahü aleyhivesellem buyurmuştur ki: o, ya'ni Zeyd hakıkaten Emîrliğe lâyıktır. Ve hakıkaten en ziyade sevdiklerindendir. اهـ. Tirmizî ve saire rivayetiyle Hazreti Aişe demiştir ki bir sefer, Zeyd ibni Hârise Medîneye geldi, Resulullah, benim evimde idi, geldi kapıyı çaldı, Resulullah kalktı, onunla sarıldı ve onu öptü, bir de ibni Ömer radıyallahü anhüma şöyle demiştir: Ömer, Usâmeye benden daha çok maaş bağladı, kendisine sordum o Resulüllaha senden daha sevgili idi, babası da Resulullaha senin babandan daha sevgili idi dedi اهـ. İşte Zeyd böyle vücuh ile Allahın ve Resulünün ni'metine mazher olmuş bir zat idi, burada bunun bu evsaf ile tavsıfı ni'metin kadr-ü şükrünü bilecek evsafı cemîle ile hususıyyeti haiz olduğunu tescil ile gönüldekini kendisine olduğu gibi söylemek için çekinecek bir cihet olmadığına bir tenbihtir. Ya'ni sen böyle hâlıs bir ni'met didene karşı çekinmene hiç bir sebeb yokken diyordun ﴿اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ﴾ zevceni kendinde tut - ya'ni Zeynebi boşâma. Burada tefsirler şöyle bir fırka derc etmişler: gûya Resuli ekrem sallahlahü aleyhi vesellem Zeynebi Zeyde nikâh ettikten bir zaman sonra ona tesadüfen bir gözü ılışmış, birdenbire cemali gönlünden bir mevkı' almış

Sh:»3901

da « سُبْحَانَ اللّٰهِ مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ » demiş, Zeyneb de bu tesbihi işitmiş, Zeyde söylemiş, Zeyd intikal eylemiş ve bunun üzerine Zeyneble suhbeti muvafık görmiyerek Resulullaha gelmiş «ben sahibemden ayrılmak istiyorum» demiş, Resulullah da ne var? Ondan seni şübheye düşürecek bir şeymi oldu? buyurmuş, Zeyd, «yok vallahi ben ondan hayırdan başka bir şey görmedim ve lâkin şerafetinden dolayı bana teazzum ediyor» demiş ve o vakıt Resulullah « اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ » buyurmuş اهـ. Ansızın görülen bir güzelin cemalini kemali nezahetle hiss-ü takdir ederek yaradanın sun-u kudretini tesbih ve tenzih ile i'lân etmekte Enbiyanın şanı ısmetine muhalif hiç bir ma'nâ olmadığından bu hikâyenin vukuunu farz etmekte esas i'tibariyle bir mahzur yoktur. Bununla beraber bir takım Hıristiyan muharrirlerin dedikodu vesilesi yapmak istedikleri bu hikâye, ılmi hadîs bakımından sahih olarak sâbit değildir. Bir kerre rivayet i'tibariyle sahih kitablarında, sahih bir tarık ve sened ile rivayet edilmemiştir. Saniyen, dirayet i'tibariyle: Zeynebin husn-ü cemalini Resulullahın henüz yeni görüp anlamış olması aklen şayanı kabul değildir. Zira Zeyneb Resulullahın yakın akribasından olmakla ta çocukluğundan beri görüp bildiği ve bahusus henüz tesettür emredilmemiş bulunduğu için husn-ü endamını yakından tanıya geldiği bir kadın iken bunu ilk olarak bu kerre görülmüş beğenilivermiş diye anlatmak kendi kendini tekzib eden bir hikâyedir. Doğrusu Resulullah Zeynebi evvelden biliyordu ve bildiği için onu evlâd gibi sevdiği Zeyde nikâh etmiş idi, lâkin Zeyneb onurlu bir kadın idi. Zeydi kölelikten âzad edilmiş olduğundan dolayı kendine küfüv sayamamış, ona varmak istememişti, sırf Resulullahın emrine itaatle varmış fakat lâyıkıyle ısınamamış idi. Ara sıra Peygambere olan karabetinden dolayı şerafet ve esaletiyle iftihar ederek Zeyde karşı büyüksenmek istiyordu, cidden imarete lâyık olarak yaradılmış olan Zeyd, buna bir müddet sabretti ise de Resulullaha varıp Zeynebden ayrılmak

Sh:»3902

istediğini arz eyledi, Resulullah da bunu nefsinde muvafık gördüğü halde birdenbire müsaade etmeyip

dedi ki: zevceni kendi üzerinde tut « اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ » ﴿وَاتَّقِ اللّٰهَ﴾ ve

Allahdan kork - ya'ni bir kadını boşayıvermek ehemmiyyetsiz bir mes'ele olmadığını, Allah ındında

mes'uliyyetli olduğunu düşün, çünkü « اَبْغَضُ الْحَلَالِ اِلَى اللّٰهِ الطَّلَاقُ » ya'ni

halâlın Allaha en mebguzu talâktır. Bu nasıhatler güzel fakat böyle derken

﴿وَتُخْفٖى فٖى نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدٖيهِ﴾ nefsinde de Allahın meydana çıkaracağı

bir şey gizliyordum - boşâmâsını münasib görüyordun, yâhud nikâhını düşünüyordun da söylemiyordun. Taberîde Süfyan ibni Uyeyne tarıkıyle Aliyy ibni Huseynden rivayet eder ki Allah tebareke ve tealâ Peygamberine bildirmişti, Zeyneb ileride kendisinin zevcelerinden olacaktı. Böyle iken Zeynebden şikâyete

geldiği zaman ona zevceni kendinde tut demişti. Çünkü o halde ﴿وَتَخْشَى النَّاسَ﴾ halkı da sayıyordun - Zeydin hatırını sayıyor veya nâs dedikodu ederler diye çekiniyordun

﴿وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُ﴾ hal bu ise Allah daha gerekti ki yalnız onu sayasın - eğer korkacak bir şey varsa halkı hiç hisaba almıyarak yalnız Allah saygısını duyasın, ya'ni mücerred gizlemek

mahzur değildir. Allah için korkacak Allahın emrine muhalif olacak bir şey olsa idi sâde Allah korkusiyle

gizlemek de mahzur değil idi. Fakat Allah için korkacak bir hal yok iken sırf halktan korkarak gizlemek veya

Allah korkusiyle beraber bir de halk korkusu saymak, işte ıhtarın sebebi budur. Halktan hiç korkmıyarak

yalnız Allah korkusunu saymak gerekti. Çünkü Allahın risaletini tebliğ eden Peygamberler beyan

buyurulacağı cihetle Allahdan başka kimseden korkmazlar «

وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ » Deniliyor ki Peygambere karşı en

şiddetli âyet işbu « وَتُخْفٖى فٖى نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدٖيهِ » dir. Hazreti

Aişe

Sh:»3903

demiştir ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem kitabullahdan bir şey gizlese idi bunu gizledi: «

وَتُخْفٖى فٖى نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدٖيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللّٰهُ اَحَقُّ

اَنْ تَخْشٰيهُ » اهـ. Demek ki bu âyet bu suretle onun sıdkına ve pek yüksek olan haşyet-ü

tekvasına da açık bir delil oluyor.

﴿فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا﴾ derken vakta ki Zeyd, ondan temamen ilişiğini kesti - ya'ni o ni'metdîden olan Zeyd, nihayet o zevcesi Zeynebden muradına irdi, onu tutmak istemeyip boşadı ve ıddeti çıktı, ona hiç bir vechile bir ıhtiyacı, bir ilişiği kalmadı ve bu suretle Zeyneb hatun, açıkta bîvâye kaldı, o vakıt ﴿زَوَّجْنَاكَهَا﴾ biz onu, o hatunu sana tezvic eyledik - ya'ni senin çekinmene rağmen nihayet etmeni sana emrettik. Demek ki Peygamber, nâsa karşı lakırdısından bile kaçındığı bir fı'lin açıktan açığa icrasına me'mur edilmiş bulunuyordu. Şübhe yok ki bu onun iyman ve yakînındaki kuvvete şâhid olan büyük bir ibtilâdır. Fakat bu ne için böyle oluyordu? Ne idi? Bu tezvicde ümmet için ehemmiyyetli bir teşrı' hikmeti vardı, şöyle ki:

﴿لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فٖى اَزْوَاجِ اَدْعِيَٓائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًاۜ﴾ oğulluklarının zevcelerinde ilişiklerini kestikleri vakıt mü'minler üzerine bir darlık olmamak hikmeti için - zira Sûrenin başında geçtiği üzere siz oğulluk edinmekle Allah tealâ onları hakıkaten sizin oğullarınız edivermemiştir. Şu halde Sûrei «Nisâ» da « وَحَلَٓائِلُ اَبْنَٓائِكُمُ الَّذٖينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْۙ » buyurulduğu vechile sulbî oğulların halîlelerini nikâh haram etmiştir diye oğullukların zevcelerini de hakıkaten onlar gibi farzetmek lâzım gelmez. Bir adamın oğul edindiği evlâdlığı zevcesini boşayıp ıddeti çıktığı zaman o adamın onu tezevvüc etmesi şer'an câizdir. Bunda hiç bir beis yoktur. İşte cahiliyyede kökleşmiş olan bu âdetin, bu darlığın islâmda

Sh:»3904

kaldırılması için hikmeti ilâhiyye Peygamberin bizzat kendisinde tatbikını ıktiza eylemiş ve bu hikmet için o tezvic, emredilmiştir. ﴿وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا﴾ Allahın emri de fı'le çıkarıla gelmiştir. - Onun için bu emir de icra edilmiş, Peygamber tezevvüc etmiş, zeyneb de Peygamberin zevcesi olmuştur. Bu suretle bu tezevvücün meş'ruıyyeti fı'len gösterilmiştir.

İşbu « لِكَىْ لَا يَكُونَ » ta'lilinden anlaşılır ki bir hususiyyet delîli bulunmadıkça Peygamber ile ümmet hakkında hukûm birdir. Burada şöyle bir tevehhüm hatıra gelebilir: evlenmek Peygambere lâyık mıdır? Hele müteaddid zevceleri var iken böyle bir daha evlenmek nübüvvetin şanına bir nekıysa vermez mi? Hazreti Yahya ile Isa hiç evlenmemiş oldukları için rehbaniyyeti tercih etmek isteyen Nesârâ müteassıbları bu mes'eleyi behane ederek Peygamberin izdivaclarına dil uzatmak istemişlerdir. Buna karşı buyuruluyor ki 38.

﴿مَا كَانَ عَلَى النَّبِىِّ مِنْ حَرَجٍ فٖيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُۜ﴾ Peygambere Allahın, lehinde olarak farz ve takdir buyurduğu, ya'ni halâl ve mübah kıldığı şeyde bir harec, bir darlık olamaz - Allahın halâl ve mübah kıldığı hakta hiç kimseye bir memnuıyyet, bir tazyık doğru olmadığı gibi Peygambere de olamaz. ﴿سُنَّةَ اللّٰهِ فِى الَّذٖينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُۜ﴾ bundan evvel geçenler de Allahın sünneti olarak böyledir. - Bütün geçen Peygamberlerde Allahın âdeti bu, kanunu budur ki hiç bir Peygambere şeriatinde mubah olarak teşri' buyurulduğu şey hakkında harec ve tazyık

yapmamıştır. Geçen Peygamberler de evlenmemişler hem Süleyman ve Davud aleyhimesselâm gibi ba'zıları pek çok evlenmişler, hiç birine izdivac yasak edilmemiş, Yahya ve Isa aleyhimasselâm da men'edildikleri için değil, evlenmek farz kılınmadığı, fi'l-ü terkinde harec bulunmadığı için evlenmediler

﴾وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًاۙ﴿ ve

Sh:»3905

Allahın emri biçilmiş bir kader bulunuyor. - Ezelde bilinip takdir edilmiş kat'î bir hüküm bulunuyor, yâhud ezelde makdur olmakla beraber mükellefin kudretini de selb etmez, me'mur için de makdurdur.

Binaenaleyh herkesin mukadderi olan kaderi başına gelir, bununla beraber mes'uliyyetine de mâni' olmaz.

39. ﴾اَلَّذٖينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ﴿ onlar, o Peygamberler ki hep Allahın

risaletlerini tebliğ ediyorlardı, ya'ni senin gibi Resul idiler ﴾وَيَخْشَوْنَهُ﴿ ve ondan korkuyorlardı - bununla beraber rehbaniyyet yapmıyorlar, izdivac ediyorlardı

﴾وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَؕ﴿ hem de Allahdan başka hiç birinden

korkmuyorlardı - halktan çekinmiyorlardı ﴾وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسٖيبًا﴿ hisaba alacak, yâhud

hisab görecek de Allah yeter - Allah korkusu başka bir korkuya hacet bırakmaz. Hasılı kelâm 40.

﴾مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ﴿ Muhammed sizin ricalinizden hiç

birinin babası değildir. - Ya'ni kendisinden tevellüd etmiş olmıyan sizin ricalinizden hiç birinin hakikat

ma'nâsıyle babası olmamıştır. Binaenaleyh Zeydin de hakikatte babası değildir. Onun için hurmeti

muhasere sabit olmaz ve bundan dolayı bir harec, mevzuı bahs olmaz. Gerçi Kasim, İbrahim, Tayyib, Tahir,

Mutahher namında oğullarının babası olmuştur. Lâkin bunlar buluğa irmeden vefat ettikleri için rical

ıdadına dahil olmamışlardır. Çünkü hakikatte recül, bâliğ olan erkeğe denir. Bununla beraber bâliğ olsa

idiler o vakıt da « مِنْ رِجَالِكُمْ » değil « مِنْ رِجَالِهِ » olurlar, yine umumı nefiy müntekız

olmazdı, ya'ni o vakıt da ümmetin ricalinden hiç birinin hakikaten babası olmamış olurdu

﴾وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ﴿ velâkin Allah Resulüdür. - Onun için babalardan ziyade şefekatli ve

daha hayir hâhtır, ebedî hayatın sebebidir. Bu cihetle her Resul,

Sh:»3906

ümmetinin bir babasıdır denebilir ise de bu bir mecaz ma'nâdır. Mecazın hukm-ü alâmeti de hakikatin ondan selbi sahih olmaktır. Doğrusu hakikaten baba değil, lâkin babadan daha şefekatli Allah Resulüdür.

﴾وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَؕ﴿ hem de Hatemül'enbiyadır. -

HÂTEM, Asın kıraetinde «ta» nın fethiyle mütebakısinde kesriyle okunur. Kesr ile hatim, ismi fâil olup hatım eden, nihayete irdiren, yâhud mühürliyen demek olur. Feth ile hatem de ismi alet olup mühür demektir. Mühür de bir şey'in tevsık ve tasdikı için nihayete basıldığından hem âhir ma'nâsını hem tasdık ma'nâsını tezammun eder. Şu halde iki kıraet, hatemünnebıyyîn vasfının iki mefhumunu ayrı ayrı ıhtar ediyor. Ya'ni Muhammed Resulullah hem Peygamberleri hıtame irdiren son Peygamberdir. Âhirül'enbiyadır hem de bütün Peygamberleri tasdık ve tevsık eden ilâhî bir mühürdür. Eğer o gelmese idi diğer Peygamberler unutulup gidecek, tarihte onların mevcudiyyetlerini ve nübüvvetlerinin hakkıyyetini ılmen isbat etmek mümkin olmıyacaktı. Çünkü diğer Peygamberlerin hayat ve mevcudiyyetleri tarihin sînesinde hayatı Muhammed gibi vuzuh ve vusuk ile ma'lûm değildir. Öyle ki bu gün Kur'an olmasa idi Musâ ile Isânın bile varlıkları ciddiyyetle isbat olunamazdı. Hayat ve nübüvveti Muhammediyyenin tarihte vuzuh ve kat'ıyyetle ma'lûm olması sayesindedir ki diğer Peygamberlerin de mazıdeki nübüvvetlerini tasdık için bir vesîka elde edilmiş bulunuyor. Ayni zamanda Muhammed aleyhisselâm diğer Enbiyanın kendisi hakkındaki bişaretlerini tehakkuk ettirmek i'tibariyle de onların nübüvvetini mühürliyen ilâhî bir damgadır. Nübüvveti Muhammediyye ile beşeriyyet din noktai nazarından tekâmül gayesine irmiştir. Ondan sonra başka Peygamber beklememeli, nûri Muhammedîyi ta'kıb eylemelidir

﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيماً﴾ Allah ise her şey'e

Sh:»3907

alîm bulunuyor - her şey'i bilip duruyor, onun için bu ahkâmı emrediyor.

﴿٤١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْراً كَثٖيراًۙ ﴿٤٢﴾
وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصٖيلاً ﴿٤٣﴾ هُوَ الَّذٖى يُصَلّٖى عَلَيْكُمْ
وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنٖينَ
رَحٖيماً ﴿٤٤﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌۚ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْراً
كَرٖيماً ﴿٤٥﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً
وَنَذٖيراًۙ ﴿٤٦﴾ وَدَاعِياً اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجاً مُنٖيراً ﴿٤٧﴾
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنٖينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَضْلاً كَبٖيراً ﴿٤٨﴾ وَلَا
تُطِعِ الْكَافِرٖينَ وَالْمُنَافِقٖينَ وَدَعْ اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ وَكٖيلاً ﴿٤٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نَكَحْتُمُ
الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ
مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَاۚ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحاً جَمٖيلاً ﴿﴾

﴿٥٠﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰتٓى اٰتَيْتَ
اُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ
وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الّٰتى هَاجَرْنَ
مَعَكَ وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ
يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا
عَلَيْهِمْ فٓى اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ
حَرَجٌ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥١﴾ تُرْجى مَنْ تَشَٓاءُ مِنْهُنَّ
وَتُـْٔوٓى اِلَيْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكَ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَٓا
اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فى قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا
حَلِيمًا ﴿٥٢﴾ لَايَحِلُّ لَكَ النِّسَٓاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَٓا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ
مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ رَقِيبًا﴿﴾

Sh:»3909

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allahı çok anış anın 41 Ve ona sabah, akşam tesbîh edin 42 Odur ki o sizleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize feyz-u bereket indiriyor, ve mü'minlere rahîm bulunuyor 43 Ona kavuşacakları gün tahiyyeleri selâmdır ve onlar için kerîm bir ecir hazırlamıştır 44 Ey o Peygamber! Biz seni hakka bir şâhid hem bir müjdeci hem bir kocundurucu gönderdik 45 Hem Allaha izniyle bir da'vetçi ve nurlar saçan bir şavk 46 Mü'minlere müjdele: onlara Allahdan bir büyük fadıl var 47 Kâfirlere ve münafıklara itaat etme, onların ezalarını bırak da Allaha mütevekkil ol, Allah, vekîl olunca hepsine yeter 48 Ey o bütün iyman edenler! Mü'minleri nikâh ettiğiniz, sonra onlara dokunmadan talâk verdiğiniz vakıt üzerlerinde sayacağınız bir ıddet hakkınız yoktur, derhal müt'alarını verib onları güzel bir surette salıverin 49 Ey o Peygamber! Biz bilhassa sana şunları halâl kıldık: mehirlerini vermiş olduğun zevcelerini, ve Allahın sana ganimet kıldıklarından milki yemînin olan câriyeyi, ve ammin kızlarından, dayın kızlarından, teyzen kızlarından seninle beraber hicret etmiş olanları, bir de mü'mine bir kadın kendini Peygambere hibe ederse Peygamber nikâh etmek istediği takdirde onu, sâde sana, sair mü'minlere değil, onlara zevceleri ve milki yemînleri hakkında ne farz kıldığımız ma'lûmunuz, bunlar sana hiç bir darlık olmamak içindir, Allah gafûr rahîm bulunuyor 50 Onlardan dilediğini giri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın, azleylediğinden de arzu ettiğinde sana günah yoktur, Onların gözleri aydınlanıb mahzun kalmamalarına ve kendilerine verdiğinle hepsinin hoşnud olmalarına en elverişli olan budur, Allah kalblerinizdekini bilir, Allah hem alîm hem halîm bulunuyor 51 Bundan başka kadınlar sana halâl olmaz, bunları başka zevcelere değiştirmek de olmaz, isterse husünleri çok hoşuna gitsin, meğer ki milki yemînin ola, Allah her şeye gözcü bulunuyor

Sh:»3910

41. ﴿ذِكْرًا كَثِيرًاۙ﴾ çok zikir - vakıtlara galib ve takdis, temcid, tehlil, tahmid gibi Allaha lâyık zikrin envanına şâmil olur. Bununla beraber en'vaı zikr içinde tesbihin, evkat içinde sabah ile akşamın bilhassa ehemmiyyet ve fazıletine işaret için de 42. ﴿وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَص۪يلاً﴾ ve sabah akşam ona tesbih edin buyurmuştur. Çünkü tesbih ezkârın umdesi, sabah ile akşam da meşhur vakıtlardır. Maamafih sabah, akşam ta'birleri türkcemizde olduğu gibi Arabcada da ta'mimi evkat ile devamdan kinaye de olur. Kezalik zikr-ü tesbih namaza dahi şamildir.

43. ﴿يُصَلّ۪ى عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ﴾ Hem kendisi hem Melâikesi üzerinize salât yağdırıyor.

-

SALÂT, Allahdan rahmet, Meleklerden istiğfar, mü'minlerden duâ demektir. Burada aynı fiil Allaha ve Melâikesine isnad edilmiş olduğu cihetle rahmet ve istiğfare şamil bir ınayeti mahsusa ma'nâsı ifade etmek lâzım gelir. 44. ﴿تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ﴾ Ona kavuşacakları gün - öldükleri yâhud kabirden çıktıkları, yâhud Cennete girdikleri gün tahiyleri ﴿سَلَامٌۚ﴾ selâm - her türlü mahzur ve afattan selâmet haberidir. ﴿اَجْرًا كَر۪يمًا﴾ Ecri kerîm - Cennet 45. ﴿شَاهِدًا﴾ Bir şâhid olmak üzere - Allahın birliğine şâhid, Allaha nasıl kulluk edileceğine istişhad edilecek örnek, ümmetin tasdikı tekzibi, icâbeti, ademi icâbeti gibi ahvaline, âmaline yarın Âhırette huzurı ilâhîde şehadet edecek şâhid 46. ﴿دَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِه۪﴾ Allahın izniyle bir da'vetçi - Allahın birliğine ve iymanı vacib olan sıfat ve ahkâmına iyman ile rızasına likasına doğru gitmeğe çağırıcı, hem de kendi kendine değil, Allahın izn-ü müsaadesi, teysîr-ü tevfikı ile çağırıcı.

Sh:»3911

Yukarıda « اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ » buyurulduğu halde burada bir de « بِاِذْنِه۪ » kaydiyle takyid olunması bu da'vetin Allah tarafından bilhassa bir ınayet olmayınca yapılamıyacak gayet zor bir iş olduğuna bir tenbihi ifade eder. ﴿وَسِرَاجًا مُن۪يرًا﴾ Nurlandırıcı bir parlak şavk - cehalet ve şaşkınlık zulmetlerinde akılları, gönülleri aydınlatıp doğru yolu gösteren bir ışık 47. ﴿مِنَ اللّٰهِ فَضْلاً كَب۪يرًا﴾ Allahdan bir büyük fadıl - Allahın Muhammed ümmetine mev'ud olan fadl-ü ıhsanı başka ümmetlere verilmiş olandan çok fazla ve büyüktür. 48. ﴿وَلَا تُطِعِ الْكَافِر۪ينَ وَالْمُنَافِق۪ينَ﴾ Kâfirlere ve münafıklara itaat etme - da'vet

emrinde onlara müdara etmekten, tebliğde yumuşak davranmaktan, inzarda müsameha göstermekten nehiy buyuruluyor. Zecr-ü tenfirde mübalega ile tehyic için bu ma'nâ, tâatten nehiy suretinde ifade edilmiş ve Allahın emirlerini tebliğde cüz'î bir müsemeha kâfirlere ve münafıklara itaat etmek ma'nâsında olduğu

anlatılmıştır. Çünkü kâfirler ve münafıklar onu arzu etmezler ﴿وَدَعْ اَذٰيهُمْ﴾ ve onların ezalarını bırak - burada eza faıline muzaf olmak zâhir, mef'ulünü muzaf olmak muhtemildir. Ya'ni bundan dolayı onların sana yaptıkları ve yapacakları eziyyetlere, rahatsızlıklara aldırma, ilişik etme, yâhud itaat etme, fakat

ezaya da kalkışma ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ﴾ ve Allaha mütevekkil ol - gerek bunlarda ve gerek bunlar gibi yapacağın ve bırakacağın her hususta kendini Allaha ver, yardımı ondan iste, ona dayan ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا﴾ Allah, vekîl yeter - kâffei ahvalde kendisine tefvizı umur edilecek

ancak odur, o hepsine kâfidir. Izmar mevkıinde ismi celîlin ızharı, hukmü ta'lîl ve cümlei tezyiliyyenin istıklâline tenbih içindir. Peygamberimiz aleyhıssalâtü vesselâm şâhid, mübeşşir, nezîr, daî ilâllah, siraci münîr diye beş

Sh:»3912

vasf ile tavsıf olunduğu gibi bunlara mukabil birer hıtab ile de hıtab olunmuştur. Ancak şâhid hepsine tevzi,

edildiği için mukabili ayrıca tasrih olunmamış, yâhud tebşirin delâleti ile iktifa kılınmıştır. Nezîre « لَا تُطِعْ دَعْ » dâi'ılallaha « تَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ » siracı münerî de işbu « اِكْتِفَا بِاللّٰهِ » tekabül ettirilmiştir. Çünkü bu ıhbarda da iktifa ile bir emir ma'nâsı vardır. Ve bununla

o siracın nuru doğrudan doğruya Allahdan olduğuna beliğ bir tenbih yapılmıştır. « يَكَادُ زَيْتُهَا يُضٖيٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ »

49. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا الخ﴾ - Sûrenin başından beri Peygambere olan her « يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ » nidasını, mü'minlere bir « يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا » nidası

velyeylemiştir. Bu suretle bu Sûrede de bir Peygambere bir ümmetine, bir Peygambere bir ümmetine hıtab eden beş « يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ » altı « يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا » nidası tevalî etmiştir.

﴿اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ Mü'minleri nikâh ettiğiniz, - kitabiyyelerde de hukûm

böyledir. Fakat mü'minlere yaraşan mü'minleri nikâh etmek ve maadadan soyunu sıyanet eylemek

olduğunu anlatmak için yalnız mü'minat zikredilmiştir.

﴿ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ﴾ sonra da onları kendilerine

dokunmadan boşadığınız vakıt - dokunmaktan murad duhuldür. Ancak halveti sahiha, ya'ni hiç bir mani'siz

tenha kalmak da o ma'nâdadır. Çünkü gizli şeylerin alâmeti zâhiresi o şey makamına kaim olur. Binaenaleyh halveti sahiha veya mücamcat olmaksızın mücerred temass olursa dokunulmamış sayılır

﴿فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا﴾ sizin için onlar üzerinizde

saydıracağınız bir ıddet hakkınız yoktur. - Bundan anlaşılır ki kadınların ıddet beklemesi esas i'tibariyle kocalarının bir hakkıdır. Onun suyunun muhafazası içindir. O sebeble bir hakkı şeri'dir. Onun için duhul,

vakı' olmayınca o hak sabit olmaz. ﴿فَمَتِّعُوهُنَّ﴾ derhal kendilerine

Sh:»3913

müt'alarını verin - sûrei «Bakare» de geçtiği üzere müt'anın vücubu, mehir kesilmediği takdirdedir. Mehir takdir edilmiş ise onun yarısı lâzım gelir, maamafih bu âyetin ıtlakına nazaran o surette de mut'a vacib değil ise de müstehabb olduğu hakkında Hanefiyyece bir rivayet vardır. Müt'anın ta'rifi hakkında sûrei «Bakare»

de « وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ » bak.

50. ﴿يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّا اَحْلَلْنَا لَكَ﴾ Ey o Peygamber! biz sana hassaten

şunları halâl kıldık - Peygambere evlâ ve efdal olan zikr-ü beyan buyurulmuştur. Zira

EVVELÂ: ﴿اَزْوَاجَكَ الّٰتِى اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ﴾ ecirlerini, ya'ni mehirlerini

verdiğin zevcelerin - şübhesiz mehri verilmiş olan zevcenin gönlü, verilmeyenden daha hoştur.

SANİYEN: bir adamın bizzat kendisinin yaptığı harbde iğtinam ederek malik olduğu cariye elbette satın aldığı cariyeden daha temiz ve daha şübhesizdir.

SALİSEN: beraberinde hicret eden akribaları da hicret etmiyenlerinden daha şereflidir. Maamafih ba'zılarının dediği gibi mehrin evvel verilmesi Peygamberin hassasından olması da muhtemildir. Netekim

amca ve hala, dayı ve teyze kızlarının hıllinde ﴿الّٰتِى هَاجَرْنَ مَعَكَ﴾ beraberinde hicret

edenler - diye kaydlanması da Peygamberin bir hassası olmak zâhirdir.

Bunu şu rivayet de te'yid eder: Ebû Talbin kızı Ûmmühânî şöyle demiştir: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem mukaddema bana namzed olmuştu, ben ı'tizar eyledim ma'zur gördü, sonra da Allah tealâ bu âyeti indirdi ben ona halâl olamadım, çünkü ben onunla hicret etmemiştim, tulekadan idim. Kezalik

﴿وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ﴾ ve nefsini Peygambere hibe eden

mü'mine bir kadın - ya'ni mehirsiz olarak bıd'ını temlik eden kadın, amma mutlak

Sh:»3914

değil ﴿اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا﴾ Peygamber onu nikâk etmek istediği

takdirde - böyle mehirsiz olarak nikâh da Peygamberin hassasındandır. Ba'zıları Meymune binti Hâris, Zeyneb binti Huzeymetel'ensariyye, Ümmi'şerîk binti Câbir ve Havle binti Hakîm bu suretle kendilerini hibe etmişlerdi demiş ise de İbni Abbas bunun fı'len vakı' olmadığını, ya'ni Peygamberin bu suretle hiç bir kadını

tezevvüc etmediğini söylemiştir. ﴿خَالِصَةً لَكَ﴾ bütün bunlar senin için hâlıs üzere, sâde sana

mahsus bulunmak üzere halâl kılındı ﴿مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَۜ﴾ mü'minlere değil - çünkü

zikrolunan kayıdlarla hepsinin hılli sair mü'minler hakkında mütehakkık değildir. Adedce de keyfiyyetçe de fark vardır.

﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ

اَيْمَانُهُمْ﴾ onlara zevceleri ve milki yemînleri olan cariyeleri hakkında farz kıldığımız, takdir-ü teşri' buyurduğumuz ahkâmı hakkiyle bilmişizdir. - Ya'ni onlara lâyık olanı, menfeat ve maslâhatlarını bilerek takdir etmişiz ve bildirmişizdir ki Sûrei «Nisa» da geçtiği üzere dörde kadardır. Onun için bu beyan

olunanları sair mü'minlere değil sâde sana halâl kıldık ﴿لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌۜ﴾

şunun için ki sana hiç bir harec, bir darlık olmasın, olmasın da kalbin sana huzur içinde vahyi ilâhîye

cilvegâh olsun. 51. ﴿تُرْجِي مَنْ تَشَٓاءُ مِنْهُنَّ﴾ onlardan dilediğini irca edersin - geriye

bırakırsın dilediğini de yanına alırsın - müteaddid zevcesi olanlara sıra ile bir nevbet ta'kıb etmek vâcibdir.

Buna ﴿وَتُـْٔوٓي اِلَيْكَ مَنْ تَشَٓاءُۜ﴾ denilir. Fakat Peygamberin havasından olmak üzere

ona kasim, vâcib kılınmayıp meşiyyetini

Sh:»3915

bırakılıyor ﴿وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ﴾ azlettiğinden, ya'ni bıraktığın yâhud

boşadığından arzu ettiğine rucu' eylediğin surette de ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَۜ﴾ üstüne bir

günah yoktur. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu - hüküm, ya'ni tertib üzere nevbetle kasm sana vâcib kılınmayıp böyle

senin arzu ve meşiyyetine bırakılması ﴿اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ﴾ onların gözlerinin aydın

olmasına ﴿وَلَا يَحْزَنَّ﴾ ve gözleri aydın olup da mahzun olmamalarına

﴿وَيَرْضَيْنَ بِمَٓا اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّۜ﴾ ve senin kendilerine verdiğin ile, yaptığın muamele

ve ihsan hoşnud olmalarına daha elverişlidir - çünkü o, bir kerre hepsinin müsâvi oldukları bir hukümdür, sonra sen beyinlerini müsavi tutar kasm yaparsan onu senin bir ihsanın bilerek sevineceklerdir. Ve eğer ba'zısını tercih edecek olursan onu da Allahın bir hukmiyle yaptığını bilecekler yine gönülleri hoş olacaktır. Bundan anlaşılır ki zevceleri sevindirmek, gönüllerini hoş etmek de şer'ın gözettiği makasıddandır.

﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْۜ﴾ kalblerinizdekini de Allah bilir - hatırlarınızdan neler

geçiyor, gönüller neler istiyor, ne duyguda, ne niyyette bulunuyor hepsini bilir. Onun için kalblerinizi de güzel tutmağa çalışın! ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَلِيمًا﴾ ALÎM, mübalega ile âlim, çok pek çok bilir, onun için gizli açık neyiniz varsa bilir. Fakat halîmdir, ukubette acele edivermez, imhal eder de ihmal etmez, o halde te'hırine de mağrur olmamalı ve çok titizlik etmemelidir.

52. ﴿لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَٓاءُ مِنْ بَعْدُ﴾ sana bundan öte kadınlar halâl

Sh:»3916

olmaz - Muhayyer kılınıp da seni ıhtiyar eden dokuz zevceden maada kadın tezevvüc etmek câiz olmaz. Bunlar Aişe binti Ebi Bekir, Hafsa binti Ömer, Ümmihabibe binti ebî Süfyan, Sevde binti Zem'a, Ümmiseleme binti ebi Ümeyye, Safiyye binti Huyeyyilhayberiyye, Meymune bintilhârisilhilâliyye, Zeyneb binti Cahşil'esediyye, Cüveyriyye bintilhârisilmustalikıyye radıyallahü anhünne hazarâtı idiler ﴿وَلَٓا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ﴾ onları başka zevcelere değiştirmen de olmaz. - ya'ni bunları boşayıp yerlerine başka kadınlar tezevvüc etmen de câiz olmaz. Onlar Allah ve Resulünü ıhtiyar ettikleri için Allah tealâ da onları böyle ikrâm ve taltıf buyurmuş, Resulullah da vefatına kadar bunlara hasreylemiş, vefatında da onlar ümmehatı mü'minîn olarak kalmış idi ﴿وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ﴾ husünleri tuhafına gitse bile - bilfarz alacağın kadınların güzellikleri takdirine lâyık olsa bile halâl olmaz. İbni Atıyye tefsirinde der ki: bu lâfız, bir adamın evlenmek istediği kadına nazar etmesi câiz olduğuna delildir اهـ. Netekim Mugire ibni Şu'be ve Muhammed ibni Mesleme hadîsleriyle sünende de varid olmuştur. ﴿اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ﴾ Ancak elinin milki olan müstesna - çünkü onlar halâl ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا﴾ bununla beraber Allah her şey'e gözcü bulunuyor - onun için ondan korkmalı, hududunu tecavüz etmemeli, halâldan harama geçmemeli, bu tezyil, yukarısını itmam ederken aşağısına bir mukaddime oluyor.

Peygambere bu hıtabdan sonra hanesinin ve zevcelerini hukukuna müteallık olmak üzere nâsın riayetle mükellef oldukları vecîbeleri beyan için alel'umum ehli iymana şöyle nida buyuruluyor:

Sh:»3917

﴿٥٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّٓا اَنْ
يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ

فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَاْنِسِينَ لِحَدِيثٍ اِنَّ
ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى النَّبِىَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَايَسْتَحْيِي مِنَ
الْحَقِّ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ وَرَآءِ حِجَابٍ ذٰلِكُمْ
اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ
وَلَٓا اَنْ تَنْكِحُوٓا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهٓ اَبَدًا اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ
عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ اِنْ تُبْدُوا شَيْـًٔا اَوْ تُخْفُوهُ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ
شَیْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٥﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فٖى اٰبَآئِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَآئِهِنَّ
وَلَٓا اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَآءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَآءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا
نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ وَاتَّقِينَ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى
كُلِّ شَیْءٍ شَهِيدًا﴿﴾

Sh:»3918

﴿٥٦﴾ اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِىِّ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا
مُهِينًا ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ
مَااكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Vaktına bakmaksızın yemeğe izin verilmedikçe size Peygamberin evlerine girmeyin ve lâkin çağırıldığınız vakıt da girin, yemeği yediğinizde de hemen dağılın, söz, sohbet için de izinsiz girmeyin, çünkü o, Peygambere eza veriyor, üzerine de sizden utanıyor, fakat Allah hakkı söylemekten sıkılmaz, hem haremlerine gerekli bir şey soracağınız vakıt da bir perde arkasından sorun, öyle yapmanız, hem sizin kalbleriniz ve hem onların kalbleri için daha temizdir, ve sizin Resulullaha eza etmeniz olamaz, arkasından zevcelerini nikâh eylemeniz de olamaz. Çünkü o günah, Allah ındinde çok büyük bulunuyor 53 Eğer bir şey açıklar veya gizlerseniz şübhe yok ki Allah her şeye alîm bulunuyor 54 O zevcelere şunlarda günah yoktur: ne ataları, ne oğulları, ne biraderleri, ne biraderlerinin oğulları, ne hemşirelerinin oğulları, ne kendi kadınları ne de ellerindeki milklerinde, bununla beraber Allaha korunun (ey Peygamberin zevceleri) çünkü Allah her şey üzerine şâhid bulunuyor 55 Muhakkak ki Allah ve

Melâikesi Peygambere hep salât ile tekrim ederler, ey o bütün iyman edenler! haydin ona teslimiyyetle salât-ü selâm

Sh:»3919

getirin 56 Çünkü Allah ve Resulüne eza edenler muhakkak ki Allah onları Dünyada ve Âhırette lâ'netlemiş (rahmeti sahasından koğmuş) ve onlara pek hakaretli bir azâb hazırlamıştır 57 Mü'minîn ve mü'minâta istihkak kesbetmedikleri bir vechile ezâ edenler de şübhesiz bir bühtan (açık bir vebal) yüklenmişlerdir 58

53. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا الخ﴾ - Ümmetin Peygamber

ile hali iki vecih üzerindedir. Birisi halvettedir. O vakıt vacib olan iz'ac etmemektir. İşte « يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ » hıtabı ile bu, beyan olunuyor. İkincisi de cem'ıyyettedir. O vakıt vacib olan da ızharı ta'zîmdır. « يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْل۪يمًا » hitabiyle de bu, beyan olunuyor. Sûrei «Nûr» da « يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَاۜ » buyurulmuş, kendi evlerinizden başka evlere sahiblerinden izin almaksızın girmeyiniz diye nehyedilmiş idi, bu huküm, ammolduğu için elbette Peygamberin evlerine dahi şamil idi, fakat « اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِن۪ينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُٓ اُمَّهَاتُهُمْۜ » buyurulmakla Peygamberin mü'minlere nefislerinden daha evlâ ve zevceleri onların anaları olması mü'minlerin hanei saadete kendi evleri gibi istiyzansız girebilmelerine mesağ verecek zannedilebilirdi. İşte bu âyet hem böyle bir zanne mesağ olmadığını anlatıyor, hem bu vesîle ile ezvacı tahirata hıcabı emr ediyor, hem de ümmehatı mü'minîn olmalarının ma'nâsını iyzah eyliyor. Âyetten anlaşıldığına, İbni Abbastan da rivayet olunduğuna göre bir takım kimselere vakıt vakıt Resulullahın hanesinde yemek yediriliyordu. Bunlar ba'zan yemekten evvel gelip yetişinciye kadar bekliyorlar, yemekten sonra da hemen çıkıp gitmiyorlar, aleyhıssalâtü vesselâm sıkılıyordu, bu âyet, nâzil oldu. Zeynebi tezevvüc buyurduğu zaman yapılan velîmede nâzil olduğu da Buharî, Tirtimizî ve sairede Hazreti Enesden rivayet olunmuştur.

﴿اِلَّٓا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ﴾ Taama izin verilmedikçe size « لِطَعَامٍ » denilmeyip « اِلٰى طَعَامٍ » denilmesi izinde da'vet ma'nâsına tazmin içindir. Beyzavînin ifadesine göre bu

Sh:»3920

tazmînin nüktesi de izin verilse bile taama çağırılmadan varmak güzel olmıyacağını ış'ardır.

﴿غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ﴾ Yemek vaktına bakmaksızın, yâhud yemeğin olmasını gözetmeksizin veya gözetmemek üzere girmeyin -

İNA, bir şey'in vaktı gelip çatmak, yâhud bir şey kemalini bulup yetişmek ma'nâlarına gelir. Burada ikisiyle de tefsir edilmiştir. İşbu «غَيْرَ نَاظِرِينَ» kaydi « لَا تَدْخُلُوا » nun faılinden haldir. Ya'ni vaktına bakmaksızın girmeyin, yâhud «لكم» de ki «كم» den haldir. Ya'ni vaktı gözetmemeniz beklememeniz üzere size taama izin verilmedikçe girmeyin

﴿وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا﴾ ve lâkin çağrıldığınız vakıt da girin - vaktından evvel de olsa girin ﴿فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا﴾ fakat yemeği yediğiniz vakıt da hemen dağılın - hiç durmayın ﴿وَلَا مُسْتَاْنِسِينَ لِحَدِيثٍ﴾ söz dinlemek veya sohbet etmek üzere izin verilmedikçe girmeyin - bu da «غَيْرَ نَاظِرِينَ» üzerine ma'tuftur. Bizim anlayışımıza göre bu kaydin faidesi taamdan maada makasıd için de izinsiz duhulün nehyini ta'mîm etmektir. ﴿اِنَّ ذٰلِكُمْ﴾ Çünkü o izinsiz, vakıtsız giriş ve duruş ﴿كَانَ يُؤْذِى النَّبِىَّ﴾ Peygambere eza veriyordu - hanesini daraltıyor, ehli beyti sıkıyordu ﴿فَيَسْتَحْيِ مِنْكُمْ﴾ fakat sizden utanıyor girmeyin, çıkın demekten sıkılıyordu ﴿وَاللّٰهُ لَايَسْتَحْيِ مِنَ الْحَقِّ﴾ Halbuki Allah haktan sıkılmaz -ya'ni sûrei «Nûr» âyeti mucebine başkasının hanesine izinsiz girenlerin ve hacetten fazla duranların çıkarılması bir haktır. O halde Allahın söylediği gibi söylemekten sıkılmamak gerektir. «

«وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ

﴿وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا﴾

Sh:»3921

- İzn ile girdiğiniz takdirde de kadınlara bir meta', gerekli bir şey soracağınız veya istiyeceğiniz vakıt

﴿فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ وَرَآءِ حِجَابٍ﴾ artık onlara bir hıcab: ya'ni görülmelerine mâni' bir perde, bir siper arkasından sorun. - Bundan böyle harem farz kılınmıştır ki o zamana kadar Arabda âdet

değil idi. ﴿ذٰلِكُمْ﴾ öyle yapmanız - izinsiz girmemek, çabuk dağılmak, hareme soracağınızı hicab arkasından sormak ﴿اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾ hem sizin kalbleriniz hem onların kalbleri için daha ziyade temizliktir. - Şeytanî hatıralardan, vesveselerden uzaklaşırsınız, hem kadınların, hem erkeklerin ıffet ve ısmet hisleri daha ziyade yükselir, edeb, nezahet, takva, ıhtiram artar ﴿وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ﴾ hem Resulullah ezalandırmanız, incitmeniz, sizin için doğru ve câiz olamaz - ona hak ve salâhiyyetiniz olmadığı gibi size yaraşmaz ve hakkınız da iyi olmaz. Onun için onu incitmesi melfuz olan ahval-ü harekâtın hepsinden sakınmalı, hiç birini tecviz etmemelisiniz. ﴿وَلَٓا اَنْ تَنْكِحُوٓا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهٓ اَبَدًا﴾ onun arkasından, ya'ni vefatından sonra zevcelerini nikâh etmeniz de ebeden olamaz - işte onların ümmehâtı mü'minîn olmalarının asıl ma'nâsı budur. Analar gibi nikâhlarının ebeden câiz olmamasıdır. ﴿اِنَّ ذٰلِكُمْ﴾ çünkü o günâh - Peygambere ezâ etmek bu cümleden olmak üzere arkasından zevcelerini nikâh eylemek günâhı ﴿كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمًا﴾ Allah ındinde çok büyük bulunuyor - Peygambere kasden eza etmek küfrolduğu gibi zevcelerinin nikâhını halâl saymak da öyledir. Vefatında da ındallah öyle muazzam ve
Sh:»3922

öyle vacibütta'zîmdır. 54. ﴿اِنْ تُبْدُوا شَيْـًٔا اَوْ تُخْفُوهُ﴾ siz bir şey'i açıklasanız da gizleseniz de - gerek ezâ kabîlinden olsun gerek ta'zîm, gerek hayır, gerek şer her hangi bir şey, Allah onu bilir. Zira ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ şübhe yok ki Allah her şey'e alîm bulunuyor - onun için ne yapacağını da bilir. Rivayet olunuyor ki: bu hicab âyeti nâzil olunca babalar, oğullar, akribalar: ya Resulullah, bizlerde mi onlara perde arkasından konuşacağız? demişler, onun üzerine de bu âyet nâzil olmuş 55. ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ﴾ onlara, ya'ni o zevceler üzerine şunlar da günâh yok ﴿فٖى اٰبَٓائِهِنَّ﴾ ne atalarında - ki babalar ve bütün dedeler, amca ile dayı da bu hukümdedir. Maamafih bu ikisi tasrih edilmediği için ba'zı ulemâ amca ve dayı yanında başörtüsüz oturmayı mekruh görmüşlerdir. Sûrei «Nûr» a da bak ilh... ﴿وَلَا نِسَٓائِهِنَّ﴾ ve ne kendi kadınlarında - kadınların kadınları alel'umum teallukatlarından olan kadınlarla tanıdıkları müsliman kadınlar

﴿وَاتَّقِينَ اللّٰهَ﴾ bununla beraber Allahdan korkun, iyi korunun - takvalı, ihtiyatlı bulunun ey Peygamberin zevceleri ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا﴾ çünkü Allah her şey'e karşı şâhid bulunuyor. - Buharî şerhı Aynîde Kazıy Iyazın beyanı vechile der ki: Peygamberin zevcelerine mahsus olan hıcab yüz ve ellerde dahi hılâfsız olarak kendilerine farzdır. Onun için ne şehadet ne diğer bir sebeble yüzlerini ve ellerini açmaları kendilerine câiz olmadığı gibi çıktıkları zaman şahıslarını ızhar etmek de câiz değildi, netekim Hazreti Hafsa babası vefat ettiği gün çıktığında şahsını örtmüştü. Vefatında da üzerine bir kubbe bina edilmişti اهـ.

Sh:»3923

56. ﴿اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِىِّۜ﴾ çünkü Allah ve melâikesi Peygamberi hep selavatlar dururlar - Allah tealâ rahmet ve in'amiyle, Melekler istiğfarları ve hizmetleriyle Peygambere daima tekrim etmektedirler. Bu sâyede yukarıda « هُوَ الَّذِى يُصَلّى عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ » buyurulduğu üzere mü'minlere feyzı ilâhî inmektedir.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ ey o bütün iyman edenler! Sizler ona salât-ü selâm getirin, selâmlıyarak teslim olun « اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ. اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا اَيُّهَا النَّبِىُّ. صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ. اَلصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ » gibi duâlarla onun üzerine Allahın salevat ve rahmet-ü berekâtını niyaz edin. Ve selâm vererek tekrim edin. Ve bir ma'nâya göre hiç incitmiyerek teslim olun, inkıyad edin. Bu âyet gösterir ki Peygambere salevât getirmek farzdır. Ancak tekrarına taarruz yoktur. Sahih olan budur ki ismi zikrolundukça vacib olur. Bu hususta bir çok hadîsler rivayet olunmuştur. Ezcümle aleyhıssalâtü vesselâm buyurmuştur ki: « رَغِمَ اَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَىَّ » burnu sürtülsün o adamınki yanında ben zikrolunmuşmudur da bana salevat getirmemiştir. Yine buyurmuştur ki: Allah tealâ bana iki Melek müvekkel kıldı ben bir müslimin yanında anıldım da bana salevât getirdimi behemehal o iki Melek ona « غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ » derler, Allah tealâ ve sâir Melâikesi de o iki Meleke cevaben « اٰمِينَ » derler. Bir müslimin yanında zikrolundum da bana salevat getirmedimi behemehal o iki Melek «Allah sana

mağrifet etmesin» derler, Allah tealâ ve sâir Melâikesi de o iki Meleke cevaben « اٰمِينَ » derler. Ba'zıları da zikri tekerrür etse bile bir mecliste bir kerre vacib olur demiştir. Netekim secde âyetinde böyledir. Kezalik her duânın evvelinde ve Âhirinde de vacibdir. Namazda «

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ » diye salevât okumak biz Hanefiyyece namazın vacibatından değildir sünnettir. İbrahimi nehaîden merviydir: eshabı kirâm teşehhüddeki « اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِىُّ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ » ile iktifa edebilirlerdi demiştir. Lâkin

Sh:»3924

İmamı Şafiî Hazretleri namazın cevazı için salevât, şarttır vacibdir demiştir. Eshab sormuşlar: ya Resulullah selâm vermeyi biliyoruz, fakat salâtı nasıl getireceğiz demişler, o vakıt namazda okunan salevât duâsı ta'lim buyurulmuştur. Peygamberlerden maadasına salevât tebean caiz olursa da istıklâlen mekruhtur. Çünkü orfte Peygamberlerin şıarıdır. Netekim Peygamber azîz ve celîl olmakla beraber hakkında « عَزَّ وَ جَلَّ » denmez.

57. ﴿اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ Zira Allaha ve Resulüne eza edenler - Allaha eza ta'biri mecazdır. Allah hakkında lâyık olmıyan söz söyliyen ve yâhud Allahın razı olmıyacağı fiiller yapan ve yâhud Allahın sevdiği kullarına eza eden demektir. ﴿لَعَنَهُمُ اللّٰهُ﴾ Allah onları lâ'netlemiş, rahmeti sahasından uzaklaştırmış ﴿فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ Dünyada da Âhırette de - Dünyada mel'unlukları hayır ve hidayetten mahrumiyyetleridir. ﴿وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا﴾ ve onlara mühîn - ya'ni tahkır, tezlil edici bir azâb hazırlamıştır. 58.

﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا﴾

Mü'minlere ve mü'minelere: iktisab etmedikleri, ya'ni sebebiyyet vermedikleri, müstehıkkolmadıkları bir vechile eza edenlere de - mutlak eza, maddî veya ma'nevî, kavlî ve fi'lîden eamdır. «

بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا » Kaydı da iktisab ve istihkaka göre had ve ta'zir gibi adaletle emir bil'maruf ve nehiy anilmünkerden ihtirazdır. Allah ve Resulü hakkında ise böyle bir istihkak mülâhazası asla varid değildir. Onun için Allah ve Resulüne her ne suretle olursa olsun eza edenler mutlaka mel'un ve azâbı

mühîne müstehıkkoldukları gibi mü'minîn ve mü'minata da müstehıkkolmadıkları bir vecih ve suretle eza edenler ﴿فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا﴾ bir bühtan yüklenmemişlerdir. -

Sh:»3925

İşidenin donakalacağı şenî' bir yalan çirkin bir isnad ve iftira ki sözle olan ezada bu bühtan sarih, fi'lî olan ezada zımmî olur. ﴿وَاِثْمًا مُبِينًاۚ﴾ Hem açık bir günah, besbelli bir vebal - Münafıklardan ve fasıklardan bir takım çapkınlar geceleyin kazâi hâcet için çıkan kadınları ta'kıyb eder ve cariyelere harf endazlıkla sataşırlarmış, kılık farkı olmadığı için bu arada bilmiyerek veya bilmezden gelerek hurr kadınlara dahi takılır eza verirlermiş, bundan sonraki gibi bu âyetin de bu sebeble nâzil olduğu söylenmiştir bundan dolayı iymanlı hurr kadınların kendilerine söz getirmemek, eza celbine sebebiyyet vermemek üzere vakar ve haysiyyetle tanınmaları için tam bir tesettür ile örtünmeleri emrolunarak buyuruluyor ki:

﴿٥٩﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَٓاءِ الْمُؤْمِنِينَ
يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَۜ
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦٠﴾ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ
وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِى الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ
ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَٓا اِلَّا قَلِيلًاۚ ﴿٦١﴾ مَلْعُونِينَۚ اَيْنَمَا ثُقِفُوٓا
اُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦٢﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ فِى الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلُۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿﴾

Sh:»3926

﴿٦٣﴾ يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِۜ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِۜ
وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ
الْكَافِرِينَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًاۙ ﴿٦٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۚ
لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًاۚ ﴿٦٦﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِى
النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَٓا اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٧﴾
وَقَالُوا رَبَّنَٓا اِنَّٓا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَٓاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا
﴿٦٨﴾ رَبَّنَٓا اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًاۜ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o Peygamber! Zevcelerine ve kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına hep söyle: cilbâblarından üzerlerini sıkı örtsünler, bu onların tanınmalarına, tanınıp da eza edilmemelerine en elverişli olandır, bununla beraber Allah bir gafûr rahîm bulunuyor 59 Celâlim hakkı için eğer vazgeçmezlerse o Münafıklar, kalblerinde maraz bulunanlar ve şehirde erâcif neşr eden, tahrikât yapanlar, mutlak ve muhakkak seni kendilerine musallat kılarız, sonra orada cıvarına pek az yanaşabilirler 60 Mel'un mel'un: nerede ele geçirilirlerse tutulurlar ve öldürülürler de öldürülürler 61 Allahın bundan evvel geçenler hakkındaki kanunu ki Allahın kanununu tebdile çare bulamazsın 62 O nâs sana saatten soruyor, de ki: onun ılmi Allahın nezdindedir ve ne bilirsin belki o saat yakında olur 63 Şu muhakkak ki

Sh:»3927

Allah kâfirleri lâ'netlemiş ve onlara bir çılgın ateş hazırlamıştır 64 Onda muhalled kalırlar ve ne bir veliy bulabilirler ne de bir nasîr 65 O gün yüzleri ateşte çevirilirken ah derler: ah ne olurdu bizler Allaha itaat edeydik, Peygambere itaat edeydik 66 Ya rabbena, demektedirler: doğrusu bizler beylerimize ve büyüklerimize itaat ettik de bizi yanlış yola götürdüler 67 Ya rabbena onlara azâbın iki katlısını ver ve kendilerini büyük bir lâ'net ile lâ'netle 68

59. ﴿يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ الْمُؤْمِنِينَ﴾

Ey o Peygamber! zevcelerine de, kızlarına da, bütün mü'minlerin kadınlarına da söyle - görülüyor ki burada yalnız Peygamberin zevcelerine ve kızlarına değil, sûrei «Nûr» daki «

وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ » âyeti gibi

nisai mü'minîne dahi teşmil edilmiştir. Bununla beraber nisai mü'minînde asıl hurriyyet olduğu için bundan murad hurr kadınlar olduğu beyan edilmiştir. Arabda tesettür âdet değil idi. Cahiliyyede kadına hurmet yoktu, eski cahiliyye kadınlarında erkeklerin nazarı dikkatlerini celb edecek vechile göz belerderek açık saçık çıkan, teberrüc eden, mübtezel olanlar bulunurdu, bundan dolayı kız evlâdlarını diri diri gömenler olmuştu. İslâm ise kadının şanını ıffet ve ısmetle, vakar ve haysiyyetle yükseltiyordu.

Sûrei «Nûr» âyetleri « قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ » ve «

قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ » mü'minîn ve mü'minatın yekdiğerine göz

belertmeyip nazarlarını kısarak edeb-ü ıffetlerini muhafaza etmeği öğreterek terbiyelerini yükseltmiş olduğu

gibi burada da iymanlı hurr kadınların hiç bir vechile ezaya maruz kalmamalarını te'yiyd için buyuruluyor

ki:

﴿يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ﴾ cilbablarından üzerlerini sıkı örtsünler -

CİLBAB, baştan aşağı örten çarşaf, ferace, car gibi dış

Sh:»3928

kisvesinin adıdır «

اَلَّذِى يَسْتُرُ مِنْ فَوْقٍ اِلٰى اَسْفَلَ. كُلُّ ثَوْبٍ تَلْبَسُهُ الْمَرْاَةُ فَوْقَ

ثِيَابِهَا. كُلُّ مَا تَسَتَّرَ بِهِ مِنْ كِسَاءٍ اَوْ غَيْرِهِ » «

اَلْمِلْحَفَةُ وَالْمِقْنَعَةُ = çarşaf ve peçe».

İD'NA, yaklaştırmak demek ise de « على » ile sılalanması tazmin suretiyle sarkıtmak ma'nâsını da ifade ettiğinden üzerinden sıkı örtmek demek olur, cilbabdan örtmek ta'birinde de iki vecih vardır: birisi cilbablarından birisiyle bütün bedenini sıkıca örtmek, birisi de bir cilbabın bir tarafiyle başından yüzünü örtmek demek olur. Bu beyanda da iki suret vardır. Birisi kaşlarına kadar başını örttükten sonra büküp yüzünü de örtmek ve yalnız tek bir gözünü açık bırakmak ikincisi de alnının üzerinden sıkıca sardıktan sonra burnunun üzerinden dolayıp gözlerinin ikisi de açık kalsa bile yüzün kısmı a'zamını ve ğöğsü temamen örtmüş bulunmaktır. Rivayet olunduğu üzere Ümmiseleme radıyallahü anha demiştir ki « يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ » nâzil olduğu vakıt Ensar kadınları üzerlerine siyah kisâler giyerek öyle bir sekînet ile çıkmışlardı ki başları üzerinde kuşlar varmış gibi.

Hazreti Aişe radıyallahü anhadan da merviydir: demiştir ki Ensar kadınlarına Allah rahmet etsin. İşbu « يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ » âyeti nâzil olduğu zaman mırtlarını yardılar, onunla başlarını sardılar da Resulullahın arkasında öyle namaz kıldılar ki sanki başlarında kargalar varmış gibi. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu - tesettür ﴿اَدْنٰٓى اَنْ يُعْرَفْنَ﴾ onların tanınmalarına - mebzul cariyelerden âdi kadınlardan vakar ve heybetle seçilerek hurmet edilmelerine ﴿فَلَا يُؤْذَيْنَ﴾ ve binaenaleyh incidilmemelerine elverişli olan surettir. - Gerçi

Sh:»3929

ezayı kendilerine da'vet edecek olan içi bozukları örtü zabtediverecek değildir. Lâkin iymanlı temiz kadınların kirli nazarlardan sadeflerinde meknun inciler gibi mahfuz kalmalarına en lâyık olan suret de budur. Asıl o vakıttır ki onlara eza edecek olanların açık bir vebal ve bühtan yüklenmiş oldukları tebeyyün eder. Ve binaenaleyh bundan evvelki ve sonraki âyetlerin hukümlerine dâhil olacakları anlaşılır.

﴿وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ bununla beraber Allah gafur rahîm bulunuyor - burada bu tezyil çok ma'nâlıdır. Bu bize şu ma'nâları ilham eder: - 1) Allahın mağrifeti çoktur, bu güne kadar geçmiş olan açıklıklara mağrifet buyurur o kusurları örter, rahmeti de çoktur, bundan böyle emrini tutanları rahmetiyle çok bekâm eder. - 2) Allah gafur rahîm olduğu içindir ki kadınlara eza edilmesine razı olmaz ve onun için örtülmelerini emreder. - 3) tesettür emrolunduğundan dolayı da kadınlar bir tazyıka ma'ruz bırakılmasın, ifrata gidilmesin, çünkü Allah gafur rahîmdir. Bu emri onların aleyhine değil, lehine olarak vermiştir demek de olabilir. O gafur rahîm olan Allah bu emri verdikten sonra emn-ü âsayişi, ahlâk ve huzuru ıhlâl ve ifsad edenlere karşı celâl ve azametle buyuruluyor ki 60.

﴿لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ﴾ celâlim hakki için söylerim ki. Eğer vazgeçmezlerse o

Münafıklar - Münafıklıktan ve onun ezayı mucib olan ahkâm ve ahlâkından

﴿وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ ve o kalblerinde maraz bulunanlar - henüz islâm

terbiyesini tam almamış, fısk-u fücure meylederek mü'minîn ve mü'minata eza eden ahlâksızlar

﴿وَالْمُرْجِفُونَ فِى الْمَدِينَةِ﴾ ve şehirde eracîf neşredenler -

İRCÂF,aslında zelzele ma'nâsına olan «recfe» den me'huz olarak ortalığı sarsacak tahrikât yapmak demektir ki

Sh:»3930

filî de olur kavlî de. Bundan dolayı yalan uydurma havadisler neşretmeğe ircaf denildiği gibi o yoldaki yalanlara da erâcif denilir. Bunu yapanlar içinde Münafıklar dahi varsa da ayrıca zikrolunması daha

başkalarını da göstermiş oluyor ki Medîne ve civarındaki Yehudîlerdi. Bütün bunlar akıllarını başlarına alıp

bu fena huylardan tevbekâr olarak bu yaptıklarından vazgeçmezlerse: ﴿لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ﴾

azameti şanımla mutlak ve muhakkak seni onlara igra ederim - musallat kılar saldırtırım, katillerine,

teb'idlerine teşvık ve sevk ederim ﴿ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ الخ...﴾ 62.

﴿سُنَّةَ اللّٰهِ فِى الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ﴾ Allahın bundan evvelkiler hakkındaki

sünneti vechile - ya'ni âdet etmiş olduğu kanun muktezasınca. Çünkü bir memlekette, bir Arzda fitne ve

fesada sa'y edenler öteden beri her millette katl-ü teb'id ile cezalandırıla gelmiştir.

﴿وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا﴾ Sen de Allahın o sünnetine, kanununa bir tebdil

bulamazsın - ya'ni geçmiş ümmetlerdeki bir takım ahkâm ve kavnini nesh eden dini islâm öyle muzırr ve

müfsid olanları def'-ü tenkil etmek kanununu nesıh ve tebdil etmek için gelmemiştir. Çünkü Allah, müfsidleri

sevmez ve müslimanlık fesadı çoğaltmak için değil, salâhı çoğaltmak içindir.

63. ﴿يَسْئَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ﴾ Nas sana saatten soruyorlar - Kur'anın tehdid

ve inzarı vaki' oldukça müşrikler istihza yolla isti'cal suretiyle, Münafıklık ve mûziblik için, Yehudîler de

imtihan için Kıyametin ne vakıt olacağını sorar dururlardı ﴿قُلْ الخ...﴾

Şimdi Peygambere olan bu hıtabdan sonra yine mü'minlere nida ile buyuruluyor ki:

Sh:»3931

﴿٦٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ اٰذَوْا مُوسٰى

فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُواۜ وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيهًا ﴿٧٠﴾ يَٓا اَيُّهَا

الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧١﴾ يُصْلِحْ
لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْۜ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ
فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٢﴾ اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا
الْاِنْسَانُۜ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًاۙ ﴿٧٣﴾ لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللّٰهُ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Sizler o, Musâya ezâ edenler gibi olmayıp, ezâ ettiler de Allah, onu onların dediklerinden tebrie etti temize çıkardı, o, Allah yanında yüzlü idi 69 Ey o bütün iyman edenler Allahdan korkun ve sağlam söz söyleyin 70 Ki işinizi yoluna koysun ve günahlarınıza mağrifet buyursun, her kim de Allaha ve Resulüne ittat ederse o hakıkaten

Sh:»3932

büyük murada ermiştir 71 Evet, biz o emaneti Göklere, Yere ve Dağlara arzettik, onlar onu yüklenmeğe yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yüklendi, o cidden çok zalim, çok câhil bulunuyor 72 Çünkü Allah münafikîn-ü münafikate ve müşrikîn-ü müşrikâta azâb edecek, mü'minîn-ü mü'minata da Allah tevbe ile nazar buyuracak, ve Allah gafur rahîm bulunuyor 73

69. ﴿لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ اٰذَوْا مُوسٰى﴾ Musâya iyza edenler gibi olmayın - bu âyet de Resulullahın Zeynebi tezevvücünden dolayı edilen lakırdılar üzerine, bir rivayette de ifk mes'elesi üzerine nâzil olmuş deniliyor. Musâya edilen bu iyza hakkında da müteaddid rivayetler söylenmiştir. -1) Hazreti Musâ çok edebli bir zat olduğu için pek sıkı örtünüp bedenini kimseye göstermediğinden dolayı Benî İsraîlden bir takım kimseler «bu neye bu kadar örtünüyor? Mutlaka bedeninde bir ayıb veya bir afet var» diye lakırdı etmişler, sonra da bir gün bir tenhada elbisesini bir taşın üzerine koymuş yıkanırken mintarafillâh taşın yuvarlanmasiyle asasını kapıp onu ta'kıb ederken haylı bir kalabalık rast gelip kendisini Allahın yarattığı en güzel bir beden ile görüvermişler. - 2) Biraderi Harunu öldürdü demişler - 3) Hâşâ zinaye nisbet etmek istemişler: Karun bagyettiği zaman sürtük bir kadına bir çok mal vererek Hazreti Musâya nefsiyle isnadda bulunmak üzere teşvıyk ve sevk etmiş, fakat sonunda kadın Karun ile aralarında geçen macerayı ıkrar edivermiştir. ﴿فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُواۜ﴾ Ki Allah onu onların dediklerinden tebrie buyurdu, temize çıkardı - onu lekelemek isterlerken Allah kendilerini rezîl-ü rüsvay etti. ﴿وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيهًا﴾ Ve o, Allah ındinde vecîh idi, yâhud vecîh oldu.

-

Sh:»3933

VECÎH, vecahetli, haysiyyet ve mevki' sahibi, şerefli, sevgili, tam türkcesiyle yüzlü idi. Onun için duâsını kabul ediverdi de düşmanlarını makhur eyledi, yâhud daha yüzlü oldu, daha ziyade şeref-ü şanı arttı. Muhammed ise Resulullah ve hatemünnebiyyîn olduğu ve Allah ve Melâikesi hep ona salevat getirmekte bulunduğu için Allah ındinde daha vecîh, daha sevgilidir. Onun için gerek Zeyneb mes'elesi ve gerek diğer her hangi bir hususta onu incitecek sözler söyliyenler, eracîf neşr edenler kendilerine yazık etmiş olurlar.

70. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Ey o bütün iyman edenler! Allahdan

korkun, takvalı olun - iymana yaraşmaz şeylerden korunun ﴿وَقُولُوا قَوْلاً سَد۪يداًۙ﴾ ve

sağlam doğru söz söyleyin - hangi hususta olursa olsun bir söz söylediğiniz zaman hak ve savab hedefine müteveccih sağlam söz söyleyin, sonunda yalan çıkacak, söyliyenlerini küçük düşürecek çürük sözler

söylemeyin, o eracîf ile meşgul olanlara benzemeyin 71. ﴿يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ﴾ ki

Allah size amellerinizi düzeltiversin, işlerinizi yoluna koyuversin - çünkü bir cem'iyyetin sözü ne kadar sağlam olursa işleri de o nisbette düzgün olur. Sözü sağlam olanın özü de sağlam olur. Özü sağlam olanın

işi de sağlam olur. ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْۜ﴾ Ve günahlarınızı magrifetiyle örtüversin - zira

halleri salâh kesbedenlerin günahları da örtülür. ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ Her kim de

Allah ve Resulüne itaat ederse - bu tekliflerinin içinde dâhil bulunan emirlerine ve nehiylerini tutarsa ki

Allaha itaat Resulüne itaatle olur ﴿فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظ۪يماً﴾ O hakikaten

çok

Sh:»3934

büyük murada irmiştir. - Fevzi azîme, rıdvanı ekbere irmiştir. Bunun sirr-ü hikmeti de şöyle iyzah buyuruluyor:

72. ﴿اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ الخ﴾ - EMANET, aslında mimin zammiyle «

اَمَنَ يَاْمُنُ » den masdar olup emînlik, ya'ni âharin hukuku emniyyet edilip inanılabilir, inanc olmak, inanclık huyu demektir. Sonra emniyyet edilip inanılan şey'e de ism olmuştur ki «

اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَاۙ » da bu ma'nâ idi. Emanet, vedîaden eammdır

denilir. Burada her iki ma'nâ dahi olabilirse de evvelkisi daha muvafıktır. Ekseriyyetle müfessirîn bunu teklif veya faraız diye tefsir etmişlerdir. Bunu şöyle anlamak lâzım gelir. Allahın gerek kendi hukukuna ve gerek halkın hukukuna müteallık emr-ü nehyinin, ahkâmının icrasına Allahın emîni, inanc memuru olmak demek olan emanetini, ya'ni Allahın diğer eşyada olduğu gibi ıztırar ile cebren değil, riza ve ıhtiyar ile yaptırmak istediği ef'ali ıhtiyariyyede emrine itaatle hılâfeti demek olan vazıfe ve mekellefiyyeti

﴿عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ﴾ o Göklere ve Yere ve Dağlara: yukarıda

ve aşağıda o ağır ve büyük ecram ve ecsamın hepsine arz eyledik ﴿فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا﴾

de onlar onu yüklenmekten ibâ ve imtina ettiler. - Gerçi Semavat ve Arz, Allah tealânın «

اِئْتِيَا طَوْعاً اَوْ كَرْهاًۜ » gibi tekvînî emirlerini « اَتَيْنَا طَٓائِع۪ينَ » diye tav'an kabul

ettiler, öyle iken âharin hukukunu yüklenmek ma'nâsını ifade eden emanet kendilerine arz olunduğu

zaman çekindiler ﴿وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا﴾ ve ondan korktular - emanet böyle Semavat ve Arz ve

Cibalin dayanamıyacakları derecede ağır, edası zor, mes'uliyyetli, büyük ve korkunç bir yüktür. Burada arz ve ibayı hakıkati üzere mülâhaza eden müfessirler

Sh:»3935

varsa da çokları emanetin azametini beyan için istiarei temsiliyye suretinde bir tasvir olduğuna zâhib olmuşlardır. Emanet iyfa edildiği takdirde neticesi çok büyük bir keramet olduğu gibi iyfa edilemediği takdirde de hıyanet ve garametle büyük bir rüsvâlıktır. ﴿وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ﴾ insan ise onu yüklendi بلى = bela, dedi, teklif ve hılâfeti kabul etti ﴿اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾ o insan cidden zalûm cehul bulunuyor. - Her ferdi değil, insan cinsi.

ZALÛM, çok zalim, zulme, haksızlığa çok meyyal, Allahın ve ıbadullahın hukukunu yüklendiği halde lâyikıyle iyfa etmeyip kendine yazık ediyor.

CEHUL, da'vası gibi âlim değil, bil'akis çok câhil, çünkü akıbetinin künhünü bilmiyor onun için zulmediyor. Halbuki o arzın hikmeti ve emaneti yüklenmesinin akıbeti şudur: 73.

﴿لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ﴾ çünkü Allah, akıbette münafıkların erkeğine dişisine ve müşriklerin erkeğine dişisine azab edecek - emanete hıyanetin, zulümlerinin cezasını verecek ﴿وَيَتُوبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ gerek erkek ve gerek dişi mü'minlere, emaneti eda etmeğe çalışan iymanlılara da tevbelerini kabul ederek dönüp dönüp nazar edecek, mağrifet ve rahmetiyle cemalini gösterecek ﴿وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ ve Allah gafûr, rahîm bulunuyor - Münafıklar, Müşrikler de tevbe edip iymana gelirlerse onların da tevbelerini de kabul edip mağrifet eder. Demek ki emaneti yerine getiremiyen, vazıfelerini yapamıyanların akıbeti çok fena olduğu gibi Allaha ve Resulüne itaat edip de iyman ile emaneti yerine getirenler de en

Sh:»3936

büyük fevze irmiş, didarı ilâhîye kavuşmuş olacaklardır. Şübhesiz ki bu ni'met ve rahmet hamd-ü şükre sezâdır. Onun için bundan sonra Sûrei « سبأ » in de « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » ile başlaması ne güzeldir. « وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

Sh:»3937

SEBE'

سُورَةُ سَبَأٍ ۝٣٤

Sebe' Sûresi mekkîdir. Yalnız İbni atıyye « وَيَرَى الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ » âyetinin medenî olduğu hakkında bir kavil de nakl etmiştir.

Âyetleri - Şamî ta'dadında elli beş, diğerlerinde elli dörttür.

Kelimeleri - Sekiz yüz seksen üçtür.

Harfleri - Üç bin beş yüz on ikidir.

Fasılası - ظ ٠ ل ٠ ب ٠ د ٠ م ٠ ن ٠ ر harfleridir.

Sebebi nuzulü - Ebû Hayyanın Bahirde nakline göre şudur: Ebû Süfyan Mekke kâfirlerine: «Muhammed bizi ölümden sonra azâb ile tehdid ediyor ve ba's ile korkutuyor, Lât ü Uzzaya kasem ederim ki bize o saat ebeden gelmiyecek ve biz ba's olunmıyacağız» demişti. Buna karşı Allah tealâ ya Muhammed « قُلْ بَلٰى وَرَبّى لَتَاْتِيَنَّكُمْ » buyurmuştur. Sûrenin bâkısi de bunu te'yid eden tehdid ve inzardır اهـ. Bu miyanda bilhassa Sebe' Devlet ve medeniyyetinin suret ve esbabı inkırazından bahs edildiği için bu Sûre buna izafetle yad olunmuştur.

Sebe' - Alûsînin beyanı vechile Sebe' aslında bir recülün ismidir ki Sebe' ibni Yeşcüb ibni Ya'rub ibni Kahtandır. Ba'zı haberlerde varid olduğu üzere Ferve ibni Mesîk radıyallahü anh demiştir ki Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerine vardım, ya Resulullah dedim: bana haber ver Sebe' erkekmidir kadınmıdır? Buyurdu ki o Arabdan bir recüldür. On evlâdı olmuştur. Altısı uğurlu çıktı, dördü uğursuz. Uğurlu olanlar: Ezd,

Sh:»3938

Kinde, Mezhıc, Eş'arîler, Enmar, Becîle de onlardan. Uğursuz olanlar da Âmile, Gassan, Lahım, Cüzam اهـ. Abdilmecid ibni Abdun kasıydesinin şerhinde Abdülmelik ibni Abdillah ibni Bedrunilhadramiyyilbüstî şöyle zikreder ki «Sebe' ibni Yeşcüb bir kavle göre Yemen mülûkünün evvelidir. Kahtan evlâdından ilk evvel sebyeden, ya'ni esir alan o olduğu için Sebe' tesmiye edilmiştir. Mülkü, ya'ni kurmuş olduğu Devlet, dört yüz seksen dört sene sürdü, sonra kabîlenin ismi oldu اهـ. Sûrei Nemilde geçtiği üzere onların vatanı olan Me'rib diyarına da ıtlak olunur. Ebülfida tarihinde de der ki: Sebein ismi Abdişemisdir. Çok gazve ve Sebe' yaptığı için Sebe' denilmiştir. Sebe' ibni Yeşcüb ibni Ya'rub ibni kahtandır. Sebein müteaddid evlâdı vardı ki Hımyer, Kehlân, Amr, Eş'ar, Amile hep benu Sebe'dir. Yemen Arablarının bütün kabîleleri ve mülûkü olan Tebâbia hep Sebe evlâdıdır. Ve Yemen Tebâbiasının hepsi Hımyer ibni Sebe' evlâdındandır. Ancak içlerinde Imran ile biraderi Müzeykıya, Kehlân ibni Sebe' evlâdından olan Ezdden Âmir ibni Harise oğullarıdır اهـ. Fakat « لَقَدْ كَانَ لِسَبَاٍ فى مَسْكَنِهِمْ » âyetinde Sebe'den murad bir adam değil, bir kavm olduğu zâhirdir. Demek ki kavm, devletinin müessisi olan babalarının ismini almıştır. Sebe' Hükûmeti sûrei Nemilde geçtiği üzere Bilkısin zamanında Hazreti Süleymana inkıyad etmiş idi. Anlaşılıyor ki o zaman Arzı mukaddese kadar bütün Arabistan büyük bir ma'mure imiş.

Bu Sûre evvelki Sûrenin son âyetini bir nevi' tavzıh gibidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

۝١۝ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ

وَلَهُ الْحَمْدُ فِى الْاٰخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿﴾

Sh:»3939

﴿٢﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ
السَّمَاۤءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴿٣﴾ وَقَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَاْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلٰى وَرَبِّى لَتَاْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ
الْغَيْبِ لَايَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ
وَلَۤا اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَۤا اَكْبَرُ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٤﴾ لِيَجْزِىَ
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰۤئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
كَرِيمٌ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِۤى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰۤئِكَ لَهُمْ
عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ ﴿٦﴾ وَيَرَى الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِۤى
اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِۤى اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ
الْحَمِيدِ ﴿٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ
يُنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّكُمْ لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٨﴾
اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
فِى الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴿﴾

Sh:»3940

﴿٩﴾ اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاۤءِ
وَالْاَرْضِ اِنْ نَشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا
مِنَ السَّمَاۤءِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hamd o Allahındır ki Göklerde ne var, Yerde ne varsa hep onun, Âhırette de hamd onun, ve o öyle hakîm öyle habîr ki 1: Yere ne giriyor ve ondan ne çıkıyor, Gökten ne iniyor ve ona ne çıkıyor hepsini bilir, hem o, öyle rahîm, öyle ğafûr 2 Küfredenler ise "bize o saat gelmez" dediler, de ki hayır, rabbım hakkı için o

size behemehal gelecek, gaybi bilen rabbım ki ondan Göklerde ve Yerde zerre mikdarı bir şey kaçmaz, ne ondan daha küçüğü, ne de daha büyüğü, hepsi mutlak bir "kitabı mübîn" dedir 3 çünkü iyman edip iyi ameller işliyenlere mükâfat verecek, işte onlar için bir mağrifet ve bir "rızkı kerîm" var 4 Âyetlerimizi hukümsüz bırakmak için yarışanlar, onlar için de pislikten öyle bir azâb var ki elîm 5 Kendilerine ılim verilmiş olanlar ise sana rabbından indirileni görüyorlar ki o mahzâ hak, ve o ızzetine nihayet olmıyan sahib hamdin yolunu gösteriyor 6 Böyle iken o küfredenler şöyle dediler: size bir adam gösterelimmi ki temamen didik didik didiklendiğiniz vakıt muhakkak siz, yeni bir hılkat içinde bulunacaksınız diye size Peygamberlik ediyor? 7 Bir yalanı Allaha iftira etmekte mi? Yoksa kendisinde bir cinnet mi var? Hayır doğrusu o Âhırete inanmıyanlar uzak bir dalâletle azâb içindeler 8 Ya

Sh:»3941

Gökten ve Yerden önlerindekine ve arkalarındakine bir bakmazlar mı? Dilersek kendilerini Yere geçiriveririz, yâhud Gökten üzerlerine parçalar düşürüveririz hakıkaten onda inâbe edecek (hakka gönül verecek) bir kul için şübhesiz bir âyet vardır 9

Kur'anda hamd ile başlıyan beş Sûre vardır: ikisi nıfsı evvelde, En'am ile Kehif, ikisi de nıfsı ahîrde, bu Sûre ile bundan sonraki Sûrei Melâike, birisi de Fatihadır ki hem nıfsı evvel ile okunur, hem nıfsı ahîr ile.

Razî der ki bunun hikmeti: Allah tealânın ni'metleri pek çok ve bizim ıhsaya kudretimiz yok olmakla beraber esas ı'tibariyle iki kısımdır: birisi iycad ni'meti, birisi de ibka ni'metidir. Çünkü Allah tealâ bizi evvelâ rahmetiyle halk buyurmuş ve bizim için durabileceğimiz şeyler de halk buyurmuştur. Bu ni'met bir de iâde olunacaktır. Çünkü o bizi neş'eti uhrâ ile bir daha halk edecek ve bizim için devam edecek şeyler de halk eyliyecektir. Demek ki bizim bir ibtida ile bir iâde: iki halimiz vardır. Her iki halde de üzerimizde ni'met var: iycad, ibka, Fatihada her iki ni'mete işaretle « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ۠ . اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ۠ . مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ » buyurulduğu gibi nıfsı evvelde Sûrei En'amda ni'meti iycad şükrüne işareten « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ » şükrüne işareten buyuruldu. Sûrei Kehifte de ni'meti ibkaya şükr olmak üzere: « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖٓى اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ » buyuruldu. Çünkü kitab ve şeriat sebebi bakadır. Nıfsı ahîrde bu sûrei celîlede de ni'meti âhire ve halkı cedîd ıhtar olunarak buyuruluyor ki:

1. ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ Hamd - övgü ile ta'zîm olunmak - Allahındır. Allahın hakkı, Allahın hassasıdır. ﴿الَّذٖى﴾ o ki ﴿لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ bütün Göklerdeki ve Yerdeki hep onundur. - Onun halkı, onun milki, onun ni'metidir. Bu Dünyada

Sh:»3942

insanların elinde ne varsa hep emanettir. ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِى الْاٰخِرَةِ﴾ Âhırette de hamd onundur. -Ya'ni bu önün bir sonu, bu Dünyanın bir Âhıreti var. O Âhıret ve Âhıretteki ni'metler de onun ve onun için önünde hamd onun olduğu gibi sonunda da hamd onun. Âhıret, kesb ile alâkadar olduğu için orada hamd, onun hakkı değil zannedilmesin. Onu hikmetiyle hazırlıyın, çalışanların sa'yini zayi' etmeyip kesbine göre ecrini verecek olan odur. Ve gerek nia'mi Dünya ve gerek nia'mi Âhıret kesb ile ne kadar alâkadar olursa olsun esas itibariyle istihkaktan ziyade tefaddul târikıyle olduğunda da şübhe yoktur. Ehli Cennet «

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى هَدٰينَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْ لَٓا اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُ » diye «

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَٓاءُ » diye «

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖٓى اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ اَلَّذٖٓى اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ » diye türlü hamidlerle hamdedecekler ve bütün da'valarının, duâlarının sonu da « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ » olacaktır. Dünyada hamd, bir vazife, bir ibadet, Âhırette ise bir telezzüz bir zevktir. ﴿وَهُوَ الْحَكٖيمُ﴾ ve o, öyle hakîm hikmetiyle Dünyayı Âhırete, Âhıreti Dünyaya raptederek iki âlemin de umurunu muhkem surette tedbir eden hamde müstehıkk olan hâkim ﴿الْخَبٖيرُ﴾ öyle habîr - her şey'in sirr-ü künhünü, önünü sonunu bilir. Bilerek tedbiri umur eder. Öyle habîrdir ki 2. ﴿يَعْلَمُ﴾ bilir ﴿مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ﴾ Arza ne giriyor - Arzın içine muhîtından ne sokuluyor, meselâ neler yağıyor, neler gömülüyor, neler ekiliyor, neler saklanıyor ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ ve ondan ne çıkıyor: ne huruc ediyor. - Hayvanattan, nebatattan, meadinden: buhardan, rayihadan, hararetten, bürudetten ve saireden neler içinden dışına çıkıyor. ﴿وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَٓاءِ﴾ ve Semâdan ne iniyor, meselâ yağmurdan kardan, şimşekten, saıkadan, taştan, şihabdan, zıyadan, hararetten ve sair maddî ve ma'nevî

kuvvetlerden ve Melâikeden neler Arza iniyor ﴿وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾ ve ne ona uruc ediyor, çıkıp yükseliyor. Meselâ ne buharlar, ne ğazler, ne gibi maddeler kuvvetler, Melekler, ruhlar, duâlar, hamiller, akisler Semaya yükselip çıkıyor Hasılı hem Göğün mütekabilen iyrad ve masraf büdcelerini sâde bütün müfredatiyle değil, bütün tehakkukatiyle de temamen bilir ve hepsinin önünü sonunu o suretle idare eder.

﴿وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ﴾ hem o öyle rahîm, öyle gafur - hakîm habîr olduğu gibi rahîm gafurdur da Hamd edenlere rahîm, kusur edenlere gafurdur. Bu haysiyyetle de Dünya ve Âhıret hamd onundur Burada bu esmâi hüsnânın zikri Âhıretin imkânını kolay tesavvur ettirmek içindir. 3.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ öyle olmakla beraber küfredenler, ya'ni Allaha o suretle hamd etmeyip o sıfatlarını ve Âhırete kudretini inkâr edenler dediler ki ilh...

﴿وَرَبِّى﴾ vavi kasemdir ﴿عَالِمِ الْغَيْبِ﴾ « رَبِّى » nin sıfatıdır. Taberînin beyanına göre gaybden murad halkın henüz vukufu olmıyan mümkinattır ki gerek hiç vücudu gelmemiş olsun, gerekse vücud verilmiş de henüz kimse muttalı' olmamış bulunsun. Burada bu vasf ile tavsıf, iki nükte ifâde eder. Birisi geleceği haber verilen saatin ne vakıt geleceğini yalnız onun bildiğini anlatır, birisi de dağılmış eczanın toplanmasını istib'ad ederek onu inkâr edenlere cevab noktasını gösterir. Bunun nazîri sûrei «kaf»

ta « قَدْ عَلِمْنَا مَاتَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ » dir. Ya'ni ılmi böyle olan habîr-ü hakîme o, nasıl mümteni' olur?

﴿لَايَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ﴾ Ne Semalarda ne de Arzda zerre miskali, ya'ni en küçük karınca mikdarı, ufak bir mikrob veya molegül ondan uzak kalmaz. Ilminden

Sh:»3944

kaçmaz ﴿وَلَٓا اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ﴾ ve ne ondan, o zerre miskalinden daha küçüğü - atum, elektron, cüz'i ferd, cüz'i lâyetecezza derecesinde asgari mütenahi ﴿وَلَٓا اَكْبَرُ﴾ ne de daha büyüğü - hey'eti mecmuasına varıncaya kadar hiç biri onun ılminden gaib olmaz

﴿اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ hepsi huzurunda ap açık bir kitabdadır. - Müfessirînin çoğu burada kitabı mübînî Levhi mahfuz diye tefsir etmişlerdir. Fakat bunun « وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ » de olduğu gibi doğrudan doğruya ılmi ilâhîyi tasvir olması daha zâhirdir. Ya'ni gaib ve şâhidiyle bütün kâinat, Allahın huzurunda ap açık bir kitab gibi zâhir ve ma'lûm ve mazbuttur. 4. ﴿لِيَجْزِىَ الَّذِينَ﴾ - Bu « لام » yukarıdaki « لَتَاْتِيَنَّكُمْ » fıline müteallık ve onun hikmetini beyandır. Ya'ni Allah, o iyman edip salihat işliyenlere mükâfat vermek için muhakkak o saat gelecek ilh... O halde kelâmın hasılı şu oluyor: hikmet o

saatin gelmesini iktıza ediyor. Hem gaybı hem de büyük küçük, gizli aşikâr, cemi'i cüz'iyyat ve külliyyatiyle bütün kâinatı muhît olan ılmi kâmil var, bütün onları iycad eden kudret de var, o halde o saat neye gelmesin? Elbette gelecek, bu önün bir sonu olacak, mü'minlere mükâfat, kâfirlere mücazat edecek.

Kâfirler onu inkâr ediyorlarsa da onlara mukabil 6. ﴿وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾

kendilerine ılim verilenler - Resulullahın eshabı ve ümmetinden onların izince gidenler veya ehli kitab

ulemasından ılmiyle âmil olup da iymana gelenler ﴿الَّذٓى أُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾

sana rabbından indirileni, ya'ni Kur'anı görüyorlar ki ﴿هُوَ الْحَقَّ﴾ o mahzı hak ﴿وَ﴾ hem de

﴿يَهْدٓى اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾

AZİZ - çok ızzetli çok onurlu, kahreder de asla mağlûb edilmez,

Sh:»3945

HAMİD - o hamdin sahibi Dünyada ve Âhırette hamd kendisinin hakkı olan Mahmud tealânın yoluna hidayet ediyor. Doğrudan doğru caddeyi gösteriyor, o yüksek ızzet ve hamdi duyuruyor. Ona irmek zevkını veriyor, yolunu da bildiriyor, böyle iken 7. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ o küfredenler, âyetlerimizi hukümsüz bırakmak için çalışan yarışan kâfirler dediler - Kureyş kâfirleri nübüvvet ile istihza yollu aralarında demişlerdi ki ﴿هَلْ نَدُلُّكُمْ الخ...﴾ 8.

﴿بَلِ الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ فِى الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ﴾

hayır, doğrusu Âhırete inanmıyanlar uzak dalâl ile azâb içindedirler. - Onun için öyle hezeyan ediyorlar.

Âhırete iymanı olmıyanların Âhırette görecekleri azâbdan başka Dünyada da vicdanları azâb içindedir. Zira Dünyanın fanîliği meşhud olduğu cihetle Âhıret akıdesi olmıyanların bedbiyn (pesimist) olmaları tabiîdir. Akıbeti hakkında bedbiyn olan vicdanların ise azâb içinde bulunduğunda şübhe yoktur. Meğer ki ölümü kendisi için halâs addettirecek bir azâb içinde bulunsun. Peygambere karşı o heyezadan bulunan kâfirler de böyle telâş ve şaşkınlık içinde idiler. Bu suretle bu ıdrab Allah tealâ tarafından o kâfirlerin hallerini beyan ile sözlerini ibtaldir. 9.

﴿اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ﴾ Ya körler mi o Semâ ve Arzdan önlerindekine ve arkalarındakine bakmazlar mı? Nasıl bir vaz'ıyyette bulunuyorlar? ﴿اِنْ نَشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ﴾ Dilersek biz onları yere geçiriveririz. - Bir zelzele ile Yerin yarılıvermesi bir anlık bir iş

﴿اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَٓاءِ﴾ yâhud üstlerine Semadan parçalar

düşürüveririz - bunun için de bir haceri semavî parçaları veya bir yıldızın Arza çarpıvermesi kâfi. Bu tehdid cümlesi, arada bir cümlei mu'tarıza gibidir. ﴿اِنَّ فى ذٰلِكَ﴾ şübhesiz ki onda

o

Sh:»3946

Göğe ve Yere bakıp da önünü ardını düşünmekte ﴿لَاٰيَةً﴾ mutlak bir âyet bulunur. Bir delil, bir açık alâmet bulunur ki Allahın kudretini ve Peygamberin dediğini ve hakıkaten didik didik dağıldıktan sonra da bir halkı cedîd muhakkak olduğunu ve bu hılkatin bâtıl bir oyuncaktan ıbaret olmayıp bu Dünyanın bir Âhıreti bulunduğunu anlatır. Fakat herkesin değil ﴿لِكُلِّ عَبْدٍ مُنيبٍ﴾ her abdi mübîn için - inabe eden, ya'ni teassubdan geçip hakka dönen her kul için.

Buna tarihten güzel bir misal vermek üzere buyuruluyor ki:

﴿١٠﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ اَوِّبى مَعَهُ وَالطَّيْرَ
وَاَلَنَّا لَهُ الْحَديدَ ﴿١١﴾ اَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِى السَّرْدِ
وَاعْمَلُوا صَالِحًا اِنّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصيرٌ ﴿١٢﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ
الرّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ
الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهِ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا
نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعيرِ ﴿١٣﴾ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَآءُ مِنْ
مَحَاريبَ وَتَمَاثيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اِعْمَلُوا
اٰلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَليلٌ مِنْ عِبَادِىَ الشَّكُورُ﴿﴾

Sh:»3947

﴿١٤﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهِ اِلَّا دَآبَّةُ
الْاَرْضِ تَاْكُلُ مِنْسَاَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِى الْعَذَابِ الْمُهينِ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için Davuda bizden bir fadıl verdik: ey dağlar çınlayın onunla beraber ve ey kuşlar! dedik ve ona demiri yumuşattık 10 Bol bol zırhlar yap ve iyi biçime yatır diye. Siz de salâh ile çalışın, daha iyi işler yapın, çünkü ben her yapacağınızı gözetiyorum 11 Süleymana da rüzgâr: sabah gidişi bir ay, akşam dönüşü bir ay, erimiş bakır menbaını da ona seyl gibi akıttık, hem rabbının iznile elinin altında Cinnîlerden de çalışan vardı, onlardan da her kim emrimizden inhiraf ederse ona Saîr azâbını tattırırız 12 Onlar ona,

mihrablar, timsaller ve havuzlar gibi çanaklar ve sâbit kazanlardan her ne isterse yaparlardı 13 Çalışın ey Davud hanedanı şükr için çalışın, maamafih kullarım içinde şekûr olan azdır 14 Sonra vaktâ ki ona ölümü hukmettik, onlara onun ölümünü sezdiren olmadı, yalnız bir güve böceği (Arza) dayandığı asasını yiyordu, bu sebeble yıkıldığı zaman tebeyyün etti ki Cinler eğer gaybi bilir olsalar o zilleti azâb içinde bekleyib durmazlardı 15

10. ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ﴾ Hakıkaten şanım için Davuda - en güzel inâbe etmiş olan Davud aleyhisselâma - verdik ﴿مِنَّا﴾ bizden, bizim tarafımızdan - ya'ni alel'âde değil, azameti ilâhiyyeyi ayrıca bir hususiyyetle ifâde eden mahzâ ilâhî bir atıyye, fevkal'âde bir mu'cize olarak ﴿فَضْلاً﴾ bir fadıl -

Sh:»3948

o vakte kadar diğer Enbiyaya verilenlerden fazla bir âyet, bir ni'met verdik. Şöyle ki: ﴿يَا جِبَالُ اَوِّبِى مَعَهُ﴾ ey dağlar, dedik: onunla beraber te'vib, ya'ni terci' yapın: ötün çınlayın ﴿وَالطَّيْرَ﴾ siz de ey kuşlar - Sûrei «Enbiya» da geçen « وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ » Sûrei « ص » da gelecek olan « اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ۠ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ اَوَّابٌ » bunun tefsiri demektir. Ya'ni Davuda öyle güzel bir ses, öyle şanlı bir eda verilmişti ki akşam sabah tesbih ettikçe onun sesine bütün dağlar ve kuşlar iştirâk eder, çınlar öterlerdi. Demek ki güzel sesle husni elhan Davudun bir fazıleti mahsusası, kuşları dahi başına toplıyan bir mu'cizesi olmuştu. Bu ma'nâ iledir ki savti Davudî meşhur olduğu gibi mezamîri Davud da meşhurdur. Bu güzel san'ati islâmda sureti mutlakada mezmum zannedenler olmuştur. Fakat bilmek lâzım gelir ki mezmum olan lühunı fısıktır. Yoksa Kur'an okurken tertil ve tahsini savt, me'murun bihtir. Bu babda kütübi sıhahta hayli hadîsler vardır. Bir çokları ğınanın, ya'ni Musikînin tesirini ruhanî zannederler. Böyle bir zan, ruhu heva zannetmektir. Ses bir heva ihtizazı olduğu için Musikînin doğrudan doğru verdiği tesir ve heyecan, bir buse zevkı gibi cismanî ve asabî bir tesirdir. Teganni ancak bir kelimenin, bir kelâmın ma'nâsını ruha duyurmağa hizmet etmesi ı'tibariyledir ki ruhanî bir kıymet alabilir. Ehli fısk, hep şehevanî mevzularla cismanî heyecan aradığı için ma'nâyı öldürerek sâde a'saba basan kuru nağmelerle cismanî tesir arar. Bu ise ruhanî şuuru terbiye değil, ifnâ eder. Belki fasık için bütün şuurundan geçip mesti lâya'kıl olmak bir zevktir. Fakat dinin, şer'ın vermek istediği zevk bu değil, güzel ma'nâlı, mukaddes şuurlu bir hayat yaşatmaktır. Şerı istiyor ki Kur'an okunurken ses güzelleştirilsin, teganni edilsin, ancak nazmı bozarak ma'nâyı unutturarak kuru ses ta'kıb eden ehli fısk elhan ve nagamatiyle değil,

Sh:»3949

elfazın tecvidini fesahatini bozmıyarak, ma'nâsını belâğatinin incelikleriyle duyurarak şuurlu bir hayat yaşatacak olan bir lâhnile okunsun ki buna hadîsi nebevîde lühuni Arab ta'bir buyurulmuş ve Ilmi edada tecvid ile ta'rif olunmuştur. Bu suretle biz Kur'an okunurken Hazreti Davudun mu'cizesini yaşamış oluruz. Netekim Kur'anı güzel okuyan hakkında «Âli Davudun mezamîrinden bir mizmar verilmiştir» diye sitayiş buyurulmuştur. Hazreti Davudun dağları teshir eden, uçan kuşları durduran mu'cizesi de kuru bir ses oyunundan ıbaret terennümati mücerrede değil, ruhtan kopup Hudaya arz olunan takdisat ve tesbihat idi. Netekim bu ma'nâyı belâğatle ifade için onun maıyyetinde dağlar zevil'ukul gibi gösterilerek «

« يَا جِبَالُ » diye nidâ « وَالطَّيْرَ » onun mahalline atf edilmiştir. Dağlar, kuşlar böyle müsahhar

olduğu gibi ﴾وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَۙ﴿ ve ona demiri de yumuşattık - müfessirîn bunu şöyle tefsir ediyorlar: kızdırmağa, döğmeğe muhtac olmaksızın elinde bal mumu gibi dilediği surete koyuverdi. Fahruddini Razî der ki: Allahın kudretinden bunu istib'ad etmemelidir. Çünkü görülüyor, ateşte öyle yumuşuyor ve öyle münhall oluyor ki yazı yazılan mürekkeb haline geliyor. O halde her hangi âkıl onu kudreti ilâhiyyeden istib'ad eder? Maamafih ba'zı nâs bundan murad ateş ile ve alât isti'maliyle demir eritmeyi keşf ve istihrac etti demek olduğuna kail olmuştur, Lâkin bu doğru değildir. I'tikadının za'fı ve Allahın kudretine ademi ı'timadi onu bu fikre sevketmiştir. اهـ. Böyle olmakla beraber âyetin bu ma'nâya da ihtimali yok değildir. Demirin keşfi ve izabesi daha eski olsa gerektir. Fakat onu mum gibi dilediği şekle koyarak elbise dokuyacak derecede ince sanayia tatbik etmek Davud aleyhisselâma nasîb olmuş bir san'attir. Netekim sûrei «Enbiya» da «

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَاْسِكُمْۚ » buyurulmuştu ki

bundan bu san'atin ahlâfa da yadigâr kaldığı anlaşılıyor. Zira « لَكُمْ » hıtabı ümmeti

Sh:»3950

Muhammededir. Burada ise bu hikmet şöyle ifâde olunuyor: 11. ﴾اَنِ اعْمَلْ﴿ yap diye

﴾سَابِغَاتٍ﴿ bol bol, geniş geniş zırhlı elbiseler ﴾وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ﴿ ve serdinde

takdir sahibi ol - dokunuşunu ve biçimini iyi ölç: biçiminde maharetli ol, iyi biçime yatır. Deniliyor ki Allah

tealânın bu san'ati senâ buyurmasının hikmeti şudur: bu san'atte « لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَاْسِكُمْۚ » buyurulduğu

üzere ındallah mükerrem olan âdemiyyeti katilden muhafaza ile ruhu vikaye vardır. Onun için bunu yapan,

kılıç ve saire gibi taarruz silâhı yapanlardan daha hayırlıdır. Âlemde fazla bir silâh keşfeden ve onu

kullanmasını bilenler beşeriyyete bir haysiyyetle müfid iseler, ondan vikaye vasıtasını keşfedenler, sulh-u

salâha hizmet ettikleri için daha ziyade faidelidirler. Bu hikmetle buyuruluyor ki

﴾وَاعْمَلُوا صَالِحاًۜ﴿ hem salâh ile çalışın iyi bir iş yapın - burada « وَاعْمَلْ » denilmeyip

de « وَاعْمَلُوا » denilmesi şayanı dikkattir. Bu cümle zamirinin Davud ile beraber maıyetindeki ehline

raci' olduğunu söylemişler ise de biz bunun « لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَاْسِكُمْۚ » gibi kıssânın bir ıbreti

olmak üzere ümmeti Muhammede hıtab ile bir tezyil olduğu kanaatindeyiz ki şöyle demek olur: sizde ey

ümmeti Muhammed! Salâh ile çalışın, daha güzel işler yapın

﴾اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ﴿ çünkü ben ne yapacağınızı gözetiyorum, her ne yaparsanız

görürüm - ya'ni ona göre mükafatını veririm 12. ﴾وَلِسُلَيْمٰنَ الرّ۪يحَ﴿ Süleymana da rüzgârı -

râm ettik, müsahhar kıldık. Deniliyor ki Süleyman aleyhisselâma müsahhar kılınan bir riyhi mahsus idi, bütün şu rüzgârlar değil idi, çünkü onlar hacet vakıtlarında umumun menafıı içindir. Onun için bütün

kıraetlerde bu « اَلرِّيحُ » müfred okunmuş, hiç birinde « اَلرِّيَاحُ » okunmamıştır. Ya'ni Süleyman

aleyhisselâm isterse âlemin rüzgârını

Sh:»3951

tutabilirdi demek değil, heva da bir cereyanına tasarruf edebilir ve onunla dilediği yere gidebilirdi. O bir

rüzgâr idi ki ﴿غُدُوُّهَا شَهْرٌ﴾ sabah gidişi bir ay ﴿وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ﴾ akşam dönüşü de bir ay - şer'an bir günlük yol altı saat olduğuna göre otuz kilometre ı'tibar edilirse gidişi dokuz yüz

kilometre, gelişi de dokuz yüz kilometre olarak bin sekiz yüz kilometre kat'eder. Burada « غُدُوُّهَا » nın

zamiri riyha gönderilmiş « غدوه » diye Süleymana irca' edilmemiş olduğuna göre yalnız rüzgârın sür'ati gösterilmiş demek olur. Süleyman aleyhisselâm bununla balon gibi mi yoksa tayyare gibi mi giderdi orasını Allah bilir.

Seyretti heva üzre denir tahtı Süleyman
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde

﴿وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ﴾ hem ona - ya'ni Süleymana - kıtr ya'ni erimiş bakır pınarını

seyl gibi akıttık - ya'ni ma'denden su akar gibi akıttık. Kazıy Beyzavî bunun Yemende olduğunu kaydetmiştir. Âlûsî de şu rivayetleri kaydediyor: İbni Münzir, Ikrımeden şöyle tahric etmiştir: Allah tealâ bakırı üç gün su gibi akıttı dedi, nereye denildi, bilmem dedi. İbni Ebihâtim de Süddîden şöyle tahric etmiştir: ona üç gün bir bakır ma'deni akıtıldı. Bahirde de İbni Abbas, Süddî ve Mücahidden şöyle nakledilmiştir: demişler ki üç gün üç gece akıtıldı ve Yemende idi. Mücahidden bir rivayette de bakır San'adan aktı, ayda üç gün aktığı da söylenmiştir. Biz bunun bir atıyyei ilâhiyye olan bir ılm-ü san'atle akıtılmış olmasını daha ehemmiyyetli görüyoruz.

﴿وَمِنَ الْجِنِّ﴾ Cinden de - müfredi cinni olan Cin, bizim iyzah edemiyeceğimiz gizli

mahluklar (Sûrei En'amda «

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ » âyetine

bak). Cinden

Sh:»3952

denilmekle anlaşılıyor ki hepsi değil ba'zı Cin ﴿بِاِذْنِ رَبِّهِ﴾ rabbının izniyle - yoksa Cin inse

çalışmaz ﴿وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا الخ﴾ Bu cümle Cinlerin dahi mükellef

olduğuna tenbihtir. Bununla beraber Hazreti Süleymana çalışan Cinlerin cüz'î bir inhiraf ile yanacak vaz'iyyette ateş kenarında şiddetli bir tazyık içinde çalıştıklarına da işarettir. Burada Cinlerin esrarı san'ati

hâiz san'atkârlar olduğu da şundan anlaşılıyor 13. ﴿يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَٓاءُ﴾ onlar ona ne

isterse yaparlardı ﴿مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ﴾= mihrablar ve timsaller -

MİHRAB, mif'al ismi âlet vezni olduğu gibi bir de midrar gibi mubalega sigası olur ki mihrabın esasen bu ma'nâdan me'huz olduğu söyleniyor. Keşşafta der ki: meharîb, ibtizalden masun olan şerefli mesakin ve

mehafil demektir. Bunlar hamiyyet ile muhafaza ve müdafea olunduklarından dolayı meharîb tesmiye edilmiştir. Maamafih burada mesacid diye de tefsir olunmuştur. Temasîl, timsalin cem'idir. Timsal canlı veya cansız bir şey'in suretine mumasil tasvir olunan her hangi bir surettir. Burada temasîl, Melâike ve Enbiya ve salihîn suretleri denilmiştir. Halk görsün de onlar gibi ıbadet etsinler diye mescidlerde bakırdan, pirinçten, sırçadan mermerden bunların suretleri yapılırmış. Böyle tasvirler yapılmasına Süyelman aleyhisselâm nasıl cevaz verdi? diye sorabilirsin, cevaben derim ki: tasvir, yalan ve zulüm gibi aklın takbih ettiği şeylerden değildir. Böyle olanlarda şeriatlerin ihtilâfı câizdir. Ebül'âliyeden merviy olduğu üzere o zaman ittihazı suver haram kılınmamıştı. Bununla beraber temasîlin hayvan sureti olması lâzım değildir. Ağaç gibi cansız resimleri olması da câizdir اهـ. Onun için Razi yalnız nukuş demekle iktifa etmiştir.

﴿وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ﴾

Sh:»3953

CİFÂN, çanak ma'nâsına cefnenin cem'i.

CEVAB da büyük havuz ma'nâsına câbiyenin cem'idir. ﴿وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ﴾

KUDUR, kıdrin cem'i, kıdr, gerek topraktan ve gerek sair ma'denden çömlek, tencere ve kazgan gibi yemek pişen kablar,

RÂSİYAT, yerinden kalkmaz ağır ve sâbit ma'nâsına rasiy veya râsiyenin cem'idir. Demek ki çok yemekler pişiriliyor, pek büyük sofralar kuruluyormuş ﴿اِعْمَلُوا اٰلَ دَاوُدَ شُكْرًا﴾ çalışın ey Davud hanedanı, o büyük şükr için çalışın. Ya'ni o büyük ni'met ve refah içinde atalet ve sefahete dalmayın, çalışın, hem çalışmanız bu ni'metlerin şükrünü eda etmek, her birini yerinde sarf ederek Allah tealâya daha güzel amellerle kulluk eylemek için olsun ki « لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ »

﴿وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِىَ الشَّكُورُ﴾ Maamafih kullarım içinde şekûr olan azdır. -

ŞEKÛR, çok şükr eden, bütün vus'unü şükre sarf eden kalbi, dili ve sair a'zası hem i'tikad, hem i'tiraf, hem çalışmakla ve ekser evkatta şükr ile meşgul olandır. İbni Abbastan bir rivayette: bütün ahvalinde şükredendir. Sûrei Nemilde geçtiği üzere «

رَبِّ اَوْزِعْنِى اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِى اَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلٰى وَالِدَىَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ » duâsını vird edinmiş olan Süleyman aleyhisselâm o, az olan şekûr kullardandır.

Rivayet olunur ki Hazreti Ömer bir adamın « اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ الْقَلِيلِ » Allahım, beni o azdan kıl» diye duâ ettiğini duymuş, bu nasıl duâ diye sormuş. O zat: «işidiyorum ki,» demiş Allah tealâ « وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِىَ الشَّكُورُ » buyuruyor, ben de beni o azlardan kılmasını istiyorum» bunun üzerine Hazreti Ömer herkes Ömerden a'lem» demiş.

14. ﴿دَآبَّةُ الْاَرْضِ﴾ - Burada Arz, Yerin ismi değil « اَرَضَ . يَاْرُضُ » fiilinden ekl vezninde masdardır. Erda namındaki böceğin fi'li, ya'ni ağaç kurdu denilen bir nevi' güvenin yemesi, kırkması ma'nâsınadır deniliyor, bir güve böceği demek olur. Süleyman aleyhisselâmın sureti vefatı hakkında türlü rivayetler varsa da biz onlardan sarfı nazar ediyoruz.

Allah tealâya inâbesi güzel, ni'metlerine şükrile bahtiyar olan Davud ve Süleyman aleyhimesselâmın hallerini beyandan sonra küfranda bulunanlara misal olmak üzere Sebe' kavminin hali hikâye olunarak buyuruluyor ki:

﴿١٥﴾ لَقَدْ كَانَ لِسَبَاٍ فى مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌۚ جَنَّتَانِ عَنْ يَمينٍ
وَشِمَالٍۜ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُۜ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ
غَفُورٌ ﴿١٦﴾ فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ
بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَىْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَیْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَليلٍ
﴿١٧﴾ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُواۜ وَهَلْ نُجَازٖٓى اِلَّا الْكَفُورَ
﴿١٨﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتى بَارَكْنَا فيهَا قُرًى
ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فيهَا السَّيْرَۜ سيرُوا فيهَا لَيَالِىَ وَاَيَّامًا اٰمِنينَ
﴿١٩﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ
فَجَعَلْنَاهُمْ اَحَاديثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍۜ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿﴾

Sh:»3955

Meali Şerifi

Celâlime kasem ederim ki Sebe' için meskenlerinde hakıkaten bir âyet vardı: sağ ve soldan iki Cennet, yeyin diye rabbınızın rızkından da ona şükredin, ne güzel: hoş bir belde, gafur bir rab Fakat onlar bakmadılar, biz de üzerlerine arim seylini salıverdik ve o dilber iki Cennetlerini buruk yemişli, ılgınlık, az bir şey de sidirden iki harap Cennete çevirdik 16 Bunu onlara nankörlüklerinin cezası yaptık ve biz hep öyle çok nankör olanları cezalandırırız 17 Biz onlarla o feyz-u bereket verdiğimiz memleketler arasında sırt sırta karyeler meydana getirmiştik ve onlarda muntazam seyr-ü sefer takdir eylemiştik, gezin oralarda gecelerce ve gündüzlerce emniyyet içinde demiştik 18 Buna karşı onlar "ya rabbenâ, seferlerimizin arasını uzaklaştır"

dediler ve nefislerine zulmettiler. Biz de onları efsanelere çevirdik ve temamen didik didik dağıttık, şübhesiz ki bunda çok şükredecek her sabırlı için elbette âyetler var 19 Yine celâlime kasem ederim ki İblîs, onlar aleyhindeki zannını hakıkaten doğru buldu da içlerinde mü'minlerden ıbaret bir fırkadan maadası ona tabi' oldular 20 Halbuki onun onlar üzerinde hiç bir saltanat kudreti yoktu, lâkin biz Âhırete iymanı olanı belli edecek, ondan

Sh:»3956

şekk içinde bulunandan ayırd eyliyecektik. Öyle ya rabbın her şeye karşı hafîzdir 21

15. ﴿لِسَبَاٍ فٖى مَسْكَنِهِمْ﴾ Sebe' kavminin meskenlerinde - balâda iyzah edildiği üzere

ataları Sebe' ibni Yeşcüb ibni Ya'rub ibni Kahtanın namiyle yad olunan Sebe' kavmi sûrei Nemilde kıssaları geçtiği vechile mukaddemâ Güneşe taparlarken. Bilkîs idaresinde Hazreti Süleymana itaat ederek memleketlerini kurtardıktan başka terakkı etmişlerdi. Meskenleri, merkezleri Yemende Me'rib şehri idi ki

Sebe' ona dahi ıtlak edilir. Bunların meskenlerinde kendileri için « اٰيَةٌ » bir âyet, bir ıbret vakı' olmuştu, bu âyet zikrolunacak iki cennet zannedilebilirse de Keşşafın ıhtarı vechile yalnız o değil, kıssalarının hey'eti mecmuasıdır. Şöyle ki ﴿جَنَّتَانِ عَنْ يَمٖينٍ وَشِمَالٍ﴾ sağ ve soldan iki Cennet - iki

taraflı bağlar, bostanlar, lisani hal ile diyorlardı ki

﴿كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ rabbınızın rızkından yiyin de ona

şükredin - bu ni'metin kadrini bilerek ona göre ıbadet edin. Çünkü

﴿بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ﴾ beldeniz bir beldei tayyibe gayet hoş bir belde, rabbınız

mağrifeti çok bir rab - onun için şükrünü bilin de iyi hizmet edin. İttifakâtı bedîadandır ki « بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ » lâfzı ebced hisabiyle İstanbulun fethine tarih düşmüştür. Molla Camî merhumun bir hediyyesi olmak üzere ma'ruftur. 16. ﴿فَاَعْرَضُوا﴾ fakat onlar, o Sebe'liler ı'raz ettiler - rivayete nazaran on üç Peygamberleri kendilerini da'vet ettikleri halde şükürden kaçındılar, hizmetine bakmadılar

﴿فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ﴾ biz de üzerlerine arim seylini salıverdik - arim seyli

önüne geçilmez sarp seyl, yâhud Arim denilen seddin seyli veya

Sh:»3957

Arim deresinin seyli. Ebül'fida' tarihinde «bu seddi Me'rib arzında sebe' ibni yeşcüb yapmış ve ona yetmiş kadar çay akıtmış ve uzak vadîlerden seylleri celbeylemiş idi» der. Alûsî de, Keşşafta da der ki «bu sed, Bilkısin yaptığı sedd idi ki iki dağın arası taş ve zift ile kapatarak menba' ve yağmur sularını birikdirtmiş ve iska için lüzumu kadar haklar bırakmıştı». Alûsînin nakline göre, seddin arkasına suyu habs edip birbiri üzerine müteaddid kapılar ve önüne nehirlerinin adedince on iki havuz yapmıştı. Bir kavilde bu seddi Yemen kabailinin babası olan Hımyerin yaptığı söylenmiş, bir kavilde de Lokmani ekber ibni Âdın yaptığı ve taşlarını kalay ve demirle perçinlediği ve bir fersah murabbaında olduğu söylenmiştir. Bunların cem'ınde münafat yoktur. Evvelâ sebein başlamış olması, sonra Hımyerin, sonra Lokmanın ve Zül'karneynin daha sonra da Bilkısin peyderpey muhtelif inşaat ve ta'miratta bulunmuş olmaları pek melhuzdur.

﴿خَمْطٍ﴾ acı, kekre veya boruk ﴿وَاَثْلٍ﴾ esl ağacı - tarafe veya tarfâdan bir nev'ı, büyük

nev'ı diye tefsir ediyorlar. Kamus tercemesinde tarfâ ılgın ağacı ve esl onun acı ılgın denilen iri kısmı diye

mezkûrdur. ﴿سِدْرٍ﴾ sidir Arabistanın en makbul ağaçlarından olmak üzere ma'ruftur. Meyvesine nıbk ve Arabistan kirazı ta'bir olunduğu Kamus tercemesinde mesturdur. Ezheri demiştir ki sidir ikidir. Birisinden intifa' olunmaz ve yaprağı yıkamalara yaramaz. Meyvesi kekredir, yenmez, dâl denilen budur. Bir kısmı da su üzerinde biter, meyvesi nıbktır, yaprakları gasûldür, unnab ağacına benzer اهـ.

﴿وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ﴾ - Burada ikinciye «cenneteyn» ta'biri müşakele ve tehekküm içindir. Türkcemizde ma'ruf bir mesel vardır: «bakılırsa bağ olur bakılmazsa dağ

Sh:»3958

olur» 17. ﴿بِمَا كَفَرُوا﴾ - bu « كَفَرُوا » küfrandandır. Ya'ni nı'mete nankörlüklerinden dolayı

18.

﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً﴾

hem onlarla o mübarek kıldığımız içlerine bereket verdiğimiz karyeler arasında sırt sırta karyeler yapmıştık - o bereketli karyelerden murad Şam bilâdıdır. « قُرًى ظَاهِرَةً » Katâdeden rivayet olunduğu üzere zahr zahra, ya'ni sırt sırta mülâsık diye tefsir edilmiştir. ﴿وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ﴾ ve onlar da, ya'ni o karyeler de seyr-ü seferi muayyen mıktar üzere tertib ve tanzîm etmiştik - her biri yolcu için birer istasyon ve birer merhale halinde idi, birinden çıkan azık taşımadan ve açıkta yatmadan ve tehlike görmeden diğerine gidebilir öyle ki ﴿سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَاَيَّامًا اٰمِنِينَ﴾ o kurayi zâhire içinde geceler ve gündüzlerce emniyyet ve âsayiş ile gidin gezin - öyle muntazam, öyle emniyyetli idi, demek ki yalnız sebe' değil, Yemenden Şama kadar Arabistanın bütün vaz'ıyyeti böyle bir ma'mure imiş ki bu çok calibi dikkattir. 19. ﴿فَقَالُوا رَبَّنَا﴾ İşte bu ni'mete karşı da onlar küfrederek ya rabbena dediler ﴿بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا﴾ bizim bu seferlerimizin mesafesini uzaklaştır. - Beni İsraîlin hayr olan a'lâyı ednaye değişmek istedikleri gibi bunlar da o ma'muriyyetten bizarlık gösterdiler, onların ortadan kalkıp aralarına uzun mesafelerin, sahraların girmesini istediler. Bunu hakikaten böyle kavlen istemiş olmaları melhuz ise de yaptıkları küfrân ve ısyan ile hâlen istemiş olmaları da zannedilir. Öyle dediler ﴿وَظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ﴾ ve nefislerine zulmettiler, kendilerine yazık ettiler, zira belâlarını aradılar ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَ﴾ biz de kendilerini uhduselere; efsânelere,

Sh:»3959

masallara çevirdik. Denilir ki ciddî bir süvari iki aydan ziyade ma'mure içinde giderdi ve dört aylık mesafeden ahali yekdiğerinden ateş iktibas edebilirlerdi اهـ. ﴿وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ﴾

ve didik didik darmadağınık ettik, Gassân, Şama iltihak etti, Enmar Yesribe, Cüzam Tihâmeye, Ezd, om ana ilh. ﴿اِنَّ فٖى ذٰلِكَ﴾ Şübhesiz ki bunda - sebein zikr olunan bu kıssasında ﴿لَاٰيَاتٍ﴾ elbette âyetler var, ıbret alacak delâletler var ﴿لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ çok şükredecek her çok sabırlı için - ya'ni çok şükr edici şekûr olmak için çok sabırlı olmak lâzımdır. Ve işte böyle çok sabırlı olup çok da ni'metlere irmek ve çok şükr edici olmak şanından olan kimseler için işbu Sebe' kıssasında mühim âyetler vardır. Heva ve heveslerini zabt edip zahmetlere meşakkatlere tahammül ederek vazife ve ıbadetlerine çalışan sabırlı kimseler memleketlerini Allahın ınayetiyle Cennet gibi ma'mur eder ni'metlere irerler. Allahın pek az olan şekûr kullarından olmak istiyenler de o ni'metlerle azmayıb yine sabr-u sebat ile şükrüne ıkdam edecek ehli sabır-u mücahede içinde bulunurlar.

20. ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلٖيسُ ظَنَّهُ﴾ Yine celâlıma kasem ederim ki İblis onlar. Ya'ni Sebe'liler yâhud Beni Âdem aleyhinde zannını doğru çıkarttı «رَبِّ بِمَٓا اَغْوَيْتَنٖى لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعٖينَ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصٖينَ» demiş olan İblis dediğini tahakkuk ettirdi ﴿فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرٖيقًا مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ﴾ onun için halis mü'minlerden ıbaret bir fırkadan maadası o İblise tâbi' oldular, ardınca sürüklendiler, bu sürükleniş de onun kudretinden değil kendilerinin Âhırete iymansızlıklarındandır. Çünkü Allah tealâ olanla olmıyanın Âhıretini ayırmıştır. Onun için o ittiba', esas i'tibariyle Şeytanın bir galebesinden

Sh:»3960

değil, emr-ü iradei hakkın galebesindendir. Yoksa Allahın iradesinin zıddını tahakkuk ettirmek kimin haddine, her şey'e karşı hâfîz, muhafız, hâkim ancak rabbın Allahındır.

﴿وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ حَفٖيظٌ﴾ - Onun için hiç bir şeyden korkmıyarak:

﴿٢٢﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذٖينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فٖيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهٖيرٍ ﴿٢٣﴾ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُ حَتّٰٓى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا

الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٤﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ وَاِنَّٓا اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فى ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٢٥﴾ قُلْ لَاتُسْئَلُونَ عَمَّٓا اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْئَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿٢٦﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ
الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٧﴾ قُلْ اَرُونِىَ الَّذِينَ اَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَٓاءَ
كَلَّا بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿﴾

Sh:»3961

﴿٢٨﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٠﴾ قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَاْخِرُونَ عَنْهُ
سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: Allahın berisinden o zu'mettiklerinize istediğiniz kadar yalvarın, ne Göklerde ne Yerde zerre mikdarına güçleri yetmez, onların bunlarda bir ortaklığı da yok, onun onlardan bir zahîri de yoktur 22 Huzurunda şefaat faide de vermez, ancak izin verdiği kimseninki müstesna, nihayet kalblerinden dehşet giderildiği zaman "rabbınız ne buyurdu?" Derler. "hakkı" derler, o öyle yüksek, öyle büyük 23 Size, de: Göklerden ve Yerden kim rızık veriyor? Allah, de: ve her halde biz veya siz mutlak bir hidayet üzerindeyiz veya açık bir dalâl içinde 24 De ki: siz bizim cürümlerimizden mes'ul edilmezsiniz, biz de sizin yaptıklarınızdan mes'ul olmayız 25 De ki: rabbımız hepimizi bir araya toplıyacak, sonra da hak hukmü ile aramızı ayıracak, o öyle fettah, öyle alîmdir 26 De ki: ona şerik diye takıştırdıklarınızı bana gösterin bakayım: hayır öyle şey yok, doğrusu bu: Allah yegâne azîz, yegâne hakîmdir 27 Seni de başka değil, ancak bütün insanlara şamil bir risaletle rahmetimizin müjdecisi, azâbımızın habercisi gönderdik ve lâkin insanların ekserisi bilmezler 28 Ve "ne vakıt bu va'd eğer gerçekseniz?" diyorlar 29 De ki: size bir gün mîadı ki ondan bir saat geri de kalamazsınız, ileri de geçemezsiniz 30

Sh:»3962

23. ﴿اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُ﴾ ancak kendisine şefaat için izin verilmiş olan kimse müstesna - ki evvelâ mekamı Mahmudda Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhivesellem, sonra alâ meratibihim diğer Enbiya ve Melâike ve salihîn ﴿حَتّٰٓى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾ ya'ni izin verdiklerinin şefaati de birdenbire oluvermez, mevkıfte çok tevakkuf ederler, dehşetli korku, halecanler içinde beklerler,

o dereceye kadar beklerler ki nihayet kalblerinden o dehşet ve halecan giderildiği, ya'ni şefaate izin verildiği zaman şefaat bekliyenler şefaat eden şefaatcilerine ﴿قَالُوا﴾ derler ﴿مَاذَاۙ قَالَ رَبُّكُمْۜ﴾ rabbınız ne söyledi? - Şefaatinizi kabul buyurdu mu? Şefaatciler de cevaben ﴿قَالُوا الْحَقَّۚ﴾ hakkı derler - Ya'ni hakkı söyledi, hakkı ne ise o olsun buyurdu derler, binaenaleyh kâfirlere şefaat olmaz « وَلَا يَشْفَعُونَۙ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى» mısdakınca yalnız Allahın razı olduğu mü'minlere şefaat ederler.

28. ﴿وَمَاۤ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَاۤفَّةً لِلنَّاسِ﴾ - Bu âyet de risaleti Muhammediyyenin Arab ve gayri Arab bütün insanlara kâffeten amm-ü şamil olduğuna delil olan âyetlerdendir.

﴿٣١﴾ وَقَالَ الَّذينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذى
بَيْنَ يَدَيْهِۜ وَلَوْ تَرٰۤى اِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ يَرْجِعُ
بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ الْقَوْلَۚ يَقُولُ الَّذينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذينَ
اسْتَكْبَرُوا لَوْلَاۤ اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنينَ﴿﴾

Sh:»3963

﴿٣٢﴾ قَالَ الَّذينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذينَ اسْتُضْعِفُوۤا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ
عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ اِذْ جَاۤءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمينَ ﴿٣٣﴾ وَقَالَ
الَّذينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ
تَاْمُرُونَنَاۤ اَنْ نَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهُۤ اَنْدَادًاۜ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا
رَاَوُا الْعَذَابَۜ وَجَعَلْنَا الْاَغْلَالَ فۤى اَعْنَاقِ الَّذينَ كَفَرُواۜ هَلْ
يُجْزَوْنَ اِلَّا مَاكَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَاۤ اَرْسَلْنَا فى قَرْيَةٍ مِنْ
نَذيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَاۤ اِنَّا بِمَاۤ اُرْسِلْتُمْ بِه كَافِرُونَ ﴿٣٥﴾
وَقَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالًا وَاَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبينَ ﴿٣٦﴾
قُلْ اِنَّ رَبّى يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاۤءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ

لَايَعْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Bununla beraber o küfredenler: "biz ne bu Kur'ana inanırız, ne de önündekine" dediler, fakat görsen o zalimler yakalanıp rablarının huzuruna durduruldukları zaman ba'zısı ba'zısına söz atarken, ki taraftan zebun edilenler, o büyüklük taslıyanlara şöyle diyorlardır: siz olmasa idiniz her halde biz mü'min olurduk 31 Diğer taraftan büyüklük taslıyanlar o zebûn edilenlere şöyle demektedir: ya... Size hidayet

Sh:»3964

geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik, hayır siz kendiniz mücrimdiniz 32 O zebûn edilenler de o büyüklük taslayanlara demektedir: hayır işiniz gece gündüz dolap, çünkü sizler bizlere hep Allaha küfretmemizi ve ona menendler koşmamızı emrediyordunuz, ve böyle atışırlarken hepsi azâbı gördükleri o demde içlerinden pişmanlık getirmektedirler, tomrukları geçirmişizdir de boyunlarına hep o küfredenlerin, sâde yaptıklarının cezasını çekiyorlardır 33 Biz her hangi bir memlekette (bir nezîr) tehlikeyi haber veren bir Resul gönderdikse her halde onun refah ile şımartılmış olanları dediler ki: "biz sizin gönderildiğiniz şeyleri tanıyamayız" 34 Ve dediler ki "biz emvalce de daha çoğuz evlâdca da, ve biz ta'zib olunmayız" 35 De ki rabbım rızkı dilediğine döşer dilediğine sıkar ve lâkin nâsın ekserisi bilmezler 36

﴿٣٧﴾ وَمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ بِالَّتٖى تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰٓى
اِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَٓاءُ الضِّعْفِ بِمَا
عَمِلُوا وَهُمْ فِى الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذٖينَ يَسْعَوْنَ فٖٓى
اٰيَاتِنَا مُعَاجِزٖينَ اُو۬لٰٓئِكَ فِى الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٩﴾ قُلْ اِنَّ
رَبّٖى يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ
مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقٖينَ ﴿٤٠﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ
جَمٖيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ﴿﴾

Sh:»3965

﴿٤١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ الْجِنَّ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤٢﴾ فَالْيَوْمَ لَايَمْلِكُ

بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا
عَذَابَ النَّارِ الَّتِى كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٣﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ
اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ اَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا
كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُكُمْ وَقَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّٓا اِفْكٌ مُفْتَرًى وَقَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٤٤﴾ وَمَٓا
اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَٓا اَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ
﴿٤٥﴾ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَٓا اٰتَيْنَاهُمْ
فَكَذَّبُوا رُسُلِى فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Halbuki ne mallarınız ne de evlâdlarınız değildir sizi huzurumuza yaklaştıracak olan, ancak iyman edip salâh ile iş gören, işte onların amellerine karşı kendilerine kat kat mükâfat vardır. Ve onlar Cennet şehnişinlerinde emniyyet içindedirler 37 Âyetlerimizi hukümsüz bırakmak için yarış ederek

çalışanlar ise hakkın huzuruna onlar azâb içinde ihzar edileceklerdir 38 De ki hakıkaten rabbım kullarından dilediği kimseye rızkı hem döşer hem sıkar ve her neyi hayra sarfederseniz o ona halef de verir, hem o, rızık verenlerin en hayırlısıdır 39 O gün ki hep onları birlikte mahşere toplıyacağız, sonra Melâikeye diyeceğiz: şunlar size mi tapıyorlardı? 40 Demişlerdir: zati sübhanına arzı tenzih ederiz, sensin onlara karşı ekserisi onlara inanmışlardı 41 İşte o gün ba'zınız ba'zınıza ne bir menfeate, ne de bir zarara mâlik olamaz ve o zulmedenlere deriz: tadın bakalım o yalan deyip durduğunuz ateşin azâbını 42 Karşılarında açık beyyineler halinde âyetlerimiz tilâvet olunduğu zaman o zalimler: «bu başka değil, sırf sizi atalarınızın taptığı ma'budlardan men'etmek isteyen bir adam» dediler ve «bu (Kur'an) başka bir şey değil, sırf uydurulmuş bir iftira» dediler ve o küfredenler hak kendilerine geldiği vakıt bu apaâçık bir sihirden başka bir şey değil, dediler 43 Halbuki biz onlara öyle ders alacakları kitablar vermedik ve kendilerine senden evvel bir nezîr de göndermedik 44 Onlardan evvelkiler de tekzib etmişlerdi, hem bunlar onlara verdiklerimizin onda birine ermediler, Resullerimizi tekzib ettiler de nasıl oldu inkârım? 45

39.

﴿قُلْ اِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ﴾ .

Bu bir şahsısta iki vakta nazaran, yukarıki de muhtelif iki şahsa nazarandır. Onun için tekrar yoktur

﴿وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ hem o hayrürrazikîndir. Çünkü diğerleri hakikaten râzık değil, onun

rızkını iysale vasıtadır.

44. ﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ﴾ Kendilerine senden evvel bir

nezîr de göndermedik - ya'ni o yaptıkları şirkler ne bir kitaba müsteniddir, ne de bir Peygambere, müşrikliği ihdas

edenler Peygamber değildi, yoksa daha evvel İsmail ve İbrahim gönderilmemiş değildir. Onun için burada böyle buyurulması ileride « وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ » buyurulmasına münafi değildir.

﴿٤٦﴾ قُلْ اِنَّمَٓا اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ اَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى
ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ
يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٧﴾ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ
اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٨﴾ قُلْ
اِنَّ رَبّٖى يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٩﴾ قُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ
وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٥٠﴾ قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَٓا
اَضِلُّ عَلٰى نَفْسٖى وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحٖٓى اِلَىَّ رَبّٖى اِنَّهُ سَمٖيعٌ
قَرٖيبٌ ﴿٥١﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ
قَرٖيبٍ ﴿٥٢﴾ وَقَالُٓوا اٰمَنَّا بِهٖ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ
بَعٖيدٍ ﴿٥٣﴾ وَقَدْ كَفَرُوا بِهٖ مِنْ قَبْلُ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ
مَكَانٍ بَعٖيدٍ ﴿٥٤﴾ وَحٖيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ
بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا فٖى شَكٍّ مُرٖيبٍ ﴿﴾

Sh:»3968

Meali Şerifi

De ki: size sâde bir tek nasıhat edeceğim şöyle ki: Allah için ikişer üçer ve teker teker kalkarsınız, sonra da iyi düşünürsünüz, arkadaşınızda cinnetten eser yoktur, o yalnız şiddetli bir azâbın önünde sizi sakındıracak bir Peygamberdir 46 De ki: ben sizden ücrete dâir bir şey istersem o sırf sizin kendiniz içindir, benim ecrim ancak Allaha aiddir ve Allah her şey'e şâhiddir 47 De ki hakıkaten rabbım hakkı fırlatır allâmül'guyubdur 48 De ki: hak geldi, bâtılın önü de kalmaz sonu da 49 De ki: eğer ben yanılırsam yalnız kendime kalarak yanılırım ve eğer hidayeti bulmuşsam bilmeli ki rabbımın bana vahiy vermesiyledir, çünkü o yakındır, işitir, işittirir 50 Görsen o telâşa düştükleri vakıt, artık kaçamak yoktur' yakın yerden yakalanmışlardır 51 Ve «iyman ettik ona» demektedirler, fakat onlara uzak yerden el sunmak nerede? 52

Halbuki evvel ona küfretmişlerdi, uzak yerden gaybe taş atıyorlardı 53 Artık kendileriyle arzularının arasına

sed çekilmiştir, tıpkı bundan evvel emsallerine yapıldığı gibi, çünkü hepsi işkilli bir şek bulunuyorlardı 54

48. ﴾اِنَّ رَبّ۪ى يَقْذِفُ بِالْحَقِّ﴿ Hakkı fırlatır, ya'ni kullarından dilediğinin kalbine

indirir, yâhud bâtılın tepesine endaht eder de onun beynini parçalar, yâhud âfâka neşreder, bu surette islâmın intişarını va'd olur. Netekim 49. ﴾جَٓاءَ الْحَقُّ﴿ hak geldi, ya'ni islâm geldi, şirk muzmahill olacak. 50. ﴾قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَٓا اَضِلُّ عَلٰى نَفْس۪ى﴿ Bunda Peygamberin

de kendi kendine ictihad ile hareket ettiği takdirde hata edebileceğine delâlet vardır. 51. ﴾اِذْ فَزِعُوا﴿ o telâşa ve dehşete düştükleri vakıt - ölüm

Sh:»3969

veya haşır dehşeti veya «Bedr» telâşesi 52.

﴾وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَع۪يدٍ﴿

TENAVÜŞ, tenavül, el atmak, el sunmak demektir.

MEKÂNIBAÎD, ya'ni iymanın faide vereceği teklif zamanı, teklif dünyası geçdikten, azâb gelip çattıktan sonra iyman, iymanı yeis faidesizdir. 54. ﴾شَكٍّ مُر۪يبٍ﴿ Reyb veren şekk, ya'ni bir çok kimseleri

de şübheye düşürmek isteyen veya kendi içlerini de rahatsız eden işkilli, tühmetli şekk, bütün o zalimlerin, kâfirlerin Âhırette böyle dehşetli azâba yakalanacaklarını va'd eden bu âyetler, gerek Peygamber ve gerek mü'minler için büyük bir müjde ve bütün ıbadullah için bir ni'met olduğu cihetle bunu müteakıb sûrei «Fâtır» ın da hamd ile başlaması ne kadar güzel olmuştur.

٣٥ سُورَةُ فَاطِرٍ

«Fâtır» veya «Melâike» sûresi denilen bu Sûre dahi mekkîdir.
Âyetleri - Son Medenî ve Şamî ta'dadında kırk altı, bâkısinde kırk beştir.
Kelimeleri - Yedi yüz yetmiş yedidir.
Harfleri - Üç bin yüz otuz.

Fasılası - ا ٠ ب ٠ ز ٠ د ٠ ن ٠ م ٠ ر harfleridir.

Bu Sûrei celîle, sûrei «Sebe'» de halkı cedidi inkâr eden kâfirlerin rağmine islâm ile yeni bir âlemin yaradılmakta olduğunu tebşir ediyor gibidir ki ilk âyeti ile vechi tesmiyesi de anlaşılmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ
رُسُلًا اُولٓى اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُ
اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ
رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿﴾

Sh:»3971

﴿٤﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَاِلَى اللّٰهِ
تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٥﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا
تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٦﴾ اِنَّ
الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا اِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا
مِنْ اَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٧﴾ اَلَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hamd Allaha, o Gökleri, Yeri yaratan ve Melâikeyi kılan fâtıra: kanadlı kanadlı elçiler, ikişer üçer dörder,

halkte dilediği kadar ziyade eder, hakıkat Allah her şey'e kadirdir 1 Allah, insanlara rahmetinden her neyi açarsa onu tutacak, kısacak yoktur, her neyi de tutar kısarsa onu da ondan sonra salacak yoktur, öyle azîz, hakîm odur 2 Ey insanlar! Allahın üzerinizdeki ni'metini anın, Allahın gayrı bir hâlık mı var? Size Gökden ve Yerden rızık verir, başka tanrı yok ancak o, o halde nasıl çevirilirsiniz? 3 Ve eğer seni tekzib ediyorlarsa bundan evvel bir çok Resuller de tekzib olundu, bütün işler Allaha irca' olunur 4 Ey insanlar! Haberiniz olsun ki Allahın va'di muhakkak haktır, sakın o Dünya hayat sizi aldatmasın ve sakın o mağrur Şeytan sizi Allaha da

Sh:»3972

mağrurlandırmasın 5 Haberiniz olsun ki Şeytan size düşmandır, siz de onu düşman tutun, çünkü o etrafına toplanan hizbini ancak eshabı Saîrden olsunlar diye da'vet eder 6 Küfredenler, onlar için şiddetli bir azâb var, iyman edib salih ameller işliyenler, onlar için de bir mağrifet ve büyük bir ecir var 7

1. ﴿فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ Göklerin ve Yerin fâtırı - ya'ni bütün âlemi yokken yaradan fıtratını ibtida ibda' eden, yâhud yaran, ademden vücûde çıkaran ve yine yaracak, « اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ » ve « اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْ » hukmünü icra edecek olan.

Sûrei «En'am» da dahi geçtiği üzere « فطر » esasen yarmak ma'nâsınadır. Ragıb uzunluğuna yarmak der, bundan bir misal sebketmeksizin ilk olarak yaratmak ma'nâsına mütaaref olmuştur. Bu ma'nâca fâtır, iycadı evvele nâzırdır. Ve mâzıy ma'nâsına olacağı için izafeti ma'neviyye olarak ma'rife olup lafzai celâleye sıfat olmuştur. Bu surette Âhırete, neş'eti saniyeye işareti, intikalî ve istidlâlî olmuş olur. Maamafih ba'zı müfessirînin dediği gibi yarmak ma'nâsından fâıl olması da melhuzdur. Bu surette biz bundan « اذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ » mantukundaki infitarı da anlamak isteriz ki bunda icadı uhrevî dahi tensıs olunmuş olur. Ancak yaradacak demek olan bu ma'nâ istikbale âid olduğu için fâtır, âmil olarak izafeti lafzıyye olacağından ta'rif iktisab etmez ve Allah ismine sıfat olamamak lâzım gelir. O halde iki ıhtimal kalır: birisi bedel yapılmak, birisi de « مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ » gibi istımrar ve sebat kasdolunarak mazıy ve istıkbale şamil olmaktır. En münasibi de budur. O halde hem icadı evveli ve hem icadı saniyi tazammun ederek ma'nâ işaret ettiğimiz gibi şu olur: Semavat ve Arzı yaran ve yaracak olan, Dünyayı yarattığı gibi Âhıreti de yaratan ﴿جَاعِلِ الْمَلٰئِكَةِ رُسُلًا﴾ ve Melekleri elçiler yapan - ya'ni kendisinden kullarının şuurlarına tebliğ vasıtaları, Peygamberlere vahiy, salihîne ilham, akıllara

Sh:»3973

fikri savab getiren vasıtalar, yâhud kudretinin âsârını halkına iysal edici vasıtalar kılan, öyle ki « اُولٓى اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ » ikişer, üçer ve dörder müteaddid ecnihalı -

ECNİHA, cenahın cem'idir. Cenah da kanad demektir. Ma'ruf olan budur. Bir şey'in kanat ve kol gibi şu'belerine ve cihetlerine dahi ıtlak olunur. Melâikenin cenahlarının hakikati ve keyfiyyeti nasıl olduğunu ise Allah bilir. Maamafih cihet ile te'vil edenler de olmuştur. İfadenin siyakından anlaşıldığına göre burada zikrolunan adedler ta'yin ve tahsıs için değil, çokluğu beyan içindir. Binaenaleyh dörtten yukarı yok demek değildir. Filhakıka Buharî, Müslim, Tirmizî « لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى »

âyetinde İbni Mes'ud Hazretlerinden rivayet etmişlerdir ki Resulullah Cibrili altı yüz kanadla görmüştür. Tirmizînin Hazreti Aişeden rivayetine göre de Resuli ekrem sallallahüaleyhi vesellem Cibrili kendi suretinde ancak iki def'a görmüştür. Bir kerre Sidrei müntehanın yanında bir kerre de Ciyad içinde ki altı yüz kanadı vardı, ufku seddetmişti اهـ. Filvakı' dörtten ziyade olabileceğini de anlatmak için buyuruluyor

ki ﴿يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَايَشَآءُ﴾ halkta dilediği kadar ziyade eder - Binaenaleyh

Melâikenin kanadlarını daha ziyade yapabileceği gibi, diğer mahlûklarında da dilediği ziyadeyi yapabilir. Meselâ güzel yüzler, güzel sesler, güzel saçlar, güzel hatlar, gözlerde melâhat, kamette letafet surette tenasüb, a'zâda tamamlık, kuvvette şiddet, akılda kesginlik, reiyde cezalet, kalbde şecaat, nefiste semahat, lisanda talâkat, tekellümde liyakat, işte beceriklilik ilh... Neler, ne kemaller, ne ziyadelikler yaratır. Binaenaleyh Allahın yaradışını mahdud suretlerle tahdide kalkışmamalıdır.

﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ﴾ şübhesiz ki Allah, her

şey'e

Sh:»3974

kadirdir. Onun için 2. ﴿مَا﴾ - şartıyye ﴿يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ﴾ Allah,

insanlara rahmetinden her neyi açarsa - rahmeti hazînesinden her hangi bir rahmeti, maddî veya ma'nevî

her hangi lûtf-ü ni'meti açar salıverirse ﴿فَلَا مُمْسِكَ لَهَا﴾ artık onu, o rahmeti başka tutacak

yoktur. - Yağar da yağar, feyzı ilâhî coşar da coşar. ﴿وَمَا يُمْسِكْ﴾ her neyi de tutarsa

﴿فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ﴾ onu da ondan başka salacak yoktur.

﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve o öyle azîz öyle hakîmdir. - Azîz, irâdesine kudretine karşı

gelinmek ihtimali yok, hiç bir kayd-ü şartın te'siri altında bulunmıyan, hiç bir kanun ile mukayyed olmıyan, istediği harikayı yapan galibi gayri mağlûbdur. Bununla beraber hakîmdir de ızzet ile fâıl olduğu gibi hikmet ile de fâıldir. Sun'undan hikmetler, kanunlar çıkar, bu sâyede ılimler fenler edinilerek esbabına teşebbüsle ni'metlerine irilir. Izzeti hududuna yanaşılmaz, ya'ni hikmeti âsârından sa'y-ü kesb ile istifade edilir. Izzet ve rahmetiyle Peygamber, kitab gönderir, hikmetiyle din ve ılim öğretir. 3.

﴿يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ ey insanlar: bütün

insanlar! Allahın üzerinizdeki ni'metini düşünün - düşünün ki sizi ızzet ve hikmetinden müstefid etmek

üzere mazheri emanet olan insan yaratmış ﴿هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ﴾ Allahın gayrı bir

hâlık mı var? - Ne için siz onun ni'metini düşünmeyip, Allah için çalışmayıp da başkalarına kul olacaksınız

﴿يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ﴾ o size Gökten ve Yerden rızk veriyor - eğer o,

vermezse diğer vasıtaların hepsi hukümsüz kalır, çünkü şimdi geçtiği üzere onun imsâk ettiğini

başkasına

Sh:»3975

koyuveremez ﴿لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ﴾ ondan başka kulluk edilecek Tanrı yok

﴿فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ﴾ o halde siz nasıl çevrilirsiniz - nasıl olur da ona şirk koşar, başkalarına tapasınız? 4. ﴿وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ﴾

- Bu âyet Peygambere tesliyettir. 5. ﴿اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ﴾ Allahın va'dı muhakkak haktır.

- Âhıret gelecek, o mücazat ve mükâfat her halde olacaktır. O halde

﴿فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۜ﴾ sakın Dünya hayat sizi mağrur etmesin, aldatmasın - bu gün keyfimize bakalım da yarın ne olursa olsun demeyin. Dünyaya dalıp da uhrevî vazifelerinizi

unutmayın, Dünya için Âhıretinizi fedâ etmeyin, çünkü gençlik uçup ihtiyarlık çöktüğü gibi Dünya her ne olsa bir ru'ya gibi gelir geçer, Âhıret, ebedî olmak üzere gelir çatar

﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ﴾ ve sakın o çok aldatıcı mağrur Şeytan sizi Allah ile de

aldatmasın, Allaha da mağrur etmesin - ya'ni Allah kerîmdir, Allah gafûr, rahîmdir, Allah her şey'e vekîldir

diyerek günahlara, atâletlere, sefahetlere sevk etmesin, vazifelerinizi sui isti'mal ettirmesin. Filvaki' Allah

öyledir. Fakat öyledir diye mağrurlanmak, Allah saygısını duymamak ızzet-ü celâlini hisaba almamak,

Allahın ıkabını tanımamak gibi bir cinayet ve aynı zamanda Allahın iyman ile çalışan sâlih kullarına mev'ud

olan ni'metlerinden mahrumiyyettir. Çünkü küfür ve küfrân edenlere şiddetli azâb, iyman ile sâlih amellere

çalışanlara mağrifet ve büyük ecir vardır. Bunu mukayese ile takrir için buyuruluyor ki:

﴿٨﴾ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُٓوءُ عَمَلِه۪ فَرَاٰهُ حَسَنًاۜ فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ
يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۘ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍۜ اِنَّ
اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴿﴾

Sh:»3976

﴿٩﴾ وَاللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُث۪يرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ اِلٰى
بَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ كَذٰلِكَ النُّشُورُ ﴿١٠﴾

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ
الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ
عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ اُولٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١١﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ
تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا
تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖٓ اِلَّا فِى
كِتَابٍ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿١٢﴾ وَمَا يَسْتَوِى الْبَحْرَانِ
هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَٓائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ
تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ
فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴿﴾

Sh:»3977

﴿١٣﴾ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِاَجَلٍ مُسَمًّى ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ
الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٤﴾

اِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَٓاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ
وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Ya artık o kimse de mi ki? Kötü ameli kendisine allanmış pullanmış da onu güzel görmüş, şübhe yok ki Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola çıkarır, o halde nefsin onlara karşı hasletlerle geçmesin, çünkü Allah onların bütün san'atlerini bilir 8 Allah odur ki rüzgârları göndermiştir, derken bir bulut kaldırır, derken onu ölmüş bir beldeye sevk etmişizdir, derken onunla Arza ölümünden sonra hayat vermekteyizdir, işte nüşur böyledir 9 Her kim ızzet istiyorsa bilsin ki ızzet tamamiyle Allahındır, ona hoş kelimeler yükselir onu da ameli sâlih yükseltir, kötülükler kuranlara gelince onlara şiddetli bir azâb vardır, ve onların tuzakları hep tarmar olur 10 Hem Allah sizi bir topraktan, sonra bir nufteden yarattı, sonra sizi çiftler kıldı, onun ılmine ıktiran etmeksizin ne bir dişi hâmil olur ne de vaz'eder, bir yaşatılana çok ömür verilmek de, ömründen eksiltmek de behemehal bir kitabda yazılıdır, şübhe yok ki o Allaha göre kolaydır 11 Hem iki deniz müsavi olmuyor, şu tatlı, hararet keser, içerken kayar, şu da tuzlu, yakar kavurur bununla beraber her birinden

Sh:»3978

bir taze et yersiniz ve bir ziynet çıkarır giyinirsiniz, gemileri de görürsün onda yarar yarar giderler, fadlından nasîb arayasınız diye ve gerek ki şükredesiniz 12 Geceyi gündüze sokuyor, Şems-ü Kameri ram etmiş her biri (müsemmâ bir ecele) mukadder bir gayeye akıp gidiyor, işte bu gördüklerinizi yapan Allah, rabbınız, mülk onun, ondan beride çağırdıklarınız bir kıtmîr idare edemezler 13 Kendilerine duâ ederseniz duânızı

işitmezler, işitseler bile size cevabını veremezler, Kıyamet günü de şirkinize küfrederler, sana bir habîr gibi haber veren olmaz 14

8. ﴿اَفَمَنْ﴾ ya artık o kimse de mi ki - « فـا » aşağı yukarıya tefrı', « همزه » de bu tefrıı inkâr içindir, haber mahfuztur. Ya'ni iyman edip sâlih ameller yapan kimselere mağrifet ve büyük bir ecir var diye onun zıddı olan o mağrur kimse de mi onun gibi olacak ki ﴿زُيِّنَ لَهُ سُوٓءُ عَمَلِهِ﴾ kendisine kötü ameli tezyin edilmiş, hırsı şehvetle allanmış pullanmış cazibeli, hem zevkına, hem menfeatine uygun sonu iyi gelecek bir amel gibi hoş gösterilmiş ﴿فَرَاٰهُ حَسَنًاۜ﴾ de onu güzel görmüş - vehm-ü hevası aklına galebe etmiş, şehevatının humarı gönlünü gözünü bürümüş.

استقى حتى ترانى حسنا عندى القبيح

öyle içerim ki nihâyet beni görürsün: çirkin ındimde güzel diyen bedmest gibi tersi dönmüş, bâtılı hak, kötüyü iyi, fenalığı güzel görür olmuştur. İşte Dünya hayata mağrur olan bu hâle geleceği gibi Allah gafûr diye masıyete ısrar eden mağrurlar da bu hâle gelir. Bir insan böyle kötüyü iyi görecek kadar da şaşgın ve vicdansız nasıl olur diye hayret etme ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ﴾ çünkü Allah ﴿يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدٖى مَنْ يَشَٓاءُۘ﴾ dilediğini şaşırtır, dilediğini de yola yatırır.

-

Sh:»3979

Peygamberlerine ve onlara uyanlara hidayet verdiği gibi Şeytanlara ve onlara uyanlara da delâlet verir.

﴿فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍۜ﴾ onun için nefsin onlara hasretlerle teessüflerle geçmesin - üzülme de vazifene bak ﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾

Allah onların ne san'atler yaptıklarını ve yapacaklarını da bilir - ya'ni onları ibtida öyle şaşırtması, hikmetsiz ve sırf cebrî olmadığı gibi sonunda da yaptıklarını yanlarına bırakacak değildir. - Şübhe yok ki kötüyü iyi gören akıbetinde iyilik görecek değildir. Elbette onlar ameli sâlih yapan mü'minler gibi mağrifet ve ecre nâil olacak değiller, bir gün gelip belâlarını bulacaklardır. Ya o nasıl ve ne zaman olacak denilirse bunun bir inkılâb ve nüşur ile olacağı anlatılmak üzere buyuruluyor ki 9.

﴿وَاللّٰهُ الَّذٖٓى اَرْسَلَ الرِّيَاحَ﴾ ilâ - ﴿كَذٰلِكَ النُّشُورُ﴾ işte nüşur da böyledir. - Böyle bir inkılâb ile durgun hevaları harekete getirerek Semâya yükselecek bulutlar gibi kabiliyyetli anasırı feveran ettirerek faideli rüzgârlara benzer ilâhî bir cereyanın sevk-u idaresiyle bir ölü beldeye nasıl bir hayat veriliyorsa hisab için ölülerin dirilmesi demek olan nüşur, ya'ni ba's ba'delmevt de işte öyle bir kıyam ve kıyamet iledir. (Nüşur kelimesi için Sûrei Furkana bak).

10. ﴿مَنْ كَانَ يُرٖيدُ الْعِزَّةَ﴾ Her kim ızzet istiyorsa - zillet ve hakaretten kurtulup şerefli, haysiyyetli, kuvvetli olmak arzu ediyorsa ﴿فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمٖيعًاۜ﴾ bilsin ki ızzet

temamiyle Allahındır. - Dünyada da Allahındır, Âhırette de Allahındır. - Binaenaleyh ızzet istiyen şuna buna tapmakla kendisini zelîl etmemeli, hepsini geçip Allaha yükselmelidir. Fakat

﴾اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ﴿ ona hoş kelimeler yükselir.

KELİMİ TAYYİB, başta kelimei tevhid: « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » olmak üzere tesbih, tahmid, tekbir, duâ, istiğfar ve ezkâr gibi hoş kelimelerin hepsine şâmildir. Ve bunların Arşı ilâhîye yükselip de « اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفٖى عِلِّيّٖينَ » buyurulduğu üzere makbul ameller defterine yazılması ancak bunları tehakkuk ve tasdık ettirecek sâlih amellere ıktıran ile olur. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden varid olduğu üzere « سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ » kelimi tayyibdir. Bir kul bunu dediği vakıt Melek onunla Semaya çıkar, onu vechi Rahmana arz eder, fakat ameli sâlih olmazsa kabul olunmaz. Yine hadîste varid olmuştur ki: Allah tealâ bir kavli amelsiz kabul buyurmaz ve kavli de ameli de niyyetsiz kabul buyurmaz, kavli, ameli, niyyeti de ancak sünnete isabet ile kabul buyurur. Hâsılı ızzete nâil olmak kavlî ve fi'lî güzel taat ile olur. Yoksa gurur ve atalet, şeytanet ve seyyiat ile değil, çünkü ﴾وَالَّذٖينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ﴿ seyyiat, türlü türlü kötülüklere tedbir alan, şeytanet ve entrika ile uğraşanlara veya müraîlik yapanlara gelince ﴾لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌ وَمَكْرُ اُولٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ﴿ dur. - Kureyşin dârünnedvede Peygambere yapmak istedikleri mekirler gibi bozuk çıkar, başlarına geçer.

Allahın ızzeti ve ba's-ü nüşurun sıhhati diğer âyetle de tavzıh olunarak buyuruluyor ki:

11. ﴾وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ الخ﴿ - Bu öyle bir hakıkattir ki maymundan yaratıldıklarını iddia edenler bile daha evvel topraktan, sonra da bir nutfeden geldiklerini inkâr edemezler. Silsilei istidlâlde bir halka daha i'tiraf etmiş olur. Bütün bunlar Allah tealânın tabiatler üzerindeki ızzet ve hâkimiyyetini gösterir. Netekim ﴾ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًا﴿ sonra sizi çiftler yaptı - o nutfeden sâde erkek değil, dişiler de yaptı ve izdivac kanununu vaz'eyledi, hem bunları

yapıp da bırakıvermedi ﴾وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ﴿ her

hangi bir dişinin hamli ve vaz'ı hamli hep onun ılmiyledir. - Binaenaleyh gizli günah yapmak istiyenler de bilmelidirler ki Allah yaptıklarını bilir ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ﴾ ve ne yaşatılana çok ömür verilmesi ﴿وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖٓ﴾ ne de ömründen eksiltilmesi - ya'ni doğmadan ölmesi veya az yaşaması veya yaşadıkça ömrünün tükenmesi - olmaz ki ﴿اِلَّا فٖى كِتَابٍۜ﴾ her halde bir kitabda yazılı olmasın - ya'ni hiç birisi gelişi güzel bir tesadüf ile değil, her biri behemehal ılmi ilâhîde mukadder ve levhı mahfuzda yazılmış olarak vakı' olur. Bu kadar cüz'iyyat nasıl ma'lûm olabilir diye istib'ad de etmemelidir. ﴿اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسٖيرٌ﴾ çünkü o, Allaha göre kolaydır, onun için ona göre ba's de kolaydır. 12. ﴿وَمَا يَسْتَوِى الْبَحْرَانِۗ﴾ bu da tabiatin hâkim olmadığını isbat eder. - Burada mü'min ile kâfirin veya dâri islâm ile dâri küfrün de temsil tarikıle farkına bir işaret vardır. Biri tatlı biri acıdır. ﴿لَحْمًا طَرِيًّا﴾ taze et -evet, acı denizde tatlı balık oluyor, acı sularda da. Demek ki muhîtin tabiati fevkında hâlikın te'siri böyle de görülüp duruyor ﴿وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَاۚ﴾ giyineceğiniz bir hılye, bir ziynet de çıkarıyorsunuz - inci mercan gibi takılan ziynetler. Lâkin bunların tatlı sulardan çıkarıldığı ma'lûm olmadığına göre « من كل » kaydine raptı, cayi nazar olmuştur. 13. ﴿يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ﴾ bu da ızzeti ilâhiyyenin zaman üzerinde dahi hâkim olduğunu ve bütün inkılâbatın onun hukmiyle cereyan ettiğini gösterir.

Sh:»3982

Hulâsa

﴿ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُۜ وَالَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمٖيرٍۜ﴾

KITMÎR, esasen hurma ile çekirdeğinin arasındaki ince zar veya çekirdeğin arkasındaki ince pürüz demek olup sonra hakîr ve küçük olan şeyler de mesel olmuştur. Netekim lisanımızda «Nıkır Kıtmır» diye ma'ruftur. 14. ﴿وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبٖيرٍ﴾ Sana bir habîr gibi, ya'ni habîr olan Allah gibi haber veren olmaz, Allahdan başkası Peygamberlik veremez.

﴿١٥﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ اِلَى اللّٰهِۚ وَاللّٰهُ هُوَ
الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٦﴾ اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍۚ
﴿١٧﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٨﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ
اُخْرٰىۜ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ
ذَا قُرْبٰىۜ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَۜ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖۜ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ
﴿١٩﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُۙ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ
وَلَا النُّورُۙ ﴿﴾

Sh:»3983

﴿٢١﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُۚ ﴿٢٢﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَٓاءُ
وَلَا الْاَمْوَاتُۜ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَمَٓا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي
الْقُبُورِ ﴿٢٣﴾ اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ
بَشِيرًا وَنَذِيرًاۜ وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٥﴾ وَاِنْ
يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۚ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ اَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا
فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey insanlar! sizsiniz hep Allaha muhtac fukara, Allah ise zengin o, hamd ile öğülecek veliyye ni'met o 15

Dilerse sizi giderir ve yeni bir halk getirir ve Allaha göre bu zor bir şey değildir 16 Hem günah çeken bir nefis, başkasının günahını çekmiyecek, yükü ağır basan onun yükletilmesine çağırsa da ondan bir şey yüklenilmiyecek, isterse bir yakını olsun, fakat sen ancak o kimseleri sakındırırsın ki gaybde rablarının haşyetini duyarlar, namazı dürüst kılarlar, temizlenen de sırf kendisi için temizlenir, nihayet gidiş Allahadır 17 Ne kör ile gören, müsavi olur 18 Ne zulümat ile nûr 19 Ne de zıll ile harûr 20 Ölüler de müsavi olmaz diriler de, gerçi Allah her dilediğine işittirirse de sen kabirlerdekine işittirecek değilsin 21 Sen sade bir nezîrsin 22 Muhakkak ki seni hakk ile hem

Sh:»3984

bir beşîr hem bir nezîr gönderdik, hiç bir ümmet de yoktur ki içlerinde bir nezîr geçmiş olmasın 23 Seni tekzib ediyorlarsa bunlardan evvelkiler de tekzib etmişlerdi, onlara Peygamberleri beyyinelerle, suhuflarla

15. ﴿اَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ اِلَى اللّٰهِ﴾ Sizsiniz Allaha muhtac fukara «

اَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ » cümlesinde müsnedin ta'rifi kasr ifade eder. Ya'ni din ve ıbadet Allahın ihtiyacı değil, insanların ihtiyacıdır. Hem mahlûkat içinde Allaha ihtiyacı en çok fukara, sâde insanlardır. İnsan «

خُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا » mantukunca zaıyf olarak yaradılmış olmakla hangi mertebede olursa

olsun hiç bir zaman Allaha ihtiyacdan kurtulamıyacağı gibi emaneti hâmil olan insan ruhunun duyduğu ihtiyac o kadar çoktur ki onun yanında sair mahlûkata fakîr bile denmez. İnsanın bu ihtiyacını tatmin etmek

için de Allahdan başka ma'bud bulunmaz. Başkaları bir kıtmîre bile malîk değil ﴿وَاللّٰهُ﴾ Allah ise

﴿هُوَ الْغَنِىُّ﴾ ganiyy o - hiç bir ihtiyacı olmıyan ve her şeyden müstağni, tam ma'nâsiyle zengin

ganiyy o, yalnız odur. O sizin ıbadetinize muhtac olmadığı gibi bütün ıhtiyaclarınızı tatmin edebilecek

kudrete de mâliktir öyle amma bakalım korur gözetir mi dersiniz? Hem ﴿الْحَمِيدُ﴾ hamîd o -

hamd-ü şükr ile kendisine ta'zîm ve ıbadet olunacak veliyyi ni'met de ancak odur. Hakıkatte ondan başka mün'ım, ondan başka şayanı hamd-ü ta'zîm yoktur. Onun için dilediklerinizi verirse ancak o verir, hem o, kendisine hamd ettirmesini bilir. O öyle ganiy, hamîddir ki 16.

﴿اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ dilerse sizi giderir de yep yeni bir

halk getirir. - Hamdetmek istemiyen siz nankörleri def' eder de yerinize hiç bilmediğiniz

Sh:»3985

başka bir kavm, hamdedecek bir Devlet getirir, yâhud Yer yüzünde bütün insanları ifna eder, siler süpürür de hiç görülmedik bam başka bir yeni mahlûk, tanımadığınız bir âlem yaratır 17.

﴿وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ﴾ ve Allaha göre bu: olmaz bir şey de değildir. - Çünkü «

اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » bununla beraber

Allah tealânın adaleti ıhtar olunarak buyuruluyor ki 18.

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى﴾ hem vizir çeken bir nefis diğerinin vizrini çekmez.

-

VİZR, ağırlık, ağır yük, ağır günâh, vebâl demektir. Burada günâhın cezasının ağırlığı demektir. Herkes

kendi günâhından mes'ul olur. Kendi günâhının cezasını çeker, netekim «her koyun kendi bacağından

asılır» deriz. Zalimlerin, cebâbirenin yaptığı gibi birinin günâhı diğerine yükletilmez, Ankebut Sûresinde «

وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ » buyurulmuş olması da buna münafi

değildir. Çünkü o hem dall hem mudıll olanlar hakkındadır. Başkasını da sapıtmağa çalışanlar hem

dalâletlerinin, hem ıdlâllerinin vizrini çekerler ki ikisi de kendi vizirleridir. Netekim « مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَلَهُ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا » her kim bir kötü âdet çıkarırsa ona hem onun vizri hem de onu işliyenlerin vizri vardır.» Hadîsi de böyledir. Ya'ni diğer işliyenler çekmiyecek demek değil, o onların hepsi kadar da fazla çekecek demektir. Demek ki birisi şunu şöyle yap da günâhı varsa benim boynuma olsun diye kefalet ederek diğerini bir günâha sokarsa o boynuna aldığı günahı çekmiyecek değildir. Ancak sevkettiği kimseyi kurtarmış olmıyacak, onun çekeceğini çekmiyecek, birisi aldandığının cezasını çekecek, birisi aldattığının cezasını çekecektir. Şu « مُثْقَلَةٌ » ta'birinde bunlara bir işaret de var gibidir ﴿وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا﴾ yükü ağır basan, çok ağır yük altında bulunan günahkâr bir nefis, yükünün başkası tarafından alınıp yüklenilivermesine çağırsa, yalvarsa da

Sh:»3986

﴿لَايُحْمَلْ مِنْهُ شَیْءٌ﴾ ondan hiç bir şey yüklenilmez. - Riza ve ıhtiyar ile de yüklenilmez, cebren de yüklenilmez. Çünkü o Kıyamet günü « لَاتَجْزٖى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ » günüdür. Lâ bey'un fihi velâhılâldir. ﴿وَلَوْ كَانَ ذَاقُرْبٰى﴾ gerekse bir yakını olsun - ya'ni çağıran veya çağırılan bir yakını bile olsa yine yüklenilmez o halde Allahın emaneti gibi Göklerin ve Yerin çekemediği ağır bir yükü yüklemiş olan insan bir de o emanete hıyanet ederek ve şunu bunu ıdlâl eyliyerek sen yap da günâhı benim boynuma olsun demek gibi başkalarının vizrini de boynuna almağa kalkışmamalı, diğer bir takımı da öylelere uyup günâhı varsa filânın boynuna diye kendini nâre yakmamalıdır. ﴿اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذٖينَ﴾ fakat ya Muhammed, sen bu inzarı ancak şol kimselere duyurur, ancak öyle kimseleri sakındırırsın ki ﴿يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ﴾ rablarına gaybde, ya'ni henüz huzuruna varmadan gıyabda haşyet beslerler, Allah korkusu, Allah saygısını duyar ﴿وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ﴾ da namazı dürüst kılırlar - « يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ » mısdakınca rablarının huzurunda likasına ereceklerine kani' olarak kılarlar. Ve bu suretle maddeten ve ma'nen temizlenirler. ﴿وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ﴾ temizlenen de ancak kendisi için temizlenir, fevzlanır. Bu işte vizir çekmenin tam zıddıdır. Ya'ni insanlar bu ikiden hali değildir. Ya vizir çekecekler veya vizirden temizleneceklerdir. Vizir çekenler başkasının vizrini çekmiyeceği gibi, nefislerini iymanı kâmil ve ahlâkı fadıla ve a'mali sâliha ile temizliyenler de sırf kendi menfaatlerine olarak temizlenmiş olurlar ﴿وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصٖيرُ﴾ öyle ya akıbet gidiş Allahadır. - Herkes ona

göre mükâfat veya

Sh:»3987

mücazatını alacaktır. 19. ﴿وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُۙ﴾ - bu cümle de mü'min ile kâfirin temsilî olmak üzere yukarı ki « وَمَا يَسْتَوِى الْبَحْرَانِۗ » üzerine ma'tuf denilmiş ise de « اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ » hukmünün tavzıhı siyakında istinaf olması bizce daha muvafıktır.

23. ﴿اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذِيرٌ﴾ sen ancak bir nezîrsin - bir habercisin, müseytır musallat değilsin, ya'ni, kasır, beşîr olmaktan ıhtiraz için değil, fi'len azâb me'muru olmaktan ıhtiraz içindir. Netekim buna tenbih için 24. ﴿اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًاۜ﴾ buyurulmuştur. ﴿وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ ve hiç bir ümmet yoktur bir nezîr geçmiş olmasın - şu halde Arabda da geçmiştir. Sûrei Kasasda beyan olunduğu üzere Tevrattan evvel kurunıûlâda geçmiştir, fakat kurûnıvustâda, ya'ni, Mûsâdan bı'seti seniyyeye kadar geçmedi.

﴿٢٧﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَخْرَجْنَا بِهِ
ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهَاۜ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ
اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٨﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَٓابِّ وَالْاَنْعَامِ
مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ كَذٰلِكَۜ اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُاۜ اِنَّ
اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ
تَبُورَۙ ﴿﴾

Sh:»3988

﴿٣٠﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِۜ اِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ
﴿٣١﴾ وَالَّذٖٓى اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ اَوْرَثْنَا

الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ
مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ
الْكَبِيرُ ﴿٣٣﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ
مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ
لِلّٰهِ الَّذِى اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٥﴾
اَلَّذِى اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا
يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ
لَا يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذٰلِكَ
نَجْزِى كُلَّ كَفُورٍ ﴿﴾

Sh:»3989

﴿٣٧﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ
الَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاۤءَكُمُ
النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Görmedin mi Allah yukardan bir su indirdi de onunla bir çok meyveler çıkardık: renkleri başka başka, dağlardan da yollar var, beyazlı kırmızılı, renkleri muhtelif, hem de kuzgûnî siyahlar 27 İnsanlardan: hayvanlardan, davarlardan da kezâlik türlü renklileri var, ancak Allah saygısını kullarından bilenler duyar, haberiniz olsun ki Allah azîz bir gafûrdur 28 O Allahın kitabını okur, ardınca gider olanlar ve namazı kılıp kendilerine merzuk kıldığımız şeylerden gizli ve açık infak etmekte bulunanlar her halde öyle bir ticaret umarlar ki hiç batmak ihtimali yoktur 29 Çünkü Allah ecirlerini kendilerine temamen ödedikten başka fadlından onlara ziyadesini verecektir, çünkü o hem gafûr hem şekûrdur 30 Kitablar içinde o sana vahyeylediğimiz kitab da önündekileri musaddık olmak üzere hak, ancak odur, her halde Allah, kullarına habîr bir basîr bulunuyor 31 Sonra biz o kitabı kullarımızdan süzdüklerimize mîras kıldık, onlardan da nefislerine zulmeden var, muktesıd: orta giden var, Allahın izniyle hayırlarda ileri geçenler var, işte büyük fadıl o 32 Adin Cennetleri: ona girecekler, orada ipektir 33 Ve şöyle demektedirler: "hamd olsun Allaha, bizden o huznü giderdi, hakıkaten rabbımız çok gafûr, şekûr 34

Sh:»3990

Fadlında bizi durulacak yurda kondurdu, burada bize yorgunluk gelmiyecek, burada bize usanç gelmiyecek" 35 Küfredenlere gelince: onlara Cehennem ateşi var: hüküm verilmez ki ölsünler, kendilerinden biraz azâbı da hafifletilmez, işte her nankörü böyle cezalandırırız 36 Ve onlar orada şöyle feryad ederler: "ya rabbenâ, bizleri çıkar, yapa geldiklerimiz gayri yarar bir amel yapalım" ya size düşünecek olanın düşüneceği kadar ömür vermedik mi ki, hem size Peygamber de geldi, o halde tadın, çünkü zalimleri kurtaracak yoktur 37

27. ﴿اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً﴾ - Burada yine Allah tealânın tabiat üzerinde tasarruf ve rübubiyyetini gösteren ve onu bir su gibi sebebi vahid altında muhtelif havass ve isti'dad ile muhtelif mezahirde muhtelif ecnas ve envaa ayıran iradesinin bir âyeti demek olan ıstıfa kanununun açık ve mühim bir ıhtar ve tatbikı vardır. ﴿فَاَخْرَجْنَا بِهٖ﴾ - gıyabdan tekellüme iltifattır. Ya'ni indirdik de obir su ile şunları çıkardık: ﴿ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهَاۜ﴾ renkleri muhtelif olmak üzere bir çok semereler, meyveler, mahsuller - demek ki onları çıkaran suyun tabiati değil, Allahın iradesidir ve semerelerin ıhtilâf ve tenevvüu hâlikın muradıdır. Ma'lûm ki muhtelif olan meyvelerin yalnız renkleri değil, daha bir çok havass ve tabiatleri de muhteliftir. Ancak renkleri pek zâhir olduğu için onların zikriyle diğerlerinden iktifa olunmuştur. Hem bu yalnız nebatta değil ﴿وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بٖيضٌ وَحُمْرٌ﴾ dağlardan da cüddeler, yol yol alacalar var -

CÜDED, « جيمك » zammiyle « جده » nin cem'idir. Cüdde, bir rengi diğer renkten ayıran yol gibi hattı fâsıl, netekim « جيمك » fethiyle cedde dahi cadde demektir. ﴿وَغَرَابٖيبُ سُودٌ﴾ ve kap kara, ya'ni koyu kuzgûnî siyah -

Sh:»3991

GARÂBÎB, « غينك » kesriyle « غربيب » in cem'ıdir. Gırbîb, siyahın şiddetlisi demektir ki te'kiden mübelagası için kullanılır. İşte dağların taşlarında ve topraklarında böyle yol yol muhtelif alacalarda sâde bir tesadüf eserinden ıbaret değil, hâlıkın bir tahsıys ve tasfiyesidir. 28.

﴿وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَٓابِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ كَذٰلِكَۜ﴾

insanlardan, hayvanlardan davarlardan da kezalik muhtelif renklileri vardır. - Bunlar da öyle surî ve ma'nevî mazhariyyetlere ayrılarak seçilmişlerdir. Öyle ki insanlar içinde ılmi olanlar, olmıyanlar vardır.

﴿اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَٓاؤُاۜ﴾ fakat Allah haşyetini, Allah korkusunu, Allah saygısını kulları içinden ancak ulemâ duyar - ancak Allahı bilenler o saygıyı hıssederler.

Ya'ni « اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذٖينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ » buyurulduğu üzere Allah saygısını müstemirren duyup da Peygamberin inzarından müstefid olacak ve binaenaleyh temizlenip korunacak olanlar Allahı celâl-ü cemaliyle sıfatı kemaliyle bilen ehli ılimdir. Çünkü bir şey hakkında saygı onun şanına olan bilgi ve bilginin derecesiyle mütenasib olur. Bir kulun da Allaha dair ılmi ne kadar kemalli ise hasyeti de o nisbette kâmil olur. Onun için Resulullah « اَنَا اَخْشَاكُمْ لِلّٰهِ وَاَتْقَاكُمْ »

demiştir. Niçin Allahı bilmek haşyete sebeb oluyor. ﴿اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾ çünkü Allah

bir azîz gafûrdur - yalnız bir gafûr değil, azîz bir gafûrdur. Sâde bir gafûr olsa idi, onu bilmek belki nazlanmağa, mağrur olmağa, hiç korkusuz ümid bağlanmağa sebeb olabilirdi. Fakat Allah yalnız gafûr rahîm değil, azîz, hiç bir sebebe mağlûb olmıyan, hiç bir kanun altına alınmak ihtimali bulunmıyan, dilediğini dilediği anda kahr-ü tedmir eden çok kuvvetli, çok azametli galib kahhar bir gafûrdur. Mağrifeti çok olduğu gibi ıkabı, intikamı da çok şiddetlidir. Onun için Allahı bilmiyenler her haltı ederler. Onu bir kul ne kadar iyi bilirse o kadar

Sh:»3992

çok saygılı o kadar çok ıhtiramlı olur. Bununla beraber ulemânın saygısı, haşyeti, korkusu ne kadar yüksek olursa ümidi de o nisbette çok olacağı unutulmamalıdır. Çünkü 29.

﴿اِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ الخ﴾ ya'ni Allahın kitabını vird ederek

okuyup içindekini ta'kıb eder olanlar ﴿وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ﴾ ve onlarla beraber namazı dürüst

kılıp ﴿وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ kendilerine merzuk kıldığımız

şeylerden gizli ve açık nasıl ıktiza ederse öyle infak edenlere, ya'ni Allahın kitabındaki ahkâmın icrası için

masraf yapıp zekât ve sadaka verenler ﴿يَرْجُونَ تِجَارَةً﴾ öyle bir ticaret ümid ederler ki

﴿لَنْ تَبُورَ﴾ asla batmak, iflâs etmek ihtimali yoktur 30.

tamamiyle ödeyecek, hem de fadlından artırıp ziyadesini verecektir. ﴿اِنَّهُ﴾ çünkü o - Allah

﴿غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ hem gafûr, hem şekûrdur. - Onun ızzetini saydıklarından dolayı mağrifetiyle günâhlarını bağışlar, hidmetlerinin fazlasıyla takdir edip saıylerini çok meşkûr kılar. Çünkü ızzet, küfr-ü küfrana karşı kahrı ıktiza ettiği gibi hidmet ve şükrana karşı da in'am ve ikramı ıktiza eyler. Şu halde Allaha en çok haşyeti olan ulemâ olunca Allahın kulları içinde en çok tekrim buyurduğu da ulemâ olmuş olur. Bu haysiyyetledir ki « رُتْبَةُ الْعِلْمِ اَعْلَى الرُّتَبِ » dir. Ilmin bu ehemmiyyeti de yalnız nazarî haysiyyetiyle değil, amelî haysiyetiyyledir. Zira yukarıda « وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ » buyurulduğu gibi burada da haşyet ve meşkûriyyetin bu haysiyyete ibtinası gösterilmektedir. Şimdi de ıstıfayi ilâhîde kitabların en güzîdesi Kur'an, ılmini vahyi haktan alan Peygamberler içinde de en güzîde Muhammed Mustafa,

Sh:»3993

ümmetlerin içinde en güzîdesi ümmeti Muhammed, onlar içinde de en güzîdesi hamelei Kur'an olan ulemâ olduğu ıhtar olunmak üzere buyuruluyor ki 31.

﴿وَالَّذٖى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ kitablar içinde sana vahy ile

gönderdiğimiz kitab işte ﴿هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ önündekileri

musaddık ve mümeyyiz olmak üzere hakk olan da ancak odur. Diğerlerinde onun tasdıkına ıktiran etmiyen

noktalar ma'mulünbih olamaz. ﴿اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِه۪ لَخَب۪يرٌ بَص۪يرٌ﴾ şübhe yok ki Allah, kullarına her halde habîr, basîrdir. - Bâtın ve zâhirleriyle bütün hususıyyetlerini muhîttır. Onun için seni lâyık görmese idi bunu sana vahyetmez, seni böyle hatemül'enbiya Muhammed Mustafa kılmazdı 32.

﴿ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ﴾ sonra o kitabı ya'ni Kur'anı

﴿الَّذ۪ينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَاۚ﴾ kullarımızdan ıstıfa eylediğimiz güzîdelere mîras kıldık - ya'ni senden sonra ona ümmetin olan kullarımız içinden seçip beğendiğimiz süzme kulları ona vâris kıldık, bu suretle ümmeti Muhammed ve en müterakkı en süzme ümmet olduğu gibi onlar içinde de en güzîdeleri hamelei Kur'an olarak Peygambere vâris olan ulemâdır.

﴿فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِه۪ۚ﴾ Ki onlar içinden de kimisi nefsine zalim - kitaba vâris olduğu halde gereği gibi tilâvet ile amel etmiyecek ﴿وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌۚ﴾ kimi de muktesıd, orta - gâh amel ediyor gâh etmiyor ﴿وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِۜ﴾ kimisi de Allahın izniyle hayırlarda ileri gider. - Hayırlar da öne geçer, imam pîşüva olur ki işte asıl vârisi Peygamberî olan «

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَۙ اُو۬لٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَۚ ف۪ي جَنَّاتِ النَّع۪يمِ»

medihasına mazhar bulunanlar onlardır. ﴿ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَب۪يرُۜ﴾ işte fadlı kebîr budur. - Böyle hayratta sabık olup ileri geçmektir.

Sh:»3994

Şöyle ki: 33.

﴿جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا﴾ الخ... - ﴿يُحَلَّوْنَ ف۪يهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًاۚ﴾ orada altın bileziklerden ziynetlenecekler, hem de inci, altın bilezikler.

Allahü a'lem: Dünyada o hayırları yapmak için ettikleri infakları kazanmalarına sebeb olan san'atler yükselmelerine vasıta olan sâlih amellerdir. Bundan dolayı olsa gerektir ki «san'at altın bileziktir» sözü bizde meşhur mesel olmuştur. İnci de safadan kinayedir. 35. ﴿دَارَ الْمُقَامَةِ﴾ ya'ni dârı ikamet, ikametgâh, vatanı ikamet, kalınacak yürd 37.

﴿اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ﴾ ya düşünüp anlıyacak kimsenin

düşüneceği kadar bir müddet sizi muammer kılmadık mı? - Tecribe zemanı dahi ta'bir olunan bu müddeti

yaşıyan bir kimse için hâlıkını bilememekte özür kalmamıştır. Bu müddet, hakkında muhtelif rivayetler varid

olmuştur. Altmış, kırk altı, kırk, sinni bülûğ yirmi, yirmiden altmışa kadar denilmiş ise de hakıkatini Allah bilir. Bülûğdan sonra her vefat eden hakkında bu müddet tehakkuk etmiş demektir. Altmış, Peygamberden

merviy olduğu üzere a'zamîsi demektir. Ya'ni bundan sonra küfre hiç ma'ziret kalmıyor demektir.

﴿وَجَٓاءَكُمُ النَّذِيرُ﴾ bu da fürui ahkâma nazarandır.

﴿٣٨﴾ اِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ عَلِيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ﴿﴾

Sh:»3995

﴿٣٩﴾ هُوَ الَّذٖى جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ فِى الْاَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ
كُفْرُهُ وَلَا يَزٖيدُ الْكَافِرٖينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا وَلَا يَزٖيدُ
الْكَافِرٖينَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا ﴿٤٠﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ شُرَكَٓاءَكُمُ
الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونٖى مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ
لَهُمْ شِرْكٌ فِى السَّمٰوَاتِ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِنْهُ
بَلْ اِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُورًا ﴿٤١﴾ اِنَّ اللّٰهَ
يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَٓا اِنْ اَمْسَكَهُمَا
مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهٖ اِنَّهُ كَانَ حَلٖيمًا غَفُورًا ﴿٤٢﴾ وَاَقْسَمُوا
بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَهُمْ نَذٖيرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى مِنْ
اِحْدَى الْاُمَمِ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ نَذٖيرٌ مَازَادَهُمْ اِلَّا نُفُورًا ﴿٤٣﴾
اِسْتِكْبَارًا فِى الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحٖيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ
اِلَّا بِاَهْلِهٖ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّلٖينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ
اللّٰهِ تَبْدٖيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوٖيلًا﴿﴾

Sh:»3996

﴿٤٤﴾ اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ
مِنْ شَىْءٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَافِى الْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا
﴿٤٥﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى
ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاِذَا جَٓاءَ
اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا﴿﴾

Meali Şerifi

Şübhe yok ki Allah, Göklerin ve Yerin gaybine âlimdir. Elbette o sînelerin künhünü bilir 38 O ki sizleri Yer yüzünde halîfeler kıldı, o halde kim küfrederse küfrü kendi aleyhinedir. Kâfirlere küfürleri rablarının kıtında buğzdan başka bir şey artırmaz kâfirlere küfürleri hasardan başka bir şey artırmaz 39 De ki gördünüz a o Allahın berîsinden yalvardığınız şeriklerinizi? Gösterin bana onlar bu Arzdan hangi cüz'ü yaratmışlar? Yoksa onların gökler de mi bir ortaklığı var? Yoksa kendilerine bir kitab vermişiz de ondan bir beyyine üzerinde mi bulunuyorlar? Hayır o zalimler birbirlerine aldatmadan başka bir va'dde bulunmıyorlar 40 Doğrusu Gökleri ve Yeri zeval buluvermelerinden Allah tutuyor, celâlim hakkı için zeval buluverirlerse onları ondan başka kimse tutamaz, o cidden halîm bir gafûr bulunuyor 41 Yeminlerinin en kuvvetlisiyle Allaha kasem de etmişlerdi ki: billâhi kendilerine inzar edici bir Peygamber gelse her halde ilerideki ümmetlerin en birincisinden daha kabiliyyetli olacaklar, daha iyi yola geleceklerdi, fakat kendilerine inzar edici bir Peygamber geldiği vakıt onlara sırf bir ürküntü artırdı 42 Yer de bir kibirlenme ve bir sui kasd düzeni, halbuki fena düzen ancak sahibinin başına geçer, o halde evvelkilerin sünnetinden başka ne gözetirler 43 O halde Allahın sünnetine bir tebdil bulamazsın,
Sh:»3997

Allahın sünnetine bir tahvil de bulamazsın 44 Ya Yer yüzünde gezip bir bakmadılarda mı? Kendilerinden evvelkilerin akıbeti nasıl olmuş? Halbuki onlar onlardan daha kuvvetli idiler, Allah, ne Göklerde ne Yerde hiç bir şeyin onu âciz bırakmasına imkân-ü ihtimal yoktur. O hiç şübhesiz alîm bir kadîr bulunuyor 45 Bununla beraber Allah insanları kesibleriyle hemen muâhaze ediverecek olsa yer yüzünde bir deprenen bırakmazdı ve lâkin müsemmâ bir ecele kadar onları te'hır buyurur, nihayet ecelleri geldiği vakıt işte o vakıt, şübhe yok ki Allah kullarını basîr bulunuyor 46

39. ﴿هُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ فِى الْاَرْضِ﴾ O odur ki sizi Yer yüzünde

halîfeler kıldı - hılâfet verip bundan böyle ahkâmı ilâhiyyenin icrasına me'mur eyledi, bu âyet, ümmeti Muhammede istıkbalin hükûmetini va'deden gayb haberlerindendir. Mekkede bu Sûrenin nâzil olduğu zaman düşünülürse bu âyetin ne büyük mu'cizeyi tazammun etmekte olduğu kolaylıkla ı'tiraf olunur. Şübhe yok ki bu çok büyük ni'mettir. ﴿فَمَنْ كَفَرَ﴾ imdi her kim küfreder: böyle bir ni'mete karşı nankörlük eyler de iyman ve şükür yolunu tutmazsa ﴿فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ﴾ küfrü sırf kendi aleyhinedir. - Cezasını kendi çeker, öyleya

﴿وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا﴾ kâfirlere küfürleri

rablarının ındinde mebğuz olmaktan başka bir şey artırmaz. Küfür, bir küfran, bir nankörlük olmak i'tibariyle

Allah yanında mebğuz, mağdub, menfur olmaktan başka bir netice vermez

﴿وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا﴾ ve kâfirlere küfürleri hasardan

başka bir şey artırmaz.- Çünkü iymansızlık hem mahrumiyyet hem de sebebi felâkettir. Ya Resul 40.

﴿قُلْ﴾ de

Sh:»3998

ki ﴿اَرَاَيْتُمْ﴾ gördünüz mü?

﴿شُرَكَاۤءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ Allahın berîsinden çağırdığınız

şeriklerinizi? Ya'ni Allaha şerik koşarak taptığınız veya namına da'vet eylediğiniz ma'budlarınızı

﴿اَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ﴾ gösterin bana bu Arzdan neyi, hangi cüz'ü

halk etmişler? - Müstekıllen yaratmışlar da siz onlara tapıyor, onlara yalvarıyorsunuz, halkı onlara

çağırıyorsunuz? ﴿اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى السَّمٰوَاتِ﴾ Yoksa onların Semâlarda mı

ortaklıkları var?- Arzdan hiç bir parçayı bil'istiklâl yaratmadılarsa da Göklerde halk veya diğer bir hüküm ve tasarruf ı'tibariyle Allaha iştirâkleri mi var? Hâşâ ne o, ne de o, hiç biri de olmadığı apaçık ma'lûm iken nasıl olur da siz onlara tapar veya da'vet edersiniz? o ne cehalet, ne hamakat, ne haksızlık?...

﴿اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا﴾ yoksa biz onlara bir kitab vermişiz de

﴿فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِنْهُ﴾ kendileri ondan bir beyyine üzerinde mi bulunuyorlar - Yerde

Gökte bir şirketleri olmadığı ma'lûm olmakla beraber biz onlara ma'budluk pâyesi verdik, ülûhiyyetimize şerik kıldık diye ellerine bir kitab, bir ferman vermişiz de bundan dolayı açık bir delîle, kat'î bir huccete mi

mâlik bulunuyorlar? ﴿بَلْ﴾ hayır

﴿اِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُورًا﴾ yalnız zâlimler

birbirlerine sâde bir gurur, sırf bir aldanış va'deder dururlar - onlar bizim Allah yanında şefaatcilerimizdir diye selefler halefleri başlar geridekileri aldatır giderler. Bu âyetin hukmü yalnız putperestlere değil, Allahdan başka gerek put, gerek Melek, gerek Mülûk ve gerek diğer her hangi bir şey'e tapan müşriklerin hepsine amm-ü şamil olduğunda şübhe yoktur 41.

﴿اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَا﴾ şübhe

yok

Sh:»3999

ki Gökleri ve Yeri zeval buluvermelerinden Allah tutuyor - ya'ni şirk ve zulüm öyle fena, o kadar büyük

cinayettir ki onun şeametinden Yerler Gökler yıkılır, çünkü onlar ancak adl-ü hakk ile kaimdirler. Hakkın

mûvâzenesi bozulunca kendilerini tutamazlar. Zatlarında mümkin olduğu için vücudlarında bekalarında da

kendileri kendilerine kâfi değildirler. Onun için haksızlık nizamı âlemi ifsaddır. Allaha şirk ise en büyük zulm olduğundan müşriklerin meydan alan zulm-ü fesadlariyle âlem yıkılmak üzere bulunuyor. Fakat Allah tealâ onların vaktı mukadderinden evvel zevallerini istemediği için tutuyor, muhafaza buyuruyor da henüz yıkılmıyorlar. ﴿وَلَئِنْ زَالَتَٓا﴾ kasem olsun ki, eğer zevale irirlerse ﴿اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِۜ﴾ onları ondan sonra - o zevalden sonra, yâhud Allahdan başka - hiç bir tutacak yoktur ﴿اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾ o cidden halîm ve gafûr bulunuyor. - Zira şanı celâline karşı yapılan o şirk ve zulüm yüzünden «

تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّاۙ

» mazmununca yıkılmak üzere bulunan Gökleri ve Yeri tutuyor 42.

﴿وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِۚ﴾ - çünkü Kureyş Ehli kitabın Peygamberlerini tekzib ettiklerini işitmişler ve şöyle demişlerdir: Allah, Yehûd ve Nesarâya lâ'net etsin eğer bize bir Resul gelse idi her halde biz ümmetlerin her birinden daha hidayetkâr olurduk ﴿فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ نَذِيرٌ﴾ sonra da kendilerine bir Peygamber, ya'ni Muhammed aleyhissalâtü vesselâm geldiği zaman ﴿مَا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُورًاۙ﴾ onlara fazla bir ürkeklik verdi - yeminleri gibi hakkı kabul değil de haktan

Sh:»4000

bir kaçınma. 43. ﴿اسْتِكْبَارًا فِى الْاَرْضِ﴾ Yer yüzünde bir kibirlenme, yâhud kibirlendikleri için ﴿وَمَكْرَ السَّيِّئِۜ﴾ ve kötülük mekri, suikasd düzeni «

وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَۜ

» mantukunca o Peygambere suikasd tertibi ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهِۜ﴾ halbuki kötü mekir sırf sahibinin, ya'ni yapanın başına geçer - netekim onların mekri de «Bedr» de başlarına geçti ﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّلِينَۚ﴾ demek ki onlar da sırf evvelkilerin sünnetine bakıyorlar - evvelki tekzib eden, kötülük yapan ümmetlerin başlarına gelen sünnetullahı, kanunı

ilâhîyi gözetiyorlar ﴿فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْدِيلاً﴾ o halde Allahın sünnetine bir tebdil bulamazsın - hakkı tekzib edenlere ve kötülük yapanlara azâb kanununu dini islâm neshedecek değildir. ﴿وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيلاً﴾ ve Allahın sünnetine bir tahvil de bulamazsın - o azâbı müstehıkk olanlardan başkasına çeviremezsin de: 44.

﴿اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ﴾ Arzda dolaşıp da bir bakmadılar da mı? - Mâkabline istişhaddır. Ya'ni Şama, Yemene ve Iraka ticaret ve sair her hangi bir sebeble seyr-ü seferinde hiç bakıp görmediler de mi? Peygamberlerini dinlemeyin geçmiş ümmetler şu Arzda nasıl helâk olmuşlar, yurdları nasıl harabelere dönmüş ﴿وَكَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴾ halbuki onlar o Âdlar, Semûdlar, kendilerinden çok kuvvetli idiler - Allahın emirleri dairesinde hareket etmedikleri için azâb kanunlariyle kökleri kazında

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَىْءٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ

ne Gökler de ne Yerde hiç bir şeyin Allahı âciz bırakmak ihtimali yok

Sh:»4001

﴿اِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا﴾ çünkü o alîm bir kadîr bulunuyor. - Her şey'e karşı ılmi, kudreti nihayetsiz olan zatı ecell ise hiç bir vechile âciz olmaz. Ya öyle de bu kadar kâfirleri müşrikleri neye yaşatıyor da mahvedivermiyor? denilirse buyuruluyor ki 45.

﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا﴾ eğer Allah bütün insanları kesibleriyle-kesb ettikleri günahlar yüzünden hemen muahaze ediverecek olsa ﴿مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ﴾ yeryüzünde hiç bir deprenen bırakmazdı - İnsan ma'sıyetlerinin şeâmetinden bir hayvan bile kalmazdı demişlerse de deprenir bir insan bırakmazdı ma'nâsına olmak daha ma'kuldür. Çünkü şu fıkralardaki « هم » zamiri ukalâda zâhirdir. ﴿وَلٰكِنْ﴾ velâkin Derhal muahaze edivermez de ﴿يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى﴾ o insanları müsemma bir ecele kadar te'hır eder - ki o Kıyamet günüdür ﴿فَاِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ﴾ ecelleri geldiği vakıt da ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا﴾ şübhe yok ki Allah kullarına basîr

bulunuyor. - Hiç birini kaçırmaz, her ne kesibleri varsa ona göre hayre hayır, şerre şer cezalarını verir. Bu cümle « عِبَادِهِ » vasfiyle ubudiyyetini bilen kullara bir tesliyeyi ış'ar etmekle beraber umum için ağır bir muâhazeyi ıhtar eden heybetli bir inzardır. Ve işte bu hatimeyi bir heyecani beliğ ile doyurup yaşatmak için sûrei «Yâsîn» aşkı: ilâhî ile çarpan bir kalbi vâsıl darabaniyle ta'kıyb ve tafsî edecektir. Şübhesiz basîrsin yarab! Biz kullarını da bütün ahvalimizle görür gözetirsin, gözet, lûtfi rahmetinle gözet ilâhî!.

YÂSÎN

٣٦ سُورَةُ يٰسٓ

Yâsîn Sûresi Mekkîdir.
Âyetleri - Kûfîde seksen üç, maadasında seksen ikidir.
Kelimeleri - Yedi yüz yirmi yedidir.
Harfleri - Üç bindir.

Fasılası - م ، ن harfleridir.

İsimleri - Bu Sûreye « اَلْعَظِيمَةُ ، اَلْمُعِمَّةُ ، مُدَافِعَةٌ قَاضِيَه ، قَلْبُ قُرْاٰن »

dahi denilmiştir. Âlûsî nakleder: «Ebû Nasrı Sezcî İbânede «Hasen» diyerek Hazreti Aişeden şöyle tahric eylemiştir: Müşarün'ileyha demiştir: Resulullah şöyle buyurdu «Kur'anda bir Sûre vardır ındallah Azîme yad olunur, sahibi de ındallah şerîf yad olunur, sahibi Kıyamet günü Rebîa ve Mudardan daha çokları hakkında şefaat eder. O, « يٰسٓ » Sûresidir». Said ibni Mansur ile Beyhekî dahi Hassan ibni Atıyyeden tahric eylemişlerdir ki Resulullah şöyle buyurmuş « يٰسٓ » Sûresine Tevratta Muımme denilir: Sahibine Dünya ve Âhıret hayrına ta'min eyler ve ondan Dünya ve Âhıret mihnetlerine karşı kor, ve Dünya ve Âhıret korkularını def'eder, buna müdafiai kadıye dahi denilir, sahibinden her fenalığı defeder ve her hayırlı haceti kaza eyler اهـ. Maamafih Beyhekî demiştir ki bunda Süleyman ibni defâ'dan Muhammed ibni Abdurrahman ibni Ebi Bekri ced'anî teferrüd eylemiştir. O ise münkerdir اهـ. Bununla beraber Hatîb dahi Enesten mislini tahric eylemiştir اهـ. Tirmizi, Kuteybe ve Süfyan ibni Veki' tariklarından Katade hadîsiyle Enesten Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki: «her şey'in bir kalbi vardır, Kur'anın kalbi de « يٰسٓ » dir. Her kim « يٰسٓ »

Sh:»4003

okursa Allah onun kıraetine on kerre Kur'an okumak sevâbı yazar» diye tahric eylemiş ve buna bir hadîsi garîbdir demiş, senedinde Harun ibni Muhammedin mechul bir şahs olduğunu ve bu babda Hazreti Ebû Bekrisıddıktan da bir rivayet varsa da isnadında za'f bulunduğunu söylemiştir. Fakat alûsî şunu da kaybeder: İmam Ahmed ve daha gayrileri hadisiyle Ma'kıl ibni Yesardan sahih olarak merviydir ki Resulullah sallallahü aleyhi vesellem: « يٰسٓ » Kur'anın kalbidir» buyurmuş ve bu, onun isimlerinden biri addolunmuştur. Huccetül'islâm İmamı Gazalî buna bir vecih olmak üzere bu Sûrede haşr-ü neşrin eblağ ve ahsen vech olmak üzere takrir edilmiş olduğunu, haşr-ü neşrin eblağ ve ahsen vech üzerine takrir edilmiş olduğunu haşr-ü neşri i'tiraf da iymanın kalbi mesabesinde bulunduğunu söylemiştir. İmamı Razî de bunu beğenmiştir, Keşifte şöyle denilmiştir: bir şey'in kalbi onun lübbü ve aslıdır ki maadası onun mukaddimatından veya mütemmimatından sayılır. Bu Sûreye kalb tesmiyesinde de işareti nebeviyye Fatihaya Ümmülkitab tesmiyesinde söylediğimiz vecih olsa gerektir. Ya'ni Peygamberler göndermek ve kitablar indirmekten maksud kulları meadda gayei kemallerine irşaddır. O kemal ise burada zikr olunan tahakkuk ve tahallûk ile olur ki sıratı müstekıme sülûk ta'bir olunur. Bu sûre de işte onu beyana dairdir اهـ. Bundan Gazalînin haşri tahsıs etmesinin vechi de anlaşılmış oluyor. Biz de bunu şöyle ifâde etmek isteriz: Kalb hayatî heyecanın bir menşei olduğu gibi bu Sûre de sirri bas ile bir heyecanı dinî ifâde ettiği için Kalbi Kur'an tesmiye edilmiştir demek olur. Yine bu hikmete mebni olsa gerektir ki sahih haberlerde bu Sûrenin mevtaya okunması hakkında emir dahi varid olmuştur. Ezcümle İbni mâce, Ma'kıl ibni Yesardan şöyle tahric eder: Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki « اِقْرَؤُهَا عِنْدَ مَوْتَاكُمْ يَعْنِى يٰسٓ » onu mevtanızın yanında okuyun: ya'ni yasîni»

burada mevtadan murad, hali ihtizarda ölmek üzere bulunanlardır deniliyor, Taybî demiştir

ki: el'ılmü ındallah bunun sirri şu olsa gerektir: bu Sûrei kerîme usuli iyman ılminin ümmehatını, nübüvvet, keyfiyyeti da'vet, ahvali ümem, ef'ali ıbadın Allah tealâya istinadı, isbati tevhid, nefyi zıdd, emaratı sâa, haşr-ü ıâde gibi mesaili mu'teberenin hepsini takrir ve beyan ile meşhundur, İbni Hıbban, mevtâ ile murad, muhtadar « من حضره الموت » tir der. İbni Ebiddünya ile İbni Merduyenin tahric eyledikleri şu hadîs de bunu te'yid eyler: «

مَا مِنْ مَيِّتٍ يُقْرَاُ عِنْدَ رَاْسِهِ يٰسۤ اِلَّا هَوَّنَ اللّٰهُ عَلَيْهِ » her hangi bir

meyyitin baş ucunda يٰسۤ okunursa her halde Allah ona kolaylık verir.» Bununla beraber müteahhırînden ba'zıları hadîsi zâhiri ile ahzeylemiş, hayır öldükten sonra okunur demiştir. Ba'zısı da kabrinin başında okunmasına zâhib olmuştur. İbni adiyy ve sairenin rivayet ettiği şu haber de bunu te'yid eyler: her kim

anasının babasının ve yâhud bunlardan birinin kabrini her Cuma ziyaret eder de yanlarında يٰسۤ okursa

her harfinin adedince ona mağrifet edilir. Bu babda daha diğer eserler de nakledilmiştir. An ma'kıl ibni

Yesar radıyallahü anh «

اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ قَلْبُ الْقُرْاٰنِ يٰسۤ
لَا يَقْرَاُهَا رَجُلٌ يُرِيدُ اللّٰهَ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ اِلَّا غُفِرَ لَهُ. اقْرَؤُهَا
عَلٰى مَوْتَاكُمْ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَ اَبُو دَاوُدَ وَ النَّسَائِىُّ وَاللَّفْظُ لَهُ
وَابْنُ مَاجَهُ وَالْحَاكِمُ وَ صَحَّحَهُ. وَعَنْ جُنْدُبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ
قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ قَرَاَ يٰسۤ فِى
لَيْلَةٍ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللّٰهِ غُفِرَ لَهُ. رَوَاهُ مَالِكٌ وَابْنُ السُّنِّى وَابْنُ
حِبَّانَ. » Fakat unutmamak lâzım gelir ki Kur'an ölüler için değil, diriler için nâzil olmuştur.

Bu suretle bu Sûrenin yukarıda söylediğimiz vechile Sûrei Fatırın hatimesine olan münasebeti de bir kat daha tavazzuh etmiş bulunuyor.

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيــــــــــــمِ

﴿١﴾ يٰسۤ ﴿٢﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِۙ ﴿٣﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَۙ

﴿٤﴾ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍؕ ﴿٥﴾ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِۙ﴿﴾

Sh:»4005

﴿٦﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اُنْذِرَ اٰبَٓاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٧﴾ لَقَدْ حَقَّ

الْقَوْلُ عَلٰى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَايُؤْمِنُونَ ﴿٨﴾ اِنَّا جَعَلْنَا فٖى
اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَهِىَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا
مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ
لَايُبْصِرُونَ ﴿١٠﴾ وَسَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ
لَايُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِىَ الرَّحْمٰنَ
بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَاَجْرٍ كَرٖيمٍ ﴿١٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ
الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَىْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فٖى
اِمَامٍ مُبٖينٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

يٰسٓ 1 Hikmetli Kur'anın hakkı için 2 Emîn ol ki sen o risaletle gönderilen Peygamberlerdensin 3 Bir sıratı müstakîm üzerindesin 4 Tenziliyle o azîz rahîmin 5 İnzar edesin: vehameti haber veresin diye bir kavme babalar inzar edilmedi de haberleri de yok gafiller 6 Celâlim hakkı için daha çoklarına karşı söz hakkolmuştur da onlar iymana gelmezler 7 Çünkü biz onların boyunlarına kelepçekler geçirmişiz, onlar çenelerine dayanmıştır da burunları yukarı gözleri aşağı somurtmaktadırlar 8 Hem önlerinden bir sedd ve arkalarından bir sedd çekmişiz, kendilerini sarmışızdır da baksalar da

Sh:»4006

görmezler 9 Ve onlarca müsavidir: ha inzar etmişin kendilerini ha etmemişin; inanmazlar 10 Ancak zikri ta'kıyb eden ve gaybde rahmana haşyet besliyen kimseyi sakındırırsın, işte onu hem bir mağrifetle hem bir ecri kerîm ile müjdele 11 Hakıkat biz biziz, ölüleri diriltiriz ve takdim ettikleri şeyleri ve bıraktıkları eserleri kitaba geçiririz ve zaten her şey'i açık bir kütükte bir "İmamı Mübîn" de ihsa etmişizdir 12

1. ﴿يٰسٓ﴾ « يٰسٓ » Yâsîn, ekserin kavlince Halil ve Siybeveyhin tasrihleri gibi Sûrenin ismidir. Ba'zılarınca kasemdir. Allah tealânın esmasındandır. Ba'zılarınca da Allah tealânın kelâmını açtığı bir miftahı kelâmdır demişler, «Elbakare» sûresinin evvelinde « الٓمٓ » de verilen tafsılât umumî surette burada da câridir. Yalnız burada hususî olarak şu iki rivayet vardır: birisi Ikrime tarikıyle ibni Abbastan merviy olduğu üzere ya insan! demek olmasıdır. Birisi de Saîd ibni Cübeyrden merviy olduğu üzere Peygamberin bir ismi olmasıdır ki « اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلٖينَ » hıtabı bunu andırır. Şifai şerifte zikrolduğu üzere Nakkaş, aleyhıssalâtü vesselâmdan «benim Kur'anda yedi ismim vardır: Muhammed, Ahmed, يٰسٓ ، طٰهٰ Müeddessir, müzzemmil, Abdullah» diye rivayet eylemiştir. Tefsiri hakayık sahibi Sülemî, vasıtîden ve Ca'fer ibni Muhammedden: يٰسٓ ya seyyid demek olduğunu da hikâye etmiştir.

Kıraet - Ebûbekir, Hamze, Kisaî, Revh, Halefi âşir yanın fetvasını imale ile okurlar. Aşere kıraetlerinin hepsinde «sîn» vakıfta ve vasılda sâkin okunur, Kalûn, ibni Kesîr, ebû amr, Hafs, Hamze «nunu» vasılda ızhar, diğerleri idğam ederler. Ancak ebû Ca'fer hep sekit yaptığı için ona da ızhar lâzım gelir. 2.

﴿وَالْقُرْاٰنِ الْحَكٖيمِ﴾ - de "vav" kasem içindir. Yalnız يٰسٓ de yemin ma'nâsı

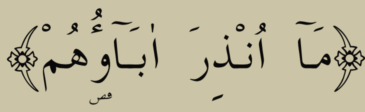
bulunduğuna göre atf olmasını dahi tecviz edenler olmuştur. Dilimizde ayrıca bir yemin harfi bulunmadığından bir çok

Sh:»4007

yerlerde kasemi «hakkı için» diyerek ifade ediyoruz ki şöyle demek olur: يس hem Kur'anı hakîm hakkı için - hakîm; hikmetli, hikmet söyliyen, hikmet sahibi, yâhud çok hâkim ve muhkem ma'nâlarına gelir ki Kur'an hakkında hepsi de sadıktır. 3. ﴿اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلٖينَۙ﴾ emin ol ki sen hiç şübhesiz risaletle gönderilen Peygamberlerdensin - görülüyor ki bu hıtab hem kasem, hem « ان » hem « لام » hem de cümlei ismiyye ile takviye ve te'kid olunmuştur. Bu kadar kuvvetli te'kid ise ancak muhatabın şiddetle münkir olduğu makamda yakışır. Onun için burada muhatab Peygamberin kendisi olduğu halde ona tebliğde bu derece te'kide ne lüzum vardı? diye bir suâl sorulabilir. Buna cevab şudur: bu cümle « لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَٓا اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهٖۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًا » buyurulduğu üzere hakıkatte tarafı ilâhîden risaleti Muhammediyyeye bir şehadettir. Bundan dolayı bu te'kidler evvel emirde şiddetli küfr-ü inkârlarla karşılaşan Peygamberi umum muhvacehesinde lâyıkıyle tatmin ve te'min içindir. Bu haysiyyetle şöyle demek olur: bütün münkirlerin muanidlerin, cehudların küfr-ü inkârlarına rağmen emin ol ki sen şübhesiz o risaletle gönderilen, ya'ni, Allahın tebliğ edilmek üzere emanetini haiz ve dinlenilmediği takdirde muahazesi muhakkak elçileri olan hak Peygamberlerdensin 4. ﴿عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍۜ﴾ bir sıratı müstakîm üzere - sin, hiç eğriliği olmıyan dosdoğru Allaha götüren yeni bir cadde üzerinde gönderildin ki o islâm şeriatidir. 5. ﴿تَنْزٖيلَ﴾ tenzilî - nasb ile de ref'ile de okunur. Ya'ni peyderpey indirdiği vahyi - ile ﴿الْعَزٖيزِ الرَّحٖيمِۙ﴾ o azîz rahîmin - bütün ızzet ve kuvvet, galebe ve nusrat kendisinin olan ve ızzetini tanıyan mü'minlere ni'met ve rahmetine nihayet olmıyan Allah zül'celâlin. Burada esmai husnâdan bilhassa bu iki ismi celîlin zikri « كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلٖيۜ »

Sh:»4008

mazmuniyle « وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمٖينَ » mazmununa işarettir. Bu tenzilin hikmeti 6. ﴿لِتُنْذِرَ﴾ inzar etmen için - ya'ni bu Dünyanın bir Âhıreti bulunduğunu, sonunda hep o azîzi rahîmin huzuruna varılıp hisab vereceğini, doğru yoldan gitmiyenlerin, tehlükeden korunmıyanların akıbetleri vahîm olduğunu haber verip sakındırasın diye ﴿قَوْمًا﴾ bir kavmı ki

﴿مَآ اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ﴾ babaları inzar edilmedi - pek uzak dedelerine değilse de yakın babalarına nezîr, ya'ni Allah korkusunu anlatacak Peygamber gönderilmedi ﴿فَهُمْ غَافِلُونَ﴾ de onlar, o kavm, gafillerdir - doğru yolun ne olduğundan, akıbetin nereye varacağından haberleri yok. Sûrei Kasasta «

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَآ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُولٰى

» âyetinde beyan olunduğu üzere Musâya Tevrat, Kurûnı ulânın ihlâkinden sonra verilmişti ve o vakıttan bı'seti Muhammediyyeye kadar geçen Kurûnı vustâ zarfında Benî İsraîle bir çok Peygamberler gönderilmiş olduğu halde Arablara doğrudan doğruya bir Peygamber gönderilmemiş olduğundan büsbütün gaflet ve fetret içinde idiler. Bu suretle rahmeti ilâhiyye Kur'anın Arabî olmasını ve Hatemül'enbiyanın Arabdan gelmesini ıktıza etmiş idi. Gerçi Kur'anın inzarı Araba mahsus değil ve Resulullah «

يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَاجَآءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَآءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ

» buyurulduğu üzere hem bütün ehli kitaba dahi mürsel, hem de « وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَآفَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا » mantukunca kâffeten insanları da'vete me'mur bir beşîr-ü nezîr ise de bu da'vet ve inzar, evvel emirde « وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ » müeddasınca en yakınından « وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ » mısdakınca da Arabdan başlıyacaktı, çünkü bunlar bütün bütün gafil idiler 7.

﴿لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ﴾ celâlım hakkı için daha çoklarına karşı söz, hakkoldu - « لَقَدْ » de « لام » kaseme cevabdır. « وَاللّٰهِ لَقَدْ » takdirinde Allah tealânın namı celâline

Sh:»4009

bir yemini iş'ar eder. Müfessirlerin ekserîsi burada kavilden murad « لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ » kelimesi olduğunu söylemişlerdir. Netekim « اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ

» âyetinde de böyledir. Ya'ni bu kavli celîl mucebince aleyhlerinde azâb ile hüküm vacib oldu. Ancak buna şöyle bir suâl varid olur: «

﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ﴾ .

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولاً﴾ » buyurulmuş iken burada « فَهُمْ غَافِلُونَ » diye gafletle tavsıf olunan bir kavm aleyhine kelimei azâb nasıl hakkolur? Cevab olarak bunlara o kavlin hakk olması Peygamber gönderilmeden evvel değil, gönderildikten sonra Ebu cehil gibi ınad edip kabul etmiyenlere aiddir deniliyor. Lâkin bu i'tibar ile doğru olsa da sonradan çoklarının iymana gelmiş olmalarına nazaran bunlara iymana gelmez bir ekseriyyetin bu suretle hemen mahkûmiyyeti dahi « مَا اُنْذِرَ اٰبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ » ma'ziretiyle nazmın gelişine de mülâyim düşmüyor. O halde bu ekser o kavmin içinden ziyade dışında olmak gerektir. Zira Nahivde ma'lûmdur ki ismi tafdılin izafetle isti'malinde iki vecih vardır. Birisinde muzafi ileyhten cüz'olması şart olur: Yusufü ahsenünnasi gibi. Diğerinde ise ziyadei mutlaka kasd olunmakla muzafi ileyhten haric olabilir.

Yusüfü ahsenü ıhvetihi gibi ki işte burada « اَكْثَرِهِمْ » bu ma'nâ ile mülâhaza edildiği takdirde bu ekseriyyet o gafillerin haricinde bulunan ve babaları inzar edilmiş olan azgınlara masruf olacağından suâl varid olmaz. Ya'ni sâde o gafillerin içinden çoklarına değil, onların daha çoklarına, babalarına Peygamber gönderilmiş olduğu halde doğru yoldan ayrılmış olan pek çok kavmlara söz, hakkolmuştur.

﴿فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ da onlar iymana gelmezler. - Onun için inzara onlardan başlamak hikmete muvafık olmaz 8. ﴿اِنَّا جَعَلْنَا فٖى اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالاً﴾ çünkü biz onların boyunlarında bir takım bağlar, kelepçekler yapmışızdır. -

AĞLÂL, gaynın zammiyle «gull» ün cem'idir. Bahir

Sh:»4010

de der ki gull, unf, tazyık, ta'zib, esaret ma'nâsiyle boyunu ihata eden ve boyun ile beraber iki veya bir eli de bağlıyandır. Ragıb da şöyle der: a'zayı ortasına alan bağdır. Ba'zıları da ta'zib ve teşdid için eli boyuna bağlıyan bağdır diye ifâde etmişlerdir. Kamus mütercimi de mahbus ve mecnun boynuna geçirdikleri demir toka ve lâleye denilir diye anlatmıştır. Demek ki gull kelepçek ve lâle mekulesi demir bağlardır. Ebû Hayyan Bahirde diyor ki: zâhir olan işbu « اِنَّا جَعَلْنَا فٖى اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالاً » âyeti istiare değil, hakıkat olmaktır. iyman etmiyeceklerini haber verince Âhıretteki hallerinden de bir şey haber verilmiş demektir. Bununla beraber Cumhur bunun bir istiare olduğunu söylemişlerdir ki hidayetlerine mani' olan enfüsî ve ictimaî ı'tiyad ve şeriatın « وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فٖى عُنُقِهٖ » mısdakınca bir cezai mükteseb halnide tab-u ilzamını tasvirdir. Çünkü tomruk ve kelepçek gibi bağlar ceza ve ukubet alâtından olmak ı'tibariyle cebrî olan fıtriyyatı değil, iktisab ile istihkaka terettüb eden cezaî bir

ilzam ifâde eder. İlk nazarda asrî medeniyyetin boyun bağlarını ıhtar eder gibi görünen bu «ağlâl» hem ferdin kabiliyyeti fıtriyyesini yanlış hedeflere sevk eden bir cem'ıyyet sultasının fena tazyıklarını hem de bâtıl ı'tikadlar, çirkin ıtiyadlar kötü huylar, taklid, taassub, hevâ gibi küfr-ü ma'sıyeti hoşlandırıp iymandan kaçındıran fena melekelere ve keyfiyyetlere nefislerin alıştırıla değişmez hale getirilmiş olmasını temsildir.

Evet o kelepçekler « خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » mazmunu üzere çıkmaz bir surette

boyunlarına geçirilmiş ﴿فَهِىَ﴾ onlar - o demir çemberler, enli, dik yakalıklar halinde

﴿اِلَى الْاَذْقَانِ﴾ çenelere dayanmıştır. ﴿فَهُمْ مُقْمَحُونَ﴾ burunları yukarı, gözleri

aşağı somurtmuş kalmışlardır. - Hakkı görmek için etraflarına bakmazlar ve bakamazlar 9.

﴿وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا﴾

Sh:»4011

hem önlerinden bir sedd ve arkalarından bir sedd çekmişizdir. ﴿فَاَغْشَيْنَاهُمْ﴾ kendilerini

sarmışızdır da ﴿فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾ artık baksalar da görmezler- onun için 10.

﴿وَسَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ﴾ onlara karşı müsavidir de ﴿ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ﴾

ha inzar etmişin kendilerini ha etmemişin ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾ iymana gelmezler. 11.

﴿اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ﴾ ancak o kimseyi inzar edersin, ya'ni ekseriyet öyle olmakla beraber sen

yine umumunu da inzar edeceksin, çünkü inzarının o kimselere faidesi olur, o kimseleri sakındırır

korundurursun ki ﴿اتَّبَعَ الذِّكْرَ﴾ zikri ta'kıb etmekte - kitabı, Kur'anı cidden düşünerek vird

etmekte, nasıhat dinlemekte ﴿وَخَشِىَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ﴾ ve rahmana gayibde haşyet

beslemektedir. - Ya'ni Âhırette olacağı gibi henüz huzuruna varmış olmayıp gıbayında bulunduğu halde

onun celâl-ü azametini sayarak ıkabından korkar, rahmandır diye rahmetine mağrur olmaz. «

نَبِّئْ عِبَادِىٓ اَنِّىٓ اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَاَنَّ عَذَابِى هُوَ الْعَذَابُ

الْاَلِيمُ » buyurduğunu hisab eder, emirlerini tutar. Yahud kendi gaybinde içinden ya'ni yalnız zâhiri

değil, Allahdan başka kimsenin vâkıf olamıyacağı kalbinin iç yüzünden haşyet duyar. Hangi kavmden

olursa olsun ﴿فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَاَجْرٍ كَرِيمٍ﴾ işte onu hem bir mağrifet hem de bir ecri

kerîm ile tebşir et - «mağrifet» ve «ecr» deki tenvinler tefhım içindir. Ya'ni hiç bir günâh bırakmayıp örten geniş, ehemmiyyetli bir mağrifet ve hiç bir minnet ve eksikliği olmıyan şanlı, şerefli güzel bir ecr ile müjdele: demek ki risalet yalnız inzar için değil, hem de böyle büyük müjde ile tebşir hikmeti içindir. Bu inzar ve tebşirin asıl sirr-ü hikmeti ise şudur:

12. ﴿اِنَّا نَحْنُ﴾ hakıkat biz, biziz - ma'lûmdur ki Allah tealânın biz buyurması azamet içindir, ya'ni azemet şanımız olan bir ızzet ve kudreti ma'lûm olan Allahız, yahud biz başka değil, yalnız biz

﴿نُحْيِ الْمَوْتٰى﴾ ölüleri diriltiriz ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا﴾ ve takdim ettikleri şeyleri

hayatlarında yaptıkları iyi ve kötü bütün amelleri ﴿وَاٰثَارَهُمْ﴾ ve eserlerini - ya'ni giriye bıraktıkları nafı veya muzırr eserlerini, gerek okuttukları ılimler yazdıkları kitablar, yaptıkları vakıflar, medreseler, mescidler, mektebler, yollar, çeşmeler, köprüler, hastaneler türlü ımaretler gibi hayr-ü hasenat müesseselerini ve gerek zulm-ü udvan kanunlarını te'sis ve fısk-u ısyan nümuneleri tertib eden fesad ocakları gibi şer ve seyiatı menhûselerini ve hattâ bütün izlerini ve gölgelerini yazarız namlarına

hisablarına geçiririz. Bir hadîsi sahibde varid olmuştur ki «

اِذَا مَاتَ الْاِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ اِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ وَ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ وَ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ » insan öldüğü vakıt ameli münkatı' olur, şu

üçten başka: sadakai cariye, intifa' olunur ılim, ona duâ eden salih evlâd» demek ki bu hadîsi şerif kalacak

hayırlı eserlerin aksamını beyan etmiştir. Âyet bunların zıddı olan kötü eserlerin de yazılacağını beyan

ediyor ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِى اِمَامٍ مُبِينٍ﴾ ve zaten her şey'i önce açık bir

kütükte bir ana kitabda, ya'ni Levhı mahfuzda ihsa etmişizdir. - Ya'ni her şey, vukuundan evvel ılmi ilâhide

ma'lûm olup Levhı mahfuzda bütün sayısiyle zabtedilmiş olmakla beraber vukuundan sonra da bütün izleri

ve gölgeleriyle yazılır ve insanlar bu suretle yaptıklarından mes'ul edilir. Böyle inzar ve tebşir et.

﴿١٣﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً اَصْحَابَ الْقَرْيَةِ اِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ
﴿١٤﴾ اِذْ اَرْسَلْنَا اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ
فَقَالُوا اِنَّا اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا مَا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ
مِثْلُنَا وَمَا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٦﴾
قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٧﴾ وَمَا عَلَيْنَا
اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾ قَالُوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ
تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٩﴾ قَالُوا
طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَ

مِنْ اَقْصَا الْمَدٖينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلٖينَ
﴿٢١﴾ اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَمَا
لِىَ لَٓا اَعْبُدُ الَّذٖى فَطَرَنٖى وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٣﴾ ءَاَتَّخِذُ مِنْ
دُونِهٖٓ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنّٖى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا
وَلَا يُنْقِذُونِ ﴿٢٤﴾ اِنّٖٓى اِذًا لَفٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿﴾

Sh:»4014

﴿٢٥﴾ اِنّٖٓى اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ﴿٢٦﴾ قٖيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ
قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمٖى يَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ بِمَا غَفَرَ لٖى رَبّٖى وَجَعَلَنٖى مِنَ
الْمُكْرَمٖينَ ﴿٢٨﴾ وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِنَ
السَّمَٓاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلٖينَ ﴿٢٩﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٣٠﴾ يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَاْتٖيهِمْ مِنْ
رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣١﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا
قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣٢﴾ وَاِنْ كُلٌّ
لَمَّا جَمٖيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve onlara, o karye sahiblerini temsil getir, o dem ki ona o gönderilen Resuller varmıştı 13 O sıra ki onlara o ikiyi göndermiştik, bunları tekzib ettiler, biz de bir üçüncü ile ızzet (ve kuvvet) verdik de varıp dediler: haberiniz olsun biz sizlere gönderilmiş Resulleriz 14 Siz, dediler: bizim gibi bir beşerden başka bir şey değilsiniz, hem Rahman hiç bir şey indirmedi, siz sırf yalan söylüyorsunuz 15 Dediler: rabbımız bilir, inanın biz gerçek size gönderilmiş, Resulleriz, açık bir tebliğden ötesi ise bizim üstümüze değil 16 Doğrusu dediler: biz sizinle teşe'üm ettik, yemin ederiz ki vaz geçmezseniz sizi hiç tınmadan recmederiz ve her halde size bizden pek acıklı bir azâb dokunur 17 Dediler: sizin şum kuşunuz beraberinizde, ya... nasıhat edilirseniz öyle mi? Doğrusu siz israfı âdet etmiş bir

Sh:»4015

kavmsınız 18 O esnada şehrin tâ ucundan bir er koşarak geldi, ey hemşerilerim: dedi: uyun o gönderilen Resullere 19 Uyun sizden bir ecir istemiyen o zatlara ki onlar hidayete irmişlerdir 20 Hem neyime kulluk etmiyeyim ben, o beni yaradana? Hep de döndürülüp ona götürüleceksiniz 21 Hiç, ben ondan başka ma'budlar mı tutarım? Eğer o Rahman bana bir keder irâde buyurursa onların şefaati benden yana hiç bir şeye yaramaz ve beni kurtaramazlar 22 Şübhesiz ben o vakıt açık bir dalâl içindeyim 23 Haberiniz olsun ki ben rabbınıza iyman getirdim, gelin dinleyin beni 24 Denildi ki: haydi gir Cennete! ay, dedi, nolurdu kavmın bilselerdi? Rabbım bana ne mağrifet buyurdu 25 Beni ikram olunan kullarından kıldı 26 Arkasından ise kavmının üzerine Semâdan bir ordu indirmedik indirecek de değildik 27 O yalnız bir sayha oldu derhal sönüverdiler: 28 Ey!.. ne hasret o kullara ki kendilerine her gelen Resul ile mutlaka istihzâ ediyorlardı 29 Baksalar a kendilerinden evvel ne kadar karınlar helâk etmişiz, onlar hiç onlara dönüp gelmiyorlar 30 Ancak hepsi toplanıp bizim kıtımıza ihzar edilmişlerdir 31

13. ﴿وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا اَصْحَابَ الْقَرْيَةِۘ﴾ - Ketbi âsâra ve asîl bir nümunede bir çok şey'in ihsasına bir misal gibi olan bu mesel gerek üzerlerine kavil, hakk olanları inzar ve gerek zikre ittiba' edenleri tebşir sadedinde Peygambere mev'ud olan inkılâbatın mühim bir misalini vermektedir ki buna bu ı'tibarla « يٰسۤ » nin kalbi denilse sezâdır. Ya'ni Nasrâniyyetin karşısında müşrik Romalılar nasıl söndiyse islâmiyyetin karşısında da öyle devletler sukut edecek « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّ۪ينِ كُلِّه۪ » sirri zâhir olacaktır. Burada bu karye Antâkye, mürselûn da İsâ aleyhisselâmın Havariyyunundan gönderilenler olduğu naklediliyor. O halde eshabı karye, eshabı memleket ve zikrolunan kavm, Romalılar olduğu anlaşılır. 14. ﴿اِذْ اَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا﴾ - bunun zâhiri,

Sh:»4016

bunların taraf ilâhîden nübüvvet verilmiş Resuller olduklarını iş'ar eder. Ebû hayyan der ki « اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۜ » denilmiş olması da buna delâlet eyler. Çünkü bu muhavere Peygambelere karşı olur. İbni Abbasın ve Kâ'bın kavli de budur. Lâkin Katâde ve gayrileri demişlerdir ki bunlar havariyyundan olup Isâ aleyhisselâm ref'i sırasında gönderdi اهـ. Bu surette « اَرْسَلْنَٓا » buyurulması Hazreti Isâ tarafından gönderilmeleri de Allah tealânın emriyle olduğundan dolayı olmuş oluyor. Ba'zıları bu ikisinin Yuhanna ile Pavlus olduğu ﴿فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ﴾ - bu üçüncüsünün de Şem'unussafa olduğunu söylemişlerdir. Fakat beyanın asıl hedefi temsil olduğu cihetle bunun bu suretle ifâde buyurulması risaleti muhammediyyenin şani ızzetini temsilde sarih denecek kadar bir işaretle göstermek içindir. Ya'ni ikinin bir üçüncü ile takviyesi Musâ ve Isâ aleyhisselâmın ahîren risaleti Muhammediyye ile « مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ » ta'ziz ve takviyesini temsil eyliyor. Önce Musâ ve Isâyı göndermiştik, bunları tekzib ettiler, sonra da Muhammed aleyhisselâm ile bunlara ızzet ve kuvvet verdik denilmiş gibi oluyor. Mürselûn o karyeye vardılar da ﴿فَقَالُٓوا اِنَّٓا اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ﴾ haberiniz olsun ki sizlere gönderilmişiz Resulleriz dediler 15. ﴿قَالُوا﴾ o Karye sahibleri - Resullere karşı - şöyle dediler ﴿مَٓا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۙ﴾ siz bizim gibi bir beşerden başka bir şey değilsiniz - fazla ne meziyyetiniz olabilir ki öyle bir da'vada bulunuyorsunuz ﴿وَمَٓا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍۙ﴾ ve Rahman hiç bir şey indirmemiştir. - ne vahiy, ne

risalet, ne kitab ﴿اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُونَ﴾ siz sırf yalan söylüyorsunuz - vahy-ü risaleti,

beşerî nübüvveti esasından

Sh:»4017

inkâr ettiler. Çünkü Romalılar müşrik putperest idiler, bununla beraber Allahı inkâr etmemişlerdi 20.

﴿وَجَٓاءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ﴾ o esnada Medînenin aksasından bir er - bu er,

bu kahraman fedaî, bu büyük mücahid, bu güzel vâız, doğru Cennete giden ve Allah tealânın bilhassa ikramına mazher olan bu sevgili şehîd, sahib Habîbi neccar diye ma'ruftur.

MEDİNE, şehir demektir. Medinenin aksası, şehrin en ucu, ta öte başı demek oluyor ki Resullerin tebliğatı ve onlara karşı edilen muamele şehrin her tarafından işidilmiş, belâğa mübîn yapılmış idi. Bu Medine de Antâkyedir diyorlar ve o zaman büyük ve geniş bir şehr olduğunu söylüyorlar, maamafih Medinenin aksasından demek o memleket ricalinin en ileri gelenlerinden bir zat ma'nâsını da andırır.

Resullere sui kasd edilmek üzere bulunduğunu haber alıp bu zat-geldi ﴿يَسْعٰى﴾ koşuyordu - ya'ni koşarak geldi, ehli iymana nümune olmak, irşad etmek için bütün cehdiyle çalışıyordu. Bakınız kısaca ne güzel nasıhat etti ﴿قَالَ يَا قَوْمِ﴾ ey benim kavmim: ey hemşehrilerim dedi

﴿اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ﴾ uyun o gönderilen Resullere uyun: dedikleri yola gidin - demek evvelâ

hemşerilik şefakatini ileri sürerek nasıhati takdim ve onların Resul olduklarını ıhbar ile iymanını ızhar

eyledi, esbabı mucibesini de şu te'kid ile iyzah eyledi: 21. ﴿اتَّبِعُوا مَنْ﴾ uyun o kimseye ki

﴿لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا﴾ sizden bir ecir istemez - dünyevî bir garaz-u ıvaz taleb etmez

﴿وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ kendileri ise hidayete irmiş doğru yolu tutmuşlar. - Burada şöyle bir kıyasi mukassim,bir dilem vardır: bir yolcunun bir rehbere uyması için iki mani'

Sh:»4018

tasavvur olunabilir: ya biçimsiz bir ücret istemesi yâhud ehliyyetine emniyyet edilememesi, bunlar ise hem bir ücret istemiyorlar, hem hidayet sahibi zatlar, o halde bunlar Resul olmasalar bile doğru ve hasbî olduklarından dolayı kendilerine ittiba' etmemek için hiç bir sebeb yoktur. Hidayetlerinin zuhurunu beyan ile ademi mani'den sonra muktezının vücudunu göstermek için de buyuruluyor ki: 22.

﴿وَمَا لِىَ لَٓا اَعْبُدُ﴾ hem benim neyime ıbadet ve kulluk etmiyeyim

﴿الَّذٖى فَطَرَنٖى﴾ o beni yaradana - bu, muktezıye işaret ve bu söz irşadda telâttuf için ibrazi

şefekatle beliğ bir ta'rızdır. Ya'ni o Resuller bizi yaradana kulluk etmeğe ve yalnız onu ma'bud tanıyıp ona ıbadet etmeğe da'vet ediyorlar. Bunun doğruluğu ise aşikârdır. Ben sizi kendim gibi düşünüyorum, ben beni yaradana kulluk etmeyi borcum, vazifem bilirim, çünkü beni yaratmıştır. Ona karşı bu vazifemi yapmamak için hiç bir uzrüm ve manim yok. O halde siz o sizi yaradan rabbınıza neye ıbadet etmiyesiniz

﴿وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ halbuki hep döndürülüp ona götürüleceksiniz - o halde ona kulluktan nasıl

kaçınırsınız? 23. ﴿ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً﴾ Hiç ben ondan başka ilâhlarmı edinirim,

başka ma'budlar mı tutarım? Çünkü ﴿اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ﴾ eğer o Rahman - rahmetiyle beni yaratmış olan Rahman - ya beni bir durrile bir sıkıntı ile sıkmak isterse ﴿لَا تُغْنِ عَنّى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا﴾ onların, ya'ni ondan başka tapılanların benden yana şefaatleri hiç bir faide vermez ﴿وَلَا يُنْقِذُونِۚ﴾ ve beni kurtaramazlar - hiç biri ma'bud olamazlar 24. ﴿اِنّى اِذًا لَفى ضَلَالٍ مُبينٍ﴾ şübhesiz ki o takdirde - beni yaradan Rahmandan başka

Sh:»4019

ma'budlar edindiğim surette - ap açık bir dalâl içindeyimdir. 25.
﴿اِنّى اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِۜ﴾ - Bu güzel nutkun hatimesi olan bu güzel hıtabe bir kaç ma'nâ vardır:

EVVELÂ, mürselîne hıtabdır; halkın öldürmek için hücumu üzerine onlara şöyle ıkrar verip işhad etmiştir: haberiniz olsun ey mürselîn ben sizin rabbınıza cidden iyman ettim, şimdi beni duyun da şâhid olun. Yarın Âhırette onun huzurunda şehadet edin.
İKİNCİSİ, yine kavmına hıtabdır ki şöyle demek olur. Haberiniz olsun ben o sizi yaradan o sizi yaradan rabbınıza şübhesiz iyman ettim, ey kavmim gelin dinleyin beni de o Resullere uyun, siz de iyman edin.

ÜÇÜNCÜSÜ, istikbalin insanları da dahil olmak üzere duymak kabiliyyeti olan umuma hıtab veya kasem olarak haberiniz olsun ben iyman getirdim, rabbınız aşkına bundan böyle dinleyin beni, benim nutkumu, macerâ ve menakıbımı ey duygusu olanlar! Bakınız netice ne oldu 26.

﴿قيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَۜ﴾ gir Cennete denildi - ya'ni şedid edildi, doğrudan doğru Cennete girmekle ikram olundu ki Allah yolunda şehid olanlar hep böyledir. Böyle denince ne dedi bilir misiniz?

﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿يَا﴾ ay! - bu ne güzelmiş ﴿لَيْتَ قَوْمى يَعْلَمُونَۙ﴾ keşke kavmim bilselerdi 27. ﴿بِمَا غَفَرَلى رَبّى﴾ rabbım bana ne büyük mağrifet buyurdu da ﴿وَجَعَلَنى مِنَ الْمُكْرَمينَ﴾ beni böyle ikram edilen kullarından kıldı - kavmi hakkında böyle temennide bulundu, demek kavmını unutuvermemiş, gayzu intikam da beslememiş, düşmanlarına bile merhamet eden evliya ruhiyle istemişti ki kendinin irdiği saadeti bilseler de, cinayetlerine, küfürlerine tevbe edip iyman ve taat

Sh:»4020

yolunu tutsalar, Allah yolunda fedailik etseler. Bununla beraber bu temenni, bir mübahat ma'nâsından hali de değildir.

Şimdi hiç şübhe yok ki burada hatıra şöyle bir suâl gelir: böyle bir kahramanı, böyle yüksek bir vâız ve mücahidi katl eden o kavma Allah tealâ ne yaptı? Böyle bir suâlde karşı buyuruluyor ki:

28. ﴿وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِه مِنْ بَعْدِه مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَٓاءِ﴾

onun arkasından da kavmının üzerine Semâdan bir ordu indirmedik - ya'ni onu dinlemeyip katl eden kavmını da onun arkasından sağ bırakmadık, gerçi o şehidin arkasında ve Resullerin elinde bir ordu yoktu, bununla beraber onlara harb için gökten bir ordu da indirmedik ﴿وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ﴾ indirmiş de değildik - ya'ni bu gibi ahvalde gökten ap açık bir ordu indirivermek âdeti ilâhiyye olmamış olduğu gibi harikul'âde olarak da indirmedik, daha doğrusu indirecek de değildik, Allahın bir kavmı mahvetmesi için öyle ordular indirmesine lüzum yoktur. «Bedr» de, «Handak» de Melâike indirmesi bile mücerred mü'minlere bir müjde ile kalblerini tatmin için idi, o bir iş murad edince sâde «ol!» der oluverir, onun için 29. ﴿اِنْ كَانَتْ﴾ olan hadise başka değil ﴿اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً﴾ sâde bir sayha oldu - tek bir ses, bir haykırma, Cibrilin bir haykırması ﴿فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ﴾ hemen sönüvermişlerdi - önüne geleni yakmak isteyen o âteşîn kavm o vakıttan i'tibaren sönmüşlerdir. Bundan Antâkya ahalisinin mahv-ü helâkini anlamak istemişlerse de da'veti ıyseviyye karşısında müşrik Roma devletinin ortadan kalkmış olduğunu anlamak daha şümullüdür. 30. ﴿يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ﴾ ey ne hasret o kullara ılh... - Bu yalnız

Sh:»4021

o sönenlere bir teessüf değildir. Kavl, hakk olan eksere meselin tatbikı hasılı olan bir inzar, gafilîne de bir tenbihtir. 31. ﴿اَلَمْ يَرَوْا﴾ ya görmedi mi de onlar - o istihza edip duran kullar? ﴿كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ﴾ kendilerinden evvel ne kadar karınlar helâk etmişiz: ﴿اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ onlar, onlara dönüp gelmiyorlar - ya'ni Dünyaya bir daha dönmiyorlar 32. ﴿وَاِنْ كُلٌّ﴾ ve hepsi - o ihlâk edilen ve henüz edilmiyen hepsi başka değil ﴿لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ﴾ yalnız toplanıp bizim huzurumuza ıhzar edilmekte olan bir cem'ıyyet bulunuyorlar - böyle iken nasıl olur da başka ilâhlar ittihaz edip şirk koşarlar?

IHZAR, huzura getirmek demektir. Mahkemeye rızasıyle gelmiyen kimseyi tutup cebren hâkimin huzuruna getirmek ma'nâsında kullanılır ki burada bilhassa bu ma'nâyadır. Ya'ni herkes ölmekle yok olup gitmiyor, hisab ve ceza için Hak tealânın huzuruna haşr-ü sevk olunuyor.

Bu tebliğden sonra bir de aklî delillerle tenvir olunarak buyuruluyor ki:

﴿٣٣﴾ وَاٰيَةٌ لَهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ اَحْيَيْنَاهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَاْكُلُونَ ﴿٣٤﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٥﴾ لِيَاْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْ اَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾

Sh:»4022

﴿٣٦﴾ سُبْحَانَ الَّذ۪ى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ
وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ
النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٨﴾ وَالشَّمْسُ تَجْر۪ى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا
ذٰلِكَ تَقْد۪يرُ الْعَز۪يزِ الْعَل۪يمِ ﴿٣٩﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى
عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَد۪يمِ ﴿٤٠﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغ۪ى لَهَٓا اَنْ تُدْرِكَ
الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ ف۪ى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤١﴾
وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤٢﴾
وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِه۪ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٣﴾ وَاِنْ نَشَاْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا
صَر۪يخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ ﴿٤٤﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا اِلٰى
ح۪ينٍ ﴿٤٥﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ اَيْد۪يكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ وَمَا تَاْت۪يهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا
كَانُوا عَنْهَا مُعْرِض۪ينَ ﴿﴾

Sh:»4023

﴿٤٧﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالَ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهُ اِنْ اَنْتُمْ
اِلَّا ف۪ى ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٤٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِق۪ينَ ﴿٤٩﴾ مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَاْخُذُهُمْ وَهُمْ
يَخِصِّمُونَ ﴿٥٠﴾ فَلَا يَسْتَط۪يعُونَ تَوْصِيَةً وَلَٓا اِلٰٓى اَهْلِهِمْ
يَرْجِعُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem bir âyettir onlara ölü Arz: biz ona hayat verdik ve ondan habbeler çıkardık da ondan yiyip duruyorlar 32 Ve onda Cennetler yaptık, hurma bağçeleri, üzüm bağları, neler! içlerinde kaynaklar akıttık 33 Yesinler diye mahsulünden ve kendi ellerinin ma'mulâtından, halâ şükretmiyecekler mi? 34 Tenziyh o yardan sübhane bütün o çiftleri, hepsini, Arzın bitirdiklerinden ve kendi nefislerinden ve daha

bilemiyecekleri neler, nelerden 35 Bir âyet de onlara gece, ondan gündüzü soyarız bir de bakarlar ki
karanlığa dalmışlar 36 Güneş de; kendisine mahsus bir müstekarr için cereyan ediyor, o işte o azîzi alîmin
takdiridir 37 Aya da: menzil menzil ona mıktarlar biçmişizdir, nihayet dönmüş eski urcun gibi olmuştur 38
Ne Güneş kendine aya çatması yaraşır, ne de gece gündüzü geçer, her biri birer felekte yüzerler 39 Bir
âyet de onlara o dolu gemide zürriyyetlerini taşımamız ve kendilerine o misilliden binecekleri şeyler
yaratmamızdır 40 Dilersek onları gark da ederiz o vakıt ne onlara feryadcı vardır, ne de onlar kurtarılırlar
41

Sh:»4024

Ancak tarafımızdan bir rahmet ve bir zamana kadar yaşatmak için başka 42 Hal böyle iken onlara
önünüzdekini ve arkanızdakini gözetip korunun ki rahmete şayan olasınız denildiği zaman 43 Kendilerine
rablarının âyetlerinden her hangi bir âyyet de gelse mutlaka ondan yüz çevire geldiler 44 Allahın size
merzuk kıldığı şeylerden hayra sarfedin denildiği zaman da onlara o küfredenler iyman edenler için şöyle
dediler, biz hiç yedirirmiyiz o kişiye ki Allah dilese ona yiyeceğini verirdi, siz ap açık bir dalâl içinde değil de
nesiniz! 45 Ve ne zaman bu va'd, doğru iseniz? diyorlar 46 Başka değil, tek bir sayhaya bakıyorlar, bir
sayha ki onlar çekişip dururlarken kendilerini yakalayıverir 47 O zaman bir tavsıyeye bile kadir olamazlar,
ailelerine de dönecek değillerdir 48

33. ﴿وَاٰيَةٌ﴾ Hem bir âyet - ya'ni Allah tealânın kudretinin kemaline ve ölüleri diriltebileceğine açık bir delil ve alâmettir. ﴿لَهُمُ﴾ Onlara, o gafillere ve münkirlere ﴿الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ﴾ o ölü Arz - Arz, toprak, malûm ki câmiddir, hattâ sûrei «Hacc» da « وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً » buyurulduğu üzere sönmüş bir ateş halinde, hayat ile temamen zıdd bir mahiyyette ölüdür. Hele bir öğle sıcağında bir Arabistan çölünün manzarası düşünülürse onun hayattan ne kadar uzak olduğu görülür.

Diğer tabiate kalsa idi o ölü Arzda bir ot bile bitmezdi. Fakat ﴿اَحْيَيْنَاهَا﴾ biz ona hayat verdik - onda hayat yarattık, nebatî, hayevanî uzviyyetlerle dirilik, şenlik vücude getirdik. Hayatın ibtida bir huceyreden başladığını göstererek de buyuruluyor ki ﴿وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا﴾ ve ondan, ya'ni Arzdan bir dane çıkardık -

HABB, habbenin ismi cinsidir ki azına da çoğuna da ıtlak olunur. Cem'i hubub, onun cem'i hububâttır. Lisanımızda

Sh:»4025

olduğu üzere bilhassa buğday, arpa, pirinç, susam gibi yenen danelerde şayi' olmakla beraber alel'umum ot ve çiçek tohumlarında dahi müteareftir. Kamus sahibi Besairde der ki: hububun bir tekine habbe denilmesi, şey'in aslı ve maddei kıvamı olması ı'tibariyledir اهـ. Bu haysiyyetle bir habbe, hayatın ilk başlangıcı olan bir huceyre (cellule) demektir. Burada da bu cinse işareten « وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا » buyurulmuştur. Ulumı tabiıyye noktai nazarından mülâhaza edildiği zaman Arzın anasırından bir hayat huceyresinin tekevvünü, bir habbenin çıkması tabiî değildir. Tohumsuz bir hayat huceyresi tabiî olarak teşekkül edemez (generation spontance) olmaz. Filvakı' bir nâkısın kendiliğinden bir zâid oluvermesi akla da muvafık gelmez. Bununla beraber Arzda hayat emri vakı' olduğu için yine ulumı tabiıyye eshabı derler ki: fakat bidayette ilk tohumun, ilk huceyrenin gayri tabiî olarak vücude gelmiş olduğunu ı'tiraf etmek zarurîdir. İşte bu nokta doğrudan doğru tabiatler üzerinde hâkim olan hâlık tealânın ölülere hayat veren kudreti rabbaniyyesini gösterir. Bunun bir ıstıfa olduğunu söylemek de aynı ma'nâyı isbat etmektir. Çünkü ıstıfanın her mertebesi fevkattabia bir tekemmül arzeder. (sûrei «En'am» a bak) bu suretle ölü Arza hayati nebatîden başlıyan bir hayat verilip ondan habbeler çıkarıldığı ve böyle tek huceyrelerden başlıyan bu hayatın insan hayatına doğru terbiye ve tekemmül ettirildiği lâtîf bir imtinan tarzında beliğ bir i'caz ile ıhtar olunarak buyuruluyor ki: ondan bir habb çıkardık da ﴿فَمِنْهُ يَاْكُلُونَ﴾ şimdi ondan yiyorlar - belli ki bu şöyle demektir: O insanları dahi yarattık da o danelerden yiyip duruyorlar. Sonra onların terkibi ve terakkısiyle bilhassa hayatî insaniyyenin idâme ve tekemmülâtı esbabına ınayet buyurulduğu anlatılmak üzere de buyuruluyor ki 34.

﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ﴾ hem onda: o Arzda

Sh:»4026

Cennetler yaptık - o tek hucreli hayatı üretip terkib ve te'lif ederek birbirine girmiş dilber, dilnişîn bağlar

husule getirdik ﴿مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ﴾ hurmalıklar ve üzümlükler, neler - ki bunlar nebatî

hayatın en mükemmel şekli ve insan ezvakının en tatlı menabiıdirler. ﴿وَفَجَّرْنَا فِيهَا﴾ ve onda

- yine Arzda yâhud o Cennetler içinde ﴿مِنَ الْعُيُونِۙ﴾ kaynaklardan çaylar, pınarlar akıttık 35.

﴿لِيَاْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهۙ﴾ ki onun mahsulünden, Allahın verdiği meyvesinden hasılâtından

﴿وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْۜ﴾ ve ellerinin yaptığı şirası, pekmezi ve teferrüatı gibi ma'mulâtından

yesinler, intifa' etsinler diye - bu ma'nâya göre « مِنْ ثَمَرِه » de « لا » vardır vakfolunmaz. Maamafih

burada « ما » nın nâfiye olması da tecviz edilmiştir. Buna göre « مِنْ ثَمَرِه » de vakıf caiz « ج » olup

ma'nâ şöyle olur: mahsulünden yesinler, onu onların elleri yapmadı, ya'ni o bağlara bakmaları ve suyu,

çapası gibi işlerine çalışmaları ıktiza ederse de intifa' edecekleri o mahsul onların sun'u değil, Allahın

vergisidir. ﴿اَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾ hâlâ şükretmîyecekler mi? - Şirk ve küfrândan vaz geçip tevhid-ü

iyman ile ıbadet ve kulluk etmiyecekler mi?

Abdülkadiri geylânî kuddise sirrüh Fütuhul'gaybde der ki: şükür, ya lisan veya kalb veya cevarih ile olur:

lisan ile şükür, ni'metin Allah tealâdan olduğunu ı'tiraf ve halka izafeti terk eylemektir. Ne kendine ne havl-ü kuvvetine ve kesbine, ne de senin gayrından ellerinde cereyan edenlerin hiç birine isnad etmemek, çünkü sen de onlar da hep o ni'met için esbab, âlât ve edevatsınızdır. Onu kısmet eden, gönderen iycad eden, onunla meşgul eyliyen müsebbib olan Allah azze ve celledir. Kasim o, mu'tıy o mûcid odur. Şükre ehakkolan odur. Hediyyeyi getiren uşağa

Sh:»4027

bakılmaz, gönderen Efendiye bakılır. Bu bakışı bilmiyenler hakkındadır ki «

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۗ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

» buyurmuştur. Zâhire, sebebe bakıp da ılmi ve ma'rifeti ondan ilerisine geçmiyen cahildir, nâkıstır, aklı kasırdır. Çünkü âkıle âkıl denilmesi akıbeti görmesi i'tibariyledir. Kalb ile şükür: sende olan ni'metlerin hepsi zâhirde ve bâtında harekât ve sekenatındaki menfeatlerin, lezzetlerin cümlesi başkasından değil, ancak Allahdan olduğuna i'tikadı dâimle sağlam bağlanmaktır ki lisanınla şükrün, kalbinde şükrün tercemanı olur. «

﴿وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةًۜ﴾ ، ﴿وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ﴾ ، ﴿وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ﴾ » buyuruluyor ki

mü'min için Allahdan başka mün'ım kalmaz. Cevarih ile şükre gelince: bütün a'zalarını Allah tealânın taatında tahrik ve isti'mal eylemektir. O halde Allahdan ı'raz bulunan her hangi bir hususta halktan hiç birine icabet etmemek lâzım gelir. Ki bu, nefse, hevâye, irâdeye, emanîye ve sair halka şamildir. Allaha taatı asıl ve metbu' ve mâsivasını feri' ve tabi' kılmak gibi ki başka türlü yaparsan cebbar, zalim ve Allahın hukmünün gayriyle hâkim olmuş olursun «

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ»

36. ﴿سُبْحَانَ الَّذٖى﴾ - Sûrei «Bakare» de ve sûrei «İsra» nın başında iyzah edildiği üzere sübhân, tesbihin alemidir. Bununla beraber büyük teaccub makamında da kullanılır, tesbiyh de tenziyhin aksasıdır, ya'ni her hangi bir lekeden yaraşıksızlıktan i'tikadda, kavilde, fiılde son derece tenzıyhdir. Bu suretle « اُسَبِّحُ سُبْحَانَ » yâhud « سَبِّحُوا سُبْحَانَ » mazmununu ifâde eden bu tesbihin burada böyle istinaf ile sevkı ne güzeldir!

EVVELÂ, bu bir taraftan şükretmiyenleri tevbiyh, bir taraftan da şükredeceklere şükrün başı kemali tenzıyh ile tevhid olduğunu ta'limdir.

SANİYEN, sıla mevkıınde zikrolunan âsarı kudretin ehemmiyyetini ış'ar ile şükrün esbabı mucibesini ziyadesiyle te'kiddir.

Sh:»4028

SALİSEN, eşleri yaradanın eşsizliğini, şerîk ve nazîrden münezzeh birliğini isbat eden beliğ bir san'ati tıbak vardır: tesbih o yaradana, yâhud ne münezzeh sübhândır o yaradan ki

﴿خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا﴾ bütün o çiftlerin hepsini yarattı -

EZVAC, zevcin cem'idir. Zevc çift ve eş demektir ki ragıbın beyanı vechile iki karînin her birine de ve bir diğerine mümasil veya zıddolarak alâkadar olan her şey'e de denir. Bu i'tibar ile âlemdeki şeylerin hepsi bir zıddı veya mümasili veya her hangi bir terkib ve tekabülü bulunmak haysiyyetiyle çifttirler. Meselâ cisim ve ruh, madde ve kuvvet cevher ve araz, nefis ve âfâk, Arz ve Sema, zulmet ve nur, Dünya ve Âhıret gibi ki elektrik bile müsbet ve menfi ikiye ayrılıyor. O halde halekal'ezvac demek bütün enva' ve esnafiyle âlemi halk etti demeğe müsavidir. Ancak burada asıl sevk, bütün âlemin halkını anlatmak değil, bir şerîk ve nazîri bulunan bütün eşlerin, bütün çiftlerin mahlûk olduğunu ve binaenaleyh mahlûkun halika eş olamıyacağını anlatarak halikın nezahet ve vahdaniyyetini isbat etmektir. Bundan başka ezvac ta'bir olunmasında diğer bir nükte daha vardır ki hayatı beşer için evvelki ni'metlerden daha ziyade ehemmiyyeti haiz olan izdivac ni'metinin halkına işaret ile şükre tehyic ifâde eder: Netekim ezvac şöyle beyan buyuruluyor. O çiftleri ki ﴿مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ﴾ Arzın bitirdiklerinden - evvelki âyette zikr olunan ve olunmıyan envaı nebatat ve eşcar ﴿وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ﴾ ve kendi nefislerinden - erkek ve dişi ﴿وَمِمَّا لَايَعْلَمُونَ﴾ ve daha bilemiyecekleri şeylerden - ki ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne de bir beşerin hatırına gelmiştir.

37. ﴿وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُ﴾ bir âyet de onlara gecedir. - Mekânda

Sh:»4029

tecellî eden kudreti ilâhîyyeyi ıhtardan sonra bununla da zamanda tecellî eden kudreti rabbaniyyeye işaret

buyuruluyor. Şöyle ki ﴿نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ﴾ ondan gündüzü yüzeriz -selh kelimesi biri

diğerinin lâzımı iki ma'na ile kullanılır: soymak, çıkarmak: « سَلَخْتُ اْلاِهَابَ عَنِ الشَّاةِ

» denilir. Koyundan deriyi yüzdüm, soydum, giderdim demek olur. Diğerinde ise «

سَلَخْتُ الشَّاةَ عَنِ اْلاِهَابِ » koyunu deriden soydum denilir. Açtım meydana çıkardım

demek olur. Türkçemizde de elmayı soydum yâhud elmanın kabuğunu soydum dediğimize göre biz de soymak kelimesinde bu iki sureti farklı farksız kullanıyoruz demektir. Burada her iki ma'nâ ile de tefsir edilmiştir ki ikisi de doğrudur. Evvelkine göre geceden gündüzün yüzülmesi bir kurbanın derisi yüzülüyormuş gibi muhîttan zıyanın sıyrılıp sönmesiyle ademi aslîyi ıhtar eden karanlığın zuhuru, ya'ni akşam olmak hâdisesi demek olur. Ki ﴿فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ﴾ derken bir de bakarlar ki onlar

karanlığa dalmışlardır. - Kavlinde ta'kıyb ve müface'e bu ma'nâda zâhir olduğundan ekser müfessirîn bu vechi ıhtiyar etmişlerdir. Bu surette gece yalnız bir inzar âyeti olarak ıhtar edilmiş olur. İkinci ma'nâya göre ise geceden gündüzün yüzülmesi karanlık içinden aydınlığın çıkarılması, ya'ni sabah olmak hâdisesi olmuş oluyor, ki bunda ölülere hayat vermekten nümune olan bir neş'ei tebşir vardır. Netekim geceler gebedir denilir. Buna göre « فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ » yine ayni günün âhırı geceye varacağını göstermiş

olur.

38. ﴿وَالشَّمْسُ﴾ güneş de - bir âyettir, Ya'ni gece ve gündüzün sebebi gibi görünen Güneş de

Allahın kudretine bir alâmettir ﴿تَجْرٖى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا﴾ kendisi için mukadder bir müstekarr

için cereyan ediyor - bu cereyanı Şemsin yalnız mekânda hareketi diye anılmamalı, mekânî ve zemanî
Sh:»4030
bilcümle âsâr ve evzaıyle vücudde tevalisi ma'nâsına anlamalıdır. Meselâ zıya ve hararet neşri de onun bir cereyanıdır.

MÜSTEKARR, mimli masdar, ismi zeman, ismi mekân olabildiği, « لام » la da bir kaç ma'nâya geldiği cihetle bu ifâde müteaddid ma'nâlara sadıktır.

EVVELÂ, Güneş kendisi için takdir ve tahsıs edilmiş bir istıkrar sebebiyle, ya'ni sâbit bir karar, müntazam bir kanun ile cereyan eder. Hisabsız, serserî, kör bir tasadüf ile değil.

SANİYEN, bir istikrar için, ya'ni kendi âleminde bir karar ve müvazene husule getirmek hikmet ve gayesiyle yâhud nihayet bir sükûna erip durmak için cereyan ediyor.

SALİSEN, ismi zaman olduğuna göre kendine mahsus bir istikrar zamanı için, ya'ni duracağı bir vakte, bir eceli müsemmaya kadar cereyan eder ki bu vakıt « اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ » vaktıdır.

RABİAN, ismi mekân olduğuna göre: kendine hass bir istikrar mahalline mahsus ya'ni, yerinde sâbit olarak cereyan eder, mihverinde döner, yâhud kendisinin karargâhı olan âlemin menfaiı için cereyan eder. Bu ma'nâda vatana hizmet için bir teşvık de vardır. Nihayet birinci « لام » ilâ ma'nâsına olmak üzere şu ma'nâ da vardır: kendisi için bir istikrar noktasına doğru gitmektedir. Tatbikı bir kaç vechile iyzaha muhtemil bulunan bu ma'nâya göre Şemsin diğer bir merkeze doğru hareket etmekte bulunduğu da anlaşılabiliyor.

Netekim bir hadîsi şerifte de « مُسْتَقَرُّهَا تَحْتَ الْعَرْشِ » Şemsin müstekarrı Arşın altındadır

diye vârid olmuştur.

﴿ذٰلِكَ﴾ İşte o - cerayanı acîb ﴿تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ o azîzi alîmin takdiridir.

-Ya'ni kudretiyle her şe'ye galib ve hâkim ve ılmiyle her şey'i muhît olan ve sana Kur'anı

Sh:»4031

indirip sıratı müstekımi gösteren Allahın takdiri, yani bütün hudud ve tafsılâtını bilip biçmesiyledir. Yoksa ne yaptığını bilmez gör bir tabiatin eseri değil, bizzat kadim bir müessir hiç değildir.

39. ﴿وَالْقَمَرَ﴾ Kamere gelince ﴿قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ﴾ ona menzil menzil mıkdar biçmişizdir. - O Güneş gibi istikrarlı bir surette cereyan etmez. Ona bir takım menziller ve her menzile göre bir mıkdar ta'yin etmişizdir. Seyyardır her gün bir menzile gelir, her menzile göre bir şekilde bir şekilde görünür. Arablar, menâzili kameri şunlarla saymışlardı: şertan, butayn, süreyya, deberan, hek'a, hen'a, zira', nesre, tarf, cebhe, zübre, sarfe, avva, simâk, gafir, zubânâ, iklil, kalb, şevle, neâim, belde, sa'düzzâbih, sa'dübüla, sa'düssüud, sa'dul'ahbiye, fer'uddelvilmukaddem, fer'uddelvilmuahhar, reşa. Bunlardan her gece bir menzile konardı istikbale kadar günden güne nuru arta arta sonra da eksile eksile son menzilde - ki ictima'dan öncedir - iyice incelir, kavslenir ﴿حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ﴾ nihayet

dönüp eski urcûn gibi olana kadar -

URCÛN, eğri salkım çöpü demektir. Bilhassa hurma salkımının dip çöpü ki eskisi, ya'ni geçen seneninki, daha ince, daha eğri, daha renkli olur. Bu teşbih pek bedî'dir. Zannedildiği gibi hilâlın ilk ve son şeklini göstermekle kalmıyor, Kamerin o menazilde giderken arz etrafında bir ayda katettiği mahrekin bir mürtesemini de göstermiş oluyor.

Sh:»4032

Eski denilmekle bu mahrek üzerinde Kamerin her menzildeki cirmi de tahyîl edilmiş bulunuyor ki eski hey'etçiler bu teşbihin letafetini idrâk edemezlerdi. Bu takdir o kadar güzel ve bu tevzii vezaif o kadar yerindedir ki 40. ﴿لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَٓا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ﴾ ne Güneş kendisine aya çatmak yaraşır ﴿وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ﴾ ne gündüz gecenin önüne geçer ﴿كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ hepsi birer felekte yüzerler. - Biri diğerine çarpmaz, vazifeleri o kadar güzel ve muntazam tevzi' olunmuştur. « يَسْبَحُونَ » cemi' sıgasiyle iyrad olunmakla külden murad, yalnız Şems-ü Kamerden her biri değil Bütün ecram olduğu anlatılmıştır. Bu cihetle hey'eti cedide düsturuna işaret eden bu âyetin bir nazîri sûrei Enbiyade geçmiş olduğu cihetle oraya bak.

Yalnız Şemsin yüzdüğü feleki nedir? Bu bir medar olduğuna göre onun da bir seyyare olması lâzım gelmiyor mu? diye sorulabilir. Gerçi mihveri etrafına da mahalli deveran ma'nâsına medar denebilirse de bundan zâhir olan Güneşin balâda zikrolunduğu üzere hadîsi şerifin gösterdiği vechile Arşın altında diğer bir müstekarre bir merkeze doğru hareket ettiğini ve binaenaleyh onun yüzdüğü felek de ona olan medar ve mahreki olduğunu kabul etmek iktıza eder.

41. ﴿وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾ -

Fülki meşhun denilince ibtida Hazreti Nuhun gemisi hatıra gelir. Fakat burada « ذرِيتهم » kaydı bunu iradeye mani'dir. Bu karîne ile burada fülki meşhun, hâmil kadınların rahimlerinden mecaz, beliğ bir istiaredir. Evet, sulbı pederden bir tufan ile atılan zürriyyetler, anaların rahimlerinde Hazreti Nuhun gemisi gibi bir sefinei necat bulur

Sh:»4033

42. ﴿وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ﴾ - bu bütün merakibi bahriyye ve berriyyeye şamildir. 43. ﴿وَاِنْ نَشَاْ نُغْرِقْهُمْ﴾ Ve dilersek onları: o zürriyyetleri fülki meşhûn gibi olan rahimlerde, kendilerini de onun mislinden bindikleri gemilerde gark ediveririz

﴿فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ﴾ de ne o zürriyyetler için bir feryadcı, bir feryad eden veya feryada yetişen bulunur ﴿وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ﴾ ne de berikiler gark oldukları denizden kurtarılırlar. 44.

﴿اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا اِلٰى حِينٍ﴾ Meğer ki bizden bir rahmet ile ve bir zamana kadar yaşatmak için ola - ancak o takdirde kurtarılırlar.

45. ﴿وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا الخ...﴾ - âfakî ve tekvinî âyetlerden sonra tenzilî âyetlerden de ı'razlarını beyandır. 47.

﴿وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا الاية﴾ - bu âyetin zındıklar hakkında nâzil olduğu söylenir. Mekkede bir takım zındıklar sadaka ve iane için teşvık olunduklarında Allah, fakîr edecek biz besliyeceğiz öyle mi? Diye böyle küfr ederlermiş ki bu zendeka eski İrandan mün'akis olmak gerektir. 48. ﴿وَيَقُولُونَ﴾ bir de derler ki ﴿مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ﴾ ne zaman bu va'd - bu ölülerin dirilmesi, bu ıhzar va'di ﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer doğru iseniz - ya'ni böyle diyerek istihza etmek isterler. 49. ﴿مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً﴾ fakat başka değil, bir tek sayhaya bakıyorlar - ki ilk nefha, ya'ni surun birinci üfürülüşü. Bir sayha ki: ﴿تَاْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾ - « يَخْتَصِمُونَ » ın

Sh:»4034

idgamıdır. Ya'ni bir sayha ki onlar birbirlerine geçmiş çekişip dururlarken kendilerini alıverir.

﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً﴾ o vakıt artık bir tavsıyeye - hiç bir işleri hakkında bir kelime

vasıyyet etmeğe - bile kadir olamazlar ﴿وَلَٓا اِلٰى اَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ﴾ ailelerine de

dönecek değiller.

﴿٥١﴾ وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ
يَنْسِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هٰذَا مَا
وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٣﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً
وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ
نَفْسٌ شَيْـًٔا وَلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ اِنَّ
اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٦﴾ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ
فِى ظِلَالٍ عَلَى الْاَرَٓائِكِ مُتَّكِؤُنَ ﴿٥٧﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ
مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٨﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٩﴾ وَامْتَازُوا
الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٦٠﴾ اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِٓى اٰدَمَ
اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴿﴾

Sh:»4035

﴿٦١﴾ وَاَنِ اعْبُدُونِى هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَقَدْ اَضَلَّ
مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا اَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾ هٰذِهِ جَهَنَّمُ
اَلَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٤﴾ اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ
﴿٦٥﴾ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَٓا اَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ
اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ لَطَمَسْنَا عَلٰٓى
اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبْصِرُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ
لَمَسَخْنَاهُمْ عَلٰى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ﴿﴾

Bir de sur üfürülmüştür ne baksınlar kabirlerinden rablarına doğru akın ediyorlardır 51 Eyvah, başımıza

gelenlere derler: kim kaldırdı bizi uyuduğumuz yerden? Bu işte, o Rahmanın va'd buyurduğu, doğru imiş o

gönderilen Resuller 52 Başka değil, sâde bir tek sayha olmuş, derhal hepsi toplanmış huzurumuza ihzar edilmişlerdir 53 Artık bu gün hiç kimseye zerrece zulmedilmez, ancak yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz 54 Cidden eshabı Cennet bu gün bir şuğl içinde zevk etmektedirler 55 Kendileri ve zevceleri erîkeler üzerine kurulmuşlardır 56 Onlara orada bir meyve var: hem onlara orada ne iddia ederlerse var 57 Bir selâm, rahîm bir rabdan kelâm 58 Ve haydin ayrılın bu gün ey mücrimler! 59 And vermedim mi size? "Ey adem oğulları! Şeytana kulluk etmeyin, o size açık

Sh:»4036

bir düşmandır" diye 60 "Ve bana kulluk edin doğru yol budur" diye 61 Böyle iken celâlıma karşı o içinizden bir çok cibilletleri yoldan çıkardı, ya o vakıt sizin akıllarınız yokmıy dı? 62 Bu işte o Cehennem ki va'dolunur dururdunuz 63 Bu gün yaslanın ona bakalım küfrettiğiniz için 64 Bu gün ağızlarını mühürleriz de bize elleri söyler ve ayakları şehadet eyler: neler kesbediyorlardı 65 Hem dilersek gözlerini üzerinden silme kör ediverdik de yola dökülürlerdi, fakat nereden görecekler? 66 Daha dilesek kendilerini oldukları yerde meshediverdik de ne ileri gidebilirlerdi ne dönebilirlerdi 67

51. ﴿وَنُفِخَ فِى الصُّورِ﴾ - İkinci nefha: «

ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ » - 54.

söyleneceği hikâyedir. 55. ﴿اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ﴾ haberiniz olsun ki eshabı Cennet: salih

amellerle Cennete sahib olanlar - gerçi Cennete girmek esas ı'tibariyle Allahın fadliyledir. Lâkin «

وَلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ » buyurulması ı'tibariyle burada bu ma'nâ ıhtar

buyurulmuştur. 57. ﴿فَاكِهَةٌ﴾ meyve - ta'bir buyurulması da mücerred zevkten ziyade semerei

mesaiye işaret eder. 56. ﴿الْاَرَائِكِ﴾ erîkeler - ERİKE, hacelede, ya'ni gelin odasında döşenen

süslü koltuktur. 57. ﴿وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ﴾ ve onlara iddia ettikleri, istedikleri var, da'vayı

kazandılar, ya'ni 58. ﴿سَلَامٌ﴾ selâm var ﴿قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾ rahîm olan, ya'ni

sonunda mü'minleri rahmetiyle murada erdiren ve şeriki nazîri olmıyan bir rabden doğrudan doğru

söylenme bir selâm - bir hadîsi şerifte Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhivesellem demiştir ki: ehli Cennet

ni'metleri içinde zevkayb olurlarken kendilerine bir nur parıldar, başlarını

Sh:»4037

kaldırır bakarlar ki fevklarından rab kendilerini şerefi dîdariyle müşerref kılmış «

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا اَهْلَ الْجَنَّةِ » buyuruyor, işte «

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ » kavli ilâhîsi budur. Bunun üzerine onlara nazar buyurur,

onlar da ona nazar ederler ve nazar ettikleri müddetçe diğer ni'metlerden hiç bir şey'e iltifat etmezler, tâ

ihticab buyuruncıya kadar ki o vakıtta üzerlerinde ve diyarlarında nur ve bereketi bâkı kalır.

62. ﴿اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا﴾ bir çok cibilletleri şaşırttı, ya'ni bir çok cemaatlerin ahlâklarını bozdu 65. ﴿اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ الاية﴾ İşte Sûrei Nurda « يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ » buyurulan gün bu gündür. 66. ﴿وَلَوْ نَشَاۤءُ لَطَمَسْنَا عَلٰى اَعْيُنِهِمْ﴾ bu da Âhırete âid zannedilmiş ise de Dünyaya âid bir tehdid olarak « مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً » kavline ma'tuf olması ma'nâ ı'tibariyle daha muvafıktır.

Ya'ni Âhırette öyle olacağı gibi biz de dilersek şimdi o nankörlüğü yapan, «Allah dilese idi ıt'am ederdi» diyen kâfirlerin gözlerini büsbütün siler kör ediverirdik ﴿فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ﴾ de yola dökülürlerdi - yola gelmekte yarış ederlerdi. - Çünkü her küfredenin gözü kör edilivermiş olsa idi bu bir ilcâ olur, hepsi iymana gelirdi ﴿فَاَنّٰى يُبْصِرُونَ﴾ fakat o kâfirler nerden görecekler. - Burada ibsar, basıreti kalb ile tefsir edilmiştir. Ya'ni o kadar âyâtı ilâhiyyeyi görmiyen o basıretsiz kâfirler bunu böyle yapabileceğimiz idrâk etmezler. 67. ﴿وَلَوْ نَشَاۤءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلٰى مَكَانَتِهِمْ﴾ dilesek onları tam kuvvetleri çağında mesıh da ediverdik - kılıklarını değiştirir oldukları yere donduruverirdik de ﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ﴾ ne geçebilir ne dönebilirlerdi - şu halde böyle irâde buyurulmıyorsa

Sh:»4038

yapılamıyacağından değil, cezaları Âhırette verileceği içindir.

Bununla beraber:

﴿٦٨﴾ وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٩﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِى لَهُ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْاٰنٌ مُبِينٌ ﴿٧٠﴾ لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ اَوَ لَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدِينَاۤ اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧٢﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا

يَاْكُلُونَ ﴿٧٣﴾ وَلَهُمْ فيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ اَفَلَا يَشْكُرُونَ
﴿٧٤﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٧٥﴾ لَا
يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ﴿٧٦﴾ فَلَا يَحْزُنْكَ
قَوْلُهُمْ اِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ اَوَ لَمْ يَرَ
الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٧٨﴾
وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ
﴿٧٩﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذٖى اَنْشَاَهَٓا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ
عَلِيمٌ ﴿﴾

Sh:»4039

﴿٨٠﴾ اَلَّذٖى جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَٓا اَنْتُمْ
مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨١﴾ اَوَ لَيْسَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٢﴾
اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٣﴾
فَسُبْحَانَ الَّذٖى بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bununla beraber her kimin ömrünü uzatıyorsak hılkatte onu tersine çeviriyoruz, hâlâ da akıllanmıyacaklar mı? 68 Biz ona şiir öğretmedik, ona yaraşmaz da, o sâde bir zikir ve parlak bir Kur'andır 69 Hayatı olanı uyandırmak, nankörlere de o söz hakk olmak için 70 Şunu da görmediler mi? Biz onlar için ellerimizin yaptıklarından bir takım (en'am) yumuşak hayvanlar yaratmışız da onlara malik bulunuyorlar 71 Ve onları kendilerine zebun etmişiz de hem onlardan binidleri var, hem de onlardan yiyorlar 72 Onlardan daha bir çok menfeatleri ve türlü içecekleri de var, hâlâ şükretmiyecekler mi? 73 Tuttular da Allahdan başka bir takım ilâhlar edindiler gûya yardım olunacaklar 74 Onların onlara yardıma gücleri yetmez, onlar ise onlar için hazırlanan askerler 75 O halde onların lâkırdıları seni mahzûn etmesin, biz onların içlerini de biliriz dışlarını da 76 Görmedi mi o insan? biz onu bir nutfeden yarattık da şimdi o çeneli bir çekişgen kesildi 77 Yaratılışını unutarak bize bir de mesel fırlattı: kim diriltir o kemikleri onlar çürümüşken? dedi 78 De ki onları ilk defa inşa eden diriltir ve o her halkı bilir * O ki size yeşil ağaçtan bir ateş

Sh:»4040

yaptı da şimdi siz ondan tutuşturup duruyorsunuz 80 Ya Gökleri ve Yeri yaratan onlar gibisini yaratmağa kadir değil midir? Elbette kadir, hallâk o, alîm o 81 Onun emri bir şeyi murad edince ona sâde ol demektir, o oluverir 82 Artık tesbiyh edilmez mi öyle her şeyin melekûtu yedinde bulunan sübhane! hep de döndürülüp ona götürüleceksiniz 83

68. ﴿وَمَنْ نُعَمِّرْهُ﴾ Maamafih her kimi de muammer ediyorsak - gençlik çağında almayıp uzun ömür ile yaşatıyorsak ﴿نُنَكِّسْهُ فِى الْخَلْقِ﴾ hılkatte tepesi üstü dikiyoruz. - Ya'ni bidayettekinin, gençliğin aksine olarak günden güne kuvvetten düşürüp za'fını artırıyor, ölüme doğru götürüyoruz ﴿اَفَلَا يَعْقِلُونَ﴾ hâlâ akıllanmıyacaklar mı? - Bunu yapan kudretin daha evvel o tams-ü meshı de yapabileceğini anlayıp da doğru yolu tutmıyacaklar mı? 69.

﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ﴾ biz ona, ya'ni Peygambere şiır öğretmedik - bu söylenenleri bir şiır saymamalıdır. Kur'anın ne lâfzan ne de ma'nen şiır olmadığı açıktır. Bir kerre Kur'anın nazmında şiır nazmının vezn-ü kafiyesi yoktur. Ma'nâ bakımından ise şiır, hakıkat olup olmadığı aranmaksızın hoşlandırmak veya tiksindirmek, coşturmak veya küstürmek gibi hisleri gıcıklayan muhayyel kuruntulara, vehmî kıyaslara, hissiyyat oyunlarına raci'dir. Kur'an ise hakkın sıratı müstekımine irşad eden hikem ve ahkâm ile ırfan nuru, iykan rehberi bir yadigârı ilâhîdir. Fakat kâfirlerin bir çokları onu bir şiır gibi mülâhaza etmek ve ettirmekte ısrar ettikleri ve bu suretle Peygamberi bir şâir gibi tanıttırmak istedikleri cihetle buyuruyor: biz ona şiır öğretmedik ﴿وَمَا يَنْبَغِى لَهُ﴾ hem o, ona yaraşmaz da - zira « وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ » dur. Ne makamı risalete şâirlik yaraşır, ne de

Sh:»4041

Kur'anı şiır demek ﴿اِنْ هُوَ﴾ o Kur'an başka değil ﴿اِلَّا ذِكْرٌ﴾ ancak bir zikir - mahzâ Allah tarafından bir va'z-u irşad ﴿وَقُرْاٰنٌ مُبِينٌ﴾ ve bir Kur'anı mübîndir. - Ibadetlerde ve ıbadethanelerde okunacak kelâmullahtır. 70. ﴿لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا﴾ hayatı, ya'ni aklı, duygusu olanı inzar edip gafletten uyandırmak ﴿وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ küfürde ısrar ile kâfirlik edenler aleyhine kavil hakk olmak için - bundan evvel ekserisine olduğu gibi azâb ile hukm vâcib olmak için. 71. ﴿اَوَ لَمْ يَرَوْا﴾ şunu da mı görmediler. O gafiller ki uyanmıyorlar? ﴿اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدِينَا اَنْعَامًا﴾ biz kendileri için ellerimizin ı'mal ettiği şeylerden, ya'ni başka hiç bir san'atin dahli olmayıp doğrudan doğru kendimizin ihdas eylediğimiz ni'metlerden en'am, yumuşak hayvanlar yarattık ilh... - Bu ıhtarda bir çok cihetten incelikler vardır ki bunu tefsirden ziyade okuyanların zevkı takdir edecektir.

77. ﴿اَوَ لَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ الخ﴾ - Rivayet olunuyor ki übeyy ibni half Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemin huzuruna bir çürümüş kemikle gelmiş, onu eliyle ufalıyarak «Allah bunu böyle çürüdükten sonra diriltir der misin?» demiş «evet, seni de ba'seder ve ateşe kor» buyurmuş ve

bu âyet bu sebeble nâzil olmuştur. 79. ﴿وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ ve o halkın hepsine

alîmdir. Ya'ni her mahlûku bütün tafsılâtıyle, her birinin toplanan ve dağılan bütün eczası, usul-ü füruu, evzaı, ahvali keyfiyyat ve kemmiyyatı, her türlü hususıyyatıyle bilir, ve her halkı, yaratmanın her türlüsünü bilir, maddeli maddesiz, aletli aletsiz, örnekli örneksiz, gerek ilkin gerek sonra her nev'ini bilir.
Bütün

Sh:»4042

mes'ele bundan ıbarettir. 80.

﴿اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا﴾ o ki size yeşil ağaçtan bir

ateş yaptı - meşhur olan bu ağaç merh ile afar denilen iki ağaçtır ki ikisi de yemyeşil suları damlarken merh çakmak makamında afare sürtülmek suretiyle ateş çıkarılır, bedevîlerce ma'lûmdur. Bunun birini erkek birini dişi menzilesinde de farzetmişlerdir. Maamafih «

فِى كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ وَاسْتَمْجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَارُ» her ağaçta ateş vardır, fakat

merh ile afar bol buluştur.» diye bir mesel vardır. Bu haysiyyetle ba'zı müfessirler demişlerdir ki ağaçtan murad cinstir. Merh ve afar temsil tarıkıyle zikrolunmuştur. Ancak burada şayanı dikkat olan nokta şudur ki bununla maksud ağaçtaki odun veya kömürü göstermek değil, delk-ü temass ile yeşil ağaçtan zuhure gelen hararet ve iştiali anlatmaktır. Bu ise şimdi bildiğimize göre bir elektirik hâdisesidir. Demek ki bu

suretle âyet elektiriğe işaret etmiş ve bu işaretten « كُن » emrini anlamağa zihinleri takrib için bir misal de

verilmiş oluyor. ﴿فَاِذَٓا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ﴾ yapmış da siz ondan çakıp çakıp hemen

tutuşturuyorsunuz. - Ya'ni bil'fiıl tecribe ile ma'lûmunuz olan şübhesiz bir ateş. Demek ki mücerred akli nazarî ile bilinemiyecek hakıkatler tecribe ile münkeşif olur. 81.

﴿اَوَ لَيْسَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ

مِثْلَهُمْ﴾ hem o Gökleri ve Yeri, ya'ni bütün şu âlemi yaratmış olan Allah, onların mislini, onlar gibisini, ya'ni o çürümüş insanlar gibi küçüğünü hattâ bütün o âlemin mislini diğer bir neş'et ile yine yaratmağa

kadir değil midir? ﴿بَلٰى﴾ Evet kadirdir ﴿وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ﴾ ve o, öyle hallâk, öyle alîmdir. 82.

﴿اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ onun emri,

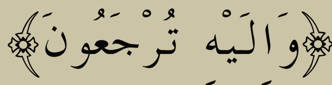
bir şey'i murad edince ona sâde «ol!» demektir, o oluverir. 83.

﴿فَسُبْحَانَ الَّذِى بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ﴾ O halde tesbiyh ona:

her

Sh:»4043

şey'in melekûtu yedinde bulunan, her şeyde dilediği gibi tasarruf eden sübhane

 hep de döndürülüp ona götürüleceksiniz. - Ona sahib « يس » gibi koşa koşa iyman ve islâm ile birrıza rücu' ederek mazheri gufran ve ikram olmak istemiyenler de akıbet kerhen irca' olunacak, yakalanıp onun huzurı celâline götürülecek, hisabı görülüp cezası verilecektir.

İbni Abbas Hazretlerinden merviydir ki: « يس » hakkında rivayet olunan fazıletlerin niçin ona mahsus olduğunu bilmiyordum, bu âyet imiş.

Melekût, yukarılarda da geçtiği üzere mülkün mubalega sıgasıdır ki tam bir hâkimiyyetle saltanatın esrarı idaresi demektir.

Şimdi bu melekût ve ircaa bir tavzıh olmak üzere vessaffati sûresi başlıyor.

﴿٣٧﴾ سُورَةُ الصَّٓافَّاتِ

Saffat sûresi mekkîdir.
Âyetleri - Basrıyyonda yüz seksen bir, diğerlerinde ikidir.
Kelimeleri - Sekiz yüz altmıştır.
Harfleri - Üç bin sekiz yüz yirmi altıdır.
Fasılası - ا ٠ د ٠ ق ٠ ب ٠ ن ٠ م harfleridir.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيـــــــمِ

﴿١﴾ وَالصَّٓافَّاتِ صَفًّا ﴿٢﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٣﴾
فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٤﴾ اِنَّ اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٥﴾ رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٦﴾ اِنَّا زَيَّنَّا
السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ ﴿٧﴾ وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ
مَارِدٍ ﴿٨﴾ لَايَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ
جَانِبٍ ﴿٩﴾ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴿١٠﴾ اِلَّا مَنْ
خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١١﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ
خَلْقًا اَمْ مَنْ خَلَقْنَا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ﴿﴾

﴿١٢﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٣﴾ وَاِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ
﴿١٤﴾ وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٥﴾ وَقَالُوٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا
سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٦﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٧﴾ اَوَ اٰبَٓاؤُنَا الْاَوَّلُونَ ﴿١٨﴾ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ
دَاخِرُونَ ﴿١٩﴾ فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ
﴿٢٠﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢١﴾ هٰذَا يَوْمُ

﴿الْفَصْلِ الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ﴾

Meali Şerifi

Kasem olsun ol kuvvetlere: o saf dizip de duranlara 1 O haykırıp da sürenlere 2 Ve o yolda zikr okuyanlara 3 Ki ilâhınız birdir sizin 4 Hep o Göklerin Yerin ve aralarındakilerin rabbı ve bütün meşrıkların rabbı 5 Bakınız biz o Dünya Semayı (o yakın Göğü) bir ziynetle donattık: kevakib 6 Hem mütemerrid ve her şeytandan koruduk 7 Onlar melei a'lâyı dinleyemezler, tard için her taraftan sıkıya tutulurlar 8 Ve onlara ayrılmaz bir azâb vardır 9 Ancak bir çalıp çarpan, onun da peşine bir şihabı sâkıb takılır 10 Şimdi sor onlara yaradılışca kendileri mi daha çetin yoksa bizim yarattıklarımız mı? Biz kendilerini bir cıvık çamurdan yarattık 11 Fakat sen taaccüb ettin onlar eğleniyorlar 12 Ihtar edildiklerinde de düşünmüyorlar 13 Bir mu'cize gördükleri vakıt da eğlence yerine tutuyorlar 14 Ve, bu, diyorlar başka bir şey değil, ap açık bir sihir 15 öldüğümüz ve bir toprakla bir yığın kemik olduğumuz

Sh:»4046

vakıt mı? biz mi ba'solunacakmışız? 16 Evvelki atalarımız da mı? 17 De ki: evet, hem siz çok hor, hakîr olarak 18 Çünkü o bir zorlu kumandadan ıbarettir derhal gözleri açılıverir 19 Eyvah bizlere derler bu o din günü 20 Bu işte o sizin yalan dediğiniz fasıl günü 21

1. ﴿وَالصَّٓافَّاتِ صَفًّا﴾ - « واو » Kasem içindir, « اُقْسِمُ بِالصَّٓافَّاتِ »

ma'nâsını gösterir.

SAFFAT, saf yapanlar demektir ki Ebüssüudun beyanına göre hem dizilip saff olanlar, hem saf dizenler

ma'nâsına gelir. İleride gelecek olan « وَاِنَّا لَنَحْنُ الصَّٓافُّونَ » da bu iki ma'nâ üzerine

deveran eder. Saff, müteaddid şeyleri düz bir hat nizamı üzerinde sıra ile dizmek ma'nâsına masdar olup dizilen sıraya da ism olarak saff denilir. Namaz saffı, saffı harb nizamı gibi. Melekûtı ilâhîde meratibi muhtelifede kemali intizam ile dizilip iyfayı vazıfe eden Melâikeye kasem intizam ile dizilipiyfayı vazıfe eden Melâikeye kasem buyuruluyor ki bunda islâm için matlûp olan cemaat, cihad, ılim kuvvetleri gibi teşkilâtın esaslarına da işaret vardır. Bu suretle ma'nâ şu oluyor: yemin ederim o Meleklere, o kuvvetlere ki saflar yapıp dizilmişler, bu sıfat, Arşı ilâhî etrafını donatmış olan Meleklerden ta Semai Dünyayı tezyin eden

ecramda ahzı makam ederek iyfayı vazıfe için emri ilâhiye âmade bulunan Melâikeye kadar hepsine şamil

ve esası beş vakıt namazlarda bağlanan saflarla temsil olunan millet ve cemaate işareti de havidir. 2.

﴿فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا﴾ Derken zecrederek sürerler. -

ZECR, aslında bir tasallûtla bağırıp azarlıyarak bir şeyden defi' etmektir. Haylâyıp sevketmek ve

bağırmaksızın men-ü nehiy eylemek ma'nâlarına da kullanılır. Binaenaleyh gerek bulutları sevk eden

sürücü Melekler gibi sâik ve gerek alel'umum men-ü defeden daf'i kuvvetler

Sh:»4047

bu zâcirattandırlar: bu suretle bütün mücahid ordular buna dahil olduğu gibi bilhassa kumanda götürenler

ve va'z edip yürüdenler de bunda dahildir. 3. ﴿فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا﴾ Sonra bir zikir tilâvet

ederler - hakdan vahiy, kitab, Kur'an indirir, ılm-ü ma'rifet telkıyn ederler. Bütün bunlara kasem ile

ehemmiyyetlerini ıhtar ederek söylerim ki 4. ﴿اِنَّ اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ﴾ hakikatte sizin ıbadet

edeceğiniz Tanrınız birdir.- İsbatı: 5. ﴿رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾

o bütün Göklerin ve Yerin ve aralarındakilerin rabbı ﴿وَرَبُّ الْمَشَارِقِۜ﴾ hem bütün meşrıkların rabbı - meşarık, kevakibin meşrıkları ve yâhud sene zarfında her gün başka bir noktada doğması i'tibariyle Güneşin meşrıkları demek olabilirse de bunlardan başka « فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًاۙ » karînesiyle bilcümle envarı ma'neviyyenin dahi işrakatına işaret olunmak için « رَبُّ الْمَشَارِقِۜ » buyurulmuş olması daha doğrudur. Çünkü zâhir ile batın, haric ile zihin, afak ile enfüs birleşmeden hakkın vahdeti bilinemez. Envarı zahirenin Semai Dünya ziynetinden gösterilmesi de bunu anlatır. Şöyle ki: 6.

﴿اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ﴾ biz Dünya Semayı: en yakın Göğü bir ziynet ile donattık: ﴿الْكَوَاكِبِۙ﴾ kevkebler - yıldızlarla. Semâi Dünya terkibinde de Dünya ednanın müennesidir ki en yakın demektir. Bu ifâdenin zahiri bütün kevakibin Semâi Dünyada olmasıdır. Şu halde burada Semai Dünya, Arzın etrafında yalnız feleki kamer sahasından ıbaret değil, yalnız hey'eti şemsiyye âlemi de değil, alel'umum kevakibin bulunduğu cismanî sâha ya'ni eb'adı selâse sahasıdır. Gerçi tezyin cirimleriyle değil de zıyalariyle olduğuna göre bunların Arzdan görünebildikleri irtisam ve in'ıkâs sahasına sırf görünüş (optigue) haysiyyetiyle bu isim verilmiş olmak dahi muhtemil ise

Sh:»4048

de zâhir olan evvelkisidir. Her iki takdirde de bu suretle Dünya Semânın tezyini ıhtar edilmekle işbu zahirî envar ve tezyinin herkes tarafından bile hiss-ü takdir olunabileceği ve fakat daha yukarısının böyle olmadığı anlatılmış oluyor. Onun için buyuruluyor ki 7.

﴿وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍۚ﴾ hem de mârid; taate yanaşmaz her bir Şeytandan hıfzeyledik. Şöyle ki 8. ﴿لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى﴾ onlar melei a'lâyı dinleyemezler - o cismanî tezyinleri zahirî nurları geriden görürler, fakat daha yüksek hey'etleri, en âlî cem'ıyyetleri ya'ni Melâikeyi dinleyip işidemezler, Peygamberler gibi vahiy alamazlar, mı'raca çıkamazlar, o hududda duramazlar. 9. ﴿وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۝ دُحُورًا﴾ koğulmak için her taraftan atış edilir, mermiye tutulurlar. Semâi Dünyanın dahi hududunda böyle defı' edici tard edici kuvvetler vardır. Ki bunlar zikrolunan zacirattandırlar. Dinsiz Şeytanların melei a'lâyı dinlemeyip de Peygamberlik taslıyamamaları için karagol bekler, onları tard ederler

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌۙ﴾ bir de o Şeytanlara daimî bir azab vardır. - Ki o da Âhırettedir 10.

﴾اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ﴿ ancak bir çalıp kapmaca yapan olur. - Bir kulak hırsızlığı ile

melei a'lâ haberlerinden, vahy-ü ilham varidatından çalıp kaçan bulunur.

﴾فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ﴿ onu da bir şihabı sâkıb, Semadan Arza doğru delip geçen bir

alev ta'kıb eder - Sûre «Hıcr» de şihab hakkında söz geçmişti bak.

SÂKIB, esasen delen veya delici demektir. Zıyasiyle Semayı delivermiş gibi parlak görünen yıldıza necmi sâkıb denildiği gibi şihabı sâkıb denildiği gibi şihabı sâkıb da böyledir. Bununla beraber şihabı hakıkaten hevai nesimîye haricinden bir mermi

Sh:»4049

gibi gelerek delip geçiyor da demektir. Şihabların ebhırei mütesâıdeden iştial etmiş olması nazariyyesi bugün kabul edilmiyor. Şihablar Semaî Dünyanın sâbit ziyneti olan ma'ruf kevakib gibi büyük olmamakla beraber yine yıldızlar cümlesinden sayılabilecek küçük ve küme küme dolaşan ecramdandırlar. Hevayi nesimîye temassı ile iştial ettiği sırada bir fişenk gibi kaymasiyle ziynet hizmetinden de hâli kalmaz. Maamafih Şeytanlara atılan şihabdan murad ruhanî bir şihab olması da pek muhtemildir. Asıl mes'ele aşağıdan Semaya karşı tecavüz etmek istiyenlerin vaz'ıyyetlerini göstererek ilâhî olan ilhamattan bir kulak hırsızlığına raci' olan Şeytanlıklarla Peygambere karşı rekabete kalkışan dinler uydurmağa çalışan dinsizlerin maddî ve ma'nevî hezimet ve perişanlıklarını anlatmaktır.

11. ﴾فَاسْتَفْتِهِمْ﴿ şimdi sor onlara - bunları gösterdikten ve hepsini yaradanın birliğini

anlattıktan sonra sor o seninkilere, o münkirlere ki ﴾اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقًا﴿ hılkatçe kendileri mi

daha çetîn, daha kaviy ﴾اَمْ مَنْ خَلَقْنَاۜ﴿ yoksa bizim yarattığımız o mahlûklarımız mı? o saffat zacirat, taliyat, o Semâlar mı? Hangisini yaratmak daha zor. Bunları yaradan Allah hiç kendilerini bir neş'et

ile daha yaratamaz mı? Görülüyor ki burada « يس » nin âhirindeki «

اَوَ لَيْسَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْۜ » âyetinin bir tafsîl ile takriri vardır. Bu süalin cevabı da şunun içindedir:

﴾اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طٖينٍ لَازِبٍ﴿ çünkü biz kendilerini bir cıvık yapışkan çamurdan

yarattık - onlar yaradıldıktan sonra bir cıvık çamurun ne çetinliği olur? Bir cıvık çamur ki en mütekâmil şekli

nuftedir. 12. ﴾بَلْ عَجِبْتَ﴿ fakat sen teaccüb ettin - Allahın

Sh:»4050

kudretine ve onların inkârına ﴾وَيَسْخَرُونَۖ﴿ onlar ise eğleniyorlar, اهـ ٠٠٠

O fasıl o ayırış şöyle ki:

﴾٢٢﴿ اُحْشُرُوا الَّذٖينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَۙ

﴾٢٣﴿ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحٖيمِ ﴾٢٤﴿

وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ ﴿٢٥﴾ مَالَكُمْ لَاتَنَاصَرُونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ
هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٧﴾ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ
يَتَسَآءَلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوٓا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَاْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ
﴿٢٩﴾ قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٣٠﴾ وَمَا كَانَ لَنَا
عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا
قَوْلُ رَبِّنَا اِنَّا لَذَآئِقُونَ ﴿٣٢﴾ فَاَغْوَيْنَاكُمْ اِنَّا كُنَّا غَاوِينَ
﴿٣٣﴾ فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِى الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٤﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ
نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ اِنَّهُمْ كَانُوٓا اِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا
اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيَقُولُونَ اَئِنَّا لَتَارِكُوٓا اٰلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ
مَجْنُونٍ ﴿٣٧﴾ بَلْ جَآءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٨﴾ اِنَّكُمْ
لَذَآئِقُوا الْعَذَابِ الْاَلِيمِ ﴿﴾

Sh:»4051

﴿٣٩﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَاكُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٠﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ
الْمُخْلَصِينَ ﴿٤١﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ ﴿٤٢﴾ فَوَاكِهُ وَهُمْ
مُكْرَمُونَ ﴿٤٣﴾ فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٤﴾ عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ
﴿٤٥﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَاْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿٤٦﴾ بَيْضَآءَ لَذَّةٍ
لِلشَّارِبِينَ ﴿٤٧﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٨﴾
وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٩﴾ كَاَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ
﴿٥٠﴾ فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٥١﴾ قَالَ قَآئِلٌ
مِنْهُمْ اِنِّى كَانَ لِى قَرِينٌ ﴿٥٢﴾ يَقُولُ اَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ
﴿٥٣﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٤﴾
قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ﴿٥٥﴾ فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ فِى سَوَآءِ الْجَحِيمِ

﴿٥٦﴾ قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْد۪ينِۙ ﴿٥٧﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبّ۪ي
لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَر۪ينَ ﴿٥٨﴾ اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّت۪ينَۙ ﴿٥٩﴾
اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُو۫لٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّب۪ينَ ﴿٦٠﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ
الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿٦١﴾ لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿﴾

Sh:»4052

﴿٦٢﴾ اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٣﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهَا
فِتْنَةً لِلظَّالِم۪ينَ ﴿٦٤﴾ اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ ف۪ٓي اَصْلِ الْجَح۪يمِۙ
﴿٦٥﴾ طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رُؤُ۫سُ الشَّيَاط۪ينِ ﴿٦٦﴾ فَاِنَّهُمْ لَاٰكِلُونَ
مِنْهَا فَمَالِؤُ۫نَ مِنْهَا الْبُطُونَۜ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ
حَم۪يمٍۚ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ اِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَاِلَى الْجَح۪يمِ ﴿٦٩﴾ اِنَّهُمْ
اَلْفَوْا اٰبَٓاءَهُمْ ضَٓالّ۪ينَۙ ﴿٧٠﴾ فَهُمْ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧١﴾
وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ اَكْثَرُ الْاَوَّل۪ينَۙ ﴿٧٢﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا ف۪يهِمْ
مُنْذِر۪ينَ ﴿٧٣﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَر۪ينَۙ ﴿٧٤﴾ اِلَّا
عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَص۪ينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Toplayın mahşere o zulmedenleri ve eşlerini ve Allahdan başka taptıkları şeyleri 22 Toplayın da götürün onları sırata; Cehennem köprüsüne doğru 23 Ve tevkıyf edin onları, çünkü sor guya çekilecekler 24 Ne oldu sizlere yardımlaşmıyorsunuz? 25 Hayır bu gün onlara teslim olmuşlardır 26 Ve ba'zısına dönmüş soruyorlardır: 27 Siz diyorlardır: bize sağdan gelir dururdunuz 28 Yok, diyorlardır: siz inanmamıştınız 29 Ve bizim size karşı cebredebilecek bir saltanatımız yoktu, fakat siz azmış bir kavm idiniz 30 Onun için üzerimize rabbımızın kavli hakk oldu, her halde hepimiz tadacağız 31 Evet biz sizi

Sh:»4053

kışkırttık, çünkü biz azgındık 32 O halde hepsi o gün azâbda müşterektirler 33 İşte biz mücrimlere böyle yaparız 34 Çünkü onlar « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » denildiği zaman kafa tutuyorlardı 35 Ve "hiç biz mecnun şâir için ilâhlarımızı bırakır mıyız?" diyorlardı 36 Hayır o hakk ile geldi ve bütün Peygamberleri tasdık eyledi 37 Elbette siz o elîm azâbı tadacaksınız 38 Maamafih başka değil, hep yaptığınız amellerinizle cezalanacaksınız 39 Müstesnâ ancak Allahın ıhlâs verilmiş kulları 40 Onlar için bir "ma'lûm rızık" var 41 Meyveler, ve onlar hep ikram olunurlar 42 Naîm Cennetlerinde 43 Karşılıklı tahtlar üzerinde 44 Maînden bir ke's ile üzerlerine pırlanılır 45 Bembeyaz, içenlere lezzet 46 Onda ne bir gaile vardır, ne de başlarına vurur 47 Yanlarında iri gözlü nazarlarını kasretmiş nazenînler 48 Sanki saklı yumurtalar 49 Derken ba'zısı ba'zısına dönmüş soruyorlardır: 50 İçlerinden bir söyliyen "benim der: bir karînim vardı 51 Derdi: sen cidden inananlardan mısın? 52 Öldüğümüz de bir toprakla bir yığın kemik olduğumuz vakıt hakıkaten biz

cezalanacak mıyız?" 53 Nasıl der bir bakıştırır mısınız: Derken bakmış onu tâ Cehennemin ortasında görmüştür 54 Tallahi, der: doğrusu sen az daha beni helâk edecektin 55 Rabbımın ni'meti olmasa idi ben de bu ihzar edilenlerden olacaktım 56 Nasılmış bak? Biz ölecek değiliz ilk ölümümüzden başka 57 Ve biz muazzeb değiliz 58 Bu işte hiç şübhesiz o büyük murad, büyük kurtuluş 59 Böyle bir murad için çalışsın çalışan erler 60 Nasıl bu mu hayırlı konmak için yoksa o zakkum ağacı mı? 61 Ki biz onu zalimler için bir fitne kılmışızdır 62 O bir ağaçtır ki Cehennemin kökünde çıkar 63 Tomurcukları Şeytanların başları gibidir 64 Her halde onlar ondan yiyeceklerdir 65 Yiyecekler de ondan karınlarını dolduracaklardır 66 Sonra üzerine onların hamîmden bir haşlamaları vardır 67 Sonra da dönümleri şübhesiz ki Cehennemedir 68 Çünkü onlar babalarını dalâlette buldular 69 Şimdi de onların izlerince koşturuyorlar 70 Hakıkat onlardan evvel eskilerin ekserisi dalâlette idi 71 Celâlim hakkı için içlerinde

Sh:»4054

inzar edici Peygamberler de gönderdik 72 Sonra da bak o inzar edilenlerin akıbeti nasıl oldu? 73 Ancak Allahın ıhlâs ile seçilen kulları başka 74

22. ﴿وَاَزْوَاجَهُمْ﴾ Eşleriyle - ya'ni emsâl emsâle: puta tapanı puta tapanla, yıldıza tapanı yıldıza tapanla, yâhud zulmedenlerin erkeğini dişisini yâhud Şeytanlardan olan arkadaşlarını. 28.

﴿تَاْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ﴾ bize sağdan gelirdiniz - sağdan gelmek, sağlam taraftan, iyi ve hayırhah bir surette gelmek 41. ﴿رِزْقٌ مَعْلُومٌ﴾ devamı, lezzeti gibi hasaisı ma'lûm ve mukarrer, ya'ni 42. ﴿فَوَاكِهُ﴾ fakiheler, meyveler - bu ta'birde, iki nükte vardır. Birisi, Ehli Cennetin yemeleri içmeleri mahzâ zevk-u lezzet için olduğunu ihtardır. Çünkü meyve sâde lezzet için yenir. Diğeri de Dünyadaki mesaînin semaratı olmasına işarettir. 43. ﴿فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾ Naîm Cennetleri - ni'metten başka bir şey olmıyan Cennetler 45. ﴿بِكَاْسٍ﴾ keis - dolu kadah, boşuna keis denmez, ﴿مِنْ مَعِينٍ﴾

MAÎN - aslında menbaından çıkan, yâhud göz önünde akan su demek olup Cennet içkisi bununla tavsıf olunmuştur ki 47. ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ﴾ onda hiç bir gaile yok - Dünya şarabları gibi humarı, mazarreti, günahı yok ﴿وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ﴾ ve ondan sarhoş da edilmezler. 48. ﴿قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾ gamzelerini zevcelerine kasretmiş başkasına bakmaz dilberler. 51. ﴿اِنِّى كَانَ لِى قَرِينٌ﴾ benim bir karînim vardı - ya'ni Dünyada beraberimde duran bir arkadaş. Buharîde bu karîn, Şeytan

Sh:»4055

diye tefsir edilmiştir. 62. ﴿ذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا﴾ bu mu konukluk için -

NÜZÜL, müsafir gelir gelmez ikram için sunulan konukluk - burada bu ta'bir gösteriyor ki yukarıda ehli Cennet için söylenen henüz yeni gelene konulan ikramiyye kabîlinden olup onlara onun ilersinde öyle ni'metler vardır ki şimdi zihinler onu anlamaktan âcizdir. İşte Ehli Cehennem için de

﴿شَجَرَةُ الزَّقُّومِ﴾ zakkum ağacı - öyledir.

ZAKKUM, Tihamede biten küçük yapraklı acı ve fena kokar bir ağacın ismi olup bervechiâti ta'rif olunan ve meyvesi Ehli cehennemin konukluğu olan ağaç bununla tesmiye olunmuştur. Buyuruluyor ki 63.

﴿اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ﴾ zira biz onu zalimler için bir fitne kılmışızdır. Ona

Dünyada zalimler meftun ve mübtelâ olur. Âhırette de mihnet ve azâbını çekerler. Allahü a'lem, halkı zulm ile yemek için kurulan zaleme teşkilâtı o zalimler kurumu. 64.

﴿اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِى اَصْلِ الْجَحِيمِ﴾ O Cehennemin kökünde, dibinde

çıkar - da dalları derekâtına dağılır. 65. ﴿طَلْعُهَا﴾ Tal'ı, meyvesinin doğum noktaları

﴿كَاَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ﴾ sanki Şeytanların başları gibidir. - Buna üç ma'nâ

verilmiştir:

1 - Son derece çirkinlikten kinaye olmak üzere muhayyel bir teşbih.

2 - Şeyatîn, çirkin suratlı korkunç yılanlar demektir.

3 - Ruusüşşeyatîn, çirkin manzaralı ma'ruf bir otun meyvesi imiş ki Yemende (esten) denilirmiş. Bizde dördüncü bir ma'nâ anlâmak istiyoruz ki zalimleri en çok aldatan, meftun eden nokta onun çiçek açıp meyvesini verecek olan noktalarıdır. Varidat menba'ları gibi

Sh:»4056

görünen o noktalar öyle iğfalkârdır ki sanki Şeytanların başları yâhud rüesası gibi 67.

﴿ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ﴾ sonra onların bunun üzerine

hamîmden bir haşlamaları da vardır. -

ŞEVB, içkiye karıştırılan katgı, aşlama veya haşlama.

HAMÎM,esasen kaynar su demek olup Cehennemin em'ayı parçalıyan suyuna denir. Bununla haşlanan

o içki de gassak, akan cerahat, irindir. Çünkü zalimler halkı bu hale getirirler. Âhırette de öyle

haşlanırlar.

﴿٧٦﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٧﴾ وَجَعَلْنَا
ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِينَ ﴿٧٩﴾

سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ فِى الْعَالَمينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى
الْمُحْسِنينَ ﴿٨١﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنينَ ﴿٨٢﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا
الْاٰخَرينَ ﴿٨٣﴾ وَاِنَّ مِنْ شيعَتِه لَاِبْرٰهيمَ ﴿٨٤﴾ اِذْ جَٓاءَ رَبَّهُ
بِقَلْبٍ سَليمٍ ﴿٨٥﴾ اِذْ قَالَ لِاَبيهِ وَقَوْمِه مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٦﴾
اَئِفْكًا اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ تُريدُونَ ﴿٨٧﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ
الْعَالَمينَ ﴿٨٨﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى النُّجُومِ ﴿٨٩﴾ فَقَالَ اِنّى
سَقيمٌ ﴿٩٠﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرينَ ﴿٩١﴾ فَرَاغَ اِلٰٓى اٰلِهَتِهِمْ
فَقَالَ اَلَا تَأْكُلُونَ ﴿﴾

Sh:»4057

﴿٩٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٣﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمينِ
﴿٩٤﴾ فَاَقْبَلُٓوا اِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٥﴾ قَالَ اَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ
﴿٩٦﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ
بُنْيَانًا فَاَلْقُوهُ فِى الْجَحيمِ ﴿٩٨﴾ فَاَرَادُوا بِه كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ
الْاَسْفَلينَ ﴿٩٩﴾ وَقَالَ اِنّى ذَاهِبٌ اِلٰى رَبّى سَيَهْدينِ ﴿١٠٠﴾
رَبِّ هَبْ لى مِنَ الصَّالِحينَ ﴿١٠١﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَليمٍ
﴿١٠٢﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْىَ قَالَ يَا بُنَىَّ اِنّٓى اَرٰى فِى
الْمَنَامِ اَنّٓى اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَٓا اَبَتِ افْعَلْ مَا
تُؤْمَرُ سَتَجِدُنى اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرينَ ﴿١٠٣﴾ فَلَمَّٓا
اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبينِ ﴿١٠٤﴾ وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَٓا اِبْرٰهيمُ
﴿١٠٥﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنينَ
﴿١٠٦﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمُبينُ ﴿١٠٧﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ

عَظِيمٍ ﴿١٠٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِينَ ﴿١٠٩﴾ سَلَامٌ عَلٰى
اِبْرٰهِيمَ ﴿١١٠﴾ كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴿﴾

Sh:»4058

﴿١١١﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِاِسْحٰقَ
نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٣﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰى اِسْحٰقَ وَمِنْ
ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için bize Nuh nidâ etmişti, biz de hakıkat ne güzel mücîbiz 75 Hem onu ve ehlini o büyük sıkıntıdan kurtardık 76 Hem zürriyyetini bâkıy kalanlar kıldık 77 Hem de namına bıraktık sonrakiler içinde 78 Selâm Nuha bütün âlemler içinde 79 Biz böyle mükâfat ederiz işte muhsinlere 80 Çünkü o bizim mü'min kullarımızdan 81 Sonra da diğerlerini suya boğduk 82 Şübhesiz İbrahim de onun kolondan 83 Çünkü rabbına selîm bir kalb ile geldi 84 Çünkü babasına ve kavmine şöyle dedi: siz nelere tapıyorsunuz? 85 Yalancılık etmek için mi Allahdan başka ilâhlar istiyorsunuz? 86 Siz rabbül'âlemîni ne zannediyorsunuz? 87 Derken bir bakım baktı da nücume 88 Ben dedi: hastayım 89 O vakıt arkalarını dönerek başından kaçışıverdiler 90 Derken kurnazlıkla onların ilâhlarına vardı da buyursanız a, dedi, yemez misiniz? 91 Neyiniz var söylemiyorsunuz 92 Diyerek bir takrib ile onlara kuvvetli bir darbe indirdi 93 Bunun üzerine birbirlerine girerek ona yöneldiler 94 A, dedi siz kendi yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? 95 Halbuki sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı 96 Haydin dediler, bunun için bir bina yapın ve bunu ateşe atın 97 Böyle ona bir tuzak kurmak istediler, biz de tuttuk kendilerini daha alçak düşürdük 98 Bir de dedi ki: ben rabbıma gidiyorum, o bana yolunu gösterir 99 Rabbım! bana salihînden ihsan buyur 100 Biz de ona uslu bir oğul müjdeledik 101 Vakta ki yanında koşmak çağına erdi, ey yavrum! dedi ben menamda

Sh:»4059

görüyorum ki ben seni boğazlıyorum, artık bak ne görüyorsun! ey babacığım dedi: ne emrolunuyorsan yap! beni inşaallah sabirînden bulacaksın 102 Vaktâ ki bu suretle ikisi de teslim oldular ve onu tuttu şakağına yıktı 103 Ve şöyle ona nida ettik: ya İbrahim! 104 Ru'yayı gerçek tasdık eyledin, biz böyle mükâfat ederiz işte muhsinlere 105 Şübhesiz ki bu açık bir ibtilâ, kat'î bir imtihan 106 Dedik ve ona büyük bir kurbanlık fidye verdik 107 Namına da bıraktık sonrakiler içinde 108 Selâm İbrahime 109 Böyle mükâfat ederiz işte muhsinlere 110 Çünkü o bizim mü'min kullarımızdan 111 Bir de onu salihînden bir Peygamber olmak üzere İshak ile müjdeledik 112 Hem ona hem İshaka bereketler verdik * İkisinin zürriyyetinden de hem muhsin olan var hem de nefsine açık zulmeden 113

76. ﴿الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾ tufan felâketi. 77.

﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ﴾ hem zürriyyetini, bâkıy kalanlar onlar kıldık - «onun üç

oğlu: Sam, Ham, Yasif ve bunların zevcelerinden başka sair gemide bulunanların hepsi zürriyyet

bırakmayarak vefat etti» demişlerse de biz bunu Sûrei «Hûd» da geçen «

قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰى اُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ » âyetine muvafık bulmayız. Çünkü «

﴿وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهُٓ اِلَّا قَلِيلٌ﴾ ، ﴿مَنْ مَعَكَ﴾ » buyurulan kalîl olduğu zâhirdir. O

halde buradaki kasır, gemidekilere değil, gark olanlara nazaran izafî olmak daha muvafıktır. Bununla

beraber denebilir ki bütün gemidekilerin zürriyyetleri tağliben onun zürriyyeti hukmünde tutulmuş ve bu

suretle bâkıylerin hepsi onun zürriyyeti olarak sayılmış, ona Âdemi sani denmiştir. Taberî der ki: Arab Sam evlâdından, Sudan Ham evlâdından, Türk ve sairleri Yâsif evlâdındandır. Ebû Hayyan da Bahrde bunu naklettikten sonra şöyle kaydediyor;bir fırka da şöyle söylemiştir: Allah tealâ Hazreti Nuhun zürriyyetini ibka edip neslini uzatmıştır. Bununla beraber bütün insanlar onun neslini munhasır değildir. Ümmetler içinde ona

Sh:»4060

râci' olmıyan da vardır.» Âlûsî de Şu mütaleada bulunmuştur: sanki bu fırka, garkın umumî olduğuna kail olmıyor. Nuh aleyhisselâi küffar aleyhinde duâ etmiş, fakat ehli Arzın hepsine gönderilmemiştir. Çünkü bı'setin umumî olması ilk evvel Hatemülmürselîn sallâllahü aleyhivesellem Hazretlerinin hassasındandır. Umuma kail olup da hasrı, gark edilenlere nisbetle yapmış olması da câizdir اهـ. 78.

﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ﴾ hem de âhirîn içinde, ya'ni sonrakiler geriden gelen

bâkıyler içinde de kendine bıraktık - burada iki vecih vardır: birisi mef'ul, mahzuftur. Namına zikri cemîl,

hüsni senâ bıraktık demektir. Bu surette 79. ﴿سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ﴾

selâm Nuha bütün âlemîn içinde - Allah tealâ tarafından bir selâm olur. Diğeri de hikâye tarikıyle bu

selâmın mef'ul olmasıdır ki bu vecih daha zâhirdir. 83. ﴿وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَاِبْرٰهِيمَ﴾ ve

şübhesiz onun şîasındandır elbet te İbrahim. -

ŞÎA, bir kimsenin arkasında izince giden tarafdarları, peyrevleri demektir. İbrahim aleyhisselâm da iyman

ve ıhlâs esnasında ve Allah yolunda müşriklere karşı mücahede hususunda ve şeriatinin teferruatında

değilse de usulünde onun izince gitmiştir. 84. ﴿قَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ selîm kalb - ter temiz, her lekeden

sâlim, Allah sevgisinde hâlis, temamen ona teslim olmuş kalb 86.

﴿اَئِفْكاً اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ تُرِيدُونَ﴾ ifk için mi Allahdan başka ilâhlara irâde

veriyorsunuz -

İFK, yalan dolan iftirâ demek ki Allahdan başka ilâh var demek yalancılıktır, iftirâdır, bühtandır. 88.

﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ﴾ derken nücumda bir nazar yürüttü, yâhud

bir

Sh:»4061

bakıma baktı - bundan bizce mütebadir olan ma'nâ Sûrei «En'am» da «

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا الخ... » geçen fikir ve nazardır. Bu

surette 89. ﴿فَقَالَ اِنِّى سَقِيمٌ﴾ baktı da ben hastayım dedi - kavil «

لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِى رَبِّى لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّينَ » mealinde olur. -

Fakat müfessirîn buna şöyle ma'nâ vermişlerdir: kendileriyle beraber ıbadet teklif ettikleri için nücumda bir bakıma baktı da ahkamı nücuma bakıyormuş gibi mevkı'lerini ittisallerini gözden geçirdi, onlar müneccim oldukları için o da onlarla istidlâl ediyormuş gibi görünerek ben keyifsizim dedi, onların tekliflerinden rahatsız olduğunu kasdediyordu. Hastayım deyince: 90. ﴿فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ﴾ arkalarını dönerek başından kaçışıverdiler - hastalıktan, tâundan korkmuşlar. Bu ifâde ne kadar nüktelidir, hastayım deyince idbar, sonra darbeyi vurunca da: 94. ﴿فَاَقْبَلُوٓا اِلَيْهِ يَزِفُّونَ﴾ zifaf eder gibi birbirine girerek ona ikbal eylediler - hücum ettiler ıkbal göstermeleri âdî insanların ve umumî cem'ıyyetlerin haleti ruhiyyelerini anlatır. 101. ﴿فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ﴾ bunun üzerine onu bir gulâmı halîm ile müjdeledik - bu uslu oğul İsmail aleyhisselâmdır. İshakı tebşir bundan sonra ayrıca söylenecektir.

102. ﴿فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْىَ﴾ derken vaktâki beraberinde koşmak, ya'ni çalışmak çağına irdi, ona Allah için yapılacak bir iş, bir taat göstermek üzere

﴿قَالَ يَا بُنَىَّ اِنِّىٓ اَرٰى فِى الْمَنَامِ﴾ ey yavrum! Dedi: ben düşümde

görüyordum ki ﴿اَنِّىٓ اَذْبَحُكَ﴾ ben seni boğazlıyorum ﴿فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى﴾

artık bak ne görürsün - ne dersin, ne reyde bulunursun. Deniliyor ki Hazreti İbrahim, bunu Zilhiccenin sekizinci, dokuzuncu, onuncu ya'ni

Sh:»4062

Terviye Arefe, Nahir geceleri sıra ile üç gece görmüş idi اهـ. Peygamberin rü'yası vahiy, ta'birleri vahiy olduğundan Hazreti İbrahim böyle görmüş ve böyle ta'bir eylemiş ve binaenaleyh böyle vahiy almış olmakla bu, icrası vacib bir emri hakk olmuş oluyordu. Bunun üzerine onu cebren icraya kalkışmayıp evvelâ sureti icrasını müşavere etmek üzere böyle re'yini sorarak tebliğ eyledi, ki bununla ilk önce onun itaat ve inkıyad ile ecr-ü sevaba nailiyyetini te'min etmek istedi. Düşünmeli bunu söylerken ey yavrucuğum, diye hıtab eden bir babanın kalbinde ne yüksek bir şefekat hissi çarpıyor ve ona ne kadar büyük bir vazife aşkı, Allah muhabbeti hâkim bulunuyordu. Düşünmeli de duymalı ki bu ne büyük bir belâ, ne dehşetli bir imtihanı ilâhî idi. İşte bunun böyle bir emri ilâhî olduğunu anlıyan ve Allahın sabredenlerle beraber

olduğunu bilen o halîm oğul ﴿قَالَ يَآ اَبَتِ﴾ ey babacığım! dedi

﴿افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ﴾ ne emrolunuyorsan yap

﴿سَتَجِدُنٖٓى اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرٖينَ﴾ beni inşaallah sabredenlerden

bulacaksın 103. ﴿فَلَمَّٓا اَسْلَمَا﴾ vaktâ ki böyle ikisi de teslim oldular - Allahın emrine teslimi

nefs eylediler. ﴿وَتَلَّهُ لِلْجَبٖينِ﴾ Ve İbrahim, onu tuttu şakağına yıktı -

CEBÎN, şakak, ya'ni alnın yanlarıdır. Bu, Minada Sahranın yanında veya mescidine nâzır mevzı'de yâhud bu gün kurbanların kesildiği mevkı'de olmuştu diye naklediliyor. Bıçağını çekip çekmediği hakkında iki kavil

vardır. Burada yalnız buyuruluyor ki şakağına yatırdı 104. ﴿وَنَادَيْنَاهُ اَنْ﴾ biz de ona şöyle

nida ettik: 105. ﴿يَٓا اِبْرٰهٖيمُ ۙ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا﴾ ya İbrahim rü'yayı gerçekten

tasdık eyledin - sıdk

Sh:»4063

ile yerine getirdin, gördüğün gibi inandın ve azm-ü sadakatle icra eyledin, çünkü « اذبح » diye görmüş « ذبحت » dememişti. Azm ve ciddiyyetle zebha teşebbüs etmekle de kalmayıp o tehakkuk etmişti.

Taberî gibi ba'zı müfessirîn işbu « وَنَادَيْنَاهُ الخ » « لما » nın cevabı ve «vav» ın «

وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا » kabilinden olduğuna kail olmuşlarsa da muhakkıklerin muhtarına göre vavi atf olup burada cevab, tefhıym için mahfuzdur, şöyle demektir: ve biz böyle nida edince: ne büyük bayram, ne ta'rife sığmaz neş'e ve sürr hasıl olduğunu söylemeğe hacet yok!... Şu da cevabın ta'lilidir.

﴿اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنٖينَ﴾ çünkü biz böyle mükâfat ederiz muhsinlere 106.

imtihandır ki gerek İbrahimin ve gerek oğlunun «

الْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ » mantukunca en yüksek mertebei ihsanda

bulunan muhsinlerden olduklarında hiç şübheye mahal bırakmaz. Onun için onların o ihsanlarını mükâfat

ile karşılayarak öyle nida ettik 107. ﴿وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظٖيمٍ﴾ ve ona azîm bir kurbanlık ile

fidye de verdik - ya'ni İbrahime oğlunun yerine kesilmek için büyük bir kurbanlık fidyei necat da verdik.

Zebha mübaşeretle rü'ya tehakkuk ettirilmiş olup da « قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا » diye nida olunduktan sonra fidyenin ma'nâsı ne olabilir? Bunu en güzel iyzah eden vecih, şudur: deniliyor ki İbrahim aleyhisselâm bir oğlu olursa Allah yolunda kurban edeceğini nezreylemişti, sonra unutmuş, ru'ya bunu ıhtar eylemişti, onun için nida olunduğu zaman ru'ya tehakkuk ettirilmiş olmakla beraber nezir yerini bulmamış olduğundan bu fidye onu böyle nesıh suretiyle ikmal etmiş ve ayrıca bir ni'met olmuştur. Bundan dolayı İmamı a'zam demiştir ki: çocuğunu kurban etmeği nezr

Sh:»4064

edene bir koyun kesmek vacib olur. Acaba o azîm kurbanlık ne idi ve azameti neresinde idi? Çokları Cennetten gelme, beyaz ve iri rivayette emlah, ya'ni alaca ve a'yen; iri gözlü bir koç idi demişler ki Yehûdun

kavli de buna muvafıktır. Ba'zıları da Sebîr dağından inme bir va'l, ya'ni dağ keçisi demişlerdir. Büyüklüğünü de ba'zıları maddî olarak iri cüsseli diye ba'zıları da ma'nevî azamet ve ehemmiyyetle tefsir eylemişlerdir. Yalnız bir Peygamber değil, belki baba ve oğul iki Peygamberin ibtilâsını ref' eyliyen ve bahusus neslinden hatemülenbiya gelecek bir Peygamberin fidyesi olan ve Cennetten gelen bir kurbanlık elbette azîm olur. Ba'zıları da demişlerdir ki azameti ondan sonra sünnet ve din olması i'tibariyledir. Ebû Bekri verrak birnesilden değil, doğrudan doğru tekvinden olması haysiyyetiyledir demiş. Fakat ıhtara hacet yoktur ki Kur'anın « بِذِبْحٍ عَظِيمٍ » ifâdesi bütün bunlardan daha şümullü ve daha azametlidir Allahü a'lem 108. ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِينَ﴾ sonrakilerde de namına bıraktık - onu zikri cemîl ile yad eder ve sünnetini icra ile bayram yaparlar. 109. ﴿سَلَامٌ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ﴾ selâm İbrahime 110. ﴿كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ﴾ işte muhsinlere böyle mükâfat ederiz.- Burada « انا » denilmemesi biraz evvel geçmiş olduğu için burada bir nevi' te'kid kasdedildiğine işaret olmalıdır. Evet, İbrahim muhsinlerdendir. 111. ﴿اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ﴾ çünkü o bizim mü'min kullarımızdan - yehûd bu zebîhın Hazreti İshak olduğuna kail imişler. Muhammed ibni İshak, Taberî gibi ba'zıları da buna zâhib olmuşlar, Muhiddini Arabî de fususunda buna gitmiştir. Lâkin burada şu atıf onları reddetmekte zâhirdir. Zira « فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ » üzerine atf ile buyuruluyor ki 112. ﴿وَبَشَّرْنَاهُ بِاِسْحٰقَ﴾ bir de onu İshak ile müjdeledik - belli ki bu şöyle demek oluyor: « رَبِّ هَبْ لِى مِنَ الصَّالِحِينَ » diyen İbrahimi

Sh:»4065

o zebh kıssası zikredilen halîm oğulla müjdeledikten başka bir de İshak ile müjdeledik ﴿نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ ki salihînden bir Peygamber olmak üzere - şu âyet de bu ikisine sarf edilmek daha mülâyimdir. 113. ﴿وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ﴾ hem ona - o halîm oğula ﴿وَعَلٰى اِسْحٰقَ﴾ ve hem İshaka bereketler de verdik - ya'ni ikisinin de zürriyyetlerini bereketlendirdik çoğalttık. Burada « عليه » zamirini İbrahime göndermek zürriyyet cihetiyle İshaka tekabülünü ıktiza edeceğinden yakışmaz. İshak ve zürriyyeti İbrahimin zürriyyetinden olduğu için İbrahimin İshaka mukabil zürriyyet ve bereketi ancak diğer oğlu i'tibariyle olabilir. Onun için « عليه » zamiri bu ı'tibar ile İbrahime gönderilse bile şu tesniye zamiri her halde iki oğula gönderilmek lâzım gelir

﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا﴾ ikisinin zürriyyetinden de - İbrahimin iki oğlunun ikisinin zürriyyetinden de,

gulâmı halîm olan İsmailin zürriyyetinden de İshakın zürriyyetinden de

﴿مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ﴾ hem muhsin hem de nefsine açık zalim olan var - işbu

« وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا » dan murad evlâdı İsmail ile evlâdı İshak olduğunda hiç tereddüd edilmemek

ıktiza eder. Zira zamir İbrahim ile İshaka gönderildiği takdirde bile İshak zürriyyetinin mukabilinde İbrahim zürriyyeti İshak zürriyyetinden maâda bir zürriyyet olmak lâzım gelir. Bu da ma'lûm olan evlâdı İsmaildir. Ve hattâ bu takdirde İbrahim zürriyyeti unvanının İshak evlâdından ziyade İsmail evlâdına evlâ ve ahrâ olduğuna bir işaret yapılmış olur. Hasılı: ben rabbıma gidiyorum deyip de «

رَبِّ هَبْ لِى مِنَ الصَّالِحِينَ » diye yalvaran ve o belâi mübîn ile imtihanı

muvaffakıyyetle geçen İbrahime rabbı öyle selâm ve selâmetle zikri cemîl ihsan etti. Ve iki oğul müjdeliyerek onlardan zürriyyetine öyle bereket verdi ki

Sh:»4066

hâlâ ikisinin de zürriyyeti o feyz-u bereketle yaşamakta ve fakat sâlih ve muhsin değil, kimisi iyman ile mertebei ihsanda, kimisi de küfr-ü ma'sıyetle nefsine zulm etmekte. Bu suretle İbrahime verilen bu zürriyyet bereketi, Nuha verilen zürriyyet bakasına şebihtir. Ancak şunu unutmamalı ki ataların salâhı evlâdın salâhını istilzam etmez, onun için Nuhun zürriyyetinden putperestler, İbrahimin zürriyyetinden zâlimler çıkmıştır.

﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١١٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا
وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٦﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ
الْغَالِبِينَ ﴿١١٧﴾ وَاٰتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٨﴾
وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٩﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِى
الْاٰخِرِينَ ﴿١٢٠﴾ سَلَامٌ عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢١﴾ اِنَّا
كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٢﴾ اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ
﴿١٢٣﴾ وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٤﴾ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ
اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٥﴾ اَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ اَحْسَنَ الْخَالِقِينَ
﴿١٢٦﴾ اَللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٢٧﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَاِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٨﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٩﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِينَ ﴿﴾

Sh:»4067

﴿١٣٠﴾ سَلَامٌ عَلٰٓى اِلْ يَاسِينَ ﴿١٣١﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى
الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٢﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَاِنَّ
لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٤﴾ اِذْ نَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اَجْمَعِينَ
﴿١٣٥﴾ اِلَّا عَجُوزًا فِى الْغَابِرِينَ ﴿١٣٦﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا
الْاٰخَرِينَ ﴿١٣٧﴾ وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ ﴿١٣٨﴾
وَبِالَّيْلِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için Musâ ile Harûnu da minnetdâr eyledik 114 Hem kendilerini ve kavmlerini o büyük sıkıntıdan kurtardık 115 Hem yardım ettik onlara da galibler onlar oldular 116 Hem kendilerine o belli kitabı verdik 117 Ve kendilerini doğru yola çıkardık 118 Sonrakiler içinde de namlarına şunu bıraktık 119 Selâm Musâ ile Haruna 120 Biz böyle mükâfat ederiz işte muhsinîne 121 Çünkü ikisi de bizim mü'min kullarımızdan 122 Şübhesiz İlyas da mürselînden 123 Zira kavmine demişti: siz Allahdan korkmaz mısınız? 124 Bir ba'le mi yalvarıyorsunuz bırakıb da o ahsenülhâlikîni 125 O rabbınız ve evvelki atalarınızın da rabbı olan Allahı? 126 O vakıt onu tekzib ettiler, şübhesiz ki onlar da ıhzâr edildiler 127 Müstesnâ Allahın ıhlâslı kulları 128 Ona da sonrakilerde şunu bıraktık 129 Selâm, ilyasîne 130 Biz böyle mükâfat ederiz işte muhsinîne 131 Çünkü o bizim mü'min kullarımızdan 132 Şübhesiz Lût da mürselînden 133 Zira kurtardık onu ve bütün ehlini 134 kalan bir karıdan başka batanlar içinde 135 Sonra diğerlerini tedmir eyledik 136 Ve siz

Sh:»4068

elbette onlara uğrar ve üzerinden geçerseniz, sabahleyin 137 Ve geceleyin, ya akıl edip de düşünmez misiniz 138

117. ﴿الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ﴾ Belli kitab, yâhud beyanı, ifadesi güzel kitab, ya'ni Tevrat.

123. ﴿وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ İlyas da o mürselînden - ya'ni yukarıda « وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ » buyurulduğu üzere inzar için gönderildiklerine kasem edilen Peygamberlerden, o da Benî israîl Peygamberlerinden (İlyas ibni yasîn) ki Harun aleyhisselâmın ahfadından denilmiş. (Sûrei «En'am» a bak) 125. ﴿بَعْلًا﴾

BA'L - bir putun ismi ki yirmi arşın boyunda altından ve dört yüzlü bir put olduğu söyleniyor. Kim bilir

konduğu kaıdesi ne kadardı, hâlâ Şamda Ba'lebek kasabası bu nam iledir. 130.

﴿سَلَامٌ عَلٰٓى اِلْ يَاسِينَ﴾ Selâm, İlyasîne -

İLYASÎN, İlyas demektir. Ba'zı kıraetlerde « اٰلِ يَاسِينَ » okunduğundan her iki kıraete de mutabık olmak için imlâsı « اٰلِ يَاسِينَ » suretinde yazılır.

YASÎN, İlyas aleyhisselâmın babası olmakla âli yasîn yine İlyas demek olur. Yasîn bir de Resuli Ekremin isimlerinden olduğuna göre bazıları âli Yasînden murad ümmeti Muhammed olduğunu söylemişlerdir. Her halde « سَلَامٌ عَلٰٓى اِلْيَاسَ » denilmeyip « اِلْيَاسِينَ » buyurulması bir tevriyeden halî değildir. Âli yasîn kıraeti de bu tevriyede sarihtir. İmlâda « لام » vasledilmeyip de iki kıraete müsaid şekilde yazılması da bu tevriyenin bilvücuh mültezem olduğunu iş'ar eder. Şu halde demek olur ki burada «selâm İlyasa» denirken «selâm âli Muhammede» ma'nâsına bir de tevriye kasd olunarak « اٰلِ يَاسِينَ » buyurulmuş ve bundan dolayı olmalıdır ki selâm fıkraları da burada bitirilmiş, Lût ve Yunüs kıssalarında daha ziyade

Sh:»4069

«فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ» mazmununa tenbih buyurulmuştur. Bu tevriyeye nazaran 132. ﴿اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ﴾ - İlyasa ve yasîne raci' olabilir demektir. 137. ﴿وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ﴾ - Kureyş Şama ticaretle giderlerken yolları kavmi Lûtun yerlerine uğrar.

﴿١٣٩﴾ وَاِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤٠﴾ اِذْ اَبَقَ اِلَى
الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤١﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ
﴿١٤٢﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٣﴾ فَلَوْلَٓا اَنَّهُ كَانَ
مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٤﴾ لَلَبِثَ فٖى بَطْنِهٖٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ
﴿١٤٥﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ سَقٖيمٌ ﴿١٤٦﴾ وَاَنْبَتْنَا عَلَيْهِ
شَجَرَةً مِنْ يَقْطٖينٍ ﴿١٤٧﴾ وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ
يَزٖيدُونَ ﴿١٤٨﴾ فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حٖينٍ ﴿١٤٩﴾

فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَۙ ﴿١٥٠﴾ اَمْ خَلَقْنَا
الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥١﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ
لَيَقُولُونَۙ ﴿١٥٢﴾ وَلَدَ اللّٰهُۙ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٣﴾ اَصْطَفَى
الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَۜ ﴿١٥٤﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ
﴿١٥٥﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُونَۚ ﴿١٥٦﴾ اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌۙ ﴿﴾

Sh:»4070

﴿١٥٧﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٨﴾ وَجَعَلُوا
بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًاۜ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَۙ
﴿١٥٩﴾ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَۙ ﴿١٦٠﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ
الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦١﴾ فَاِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَۙ ﴿١٦٢﴾ مَٓا اَنْتُمْ
عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَۙ ﴿١٦٣﴾ اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٤﴾ وَمَا
مِنَّٓا اِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٥﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ الصَّٓافُّونَۚ ﴿١٦٦﴾
وَاِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٧﴾ وَاِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَۙ ﴿١٦٨﴾
لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْاَوَّلِينَۙ ﴿١٦٩﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ
الْمُخْلَصِينَ ﴿١٧٠﴾ فَكَفَرُوا بِهٖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧١﴾ وَلَقَدْ
سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَۚ ﴿١٧٢﴾ اِنَّهُمْ لَهُمُ
الْمَنْصُورُونَۖ ﴿١٧٣﴾ وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٤﴾
فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍۙ ﴿١٧٥﴾ وَاَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ
﴿١٧٦﴾ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٧﴾ فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ
فَسَٓاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٨﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍۙ
﴿١٧٩﴾ وَاَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿﴾

Sh:»4071

﴿١٨٠﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَۚ ﴿١٨١﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَۚ ﴿١٨٢﴾ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Şübhesiz Yunüs de o mürselînden 139 Hani bir vakıt dolu gemiye kaçmıştı, kur'a çekmişti de kaydırılanlardan olmuştu 140 Derken kendisi balık yuttu melâmette idi 141 Eğer çok tesbih edenlerden olmasa idi 142 Her halde ba'solunacakları güne kadar onun karnında kalırdı 143 Hemen biz onu alana attık hasta idi 144 Ve üzerine kabak cinsinden bir ağaç bitirdik 145 Ve onu yüz bine Resul gönderdik ve hattâ artıyorlardı 146 O vakıt ona iyman ettiler de onları bir zamana kadar istifade ettirdik 147 Şimdi sor o seninkilere: rabbına kızlar, onlara oğullar öyle mi? 148 Yoksa biz Melâikeyi dişi yaratmışız da onlar şâhid mi bulunuyorlarmış? 149 Ha!.. onlar şübhesiz ki yalancıdırlar 150 "Allah doğurdu" derler ve elbette bunlar yalancıdırlar 151 Kızları oğullara tercih mi etmiş? * Nah sizlere! nasıl hukmediyorsunuz? 153 Hiç demi düşünmezsiniz? 154 Yoksa sizin için açık bir ferman mı var? 155 O halde getirin kitabınızı sadıksanız 156 Bir de onunla Cinler beyninde bir neseb uydururlar 157 Celâlim hakkı için Cinler bilirler ki onlar ihzar olunacaklardır 158 Münezzeh sübhan o Allah onların isnad ettikleri vasıflardan 159 Lâkin Allahın ıhlâs ile secilen kulları başka 160 Çünkü siz ve taptıklarınız 161 Ona karşı kimseyi meftun edemezsiniz 162 Meğer ki Cahîme saldıran olsun 163 Bizden ise her birimiz için bir makamı ma'lûm vardır 164 Ve biz elbette biz o saf dizenleriz 165 Ve biz elbette biz o tesbih edenleriz 166 Ve gerçek avvel şöyle diyorlardır: "eğer yanımızda evvelkilerinkinden bir zikrolsa idi 167 Her halde Allahın ıhlâs ile seçilmiş kullarından

Sh:»4072

olurduk 168 Fakat şimdi ona küfrettiler, artık ileride bilecekler 169 Celâlim hakkı için risaletle gönderilen kullarımız hakkında şu kelimemiz sebkat etmiştir: 170 "Onlar elbette onlar muhakkak muzaffer olacaklardır 171 Ve elbette bizim askerlerimiz mutlak onlar galib geleceklerdir" 172 Onun için yüz çevir de onlardan bir zamana kadar 173 Gör onları: yakında görecekler 174 Ya şimdi bizim azâbımızı mı iviyorlar? 175 Amma onların sahasına indiği vakıt ne fenadır o acı haber verilenlerin sabahı!...176 Yine sen yüz çevir de onlardan bir zamana kadar 177 Gör, yakında görecekler 178 Tesbiyh o ızzetin sahibi rabbına onların vasıflarından 179 Ve selâm mürselîne 180 Ve hamd âlemlerin rabbı Allaha 181

139. ﴿وَاِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَۜ﴾ Şübhesiz ki Yunüs de o mürselînden - Yunüs aleyhisselâmın kıssasında Allah tealânın bir Peygamberini habsedişinin bir ifâdesi vardır. Bunun burada zikri daha ziyâde Peygambere bir tezkir olmak haysiyyetiyledir. 140.

﴿اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِۙ﴾ hani düşün o vaktı ki Yunüs ibak suretiyle dolu gemiye kaçmıştı -

İBAK, bir kölenin Efendisinden firar etmesidir. Sûrei «Enbiya» da « وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا » buyurulduğu üzere Yunüs aleyhisselâm öfkelenip tarafı ilâhîden izin gözlemeksizin çıkmış olduğundan ibak ta'bir buyurulmuştur. Alûsî tefsirinde der ki: Yunüs aleyhisselâm hakkında ehli kitabın kitablarında mezkûr olan şudur: Allah tealâ onu Ninüva ehalisine gidip da'vet etmeğe me'mur eylemişti ve o vakıt Ninüva cidden büyük idi, üç gün kadar bir müddette kat'olunabilirdi, şerleri büyümüş, fesadları çoğalmış idi, işi isti'zam etti ve Tersise kaçtı, onun için Yafaya geldi, bir gemi buldu, sahibleri Tersise gitmek istiyorlardı isticar etti, ücretini verdi ve gemiye bindi, derken büyük bir fırtına koptu, dalgalar çoğaldı gemi gark olacak

Sh:»4073

hale geldi, gemiciler telâş ettiler, gemi hafiflemek için ba'zı eşyaları denize attılar, o sırada Yunüs geminin karnına inmiş uyumuş, hattâ nefesi yukarı çıkarmış, kaptan ona vardı ne uyuyorsun kalk rabbına duâ et ola ki bizi bu halden halâs eder de helâk etmez dedi ve birbirlerine gelin bu şer bize kimin sebebiyle geldi bilmek için kur'a atalım dediler, kur'a attılar Yunüse düştü, bunun üzerine: anlat bize sen ne yaptın, nereden gelip nereye gidiyorsun, hangi köyden hangi soydansın? dediler, o vakıt onlara «ha ben karayı ve denizi yaratan ilâhüssema rabbın kuluyum» dedi ve haberi anlattı, onun üzerine çok korktular ve neye öyle yaptın diye levmettiler, sonra ona «bu deniz durmak için biz sana ne yapalım» dediler, «beni denize atın durur, çünkü bu büyük fırtına benim için» dedi, adamlar gemiyi geri karaya atmağa çalıştılar, yapamadılar, nihayet Yunüsü tuttular, gemide bulunanların necatı için denize attılar, derhal deniz durdu ve Allah tealâ büyük bir balığa da emretti onu yuttu, onun karnında üç gün üç gece kaldı,ve karnında rabbına duâ ediyor ve ona yalvarıyordu, derken Allah sübhaneh balığa emretti onu karaya bıraktı, sonra Allah azze vecell ona «kalk Ninüva var bundan evvel sana emrettiğim vechile ehalisine nida et» buyurdu, Yunüs aleyhisselâm da vardı, nida etti ve «Ninüva üç gün zarfında batacak» dedi, bunun üzerine Ninüva ricali Allah tealâya iyman ettiler, ve oruç nidâ ettiler ve hepsi eskiler giydiler, kıral haber aldı, o da tahtından indi, hullesini çıkardı, ve bir çul giydi ve kül üzerine oturdu, gerek insan ve gerek hayvan hiç biri ne yiyecek ne içecek tatmasın diye münadi çağırdıldı ve hepsi Allah tealâya sığındılar ve şer ve zulümden geçtiler. Allah tealâ da kendilerine merhamet buyurdu, azâb etmedi, etmeyince Yunüs aleyhisselâm merak etti, ilâhî işte ben bundan kaçmıştım, çünkü bilirdim sen rahîm, raûf, sabûr, tevvabsındır. Ya rab benim canımı al artık

Sh:»4074

ölüm bana hayattan hayırlıdır dedi, ya Yunüs cidden mahzûn oldun? buyurdu, evet ya rab dedi, ve Yunüs çıktı, şehrin mukabilinde beride bir gölgelik yaptı, altına oturdu, şehirde ne olacağını gözetiyordu, Allah tealâ emretti kendisine sıkıntısından gölge olmak için başı ucunda bir kabak çıktı, o kabakla ferahlandı büyük bir ferah duydu, yine Allah tealâ bir kurda emreyledi kabağı vurdu kuruttu, sonra sıcak bir semum rüzgârı esdi, Güneş de Yunüs aleyhisselâmın başına aksetti, iş ağırlaştı. Ölüm hoşlanılacak hale geldi, o vakıt rab: ya Yunüs kabağa cidden acıdınmı? buyurdu, cidden acıdım ya rab dedi, Allah sübhanehü de «ya sen o hiç üzerine yorulmadığın bakıb büyütmediğin, belki bir gecede bitip bir gecede helâk olan kabağa acırsın da ben o içinden on iki tepeden fazla insan sakin olan ve sağını solunu bilmez bir kavim ve bir çok hayvanat bulunan o büyük Ninüva şehrine merhamet etmezmiyim? buyurdu اهـ. Âlûsî bunu naklettikten sonra bunda hakka muhalif noktalar bulunmakla beraber ıttıla' hasıl olmak için nakleyledim diyor. Onun için bu kıssaları okurken Kur'anın ifâdesindeki nezahete ve inceliklere dikkat ederek okumalıdır. Orada Yunüs aleyhisselâmı kavminin iymanından sonra azâb etmedi diye balığın karnındakinden ziyade vicdan azâbına düşmüş ve başında kabak da ondan sonra bitmiş gösteriyor, halbuki Kur'an sûrei Enbiyada: «

فَاسْتَجَبْنَا لَهُۙ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّۜ وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ» diye

onun gamdan kurtarıldığını anlattığı gibi burada da alana atılışını ve kabağının bitirilmesini balığın karnında hasta olarak çıkarılması akıbinde olarak anlatmış ve kıssanın sonunu da kavminin iymaniyle istifâdeleri gibi bir husni akıbetle bağlamıştır. Sûrei Yunüste «

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَٓا ا۪يمَانُهَٓا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَۜ لَمَّٓا اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى ح۪ينٍ

» buyurulduğu üzere böyle iymanı yeis halinde halâs yalnız kavmi Yunüse nasîb olmuştur.

Azâb iyman etmediklerinden dolayı mev'ud olduğu için kavmi iyman ettikten sonra

azâb

Sh:»4075

etmedi diye bir Peygamberin gûya yalancı çıkmış olup da ölsem bundan iyi idi diye mahzûn olmasında

ma'nâ yoktur. Bu huzün belki bidayetinde kızıp kaçtığı zaman olmuş olabilir. Hulâsa buyuruluyor ki: hani o

dolu kemiye kaçmıştı 141. ﴿فَسَاهَمَ﴾ da sehim, kur'a atışmıştı

﴿فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ﴾ kaydırılanlardan olmuştu - ya'ni kur'ada mağlûb olmuş,

gemiden atılmıştı, burada kendi kendini attı diye bir söz varsa da « مُدْحَضِينَ » ta'birinin zâhirine

muvafık değildir. Kendini atmış değil de kendi rızasiyle atılmış olabilir. 142.

﴿فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ﴾ Derhal balık onu lokma etti, ya'ni yuttu ﴿وَهُوَ مُلِيمٌ﴾

melâmette idi, kendini levm ediyordu, peşiman oluyordu 143.

﴿فَلَوْلَٓا اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ﴾ eğer o çok tesbih edenlerden olmasa idi -

öteden beri Allahı tesbih ile çok zikr ederdi, bu zulûmatta da «

لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّ۪ى كُنْتُ مِنَ الظَّالِم۪ينَ » diye nida

ediyordu. Fakat sâde şimdi değil, öteden beri çok tesbih edenlerden olmasa idi 144.

﴿لَلَبِثَ ف۪ى بَطْنِه۪ٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ ba's olunacakları güne kadar elbette onun

karnında kalırdı - lâkin kalmadı 145. ﴿فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَٓاءِ﴾ hemen biz onu alana, açık, boş bir

sâhaya fırlattık ﴿وَهُوَ سَق۪يمٌ﴾ o halde ki hasta idi, fırlattık 146.

﴿وَاَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْط۪ينٍ﴾ ve üzerine yaktîn, ya'ni bal kabağı cinsinden bir

ağaç bitirdik - gövdesiz , çabuk biter, çok çatallanır uzar ve yaprakları büyük olduğundan gölgeliğe

kabiliyyetli bir ağaç, sâkı olmadığı halde buna ağaç denilmesi çatallanıp yükselebilmesi ı'tibariyledir.

Demek ki başında bu kabağın bitmesi çıktığı sırada hasta halinde bir siper olmak için idi. Bunun basît bir

teşkilâta işaret olması da melhuzdur. 147. ﴿وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ﴾

ve

Sh:»4076

onu, ya'ni Yunüsü yüz bine gönderdik - ya'ni kaçtığı yere tekrar gönderildi ki yüz bin nüfusa baliğ oluyordu

﴿اَوْ يَز۪يدُونَ﴾ hattâ artıyorlardı - ya'ni pek çok değillerse de az da değillerdi, artmağa da

müsteıd idiler, bu ta'bir iki irsal arasında tezayüd bile vakı' olduğuna işarettir. 148.

﴿فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى ح۪ينٍ﴾ bunun üzerine iyman ettiler de biz de onları bir

zamana kadar yaşattık - iymanı yeis faide vermezken bu suretle kavmi Yunüse verdi. 149.

﴿فَاسْتَفْتِهِمْ﴾ - Bu « فَا » bir fezlekedir, ya'ni yukarıdaki «

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ

» emrinden buraya kadar tafsıl olunan kıssaları bir telhıs ederek demek olur ki şimdi bunlara atfı nazar ve nihayet Yunüs kıssasını da teemmül eyledikten sonra Peygamberliğin müşkilâtından kaçınmıyarak ya Muhammed! sen yine müşriklere sor: susturmak için de:

﴿اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ﴾ rabbına kızlar. Onlara oğullar öyle mi? - Bu ne biçim taksim? Cüheyne Benî seleme, Huzâa Benî melîh gibi Arab müşrikleri Melekler Allahın kızlarıdır diyorlardı, halbuki kendilerinin kız evlâdları olsa istemiyorlardı, bir de meleklere kız demekle onlarda şiddet tasavvur etmiyorlardı, Sûrenin başında onların tasvir olunan şiddetlerini duyurmak için « فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقًا » buyurulduğu gibi burada da akıdelerini ibtal için zecir buyuruluyor. Buna karşı ı'tizar makamında murad dişi mahlûkları demektir diyecek olurlarsa buyuruluyor ki

150. ﴿اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ﴾ yoksa biz Melâikeyi dişi olarak yaratmışız da onlar şâhidler mi imiş? - 151. ﴿اَلَٓا الخ...﴾ ha bak - bu yukarıki «sor» emrinde dahil olmıyarak doğrudan doğru tarafı ilâhîden yalancılıklarını i'lan ile mezheblerini ibtal ve

Sh:»4077

tenakuz gibi açık yalan olduğu ma'lûm olan şeylere şehadet etmeğe kalkışınların şehadetleri mesmu' olamıyacağını ıhtar eder. 158. ﴿وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا﴾ bir de Allah ile Cinler beyninde bir neseb uydurdular.- Bu cümle « لَيَقُولُونَ وَلَدَ اللّٰهُ » kavli üzerine ma'tuftur. Hıtabdan yine bu suretle gıyaba geçilmesi sözlerinin şenaatinden dolayı hıtaba kabiliyyetleri olmadığını bir ıhtardır. Ya'ni iftiralarından bütün Cinlerle Allah arasında bir neseb, ülûhiyyette iştiraki ifâde edecek vechile bir münasebet, bir ortaklık uydurmağa kadar gittiler. Burada Cin, Meleklere dahi şamil olan eamm ma'nâya alel'umum gizli mahlûklar, maba'dettabiî kuvvetler, bütün ruhanîler demektir. Mecûsî mezheblerinde olduğu üzere Şeytan, Allahın kardeşidir, Melekler Allahın kızlarıdır dedikleri gibi bir takımları da ruhanîlerin, Cinlerin, Meleklerin Allaha münasebeti yakınlığı vardır. Biz onların vesatati olmaksızın Allaha yaklaşamayız, Allah yanında şefi'lerimiz olmak için biz onlara ıbadet etmekteyiz diyor, şirk koşuyor, biri şer yapar, biri hayır diyorlardı. Sûrei «En'am» da «

﴿وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ﴾ . ﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ﴾ » âyetlerinin tefsirinde buraya dair tafsılât geçmişti bak. ﴿وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ﴾ halbuki o neseb isnad ettikleri ruhanîler alel'husus Melâike

bilir, şehadet ederler ki ﴿انَّهُمْ﴾ her halde onlar: o iftirayı uyduran yalancılar

﴿لَمُحْضَرُونَ﴾ muhakkak ıhzar olunacaklar - yakalanıp Cehenneme tıkılacaklardır. 159.

﴿سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ Allah, onların isnad ettikleri vasıflardan münezzeh

sübhandır. - Bilirler, böyle tesbih ile tenzih ederler. Meleklerin tesbihinde şübhe olmadığı gibi «

خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ » diye mahlûkıyyetini ı'tiraf eden İblîs bile

Sh:»4078

müşriklerin isnad eyledikleri şirk vasıflarından Allahı tenzih eder, « اِنّى بَرٓيءٌ مِنْكُمْ » der 160.

﴿اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ lâkin Allahın ıhlâs ile seçilen kolları başka - onlar öyle

isnadda bulunmazlar ve onun için azâba da ıhzar olunmazlar. 161. ﴿فَاِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ﴾

Çünkü siz ve o taptıklarınız - putlarınız ve Şeytanlarınız 162. ﴿مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ﴾

Allaha karşı meftun edemezsiniz 163. ﴿اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ﴾ ancak

Cehenneme yaslanacak olanı aldatırsınız - onun için Allahın ıhlâs ile seçilen kullarını bozamazsınız. Şu da

o bilen Cinlerin, ya'ni Melâikenin sözlerindendir. 164. ﴿وَمَا مِنَّٓا﴾ Bizden ise başka değil

﴿اِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ﴾ ancak ona ma'lûm bir makam vardır. - Ya'ni her birimizin Allah

tealâya ubudiyyet için durduğumuz ma'lûm bir makamı, muayyen bir haddi vardır ki onu geçemeyiz 165.

﴿وَاِنَّا لَنَحْنُ الصَّٓافُّونَ﴾ ve biz elbette biz şübhesiz o saf dizenleriz «

وَالصَّٓافَّاتِ صَفًّا » 166. ﴿وَاِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ﴾ ve biz her halde biz o

tesbih edenleriz - ya'ni Allah tealâyı şanı sübhanîsine lâyık olmıyan evsaftan tenzih ederiz - binaenaleyh

veled, neseb gibi isnadları kat'iyyen reddederiz. 167. ﴿وَاِنْ﴾ « اِنَّ » nin muhaffefidir. Ya'ni ve

gerçek ﴿كَانُوا لَيَقُولُونَ﴾ kat'iyyetle diyorlardı ki 168.

﴿لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْاَوَّلِينَ﴾ bizim ındimizde evvelkilerinkinden bir zikr

olsa idi - onlarınki gibi Allah tarafından indirilme bir kitab, fikirler açıp ıbret dersi veren ilâhî bir kitab olsa idi

169. ﴿لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ Allahın ıhlâs ile seçilen

Sh:»4079

kulları olurduk - Kureyş böyle demişlerdi 170. ﴿فَكَفَرُوا بِهِ﴾ fakat olunca ona küfrettiler - ıhlâs ile sarılmak şöyle dursun küfrettiler, zikirlerin en güzeli olan Kur'an nâzil olunca nankörlük edip tanımak istemediler ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ artık ilerde bilecekler - küfürlerinin akıbeti neye varacağını görecekler, çünkü va'di ilâhî şöyledir: 171.

﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ﴾ celâlim hakkı için mürselîn kullarımız hakkın da ezelde şu kelimemiz sebk etmiştir: 172. ﴿اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ﴾

elbette onlar muhakkak mensur olacaklardır onlar - önünde olmazsa sonunda yardım onlara olacaktır. 173.

﴿وَاِنَّ جُنْدَنَا﴾ Ve elbette bizim askerlerimiz - o mürselîne yardım edecek, onun ensarı olacak olan hakk orduları ﴿لَهُمُ الْغَالِبُونَ﴾ muhakkak onlar galib olacaklardır. - Peygamberlerin hikmeti irsalleri akıbet tehakkuk edecek, da'vaları zaferi kazanacaktır. Burada bu kelimei ilâhiyye Peygambere va'd ve muhaliflerine vaîd sıyakındadır. Bu va'd-ü vaîd tekrar buyurulduktan sonra bu Sûrei celîle de şu âyetle hatm olunuyor: 180.

﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ tesbih, o ızzetin sahibi olan rabbın sübhane onların isnad ettikleri vasıflardan - ya'ni seni terbiye edip risaletle gönderen ve o kat'î nusrat ve galebeyi va'd buyurmuş olup va'dinde hulf etmesine veya kuvvet-ü kudretine karşı gelinmesine ihtimal bulunmıyan sahib ızzet rabbın sübhane o müşriklerin, kâfirlerin isnad eyledikleri eksik vasıflardan tenzih

181. ﴿وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ﴾ bir de selâm, o mürselîne - mensurıyyetleri ezelde mukadder olan sana ve yukarıda bir kısmının isimleri geçmiş olan bütün Peygamberlere, bütün bu

Sh:»4080

ni'metlerden dolayı 182. ﴿وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ hamd de Allaha rabbül'âlemine - bu âyet de pek cem'iyyetli olan âyetlerdendir. İbni Ebi hâtimin Şa'bîden tahric eylediği bir hadîste Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: her kimi kıyamet günü ecirden tam ölçekle ölçmek mesrur edecekse meclisinin Âhirinde kalkacağı sıra desin:

« سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

Sh:»4081

SÂD

٣٨ ﴿﴾ سُورَةُ صٓ

« صٓ » Sûresi Mekkidir, bir ismi de sûrei Davuddur (Besair).
Âyetleri - Kûfîde seksen, Hicazî, Bısrî, Şamîde seksen altıdır.
Kelimeleri - Yedi yüz otuz ikidir.
Harfleri - Üç bin altmış dokuzdur.

Fasılası - صد قطرب من لج harfleridir.

Evvelki Sûrenin âhirine doğru «

لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْاَوَّلٖينَۙ . لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصٖينَ

» hikâye buyurulduğu için bu Sûre de « صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِى الذِّكْرِ » ile başlıyor.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

﴿١﴾ صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِى الذِّكْرِ ﴿٢﴾ بَلِ الَّذٖينَ كَفَرُوا فٖى عِزَّةٍ
وَشِقَاقٍ ﴿٣﴾ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ
حٖينَ مَنَاصٍ ﴿٤﴾ وَعَجِبُوٓا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ
الْكَافِرُونَ هٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٥﴾ اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا
اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٦﴾ وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوا
وَاصْبِرُوا عَلٰٓى اٰلِهَتِكُمْ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿﴾

Sh:»4082

﴿٧﴾ مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا اخْتِلَاقٌ
﴿٨﴾ ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فٖى شَكٍّ مِنْ ذِكْرٖى
بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ﴿٩﴾ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ
الْعَزٖيزِ الْوَهَّابِ ﴿١٠﴾ اَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِى الْاَسْبَابِ ﴿١١﴾ جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ

مِنَ الْاَحْزَابِ ﴿١٢﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو
الْاَوْتَادِ ﴿١٣﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَاَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ اُولٰٓئِكَ
الْاَحْزَابُ ﴿١٤﴾ اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿﴾

Meali Şerifi

ص bu zikrile meşhun Kur'ana bak 1 Fakat o küfredenler bir onur, bir şikak içindeler 2 Kendilerinden evvel nicelerini helâk ettik! Çığırıştılar: Değildi fakat vaktı halâs 3 İçlerinden kendilerine uyandırıcı bir Peygamber geldiğine şaştılar da dediler ki kâfirler: bu, bir sihirbaz, bir kezzâb 4 İlâhları hep bir ilâh mı kılmış? Bu cidden şaşılacak bir şey: çok tuhaf 5 İçlerinden o hey'et de fırladı şöyle: ilâhlarınız üzerinde sabr-u sebat edin, bu cidden arzu olunur bir şey, bir murad 6 Biz bunu diğer millette işitmedik, bu bir uydurmadır mutlak 7 O zikr aramızdan ona mı indirilmiş? doğrusu onlar benim zikrimden bir kuşkulu şekk içindeler, doğrusu henüz azâbımı

Sh:»4083

tatmadılar 8 Yoksa sana onu veren azîz vehhab rabbının rahmeti hazîneleri onların yanında mı? 9 Yoksa onların mı bütün o Göklerin, Yerin ve aralarındakilerin mülkü? Öyle ise haydi esbab içinde üstüne çıksınlar 10 Onlar burada Ahzab döküntüsünden (muhtelif partilerden) bozuk bir ordu 11 Onlardan evvel tekzib etmişti Nuh kavmi ve Âd ve o kazıkların sahibi Fir'avn 12 Ve Semûd ve kavmi Lût ve eykeliler, bunlar işte o ahzab 13 Başka değil, hepsi gönderilen elçileri (Resulleri) tekzib etti de öyle hak oldu azâbım 14

Rivayet olunur ki Ebû Talib hastalandığı zaman Kureyşten bir hey'et geldi, içlerinde Ebû Cehil de vardı, yanına girdiler: biraderinin oğlu bizim ilâhlarımıza şetmediyor, şöyle yapıyor, şöyle şöyle diyor, ona haber göndersen de nehyeylesen dediler, haber gönderdi, nebiyyi ekrem sallâllahü aleyhivesellem geldi odaya girdi, Ebû Talibin yanında bir kişilik yer vardı, oraya oturmasın diye Ebû Cehil sıçradı oraya oturdu, Resulullah amcasının yakınında oturacak yer bulamayınca kapının yanında oturdu, Ebû Talib, ey biraderzadem! Kavmin yine senden şikayet ediyorlar, ilâhlarına şetmediyorsun, şöyle şöyle diyorsun zu'munda bulunuyorlar dedi, onlar da bir çok söylendiler, Resulullah söz aldı: ya ammi ! ben onları bir kelime üzere istiyorum, bir kelime ki onunla Arab onlara inkıyad edecek, Acem onlara cizye verecek dedi, bunun üzerine ferahlandılar, babanın aşkına ondan fazlasını veririz, ne o kelime dediler? bir tek kelime, dedi, ne o dediler: « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » dedi, derdemez telâş ile kalktılar ve elbiselerini çırparak « اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ » dediler, işte « صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِى الذِّكْرِ . . . اِنْ هٰذَآ اِلَّا اخْتِلَاقٌ » a kadar bunun üzerine nâzil oldu.

1. ﴿صٓ﴾ ص, bunu âyet sayan rivayet yoktur. Yazılısı ı'tibariyle bir harf okunuşu ı'tibariyle bir isim veya

Sh:»4084

« صيد » dan fıli mâzıy veya « صدا » dan emri hâzır olabilir. Harf olduğuna göre diğer mukattaatta geçtiği üzere tehaddi ve ı'caz yoliyle serdedilmiştir. Ekserin kavlince bu Sûrenin ismidir. Mücerred bir remz olması da mel'huzdur. Fatihada bu harf ile alâkadar sırat kelimesi vardır. Sıdk maddesi de bu remzin ilk

ıhtar edeceği kelimelerdendir. « صَدَقَ اللّٰهُ » sadıksın ya Muhammed, ya sadık gibi. Hasenden rivayet olunduğuna göre «sada» nın müfaalesi o an müsadattan emirdir. Sadâ karşılık vermektir. Onun için sesin aksettiği yerden verilen karşılığa sadâ denir. Binaenaleyh «dal» ın kesrile sadi: sadâla sen, Kur'an sesine ma'kes ol, sadâ gibi karşılık ver, ya'ni mazmuniyle âmil ol, icra et demek olur. İbni Abbastan bir rivayete göre « ص » gece ve gündüz yokken Arşı rahmanın üzerinde bulunduğu deryanın ismidir. « وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ » bak. Saîd ibni Cübeyrden; Allah tealânın iki nefha arasında

mevtayı ıhya buyurduğu deryanın ismidir. Bu iki rivayet garîb olmakla beraber lâtîftir. Bunlarda « ص »

kasem ma'nâsını da tazammun edebilir. Ve o surette ﴿وَالْقُرْاٰنِ﴾ atfoluyor.

﴿ذِى الذِّكْرِ﴾ sahib zikir, zikirli, zikir dolu - burada zikir şu üç ma'nâdan her biriyle tefsir

olunabilir.

ZİKİR, namı anılmak: şeref-ü şan ma'nâsına « وَاِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ » gibi. Anmak

tezkir: va'z ve ıhtar ma'nâsına, şeriat ve ahkâm, va'd-ü vaîd, geçmiş ümmetlerin vekayinden medarı ıbret olan kısas ve ahbar gibi. Dinde ihtiyaç bulunan şeyleri anlatmak ma'nâsına, ya'ni şanlı, nasıyhatlı din

öğreten ıbret dersi veren Kur'ana kasem olsun ki... Bu kasemin cevabı mahzuftur. « بَل » o mahzufa ma'tuftur. Ya'ni sen risaletinde sadıksın, sana söylenen haktır o va'd-ü vaîd muhakkak yerini bulacaktır.

Fakat kâfirler 2. ﴿فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ﴾ bir ızzet ile şıkak içinde - kendilerini bir onur: ki bir, şıkak

sarmış, kibirlerinden hakkı kabul etmiyorlar,

Sh:»4085

muhtelif garazlarla türlü ma'budlar peşinde boğuşuyorlar. 3. ﴿فَنَادَوْا﴾ çığırıştılar - ya'ni helâki

gördükleri vakıt tevbe edip aman yarabbi diye bağırıştılar, feryad ettiler,

﴿وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ﴾ fakat o vakıt yâhud o çığırışma kurtulacak zaman değildi, kaçamak

ıhtimali kalmamıştı - lât, lâ demektir.5. ﴿اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا﴾ ilâhları hep bir

ilâhmı kıldı - ya'ni « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » diye hepsinden üluhiyyeti nefyetti de yalnız birine mi

kasr etti ﴿اِنَّ هٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ﴾ bu cidden pek acaib bir şey - atalarından beri şirke

alışmış olan cahiliyye kafası bu kadar muhtelif insanların muhtelif âmal ve hıssiyyatını yalnız bir ma'budun

nasıl tatmin edebileceğini düşünemiyor, onun « بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ » olduğunu

bilmiyor da tevhide teaccüb ediyor. 7. ﴿مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ﴾ biz

bunu milleti âhıre de işitmedik - milleti âhıre, diğer millet yâhud sonra ki millet demektir. Bu surette

nasrâniyyete işaret olur. Çünkü islâm gelmeden evvel o zaman için en son millet nasrâniyyet idi, o da

teslisi kabul ediyordu 8. ﴿ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا﴾ o zikir, ya'ni Allahın zikr-ü

ıhtarını havi olan Kur'an aramızdan ona mı indirilmiş? ﴿ذِكْرِى﴾ zikrim, ya'ni Kur'an

﴿عَذَابِ﴾ azâbî demektir, kesre ile yâdan iktifa olunmuştur. Ikabı, da böyledir. 11.

﴿جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ﴾ onlar burada Ahzabdan kalma

bozuk bir ordu döküntüsü - ya'ni eskiden Peygamberlere karşı toplanmış, mahvolmuş muhtelif hiziblerden

bakıyye, onlar gibi hezîmete mahkûm, bozuk, vahdeti ruhiyyesi yok, ma'neviyyatı perişan, derme çatma bir

kaç asker, ordu, askerler böyle askerler. Bu âyet çok

Sh:»4086

câlibi dikkattir. Burada Kureyşin «Bedr» den başlıyan hezimetine işaret olunduğu gibi muvaffak olacak

muntazam bir ordunun muntazam bir milletten çıkabileceğini anlatıyor.

﴿١٥﴾ وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ
﴿١٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾
اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِ اِنَّهُٓ اَوَّابٌ
﴿١٨﴾ اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ
﴿١٩﴾ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُٓ اَوَّابٌ ﴿٢٠﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ
وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢١﴾ وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا
الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢٢﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوُدَ

فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ
فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَٓا اِلٰى سَوَٓاءِ الصِّرَاطِ
﴿٢٣﴾ اِنَّ هٰذَٓا اَخٖى لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِىَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ
فَقَالَ اَكْفِلْنٖيهَا وَعَزَّنٖى فِى الْخِطَابِ ﴿٢٤﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ
بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖ وَاِنَّ كَثٖيرًا مِنَ الْخُلَطَٓاءِ لَيَبْغٖى
بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلٖيلٌ

مَاهُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا

وَاَنَابَ ﴿سجده﴾ ﴿﴾

Sh:»4087

﴿۲۵﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ

﴿۲۶﴾ يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ

النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنَّ

الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ

الْحِسَابِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Onlar da başka değil, bir tek sayhaya bakıyorlar öyle ki ona hık yok 15 Bir de ya rabbenâ bizim pusulamızı hisab gününden evvel acele verdediler 16 Şimdi sen onların dediklerine sabret de kuvvetli kulumuz Davudu an, çünkü o çok tecri' yapar (evvab) idi 17 Çünkü biz onun maıyyetinde dağları müsahhar kılmıştık: tesbih ederlerdi akşamleyin ve işrak vaktı 18 Kuşları da toplu olarak, hepsi onun için terci' yapar (evvab) idi 19 Hem mülkünü kuvvetlendirmiştik, hem de kendisine hıkmet ve faslı hıtab vermiştik 20 Bir de hasım kıssası geldi mi sana? Hani surdan mihraba aştıkları vakıt 21 O vakıt Davudun üzerine giriverdiler de onlardan telâşa düştü, korkma dediler: iki hasmız, ba'zımız ba'zımıza tecavüz etti, şimdi sen aramızda hakk ile hukmet ve aşırı gitme de bizi doğru yolun ortasına çıkar 22 Şu benim biraderim onun doksan dokuz dişi koyunu var, benim ise bir tek dişi koyunum var, böyle iken "bırak onu bana" dedi ve beni söyleşmede yendi 23 Dedi ki: doğrusu senin bir

Sh:»4088
koyununu kendi koyunlarına istemesiyle sana zulmetmiş ve hakıkaten karışıkların çoğu birbirlerine tecavüz ediyorlar, ancak iyman edib de salâh istiyenler başka, onlar da pek az, ve sanmıştı ki Davud kendisine sırf bir fitne yaptık, hemen rabbına istiğfar etti ve rükû' ederek yere kapanıb tevbe ile rücu' etti 24 Biz de onu kendisine mağrifet buyurduk ve hakıkat ona ındimizde katî bir yakınlık ve bir akıbet güzelliği vardır 25 Ya Davud! muhakkak ki biz seni Arzda bir halîfe kıldık, imdi nâs arasında hakk ile hukmet de (keyfe) hevaya tabi' olma ki seni Allah yolundan sapıtmasın, çünkü Allah yolundan sapanlar hisab gününü unuttukları cihetle kendilerine pek şiddetli bir azâb vardır 26

16. ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا﴾ - KITT, esasen pusla, atıyye puslası

demektir. Burada hıssa ma'nâsınadır. Hisab gününe, Kıyamete kadar beklemeye lüzum yok, o ıkabdan

bizim hıssamızı şimdiden peşîn ver diye istihza etmek istiyorlar. 17. ﴿ذَا الْاَيْدِ﴾ Sahib te'yid,

kuvvetli - rivayet olunur ki müşarun'ileyh bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi ve gece yarısı namaza kalkardı, bu suretle kuvvetinin esası din kuvveti olduğu anlatılmak üzere şöyle ta'lîl olunuyor:

﴿اِنَّهُ اَوَّابٌ﴾ Çünkü o bir evvabdır -

EVVAB, tevvab vezninde evbden mubaleğalı ismi faıldir. Evb, Ragıbın beyanına göre rücuun bir nev'i, iradi olan kısmıdır. Dönülmesi lâzım gelen yere dönmek demektir. Bu ma'nâdan evvab, tevvab gibi Allaha

çok rücu' eden demek olur. Onun için burada « رَجَّاعٌ اِلٰى مَرْضَاةِ اللّٰهِ » tefsir etmişlerdir.

Ancak recca', hem rücu'dan, hem de müteaddisi olan racı'den olabilir. Recı' ise irca' ve terci' ma'nâlarına geldiğine ve seste terci', nağme ve ahenk yapmak veya sada vermek demek olduğuna göre recca', iyi terci' yapan mürecci' ma'nâsını dahi ifâde etmiş olur.

Sh:»4089

Netekim « يَا جِبَالُ اَوِّبِى » de bu ma'nâ açıktır. Bu münasebetle evvab, Mücahidden rivayet

olunduğu üzere bir de müsebbih, çok tesbih eden ma'nâsına tefsir edilmiştir ki Ebüssuud bunun vechinde şöyle diyor: ikinci evvab, müsebbih mevzuna konmuştur, çünkü tesbihi terci' yapıyordu, mürecci' de recca'dır. Çünkü ard ardına fıline rücu' eder durur, Evvab, Allah tealâya çok rücu' eden tevvab demek olduğuna göre de çok tevbekâr olanın âdeti çok zikr-ü tesbih ve takdis etmektir. Kamusta evb, kasd ve istikamet ma'nâlarına dahi geldiğinden evvab, çok doğru ve azimkâr demek de olabilir. Şu halde evvab bir çok ma'nâlara muhtemil bir kelime olduğundan hepsini aynî bir kelime ile terceme kabil olmıyacaktır. Evvelâ, Allaha rücu' Sufiyyenin mevti iradî ta'bir ettikleri fenâfillah makamıdır ki tevbe ve inâbe bunun başıdır. Bu makamda sâdir olan her kuvvet ilâhîdir. Onun için te'yid ve kuvvetinin ılletinde öyle buyuruluyor.

Çünkü o bir evvab idi 18. ﴿اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ﴾ hakıkaten biz dağları onun

maıyyetinde müsahhar kılmıştık: öyle ki dağlar ﴿يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِىِّ وَالْاِشْرَاقِ﴾

akşam ve işrak vakıtları tesbih ederlerdi - bunun zâhiri onunla beraber sesle tesbih etmeleri, onun

tesbihine te'vib ve terci' tarikıyle cevab vermeleridir. Resulullahın avucunda taşların tesbihi kabîlinden

olduğu da söylenmiştir.

IŞRAK VAKTI, Güneş doğup ufkı şarkîde biraz yükselerek zıyasının safiyyetle parlamağa başladığı vakıttı

ki ilk kuşluk (dahvei sugra) dır. Bayram namazlarını kıldığımız vakıttır. Işrak namazı da sünnettir. Sonra kaba

kuşluk, dahvei kübrâ olur. 19. ﴿وَالطَّيْرَ﴾ Kuşları da - müsahhar kıldık. ﴿مَحْشُورَةً﴾ Haşir

halinde - toplamış olarak ﴿كُلٌّ﴾ hepsi - dağlar da kuşlar da hep ﴿لَهُ﴾ onun için - ya'ni

Sh:»4090

Davud için ﴿اَوَّابٌ﴾ evvab idi - hep ona terci', yaparak ahenk ile tesbih ediyorlardı. Ne hoştur ki burada evvab fasılasının terci'iyle ma'nâsındaki rücu' ve tercia bir misal de verilmiştir. Meselâ Davud evvab deyince onlarda evvab diyorlar. Maamafih sâde bir tekrardan ibaret değil, ma'nâları farklıdır. Demin ıhtar olunduğu üzere evvelki, rücu'dan çok rücu'kâr ma'nâsına, ikincisi de terci' ma'nâsına reci'den terci'kâr ma'nâsına olmuş oluyor. Davud Allaha rücu' ediyor, onlar davuda terci' yapıyorlar, bununla beraber şu

ma'nâ da verilmiştir: kül, ya'ni Davud da, dağlar da, kuşlar da, hep « لَه » Allah için terci' ile tesbih

yapıyorlardı, dîni, ıbadeti böyle kuvvetli olduğu gibi 20. ﴿وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ﴾ hem mülkünü

kuvvetlendirmiştik ﴿وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ﴾ hem de kendisine hikmet, nübüvvet, ılm-ü amelde

mukemlik yâhud Zebur ve ılmi teşri' ﴿وَفَصْلَ الْخِطَابِ﴾ ve faslı hıtab: söz kesimi vermiştik -

ya'ni hakkı bâtıldan ayırarak nizaı ayırd edip kesmek hassası vermiştik. Kesip atan ayırdıcı söz ve sözde iki kıssa arasını ayıran « اما بعد » gibi fâsıl söze dahi faslı hıtab denilir. İşte böyle müeyyed, kuvvetli bir tevbekâr idi. Bununla beraber 21. ﴿وَهَلْ اَتٰيكَ﴾ bir de geldi mi sana? - Bu suretle istifham kıssasının ehemmiyyetine nazarı dikkati celb içindir. ﴿نَبَؤُا الْخَصْمِ﴾ hasım kıssası - hasım esasen masdar olup muhasım ma'nâsına dahi kullanılır. Müfrede cem'a, müzekker ve müennese ıtlak olunur. Netekim burada şöyle cemi zamiri gönderiyor. ﴿اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ﴾ mıhrabın sûrunu aştıkları vakıt -

SÛR, yüksek dıvar, MIHRAB da köşk, şehnişîn

Sh:»4091

22. ﴿دَخَلُوا عَلٰى دَاوُدَ﴾ Davudun üzerine girdikleri vakıt ﴿فَفَزِعَ مِنْهُمْ﴾ ki birdenbire onlardan telâş etti - çünkü bunca muhafızlara rağmen sûr aşılmış içeri girilmişti, fakat girdiler de ne yaptılar ﴿قَالُوا﴾ dediler: ﴿لَاتَخَفْ﴾ korkma ﴿خَصْمَانِ﴾ iki hasım - yani biz biribiriyle da'valı iki alay muhasımız ﴿بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ﴾ ba'zımız ba'zımıza tecavüz etti ﴿فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ﴾ onun için sen aramızda hakk ile hukmet ﴿وَلَا تُشْطِطْ﴾ ve aşırı gitme - haktan uzaklaşıp cevr etme ﴿وَاهْدِنَا اِلٰى سَوَاءِ الصِّرَاطِ﴾ de bizi düz yolun ortasına çıkar - adâlet yap.

Görülüyor ki da'vaya iyhamlıdır. Hele işbu « وَلَا تُشْطِطْ » hıtabında ta'rızdan daha ileri giden bir ıhtar vardır. Bunlar alel'âde da'vacılara benzemiyorlar o halde da'vâ nedir? Denirse 23. ﴿اِنَّ هٰذَٓا﴾ işte şu - hazırbilmeclis olan zat ﴿اَخِى﴾ benim kardeşim - Melâike olduklarına göre din kardeşi veya arkadaşı diye tefsir edilmiştir. Fakat zarurî değildir. ﴿لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً﴾ onun doksan dokuz na'cesi -

NA'CE, dişi koyuna ve dişi sülüne denildiği gibi kadına da istiâre edilir.

﴿وَلِىَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ﴾ benim ise bir tek na'cem var. ﴿فَقَالَ اَكْفِلْنِيهَا﴾ böyle iken onu benim nasıbime bırak dedi ﴿وَعَزَّنِى فِى الْخِطَابِ﴾ ve hatıbda bana ağır bastı - söyleşmede: yâhud namzedleşmede hatırlı geldi, galebe etti 24. «SECDE AYETİDİR» ﴿قَالَ﴾ dedi ki

Davud ﴿لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهِ﴾ senin

bir

Sh:»4092

koyununu koyunlarına istemekle sana zulmetmiş vallahi ﴿وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَٓاءِ﴾

ve hakıkaten halîtlardan bir çoğu - burada huletayı yalnız şürekâ diye tefsir etmek bize kasır geliyor. « اخ

» ta'birinden de anlaşıldığına göre ıhtilât halinde bulunan, ya'ni bir cem'ıyyette yaşayan insanlar, ıhvan,

rüfeka, arkadaşlar yoldaşlardan bir çoğu ﴿لَيَبْغى بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ mutlak

biribirlerine tecavüz ediyorlar. ﴿اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾

ancak iyman edip salih ameller işliyenler başka ﴿وَقَلِيلٌ مَا هُمْ﴾ onlar da pek az

﴿وَظَنَّ دَاوُدُ﴾ ve Davud zannetmişti - girdikleri zaman veya bu bağiy sözünü söylerken sanmıştı

kendine beğy ile bir baskın yaptılar zannetti, yâhud sezmişti ki kendisine mücerred bir imtihan yaptık

﴿فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ﴾ derhal rabbına istiğfar etti - mağrifetini niyaz eyledi ﴿وَخَرَّ رَاكِعًا﴾

ve rükû' ederek secdeye kapandı ﴿سجده﴾﴿وَاَنَابَ﴾ ve tevbe ile Allaha sığında 25.

﴿فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ﴾ biz de onun için kendisine onu: o zannını veya zannettiğini mağrifet

buyurduk - demek mülkünün şiddet ve kuvveti sûrdan aşılıp mihraba girilivermesine mani' olmadığı gibi

öyle bir fitne manzarası görününce de evvab olan Davud derhal tevbe ve istiğfar ile Allaha rücu'da

gecikmemiş ve hemen mağrifeti ilâhiyyeye irmiştir. Zannettiği fitne vaki' olmamış, mücerred bir dersi ıbret

olarak kapanmıştır. Bu kıssa münasebetiyle bir çok lâflar edilmiş, masallar söylenmiştir. Onun için Hazreti

Alinin: her kim Davud hadîsini kassasların rivayeti vechile tahdis ederse ona yüz

altmış

Sh:»4093

deynek vururum dediği nakl ediliyor. Bahusus Cenab hak buyuruyor ki

﴿وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى﴾ ve şübhesiz ki ona huzurı ızzetimizde muhakkak bir yakınlık

﴿وَحُسْنَ مَاٰبٍ﴾ ve bir meab güzelliği, akıbet varacağı güzel bir merci' Cennete güzel bir

makam vardır. Onun için kendisine şöyle hıtab edildi: 26.

﴿يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْاَرْضِ﴾ ya Davud muhakkak ki biz seni Arzda bir halîfe kıldık - ya'ni kendi keyfine göre esaletle hükûmet etmek üzere değil Allah tealânın namına izafetle onun ahkâmını icraya me'mur ki Âdemin hilkatinin hikmeti de bu idi ﴿فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ﴾ imdi insanlar arasında hakkıle hukmet - zira hılâfetin ma'nâsı budur. ﴿وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى﴾ Ve hevaya tâbi' olma - nefsin arzusu arkasından gitme, keyfe göre hukmetme - ﴿فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ ki seni Allahın yolundan şaşırmasın ﴿اِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ çünkü Allah yolundan sapanlar - Fir'avnler gibi hukûm kendilerinin zannederek Allahın ahkâmından başkasını tatbika çalışanlar ﴿لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ﴾ hisab gününü unuttukları için kendilerine çok şiddetli bir azâb vardır.

Bunun üzerine şu üç âyet iki kıssa arasında fasıla âyetler, ya'ni bir faslı hitabdır. Bunlar da Davuda hitab olmak muhtemil ise de « وَاصْبِرْ وَاذْكُرْ » gibi hitabatı Muhammediyyeden olması daha doğrudur.

﴿٢٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ﴿﴾

Sh:»4094

﴿٢٨﴾ اَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِى الْاَرْضِ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٩﴾ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا اٰيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem o Göğü ve Yeri aralarındakileri biz boşuna yaratmadık o, o küfredenlerin zannı, onun için küfredenlere ateşten bir veyl var 27 Yoksa iyman edib de salih salih işler yapanlar biz o Yerdeki müfsidler gibi yapar mıyız? 28 Yoksa o korunan müttekıleri arsız çapkınlar gibi yapar mıyız? 29 Bir kitab ki indirdik, çok mübarek, âyetlerini düşünsünler ve ıbret alsın temiz özlüler 30

27. ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَٓاءَ وَالْاَرْضَ﴾ - «Ali Imran» ın âhirinde « ﴿اِنَّ فى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ » âyetine bak 29. ﴿كِتَابٌ﴾ Kur'an, yâhud bu Sûre ﴿لِيَدَّبَّرُٓوا الخ﴾ tedebbür, aklî, tezekkür naklî cihetlerde olmak gerektir.

﴿٣٠﴾ وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمٰنَ نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُٓ اَوَّابٌ ﴿٣١﴾ اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِىِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ﴿﴾

Sh:»4095

﴿٣٢﴾ فَقَالَ اِنّىٓ اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبّىۚ حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٣﴾ رُدُّوهَا عَلَىَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيّهِ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لى وَهَبْ لى مُلْكًا

لَايَنْبَغى لِاَحَدٍ مِنْ بَعْدىۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٦﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرّيحَ تَجْرى بِاَمْرِه رُخَٓاءً حَيْثُ اَصَابَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّيَاطينَ كُلَّ بَنَّٓاءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٨﴾ وَاٰخَرينَ مُقَرَّنينَ فِى الْاَصْفَادِ ﴿٣٩﴾ هٰذَا عَطَٓاؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَابٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de Davuda Süleymanı bahşettik, ne güzel kul, o cidden bir evvab 31 Arzolundukda kendisine akşam üstü sâfinat halinde halıs atlar 32 Ben dedi, o hayır sevgisini rabbımın zikrinden sevdim, nihayet hıcaba gizlendi 33 Geri getirin onları bana, tuttu bacaklarını, boyunlarını silmeğe başladı 34 Celâlim hakkı için Süleymana bir fitne de verdik ve tahtının üstüne bir cesed bıraktık sonra tevbe ile rücu' etti 35 Ya rab! bana mağrifet buyur ve bana öyle bir mülk bağışla ki ardımdan kimseye yaraşmasın, şübhesiz sensin bütün dilekleri veren vehhab sen, dedi 36 Bunun üzerine ona rüzgârı müsahhar

Sh:»4096

ettik, emriyle istediği yere yumuşacık cereyan ederdi 37 Şeytanları da: bütün benna' ve gavvas 38 Ve daha

diğerlerini bendlerde çatılı çatılı 39 Bu işte, dedik: bizim atâmız artık diler kerem et, diler imsâk hisabı yok

40 Ve şübhesiz ki ona huzurı ızzetimizde bir yakınlık ve bir akıbet güzelliği var 41

31. ﴿اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ﴾ - AŞİYY öğleden sonra akşama kadar.

﴿الصَّافِنَاتُ﴾ - Atın üç ayağını basıp birinin tırnağını dikerek duruşuna sufun denilir ki en güzel bir duruştur. Ekseriyya halıs Arab atlarında olurmuş. Öyle duran ata safin, cem'inde safinat denilir.

﴿الْجِيَادُ﴾ Cevadın veya cevdin cem'idir. Koşuda seri' olan öğdül at. Demek ki safinat duruştaki

güzelliği, ciyad da gidişteki güzelliği ifâde ediyor. Şu halde arzda hem duruş gösterilmiş hem koşuş 32.

﴿فَقَالَ﴾ Onun üzerine dedi ki

﴿اِنّ۪ٓي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبّ۪ي﴾ müfessirînin çoğu buna şu

ma'nâyı vermişlerdir: ben hayr ya'ni mal ve at sevmek için rabbımın zikrinden kaldım

﴿حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ﴾ nihayet Güneş hicaba gizlendi - ya'ni gurub etti, ikindi

namazı geçti diye bu suretle teessüf etti ve bundan dolayı getirin onları bana deyip hepsini Allah için

kurban etti diyorlar. Bu surette « حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ » mekuli kavilde dahil olarak

zamir, Şemse gönderilmiş oluyor. Lâkin diğer bir takım müfessirîn ile beraber biz bunu şöyle anlıyoruz: ben o hayır sevmeyi, at sevmeyi rabbımın zikrinden dolayı sevdim dedi, ya'ni namazını veya virdini geçirmedi,

bil'akis böyle diyerek atları bırakıp zikrini edaya gitti, « حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ » taki o

atlar hicaba gizlendi - ahırlara çekildi, yâhud koşuda gözden nihan oldu, o vakıt namazını bitirdi 33.

﴿رُدُّوهَا عَلَيَّ﴾ geri getirin onları bana, dedi

﴿فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ﴾ artık bacaklarını,

Sh:»4097

boyunlarını silmeğe başladı - ohşadı, timarlarına ı'tina etti, evvelkiler buna kılıç ile silmek ma'nâsı vermişler ve namazı geçirtmeğe sebeb oldular diye Allah yolunda kurban edildiklerini söylemişlerdir ki ikisi de Süleymanın evvab olduğunu anlatan birer misaldirler. Eğer bu kurban ediş harbe sevk edilerek öldürülmüş olmaları ise güzel bir ma'nâdır.

34. ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّه۪ جَسَدًا﴾ Celâlim hakkı

için Süleymanı bir de fitneye düşürdük ve tahtının üzerine bir cesed bıraktık - bu fitne hakkında da bir takım garibeler söylenmiştir. Sûrei «Bakare» de işaret olunduğu üzere anlaşılıyor ki Süleyman aleyhisselâm beytül'makdisi yaptırdığı sırada celbettiği san'atkârlar içinde hıyeli sanayia vakıf bir takım Şeytanların kurdukları bir ihtilâl yüzünden bir müddet nüfuzunu zayi' etmiş yâhud tahtından cüdâ olmuş, bu suretle tahtında ya kendisi kuvvetsiz bir cesed halinde hukümsüz kalmış, yâhud tahtı da işgal olunup ona kırk gün kadar heykel gibi birisi oturtulmuş idi. Mason tarihlerinde mason cem'ıyyetlerinin Süleyman aleyhisselâm

aleyhine olan bu ıhtilâl hareketlerini esas ittihaz ettikleri ve reisinin hatırasına hurmet eyledikleri söylenir.

Bu fitne oldu ﴿ثُمَّ اَنَابَ﴾ sonra Süleyman, rücu' etti - tevbe ile Allaha sığınıp tekrar tahtına döndü: şöyle ki 35. ﴿قَالَ رَبِّ﴾ ya rab! dedi ﴿اغْفِرْ لِى﴾ bana mağrifet buyur - her ne kusur, hata sâdır oldu ise afv-ü kereminle ört ﴿وَهَبْ لِى مُلْكًا﴾ ve bana öyle bir mülk bağışla ki ﴿لَايَنْبَغِى لِاَحَدٍ مِنْ بَعْدِى﴾ benden başka kimseye gerekmesin - ya'ni benim halime münasib, münasib bana mahsus bir mu'cize olsun, yâhud bu kerre olduğu gibi kimse onu benden selb-ü nezı edemesin.

Sh:»4098

Yukarılarda da geçtiği üzere Razî tefsîrinin bir yerinde buna şöyle de ma'nâ vermiştir: Ya'ni bana öyle şanlı bir mülk ver ki ben ona nâil olup öldükten sonra Dünya mülkünün vefası olsa idi Süleymana olurdu denilsin de kimsenin Dünya mülküne hırs-u rağbeti yaraşık almasın. اهـ. Bu da güzel bir mazmundur. Fakat biz öyle anlıyoruz ki Süleyman aleyhisselâmın asıl maksadı fâni olan Dünya mülkü değil Âhıret mülkünü istemektir. Zira « مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِى حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَالَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ » dir. Ve ondan dolayıdır ki kendisine ziyadesi verilmiştir. Netekim şöyle buyuruluyor: 36. ﴿فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ﴾ biz de onun üzerine kendisine rüzgârı müsahhar kıldık - bunda Dünya mülkünün bir rüzgâr gibi gelip geçici olduğuna da bir telmih vardır. O rüzgâr ona öyle müsahhar, öyle munkad oldu ki bir me'mur gibi ﴿تَجْرِى بِاَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ اَصَابَ﴾ onun emriyle serfüru ederek istediği yere akardı. 37. ﴿وَالشَّيَاطِينَ﴾ Şeytanları da - fitnenin men'şei olan Şeytanları da müsahhar kıldık. Burada bu Şeytanların hem bir takım san'at dehâlarına dahi şümulünü ve hem üç mertebe üzere teşekküllerini anlatan şöyle bir bedel ile iyzah edilmesi ne kadar şayanı dikkattir: ﴿كُلَّ بَنَّاءٍ﴾ her bir benna, - her türlü yapıcı, bina yapmak, san'ati onların her türlüsü, her türlü bina yapanlar ve yapıcıların her türlüsü: mı'marı, ustası, kalfası; Corci Zeydan « تاريخ الماصونية العام والبناءين الاحرار » namındaki masonluk tarihi umumîsinde benna, kelimesini mason (Fran mason), kelimesini de bennai hurr diye terceme etmiştir.

﴿وَغَوَّاصٍ﴾ ve gavvas - dalgıc, denizlerin diplerine dalmakta mâhir olanları 38.

﴿وَاٰخَرِينَ﴾ ve daha diğerlerini - ki mertebei hafade bulunan bunlar diğer

san'atkârlara

Sh:»4099

şâmil olmakla beraber İns Şeytanlarından cin Şeytanlarına kadar varmaktadır. Onun için bunlar şu kayd ile

kayidlenmişlerdir. ﴿مُقَرَّنِينَ فِى الْاَصْفَادِ﴾ bukağılarda, zincirlerde çatılı olarak teshır

edilmişlerdir.

ASFAD, safedin cem'idir ki bukağı, bend demektir. Bir de bahşış ma'nâsına gelir. Çünkü bahşış dahi

alanı verene bağlıyan bir bendir. Lâkin burada « بِالْاَصْفَادِ » değil « فِى الْاَصْفَادِ » ya'ni

asfad ile çatılmış değil, asfadda biribirlerine çatılmış denilmekle bukağı ma'nâsına olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki şerr-ü fesadlarına meydan verilmiyecek bir surette sıkı bir kaydi inzibat altına alınmışlardır. 39.

﴿هٰذَا﴾ Bu - ya'ni teshır ettik de dedik ki sana verilen bu saltanat, bu teshır ﴿عَطَاۤؤُنَا﴾ bizim

atamız - bahşımız, vergimizdir. ﴿فَامْنُنْ﴾ Artık diler mennet -dilediğine kerem et, in'âm, ıhsan eyle

﴿اَوْ اَمْسِكْ﴾ diler tut - dilediğinden de meni' et ya Süleyman ﴿بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ hisab

yok - zira tesarruf sana müfevvaz, yâhud hisabsız çok bir ata, Dünyada böyle olmakla beraber 40.

﴿وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ﴾ şu da muhakkak ki ona huzurı

ızzetimizde şübhesiz bir yakınlık ve bir husnî meab: Cennette güzel bir merci' ve makam vardır.

Bir de:

﴿٤١﴾ وَاذْكُرْ عَبْدَنَاۤ اَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُۤ اَنّى مَسَّنِىَ
الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿﴾

Sh:»4100

﴿٤٢﴾ اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٣﴾
وَوَهَبْنَا لَهُۤ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرٰى لِاُولِى
الْاَلْبَابِ ﴿٤٤﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ اِنَّا
وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُۤ اَوَّابٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Kulumuz Eyyubu da an, o vakıt ki rabbına şöyle nidâ etmişti: bak bana: meşakkat ve elem ile bana Şeytan dokundu. Depren ayağınla, işte serin bir yıkanacak ve içecek 42 Dedik ve ona bütün ehlini ve beraberlerinde daha bir mislini bahşettik tarafımızdan bir rahmet olarak hem de bir dersi ıbret temiz akıllar için 43 Bir de al bir demet elinle de vur onunla hânis olma, hakıkat biz onu sabırlı bulduk, ne güzel kul, hakıkaten o bir evvabdır 44

41. ﴿اَيُّوبَ﴾ Eyyub - Aleyhisselâm İbni Iys İbni İshak aleyhisselâm

﴿اِذْ نَادٰى رَبَّهُ﴾ hani rabbına nidâ ettiği, ya rab diye çağırdığı vaktı an: şöyle ki ﴿اَنِّى﴾ ben halim şu ﴿مَسَّنِىَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ﴾ zahmet ve acı ile Şeytan bana dokunda - vesveseye yol buldu.

NUSB, meşakkat, bedende zahmet, azâbda elem, mal ve evlâd acısıyle tefsir edilmiştir. 42.

﴿اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ﴾ depren ayağınla -

Sh:»4101

ركض REKZ, üzengi tepmek, kanad çırpmak kabîlinden olan harekettir. Ne kadar dikkate şayan bir noktadır ki Cenabı rabbil'âlemîn, Eyyubun duasına cevab olan halâs mu'cizesini verirken bile evvelâ ona böyle bir hareket emretmiştir ki bu emir, tıbkı Meryem kıssasındaki « هزى » emrine benzer ve « اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ » mazmununu da ıhtar eder. Burada bu emir Hazreti Eyyube söylendiği gibi hikâye olunarak « قلنا » hazf edilmiştir. Bu suretle âyet, arada Resuli ekreme hitab eden bir cümlei mu'teriza imiş gibi bir telmih de yapılmıştır. Ayak vurmak, ayakla deprenmek, özengilemek, olduğu yerde tepinmeğe, çabalamağa veya sefer veya hicret veya gaza eylemeğe, ya'ni mücahedenin mümkin olabilen her kısmına sadık olabileceğine göre bu telmih, kıssasının hıssa noktalarından birini teşkil eder. « وَخُذْ بِيَدِكَ » de böyledir. İbni Cerîri taberî tefsirinde Hazreti Eyubun deprendiği bu Arzın Cabiye olduğu nakl ediliyor. ﴿هٰذَا﴾ İşte - ya'ni deprenince bir kaynak zuhur etti, işte dedik sana ﴿مُغْتَسَلٌ﴾ bir yıkanacak ﴿بَارِدٌ﴾ sep serin ﴿وَشَرَابٌ﴾ ve içecek - yıkan ve iç, için dışın iyileşsin, yorgunluğun dinlensin, yüreğin soğusun. Ba'zılarına göre barid muğteselin sıfatı değil, ikinci bir haber mevkıinde ve şarabı barid ma'nâsındadır. Bunlar biri sıcak, biri soğuk iki menba' zuhur etmiş, sıcağıyle yıkanmış, soğuğunu içmiş olduğunu söylemişlerdir. Fakat âyetinin zâhiri evvelkidir.

44. ﴿وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا﴾ Ve elinle bir demet tut ﴿فَاضْرِبْ بِهِ﴾ da vur onunla ﴿وَلَا تَحْنَثْ﴾ ve hânis olma, yemîninde durmamazlık etme -

DIGS, demet, deste, deniliyor ki bir hâdise dolayısiyle zevcesine yüz deynek vurmağa yemin etmiş idi. Bu

Sh:»4102

suretle bir demet yaparak vurmakla yemînin yerine geleceği kendisine ruhsat olarak gösterilmiş ve hudud ve Eymanda bu, Eyyub ruhsatı namiyle bâkı kalmıştır. Âyette ne demeti olduğu tasrih edilmediği için daha geniş vücuhe muhtemildir. Bizim kanaatimizce bu emir, yalnız o ruhsatı göstermekle kalmıyor, eli altında bir cemaat teşkili lüzumunu da nâtık bulunuyor. Netekim şu tezkirde o cihet daha sarihtir.

﴿٤٥﴾ وَاذْكُرْ عِبَادَنَٓا اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ اُو۬لِي الْاَيْدٖي
وَالْاَبْصَارِ ﴿٤٦﴾ اِنَّٓا اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِۚ ﴿٤٧﴾
وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ وَاذْكُرْ اِسْمٰعٖيلَ
وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِۜ وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Kullarımız İbrahimi, İshakı, Ya'kubu da an, eller ve gözler sahibleri idiler 45 Çünkü biz onları temiz bir hassa, halîs yurd düşüncesiyle halîslerimizden kılmışızdır 46 Ve çünkü onlar muhakkak nezdimizde seçilmiş ahyardan 47 İsmaili de, Elyeser de, Zül'kifli de an, hepsi de o ahyardan 48

45. ﴿اُو۬لِي الْاَيْدٖي وَالْاَبْصَارِ﴾ - Amelde ve ılimde kuvvetleri: icra ve istihbar aletleri vardı. 46. ﴿اِنَّٓا اَخْلَصْنَاهُمْ﴾ Çünkü biz onları halîslerimizden, ıhlâsa irdirilmiş havassımızdan kılmıştık. ﴿بِخَالِصَةٍ﴾ Bir halîsa ile - ya'ni halîs bir hassa, lekesiz bir

Sh:»4103

haslet ile ki şudur: ﴿ذِكْرَى الدَّارِۚ﴾ yurd düşüncesi - şübhe yok ki düşünmek akıbeti düşünmektir. 47. ﴿الْمُصْطَفَيْنَ﴾ - Aslı « الْمُصْطَفَيِينَ » dir. Ya'ni mustafalardan, güzîdelerden: süzülüp seçilmişlerden. ﴿الْاَخْيَارِ﴾ Ahyar, en hayırlılar - ömürlerini zevk-u safa ile geçirmişler değil, Allah ındinde en hayırlı olarak seçilmişlerden « خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ » müeddasınca insanların en hayırlısı insanlara menfeati olanlardır. İnsanların hakıkî menfeati de sonunda şerr olmıyan uhrevî menfeatlerdir.

48. ﴿وَاذْكُرْ اِسْمٰعٖيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِۜ﴾ İsmaili, Elyese'ı ve Zülkifli de an

- İsmaili, babası İbrahim ile biraderi İshaktan ayrı olarak zikir, şanına bilhassa i'tina içindir. Elyesa' ibni Uhtub ibni Acuz aleyhisselâm İlyas aleyhisselâmın Beni İsraîl üzerine halîfesi olup sonra nübüvvet verilmiş, Zülkifl, Eyyub aleyhisselâmın oğlu Şeref olup Şamda tevhide da'vet eylediği zikr olunuyor.

﴿وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِ﴾ Hep bunlar da ahyardan - Allah için hayr-ü fazılet neşredenlerden.

﴿٤٩﴾ هٰذَا ذِكْرٌ وَاِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٥٠﴾ جَنَّاتِ
عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْاَبْوَابُ ﴿٥١﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا
بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥٢﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ
اَتْرَابٌ ﴿٥٣﴾ هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٤﴾ اِنَّ هٰذَا
لَرِزْقُنَا مَالَهُ مِنْ نَفَادٍ﴿﴾

Sh:»4104

Meali Şerifi

İşte bu bir zikirdir, ve şübhesiz korunan müttekîler için her halde güzel bir istikbal (bir husni meâb) var 49

Adin Cennetleri: açılarak kendilerine bütün kapılar 50 İçlerinde kurularak orada bir çok yemişle bambaşka bir içki isteyecekler 51 Yanlarında da gamzeleri kasan hep bir yaşıd dilberler 52 İşte bu, o hisab günü için size va'dolunan 53 İşte ki bu bizim rızkımız, muhakkak ki ona hiç tükenmek yok 54

49. ﴿هٰذَا﴾ bu - geçen âyetlerle anılan mehasin ﴿ذِكْرٌ﴾ bir zikirdir.- « وَالْقُرْاٰنِ ذِى الذِّكْرِ » buyurulduğu üzere Kur'anın havî olduğu zikirlerden bir zikir, daima hatırda tutulup ıbret alınacak bir hatırai şeref « لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْاَوَّلِينَ » diyenlerin istedikleri «zikrün minelevvelîn» dir.

﴿٥٥﴾ هٰذَا وَاِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَاٰبٍ ﴿٥٦﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا
فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٧﴾ هٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٨﴾
وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهِ اَزْوَاجٌ ﴿٥٩﴾ هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ
لَا مَرْحَبًا بِهِمْ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا بَلْ اَنْتُمْ
لَا مَرْحَبًا بِكُمْ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦١﴾ قَالُوا

رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِى النَّارِ ﴿٦٢﴾

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْاَشْرَارِ ﴿﴾

Sh:»4105

﴿٦٣﴾ اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ ﴿٦٤﴾ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bu böyle, şübhesiz azgınlar için de fena bir istikbal (şer bir meâb) var 55 Cehennem, ona yaslanacaklar, fakat o ne çirkin döşek 56 İşte, artık tatsınlar onu bir hamîm ve bir ğassâk 57 Ve o şekilden bir diğeri: çifte çifte 58 Şu: bir alay: maıyyetinizde göğüs germiş; onlara merhaba yok, onu bize siz takdim ettiniz, bakın ne fena yatak 60 Ya rabbenâ derler: bize bunu takdim edene ateşde azâbı hemen kat kat artır 61 Bir de derler ki: neye görmüyoruz biz o eşrardan saydığımız bir takım adamları 62 Onları eğlence yerine tuttuktu ha! yoksa onlardan kaydı mı bu gözler? Şübhesiz ki bu haktır muhakkak olacaktır ehli nârın birbirine husûmeti 63

57. ﴿وَغَسَّاقٌ﴾ ğassak - yaradan akan sarı su, irin, cerahat akıntısı, yahud şarap gibi kaynar olan hamîmin zıddı olmak üzere içilmez derecede gayet soğuk ve çok çirkin kokulu içki ki hamîm sıcaklığile yakar, gassak da soğukluğile 58. ﴿وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهٖ﴾ ve onun şeklinden, ya'ni o tadılan azâb veya içki kabîlinden daha diğeri de var. ﴿اَزْوَاجٌ﴾ çifte çifte, türlü türlü acılar, zehir zakkım içkiler.

59. ﴿هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ﴾ şu sizinle beraber ıktiham eden bir alay. - Maıyetlerindeki tâbi'lerile beraber Cehenneme girdikleri sırada o tâğıylerin rücesasına hikâye buyuruluyor.

IKTİHAM, şiddete göğüs gerip saldırmaktır. ﴿لَامَرْحَبًا بِهِمْ﴾ onlara merhaba yok, yâhud merhaba olmasın - bu da

Sh:»4106

reislerin onlara sözlerini hikâye. Merhaba demek « رَحُبَتْ مَرْحَبًا » takdirinde bir duâ ile müsafire bir iltifattır ki geniş olasın; genişlik içinde güle güle oturasın demektir. 62.

﴿وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْاَشْرَارِ﴾ .

mü'minlerin fukarasını kasd ediyorlar.

﴿٦٥﴾ قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٦﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ

الْغَفَّارُ ﴿٦٧﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ
﴿٦٩﴾ مَا كَانَ لِىَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَاءِ الْاَعْلٰى اِذْ يَخْتَصِمُونَ
﴿٧٠﴾ اِنْ يُوحٰى اِلَىَّ اِلَّا اَنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٧١﴾ اِذْ
قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧٢﴾ فَاِذَا
سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَجَدَ
الْمَلٰئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ﴿٧٤﴾ اِلَّا اِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ
الْكَافِرِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ يَا اِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا
خَلَقْتُ بِيَدَىَّ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٦﴾ قَالَ اَنَا
خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٧٧﴾ قَالَ فَاخْرُجْ
مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٨﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِى اِلٰى يَوْمِ
الدِّينِ﴿﴾

Sh:»4107

﴿٧٩﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِى اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٨٠﴾ قَالَ فَاِنَّكَ
مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٨١﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨٢﴾ قَالَ
فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٨٣﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ
﴿٨٤﴾ قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ اَقُولُ ﴿٨٥﴾ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ
وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٨٦﴾ قُلْ مَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ
وَمَا اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٧﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ
﴿٨٨﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki ben ancak korkuyu haber veren bir Peygamberim, başka bir tanrı da yok ancak Allah: o vahidi kahhar 64 O Göklerin, Yerin ve aralarındakilerin rabbı azîz, gaffar var 65 De ki bu bir azîm haberdir 66 Siz ondan yüz çeviriyorsunuz 67 Benim melei a'lâya ne ılmim olurdu onlar münakaşa ederlerken? 68 Fakat

ben açık inzar edecek bir Peygamber olduğum içindir ki o ılmin bana vahy olunuyor 69 Rabbın Melâikeye

dediği vakıt: haberiniz olsun ben bir çamurdan bir beşer yaratmaktayım 70 Onu tesviye ettim de ruhumdan ona nefheyledimmi derhal ona secdeye kapanın 71 Onun üzerine Melâikenin hepsi toptan secde ettiler 72 Yalnız İblîs kibirlenmek istedi ve kâfirlerden oldu 73 Ey İblîs! buyurdu: o benim iki elimle yarattığıma secde etmene ne mani' oldu sana? Kibirlenmek mi istedin? Yoksa âlîlerden mi bulunuyorsun? 74 Dedi ki ben ondan hayırlıyım beni bir ateşten yarattın, onu ise bir çamurdan

Sh:»4108

yarattın 75 Buyurdu ki: hemen çık oradan çünkü artık sen matrud (racîm) sin 76 Ve her halde üzerindedir lâ'netim ceza gününe kadar 77 Dedi: ya rab! o halde ba'solunacakları güne kadar beni geri bırak 78 Haydi buyurdu: geri bırakılanlardansın 79 Malûm vakıt gününe kadar 80 Öyle ise dedi: ızzetine kasem ederim ki ben onların hepsini mutlak iğva eder sapıtırım 81 Ancak içlerinden ıhlâs ile seçilmiş has kulların müstesnâ 82 Buyurdu ki o doğru ve ben hep doğruyu söylerim 83 Celâlim hakkı için Cehennemi mutlak dolduracağım senden ve onların sana tabi' olanlarından topunuzdan tıka basa 84 De ki: bir ecir istemiyorum sizden ona karşı ve ben o tekellüfcilerden değilim 85 O sırf bir zikir, bir öğüttür bütün âlemîn için 86 Ve her halde onun haberini bir zaman sonra bileceksiniz 87

67. ﴿قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ﴾ deki o bir azîm haberdir - ya'ni benim size verdiğim bu haber,

benim böyle inzara me'mur Peygamberliğimle Allahın şerikten münezzeh olarak vahdaniyyeti haberi, çok

ehemmiyyetli, azametli büyük bir haberdir. Bir ucunda o vahidin hiç bir tarafından müdafası kabil olmıyan

ebedî kahrı, bir taraftan da onun ızzet ve mağrifeti var. 69.

﴿مَا كَانَ لِىَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَاءِ الْاَعْلٰى﴾ benim o melei a'lâya hiç bir ılmim

yoktu -

MELEİ A'LÂ, en yüksek hey'et, Melâike âlemi ﴿اِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾ onlar münakaşa

ederlerken. 70. ﴿اِنْ يُوحٰى اِلَىَّ اِلَّآ اَنَّمَآ اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ ancak ben

mahza bir nezîri mübîn, açıktan açığa inzara me'mur bir Peygamber olduğum için o ılim bana vahy

olunuyor - da biliyorum. Şöyle ki 71. ﴿اِذْ قَالَ رَبُّكَ﴾ ya'ni rabbın şöyle dediği vakıt ettikleri

münakaşa: - ki

Sh:»4109

sûrei «Bakare» de tafsıl olunduğu üzere «

اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ » demişlerdi. Ma'ruf bir hadîsi

şerifte melei a'lânın ıhtısâmı keffarat ve derecat hakkındadır diye iyzah edilmesi de bu ma'nânın

tafsilâtındandır. Şübhe yok ki en yüksek münakaşanın sirri nezdi ilâhîde mağrifet ve derecata mazheriyyet

mes'elesidir. Melâikenin « وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ » diyerek hılâfete

rağbet ızhar etmeleri de bundan olmuştur. ﴿اِنّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ﴾ Ben bir

çamurdan bir beşer halk etmekteyim - beşeresinin, ya'ni derisinin açık olması hasebiyle insana beşer denilmiştir. 72. ﴿فَاِذَا سَوَّيْتُهُ﴾ Binaenaleyh onu tesviye ettiğim « خَلَقَ فَسَوّٰى » kavlinden de anlaşıldığı üzere tesviye halktan sonra olur. Demek ki insan maddesi çamurdan yaradıldıktan sonra bir de insan suretini almak, insanlık seviyyesine gelmek için bir müddet de tesviye olunmuş, bedeninin cezası kıvamına getirilmek için düzeltilmiştir. Bu sebebledir ki muhtelif âyetlerde muhtelif meratibi halkına işaret olunmuştur. Netekim « اٰلِ عِمْرٰنَ » da türabdan, burada tınden, « قَدْ اَفْلَحَ » da « سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ » den, « حِجْرِ » de « صَلْصَالٍ » den « حَمَاٍ مَسْنُونٍ » dan «Enbiya» da acelden halk edildiği söylenmiştir.

﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى﴾ Ve içine ruhumdan nefheylediğim vakıt - «ruhî» izafeti cüz'iyyet için değil, şeref içindir. Çünkü ruh, Allahın emrindendir. Nefıh ta'biri de maddeye bilfiıl hayat mebdeinin ifazasını temsil eder. Hattâ « وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ » den anlaşıldığına göre yalnız hayatı cismaniyye değil, hayatı zihniyye ve ılmiyye mebdei olan şuur ruhunun nefsi natıkanın teallûkunu ifâde eder. Yoksa nefhı ruh, hayat alâiminden olan teneffüs ile de te'vil olunabilirdi. ﴿فَقَعُوا لَهُ﴾ - « فاء » cezaiyye, « قعوا » vuku'dan « قع » emri hazırının cem'idir. Ya'ni ruh nefh olununca onun için düşün ﴿سَاجِدِينَ﴾ sacidîn olarak, her biriniz secde

Sh:»4110

ederek - tehıyye ve tekrim secdesi, yâhud Allahın emrine kıble secdesi 73.

﴿فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ﴾ onun üzerine Melâikenin hepsi toptan secde ettiler. - Ve o secdenin netîcesidir ki Peygamber olanlara vahiy getirirler. 75.

﴿لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ﴾ İki yedimle halk ettiğime - Kur'anda Allah tealâya ba'zan «yedullah» gibi müfred olarak ba'zan da « مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدِينَآ » gibi cemi' olarak, ba'zan da böyle « بيدى » gibi tesniye olarak yed nisbet olunmuştur. Bir hadîste « كِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ » buyurulduğundan her birinde şanı ilâhîye lâyık bir ma'nâ murad olduğundan şüphe yoktur. (Sûrei Maideye « وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ » bak.) Bir çokları burada iki yedin ayrıca birer ma'nâsı maksud

olmayıp i'tinai mahsus ile yaratmak ma'nâsından kinaye olduğuna kail olmuşlardır. Zira Âdem bütün esbabı adiyyenin fevkında olarak en yüksek bir ıstıfa ile yaradılmıştır. Ba'zıları da kudret ma'nâsile te'vil eylemişler ve tesniye mücerred te'kid için olduğunu, çünkü Âdemin hılkatinde kudreti ilâhiyyenin tecelliyatı müekked ve muzaaf bulunduğunu söylenmişlerdir. İbni Ömer Hazretlerinden rivayet olunur ki: Allah tealâ dört şey'i yedile halk buyurmuştur: Arş, Cenneti adin, Kalem, Âdem, sonra her şey'e «ol!» demiş olmuştur. Burada zahir ki yed, hiç bir sebeb araya girmeksizin doğrudan doğru kudreti ilâhiyye ile demektir. Âdemde ise bu ma'nâ muzaaftır. Bizce burada en yakın vecih biri tesviyeye, biri de nefhı ruha işaret olmasıdır. Ki beşerin hılkatinde cisim âlemi ile ruh âleminin içtimaını ve binaenaleyh insanın nüshai camia olduğunu anlatmış olur. ﴿اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ﴾ kibirlenmek mi istedin yoksa âlîlerden mi bulunuyorsun - ya'ni hiç istihkakın olmıyarak mücerred bir kibirmi tasladın yoksa zu'munca bihakkın yüksek, mâfevk mi bulunuyorsun? Netekim İblis cevabında bu ikinci şıkka

Sh:»4111

tutunarak 76. ﴿قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ الخ﴾ - Sûrei «Araf» a bak. Bu iyzaha göre burada «مِنَ الْعَالِينَ» ta'biri «اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» deki halikîn gibi farzı ve takdirîdir. Lâkin Muhyiddini Arabî bunu tahkıka hamlederek buradan bil'istidlâl şuna kail olmuştur ki Âdeme secde ile memur olmıyan Melâike de vardır. Bunlar alîndir. Müheyyemun denilen bir kısım Melâike vardır ki Allah tealânın cemal ve celâlini mülâhazaya müstağraktırlar. Hiç biri Allah tealânın ondan gayrısını yaratmış olduğunu bilmez, bunlar Âdeme secde ile emr olunmamışlardır. El'alîn bunlar yahud Semâ Melâikelerinin hepsidir. Onlarda Âdeme secde ile emrolunmamışlardır. Âdeme secde ile emrolunan Melâike hep Arz Melâikesidirاهـ. Ancak şeyhın bu fikri insanın nüshai camia olması hakkındaki mezhebine muvafık düşmemiştir. 84. ﴿قَالَ فَالْحَقُّ﴾ Allah tealâ buyurdu ki o, hak - ya'ni ıhlâslı kullarımı iğvâ edemiyeceğin sözü doğrudur. « اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ » yahud o halde hakkı ya'ni iğvâ ettiğin surette hakkı, hak cezası nedir bilir misin? ﴿وَالْحَقَّ اَقُولُ﴾ o hakkı da ben söyliyeyim - yahud ben hep hak söylerim: 85.

﴿لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ الخ...﴾

86. ﴿قُلْ مَٓا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ﴾ deki ona karşı: ya'ni Kur'andan, o azîm haberden dolayı sizden bir ecir istemiyorum ﴿وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ ben o tekellüfcülerden de değilim - kendinde olmıyan bir şey'e özenerek tekellüf ve tesannu' ile satmağa çalışan müddeîlerden değilim. Ya'ni böyle ciddiyyetim samimiyyetim ma'lûmunuzdur. Yok yere nübüvvet iddia etmiyeceğimi, Kur'anı uydurmağa kalkışmıyacağımı teslim etmeniz lâzım gelir.

İbni adiyy Ebi Berzeden şöyle tahric eder: demiş ki:

Resulullah size ehli Cenneti haber vereyim mi? buyurdu, bela, ya Resulullah dedik, buyurdu = «

هُمُ الرُّحَمَاءُ بَيْنَهُمْ » onlar aralarında merhametli olanlarıdır. Size ehli narı haber vereyim mi? bela, ya Resulullah dedik, buyurdu ki «

هُمُ اْلاٰ يِسُونَ الْقَانِطُونَ الْكَذَّابُونَ الْمُتَكَلِّفُونَ » onlar ye'se düşenler,

ümidi kesenler, yalancılar, tekellüfcü olanlardır.» Mütekellifin alâmeti de Beyhekînin Şüabülîmanda İbni Münzirden tahricine göre üçtür: kendisinin fevkında olan kimse ile yarışmak ve yetişemeyeceği şey'e el sunmak ve bilmediği şey'i söylemek. Sahihaynde vârid olduğu üzere İbni mes'ud radıyallahü anh demiştir ki «ey insanlar içinizden her kim ılim bilirse söylesin, bilmiyen de Allahü a'lem desin. Allah tealâ Resulüne şöyle buyurdu «

قُلْ مَآ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ»

87. ﴿اِنْ هُوَ﴾ o Kur'an başka değil ﴿اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ bütün âlemîn için bir

zikirdir. - Bütün zevil'ukul âlemleri için ilâhî bir ıhtar, bir öğüttür. 88.

﴿وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ﴾ ve kasem ederim ki onun haberini, dünyevî ve uhrevî haber

verdiği va'd-ü vaîd sâireyi bir zaman sonra muhakkak bileceksiniz - kimi Dünyada kimi Âhırette.

ZÜMER

٣٩ سُورَةُ الزُّمَرِ

Zümer Sûresi mekkîdir. Ancak « قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا » dan üç âyet

müstesna. İtkan ve Keşşafta beyan olunduğu üzere buna Sûrei Guref dahi denilir. Zümer, zümrenin cem'ıdır. Zümre de bir takım demektir. Bu Sûre nihayette nefhı sur ile kâfirleri zümre zümre Cehenneme, müttekıleri de zümre zümre Cennete sevkettiği için zümer tesmiye olunmuştur «

غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ » âyetinden dolayı da Guref denilmiştir.

Âyetleri - Yetmiş beştir.

Kelimeleri - Bin yüz yetmiştir.

Harfleri - Dört bin yedi yüz sekizdir.

Fasılası - من لى بدر

Bu sûrenin «Sad» hatimesini tavzıh ve isbat ve nübüvvet-ü tevhidi takrir ile ta'kıb ederek başladığını

ıhtara hacet bile yoktur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ اِنَّٓا
اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ
﴿٣﴾ اَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ
اَوْلِيَٓاءَ مَانَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَٓا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ
بَيْنَهُمْ فِى مَاهُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ اِنَّ اللّٰهَ لَايَهْدِى مَنْ هُوَ كَاذِبٌ
كَفَّارٌ ﴿﴾

﴿٤﴾ لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَايَشَٓاءُ
سُبْحَانَهُ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٥﴾ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى

اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِاَجَلٍ مُسَمًّى اَلَا هُوَ
الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦﴾ خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْاَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِى
بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ
رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٧﴾ اِنْ
تَكْفُرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَاِنْ
تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ
مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿﴾

Sh:»4115

﴿٨﴾ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا
خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِىَ مَاكَانَ يَدْعُٓوا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ
اَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا اِنَّكَ مِنْ
اَصْحَابِ النَّارِ ﴿٩﴾ اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ سَاجِدًا وَقَٓائِمًا
يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ
وَالَّذِينَ لَايَعْلَمُونَ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿﴾

Meali Şerifi

İndirilişi bu kitabın Allahdan, o azîz, hakîm Allahdandır 1 Emin ol biz sana kitabı hakkıyle indirdik onun için Allaha öyle ıbadet ve kulluk et ki dini ona halîs kılarak 2 İyi bil ki Allahındır ancak halîs din, onun berisinden bir takım veliylere tutunanlar da şöyle demektedirler: biz onlara ıbadet etmiyoruz, ancak bizi Allaha yakın yaklaştırsınlar diye, şübhe yok ki Allah onların aralarında ıhtilâf edip durdukları şeyde hukmünü verecek, her halde yalancı, nankör olan kimseyi Allah doğru yola çıkarmaz 3 Allah bir veled edinmek murad etse idi elbette yaratacağından dileyeceğini seçecekti, tenzih o sübhana, o öyle bir Allah ki vahid, kahhar 4 Gökleri ve Yeri hakk ile yarattı, geceyi gündüzün üstüne sarıyor, gündüzü gecenin üstüne sarıyor, Ay ve Güneşi müsahhar kılmış her biri bir müsemmâ ecele cereyan ediyor, uyan, o öyle azîz, öyle

gaffar 5 O odur ki sizi bir tek nefisten yarattı hem onun eşini de ondan yaptı ve sizin için yumuşak başlı

Sh:»4116

hayvanlardan sekiz eş en'am da indirdi: sizleri analarınızın karınlarında üç zulmet hılkatten hılkate yaratıp duruyor. İşte rabbınız Allah o, mülk onun, ondan başka tanrı yok, o halde nasıl çevrilirsiniz? 6 Eğer küfrederseniz şübhe yok ki Allahın size ihtiyacı yok, bununla beraber kulları hisabına küfre râzıy olmaz, ve eğer şükrederseniz sizin hisabınıza ona râzıy olur, bir vizir çeken de diğerinin vizrini çekecek değildir, sonra dönümünüz rabbınızadır. O vakıt o size bütün yaptıklarınızı haber verecek, çünkü o bütün sînelerin künhünü bilir 7 İnsana bir sıkıntı dokunduğu vakıt rabbına öyle duâ eder ki bütün gönlünü ona vererek, sonra kendisine tarafından bir ni'met lûtfediverdiği zaman da önceden ona duâ ettiği hali unutur da yolundan sapıtmak için Allaha menendler koşmağa başlar, de ki, küfrünle biraz zevk et, çünkü sen o ateşliklerdensin 8 Yoksa o gece saatlerinde kalkan secdeye kapanıp kıyam durarak dâima vazıfesini yapan Âhıreti sayar ve rabbının rahmetini umar kimse gibi olur mu? Hiç bilirlerle bilmezler müsavi olur mu? Ancak temiz akıllı olanlar anlar 9

1. ﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ İndirilişi bu kitabın ﴿مِنَ اللّٰهِ﴾ Allahdandır. - Başkası

veremez. Tekellüfle tasannu' ile yapılamaz, Nübüvvet kesbî değildir ve zorla alınamaz. Çünkü Allâh

﴿الْعَزِيزِ﴾ o öyle azîz ﴿الْحَكِيمِ﴾ öyle hakîm - azîz iki ma'nâya gelir: birisi mağlûb olmaz,

galib ve kadir, bir de şerik ve nazıyrı yok müteferrid demektir. Allah tealâ hakkında ikisine de sadık bir ma'nâ murad olunmak lâzım gelir. Bilhassa bu iki vasfın zikriyle hem Kur'anın azîz, hakîm bir kitab

olduğuna tenbih, hem de zikrolunacak tevhide temhiddir. 2. ﴿بِالْحَقِّ﴾ Hakkıyle - bihakkın,

hakkolarak « بـاء » mülâbese, musahabe veya sebebiyle olmak üzere bunda bir kaç vecih muhtemildir. Mülâbese olduğuna göre hakka mülâbis, ya'ni haklı olarak hakkolarak nüzul veya

Sh:»4117

kitabın tam hakkı verilerek demek olur. Sebebiyyet olduğuna göre de hak sebebiyle hakkı beyan etmek için veya hikmeti hakk ile demek olur ki yerine göre bu ma'nâlardan biri tercih olunur.

3. ﴿اَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ İyi bil ki Allahındır ancak halîs din - hiç bir şirk

karışığı olmaksızın temiz ve halîs tevhid dini, tam ma'nâsîyle şübhesiz din, halîs ıbadet ve taat ancak Allaha

yapılır ve yapılmalıdır. Bunu tahkık için buyuruluyor ki

﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَاءَ﴾ onun için berisinden birtakım evliya ittihaz

edenler de - Allah denince kendisinden daha ilerisi, daha yükseği daha ötesi mümkin olmıyan zatı ekmel

denilmiş olduğu için Allahın fevkında ilâh iddiasına kalkışmak mevzuı bahs olamaz, şirk koşanlar, hep

onun madunundan bir takım veliyler, hâmîler tutmak isterler. İsterler amma ondan başka veliylere,

veliyyül'emirlere, sahiblere tutunanlar, gerek « اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا » deyenler gibi

putlara ve gerek Meleklere ve gerek Isâ gibi ıbadi mükremîne ilâh diye sarılanlar

﴿مَانَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى﴾ demektedirler. Böyle diyerek

tutunmaktadırlar. Demek ki şirk bâtıldır. Ma'budluk yalnız Allahın hakkıdır. Halîs din ancak Allahındır. Sûrei «Mâide» de Sabiîn hakkında geçen tafsılâta bak. 6. ﴿فِى ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍۜ﴾ üç zulmette - batın zulmeti, rahim zulmeti, meşime zulmeti.

﴿١٠﴾ قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْۜ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا
فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌۜ وَاَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌۜ اِنَّمَا يُوَفَّى
الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴿﴾

Sh:»4118

﴿١١﴾ قُلْ اِنّ۪ٓى اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدّ۪ينَۙ
﴿١٢﴾ وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُونَ اَوَّلَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿١٣﴾ قُلْ اِنّ۪ٓى
اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّ۪ى عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٤﴾ قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ
مُخْلِصًا لَهُ د۪ين۪ىۙ ﴿١٥﴾ فَاعْبُدُوا مَاشِئْتُمْ مِنْ دُونِه۪ۜ قُلْ اِنَّ
الْخَاسِر۪ينَ الَّذ۪ينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْل۪يهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اَلَا
ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُب۪ينُ ﴿١٦﴾ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ
النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌۜ ذٰلِكَ يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِه۪ عِبَادَهُۜ يَا عِبَادِ
فَاتَّقُونِ ﴿١٧﴾ وَالَّذ۪ينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا وَاَنَابُٓوا
اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰىۚ فَبَشِّرْ عِبَادِۙ ﴿١٨﴾ اَلَّذ۪ينَ يَسْتَمِعُونَ
الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمْ
اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿١٩﴾ اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِۜ اَفَاَنْتَ
تُنْقِذُ مَنْ فِى النَّارِۚ ﴿٢٠﴾ لٰكِنِ الَّذ۪ينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ
مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌۙ تَجْر۪ى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ وَعْدَ اللّٰهِۜ
لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْم۪يعَادَ﴿﴾

Sh:»4119

﴿٢١﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ
فِى الْاَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ
مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًاؕ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُولِى
الْاَلْبَابِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Tarafımdan söyle: ey iyman eden kullarım: rabbınıza takvâ ile korunun, bu Dünyada güzellik yapanlara bir güzellik var, ve Allahın Arzı geniştir, ancak sabredenlerdir ki ecirlerine hisabsız irdirilir 10 De ki: ben Allaha, dini onun için halîs kılarak, ıbadet edeyim diye emrolundum 11 Hem onun birliğine teslim olan müslimînin evveli olayım diye emrolundum 12 De ki: ben korkarım rabbıma ısyan edersem büyük bir günün azâbından 13 De ki: ben yalnız Allaha kulluk ederim, dinimi ona halîs kılarak, siz de onun berisinden dilediğinize kul olun, de ki: asıl husrâna düşenler Kıyamet günü kendilerine ve mensublarına ziyan edenlerdir. Evet, odur işte asıl açık husran 14 Onlara üstlerinden ateş çatılır, altlarından çatılır, duydunuz a, işte Allah kullarını bundan tahzir buyuruyor: ey kullarım onun için bana korunun 15 Tağuttan, ona kulluk etmekten kaçınıp da tam gönülle 16 Allaha yönelenlere gelince onlarındır müjde: haydi tebşir et kullarıma 17 Onlar ki sözü dinlerler, sonra da en güzelini tatbık ederler, işte onlar Allahın kendilerine hidayet verdiği kimselerdir, ve işte onlardır o temiz akıllılar 18 Ya üzerine "kelimei azâb" hakk olmuş kimse de mi? Artık o ateşteki kimseyi sen mi çıkaracaksın? Fakat o rablarına korunanlar, onlara şehnişinler var ki üzerlerinde şehnişinler yapılmış, altlarından ırmaklar akar Allahın va'di, Allah mîadını şaşırmaz 19 Görmedin mi Allahın Semadan

Sh:»4120

bir su indirip de onu bir yoliyle Arzda menbalara koyduğunu? Sonra onunla bir ekin çıkarır, türlü renklerle, sonra o heyecana gelir, bir de görürsün 20 onu sararmış, sonra da onu bir çöpe çevirir, elbette bunda bir ıhtar var temiz akılları olanlar için 21

﴿٢٢﴾ اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهٖؕ
فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِؕ اُولٰٓئِكَ فى ضَلَالٍ مُبِينٍ
﴿٢٣﴾ اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِىَۗ تَقْشَعِرُّ
مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْۚ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى
ذِكْرِ اللّٰهِؕ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِى بِهٖ مَنْ يَشَٓاءُؕ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ
فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٤﴾ اَفَمَنْ يَتَّقِى بِوَجْهِهٖ سُٓوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِؕ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٥﴾ كَذَّبَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْيَ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فى هٰذَا الْقُرْاٰنِ
مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿﴾

Sh:»4121

﴿٢٨﴾ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٩﴾ ضَرَبَ
اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا فيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ
يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَايَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ اِنَّكَ
مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴿٣١﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ
تَخْتَصِمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Demek ki her kimin Allah bağını islâma açmış ise işte o rabbından bir nur üzerinde değil mi? O halde vay o Allahın zikrinden kalbleri katılara onlar bir açık dalâl içindedirler 22 Allah kelâmın en güzelini indirdi, ikizli, ahenkli bir kitab, ondan rablarına saygısı olanların derileri örperir, sonra derileri de kalbleri de Allahın zikrine yumşar, o işte Allah rehberidir, Allah onunla dilediğini doğru yola çıkarır, her kimi de Allah şaşırtırsa artık ona hidayet edecek yoktur 23 O halde Kıyamet günü zalimlere "tadın bakalım kazanıp durduklarınızı" denilirken, o kötü azâbı yüzü ile koruyacak kimse ne olur? 24 Onlardan evvelkileri tekzib ettiler, ettiler de kendilerine hatırlarına gelmez cihetten azâb geliverdi 24 Geliverdi de Allah onlara Dünya hayatta zilleti tattırdı ve elbette Âhıret azâbı daha büyüktür velâkin bilselerdi 25 Yemin ederim ki bu Kur'anda insanlar için her türlüsünden temsil getirdik, gerek ki iyi düşünsünler 26 Bir Kur'an ki pürüzsüz bir arabî, gerek ki korunsunlar 27 Allah şunu bir mesel yapmıştır: bir adam, onda bir takım ortaklar var, hırçın hırçın çekiştirip duruyorlar, bir

Sh:»4122

adam da selâmetle bir adamın, hiç bu ikisinin hal-ü şanı bir olur mu? Hamd Allahındır, fakat pek çokları

bilmezler 28 Elbet sen öleceksin ve elbet onlar da ölecekler 29 Sonra siz muhakkak rabbınızın huzurunda

muhakemeye duruşacaksınız 30

Kimin haklı, kimin haksız çıkacağına ve netîcenin ne olacağına gelince:

﴿٣٢﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ اِذْ
جَاءَهُ اَلَيْسَ فى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذى جَاءَ
بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا
يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ جَزٰؤُا الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٥﴾ لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ
عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذى عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذى

كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٦﴾ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ
بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَالَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٧﴾ وَمَنْ
يَهْدِ اللّٰهُ فَمَالَهُ مِنْ مُضِلٍّ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيزٍ ذِى انْتِقَامٍ ﴿﴾

Sh:»4123

﴿٣٨﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ
قُلْ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِىَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ
هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ اَوْ اَرَادَنِى بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ
قُلْ حَسْبِىَ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٩﴾ قُلْ يَا قَوْمِ
اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّى عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ مَنْ
يَاْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٤١﴾ اِنَّا
اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ
ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Artık o kimseden daha zalim (daha haksız) kim olabilir ki Allah üzerine yalan söylemiş, doğruyu da kendisine geldiği vakıt tekzib eylemiştir, Cehennemde değil midir mevkıi kâfirlerin 31 Doğruyu getiren ve onu tasdık eden ise işte onlar korunan müttekıyler 32 Onlara rablarının ındinde ne dilerlerse var, o işte muhsinlerin cezası 33 Çünkü Allah onların mukaddemâ yaptıkları amelin en kötüsünü bile keffaretle örtüp, işlemekte bulundukları güzel amellerin en güzeline göre ecirlerini kendilerine ihsan edecektir 34 Allah kuluna kâfî değil mi? Durmuşlar da seni ondan beridekilerle korkutuyorlar, her kimi ki Allah şaşırtır artık ona hidayet edecek yoktur, her kime de Allah hidayet verir onu da şaşırtacak yoktur, bir intikamı var azîz değil mi Allah? 35 Celâlim hakkı için sorsan onlara:

Sh:»4124

o Gökleri ve Yeri kim yarattı? Elbette şübhesiz Allah diyecekler, de ki: 36 o halde gördünüz a o Allahdan başka çağırdıklarınızı, eğer Allah bana bir keder murad ederse onlar kederini açabilirler mi? Yâhud bana bir rahmet murad ederse onlar onun rahmetini tutabilirler mi? 37 De ki: Allah bana yeter, hep ona dayanır mütevekkil olanlar 38 De ki: ey kavmim! haliniz üzere çalışın, her halde ben çalışıyorum, artık ileride bileceksiniz: 39 Kimmiş o kendine rüsvay edecek bir azâb gelecek, ve üstüne yerli bir azâb inecek? 40 Biz

insanlar için senin üzerine hakkıle kitab indirdik, o halde kim yola gelirse kendi lehinedir, her kim de

saparsa sırf kendi aleyhine olarak sapar ve sen değilsin üzerlerine vekîl 41

﴿٤٢﴾ اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِى لَمْ تَمُتْ فِى
مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِى قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰى اِلٰى

اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾ اَمِ
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَاۤءَۜ قُلْ اَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا
وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًاۜ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٥﴾ وَاِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ
اشْمَاَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِۚ وَاِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ
دُونِهٖۤ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴿﴾

Sh:»4125

﴿٤٦﴾ قُلِ اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
﴿٤٧﴾ وَلَوْ اَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ
لَافْتَدَوْا بِهٖ مِنْ سُوۤءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ
مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٨﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا
وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٤٩﴾ فَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ
دَعَانَا ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّاۙ قَالَ اِنَّمَاۤ اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍۜ بَلْ
هِىَ فِتْنَةٌ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَايَعْلَمُونَ ﴿٥٠﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ فَمَاۤ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥١﴾ فَاَصَابَهُمْ
سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُواۜ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هٰۤؤُلَاۤءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّـَٔاتُ
مَا كَسَبُواۙ وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٢﴾ اَوَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاۤءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ﴿﴾

Sh:»4126

Meali Şerifi

Allah alır o canları öldükleri zaman, ölmiyenleri de uyuduklarında, sonra üzerlerine ölüm hukmü verdiklerini alıkor da diğerlerini salıverir bir müsemmâ ecele kadar, şübhesiz ki bunda düşünecek bir kavm için âyetler var 42 Yoksa Allahın berisinden şefaatçiler mi edindiler? De ki: hiç bir şey'e güç yetiremezler ve

akıl erdiremezlerse de mi? 43 De ki Allahındır o şefaat bütün, onundur mülkü Göklerin ve Yerin, sonra hep döndürülüp ona götürüleceksiniz 44 Böyle iken Allah bir olarak anıldığı vakıt Ahırete inanmıyanların yürekleri burkulur da ondan berikiler anıldığı vakıt derhal yüzleri güler 45 De ki: ey Gökleri ve Yeri yaradan ve gayb-ü şehadeti bilen Allahım! Kullarının arasında o ıhtılâf edip durdukları şeyler hakkında sen hüküm vereceksin 46 Ve eğer bütün Arzdakiler, bir misli de beraber o zulmedenlerin olsa Kıyamet günü azâbın fenalığından kurtulmak için onu mutlak feda ederlerdi zuhur edib de kendilerine Allahdan hiç hisab etmedikleri, nesneler 47 Öyle ki yaptıkları amellerin fenalıkları karşılarına çıkmış ve istihza edip durdukları şeyler kendilerini sarmıştır 48 Fakat insana bir sıkıntı dokunuverince bize yalvarır, sonra kendisine tarafımızdan bir ni'met bahşediverdiğimiz zaman da o bana bir bilgi üzerine verildi der, belki o bir fitnedir velâkin pek çokları bilmezler 49 Onu bunlardan evvelkiler de söyledi fakat o kazandıkları kendilerini kurtarmadı 50 Netîcede kazandıklarının fenalıkları başlarına geçti,şunlardan o zulmedenlerin de kazandıklarının fenalıklarına geçecektir onlar da atlatacak değillerdir 51 Hâlâ bilmediler mi ki: Allah rızkı dilediğine açar, kısar da, şübhesiz ki bunda iyman edecekler için âyetler vardır 52

Sh:»4127

42. ﴿اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حينَ مَوْتِهَا﴾ Allah kabz eder alır o nefisleri

ölümleri zamanı - bu âyetin sevkı yukarıya üç noktadan alâkadardır. Bir kerre kasr ile nihayetteki «

وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكيلٍ » kavline nâzırdır. Ya'ni vekîl sen değilsin Allahdır. Çünkü o canları

ancak Allah alır. Bu nokta daha ileride « وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ وَكيلٌ » diye tasrih de

edilecektir. İkincisi hidayet ve dalâletin, hayat ve memat ile bir temsilini iş'ar eder. Üçüncüsü de ta

yukarıdaki «

اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ » kavlini bir nevi' tavzıh ile «

فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدى لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا »

ıhtarını bir takrir ve isbattır. Sahib keşşaf burada enfüsten murad ruh ile beden mecmuu olduğuna kail

olarak demiştir ki: el'enfüs kemahiye cümlelerdir, teveffîsi de imatesidir ki hassas derrâk bir zîhayat

olmasının medarı olan eczasının sıhhat ve selâmeti kabîlinden esbab ve şeriatın selb olunmasıdır. Çünkü sıhhati selb olununca keenne zâtı selb olunmuş gibi olur. Çünkü Allah azze ve alâ teveffiyi mevti, menâmi hep enfüse teallûk ettirmiştir. Halbuki akl-u temyiz nefsı mevt ve nevm ile muttasıf değildir, ölen ve uyuyan ancak cümle ma'nâsına nefistir اهـ. Nefis beden mukabili olarak ruh ma'nâsına dahi geldiği ve bilhassa ruhi emrî denilen nefsi natıkaya ıtlak edildiği cihetle diğer müfessirîn burada İbni Abbas Hazretlerinden vârid olan bir rivayet vechile akl-u temyiz nefsi denilen nüfusı nâtıka ile tefsir etmişlerdir ve teveffiyi de bedene olan teallûk ve tesarrufunu kesmek suretiyle kabz edip almak diye beyan eylemişlerdir. Mevtte zâhiren ve bâtınen, uykuda da yalnız zâhiren teallûku kesildiğini söylemişlerdir. İbni Abbas Hazretleri demiştir ki: Âdem oğlunda bir nefis bir ruh vardır, aralarındaki fark Güneş ile şuaı gibidir. Nefis, kendisiyle akıl ve temyiz yapılan, ruh da teneffüs ve hareket yapılandır. Ölümde ikisi de müteveffâ, uykuda yalnız nefis müteveffadır اهـ. Ruh denilince umumiyyetle hayat meb'dei anlaşıla geldiği gibi hayat da

Sh:»4128

ekseriya cismanî tezahürat ile anlaşıldığından hayatı ma'neviyye meb'dei olan ruha nefis ıtlak edilmiştir. Güneş ile şuaını temsil getirmesi gösterir ki aralarında bir cevher farkı anlatmak istememiştir. Bizim anladığımız şudur: nefis kendini duyan, kendine ve kendindekine vicdanı olan ya'ni ene şuuruna sahib

olan zattır. Her nefiste böyle şâir ve meş'ûr olmak üzere çifte bir haysiyyet vardır. Teveffî, bir şey'i vâfî olarak, ya'ni kâmilen ve tamamiyle almak, selbetmektir. Bundan dolayı ruhun tarafı ilâhîden tamamiyle ahz-ü kabzına teveffî ve ölüme vefat denilmiştir. Emaneti yerine teslim ve temamen vefâ etmek gibidir. Nefisler vacibülvücud değildirler, onun için kendilerine şuurları bizati olsa bile lizatiha değildir. Allahdandır. Allah onları kendilerinden alıp kendilerinden geçirir. Bu ma'nâ « اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِه » gibidir. İşte nefsin teveffîsi, ölüm ve uyku hallerinde olduğu gibi kendinden geçirilip akl-ü temyizinin kendinden alınmasıdır. Bu suretle ma'nâ şu oluyor: « اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ » o nefisleri nüfusı natıkayı başka değil, ancak Allah kendilerinden alır, kabzeder, yok etmeksizin kendilerinden geçirir, şuur ve temyizlerini alır ﴿حِينَ مَوْتِهَا﴾ öldükleri zaman - ya'ni bedene tesarruf ve teallûkları kesildiği zaman ﴿وَالَّتِى لَمْ تَمُتْ﴾ ölmiyenleri de ﴿فِى مَنَامِهَا﴾ uyudukları zaman alır da ﴿فَيُمْسِكُ الَّتِى قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ﴾ üzerine ölüm hukmünü verdiklerini alıkor, ba'se kadar tutar ﴿وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰى﴾ diğerlerini, henüz ölüm hukmü verilmemiş olan uykudakileri salıverir ﴿اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى﴾ müsemmâ, mukadder bir ecele kadar ki ölecekleri zamandır - işte böyle hem ölüm halinde, hem de uyku halinde o nefisler, Allah tealânın kabzında bulunur.

Burada şu suâl hatıra gelir: Yukarıda Sûrei Secde de « قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ »

Sh:»4129

buyurulmuş, daha yukarıda Sûrei «Enam» da « حَتّٰى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ . ثُمَّ رُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ » buyurulmuş olmakla bunlarda teveffî Allahın Resullerine ve melekülmevte isnad edilmiş idi, şu halde burada kasr ile « اَللّٰهُ يَتَوَفَّى » buyurulması bunlara münafi olmaz mı? Fahrüddini Razî tefsirinde buna şöyle bir cevab verilmiştir: hakıkatte teveffî eden ancak Allah tealâdır. Şu kadar ki Allah tealâ esbab âleminde her nevi' ameli Melâikeden bir Meleke tefvız buyurmuş, bu suretle ervahın kabzına da Melekülmevti me'mur kılmıştır ki o reistir, maıyyetinde etbaı ve hademesi vardır. Onun için o âyetlerde teveffî onlara nisbet edilmiş, burada da

hakıkî olarak Allah tealâya nisbet olunmuştur اهـ. Bunun hasılı; Allahın me'mur edip gönderdiği rüsülün

kabzı Allahın kabzı demektir. Yahud Allahın kabzı doğrudan doğruya veya Melekleri vasıtasiyle olmaktan eamdır demek oluyor. Bu cevab haddi zatında dağru ve «

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ

اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا » diye hattâ ile « وَهُوَ الْقَاهِرُ » kasrına terfi'i de

buna şâhid ise de burada daha mühim bir nükte vardır: dikkat olunmak lâzım gelir ki zikrolunan âyetlerin

birinde Melekülmevtin kabzından sonra « ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ » buyurulduğu gibi, diğerinde de «

ثُمَّ رُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ » buyurulmuştur. İşte buradaki teveffî o irca' ve

redd lâhzasını beyandır. Bunun tavzıhi de şu olur: Melekülmevt bedenden ruhı hayvanî denilen hayatı

cismaniyye ruhunu kabzeder, akl-ü temyiz ruhu denilen nüfusı nâtıkayı, emri rabb olan ruhı insanîyi ise «

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى » mantukunca doğrudan doğru Allah nefhettiği gibi «

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ » mantukunca kabz-u teveffîsi de doğrudan doğru Allaha aiddir. «

﴿ثُمَّ رُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ﴾ . ﴿وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ » buyurulması da bu ıhtisası ış'ar

eyler. ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ﴾ Şübhesiz ki bunda - bu teveffî ve imsâk ve irsalde

﴿لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

Sh:»4130

düşünecek bir kavm için elbet âyetler var. - Ki Allahdan başka ma'bud olamıyacağına ve akıbet hep Allaha gidileceğine ve ba's olunup huzurunda muhakeme olunacağına ve Allaha karşı yalan söylemiş, zulüm, küfretmiş haksızların, kâfirlerin mesvası Cehennem olup sadık, mü'min, müttekı muhsinlerin en güzel

mükâfata ireceklerine velhasıl « اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ » mısdakına delâlet ederler.

Sûrei «En'am» da «

وَهُوَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ

فِيهِ » âyetinin tefsirine bak. Nefislerin uykudaki gibi kendilerinden geçilmesi azâbı duymamak i'tibariyle

kâfirlerin lehlerine olmaz mı? diye de bir suâl hatıra gelebilir. Sahib keşşaf bu suâle meydan vermemek için, nefsi nâtıkanın ölümle muttasıf olamıyacağını söylemişti, fakat bunun asıl cevabı Hazreti Aliye nisbet olunan şu kıt'adır.

ولو انا اذا متنا تركنا لكان الموت راحة كل حى

ولكنا اذا متنا بعثنا   فنسأل بعد ذا عن كل شىء

«Eğer biz öldüğümüz vakıt bırakılmış olsa idik ölüm her zîhayatın rahati olurdu ve lâkin bizler öldüğümüz vakıt ba's olunacağız da ondan sonra her şey'den suâl edileceğiniz. Demek mes'elenin asıl tefekkür olunacak hall noktası bu kabz-u imsâk ve irsalden Allah tealânın tesarrufı mutlaka kudretini anlıyarak bu

tutuşun, bu habs-ü imsakın onları kaçırmayıp ba's için bir habs-ü tevkif olduğunu istintac etmek ve ba's ile

lilaullahın dehşetini, celâl-ü cemalini mülâhaza edebilmektir. Onun için « يس » de geçtiği üzere sûr

nefholununca kâfirler « مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا » diyeceklerdir ki aşağıya doğru bu ma'nâ

burada da tavzıh olunacaktır. Ve yine bundan dolayıdır ki kâfirler «

اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ » diyeceklerdir. Bütün bu inzarlara karşı müşriklerin

yegâne tutundukları tutamak şefâat da'vası olduğu için buyuruluyor ki: 43.

﴿اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَاءَ﴾ yoksa Allahın berisinden şefaatciler mı

edindiler? - Allaha karşı yalan söyliyen « مَانَعْبُدُهُمْ اِلَّالِيُقَرِّبُونَا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى

» diyen, Allah veled ittihaz

Sh:»4131

eyledi diyen o müşriklere

﴿قُلْ اَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَعْقِلُونَ﴾ - bu evvelâ putların

şefaati da'vasını ibtaldir. Diğerleri hakkında da şöyle buyuruluyor: 44.

﴿قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا﴾ bütün şefaat Allah içindir. Onun da maliki odur. Onun izni

olmaksızın huzurunda kimse şefaat edemez, şefaat me'zun olanlar da hep onun rızasını mülâhaza ederek

şefaat edebilirler. Çünkü ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الخ﴾

﴿٥٣﴾ قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَاتَقْنَطُوا مِنْ
رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَاَنِيبُوا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ اَنْ
يَاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَاتُنْصَرُونَ ﴿٥٥﴾ وَاتَّبِعُوا اَحْسَنَ مَا اُنْزِلَ
اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَاَنْتُمْ

لَاتَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾ اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُ
فٖى جَنْبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرٖينَ ﴿٥٧﴾ اَوْ تَقُولَ لَوْ
اَنَّ اللّٰهَ هَدٰينٖى لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقٖينَ ﴿٥٨﴾ اَوْ تَقُولَ حٖينَ تَرَى
الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لٖى كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿﴾

Sh:»4132

﴿٥٩﴾ بَلٰى قَدْ جَٓاءَتْكَ اٰيَاتٖى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ
مِنَ الْكَافِرٖينَ ﴿٦٠﴾ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذٖينَ كَذَبُوا عَلَى
اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ اَلَيْسَ فٖى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرٖينَ
﴿٦١﴾ وَيُنَجِّى اللّٰهُ الَّذٖينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَايَمَسُّهُمُ السُّٓوءُ
وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَیْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَیْءٍ وَكٖيلٌ ﴿٦٣﴾ لَهُ مَقَالٖيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالَّذٖينَ
كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: ey nefisleri aleyhine israf etmiş kullarım! Allahın rahmetinden ümidi kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağrifet buyurur, şübhesiz ki o öyle gafûr öyle rahîm o 53 Onun için ümidi kesmeyin de başınıza azâb gelmeden evvel tevbe ile rabbınıza dehalet edin ve ona halîs müslimanlık yapın, sonra kurtulamazsınız 54 Haberiniz olmıyarak ansızın başınıza azâb gelmeden evvel halîs müsliman olun da rabbınızdan size indirilenin en güzelini ta'kıb ve tatbık edin 55 Diyeceği gün bir nefis: eyvah, Allah yanında yaptığım eksikliklerden dolayı hasretime bak, doğrusu ben eğlenenlerden idim 56 Yâhud diyeceği: Allah bana yolunu gösterse idi her halde ben müttekılerden olurdum 57 Ve yâhud azâbı gördüğü zaman

Sh:»4133

diyeceği: bana bir geri dönmek olsa idi de muhsinlerden olsa idim! 58 Hayır sana âyetlerim geldi de onlara yalan dedin, kibretmek istedin ve kâfirlerden oldun 59 Hem o Kıyamet günü görürsün ki Allaha karşı o yalan söyliyenlerin yüzleri kararmıştır Cehennemde değil mi mevkıi mütekebbirlerin 60 Korunan müttekıyleri ise Allah muradlarınca necata çıkarır, onlara fenalık dokunmaz ve onlar değildir mahzun olacaklar 61 Allah her şeyin halikıdır, her şey üzerine vekil de o 62 Bütün Göklerin ve Yerin kilidleri onundur, Allahın âyetlerine küfrederler işte onlar kendilerine yazık edenlerdir 63

53. ﴿قُلْ﴾ De ki - ya'ni Allah tarafından şu hıtabı tebliğ et

﴿يَا عِبَادِىَ الَّذٖينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ﴾ ey nefislerine karşı israf etmiş

kullarım -

İSRAF, mal sarfında meşhur ise de insanın yaptığı her hangi bir fiilde haddini aşmaktır. Burada cinayet ma'nâsı da tazmin olunarak « على » ile sılalanmıştır. Ya'ni ma'sıyette ifrat ederek kendi nefislerine cinayet yapmış olan kullarım ﴿لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ الخ...﴾ - Bu

âyetin Kur'anda en ümidli âyet olduğu söylenir. Bununla beraber dikkat edilmek lâzım gelir ki bu ümid, günaha teşvık için değil en günahkâr kimseleri bile bir an evvel tevbe ve inabeye teşvık için olduğu ikinci ve üçüncü âyetten zahirdir. Bunun sebebi nüzulünde bir kaç rivayet vardır. Ata ibni Yesardan olan rivayete göre Hazreti Hamzanın katili Vahşî hakkında Medinede nâzil olmuştur. İbni Ömerden rivayet olunduğuna göre de demiştir ki ayyaş ibni Ebî rebîa ve Velîd ibni Velîd ve daha bir kaç nefer müsliman olmuşlardı. Sonra ta'zib edilmiş fitneye düşmüşlerdi, biz bunlar hakkında Allah artık bunlardan ebeden hiç bir şey kabul etmez, müsliman oldular, sonra da bir azâb ile ta'zib olunduklarından dolayı dinlerini terkettiler

Sh:»4134

diyor idik bu âyetler nâzil oldu. Ömer ibnilhattan kâtib idi bunları kendi eliyle yazdı, ayyaş ibni Ebî rebîaya ve Velîd ibni Velîde ve diğer bir kaç kimseye gönderdi onlar da müsliman olup hicret ettiler اهـ. İbni Abbastan rivayet olunduğuna göre de Mekkeliler şöyle demişler: Muhammed zu'mediyor ki putlara tapan, Allah ile beraber diğer bir ılâha dua eden ve Allahın muhterem kıldığı nefsi katleyliyen kimseler mağrifet olunmaz, o halde biz nasıl hicret eder ve müsliman oluruz, ilâhlara tapmış, adam öldürmüşüz ehli şirkiz» bunun üzerine Allah tealâ «

قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذٖينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ » âyetini indirdi. Maamafih sebebi nüzul kâfirlerin islâmı mes'elesi ise de mefhum âsiylerin tevbesine de şamil olduğunda şübhe yoktur, o evleviyyetle sabit olur. Demek ki « اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ » âyeti mucebince şirkin mağrifet olunmaması tevbe edilmediği takdirdedir. 54. ﴿مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ﴾ azâb size gelmezden evvel - buyurulması da iymanı ye'sin faide vermiyeceğini anlatır.

56. ﴿اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ﴾ Bir nefis diyeceği için - ya'ni dememek için. 62. ﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ وَكٖيلٌ﴾ - ta yukarıdaki « وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكٖيلٍ » hıtabına mukabildir. Ya'ni üzerlerinde tesarruf kendisine aid olan, yâhud görüp gözetecek, maslâhat veya mes'uliyyetlerini tatbık eyliyecek olan ancak odur. 63.

﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾

MEKALÎD, mıklid veya mıkladın cem'idir ki kilid veya anahtar demektir. Kilidin muarrebi, ıklidin cem'i oluduğu da söylenmiştir. Burada kilid veya anahtardan maksad Yer ve Gök hazîneleri ve onlarda dilediği gibi tesarruf etmektir.

Sh:»4135

﴿٦٤﴾ قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَأْمُرُونّٓى اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٥﴾
وَلَقَدْ اُوحِىَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ اَشْرَكْتَ
لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٦﴾ بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ
وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٧﴾ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْاَرْضُ
جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ
وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى
السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ
اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٩﴾ وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِ
رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِىءَ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ
اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: böyle iken şimdi o Allahın gayrısına mı kulluk etmemi emrediyorsunuz bana? Ey cahiller! 64 Celâlim hakkı için sana da vahyolundu şu, senden evvelkilere de: "yemin ederim ki

Sh:»4136

eğer şirk koşarsan çalışman bütün boşuna gider ve mutlak kendine yazık eden hasirlerden olursun 65 Hayır, onun için yalnız Allaha kulluk et ve şükredenlerden ol 66 Allahı hakkıyle takdir edemediler, halbuki bütün Arz Kıyamet günü onun bir kabzası Göklerde yemînine dürülmüşlerdir, çok münezzeh ve çok yüksektir o sübhan onların şirkinden 67 Ve sur üflenmiştir de Göklerde kim var, Yerde kim varsa çarpılıp yıkılmıştır, ancak Allahın dilediği müstesnâ, sonra ona bir daha üflenmiştir, bu kerre de hep onlar kalmışlar bakıyorlardır 68 Ve Arz rabbının nuriyle parlamıştır, kitab konmuş, Peygamberler ve şâhidler getirilmiş ve beyinlerinde hak ile hüküm verilmektedir hem hiç zulmolunmazlar 69 Ve her nefis ne amel yaptı ise temamen ödenmiştir, ve her ne yapıyorlarsa o a'lemdir 70

67.

﴾وَالْاَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴿ Arz bir kabzası Kıyamet günü, Semalar da yemîniyle dürülmüşlerdir. - Zemahşerî, Beyzavî,

Ebüssüud gibi belâgatte mümtaz olan müfessirler diyorlar ki: bu kavli celîl, Allah tealânın gayet azametine ve kudretinin kemaline ve zihinlerin hayret ettiği büyük fiıller onun kudretine nisbet edilince çok küçük ve hakır kalacağına bir tenbih ve âlemi yıkıvermek ona göre pek kolay bir şey olduğunu temsil ve tahyil tarikıyle bir ifâdedir ki kabza ve yemin kelimelerinin hakikat veya mecaz olmaları ciheti mülâhaza

edilmeksizin = « شَابَتْ لِمَّةُ اللَّيْلِ » gecenin zülfüne kır düştü» terkibi gibi hey'eti

mecmuasiyle bir tasvirdir. Diğer ba'zıları da demişlerdir ki kelâmdan asl olan hakıkattir, fakat hakıkatin müteazzir olduğuna bir delîl bulununca da mecazı sarfı vâcib olur. Kabza ve yemîn kelimeleri carihada hakıkattir, Allah tealâ a'za ve cevarihin sübutü mümteni' bulunduğuna da delîli aklî vardır, o halde mecaze hamli vâcibdir. Zira fülân fülânın kabzasında (avucunda) dır denilir. Onun tedbir ve teshırı altında demektir.

«وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ» de

Sh:»4137

de murad kendilerinin milki olmaktır. Şu hâne fülânın yedinde, fülânın kabzında, ve fülânın kabzasına geçti derler ki hâlıs milki olduğunu söylemek isterler, hem bunlar müsta'mel ve meşhur mecazlardır. İbni Atıyye de demiştir ki kabza kudretten ıbarettir. اهـ. Dilimizde dahi pek çok kullanılan kabza kelimesi esasında kabızdan masdar binâi merredir. Bir kabız, bir sıkma veya bir tutma demektir. Avucla tutulan mıkdara dahi kafın zammiyle kubza, tutam veya sıkım denildiği gibi kafın fethiyle kabza da denilir. Demek ki kabza bir sıkım, bir tutam veya bir avuç ma'nâlarına olabiliyor. Burada bir sıkım diye ifâde edilmek Kıyametin tazyıkını anlatmak ı'tibariyle daha vazıh olur.

YEMİN, sağ demektir. Kuvvet ve kasem ma'nâlarına da gelir. Burada kuvvet veya kasem demek

olabileceği de söylenmiştir. «يَوْمَ نَطْوِى السَّمَاۤءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ»

mantukunca Semayı dürmeğe ahdetmiş olduğu için tahkık ı'tibariyle bu ma'nâ dahi doğru ise de evvelki ma'nâ ile kuvvet ve kudretin tasvir ve temsili daha kuvvetli daha azametli bir ma'nâ ifâde ettiğini ıhtara hacet yoktur. Sahihi Müslimde Hazreti Aişeden rivayet olunduğuna göre Arz ve Semâvatın bu kabz-u tayyi sırasında insanların nerede olacağı Resulullahdan sual olunmuş «Sırat üzerinde» buyurulmuştur. Kıyameti

tasvir için de buyuruluyor ki 68. ﴾وَنُفِخَ فِى الصُّورِ﴿ - surun ma'nâsı Sûrei «Nemil» de « يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ » âyetinde geçmiş idi. Görülüyor ki burada iki nefıh beyan

olunuyor. Birincisi yıkan nefhı saıktır ki bu, nefhai ulâ veya vustâdır. İkincisi kaldıran nefhı kıyamdır ki bu da nefhai saniye veya sâlisedir. Ve Kıyamet kelimesi bu ikincideki kıyam ma'nâsından olmakla beraber birinciyi de mebdei olmak üzere mutazammındır. Onun için Kıyamet kopması en büyük yıkımı ifâde eder. Buna saat, vâkıa, hakka dahi denilir.

Sh:»4138

SAIK, yıldırım çarpmasında olduğu gibi bayılıp düşmeye ve ölmeğe denilir. Bu kıyamdan sonra yevmi din ve yevmi fasıl denilen safhayı beyan ile buyuruluyor ki:

69. ﴾وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ﴿ ve Arz parlamıştır. - Bu parlıyacak olan Arz, kabızdan sonra «

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ » mantuku üzere değişecek olan Arzı mahşerdir. Bir hadîsi şerifte şöyle vârid olmuştur: nâs hâlıs elenmiş un çöreği gibi beyaz bir Arz üzerinde haşrolunacaktır ki üzerinde kimsenin bayrağı yok. ﴿بِنُورِ رَبِّهَا﴾ rabbının nuriyle - Kur'anın bir çok âyetlerinde Kur'ana, bürhane, hakk-u adle nur ta'bir buyurulmuş olduğu gibi burada da nur, hakk-u adalet tecellîsi demek olduğu söylenmiştir. Fakat Ebû Hayyanın naklettiği üzere İbni Abbas demiştir ki burada nur, Şems-ü Kamerin nuru değil diğer bir nurdur ki Allah tealâ halkedecek de onunla Arzı tenvir eyliyecektir. Bu rivayet bizi obirlerinden daha bedi' bir ma'nâ ile tenvir etmektedir. Zira, elektrik ile bir misalini tesavvur edebileceğimiz parlak bir nurun, bir uurı rabbanînin yaradılacağını bize önceden haber vermiş oluyor. Bir nur ki onunla mahkemei kübrânın kurulacağı Arzı mahşer tenvir olunacaktır.

﴿وَوُضِعَ الْكِتَابُ﴾ kitab ortaya konmuş - burada kitab, defteri âmal ile tefsir edilmiştir.

﴿وَجِٓيءَ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَٓاءِ﴾ ve Peygamberlerle şahidler getirilmiş - « ﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَٓا اُجِبْتُمْ﴾ . ﴿فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ شَهِيدًا﴾ . ﴿يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ﴾ » mazmunları zâhir olmuştur. Maamafih burada nebiyyîn, muhbirler ma'nâsını da ifâde edebilir.

Sh:»4139

﴿٧١﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِلٰى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَٓا اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٢﴾ قِيلَ ادْخُلُوٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٣﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٤﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى صَدَقَنَا

وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ اَجْرُ
الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾ وَتَرَى الْمَلٰئِكَةَ حَافّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ
يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

Meali Şerifi

Ve küfredenler zümre zümre Cehenneme sevkedilmektedir, nihayet ona vardıklarında kapıları açılır ve

bekçileri onlara

Sh:»4140

şöyle der: size rabbınızın âyetlerini okur ve sizi bu günün» likasından korkutur Resuller gelmedi mi içinizden sizlere? Evet derler: geldi velâkin kâfirler üzerine "kelimei azâb"hakk oldu 71 Denilir: girin Cehennemin kapılarına; ebediyyen içinde kalmak üzere, bak ne fenadır mevkıi mütekebbirlerin 72 Rablarına korunmuş olan müttekîler de zümre zümre Cennete sevk olunmaktadır, nihayet ona vardıkları ve kapıları açılıp bekçileri onlara "selâm sizlere ne hoşsunuz! Haydin girin onlara ebediyyen kalmak üzere" diye selâm durdukları 73 Onlar da: hamd o Allaha ki bize va'dini doğru çıkardı ve bizi Arza vâris kıldı, Cennetten istediğimiz yerde makam tutuyoruz" dedikleri vakıt... bak artık ne güzeldir ecri o âmillerin 74 Melâikeyi de görürsün Arşı etrafından donatmışlar rablarına hamd ile tesbih ediyorlardır ve halk arasında hakk ile hukûm icra edilip denilmektedir: « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » 75

Ya rab bizi de bu hamde iren kullarından eyle.
Burada sûrei Zümer bitti, bunu sûrei Mü'min ta'kıb ediyor

MÜ'MİN

٤٠ سُورَةُ الْمُؤْمِنِ

İşbu Elmü'min sûresi de Mekkîdir, buna sûrei Gafir ve sûrei Tavl dahi denilir. Elmü'min « وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ » diye beyan buyurulduğu üzere Ali fir'avn içinden iyman etmiş olan kahraman zata işarettir ki Sahib يٰس gibi sabikundandır.

Âyetleri - Kûfi ve Şamîde seksen beş, Hıcazîde seksen dört, Basrîde seksen ikidir.

Kelimeleri - Bin yüz doksan dokuzdur.

Harfleri - Dört bin dokuz yüz yetmiştir.

Fasılası - من علق دبر

Bu sûrenin sûrei Zümere bir çok cihetten münasebeti vardır. Evvelâ o, ahvali Kıyamet ve Âhıret ile hıtam bulduğu gibi bu da onunla başlıyacak ve ba'zı tafsılât verecektir. Saniyen alûsî şunu kaydeder: Tenâsükuddürerde mezkûrdur ki yedi « حامين » in Zümer sûresini velyetmesinin vechi başlarında « تَنْزِيلُ الْكِتَابِ » matla'larının benzeyişidir. Sonra da « حاميم » ler « حم » ve zîkri kitab ile başlamakta müşterek oldukları ve hep Mekkî bulundukları için tertib üzere varid olmuşlardır. Hattâ İbni Abbastan ve Câbir ibni zeydden varid olduğuna göre «Zümmer» in akıbinde sırasıyle nâzil olmuşlardır. Ve « حاميم » lerin fazıleti hakkında bir çok haberler de varid olmuştur. Ezcümle Ebu ubeyd fezailinde İbni Abbastan tahric eylemiştir. Her şey'in bir lübabı vardır, Kur'anın lübabı da « حاميم » lerdir. Yine o, ve Şüabi iymanda Beyhekî ve saire İbni Mes'uddan şunu tahric etmişlerdir: « حاميم » ler Kur'anın dîbasıdır. Ebuşşeyh ve Ebu nüaym ve Deylemi enesten, yine deylemi ve İbni merduye Semüre ibni Cündübden tahric eylemişlerdir

« حاميم » ler Cennet Ravzalarından birer ravzadır. İbni nasr ve İbni merduye Enes ibni Malikten şöyle tahric etmişlerdir, dedi ki: Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerini işittim diyordu: Allah tealâ bana Seb'i tıvali Tevrat yerine verdi, « الر » dan « طس » lere kadar İncil yerine verdi, « طس » lerle « حاميم » ler arasını Zebur yerine verdi, « حاميم » ler ve mufassallarla da beni tafdıl buyurdu, bunları benden evvel hiç bir Peygamber okumadı. Beyhekı Şüabde Halil mürreden şöyle tahric etmiştir. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki « حاميم » ler yedidir. Cehennemin kapıları da yedidir. « حاميم » lerden her biri gelir, o kapılardan birine durar da: Allahım, bana iyman edip de beni okuyanı bu kapıdan sokma der. Daha Ba'zı hususî rivayetler de vardır: meselâ Tirmizî ve daha ba'zıları Ebu hüreyreden şöyle rivayet etmişlerdir: Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki: her kimin «

﴿حٰمٓ﴾ ـ الى ـ ﴿وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾ ﴿وآية الكرسى﴾ » yi

sabahleyin okursa akşama kadar onlarla mahfuz olur ve akşamleyin okursa sabaha kadar onlarla mahzuf

olur.

﴿١﴾ حٰمٓ ﴿٢﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِۙ ﴿٣﴾
غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِى الطَّوْلِۜ لَٓا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَۜ اِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ مَا يُجَادِلُ فٖٓى اٰيَاتِ اللّٰهِ اِلَّا
الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِى الْبِلَادِ﴿﴾

Sh:»4143

﴿٥﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْاَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْۖ وَهَمَّتْ كُلُّ
اُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَاْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ
فَاَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٦﴾ وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَنَّهُمْ اَصْحَابُ النَّارِ ﴿٧﴾ اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ
الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ
وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُواۚ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا
فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ
﴿٨﴾ رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِى وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ
اٰبَٓائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾
وَقِهِمُ السَّيِّـَٔاتِۜ وَمَنْ تَقِ السَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُۜ وَذٰلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴿﴾

Sh:»4144
Meali Şerifi

حٰمٓ 1 İndirilişi bu kitabın Allahdan, o azîz, alîm 2 O günah bağışlayıcı ve tevbe kabul edici ıkabı şiddetli, fadıl sahibi Allahdandır ki ondan başka tapılacak yok, hem onadır dönüm 3 Allahın âyetlerinde ancak nankörlük eden kâfirler mücadele eder. Şimdi onların beldeler içinde dönüp dolaşmaları seni aldatmasın 4 Onlardan evvel Nuhun kavmı arkalarından da Ahzab tekzib etmişlerdi ve her ümmet kendi Resullerini yakalamak kasdinde bulundu ve hakkı batılla gidermek için boşuna mücadele ettiler de ben onları tuttum

alıverdim o vakıt nasıl oldu ıkabım? 5 Ve işte o nankörlük eden kâfirlere rabbının kelimesi öyle hakk oldu, onlar nâra yanacaklar 6 Arşı hâmil olanlar ve onun etrafındakiler rablarının hamdiyle tesbih ve ona iyman ederler, ve iyman etmişler için de şöyle bir mağrifet dilerler: ya rabbenâ rahmet ve ılim her şey'e geniş, hemen mağrifet buyur onlara o tevbe edip yoluna uyanlara ve koru onları o cahîm azâbından 7 Ya rabbenâ hem koy onları o kendilerine va'd buyurduğun adin Cennetlerine, atalarından ve zevcelerinden ve zürriyyetlerinden salâhı olanları da, şübhesiz sen o azîz, hakîmsin sen 8 Ve onları fenalıklardan koru sen her kimi fenalıklardan korursan o gün muhakkak onu rahmetinle yarlıgamışındır, işte asıl fevzi azîm de odur 9

1. ﴿حٓمٓ﴾ « حم » - « الم » gibi muradını Allah bilir, oraya bak!

Gerçi muhkem muhkemat ümmülkitabı sînede

Kim bilir حم den maksudı rahmanım nedir?

رحمن ، رحيم ، حاميم harflerinden olduğu cihetle o iki isme remz veya kasem olması söylenmiş ve « الرحمن ، ن ، حم ، الر » okunduğu da söylenmiştir. Bundan dolayı olmalıdır ki ba'zıları « حم » in « حواميم » veya « حاميم ، حاميمات » ler diye cemi'lenmesini tecviz etmemiş, Sûrelerin teaddüdlerine işaret kasd olunduğu zaman « آل حم » denilmesini tercih eylemişlerdir. Bu

Sh:»4145

haysiyyetle « حم » sûreleri rahmeti rahmaniyye ve rahîmiyyeden birer nümunedirler. Bununla beraber « حم » harfleri hamdin başı, Muhammed isminin de ortasıdır. Ya Muhammed demek de olabilir. Fakat çokları Kur'anın veya Sûrenin ismi olmasiyle iktifa etmişlerdir. Bundan dolayı alemiyyet ve te'nis yâhud alemiyyet ve şibhi ucme ile gayrı munsarıf olduğunu da söylemişlerdir.

5. ﴿الْاَحْزَابُ﴾ - « ص » de geçti. 7. ﴿اَلَّذٖينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ﴾ Arşı hamil olanlar - Arş hakkında « آية الكرسى » ve sûrei A'rafta « ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » âyetine bak. Hamelei Arş, büyük Meleklerdir ki «elhâkka» da « وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ » Kıyamet günü sekiz oldukları musarrahtır. Ba'zı asarda bu gün dahi sekiz olduğu rivayet edilmiş ise de ba'zıları bu gün dört olup Kıyamet günü diğer dört Melek ile te'yid olunarak sekiz olacaklarına kail olmuşlardır ki Muhyîddini arabî de böyle der.

﴿وَمَنْ حَوْلَهُ﴾ Ve etrafındakiler - « حَآفّٖينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ » buyurulduğu üzere Arşın etrafını donatan Melekler ki bunlar çok pek çoktur, adedlerini ancak Allah bilir. Hamelei Arş ile bunlara «Kerubiyyun» derler ki kâfın fethi ranın zammı ve tahfifiyle «kerubî» nin cem'idir. Teşdid hatadır. Lâkin öyle şayi' de olmuştur.

KERUB, kurb ma'nâsına kerbden fauldür. Allaha en yakın olan Melekler demek olur. Onun için ba'zıları Kerubiyyun yalnız hamelei Arştır demişler, İbni sina da Melâike risalesinde şöyle demiştir: Melâikei

kerubiyyun tihi a'lâ arasatının âmirleri zümre zümre mevkıfı ekremde vakıflar, manzarı ebhaya nazırdırlar ki bunlar Melâikei mukarrebun ve ervahı müberrundur. Amma Melâike âmilûn hamalei Arş ve Kürsî ve Semavatın âmirleridirler اهـ. İşte bütün bunlar tesbih ve tahmid ile rablarına iyman etmişler ve mü'minler için öyle istiğfar ve dua ederler.

Sh:»4146

﴿١٠﴾ انّ الّذين كفروا ينادون لمقت اللّه اكبر من مقتكم
انفسكم اذ تدعون الى الايمان فتكفرون ﴿١١﴾ قالوا ربّنا
امتّنا اثنتين واحييتنا اثنتين فاعترفنا بذنوبنا فهل الى
خروج من سبيل ﴿١٢﴾ ذلكم بانّه اذا دعى اللّه وحده
كفرتم وان يشرك به تؤمنوا فالحكم للّه العلىّ الكبير
﴿١٣﴾ هو الّذى يريكم اياته وينزّل لكم من السّماء رزقا
وما يتذكّر الّا من ينيب ﴿١٤﴾ فادعوا اللّه مخلصين له
الدّين ولو كره الكافرون ﴿١٥﴾ رفيع الدّرجات ذو العرش
يلقى الرّوح من امره على من يشاء من عباده لينذر يوم
التّلاق ﴿١٦﴾ يوم هم بارزون لا يخفى على اللّه منهم شىء
لمن الملك اليوم للّه الواحد القهّار ﴿﴾

Sh:»4147

﴿١٧﴾ اليوم تجزى كلّ نفس بما كسبت لا ظلم اليوم انّ
اللّه سريع الحساب ﴿١٨﴾ وانذرهم يوم الازفة اذ القلوب
لدى الحناجر كاظمين ما للظّالمين من حميم ولا شفيع
يطاع ﴿١٩﴾ يعلم خائنة الاعين وما تخفى الصّدور ﴿٢٠﴾
واللّه يقضى بالحقّ والّذين يدعون من دونه لا يقضون بشىء

﴿اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ﴾

Meali Şerifi

O küfredenlere muhakkak şöyle bağırılacaktır: elbette Allahın buğzu sizin nefislerinize buğzunuzdan daha büyük, zira siz iymana da'vet olunuyordunuz da küfrediyordunuz 10 Diyecekler ki ya rab! Bizi iki öldürdün iki de dirilttin şimdi günahlarımızı anladık fakat var mı çıkmaya bir yol? 11 İşte bu size şu yüzdendir ki bir olarak Allaha çağırıldığında küfrettiniz ona şirk koşulunca ise iyman ediyordunuz, işte hukûm o ulu, o büyük Allahın 12 Odur ki size âyetlerini gösteriyor ve sizin için Semâdan bir rızık indiriyor, fakat ancak gönül veren anlar 13 O halde siz, dini Allah için halıs kılarak hep ona çağırın isterse kâfirler hoşlanmasınlar 14 O dereceleri yüksek, Arşın sahibi telâkıy gününün dehşetini haber vermek için kullarından dilediğine ruh indiriyor 15 O günün ki onlar meydana fırlarlar, kendilerinden hiç bir şey Allaha karşı gizlenmez, kimin mülk bu gün o vahıd, kahhar Allahın 16 Bu gün her nefis kazandığı ile cezalanacak, zulüm yok bu gün, şübhesiz

Sh:»4148

ki Allahın hisabı serî'dir 17 Hem haber ver onlara o yaklaşan felâket gününü: o dem ki yürekler gırtlaklara dayanmış yutkunur da yutkunurlar: zalimler için: ne ısınacak bir hısım vardır, ne dinlenecek bir şefi 18 Gözlerin hâin bakışını da bilir, gönüllerin gizlediğini de 19 Allah hakkı yerine getirir, onların ondan başka yalvardıkları ise hiç bir şeyi yerine getiremezler, çünkü Allahdır hakkıyle işiten gören 20

10. ﴿اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا﴾ o küfredenler - Allahın âyâtında mücadele eden ashabı nâr olduklları beyan buyurulan kâfirlerin Cehenneme girdikten sonraki halleri anlatılıyor: ﴿يُنَادَوْنَ﴾ onlara şöyle bağırılacak - Allah tarafından Cehennemde zebanîler bağıracaklar ﴿لَمَقْتُ اللّٰهِ﴾ elbette Allahın makti - makt, bugzun şiddetlisi ﴿اَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ﴾ sizin kendinize buğzunuzdan daha büyük - kâfirler kendi kendilerine üç vechile buğzedecekler: bir kerre Kıyameti, Cenneti ve Cehennemi gördükleri zaman bunları inkârda ısrar ettiklerinden dolayı nefislerine kızacaklar, sonra tâbi' olanlar metbu'ları olan rüesaya kızacaklar, daha sonra Cehenneme girdiklerinde İblis kendilerine nutuk irad edip benim sizin üzerinizde bir saltanatım yoktu, yalnız sizi da'vet ettim de beni dinlediniz, artık beni levmetmeyin kendinizi levmedin « فَلَا تَلُومُون۪ي وَلُومُٓوا اَنْفُسَكُمْ » dediği zaman da kendilerine buğzedeceklerdir. 11.

﴿قَالُوا رَبَّنَٓا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ﴾ diyecekler ki: ya rabbenâ bizi iki öldürdün iki de dirilttin - ya'ni iki ölüm öldürdün, iki dirim dirittin buradan azâbı kabre istidlâl edilmiştir. Deniliyor ki birinci öldürme Dünya hayatı bitiren ilk ölüm, ikinci öldürme kabirdeki birinci ıhyayı ta'kıb eden ölüm, ikinci ıhya da ba's, şu halde Dünya hayat kale alınmamıştır. Çünkü Dünya

Sh:»4149

da inkâr ettiklerini ıkrar ile ı'tirafi zünub ediyorlar. Buna mukabil mü'minler Sûrei «Saffat» da « اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّت۪ينَ اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُو۫لٰى » demişlerdi. Sûrei «Duhan» da da müttekıler hakkında « لَا يَذُوقُونَ ف۪يهَا الْمَوْتَ اِلَّا الْمَوْتَةَ الْاُو۫لٰى » buyurulacaktır. Bu münasebetle bunlardan birincinin bedene aid ölüm ve hayat, ikincinin de ruha aid ölüm

ve hayat diye mülâhaza edilmesi ve mü'min ruhunun « اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُۜ » da dahil olarak doğrudan doğru bekasına işaret olması da mühtemildir. Burada kâfirlerin sözlerindeki ikiyi « ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ » tesniye gibi mahza tekrar ve teksir maksadına hamledenler de olmuştur, gûya şöyle demişlerdir. Sen bizi kaç kerreler öldürdün kaç kerreler diriltin, bunları görüp kudretinin azametini ve binaenaleyh iâdeyi de yapabileceğini anladık ﴿فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا﴾ şimdi günahlarımızı i'tiraf ettik tanıdık anladık ﴿فَهَلْ اِلٰى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ﴾ fakat çıkmağa bir yol varmı? - Bu ateşten gerek Dünyaya dönmek ve gerek başka bir yere gitmek yâhud bir daha ölmek gibi her hangi bir süretle olursa olsun bir çıkmağa yol var mı? Yok diye yeis ızhar ediyorlar yâhud sen istersen ona da yol bulursun demek istiyorlar.

Buna karşı redd ile cevab olmak üzere şöyle buyuruluyor: 12. ﴿ذٰلِكُمْ﴾ bu içinde bulunduğunuz azâb ﴿بِاَنَّهُ﴾ şu sebebledir ki ﴿اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْۚ﴾ bir olarak Allaha çağırıldığı vakıt küfrettiniz ﴿وَاِنْ يُشْرَكْ بِهٖ تُؤْمِنُواۜ﴾ de ona şirk koşulursa iyman ediyordunuz - o şirk koşulanların hepsi fâni olup gittikleri, hiç birinin hukmü olmadığı için ﴿فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ﴾ işte hüküm Allahın ﴿الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ﴾ o ulu, büyük Allahın - gayeti ulüv ve kibriya ile muttasıf, zatında sıfatında ve

Sh:»4150

ef'alinde ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌۚ﴾ olup ma'budluk yalnız kendinin hakkı bulunan Allahın, işte o, size ebedî azâbı hukmetti. Onun hukmünden kurtuluşa imkân yoktur, müşriklere buğzu büyüktür, şirke mağrifet etmez. Bu suretle o kâfirlerin ahvalini beyandan sonra buyuruyor ki: 13. ﴿هُوَ الَّذٖي يُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ﴾ o odur ki size, siz insanlara âyetlerini gösteriyor -ulûhiyyette teferrüdünü ve azametini anlatan âyatını gösteriyor, onunla beraber ﴿وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ رِزْقًاۜ﴾ ve sizin için Semadan bir rızık da indiriyor - ya'ni cismanî rızkınıza sebeb olan yağmur, ma'nevî rızkınıza sebeb olan ılim ve Kur'an indiriyor ﴿وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُنٖيبُ﴾ maamafih o âyetleri herkes anlamaz, ancak inabe eden, gönül veren düşünen anlar. O halde siz gönlünüzü veriniz de 14.

﴿فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ Allaha

dini ıhlâs ederek ıbadet ve duâ edin ey mü'minler! isterse kâfirler hoşlanmasınlar. 15.

﴿رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ﴾ Dereceleri çok yüksek - Meleklere ve sevdiği kullarına bahş eylediği

dereceler çok yüksek, yâhud dereceleri yükselten ﴿ذُو الْعَرْشِ﴾ o Arşın sahibi, o saltanatın

sahibi - kullarından dilediğine öyle yüksek dereceler veriyor ki

﴿يُلْقِى الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ kullarından dilediği

kimseye emrinden ruh ilka buyuruyor - ya'ni Melek indirip vahiy veriyor

﴿لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ﴾ o telâkı gününü inzar etmek için. Onun korkunçluğunu haber

vermek için -

TELÂKI GÜNÜ, Kıyamet günüdür. Zira o gün ruhlar ve cisimler, Göktekiler ve Yerdekiler, âmeller ve

âmiller ma'budlar ve âbidler telâkı edecekler, birbirlerine kavuşacak

Sh:»4151

veya çatışacaklar, ya'ni 16. ﴿يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ﴾ o gün ki o halk hep buruz etmişler,

kabirlerden çıkmış, açığa fırlamışlardır. Nefislerini örten, amellerini gizliyen hiç bir şey kalmamış

﴿لَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ﴾ Allaha karşı hiç bir şeyleri gizli değildir - ne

kendileri, ne amelleri ne de halleri hiç bir şey hiç bir zaman Allaha gizli kalmaz. Fakat Dünyada gizliyoruz

zannedenler o gün kendileri de bir şey gizlemeğe çalışmazlar, bütün uryanlıklarıyle hakkın huzurunda

bulunurlar. Buyurulur ki: ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ﴾ kimin mülk bu gün? - Buna şöyle cevab

verilir ﴿لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ vahid, kahhar Allahın -

VAHİD, zatında hiç şirkete, kesrete ihtimali yok, eczası da yok, cüz'iyyatı da yok.

KAHHAR, bir şeriki olmak şöyle dursun her şey onun kahrına mahkûm «

كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ » her şey'e istediğini yapacak vechile galib ve hâkim. 17.

﴿اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ الاية﴾ mülk ve kahrın eserini

beyandır. 18. ﴿وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ﴾ Onları o azife gününden de korkut -

AZİFE, yaklaşmakta olan felâket, ölüm saati, yâhud ölümü aratan o Kıyamet saati, yâhud hisab görülüp

ceza kesilip de Cehenneme girilmek üzere bulunulduğu saat ki Kıyametin en acı saatidir. 20.

﴿وَاللّٰهُ يَقْضٖى بِالْحَقِّ﴾ Hem Allah hakkı kaza buyurur - hakk ile hukmeder ve hukmünü

temamen icra eyler, hakkı ıhkak eyler, yerine getirir. ﴿وَالَّذٖينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ﴾

ondan başka tapınıp yalvardıkları ise - gerek câmid putlar, gerek diğerleri

﴿لَا يَقْضُونَ بِشَىْءٍ﴾

Sh:»4152

hiç bir şey'i kaza edemezler - kendiliklerinden hiç bir şey'e kat'ıyyetle huküm verip tamamiyle icra ve infaz

edemezler, çünkü hepsi Allahın hukmü altında makhurdur, onun için hiç bir şey'i yerine getiremezler

﴿اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمٖيعُ الْبَصٖيرُ﴾ çünkü Allahdır ancak hakkiyle işiden gören - iyi

işitip görmiyen ise hakkı yerine getiremez, kadıy olamaz.

Allahın âyetlerinde mücadele eden o kâfirler:

﴿٢١﴾ اَوَ لَمْ يَسٖيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الَّذٖينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِى
الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ
﴿٢٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَاْتٖيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا
فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ اِنَّهُ قَوِىٌّ شَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا
مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبٖينٍ ﴿٢٤﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ
عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُٓوا اَبْنَٓاءَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَٓاءَهُمْ
وَمَا كَيْدُ الْكَافِرٖينَ اِلَّا فٖى ضَلَالٍ﴾

Sh:»4153

﴿٢٦﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونٖٓى اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ اِنّٖٓى اَخَافُ
اَنْ يُبَدِّلَ دٖينَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِى الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٧﴾ وَقَالَ

مُوسٰى اِنّى عُذْتُ بِرَبّى وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ

الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

Meali Şerifi

Yer yüzünde bir gezmediler de mi? Baksalar a kendilerinden evvelkilerin akıbeti nasıl olmuş? Onlar, gerek kuvvetçe ve gerek Arzda asarca kendilerinden daha çetin idiler, öyle iken Allah onları günahlariyle tuttu alıverdi ve kendilerine Allahdan bir koruyucu bulunmadı 21 O, şundan idi ki onlara Resulleri beyyinelerle geliyorlardı da küfrettiler, Allah da tuttu kendilerini alıverdi, çünkü onun kuvveti çok, ıkabı şiddetlidir 22 Celâlim hakkı için Musâyı âyetlerimizle ve açık bir bürhan ile gönderdik 23 Fir'avne ve Hâmâne ve Karuna da dediler ki: bir sihirbaz, bir yalancı 24 Bunun üzerine kendilerine tarafımızdan hakkı getiriverince de onunla beraber iyman etmiş olanların oğullarını öldürün, kadınlarını diri tutun dediler, kâfirlerin düzeni de hep dalâl içinde 25 Bir de Fir'avn: bırakın beni, dedi: öldüreyim Musâyı da o rabbına duâ etsin, zira ben onun dininizi değiştirmesinden ve yâhud Arzda bir fesad çıkarmasından korkuyorum 26 Musâ da ben, dedi: her halde öyle hisab gününe inanmaz her mütekebbirden rabbım ve rabbınıza sığındım 27

26. ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونٓى اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُۚ﴾ - bununla yukarıda geçen « وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ » kavline bir misal gösterilmiş de

Sh:»4154

oluyor. Anlaşılıyor ki Hazreti Musânın mu'cizatı karşısında Firavnin istibdadı kırılmış, dilediğini yapamaz olmuş ve şaşırmıştı. Sûrei «A'raf» da geçtiği üzere mes'ele cem'ıyyetin yalnız re'yine müracaattan ıbaret kalmamış, bir müdahale mahıyyetini almış olmalı ki bırakın beni diye bağırıyor. Demek ki o cebbar Firavn cebrini yürütemez olmuş ve şaşırmış idi, şaşkınlığından hezeyan ediyordu, bir taraftan o rabbına duâ etsin diye Allahı inkâr veya istıhfaf etmek istiyor, bir taraftan da dininizi değişterecek diye dindarlık gösteriyor. Belki onun Allah dediği kendi saltanatıdır.

﴿٢٨﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ اِيمَانَهُٓ اَتَقْتُلُونَ
رَجُلًا اَنْ يَقُولَ رَبِّىَ اللّٰهُ وَقَدْ جَٓاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْۜ
وَاِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۚ وَاِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ بَعْضُ
الَّذى يَعِدُكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَايَهْدى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٩﴾ يَا
قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرينَ فِى الْاَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ
بَاْسِ اللّٰهِ اِنْ جَٓاءَنَاۜ قَالَ فِرْعَوْنُ مَٓا اُريكُمْ اِلَّا مَٓا اَرٰى وَمَٓا
اَهْديكُمْ اِلَّا سَبيلَ الرَّشَادِ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الَّذى اٰمَنَ يَا قَوْمِ

اِنّ۪ٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِۙ ﴿﴾

Sh:»4155

﴿٣١﴾ مِثْلَ دَاْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذ۪ينَ مِنْ بَعْدِهِمْۜ وَمَا
اللّٰهُ يُر۪يدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣٢﴾ وَيَا قَوْمِ اِنّ۪ٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ
يَوْمَ التَّنَادِۙ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِر۪ينَۚ مَا لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
عَاصِمٍۚ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ
يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ ف۪ى شَكٍّ مِمَّا جَٓاءَكُمْ بِه۪ۜ
حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِه۪ رَسُولاًۜ كَذٰلِكَ
يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌۚ ﴿٣٥﴾ اَلَّذ۪ينَ يُجَادِلُونَ ف۪ٓى
اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْۜ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ
﴿٣٦﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ ل۪ى صَرْحًا لَعَلّ۪ٓى اَبْلُغُ
الْاَسْبَابَۙ ﴿٣٧﴾ اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوسٰى
وَاِنّ۪ى لَاَظُنُّهُ كَاذِبًاۜ وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُٓوءُ عَمَلِه۪ وَصُدَّ عَنِ
السَّب۪يلِۜ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا ف۪ى تَبَابٍ ﴿﴾

Sh:»4156

Meali Şerifi

Âli Fir'avnden mü'min bir er de -ki iymanını saklıyordu- â, dedi: bir adamı rabbım Allah diyor diye öldürecek misiniz? Size rabbınızdan beyyinelerle de gelmiş iken? Hem o bir yalancı ise çok sürmez yalanı boynuna geçer, fakat doğru ise size yaptığı vaîdlerin bir kısmı olsun başınıza gelir, şübhe yok ki Allah musrif bir yalancıyı doğru yola çıkarmaz 28 Ey benim kavmım! Bu gün mülk sizin, Arzda yüze çıkmış bulunuyorsunuz, fakat Allahın hışmından bizi kim kurtarır şayed gelirse bize? Fir'avn, ben, dedi: size re'yimden başkasını göstermem ve her halde ben size reşad yolunu gösteriyorum 29 O iyman etmiş olan zat da, ey kavmım! dedi doğrusu ben size Ahzâb günleri gibi bir günden korkuyorum, Nuh kavmının Âdın, Semûdun ve daha sonrakilerin mâcerâları gibi ki Allah kullarına bir zulm istemez 30 Hem ey kavmım! hakıkaten ben size o çığrışma gününden korkarım 31 O arkanıza dönüp gideceğiniz gün, yoktur size Allahdan bir himaye edecek, her kimi de Allah şaşırtırsa yoktur ona artık bir hidayet edecek 32 Bundan

evvel size beyyinelerle Yusûf gelmişti: o vakıt da onun size getirdiği hakıkatte şekketmiş durmuştunuz, nihayet vefat ettiğinde de bundan sonra Allah aslâ Resul göndermez dediniz! işte müsrif şübheci olanları Allah böyle şaşırtır 33 Onlar ki kendilerine gelmiş bir bürhan olmaksızın Allahın âyetlerinde mücadele ederler, Allah yanında ve iymanı olanlar ındinde mebğuz olmak için ne büyük huy, işte Allah her cebbar mütekebbirin kalbini öyle bir tabiat ile mühürler 34 Fir'avn de "ya Hâmân! dedi: bana bir kule yap, belki ben irerim o esbaba 35 Semaların

Sh:»4157

esbabına da Musânın tanrısına muttali' olurum ve her halde ben onu yalancı sanıyorum" İşte bu suretle Fir'avne kötü ameli süslendirildi de yoldan çıkarıldı, Fir'avn düzeni hep husrandadır 36

28. ﴿وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ ايمَانَهُ﴾ Bir de Âli

Firavinden bir mü'min er ki iymanını gizliyordu, şöyle dedi: - ba'zıları bu zatın İsrailîlerden olduğunu

zannetmişlerse de « مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ » vasfının zâhiri bunun daha ziyade Mısırlılardan ve belki

Firavnin kendi hanedanından olduğunu anlatıyor. Netekim Süddî bunu Firavnin amcası oğlu diye rivayet eylemiştir. Veliyyi ahdi ve sahib şurtası, ya'ni polis nazırı olduğu da söylenmiştir. Firavin Musâyı öldüreyim derken Allah, kendi adamlarından böyle bir kahramanı başına dikmiş, karşısına çıkarmıştı, bu sebeble Âli Firavnin mü'mini diye ma'ruf olmuş olan bu zatın Firavne ve Âli Firavne karşı olan nutuklarını ve mücahedesini Cenabı Allah burada bilhassa hikâye buyurduğu için bu Sûreye onun namına muzaf olarak «Sûrei Mü'min» denilmiştir. Bu zat, ibtida iymanına ketmederek gizliden gizliye tedbirlerle bir müddet Firavni avutmuş ise de nihayet Hazreti Musânın katli kararı karşısında meydana çıkmak lüzumunu hissederek evvelâ tedric ile nasıhate başlamış sonra da açıktan bir mücahede meydanına atılmıştır. Onun için evvel emirde yine belli etmemek üzere diyor ki

﴿اَتَقْتُلُونَ رَجُلًا اَنْ يَقُولَ رَبِّىَ اللّٰهُ﴾ â! bir adamı «rabbım Allah diyor» diye

öldürecek misiniz? ﴿وَقَدْ جَاۤءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızdan size

beyyinelerle de gelmiş iken - sonra da tedricen iymanını ı'lâna kadar gitmek üzere ıhtiyat ile istidlâle kuvvet

vererek ılâve ediyor: ﴿وَاِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ﴾ hem eğer yalancı çıkarsa

yalanı sırf kendi üzerine -

Sh:»4158

kendi boynuna geçer, vebâlini, cezasını kendi çeker, size zararı olmaz. Binaenaleyh yalancılığı tahakkuk

etmeden öldürmeğe ihtiyacınız yok. Buna mukabil ﴿وَاِنْ يَكُ صَادِقًا﴾ ve eğer doğru

çıkarsa ﴿يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذٖى يَعِدُكُمْ﴾ size yapmakta olduğu vaîdlerin ba'zısı hiç

olmazsa ba'zısı başınıza gelir sizi musab eder - ya'ni Âhırete inanmıyorsanız Dünyada azâbı gelir.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدٖى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ﴾ şübhe yok ki Allah bir yalancı

müsrif kimseyi doğru yola çıkarmaz. Muvaffak etmez - bu iki ma'nâlı diğer bir istidlâldir. Birincisi, o aşırı bir yalancı olsa idi Allah ona o beyyineleri vermez, o mu'cizelerle te'yid eylemezdi. İkincisi eğer aşırı bir yalancı ise mekıı olamıyacağında şübhe yoktur, öldüreceğiz diye uğraşmıya ne hacet: Bu iki ma'nâ ile asıl maksad da Firavne ta'rızdır. Ya'ni sen bu kadar kan döken müsrif bir yalancısın, Allah seni onu öldürmek maksadına

muvaffak etmez, kendin zarar edersin. 29. ﴿يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ﴾ - bu suretle doğrudan doğru kavma hıtab etmesinden anlaşılıyor ki bu hatabeler hususî bir mecliste değil, umumî bir şûrâda cereyan etmiştir. (Sûrei «A'raf» a bak). Böyle olduğu bilhassa şundan da anlaşılır:

﴿قَالَ فِرْعَوْنُ مَٓا اُرِيكُمْ اِلَّا مَٓا اَرٰى وَمَٓا اَهْدِيكُمْ اِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ - Zira Firavin bu kelâmiyle yalnız re'yini anlatmış oluyor. Doğrudan doğru icra emri veremiyor 30. ﴿قَالَ الَّذٖى اٰمَنَ﴾ o iyman eden zat - evvelâ Dünya azâbiyle tehdide girişiyor ki bunlara o va'd edilenlerdir. 32. ﴿يَوْمَ التَّنَادِ﴾

YEVMİ TENAD - tenadî günü, çığırışma, bağırışma günü demektir ki Kıyamet gününün bir isimidir. Çünkü

Sh:»4159

o gün biribirlerine feryad-ü figan ile bağırışacaklar, yetişen yok mu diye istimdad edecekler, yahud « وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ » mucebince ehli Cennet ehli Cehenneme, ehli Cehennem de ehli Cennete nidâ edecekler. 34.
﴿وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ يُوسُفُ﴾ - ba'zıları buradaki Yusüften murad, Hazreti Yusüfün torunu Yusüf İbni Efrayim İbni Yusüf demişlerse de doğrusu Yusüf ibni Ya'kub aleyhisselâmdır. Ancak tefsiri Kurtubîne mezkûr olduğu üzere Hazreti Musânın Firavni Hazreti Yusüfün Firavni değildir. Firavni Yusüf Amâlikadan idi, Firavni Musâ ise kıbtîdir.

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لٖى صَرْحًا﴾ Yine Fir'avn, dedi ki: ya Haman, bana bir kule yap 37.

﴿لَعَلّٖٓى اَبْلُغُ الْاَسْبَابَۙ ۝ اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ﴾ belki ben o esbaba, o göklerin esbabına, sebeblerine yollarına irerim ﴿فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوسٰى﴾ de Musânın ilâhına muttali' olurum ﴿وَاِنّٖى لَاَظُنُّهُ كَاذِبًاؕ﴾ maamafih ben onu muhakkak yalancı zannediyorum a. . - Fir'avn bir rasad kulesi yaptırarak fennî bir teşebbüste bulunmak ve bu suretle Hazreti Musâyı gûya yalancı çıkarmak için bir şarlatanlık etmek istiyordu ki bunda iki mülâhazanın birisi vardı. Ya halka diyecekti ki: bakınız! İşte Gökleri de terassud ettik oralarda Musânın dediği ilâhı göremedik, olsa idi görünmesi lâzım gelirdi, yâhud diyecekti ki bakınız biz bu kadar vesaiti maliyye ve teşebbüsatı sınaıyyemizle Göklere çıkmanın yolunu bulamadık, o halde Musâ nereden çıktı da bize onların rabbı tarafından me'mur olduğunu söylüyor?. ﴿وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُٓوءُ عَمَلِهٖ﴾ Ve

işte Fir'avne kötü ameli böyle tezyin edildi süslü gösterildi - de bunları siyaset namına iyi bir şey yapıyormuş gibi yapıyordu

Sh:»4160

﴿وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ﴾ ve yoldan sapıtılıyordu - çünkü Gökte bir yıldız arar gibi rasad ile cismanî bir yolda Allah aramağa kalkmak, Allahı aramak yolu değil, halkı bu suretle iğfale çalışmak da muvaffak olacak bir siyaset yolu değildi, Gökler ve Yer, Göklerde ve Yerde her şey hâlikının vücuduna delâlet edip durmakta iken ve Allahı eserinden anlamak için Yerin Gökten bir farkı olamıyacağı da aklı olanlar nezdinde ma'lûm olmak lâzım gelirken Hazreti Musânın sûrei « طه » da «

رَبُّنَا الَّذٖى اَعْطٰى كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى » sûrei «Şuara» da «

﴿رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلٖينَ﴾ . ﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا

بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾ » diye herkese öğrettiği açık yolu bırakıp da yetişemiyeceği uzaklara gitmeğe kalkışmak elbette çıkar yol değildir. Maamafih Fir'avn bunu ciddî olmak için değil halkı aldatmak için bir hıyle, bir keyd olmak üzere yapıyordu

﴿وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فٖى تَبَابٍ﴾ fakat Fir'avnin keydi, hıylesi, düzeni sırf hasar içinde - netîcesizdir, akamettedir. Onun böyle yanlış yolda entrika çevirmeğe kalkışması kendisini muvaffak etmek şöyle dursun bil'akis aleyhine olmuştu. Çünkü:

﴿٣٨﴾ وَقَالَ الَّذٖى اٰمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَبٖيلَ الرَّشَادِ

﴿٣٩﴾ يَا قَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِىَ
دَارُ الْقَرَارِ ﴿٤٠﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰى اِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ
عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فٖيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾

Sh:»4161

﴿٤١﴾ وَيَا قَوْمِ مَا لٖى اَدْعُوكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَنٖى اِلَى

النَّارِ ﴿٤٢﴾ تَدْعُونَنِى لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِى بِهِ
عِلْمٌ وَاَنَا اَدْعُوكُمْ اِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٣﴾ لَا جَرَمَ اَنَّمَا
تَدْعُونَنِى اِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِى الدُّنْيَا وَلَا فِى الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ
مَرَدَّنَا اِلَى اللّٰهِ وَاَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٤﴾
فَسَتَذْكُرُونَ مَا اَقُولُ لَكُمْ وَاُفَوِّضُ اَمْرِى اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ
بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٥﴾ فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ
بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُٓوءُ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا
وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُٓوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ
﴿٤٧﴾ وَاِذْ يَتَحَٓاجُّونَ فِى النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَٓؤُا لِلَّذِينَ
اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ
النَّارِ﴿﴾

Sh:»4162

﴿٤٨﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا كُلٌّ فِيهَٓا اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ
بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٩﴾ وَقَالَ الَّذِينَ فِى النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا
رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٥٠﴾ قَالُٓوا اَوَلَمْ تَكُ
تَاْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلٰى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَٓؤُا
الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ﴿﴾

Meali Şerifi

O iyman eden zat ise: ey kavmım, dedi: Gelin ardımca size reşad yolunu göstereyim 38 Ey kavmım! Bu

Dünya hayat ancak (bir meta') bir kazançtan ıbarettir, Âhıret ise (Dârülkarar) durulacak yurddur 39 Her kim

bir kötülük yaparsa ona onun gibi kötülükten başka karşılık olmaz, gerek erkekten, gerek dişi her kim de mü'min olarak iyi bir iş işlerse işte onlar Cennete girerler, orada hisabsız merzuk olurlar 40 Hem ey kavmım! Neye ben sizi halâsa da'vet ederken siz beni ateşe da'vet ediyorsunuz? Siz beni Allaha küfretmeğe ve bence hiç ılımde yeri olmıyan şeyleri ona şerik koşmağa da'vet ediyorsunuz, ben ise sizi o azîz, gaffara da'vet ediyorum 41 Hiç kabili inkâr değildir ki hakıkatte sizin beni da'vet ettiğinizin ne Dünyada ne Ahırette bir da'vet hakkı yoktur ve hepimizin varacağımız Allahdır, ve bütün müsrifler nâre yanacaktır 42 Siz benim söylediklerimi sonra anlıyacaksınız, ben emrimi Allaha tefvız ediyorum, her halde Allah kullarını

Sh:»4163

onun için Allah onu onların kurdukları mekrin fenâlıklarından korudu da Âli Fir'avni o kötü azâb kuşattı 44 Ateş, onlar sabah akşam ona arzolunur dururlar, saat kıyam edeceği gün de tıkın Âli Fir'avni en şiddetli azâba 45 Ve hele ateş içinde biribirlerine (ıhticac) protesto ederlerken: o vakıt zuafa kısmı o büyüklük taslıyanlara diyorlardır: hani bizler sizin tebeanız idik, şimdi siz bizden bir ateş nevbetini savabiliyor musunuz? 46 Büyüklük taslıyanlar da şöyle demektedirler: evet, hepimiz onun içindeyiz, çünkü Allah, kulları Beyninde hukmünü verdi 47 Ve hep o ateştekiler Cehennem bekçilerine derler: rabbınıza duâ ediverin bir gün bizden azâbı biraz hafifletsin 48 Ya size, derler: beyyinelerle Resulleriniz geliyor değilmi idi ki? Evet, derler, öyle ise kendiniz duâ edin derler, kâfirlerin duâsı ise hep çıkmazdadır 49

38. ﴿وَقَالَ الَّذٖى اٰمَنَ﴾ o iyman etmiş olan zat - mukaddema iymanını gizlemiş olan

racüli mü'min dedi ki ﴿يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَبٖيلَ الرَّشَادِۚ﴾ ey kavmım!

bana tâbi' olun, arkamca gelin size reşad yolunu, murada irdirecek savab yolu göstereyim - o sebilürreşad, Firavnin gösterdiği yol değil benim göstereceğim yoldur. Bu söz gösteriyor ki bu zat Hazreti Musâya yardım etmek için Fir'avne karşı huruc etmiş, kavmını kendisine ittiba' için da'vete başlamıştır. Bundan dolayı ba'zıları bunu Musâ zannetmişlerse de hılâfı zâhirdir. Murad Beyin tarihi umumîsinde de Mısır kâhinlerinden «Uzarsif» namında birisinin Hiksüsler tarafına geçerek mühim bir ordu ile Fir'avin aleyhine huruc etmiş olduğu Mısır tarihlerinden nakledilmiş ve müverrıhler nazarında bu zâtin Hazreti Musâ olduğu hakkında bir dereceye kadar ittifak var gibidir diye bir mütaleâ da serdolunmuş ise de bu zatın Hazreti Musâ değil, Âli Fir'avin mü'mini olan bu er olması daha doğrudur « اَللّٰهُ اَعْلَمُ »

Sh:»4164
Şu halde bu söz artık müşavere meclislerinde değil, silâh bedest olarak karşıya çıkan bir mücahidin tebliği halinde geliyordu. İbni Abbastan rivayet olunduğuna göre bu zat avenesiyle bir dağa çekilmişti. 39.

﴿يَا قَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌۘ﴾ ey kavmım! Bu Dünya hayat bir

meta'dan ıbarettir - durup eğlenecek, istirahat edecek bir yer değil, kullanılıp intifa' edilecek bir kazançtan,

gelip geçici bir kazanç fursatından ıbarettir. « اَلدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْاٰخِرَةِ » Dünya Âhıretin

ekinliği, çiftliğidir» hadîsi mantukunca Âhırette biçilip intifa' edilmek için çalışılması lâzım gelen bir kâr, bir

temettu' vasıtası veya bir mesaî saatidir. ﴿وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِىَ دَارُ الْقَرَارِ﴾ Âhıret ise

darül'karar odur - durulacak istirahat edilecek yurd ancak odur. Orada kazanmak çalışmak yoktur. Onun için Dünyada eğlenceye bakmayıp çalışmağa kazanmağa bakmalıdır ki Âhırette istifâde edilsin. Bunun, bu temettuun beyanı şöyle ki:

40. ﴿مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰى اِلَّا مِثْلَهَاۚ﴾ Her kim bir kötülük yaparsa

başka değil, ancak onun misli ile cezalanır. - Ya'ni kötülüğün cezası, müstehıkk olduğu karşılığı iyilik olamaz, onun gibi kötülük olur. Kötü amel yapanın güzel ecir beklemeğe hakkı yoktur. Onun bekliyebileceği karşılık ancak bir kötülüktür. Gerçi kısmen veya temamen afvolunanlar olabilir. Fakat afiv, o kötülüğün cezası değil, başkaca bir fadıldır. Adalet kanunu seyyienin misli olan seyyie ile cezalanmasıdır.

﴿وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا﴾ her kim de salih bir amel, iyi bir iş yaparsa

Sh:»4165

iyiliğin mukabili de iyiliktir. Adâlet kanunu bunun da bir misli olmasını ıktıza ederse de ihsan kanunu, onun on mislinden, hisabsız emsaline kadar çıkar, yerine iyi bir dâne eken, on dane alabilir. Yüz, yedi yüz daha ziyadesine ne kadar da katlanıp gidebilir. Onun için Fir'avne karşı mücahede ederek salâha çalışmalıdır.

41.

﴿يَا قَوْمِ مَا لِى اَدْعُوكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَنِى اِلَى النَّارِ الخ﴾ Bu hıtab da Fir'avne karşı yapılan bu huruc ve da'vetin bir bagy olmayıp meşru' ve muhakkak bir necat mes'elesi olduğunu beyandır. 45. ﴿فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا﴾ Bu suretle Allah onu, Ali Fir'avnin kurdukları mekirlerin fenâlıklarından korudu - onlar Ali fir'avnin düştükleri kötü amellere düşmedikleri gibi Ali fir'avnin onlar hakkında kurdukları fena tuzaklara da düşmediler, Fir'avnın ta'kıbatı vikayei ilâhiyye sayesinde kendilerine bir zarar vermediği gibi ﴿وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُوٓءُ الْعَذَابِ﴾ azâbın kötüsü Ali fir'avnin başına indi - İbni Abbastan rivayete göre Fir'avnin onu ta'kıb için gönderdiği asker telef olmuştu. Sonra da kendisi ve cünudu ma'lûm olduğu üzere gark edilmişti. 46. ﴿اَلنَّارُ﴾ Ateş - mübtedâdır, haberi şu: ﴿يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا﴾ onlar ona, sabah ve akşam arz olunup durmaktadırlar. - Ya'ni Âli fir'avin Dünyada kötü azâb ile mahvoldukları gibi Âhırete kadar âlemi ber Zahta da akşam sabah nara arz ile ta'zib olunmaktadırlar. Sonra da

﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوٓا الخ...﴾

Şimdi kıssanın hissası beyan olunarak buyuruluyor ki:

Sh:»4166

﴿٥١﴾ اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُ ﴿٥٢﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ
وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ الدَّارِ ﴿٥٣﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى
الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا بَنِى اِسْرَآئِيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٤﴾ هُدًى وَذِكْرٰى
لِاُولِى الْاَلْبَابِ ﴿٥٥﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ
لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِىِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٥٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ

يُجَادِلُونَ فٖى اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ اِنْ فٖى صُدُورِهِمْ
اِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغٖيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمٖيعُ الْبَصٖيرُ
﴿٥٧﴾ لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَعْلَمُونَ ﴿﴾

Sh:»4167

﴿٥٨﴾ وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصٖيرُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسٖٓيءُ قَلٖيلًا مَاتَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٩﴾ اِنَّ السَّاعَةَ
لَاٰتِيَةٌ لَارَيْبَ فٖيهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايُؤْمِنُونَ ﴿٦٠﴾ وَقَالَ
رَبُّكُمُ ادْعُونٖٓى اَسْتَجِبْ لَكُمْ اِنَّ الَّذٖينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتٖى
سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرٖينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Elbette biz Resullerimizi ve iyman edenleri mansur kılacağız hem Dünya hayatta hem de şâhidler dikileceği gün 50 O gün kü zâlimlere özür dilemeleri fâide vermez, onlara lâ'net vardır ve onlara yurdun kötüsü vardır 51 Şanım hakkı için biz Musâya o hidayeti verdik ve Benî İsraile o kitabı miras kıldık ki aklı selîm sahiblerine bir irşad ve bir ıhtar olmak için 52 O halde sabret, çünkü Allahın va'di haktır hem günahına istiğfar ve akşam, sabah rabbına hamdiyle tesbih et 53 Çünkü 54 o kendilerine gelmiş kat'î bir bürhan olmaksızın Allahın âyetlerinde mücadele edenler muhakkak ki onların sîynelerinde ancak yetişemiyecekleri bir kibir vardır sen hemen Allaha sığın, çünkü o, semî odur, basîr o 55 Elbette Göklerin ve Yerin halkı o nâsın halkından daha büyüktür ve lâkin nâsın ekserîsi bilmezler 56 Kör ise görenle müsavî olmaz, iyman edip iyi iyi işler yapan kimselerle ne de kötülük yapan, siz pek az düşünüyorsunuz 57 Her halde o saat muhakkak gelecek, onda şübhe yok ve lâkin nâsın ekserîsi inanmazlar 58 Halbuki rabbınız buyurdu « ادْعُونٖٓى اَسْتَجِبْ لَكُمْ » yalvarın ki bana size karşılık vereyim, çünkü benim ıbadetimden kibirlenenler yarın hor hakîr olarak Cehenneme girecekler 59

Sh:»4168

51. ﴿اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا﴾ Biz gönderdiğimiz Peygamberlerimizi ve iyman edenleri elbette mansur kılarız - yardım eder, huccet ve zafer ve kâfirlerden intikam ile murada irdiririz ﴿فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ hem Dünya hayatta ﴿وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُ﴾ hem de şâhidlerin şehadete duruşacakları gün - Kıyamet günü, ya'ni hem Dünya, hem Âhıret, ikisinde de, ba'zı ahvalde bir müddet için onların mihnetlere maruz olarak imtihanlar geçirmeleri, bu va'din kat'ıyyetini nakzetmez, çünkü ıbret, akıbet ve netîceyedir. Bununla beraber

Peygamberlerin ve mü'minlerin muzaffer olmaları yalnız Âhırete de kalmıyacaktır. Musânın ve o iyman eden zatın Fir'avne galebesi gibi Dünyada da tehukkuk edecek, Âhırette de.

EŞHAD, şâhidin cem'ıdir, sahibin cem'ınde eshab gibi. Bunlar Kıyamet günü nâsa karşı şâhidlik edecek olan Melâike ve Enbiya ve Mü'minîndir. 52. ﴿يَوْمَ لَايَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ﴾ o gün ki zâlimlere ma'ziretleri menfeat vermez - çünkü ma'ziretleri bâtıldır. Yâhud « وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ » müeddasınca özür beyan etmek için kendilerine izin verilmez, ağız açtırılmaz ﴿وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ﴾ ve onlara lâ'net vardır. - Allahın rahmetinden koğulmak, uzaklaştırılmak vardır ﴿وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾ ve onlara yurdun kötüsü vardır - Cehennem.

53. ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْهُدٰى﴾ Şanım hakkı için Musâya o hüdayı verdik - Fir'avne karşı Dünyada o muvaffakıyyeti verdik, arkasından ﴿وَاَوْرَثْنَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ الْكِتَابَ﴾ Beni İsraîle o kitabı, ya'ni Tevratı mîras da bıraktık 54. ﴿هُدًى وَذِكْرٰى لِاُولِى الْاَلْبَابِ﴾

Sh:»4169

ülül'elbaba, selîm, halîs akıl sahibi olanlara bir irşad ve tezkir olmak için - ya'ni Allahın Resullerine ve mü'minlere Dünya ve Âhıret nusrati muhakkak olduğunu ve Fir'avn gibi zâlimlere karşı mücahedenin lüzumunu ıhtar eylemek için. 55. ﴿فَاصْبِرْ﴾ O halde sabret - müşriklerin ezalarına tehammül ederek sebat et ﴿اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ﴾ çünkü Allahın va'di haktır, nusratı muhakkak olacaktır, onun için sabret ﴿وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ﴾ ve zenbine istiğfar eyle - tedarük edemediğin eksiklikleri örtmesi için rabbının mağrifetini iste ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ ve rabbının hamdiyle tesbih et ﴿بِالْعَشِىِّ وَالْاِبْكَارِ﴾ akşam ve sabah - bu ta'bir her vakıt demek gibi devam ifâde eder. Allaha hamd-ü şükrederek tenzîhe devam et, ne lisan, ne kalb, hiç zikirden gafil olmasın demek olur.

56.

﴿اِنَّ الَّذٖينَ يُجَادِلُونَ فٖٓى اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ﴾

Kendilerine gelmiş bir sultan: bir salâhiyyet ve bürhan olmaksızın Allahın âyatında mücadele eden kimseler - âyatullah, Allahın varlığına ve birliğine ve her hangi bir hususun hakkıyyetine dair nasbettiği delâil ve kütübi münzelesi ve Peygamberlerinde ızhar eylediği mu'cizattan eamdır. Bunlarda mücadele için mesağ verecek bir bürhan ve huccet mütesavver olmadığından burada bigayri sultan kaydinin mefhumı muhalifi maksud değildir. Ancak dîn işinde söz söyliyebilmek için huccet ve bürhana müstenid bir salâhiyyet lâzım olduğuna tenbihtir. Bununla beraber nesıh, tahsıs ve takyid kabîlinden mesailde olduğu gibi âyatullahı yine âyatullah ile karşılaştırarak bahsetmek caiz olduğuna işarettir de denilebilir. Lâkin hiç böyle bir salâhiyyet ve

Sh:»4170

bürhan olmaksızın âyatullahda mücadele edenler ﴿اِنْ فٖى صُدُورِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ﴾

onların sînelerinde, gönüllerinde kibirden başka bir şey yoktur - hakkı kabule tenezzül etmek istemiyen bir büyüklük da'vası, kuru bir azamet kuruntusu, lâkin ﴿مَا هُمْ بِبَالِغٖيهِ﴾ bir kibir ki onlar ona yetişecek değillerdir. - Hadlerinden çok aşkın, ne şimdi ne ileride muktezasına irmeleri ıhtimali bulunmıyan bir kibir, çünkü Allahın âyatının üstüne çıkılmaz, Allahın vermediği kadr-ü menzilet zorla alınmaz. Peygamberliğe kesb ile yetişilemediği gibi Allah vergisinden fazla bir salâhiyyete de irilmez. İşte Allahın âyetlerinde mücadele edenler sırf böyle bir kesb ile mücadele ediyorlar. Delili zâhir olan hakka karşı teassub ile mücadele edenlerin hepsi bu hukümde dahıldir. Hepsi böyle sînelerinde yetişemiyecekleri bir kibir taşıdıklarından dolayı mücadele ederler. Bunun sebebi nuzülünde iki rivayet vardır:

1 - Kureyş müşrikleridir ki « لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظٖيمٍ » diyorlar. Ve « لَوْ كَانَ خَيْرًا مَاسَبَقُونَٓا اِلَيْهِ » diyorlardı.

2 - Yehûddur, Mukatil demiştir ki haklarında bu âyet nâzil olan mücadiller, Yehûdîlerdir. Deccale ta'zîm ettiler bu nâzil oldu اهـ. Ebul'âliye de buna zâhib olmuştu. Alûsînin nakline göre Abd ibni Humeyd ve İbni ebî hatim senedi sahih ile ondan şöyle tahric etmişlerdir: Yehûdîler, Hazreti Peygambere (sallallahü aleyhi vesellem) geldiler de Deccal dediler, âhir zamanda bizden olacak ve işte olacaklar o zaman olacak ve şöyle yapacak böyle yapacak diye büyüttüler de büyüttüler, bunun üzerine Allah tealâ « اِنَّ الَّذٖينَ يُجَادِلُونَ الخ » âyetini indirdi اهـ. Buna göre bu Sûre de bu âyetin medenî olması yakışır. Ebüssüud bunu şöyle nakl eder: Bir de denildi ki mücadele edenler Yehûdîlerdir. Diyorlardı ki bizim Tevratta mezkûr olan sahibimiz

Sh:»4171

sen değilsin, o Mesîh ibni Davud, ya'ni deccal âhir zamanda çıkacak, saltanatı berr-ü bahre irecek, ırmaklar beraberinde gidecek. Allahın âyetlerinden bir âyet olacak, o vakıt mülk bize rücu' edecek. İşte Allah tealâ onların bu temennîlerine (ideallerine) kibir tesmiye etti ve kuruntularına irmelerini nefiy buyurdu اهـ. Ya'ni Yehûdîler, Beni İsrailden başkasında nübüvvet görmek istemedikleri için gerek Kur'anda ve gerek sâir kitablarda nübüvveti Muhammediyyeye delâlet eden âyetlere sırf kibir ve hased yüzünden mücadele ederek Hatemül'enbiyayı bırakıp Deccalı iltizam etmişler ve onun zamanında saltanatın kendilerine geçeceğini bir temenni halinde ileri sürmüşler ise de Deccal çıktığı zaman dahi mülk-ü saltanat kendilerine rücu' etmiyecektir. Alûsî der ki: bu mücadelede Yehûd iki vechile yalan söylediler, evvelâ, Resulullaha «sen bizim mu'teber olan sahibimiz değilsin» demelerinde yalan söylediler. Saniyen Deccalı kasd ederek o Mesih ibni Davuddur demelerinde yalan söylediler. Çünkü hangi Peygamber ba's olunduysa ümmetini behemehal Deccaldan tahzir buyurmuş, sakındırmıştır. O bir bişaret değil, fitne ve beliyyedir. Onlar ise onu Peygamber yerine tutarak sahibimiz demişlerdir ki bunun âyatullaha bigayri sultanin mücadele olduğunda şübhe yoktur اهـ.

Hadîslerde eşratı saatten olmak üzere iki mesîh zikr olunur. Birisi: mesîh Isânın nüzulü, birisi de mesîh Deccalın zuhurudur. Müseylime gibi yalan yere Peygamberlik iddiasıyle çıkacak otuz kadar Deccal

zikredilmiş, en büyük fitne olan mesîh Deccalın ise ülûhiyyet iddiasiyle huruc edeceği haber verilmiştir. Ancak mesîh Deccala Mesîh ibni Davud denilmiş olduğunu da bu âyetin tefsirinde işitmiş oluyoruz. Halbuki Mettâ İncilinin başında görüldüğüne göre Hıristiyanlar bu ismi «Iselmesîh ibni Davud» diye Hazreti Isayâ vermektedirler.

Buna sebeb olarak da Meryemin nişanlısı dedikleri

Sh:»4172

Yusüfün Hazreti Davud neslinden olduğunu söylemektedirler, Isânın tevellüdü Meryemle Yusüfün ictima'larından evvel ruhul'kudüsten oldu diye tasrih edilmiş iken Yusüf babası imiş gibi onun vasıtasiyle Hazreti Davuda nisbet edilmesi bir tenakuz teşkil eder. Lâkin Mettâ incili her nedense bu tenakuzla beraber Hazreti Isâya Mesîh ibni Davud demekte ısrar etmiştir. Ayni zamanda Hazreti Isâyı tanımadıkları ma'lûm olan Yehûdîler de âhir zamanda çıkacak Deccale bu ismi vermişler, bu cihetle aralarında bir menşe'den çıkmış olması melhuz bulunan garib bir noktai nazar teşabühü hasıl olmuştur. Biz bundan şunu anlamış oluyoruz ki: mesîhi Deccal yalancı Mesih demektir. Varid olan haberlere göre deccal, bir yalancı, nâsı aldatmakta mahir bir sahtekârdır ki kâfirliği, sahtekârlığı yüzünden belli olduğu halde bir takım harikalar göstererek ülûhiyyet da'va edecek ve en büyük fitne olması da bundan olacaktır. Ulema demişlerdir ki: Allah tealâ Peygamberlik iddia eden bir yalancıya tasdık ıhtimali bulunan bir mu'cize vermez, çünkü teşkik olur, âyâtullah ile mücadeleye sultan verilmiş olur. Fakat ülûhiyyet iddia eden bir yalancıya ibtilâ için her türlü harikayı verebilir. Zira kendisi hâdis olan mahlûkun Allah olmadığına aklî bürhan daima kaim bulunduğu için onun yalancılığı haddi zatında zâhirdir, ondan dolayı âyâtullah ile mücadeleye bir sultan verilmiş olmaz. Deccalin bu suretle bir yalancı mesîh olması, onun hıristiyanlık taklidi altında zuhur edeceğini anlatır. Mesîhi sadık olan Isânın nüzuliyle onu katledeceğine dair olan eserler de bunu te'yid eyler. Yehûdîlerin mesîhi sadık olan Isâya ve Hatemül'enbiyaya kibr-ü hasedle küfrederek bütün ümidlerini mesîhi kâzib olan deccale bağlamaları ne acîb bir bedbahtlık ne elîm bir mahrumiyyettir. Bu son senelerde Yehûdîlere Filestînde bir hukûmet yapıvermek istiyen İngiltere acaba onlara

Sh:»4173

gözledikleri mesihi kâzib rolünü oynayıverecek midir. Lâkin Allah tealâ buyuruyor ki: «

مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ» ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ﴾ onun için sen hemen Allaha sığın - öyle kibirden

ve kibirli hasedcilerden, yâhud deccalın şerrinden Allaha sığın

﴿اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ çünkü işitecek odur, görecek o - ya'ni senin ve onların

bütün dediklerinizi işiten ve işitecek olan ve bütün yaptıklarınızı gören ve görecek olan ancak odur. Bu, bir taraftan va'd, bir taraftan vaîddir. 57.

﴿لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ Elbette

Semavat ve Arzın halkı o nâsın halkından daha büyüktür. - Bu âyetin terkibinde bir kaç ma'nâ vardır: bir kerre nâsın Allaha ve Allahın âyetlerine karşı kibr-ü mücadelesi haddini bilmemek olduğunu ıhtardır. Ya'ni o kibredenlerin kibir, ne haddinedir ki Göklerin ve Yerin yaradılışı onların yaradılışından daha büyük daha azametlidir. Öyle ki insan onların içinde bir zerrecik gibi kalır, hattâ insan Arzın üzerinde bir mikrop, Arz bütün âlemin içinde bir zerre mesabesindedir. O halde insanın Yere Göğe karşı bile büyüklenmek haddi değilken onları yaradan halika karşı kibir taslamağa kalkması ne büyük cehalettir, ikincisi ba's-ü iadeye işaretle bir vaîd olmak üzere şöyle demektir. İlk evvel Semavat ve Arzı yaratmak, ibda' etmek, insanları tekrar yaratmaktan daha büyük bir iştir, o Gökleri ve Yeri hiç yok iken yaradan, ölen insanlara tekrar hayat verib de yaratamaz mı? İâde ibtidadan elbette kolaydır. Zemahşerî bu ma'nâyı tercih etmiştir, Üçüncüsü Nakkaş gibi ba'zı müfessirînin verdiği ma'nâya göre «halkunnâs» fâiline muzaf olmak üzere: Gökleri ve Yeri yaratmak insanların yaptığı şeylerden elbette büyüktür. Bunun hasılı Semavat ve Arz ile insanları mukayese değil

Sh:»4174

Allahın sun'ıyle insanların sun'unu mukayesedir, bu mukayesenin sebebi de mücadele edenlerin san'atlerine güvenerek kibirleridir. Ya'ni insanlara nisbet olunan keşifler, san'atler, iddialarınca icadlar, yaradışlar her ne olursa olsun hiç bir zaman Allahın yaradışına benziyemez, Göklerin, Yerin yaradılışı gibi

olamaz. Binaenaleyh mücadillerin deccalların gösterecekleri hârikalar insanları aldatmamak lâzım gelir.

﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin nâsın ekserisi bilmezler - de aldanırlar,

kendilerini veya eserlerini Göklerden ve Yerden büyükmüş gibi farzeder mağrur olurlar. Yâhud insanların yaptığını Allahın yaptığından büyük zannederler, kibirlenirler. Meselâ Allah bir kulak yaratmıştır, insan onunla uzak yakın mesafeden ses işitir, sonra insanlar bir de radyo keşfetmişlerdir. Fakat ılmi olmıyan nâsın bir çoğu radyoyu insanın halkı ve kulaktan daha mühim bir san'at zanneder, düşünmezki kulak olmayınca radyo hiçtir. Ve bilmez ki hakıkatte radyo da Allahın yaratmasıdır. Muhyiddini Arabî fütuhatı Mekkiyyesinde der ki: işbu «

لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ » âyetinde büyüklüğü

cirm ve kemmiyyet büyüklüğü sanma, çünkü o basar ve basîreti olan herkes için ma'lûmdur. O büyüklük Allah tealânın onlarda icra eylediği bir ma'nâdan dolayıdır ki o insanda yoktur. «

اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ » âyeti ondandır, onların ibasını cehillerinden sanma, belki emaneti hâmil

olmak cehildendir, onun için Allah tealâ « ظَلُومًا جَهُولًاۙ » diye insanı tavsıf buyurmuştur. Demek ki Semavât ve Arz ve Cibâl emanetin kadrini ve onu hâmil olanın muhatarada olduğunu, çünkü onu ehline edaya muvaffak olacağına yakıyni bulunmadığını bilmişler ve Allahın arz ile muradı aklı mizana çekmek olduğunu anlamışlardı. Demek ki Arzın, Cibâlin, Semanın aklı insanın aklından çok idi. Onlar kendilerini Allahın üzerlerine vacib kılmadığı şey'e sokmadılar, çünkü o bir arz idi, bir emir değil idi ki Allahın iycabına ta'zîm lüzumiyle tav'an ve ker'hen icâbet

Sh:»4175

teayyün etsin. Halbuki « ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًاۜ » ya'ni size bırakılacak şey'leri ister istemez

kabule âmade olun dediği vakıt « اَتَيْنَا طَٓائِعِينَ » dediler. Hakkın kendilerinde yapmak istediği her

şeyi kabule âmade olduklarını söylediler اهــ. Şeyhın bu sözü insanı nüshai kübra ve nüshai camia addeden sözlerine münafi görünür. Zira Semavat ve Arzın cismanî haysiyyetten ma'lûm olan büyüklüğünden başka aklî haysiyyetinden de büyüklükleri tesbit edilince insan için hiç büyüklük haysiyyeti kalmamış demektir, bunu «

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُۜ » âyeti ile

tevfık etmek lâzım gelir ki birinde maddiyyet birinde ma'neviyyet haysiyyeti zâhir görünür. Maamafih şeyhın bu ifâdesi bize garizî noktai nazardan da bir mukayese ıhtar etmiştir, garîzî, ya'ni fizyolojik haysiyyetiyle bakıldığı zaman da Semavât ve Arz emri hakka muhalif hiç bir şey yapmaz, vazıfede ne hata ne ısyan yapmaz, teklif ile ıhtiyarî vazıfei emaneti kabul etmemiş, lâkin iycab ile verilen emanatı hakkıyle saklar, halbuki insan hem hata eder hem ısyan yapar emanatına zulüm de eder, yanılır da, bunun için Semavât ve Arz, hakkın emrine itaat haysiyyetiyle de insandan büyüktür, demek ki kibirlenenler cehaletinden

kibirlenirler. 58. ﴿وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ﴾ kör de gören ile müsavî olmaz -

ya'ni mebde ve meâdında hakkı tanımaz olan kör kalbli ile hakka ârif olan basıret sahibi ılm ehli müsavî olmaz. Ilmi olup da mucebiyle amel etmiyenler, görüp de görmezceden gelenler de görmez hukmündedir. Onun için temsilden tahkika geçilerek buyuruluyor ki

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسٓيءُۜ﴾ iyman edip salih

ameller işliyenlerle ne de kötülük yapan - bunlar da müsavî olmaz. O halde insan ahseni takvim de olur,

cismanî olan küçüklüğe mukabil «

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ»

mahtukunca nüshai camia olur ﴿قَلِيلًا مَاتَتَذَكَّرُونَ﴾ siz pek az düşünüyorsunuz

-

Sh:»4176

ey insanlar yâhud ey mücadiller. 59. ﴿اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ﴾ Her halde o saat - o ceza saati

olan Kıyamet - muhakkak gelecek ﴿لَارَيْبَ فِيهَا﴾ onda şübhe yok - şübheye mahal yok

﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايُؤْمِنُونَ﴾ ve lâkin nasın ekserîsi iyman etmezler. 60.

﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ Halbuki rabbınız buyurdu ki «

اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ » yalvarın bana ki size karşılık vereyim - hem duâ hem ıbadet zikr

edilmiş olduğu için ya duâ ıbadet ile yâhud da ıbadet duâ ile tefsir edilmek ıktıza eylediği için müfessirler iki vecih beyan etmişlerdir: Birincisi, Kur'anın bir çok yerlerinde olduğu üzere duâ ıbadet ma'nâsına olarak: bana ıbadet ve kulluk edin ki size sevab ve mükâfat vereyim demek olur. İbni Abbas Dahhak ve Mücahidden merviy olan bu tefsire göre talebi filî de şart edilmiş demektir. Bu surette şu ta'lil bu ma'nâya

mutabık olur: ﴿اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى﴾ zira benim ıbadetimden

istikbar edenler - ya'ni kibirlerinden bana ıbadet etmek istemiyenler

﴿سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ muhakkak yarın hâr-ü hakır olarak Cehenneme

gireceklerdir. - İkincisi « اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ » demek, isteyin benden vereyim size

demektir ki süddîden merviy olan ve ilk nazarda anlaşılan da budur. Fakat buna göre de ıbâdet duâ ile tefsir edilmek lâzım gelecektir. Bunu böyle iki vecihli olarak ifâdenin nüktesi, ıbadetin duâ, duanın da ıbadet ile telâzümünü ifâde içindir, bir taraftan duâ ıbâdetin iliği mesabesinde olduğu gibi ıbâdet de duânın kabulü şeraıtindendir. Bu duâ emri çok ehemmiyyetli ve şayanı dikkattir. Burada evvelâ insanın irâdei cüz'iyyesinin bir tahkiki ile cebrin reddi vardır. Gerek ıbâdet ma'nâsına olsun gerek sade duâ ikisinde de istemek emredilmiş ve Allahın isticabesi

Sh:»4177

için kulun istemesi şart kılınmıştır. Hem öyle şart kılınmıştır ki şartın intifasından meşrutuu intifası lâzım

geleceği cihetle terkine « سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ » diye vaîd terettüb ettirilmiştir. Şu halde emir, vücub

içindir, her duanın kabul edilip edilmemesi hususuna gelince «

بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَاءَ » âyetinden

anlaşıldığına göre meşiyyet ile mukayyeddir. Ya'ni buradan anlaşılan kazıyyei şartıyye külliyye değil

mühmeledir. « اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ »

Müeddasınca ba'zı şeraıtı kabul ile de meşruttur. Onun için burada ıbadet ile müterafık olarak zikredilmiştir.

Keşşafta Kâ'bdan şöyle nakl eder: Allah tealâ bu ümmete üç haslet vermiştir ki onları nebiyyi mürsel olanlardan başkasına vermemişti, her Peygambere «sen benim halk üzerine şahidimsin» demişti, bu ümmete de « لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ » buyurdu. « مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ » mantukunca «sana harec yok» demişti, bu ümmete de « مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ » buyurdu « اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكَ » demişti, bu ümmete de « اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ » buyurdu. اهـ « اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ » Şöyle demek de olur: çağırın bana ki size cevab vereyim. Bu şöyle demek olur: benden beni taleb edin, size icabet ederim beni bulursunuz, beni bulan da her şeyi bulmuş olur. Çünkü « اِنَّمَآ اَمْرُهُ اِذَآ اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » dür denilmiştir ki işte hiç reddolunmıyan duâ budur. Netekim ba'zı haberlerde « مَنْ طَلَبَنِى وَجَدَنِى » vârid olmuştur, bana ıbadetten, ya'ni bana duâ ile beni talebden istikbar edenler, benden uzak kalarak mahrumiyyet Cehenneminde zelîl ve hakîr olacaklardır.

﴿٦١﴾ اَللّٰهُ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَشْكُرُونَ ﴿﴾

Sh:»4178

﴿٦٢﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٦٣﴾ كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٤﴾ اَللّٰهُ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَآءَ بِنَآءً وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذٰلِكُمُ

اللّٰهُ رَبُّكُمْۚ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾ هُوَ الْحَيُّ لَٓا
اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَۜ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ قُلْ اِنّ۪ي نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ لَمَّا جَٓاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبّ۪ي وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ
مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا
شُيُوخًاۚ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُٓوا اَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿﴾

Sh:»4179

﴿٦٨﴾ هُوَ الَّذ۪ي يُحْيِ۪ي وَيُم۪يتُۚ فَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah o ki sizin için geceyi yaptı, içinde dinlenesiniz diye, gündüzü de göz açıcı, hakıkat Allah, insanlara karşı bir fadıl sahibi ve lâkin insanların ekserîsi şükretmezler 60 İşte o Allahdır rabbınız her şeyi yaradan, başka tanrı yok ancak o, o halde nasıl çevirilirsiniz? 61 İşte Allahın âyetlerine cehudluk edenler öyle çeviriliyorlar 62 Allah o ki sizin için Arzı bir makarr yaptı, Semayı bir bina, ve size suret verdi, sonra da suretlerinizi güzellendirdi, hoş ni'metlerden sizi merzuk da buyurdu, işte o Allahdır rabbınız, ne yücedir o Allah, rabbül'âlemîn 63 Hayy ancak o, ondan başka tapılacak yok, onun için dîni halîs kılarak ona, hep ona yalvarın, hamd, Allâhın, o rabbül'âlemînin 64 De ki: bana rabbımdan beyyineler geldiği vakıt ben o sizin Allahdan başka yalvardıklarınıza ıbâdet etmekten kat'ıyyen nehyedildim de emrolundum ki müslim olayım o rabbül'âlemîne 65 O odur ki sizi bir topraktan yarattı, sonra bir nufteden, sonra bir alekadan, sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyor, sonra kuvvetiniz çağına iresiniz diye büyütüyor, sonra da ihtiyar olasınız diye, içinizden kimi de daha evvel vefat ettirilir, hem de müsemmâ bir ecele iresiniz diye, bir de gerek ki akıl edesiniz 66 O odur ki hem diriltir, hem öldürür, hasılı o bir emri istediği vakıt ona sâde "ol!" der oluverir 67

﴿٦٩﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِ اللّٰهِۜ اَنّٰى
يُصْرَفُونَۚ ﴿﴾

Sh:»4180

﴿٧٠﴾ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَٓا اَرْسَلْنَا بِه۪ رُسُلَنَاۗ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَۙ ﴿٧١﴾ اِذِ الْاَغْلَالُ ف۪ٓي اَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُۜ يُسْحَبُونَۙ

﴿۷۲﴾ فِى الْحَميمِ ثُمَّ فِى النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿۷۳﴾ ثُمَّ قيلَ
لَهُمْ اَيْنَ مَاكُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿۷٤﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالُوا ضَلُّوا
عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْـًٔا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ
الْكَافِرينَ ﴿۷۵﴾ ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿۷٦﴾ اُدْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ
خَالِدينَ فيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرينَ ﴿۷۷﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقٌّ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا
يُرْجَعُونَ ﴿۷۸﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا
عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَاْتِىَ
بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ فَاِذَا جَاءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِىَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ
هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿﴾

Sh:»4181

Meali Şerifi

Bakmaz mısın şimdi o Allahın âyetlerinde mücadeleye kalkanlara nereden döndürülüyorlar? 68 Kitaba ve Resullerimizi gönderdiğimiz şeylere yalan diyenler artık ileride bilecekler 69 O vakıt ki tomruklar boyunlarında ve zincirler sürüklenecekler 70 Hamîmde, sonra ateşte kaynatılacaklar 71 Sonra denecek onlara: nerede o şirk koştuklarınız? 72 Allahın berisinden? Diyecekler ki onlar bizden gaib oldular daha doğrusu biz bundan evvel bir şey'e ıbâdet eder değilmişiz, işte Allah kâfirleri böyle şaşkın eder 73 Bu şundan: çünkü yer yüzünde haksızlıkla seviniyordunuz ve çünkü güveniyordunuz 74 Girin Cehennemin kapılarına içlerinde muhalled kalmak üzere, bak ne çirkin mevkıi o kibirlenenlerin 75 Onun için sabret: Allahın va'di haktır: muhakkak olacaktır. Artık onlara ettiğimiz vaîdin ba'zısını sana göstersek de yâhud seni kendimize alsak da onlar mutlak döndürülüp bize getirilecekler 76 Celâlim hakkı için biz senin önünden nice Resuller göndermişiz, onlardan kimini sana ayıtmışız, kimini de ayıtmamışızdır, hiç bir Resul için Allahın izni olmaksızın bir âyet (bir mu'cize) getirmek olamaz, Allahın emri gelince de hak yerine getirilir ve işte husrana burada düştü mubtıller 77

﴿۷۹﴾ اَللّٰهُ الَّذى جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا
تَاْكُلُونَ ﴿۸۰﴾ وَلَكُمْ فيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فى
صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿﴾

Sh:»4182

﴿۸۱﴾ وَيُريكُمْ اٰيَاتِهِ فَاَىَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ ﴿۸۲﴾ اَفَلَمْ

يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِى الْاَرْضِ فَمَا
اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا جَاۤءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٨٤﴾ فَلَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا قَالُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ
وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٥﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيمَانُهُمْ
لَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِ وَخَسِرَ
هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah odur ki sizin için (en'amı) o yumuşak başlı hayvanları yarattı, onlardan binid edinesiniz diye, hem onlardan yersiniz 78 Size onlarda daha bir çok menfeatler var, hem onların üzerinde sînelerinizdeki bir hâcete iresiniz diye, hem onlar üzerinde hem gemiler üzerinde taşınırsınız 79 Ve size âyetlerini gösterir, şimdi Allahın âyetlerinin hangisini inkâr edersiniz? 80 Daha Yer yüzünde gezip de bir bakmazlar mı? Kendilerinden

Sh:»4183

evvelkilerin âkıbeti nasıl olmuş? Onlar kendilerinden hem daha çok hem kuvvetçe ve Arzda âsarca daha çetin idiler, öyle iken o kesbettikleri şeyler kendilerini kurtarmadı 81 Çünkü onlara Peygamberleri beyyinelerle geldikleri vakıt kendilerinde bulunan ılme güvendiler de o istihza ettikleri şey kendilerini kuşatıverdi 82 O vakıt hışmımızı gördüklerinde Allahın birliğine inandık ve ona şirk koştuğumuz şeylere küfrettik dediler 83 Dediler amma hışmımızı gördükleri vakıtki iymanları kendilerine faide verecek değildi 84

Allahın kullarında geçe gelen sünneti, ve işte husrâna bu noktada düştü kâfirler 85

79. ﴿اَللّٰهُ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا﴾ - Bu beyan ve imtinan bilhassa seyr-ü sefere teşvık için bir mukaddimedir ki aşağıda « اَفَلَمْ يَسِيرُوا » ıhtarı buna tefri' olunacaktır. 83.

﴿فَلَمَّا جَاۤءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ﴾ Resulleri kendilerine beyyinelerle geldikleri vakıt onlar ılim namına kendilerinde bulunana güvendiler - fenlerine felsefelerine güvenerek Peygamberlerin mu'cizelerini, haber verdikleri açık âyetleri tanımamak istediler ki bunlar her zaman vardır.

FUSSİLET

٤١ ﴿﴾ سُورَةُ فُصِّلَتْ

Fussilet sûresi Sûrei secde, Sûrei hâmimissecde, Sûrei mesabîh, ve sûrei Akvat dahi denilen bu Sûre de mekkîdir.

Âyetleri - Küfî rivayetinde elli dört, Mekkî ve Medenî elli üç, Basrî ve Şamî elli iki sayılmıştır.

Kelimeleri - Yedi yüz.

Harfleri - Üç bin üç yüz elli.

Fasılası - م ٠ ن ٠ د ٠ ر ٠ ز ٠ ب ٠ ص ٠ ط ٠ ظ ٠ ض harfleridir.

Bu Sûre, sûrei Mü'minin ahirinde « اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِى الْاَرْضِ الخ » hatimesiyle kâfirlere karşı yapılan tehdidin bir nevi' tafsıl ile bir te'yidi gibidir. Beyhekînin Şuabı iymanda Halil ibni Mürreden tahricine göre Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem « تبارك » ile « حم سجده » yi okumadan uyumazdı.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

﴿١﴾ حٰمٓ ﴿٢﴾ تَنْزٖيلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِۚ ﴿٣﴾ كِتَابٌ
فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَۙ ﴿٤﴾ بَشٖيرًا وَنَذٖيرًاۚ
فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فٖٓى اَكِنَّةٍ
مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ وَفٖٓى اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ
فَاعْمَلْ اِنَّنَا عَامِلُونَ ﴿﴾

Sh:»4185

﴿٦﴾ قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ
وَاحِدٌ فَاسْتَقٖيمُٓوا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُۜ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكٖينَۙ ﴿٧﴾
اَلَّذٖينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٨﴾ اِنَّ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

حم 1 O rahmânı rahîmden indirilme 2 Öz Arabca bir Kur'an olmak üzere âyetleri ayırd edilmiş bir kitab, bilecek bir kavm için 3 Hem müjdeci olarak hem kocundurucu onun için çokları başını çevirmiştir de onlar işitmezler 4 Ve şöyle demektedirler: kalblerimiz senin bizi çağırdığın şeyden örtüler içinde, kulaklarımızda da bir ağırlık var, ve seninle bizim aramızdan bir gerki çekilmiştir, haydi yap yapacağını, çünkü biz yapıyoruz 5 De ki: ben sırf sizin gibi bir beşerim ancak bana şöyle vahiy veriliyor: hepinizin tanrısı bir

tanrıdır, onun için hep ona doğrulun ve onun mağrifetini isteyin ve vay haline o müşriklerin 6 Ki zekâtı vermezler ve Âhırete onlar kâfirdirler 7 Şübhesiz iyman edip iyi iyi işler yapanlar onlar için minnetsiz bir ecir var 8

3. ﴾فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ﴿ Âyetleri tafsıl olunmuş - hem lâfzı i'tibariyle fasılaları ve sûrelerinin evvel ve âhirleri ayırd edilmiş hem de ma'nâsı i'tibariyle va'd ü vaîd, kısas u ahkâm ve sair aksama ayrılarak tefsıl ve tavzıh olunmuştur. Sûrei Hudun evvelinde « كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ » bak. 5. ﴾وَقَالُوا قُلُوبُنَا فٖى اَكِنَّةٍ﴿ - Bunu söyliyenler Ebu cehl ile maıyyetinde Kureyşten bir cemaat idi. Hazreti Ömerden merviydir ki

Sh:»4186

Kureyş Resulullaha doğru bakmışlardı, Resulullah onlara: sizi islâma gelip de Araba Efendilik etmekten meneden nedir? buyurdu, dediler ki ya Muhammed, biz senin söylediğini anlamıyoruz, işitmiyoruz, kalblerimizde gılîf var, Ebu cehil de tuttu kendisiyle Resulullahın arasına bir perde çekip ya Muhammed! dedi « قُلُوبُنَا فٖى اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ وَفٖٓى اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ » dedi fakat, ertesi gün onlardan yetmiş kişi Resulullaha gelip ya Muhammed! bize islâmı arz et dediler, arz edince islâma girdiler, Resulullah tebessüm edip: « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » dün benim da'vetime karşı kalblerinizde gılîf, kabuk olduğunu, kulaklarınızda ağırlık bulunduğunu söylüyordunuz, bu gün müsliman oldunuz buyurdu, ya Resulullah biz dün yalan söylemişiz, öyle olsa idi ebeden hidayet bulamazdık dediler.

﴾٩﴿ قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذٖى خَلَقَ الْاَرْضَ فٖى يَوْمَيْنِ
وَتَجْعَلُونَ لَهُٓ اَنْدَادًاۜ ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمٖينَۚ ﴾١٠﴿ وَجَعَلَ فٖيهَا
رَوَاسِىَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فٖيهَا وَقَدَّرَ فٖيهَٓا اَقْوَاتَهَا فٖٓى اَرْبَعَةِ
اَيَّامٍۜ سَوَٓاءً لِلسَّٓائِلٖينَ ﴾١١﴿ ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ وَهِىَ
دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًاۜ قَالَتَٓا اَتَيْنَا
طَٓائِعٖينَ ﴾١٢﴿ فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فٖى يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فٖى
كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَاۜ وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابٖيحَۗ وَحِفْظًاۜ ذٰلِكَ
تَقْدٖيرُ الْعَزٖيزِ الْعَلٖيمِ﴾﴿

Sh:»4187

﴿١٣﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ
وَثَمُودَۜ ﴿١٤﴾ اِذْ جَٓاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ
اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ قَالُوا لَوْ شَٓاءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَٓا
اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ ﴿١٥﴾ فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِى الْاَرْضِ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةًۜ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖى
خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةًۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٦﴾
فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رٖيحًا صَرْصَرًا فٖٓى اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذٖيقَهُمْ عَذَابَ
الْخِزْىِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ
لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٧﴾ وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى
الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَۚ
﴿١٨﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَۧ ﴿﴾

Sh:»4188

Meali Şerifi

De ki: siz gerçekten küfredip duracak mısınız o halika kî Arzı iki günde yarattı, bir de ona menendler koşuyorsunuz? o bütün âlemlerin rabbı 9 Hem ona üstünden ağır baskılar yaptı ve onda bereketler husule getirdi, ve onda azıklarını takdir buyurdu, araştıranlar için bir düzeye dört gün içinde 10 Sonra Semaya doğruldu da o bir dumanken ona ve Arza gelin, ikiniz de ister istemez, dedi: geldik istiye istiye dediler 11 Bu suretle onları iki günde yedi Sema olmak üzere yerine koydu, ve her Semada ona aid emrine vahiy verdi, ve Dünya Semayı kandillerle donattık ve hıfzettik, işte bu hep o azîz alîmin takdiridir 12 Bunun üzerine yine başlarını çevirirlerse o vakıt de ki: size Ad ve Semûd saıkası gibi bir saıka haber veriyorum 13 Onlara Allahdan başkasına tapmayın diye Resuller önlerinden ve arkalarından geldiği vakıt, "rabbımız: dilese idi Melâike gönderirdi, onun için biz sizin gönderildiğiniz şeylere inanmayız" dediler 14 Sonra Âd, Arzda bigayri hakk kibirlenmek istediler ve bizden daha kuvvetli kim var? dediler, ya kendilerini yaratmış olan Allahın onlardan daha kuvvetli olduğunu bir düşünmediler de mi? Fakat âyetlerimizi inkâr ediyorlardı 15 Biz de kendilerine Dünya hayatta zillet azâbını tattırmak için nuhusetli günlerde üzerlerine bir sarar rüzgârı salıverdik ve elbette Âhıret azâbı daha zilletlidir, hem de onlar kurtarılamıyacaklardır 16 Semûde gelince; biz onlara yolu gösterdik de onlar hidayete karşı körlüğü sevmek istediler, derken ve kendilerini kesibleri sebebiyle o hor azâb saıkası alıverdi 17 İyman edip de korunur olanları ise kurtardık 18

9. ﴿خَلَقَ الْاَرْضَ فٖى يَوْمَيْنِ﴾ - Bu « فٖى يَوْمَيْنِ » kaydinde iki ihtimal vardır: birisi « خَلَقَ » ye müteallık mef'ulü fih olmak, ikincisi zarfı müstekarr olarak Arzdan hali mukaddere olmaktır. Evvelkisine göre ma'nâ: Arzı iki günde halk etti demek olur. Arz halk olunurken henüz ma'lûmumuz olan gün bulunmıyacağından yevm, mutlak vakıt ma'nâsına

ya'ni iki nevbette demek olur ki Allahü a'lem birisi «

اَوَ لَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا

فَفَتَقْنَاهُمَاۜ » mantukunca Arzın Semadan fetk olunduğu gün, birisi de «

وَهُوَ الَّذِى مَدَّ الْاَرْضَ » buyurulduğu üzere, Arzın medd olunduğu, ya'ni kışrı Arzın kaymak halinde döşenmeğe başladığı gündür. İkincisine göre de ma'nâ: Arzı iki günde olmak üzere halk buyurdu demek olur. Bu surette Arzın kaç günde yaratıldığı söylenmiş olmıyarak yaratıldıktan sonra iki gün içinde bulunması hali anlatılmış olur ki bu da bir seneyi ikiye bölen iki gün dönümü nevbetidir. Çünkü Arz bu iki vakıt içinde deveran etmek üzere yaratılmıştır. 10.

﴾وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِىَ مِنْ فَوْقِهَا﴿ hem onda üstünden baskılar yaptı - dağlar, kışrı Arzı tabanına çiviler gibi kazıklar, bu « و او » istînafiyyedir, « خَلَقَ » ye atıf değildir, çünkü fasıl vardır.

﴾وَبَارَكَ فِيهَا﴿ ve onda bereketler husule getirdi - Arzda hayr-ü hayata salih şeyler, sular, ma'denler, nüşû ü nemâ kuvvetleriyle nebatat ve hayvanat gibi feyz-u bereket menabiı yetiştirdi

﴾وَقَدَّرَ فِيهَآ اَقْوَاتَهَا﴿ ve onda azıklarını da takdir buyurdu - ya'ni nebatat ve hayvanatın yaşamak için muhtac oldukları yağmur ve sair hasılatı da mıkdar ve kemmiyyetleriyle ta'yin buyurup Arzda biçimine koydu ﴾فٖى اَرْبَعَةِ اَيَّامٍۜ﴿ dört gün içinde - ya'ni bütün bunları dört gün içinde yaptı.

Yahud dört gün içinde olarak yaptı. Evvelki iki de içinde dahil olmak üzere dört, ki bunda da gösterdiğimiz vechile öbirleri gibi iki ma'nâ vardır. Birisi, meadinin ve dağların halkı nevbeti, biri de nebatat ve hayvanatın halkı nevbeti ki iki evvelki ile dört olur. Birisi de « فيها » dan hal olmasıdır ki fusuli erbaayı göstermiş olur, bu surette evvelki iki gün burada dahil olmuş bulunur. Fehmi âcizâneme göre burada bu ma'nâ

obirinden daha zâhir ve nazmın siyakına daha mülâyimdir. Çünkü Arzın berekât ve akvaâtı her sene bu dört mevsim içinde yetişir, kemmiyyet ve mıkdarıyle biçimini bunlar içinde alır, bu haysiyyetle (فٖى) nin « بَارَكَ » ve « قدر » fiillerine teallûku dahi ayni ma'nâyı ifâde edebilir ve bu ma'nâca şu kayid de vâzıh olur ﴾سَوَآءً لِلسَّآئِلِينَ﴿ bütün araştıranlar için müsavî olmak üzere - dört gün, zira her yerde rızk istiyenlerin hepsinin rızkı bu dört mevsim içinde yetişir, rızıklar müsavî olmazsa da günler müsavîdir.

Dört mevsim hepsi için dörttür. Burada « سواء » « لِلسائلين » ye müteallık olmamak ve mes'eleyi soranlar ma'nâsına olmak da melhuzdur.

Bu dört günü evvelki ikiye zamm ile mecmuunu altı olmak üzere tefsiri muvafık görmüyorlar, zira bu surette Semanın zikr olunacak iki güniyle günlerin mecmuu sekize bâliğ olur. Halbuki bir çok âyetlerde « خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فى سِتَّةِ اَيَّامٍ » buyurulmuş olmakla bu günler o altı günün beyanı olduğuna göre onu tecavüz etmemek lâzım gelir. Bu ciheti sûrei «A'raf» ta « اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فى ستَّة اَيَّام ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » âyetine bak.

11. ﴿ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاۤءِ﴾ Sonra Semaya doğru doğruldu - ya'ni ınâyeti ilâhiyyesini dosdoğru Semaya tevcih buyurdu. « اسْتَوٰى » kelimesi « اِلَى » ile sılalandığı zaman istikamet almak, dosdoğru teveccüh etmek ma'nâsınadır ki Allah tealâ hakkında doğrudan doğru irâde ile tefsir olunur. Ya'ni ınayeti ilâhiyyesini doğrudan Semaya doğru tevcih buyurdu ﴿وَهِىَ دُخَانٌ﴾ o bir duman halinde idi ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ﴾ irâde buyurdu da ona ve Arza dedi ki ﴿ائْتِيَا طَوْعًا اَوْكَرْهًا﴾ ikiniz de ister istemez gelin - ikiniz bir müttefikan emrime münkad olun, tabiatlerinize gerek muvafık olsun, gerek olmasın, yâhud ikiniz de, vücude gelin, tevekkün edin

Sh:»4191

﴿قَالَتَا اَتَيْنَا طَآئِعِينَ﴾ dediler ki ikimiz de isteyerek geldik - buradaki « ثُمَّ » yi Razî ve Kazıy beyzavî gibi müfessirînin bir kısmı zamanî değil, rutbî terahı ile anlamışlar, ya'ni Semânın yaradılışı Arzın yaradılışından evvel olup yalnız burada Arzın halkını beyandan sonra beyan edilmiştir. Bu surette « ائْتِيَا » demek vücude gelin ma'nâsına tekvinden ıbarettir. Dühan da ilk maddenin yaradıldığı haldir. İbtida maddei ulâ yaradılmış ve onda henüz bir zıya olmadığı, zulmanî bir halde bulunduğu ve yâhud madde tabiati esas i'tibariyle zulmanî bulunduğu için duhan ta'bir edilmiştir. Bu güzel bir ma'nâdır. Lâkin « وَهِىَ دُخَانٌ » cümlesinin haliyye olarak « استوا » ya ıktiranı ve « ائْتِيَا » emrine tekaddümü

ıktiza edeceğine göre maddenin kıdemini iyham etmek gibi bir şâibe vardır. Buna mukabil ekser müfessirîn ise « ثُمَّ » niu terahîsi zamanî olduğuna kail olmuşlar ve arzın ilk halkı Semâdan evvel olup ancak « وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَاۜ » mantukunca dahvi, ya'ni döşenmesi sonra olduğunu söylemişlerdir. Bu âciz de bunu Cumhurun uslûbu üzere anlamayı tercih ediyorum. Şu kadar ki Semâdan murad « وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً » de olduğu gibi Arzın yukarısı, ya'ni hava tarafı demek olduğuna zâhib oluyorum, bu surette « ثُمَّ اسْتَوٰٓى » yukarıdaki « خَلَقَ الْاَرْضَ » ya ma'tuf olarak şöyle demek olur: Arzı, ilk halk sonra doğrudan doğru yukarısını yaratmayı irâde buyurdu bir duman olarak, demek ki Arz ilk yaradılışında ibtida Semâdan ayrıldığı sıra ateş halinde idi, sonra bu ateşten anın yukarısına doğru Seması olarak duman halinde gazlar püskürüyordu

﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ﴾ bu halde o duman halindeki Semaya ve Arza « ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًاۜ » ikiniz bir tav'an ve kerhen gelin - tabiatinize uygun gelse de gelmese de ikiniz birlikte birbirinize uyarak bir nizam üzere hareket edin dedi. Bütün Semâ içinde Arzın ve hevasının birlikte hareket etmesini emreyledi « قَالَتَٓا اَتَيْنَا طَٓائِعِينَ » ikimiz de tav'ımızla geldik dediler. Ba'zıları bu

Sh:»4192

emri ve tav'î şuurî ma'nâda anlamak istemişlerse de mutlak tevâfuk ve inkıyad ma'nâsına olmak daha mütebadirdir. Ya'ni verilen emirde icra edilen te'sirde her biri tabiatindekinin hılâfına bir fiıl ve harekete dahi sevk edilseler onlar onun kabulünü bir tabiat edinmişlerdir. Onun için hareket ve sükûn gibi muhtelif tabiatte te'sirleri tabiî gibi kabul ederler. Emri ilâhîye karşı hiç bir muhalefetleri vakı olmaz. Onun için atalet kanunu denilen bu mutaveat ve kabiliyyet ile bütün ecramı Semaviyye ve ecsamı Arzıyyenin hâdisatı tabiî imiş gibi iyzah olunabilir. Burada eserden olmak üzere şöyle bir « قيل » de naklederler: denilmiş ki Semavat ve Arz halkolunmadan Arş su üzerinde idi, sudaki suhunetten bir kaymak ve bir duman çıktı, kaymak suyun yüzünde kaldı, ondan kuraklığı halketti ve ondan Arzı ıhdas eyledi, duman da yukarı yükseldi, ondan da Semayı yarattı اهـ. Fahri Razî der ki: bu kıssa Kur'anda yoktur, Yehûdun Tevrat dediği kitabın evvelinde vardır. Bir delil delâlet ederse kabul olunabilir, Zemahşerî garib bir fıkra daha nakleder de kuraktan bir arz yaptı sonra da onu ayırdı iki arz yaptı der. Ayrılan bu iki Arz nedir? Ya Arzdan Kamerin ayrılması olacak, yahud da Amerikanın ayrılması olacaktır.

Şimdi asıl Semavâta geçilerek buyuruluyor ki 12.

﴿فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِى يَوْمَيْنِ﴾ hasılı onları iki günde sağlam yedi Semaya tamamladı - bu iki günün birisi, Arzın da halkından evveli ilk maddenin halkı, birisi de ecramın teşekkülü günleridir ki Sûrei «A'raf» ta beyan olunduğu üzere altı günden ikisini teşkil eder. Yâhud birisi Arzın halkından evveli, birisi de Arzın halkından sonrasıdır. Çünkü Kamer, Zühre, Utarid gibi ba'zı ecramın halkı Arzdan sonradır. Buna göre « فَقَضٰيهُنَّ » deki « فا » nın ta'kıb ma'nâsı da mahfuz kalmış olur. Sûrei «Bakare» de « فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍۜ » bak. Fikri âcizâneme göre bu iki gün Semavâtten hali mukaddere olmak

Sh:»4193

üzere biri Dünya biri Âhıret olmak da muhtemildir. Bunları böyle ıhkâm ve itmam buyurdu ﴿وَاَوْحٰى ف۪ي كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَاۜ﴾ her Semâda ona aid emri de vahiy buyurdu - her Semanın Meleklerine orada cereyan edecek şüunun emrini de telkın buyurdu ki bu da itmam cümlesindendir. Bütün bunların bu yolda zuhur ve itmamından Sâni' tealânın kudreti âyâtı tecelli ettiği için bu noktada gıyabdan tekellüme iltifat ile buyuruluyor ki ﴿وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَاب۪يحَۗ﴾ ve Dünya Semayı mısbahlar, ya'ni parlak kandillerle donattık süsledik « بِز۪ينَةِ الْكَوَاكِبِۙ » ﴿وَحِفْظاًۜ﴾ hem de mahfuz kıldık - Şeytanlar yanaşamazlar ﴿ذٰلِكَ تَقْد۪يرُ الْعَز۪يزِ الْعَل۪يمِ﴾ işte o, o azîz, alîmin takdiridir. - Siz ona hep küfür mü edip duracaksınız? De 13. ﴿فَاِنْ اَعْرَضُوا﴾ yine ı'raz ederler, aldırmazlarsa ﴿فَقُلْ﴾ o vakıt dedi ki: ﴿اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً﴾ size bir saıka tehlükesi haber veriyorum - ya'ni yıldırım gibi bir çarpış ta helâk edecek şiddetli bir azab ﴿مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَۜ﴾ Delâilünnübüvvede Beyhekî ve İbni asakir cabir ibni Abdullahdan rivayet ederler, demiştir ki: Ebû Cehl ile Kureyşin ileri gelenlerinden bir cemaat şöyle dediler: Muhammedin işi bizi şübheye düşürdü, sihir ve kehanet ve şı're âlim bir adam arasanız onunla konuşsa da bize onun işini bir anlatsa dediler. Bunun üzerine Utbe ibni Rebîa: ben vallahi şı'ri, kehaneti, sihri dinlemişim, ona dair bir ılm edinmişimdir, eğer öyle ise Muhammed bana gizli kalmaz dedi ve vardı da ya Muhammed, sen mi daha hayırlısın Haşım mı, sen mi hayırlısın Abdülmuttalib mi? dedi, Resulullah cevab vermedi, ya sen bizim ilâhlarımıza kadh ediyor ve atalarımızı tadlil eyliyorsun,

Sh:»4194

eğer reislik senin olsun istiyorsan, bayraklarımızı sana dikelim ve eğer mal istiyorsan sana mallarımızdan seni ve arkandakileri müstağni edecek mal toplıyalım ve eğer kadın ihtiyacın varsa Kureyş kızlarından beğeneceğin on tanesini sana tezvic edelim? dedi, Resulullah susuyor söylemiyordu, vaktâ ki Utbe sözünü bitirdi, aleyhıssalâtü vesselâm « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ » deyip « حٰمٓ تَنْز۪يلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۚ كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰناً عَرَبِياًّ » diye okudu « فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَۜ » a

gelince Utbe hemen aleyhissalâtü vesselâmın femi seadetine tuttu, rahime yemin vererek vaz geçmesini reca etti ve kalkıp evine gitti Kureyşe çıkmadı, bir kaç günler görünmeyince Ebû Cehil ey ma'şeri Kureyş dedi: Utbe neye görünmiyor, zannederim Muhammede saptı, galiba onun yemeği hoşuna gitti, bu mutlak ıhtiyacından olmalı, kalkın gidelim bakalım dedi, vardılar, Ebû Cehil, ya Utbe! dedi: sen Muhammede saptın, o galiba hoşuna gitti, bir ihtiyacın varsa seni Muhammede muhtac etmiyecek mal toplıyabiliriz, bunun üzerine Utbe kızdı ve bundan sonra Muhammede ebeden bir şey söylemiyeceğine billâhi diye yemin etti de dedi ki bilirsiniz, ben Kureyşin malca en zenginiyim ve lâkin ben ona vardım diye kıssayı anlattı, bana dedi: bir şey ile cevab verdi ki: vallahi o sihir değil, şiır de değil, kehanet de değildir, okudu: «

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ حٰمٓ تَنْز۪يلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۚ
كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا ـ حَتّٰى ـ اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً
مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَۜ » e gelince ben ağzını tuttum ve rahime yemin verdim, bunun üzerine kesdi, vallahi bilirsiniz ki Muhammed bir şey söylediği zaman yalan çıkmaz, onun için başınıza bir azab inmesinden korktum. 14. ﴿مِنْ بَيْنِ اَيْد۪يهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾ önlerinden ve arkalarından - ya'ni her taraflarından geldiler ve her cihetten her vechile çalıştılar uğraştılar, yâhud ilerisini gerisini, geçmişi geleceği anlattılar, inzar ettiler 16. ﴿ر۪يحًا صَرْصَرًا﴾ sarsar rüzgârı - soğuğunun şiddetinden yakıp kavuran, yahud

Sh:»4195

gürültüsü çok olan fırtına ﴿ف۪ٓى اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ﴾ nühusetli, uğursuz günlerde - Müneccimler buradan ba'zı günlerin sa'd ve nehs olduğuna istidlâl eylemişlerdir. Lâkin Mütekellimîn demişlerdir ki günlerin sa'd ve nash ile ittisafı zatî değil, izafîdir. Ya'ni gün bir adama nazaran nasıh, diğer bir adama nazaran sa'd olabilir. Elem gören bir adam için meş'um, nı'met gören bir adam için uğur olur. Denilir ki bu günler Şubatın âhirinden berdül'acüz denilen günleri idi Şevvalin âhirinde Çarşambadan Çarşambaya olduğu da mervîydir.

﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَٓاءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ
﴿٢٠﴾ حَتّٰٓى اِذَا مَا جَٓاؤُهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ
وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢١﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ
شَهِدْتُمْ عَلَيْنَاۜ قَالُٓوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذ۪ٓى اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ

خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ
يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَٓا اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ
اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَث۪يرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾ وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ
الَّذ۪ى ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰيكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ﴿﴾

Sh:»4196

﴿٢٤﴾ فَاِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْۚ وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ
مِنَ الْمُعْتَب۪ينَ ﴿٢٥﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَٓاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ
اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ ف۪ٓى اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ
قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِۚ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِر۪ينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Allah düşmanlarının toplanıp ateşe sevkolunacakları gün ise onlar baştan âhire hep tevkıf olunurlar 19

Hattâ ona vardıklarında aleyhlerine kulakları ve gözleri ve derileri şehadet eder: neler yapıyor idiseler 20

Derilerine niçin aleyhimizde şahidlik ettiniz? derler, bizi, derler: her şey'i söyleten Allah söyletti, sizi de ilk def'a o yarattı yine ona götürülüyorsunuz 21 Evvel kulaklarınız ve gözleriniz ve derileriniz aleyhinize şahadet eder diye sakınmaz idiniz ve lâkin zannetmiş idiniz ki Allah yaptıklarınızdan bir çoğunu bilmez 22 İşte rabbınıza beslediğiniz o zannınız sizi helâke sürükledi de husrana düşenlerden oldunuz 23 Artık sabredebilirlerse ateş kendilerine bir ikametgâhtır, yok eğer hoşnudluğa dönmek isterlerse hoşnud edileceklerden değildirler 24 Hem onlara bir takım yanaşıklar saldırmışızdır da onlar, onlara önlerindekini ve arkalarındakini ziynetleyivermişlerdir, Cin ve İnsten önlerinden geçen ümmetler içinde onların aleyhine de söz hakk olmuştur, çünkü hep kendilerine yazık etmişlerdir 25

20. ﴿شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ﴾ kulak ve gözleri ve derileri aleyhlerine şehadet ederler - kendilerinin hiss-ü

Sh:»4197

idrâk ve tehaffuz âlât ve vasıtası olan, cihaz ve a'zaları şâhidlik ederler ki inkılâbâtın en feci' safhalarından biridir. Kadıy Beyzavî şöyle diyor: Allahın onları intakı ile yâhud üzerlerinde kesiblerine dalâlet edecek bir takım eserler, izler ızhar etmesiyle ki bu surette lisanı hal ile söylemiş olurlar اهـ. Lâkin biraz sonra « اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذ۪ٓى اَنْطَقَ كُلَّ شَىْءٍ » diye tasrıh edilecektir. Hadîste vârid olmuştur ki insanda ilk söyliyen fahzi yüsrâ: sol oyluktur, sonra cevarıh söyler, bunun üzerine kahrolası der: ben seni müdefea ediyorum اهـ.

23. ﴿وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذ۪ى ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰيكُمْ﴾ ve işte bu sizin rabbınıza zannettiğiniz zannınızdır ki sizi helâk etti - bu zann Allah hakkında yanlış olan sui zandır ki mühliktir. Demişlerdir ki « اَلظَّنُّ ظَنَّانِ ظَنٌّ مُنْجٍ وَظَنٌّ مُرْدٍ » zann ikidir biri münci biri mühliktir. « اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْد۪ى ب۪ى » hadîsi kudsîsinin ma'nâsını yanlış telakkı etmemelidir.

Haseni Basrî Hazretleri bu âyeti okumuş da demiştir ki: nâsın ameli rablarına olan zanlarına göredir, Mü'min Allaha güzel zanda bulunur, güzel amel yapar, kâfir ve münafık da kötü zanda bulunur kötü amel yaparlar. 24. ﴿فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَب۪ينَ﴾ artık onlar arzularına irdirilecek, döndürülecek değildirler. - Bir hadîsi nebevîde « لَيْسَ بَعْدَ الْمَوْتِ مُسْتَعْتَبٌ » buyurulmuştur. Öldükten sonra geri çevrilecek yoktur. 25. ﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ﴾ ve onlara bir takım karînler takdir eyledik sardırdık - Şeytanlardan kendilerine karîn olup yanaşan bir takım arkadaşlar ki kabuğunun yumurtayı sarması gibi onları sarmışlar, başlarına dolanmışlardır. Çünkü « وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَر۪ينٌ » dir. ﴿وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ﴾ ve üzerlerine o söz hakk oldu - o söz kelimei azâb, ya'ni hak tealânın İblise şu kavli « فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ اَقُولُ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَع۪ينَ »

Sh:»4198

﴿٢٦﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا ف۪يهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٧﴾ فَلَنُذ۪يقَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَد۪يدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَاَ الَّذ۪ى كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ ذٰلِكَ جَزَاءُ اَعْدَاءِ اللّٰهِ النَّارُ لَهُمْ ف۪يهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا رَبَّنَا اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ

الْاَسْفَلِينَ ﴿٣٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا
تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ
الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣١﴾ نَحْنُ اَوْلِيَآؤُكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَفِى الْاٰخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِى اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا
مَاتَدَّعُونَ ﴿٣٢﴾ نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٣﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ
قَوْلًا مِمَّنْ دَعَآ اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ اِنَّنِى مِنَ
الْمُسْلِمِينَ ﴿﴾

Sh:»4199

Meali Şerifi

Bir de dedi ki o küfredenler: şu Kur'anı dinlemeyin ve ona yaygara yapın, belki bastırırsınız 26 İşte biz de onun için o küfredenlere şiddetli bir azâb tattıracağız ve kendilerine yaptıkları âmellerin en kötüsünün cezasını vereceğiz 27 O işte cezâsı Allah düşmanlarının, o ateş, onlara ondadır ancak دارخلد ebediyyet evi, âyetlerimize yaptıkları cehudluğun cezası 28 Ve muhakkak diyecek ki o küfredenler: ey râbbımız! Göster bize Cinn-ü insten bizleri ıdlâl edenlerin ikisine de, ki onları ayaklarımızın altına alalım en aşağılıklardan olsunlar 29 Haberiniz olsun ki "rabbımız Allah" deyipde sonra doğru gidenler yok mu onların üzerlerine şöyle Melekler iner: korkmayın, mahzun olmayın va'dolunup durduğunuz Cennet ile neş'eyâb olun 30 Bizler sizin hem Dünya hayatta hem Âhırette dostlarınızız ve size orada nefislerinizin hoşlanacağı var, hem size orada ne isterseniz var 31 Konuklu olarak, mağrifet-ü rahmetine nihâyet olmıyan bir gafuri rahimden 32

26.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَاتَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ﴾ Bir de dedi ki o küfredenler: şu Kur'anı dinlemeyin ve onun hakkında lâğiv yapın - rivayet olunduğuna göre Resulullah Mekkede iken yüksek sesle dinliyen insanları koğar dağıtırlar, dinlemeyin şu Kur'anı ve lâğiv, ya'ni asılsız, yaygara, gürültü yapın derler ve ıslık çalar, gürültü ederlerdi.

Cenabı Allah kâfirlere olan vaîd ve inzardan sonra mü'minlere va'd-ü tebşir ile buyuruyor ki:

30. ﴿اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ Onlar ki rabbımız Allahdır dediler sonra istikamet ettiler, doğru gittiler - ya'ni Allahın vahdâniyyet ve rübubiyyetini tasdık ve ıkrar edip şirke rücu' etmeksizin o ıkrarda sâbit olarak muktezâsınca gittiler. Tefsiri Keşşafta der ki: « ثم » istikametin

Sh:»4200

mertebe ıkrardan terahısi ve onun üzerine fadlı hasebiyledir. Çünkü bütün şan, istikamettedir. «

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا »

kavli kerîmi de bunun bir nazîridir. Ma'nâ: sonra o ıkrar ve muktezası üzerinde sebat ettiler demektir اهـ. Hazreti Ebi bekirden bir rivayette: kavilde müstekım oldukları gibi fiılde de müstekım oldular. Diğer bir rivayette de yine Ebû bekrisıddık radıyallahü anh bunu tilâvet edip ne dersiniz? dedi «günah işlemediler» dediler, pek zoruna hamlettiniz «ıbâdeti evsane dönmediler» dedi. Hazreti Ömer radıyallahü anh de bir hutbesinde bu âyeti tefsir edip demiştir ki «Allaha itaatte istikamet yaptılar, tilkiler gibi hîylekârlığa sapmadılar». Hazreti Osman radıyallahü anhten: amelde ıhlâs yaptılar, Hazreti Ali kerremallahü vechehuden: feraizı edâ ettiler, Süfyani sevrî Hazretlerinden: dediklerine muvafık amel ettiler, Rebî' ibni Enesten: Allahın mâsivâsından ı'raz eylediler, Süfyan ibni Abdillâhissekafî radıyallahü anh Hazretleri de demiştir ki: ya Resulâllah! bana tutunacağım bir emir haber ver dedim, Resulullah buyurdu ki « قُلْ رَبِّىَ اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقِمْ » rabbım Allah de, sonra da müstekım ol», bunun üzerine «benim hakkımda en korkacağın nedir?» dedim, Resuli ekrem sallalahü aleyhi vesellem buyurdu ki: kendi dilini tutup «işte bu» buyurdu. ﴿تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ﴾ üzerlerine peyderpey Allahın elçileri Melekler iner - kâfirlere Şeytanlar karin olduğu gibi bunlara da Melekler iner. Mücahid ve Süddî demişler: ındel'mevt, Mukatil demiş: ındel'ba's, ba'zıları da: hem mevt, hem kabir, hem ba's sırası demişler, maamafih âyet, mutlaktır. Dünyada hayatın her lâhzasına da sadıktır, « تَتَنَزَّلُ » hem muzari' olmakla istimrar, hem tefe'ulden olmakla tekellüf ve tevâli ifâde eder, bahusus hem Dünya ve hem Âhıret tansıs de olunacak, ya'ni dembedem iner iner dururlar. ﴿اَنْ﴾ Şöyle diye ki ﴿لَا تَخَافُوا﴾ korkmayın - istikbalden

Sh:»4201

endişe etmeyin ﴿وَلَا تَحْزَنُوا﴾ mahzun da olmayın - ya'ni geçmişe de merak etmeyin. Çünkü « اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » dur. ﴿وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ va'dolunup durduğunuz Cennet ile müjdelenin, neş'elenin 31. ﴿نَحْنُ اَوْلِيَاؤُكُمْ﴾ biz sizin evliyanız dostlarınızız ﴿فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ﴾ hem Dünya hem Âhırette - bu kayid gösterir ki Meleklerin inişi hem Dünya hem Âhırete şamildir. Ancak ba'zıları bunun doğrudan doğru kelâmı ilâhî olduğuna kail olmuşlardır ki « اَللّٰهُ وَلِىُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا » kabîlinden veliyyül'emir, veliyyünni'met, hâmî ve hafîz demek olur. Lâkin zâhir olan Melâikenin kelâmından olmasıdır. Cennet ile sevinecek ne var derseniz! ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِى اَنْفُسُكُمْ﴾ orada size canlarınız ne arzu ederse var ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَاتَدَّعُونَ﴾ hem orada size ne isterseniz var, ya'ni her neyi gelsin derseniz hemen gelir 32. ﴿نُزُلًا﴾ bir nüzül, ya'ni konukluk ikramiyye olarak

﴿مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ﴾ bir gafûr rahîmden - saadet mertebeleri tam ve fevkattam olmak üzere ikidir. Tam saadet, zatında kâmil olacak sıfatı fadıla iktisab etmektir. Bu dereceyi geçip de nâkısları kemale irdirmek için çalışmak da fevkattamdır. Birinciye işaret olmak üzere « اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا » buyurulduğu gibi ikinciyi anlatmak üzere de buyuruluyor ki:

﴿٣٣﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَٓا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا
وَقَالَ اِنَّنى مِنَ الْمُسْلِمينَ﴿﴾

Sh:»4202

﴿٣٤﴾ وَلَا تَسْتَوِى الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتى هِىَ
اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِىٌّ حَميمٌ ﴿٣٥﴾
وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الَّذينَ صَبَرُواۚ وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظيمٍ
﴿٣٦﴾ وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ
السَّميعُ الْعَليمُ ﴿٣٧﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ لَاتَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذى
خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴿سجده﴾ ﴿٣٨﴾ فَاِنِ اسْتَكْبَرُوا
فَالَّذينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَايَسْـَٔمُونَ
﴿٣٩﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا
عَلَيْهَا الْمَٓاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ اِنَّ الَّذٓى اَحْيَاهَا لَمُحْيِى الْمَوْتٰى
اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَديرٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّ الَّذينَ يُلْحِدُونَ فٓى اٰيَاتِنَا
لَايَخْفَوْنَ عَلَيْنَا اَفَمَنْ يُلْقٰى فِى النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَنْ يَاْتٓى اٰمِنًا
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِعْمَلُوا مَاشِئْتُمْ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصيرٌ﴿﴾

Sh:»4203

﴿٤١﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَٓاءَهُمْ وَاِنَّهُ لَكِتَابٌ
عَزٖيزٌ ﴿٤٢﴾ لَا يَأْتٖيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهٖ تَنْزٖيلٌ
مِنْ حَكٖيمٍ حَمٖيدٍ ﴿٤٣﴾ مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قٖيلَ لِلرُّسُلِ
مِنْ قَبْلِكَ اِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٤٤﴾ وَلَوْ
جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ ءَاَعْجَمِيٌّ
وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَٓاءٌ وَالَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ فٖٓي
اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعٖيدٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Ben şübhesiz müslimanlardanım deyip salâh ile çalışarak Allaha da'vet eden kimseden daha güzel sözlü de kim olabilir? 33 Hem hasene de müsavi olmaz seyyie de, seyyieyi en güzel olan hasene ile def'et o vakıt bakarsın ki seninle arasında bir adâvet bulunan kimse yakılgan bir hısım gibi olmuştur 34 O rütbeye ise ancak sabredenler kavuşturulur ve o rütbeye ancak büyük bir hazz sahibi olan kavuşturulur 35 Şayed seni Şeytandan bir dürtüş dürtecek olursa hemen Allaha sığın (istiaze et) çünkü odur ancak işiden bilen 36 Ve onun âyetlerindendir leyl-ü nehar, şems-ü kamer; şems-ü kamere secde etmeyin de onları yaradan Allaha secde edin, gerçek ona

Sh:»4204

ıbadet edeceksiniz 37 Buna karşı kibretmek olsun ki rabbının huzurundakiler gece ve gündüz ona tesbih ederler, hem onlar usanmazlar 38 Ve onun âyetlerindendir ki sen Arzı görürsün boynu bükük huşu' halinde, derken üzerine suyu indiriverdikmi ihtizaz eder ve kabarır, şübhe yok ki ona o hayatı veren elbette ölüleri dirilticidir, hakikat o her şey'e kadirdir 39 Âyetlerimizde ilhada sapan sapgınlar elbette bize gizli kalmazlar o halde ateşe atılanmı hayırlıdır yoksa Kıyamet günü emniyyet içinde gelecek olan mı? Düşünün de istediğinizi yapın, çünkü o her ne yaparsanız görür 40 Onlar: o zikir kendilerine geldiği vakıt ona körlük eden mülhidler, halbuki o misli bulunmaz azîz bir kitab 41 Ona ne önünden ne ardından bâtıl yaklaşamaz, bütün kâinatın öğdüğü hamîd bir hakîmden indirilme bir tenzil 42 Sana senden evvelki Resullere denilenden başka bir şey denilmiyor ve şübhe yok ki rabbın hem bir mağrifet sahibidir hem de elîm bir ıkab 43 Ve eğer biz onu a'cemî bir Kur'an yapa idik diyecekler idiki: âyetleri tafsıyl edilseydi ya! Araba Acemcemi? de ki: o, iyman edenler için hidayet ve şifadır, iyman etmiyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık vardır ve o onlara karşı körlüktür, onlara uzak bir mekândan haykırılır 44

33. ﴿وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ﴾ ve kimdir o kimseden daha güzel sözlü ki - ya'ni kavli ve mezhebi o kimseden daha güzel hiç bir kimse olamaz ki

﴿دَعَٓا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ اِنَّنٖي مِنَ الْمُسْلِمٖينَ﴾ ben

şübhesiz müslimîndenim deyip, ya'ni ıhlâs ile Allaha yüz tutup islâm mezhebini seve seve iltizam edip hayır ve salâha çalışarak Allaha da'vet etmektedir - Sûrenin başında geçtiği üzere «

قُلُوبُنَا فٖٓي اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ» diyen kâfirlerin sözlerine karşı ne güzel bir

cevabtır. Allaha da'vet Enbiyanın ve veresei enbiya olan irmişlerin meslekidir «

قُلْ هٰذِهٖ سَبيلٖٓى اَدْعُوٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنٖى»

buyurulduğu üzere bu âyet de başta Peygamber olmak üzere onun izince giden

Sh:»4205

ve basıret ile Allaha da'vet eden erenlerin hepsine şamildir. Bu haysiyyetledir ki İbni Abbastan bir rivayette: bunun Resulullah hakkında, bir rivayette de ashabı hakkında nâzil olduğu nakledilmiş, Hazreti Aişeden de müezzinler hakkında nâzil olduğu rivayet olunmuştur. Maamafih sebebi nüzul hass olsa bile bu vasıflarla muttasıf olan ya'ni islâma mu'tekıd hâlîs muvahhid ve hayra, salâh âmili olarak Allaha da'vet eden her dâıy bu mefhumda dahil olduğunda şübhe yoktur. Sûre, mekkî olmak ezan ise Medîne de meşru' kılınmış bulunmak hasebiyle müezzinler hakkında nüzulu rivayetini hukmün onlara da şümulu ma'nâsına anlamak ıktiza eder, Ezanın da en güzel sözlerden olduğu söz götürmez. Demek olur ki Allaha da'vet yalnız iymana da'vet etmek değildir, mü'minleri amele da'vet de bu ma'nâda dahildir. Binaenaleyh Allaha da'vet tevhid ve taatine da'vet demektir ki bunun meali de lilakullaha da'vete raci' olur. Hulâsa Allaha da'vet en güzel sözdür, ancak böyle olması iki şart ile meşruttur: birisi, o da'vet yalnız kuru bir lâftan ıbaret kalmamalı, hali kaline muhalif olmamalı, ameli salihe ıktiran etmelidir. Ya'ni evvelâ kendini düzeltmeli kendisi ilâhî ahlâk ile mütehallık olup başkalarını da'vete lâyık ve sözüne kendi fı'li şâhid olacak vechile çalışarak güzel iş yaparak da'vet etmeli ki basîret üzere bulunmak ve iycabında seyfe sarılmak bu ameli salih cümlesindendir, birisi de islâmdır, dâıy müslimînden olmalı, da'vetine hiç şirk karıştırmıyarak «rabbımız Allah deyip sonra istikametle giden» hâlîs müslimanlardan bulunmalıdır. İslâm olmayınca amelde tam salâh bulunmaz ve Allaha da'vet edilmiş olmaz. Ebû Hayyan Bahirde der ki Zeyd ibni Ali «

دَعَا اِلَى اللّٰهِ بِالسَّيْفِ » demiştir. Kendisini Beni Ümeyye mülûkünden ba'zı zalemeye

karşı seyf ile huruca sevk eden de bu olsa gerektir.

Sh:»4206

Müşarünileyh Zeyn kitabullaha âlim idi Hişam ibni Abdilmelikin habsinde iken kendisinden zabt edenlere takrir ettiği tefsirinden bir kısmına vâkıf oldum ki ılımden ve kelâmı Arab ile istişhaddan çok bir hazzı var. Denilir ki biraderi Muhammed Bâkır ile ikisi münazara ettikleri zaman herkes hukkalarını alıp toplanırlar, onların sanihati ılmiyyelerini yazarlardı rahimehümallah ve radıye anhüma اهـ.

Allaha da'vetin meratibi ve mertebesine göre mezahım ve mebtaıbi bulunduğundan dolayı da

buyuruluyor ki: 34. ﴿وَلَا تَسْتَوِى الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ﴾ bununla beraber

güzellik de müsavî olmaz kötülük de - hasene ile seyyie, müsavî olmak şöyle dursun her hasene de bir olmaz, her seyyie de, hem güzel huyların iyi amellerin âsâr ve ahkâmda mertebeleri muhteliftir. Meselâ kötülüğe karşı kötülükle iyiliğe karşı kötülük bir olamıyacağı gibi iyiliğe karşı iyilikle kötülüğe karşı iyilik bir olmaz. Onun için en güzel olan da'vete karşı yapılan kötülükler, o küfürler, küfranlar, eziyyetler de kötülüklerin kötüsüdür. Bununla beraber o kötülüklerin de muhtelif mertebeleri vardır. O halde ne yapmalı? Emirbilma'ruf ve nehiy anilmünker ile Allaha da'vet yapılırken kötülüklerin teşdidine sebiyyet vermiyerek

﴿اِدْفَعْ بِالَّتٖى هِىَ اَحْسَنُ﴾ en güzel hasene olan muâmele ile yâhud Allaha da'vetin en

güzel sureti ile def'et ﴿السَّيِّئَةُ﴾ o seyyieyi - o muhtelif meratibdeki seyyieyi, kötülüğü def'etmek

için en güzel yol Allaha da'vet yolu, Allaha da'vetin en güzel tarzı islâm ile ameli saliha mukarin olanı, ameli

salihin en güzeli de kötülüğe karşı iyiliktir ki mücerred afivden, sabırdan daha güzeldir.

﴿فَاِذَا الَّذٖى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ﴾ O surette bir de bakarsın ki seninle arasında

adavet

Sh:»4207

bulunan kimse ﴿كَاَنَّهُ وَلِىٌّ حَمِيمٌ﴾ şefekatli bir hısım gibi olmuştur. - Denilmiştir ki netekim

Ebû süfyan öyle oldu. 35. ﴿وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الَّذٖينَ صَبَرُواۚ﴾ Ona ise kötülüğü en

güzel hasene ile def'etmek seciyyesine ancak sabredenler, sabrı huy edinenler irdirilir - çünkü nefsi intikam

hissinden def'etmek ancak sabrı hakikî ile olur. ﴿وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظٖيمٍ﴾

Ve ona ancak azîm hazz sahibi irdirilir - kuvvei ruhiyye ve fezaili nefsiyyeden yüksek bir derece ile, ni'meti

ilâhiyyeden büyük bir nasîbe mazher olmuş bahtiyar nâil olur. 36.

﴿وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ﴾ Ve şayed seni Şeytandan bir dürtme

dürtecek olursa ona uyma da şerrinden ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ﴾ hemen Allaha sığın «

اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجٖيمِ » deyip Allahın korumasını iste

işidir, niyyetini ve her halini bilir. - Allaha da'vet, a'mal ve ekvalin en güzellerinden olduğu beyan buyurulduktan sonra onun azamet ve kudretini en bâhir âyetlerle göstermek üzere buyuruluyor ki: 37.

«SECDE AYETİDİR» ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ﴾ ve onun âyetlerinden: vücud ve

kudretinin, ılim ve hikmetinin delâil ve alâmetlerindendir gece ile gündüz - âlemdeki bu hâdiseler, zamanın cereyanındaki bu tehavvüller, bunlar gösterir ki yukarıda yaradıldıkları beyan olunan Arz ve Seması ile bu âlem bir kararda, bir tabiatte durup kalmaz, lâhzadan lâhzaya, halden hale değişir, bu günü yarın ta'kıb eder, bu surette bütün bu tahavvülât halikının sun-u kudretini ve bu Dünyanın bir Âhıreti bulunduğunu gösterir. Gaflet etmemek lâzım gelir ki gece ile gündüzün bu ıhtarında mağrurlara bir inzar, magmumlara bir tesliyet mündemicdir.

Sh:»4208

Böyle gece ile gündüz onun âyatından olduğu gibi ﴿وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾ ve Güneşle Ay da - biri gündüz sultanı olan zıya, biri de gece sultanı olan nur, ikisi de Allah tealânın san'at ve kudretinin, Semai Dünyayı tezyin eden en güzel tecelliyatındandır. Leyl-ü nehare nazaran Şems-ü Kamerin aksedilerek ifâde edilmesinde bir kaç fâide vardır: birincisi, Şemsin nehare ittisalini muhafaza etmek, ikincisi, Şemsin Kamere nazaran esaletine işaret eylemek, üçüncüsü, geceden gündüze geçildiği gibi

gündüzden de geceye olan tehavvüle iyma eylemek, dördüncüsü de leyl-ü nehar ile Şems-ü Kamer

arasında « راء » harfinde bir tevazün letafeti vermektir. Şems-ü Kamerin bu tecelliyatından dolayı

﴿لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ﴾ ne Şemse ne de Kamere secde etmeyin -

çünkü onlar da sizin gibi mahlûklardır ﴿وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذٖى خَلَقَهُنَّ﴾ bütün onları

yaratmış olan Allaha secde edin ﴿سجده﴾﴿اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ eğer siz

gerçekten ona ıbadet edecekseniz - başkasına secde etmezsiniz, zira secde ıbadetin en hassıdır. «

خَلَقَهُنَّ » de « هن » zamiri Zemahşerînin beyanına göre âyat te'viliyle leyl-ü nehar ve Şems-ü Kamere

raci' olmak üzere cem'i müennes getirilmiştir. Bununla beraber: « كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ »

gibi Şems-ü Kamerle beraber bütün nücume dahi ircaı melhuzdur. İmamı Şafiîye göre secde işbu «

تَعْبُدُونَ » da yapılır. Lâkin İmamı a'zam Ebû Hanîfe Hazretlerine göre ikinci âyetin nihayetinde «

لَايَسْئَمُونَ » da yapılmalıdır. Çünkü kelâm orada tamam oluyor, İbni Abbas, İbni Ömer, Ebû vâil ve

Bekr ibni Abdillah da buna kail olmuşlar, Mesruk, Sülemî, Nehaî, Ebi Salih ve İbni Sirînden de böyle

naklolunmuştur. Yine tehavvülâtı âleme işaretle buyuruluyor ki 39. ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ﴾ ve onun

âyâtındandır ki ﴿اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً﴾ sen Arzı

Sh:»4209

hâşi' görürsün - boyun bükük bir zelîl gibi kuraklıktan çökmüş, perişan bir hale düşmüştür. Arzın husran ve kuraklık halindeki perişanlığı zillete düşmüş bir kimsenin boynunu büktüğü huşu' ya'ni tezellül haline benzetilmiştir, bu teşbih bir taraftan secde etmek istemiyen mütekebbirlerin nihayet toprak olup zelîl olacaklarını ıhtar ettiği gibi bir taraftan da mütevazı' olanların yükseleceklerini iş'ar için buyuruluyor ki

﴿فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَٓاءَ﴾ derken onun üzerine o suyu indirdiğimiz vakıt

﴿اهْتَزَّتْ وَرَبَتْۜ﴾ ihtizaz eder, deprenir ve kabarır ﴿اِنَّ الَّذٖٓى اَحْيَاهَا﴾

şübhe yok ki ona o hayatı veren - o Arzı öyle dirilten ﴿لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۜ﴾ elbette ölüleri

diriltícidir. - Ruhsuz cesedlere ruh verir ﴿اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ﴾ şübhesiz ki o her

şey'e kadirdir. - İradesinin teallûk ettiği her şey, vücude gelir, kâfirler yıkılır, mü'minler yükselir. Onun için halden yılmayıp da'vete ıkdam etmelidir. Bu beyandan sonra istikametin zıddına giden mülhidleri tehdid ile buyuruluyor ki:

40. ﴿اِنَّ الَّذٖينَ يُلْحِدُونَ فٖٓى اٰيَاتِنَا﴾ Bizim âyetlerimizde mülhidlik edenler

-

İLHAD, esasen lâhde koymak demek olup doğruluktan eğrilmek, haktan bâtıla sapmak ma'nâsına dahi

gelir. Rağıb der ki: ilhan iki türlüdür: birisi Allaha şirk ilhadı, birisi de esbabda şirk ilhadıdır. Evvelkisi iymana münafî olur, onu ibtal eder ikincisi ise onu ibtal etmezse de tutamaklarını zayıflatır اهـ. Âyetlerde

ilhad, doğru ma'nâ vermeyip istikametten ayrılarak eğrisine çekmek demek olur ki tekzibe ve yanlış te'vil-ü

tahrife şamil olur. Âyât,

Sh:»4210

zikrolunan leyl-ü nehar, Şems-ü Kamer gibi tekvinî âyetler ve mu'cizelerle Kur'an gibi tenzilî ve teşriî olan âyetlerden eammdır. Her ikisine de aykırı gitmek ilhaddır. İlhadın da cezası nâra atılmaktır. Çünkü ilhad, ateşe gülüstan diye atılmak gibidir. Onun için buyuruluyor ki

﴿اَفَمَنْ يُلْقٰى فِى النَّارِ خَيْرٌ الخ...﴾

﴿اِعْمَلُوا مَاشِئْتُمْ﴾ - tehdiddir. 41.

﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَٓاءَهُمْ﴾ - yukarıki « اِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فٖى اٰيَاتِنَا » dan bedeldir. Binaenaleyh haberi de geçen « şanına ı'tina ile tansıstir. Demek ki âyât, Kur'andan eamm olduğu gibi ilhad da küfürden eammdır.

﴿كِتَابٌ عَزِيزٌ﴾ azîz bir kitab - ya'ni bir kitab ki misli bulunmaz 42.

﴿لَايَاْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهٖ﴾ ne önünden ne ardından ona bâtıl yanaşamaz. - Mündericatı hiç bir vechile ibtal edilemiyecek derecede doğru ve sağlam ona karşı yapılan lâğviyyat, küfr-ü ilhad, onun haddi zatındaki huccet ve metanetine hiç halel veremez, öyle azîz ﴿تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ hamîd, ya'ni bütün kâinatın üzerindeki ni'metleriyle hamd-ü medhettiği bir hakîmden indirilme.

Ya Muhammed! 43.

﴿مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ﴾ sana senden evvelki Peygamberlere söylenenden başka bir şey söylenmiyor - kâfirler tarafından sana söylenen sözlerin bütün hasılı « فَاِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ » diye evvelki Peygamberlere karşı söylenen küfür ve tekzib-ü ilhaddan başka bir şey değildir. Binaenaleyh keder etme de onlar gibi sabret

﴿اِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ اَلِيمٍ﴾ şübhe yok ki rabbın

Sh:»4211

muhakkak bir mağrifet sahibi, hem de elîm bir ıkab sahibidir. - Enbiyasına ve tevbekâr olanlara mağrifeti

büyük olmakla beraber a'dâsına ve ehli ma'sıyetine ıkabı da çok elîmdir. Günü gelir o yola gelmek istemiyen kâfirlerin, mülhidlerin belâlarını verir. Balâda « كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَۙ » burada da « تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ » buyurulmasına karşı o yapılan ilhad cümlesinden olmak üzere demişler ki «o öyle bir tenzil ise neye Arabca olmuş, başka bir lisan ile indirilse de mu'cizeliği daha açık olsa ya? Ona cevaben istinaf «vâv» ı ile buyuruluyor ki: 44.

﴾وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا﴿ ve eğer biz onu A'cemî bir Kur'an yapsa idik - ya'ni fasîh Arabcanın gayri bir dil ile indirse idik ﴾لَقَالُوا﴿ muhakkak diyeceklerdi ki ﴾لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُؕ﴿ âyetleri tafsıl edilse! - Anlaşılacak bir lisan ile ayırd edilip anlatılsa! Yâhud diğer bir ma'nâ ile: her dilden ayrı ayrı olarak ba'zısı Arabî, ba'zısı Acemî olsa ne vardı? ﴾ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّؕ﴿ Araba Acemcemi - Arabî bir Peygambere Acemce bir Kur'an olur mu? Yâhud bir Araba Acemce söylenirmi? derlerdi, ve o vakıt « قُلُوبُنَا فٖى اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ » demelerinin bir ma'nâsı olurdu. (Sûrei «İbrahim» de « وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْؕ » bak). Acemî, Acem cinsine mensub olan. Acem, Arabın gayrisi, Türk, Fürs, Hindli, Avrupalı ilh... Hangi cinsten olursa olsun fasîh olmıyan iyi söyleyemiyen, gerek tutukluktan ve gerek dilinin garâbetinden dolayı dediği anlaşılmıyana a'cemî denir ki biz bunu her hususta ta'mim ederek acemi deriz, a'cem de ayni ma'nâdadır. Onun için a'cemînin « يا » sı nisbet mi, mübaleğa mı diye münakaşa edilmiştir. Maamafih Kamusun işaret ettiği vechile a'cem bir de Arabdan olmıyana denilir, müfredi ve cem'ı beraberdir. « رَجُلٌ وَقَوْمٌ اَعْجَمُ » denilir, Arabî değil demek olur. Şu halde A'cemî, nisbet olarak Arabın gayri olan Acemî ma'nâsına da gelebilecektir.

Sh:»4212

Netekim âyette de A'cemî gayri Arab diye tefsir edilmiştir. ﴾قُلْ﴿ de ki ﴾هُوَ﴿ o Arabî Kur'an ﴾لِلَّذِينَ اٰمَنُوا﴿ iyman edenler için - ki gerek Arab olsun gerek gayrısı ﴾هُدًى﴿ ayni hidâyet - doğru yola irşad eden rehber ﴾وَشِفَاءٌؕ﴿ ve mahzı şifadır. - Sînelerdeki marazlara: cehalet, ahlâksızlık, şübhecilik gibi derdlere devâdır, iyman eden ondan istifade etmenin yolunu da bulur, hiç olmazsa « فَسْـَٔلُٓوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَاتَعْلَمُونَۙ » emri mucebince bilen

ehlinden sorar. ﴿وَالَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ﴾ iyman etmiyenlere gelince

﴿فِى اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ﴾ onların kulaklarında bir ağırlık vardır - Arab olsa da iyi işitmezler

﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾ hem de o, onlara karşı bir körlüktür - onun güzelliğini, hikmetlerini,

inceliklerini göremezler, aksine teessür duyarlar

﴿اُولٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾ onlara uzak bir mekândan bağırılır - bu ifâdede

bir kaç ma'nâ vardır: birincisi: hıtaba kabiliyyetleri olmadığını «

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِى يَنْعِقُ بِمَا لَايَسْمَعُ اِلَّادُعَاءً

وَنِدَاءً » mazmunu üzere bir temsildir. «

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِى اَنْفُسِهِمْ » buyurulacağı üzere islâm sıyt-ü

şevketinin âfâka intişar edip uzaklara kadar yayıldıktan sonra onun kadrini takdir etmiyen Arablara uzaktan

nidâ edeceğine işarettir. Üçüncüsü Sûrei «Mü'min» de geçtiği üzere «

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللّٰهِ اَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ

اِذْ تُدْعَوْنَ اِلَى الْاِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ » mısdakınca nidâ olunacaklarına da işaret

olur.

﴿٤٥﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ

سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴿﴾

Sh:»4213

﴿٤٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ

بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için Musâya o kitâbı verdik de onda ıhtilâf edildi ve eğer rabbından bir kelime geçmiş olmasa idi aralarında iş bitirilirdi ve her halde onlar ondan kuşkulu bir şekk içindedirler 45 İyi iş yapan kendine, kötü yapan yine kendinedir, yoksa rabbın kullara zulümkâr değildir 46

45. ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ Kasem olsun ki Musâya o kitabı verdik

﴿فَاخْتُلِفَ فِيهِ﴾ de onda ıhtilâf edildi - kimi inandı kimi inanmadı, sonra inananlar da türlü

niza'lara düştüler. Bu âyetin üst tarafına iki vechile bakımı vardır: evvelâ «

مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ» kavlini bir misaliyle tahkıkdir. Ya'ni küfür ve

muhalefet ibtida sana ve Kur'ana karşı oluyor değil, Musâya ve Tevrata karşı da olmuştu, ikincisi, Kur'anın Arabî, Acemî her lisandan ayrı ayrı fasıllarla nâzil olması tesavvurundaki mahzuru iyzahtır. Ya'ni Tevrat bir lisanda nâzil olmuş iken onun aslında türlü ıhtilâf çıkarıldı o halde onları tevhide da'vet için nâzil olan bir Kur'anın muhtelif lisanlarda indirilmesi daha çok ihtilâfa sebeb olmak gibi bir tenakuz olmaz mı idi?

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾ Ve eğer rabbından ezelde bir kelime sebkat etmiş

olmasa idi - ki azâbın bir eceli müsemmâ ile vakt u saatine te'hiri, ya'ni Kıyamet va'di takdir edilmiş

bulunmasa idi ﴿لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ﴾ o ıhtilâf edenler beyninde, ya'ni

iyman

Sh:»4214

edenlerle etmiyenler arasında iş bitiriliverirdi, lâkin o kelimenin hukmiyle saatine bırakılmıştır

﴿وَاِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾ maamafih onlar, o iyman etmiyenler her halde ondan

ya'ni o Kur'andan kuşkulu bir şekk içindedirler - iyman etmemekle beraber hallerinden emin de değildirler,

şübheler içinde muztaribdirler 46. ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا الخ...﴾

Fakat o saat ne zaman denecek olursa:

﴿٤٧﴾ اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَاتَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ
اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ
اَيْنَ شُرَكَٓائِى قَالُوٓا اٰذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ ﴿٤٨﴾ وَضَلَّ عَنْهُمْ
مَاكَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٤٩﴾ لَا
يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَٓاءِ الْخَيْرِ وَاِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُسٌ قَنُوطٌ
﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ
هٰذَا لِى وَمَٓا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَٓائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبّٓى اِنَّ لِى
عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ

عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥١﴾ وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَا
بِجَانِبِهۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاۤءٍ عَرِيضٍ ﴿﴾

Sh:»4215

﴿٥٢﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهٖ مَنْ
اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فٖى شِقَاقٍ بَعٖيدٍ ﴿٥٣﴾ سَنُرٖيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى
الْاٰفَاقِ وَفٖٓى اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَلَمْ يَكْفِ
بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدٌ ﴿٥٤﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ فٖى مِرْيَةٍ مِنْ
لِقَاۤءِ رَبِّهِمْ اَلَآ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحٖيطٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Saate ılim ona havale edilir, hem onun ılmi olmaksızın ne meyvelerden biri tomurcuklarından çıkar ve ne bir dişi yüklü olur, ne de vaz'eder, nerede imiş şeriklerim? diye onlara haykıracağı gün ise diyeceklerdir: arz ederiz huzuruna ki bizden hiç şâhid yok 47 Önceden tapıp durdukları şeyler onlardan gayb olup gitmişler ve onlar kendilerine hiç bir kaçamak kalmadığını anlamışlardır 48 İnsan hayır istemekten usanmaz da kendisine bir şer dokunuverirse hemen ümidi keser, ye'se düşer 49 Ve şayed ona dokunan bir sıkıntıdan sonra tarafımızdan bir rahmet tattırırsak mutlak der ki: bu benim hakkım ve zannetmem ki saat başıma dikilmiş olsun, bilfarz rabbıma döndürülecek olursam muhakkak benim için onun yanında daha güzeli vardır, fakat o vakıt biz o küfredenlere ne yaptıklarını haber vereceğiz ve onlara muhakkak yoğun bir azâb tattıracağız 50 Evet insana ni'met verdiğimiz vakıt yan büker, başının tuttuğuna gider de kendisine şer dokunuverdimi artık enine boyuna duâya dalar 51 De ki söyleyin bakayım, eğer o Kur'an Allah tarafından da sonra siz ona küfretmiş iseniz o uzak şikaka düşenden daha şaşkın kim olur? 52 İleride biz onlara hem âfakta hem nefislerinde âyetlerimizi öyle göstereceğiz ki nihayet onun hakkolduğu kendilerine tebeyyün edecek,

Sh:»4216

kâfî değilmi bu ki rabbın her şey'e şâhid 53 Uyan! onlar rablarının likasından işkil içindeler, uyan ki o her şey'i muhît 54

47. ﴿وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ اَكْمَامِهَا﴾ - Saatin arkasından böyle semerat ile hamil ve vaz'ı hamilden bahsedilmesi Âhıret ahvaline de bir işareti havî olması ı'tibariyle ma'nidardır, çünkü Dünya Âhıretin mezreası olduğu için Kıyamet semeratın ıktitaf edileceği bir hasad zamanını andıracaktır. Ayni zamanda «

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظٖيمٌ ۝ يَوْمَ
تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّٓا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ

حملها » mazmununa da bir işaret vardır.

53. ﴿سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا﴾ İleride biz onlara, o küfredenlere âyetlerimizi Kur'anın hakkıyyetine delâlet edecek delillerimizi göstereceğiz ﴿فِى الْاٰفَاقِ﴾ hem âfakta - kendilerinin bulunduğu Harem hududu haricinde ﴿وَفٖى اَنْفُسِهِمْ﴾ hem de kendi nefislerinde - Mekke ve Harem içinde.

İslâmın ileride cihanın âfakına intişar ve istîlâ edeceğini böyle kat'ıyyetle haber veren bu âyet, Kur'anın hak, Allah kelâmı olduğunu açık açık isbat etmiş gayb mu'cizelerindendir. Bunun Mekkede iken nâzil olduğu bir düşünülür, bir de ondan sonra Peygambere ve hulefasına Allah tealânın müyesser kıldığı fütuhatı celîle ve islâmın Şark-u Garba yayılmasındaki fevkal'adelik mülâhaza edilirse bunun ne yüksek bir âyet ve mu'cize olduğu tebeyyün eder. Ilmî noktai nazardan bir hakikatin isbatı için delîl ya âfakî olur ya enfüsî, ya gözlerden müşahedei haricden ya gönülden müşahedei batından gelir, vücud bu iki pencereden görünür. Allah tealâ bu âyette bu taksîmi gösterdikten sonra Kur'anın hakkıyyetini, risaleti Muhammediyyenin sıdkını, islâmın ulviyyetini isbat için bu iki nevi' âyâtın ikisini de göstereceğini va'd buyuruyor. Öyle ki « حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ »

Sh:»4217

onun hakk olduğu o kâfirlerce tebeyyün edinciye kadar «Bedr» den Mekkenin fethine kadar' Mekke müşrikleri bunu hem kendi nefislerinde hem de âfakta gördüler, ondan sonra diğerleri de görmeğe başladılar, bunlar görüldükten, bu hakıkat tebeyyün ettikten sonra sanki hiç görülmemiş gibi hâlâ inkârda devam eden sonraki kâfirler de ileride göreceklerdir. Buna şâhid istersen

﴿اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهٖيدٌ﴾ rabbının her şey üzerine şâhid olması kâfi değil midir? - O halde kâfirler şübhe ederse de sen etme 54.

﴿اَلَٓا اِنَّهُمْ فٖى مِرْيَةٍ مِنْ لِقَٓاءِ رَبِّهِمْ﴾ iyi bilki onlar, o küfredenler rablarının likasından şekk içindedirler. - Kıyamet günü hakkın huzuruna varacaklarına iymanları yok, onunla beraber şübheden de muztaribdirler, fakat ﴿اَلَٓا اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحٖيطٌ﴾ iyi bilki o her şey'i muhîttır - ılmiyle, kudretiyle her şey'i kuşatmıştır, onlar onun cezasından kurtulacak değillerdir, likaullah haktır, muhakkaktır. İşte sûrei Secdenin hatimesi budur. Bunu da sûrei «Şûrâ» ta'kıyb edecektir.

٤٢ سُورَةُ الشُّورٰى

Şurâ Sûresi mekkîdir « حٰمٓ عٓسٓقٓ » yâhud yalnız « عٓسٓقٓ » dahi denilir.

Âyetleri - Kûfîde elli üç, diğerlerinde ellidir. Hılâf « حٰمٓ عٓسٓقٓ » bir de « كَالْاَعْلَامِ » dadır.

Kelimeleri - Sekiz yüz altmış altıdır.
Harfleri - Üç bin seksen sekizdir.

Fasılası - زرلصب قدم harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذٰلِكَ يُوحٓى اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِى الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَلِىُّ الْعَظِيمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ
مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِى
الْاَرْضِ اَلَٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا
مِنْ دُونِهِٓ اَوْلِيَٓاءَ اللّٰهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾

Sh:»4219

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى ﴿٧﴾
وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَارَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ
وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ ﴿٨﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً
وَلٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ فِى رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَالَهُمْ مِنْ وَلِىٍّ
وَلَا نَصِيرٍ ﴿٩﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِٓ اَوْلِيَٓاءَ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِىُّ
وَهُوَ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾

Meali Şerifi

حم 1 عسق 2 İşte böyle vahiy veriyor sana - senden evvelkilere de - Allah, o, azîz, hakîm 3 Onundur bütün Göklerdeki ve Yerdeki ve o, öyle ulu, öyle azîm 4 Ki Gökler hemen hemen üstlerinden çatlıyacak gibi titreşiyorlar, Melekler hamd ile rablarına tesbih ediyorlar ve Yerdeki kimse için mağrifet diliyorlar, uyan Allahdır ancak öyle gafur, öyle rahîm 5 Onun berisinden veliylere tutunanlara gelince: onların da üzerlerine Allah gözcü, sen değilsin üzerlerine vekil 6 Ve işte böyle sana Arabî bir Kur'an vahiyetmekteyiz ki Ümmülkurayı ve çevresindekileri sakındırasın ve o toplama gününün dehşetini haber veresin onda şübhe yok, bir fırka Cennette, bir fırka saîrde 7 Dilese idi Allah elbet hepsini bir ümmet de yapardı ve lâkin dilediğini rahmetine koyuyor da zalimlere gelince ne bir veliy

Sh:»4220

var onlara ne de bir nasîr 8 Yoksa ondan beride veliylerimi idindiler? Fakat Allahdır ancak veliy, ölüleri o diriltir, ve her şey'e kadîr odur 9

﴿حٰمٓ ۚ عٓسٓقٓ﴾ - İki isim olmak gerektir. Onun için araları ayrılmış ve iki âyet sayılmış « كٓهٰيٰعٓصٓ » gibi bir isim olduğuna göre ayrılması başında diğer « حاميم » lere mutabık olmak için denilmiştir. 3. ﴿كَذٰلِكَ﴾ böyle - bu tarzı vahyile veya bervechi âti mazmun ile ﴿يُوحٓى اِلَيْكَ﴾ vahiy veriyor ve verir sana ﴿وَاِلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكَۙ﴾ ve sende evvelki Peygamberlere - Sahib keşşaf burada şöyle der: ya'ni bu Sûrenin mutezammın olduğu meanî öyle meanîdir ki Allah tealâ onun mislini hem bu Sûrenin gayrısında sana vahyetmiştir hem de senden evvelki Peygamberlere vahyeylemiştir. Bu suretle Allah tealâ bu ma'nâları Kuranda ve Semavî kitabların hepsinde tekrar buyurmuştur. Çünkü bunlarda evvel âhir kullarına belîğ bir tenbih ve azîm bir lûtuf vardır. « اوحى » buyurulmayıp da muzarı' lâfzıyle « يوحى » buyurulması da böyle iyha, âdeti olduğuna delâlet içindir اهـ. Bundan başka burada bir de şu ma'nâ vardır: Allah tealânın sana ve senden evvelki Peygamberlere vahyinin tarzı bu « حم عسق » vahyi gibi, ya'ni bu Sûrede beyan ve ta'rif olunduğu gibidir. Çünkü vahyin envaı bu Sûrenin âhırinde «

مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَآءُ » diye beyan olunacaktır. « عسق » da bu üç tarza remz olmak muhtemildir. Sûrei «Nisâ» da «

نَّآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ كَمَآ اَوْحَيْنَآ اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِهٖ »

bak.

5. ﴿تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ﴾ - Allah tealânın ulüvv-ü azameti âsârını tasvirdir. Ya'ni Allah öyle yüksek ve öyle büyük ve azametlidir ki cismanî yükseklik ve büyüklüğün

Sh:»4221

timsali olan Semâlar, o yüksek Gökler onun celâl ve azametinin heybeti altında üstlerinden çatlayıverecek

gibi ezilip titremektedir. « مِنْ فَوْقِهِمْ » denilmesi Allahın yüksekliği Semâların yüksekliğinin fevkında

olmasındandır. Zemahşerînin dediğine göre: Çünkü Allah tealânın celâl-ü azametine delâlet eden âyâtın en büyükleri Semavâtın fevkında Arş ve Kürsî ve Arşın etrafında tesbıh ve takdis ile çalkanan sufufi Melâike ve daha künhünü Allahdan başkasının bilemiyeceği melekûti uzmâ âsarıdır.

﴿وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِى الْاَرْضِ﴾ ve Arzdakiler için mağrifet isterler, - şefaat,

ilham ve taate sâık esbabı ihzar gibi vesîlelere sa'yederler. Bu ma'nâ ise umumiyyetle mü'mine ve kâfire şâmil olur. Hattâ istiğfar eksiği örtmek ma'nâsına tefsir olunursa hayvan ve cemada bile âmm olur. Tekabül

karînesiyle mü'minlere tahsıs olunduğu takdirde ise murad şefaattir.

﴿١٠﴾ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فيهِ مِنْ شَیْءٍ فَحُكْمُهُٓ اِلَى اللّٰهِ ذٰلِكُمُ
اللّٰهُ رَبّى عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنيبُ ﴿١١﴾ فَاطِرُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًا
يَذْرَؤُكُمْ فيهِ لَيْسَ كَمِثْلِه شَیْءٌ وَهُوَ السَّميعُ الْبَصيرُ ﴿١٢﴾ لَهُ
مَقَاليدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّهُ
بِكُلِّ شَیْءٍ عَليمٌ ﴿﴾

Sh:»4222

﴿١٣﴾ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّينِ مَا وَصّٰى بِه نُوحًا وَالَّذٓى اَوْحَيْنَٓا
اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٓ اِبْرٰهيمَ وَمُوسٰى وَعيسٰٓى اَنْ اَقيمُوا الدّينَ
وَلَا تَتَفَرَّقُوا فيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكينَ مَاتَدْعُوهُمْ اِلَيْهِ اَللّٰهُ
يَجْتَبٓى اِلَيْهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدٓى اِلَيْهِ مَنْ يُنيبُ ﴿١٤﴾ وَمَا
تَفَرَّقُوٓا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّ الَّذينَ
اُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفى شَكٍّ مِنْهُ مُريبٍ ﴿١٥﴾ فَلِذٰلِكَ
فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَٓا اُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَٓا

اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتَابٍۚ وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۜ
لَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْۜ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ يَجْمَعُ
بَيْنَنَاۚ وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُۜ ﴿١٦﴾ وَالَّذ۪ينَ يُحَٓاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ
مَا اسْتُج۪يبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ
عَذَابٌ شَد۪يدٌ ﴿﴾

Sh:»4223

﴿١٧﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْم۪يزَانَۜ وَمَا
يُدْر۪يكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَر۪يبٌ ﴿١٨﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذ۪ينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِهَاۚ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَاۙ وَيَعْلَمُونَ اَنَّهَا الْحَقُّۜ
اَلَٓا اِنَّ الَّذ۪ينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَف۪ي ضَلَالٍ بَع۪يدٍ ﴿١٩﴾

اَللّٰهُ لَط۪يفٌ بِعِبَادِه۪ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَز۪يزُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ihtılâf ettiğiniz herhangi bir şey hakkında da hüküm Allaha âiddir, işte de: o Allah benim rabbım ben ona dayanmaktayım ve hep ona sığınırım 10 O Gökleri ve yeri yaradan, size kendilerinizden çiftler yapmış, en'amdan da çiftler, sizi o suretle üretip duruyor, onun misli gibi bir şey yoktur ve o öyle semî' öyle basîrdir 11 Göklerin, Yerin kilidleri onun, rızkı dilediğine açar ve kısar, çünkü o her şey'i bilir 12 Sizin için: dinden Nuha tavsıye ettiğini ve sana vahyeylediğimizi ve İbrahime ve Musâya ve Isâya tavsıye kıldığımızı teşri' buyurdu şöyle ki: dinî doğru tutun ve onda tefrikaya düşmeyin, müşriklere bu da'vet ettiğin emir ağır geldi, Allah ona dileklerini seçecek ve yüz tutanları ona hidâyetle irdirecektir 13 Tefrikaya düşmeleri ise kendilerine ılim geldikten sonra sırf aralarında Bagy-ü ıhtırastan dolayıdır, ve eğer rabbından müsemmâ bir ecele kadar diye bir kelime geçmiş olmasa idi,

Sh:»4224

aralarında hukmi kaza mutlak icra edilir bitirilirdi, arkalarından kitâba vâris kılınanlar da ondan işkilli bir şekk içindedirler 14 Onun için sen durma da'vet et ve emrolunduğun gibi doğru git, onların hevalarına tâbi' olma ve de ki: ben Allahın indirdiği her kitaba iyman getirdim ve emrolundum ki aranızda adalet yapayım, Allah bizim rabbımız sizin de rabbınız, bize amellerimiz, size de amelleriniz, sizinle aramızda huccet yok, Allah hepimizi bir araya getirecek ve hep ona gidilecektir 15 Bu kabul olunduktan sonra Allah hakkında ıhtıcaca kalkışacakların rabları huzurunda huccetleri sakıttır, üzerlerine bir gazab ve kendilerine şedid bir azâb vardır 16 O Allahdır ki hakka dâir kitab ve mîyzan indirdi ve ne bilirsin belki saat yakındır 17 Onu inanmayan iymansızlar acele isterler, iyman edenler ise hak olduğunu bilirler de ondan korkar sakınırlar, iyi bil ki o saat hakkında mücadele edenler her halde uzak bir dalal içindedirler 18 Allah kullarına lûtufkârdır, her dilediğini bir suretle merzuk kılar ve o öyle kaviy öyle azîz 19

10. ﴿وَمَا اخْتَلَفْتُمْ ف۪يهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Siz ve gâvurların gerek Dine ve gerek Dünyaya müteallık hakkında ıhtilâf ettiğiniz her hangi bir şey ﴿فَحُكْمُهُٓ﴾ imdi onun hukmü - o ıhtilâfı kesip

atacak hüküm ﴿اِلَى اللّٰهِ﴾ Allaha âiddir. - Onu başkası değil o halleder. O cemi' günü haklıyı haksızı o, ayıracak « فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ » ve « وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ » i o yapacaktır.

Burası Resulün risâletinden hikâyedir ve yâhud yukarıki « اَوْحَيْنَآ » karînesiyle bir « قل » emri mukadderdir. Ya'ni de ki ﴿ذٰلِكُمُ اللّٰهُ﴾ işte o hâkim olan Allahdır. ﴿رَبّى﴾ Benim rabbım - malikim, sahibim ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ ben ona tevekkül etmişim - bütün işlerimde yalnız ona dayanmışımdır. ﴿وَاِلَيْهِ اُنِيبُ﴾ Ve hep ona yüz

Sh:»4225

tutarım - başımın sıkıldığı her müşkil işte ona müreceat eder, ona sığınır ona yalvarırım. 11.

﴿فَاطِرُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ o Gökleri ve Yeri yaradan

﴿جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ﴾ sizin için kendilerinizden, ya'ni kendi cinsinizden yine insan olarak ﴿اَزْوَاجًا﴾ çiftler, dişiler yaratmıştır. - Hakkınızda minnete lâyık bir ni'met. maamafih bu insanlara mahsus değil ﴿وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًا﴾ en'amdan da çiftler - ya'ni en'am için de cinslerinden çiftler yaratmıştır. Yâhud sizin menfeatiniz için en'amdan da erkekli dişili sınıf sınıf eşler yaratmıştır. - Bu fıkranın zikrinde insanların hayvanlara müşareketi haysiyyetini bir ıhtar vardır. Çünkü izdivac ve tenâsül, esas i'tibariyle hayvanî bir haslettir. ﴿يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ﴾ sizi onun içinde, ya'ni: zikrolunan bu yapı, bu tezvic tedbiri içinde zürriyyetlendirip üretiyor. Bu suretle sizin eşleriniz, emsalleriniz, evlâdlarınız oluyor, çoğalıyorsunuz, fakat ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ﴾ onun misli gibi bir şey yok - doğrudan doğru onun misli bir şey bulunmak şöyle dursun ona benzer bile bir şey yoktur. Bu kavli kerîm nefyi teşbih ile tevhid ve tenzihte muhkem belîğ bir nasstır. Misline teşbihi nefiyden murad kendine teşbihi nefiyde mubalâğadır. Netekim « مِثْلُكَ لَا يَبْخَلُ » senin gibi bir zat bahıllik etmez derler. Bununla onun zatından buhlün nefyini murad ederler, nefiyde mubalega kasdiyle kinâye üslûbuna giderler. Bu ma'nâ lisanımızda da çok şayi'dir. Meselâ senin gibi bir zat ona tenezzül eder mi? desek sen ona tenezzül etmezsin demiş oluruz. Bunda mubalega ile beraber ba'zan ta'zîm de kasdedilir. Dolayısiyle nefiyde doğrudan doğru kendine nisbeti tesavvur bile caiz olamıyacağına bir işaret gibi incelik vardır. Ba'zan da bu bir

Sh:»4226

istidlâl neş'esi verir, hattâ bu kinâye ma'nâsı o kadar kuvvetlidir ki burada hakıkati üzere «Allaha benzer bir şey yok» denilse idi kinâye tarıkile zatını nefî şâibesi bulunacağından dolayı güzel olmazdı. Sahib Keşşaf der ki: bunun kinâye olduğu ma'lûm olunca Allah gibi bir şey yok demekle misli gibi bir şey yok demek arasında kinâyenin verdiği faideden başka bir ma'nâ farkı olmadığı anlaşılır ki ikisinin de ma'nâsı zatından mümaseleti nefîdir, Allahın misli yok demektir. اهـ.

MÜMASELET, hakıkatte iştirâk, ya'ni sıfati zatıyyede benzeyiştir, makamını tutabilecek surette ehassı sıfatta iştirâk diye de ta'rif edilmiştir. Bu izaha göre asıl ma'nâ mümaselet suretiyle teşbihi nefyolmuş oluyor. Bununla beraber mümaselete yakın bir surette teşbihin nefyi denilmek daha muvafıktır. Alûsî der ki: min külli vechin müşabeheti nefiydir. Bunda her hangi bir şeyin ona eş olabilmesinin nefyi de dahildir. Bu âyetin makabline vechi irtibatı da budur. Bu sevk «ıhlâs» taki « وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » mazmunudur. Ebûssüudun beyanına göre irtibatı şu ma'nâ iledir. Bu bedi' tedbirin cümlesinden bulunduğu şuunattan hiç bir şeinde onun misli yoktur. Ya'ni onun yaptığı gibisini yapacak yoktur اهـ. Ragıbın hikâye eylediği diğer ma'nâya göre onun sıfatı gibi sıfat yoktur denilmesine de buna yakındır. Gerçi Allah tealânın ahlâk ve evsafından ılim ve irâde gibi ba'zıları ile insanın da vasıflandığı varsa da o sıfatların Allah tealâda ki hakıkati insanlardaki gibi değildir. Buna bilhassa işaret için de buyuruluyor ki

﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ ve o öyle semî' öyle basîrdir. - Ya'ni misli olmıyan semî' ve basîrdir. Mesmuatın ba'zısını değil, hepsini işitir. Mubsarat ve mevcudatın hepsini görür, hem insanlarda olduğu gibi âfaktan hassenin teessürü tarıkıyle değil, hudustan, tehayyül ve tevehhüm arî tam ve kadîm bir idrâk ile bilerek. Gerçi

Sh:»4227

« اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا » buyurulduğu üzere insanı bir semî' basîr yapmıştır. Fakat o böyle mec'ûl ve « يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ » mantukunca yaradılıp duran semî' ve basîr değil, o sem'u basarları yaratan ve onları mülkünde zapt-u idâre eden misli yok kadîm, muhît, hakıkî bir semî' ve basîrdir. Edilen inâbeleri yapılan ilticaları işitir, bütün ihtiyacatı görür gözetir. 12. ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ onundur bütün Göklerin ve Yerin kilidleri - hiç kimsenin irişemediği, el süremediği hazîneleri, gizli servetleri ﴿يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ dilediğine rızkı açar ﴿وَيَقْدِرُ﴾ kısar da - kimisine bol verir kimisine dar, ayni kimseye de ba'zı bol ba'zı dar. ﴿اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ Çünkü o her şey'e alîmdir. - Hepsini her cihetiyle pek iyi bilir, her yaptığını gereği gibi bilerek yapar, her dileyişinde, dar vermesinde de bir hayr-u hikmet vardır. Bu cümle böyle makabline ta'lil, maba'dine de bir temhiddir ki « اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ » mantukunca iradî bir emr olan teşrıın kemali ılmile de alâkasını gösterir. Ya'ni mücerred bir meşiyyet ve irâde değil, her şeyi bilen bir ılim ile müterafık bir hukm-ü hikmet ile 13. ﴿شَرَعَ لَكُمْ﴾ sizin için teşrı' buyurdu. - Ey Muhammed ve ümmeti! sizin hayr-ü menfeatiniz için şerîat olmak üzere vaz,u takrir buyurdu, açık yol umumî kanun yaptı: ﴿مِنَ الدِّينِ مَا وَصّٰى بِهِ نُوحًا﴾ dînden Nuha tavsıye buyurduğunu

﴿وَالَّذٓى اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ﴾ ve sana vahyeylediğimizi - Sûrenin başında « كَذٰلِكَ يُوحٓى اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذينَ مِنْ قَبْلِكَ » buyurulduğu üzere ta Nuhtan sana gelinciye kadar geçmiş ülül'azm Enbiyaya ve bâ husus ﴿وَمَا وَصَّيْنَا بِهٓ اِبْرٰهيمَ وَمُوسٰى وَعيسٰٓى﴾ İbrahime ve Musâya ve Isâya tavsıye ettiğimizi ﴿اَنْ﴾ şöyle ki ﴿اَقيمُوا الدّينَ﴾

Sh:»4228

dîni ikame edin - kaim, dürüst, doğru kılın doğrultun, doğru tutun, doğru dîn tutun ve doğru tutun.

DİN, ıhtiyarî fiıllerin iyiliğine veya kötülüğüne göre sonunda iyi veya kötü bir neticeye varacağına, sevab veya ıkab bir akıbete sebeb olacağına inanarak Hak tealâ ındinde en güzel akıbete irmek için tutulacak yoldur. Bu suretle dîn insanları tabiatte cereyan eden cebr-ü ıztırar tazyiklerinin üstüne istekleriyle yükseltecek olan bur hurrıyyet yolu, ya'ni hurrıyyet ve irâdenin muvaffakıyyet ve mes'uliyyeti kanunudur. Onun için bütün tabiatlerin fevkında her şey'in halikı, « لَيْسَ كَمِثْلِه شَیْءٌ » her şey'e alîm olan Allah tealânın hukm-ü irâdesine yükselmeden doğru dîn bulunamaz. Dinin doğrusu « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقيمَ صِرَاطَ الَّذينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ » diye beyan buyurulan sıratı müstakim, tevhid ile Allah tealânın hukmüne iyman ve itaat, ya'ni islâmdır. Onu doğru tutmak da erkânını halelden muhafaza ederek âyât ve edillesinden doğrusunu anlayıp iyman ve amelde ıhlâs ile tatbık etmektir. Doğru tutun ﴿وَلَا تَتَفَرَّقُوا فيهِ﴾ ve onda tefrikaya düşmeyin - muhtelif hevalara veya müteaddid ilâhlara tabi' olup da asıl dîni ikame etmekte ıhtilâf çıkarmayın, dağılmayın - işte bu emr ile bu nehiy tâ Nuh aleyhisselâmdan Muhammed aleyhisselâma kadar gelen sahib şerîat Peygamberlerin hepsine emr-ü tavsıye olunan bir dîn kanunı esasisî, bir dîn şerîatidir ki bütün Peygamberler bunu tatbık için gönderilmiş, hepsi zamanındaki dîn bozukluklarını düzeltmek için doğru dîn ile gelmiş, tefrikayı kaldırmak için tevhide da'vet eylemiştir. Her birinin zamanına göre şerîatlerinin furuatında yekdiğerini nâsıh muhtelif ahkâm bulunmakla beraber ümmeti Muhammede şerîat yapılan bu asılda bu islâm esasında hepsi müttefıktir.

Muhyiddini Arabî Futuhati mekkiyyesinin sonunda vasıyyet babında bu âyetten başlıyarak der ki: Allah tealâ vasıyyet âmmede «

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّينِ مَا وَصّٰى بِه نُوحًا وَالَّذٓى اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٓ اِبْرٰهيمَ وَمُوسٰى وَعيسٰٓى اَنْ اَقيمُوا الدّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فيهِ »

Sh:»4229

buyurdu. İmdi Hak sübhanehu ve telâ ikamei dini ki o her zaman ve millette vaktın şer'ıdir, onun üzerinde

ictima' etmemizi ve onda tefrika çıkarmamaklığımızı emreyledi. Çünkü « يَدُ اللّٰهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ » dir. Kurt da sürüden ayrılan koyunu yer, ki cemaatin bulunduğundan kaçıp uzaklaşarak yalnız kalandır. Bunun hikmeti: çünkü Allah tealânın ma'bud bir ilâh olarak düşünülmesi ancak esmai hüsnâsı haysiyyetiledir. Bu esmâi hüsnâdan muarra olması haysiyyetiyle değildir. Onun için esmâsının kesreti ile beraber aynını tevhid lâzımdır. O mecmuu ile ilâhdır. Bundan dolayı yedullah ya'ni kuvvet, cemaat iledir. Hukemâdan birisi vefat ederken evlâdına vasıyyet etti bir cemaat idiler, bana bir kucak değnek getirin dedi getirdiler, tuttu onları toplayıp bir deste yaptı, bunu böyle toplu olarak kırın dedi, kıramadılar sonra dağıttı birer birer kırın dedi, kırdılar, işte dedi siz de benden sonra böylesiniz, toplu olduğunuz müddetçe mağlûb olmazsınız, ayrıldınız mı düşmanınız fursat bulur, sizi mahveder. Ve işte dini tutacak olanlar da böyledir. İkamei dîn hususunda ictima edip de dağılmadıkları takdirde düşman onları kahredemez. İnsan kendi nefsinde de böyledir. Nefsinde kendini toplayıp da Allahın dinini ikameye azmettiği vakıt ne İnsten ne Cinden bir Şeytan vereceği vesvese ile onu iymanın ve Melekin müsaadesi karşısında mağlûb edemez اهـ.

﴿كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ﴾ Müşriklere ağır geldi ﴿مَاتَدْعُوهُمْ اِلَيْهِ﴾ o senin kendilerini da'vet edip durduğun şey - o putlardan o şirk ve tefrikadan vaz geçip tevhid ile islâma girmek, dini doğrultmak işi ﴿اَللّٰهُ يَجْتَبٓى اِلَيْهِ مَنْ يَشَٓاءُ﴾ Allah ona: dînine veya kendisine dilediğini seçer, derer ﴿وَيَهْدٓى اِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ﴾ ve kim gönül verirse ona onu muvaffak kılar - o doğru

Sh:»4230

yola onu çıkarır. 14. ﴿وَمَا تَفَرَّقُوٓا﴾ O ayrılanların ayrılmaları ise - gerek Peygamberlere karşı ayrı baş tutarak muhalefet etmeleri, gerekse onların arkasından ümmetlerinin dînde tefrika çıkararak birbirleriyle uğraşmaları - başka bir sebeble değil ﴿اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ ancak kendilerine ılim geldikten sonra - tefrikanın muzırr ve akıbeti fena olduğu Peygamberlerin tebligıyle ve hattâ bittecribe ma'lûmları olduktan sonra ﴿بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾ aralarındaki bagıyden dolayıdır. - Kıskançlık, çekememezlik Dünya hırsı ile haksız istekler, aşırı sevdalar yüzünden. Demek ki ılim insanların salâhı için kâfi değildir. Nefsi emmarenin öyle kötü hıssiyyatı vardır ki insanları bildiklerinin hılâfına açık açık fenalıklara sevkeder, onun için ahlâkı beşerin ıslâhı işinde ılimden başka hıssiyyatın tehzibi için bir terbiyei ameliyye dahi lâzımdır. Dinî terbiyenin bu haysiyyetle de ehemmiyyeti mahsusası vardır. Madem ki ılim böyle idi: bu kadar Peygamberlere « لَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ » buyurulmuş idi o halde bunu dinlemeyip o tefrikayı çıkaranlar hemen ılmin

muktezası olan cezalarını görmek lâzım gelmez mi idi? Denilirse

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾ ve eğer rabbından bir kelime geçmiş olmasa idi -

azâb için ezelde bir vakt-u saat takdir edilmiş bulunmasa idi ﴿اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى﴾ müsemmâ

bir ecele kader diye « فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ » olacak olan Kıyamet

gününe te'hır edilmiş olmasa idi ﴿لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ﴾ aralarında hüküm icra edilirdi - hemen

ayrıldıkları sırada cezaları verilir, işleri bitirilir idi. Lâkin « بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ » buyurmuş o

icrayı muayyen bir müddet ile ceza gününe te'hır eylemiştir.

﴿وَاِنَّ الَّذِينَ اُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ onlardan

Sh:»4231

sonra kitaba varis kılınanlar ise - o Peygamberlerin arkasından kitaba varis kılınan, ya'ni şimdi asrı

Muhammedîde bulunan ehli kitab da ﴿لَفِى شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾ ondan, ya'ni kitablarından

muhakkak bir şekk içinde muztarib bulunuyorlar 15. ﴿فَلِذٰلِكَ﴾ şimdi onun için - ya'ni emr ü şeriat

öyle ikamei din, hal de böyle bagy-ü tefrika şekk ü ıztırab içinde olduğundan dolayı ya Muhammed!

﴿فَادْعُ﴾ sen hemen da'vet et - o doğru dine tevhid ve islâm dinine çağır

﴿وَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ﴾ ve emrolunduğun gibi doğruluk et, doğru git

﴿وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ﴾ de onların - ya'ni gerek Müşriklerden ve gerek Ehli kitabdan da'vet

eylediğin halkın hevalarına uyma - onların muhtelif, hakka muhâlif bâtıl arzularına tâbi' olma, çünkü dînin

eğilmesi tefrikanın sebebi hep hevaya tâbi' olmaktır. Onlara uyma ﴿وَقُلْ﴾ ve de ki ben

﴿اٰمَنْتُ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتَابٍ﴾ Allahın indirdiği her kitaba iyman getirdim -

ba'zısına inanıb da ba'zısına inanmamazlık etmem ve şekk üzere değilim

﴿وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْ﴾ ve emrolundum ki aranızda adalet yapayım - Allahın ahkâm

ve şeriatini adâlet ile tebliğ ve icra eyliyeyim. O zulüm menbaı olan, şunun bunun hevasıyle yapılan şirk-ü bagy hukümlerini atıp, Hak hukmiyle Allah için herkes arasında adâlet edeyim. Bundan anlaşılır ki dini

doğrultmanın en mühim tezahüratından birisi zulüm hukümlerini kaldırıp adâlet yapmaktır. Bu da Allahı bir

bilip dînine doğru sarılmakla olur. ﴿اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾ Allah bizim de rabbımız sizin de rabbınız - hepimizin hâlikımız, hâkimimiz, mevlâmız ﴿لَنَٓا اَعْمَالُنَا﴾ bizim amellerimiz bizim - iyiliğinden

Sh:»4232

kötülüğünden siz mes'ul olmazsınız, karşılığında sevabı veya ıkabı bize aiddir.

﴿وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْۜ﴾ Sizin amellerinizde sizin - onun da mes'uliyyeti sizin, kâr ve zararı, cezası size aiddir. ﴿لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْۜ﴾ sizinle bizim aramızda huccet yok - husumet ve ihticaca mahal yok. Ey Ehli kitab! çünkü bu beyan ve isbat ile hak, zâhir olmuş, başkaca münakaşaya hâcet kalmamıştır. ﴿اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَاۚ﴾ Allah aramızı cem'edecek - yevmül' cemı olan Kıyamet günü hepimizi bir araya toplanıp hukmünü verecek ﴿وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُۜ﴾ ve hep ona gidilecektir.

- Her neye tapılır, her ne emele hizmet edilirse edilsin, nihayet herkesin varıp hisab vereceği merci' yalnız Allahdır. « لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا » mazmununu tavzıh için buyuruluyor ki: 16.

﴿وَالَّذ۪ينَ يُحَٓاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُج۪يبَ لَهُ﴾ ona icâbet olunduktan sonra, ya'ni Allaha icabet olunduktan, bu beyan mucebince bütün indirdiği kitaba iyman edilip emri istikametle tutulduktan sonra Allah hakkında yâhud Allahın dini hakkında münakaşaya kalkışacak olanların ﴿حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ huccetleri rabları indinde sakıttır. - Ne nazarî ne amelî, ne naklî ne aklî hiç bir tutamakları kalmaz. Huccet ancak eğriliğe ve eğrilere karşı müteveccih olur. Ilmen ve amelen zâhir olan hak ve istikamet karşısında yapılan münakaşa sırf bir bagy ve haksızlık i'lânından ıbaret kalır, onun için ındallah huccetleri sakıt olduktan başka ﴿وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ﴾ hem aleyhlerinde bir gadab ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ شَد۪يدٌ﴾ hem de haklarında şedid bir azâb vardır.

Sh:»4233

17. ﴿اَللّٰهُ الَّذ۪ٓي﴾ Allah odur ki ﴿اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ hem hakkıle kitab indirmiştir. - Hakkı, hukmi hakkı beyan için hakk olarak, hak nübüvvet ile kitab cinsini, bâhusus Kur'anı indirmiştir. ﴿وَالْم۪يزَانَۜ﴾ hem de mîzan - muvazene kanunu, adâlet, ki bu sayede eşya tartıldığı gibi a'mal de tartılır akl-ü nakılde hukmi hak tezâhür eder ve ona göre cezası verilir.

﴿وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَر۪يبٌ﴾ ve ne bilirsin belki saat yakındır - amellerin tartılıp hisabın görüleceği o Kıyamet günü gelmek üzeredir. Çünkü 18.

﴾يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذٖينَ لَايُؤْمِنُونَ بِهَاۚ﴿ ona iymanı olmıyanlar onu isti'cal ederler. - Çabuk oluversin diye iviyorlar. Ki bu ivmek hâlen ve kalen olmak üzere iki vechiledir. Birisi, olacağına inanmadıkları için doğru ise hani ne vakıt o va'd « مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ » diye eğlenmek suretiyle kavlen isti'cal ederler. Bir de iymanları olmadığı için küfürle haksızlıkla muvazenenin bozulmasına, nizamı âlemin ıhlâline sebeb olmak suretiyle fi'len isti'cal ederler. ﴾وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَاۙ﴿ iyman edenler ise ondan hazer üzere bulunurlar - mîzanlarının hafif gelmesinden korkarlar da salâh ve hasenatlarını artırmak, ziyade sevaba nâil olmak için korunurlar. ﴾وَيَعْلَمُونَ اَنَّهَا الْحَقُّۜ﴿ Ve bilirler ki o haktır, muhakkak olacaktır. ﴾اَلَٓا اِنَّ الَّذٖينَ يُمَارُونَ فِى السَّاعَةِ﴿ iyi bil ki o saat hakkında şübhe uyandırmağa kalkışanlar ﴾لَفٖى ضَلَالٍ بَعٖيدٍ﴿ her halde uzak bir dalâl içindedirler. - Haktan çok uzağa sapmışlardır. Âlemin fanîliği delâiline nazaran saatin vukuu hemen hemen mahsûs denecek kadar kuvvetli iken onun cevazına yol bulamıyan ondan ötesine hiç bulamaz.

Sh:»4234

19. ﴾اَللّٰهُ لَطٖيفٌ بِعِبَادِهٖ﴿ Allah ıbadına lâtîftir - ubudiyyetini bilen, vazifesini doğru yapan kullarına (âbidlerine) çok lûtufkârdır. Onları envaı lûtfundan öyle şadkâm eder ki akıllar onun ihatasından âcizdir. ﴾يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُۚ﴿ her dilediğini bir suretle merzuk kılar - ıbadından her birini hikmeti baliğayi tezammun eden meşiyyetine göre bir nevi' lûtf ile mümtaz kılar ﴾وَهُوَ الْقَوِىُّ الْعَزٖيزُ۟﴿ ve o öyle kavî öyle azîzdir-ki her şeye ve herkese karşı dilediği gibi iradesini infaza ve va'dini incaza kâdir ve hiç bir sebeb ve suretle mağlûb edilmez her vechile galibdir. Onun için dînini doğru tutan kullarını o korkunç saat geldiği zaman zelîl etmez, kuvvet ve ızzetiyle türlü eltafından nasîbedar edecektir. Bu lûtfun saatten sonra zikri ibtidaî değil, müterettib bir va'dolduğunu iş'ar eder. Burada ıbadın izafeti ya şeref için olarak « وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَاۙ » buyurulan mü'minleri gösterir ve yâhud âbidin cemıdir. Bu suretle hem bu va'din iyman ve ubudiyyete terettübünü iymâ eyler, hem de esas ı'tibariyle bu terettübün zarurî olmayıp lûtuf ve meşiyyeti ilâhiyye eseri olduğunu anlatır.

Ilmi dînin mevzuu iradî fiıller olduğuna tenbih ve bu lûtuf ve va'dın niyyet ve iradeye terettübünü tavzıh için buyuruluyor ki:

﴿٢٠﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فٖى حَرْثِهٖۚ وَمَنْ
كَانَ يُرٖيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ
نَصٖيبٍ﴿﴾

Sh:»4235

﴿٢١﴾ اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدّٖينِ مَا لَمْ يَاْذَنْ بِهِ
اللّٰهُۜ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْۜ وَاِنَّ الظَّالِمٖينَ لَهُمْ
عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٢٢﴾ تَرَى الظَّالِمٖينَ مُشْفِقٖينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ
وَاقِعٌ بِهِمْۜ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فٖى رَوْضَاتِ
الْجَنَّاتِۚ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبٖيرُ
﴿٢٣﴾ ذٰلِكَ الَّذٖى يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِۜ قُلْ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰىۜ
وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فٖيهَا حُسْنًاۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ شَكُورٌ
﴿٢٤﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۚ فَاِنْ يَشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ
عَلٰى قَلْبِكَۜ وَيَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖۜ اِنَّهُ عَلٖيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٥﴾ وَهُوَالَّذٖى يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ
وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَاتَفْعَلُونَۙ﴿﴾

Sh:»4236

﴿٢٦﴾ وَيَسْتَجٖيبُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزٖيدُهُمْ
مِنْ فَضْلِهٖۜ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌ ﴿٢٧﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ
الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا فِى الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ
بِعِبَادِهٖ خَبٖيرٌ بَصٖيرٌ ﴿٢٨﴾ وَهُوَ الَّذٖى يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ
مَاقَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُۜ وَهُوَ الْوَلِىُّ الْحَمٖيدُ ﴿٢٩﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ

خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَٓاءُ قَدِيرٌ

Meali Şerifi

Her kim Âhıret ekimi isterse ona ekinini artırırız, her kim de Dünya ekimi isterse ona da ondan veririz amma Âhırette ona hiç nasîb yoktur 19 Yoksa onların şerikleri var, onlara dinden Allahın izin vermediği şeyleri meşru' kıldılar öyle mi? Eğer o fasıl kelimesi olmasa idi aralarında huküm icra edilir, bitirilirdi ve şübhesiz ki zâlimler için elîm bir azâb vardır 20 Göreceksin o zalimleri kazandıklarından titrerlerken, o ise tepelerine inmekte, iyman edip güzel güzel işler yapanlar ise Cennetlerin hoş hoş ravzalarında, onlara rablarının ındinde ne dilerlerse var, işte bu o büyük fadıl 21 İşte bu müjdedir ki Allah iyman edip iyi iyi işler yapan kullarına tebşir buyuruyor, de ki buna karşı sizden yakınlıkta sevgiden başka bir ecir istemem ve her kim çalışır bir güzellik kazanırsa ona onda daha ziyade bir güzellik veririz, çünkü Allah gafurdur şekûrdur 22 Yoksa Allaha iftira etti bir yalanı mı diyorlar?

Sh:»4237

Allah dilerse senin de kalbini üstünden mühürleyiverir, Allah batılı mahveder de kelimatı ile hakkı ıhkak eyler, şübhesiz ki o bütün sînelerin künhünü bilir 23 Hem odur ki o, kullarından tevbeyi kabul eder ve kabahatlerden afiv buyurur ve her ne yaparsanız bilir 24 Ve iyman edip salih ameller yapanlara icabet buyurur, fazlından onlara ziyade de verir, küfredenlere gelince onlara şiddetli bir azâb var 25 Bununla beraber Allah kullarına rızkı bol bol seriverse Arzda azar ve taşgınlı kederlerdi 26 Ve lâkin dilediği kadar bir mıkdar ile indiriyor, şübhesiz ki o kullarına habîrdir basîrdir 27 Ve öyledir ki o, ümidi kesmişlerken feyz indirir ve rahmetini neşr eder, o öyle veliy öyle hamîddir 28 O Göklerin ve Yerin yaradılışı ve onlarda ürettiği her dabbenin üretilişi de onun âyâtındandır ve o dileyeceği zaman onları toplamağa da kadirdir 29

20. مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ Her kim Âhıret harsı murad ederse -

HARS, aslı vaz'ında yeri onarıp tohum atmak demektir. Kamus şarihinin ıhtarına göre zeri'den eamdır. Sürmek ma'nâsına da gelir. Ragıbın dediği gibi mahruse, ya'ni ekilen tarlaya ve ondan husule gelen ekine de ıtlak olunur. Asl olan bu iki ma'nâyı ekim ve ekin diye ifade edebiliriz. Bunlardan istiare tarıkiyle, ileride kazanmak için yapılan sa'y-ü ameller ve onların semerat ve netayici hakkında da kullanılır, orf olmuştur netekim bu âyette de böyledir. Amel veya sevabı demektir. Bu âyet bize gösteriyor ki dîn işi bir hars, ya'ni ucunda hasılat almak kazanmak maksadiyle yapılan bir ekim, bir kültür işidir. Bu da ucunda murad edilen, ya'ni niyyet olunan gaye ve maksadla mütenasibdir. Bu haysiyyetle hars iki kısımdır. Birisi Âhıret gayesi Âhıret sevabı, diğeri de Dünya maslâhat ve menfeati matlûb olandır. Her kim dîn namına yaptığı ameli sırf Âhıret sevabına niyyet ederek yaparsa

Sh:»4238

نَزِدْ لَهُ فِى حَرْثِهِ biz ona harsinden ziyadelik veririz - ekinini, hasılatını artırırız, ya'ni

Âhırette kat kat fazlasıyle vereceğimiz gibi Dünyasından da veririz, o lûtuf ve rızk o suretle müzdad olur.

وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا her kim de Dünya harsini murad ederse - Dünya

kârı için, ya'ni ölmezden evvel Dünya hayatta ireceği bir maslâhat ve gaye için çalışırsa

نُؤْتِهِ مِنْهَا ona da ondan, o geçici Dünyadan veririz - «Hud» da ve «İsra» da geçtiği üzere

istediği kadar değil, amelinin haddi zatında değerinden aşağı olmamak üzere Allahın dilediği kadar

Dünyadan verilir وَمَالَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ve fakat ona Âhırette hiç bir

nasîb yoktur. - Buharîi şerifin başında dahi rivayet olunan niyyet hadîsi bu âyetin bir tefsiri gibidir. Şöyle ki «

اِنَّمَا الْاَعْمَلُ بِالنِّيَّاتِ وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَانَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ
اِلَى اللّٰهِ وَ رَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ اِلَى اللّٰهِ وَ رَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ
هِجْرَتُهُ اِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا اَوِامْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ اِلَى مَا
هَاجَرَ اِلَيْهِ » ameller, sırf niyyetlerledir. Ve her kişiye niyyet ettiği vardır. Meselâ her kimin hicreti

Allaha ve Resulüne ise onun hicreti Allaha ve Resulünedir, her kimin de hicreti ireceği bir Dünyaya yâhud nikâh edeceği bir kadına ise onun hicreti de hicrete kalkıştığınadır». Bundan şu da anlaşılır ki murad muhtelif fiıllerin mukayesesi değil, aynı fılin muhtelif niyyetlere göre huküm ve sevabını göstermektir. Şu halde yaptığı fili, hangi fiıl olursa olsun mücerred Dünya garaz ve maksadına irmek niyyetiyle yapan kimsenin Âhırette onun bir nasîb, bir ecr-ü sevab beklemeğe hiç hakkı yoktur 21.

﴿اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا﴾ yoksa onlar için bir takım şerikler mi var. - Bu âyetin yukarıya üç vechile

irtibatı vardır: bir kerre Âhırette nasîbi olmıyan ehli Dünyaya bir zecr-ü tahkır olmak üzere o bir âyetin sonuna teallûk eder. İkincisi Allahın izin vermediği şeyleri meşru' kılmak

Sh:»4239

için şeriat yapmağa kalkışmak Dünya harsi namına yapılan fenalıkların, şirklerin başında sayılmak lâzım

geleceğini ıhtar eder. Üçüncüsü de ta yukarıdaki « شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ » âyeti mukabilinde

müşriklerin cinayetlerine tearruz eyliyor. Ya'ni Allahın şer'ıne karşı gelmek için yoksa o müşriklerin o muasır kâfirlerin bir takım şerikleri Allaha ortak olmak için şirket akd etmiş küfür şerikleri Şeytanlar var ve istedikleri gibi teşri' salâhıyyetini haiz bulunuyorlar da

﴿شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَاْذَنْ بِهِ اللّٰهُ﴾ dinden Allahın izin

vermediği şeyleri onlara meşru' mu kıldılar? - Meselâ müşriklik, müteaddid hükûmete tabiıyyet, Âhıreti

inkâr, zulüm, nakzı ahd, teklifi mâlâ yutak gibi Allahın izin vermediği, meşru' kılmadığı bir takım şeyleri teşri'

ediyorlar, diledikleri gibi din yapıyorlar öyle mi? Fakat Allahın meşru' kılmadığını meşru' kılacak hiç bir

kuvvet yoktur. İnsanların teşri'deki mesaîsi Allah tealânın izni hududunu aşmamalıdır.

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ﴾ Ve eğer fasıl kelimesi olmasa idi

aralarında huküm icra edilmiş bitirilmişti. - Fasıl kelimesi azâbın bir eceli müsemmâya te'hırine dair ezelde

sebkeden kelime. Burada fasıl, huküm veya beyan veya tefrık ma'nâlarına olabilir. Tefrık ma'nâsında:

mü'minlerle kâfirler beyninde « فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ » hukmü veya

müşriklerle taptıkları şeriklerin aralarının açılması, yâhud Dünya harsi hukmünün Âhıret harsi hukmünden

ayrılması ma'nâları mülâhaza olunabilir. Maamafih aslı ma'nâ cezanın saatine te'hıri kazıyyesidir ki şununla

﴿وَاِنَّ الظَّالِمينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ itmam ve beyan buyuruluyor. Ya'ni hak

dinin muktezası Allah şeriatinin hukmü olan fasıl ve

Sh:»4240

kaza ezelde vakt-ü saatine te'hır olunmakla icrasız kalmıyacaktır. Bütün zalimlere elîm bir azâb

muhakkaktır. O fasıl günü gelecek 22. ﴿تَرَى الظَّالِمينَ﴾ göreceksin o zalimleri - Allahın izin

vermediği şeyleri meşru' tanıtmak için yol açarak, hüküm koyarak ceza vererek zulmeden ve onlara uyan o

zalimleri göreceksin ey muhatab ﴿مُشْفِقينَ مِمَّا كَسَبُوا﴾ yaptıkları zulümlerle

kazandıkları vebalin dehşetinden korkular içinde titrerlerken ﴿وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾ o ise

tepelerine inmekte. ﴿وَالَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ iyman edip iyi

ameller yapan kimseler ise ﴿فى رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ﴾ Cennetlerin hoş ravzalarında - en

hoş lâtîf yerlerinde.

RAVZA, suluk, yeşillik mevkı'ler olup bağların, bağçelerin en güzel oturulacak yerlerine ıtlak olunur. Öyle

ki ﴿لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ onlara rablarının ındinde ne dilerlerse var - ya'ni o

Cennet ravzalarında olduktan başka rablarının huzurunda bulunacaklar, şerefi cemaliyle müşerref

olacaklar ve işte orada bütün dileklerine irecekler, ne isterlerse hâzır bulacaklar. ﴿ذٰلِكَ﴾ işte bu -

mü'minlerin ireceği bu ıkbal: böyle her dilediğini ve dileyeceğini hazır bulmak saadeti

﴿هُوَ الْفَضْلُ الْكَبيرُ﴾ o fadlı kebirdir. - Kadrini tahdid ve ta'yin kabil olmıyan ve nihayetine

irilmek ıhtimali bulunmıyan büyük fadlı ilâhîdir ki bunun yanında bütün Dünya küçük, pek küçük kalır 23.

﴿ذٰلِكَ﴾ işte bu - büyük fadıl, bu dinlediğiniz lûtuf ﴿الَّذى﴾ o müjdedir ki

﴿يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Allah

o

Sh:»4241

iyman edip salih salih, güzel güzel ameller yapan kullarına müjdeliyor - Allah kullarına böyle lâtîftir.

﴿قُلْ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا﴾ deki buteblîğ-u tebşire karşı ben sizden bir ecir

istemem ﴿اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى﴾ ancak « مَوَدَّتَ فِى الْقُرْبٰى » buna üç

ma'nâ vermişlerdir. Birinci: karabette sevgi, ya'ni hiç olmazsa size akrıbalığımdan dolayı hukukumâ riayet etmenizi isterim. Buharî, Müslim, Tirmizî ve daha gayrileri rivayet etmişlerdir ki: İbni Abbas Hazretlerinden

işbu « اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى » suâl olunmuş, Saıd ibni Cübeyr, âli Muhammed karabeti

deyivermiş, bunun üzerine İbni Abbas demiştir ki: acele ettin, Kureyşten bir batın yoktur ki Peygamber aleyhisselâtü vesselâm bir karabeti bulunmasın, hiç olmazsa sizinle aramdaki karabete riayet edin اهـ.
Bunun hâsılı şöyle demek olur: Nübüvvet ve Risaletim ve rahmeten lil'âlemîn olmam haysiyyetleriyle olan hukukumu tanımıyorsanız, bari aramızdaki akribalık hukukuna riayet edin de söylediklerimi, dinleyin, düşmanlık etmeyin. İkincisi: bana karabeti olanları ya'ni akribamı sevmenizi isterim, diye ma'nâ verenler de olmuştur. Netekim Saıd ibni Cübeyrin sözü, bunu gösteriyordu. Ba'zıları bu karabeti Ali ve Fatıme evlâdına tahsıs etmek istemişlerdir. Üçüncüsü: Âlûsînin nakl ettiği vechile Abd ibni Hamidin Hasenden rivayet ettiği gibi yakınlakta meveddet, ya'ni güzel amellerle Allaha tekarrüb hususunda sevgi demektir ki kurbâ, neseb yakınlığı değil, kurbet, ya'ni Allaha yakınlık ma'nâsınadır. Ve bu ma'nâ hem eammdır, hem de üstüne altına

daha muvafıktır. Zirâ buyuruluyor ki ﴿وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً﴾ her kim bir hasene, güzel bir

amel kazanırsa ﴿نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا﴾ biz ona onun hakkında daha ziyade bir güzellik

veririz - daha güzel sevab veririz ve o sebeble hem o hasenenin hüsnü

Sh:»4242

artmış olur, hem de daha güzelini yapmak melekesi ihsan edilir. ﴿اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ﴾ çünkü

Allah gafurdur. - Günahları örter ﴿شَكُورٌ﴾ şekûrdur - güzel amellere güzel sevab ve mükâfat ile mukabele eder. Hasenatın ecrini zayı' etmez. 24.

﴿اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا﴾ Yoksa Allaha karşı bir yalan uydurdu mu

diyorlar? - Bu Kur'anı yalan olarak uydurup Allaha isnad ile iftirâ etti diye iftira mı ediyorlar?

﴿فَاِنْ يَشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَ﴾ Allah dilerse senin de kalbini mühürler -

ya'ni Kur'ana uydurma yalan diyenler, sana yalan isnad edenler kalbleri mühürlenmiş, hakkı duyacak

kabiliyyetleri kalmamış kimselerdir. Allah tealâ dilerse senin kalbinin üzerini de mühürleyiverir, vahyini,

lûtfunu kesiverir. Şu halde sen onların dediklerine keder etme de Allahın lûtfuna şükret

﴿وَيَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ﴾ hem Allah bâtılı mahveder

﴿وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ﴾ de kelimatı ile hakkı ihkak eyler - onun için günden güne o

yalan diyenlerin bâtıl sözleri mahvolur da senin hakkolan nübüvvetin tehakkuk ve teekküd eyler ve

Kur'anın va'dleri sübut bulur. Kur'an yalan olsa idi Allah onu tehakkuk ettirmez, çok sürmeden mahvederdi

﴿اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ şübhesiz o bütün sînelerin künhünü bilir - senin

kalbindekini de bilir. Onların kalblerindekini de. Bununla beraber 25.

﴿وَهُوَالَّذِى يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ الخ...﴾ binaenaleyh o

günahkârlar da hemen tevbe edip o seyyiattan vaz geçmelidirler. 29.

﴿وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَآبَّةٍ﴾ ve bu ikisinde, ya'ni Göklerde ve Yerde yaymış olduğu

dabbe - debelenen hayvan, bu âyetin zâhirine göre Göklerde

Sh:»4243

de Hayvanat vardır. Mücahid de buna kail olmuştur. Diğer ba'zıları ise Semâvattaki dabbeden murad

hevada uçuşan hayvanat olduğuna zâhib olmuşlarsa da böyle bir te'vile zaruret yoktur

﴿وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَآءُ﴾ bunları böyle yaradıp yayan o Allah dileyince hepsini

toplayıvermeğe de ﴿قَدِيرٌ﴾ kadir, tamamyile kadirdir. - Onun için haşr-ü neşirde tereddüde mahâl

yoktur.

﴿٣٠﴾ وَمَآ اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا
عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣١﴾ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ وَمَالَكُمْ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣٢﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ الْجَوَارِ فِى
الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٣٣﴾ اِنْ يَشَاْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ
عَلٰى ظَهْرِهِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٤﴾ اَوْ
يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٥﴾ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ
يُجَادِلُونَ فِى اٰيَاتِنَا مَالَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٦﴾ فَمَآ اُوتِيتُمْ مِنْ
شَىْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى لِلَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾

Sh:»4244

﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا

غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٩﴾
وَالَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَهُمُ الْبَغْىُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٤٠﴾ وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ
سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ
سَبِيلٍ ﴿٤٢﴾ اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ
وَيَبْغُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٤٣﴾
وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Başınıza ne musıybet geldi ise kendi ellerinizin kazancı iledir, halbuki bir çoğundan afvediyor 30 Hem

siz Arzda âciz bırakacak değilsiniz ve size Allahdan başka kurtaracak ne bir bâmî ne de bir yardımcı yoktur 31 Yine onun âyetlerindendir denizde o dağlar gibi akanlar, dilerse o rüzgârı durduruverir de sırtı üzerinde dura kalırlar, şübhesiz ki bunda nice âyetler var: çok sabırlı çok şükredici her kimse için 32 Yâhud da onları içindekilerin kazançlarıyle helâke sürükler, bir çoğundan

Sh:»4245

da afiv buyurur 33 Hem bilsinler diye o âyetlerimizde mücadele edenler ki kendileri için kaçacak yer yoktur 34 Hasılı size verilmiş bulunan şeyler hep Dünya hayatın geçici metaıdır, Allah yanındaki ise daha hayırlı ve daha bakalıdır fakat o kimseler için ki iyman etmişlerdir ve rablarına i'timad ederler 35 Ve onlar ki günahın büyüklerine ve açık çirkinliklere uzak bulunurlar ve her gadablandıkları vakıt da onlar kusur örterler 36 Ve onlar ki rabları için da'vete icâbet etmekte ve namazı kılmaktadırlar, buyurukları da aralarında şurâdır (danışıklıdır), kendilerine kısmet ettiğimiz rızıklardan onlar masraf da verirler 37 Ve onlar ki kendilerine bağy (haklarına tecavüz) vaki' olduğu vakıt yardımlaşır onlar öcünü alırlar 38 Kötülüğün cezası da misli kötülüktür, fakat her kim afvedip ıslâh ederse onun da ecri Allahadır, her halde o zalimleri sevmez 39 Ve elbette her kim zulm olunduktan sonra öcünü alırsa artık onlar üzerine (ceza için) yol yoktur 40 Yol ancak haksızlıkla Yer yüzünde bagy ederek nasa zulm eyliyenler üzerinedir, işte onlara elîm bir azâb vardır 41 Her kim de sabreder suç örterse işte o azmolunacak umurdandır 42

30. ﴿وَمَٓا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ﴾ Başınıza ne

musıbet geldiyse kendi ellerinizin kesbiledir. - Bu hıtab mücrimlere mahsustur. Zira sabr ile ecre veya terfiı

dereceye mazher edilmek gibi diğer bir takım sebeblerle mücrim olmıyanlara isabet eden musıbetler de

yok değildir. «

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ

﴿وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾ «وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

Halbuki bir çoğundan afiv buyuruyor - ya'ni kesb ettiğiniz günahlarınızın bir çoğundan afiv buyuruyor da

Dünyada muâhaze etmiyor, zira «

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ » 31. ﴿وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ﴾ Ve siz Arzda

âciz

Sh:»4246

bırakacak değilsiniz - ya'ni siz ne olsanız bu Arzdasınız ve her ne yapsanız, ne kuvvetler iktisab etseniz

başınıza gelmesi mukadder olan musıbetlerden yakanızı kurtaramazsınız

﴿وَمَالَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ ve sizin için Allahdan başka

ne re'sen kurtaracak bir veliy, bir hâmi vardır, ne de yardım edip defı' edecek bir nasîr - onun için Allaha

sığınıp onun emirlerine, kanunlarına göre vazife iyfa etmekten başka suretle korunmanın çaresi yoktur. 32.

﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ﴾ Ve onun âyetlerindendir ﴿الْجَوَارِ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ﴾

denizde akan dağlar gibi gemiler - sizin de Arzda haliniz o gemidekilerin hali gibidir. Allah 33.

﴿اِنْ يَشَاْ يُسْكِنِ الرِّيحَ﴾ dilerse o rüzgârı, ya'ni o gemileri hareket ettiren kuvvei

muharrikeyi durduruverir ﴿فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهِ﴾ o vakıt o gemiler denizin sırtı

üzerinde dura kalırlar. ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ﴾ şübhe yok ki bunda, gemilerin denizin sırtı üzerinde

durakalmasında ﴿لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ çok sabırlı, çok şükreden her kimse

için bir çok âyetler vardır. - Ki insanların aczini ve hakıkatte Allahdan başka ne bir veliy ne de bir nasîr olmadığını isbat eder. Lâkin sabrı olmıyanlar bu gemilere binip de bu vukuatı müşahede ve tefekküre himmet edemezler, şükrü olmıyanlar da bu nazar ve tefekkür ni'metinin kadrini bilip de netaicini istihrac edemezler, onun için demişlerdir ki iymanın nısfı sabır, nısfı şükürdür.

34. ﴿اَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا﴾ Yâhud da içindekilerin kesiblerile, ya'ni kazandıkları

cürümleri sebebiyle veya mallariyle birlikte o gemileri telef eder, rüzgârı durdurmaz, lâkin şiddetli fırtına

vererek batırır, parçalar ﴿وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ﴾ bununla beraber bir çoğundan da afveder. -

Batırmadan

Sh:»4247

kurtarır 35. ﴿وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِى اٰيَاتِنَا﴾ hem bunları bir de şunun için

yapar ki âyetlerimizde mücadele edenler bilsin anlasınlar ﴿مَالَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ﴾ kendilerine

kaçamak, kurtuluş yoktur - halâs, kurtuluş, ancak Allahın âyetlerini teslim ederek onların delâletleri

dairesinde çalışmakladır. Ey Allahın âyâtında mücadele eden kâfirler 36.

﴿فَمَٓا اُو۫تِيتُمْ مِنْ شَیْءٍ﴾ bütün bunlardan anlaşılır ki şimdi size verilmiş bulunan şeyler

her ne olursa olsun ﴿فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ hep Dünya hayatın geçici metâıdır

﴿وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى﴾ Allah yanındaki ise hem daha hayırlı hem daha

bakalıdır - hem şer karışığı olmaksızın halîs hayr-ü menfeattir, hem de devamlı ebedîdir.

﴿لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ fakat o kimseler için ki iyman etmişlerdir

ve yalnız rablarına tevekkül kılarlar - ancak ona tefvizı umur ederler ve onun kudretine, va'dlerine vaîdlerine ı'timad ederek emri dairesinde vazifelerini yaparlar ve her vesîyle ile rızasını ararlar. Hazreti Alîden rivayet olunur ki Hazreti Ebî Bekir malının hepsini tesadduk etmiş bir takım kimseler onu levm eylemişlerdi. Bu âyet o sebeble nâzil oldu. İyman ve ı'timad gerek bir ferdin ve gerek bir cemaatin ruhunda dinin, muvaffakıyyetin rüknü olan iki esas haslettir. Bu iki seciyyenin ba'zı tezahüratını izah eden âtideki evsaf da bir millet için ne

güzel düsturlardır. 37. ﴿وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ﴾ ve

onlar ki günahın kebairine ve fevahişe uzak dururlar. -

KEBÂİR, üzerine vaîd terettüb eden veya haddi icab eden yâhud sarahaten nehiy bulunmuş olan günahlar,

Sh:»4248

FEVÂHİŞ de onların içinde bilhassa çirkinliği açık ve aşırı olan günahlar, fuhşiyyat

وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ne zaman da gazablanırlarsa onlar mağrifet ederler. - Suçu

onlar örterler, kusur afvederler. Burada « هم » zamiri kasr ifâde eder. Bu kasrın da vechi şudur: gadab hâlinde kusur ve günah afvedebilmek gayet nadir vakı' olan yüksek bir ahlâktır. Bu sebeble şöyle denilmiş oluyor ki işte bu gadab hâlinde kusur örtmek gayzı yutmak gibi büyük haslet ancak onlara yakışır, ve onlar

ona lâyıktırlar « وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ » medîhasına

müstehıktirler. 38. ﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ﴾ Ve onlar ki rabları için da'vete icâbet

etmekte ﴿وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ﴾ ve namazı dürüst kılmaktadırlar. - Allaha iyman ve itaat için Peygamber tarafından yapılan da'vete eshabı kiramın bî'at ve icabetleri gibi bî'at ve dînin direği olan

namazı ikame ile cemaat ve cem'ıyyeti sağlam tutanlar ﴿وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ﴾ emirleri de beyinlerinde şurâdır. - İşleri: buyurukları istibdad ile değil, aralarında danışıkla, reiylerine müraceat iledir. Kendi işlerine kendileri sahibdir, başkalarının elinde esir değil aralarında tesânüdsüz cem'ıyyetsiz, müteferrık da değil, toplanıp sözü bir etmesini bilirler. Müraceatın sureti de reiy kabiliyyeti olan ammenin re'ylerini temsil edebilecek ictihad sahibi hall-ü akd erbabının toplanıp müzâkere etmesiyledir. Resuli ekrem sallallahü aleyhi vessellem « وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ » müeddasınca harb maslâhatlarına teallûk eden işler de müşavere ederdi. Ondan sonra da eshab gerek onda ve gerek ahkâmda müşavere ettiler, Peygamberin vefatı üzerine Halîfe intihabı ve ehli riddete kıtal, ceddin mîrası, şarab içenlerin haddinin adedi ve Irakta fetholunan erazînin ahkâmı ve saire gibi mesail hep bu kabildendir. Şübhe yok ki ahkâma müteallık müşavere, hakkında nassı kat'î ma'lûm

Sh:»4249

olmayıp az çok mevridi ictihad olan veya tatbikatı mücahedeye mütevakkıf bulunan hususattadır. Şûrâ müzakereleri icmaî mes'elelerin aslını teşkil eder. Tarihi islâmda ve Usuli fıkıhta maatteessüf bu şûrâ düsturu devri sahabeden sonra Kur'anın verdiği bu ehemmiyyet ile mütenasib bir surette inkişaf ettirilememiştir. Şûrâ esasen fütya gibi büşrâ vezninde masdar olup teşavür, ya'ni biribirinin re'yini almak demektir. Aslı arıdan bal almak ma'nâsile alâkadardır. Zu şûrâ ma'nâsına da gelir, netekim bu ma'nâ ile şûrâ hey'etine de ıtlak olunur. ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak da ederler. - Belli ki bu infak şûrâ ile verilen kararın icrası için lâzım gelen masrafı te'min ma'nâsını anlatmaktadır. O münasebetle bu da ıktizasına göre şûrâ ile halledilmek lâzım gelir. Şu da bunu iş'ar eyler: 39. ﴿وَالَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَهُمُ الْبَغْىُ﴾ ve onlar ki kendilerine bağy isabet ettiği, ya'ni haklarına tecavüz vakı' olduğu vakıt ﴿هُمْ يَنْتَصِرُونَ﴾ yine kendileri yardımlaşır öclerini alırlar. - Haklarını müdafea eder, haksızlığa boyun eğmez, zilleti hoşlanmaz, bağy-ü tecavüz edenin cezasını verirler, aşırı gitmiyerek adâletle öclerini alırlar ve bunun için başka bir milletin himâyesine sığınmazlar, kendi cemaat ve milletlerinin istiklâli ve ızzet ve nusrati birliğile zâlim ve bağînin hakkından gelirler. Görülüyor ki burada bağy « هم » zamiri ile cem'a teallûk ettirilmiştir. Bu ise bağyin umuma teallûkunu ifâde eder. Bundan dolayı ba'zıları bunu yalnız haricden vâkı' olan tecavüze mahsus zannetmişler de müşrik müslime tecavüz ettiği takdirde intikamını alanın medhiyle tefsir etmişlerdir. Lâkin gerek hakkullah ve gerek hakkı abd olsun mutlak hakkın mahfuziyyeti hakkullah, ya'ni hukukı âmme cümlesinden olduğu ve binaenaleyh her ferdi mü'minin hukûku cemaatin teahhüdü altında bulunduğu cihetle ona

Sh:»4250

karşı tecavüz hukukı âmmeye tecavüzü mütezammın olduğundan gerek haricden ve gerek dahilden umumî, hususî vakı' olan tecavüzün def'ı ve cezasının verilmesi cem'ıyyetin vazifesi, ya'ni lâekal farzı kifâyedir. Dahilden olanlara mahkemelerin adâletini te'min, haricten olanda da siyasî tedbirlerle bu intisarın yapılması ve yapılabilmesi bir milletin yüksekliğini ve hakkı hayatını gösteren en âlî fazıletlerdendir. Onun için diğer müfessirîn demişlerdir ki « كُلُّ بَاغٍ بَغٰى فَحُمِدَ الْمُنْتَصِرُ مِنْهُ » bağyeden her bağiye karşı intisar medholunmuştur. İbni cerîri Taberî, tefsirinde der ki: bu ikinci kavil savaba evlâdır. Zira Cenabı Allah bir ma'nâyı tahsıs buyurmamış bağyedenden bihakkın öcünü alan her müntasırı senâ etmiştir. Buna karşı bir diyen diyebilir: intikamda senâ edecek ne var? Denilir ki zâlime müstehık olduğu cezayı vermekte onu hak yoluna doğrultmak, bunda ise en büyük medih vardır اهـ. Hasılı bu sıfat yukarıda « وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْ » diye beyan buyurulan adalet emrinin tatbikı noktai

nazarından gayet mühim olan yüksek bir ahlâkın, kuvvetli bir ruhı içtimaînin tecelliyatını ifâde etmektedir ki bunu mukabili olan « وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ » vasfiyle beraber olarak mülâhaza etmek, gerek kasırların ma'nâsını mülâhaza ve gerek ehemmiyyetini takdir eylemek için daha faideli olur. Ya'ni afiv de ederler, intikam da alırlar, lâkin her ikisini de kendi istiklâlleriyle yaparlar, ne afivlerinde ne de intikamlarında başka bir millet ve cemaatin tesirine mahkûm olmazlar. Böyle intisar ve intikamın niçin ve nasıl meş'ru ve müstahsen olduğuna gelince: 40. ﴿وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ kötülüğün cezası da misli kötülüktür. - Bu düstur Fıkıhta ukubat ahkâmına büyük bir esas olan ve alel'umum ceza kanunlarına esas ittihaz edilmesi lâzım gelen bir kanunı küllîdir. Ya'ni bağy, zulümdür, kötülüktür, kötülüğe meydan vermeyip ceza vermek de güzel bir iştir. Lâkin bunun güzel olması iki şart ile meşruttur. Birincisi: cürme,

Sh:»4251

ceza olabilmek için onun gibi bir seyyie, ya'ni mücrimin hoşuna gitmez bir fiıl olmalıdır. Yoksa o bir ceza değil cürm ve zulme teşvik olur, yerine düşmiyen güzellik ise çirkin olur. İkincisi; ceza cürmün misli ve müsavîsi olmalıdır, yoksa adâlet olmaz. Bu ma'nâ adâlet kelimesinin mefhumunda da dahildir. Onun için bagye karşı öc alınırken haddini aşıp da tecavüz etmemelidir. ﴿فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ﴾ Her kim de afvedip ıslâh eylerse - kendine kötülük eden kimsenin suçunu afvedip onunla arasındaki husumet halini düzeltirse ﴿فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ﴾ onun da ecri Allahadır. - Allahın uhdesindedir. Ya'ni Allah ona çok büyük ecr ihsan eder. Burada « مَنْ عَفَا » diye afvin müfred sıgasiyle iyrâdı bunun hukukı umumiyyede değil, hukukı şahsıyyede cereyan edeceğine bir tenbih gibidir.

﴿اِنَّهُ لَايُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ Her halde o, Allah zulmedenleri sevmez - ya'ni gerek ibtidaen bagy-ü zulm edenleri gerekse cezâda ileri gitmek suretiyle zulm edenleri, hiç birini sevmez. Cezada mümâselet ve müsavata riayet müşkil olan hususatta zulm ıhtimali galib olacağı için tecziyeye kadir olduğu halde afiv ile ıslâh yapan kimselere Allah büyük ecir verir 41.

﴿وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ﴾ zulm olunduktan sonra öcünü alan kimse elbette ﴿فَاُولٰٓئِكَ مَاعَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ﴾ öyleler üzerine yol yoktur - Afiv evlâ olmakla beraber afvetmeyip de mukabele bilmisil yapan ferdlere karşı ceza için yol yoktur. 42.

﴿اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ﴾ O yol ancak nasa zulm edenlere - ibtidaen zulm eyliyen veya mukabelede ileri giden, cezada haddi aşanlara ﴿وَيَبْغُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ ve yerde haksızlıkla bagy eyliyen

-

tekebbür ve tecebbür yapanlaradır. ﴿أُولٰٓئِكَ﴾ İşte onlar - öyle bigayri hak zulm ü bagy ile mevsuf olanlar ﴿لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ için elîm bir azâb vardır. 43.

﴿وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ﴾ Ve elbette sabredip setr eyliyen kimse ﴿اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ﴾ şübhesiz ki o azmolunacak umurdandır. - Buradaki mağrifet yukarıda zikrolunan afiv, sabır da ıslâhtır. Buna sabır ta'bir olunması afiv ve mağrifetin sabra mütevakkıf ve bunun ülülazm olan büyük kimselerin şanından bulunduğunu ve binaenaleyh afv-ü setrin âcizlerden değil, gücü yetenlerden sâdır olmak şartiyle medh-ü sitayışe şayan olduğunu anlatır.

﴿٤٤﴾ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَالَهُ مِنْ وَلِىٍّ مِنْ بَعْدِهٖ وَتَرَى
الظَّالِمِينَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ

﴿٤٥﴾ وَتَرٰيهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ
طَرْفٍ خَفِىٍّ وَقَالَ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا
اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَآ اِنَّ الظَّالِمِينَ فِى عَذَابٍ مُقِيمٍ
﴿٤٦﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَنْ
يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَالَهُ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٧﴾ اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ
اَنْ يَاْتِىَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَاٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا
لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ

Sh:»4253

﴿٤٨﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوا فَمَآ اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا اِنْ عَلَيْكَ اِلَّا
الْبَلَاغُ وَاِنَّآ اِذَآ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَاِنْ
تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٩﴾
لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَخْلُقُ مَايَشَٓاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ
اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ الذُّكُورَ ﴿٥٠﴾ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا

وَاِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَٓاءُ عَقِيمًا اِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥١﴾ وَمَا
كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَٓاءِ حِجَابٍ اَوْ
يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِىَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَٓاءُ اِنَّهُ عَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾
وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِى
مَاالْكِتَابُ وَلَا الْاِيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِى بِهِ مَنْ نَشَٓاءُ
مِنْ عِبَادِنَا وَاِنَّكَ لَتَهْدِٓى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٣﴾ صِرَاطِ
اللّٰهِ الَّذِى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ اَلَٓا اِلَى اللّٰهِ
تَصِيرُ الْاُمُورُ ﴿﴾

Sh:»4254

Meali Şerifi

Her kimi de Allah şaşırtırsa artık ondan sonra ona hiç bir veliy yoktur ve göreceksin o zalimleri azâbı gördükleri vakıt diyecekler: var mı geri dönmiye bir yol? 43 Ve göreceksin onları o ateşe arz olunurlarken, zilletten boyunlarını bükerek göz altından bakarlarken, iyman etmiş olanlar da şöyle demekte: gerçek husrâna düşenler Kıyamet günü kendilerine ve âilelerine hasar eden kimselermiş! Bakın zâlimler hakıkaten mukım bir azâb içindedirler 44 Ve onlara Allahın önünden kendilerini kurtaracak veliyler de yoktur, her kimi de Allah saptırırsa artık onun için yol yoktur 45 Allahdan reddine çare olmıyan bir gün gelmezden evvel rabbınızın da'vetine icabet ediniz, o gün sizin için ne sığınacak yer vardır, ne de inkâre çare 46 Yine aldırmıyorlarsa biz de seni üzerlerine mürakıb göndermedik a, sana düşen ancak tebliğdır, fakat biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırdığımız vakıt onunla ferahlanır ise de kendi ellerinin takdim ettiği sebeblerle başlarına bir fenalık gelirse o vakıt insan hepsini unutan bir nankördür 47 Allahındır bütün Göklerin ve Yerin mülkü, dilediğini yaratır, dilediği kimseye dişiler bahşeder, dilediği kimseye de erkekler bahşeder 48 Yâhud da onları erkekli dişili ikizler, dilediğini de akım kılar, her halde onun ılmi çok, kudretine nihâyet yoktur 49 Bununla beraber hiç bir beşer için kabil değildir ki Allah ona başka suretle kelâm söylesin, ancak vahyile veya bir hicab arkasından ve yâhud bir Resul gönderip de izniyle ona dilediğini vahyettirmesi müstesna, çünkü o çok yüksek, çok hakîmdir 50 Ve işte sana böyle emrimizden biz ruh vahyettirdik, sen kitab nedir? İyman nedir? Bilmiyordun ve lâkin biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimize hidâyet vereceğiz ve emîn ol sen her halde doğru bir yola çağırıyorsun 51 O Allahın yoluna ki Göklerde ne var, Yerde ne varsa hep onundur, uyan! bütün işler döner dolaşır Allaha varır 52

50. ﴿اِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾ çünkü o alîmdir kadîrdir - onun için her

Sh:»4255

ne yaparsa hikmet ile ıhtiyar ile bile bile yapar ve her ne isterse yapar 51. ﴿وَ﴾ bununla beraber ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ﴾ hiç bir beşer için kabil değildir ki ﴿اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ﴾ Allah ona - şu üç suretten - başka türlü kelâm söylesin ﴿اِلَّا وَحْيًا﴾ ancak vahiy halinde - doğrudan doğru vahyederek, gayet seri' ve hafî bir işaret halinde tefhim ve birdenbire kalbe bırakıp ilham suretiyle ki kelâmın sırf ruhanî olarak bilâ vasıta sünuh ve telâkkîsidir, ve şiddet ve za'f ile müteaddid meratibe mütehammil olabilir. Hem Enbiyaya hem de Hazreti Musânın validesine olduğu gibi sair insanlara dahi

gerek yakazada ve gerek menamda olur. Gıyabdan da olur, rü'yet halinde de, netekim isra gecesi Resulullaha öyle olmuş idi, onun için mukabilinde buyuruluyor ki

﴿اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ﴾ veya hıcab arkasından - söylemekle ki ba'zı ecsamda ve samiada kelâm halkedip işittirir de, işiden kimin söylediğini görmez. Netekim Hazreti Musâya böyle olmuştu. Bu doğrudan doğru kalbe değil, samiaya ilka edilmiş olduğundan perde arkasından olmuş oluyor.

Resulullahın « اَحْيَانًا يَأْتِينِى مِثْلَ صَلْصَلَةِ الْجَرَسِ » ba'zan bana çan sesi gibi gelir» dediği kısım da bu kabîlden sayılmak lâzım gelir. ﴿اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا﴾ yahud da bir Resul, ya'ni tebliğ vasıtası bir Melek gönderip - mübelliğ olduğunu tanıttırıp da

﴿فَيُوحِىَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَآءُ﴾ izniyle, tevfık ve teysîriyle dilediğini vahyettirmek suretiyle - ki Peygamberlere ekser vakıtlarda vakı' olan böyle iyhâdır. « مَا يَشَآءُ » buyurulmasından da anlaşılacağı üzere bu iyha ile Melekin vahyi gerek kalbe ilka ve gerek sesle ve yâhud sessiz kelâm ile olabileceği gibi Melekin gelişi dahi cismanî bir surette temessül edip etmemekten eamdır Melekin

Sh:»4256

kuvvet ve mertebesinin de ayrıca bir ehemmiyyeti mahsusası vardır. Meselâ Cibril ile olan vahyin ifade ettiği ılmi zarurî hepsinden yüksek olur. Sonra Peygamberler vasıtasıyle sair insanlara olan tebligat ve telkinat da bu kısma dahildir, Resul göndermektir. Bu kısımda Resul tebliğa vasıta olurken aynı zamanda mürsil ile mürseli ileyh arasında bir şahid demek olduğu cihetle bu nevi' vahyin ılmiyyetinde obirlerinden fazla bir müeyyid var da bundan olsa gerektir. Vahiy hakkında yukarılarda ba'zı sözler geçmişti. Bu âyet, vahyin bütün aksamı mümkinesini hulâsa ettiği cihetle kelimenin lügatteki ma'nâsına bir daha atfı nazar edelim. Alûsînin kaydettiği vechile imam Ebû Abdillahi teymiyyi isbehânî demiştir ki: vahyin, aslı tefhimdir. Kendisiyle bir şey tefhim olunabilen meselâ ilham, işaret, yazı hep birer vahiydir. Ragıb da Müfredatında der ki: vahyin aslı seri' işarettir. Sürati tezammun ettiği içindir ki « اَمْرٌ وَحْىٌ » denilir, çok çabuk emir demektir, bu, kâh remiz ve ta'rız yollu kelâm ile olur. Ve kâh terkibden mücerred ses ile olur ve ba'zı cevarıhin işaretiyle ve kitabet ile de olur. Netekim « فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا » kavli kerimi ona hamledilmiştir: remiz denilmiş, i'tibar denilmiş, yazı denilmiştir «

﴿يُوحِى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ﴾ . ﴿وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلٰٓى اَوْلِيَآئِهِمْ﴾ » kavlinde de bu vücuh üzere « مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ » kavliyle işaret olunan vesvese tarzındadır. Bir de bilhassa Allah tealânın Enbiya ve Evliyasına ilka olunan kelimei ilâhiyyeye « وَحْى » denilir, bu da işbu « وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ » âyetiyle beyan buyurulduğu üzere bir kaç türlüdür: ya müşahede olunan bir Resul ile olur ki zati görülür kelâmı işidilir, Cibril aleyhisselâmın muayyen bir surette Peygambere tebliği gibi. Yâhud muayene olmaksızın kelâmı işitmekle olur. Musâ aleyhisselâmın kelâmullahı işitmesi gibi. Yâhud kalbe ilka ile olur. Aleyhisselâtü vesselâmın = «

اِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِى رُوعِى » Ruhulkudüs ruıma, ya'ni kalbime üfledi»

buyurduğu gibi, yâhud ilham ile olur: « وَاَوْحَيْنَٓا اِلَٓى اُمِّ مُوسَٓى » gibi ve yâhud

teshır
Sh:»4257

ile olur « وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ » gibi. Yâhud menamda olur. Netekim aleyhissalatü

vesselâm buyurmuştur ki «

اِنْقَطَعَ الْوَحْىُ وبَقِيَتِ الْمُبَشِّرَاتُ رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ » vahiy kesildi mübeşşirat

kaldı; mü'minin ru'yası». İlham, teshır, menam bu üçüne « اِلَّا وَحْيًا » kavli delâlet ediyor kelâmı

işitmeğe « اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ » kavli delâlet ediyor. Cibrilin tebliğine de «

اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا » kavli delâlet ediyor اهـ. Lügaten vahyin fıli sülâsîden de gelir ise de

Kur'anda hep if'alden varid olmuştur. İf'al babından iyha sülâsîsi gibi vahyetmek, vahiy vermek ma'nâsına

gelmekle beraber ta'diye ile vahyettirmek, göndermek ma'nâsına dahi gelir. Burada aksamı temyiz ettirmek

için doğrudan doğru olan evvelkine vahiy, Resul ile olan üçüncüye iyha ta'bir buyurulmuştur. Hasılı Allah

tealâ hiç bir Peygambere: ne Musâya ne de sairlerine bu üç tarzdan başka bir suretle kelâm söylememiştir

ve hiç bir beşere başka türlü söyleyemez. Beşerin beşerle konuşması gibi karşı karşıya ve ap açık muhdud

bir suretle konuşmaz ﴿اِنَّهُ عَلِىٌّ﴾ çünkü o çok ulu çok yüksektir. - Onun için beşer onun

yüksekliğine yetişip de kadîm olan kelamını olduğu gibi telâkkiye dayanamaz. Fakat ﴿حَكِيمٌ﴾

hakîmdir - onun için hikmetine göre vahiy veya iyha ile söyler. Bu âyetin tefsirinden şeyh Abdülvehhab Şa'ranînin kayde şayan ba'zı ifadeleri vardır ki âlûsî bunları şöyle nakleder: şunu bil ki: hakkın kelâmını işitmekten men'eden ancak beşeriyyettir. Kul ondan yükseldiği vakıt ona Allah tealâ, ervahı mücerredeye söylediği haysiyyetten söyler, beşere beşer denilmesi de ruhun derecesine irmekten alıkoyan ümure mübaşereti hasabiyledir. İremeyince de Allah tealâ ona eşyada söyler ve onlarda tecelli eder. Enbiya gibi ona irenler ise öyle değildir. Onun için onların gayrisine Hak sübhanehu ancak suret hıcabları içinde tecelli eyler. Eğer Allah tealânın kuluna hidayeti olmasa idi onun rabbı olduğunu tanıyamazdı. Şunu da bil ki Allah tealânın kendisinin gayrine

Sh:»4258

söylemesine yâhud kendisinin gayrisine işittirmesine hakıkat tehammül edemez, o hâlde kuluna işittirmek üzere hıtab ettiği vakıt onun cemiı kuvvâsı olmak ıktiza eder çünkü münacat sırasında Hak sübhanehu onun bütün kuvveleri olmaksızın hâdisin Kelâmı kadîmi işitmeğe takat yetirebilmesi muhaldir. Onun için Musâ aleyhisselâm düştü bayıldı, zira o makama lâyık tecellîyi kabul edecek isti'dadı yoktu, fakat Peygamberimiz sallallahü aleyhi vesellem sebat etti. Hakkın abdine sem'ı ve basarı ve cemiı kuvvası olduğu o mahabbet derecesi dağda bulunmadığı için cebel dahi hıtabı işitmeğe dayanamadı da hurduhaş oluverdi. Şunu da bil Hak sübhanehunun halka hadîsi (sirrî söyleyişi) ebeden lâyezaldir, şu kadar ki insanlardan kimisi onun hadîs olduğunu bilir, Hazreti Ömer radıyallahü anh ve ona vâris olan Evliya gibi,

kimisi de onu tanımaz da bana şöyle şöyle zuhur etti der durur ve onun kendisine Hak sübhanehu ve tealânın bir hadîsi olduğunu bilemez. Şeyhımız der idi: Hazreti Ömer semaı mutlak asbabından idi ki Allah tealâ onlara her şeyde söyler ve lâkin söylemenin lakabları vardır: eğer onunla Hak tealâya cevab veriyorlarsa ona hadîs denir ve eğer biribirlerine cevab veriyorlarsa ona muhadese (muhavere) denilir ve eğer Hak sübhanehunun hadîsini dinliyorlarsa o kendileri hakkında hadîs değil, bir hıtab veya kelâmdır, müteheccidîn hakkında « اِنَّهُمْ اَهْلُ الْمُسَامَرَةِ » onlar ehli müsemeredir diye vârid olmuştur.

Demek oldu ki vahiy, Allah tealânın has kullarının kalblerine hadîs tarzında ilka buyurduğudur ki ondan onlar için her hangi bir emre bir ılim hasıl olur. Eğer böyle olmazsa ne vahiy ne hıtab olmaz. Çünkü nâs indindeki zarurî ılimler gibi ba'zı insanlar kalblerinde bir işe dair bir ılim duyabilirler ve bu sahıh bir ılimdir. Lâkin hıtabdan sâdir olmuş

Sh:»4259

değildir. Sözümüz ise vahiy denilen ilâhî hıtab hakkındadır. Çünkü Allah tealâ vahyin bu sınıfını kendisine gelen kimsenin bir ılim istifâda edebileceği bir kelâm yapmıştır. Şunu da bilmeli ki Evliyanın kalblerine ilham vahyinden inebilen ancak ervahı melekiyyeden uzanan ba'zı dakıkalardır, yoksa nefsi melâike değildir. Çünkü Melek Peygamberlerden gayrisine asla vahyile inmez ve kat'â bir emri ilâhî ile emretmez. Zira şerîat tekarrur etmiş, yalnız mübeşşirat vahyi kalmıştır ki vahyin en umumîsidir. Hakdan abde olur, vasıtasız da olur, vasıta ile de olur, vasıta nübüvvetin şanındandır, vasıtalıda Melekin tevassutu lâbüdd olur. Lâkin Melek ilka halinde zâhir olmaz. Halbuki Peygamberlerde öyle değildir. Çünkü onlar Meleki söylerken görürler, veliy ise Meleki ancak ilka halinin gayrisinde müşahede edebilir, kelâmını işitirse göremez, görürse söylemez. Demek ki arifler kendilerini geçmiş olan nübüvvet pâyelerine iremezler, bununla beraber haklarında mübeşşirat bâkıdir. Ancak onda da nâs mütefadıldırlar, kimisi vasıta bişaretinden ileri geçemez kimisi de yükselir: efrad gibi ki onlar için vasıtaların irtifaıle mübeşşirat vardır, maamafih nübüvvet yine yoktur. Onun için ahkâmda inkâr olunurlar. Zira hakkın kendilerine ta'rifatından gördükleri ile zâhirde müstekıl bir şeriat imiş gibi amel etmeleri haysiyyetinden Enbiyaya benzemek isterler, fakat obir şerîat değil, onu bir beyandır. Binaenaleyh münkatı' olan vahiy ancak teşri' vahyidir. Sünnette mücmel olan umurun ta'rifine gelince bu ümmet için o bakıdir ki nâsı da'vet ettikleri mevzu'larda basîret üzere bulunsunlar, çünkü o ilâhî bir haberdir, Allah tealâdan ılham eylediği kuluna görünmiyen bir Melek vasıtasile ıhbardır. İlham ancak hayır hususunda olur. « فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا » da fücurun ilhamı ictinab edilmesi ma'nâsınadır. Netekim tekvasının ilhamı amel edilmesi içindir. İlhamın ekmeli şer'a ittiba' ve kütübi ilahiyyeye nazar ve onun hududunda durmak ve emirlerini tutmak ilham

Sh:»4260

olunmasıdır taki tabiatin pası silinsin de onda suveri âlem intikaş etsin. Amma « مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ » kavli celîli kalbe değil, sem'a ilka olunan hıtabı ilahîdir ki ilka olunan kimse onu idrâk eder de işittirenin maksadı ne olduğunu anlar. Bu ba'zan tecellî suretinde hasıl olur da o suret ona hıtab eder, halbuki o aynı hıcabdır. Fakat o hıtabdan delâlet ettiği ılim fehm olunur ve bilinir ki o bir hicabdır, mütekellim onun verasındadır. « اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً » Kavline gelince: bu da Melekle indirilen veya beşerî Resul ile bize getirilendir. İkisi de Allah tealânın kelâmını tilâvet edenler gibi bilhassa nakl eyledikleri zamandır, yoksa kendi nefislerinde buldukları bir ılmi nakl-ü iyzah ederlerse o kelâmı ilâhî değildir. Evliyadan kimisi her insana hususî olan vahiy ve ilka halinde Allah tealâdan terceme verir, bunda söylenen veya yazılan harflerin suretleri mütercimin ve o suretlerin ruhu ise Allahın kelâmı olur. Ba'zı kerre de veliy: kalbim bana rabbımdan şöyle tahdis etti der ki hususî surette demek ister. Bunları belle ve iyi teemmül eyle اهـ. Şa'ranî kuddise sırrüh bu son ıhtar ile «Enbiyadan maadasının ilhami umum için ılim sebeblerinden değildir.» diye akaid ve usulde ulema beyninde ma'ruf olan esasa tenbih eylemiş oluyor. Şundan da gaflet edilmemek lâzım geliyor ki vahiy, sırf enfüsî olan mücerred bir vicdan hâdisesi olarak da kalmıyor, hakdan haber alan bir ıhtıbar, nefsin mâverâsında vakıı duyuran bir ılmi yakîn ve hatta aynı yakîn haysiyyetini hâizdir. Bunda aynî, sem'î, kalbî üç haysiyyet de vardır. Ihtimal ki « عسق » buna işarettir. Bu suretle Sûrenin başında « كَذٰلِكَ يُوحٓى اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ »

buyurulduğu gibi burada da buyuruluyor ki: 52. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ ve işte böyle - bu zikrolunan üç nevi' vahy ile yâhud Sûrenin başında geçtiği üzere evvelki Peygamberlere vahyedildiği gibi bu üç tarz ile

﴿اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَاۜ﴾ sana emrimizden bir ruh

vahy

Sh:»4261

eyledik - ya'ni ılım, irade mebdei gibi bir ma'nevî hayat mebdei olan Kur'anı vahy ettik, diğer bir ma'nâ ile ruhı emîn olan Cibrili vahy ile gönderdik. Yoksa

﴿مَا كُنْتَ تَدْرٖى مَاالْكِتَابُ وَلَا الْاٖيمَانُ﴾ sen ne kitab nedir? Bilirdin ne

de iyman - kitab sahibi olmak şöyle dursun kitabın mahiyyetini bile bilmezdin ve mücerred kendi dirayetinle iymanın vücubunu ve erkân ve şeraitını kitabda olduğu gibi takdir edemezdin. Çünkü iymanın şeraitı

miyanında yalnız akıl kifayet etmeyip vahy ile alınması lâzım gelen cihetler vardır. Hattâ şeri' varid olmadan

tevhid bilinse de iymanın vücubu, ya'ni teklif ve vazife aklın değil, şer'ın iycabına tabi' olduğundan vahiysiz

bilemezdi. Kitabın ne olduğunu bilmeyen bir kimsenin diğer bir şerı' ile teabbüdü olabilirse de ılmî ve

tahkikî olmaz «

وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَايَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّٓا اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ

» mısdakınca bir zann-u taklidden ıbaret olur ﴿وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا﴾ velakin biz onu - o sana vahy eylediğimiz ruhu - bir nur kıldık. Bir nur ki

﴿نَهْدٖى بِهٖ مَنْ نَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِنَاۜ﴾ onunla kullarımızdan dilediğimiz kimselere

hidayet edeceğiz, yol göstereceğiz, murada irdireceğiz

﴿وَاِنَّكَ لَتَهْدٖٓى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍۙ﴾ ve emîn ol ki sen her halde bir doğru yola

kılavuzluk ediyorsun 53. ﴿صِرَاطِ اللّٰهِ﴾ ya'ni Allahın yoluna - eğri ve dolambaclı yollara değil,

doğrudan doğru Allahdan gelen ve Allaha götüren yola. Bu yolun, bu gayenin şanındaki azameti tescil, ve

her murada irmek için istıklal ve istikametinin vechini takrir ve sülükünün vücubunu te'kıd zımnında hatime

olarak şu vasf irad buyurulmuştur: ﴿الَّذٖى﴾ o Allah ki

﴿لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ﴾ Göklerde ne var, Yerde ne varsa

hep onundur - her vechile

Sh:»4262

onundur, onun halkı, onun milkidir. Bütün tesarruf hakkı onun, huküm onun, onun için her ne istenecekse

ondan istenilmek ve onun iradesi şer'i ve kanunu dairesinde istenilmek en doğru yoldur. Ba'zı şeyler, ondan beride ba'zı kimselerin, ferdlerin veya cem'ıyyetlerin emr-ü tesarrufu altında olmasına gelince:

﴿اَلَٓا اِلَى اللّٰهِ تَص۪يرُ الْاُمُورُ﴾ iyi bil ki bütün işler döne dolaşa nihayet yalnız

Allaha varır - o muvakkat tesarruflar zâil ve bütün hukûm Allaha aid olur. Onun için başka yola giden başkalarına tapanlar sonunda şaşkın ve perişan, Allah yolunu tutanlar ise akıbet her murada irer, mazheri gufran ve rıdvan olurlar.

Sûrei Şura burada hıtam buldu. 30 Receb 1354. Şimdi aynî ruhu sûrei Zuhruf ta'kıb edecektir «

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِمَّنْ هَدَيْتَ اِلٰى صِرَاطِكَ الْمُسْتَق۪يمِ ».

Sh:»4263

ZUHRUF

٤٣ سُورَةُ الزُّخْرُوفِ

Zuhruf sûresi Mekkiyyedir.
Âyetleri - Seksen dokuz.
Kelimeleri - Sekiz yüz otuz üç.
Harfleri - Üç bin dört yüzdür.

Fasılası - م • ل • ن harfleridir.
Zuhruf yaldazlı ziynet ve bahusus altun ve gümüş demektir. «

وَلَوْلَٓا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ
لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ • وَلِبُيُوتِهِمْ
اَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَ • وَزُخْرُفًا الخ » Âyeti dolayısiyle bu Sûreye bu isim verilmiştir.

Bu Sûrenin sûrei Şuranın hatimesini ta'kib ederek başladığı açıktır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ حٰمٓ ﴿٢﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٣﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءٰنًا
عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَاِنَّهُ فٖى اُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِىٌّ
حَكِيمٌ ﴿٥﴾ اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا
مُسْرِفِينَ ﴿٦﴾ وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَبِىٍّ فِى الْاَوَّلِينَ ﴿٧﴾ وَمَا
يَاْتِيهِمْ مِنْ نَبِىٍّ اِلَّا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٨﴾ فَاَهْلَكْنَٓا اَشَدَّ
مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلِينَ ﴿﴾

Sh:»4264

﴿٩﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ
خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿١٠﴾ اَلَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا
وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذٖى نَزَّلَ مِنَ

السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَاَنْشَرْنَا بِه بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ
﴿١٢﴾ وَالَّذٖى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ
وَالْاَنْعَامِ مَاتَرْكَبُونَ ﴿١٣﴾ لِتَسْتَوُا عَلٰى ظُهُورِه ثُمَّ تَذْكُرُوا
نِعْمَةَ رَبِّكُمْ اِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذٖى سَخَّرَ لَنَا
هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنٖينَ ﴿١٤﴾ وَاِنَّا اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ
﴿١٥﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِه جُزْءًا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبٖينٌ

Meali Şerifi

حٰمٓ 1 Bu parlak kitabın kadrini bilin 2 Hakkâ biz onu Arabî olarak okunacak bir Kur'an kıldık ki akıl irdiresiniz 3 Ve hakıkat o, bizim nezdimizdeki ana kitabda çok yüksek, çok hikmetlidir 4 Siz müsrif bir kavm olduğunuz için şimdi sizden o öğüdü bertaraf mı edeceğiz? 5 Halbuki evvelkiler içinde biz nice

Peygamber gönderdik 6 Hiç bir Peygamber de gelmiyordu ki kendilerine onunla mutlak eğlenmesinler 7 Onun için biz onlardan daha sert pençelileri helâk ettik, ve evvelkilerin meseli geçti 8 Celâlim hakkı için sorsan onlara o Gökleri ve Yeri kim yarattı? Elbette diyecekler: onları o azîz, alîm yarattı 9 O ki Arzı sizin için bir beşik yaptı, ve doğru gidesiniz diye size yollar açtı 10 Ve o ki yukarıdan bir mikdar ile bir su indirmekte ve onunla ölü bir beldeye hayat neşretmekteyiz, işte siz de öyle çıkarılacaksınız 11 Ve o ki bütün çiftleri yarattı ve sizin için gemilerden ve yumuşak hayvanlardan bineceğiniz şeyler yaptı 12 Ki sırtlarına kurulasınız, sonra üzerine kurulduğunuzda rabbınızın ni'metini anıp diyesiniz: tenzih o sübhâne ki bunu bize müsahhar kılmış, yoksa biz bunu yanaştıramazdık ve her halde biz dönüp dolaşıp rabbımıza varacağız 13 Öyle iken tuttular kullarından ona bir cüz tasladılar, hakıkat insan çok nankör, açık bir küfürbazdır 14

2. ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبٖينِ﴾ o kitabı mübîn hakkı için « حٰمٓ » de kasem ma'nası bulunduğuna göre « واو » atf, olmadığına göre kasem içindir, o kitabı mübîn, Allah yolunu ap açık gösterir bir nur olan o parlak kitab, ya'ni Kur'an. Kur'anın şanına beyan ederken yine Kur'ana beyan vasfile yemîn edilmesi onun kendini tanıttırmak için başka delîle muhtac olmayıp bizatihi beyyin olan bir nur olduğunu ifade içindir. Ayni zamanda ona yemîn edilmesi hakkına ta'zîm emrini istilzam ettiğinden mealde bu lazım ma'nâyı gösterdik. 4. ﴿اُمِّ الْكِتَابِ﴾ kitabın aslı, ana kitab, ya'ni Lavhı mahfuz yâhud onun dahi aslı olan ılmullah. ﴿لَعَلِىٌّ﴾ her halde çok yüksek - indirilmiş olan kitabların hepsinden yüksek ﴿حَكٖيمٌ﴾ çok hikmetli veya çok hâkim yâhud çok muhkem 5.

﴿اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا﴾ ya şimdi

sizden o zikri bir yana mı atacağız ﴾اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ﴿ müsrif bir kavm olduğunuz için? - Ya'ni küfürde haksızlıkta musırr, cinayette ileri gitmeyi adet etmiş müşrikler olduğunuz için Peygambere bir zararınız dokunur diye çekinip de size va'z-u ıhtarda bulunmaktan, bir tezkir olan o kitabı indirmekten vaz geçeceğiz, halinize bırakıvereceğiz mi zannediyorsunuz? 6.

﴾وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِى الْاَوَّلِينَ﴿ halbuki evvelkilerde, ya'ni sizler daha müsrif, daha sert olan evvelki kavmler içinde biz ne kadar Peygamberler gönderdik 7.

﴾وَمَا يَاْتِيهِمْ الخ﴿ evvelkilerin de israfını beyandır. Netîce 8.

yumruğu onlardan, yan'i o müsrif kavmden daha şiddetli olanları helâk ettik - burada « مِنْهُمْ » zamîri, evvelîne değil muhatab olan kavma raci'dir. Onun için zâhirin muktezası « مِنْكُمْ » denilmek idi. Lâkin bunda Peygambere de bir iyham ihtimaline mebni hıtabtan gıyaba geçilerek kelam, iltifat suretinde yalnız Peygambere tevcih olunmuştur ve bu suretle ona bir tekrimi mahsus ile tesliye yapılmıştır. Nasıl helâk edildi denilirse ﴾وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلِينَ﴿ ve evvelkilerin meseli geçti - nasıl helâk edildiklerine dair mesel haline gelmiş, acîb kıssaları Kur'anda geçti. Yukarılarda zikrolundu ya Muhammed! 9.

﴾وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ﴿ الخ... ﴾لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴿

- Ya'ni Allahın yarattığını ı'tiraf ederler, bu ise onun ızzetini, ılmini ve daha zikrolunan vasıflarını istilzam eyler. 10. ﴾اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ...الخ﴿ - bu tavsıfler Allah teala tarafından tavzıhtır. Böyle olduğuna karîne olmak üzere gıyabdan tekellüme iltifat ile şöyle buyuruluyor: 11.

﴾فَاَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا﴿

Sh:»4267

onunla ölü bir beldeye nüşur, ya'ni yeniden hayat verdik ﴾كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ﴿ ve işte siz de böyle çıkarılacaksınız - bir ruh olan bu Kur'an ile siz de yep yeni bir hayata çıkarılacaksınız, yâhud kabirlerden çıkarılacaksınız. Bunu yapan ızzet ve kudret bunu da yapar. 12.

﴾وَالَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا﴿ - Burada ezvac, eşyanın enva' ve esnafı veya alel'umum mütekabilât ile tefsir edilmiş. Razînin naklettiği vechile ba'zı muhakkıkîn demiştir ki Allahın masivası hep çifttir, yalnız Hak tealâ zıdd-ü misilden münezzeh ferddir. Şu da vâridi hatır olur ki her şey sureti zihniyye ve hariciyyesi i'tibariyle çifttir. Yalnız Hak tealâ, sureti zihniyye ile tahdid olunamaz. Onun kendisine ılmi de husuli suret ile değil, huzurîdir. O her şey değil, leyse kemislihi şey olarak vahiddir. 13.

﴿وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِى سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾

- Rivayet olunur ki Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem ayağını özengiye koyduğu zaman «

بِسْمِ اللّٰهِ » der, hayvanın üzerine doğrulduğunda «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كُلِّ حَالٍ. سُبْحَانَ الَّذِى سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَاِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ » der ve üç tekbîr alır, üç de tehlil.

Yine rivayet olunmuştur ki Resulullah sallallahü aleyhi vesellem sefere çıkacağı vakıt rahilesine bindiğinde

üç tekbîr alır, sonra « سُبْحَانَ الَّذِى سَخَّرَ لَنَا هٰذَا » der sonra da şöyle duâ ederdi: «

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْئَلُكَ فِى سَفَرِى هٰذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوٰى وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضٰى. اَللّٰهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ وَاطْوِعَنَّا بُعْدَ الْاَرْضِ. اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الصَّاحِبُ فِى السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ عَلَى الْاَهْلِ اَللّٰهُمَّ اصْحَبْنَا فِى سَفَرِنَا وَاخْلُفْنَا فِى اَهْلِنَا » sonra da ehline avdet ettiği zaman «

اٰيِبُونَ تَائِبُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ » derdi. 14.

﴿وَاِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ﴾ Ve her halde biz rabbımıza döneceğiz - bütün

inkılâbatımız, dönüp dolaşmamız ona doğrudur, nihayet ona varacağız. Bu âyet de «

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ » mazmunu üzere islâmın en büyük gayesini, en büyük

ruhunu, en büyük tesellisini ifade eder. Bu burada şu nükteyi iş'ar ediyor ki bir binide binen bir kimse

yolculuğun

Sh:»4268

bir inkılab olduğunu düşünmeli, ondan da asıl büyük yolculuğu Allaha olan seyr-ü inkılâbı düşünmeli de o

mülâhazaya göre hareket etmeli. Bunun netîcesi ise rükûbunun mahza bir emri meşru' için olmasıdır. 15.

﴿وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا﴾ Öyle iken tuttular da ona kullarından bir cüz tasladılar

- bu âyet yukarıdaki « وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ... لَيَقُولُنَّ » âyetine bakıyor. Allah bütün Semavât

ve Arzın halikı olduğunu ıkrar ve i'tiraf ederlerken tenakuza bak ki bir de tutarlar Allaha kullarından bir cüz yaparlar. Burada bir kaç ma'nâ vardır. Evvelâ hulûlü ibtaldir. Çünkü Hulûliyye Allahı kullarından bir cüz

yapmış olur. İkincisi veled isnad edenleri zemdir. Çünkü çocuk babasının cüz'ünden hasıl olduğu için onun

cüz'üdür. Üçüncüsü müşrikler her ma'buda bir hıssa vermekle Allaha kullarının küllünü değil, yalnız bir

cüz'ünü tanımış, yalnız bir hıssa vermiş oluyorlar. Diğer hıssalar diğer taptıklarının sayılmış olur

اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ çünkü insan çok nankördür, ap açık - zira küfür ve şirk

nankörlüğün en açığıdır. Allahın hepsini halık olduğu ma'lûm iken sonra dönüp halikı mahlûktan veya

mahlûki halıktan cüz yapmak yâhud halikın mahlûkunu temamen kendinin saymayıp şirk koşmak ap açık

küfür ve küfrandır.

﴿١٦﴾ اَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَاَصْفٰيكُمْ بِالْبَنِينَ ﴿١٧﴾
وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا
وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٨﴾ اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِى الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى الْخِصَامِ
غَيْرُ مُبِينٍ ﴿﴾

Sh:»4269

﴿١٩﴾ وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا
اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْئَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لَوْ
شَٓاءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَالَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا
يَخْرُصُونَ ﴿٢١﴾ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ
مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢٢﴾ بَلْ قَالُوٓا اِنَّا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا
عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ وَكَذٰلِكَ مَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِى
قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَٓا اِنَّا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا
عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا
وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَٓاءَكُمْ قَالُوٓا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ
﴿٢٥﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Yoksa o, yaratıp durduğu mahlûklarından kendine kızlar edindi de oğullarla imtiyazı size mi verdi? 15

Halbuki içlerinden biri o Rahmana fırlattığı mesel ile kendisi tebşir kılındığı vakıt yüzü simsiyah oluyor da kederinden yutkunup yutkunup dolukuyor 16 Ya o zînet içinde yetiştirilecek de muhasamaya

Sh:»4270

gelince beceremiyecek olanı öyle mi? 17 Rahmanın kulları olan Melâikeyi de dişi yaptılar, yaradılışlarına şâhid mi idiler? Şehadetleri yazılacak ve sorguya çekilecekler 18 Bir de dediler ki Rahman dilese idi biz onlara tapmazdık, bu babda onların bir ılimleri yoktur sâde atıyorlar 19 Yoksa biz onlara bundan evvel bir kitab vermişiz de ona mı tutunuyorlar? 20 Hayır, şöyle dediler: bizler, atalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk, biz de onların izlerince giderek murada ireriz 21 Yine böyle senden evvel hangi memlekette bir nezîr gönderdikse onun refahlı takımı demişti ki: bizler atalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk biz de onların izlerine uyarız 22 Ya, dedi: size atalarınızı üzerinde bulunduğunuzdan daha doğrusunu getirdimse de mi? Ha! dediler: biz o sizin gönderildiğiniz şeylere inanmıyoruz 23 Onun üzerine biz de onlardan intikamını aldık da bak o tekzib edenlerin akıbeti nasıl oldu? 24

22. ﴿أُمَّة﴾ Arkasına düşülecek bir cemaat veya tarikat, millet.

﴿٢٦﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ اِنَّنِى بَرَٓاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ
﴿٢٧﴾ اِلَّا الَّذِى فَطَرَنِى فَاِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٨﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً
بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٩﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ
حَتّٰى جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ ﴿٣٠﴾ وَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ
قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ وَاِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿﴾

Sh:»4271

﴿٣١﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ
عَظِيمٍ ﴿٣٢﴾ اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ
مَعِيشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ
لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ
﴿٣٣﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ
بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ
﴿٣٤﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ اَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَ ﴿٣٥﴾ وَزُخْرُفًا
وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿﴾

Bir vakıt da İbrahim babasına ve kavmına dedi: haberiniz olsun ben o sizin taptıklarınızdan biriyim 25 O beni yaratandan başka, zira odur ki beni irdirecektir 26 Ve onu ardında (zürriyyetinde) kalan bir kelime yaptı gerek ki rücu' edeler 27 Fakat şunları ve atalarını ta kendilerine hakk ve bir Resuli mübîn gelinciye kadar müstefid edip yaşattım 28 Yaşattım da

Sh:»4272

kendilerine hakk gelince "bu bir sihirdir, biz buna inanmayız" dediler 29 Ve "ne olurdu şu Kur'an iki memleketten bir büyük adama indirilse idi" dediler 30 Rabbının rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Onların o Dünya hayattaki maışetlerini aralarında biz taksim ettik ve bir kısmını diğerinin derecelerle üstüne çıkardık ki ba'zısı ba'zısını tutsun, çalıştırsın rabbının rahmeti ise onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır 31 Ve eğer insanlar hep (küfre sapacak) bir ümmet olacak olması idi biz o Rahmana küfreden kimselerin her halde evlerine gümüşten tavanlar ve üzerlerinde çıkacakları asansörler 32 Ve odalarına kapılar ve üzerlerine kurulacakları koltuklar kanepeler 33 Ve altın ziynetler yapardık ve doğrusu bütün bunlar Dünya hayatın geçici metaı, rabbının ındinde 34 Âhıret ise korunan müttefekîler içindir 35

28. ﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فٖى عَقِبِهٖ﴾ Ve bu tevhid kelimesini İbrahim akabında, ya'ni zürriyyetinde bir kelimei bâkıye kıldı - « وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ وَيَعْقُوبُ » sûrei «Bakare» ye bak. Yâhud Allah onu onun zürriyyetinde ibka buyurdu. Onun için onun zürriyyetinde Allahı tevhid eden hiç eksik olmadı. ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ki rücu' edeler - dalâle şirke düşenler muvahhidlerin ıhtarı ile o kelimeye dönsünler 29. ﴿بَلْ﴾ fakat rücu' etmediler ﴿هٰٓؤُلَٓاءِ﴾ şunlar, Resulullaha muasır olanlar, ezcümle Kureyş 31.

﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظٖيمٍ﴾

nolurdu bu Kur'an karyeteynden büyük bir adama indirilse idi? dediler -

KARYETEYN, Mekke ile Taif, demek ki Kur'anın güzelliğini hissediyorlar da onu Peygambere yakıştıramıyorlar, zavallılar büyüklüğü Dünya malı, Dünya cahı ile

Sh:»4273

sanıyorlar Mekkede Velîd ibni Mugîre, Taifte Urvetibni Mes'udissekafî gibi Dünyaca zengin gördükleri kimseleri Peygamberden büyük addediyorlar da Kur'anı da onlara lâyık görüyorlar, Allah tealâ da redd-ü tevbıh ile buyuruluyor ki 32. ﴿اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ الخ...﴾

33. ﴿وَلَوْلَٓا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً﴾ bütün insanlar bir ümmet oluverecek olmasa idi - ya'ni insanları hep kâfir edecek derecede küfre teşvık eylemek lâzım gelmese idi ﴿لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ﴾ Rahmana küfreden kimseler için her halde yapardık ﴿لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ﴾ evlerine gümüşten tavanlar

﴿وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾ ve üzerlerine çıkacakları mi'raclar: asansörler 34.

﴿وَلِبُيُوتِهِمْ اَبْوَابًا﴾ ve odalarına kapılar - hep gümüşten yâhud altından ﴿وَسُرُرًا﴾

ve serirler - kanape, koltuk, sandalye ﴿عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَ﴾ ki üzerlerine kurulurlar 35.

﴿وَزُخْرُفًا﴾ hem de zuhruf - ya'ni altın yaldızlı, nakışlar, ziynetler yapardık

﴿وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ﴾ bunlar ise hakıkatte hiç bir şey değil

﴿لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ ancak Dünya hayatın aldatıcı metaıdır

korunup fezail ile mütehalli olanlarındır. Büyük, işte korunub da o Âhıreti kazanandır.

Sh:»4274

﴿٣٦﴾ وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ
قَرِينٌ ﴿٣٧﴾ وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ
مُهْتَدُونَ ﴿٣٨﴾ حَتّٰى اِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ بُعْدَ
الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٩﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَلَمْتُمْ
اَنَّكُمْ فِى الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٤٠﴾ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ اَوْ
تَهْدِى الْعُمْىَ وَمَنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤١﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ
بِكَ فَاِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٤٢﴾ اَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِى وَعَدْنَاهُمْ
فَاِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٣﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِى اُوحِىَ اِلَيْكَ
اِنَّكَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٤﴾ وَاِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ
وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٥﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا
اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve her kim Rahmanın zikrinden teâmî ederse biz ona bir Şeytan sardırırız artık o ona arkadaştır 36 Ve her halde onlar onları yoldan çıkarırlar, onlar ise onları doğru sanırlar 37 Nihayet bize geldiği vakıt ah, der: keşke benimle senin aranda iki maşrık bu'du olsa idi! sen ne kötü arkadaşmışın

Sh:»4275

38 Böyle demek bugün size hiç de faide vermez, çünkü zulmettiniz, hepiniz azâbda müştereksinizdir 39 O halde sen mi işittireceksin o sağırlara? Yâhud hidâyet edeceksin, o körlere ve açık bir dalâl içinde bulunanlara 40 Şu halde şayed biz seni alır götürür isek elbette onlardan intikam alacağız 41 Yâhud

onlara yaptığımız vaîdi sana gösterirsek şübhe yok ki biz ona da muktediriz 42 Sen hemen o sana vahyolunana tutun muhakkak ki sen doğru bir yol üzerindesin 43 Ve muhakkak ki o, hem senin için, hem kavmın için bir şereftir ve ileride ondan mes'ul olacaksınız 44 Senden evvel gönderdiklerimize sor Resullerimizden! biz Rahmandan başka ıbadet olunacak ilâhlar yapmış mıyız? 45

36. ﴿وَمَنْ يَعْشُ﴾ - AŞÂ, gözde bir nevi za'f ve tavuk karanlığı ta'bir olunan görmemezlik, bir nevi körlük. Fakat burada murad öyle körlük edip de görmemezlikten gelmektir.

﴿ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ﴾ Rahmanın zikri - Kur'an, ya'ni her kim Kur'andan göz yumup görmemezlik eder, onun irşadını dinlemezse ki Kureyş böyle yapmışlardı « لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ » ilh..demişlerdi.

45. ﴿وَسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا الخ﴾ - bundan murad Enbiyanın icmaı ile tevhide istişhaddır ki bununla hem o icma' ıhbar edilmiş, hem te'yidi zımnında teharri emr olunmuştur. Ya'ni haberin olsun ki Peygamberlerin hepsi Allahdan başka ma'bud olmadığında müttefıktir. Hiç birisi müşrikliği, putperestliği kabul etmemiştir, istersen ümmetlerinin mü'min ulemasından, eserlerinden ve ruhlarından sor, yâhud ictihad ile tedkık edip istidlâl eyle. İbni Abbastan Atâ şöyle rivayet etmiştir ki Resulullah Mescidi Aksâya isra olunduğu vakıt Allah tealâ bütün mürselîni ba's buyurdu, Cebrail ezan okudu, kamet getirdi, ya Muhammed! geç öne bunlara namaz kıldır dedi,

Sh:»4276

Resulullah namazdan fariğ olduktan sonra Cebrail ya Muhammed! dedi « وَسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا الاية » Aleyhisselâtü vesselâm da sormam, çünkü şekketmiyorum buyurdu.

﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِه فَقَالَ
اِنّى رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِاٰيَاتِنَٓا اِذَا هُمْ
مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٨﴾ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ اِلَّا هِىَ اَكْبَرُ مِنْ
اُخْتِهَا وَاَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا يَٓا
اَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ
﴿٥٠﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥١﴾
وَنَادٰى فِرْعَوْنُ فى قَوْمِه قَالَ يَا قَوْمِ اَلَيْسَ لى مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِه
الْاَنْهَارُ تَجْرى مِنْ تَحْتى اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥٢﴾ اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِنْ
هٰذَا الَّذى هُوَ مَهينٌ وَلَا يَكَادُ يُبينُ ﴿٥٣﴾ فَلَوْلَٓا اُلْقِىَ عَلَيْهِ
اَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنينَ﴿﴾

Sh:»4277

﴿٥٤﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاَطَاعُوهُ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ
﴿٥٥﴾ فَلَمَّا اٰسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٥٦﴾
فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْاٰخِرِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için Musâyı âyetlerimizle Fir'avne ve cem'ıyyetine gönderdik, vardı haberiniz olsun, dedi: ben bütün âlemlerin rabbının Resulüyüm 46 Vaktâ ki onlara böyle âyetlerimizle vardı, birdenbire onlar bunlara gülüverdiler 47 Her ne âyet de gösteriyorsak onlara mutlak birbirinden büyüktü, tuttuk onları azâba da çektik ki rücu' edeler 48 Bu halde diyorlardı ki: gel ey sâhir! bizim için rabbına bir duâ et, sende olan ahdi hurmetine, çünkü biz artık yola geleceğiz 49 Bunun üzerine kendilerinden azâbı açtığımız vakıt da derhal cayıverdiler 50 Ve Fir'avn kavmının içinde şöyle bağırdı: ey kavmım! Mısır mülkü benim ve hep şu nehirler benim altımdan akıyor değil mi? Artık gözünüzü açsanız a 51 Yoksa ben şundan daha hayırlı değil miyim ki o hem hakîr hem de meramını anlatamıyor 52 Eğer o dediği gibi ise üzerine altın bilezikler atılsa ya! Yâhud yanında Melâikeler dizilse gelse ya! 53 Bu suretle kavmını istihfaf etti onlar da ona itaat eylediler, çünkü dînden çıkmış fâsık bir kavm idiler 54 Böyle vaktâ ki bizi gadaba da'vet ettiler biz de kendilerinden intikam aldık hepsini birden gark ediverdik 55 Gark ediverdik de onları sonrakiler için hem bir selef hem bir mesel kıldık 56

46. ﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى﴾ - bu kıssanın sevkinde iki vechi münasebet vardır. Kureyş, Peygamberin Dünya serveti

Sh:»4278

olmadığından dolayı büyüklüğünü takdir etmedikleri gibi Firavn de Hazreti Musâya karşı « اَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ » diye öyle gururlanmıştı, bu suretle bu kıssa Peygamberi tesliye ve takviye ile hasımlarını inzar sadedindedir. Bir de « وَسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا » suâli üzerine bir cevabı dahi tezammun eder. Binaenaleyh asıl maksad kıssanın tekrarı değil, bu cevabların takriridir. Bununla beraber nefsi kıssada da diğer yerlerde bulunmıyan nükteler dahi eksik değildir.

﴿٥٧﴾ وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ
﴿٥٨﴾ وَقَالُوا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا بَلْ
هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٩﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ
مَثَلًا لِبَنٓى اِسْرَٓائِيلَ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلٰٓئِكَةً فِى
الْاَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦١﴾ وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا
وَاتَّبِعُونِ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ
اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٣﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ عِيسٰى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ
جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِى تَخْتَلِفُونَ فِيهِ

﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِ﴾

Sh:»4279

﴿٦٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبّٖى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ
﴿٦٥﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْۚ فَوَيْلٌ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْ
عَذَابِ يَوْمٍ اَلٖيمٍ ﴿٦٦﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَاْتِيَهُمْ
بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٧﴾ اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
اِلَّا الْمُتَّقٖينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve vaktâ ki Meryemin oğlu bir mesel olarak ortaya atıldı derhal kavmin ondan çığrıştılar 57 Ya! dediler: bizim ilâhlarımız mı hayırlı? Yoksa o mu? Bunu sana sırf bir cidal olarak fırlattılar, doğrusu onlar çok husumetli bir kavimdirler 58 Hayır o ilâh değil, halîs bir kuldur, biz ona in'am ettik ve kendisini Benî İsraîl için bir mesel yaptık 59 Ve dilersek sizlerden de Melâike yaparız Arzda halef olurlar 60 Ve hakkıkat o, saat için bir ılimdir, onun için sakın o saatin geleceğinde şekk etmeyin de bana tabi' olun, işte bu yegâne doğru yoldur 61 Ve sakın sizi Şeytan çelmesin, çünkü o size belli bir düşmandır 63 Isâ da o beyyinelerle geldiği vakıt şöyle dedi: ben size hikmet ile ve ihtilâf edip durduğunuz şeylerin ba'zısını size beyan edeyim diye geldim, onun için Allahdan korkun ve bana ıtaat edin, işte bu yegâne doğru yoldur 64 Sonra o hizibler kendi aralarında ıhtilâf ettiler, onun için elîm bir günün azâbından vay o zulmedenlere 65 Hep o saate, hiç farkında değillerken ansızın onun başlarına gelivermesine

Sh:»4280

bakıyorlar 66 Dostlar o gün birbirlerine düşmandırlar, müstesnâ ancak müttekîler 67

57. ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا﴾ İbni Meryem bir mesel olarak ortaya atılınca - ya'ni « وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَٓا اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ » buyurulmasına karşı Nesâranın Isâya ilâh ve ibnullah dedikleri bir i'tiraz misali olarak ileri sürüldüğü zaman ﴿اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ﴾ birdenbire kavmın, ya'ni Kureyş ondan keyiflenerek hahh, hahh diye haykırışıyorlardı 58.

﴿وَقَالُٓوا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَۜ﴾ ya, bizim ilâhlarımız mı daha hayırlı yoksa o mu? dediler - Bunlar sûrenin başında geçtiği üzere Melâikeye Allahın kızları diyorlar ve onları ma'bud ittihaz edip namlarına putlar dikerek ıbadet ediyorlardı. Şimdi Hıristiyanların Isâya ilâh dedikleri mevzuı bahs olunca keyiflenerek bir velvele ile diyorlar ki bizim ilâh deyip ıbadet ettiğimiz Melâkiler Meryemin oğlundan daha hayırlı değil mi, o ilâh oluyor da bizimkiler neye olmasın

﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا﴾ onu sana sırf bir cedel olarak iyrad ediyorlar - o ı'tirazın

hakk olduğuna kani olup ta bir hakkı ızhar eylemek için münazara değil gûya seni ilzam edeceklermiş gibi mücerred cedel için onu ileri sürüyorlardı ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾ doğrusu onlar çok husumetçi adamlar - husumette şedid, çekişmeğe harîs, niza'da mahir kimseler, onların ı'tirazlarını ve hallarını böyle hikâye ettikten sonra hakıkatin beyaniyle mes'elenin halli ve cevabın tahkıkı için buyuruluyor ki 59. ﴿اِنْ هُوَ﴾ o, Meryemin oğlu Isâ hakıkatte başka bir şey değildir, ne ilâhtır, ne de Allahın oğludur ﴿اِلَّا عَبْدٌ﴾ ancak

Sh:»4281

bir abid, halîs bir kuldur ﴿اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ﴾ ki biz ona in'am etmişizdir - nübüvvet ve risalet vermişiz ﴿وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنٖى اِسْرَٓائٖلَؕ﴾ ve onu Benî İsraîl için bir mesel kılmışızdır - Benî İsraîl için imtisal nümunesi olmak üzere acîb bir âyet bir kudret delîli ki dillerinde dasitan olmuştur. Yoksa dedikleri gibi ilâh ve ibnullah değil. 60.

﴿وَلَوْ نَشَٓاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلٰٓئِكَةً﴾ dilersek elbet sizlerden de Melâike yapardık - Isâyı Benî İsraîl için mesel olarak yaratıp Meryemden doğurttuğumuz gibi sizlerden de Melekler doğurtarak o sizin Allahın kızları ilâhlarımız dediğiniz Melâike evlâdınız olur ﴿فِى الْاَرْضِ يَخْلُفُونَ﴾ Arzda size halef olurlar. Yâhud hılâfet yaparlardı 61. ﴿وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ﴾ muhakkak ki o saat için bir ılimdir de - saatin geleceğini ölülerin dirilip kıyam edeceğini bildiren bir delîl ve alâmettir. Çünkü Isâ gerek zuhuru ve gerek emvati ıhya mu'cizesi ve gerek emvatı kıyamını haber vermesi ı'tibariyle Kıyametin vakı' olacağına bir delîl olduğu gibi hadîste vârid olduğuna göre nüzulü de eşratı saattendir.

﴿فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا﴾ onun için sakın onda, ya'ni saatte şekketmeyin ﴿وَاتَّبِعُونِؕ﴾ de bana tâbi' olun - ya'ni benim hidayetime, şerîatime göre sâde bana ıbadet ve ubudiyyet edin, başka ma'budlar peşinde gitmeyin ﴿هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ﴾ işte bu biricik doğru yoldur. - Ki onu tutan dalâle düşmez 62. ﴿وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُۚ﴾ ve sakın sizi Şeytan çelmesin - bu doğru yoldan o hak tâbiıyyetinden saptırmasın ﴿اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبٖينٌ﴾ çünkü o size

Sh:»4282

açık bir düşmandır. - Kendi gizli olsa da düşmanlığı açıktır, zira sizi Cennetten çıkardı belâlara soktu. Şimdi asıl mevzuı bahsolan Isânın ülûhiyyeti mes'elesinin açık halline gelelim. Isâ hiç bir zaman öyle bir da'vada

bulunmamış olduğunu göstermek için buyuruluyor ki 63.

﴿وَلَمَّا جَٓاءَ عيسٰى بِالْبَيِّنَاتِ﴾ vaktâ ki Isâ o beyyinelerle, açık mu'cizelerle geldi

﴿قَالَ﴾ şöyle dedi ﴿قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ﴾ ben size hikmet ile, ya'ni nübüvvet ve

kitab ile geldim ﴿وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذٖى تَخْتَلِفُونَ فيهِ﴾ hem de

hakkında ıhtilâf edip durduğunuz şeylerin ba'zısını beyan edeyim diye geldim

﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطيعُونِ﴾ onun için Allahdan korkun ve bana itaat edin - tebligatımı

dinleyin, tutun şöyle ki: 64. ﴿اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبّى وَرَبُّكُمْ﴾ haberiniz olsun Allah benim

rabbım sizin de rabbınız ancak odur ﴿فَاعْبُدُوهُ﴾ onun için hep ona ıbadet edin - ancak onu

ma'bud tanıyın ﴿هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقيمٌ﴾ işte bu biricik doğru yoldur. - İşte Isa böyle dedi,

onun bütün tebligatının hulâsası budur. (Sûrei « بقره » ye ve Sûrei « مريم » e de bak) 65.

﴿فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ﴾ sonra hızibler: her biri bir maksadla toplanan

fırkalar kendi aralarında ıhtilâf çıkardılar - Yehudîler başka söylediler, Nasâra da muhtelif fırkalara ayrıldılar,

ilâh ibnullah lâflarını da onlar çıkardılar ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذينَ ظَلَمُوا﴾ artık vay o zulmedenlere -

gerek ifrat ve gerek tefrit suretile haksızlık eden hıziblere

Sh:»4283

﴿مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ اَليمٍ﴾ elîm bir günün azâbından - ki Kıyamet günüdür. 66.

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ﴾ hepsi başka değil, yalnız saate bakıyorlar. - Gerek o

hıziblerden gerek Kureyişten bütün o zalimler hep o azâb saatinin gelmesine bakıyorlar.

﴿اَنْ تَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ kı farkında değillerken ansızın kendilerini

bastırıverecek. 67. ﴿اَلْاَخِلَّٓاءُ الخ...﴾

﴿٦٨﴾ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ

﴿٦٩﴾ اَلَّذينَ اٰمَنُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمينَ ﴿٧٠﴾ اُدْخُلُوا

الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧١﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ
مِنْ ذَهَبٍ وَاَكْوَابٍ وَفِيهَا مَاتَشْتَهِيهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ وَاَنْتُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٧٢﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِى اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٧٣﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴿٧٤﴾
اِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٥﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ
وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٦﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا هُمُ
الظَّالِمِينَ ﴿٧٧﴾ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ
اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ﴿﴾

Sh:»4284

﴿٧٨﴾ لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ

﴿٧٩﴾ اَمْ اَبْرَمُوا اَمْرًا فَاِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٨٠﴾ اَمْ يَحْسَبُونَ اَنَّا
لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨١﴾
قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَاَنَا اَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴿٨٢﴾ سُبْحَانَ
رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٣﴾
فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِى يُوعَدُونَ
﴿٨٤﴾ وَهُوَ الَّذِى فِى السَّمَاءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ وَهُوَ
الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٥﴾ وَتَبَارَكَ الَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٦﴾
وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٧﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ
فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٨﴾ وَقِيلِهِ يَا رَبِّ اِنَّ هٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿٨٩﴾ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey benim kullarım! size hiç korku yoktur bu gün ve siz mahzun da olmıyacaksınız 68 Benim âyetlerime iyman edip de halîs müsliman olan kullarım 69 Girin Cennete: siz ve zevceleriniz, sürurlar, neş'eler içinde 70 Altından tepsiler ve küplerle üzerlerine dönülür dolaşır, nefislerin hoşlanacağı, gözlerin lezzet alacağı şeyler hep orada ve siz orada muhalledsiniz 71 Ve işte bu, sizin çalıştığınız ameller sebebiyle vâris kılındığınız Cennet 72 Sizin için onda çok meyveler vardır, onlardan yiyeceksiniz 73 Haberiniz olsun ki mücrimler Cehennem azâbında muhalleddirler 74 Kendilerinden o azâb gevşetilmez ve onlar onun içinde her ümidi kesmişlerdir 75 Ve biz onlara zulmetmemişizdir ve lâkin kendileri zalim idiler 76 Ve şöyle çığrışmaktadırlar: ya mâlik! Rabbın işimizi bitiriversin, o demiştir ki: her halde siz duracaksınız 77 Celâlım hakkı için biz size hakkı gönderdik ve lâkin ekseriniz hakkı hoşlanmıyanlarsınız 78 İşi sıkı mı büktüler, fakat işte sıkı büken biziz 79 Yoksa biz onların sirlerini ve fısıltılarını işitmeyiz mi sanıyorlar? Hayır işitiriz hem de yanlarında elçilerimiz vardır yazarlar 80 De ki: Rahmanın bir veledi olsa ben ona tapanların birincisi olurdum 81 Tenzih o sübhâna o Göklerin ve Yerin rabbı, rabbül'arşe onların vasıflarından 82 Şimdi bırak onları dalsınlar, oynıya dursunlar tâ va'dolundukları günlerine çatasıya kadar 83 Hem o odur ki Gökte de ilâh Yerde de ilâhdır ve hakîm odur alîm o 84 Ve ne yücedir o ki Göklerin Yerin ve bütün aralarındakilerin mülkü onun, saate ılim de onun nezdindedir ve hep döndürülüp ona götürüleceksiniz 85 Ondan başka yalvarıp durdukları şeyler şefaat de edemezler ancak bilerek hakka şehadet eden kimseler müstesnâ 86 Celâlım hakkı için sorsan onlara: kendilerini kim yarattı elbette Allah derler, o halde nasıl çevrilirler? 87 Onun ya rab! demesi hakkı için her halde onlar iymana gelmez bir kavımdırlar 88 Şimdi sen onlardan sarfı nazar et de selâm: de, artık ileride bileceklerdir 89

68. ﴿يَا عِبَادِ﴾ - Allah için sevişen o müstesnâ müttekılere o günkü hıtabı ilâhîyi hikâyedir ki bu hatabenin letafetine doyulmaz, Allah tealâ bizleri de bu kullarından eyliye 70. ﴿تُحْبَرُونَ﴾ - bunda üç ma'nâ gösterirler: 1) habârı, ya'ni eseri yüzlerinizde zâhir olacak surette sevindirilip neş'elendirileceksiniz. 2) hüsni hey'et ma'nâsına hıbrden, süslenip ziynetleneceksiniz. 3) Vasfı cemîlde mübaleğa ma'nâsına habrden, son derece ikram olunacaksınız 71. ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ﴾ - Cennete girdikten sonraki neş'elerinden bir nebzeyi hikâyedir. Onun için girdiklerinde kendileri müşahede halinde bulunacaklarından burası « عَلَيْكُمْ » diye kendilerine hıtab edilmeyip « عَلَيْهِمْ » diye gıyab ile Dünyadakilere hikâye edilmektedir. Ya'ni o emr üzerine girecekler, girdiklerinde etraflarında tavaf olunacak Cennet hizmetçileri tarafından üzerlerine dönüp dolaşacak. ﴿بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ﴾ Altın safhalar: tepsiler, tabaklar - Ebûhayyan nakleder ki Kisaî şöyle demiştir: kas'aların en büyüğü cefnedir, sonra kas'a gelir' on kişiye yetişir, sonra sahfe, beş kişilik, sonra mekîle iki üç kişilik ﴿وَاَكْوَابٍ﴾ ve küplerle - küp dilimizdeki ma'nâsından farklıdır, kulpu ve emziği olmıyan ibrık diye ta'rif edildiğine göre surahi ve desti demek olur. ﴿وَفِيهَا﴾ hem onda - o Cennette ﴿مَاتَشْتَهِيهِ الْاَنْفُسُ﴾ nefislerin hoşlanacağı ﴿وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ﴾ ve gözlerin lezzetleneceği her şey var ﴿وَاَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ve siz orada ebedî kalacaksınız - görülüyor ki arada gıyaba bir iltifat yapıldıktan sonra yine hıtaba geçilmiştir. 72. ﴿وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِى﴾ ve işte bu o Cennettir ki ﴿اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ siz buna yaptığınız

Sh:»4287

ameller sebebiyle vâris kılındınız - işte Allah için sevişip korunan müttekılere böyle denecek. Netekim Sûrei «A'raf» ta da «وَنُودُوا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» buyurulmuştu, miras ta'bîri için oraya bak. 73. ﴿لَكُمْ فيهَا فَاكِهَةٌ كَثيرَةٌ﴾ sizin için orada çok meyveler, yemişler var - amellerin semeresi olarak Allah tealânın fadlile kat kat fazlalaştırılmış olan leziz meyveler ﴿مِنْهَا تَاْكُلُونَ﴾ onlardan yiyeceksiniz - fâkihe, açlık için değil, zevk ve lezzet için yendiği cihetle Cennette yalnız fâkihe yeneceği anlatılmıştır.

74. ﴿اِنَّ الْمُجْرِمينَ﴾ - bununla da mücrimlerin hali hikâye olunuyor ki mücrimlerden murad iyman ve islâmı olmıyanlardır. 77. ﴿يَا مَالِكُ﴾ - Mâlik Cehennem muhafızının ismidir. ﴿لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ﴾ Rabbın aleyhimizde kaza buyuruverirsin ya'ni işimizi bitiriverirsin diye bağırışmaktadırlar ki öldürüversin de bizi bu azabdan kurtarıversin demektir. Buna karşı ﴿قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ﴾ buyurmuştur ki her halde siz duracaksınız - kalacaksınız, size ölümle ve sâire ile halâs yok. İbni Abbastan merviydir ki bu cevab da bin sene sonra verilir, ba'zılarından yüz, İbni Ömer Hazretlerinden de kırk diye rivayet olunmuştur ki üçü de kesretten kinaye olsa gerektir. 78. ﴿لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ﴾ celâlim hakkı için biz size hakkı gönderdik ﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ﴾ velâkin ekseriniz hakkı hoşlanmıyanlarsınız - Evvelki « الحق » ahd için, ya'ni Peygamberle gönderilen dîni hakk, tevhid ve Kur'an, ikincisi cins içindir. Ekseriyyetin hoşlanmadığı alel'ıtlak cinsi haktır. Gönderilen ma'hud hakka nazaran hepsi de kârihtir. 79.

﴿اَمْ اَبْرَمُوا اَمْرًا﴾ - Bu âyet

Sh:»4288

mücrimlerin Âhıretteki hallerini hikâyeden Kureyş mücrimlerinin Dünyadaki hallerine intikaldir. Mukatilden nakledildiğine göre bu âyet Mekke müşriklerinin Dârünnedvede Resulullaha bir sûi kasd tertibi kararlaştırmaları sebebiyle nâzil olmuştur.

İBRAM, bir ipi katlayıp sağlam bükmektir. Bundan her ne suretle olursa olsun bir şeyi muhkemleştirmek ma'nâsına da kullanılır. Mübrem, muhkem demektir. Ya'ni o cidalcı hasım kavım yalnız hakkı hoşlanmamakla kalmayıp sağlam bir iş yaptılar, işi mübremleştirdiler, sağlamlaştırdılar mı? Peygambere karşı bir tuzak kurmağa karar mı verdiler ﴿فَاِنَّا مُبْرِمُونَ﴾ fakat işin sağlamını, mübremini biz

yaparız - onlarınki hiç kalır 80.

﴿اَمْ يَحْسَبُونَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ﴾ yoksa biz onların sirlerini ve fısıltılarını işitmeyiz mi sanıyorlar? ﴿بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ﴾ Hayır hem onların yanlarında bizim Resullerimiz vardır yazarlar. - Hafaza Melâikesi, kiramen kâtibîn. Burada Sûrenin hâtimesi olmak üzere makasıdını hulâsa etmek üzere buyuruluyor ki: 81.

﴿قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ الخ...﴾ 88. ﴿وَقِيلِهِ يَا رَبِّ﴾ - bu «vav» ın atfolması da muhtemil ise de kasem için olması daha selîstir. Zamîr, Resulullaha raci'dir. Böyle hıtab esnasında gaib zamiri Peygamberin şanına bir ta'zîm ifade eder. Ya'ni Peygamberin ya rab! ya rab! diye duâ etmesî hakkı için söylerim ki ﴿اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ﴾ şunlar - şu mekre kalkışan müşrikler ﴿قَوْمٌ لَايُؤْمِنُونَ﴾ iymana gelmez kimselerdir. 89.

﴿فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾

Sh:»4289

Şimdi bu sûrei «zuhruf» un hatimesi olan işbu « فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ » inzarını bir nevi' beyan siyakında sûrei «Duhan» başlıyor.

٤٤ سُورَةُ الدُّخَانِ

Sûrei «Duhan» Mekkîdir.
Âyetleri - Elli dokuzdur.
Kelimeleri - Üç yüz kırk.
Harfleri - Bin dört yüz kırktır.

Fasılası - م ٠ ن harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

﴿١﴾ حٰمٓ ﴿٢﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبٖينِ ﴿٣﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فٖى لَيْلَةٍ
مُبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِرٖينَ ﴿٤﴾ فٖيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكٖيمٍ
﴿٥﴾ اَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا اِنَّا كُنَّا مُرْسِلٖينَ ﴿٦﴾ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ
اِنَّهُ هُوَالسَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿٧﴾ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنٖينَ ﴿٨﴾ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖى وَيُمٖيتُ
رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٩﴾ بَلْ هُمْ فٖى شَكٍّ يَلْعَبُونَ
﴿١٠﴾ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَاْتِى السَّمَٓاءُ بِدُخَانٍ مُبٖينٍ ﴿١١﴾ يَغْشَى
النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿﴾

﴿١٢﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ اَنّٰى لَهُمُ
الذِّكْرٰى وَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مُبٖينٌ ﴿١٤﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا
مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ﴿١٥﴾ اِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلٖيلًا اِنَّكُمْ عَٓائِدُونَ
﴿١٦﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى اِنَّا مُنْتَقِمُونَ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ
فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَٓاءَهُمْ رَسُولٌ كَرٖيمٌ ﴿١٨﴾ اَنْ اَدُّٓوا
اِلَىَّ عِبَادَ اللّٰهِ اِنّٖى لَكُمْ رَسُولٌ اَمٖينٌ ﴿١٩﴾ وَاَنْ لَا تَعْلُوا
عَلَى اللّٰهِ اِنّٖٓى اٰتٖيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبٖينٍ ﴿٢٠﴾ وَاِنّٖى عُذْتُ بِرَبّٖى

وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢١﴾ وَاِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِى فَاعْتَزِلُونِ
﴿٢٢﴾ فَدَعَا رَبَّهُ اَنَّ هٰؤُلَٓاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٣﴾ فَاَسْرِ بِعِبَادِى
لَيْلًا اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٢٤﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا اِنَّهُمْ جُنْدٌ
مُغْرَقُونَ ﴿٢٥﴾ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٦﴾ وَزُرُوعٍ
وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٧﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٨﴾ كَذٰلِكَ
وَاَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ ﴿٢٩﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَٓاءُ
وَالْاَرْضُ وَمَاكَانُوا مُنْظَرِينَ ﴿﴾

Sh:»4292

Meali Şerifi

حم 1 Hem kitabı mübîn hakk için 2 Elhak biz onu bir mübârek gecede indirdik, çünkü biz nezîr

gönderiyorduk 3 Bir gece ki her hikmetli emir onda ayırd edilir 4 Tarafımızdan emir, çünkü biz Resul gönderiyorduk 5 Rabbından bir rahmet olarak, hakikat o, öyle semî' öyle alîmdir 6 O Göklerin ve Yerin ve bütün aralarındakilerin rabbıdır ehli yakîn olsanız 7 Ondan başka Tanrı yoktur, hem diriltir hem öldürür, hem sizin rabbınız hem de evvelki atalarınızın rabbı 8 Fakat onlar şekk içinde oynuyorlar 9 O halde gözet o Semânın açık bir duman ile geleceği günü 10 Ki nâsı saracaktır, bu bir elîm azâbdır 11 Rabbenâ! bizden bu azâbı aç, çünkü biz mü'minleriz diyecekler 12 Onlara düşünmek, ıbret almak nerede? Kendilerine ap açık anlatan bir Resul geldi de 13 Sonra ondan döndüler, öğretilmiş dediler, bir mecnun dediler 14 Biz o azâbı biraz biraz açacağız, fakat siz yine döneceksiniz 15 Amma o büyük satvetle sıkıvereceğimiz gün her halde biz intikam alacağız 16 Celâlım hakkı için onlardan evvel Fir'avnin kavmını fitneye düşürdük, onlara da kerîm bir Resul gelmişti 17 Şöyle diye: Allahın kullarını bana teslim edin, çünkü ben size emîn bir Resulüm 18 Ve Allaha karşı baş kaldırmayın, çünkü ben size açık bir bürhan ile geliyorum 19 Ve haberiniz olsun ki ben sizin beni recminizden rabbım ve rabbınıza sığınmışımdır 20 Onun için eğer bana iyman etmezseniz bari benden çekilin 21 Sonra rabbına duâ etti: bak bunlar mücrim bir kavim dedi 22 Hemen; buyurdu; kullarımı geceleyin yürüt, çünkü siz ta'kıyb olunacaksınız 23 Ve denizi açık bırak, çünkü onlar ordu halinde gelip gark olunacaklar 24 Neler terketmişlerdi: ne Cennetler, ne kaynaklar, ne çiftlikler, ne kerîm makam 25 Ve içinde zevk sürdükleri ne ni'met ve refah 26 Evet öyle ve hep onları başka bir kavma miras kıldık 27 Binnetice ne Gök ağladı üzerlerine ne Yer ne de imhal olundular 28

1. ﴿حم﴾ حم - Rahmanın ruhı Muhammedîde tecellî eden

Sh:»4293

ledünnî rahmetinin bir remzi icmalîsi 2. ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ hem de o kitabı mübîne

kasem olsun -

MÜBÎN, beyanı güzel ifadesi parlak, kitabı mübîn bir bakıma levhi mahfuz olabilirse de Kur'an olması zamir ı'tibariyle daha mütebadir daha mütenasıktır. 3.

﴿اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ﴾ ki biz onu mubarek bir gecede indirdik - ekser

müfessirînin kavlince bu mübarek gece Kadir gecesidir. Ikrime ve daha ba'zıları ise Şa'banın yarısı gecesi demişlerdir. Keşşaf tefsirinde der ki: leylei mübareke leylei Kadirdir. Bir de denildi ki Şa'banın yarısı

gecesidir ki bunun dört adı vardır. Leylei mübareke, leylei berae leylei sakk, leylei rahmet ve denildi ki bununla leylei Kadir arasında kırk gün vardır. Leylei berae ve sakk tesmiye olunması hakkında da denilmiştir ki harac temamen alındığı vakıt onlara beraetlerini natık bir sakk (bir sened) yazıldığı gibi Allah tealâ da bu gece mü'min kullarına beraet yazar ve denilmiştir ki bu gecede beş haslet vardır: 1) tefrîkı külli emrin hakîm 2) bundaki ıbadetin fazıleti: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuş ki her kim bu gece yüz rek'at namaz kılarsa Allah tealâ ona yüz Melek gönderir, otuzu ona Cenneti tebşir eyler, otuzu ona Cehennem azâbından te'minat verir, otuzu da ondan Dünya âfâtını def'ederler, onu da ondan Şeytanın tuzaklarını hîlelerini def'ederler. -3) Nüzuli rahmet, aleyhissalâtü vesselâm buyurmuştur ki: Allah tealâ bu gece ümmetime öyle rahmet eder ki Benî kelb ağnamının kılları sayısınca. - 4) Husuli mağrifet: yine aleyhissalâtü vesselâm buyurmuştur ki Allah tealâ bu gece bütün müslimanlara mağrifet buyurur ancak kâhin yâhud sahir, yâhud müşâhin (çok buğuzkâr) yâhud içkiye

düşkün olan, yâhud ebeveynini inciten yâhud zinaya musırr olan müstesnâ. -5) Bunda Resulullaha şefaatin tamamı verilmiş olmasıdır. Çünkü Resulullah Şa'banın on üçüncü gecesi ümmeti hakkında şefaat niyaz etti, üçte biri verildi, on dördüncü gecesi niyaz etti üçte ikisi verildi, sonra on beşinci gecesi niyaz etti hepsi verildi, ancak Allahdan deve kaçar gibi kaçanlar başka. Bir de bu gece Zemzem suyunun bariz bir surette artması âdeti ilâhiyyedendir. Maamafih ekserin kavli bu leylei mubareke ile murad Kadir gecesidir.

Çünkü « اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فى لَيْلَةِ الْقَدْرِ » buyurulmuştur. Bir de « فيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكيمٍ » kavli « تَنَزَّلُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ فيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ » kavline mutabıktır. Bir de « شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذى اُنْزِلَ فيهِ الْقُرْاٰنُ » buyurulmuştur. Ve ekser akvalde kadir gecesi Ramazandadır. Eğer dersen: Kur'anın bu gecede indirilmesinin ma'nâsı nedir? Derim ki: şöyle dediler: yedinci Semadan Dünya semaya bir cümle olarak indi, seferei kiram leylei Kadirde de istinsahiyle emrolundu. Cibrîl aleyhisselâm da nücumen nücumen (kısım kısım) Resulullaha indiriyordu. اهـ. Keşşafın inzal hakkındaki bu son beyanı leylei berae diyenlerin kavline muntabık olmuş oluyor. Zira leylei Kadir de ibtida Peygambere indirilmeğe başlamıştır. Onun için Kazıy ve Ebüssüud şöyle demişlerdir. İbtida o gece indirilmeğe başladı, yâhud o gece cümleten Levhten Semai dünyaya indirildi ve Cibrîl aleyhisselâm sefereye (yazıcı Meleklere) imlâ etti, sonra da Peygambere yirmi üç senede nücumen indiriyordu اهـ. Fahruddini Razî de şöyle kaydetmiştir: rivayet olunur ki: atıyyei harurî ibni Abbas Hazretlerinden « اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فى لَيْلَةِ الْقَدْرِ » kavli ile « اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فى لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ » kavlinden şöyle suâl etti: Allah tealâ Kur'anı ayların hepsinde indirmiş iken bu nasıl sahih olur? İbni Abbas Radıyallahü anh Hazretleri de dedi ki: ey ibni esved, ben helâk olsam da bu nefsinde kalsa cevabını da bulamasan helâk olacaktın. Kur'an cümleten Levhi mahfuzdan Beyti ma'mure nâzil oldu ki o Dünya semadadır. Sonra onun arkasından envaı

vekayie göre hâlen fehâlen nâzil oldu اهـ. Demek ki Kur'anın bir nüzuli icmalîsi bir de nüzuli tafsılîsi vardır. Nüzuli icmalîsi bir def'ada olmuştur. Buna daha ziyade inzâl ta'biri muvafıktır. Nüzuli tafsılîsi de peyderpey yirmi üç senede olmuştur. Buna da tenzil ta'biri muvafıktır. Bunların aynı ma'nâda kullanıldıkları da münker olmadığı gibi tenzilin her necmi ayrıca mülâhaza olunduğu zaman yine inzâl denilmek muvafık olacağından birinin bir gecede birinin de diğer gecede olması iki rivayetin tevfikına daha uygun gelecektir.

Şu halde leylei mübarekenin leylei berae olması « اِنَّـا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ » buyurulmasına münafi olmıyacaktır.

MÜBÂREKE, hayrı çok demektir, çünkü Allah tealâ bunda kullarının menfeatlerine aid işler tehyie buyurur ki yalnız Kur'anın inzâli olsa yine yeterdi. Amma niçin gece indirildi,

﴿اِنَّـا كُنَّـا مُنْذِرِينَ﴾ çünkü bir münzir idik, ya'ni inzar yapıyorduk, inzar edecek nezîr bir Peygamber gönderiyorduk. - Demek ki Peygamberin inzarı sıdkıle yapılması için evvel emirde onu kendi nefsinde duyması muktezayı hikmet idi. Buna da en yaraşan gece olması idi, gecenin mübarekliğine gelince: 4. ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيمٍ﴾ her emri hakîm onda ayırt edilir - her hikmetli mühim iş, yâhud her muhkem, sağlam olması lâzım gelen işler onda, ya'ni gecede ayrılıp tedbir ve tevzı' olunur. İcra edilmek üzere sureti mahsusada ayrılır yazılır. Bu cümle istînafiyye yâhud da geceye sıfattır. Evvelkine göre mutlak gecede, ikinciye göre de o gecede demek olur. Ebüssüud der ki: bu vasıf onun Kadir gecesi olduğuna delâlet eder « يفرق » nun ma'nâsı da şu demek olur: Gelecek seneye kadar ıbadın erzakı, acali ve sair umuru yazılır, faslolunur. Bir de denilmiştir ki: bunun Levhten istinsahına beraet gecesi başlanır Kadir gecesi bitirilir. Erzak nüshası Mikâile, harbler, zelzeleler, hasifler, saikalar nüshası Cebraîle,

Sh:»4296

ameller nüshası Semâi Dünya sahibi İsmaile ki büyük bir Melektir, mesaib nüshası da melekülmevte verilir اهـ.

5. ﴿اَمْرًا مِنْ عِنْدِنَـا﴾ tarafımızdan emir - ya'ni emri hakîmden murad doğrudan doğruya Allahdan olan umurdur. Yâhud tarafımızdan emrile ayırt edilir. Yâhud « اَنْزَلْنَاهُ » zamirinden haldir, ya'ni o Kur'anı tarafımızdan bir emir bir ferman olarak indirdik ﴿اِنَّـا كُنَّـا مُرْسِلِينَ﴾ çünkü biz risalet veriyorduk - ki Resulün, elçinin elinde alâmet olmak üzere bir emirname bir ferman bulunmak lâzım gelir. O risalet ne için? 6. ﴿رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ rabbından bir rahmet olmak üzere- ki risaleti Muhammediyye rahmeten lilâlemîndir. İnzar da onun içindir. ﴿اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ hakıkat o öyle semi' öyle alîmdir. - Mazlumların muhtacların feryadlarını işitir, ihtiyaçlarını bilir. Rabbın 7. ﴿رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ dır.

﴿اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ﴾ eğer siz iykan sahibleri iseniz - ılımlerde yakîn edinmiş iseniz, yâhud yakîn arıyorsanız bu böyledir. 8. ﴿لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ dur ﴿يُحْيِ وَيُمِيتُ﴾ hem hayat verir hem öldürür - bunu müşahede edip duruyorsunuz ﴿رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلِينَ﴾ hem sizin rabbınız hem de evvelki atalarınızın rabbıdır - eski babalarınızı öldürmüş, şimdi size hayat vermiş, binaenaleyh körü körüne eski ataları taklid edeceğiz diye uğraşmamalı onun emrine tabi' olmalıdır. 9. ﴿بَلْ هُمْ فٖى شَكٍّ يَلْعَبُونَ﴾ fakat onlar bir şekk içinde oynuyorlar - iykan sahibi değiller. Allah deseler de cidd-ü iz'an ile değil, şu beyan olunan şüun-ı ilâhiyyeye, Allahın kitab indirdiğine,
Sh:»4297
Peygamber gönderdiğine yakîn ile inanmıyor eğleniyorlar 10. ﴿فَارْتَقِبْ﴾ o halde muntazır ol, gözle - işte buradan inzar başlıyor, artık gözet ﴿يَوْمَ تَاْتِى السَّمَٓاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ﴾ o günü ki Semâ bir duhanı mübîn ile gelecek 11. ﴿يَغْشَى النَّاسَ﴾ nâsı saracak -

DUHANI MÜBÎN, aşikâra duman. Bu duhan hakkında iki tefsir rivayet olunmaktadır. Birisi İbni Mes'ud Hazretlerinden mervi olduğuna göre şiddetli açlık ve kaht seneleridir, çünkü çok aç olan kimseye gerek gözlerinin za'fından ve gerek çok kuraklık ve kahtlık senelerde havanın fenalığından Semâ dumanlı görünür. Bir de Arab, galib olan şerre duhan tesmiye eder. Netekim dumanlı hava ta'birini biz de kullanırız. Vak'a şudur: Kureyş Resulullah sallâllahü aleyhi veselleme ısyanda ileri gitmek isteyince aleyhlerinde şöyle duâ etti: «

اَللّٰهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ ، وَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِى يُوسُفَ » ya'ni Yusüfün seneleri gibi kıtlık seneleriyle tazyık olunmalarını niyaz eyledi. Bunun üzerine onları bir kaht yakaladı hattâ cife, kemik, ılhiz yediler, kişi Yer ile Gök arasını duman görüyordu, söyliyenin sesini işitir dumandan kendisini görmezdi. Buyurulduğu gibi halkı sarmıştı
﴿هٰذَا عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ bu elîm bir azâb - diyorlardı. Ebû Süfyan bir kaç kişi ile Peygambere geldiler, Allah tealâya ve rahime and verdiler, eğer dua eder de bu hali üzerlerinden def'eylerse iyman edeceklerine vadleştiler 12. ﴿رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُونَ﴾ ya rabbenâ bizden azâbı aç biz mü'miniz - ya'ni açarsan iyman edeceğiz demeleri de budur. İkinci tefsirde ise Hazreti Alîden şöyle menkuldür: Kıyametten evvel Semâdan gelecek bir

duhandır, kâfirlerin kulaklarına girecek, tâ ki her birinin başı pürhan olmuş başa dönecek, mü'mine de ondan zükâm gibi bir hal arız olacak ve bütün arz, içinde ocak yakılmış fakat deliği yok bir eve dönecek. Huzeyfetibnilyemandan rivayet olunduğuna göre Resulullah buyurmuştur ki: Âyatın evveli dühan ve Isâ İbni Meryemin nüzulü ve Adenin ka'rından çıkacak bir ateştir ki nâsı Mahşere sevkedecektir. Huzeyfe: ya Resulullah o duhan nedir? demiş, Resulullah «

يَوْمَ تَأْتِى السَّمَٓاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍۙ يَغْشَى النَّاسَۜ » diye okunup buyurmuştur ki

Meşrık ile Mağrıb arasını dolduracak, kırk gün kırk gece duracak, mü'min zükâm gibi olacak, kâfire sarhoş gibi burnundan kulağından girip aşağısından çıkacak اهـ. Fahrüddini Razî İbni Abbastan meşhur kavil

bu olduğunu söyler. Maamafih dühanı mübîn ta'biri buna, kelâmın sıyakı da evvelkine daha mülâyımdır.

Zira Resulullahın hayatında olduğunu işrab etmektedir. Buyuruluyor ki: 13.

﴿اَنّٰى لَهُمُ الذِّكْرٰى﴾ onlara, ıbret almak, bellemek nerede?

﴿وَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌۙ﴾ Halbuki kendilerine bir Resuli mübîn geldi - açık âyetler,

zâhir mu'cizelerle Allah tarafından gönderildiği besbelli olarak her şey'i ap açık anlatan, hem fili hem kavli

ile mübîn olan bir Peygamber geldi. 14. ﴿ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ﴾ Sonra ondan yüz döndürdüler de

﴿وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌۢ﴾ muallem, mecnun dediler - kâh muallem, ta'lim olunmuş, öğretilmiş Sekîften birinin a'cemî bir kölesi öğretiyor dediler, kâh da mecnun dediler, artık bu halde bu

kabiliyyette bulunan insanlara yalnız ifâdesinden ıbret almak, mütenebbih, olmak, sözünde durmak ne

kadar uzak! 15. ﴿اِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا﴾ Biz azâbı biraz açacağız

﴿اِنَّكُمْ عَٓائِدُونَۢ﴾ muhakkak ki siz döneceksiniz «

رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُونَ » diye iyman va'dinizde durmıyacaksınız.

Bu intibahı,

bu « ربنا » diye yalvarışı bu iyman azmini unutup eski halinize küfr-ü küfranınıza avdet edeceksiniz 16.

﴿يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰىۚ﴾ büyük sıkmakla tutup sıkacağımız gün - Kıyamettir

﴿اِنَّا مُنْتَقِمُونَ﴾ şübhesiz ki biz intikam alırız « عَٓائِدُونَۢ » ta'biri azâbın da avdetini iyma

ettiğine nazaran ikinci rivayeti batşei kübrânın mukaddimesi olmak üzere burada mülâhaza etmek iki ma'nâ beynini cemı' etse gerektir.

17. ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ﴾ - Allah tealânın intikamlarından bir

nümuneyi beyandır. Yine Fir'avn kavmından misal getirilmesi Fir'avn hukûmetinin en büyük zulm-ü şer

hukûmeti olması ve « انّه كَانَ عَالِيًا مِنَ الْمُسْرِفِينَ » buyurulacağı üzere katil ve

cinayatta israf edenlerin en üstünü bulunması ı'tibariyledir. 29.

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْاَرْضُ﴾ binnetîce üzerlerine ne Gök ağladı ne

Yer - bunda bir kaç vecih vardır: 1 -) Vahidînin Basıtte dediği vechile Enes ibni Mâlik radıyallahü anh rivayet etmiştir ki Resulullah sallallahü aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: hiç bir kul yoktur ki Semada ona iki kapı olmasın, bir kapıdan rızkı çıkar, bir kapıdan da ameli girer, o öldüğü zaman onu gayb ederler ve ona ağlarlar, böyle buyurup bu âyeti okudu, buyurdu ki çünkü bunlar Yer yüzünde salih bir amel yapmamışlardı ki Yer ağlasın, Semaya da ne salih bir amelleri ne de hoş bir sözleri çıkmamıştı ki Semâ ağlasın. Ekser müfessirînin kavli budur. 2 -) «Ehli Sema» ve «ehli Arz» takdirindedir. Ya'ni ne Melâike ağladı ne mü'minler, belki onların helâkiyle mesrur oldular. 3 -) Büyük bir adam vefat ettiği zaman cihan ağladı, Yer Gök ağladı gibi ta'birlerle musıybetin büyüklüğünü anlatmak için mubalega edilmek âdettir. Sahib Keşşaf Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellemden nakleder ki

Sh:»4300

şöyle buyurmuştur: her hangi bir mü'min ağlayıcıları gaib bulunan bir gurbette ölürse her halde ona Arz-ü Sema ağlar.

Cerir de bir beytinde şöyle demiştir:

الشمس طالعة ليست بكاسفة　　　تبكى عليك نجوم الليل والقمر

Bir de bunda onları tehzîle benzer bir tahkır vardır. Ya'ni onlar kendilerini öyle büyük addediyorlardı,

ölecek olsalar kendilerine cihan ağlamak lâzım gelir, halbuki hiç de öyle olmadı. belki âlem sevindi.

﴿٣٠﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِى اِسْرَآئِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣١﴾
مِنْ فِرْعَوْنَ اِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَقَدِ
اخْتَرْنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾ وَاٰتَيْنَاهُمْ مِنَ
الْاٰيَاتِ مَافِيهِ بَلَٰٓؤٌا مُبِينٌ ﴿٣٤﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٥﴾ اِنْ
هِىَ اِلَّا مَوْتَتُنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ ﴿٣٦﴾ فَاْتُوا
بِاٰبَٓائِنَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٧﴾ اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ
وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ اَهْلَكْنَاهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٨﴾ وَمَا
خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٩﴾ مَا
خَلَقْنَاهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَايَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ اِنَّ يَوْمَ
الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿﴾

Sh:»4301

﴿٤١﴾ يَوْمَ لَا يُغْنٖى مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَۙ
﴿٤٢﴾ اِلَّا مَنْ رَحِمَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴿٤٣﴾ اِنَّ
شَجَرَةَ الزَّقُّومِۙ ﴿٤٤﴾ طَعَامُ الْاَثٖيمِۚۛ ﴿٤٥﴾ كَالْمُهْلِۚۛ يَغْلٖى فِى
الْبُطُونِۙ ﴿٤٦﴾ كَغَلْىِ الْحَمٖيمِ ﴿٤٧﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ اِلٰى
سَوَٓاءِ الْجَحٖيمِۗ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَاْسِهٖ مِنْ عَذَابِ الْحَمٖيمِۜ
﴿٤٩﴾ ذُقْۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزٖيزُ الْكَرٖيمُ ﴿٥٠﴾ اِنَّ هٰذَا
مَاكُنْتُمْ بِهٖ تَمْتَرُونَ ﴿٥١﴾ اِنَّ الْمُتَّقٖينَ فٖى مَقَامٍ اَمٖينٍۙ ﴿٥٢﴾
فٖى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۚ ﴿٥٣﴾ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ
مُتَقَابِلٖينَۚ ﴿٥٤﴾ كَذٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عٖينٍۜ ﴿٥٥﴾ يَدْعُونَ
فٖيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنٖينَۙ ﴿٥٦﴾ لَا يَذُوقُونَ فٖيهَا الْمَوْتَ اِلَّا
الْمَوْتَةَ الْاُولٰىۚ وَوَقٰيهُمْ عَذَابَ الْجَحٖيمِۙ ﴿٥٧﴾ فَضْلًا مِنْ رَبِّكَۜ
ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴿٥٨﴾ فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٩﴾ فَارْتَقِبْ اِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ ﴿﴾

Sh:»4302

Meali Şerifi

Celâlım hakkı için, Beni İsraîli kurtarmıştık: o ihanetli azâbdan 29 Fir'avinden, çünkü o üstün müsriflerden idi 30 Ve şanım hakkı için: biz onları bir ılim üzere âlemîne karşı ıhtıyar eylemiştik 31 Ve onlara âyetlerden öylesini vermiştik ki onda açık bir ni'met ile imtihan vardı 32 Fakat şu berikiler diyorlar ki: ilk ölümümüzden ilerisi yok ve biz yeniden neşrolunacak değiliz 33 Haydi getirin babalarımızı doğru iseniz 34 Ya onlar mı hayırlı? Yoksa Tübbain kavmı ve onlardan evvelkilermi? Hep onları helâk ettik, çünkü mücrim idiler 35 Ve biz o Göklerle Yeri ve aralarındakileri oyuncululkla yaratmadık 36 İkisini de ancak hak sebebiyle yarattık ve lâkin pek çokları bilmezler 37 Haberiniz olsun ki o fasıl günü hepinizin mikatıdır 38 O gün ki yar yardan bir şey def'edemez ve bir taraftan yardım da olunmazlar 39 Ancak Allahın rahmetiyle yarlıgadığı başka, çünkü o öyle azîz öyle rahîmdir 40 Şübhesiz o zakkum ağacı çok vebal yüklenenin yemeğidir 41 Pota gibi karınlarında kaynar 42 Hamîm kaynar gibi 43 Tutun onu da yaka paça doğru Cehennemin ortasına sürükleyin 44 Sonra da başının üstüne hamîm azâbından dökün 45 Dat bakalım deyin: çünkü sen azîzdin, kerîmdin 46 İşte o sizin şekk ve mücadele edip durduğunuz bu 47 Elbette müttekiler emîn bir makamda 48 Cennetlerde pınar başlarında 49 Sündüs ve istebraktan elbiseler giyerek karşı karşıya 50 Evet böyle, hem onları iri gözlü hurîlerle tezvic de etmişizdir 51 Orada emniyyetler içinde her türlü yemişi çağırır getirdiler 52 İlk ölümden başka ölüm datmazlar 53 Korumuştur da onları o Cahîm azâbından 54 Hepsi rabbından bir fadl olarak, işte budur ancak fevzi azîm 55 Biz onu sâde senin dilinle müyesser kıldık gerek ki iyi düşünsünler 56 O halde gözet çünkü onlar gözetiyorlar 57

30. ﴿وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنٖى اِسْرَآئِيلَ﴾ - Allah tealâ Fir'avne ve kavmına yaptığını

beyandan sonra bununla da Musâ ve kavmına

Sh:»4303

olan ıhsanını beyan buyuruyor. Ya'ni o gark ve tahribin hikmeti bu necatı te'min etmek olmuştu. Ve Beni İsraîli bu ni'mete intihabı da bir tesadüf değil, bile bile onlara bahşetmiş olduğu ba'zı meziyyetler ve ni'metler hasebiyle « لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً » mantukunca imtihana çekmek içindir. Bu suretle bu kıssayı itmamda sonra yine Mekkelilere nakli kelâm ile buyuruluyor ki 34.

﴿اِنَّ هٰؤُلَآءِ﴾ şunlar: ya'ni şu Mekke kâfirleri 35.

﴿لَيَقُولُونَ ، اِنْ هِىَ اِلَّا مَوْتَتُنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرٖينَ﴾ الخ - ilk ölümden ötesini, Âhıreti ve ba'si inkâr ediyorlar. 37.

﴿اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ ya onlar mı hayırlı yoksa tübbaın kavmı ve ondan evvelkiler mi? ﴿اَهْلَكْنَاهُمْ﴾ biz onları ihlâk ettik - ilk ölümden ilerisini inkâr edenlere karşı bu kelâmın nasıl bir cevab teşkil ettiğini düşünmelidir. Bunda iki suretle cevab vardır: birinci ilk ölüm olan ferdin ölümünden sonra onun mensub olduğu kavm ve milletin helâki ikinci bir ölüm demek olduğu anlatılmıştır. Bu « اِنْ هِىَ اِلَّا مَوْتَتُنَا الْاُولٰى » demelerine cevabdır.

İkincisi de hakk-u adl için cezanın lüzumuna mebni ba'sin hakkiyyetini isbat ile vaîddir ki bu da « وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرٖينَ » in cevabıdır. Ve bu, daha sonraki âyetlerle daha ziyade tavzıh ve tafsıl olunacaktır.

Ebû Ubeyde demiş ki: Yemen mülûkünün her birine Tübba' denilirdi, çünkü ehli Dünya onlara tâbi' olurlardı cahiliyyede Tübbaın mevkıi islâmda halîfenin mevkıi gibi idi, bunlar Arab mülûkünün en büyükleri idi اهـ. Hazreti Aişe radıyallahü anha «Tübba' bir racüli salih idi» demiş, Kâ'b da: Allah tealâ onun kavmını zemmetti kendisini zemmetmedi demiştir. Kelbî, o, Ebû kerb es'addır demiş, Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellemden de şu nakl edilmiştir: Tübbaa sebbetmeyin, çünkü o müslim

Sh:»4304

olmuştu, bilmem Tübba' nebiy midir değilmidir?.. Onlardan daha hayırlımı demek daha kuvvetli ve şevketlimi demektir.

56. ﴿لَا يَذُوقُونَ فٖيهَا الْمَوْتَ اِلَّا الْمَوْتَةَ الْاُولٰى﴾ - Sûrei «Mü'minde» kâfirlerin « رَبَّنَا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ » diyecekleri geçmişti. Demek ki müttekıler için birinci ölümden sonra berzah ölümü de yoktur, Âhırette ise zâten ölüm yok.

58. ﴿فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ﴾ - Bu hâtime Sûrenin evvelini bir telhıstir. Ya'ni o kitabı mübîni, Kur'anı ancak senin lisanın ile müyesser kıldık, bu güzel beyanı, bu açık ve kolay anlatışı başka bir dil ile değil, yalnız Arabca ile yaptık ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ gerek ki anlasın düşünsünler. 59. ﴿فَارْتَقِبْ﴾ Binaenaleyh gözle-başlarına ne gelecek ﴿اِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ﴾ çünkü onlar gözetiyorlar. - Aceb onun istikbali ne olacak diye gözlüyorlar. O gözetilen şeylerin beyanı da sûrei «Casiye» de gelecek.

٤٥ سُورَةُ الْجَاثِيَةِ

İşbu «Câsiye» sûresi Mekkîdir. Buna «Şeriat» sûresi ve «Dehir» sûresi dehi denilir.
Âyetleri - Otuz yedidir.
Kelimeleri - Dört yüz seksen sekizdir.
Harfleri - İki bin yüz altmış birdir.

Fasılası - م ، ن harfleridir.
«Câsiye», toplu yâhud diz çökmüş demek olup bu Sûre « وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰى اِلٰى كِتَابِهَا » âyeti sebebiyle bu nâmı almıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ حٰمٓ ﴿٢﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ
﴿٣﴾ اِنَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤﴾ وَفِى
خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥﴾ وَاخْتِلَافِ
الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ
الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿﴾

﴿٦﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِاَىِّ حَدِيثٍ بَعْدَ
اللّٰهِ وَاٰيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ وَيْلٌ لِكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ ﴿٨﴾ يَسْمَعُ
اٰيَاتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا
فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٩﴾ وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيَاتِنَا شَيْـًٔا اتَّخَذَهَا
هُزُوًا اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٠﴾ مِنْ وَرَٓائِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا
يُغْنِى عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْـًٔا وَلَا مَااتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَ
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ هٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ

رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ﴿

Meali Şerifi

حٰمٓ 1 Kitab indirilmek o azîz, hakîm Allahdan 2 Her halde Göklerde ve Yerde mü'minler için âyetler var

3 Hayvanâtı tenevvü' ettirip üreterek sizi yaratmasında da yakîn edinecek bir kavm için çok âyetler var 4

Gece ile gündüzün ıhtilâfında ve Allahın Semâdan bir rızk indirip de onunla Arzı ölümünden sonra

diriltmesinde ve rüzgârları çevirmesinde de aklı olan bir kavm için bir çok âyetler var 5 İşte bunlar Allahın

âyetleri, sana onları bihakkın okuyoruz 6 Artık Allahın âyetlerine

Sh:»4307

inanmadıktan sonra hangi söze inanırlar? 7 Veyl o her bir vebal yüklü sahtekâra 8 Allahın âyetleri karşısında okunurken işitir de sonra kibrinden hiç işitmemiş gibi ısrar eyler, işte onu elîm bir azâb ile müjdele 9 Âyetlerimizden bir şey, ma'lûmu olduğu vakıt da onu eğlenceye tutar, işte onlar için mühîn bir azâb var 10 Peşlerinde Cehennem ve onlardan ne kazandıkları bir şey def'edebilir, ne de Allahdan başka evliya edindikleri şeyler, hem onlara azîm bir azâb var 11 Bu bir irşaddır, rablarının âyetlerine küfredenler ise onlara en fenâsından bir elîm azâb var 12

1. ﴿حٰمٓ﴾ - mübtedâ haber, yâhud kasem, yâhud nidâdır 2.

﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ﴾ -

TENZİL, masdarı ma'lûm indirmek veya masdarı mechul indirilmek, yâhud masdar bima'nâ mef'ul

indirilme kitab ma'nâlarına gelebilir. Ya'ni bu حٰمٓ sesleri Allahdan kitab indirme, indirilmedir, yâhud bu kitab Allahdan indirilmiş kitabdır, yâhud bir kimseye kitab indirilmek risalet verilmek veya bu kitabın indirilişi ﴿مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ o azîz, hakîm Allahdandır. - Kesbile yapılmaz, çalışmakla

uydurulmaz, çünkü Allah azîz, emrinde galib ve tedbirinde hakîmdir. Binaenaleyh bu kitab da azîz, hakîmdir. Binaenaleyh bu kitab da azîz, hakîmdir. 3.

﴿اِنَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ şübhesiz ki göklerde

ve Yerde mü'minler için çok âyetler var. - Ya'ni delîl ve bürhana inanmak, tasdık etmek şanından olan kimseler için çok delîller, huccetler, alâmetler vardır ki Allah tealânın varlığına, ızzet ve kudretine, hikmetine delâlet ederler. Şu halde iymanı olanlar Semavâtı ve Arzı müşâhede ve tetkık ile onlardaki âyâtı peyderpey keşfederek delâlet ettikleri hikmeti ilâhiyyeyi fehm-ü istihrac edip ona göre güzel güzel hakîmâne ameller yapmağa çalışmak

Sh:»4308

lâzım gelir. Onun için sonraki müslimanların bu âyetlerden, bu ılimlerden gafil kalmaları sükutlarına sebeb olmuş ve fünunun tabiatciler elinde ilhada sapmasına meydan vermiştir. (Âli Imranda « اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » âyetine bak). 4. ﴿وَفِى خَلْقِكُمْ﴾

sizin yaradılışınızda ﴿وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ﴾ ve üretip durduğu hayvanlarda da - ya'ni

Allahın bir dabbeden bir çoklarını tenevvu' ve tekessür ettirerek üretip durduğu hayvanatta da

﴿اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَۙ﴾ yakîn edinecek kimseler için âyetler vardır. - Hayvanâtta uzviyyetin

teşekkülünde, tegaddisinde, tenemmîsinde, tevellüd ve tenâsülünde ve böyle ibtidaî bir hucreden başlayıp tekâmül, tenevvu' ederek üremesinde ve a'za vezaifinde ve bahusus meb'hasi beşerde tecellî eden hayat hâdiseleri, her nev'ın ve hattâ her ferdin tahavvülâtında irae ettiği tekâmül safhaları i'tibariyle sâde fizik ve kimyayı gayri uzvî hâdiselerinden çok daha mütekâmil ve binaenaleyh Sanı' tealânın kudret ve hikmetine delâlette daha kavî ve daha zâhir olduğu ve birde enfüs âfâkı câmi' bulunduğu için bunlar iykan âyetleri olarak gösterilmiştir. Demekki hayvanâtın güzel bir tasnîfi ve hılkati beşerin tetkıkı ile mütezammın oldukları âyâtı hikmeti istihraca çalışmak dahi ehli iykanın vezaifindendir. 5.

﴿وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ Gece ve gündüzün ıhtilâfında - değişmesinde yâhud

birbiri arkasından gelmesinde, ki zamanın gidişini, ömürlerin geçişini gösterir.

﴿وَمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ رِزْقٍ﴾ Ve Allahın Semâdan indirdiği rızıkta -

ya'ni rızka sebeb olmak ı'tibariyle hem kudret ve hem rahmet cihetinden âyet olan yağmur ve kar da

﴿فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ﴾ indirip de onunla Arza hayat vermesinde - hayatın ilk alâmeti olan bir

ihtizaz neş'esile toprağı deprendirip türlü türlü nebatlar, ekinler, meyveler
yetiştirmesinde,

Sh:»4309

hem de ﴿بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ o Arzın ölümünden sonra - hayattan eser kalmayıp kuvvei namiyesi

tükendikten, otlar kuruyup ağaçlar yapraklarını, meyvelerini döktükten sonra

﴿وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ﴾ ve rüzgârları çevirmesinde ﴿اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَۜ﴾

akıl edecek bir kavm için âyetler var. - Zamanın cereyanını ve ömrün geçişini ve zaman-ü mekân üzerinde

Allah tealânın doğrudan doğru tesarrufatını gösteren bu tehavvülât, her tehavvülde bir Âhırete doğru

gidildiğini ve kıyası temsilî tarikıyle ba's ba'del'mevti ifâde ettiği cihetle bu âyetlerde bilhassa aklın, aklı

husni isti'mal etmenin ehemmiyyeti tasrih olunmuştur ki bunda iki sahîfe sonra zikri gelecek olan dehrîlerin

akıllarındaki noksana da bir tenbih vardır.

6. ﴿تِلْكَ﴾ İşte bunlar - bu ıhtar olunan tekvînî âyetler ve onları anlatan bu tenzîlî âyetler, bu Sûre

﴿اٰيَاتُ اللّٰهِ﴾ Allahın âyetleridir. - Allahın kudret ve irâdesini, hikmet ve ahkâmını anlatmak için

ikame ve tenzîl buyurduğu delillerdir.

﴿فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ﴾ Allah ve âyetlerinden sonra artık

hangi söze inanacaklar - ya'ni Allaha ve âyetlerine inanmadıktan sonra o iymansızlar hangi söze inanırlar, hiç? 7. 8. ﴿وَيْلٌ لِكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍۙ ٠ يَسْمَعُ اٰيَاتِ اللّٰهِ الخ﴾ Ebû cehil ve Nadr ibni Hâris gibiler hakkında nâzil olmuştur. ﴿ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا﴾ - ısrarın aslı, eşeğin kulaklarını dikip kıçın kıçın dayatmasıdır.

Sh:»4310

﴿١٢﴾ اَللّٰهُ الَّذٖى سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِىَ الْفُلْكُ فٖيهِ بِاَمْرِهٖ
وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَۚ ﴿١٣﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا
فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًا مِنْهُۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٤﴾ قُلْ لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذٖينَ لَا يَرْجُونَ
اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِىَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٥﴾ مَنْ عَمِلَ
صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ اَسَاۤءَ فَعَلَيْهَاۘ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ
﴿١٦﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنٖۤى اِسْرَاۤئٖلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ
وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمٖينَۚ ﴿١٧﴾
وَاٰتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْاَمْرِۚ فَمَا اخْتَلَفُوۤا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاۤءَهُمُ
الْعِلْمُۙ بَغْيًا بَيْنَهُمْۜ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضٖى بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فٖيمَا
كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٨﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلٰى شَرٖيعَةٍ مِنَ الْاَمْرِ
فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاۤءَ الَّذٖينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ لَنْ
يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔاۜ وَاِنَّ الظَّالِمٖينَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاۤءُ بَعْضٍۚ
وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُتَّقٖينَ﴿﴾

Sh:»4311

﴿٢٠﴾ هٰذَا بَصَاۤئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢١﴾
اَمْ حَسِبَ الَّذٖينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّـَٔاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذٖينَ اٰمَنُوا

﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَآءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَآءَ مَايَحْكُمُونَ﴾

Meali Şerifi

Allah odur ki sizin için denizi musahhar kıldı, onda emri ile gemiler aksın diye, hem fadlından talebde bulunasınız diye ve gerek ki şükredesiniz 13 Hem Göklerde ne var Yerde ne varsa hepsini kendinden olarak sizin için musahhar kıldı, şübhesiz ki bunda düşünecek bir kavm için âyetler var 14 Söyle iyman edenlere: Allah günlerini ümid etmiyen kimselere mağrifetle muamele etsinler, çünkü her kavmı kesibleriyle cezalandıracak 15 Her kim iyi bir iş yaparsa kendi lehine, her kim de kötü yaparsa kendi aleyhinedir, sonra hep döndürülüp rabbınıza götürüleceksiniz 16 Şanım hakkı için, biz vaktıyle Beni İsraîle kitab vermiş, hüküm vermiş, nübüvvet, vermiştik ve kendilerini pâk rızıklardan merzuk kılmıştık, hem âlemlerin üstüne geçirmiştik 17 Bu emirden onlara beyyineler de vermiştik, imdi ıhtilâf etmeleri sırf kendilerine ılim geldikten sonra aralarında bagy-ü ıhtırastan dolayıdır, muhakkak ki rabbın onların ıhtilâf edip durdukları şeyde Kıyamet günü beyinlerinde hukmünü verecektir 18 Sonra emirden bir şerîat üzere seni me'mur kıldık, onun için sen o şerîate ittiba' eyle de ılmi olmıyanların

Sh:»4312

hevalarına uyma 19 Çünkü onlar Allahdan gelecek hiç bir şey'i senden def'edemezler ve çünkü zalimler birbirlerinin veliyleri, Allah ise müttekilerin veliysidir 20 Bu (Kur'an) insanlara basîret nurları ve yakîn edinecek bir kavm için mahzı hidâyet ve rahmettir 21 Yoksa o kötülükleri yapıp duran kimseler, kendilerini o iyman edip salih ameller yapan kimseler gibi yapacağız? Hayat ve memâtlarını müsavî kılacağız mı sandılar? Ne fena hukmediyorlar? 22

12. ﴿اَللّٰهُ الَّذِى﴾ Allah: ülûhiyyet münhasıren kendinin hakkı olan zülcelâli velkemal o kadir mün'ımdir ki ﴿سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ﴾ size yâhud sizin için denizi teshîr buyurmuştur. -

TESHÎR, bir şey'i zorla hizmete koşmak, itaat ve inkıyad ettirmektir. Ve « سَخَّرَ لَكُمْ » de « لام » sıla veya ta'lil olmak muhtemildir. Sıla olduğuna göre size musahhar kıldı demek olur, ta'lil olduğuna göre de sizin için, ya'ni sizin menfeatiniz gaye ve hikmeti için emriyle musahhar kıldı demek olur, « بِاَمْرِهِ » kaydi buna bir işaret gibidir. ﴿لِتَجْرِىَ الْفُلْكُ فِيهِ بِاَمْرِهِ﴾ Emriyle onda gemiler cereyan etsin diye - ya'ni sizin menfeatiniz için ise de sizin emrinizle değil onun emrile cereyan etmek için musahhar kıldı. - Emri, izn-ü irâdesi, ve ona delâlet eden hukmi şüunu demektir ki hem geminin hacmı ile aynı hacimdaki su arasındaki hıffet ve sıklet nisbetine ve hem onunla muharrik kuvvet arasındaki şiddet ve mukavemet nisbetine hem de muhıtteki ahval ve şeriatın onlarla mütenâsib bir surette sevk-u idâresi ahkâmına şamil olur. Yoksa insanlar her istedikleri gibi denizde tesarruf edemezler, Allahın emrine tatbık etmeden sırf kendi emirlerile gemi yürütemezler. Allahın emriyle gemi yürüsün

﴿وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾ ve

Sh:»4313

Allahın fadlından isteyip arayasınız diye - ticâret, dalgıçlık, avcılık ve sair teharri ve iktisab suretiyle berr-ü behirde tesarruf edip kazanasınız وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ hem de gerek ki şükredesiniz - bu ni'metler yalnız onun olduğunu bilip ma'bud yalnız onu tanıyasınız ve onun emirlerini nehîlerini tanıyarak

ona ıbadet ve kulluk edesiniz, şirkten, nankörlükten kaçınasınız. Şükür yalnız ni'meti ve ni'metin zevk-u neş'esini sezmek değil, mün'ımi tanımak ve ni'meti mukabelesinde ta'zîm etmektir. Hem onun ni'meti bu kadarla kalmıyor.

13.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ﴾

Hem Göklerde ne var ve Yerde ne varsa hepsini kendisinden sizin için teshîr buyurdu - başka birinin tevassutıyle değil, yalnız kendisinin halk-u teshîriyle olarak hepsini sizin menafi ve mesalihinize hizmet ettirmektedir, yâhud size musahhar kılmıştır. Tarafı subhânîsinden bir lûtfolmak üzere hepsini bir suretle istihdam edebilirsiniz. ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ Şübhe yok ki bunda: bu teshîrde tefekkür edecek bir kavm için çok âyetler vardır - ki Allah tealânın insan üzerindeki ni'metinin çokluğuna ve insana olan fadl-u ınâyetinin ehemmiyyetine ve insanın Allahdan başkasına kulluğu câiz olamıyacağına delâlet eder. Bu âyet çok calibi dikkat bir âyettir. Evvelâ, müfessirîn buradaki « جَمِيعًا مِنْهُ » kaydının i'rabında bir kaç vecih göstermişlerdir. Zemahşerî « جَمِيعًا مِنْهُ » kavlinde « مِنْهُ » nin ma'nâsı nedir ve i'rabdan mevkıi ne oluyor? Suâline karşı der ki: hal mevkıindedir: ya'ni şudur: « اِنَّهُ سَخَّرَ هٰذِهِ الْاَشْيَاءَ كَائِنَةً مِنْهُ وَحَاصِلَةً مِنْ عِنْدِهِ يَعْنِى اَنَّهُ مُكَوِّنُهَا وَمُوجِدُهَا بِقُدْرَتِهِ وَحِكْمَتِهِ » o, bütün bu eşyayı ondan olarak onun ındinden husule gelmiş olarak teshîr etti, ya'ni o kudret ve hikmeti ile onların mükevvin ve mucidi, sonra da halkına teshîr edenidir, Mahzuf bir mübtedânın

Sh:»4314

haberi olmak da câizdir: « هِى جَمِيعًا مِنْهُ » demek olur. Bir de « سَخَّرَ لَكُمْ » yukarıdaki « سَخَّرَ لَكُمْ » ü te'kid olmak « مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ » diye başlanılmak ta câizdir. « مَا فِى الْاَرْضِ » mübteda « مِنْهُ » haber olmak ta câizdir. اهـ.

Taberî ibni Abbastan: « كُلُّ شَىْءٍ هُوَ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى » ya'ni her şey Allah tealâdandır diye nakleder. Ki bütün müfessirîn ve muhaddisîn bunu Zemahşerînin dediği gibi Allah tealâ tarafından halk-u iycad olunmuştur diye anlarlar. Hikâye olunur ki Harunı Reşidin huzurunda Nesarâ rahiblerinden birisi Hazreti Isâ hakkındaki ı'tikadına Kur'andan «

« وَكَلِمَتُهُ اَلْقيهَآ اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ » kavliyle istidlâl etmek istemiş « من » teb'ız ifâde eder demişti, ona karşı Hüseyin ibni Alî ibni vâkıd de bu âyeti okumuş « جَميعًا مِنْهُ » ne ise « رُوحٌ مِنْهُ » de odur. Her şey Allahın cüz'ü demek olamayıp Allahın mahlûku demek olduğu gibi Isâ da Allah tarafından halkedilmiş bir ruh demek olduğunu anlatmıştır.

Vahdeti vücudcu Sofiyyenin ise burada başka bir neş'esi vardır: Alûsînin beyanı vechile Sofiyyeden şeyh İbrahimi Gûranî demiştir ki: mahlûkat vücudı müfâzın teayyünatıdır, vücudı müfâz, amâ tesmiye olunan nefesi Rahmanînin suretidir. Şöyle ki: amâ nefsel'emirde mütemeyyiz ümurı ademiyyeden ıbaret olan hakaik üzere inbisat eylemiştir, inbisat hâdistir, ve amâ mahiyyâta ıktiranı haysiyyetinden, Hak tealânın zatının gayrıdır. Çünkü zati Hak sübhânehu mahiyyâta ıktiran etmiyen vücudi mahızdır. Binaenaleyh mevcudat, amâde hâdis ve bununla kaim suretlerdir. Allah tealâ da onların kayyumudur. Zira celle ve alâ o suretlere beka ile imdad eden evveli batındır. Ve bundan havadisin zati hakk ile kıyamı lâzım gelmez. Ve Hak subhanehunun onda olması da lâzım gelmez. Çünkü hakk tealânın vücudu, mahiyyattan mücerreddir: onlara gayri mukterindir, onlara göre müteayyin olan ancak amâdır ki vücudı müfâzdır. اهـ. Bu ifâde halkı işrak nazariyyesine bir tatbık oluyor, halk-u iycad

Sh:»4315

ta'biri yerine ifazai vücud ta'birini koymak daha nezih bir ifâde değildir. Bunun için beyan olunduğu üzere müfessirîn ve muhaddisînin ifâdeleri daha vazıh ve daha ziyade şayanı tercihtir. Bizim zevkımıza kalırsa, « مِنْهُ » « تَسْخِيرًا كَائِنًا مِنْهُ » ma'nâsiyle « سَخَّرَ » den mef'uli mutlak olmak makamı minnete daha muvafıktır. Ya'ni bu teshîr ne insanlardan ne de eşyadan bir sebebiyyet ve ıktiza ile değil mahza Allahın insanlara bir lûtf-u ınâyetinden neş'et etmiştir ve onun için yalnız ona ubudiyyet ile şükreylemelidir. Bu anlaşıldıktan sonra gelelim diğer bir işkâle: burada « سَخَّرَ لَكُمْ » gerek «size teshîr etti» demek olsun gerekse «sizin için teshîr etti» demek olsun ikisinde de insanların bütün eşyadan daha ehemmiyyetli olduğunu ifâde eder. Zira bütün Semavât ve Arzdaki eşyanın insana musahhar olması insanın hepsine hâkimiyyetini ifâde edeceği gibi insan için musahhar olması da insanın gayei hılkat olmasını ifâde eder, her iki takdirde ise insan diğer eşyadan daha mütekâmil bir hılkatte yaratılmış demek olacağından « لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ » âyetiyle bu âyet beyninde bir teâruz olmaz mı? Diye bir suâl hatıra gelir. Müfessirlerden buna tearruz edenine müsadif olmadığımdan âyetin lüzum gösterdiği tefekkür ile bunu şöyle anlıyabileceğimizi arzederim:

İnsanın iki haysiyyeti vardır, birisi bedenî, birisi de ruhî haysiyyetidir. Beden haysiyyetiyle bedihîdir ki insanın hılkati Semavât ve Arzın yanında bir zerre denemiyecek kadar küçüktür. Lâkin ruh haysiyyetine gelince « وَنَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحى » izafetiyle şereflendirilmiş ve « قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » beyaniyle i'lâ edilmiş olan ruhı insanî diğer ecram ve escam âleminin hâiz olmadığı yüksek bir cem'ıyyeti hâizdir. Ve işte bu âyette beyan buyurulan teshîr de bu haysiyyetledir. İnsanın bir nazarla Arz ve Semâdan ne kadar geniş bir sahayı görebildiği mülâhaza olunursa bu teshîrin bir lâhzası mütalea edilmiş olur. Bu âyetin bilhassa

Sh:»4316

tefekkür âyeti olmak üzere ıhtar edilmiş olması da gösterir ki buradaki umumî teshîrden murad, teshîri

ruhânîdir, teshîri fı'lî ona terettüb eder. Bu suretle bu âyet daha çok tefekkürlerle terakkıye müsâıd ise de bu kadar işâret elverir. Yalnız şunu bir daha ıhtar edelim ki bu tefekkürün ilk netîcesi insana bu teshîri ınâyet buyurmuş olan zati ecell-ü alânın vahdaniyyetini bilerek ni'metlerine şükretmek kazıyyesi olacağını unutmıyalım.

14. ﴿قُلْ لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذٖينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللّٰهِ﴾

iyman edenlere söyle o Allah günlerini ümid etmiyen kimselere mağrifetle muâmele etsinler - Arablar, harb gibi büyük tarihî vak'alara eyyam ta'bir ederler. Meselâ Arabın büyük tarihî vak'alarına eyyamı Arab denilir ki meşhur bir mecazdır. Bu suretle eyyamullah da Allahın düşmanlarına iyka' ettiği vekayı', yâhud Allahın mü'minlere nusratı, sevab ve mükâfatı, va'di, kâfirlere kahr-u azâbı, vaîdi için ta'yin buyurduğu vakıtlar demek olur ki şununla iyzah edilmiştir de denebilir:

﴿لِيَجْزِىَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ bir kavmı kesibleriyle cezalandırmak için - olan günler, yâhud cezalandıracağı için mağrifet etsinler. Bu cümle, emrin, yâhud cevâbı olan « يَغْفِرُوا » nun ılletidir. Yâhud da eyyamullahın beyanı mesabesinde kaydi olup dolayısiyle emrin hikmetini de ifâde eder. Kavm de mü'minler, yâhud kâfirler, yâhud her ikisi olabilir, ceza da ona göre mücazat ve mükâfâta şamildir. Birisi Hazreti Ömere sebbetmiş, o da onu yakalamak istemiş, afvetmesi için bu âyet nâzil olmuştur deniliyor. Maksud, lüzumunda harbden nehiy değil, ferdî olarak adî münazealardan nehiydir. Binaenaleyh kıtal âyetlerile bunun neshı lâzım gelmez, hattâ eyyamullah ile ona işaret vardır.

16. ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنٖى اِسْرَآئٖيلَ﴾ - « وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا » hukmünün yalnız ferdde değil, cem'ıyyette de cereyanına misaldir. Netekim

Sh:»4317

«İsra» da « اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَاْتُمْ فَلَهَا » buyurulmuştu bak ﴿الْكِتَابَ﴾ kitab - Tevrat, yâhud Zebur ve İncîle dahi şamil olmak üzere cinsi kitab ﴿وَالْحُكْمَ﴾ hüküm - hükûmet ﴿وَالنُّبُوَّةَ﴾ ve nübüvvet - çünkü Beni İsrâilde çok Enbiya gelmiştir. 17. ﴿وَاٰتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْاَمْرِ﴾ ve onlara bu emirden beyyineler verdik - bu dîn emrinden açık delîller, yâhud mu'cizeler verdik. İbni Abbas Hazretleri demiştir ki bu emirden murad emri nebiy sallâllahü aleyhi vesellemdir. Ya'ni Hatemül'enbiyanın geleceğini ve Tihameden Yesribe hicret edeceğini beyan etmişti. Surei «Bakare» ye bak. ﴿يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾ Kıyamet günü - Allah günlerinden bir gün ki o günkü kazâ, hakkıle müâhaze ve cezadır. 18. ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلٰى شَرٖيعَةٍ مِنَ الْاَمْرِ﴾ sonra emirden bir şerîat üzere seni me'mur kıldık - Bahirde der ki: kelâmı Arabda şerîat, nâsın ırmaklardan ve emsalinden su almağa vardıkları mevzı'dir, dîn şerîati de bu mâ'nâdandır, çünkü nâs ondan Allahın emirlerine ve rahmetine ve kurbüne irer.

Ragıb da demiştir ki: şerı' aslında masdardır. Sonra açık ve geniş yola isim yapılmış şerı', şir'a ve şerîat denilmiştir. Bu da dînde tarikati ilahiyyeye istiare edilmiştir. Ba'zıları şerîate şeriat denilmesi şerîai maye şu

vechile bir teşbih olduğunu söylemişlerdir. Çünkü hakıkat ve sıdk üzere ona sülûk eden hem kanar, hem temizlenir, kanmaktan murad ba'zı hukemânın dediğidir: içerdim kanmazdım, vaktâki Allahı tanıdım içmeden kandım, temizlenmekten murad da «

نَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًاۚ » mazmunudur. Burada « شَرِيعَةٍ » de tenvin ta'zîm içindir, emir, dîn işi, yâhud Allahın emri demektir, ya'ni bu Kur'anda beyan

Sh:»4318

olunduğu üzere Allahın sana vahyeylediği emr-ü nehyinden bir büyük ve geniş yol, muazzam bir şerîat üzere seni me'mur ettik ﴿فَاتَّبِعْهَا﴾ onun için o şeriate ittiba' et - kendini ona uydur da ﴿وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ bilmiyenlerin hevalarına uyma - Allahın ahkâmına ılmi bulunmıyan veya ılmin muktezasına tâbi' olmıyan kimseler sırf kendi keyf-ü heveslerinin arkasından koşarlar. Hevalar ise ferde göre ıhtılâf eder, Beni İsraîl gibi ıhtılâfa düşürür, Allahın gadabına götürür. Şerîat ise toplar, tevhid ile rızasına götürür. Şerîatı ta'kıyb et de cahillerin hevalarına uyma 19. ﴿اِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔاۜ﴾ çünkü onlar Allahdan gelecek hiç bir şey'i senden def'edemezler, - onlara uyduğun takdirde Allahdan gelecek olan azâb ve ıkabdan seni hiç bir suretle kurtaramazlar ﴿وَاِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍۚ﴾ ve çünkü zâlimler birbirlerinin veliyleridir. - Onun için onlara yalnız zalim olanlar uyar dost olur ﴿وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ﴾ Allah ise müttekıylerin veliysidir. - Zulümden, haksızlıktan korunanları sever, onlara yardım eder. Onun için sen o cahillere, zâlimlere uyma da, takvaya devam et korun.

20. ﴿هٰذَا﴾ Bu - Kur'an yâhud bilhassa bu öğüd veya şerîate ittiba' ile ittika emri ﴿بَصَٓائِرُ لِلنَّاسِ﴾ insanlara basîret nurlarıdır. - Heva, şehevata ittiba' insanların kalblerini körlettiği, hakkı idrâklerine mâni' olduğu gibi Allahın kelâmını

Sh:»4319

ve emirlerini tutarak şerîatine ittiba' etmek de insanların hakka doğru kalb gözlerini açan basîret nurlarıdır.

﴿وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ Ve iykan şanından olan kimseler için hak ve savabı gösteren bir hidâyet ve saadete irdirecek bir rahmettir.

21. ﴿اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ﴾ Yoksa kötülükler işleyip duran: seyyiat işlemekle bulaşık ve yaralı olan kimseler sandılarmı ﴿اَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ki kendilerini o iyman edip salih ameller yapan kimseler gibi yapacağız ﴿سَوَٓاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ﴾ dirimleri ölümlerini müsavî kılacağız? - Öylemi sandılar? Ya'ni Dünya hayatta kendileri hakkında « يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَايَرْجُونَ اَيَّامَ اللّٰهِ » diye afv-ü müsameha ile emrettik diye Âhırette de öyle olacaklar, mü'minler gibi mağrifete irecekler mi zannettiler ﴿سَٓاءَ مَايَحْكُمُونَ﴾ ne fena hukmediyorlar. Halbuki:

﴿٢٢﴾ وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَايُظْلَمُونَ ﴿٢٣﴾ اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴿﴾

Sh:»4320

﴿٢٤﴾ وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَٓا اِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٥﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَاكَانَ حُجَّتَهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا ائْتُوا بِاٰبَٓائِنَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٦﴾ قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَارَيْبَ فِيهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَعْلَمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Halbuki Allah o Gökleri ve Yeri hakk ile halk etti, hem de her nefsi hiç hakları yenmeksizin kazandığı ile

cezalandırmak için 23 Ya şimdi baksan a o kimseye ki ilâhını hevası ittihaz etmiş, Allah da onu bir ılm üzerine şaşırtmış, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne de bir perde çekmiştir, artık onu Allahdan sonra kim yola getirir? Hâlâ da düşünmezmisiniz? 24 Hem dediler ki o hayat sırf bizim Dünya hayatımızdan ıbarettir ölürüz ve yaşarız ve bizi ancak dehir helâk eder, halbuki buna dâir bir ılimleri yoktur, onlar sâde zannederler 25 Karşılarında açık açık beyyineler halinde âyetlerimiz okunurken şöyle demekten başka bir tutunacakları yoktur: haydi babalarımızı getirin doğru iseniz! 26 De ki size Allah hayat veriyor, sonra sizi o öldürür, sonra da sizi Kıyamet gününe toplayacak ve lâkin nâsın ekserisi bilmezler 27

Sh:»4321

22. ﴿وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ Halbuki Allah o Gökleri ve

Yeri hakk ile halk etti - zulm ile değil, hakk-u hakkaniyyete mülâbis olarak her birinin hususıyyetinde gerek birbirine ve gerek hâlıklarına nazaran vacib olan adl-ü hikmeti gözeterek yarattı. Bu âyet evvelki hukme bir delîl sıyakındadır. Çünkü hakk ile yaradış zalimden mazlûmun hakkını alıvermek, ve iyi ile kötüyü müsavî tutmayıp iyiye, iyiliğinin, kötüye de kötülüğünün cezâsını vermek demek olan adâleti ıktıza eder. Şu halde bu, bu gün şu Dünyada olmuyorsa yarın Âhırette olmak lâzım gelir. Onun için bu ma'nâ tasrih olunarak buyuruluyor ki

﴿وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَايُظْلَمُونَ﴾ hem her nefis

hakları yenmeksizin kazandığıyle cezalandırılmak, ya'ni iyiye iyi, kötüye kötü karşılığı verilmek için

yaradılmıştır. Binaenaleyh kötülük yapanların istıkbali iyilik yapanların istıkbaline müsavî olamaz, birisi

mücazat görürken diğeri mükâfat görecektir, böyle olunca 23.

﴿اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ﴾ gördün a şimdi o kimseyi ki ilâhını hevası ittihaz

etmiş - hakkı düşünmeyip keyfi ne isterse onu ma'bud edinmiş, kendi zevkının sevdasına düşmüş

﴿وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ﴾ Allah da bir ılm üzerine onu şaşırtmış - ya'ni bir ılmi olmakla

beraber şaşırtmış « فَمَا اخْتَلَفُوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ » kabîlinden

olmuş ﴿وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ﴾ ve kulağını ve kalbini üstünden mühürlemiş

﴿وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً﴾ ve gözüne bir perde çekmiştir. - Zira heva ve şehvet gözü

kör, kulağı sağır, kalbi hissiz eder, o kimse âlim de olsa ılmine rağmen hakkı duymaz olur netekim

feylesofların ve Dünya hayatına düşkün dîn âlimlerinin bir çoğu böyle olmuştur.

Sh:»4322

﴿فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ﴾ artık onu Allahdan sonra yola getirebilir. - Ya'ni Allah

şaşırttıktan sonra kimin haddine ki hidâyet etsin ﴿اَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ ya hâlâ düşünmiyecekmisiniz? - Bu ıhtarat karşısında hevaları bırakarak ılmin muktezasına göre bir düşünüp

hakk-u âkıbeti anlamıyacakmısınız? Bunların dalâllerini ve sem'-u kalblerinin hatmi ahkâmını beyan ile buyuruluyor ki 24. ﴾وَقَالُوا﴿ ve dediler - ya'ni ılme karşı hevalarını ilâh ittihaz edenler sapgınlıklarından dediler ki ﴾مَا هِىَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴿ Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur - hayat denilen ondan ıbarettir ﴾نَمُوتُ وَنَحْيَا﴿ ölürüz ve yaşarız - öleceğimizi bilmekle beraber Dünya hayatı yaşarız, ondan ötesi yoktur ﴾وَمَا يُهْلِكُنَٓا اِلَّا الدَّهْرُ﴿ bizi başka değil, ancak dehir helâk eder. -

DEHİR, aslında âlemin müddeti bekası demekti. دَهَرَهُ اَىْ غَلَبَهُ fılinden masdar da olur. Ragıb der ki: dehir, âlemin vücudunun başlangıcından nihayetine kadar olan müddetin ismidir « هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ ». Sonra çok bir müddete dahi ıtlak edilir, zaman az bir müddete de ıtlak edilmek i'tibariyle bundan farklıdır. Filânın dehri onun müddeti hayatı demek olur. Bir de dehir masdar olur « دَهَرَ فُلَانًا نَائِبَةً دَهْرًا » denilir, filâna bir felâket bir sarış sardı demektir اهـ. Şu halde dehir ya masdar ya ism olur. Masdar olduğuna göre kahr-u galebe ve istîlâ ma'nâsına gelir, ismolduğu vakıtda asıl ma'nâsı zamânı kül, ya'ni bütün âlemin baştan nihâyete kadar cereyanı müddetidir ki bu bilhassa « لام » ile « الدَّهْرُ » dir. Bundan mâadâ bir de uzun bir zaman müddeti kesîre ma'nâsına gelir ki lâmsız nekire olarak « دَهْرًا » denildiği zaman bu ma'nâ daha mütebâdirdir. İmamı a'zam Ebu hanîfe Hazretleri nekire olan bu

Sh:»4323

dehrin ma'nâsında, ya'ni ne kadar bir zamana ıtlak edildiğinde tevakkuf etmiştir. Zaman kelimesi ise dehrin az veya çok bütün eczasında da kullanıldığı cihetle eam ve küllî olmuş oluyor. Zaman, mazı, hal ve istıkbal kısımlarına ayrılır. « الدَّهْرُ » ise âlemin baştan ahire kadar bir imtidadının ifâdesi demek olduğundan zaman, dehrin makamatından olarak mülâhaza olunur. Burada « الدَّهْرُ » üç ma'nâ dan her birine hamlolunabilir ise de en ziyâde müruri zeman, tuli zeman diye tefsir edilmiştir. Çünkü mevzuı bahsolan ihlâk, âlemin nihayeti olan ihlâkı küllî değil ihlâkı ba'zdır.

﴾٢٧﴿ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴾٢٨﴿ وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰٓى اِلٰى كِتَابِهَا اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾٢٩﴿ هٰذَا

كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَاكُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٣٠﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ
فِى رَحْمَتِهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣١﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا
اَفَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتِى تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا
مُجْرِمِينَ﴿﴾

Sh:»4324

﴿٣٢﴾ وَاِذَا قِيلَ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَارَيْبَ فِيهَا
قُلْتُمْ مَا نَدْرِى مَا السَّاعَةُ اِنْ نَظُنُّ اِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ
بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٣﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ
مَاكَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٤﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسٰيكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ
لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَاْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَالَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٥﴾
ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
فَالْيَوْمَ لَايُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَاهُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٦﴾ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ
رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ وَلَهُ
الْكِبْرِيَاءُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve Allahındır bütün Göklerin ve Yerin mülkü, ve o gün ki saat gelecek o gün o mubtıller hep husrâna düşeceklerdir 28 Ve her ümmeti görürsün ki diz çökmüştür, her ümmet kitabına da'vet olunuyordur, bu gün o yaptığınız amellerin cezâsı verilecek İşte kitabımız, yüzünüze karşı hakkı söylüyor, çünkü biz sizin yaptıklarınızı hep istinsah ediyorduk 29 İşte o iyman edip de yaraşıklı işler yapmış olan kimseler o vakıt onları

Sh:»4325

rabları rahmeti içine koyacak, işte o fevzi mübîn o * Küfredenlere gelince: değilmi karşınızda benim âyetlerim okunurdu da siz kibirlenmek istedinizdi ve mücrim bir kavm idiniz? * Hem Allahın va'dı haktır ve o saatın geleceğinde şübhe yoktur denildiğinde demiştiniz ki: bilmiyoruz saat nedir? Yalnız bir zandır zannediyoruz fakat biz yakîn edinmiş değiliz * Derken onlara yaptıkları amellerin kötülüklerini yüz

göstermiş ve o istihza edip durdukları şey kendilerini kuşatıvermiştir * Ve denilmiştir ki bu gün biz sizi sizin

bu gününüzün geleceğini unuttuğunuz gibi unutacağız, yatağınız ateştir ve sizin için yardımcılardan bir

eser de yoktur * Bunun sebebi, çünkü siz Allahın âyetlerini eğlence yerine tuttunuz ve Dünya hayat sizi mağrur etti, onun için bu gün ateşten çıkarılmazlar ve kendilerinden tarzıye de kabul edilmez * Binâenaleyh hamd, Allahın, o Göklerin rabbı, Yerin de rabbı rabbil'âlemînin * Ve Göklerde, Yerde büyüklük onun, o öyle azîz, öyle hakîm *

27. ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ﴾ - SAAT, aslında Râgıbın beyan ettiği vechile zamanın eczasından bir cüzdür; buna teşbîhen Kıyamete de denilir. « ﴿اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ﴾ . ﴿وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ . ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ﴾ » gibi. Bunun iki vechi vardır: birisi «وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ» buyuruludûğu üzere hısabının sur'atidir. Birisi de şöyle tebyîn olunan mazmundur « ﴿كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا﴾ . ﴿لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ﴾ . ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ﴾ » evvelkisi Kıyamet, ikincisi zamanın bir cüz'i kalîlidir. Bir de denilmiştir ki Kıyamet ma'nâsına saat üçtür: - 1) Saati kübrâ ki insanların muhasebe için ba'sidir netekim « لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى يَظْهَرَ الْفُحْشُ وَالتَّفَحُّشُ وَحَتّٰى يُعْبَدَ الدِّرْهَمُ وَالدِّينَارُ.. اِلٰى غَيْرِ ذٰلِكَ » fuhuş ve tefahhuş açıklanıncıya ve dirhem-ü dînara tapılıncıya ilh... şöyle şöyle oluncıya kadar saat kıyam etmez» hadîsinde aleyhissalâtü vesselâm buna işaret buyurmuştur. 2-) Saati vustâ, bir karn ehalîsinin ölümüdür. Netekim rivayet olunduğu üzere alehissalâtü vesselâm Abdullah İbni Üneysi görmüş, bu gulâmın ömrü uzarsa saat kıyam edinciye kadar ölmez buyurmuş idi

Sh:»4326

ki müşarünileyh sahabenin en son vefat edenidir deniliyor. 3-) Saati sugrâ, insanın ölümüdür ki her insanın saati kendi ölümüdür. « قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً » gibi ba'zı âyetlerde de saat bu ma'nâyadır «مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ » . اهـ

Maamafih bizim anladığımıza göre hangi ma'nâca olursa olsun Kıyamete saat denilmesi, ındallah müsemmâ bir ecelin, bir vaktın hulûlü saati olması ı'tibariyledir. Netekim lisanımızda da vakt-ü saat gelmiş ta'biri ma'ruftur. Burada da saat Kıyamet ma'nâsınadır.

28. ﴿وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً﴾ ve her ümmeti câsiye görürsün - câsiye iki ma'nâ ile tefsîr edilmiştir. Birisi diz çökmüş ma'nâsına ki lâzımı muraddır. Zira diz çökmek derli toplu en ı'tinalı ve en hurmetli vaz'ıyyettir. Birisi de toplanmış cemaat ma'nâsınadır ki « جُثْوَةٌ » den me'huzdur. Bir araya

gelmiş taş yığınına denir. Murad, Sûrei « يٰسٓ » de « اِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ » buyurulduğu üzere hakkın huzurunda hisab için toplanmaktır.

AHKÂF

٤٦ ﴿ سُورَةُ الْاَحْقَافِ

Buna «Ahkâf» sûresi denir. Mekkîdir. Bir iki âyetinin Medenî olduğuna dâir de bir rivayet vardır ki «

﴿قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ ، ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾ » âyetidir.

Âyetleri - Kûfîde otuz beş, diğerlerinde otuz dörttür. Ihtilâf « حٰمٓ » dedir.

Kelimeleri - Üçyüz kırk dörttür.
Harfleri - İki bin üçyüzdür.

Fasılası - م ٠ ن harfleridir.

« وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍ اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ » âyeti dolayısiyle bu ismi almıştır ki bir mevkı' adıdır. Bak

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ حٰمٓ ﴿٢﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ
﴿٣﴾ مَاخَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَابَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّآ اُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴿٤﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَاتَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى السَّمٰوَاتِ اِيتُونِى بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَآ اَوْ اَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴿﴾

Sh:»4334

﴿٥﴾ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ لَايَسْتَجِيبُ لَهُٓ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَآئِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾ وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ اَعْدَآءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿٧﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٨﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا

تَمْلِكُونَ لِى مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا هُوَ اَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفٰى بِهِ
شَهِيدًا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾ قُلْ مَا كُنْتُ
بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَٓا اَدْرٖى مَا يُفْعَلُ بٖى وَلَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا
مَا يُوحٰٓى اِلَىَّ وَمَٓا اَنَا اِلَّا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿١٠﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ
كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهٖ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ
عَلٰى مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

حٰمٓ 1 Bu kitabın ceste ceste indirilmesi azîz, hakîm Allahdandır 2 Biz o Gökleri ve Yeri ancak hakk ile

ve müsemmâ

Sh:»4335

bir ecel ile yarattık, küfredenler ise inzar edildikleri şeylerden alındırmıyorlar 3 De ki: şimdi baksanız a şu sizin Allahın berîsinden yalvarıb durduklarınıza, gösterin bana onlar Arzdan hangi cüz'ü yaratmışlar, yoksa onların Göklerde mi bir ortaklıkları var? Haydin bana bundan evvel bir kitab yâhud ılimden bir eser getirin eğer sadıksanız 4 Hem o kimseden daha şaşkın kim olabilir ki Allahı bırakır da kendisine Kıyamete kadar cevab veremiyecek kimselere duâ eder onlar ise onların duâlarından gafildirler 5 Nâs toplanıp haşrolunduğu vakıt da onlara düşman olurlar ve ıbâdetlerini inkâr ederler 6 Karşılarında âyetlerimiz açık açık, parlak parlak okunurken de o küfredenler dediler ki hakka, kendilerine geldiği zaman: bu parlak bir sihir 7 Yok, iftirâ etti mi diyorlar? De ki: ben onu iftirâ ettimse siz beni Allahdan kurtaracak hiç bir şey'e mâlik olamazsınız ve o sizin neye yaygara edip durduğunuzu pek âlâ bilir, ona benimle aranızda şâhid o yeter, hem de gafûr, rahîm o 8 De ki: ben Peygamberler içinden bir türedi değilim, bana ve size ne yapılacağını da bilmiyorum, yalnız bana gönderilen vahye ittiba' ediyorum, ben başka değil, açık bir nezîrim 9 De ki: şuna vicdanınızda bir re'y edindiniz mi? Eğer bu, Allah tarafından da siz ona küfrettinizse ve Benî İsraîlden bir şâhid onun misline şehadet edip iyman getirdi de siz kibretmek istedinizse? Şübhe yok ki Allah zâlimleri doğru yola çıkarmaz 10

4. ﴿اَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ﴾ Ilmden bakıyye kalmış bir eser, evvelki Peygamberlerin ılimlerinden kalma me'sur bir ılim, yâhud toz üstüne bir yazı. 9. ﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ﴾

-

BİDİ', BİD'AT, âdette hiç örneği geçmemiş, yeni türemiş, türedi, ya'ni ilk olarak Peygamberlik iddia eden, yâhud hiç bir Peygambere benzemiyerek kendi kendine Allahın izni olmaksızın bir takım örneksiz şeyler ibda'

Sh:»4336

edecek bir mübdi' değilim. 10.

﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ عَلٰى مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ﴾ Beni İsraîlden bir şâhid de onun misline şehadet edip iyman getirir de - buradaki « مِثْلِهٖ » zamîrinde iki vecih vardır. Biri Kur'ana biri de Peygambere raci' olmasıdır. Kur'anın Tevrat gibi Allah kitabı olduğuna, yâhud Hazreti Peygamberin Musâ gibi bir Peygamber olduğuna şehadet ederek iyman eyler de. Sûrei Bakarede tafsıyli geçtiği üzere Tevratta Hazreti Peygamber, Hazreti Musâya « نَبِيًّا مِثْلَكَ » diye Musânın misli bir

Peygamber olmak üzere tavsıf buyurulmuş idi. Beni İsraîlden böyle şehâdet ile iyman eden şahid de cumhurun kavline göre Abdullah ibni Selâm radıyallahü anhtir. İmamı Şa'bî gibi ba'zıları şâhidden murad Hazreti Musâ olduğunu söylemişlerdir ki mukaddema haber vermiştir. İbni Cerîr ve daha sâirlerinin rivayetlerine göre Sa'd ibni Ebi vakkas radıyallahü anh demiştir ki: Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellemi «Yer yüzünde yürüyen bir kimse hakkında o ehli Cennettir» derken işitmedim, Abdullah ibni selâmdan

başka ki « وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِى اِسْرَآئِيلَ عَلٰى مِثْلِهِ » de onun hakkında nâzil

oldu اهـ. Sûre Mekkî, Abdullah ibni Selâmın iymanı ise Medinede vaki' olduğu cihetle bu surette bu âyet gayb haberlerinden demek olur. Lâkin balâda işaret olunduğu üzere ba'zıları Sûre, Mekkî olmakla beraber bu âyetin medenî olduğunu söylemişlerdir. Hasenden rivâyet olunur ki şöyle demiştir: bana şu vasıl oldu: Abdullah ibni Selâm islâma girmek istediği zaman ya Resulallah dedi: Yehûd bilir ki ben onların ulemasındanım. Babam da onların ulemasından idi, halbuki şimdi ben şehâdet ediyorum ki sen Allahın hak Resulüsün ve onlar seni Tevratta yazılı bulurlar. Şimdi filâna filâna ve daha Yehûdîlerden adlarını saydıklarına adam gönder ve beni evinde gizle de onlara benden ve babamdan sor, çünkü onlar sana benim kendilerinin en âlimi olduğumu, babamın da en âlimlerinden

Sh:»4337

bulunduğunu şübhesiz söyliyeceklerdir, ben de o vakıt çıkarım, senin Resulullah olduğunu ve onların seni yanlarındaki Tevratta yazılı olarak buluyor idiklerine ve hakikaten senin hidayet ve hak din ile gönderildiğine şehadet ederim. Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem de öyle yaptı, onu evinde gizledi, Yehudîleri çağırttı, yanına girdiler, derken Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki «sizin içinizde Abdullah ibni Selâm nedir?», «kendisi de dediler: bizim en âlimimiz, babası da «o halde o müsliman olduysa ne dersiniz?», «olmaz» dediler, üç kerre tekrar ettiler, bunun üzerine çağırdı, o da çıktı, sonra «

اَشْهَدُ اَنَّكَ رَسُولُ اللّهِ وَ اَنَّهُمْ يَجِدُونَكَ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِى

التَّوْرٰيةِ وَ اَنَّكَ بُعِثْتَ بِالْهُدٰى وَ دِينِ الْحَقِّ » dedi, deyince Yehudîler biz

senden bunu beklemezdik ya Abdullah ibni Selâm dediler, küfredecek çıktılar. Allah azze ve celle de bunu indirdi: «

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ

مِنْ بَنِى اِسْرَآئِيلَ عَلٰى مِثْلِهِ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ الآية » Buna dâir

daha diğer rivayetler de vardır. Bununla berâber Mesruk da demiştir ki bu Abdullah ibni Selâm hakkında nâzil olmadı, Mekkede nâzil oldu, Abdullah ibni Selâm ise Medînede müsliman oldu. Bu ancak Resulallahın kavmına karşı bir ıhtıcacdır. Tevrat Kur'an gibi Musâda Muhammed gibidir sallallahü aleyhima vesellem. Onlar Tevrata ve Peygamberlerine iyman ettiler de siz küfr ettiniz demektir اهـ. İbni Cerîr der ki: gerçi Mesrukun dediği tenzilin zâhirine daha uygundur. Çünkü «

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ » tarafı ilâhîden Kureyş

müşriklerine karşı bir tevbıh ve Peygamberi için onlar aleyhine bir ihticac siyakındadır. Bu âyette makablindeki âyetlerin nazîridir. Onlar da ne Ehli kitabın ne de Yehudun zikri geçmediği gibi mukaddema zikri geçenlerden kelâmın tahvîline delâlet eder bir karîne de görülmüyor. Fakat Resulullahın Eshabından bir cemaatten bununla Abdullah ibni Selâm kasdedilmiş olduğuna dâir haberler varid olmuştur. Ve Ehli te'vîlin ekserisi de bunun üzerine yürümüştür. Bunlar ise Kur'anın ma'nâlarını

Sh:»4338

ve nüzulünün sebebini ve ne murad olunduğunu daha iyi bilirler. Buna göre şâhid, Abdullah ibni Selâm, tevbıh olunan muhatablar da ma'şeri Yehûd olmuş oluyor اهـ. Yalnız Taberînin «mukaddema zikri geçenlerden kelâmın tahvîline delâlet eder bir karîne görülmüyor» demesinde nazar vardır. Zira bir kerre

başta « وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّآ اُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ » buyurulmakla kelâmın asıl sevki

mutlak kâfirler hakkında olduğu gösterilmiş, sonra da iki « قل ارايتم » hıtabı ile bunların iki kısmına

işaret olunarak evvelkisinde müşriklere ikincisile de diğerlerine yâhud mecmuuna hıtab yapıldığı

anlatılmıştır. Demek ki hem asıl siyakın vahdeti muhafaza edilmiş hem de iki kerre « قُلْ اَرَاَيْتُمْ »

buyurulmakla bir tahvîli hıtab karînesi de verilmiştir. Binâenaleyh

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَايَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمينَ﴾ - evvel emirde Yehude muntabık olmakla

beraber mehfum ı'tibariyle hepsinden eamdır. Bu cümle, şartın cevâbı makamına kaimdir. Ya'ni öyle olunca

siz zulmetmiş olursunuz hidayete iremezsiniz. Çünkü...

﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذينَ كَفَرُوا لِلَّذينَ اٰمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا
مَاسَبَقُونَٓا اِلَيْهِۜ وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِه۪ فَسَيَقُولُونَ هٰذَٓا اِفْكٌ قَد۪يمٌ
﴿١٢﴾ وَمِنْ قَبْلِه۪ كِتَابُ مُوسٰٓى اِمَامًا وَرَحْمَةًۜ وَهٰذَا كِتَابٌ
مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنْذِرَ الَّذينَ ظَلَمُواۗ وَبُشْرٰى
لِلْمُحْسِن۪ينَ﴿﴾

Sh:»4339

﴿١٣﴾ اِنَّ الَّذينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَۚ ﴿١٤﴾ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ
خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۚ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ وَوَصَّيْنَا
الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًاۜ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًاۜ
وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًاۜ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَع۪ينَ
سَنَةًۙ قَالَ رَبِّ اَوْزِعْن۪ٓى اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّت۪ٓى اَنْعَمْتَ عَلَىَّ
وَعَلٰى وَالِدَىَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ ل۪ى ف۪ى ذُرِّيَّت۪ىۚ
اِنّ۪ى تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنّ۪ى مِنَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿١٦﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذينَ
نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّـَٔاتِهِمْ ف۪ٓى
اَصْحَابِ الْجَنَّةِۜ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذ۪ى كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٧﴾
وَالَّذ۪ى قَالَ لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَٓا اَتَعِدَانِن۪ٓى اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ

الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِى وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿﴾

Sh:»4340

﴿١٨﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فٖٓى اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ
قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٩﴾ وَلِكُلٍّ
دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُواۚ وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٠﴾
وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فٖى
حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَاۚ فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ
بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ
تَفْسُقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de küfredenler, iyman edenler hakkında dediler ki: eğer o bir hayr olsa idi bizden evvel ona koşmazlardı, bununla muvaffak olamayınca da şöyle diyecekler: bu eski bir yalan 11 Onun önünden Musânın kitabı var; bir imam ve rahmet, bu da tasdıklayıcı bir kitab, Arabca dilli, zulm edenleri inzar için ve muhsinlere müjde 12 Rabbımız Allah deyip de sonra doğru gidenler, her halde onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olmıyacaklardır 13 Onlar Eshabı Cennettir, işledikleri amellere mükâfâten orada ebedî kalacaklardır 14 Hem biz o insana vâliydeyni hakkında ıhsan tavsiye ettik, anası onu zahmetle taşıdı ve zahmetle vaz'etti, hamliyle süd kesimi de otuz ay, nihâyet kemaline irdiği ve kırk yaşına girdiği zaman "yarab! dedi: beni öyle sevk et ki bana ve anama babama in'am buyurduğun ni'metine şükredeyim ve razıy olacağın

Sh:»4341

salıh bir amel işliyeyim, zürriyyetim hakkında da benim için ıslâh nasîb eyle, çünkü ben tevbe ile cidden sana yüz tuttum ve ben gerçek müslimanlardanım 15 İşte bunlar Eshabı Cennet içinde o mumtazlardır ki kendilerinden yaptıkları amellerin en güzelini kabullanacağız ve günahlarından geçeceğiz, bu şaşmaz doğru va'd iledir ki va'd olunmakta bulunuyorlar 16 Şöylesi ise ki: "anasına babasına of size, dedi: bana çıkarılacağımı mı va'dediyorsunuz? Halbuki benden evvel nice karnlar geçmiş; ikisi de Allaha el'eman çekerek yazık sana, iymana gel, her halde Allahın va'di haktır diyorlar da o yine diyor ki: bu, eskilerin esatîrinden başka bir şey değildir 17 İşte bunlar İns-ü Cinden önlerinde geçen ümmetler içinde üzerlerine söz hakk olmuş olan kimselerdir, çünkü bunlar hep husrana mahkûm olmuşlardır 18 Her biri için de yaptıkları amellerden dereceler vardır, bu da hiç hakları yenmiyerek bütün amellerini kendilerine temamen ödemek içindir 19 Ve küfredenler ateşe arzolunacağı gün şöyle denir: siz bütün tayyibâtınızı (lezaizinizi) Dünya hayatınızda giderdiniz ve onlarla zevkyab oldunuz, alacağınızı aldınız, artık bu gün hakaret azâbiyle cezalanacaksınız çünkü Yer yüzünde haksızlıkla kibir taslıyordunuz ve çünkü dînden çıkıp fasıklık ediyordunuz 20

11. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا الخ﴾ - bu da hem müşriklere hem Yehûde muhtemildir. Ekser müfessirîne göre müşriklerdir. Mü'minlerin ekserisini Ammar, Suheyb ve Bilâl gibi fukara ve zuafâdan görerek tahkır etmek ve gûya bu suretle islâmı düşürmek istiyorlar. Sa'lebî Yehûdun Abdullah ibni Selâm ve eshabı hakkında mekalesi demiştir. ﴿وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهٖ﴾ bununla, ya'ni böyle

demekle; iyman edenlere ta'netmekle muradlarına muvaffak olamayınca islâmı ve Kur'anı körletmek veya şehadeti ibtal eylemek maksadına iremeyince ﴿فَسَيَقُولُونَ هٰذَٓا اِفْكٌ قَدِيمٌ﴾

Sh:»4342

daha diyeceklerdir ki: bu bir ifki kadîmdir, eski uydurulmuş bir yalandır. - Ya'ni Peygamber hakkında evvelkilerden rivayet olunan tebşirat eski bir yalandır diyecekler, yâhud islâmı inkâr etmek için dini kökünden inkâr edecekler. Demek ki istikbalin kâfirleri daha azgın olacaktır. 12. ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ﴾ halbuki onun önünden - ya'ni Kur'andan evvel nâzil olmuş ﴿كِتَابُ مُوسٰٓى﴾ Musânın kitabı var - bununla hem ifki kadîm demelerinin nereye kadar vardığını gösterilmiş oluyor, hem de cevabı verilmiş oluyor. Zira o öyle var ki ﴿اِمَامًا وَرَحْمَةً﴾ bir imam ve rahmet olmuş bir halde - Allahın dininde senelerce rehber, muktedabih edinilmiş arkasınca gidilmiş ve o sâyede Allah tealânın rahmetine, ni'metine irilmiş, Eğer o bir ifk, bir yalan olsa idi o feyz-ü rahmet olur muydu? ﴿وَهٰذَا﴾ ve işte bu da - ya'ni Kur'an da ﴿كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا﴾ dili Arabî olarak tasdık edici bir kitab - Musânın bir imam ve rahmet olan kitabını tasdık, onun esasındaki hakıkati isbat ve te'yid eyliyen Arabca dilli bir kitab - ki tasdıkın hikmeti de ﴿لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُواۗ﴾ zulmedenleri inzar etmek için - her kim olursa olsun kendisinden her hangi bir suretle zulum, haksızlık sâdir olanlara Allahın azâbını haber vererek akıbetin vehametini anlatmak için ﴿وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِنِينَ﴾ güzellik yapan muhsinlere de müjde için - şöyle ki 13.

﴿اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ - ya'ni ılmin hulâsası olan tevhid ile amelin müntehâsı olan istikameti cemedenler. « حم فصلت » de bu âyetin nazîrine bak, orada Melâike vasıtasiyle tebşir yapılıyordu, burada doğrudan doğru

Sh:»4343

15. ﴿وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا﴾ - tavsıye, bir kimseye yapması ıktiza eden bir şeyi, va'z-u nasıhat tarzında önceden söylemektir. İyman ve istikamet en birinci şiarları olan muhsinlerin şanı beyan olunurken anaya babaya ihsan bilhassa tavsıye edilmiştir. Bu tavsıye bir kaç yerde vârid olmuştur. Fakat her birinde başka bir nükte ve noktai nazarla sevkedilmiş olduğu için tekrar değil ayrı ayrı fâideyi müfiddirler. Netekim burada da « جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ » münasebetiyle ihsan ve istikametin mühim bir misali olmak üzere irad buyurulmuştur. Ve rivâyet olunduğuna göre « وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذٖى كَانُوا يُوعَدُونَ » a kadar bu iki âyet Hazreti Ebî bekri sıddık radıyallahü anh hakkında nâzil olmuş ve bir hayli ahkâmın da esaslarını ihtiva eylemiştir. Evvelâ, ahlâkî noktai nazardan valideye üç mertebede nazarı dikkat celb olunmuştur. Birincisi, babanın tahti galebesinde

olarak « والدين » tağlibi içinde, ikincisi, « حملته » üçüncüsü « وَضَعَتْهُ وَفِصَالُهُ » ile vaz'-u irda' haysiyyetleridir. Valid ya'ni baba ise yalnız « والدين » de birm kerre zikredilmiştir. Bir hadîsi şerifte beyan olunan şu mazmun ile mütenasibdir: bir adam: ya Resulallah = « من ابر » ben kime çok iylik edeyim?» Demişti, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki « امك » anana» sonra kime? dedi yine « امك » buyurdu, sonra kim? dedi: yine « امك » buyurdu, sonra kime dedi « اباك » = babana» buyurdu. ﴿حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا﴾ anası onu kürh ile zahmet ve meşekkat ile yüklendi ﴿وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا﴾ yine zahmet ve meşakkat ile hamlini vaz'etti ﴿وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا﴾ hamli ve fisâli de otuz aydır - «Bakare» de « وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ » «Lokman» da « وَفِصَالُهُ فِى عَامَيْنِ » buyurulduğuna göre bu otuzun iki senesi emzirme müddeti altı ay da hamil müddeti olmuş oluyor.

Sh:»4344

Demek ki hamlin ekalli müddeti, rıdaın da ekseri müddeti gösterilmiştir. Zira bunlara kadının namusu, neseb ve hurmeti nikâh cihetleriyle pek çok ahkâmı mühimme teferru' eder. Rivâyet olunur ki Hazreti Ömer radıyallahü anhe bir kadın mürafeaya götürülmüştü ki altı ayda doğurmuştu, haddini emretti, Hazreti Alî radıyallahü anh bu âyeti ıhtar ederek had lâzım gelmez hamlin ekalli müddeti altı aydır diye ı'tiraz etti, Hazreti Ömer de tasdık eyledi. Fahruddini Razî bunu naklettikten sonra der ki, akıl ve tecribe dahi bunun böyle olduğuna delâlet ederler. Eshabı tecârib diyorlar ki: cenînin tekevvünü için mukadder bir zaman vardır, o zaman tezauf edince cenîn harekete başlar. Bu mecmua iki misli munzamm olunca cenîn anasından infisal eyler: meselâ: cenînin hılkatı otuz günde tamam olduğunu farzedelim, bu zaman katlanıp altmış gün oldu mu cenîn hareket eder. Bu mecmua iki misli olan yüz yirmi daha artınca yüz seksen eder ki altı aydır, o vakıt cenîn infisal eder. Hılkati otuz beş günde tamam olduğunu farzedelim: o vakıt yetmiş günde hareket eder, iki misli yüz kırk daha ılâve olununca mecmuu iki yüz on gün eder ki yedi aydır, çocuk infisal eyler. Kırk gün farzetsek seksende hareket eder, iki yüz kırk günde infisal eyler ki sekiz aydır, kırk beş günde tamam olduğunu farzedelim doksan günde hareket eder iki yüz yetmiş günde infisal eyler ki dokuz ay eder. İşte tecribecilerin zikrettikleri zâbıt budur. Calînus demiştir ki: ben, hamil zamanlarının mıktarlarını çok merak ile araştırırdım bir kadın gördüm ki yüz seksen dört günde doğurdu. İbni Sinâ da kendisinin bunu müşahede etmiş olduğunu kaydeylemiştir. Demek ki hamlin ekalli müddeti Kur'anın nassına göre de, tıbbın tercibelerine göre de bir olarak altı aydır. Amma hamlin ekseri müddeti hakkında Kur'anda bir delâlet yoktur. Ebû Ali ibni sîna unvanı Şifâdan dokuzuncu mekalenin altıncı faslında demiştir ki tamamiyle

Sh:»4345

ı'timad ettiğim mevsuk bir yerden bana baliğ oldu ki bir kadın hamil senelerinin dördüncüsünden sonra bir çocuk doğurdu, dişleri bitmişti hem de yaşadı, Eristatalisten de şöyle hikâye olunmuştur. Hayvanların vilâdet ve hamil zamanları mazbuttur. İnsandan başka ki gebe bir kadın ba'zan yedi ayda, ba'zı sekiz ayda doğurur, sekizinci de Mısır gibi muayyen beldelerden mâadasında az yaşar. Galib olan dokuzuncu aydan sonra doğmaktır. Ehli tecarib şunu da ıhtar ederler ki bervechi balâ tezâuf suretiyle beyan ettiğimiz zabıt, tahdîdî değil takrîbîdir. Ba'zan günlerde ziyâdelik, eksiklik olabilir. Sonra Razî Cenînin tamamlandığı müddeti de altı kısma taksim ederek tecribî ma'lûmatına göre kayd etmiştir ki zamanımızda buna «mebhasi rüşeym» denilmekte ve bir tasnifi mahsusa tâbi' tutulmaktadır. Nihâyet der ki altıncısında a'zalar birbirinden seçilir ve hissolunacak vechile tebeyyün eyler bunun mecmuu kırk gündür, ba'zı da kırk beş güne kadar teehhur eder. Ekalli de otuzdur. Şu halde bu tıbbî tecribeler dahi sadık masduk nebiyyi zîşanın şu hadîsinde haber verdiğine mutabıktır: «

يُجْمَعُ خَلْقُ اَحَدِكُمْ فِى بَطْنِ اُمِّهِ اَرْبَعِينَ يَوْمًا = her birinizin hilkati anası

karnında kırk günde toplanır.» Tecribe sahibleri derler ki. Kırktan sonraki sıkıt selâsı yarılıp da soğuk suya konulduğu zaman etrafı mütemeyyiz küçük bir şey zuhur eder اهـ. Hasılı hamlin ekalli müddeti altı ay olduğu gibi rıda' müddetinin de ekseri iki senedir. «

﴿حَمْلُهُ وَفِصَالُهُ﴾ . ﴿ثَلٰثُونَ شَهْرًا﴾ » mecmuunun haberidir. Ancak İmamı a'zam

Ebu Hanîfe Hazretleri bu âyette bir de şu ma'nâ ıhtımalini nazari dikkate almıştır: hamli de fısali de otuz aydır. Bu surette hamil müddeti de otuz ay rıda' müddeti de otuz ay olmak ve ikisinin de ekseri beyan edilmiş bulunmak lâzım gelir. Hazreti Âişenin rivâyet eylediği bir hadîsi şerif hamlin ekseri müddeti iki seneden ziyâde olamıyacağını isbat etmiş olmakla hamil hakkında mezkûr ıhtımal, sakıt olmak lâzım gelirse de

Sh:»4346

fısal hakkında iki sene « حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ »

kaydiyle mukayyed bulunduğu için nikâhın hurmetini ifâde eden müddeti rıda' noktai nazarından ekserin otuz ay olması şübhesi bâkîdir. Bu ıhtımali ref'edecek bir delîl yoktur. Binaenaleyh, muharrim, mübiyha tercih olunmak kaidei usuliyyesi mucebince otuz ay içinde emişenler hakkında ıhtıyaten hürmeti rıda' sabit olmak lâzım gelir. Lâkin sûrei «Lokman» da « وَفِصَالُهُ فِى عَامَيْنِ » mutlak olduğu için

İmameyn bu şübheye iştirâk etmemişlerdir. Fetvâda da bu tercih olunmuştur (Fıkıhtan Hidâye ve etrafına bak). İşte babanın ananın böyle hukukundan dolayı onlara ihsân ile muâmele etmesini o insana tavsıye

ettik 15. ﴿حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ﴾ ta ki eşüddüne irdi - kuvvet ve kemal çağına irdi,

kuvveti ve aklı sağlamlaştı, bunu ba'zıları bülûğ ile ba'zıları da kühulet ile tefsir etmişlerdir. Bu şuna daha

akrebdir ﴿وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ ve kırk yaşına irişti - denilir ki Peygamberler hep kırktan

sonra ba's edilmiştir. Maamafih Hazreti Isâ ile Yahyanın sabavetlerinde nübüvvetleri de mevzuı bahistir:

İşte tam aklını, kuvvetini toplayıb da kırkına irdiği vakıt o tavsıyeyi yerine getirerek ﴿قَالَ﴾ dedi: -

Allahdan üç murad istedi. Birincisi şöyle ni'metlerine şükür niyazı: ﴿رَبِّ اَوْزِعْنِى﴾ ya rab!

bana öyle ilham et, öyle şevk ver ki ﴿اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ﴾ ni'metine şükredeyim - evvelâ

şükrü istemesi, şükür dâima bir neş'ei ni'met ile alâkadar olduğundan evvel emirde kalbin neş'esini bulmak içindir. İşte her muvaffakıyyetin sirri de bu neş'edir, o neş'e ile dir ki rızaya uygun büyük salih ameller

yapılabilir. ﴿الَّتِى اَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلٰى وَالِدَىَّ﴾ hem bana in'am ettiğin ni'metine

hem vâlideynime

Sh:»4347

- anama babama, ya'ni ni'meti dîn ve ni'meti vücud İkincisi

﴿وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ﴾ ve senin razı olacağın salih bir amel işleyeyim - «

صَالِحًا » de tenvin, ta'zîm için, ya'ni büyük bir iş. Yâhud teksir için: bir çok iş, yâhud vahdeti nev'ıyye ki

ameli sâlih cinsinden Allah tealânın rızasını bilhassa câlib olacak bir nevi' amel, tâatı marzıyye. Üçüncüsü

﴿وَاَصْلِحْ لٖى فٖى ذُرِّيَّتٖى﴾ zürriyyetimde de benim için ıslâh nasîb et - ya'ni salâhı onlara

da sirâyet ettir, içlerinde sabit kıl. ﴿اِنّٖى تُبْتُ اِلَيْكَ﴾ Çünkü ben tevbe ile sana yüz tuttum -

senin razı olmıyacağın fiillerden veya senin zikrinden alıkoyacak şeylerden tevbe edip sana yöneldim «

وَاِنّٖى مِنَ الْمُسْلِمٖينَ » ve çünkü ben müslimîndenim - kendilerini ıhlâs ile senin birliğine

teslim edenlerdenim. Bu iki cümle duânın sıhhati tevbe ve islâma mütevakkîf olduğuna işarettir. İbni Abbas radıyallahü anhüma Hazretleri demiştir ki: Allah tealâ Ebû Bekr radıyallahü anhın duâsını kabul buyurdu da mü'minlerden dokuz kişiyi azad eyledi ki Bilâlı Habeşî ve Âmir ibni Füheyre bunlardandır ve her ne hayir murad etti ise Allah tealâ ona yardım etti, zürriyyeti hakkında da duâsını kabul buyurdu, evlâdlarının hepsi iyman ettiler, ona hem anasının babasının hem de evlâdlarının cemi'sinin islâmı müyesser oldu. Babası Ebû Kuhâfe - Osman ibni amr ve anası Ümmül'hayr binti sahr ibin Ömer - oğlu Abdurrahman ibni ebî bekir ve onun oğlu Ebû atıyk hepsi Peygambere yetiştiler. Ve Hazreti ebî bekrin mazhariyyeti derecesi Sahabeden hiç birine müyesser olmadı. اهـ . «

رِضْوَانُ اللّٰهِ تَعَالٰى عَلَيْهِمْ اَجْمَعٖينَ » Maamafih Eshabı kiramın hepsi böyle ihsan

ve istikamet hissi ile meşbu idiler. Buna işareten buyuruluyor ki: 16. ﴿اُولٰٓئِكَ﴾

işte

Sh:»4348

bunlar - böyle bu güzel evsaf ile muttasıf olan muhsin, şâkir insanlar

﴿الَّذٖينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ

فٖى اَصْحَابِ الْجَنَّةِ﴾ o eshabı Cennet içinde, ya'ni iyman ve istikametleri hasebiyle

haklarında «

اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدٖينَ فٖيهَا جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

» buyurulan ve kendilerine Kıyâmet günü havf-ü huzn olmıyan ehli Cennet içinde öyle mümtaz kimselerdir

ki kendilerinden amellerinin en güzelini kabullanırız ve günahlarından geçeriz - burada «

اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا » ta'biri hakkında müfessirînin iki kavli vardır. Birisi «ahsen», «hasen»

ma'nâsınadır denilmiş, birisi de «ahsen» den murad mubahın mâfevkı olan taâttır ki mendub ve vacibe şamildir. Zira mubah, çirkin değil, hasendir. Lâkin ona sevab ve ıkab terettüb etmez اهـ. Fakat zâhir olan

şudur ki bunların seyyiatlarından geçilmiş olduğu gibi alel'âde hasenatları da onlara keffaret gibi olarak

Cennetteki mertebeleri en güzel amellerine göre olmasıdır. Burada Mücâhidden Taberî, Hazreti Ebî Bekirin

Ömere olan vasıyyetini nakleder şöyle ki: Hazreti Ebi Bekir Hazreti Ömeri radıyallahü anhüma çağırdı da ona dedi ki ben sana bir vasıyyet edeceğim onu iyi hıfzedesin, Allahın gecede bir hakkı vardır, onu gündüzün kabul etmez ve gündüzün bir hakkı vardır, onu da gece kabul etmez, bizim hiç birimiz için farzı eda etmedikçe nafile yoktur. Kıyamet günü mizanları ağır gelenlerin mîzanlarının ağır gelmesi hep Dünyada hakka ittiba'ları ve onun onlara ağır gelmesi sebebiyledir. Haktan başka bir şey konmıyan bir mîzanın ağır gelmesi ise hakkıdır. Kıyamet günü mizanları hafif gelenlerin mîzanlarının hafif gelmesi de Dünyada batıla tâbi' olmalarından ve onun onlara hafif gelmesindendir. Batıldan başka bir şey konmıyan

bir mîzanın hafif gelmesi de hakkıdır. Görmez misin Allah tealâ Ehli Cenneti en güzel amelleriyle zikretmiştir. Onun için bir kail der ki benim amelim bunların ameline nerede irişecek? Onun sebebi: çünkü Allah tealâ onların kötü

Sh:»4349

amellerinden geçmiştir de onları ızhar etmez ve görmez misin Allah tealâ Ehli narı en kötü amelleriyle anmıştır da bir kail der ki ben amelce onlardan iyiyimdir, onun sebebi çünkü Allah tealâ onların en güzel amellerini kendilerine reddetmiştir. Görmez misin Allah tealâ şiddet âyetini rızâ âyetinin yanında ve rızâ âyetini şiddet âyetinin yanında indirmiştir ki mü'min hem ümidli hem saygılı olsun da kendi eliyle tehlükeye atılmasın ve Allaha karşı hakk olmıyan bir kuruntuya kapılmasın. اهـ.

17. ﴿وَالَّذٖى قَالَ لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَآ﴾ - Bununla evvelki âyetin temamen

zıddına, ya'ni anasına babasına ezâ edenlere intikal ile inzara geçiliyor. Mervan bunun Abdurrahman ibni ebî bekir hakkında nâzil olduğunu iddia etmiş ise de doğru değildir. Hikâye olunuyor ki: Mervan bir gün mescidde hutbesinde «ben Emîrül'mü'minînin, ya'ni Muaviyenin Yezîdi istihlâf etmesi hakkındaki re'yini güzel görüyorum, çünkü Ebû bekir de istıhlâf etti Ömer de» demişti. Bunun üzerine Abdurrahman ibni ebî bekir « اَهِرَقْلِيَّةً » ya'ni kırallık mı? Ebû bekir radıyallahü anh vallahi onu ne evlâdından birisi ne de Ehli beytinden birisi hakkında yapmadı, Muaviye ise sırf oğluna rahmet ve kerâmet yaptı» dedi. Mervan: sen « وَالَّذٖى قَالَ لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَآ » değil misin? dedi, Abdurrahman da: sen

Resulullahın lâ'netlediği mel'unun oğlu değil misin? dedi, Hazreti Âişe işitti, Mervana; sen Abdurrahmana şöyle şöyle mi dedin, yalan söylemişin. Vallahi o onun hakkında nâzil olmadı, isteseydim kimin hakkında nâzil olduğunu söylerdim dedi. ﴿اَتَعِدَانِنٖى اَنْ اُخْرَجَ﴾ bana çıkarılacağımı mı va'dediyorsunuz? - öldükten sonra kabirden ba'solunacağımı mı va'dediyorsunuz ﴿وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلٖى﴾ halbuki benden evvel nice karnlar geçmiş - ya'ni onlardan kim kabirden çıkmış ta ben çıkacakmışım? diyor ﴿هُمَا﴾ o ikisi - ya'ni

Sh:»4350

anası babası ise ﴿يَسْتَغٖيثَانِ اللّٰهَ﴾ Allaha sığınıyorlar - onun böyle inkârından, cür'etinden, küfründen el'aman çekerek neûzübillah aman yarabbi diye feryad ediyorlar ﴿وَيْلَكَ﴾ yazıklar olsun sana ﴿اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ﴾ inan iyman getir, her halde Allahın va'di haktır diyorlar. -

VEYLEK, veyl sana, aslında bizim canı çıkası, geberesi ta'birimiz gibi bir helâk duâsı olmakla beraber hakıkaten helâk için değil, azarlıyarak teşvık ve tergib için de kullanılır ki burada da maksad odur. Onun için buna yazıklar olsun sana demek daha muvafık olacaktır.

﴿فَيَقُولُ مَا هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ﴾ - o, yine onları tekzib ederek, bu sizin Allahın va'di dediğiniz evvelkilerin esâtîrinden başka bir şey değildir. - Hiç aslı olmıyarak yazılmış

masallardır - der. 18. ﴿أُولٰئِكَ﴾ işte bunlar - obirlerinin tam zıddına olarak

﴿الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِى أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ﴾ Cinn ve İnsten kendilerinden evvel geçen ümmetler içinde aleyhlerine söz

hakk olmuş kimselerdir - kavilden murad «

لَاَمْلَاَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ » kelimei azabıdır. Burada «

فِى أُمَمٍ » yukarıdaki « فِى اَصْحَابِ الْجَنَّةِ » nin mukabilinde olarak Eshabı Cehennemi

gösteriyor ve bu âyetten Cinnin dahi İns gibi ölümü olduğu anlaşılıyor.

﴿اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾ çünkü bunlar kendilerini ziyan etmiş, husrana düşmüş

kimselerdir. 19. ﴿وَلِكُلٍّ﴾ ve her biri için -ya'ni şu zikrolunan iki kısımdan: Eshabı Cennet ile

hâsirînden her bir kısm için ﴿دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا﴾ amellerinden dereceler var - işledikleri

hayır veya şer amellere göre muhtelif dereceleri vardır

Sh:»4351

Ehli Cennetin de dereceleri muhteliftir, kavil hakk olanların da. Çünkü gerek mahiyyet, gerek tarz ı'tibariyle

amelleri muhteliftir. Onun cezası olan dereceleri de ona göre muhteliftir. Bunun için buyuruluyor ki

﴿وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ bu da onlara hiç bir zulm edilmeksizin

amelleri kendilerine temamen ödenmek içindir - onun için kimininki Dünyada tamamlanır, kimininki

Âhırette. Bu suretle kâfirler sırf Dünya için çalışdıkları ve yaptıkları iyi amellerin mükâfatını behemehal

Dünyada alacakları cihetle 20. ﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ﴾ o

küfredenler ateşe arz olunacağı gün de - ki Kıyamet günü - şöyle denecektir.

﴿اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِى حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا الخ﴾ - Hazreti Ömer

radıyallahü anhten merviydir: istesem ben sizin en hoş yemekliniz, en güzel yiyimliniz olurdum ve lâkin gördüm ki Allah tealâ bir kavme tayyibatlarının fena haberini vermiş «

اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِى حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا » buyurmuştur, ben tayyibâtımı bâkıy kılmak

isterim demiştir. Yine rivâyet olunur ki Şama geldiği vakıt ona mukaddema misli görülmedik bir yemek yapılmış idi, buyurdu ki: bu bizim, fakat vefat etmiş olan fukarai müslimîn için ne var? Onlar arpa ekmeğinden doymuyorlardı, Halid İbni Velid onlara Cennet var dedi, deyince Ömerin gözleri doluktu da vallahi bizim hazzımız bu hutamda olup da onlar gittiler ise!... Dedi ki Allahü a'lem Cennette aramız ne kadar uzak olur? demektir. Resuli ekrem sallâllahü aleyhi vesellem bir gün Ehli suffenin yanlarına girdi, elbiselerine yamalık bulamadıklarından deri ile yamıyorlardı, buyurdu ki siz bu gün mü daha hayırlısınız? Yoksa her biriniz sabah bir hulle akşam bir hulle giyeceğiniz ve sofranızda sahnın biri gelib biri gideceği ve

evi Kâ'be örtülür gibi örtüleceği gün mü? Biz bu gün daha hayırlıyız dediler. Evet

Sh:»4352

buyurdu: bu gün daha hayırlısınız اهـ. İbni Zeyd bu âyetin tefsirinde şu âyetleri okumuş «

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ
فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ » ve «
﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِى حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ
حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَالَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ﴾ . ﴿مَنْ
كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَانَشَاۤءُ لِمَنْ نُرِيدُ الى آخر
الاية﴾ » ve demiştir ki işte Dünya hayatlarında tayyibâtlarını giderenler bunlardır.

﴿عَذَابَ الْهُونِ﴾ hun azâbı - hevan, ya'ni zillet ve hakaret azâbı.

Bunun bir misal ile izahı:

﴿٢١﴾ وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍ اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ
النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ اِنّ۪ٓى اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢٢﴾ قَالُوا اَجِئْتَنَا لِتَاْفِكَنَا عَنْ
اٰلِهَتِنَا فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ
اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاُبَلِّغُكُمْ مَا اُرْسِلْتُ بِه۪ وَلٰكِنّ۪ٓى اَرٰيكُمْ
قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا
هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَااسْتَعْجَلْتُمْ بِه۪ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ
اَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوا لَا يُرٰٓى اِلَّا
مَسَاكِنُهُمْ كَذٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ﴾

Sh:»4353

﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَٓا اِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا
وَاَبْصَارًا وَاَفْـِٔدَةً فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَٓا اَبْصَارُهُمْ وَلَٓا
اَفْـِٔدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ

﴾مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ﴾

Meali Şerifi

Bir de Âdın kardeşini an, Ahkafta kavmını inzar ettiği vaktı: ki önünden ve ardından nice nezîrler de geçmiştir, Allahdan başka ma'bud tanımayın diye, çünkü ben size büyük bir günün azâbından korkuyorum 21 Sen, dediler: bizi ma'budlarımızdan çevirmek içinmi geldin bize? Haydi getir! O bize va'd edib durduğun azâbı sadıklardan isen 22 Dedi: o ılim ancak Allah yanında, ben size gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum ve lâkin sizi öyle bir kavım görüyorum ki cahillik ediyorsunuz 23 Derken vaktâ ki onu vadîlerine karşı gelen bir bulut halinde gördüler, bu, dediler: bir ârız (ufukta beliren bir bulut) bize yağmur yağdıracak, hayır, o sizin acele istediğiniz şey: bir rüzgâr ki onda çok acıklı bir azâb var 24 Rabbının emriyle her şey'i tedmir eder, derken öyle oluverdiler ki meskenlerinden başka bir şey görünmez oldu, işte öyle mücrim bir kavme biz böyle ceza veririz 25 Yemîn ile söylerim: doğrusu biz onlara öyle şeyler vermiş idik ki size o kuvvet ve mükneti vermemişizdir, hem kendileri için kulak ve gözler, gönüller yapmış idik ki ne kulakları, ne gözleri, ne gönülleri kendilerine bir faide vermedi, zira Allahın âyetlerini inkâr ediyorlardı, o istihza ettikleri şey de kendilerini kuşatıverdi 26

Sh:»4354

21. ﴾اَخَا عَادٍ﴾ Âdın kardeşi - ya'ni « اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ هُودٌ »

buyurulduğu üzeri Âd kavmının içlerinden kendilerine Peygamber olan Hûd aleyhisselâm

﴾بِالْاَحْقَافِ﴾ Ahkafta -

AHKAF, esâsen uzun ve i'vicaclı yüksekce kum yığını demek olan «hıkf» ın cem'idir ki o eğri büğrü kum tepeleri demek olup Âd kavmının o inzar sırasında mevkı'leri bu nâm ile yâdolunmuştur. İbni zeyd ve Katâdeden: Yemen bilâdından Şıhr denilen Arzda denize doğru kumluklarda sakin olurlardı, diye İbni Abbastan: Uman ile Mehre arasında, diye rivâyet edilmiş, Muhammed ibni Ishak: da demiştir ki Hûd aleyhisselâm ba's olunduğu vakıt Âdın menazili ve cemaatleri Ahkaf, Umân mâbeyninde Hadramuta doğru kumluk, sonra da bütün Yemen idi, bununla beraber Arzın her tarafına yayılmış ve Allahın verdiği fazla kuvvetleriyle ahalisini kahretmişlerdi اهـ. Mu'cemülbüldanda der ki: bu üç rivâyetin üçünde de ma'nâ birdir اهـ. Ancak Dahhâkten Şamda bir dağdır diye bir rivâyet de varid olmuş ise de İbni atıyye tefsirinde

sahih olan demiş: Âdın bilâdı Yemende idi « وَاِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ » onların idi اهـ. («

والفجر » bak). Demek ki ahkaf kelimesi mefhum i'tibariyle Âdın kuvvetlerine rağmen mevkı'lerindeki çürüklüğü ış'ar eden ve inzar ile mütenasib olan bir kelimedir. Bu cihetle

﴾وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ﴾ - de nüzür inzar ma'nâsına

nezîrin cem'i olması da mülâhaza olunabilir. Lâkin masdarın cem'i hilâfı zahir olacağından münzir ma'nâsına nezîrin cem'i olmak daha doğrudur, ya'ni Hûddan daha evvel ve daha sonra inzar edice

Peygamberler de gelmiş geçmiş ise de şimdi sen bilhassa Hûdun inzarını yadet: ﴾اَنْ﴾ şöyle ki

﴾لَاتَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَ اِنّٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ الخ...﴾

Sh:»4355

24. ﴾فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضًا﴾ - ÂRIZ, aslı ma'nâsında bir yanı zuhur eden demek olup bundan muhtelif ma'nâlarda kullanılmıştır. Bu cümleden olmak üzere «ufukta arzan zuhur eden buluta» da ârız denilir ki burada bu ma'nâ ile tefsir edilmiştir. 25.

﴾كَذٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ﴾ İşte biz böyle cezalandırırız öyle mücrim

kavmları - ya'ni her vechile onun gibi değil, fakat fecaat i'tibariyle öyle, ummadıkları bir surette gelip her şey'i tedmîr eden bir rüzgâr sür'at ve dehşetiyle saran bir helâk cezası. İbni ebiddünya Kitabı sehabda ve Ebuşşeyh Azamette İbni Abbastan şöyle tahric etmişler ki onun azâb olduğunu ilk tanımaları şöyle olmuşdur: çıkmış olan yüklerinin ve mevâşîlerinin birer kuş tüyü gibi Gök ile Yer arasında uçuşmağa başladığını görmüşler, derhal evlerine girmişler ve kapılarını kapamışlar, derken rüzgâr gelmiş, kapılarını açmış, yedi gece sekiz gün üzerlerine kum seyli akıtmış, sonra da Allah tealâ rüzgâra emretmiş üzerlerinden kumu açmış ve hepsini denize dökmüş, işte « فَاَصْبَحُوا لَا يُرٰٓى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْ » budur اهـ. Yine rivâyet olunmuş ki içlerinde azâbı ilk gören bir kadın olmuştu, ateş alevi gibi bir rüzgâr görmüştü اهـ. Hûd aleyhisselâma gelince: şöyle rivâyet olunmuş. Rüzgârı hissettiği zaman kendinin ve mü'minlerin üzerine bir hat çizmiş, bir menba' civarına doğru çekilmişti. İbni Abbastan da şöyle merviydir ki maıyyeti ile beraber bir hazıyreye çekilmişti, onlara rüzgârdan ancak derileri yumuşatacak ve nefislere neş'e verecek kadar dokunuyor ve fakat Âde uğrayınca Yer ile Gök arasında göç ittiriyor ve taşlarla beyinlerini parçalıyordu

﴿فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَٓا اَبْصَارُهُمْ وَلَٓا اَفْـِٔدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ - bu gösteriyor ki onlar için ondan tahaffuz mümkin idi, eğer Allah tealânın onlara göstermiş olduğu âyat ve delâili inkâr etmeyip de

Sh:»4356

Hûd aleyhisselâmın inzarı vechile iyman ve itaat etselerdi, helâk olmıyacaklardı, lâkin dinlemeyip eğlendikleri için ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ﴾ o istihza ettikleri - haydı, getir bize dedikleri - azâb da kendilerini kuşatıverdi - şu halde onlardan daha zayıf olan sizleri kuşatamaz mı? Görülüyor ki bunlarla bütün âfatı Semaviyye beşerin bir cürmüne ıkab olmak üzere anlatılmış olmuyor, Beşerin kesbi ile alâkadar olan afatın dehşeti ve Allah tealânın her kuvvet fevkındaki kudreti anlatılmış oluyor.

﴿٢٧﴾ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ
اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٢٩﴾ وَاِذْ صَرَفْنَٓا اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ
الْقُرْاٰنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُٓوا اَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا اِلٰى قَوْمِهِمْ
مُنْذِر۪ينَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يَا قَوْمَنَٓا اِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ

مُوسٰى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدٓى اِلَى الْحَقِّ وَاِلٰى طَرِيقٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿﴾

Sh:»4357

﴿٣١﴾ يَا قَوْمَنَٓا اَجِيبُوا دَاعِىَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوا بِهٖ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ
ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِىَ
اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى الْاَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهٓ اَوْلِيَٓاءُۜ
اُولٰٓئِكَ فٖى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٣﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖى خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْىَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِىَ
الْمَوْتٰىۜ بَلٰٓى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٤﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ
الَّذٖينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِۜ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّۜ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَاۜ
قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ فَاصْبِرْ كَمَا
صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْۜ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ
يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُٓوا اِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍۜ بَلَاغٌۚ فَهَلْ
يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlım hakkı için hakikaten etrafınızdaki memleketleri helâk etmişizdir, âyetleri tasrif de etmiştik, gerekti

ki rücu' edeler 27 O vakıt Allahın mâsivâsından yakınlık için ilâh ittihaz eyledikleri kimseler onları kurtarsalardı ya! Bil'âkis onlardan savuşub yittiler gittiler, ki işte onların sapıtmalarının ve uydurup durdukları iftirâlarının hasılı budur 28 Bir de şu vaktı anlat ki: Cinlerden bir takımını Kur'an dinlemek üzere sana

Sh:»4358

sevketmiştik, bu suretle vaktâ ki ona hâzır oldular, susun dinleyin dediler, sonra bitirildiği vakıt da döndüler, inzar etmek üzere kavımlarına gittiler 29 Ey kavmımız! dediler: haberiniz olsun: bizler bir kitab dinledik, Musâdan sonra indirilmiş önündekini tasdık ediyor, hakka ve bir doğru yola hidâyet eyliyor 30 Ey kavmımız! Allahın da'vetcisine icâbet edin ve ona iyman getirin ki ba'zı günahlarınıza mağfiret buyursun ve sizi elîm bir azâbdan korusun 31 Ve her kim Allahın da'vetcisine icâbet eylemezse Arzda âciz bırakacak değildir ve ona onun berisinden sahib olacak veliyler de yoktur, öyleler açık bir dalâl içindedirler 32 Ya görmedilerde mi ki o Gökleri ve Yeri yaratmış ve onları yaratmakla yorulmamış olan Allah ölüleri diriltmeğe muhakkak kâdirdir, evet, hiç şübhe yok ki o her şey'e kadirdir 33 Ve o küfredenler ateşe arzolunacağı gün: nasıl bu hak değil mi imiş! diye, evet, rabbımız hakkı için diyecekler, buyuracak: "öyle ise haydin tadın azâbı, küfrede geldiğiniz için 34 Binâenaleyh ülül'azim Peygamberlerin sabrettiği gibi sabret ve onlar hakkında ivedi etme, sanki onlar o va'dolundukları acıyı görecekleri gün gündüzün bir saatinden başka durmamışa döneceklerdir; kâfî bir tebliğ, demek ki ihlâk edilecek başka değil, ancak taatten çıkmış fasıklar güruhudur 35

27. ﴿وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى﴾ - Misal tarikıyle ehli Mekkeye

hıtabdır. Etraflarındaki helâk olan memleketler, Me'rib, Semûdün Hıcri, Sedûm, Eyke gibi

﴾وَصَرَّفْنَا الْاٰيَاتِ﴿ âyetleri tasrif etmiştik - ya'ni inzar âyetlerini hep onlara türlü şekillerde

evirip çevirerek tekrar da eylemiştik, ﴾لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴿ ki rücu' edeler - şirkten, ısyandan vaz

geçip tevhide döneler, zâten bu inkılâbâtın her biri diğerleri için başlı başına bir âyet bile oluyordu, gösteriyordu ki Allahdan başka dayanılıp perestiş olunacak yoktur.

28. ﴾فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ﴿ O vakıt onları kurtarsa idi ya!...

﴾الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً﴿ O Allahın berisinden yakınlık

için «

﴾مَانَعْبُدُهُمْ اِلَّالِيُقَرِّبُونَآ اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى﴿ ، ﴾هٰؤُلَٓاءِ شُفَعَٓاؤُنَا

عِنْدَ اللّٰهِ﴿ » diye şefaat için ilâhlar diye tutundukları kimseler, o ma'bud taslakları neye

kurtarmadılar? ﴾بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ﴿ hayır bil'âkis onlardan gaib olup gittiler - ya'ni onları

bırakıp Dünyadan ve ı'tikadlarından silinip gittiler ﴾وَذٰلِكَ﴿ ve işte bu - dalâl, bu inkisari hayal

﴾اِفْكُهُمْ﴿ onların ifkleri, ya'ni eseri ifkleri, yalan ve bâtıl ı'tikadlarının vardığı netîcedir

﴾وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴿ ve uydurdukları iftiranın hasılı mealidir.

29. ﴾وَاِذْ صَرَفْنَٓا اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ﴿ - Bu « اذ » yukarıdaki «

اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ » üzerine ma'tuf zannedile bilirse de değildir. «

وَاذْكُرْ اِذْ صَرَفْنَا » Takdirinde « وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍ » cümlesine ma'tuftur. Arabcada

NEFER kelimesi üçten ona ve ondan kırka kadar toplanmış bir cemaate ıtlak olunur.

CİN, İns mukabili gizli mahlûklar, (Sûrei «En'am» da «

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ»

âyetinde bu kelimenin iyzahına ve Sûrei «Cinn» e bak). Bu tezkirde mahza ıbret ve inzar için bir kaç

rivâyette varid olduğuna göre bunlar Diyarbekir tarafından Nusaybîn Cinlerinden imiş, Ninovalı da

denilmiştir.

Fahrüddini Razî der ki: bu vakıanın keyfiyyetinde iki kavil vardır, evvelkisi: Saıd ibni Cübeyr demiştir ki: Cinler istima' ederlerdi, vaktâki recm olundular, Semâda olan bu hâdise her halde Arzda bir şeyden dolayı hâdis olsa gerektir diye sebebini aramağa gittiler, o sırada Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Mekke

ehalisinin kendisine icâbetlerinden me'yus olarak islâma da'vet için Taife çıkmıştı, Mekkeye dönmek üzere bulunduğu zamana tesadüf ediyordu. Batni nahıl nam vâdîde kalkmış sabah namazında Kur'an okuyordu, işte oraya Nusaybîn Cinlerinin eşrafından bir bölük Cin uğramıştı, çünkü İblis onları Semanın rücum ile korunmasını iycab eden sebebi öğrenmek üzere göndermişti, Kur'anı işittiler ve sebebin o olduğunu anladılar.

İkinci kavil: Allah tealâ Peygambere Cinleri de inzar edip da'vet etmeğe ve kendilerine Kur'an okumağa me'mur etmişti, onun için Allah tealâ ona Kur'an dinlemek ve kavımlarını inzar eylemek üzere bir takım Cinn göndermişti اهـ. Ebû Hayyan da Bahirde derki: Cinn kıssası iki kerre olmuştu, birisi Taiften avdetinde ki eshabı Siyerin zikrettikleri kıssa vechile onlardan ensar aramağa çıkmıştı. Vâdii nahlede namaz kılarken dinlediler, o bilmiyordu, sonra Allah tealâ onların dinlediklerini haber verdi, diğer bir kerre de Allah tealâ Peygambere Cinleri inzar eyleyip onlara Kur'an okumasını emir buyurmuştu, bunun üzerine ben Cinlere Kur'an okumağa me'mur edildim, arkamdan kim gelecek dedi, bunu üç kerre söyledi, Abdullah ibni Mes'uddan başkası ses çıkarmamış önlerine bakmışlardı. Abdullah ibni Mes'ud radıyallahü anh demiştir ki: Cin gecesi benden başka kimse hâzır olmadı, gittik Ta hacun şı'bine vardığımızda bana bir hat çizdi, ben gelinciye kadar bundan çıkma dedi, sonra Kur'an okumağa başladı, ben şiddetli bir şamata işittim, hattâ Resulullaha bir şey olmaktan korktum, onu bir çok karaltılar kapladı, onunla benim arama hâil oldu, hattâ sesini işitmez oldum, sonra bulut parçalanır gibi parçalandılar sonra bana: bir şey gördün mü? dedi, evet beyaz esvaba bürünmüş siyah adamlar gördüm dedim, işte onlar «Nusaybîn» Cinleri buyurduاهـ. Taberî tefsirinde der ki:

Sh:»4361

Allah tealânın «وَاِذْ صَرَفْنَٓا اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ» buyurduğu Cin neferinin kaç aded olduğu hakkında ehli te'vil ıhtilâf etmişlerdir. Ba'zısı yedi nefer idi dedi: ezcümle İbni Abbastan Ikrime demiştir ki Nusaybîn ehalisinden yedi nefer idiler. Resulullah onları kavımlarına Resul yaptı, diğer bazıları da dokuz idi dediler. Ezcümle Zirr ibni Hubeyş demiştir ki: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Batnı nahlede iken «فَلَمَّا حَضَرُوهُ» inzal buyuruldu, dokuz idiler birisi Zevbea idi: «فَلَمَّا حَضَرُوهُ» kavli, ya'ni Allahın Resulüne sarf buyurduğu Cin neferleri Peygamberin huzuruna vardıklarında demektirاهـ. Alûsî de şunları kaydetmiştir: «İbni Ebi Hatimin Mücahidden tahricine göre, yedi idiler: üçü Harrandan, dördü Nusaybînden, isimleri de: Hasâ, Mesâ, Şasır, Masır, Elerdevanyan, Serme, El'ahkam yâhud Elahkab idi, Taberânî Evsatta ve İbni Merduye, Cinnin Resulullaha iki kerre gönderildiğini nakleylemişlerdir. Şihabi Hafacî de - Kazıy haşiyesinde Sûrei Cinde - zikreylemiştir ki hadîsler cinnin gönderilmesi altı kerre vakı' olduğuna delâlet eylemektir. Rivâyetlerde gerek aded ve gerek sâir hususta görülen ıhtilâf da bununla tevfık edilmiş olur. Netekim Ebû Nuaym tahric etmiştir ki ehli Nusaybînden dokuz nefer Batni nahleden gittiler, bunlar fulân ve fulân ve fulân vel'erdevanyan vel'ahkab kavımlarına münzir olarak vardılar, sonra da çıktılar, Resulullaha vefd «hey'eti murahhasa» olarak geldiler, üç yüz idiler. Hacune kadar geldiler, el'ahkab geldi, Resulullah sallallahü aleyhi veselleme selâm verdi: ve kavmımız likana nâil olmak üzere Hacunda hâzır bulunuyorlar dedi: Resulullah da Hacunda geceden bir saata va'd verdiاهـ. İbni ebî hatimde Ikrimeden: bu âyette onların Musıl cezîresinden on iki bin olduklarını tahric eylemiştir. Bu adedi Keşşafta da hikâye eder. Resulallahın onlara okuduğu Sûre «اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ» idi. Bununla beraber Bahirde İbni Ömer ve Cabir ibni Abdillah radıyallahü anhümadan nakletmiştir ki aleyhissalâtü vesselâm onlara «الرحمن» Sûresi okudu «فَبِاَىِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ»

Sh:»4362

dedikçe: hayır rabbımızın âyâtından hiç bir şey tekzib etmeyiz «رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» derlerdi. Bir de Ebu Nuaym Delâilde Resulullaha cinnin gelişi, nübüvvetin on birinci senesinde olduğunu tahric eylemiştir. Bu kıssa hicretten üç sene evvel idi denilen de bu ma'nadadırاهـ.

30. ﴿كِتَابًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى﴾ - Musâdan sonra deyipde Isâyı

söylememelerine iki vecih beyan etmişlerdir: Birincisi, zira Musâ aleyhisselâm iki Ehli kitab beyninde müttefekun aleyhtir ve ona indirilen kitab Kur'andan evvel ecelli kütüb idi, Isâ aleyhisselâm da onunla amele me'mur idi. İkincisi; Ata demiştir ki: çünkü Yehûd milleti üzere idiler اهـ. Bu ifâdelerin bir hayli noktaları bu gizli mahlûkların zannedildiği gibi sâde mücerredattan ıbaret olmadıklarını ış'ar etmekten hâlî kalmıyor. Onun için Mütekellimîn bunlara ecsamı latîfe ta'bir etmişlerdir.

﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ Önündekini, ya'ni Tevratı yâhud bütün kütübi sâlifeyi tasdıklıyor

﴿يَهْدٖى اِلَى الْحَقِّ﴾ hakka, ya'ni usul i'tibariyle sahih i'tikada

﴿وَاِلٰى طَرٖيقٍ مُسْتَقٖيمٍ﴾ ve doğru bir yola - füru' i'tibariyle de doğru Allahın rızasına irdirecek amelî ahkâmı şer'ıyyeye hidâyet eyliyor. 31. ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾ - Burada ba'zıyyet ifâde eden « مِنْ » ile « مِنْ ذُنُوبِكُمْ » denilmesi şayanı dikkattır. Denilmiş ki murad halîs hakkullah olan günahlardır. Zira ıbâdın hukuku mücerred iyman ile mağfiret olunuvermez. Gerçi bir harbî kanlar döküp mallar yağma etmiş olup da sonra müsliman olsa islâmı hiç şübhesiz bütün geçmişlerini keser atar ise de yine o harbînin bir kaç sene evvel istîman ile gelip bir şahıstan borc almış olduğunu farz etsek bu kerre mücerred islâma gelmesiyle o borcun sâkıt oluvermesi lâzım gelmez. Ya'ni aynî dâr içinde zimmî ve muahidin islâmı, muayyen olan hukukı

Sh:»4363

ıbâdi ıskat eylemez. Bu Cinlerde kendi kavımları içinde iymana da'vet eyledikleri için yalnız ba'zı zünubun mağfiretini va'd eylemişlerdir. Daha diğer vecihle de söylenmiştir. 32.

﴿وَمَنْ لَايُجِبْ دَاعِىَ اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى الْاَرْضِ﴾ Her kim de Allahın da'vetcisine, ya'ni Peygambere ve Peygamberin elçilerine icâbet eylemezse Arzda âciz bırakacak değildir. - Ya'ni Allahı âciz bırakıp da onun azâbından kendini kurtarabilecek değildir. Bu âyet, tehdid ve inzarı hulasa etmiş oluyor. Ve burada Cinlerin sözü hıtam buluyor. Nihayet ba's-ü mead mes'elesi takrir olunmak üzere buyuruluyor ki: 33. ﴿اَوَلَمْ يَرَوْا﴾ görmediler de mi - bu ru'yet göz görüşünden kalb görüşü ile re'y ve istidlaldir. Ya'ni şu görülüp duran Semâvât ve Arzı halk etmiş

﴿وَلَمْ يَعْىَ بِخَلْقِهِنَّ﴾ ve onları halk ile yorulmamış - bu kayd, Yehûdün «altı günde halk etti de yedinci gün dinlendi» demelerini reddir. Netekim sûrei « ق » da « وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ » buyurulmuştur ﴿عَلٰٓى اَنْ يُحْيِىَ الْمَوْتٰى﴾ - ıhyayı mevtâ «

اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشٖى بِهٖ فِى النَّاسِ

» mazmununca ıhyaya da şâmil olduğunda şübhe yokdur.

﴿بَلٰى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَد۪يرٌ﴾ Evet hiç şübhe yok ki o her şey'e kadirdir - ıhyanın da her türlüsüne kadirdir. Onun için islâm her halde ebedî hayat bulacak, kâfirler Cehenneme girecektir.

34. ﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا الخ...﴾ 35. ﴿فَاصْبِرْ﴾ Böyle olunca - ya'ni kâfirlerin âkıbeti böyle ateş olacak ve hakkı i'tirafa mecbur kalacak olunca ya Muhammed, sen sabret ﴿كَمَا صَبَرَ اُو۫لُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾ ülül'azim Resullerin sabrettiği gibi - çünkü sen de onlardansın.

ÜLÜL'AZM, azim sahibleri, azm, bir işin icra ve infazına kalbi kat'iyyetle bağlamak, yâhud irâdede

sabr-u sebat ile ta'kıbi murad, ictihad demektir. « الرُّسُلِ » de « مِنْ », beyâniyye ve teb'iziyye olmak muhtemildir. Beyan olunduğuna göre ülül'azimden murad Resuller olduğunu, Resullerin hepsi azim sahibleri bulunduğunu gösterir. Çünkü Peygamberlerin hepsi sabr-u sebat, azm-ü ıkdam sahibleridir. Ba'zıyye olduğuna göre de Peygamberler içinden azimlerinin fevkal'âdeliğiyle mümtaz bir kısım, ya'ni sahib şerîat olup onun te'sis ve taririnde çok çalışan ve onun meşakkatlerine ve hasımlarının düşmanlıklarına tehammül ederek sabreyliyen Rusüli kiram ki bunların meşhurları «

وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّ۪نَ م۪يثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى وَع۪يسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ م۪يثَاقًا غَل۪يظًا » âyetinde isimleri sayılanlardır. Bu babda daha başka kaviller de vardır. Bizim fikrimizce Kur'anda isimleri zikrolunan Peygamberlerin hepsi ülül'azim rusüldür denilmek de doğrudur. Zira rusül Kur'anda mezkûr olanlardan ıbâret değildir. « وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ » vardır. 35.

﴿وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ﴾ sabret de onlar: o kâfirler, bahusus Kureyş kâfirleri hakkında azâbı acele etme

﴿كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ﴾

sanki onlar va'dolundukları sonu görecekleri gün bir günün bir saatinden fazla durmamış gibi olacaklardır - o saat gelince onun hevlinden ve Âhıretin uzunluğundan Dünyada durdukları senelerce ömür az o kadar az gelecektir. Müddeti devri felek bir gündür adem bir nefes. ﴿بَلَاغٌ﴾ yeter. - ya'ni bu size edilen va'z-u tezkir son derece beliğ, kâfî bir öğüttür, elverir. Yâhud beliğ bir tebliğdir. Haberiniz olsun, duymadık demeyin ﴿فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ﴾ hasılı helâk olacak başkası değil, ancak o fasıklar güruhudur. - Taatten çıkmış, öğüt dinlemez fasık kavımdır. Alûsî tefsirinde der ki: bu sûrenin âyetleri

miyanında işbu « كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ الخ... » âyetinin bir hasıyyeti bulunduğunu iş'ar eden ba'zı asâr vardır: Taberanî duâda Enesten Peygamber sallallahü aleyhi vesellemden şöyle tahric etmiştir: buyurdu ki: bir hâcet diledin ve onun is'af olunmasını arzu ettin mi? şöyle de: «

لَا اِلٰهَ اَلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ الْعَلِىُّ الْعَظِيمُ. لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ. بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِى لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَىُّ الْحَلِيمُ سُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْاَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ اِثْمٍ وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالْفَوْزَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّجَاةَ مِنَ النَّارِ. اَللّٰهُمَّ لَا تَدَعْ لِى ذَنْبًا اِلَّا غَفَرْتَهُ وَلَا هَمًّا اِلَّا فَرَجْتَهُ وَلَا دَيْنًا اِلَّا قَضَيْتَهُ وَلَا حَاجَةً مِنْ حَوَائِجِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ اِلَّا قَضَيْتَهَا بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.»

Tek olan Allah'tan başka hiçbir İlâh yoktur. Onun hiçbir ortağı da yoktur. O çok yücedir, çok büyüktür. Tek olan Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O kullarına karşı çok yumuşak ve çok cömerttir. Daima diri ve kullarına yumuşak davranan kendisinden başka hiçbir ilâhı bulunmayan Allah'ın adıyla, yüce Arşın sahibi olan Allah'ı tesbih ederim. Hamd, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur. Sanki onlar kendilerine vaad edilen sonu görecekleri gün bir günün bir saatinden fazla durmamış gibi olacaklardır. Bu yeterli bir tebliğidir. Helak olacak başkası değil ancak o fasıklar güruhudur. Allah'ım, senden rahmetine sebep olacak şeyleri, mağfiretine sebep olacak iradeni, her türlü günahtan kurtuluşu, her türlü iyiliği elde etmeyi, cennete kavuşmayı, cehennem ateşinden kurtulmayı diliyorum. Allah'ım bana bağışlamayacağın bir günah. Ferahlık vermeyeceğin bir sıkıntı, ödettirmeyeceğin bir borç, yerine getiremeyeceğim dünya ve ahiren ihtiyaçlarından herhangi bir ihtiyaç bırakma, ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım! Bunları rahmetinle ihsan et ya Rab!"

MUHAMMED

٤٧ سُورَةُ مُحَمَّدٍ

Sûrei Muhammed aleyhisselâm, namı diğeri Sûrei kıtal Medînede nâzil olmuştur. Ancak « وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِىَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِى اَخْرَجَتْكَ » âyeti Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Mekkeden çıkıp Gâre giderken ona bir baktı da «sen Allahın beldelerinin Allaha en sevgilisisin, sen Allahın bilâdının en sevgilisisin, senin ehalin beni çıkarmasalardı ben senden çıkmazdım» dedi, o vakıt da Allah tealâ bu âyeti indirdi diye Katâdeden bir rivâyet vardır. Bu suretle hicret seferinde henüz Medîneye vusulden evvel nâzil olanların da Mekkî sayıldığına nazaran o âyet de Mekkî addedilmek lâzım gelir.

Âyetleri - Kûfîde otuz sekiz.

Kelimeleri - Beş yüz kırktır.
Harfleri - İki bin üç yüz kırk dokuzdur.

Fasılası - م ١٠ harfleridir.

Bu Sûrenin başı ile evvelki Sûrenin âhiri beynindeki münasebet ıhtara hâcet olmıyacak kadar açıktır. Öyle ki besmele okunmadan vasledilirse ilk âyet onun doğrudan doğru bir sıfatı kâşifesi olarak okunur.

Peygamberlerden: Nuh, Hûd, Salih, Musâ, Davud, Süleyman aleyhimüsselâm harb-ü kıtal ile emrolunmuşlardı. Evvelki Sûrede « فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ » buyurulduğu gibi burada da o sabrın tatbikatından birisi harb-ü kıtalde sabr-u sebat ve hasâisı Muhammediyyeden birisi de bu suretle cihad olacağı anlatılmıştır. Zira dînde hakkı tekvâ ve Allah için hakkı cihad ancak hak yolunda fedayı canı

göze alarak Allah yolunda çarpışmakla mümkin olur. Ve Allah için olmıyan katillerin, tecavüzlerin önüne ancak Allah için kıtale hazırlanmakla geçilebilir. Bu suretle bu Sûre «Bedr» den Mekkenin fethine kadar olan istihzaratın « وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ » mazmunu ile « يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ » mısdakı üzere bir ifâdesidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ

﴿٢﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى

مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ
﴿٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِينَ
اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ
اَمْثَالَهُمْ ﴿٤﴾ فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى
اِذَآ اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَآءً حَتّٰى
تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا ذٰلِكَ وَلَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ
وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَنْ
يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٥﴾ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٦﴾ وَيُدْخِلُهُمُ
الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿﴾

Sh:»4368

﴿٧﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ
اَقْدَامَكُمْ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ
﴿٩﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ
﴿١٠﴾ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ اَمْثَالُهَا ﴿١١﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَاَنَّ الْكَافِرِينَ لَامَوْلٰى
لَهُمْ ﴿﴾

Meali Şerifi

Onlar ki küfretmekte ve Allah yolundan yüz çevirmektedirler, Allah amellerini boşa gidermektedir 1 Ve onlar ki iyman etmekte ve salih salih ameller işlemekte ve Muhammede indirilene iyman eylemektedirler - ki rablarından gelen hak da odur - taraflarından kabâhatlerini örtmekte ve hal-ü şanlarını düzeltmektedir 2 Bunun sebebi çünkü küfredenler kendilerini bâtıla uydurmakta, iyman edenler ise rablarından gelen hakka uymaktadırlar, işte Allah insanlara kılıklarını böyle tanıtır 3 Onun için küfredenlerle muharebeye tutuştunuz mu hemen boyunlarını vurmaya bakın, tâ kuvetlerini derinden kırıp tepeleyinceye kadar, o vakıt da bağı sıkı basın, ondan sonra da ya azâd ya fidye, ta harb ağırlıklarını atana kadar, bu böyle, gerçi Allah dilese elbette onlardan öc alıverir ve lâkin sizi yekdiğerinizle imtihan edecek; Allah yolunda katledilenlere gelince amellerini aslâ boşa gidermez 4 İleride onları muradlarına irdirir, ruhlarını şâd eder 5 Ve kendilerini

Sh:»4369

Cennete koyar, onu onlar için güzel kokularla donatmaktadır 6 Ey o bütün iyman edenler! eğer siz Allaha

yardım ederseniz o size nusrat verir ve ayaklarınızı kaydırmaz 7 Küfredenler ise yıkım onlara ne yapacaklarını şaşırtmaktadır 8 Öyle, çünkü onlar Allahın indirdiğini hoşlanmamışlardır, o da onların bütün amellerini heder etmektedir 9 Ya Yer yüzünde bir gezmediler mi? Baksalar a kendilerinden evvelkilerin akıbetleri ne olmuş? Allah üzerlerinden tedmir eylemiş, o kâfirlere de öylesi yaraşır 10 Öyle, çünkü Allah

iyman edenlerin mevlâsıdır, kâfirlere gelince onlar için mevlâ yoktur. 11

1. ﴿اَلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ onlar ki küfredip ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ Allah

yolundan yüz çevirmekte yâhud men'eylemektedirler -

SADDÛ, yüz çevirmek, ı'raz eylemek ma'nasına « صدود » den lâzım yâhud da men'eylemek, çevirmek ma'nâsına « صد » den müteaddi olabilir. İkisile de tefsir edilmiştir. Keşşaf hâşiyesi Keşfte derki

evvelki azherdir. Zira « قُلْ هٰذِهِ سَبِيلٖٓى اَدْعُوٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ»

buyurulduğu cihetle Allah yolundan sadd, Muhammed aleyhisselâmın getirdiği tarikı müstekımden ı'razdır.

İkinci âyette «

وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ

» buyurulmasına tekabül suretiyle mutabık olan da budur اهـ. Hakıkaten bu iki âyetin sevkı kâfirlerle

mü'minlerin ve bilhassa Hazreti Muhammede indirilene gereği gibi iyman edenlerle etmiyenlerin bir mukayesesini göstermek ı'tibariyle bu tekabül, mühimdir. Nüzulün sebebi Mekke müşrikleri olmakla

beraber mefhum, eâmmdır. Ya'ni Mekke müşrikleri gibi küfredib de Allah yolundan, Muhammed

aleyhisselâmın da'vet ettiği hak islâm dîninden yüz çevirenlerin ﴿اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ﴾ Allah amellerini dalâle vermektedir. - Mesâıylerini, çalışmalarını, yaptıkları iyi işleri hedefine isabet ettirmeyib

boşa gidermektedir. Buna mukabil 2. ﴿وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ve

onlar ki iyman edip salih

Sh:»4370

salih işler yapmakta ﴿وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ﴾ ve Muhammede indirilene

iyman eylemektedirler - ya'ni burada iymandan murad bilhassa Muhammed aleyhisselâma indirilen kitab

ve şerîate ıymandır. ﴿وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ çünkü rablarından gelen hak odur - Allah

yolunu hakkıyle beyan eden, ve Allahdan geldiğinde hiç şübhe olmıyan hak kitab ancak odur. Diğerleri

kısmen tahrîfe uğramış, kısmen de neshedilmiş olmakla Kur'anın tasdikına ıktiran etmiyenler hak değildir.

Onun için matlûb olan iyman ona iymandır. Bu suretle ona bihakkın iyman edip de muktezasınca salih

amellere çalışan mü'minler ﴿كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ Allah kendilerinden kabâhatlerini

keffaretleyip örtmekte ﴿وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ﴾ ve yüreklerini: hal-ü şanlarını düzeltmektedir. - Kâfirler boşuna çalışırken bunlar salâh ve intizam içinde günden güne terakkıy ederek fikir ve kalblerini düzeltmekte ve işlerinde ileri gitmektedirler. Mekkedeki kâfirlerle Medînedeki mü'minlerin hali mükayese edilince bu bittecribe sâbit olduğu gibi bütün tarihte de iymanlarında sadık olan müslimanların hali böyle olmuştur. Şu halde her ne zaman bunun hılâfı görülmüşse müslimanların iyman ve salâhlarına halel gelmiş olmasındandır. 3. ﴿ذٰلِكَ﴾ O - öyle olması, ya'ni kâfirlerin şaşkınlığı, mü'minlerin salâhı ﴿بِاَنَّ﴾ şu sebebledir ki ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ﴾ küfredenler bâtıla tabi' olmuşlar - Allah yolundan kaçınıp hevalarına, keyflerine uyarak boş, fânî maksadlar peşinde koşmuşlar ﴿وَاَنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ iyman edenler ise rablarından gelen hakka tabi' olmuşlardır.

﴿كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ﴾

Sh:»4371

işte Allah insanlara mesellerini böyle darbeder. - Her kavmın âlemde mesel olacak iyi veya kötü akıbetlerini kendilerine bu suretle yapıştırır, kılıklarını yüzlerine böyle çarpar, bâtıl pişinde koşanların meselleri şaşkınlık, hakka tabi' olanların meselleri de salâhı bâl ile muvaffakıyyet olur. 4. ﴿فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ öyle olunca o küfredenlere savaşla karşılaştığınız vakıt ﴿فَضَرْبَ الرِّقَابِ﴾ hemen boyunlarını vurmaya bakın - « فَاضْرِبُوا ضَرْبَ الرِّقَابِ», boyunlarının köküne vurun da vurun: öldürün ﴿حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ﴾ ta onları ishan ettiğiniz vakıt - ya'ni çok kırıp ordularının yarasını derinleştirdiğiniz, iyice alt ettiğiniz vakıt ﴿فَشُدُّوا الْوَثَاقَ﴾ bağı sıkı basın - kalanlarını sağlam bağlayıp esîr edin ﴿فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَٓاءً﴾ sonra da artık ya menn ya fidye-ya'ni muhayyersiniz ya lûtfeder salıverirsiniz, yâhud can bahası bir fidyei necat alırsınız. Terdîdde aslolan infisali hakîkî olacağı için bu terdidin zâhiri esîr alındıktan sonra ya menn ya fidadan başka bir şey yapılamıyacağını gösterir, o halde tutulan esîri katletmek veya istirkak eylemek nasıl caiz olur? Bundan dolayı Hasenî Basrî Hazretleri gibi ba'zıları esîr tutulduktan sonra katl olunamıyacağına kail olmuşlardır.

Rivâyet olunuyor ki Haccada böyle bir takım esirler getirilmişti, Haccac onlardan birini katl için İbni Ömer radıyallahü anhüma Hazretlerine gönderdi, İbni Ömer Hazretleri dedi ki -biz bununla emrolunmadık, Allah tealâ ancak «

«حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَۙ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَٓاءً

buyurdu اهـ. Lâkin ekseriyetle ulema demişlerdir ki İmam, muhayyerdir.

1) müsliman olmadıkları takdirde dilerse katleder. Çünkü Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Ukbe ibni Ebi muaytı ve Tuayme ibni Adîyi ve Nadr ibni Hârisi sabren katletti. Maamafih imamın emri olmaksızın gazîlerden birinin esîri

Sh:»4372

kendiliğinden katl edivermesi câiz olmaz. Esîrin şerrinden korkmak gibi bir sebebi mülci olmaksızın katletmiş bulunursa İmam, onu ta'zîr eder.

2) İmam dilerse istirkak eyler, çünkü bunda hem şerlerinin def'i hem de islâmın menfeati vardır.

3) Dilerse hurriyyetleri mahfuz olmak üzere müslimanlara Ehli zimmet olarak bırakır. Netekim Hazreti Ömer Irakın sevad ahalisini öyle bırakmıştı. Ancak Arab müşriklerinin zimmetleri de kabul edilmez, istirkakları da câiz olmaz, mürtedler gibi ya katil ya islâm teklif olunur.

4) Müfâdat, ya'ni esîrleri esîrlerle mübadele. İmamı a'zam Ebu Hanîfeden bir rivâyette tecviz edilmemiş ise de Siyeri kebîrin rivâyeti olan azheri rivâyette câizdir. Ebu Yusüf, Muhammed, Şafiî, Malikî, Ahmed kavilleri de budur. Resulullahın iki müslimi iki müşrik fidası ile kurtardığı rivayet olunur. Hattâ bir kadın ile bir haylı müsliman esirlerini kurtardığı dahi rivâyet olunmuştur.

5) Müfadat bilmal, Hanefiyye mezhebince meşhur olan tecviz edilmemiş, çünkü bunda düşmana para ile asker kazandırmak vardır. Ve «Bedr» de bu suretle alınan fidyelerden dolayı sûrei «Enfâl» da «

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِؕ
تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَاۗ وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَؕ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
«لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَٓا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

âyetiyle ıtab varid olmuştur. Maamafih Siyeri kebîrde «müslimanlarda hâcet olunca beis yoktur» der.

Dürerde de «fida bilmal harb bitmeden câiz olursa da harb tamam olduktan sonra câiz olmaz» diye mezkûrdur. Ya'ni maşhurun mahmili budur. Bu ma'nâ « «حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا kaydinden müstefad olsa gerektir.

6) MENN, ya'ni hiç bir şey almaksızın mecanen dârı harbe salıvermek ma'nâsına menn, Ebu Hanîfe, Malik, Ahmed ibni Hanbel mezheblerinde tecviz edilmemiştir. Fakat İmamı Şafiî buna da cevab vermiştir. Çünkü Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem, «Bedr» esîrlerinden bir takımına menn etmişti: ki bunlardan birisi Ebul'as ibni Ebirrebi' idi, şöyle ki Mekke ahalisi esîrlerini kurtarmak için fidyelerini gönderdiklerinde Resulullahın kerîmesi

Sh:»4373

Zeyneb de zevci olan Ebul'asın fidyesini göndermişti, bunun içinde bir gerdanlık var idi ki bunu Zeyneb Ebül'ase gelin olurken validesi Hazreti Hadice radıyallahü anha takmıştı, Resulullah bunu görünce rıkkatinden, çok müteessir oldu. Bunun üzerine Resulullah eshabına, bakın bunun gönderdiği kendisine iâde edip de esîrini koyuvermek re'yinde bulunursanız yapın dedi, onlar da onu maal'memnuniyye yaptılar.

Resulullah bunu salıverirken Zeynebi tahliye etmesine söz aldığını da rivâyet ederler. Kezalik Resulullah sallallahü aleyhi vesellem ehli Yemamenin seyyidi Sümame ibni Esal ibni Nu'manı hanefîye de menn etmişti ki o sonra güzel müsliman oldu. Bir de Buharîde sâbit olduğu üzere şöyle buyurmuştu: Mut'ım ibni Adiy sağ olsa da şu kokanlar - ya'ni Bedr esîrleri - hakkında bana söylese idi ben onları behemehal bırakıverirdim. Bu hadîs de menn-ü ıtlakın cevazını gösterir. Zira câiz olmasa Peygamber yapardım

demezdi. Bunlardan başka İmamı Şafiî bir de işbu « فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَآءً » âyetiyle

istidlâl eylemiştir. Gerçi ba'zılarının dediği gibi burada menn, fida olmadığı halde katletmemek ma'nâsına hamledildiği surette gerek rıkkıyyet ve gerek zimmi olarak hurriyyet ile ibka etmeğe şamil olacağı gibi, mutlak azad etmek ma'nâsına hamlolunduğu surette de zimmî olarak kalması şıkkına da mütenavil olur ise de bunların hiç birisi meccanen memleketine iâdesi ma'nâsına mani' olmaz, evleviyyetle mütenavil olur. Binaenaleyh bu âyete karşı menni neshedecek bir delîl bulunmadıkça İmamı Şafiînin dediği gibi mennin cevazı şübhesiz olur. Süyutînin Dürri mensûrda zikrettiğine göre İbni Abbas, Katade ve Dahhâk ve

Mücahidden bu âyetin bundan sonra nâzil olmuş bulunan sûreî «Berae» âyetleriyle mensuh olduğu rivayet

edilmiştir. İbni Cerîr de der ki: ehli ılim işbu «

حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَۗ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَآءً»

Sh:»4374

âyetinde ihtilâf ettiler, ba'zıları dediler ki mensuhtur, onu «

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ » ve «

فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِى الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ » nesheylemiştir. İbni

Cüreycden ve Süddîden: « فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ » neshetti diye

rivâyet edilmiştir. Katâdeden «

فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِى الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ » nesheyledi diye rivâyet

edilmiştir. İbni Abbastan « فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِۜ » ilâ

ahiril'âye fida mensuhtur. Bu âyeti «

فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ ـ الى ـ كُلَّ مَرْصَدٍۚ » nesheyledi, berâe ve

insilâhı eşhürden sonra müşriklerden hiç birinin ne ahdi ne hurmeti kalmadı. Dahhâkden: «

فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَآءً » bu mensuhtur. «

فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

» onu nesheyledi. «Berâe» den sonra müşriklerden hiç birinin ne ahdi ne zimmeti kalmadı. Lâkin diğer bir

takımları da bu muhkemdir, mensuh değildir, esiri katil câiz olmaz ancak menn veya fidâ câiz olur

demişlerdir. Balâda nakledildiği üzere ibni Ömer Hazretleri: biz katl ile emrolunmadık «

فَامَّا مَنًّا بَعْدُ وَامَّا فِدَاۤءً» demiştir. Ata, müşrikin sabren katlini mekruh görür bu âyeti

okurdu: «فَامَّا مَنًّا بَعْدُ وَامَّا فِدَاۤءً» Hasen demiştir ki esîrler katledilmez ancak harbde

onlarla düşman tehyîb edilir. Ömer ibni Abdil'azîz recüli recüle fidâ yapardı ve Hasen mal ile müfadâtı

mekruh görürdü. Taberî bunları naklettikten sonra der ki: bence savab olan bu âyet, mensuh değil,

muhkemdir. Zira nâsıh ile mensuh hâleti vahidede hukümlerinin ictimaı cereyan etmiyen yâhud birinin

diğerini nâsıh olduğuna kat'î huccet kaim olandır. Halbuki menn-ü fidâ ve katilde Resulullaha ve ondan

sonra ümmetin emriyle kaim olanlara mühayyerlik verildiği inkâr olunmamaktadır. Gerçi bu âyette katil,

mezkûr değil ise de diğer âyette «اقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» diye katle

izin verilmiştir. Resulullah da öyle yapmış Ehli harbden yedinde esîr bulunanı ba'zan katletmiş, ba'zan fidâ,

ba'zan da menn yapmıştır. Bu âyette bilhassa menn-ü fidânın zikredilmiş olması ise yukarıdan beri geçen âyetlerde katil emr-ü izinlerinin mükerrer geçmiş olmasındandır اهـ. Görülüyor ki Taberînin bu beyanına

göre «امَّا مَنًّا بَعْدُ وَامَّا فِدَاۤءً»

Sh:»4375

tahyirin ıtlakı, katle delâlet eden diğer âyetlerle takyid edilmiş oluyor. Halbuki Usuli fıkıhta ma'lûm olduğu üzere mutlakın takyidi mukarin ile olursa tahsıs, muahhar ile olursa bir neshı tezammun eder. «Berâe» âyetleri de nüzulde muahhar olduğu için bu sureti hall demek ki ibni Abbasın dediği gibi bir neshı ı'tiraftan başka bir şey değildir. Netekim Hanefiyyeden bir çokları nesha kail olmuşlardır. Onun için Ebüssüud şöyle

der: «فَامَّا مَنًّا بَعْدُ وَامَّا فِدَاۤءً»

اى اما تمنون منا بعد ذلك واما تفدون فداء، Ma'nâ ise katil,

istirkak, menn, fidâ beyninde tahyirdir. Ve bu tahyir ındeşşafiî sâbittir. Bizim ındimizde ise mensuhtur demişlerdir ki bu «Bedr» günü nâzil oldu sonra nesholundu. Hukûm, ya katil ya istirkaktır. Mücahidden de «bu gün menn-ü fidâ yoktur, ancak islâm veya darbı unuk vardır» diye merviydir.اهـ. Fakat unutulmamak lâzım gelir ki Mücahidden merviy olan bu hukûm Arab müşriklerine mahsustur. Hanefiyyeden Allâme ibni Hümam hidaye şehrinde der ki: nesıh sözlerine karşı şu söylenebilir: sûrei «Berâe» deki katil emri üseranın gayrısı hakkındadır. Delîli de onlar hakkında istirkakın cevâzıdır. Bundan anlaşılır ki me'murun bih olan katil

esîrlerin gayri hakkındadırاهـ. Maamafih bu istirkak Arab esîrlerinin gayrisindedir.

Bu tafsılâttan sonra biz şu kanâate gelmek istiyoruz ki: Sûrei Muhammedin en güzel ve en mühim

ahkâmından olan bu âyet esas ı'tibariyle sâbittir. Bununla sûrei «Berae» âyetleri arasında bir nesıhten

ziyâde bir tefsir ve tafsıl farkı bulabiliriz. Bir kerre en ziyade ileri sürülen «

فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

» ile buradaki « اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ » arasında katil emri noktai nazarından teâruz değil, bir tevafuk vardır. « فَاقْتُلُوا » ne ise « فاضربوا ضرب الرقاب » da odur. Yine sûrei «Enfâl» daki « مَاكَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِ » âyeti de buradaki « حَتّٰٓى اِذَآ اَثْخَنْتُمُوهُمْ » mazmununu bir beyandır. Yalnız « فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِى الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ » âyetinde menn-ü fidâya muarız düşecek bir hususiyyet var gibidir. Lâkin Haseni

Sh:»4376

Basrînin harbde düşman tehyîb olunur dediği bu ma'nâyı da ishan mazmunu içinde mülâhaza etmek mümkindir. Bu suretle görülüyor ki burada evvelâ ishan hasıl oluncıya kadar boyunlarını vurmak emrolunuyor. Boyun vurmaktan maksad da yalnız boynu vurmak değil, şiddetli surette katlolduğu ma'lûmdur. İshan da kesreti katl ile düşman ordusunu derinden cerihadar etmek ezmektir. Bu da İmamın, kumandanın takdir edebileceği bir vaz'ıyyettir. Binâenaleyh bu gayenin husulüne kadar katil, me'muribihtir. Esîr tutulduktan sonra da bu gayeyi tehakkuk ettirmek ma'nasına mülhak olarak katil me'zununfih olmalıdır.

Ondan sonradır ki « فَشُدُّوا الْوَثَاقَ » emri verilmiştir. Bunda sâdece tutup yakalamaktan fazla bir mazmunı şiddet vardır ki istirkaka da muhtemil olabilir. Maahâzâ zâhiri zabt-ü tevkıftir. Ondan sonar da ya menn ya fidâ denilmiştir. Menn-ü fidâ istirkaktan sonra meccânen veya biivazın ıtlak ve âzada dahi muhtemil olmakla beraber menn dari harbe avdet ile zimmet beyninde serbes olmak üzere iâdei hurriyyet, fidâ da mal veya üserâyi müslimîn ile mübâdeledir. «İmma» ile terdid istirkak bakımından maniatülcemı' olmak melhuz ise de hakîkî olmak asıldır. Biz burada şu mütaleada bulunuyoruz: Kur'anın bir çok yerlerinde « مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ » diye milki yemîn ta'biriyle hep işâret tarikıyle istirkaka cevaz ve müsaade verilmiş olduğunda şübhe yok ise de hiç bir yerinde buna teşvık eden bir emir vârid değildir. «

﴿اقْتُلُوٓا﴾ ، ﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ﴾ » gibi emirler bulunmakla beraber, istirkak, isti'bad için emir yoktur. Bil'akis « كُونُوا عِبَادًا لِى مِنْ دُونِ اللّٰهِ » demek nehyedilmiştir. Bundan şu netîce çıkar ki Kur'an istirkak usulünü neshetmemiş ise de tervic de etmemiştir. Onun için müslimanlar istirkakı terk etmekle âsim olmazlar. Onun için burada da tasrıh etmeyib zâhiri menn-u fidaya kasr eylemiştir. Biz Kur'anın tertibinin dahi tevkıfî olmasına

Sh:»4377

kail olduğumuz için bu âyetin burada dercini de hikmetten hâlî bulmuyoruz. Allahü a'lem bunun hikmeti istikbalde istirkakın terki evlâ olacağını ıhtar olsa gerektir. Ya'ni bu âyet tam zamanımızdaki ahkâmdır.

Ba'del'ishan şeddi vesaktan sonra ya menn ya fidâ

﴿حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا﴾ ta harb ağırlıklarını atana kadar. - Yakınlığı i'tibariyle menn-ü fidânın gayesi gibi görünürse de «şedd» in veya «darb» in yâhud da mec'muun gayesi dahi

olabilir. En muvafıkı ve akrebi kelâmın mec'muuna gaye olmaktır. Sonra buradaki « اَلْحَرْبُ » in elif lâmında ahid veya cins olmak üzere iki vecih vardır. Ahd olduğu takdirde de iki vecih muhtemildir. Birisi bilhassa muayyen bir ahdi ferdî olmasıdır ki buna ba'zıları «Bedr» harbi dimişlerdir. Bu surette « اَلَّذِينَ كَفَرُوا » ma'hud kâfirler demek olur. Lâkin böyle sebebi nüzule tahsısı umumî kaidemize muvafık değildir. Diğeri de başlanmış olan harb demektir ki « اِذَا لَقِيتُمُ » den müstebân olan ahiddir. Yukarıda Dürerden naklettiğimiz mes'ele bu iki ma'nâya göre fidânın gayesi olmasına mübtenîdir. Cins ma'nâsına olduğu takdirde alel'umum harb cinsini ifâde eder. Harbin ağırlıkları âlât ve edevatı yâhud tazyık ve mükellefiyyeti yâhud harbe sebebiyyet veren şirk ve cinayât demek olabilir. Binâenaleyh ma'nânın hasılı şu üç suretle hulâsa edilebilir: Ma'hud müşriklerle başladığınız ma'lûm «Bedr» harbi bitene kadar yâhud her hangi kâfirlerle başladığınız harb Dünyadan kalkana kadar. Ya'ni o müşriklerin şevketi sönüp de harb ihtimali kalmıyana kadar, yâhud bütün insanlık âleminde islâmın gayesi olan bir silmi küllî teessüs edene kadar ki ba'zıları buna Isânın nüzulüne kadar demişlerdir. Bunda harbi kaldırmak için çalışanlara bir ümid, vardır. Buna göre « اَلْجِهَادُ مَاضٍ اِلَى يَوْمِ الْقِيمَةِ » hadîsinde ya cihad, harbden eamm bir ma'nâya yâhud Kıyamet ehass bir ma'nâda te'vil olunmak ıktiza edecektir. Diğer bir ıhtimal de bu

Sh:»4378

hadîsin zâhirine muvafık olmak üzere « حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا » Kıyamete kadar demek olabilir. Netekim Alûsînin naklettiği üzere Seleme ibni Nüfeylden rivâyet olunan bir hadîste « وَلَا تَضَعُ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا حَتّٰى يَخرجَ يَاْجُوجُ وَمَاْجُوجُ » vârid olmuştur. Burada şöyle bir suâl hatıra gelebilir: cenabı Allah sevgili Peygamberi Muhammed aleyhisselâmı gönderdikten sonra artık bu muharebelere ne lüzum vardı, bir mu'cize ile kâfirleri kahrediverse olmaz miydi? Buna karşı buyuruluyor ki: ﴾وَلَوْ يَشَاۤءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ﴿ eğer Allah diyecek olsa idi, onlardan, ya'ni o küfredib Allah yolundan sapan veya men'eden kâfirlerden öcünü, intikamını alıverirdi, her hangi bir helâk sebebiyle helâk ediverirdi, meselâ yere geçiriverir, volkan yapar, gark eder, ölet verir ilh... ﴾وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ﴿ ve lâkin ba'zısını ba'zınızla mübtelâ kılmak, imtihan etmek için - öyle harb-ü darb emrini veriyor. Ya'ni mu'cize ile cebren yapmak için değil, şer'u kanun ile emren yapmak ve insanları birbirleriyle defedip Allah yolunda mücahede edenleri sevaba irdirmek için bu emirleri veriyor. Fakat bu surette yalnız kâfirler vurulmuş olmıyor, mü'minlerden de bir çokları katl olunuyor denecek olursa buyuruluyor ki

﴾وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴿ Allah yolunda katlolunanlara gelince ﴾فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ﴿ Allah onların amellerini, çalışmalarını, o yoldaki fedakârlıklarını asla boşa gidermez, hedefinden şaşırmaz 5. ﴾سَيَهْدِيهِمْ﴿ onları ileride muradlarına irdirir ﴾وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ﴿ ve şanlarını düzeltir: ruhlarını şadeder 6. ﴾وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ﴿

ve kendilerini Cennete koyar ﴿عَرَّفَهَا لَهُمْ﴾ o halde ki onu: o Cenneti onlar için ta'rif ederek, ya'ni Arf ile: güzel kokularla donatarak yâhud tanıtarak koyar. - ki

Sh:»4379

bu ta'rifin hem Dünyada hem de Ukbâda olan kısmı vardır. Dünyada onlara iyman ile Cennetin güzelliğinin zevkını duyurur, öyle bir aşk verir ki o zevk-u aşk ile o yolda cihad ederler ve o aşk ile Cennetteki makamlarına irerler. İbni ebi hatimin tahricine göre Mukatil demiştir ki bize şöyle baliğ oldu ki Dünyada şahsın amelinin hıfzına müvekkel olan Melek Cennette onun önünde gider Şahıs da onu ta menzilinin aksasına kadar ta'kıb eder, giderken Melek ona Allah tealânın Cennette verdiği şeylerin hepsini ona ta'rif eyler, nihâyet menzilinin arkasına varınca şahıs konağına ve zevcelerinin yanına girer, Melek döner اهـ. Kur'anda bunun bir mısdakı da « نَحْنُ اَوْلِيَٓاؤُكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ » dir. 7.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ﴾ Ey o bütün iyman edenler! siz

Allaha yardım ederseniz - Allah tealâ kendisi ihtiyacdan münezzeh muîni nâsır olduğu için burada Allaha yardım ta'biri, emrini tutmak, dînine ve Resulüne yardım etmek ma'nâsından mecazdır. Bunun asıl nüktesi şudur: dinî fiiller cebr ile değil, kulların irâdeleriyle yapılması matlup olan ıhtiyarî fiıllerdir. Onun için abdin irâdei cüz'iyyesi teallûk etmeden matlûp olan semere ve sevab husule gelmez. O hususta irâdei ilâhiyye kulların niyyet ve meşiyyetine müterettibdir. İşte bu suretle Allahın emirlerini iyfa etmek için kulların irâdei cüz'iyyelerini sarf ile hizmet etmelerine Allaha yardım ta'bir olunmuştur ki isnadda mecaz, yâhud istiaredir. Ya'ni iymandan sonra siz Allahın emirlerini yerine getirmek, rızasına irmek için size şart kılmış olduğu niyyet ve gayretlerinizi sarf etmek suretiyle dînine hizmet ederseniz ﴿يَنْصُرْكُمْ﴾ Allah size yardım eder, sizi düşmanlarınıza galib ve muzaffer kılar. ﴿وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ﴾ Ve ayaklarınızı sıkı bastırır - harb meydanlarında, cihad mevkı'lerinde ayaklarınızı kaydırmaz, sebat ve

Sh:»4380

metânetle sizi paydar eyler 8. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ küfredenlere ise ﴿فَتَعْسًا لَهُمْ﴾ Artık yıkım onlara -

تعس aslında ayak kayıp yüzün koyu, yâhud tepesi üstü düşüp yıkılmak ve kalkınamayıb helâk olmaktır. Kamusta der ki: ta's: helâk olmak, kaymak, düşmek, şer, bu'd, inhitat ma'nâlarına gelir اهـ. « تَعْسًا لَهُ » ta'biri, kahrolası, canı çıkası veya canı çıksın gibi duâ mevkıinde de mesel halinde kullanılır. Burada mü'minlere tesbiti akdam va'dine mukabil kâfirlere yıkım ile vaîddir.

﴿وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ﴾ Ve bütün amellerini: çalışmalarını şaşırtmış, boşa gidermiştir. 9.

﴿ذٰلِكَ﴾ Bu - yıkım ve ıdlâl ﴿بِاَنَّهُمْ﴾ şu sebebledir ki onlar

﴿كَرِهُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ Allahın indirdiğini hoşlanmamışlardır. - Binâenaleyh beyan olunduğu üzere irâdelerini sarf ile Allahın dînine hizmet ve nusratta bulunmayıp zıddına gitmişlerdir ﴿فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ﴾ onun için Allah da onların amellerini ıhbat eylemiş, heder etmiştir. 10.

﴿اَفَلَمْ يَسِيرُوا الخ...﴾ - munkarız olmuş akvamın asâr ve harâbelerini mutalea ile mazıyden ıbrete da'vettir. Zira gerek Arabistanda ve gerek sâir yerlerde olsun batmış milletlerin

âkıbetleri yerleri ve izleri gözden geçirilirse görülür ki ﴿دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ﴾ Allah onların üzerlerine demâr: helâk yağdırmış - bütün hususıyyetlerini imha etmiştir ﴿وَلِلْكَافِرِينَ اَمْثَالُهَا﴾ o kâfirlere de onun o âkıbetin emsali yaraşır - o helâk olan kâfirlere

o âkıbet hakk olduğu gibi onlar gibi küfredip de Allah yolundan ayrılan beriki kâfirlerede yaraşan odur. O âkıbetin emsâli yine onun gibi helâk ve ınkırazdır. Cemi', teaddüd ı'tibariyledir. Görülüyor ki bu « اَمْثَالُهَا » bilhassa nazarı dikkati

Sh:»4381

celb için elif fasılası ile gelmiştir ki ikincisi « اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا » olacaktır. Yukarıda « حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا » da bir fasıla sayıldığı takdirde ise üç olmuş oluyor.

Demek ki bunlar sûrei «Kıtâl» in bilhassa kulak verilecek âyetleridir. Yine böyle 11. ﴿ذٰلِكَ﴾ o - kâfirlere o misilli âkıbetin hakk olması ﴿بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ şu

sebebledir ki Allah iyman edenlerin mevlâsıdır. - Yardımcısı, veliysidir ﴿وَاَنَّ الْكَافِرِينَ لَامَوْلٰى لَهُمْ﴾ kâfirlerin ise mevlâları yoktur. - Allahın azâb ve

ıkabından kurtaracak hiç bir veliyleri, nâsırları yoktur. Mevlâ kelimesi burada veliy ve nasîr ma'nâsınadır. Mâlik ma'nâsına da gelir. Netekim « ثُمَّ رُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ » âyetinde

öyledir. Binâenaleyh iki âyet beyninde münâfat var zannedilmesin. Ya'ni Allah mü'minin de kâfirlerin de bütün kulların mâlikidir. Lâkin « وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ » mazmununca mü'minlerin dostu ve nasîridir. Kâfirlerin değil « اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ » şerîtasına ancak mü'minler

sadakat eder. Bu aslın hüküm ve netîcesini beyan sıyakında buyuruluyor ki:

﴿١٢﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ
وَيَاْكُلُونَ كَمَا تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٣﴾ وَكَاَيِّنْ
مِنْ قَرْيَةٍ هِىَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِى اَخْرَجَتْكَ اَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا
نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٤﴾ اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ

سُوٓءُ عَمَلِهٖ وَاتَّبَعُوٓا اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿﴾

Sh:»4382

﴿١٥﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّت۪ي وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ ف۪يهَٓا اَنْهَارٌ مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ
اٰسِنٍۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ
لِلشَّارِب۪ينَۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّىۜ وَلَهُمْ ف۪يهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْۜ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَٓاءً حَم۪يمًا
فَقَطَّعَ اَمْعَٓاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَۚ حَتّٰٓى اِذَا
خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ اٰنِفًاۗ
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوٓا اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿١٧﴾

وَالَّذ۪ينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاٰتٰيهُمْ تَقْوٰيهُمْ ﴿١٨﴾ فَهَلْ
يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةًۚ فَقَدْ جَٓاءَ اَشْرَاطُهَاۚ فَاَنّٰى
لَهُمْ اِذَا جَٓاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ ﴿١٩﴾ فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ
وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ
وَمَثْوٰيكُمْ ﴿﴾

Meali Şerifi

Muhakkak ki Allah iyman edip salih salih ameller işliyenleri altlarından ırmaklar akar Cennetlere

koyacaktır, küfredenler

Sh:»4383

ise zevketmeğe bakarlar ve hayvanlar gibi yerler içerler, halbuki ateş ikametgâhı onların 12 Seni çıkaran

karyenden daha kuvvetli ne karyeler vardı ki biz onları helâk ettik de onları kurtaran yok 13 Şimdi rabından

bir beyyine üzerinde bulunan kimse hiç o kötü ameli kendine süslü gösterilmiş de hevâ ve hevesleri ardına düşmüş kimselere benzer mi? 14 Korunanlara va'dolunan Cennetin temsili: onda ırmaklar var bir sudan ki bozulması yok, ırmaklar var bir südden ki tadı değişmez, ırmaklar var bir şarabdanki içenlere lezzet, ırmaklar var bir baldan ki safi süzme, hem onlara semerelerini (hasılâtın) her türlüsünden var, hem de Rablarından bir mağfiret var, hiç bunlar o ateşte muhalled olan ve kaynar bir mayı'den sulanıp da bağırsaklarını parçalamakta bulunan kimselere benzer mi? 15 Onlardan seni dinlemeğe gelen de var, hattâ yanından çıktıklarında kendilerine ılim verilmiş olanlara derler ki: "o, demin ne söyledi?" Bunlar öyle kimselerdir ki Allah kalblerini tab'etmiştir de hep hevaları ardına düşmektedirler 16 Hidâyeti kabul edenlere gelince Allah onların muvaffakıyyetlerini artırmakta ve kendilerine (takvalarını) korunmalıklarını vermektedir 17 Artık onlar yalnız o saate, onun birdenbire kendilerine gelivermesine bakıyorlar, çünkü işte alâmetleri

geldi, fakat o başlarına geldiği vakıt anlamaları kendilerine ne faide verir? 18 Şimdi bunu bil ki «

لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » başka tanrı yok ancak bir Allah, bil de günahına ve mü'minîn-ü mü'minata istiğfar eyle, Allah dolaştığınız yeri de bilir durduğunuz yeri de 19

12. ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ - Allah tealânın velâyetinin Âhırette hukûm ve semeresini beyan ve sebebini izahtır. Ya'ni velâyetin, nusratın sebebi zikrolunduğu üzere Muhammede indirilene iyman ve « اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ » müeddâsınca ameli salih olduğu gibi iymanın şeraitınde bilhassa Âhırete iyman kazıyyesi de vardır.

﴿جَنَّاتٍ تَجْر۪ى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ﴾

Sh:»4384

- o nehirler bir az sonra temsîl olunacak

o ﴿وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَاْكُلُونَ كَمَا تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ﴾

küfredenler ise zevklerine bakar, Dünyadan bir kaç gün nasîb almağa çalışır ve hayvanlar gibi yerler - ya'ni hayatı sırf hayati hayvaniyye ve cismaniyye bilir, Âhıretini mevlâsını düşünmez sırf karnını şişirmekle meşgul olur, onun için Allah kendilerine veliy olmaz ﴿وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ﴾ ateş de kendilerine yegâne bir ikametgâh olur. - Onlara Semanın kapıları açılmaz «

وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ ف۪ى سَمِّ الْخِيَاطِۜ »

mazmununa mâsadak olurlar. Ve Allahın azâbından kurtaracak hiç bir sahib ve hamî de bulamazlar. 13.

﴿وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِىَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّت۪ٓى اَخْرَجَتْكَۚ﴾

ya'ni Mekke ki murad ehli karyedir. - Mekke müşrikleri « وَهَمُّوا بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ »

müeddâsınca Peygamberi çıkarmak fikrinde bulundukları ve sûi kasd tertîbatiyle Peygamberin hicretine sebeb oldukları için ıhrac onlara nisbet edilmiş ve bu suretle küfürlerinden bir safha anlatılmıştır. Vak'anın sureti cerayanı hakkında Sûrei «Enfal» de geçen «

وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَۜ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُۜ » âyetine bak. Sûrenin baş tarafında geçtiği üzere bu âyetin hicret esnasında nâzil olduğuna dâir bir rivâyet vardır. Bununla beraber Peygambere bir va'd ve tesliyeti tezammun eden bu ayetten zâhir olan şudur ki bu Sûrenin nüzulü sebeblerinden başlıcası Mekkenin fethine ızhar olmuştur. Asıl maksad karyenin kendisi değil ehalîsi olduğunu tasrih için buyuruluyor ki

﴿اَهْلَكْنَاهُمْ﴾ biz onları ihlâk ettik - öyle daha kuvvetlilerini ihlâk edince berikiler evleviyyette kalır

﴿فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ﴾ ihlâk ettik de onları bir kurtaran bulunmadı, hâlâ da yok - bu zamiri de

Sh:»4385

ihlâk edilen karye ehalîsine gönderiyorlar ve hikâyei hal yapıyorlar, kendi kendilerini kurtaramadıkları gibi bir yardımcı vasıtasiyle de kurtulmadıklarını beyan « فا » da bilvasıta olanı bizzat olana atfediyorlar. Lâkin bu « فا » nın netîcesi olarak bu zamirin Peygamberi çıkaran karye ehalîsine gitmesini daha selâsetli buluyoruz. Ya'ni daha kuvvetli bir çok karyelerin ihlâkinden anlaşılır ki seni çıkarmak istiyen o Mekke kâfirlerini de kurtaracak bir nâsır yoktur. Mekke helâk edilmiyecek fakat orada küfredenler bırakılmıyacaktır. Mekke fetholunacaktır. 14. ﴿اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ﴾ iki tarafın hallerini bir mükayesedir: beyyine üzerine olan, Peygamber ve tabiı olan mü'minîn, hevalarına uyanlar da onlara zıd giden kâfirlerdir.

15. ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتٖى وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ﴾ o korunan müttekîlere va'dolunan Cennetin meseli « جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ » diye Cennetin altından aktığı anlatılan ırmakların burada bir tefsiri vardır. Müttekîler ta'bir buyurulmuş ve bu suretle şu anlatılmıştır: dînden asıl maksad takvadır. İyman ve ameli salih de takvâ cümlesindendir. Esası, vacib olan fiılleri yapıp seyyiattan kaçınarak Allahın vikayesine girib azâbından korunmaktır. Ya'ni « اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ » mantukunca: Muhammede indirilene iyman edip salih salih ameller yaparak korunan mü'minlere va'd olunan Cennetin temsili tarikıyle acîb bir halinin tasviri şudur: ﴿فٖيهَا اَنْهَارٌ﴾ onda ırmaklar var: ﴿مِنْ مَاءٍ﴾ öyle bir sudan ki ﴿غَيْرِ اٰسِنٍۚ﴾ bozulması yok - bayatlamaz, tadı bozulmaz, korkmaz, yiğmez öyle cereyan eder ﴿وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ﴾ yine ırmaklar var: öyle bir sütten ki ﴿لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُۚ﴾ tadı değişmez - Dünya sütleri gibi ekşimez, kesilmez, kokmaz,

Sh:»4386

fıtratı vechile ter-ü tâze akar ﴿وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ﴾ yine nehirleri var: bir şarabdan ki ﴿لَذَّةٍ لِلشَّارِبٖينَۚ﴾ içenlerine lezzet - Dünya şarabları gibi kekreliği yok, humârı yok, günahı,

gâilesi yok ﴿وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ﴾ yine nehirler var: öyle bir baldan ki ﴿مُصَفًّى﴾ safi

süzme - mumu yok posası yok - Ebüssüud der ki: Cennetin meşrubatını Dünyada en ziyade hoşa giden

meşrubatın nekıysalarından tecrid ve tahliye suretiyle bir temsildir. İbni Abbastan varid olmuştur ki: bu

nehirlerin sütü sağılmaz, Said ibni Cubeyrden de merviydir ki fers-ü dem arasından çıkma değildir. Şarabı

sıkıcıların ayağı ile çiğnenmez, balı arılardan çıkmaz.

﴿وَلَهُمْ فيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ Hem onlara semeratın, meyvelarin her

türlüsünden var, içecekler öyle aktığı gibi yiyeceğin de envâı var, fakat ihtiyac için değil, sırf telezzüz için,

çünkü meyve telezzüz için yenilir. Bir de semere, sermaye üzerinde hasıl olan hasılâta ıtlak edilir. Ehli

Cennet sermayeden değil, amellerinin semeresi olan hasılât ve varidattan merzuk olacaklardır.

﴿وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ Hem de rablarından bir mağfiret var. - Mağfiret günahı örtmek demek

olduğuna göre o, Cennete girilmezden evvel değilmidir? O halde Cennette mağfiretin ma'nâsı ne dir? Buna demişlerdir ki evvel olan mağfiret günah ile muâhaze etmemek ma'nâsına setri zünubdur. Buradaki mağfiretten murad ise utandırmamak için günahı hiç anmamak, hatırlatmamak ma'nâsına setri zünubdur. Yâhud mağfiretten murad günahı hasenat ile setir ma'nâsına naîm ve rıdvandır. Artık bir düşünmeli, hiç

böyle bu Cennette hâlid olacak olan müttekîler ﴿كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِى النَّارِ﴾ o

Cehennem ateşinde

Sh:»4387

hâlid olacak olan kimseye benzer mi? Ki Cennettekilerin o güzel içeceklerine mukabil

﴿وَسُقُوا مَاءً حَميمًا﴾ bir kaynar su ile suvarılırlar ﴿فَقَطَّعَ اَمْعَاءَهُمْ﴾ de

em'alarını, ya'ni bağırsaklarını parça parça eder. -

EM'Â «miâ» nın cem'ıdır ki mi'deden sonra taâmın intikal eylediği bağırsağa denilir. 16.

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ﴾ onlardan seni dinliyenler de var - ki bunlar Munafıklardır.

Resulullahın meclisine gelirler, kelâmını dinlerler, fakat iyman ve i'tina ile dinlemedikleri için iyi bellemez,

istihfaf ederlerdi ﴿حَتّٰى اِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ﴾ hattâ yanından çıktıklarında

﴿قَالُوا لِلَّذينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ اٰنِفًا﴾ kendilerine ılim verilmiş olan,

Resulullahın kelâmından ders alıp da ılme nâil olan eshabı kirama «o demin ne dedi?» derlerdi - bunu İbni

Mes'ud Hazretlerine söylediklerine dâir bir kavil vardır. ﴿اُولٰئِكَ﴾ Bunlar - bu söz anlamaz herifler

﴿الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ﴾ o kimselerdir ki Allah kalblerinin üzerini

mühürlemiştir. ﴿وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ﴾ Ve hep hevalarına tâbi' olmaktadırlar - keyflerine tâbi'

ola ola kendilerinden ve kendi hevalarından başka hiç bir şey'e bakmıyacak vechile kalbleri mühürlenmiş

olduğundan dolayıdır ki kulaklarına söz girmez 17. ﴿وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا﴾ halbuki hidâyeti kabul

edenlere gelince ﴿زَادَهُمْ هُدًى وَاٰتٰيهُمْ تَقْوٰيهُمْ﴾ Allah yâhud Peygamberin söylediği kelâm onların takvalarını artırmaktadır. - Takvâ hıslerini, korunmaları esbabını artırmaktadır. O

sayede onlar lâzım gelen hazırlığı yapmakta, saat gelince Allah tealânın huzuruna

Sh:»4388

takvâ ile varmağa çalışmaktadırlar: 18. ﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ﴾ Demek ki

ötekiler sırf saati gözetiyorlar ﴿اَنْ تَاْتِيَهُمْ بَغْتَةًۚ﴾ ansızın kendilerini bastırıvermesini

bekliyorlar. - Fılen başlarına Kıyamet kopmadan inanmıyacaklar, söz anlamıyacaklar

﴿فَقَدْ جَٓاءَ اَشْرَاطُهَاۚ﴾ çünkü eşratı da geldi -

EŞRAT, «ra» nın fethiyle «şarat» ın cem'ı olarak alâmetler demektir. Ya'ni o saatin alâmetleri geldi.

Bunların başında «بُعِثْتُ أَنَا وَ السَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ» buyuran Âhır zaman

Peygamberinin bi'seti vardır. Şehadet parmağile orta parmağını göstererek: ben ba'solundum saat işte şu ikisi gibi buyurmuştur. Şakkı Kamer ve saire gibi mu'cizeler göstermiştir. Böyle alâmetler geldiği halde iyman etmediler. Demek ki o saatin bilfiıl başlarına birdenbire gelivermesini bekliyorlar. Bu âyette de saati bütün Dünyanın yıkılması ma'nâsına saati kübrâya hamlediyorlarsa da burada zikri geçen kâfirlerin bilhassa kendi saatleri kendi Kıyametlerinin kopması ma'nasını anlamak daha ma'kul ve «

فَقَدْ جَٓاءَ اَشْرَاطُهَاۚ» mazmuniyle inzâra daha muvafıktır. Bu Eşrat, Sûrenin ilk âyetlerinde gösterildiği üzere Muhammede indirilene iyman edip güzel güzel çalışmakta olan mü'minlerin günden güne terakkısı ve ona küfredip Allah yolundan sapan kâfirlerin Mekkedeki müşrikler cumhuriyyetinin günden güne sükutunu ve şaşkınlığını anlatan alâmetler, ya'ni mu'cizatı Muhammediyye olmalıdır. Onları gördükleri halde inanmıyanlar bilfiil kendi başlarına Kıyamet kopmadan inanmıyacaklardır.

﴿فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَٓاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ﴾ fakat o geldiği vakıt akıllanıp anlamaları

kendilerinin ne işlerine yarar - çünkü o vakıt korunmağa imkân kalmaz, iymani yeis makbul olmaz. Sûrenin

başından buraya kadar geçen beyanata bir netîce olmak üzere buyuruluyor ki

Sh:»4389

19. ﴿فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ﴾ öyle ise şimdi iyi bil ki «

لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ» dır. - tapılacak, ıbadet yapılacak, kulluk edilecek, ma'bud tanılacak başka hiç

bir ma'bud yok yalnız ülûhiyyet kendisinin hakkı olan Allah vardır. Hakıkatin böyle olduğunu şimdi Kıyamet

kopmadan evvel bil « وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ » bil de hem

kendi günahın için mağfiret iste hem de mü'minîn ve mü'minât için «

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰيكُمْ » ki nerede dolaşıp nerede karar kılacağınızı Allah bilir -

halinizin ne olduğunu Dünya ve Âhırette istikbalinizin nereye varacağını yalnız Allah bilir. Onun için vakı'

veya mümkin her türlü zünuba o suretle istiğfar et. Bu istiğfarın cevabı Sûrei «Fetih» te gelecektir.

﴿٢٠﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَاِذَآ اُنْزِلَتْ
سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَاَيْتَ الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِىِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاَوْلٰى لَهُمْ
﴿٢١﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ
لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ﴿٢٢﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا
فِى الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوٓا اَرْحَامَكُمْ ﴿٢٣﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ
اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ ﴿٢٤﴾ اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ
اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا﴿﴾

Sh:»4390

﴿٢٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَاتَبَيَّنَ لَهُمُ
الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَاَمْلٰى لَهُمْ ﴿٢٦﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَانَزَّلَ اللّٰهُ سَنُطِيعُكُمْ فِى بَعْضِ الْاَمْرِ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ
يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ﴿٢٨﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَآ
اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ﴿﴾

Meali Şerifi

İyman edenler "bir Sûre indirilseydi" diyorlar, derken muhkem bir Sûre indirilip onda kıtâl zikredilince kalblerinde bir maraz bulunanları görüyorsun sana öyle bir bakış bakıyorlar ki: tıpkı ölümden baygınlık gelmiş kimsenin bakışı, o da onlara pek yakındır 20 Fakat bir tâat ve bir güzel söz, sonra emir kat'ıyyet kesbedince Allaha sadakat etselerdi elbette kendileri için daha hayırlı olurdu 21 Nasıl döner de Arzı fesâda verir ve rahimlerinizi doğratabilir misiniz? 22 Öyleler o kimselerdir ki Allah onları la'netlemiş de duygularını almış ve gözlerini kör etmiştir 23 Öyle olmasa Kur'anı bir tedebbür etmezler mi? Yoksa kalbler üzerinde üst üste kilitleri mi var? 24 Haberiniz olsun ki o kendilerine hak tebeyyün ettikten sonra gerisin geri irtidâda doğru gidenlere Şeytan fit vermiş ve kendilerini uzun uzun emellere düşürmüştür 25 Öyle, çünkü bunlar Allahın indirdiğini hoşlanmıyanlara demişlerdir ki: biz, size bazı emirde itaat edeceğiz, Allah ise onların o gizli konuşmalarını bilip duruyor 26 O halde Melekler onların yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını alırlarken nasıl olacak bakalım 27

Sh:»4391

Öyle, çünkü onlar Allahın hışmına sebeb olan şeylerin ardına düştüler de onun rıdvanını istemediler, o da onların bütün amellerini heder etmiştir 28

20. ﴿وَيَقُولُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌۚ﴾ iyman edenler diyorlar ki bir sûre indirilse idi - hallerinde günden güne salâh artmış, iymanlarında sadık halîs mü'minler kâfirlerin dalâl ve tuğyanı karşısında takvâ hislerinin izdiyâdiyle fîsebîlillah cihada izin verilmesini arzu ederek olbabda bir Sûre indirilmesine iştiyak besliyorlar

﴿فَاِذَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ ف۪يهَا الْقِتَالُۙ﴾ onun üzerine muhkem bir Sûre indirilip onda kıtâl zikredilince - ya'ni kıtâlin vücubu teşabüh ve ihtimalden arî sağlam bir surette beyan olunan bir Sûre, yâhud hukmü sâbit gayri mensuh bir Sûre « فَاِذَا لَق۪يتُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِۜ » buyurulan bu Sûre « ﴿قَاتِلُوا ف۪ى سَب۪يلِ اللّٰهِ﴾ ، ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ﴾ » buyurulan Sûrei «Bakare» « ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَق۪يتُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَۚ﴾ ﴿اِذَا لَق۪يتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا﴾ » buyurulan Sûrei «Enfal» ve nihayet Sûrei Berâe gibi kıtâl zikredilen Sûrelerin hepsi bu hususta muhkemdirler. Âyâti kitâl « حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَاۚ » sâbittir

﴿رَاَيْتَ الَّذ۪ينَ ف۪ى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ görüyorsun ki o kalblerinde bir maraz bulunanları - bir nifak, yâhud dîn zaıyflığı bulunanları

﴿يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِىِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۜ﴾ sana öyle bir bakış

bakıyorlar ki tıbkı ölümden baygınlık gelmiş kimsenin bakışı gibi - ya'ni gözünü açmıya dermanı olmıyan bir muhtadar gibi baygın baygın gözlerini kaldıramıyor, yan yan bakıyorlar, öyle korkuyorlar.

﴾فَاَوْلٰى لَهُمْ﴿ o da onlara evlâdır - Ya'ni öyle kimselere de ölüm yaşamaktan daha evlâ daha münasibdir. Yâhud «veyl» den ismi tafdıl olarak veylin

Sh:»4392

de en dehşetlisi onlara demektir. İlh... 22. ﴾فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴿ - burada tevellî, iki ma'naya muhtemildir: birisi arkasını dönüp kaçmak, ma'nâsına tevellîden, birisi de velâyetten tefe'ul olarak, vâli olmak iş başına geçmek ma'nâsına tefsir olunmuştur. Binâenaleyh şu iki ma'nânın ikisi de doğrudur. Evvelki ma'nâca nasıl o korkaklıkla döner harbden kaçar da

﴾اَنْ تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ﴿ Arzda fesad yapar - ordu bozanlık edip düşmanın istîlâsına sebebiyyet verir ﴾وَتُقَطِّعُوٓا اَرْحَامَكُمْ﴿ ve erhamınızı doğratabilir misiniz? -

ERHAM, rahimin cem'ıdir. Rahim esâsen kadının çocuk makarri olan cihazidir. Karâbet menşe'i olmak hasebiyle akrıbalığa da rahim ıtlak olunur. Bu ma'nâ ile akrıbaya ülül'erham denildiği gibi erham da denilir ki burada bu ma'nâyadır. Ya'ni çoluğunuzu çocuğunuzu kadınlarınızı, hısımlarınızı parçalatabilir misiniz? Çünkü müsliman ordusunda fesad çıkarıp düşman istîlâsına sebebiyyet verildiği takdirde hasıl olacak netîce budur. Obir ma'nâca: nasıl o korkaklıkla iş başına geçer, kumandayı elinize alır da vatanınızı cahiliyye devri gibi fesada verir, ıhtilâl içinde hısım ve akrıbalarınızı yine öyle perişan edebilirmisiniz? Bu âyetle kat'ı rahimin hurmetine istidlâl olunur. Burada bunları bu suretle tevbıh ederken, böyle tevbih

tarikıyle bile hıtaba lâyık olmadıklarını anlatmak için hıtabı tahvil ile buyuruluyor ki 23. ﴾اُولٰٓئِكَ﴿

onlar - o vasıfları zikrolunan ve harb emri kat'ıyyet ve ciddiyye kesbettiği sıra sadakatsizlik edip de erhamlarını doğratacak vechile vatanlarını fesâda verecek olan kalbi marazlılar

﴾الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ﴿ Allahın lâ'net ettiği; rahmeti sahasından tard eylediği kimselerdir.

﴾فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ﴿ Onun için

Sh:»4393

kulaklarını sağır ve gözlerini kör etmiştir. - Hak kelâmını işitmezler, enfüs-ü âfaktaki âyâtı hakkı görmezler, bakmak istemedikleri için görmezler 24. ﴾اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ﴿ öyle olmasa Kur'anı bir tedebbür etmezler mi? ﴾اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا﴿ Yoksa bir takım kalbler üzerine kilidler mi vurulmuş - bunun « طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » mazmunu üzere istifhamı takrirî olması sıyaka daha münasibdir. Burada « اَقْفَالُهَا » fâsılası ta yukarıdaki « لِلْكَافِرِينَ اَمْثَالُهَا » fâsılasına nâzırdır, onu ıhtar eder, gaflet olunmıya. 25.

﴾اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا ... الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ﴿ Şeytan onlara tesvîl

yaptı - büyük günahları ehemmiyyetsiz göstererek şehevata saldırttı ﴿وَاَمْلٰى لَهُمْ﴾ ve onları

arzu ve emellere düşürdü 26. ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ﴾ şu sebeble ki bunlar - bu Munafıklar

﴿قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَانَزَّلَ اللّٰهُ﴾ Allahın indirdiğini hoşlanmıyanlara dediler -

Benî kureyza ve Benî nadîr Yehûdîleri Hazreti Peygambere Kur'anın indirilmesini hoşlanmamışlardı.

Kureyş Müşrikleri de «

لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ » demişlerdi,

Munafıklar o Yehûdîlere veya Müşriklere gizlice söz vererek

﴿سَنُطِيعُكُمْ فِى بَعْضِ الْاَمْرِ﴾ biz size ba'zı emirde itaat edeceğiz - demişlerdi,

netekim sûrei «Haşr» de «

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
اَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ
اَحَدًا اَبَدًا وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ » buyurulmuştur. Ehzab vak'asındaki ittifakları

da vardı. ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ﴾ Halbuki Allah onların o gizli konuşmalarını biliyordu -

öyle iken onu hisaba almadılar da Allaha ve Peygamberine karşı gizli ittifaka kalkıştılar 27.

﴿فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ الخ...﴾ 28.

﴿فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ﴾ de amellerini ihbat eylemiştir. -

Sh:»4394

IHBAT, amelin sevabını giderip hiçe indirmektir. Güzel amel, günaha keffaret olup kötü ameli örttüğü gibi kötü ameller de iyi amelleri ihbat eder. Bu suretle ihbat keffaret ve mağfiretin zıddı demek olur. Anlaşılıyor ki onların iyi amelleri de yok değildi, fakat Allahın gadabını da'vet eden şeyler yapıp rıdvanını kerih gördüklerinden dolayı iyi amelleri habt olunmuştur.

﴿٢٩﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللّٰهُ
اَضْغَانَهُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَاَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ
وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِى لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣١﴾

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدٖينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرٖينَ وَنَبْلُوَا
اَخْبَارَكُمْ ﴿٣٢﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ
وَشَٓاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَاتَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ
شَيْـًٔا وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ ﴿٣٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اَطٖيعُوا
اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوٓا اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٤﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ
اللّٰهُ لَهُمْ ﴿٣٥﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوٓا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ
الْاَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ اِنَّمَا
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ اُجُورَكُمْ
وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ ﴿﴾

Sh:»4395

﴿٣٧﴾ اِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ اَضْغَانَكُمْ
﴿٣٨﴾ هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ فَمِنْكُمْ
مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهٖ وَاللّٰهُ الْغَنِىُّ وَاَنْتُمُ
الْفُقَرَٓاءُ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوٓا
اَمْثَالَكُمْ ﴿﴾

Meali Şerifi

Yoksa o kalblerinde bir maraz bulunanlar, Allah kendilerinin kinlerini asla meydana çıkarmaz mı sandılar? 29 Dilesek biz onları sana gösteriverirdik de kendilerini bütün sîmâlarıyle tanırdın ve her halde sen onları lakırdılarının edasından tanırsın, Allah ise bütün yaptıklarınızı bilir 30 Celalım hakkı için sizi imtihana sokacağız, tâ ki içinizden mücahidleri ve sabredenleri belli edelim ve haberlerinizi imtihan meydanlarına nümune yapalım 31 Haberiniz olsun ki o küfredip Allah yolundan men' eyliyen ve hak kendilerine tebeyyün ettikten sonra Peygambere karşı gelenler hiç bir zaman Allaha zerrece bir zarar edecek değiller, o onların amellerini heder edecektir 32 Ey o bütün iyman edenler! Allaha itaat edin ve Resule itaat edin de amellerinizi ibtal eylemeyin 33 Haberiniz olsun ki küfredip Allah yolundan sapan sonra da kâfir oldukları halde ölenleri Allah hiç bir zaman mağfiret buyurmaz 34 Onun için gevşeklik etmeyin de sizler daha üstün olacak iken sulha yalvarmayın, Allah sizinledir ve asla sizin amellerinize

kıymaz 35 Dünya hayat bir oyun ve eğlenceden ıbârettir, halbuki siz iyman eder

Sh:»4396

de iyi korunursanız size hem ecirlerinizi verir hem de sizden bütün mallarınızı istemez 36 Eğer sizden onların hepsini ister de sizi çıplak bırakacak olursa buhl eder dayatırsınız, bütün kînlerinizi de meydana çıkarır 37 İşte siz şunlarsınız: Allah yolunda infak etmeğe (ıktıza eden masrafı vermeğe) da'vet olunuyorsunuz da yine içinizden kimisi kıskanıyor, halbuki kim kıskanırsa kendine kıskanmış olur, Allah ganî, fukara sizsiniz (ihtiyac sizin) ve eğer tersine giderseniz başka bir kavmı tutar yerinize getirir sonra onlar sizin gibi olmazlar 38

29. ﴿اَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللّٰهُ اَضْغَانَهُمْ﴾ Allah kendilerinin kînlerini hiç meydana çıkarmaz - ya'ni Allah bilse de Peygamberine ve mü'minlere bildirmez mi zannettiler? Ne boş zann 30.

﴿وَلَوْ نَشَٓاءُ لَاَرَيْنَاكَهُمْ﴾ dilesek onları sana gösterirdik de - Kazıy Beyzavî gibi ba'zıları burada iraeyi kalbî ve ılmî gösteriş, ya'ni ta'rif etmek tanıtmak ma'nâsına tefsir etmişlerse de zâhir olan gözle gösteriştir, ma'rifetin onun üzerine tertibi daha kuvvetli görünür, şöyle ki

﴿فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسٖيمٰيهُمْۜ﴾ gösterirdik de kendilerini sîmâları ile, şahıslarını ta'yin ettiren alâmeti farıkaları ile tanırdın ﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فٖى لَحْنِ الْقَوْلِۜ﴾ maamafih sen onları sözlerinin lahninde de tanırsın -sözün lahni, söyleniş tarzı, edası: üslubu yâhud eğimi, kırımı, netekim i'rabda veya tecvidde hataya da lahin denilir: meselâ nusrat zamanı « اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْۜ » demeleri, biraz sıkışınca « اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ » demeleri, yâhud demin geçtiği üzere «o demin ne dedi» demeleri gibi sözler hep lahni kavil cümlesindendir. ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اَعْمَالَكُمْ﴾ Allah bütün amellerinizi bilir -hepinizin niyyetlerinize göre iyiye iyi, kötüye kötü cezayı sezasını verir 31.

﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ﴾ ve celâlım hakkı için sizi imtihana çekeceğiz -

Sh:»4397

cihad gibi ba'zı meşakkatli tekliflere mükellef kılacağız

﴿حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدٖينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرٖينَۙ﴾ ta ki içinizden mücahede edip uğraşanları ve sabredip dayananları bilelim - ya'ni belli edip meydana çıkaralım

﴿وَنَبْلُوَا اَخْبَارَكُمْ﴾ ve haberlerinizi deneyelim - ya'ni cihad ve sabrınıza, iyman ve sadâkatınıza, kahrımanlıklarınıza müteallık haberlerinizi nümunei imtisal olmak için imtihan meydanlarından âlemi şuhuda neşr-ü i'lân edelim 32.

﴿اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ وَشَٓاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰىۙ﴾ Benî kureyza, Benî nadır veya «Bedr» günü Müşrikler

ordusunu besliyenler gibiler ﴿لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا﴾ Allaha hiç bir şey zarar edecek değillerdir. - Ya'ni Allahın Peygamberine hiç bir zarar iriştiremezler. ﴿وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ﴾ de o onların amellerini habt edecektir. - Ya'ni iyi amellerinin sevabını o küfür ve sadd-ü şıkak ile mahvedecek, yâhud o yoldaki bütün mesaîlerini hiçe giderecektir. 33.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا﴾ Ey o bütün iyman edenler

﴿اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ﴾ Allaha itaat edin ve Peygambere itaat edin

﴿وَلَا تُبْطِلُٓوا اَعْمَالَكُمْ﴾ de amellerinizi ibtal etmeyin - ya'ni obirlerinin yaptığı gibi küfür, nifak, ucub, riyâ, menn-ü ezâ ve bunlara benzer itaatsizlik ve başlanmış olan her hangi bir ameli nakz-u ibtal edecek ma'kûs bir fı'l-ü hareket ile boşa gidermeyin, hukümsüz bırakmayın. Çünkü 34.

﴿اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ

فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ﴾ - ya'ni amelleri ihbat olunduktan başka bir mağfiret

Sh:»4398

ıhtimali de yoktur. Deniliyor ki bu âyet de eshabı kalîb hakkında nâzil olmakla beraber küfr üzere ölenlerin hepsine eammdır.

ESHABİ KALÎB «Bedr» de katlolunup kuyuya atılmış olan müşriklerdir. 35. ﴿فَلَا تَهِنُوا﴾ binaenaleyh gevşeklik etmeyin - za'f göstermeyin ya'ni öyle küfr ile ölenlerin mağfiret olunmıyacağı, küfrün, itaatsizliğin amelleri habtedeceği ma'lûmunuz olunca artık amellerinizi ibtal etmeyin ve gevşeklik, alçaklık yapmayın ﴿وَتَدْعُٓوا اِلَى السَّلْمِ﴾ alçaklık edip de horluk ve meskenet ile sulha yalvarmayın ﴿وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ﴾ sizler en âlî, en galib olacak iken ﴿وَاللّٰهُ مَعَكُمْ﴾ ve Allah sizinle beraber iken-ya'ni size yardımcı ve nusrat ve zafer va'detmekte iken ﴿وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ﴾ ki her halde o size amellerinizi noksanına ödemez - zulmetmez. Burada « فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُٓوا اِلَى السَّلْمِ » diye sulha yalvarmaktan nehyedilmiş olması düşman tarafından yapılmış olan her hangi bir sulh teklifinin reddini ıktiza etmez. Netekim sûrei «Berâe » de « وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا » âyetiyle sulha yanaşan düşmanların talebine karşı sulha yanaşmak emrolunmuştu. Sûrei «Fetih» te geleceği üzere Hudeybiye sulhu da müslimanların galebesi halinde idi. Demek ki maksad her halde sulhu reddetmek

değil, gevşeklik edip de zillet ile sulha talib olmamaktır. Bunlar ümmeti Muhammedin «

اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ » vasfını

muhafaza etmek şartiyle istıkbalde vasıl olacakları yüksekliği ıhbar ile Peygamberine va'ddir. Bu suretle

ileride mev'ud olan futuhata ıhzar ve Âhıret ecrine tergıb için buyuruluyor ki 36.

﴿اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌۜ﴾ Dünya hayat sırf bir oyun ve eğlenceden

ıbarettir - öyle sebatsız, ehemmiyyetsizdir. İlerisi için bir kazanç ve korunma vasıtası olmak üzere

istifade

Sh:»4399

edilmediği surette hiçtir. ﴿وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا﴾ ve eğer iyman eder ve Âhıret için

korunursanız ﴿يُؤْتِكُمْ اُجُورَكُمْ﴾ iyman ve takvanızın ecirlerini Allah size verir

﴿وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ﴾ bütün mallarınızı da istemez - o korunmak ve cihad etmek için
lâzım gelen masraflara infak etmek üzere mallarınızın hepsini de istemez 37.

﴿اِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا﴾ eğer sizden o mallarınızın hepsini ister de ﴿فَيُحْفِكُمْ﴾ sizi çıplak

bırakacak olursa - zekât veya harb teklifi namına mallarınızın kökünü kazıyacak olur, bütün emvale vaz'ıyed

etmeğe kalkışırsa ﴿تَبْخَلُوا﴾ buhledersiniz - esirger vermezsiniz vermemeğe hakkınız olur.

﴿وَيُخْرِجْ اَضْغَانَكُمْ﴾ o vakıt bütün kinlerinizi meydana çıkarır - fesad ve ıhtilâl çıkarmağa
sebebiyyet verir, lâkin Allah ve Peygamber sizden öyle bütün mallarınızı istemez 38.

﴿هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ﴾ siz onlarsınız ki

﴿تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِۚ﴾ Allah yolunda infak edesiniz diye da'vet

olunuyorsunuz - ki bu da'vet zekâta ve techizatı harbiyye iânesine şamil olabilir - Allahü a'lem Mekkenin

fethine dair ıhzarattır. ﴿فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُۚ﴾ yine de içinizden buhleden var

﴿وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهٖۜ﴾ fakat her kim buhl eder kıskanırsa sırf

kendi nefsinden kıskanmış olur - çünkü infakın menfeati buhlün zararı kendine aid olur

﴿وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُۚ﴾ Allah ganiydir, fukara sizsiniz - ıhtiyac sizindir, bu
emirler sizin ıhtiyacınız, sizin menafiınız içindir

﴾وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ﴿ ve eğer siz

ı'raz
ederseniz,

Sh:»4400

ya'ni o iyman ve ittika ile infaktan çekinerek bu emre sahib olmıyacak olursanız size bedel başka bir kavmı tutar bu işin başına geçirir ﴾ثُمَّ لَا يَكُونُوٓا اَمْثَالَكُمْ﴿ sonra onlar sizin gibi olmazlar, iyman ve ittika ile bu işe sahib olur mev'ud olan ecr-ü fütuhata onlar nâil olurlar. (Sûrei «Maide» de «يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ» âyetine bak).

Sh:»4401

FETH

٤٨ سُورَةُ الْفَتْحِ

Sûrei «Fetih» Medenîdir. Fakat Medînenin içinde nâzil olmuş ma'nâsına değil, hicretten sonra nâzil olmuş ma'nâsına Medenîdir. Çünkü hicretin altıncı senesi seferde Hudeybiye dönüşünde Mekke civarında nâzil olmuştur. Alûsînin naklettiği vechile: İbni ebi şeybe, Ahmed, Buharî tarihinde ve Ebu Davud ve Neseî ve daha bir cemaat İbni Mes'uddan şöyle tahric eylemişlerdir ki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem ile beraber Hudeybiyeden dönmüştük, ya'ni hicretin altıncı senesi ki aleyhissalâtü vesselâm ona Zilkı'denin hilâlinde isneyn günü çıkmıştı, orada on küsur - bir kavilde yirmi - gün durdu, sonra avdet buyurdu, yürüdüğümüz sırada idi ki ona vahiy geldi, vahiy geldiği vakıt da üzerine şiddet gelirdi, derken açıldı, kendisinde maşaallah sürur vardı: o vakıt bize « اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًاۙ » nâzil olduğunu haber verdi اهـ. Ahmed ve Buharî ve Tirmizî ve Neseî ve İbni mâce ve İbni Merduye de Ömer ibnilhattab radıyallahü anhten şöyle tahric etmişlerdir: demiştir ki Resulullah sallallahü aleyhi vesellem ile seferde idik, ona bir şeyden üç kerre suâl ettim, cevab vermedi, ben de devemi sürdüm, sonra nâsın önüne geçtim, ve hakkımda Kur'an indirilmesinden korkmuştum, çok durmamıştım bir bağıran işittim, bana bağırıyordu, korktum, zannediyordum ki hakkımda bir şey nâzil oldu, vardım Hazreti Peygamber sallallahü tealâ aleyhi vesellem buyurdu ki: bu gece üzerime bir Sûre indirildi, bana Dünya ve mâfîhâdan daha sevgili «

اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًاۙ ، لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَاتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ » Yine Ahmed ve Ebu Davud ve gayrilerinin

Sh:»4402

Mücmi' ibni Cariyetel'ensarîden tahric ettikleri bir hadîsi sahihte aleyhissalâtü vesselâmın Hudeybiyeden hareketinden sonra nüzulünü ve bunun. «Küraulğamim» yanında olduğunu ve aleyhissalâtü vesselâmın onu râhilesi üzerinde nâsa karşı okuduğunu ifade eder. İbni Sa'dın ondan rivayetinde de bunun Dacnanda olduğuna delâlet vardır. Ve bu Bikaîden naklolunmuştur. Dacnan, Kamusta mezkûr olduğu üzere Mekke kurbünde bir dağdır. Bunlar gösteriyor ki nüzulü Mekke ile Medîne arasında olmuştur. Böyle olanlara da Medenî denildiği meşhurdur. Zira Medenî hicretten sonra nâzil olandır ki gerek Medînede olsun gerek Mekkede, gerek seferde, Mekkî de Medîneye hicretten evvel nâzil olandır.

Âyetleri - Yirmi dokuzdur.

Kelimeleri - Beş yüz altmıştır.

Harfleri - İki bin dört yüz otuz üçtür.

Fâsılası - Hep ا harfidir.

İki Sûre arasındaki münasebet de baştan ahire vücuh ile aşikârdır: biri mukaddem, biri talî demektir. Zira nusrat ve zafer ma'nâsına fetih islâhı bâl ile kıtâle müterettibdir. Orada istigfar ile emredilmiş, burada mağfiretin vukuu haber verilmiş, ona istibdal inzariyle hıtam verilmiş, buna fütuhat tebşiriyle ibtida olunmuştur.

İbni Sa'dın rivayet ettiği Mücmi' ibni Cariye hadîsinde varid olmuştur ki Cebrâil aleyhisselâm bu Sûre ile nâzil olduğu zaman; tehnie ederiz seni ya Resulallah demiş, Cibril, tehnie edince müslimanlar da tehnie etmişlerdir. Bu Sûrede islâmın bütün edyâne galebesi de va'd olunmuştur.

Sh:»4403

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

﴿١﴾ اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُب۪ينًاۙ ﴿٢﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا

مُسْتَقٖيمًا ﴿٣﴾ وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزٖيزًا ﴿٤﴾ هُوَ الَّذٖى
اَنْزَلَ السَّكٖينَةَ فٖى قُلُوبِ الْمُؤْمِنٖينَ لِيَزْدَادُٓوا اٖيمَانًا مَعَ
اٖيمَانِهِمْ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٖيمًا
حَكٖيمًا ﴿٥﴾ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَكَانَ ذٰلِكَ
عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا عَظٖيمًا ﴿٦﴾ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقٖينَ وَالْمُنَافِقَاتِ
وَالْمُشْرِكٖينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّٓانّٖينَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ
دَٓائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ
وَسَٓاءَتْ مَصٖيرًا ﴿٧﴾ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَكَانَ
اللّٰهُ عَزٖيزًا حَكٖيمًا ﴿٨﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذٖيرًا
﴿٩﴾ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً
وَاَصٖيلًا ﴿﴾

Sh:»4404

﴿١٠﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ
اَيْدٖيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهٖ وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ
عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتٖيهِ اَجْرًا عَظٖيمًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Elhak biz sana bir fethi mübîn açtık 1 Ki Allah senin zenbinden geçmişini ve geleceğini mağfiret buyurup üzerindeki ni'metini tamamlıyacak ve seni dosdoğru bir caddeye çıkaracak 2 Ve nazîrsiz bir muzaffariyyet ile seni Allah mansur ve muazzez kılacak 3 O, odur ki mü'minlerin kalblerine o sekîneti indirdi, iymanları üstüne iyman artırsınlar diye 4 Öyle ya Allahındır bütün o Göklerin ve Yerin orduları ve Allah, bir alîm, hakîm bulunuyor 5 Mü'minleri ve mü'mineleri ebediyyen içinde kalmak üzere altından ırmaklar akar Cennetlere koymak ve kabâhatlerini taraflarından keffaretleyip örtmek için ki Allah yanında bu bir fevzi azîm bulunuyor Ve o Allaha sûi zanneden Münafıkları ve Münafıkaları ve Müşrikleri ve Müşrikeleri, o kötülük kirdâbı başlarına dönesileri ta'zib etmek için ki Allah onlara gadab etmiş, lâ'net etmiş ve kendilerine Cehennemi hazırlamıştır, ona gidiş de ne fenâdır 6 Allahındır evet, o Göklerin ve Yerin bütün orduları ve Allah, bir azîz hakîm bulunuyor 7 Elhak biz seni hem bir şâhid gönderdik hem bir mübeşşir hem bir nezîr 8 Ki Allaha ve Resulüne iyman edesiniz de bunu takviye ve tevkır edip ona sabah akşam tesbih edesiniz 9

Her halde sana biy'at edenler mahzâ Allaha biy'at ederler, Allahın eli onların elinin üstündedir, onun için her kim cayarsa sırf kendi aleyhine cayar, her kim de Allaha ahid verdiği şeyi iyfâ ederse o da ona yarın bir ecri azîm verecektir 10

Sh:»4405

1. ﴿اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًاۙ﴾ Elhak biz sana bir fethi mübîn açtık - istıkbali

açan: ileride vuku' bulacak bir çok fetihlerin mebdei olan bir fetih. Ba'zı müfessîrin bunu Mekkenin fethini va'd diye telâkkî etmişlerse de cumhur bunun Hudeybiye sulhunu ıhbar olduğunu söylemişler. İbni Abbas,

Enes, Şa'bî ve Zührîden de böyle rivayet eylemişlerdir. İbni atıyye buna « وهو الصحيح »

demiştir. Ma'lûm ki fetih, aslında açmak, ya'ni kapalılığı gidermektir. Bir memleketi fetih de Keşşafın beyanı vechile ona harbli veya harbsız, unveten ve sulhan zafer bulmaktır ki zafer bulmadıkça kapalıdır. «

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوٓا اِلَى السَّلْمِۗ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَۗ » mısdakına muhalif gibi

görünen Hudeybiye sulhunun bir fetih olması eshabdan ba'zılarına bile hafî kalmıştı. Cenabı Allah bunun bir fethi mübîn olduğunu beyan buyurmuştur. Evvelâ bir fetholması: gerçi Peygamber bunda bir harb için değil, bir ömre niyyetiyle hareket etmiş ve kurbanlıklar sevkeylemişti, fakat müşrikler çarpışmayı kurmuştu, şiddetli bir kıtâl olmamış, lâkin tarafeynden ok ve mancınık atışmak olmuş «

وَهُوَ الَّذ۪ي كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ

بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْۜ » buyurulduğu üzere müslimanlar müşrikleri mağlûb edip

diyarlarına sokmuşlardı ve sulha müşrikleri mağlûb edip diyarlarına sokmuşlardı ve sulha müşrikler talib olmuşlardı. Saniyen bunun bir fethi mübîn olmasına gelince: bu sulh ile ilk evvel müslimanlığın âlemde bir Devlet olarak mevcudiyyeti düşmanları tarafından dahi tasdık olunarak bir mukaveleye rabt edilmiş bulunuyordu. Bu suretle bu bundan sonra zuhura başlıyacak bir silsilei fütuhatının başı ve fatihası olmuş ve bundan sonraki islâm fütuhatından her biri bunun tahtinde bir şu'besi mesabesinde olarak mev'ud bulunmuş oluyordu ki Sûrenin başı bunu ilâhî bir lisan ile iyzah etmektedir. Filvakı' yine Sûrenin içinde Fethi, karîb diye işaret olunduğu üzere bunu pek yakından Hayber fethi ta'kıb etmiş, sonra da Mekke fetholunmuş,

Sh:»4406

sonra da islâmın bütün edyâne galebesi va'd buyurulmuştur. Zührî demiştir ki: Hudeybiye fethinden büyük bir fetih olmamıştır. Bu sâyede Müşrikler Müslimanlarla ihtilâta girişmiş ve sözlerini işitmeğe başlamış ve bu onların kalblerinde yer etmiş ve binaenaleyh üç sene zarfında bir çok halk müsliman olarak islâmın çoğalmasına sebeb olmuştur اهـ. Bütün bunlar sûrei Muhammedin başında geçen âyetlerin feyzı hukmüdür.

MÜBÎN, açık, parlak, yâhud ilersini açan gösteren demektir. Cenabı Allah bu fethin mübîn olmasının hikmetini şu dört vechi cem'ile beyan buyuruyor: - 1) Mağfiret, - 2) itmamı ni'met, - 3) bir sıratı müstekıme hidayet. - 4) nasrı azîz. Ya'ni bunların her birini ayrıca değil mecmuunu birden bir hikmet olmak üzere bir lâmi akıbet ile şöyle buyuruyor: 2.

﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ﴾ ki Allah senin zenbinden

mâtekaddem ve mâteahhari: geçmişi ve geleceği mağfiret buyura - Kazıy Beyzavî der ki: fetih küffara cihad

ile şirkin def'ine ve dînin i'lâsına ve nüfusı nakısanın tedricen ihtiyarlarıyle tekemmül edebilmeleri için

kahran sevkına ve zuafâyı zalemenin elinden tahlîsa say etmenin bir netîcesi olmak i'tibariyle mağfiret fetha

ıllet kılınmıştır اهـ. Ki murad ıllet gaiyye, ya'ni hikmettir. Demek olur ki buradaki feth-u mağfiret Sûrei

Muhammeddeki « وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ » emrine imtisalin cevabı ve semeresi olmuştur. Alûsî der ki: fetih, « اِنَّا فَتَحْنَا » diye azamet nuniyle isnad olunduktan sonra mağfiretin « لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ » diye ismi celâl ile isnad olunması şu nükteye işaret olabilir ki fethi Allah tealâ vesait ile icra buyurursa da «mağfireti» zatı subhânîsi doğrudan doğru kendisi yapar, ba'zıları şunu tasrih etmişlerdir ki büyüklerin kendilerinden biz diye mütekellim maalgayr sıgasıyle ta'bir âdetleri kendilerinden sadır olan fiıllerin ekseriya tevabi' istıhdam etmek suretiyle olmasındandır. Buna nasrın « وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ » diye ismi celîle isnad olunmasıyle i'tiraz da

Sh:»4407

edilmez اهـ. «

﴿وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ ، ﴿وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اللّٰهُ﴾ » hakikatlerine işaret olunmuş demek daha açık olacaktır. Zenbin mâtekaddem ve mâteahhari geçmişi ve geleceği hepsini ihatadan kinâyedir. Bu suretle Peygambere cemîi zünübdan mağrifetle tahâret ve berâet tebliğ buyurulmuştur. Ancak matekaddem ta'biri zenbin vukuunu iş'ar ederse de mâteahhar ta'biri farz olduğunu ıhtar eyler. Bunun için burada Peygamberden suduru melhuz olan zenbin ne olabileceği hakkında bahis yapılmıştır. Muhyiddîni Arabî gibi ba'zıları murad, ümmetin zenbi olduğuna kail olmuşlardır. Netekim «

﴿لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾ ، ﴿فَاِنْ كُنْتَ فٖى شَكٍّ﴾ »

âyetlerinde murad Peygambere değil, dolayısiyle ümmete hıtab olduğu müttefekun aleyhtir. Ancak bu te'vil « وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ » âyetinde yaraşmaz. Ba'zıları da demişlerdir ki zenbin vukuu murad olmıyarak terkîbin hey'eti mecmuası ademi muahazeden kinâyedir. Ekser müfessirînin kavlince ise vahiy varid olmıyan hususattaki ictihadatında mekamına nisbetle hilâfı evlâ kabîlinden olan ıhtıyarlarıdır ki « عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ » gibi hıtabatı ilâhiyye ile ıhtar buyurulmuştur. Buna zenb tesmiyesi mekamı risâlete nisbetledir. Çünkü « حَسَنَاتُ الْاَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ » dir. Buradan bundan böyle risâlet vazifesinin iyfasında evvelki mihan-ü mezâhimin ağırlığı kalmıyacağına da istidlâl olunabilir. Netekim sûrei «İnşirah»

ta « وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ اَلَّذٖى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ » buyurulmuştur. Semeratı iktitaf olunmağa başlıyan vazifelerin müşkilâtı muvaffakıyyet neş'eleriyle örtülmüş olur.

﴿وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ﴾ Ve üzerindeki ni'metini temamlaya - risaletteki muvaffakıyyetine bir de mülk zammolunmak gibi dinî ve dünyevî ni'metler ifaza eyleye

﴿وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقٖيمًا﴾ ve seni bir sıratı müstekîme hidayet kıla - gerek rısâletin iyfasında ve gerek riyâsetin merasimini edâda doğrudan doğru Allahın rızasına irdiren bir istikamet yoluna çıkara ki bu yol «

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهٖيدًا » mantukunca

Sh:»4408

bütün insanlığın nümunei imtisalı olmak üzere umurı islâmın ağyar te'sîratından azâde olarak mahza şer'ı hak dairesinde bilistıklâl idaresi yoludur. Gerçi aslı istikamet fetihten evvel de mevcud ve gidilen yol o yol ise de fetihden sonra istıklâlin resmen haric ve dahilde tanınmasiyle hidayet ve tevfık başkaca bir vuzuh ve revnak kesbetmiş ve bundan böyle « سَنُرٖيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفٖى اَنْفُسِهِمْ » mısdakınca büyüyüp inkişaf etmek nevbetine girmiştir. Onun için de buyuruluyor ki 3.

﴿وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزٖيزًا﴾ ve Allah seni azîz bir nasr ile, ya'ni misli bulunmaz bînazîr bir nusrat-ü zafer ile, mansur ve muazzez kıla - bu da « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖ » ile tavzıyh olunacaktır. İşte bu fetih böyle mübîn bir fetihtir. 4. ﴿هُوَ﴾ o - Allah ﴿الَّذٖى﴾ o zati celîldir ki ﴿اَنْزَلَ السَّكٖينَةَ فٖى قُلُوبِ الْمُؤْمِنٖينَ﴾ mü'minlerin kalblerine o sekineti indirdi -

SEKÎNET, sükûn ve itmi'nan, sebat ve temkin ma'nâsına masdardır ki nefisteki telâş ve halecanın kesilmesiyle hasıl olan ve kalb oturması, yürek ısınması, gönül rahatı ta'bir olunan huzur ve sükûn haline veya onun men'şeine isim dahi olur. Sekînetin inzali halk-u iycadı demektir. Şanının yüksekliğine iyma için inzal ta'bir buyurulmuştur. Ragıb der ki: Allah tealânın kuluna ni'metini inzali ı'tası demektir. Ki ya o şey'in kendisini inzal ile olur Kur'anın inzali gibi, yâhud da esbabını indirip ona hidayet etmekle olur. Demiri ve saireyi indirmek gibi اهـ. Maamafih burada kondurmak kalblerini sekînete menzil ve makarr yapmak ma'nâsına da olur. Hazreti Alîden bir rivayette de denilmiştir ki «sekînet mü'minin kalbine sâkin olup onu te'min eyliyen bir melektir. Sekîne hakkında Futuhati Mekkiyyenin şu müteleası hoştur: Sekînetin başlangıcı, emri her vechile ihata tarikıyle mütaleadır. Böyle olmayınca sekînet sahih olmaz.

Sh:»4409

İbrahim aleyhisselâm «

رَبِّ اَرِنٖى كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰىۜ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْۜ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبٖىۜ » dedi, itmi'nanı bed'i sekîne yaptı, çünkü ona ıhyanın vücuhu muhtelif gelmişti,

kendisini her taraftan çekiştiriyordu. Allah tealâ ona keyfiyyeti müşahede ettirince o muhtelif vücuhtan gelen cezbelerle ıztırabdan sükûna iriverdi: işte bu suretle matlûbun husul, yâhud tahsılinden yeis o matlab hakkında sekînetin başı olduğu gibi korkulan şeylerde de lâyıkı vechile böyle olur. İnsan böyle iymanın şartlarını tekmil edip muhkemleyince haktan o mü'minin kalbine bir tecellî hasıl olur ki o tecellîye zevk tesmiye edilir. O sekîneti o sıfattaki mü'minin kalbinde o husule getirmiştir ki o sekînet onun için iyman vakı' olacak gaib emrin husulüne bir kapı ve bir merdiven olsun da onun beraberinde evvelki emrin müeddasına vücuh ile sükûn yüz gösterip esbaba alışmış olan kimselerin esbaba sükûnü gibi bir emri mu'tad halini alsın. Bu ise asla gaybden olmaz; belki zevkten, ya'ni muayeneden olur. Meselâ insanın yanında bir günlük nefakası bulunursa o günün vereceği ıztıraba karşı nefis bir sekînet bulur. Çünkü nefakasının milkinde husulünü bilmuayene görmektedir. İşte nezdinde iyman bu derece hukmü tahtinde hasıl olmuş ise o, sekînet sahibidir. Ve eğer insan, iymanın hukmü altında ıyan kendisine münazea ediyorsa onda sekinet hasıl olmamıştır. Şu da bilinmeli ki: kalblerin ittisaf ettiği maâni, ba'zan Allah tealâ onların kullarından dilediği kimselerin nefislerinde husulüne haricden bir alâmet de yapar, o alâmete de nefiste hasıl olan ma'nânın ismi verilir. Ki o, onun kalbinde husulüne alâmet olduğu bilinmek için. Netekim Benî İsraîlin tâbûtunda böyle bir sekîne konulmuştu ki o bir şekil, bir suret idi, ıhtilâflı olan tafsıline lüzum yok, o suretin bir halinden veya bir hareketinden nusrat ma'nâsı anlıyarak kalbleri onu görünce sükûnet bulurdu, alâmet olan o surete de sekîne denilmişti. Fakat ma'lûm olan sekînenin mahalli ancak

Sh:»4410

kalbdir. Allah tealâ bu ümmet için sekînetin husulüne kendilerinin harcinden bir alâmet yapmamıştır. Onlar için onun kalblerinde husulünden başka bir alâmet yoktur. Bu ümmetin sekîneti Benî İsraîlde olduğu gibi hariçten bir delîle muhtac olmaksızın bizzat kendi nefsinde kendine delîldir. Sekînetin mebdei anlaşıldıktan sonra kendisine gelelim: sekînet şol emirdir ki nefis onunla kendisine edilen va'de veya kendisinde hasıl olan bir matlûba sükûnet bulur. Buna sekîne yâhud sekînet denilmesi şunun içindir ki bu hasıl olunca nefsin diğer cihete olan esintilerini keser atar, netekim bıçağa sikkîn denilmesi onunla sahibinin kesecek şeyleri kesmesinden dolayıdır. Ve bu lâfız sükûnden müştaktır. Sükûn ise hareketin zıddı olan sübuttur. Çünkü hareket bir nakledir. Sekînet ise nefsin mutmeinn olduğu şey üzerine sübut verir ki velevse hareket olsun. İşte sekînetin hakıkati budur. Ve bu ancak bir mutalea veya müşahededen olabilir. Bu sebeble mü'minlerin üzerine iner ve inmesiyle onları bulundukları iyman mertebesinden muayene makamına

nakleder. Ve böyle ıyan ile iymanlarını katlar ﴿لِيَزْدَادُٓوا اٖيمَانًا مَعَ اٖيمَانِهِمْۜ﴾ ki

iymanları ile beraber iyman artırsınlar diye - basît olan aslı iymanda ziyade ve noksan olmasa bile müeyyidatı arttıkça iymanın kemalinin de artacağında şübhe yoktur. Bir de iymanın esbab ve müteallikatı arttıkça aslı tevhid olan iyman bir ağaç gibi füru' ve şuabatını artıra artıra nüşû ve nema bularak nihayet matlûb olan meyvelerini verir. Aslı iymana nazaran ise ziyade ve noksan, şiddet ve za'f ile tefsir olunur, çünkü asıl tasdık kemmiyyet kabîlinden değildir.

﴿وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ﴾ ve Göklerin ve Yerin orduları hep onundur. -

Sekînetin mebdei olan ihatalı görgü ile bütün eşyayı Allah tealaya teslime işarettir. Ya'ni Gökleri

Sh:»4411

ve Yeri tutan yukarıda ve aşağıda mevcud olan bütün kuvvetler onundur. Dilediğine dilediği gibi nusrat verir ve işte mü'minlerin kalbine indirdiği sekînet de onun cünudundan biridir. Onunla Cahiliyyenin verdiği

galeyanlar def'edilerek iymanlar arttırılır, o sayede haller, salâhlar, muvaffakıyyetlerle öyle büyük fetihler

kazanılır ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ve Allah bir alîm hakîm bulunuyor - her şeyi ve bütün umuru kemali ılmile bilir ve hikmet ile takdir ve tedbir eyler. Binaenaleyh Gökteki ve Yerdeki bütün o orduları da ılm-ü hikmetiyle dilediği gibi gâh birbirine taslıt ederek ve gâh beyinlerinde sulh yaptırarak tedbir ve idâre eder, şunun için ki 5. ﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ الخ...﴾ - bu « لام » ın « لِيَغْفِرَ » gibi «fetha» veya « يَنْصُرَكَ اللّٰهُ » ye yahud « لِيَزْدَادُوٓا » ye müteallık olması ihtimalleri de söylenmiş ise de Zemahşerî gibi muhakkıkînin muhtarına göre « عَلِيمًا حَكِيمًا » dan münfehim olan ılm-ü hikmetin, makama tatbık ve tefrime müteallıktır ki şöyle demek olur: o orduları idare eden ılm-ü hikmetin füruatından birisi de mü'minlerin kalblerine sekîneti indirip Hudeybiye sulhune ısındırarak büyük fütuhata ihzar etmesidir. Bunu böyle yapması da şu hikmet içindir ki mü'minlere ondaki ni'metlerini tanıtsın, şükrünü eda etsinler, sevaba müstehıkk olsunlar de onları Cennetlerine koysun, fevzi azîm olan en büyük murada irdirsin. Bunu hoşlanmıyan Münafıkları ve Müşrikleri de 6.

﴿وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ﴾ - buyurduğu vechile muazzeb kılsın.

Münafıkların müslimanlara zararı müşriklerden daha çok olduğu için evvelâ onların ta'zibi söylenmiştir.

﴿الظَّآنِّينَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ﴾ Allaha sûi zannedenler - ki Allah Peygamberine ve mü'minlere yardım etmez sanırlar,

Sh:»4412

Peygambere ve mü'minlere kötülük gözetirler, geleceği vechile « لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلٰى اَهْلِيهِمْ اَبَدًا » derler, hatta kendi haklarında da iyman edip husni himmet besleyib de Allahdan hayr-ü rahmet istemezler. Hasılı Allaha karşı doğru zanda bulunmazlar ﴿عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ﴾ kötülük dâiresi, ya'ni fesad girdâbı yâhud kasırgası başlarına dönesiler! 7. ﴿وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ evet Göklerin ve Yerin orduları Allahındır. - Bunu iki def'a ihtarın hikmeti hakkında demişlerdir ki Allah tealânın hem rahmet orduları hem de azâb orduları bulunduğuna tenbihtir. Bu ikincisinden murad cünudı azâbdır. Netekim ızzet vasfını ıhtar ile «azîzen hakima» buyurulmuştur. Evvelkisi tebşir ikincisi inzar siyakında olmak üzere zikrolunmuştur. Onun için her iki haysiyyeti cem'ile buyuruluyor ki 8.

﴿اِنَّآ اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا﴾ elhak biz seni bir şâhid olarak gönderdik - Fahruddini Razî der

ki: burada müfessirîn « وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا » medlûlünce ümmetin fiillerine şâhid demişlerdir. Lâkin evlâ olan «

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ»

buyurulduğu vechile « فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » emri mucebince Allahın birliğine şâhid demek olmasıdır. اهـ. ﴿وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًاۙ﴾ hem bir mübeşşir hem de bir nezîr - o

şehadeti kabul edip mucebince amel edenlere müjdeci, etmeyenlere de inzarcı. Bu suretle Resul gönderilmenin faidesini beyan için de Peygambere ve ümmetine hıtaben buyuruluyor ki: 9.

﴿لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُۜ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلًا﴾ burada bir kaç vechile ma'nâ vardır: birisi bu dört emrin her biri irsal, şehadet, tebşir, inzardan her birine müterettib olmaktır. Şöyle ki: irsal, Allaha ve Resulüne iymanı iktıza eder, şehadet ta'ziri

Sh:»4413

ya'ni dînine nusrat ile takviyeyi, tebşir, tevkır ve ta'zîmi, inzarda azâbdan korunmak için tenzih ve tesbihi ıktıza eyler, yâhud her biri bu dördü ıktıza eyler. Bunların dördü mecmuu evvelkilerin her birine terettüb eder ki bu da ikinci ma'nâdır. Bu iki takdirde zamirler, hep Allaha raci'dir. Diğer bir ıhtimale göre de «

وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ » zamirleri Resule « وَتُسَبِّحُوهُ » zamiri Allaha raci' olur ki bu surette «

وَتُوَقِّرُوهُ » üzerinde vakıf vardır. Mushaflarımız da buraya vakfı mutlak işâreti olan « ط » konulması bu ma'nâya göredir. 10. ﴿اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَۜ﴾

Muhakkak ki o sana biy'at edenler sırf Allaha biy'at ederler - çünkü Resule Resul olması haysiyyetiyle itaat onu gönderene itaattır. « مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَۚ », sûrei «Tevbe» de «

اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ » âyetine bak. Bunun

nüzulü biraz sonra geleceği vechile Hudeybiyede ağacın altında yapılan biy'atı rıdvan hakkındadır. Kaçmamağa veya ölüme söz vererek biy'atleşmiş idiler. Fakat mefhum, ammolmak lâzım gelir.

﴿يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْۚ﴾ Allahın eli onların ellerinin fevkında - ya'ni mubâyea bir alım

satım gibi el ele vererek karşılıklı bir mukavele ve muaveza halinde ise de hakikatte bundan istifade edecek olanlar onlardır. Çünkü Allahın eli onların ellerinin fevkındadır. İbni cerîr tefsirinde der ki: bunda iki vecih vardır: birisi: biy'at yaparlarken Allah eli onların ellerinin fevkında demektir. Çünkü onlar Allahın Peygamberine biy'at etmekle Allaha biy'at etmiş oluyorlardı. Birisi de: Allahın kuvveti onların kuvvetinin

fevkındadır demektir اهـ. Birinci veche göre cümle, biy'atı tasvir halinde bir te'kid olarak Peygamber, Allah tealânın bir Resulü, ahkâmını icraya me'mur bir âleti olmak i'tibariyle Allahın bir eli gibi tasvir ve tahyil olunmuştur. Çünkü Allah tealânın kendisinden bir cüz' olmak ma'nâsına carihadan münezzehtir. İkinci ma'nâya göre ise cümlei istînafiyye olarak yed, kuvvet ve kudret

Sh:»4414

veya ni'met ma'nâsına te'vil olunmuştur ki ikisinin de hasılı bu biy'atten hasıl olan asıl faidenin biy'at

edenlere âid olacağını beyandır. Onun için buna tefrian buyuruluyor ki:

﴿فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهٖۚ﴾ bunun üzerine her kim cayarsa sırf

kendi aleyhine olarak caymış olur ﴿وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ﴾ her kim de

Allaha üzerine ahd verdiği şey'i iyfa ederse ﴿فَسَيُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا۟﴾ o muhakkak

ileride ona büyük bir ecir verecektir - ki Cennet ve rıdvandır. Onda gözlerin görmediği kulakların işitmediği

ve beşer kalbine henüz hutur bile etmemiş şeyler vardır.

﴿١١﴾ سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَٓا اَمْوَالُنَا
وَاَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَاۚ يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فٖى قُلُوبِهِمْۜ قُلْ
فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ
نَفْعًاۜ بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرًا ﴿١٢﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ
لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلٰٓى اَهْلٖيهِمْ اَبَدًا وَزُيِّنَ ذٰلِكَ
فٖى قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٣﴾ وَمَنْ
لَمْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ فَاِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرٖينَ سَعٖيرًا﴿﴾

Sh:»4415

﴿١٤﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ
مَنْ يَشَٓاءُۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحٖيمًا ﴿١٥﴾ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ
اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْۚ يُرٖيدُونَ اَنْ
يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِۜ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُۚ
فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَاۜ بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَلٖيلًا ﴿١٦﴾
قُلْ لِلْمُخَلَّفٖينَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُو۬لٖى بَأْسٍ شَدٖيدٍ

تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَۚ فَاِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًاۚ
وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٧﴾
لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى
الْمَرِيضِ حَرَجٌۜ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿﴾

Sh:»4416

Meali Şerifi

Yakında diyecek sana o a'rabîlerden geri bırakılanlar ki: "bizleri mallarımız ve âilelerimiz oyaladı, onun için bize istiğfar ediver!" Kalblerinde olmıyan şey'i ağızlariyle söyliyecekler, de ki şimdi hakkınızda Allahdan kim bir şey'e mâlik olabilir eğer size bir zarar irâde buyurur yâhud bir menfeat irâde buyurursa? Doğrusu Allah ne yapıyorduğunuza habir bulunuyor 11 Doğrusu siz, Peygamber ve mü'minler ebeden âilelerine dönemiyecekler zannettiniz, ve bu, kalblerinizde allandı pullandı kötü zanna düştünüz de düşkün bir kavm oldunuz a 12 Her kim Allaha ve Resulüne inanmazsa bilsin ki biz, kâfirler için bir çılgın ateş hazırlamışızdır 13 Ve Allahındır hep o Göklerin, Yerin mülkü: kimine diler mağfiret buyurur, kimine de diler azâb eyler ve Allah bir gafur, rahîm bulunuyor 14 Yakında diyecek ki o geri bırakılanlar - sizler bir takım ganimetlere koştuğunuz vakıt onları almak için - "bırakın bizi arkanızdan gelelim", Allahın kelâmını tebdil etmek istiyecekler, de ki: siz bizim arkamızdan asla gelmiyeceksiniz, hakkınızda bundan evvel Allah böyle buyurdu, ona da diyecekler ki: hayır bizi kıskanıyorsunuz, hayır ince anlamazdırlar anlayışları az 15 De ki o geri bırakılan a'râbîlere: siz ileride şiddetli harb ehli bir kavme çağırılacaksınız, onlara muharebe edersiniz yâhud müsliman olurlar. Eğer itaat ederseniz o vakıt Allah size güzel bir ecir verir ve eğer bundan evvel yaptığınız gibi aksine giderseniz sizi elîm bir azâb ile ta'zib eyler 16 A'maya harec yok, aksağa da harec yok, hastaya da harec yok bununla beraber her kim Allaha ve Resulüne itaat eylerse onu altından ırmaklar akan Cennetlere kor, ve her kim aksine giderse onu da elîm bir azâb ile ta'zib eyler 17

11. ﴿سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ﴾ - A'RAB, bedevîler. (Sûrei «Tevbe» de « اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا » bak). Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem Hudeybiye senesi Ömre için Mekkeye

Sh:»4417

gitmek istediği sırada Kureyşin bir tearruzu veya mümaneati ıhtimaline karşı Cüheyne, Müzeyne, Gıfar, Eşca', Düil, Eslem kabîlelerinin dahi seferber olarak beraber hareket etmesini istemiş ve maksadı harb olmadığını anlatmak için maıyyetinde kurbanlık hediyyeler dahi sevkeylemiş idi. Bu zikrolunan bedevî kabileler karşısında Kureyş ve Sekîf ve kinâne ve Mekkeye mucavir Ehâbiş denilen kabîleler gibi büyük bir düşman görerek gitmekten çekindiler, henüz iyman kalblerinde yerleşmemiş olduğu için Resulullah ile beraber gitmeyip kaldılar, Muhammed ve eshabı bu seferden avdet etmez dediler. İşte burada Cenabı

Allah bunların bu sözlerini ve edecekleri ı'tizarı Resulüne henüz kendilerine vüsulünden evvel bildirmiş ve öyle de olmuştur. 15. ﴿سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ﴾ o geri kalanlar -Ya'ni yine o zikrolunan A'rab ﴿اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا﴾ siz ganîmetler almak için gittiğiniz vakıt

diyecekler - rivayet olunur ki Allah tealâ Peygamberine Hayber gazâsını emreyleyip fethini va'd buyurmuş

ve oraya giderken o A'rabîlerin şöyle diyeceklerini de haber vermiş ve öyle de olmuştur. Evvel

gitmediklerine peşiman olarak o a'rabîler o vakıt diyecekler ﴿ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ﴾ bırakın bizi size ittibâ edelim - ardınızca gidelim, böyle demekle ﴿يُرِيدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ﴾

Allahın kelâmını değiştirmek istiyecekler - çünkü Allah tealâ o ganîmetleri bilhassa Hudeybiye de

bulunanlara va'detmiş iken onlara iştirâk etmeğe kalkışarak Allahın va'dini tebdil etmek istiyecekler.
﴿قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا﴾ de ki siz bize asla ittiba' etmiyeceksiniz - ya'ni biz o ganîmetlere giderken asla arkamızdan gelmeyin ﴿كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ﴾ bundan evvel, ya'ni siz

ittibâa

Sh:»4418

hazırlanmadan evvel Hüdeybiyye dönüşünde - Allah hakkınızda böyle söyledi ﴿فَسَيَقُولُونَ﴾ buna karşı da diyecekler ki ﴿بَلْ تَحْسُدُونَنَا﴾ hayır bize hased ediyorsunuz - size ganîmette iştirâk edeceğiz diye kıskanıyorsunuz ﴿بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ﴾ hayır ince anlamıyorlar ﴿اِلَّا قَلِيلًا﴾ ancak pek az bir anlayışları var, mes'elenin fıkhını, ledünniyyatını anlıyacak bir

halde değiller, ancak Dünyaya müteallık az bir anlayışları var, ganîmet denince gelmek isterler de ganîmete ne ile ne hakkile irilir, Peygambere karşı nasıl idarei kelâm edilir bilmezler, cehalet ile hased

ediyorsunuz derler. Te'kidi nefiy suretinde « لَنْ » ile ittibaı nehyeden « لَنْ تَتَّبِعُونَا » men'i, ebedî olmadığına ve ganîmete irmek hakkı ancak Allah yolunda çarpışmakla hasıl olacağına tenbih ile istikbaldeki vukuatı ihbar sadedinde buyuruluyor ki: 16.

﴿قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْاَعْرَابِ﴾ de ki o geri kalan a'rabîlere
﴿سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُو۬لٖى بَاْسٍ شَدٖيدٍ﴾ siz ileride şiddetli beis sahibleri, ya'ni

kuvvetli harb ehli çetin bir kavme da'vet olunacaksınız -onlarla harb için çağırılacaksınız - ba'zıları bu kavım, Müseylimenin kavmı olan Benî hanîfe olduğunu rivayet etmişlerdir ki buna da'vet Hazreti Ebî bekir zamanında oldu. Ba'zıları da Fürs diye rivayet etmişlerdir ki: Hazreti Ömer, Medîne, Cüheyne, Müzeyne a'rabını Fâris kıtâline da'vet etmişti, diğer ba'zıları da Rum demişlerdir ki bu da'vet de Mûte ve Tebûk gazvelerinde Hazreti Peygamber tarafından başlamıştır. Ebû hayyan derki bu kaviller hasr için değil, misal tarikıyle söylenmiştir.

Evvel ve âhir tehallüf hususunda ma'zireti olanlar için de buyuruluyor ki 17.

﴿لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ الخ﴾ a'maya

Sh:»4419

harec yoktur. ilh... - Ya'ni gitmek için tazyık yoktur, a'ma, topal, hasta geri kalabilir, bunlar ma'zurdurlar. Bununla beraber menhiy de değildirler. Kendi arzulariyle gidebildikleri takdirde meni'de olunmazlar. Başkalarına bâr olacak derece de olmamak şartıyle mudâafen me'cur bile olurlar. Netekim İbni ümmi

Mektum radıyallahü anh Hazretleri a'ma olmakla beraber Kadisiyye harblerinin ba'zısında bulunmuş, bayrak tutmuştu. Ebû hayyan Bahirde der ki: eğer müslimanlar muhasara olunursa farzı cihad da vüs'u nisbetinde müteveccihtir. اهـ.

Mütehallifleri, ma'zurları zikirden sonra halîs mü'minlerin halini beyan ile buyuruluyor ki:

﴿١٨﴾ لَقَدْ رَضِىَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ
الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِى قُلُوبِهِمْ فَاَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ
فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٩﴾ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَاْخُذُونَهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا
حَكِيمًا ﴿٢٠﴾ وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَاْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ
هٰذِهِ وَكَفَّ اَيْدِىَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ
صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢١﴾ وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ
اللّٰهُ بِهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٢﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ
الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿﴾

Sh:»4420

﴿٢٣﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ
تَبْدِيلًا ﴿٢٤﴾ وَهُوَ الَّذِى كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ
بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرًا ﴿٢٥﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَالْهَدْىَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ
وَنِسَاۤءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ
بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِى رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاۤءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا
الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٢٦﴾ اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا
فِى قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى
رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوا اَحَقَّ
بِهَا وَاَهْلَهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿﴾

Sh:»4421

Meali Şerifi

Hakıkaten Allah o mü'minlerden râzıy oldu, ağacın altında sana biy'at ederlerken, ki kalblerindekini bildi de üzerlerine o sekîneti indirdi ve kendilerine bir yakın fethi sevab verdi 18 Bir çok da ganîmetleri ki onları alacaklar ve Allah bir azîz, hakîm bulunuyor 19 Size Allah bir çok ganîmetler va'd buyurdu, onları alacaksınız, şimdilik bunu size pişîn verdi ve sizden o nâsın ellerini çekti ki mü'minlere bir âyet olsun ve sizi doğru bir caddeye çıkarsın 20 Bir diğerini daha ki ona henüz eliniz irmedi, fakat Allah onu ihata buyurmuştur, daha da Allah her şeye kadir bulunuyor 21 Eğer o küfredenler sizinle çarpışa idiler mutlak arkalarını döneceklerdi, sonra da ne bir veliy bulabileceklerdi ne de bir nasîr 22 Allahın öteden beri cereyan edegelen sünneti, Allahın o sünnetine bir tebdil de bulamazsın 23 Ve o dur ki onların ellerini sizden sizin ellerinizi de onlardan çekti Mekke deresinde onlara karşı size zafer vermişken, hem Allah, her ne yaparsanız basîr bulunuyor 24 Onlar o küfredip de sizi Mescidi haramdan ve durdurulmakta bulunan hediyyeleri mahalline varmaktan men'eden kimselerdir, eğer kendilerini bilmediğiniz bir takım mü'min erkekler ve mü'mine kadınları bilmiyerek çiğneyip de şânınıza o yüzden şeyn gelecek olmasa idi, Allah dilediğini rahmetine koyacağı için, eğer onlar çekilebilselerdi elbette içlerinden o küfredenleri elîm bir azâba düçar ederdik 25 O küfredenler kalblerinde o hamiyyeti: Cahiliyye hamiyyetini kaynattığı sıra, ki o vakıt Allah Resulünün ve mü'minlerin üzerine sekînetini indirdi ve onlara kelimei tekvâyı ilzam buyurdu, onlar da ona ehakk-u ehl idiler, evet, Allah her şeye alîm bulunuyor 26

18.

﴿لَقَدْ رَضِىَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾

- İşte yukarıda da zikri geçen bu biy'at, Hudeybiyede yapılan ve bu âyet mucebince Allah tealânın rızâsıyle mübeşşer olduğundan dolayı Biy'atürrıdvan namı verilmiş olan biy'attır.

Sh:»4422

Kıssayı müfessirîn şöyle hulâsa etmişlerdir: Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Hudeybiyeye indiğinde Huzâilerden Hıraş ibni Ümeyyeyi Sa'leb namındaki devesine bindirip Mekkelilere gönderdi, muharebe niyyetinde olmayıp mücerred Kâ'beyi ziyaret ve Ömre için geldiğini bildiriyordu, bunu varıp onlara söyleyince deveyi vurdular, kendisini de öldürmek için hücum ettiler, fakat Ehabîş araya girip kurtardılar, o da gelip keyfiyyeti Resulullaha haber verdi, bunun üzerine Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Hazreti Ömeri göndermek için çağırdı, Hazreti Ömer radıyallahü anh ya Resulallah dedi: onlar benim kendilerine olan gayz-u adavetmi bilirler. Ben onlara emniyyet edemem, şayed bir ezaya ma'ruz kalırsam Mekke içinde beni müdafea edecek hısımlarım adiy oğullarından kimse yoktur. Binaenaleyh Osman ibni Affanı gönderseniz, orada onun akrıba ve teallûkatı çoktur, hem onu severler, iradenizi o tebliğ edebilir. Bunun üzerine Resulullah Hazreti Osmanı çağırdı, Kureyşe gönderdi «biz onlarla muharebeye gelmedik, yalnız Ziyaret ve Ömere için geldik, bunu onlara haber ver ve kendilerini islâma da'vet eyle» dedi ve Mekkede iymana gelmiş bir takım erkeklere ve kadınlara varıp fethi tebşir etmesini ve Allah tealânın dînini yakında Mekkede ızhar eyliyeceğini haber vermesini dahi emreyledi, bu suretle Hazreti Osman Kureyşe gitti, kendisini Eban ibni Saîd İbnil'as karşıladı, hayvanından indi onu bindirdi ve kayırdı (himayesini teahhüd etti) böylelikle Kureyşe vardı, me'mur olduğu haberi tebliğ etti, dediler ki: «istersen sen Beyti tavaf et, lâkin hepinizin üzerimize gelip girmeniz olamaz, ona yol yok». Müşarun'ileyh radıyallahü anh «Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem tavaf etmedikçe ben tavaf edemem» dedi. Bunun üzerine onu alıkoydular, göz habsine tuttular, beriden ise Resulullaha ve müslimanlara «Osman katlolunmuş» diye duyuldu. Bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm «o kavm ile çarpışmadan gitmeyiz»
dedi

Sh:»4423

ve aleyhissalâtü vesselâmın münâdîsi şöyle nida etti: haberiniz olsun ki Resulullaha Ruhulkudüs indi de ona biy'at emretti, hemen çıkın Allah tealâ namına Peygambere biy'at edin. Derhal müslimanlar fırladılar ve Resulullaha biy'at eylediler. Bu biy'at bir ağacın altında olmuş idi ki bir semüre ağacı idi. Denilmiştir ki Resulullah ağacın dibine oturmuştu, dallarından bir dal sırtının üzerine geliyordu, Abdullah ibni Mugaffel radıyallahü anh demiştir ki: ben baş ucunda dikiliyordum ve elimde ağaçtan bir dal vardı koruyordum dalı sırtından kaldırdım. Önünde ölmek ve kaçmamak üzere kendisine biy'at ettiler, Resulullah onlara «siz bu gün ehli Arzın en hayırlısısınız» buyurdu. Müslim ve sairede rivayet olunduğu üzere Câbir İbni Abdillah

radıyallahü anh «biz Resulullaha bîati firar etmemek üzere yaptık, ölüme biy'at etmedik» demiştir. Buharîde Seleme ibnilekva' radiyallahü anhten de şöyle rivayet eylemiştir: ben Resulullaha ağacın altında biy'at ettim demiş, ne üzerine biy'at ettiniz denildiğinde de kaçmamak üzere demiştir. Müslim, Ma'kıl ibni Yesarden de: biyat ederlerken Resulullahın yüzünden ağacın dallarını tuttuğunu rivayet eylemiştir. İlk biy'at eden Ebusinani Esedî olmuştur ki Ukâşe ibni Muhsının biraderi Vehb ibni Muhsındır. Beyhekînin Delâilinde Şa'bîden rivayetine göre, bu zat Hazreti Peygambere «elini uzat sana biy'at edeyim» dedi. Hazreti Peygamber «ne üzerine biy'at edeceksin» buyurdu: «nefsindeki ne ise onun üzerine» dedi. Müslimin rivayet eylediği Câbir hadîsinde: Hazreti Câbir: «biz aleyhissalâtü vesselâma biy'at ettiğimizde yedi saadetlerini Ömer radıyallahü anh tutuyordu» demiştir. Fakat bu, biy'atin sonlarına doğru olduğu anlaşılıyor. Zira Sahibi Buharîde Nafı'den: Ömer radıyallahü anh

Sh:»4424

Hudeybiye günü oğlu Abdullahı Ensardan bir zatın yanında bulunan feresini üzerinde kıtâl etmek üzere getirmeğe göndermişti, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem ağacın yanında biy'at alıyor, Ömer bilmiyordu, Abdullah biy'ati yaptı, sonra gitti feresi getirdi, Ömer radıyallahü anh kıtâl için zirh giyiyordu. Kendisine Resulullahın ağaç altında biy'atleştiğini haber verdi, hemen beraber gitti, Resulullaha biy'at etti» diye de merviydir. Demek ki ondan sonra Hazreti Ömer Resulullahın yorulmaması için yedi saadetini tutmuştu. Bir de Resuli ekrem Sallallahü aleyhi vesellem sağ eline obir eline vurup bu da Osmanın biy'ati demişti, müşrikler bu biy'ati işittiler ve korktular ve Hazreti Osman ile beraber müslimanlardan bir cemaati de salıverdiler, bu biy'ati rıdvanı yapan mü'minlerin adedi en sahih rivayet bin dört yüzdür. Bin beş yüz kadar ve daha ziyade rivayetleri vardır. Denilmiştir ki birinde küçükler ve tabi'ler sayılmamış, diğerlerinde hepsi sayılmıştır, orada mevcud olanlardan hiç biy'at etmiyen kalmamış, yalnız Cedd ibni Kays namında bir münafık devesinin karnının altında gizlenmiş kalmış idi Nafı'den rivâyet olunduğu üzere altında biy'at vakı' olan o semüre ağacına bilahare nâs gidip yanında namaz kılar olmuşlardı. Hazreti Ömer işitti, o ağacın kesilmesini emrediverdi, henüz Cahiliyye âdetini unutmıyanların fitneye tutulup Allahın gayrisine ıbâdet etmesinden sakınmıştı. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden hadîste vârid olmuştur ki: «biy'ati rıdvanda bulunan kimse nâre girmez» bu âyette de kasem ile « لَقَدْ رَضِىَ اللّٰهُ » buyurmuştur.

Ebu hayvan derki: burada rıza, üzerlerine ızhari ni'am ma'nasına sıfati fiıldir. Sıfatı zât değildir. Çünkü « اِذْ يُبَايِعُونَكَ » diye zaman ile takyid edilmiştir. Hasılı: namına kasem olsun ki Allah o mü'minlerden râzıy oldu, o ağacın altında sana biy'at ederlerken ﴿فَعَلِمَ مَا فِى قُلُوبِهِمْ﴾ çünkü kalblerindekini bildi - sıdk-u ıhlâslarını ve Müşriklerin fiıllerine karşı

Sh:»4425

teesür ve heyecanlarını bildi ﴿فَاَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾ de üzerlerine o sekîneti indirdi - sulha yatıştırdı ﴿وَاَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا﴾ ve kendilerine yakın bir fethi sevab verdi - Mekkeden dönüşte Hayberin fethini kendilerine bir mükâfat olarak va'd buyurdu. Bir de harbsiz olarak Hecr arazısi fetholunmuştu ki bir çok zaman hasılâtından istifade ettikleri güzel bir fetihtir. Haseni Basrî fethi karîbden murad bu olduğunu söylemiştir. Diğerleri ise Hayber demişlerdir. 19.

﴿وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَاْخُذُونَهَا﴾ bir çok da ganîmetleri ki onları alacaklar - bu ganaimi kesîre Hayber ganîmetleridir ki süvarîye iki sehim piyadeye bir sehim olarak taksim olundu 20.

﴿وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَاْخُذُونَهَا﴾ daha Allah sizlere bir çok ganîmetler va'd buyurdu ki onları alacaksınız - bunlar da Kıyamete kadar müslimanların futuhatı ve alacakları

ganâimdir. ﴿فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ﴾ şimdilik bunu size pişîn verdi - va'd olunan bir çok ganîmetlerden önce Hayber ganîmetini müsta'celen verdi

﴿وَكَفَّ اَيْدِىَ النَّاسِ عَنْكُمْۚ﴾ ve sizden nâsın ellerini çekti - Hayberlilerin müttefikleri

olan Esed ve Gatafan kabileleri onlara yardım etmek istediler de korkup kaçtılar. Hudeybiye sulhıyle

Kureyşin de eli çekildi, Handak vak'asında olduğu gibi müslimanlara saldırmak isteyen düşmanların

sultaları kırılıp ba'dema islâm devleti emniyyet sahasına girdi ﴿وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ﴾

hem de mü'minlere bir âyet - istikbalde mev'ud olan fütuhat ve ganâimin tehakkukuna bir emare ve alâmet

olsun ﴿وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًاۙ﴾ ve sizi doğru bir yola hidâyet buyursun -

muvaffak kılsın ki o

Sh:»4426

yol müstekıllen Allaha ve Allahın fadlına i'timad yoludur. 21. ﴿وَاُخْرٰى﴾ Bu pişinden başka diğer

bir ganîmeti daha isâbe buyurdu ki ﴿لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا﴾ ona henüz gücünüz yetmedi -ya'ni

daha elinize geçmedi ﴿قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَاۜ﴾ lâkin Allah onu muhakkak surette ihata ve

istîlâ buyurdu - ya'ni zaferinizi takdir ve kat'ıyyen va'd buyurdu, mü'minler için hıfz etmektedir. Ki buda

Hevâzin veya Fâris ganâimidir. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا﴾ daha da

Allah her şey'e kadir bulunuyor. - Onu verdikten sonra daha neler neler verebilir. 22.

﴿وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ve eğer o küfredenler size kıtal etmiş olsalardı - ya'ni

Mekkeliler musaleha yapmayıp size muharebe etselerdi ﴿لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ﴾ muhakkak

arkalarına dönüp kaçacaklardı - çünkü Allah sizin biy'atinizden razı olmuş ve isabenizi takdir buyurmuş idi,

onun için kaçacaklardı ﴿ثُمَّ لَايَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ sonra da ne himaye

edecek bir sahib, ne de öc olacak bir yardımcı bulamıyacaklardı 23.

﴿سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُۚ﴾ Allahın öteden beri geçe gelen sünneti -

âdeti böyle, ya'ni onun Peygamberlerinin galebesi eski ümmetlerden beri cereyan edegelen bir âdetidir.

﴿وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا﴾ sen de Allahın o sünnetine bir tebdil bulamazsın -

fakat bu sulh sayesinde onlardan da bir çoğuna iyman nasîb olarak kurtulacaklardır. 24.

﴿بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ Mekke deresinde size onların üzerine bir zafer verdikten sonra ellerinizi çekti -bu zafer nasıldı. Evvelâ: müslimanların Hudeybiyeye kadar varıp da

Sh:»4427

orada ordu kurmaları bile bir zaferdi. Çünkü Halid ibni Velîd iki yüz kadar Kureyş süvarisinin kumandanı olarak Kürâı gamîme kadar gelmiş idi, eshaba yaklaşmak istedi, Resulullah Abbad ibni Bişri me'mur etti, o da süvârileri ile ileri vardı, karşılarında saf bağladı, öğle vaktı olmuş idi, Resulullah salâti havf kıldı, Halid çekildi gitti, Resulullah da yolu sağ tarafta yokuşa durup Hudeybiyeye kadar vardı diye nakledilmiştir. Saniyen, Tirmizî ve gayrileri Hazreti Enesten rivayet etmişlerdir ki: seksen kişi sabah namazı vaktı Peygamberi katil kasdiyle cebeli Ten'îm tarafından Peygamber ve eshabının üzerine inmişlerdi, yakalandılar, sonra da Peygamber onları azad etti اهـ. Bir de bu âyetin Mekke fethi hakkında olduğuna dâir İmamı a'zam Ebu Hanife Hazretlerine nisbet edilen bir kavil vardır. Öyle zafer elvermişken el çektirmenin hikmeti beyan olunmak üzere buyuruluyor ki 25.

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ onlar o kimselerdir ki küfredip sizleri Mescidi haramdan

﴿وَالْهَدْىَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ﴾ ve o bekletilen kurbanlık hediyyeleri mahalline, ya'ni kurban edilmesi halâl olan mekânına, Mina mevkıine varmaktan meni' ettiler - binaenaleyh azâb ve ukubete lâyık idiler, bu hediyyeler yetmiş kadar vardı. El çektiren sebebe gelince

﴿وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ﴾ eğer onların arasında bir takım iyman etmiş erkekler ve iyman etmiş kadınlar bulunmasa idi ﴿لَمْ تَعْلَمُوهُمْ﴾ ki siz onları bilmiyordunuz - şahıslarıyle tanımıyordunuz

﴿اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ eğer onları bilmiyerek çiğnemeniz, çiğneyib de o yüzden size bir mazarrat gelecek olmasa idi - mü'minin hataen katlinden dolayı keffaret ve diyet gibi bir mes'uliyyet veya

Sh:»4428

dindaşı öldürmek gibi agyar nazarında şanınıza leke getirecek veya vicdan azâbı verecek bir şemâtet yâhud günah olmasa idi...

MEARRE: uyuz ılleti gibi rahatsız eden maddi veya ma'nevî derd ve meşakkat veya garamet ve günah demektir. Burada ba'zıları diyet, ba'zıları keffaret, ba'zıları günah, ba'zıları da küffarın serzenişi veya vicdanda elem ve teessüf ile tefsir etmişlerdir. İbni Atıyye der ki: günah ve diyet kavilleri zaıyftır çünkü dari harbde iymanı mestur olan bir mü'minin katlinde isim ve diyet yoktur اهـ. Keffaret hakkında da eimmenin ıhtilâfı vardır: Alûsî şunları kayd etmiştir: Fusuli madiyyede Fıkıhta Te'sîsünnezairden naklen şöyle zikreder: bizim eshabımız -ya'ni Hanefiyye - demişlerdir ki dari harb şübehat ile münderi olanların vücubunu

men'eder, zira bizim ahkâmımız onların darinde cereyan etmez, onların darlarının hukmü de bizde cereyan etmez. Şafiîye göre ise dari harb « مَا يَنْدَرِئُ بِالشُّبُهَاتِ » in vücuduna mani' olmaz. Bunun

beyanı: bir harbî dari harbde müsliman olsa da eman ile darlarına girmiş olan bir müslimi katleylese bize göre kısas da, diyet de yoktur, Şafiîye göre ise kısas vardır. Kezalik iki müslim müste'min olarak dâri harbe girseler de birisi diğerini katleylese yine hüküm böyledir: bizce kısas yok, şafiîce vardır. Sonra Ebûhanîfe, Ebûyusüf ve Muhammed beyninde ıhtilâflı bir mes'ele de zikretmiş de demiştir ki iki esırin birisi arkadaşını dari harbde katleylese Ebûhanîfe ve Ebûyusüf ındinde ona keffaretten başka bir şey lâzım gelmez. Çünkü esîr onların elindedir, ehli harbden birisi gibi olmuştur. Fakat imamı Muhammed ındinde diyet vacib olur.

zira esîre kendi nefsinin hukmü vardır. Yalnızca kendi nefsindeki hukme ı'tibar olunurاهـ. Kâfîden de şu mes'eleyi nakl eder: bir kimse dâri harbde müsliman olmuş da bize hicret etmemiş, bir müslim de onu amden yâhud hataen

Sh:»4429

katleylemiş ve onun orada müsliman vârisleri de bulunmuş olsa eğer amden ise bir şeyi zâmin olmaz, hataen ise keffareti zâmin olur, diyeti değilاهـ. Zemahşerî şöyle der: onları bilmiyerek katlettiklerinde isabet edecek mearre nedir? der isen, derim ki: diyet ve keffaretin vücubu ve dindaşlarını fark-u temyiz etmiyerek bize yaptıklarını yaptılar diye kâfirlerin kötü sözleri, bir de biraz taksîr cereyan etmiş ise isim isabet ederاهـ. Ancak diyetin vâcib olması dari islâmda ve yâhud « وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ » kaydiyle mukayyed olduğu unutulmamak lâzım gelir.

Müfessirîn derler ki burada iycazi hazif vardır: « لَوْلَا » nın cevabı kelâmın delâletiyle hazfedilmiştir ki « لَمَا كَفَّ اَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ » demektir. Ya'ni o iyman edenler olmasa idi onlardan ellerinizi çekmezdi». Bununla beraber Zemahşerî der ki: « وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ » ile « لَوْ تَزَيَّلُوا » bir ma'nâya racı' olmak ı'tibariyle bir tekrir gibi olup « لَعَذَّبْنَا » nın cevab olması da câiz olurاهـ. Keşşaf Muhaşşisi ibni Münir Ahmed de bunu te'yid ederek şöyle der: gerçi « لَوْلَا », bir vücuddan dolayı imtinaa delâlet etmek, « لو » de imtina'dan dolayı imtinaa delâlet eylemek ı'tibariyle aralarında münafat varsa da burada « لو » « تَزَيَّلُوا » ya dahil olmuş, tezeyyül de ademi vücuda racı' bulunmuş olduğu cihetle mealen birleşmiş olurlar. Ceddim merhum bu ikinci vechi ıhtiyar eyler ve buna «tatrie, ya'ni tazelemek» tesmiye ederdi ve ekseriya kelâm uzayıp evveli uzaklaşarak âhırın evvele reddine ihtiyac hasıl olduğu zaman yapılır. Ba'zan ayni lâfz ile ba'zan da onun müeddasını eda edecek diğer bir lâfz ile tazelenir. Bunun bir çok emsali geçmiştirاهـ. Bu vecih, haziften selâmet ı'tibariyle bizim de hoşumuza gider gibi ise de çokları evvelkini tercih ediyorlar. Filvakı' şu cümlenin cevab ile irtibatı da esbabı tercihten sayılır ﴿لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِى رَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۚ﴾ Allah dilediğini

Sh:»4430

rahmetine idhal buyuracağı için - bu cümle kelâmın gelişinden anlaşılan ve âyetin masiyka lehi olan

ma'naya müteallıktır ki Mantık ta'birince « لَوْلَا » kazıyyei şartıyyesinin mukaddimei istisnaiyyesine ıllettir. Bu istisna ya mahzuf olan cevabın nekızını istisna eyliyen bir mukaddimei râfiadır: Ma'na şöyle demek olur: «

لَوْلَا رِجَالٌ الخ... لَمَا كَفَّ اَيْدِيكُمْ عَنْهُمْ لٰكِنْ كَفَّ اَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ الخ.. » Ya'ni o iyman eden rical ve nisa الخ

bulunmasa idi ellerinizi ondan çekmezdi, lâkin ellerinizi onlardan çekti, çünkü Allah dilediğini rahmetine koyacaktır. Bu ma'naya göre cevab burada mukadder olmak ıktıza eder. Bizim bir mülâhazamıza göre ise burada kelâmın asıl mesiyka lehi olan mukaddimei istisnaiyyeyi talînin değil de mukaddemin nekıyzını istisna ederek ma'na da mukaddimei vâzıaya racı' bir mukaddimei rafia olmak üzere takdir etmek «

لَوْلَا » nın vaz'ına daha muvafık olacaktır. Çünkü geçtiği üzere « لَوْلَا » nın vaz'ı medhulünün vücudundan dolayı cevabının imtinaını ifade etmektir. Buna göre ma'nâ şu olur: Eğer o iyman edenler...

Mevcud olmasa idi الخ... lâkin mevcud oldular, çünkü Allah dilediğini rahmetine koyacağı için onların iymanlarını dilemiş idi, binaenaleyh o yüzden size bir mazarret gelmesin diye ellerinizi onlardan çekti. Kazıy Beyzavînin burada «

اِنْ كَانَ ذٰلِكَ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فى رَحْمَتِه مَنْ يَشَآءُ » diye tefsir etmesi bu

ma'nayı andırır. Bu ma'naya göre cevab, muahhar olabilirse de burada mahzuf olması daha müfid olacaktır.

Şu da bir tekrir değil, daha ziyade bir tavzıhtır: ﴿لَوْ تَزَيَّلُوا﴾ - cem'i müzekker zamirleri rical ve nisanın ictimaı halinde ikisine de şamil olacağından burada da mü'minîn ve mü'minat mecmuu muraddır. Maamafih mü'minler ve kâfirler mecmuuna rücuu ıhtimali de söylenmiştir. Tezeyyül, fark-u temyiz, ya'ni ayrılıp seçilmek demektir. Ya'ni o mü'min erkeklerle mü'mine kadınlar kâfirlerin içinde ayrılıp da çekilebilseler, çiğnenmeksizin oradan ayrılıp sizden tarafa

Sh:»4431

geçebilselerdi, yâhud kâfirlerle mü'minler fark edilebilselerdi

﴿لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ﴾ onlardan - ya'ni Mekke ehalisi içinden - küfredenleri

elbette ﴿عَذَابًا اَلِيمًا﴾ elîm bir azâb ile ta'zib ederdik - ya katledilirlerdi ya esîr. 26.

﴿اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فى قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ﴾ o vakıt ki o küfredenler

kalblerinde o hamiyyeti kaynatmıştı - burada « اِذْ » in yukarıdaki « صَدُّوا » ya yâhud mukadder «

اُذْكُرْ » e teallûku dahi tecviz edilmiş ise de zâhir ve karîb olan « لَعَذَّبْنَا » ya müteallık olmasıdır.

HAMİYYET, namus gayretiyle kızmak, bir şeyden arlanarak istinkâf etmektir. Ragıb der ki: kuvvei

gadabiyye kabarıp çoğaldığı vakıt hamiyyet ta'bir olunur. = حَمَيْتُ عَلٰى فُلَانٍ » filâna karşı

hamiyyete geldim» kızdım demek, = غَضِبْتُ عَلَيْهِ ona gadab ettim öfkelendim demektir اهـ.

﴾حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ﴿ o Cahiliyye hamiyyeti - Cahiliyye milletinin hamiyyeti, yâhud Cahiliyyet hamiyyeti, ya'ni cahillik hamiyyeti veya cahilâne hamıyyet, ki yerinde olmıyan ma'nâsız hamiyyet yâhud hakkı kabule mani' olan hamiyyet. Netekim « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » yazılmasını istememişler, « بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ » yazılsın demişlerdi, Resulullah namını kabul etmemişler, Kâ'benin ziyaretini bu sene için durdurup gelecek seneye bırakmak istemişlerdi ﴾فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴿ de ona karşı Allah gerek Resulünün üzerine ve gerek Mü'minlerin üzerine sekînetini indirdi - Sûrenin başında beyan olunduğu üzere hak itmi'nanı ile kalblerdeki heyecanı teskîn edip hilm-ü vekar verdi - rivayet olunur ki Kureyş, Süheyl ibni Amri Kureşîyi ve Huveytıb ibni Abdiluzzayı ve Mükriz ibni Hafsı Ahyefi, gelecek sene Mekke Kureyş tarafından üç gün tahliye edilmek üzere bu senelik avdet buyurmasını Resulullaha arzetmek için, göndermişlerdi. Resulullah da kabul etti, aralarında bir musalehaname yazdılar, Resuli

Sh:»4432

ekrem sallâllahü aleyhi vesellem Hazreti Alî radıyallahü anhe yaz, « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » buyurdu, Süheyl ve arkadaşları biz onu tanımıyoruz « بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ » yaz dediler, sonra yaz: « هٰذَا مَا صَالَحَ عَلَيْهِ وَ رَسُولُ اللّٰهِ اَهْلَ مَكَّةَ » bu, Resulullahın ehli Mekkeye yaptığı musaleha şartlarıdır buyurdu, buna da: biz senin Resulullah olduğunu bilsek seni Beytten men'etmez, harbe kalkışmazdık ve lâkin « هٰذَا مَا صَالَحَ عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ » yaz dediler, aleyhissalâtü vesselâm ben şehadet ederim ki ben Resulullahım ve ben Muhammed ibni Abdillahım yaz arzularını buyurdu, müslimanlar bundan müteessir oldular onların tekliflerini kabul etmek istemediler, herifleri tutuvermeği kurdular, derken Allah tealâ üzerlerine sekînetini indirdi de hilm-ü vekar ile yumuşadılar yatıştılar اهـ.
İbni Cerîrin zikrettiğine göre: Resulullah tavaf etmek için beytin tahliye edilmesi şartını teklif eylemişti, Süheyl, sıkışmışlar diye Araba söz ettirmeyiz, bu sene olmaz ve lâkin gelecek sene dedi, yazıldı, sonra Süheyl şu şartı teklif etti: bizden sana bir adam gelirse senin dininde dahi olsa bize iade edersin, dedi, müslimanlar: sübhanallah müslim olarak gelen bir adam müşriklere nasıl reddolunur? Dediler, bunun müzakeresi esnasında idi, Süheylin oğlu Ebû Cendel kendisine vurulmuş olan bukagılarıla sekerek Mekkenin altından çıkmış kendisini müslimanların içine atmıştı, babası Süheyl ya Muhammed! ilk evvel ben bunun bize reddini taleb ederim dedi - Resulullah, gel bunu benim için kurtar buyurdu, senin için kurtarmam dedi - etme yap buyurdu - yapmam dedi, arkadaşı Mükriz yanında idi, biz senin için müsaade ederiz dediler, Ebû Cendel de öteden, ey Müslimanlar! Ben size müslim olarak gelmişken müşriklere red mi olunacağım? Görmüyor musunuz ne haldeyim dedi, Allah yolunda çok ta'zib olunmuştu, bu noktada Hazreti Ömer dayanamamış, Hazreti Peygambere gelmiş demiş idi ki: biz hakk üzere değilmiyiz?

Sh:»4433

buyurdu, o halde ne için dînimizde bu zillete söz veriyoruz? dedi, ben Allahın Resulüyüm ona asî olmam, o benim nâsırımdır buyurdu - ya sen bize Beyte varacağız onu tavaf edeceğiz demiyor muydun? dedi, evet amma bu sene varacağız dedim mi sana buyurdu? Hayır, dedi öyle ise yine varacaksın, tavaf edeceksin buyurdu.

Sonra Ebû bekre varıp: bu hakka Allahın Peygamberi değil mi? dedi, Ebû bekir evet dedi - biz hakk üzere değil miyiz? dedi - hakk üzereyiz dedi o halde dînimizde bu zillete niçin söz veriyoruz? dedi, Ebû bekir demişti ki: behey adam, o Allahın Resulüdür, rabbına ısyan etmez, sen vefatına kadar onun rikâbına iyi yapış, vallahi o şübhesiz hakk üzerindedir. - Ya bize Beyte varacağımızı ve tavaf edeceğimizi söylemiyor mıydı? Dedi - evet amma sana bu sene varacaksın dedi mi? Hayır dedi o halde varacaksın ve tavaf edeceksindir dedi. Hazreti Ömer bunu kendisi nakletmiş ve Peygambere karşı islâmından beri bir kerre olmak üzere yaptığı bu kusurdan dolayı da bil'ahare keffaret olmak üzere bir çok ameller yapmıştır ki onları Hadîs ve Siyer kitabları anlatırlar. Sûrei Muhammedde «

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ » buyurulmuş olmak

ı'tibariyle müslimanların ve Hazreti Ömerin bu heyecanları zâhire nazaran bir vazife demektir. Biy'ati rıdvan da böyle bir heyecan ile yapılmıştır. Fakat Allah tealâ bu sulhu yaptırmakla bir çok mü'minîn ve mü'minatı kurtaracak ve bunu bir fethi mübînin mebdei yapacaktı. Onun için o kâfirlerin hamiyyeti cahiliyye saikasiyle islâma karşı gösterdikleri ınada mukabil Allah tealâ hem Resulünün, hem mü'minlerin üzerine sekînetini indirerek bu heyecanları yatıştırdı, görülüyor ki burada hamiyyet halkın fi'li gösterilmiş, sekînet, Allaha muzaf kılınmıştır. Bununla o cahilâne hamiyyetin mezmum bir fi'li mükteseb, ona karşı o sekînetin ise ilâhî ve kudsî bir mevhibe olduğu anlatılmıştır. Bir de «

سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ »

Sh:»4434

buyurulmuş, « عَلٰى رَسُولِهِ وَالْمُؤْمِنِينَ » demekle iktifa olunmamıştır. Bunda da sekînetin

her birine lâyık bir surette indirilmiş olduğuna bir iyma vardır. Bu suretle Allah tealâ sekînetini hem

Resulünün üzerine hem de Mü'minlerin üzerine indirdi ﴿وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى﴾ ve

onlara kelimei takvayı ilzam buyurdu - iltizam ettirdi.

TAKVÂ, Allahın vikayesine girmek: emrini tutup azâbından korunmaktır. Kelimei takvâ izafeti, ihtisas veya ednâ mülâbese veya beyaniyye olabilir: evvelkisi, sebebin müsebbebine izafeti kabîlinden olarak: takvâ için esası şart, elzem olan kelime: korunmak için zarurî olan kelime, ehli takvânın kelimesi,

korunanların şiârı olan kelime. Üçüncüsü, takvâ kelimesi, takvâ mahiyyeti demek olur. Bir çokları kelimei

takvâdan murad kelimei tevhid ve şehadet olduğunu söylemişlerdir. Zira bütün takvânın başı ve esası şartı

odur. Onun için sûrei Muhammedde «

فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ

وَالْمُؤْمِنَاتِ » buyurulmuş idi. Tirmizî ve Abdullâh ibni Ahmed ve Dârekutnî ve sâire Übeyy ibni

Kâ'bden merfuan rivayet etmişlerdir ki kelimei takvâ « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » dır. İbni merduye dahi

Ebû Hüreyreden ve Seleme ibnil ekva'den öyle rivayet etmiştir. Ebû Hüreyreden bir rivayette «

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ» beraberdir. Ahmed ve ibni Hıbban ve Hâkim de Humrandan tahric etmişlerdir ki: Osman ibni Affan radıyallahü anh: Resulullah sallallahü aleyhi vesellemden işittim buyuruyordu: ben bir kelime bilirim ki onu kalbinden hakk olarak söyliyen kul nâra haram olur. Dedi. Bunun üzerine Ömer ibnilhattab radıyallahü anh de dedi ki: ben size söyliyeyim nedir o? o kelimei ıhlâstır ki Allah tealâ onu Muhammede ve eshabına ilzam buyurdu ve o kelimei takvâdır ki nebiyyullah sallallahü aleyhi vesellem amcası Ebû talibe vefatı sırasında telkın buyurmuştu: «

شَهَادَةِ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ»

Sh:»4435

Ebû hayyanın nakline göre Hazreti Alîden ve ibni Ömer ve ibni Abbastan dahi rivayet olunmuştur. Hazreti Aliden ve ibni Ömerden « لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ » diye, Misver ibni mahremeden « لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ » diye, Ata ibni ebî rebâhtan ve Mücahidden «

لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ » diye rivayet de olunmuştur. Haseni Basrîden menkul olduğu üzere ba'zıları da sebat ve ahde vefa demişlerdir. Ya'ni akdi sulhta sebat ile musaleha name ahkâmını iyfa etmeği iltizam eylemişlerdir. Buna göre kelimei tekvâ akdı sulh, ta'biri âharle sulh ahidnamesi demek olur. Çünkü bununla mü'minîn ve mü'minât korunacak ilerisi için hazırlanacak idi. Bunu da evvelki ma'nâda derc mümkin ise de bu ma'nâ nazmın sıyakına daha yakındır. Netekim şöyle buyuruluyor:

﴿وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا﴾ ve onlar, ona ehak ve onun ehli idiler - o mü'minler ılmi ilâhîde o kelimeye daha müstehıkk hem de ehildiler, öyle bir kelime ile korunmak diğerlerinden ziyade onların hakları idi, hem de onu hıfz-u iltizama ehil Müşrikler değil onlar idi, çünkü Allah onlardan razı olmuştu o hamiyyeti cahiliyye sahibi Müşrikler korunmağa lâyık olmadıkları gibi onu muhafaza ve idâme etmek ehliyyetini de hâiz değil idiler. Netekim öyle oldu, mü'minler korundu ve akıbet onların oldu. Burada « بِهَا وَاَهْلَهَا » zamirlerini yukarıda zikri geçen Mekkeye gönderenler de olmuştur. Ya'ni mü'minler o Mekkeye Müşriklerden daha ehak ve ehloldukları halde Allah o hikmete mebni böyle takvâyı ilzam buyurup harb ettirmedi ﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا﴾ ve Allah her şey'e alîm

bulunuyor. Filvaki' bu sulh müslimanlar için bir fethi mübîn mebdei olmuş ve çok geçmeden müslimanlar öyle

Sh:»4436

çoğalmıştır ki bu kerre Hudyebiyeye yalnız bin beş yüz kişi ile gelebilen müslimanlar, iki sene sonra on bin kişilik müeyyed bir ordu ile Mekkenin fethine gitmişlerdir.

﴿٢٧﴾ لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ
الْحَرَامَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا
تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا
﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذٖى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿٢٩﴾ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ
وَالَّذِينَ مَعَهُٓ اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعًا
سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فٖى وُجُوهِهِمْ
مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَمَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجِيلِ
كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهٖ يُعْجِبُ
الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا ﴿﴾

Sh:»4437

Meali Şerifi

Şanına kasem olsun ki Allah hakikaten Resulüne o rü'yayı hakkıyle sadık gösterdi, şanına kasem olsun ki inşâallah Mescidi harama emniyyetler içinde, başlarınızı kazıtarak, kırkarak, korkunuz olmıyarak sureti kat'iyyede gireceksiniz, fakat sizin bilmediğiniz şeyleri bildi de ondan önce yakın bir fetih yaptı 27 O odur ki Resulünü hidayet rehberi ve hak dîni ile gönderdi, onu her dînin üstüne çıkarmak için, şâhid olarak da Allah yeter 28 Muhammed Resulullahdır, onun maıyyetindekiler ise küffara karşı çok çetin, kendi aralarında gayet merhametlidirler. Onları görürsün cemâatle rükû', sücud ederek, Allahdan fadl-u rıdvan isterler. Sîmaları secde eserinden yüzlerindedir. Bu onların Tevrattaki meselleri' İncîldeki meselleri de bir ekin gibidir ki filizini çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış, derken sakları üzerinde bir düze istikamet almış, zürrâın hoşuna gidiyor. Onlarla kâfirlere gayz vermek için, onlardan iyman edib de salih salih ameller yapanlara Allah hem bir mağfiret va'd buyurdu hem de bir ecri azîm 29

27. ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ﴾ Şanına kasem olsun ki Allah

hakikaten Resulüne o ru'yayı bihakkın sadık etti - hakk olarak, yâhud iymanında sâbit olanlarla olmıyanları ayırd etmek gibi hak bir sebeb ve hikmet ile doğru gösterdi, yâhud doğru çıkardı, yalan çıkarmadı. Resulullah Hudeybiyeye çıkmazdan evvel görmüştü ki: kendisi ve eshabı emniyyetler içinde başlarını kazıtmış ve kırkdırmış olarak Mekkeye girmişlerdi. Bunu eshabına söylemiş, onlar da Peygamberin ru'yası hakk olduğunu bildiklerinden sevinmişler, müjdelenmişler ve bu sene gireceklerini zannetmişlerdi,

Sh:»4438

netekim Hazreti Ömerin söyledikleri geçmişdir. Halbuki o daha sonra olacaktı, onun için geri kalarak Medîneye dönüldüğünde Munafıklardan Abdullah ibni Übeyy ve Abdullah ibni Nüfeyl ve Rifaa İbnilharis: vallahi ne kazıttık, ne kırktırdık, ne de Mescidi haramı gördük diye dokunmak istemişler, onun üzerine bu nâzil olmuştur. Demek ki bu âyet Medîneye avdetten sonra nâzil olmuştur. Bu sebeble Peygamberin o ru'yası kasem ve te'kidlerler tahkık ve kavlen ve fi'len tasdik ve te'yîd olunarak vahyi sarih ile beyan ve va'di kat'î ile i'lân edilmek üzere buyuruluyor ki:

﴿لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ﴾ - bu hem ru'yayı beyan hem de vahyi sarih ile yeni baştan va'd-ü i'lândır. « لام » kasem « نون » te'kîddir. « وَاللّٰهُ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ الخ » demektir. Ya'ni siz mü'minler vallahi o Mescidi harama kat'î surette gireceksiniz inşâallah - « اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ » kaydinde de bir kaç nükte vardır: evvelâ, bu gibi va'd makamlarında ta'lîm içindir, ikincisi, o giriş kendi celâdetleriyle değil, Allahın dilemesiyle olduğuna tenbih içindir, üçüncüsü muhatablar içinde o zamana kadar vefat edecekler bulunabileceğine işaret olmak üzere cemaatın mevcud efradına nazaran bir ıhtimali ış'ar içindir. İnşâallah öyle gireceksiniz ki ﴿اٰمِنينَ﴾ emniyyetler içinde - asûde asûde ﴿مُحَلِّقينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرينَ﴾ başlarınızı kazıtmış ve kırkdırmış olarak - ya'ni kiminiz kazıtmış, kiminiz kırktırmış bir halde - ihramdan çıkarken tıraş olmak nüsükdendir. Buradan anlaşılır ki kazıtmak vâcib değildir. Taksîr, ya'ni kırkmak, kısaltmak da caizdir. Şu kadar ki takdîminden anlaşıldığına göre kazıtmak evlâdır. Haberlerde varid olan da öyledir. Buharî, Müslim ve sâirede rivâyet olunduğuna göre Resulullah sallallahü aleyhi vesellem « اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقينَ » buyurdu, « يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَالْمُقَصِّرينَ » dediler « اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقينَ » buyurdu, üç kerre, yine « يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَالْمُقَصِّرينَ » dediler « وَالْمُقَصِّرينَ » buyurdu.

Sh:»4439

Ebû Davud ve Beyhekî sünnette « لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ حَلْقٌ » kadınlara kazıtmak yoktur.

﴿لَا تَخَافُونَ﴾ Korkunuz olmıyarak - ya'ni girerken emîn emîn girdiğiniz gibi girdikten sonra da korkmıyacaksınız, emniyyetli tam bir fethe nâil olacaksınız, bu muhakkak, Allah bunu hakkolarak dos doğru gösterdi ﴿فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا﴾ fakat sizin bilmediğiniz bir şey, bir hikmet bildi ﴿فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ﴾ de ondan önce - o duhulden beride ﴿فَتْحًا قَرِيبًا﴾ yakın bir fatih yaptı - Hudeybiye sulhunu te'min ile Hayber fathini yaptı ve bunu o ruyanın sıdkına bir delîl ve alâmet kıldı. Hem bu fethi mübîn, Mekkenin fethi ile kalacak da değil 28. ﴿هُوَ الَّذٖى﴾ o, o Allahdır ki ﴿اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ﴾ Resulünü hüdâ ve hak dîni ile gönderdi - Resulü şimdi geleceği üzere Muhammed sallallahü aleyhi vesellem. Hüdâ, doğru yol gösteren delîl, « هُدًى لِلنَّاسِ ، هُدًى لِلْمُتَّقٖينَ » olan Kur'an.

HAK, esmâi husnadan, DÎNİLHAK, hakkın dîni, bütün insanlığın hukukunu tekeffül eden Hak tealâdan başkasına ıbadeti kabul etmiyen dîni islâm ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖ﴾ ki onu dînin hepsinin üzerine kahir ve galib kılmak için - dîn cinsinin hepsinin üzerine çıkarmak, hepsine galib ve üstün etmek için ki bu galebe iki vecihledir. Birisi, ılmen huccet ve bürhanda galebedir ki « بِالْهُدٰى » buna işarettir. Birisi de, amelen fi'liyyatta galebe ve istîlâdır ki dînilhak ta'birinde de bunun tahakkukuna işaret vardır. İslâm ile çarpışmak istiyen dînlerin hepsi muhakkak mağlûb olacaktır. Bunlardan birincisi temamen zâhir olduğunda şübhe yoktur. Dini islâm ılmî noktai nazardan her dîne galibdir: ikincisi ise tarihte bir dereceye kadar tahakkuk etmiş

Sh:»4440

ve bir zamanlar müslimanlar her kavme galib olmuş ise de bunun tamamı daha ziyade istıkbalin sînei inkişafındadır. Ba'zıları bunun Isânın nüzulünde olacağını söylemişlerdir. Allahü a'lem. (Sûrei «Tevbe» de bu âyetin nazîrine bak). ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًا﴾ şâhid olarak da Allah yeter - o indirdiği âyât, ve fi'len ızhar eylediği mu'cizât ile şehadet eder, 29. ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ﴾ ki Muhammed Allahın Resulüdür, - Binaenaleyh ona olan va'dlerini fi'liyyat ile tehakkuk ettirerek isbat edecek olan da odur. Allahın bu şehadetine karşı Muhammed Resulullah demek istemiyen kâfirler hakıkatte kendileri zarar etmiş olurlar. ﴿وَالَّذٖينَ مَعَهُ﴾ onunla beraber olanlar da

﴿اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾ kâfirlere karşı çok çetin - çok şiddetlidirler, onların küfürlerine karşı

za'f, yılgınlık göstermez, sert ve kuvvetli davranırlar. Onun için sulh müzakeresi esnasında kâfirlerin

sözlerine karşı galeyana gelmişlerdi. Fakat ﴿رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ﴾ kendi aralarında çok rahîmdirler -

birbirlerine çok yumuşak, çok nâzik, merhametli hareket ederler. Onun için aralarında kelimei hakk

üzerinde toplanmaları da kolay olur. ﴿تَرٰيهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا﴾ Onları hep rükû', sücûd

halinde görürsün - o kadar çok namaz kılarlar, öyle itaatkâr ve âbiddirler

﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا﴾ Allahdan hep fadl-ü rıdvan isterler - daha

ziyade sevab ve rızasını taleb ederler, öyle çalışırlar ve daima Allahın rızasına doğru terakkıyi düşünürler

﴿سِيمَاهُمْ فٖى وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ﴾ sîmâları secde eserinden

yüzlerindedir - Allah için halisâne secde edip durdukları yüzlerinin salâh ile parlıyan
nurânîliğinden

Sh:»4441

bellidir. Bir hadîsi şerifte vârid olmuştur ki «

مَنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسُنَ وَجْهَهُ بِالنَّهَارِ = gece namazı çok olanın

gündüz yüzü güzel olur.» Ebüssüud tefsirinde der ki: çok secde etmekten hasıl olan eserdir. Hazreti

Peygamber sallallahü aleyhi vesellemden rivâyet olunan « لَا تَعْلِبُوا صُوَرَكُمْ = ya'ni

suratlarınızı sertleştirmeyiniz. Sertlikle damgalamayınız» hadîsi nebevîsi ile vârid olan nehiy alınlarını yere
sürterek o sîmâları husule getirmeğe çalışanlar hakkındadır ki o sırf riyâ ve nifaktır. Burada kelâm ise sırf

Allah için secde eden halîs muhlîs secdekâr olanların vecihlerinde hasıl olan eserdir اهـ. Mücahidden
rivâyet olunduğuna göre: ibni Abbas demiştir ki: «

سِيمَاهُمْ فٖى وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ » o göreceğiniz eser değil, ve lâkin islâm

sîmâsı, seciyyesi, tavrı, huşuu, tevazuudur. Ba'zı müfessirîn de bunu Dünyadaki secdelerinden,
namazlarından Kıyamet günü yüzlerinde hasıl olacak nur diye rivâyet etmişlerdir. «

﴿تَعْرِفُ فٖى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعٖيمِ﴾ ، ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ﴾ »

kabîlinden demek olur. ﴿ذٰلِكَ﴾ o - zikrolunan vasıf ﴿مَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ﴾ onların

Tevrattaki meselleridir. - Tevratta mesel olarak zikrolunan acîb sıfatlarıdır

﴿وَمَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجٖيلِ﴾ İncildeki meselleri de - şudur: ﴿كَزَرْعٍ﴾ bir ekin gibi ki

﴿اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ﴾ filizini çıkarmış - ya'ni çimi sürgününü yarmış çatallanmış ﴿فَاٰزَرَهُ﴾ derken onu kuvvetlendirmiş - başak çıkarmağa başlamış ﴿فَاسْتَغْلَظَ﴾ derken kalınlaşmış ﴿فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِه۪﴾ derken sakları üzere bir düzeye dizilmiş - saklarında za'f yok, yatık değil, dik ve düzgün, öyle güzel bir terbiye ile muntazam bir siyak üzere yetişmiş, öyle düzgün öyle dolgun, öyle feyızlı

Sh:»4442

﴿يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ﴾ öyle ki ekincilerin hoşuna gider - hars erbabı ve ta'lim-ü terbiye üstadları onları gördükçe imrenir. İşte Resulullah ve eshabı böyle hoş, mükemmel, muntazam güzel bir ekin gibi yetiştirilmiş bir ordudur. Burada Resulullahın feyzı ahlâkı ve ta'lîm-ü terbiyesi il ümmetine ruhan ve cismen verilen hayatî nizam ve neş'enin bir ifâdesi ve Mekke fâtihlerinin bir geçid resmi vardır. Katâde ve Dahhâkten rivâyet olunan tefsîre göre: bu tasvir ümmeti Muhammedin İncilde zikrolunan meselleridir. İncilde bir kavm çıkacak ki ekin yetişir gibi yetişecekler, onların içinden de bir kavm çıkacak emir bilma'ruf ve nehiy anil'münker yapacaklar diye yazılmış olduğu da nakledilmiştir. Lâkin diğer bir kısım müfessirîne göre « ﴿مَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ﴾ ، ﴿وَمَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجِيلِ﴾ » üzerine ma'tuf olarak yukarının kaydidir. « ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ » demektir. « كَزَرْعٍ » tarafı ilâhîden yeni bir temsildir. Sahib Keşşaf şöyle der: bu bir meseldir ki Allah tealâ bunu milleti islâmın başlayışı ile sureti terakkîsi hakkında darb buyurmuştur. Çünkü Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem yalnız olarak kıyam etti, sonra Allah tealâ onu ekinin ilk çimi ondan doğarak etrafını saran filizlerle katlanıp kuvvetlendiği gibi maıyyeti ile takviye buyurdu, Zira bunun zâhiri zerı', Peygamber, şat'i eshabıdır. Şu halde yalnız eshabın değil, Peygamberle beraber eshabının bir temsîli olmuş olur. Bunların ne için böyle yetiştirildiğine gelince ﴿لِيَغ۪يظَ بِهِمُ الْكُفَّارَۜ﴾ onlarla küffarı gayzlandırmak için - yetiştirilmişlerdir. Yâhud maba'dine merbut olarak: onlarla kâfirleri öfkelendirmek için

﴿وَعَدَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظ۪يمًا﴾ Allah onlardan iyman edip salih ameller işliyenlere bir mağfiret ve büyük bir ecir va'd buyurmuştur. - Buradaki « مِنْهُمْ » zamirini müfessirlerden çoğu

Sh:»4443

obir zamirler gibi « وَالَّذ۪ينَ مَعَهُ » ye göndermişler ve « مِن » beyâniyye olduğunu söylemişlerdir ki

hepsinin « لَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ » vasfiyle muttasıf olduğunu ifade etmiş olur. Bu surette « مِن » teb'ıziyye olamaz. Fakat ibni Cerîr işbu « مِنْهُمْ » zamirinin « شَطْئَهُ » ma'nâsına râci' olduğunu beyan etmiştir. Ya'ni o zer'ın çıkardığı filizlerden iyman edip Allah ve Resulünü tasdık eyleyip de Allahın emrettiği güzel amelleri işleyen kimselere mağfiret ve ecri azîm va'd buyurdu demek olur ki bunlar islâma dahil olanlardır. Yukarıda « وَالَّذِينَ مَعَهُ » diye sıfatları beyan olunan cemaatten sonra Kıyamete kadar dîni Muhammedîye dahil olacak olanların hepsi murad olunduğu için burada filiz zamiri cemı'lenmiştir اهـ. Bizce bu ma'na obirinden daha güzeldir. Maamafih bu surette bu « مِنْهُمْ » zamirinin küffara irca' edilmesi gayz ta'liline daha muvafık olacağı kanaatindeyiz. Ya'ni Allah tealâ Resulünün maıyyetindeki ashabı ile küffara gayz vermek için onlardan: o kâfirler içinden iymana gelip de salih ameller yapan kimselere mağfiret ve ecri azîm va'd buyurdu, şübhe yok ki kâfirleri bu suretle iymana da'vet hamiyyeti cahiliyyelerine dokunur, kızdırır. Netekim oğlu Ebû Cendelin iymana gelmesi babası Süheyli ne kadar kızdırmıştı. Bu vechile burada hem Eshaba gayz edenlerin küffar oldukları anlatılmış, hem Ebû Cendel ve Ebû Nasîr vak'aları gibi küffarı kızdıran vukuata işaret edilmiş olduğu gibi istıkbalin futuhatı ile islâma dâhil olup güzel hizmet edeceklerin mağfiret ve ecr-ü mesubatı dahi ayrıca anlatılmış oluyor.

İşte Allah tealâ Peygamberine evvel ve âhiri mağfiret ve ni'met olan bu Sûre ile böyle mübîn böyle parlak ve şümullü bir fetih, te'min buyurmuştur. Bu suretle Sûrei «Feth» ın âhiri bilhassa terbiye ve intizamın ehemmiyyetini iş'ar ettiği için bunun üzerine dahilî terbiye ve ıslahatın istikmali zımnında Sûrei «Hucürat» başlıyacaktır.

٤٩ سُورَةُ الْحُجُرَاتِ

Hucürat Sûresi medenîdir. Yalnız « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى » âyetinin Mekkî olması hakkında İbnî Abbastan bir rivayet de vardır.

Âyetleri - On sekizdir.
Kelimeleri - Üç yüz kırk üçtür.
Harfleri - Bin dört yüz yetmiş altıdır.

Fasılası - م ، ن harfleridir.

Sûrei «Feth» in âhiri Peygamberin maıyyetindeki Eshabın ahlâk ve terbiyesiyle yetişecek Mü'minlerin istıkballerine müntehî olmuştu. Bu Sûre de Mü'minlerin salâhını artıracak olan tehziblerine teallûk etmekte ve Allah ve Resulüne karşı teşrifat ta'lîmiyle başlamaktadır. Evvelki Sûre mü'minlerle kâfirler arasında haricî işlere teallûk eden irşadatı da ihtiva ettiği halde bu Sûre yalnız Mü'minler arasında dahilî noktai nazardan ta'lîmat ve tanzîmatı nâtıktır. Onun için evvelkilerde küffar ile kıtâl mevzuı bahsolduğu halde bunda bügat ile kıtâl zikredilmiştir. Hasılı bu Sûre bize sevkıyle bilhassa şunu gösteriyor ki her hangi bir fetihten sonra en evvel dikkat edilmesi lâzım gelen cihet dahilî ıslahata dikkat etmek ve fetholunan yeni kavmlerin feyzı islâmdan müstefid olmaları için itaat ve terbiyelerine i'tina eylemek kazıyyeleridir. Onun için buyuruluyor ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ
وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
لَا تَرْفَعُٓوا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ
كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ
﴿٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰىۜ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ
﴿٤﴾ اِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَٓاءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ
لَايَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ
جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُٓوا اَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا

عَلٰى مَافَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٧﴾ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ
يُطِيعُكُمْ فِى كَثِيرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ
الْايمَانَ وَزَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ
وَالْعِصْيَانَ اُولٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿﴾

Sh:»4446

﴿٨﴾ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩﴾ وَاِنْ
طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ
اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِى تَبْغِى حَتّٰى تَفِٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ
اللّٰهِ فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوا اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿١٠﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ
اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allahın ve Resulünün önüne geçmeyin ve Allahdan korkun, çünkü Allah işitir bilir 1 Ey o bütün iyman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden üstün kaldırmayın ve ona birbirinize bağırır gibi iri söylemeyin! Haberiniz olmadan amelleriniz hiçe iniverir 2 Her halde Resulüllahın yanında seslerini kısanlar, onlar, o kimselerdir ki Allah kalblerini takvâ için imtihan etmiştir, onlara hem bir mağfiret hem de büyük bir ecir vardır 3 Hucrelerin arkasından sana önleyenler, her halde ekserisi aklı irmiyenlerdir 4 Eğer onlar sen kendilerine çıkıncıya kadar sabretselerdi elbette haklarında hayırlı olurdu, bununla beraber Allah gafurdur rahîmdir 5 Ey o bütün iyman edenler! eğer size bir fâsık bir haberle gelirse onu tahkık edin ki cehaletle bir kavme sataşırsınız

Sh:»4447

da yaptığınıza peşiman olursunuz 6 Hem biliniz ki içinizde Allahın Resulü var, eğer o bir çok işlerde size itâat eder olsa haliniz yaman olurdu ve lâkin Allah size iymanı sevdirdi, ve küfrü, füsuku, ısyanı nazarınızda kerîh kıldı 7 İşte onlardır ki Allahın fadl-u ni'metiyle rüşde irmişlerdir ve Allah alîmdir, hakîmdir 8 Ve eğer Mü'minlerden iki taife çarpışırlarsa hemen aralarını bulun barıştırın, şayed biri diğerine karşı bagyediyorsa o vakıt bagî olana Allahın emrine rücu' edinciye kadar kıtâl edin, eğer rücu' ederse yine adaletle beyinlerini sulh edin ve hep insaflı olun, çünkü Allah adâlet yapanları sever 9 Mü'minler ancak kardeştirler: onun için iki kardeşinizin aralarını düzeltin ve Allahdan korkun ki rahmete şayan olasınız 10

1. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey o bütün iyman edenler! - Hıtabın böyle nidâ ile başlaması muhatablara gelecek sözün ehemmiyyetini ve dikkat-ü ı'tina ile dinlenmesi lüzumunu ıhtardır. İyman vasfiyle tavsıf de neşat vermek ve iymanın o söylenecek sözü muhafazaya sâık ve ıhtilâle mâni'

olduğunu bütün o vasfı hâiz olanlara ı'lân eylemektir. Ya'ni ey iyman şerefiyle bahtiyar olan kimseler, haberiniz olsun bütün sizlere o iymanın dikkat ve ı'tina ile dinleyip tutmayı iktiza ettiği ehemmiyyetli bir

tebliğ yapılıyor şöyle ki: ﴿لَاتُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىِ اللّٰهِ وَرَسُولِه﴾ Allah ve Resulünün önüne geçmeyin, geçirtmeyin - « لَاتُقَدِّمُوا » takdimden nehyi hâzırdır.

TAKDİM, esas ı'tibariyle müteaddidir. Bir şey'i diğerinin üzerine geçirmek demektir ki ekseriya ikinci mef'ulüne « على » ile teaddi eder. Burada ise hiç mef'uli bih yok. Onun için bunda iki vecih vardır: birisi; her hangi bir mef'ule teallûkundan kat'ı nazarla lâzım menzilesinde nefsi fi'li kasdetmektir ki Allahın ve Resulünün önünde takdîm denilen fi'li aslâ yapmayın, şunu veya bunu

Sh:»4448

takdim diye düşünmek şöyle dursun takdîm namı verilebilecek hiç bir fi'ıl yapmayın demektir. İkincisi de mefulün ta'mîm için hazfedilmiş olmasıdır ki hangi mef'ul takdîr edilse tercih bilâ müreccih olmak lâzım geleceğinden hazfolunur. Hiç bir şey'i, hiç bir emri, ne kendinizi, ne başkasını asla takdîm etmeyiniz demek olur. Evvelkisi nefsi fi'li nahyetmek ı'tibariyle makamın hakkına daha muvafık, ikincisi ise isti'mali daha çok ve umumda daha sarih olmak ı'tibariyle daha zâhir görülmüştür. Bu kelâmda iki mecaz olduğu ıhtar olunur:

birisi « بَيْنَ يَدَىِ » ta'birinde mecazı mürseldir. Zira bunun hakıkati iki el arası demektir. Fakat orfte

bundan mücâveret alâkasiyle sağ ve sol semtten iki cihetin müvazati dolayısiyle mülahaza olunan ön ma'nasına kullanıldığı gibi burada Allah ve Resulünün önüne takdîm veya tekaddüm de istiarei temsîliyyedir. Ki Allah ve Resulünün emr-ü hukmünü gözetmeden hiç bir emri kestirip atmayın demek olup Kitab ve Sünnetin ahkâmını nazarı ı'tibara almaksızın acele veya istibdad ile bir işe ıkdam etmekten

nehiydir. Bir de « قَدَّمَ » fi'li « تَقَدَّمَ » ma'nasına lâzım olur. Netekim askerin pişdarına mukaddime denilir ki mütekaddime, öne geçen demektir. Burada bu ma'nadan olarak Allahın ve Resulünün önüne

geçmeyin diye de tefsir edilmiştir. Bunda mef'uli fih olan « بَيْنَ » mef'uli bih çeşnisini almak ı'tibariyle de müteaddi neş'esi verebiliyor. Ancak bunda yalnız kendiniz geçmeyin demek olur. Diğerini geçirmemek için de bir emir bilma'ruf ve nehiy anil'münker vazifesi teveccüh edebileceğini ifâde etmez. Meğer ki işaret ettiğimiz vechile geçmeyin ve geçirmeyin diye tasrih edilsin. Fakat bu da evvelki ta'diye ma'nâsından çıkabilecektir. Ba'zı müfessirîn de demişlerdir ki burada aslı ma'nâ Resulullahın önüne geçmeyin demektir. İsmullahın zikri mücerred ta'zîm ve Resulünün nezdı ilâhîde celâleti kadrini ve ziyade ıhtisasını bildirmek içindir. Netekim bundan sonraki âyetler yalnız Peygamber hakkındadır.
Sh:»4449

Buna göre ma'nâ şu olur: Allahın Resulünün önüne geçmeyin, çünkü onun Allaha ziyade ıhtisası vardır. O hep Allahın huzurundadır, onun önüne geçmek Allahın huzurunda cür'etkârlıkta bulunmaktır.

Bu âyetin sebebi nüzulünde bir kaç rivâyet vardır:

1- Buharînin Abdullah ibni Zübeyrden bir rivâyetine göre Benî temîmden Resulullaha bir hey'et gelmişti. Hazreti Ebî bekir radıyallahü anh Ka'ka' ibni ma'bedi onlara emîr yap dedi, Hazreti Ömer radıyallahü anh de akra' ibni hâbisi emîr yap dedi. Ebû bekir: sırf bana muhalefet etmek istedin dedi, Ömer de: hayır sana muhalefet etmek istemedim dedi, münakaşa ettiler, sesleri yükseldi, bundan dolayı «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىِ اللّٰهِ وَرَسُولِه » nâzil oldu.

اهـ. Fakat yine buharînin ve sâirlerinin rivâyetlerine göre bu münakaşa bundan sonraki âyetin nüzulüne sebeb olmuştur.

2- Abd ibni Humeydin ve ibni Cerîrin ve ibni münzirin Hasenden rivâyetlerine göre ba'zı kimseler kurban Bayramı günü Resulullahdan evvel kurban kesmişlerdi, aleyhissalatü vesselam onlara iâdesini emir buyurdu, bu âyet nâzil oldu. Keşşafın nakline göre Bayram namazından evvel kesmişlerdi bu âyet nâzil oldu, Resulullah da onlara diğer bir kurban keserek iâde etmelerini emir buyurdu.

3- İbni Cerîrin Katâdeden rivâyetine göre bir takım kimseler, şunun hakkında şöyle nâzil olsa idi şöyle şöyle olurdu diye söyleniyorlardı bu, nâzil oldu.

4- Âlusînin kaydettiğine göre Hasenden şu da merviydir ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Medînede istikrar edince kendisine âfaktan vüfud (sifâret hey'etleri) geliyor, pek çok mes'eleler soruyorlar, çok söyliyorlardı, Resulullah başlamadan mes'eleye başlamaktan nehyolundular اهـ. Ebû Hayyan Bahirde derki: Resulullaha bir kavm

Sh:»4450

geldiği vakıt nasıl selâm vereceklerini öğretmek üzere Ebûbekir onlara bir adam gönderir, ve Resulullahın huzurunda sekînet ve vekar üzere bulunmalarını emrederdi. اهـ. Ba'zıları tekaddümü hususî misallerle tefsir etmişlerse de âyetten zâhir olan gerek kavil ve gerek fiıl hepsine umumî olmasıdır. Resulullahın meclisinde bir mes'ele cereyan ettiği vakıt ondan evvel cevaba kalkışmamaları dâhil olduğu gibi yolda giderken bir izin ve işâret veya hacet olmaksızın önünde yürümemeleri ve sofrada ondan evvel yemeğe başlamamaları dahi dâhil olur ki buna Usulde umumı mecaz, yâhud beyanda kinâye ta'bir olunur. Hakıkati irâdeye mâni' olmaz. Namazda hiç bir vechile İmamın önüne geçmenin câiz olmamasındaki ma'nâ da budur. Resulullahın huzurunda birisi İmam edilip namaz kılınacak olsa onun izni olmaksızın sahih olmaz. Bu suretle bu âyetten her şeyde şer'a ittiba' lüzumuna ihticac olunur. İşte bu âyet Resulullahın teşrifatına teallûk eden böyle bir aslı küllîdir ki bundan sonraki âyetin mantûku dahi bunun mazmununda dâhildir. Ba'zıları bununla kıyasın aleyhine de istidlâl etmek istemişlerse de kıyas, Allah ve Resulünün hukmüne tekaddüm değil, ittiba' için ma'nâ teharrîsidir. Evet hiç bir vechile Allah ve Resulünün önüne geçmek

ma'nası bulunan hiç bir saygısızlık yapmayın ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkun - gerek yapacağınız ve gerek çekineceğiniz her hususta, her kavl-ü fiılde ve binâenaleyh bil'hassa bu babda ileri

gitmekte Allahın gadabından korkup emrine korunun ﴿اِنَّ اللّٰهَ سَميعٌ عَليمٌ﴾ çünkü

Allah semîdir, alîmdir. - Binâenaleyh bütün söylediklerinizi işitir, yaptıklarınızı bilir, ona göre ceza verir.

2. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا﴾ - Nida yeni geçmişken iâdesi bunun da aynî ı'tina ile dinlenmesi lüzumuna tenbihtir. Evvelkindes

Sh:»4451

nefsi kavil ve fiılde ileri gitmek nehyolunduğu gibi bunda da kavlin keyfiyyetinde, ya'ni söyleyişte aşırı

gitmek nehyolunuyor şöyle ki: ﴿لَا تَرْفَعُوٓا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ﴾

seslerinizi Peygamberin sesi fevkında kaldırmayın - ya'ni seslerinizi Peygamberin sesinin vardığı hadden

ileri geçirmeyin ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ﴾ ve

ona söz söylerken biribirinize bağırdığınız gibi iri sesle söylemeyin - akran gibi de konuşmayın. Ya'ni evvelkisi ileri gitmeyi nehyediyor, bu cümle de müsavatı nehyediyor. Rivâyet olunur ki bu âyet nâzil olunca Hazreti Ebi Bekir radıyallahü anh: ya Resulallah vallahi ben bundan sonra Allaha kavuşuncıya kadar sana gizli veya gizli gibi konuşurum. Hazreti Ömer radıyallahü anh de Peygambere öyle yavaş konuşur olmuştu ki istifham buyurmayınca işittirmezdi.

﴿اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾ zira amelleriniz habtolur, hiçe

gider de haberiniz olmaz. - Çünkü Peygambere hurmetsizliğe ve ezaya bâıs olabilen şeyler küfre varabilir

küfr ise a'mali habteder. « وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ » burada « وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ » kaydiyle şuurun nefyinden şu anlaşılır ki bu nehyolunan refı' ve cehirden murad yalnız istihfaf ve saygısızlık kasdiyle olanlar değildir. Çünkü o mü'minlerden suduru melhuz olmıyan sarih küfürdür. Fakat sarih küfr olmamakla beraber dolayısile ona varan küfür mazınnesi olan haller de vardır. Ba'zı fiiller vardır ki küfür kasdiyle yapılmasalar bile küfür tehlükesini hâiz olurlar. Peygambere eza bu kabîldendir. Buharî ve Müslim Enes radıyallahü anhten rivâyet etmişlerdir ki bu âyet nâzil olunca Sâbit ibni Kays radıyallahü anh evinde oturmuş «ben ehli nardenim» diyerek kendini habseylemişti, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Sa'd ibni Muaza: ya âba Amir Sâbit ne halde rahatsız mı?

Sh:»4452

diye suâl buyurdu, Sa'd o benim komşumdur, rahatsızlığını bilmiyorum dedi ve gitti sordu. Sâbit dedi ki: «bu âyet indirildi, halbuki bilirsiniz ben sizin en yüksek seslinizim, demek ki ben Ehli nardenim» dedi, Sa'd bunu Peygambere söyledi, Resulullah hayır o Ehli Cennettendir buyurdu. Diğer bir rivâyette de Resulullah haber gönderip getirtti, suâl buyurdu, ya Resulallah dedi; Allah tealâ sana bu âyeti indirdi, benim ise sesim kuvvetli korkarım ki amelim habt ola. Aleyhissalâtü vesselâm buyurdu ki: hayır sen hayr ile yaşıyacak ve hayr ile öleceksin. Taberânî ve Hâkimin rivâyetlerine göre Resulullah ona: razı olmazmısın hamîden yaşıyasın, şehîden katlolunasın ve Cennete giresin? buyurdu, o da: razıyım ve artık sesimi Peygamberin sesinden üstün kaldırmam dedi.

Terhîbden sonra imtisale tergıb için buyuruluyor ki: 3.

﴿اِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ﴾ o kimseler ki

Resulullahın yanında seslerini kısarlar - nehye muhalefetten sakınarak ve edebe riâyet ederek seslerini

indirir, pesten alırlar ﴿اُولٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى﴾

şübhesiz onlar o kimselerdir ki Allah tealâ onların kalblerini takvâ için imtihan etmiştir. - Sûrei «Fetih» de geçtiği üzere onlara kelimei takvayı iltizam buyurup türlü mihnetlerle tecribe sahasında tekvaya alıştırmış,

takvalarını bittecribe meydana çıkarmıştır. ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ 4.

﴿اِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ﴾ Şübhesiz ki sana hucrelerin

girisinden bağıranlar - arkasından veya önünden çağıranlar.

HUCRE, etrafı çevirilerek içine girilmekten men'olunan Arz kıt'asıdır. Hucürattan murad Resulullahın hanei saadetinin odalarıdır ki her biri zevcelerinden birine âid olmak üzere dokuz oda idi. Alûsî şöyle kayd eder: «İbni

Sh:»4453

Sa'dın atai hurasânîden tahricine göre hurma dallarından ahşab idi ve kapılarının üzerinde siyah kıldan çullar vardı». Buharî edebde ve İbni ebiddünya ve Beyhekî Davud ibni Kayisten şöyle tahric etmişlerdir ki: hucüratı gördüm «cerîdi nahıl» den olup haricinden kıl çullarla örtülmüş idi, hucrenin kapısından Beytin kapısına kadar Beytin arzını altı yâhud yedi zira' zannederim ve iç beyti on zira' tahmin ediyorum, irtifaı da yedi ile sekiz arası sanırım demiştir. Haseni Basrîden de tahric etmişlerdir ki Hazreti Osmanın hilâfetinde ezvacı Peygamberînin evlerine girerdim, tavanlarına elimle yetiştirdim, Abdülmelikin oğlu Velîd zamanında onun emriyle Resulullahın mescidine ilhak edildi ve bundan dolayı nâs ağladı ve o gün Said İbnilmuseyyeb şöyle dedi: vallahi arzu ederdim ki alâ haliha bıraksalar da Medîne ahalisinden bir takım kimseler neşveyab olsalar ve ehli âfak da gelip Resulullahın hayatında ne ile iktifa buyurduğunu görseler de zühd dersi alsalardı اهـ.

Ehli siyerin çoğu bu bağıranları Benî temîmden olmak üzere zikretmişlerdir: şöyle ki: Beni temimden yetmiş veya seksen kişi kadar bir vefd, bir hey'et gelmişti, içlerinde Zibrikan ibni bedr, Utarıd ibni Hacib ibni Zurare ve Kays ibni Asım ve Kays ibni Haris ve Amr ibni Ehtem ve Akra' ibni Habis vardı. Ebû hayyanın

Bahirde zikrine göre bunlar gelmişler, öğle sıcağında mescide girmişlerdi, Resulullah henüz uyuyordu, ya Muhammed bize çık diye bağırdılar, bunun üzerine uyandı ve çıktı, Akra' ibni Habis, ya Muhammed benim medhim zeyn, zemmim şeyndir dedi, Resulullah: veyl sana, öyle olan Allah tealâdır buyurdu, derken nâs mescide toplandı. Bunlar benî temîm hatıbimizle şâirimizle sana müşâare ve mufâhare edeceğiz dediler. Peygamber sallallahü aleyhi vesellem: «ben şiir ile ba'solunmadım, mufâhare ile de emrolunmadım velâkin haydın bakalım» buyurdu. Zibrikan

Sh:»4454

içlerinden bir gence haydi kavmının fezailinden intihab et söyle dedi, bir genç kalktı «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى جَعَلَنَا خَيْرَ خَلْقِهِ وَاٰتَانَا اَمْوَالًا الخ » bir

hutbe iyrad etti. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Sâbit ibni Kays ibni Şemmase - ki hatıbi idi - kalk cevab ver buyurdu. Sâbit de «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَحْمَدُهُ وَاَسْتَعِينُهُ وَاُومِنُ بِهِ الخ » bir hutbe ile cevab verdi.

Zibrikan diğer bir gence kalk kavmının fadlını anlatacak bir kaç beyt söyle dedi:

نحن الكرام فلاحى يعادلنا فينا الرؤس و قينا يقسم الربع
و نطعم النفس عند القحط كلهم من السديف اذا لم يؤنس الفزع
اذا ابينا فلا يابى لنا احد انا كذلك عند الفخر نرتفع

dedi. Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Hassan ibni Sâbiti çağırdı, Hassan: söylediğini bana tekrar et dedi. Dinledi şöyle cevab verdi:

ان الذوائب من فهر و اخوتهم قد شرعوا سنة للناس تتبع
يوصى بها كل من كانت سريرته تقوى الاله فكل الخير يطلع

Daha ba'zı beyitlerden sonra Hassan şunları da söyledi:

نصرنا رسول اللّٰه والدين عنوة على رغم غاب من معد و حاضر
بضرب كانواع المحاض مشاشه و طعن كافواه اللقاح المصادر
وسل احدا يوم استقلت جموعهم بصرب لنا مثل الليوث الخوادر

السنا نخوض الموت فى حومة الوغا اذا طاب ورد الموت بين العساكر
فنضرب هاما بالذرا عين ننتمى الى حسب من جذع غسان زاهر
فلولا حياء اللّه قلنا تكرما على الناس بالحقين هل من منافر
فاحياؤنا من خير من وطئَ الحصا و امواتنا من خير اهل المقابر

Bunun üzerine Akra' ibni Hâbis kalkmış, vallahi ben bir iş için geldim ve bir şiir söyledim onu dinleteceğim demiş ve şunu söylemiş:

اتيناك كيما يعرف الناس فضلنا اذا خالفونا عند ذكر المكارم
و انا رؤس الناس فى كل غارة تكون بنجد او بارض التهاءم
و ان لنا المرباع فى كل معشر و ان ليس فى ارض الحجاز كدارم

Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Hassana: kalk cevab ver buyurdu. Hassan radıyallahü anh da dedi ki:

Sh:»4455

بنى دارم لاتفخروا ان فخركم يصير وبالا عند ذكر المكارم
هبلتم علينا تفخرون وانتم لنا خول من بين ظئر وخادم

Bu noktada aleyhissalâtü vesselâm: «

لَقَدْ كُنْتَ يَا اَخَادَارِمٍ غَنِيًّا اَنْ يُذْكَرَ مِنْكَ مَا ظَنَنْتَ اَنَّ

النَّاسَ قَدْ لَتَنُوهُ » buyurdu ve Peygamberin bu kelâmı onlara Hassanın söylediklerinin hepsinden daha ziyade müessir geldi. Hassan şi'rini şöyle bitirdi:

فان كنتم جئتم لحقن دماءكم واموالكم ان تقسموا فى المقاسم
فلا تجعلوا للّه ندا واسلموا ولا تفخروا عند النبى بدارم
و الا ورب البيت قدمالت القنا على هامكم بالمرهفات الصوارم

Bunun üzerine Akra' ıbni Hâbis «vallahi bilmem bu ne iştir? Hatîbimiz söyledi, onların hatîbi daha güzel söyledi, şâırimiz söyledi, onların şâiri daha şâır, daha güzel söylüyor» dedi, sonra Resulüllahın huzuruna daha yakın vardı: « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّكَ رَسُولُ اللّٰهِ » dedi,

Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem de «o halde bundan evvel olan sana zarar vermez» buyurdu, sonra onlara atâ ve kisâ ile iltifat buyurdu اهـ. İbni hişâm Siyerinde kıssayı daha biraz farklı nakl etmiş olduğunu da Alûsî kayd eder. Bu âyetin Beni Anber hakkında nâzil olduğunu da söylemişlerdir. Lâkin Beni Anber hakkında nâzil olduğunu da söylemişlerdir. Lâkin Beni Anber Beni temîmden bir batn olmak hasebile evvelkine muhalif düşmez. Netekim Kamusta anber, temîmden bir hayyin babasıdır der.

﴿اَكْثَرُهُمْ لَايَعْقِلُونَ﴾ Onların ekserîsi akılları irmezlerdir -henüz dîni öğrenmemiş, edeb-ü erkân bilmez kaba a'rabî güruhudur. 5.

﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ ve eğer sen onlara çıkıncıya kadar sabretselerdi kendileri için daha hayırlı olurdu - çünkü

Sh:»4456

husni edeb ile Peygambere ta'zîm etmiş olurlardı o da senâ ve sevâba ve mes'ullerinin is'afına elverişli olurdu. Zira denildiğine göre Benî anber esîrlerine şefâat etmek üzere gelmişlerdi, yarısı ıtlak edildi, yarısına da fidye kabul olundu ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ maamafih Allah gafur rahîmdir - tevbe ve salâh ile akıllanmağa yüz tuttukları takdirde afveder, tazyık buyurmaz.

6. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوٓا﴾ Ey o bütün iyman edenler! bir fâsık size bir haber getirirse onu tebeyyün ettirin - birdenbire kapılmayın da beyan isteyin, tahkık edip anlayın dinleyin, fisktan kaçınmayın yalandanda kaçınmaz. Fâsıkın mukabili adildir.

Fahruddini Razî der ki: bu sûrede mü'minleri mekârimi ahlâka bir irşad vardır. O ise ya Allah ile veya Peygamber ile veya ebnai cinsi ile olur. Bunlar da iki sınıftır, çünkü ya mü'minler yolunda gider, tâat rütbesinde dâhil veya hâric olurlar. Haric olan fâsıktır. Mü'minler gidişinde dahil olanlar da ya yanlarında hâzır veya gaib bulunurlar. Bu suretle ahlak beş kısım olur: 1-) Allah cânibine teallûk eder. 2-) Peygamber cânibine teallûk eder. 3-) Fâsıklar cânibine teallûk eder. 4-) Mü'mini hâzıra, 5-) Mü'mini gaibe teallûk eder. İşte bunlardan her birine âid olmak üzere Allah tealâ bu Sûrede beş kerre « يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا » buyurmuştur. Allah ve Resulüne âid olanı beyandan sonra üçüncü olarak burada da fâsıkların sözlerine ı'timad edilmemesi lüzumunu beyan buyuruyor. Çünkü onlar araya fitne ilka etmek isterler ki o fitne « وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا الخ » beyan buyurulacaktır. اهـ. Bununla beraber fâsıkın kavlini de büsbütün hiçe saymayıp tahkık ve tebeyyünü emrolunmuştur. Demek ki fâsık olmayıp da adl olacak olsa yerine göre haberi vahid mesmu' olabilecektir. Bu âyetin nüzulüne sebeb olmak üzere şöyle

Sh:»4457

rivâyet ediyorlar; Resulullah Velîd ibni ukbeyi Benî mustalika vâlî ve zekât me'muru olarak göndermişti, onunla onlar arasında bir kin varmış, yaklaştığı zaman karşısına gelen suvarileri kendisine kıtâl yapacaklar zannetmiş, korkmuş dönmüş, Resulullaha varıp onlar irtidad ettiler, zekâtı men'eylediler demişti. Resulullah

da gadaba gelmiş ve onlara gazâ etmeyi kurmuştu, bu âyet bunun üzerine nâzil oldu. Bir rivâyette de Hâlid ibni Velîdi göndermiş, o terassud etmiş, Ezan okuduklarını ve tebeccüd dahi kıldıklarını görmüş ve zekâtlarını da ona teslim etmişler o suretle avdet eylemiştir. «Fâsık» ile «nebe'» in tenkiri şüyu' içindir. Her hangi bir fâsık, her hangi bir nebe' demektir. Zira Razînin ıhtarı vechile ma'rızı şartta cânibi sübutta âmm, cânibi nefîde hass olur. Netekim haberlerde cânibi nefîde âmm, cânibi subutte hastır اهـ. «

اِذْ جَٓاءَكُمْ » denilmeyip de harfi şekkolan « اِنْ » ile ifâde edilmesi mü'minlerin fâsıklara aldanmıyacak vechile müteyakkız olmaları lüzumunu ıhtar ve öyle uyanık olan mü'minlere her hangi bir fâsıkın cür'eti nâdir olacağını iş'ar nüktesini hâizdir. ﴿اَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ﴾

çünkü bir cehalet ile hallerini bilmiyerek - bir kavmı musab kılarsınız, vurursunuz, bir musıybete, bir zarara giriftâr edersiniz ﴿فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَافَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ de sonra yaptığınıza nâdim olursunuz - çünkü haber yanlış olunca sonra berâetleri tehakkuk eder de telâfîsi kabil olmıyan bir gam çekilir. İyman vicdanı öyle bir haksızlığa karşı mütemadiyen sızlar. Zemahşerî der ki nedem, ya'ni peşimanlık bir nevi' gamdır ki vakı' olan şey'in olmamasını temenni ederek gam yemektir. Böyle bir gam ise devamlı ve mülâzemetli olur, zira vak'a hatıra geldikçe nedâmet yapışır. اهـ. 7.

﴿وَاعْلَمُٓوا اَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ﴾ ve biliniz ki içinizde Allahın Resulü var - binâenaleyh Allahdan

Sh:»4458

korkun da yalan ve bâtıl söylemekten sakının, çünkü Allah ona doğrusunu bildirir ve bir haber işittiğiniz vakıt da tebeyyün için ona sorun size beyan eder, kendi re'yinizle onu kandırmaya çalışmayın.

﴿لَوْ يُطِيعُكُمْ فٖى كَثِيرٍ مِنَ الْاَمْرِ﴾ emirden bir çoğunda size itâat eder olsa idi ﴿لَعَنِتُّمْ﴾ anete düşerdiniz - sarpa sarardınız: haliniz yaman olurdu - çok zahmetler, felâketler çeker, helâke doğru giderdiniz. Çünkü öyle metbuun tâbi' vaz'ıyyetine düşmesi bir ıhtilâl ve işlerin tersine gitmesi demek olan bir inhilâldir.

ANET, meşakkat ve helâk, sıkıntı ve günâh ma'nâlarına geldiği gibi esasında kırılan bir kemiğin sarıldıktan sonra tekrar kırılması demektir. Buradan anlaşılıyor ki bir takımları o haber üzerine o kavmı vurmak fikrinde bulunmuşlardı. Emirden bir çoğunda deniliyor. Demek ki ba'zı umurda itâat mahzurlu değildir. Belki gönüllerini celbile hüsni siyaset olur. Bir de « لَوْ » mazıye dâhil olmak lâzım gelirken « يُطِيعُكُمْ » diye müzarı' sıgası getirilmiştir ki « لَوْ كَانَ يُطِيعُكُمْ » takdirindedir. Bunda iki ma'nâ vardır: birisi, itâat eder olsa idi demek olur ki istimrarın imtinamı ifade ederek itâatin aslı değil, istimrarı mahzurlu olduğunu anlatır. Buna göre müstemirren olmayıp da ba'zan umurı kesirede itaat dahi anete bâdî değilmiş gibi anlaşılır. Bundan dolayı diğer ba'zı müfessirîn maksad tâatin istimrarının imtinaı değil, imtinaının istimrarı demek olduğunu söylemişlerdir ki buna göre ma'nâ «bir çok umurda itâat edecek olsa idi» demek olur. Ya'ni umurı kesîrede itâat hiç vakı' olmamak lâzım gelir. Ebüssüud bu iki vechi münakaşa etmiştir, arzu eden bakabilir. Sonra Zemahşerî işbu « لَوْ يُطِيعُكُمْ » cümlesinin rabtı hakkında şöyle bir iyzah yapmıştır. Bu cümle müste'nef bir kelâm olmaz,

Sh:»4459

çünkü nazımda bir âhenksizliğe sebeb olur ve lâkin « فِيكُمْ » de ki müstetir merfu' zamirden veya bâriz mecrur zamirden hal olarak mâkabline muttasıldır, ma'nâ şöyle demek olur: içinizde Resulullah öyle bir halette bulunuyor, yâhud öyle bir halde bulunuyorsunuz ki onu değiştirmeniz üzerinize vâcibdir: o hal şudur: siz istiyorsunuz: ki o size tâbi' imiş gibi hâdisatta sizin re'yinize göre amel etsin halbuki öyle yapsa haliniz yaman olur helâke giderdiniz.

﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ﴾ ve lâkin Allah size iymanı sevdirdi - sevgili kıldı, binâenaleyh iyman ettiniz, bu gösteriyor ki iyman etmek için yalnız ma'rifet kâfî değil, bir irâde fi'li olabilmek için sevmek de lâzımdır. Bu haysiyyetle dînin başı mahabbettir. Netekim bir hadîsi şerifte « اَلْمَرْءُ عَلٰى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ اَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ » kişi halîlinin, ya'ni sir dostunun dîni üzeredir, onun için her biriniz iyi bakın kime dostluk ediyor: kiminle sevişiyor.» Buyurulması bu ma'nâdandır. Yine bundan dolayıdır ki: « قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ » buyurulmuştur.

Ancak ulemâ, mahabbeti tabiî ve aklî olmak üzere ikiye taksim etmişlerdir. Mahabbeti tabiıyye, tab'a mülâyemettir. Mahabbeti akliyye gayede bir hayr-u menfeat idrâkinden neş'et eder ki sıhhat için ilâcı sevmek kabîlinden gayeye nazaran tabiî, meb'dee nazaran aklî ve mecazî bir mahabbet demek olur. Binâenaleyh mebadîsi mükteseb olmak ı'tibariyle o da mükteseb addolunur. Ve bu cihetle bu şuurlu mahabbet iyman ve terbiyenin iktisabı haysiyyetinde ehemmiyyeti hâiz bulunur. Netekim Hazreti Ömer «ya Resulullaha: sen bana iki yanım arasındaki nefsimden başka her şeyden sevgilisin» demişti, Resulullah «ben sana nefsinden de daha sevgili olmadıkça iymanın tamam olmaz» buyurdu, bunun üzerine Hazreti

Sh:»4460

Ömer hemen «vallahi sen bana iki yanım arasındaki nefsimden daha sevgilisin» dedi, Resulullah da «şimdi ya Ömer! İymanın tamam oldu» buyurdu. İşte Hazreti Ömerin böyle bir lahza içinde mahabbetini artırarak kasem ile ıkrar verebilmesi bu kabîldendir. Maamafih her iki takdirde de nefsi mahabbet bir akıl işi değil, doğrudan doğru Allah tealânın verdiği bir histir, Allahın sevdirmediği şeyler düşünmekle sevilemez, ancak Allahın sevdirdiği şeyler bilinmek, düşünülmek sâyesinde aklile, tecribe ile sevgi şuuruna irilebilir. İşte böyle iymanın esası bir sevgi ile alâkadar olduğu, sevgi de Allahın bir vergisi bulunduğu için burada buyuruluyor ki: Allah size iymanı sevdirdi, ya'ni o sayede Resulullaha iyman ettiniz

﴿وَزَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ﴾ ve onu, o iymanı kalbinizde tezyin buyurdu - mucebince amel edip Peygambere itâat ettiniz « ﴿وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ﴾ ve küfrü, füsuku, ısyanı size kerih, iğrenç kıldı -onun için onlardan sakındınız -

KÜFÜR, iymanın mukabili ınkâr ile Allahın ni'metlerini örtmek.

FÜSUK, esasen huruc, ya'ni çıkmak demek olup ba'zan dînden çıkmak ma'nâsına kullanılırsa da o, küfürde dâhil olduğu için burada ondan beri bir ma'nâ murad olunmak lâzım gelir. Bu sebeble ekseriya sıdk-u tâattan huruc, ya'ni kavli ve fıli iymanın muktezasına uymamak ma'nâsında kullanılır. Burada küfür, iymana; füsuk ve ısyan da iymanının tezyinine mukabil demek olduğundan füsuk yalancılık ile kavlen sıdk-u tâattan huruc, ısyan da emri terk ile fılen tâatten huruc ma'nâsında olmak müreccah görülmüştür. Füsuku kebaire, ısyanı sagâire sarfetmek istiyenler de olmuştur. Şu halde « اِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ » da fâsık, sözü iyman istikametinde olmıyan bir yalancı. Yâhud büyük

günah işliyen bir günahkâr demek olur. ﴿أُولَٰئِكَ﴾ işte onlar - öyle iymanı sevip Peygambere iyman eden ve kalblerinde iyman ziynetlenip mucebince amel ederek sıdk ile itaat eyliyen ve küfrü, füsuku, ısyanı menfur görüp iymanın istikametince sadakat ve itaatten ayrılmıyan kimseler

﴿هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾ dir ki ancak rüşd sahibidirler. - Hak yolunda sarsılmadan dosdoğru giden zâtlerdir.

RÜŞD, hak yolunda salâbet-ü metanet ve kemali isabetle dosdoğru gitmektir. 8.

﴿فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً﴾ Allahın fadl-u ni'metinden - ya'ni o rüşd, yâhud hep bu zikrolunan tahbîb ve tekrih ve rüşd Allahın fadl-u ni'metinden olarak cereyan etmektedir. İşbu « أُولَٰئِكَ هُمُ » ismi işaretinde hıtab Peygambere, işaret ve zamir « حَبَّبَ اِلَيْكُمُ » deki muhatablaradır. Zâhire nazaran « لَوْ يُطِيعُكُمْ » deki muhatablar da bunlarda dâhıl görünüyor. Ya'ni Peygamberin beyan ve ıhtarı üzerine re'ylerinde ısrar etmeyip hepsi iyman ve itaatla rüşd-ü kiyaset gösterdiler, füsuk-u ısyandan sakındılar. Lâkin Zemahşerî bunları Peygambere karşı re'y dermiyan etmekten sakınan ve takvâda ciddiyyetleri ile öyle bir cür'et ve cesaretten korunan ve yukarıda « أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى » diye tavsıf olunan kısm olmak üzere iyzah etmiş de şöyle demiştir: « لَوْ يُطِيعُكُمْ الخ » delâlet eder ki mü'minlerin ba'zısı Velidin sözünü tasdık ile Beni Mustalıkı vurmak fikrini Resulullaha iyi göstermek istediler, bu ise hata ve onların kusurlarından idi. Diğer ba'zıları ise sakınıyorlardı ve takvâda ciddiyyetleri öyle bir cesarete mâni' oluyordu ki onlar « وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ » ile istisna kılınanlardır. Bu, « اِلٰى بَعْضِكُمْ » demektir ve lâkin sıfatlarının o birlerinden farklı olması « بعض » kelimesinin zikrinden mugnî kılmıştır. Bunlar Kur'anın öyle iycazlarından ve lâtîf lemehatındandır ki onları ancak havass sezebilir. Müfessirînin ba'zısından bunlar « أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى » buyurulanlardır diye menkuldür

Sh:»4462

«أُولٰئِكَ هُمُ الرّاشِدُونَ» de bu müstesnalardır. ﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ dır. -

Her şeyi bilir: Fadl-ü ni'meti de hikmetiyle verir.

Fâsikın sözüne kapılmanın ve Peygamberi dinlememenin neticelerinden biri olan anet ve takdime bir

işaret olmak üzere buyuruluyor ki: 9. ﴿وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا﴾

ve eğer mü'minlerden iki tâife vuruşurlarsa - rivâyetlerin hulâsasına göre: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Sa'd ibni Ubâdenin marazında ziyaretine müteveccihen giderken, Abdullah ibni Übeyy ibni Selûle de uğraması reca edilmiş ve bir merkebe binerek uğramıştı. Abdullah ibni Übeyy «merkebin kokusu bizi rahatsız etti» demiş, mecliste hâzır bulunan Ensardan Abdullah ibni Revâha Hazretleri de «vallahi Resulullahın merkebinin kokusu senden daha hoştur» demiş, bunun üzerine Abdullah ibni Übeyyin kavmından tarafdarları kızmış, Abdullah ibni Revâha Hazretlerinin arkadaşları da kızmışlar, İbni Revâha Hazretî, İbni Übeyy Evsi olduklarından iki kabileden bir takım kimseler, silâhsız olarak elleriyle papuçlarıyle, sopalarla döğüşmeğe başlamışlar, bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş, Resulullah kıraet buyurmuş, bu suretle barışmışlar. Fakat ibni Cerîrin ve İbni ebî hatimin Süddîden rivâyetlerine göre: Ensardan Imran namında bir zatın «Ümmü Zeyd» namında bir zevcesi vardı, kadın hısımlarını ziyaret etmek istemiş, zevci göndermemiş ve onlardan kimse gelmemek için de hanesinin ıllıyyesinde (üst katında, çardağında) habseylemişti, kadın ailesine haber göndermiş, onun üzerine kavmı gelmiş oradan indirip götürmek istemişler, kocası da çıkmış kendi kavmından istiâne etmiş, binaenaleyh amcasının oğulları gelip kadın ile ailesinin aralarına girmeğe çalışmışlar, onlar da müdafea etmekle döğüşmüşler, bu âyet nâzil olmuş, Resulullah adam göndermiş barıştırmış, tarafeyn Allahın emrine rücu' etmişler. اهـ. Evvelkisi birinci âyetin

Sh:»4463

mazmununa daha yakındır. Calibi dikkattir ki âyette evvela « وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ » diye tesniye ile

başlanıldığı halde fiılde « اِقْتَتَلَا » denilmeyip cemi' sıygasiyle « اِقْتَتَلُوا » buyurulmuştur ki bu fark

tercemede gösterilemiyor. Bunun nüktesi azdan başlıyan bir kıtalin bastırılmadığı takdirde tevessü'

edeceğini ıhtardır. Onun için ﴿فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا﴾ derhal ikisi arasını ıslâh edin - düzeltin,

nasıhat ile ve şayed arada bir şübhe varsa onu izâle ile, olmadığı takdirde Allahın hukmüne da'vet ile sulh

edin barıştırın ﴿فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى﴾ bunun üzerine şayed birisi

diğerine karşı bağyederse -

BAĞY, bigayri hakk yükselmek istiyerek teaddî etmektir. Ya'ni sulh teşebbüsü yapıldığı ve şübhe varsa

izâle edildiği halde birisi sulha yanaşmayıp behemehal haksızlıkla üste çıkmak sevdasını beslerse

﴿فَقَاتِلُوا الَّتِى تَبْغِى﴾ o vakıt o bağyeden tâifeye kıtâl edin

﴿حَتّٰى تَفِٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ﴾ tâ ki o, Allahın emrine rücu' edene kadar - Allahın emri «

اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ » mucebince

hukmüdür. Râzî der ki: « تفىء » işaret eder ki bu kıtâl bâğîye had gibi terki halinde de ikame olunacak bir ceza değildir. Rücu' edinciye kadardır, def'i sail kabilindendir. Onun için fiei bağıye emre rücu' edince kıtâl haram olur. Buyuruluyor ki ﴿فَاِنْ فَاۤءَتْ﴾ eğer rücu' ederse ﴿فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ﴾ o vakıt da adâlet ile aralarını sulhedin - barıştırın, ya'ni mücerred mütâreke ile bırakmayın da Allahın şer'i mucebince haklarını gözeterek hukmedip aralarını bulun. Evvelkinde mutlak olarak « فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا » buyurulduğu halde burada « بِالْعَدْلِ » kaydi ile takyid edilmiştir. Çünkü mukateleden sonra olduğu için bunda hayf tehlikesi maznundur.

Sh:»4464

Onun için bir de mecmuuna nazaran şu vechile te'kîd olunmuştur. ﴿وَاَقْسِطُواۜ﴾ hem - her hususta - adl-ü hakka niyyet yapın - her hak sahibine haktan nasıbini verin, bağıyden zulümden sakının ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ çünkü Allah adâlet yapanları sever - ebû Hayyanın Bahirde beyanına göre bu âyetteki « ﴿فَاَصْلِحُوا﴾ . ﴿فَقَاتِلُوا﴾ الخ » hıtabları « مَنْ لَهُ الْاَمْرُ » olan velâyet sahiblerinedir. Bu ma'nâ ibni Abbastan da rivâyet edilmiştir. Ya'ni aynen vücub, hukûmet adamlarına müteveccihtir. Zira bir kıtâle müdahale ile ıslâh yapabilmek istitâati sırf ferdî bir istitâat olarak mülâhaza edilemez, lakin her hangi bir suretle ıslâh ve kıtâl şanından olanlar hakkında farzı kifaye olmak üzere ümmetin mecmuuna hıtab olması « يَۤا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا » nidasının zâhirine daha muvafıktır. Onun için bağıy tehakkuk edince ona karşı ülül'emre yardım cihadda olduğu gibi umuma teveccüh eden bir vecîbe olur. Netekim Hâkim ve beyhekînin rivâyetlerine göre Abdullah ibni Ömer radıyallahü anhüma Hazretleri ben şu fiei bâğıyeye kıtâl etmediğimden dolayı işbu « وَاِنْ طَۤائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا » âyetinden nefsimde bulduğumu hiç bir şeyden bulmadım» demiştir. Bügat hakkında kütübi Fıkhiyyede bahsi mahsus vardır. « اَقْسِطُوا » emri gibi şu da bütün mü'minlere umum ifâde eder: 10. ﴿اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ﴾ bütün mü'minler sırf kardeştirler. - Zira hepsi ebedi hayata sebeb olan iyman esasında birleşir din kardeşidirler. ﴿فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ﴾ Onun için iki kardeşiniz arasını düzeltin - gerek iki ferd, gerek iki mü'min cemâat bozuştuklarında hemen aralarını bulup barıştırın, dînde kardeşliğin iycabı budur. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allaha korunun - ya'ni bu ıslâh ve uhuvvet takva cümlesindendir. Bozuşmaktan korunun, mü'minlerin kendi aralarında sulh-u salah

bulunmazsa, uhuvvetleri kuvvetli olmazsa küffara karşı mücahede edemezler, Allahın azabından iyi korunamazlar. Onun için Allahdan korkun bozuşmayın, bozuşursanız barışmaktan, barıştırmaktan kaçınmayın, her işinizde takvâ yolunu tutun. ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ ki rahmete irdirilesiniz.

﴿١١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ
يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَٓاءٌ مِنْ نِسَٓاءٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُنَّ خَيْرًا
مِنْهُنَّۚ وَلَا تَلْمِزُوٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِۜ بِئْسَ الِاسْمُ
الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاِيمَانِۚ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ
﴿١٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّۚ اِنَّ
بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًاۜ اَيُحِبُّ
اَحَدُكُمْ اَنْ يَاْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ
اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٣﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ
وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُواۜ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ
اَتْقٰيكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴿﴾

﴿١٤﴾ قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاۜ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوٓا
اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيمَانُ فِى قُلُوبِكُمْۜ وَاِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔاۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿١٥﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ
يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِۜ اُولٰٓئِكَ هُمُ
الصَّادِقُونَ ﴿١٦﴾ قُلْ اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا
فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾
يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُواۜ قُلْ لَاتَمُنُّوا عَلَىَّ اِسْلَامَكُمْۚ بَلِ اللّٰهُ

يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨﴾ اِنَّ
اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! alay etmesin Bir kavm bir kavm ile belki kendilerinden daha hayırlı olurlar, ne de bir takım kadınlar diğer kadınlarla, belki onlardan daha hayırlı olurlar, hem kendilerinizi ayıblamayın ve kötü lâkablarla atışmayın, iymandan sonra fâsıklık ne kötü isimdir, her kim de tevbe etmezse artık onlar kendilerine zulmedenlerdir 11 Ey o bütün iyman edenler! Zannın bir çoğundan çekinin çünkü zannın

Sh:»4467

ba'zısı vebaldir, tecessüs de etmeyin, ba'zınız ba'zınızı gıybet de etmesin, hiç arzu eder mi ki biriniz kardeşinin ölü halinde etini yesin? Demek tiksindiniz! O halde Allaha korunun, çünkü Allah tevvabdır, rahîmdir 12 Ey o bütün insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık, hem de sizi şaab şaab, kabîle kabîle yaptık ki tanışasınız, haberiniz olsun ki Allah yanında ekreminiz en takvalınızdır, her halde Allah alîmdir, habîrdir 13 A'râbîler iyman ettik dediler, de ki: siz henüz iyman etmediniz ve lâkin henüz iyman kalblerinizin içine girmemiş olduğu halde islâma girdik deyin ve eğer Allaha ve Resulüne itâat ederseniz size amellerinizden hiç bir şey eksiklemez, çünkü Allah gafur, rahîmdir 14 Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allaha ve Resulüne iyman ettikten sonra şübheye düşmeyip Allah yolunda mallariyle, canlariyle mücahede etmektedirler işte onlardır ki sâdıklardır 15 De ki siz Allaha dindarlığınızı mı öğretiyorsunuz, halbuki Allah Göklerdekini ve Yerdekini bilir ve Allah her şey'e alîmdir 16 İslâma girdiklerini senin başına kakıyorlar, de ki islâmınızı benim başıma kakmayın, belki sizi iymana hidâyet buyurduğundan dolayı Allah sizin başınıza kakar, eğer sadıksanız 17 Göklerin Yerin gaybını Allah bilir ve Allah görür her ne yaparsanız 18

11 ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ﴾ - Mü'minler

arasında ıslâh ve ittika emrolunduktan sonra o uhuvvet ve salâhı haleldar edebilecek cahilliklerden sakındırmak ve mü'minler arasında salâh ve ittika hıssini en yüksek bir samîmiyyet ile tatbık ettirerek mütekabil hürmet telkîn eylemek ve bu suretle islâmın daha bir çok kavimlere yayılıp inkişaf edeceğine işarte ile o geniş uhuvveti tersîn edecek tehzibe yükseltmek üzere bu iki âyet ümmete ta'lîmi edeb ile huzur ve gıyabda ahlâkî bir irşaddır. Nüzulü hakkında bir kaç sebeb zikr olunmuştur. Dahhakten rivâyet olunduğuna göre: Beni temîmden bir kavim, Bilâli Habeşî, Hababb, Ammar, Suheyb, Ebuzerr, Sâlim mevlâ

Sh:»4468

huzeyfe gibi zevat ile istihza etmişlerdi. Hazreti Aişe radıyallahü anhadan: Zeyneb binti Huzeymetelhilâliyyeyi kısalığından dolayı eğlenmişti, kezalik Hazreti Aişe ile Hazreti Hafsa, Ümmü seleme Hazretlerini kısa diye konuşmuşlardı, İbni Abbastan: Hazreti Safiyye bint huyey Resulullaha gelmiş, kadınlar bana ey Yehûdî kızı Yehûdî diye söz atıyorlar demiş, Resulullah da: babam Harun, amcam Musa, zevcim de Muhammed neye demedin? buyurmuştu. Şu da rivâyet olunmuştur ki: Sâbit ibni Kays, kulağında biraz ağırlık vardı, Resulullahın meclisine geldiği vakıt işitsin diye yer açarlardı, bir gün gelmiş açılın diye diye Resulullahın yanına kadar varmıştı, bir zata çekil dedi, o, aldırmadı, bu kim? dedi, o zat da ben Filânım dedi, o hayır sen Filân kadının oğlusun diye Cahiliyyede ta'yib olunduğu bir valide söyledi, adamcağız mahcub oldu, bu âyet nâzil olunca Sâbit bundan sonra kimseye karşı haseb ile de iftihar etmem dedi, bir de Ebu cehlin oğlu Ikrime müsliman olmuştu, ba'zı kimseler ona «bu, bu ümmetin Firavninin oğlu» demişlerdi gücüne gelmiş, Resulullaha şikâyet eylemişti, işte bu âyet bu sebeble nâzil oldu. Kurtubî demiştir ki: suhriyyet istihkar ve istihânet ve gülünecek vechile ayıb ve noksana tenbihtir. Ba'zı fi'lini veya kavlini hikâye ve işaret veya iyma ile yâhud lakırdısına veya işine veya her hangi bir kusuruna veya suratına gülmek ile de olur اهـ. Diğer bir ta'rife göre bir şahsı huzurunda gülünecek vechile kavlen veya fi'len tahkır etmektir. Kamusun ta'birince eğlenmektir. Râzî burada murad olan ma'naya göre bunu şöyle ta'rif etmiştir. Mü'min kardeşine ta'zîm ve iclâl gözü ile bakmayıp, derecesinden iskat ederek iltifat eylememektir ki ıhvânınızı hakîr görmeyin küçültmeyin demektir. Kavim ta'biri aslında kaimin cem'i veya tesmiye bilmasdar kabîlinden olarak iş gören ve kendilerini müdafeaya kıyam edebilecek, ya'ni, dirişebilir erkek cemâatine denir, kavmı

Sh:»4469

Nuh ve kavmi Fir'avn ta'birlerinde olduğu gibi kadınlara şümulü, dolayısıyle ve bitteba'dır. Burada erkek ve kadına ayrı ayrı ıhtar olunmak üzere kavim ve nisa diye tasrih olunmuştur. Kavim ve nisânın tenkiri nehîde şüyu' ve ta'mîm ifâde etmek içindir. Müfredin istigrakı daha şümullü olduğu halde kavmün velânisün diye cem'i münekker getirilmesinde de nükteler vardır. Bu evvelâ islâmın sâde ferdlere değil, bir çok kavimlere şüyu' ve intişar edeceğini bir ıhtardır. Saniyen suhriyyet işinin muhâtarası büyük olup ona tek başına bir erkek veya kadının ıkdam etmiyeceğine işarettir. Salisen, alay eden veya masharalık yapan kişinin yanında ekseriya gülüp eğlenecek ve o suretle ona arkadaş olacak kimselerin eksik olmıyacağını ve bu yüzden vâhidin cemâate münkalib olarak işin büyüyebileceğini de ış'ar eyler. Hasılı hiç bir mü'min kavim hiç bir mü'min kavm ile eğlenmesin, alay etmesin ﴿عَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ﴾ Belki onlar kendilerinden daha hayırlı olurlar. -Bu cümle, nehyin ılletidir. Bundan dolayı «فَعَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا» gibi bir edat ile vaslolunmak zâhir görünürken bir suâl ve cevab tarzında takrir olunmak için istînaf halinde iyrad olunmuştur. Ya'ni bu nehyin sebebi sorulmak istenilirse her mü'min şöyle i'tikad etmelidir: olabilir ki eğlenilen, Allah yanında o eğlenenden daha hayırlı olsun, çünkü insanlar yalnız zâhiri ahvâle muttali' olabilirler, iç yüzünde gizli cihetleri bilmezler, Allah yanında tartı tutacak olan ise vcidanların ıhlâsı, kalblerin takvâsıdır. İnsanın ılmi ise onun Allah yanındaki tartısını tartmağa, iki kalbin uhrevî temâyülâtını ölçmeğe kâfî değildir. Onun için kimse zâhiri hale bakıp da gözünün kestiğini horlamağa eğlenmeğe cür'et etmesin, eğer Allah ındinde muvakkar, muhterem olan bir şahsî tahkır etmiş bulunursa nefsine ne büyük zulmetmiş olur. Kezâlik

﴿وَلَا نِسَٓاءٌ مِنْ نِسَٓاءٍ عَسٰٓى الخ...﴾

Sh:»4470

﴿وَلَا تَلْمِزُٓوا اَنْفُسَكُمْ﴾ Ve kendilerinize lemzetmeyin - ayıb sürmeyin.

LEMZ, dil ile ta'netmek, ayıblamak, zemm-ü kadhetmek. Burada iki ma'nâ vardır ki ikisi de sahihtir: birisi mü'minler hepsi bir nefis gibi olduklarından bir mü'mini ayıblıyan kendi nefsini ayıblamış gibi olur. Birisi de ayıblanacak şey yapan kendi nefsini ayıblamış olur. Evvelkine göre ma'nâ: mü'minleri ayıblamayın, zemm-ü kadhetmeyin ki kendi nefsinizi ayıblamış olursunuz. İkinciye göre ma'nâ: bir mü'mini eğlenmek gibi ayıblanacak, kendinize leke olacak şeyler yapmayın ki kendinizi ayıblamış, lekelemiş olmıyasınız demektir. Birinci mâ'nâ uhuvvet noktai nazarından daha samîmî, ikinci ma'nâ ızzeti nefis haysiyyetinden daha nezihtir.

﴿وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ﴾ Lâkablarla da atışmayın - ya'ni birbirinize zemmi andıran kötü lâkab takarak da çağırışmayın.

LÂKAB medhi veya zemmi iş'ar eden isim veya vasıftır. Zemmi iş'ar eden lâkablar çirkin lâkablardır.

NEBZ, orfte kötü lâkab takmak ma'nâsına olduğu için burada nehyolunan elkab kötü lâkablardır. Yoksa muhatabın haliyle mütenasib olarak medh-ü ihtırâmı ifade eden güzel lâkablarla yadetmek menhî değildir. Keşşafta der ki: Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellemden mervîdir «

مَنْ حَقِّ الْمُؤْمِنِ عَلٰٓى اَخِيهِ اَنْ يُسَمِّيَهُ بِاَحَبِّ اَسْمَٓائِهِ = mü'minin mümin kardeşi üzerindeki hakkından birisi de onu en sevdiği ismiyle çağırmasıdır» onun için künye koymak sünnetten ve âdabı haseneden olmuştur. Hazreti Ömer radıyallahü anh Künyeleri işâa edin, çünkü münebbihtir demiştir. Filhakika Hazreti Ebî Bekir, Atîk ve Sıddîk, Hazreti Ömer Fâruk, Hazreti Hamze Esedullah, Hâlid ibni Velîd Seyfullah lâkablarıyle telkıb olunmuşlardır. Ve meşahîrin

Sh:»4471

çoğu hep lakâblarıyla yad olunmuşlardır. Hem böyle güzel lâkablar gerek Arabın ve gerek sâir ümmetlerin

hemen hemen hepsinde cereyan edegelmiştir اهـ. Fakat mü'mini gücendirmesi ve ayıblaması melhuz olan lâkablarla çağırmak, çağırışmak mü'minler arasında yapılmamalıdır.

﴿بِئْسَ الاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الاْيمَانِ﴾ İymandan sonra fâsıklık ne fenâ isim!

-Ya'ni iymandan sonra bu menhiyyatı, o suhrıyyeti veya lemzi veya nebzi yapanlar fısk yapmış ve mucebince kendilerine fâsıklığı revâ görmüş olurlar. Halbuki iymandan sonra fâsıklık veya fısk ile anılmak ne fenâ bir yad, ne çirkin bir addır. Binâenaleyh bir mü'min bunu ne kendine ne de ıhvanına revâ görmemelidir. ﴿وَمَنْ لَمْ يَتُبْ﴾ Ve her kim - şu nehyolunan şeyleri yapar da - tevbe etmezse ﴿فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ işte onlar zalimlerdir. - Tâat yerine ısyanı koyarak, zulm etmiş, hem iymandan sonra fısk adını takınarak ve kendini azâba ma'ruz kılıp nefsine yazık eylemiş kimselerdir. Nîsâburî Garaibülkur'anda der ki: zira nehyolunan şeyde ısrar küfürdür, menhîyi me'mur gibi saymadır.

12. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey o bütün iyman edenler!

﴿اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ﴾ Zannın bir çoğundan ictinab edin -uzak bulunun, beslemekten, yâhud onunla amel etmekten sakının ﴿اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ﴾ çünkü zannın ba'zısı ağır günahtır. -

İSM, sonunda üzerine ukubet terettüb eden günahtır. Çünkü zann, ıhtimal üzere bir huküm olduğundan bir kısmı hakka hiç isâbet etmez, etmeyince de gayrın hakkı teallûk eden hususta o suretle aleyhine huküm bühtan ve iftira ve binâenaleyh bir vebal olur. Bahusus zannın

Sh:»4472

menşeyi mücerred umurı nefsiyye olduğu zaman hatâ daha büyük olur. Zannın ba'zısı ism-ü vebal olunca da böyle bir vebal ve zarara düşmemek için ıhtıyat etmek ve hangi nevi' zandan olduğunu teemmül edebilmek üzere onun bir çoğundan sakınmak lâzım gelir. Nehy olunan çirkinliklerden bir çoğu da böyle zunundan neş'et eder. Gerçi zannın hepsi isim ve günâh değildir. Allaha ve mü'minlere hüsni zann gibi vâcib olan zann da vardır. Netekim Sûrei «Nur» da «لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا» buyurulmuş ve hadîsi Kudsîde « أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى = ben kulumun bana zannı yanındayımdır» diye vârid olmuştur. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: « لَا يَمُوتَنَّ اَحَدُكُمْ اِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللّٰهِ = her biriniz Allaha hüsni zannederek ölsün» ve buyurmuştur ki: « حُسْنُ الظَّنِّ مِنَ الاْيمَانِ » hüsni zann iymandandır. Ameliyyatta kat'ı bulunmıyan hususatta zannî delîl ile amelin vâcib olduğu mevakı'de vardır. Sonra maîşete müteallık hususatta olduğu gibi mübah olan zanler de vardır. Lâkin zannın bir kısmı da

haramdır. Yakîn vâcib olan ilâhiyyatta ve nübüvvâtta zann haram olduğu gibi Allaha ve ehli salâha süi zann da haramdır. Nebiyyi ekrem sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur: «

اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ مِنَ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَ عِرْضَهَ وَ اَنْ يُظَنَّ بِهِ ظَنَّ السُّوءِ » Allah tealâ müslimden kanını ve ırzını ve kendisine sûi zannedilmesini haram kılmıştır. İşte bu âyet de bu siyakta vârid olmuştur. Ve hepsinin değil, ba'zı zannın ismolduğu tasrih buyurulmuştur. Burada ma'rife olarak « كَثِيرَ الظَّنِّ » denilmeyip de nekire ile mübhem olarak « كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ » buyurulmasının nüktesinde de Keşşaf gibi ehli meânî olan müfessirîn diyorlar ki: bunun nekire gelmesi ba'ziyyet ma'nâsını ifâde etmek ve zanların içinde tebyîn ve ta'yîn olmaksızın alel'ıtlak ictinabı vâcib olanlar bulunduğunu iş'ar eylemek içindir ki herkes hak ve bâtılı açık emâresiyle seçmeden ve iyi nazar ve teemmül etmeden zanna cür'et etmesin, Allahdan korksun. Eğer ma'rife getirilse idi zanden ictinab emri

Sh:»4473

az bir zanna değil çok olan zanna menut imiş ve ictinabı lazım gelen zann çoklukla muttasıf olan zann olup az olan zanne ruhsat var imiş gibi telakkı olunabilirdi. İctinabı vâcib olan zannı diğerinden ayıracak olan mümeyyize gelince: zâhir de bir sebebi ve sahîh emâresi bulunmıyan zann haramdır, ictinab lâzımdır. Binâenaleyh mestur bir adama hüsni zann vâcib olmasa bile sûi zannda câiz olmaz. Lâkin fisk-u fücur ile tanınan kimselere süi zann haram olmaz. Bununla beraber: ﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾ tecessüs de etmeyin - ya'ni mü'minlerin eksikliklerini bulacağız, açık delîl ve emâreler elde ederek zann veya yakîn husule getireceğiz diye câsus gibi inceden inceye yoklayıp araştırmayın da zâhir olanı tutun, Allahın örttüğünü örtün.

TECESSÜS, cessten tefe'uldür. Cess aslında hastalığı sağlığı anlamak için nabz yoklamaktır ki el ile yoklamak ve haber araştırmak ma'nâlarına gelir. Tecessüs de bundan tekellüftür ki dikkat ve gayretle araştırmak demektir. Netekim câsus da bu maddedendir. Bir hadîsi şerifte şöyle vârid olmuştur: «

لَا تَتَبَّعُوا عَوْرَاتِ الْمُسْلِمِينَ فَاِنَّ مَنْ تَتَبَّعَ عَوْرَاتِ الْمُسْلِمِينَ تَتَبَّعَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ وَ مَنْ تَتَبَّعَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحُهُ وَلَوْ فِى جَوْفِ بَيْتِهِ = müslimînin eksikliklerini, ayıblarını tetebbu' etmeyin, Zira her kim müslimînin ayıblarını tetebbu' ederse Allah tealâ da onun ayıbını ta'kıb eder, nihâyet evinin içinde bile onu rezîl-ü rüsvay eyler». Rivâyet olunuyor ki: Hazreti Ömer radıyallahü anh Medînede geceleyin karakol gezerdi, bir gece bir evde tegannî eden bir adamın sesini işitti, duvardan aştı içeri girdi, baktı ki yanında bir kadın bir de şarab var, ey Allahın düşmanı dedi: sen ma'sıyet yapacaksın da Allah seni muhakkak setredecek mi sandın? Adam, sen de acele etme ya emîrel'mü'minîn! dedi: ben bir ma'sıyet yaptım ise, sen üç hususta Allaha ma'sıyet yaptın: Allah tealâ « وَلَا تَجَسَّسُوا » buyurdu, sen tecessüs ettin, Allah tealâ « وَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا » buyurdu, sen duvardan aştın,

Allah

Sh:»4474

celleşânühü «

لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَاۜ » buyurdu sen benim üzerime izinsiz girdin. Bunun üzerine Hazreti Ömer, nasıl şimdi afvedersem

siz de bir hayır var mı? - Ya'ni sen de beni afveyler tevbe eylermisin? - Dedi o da evet dedi, bu suretle bıraktı çıktı. ﴿وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًاۜ﴾ ve ba'zınız ba'zınızı gıybet de etmesin -

GIYBET, bir kimsenin gıyabında hoşlanmıyacağı bir şey söylemektir. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: «bilirmisiniz gıybet nedir? Allah ve Resulü a'lem dediler. «Kardeşini hoşlanmıyacağı bir şey ile anmandır» buyurdu. Ya söylediğim kardeşimde varsa denildi? «Eğer söylediğin onda varsa gıybet etmiş olursun, ve eğer söylediğin onda yoksa o vakıt ona bühtan etmiş olursun» buyurdu ki bunu Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Neseî ve sâire de zikretmiştir. Demek ki bundan evvelki âyette yüzüne karşı ayıblamak nehyedildiği gibi burada da gıybet nehyedilmiştir. Birgivî Tarîkati Muhammediyye de bu hadîsi naklettikten sonra der ki: gıybet, din-ü Dünya ayıblarının zikrine şâmil olur. Lâkin bizim ulemamıza göre muhatabın tanıması ve sebb tarikıyle olması da şarttır. Kazîhan fetâvâsında «bir adam kardeşinin mesavîsini ihtimam suretiyle zikrederse o gıybet olmaz. Gıybet ancak gadab suretiyle sebb kasdederek zikrolunmaktır» diye mezkûrdur. Binâenaleyh münkeri tağyir için veya istiftâ için veya şerrinden tahzir için yâhud topal demek gibi ta'rif için olursa gıybet olmaz. Kezâlik, fıskı, zulmü açıklar bir kimse olur da onun fıskını, zulmünü anarsa yine gıybet olmaz. Lâkin başka bir aybını zikrederse gıybet olur. İbni şeyh, Enes radıyallahü anhten: Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki «

مَنْ اَلْقَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ فَلَا غِيْبَةَ لَهُ » her kim haya örtüsünü atarsa artık

onun gıybeti yoktur. İbni ebiddünya, Behz ibni hakîmden, o babasından, o dedesinden: Hazreti

Sh:»4475

Peygamber sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki «

اَتَرْعَوْنَ عَنْ ذِكْرِ الْفَاجِرِ مَتَى يَعْرِفُهُ النَّاسُ اُذْكُرُوهُ بِمَا فِيهِ يَحْذَرُهُ النَّاسُ = faciri nâs tanırken anmaktan korkacak mısınız? Onu onda olan ile anın ki nâs sakınsın». Gazâlî sebbi şart etmemiş ve ihtimama iltifat eylememiş olduğu için daha çok daraltmıştır. Sonra gıybet üç nevi'dir. Evvelkisi gıybet edip de ben gıybet etmiyorum onda olanı söylüyorum demektir. Bu, fakıyh Ebûlleysin Tenbîhte dediği gibi kat'î haramı halâl saymak olduğu için küfürdür. İkincisi gıybet edip gıybeti mügtâba bâliğ olmaktır, bu ma'sıyettir, halâllaşmadıkça tevbe de tamam olmaz, çünkü ezâ eylemiş kul hakkı teallûk etmiştir. İbni ebiddünya ve Taberanînin Câbirden tahric eyledikleri şu hadîsin mahmili de budur: gıybet zinâdan eşeddir, buyurulmuş, nasıl olur denilmiş, aleyhissalâtü vesselâm buyurmuş ki: racül zinâ eder sonra tevbe eder Allah mağfiret buyurur, gıybet eden ise sahibi mağfiret etmedikçe mağfiret olunmaz. Üçüncüsü, sahibine bâliğ olmaz. Bu hem kendisine ve hem gıybet ettiği kimseye istiğfar ederek tevbe eylemekle afvolunabilir. Ba'zıları mutlaka istihlâle muhtacdır demişler, ba'zıları da mutlaka tevbe ve istiğfar kâfîdir demişlerdir اهـ.

﴿اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَاْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا﴾ Hiç biriniz kardeşinin ölü

olarak etini yemesini sever mi? - Gıybetin tab'an ve aklen ve şer'an şenâatini ve çirkinliğini tasvirdir. Gıybet edilen kimse gâib olup söylenen söze şuuru bulunmamak ve o lâhzada müdafea edecek vaz'ıyyette olmamak hasebiyle bir ölü hem de kardeş olan bir ölü ve o vazıyyette onun kötülüğünü söyliyerek gıybet ile haysiyyetine saldırmak bir ölünün etlerini parçalayıp yemek ve bâhusus

Sh:»4476

o saldıranın zu'münce de fena ve binaenaleyh kurtlu bir cîfe halinde bulunan o etleri hırs-ü iştiha ile seve seve yemek kabîlinden bir canavarlık olmak üzere tasvir buyuruluyor ki ifâdedeki müteaddid mubalâgalar da dikkatten kaçmıyacak kadar bârizdir: bir taraftan takrîre, bir taraftan da inkâra muhtemil olan istifham, son derece iğrenç bir şey'e mahabbet ile alâka, fi'li istiğrak ile ehade isnad, hem sâde insan eti ile değil, kardeş eti yemekle, hem de sağ değil, ölü, ciyfe halinde yemekle temsîl olunuyor, Ve insanın namus ve haysiyyeti eti ve kanı gibi ve belki daha mühim olduğuna işâret buyuruluyor. Demek ki gıybet böyle sefîl bir canavarlık, gıybet eden öyle alçak bir canavar mesâbesindedir. Ve işte gıybetin ta'rifinde ulemai Hanefiyyenin gösterdikleri gadab ve sebb tarikıyle olması kaydi de bu temsîlin mazmunundan müstebân olmaktadır. Çünkü etini yemek hissi düşmanlık ve gadab şiârıdır. Sahib Keşşaf gibi Ebüssüud ve daha ba'zıları istifhamı takrirî gibi göstermiş görünüyorlar. Buna göre ma'nâ şu olur: biriniz kardeşinin ölü olarak etini yemeği sevecek öyle mi? Lâkin biz Fahri Razînin dediği gibi inkârî olmasında ısrar etmek istiyoruz. Onun için şu ma'nayı gösteriyoruz: hiç biriniz kardeşinin ölü olarak etini yemeği sever mi? Elbette sevmez

değil mi? ﴿فَكَرِهْتُمُوهُۜ﴾ demek ki ondan: o eti yemekten tiksindiniz - çünkü fıtrat bundan

tiksinmeyi ıktiza eder. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ﴾ öyle ise yapmayın ve Allaha korunun - burada vâvı atıf,

bir ma'tufı aleyhin hazfine delâlet eder. « فَلَا تَفْعَلُوهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ » demektir. Ya'ni mademki onu yemekten tiksindiniz o halde gıybeti etmeyin de Allahın ictinab emrettiğinden sakınarak ve yaptıklarınıza nedâmetle tevbe ederek vikayesine girin korunun

﴿اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَح۪يمٌ﴾ çünkü Allah rahîm ve tevvabdır - tevbeyi kabulde ve rahmetini

ifâzada çok beliğdir.

Sh:»4477

TEVVAB ismi şerifi tevbesi pek çok ma'nâsına mübâlegalı ismi fâıl olup delâlet eylediği mübâlegada üç vecih vardır: - 1) Kendisine tevbe ve rücu' eden kulları çok demektir. - 2) öyle çok tevbe kabul eder ki tevbe ile her günahı afvedebilir. Hiç bir günahkârın tevbe ile afvolunamıyacak bir gûnahı farzolunamaz. Çünkü en

büyük günah şirktir. Tevbe ve iyman ile Allah onu da afveder « لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِه۪ »

tevbe etmiyenler hakkındadır. - 3) Tevbeyi kabulde çok beliğdir. Öyle ki tevbe eden bir günahkârı hiç günah yapmamış gibi afv-ü rahmetiyle bahtiyar eder. Böyle tevbeyi kabul, rahmeti eseri olduğu gibi gıybetten, kötü zanden, kötü ahlaktan nehyi de rahmeti eseridir. Rivâyet olunur ki Selmani Farisî Sahabeden iki zata hizmet eder, yemeklerini yapardı, bir gün işinden uyuya kalmıştı, bunun üzerine bir katık istemek için onu Peygambere gönderdiler, Peygamberin yemeğine de Üsâme bakıyordu, yanımda bir şey yok dedi, Selman da gidib haber verdi. O iki zat aralarında Selman hakkında «biz onu taşkın bir kuyuya göndersek suyu çekilir» demişlerdi, sonra bu iki zat Resulullahın huzuruna vardıklarında Resulullah «neye ben sizin ağızlarınızda et yeşilliği görüyorum?» buyurdu, et yemedik dediler, «her halde siz gıybet etmişiniz» buyurdu ki bu âyet nâzil olmuştu.

Bu suretle mü'minlerin uhuvveti ve mekârimi ahlâk ile tehzibleri tahrir olunduktan sonra hıtab bütün insanlara ta'mim olunarak buyuruluyor ki:

13. ﴿يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ﴾ ey insanlar

﴿اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى﴾ haberiniz olsun ki biz sizi bir erkekle bir dişiden

yarattık - Âdem ve Havvâdan yâhud her birinizi bir ana ile bir babadan yarattık, ya'ni bu cihetle hepiniz müsavîsiniz, biribirinize karşı öğünmeğe veya şu kavim bu kavim diye tahkır etmeğe hak yoktur. Bu haysiyyetle bir insanlık uhuvveti vardır ki o bile öyle suhriyyete ve biribirinin

Sh:»4478

etini yercesine gıybete mani' olmak lâzım gelir. ﴿وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَٓائِلَ﴾ ve sizi Şa'blar ve kabîleler yaptık ki ﴿لِتَعَارَفُواۜ﴾ tanışasınız - ya'ni soylarınız, atalarınızla tefahur için değil biribirinizi soyu sopu ile tanıyarak ona göre yardımlaşasınız.

ŞUÛB, şa'bın cem'ı, KABÂİL, kabîlenin cem'ıdir. Arablar, cem'ıyyet taksîmatını insan bedeninin hılkatini esas ittihaz ederek yapmışlardır. Şöyle ki: insanın kafa tasını teşkil eden baş kemiklerinden her birine kabîle ve mecmuuna kabâil denir ve bu baş kemiklerinin biribirine kavuşup bitiştiği eke de şa'b ıtlak edilir. Bir babanın sulbünden müteşa'ıb olan kesretli bir cemaate bundan me'hûz olarak kabile denildiği gibi müteaddid kabîleleri câmi' olan ve hey'eti mecmuası bir asla mensub bulunan büyük cem'iyyete de re's ve şa'b tesmiye olunur. Bu suretle bir asla mensub olan cem'ıyyetlerin hepsinin başı ve büyüğü olan cem'ıyyet şa'bdır ki kabîleleri ihtiva eyler. Kabîle amâreleri ıhtiva eyler ki sadır, ya'ni göğüs mesâbesindedir. Amâre batınları ıhtiva eyler ki türkçemizde göbek ta'birine benzer. Batın fahızleri ıhtiva eder, fahız da fasîleleri ıhtiva eyler, mecmuu altı tabaka eder. Ba'zıları fasîleden sonra yedinci olarak aşîreti saymışlardır. Meselâ: Huzeyme bir şa'b, Kinâne bir kabîle, Kureyş bir amâre Kusayy bir batın, Hâşim bir fahız, Abbas bir fasîledir. Maamafih ba'zı müfessirîn burada kabail, Arab batınlarına, şuûb da Acem, ya'ni Arabın gayrı akvam batınlarına işâret olduğuna söylemişlerdir. Hasılı bir erkekle bir dişiden yaradılıp da şuûb ve kabâile ayrılış darılıp darılıp dağılmak ve döğüşmek, söğüşmek için değil, tanışıp yardımlaşarak sevişmek ve güzel ahlâkları tatbık ederek daha büyük daha güzel cem'ıyyetler husule getirip korunmak içindir.

﴿اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْۜ﴾ Zira muhakkak ki Allah

Sh:»4479

ındinde en i'tibarlınız en takvâlınızdır - nefislerin kemâlâtının ve şahısların merâtib ve derecatının bütün medarı takvâdır. Şu, bu zatın nesebinden veya fulân kavmin soyundan olmak değildir. « فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَٓا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ » dir. Allah yanında yüksek derecelere nâil olmak istiyenler takvaya sarılmalıdırlar.

ETKA, takvâdan ismi tafdıldir. Yukarılarda da geçtiği üzere takvâ lügatte vikayedendir. Vikaye, fertı sıyânet ya'ni gayet iyi korunup sakınmaktır. Aslı, vakyadır. « واو » ı tüklân ve tücah gibi « تا » ya, « يا » sı da bakvâ gibi « واو » a kalbedilmiştir ki nefsi korkulacak şeylerden vikayeye koyup korumak, ta'biri âharle sipere girip korunmak demektir. Lügatte hakikati budur. Sonra Ba'zan korkuya takvâ ve takvâya korku ta'bir olunur. Şerîatte iki ma'nâda kullanılır: birisi geniş olan amm ma'nâsıdır ki sonunda Âhırette muzırr olandan sakınıp korunmak demektir. Bunun ziyadeyi ve noksanı kabul eden geniş bir sahası vardır ki en aşağısı Cehennemde muhalled kılan şirkten sakınmaktır. En yükseği de sirrini haktan işgal edebilecek her husustan temiz tutarak bütün mevcudiyyetiyle hakka tebettüldür. Bütün ma'nâsıyle Allahın vikayesine duhuldür ki « اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِه » kavlinde murad olan hakikî takva budur. Bir de şeri'de müteâref olan hass ma'nâsı vardır ki mutlak olarak takvâ denildiği ve karîne bulunmadığı zaman murad bu olur: nefsi ukubete müstehıkk kılacak gerek fıil ve gerek terk her hangi bir günahtan korumaktır. « اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَۜ » mucebince bunda kebâirden ictinab bil'ittifak lâzımdır. Sagâirden ictinab hakkında söz edilmiştir. Tirmizi ve sâirenin rivâyet ettiği bir hadîsi şerifte: «

لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَالَا بَاْسَ بِه

حَذَرًا عَمَّا بِهِ بَأْسٌ = kul be's olan şeyden sakınmak için lâbe'sebih olanı terk etmedikçe

müttekılerden olmaz» buyurulmuş olması hasebiyle haram şübhesi bulunan halâllardan, ya'ni kerâheti

tahrimiyye ile mekruh olanlardan dahi ictinab lâzımdır.

Sh:»4480

Râgıb der ki: şer'in teârüfünde takvâ: nefsi isimden hıfzetmektir, bu ise haramı terk ile olur, bu da mubahatı terk ile tamam olur. Çünkü rîvâyet olunan «

اَلْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ » hadîsi mucebince korunun

kenarında otlıyan, içine düşebilir اهـ. Buharî, Müslim ve sâirede tahric olunduğu üzere Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: halâl belli, haram da bellidir, ya'ni şer'an beyan olunmuştur. Fakat bu ikisi arasında ikisine de benziyebilen şübheli şeyler vardır ki nâsın çoğu onları bilmez. Binaenaleyh şübühattan korunan kimse dinini ve ırzını temiz tutmuş olur. Şubuhata düşen ise harama da düşer, netekim koru kenarında güden çobanın koruya düşmesi pek melhuzdur. Haberiniz olsun ki her melikin bir korusu vardır, Allahın korusu da mehârimidir. Haberiniz olsun ki cesedde bir et parçası vardır o iyi olursa cesedin hepsi iyi olur. O bozuk olursa cesedin hepsi bozuk olur. Biliniz ki o kalbdir. Birgivî bu hadîsi naklettikten sonra der ki: lügavî ma'nâ şeri'de mümkin olduğu kadar mer'ıydir. Fartı sıyanet ma'nâsı ise sagair ve şübühattan dahi korunmayı ıktıza eder. Lâkin bu zamanda şübühatın hepsinden ıhtıraz mümkin değildir. Onun için harama karib olan şübhelerden maadası hâric olur. Çünkü tâat bikaderittâkadır. O halde takvânın tehakkukunda her bir haramdan bir de keraheti tahrimiyye ile mekruh olanlardan ictinab lüzumu teayyün eder اهـ. Bu iyzahda takvanın yukarılarda zikredilmiş olan üç mertebesine de işaret edilmiş oldu, bunlar gösteriyor ki takvalı olabilmek için korunulması lâzım gelen günahları, tehlikeleri bilmek lâzım gelecek, ılm olmadan takva olamıyacaktır. Bu ise «

اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا » mazmununa işâret olur. Bu cihetle takvâ

lâzımı olan havf-ü haşyet ile tefsir edilecek olursa en takvâlı demek Allahdan en çok korkan ma'nâsını da

ifâde eder. Bu suretle bu âyet, ya'ni bu âyette işbu « اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ »

düsturu bu sûrenin bir gayesi

Sh:»4481

olarak mülâhaza olunmak ıktiza edecektir. Başta « وَاتَّقُوا اللّٰهَ » ve «

اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى » buyurulması da bunu anlatır.

Bir hadîsi şerifte buyurulmuştur «

مَنْ سَرَّهُ اَنْ يَكُونَ اَكْرَمَ النَّاسِ فَلْيَتَّقِ اللّٰهَ = her kimi nâsın en mükerremi

olmak mesrur ederse Allaha takvâlı olsun», diğer bir hadîsi şerifte de aleyhıssalâtü vesselâm buyurmuştur:

ey nâs! insanlar iki adamdan ıbarettir: biri mü'min, tekıy, Allah yanında kerîm, biri de fâcir, şekıy, Allah

yanında hakır. İbni Abbastan da şöyle merviydir: Dünyanın keremi zenginlik, Âhıretin keremi takvâdır.

﴿إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ şübhe yok ki Allah alîmdir habîrdir - sizi ve her yaptığınızı bilir ve ahvalinizin iç yüzünden de haberdardır. Hanginiz etka olduğunu o bilir « هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ».

Şimdi müsliman olup da henüz iymanın bu yüksek zevkına irecek kadar terbiye almamış olanlara bu tehzibi vermek ve hakka ihtimam ile ta'lim ve terbiye sadedinde lemz-ü gıybet hukmü câri olmıyacağını anlatmak üzere buyuruluyor ki: 14. ﴿قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاۜ﴾ o a'râbîler « اٰمَنَّا » dediler - Medîne civarında Beni Esed ibni huzeyme kabîlesi ganimet hevesiyle müslimanlığa girmişlerdi, rivâyet olunduğuna göre bir kıtlık senesi Medîneye gelmişler ve iki kelimei şehadeti ızhar eylemişlerdi. Peygambere karşı: biz Benû fülân, Benû fülân gibi sana kıtâl yapmadık, eskal ve ıyal ile geldik diyorlar, sadaka gözetiyorlardı ve yaptıklarını Peygambere mennetmek istiyorlardı bu nâzil oldu

﴿قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا﴾ de ki: siz iyman etmediniz. - Çünkü iyman yalnız dil ile ıkrardan ıbâret değil, yürekten sevgi ile vüsuk ve ıtmi'nana mukarin tasdık olmak lâzımdır. Bu ise anlatılacağı vechile henüz hasıl olmadı, yoksa müsliman olduk diye Peygamberi minnetdar etmeğe kalkışılmazdı

﴿وَلٰكِنْ قُولُوٓا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيمَانُ فٖى قُلُوبِكُمْۜ﴾ ve lâkin

Sh:»4482

henüz iyman kalblerinize girmemiş olduğu halde islâma geldik deyin - ya'ni müslimanlığa ıkrar verdik, silme girdik deyin, böyle derseniz yalan söylememiş olursunuz. Çünkü harbin zıddı olan silme duhul ve inkıyad ma'nâsına islâm muharebeyi terkedip de zâhirde ıkrar vermekle hasıl olabilir. Halbuki kalbde sağlam tasdık olmadan iyman ettik demek yalan olur. Burada sözün gelişi « اٰمَنَّا » demeyin ve lâkin « اَسْلَمْنَا » deyin, yâhud «siz iyman etmediniz ve lâkin islâma girdiniz» denilmekti. Lâkin birincisi iymanı söylemekten sarih nehiy şeklinde olacağı, ikincisi de şer'an ı'tibarının şartı olan iyman, maksud olduğu halde islâmlarına cezm ifade edeceği için bunlardan ihtiraz olmak üzere nazmın üslûbu bu nâzük şekle ifrağ edilmiştir. Fahruddini Râzî burada «mü'min ile müslim Ehli sünnete göre birdir. Nasıl olup da burada bu fark anlaşılabiliyor diye sorarak buna şöyle bir cevab verir: âmm ile hâssın farkı vardır. İyman ancak kalb ile hasıl olur. Ba'zan onunla beraber lisan ile de olur. İslâm ise eamdır, lâkin hâss suretinde amm ile hass müttehıd bulunur. اهـ. Râgıb da Müfredatında şöyle der: islâm, şeri'de, iki kısımdır. Birisi iymanın dunundadır ki bu, lisan ile ı'tiraftır. Bununla dem sıyanet olunur. Beraberinde i'tikad gerek olsun gerek olmasın «

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاۜ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوٓا اَسْلَمْنَا»

âyetinde bu ma'nâ kasdolunmuştur. Birisi de iymanın fevkındadır ki bunda lisanen ı'tiraf ile beraber hem kalben ı'tikad, hem vefa hem de Allah tealâya bütün kaza ve kaderinde teslimiyyet vardır. Netekim İbrâhim aleyhisselâm hakkında «

اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُٓ اَسْلِمْۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمٖينَ » buyurulması böyledir. Kezalik « اِنَّ الدّٖينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ » kavli ve « تَوَفَّنٖى مُسْلِمًا » kavli bu ma'nâyadır. Beni rızâna teslim olan kullarından kıl demektir. Şeytanın kaydinden sâlim kıl ma'nâsına olmak da caizdir. İlh... İmamı A'zama mensub Fıkhi ekberde de şöyle mezkûrdur: iyman, ıkrar ve tasdıktir, islâm Allah tealânın emirlerine teslim ve inkıyaddır. Binaenaleyh

Sh:»4483

iyman ile islâm arasında lügat tarikından fark vardır. Ve lâkin hukmi şeri'de islâmsız iyman, iymansız islâm olmaz: Bu ikisi zâhr ile bâtın: yüz ile astar gibidir. Dinde iyman ve islâm ve şeriatin hepsine birden vakı' olan isimdir اهـ. Demek olur ki yukarılarda « اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ قف » âyetinde ve daha ba'zı yerlerde geçtiği üzere islâm kelimesi lügatte maddei asliyyesi olan silm-ü selâmet ve hemzesinin dühul ve tadiye ve diğer ma'nâlarına nazaran silm-ü müsalemete girmek veya koymak, selâmete çıkarmak, sâlim olmak veya sâlim kılmak: ıhlâs ve teslîmiyyet ve inkıyad gibi bir kaç ma'nâya gelebildiği cihetle islâm ile iymanın mefhumlarında lügat noktai nazarından muhtelif farklar bulunduğundan şeri' daha ziyade bunların ikisinin birlikte ictima' ve tehakkuku haysiyyetlerine i'tibar etmiş olmakla beraber lügavî mefhumları da az çok nazardan ıskat etmemiş bulunmasına mebnî isti'mali şer'îde üç ma'nâ hasıl olmuştur.

Birincisi: biri diğerinin şartı olmak, biri zâhir, biri bâtın noktai nazarından asıl bulunmak gibi bir mefhum farkıyle beraber tehakkukta müsavî, i'tibarda mütelâzim olmalarıdır. Meselâ iymanda islâmın hem bâtında ıhlâs mefhumu hem zâhirde teslim mefhumu şart olduğu gibi islâmda da iyman bir medlûl olmak üzere şarttır. Bundan dolayıdır ki sûrei «Nisâ» da « وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا ج = size selâm veya silm veren kimseye mü'min değilsin demeyin» buyurulmuş ve bu sebeble mü'min ve müslim hakikatde bir addedilmiştir. Buna ma'nâyı ma'rufiyle islâm demek muvafık olur.

İkincisi: islâm iymandan eamm ve onun bir mukaddimesi olmak üzere iymanın dununda bir ıkrar ve iyman, islâmın bir gâyesi olmak üzere fevkında bir medlûl ifade etmesidir ki bu âyet bu ma'nâ üzere varid olmuş ve Râzî yalnız bu farkı kayd eylemiştir. Bunu hakikî ve halîs müslimanlık mukabilinde resmî müslimanlık diye de ifade

Sh:»4484

edebiliriz. Bu henüz müslimanlık değil, müslimanlığa bir giriştir. Burada ıhtar olunuşu da bilhassa bu nükte içindir. Ve onun için « وَلٰكِنْ اَسْلَمْتُمْ » diye tasdık buyurulmamış « قُولُٓوا اَسْلَمْنَا » diye lügavî noktai nazardan ıhtar yapılmıştır, bir de «sadikune» tekabül ettirilmiştir.

Üçüncüsü: iymandan ehass ve onun bir kemali, bir gayesi olmak üzere favkında olan islâmdır ki « بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » buyurulduğu üzere ihsan mertebesini dahi mütetezammın bulunan ve « اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ قف » hakikatinin müfadi olan ve « اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ ط » hıtabiyle de burada işaret ve tergib buyurulan ma'nâdır. Bu ma'nâya sevk olunmak üzere buyuruluyor ki:

﴿وَاِنْ تُط۪يعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve eğer Allaha ve Resulüne itâat ederseniz - ya'ni zâhiren şehadet ile ıkrar verildiği gibi kalben de ıhlâs ile iymana terakkı edip mü'mini kâmil ve müslimi sadık olmak üzere mucebince amel ederek Allah ve Resulünün emirlerini seve seve icra ederseniz

ط

﴿لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا﴾ Allah size amellerinizden hiç birini eksik olarak ödemez - değerinden eksik ecr ile karşılamaz ﴿اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ﴾ çünkü Allah gafurdur -itâat edenlerin kusurunu mağfiret eyler ﴿رَحِيمٌ﴾ rahîmdir. - Rahmetinden fadlıyle ecir verir. Mü'min nasıl olur denilirse: 15. ﴿اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ﴾ mü'minler ancak ﴿الَّذِينَ﴾ o kimselerdir ki ﴿اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ﴾ Allah ve Resulüne iyman etmişlerdir - ya'ni dilleriyle ıkrar verdikleri gibi kalbleriyle de sağlam inanmışlardır. ﴿ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا﴾ Sonra da işkillenmemiş, şübheye düşmemişlerdir. - Demek ki iyman etmek için ibtida kalbden şübheyi atmak şart olduğu gibi ileride bekası için de şübheden âzade olmak şarttır. Onlar sonradan da şübheye

Sh:»4485

düşmemişlerdir. ﴿وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ Mallarıyle canlarıyle Allah yolunda mücahede etmekte, ya'ni Allaha itâat yolunda her türlü zahmet ve meşakkate göğüs germektedirler - emval ve enfüs ile mücahede malî ve bedenî her türlü ıbadata şamildir. ﴿اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ Ve işte onlar sadıklardır. - İyman iddiasında sadık, verdikleri ıkrara kalbleriyle ve fiılleriyle sadakat etmiş halîs müslimanlardır. 16. ﴿قُلْ اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ﴾ De ki: Allaha dininizi öğretiyor musunuz? - ya'ni, Allaha diyanetinizi, dindarlığınızı haber verip bildirmekmi istiyorsunuz ki biz iyman ettik diyorsunuz? Halbuki ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ dir. - Bu âyet o A'râbîleri tevbıhtir. 17. ﴿يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا﴾ müsliman olduklarını sana karşı mennediyorlar - sana bir minnet sayıyorlar, başına kakıyorlar, seni minnetdar etmek istiyorlar.

MİNNET, o ni'mettir ki onu veren verdiği kimseden hiç bir sevab istemez, yalnız onun ihtiyacını kesmek ister ki bu ebedî şükre değer büyük bir ni'met olur. Veren hiç bir karşılık beklemediği ve hiç bir şey yapmamış gibi kesip attığı için alan kimse ebeden minnetdar kalır. Öyle ni'met cana minnet kesilir. İşte fi'len böyle bir nı'met ile minnetdar etmeğe menn denildiği gibi onu hisaba alıp söylemeğe, ya'ni başa kakmağa da menn etmek, minnet saymak denilir. İkisi de kesmek ma'nâsına « من » den me'huzdur. İn'am fi'li ihtiyacı keser, söylemek de ni'meti keser ve şükrün kesilmesini ıktiza eyler. Lâkin Râgıb, bu menn-ü minnetin evzandan olan batman ma'nâsına « من » den me'huz olduğuna kail olarak der ki: minnet ni'meti

Sh:»4486

sekîle demektir. Ve bu iki vechile söylenir: birisi fı'l ile olur. Fülân Fülâna menn etti denir ki ni'met ile

ağırlaştırdı, ya'ni çok ni'met verdi demektir. «

﴿لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنينَ﴾ . ﴿فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ﴾ . وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى﴾ . ﴿يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ﴾ . ﴿نُريدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذينَ﴾

» hep bu ma'nâyadır. Hakîkatte bu ancak Allah tealâdan olur. İkincisi de söz ile olur,

o ağırlık lâf ile verilir ki insanlar arasında bu çirkin sayılır. Meğer ki küfranı ni'met halinde ola, ve çirkin

olduğu için « اَلْمِنَّةُ تَهْدِمُ الصَّنيعَةَ = minnet iyiliği yıkar» denilmiştir. Küfran halinde

söylenmesi iyi düşeceğinden dolayı da « اِذَا كُفِرَتِ النِّعْمَةُ حَسُنَتِ الْمِنَّةُ = ni'met

nankörlükle karşılanınca minnet güzelleşir» denilmiştir: «

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا قُلْ لَاتَمُنُّوا عَلَىَّ اِسْلَامَكُمْ » kavli

ilâhîsinde onlardan olan minnet kavl ile, Allahdan onlara olan minnet de fı'l iledir ki onlara hidayetidir

اهـ . «Râgıbın bu son sözü câyi nazardır. Burada Allah tealânın onlara menni hidâyet ni'metine karşı

küfran halinde hasen olan kavlen ıhtar ma'nasında olmalıdır. Zira fı'l ile minnet ve hidâyette inzar ma'nâsı

yoktur. Halbuki bu menni ilâhî nehiyden sonra bir inzar siyakındadır.

﴿قُلْ لَاتَمُنُّوا عَلَىَّ اِسْلَامَكُمْ﴾ de ki islâmınızı bana minnet saymayın: benim başıma

kakmayın ﴿بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ﴾ belki Allah size menn eder. - Ya'ni menn sizin

hakkınız değil, bil'akis Allahın hakkıdır. Siz müsliman olduk diye başa kakarsanız doğrusu Allah size

minnetinin ağırlığını yükletir, ni'metini başınıza kakar. ﴿اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْايمَانِ﴾ çünkü sizi

iymana hidâyet buyurmuştur ﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقينَ﴾ eğer sadık iseniz - ya'ni « اٰمَنَّا »

demekte doğru iseniz dediğiniz gibi hakıkaten mü'min, sâdık müsliman iseniz, iyman çok büyük bir ni'met, buna hidâyet Allahdan bir minnet olduğu için siz buna şükretmeyip

Sh:»4487

de onu Peygamberin başına kakarsanız Allah teâlâ bu hidayete karşı küfranınızdan dolayı sizin başınıza kakar, hıtabı ıtabının ağırlığı altında ezer, ni'metini keser. 18.

﴿اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ haberiniz olsun ki Allah

Göklerin ve Yerin gaybını bilir -binaenaleyh sizin içiniz dışınız onun ma'lûmudur. İslâmınız da sâdık olup olmadığınızı, kalblerinizde iyman ve sadâkat bulunup bulunmadığını, niyyetlerinizden neler geçirdiğinizi ve

geçireceğinizi temamen bildiği gibi âlemde Göklerde ve Yerde neler olacağını ve sizlerin nelerle karşılaşacağınızı da bilir. ﴿وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ ve Allah bütün amellerinize basîrdir - her ne yaparsanız hepsini görür, hiç birini kaçırmaz. Binaenaleyh siz de içinizi dışınızı düzelterek ona göre korunup ona göre çalışınız.

KÂF

٥٠ سُورَةُ قٓ

قٓ Sûresi mekkîdir. Buna « بَاسِقَاتٌ » Sûresi dahi denilir.

Âyetleri - kırk beştir.
Kelimeleri - Üç yüz yetmiş beş.
Harfleri - Bin dört yüz yetmiş yedi.

Fasılası - « صرجدظب » ر ٠ ص ٠ ج ٠ ظ ٠ ب ٠ د harfleridir.

Sûrei «Hucurat» ın âhiri « وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ » ile nihâyet bulmuştu, bu ise bir istıkbal, bir âhıret ıhtar ediyordu ki işte « قٓ » O istıkbalin mes'uliyyetini ıhtar etmek üzere o hududa açılan bir kapıdır. Fetihten sonra dâirei islâma yeni girenlerin « اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ » mazmunu üzere tehzib ve terbiyelerini istikmal zımnında dahilî ıslahat ile yeniden cihada ihzar eden medenî «Hucurat» Sûresinden bu suretle yeni Mekkî olan Sûrei Kafa geçilmesi islâmın cihana yayılmak için peyderpey inkişafatındaki bir inkılâb devresine daha işarettir. Müslim ve gayrisinde Cabir ibni Semüre radıyallahü anhden rivâyet olunduğu üzere Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem bu Sûreyi çok kerre sabah namazında okurdu. İbni mâce ve gayrisinde, Kutbetibni Malikden rivâyet olunduğuna göre de aleyhissalâtü vesselâm bunu sabah namazının ilk rek'atinde kıraet buyururdu. Ahmed ve Müslim ve Ebu Davud ve İbni Mâce ve Tirmizî ve Neseî Ebu Vakıdi Leysîden rivâyet etmişlerdir ki Resuli ekrem sallâllahü aleyhi vesellem Bayramda « قاف ile اِقْتَرَبَتْ » okurdu. Ebu Davud ve Beyhekî ve İbnimâce ve İbni Ebi Şeybe, Ümmühişam binti Hâriseden

de şöyle rivâyet eylemişlerdir: demişdir ki: ben « قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ » i başkasından değil, sırf Resulullahın femi saadetinden ahz eylemişimdir. Her Cum'a minberde nâsa hutbe iyrad ettiği vakıt okurdu. İbni Merduye hadîsinde de Ebil'alâ radiyallahü anhten merfuan « تَعَلَّمُوا قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ ـ قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ » öğreniniz» diye vârid olmuştur. Bütün bunlar gösteriyor ki bu Sûre en büyük Sûrelerdendir. Tıvali mufassal denilen Sûreler de buradan başlar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُوٓا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ ﴿٢﴾

مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٣﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا
تُرَابًا ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٤﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَاتَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ
وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٥﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَهُمْ
فٖى اَمْرٍ مَرِيجٍ ﴿٦﴾ اَفَلَمْ يَنْظُرُٓوا اِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ
بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٧﴾ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا
وَاَلْقَيْنَا فٖيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فٖيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهٖيجٍ ﴿٨﴾
تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنٖيبٍ ﴿٩﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً
مُبَارَكًا فَاَنْبَتْنَا بِهٖ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصٖيدِ ﴿١٠﴾ وَالنَّخْلَ
بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضٖيدٌ ﴿﴾

Sh:»4490

﴿١١﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَاَحْيَيْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ
﴿١٢﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَاَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٣﴾
وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٤﴾ وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ
تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعٖيدِ ﴿١٥﴾ اَفَعَيٖينَا بِالْخَلْقِ
الْاَوَّلِ بَلْ هُمْ فٖى لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدٖيدٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

« قٓ » ve Kur'ani mecîd hakkı için 1 Doğrusu şaştılar da kendilerine içlerinden korkutucu bir Peygamber geldiğine dediler ki kâfirler bu acîb bir şey 2 Öldüğümüz ve bir toprak olduğumuz vakıt ha? Bu baıyd bir irca' 3 fakat Arz onlardan neyi eksiltir bize ma'lûmdur ve nezdimizde hıfzedici bir kitab vardır 4 Doğrusu hak kendilerine geldiği zaman tekzib ettiler de şimdi karma karışık bir ıztırab içindeler 5 Artık üstlerindeki Semâya bir baksalar a, biz onu nasıl bina etmişiz ve ziynetlemişiz hiç bir gediği yok 6 Arza da: bir imtidad vermişiz ve ağır baskılar oturtmuşuz ve her çeşidden çiftler bitirmişiz ki temaşasına doyulmaz 7 Gözler gönüller açar, yaradanın kudretini ıhtar eder, dersler verir birer nişanei basîret ve nümunei ıbret olmak üzere, hakka yüz tutan her kul için 8 Bir de Semadan mübarek bir su indirip de onunla bağlar bağçeler bitirmekteyiz ve biçilecek taneler 9 Ve Semaya ser çeken hurma ağaçları ki sıvama dizilmiş bir tal'ı vardır 10 Kullara rızk için, ve onunla ölü bir beldeye hayat vermekteyiz, işte o huruc da böyledir 11 Tekzib etti onlardan evvel Nuhun kavmı ve ashabı ress ve Semûd 12 Ve Âd ve Firavn ve ıhvanı Lût ve ashabı 13 Eyke ve tübbe'in kavmı, her biri gönderilen

Sh:»4491

Peygamberleri tekzib etti de hakk oldu veîd 14 Ya artık birinci yaradış ile yoruluverdik mi? Doğrusu onlar, yeni bir yaradılıştan iltibastalar 15

1. ﴿قٓ﴾ - bu Sûre ile « صٓ » Sûresinin başlayışında ziyâde bir benzeyiş vardır. Evvelâ, ikisi de birer harf ve Kur'ana kasem ve « بَلْ » ile başlıyor, kâfirlerin teaccübüne tearruz ediyor. Onun evvelinde « وَالْقُرْاٰنِ ذِى الذِّكْرِ » âhirinde « اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ » bunun evvelinde « وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ » âhirinde « فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ » buyuruluyor. Onda iymanın şartlarından ilk esas olan tevhide, bunda ba's-ü haşre ınayet buyuruluyor.

« ق » yazılışta harf, okunuşta kaf isim tarzındadır. Zâhir olan harfin ismi, bundan da bu Sûrenin ismidir. Bu münasebetle Kaf dağından da bahsedilmiş. Remzen veya sarahaten emri hâzır olması ihtimali de söylenmiştir. Doğrusu diğerleri gibi bu da müteşabihattandır. Te'vilini Allah bilir. Fahrüddini Râzî burada evvelâ şu ıhtaratda bulunmuştur: yukarılarda anlatmış idik ki böyle Sûrelerin evvelindeki harfler, okunacak Kur'anı iyi dinletmek için sâmim dikkatini uyandırmak üzere tenbihattır. Yine anlatmış idik ki ıbadetin kalb ile olanı, lisan ile olanı, bedenin zâhirdeki cevarihi ile olanı vardır. Cariha ile olanlar içinde ma'nasına akıl iren de var, ma'nası akl ile bilinemeyip sırf teabbüdî olan da vardır. Netekim Hacda remiy ve sa'y ve sâire gibi ameller böyledir. Kalbî akıydeler içinde ılmi tevhid ve imkânı haşr ve Allahın sıfatı ve Peygamberlerin doğruluğu gibi hem aklın delil ile bildiği kısım vardır hem de kıldan ince kılıçtan keskin sırat, ve amelleri tartacak mizan gibi şeri' olmadıkça cezm-ü tasdık mümkin olmıyan kısım vardır. Şu halde ıbadeti lisaniyye olan zikirlerde de böyle olmak gerektir. Bunların da Kur'anın ekserîsi gibi hem ma'nasına akıl iren kısmı vardır, hem de bu teheccî harfleri gibi ma'nâsını

aklın kavrıyamıyacağı veya anlamadığı kısım vardır. Çünkü onu telâffuzdan maksad sırf emre inkıyaddır. Yoksa kelâmda mu'tad olduğu üzere bir hüküm veya hoş bir kıssa, yâhud « رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا » gibi güzel bir maksad ifâdesi değildir. Belki mücerred söylemek sâdece teabbüd olur. Bunu şu cihet de te'yid eder: bu harflere yemîn edilmiş bulunuyor' muksemü bih mevkıindedirler, halbuki Allah tealânın tîn ve zeytuna kasemi onlara şeref vermek olduğu gibi ma'rifetin delîli ve ta'rifin aleti olan şerefli kelâmın aslı olan harflere kasemi de onların ayrıca bir şerefi hâiz olduklarını evleviyyetle ifâde eder. Şimdi bu noktada şunları mülâhaza etmek gerektir:

1- Allah tealâdan kasem ya « وَالْعَصْرِ وَالنَّجْمِ » gibi bir şeye ve « صٓ . قٓ . نٓ » gibi bir harfe vakı' olmuştur, yâhud « ﴿وَالضُّحٰى وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى﴾ . ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ » gibi iki şeye ve « طٰهٰ . طٰسٓ . يٰسٓ . حٰمٓ » gibi iki harfe, yâhud « وَالصَّافَّاتِ فَالزَّاجِرَاتِ فَالتَّالِيَاتِ » gibi üç şey'e, ve « الٓمٓ . طٰسٓمٓ . الٓر » gibi üç harfe, yâhud « وَالذَّارِيَاتِ » da « وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ » da « وَالتِّينِ » de olduğu gibi dört şey'e ve «

« الٓمٓ . الٓمٓصٓ » gibi dört harfe, yâhud « وَالطُّورِ » da « وَالْمُرْسَلَاتِ » da « حٰمٓ عٓسٓقٓ » ve « كٓهٰيٰعٓصٓ » de olduğu gibi beş şey'e ve « وَالْفَجْرِ » da « وَالنَّازِعَاتِ » gibi beş harfe olmuştur. Beş şeyden ziyadeye kasem yalnız bir Sûrede vardır ki o da « وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۙ » dır. Beş harften ziyâdeye hiç kasem yapılmamıştır. Zira hurufı asliyyesi beşten ziyâde kelime istiskal edilmiştir. Ma'nâ için terkibinde sekıl görülüp kabul edilmeyince ma'nasına ılim ihata olunamadığı veya ma'nası olmadığı zaman daha şiddetle istiskal edilmek lâzım gelir.

2- Mahud şeylere kasemde kasem harfi olan « واو » zikredilmiş « وَالطُّورِ . وَالنَّجْمِ . وَالشَّمْسِ » denilmiş, lâkin harflere kasemde kasem harfi zikredilmemiştir. Meselâ « وحٰمٓ » « وقٓ » denilmemiştir. Zira kasem harflerin kendilerine olunca harfi harfe âlet makamında iyrad müsavatı ıhlâl ederdi.

3- Allah tealâ, « تين . طور » gibi eşyaya kasem etmiş, onların asılları olan cevheri ferdlere, basît maddelerine kasem

Sh:»4493

etmemiştir. Fakat harflere terkibsiz olarak kasem etmiştir. Zira eşyanın terkibinde maddesi en güzel bir halde bulunur. Lâkin harfler terkib olununca yemîn lâfızlarına değil, Semâ ve Arz gibi ma'nâlarına âid olmuş olur. Ma'nâsız terkibe nazaran ise müfred eşref olur. Onun için hurufun yalnız müfredatına kasem edilmiştir.

4- Sûrei «Bakare» de geçtiği üzere harflere kasem yirmi sekiz Sûrededir. Adedleri harflerin adedince olan eşyaya kesem ise ki « وَالشَّمْسِ » den gayrisindedir on dört Sûrededir. Çünkü hurufun gayri şeylere kasem Sûrelerin evvelinde de vardır, esnasında da vardır. Meselâ: « وَالْقَمَرِۙ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ » gibi. Harflere olan kasem ise ancak Sûrelerin evvellerindedir. Ve orada güzel olmuştur. Zira mefhum arasında gayri mefhum güzel olmazdı, onun için Sûre evvellerinde eşyaya kasem hurûfe kasemin yarısı kadardır.

5- Harflere kasem, Kur'anın iki nısfının ikisinde de hattâ yedi kısmında da vardır. Eşyayı ma'dudeye kasem ise yalnız nısfı ahîrde, hattâ « وَالصَّٓافَّاتِ » dan maadası kısmı ahîrdedir. Zira ekseriya harflere kasemden sonra Kur'an veya kitab veya tenzil zikredilmiş «

يٰسٓ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِۙ . الٓمٓ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ . الٓمٓ ذٰلِكَ الْكِتَابُ » buyurulmuştur. İşte Kur'anın hepsi harflerle edâ olunan bir mu'cize olduğundan onlar her kısımda bulunmuş, ma'dud eşyaya kasem ise böyle değildir.

Bundan sonra Râzî «Kaf» a mahsus mebâhisten olmak üzere şunu da ilâve eder: Kaf Arzı muhît olan bir

dağdır ki Semânın etrafı onun üzerindedir denilmiş, bu kavil, vücuh ile zaıyftir:

1- : Kıraet vakf üzeredir, halbuki cebel ismi olsa idi yemîn edilmiş olmakla vasılda vakıf câiz olmazdı.

2- « وَالطُّورِ » gibi kasem harfi ile söylenmek lâzım gelirdi. Çünkü harfi kasemin hazfolunduğu

mevakı'de muksemi

Sh:»4494

bih « اَللّٰهِ لَاَفْعَلَنَّ » gibi kaseme müstehıkk olarak hazfe karîne olur. « زَيْدٍ لَاَفْعَلَنَّ »

denmez.

3- Öyle olsa « قاف » yazılırdı. « ﴿بِكَافٍ عَبْدَهُ﴾ ، ﴿عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾ »

kabîlinden olurdu. Halbuki bütün Mushaflarda « ق » harf yazılmıştır.

4- Bunda zâhir olan harf olmaktır. Gerçi onun İbni Abbastan menkul olduğu da söylenmiştir, lâkin İbni Abbastan menkul olan « قاف » ın bir dağ ismi olmasıdır. Amma burada bu « ق » ile murad o dağ olduğu sâbit değildir اهـ.

Demek ki Râzî esas ı'tibariyle «Kaf» dağı diye söylene gelen rivâyeti inkâr etmiyor, burada onunla tefsiri zaıyf buluyor. Alûsî de rivâyetleri kaydettikten sonra şöyle diyor: «Karafî, Kaf dağının vücudu olmadığına zâhib olmuş ve buna bürhan getirerek delîli olmıyan şeye ı'tikad caiz olamıyacağını söylemiş. İbni haceri heytemî de vârid olan rivâyetleri ileri sürerek ona ba'zı ı'tirazda bulunmuştur. Alûsî bunları hikâye ettikten sonra: ben de diyor Karafînin dediği gibi his şehadetiyle bu dağın vücudu olmadığına zâhib oluyorum. Çünkü bu Arzın berrini, Bahrini medarı seretâna kadar kaç kerreler kat'ettiler. Öyle bir şey müşahede etmediler. Gerçi o haberleri râvîlerinden bir cemaat sahih tahric edercesine iltizam ile rivâyet eylemişler ise de onların sıhhatine ta'n etmek hissi tekzib etmekten ehvendir. Bu, bulamamaktan dolayı vücudu nefyetmek kabîlinden de değildir. Zelzele işinin de öyle bir dağa tevakkufu yoktur, çünkü zelzeleler Arzın salâbetiyle beraber çıkmak istiyen buharların tazyikındandır. Ve biraz insaf damarı olanlar nazarında bunu inkâr etmek mükâberedir. اهـ. Biz de bu münasebetle şunu söyliyelim ki daha hakîm olan Râzî bu hususta daha insaflı hareket etmiştir. Bizce insaf rivâyetleri tekzib etmekte değil, bir mahmili sahih bulmaktadır. Gerçi bu hususta Peygambere kadar ref'edilen bir hadîs yoktur. Fakat bir kısım ulemânın kanâatlerini gösteren şayi' bir telâkkî vardır. İbni Cerîrin ve ibni Münzirin

Sh:»4495

rivâyetlerine göre ibni Abbas şöyle demiştir: Allah tealâ bu Arzın arkasından onu muhît bir deniz, onun arkasından bir cebel yaratmıştır ona «Kaf» denilir. Semâi Dünya onun üzerine sarkmaktadır. ilh... Demek ki «Kaf» Arzı kaplamış olan bahri muhîtı Muhîttır. Bu ifâdeye göre Kaf dağı denilen şey kürei nesîm olmuş olur. Zira biz biliyoruz ki Arzı etrafından kaplıyan bir Bahri muhît vardır, Bahri muhîtı de kürei nesîm kaplamıştır. Ve Semai Dünyanın etekleri bu kürei nesîm üzerindedir. Bizim gök ta'bir ettiğimiz zümrüd gibi göklük burada müncelîdir. İbni Münzirin, Ebûşşeyhın, Hâkimin, ibni Merduyenin Abdullâh ibni büreydeden rivâyetlerinde: «Kaf», Dünyayı muhît zümrüdden bir dağdır ki Semanın etekleri onun üzerindedir diye zümrüd ile ifâde edilmesi de teşbihi belîğ kabîlinden olmak üzere bu rengi te'yid eyler. Buna dağ ta'bir olunması da şekli kürevîsi ile fevkal'ufuk irtifa' ve azameti haysiyyetinden yâhud bir menba' ve mahzen olması noktai nazarından olmak gerektir. Bununla beraber ibni Ebiddünyanın Ebûşşeyhın tahriclerinde «Kaf» yalnız Arzı değil, âlemi muhît olmak üzere de nakledilmiş ve damarları Arzın içine kadar indiği ve zelzeleler onun damarlarının hareketinden husule geldiği de söylenmiştir. Bu noktaya gelince «Kaf» kelimesi bize eski Yunanîlerde dahi ma'ruf olan ve her şeyin menbaı olmak üzere maddenin bir halitai kül mahiyyetinde mülâhaza edilen ilk halini ifâde eyliyen «chaos=kao» kelimesini hatırlatmıştır. Kaf dağı rivâyetleri Hazreti Peygambere istinad ettirilmemiş bulunduğu için bunu eski zamanlarda pek şayi' olmuş bir nazariyye kabîlinden telâkkî etmekte hiç bir mahzur yoktur. Lâkin bunu tefsir için esas ittihaz etmek muvafık olmaz. « ق » harfini müteşâbih olarak kudretullaha bir remiz telâkkı etmek Kaf dağı denilen imkân âlemiyle tefsir etmekten daha münasib olur.

Sh:»4496

﴿وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ﴾ Ve Kur'anı mecîd hakkı için -

MECİD, mecd sahibi, mecd, geniş kerem ile alâkadar büyük şeref ve şandır. Şu halde Kur'anı mecîd, şerefi kîtabların hepsinden büyük olan yâhud ma'nâsını bilip amel edeni şereflendiren şanlı Kur'an demek olur. «Vav» kasem, yâhud kaseme atf içindir. «Kaf» ile şanlı Kur'ana kasem edilmiştir. Kasemin cevabı maba'di karînenesiyle mahzuftur, ya'ni sen münzirsin inzar için geldin 2.

﴿بَلْ عَجِبُوٓا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ﴾ fakat onlar kendilerine kendilerinden bir

münzir geldiğine teaccüb ettiler - ya'ni Kur'anın şeref ve şanı olmadığından değil, fakat insanlara yine insanlardan bir münzir, korku haberi vererek korkutan bir Peygamber geldiğine şaştıklarından dolayı küfr ve inkâra gittiler. Halbuki insanlara kendi hariclerinden gelen bir münzir, gayri tabiî ve şayânı teaccüb görülse bile yine kendilerinden bir münzir gelmesi görülmedik bir şey değil idi. Fakat onun gelişine ve inzar edişine şaştılar ﴿فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ﴾ da kâfirler dediler ki: bu

acîb bir şey - bunda iki vecih vardır. Birisi teaccüblerini tefsir ve teaccüb noktasını tafsıl ile küfürlerini tasrihtir. Bu surette « فـا » tefsir, « هٰذَا » Peygamberin inzarına işarettir. İkincisi Peygamberin bı'setine teaccübden sonra Âhırette ba'se teaccüblerini beyandır. Bu surette « فـا » atıf « هذا » mübhem olarak şu söze işaret olur. 3. ﴿ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا﴾ öldüğümüz ve bir toprak olduğumuz

vakıt ha - ya'ni bizi o vakıt ba's-ü haşr ile mi korkutuyor? ﴿ذٰلِكَ﴾ bu - öldükten sonra diriltmek

﴿رَجْعٌ بَعِيدٌ﴾ baıyd bir irca - akıldan veya âdetten uzak olan bir iade, bir döndürüş yâhud bir

cevabdır, Şimdi bunun Allahın kudretinden

Sh:»4497

uzak olmadığını isbat ile buyuruluyor ki: 4. ﴿قَدْ عَلِمْنَا مَاتَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ﴾

doğrusu biz Arzın onlardan ne eksilteceğini bilmişizdir - ya'ni onun uzak zannedilmesi bir insanın hakikati ve eczasının tafsılâtı tamamiyle bilinemediği için cehaletten neş'et eder. Yoksa hayat ılmi bilinse de bir insanın hususiyyetini teşkil eden bütün esrar münkeşif olsa bir kimseyi öldürüp yeniden diriltmek baıyd sayılmazdı. Halbuki Allah tealâ onu bilmiş ve yaratmıştır. Ölüp çürüyüp de toprak olan akvamın veya eşhasın hüviyyet ve ayniyyetlerini teşkil eden erkân ve şeraıtdan kalan nedir? Eksilen nedir? Ruh mudur, beden midir? Bedenin maddesi ve eczası mıdır, yoksa mütemasil ecza arasında hayatı ve ayniyyeti ifade eden bir nisbeti muayyene ve mahsusası mıdır? Allah hepsini bilir, Arzda çürüyüp yok olduğu zannedilen teşekküllerin, nisbetlerin kuvvetlerin hususıyyetlerin en hurdesine varıncıya kadar hepsi olduğu gibi Allah tealânın ılminde ma'lûm ve mahfuzdur. ﴿وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ﴾ ve nezdimizde mahfuz,

değişmez, bozulmaz bir kitab vardır, hepsi onda mazbuttur. - Cüz'î ve küllî hiç bir şey'i kaçırmaz, hattâ onların amellerini de bütün tafsılâtiyle hıfzetmektedir. Ilmullah bir de böyle Levhı mahfuzda yazı ile mûekked olarak mütecellîdir. Bunu tehavvül ve tehaffuz kanununun bir ifadesi olarak da mülâhaza edebiliriz. Bu tamamiyle bilinmiş olunca her hangi bir insanı ifna ettikten sonra onu teşkil eden ve ondan intişar ve tehavvül etmiş olan hususıyyetlerin ma'lûmiyyet ve mahfuzıyyeti hasebiyle onu yeniden iade etmek hiç de baıyd olmaz. Onun için gerek bir kavmı, gerek bir şahsı öldükten sonra ba's-ü haşr etmek Allaha göre baıyd bir irca' olmadığı bu mülâhaza ile ma'lûm olur. 5.

﴾بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ﴿ fakat onlar hakkı kendilerine geldiği

anda

Sh:»4498

tekzib ettiler - kendilerini yaratmış olan Allahın ılmini ve gönderdiği kitabını ve Peygamberini gelir gelmez

tekzib ettiler ﴾فَهُمْ ف۪ٓى اَمْرٍ مَر۪يجٍ﴿ de şimdi onlar pek muztarib bir hal içinde çalkanıyorlar.

- Gâh sâhir, gâh kâhin, gâh şâir diyerek gâh teaccüb gâh inkâr ile ıztırab içinde istıkbalden, Âhıret hayatından me'yus bir halde kıvranıyorlar. Buna karşı Allah tealânın ılmini ve ıhyaya kudretini isbat ile ıztırabı defi' siyakında buyuruluyor ki:

6. ﴾اَفَلَمْ يَنْظُرُٓوا اِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ﴿ ya üstlerindeki Semâya bakmadılar

da mı ki? - Burada Sema ufkumuzun üstünde görebildiğimiz ecram ve eb'adı ile bir sureti mahsusada nazarımıza irtisam eden ve Semâi Dünya denilen yüksek binâdır ki biri hissî biri aklî olmak üzere iki haysiyyeti vardır. Evvel emirde bunun hissî haysiyyetiyle gözlerimize olan sureti tecellîsine nazarı dikkat celbolunmuştur. İkinci derecede efkâr ve istidlâlât ile aklen istinbat mümkin olabilen hey'eti Semânın derinliklerine dalınmadan sâde hissî olan bu şekli mürtesimin keyfiyyetine nazar edildiği zaman bile onu binâ eden sânıın ılm-ü kudretindeki azamet derhal gözlere gönüllere kendini gösterir. Buradaki « فا » mahzufuna atıftır. Görmediler de o kâfirler üstlerindeki o Semaya bakmadılar, baksalar a

﴾كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا﴿ biz onu nasıl binâ etmişiz ve ziynetlemişiz,

﴾مَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ﴿ hiç bir yarığı çatlağı yok. Ya'ni kapısı geçidi yok değil, aybı kusuru yok

7. ﴾وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا﴿ Arzı da uzatmışız - o binanın döşeği gibi sermişiz, bakıldığı zaman Semâ kürevî olarak görünürken sahai rü'yet dahilinde Arz da onun altında ufka doğru bir imtidadı mahsus ile uzanmış görünür ve böyle görünmesi onun da bir küre olduğunu akl-ü istidlâl ile anlamağa

Sh:»4499

mani' değildir. (Sûrei «Ra'd» de « وَهُوَ الَّذ۪ى مَدَّ الْاَرْضَ » bak). Alûsî der ki: bu imtidad, Arzın tam yâhud kutublar cihetinden nâkıs bir küre olmasına münâfi olmaz.

﴾وَاَلْقَيْنَا ف۪يهَا رَوَاسِىَ﴿ ve ona ağır baskılar, oturaklı dağlar serpmişiz

﴾وَاَنْبَتْنَا ف۪يهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَه۪يجٍ﴿ ve onda gözler gönüller açan her güzel

çiftten bitirmişiz -

BEHİC, behcetli, gözlere gönüllere neş'e ve sürur veren sevimli, güzel,

ZEVC, çift. İNBAT nebatatta zâhir ise de zevci behic insana kadar hayvanatın da her hoş sınıfına şâmil

olmak zâhirdir. 8. ﴾تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُن۪يبٍ﴿ her abdi münîb için tebsıra

ve tezkir kılmak üzere - ya'ni bütün bunları böyle yapış ve bitiriş rabbına gönül verecek, hakka yüz tutup düşünecek her kulun gözüne göstermek ve fikrini açmak için âyet ve muhtıra kılmak hikmetiyledir.

TEBSIRA, hem göze basar kuvveti hem de kalbe basıret kuvveti vermek ma'nâsına olabilirse de ikincisi

« ذِكْرٰى » ile ifâde edilmiş olmak hasebiyle burada basarî ma'nâda olmak daha muvafık görünür.

Bunun birisi hissî birisi aklî haysiyyeti ifâde eder: biri ihsas, biri ıhtardır. Bunların her biri birer yeni hayat neş'esiyle Allah tealânın ılmine ve ba's-ü ihya kudretin delâlet ederler. İhsas, hal olan Dünya hayati yaşatırken ıhtar ve tezkir mazıy ve istıkbal şüuriyle Âhıreti duyurur.

MÜNÎB kaydi de bilfiıl müstefîd olanları göstermek ve inâbeye tergıb etmek içindir 9.

﴾وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً مُبَارَكًا﴿ ve Semâdan bir mübarek su indirmekteyiz - ki

hayr-ü bereketi, menfeati pek çok. Bununla o güzel çiftlerin nasıl bitirildikleri gösterilerek makama tatbık ve ihya tarzına bir misal verilmiş oluyor. Kur'an da bu mübarek

Sh:»4500

suya şebîhtir. ﴾فَاَنْبَتْنَا بِهٖ﴿ indirip de onunla, o su sebebiyle bitirmekteyiz: ﴾جَنَّاتٍ﴿

bir çok Cennetler, meyveli ağaçları havî bağlar, bağçeler ﴾وَحَبَّ الْحَصٖيدِۙ﴿ ve biçilen ekin

dâneleri 10. ﴾وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ﴿ ve çıvgın veya dolgun hurma ağaçları -

BÂSIK, uzun düzgün veya yüklü ﴾لَهَا طَلْعٌ نَضٖيدٌۙ﴿ ki istifli bir tal'ı vardır. - Ya'ni birbiri

üstüne dizilmiş çok yâhud içinde meyvesi çok, çünkü tal'ı, hurmanın ilk çıkan domurcuğudur ki meyvesi

içinde istiflidir. 11. ﴾رِزْقًا لِلْعِبَادِۙ﴿ kullara rızk olmak için - yetiştirmekteyiz

﴾وَاَحْيَيْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًاؕ﴿ bir beldeyi ölmüş iken onunla - o su ile - diriltmeyiz. - Neşv-ü

nemâdan kesilmiş kuru toprağa hayat vermekteyiz ﴾كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ﴿ işte huruc böyledir. -

Ya'ni ölü bir bedenin bir su indirmekle dirilmesi gibidir. Allahın indireceği feyzile sizin de dirilip çıkmanız, Allahın kudretinden o nasıl uzak değilse bu da uzak değildir. Burada huruc ta'bir olunması ma'nâlıdır. Ebüssüudun beyanına göre yerden nebatatın çıkarılmasına ihya ve ölülerin dirilmesine huruc ta'bir olunması ehemmiyyetsiz gibi görülen inbatın şanını büyütmek ve istib'ad edilen ba's işini (bir fi'li tabiî gibi) kolay göstermek ve bu suretle nebâtı ihrac ve emvatı ihya arasında mümaseleti tahkık ile mukayeseyi tavzıh ve fehimlere takrib içindir. Her halde biz bununla ölmüş bir kavımdan feyzı hakk ile islâmın zuhur ve yeni bir hayat ile ağyare karşı huruc ve galebesi ma'nâsına da bir işaret anlarız. 12.

﴾كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ﴿ - Bununla Peygambere tesliye ve kafirlere inzar

Sh:»4501

misalleri veriliyor. ﴾وَاَصْحَابُ الرَّسِّ﴿ - Buna dâir sûrei «Fürkan» da söz geçti bak 13.

﴾وَاِخْوَانُ لُوطٍۙ﴿ ve Lûtun hemşehrileri - Lût aleyhisselamın kavmı ki kendisine sıhriyyetleri

bulunmak hasebiyle ıhvan denildiği söylenmiştir. Bu ta'bir gerek neseb ve gerek sıhriyyet ile yakınlığın kurtaramıyacağını anlatır 14. ﴾وَقَوْمُ تُبَّعٍۜ﴿ tübbeın kavmı - kendisi değil kavmı ki Hımyerîlerdir. Sûrei «Duhan» a bak ﴾كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ﴿ her birisi Resulleri tekzib etti - yeni hayata da'vet için Allah tarafından gönderilen Peygamberlerin irşadlarına inanmadılar, ba's-ü haşr için hazırlanmadılar ﴾فَحَقَّ وَعِيدِ﴿ da veîdim hakk oldu - ya'ni hep helâk ve munkarız oldular.

VEÎD, va'd gibi masdardır mef'ul ma'nasına da olur. Va'd maddesi hayr-ü şerde, acıda ve tatlıda kullanılır. Fakat veîd ve iy'âd, acı ve korkunç olanlarda isti'mal olunur. Tehdid ve inzar ifâde eyler. Burada veîd, veîdi demektir. Kesre ile iktifa olunarak mütekellim «ya» sı hazf olunmuştur.

﴾اَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِۜ﴿ şu halde ilk halka aciz mi göstermişiz? - ya'ni gerek sâirlerini gerek kendilerini ilk yaradılışla, birinci kerre vücude getirmekle kudretimizi göstermiş değil miyiz ki ikinci bir yaradışı istib'ad ediyorlar da « رَجْعٌ بَعِيدٌ » diyorlar. Yâhud kendilerinden evvel yarattığımız halka, o evvelki insanlara karşı yarattıktan sonra veîdimizi, tehdidimizi yerine getirmeğe gücümüz yetmemiş de âciz mi kalmışız? Ki korkmadan tekzib ve istib'ad ediyorlar? yâhud ilk yaradışla kudretimiz tükenmiş de ilerisini yaratmaktan acze mi düşmüşüz? ﴾بَلْ﴿ hayır - öyle olmadığını bilirler ﴾هُمْ﴿ onlar

Sh:»4502

﴾فى لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ۟﴿ yeni bir halktan iltibastadırlar -

LEBS, esasen karıştırıp şübheye düşürmek demektir. Burada iki ma'na vardır: birisi umumiyyetle müfessirînin beyanı vechile şöyle demektir: onlar halkı evveli ve bizim kudretimizi i'tiraf etmekle beraber yeni bir halk ile ölülerin dirilebileceğinde şübhe ediyorlar. Bir kerre yapılanın bir kerre daha yapılabileceği hakkındaki kıyası, tabiî kanunu bırakıyorlar da kudrete karşı şübheye düşerek tenakuzda bulunuyorlar. Bu ma'na ilzamî bir ma'na olur. İkincisi sûrei «En'am» da « وَهُوَ الَّذى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ » âyetinde geçtiği üzere bir kavmın hayatı gibi bir şahsın hayatı da eczasının lâhzadan lâhzaya yenilenmesi suretiyle bir iltibas içinde ceryan ettiğini ve binaenaleyh halkı evvel denilen bu halkta bekayı şahsînin bile vahdeti nevıyye gibi peyder pey halkolunan birbirine benzer ecza arasındaki bir iltibas ve müşabehet içinde tecellî eden bir nisbet vahdetinden aynî nisbetle tevâli eden bir halkı cedîd istimrarından ibaret olduğunu beyandır. Şeyh Muhyiddini Arabî buradan bütün eşyanın, a'raz gibi cevahirin de an bean halkı cedîd ile müteceddid olduğunu istinbata kadar gitmiş, Fransız feylesofu meşhur de Cart da bu suretle bir halkı cedîd nazariyyesine zâhib olmuştur. Bu âyette « هم » zamirine nazaran halkı cedîdin böyle bütün eşyaya ta'mimi zâhir olmasa bile her halde insanlar gibi zîhayat cisimlere nemâları i'tibariyle intıbakı münakaşa götürmiyecek kadar vazıhtır denilebilir. Bu surette bir şahsın hüviyyeti için gerek idame gerek iadede rüknolarak mülâhaza edilmesi lâzım gelen esas bir nehrin suyu gibi değişip duran maddî eczasının aynen kendilerinde ve kemmiyyetlerinde değil, aralarındaki nizami nisbet ile ifade ettikleri temasül vahdetiyle ruhanî tesâdukta gözetmek lâzım gelir. Onun için bir şahsın teşahhusu hacmin büyüklüğü ve küçüklüğü ile alâkadar

Sh:»4503

görünmiyerek gerek bir zerre, bir hüceyre ve gerek büyük bir cisim ve cirim halinde dahi hüviyyetini muhafaza edebiliyor da yetmiş yaşındaki Zeyd, beşikteki bebek rahimi maderdeki cenîn, sulbi pederde nutfe olan aynî şahıs diye mülâhaza olunuyor. Kuyruk kemiğinin ucundan ba'si gösteren ma'ruf « عَجْبُ الذَّنْبِ » hadîsi de bunu ifade etmiştir. Zaten insanların böyle halkı cedîd ile yaşıyabilmeleridir ki onların ihtiyaclarının sirrini teşkil eder, öyle olmasa idi insanın yarın için hiç bir endîşesi ve hiç bir emeli olmazdı. Maamafih bu ma'na yalnız insâna ve zîhayata mahsus değildir. Âlemde her şey « كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ » mantukunca helâk ve fena içinde her lâhza tegayyüre ma'ruz ve her tegayyürde yeni bir halk ile ıhtilât ve iltibas içindedir. « وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَاَنْبَتْنَا بِهِ الخ » buyurulması da bu ma'na ile alâkadardır. Alûsînin bu ma'nayı baıyd görmesi garib görünür: Bütün âlem böyle halkı cedîd içinde Âhırete doğru giderken onu Allahın kudretinden istib'ad ederek inkâr ve tekzib etmek o istıkbalin saadetini yaşamamağa azmeden bir dalâli baîdden başka bir şey değildir.

﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَاتُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ
اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٧﴾ اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ
الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٨﴾ مَايَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ
رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٩﴾ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ
مَاكُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿٢٠﴾ وَنُفِخَ فِى الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ
﴿٢١﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ

Sh:»4504

﴿٢٢﴾ لَقَدْ كُنْتَ فِى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ
فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٣﴾ وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَالَدَىَّ عَتِيدٌ
﴿٢٤﴾ اَلْقِيَا فِى جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٥﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ
مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ﴿٢٦﴾ اَلَّذِى جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيَاهُ فِى

الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٧﴾ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَٓا اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ
كَانَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَاتَخْتَصِمُوا لَدَىَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ
اِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٩﴾ مَايُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ وَمَٓا اَنَا بِظَلَّامٍ
لِلْعَبِيدِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem şanıma kasem ederim ki hakıkat insanı biz yarattık ve biliriz: nefsi onu ne ile vesveselendirir ve biz ona "habli verîd" den daha yakınızdır 16 İki zabıt memuru zabıt tutarlarken: biri sağdan oturmuş biri soldan 17 Her ne söz atarsa mutlak yanında hâzır bir gözcü vardır 18 Ve ölüm sekeratı hakk ile geldikte: işte diye: o senin kaçıp durduğun 19 Ve Sur üfürüldükte: ki işte o veîd günüdür 20 Ve her nefis gelmiştir: beraberinde bir sevk me'muru ve bir şâhid vardır 21 Celâlim hakkı için (denir) sen bundan bir gaflette idin: şimdi senden perdeni açtık, artık bu gün gözün keskindir, 22 Ve karîni demiştir: işte bu yanımdaki hâzır 23 (Buyurulur:) atın atın Cehenneme her nankör anud, hayra engel, haşarı işkilci kâfiri 24 Ki Allahın yanında başka ilâh tutmuştur, haydin ikiniz bir atın onu o şiddetli azâb içine 25 Arkadaşı der: ya rabbenâ onu ben azdırmadım velâkin kendisi uzak bir dalâl içinde idi 26 Buyurur ki: huzurumda çekişmeyin, ben size önceden

Sh:»4505

veîd göndermiş iken 27 Benim indimde söz değiştirilmez ve ben kullara zulümkâr değilim 28

16. ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ﴾ - Bu ıhtar hem halkı evveli takrir hem de maba'dine temhîddir, hem ılmin isbatına halktan bir istidlâl hem de akrabiyyetten bahsolunurken hâlık ile mahlûku karıştırmamak için bir tenzih delîlini telkıyndir. ﴿وَنَعْلَمُ﴾ ve biliriz ﴿مَاتُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ﴾ nefsi ona ne vesvese verir, yâhud ne ile vesvese verir - nefsin vesvesesi ta'biri, içinden kendine söylediği, gönlünden geçirdiği gizli duygular, vehimler, hâtıralar, kuruntular, Kararlar gibi bütün bâtınî şuur şuunatına şâmildir. Söyleneceği vechile zabta me'mur hafaza Meleklerinin bile henüz vakıf olmadığı derecede gizli olarak insanın gönlüne gelen hâtırat ve şüunatı nefsiyyenin hepsini de Allah bilir. Çünkü hâlikıdır.

﴿وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾ Ve biz ona (ya'ni, insana) verîd damarından daha yakınızdır. - Öyle yakından bilir, öyle yakından yetişir icrayı te'sir ederiz. Hâlık ile mahlûku arasındaki nisbet, mahlûk ile nefsi arasındaki nisbetten daha mukaddemdir. Çünkü mahlûkun kıyamı lizatihi değil, hâlikının kudretiyledir. (Sûrei «Bakare» de « وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِى عَنِّى فَاِنِّى قَرِيبٌ » bak). - Teşrihte iki nevi' damar sayarlar. Bedenin etrafından kalbe vürud eden, ya'ni siyah kanı etrafından kalbe götüren damarlara verîd, cem'ınde evride, kalbden etrafa giden kırmızı kanı bedene dağıtan damarlara da şerayîn denilir. Şiryanların kökü kalbin sol butayninden çıkan ebherdir. Boyunda gırtlağın yanlarından geçen ve vedecan ta'bir olunan şah damarları bundan şahlanır. Kalbde veridlerin munsabb olduğu büyük damara da vetîn (verîdi ecvef) denilir. Verîdi ecvef (ya'ni vetîn) ensiceye temassında müvellidül'humuzasını

Sh:»4506

gaib eylemiş olan siyah kanı kalbin üzeyni eymenine iysal eder, butayni eyser ile üzeyni eymen arasında teessüs etmiş olan bu cümlei viâiyyedeki deveranı deme (deveranı kebîr) nâmı verilir. Siyah kan üzeyni eymenden butayni eymene ve butayni eymenden şiryani rievîye geçer. Şiryanı rievîye giren kan, riede

ev'ıyei şa'riyye içerisinde hava ile temassa gelince kırmızı kana tahavvül ederek evridei rieviyye ile sol üzeyne ba'dehu sol butayne dökülür. Butayni eymeni üzeyni eysere birleştiren cümlei viaiyyedeki deveran dahi «deveranı sağîr» namını alır. Deveranı kebirde şiryanlarda kırmızı, verîdlerde siyah kan vardır. Deverânı sağîrde ise şiryanlarda siyah ve verîdlerde kırmızı kan vardır. Binaenaleyh kırmızı kana şiryan kanı ve siyah kana verid kanı demek her vakıt doğru olmaz. Deverânı kebîr için sahih olan bu ta'rif deveranı sağîr için yanlıştır. Demek ki veridlere siyah kan damarları denmesi küllî değil, ekseriyyet ı'tibariyledir. Keşşafta der ki: elverîdan, boynun önünde iki safhasını kavramış iki damardır ki vetîne muttasıl olup baştan ona doğru vürud ederler اهـ. İbni Esîr de Nihayede: verîd, boynun yüzündeki damardır ki gadab halinde şişer, bunlar iki veriddirler. Der اهـ. Buna nazaran verîd, bizim teşrih kitablarında veridi vidacî denilen boyun damarında maruf imiş gibi görünürse de bu ıhtisas el'verîdan diye tesniye suretinde olmak gerektir. Netekim Râgıb şöyle ifade etmiştir: verîd, kebide ve kalbe muttasıl olur bir damardır ki kanın mecraları ondadır اهـ.

Nizamüddini Nîsaburî de Garaibül'kur'an nam tefsirinde «verîd, şirâyînin gayri olarak demi hâmil damardır. Verîdan ise boynun önünde iki safhasını kavramış iki damardır ki baştan müteşa'ıb ve vetîne muttasıl olurlar» diye ta'rif eylemiştir.

Sh:»4507

HABL, ma'lûm ki ip ve bağ demektir. Damar ma'nâsına da gelir. Burada ekseriyyet bu ma'nâ ile «verîd ipi» servi ağacı gibi ammın hassa izafetiyle beyanı kabîlinden «verîd damarı» demektir diye tefsir etmişlerdir. Habl, âtık, ya'ni boyun dibi ma'nâsına da geldiğinden Zemahşerî bu ma'nâ ile lâmî izafeti de tecviz eylemiştir. Ki bu ma'nâ ile habli verîd, boyun veya bedenden mecaz da olabilir. Sonra « لُجَيْنُ الْمَاءِ » kabîlinden izafeti teşbihiyye ile verîd ipi, boyuna dolanmış ipe benziyen verîd mefhumunu da ifâde eyliyebilir. Verîd müfred olmak ı'tibariyle cinse hamlolunmak lâzım geleceği cihetle habli verîd, bütün verîd şebekesi veya onların bağlandığı vetîn diye de mülâhaza olunabilir. Maamafih bu ma'nâlar verîd damarı demekle de kasdolunabilir. Râgıb, habli verîdden murad ruh olduğuna kail olmuştur kırmızı kanı hâmil olan şiryanlar daha evvel mülâhaza edilmek lâzım gelirse de şiryanlarda cereyan kalbden etrafa doğru dağılıp uzaklaştığı verîdde ise etraftan ve baştan kalbe doğru toplanıp geldiği cihetle yakınlık için temsîlde verîd zikredilmiştir. Bu suretle habli verîd pek yakınlıkta mesel olmuştur. Netekim şâir « وَالْمَوْتُ اَدْنٰى لَهُ مِنَ الْوَرِيدِ » ölüm ona verîdden daha yakındır» demiş. Şu halde ma'nâ: kalbine kan akıtan en yakın damarından, yâhud canından daha yakın demek olur. Sonra verîdin siyah kan damarı olması ve kullanılmış, ölmüş huceyreleri hâmil olan bir siyah kanın kalbe vürudu bir tasfiye ile yeni bir halka alâkadar bulunması haysiyyetiyle gerek üst tarafındaki halkı cedîd ve gerek bervechi âti zikrolunacak âhıret ahvaline intikal noktai nazarından dikkate şayan bir nüktesi de vardır.

İbni Cerîri Taberî der ki: ehli Arabiyye « وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ » kavlinin ma'nâsında ıhtilâf ettiler. Bâ'zıları bunun ma'nası dediler « نَحْنُ اَمْلَكُ بِهِ وَاَقْرَبُ اِلَيْهِ فِى الْمُقَدَّرَةِ عَلَيْهِ » ya'ni üzerinde infazı kudret ve icrayi te'sirde daha yakın kendisine daha

Sh:»4508

ziyade mâlik ve mutasarrıfız demektir. Ba'zıları da «nefsindeki vesveseyi bilmekte daha yakın» demektir dediler اهـ. Ya'ni kurbi zat ma'nası anlıyan olmadı, ancak kelâmın sevkına nazaran ba'zıları te'siri kudret ba'zıları da ılim ı'tibariyle yakınlık ma'nâsını tercih ettiler. Fahri Râzî bunu şöyle ifade etmiştir: Allah tealânın ılminin kemalini beyandır. Allah ılmi ile ona damarındaki kandan daha yakındır zira damara hâil vardır. O, ona hafî kalabilir. Lâkin Allah tealânın ılmine hâil mümkin değildir. Buna şu ma'na da söylenebilir: kendisinde kudretimizin teferrüdü ı'tibariyle biz ona habli verîdden daha yakınızdır. Emrimiz onda damarlarındaki kanın ceryanı gibi cereyan eder. اهـ. Sahib Keşşaf da şöyle der: « وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ » mecazdır. Murad ona ılminin yakınlığı ve ondan ve ahvalinden ma'lûmuna,

sanki zatı karib imiş gibi en gizli şeylerinden hiç birisi hafî kalmıyacak bir teallûk ile teallûk eder olmasıdır.

Netekim Allah her yerdedir denilir halbuki Allah mekânlardan ecell ve münezzehtir. اهـ. Bundan anlaşılan mecaz denilmesinin sebebi, lûgatte yakınlık ve uzaklık mekân ve mesafe ı'tibariyle cismaniyyatta hakıkat olduğu ve zatı ilâhîde mekânî yakınlık tasavvur olunamıyacağı içindir. Kazıy Beyzavî ile Ebüssüud da bunu bir nükte ılâvesiyle hulâsa etmişler de demişlerdir: «

اَىْ نَحْنُ اَعْلَمُ بِحَالِهِ مِمَّنْ كَانَ اَقْرَبَ اِلَيْهِ من حَبْلِ الْوَرِيد، تَجَوَّزَ بِقُرْبِ الذَّاتِ لِقُرْبِ الْعِلْمِ » ya'ni biz onun halini ona habli veridden daha

yakın olandan daha iyi biliriz demektir. Kurbi zat ile kurbi ılme mecaz yapılmıştır. Çünkü o onun mucibidir. اهـ. Görülüyor ki bu ifadede « مِمَّنْ كَانَ اَقْرَبَ اِلَيْهِ » diye bir mufaddali aleyh takdir

olunmuştur. Çünkü akreb a'lem ma'nasına mecaz olunca habli verîd ılm i'tibariyle mufaddali aleyh olamaz,

şu halde o « مَنْ كَانَ » kim? O ya Kendisinden kinayedir bu surette habli verîdden murad kendi şahsı olup ma'nâ onu kendisinden daha iyi biliriz demek olur. Yâhud zıkrolunacak Meleklerdir ki bu surette o hafeza

Sh:»4509

Meleklerin de ona habli veridden daha yakın olduklarına ve fakat Allahın onlardan daha yakın bulunduğuna tenbih edilmiş oluyor ki bu ma'nâ nazmın maba'dine irtibatından çıkarılır. Âlusî burada: ehli vahdetin kelâmı hal sahibi olmıyanlar için zor anlaşılır şeylerdendir demiştir. Maamafih biz Şeyh Muhyiddini Arabînin Futuhati mekkiyyesinin esmâi hüsnâ babında akreb ismi şerîfinde şu sözlerini nakledelim:

حضرة الاقرب اعلى الحضرات　　وهى بالذات لا هل العشرات
فهى قرب فيه بعد للذى　　قيل فيه انه ذو عشرات

«bu hazretin sahibine abdül'akreb ve abdülkarîb denilir. Çünkü o azze ve celle bize habli verîdden

akrebdir. « فَاِنّى قَرِيبٌ اُجيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ » buyurmuş «

اِنَّهُ سَميعٌ قَرِيبٌ » buyurmuştur. aleyhissalatü vesselâmın haber verdiği gibi Arşten Dünya

Semaya nüzuliyle karîbdir, akrebdir çünkü, nerede olsak bizimle beraberdir, onun için karib, akreb isimleriyle müsemmadır. O bize bizden daha yakındır. Çünkü habli verîd bizdendir ve habil vasıldır, o ise evsaldir. Çünkü vasıl ancak onunladır, işitmemiz, görmemiz, kıyamımız, kuudümüz, meşiyyetimiz, hükmümüz onunladır. Bu ahkâm ise habli verîdde yoktur. Demek ki o bize habli verîdden daha yakındır. Zira bizden habli veridin gayesi diğer damarların hali gibi hukmi hayatın mecrası ve kanların yolu olmasından ıbarettir. Sonra Allah tealâ bizde de kendisine kurbi teşri' buyurdu. Çünkü biz onun sureti üzere mahlukları olduğumuz cihetle bizi emsâl menzilesine koydu, halbuki iki misil zıddırlar. Zıdd ise muzadd olduğu şey'e sıfatı zatiyyei nefsiyyede iştirakinden dolayı gayet yakın olmakla beraber ayni zamanda gayet de uzaktır. Kulda böyle tasrîfi ilâhî ile Allahdan uzaklık tehakkuk etmekle Allah tealâ kendisine yakınlık yollarını meşru' kıldı ki bu bu'd ile beraber yapılması meşru' kılınan fiılleri

Sh:»4510

yapmakla o onun sem'ı, basarı ve cemîı kuvası olana kadar bu suretle kul züll-ü iftikarından dolayı ona zıddır. Ve onun için meş'ru' kılınan şeyler de züll-ü iftikari sebebiyle fı'lin ona izafeti sahıh olmuştur da kendisine nisbet olunan fı'l ile ona tekarrübe yol bulmuş ve binaenaleyh hak tealânın «

الخ كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ » diye onun bütün hüviyyetiyle cemiı kuvası olduğunu haber verdiği kurb ile yaklaşmıştır. Bundan da akreb olunca artık olmaz (abid kâin olmaz) çünkü «

سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَلِسَانَهُ الخ » buyururken zamiri abde irca' ile abdin aynını tesbit etmiş ve o, hüve hüve olmadığını isbat eylemiştir. Çünkü o ancak kuvasiyle hüve hüvedir. Kuvası onun zatî haddindendir. O olmayış « وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى » buyurduğu

gibidir ki o vakıt suret ve ma'nâ ikisi de Âllahındır, hepsine mâlik olmuş, küllün ayni olmuştur. Artık kevnde başka yok ancak o, esmâi hüsnâsının menazilinde kendisinden mütealî münezzeh sübhan vardır. Çünkü orada ondan başka kendisinden tesbih ve tenzih edeceğin yoktur. Allah tealâ kurbetleri hep bu hazretten teşri' buyurdu, şer'ın vücuduna sebeb de da'va olduğundan şeriat müddeıye ve gayri müddeıye amm oldu, Kıyamet günü niyyetine göre haşrolunur, ve millet ve mezhebiyle seçilir اهـ.

Görülüyor ki Şeyh beytinde bizzat kurbe kail olmuş ve kurbi fi'li anlatmış sonunu da abdin fenasiyle vahdete bağlamıştır. Âlusînin dediği gibi ba'zı noktaları hal ehlinin gayrine ağırdır. Semai Dünyaya nüzulden kurbi mekânî değil, kurbi emrî anlamak ıktiza eder. Hadîste nüzul var ise de Arştan kaydi yoktur, sonunda da vahdet çıkarmalı, ittihad çıkarmamalıdır. Zira âyet öyle bir vesveseye ve tevehhüme gidilmemek, hâlık ve mahlûkun hakkı gözetilmek için evvel emirde « وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ » kasemiyle insanın mahlûkıyyetini te'kîden tansıs buyurmuştur. Vahdeti vücud mes'elesinde de vâzıh ve şâibesiz bir akîde olmak üzere Keşşaf hâşiyesinde İbni Münîrin de beyan

Sh:»4511

ettiği vechile şunu söyliyelim ki bizim ı'tikadımızca «

لَا مَوْجُودَ اِلَّا اللّٰهُ وَصِفَاتُهُ وَاَفْعَالُهُ » dir. Ya'ni Allahın zat-ü sıfat ve ef'alinden

başka mevcud yoktur. Şu kadar ki Allah tealâ ef'alinin ba'zısını ba'zısına mahal yapmış, o mahalle fâıl, hâlle onun fı'li tesmiye olunmuştur. Bu suretle bütün âlem Allahın fı'li, ya'ni halkı olduğu gibi insanlar ve insanlara cebren ve ıhtiyaren nisbet olunan fiıller de « وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ » mısdakınca Allahın halkıdır. İşte bir mü'min için zarurî olan tevhid budur. Sıfat, zatının ayni değildi. Lâhüve velâ gayruhudur. Fiıl de fâılin ayni olamaz. Hâlık ile mahlûk hüve hüve muttehid olamaz. Allahın olmıyan hiç bir şey yoktur, hepsi Allahındır, lâkin Allahın olmak, Allah olmak değildir. Şu da unutulmamak lâzım gelir ki makamı kurb ne kadar yakın olursa olsun bir farkı muktezıydir. İttisal ve ittihad kurb değildir. Onun için makamı kurbde meselâ bir Resulün fı'li ve kuvveti mürsiline nisbet olunduğu zaman Resul, mürsilin ayni olmasını iycab etmez. Belki Resulün aynı sabit olduğu halde kendisi de fı'li de mürsilin olur. Ayinda değil, hukümde ittihad bulunur. Gerek kurbi feraızle ve gerek kurbi nevâfille tekarrüb etmiş olan abdin de ayni sabit olmakla beraber mazheri vilâyet olarak bütün kuvasindan ilâhî kudret tecellî eder, lâkin ondan onun Allah olması lâzım gelmez. Sonra mekânî yakınlık mutlaka arada bir faslı istilzam eder, aradaki fasılanın büyüklüğüne küçüklüğüne göre mülahaza olunur bir nisbettir, bu cihetle o hakıkatte bir bü'ddür. Ve Allah tealâ mekândan münezzeh olduğu için onda mekânî kurb mülâhaza olunamaz. Çünkü onda mekânî yakınlık farz etmek, mekânın bir kısmını onun ihatasından haric ve mekânı ondan büyük ve geniş farz etmektir. Halbuki o aliyyi azîm her şey'i muhıt, her mekândan yüksek « عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى » dır. Bundan dolayı burada kurbi mekânî tevehhüm olunmamak için kurbi zat ile değil kurbi sıfat

Sh:»4512

ile tefsir olunmuştur. Çünkü mücerred nefsi natıkası ile değil bedeni ile dahi mülâhaza olunan insanın zatı bir cismi mütemekkin olduğundan dolayın ona kurbi zatî ile akrebiyyet mülâhazası bir kurbi mekânî iyham edebilir. Ancak bunun muktezası mekanî olmıyan zati ilâhîden kurbi zatîyi nefyetmek değil kurbi mekânîyi nefyetmek suretiyle bir mecaz yapılmaktır. Lâkin bu suretle de mecaz ma'nâsı zarurî olunca müfessirîn,

umum için en salim olan ma'nâyı ıhtiyar eylemişlerdir. Rahmani rahîmde olduğu gibi sıfat ve esmai ilâhiyyede matlub gayatı olduğuna göre akreb vasfı kurbi zat ile tefsir edilse bile tebşir veya inzar makamında kurbi zatten gayesi ve âsari müterettibesi matlûb olmuş olur. Onun için «

وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ » mantukunca her yerde hâzır ve nâzır diye anlaşıla gelen maıyyeti ilâhiyye ılm ile tefsir olunduğu gibi buradaki akrebiyyet de naklettiğimiz vechile ılim veya kudret yakınlığile tefsir olunmuştur. Bakılırsa bunun cem'inde münafat olmamalı, hem ılmi hem kudreti ile akrebiyyet murad olunabilmeli idi? Acaba niçin terdid ile söyleniyor? Buna dair bir sarahat görmedim, fakat şu iki sebeb gösterilebilir. Birincisi kurbi zatten mecaz olmak hasebiyle iki mecazın, iki lâzımın bir arada cem'ı tecviz edilememek ve ikisini cami' bir mefhum da murad olunamamaktır. Lâkin istiarei temsîliyye veya kinaiyye

suretinde biz bunu mümkin zannediyoruz. İkincisi, siyak ve sibakda «
خَلَقْنَا ، نَعْلَمُ ، اِذْ يَتَلَقَّى ، وَجَآءَتْ ، وَنُفِخَ » gibi karînelerin ba'zısı yalnız

ılmi ba'zısı da kudreti ıktiza ve ifade etmesidir ki ıhtilâfın sebebi de budur. Biz bunların cem'ıne tarafdarız.

Gerçi ılim evsa'dır, fakat kudreti müstelzim değildir. Kudret ise ılmi müstelzimdir. Kudret ile kurb murad

edildiği takdirde kurbi ılim dahi ifade edilmiş bulunacaktır. Halbuki ılim ile kurb murad edildiği surette

bunun bir tebşir veya tehdid ifade etmesi kudreti mülâhazaya mütevakkıf olacaktır. «

وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ » ile en yakından ılm ifade edildikten

Sh:»4513

sonra bir de « وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ » buyurulması dahi bu nükte ile

alakadar olmak gerektir. Onun için biz bundan yalnız ılmen kurb değil lûtf-u ınayete ve kahr-u gadabe de

darbı mesel olabilen bir kurb anlıyoruz ki bu lâekal kurbi kudrettir. Netekim Ragıb Müfredatında der ki kurb

ve bu'd mütekabildirler. Kurb zamanda, mekânda, nisbette, huzve (ya'ni haz ve kadr-ü haysiyyet) de,

riayette, kudrette kullanılır. Mekânda «

﴿وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ﴾ ، ﴿لَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ﴾ ، ﴿لَا

تَقْرَبُوا الزِّنٰى﴾ ، ﴿لَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ﴾ » gibi, zamanda «
﴿اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ﴾ ، ﴿وَاِنْ اَدْرٰى اَقَرِيبٌ اَمْ بَعِيدٌ﴾ »

gibi, nisbette «

﴿وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى﴾ ، ﴿اَلْوَالِدَانِ
وَالْاَقْرَبُونَ﴾ ، ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى﴾ ، ﴿وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبٰى﴾ ،
﴿يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾ » gibi, huzvede ya'ni hazz-u haysiyyette «

﴿وَلَا الْمَلٰئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ﴾ ، ﴿وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾ ، ﴿يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴾ ، ﴿فَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾ ، ﴿وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾ » gibi ve huzveye ya'ni hazza kurbet denilir: « ﴿وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا﴾ ، ﴿قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ ، ﴿اَلَآ اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ﴾ ، ﴿تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰى﴾ » gibi, riayette, ya'ni gözetmekte: « ﴿اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ﴾ ، ﴿فَاِنّى قَرِيبٌ﴾ » gibi, kudrette: « ﴿وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾ » gibi اهـ.

17. ﴿اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ﴾ iki mütelâkkî telakkî ederlerken - bu « اذ » de akreb ılim ma'nâsında, yalnız kudret ma'nâsında ise « نعلم » ile tenazu' üzere âmil olmak yaraşır. Ya'ni her insanın söylediğini telâkkı ile zabta me'mur, iki Melek vardır. İfadesini zabteder dururlar. İşte onlar ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ﴾ sağdan ve soldan oturmuş zabıt tutarlarken, öyle ki 18. ﴿مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ﴾ her ne söz atarsa - ya'ni gerek hayra ve gerek şerre dair ağzından ne çıkarırsa ﴿اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾ her hal yanında bir rakîb; ne yaptığını ne söylediğini gözeten bir murakıb hazır - hiç bir dediğini kaçırmadan kaydederlerken Allah ona her yakından daha yakındır. O sırada insanın nefsinde onların dahi vakıf olamıyacakları gizlilikleri bilir, dilediği te'siri yapabilir.

Sh:»4514

Şu halde o Meleklerin zabt-u hifzı onun ıhtiyacından değil kulların istıkbali için hikmete mebniydir. Keşşafta derki Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden şöyle mervîdir: İki Melekin oturduğu yer, ön dişlerinin üzeri, dilin onların kalemleri, tükürüğün de mürekkebleri, sen ise mâlâyaninde akıp gidiyorsun ne Allahdan utanıyorsun, ne onlardan اهـ. Bu âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre bu Melekler ağızdan çıkan her sözü yazarlar, bunun delâletinden ef'ali de yazdıkları anlaşılır. Mâkabline nazaran sevkından da nefisteki vesveseler gibi ba'zı şeylerin Allaha ma'lûm olmakla beraber onlardan gizli kaldığı anlaşılmıştı, İmamı Malik, her şey yazılır, hattâ hastalıktaki enîni bile demiştir. Lâkin bundan anlaşılan harice çıkan her şey demektir. Akaid kitablarından cevhere ve şerhi Lakkanîde Âlusînin nakline göre şöyle denilmiştir: ı'tikadı vâcib olan şeylerden biri de şudur: Allah tealânın öyle Melâikesi vardır ki kulların fıillerini gerek hayır gerek şer, gerekse onların gayri olsun, gerek kavl olsun gerek amel, gerek ı'tikad, gerek hemm olsun gerek azim, gerek takrir hepsini yazarlar, Allah tealâ onları onun için ıhtiyar buyurmuştur. Gerek kasden ve teammüden işlesinler gerek zühülen ve nisyanen yapsınlar, gerek sıhhatlerinde sâdir olsun gerek marazlarında şuunlarından hiç bir şeyi ihmal etmezler, nakl-ü rivayet ulemâsı böyle rivayet eylemiştir اهـ. Demek ki hemm, azim, karar mertebelerine gelmiyen vesveseler yazılmaz, bu cihetle « مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ » hemm ve kasd mertebesine gelmiyen ehâdîsi nefis: kararı olmıyan mücerred hatıralar olmuş olur. Kelâmı nefsînin hiç yazılmadığını iş'ar eden âsar da vardır. Netekim Beyhekî Şuabda Huzeyfetibnilyeman radıyallahü anhden şöyle tahric etmiştir: kelâmın yedi kilidi vardır, onlardan

çıktığı zaman yazılır, çıkmazsa yazılmaz. Kalb, küçük dil, dil, iki çene, iki dudak. Bu « مَايَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ » kavlinin zâhirine muvafıktır. İmamı Malikin kelâmı da

bunu

Sh:»4515

andırır, ba'zıları mübahatın yazılmadığına, ancak sevab veya ıkabı bulunanların ya'ni mes'uliyyeti olanların yazıldığına kail olmuşlardır. Biz zâhire çıkan her fı'l-ü kavlin yazıldığına, batında kalanlardan yazılmıyanlar bulunduğuna, maamafih hafızaya geçenlerin yazılmış demek olduğuna kailiz. Sonra burada âyetin üslûbi ifadesine dikkat edilirse bu zabt-ü mürakabe altında insan, gıyabında tercemei hali yazılan bir şahıs vaz'ıyyetinde değil, ya müstantık huzurunda ifadesi zabtolunan ve gönlünden heyecanlar ve vesveseler geçen bir müttehem, yahud ihtizar halinde başı beklenen bir merız gibi tasvir buyurulmuş ve öyle bir lâhzada gerek havf ve gerek reca noktai nazarından Allah tealânın ılmi ve akrebiyyeti anlatılmıştır. Bu nükte ile dir ki buradan mevt ve Âhırete geçilerek buyuruluyor ki: 19.

﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ﴾ ve ölüm sekerati hakk ile geldiğinde - dahi Allah habli verîdden daha yakındır « وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَاتُبْصِرُونَ»

mevtin sekresi, sekeratı, aklı gideren şiddetidir, ölümün hakk ile gelmesi Allahın emriyle « كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ » hakîkatini getirmesidir. ﴿ذٰلِكَ﴾ o işte - ey insan ﴿مَاكُنْتَ الخ...﴾ 20. ﴿وَنُفِخَ فِى الصُّورِ﴾ - ikinci nefha ﴿ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ﴾ - ya'ni veîdin incaz edileceği, ceza verileceği gün 21. ﴿وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ﴾ ve her nefis beraberinde bir saık, bir

şehîd ile gelmiştir. - İki nevi' Melek birisi o nefsi Mahşere sevka me'mur, birisi de ameline şahid, herkesin ameline göre şehadet ve sevkın keyfiyyeti muhtelif olmakla beraber hepsi böyle iki me'mur maıyyetinde sevk olunur. Şahidin murakabe eden hafeza Melâikesinden olması tebâdür eder, ba'zıları seyyiati yazan sâık, hasenatı yazan şahid demişler, daha başka da söylenmiştir.

Sh:»4516

Tafsılini Allah bilir. 22. ﴿لَقَدْ كُنْتَ فِى غَفْلَةٍ﴾ - bu cümle, ya istînafiyye veya mukadder kavlin mekulüdür. Hepsine bu hıtabın yapılması herkeste Âhıretten az çok bir gaflet bulunması, « لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْعِيَانِ » olması hikmetine mebniydir. 23. ﴿وَقَالَ قَرِينُهُ﴾ ve karinî

demiştir. - Ya'ni yanındaki saık hak tealânın huzuruna ıhzar edip böyle demiştir

﴿هٰذَا مَالَدَىَّ عَتِيدٌ﴾ bu benim yanımdaki hazır - Allah tealâ tarafından da o sâık ve şehîde

veya Cehennem zebanîlerinden ikisine yahud te'kîden emir suretiyle birine şöyle hıtab buyuruluyor: 24.

﴿اَلْقِيَا فِى جَهَنَّمَ الخ...﴾ 27. ﴿قَالَ قَرِينُهُ﴾ - bu karîn, Dünyada o

kâfire musallat olup Âhırette beraber sevk olunan Şeytan olduğu şu sözünden bellidir:

﴿رَبَّنَا مَٓا اَطْغَيْتُهُ﴾ Demek oluyor ki yarab, beni bu azıttı diye i'tizar ve şikâyet etmek istemiş o

da bu yolda cevab vermiştir. ﴿وَلٰكِنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾ - ya'ni kendisi haktan

uzağa sapmış bulunuyordu da ben ona öyle yanaştım «

مَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا اَنْ دَعَوْتُكُمْ» der. 28. ﴿قَالَ﴾

Allah tealâ buyurur ki ﴿لَاتَخْتَصِمُوا لَدَىَّ﴾ benim huzurumda çekişmeyin

﴿وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ﴾ vaktıyle ben size veîd göndermiş iken - mukaddemâ

Dünyada çalışma çağında kitablarla ve Peygamberlerle inzar etmiş, tuğyan edenlere böyle şiddetli azab

edileceğini haber vererek tenbihler, tehdidler yapmış iken dinlemediğiniz halde şimdi, hisab ve ceza

mevkıinde boşuna çekişmeyin. Bâhusus şunu anlamış iken 29. ﴿مَايُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ﴾

Sh:»4517

benim nezdimde söz değiştirilmez - vad' değiştirilmediği gibi veîd de değiştirilmez. Ba'zı günahkârlardan

afiv meselesi ise tebdil değil veîdleri tahsıs eden afiv delillerinin tatbikıdır.

﴿وَمَٓا اَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾ - kavli celîli de küllî bir surette hakkı tahkık siyakında vârid

olmuştur ki bu şerait altında veîdin tatbikı kendi istihkaklarının netîcesi olduğunu tefhimdir.
Şimdi bu veîd ve va'di itmam için buyuruluyor ki:

﴿٣٠﴾ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَاْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ
﴿٣١﴾ وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣٢﴾ هٰذَا
مَاتُوعَدُونَ لِكُلِّ اَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٣﴾ مَنْ خَشِىَ الرَّحْمٰنَ
بِالْغَيْبِ وَجَٓاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٤﴾ اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذٰلِكَ يَوْمُ
الْخُلُودِ ﴿٣٥﴾ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُنَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴿﴾

Meali Şerifi

O gün ki Cehenneme doldunmu? diyeceğiz, o, daha ziyade varmı? diyecek 30 Cennet de müttekılere

uzak olmıyarak yaklaştırılmış bulunacak 31 İşte bu, diye: o sizin va'd olunduğunuz: her bir tevbekâr,

vazifesine riayetkâr olan 32 Gaybde rahmana haşyet duyan ve inâbeli bir kalb ile gelen kimselere 33 Girin

ona bir selâm ile, bu işte o hulûd günü 34 Orada onlara ne dilerlerse var, bizim nezdimizde ise ziyade var

35

Sh:»4518

30. ﴿يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ الخ﴾ - Bu « يَوْمَ » mukadder « اُذْكُرْ » veya « اَنْذِرْ

» ile mansubdur. Yâhud sonunda: o gün ne dehşettir gibi bir takdir vardır deniliyor. « مَآ اَنَا » deki

nefyi zulüm ma'nayı fı'li hepsinden yakındır. Bu suâl ve cevab « لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ » va'dînin tatbikını

ve Cehennemin dehşetini ve hızını tasvirdir. İstifham takrirîdir. Ya'ni Cehennem o genişliğiyle beraber «

لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ » kavli mucebince fevc fevc atılan

Cin ve İnsden doldurulacak, fakat hızı kesilmiyecek, mücrimlere gayz-u şiddetinden daha ziyadeye ihtiras

gösterecektir. Çokları bu suâl ve cevabı bu vechile bir tasvire haml etmişlerdir. Ba'zıları da hakikat

demişlerdir ki Alûsî zâhir olan da budur, hakikat mümkin iken Âhıret işleri Dünyaya kıyas edilmemelidir der.

Buharî ve Müslim ve daha diğerleri Enes radıyallahü anhten şu mealde bir hadîs rivayet ederler.

Resulullah sallallahü aleyhi vesellem şöyle buyurdu: «

لَا تَزَالُ جَهَنَّمُ يُلْقٰى فِيهَا وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ حَتّٰى يَضَعَ رَبُّ
الْعِزَّةِ فِيهَا قَدَمَهُ فَيَنْزَوِى بَعْضُهَا اِلٰى بَعْضٍ وَ تَقُولَ قَطْ قَطْ وَ
عِزَّتِكَ وَ كَرَمِكَ وَلَا يَزَالُ فِى الْجَنَّةِ فَضْلٌ حَتّٰى يُنْشِئَ اللّٰهُ
لَهَا خَلْقًا اٰخَرَ فَيُسْكِنَهُمْ فِى فُضُولِ الْجَنَّةِ » Cehennem, daima içine atılır

durur ve atıldıkça « هَلْ مِنْ مَزِيدٍ » der ta rabbı ızzet ona kademini koyuncıya kadar, o vakıt ba'zısı

ba'zısına büzülür de yetişir yetişir ızzetin ve keremin hakkı için der, Cennette de daima bir fazlalık bulunur

ta Allah tealâ onun için bir halk inşa edip de onları Cennetin fazlalarında iskân edinciye kadar. Yine Buharî

ve Müslim ve daha diğerleri Ebu hüreyre radıyallahü anhten rivayet ederler demiştir ki: Resulullah

sallallahü aleyhi vesellem buyurdu: «

تَحَاجَّتِ الْجَنَّةُ وَ النَّارُ فَقَالَتِ النَّارُ أُوثِرْتُ بِالْمُتَكَبِّرِينَ وَ

الْمُتَجَبِّرِينَ وَ قَالَتِ الْجَنَّةُ مَالِى لَا يَدْخُلُنِى اِلَّا ضُعَفَاءُ النَّاسِ وَ سَقَطُهُمْ فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى لِلْجَنَّةِ أَنْتِ رَحْمَتِى أَرْحَمُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِى وَ قَالَ لِلنَّارِ اِنَّمَا أَنْتِ عَذَابِى أُعَذِّبُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِى وَ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا مِلْؤُهَا فَأَمَّا النَّارُ فَلَا تَمْتَلِىءُ حَتَّى يَضَعَ رِجْلَهُ فَتَقُولُ قَط قَط فَهُنَالِكَ تَمْتَلِىءُ وَ يُزْوٰى بَعْضُهَا اِلٰى بَعْضٍ وَلَا يَظْلِمُ اللّٰهُ مِنْ خَلْقِهِ أَحَدًا وَ أَمَّا الْجَنَّةُ فَاِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى يُنْشِىءُ لَهَا خَلْقًا » ya'ni Cennet ve Nar munakaşa

ettiler: Nar: ben mütekebbirler ve mütecebbirlerle tercih olundum dedi, Cennet de neye: bana nasın ancak

zuafası ve

sakatları giriyor? dedi, Allah tealâ da Cennete şöyle buyurdu: sen benim rahmetimsin, ben seninle kullarımdan dilediğime rahmet ederim, Nara da şöyle buyurdu: sen sırf benim azabımsın, ben seninle kullarımdan dilediğime azâb ederim, her birinize de dolusu var, amma Nar dolmaz ta o ayağını koyuncıya kadar ki o vakıt yetişir yetişir der, o vakıt dolar, ba'zısı ba'zısına büzülür ve Allah halkına hiç zulmetmez, Cennete gelince onun için de Allah tealâ yeni bir halk inşa eder» اهـ. Ayak, Cehenneme en son atılacak kullar, yâhud ayağını koymak, çiğnemek gibi gazab eseri olan bir tazyık ile şiddetini kırmaktan kinayedir.

﴿مَزِيدٍ﴾ -mimli masdar veya « مبيع » gibi ismi meful olabilir. 31. ﴿غَيْرَ بَعِيدٍ﴾ Uzak olmıyarak veya uzak olmıyan bir takrib ile - « أُزْلِفَت » den sonra bu kayd yalnız te'kîde hamledilmiş ise de yukarıda geçtiği üzere « رَجْعٌ بَعِيدٌ » diyenlerin sözlerini sarahaten redd içindir. Ya'ni kâfirlerin zannettikleri gibi Allahın kudretinden baîd olmıyarak müttekîlere yaklaştırılmış bulunacaktır. 32. ﴿هٰذَا مَاتُوعَدُونَ﴾ - Zâhiri bu şimdi söyleniyor: işte bu ki siz va'd olunuyorsunuz. Lâkin müfessirlerin çoğu « قول » takdiri ile Âhırette söyleneceği hikâye diyorlar ki: işte bu o ki siz va'd olunuyordunuz diye, ma'nâsında olmuş oluyor. Bunun karînesi aşağıda « وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ » dir ﴿لِكُلِّ اَوَّابٍ﴾ - « لِلْمُتَّقِينَ » den bedel, aradaki söz mu'teriza olmuş oluyor « وَعْدًا كَائِنًا لِكُلِّ اَوَّابٍ » ma'nâsiyle « تُوعَدُونَ » ye rabtı da muvafık olur.

EVVAB, sûrei « ص » da geçtiği üzere Allaha rücuu çok olan ve çok tevbekâr olan ma'nâlarına gelir.

﴿حَفِيظٍ﴾ - Vazifesini bilib korunan « وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ » olan ki bu da

şöyle bir bedel ile beyan olunuyor: 33. ﴿مَنْ خَشِىَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ﴾

ya'ni

Sh:»4520

Rahmana gaybından haşyet duymuş - henüz huzuruna gelmeden, Âhıret olmadan, perdeler açılmadan

Rahmana iyman edip rahmetinin zevkı, azabının dehşeti ile saygısını duymuş

﴿وَجَٓاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ﴾ ve münîb bir kalb ile, ya'ni her şeyden geçip yalnız o Rahmanın

rahmetine sığınan bir kalb ile huzuruna gelmiş bulunan kimselere - mev'ud olup yaklaştırılmıştır. 34.

﴿اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ﴾ Haydin selâm ve selâmet ile girin ona -dinecek. ﴿ذٰلِكَ﴾ İşte o -

giriş günü ﴿يَوْمُ الْخُلُودِ﴾ hulûd günüdür. - Ya'ni ebedî kalmanın mukadder olduğu gündür ki

Kur'anda « خَالِدِينَ فِيهَا » diye zikrolunup duran hulûd o günden i'tibaren başlıyacaktır. Artık

onun nihayeti yoktur. 35. ﴿لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُنَ فِيهَا﴾ Onlara orada ne dilerlerse vardır -

envâı metalibden her ne isterlerese var ﴿وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴾ ındimizde de ziyadesi var- onların

hatırlarına gelmiyen, dilekleri dahiline girmiyen öyle şeyler ki ne gözler görmüştür, ne kulaklar işitmiştir, ne

de bir beşerin gönlüne doğmuştur. Burada iki ma'nâ vardır: birisi: Allah tealâ Cennettekilere istediklerinden

ziyade hatırlarına gelmez ni'metler verecek, henüz yaradılmamış şeyler de yaratacak demektir. Birisi de,

ehli Cennet Allahın ziyafetine gidecekler, huzurunda ziyade ile ikram olunacaklar demek olur.

Bu tebliğden sonra bir de şu ihtar ile buyuruluyor ki:

﴿٣٦﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا
فَنَقَّبُوا فِى الْبِلَادِۜ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٧﴾ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى
لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾

Sh:»4521

﴿٣٨﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ
اَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ﴾

Meali Şerifi

Hem önlerinde nice karn helâk ettik, onlar tutumca onlardan daha çetin idiler, beldelerde delik aradılar: varmı bir kaçamak? 36 Şübhesiz ki bu söylenende kalbi olan yâhud şuhud halinde kulak tutan kimse için uyandıracak bir ıhtar vardır 37 Şanım hakkiçin biz o Gökleri ve Yeri ve aralarındakileri altı günde halk ettik, bize bir yorgunluk da dokunmadı 38

36. ﴿فَنَقَّبُوا فِى الْبِلَادِۜ﴾ ya'ni kuvvetli olduklarından Arzı delik deşik etmişler, ölümden kurtulmağa çare aramışlardı ﴿هَلْ مِنْ مَحِيصٍ﴾ Allahdan veya ölümden kaçacak bir yer var mı? 37. ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ﴾ şübhesiz bunda - ya'ni bu Sûrede söylenen sözde ﴿لَذِكْرٰى﴾ elbette bir ıbret dersi, bir va'z ve tezkir vardır ﴿لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ﴾ kalbi olan, ya'ni duyacak vicdanı olan kimse için ﴿اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾ yahud şahid olarak kulak veren - ya'ni kendinden gafil olmıyarak şuuruna sahib, zihni hazır, şuhud halinde, duya duya dinliyen kimseler için. 38. ﴿فِى سِتَّةِ اَيَّامٍۗ﴾ - Sûrei «A'raf» a ve «Fussılet» e bak ﴿وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ﴾ ve bize bir yorgunluk dokunmadı, bir fütur gelmedi -ya'ni Yehudîlerin dediği gibi Allah yedinci

Sh:»4522

gün dinlenmeğe ihtiyac duymuş değildir. Hâlâ yaratıyor, hâlâ yaratıyor yeniden de yaratır, topraktan da yaratır.

﴿٣٩﴾ فَاصْبِرْ عَلٰى مَايَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ
الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِۚ ﴿٤٠﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ
السُّجُودِ ﴿٤١﴾ وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍۙ
﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّۜ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ
﴿٤٣﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ وَنُمِيتُ وَاِلَيْنَا الْمَصِيرُۙ ﴿٤٤﴾ يَوْمَ
تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًاۜ ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٥﴾ نَحْنُ
اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ
يَخَافُ وَعِيدِ﴿﴾

O halde onların lâflarına karşı sabret de rabbına hamd ile tesbih eyle güneş doğmadan evvel ve batmadan evvel 39 Geceden de tesbih et ona hem de secde arkalarında 40 Ve dinle o münadînin bağıracağı günü yakın bir yerden 41 Hakka çağıran o sayhayı işidecekleri gün, işte o, huruc günüdür 42 Şübhesiz ki biz biziz hem diriltiriz, hem öldürürüz ve dönüş bizedir 43 O gün ki Arz onlardan ayrılır sür'atle koşarlar, o, bir haşirdir ki ancak bize kolaydır 44 Biz pek a'lâ biliyoruz ki ne diyorlar, maamafih sen onlara karşı bir cebbar değilsin, şimdi sen benim veîdlerimden korkacaklara bu Kur'an ile öğüd ver
45

Sh:»4523

40. ﴿وَاَدْبَارَ السُّجُودِ﴾ ve secdelerin arkalarında, ya'ni namazlardan sonra - tesbih her namazın arkasında yapılır. Nafile namaz ma'nasına tesbih ise sabah ve ikindi namazlarından sonra mekruhtur. « اَدْبَارَ السُّجُودِ » Akşam namazının son sünnetine işaret olduğunu söyliyenler de çoktur.

41. ﴿يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ﴾ o münadînin nida edeceği gün - o münadî İsrafil veya Cebrail aleyhimesselâmdır. Ey çürümüş kemikler, kopmuş mafsıllar, didiklenmiş etler, dağılmış saçlar, Allah tealâ size faslı kaza için toplanmanızı emrediyor diye bağıracak ﴿مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ﴾ yakın bir mekândan - ya'ni ses herkese alesseviyye işidilecek vechile ki iadedeki bu sayhayı ibdâdaki « كن » emrine benzetmişlerdir. Taberînin naklettiği üzere ba'zı rivâyetlerde bu yakin mekânın «Beyti makdis sahresi» olduğu rivâyet edilmiştir ki bu sûrei «Rum» daki « اَدْنَى الْاَرْضِ » gibi olmuş oluyor. İslâmın istıkbaline teallûk eden bu rivâyetin bizce ehemmiyyeti mahsusası vardır 42.

﴿يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ﴾ hakka çağıran o sayhayı işitecekleri gün ﴿ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ﴾ işte o, huruc günüdür. - Kabirlerden çıkış günü. Beyzavî der ki: yevmi huruc, yevmi Kıyametin isimlerindendir, Bayrama da denilir اهـ . 44.

﴿يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ﴾ Arzın onlardan çatlayıp ayrılacağı gün - bu « يَوْمَ » evvelkilerden bedel veya « مَصِير » e müteallık yâhud « سِرَاعًا » e müteallıktır. Yevm, yevm diye günlerin teaddüdü tehvil için olmakla beraber vukuatın teaddüdüne de işaret olmalıdır, Arzın şakk olup ayrılması nükteli bir kaç ma'nâya muhtemildir. ﴿سِرَاعًا﴾ - ya « عَنْهُمْ » den haldir. üzerinde toplanmış hızla giderlerken altlarından Arzın çatlayıp

Sh:»4524

kendilerinden ayrılması ve sukut etmeleri demek olur. Yâhud « يوم » in müteallakı olarak « يَخْرُجُونَ سِرَاعًا » veya « يُسْرِعُونَ سِرَاعًا » demektir ki bu surette Arzın üzerlerinden çatlayıp içinden dışarı fırlamaları demek olur. Birisinde Arz üzerinden tazyık ile birisinde de altından tazyık ile çatlamış oluyor. İkisinde de « يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ » mantuku tehakkuk etmiş bulunuyor. ﴿ذٰلِكَ حَشْرٌ﴾ Bu toplanış, müdhiş bir haşirdir - öyle ki ﴿عَلَيْنَا يَسِيرٌ﴾ ancak bize kolaydır. - Başkalarının yapabileceği bir şey değildir. Onun için 45. ﴿فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ﴾ şimdi sen benim veîdimden, korkacak kimselere bu Kur'an ile va'z-u nasıhat et - de o gün için korunsunlar, kalbi münîb ile gelmeğe, selâm ile dâri hulde girmeğe çalışsınlar.

٥١ سُورَةُ الذَّارِيَاتِ

«وَالذَّارِيَاتِ» Sûresi Mekkiyyedir.

Âyetleri - Altmıştır.
Kelimeleri - Üç yüz yetmiştir.
Harfleri - Bin iki yüz seksen altıdır.

Fasılası - ن ، م ، ف ، ك ، ع ، ق ، ا harfleridir.
Bu Sûre de «Kaf» taki ıhtarın bir müeyyidesi, nihayetteki vaîdin bir tafsıylidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا ﴿٢﴾ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا ﴿٣﴾
فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ﴿٤﴾ فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْرًا ﴿٥﴾ اِنَّمَا تُوعَدُونَ
لَصَادِقٌ ﴿٦﴾ وَاِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ وَالسَّمَاۤءِ ذَاتِ الْحُبُكِ
﴿٨﴾ اِنَّكُمْ لَفِى قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ﴿٩﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ اُفِكَ
﴿١٠﴾ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١١﴾ اَلَّذِينَ هُمْ فِى غَمْرَةٍ سَاهُونَ
﴿١٢﴾ يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٣﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ
يُفْتَنُونَ ﴿١٤﴾ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هٰذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ
﴿١٥﴾ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿﴾

Sh:»4526

﴿١٦﴾ اٰخِذِينَ مَاۤ اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِنِينَ
﴿١٧﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِنَ الَّيْلِ مَايَهْجَعُونَ ﴿١٨﴾ وَبِالْاَسْحَارِ
هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٩﴾ وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّاۤئِلِ وَالْمَحْرُومِ
﴿٢٠﴾ وَفِى الْاَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ ﴿٢١﴾ وَفِى اَنْفُسِكُمْ
اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢٢﴾ وَفِى السَّمَاۤءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ
﴿٢٣﴾ فَوَرَبِّ السَّمَاۤءِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَاۤ اَنَّكُمْ

﴿تَنْطِقُونَ﴾

Meali Şerifi

O tozdurup savuranlara 1 Derken bir ağırlık taşıyanlara 2 Derken bir kolaylıkla akanlara 3 Derken bir emir taksim edenlere kasem olsun 4 Ki muhakkak o size va'd olunan her halde doğrudur 5 Ve muhakkak ki ceza şübhesiz vakı'dir 6 O düzgün hâreli Semaya kasem ederim 7 Ki siz pek muhtelif bir kavl içinde bulunuyorsunuz 8 Ondan çevirilen çevrilir 9 O kahrolası yalancılar 10 O serhoşluk içinde yaptığını bilmezler 11 Soruyorlar: ne zaman o ceza günü? (yevmi dîn) 12 Ateş üzerinde kıvranacakları gün 13 Dadın diye fitnenizi: bu, işte o sizin acele istediğiniz 14 Şübhesiz ki müttekiler Cennetlerde pınar başlarındadır 15 Alarak rablarının kendilerine verdiğini, çünkü onlar bundan evvel güzellik yapmayı âdet edinmişlerdi 16 Geceden pek az uyuyorlardı 17 Ve saher vakıtları hep istiğfar ederlerdi 18 Ve mallarında sâil ve mahrum için bir hak vardı 19 Arzda da âyetler var iykan ehli için 20 Nefislerinizde de, halâ görmiyecekmisiniz 21 Semada da rızkınız ve o va'dolunduğunuz 22 İşte o Göğün ve Yerin rabbına kasem ederim ki o şübhesiz haktır sizin nâtık olmanız gibi 23

Sh:»4527

1. ﴿وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا﴾ - ZERV, tozutup götürmek, savurmak, kırıp ufalamak,

ZARİYAT, kırıf ufalıyan, yâhud savuran yâhud toz duman edip götüren kuvvetler demektir. Meselâ toprağı ve saireyi tozdurup savuran rüzgârlar, volkanları püskürten, mahlûkatı kırıp dağıtan ve yayıp neşreden Melekler, ve barut, dinamit gibi sonradan keşfedilmiş ve edilecek şiddetli infilak, tahrib, tahrik edici bütün sebebler bu mefhumda dahildir. Beyzavî « اَوِالاَسْبَابِ الَّتِى تَذْرِى الْخَلاَئِقِ » demekle bu umumu göstermiştir. Ekser müfessirînin «rıyah» ile iktifa etmesi Hazreti Alîden varid olan rivayete mebniydir ki mefhum ile değil, bir misal ile tefsir olmak gerektir. Yoksa mefhum i'tibariyle zürriyyet neşreden velûd kadınlar diye de ma'nâ verilmiştir. 2. ﴿فَالْحَامِلاَتِ وِقْرًا﴾ Sonra bir ağırlık yüklenenlere - yağmur yüklenen bulutlar, bulutları taşıyan rüzgârlar veya gebe kadınlar veya bütün bunların sebebleri ki bunlar evvelkilerin aynı da gayır da olabilir. Evvelâ tozdurur sonra da yüklenir taşır, yâhud tozdurup savuran başka, taşıyıp götüren başka olur, bir ordunun ağırlıkları ve ganâimi gibi 3. ﴿فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا﴾ sonra da kolaylıkla akanlara - gemiler ve emsali tirenler, otomobiller gibi 4. ﴿فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْرًا﴾ sonra da bir emir taksim edenlere kasem olsun - ya'ni bütün bunları idare etmek, tozdurulan, taşınan götürülen şeyleri varacakları yerlere yetiştirmek için Allah tealânın emrini taksim ve tevzi' eden Melâikeye, Cebrail, Mîkâil, İsrafil, Azrail gibi emir Meleklerine kasem olsun, bunlara kasem, cezanın vukuunda bilhassa hizmetlerini ıhtardır. Ya'ni bu zikrolunan kuvvetlerin ehemmiyyetlerini iş'ar ile kat'iyyen ihtar olunur ki 5. ﴿اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ﴾ size va'dolunan muhakkak doğrudur -

Sh:»4528

« قٓ » ta geçtiği üzere size yapılmakta bulunan va'dler vaîdler, o yeni yaradılış, ba's-ü huruc, duhul-ü

hulûd hep doğrudur. 6. ﴿وَاِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ﴾ Ve her halde dîn, vaki'dir - dîn ya'ni ceza ve

mes'uliyyet vardır. Amellerin cezası: iyiliğe çalışanlara iyilikle mükâfat, kötülüğe çalışanlara kötülükle

mücazat behemehal olacak, herkes ettiğini bulacaktır. 7. ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ﴾

Zatilhubük Semaya kasem ederim - zatilhubük vasfı bedî' bir ta'birdir. Bunun ma'nâsında hayli söz söylenmiştir.

HUBÜK, habîkenin de, «hibak» in de cem'i olabilir. Tarika turuk, misal müsül gibi.

HABÎKE: dikkat ve i'tina ile sağlam san'atli dokunmuş yol yol hâreli güzel kumaşa denilir.

HİBAK de: rüzgâr lâtîf estiği zaman denizde veya kumda husule gelen yol yol kırıntılara denir. Saçların çok kıvırcıklığından husule gelen dalgalanmalara dahi (öndülâsyon) hubük denilir. Maddenin aslı olan «habk» sıkı bağlayıp muhkem kılmak ve kumaşı sıkı sağlam ve üzerinde san'at eseri zâhir olacak vechile güzel bir zemin üzere dokumak ma'nâsına gelir ki esası safâkat, ya'ni kumaşı sağlam ve güzel dokumak diye hulâsa edilmiştir. Çokları, hâreli, yollu yollu ma'nâsıyle zatittarâik diye tefsir etmişlerdir. Bundan da ba'zıları yıldızların mahrekleri ma'nâsına mahsûs yolları, ba'zıları da ulûm-u mearife götüren ve Sanıın vahdet ve kudretine ve ılm-ü hikmetine delâlet eyliyen ma'kul yolları anlamışlar, ba'zıları da saman yolları, Kehkeşan dahi ta'bir olunan mecerreleri söylemişlerdir. Fakat İbni Abbas, Katade, Ikrime, Mücahid ve

Rebî'den rivayet olunduğuna göre de « ذَاتُ الْخَلْقِ الْمُسْتَوَى الْجَيِّدِ = güzel

düzgün hılkatlı» Mücahidden diğer bir rivayette de « مَتِينُ الْبُنْيَانِ » diye tefsir olunmuştur. Hasılı

ma'nâyı anlatan bu ifadeden biz şunu anlıyoruz ki: Sema yıldızları

Sh:»4529

ve türlü türlü medar ve mahrekleri ile pek sıkı ve gayet san'atlı bir surette dokunmuş, güzel nakışları hâvî, düzgün ve sağlam hârâ bir kumaşa teşbih edilmiş ve buna kasem ile onun hey'eti umumiyyesinde tevhîde delâlet eden ve Sanıının vahdet ve kudretini gösteren güzel ve metîn âhenk ıhtar olunarak sözleri muhtelif olanlara bir zecir yapılmış, ıhtilâfların tevhîde ircaı lüzumu anlatılmıştır. Habk maddesi hem yolları hem de sağlam ve güzel bir dokuma ma'nâsını mütezammın olmak i'tibariyle bunda kesretleri birleştiren yüksek bir cem'iyyetin manzarasına da işaret vardır. Bunun yedinci Sema olduğunu söyliyenler olmuş ise de cinsi sema olması daha zâhirdir. Şu halde hâsıli ma'nâ: o sağlam ve düzgün dokunmuş hârâ kumaşlı güzel ve yüksek Semaya dikkati nazarınızı celbederek söylerim ki 8.

﴿اِنَّكُمْ لَفِى قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ﴾ siz cidden muhtelif bir kavilde bulunuyorsunuz. - Sözleriniz

birbirini tutmuyor, bir kelime altında toplanmıyorsunuz: Gökleri ve Yeri yaratan Allah dersiniz, sonra da tutar başkalarına taparsınız, muhtelif ma'budlara taptığınız için mezhebleriniz, maksadlarınız bir gayede toplanmıyor, hakta birleşmediğiniz için Peygambere gâh sahir, gâh kâhin, gâh şâir, gâh mecnun gibi birbirin tutmâz sözler söylüyorsunuz. Bir taraftan dîn: ceza vakı' olduğuna inanmıyor, hakkın hilâfına kail

oluyorsunuz, bir taraftan da ileride bize şefaat ederler diye putlara tapıyorsunuz 9.

﴿يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ اُفِكَ﴾ ondan çevrilen çevrilir. - O muhtelif kavilden dönmesi mukadder

olan döner, doğruya iyman eder. İyman etmiyenlere gelince « قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ » الخ...

yâhud hak yolundan saptırılmış, sapıklık da tabiatı olmuş bulunan me'fûkler, o sadık ve vakı' olan va'd-u

vaîde, âhıret ve cezaya iyman etmekten saptırılır, muhtelif kavle sürüklenirler 10.

﴿قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ﴾ o kahrolası harraslar - ya'ni mücerred kendi

Sh:»4530

zann-u tahminlerine göre atan, fikir namına kendi hevalarını ileri süren yalancılar 11.

﴿اَلَّذِينَ هُمْ فِى غَمْرَةٍ﴾ ki onlar bir gamre içinde - ya'ni müstevlî bir seyl gibi kendilerini

her noktadan sarıp bürümüş olan bir batak, bir serhoşluk veya bir cehalet içinde ﴿سَاهُونَ﴾ şuursuzdurlar - Allahın emrinden gafiller, başlarına gelecek felâketin farkında değiller: 12.

﴿يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ﴾ o dîn günü, ya'ni vaki' olacağı haber verilen o cezanın

günü ne vakıt? diye soruyorlar. - İnanmadıkları için eğlenmek istiyorlar. İşte cevabı: 13.

﴿يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ﴾ onların ateş üzerinde kıvrandırılacakları gün -

FİTNE nin asıl ma'nâsı: altın ve gümüş herhangi bir cevheri iyisini kötüsünden ayırmak için ateşe

arzetmektir. Bundan, mihnete sokmak, sınamak ya'ni imtihan etmek, azdırmak, çok beğenip meftun olmak

gibi lâzımı olan diğer bir takım ma'nâlarda da kullanılır. Netekim 14. ﴿ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ﴾ dadın

fitnenizi - azâb yâhud azâb-ü mihnete sebeb olan küfür ve fesad ma'nâsınadır.

﴿هٰذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ﴾ - Ya'ni böyle denecek. 15.

﴿اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ -Ya'ni künh-ü mıkdarını tayin ve takdir

edemiyeceğiniz Cennetler ve menba'larda 16. ﴿اٰخِذِينَ مَٓا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ﴾ rablarının

kendilerine verdiğini alarak - ya'ni husni kabul ile telâkki edip razıy ve hoşnud olarak

﴿اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِنِينَ﴾ çünkü onlar ondan evvel, ya'ni Dünyada

muhsinlerdiler - güzel ameller yapar ve güzel yaparlardı, onun için ecr-ü mükâfata müstahikk olmuşlardı ,

onu şad-ü handan alırlar. Bu

Sh:»4531

cümle « ايتا » nın sebebini gösterirken takvânın da yalnız menfî bir mahiyyette olmayıp aynî zamanda güzel işler yapmak ma'nâsında müsbet bir mefhum ifade ettiğini anlatır. Onun için bu da şöyle beyan

olunuyor: 17. ﴿كَانُوا قَلِيلاً مِنَ الَّيْلِ مَايَهْجَعُونَ﴾ geceden pek az uyurlardı - «

قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلاً » müeddasiyle amel ederler, Allah şevkı, Âhıret endişesiyle gözlerine

uyku girmez, ıbadet eder, vazife yaparlardı.

HUCU', az uyku ve bilhassa gece uykusu. « ما » mezîd veya mevsul veya masdariyyedir. Nafiye olmak üzere şöyle de ma'nâ verilmiştir. Ba'zı gece biraz bile uyumazlar, hepsini ihya ederlerdi. Bir rivayette de az idiler geceden uyumazlardı diye iki cümle olarak ma'nâ verilmişse de zâhir olan evvelkidir. 18.

﴿وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ Ve saher vakıtları onlar istiğfar ederlerdi - ya'ni geceleri

öyle ıbadet etmekle beraber sanki günah ile vakıt geçirmiş gibi saher vakıtları da yatmaz, kusurlarına mağfiret dilerlerdi. « هم » zamîri ile ifadede kasır vardır. Ya'ni duâ ve istiğfarın en güzel vaktı olan o saher vakıtları öyle icabet ve kabule şayan istiğfarı onlar, o muhsinler yaparlar. 19.

﴿وَفٖى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾ mallarında da sâil ve mahrum için

bir hak vardı -

SÂİL, istiyen, dilenen, MAHRUM, teaffüfünden dolayı zengin zannedildiği için sadakadan dahi mahrum bulunan muhtac. Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellemden merviydir: miskîn, bir yemek iki yemek ve bir lokma iki lokma ve bir hurma iki hurma kendisini savacak olan değil buyurmuş. O halde miskîn kimdir? demişler. O dur ki bulamaz ve bilinip kendisine sadaka da verilemez buyurmuş. İbni Abbastan bir rivayette: kazanamıyan bedbaht denilmiş, ba'zıları da, rızk esbabı kendisine yaklaşmış

Sh:»4532

olduğu halde uzaklaşmış, mahrum kalmış olan düşgün diye tefsir etmişler ise de evvelkisi daha şümullüdür. «Hak» ta'biri zâhiren bunun vâcib olmasına delâlet eder. Onun için Kadıy Münzir İbni Se'ıd bunun farz olan zekât olduğuna kail olmuştur. Lâkin bu Sûrenin Mekkî ve zekâtın Medinede farz kılınmış olması hasebiyle çokları bunu tetavvua hamel etmişler ve zekâttan ayrı olarak kendilerinin teahhüd ettikleri vâfir bir nasîb diye tefsir eylemişlerdir. İslâm cemaatinin yükselmesinde çok büyük ehemmiyyeti olan bu noktanın bilhassa calibi dikkat olduğunu ıhtara hacet yoktur. 20. 21.

﴿وَفِى الْاَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنٖينَ ۙ وَفٖٓى اَنْفُسِكُمْ﴾ Arzda da âyetler

vardır yakîn edinecekler için, nefislerinizde de - nice delîller vardır ki cezanın ve mes'uliyyetin vaki' ve dînin hakkolduğunu gösterirler. Yer yüzünde dolaşan ve Arzı tetkık edenler iyi çalışanlarla çalışmıyanların, korunanlarla korunmıyanların, musaddıklarla mükezziblerin akıbetlerindeki farkı gösterecek çok âyetler

bulurlar. Vicdanlara müraceat edildiği surette de iykan şanından olan herkes hılkatının etvarından Allahın

kudretini ve her günkü hayatında bile vazife ve mes'uliyyetinin varlığını anlar. 22.

﴿وَفِى السَّمَٓاءِ رِزْقُكُمْ﴾ Semada da rızkınız - yağmur, hararet ve saire gibi esbabı

﴿وَمَا تُوعَدُونَ﴾ ve va'dolunduğunuz şeyler var - yâhud mukadder. Bunun zâhiri yukarıki gibi va'd-ü vaîde şamildir. Fakat ekseriyyetle sevab ile tefsir etmişler, ve Cennet yedinci Semanın üstünde,

Arşın tahtinde olduğunu nakleylemişlerdir. 23. ﴿فَوَرَبِّ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ﴾ İşte o

Sema ve Arzın rabbına kasem olsun ﴿اِنَّهُ﴾ ki o - size edilen va'd ﴿لَحَقٌّ﴾ her halde haktır

﴿مِثْلَ مَٓا اَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ﴾ tıbkı sizin nâtık olmanız, söylemeniz

Sh:»4533

gibi - ya'ni sizin nâtıkıyyetiniz nasıl muhakkak bir emri vaki' ise mes'uliyyetiniz, va'dolunan ceza ve

mükâfatınız da öylece vaki' olacaktır.

Arz ve enfüsteki bu âyetleri ba'zı misaller ile tavzıh ve nübüvveti takrir için buyuruluyor ki:

﴿٢٤﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ الْمُكْرَمِينَۢ ﴿٢٥﴾ اِذْ
دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٢٦﴾ فَرَاغَ
اِلٰى اَهْلِهٖ فَجَٓاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٧﴾ فَقَرَّبَهُٓ اِلَيْهِمْ قَالَ اَلَا
تَاْكُلُونَ ﴿٢٨﴾ فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَاتَخَفْ وَبَشَّرُوهُ
بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٢٩﴾ فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهُ فٖى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا
وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٣٠﴾ قَالُوا كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ اِنَّهُ هُوَ
الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣١﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ
﴿٣٢﴾ قَالُٓوا اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٣٣﴾ لِنُرْسِلَ
عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ﴿٣٤﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ
﴿٣٥﴾ فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٦﴾ فَمَا
وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿﴾

Sh:»4534

﴿٣٧﴾ وَتَرَكْنَا فِيهَٓا اٰيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْاَلِيمَ

﴿٣٨﴾ وَفٖى مُوسٰٓى اِذْ اَرْسَلْنَاهُ اِلٰى فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ
﴿٣٩﴾ فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهٖ وَقَالَ سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ ﴿٤٠﴾ فَاَخَذْنَاهُ
وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤١﴾ وَفٖى عَادٍ اِذْ
اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤٢﴾ مَاتَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ
اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٣﴾ وَفٖى ثَمُودَ اِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا
حَتّٰى حِينٍ ﴿٤٤﴾ فَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ
يَنْظُرُونَ ﴿٤٥﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ
﴿٤٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿﴾

Geldi mi sana İbrahimin ikram edilen müsafirlerinin kıssası? 24 O vakıt ki üzerine girdiler de « سَلَامًا » dediler. "Selâm, görülmedik bir kavım" dedi 25 Hemen bir bahâne ile ehline gitti, bir semiz daha getirdi de 26 Onu yakınlarına koydu, yemeğe buyurmaz mısınız? Dedi 27 O vakıt onlardan içine bir korku düştü Korkma dediler ve kendisine alîm bir oğlan tebşir ettiler 28 Bunun üzerine hatunu bir çığlık içinde döndü de elini yüzene çarptı ve akîm bir kocakarı, dedi 29 Dediler: öyle Rabbın buyurdu, şübhesiz alîm o, hakîm o 30 İbrahim, o halde asıl me'muriyyetiniz nedir? ey mürselûn, dedi 31 Biz, de dediler: Mücrim bir kavme gönderildik 32 Üzerlerine çamurdan

Sh:»4535

taşlar salmak için 33 Rabbının nezdinde damgalanmışlar müsrifler için 34 Binnetîce orada bulunan mü'minleri çıkardık 35 Fakat bir haneden başka orada Müsliman da bulmadık 36 Ve öyle elîm azabdan korkacaklar için orada bir âyet bıraktık 37 Bir de Musada: ki onu bir sultanı mübîn ile Fir'avne gönderdikde 38 O bütün kuvvetiyle tersine gitti: sâhir veya mecnun, dedi 39 Onun üzerine biz de tuttuk kendisini ve ordularını deryaya fırlatıverdik: namerdlik ederken o leîm 40 Bir de Âd de: ki üzerlerine o köklerini kesen « الرِّيحَ الْعَقِيمَ » i salıvermiştik 41 Uğradığı bir şey'i bırakmıyor, mutlak onu çürütüp kül gibi ediyordu 42 Bir de Semudda: ki onlara bir zamana kadar istifade edin denilmişti de 43 Rablarının emrinden azgınlık ettiler, bu yüzden o sâika kendilerini yakalayıverdi, bakınıp duruyorlardı 44 O vaktı bir kalkınmaya da güç yetiremediler, bir yardım da görmediler 45 Daha evvel de Nûh kavmini, çünkü hep onlar yoldan çıkmış fâsık birer kavm idiler 46

24. ﴾هَلْ اَتٰيكَ﴿ - bu ta'bir, kıssanın fehametine ve vahiy ile bildirdiğine tenbihtir.

﴾حَدِيثُ﴿ -

HADİS, insana gerek yakazada ve gerek menamda vahiy veya işitme suretiyle gelen söze denilir. Biz bu gibi yerlerde kıssa diyoruz. ﴾ضَيْفِ﴿ -

DAYF, aslında izafet ve zıyafetin menşei olan meyil ma'nasına masdar olmakla müfred ve cem'a ıtlak olunur. Eski Türkçe de buna konuk derlerdi, biz müsafir diyoruz. Fakat biz bunu Arabçada ma'ruf olan yolcu ma'nasıyla değil, Arabların dayf dediği ma'na ile Türkçe bir kelime gibi kullanıyoruz. Burada cemi'dir.

Çünkü ﴾الْمُكْرَمِينَ﴿ - sıfatiyle tavsıf olunmuşlardır. Bunlar Sûrei Enbiyada « عِبَادٌ مُكْرَمُونَ » buyurulduğu üzere Allah ındinde ikrama mazher

Sh:»4536

bulunan Melâikei kiramdır. Hazreti İbrahim de bunlara zevcesi Sâre ile kendisi bizzat hizmet etmek ve zıyafet vermek suretiyle ikram eylemiştir. Bir rivayette on iki Melâike, bir rivayette de üç Melek, Cebrail, Mîkâil, İsrafil denilmiştir. 25. ﴾سَلَامًا﴿ selâmen - « نُسَلِّمُ سَلَامًا عَلَيْكَ » terkîbinden muhaffeftir. Sana selâm verir, selâmet dileriz demek gibidir. ﴾سَلَامٌ﴿ selâm - «

عَلَيْكُمْ سَلَامٌ » demektir. Merfu'da sübut ma'nası olmak itibariyle daha kuvvetli bir selâm ile cevab vermiştir. ﴿قَوْمٌ مُنْكَرُونَ﴾ münker, ya'ni görülmedik, tanınmadık, acaip bir cemaat dedi, - İslâmın alâmeti olan ve o zaman ma'ruf olmıyan selâm verişleri ve hal-ü tavırları tuhafına gitmiş, bu suretle mütenekkiren geldiklerini de sezer gibi olmuştur. 26. ﴿فَرَاغَ اِلَى اَهْلِه﴾ derhal bir tedbir ile ehline sivişti - ya'ni müsafirlere sezdirmeksizin evvel emirde yemek tedarüki için âilesine koştu, demek ki müsafire ikramın âdabından birincisi budur. Gitti ne yaptı ise yaptı ﴿فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾ çok geçmeden semiz bir buzağı getirdi - Sûrei Hudde « حَنِيذٍ » ya'ni kebap edilmiş olduğu geçmiş idi. Burada da semizliği anlatılıyor. Demişler ki umumiyyetle malı sığır idi, onun için en güzel ikram olmak üzere semiz danayı intihab etti 27. ﴿فَقَرَّبَهُ اِلَيْهِمْ﴾ hemen onu yakınlarına koydu ﴿قَالَ اَلَا تَاْكُلُونَ﴾ yemez misiniz? dedi - bunun yemeğe buyurun ma'nasına bir arz veya ne için yemiyorsunuz? ma'nasına bir istifsar olması da söylenmiştir. 28. ﴿فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾ bunun üzerine onlardan içine bir korku düştü - « فَلَمَّا رَاٰ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ » yemeğe el uzatmadıklarını görünce işkillendi, zira yemeğini yememek azçok husumet ve infiale delâlet eden bir ma'nâdan halî kalmaz.

Sh:»4537

İbni Abbastan mervî olduğuna göre Melâike olduklarını sezdi, azâb için gelmiş olmaları ihtimali hatırına gelerek korktu ﴿قَالُوا لَاتَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ﴾ korkma dediler ve ona alîm bir oğul tebşir ettiler - sûrei Hudde musarrah olduğu üzere bu oğul İshaktır. «Saffat» ta « فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ » ise İsmail idi. Alîm, ya'ni bulûğundan sonra çok âlim olacak bir oğul, ki nübüvvet ile de tefsir edilmiştir. Bu vasf ile müjde hem hayatını hem de kemalini beyan ile tebşirdir. 29. ﴿فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهُ﴾ Bunun üzerine hatunu yüzünü döndü - müfessirler diyorlar ki zevcesi Sâre bir köşede bakıyordu, o tebşiri işidince utandı, evine gitmek için yüzünü döndü ﴿فِى صَرَّةٍ﴾ -

SARRE, sarîrden sayha ma'nâsınadır. Ya'ni a... diye içini çekerek bir çığlık kopardı da

﴿فَصَكَّتْ وَجْهَهَا﴾ elini yüzüne çarptı ﴿وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ﴾ ve akîm bir

acuze dedi - ya'ni ihtiyarlamış, bununla beraber gençliğinde bile doğurmamış kısır bir kocakarı çocukmu

doğurur? Buna karşı 30. ﴿قَالُوا كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ﴾ dediler ki: öyle, rabbın buyurdu -

ya'ni biz o söylediğimizi kendimizden söylemiyoruz, yalnız rabbının kelâmını haber veriyoruz

﴿اِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ﴾ şübhesiz ki o öyle hakîm öyle alîmdir. - Hikmetiyle

dilediğini yapar ve nasıl yapacağını bilir. Binaenaleyh onun dediği muhakkak olur. Bu suretle İbrahim

aleyhisselâm onların Allah tarafından gönderilmiş Melâike olduklarını anladığı gibi me'mur oldukları

vazifenin bu tebşirden ıbaret olmadığını da sezerek 31. ﴿قَالَ﴾ dedi ﴿فَمَا خَطْبُكُمْ﴾ şu halde hatbınız nedir? -

Sh:»4538

HATB, emri mühim, ya'ni bu müjdeden sonra asıl gönderilmenize sebeb olan iş nedir?

﴿اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ﴾ ey mürseller - Allah tarafından gönderilmiş şanlı elçiler! 32.

﴿اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ﴾ - ya'ni Lût kavmı 33. ﴿لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ﴾ üzerlerine salmak

için - memleketlerinin altını üstüne çevirdikten sonra üzerlerine yağdırmak için

﴿حِجَارَةً مِنْ طِينٍ﴾ çamurdan taşlar - çamurdan tehaccür etmiş siccîl 34.

﴿مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ﴾ rabbının ındinde damgalanmış, nışanlanmış, hangisinin kime ve nasıl

isabet edeceği takdir olunmuş belli edilmiş ﴿لِلْمُسْرِفِينَ﴾ o müsrifler için - cürümde, fısk-u

fücurda haddini aşmış, ifrata sapmış azgınlar için alâmetleriyle tertib idilmiş hazırlanmış, mendud. 35.

﴿فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ - fâ fasîhadir. Mahzuf cümleleri

telhıs eder. Ya'ni diğer Sûrelerde beyan olunduğu üzere o kavmın karyesine vardıklarında, orada Mü'minlerden kim varsa çıkardık 36.

﴿فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ fakat orada bir evden başka

müsliman bulmadık - ya'ni bir evden başka mü'min yok idi, onun için bir ev halkından başka selâmete çıkan bulunmadı ki o ev Hazreti Lûtun evi idi, karısından başka bütün âilesi mü'min oldukları için beraberinde selâmete çıkmış, kurtulmuşlardı. Demek Hazreti Lûtun tebligatına daha başka iyman eden bulunsa idi onlar da kurtulacaklardı. Burada müslimîn, mü'minîn muradifi gibi kullanılmış olmakla beraber selâmet bulanlar

mefhumunu da ifade etmektedir. 37. ﴿وَتَرَكْنَا فِيهَا اٰيَةً﴾ Ve orada bir âyet bıraktık - ya'ni o

karyelerin battığı yerde bir alâmet kalmıştır

Sh:»4539

ki Arzdaki âyetlerden biridir. İbni Cerîr: bir çok istifli büyük taşlar, demiş, ba'zıları da bir kokar su demiştir.

Maamafih «Ankebut» Sûresinde « وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَٓا اٰيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ»

âyetinde geçtiği üzere âyetten murad âyeti kelâmiyye olması da melhuzdur ki vak'anın kütübi münzelede

zikriyle dillerde dastan olan bir ıbret âyeti bırakılması demek olur. Bu surette ma'nâ: onlar hakkında bir âyet

de bıraktık demek olacağından bu ma'nâya göre 38. ﴿وَفٖى مُوسٰٓى﴾ - kavlinin hiç bir hazifsiz

buraya atfı, sahih olur. Evvelki ma'nâda ise « وَجَعَلْنَا فٖى مُوسٰٓى » diye amil takdiriyle «

تَرَكْنَا فٖيهَٓا » üzerine atfolunur. Yâhud « وَفٖى مُوسٰٓى اٰيَةً » takdirindedir. Bu takdirde «

وَفِى الْاَرْضِ اٰيَاتٌ » üzerine de atfı, tecviz edenler olmuştur. ﴿بِسُلْطَانٍ مُبٖينٍ﴾

kuvvetli açık bürhan ile, ya'ni mu'cizelerle 39. ﴿فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهٖ﴾ gönderdik ve Fir'avin rükniyle,

ya'ni bütün kuvvetiyle yâhud kavmından dayanmış olduğu kuvvetine güvenerek i'raz etti, Allahın âyetlerine

iyman etmedi 40. ﴿وَهُوَ مُلٖيمٌ﴾ levmettirecek, kınanacak fiıller yaparken: Ya'ni küfür ve tuğyan

ile cinayetler yapıp dururken - müfessirînin gösterdiği bu ma'na garkına önünden mukarin olan halini

beyan olur. Bir de « مُلٖيمٌ » nefsini levmederek demek olabilir ki garkolurken «

لَٓا اِلٰهَ اِلَّا الَّذٖى اٰمَنَتْ بِهٖ بَنُٓوا اِسْرَٓائٖلَ » diyerek gösterdiği peşîmanlığı

ifade eder. 41. ﴿الرّٖيحَ الْعَقٖيمَ﴾ akîm bir rüzgâr - hiç hayr-ü menfeatı olmıyan, telkıh yapmaz

bir rüzgâr maamafih akîm müteaddi dahi olabildiği cihetle burada ta'kım edici, mühlik ma'nasına olmak

daha münasib olacaktır. Netekim şöyle tefsir olunuyor: 42.

﴿مَا تَذَرُ مِنْ شَیْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمٖيمِ﴾ - « رَمٖيمٌ » ,

çürümüş, kül

Sh:»4540

gibi tozup dağılıveren. 43. ﴿اِذْ قٖيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى حٖينٍ﴾ - Bunu Sûrei Hudde

geçen « تَمَتَّعُوا فٖى دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ » ile tefsir edenler olmuş ise de o, « عقر » den

sonra, bu ise fânın delâletine göre utüvden mukaddem olmak hasebiyle daha evvelden verilmiş bir fursat

olmak lâzım geleceği söylenmiştir. Ya'ni Salih aleyhisselâmın ba'siyle verilen fursattan istifade etmediler de

44. ﴿فَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ﴾ rablarının emrinden imtina ile azgınlık ettiler

﴿فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ﴾ onun için kendilerini yıldırım çarpıverdi - Ya'ni azâb yakalayıverdi,

diğer Sûrelerde sayha, burada saıka denilmiştir ki murad aynî musıbettir. ﴿وَهُمْ يَنْظُرُونَ﴾

bakıp duruyorlardı - üç gün denilmiş olduğu ve alâmetleri görülmeğe başladığı için azâbı gözetmeğe

başlamışlardı. Azâba intızar ise azâbdan daha acı olduğu da unutulmamalıdır. Yâhud azâba çarpılmış

henüz can çekiştirirken birbirlerinin bütün felâket ve fecaatini görüp duruyorlardı. 45.

﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ﴾ bakıyorlardı da ne

kendi kendilerine kalkmağa güçleri yetiyordu ne de bir yardım bulabiliyorlardı - bu ifadeler her hangi bir surette batmakta olan bir kavmın bütün fecaatiyle manzarasını göstermektedir.

46. ﴿وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ﴾ Bunlardan evvel Nuh kavmını da - helâk etmiştik «

وَاَهْلَكْنَا قَوْمَ نُوحٍ » takdirindedir. Yâhud « اَخَذَتْهُمُ » deki « هم » üzerine ma'tuf olarak o

mealdedir. ﴿اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾ çünkü o helâk edilenler hep fâsık birer kavm

idiler - onun için helâk edildiler. Bu suretle bunlar Arzda cezanın vukuuna delâlet eden birer

misalidirler.

Sh:»4541

Bunu ıhbar ve beyandan sonra yükselmeğe da'vet için buyuruluyor ki:

﴿٤٧﴾ وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ وَاِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَالْاَرْضَ
فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٩﴾ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ اِنّ۪ي لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ
مُب۪ينٌ ﴿٥١﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ اِنّ۪ي لَكُمْ مِنْهُ
نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥٢﴾ كَذٰلِكَ مَا اَتَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ
اِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٣﴾ اَتَوَاصَوْا بِه۪ بَلْ هُمْ قَوْمٌ
طَاغُونَ ﴿٥٤﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا اَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٥﴾ وَذَكِّرْ فَاِنَّ

الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا
لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٧﴾ مَٓا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَٓا اُرِيدُ اَنْ يُطْعِمُونِ
﴿٥٨﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٩﴾ فَاِنَّ
لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ
﴿٦٠﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِى يُوعَدُونَ﴿﴾

Sh:»4542

Meali Şerifi

Bir de Semaya bakın biz onu kuvvetle bina ettik ve şübhe yok ki biz çok vüs'a malikiz 47 Arzı da döşedik, bakınız biz ne güzel döşeriz 48 Hem her şeyden iki çift yarattık ki düşünesiniz 49 O halde hemen Allaha kaçın, haberiniz olsun ki ben size ondan bir açık nezîrim 50 Ve Allahla beraber başka bir Tanrı uydurmayın, haberiniz olsun ki ben size ondan bir açık nezîrim 51 Böyle, bunlardan evvelkiler bir Resul gelince behemehal ya sahir dediler ya mecnun 52 Hep buna vasıyyetleştiler mi? Hayır hep onlar azgın kavımlar 53 Onun için onlardan yüz çevir, artık sen levm olunacak değilsin 54 Onunla beraber va'z-u nasıhate devam et, çünkü va'z, mü'minlere fayda verir 55 Ve ben, Cinn-ü İnsi ancak bana kulluk etsinler diye yarattım 56 Ben onlardan bir rızk istemiyorum, bana yemek yedirmelerini de istemiyorum 57 Şübhe yok ki Allah, rezzak, kuvvet sahibi metîn o 58 Onun için muhakkak ki o zulm edenlere arkadaşlarının payı gibi dolgun bir pay vardır, şimdi onu acele etmesinler 59 artık o va'dolundukları günlerinden vay o küfredenlere!... 60

47. ﴿وَالسَّمَٓاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ﴾ .« اِضْمَارٌ عَلٰى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ »

dir: ya'ni Semanın amili olan fıil gizlenmiş de zamîrine tealluk ettirilerek « بَنَيْنَاهَا » diye tefsir edilmiştir. Eserden müessire istidlâli ifade eden bu üslûbda lâfız ma'nânın mazmununa terkibi ile de intıbak etmiştir.

EYD, «yed» in cem'i olabilirse de burada « دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِ » de olduğu gibi te'yidin aslı olan kuvvet ma'nâsına olması zâhirdir. Bu beyan « فَفِرُّوٓا » ile « وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ » mazmununa limmî bir temhiddir. Netekim sonunda « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ » ile te'yid olunacaktır. ﴿وَاِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾ Ve hiç şübhesiz bir çok vüs'a malikiz - bunda iki ma'nâ vardır: birisi, kudret genişliğini ifade eder, kudret ve kuvvetimiz

Sh:»4543

öyle geniştir ki Semayı bina ile tükenmedikten başka onu daha çok genişletebilir. Bu ma'nâ hem « وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ » hem de « وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ

mazmunlarını andırır. Birisi de, zenginliği, ni'met ve in'amda genişliği ifade eder, biz darlıkları genişletiriz.

Yalvaran muztarlara icâbet eder, sıkıntıları açar, ihtiyacları def'eyler, fakîrleri zenginleştirir mün'imiz demek

olur. 48. ﴿وَالْاَرْضَ فَرَشْنَاهَا﴾ Arz, onu da döşedik - Türlü ni'metlerle donattık, döşek gibi

altınıza serdik - ki üzerinde bir zamana kadar karar edip hayattan nasîb alasınız

﴿فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ﴾ daha da ne güzel döşeriz - türlü ni'metlerle döşenmiş olduğu gibi ileride

daha güzelini döşeyecek, daha güzel ni'metler verecek ves'-u kudret de mevcuddur. 49.

﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ﴾ Her şeyden de iki çift halk ettik - İbni Zeyd gibi

ba'zı zatlar bunu her cins hayvandan erkek ve dişi nevi'lerine haml etmişlerdir ki «

وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ » mucebince nebatatı da buna idhal edebiliriz.

Mücahid, hareket ve sükûn leyl-ü nehar, Sema ve Arz, siyah ve beyaz sıhhat ve maraz, lezzet ve elem, sevab ve ıkab alel'umum ezdad ve mütekabilâta işaret olduğunu söylemiştir. Diğer ba'zıları da eşyanın nevilere tenevvuıyle tefsir etmişlerdir ki en azı iki nevi' olur. Bu tenevvü', zaman zaman muhtelif mekulelerle ve tasniflerle tezekkür edilmek istenilmiştir. Beyzavî yalnız bu ma'nâyı göstererek «

مِنَ الْاَجْنَاسِ نَوْعَيْنِ » diye tefsir etmiştir. Bu ma'nâ evvelkilerini de tezammun edebilmek

i'tibariyle şümullüdür. Ancak bunda külli şeyden murad sâde cins olmuş oluyor. Lâfzın zâhiri ise her ferde istiğraktır. Onun için biz bundan her şey'in âfakî ve enfüsî yâhud haricî ve zihnî olmak üzere iki haysiyyetini ifade eden ve haric ile nefis beyninde müzdevic bir intıbak ile tecelli eyliyen idrâk mes'elesine de bir işaret anlıyoruz. Filvakı' her şey bize nefis

haricindeki suretini hikaye eden bir intıba' ile tecelli eder ve hakıkat bu iki suretin yekdiğerine

mutabekatiyle bilinir ki bunun birine asîli, birine zıllî dahi ta'bir olunur. Her hangi bir şeyden hasıl olan her

şuur hadisesinde bu ikilik labüddür. Bu ikilik içinde birleştirilmeden hiç bir şey tasdık olunamaz. Ve

tefekkür-ü tezekkür yapılamaz ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ - buyurulması da bunu teyid eyler. Yalnız

şundan gaflet edilmemek lâzım gelir ki buradaki « كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا » karînesiyle ancak

mahlûkata şamil olabilir. « وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » deki şey gibidir. Bu şeyde Allah

tealâ dahil değildir. Çünkü o « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ » dir. Mahlûk olmadığı gibi mahlûk olan şey ile

müzaveceden münezzehtir. O « اَحَدْ »dir, « صَمَدْ » dir, « وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ »

dir. « وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَلَا وَلَدٍ » dir. Onun kendi zatına ılmi ılmi husulî

kabîlinden değil, bizzat olan ılmi huzurî ile olduğu için sureti zihniyyeye (iydeye) muhtac olmıyan ve

binaenaleyh zatına bir zevciyyet ıktiza etmiyen bir ılmi kadîmdir. Allaha da şey denilir diye Fütuhatı

Mekkiyyede Muhyiddini arabînin buradaki « كُلِّ شَيْءٍ » de onu dahi idhal eder yollu mütaleada bulunması doğru değildir. « خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ » in « شَيْءٍ » inde Allah dahil olmadığı gibi burada da değildir. Hasılı zevciyyetten murad yalnız haricdeki tenevvü' ve tekabül değil, hem haric hem ezhandaki suretlerle âfak ve enfüsteki tenevvü' ve tekabüle şamildir. Allah tealâ kuvvet ve yüs'unü göstermek üzere semayı bina etmiş ve Arzı döşemiş ve her şeyden çift çift halk eylemiştir ki düşünesiniz, çiftler arasındaki münasebatı düşünesiniz de yaratanın kuvvet ve kudretini sun'unun hikmetini, ukubetinin şiddetini' ni'metinin vüs'atini, bu günün yarınını, Dünyanın Âhıretini, Âhıretin ıkab ve sevabını anlıyasınız, diye. 50. ﴿فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ﴾ O halde düşünün de hep Allaha kaçın - onun ıkabından, o elîm azâbdan korunmak, Cennat va uyûn ile mübeşşer olan

Sh:»4545

müttakiler içine girmek için iyman-ü tevhid ve ihsan-ü ubudiyyet ile onun vikayesine girin ﴿اِنّى لَكُمْ مِنْهُ﴾ haberiniz olsun ki ben sizin için onun tarafından ﴿نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ mübîn bir nezîrim - şirk-ü ısyan edenlere hazırlanmış azâbı haber vermeğe me'mur bir Peygamber, hem de Peygamberliği açık ayat ve mu'cizat ile belli yâhud anlatılması lâzım gelen şeyleri güzel anlatır bir Peygamberim. Ya'ni böyle de, ya Muhammed! 51.

﴿وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ﴾ ve Allah ile beraber diğer bir ilâh yapmayın - bu nehiy, ilk evvel kaçılması lâzım gelen en büyük günahı ayrıca ıhtardır. 52. ﴿كَذٰلِكَ﴾ Bu böyledir, ya'ni ﴿مَا اَتَى الَّذِينَ الخ﴾ - bu ayet Resulullaha bir tesliyedir. 53. ﴿اَتَوَاصَوْا بِهِ﴾ Ona vasıyyetleştiler mi? - Ya'ni sahir ve mecnun demeyi evvelkilerle şimdikiler hep birbirlerine tavsıye mi ettiler? Nerde edecekler, çoklarının birbirlerinden haberleri bile yok ﴿بَلْ هُمْ﴾ hayır onlar - Peygamberlere öyle sahir veya mecnun diyenler hep ﴿قَوْمٌ طَاغُونَ﴾ tuğyan etmiş azgınlar güruhudur. - Hakka karşı tuğyan etmekte, tağîlik sıfatında müttefık oldukları için onun muktezası olan sözleri de birbirlerine benziyor 54. ﴿فَتَوَلَّ عَنْهُمْ﴾ onun için sen şimdi onlardan yüz çevir - zikrolunduğu üzere « فَفِرُّوا ، وَلَا تَجْعَلُوا » diye da'veti tekrar edip tebliğ vazifeni yaptığın halde onlar ınad ile tuğyanda ısrar ettiklerinden dolayı artık onlarla mücadele ve münakaşadan sarfı nazar et, kendilerinden yüz çevir ﴿فَمَا اَنْتَ بِمَلُومٍ﴾ o surette levm olunacak, kınanacak sen değilsin, sende kusur

olmaz

Sh:»4546

55. ﴿وَذَكِّرْ﴾ onunla beraber tezkire devam et - ya'ni vazife ve mes'uliyyeti ıhtar ile va'z-u nasıhate devam eyle ﴿فَاِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ çünkü tezkir mü'minlere menfeat verir - vaz-u nasıhat ile vaziyfe ve mes'uliyyeti ıhtarın mü'minlere faidesi olur. İyman etmiş olanların unutmamasına, gaflete düşmemesine, iymanlarının kuvvetlenmesine, neş'elerinin artmasına, bilmediklerinin öğrenilmesine, hatta iyman şanından olanların iymana gelmesine sebeb olur. Tezkir edilmesi lâzım gelen vazifenin esası ne olduğuna gelince: 56.

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ ben Cinn-ü İnsi ancak bana ıbadet ve kulluk etsinler diye yarattım - işte tezkir edilmesi lâzım gelen vazife budur. Cinn ve İns cinsinin hilkatlerinin hikmeti Allahı tanıyıp ona ıbadet ve ubudiyyet etmektir. Maadaya masruf olan ömürler, emeller izaa edilmiş olur, onun için azâba müstehıkk olur. Ba'zıları « لِيَعْبُدُونِ » « لِيَعْرِفُونِ » diye bir tefsir nakletmişlerdir. Bunun ma'nâsı da beni ma'bud tanısınlar demektir. Bu ise benim emirlerimi tutarak bana kulluk ve ıbadet etsinler demeğe raci' olur. Ibadet ve ubudiyyet ef'ali ıhtiyariyyeden olarak matlûb oldukları için ba'zılarından vaki' olmaması cins için gayei kemal olmasına münafi olmaz, muradı ilâhînin tehallüf etmiş olması da lâzım gelmez. Zira bu gibi mevaki'de Fukahanın « اَلْحِكْمَةِ تُرَاعٰى فِى الْجِنْسِ لَا فِى الْاَفْرَادِ » dedikleri gibi hikmet, efradın her biri i'tibariyle değil, cins i'tibariyle mülâhaza olunur. Hasılı bunun ma'nası ıbadet ile mükellef olmak üzere yarattık demektir. Yoksa hepsinin ıbadı salihînden olmasını takdir eyledik demek değildir. Böyle ıbadet ve ubudiyyetin faidesi Allaha âid olmayıp yine kulların menfeatleri için olduğuna tenbih için de buyuruluyor ki 57. ﴿مَٓا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَٓا اُرِيدُ اَنْ يُطْعِمُونِ﴾

Sh:»4547

ve ben onlardan bir rızk istemem, bana yemek yedirmelerini de istemem - ya'ni diğer Efendilerin kullarından, uşaklarından bekledikleri gibi Efendilerin menfeatine kulluk değil 58.

﴿اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ﴾ zira Allah kendisidir o rezzak, kuvvet sahibi ﴿الْمَتِينُ﴾ metîn, ya'ni kuvveti şiddetli - onun için ona kulluk onun kuvvetinden istifade ile kullarına nafi' olmak ve o sâyede va'd buyurduğu yüksek sevaba irmek içindir. Onun için Allaha kaçın ve Allaha kulluk edin 59. ﴿فَاِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ zira o zulm edenlere -Peygambere inanmayıp Allaha ubudiyyetten kaçan ve şirk-ü tuğyan ile kendilerini ebedî azâba sürükliyerek nefislerine yazık etmiş olan Mekke müşrikleri gibilere ﴿ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ﴾ arkadaşlarının hissaları

gibi dolgun bir hıssa var -

ZENUB, sakaların su taksim ettikleri dolgun büyük bir kufadır ki burada azâbdan nasîb ma'nasına istiare olunmuştur. ﴿فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ﴾ Şimdi onu benden acele istemesinler - « مَتَى هٰذَا الْوَعْدُ » deyip durmasınlar 60.

﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِى يُوعَدُونَ﴾ çünkü kendilerine va'dolunan o günlerinden dolayı vay o küfredenlere - zira Sûrenin başında geçtiği üzere « اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ وَاِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ » dir. Bu ma'na şimdi bir de « وَالطُّورِ » ile te'yid olunacaktır.

Sh:»4548

TÛR

٥٢ ﴾ سُورَةُ الطُّورِ

Tur sûresi mekkîdir.
Âyetleri - Kırk dokuzdur.
Kelimeleri - Üç yüz on ikidir.
Harfleri - Bin beş yüzdür.

Fasılası - م ٠ ن ٠ ا ٠ ع ٠ ر harfleridir.

Celâlı suyutî demiştir ki bunun « وَالذَّارِيَاتِ » tan sonra konmasının vechi: ikisinin de matla' ve makta'da teşâbühleridir اهـ. İlk nazarda görülür ki « وَالطُّورِ » un başı « وَالذَّارِيَاتِ » ın başına benzedikten başka onun maktaı olan « فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا » tehvîlini tevsîan tahkık ve takrirdir. Bundan başka iki Sûre mazmun i'tibariyle de birbirlerine pek yakındırlar.

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيــــــــــمِ

﴿١﴾ وَالطُّورِ ﴿٢﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٣﴾ فى رَقٍّ مَنْشُورٍ
﴿٤﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٥﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٦﴾ وَالْبَحْرِ
الْمَسْجُورِ ﴿٧﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٨﴾ مَالَهُ مِنْ دَافِعٍ
﴿٩﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاۤءُ مَوْرًا ﴿١٠﴾ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا
﴿١١﴾ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٢﴾ اَلَّذِينَ هُمْ فى خَوْضٍ
يَلْعَبُونَ ﴿١٣﴾ يَوْمَ يُدَعُّونَ اِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿

Sh:»4549

﴿١٤﴾ هٰذِهِ النَّارُ الَّتى كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٥﴾ اَفَسِحْرٌ
هٰذَاۤ اَمْ اَنْتُمْ لَاتُبْصِرُونَ ﴿١٦﴾ اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوۤا اَوْ لَاتَصْبِرُواۚ
سَوَاۤءٌ عَلَيْكُمْ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَاكُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ اِنَّ الْمُتَّقِينَ
فى جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٨﴾ فَاكِهِينَ بِمَاۤ اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقٰيهُمْ

رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيۤـًٔا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ مُتَّكِـئِينَ عَلٰى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ
عِينٍ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِايمَانٍ اَلْحَقْنَا
بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَٓا اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا
كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢٢﴾ وَاَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ
﴿٢٣﴾ يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَاْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَاْثِيمٌ ﴿٢٤﴾
وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَاَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٥﴾ وَاَقْبَلَ
بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٢٦﴾ قَالُوٓا اِنَّا كُنَّا قَبْلُ فٖٓى
اَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَوَقٰينَا عَذَابَ
السَّمُومِ ﴿﴾

Sh:»4550

﴿٢٨﴾ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ اِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Kasem olsun o Tura 1 Ve yayılmış bir verakta 2 Yazılmış bir kitaba 3 Ve beyti ma'mûra 4 Ve sakfi merfûa 5 bahri mescûre ki 6 Rabbının azâbı olacak muhakkak 7 Yoktur onu hiç bir def'edecek 8 O gün ki Sema bir çalkanış çalkanır 9 Dağlar da bir yürüyüş yürür 10 Vay artık o gün o yalan diyenlere 11 Ki onlar daldıkları bir batakta oynayıp duruyorlar 12 O gün ki Cehenneme bir kakılış kakılacaklar 13 İşte diye: bu sizin o yalan deyip durduğunuz ateş 14 Buda mı sihir? Yoksa siz görmüyorsunuz? 15 Yaslanın ona bakalım, ister sabredin, ister etmeyin, artık hepsi bir, hep yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz 16 Fakat korunan müttakıler Cennetler, ni'metler içinde 17 Rablarının kendilerine verdiği ile zevkyab olmaktadırlar, rabları korumuştur da onları o Cahim azâbından 18 Yeyin için, afiyetler olsun çalıştığınız için 19 Dayanarak, sıra sıra dizilmiş a'lâ koltuklara, eş etmişizdir de kendilerine güzel iri gözlü hurîleri 20 Ve İyman edenleri ki zürriyyetleri de iyman ile arkalarından gelmiş, zürriyyetlerini kendilerine ilhak etmişizdir, bununla beraber kendilerine amellerinden hiç bir şey eksiltmemişizdir, herkes kazancına bağlıdır 21 Birde onlara bir meyve ve içlerinin çekeceği bir et yetiştirmekteyizdir 22 Orada bir peymâne çekiştirirler ki ne bir saçmalama vardır onda ne bir günaha sokma 23 Bırıl bırıl da üzerlerine döner kendilerine mahsus hizmetciler, sanki sadeflerinde saklı inciler 24 Ve ba'zısı ba'zısına dönmüş soruşuyorlardır 25 Demektedirler: evet biz bundan evvel ilimizde korkular içinde idik 26 Bakınız Allah bize lûtf etti ve bizleri o semûm azâbından korudu 27 Evet biz bundan evvel ona duâ ediyor korumasını istiyorduk, hakikat o öyle keremkâr öyle rahîm 28

1. ﴿وَالطُّورِ﴾ Kasem olsun o Tûra - Hazreti Musânın

Sh:»4551

Allah kelâmınî işittiği dağ, Tûri Sina. Beyzavî der ki: Tur, Süryanîde dağ demektir. Yâhud evci iycaddan hadîdi mevâdde veya âlemi gaybdan âlemi şehadete tayeran edendir اهـ. 2. 3.

﴿وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ۝ فٖى رَقٍّ مَنْشُورٍ﴾ Ve bir rakkı menşurda mestur kitaba -

RAKK, kâğıd haline getirilmiş yazı yazılan ince deri demektir. O münasebetle verak gibi yazı yazılan her şeye de itlak olunabilir.

MENŞUR, neşredilmiş, dürülü, kapalı değil, açılmış, yayılmış, satr, yazılı harfleri nizama koymak, MESTUR, muntazamen yazılmış demektir. Turdan sonra bu kitabı mesturun Tevrat olması tebadür

ederse de « والكتاب المسطور » değil, nekire olarak « وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ »

buyurulması, bunun henüz tanınmadık başka bir kitab olduğunu andırır ki «

وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا » buyurulmuş olan defteri a'mal

olması en muraccah ma'nadır. Levhi mahfuz veya yeni bir kitab olmak ı'tibariyle Kur'an olması da

melhuzdur. 4. ﴿وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ﴾ ve Beyti ma'mura -

BEYTİ MA'MUR, Bir rivayete göre yedinci Semada bir beyttir ki her gün onu yetmiş bin Melaike ziyaret eder, Kıyamete kadar bir daha avdet etmezler, ona «Durah» dahi denilir. Haseni Basrîden bir rivayette de murad Ka'bedir. Allah tealâ onu her sene altı yüz bin kişi ile ma'mur kılar. Eğer insanlar ondan eksik olursa Melaike ile doldurur denilmiştir. Ma'lûm ki bir yerin ma'mur olması demek meskûn olması ve geleni gideni çok olup güzel bakılması ma'nasından mecazdır. Ka'benin ma'muriyyeti de «

اَنْ طَهِّرْ بَيْتِىَ لِلطَّٓائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ » mısdakınca etrafındakilerin ve huccacın

kesret ve ziyaretiyledir. Beyzavî der ki: yâhud beyti ma'murdan murad, mü'minin kalbidir ki ma'muriyyeti

ma'rifet ve ıhlâs iledir. 5. ﴿وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ﴾

Sh:»4552

ve sakfi merfua - o yüksek tavana, ya'ni Semaya, bir rivayette de Cennetin sakfi olan Arş 6.

﴿وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ﴾ ve mescur denize - mescur, - 1) Alevlendirilmiş, kızdırılmış demektir

ki « وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ » buyurulduğu üzere Kıyamet koparken denizler ateş olup

kaynatılacak onunla Cehennem kızıştırılacaktır. - 2) Dolgun, taşgın demek olup Bahrı muhît ma'nasını ifade

eder. - 3) Muhtelıt, karışkan, suyu birbirine veya tatlısı acısına karışan demek de olabilir. - 4) ezdaddan

olarak boş ma'nasına geldiği de söylenmiştir ki bu da Kıyamet alâmetlerinden demek olur. Tur karînesiyle

bu bahri mescur Fir'avnın battığı denize işaret olmak da pek melhuzdur. Başta vav kasem, sonrakiler ona

atf içindir 7. ﴿اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ﴾ - kasemin cevabıdır. 9. ﴿يَوْمَ﴾ - Vakıın

zarfıdır, ya'ni o gün vakı' olacak ki ﴿تَمُورُ السَّمَٓاءُ مَوْرًا﴾ Sema bir çalkanış çalkanacak -

kıyamet ıztırabını bir tasvirdir. 10. ﴿وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا﴾ dağlar da bir yürüyüş

yürüyecek - yerinden oynayıp hebaen mensûra olacak 11. ﴿فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ﴾ artık veyl o gün - o çalkanış olduğu gün ﴿لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ o yalan diyenlere 12.

﴿اَلَّذِينَ هُمْ فِى خَوْضٍ يَلْعَبُونَ﴾ ki daldıkları bir batakta oynarlar - iyman edip de o gün için hazırlanacak, korunacak yerde bir takım yalan dolana dalmış uğraşır dururlar. 13.

﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ اِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا﴾ Cehennem ateşine bir kakılış kakılacakları gün - bu «yevm» evvelki «yevm» den bedel veya mukadder kavl ile mansub olarak veyli izahtır. 14.

﴿هٰذِهِ النَّارُ﴾

Sh:»4553

ya'ni o gün böyle diyerek kakılacaklar 15. ﴿اَفَسِحْرٌ هٰذَآ﴾ Bu da sihir mi? - « فاء » mukaddere ma'tuftur. Ya'ni siz bu ateşi haber veren vahye bir sihir, bir aldatma diyordunuz, şimdi onun böyle fi'len tehakkuku da sihir mi? ilh... Böyle denecek. اهـ...

17. ﴿اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ﴾ - Kur'anda daima mu'tad olduğu üzere kâfirlerin halini beyan yanında müttakı mü'minlerin halleri de beyan olunuyor. Demek oluyor ki Allahın azâbını dâfi' bulunmamakla beraber vâkıy vardır, Allahın vikayesiyle ondan korunulur. Onun için Allahdan korkup Peygamberi tasdık edip de Allaha kulluk ederek, Allahın emri vechile çalışan korunan müttakıler, Allahın vikayesiyle o gün Cennat-ü neım içinde zevkyab olacaklardır. 21. ﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ - bunda iki vecih vardır. Birisi « حُورٍ عِينٍ » e ma'tuf mehallen mecrur olmasıdır ki mü'minlerin mü'minlerle arkadaşlığını ifade eder. Bunu « علفتها تبنا وماء باردا » kabîlinden olarak « وَقَرَنَّاهُمْ بِالَّذِينَ اٰمَنُوا » mealinde anlamak daha iyi olur. Bu surette ﴿وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ﴾ - « زَوَّجْنَا » ya ma'tuf olur. Birisi de « وَالَّذِينَ اٰمَنُوا » mübteda « وَاتَّبَعَتْهُمْ » « اٰمَنُو » ya ma'tuf ﴿اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ - de mübtedanın haberi olmasıdır ki bir çokları bu vechi tercih etmek istemişlerdir. Buna göre ma'nâ şu olur: hem o kimseler ki iyman etmişler, zürriyyetleri de bir iyman ile onların ardınca gitmişlerdir, zürriyyetlerini kendilerine ilhak etmişizdir. Ya'ni zürriyyetleri amelde atalarından dun olmakla beraber iyman ile onlara ittiba' sâyesinde Cennette onların derecelerine çıkarılarak yanlarında bulundurulur ki zevk-u sürurları

tammolsun ﴿وَمَٓا اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍۜ﴾ bununla beraber kendilerine

amellerinden hiçbir

Sh:»4554

şey eksiltmemişizdir.- Zürriyyetlerini kendilerine ilhaktan dolayı amellerinin sevablarından bir şey eksik

verilmiş de değildir. ﴿كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾ Herkes kazancına bağlıdır -

rehin gibi bağlıdır. Kazanç kazanma, ya'ni çalışma veya çalışılan amel sanki bir borç ve insan o borca Allah yanında bir rehin gibidir, kurtuluşu ona bağlıdır. Eğer güzel kazanç tutar güzel çalışırsa borcunu öder, çünkü Allah salih ameli kabul buyurur, yok eğer çalışmaz veya kötü amele çalışırsa halâs olamaz, kendisini kurtaramaz. Zira tayyib, temiz ve güzel olmıyan şeyler Allah tealâya yükselemez «

اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُۜ » dur. Bundan

dolayıdır ki ileride « كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌۙ اِلَّٓا اَصْحَابَ الْيَمِينِۜ

» gelecektir. Ya'ni eshabi yemînden maadası nefislerini o bağlantıdan kurtaramazlar. Onun için mükezzibîn tekziblerine bağlı kalarak Cehennemde kıvranırlarken müttakıler Allahın vikayesiyle kurtulup Cennetlerde ni'metler içinde zevk edeceklerdir. Ve Allah tealânın ayrıca fadl-ü lûtfuna da mazher olarak zürriyyetlerinin i'tilâsına da sebeb olacaklardır. Bu cümlenin burada sevkı zürriyyetler noktai nazarından da mühimdir. Ya'ni zürriyyetlerin kurtuluşu ve Sâbikun olan atalarının derecelerine yükselişleri de kendilerinin hiç kesbi olmaksızın mücerred babalarının kazançlarıyle değildir. Kendilerinin iyman ile onlara ittiba' etmeleri ve onların ardınca yollarından gitmeleri sebebiyledir. Ataları kesibleriyle sebeb oldukları için evlâdlarını Cennette kendilerine ilhak olunmuş görmekle mes'ud olacaklar, evlâdları da iyman ile onlara ittaba' ettikleri için kendilerini kurtardıktan başka Allah tealânın fadl-ü kereminden onların derecesinde mütena'im olacaklardır. Demek ki zadegân kendi kesibleri olmaksızın mücerred babalarının, dedelerinin kesibleriyle kendilerini kurtaramazlar. Ancak iyman ile çalıştıkları takdirde atalarının feyzından da müstefid olarak daha

kolaylıkla yükselirler. İşte mü'minlerin evlâdlarını atalarına ittiba' ile yükselmeğe

Sh:»4555

sevk ederken, neseb şerefine güvenerek atâlete düşmemeleri için «

كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ » buraya tezyil edilmiştir. Binaenaleyh bu âyette «

وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰىۙ » kasrını nâsih bir ma'nâ bulunduğunu zannetmek

doğru değildir. Bil'akis « كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ » «

لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰىۙ » mısdakındadır. 22.

﴿وَاَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ Hem onlara bir fâkihe ve bir et ile

imdad etmekteyizdir ki içlerinin çekeceklerinden -ya'ni esaslı ni'metlerden ziyade olarak mahza zevk ve

telezzüz için vakıt vakıt türlü ni'metler yetiştirmekteyizdir. Burada Âhıret saadetinin Dünya keyf ve zevkına

mübtelâ ışret düşkünlerini imrendirecek, iştihalarını gıcıklıyacak bir neş'e ile tasviri vardır ki hulâsası

humardan, günahtan azade saf ve temiz bir garam neşvesi duyurur 23.

﴿يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَاْسًا﴾ orada, ya'ni Cennette bir keis çekiştirirler ki -

KE'S, dolgun kadeh demektir. Mecazen içindeki içkiye de denilir. Kadeh çekiştirmek de neş'e ile teâtîden mecazdır. Bir keis ki ﴿لَالَغْوٌ فِيهَا﴾ onda lagıv yok - ya'ni onu içerken boş, saçma sapan söz söylemek yoktur ﴿وَلَا تَاْثِيمٌ﴾ günaha sokmak da yoktur. - Dünya ışretleri gibi değil. Şair şu mazmunu ne güzel söylemiştir:

Huni ciğerle memlu camı zer olmadansa

Bi inkisarı hatır işkeste sâgar olsun

24. ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ﴾ ve üzerlerine dolanır - Sûrei vakıada geleceği üzere ellerinde sâğarler surahıylerle hizmete amade ve emre müheyya olarak etraflarında pırıl pırıl döner dolaşır ﴿غِلْمَانٌ لَهُمْ﴾ kendilerinin has Milkleri olan uşaklar, Cennet sakîleri genc hizmetciler: ﴿كَاَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ﴾ sanki saklı iri

Sh:»4556

inciler - sadeflerinde gizli hiç kirlenmemiş, el değmemiş, öyle beyaz, öyle safi, öyle temiz, parıl parıl.

LÜ'LÜ', parıldıyan büyük inci demektir. 25.

﴿وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاۤءَلُونَ﴾ ve ba'zısı ba'zısına dönmüş soruşuyorlardır. - Hem o zevk ve neş'e esnasında birbirlerine yüzyüze yönelmiş ahval ve ef'alinden soruyor, hasbi hal ediyorlardır 26. ﴿قَالُوۤا﴾ soranlar demektedirler - yine her biri demektir.

﴿اِنَّا كُنَّا قَبْلُ فٖى اَهْلِنَا مُشْفِقٖينَ﴾ evet doğrusu biz evvel ehlimiz içinde; ilimizde veya obâmızda veya hanemizde ailemiz içinde yüreklerimiz titrer, korkar idik - akıbetten endîşe eder, bir ısyana düşmekten veya bir azâba ma'ruz olmaktan korkar idik 27.

﴿فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا﴾ şimdi Allah bize mennetti: lûtf-u tevfîkıyle bu ni'metleri in'am buyurdu ﴿وَوَقٰينَا عَذَابَ السَّمُومِ﴾ ve bizi o semum azâbından korudu -

SEMUM, yukarılarda da geçtiği üzere mesammata işleyen, zehirli sıcak, samm dahi denilen ma'ruf rüzgârdır. Burada zikri geçen Cehennem ateşi veya Dünyadaki o korkunç hayat ona teşbih edilmiştir. Semum, Cehennemin isimlerinden biridir diye bir rivayet de vardır. 28.

﴿اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ﴾ Evet biz bundan evvel ona, ya'ni Allaha duâ ediyor «

النَّارِ » diye korunmamızı dileyorduk ﴿اِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ﴾ hakikat o, öyle berr, ya'ni va'dinde

sadık muhsin, keremkâr ﴿الرَّحِيمُ﴾ öyle rahîm - kendisine duâ ve ıbadet eden mü'minlere

akıbette merhameti çok rahmetine nihayet yok.

Sh:»4557

﴿٢٩﴾ فَذَكِّرْ فَمَٓا اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍۜ
﴿٣٠﴾ اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِه۪ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣١﴾ قُلْ
تَرَبَّصُوا فَاِنّ۪ى مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّص۪ينَۜ ﴿٣٢﴾ اَمْ تَاْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ
بِهٰذَٓا اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَۚ ﴿٣٣﴾ اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۚ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَۚ
﴿٣٤﴾ فَلْيَاْتُوا بِحَد۪يثٍ مِثْلِه۪ٓ اِنْ كَانُوا صَادِق۪ينَۜ ﴿٣٥﴾ اَمْ
خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَۜ ﴿٣٦﴾ اَمْ خَلَقُوا
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ بَلْ لَا يُوقِنُونَۜ ﴿٣٧﴾ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ
رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَۜ ﴿٣٨﴾ اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ ف۪يهِۚ
فَلْيَاْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُب۪ينٍۜ ﴿٣٩﴾ اَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ
الْبَنُونَۜ ﴿٤٠﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۜ ﴿٤١﴾
اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَۜ ﴿٤٢﴾ اَمْ يُر۪يدُونَ كَيْدًاۜ
فَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَك۪يدُونَۜ ﴿٤٣﴾ اَمْ لَهُمْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِۜ
سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٤﴾ وَاِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَٓاءِ
سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ﴿﴾

Sh:»4558

﴿٤٥﴾ فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي ف۪يهِ يُصْعَقُونَۙ ﴿٤٦﴾
يَوْمَ لَا يُغْن۪ي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَۜ ﴿٤٧﴾ وَاِنَّ
لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٨﴾

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ
تَقُومُ ﴿٤٩﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿﴾

Meali Şerifi

O halde va'z-u tezkire devam et, çünkü sen, rabbının ni'meti hakkı için, ne kâhinsin ne de mecnun 29

Yoksa "bir şâir biz ona « رَيْبَ الْمَنُونِ » u gözetiyoruz" mu diyorlar? 30 De ki: gözetin çünkü ben de sizinle gözetenlerdenim 31 Yoksa onlara bunu (bu tenakuzu) akılları mı emrediyor? Yoksa azgın bir kavım mıdırlar? 32 Yoksa onu (o Kur'anı) kendisi uydurmakta mı diyorlar? Hayır kendileri inanmazlar 33

Haydi onun gibi bir söz getirsinler, doğru iseler 34 Yoksa kendileri « لا شىء » den mi yaratıldılar? Yoksa yaratan onlar mıdırlar? 35 Yoksa Gökleri ve Yeri mi yarattılar? Hayır iykan ehli değiller 36 Yoksa rabbının hazîneleri onların yanında mı? yoksa onlar mı istiylâ etmişler? 37 Yoksa onlara mahsus bir merdiven var da ondan dinliyorlar mı? Öyle ise dinleyicileri beyan edecek bir bürhan getirsin 38 Yoksa kızlar ona oğullar size öyle mi? 39 Yoksa kendilerinden bir ücret istiyorsun da cereme vermekten ezilmekteler mi? 40 Yoksa gayb onların yanında da onlar mı yazıyorlar? 41 Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? fakat o küfredenler kendileri otuzağa düşeceklerdir 42 Yoksa onların Allahdan başka bir ilâhları mı var?

Sh:»4559

« سُبْحَانَ اللّٰهِ » onların şirkinden 43 Hem onlar Semadan bir kıt'ayı düşerken görseler, teraküm etmiş bir bulut diyecekler 44 O halde bırak onları ta o çarpılacakları günlerine kadar 45 O gün ki hiç bir tedbirlerinin kendilerine zerrece faidesi olmıyacaktır ve hiç bir suretle kurtarılmıyacaklardır 46 O zulmedenlere ondan beride de bir azâb vardır velâkin pek çokları bilmezler 47 Hem rabbının hukmüne sabret çünkü sen bizim nezaretimiz altındasın, kalktığın sırada rabbına hamd ile tesbih eyle, geceden de 48 Tesbih et ona hem de nücumun idbarı sıra 49

29. ﴿بِنِعْمَتِ رَبِّكَ﴾ - « بـا » mülâbese yâhud kasem içindir. Rabbının ni'metiyle, yâhud rabbının ni'meti hakkı için ﴿بِكَاهِنٍ﴾ -

KÂHİN, bir nevi' zannile gayb haberi verene denir. Geçmişe müteallîk olursa kâhin, istikbale müteallîk olursa arraf denildiği de söylenir. Kehanette meşhur olan Cinden istimdaddır. 30.

﴿رَيْبَ الْمَنُونِ﴾ derhin işkili -

MENUN, kesmek ma'nâsına « من » den me'huz olarak ömürleri ve saireyi kesmesi mülâhazasiyle dehir ve zamana bir de ölüme ıtlâk edilir ki pek kesgin, kıyak denilmiş gibidir.

REYB de ıztırab vermek ma'nâsından olarak « رَيْبَ الْمَنُونِ » dehrin ıztirab veren musıbeti veya ölüm felâketi demek olur. Rivayet olunuyor ki Kureyş Darünnedvede toplanmış ve aleyhissalâtü vesselâm hakkında re'yler çoğalmış, nihayet Abdüddar oğulları «ona reybülmenunu gözetin, çünkü o bir şâirdir, Züheyrin, Nâbiganın, A'şanın helâk olduğu gibi o da helâk olur» demişler, bunun üzerine dağılmışlar. 31. ﴿تَرَبَّصُوا﴾ - tehekküm ve tehdiddir

﴿فَاِنّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ﴾ çünkü ben de sizinle beraber

gözetenlerdenim

Sh:»4560

- ya'ni siz benim helâkimi gözetiyorsanız ben de sizin helâkinizi gözetiyorum 32. ﴿اَمْ تَأْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ﴾ yoksa onlara akılları mı emrediyor ﴿بِهٰذَٓا﴾ bunu? - Sözlerindeki bu tenakuzu, çünkü kâhin, keskin akıllı, zekî olur, mecnunun ise akl-ü fikri muhtel bulunur. O halde nasıl olur da kâhin dediklerine mecnun, mecnun dediklerine kâhin diyebilirler; demek ki akıllılık iddia eden o kimseler ne dediklerini bilmiyecek, nasıl tenakuza düştüklerini farketmiyecek derecede akılsızlıklarını göstermişlerdir. Onun için buyuruluyor ki ﴿اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَۚ﴾ yoksa onlar akıllı değil, azgın, hakkı kabul etmemekte haddini aşkın, kendi ihtirasatına uymayınca akl-ü insaf dairesinden haric yalan uydurmağa alışkın bir güruh mudurlar? 33. ﴿اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۚ﴾ yoksa onu, o Kur'anı kendiliğinden söylemiş, uydurmuş mu diyorlar? -

TEKAVVÜL, kendisinde olmıyanı söylemeğe çalışmaktır ki yalan onun lâzımı olmak hasebiyle yalan söylemek ma'nâsına da gelir. Ya'ni vahyile değil, kendiliğinden söylüyor da Allaha isnad ediyor mu diyorlar? ﴿بَلْ لَا يُؤْمِنُونَۚ﴾ hayır kendileri inanmazlar - ya'ni bu söylediklerini kendileri bile inanmıyarak söylerler, yâhud iymansızlıklarından öyle söylerler. Zira bilirler ki Muhammed yalan söylemez, binaenaleyh kendi sözünü Allaha iftira etmez. Ve yine bilirler ki bu söz uydurma bir söze benzemez. Fakat mücerred küfr-ü ınadlarından dolayı öyle derler 34. ﴿فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهٓ﴾ haydi onun misli bir söz getirsinler - hem ma'nâ hem nazım cihetinden Kur'anın haiz olduğu mümtaz vasıfları hâiz onun gibi bedi' bir söz uydursunlar getirsinler bakalım. ﴿اِنْ كَانُوا صَادِقِينَۜ﴾ Eğer sadık iseler - ya'ni

Sh:»4561

kendi uydurup söylemiş demelerinde doğru iseler, kendilerinin de öyle bir sözü uydurup getirebilmeleri iktıza eder. Çünkü o beşer uydurması bir kelâm olsa idi onların beşeriyyette müşareketten başka nutuk, hatabet ve şi'ır ile iştigalleri, nazm-ü nesir kelâm üslûblarında mümareseleri, tarih ve vekayia vukufları, okuyub yazmaları ve tahsılleri ve kâhinleri bulunduğundan dolayı onu tanzîre kudretleri bulunmak lâzım gelirdi. Şu halde niçin ona Allahın gönderdiğine inanmıyorlar da iymansızlık ediyorlar? Kendilerine cezalarını verecek yokmu sanıyorlar? 35. ﴿اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ﴾ Yoksa lâşeydenmi yaratılmışlar - ya'ni kendilerinin evvel yoğiken sonradan yaratılmış oldukları ma'lûm, şu halde akılları varsa hiç düşünmüyorlar mı? Kendilerini yaratan bir hâlık yokmu? Hiç bir şeysiz, bir yaratan olmıyarak yâhud yaratan ma'dum olarak mı yaratıldılar, yâhud yaratanı hiç bir şey yerine tutmuyorlar mı ki onun kudretini hisaba almıyorlar, cezasından korkmuyorlar da iymansızlık ediyorlar. Burada bütün aklî ılimlerin esası olan bir kanuna işaret olunuyor ki şu suretlerle ifade olunur: yoktan bir şey olmaz, yokluk varlığa ıllet olamaz. Mevcudun ıllleti ma'dum olamaz. Hiç bir hâdis muhdissiz olamaz. Yok, ne kendini ne de başkasını vücude getiremez ilh... Lâkin bunu yanlış anlamamalı. Evvel yok olan bir şey sonra yaradılamaz gibi bir ma'nâ çıkarmamalıdır. Çünkü her yaradılan yok iken yaradılır, var olanı yaratmak mümkin olamaz, çünkü hasılı tahsıl olur. Ancak yok olanı vücude getirecek ılleti fâile, bir yokluktan ıbaret, lâşey olamaz. Yoku var edecek olan hâlık muhakkak bir varlık olmak zarurîdir. Ulumi tabiıyye namı verilen ılimlerde dahi esas olan bu kanun, eşyanın kendi tabiatleriyle kendiliklerinden vücude gelivermiş olması gibi bir tabiat fikrini de ibtal eder. Ba'zıları da bundan her hâdisin bir madde ile mebsuk olması

Sh:»4562

lâzım geleceğini zannetmiştir. Fakat madde bir şey'in vücudu için kâfi bir ıllet olmadığı gibi mutlak vücud için zarurî de değildir. Vâcib olan ancak ılleti fâıledir. Bir hâlık mevcud olmayınca hiç bir şey yaradılamaz. İşte böyle aklın en esaslı kanunu hâlıkın vücud ve kudretini tanımak iken o kâfirler kendilerini yaradanı hiçe

sayarak öyle iymansızlıklar ediyorlar ﴿اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَۜ﴾ yoksa hâlık onlarmıdırlar - kendilerini ve eşyayı onlar yaratmışlar da onun içinmi kibrediyorlar, Allahdan korkmuyorlar, Peygambere dil uzatıyorlar? 36. ﴿اَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ﴾ Yoksa o Gökleri ve Yerimi yarattılar? ﴿بَلْ﴾ Hiç birisi olmadığı belli fakat ﴿لَايُوقِنُونَۜ﴾ yakîn edinmezler - Gökleri ve Yeri yaratan Allahdır derler de yine reyb içinde dolaşırlar onun mantıkî netayicini tatbık edecek şübhesiz bir kanaat ile hareket etmezler, emr-ü nehiy tanımaz, Allahın âyatına inanıp, Peygamberini tasdık edip yakîne irmek istemezler de reybülmenunu gözetir dururlar. 37. ﴿اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ﴾

yoksa rabbının hazîneleri onların yanındamı? - Ya'ni seni yetiştirip rahmet ve ni'metiyle risalet vererek gönderen rabbının rahmeti hazîneleri onların yanında, hazîne kâhyası onlar da onun ni'metlerini onlarmı tevzi' ediyorlar ki o nübüvvet ve risaleti sana vermek istemiyorlar? ﴿اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَۜ﴾ Yoksa onlar ona musallat, müstevlî zorbalarmıdırlar? - Allaha galebe etmişler, hazînelerini zabt eylemişler de onun vergilerini verdirmek istemiyorlar, yâhud Allahın verdiğini cebren almakmı istiyorlar? 38. ﴿اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِۚ﴾ Yoksa onların bir merdivenleri var orada dinliyorlar mı? - Ya'ni Allahın melei a'lâya

Sh:»4563

emirlerini, vahiylerini ve bütün kelâmını o merdivenden dinliyorlar da kimin kimden evvel öleceğini ve Kur'anın Allah tarafından vahy edilmeyip uydurularak isnad olunduğunu o suretlemi biliyorlar?

﴿فَلْيَاْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍۜ﴾ Öyle ise dinliyenleri beyan edici kuvvetli bir bürhan getirsin - dinlediğini isbat etsin. Nasıl ki Peygamber Kur'anı getirek « فَلْيَاْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهٓ » tehaddiye da'vet ederek apaçık bürhanı olan mu'cizesini gösterdiği gibi o da öyle bir bürhan getirsin. 39. ﴿اَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَۜ﴾ yoksa kızlar onun oğlanlar sizin öyle mi? - Ya'ni aklınızın bozukluğuna ve ilâhiyyâta dair duygunuzun neden ıbaret olduğuna delâlet etmek üzere bu babda getireceğiniz en açık bürhan bu olacak değil mi? « وَالنَّجْمِ » de geleceği üzere bu ne hayıflı, ne haksız taksim? Melekler, Allahın kızlarıdır diyorlar, onlar namına bir takım putlar yapıp, Lât, uzzâ, menât gibi müennes isimler vererek tapıyorlar sonra biz bunları Allaha şerik koşmuyoruz, Allahın kızları oldukları için Allah yanında bize şefaat etsinler diye tapıyoruz diyorlardı, kendilerine gelince kız evlâdına kızıyor, oğlan istiyorlardı 40. ﴿اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا﴾ yoksa sen onlardan bir ecir mi istiyorsun - va'z-u tezkirden; ve risalet vazifesinin ifasından dolayı bir ücret mi istiyorsun? ﴿فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۜ﴾ de onlar garamet ağırlığından ezilmekteler mi? -

MAĞREM, ğurm, ğaramet mutlak borca dahi denilirse de Ragıbın beyanına göre aslında hiç bir suçu olmıyarak bir insana malında lâzım gelen zarar demek olduğundan gerek kefalet gibi sarih veya tenasur gibi zımnî bir teahhüd ve iltizam ve gerek cebrî bir iltizam ile verilen her hangi bir zarar ve ziyana dahi denilir ki

Sh:»4564

lisanımızda ziyan vermek veya cereme vermek dahi ta'bir olunur. Ya'ni mütegallib hükûmetlerin tazyıkları altında ağır vergiler ile ezilmekte bulunan halk gibi ezilmekteler mi? Ki sana reybül'menunu gözetiyorlar?

41. ﴿اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ﴾ yoksa gayb onların yanında da onlar yazıyorlar mı - kimin evvel öleceğini Levhi mahfuzdan yazıyorlar da halka onu mu haber veriyorlar? 42.

﴿اَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا﴾ yoksa bir keyd yapmak, bir duzak kurmak mı istiyorlar - ya'ni sana ve mü'minlere bir suikasd tertib etmek mi istiyorlar ya Muhammed! Darünnedvede tertib etmek istedikleri suikasdi ıhbardır. ﴿فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ﴾ fakat o küfredenler kendileri aldanacak, o tuzak kendi başlarına geçecektir. - Netekim Resulullah salimen hicret etti ve Ebû cehiller Bedirde kendileri yakalandılar. Bu suretle bu âyet daha önceden gaybı haber vermiştir. Gaybı onların değil, Allahın bilip Peygamberine haber verdiğini anlatmıştır. Denilmiştir ki suikasdi tertib edenlerin Bedirde katilleri bi'setin on beşinci senesinde olmuştur. Burada da « ام » kelimesinin on beş def'a zikredilmesiyle buna işaret olunmuştur. Şihabın dediği gibi bu kabîl gizli işaretler mu'cizati Kuraniyyeden istib'ad edilmez

43. ﴿اَمْ لَهُمْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ﴾ yoksa onların Allahdan gayri bir ilâhları mı var? - da onları kurtaracak mı? O taptıkları putlar onları Allahın azâbından kurtaracak mı zannediyorlar?

﴿سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Allah onların koştukları şirklerden münezzehtir.

Hakıkatte ondan başka ilâh yoktur ve onun azâbı « وَاقِعٌ مَالَهُ مِنْ دَافِعٍ » dir. 44.

﴿وَاِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا﴾ Bununla beraber onlar

öyle

Sh:»4565

kâfirdirler ki Semâdan bir kıt'anın düşmekte olduğunu görseler « فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ » diye istedikleri azâbın başlarına inmekte olduğunu görseler bile yine inanmazlar da ﴿يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ﴾ toplanmış bir bulut derler - fi'len başlarına inmedikçe inanmazlar. Zira «

اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ

اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ » dir. 45. ﴿فَذَرْهُمْ﴾ Onun için şimdi bırak

onları o keyd yapmak istiyenleri ﴿حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ﴾ tâ o günlerine çatacakları deme

kadar ﴿الَّذٖى فٖيهِ يُصْعَقُونَۙ﴾ ki o gün çarpılacaklar - helâk olacaklar 46.

﴿يَوْمَ لَا يُغْنٖى عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا﴾ o gün ki hiç o keyd-ü tedbirlerinin

kendilerine zerrece faidesi olmıyacak ﴿وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَۜ﴾ ve hiç bir taraftan

kurtarılmıyacaklar - işte Peygambere suikasd tertib etmek istiyen Ebû cehil ve akranı Bedir günü böyle olmuşlardı 47. ﴿وَاِنَّ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا﴾ ve o zulmedenlere

﴿عَذَابًا دُونَ ذٰلِكَ﴾ onun önünde de bir azâb vardır. - Burada iki ihtimal vardır. Birisi, o

günden beride, ya'ni Dünyada bir azâb daha var demektir. Netekim Mekkeliler yedi sene kıtlık çekmişlerdi.

Bundan başka o günden ötede, ya'ni ölümlerinden sonra kabirde ve Âhırette bir azâb daha var demek de

olabilir. ﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَايَعْلَمُونَ﴾ Velâkin onların pek çokları bilmezler - akıbetin

böyle olacağını da onun için küfrederler. 48. ﴿وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾ O halde rabbının

hukmüne sabret - onları o günlerine kadar bıraktırıp da seni zahmetlere göğüs germeğe me'mur eden

rabbının hukmüne sabret telâş etme ﴿فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا﴾ çünkü sen bizim

görüp

Sh:»4566

gözetmemizle hıfzımız, nezaretlerimiz altında mahfuzsun emîn ol. ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾

Ve rabbına hamdile tesbih et « سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ » diye hamd ederek tesbih et

﴿حٖينَ تَقُومُۙ﴾ kalkacağın sıra -ya'ni her hangi bir meclisten kalkarken: Ebu Davud, Neseî ve sairede Ebu Berzetel'eslemî radıyallahü anhden rivayet olunmuştur ki Resulullah sallallahü aleyhi

vesellem bir meclisten kalkacağı zaman «

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اَشْهَدُ اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ اَسْتَغْفِرُكَ

وَاَتُوبُ اِلَيْكَ » derdi. Suâl olundu, mecliste olana keffarettir buyurdu. Ba'zıları da namaza

duruldüğu vakıt «

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَٓا اِلٰهَ

غَيْرُكَ » okunması hakkında olduğunu rivayet etmişlerdir. Ba'zıları da yataktan kalktığın vakıt namaza durana kadar demek olduğunu söylemişlerdir ki buna göre «kıyam edeceğin sıra» demek daha ma'nâlı olacaktır. 49. ﴿وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ﴾ Geceden de onu tesbih et -ya'ni gecenin ba'zı cüz'ünde de tesbih ile ıbadet et ﴿وَاِدْبَارَ النُّجُومِ﴾ hem de yıldızların idbarında - batmağa yaklaştığı sıra ki gecenin âhirinde sabah vaktı - geceden tesbih akşam ve yatsı namazlarına, idbarennücum da sabah namazına işaret olduğu söylenmiş, Hazreti Ömer, Hazreti Ali ve Ebu Hüreyre ve Hasen radıyallahü anhümden de «geceden tesbih, nevafil, idbarennücum da fecrin iki rek'atı, ya'ni sabah namazının sünneti» olduğu nakledilmiştir. Bu suretle «Vetturi» sûresi, sabahın gelmekte olduğunu iş'ar eden idbarünnücum ile hıtam buldu, şimdi bu maktaı « وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى » matlaının ta'kıbi de bakınız ne güzel olmuştur:

NECM

٥٣ سُورَةُ النَّجْمِ

Vennecmi sûresi, Necim sûresi de denilir, Mekkîdir.
Âyetleri - Altmış ikidir.
Kelimeleri - Üç yüz altmıştır.
Harfleri - Bin dört yüz beştir.
Fasılası - و ن ٠ ة ٠ ا ٠ ى harfleridir.

Buharînin ibni Abbastan, ibni Merduyenin ibni Mesuddan tahriclerine göre bu sûre Peygamberin kıraetini ı'lân ettiği ilk sûredir. Haremi şerifte kıraet buurdu, Müşrikler dinliyorlardı, yine Buharî ve Müslim ve ebû Davud ve Neseînin ibni Mes'uddan rivayetlerinde de secde nâzil olan ilk Sûre Vennecmidir. Resulullah secde etti, nâs da hep secde ettiler ancak bir adam, bir avuç toprak aldı onun üzerine secde etti, sonra ben onun kâfiren katlolunduğunu gördüm, o ümeyyetibni halef idi demiştir. Ebû hayyan da Bahirde Resulullah ile beraber mü'minler ve müşrikler hep secde ettiler, Ebû Lehebin gayri, çünkü o bir avuç toprağı alnına kaldırdı bu, yeter dedi» diye kaydetmiştir. Alûsî ikisinin de öyle yapmış olması muhtemildir diye cem'a işaret eylemiştir.

Sebebi nüzulü - Yine Ebû hayyanın beyanına göre: Müşriklerin Muhammed, aleyhissalâtü vesselâm, Kur'anı kendi uyduruyor demiş olmalarıdır, bu sebeble de Sûrei Tûrun âhirine münasebeti zâhirdir, orada kâhin, mecnun şâir, kendi tekavvül ediyor dedikleri tasrih olunmuş idi. Allah tealâ onları redd için kasem ile hakikati beyan ederek buyuruyor ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ ﴿٢﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ
﴿٣﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ ﴿٤﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْىٌ يُوحٰىۙ
﴿٥﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰىۙ ﴿٦﴾ ذُو مِرَّةٍۜ فَاسْتَوٰىۙ ﴿٧﴾ وَهُوَ
بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىۜ ﴿٨﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰىۙ ﴿٩﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ
اَوْ اَدْنٰىۚ ﴿١٠﴾ فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهِ مَٓا اَوْحٰىۜ ﴿١١﴾ مَا كَذَبَ
الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ﴿١٢﴾ اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿١٣﴾ وَلَقَدْ
رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ ﴿١٤﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿١٥﴾ عِنْدَهَا
جَنَّةُ الْمَاْوٰىۜ ﴿١٦﴾ اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰىۙ ﴿١٧﴾ مَا
زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴿١٨﴾ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى
﴿١٩﴾ اَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰىۙ ﴿﴾

Meali Şerifi

O necme kasem ederim indiği dem ki 1 Şaşırmadı sahibiniz azıtmadı da 2 Ve hevadan söylemiyor 3 O

sade bir vahiydir ancak vahyolunur 4 Ta'lim etti ona kuvveleri şiddetli 5 Bir kuvvet sahibi, hemen duruklandı

6 Ve o en yüksek ufukta idi 7 Sonra yaklaştı da tedellî etti 8 « قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى » oldu

da 9 Verdi kuluna verdiği vahyi 10 Gözün gördüğünü kalb tekzib etmedi 11 Şimdi siz ona o görüşüne karşı

Sh:»4569

mücadele mi ediyorsunuz? 12 Kasem olsun ki o onu bir deha da inişinde gördü 13 Sidrei müntehanın yanında 14 Ki Cennetül'me'vâ onun yanında 15 O dem ki o Sidreyi bürüyen bürüyordu 16 Göz, ne şaştı ne aştı 17 Vallahi gördü rabbının âyâtından en büyüğünü gördü 18

1. ﴿وَالنَّجْمِ﴾ Ennecme kasem - « لام », ahid de cins de olabilir.

NECİM, bir kaç ma'nâya gelir, burada her birine ihtimal verilmiştir. - 1) Evvelâ ma'lûm olduğu üzere yıldız demektir. - 2) Şecer mukabili olarak sakı olmıyan ot, çemen ma'nâsına gelir «

وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ » gibi. - 3) Vakıt vakıt, ceste ceste taksît suretiyle verilen şeyin

her kısmına da denir. Kur'an da yirmi üç senede ceste ceste nâzil olduğundan «müneccemen» nâzil oldu

denilir ve her def'asında nâzil olan mıkdarına bir necim ıtlak edilir. - 4) Sonra lâmi ahid ayrılmamak şartıyle

« اَلنَّجْمُ » bilhassa Süreyyaya, ya'ni Ülker yıldızına ism olmuştur ki esmai galibe kabîlindendir. Ülker, Semâda üzüm salkımı gibi görünür. Kamerin menazilinden üçüncü sayılır. Arablar mesel olarak: «

اِذَا طَلَعَ النَّجْمُ عَشَاءً اِبْتَغَى الرَّاعِى كِسَاءً = Ülker akşam doğarsa çoban

örtü ister» derler. Çünkü o zaman Güneş onun mukabilinde olarak Akrebin evvelinde bulunduğundan

gurubu ile tulu' eder, Bir hadîste de: « اِذَا طَلَعَ النَّجْمُ صَبَاحًا اِرْتَفَعَتِ الْعَاهَةُ

= vârid olmuştur ki Ülker sabahleyin doğarsa âfet kalkar demektir.»

Bu suretle Süreyya yıldızın en göze çarpanı ve menazilin en meşhuru olmak hasebiyle burada

müfessirlerin ba'zıları bununla tefsir etmişlerdir. Bir de bu Sûrede « رَبُّ الشِّعْرٰى » geleceği cihetle

ba'zıları da burada lâmi ahd ile ennecm, Şi'râ yıldızı olduğunu söylemişlerdir. Bu ikisinde « هَوٰى », tulu' ma'nâsına olur. Bir çokları da lâmi cins ile mutlak yıldız ma'nâsına hamleylemişlerdir. Sonra kimisi hakıkat

kimisi de mecaz ma'nâsı gözetmişlerdir.

Sh:»4570

Netekim Ca'feri Sadık Hazretleri, murad Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellemdir demiş buna göre

« هَوٰى » den murad mi'racdan inmesi yâhud lâmekâne urucu demek olur. Fakat Ebû hayyanın nakline

göre ibni Abbas, Mücahid, Ferra ve Kazıy münzir ibni Saıd, burada ennecimden murad Kur'anın nüzul

eden mıkdarı demek olduğunu söylemişlerdir. Nisaburî der ki: bu surette «

وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ » gibi olur. Biz de bu ma'nâyı tercih

etmek istiyoruz. Bunun için mealde necmi yıldız diye terceme etmeyib bu ihtimallere muntabık olabilmek

üzere şöyle diyoruz: o necme kasem ederim ﴿اِذَا هَوٰى﴾ indiği dem ki - « هَوَى يَهْوِى »,

ikinci babdan, masdarı « هَوِيًّا ، وَهَوِيًّا هَوَيَانًا » dir ki şahinin inişi gibi sür'atle süzülüp

inmek ve düşmek veya yukarı fırlamak ma'nâlarına gelir. Yıldızların tulûu da gurubu da bir heveyan, ya'ni

ufuka bir fırlayış veya ufuktan bir iniş yâhud düşüş demektir. Ecramı Semâviyye «

كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ » olduklarından hepsi sukut kanununa tabidirler. «gravitation»

kanunu bir heveyân kanunudur. Bu madde dördüncü babdan olarak « هَوِىَ ، يَهْوَى » diye

kullanıldığı zaman da masdarı « هَوِيًّا » gelir ki nefsin şehvetine meyli, arzusuna düşkünlüğü sevdası

ma'nasına gelir. Burada « اَلنَّجْمِ » yıldız ma'nâsına olduğuna göre heveyânı guruba da tulûa da

muhtemildir. Yolcular yıldızların tulû' veya gurub lâhzalariyle istidlâl ederek yol bulurlar. Umum yıldızların gurubu ise sabah vakti demektir. Şu halde cins murad olunursa kasem, sabah vaktına yapılmış demek olur. Çemen ma'nâsında ise heveyân otların yükselip yere yattığı zamandır ki baharın kuvvetli çağıdır. Kur'anın necmi olduğuna göre ise hüviy onun nüzulü demektir. Bu surette Kur'anın bir inişde inen her kısmının indiği lâhzaya, ya'ni vahiy vakıasının tecelli eylemekte bulunduğu saatte tecelli eden âyâti ilâhiyyeye yemin edilerek şu cevab tahkık ve te'kid ile

Sh:»4571

isbat ve tebliğ olunuyor: 2. ﴿مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى﴾ sapıtmadı da sahibiniz azıtmadı da -

DALÂL, hüdanın zıddı, yol gaib etmek veya hiç yol bulamayıp şaşkın kalmak,

ĞAYY de rüşdün zıddı ki aklın istikametini veya yolun doğrusunu gaib etmektir.

«SAHİB» den murad, Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellemdir. Hıtab da ona Kur'anı kendi uyduruyor diyen Kureyş ve eşbahinedir. Bunlara karşı sahibiniz ta'biri ma'nâlıdır. Zira sahib daima suhbette bulunan arkadaş ve sahabet edip koruyan hamî ma'nâlarını ifade ettiği için şu meali ifade eder: şimdiye kadar suhbetinde bulunarak pek iyi tanıdığınız, aklına, istikametine kail olduğunuz, bundan sonra da sizi sahabet edip hak yolunu göstermek istiyen arkadaşınız, ne yolunu şaşırdı ne de aklını: ne aldanır, ne de

aldatır. Ne sahirdir ne kâhindir ne de mecnun 3. ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى﴾ hevâdan da

söylemiyor - onun nutku, bâhusus Kur'anı nâtık olması kendisinin re'y-ü arzusundan, gönlünün meyl-ü sevdasından neş'et etmez. Öyle sırf nefsî bir söyleyiş değildir. Binaenaleyh o, bir şâır olmadığı gibi keyf ve

arzusuna göre hüküm sürmek istiyen ehli hevâdan da değildir. 4. ﴿اِنْ هُوَ﴾ o - ya'ni Kur'an veya

onun nutku ﴿اِلَّا وَحْىٌ﴾ ancak bir vahiydir başka türlü söylenemez, yalnız ﴿يُوحٰى﴾ vahyolunur - Allah tealâ tarafından kendisine vahiy ve tebliğ olunmak suretiyle bilinip söylenebilir. Ilmî hakıkatler, bâhusus istikbalin karanlıklarını keşfederek verilecek hukümler, söylenecek haberler hak tarafından bir ıhbar ve ihtibara mütevakkıftır.

Peygamberin hiç ictihad ile âmil olmadığına kail olan

Sh:»4572

ulema, bu âyet ile istidlâl etmişlerdir. Fakat « عَفَا اللّٰهُ عَنْكَۚ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ » gibi âyetler Peygamberde de ictihadın vukuunu; ancak isabet olmazsa o halde bırakılmayıp vahyile tashih edildiğini iş'ar eder. Bu âyet de esas ı'tibariyle Kur'an hakkında olmak gerektir. Hadîslerine de şâmil olmak üzere mutlak nutkuna hamledildiği takdirde de müntehası ı'tibariyle mülâhaza edilmek ıktiza edecektir. « وَحْىٌ يُوحٰى » da vahyin muzari' sıygasiyle te'kid olunarak tahkık ve tavsıfinde buna da bir işaret yok değildir. Sonra bu vahyin en kuvvetli ılmolduğunu beyan için de buyuruluyor ki: 5. ﴿عَلَّمَهُ﴾ ta'lim etti ona - ta'lim fi'li iki mef'ule teaddi eder. Bundan burada ya birinci veya ikinci mef'ulün mahzuf olduğunu anlarız. « عَلَّمَهُ » deki zamir Peygambere irca' edilirse Kur'ana raci' olan ikincisi mahzuf demektir. Bu zamir, Kur'ana irca' edildiği, ya'ni «ta'lim etti onu» diye ma'nâ verildiği surette de Peygambere raci' olan birincisi hazfedilmiş demek olur. Maamafih ikisinde de ma'nâ birdir. Ya'ni sahibinize o vahyolunan Kur'anı öğretti belletti ﴿شَدِيدُ الْقُوٰى﴾ kuvveleri şiddetli 6. ﴿ذُو مِرَّةٍ﴾ bir kuvvet sahibi - « اَلرَّحْمٰنُۙ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ » buyurulduğu vechile Kur'anı ta'lim eden Allah tealâ olduğunda şübhe yok ise de « قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ » ve « ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ﴾ ، ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُۙ﴾ » âyetlerinde beyan olunduğu üzere Allahın izniyle Kur'anı kalbi Muhammedîye indiren « اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِىَ بِاِذْنِه۪ مَا يَشَٓاءُ » mısdakınca vahyi getiren Resul, ruhul'kudüs Cibrîli emîn olduğu da muhakkak bulunduğundan burada iki veche muhtemil görünür.

İbni Abbastan vârid olan bir rivayete göre Allah tealâ denilmiş ise de Hazreti Aişeden vârid olan rivâyette Cebrail diye tefsir olunmuş ve evsaf ve elfazın zâhiri de buna münasib bulunmuş olduğundan çokları Cebrail demişlerdir. Netekim Beyzavî «

مَلَكٌ شَدِيدٌ قُوَاهُ وَهُوَ جِبْرَآئِيلُ فَاِنَّهُ الْوَاسِطَةُ فِى اِبْدَآءِ الْخَوَارِقِ = ya'ni kuvveleri şiddetli bir Melek ki o Cebraildir.

Sh:»4573

Zira o, harikalar ızharında vasıtadır» demiştir. Sonra da obir kavle « قِيلَ » ile işaret eylemiştir. Taberî, şedidül'kuvâ, şedidül'esbab demektir diyor. Nisaburî de ya'ni ılmî ve amelî kuvveleri hepsi şedid diye ifade etmiş ve demiştir ki müteallimin fazıleti anlaşılmak için muallim medholunmuştur. « عَلَّمَهُ جِبْرِيلُ » denilmiş olsa idi bunun zâhirinden müteallimin fazıleti açık anlaşılmazdı. Bir de bunda « يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ » diyenlerin sözünü red vardır. Çünkü «

﴿وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾ ۰ ﴿وَمَآ اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا﴾

» dir. اهـ.

MİRRE, mürurün binai nev'i, öd, akıl, kuvvet, kat, sağlamlık gibi bir kaç ma'nâya gelebileceğine göre zûmirre; müessir ve nâfiz, ödlü, ya'ni ödeğin zıddı olarak kavî ruhlu, akıllı, kuvvetli, sağlam vücudlu mefhumlarını ifade edebilirse de müfessirîn başlıca üç ma'nâ göstermişlerdir:

1)- Kuvvetli - 2) sağlam yapılı güzel manzaralı - 3) Keşşaf, Beyzavî ve Ebüssüudün ifadelerine göre akıl ve re'yinde hasafet ve metanet sahibi. Bunlardan birincisi, ya'ni kuvvetli ma'nâsı « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ » mucebince Allah tealânın sıfatı olabilirse de ikinci ve üçüncü ma'nâlar Cebraile yakışır. ﴿فَاسْتَوٰى﴾ hemen istivâ ediverdi - Ragıb der ki: istivâ kelimesi iki türlü kullanılır. Birisinde iki veya daha ziyade fâile isnad olunur: meselâ, istevâ zeydün ve amrun denilir müsavi oldular demektir. Müsavat da kemmiyyette veya keyfiyyette muadele, ya'ni denkleşmedir. « لَايَسْتَوُنَ عِنْدَ اللّٰهِ » bu ma'nâdandır. İkincisi de bir şeyin zatındaki i'tidale - düzgünlük, denklik, doğruluk, yükseklik gibi nisbeti mahsusaya - söylenir, «

﴿ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى﴾ ۰ ﴿فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ﴾ ۰ ﴿لِتَسْتَوُا عَلٰى ظُهُورِهِ﴾ ۰ ﴿فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ﴾ وَاسْتَوٰى فُلَانٌ عَلَى عُمَّالَتِهِ ۰ وَاسْتَوَى اَمْرُ فُلَانٍ » gibi. « عَلَى » ile tadiyesinde de istilâ ma'nâsını ıktiza eder. Maamafih buradaki « فَاسْتَوٰى » de müfessirînin bir kaç vechi vardır. Evvelâ bunun zamirinde iki vecih muhtemildir. Birisi ta'lim eden Cebraîle, birisi de

Sh:»4574

ta'lim olunan sahibe raci' olmasıdır. Cibrîle raci' olduğuna göre « فـاء » tefsiriyye olarak « عَلَّمَهُ » ya atfolunup « مَآ اَوْحٰى » kavline kadar ta'limin keyfiyyetini bir nevi' beyandır. Bunda istivâ Cibrilîn düpedüz kendi suretiyle ufukı a'lâda doğrudan doğru zuhuru ma'nâsına olarak « اِسْتَقَامَ عَلَى صُورَتِهِ الْحَقِيقِيَّةِ » diye anlatılmıştır. Denilmiş ki Enbiyadan hiç biri Cebraîli hakıkî suretiyle görmemişti ancak Muhammed aleyhıssalâtü vesselâm biri Arzda biri Semâda iki kerre gördü اهـ. Bu izaha göre ma'nâ şu oluyor: Cebraîl ona şöyle ta'lim etti: ba'zan olduğu gibi, beşer suretinde temessül ederek değil, Allahın yarattığı gibi hakıkî suret ve hılkati ile düpedüz doğrudan doğru ufukı a'lâda durup göründü. Bunu dosdoğru Semâda göründü diye de ifade edebiliriz. Ba'zıları ta'lim etti de Semâda durdu demişler, ba'zıları da verilen emr üzerine kuvvetiyle istiylâ etti demişlerdir. İstivâ eden Peygamber olduğuna göre ise - ki biz bu ma'nâ üzerine yürümek istiyoruz - « فـا » mücerred ta'kıyb veya sebebiyye olarak şöyle demek olur: o kuvvetleri şiddetli kuvvet sahibi ta'lim etti de sahibiniz hemen istivâ etti. Ya'ni ılm-ü nübüvvette yükselip istikametini aldı, 7. ﴿وَهُوَ﴾ ve o - istivâ ettiği sıra ﴿بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىؕ﴾ en yüksek ufukta olarak istivâ etti -

UFUK, Esas ma'nasında mutlaka kıyı ve kenar demektir. Bilhassa Semânın kenarlarından kıyısına ve eteğine denir. Rüzgârların estiği cihetlere de ıtlak edilir. Hey'etçilerin ufukı hissî, ufukı zâhirî veya mer'î veya şuaî, ufukı hakıkî diye mülâhaza ettikleri üç daire ıstılahî olmakla beraber ikinci ma'nâdan hariç değildir. Çünkü hasılı rasıdın kametine amuden bulunduğu noktadan veya gözünden veya merkezi Arzdan geçtiği düşünülen Arz müstevîsinin Semâ ile faslı müşterekine ufuk denilmiş oluyor ki Arz bakımından gök kubbenin tam kıyısı demektir. Şu halde ufuk bir bakıma Arzın, bir bakıma da Semânın kıyısı olacağından en yüksek kıyısı

Sh:»4575

demek olan ufukı a'lâ, ufukı Semâ ve ufukı şarkî denilmiştir.

Fahruddini Razî der ki: meşhuru bu « هو » zamiri Cibrîlindir. Cibrîl, Allahın halkettiği gibi ufukı şarkîde istivâ eyledi, azametinden bütün meşrıkı kapladı diye ma'nâ verilmiştir. Halbuki zâhir olan murad Muhammed sallallahü aleyhi vesellem olmasıdır. Ma'nâsı mekânda âlî bir makamda istivâ ise de maksad hakıkaten mekânda bulunmak değil, kadrinin, rütbe ve menzilesinin yüksekliğidir اهـ.

8. ﴿ثُمَّ دَنَا﴾ Sonra yaklaştı ﴿فَتَدَلّٰىۙ﴾ tedellî etti de - tedellî kelimesinde üç iştikak vardır. Birisi delâlden aslı tedellül olarak dilber, naz suretinde cilve ve inbisat göstermektir. Burada bu ma'nâdan bahsetmişlerse de Allah tealâya isnad edildiği takdirde habîb ile mahbub beyninde mahabbet tecelliyyatından güzel bir istiare olabilir. İkincisi: yaî olarak «delâ» dan yaklaşmak ve tevazu' eylemek ma'nâsına gelir ki burada ba'zıları bu ma'nâyı vermişlerdir. Bu surette « دنـا » nın bir tefsiri gibi olarak yaklaştı indi veya indi yaklaştı meâlinde olur. Üçüncüsü vavî olarak « دلـو » den müştak olmasıdır. Delv ismi kofa demek olduğu gibi delv masdarı da kofayı sarkıtmak veya çekmek ma'nâlarına geldiği için onun tefe'ulü olan tedellî de her hangi bir şeyin yukarıdan aşağı sarkması veya aşağıdan yukarı çekilmesi ma'nâlarına gelebilir. Onun için çokları Cibrîlin fi'lı olmak üzere sarkmak ma'nâsiyle tefsir etmişlerdir. Ya'ni Cibrîl ufukı a'lâda istivâdan sonra yaklaştı birdenbire Peygambere doğru sarktı. Bu takdir, Cebeli Hirada « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » ta'limiyle vahyin başlangıcındaki gelişini anlatmış oluyorsa da henüz

Peygamberin terakkısine, mi'racına müteallık bir mazmun ifade etmiş olmuyor. Bu dünüvv ve tedelliyi Allahın fi'li olarak mülâhaz edenler tedelliyi bir de cezb ma'nâsı ile

tefsir etmişlerdir. Netekim Beyzavî bunu naklederken «

وَتَدَلِّيهِ جَذْبُهُ بِشَرَاشِرِهِ اِلٰى جَنَابَ الْقُدْسِ» ya'ni Allah tealânın tedellîsi

Peygamberi bütün külliyyeti ile Cenabı kudse cezbetmesi demektir.» Diye göstermiştir. Fakat biz bunu cezb değil cezbin eseri ve istivâ gibi Peygamberin vasfı olmak üzere aynı ma'nâdan incizab ile bir terakkı anlıyoruz ki yukarıdan aşağıya sarkmak değil, aşağıdan yukarıya çekilip çıkmak ma'nâsıdır ve bununla temamen mi'raca işaret buyurulmuştur, Ya'nı Peygamber, Cibrîlin ta'limi üzerine ufukı a'lâda istivâ ile de kalmadı o istivâdan sonra kurbi hakka, Cenabı kudse doğru yaklaştı. Allahü a'lem «

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ » mazmunu zâhir oldu da birden bire bir

incizab ile ufukı a'lânın mâverasını fırladı 9. ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى﴾ derken

«قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى» oldu - iki yay kadar veya daha yakın.

KAVS, Ma'lûm ki yay demektir.

KAB de yayın kabzasiyle giriş mehalli olan iki köşe aralığına denir ki bir yayda iki kab bulunur. Bu ma'nâ ile ba'zıları burada kalb tarikıyle bir kavsin iki kabı « قَابَىْ قَوْسٍ » demek olabileceğini söylemişlerdir.

Yayın kabzasiyle kirişi arasında da kab denilebildiği söylenmiştir. Mızrak (rumh), değnek (sevt), arşın (zira', kol), boy, kulaç (ba'), adım (hatve), karış (şibr), serre (fitr), parmak (ısbi') tul ölçüsü olarak kullanılmış olduğu gibi kavs de öyle bir tul mıkyası olarak kullanılmıştır. Hicaz lügatinde kavs zira' ma'nâsına geldiği ve İbni Abbastan burada bu ma'nâya olduğu da söylenmiştir. Buna göre « قَابَ قَوْسَيْنِ » iki arşın kadar demek gibi olmuş oluyor. Lâkin burada daha güzel bir ma'nâ nakledilmiştir. Şöyle ki Arablar cahiliyyede bir ittifak için andlaşacakları zaman iki yay çıkarır birini diğerinin üzerine koyarak ikisinin kabini birleştirir, sonra ikisini beraber çekip onlarla bir ok atarlar. Bu onların her birinin rızası diğerinin

rızası, gadabı diğerinin gadabı olup hılâfı mümkin olmıyacak vechile ahidleştiklerine işaret olurdu. Bu ma'nâda kab, mıkdar ma'nâsına değil, iki kavsin birlik manzarasını gösteren kabza ile giriş arası demek oluyor. Görülüyor ki bu ma'nâ hem obirinden daha ziyade bir yakınlık tasvir ediyor, hem de ma'nevî bir kurbe işaret eyliyor. « اَوْ اَدْنٰى » daki « او », hattâ daha yakın ma'nâsına bir terakkı ifade eder. Böyle muhatabların bakımından terdid suretinde anlatılması da ifadenin temsilî olduğunu ıhtar içindir. Bunun için müfessirîn derler ki kemali kurbü tasvir eden bu ifade melekei ittisali temsil ve bü'di mülebbisi nefyile Peygamberin vahyi istimaını tahkıktir. 10. ﴿فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهِ مَٓا اَوْحٰى﴾ bu suretle Allah kuluna verdiği vahyi verdi - burada « عَبْدِهِ » deki zamirin Allaha raci' olduğunda ıhtilâf yoktur.

Şedidül'kuvâdan murad Allah tealâ olduğuna göre bu zâhirdir. Diğer vecihlerde de ifadenin cereyanında ismullah, ma'lûm olarak mezkûr hukmündedir. Şu halde burada başlıca iki ma'nâ mümkindir. Birisi: işte Cebraîl böyle yaklaştı da Allahın kulu Muhammed aleyhisselâma gönderdiği her vahyi getirdi vahyetti onu öyle ta'lim etti: ibtida bütün suretiyle görünerek onun vahyi ilâhî olduğunu öğretti de peyderpey tebliğ eyledi. Birisi de: işte Allahın has kulu olan sahibiniz Muhammed aleyhisselâm o istivâdan sonra rabbına

öyle yaklaştı, her vasıta mürtefi' oldu da Allah o kuluna doğrudan doğru verdiği vahyi verdi. Ya'ni mi'racda her ne vahyeyledi ise Cibrîlin dahi tevassutu olmaksızın vahyeyledi. Biz bu ma'nâya tarafdarız. Evvelki ma'nâya göre Mi'rac kazıyyesi yalnız « وَلَقَدْ رَاٰهُ » kavline bırakılmış oluyor.

Mi'racda bilâ vasıta vahyolunan « مَٓا اَوْحٰى » ne idi? Bunun birisi namaz olduğu ma'ruftur, Bir de şu rivâyet edilmiştir: Peygamberlerden hiç biri senden evvel Cennete girmiyecek, ümmetlerden hiç biri de senin ümmetinden

Sh:»4578

evvel Cennete girmiyecek. Sûrei «Bakare» nin âhiri « اٰمَنَ الرَّسُولُ » nün de Mi'racda nüzulüne dair rivayet geçmişti. Sahihi Müslimde: Resulullaha üç şey verildi. Beş vakıt namaz verildi, sûrei «Bakare» nin havatimi verildi, ümmetinden hiç bir şey şerik koşmıyanlara mukhimat, ya'ni büyük günahlar mağfiret olundu diye merviydir. Maamafih o bezmi hastaki vahyin tafsılâtı ne olduğunu ancak Allah ile Peygamberi bilir. Netekim Nizamüddini Nisaburî tefsirinde der ki zâhir olan bir takım esrar ve hakaik ve maariftir ki onları Allah ile Resulünden başkası bilmez.

11. ﴿مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى﴾ Gördüğünü gönül tekzib etmedi - burada « رَاٰى » zamiri abde de fuade de gidebilir. « مَا زَاغَ الْبَصَرُ » buyurulmasına göre bu ru'yetin basarî olması ıktiza eder. Gözünün gördüğünü kalbi tekzib etmedi demek olur. Ya'ni gerek bütün o kuvvelerinin, kuvvetinin şiddetiyle Cibrîli ve gerek Mi'racdaki o tecelliyatı görmesi bir hayal değil, kalb ve vicdanın yalan çıkarmayıp şehadet ederek tasdık eylediği hakıkattir. Onun için Cibrîl her geldikçe her hangi surette olursa olsun tanıdı 12. ﴿اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى﴾ şimdi siz ona, o görüşüne karşı mücadele mi ediyorsunuz? - Muzari' sıygasiyle « يَرٰى » buyurulması ru'yetin istimrarına delâlet eder. Netekim bunu sarahatle takrir için de şöyle buyuruluyor: 13. ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى﴾ kasem olsun ki o, onu bir de diğer inişte gördü -bir de gördüğü şedidül'kuvâ zûmirreyi ya'ni, hakıkî sureti ve bütün kuvâsı ve kuvveti ile kendini ta'lim eden Cibrîli bir de Mi'ractan inerken gördü, Burada Cibrîlin mertebesi Resulullahın mertebesinden geri kaldığına işaret olunmuştur. Müfessirînin çoğu diyorlar ki « نَزْلَةً » masdar binai merre olduğundan dolayı « مَرَّةً » ma'nâsında zarfiyyet

Sh:»4579

üzere mensubdur. Diğer bir kerre de bir inişte gördü demek olur. Sofî ve ibni Atıyye gibi ba'zıları da hal mevkıinde masdar olduğunu söylemişlerdir ki inerken demek olur. « اُخْرٰى » evvelkine göre « نَزْلَةً » nin sıfatı, diğer bir iniş, ikinciye göre de « مَرَّةً اُخْرٰى » diğer bir kerre yâhud « رَاٰى » nin mef'uli mutlakı olarak « رؤيةً اخرى » diğer bir görüş demektir. Bu inişin Mi'rac gecesi olduğunda ittifak vardır. Ancak kimin inişi olduğu hakkında söz de vardır. Ba'zıları Allah tealânın nüzulü demişlerdir. Razî der ki: Allah tealâ hakkında hareket ve nüzul tesavvuru batıldır. Ma'nevî kurb ile nüzul ise rahmet ve fadl ile abdine yaklaşır da abd onu görmez. Onun için Musâ « رَبِّ اَرِنٖى » dedi ki azamet ve celâl hicablarından ba'zısını izale et kuluna rahmet ve ifdal ile, yaklaş da seni göreyim demektir. Bir çokları Cibrîlin hakıkî sureti ile nüzulü demişlerdir. Lâkin, Cibrîl Sidrei müntehadan öte geçemediğine göre burada « عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى » kaydi Cibrîlin nuzulü haline münasib olmaz. Zira Cibrîl bir iniş halinde

Sidrei müntehanın yanında görülmek için oraya daha yüksekten inmiş olmak ıktiza eder. Bunun için biz bu «قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى» olan Peygamberin Mi'racdan inişi ma'nâsına anlıyoruz. Razî ve Nisaburînin kaydettikleri vechile Mi'rac haberlerinde vârid olduğuna göre mı'rac gecesi: Cibrîl « لَوْ دَنَوْتُ اَنْمُلَةً لَاحْتَرَقْتُ = bir parmak ucu daha yaklaşsam muhakkak yanardım» dediği makamda Peygamberden geri kalıp Peygamber geçti, sonra ona avdet eyledi ki bu iniştir. Bir de Resulullah namaz emrinde bir kaç kerreler inip çıkmış idi « نَزْلَةً اُخْرٰى » ta'biri bu i'tibar ile son inişi ifade etmiş olacağından daha ma'nâlı olmuş oluyor. Biz bu ma'nâda karar kılmak istiyoruz. Bunun hasılı şu oluyor: Resulullah Cibrîli necmi Kur'anın her nüzulünde temessül ettiği suret ile görüyordu, hakıkî sureti ile de bir kerre Mi'racdan evvel gördü, o vakıt Cibrîl Resulullaha inmiş idi, bir kerre de Mi'racdan inerken gördü. Bunda Resulullah Cibrîle doğru iniyordu,

Sh:»4580

Cibrîl onu istikbal ediyordu. 14. ﴿عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى﴾ Sidrei müntehanın yanında -

SİDREİ MÜNTEHÂ, münteha sidresi, terkibi izafidir.

MÜNTEHÂ, ismi mekân ve masdarı mimî olabileceğine göre nihayet sidresi veya son haddin sidresi mefhumunu ifade eder bir ism olmuştur. Sidre, yukarılarda da geçtiği üzere bir ağaçtır. Kamus tercemesinde: sidr, « سين » in kesri ve « دال » in sükûniyle şeceri nebk ismidir ki Arabistan kirazı ta'bir olunur. Trabzon hurması ol nevi'dendir. Müfredi sidredir, cem'i siderat ve sidirat ve sider ve südür gelir. Ve şeceri mezbur iki gûne olur biri büstanîdir ki yemişi hoş olup yaprağıyle de gaslolunur. Birisi berrîdir ki yemişi kekre olur. Ve ikisinin de gölgesi begayet koyu ve lâtıf ve hafîf olur اهـ. Bu maddede bir hayret ma'nâsı da vardır. Seder ve sederat göz kamaşmak ve hayran olmak demektir. Bundan binai nevi' olduğu zaman da bir nevi' tehayyür ifade eder. Müfessirîn Sidrei müntehayi her iki ma'nâya işaret ederek tefsir etmişlerdir:

1- Sidrei münteha, Arşın sağından yedinci Semâda - bir hadîste de altıncı Semâda - bir nebk ağacıdır ki müttakîlere mev'ud olan Cennetteki nehirler, (Sûrei Muhammed) onun altından kaynar. Hazreti Peygamberden bunun vasfında nebkı kilâli hecer ve yaprakları âzani Fîyele gibi «bir şecere ki rakib gölgesinde yetmiş sene gitse kat'edemez, bir yaprağı ümmetin hepsini örter», «bir şecere ki rakib gölgesinde yüz sene gider kat'edemez ve bir yaprağı bütün ümmeti bürür» gibi haberler nakledilmiştir. Bunda bütün âlemi halkın ecram ve eb'adı ile müntehayi teşekkülâtı, âlemi emir hududuna dikilmiş bir ağaç, bir «şecerei kevn» olarak gösterilmiş gibi görünür. İbni Mes'ud radıyallahü anhten de: « سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى مِنْ صِبْرِ الْجَنَّةِ عَلَيْهَا فُعُلُولُ السُّنْدُسِ وَالْاِسْتَبْرَقِ =

Sh:»4581

Sidrei münteha Cennetin uclarındandır, üzerinde sündüs ve istebrekın etekleri vardır» diye rivâyet edilmiş olmakla Keşşafta « كَاَنَّهَا فِى مُنْتَهَى الْجَنَّةِ وَاٰخِرِهَا » denilmiştir. İbni Abbas ve Kâ'bdan nakledildiğine göre Sidrei münteha Arşın tahtinde bir sidredir ki gerek Melek ve gerek Nebiyy ve gerek sair mahlûkattan her alimin ılmi nihayet ona müntehî olur. Ondan ötesi gayıbdır, Allahdan başkası bilmez. Yâhud Dahhâktan rivayet olunduğu üzere emri ilâhîden her şey ona müntehî olur. Ondan ileri geçmez. Hep bu kaviller, münteha denilmesinin vechini beyan gibidir.

2- Fahri Razînin birinciden sonra kaydettiği bir kavle göre de: sidre «rakib» den rikbe gibi binai merre olarak sidrei münteha hayreti kusvâ demektir. Ya'ni akılların hayrette kaldığı, daha fevkinde hayret tesavvur edilmiyecek vechile son derecede hayrette kaldığı makamda Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem hayrette kalmadı, şaşmadı, gayb etmedi, gördüğünü gördü. Maamafih yine Razî der ki sahih olan evvelki vecihtir.

3- Ebüssüudun kaydettiği bir ma'nâya göre « وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى » buyurulduğu üzere münteha Allah tealâ, sidretülmüntehâ da milkin malikine isafeti ile Allahın sidresi demek dahi olabilir.

15. ﴿عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰىۜ﴾ Cennetülme'vâ onun yanında - ya'ni Sidrenin yanında Cennetülme'vâ. Müttekilerin veya şühedâ ervahının varacakları Cennet. 16. ﴿اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰىۙ﴾ O dem ki Sidreyi bürüyen bürüyordu - o demde gördü. Mi'rac hadîslerinde İbni Cerîrin tahric ettiği rivâyetlerde Hazreti Enes radıyallahü anh demiştir ki Resulullah buyurdu: Melek beni mi'raca çıkardı, sonra Sidreye müntehî oldum, onun Sidre olduğunu tanıyorum, yaprağını ve meyvesini tanıyordum. Derken onu Allahın emrinden bürüyen bürüyüverince öyle tehavvül etti ki husnünden

Sh:»4582

kimsenin tavsıf edemiyeceği bir hale geldi, onu vasf edemem. İbni Cerîrde İbni Zeydden: ya Resulullah Sidreyi gaşy eden ne gördün? denildi, buyurdu ki « فِرَاشٌ مِنْ ذَهَبٍ » ya'ni altundan bir pervane gaşy ediyordu gördüm ve gördüm ki her yaprağında bir Melek kaim Allaha tesbih eyliyordu. İbni Abbastan: « اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰىۙ » onu Allah gaşy etti de Muhammed Rabbının âyatından en büyüğünü gördü. Bu gaşıy sıfatı fi'l olmak gerektir. Rebî'den: Sidreyi Rabbın nuru gaşyetti ve Melâike gaşyetti. Ebil'âliyeden: onu hallâkın nuru gaşyetti, öyle ki ağaca uçuşan kuşlar gibi. Mücahidden: Muhammed, Sidreyi gördü ve Muhammed kalbi ile rabbını gördü. 17. ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ﴾ Göz şaşmadı - onu gören Resulullahın gözü kaymadı, şaşıp da sağa sola bir eğri bakmadı ﴿وَمَا طَغٰى﴾ ve aşmadı - görmek haddini tecavüz edip de yanlış bir görüş de görmedi - akılların şaşacağı, gözlerin kamaşacağı hayretengiz şeyler görmekle beraber ne şaştı ne de aştı, kemali dikkat ve sıhhat ile tesbit edip müşahede etti. Evvelkisi edebini, ikincisi kuvvetini beyandır. Razî der ki: Musâ aleyhisselâma olduğu gibi olmadı, zira onda cebel düpedüz olmuş, Musâ sa'ka ile yıkılmış ve binaenaleyh nazarı kesmiş bayılmış idi. Lâkin Sidre cebelden kuvvetli idi, cebel dekkoldu Sidre sebat etti şecere kımıldamadı « وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًاۚ » oldu fakat Muhammed sarsılmadı اهـ.

18. ﴿لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى﴾ Vallahi gördü Rabbının âyatından en büyüğünü - « لام » kasemin cevabı, « قد », tahkık ile takviyesi, âyat, acaibât demektir. Elkübrâ da iki vecih vardır. Birincisi gösterildiği vecihle « رَاٰى » nin mef'ulü olarak « اَلْاٰيَةَ الْكُبْرٰى » sebkindedir. İkincisi, âyatın sıfatı olup vallahi rabbının en büyük âyatından bir şey gördü demek olur. Üçüncü bir ma'nâda « من » zaid olarak vallahi rabbınnı en büyük âyetlerini gördü demek olabilir. Hasılı

Sh:»4583

Mi'racda rabbının rübubiyyeti âyatından, mülk-ü melekûtü acaibâtından kelâmın ifadesi hududuna sığmıyacak ve ancak müşahede ile irilebilecek en büyük âyetini veya en büyük âyetlerini gördü demek oluyor. Şu halde bu âyetin ne olduğunu iyzaha kalkışmak haddimiz olmaz. Görülüyor ki rabbını gördü denilmemiş, rabbının âyatından en büyüğünü gördü denilmiştir. Bundan ru'yeti zatı anlamağa zâhiren hak

görünmez. Gerçi yukarıdaki « مَا رَاٰى » bu âyetten ıbaret değildir denilebildiğine « قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى » kurbi zate işaret olduğuna göre ru'yeti zat ve onun ru'yeti basariyye mi yoksa mücerred ru'yeti kalbiyye mi olduğu hakkında bahse de bir mecal görülebilirse de âyâtın en büyüğünü gösteren bu âyet bütün yukarıki beyanatın zübdesi demek olduğundan yukarıki « مَا رَاٰى » bâşka olduğu takdirde de bundan daha büyük olamamak ıktiza edecektir.

Buharîde Mesruk tarikıyle Hazreti Aişeden şöyle tahriç olunmuştur: Mesruk demiştir ki: Hazreti Aişe radıyallahü anhaya dedim: valide hazretleri! Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem rabbını gördü mü! müşarünileyha dedi ki: söylediğinden tüylerim diken diken oldu. Nerdesin şu üçten ki her kim onları sana söylerse yalan söylemiştir. Her kim Muhammed sallallahü aleyhi vesellem rabbını gördü derse yalan söylemiştir. Sonra okudu: «

لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

» Ve her kim sana yarın ne olacağını bilirim derse yalan söylemiştir. Sonra okudu: «

وَمَا تَدْرى نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا »Ve her kim sana o kemetti derse yalan söylemiştir. Sonra okudu: « يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

» ve lâkin o Cibrîl aleyhisselâmı iki kerre suretinde gördü. Yine Buharîde Abdullah ibni mes'uddan: Cebraîli gördü altıyüz Cenahı vardı, yine Abdullahdan: « لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى »

demiştir ki Cennetten yeşil bir refref gördü ufku seddetmişti. Demek ki görülen âyât, Cibrîlden ıbaret değildir. Bundan başka Müslimde: şunlar da rivâyet edilmiştir: -1) Atâ tarikıyle

Sh:»4584

ibni Abbastan: onu kalbi ile gördü. - 2) Ebûl'aliye tarikıyle ibni Abbastan: «

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى . وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى » onu fuadı ile iki kerre gördü demiştir ki rabbını gördü diye tefsir etmişlerdir. Buna mukabil Buharîdekinden başka bir de daha mufassal olmak üzere Mesruktan şöyle rivâyet etmiştir. - 3) Mesruk demiştir ki Hazreti Aişenin yanında idim, dedi: ya ebâ Aişe: üç, her kim onlardan birini söylerse Allaha karşı büyük iftirâ etmiş olur. Nedir onlar? dedim. Her kim dedi: Muhammed sallallahü aleyhi vesellem rabbını gördü diye zu'mederse Allaha karşı büyük iftirâ etmiş olur», ben dayanıyordum oturdum da ya ümmel'mü'minîn dedim bana müsaade buyur, acele etme, Allah azze vecelle «

﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ﴾ . ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى﴾ »

buyurmadı mı? Bunun üzerine ben dedi: bu ümmetin Resulullahdan onu ilk evvel soranıyım, buyurdu ki o Cibrîldir, Onu yaratılmış olduğu suret üzere bu iki kerreden başka görmedim, Semâdan inerken gördüm, hılkatinin büyüklüğü Semâ ile Arz arasını örtmüş idi» dedikten sonra müşarünileyhâ: hem işitmedin mi dedi: Allah tealâ «

لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

» buyuruyor ve işitmedin mi Allah tealâ «

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ

اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِىَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَآءُ اِنَّهُ عَلِىٌّ حَكِيمٌ »

buyuruyor. İlâ âhiril hadîs. - Bu rivâyette hadîs, Hazreti Aişenin kendi ictihadı olmak ihtimaliyle mevkuf kalmıyor. Hazreti Peygambere müsned de olmuş oluyor, bunun için Müslim buna etemm ve atvel demiştir. -

4) Abdullah ibni Şakîk ebû Zerden: dedi ki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerine «rabbını gördün mü» diye sordum « نُورٌ اَنّٰى اَرَاهُ = bir nur anı nasıl görürüm, yahud nereden görürüm?» buyurdu. - 5) Bir de Abdullah ibni Şakîk demiştir ki: Ebû zerre: Resulullahı göreydim sorardım dedim, neyi sorardın? dedi, rabbını gördün mü? diye sorardım dedim, Ebûzer dedi ki ben sordum da buyurdu ki «

رَاَيْتُ نُورًا = bir nur gördüm» اهـ.

Sh:»4585

Kazıy Iyaz, Şifai şerifte der ki: bir cemaat Hazreti Aişenin kavlincedir. İbni Mes'uddan ve Ebuhüreyreden meşhur olan da budur. Bu vechile Muhaddisîn ve Fukaha ve Mütekellimînden bir cemaat Dünyada ru'yetin imtinaına ve inkârına kail oldular. İbni Abbastan meşhur olan ise Peygamberin rabbını gözleriyle görmüş olmasıdır. Hattâ rivâyetlerinin ba'zı tarafında - Hâkim, Neseî, Taberanî rivâyetlerinde - Allah tealâ Musaya kelâm, İbrahime hullet, Muhammede ru'yet ile ıhtisas buyurdu demiştir. Eş'arî ve eshabından bir cemaat da Peygamberin Allah tealâyı basari ile ve baş gözüyle gördüğüne kaildir. Ba'zı meşâyıh de göz ile ru'yette tevakkuf eylemiş, bu babda vazıh bir delil yoksa da caiz olduğunu söylemiştir. Kazıy Iyaz der ki: evet, hiç şübhesiz hakk olan budur. Allah tealânın Dünyada görülmesi aklen caizdir, akılda onu muhal kılacak bir şey yoktur. Şeri'de de istihalesine, imtinaına kat'î bir delil yoktur « لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ » gözler ihata edemez veya her göz göremez demek gibi te'vilâta müsaid bulunduğu için imtina'da huccet değildir.

« لَنْ تَرٰينِى » de umum üzere değildir. Maamafih Peygamberimizin gözle ru'yeti hakkında da kat'î nass yoktur. Çünkü bu babda en ziyade i'timad edilen « وَالنَّجْمِ » nin iki âyetidir. Bunlar da ise ıhtilâf me'sûr ve ihtimal mümkindir. Peygamberden tevâtür yok, İbni Abbasın kavli de kendi i'tikadıdır ve Peygambere isnad etmemiştir ilâ. Şifa şerhinde Aliyyülkarî, Gazalî ihyasında sahih olan Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Mi'rac gecesi Allah tealâyı görmedi demiş ve lâkin nevevî Fetavade ru'yeti tashih etmiş ve onu muhakkıkînden nakleylemiştir diye kaydeder. Fahruddîni Razî tefsirinde: cihetsiz mukabelesiz ru'yetullahın cevazından bahs ettiğinden ve Ehli sünnete göre ru'yetin kudreti abd ile değil, Allahın iradesiyle olduğunu ve Allah tealânın diler gözde dilerse gönülde idrak halk

Sh:»4586

edebileceğini ve Sahabe beyninde mes'elenin muhtelefünfih olup vuku'da ıhtilâf, cevazda ittifaka delâlet eylediğini söyledikten başka bilhassa der ki « لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى »

kavlinde şuna delil vardır ki: Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Mi'rac gecesi Allahın âyatını görmüş Allahı görmemiştir. Maamafih bunda hılâf da vardır. Bunun vechi: Allah tealâ Mi'rac kıssasını ru'yeti

âyât ile hatmetmiş « سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِه » de de « لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا »

buyurmuştur eğer rabbını görmüş olsa idi mümkin olanın en büyüğü olurdu, o takdirde âyet, ru'yet olur ve en büyük şey ru'yetten ıbaret bulunurdu اهـ. Ya'ni bizzat Allahı ru'yet olsa idi Mi'racın en büyük gayesi o

ru'yet olacağından sonunda « لَقَدْ رَأٰى رَبَّهُ » veya « لِنُرِيَنَا » diye onun söylenmesi iktıza

ederdi.

Razînin bu son ifadesi bize diğer bir ma'nâ ıhtar etti. Ru'yet en büyük âyet olunca burada «kübra» yı ru'yet ile tefsir edebilmemiz lâzım gelecektir ki bunu iki vech ile mülâhaza mümkindir. Birisi: rabbının âyatından, ya'ni acaibi mu'cizatından en büyüğü olan ru'yet mu'cizesini gördü, Âhırette ümmetinin göreceği gibi beni gördü demek olabilir. Bir de en büyük âyet olan ru'yetin hakikatini gördü demek olabilir. Çünkü «

لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ » âyetinde de geçtiği üzere basarların

künhünü ve binaenaleyh ru'yet denilen fi'lin hakikatini Allah bilir. O halde ru'yetin hakikatini görmek «

وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ » hadîsi « كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَقَلْبَهُ » mazmunu üzere

Allah tealânın Resulullahda tecelli eden en büyük âyat ve delâili kurbundan olmuş olur. Bu ma'nâca âyeti

kübrâ hakikati muhammediyye demektir. « اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ » kasrında bu ma'nâya

bir tenbih olsa gerektir. Aliyyülkari bu mes'ele hakkında güzel bir tevfık yaparak der ki: Allahü a'lem bu müşkil mes'elede delillerin beynini cem'etmek mümkin olur şöyle ki: ru'yeti isbata delâlet ederek varid olan ancak tecelliyi sıfat i'tibariyledir. Ru'yeti nefye işaret ederek varid olan da

Sh:»4587

tecelliyi zata mahmuldür. Çünkü zati şey'in tecellisi ancak hakikatinden keşf ile olur bu ise Allah tealânın

zati hakkında ihata ve hıyatası i'tibariyle muhaldir. Netekim « لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ » buyurulması

ve « لَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا » buyurulması buna delâlet eyler. «

فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا » kavlinde rabbın zikriyle ca'l ta'bir olunmasında

buna bir telvih, kezalik « وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ » kavlinde bir

telmih ve Peygamberin «

سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَا تُضَامُونَ فِى

رُؤْيَتِهِ = Bedr gecesi Kameri birbirinizle sıkışmıyarak gördüğünüz gibi göreceksiniz» kavlinde de bir

tasrih vardır. Velhasıl Dünyada ma'rifetten yakınen bilinen ukbâda ona ayni yakîn olur. Bununla beraber

hakıkati zatiyyeden kâşif olan tecelliyyati sıfatiyyenin de makamatı ebediyye ve halâti sermediyyede

nihayeti yoktur. Seyr ilâllahda müntehi olan sâlik Cennette yine seyr fillâh ile ebeden sair olur. «

وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى » buyurulmuştur. Maamafih onun evveliyyetine bidayet olmadığı gibi âhiriyyetine nihayet de yoktur. اهـ.

Nazmı celîlin zâhirinin muktezasını beyanda da iki noktai nazar üzere söz söylenmiştir. Sahib Keşşaf şöyle cezmeder: nazmın zâhiri ekserin dedikleri gibi dünüvv ve tedellînin Peygamber ve Cibrîl arasında olup mer'înin Cibrîl ayehisselâm olmasıdır. Hazreti Peygamberin Hazreti Aişeye cevabı haberi sahih olunca ona kail olmaktan kimse vareste olamaz. Allâmei Tıybî de demiştir ki nazmın muktezası şudur: kelâmın cereyanı « وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى » ya kadar kelâm vahiy emri ve Melekten telâkkîsi ve hasımların şübhelerinin ref'i hakkında, « ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى » dan « مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى » kavline kadar da cenabı akdese uruc hakkındadır. Her sahib lübb olana hafiy değildir ki « فَاَوْحٰى » makamı «Cibrîl Allahın kuluna vahyetti» ma'nâsına hamilden ibâ eder.

Sh:»4588

Zira erbabı kulûbun zevkı ondan iki sir söyleşen beynindeki yakınlık ma'nâsını tadar ki ona bisatı vehim zıyk, nıtakı fehim na mutıktır اهـ.

Bu tafsılâttan sonra bizim de Hazreti Aişe hadîsinin Peygambere merfu' olan noktasını i'mal ile beraber nazmın cereyanından anladığımızın hulâsası bu minval üzeredir. Evvelâ Resullahın Cibrîl vasıtasiyle « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » mısdakınca ta'limi, sonra istivâ ile ufukı a'lâya yükselişi, sonra da ufukun fevkında Mi'rac ile makamı Cibrîli geçişi, ve Cibrîli görüşü « عَلٰى مَا يَرٰى » işaretinden anlaşıldığı üzere müstemirr olmakla beraber biri, Mi'raca çıkmazdan evvel fevkında, biri de, mi'racdan inerken dununda olmak üzere hakıkî suretinde iki nevi' görüşü olduğu ve nihayet rabbının âyâtından en büyüğünü gördüğü anlatılmıştır ki bu siyaka göre bu «kübrâ» nın Cibrîlden ıbaret olmayıp daha büyük olması ıktiza eder. Netekim Razî de zâhir olan bu âyât, Cibrîlin gayri olmaktır der. Alûsî de şöyle demiştir. Ba'zı haberlerde aleyhissalâtü vesselâmın bu gördüğünü Cibrîl ve Refref diye ta'yin vârid olmuş ise de gerek olan hasra hamleylememektir. Aleyhissalâtü vesselâm Mi'rac gecesi lâ tuhsâ âyâti kübrâ görmüştür. اهـ. Sahihi Müslimde ibni Abbas Ebû habbetel'ensarî radıyallahü anhümadan rivâyet olunduğu üzere Resulullah buyurmuştur ki «

ثُمَّ عَرَجَ بِى حَتّٰى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوًى اَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الْاَقْلَامِ

= sonra uruc ettirildim tâ bir müstevâya çıktım ki orada kalemlerin cızırtısını işitiyordum» ya'ni bir makama, bir seviyyeye irdirildim ki kâinatın mukadderatının cereyanına muttali' oluyordum. Biz bu hadîsi « فَاسْتَوٰى وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى » âyetinin mazmunu ile alâkadar görüyoruz. Burada « ﴿الْكُبْرٰى﴾ . ﴿الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى﴾ » takdirinde olarak en büyük âyet demek olduğuna, kelâmın cereyanı da makamı Muhammedînin beyanı hakkında bulunduğuna binaen bu en büyük âyetin hakıkati Muhammediyye olduğuna kail

Sh:»4589

olmak istiyoruz. Çünkü murad her hangisi olursa olsun âyâtın en büyüğü veya âyâttan en büyüğü onda tecellî etmiş bulunduğunda şübhe yoktur. Burada şu noktanın da ıhtarını mühim görürüz. Müslimi şerifte de

rivâyet olunduğu üzere ehadîsi şerîfede vârid olmuştur ki Resulullah önünden gördüğü gibi arkasından da görüyordu, demek ki onun görüşü cihet ve mukabele ile meşrut olmıyan başka bir görüştü.

Sh:»4590

İşte sahibiniz böyle, şimdi:

﴿١٩﴾ اَفَرَاَيْتُمُ اللّٰاتَ وَالْعُزّٰى ﴿٢٠﴾ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى
﴿٢١﴾ اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى ﴿٢٢﴾ تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ
ضِيزٰى ﴿٢٣﴾ اِنْ هِىَ اِلَّٓا اَسْمَٓاءٌ سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُكُمْ مَٓا
اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى
الْاَنْفُسُ وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰى ﴿٢٤﴾ اَمْ لِلْاِنْسَانِ
مَاتَمَنّٰى ﴿٢٥﴾ فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُولٰى ﴿﴾

Meali Şerifi

Siz de gördünüz değilmi Lât-ü Uzzayı? 19 Üçüncü olarak da menatı uhrayı? 20 Size erkek ona dişi öyle mi? 21 Bu öyle ise çok hayflı bir taksim 22 Onlar hiç bir şey değil sırf sizin ve babalarınızın taktığınız kuru isimler, Allah onlara öyle bir saltanat indirmedi, yalnız zanna ve nefislerin sevdasına tabi' oluyorlar, halbuki rablarından kendilerine doğru yolu gösteren, geldi 23 Yoksa varmı insana her kurduğu hulya 24 Fakat Allahındır Âhıret ve olâ 25

19. ﴿اَفَرَاَيْتُمُ﴾ - Risaleti takrir ve Allah tealânın kuvvet ve kudreti âyâtının büyüklüğiyle tevhide tenbihten sonra Müşriklere ma'budlarının hakareti, akîdelerinin sekameti gösteriliyor. Hıtab Kureyşedir. Ya'ni sırf vahyi ilâhî olan

Sh:»4591

bu kelâmı dinledikten ve sahibinizin gördüğünü duyduktan sonra şimdi siz de söyleyin gördünüz a ﴿اللّٰاتَ وَالْعُزّٰى﴾ o Lât-ü Uzzâyı 20. ﴿وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى﴾ hem üçüncü girigi Menâtı -Lât, Uzzâ, Menât onların taptıkları putlardan idi, onun için Abdullat, Abdül'uzzâ Abdi menât diye isimler korlar, «bismillâti vel'uzzâ» diye yemînler ederlerdi. Ebu ubeyde gibi ba'zıları bunların taştan putlar olup Kâ'benin içinde bulunduklarını söylemişler ise de başka yerde ayrı ayrı hususî haneleri bulunduğu da nakl edilmektedir. Kâ'be içinde Hübel gibi daha diğer putlar bulunduğu cihetle bunlar etrafta hususî haneleri bulunan putlar olmak gerektir. Lât için Taifte, Uzzâ için Nahlede, Menat için Kudeydde birer beyti mahsus varmış. Mu'cemül'büldanda: Lât Taifte, Sekîf beyaz bir taş üzerine beytini bina etmiş ve ona sedene ta'yin eylemiş idi. Kureyş ve bütün Arab ona ta'zîm ederlerdi, sedenesi Sekîften idi, bu günkü Taif mescidinin sol menaresinin bulunduğu mevzi'de idi. Sekîf islâma girdiğinde Resulullah Ebû süfyan ibni harb ile Muğıyretül'nü şu'beyi göndermiş, onu yıkdırtmış idi. Uzzâ, Nahlede bir ağaç yanında bir vesen idi, Gatafan ona teabbüd ederdi. Sedenesi benî sayreme ibni murreden idi. Uzzayı Zalim ibni es'ad ittihaz eylemiş idi, Nahlei şamiyye vadîsinden Hurad nam mevkı'de idi ki Mekkeden Iraka doğru Mus'adın sağından Amirin izasında Zati ırkın üstünde Bustana dokuz mil mesafede idi, onun üzerine Bess denilen bir beyt bina etmiş idi ve onun içinde bir ses işitirlerdi, Arab ve Kureyş ona tazim ederlerdi ve Kureyş ındinde asnamın en büyüğü idi, onu ziyaret eder, hediyye ve kurban verirlerdi. Kureyş onun Hurad (حراض) vadîsinden Sükam namında bir koru korumuş, onu Kâ'benin haremine benzetmek istemişlerdi. Benî Şeyban ibni Cabir ibni Mürreden olan sedenesi Benilharis ibni

Sh:»4592

Abdil'muttalib ibni Haşimin hulefasından idi, onlardan sedenesinin en sonu da «Dübeyyetibni harmesselemî» idi. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Mekkeyi fethettiği zaman Halid ibni Velîdi gönderip buyurmuştu ki batnı Nahleye git üç semüre ağacı bulacaksın birinciyi kes, vardı, kesti, dönüp geldiğinde bir şey gördün mü? buyurdu, hayır, dedi, öyle ise git ikinciyi de kes, buyurdu, kesip geldiğinde bir şey gördün mü? buyurdu, hayır, dedi, o halde üçüncüyü de kes buyurdu, bu kerre varır, bir de bakar ki vaz geçirmek istiyen çıplak bir şeytan karı çıkar, saçlarını dağıtmış, ellerini ensesine atmış dişlerini gösteriyordu, arkasında da sâdini bulunan Dübeyyetibni harmesselemiyyışşeybanî Halide bakıp şöyle diyordu:

فيا عز شدى شدة لا تكذبى على خالد القى الخمار و شمرى

فانك الا تقتلى اليوم خالدا تبوءى بذل عاجل و تنصرى

Halid de:

يا عز كفرانك لا سبحانك انى رأيت اللّه قد اهانك

Dedi, sonra kılıçla vurdu, başını biçti öldürdü, sonra ağacı kesti, dübeyyeyi de öldürdü ba'dehu Resulullaha geldi haber verdi, Uzzâ o idi, artık bundan sonra Araba Uzza yok buyurdu. Menata gelince: yine mu'cemül'büldanda: Menat, Medine ile Mekke arasında Mûşellel nahyesinde Kudeyd nam mevkı'de deniz sahilinde dikilmiş taştan bir sanemin ismidir. Diğer putların hepsinden evvel bu dikilmiş, ilk diken Amr ibni lühayyi huzaî imiş, ibtida Şam tarafından getirmiş, Kâ'benin etrafına dikmiş Hüzeyl ve Huzaanın putu imiş, Kureyş vesair Arab da ona ta'zîm ederler ve kurbanlar hediyyeler

Sh:»4593

takdim eylerlermiş, sonra Kudeydde dikilmiş, Evs ve Hazrec onu ziyaret etmedikçe haclerini tamam saymazlarmış, nihayet hicretin sekizinci fetih senesi Resulullah Medineden dört veya beş gün gittikten sonra Hazreti Ali ibni ebi Talibi gönderdi, o gitti onu hedmetti, nesi varsa aldı getirdi, aldığı şeyler miyanında Mıhzem ve Resub namında iki de kılıç vardı. Resulullah onları Hazreti Aliye verdi, bunlardan birisi Zülfekardır denilir. Bunun sedenesi Ezdden gatârîf idi اهـ. Sonra bütün bu isimler müennestirler. Taberî der ki: Ellât, Allah lâfzındandır. Tâi te'nis, ilhak edilmiştir. Müzekkere Amr, müennese Amre, erkeğe Abbas dişiye Abbase denildiği gibi, Müşrikler putlarına Allahın isimlerinden isim vererek Allah isminden Ellât ve El'aziz isminden El'uzzâ demişlerdir اهـ. Razî de der ki ellât « اللوه » in te'nisidir. Aslı « اللاهة » denilmekti lâkin te'niste üzerine ha ile vakfolunup « اللاهه » olur. İki «ha» nın birisi hazf olunarak kelime iki harfi aslî ile bir tâi te'nis üzerine kalmış olduğundan tâi te'nısi aslı kelimeden gibi yapılmış «zâmâl» in müennesinde «zâtimâl» denildiği gibi olmuştur. Lâtin daha diğer iştikakından da bahsedilmiştir. Etrafında toplanılmak ve dolaşılmak ma'nasiyle « لوى » aslı « لويه » olduğu da söylenmiştir. Aşereden ya'kubun Ruveys rivayetinde tanın şeddesiyle « اللات » okunduğuna göre « لت » den müştak olduğu da söylenmiştir. « لت » döğüp ezmek ve bulayıp karmak ma'nâlarınadır. Denilmiştir ki vaktiyle bir adam yağ ile sevık karıp halka yedirir ve yiyenler semirir idi, sonra o ma'bud ittihaz edilip sureti üzere bir put yapılarak lâtt tesmiye edildi. Razî buna göre lât erkek olmuş oluyor demiş ise de «suret» te'viliyle yine müennes olmalıdır. Zira âyetin sıyakına göre hep müennestirler: Uzzâ da belli ki eazzîn müennesi olarak azize demek gibidir. Menât, kader veya ölüm veya ilâh ma'nasına «mena» dan yâhud İbni kesir kıraetinde « مَنَاءَةً » okunduğu vechile « نوء » den me'huz olarak yanında kurbanların kanı dökülmesi veya zuumlarınca

Sh:»4594

yağmur ümid edilmesi gibi bir mülâhaza ile tesmiye edilmiştir.

Burada menattan sonra « الثَّالِثَةَ الأُخْرٰى » diye tavsıf tehekküm ve tahkîr içindir. Evvelâ

bunda o iki kerre gördü ise siz üç gördünüz değilmi? Zemininde bir tehekküm vardır. Saniyen «

الْاُخْرٰى » vasfiyle putların giriliğini ifade eden bir tahkır vardır. Çünkü, « اُخْرٰى » isti'malde diğer ma'nâsına şayi' olmuş ise de aslında teahhurdan tafdil olmak i'tibariyle yerine göre en giri ma'nâsına bir tevriye dahi ifade edebilir. O en giri olunca obirlerinin de giriliği anlaşılmış olur. Bir de Menât, daha evvel dikilmiş en büyük putları iken Lât ve uzzadan sonra üçüncü mertebe putlar miyanına düşürülmüş olmasına

da işaret anlaşılır. Bu suretle buyuruluyor ki bu beyandan sonra siz de o taptığınız muhtelif putları ve

giriliklerini gördünüz değilmi? Şimdi haber verin bakalım: 21.

﴿اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى﴾ size erkek ona dişi öyle mi? - Erkek isimleri kendiniz alıp dişi isimleri ma'bude veriyorsunuz öyle mi?. Arabcada isimler ya müzekker ya müennes olur. Fakat

Müşrikler putlarına hep dişi isimleri vermişlerdi, bahusus Allah namına dikildiği iddia olunan mezkûr putlar

müennes isimli idiler. Bundan başka bir de Müşrikler fikirlerince: putlar ilâhî kuvvetlerin ve Melâikenin

suretleridir, Melâike Allahın kızlarıdır, biz onların suretlerini yapıp dişi isimleri vererek onlara perestiş

etmekle kendilerini Allah ındinde şefaatci ittihaz eder şefaatlerini umarız «

﴿مَانَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَٓا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰىۜ﴾ . ﴿هٰٓؤُلَٓاءِ شُفَعَٓاؤُنَا

عِنْدَ اللّٰهِۜ﴾ » diyorlardı. Mu'cemülbüldanda yakuti Hamevî Uzzayı anlatırken şu fıkrayı da nakl eder.

Kureyş Kâ'beyi tavaf ederken: «

وَاللَّاتُ وَالْعُزّٰى وَمَنَاةُ الثَّالِثَةُ الْاُخْرٰى فَاِنَّهُنَّ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى

وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى = ya'ni lât ve Uzzâ ve Menati salisei uhra hurmetine, çünkü onlar o

ulu ak kuğulardır ve her halde onların şefaatleri umulur» diyorlardı ve «onlar Allahın kızlarıdır, ona şefaat

ederler» diyorlardı,
Sh:»4595

Resulullah sallallahü aleyhi vesellem ba's buyurulunca ona «

اَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰىۙ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى اَلَكُمُ الذَّكَرُ

وَلَهُ الْاُنْثٰى تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى اِنْ هِيَ اِلَّٓا اَسْمَٓاءٌ سَمَّيْتُمُوهَٓا

اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُكُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۜ » inzal buyuruldu اهـ. Bu

nakılden garanîk lakırdısının menşei de anlaşılmış oluyor. Garanîk, müfredi gurnuk, gurneyk kuğu kuşu denilen beyaz bir su kuşudur ki kazdan büyük uzun boyunlu güzel endamlı bir kuştur. Sîmten ta'bir olunan beyaz, güzel, dolgun bedenli taze dilbere de ıtlak olunur. Nesîmi dilküşa estikçe deprenip oynayan yumuşak saçlara da «garanika ve garanikıyye» denilir. İşte Müşrikler beyaz taşlardan yapılan putlarını böyle şâirane bir teşbih ile yüksekte uçan garanîka benzeterek Allahın kızları diye şefaatlerini umduklarından dolayı i'tikatlarının sehafet ve butlanı gösterilmek üzere evvelâ tevbıh suretinde buyuruluyor

ki: erkek size, dişi ona öylemi? 22. ﴿تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى﴾ Bu o halde pek zalimâne

hayflı bir taksim - dayz ve davz eksiklik etmek, bir kimseye hakkını eksik vermek, cevr-ü cefa etmek

demektir. Dîzâ da eksik, haksız, hayflı ya'ni zalimâne demek olur. Kamus mütercimi Asım efendi bu kelimede bilhassa şu ıhtarı yaparak der ki: Şihab, dürretül'gavvas şerhinde şöyle beyan eylemiştir. Dîzâ kelimesi fu'lâ vezninde sıfattır. Nakısa ma'nâsınadır. Aslı « فا » nın zammı ile iken « يا » ya mücaveret sebebiyle dadın zammesi kesreye tebdil olunmuştur. Çünkü ecvefi yaî olan « ضيز » den me'huzdur. Eğer « ضوز » den ola idi « ضوزى » denir idi. Kaldı ki kelâmı Arabda sıfat olarak fanın kesriyle fi'la vezninde kelime yoktur. Bu vezin Şi'râ ve zikrâ gibi isimlerin binasındandır. Haşiyei Sa'diyyenin beyanına göre ise o kavil, Siybeveyhin kavlidir. Sairleri sıfatlardan da fanın kesriyle fi'la vezninin vürudunu nakıl ve hıykâ ve kiysâ ile temsil eylediler « مِشْيَةٌ حِيكَى » denilir. « اَىْ يُحِيكُ فِيهَا » ya'ni salınır tebahtür eder. Ve « رَجُلٌ كِيصَى » denilir « يَاْكُلُ وَحْدَهُ وَيَنْزِلُ وَحْدَهُ » ya'ni yalnız yer ve yalnız konar göçer اهـ. Ebû hayyan zikrâ gibi masdar ile

Sh:»4596

vasıf kabîlinden olmasına da cevaz vermiştir. Siybeveyhin kavlince uzzâ ve uhrâ gibi ef'ali tafdılin müennes vezni olmakla en zalimâne demek olur. Çünkü Allaha veled isnadı haddi zatında azîm zulm olan haksızlık olduktan başka Müşrikler kendilerinin kızları olmasını eksiklik addederek arzu etmedikleri halde dişileri ona tahsıs etmekle kendi vicdanlarına karşı ta'zîm eylemek istedikleri ma'budu tahkır eylemiş oluyorlar. Bu tevbıhten sonra hakıkatin beyanı için de buyuruluyor ki 23. ﴿اِنْ هِىَ﴾ onlar - o kancık isimler ve vasıflarla yad olunan putlar hiç bir şey değil- kendilerinde gözetilen ma'nâları: ülûhiyyet, ızzet, Allaha nisbet, şefaat gibi mefhumları tehakkuk ettirecek hiç bir haysiyyeti haiz değil ﴿اِلَّا اَسْمَآءٌ﴾ sâde kuru isimlerden ıbarettirler. - Vakı'de ma'nâsı olmıyan boş isimlerdir. İsmi işaretler zat meal'vasfa, zamirler yalnız zata delâlet eder diye ma'ruf olan bir kaıde vardır. Bu sebeble burada bu müennes « هى » zamiri mercıı ı'tibariyle bize bir nükte ifâde etmektedir. Çünkü « اَفَرَاَيْتُمُ » hıtabiyle o putlar ma'bud olan bütün vaz'ıyyet ve sıfatlariyle istihzar ettirildikten bir de « تِلْكَ » işaretiyle isnad olunan vasıflarının münasebetsizliği gösterildikten sonra « اِنْ هِىَ » denilince birden bire bu zamir, bir ismi işaret mevkıında görünerek o putları ibtal olunan sıfatları ile gösterir gibi olduktan sonra zamir olmak ı'tibariyle dönüp onları o sıfatlardan tecrid ederek ıhtar ve öyle kuru isimlerden başka bir şey olmadıklarını ifham eylemektedir. Bu tafsılden maksadımız, bu âyetin siyakı garanîk uydurmasının da bilhassa ibtalini müş'ır olduğunu anlatmaktır. Zira bu da onların o putlara isnad ettikleri evsaftan olduğu için burada şu mazmun da hasıl olmuş oluyor: o sizin her halde şefaatleri umulur garanîkı ulâ dediğiniz o putlar hiç bir şey değil, sâde kuru isimlerden ıbarettirler.

Sh:»4597

Sırası gelmiş iken şunu da söyliyelim: Sûrei «Hac» de « وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِىٍّ اِلَّآ اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فٖٓى اُمْنِيَّتِهٖ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖ » âyetinin tefsirinde Taberî ve Zemahşerî gibi ba'zı müfessirler kendilerine yakışmıyan bir « قيل » söylemişler: gûya «Vennecmi» sûresi nâzil olup da Resulullah Haremi şerifte okuduğu ve

nihayetinde mü'minlerle beraber Müşrikler de secde ettikleri zaman «

وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى » dan sonra «

تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى » kelimeleri de bir yanlışlıkla

işitilmiş, sonra Şeytan ilkası olan bu kelimeleri Allah tealâ neshedip âyâtını ihkâm eylemiştir. Bu suretle

Şeytanların her türlü tearruzlarına karşı vahyi ilâhînin kuvvet ve mahfuzıyyetini anlatmak istemişlerdir. Ebû

hayyan rahmetullahi aleyh der ki bu kıssa, siyreti nebeviyye camiı imam Muhammed ibni İshaktan suâl

edildiğinde zenadikanın vaz'ından olduğunu söylemiş ve bunun hakkında bir kitab tasnif eylemiştir. İmam

hafız Ebû bekir Ahmed ibni Hüseyni beyhekî dahi demiştir ki: bu kıssa nakıl cihetinden sabit değildir.

Ravîleri mat'undur. Sıbahta ve hadîs tasniflerinde öyle söylediklerinden bir şey zikredilmemiştir. Binaenaleyh tarhı vacibdir. Onun için ben kitabımı ondan tenzih eyledim. اهـ.

Bu muharriri âciz de derim ki: yukarıda da işaret ettiğimiz vechile Müşrikler Kâ'beyi tavaf ederlerken «

وَاللَّاتُ وَالْعُزّٰى وَمَنَاةُ الثَّالِثَةُ الْاُخْرٰى فَاِنَّهُنَّ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى » demek âdetleri olduğunu Yakuti hamevî Mu'cemülbüldanda nakl

etmiştir. Demek ki garanîk teşbihi Peygamberden evvel söylene gelmiş bir sözdür. Muhtelif şekillerde

söylenmiş olması da buna delâlet eder. O halde bu söz esas i'tibariyle Müşriklere bir ilkai Şeytanîdir. Ancak

mes'ele bunun Peygamberden sadır olup olmamasındadır. «

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْىٌ يُوحٰى » diye okunup dururken Peygamberin vahiy

tebligatında Şeytanî bir ilkanın bulunamıyacağında da aslâ şübhe yoktur. Şu kadar ki Kur'anın bir çok

yerlerinde Kâfirlerin, Müşriklerin,

Sh:»4598

Şeytanların sözleri de hikâye edilmiş olduğu gibi bunu da Peygamberin hikâye tarikıyle söylemiş olması

mümkin olabilirdi ve eğer söylenmiş olsa idi yakışan tam burada ya'ni «

تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى » dan sonra « اِنْ هِىَ » den evvel söylenmek lâzım gelirdi. Zira

denildiği gibi «

وَمَنَاةُ الثَّالِثَةُ الْاُخْرٰى فَاِنَّهُنَّ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى » tarzında söylenmiş olsa idi «

اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى » tevbihı ile ahengi

kelâm muhtell olurdu. Halbuki bu tevbıhten sonra «

تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى اِنْ هِىَ اِلَّٓا اَسْمَٓاءٌ

» denildiği takdirde « لَتُرْجٰى » fi'li hikâyei hal olarak o ulu kuğular ki bir de onların her halde şefaatleri umuluyor, onlar hiç bir şey değil, sade kuru isimlerden ıbarettir» denilmiş olurdu. Bu ma'nâ ise bir ilkai

Şeytanî değil, Müşriklerin ilkai Şeytanî olan sözlerini ibtal eden muntazam bir kelâm ve matlûb bir ma'nâ

olacağından nesha hacet olmazdı. Çünkü aşağıda «

وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِى السَّمٰوَاتِ لَاتُغْنِى شَفَاعَتُهُمْ » âyetinde bilhassa bu

şefaat mazmununa ilişileceği cihetle bu ma'nâ lâfzan tasrih edilmediği halde bile fahvayi kelâmdan

tamamile matlûb ve murad olduğunda tereddüde mahal yoktur. Demek ki burada sûrei Enbiya âyetinin

mazmunu üzere bir nesıh geçmemiş olduğuna mahalli kelâm kendisi şâhiddir. «

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى » diyen «Vennecmi» sûresini okurken lisanı Muhammedîden hevâ ile

bir söz suduruna ihtimal olmadığı gibi putların hakaret ve hiçliğini i'lân eden âyetlerin arasında onların lehinde bir kelime geçmiş olmasının da tehekküm ve istihzadan başka hiç bir ma'nâ ve mazmunu olamaz. Zira buyuruluyor ki onlar hiç bir şey değil, sade kuru isimlerden ıbarettir.

﴿سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُكُمْ﴾ Onlara o isimleri siz ve babalarınız taktınız - ifade ettikleri

mefhumlardan hiç biri - bulunmaksızın o putlara o isimleri siz ve babalarınız yalan olarak verdiniz,

﴿مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ﴾ Allah onlara öyle bir saltanat indirmedi - öyle bir

tesmiyeye hak verdirecek hiç bir bürhan, hiç

Sh:»4599

bir ma'nâyı müessir indirmedi. Onun için onlar hakikatte müsemmaları olmıyan kuru isimlerdir. O halde nasıl ve ne sebeble o isimleri verip de onlara perestiş ettiklerine gelince bunu beyan sırasında onların hıtabe kabil olmadıklarına tenbih için hıtabdan gıyabe geçilerek buyuruluyor ki

﴿اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ﴾ başka değil, sırf zanne ve

nefislerinin hevalarına tâbi' oluyorlar. - İ'tikad ve amellerinde hak ve hayri aramıyorlar. Dîni mücerred nefsin hevâ ve hevesiyle hissiyatından ıbaret imiş gibi farz ederek nefsi emmarelerinin meylettiği, boş, ma'nâsız,

hayalât ile kuru temenniyat peşinde gidiyorlar ﴿وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰى﴾

halbuki rablarından onlara doğru yolu gösteren hidayetci de geldi - ya'ni zann-ü hevâ ile murada irilemiyeceğini anlatan ve murada doğru irmek için ta'kıb edilmesi lâzım gelen hak ve yakîn yolunu gösteren Peygamber ve Kur'an Allah tarafından gelmiş iken yine hevalarına ve zanlarına uyuyorlar da

putlardan şefaat umuyorlar. 24. ﴿اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَاتَمَنّٰى﴾ Yoksa insana varmı her

kuruntusu - her temenni ettiği, kendi gönlünce arzu edip kurduğu her ümmiyyesi, her ideali tehakkuk eder de oluverir mi? Putlar şefaat ederler diye temenni etmekle nefislerin arzusu yerine geliverir mi? Yâhud herkes Peygamberlik arzu etmekle Peygamber oluverir mi? Hayır olmaz, insanın her temennîsi vukua gelivermez, Allahın iradesine bağlıdır 25. ﴿فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُولٰى﴾ zira Âhıret ve ulâ, sonu ve önü Allahındır. - İlk vücuda geliş insanın kendi elinde olmayıp sırf Allahın hukm-ü iradesine tabi' olduğu gibi sonu, Âhıreti de Allahın hukm-ü kanunu dairesinde cereyan eder. Binaenaleyh insan Âhıretini kurtarmak, sonunda murada irebilmek için sırf

Sh:»4600

kendi temenniyyat ve hissiyyatiyle değil, Allahın hukm-ü iradesine delâlet etmek üzere vaz'-u inzal buyurduğu delâil ve ahkâma göre hareket etmek lâzım gelir. Demek ki mücerred nefsin arzu ve temennîsinden ıbaret bir ümniyyecilik kuruntuculuk, ya'ni sade idealizm kâfi değildir. (Reel) hak bir esasa istinad ederek yürümek lâzımdır. Çünkü önünde ve sonunda mülk ve hüküm, insan nefsinin değil, Allahındır.

﴿٢٦﴾ وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِى السَّمٰوَاتِ لَاتُغْنِى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا
اِلَّا مِنْ بَعْدِ اَنْ يَاْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْضٰى ﴿٢٧﴾ اِنَّ
الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى
﴿٢٨﴾ وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنَّ الظَّنَّ
لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٩﴾ فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ
ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٣٠﴾ ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ
الْعِلْمِ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ
اهْتَدٰى ﴿٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ لِيَجْزِىَ
الَّذِينَ اَسَٓاؤُا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِىَ الَّذِينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰى ﴿﴾

Sh:»4601

﴿٣٢﴾ اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ اِنَّ
رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ
اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّٓوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ
بِمَنِ اتَّقٰى ﴿﴾

Meali Şerifi

Göklerde nice Melâike vardır da Allah dileyip razıy olduğuna izin vermezden evvel şefaatleri hiç bir şey'e yaramaz 26 Evet Âhırete iymanı olmıyanlar Melâikeye dişi adı takıp duruyorlar 27 Maamafih ona dair bir bilgileri olduğundan değil sırf zanne tabi' oluyorlar, halbuki zann haktan hiç bir şey'i muğnî olmaz 28 O halde bakma sen o bizim zikrimizden yüz çevirip te Dünya hayattan ötesini istemiyen kimselere 29 İşte odur onların ılimden irebildikleri gaye, şübhesiz ki rabbın, odur en bilen yolundan sapanı, hem de odur en bilen hidayeti tutanı 30 Hem bütün Göklerdeki ve Yerdeki hep Allahındır akıbet kötülük yapanları yaptıklarıyle cezalandıracak, güzellik edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandıracak 31 Onlar ki günahın büyüklerinden: vebalden, fuhşiyyattan kaçınırlar, ancak ufak tefek kusur başka, şübhesiz ki rabbın geniş mağfiretlidir, hem sizin her hallerinize a'lemdir, sizi Arzdan inşa ettiği sıra ve sizler analarınızın karınlarında cenînler iken, şimdi nefislerinizi tezkiyeye kalkışmayın odur en bilen müttakı olanı 32

26. ﴿وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِى السَّمٰوَاتِ﴾ Müşrikler putları Melâike suretleri ve Melâikeyi Allahın kızları farz ederek onların suretlerini yapıp takmakla Melekî kuvvetlere tekarrüb hasıl olacağı ve bu vesiyle ile şefaatlerine irilebileceği

Sh:»4602

zanninde bulunduklarından dolayı bu iki âyette bilhassa bu zanlerin butlânı gösterilmek üzere evvel ve son Allahın olduğu takrir olunuyor. Ya'ni ne kadar çok Melek vardır Göklerde de

﴿لَاتُغْنِى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا﴾ şefaatleri hiç bir şey'e yaramaz - izinsiz şefaat etmek hadleri değildir a, ettikleri farz edilse yine faide vermez ﴿اِلَّا مِنْ بَعْدِ اَنْ يَاْذَنَ اللّٰهُ﴾ meğer ki Allah izin verdikten sonra ola - o da herkes için değil ﴿لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْضٰى﴾ kime diler ve razı olursa onun için - bu hem şefaat edeceklere hem de şefaat olunacaklara kaydolabilir. Demek ki önünde sonunda rızası aranacak olan ma'bud Melekler değil, Allahdır. Meleklerin şefaati böyle olunca putlardan ne şefaat umulur? 27. ﴿اِنَّ الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ﴾ Evet, muhakkak ki Âhırete iymanı olmıyanlar - günahın ve Allaha karşı yalan ve iftiranın Âhıretteki ceza ve mes'uliyyetinden hakikî iyman ile korkmadıkları için ﴿لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى﴾ Melâikeye dişi adı verip duruyorlar - Allahın kızları diyorlar. Onun için nefislerinin hevasına uyacak vechile kız suretinde putlarını yapıp duruyorlar. 28. ﴿وَمَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ﴾ Maamafih ona dair ılimleri yok - Melâikenin ne olduğunu ve ne dediklerini bildiklerinden değil

﴿اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ﴾ sırf zanne tâbi' oluyorlar - buralarda zann, tevehhüm ma'nâsınadır. Ya'ni dişi tasavvur ve tasvir olunursa daha cazibeli olacağını zannediyorlar

﴿وَاِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنٖى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا﴾ halbuki zan haktan hiç bir şey'i mugnî olmaz. - Hiç bir vechile hakkın yerini tutmaz, zann, sırf nefsî bir hâdisedir, hakk ise vaki'deki hakikattır. Onun için yakîn ile iyman lâzım

Sh:»4603

olan i'tikadî mesâilde zann kâfi olmaz 29. ﴿فَاَعْرِضْ﴾ onun için sen i'raz et: sarfı nazar eyle ﴿عَمَّنْ﴾ öyle kimselerden ki ﴿تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا﴾ bizim zikrimizden, ya'ni hakkı ıhtar ederek nasıhat eden Kur'anı azımüşşandan yüz çevirmiş - dinlemiyor, aldırmıyor ﴿وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۜ﴾ Dünya hayattan başka bir şey istememekte - Nadr ibni Haris, Velîd ibni Mugire gibi 30. ﴿ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِؕ﴾ o onların ılimden irebildikleri gaye - varabildikleri son had, ya'ni bildikleri o kadar, bütün ılimlerinin nihayet muradı Dünya hayat zevkıdır «

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

»

﴿اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبٖيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدٰى﴾ her halde yolundan sapanı, dalâlette ısrar edeni en ziyade bilen rabbındır. - Hidayeti kabul edip doğru yolu tutanı en ziyade bilen de odur. - Bu cümle i'raz emrini ta'lildir, « هُوَ اَعْلَمُ » kavlinin tekrarı da her iki ma'lûm arasındaki tebayünü i'lândır. Ilimden murad da ıkab ve sevabını tertib ve tatbık edecek vechile ılimdir. Onun için kudret gösterilmek üzere şöyle buyuruluyor: 31.

﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۙ﴾ hem Allahındır bütün Göklerdeki ve Yerdeki - halkan da onun milken de onundur. ﴿لِيَجْزِىَ﴾ Bu « لام » ın müteallâkında bir kaç ihtimal söylenmiştir. « لِلّٰهِ » nın medlûlü olan halk veya milke veya a'lemüye veya i'raz emrine teallûk edebilir. Kazıy Beyzavî der ki: makablinin medlûlüne ıllettir, ya'ni alemi şunun için halk ve tesviye etti yâhud dal ve mühtediyi şunun için ayırıp hallerini hıfz eyledi ki... اهـ. Evvelki mukadder « خَلَقَهُ » ye, ikincisi « هُوَ اَعْلَمُ » ye müteallık demektir. Ebu Hayyan milk ma'nâsının medlûlüne: «

اَىْ يَضِلُّ وَيَهْدِى لِيَجْزِىَ وَقِيلَ بِقَوْلِهِ بِمَنْ ضَلَّ وَبِمَنِ اهْتَدٰى

Sh:»4604

demiştir. Razî, « اَعْرِضْ » a müteallık olması muhtemil, « اَعْلَمُ » ye müteallık olması akreb demiştir. Ebüssüud da bunu tercih eylemiştir. Bir de demişlerdir ki ef'ali ilâhiyyede bu gibi « لام » lar, hikmet ve âkıbet içindir, şu halde ma'na şöyle demek olur: Bu Semavat ve Arz mülk ve saltanatının veya dalâl ile Hidayetin, hakk ile batılin bilinmesi veya Dünya hayattan başka bir şey istemeyip Allahın zikrinden yüz çevirmiş kimselerden i'raz olunması şu hikmet ve akıbet içindir ki Allah

﴿الَّذِينَ اَسَاۤؤُا بِمَا عَمِلُوا﴾ kötü iş yapanları yaptıklarile cezalandıracak - kötü amellerine mukabil misli olan kötü ceza verecek

﴿وَيَجْزِىَ الَّذِينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰىۚ﴾ güzel iş yapanları da daha güzeliyle karşılıyacak - husnâ, ya'ni en güzel mükâfat olan Cennet ile yâhud amellerinin daha güzeli olan ez'afı muzaafa ecr ile mükâfatlandıracaktır. İhsan vasfının tehakkuku için kebairden ictinab şart olduğu da şu vasf ile beyan olunuyor 32. ﴿اَلَّذِينَ﴾ o mühsinler ki ﴿يَجْتَنِبُونَ كَبَاۤئِرَ الْاِثْمِ﴾

günahın kebairinden - yukarılarda da geçtiği üzere ıkabı büyük olan, yâhud hakkında bihususıhi veîd bulunan günahlar kebairdir. ﴿وَالْفَوَاحِشَ﴾ ve fevahişten - ya'ni kebair miyanında bilhassa çirkinliği açık olan fuhşiyyattan - kaçınırlar ﴿اِلَّا اللَّمَمَۜ﴾ lemem başka - ya'ni az ve küçük olan kusurlar müstesna - çünkü kebairden ictinab edilince meselâ bir nazar, bir gamze, bir buse gibi sagair ma'füvv olur. ﴿اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِۜ﴾ şübhesiz ki rabbın geniş mağfiretlidir. - kebairden ictinab edilince sağairi mağfiret buyurduğu gibi tevbe edilince kebairi de mağfiret buyurur, dilerse tevbesiz de mağfiret buyurur, ancak tevbe edilmedikçe

Sh:»4605

şirke mağfiret etmez ﴿هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ﴾ hem o size a'lemdir. - Sizin her halinizi bilir, hukmünü de ona göre verir ﴿اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ﴾ sizi Arzdan inşa ettiğinde - Arzda ilk insan cinsinin, insan huceyresinin yaratılışı zımnında ve ya insan gıdasının topraktan yaradıldığı sırada ﴿وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْۚ﴾ ve siz analarınızın karınlarında cenîn bulunduğunuz vakıtta - ya'ni sizin kendinizi bilmediğiniz zamanlarda bile nasıl olduğunuzu ve ne halde bulunduğunuzu ve bütün istikbalde ne haller kesbedeceğinizi hasılı bütün eksiğinizle varlığınızı hep bilir

﴿فَلَا تُزَكُّٓوا اَنْفُسَكُمْۜ﴾ o halde nefislerinizi tezkiye etmeyin - kendinizi hiç günahsız,

kusursuz tertemiz adderek öğmeyin, farkında olmadığınız bir çok kusurlarınız bulunabilir

﴿هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى۟﴾ tamamiyle korunup müttekıy olanı en ziyade o bilir. - Çünkü bütün

halinize vakıf olan odur. Ehli ihsan ile ehli isâe Âhırette huzurı hakta seçileceklerdir.

﴿٣٣﴾ اَفَرَاَيْتَ الَّذٖى تَوَلّٰىۙ ﴿٣٤﴾ وَاَعْطٰى قَلٖيلًا وَاَكْدٰى
﴿٣٥﴾ اَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى ﴿٣٦﴾ اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ بِمَا
فٖى صُحُفِ مُوسٰىۙ ﴿٣٧﴾ وَاِبْرٰهٖيمَ الَّذٖى وَفّٰىۙ ﴿٣٨﴾ اَلَّا تَزِرُ
وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۙ ﴿﴾

Sh:»4606

﴿٣٩﴾ وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰىۙ ﴿٤٠﴾ وَاَنَّ سَعْيَهُ
سَوْفَ يُرٰىۖ ﴿٤١﴾ ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَٓاءَ الْاَوْفٰىۙ ﴿٤٢﴾ وَاَنَّ اِلٰى
رَبِّكَ الْمُنْتَهٰىۙ ﴿٤٣﴾ وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰىۙ ﴿٤٤﴾ وَاَنَّهُ
هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَاۙ ﴿٤٥﴾ وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ
﴿٤٦﴾ مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰىۖ ﴿٤٧﴾ وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰىۙ
﴿٤٨﴾ وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰىۙ ﴿٤٩﴾ وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰىۙ
﴿٥٠﴾ وَاَنَّهُٓ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰىۙ ﴿٥١﴾ وَثَمُودَا فَمَٓا اَبْقٰىۙ
﴿٥٢﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰىۜ
﴿٥٣﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰىۙ ﴿٥٤﴾ فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰىۚ ﴿٥٥﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى ﴿٥٦﴾ هٰذَا نَذٖيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُولٰى
﴿٥٧﴾ اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُۚ ﴿٥٨﴾ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ
﴿٥٩﴾ اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدٖيثِ تَعْجَبُونَۙ ﴿٦٠﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا
تَبْكُونَۙ ﴿٦١﴾ وَاَنْتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦٢﴾ فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ

Sh:»4607

Meali Şerifi

Şimdi gördün a? o çevrileni 33 Ve biraz verip de dayatıvereni 34 Gayb ılmi yanında da artık görüyor mu? 35 Yoksa haber mi verilmedi Musânın suhufundaki 36 Ve çok vefakâr olan İbrahiminkindeki 37 Ki doğrusu bir vizir çeken başkasının vizrini çekecek değil 38 Doğrusu insanın sa'yinden başkası kendinin değil 39 Ve elbette sa'yi yarın görülecek 40 Sonra ona en değerli mükâfat verilecek 41 Ve elbette nihayet rabbına gidilecek 42 Hakıkat odur güldüren ağlatan 43 Hakıkat odur öldüren, dirilten 44 Hakıkat odur erkeği dişiyi iki eş yaratan 45 Bir nutfeden ekildiği zaman 46 Şübhesiz ona aiddir neş'eti uhrâ da 47 Hakıkat zengin eden, sermaye veren o 48 Ve hakıkat Şi'ranın rabbı o 49 Ve fil'vakı' o helâk etti evvelki Âdı 50 Ve Semûdu da hiç bırakmadı 51 Daha evvel de Nuhun kavmını, çünkü bunlar pek zâlim, pek azgındılar 52 Mü'tefikeyi de Haviyeye attı 53 Sardırttı da onlara o sardırdığını 54 Şimdi rabbının hangi eltafına şekkedersin? Bu işte o evvelki inzarlardan bir inzar 55 Yaklaştı yaklaşıcı 56 Yoktur ona Allahdan başka açıcı 57 Şimdi siz bu kelâma mı teaccüb ediyorsunuz 58 ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz? 59 Siz mi kafa tutuyorsunuz hey gafiller? Haydi secdeye kapanın ve kulluk edin 60

33. ﴾اَفَرَاَيْتَ الَّذٖى تَوَلّٰى﴿ Şimdi gördün a o yüz çevireni - hakta sebat edemeyip de döneni - Mücahidden ve ibni Zeydden rivayet olunduğu üzere Velîd ibni Mugıyre Resulullahın meclisine gelir, kıraetini ve va'zını dinler, islâma yaklaşırdı, Resulullah da onun hakkında ümid beslemişti, sonra Müşriklerden birisi ona ıtab edip «atalarının milletini terk mi ediyorsun? Dinine dön, onda sebat et, Âhıret hakkında her neden korkuyorsan ben onu senden üzerime alırım yüklenirim lâkin bana şöyle şöyle mal vermen şartıyle» demişti. Velîd de ona muvafakat edip islâma

Sh:»4608

olan himmetinden dönmüş ve şart edilen malın birazını verip kalanına dayatıvermiş' idi. Bu âyet buna işaret etmektedir. 34. ﴾وَاَكْدٰى﴿ Dayattı, vermedi -

KÜDYE, kazılmaz katı yer ve yâlçın kaya ikda da küdyeye varmak ma'nâsınadır ki: « حفر الارض فاكدى » derler: yeri kazdı da küdyeye, ya'ni kazılmıyacak sert kayaya dayandı demektir, bundan buhul ve meni' ma'nâsına da kullanılmıştır. 35. ﴾اَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى﴿ ya, gayb ılmi yanında da artık görüyor mu? - Şimdiden Âhıreti görüyor da günahını başkasının yüklenivereceğini biliyormu? 36. ﴾اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ﴿ yoksa haber verilmedi mi ﴾بِمَا فٖى صُحُفِ مُوسٰى﴿ Musânın suhufundaki ile - ya'ni Tevrat ile 37. ﴾وَاِبْرٰهٖيمَ﴿ ve İbrahiminki ile -İbrahime inzal edilmiş olan suhuftaki ﴾الَّذٖى وَفّٰى﴿ o İbrahim ki çok vefâ etmişti - « وَاِذِ ابْتَلٰى اِبْرٰهٖيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ » mantukunca me'mur ve mübtelâ olduğu kelimatı tamamiyle iyfâ etmişti. Her hususta ahdine çok vefakâr idi. Ebû hayyan Bahirde şöyle der: Musâ ile İbrahim, bu iki Peygamberin tahsısı için denilmiştir ki: Nuh ile İbrahim arasında, bir adamı, babası ve oğlu ve amcası ve dayısı ile, bir kocayı karısı ile, köleyi efendisi ile muahaze ederlerdi, onlara ilk muhalefet eden İbrahim oldu, İbrahimin şeriatinden Musânın şeriatine kadar da adamı gayrin cürmiyle muahaze etmezlerdi. اهـ. Maamafih asıl murad hukmi uhrevîyi beyandır. Musâ ile İbrahimin suhufundaki şudur. ﴾اَنْ﴿ ki doğrusu - bu « ان » muhaffefedir, zamiri şan mahzuf olup « انه » demektir. Ya'ni

hakıkat bu 38. ﴿لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى﴾

Sh:»4609

vizir çeken bir nefis diğerin vizrini çekmez - ancak kendi günahını çeker.

VİZR, bir günah ve ağır yük ma'nâsına gelir ki burada günah ve günahın cezasını çekmek ma'nâsınadır. Ya'ni Âhırette ceza çekecek kimse, hiç kimsenin günahının cezasını çekecek değil, herkes kendi cürmünün cezasını çekecektir. Meşhur ta'birimizce her koyun kendi bacağından asılır. Bunun ta'biri Fıkhîsi «ukubatta niyabet carî olmaz» kaıdei külliyyesidir. Şu halde birisi başkasının günahını boynuna almakla onu kurtaramaz, belki kendi teahhüdünün cezasını çeker. « وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالاً مَعَ اَثْقَالِهِمْ » olur « مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ = her kim kötü bir âdet çıkarırsa onun vizri ve Kıyamete kadar onunla amel edenin vizri onun boynunadır» hadîsi de böyledir. Şu da o suhuftakilerdendir. 39. ﴿وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى﴾ doğrusu insanın sa'yinden başkası kendisinin değil -insanınki ancak sa'yidir. Ya'ni bir insan başkasının cürmü ile muahaze olunmıyacağı gibi kendi sa'yinden başkasiyle sevablanmak da kendinin hass hakkı değildir. Olursa başkasının atıyyesi, teberrüü olur. « لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَااكْتَسَبَتْۜ » Bu ilk bakışta «insana sa'yinden başka yok» demek zannolunabilirse de insana gerek Dünyada olsun gerek Âhırette sa'y-ü kesbinden başka vehbî olarak verilen nice rahmet ve atâyâyi ilâhiyye bulunduğunda da şübhe yoktur. Sonra teavünün me'murün bih ve Dünya ve Âhırette müfid olduğu da şer'an ma'lûmdur. Ebüssüud der ki: Enbiyanın şefaati, Melâikenin istiğfarı, dirilerin ölüler için duâsı, sadekası gibi insanın kendi amelinden olmamakla beraber nafi' olduğu ma'lûm bulunan nâ kabili ıhsa bir çok umura gelince bütün bunlar da menfeatin menatı kendi ameli olan iyman ve salâh olduğu ve iyman olmayınca hiç birisinin menfeati olamıyacağı için bunlarda da nafi'

Sh:»4610

olan kendi sa'y-ü ameli olmak üzere gösterilmiş demektir اهـ. Ebu Hayyan nakl eder, Hurasan valîsi Abdullah ibni Tahir « وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُۜ » ile bu âyetten Huseyn ibni Fadla sormuştu, Huseyn ona adl ile ancak mâseâ, fadl ile ise Allahın dilediği kadar vardır diye cevab verdi, bunun üzerine Abdullah Huseynin başını öptü, bunun mensuh olduğuna dair İbni Abbastan söylenen söz sahih değildir. (Sûrei Tura bak « كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ » cumhur ındinde bu muhkemdir, İbni atıyye bunu şöyle tahkık eder. Bence bu âyette tahrir şöyledir: ma'nânın mihveri «

لِلْاِنْسَانِ » daki lâmdır. İnsanın « لِى كَذَا = şu benimdir» demeğe hakkı olan şey'i tahkık ettiğin zaman onu ancak sa'yinden ıbaret bulursun, ondan başka bir şefaat veya salih bir peder veya salih bir evlâd riayeti ile veya hasenatı katlamak veya mahzı fadl-ü merhamet kasdiyle olanlar hep merhamettir. Onların hiç biri insanın kendinin değildir. Ona hakikaten benim demeğe salâhiyyeti yoktur, ancak hakikate ilhak ile mecaz olarak söylenebilir اهـ. Bunun hasılı lâmın ıhtisas veya istihkak ma'nâsına olması, kasrın da ona müteveccih bulunmasıdır. Türkçemizde bu ma'nâyı andıran bir mesel vardır, ilden gelen.. öğün olmaz o da vaktında gelmez derler. Mâseâdaki « ما » masdariyyedir, sa'y demektir, sa'y ettiği ma'nâsına mevsule olması ihtimali de melhuz ise de o umumiyyetle sadık olmaz. Zira her sa'y ettiği insanın olmaz. İnsanın olan ancak sa'yidir. 40. ﴿وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى﴾ Ve hakikat sa'yi yarın görülecektir - Kıyamet günü defterinde görülecek ve miyzanına konulacaktır. Ya'ni sa'yi boşa gitmez, fakat onun semeresini pîşin ve filhal görmeğe kalkışmamalıdır. O ileride görülecektir. 41. ﴿ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَٓاءَ الْاَوْفٰى﴾ Sonra ona en dolgun karşılık verilecektir. - Bu suretle insanın istıkbali sa'yinin mâhasali olacak demektir. Fakat bu âlemde bir çok güzel sa'iylerin boşa gittiği

Sh:»4611

görülüp dururken bu değerli karşılığı kim te'min edecek? denirse 42. ﴿وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى﴾ bu da bir hakikat ki intiha rabbınadır - nihayet rabbına gidilecektir. Bütün halk sonunda dönüp ona varır, onun huzuruna haşr-u ıhzar olunur, işte o vakıt o tam ceza da hakkalyakîn olur. Evvel odur âhir o 43. ﴿وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى﴾ ve hakikat güldüren ve ağlatan odur - hayatın tecelliyatından iki mütekabil halet ki biri neş'e nişanesi, biri elem, biri muhtırai sevab, biri muhtırai ı'kab, biri Cenneti andırır, biri Cehennemi, biri cilvei cemal biri cilvei celâldir.

44. ﴿وَاَنَّهُ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا﴾ Ve hakikat öldüren ve dirilten de odur. -Başkası değil 45. ﴿وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى﴾ ve hakikat erkek ve dişi iki eşi yaratan da odur. - Gerek insanlardan ve gerek hayvanlardan erkek ve dişi bütün çiftleri o halk etmektedir. 46. ﴿مِنْ نُطْفَةٍ﴾ Bir nutfeden ﴿اِذَا تُمْنٰى﴾ döküldüğü zaman - ya'ni rahime atıldığı zaman. Demek ki tabiate dilediği tenevvüü verip dilediği mütekabilâtı yaratıyor ve bunları ondan başkası yapamaz. 47. ﴿وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى﴾ Ve hakikat bu ki diğer neş'et de onun u'hdesindedir. - Ölümden sonraki Âhıret neş'etini de o teahhüd eylemiştir, o yapacak, iyiliklerin ve kötülüklerin ceza ve mükâfatını o verecektir. Binaenaleyh onu inkâr da ma'nâ yoktur. Bütün bu çift hilkatler bu Dünyanın bir Âhıreti bulunduğuna delâlet edip durmaktadır. 48. ﴿وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى﴾ Ve hakikat odur iğna ve ikna eden - fakıri zengin edip sermayelendiren, fakır olan bir kulunu ihtiyacdan kurtarıp sermayedar eden, yâhud hoşnud eyliyen ki « وَوَجَدَكَ عَٓائِلاً فَاَغْنٰى » buyurulması da bu cümledendir.

Sh:»4612

49. ﴿وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى﴾ Ve hakikat bu ki odur Şi'ranın rabbı -

Şİ'RA, esasen zikrâ vezninde şuur ma'nâsına masdar olup Semânın kadri evvel kevakibinden en parlak iki yıldıza isim olmuştur. Kadri evvel kevkeblerinden Şi'râ namıyle iki yıldız vardır, birine Şi'rayı yemânî veya Abûr, birine de Şi'rayı şamî veya gumeysâ denilir. Şi'rayi yemanî burcların en güzeli olan Cevzade « اَلْجَبَّارُ » denilen suretin arkasında tâbiı addedilerek « كَلْبُ الْجَبَّارِ » dahi denilen kelbi ekber de, Şi'rayi şamî de kelbi asgardadır. Şi'rayi yemânî Semânın en parlak yıldızıdır, burada « اَلشِّعْرٰى » bununla tefsir olunmuştur. Zira mutlak olarak « اَلشِّعْرٰى » denilince ma'hud ve mütebadir olan odur. Çünkü en parlak olmakla ma'lûm olan o olduğu gibi cahiliyyede ona teabbüd de edilmiştir. Süddî demiştir ki: Hımyer ve Huzaa ona taparlardı. Alûsînin kaydettiği vechile diğerleri de demiştir ki onu ilk evvel ma'bud edinen Ebû kebşe olmuştu, Huzaadan veya reisleri olup ismi vahz ibni Galib idi. Onun için müşrikler Hazreti Peygambere «İbni ebî kebşe» diyorlar, putlara ıbadet hususunda kavmına muhalefet etmiş olmak ı'tibariyle ona benzetiyorlardı. Ba'zıları onu Peygamberin atası tarafından dedelerinin birisi olduğunu ve kişinin her sıfatı atalarının birinden geldiğine kail olup filân damar filâna çekmiş dediklerini söylemiştir. Peygamberin anası tarafından dedesi Vehb ibni Abdi menafın künyesi olduğu da söylenmiş, mürdıası Halîmei Sa'diyyenin zevcinin künyesi olduğu da söylenmiştir. Hasılı Arablarda Şi'raya ta'zîm ve âlemde onun te'sirine ı'tikad edenler bulunduğu ve

Sh:»4613

tulûu zamanında mugayyebata dair sözler söyledikleri cihetle burada bilhassa Şi'raya izafetle rabbüşşi'râ buyurularak Şi'ranın rabb değil, merbub olduğu gösterilip o ı'tikadları ibtal edilmiş, şi'raya değil, şi'ranın rabbına ıbadet edilmesi lüzumu anlatılmıştır. Bunun üzerine inzar ifâde etmek üzere buyuruluyor ki 50.

﴿وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰى﴾ ve hakıkat o ihlâk etti Âdi ûlâyı - ya'ni eski Âd kavmını ki Nuh kavmından sonra helâk edilen kavmi Hûddur. Bu ma'nâca buna ûlâ denilmesi sonraki akvama nazaran olup öteden beri gelen kıdemli Âd demek olur. Ba'zıları Adi ulâ birinci Âd demek olup Âdî uhrâ mukabili olduğunu söylemişlerdir ki zâhir olan da budur. Âdi uhrâ hakkında ıhtilâf edilmiştir. Zemahşerî Âdi ûlâ kavmı Hud, Âdi uhrâ İrem demiştir. Lâkin İrem de helâk edilmiş olduğundan burada ûlâ tahsısinin faidesi zâhir olmaz. Müberred, Âdı uhrâ Semûddur demiş, Taberî Âdi uhrâ Mekkede Amalika ile beraber olan Benû lukaym ibni hüzaldir demiş, Amâlikaya Cebbarîn denildiği cihetle Âdi uhrâ, cebbarlar idi denilen kavil de buna yakındır, ba'zıları da Âdi ûlâ, Âd ibni İrem ibni Avf ibni Sam ibni Nuh evlâdıdır. Âdi uhrâda Âdi ûlâ evlâdındandır demişler ki bu bize hepsinden akreb geliyor. Zira Âd içinden Hazreti Hûde iyman etmiş olanların kurtarıldıkları sûrei Hûdda geçmiş idi. Şu halde Âdi ûlâ Hazreti Hûda iyman etmeyip eski hallerinde ınad ile helâk olanlar, Âdi uhrâ da iyman ile neş'eti uhrâ iktisab etmiş olanlar demek olur ve bu ma'nâ Semûdda ve diğerlerinde de vardır. O suretle 51. ﴿وَثَمُودَا﴾ Semudu da helâk etti de ﴿فَمَٓا اَبْقٰى﴾ hiç bırakmadı - ya'ni ne Adden ne Semuddan iyman etmiyenlerin hiç birini bırakmadı, günahlarını cezasız yanlarına bırakmadı 52. ﴿وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ﴾ daha evvel de Nuh

Sh:»4614

kavmını helâk etmişti ﴿اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى﴾ çünki onlar daha zâlim ve daha azgın idiler, Nuh kavmı obirlerinden daha zâlim idiler, Hazreti Nuha pek çok eza ediyorlardı. Yâhud diğer bir ma'nâ ile Âd, Semûd ve daha evvel kavmi Nuh, hep o helâk edilenler Kureyşten daha zâlim ve

daha azgın idiler 53. ﴿وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰىۙ﴾ Mü'tefikeyi de hâviyeye attı - hevâya kaldırıp hâviyeye, yerin altına geçirdi, Mü'tefike, Lût kavmının altı üstüne gelen şehirleri, Sedûm ve saire diye tefsir olunmuştur ki münkalibe, üstü altına gelmiş demektir. « فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا » Ebû hayyan der ki her hangi bir inkılâb ile mesakin ve emakini alt üst olan her memleket murad olunmak ihtimali de bulunduğu söylenmiştir. 54. ﴿فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰىۚ﴾ attı da ona ne sardırdı ise sardırdı - bu ifade onlara inen azâbı tehvil içindir. Bunlardan kesbi beşerin hiç alâkası olmıyacak mücerred afatı Semâviyyeyi anlamamalı, insanların kesb ve zünublarına terettüb eden felâketleri anlamalıdır. Netekim şöyle buyuruluyor:

55. ﴿فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى﴾ Şimdi rabbının hangi ni'metlerinde şekk edersin?

- Ey insan! Bu hıtabın bilhassa Peygambere olması melhuz ise de hıtab şanından olan mutlak insana hıtab olması daha muvafıktır.

اٰلَٓاءِ , niam ma'nâsına cemi'dir. Müfredi ilyün, elyün, elen, ilen ve elvün dür. Burada nıkmet dahi zikredilmiş olduğu halde zikr olunanların hepsine ni'met ıtlak edilmesi, nıkmetlerin ıhtarı dahi ehli iyman ve erbabı ukul için ıbret alınarak istifade edilecek va'z-u nasihat olmak i'tibariyle bir ni'met demek olduğunu anlatır. Bununla beraber istifhamın sevkında ve « فَاءِ » ile makablindeki helâk tezkirlerine tertibinde şekk ile nankörlük edenlere karşı mühim bir inzar

Sh:»4615

ma'nâsıda vardır. Onun için buyuruluyor ki 56. ﴿هٰذَا﴾ bu - beyan « اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ بِمَا فٖي صُحُفِ مُوسٰىۙ وَاِبْرٰهٖيمَ » den beri haber verilenler ﴿نَذٖيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُولٰى﴾ evvelki inzarlardan bir inzardır - evvelki Peygamberlerin inzarları cümlesinden veya onlar kabîlinden bir inzardır. Bu ma'nâca nezîr, inzar ma'nâsına masdardır, münzir ma'nâsına sıfat olursa « هٰذَا » Peygamberi göstermiş olur. Ya'ni bu Kur'anı getiren Muhammed sallallahü aleyhi vesellem o Musâ ve İbrahim gibi evvelki Peygamberler cümlesinden bir Peygamberdir. Verdiği haberler muhakkak olacaktır. « هٰذَا », Kur'ana işaret olmak melhuz olduğu gibi bilhassa şu habere işaret olmak da muhtemildir. 57. ﴿اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُۚ﴾ âzife yaklaştı -

AZİFE, yaklaşan, yaklaşacak olan, yaklaşmakta bulanan demek olup Kıyametin isimlerindendir. Ya'ni « اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ » diye yaklaşmak vasfiyle muttasıf bulunan vakt-u saat günden güne yaklaşmakta 58. ﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ﴾ ona Allahdan başka keşf edecek bir kudret yoktuk. - Ya'ni onun ıztırabatını, hailelerini Allahdan başka açacak, defi' veya refedecek

hiç bir kuvvet ve kudret yoktur. Yâhud onun ne zaman ve nasıl olacağını Allahdan başka keşf ederek bilecek kimse yoktur. 59. ﴿اَفَمِنْ هٰذَا الْحَد۪يثِ تَعْجَبُونَۙ﴾ Şimdi siz bu kelâmdanmı teaccüb ediyorsunuz - ya'ni bunları anlatan Kur'anamı teaccüb ediyorsunuz? İnanılmıyacak gibi acîb görüyorsunuz? 60. ﴿وَتَضْحَكُونَ﴾ ve gülüyorsunuz? -eğlence yerine tutuyorsunuz? ﴿وَلَا تَبْكُونَۙ﴾ de ağlamıyorsunuz? - inzarlarının dehşetinden ve halinizin vehametinden dolayı ağlamıyorsunuz? 61. ﴿وَاَنْتُمْ سَامِدُونَ﴾ -

Sh:»4616

SÜMUD, kafa tutmak, kibirlenip somurtmak ve sersem olmak, oynayıp eğlenmek, çalıp oynamak ve tegannî eylemek ma'nâlarına gelir. Buna göre burada da muhtelif ma'nâlar ifade eder. Ya'ni ağlamıyorsunuz da çalıp oynuyormusunuz veya eğleniyormusunuz? Veya hayran hayran sersem sersem duruyormusunuz? ve yâhud sizmi kafa tutuyorsunuz? Ey gafiller! 62. «SECDE AYETİDİR»

﴿فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا﴾﴿سجده﴾ haydin şimdi Allaha secdeye kapanın ve ıbadet edin - hakikaten ıbadet ve kulluk edin Boş temennîlerle vakıt geçirmeyin.

Burada ekser ehli ılim ındinde secde vardır. Balâda İbni Mes'uddan nakl edildiği üzere Resulullahın secde ettiği Buharî ve Müslim ve sair sıhahta varid olmuştur. Bir de İbni merduye ve Sünende Beyhekî ibni Ömerden şöyle tahric etmişlerdir: İbni Ömer radıyallahü anhüma demiştir ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bize namaz kıldırdı « النَّجْمِ » okudu bizimle secde etti ve secdeyi uzattı, kezalik Hazreti Ömer de secde etmiştir, Alûsînin kaydi vechile Said ibni Mensur, Sebreden şöyle tahric eylemiştir: dedi ki: Ömer İbnilhattab bize sabah namazını kıldırdı, birinci rek'atta sûrei Yusüfü okudu sonra ikincide « وَالنَّجْمِ » sûresini okudu, hemen secde etti, sonra kalktı « اِذَا زُلْزِلَتِ » okudu sonra rükû' etti اهـ.

Burada sûrei «Necm» bitti, bunu sûrei «Kamer» ta'kıyb ediyor:

KAMER

٥٤ سُورَةُ الْقَمَرِ

Bu Kamer sûresi, ki « اِقْتَرَبَتِ » dahi denilir Mekkîdir. Hicretten evvel Mekkede iken

Peygamberlerden Mekkeliler mu'cize istediler, inşikakı Kamer mu'cizesi gösterildi, kâfirler: bu bir müstemir sihir dediler. Bunun üzerine nâzil oldu.

Âyetleri - Elli beştir.
Kelimeleri - Üç yüz kırk ikidir.
Harfleri - Bin dört yüz on üçtür.
Fasılası - ر harfidir.

Bu sûrenin «Vennecmi» ye münasebeti Necmile Kamerin münasebeti kadar açıktır. O « هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُولٰى ۰ اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ » diyerek hıtam buluyor. Bu « اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ » diyerek başlıyor. O evvelki inzarları tafsıl ediyor, bu cihetle «En'âm» dan sonra «A'raf» a, «Fürkan» dan sonra «Şuara» ya, « يٰسۤ » den sonra «Saffat» a benziyor.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿٢﴾ وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً
يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴿٣﴾ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوۤا اَهْوَاۤءَهُمْ
وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ جَاۤءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَاۤءِ مَافِيهِ مُزْدَجَرٌ

Sh:»4618

﴿٥﴾ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٦﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ
الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ ﴿٧﴾ خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ
الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ﴿٨﴾ مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ يَقُولُ
الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٩﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا
عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿١٠﴾ فَدَعَا رَبَّهُ اَنّ۪ي مَغْلُوبٌ
فَانْتَصِرْ ﴿١١﴾ فَفَتَحْنَا اَبْوَابَ السَّمَاۤءِ بِمَاۤءٍ مُنْهَمِرٍ ﴿١٢﴾
وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاۤءُ عَلٰۤى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٣﴾

وَحَمَلْنَاهُ عَلٰى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٤﴾ تَجْرِى بِاَعْيُنِنَا جَزَٓاءً
لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَٓا اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ
﴿١٦﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ
لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٨﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى
وَنُذُرِ ﴿١٩﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِى يَوْمِ نَحْسٍ
مُسْتَمِرٍّ ﴿٢٠﴾ تَنْزِعُ النَّاسَ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿﴾

Sh:»4619

﴿٢١﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ
لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٢٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٤﴾
فَقَالُوٓا اَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُٓ اِنَّٓا اِذًا لَفِى ضَلَالٍ وَسُعُرٍ
﴿٢٥﴾ ءَاُلْقِىَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ
﴿٢٦﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ الْكَذَّابُ الْاَشِرُ ﴿٢٧﴾ اِنَّا مُرْسِلُوا
النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٨﴾ وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَٓاءَ
قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٩﴾ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ
فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ ﴿٣٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣١﴾ اِنَّٓا
اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣٢﴾
وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٣٣﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ
لُوطٍ بِالنُّذُرِ ﴿٣٤﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍ
نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ ﴿٣٥﴾ نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذٰلِكَ نَجْزِى مَنْ شَكَرَ
﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ
رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَٓا اَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿﴾

Sh:»4620

﴿٣٨﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣٩﴾ فَذُوقُوا
عَذَابٖى وَنُذُرِ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ
مُدَّكِرٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Yaklaştı Saat, yarıldı Kamer 1 Hâlâ bir âyet görseler yüz çevirip derler: müstemir bir sihir 2 Yalan dediler, hevâlarına uydular, halbuki her emir müstekır 3 Celâlim hakkı için onlara kıssalardan öyleleri de geldi ki onlarda zecredecek haberler var 4 Bir hikmeti baliga, fakat inzarlar faide vermiyor 5 Sen de onlardan yüz çevir, o gün ki çağırıcı görülmedik müdhiş bir şey'e çağırır 6 Gözleri düşgün düşgün kabirlerden çıkarlar, sanki çıvgın çekirgeler 7 Gibi çağırana koşarak, der ki kâfirler: bu pek zorlu bir gündür 8 Onlardan evvel Nuh kavmı tekzib etti yalancı dediler o kulumuza, mec'nun dediler, çok incittiler 9 O da nihayet rabbına duâ etti, ben dedi, mağlûbum, hemen nusratını ver 10 Bunun üzerine Göğün kapılarını açtık dökülen bir su ile şakır şakır 11 Yeri de fışkırtık kaynaklar halinde, derken su birleşti bir emr üzerine ki olmuştu öyle mukadder 12 Onu ise taşıdık elvahlı ve kenetli bir hamule üzerinde ki akar 13 Nezaretimizle giderdi o nankörlük edilen zata bir mükâfat olarak 14 Celâlim hakkı için bıraktık ta onu bir âyet olarak, fakat düşünen mi var? 15 Ki nasıl azâbım ve inzarlarım? 16 Şanım namına Kur'anı müyesser de kıldık düşünmek için, fakat düşünen mi var? 17 Tekzib etti de Âd nasıl oldu azâbım ve inzarlarım? 18 çünkü salıverdik üzerlerine müstemirr, nühusetli bir günde bir soğuk rüzgâr ki sarsar 19 İnsanları kökünden devrilen hurma kütükleri gibi yolar 20 Bak nasılmış azâbım ve inzarlarım? 21 Şanım namına

Sh:»4621

Kur'anı müyesser de kıldık düşünmek için, fakat düşünen mi var? 22 Semûd o inzarları tekzib ettiler 23 Şöyle dediler: içimizden bir beşere mi tabi' olacağız? Şübhesiz biz o vakıt şaşkınlık içinde kalır ateşlere yanarız 24 O zikir aramızdan ona mı bırakıyorlar? Belki o bir şimarık yalancıdır 25 İleride bilecekler o şimarık yalancı kimdir? 26 İşte biz onlara bir fitne olmak üzere o Nâkayı (o dişi deveyi) salıyoruz. Onun için gözet onları ve sabırlı ol 27 Hem haber ver onlara ki su aralarında nevbetle taksim ve her su alış huzur iledir 28 Bunun üzerine sahiblerine bağırdılar o da silâha sarıldı da ayaklarını çırptı 29 Fakat bak nasıl oldu azâbım ve inzarlarım 30 Çünkü biz üzerlerine tek bir sayha salıverdik, ağılcı çırpısı gibi kırılıp döküle kaldılar 31 şanım namına Kur'anı müyesser de kıldık düşünmek için, fakat düşünen mi var? 32 Lûtun kavmı o inzarlara yalan dediler 33 Biz gönderdik üzerlerine taşlar yağdıran, yalnız Lûtun ailesini necata çıkardık bir sehar 34 Tarafımızdan bir ni'met olarak, işte şükredeni böyle karşılarız 35 Celâlim hakkı için satvetimizin şiddetini kendilerine ıhtar da etmiş idi, fakat o ıhtarları cidal ile karşıladılar 36 Ve onun müsafirlerinden kâm almağa kalkıştılar, biz de gözlerini siliverdik de tadın bakalım dedik azâbımı ve inzarlarımı? 37 Ve Celâlim hakkı için bastırıverdi kendilerini bir sabah bir azâbı müstekır 38 Tadın bakalım azâbımı ve inzarlarımı 39 Şanım namına Kur'anı müyesser de kıldık düşünmek için, fakat düşünen mi var? 40

1. ﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ﴾ Saat yaklaştı - mü'minlere sevabın, kâfirlere ıkabın mev'ud olduğu Kıyamet vaktı günden güne yaklaşmaktadır. Hazırlanmak lâzım gelir ﴿وَانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾ ve ay, yarıldı - Peygamberin en parlak mu'cizatından olan inşikakı Kamer mu'cizesi vaki' oldu. Eshab, tabiîn ve müteahhırînden ma'lûm olan müfessirlerin umumu bunun bu mu'cizeyi haber verdiğinde müttefiktir. Haber meşhurdur, Sahabeden bir hayli zevat rivâyet etmişlerdir.

Sh:»4622

Ezcümle Hazreti Ali, İbni Mes'ud, ibni Abbas Huzeyfe, Enes, Cübeyr ibni Mut'ım, İbni Ömer ve saire gerçi İbni Abbas ve Enes gibi ba'zıları vak'ada bizzat şahid olmamışlardır. İbni Abbas henüz doğmamıştı, Enes de Medînede dört beş yaşlarında bulunuyordu. Fakat âyetin tefsirinde vak'ayı sahih olarak rivâyet eylemişlerdir. İbni Mes'ud, Cübeyr ibni Mut'im ise bizzat şâhid olarak rivâyet edenlerdendir.

Buharîde İbni Mes'udden - 1) Resulullahın devrinde Kamer iki fırkaya inşikak etti, bir fırka dağın fevkında, bir fırka da ardında, Resulullah şâhid olun buyurdu - 2) Kamer inşikak etti, biz Peygamberle beraber idik, iki fırka oldu, bize şâhid olun, şâhid olun buyurdu - İbni Abbastan: Peygamberin zamanında Kamer inşikak etti - Enesten, Mekke ahalisi kendilerine bir âyet gösterilmesini istediler, Peygamber de Kamerin inşikakını gösterdi Kamer iki fırkaya ayrıldı. Müslim, İbni Mes'udden: - 1) Resulullahın ahdinde Kamer iki şıkka inşikak etti, Resulullah şâhid olun buyurdu. - 2) Biz Resulullah ile Minade bulunduğumuz sırada idi, Kamer iki filkaya infilâk etti, bir filka dağın arkasında idi, bir filka da berisinde, Resulullah bize

şâhid olun buyurdu - 3) Resulullahın ahdinde Kamer iki filkaya münşakkoldu, bir filkayı dağ setretti, bir filka

da dağın üstünde idi, Resulullah « اَللّٰهُمَّ اشْهَدْ » dedi, İbni ebi adiyy hadîsinde «

اِشْهَدُوا اِشْهَدُوا » dedi. - Enesten: ehli Mekke Resulullahdan bir âyet göstermesini istediler, o

da «merreteyn» olarak Kamerin inşikakını gösterdi, diğer rivâyette firkateyn. - İbni Abbastan Buharî gibi. Tirmizî, İbni Mes'udden: biz Resulullah ile beraber Minada idik Kamer iki filkaya inşikak etti, bir filka dağın ötesinde bir filkada birisinde, Resulullah bize «şâhid olun!» dedi, ya'ni «

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ » - Enesten: ehli Mekke Peygamber sallallahü aleyhi

vesellemden bir âyet istediler, binaenaleyh Mekkede Kamer iki kerre

Sh:»4623

«merreteyn» inşikak etti. Bunun üzerine « اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ » nâzil oldu.

- İbni Ömerden: Resulullahın ahdinde Kamer yarıldı, Resulullah: şâhid olun buyurdu. - Cübeyr ibni mutimden: Peygamberin ahdinde Kamer inşikak etti hattâ iki fırka oldu, şu dağın üzerinde ve şu dağın üzerinde, bunun üzerine: Muhammed, bizi büyüledi dediler, ba'zıları da eğer bizi büyüledi ise herkesi de büyüleyemez ya dediler.

Şifai şerîfte Ebu huzeyfetel'erhabî rivâyetiyle Hazreti Aliden: Kamer inşikak etti, biz Resulullah ile beraber idik.

Yine Şifada ve müsnedi Ahmedde Esved rivâyetiyle İbni Mes'uddan: hattâ cebeli, Kamerin iki fürcesi arasında gördüm. - Mesruk rivâyetiyle İbni Mes'uddan: Kureyş kâfirleri Ebî kebşenin oğlu size büyü yaptı dediler, içlerinden birisi «eğer Muhammed, Kamere büyü yaptı ise büyüsü bütün ehli Arzı tutacak değil a. Diğer beldeden gelenlere sorun bakalım görmüşler mi? dedi, gelenler oldu, sordular, öyle gördüklerini söylediler. Semerkandînin nakline göre Ebu cehil, bu bir sihirdir, ehli âfaka haber salın gören olmuş mu bakalım dedi, ehli âfak da onu münşakk olarak gördüklerini haber verdiler, yine de «

هٰذَا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ » dediler.

İbni cerîr ve İbni Ebî hatim ve Ebu nüaym delâilde Huzeyfeden: Huzeyfe Medayinde bir hutbesinde

demiştir ki: «uyanın Allah tealâ « اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ » buyuruyor. Evet

Saat cidden yaklaştı ve Peygamberimizin zamanında Kamer hakikaten münşakk oldu, uyanın Dünya fırak i'lân etmektedir, haberiniz olsun ki bugün meydan yarın koşu».

Hâsılı bu babda hadîs, hayli çoktur, bütün bunlar âyetin tefsiri hakkında vârid olmuş rivâyetlerdir. Bilhassa İbni mes'udün ve İbni Abbasın ta'birleri vechile inşikakı Kamer mu'cizesi mazıydir. Netekim ibni mes'udün

Sh:»4624

diğer bir ifâdesinde beş şey geçmiştir. Duhan, lizam, batşe, kamer, rum. Hazreti Enesin rivâyetinde bir «

مَرَّتَيْنِ » ta'biri vardır. Âlûsînin nakline göre Abd ibni humeyd, Hâkim ve ibni merduye ve Beyhekî ibni

Mes'uddan dahi «

رَاَيْتُ الْقَمَرَ مُنْشَقًا شَقّتَيْنِ مرّتَيْنِ بِمَكّة قَبْلَ مخرَجِ النّبِىّ

صَلّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ = Peygamber çıkmazdan evvel mekkede iken Kameri iki kerre iki

şakka münşakk olarak gördüm» diye rivâyet edilmiştir. Bunun için hâfız Ebûl'fadli ırakî Nazmüssiyerde

inşikakın iki kerre vukuu mücmaün aleyh olduğuna kail olarak «bil'icma' iki kerre münşakk oldu» demiştir.

Hâfız İbni hacer de bunun hakkında demiştir ki: Peygamberin zamanında inşikakın teaddüdüne cezmeden

ulemai hadîsden kimse bilmiyorum. Bil'icma' kaydi merreteyne değil inşikaka müteallık olmalıdır. «

مَرَّتَيْنِ » diyenin muradı da firkateyn demek olsa gerektir. Aliyyül'karî der ki: ibni imamı cevziyye bir

kitabında» merreteynden ba'zı kerre ef'âl, ba'zı kerre a'yan murad olunur, ekseriyya ef'âlde kullanılmakla

beraber « انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلٰى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ مَرَّتَيْنِ » hadîsinde olduğu gibi

a'yanda dahi kullanılır ki bu hadîste şıkkayn ve fil'kateyn demektir. Bunu bilmiyenler inşikakı iki zamanda iki def'a olmuş zanneylemişler, halbuki bir kerre olmuştur» diye zikretmiş olduğunu şeyhım Irakîye söyledim cevab vermedi demiştir. Lâkin Alûsî İbni mes'ud rivâyetinde şakkateyn merreteyn denilmiş olması hasebiyle bunun firkateyn ma'nâsına olması yaraşmıyacağını ve binaenaleyh İbni Mes'udün kelâmında merreteyn ru'yetin kaydi olmak muvafık olacağını, ya'ni iki inşikak olmayıp iki kerre bakıp şübhesiz olarak gördüğünü söylemiştir. Bizim ise bunlardan vasıl olduğumuz netice şudur: inşikakı Kamer vak'ası iki değil birdir. Ancak bu inşikak esnasında Ay şimşek çakar gibi sür'atle iki

Sh:»4625

kerre ayrılıp kapanmıştır. Ve iki ayrılış esnasında da dağ ya'ni cebeli Hıra veya cebeli Ebi kubeys aradan görünmüştür.

Âyet « انْشَقَّ الْقَمَرُ » diye tasrih ettiği, haber de böyle meşhur olduğu halde bir iki müfessirin buna mecaz bir ma'nâ verdiği de söylenmiştir. Ebüssüudün nakline göre: Osman ibni Ata babasından: «

سَيَنْشَقُّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ = Kıyamet günü münşakkolacak demiş, nesefî gibi ba'zı tefsirlerde bu,

Haseni Basarîye de atfolunmuştur. Gerçi mazıynin mecazen muzarri' ma'nâsına geldiği ve tehakkukuna tenbih için istıkbalin mazıy gibi ifade edildiği mevki'ler Kur'anda hayli çoktur. Lâkin burada böyle bir te'vilin

ma'nâsız olacağı gösterilmiştir. Çünkü önündeki « وَاِنْ يَرَوْا » âyeti bunu reddeyler. Fahruddini Razî

der ki: müfessirînin hepsi murad, «Kamer münşakkoldu onda inşikak vukua geldi» demek olduğunu söylemişler, haberler de inşikakın hudusuna delâlet etmekte bulunmuştur. Sahîhte haber meşhurdur. Sahabeden bir cemaat rivayet eylemiş ve demişlerdir ki Resulullahdan bir mu'cize olarak inşikak âyeti ayniyle istendi, o da rabbına duâ etti, binaenaleyh şakkeyledi ve geçti. Ba'zı müfessirînin «murad «

سَيَنْشَقّ » demektir, inşikak edecektir» demesi beîddir ve hiç ma'nâsı yoktur. Çünkü onu teslim etmeyip men'eyliyen felsefeci mazıyde de men'eder müstakbelde de, tecviz eden için ise te'vile hacet yoktur. Kamerin yarılması haddi zatında mümkinattandır, haberi sadık ile vukuu haber verilince inanmamağa sebeb yoktur. Mütevatir olan Kur'an onu isbat için en kuvvetli delil iken başkaca tevatür aramağa da hacet yoktur. Haricdeki müverrihlerin ve müneccimlerin farkına varamamasından veya bir husuf gibi telâkki etmesinden dolayı zabt-u kayd etmemiş olmaları vak'ayı inkâra hak veremiyeceği gibi Semavî ecramın hark-u iltiyamı mümkin değildir diyenlerin lakırdılarının da ehemmiyeti yoktur, butlânı sabittir اهـ. Ebu

Hayyan der ki « انْشَقَّ الْقَمَرُ » kavlinin ma'nâsı Kıyamette münşakkolacaktır zu'munda

bulunanın

sözü hilâfına ümmetin icmaı vardır ve onu «

وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ» âyeti reddeder. Çünkü bu

kelâm ancak istenen âyetin zuhurundan sonra münasib olur. Huzeyfe Medaindeki hutbesinde: agâh olunuz ki saat yaklaştı ve Peygamberinizin zamanında Kamer hakikaten münşakkoldu demişken, Hasenin, saat geldiği vakıt nefhai sâniyeden sonra Kamer münşakkolacak demesine iltifat olunamıyacağı gibi

«Kamerin inşikakı, ay doğduğu esnada zulmetin yarılmasından ıbarettir, ma'nâ « ظَهَرَ الْاَمْرُ » demektir, çünkü Arab vâzıh olan şeyde Kameri mesel darb eder netekim zulmetin infilâkından dolayı sabaha felâk tesmiye olunur ve infilâka inşikak ta'bir edilir» diyenin sözüne de iltifat olunmaz. Bunlar bozuk kavillerdir. Eğer müfessirîn zikretmemiş olsalardı yine hiç kale almazdım اهـ. Filhakika iymandan ziyade inkâra heveskâr olanları memnun edecek gibi görünen bu son te'vil büsbütün fâsid bir sefsetadır. Zira her lisanda olduğu gibi Arabda da ay ile aydınlığın mesel olmuş bir münasebeti bulunduğu gizli bir şey değil ve bir şey üzerine ay doğmak vuzuh ve zuhurdan mecaz ve kinaye olabilirse de Ayın yarılmasına karanlığın yarılması mülâhazasile Ayın doğması ma'nâsı vermek, sonra da bundan vuzuh ve zuhur ma'nâsına intikal ederek ortalığın aydınlandığı ve binaenaleyh Kıyametin yaklaştığı ma'nâsını anlamak pek aykırı bir düşünce olur. Evet sabahleyin zulmetin yarılmasına fecr ve felâk ve infilâk denilir, çünkü sabah demek o zulmetin yarılışı ve açılışı demektir. Fakat ondan dolayı Güneşin doğmasına inşikakı Şems denilemiyeceği gibi ayın doğmasına da inşikakı Kamer denilemez. Mecazda sema' şart değildir diye birisinin böyle bir mecaz düşünebileceği farz edilirse her halde Kuranı böyle aykırı ma'nâlardan tenzih etmek lâzım gelir. Ihtara hacet yoktur ki Kıyametin yaklaşmasına yaraşan ma'nâ ayın doğması ile ortalığın aydınlanması değil, ayın yarılması

ve ecramı Semaviyyenin dahi yıkılabileceğinin anlaşılmasıdır. Ve bu haysiyyetledir ki inşikakı Kamer mu'cizesi saatin zamanda yakınlığından ziyade akla yakınlığını göstermiştir. Bu münasebetle şunu da söyliyelim: Haseni Basrî ile Ataya atf edilen ma'nâda bir sui tefehhüm olmuştur. Onlar, Kamerin Kıyamette inşikak edeceğini söylemekle geçmiş olan inşikakı Kamer vak'asını inkâr edivermiş gibi farz edilmiştir. Halbuki hakikat öyle değildir. Onlar âyette sarih ve haberde meşhur olan mazıydeki inşikakı inkâr etmiş değil, âyetin diğer bir delâletini tavzıh ve tefsir eylemişler, vaki' olan inşikakı Kamer mu'cizesinden ileride Kamerin büsbütün yarılıp Kıyametin kopacağı ma'nâsını anlamak lüzumunu ıhtar etmişlerdir. Zira Saat

yaklaştı ve Kamer yarıldı denilince şübhe yok ki Kamerin yarılması Kıyamet alâmetlerinden olduğu

anlaşılıyor. Fakat Peygamberin zamanında yarılmış olmakla olduğu gibi kalacakmıdır? Yoksa bu

yarılışından ileride saati geldiği zaman « وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ » mantukunca hepsinde

sirri fenânın zuhura geleceğini anlatmak içinmi bu âyet sevk olunmuştur. İşte Hasen ve Ata «

سَيَنْشَقُّ فِى الْقِيَامَة » demekle bu sevkı göstermişlerdir. Bu ma'nâ zannedildiği gibi «

اَنْشَقَّ » mazıysinin muzari' ma'nâsına hamli tarzında bir mecaz ile te'vil değil, mazıy olan inşikakın

müstekbeldeki inşikaka bir delâleti ve aynı zamanda « اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ » cümlesinin bir

mazmunudur. Bu şöyle demek oluyor: Kamerin inşikakı bir emri vaki'dir, mazıyde vaki' olan bu inşikak,

Kamerin ve onun gibi Semavî ecramın dahi yarılıp parçalanabileceğini ve bu suretle âlemdeki her şey

hakkında Peygamberin haber verdiği Kıyametin akla yakın olduğunu göstermiştir. Binaenaleyh Müşriklere

o saatin hulûlü ile Peygamberin zaferi de uzak değil, yaklaşmaktadır. İşte bizim anladığımıza göre «

سَيَنْشَقُّ » denilmesinin ma'nâsı budur. Bu da bütün müfessirlerin anladığı ma'nânın müfadından başka

bir şey değildir. Yoksa Hasen ile Ata

Sh:»4628

inşikakı Kamer mu'cizesinin vukuundan haberdar olmamış veya rivayetleri reddetmiş veya âyetin sıyakından gaflet ederek mazıy ma'nâsını nefeylemiş demek için hiç bir delil yoktur. Ancak istikbaldeki inşikakı tasrihan söylemişlerdir.

Felsefe bakımından mes'elenin münakaşası Ilmi kelâm mes'elesidir. Fahruddini Razî demişti ki felsefeci mazıyi de istıkbali de men'eder. Esas i'tibariyle mu'cizatı tesavvur edemiyenlere karşı ilk yapılacak iş Kur'anın bir çok yerlerinde yapıldığı vechile hilkatteki acaibata nazarı dıkkati celbetmektir. Bunun için evvelâ burada İbni Sînanın ba'zı sözlerini hikâye edelim:

İbni Sîna İşaratın nihayetinde « اَسْرَارِ ايَّـاتٌ » namiyle mu'cizat ve keramat gibi havarık ve garaibden bahseden « نَـمَطٌ عَاشِرٌ » de nefsi insanînin fevkal'adelikle alâkadar olan ba'zı hususıyyatına, hey'et ve kuvasına, ırfanına ve hakka nisbetine dair işaretlerinden sonra şu tenbihleri yapar da der ki; belki sana arifînden adeti kalbediyor gibi gelen bir takım haberler vasıl olur sen de hemen tekzibe kalkışırsın, meselâ denilir ki bir arif nâs için istiska etti de yağmur yağdı, yâhud istişfa etti de şifa buldular, yâhud aleyhlerine duâ etti de zelzeleye tutulup yere geçtiler, yâhud diğer bir suretle helâk edildiler yâhud lehlerine dua etti de üzerlerinden vebayı, öleti, seyli, tufanı bertaraf etti. Yâhud ba'zısına yırtıcı hayvanlar boyun eğdi, yâhud ba'zısından kuş kaçmadı ve daha bunlar gibi sarihan mümteni' tarikında tutulmıyacak şeyler işittiğin zaman birdenbire inkâra kalkışma da tevakkuf et acele eyleme. Çünkü tabiatın esrarında bu gibilerin de esbabı vardır. Belki ben sana ba'zılarını da hikâye ederim.

Sh:»4629

Tabiat âleminde umuri gaybiyye üç mebde'den münbeis olur. Birisi zikredilen hey'eti nefsiyye, ikincisi unsurî cisimlerin havassı ki mıknatisin kendine hass olan kuvvet ile demiri cezbi gibi. Üçüncüsü Semâvî kuvvetler ki onlarla ecsamı arzıyyenin vaz'ıyyetlerine göre emzicei mahsusaları beyninde yâhud onlarla nüfusi Arzıyyenin vaz'ıyyetlerine göre emzicei mahsusaları beyninde bir münasebet bir takım asarı garîbenin hudusünü istitba' eder. Sihır evvelki kısım kabîlindendir. Belki mu'cizeler ve kerametler ve neyrencat ikinci kısım kabîlinden, tılsımlar üçüncü kısım kabîlindendir. Sakın ukalâlığın ve avamdan farkın münkirlikle her şeyden sıyrılıp çıkmak olmasın, o bir boş beyinlilik, hafiflik ve acizdir. Sabit olan bir şey'i anlıyamadığından dolayı tekzib etmekteki hımbıllık, delili olmıyan bir şey'i tasdık edivermendeki hımbıllıktan aşağı değildir. Kulağına iriştirilen haberin garabeti seni iz'ac etse bile onun muhal olduğuna bürhanın olmadıkça tevakkuf ipine sarıl, savab olan o gibileri kaim bürhanın bulunmadıkça imkân buk'asına salmaktır. İyi bil ki tabiatte nice acâib ve kuvayı aliyei fa'ale ile kuvayı sâfilei münfeilenin ictimaatında nice garaib vardır. Birader! sana hak kaymağından yayık döğdüm ve lâtîf kelimeler içinde hikmet lokmalarıyle ziyafet çektim. Sen o gibi cahillerden, mübtezellerden, görgüsü ve mümaresesi yok, safası koku arkasında dolaşmak olan kimselerden yâhud şu feylesofluk taslıyanların mülhidlerinden ve sinek gibi bulaşık mızmızlarından sakın! اهــ.

Böyle duâ ile zelzele olabilmesini ve kuleranın kalkabilmesini bile tabiat esrarında mümteni' görmiyen İbni Sîna teessüf olunur ki Ilmi tabiî namına nazariyyesinde yanlış bir fikre zahib olmuş, Sema ve ecramı Semaviyyeyi tab'ında hareketi müstakîme mebdei bir meyil bulunmıyan ve lemsi kabil olmıyan sırf ibdaî ve gayri unsurî cismi basit halinde vazederek mülâhaza etmiş ve «tab'ında

Sh:»4630

hareketi müstakîme mebdei bulunmıyan bir cismin ise hark-u iltiyam şanından olamıyacağını» iyzah eyliyerek bu kübrâ ile o mevzuadan şu neticeyi almış: cirmi muhît ve muhaddidi cihat olan ve kendisinde yalnız meyli müstedîr mebdei bulunan cismi Semâ kabili hark değildir, yırtılmayı kabul etmez demiş, bunu böyle müberhen gibi göstermiştir. Ve bu suretle onun kevn-ü fesadi kabil olmadığını, tekvînî değil, ibdaî bir cevher olduğunu da söylemiş, sonra kevakibin, hâmilleri olan eflâkin gayrı ecram olduklarını, bununla beraber anasırdan tekevvün etmiyen cevheri mübda' cinsinden bulunduklarını ve çünkü zikri geçen mevzuaya mebniy gayri mütekevvin olan ecsama, mütekevvin olan ecsamın yabancı bir şey gibi tahallül edemiyeceğini ve binaenaleyh Şems-ü Kamer ve bütün kevakibin de basît olmaları lüzumunu müsbet gibi göstermiş ve kabili levn, mübsar olmakla beraber melmus olmadıklarını da ilâve eylemiştir. Hasılı Semâ ve eflâk sanki bu'di mücerred gibi koparılması mülâhaza edilemiyecek sâde bir imtidad suretinde şeffaf ve basît bir cimri muhît, kevakib de bir zıya gibi görünen ve fakat dokunulması ve bölünmesi kabil olmıyan gayrı unsurî ecramı basitai ibdaıyye telâkkı edilerek ya heyülalarının başkalığından yâhud heyülâ tabiatı umûmiyyetle kabili infisal olduğu halde sureti cismiyyelerinin tabiatından naşi Semâ ve ecramı Semâviyyenin hark-u iltiyamı tab'an mümteni' olduğu felsefece Ilmi tabiîde müberhen gibi addolunmakla zamanlarının fenni namına bu felsefe ardında gidenler Kamerin tab'ına nazaran şakkını imkânsız zanneylemişlerdir.

Lâkin hakikatte bu, bürhan ile isbat edilmiş değil, söylediğimiz gibi tab'ında hareketi müstekımeye mebde' olabilecek bir meyil bulunmadığını teslim eden bir mevzu'aya istinad ettirilmiştir ki bu mevzuanın kevakibe ta'miminde eski Betlimyos heyeti nazariyyelerinin

Sh:»4631

te'siri olmuştur. Haydi bu'di mücerred gibi hiç vezn-ü sıkleti olmadığından dolayı harekete asla meyli olmayan basit vahidi muttasıl sâde bir imtidad «Etendu» suretinde bir cisim tasavvur olunsun, fakat, her hangi bir cisimde hareketi müstedîre mebdei olan meyl kabul edildikten sonrâ onda hareketi müstekıme mebdei olan meylin imtinaını iddia eden bir mevzua bize bir tenakuz gibi gelir, çünkü müstekîm veya müstedîr olmak hareket mefhumunun zatîsi değil, arazîsidir. Birinin caiz olabildiği bir yerde diğeri de caiz olabilir. Mani' de muktezî gibi başkaca mülâhaza edilmek lâzım gelir.

Burada Müttekellimînin münakaşalarını tafsıl edecek değiliz ancak şunu da söyliyelim ki bu Feylesofların kevakibi hamilleri olan feleklerle beraber hareket ettirebilmek için ecsamı gayrı unsuriyyeden saymaları da doğru değildir. Onlar da Arz gibi ecsamı unsuriyyeden mürekkeb ve binaenaleyh kevn-ü fesadı kabildirler. Zamanımızın fennî ve felsefî telâkkîleri de böyledir. Hattâ bu gün kabul edilmekte bulunan nazariyyata göre Arz Şemsten ayrılmış olduğu gibi Kamer de Arzdan ayrılmıştır. Buna göre de « وَانْشَقَّ الْقَمَرُ» mazîde olmuş bir vakıa olarak sadıktır. Felsefeci isterse âyete bu ma'nâyı verebilir. Fakat bu ma'nâyı verirken gerek şakkı Kamer mu'cizesini ve gerek Kıyamet zuhuriyle ileride Kamerin yarılabileceğini gayri mümkin saymağa hakkı olmadığını da i'tiraf etmek lâzım gelir.

Bu günkü fen, Kameri bir cismi esîrî farz etmediği gibi yarılabilmek kabiliyyetini de inkâr etmez. Ancak yarılması için tatbikı lâzım gelen kuvveti veya kudreti ta'yin edebilmek bir mes'ele teşkil eder. Yoksa gerek dahılinden bir infilâk ve gerek haricinden bir cereyan, bir mevce, bir müsademe farzıyle parçalanması tesavvur olunabileceği gibi bir nevi' elâstikıyyet veya tazyık farziyle açılıp kapanmasını tesavvur etmek de mümkindir. Burada mevzuı

Sh:»4632

bahs olan müessir ise Allah tealânın kudret ve iradesidir. «

مَاكَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَاْتِىَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ» dir. Sûrei «Ra'd» da

şedîdülkuvanın ta'limiyle istivadan sonra kabe kavseyni ev ednâ tedellîsinde ru'yeti âyât ile tecelli eden kurbi ılmî ve şuhudî sûrei «Kamer» de kurbi iradî ile tecelli etmiş ve Resulullahın talebi üzerine şakkı Kamere iradei ilâhiyenin teallüku zâhir oluvermiştir.

Şeyh Muhyiddîni Arabî Fütuhatının üç yüz otuzuncu babında Hazreti Muhammediyeden menzili Kameri ma'rifet hakkında berzahî bir ifade ile şöyle der: Allah seni tarafından ruh ile te'yid buyursun bil ki: Kamer, hilâl denilen ile Bedir denilen arasında nurun ziyade ve noksanı halinde bir benzahî makamdır. Görülünce ay diye sesler yükseldiği için hilâl denilmiştir. Görenin gözünde nurun zatına umumu halinde de bedir denilir. Kamer için bu iki huküm mabeyninden başka bir menzil kalmamıştır. Ancak onunla gözler arasına hail olan şuaı Şems tahtinde gözlerin idrakinden istitarındaki bedriyyetine mihâk denilir. O vakıt o Güneşe gelen yüzünden tıbkı bize doğru olduğu zamanki bedir halindedir. Güneşin zâhir olmadığı yüzünden de mihakdır. Bu iki makamın arasında da bir yüzünden nur zâhir olduğu kadar da diğer yüzünden eksilir ve bir yüzünden eksildiği kadar da diğer yüzünden nur ile zâhir olur. Bu ise kavsi felekînin ı'vicacındandır. Demek ki o hem daima bedir, hem daima mahmuk olur durur. Bu da Allah tealânın arif billâh olanlara bildirmeyi irade buyurduğu bir sirr içindir. Onlara bilfiil bu meseli darb buyurduğu bir sirr içindir. Onlara bilfiil bu meseli darb buyurmuştur ki bundan ıbret alarak onun ma nusıbe lehine intikal etsinler. Ya'ni suret üzere vücudu ve zâhir olduğu meratabin tefsirine göre ahvalinin tegayyürü hasebiyle ondan insanı kâmili tanımak ve ma'rifetullaha irmek gayesine geçsinler. Allah tealâ « وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ» buyurdu, ne bedir ne de hilâl tesmiye etmedi, çünkü bu iki halde onun bir,

Sh:»4633

ikiden başka menzili yoktur. Menazil ta'biri ancak Kamer hakkında sadık olur. Tedânî ve tedellî dereceleri Kamerindir. Hazreti gaybe duhulde ve hazreti şehadete hurucda ziyade ve noksanı almak onundur. Sonra Allah tealâ onu ihsanı kâmilin sureti ilâhiyye ile zuhuru için inşikak ile tavsıf etti ve onun zuhuru o suretin şakkı oldu, onun için o suretin zuhuru, Kamerin iki filka üzere inşikakının zuhuru gibi iki emr üzerinedir.

Sahabîden haberde vârid oldu ki Resulullahın ahdi üzerine Kamer inşikak etti. Arabdan bir taife onun sıdkına kendileri için bir âyet olmasını istemişlerdi onun üzerine inşikak etti de Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem hâzır bulunanlara şâhid olun dedi. Allah tealâ da «

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ » buyurdu. Fakat sual vakı' olan inşikakımı murad etti?

Kestirilemiyor maamafih âyetten zâhir olan odur. Çünkü inşikakı şu kavl ile ta'kıb buyurmuştur. «

وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ » fil'vakı' onu gördükleri vakıt

onlar öyle dediler. Ve onun için Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem hâzır bulunanlara şâhid olun dedi, çünkü onların vukuunu istedikleri vukua geldi. Bununla beraber onlarca olan ancak zâhir olandır, o vakı' nefsel'emirde mi yoksa nazırın nazarında mı? Bu lâzım olmaz. Çünkü o ihtimal ancak onun nefsel'emirde gözlere zâhir olan gibi olduğunu haber verdiği zaman muhbirin kavliyle mürtefi' olacaktır. Halbuki muhbirin kavli mahalli niza' o (ya'ni sihir diyenlerin noktai nazarları bu, zâhirî bir gösterişten ilerisine inanmıyorlar) ve istedikleri vakı' olduğu zaman kendilerinden zuhura gelen ı'tirazın kendilerinden zuhura gelmemesini suallerinde şart da koşmamışlardı, binaenaleyh Peygamber sallâllahü aleyhi veselleme sual vakı' olandan ziyadesi de lâzım gelmez (ya'ni

Sh:»4634

mu'cizeyi gösterdikten sonra ilcaî bir surette inandırmak Peygamberin vazifesi değildir. Hattâ suallerinde şart etselerdi yine lâzım gelmezdi, çünkü ilcaî âyet, hikmeti bi'sete münafîdir, yoksa ba'zı rivâyetlerde varid olduğu vechile Kamer şakkedildiği surette iyman edeceklerini va'detmekle ı'tiraz etmemeği teahhüd de etmişlerdi, fakat hislerine, görüşlerine inanmadılar âfaktan habere havale ettiler) sonra âfaktan insanlar geldi, o gece Kamerin inşikakını haber veriyorlardı onun için de Allah tealâ « سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ » dediklerini hikâye buyurdu, sonra da Allah « كُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ » buyurdu, o emir olduğu gibi oldu, hasılı: Kamer berzahıyyül'mertebe olmasa idi ne ihlâl ve ibdarı ne de mahk-u isrârı kabul etmezdi. Demek ki sihri müstemir dahi « كُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ » hukmünde dahildir. İşte bu, hakka bir şikak ve aynî ılimde bir cehildir. « ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ » buyurulandır ki bir ılim olarak tesbit eylemiştir.

اهـ. Şeyhin bu sözlerinden ba'zıları, yanlış bir fikre zahib olmuş, inşikakı Kamer mu'cîzesi hakkında «Kamerin nefsel'emirde yarılmış olması lâzım olmayıp bakanların gözlerine öyle gösterilmiş olması kâfi olduğunu söylemiş» zannetmişlerdir. Halbuki böyle demek Şeyhi sihir diyenlerin sözlerine iştirâk etmiş farzetmektir. Bu ise Şeyhin kâ'bina yakışmaz. Zamanımızda basılan en güzel eserlerden «maddiyyun mezhebinin ızmihlâli» nam kitabında Bay İsmail Fenni mu'cizata dair yazdığı şayanı istifade ma'lûmat sırasında Şeyhin bu sözlerine temass ederek şöyle bir mutaleada bulunmuştur:

«Şeyhi ekber, inşikakı Kamerin nâzırın nazarında vukuu ıhtımali mürfeti' olmadığını beyan ediyor. Şu halde ona göre bu mu'cizenin yalnız enzarı nasta vuku' bulmuş olması da muhtemildir. Vâkıa buna karşı o halde Müşriklerin ana sihir demekte haklı olmaları lâzım gelir denilerek i'tiraz edilebilirse de bu i'tiraza cevab vermek mümkindir. Denilebilir ki inşikakı Kamerin yalnız enzarı nasda

Sh:»4635

vukuu anın bir mu'cizei hakikiyye olmasına mani' değildir. Çünkü buna müşâbih bir sihrin vukuu ne görülmüş ne de işidilmiştir. Sahirlerin ba'zı hayalât gösterdikleri mervî ise de bu hayalâtı öyle ecrami Semâviyeye kadar teşmil eden ve bilfiil mevcud Kameri bulunduğu halin gayride gösteren bir sahir, kimse işitmemiştir ilh...»

Böyle bir cevab hiç de doğru olmaz. İ'tiraf etmek lâzım gelir ki gerek kavilde olsun gerek fiilde olmamış bir şeyi olmuş gibi göstermek büyük bir hüner de addedilse vakıa mutabık olmıyan bir yalan, bir aldanış mahiyyetinden çıkmış olmaz. Makamı nübüvvetin kuvvei kudsiyesi öyle şaibelerden tenzih edilmek ıktıza

eder. Sihir diyenlerin muradı da onun vaki'de olmayıp sade gözlere bir gösterişten ıbaret olduğunu iddia etmekten başka bir şey değildir Şeyhin anlattığı da budur. O, kelâmının bütün cereyanında inşikakı Kameri bir vak'a olarak anlatmıştır: Bununla beraber onlarca olan ancak zâhir olandır. O vaki', nefsel'emirde mi yoksa nâzırın nazarında mı bu ıhtımal ancak muhbirin kavliyle mürtefi' olacaktır. Muhbirin kavli ise mahalli niza'dır sözünden muradı da sihir diyenlerin noktai nazarlarındaki berzehıyyeti anlatmaktır. Zamirler onlara raci' ve ıhtımal onların kendi hislerindeki şübheleri haberde niza' eden onlardır. « ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ » de onlar hakkındadır. Onun için Şeyh o sözler arkasından şu ıhtarı yapar: yine bil ki nazar ve i'tibar, esrar ve envardan zâhir olan ulûmdandır. Nurda basar ve ibsar içindir. Onun için Allah tealâ bu makamı zikrettiğinde « فَاعْتَبِرُوا يَآ اُولِى الْاَبْصَارِ » buyurdu. Ya'ni basarın nurıyle idrâk ettiği mubsarat ve ahkâmından size verdiğini basîret

Sh:»4636

gözleriyle idrâk edeceğiniz şuhud veya fikre geçiniz ki şuhudi etemm ve akvadır. Fikir o mertebei ulyadan aşağı olan şuhudu ednadır. İkisi de zahir olandan müstetir ve bâtın olana geçer, bunlar « اٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ » olduğu gibi hem de « اٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ » dür. Müttakiyi Allah ta'lim eder, onun için onun ılmine şekk ve şübhe girmez, mütefekkir ise mahlûkunun kuvvetine bakar, onun için gâh isabet eder gâh hata eder. İsabet ettiği takdirde de yollar muhtelif olduğu için o isabeti ifade eden kuvvet ile kendisine şübhe girmesi de kabil olur. Hasılı müttaki basîret sahibidir. Mütefekkir basar ile basîret arasındadır. Basar ile kalmaz, halis basîrete de varamaz اهـ. Mumaileyh fennî bay da kelâmının sonunda hissi tekvasiyle basîretine sahib olarak şu sağlam hakikatleri ıhtar eder: Muhyiddini Arabî kuddise sirrüh hem ekâbiri ulema ve meşayihten hem de müfessirînden olduğundan kendisinin şakkı Kamer mu'cizesinin nazarlarda vukuunu muhtemil addetmesinde erbabı şükûk tarzı tefekkürlerine muvafık bir sureti iyzahiye bulabilirler. Lâkin hamdolsun biz onlardan değiliz. Cenabı Allahın her şey'e kadir olduğuna ve kavanini tabiiyye anın « كُنْ » emrinin muktezasından başka bir şey olmadığına ve Kur'anı azîmin mahzı hakikat idiğine iymanımız vardır. Mâdem ki Kur'anda Kamer inşikak etti buyurulmuştur. Ve cumhuri ulema ve müfessirîni kiram bu inşikakın yevmi Kıyamette vuku' bulacağı hakkında Osman ibni Atanın pederinden ettiği rivayeti salifüzzikir eshabı kiramın rivayetleriyle ve bundan başka « وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ » kavli celîlinin delâleti sarihasiyle reddederek inşikakı Kamerin ahdı nebevide mu'cize olarak vukuunu bil'icma' kabul eylemişlerdir. Biz artık bunun nefsel'emirde vukuunu kabul ve tasdik hususunda asla tereddüd etmeyiz ve bunun keyfiyyetini ancak Allah tealâ ve Resulü bilir deriz. Böyle bir hâdisenin her yerde görülmesi lâzım geleceği yolunda iyrad edilmek istenilen

Sh:»4637

i'tiraz dahi bizce mucibi iştibah ve tereddüd olamaz. Zira Kamerin inşikakını etrafta bulunanlar dahi görmüşler ve gördüklerine şehadet etmişlerdir. Gerçi ufukların tehalüfü, Kamerin sehab ile mestur olması, gece vaktı ekseri nasın meskenleri dahılinde bulunmaları ve herkesin Semayı terassudla meşgul olmaması gibi esbabdan dolayı bunu bittabi' bütün âlem göremezse de elbette sâir mahallerde dahi görenler olmuştur. Lâkin o devri cehalette hukümferma olan cehalete mebni bu hâdesenin sâhir ve Cin ve Şeytanların ef'aline atfedilerek gayri mazbut kalmış olması muhtemildir. Mu'cizatı kavanini tabıiyye ile te'life çalışmak bunları harikalıktan çıkarıp umurı adiyye sırasına sokmağa kalkışmak demektir. Halbuki akıl bu gibi ümurı fevkattabianın mahiyyetlerini idrâkten âcizdir. Ve anı dairei salâhiyyetinin haricinde kullanmak pek vehım hatalara sebebiyyet verir اهـ. Şerhi Mevakıfta Seyyidi şerif, inşikakı Kamer mu'cizesinin mütevatir olduğunu söylemiştir. İbni Hacibin muhtasar şerhinde Sübkî de bunu ihtiyar ederek der ki: doğrusu inşikakı Kamer mütevatirdir. Kur'anda mensustur. Sahihaynde ve sairede turukı şettadan merviydir. Öyle ki tevatüründe şübhe edilmiyecek haysiyyettedir اهـ. Tevatürü, Kur'anda «

انْشَقَّ الْقَمَرُ » sarih olmak haysiyyetiyledir. Hadîsler bunun tefsirine müteallık olmak i'tibariyle hey'eti mecmuasına nazaran tevatüri ma'nevî denilebilecek kadar meşhurdur. Bununla beraber icmal Kur'anda mensus ise de tefsir noktai nazarından tevatüründe söz edilmiş bulunduğu için müevvili ve tafsılinin münkiri ikfar olunmaz. Çünkü dinden çıkarmak pek büyük bir iş olduğu için ihtiyat edilmek lâzım gelir.

Evet Saat yaklaştı ve Ay yarıldı da 2. ﴿وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا﴾ hâlâ bir âyet görseler i'raz ediyorlar. - Olacak olmadan akıllanmıyorlar, akıbeti düşünmüyorlar. Ibret almak istemiyorlar da her gördükleri âyetten yüz çeviriyorlar

Sh:»4638

﴿وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ﴾ ve müstemirr bir sihır diyorlar. - Bu tekabülden anlaşıldığı üzere burada âyet, alâmeti acîbe ya'ni harika ve mu'cize ma'nâsınadır. Bununla beraber şu da bir kaıdedir ki sıyakı şartta nekire, sıyakı nefide gibi amm olur. Binaenaleyh her hangi bir âyet ma'nâsına her türlü âyete şamildir. Ya'ni hiç bir âyeti, hiç bir delili, hiç bir mu'cizeyi nazarı i'tibara almıyorlar da «müstemir bir sihır» deyip geçiyorlar. Bu «müstemirr» kelimesine de bir kaç mânâ verilmiştir. Birisi maruf olduğu üzere yeniden yeniye muttariden cariy ve mütevaliy demektir. Birisi de geçici, ya'ni gelip geçici demektir ki Buharîde bu ma'nâ menkuldür. Bu iki ma'nâ da mürurdan müştaktır. Bir de kuvvet ma'nâsına mirreden müştakk olarak muhkem demek olduğu Ebul'aliye ve Dahhâkten nakledilmiştir. Bu ma'nâ birincinin lâzımı olarak da mülâhaza olunabilir. Sihir ta'birine yakışan gelip geçici ma'nâsına olmaktır. Âyat ve mu'cizatın tevaliy ve teakubüne yakışan da kuvvetli ve mütemadi ma'nâsıdır. Binaenaleyh hepsinin birer vechi vardır. Yukarıda geçtiği üzere Kamerin inşikakını gördükleri vakıt Ebu Kebşenin oğlunun sihri, bakalım etraftan gelecek yolculara soralım dediler, gelenler de gördüklerini söyleyince sihri müstemir dediler diye rivayet olunduğuna göre kuvvetli ve ittıradlı ma'nâsı kasd edilmiş olmak ıktıza eder. Halbuki sihır, her ne de olsa bâtıl olacağından böyle demeleri şaşkınlıkla bir nevi' tenakuza düşmüş olduklarını iş'ar eyler 3.

﴿وَكَذَّبُوا﴾ ve tekzib ettiler - Peygamberi ve getirdiği haberleri ve gösterdiği âyetleri ve mu'cizeleri yalana nisbet edip inkâr eylediler. Fakat bir şey bildiklerinden, bir delîle istinad ettiklerinden değil de ﴿وَاتَّبَعُوا اَهْوَٓاءَهُمْ﴾ hevalarına uydular - keyflerine, sırf nefislerinin meyillerine tâbi' olarak tekzib

Sh:»4639

ettiler. Vakı'de hakkın muktezasını hisaba almadılar ﴿وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ﴾ halbuki her emir müstekırr - ya'ni Peygamberin işi zannettikleri gibi gelip geçici bir şey değildir. Her işi Allah tealânın ılm-ü takdirinde kararını almış ona doğru gitmektedir. Hepsinin varıp karar kılacağı bir gaye ve akıbet vardır ki hakikati o zaman tebeyyün eder. Peygamberin işinin hakıkat ve ulviyyeti ve onların hevalarının mahiyyeti ve şeameti ındi ilâhîde mukarrer olduğu gibi saati gelince belli olacaktır. 4.

﴿وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَٓاءِ مَا﴾ Celâlim hakkı için onlara mühim haberlerden öylesi de geldi ki - ya'ni geçen ümmetlerin ahvaline veya Âhırete müteallık haberlerden Kur'anda öyle mühim haberler de geldi ki ﴿فِيهِ مُزْدَجَرٌ﴾ onda zecredecek, vaz geçirecek tehdid, sakındıracak öğüd, yâhud, sakınılması lâzım gelen acı akıbetler var -

MÜZDECER, masdarı mîmî de ismi mekân da olabilir 5. ﴿حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ﴾ bir hikmeti baliga

-

HİKMETİ BALİĞA, ihkâmın ve gayeye isabetin en yüksek derecesine irmiş hikmet demek olup «ma» dan veya «müzdecer» den bedel, yâhud mahzuf bir mübtedanın haberidir. Ya'ni bir hikmeti baliğa olan zecirler ve haberlerle Kur'an geldi. Yâhud bunların hepsi, cereyanı halin böyle olması bir hikmeti baliğadır.

﴿فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ﴾ demek ki o inzarlar faide vermiyor. 6. ﴿فَتَوَلَّ عَنْهُمْ﴾ o halde sen de onlardan - o hevaları peşinde giden münkirlerden yüz çevir, boş yere mücadele ile uğraşma da yaklaşmakta olan saate bak. ﴿يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ﴾ o gün ki da'vetçi da'vet edecek - bu

Sh:»4640

gün yaklaşmakta olduğu zikrolunan saati bir beyandır. Bu yevm mukadder zikre müteallık olabilirse de aşağıdaki « يَخْرُجُونَ » a müteallık olması daha muvafıktır. Kıyamet günü onlardan yüz çevir, şefaat etme ma'nâsına « فَتَوَلَّ » ye teallûkunu tecviz edenler dahi olmuş ise de secavendde bu ihtimali kesmek için « عَنْهُمْ » üzerine vakfı lâzım işareti mim konmuştur. Kavli meşhur da'vetçi İsrafildir. Diğer bir Melek olduğu da söylenmiştir. Ebüssüud buradaki da'vet « كُنْ فَيَكُونُ » daki emir kabîlinden olmak da caiz olur, diyor. Bu surette çağıran Allah tealâ olmuş olur. Ya'ni o çağırıcı « اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ » münker, ya'ni misli görülmedik müdhiş bir şeye - hisaba veya haşir veya haşr için neşre, çâğıracağı gün 7. ﴿خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ﴾ gözleri huşu' içinde -hâilenin dehşetinden gözler korku ve saygı ile düşgün bir halde ﴿يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ﴾ kabirlerden çıkacaklar ﴿كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ﴾ sanki ceradı münteşir gibi - çıvgın çekirgeler gibi intişar ile 8. ﴿مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ﴾ o çağıran da'vetciye yelerek fırlıyacaklar ﴿يَقُولُ الْكَافِرُونَ﴾ diyecek ki o kâfirler ﴿هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ﴾ bu çok zorlu bir gün. - Bundan mü'minler için öyle olmıyacağı anlaşılır.

9. ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ﴾ Onlardan evvel Nuhun kavmı tekzib etti - ya'ni o tekzib denilen fi'li ya Muhammed senin kavmından evvel Nuh kavmı yaptı, Allahın Peygamber gönderdiğine inanmadı ﴿فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا﴾ öyle ki o kulumuza yalan isnad ettiler ﴿وَقَالُوا مَجْنُونٌ﴾ ve mecnun dediler ﴿وَازْدُجِرَ﴾ hem de zecredildi - tebliğden men'edilmek için

Sh:»4641

çok azarlandı, incidildi, eziyet olundu «

لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ » diye vaz geçmezse

recm-ü i'dam ile tehdid olunuyordu 10. ﴿فَدَعَا رَبَّهُ﴾ o da rabbına dua etti:

﴿اَنّى مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ﴾ şöyle ki: ben mağlûbum artık öcünü al 11.

﴿فَفَتَحْنَا اَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ﴾ bizde dökülen bir su ile Semanın

kapılarını açtık - cumhurun Beyanına göre su ile Semanın kapılarını açmak ta'biri bir istiarei temsilîyyedir,

Bulutlardan suyun kesretle boşanışı kuvvetli bir seyl ile Semanın kapıları açılıp gök kubbenin yarılması

manzarasına teşbih olunmuştur. 12. ﴿وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُونًا﴾ Arzı da kaynaklar

halinde coşturduk ﴿فَالْتَقَى الْمَاءُ﴾ derken su birleşti - « اَلْمَاءَانِ » mâân = iki su

denilmeyip müfred olarak « اَلْمَاءُ » buyurulması esas itibariyle ikisinin bir su olduğuna işaret olsa gerektir. Müfessirîn ifradın vechinde diyorlar ki iki suyun iltikası mücaveret tarikıyle değil, ihtılât ve ittihad

suretiyle olduğunu tahkık içindir. ﴿عَلَى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَ﴾ Ezelde takdir olunmuş bir emre

binaen ki indirilen suyun çıkarılan kadar olması kanunudur. Yâhud ezelde kader kılınmış bir emr üzerine ki

bu da Nuh kavmının tufan ile helâki işidir. 13. ﴿وَحَمَلْنَاهُ﴾ onu ise yükledik

﴿عَلَى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ﴾ elvahlı ve düsürlü bir şey'e bindirdik - elvah, levhın cem'idir.

LEVH her neden olursa olsun tahta gibi yassı şey'e denir. DÜSÜR, disarın cem'idir, disar, eğser, yâhud geminin tahtalarını yekdiğerine bağladıkları rabıta, kened, perçin veya halat. Zatielvah ve düsürden murad gemidir. Bir nevi' ta'rif için sıfat isim makamına ikame olunmuştur. Ya'ni bir takım elvahın birbirlerine sureti mahsusada kenedlenmesiyle yapılmış olan gemiye

Sh:»4642

bindirdik 14. ﴿تَجْرِى بِاَعْيُنِنَا﴾ o elvahlı şey bizim nezaretimiz altında akıyordu - «

وَهِىَ تَجْرِى بِهِمْ فِى مَوْجٍ كَالْجِبَالِ » mucebince dağlar gibi dalgaların içinde

Allahın görüp gözetmesiyle doğrudan doğru muhafazası tahtinde akıp gidiyordu.

﴿جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ﴾ o küfredilmiş, kadri bilinmeyip nankörlükle karşılanmış olan zata,

ya'ni Nuha mükâfat için - ki onu tekzib edenler gark olurken o böyle hıfzı ilâhîde mahfuz bulunuyordu. 15.

﴿وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا اٰيَةً﴾ şanım hakkıçin onu, ya'ni gemiyi bir âyet olarak bıraktık da - burada Hazreti Nuhun gemisinin enkazı Cudî dağında kaldı, hattâ bu ümmetin evaili onu gördü diye Katadeden

rivayet vardır. Lâkin murad aynen o geminin kalmış olması değil, mutlaka gemi cinsinin onu hatırlatacak bir

muhtıra olduğunu söylemek olması daha ziyade melhuzdur. Çünkü bunda ıbret ve tezekkür sahası daha

geniş daha umumî ve binaenaleyh şu ıtabın faidesi daha bariz olur. ﴿فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ fakat hani düşünen -MÜDDEKİR, aslı zikirden iftial babından « مُذْتَكِرٍ » dir. Müzdecerde olduğu gibi, ta, dala kalbolunmuş, sonra da zal dalda idgam edilmiştir. Mütezekkir gibi düşünen demektir. Her gemiyi gören veya duyan düşünmek lâzım gelirken düşünenmi var? 16. ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ﴾ ki nasılmış azâbım ve inzarlarım? - Bu istifham tehvil ve ta'cib ile tedhiş içindir. 17. ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ﴾ şanım namına Kur'anı da müyesser kıldık, kolaylaştırdık, yâhud kolaylıkla ihsan eyledik ﴿لِلذِّكْرِ﴾ düşünülmek için ﴿فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ fakat hani düşünen? - İşbu « وَلَقَدْ يَسَّرْنَا » âyeti

Sh:»4643
bu sûrenin bir terci' âyetidir ki her kıssanın akıbinde « وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَٓاءِ مَافِيهِ مُزْدَجَرٌ » mazmununu hatırlatmak için tekrar edilmiş ve bu suretle her birinin müstekıl olarak o izdicar ve iddikârı, ya'ni düşünüp ıbret almayı iycab ettiği anlatılmıştır.

18. ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ﴾ Âd tekzib etti - kıssanın istıklâline tenbih için atıf yapılmamıştır. ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ﴾ tekzib etti de azâbım ve inzarların nasıl oldu? - Bu istifham evvelki gibi tehvil için değil, söylenecek söze dikkat ve ısgayı celb içindir. 19. ﴿اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾ Çünkü biz onların üzerine bir sarsar rüzgârı gönderdik - SARSAR, soğuk veya gürültülü bir fırtına ﴿فى يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ﴾ bir uğursuz gününde - ki nuhuset ve şeameti onların helâkleriyle hitam bulmadı da Kıyamete kadar berzahta da muazzeb kaldılar, ba'zı Nücumcuların zannettiği gibi o nuhuset zatîsi değil, herkes ve her şey için uğursuz değil, onlar hakkında öyle oldu 20. ﴿تَنْزِعُ النَّاسَ﴾ o insanları yuluyordu - çekip koparıp alıyordu ﴿كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ﴾ sanki dibinden kopmuş hurma kütükleri imişler - Âd, iri bedenli bir kavm oldukları için başları kopup kopup devrildikçe bu teşbihe mâsadak oluyorlardı 21. ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ﴾ o halde nasılmış azâbım ve inzarlarım? - Bu istifham da tehvil ve ta'cib içindir 22. ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ﴾ şanım

namına Kur'anı da müyesser kıldık ﴿لِلذِّكْرِ﴾ düşünmek için ﴿فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ fakat hani düşünen.

Sh:»4644

23. ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ﴾ Semud, nezirleri tekzib etti - burada nüzür, inzar ve va'z ma'nâsına nezîrin cem'ı olabileceği gibi münzir, ya'ni Peygamberler ma'nâsına da olabilir. Fahri Razî burada şöyle bir mutaleada bulunup demiştir ki Allah tealâ bu sûrede beş kıssa zikretmiş ve mütevassıt kıssanın zikrini etemmi vech üzere yapmıştır. Çünkü Salih aleyhisselâmın hali Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin haline daha çok benzer yar, Çünkü onun getirdiği mu'cize sair Peygamberlerin getirdikleri mu'cizelerden daha acibdir. Gerçi Isâ aleyhisselâm ölüyü diriltmiştir lâkin ölü, hayata mahall idi, demek o Allahın izniyle hayatı kabil olan bir mahalde isbat etmişti, Musâ aleyhisselâmın da asâsı ejderha oldu, demek Allah tealâ bir haşebede hayat isbat eyledi. Lâkin haşeb nebattır. Nebatta da hayvanınkine müşabih bir nemâ kuvveti vardır. Bu obirinden daha acibdir. Salih aleyhisselâmın yedinde zâhir olan ise taştan deve çıkmasıdır. Halbuki taş cemaddır, hayata da mahal değildir, nemaya da mahal değildir. Demek ki bu daha acibdır. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ise hepsinden daha acibini getirdi ki Semavî bir cirimde tesarruftur. Müşrik diyordu ki: Semaya kimse iremez. Onun şakk-u harkına imkân yoktur. Arzıyyat, maddeleri müşterek ecsam olup her biri diğerinin suretini kabul edebilirse de Semavat onu kabul etmez diyorlardı. Bu suretle Hazreti Peygamberin getirdiği mu'cize Salih aleyhisselâmın en acib olan mu'cizesinden de daha acib ve daha beliğ ve daim olmuştur. اهـ.

24. ﴿فَقَالُوا اَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا﴾ Tekzib ettiler de dediler ki: â! bizden bir beşere, bir kişiye mi ﴿نَتَّبِعُهُ﴾ tâbi' olacağız? - Evvelâ, « اَبَشَرًا » demekle bir beşere tâbi' olmayı kabul etmek istemiyorlar, Melek istiyorlar gibi görünüyor, sonra « مِنَّا »

Sh:»4645

bizden demekle kendilerinden ve kendi içlerinden olan bir beşere tâbi' olmak istemediklerini anlatmış oluyorlar. Bunun mefhumı muhalifi kendi içlerinden olmayıp da hariclerinden bir beşer olsa tâbi' olabileceklerini iş'ar eder ki bu hal, umumiyyetle istıklâle lâyık olmıyan kavımların haleti ruhiyyelerini gösterir, kendi aralarında kıskançlıkla geçimsizlik ederler de bir yabancının başlarına geçmesini memnuniyyetle telâkkı ederek esarete doğru giderler. Daha sonra da « وَاحِدًا » diyorlar ki kendi içlerinden bir ferde ittibaî kabul etmiyorlar, fakat bir cem'iyyet olsa tâbi' olabileceklerini ifade etmiş bulunuyorlar. Onun için olmalı ki içlerinde: « وَكَانَ فِى الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ » mantuku vakı' olmuştu. Halbuki hakikatte bir cem'iyyetin teşekkül edebilmesi ve vahidin riyaseti tahtinde vahdet kanununa tâbi'dir. Lâkin onlar kendilerinden bir beşere tebeiyyeti istemiyorlar da diyorlar ki ﴿اِنَّا اِذًا لَفِى ضَلَالٍ وَسُعُرٍ﴾ her halde biz o vakıt muhakkak bir şaşkınlık ve çılgınlık içinde kalmış oluruz, yâhud o surette yolumuzu gaib etmiş ve ateşler içine düşmüş bulunuruz. Salih aleyhisselâm onlara Allahın emrini dinlemedikleri takdirde dalâl içinde kalıp ateşlere yanacaklarını söylediği için onlar da böyle reddediyorlar. Ya'ni asıl sana uyarsak şaşkınlık etmiş ve ateşlere düşmüş oluruz diyorlar. 25. ﴿ءَاُلْقِىَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا﴾ o zikir ya'ni vahiy ve kitab

aramızdan onamı bırakılıyor? - Biz de onun gibi bir ferd, bir beşer değilmiyiz? Yâhud içimizde ondan daha lâyıkı yokmu? ﴿بَلْ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ﴾ hayır o bir kezzabı aşir - mağrur, şımarık, şımarıklıkla üstümüze çıkmak istiyen bir yalancı, işte bu derece yalan isnadıyle tekzib ettiler 26.

﴿سَيَعْلَمُونَ غَدًا﴾ yarın, ya'ni, azâbı

Sh:»4646

görecekleri gün bilecekler ﴿مَنِ الْكَذَّابُ الْاَشِرُ﴾ kimmiş o kezzabı eşir - hakka inanmıyan şımarık yalancı 27. ﴿اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ﴾ çünkü biz onlara fitne için nâkayı salacağız. - NÂKA, dişi deve demektir. Sûrei Şuarada geçtiği üzere « مَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَاْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ » diye Salih aleyhisselâmdan âyet, ya'ni nübüvvetine alâmet olacak mu'cize istemeleri üzerine bir kaç Sûrede geçtiği vechile işte size bir naka, bir âyet olmak üzere Allah nakası « هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَاْكُلْ فٖى اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ » denilmişti. Bu nâkanın nereden ve nasıl çıktığı Kur'anda musarrah değildir. Ancak « نَاقَةُ اللّٰهِ » ta'bir olunmuştur. Lâkin haberlerde bir « هَضْبَةَ » den, ya'ni yalçın kayadan ıbaret bir tepeden çıkarılmış olduğu şayi'dir. Burada bunun çıkarılması değil de irsali, ya'ni bırakın Allahın arzında otlasın diye salınması bir fitne için olduğu beyan buyuruluyor. Bunu çokları imtihan ma'nâsına tefsir etmişler ise de meşhur ma'nâsına hamlini tecviz edenler dahi olmuştur. Razî der ki: burada fitne maf'ulünlehtir, buna göre irsalden maksud fitne olmuş oluyor, lâkin asıl maksud Peygamberi tasdık olmak lâzım gelir. Çünkü bihakkın Salih aleyhisselâmın mu'cizesidir. Şu halde bunun tefsirinde tahkık nedir? Deriz ki bunda iki vecih vardır. Birisi: mu'cize bir fitnedir. Çünkü onunla müsab olacak kimsenin hali muazzeb olacak kimsenin halinden seçilir. Zira Allah tealâ mu'cize ile mahza Peygamberin sıtkını anlatmış olması hasebiyle küfredenleri ta'zib eyler, bu cihetle mu'cize Peygamberi bir tasdık olması haysiyyetiyle bir ibtilâdır. Zira tasdıkten sonra musaddık ile mükezzib seçilecektir. İkincisi bundan daha incedir. Şöyle ki: nakanın kayadan çıkarılması bir mu'cize, salınması ve aralarında dolaşması ve suyun taksim olunması da bir ibtilâdır. Onun için « اِنَّا مُخْرِجُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً » buyurulmamış « اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً »

Sh:»4647

buyurulmuştur bir de bunda şöyle bir gizli işaret vardır. Ki Allah tealâ dilediğine hidayet buyurur ve hidayetin yolları vardır: ba'zısı insanın kesb ile medhali olacak bir surette olur, meselâ delil olacak bir şey halkeder ve onda insanın nazar ve tefekkürü o suretle vakı' olur ki ındinde hak, tereccuh eyler de ona tabi'

olur. Ba'zan da onu ibtidadan ona ilca eder ve tâ küçüklüğünden onu hatadan sıyanet eyler. İşte Peygamberler eliyle mu'cize ızharı kesb ile ihtidasını dilediğine hidayet kabilindendir. Peygamberlerin kendilerine olan hidayet ise kesbile değil belki kendilerinde gayri kesbî bir takım ılımler halkı iledir. Bu suretle « اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ » onlara işarettir ve onun için « لَهُمْ » buyurulmuştur ki ma'nâsı onlar için fitne olabilecek vechile demektir. ﴿فَارْتَقِبْهُمْ﴾ onun için gözet onları - bak o yüzden nasıl bir mihnet ve azâba düşecekler ﴿وَاصْطَبِرْ﴾ ve sabırlı ol, sana eziyyet ederlerse azâbı acele etme 28. ﴿وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَاۤءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ﴾ ve onlara haber ver ki su, aralarında taksimdir. - Ya'ni naka ile onlar arasında « لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ » mısdakınca nevbet ile taksimlidir. Bir gün nâka içer bir gün de onlar su alır ve hayvanlarını sularlar. Yâhud nâkanın gününden maadasında onlar arasında taksimlidir. ﴿كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ﴾ her şirb, huzur iledir. - Fıkıhda şirb, şefeden eam, ya'ni hem içmek hem kullanmak ve sulamak hususlarına şamildir. Her şirb, gerek nâkanın şirbi ve gerek halkın şirbi, yâhud gerek su içimi, gerek süt içimi demektir. Deniliyor ki halk kendi su nevbetlerinde su alıyorlar, devenin nevbetinde de

Sh:»4648

sütünü sağıb içiyorlardı. Demek ki bu nâkanın bir taraftan külfet bir taraftan ni'met olan acib hususiyyetleri vardı. Bir kerre su nevbeti bütün halkın su nevbetine muadil bir günü işgal ediyor. Bu suretle onları tazyık eden bir ibtilâ oluyor. Buna mukabil onlara bir çok süt veriyor. Bu cihetle de hallerine vüs'at veren bir ni'met oluyor. İki halin ikisinde de bir değil, bir çok develerin yerini tutan büyük bir mahlûk olmuş oluyor. Buna nâkatullah denilmesine ve Allahın Arzında bırakılıp salma yayılmasına nazaran alâ hukmi milkillâh muameleye tâbi' olan vakıf veya beytül'mal emvali gibi idare olunmuş bir cins sağmal mala benziyor, Netekim bir de küşeği olduğu nalkediliyor. Allah için hakkı gözetilerek bakıldığı takdirde kendileri için pek büyük bir ni'met olacak olan bu Allah devesi ıktiza ettiği külfet ve meunet ve nizamı kısmet gibi ahkâmı maslahat ile haklarında bir nevi' tazyık ifade eden bir fitne ve ibtilâ olmakla bu kuyud ve mükellefiyyete dayanamadılar. 29. ﴿فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ﴾ derken sahiblerine bağırıştılar. - Şehirlerindeki dokuz çetenin « تِسْعَةُ رَهْطٍ » başı olan ve Semûdün kızılı (Uhaymiri Semûd) denilen Kudar ibni Salife feryad ettiler ﴿فَتَعَاطٰى﴾ o da aldı alacağını - kalktı silâhını veya arkadaşını veya cinayeti mukabilinde alacağını aldı ﴿فَعَقَرَ﴾ da akretti -

AKR, bir hayvanı ayağından biçerek devirip yıkmaktır. Bu suretle deveyi vurdu öldürdü. Deniliyor ki Salih aleyhisselâm, bari köşeğine yetişin dedi, o, dağa kaçmıştı koştular bozulayarak anasının geldiği kayaya girdi yetişemediler. 30. ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ﴾ fakat arkasından azâbım ve inzarlarım nasıl oldu? - Nasıl acı bir surette tehakuk etti. Salih aleyhisselâm «

فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِى دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ=

onun üzerine üç gün yurdunuzda yaşayın, işte o,

Sh:»4649

yalan çıkmıyacak bir va'd» diye tebliğ etti. Rivayet olunduğu üzere «yarın yüzleriniz sararacak, yarından sonra kızaracak, üçüncü gün kararacak sonra da sabahleyin başınıza azâb gelecek» dedi, derken bu alâmetleri görmeğe başladıklarında Salih aleyhisselâmı da tutup öldürmek istediler, o biemrillâh meıyyetindeki mü'minlerle Filestıne çekilip kurtuldular. Dördüncü günü ki bir pazar günü idi o yerleri azâba getirerek gözleri baka baka titriye titriye bir lâhzada helâk oldular «

فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ» 31.

﴿اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً﴾ Zira biz onların üzerlerine bir sayha

salıverdik - evlerinin önünde titreşerek bakışıp dururlarken yıldırım çatlar gibi Semâdan bir sayha koptu, yerden de bir recfe ﴿فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ﴾ derhal ağılcı çırpısının kırıntıları gibi

kırala kaldılar. - Çoban ağılının etrafına harîm olmak için çekilen çalı çırpının döğülüp çiğnenerek çürümüş olan kırıntıları gibi yâhud çobanın ağılında yaktığı çalı çırpının yanık kırıntıları gibi kırıla kaldılar. Bu teşbihin mazmununda da düşünülecek ma'nâlar vardır. 32. ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ﴾

Kur'anı da müyesser kıldık düşünmek için ﴿فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ fakat hani düşünen? - düşünüp

de bu mazmunlardan ıbret alacak ve ona göre hareket edecek olan? 33.

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ﴾ bu kıssanın da muhtelif yerlerde zikri geçti, mücerred

tekrar suretiyle değil, her birinde hususî bir noktasına işaret olunarak geçti. 34.

﴿اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ﴾ Onun için biz üzerlerine salıverdik: ﴿حَاصِبًا﴾ çakıl, taş

yağdıran Melek

Sh:»4650

yâhud rüzgâr: - üzerlerine siccilden istif edilmiş taşlar yağdırıyordu. ﴿اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍ﴾ Ancak

Lûtun iyman eden mensubları müstesna - ki karısı haric olmak üzere ailesinden bir kaç kişi idi.

﴿نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ﴾ Onları bir sehar vakti, ya'ni sabaha yakın kurtardık. Selâmete çıkardık. 35.

﴿كَذٰلِكَ نَجْزِى مَنْ شَكَرَ﴾ İşte biz, iyman-ü itaatla ni'metimize, şükreden kimseleri

böyle karşılarız, böyle mükâfatlandırırız. 36. ﴿وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا﴾ Halbuki celâlim

hakkıyçin Lût ötekileri, ya'ni kavmını inzar etmiş tutuşumuzun dehşetini kendilerine haber de vermiş idi.

﴿فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ﴾ Fakat onlar o inzarları şekk-ü cidal ile karşıladılar. 37.

﴿وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ﴾ kasem ile söylerim ki o gelen müsafirlerinden dolayı

mutalebede bulundular - müsafirlerinden murad almak, fücur etmek için gidip geldiler. Tazyik etmek istediler ki müsafirleri Hazreti İbrahimin müsafirleri olan Resuller idi. ﴿فَطَمَسْنَا اَعْيُنَهُمْ﴾ Onun üzerine biz de gözlerini siliverdik - ya'ni yüzlerinde eseri bile kalmıyacak vechile silme kör ettik, eve girdikleri halde hiç bir şey göremez oldular, nereden çıkacaklarını bile bilemediler de Hazreti Lût tuttu çıkardı ﴿فَذُوقُوا عَذَابِى وَنُذُرِ﴾ bu suretle haydin azâbımı inzarlarımı dadın dedik 38.

﴿وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً﴾ celâlim hakkiçin sabahleyin erkenden de onları bastırdı

﴿عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ﴾ müstekır, ya'ni üzerlerinde

Sh:»4651

kararını bulmuş defolunmaz, yâhud onları karargâhları olan Cehenneme götürene kadar devam eden bir azâb 39. ﴿فَذُوقُوا عَذَابِى وَنُذُرِ﴾ haydi şimdi azâbımı ve inzarlarımı dadın bakalım - ya'ni

böyle denerek bastırdı, yâhud bu ifade onların istihkaklarını beyan için temsilî bir hitabdır. Bunlar zevklarına

düşkün oldukları için cezalarında da « فَذُوقُوا » ile tehekküm yapılmıştır. Bunlar gibi inzarları tekzib eden muasır kâfirler hakkında da buyuruluyor ki 40.

﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ şanım namına Kur'anı da

müyesser kıldık düşünmek için, fakat hani düşünen?.

Beşinci kıssa:

﴿٤١﴾ وَلَقَدْ جَاءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ﴿٤٢﴾ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كُلِّهَا فَاَخَذْنَاهُمْ اَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkiçin ali Fir'avne de geldi inzar edici Peygamberler 41 Âyetlerimizin hepsini tekzib ettiler biz de onları öyle bir tutuşla alıverdik ki muktedir bir azîze öyle yaraşır 42

Bu kıssalardan hıssaya gelince;

Sh:»4652

﴿٤٣﴾ اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ اُولٰئِكُمْ اَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِى الزُّبُرِ

﴿٤٤﴾ اَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ ﴿٤٥﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ

وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٦﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ

﴿٤٧﴾ اِنَّ الْمُجْرِمينَ فى ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٨﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ
فِى النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٩﴾ اِنَّا كُلَّ شَىْءٍ
خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٥٠﴾ وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ
﴿٥١﴾ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَٓا اَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ
شَىْءٍ فَعَلُوهُ فِى الزُّبُرِ ﴿٥٣﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ
﴿٥٤﴾ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فى جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٥﴾ فى مَقْعَدِ صِدْقٍ
عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sizin kâfirleriniz onlardan hayırlımı? Yoksa sizin için kitablarda bir berâetmi var? 43 Yoksa biz yardımlaşır bir cem'iyyetiz mi diyorlar? 44 Her halde o cem'iyyet bozulacak ve arkalarını dönüp gidecekler 45 Daha doğrusu onların asıl mev'ıdi saattir ve o saat daha acı ve daha belâ ve bedterdir 46 Muhakkak ki mücrimler şaşkınlık ve çılgınlıklar içindedirler 47 O gün ki yüzleri üstü ateşte sürüklenecekler tadın ne imiş diye messi Sakar 48 Haberiniz olsun ki biz her şey'i bir kaderle yaratmışızdır 49 Emrimiz de başka değil birdir, bir lemhi basar gibidir 50

Sh:»4653

Celâlim hakkiyçin emsalinizi hep helâk da ettik fakat hani düşünen? 51 Bununla beraber işledikleri her şey defterlerdedir 52 Ve küçük büyük hepsi satra geçmiştir 53 Şübhesiz müttekıler Cennetlerde nur içinde 54 Sadakat meclisinde, kudretine nihayet olmıyan bir şehinşahın huzurı kibriyasında 55

43. ﴿اَكُفَّارُكُمْ﴾ Sizin kâfirleriniz - hıtab, ehli Mekkeye, dolayısiyle Araba, dolayısiyle karni ehîr insanlarınadır. Ey bu zaman insanları! sizin gâvurlarınız ﴿خَيْرٌ مِنْ اُولٰٓئِكُمْ﴾ onlardan hayırlı mı? - Ya'ni kavmi Nuhtan Fir'avne kadar helâkleri zikrolunan kâfirlerden daha mı kuvvetli yâhud Allahın azâbından kurtulmak için daha mı yararlıklı? ﴿اَمْ لَكُمْ بَرَٓاءَةٌ فِى الزُّبُرِ﴾ Yoksa sizin için kitablarda bir berâet mi var? - Ya'ni âhir zaman insanları ne kadar küfr-ü ısyan ederlerse etsinler indallah ceza ve mes'uliyyetleri yoktur diye beraetinize dair kütübi semaviyyede bir sarahat mı var? 44.

﴿اَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ﴾ Yoksa biz yardımlaşır muntazam bir cem'iyyetiz, öcümüzü alır kendimizi kurtarırız mı diyorlar? - Bu, kuruni ehîre insanlarında cem'iyyet ve medeniyyet vasıtalarının çoğalacağına ve onunla iftihar olunacağına delâlet eder. Lâkin 45.

﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ O cem'iyyet muhakkak bozulacak ve arkalarını dönecekler - İbni Ebi Hâtim, ve Evsatta Taberanî ve İbni Merduye Ebu Hüreyreden şöyle rivayet etmişlerdir:

Dedi ki: « سيهزم الجمع ويولّون الدّبر » kavlini Allah tealâ Peygamberine Bedir gününden evvel Mekkede iken indirildi ve Ömer ibni hattab radıyallahü anh şöyle dedi: Ya Resulâllah hangi cem'iyyet bozulacak dedim, vaktâ ki Bedir günü oldu ve Kureyş bozuldu, Resulullaha baktım

Sh:»4654

arkalarından kılıcı çekmiş, « سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ » diyordu. Bu suretle bu ayetin Bedir günü için bir mu'cize olduğu anlaşıldı 46. ﴿بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ﴾ daha doğrusu saat onların asıl mev'idleri - ya'ni o hezimet onların tam ukubetleri değil bir mukaddimedir. Asıl mi'adları azablarının va'dolunduğu zaman saattır. ﴿وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى﴾ O saat ise daha büyük dâhiye -Dâhiye, kurtulmak çaresi olmıyan belâ ve musıbet ﴿وَاَمَرُّ﴾ ve daha acı, daha bedter 47. ﴿اِنَّ الْمُجْرِمِينَ﴾ Şübhe yok ki mücrimler - gerek evvelkiler gerek sonrakiler içinde - yâhud çılgınlıklar, delilikler içindedirler. 48.

﴿يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِى النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ﴾ O yüzleri üstü Cehennem ateşi içinde sürüklenecekleri gün - denecek ﴿ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ﴾ tatın bakalım messi sekarı - bir ismi, de sekar olan Cehennemin dokunuşu, ohşayışı ne imiş? Nasılmış?

SEKAR, سَقَرَ ، صَقَرَ gibi güneş çalmak denilen yakıştır ki rengi değiştiriverir. Sekar, bu ma'nadan me'huz olarak Cehenneme alem yapılmıştır ki alemiyyet ve te'nis ile gayri münsarıftır. Ucme deyenler de olmuştur. Surei müddessirde «

مَآ اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُ ، لَا تُبْقِى وَلَا تَذَرُ ، لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ ، عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ » diye ta'rif olunmuştur. 49. ﴿اِنَّا كُلَّ شَیْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ çünkü biz her şey'i bir kader ile halk etmişizdir. - Her şey'in vukuundan evvel ezelde ilmi ilâhîde mukadder olan bir kaderi, ya'ni haysiyyeti ilmiyyesi vardır ki kazasının cereyanı, fi'len yaradılışı o kadere göre vakı' olur. Onu başkası istediği gibi icab ve ta'yin (determine) edemez. Onun

Sh:»4655

için mücrim, kendi keyf ve iradesine göre cürmün mahiyyet ve mukadderatını değiştiremez. Kaderde akıbeti bedbahtlık, mes'uliyyet, mahkûmiyyet ile Cehenneme götürmek olan cürm-ü measıı sevab ve saadet vesîlesi yapılamaz. Onun için mücrimler mücrim oldukları haysiyyetten dalâl ve nîran içindedirler.

KADER, abdin iradei cüz'iyyesine münafi de değildir. Çünkü ihtiyarî fiıllerin vukuu için iradei cüz'iyye dahi kader cümlesindendir. O halk ve fi'lin nasıl olduğuna ya'ni kaderin kaza ile icrasına gelince 50.

﴿وَمَٓا اَمْرُنَٓا﴾ bizim emrimiz de - Ya'ni işimiz yâhud her hangi bir şeyi halk için buyurultumuz da - başka değil ﴿اِلَّا وَاحِدَةٌ﴾ ancak birdir - Bir kelimeden veya bir lemhadan ibarettir ﴿كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ﴾ basarlar bir lemha gibi - gözle seri' bir bakış lahzası, ya'ni bur şuur ânı gibi ki « اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » buyurulduğu üzere bir «kün» emrinden ibarettir. Hakikatte ılleti tamme bu kün emridir. Illet, vakı' olunca ma'lûl de hemen olur. Onun için o cem'iyyetler nasıl bozulacak, o saat nasıl olacak, mücrimler o mukadderata nasıl süríüklenecek diye tereddüde mahal de yoktur. «Ol!» deyince hepsi olur. 51.

﴿وَلَقَدْ اَهْلَكْنَٓا اَشْيَاعَكُمْ﴾ Hem emsalinizi hep helâk etmişizdir - düşünseniz siz de gitmek üzere bulunduğunuzu anlarsınız ﴿فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ fakat hani düşünen? - Denebilir ki Dünyadan kötüler de gidiyor, iyiler de, fanîliği ve helâki düşünmekten ne çıkar? Bu gibi mukadder sualleri halletmek üzere buyuruluyor ki 52. ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِى الزُّبُرِ﴾ onunla beraber işledikleri her şey defterlerde yazılı - ya'ni kendileri helâk olup gitmekle beraber iyi ve kötü bütün fiilleri kitablarına, amel defterlerine yazılıdır

Sh:»4656

53. ﴿وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ﴾ hem küçük büyük hepsi satra geçmiştir - demek ki insanın helâktan sonra da bir istıkbali vardır. Ve onun orada hakikatı Dünyada yapdığı fıillerin hasılasıdır. Hak tealânın ındinde mîzana konacak ancak odur. Ona göre haşr olunacaktır. Helâkinden sonra hakikatin böyle olacağını düşünen bir kimse ise elbette defterini küfr-ü cürm ile kirletmek istemez. Zira 54.

﴿اِنَّ الْمُتَّقِينَ﴾ şübhesiz ki müttekıler - küfr-ü ısyandan korunanlar ﴿فِى جَنَّاتٍ﴾ Cennetlerde ﴿وَنَهَرٍ﴾ ve nur cereyanı içindedir. - Burada neher «nehr» gibi irmak ma'nasına olmak mütebadir görünürse de nehar maddesinden nur ve aydınlık ma'nasına olmak daha lâtîftir. 55.

﴿فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ﴾ Mak'adi sıdıkta - sıdık makadı, sıdık meclisi, sadakat sandalyesi. Ya'ni sadıklara mahsus olan ve yalan çıkması, zeval bulması ihtimali olmıyan sabit bir makam ve mevkıde ﴿عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ﴾ gayet ıktidarlı, ya'ni kudretine nihayet olmıyan bir melîkin: pek büyük mülk sahibi bir şehinşahın huzuri kibriyasında - ki Rahman tealâdır. MELÎK, MUKTEDİR isimlerinde tenvin, azamet içindir. Demişlerdir ki Hak sübhânehu burada ındiyyet ve kurbi ibham ve melîk-ü muktediri tenkir ile irad buyurmakla mülk ve kudretinin künhünü fehimlerin ihata edemiyeceğine ve onun huzuri izzetine yakınlık « مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ » kabîlinden ta'rif ve beyana sığmıyacak gayet büyük bir saadet ve keramet olduğuna işaret buyurmuştur. Âlusî der ki: ba'zı eserlerde varid olduğuna göre duânın müstecab olmasında bu iki ismi celîlin bir şânı vardır. İbni Ebî Şeybe Saıyd ibni Müseyyebden tahric etmiştir: demiş ki mescide girdim sabah oldu zannediyordum, meğerse uzun bir gece

varmış, benden başka kimse de yoktu, uyumuşum, arkamdan bir

Sh:»4657

hareket işittim, korktum, ey kalbi korku dolan, korkma da: «

اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ مَلِيكٌ مُقْتَدِرٌ مَا تَشَآءُ مِنْ اَمْرٍ يَكُونُ = Allahım, sen

şübhesiz bir meliki muktedirsin, de, sonra da gönlüne ne doğarsa iste» dedi,ondan sonra Allah tealâdan ne istedimse müstecab kıldı. «

اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ مَلِيكٌ مُقْتَدِرٌ مَا تَشَآءُ مِنْ اَمْرٍ يَكُونُ. فَوَفِّقْ لِى فِيمَا اَنَا بِصَدَدِهِ وَ اَسْعِدْنِى فِى الدَّارَيْنِ وَ اَعِذْنِى مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَنَجِّنَا مِمَّا نَخَافُ يَا خَفِىَّ الْاَلْطَافِ وَ صَلَّى اللّٰهُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

"Ey Allah'ım sen kudretli bir meliksin, ne istersen o olur. Şu anda içinde bulunduğum durumda beni başarılı kıl. Dünya ve ahirette bana mutluluk ver. Hayat ve ölüm fitnesinden beni koru ve korktuğumuz şeylerden bizi emin eyle, ey gizli, lütufta bulunan Allah'ım rahmeti seyidimiz Muhammed üzerine, ailesine ve ashabına olsun. Hamd, alemlerin Rabbi Allah'adır."

RAHMÂN

٥٥ سُورَةُ الرَّحْمٰنِ

Errahmân sûresi mekkîdir. Beyhekînin Hazreti Ali kerremallahü vecheh ve radıyallahü anhten merfuan tahric eylediği bir hadîste buna «Arusül Kur'ân» namı dahi verilmiştir.

Âyetleri - Kûfî ve Şamîde yetmiş sekiz, Hicazîde yetmiş yedi, Basrîde yetmiş altıdır. « اَلرَّحْمٰنُ » evvelki «

خَلَقَ الْاِنْسَانَ ، لِلْاَنَامِ ، شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ ،

الْمُجْرِمُونَ » muhtelefünfih noktalardır.

Kelimeleri - Üç yüz elli bir.

Harfleri - Bin üç yüz otuz altı.

Fasılası - نرم ن ، ر ، م harfleridir.

Sebebi nüzulü - Ebu Hayyanın Bahrinde Mukatilden nakline göre, «

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ » nazil olduğu zaman; biz, rahmanı tanımıyoruz « وَمَا الرَّحْمٰنُ » rahman ne? demişlerdi « اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ » nâzil oldu. Bir de «

اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ » dedikleri zaman Allah Tealâ onları tekzib ederek «

اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ » buyurdu denilmiştir.

Evvelki sûre « عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ » diye hıtam bulmuştu. Bu sûre onu bir beyan gibi «

اَلرَّحْمٰنُ » diye başlıyor ve sıfatı rahmetten neş'et eden âlâi ilâhiyyeyi ta'dad ediyor. Orada «

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ » buyurulmuş, sonra da mücrimlerin

Sekardeki halleri, müttekılerin de Cennat ü neherdeki halleri icmal edilmiş idi, burada o icmal o tertib üzere

tafsıl olunacak saatin acılığı, sonra « يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ » diye mücrimlerin hali,

sonra da « وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ » diye

takvanın tefsiriyle beraber Cennetin ve ehli Cennetin evsafı beyan olunacaktır.

Evvelki sûrede geçmiş ümmetlerden Peygamberleri tekzib edenlerin başlarına inen türlü azâbları sayarken herbirinin arkasından « وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ » âyetiyle va'z-u tezkîr için bir terci' yapılmıştı. Bu sûrede de bütün insanlara dinî, dünyevî, enfüsî, Âfakî türlü ni'metler tezkîr olunarak her birinin arkasından vecîbei şükrün ıhlâline karşı « فَبِاَیِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ » tevbihı ile öyle lâtîf terci'ler yapılmıştır ki «Âlâ» nın meddi gibi letafetine doyulmaz. İtkanda tekrarı bir kaç kısma taksim etmiştir. Bunlardan birisi, demiş: müteallakının teaddüdünden dolayı tekerrür edendir ki ikinci, birincinin teallûk ettiğinden başkasına müteallık olur, sonra bu kısma terdid tesmiye olunduğunu söylemiş « فَبِاَیِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ » kavlini bu kabîlden saymıştır. Çünkü bu, otuz bir yerde tekerrür etttiği halde her biri makabline müteallık bir hususiyyetle mümtazdır. اهـ. Biz bu kabîl tekrarlara ebedî ıstılahatımızda tercı' namını vermişizdir.

Zemahşerî der ki: Allah azze ve a'lâ, âlâsını, niami vâlâsını ta'dad buyurdu, envai âlâ ve esnafi na'masından da ilk evvel ayağı en ileride olanı takdim buyurdu ki o, din ni'metidir. Din ni'metleri içinden de evvelâ mertebesi en yüksek olanı takdim buyurdu ki o da Kur'âni in'amı, tenzil ve ta'limidir. Çünkü Kur'ân vahyı ilâhînin rütbece en büyüğü, menzilece en yükseği, dinin ebvabında te'siri itibariyle en güzelidir. O bütün kütübi semaviyyenin evci, mısdakı, mi'yarıdır. İnsanı yaradışının zikrini onun zikrinden sonraya bıraktı ve onu ona vely ettirdi ki onu yaradışı mahza din ve ılim dolayısiyle olduğu bilinmek için. Çünkü maksad ılmen mukaddemdir. Sonra da insanın insanlığını temeyyüz ettiren ve zamirindekini güzel bir surette izhar ve tebliğ demek olan beyan, ya'ni ılm-ü ta'limin en büyük esbabından biri olan lisan ni'metini zikretti. Şöyle ki:

Sh:»4660

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

﴿١﴾ اَلرَّحْمٰنُۙ ﴿٢﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَۜ ﴿٣﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَۙ ﴿٤﴾
عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٥﴾ اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍۙ ﴿٦﴾ وَالنَّجْمُ
وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٧﴾ وَالسَّمَٓاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْم۪يزَانَۙ ﴿٨﴾
اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْم۪يزَانِ ﴿٩﴾ وَاَق۪يمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا
تُخْسِرُوا الْم۪يزَانَ ﴿١٠﴾ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِۙ ﴿١١﴾ ف۪يهَا
فَاكِهَةٌۙ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِۖ ﴿١٢﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ

وَالرَّيْحَانُ ﴿١٣﴾ فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٤﴾ خَلَقَ
الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٥﴾ وَخَلَقَ الْجَاۤنَّ مِنْ مَارِجٍ
مِنْ نَارٍ ﴿١٦﴾ فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٧﴾ رَبُّ
الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٨﴾ فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿١٩﴾ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿٢٠﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ
﴿٢١﴾ فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٢﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا
اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٣﴾ فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿﴾

Sh:»4661

﴿٢٤﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٢٥﴾
فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Rahmân 1 Öğretti Kur'anı 2 Yarattı insanı 3 Belletti ona o güzel beyânı 4 Güneş ve Ay hisablı 5 Çemen, ağaç secdedan 6 Bak şu güzel semaya verdi ona irtifa' vazeyledip mizânı 7 Ki taşmayın mizanda 8 Ve doğru tutun adaletle tartıyı da aksatmayın mizanı 9 Arza da bir tavazu' verdi berayı enam 10 Onda bir meyva, ve ekmamiyle duran nahli benam 11 Ve o çimli dâneler ve o hoşbu' reyhan 12 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 13 Fağfur gibi bir salsâlden insanı yarattı 14 Bir maric ateşten de o cannı yarattı 15 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 16 Hem iki Meşrikın rabbi hem iki Mağribin rabbi 17 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 18 Salmış iki deryayı demâdem çatışırlar 19 Beyinlerinde bir berzah bagyeylemezler bir ân 20 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 21 Çıkar onlardan inci ile mercan 22 Şimdi rabinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 23 Hem onun denizde akıp giden o münşeâti alemnişan 24 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 25

1. ﴿اَلرَّحْمٰنُ﴾ Rahmân, ol rahmân - Fatihada besmelenin tefsirinde bu ismi şerîf hakkında iyzahat geçti, ya'ni rahmet ve in'amı namütenahî kaynaşıp duran ve ondan dolayı bir ismi de Rahman olan

Allah Tealâ. اَلرَّحْمٰنُ , ı'rabca zahir olan mübteda, maba'di haber görünür. Lâkin müstakıl bir âyet olduğuna nazaran mukadder bir mübtedanın haberi olarak şöyle bir cümle teşkil eder. Allah Rahmandır,

yahud هُوَ الرَّحْمٰنُ, o muktedir melîk Rahmandır. Rahmetiyle o rahman, 2.

﴿عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ﴾ ta'lim etti Kur'anı - Ilimden,

Sh:»4662

öğretmek ma'nasına ta'lim iki mef'ule teaddî edeceği cihetle bu ma'naca burada birinci mef'ul hazfedilmiş ve bu suretle maksad şuna veya buna ta'limi değil, nefsi ta'limi ifade olduğu anlatılmıştır: Gerek Cibrile, gerek Peygambere, gerek ümmete olan ta'lim kısımlarından hepsine muhtemil olur. Ba'zıları da demişler ki

burada « عَلَّمَ » alâmettendir. Kur'anı alâmet kıldı, ya'ni ıbret alacak olanlara bir âyet, yâhud nübüvvete bir alâmet ve mu'cize kıldı demektir. Bu surette diğer bir mef'ulün hazfini gözetmeğe hacet kalmaz ve

evvelki sûrenin başındaki « انْشَقَّ الْقَمَرُ » âyeti ile de mütenasib olur. O sûre babi heybetten bir mu'cize ile, bu Sûre de babi rahmetten bir mu'cize ile başlamış bulunur. Şu halde terceme de öğretti denilmeyip de ta'lim etti denilirse bu iki veche de işaret mahfuz kalmış olur. Maamafih âlûsî der ki: Kail bin münasebet de gösterse yine bunun ılim ta'liminden olduğu bilinmek gerektir. Kur'anı ta'limin ma'nasına gelince Kur'ana ılim ifade etmektir. Fakat yalnız elfazına değil, onunla beraber meanisine dahi şayanı ehemmiyyet bir surette ılim ifade eylemektir ki bu mütefavittir. Ba'zan işarat ve rumuzundan hadisatı kevniyyeye vukuf derecesine kadar çıkar. İbni Cerîrin ve İbni ebi Hâtimin İbni Mes'uddan tahriclerine göre Kur'anda her şeye dair ılim indirilmiş ve her şey beyan edilmiş ise de bizim ılmimiz onun hepsine yetişemez. İbni Abbas da demiştir ki: Devemin bir ipi gaib olsa her halde Kitabullahda bulurdum. Mürsî demiş ki: Kur'an, evvelîn ve âhirînin ulumunu cami'dir. Öyle ki onun hakikatini ancak mütekellim olan Allah Tealâ bilir.» Sonra da « وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُٓ اِلَّا اللّٰهُ » mısdakınca Allah Tealânın kendine tahsıs buyurduğu müstesna olmak üzere Resülullah, sonra sâdatı sahabe sonra da onlara varis olan tabiun ilh...» اهـ. Ba'zıları ta'limi: Tesavvuri meani için nefsi tenbih diye ta'rif etmişlerdir. اهـ.

Sh:»4663

Saatin yaklaşmasına karşı rahmeti ilâhiyyeden zuhur eden en büyük ve en mühim ni'metin ta'limi kur'an ni'meti olduğu bu suretle anlatıldıktan sonra kime ve nasıl ta'lim olunduğunu beyan için de buyuruluyor ki:

O Rahman 3. ﴿خَلَقَ الْاِنْسَانَ﴾ yarattı insanı - ba'zıları burada insandan murad Adem, ba'zıları da Kur'an karînesiyle Muhammed Aleyhisselâm demişler ise de hepsine şamil olmak üzere cinsi insan olması daha zâhirdir. Maamafih Kur'anın ta'limine mahall olan insanı kâmil murad olunması da melhuzdur. Ya'ni Kur'anı ta'lim etmek üzere insanı yarattı. 4. ﴿عَلَّمَهُ الْبَيَانَ﴾ Belletti ona o beyanı - Ya'ni kendini ve vicdan ve zamirindeki duygu ve idrakât varidatını haricindekilere açık ve güzel ifade ile anlatmak, ifadei meram etmek ve anlamak demek olan nutuk ve lisan ni'metini ki ılim ve ta'limi Kur'an ni'meti de bununla husule gelir. Hazreti Adem yaradıldıktan sonra ta'limi esma' sayesinde Melâikenin bilemediklerini bildi, iremediklerine irdi. Enbiyanın nübüvvete mazher olması, tarafı ilâhîden tebligat yapabilmeleri, kitablar getirmeleri, ümmetlerin onlardan istifade edebilmeleri hep beyan ılmi, dil ni'meti sâyesinde olduğu gibi Kur'ana ve Kur'anın tefsir ve tercemesi ni'metine nâiliyyetimiz ve ondan derecei istifademiz dahi o ni'metten hissamiz nisbetindedir. Ebüsssüud der ki: beyanı ta'limden murad, insanı mücerred kendi beyanına temkinden ibaret değildir, onunla başkasının beyanını anlamaktan eamdır. Çünkü Kur'anı ta'lim ancak onun üzerine deveran eder. Bu cümleler, ahbarı müteradifedirler, sonrakilerin atıfsız iradı da ta'dad üslûbunda varid oldukları içindir. Müsnedi ileyhin takdımi de kasr ifade eyler. Bundan sonra hayatı beşerin en ziyade alâkadar olduğu ni'metler lâtîf bir surette beyan ile secde ve şükre da'vet için buyuruluyor ki 5. ﴿اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ﴾ Güneş ve Ay hisab

Sh:»4664

ile dir. - Hisab ile cereyan ederler. Binaenaleyh insanlar hisabı iyi bellemeli ve bir hisab gününün geleceğini bilip ona göre hisaba hâzır olmalıdır.

HÜSBAN, «ha» nın zammiyle hisab ma'nasına ve hisabın cem'i hisablar ma'nasına gelir. Bir de değirmen taşının mihverine hüsbanürreha denilir. 6. ﴿وَالنَّجْمُ﴾ ve necim - ya'ni Arzdan zuhur edip de sakı olmıyan nebat, çemen ﴿وَالشَّجَرُ﴾ ve şecer - sakı olan nebat, ağaç ﴿يَسْجُدَانِ﴾ secde ederler - Allah Tealânın iradelerine tab'an inkıyad ederler, kanunları karşısında elâstikiyyetle istediği vaz'iyyeti alırlar. O halde insanlar da tav'an Allahın emirlerine inkıyad

ederek ni'metlerine şükr için secdeyi bilmelidirler. 7. ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا﴾ hem Semaya bak

ona irtifa' verdi - bu terkibe nahivde « اِضْمَارٌ عَلٰى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ » ta'bir edilir. Bir

mef'ulün fi'lini evvelâ hazfedip sonra zamiriyle meşgul olarak tefsir eylemektir. Şu halde kelâm « وَرَفَعَ السَّمَاءَ رَفَعَهَا » takdirindedir. Bunun faidesi evvel'emirde mef'ule nazari dikkati celbetmek, sonra da fi'lin ma'lûmiyyetini beyan ile sureti mahsusada ıhtar eylemektir. Semadan murad,

bütün ecramiyle üzerimizde yükselen muhitı âlemdir. Onun ref'i, ya'ni irtifa' verilip yükseltilmesi de yüksek olarak ibda' ve inşa olunmasıdır. Yükseklikten murad da zâhir olan hissî ve surî irtifa'dır. Umumi mecaz tarikıyle hissî ve ma'nevî yüksekliğe şamil bir ma'na murad olunmak da caiz olabilir. Belli ki semanın böyle rif'ati onu yükselten Rahmanın sun-u rahmetinin yüksekliğini ve binaenaleyh kendisinin daha âlî, ya'ni cihat ve mekânın fevkinde bir ululukla yüksek olduğunu gösterir. Evet, o Rahman öyle ulu öyle yüksek ve öyle secde ve ta'zîme müstehıktir ki gerek maddî ve gerek ma'nevî haysiyyetiyle
yüksekliği

Sh:»4665

meşhud olup duran o güzel semaya o yüksekliği o verdi. ﴿وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ ve mizanı

vazeyledi - Ya'ni o yüksekliklerin durabilmesi için aşağı ve yukarı muhtelif ve müteaddid sikletler, mevcudiyyetler, hukuklar arasında her şeyin hakkına göre duruşu vaz'ıyyeti demek olan müvazene kanununu adalet kanununu vazeyledi ki bu kanun olmasa idi Semavat ve Arzın kıyam-ü intizamı olmazdı.

Netekim bir hadîsi şerifte « بِالْعَدْلِ قَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ » buyurulmuştur.

MÎZAN, mîsak gibi hem vezin ma'nasına masdar hem de vezin aleti terazi, ma'nasına ismi alet olabilir. Vezin, eşyanın yekdiğerine nisbetle mıkdarı veya mıkdarının tanınmasıdır ki asıl sıklette ma'ruftur. Ve bir mukayese ve muadele ile yapılır. Ve bu mukayesenin yapıldığı âlete de mîzan denilir. Bu suretle vezin, daima bir muadele, ya'ni bir denkleşme nisbetini ifade ettiğinden adalete ve adaletin mi'yarı olan şeriate de mizan ta'bir olunagelmiştir. Onun için burada mîzan, eşyanın gerek sıklet itibariyle ve gerek sair suretle mıkdarlarının tanınmasına mi'yar olarak herhangi bir alet ma'nasına hamledilebildiği gibi daha şumullü olmak üzere adalet ma'nasına hamledilmiş, şeri'at ile de tefsir edildiği olmuştur. Burada mîzan kelimesi üç kerre zikredilmiş ve sahib Keşşaf bunun tavsıyeyi teşdid ve takviye için bir tekrar olduğunu söylemiş ise de ma'rifeten zikir ve ma'rifeten iade de sâni evvelin ayni olmak ka'ıdesi küllî olmadığı ve biri biri ardınca tevali eden üç fasılanın aynî ma'nada bir tekrardan ibaret olması pek muvafık olamıyacağı cihetle biz bunlardan

herbirinin ayrı ayrı bir ma'naya işaret ettiğine kani' bulunuyoruz. Evvelâ « وَوَضَعَ الْمِيزَانَ » da

mîzan, ref'i Sema münasebetiyle zâhir olan ma'na bütün eşya arasındaki müvazenei umumiyye kanunudur ki: (pesenteur) yahud (gravitation) denilen cazibei umumiyye veya sıklet kanunu bunun en zâhir tecellisidir. Ma'lûmumuz olan terazi ve kantar, çeki

Sh:»4666
gibi tartı mikyası olan bütün mîzanların esası da budur. Eskiler bunun yalnız Arzda cari olduğunu zannediyorlar idise de ulvî ve süflî bütün ecsam ve ecramda carî bir kanunı umumî olduğu ve Ilmi hey'et bakımından ehemmiyyeti mahsusası bulunduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber muvazenei umumiyye kanunu yalnız mihanikî ve fizikî olan cazibe kanununa hasredilmeyib kimyevî ve ruhî münasebetlere dahi şamil olmak üzere adalet kanunu namiyle daha şumullü olarak tefsir edildiği takdirde faydası daha geniş olacağı derkârdır. Her şey'i eşya arasında lâik ve müste'ıdd olduğu mevkı' ve mertebeye koymak demektir. Kazıy beyzavî bunu her müste'ıdde müstehakkını, her sahibi hakka hakkını vermek suretiyle umuri âlemin intizam ve istikameti diye tarif etmiştir. Gerek tekvinî ve gerek teşriî adl-ü müvazeneden eammolmuş olur. Şu halde ikinci mîzan, masdar yâhud şeriat, üçüncüsü de âhıretteki mizanı a'mal olmak gerektir, Maamafih

diğer ı'tibar de mümkindir. Evet, mîzanı vazeyledi 8. ﴿اَنْ﴾ ki

﴿لَا تَطْغَوْا فِى الْمِيزَانِ﴾ mîzanda taşmıyasınız - Şeriat ve kanuna tecavüz edib de

haddinizi aşmıyasınız, mîzansız iş yapmıyasınız, yahud maddî ma'nevî tartıda taşkınlık etmiyesiniz de Allah tealânın emirlerine, hukümlerine itaat ve hukuka riayet edesiniz 9.

﴿وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ﴾ hem vezni: kavil ve fiıl her hususta tartmak işini adaletle

doğru tutun - ya'ni hem eksik tartı kullanmayın hem de tartarken insaf ve adaletle dosdoğru tartın, kendiniz için tartarken bir tarafa, diğeri için tartarken diğer tarafa ağdırmayın da hepsinde de terazinin dilini doğru

tutun ﴿وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ﴾ ve mîzanı aksatmayın, eksiltmeyin, teraziyi sui isti'mal

ile âhırette mîzanınıza yazık etmeyin diye mîzanı vazetti ve Semaya irtifa' verdi. O Rahman

Sh:»4667

10. ﴿وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا﴾ Arzı da alta koydu - tevazulu kıldı, aşağıya serdi ﴿لِلْاَنَامِ﴾

enam için- ENAM, Kamusta halk, yâhud Cin ve İns yâhud yer yüzünde ki mahlûkat demektir. Arzın bu

suretle aşağıya vaz'ı üzerindeki mahlûkatın menfeati hisabınadır. Şöyle ki 11. ﴿فِيهَا فَاكِهَةٌ﴾

onda bir çok fakihe vardır - enamın bahusus insanların intifa' edebilmesi için bir çok fakiheler vardır.

﴿وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِ﴾ ve ekmamı olan malûm hurma ağacı vardır. - EKMAM kâfın

kesriyle «kimm» in cem'idirki meyvanın çiçeğinin üzerindeki kabcık, tomurcuk demektir. Yahud kâfın fethiyle «kemm» örtmek demek olduğu cihetle elyafı, dalları, kabcıkları gibi örten şeyleri demektir ki birisinde istıkbal için feyız ve menafiıne birisinde de kurutuşuna işaret edilmiş demek olur. 12.

﴿وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ﴾ ve o çimli daneler - buğday, arpa gibi hububat ki taze çim

yapraklar içinde yetişir ve o yapraklar kuruduğu zaman saman olur ve bu suretle hem kendilerinden intifa' olunur hem de yapraklarından istifade edilir ﴿وَالرَّيْحَانُ﴾ hem de reyhan - ki şammeyi temizler, a'sab ve ruha neş'e ve neşat verir. REYHAN, güzel rayıhalı veya revhaniyyetli demek olup bizim de reyhan

dediğimiz nebat gibi koklanan güzel kokulu otların hepsine ıtlak olunur. Bununla beraber İBNİ Abbastan

burada rızk ma'nasına olduğu da nakledilmiştir. Netekim a'râbînin birine nereye? Demişler «

اَطْلُبُ مِنْ رَيْحَانِ اللّٰهِ » Allahın reyhanından talebediyorum demişki Allahın rızkından

demek istemiş. Rızkın rahat bahşetmesi veyâhud ekmek kokusunun bahusus acıkmış olanlar için her

kokudan güzel olması vechi münasebet olmak gerektir. Bu suretle Murad sahib Keşşafın dediği

gibi

Sh:»4668

habbin asfına mukabil lübbü demek olur. Hamze Kisaî ve Halefi aşır kıraetlerinde nasb ile «

وَالْحَبَّ ذَا الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانَ » okunması ise ıhtisas üzere fi'lin hazfine binaendir. «

وَخَلَقَ الْحَبَّ الخ » takdir edenler olmuşsa da « وَاَخُصَ الْحَبَّ » takdiri bizim zevkımizce daha mülayimdir ki şöyle demek olur: hele o çimli daneler ve o hoşbu reyhan 13.

﴿فَبِاَىِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ imdi Rabbinizin nı'metlerinin hangisini tekzib

edersiniz? - «Fa», önünü evveline terettüb ettirmek içindir. Âlâ', surei Necimde geçtiği üzere niam ve eltaf

demek olup müfredi اِلْىٌ. اِلَى. اَلًى وَيَا اَلْوٌءٌ. dür. Nİ'METİ TEKZİB, inkâr ile

nankörlük etmektir. Ni'metin ni'met olmasını inkâr veya mün'ime nisbetini inkâr veya her her ikisini inkâr hususlarına şamil olur. Meselâ Kurân ta'liminin hem bir ni'met olduğunu hem de Allahın bir ni'meti olduğunu inkâr ederler. Hılkatin, lisanın, Arz-u Semanın, adl-ü mizanın ni'met olduğunu inkâr edenler bile bulunabiliyor. Meyvaların, yiyeceklerin, kokacakların ni'met olduğunu inkâr etmeseler de munhasıran Allaha nisbetini sarahaten veya delâleten inkâr edenler de çoktur. Hıtab, aşağıda tasrih olunacağı üzere İns-ü Cin sekaleynedir ki enamda dahildirler. Rübubiyyet unvanının tasrihi de tevbıhte kuvvet ifade etmek içindir. Ya'ni ey o enamın gizli ve âşîkar iki kısmını teşkil eden İns-ü Cin! Şimdi siz bunları dinledikten sonra rabbiniz Rahman tealânın şu dinleyip gördüğünüz türlü ni'metlerinden hangi birine yalan deyip de nankörlük edersiniz! Hiç böyle bir veliyyi ni'mete nankörlük edilirmi? İbni Ömerden ve Cabirden radıyallahü anhüm rivayet olunmuştur ki Resuli Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem eshabına Errahman suresini okudu sükût ettiler, buyurduki neye ben cinnîlerden sizinkinden daha güzel

Sh:»4669

cevab işidiyorum, leylei cinde bunu ben cinnîlere okudum « فَبِاَىِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

» kavli ilahîsine her geldiğimde «

لَا بِشَىْءٍ مِنْ نِعْمَتِكَ رَبَّنَا نُكَذِّبُ فَلَكَ الْحَمْدُ = hayır ni'metlerinden hiç

bir şeyi tekzib etmeyiz ya rabbena hamd, sana» dediler. Bunun için bu Surei celile okunurken

dinliyenlerinizin « فَبِاَىِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ » dendikçe öyle söylemeleri mendub

denilmişdir. İns-ü Cinden her birinin bilhassa kendi yaradılışlarına müteallık ni'metin şükrü vecibesini iyfa etmemelerine karşı tevbiha mukaddime yapılmak için her birinin hılkatlerinin mebde' ve münşeini beyan ile

buyuruluyor ki: 14. ﴿خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾ fağfur gibi bir

selsâlden insanı yarattı - « مِن » ibtida içindir. SALSAL, tıngır tıngır ses veren kuru çamur, FEHHAR, eyi pişkin saksı, ya'ni fağfur gibi çin çin ses verecek kadar kurumuş, hayattan o derece uzak kuru topraktan ki insanın ilk menşei olan. Arz hareketi Şems karşısında bu derece hayatdan uzak iken Allah tealâ ondan tavırdan tavra bir sülale ıstıfa ederek insanı yarattı (Bakare, Ali İmran, Hıcr, Mü'minûn Surelerine bak). 15.

﴿وَخَلَقَ الْجَآنَّ﴾ cânnı da yarattı - CANN, nunun teşdidiyle Cin demektir. Mâlih ile milh gibi ikisi de vasıftır. Veya cin milh gibi ismi cins cann, mâlih gibi ismi sıfattır. Yâhud burada insandan murad Adem olduğuna göre candan murad da Cinnin babası demekdir. Ba'zıları bunu Mücahidden, Cinnin babasıdır İblis değil diye nakl eylemiştir. Bizim kanaatimizce mebde' ı'tibariyle bütün insan cinsi salsalden yaradılmış olduğundan insandan murad yalnız Adem değil cins olduğu gibi canndan murad da cin cinsidir.

Aşağıda da « اِنْسٌ وَلَا جَآنٌّ » diye ikisi de cins olarak zikrolunacaktır, surei Hıcirde «

وَالْجَآنَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ » buyurulduğuna göre demek olurki insanı yaratmadan evvel

cann yâhud cin denilen gizli mahlukları yaratmıştık ﴿مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ﴾ ateşden

bir

Sh:»4670

mâricden - birinci «min» ibtidaiyye ikinci «min» beyaniyye olarak bir mâric ateşten demek olur. Burada maric iki ma'na ile tefsir olunmuştur. Ba'zıları asıl mefhumu ıztırab ma'nasına merecden olarak ateşten ibaret bir çalkanan, ya'ni halis ateş, dumansız safi alev demişler ba'zıları da merecin asıl ma'nası ıhtılât olmak itibarile muhtelıt dumanlı bir ateş demişlerdir. Surei Hıcirde geçen narissemum tabirine muhtelıt, ma'nası daha muvafık gibi görünür. Şu kadarki muhtelıt, sade duman karışık demek gibi ibtidaî bir ma'naya olmayıp semum mefhumuna da mutabık olmak üzere her şey'e nufuz ve ıhtılat eden diye ateşin hakikatini ifade etmiş olsa gerektir. Bundan başka maric müteaddi mercden olmak üzere haltedici, ya'ni karıştırıcı demek de olabilir ki bu da ateşin, ya'ni hararetin eşya üzerindeki kimyevî bir hassasını ifade etmiş olur. Hasılı demek oluyor ki insan yaradılmazdan evvel Güneşte veya Arzın bidayetinde olduğu gibi çalkalanıp duran muztarib ve müteheyyic bir halde bulunan halis bir ateş veya elektrik halinde olduğu gibi her şeye karışabilen nafiz bir ateş veyâhud eşyayı biribirine karıştırmak ıhtılât ettirmek hassasını haiz bir ateşten biz insanların gözlerine bermu'tad görünmiyen gizli bir takım hayat kuvvetleri, hayatî unsurlar yaradılmıştır ki

bunlara cann, tesmiye olunur. 16. ﴿فَبِاَىِّ﴾ ilh... 17.

﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ﴾ Hem iki meşrıkın rabbi hem iki mağribin rabbi -

dir o yaratan Rahman. Ya'ni yalnız insan ve cannın mebdeinden halikı olmakla kalmayıp bütün cihatı vücudun ve hattâ vücudî ve ademî ni'metlerin hepsinin maliki ve bütün meratibi tekemmülün rabbi ve sahibidir. İki maşrık ve iki mağrib ta'birinde de bir kaç vecih vardır. Birincisi «

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ » den anlaşılacağı üzere Şems ve Kamerin meşrıkları ve

mağribleri. İkincisi yaz ve kış, günlerin uzayıp kısalmasına göre olan

Sh:»4671

meşrık ve mağrib. Bu surette gerçi hergün için ayrı bir meşrık ve mağrib varsa da müntehalarını zikr ile aralarındakilere de şumulü kastedilmiş demek olur. Netekim bütün Şark-u garb onun denildiği zaman bütün mabeyinlerile her taraf demek olur. Üçüncüsü, nevi' kasdiyle gerek Şemsin ve gerek sairlerinin maşrıkı demek olabilir ki bütün ecramın meşrık ve mağribine işaret edilmiş olur. Dördüncüsü arz, kürevî olmak i'tibariyle her nısfına nazaran bir meşrık ve mağribe işaret edilmiş olur ki bunda meşrık denilen bir nokta ayni zamanda mağrib ve mağrib denilen nokta da aynı zamanda meşrık dahi olmuş olur. Beşincisi şems-ü kamer gibi envarı zahire ile akl-ü şuur gibi envarı batınenin doğuş ve batış noktalarına işaret olabilir ki bunu bir i'tibar ile üçüncü vecihte idhal de mümkindir. Ve her hangisi olursa olsun asıl ma'nayı murad vücudî ve ademî bütün ni'metlerin malik ve müdebbiri olduğunu beyandır. Görülüyor ki bu âyetler hem ni'meti hem kudreti ıhtar ediyorlar. Ni'meti ıhtar şükrü icab, kudreti ıhtar da küfrana karşı tevbihı takviye

içindir. Evet 18. ﴿فَبِاَىِّ اٰلاَءِ﴾ ilh... 19. ﴿مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ﴾ iki denizi mercetti -

burada merc müteaddîdir. « مرج الدابه » ma'nasındandır ki salıverdi demektir. Bu da esas itibariyle karıştırmak ma'nasına müteferri' ise de ayrıca bir isti'maldir. Bu iki deniz hakkında misal olmak üzere muhtelif vecihler söylemişlerdir. Evvelâ: Sûrei Fürkanda geçen «

وَهُوَ الَّذِى مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ

وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا » âyetine mutabık olmak üzere biri tatlı

diğeri acı iki derya denilmiş, meselâ Şap denizinde Nil, Basra körfezinde Dicle munsabbında olduğu gibi satıhlarının telâkısi ile beraber birdenbire yekdiğerile imtizac etmeksizin bir haylı mesafe hassıyyetleri

temadî eden büyük sularla temsil edilmiştir. Bunlar da iltika, bilfiıl temass mâ'nasına oluyor. İltika temas edecek vechile yakınlık ve

Sh:»4672

mücaveret haline de hamlolunabilir. Ve bu surette acı denizin altında veya yakınında ahzı mevkı' eden su hazinelerine de muntabık olabilir. İkincisi, ikisi de acı deniz olmak üzere bir zamanlar Bahri Farıs denilmiş olan Bahri muhîtı hindî ile Bahri Rûm denilmiş olan Akdeniz ile temsil edilmiştir ki aralarındaki berzah

Arabistan şibhiceziresi veya telâkı etmek üzere bulundukları Süveyş berzahıdır. Buna göre « يَلْتَقِيَانِ » telâkı edeceklerdir ma'nasına da telâkkî edilebilir ve bu suretle Süveyş ileride açılacağını göstermiş « يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ » âyeti de bu ikinci ma'naya akrebdir. Zira tatlı sudan inci ve mercan çıkması biraz te'vile mütevakkıftır. Üçüncüsü, bahri sema, bahri arz denilmiştir ki denizlerle bulutlar veya daha geniş bir ma'na murad olunabilir. Dördüncüsü, Arzı etrafından muhît olan dış denizle arzın kıt'aları arasındaki iç deniz ki bu iki deniz telâkı ederler, Arz aralarında bir berzah halinde kalır, taşıp da onu istilâ etmezler. Beşincisi, «meşrıkayn ve mağribeyn» de dahi geçtiği üzere acı tatlı, iç dış, semavî ve arzî ve hattâ hakikat ve mecaz her iki nev'iyle deniz demek de olabilir ki en umumî ma'nasıdır. Bu surette işarî ma'na olarak âlemi cismanî ile âlemi ruhanîye dahi şamil olabilir ki aralarındaki berzah da hayal ve

zılâl âlemi olmuş olur. ﴿يَلْتَقِيَانِ﴾ iltika ederler. - Bu cümle ya istinafiyye veya haliyyedir, ya'ni kavuşurlar yâhud karşılaşırlar. Veyâhud öyle bir halde salmıştır ki kavuşacaklar veya kavuşuyorlardır. Fakat

20. ﴿بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ﴾ aralarında bir berzah vardır. - BERZAH, asıl ma'nasında iki şey arasında bulunan haciz, haddi fasıl demektir. Coğrafya ıstılahında ma'lûm olduğu üzere iki deniz arasında bulunan karaya denir. Burada ya bu ma'naya yâhud kudretten herhangi bir had ma'nasınadır.

Sh:»4673

Aralarında bir berzah bulunduğundan dolayı o iki deniz ﴿لَا يَبْغِيَانِ﴾ bagy etmezler. - O berzahı, o haddi aşıp da diğerinin mevki'ini işgal edecek, hususiyyetini ifna eyliyecek bir zulüm ve tecavüz yapmazlar, yapmaya meydan bulmazlar. 22. ﴿اللُّؤْلُؤُ﴾ inci, bahusus iri inci ﴿وَالْمَرْجَانُ﴾ ve mercan - lisanımızda da kırmızısı ma'ruf olan mercan, ma'lûm ki inci ile mercan, ziynet ve ticaret ni'metlerindendir. 24. ﴿وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِى الْبَحْرِ﴾ hem onundur o denizde inşa olunmuş akıp gidenler - Cevarî, akıcı ma'nasına cariyenin cem'idir ki gemiler demektir.

MÜNŞEÂT, iki ma'na ile tefsir olunmuştur. Birincisi ma'lûm olduğu üzere inşa olunmuşlar demektir ki inşasının ehemmiyyetini ve Allahın bir ni'meti olduğunu ve insanlar tarafından inşa edilmiş olması « وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ » mısdakınca Allahın olmalarına mani' olmadığını anlatır. İkincisi yelkenleri açılmış ma'nasına da tefsir edilmiştir. Çünkü inşa, refetmek, yukarı kaldırmak ma'nasına da geldiği cihetle münşeât merfuat demek olur ki gemiler hakkında bu vasıf yelken açmış veya bayrak açmış demek olabilir. Şu teşbihde buna da bir îma vardır: ﴿كَالْاَعْلَامِ﴾ Alemler gibi, ya'ni dağlar gibi - burada alem dağ ma'nasına olmakla beraber bayrak ve alâmet ma'nasını da îma edebilir. Evet, inşa olunup da denizde akıp giden ve o inci ve mercan gibi nice menafii taşıyan o dağlar gibi gemiler de Allahın

ni'metlerindendir. Maamafih cevarilmünşeat vasfı, Sema deryasında yüzüp duran bütün ecramı ulviyyenin Allah Tealânın kudreti alâiminden olarak denizde akar gemiler gibi akıp gitmekte bulunduklarını dahi ifadeye müsaiddir. Bu suretle gelecek âyete bir girizgâh da olmuş olur. Şöyleki:

Sh:»4674

﴿٢٦﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٧﴾ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو
الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ﴿٢٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٩﴾
يَسْـَٔلُهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَاْنٍ ﴿٣٠﴾
فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣١﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَا الثَّقَلَانِ
﴿٣٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٣﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ
وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
فَانْفُذُواۜ لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٣٥﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا
تَنْتَصِرَانِ ﴿٣٦﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٧﴾ فَاِذَا
انْشَقَّتِ السَّمَاۤءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٩﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْبِه۪ٓ اِنْسٌ وَلَا جَاۤنٌّ
﴿٤٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤١﴾ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ
بِسِيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِى وَالْاَقْدَامِ ﴿﴾

Sh:»4675

﴿٤٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٣﴾ هٰذِه۪ جَهَنَّمُ الَّت۪ى
يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٤﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَم۪يمٍ اٰنٍ
﴿٤٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Üzerindeki her kes fanî « كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ » 26 Bakı o Rabbının yüzü o zülcelâli vel'ikram 27 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 28 Ondan dilenir göklerde hem yerde olan «

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فٖى شَاْنٍ » 29 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 30 Yarın size

kalacağınız ey sekalân! 31 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 32 Ey cinn-ü insin ma'şeri! Gücünüz yeterse geçin gidin aktarı Arz-u Semadan, geçemezsiniz olmazsa ferman 33 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 34 Salınır üstünüze ateşten bir yalın, bir zehir duman, kurtulamazsınız deseniz de el'aman 35 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 36 Gök bir yarılıp oluverdi mi bir gül, yağ gibi eriyen, kızaran yanan 37 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 38 O gün sorulmaz cürmünden artık ne bir insan ne de bir cânn 39 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 40 Tanınır da mücrimler simalarından tutulur perçemlerile ayaklarından 41 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 42 İşte bu, mücrimlerin yalan dedikleri Cehennem 43 Olacaklar bununla bir kızgın hamîmin arasında pûyan 44 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 45

26. ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ - Bu « عَلَيْهَا » zamiri cevâri dolayısiyle yâhud doğrudan

doğru yukarıdaki Arza raci'dir. Ya'ni o arz üzerinde bulunan her kim olursa olsun hepsi fanîdir. Gerek o gemilerdekiler, gerek diğerleri hepsi de su üzerindeki o münşeatı cariye gibi akıp akıp fenaya gidecekler,

Sh:»4676

öleceklerdir. Ey muhatab 27. ﴿وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ﴾ rabbının yüzü ise bakı kalır ﴿ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ﴾ o celâl ve ikram sahibi - « وَجْهُ رَبِّكَ » de vecih « كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ » de olduğu gibi zati rab ma'nasına olduğu anlaşılıyor.

Çünkü zülcelâli vel'ikram sıfatı «zü» diye merfu' olarak «veche» sıfat yapılmıştır. Eğer öyle olmasa idi Sûrenin nihayetinde geleceği vechile zilcelâli vel'ikram diye cerr ile rabba sıfat yapılmak ıktıza ederdi. Bununla beraber başka ma'nalar da verilmiştir. Ezcümle Kazıy Beyzavî, zat ile tefsir ettikten sonra şöyle demiştir: Mevcudatın cihetlerini istıkra ve vecihlerini tefahhus etmiş olsan hepsini haddi zatinde fanî bulursun ancak vechullah, ya'ni Allah yüzü müstesna ki « اَىِ الْوَجْهُ الَّذٖى يَلٖى جِهَتَهُ »: onun cihetine yönelen yüz, yâhud cihetine onun sahib olduğu yüz demektir. اهـ. Hâşiyesinde Şihab bunu şöyle iyzah etmiştir: Bu diğer bir tefsirdir. Bunda vecih zatten mecaz, cariha ma'nasına değil, belki kasd ve teveccüh olunacak cihet ma'nasınadır. Üstadımız Makdisî kaddesallahü ruhahü dedi ki: Haddi zatinde adem olanda asıl, kendi zatı ı'tibariyle olduğu hal üzere kalması, adem olmasıdır. Ancak hakkın sahib olduğu cihet ya'ni fazliyle tevelli buyurup ındi sübhanîsinden o şey'e ifaza buyurduğu cihet müstesnadır. Şu halde ma'na şudur: Hakkın masivası mümkinat fanîdir. Ya'ni haddi zatinde kabili fenadır. Hakkın ona nazarı ve hıl'ati vücudu ifazası olmasa idi onun için vücud şerefi hâsıl olmazdı. Olduğu hal üzere mefkud kalırdı. Demek ki hakkın ona nazarından sonra o mümkin, haddi zatinde ve kendine nazar ile kendisi için sâbit olan fena üzere kalmamıştır. Şu halde bazı tefsirlerde olduğu gibi vech ile ameli salih murad olunmak da mümkin olur. « يَلٖى جِهَتَهُ » kavlinin ma'nası da şudur: Onunla Allaha tekarrüb olunur ve teveccüh olunmasını bize emreylediği cihet

Sh:»4677

kasdedilir, o hayyizi ademde iken abd, onu emre imtisalen işleyince Allah ona mükâfatını verinciye kadar onu onun için ibka eder. Diyebilirsin ki: O kabul ile gayri kabili fena oldu, çünkü ceza onun mekamına kaim olmuştur, o ise bâkîdir. Meşayıhımızdan ba'zısı da şöyle dedi: O ademi fena ile mevsuf olan vecih, Allah Tealânın mevcudata kayyumiyyetidir. Ve o hak tealânın zatında gayri kabili fena bir sıfatıdır. Biz ona Allah Tealânın haber verdiği vechile iman ederiz. Selef mezhebince giderek vecih, yed gibi sıfatları isbat eder ve keyfiyyeti, yahud te'vili ile iştigal etmeyiz dediğimiz takdirde de bu sıfat, haddi zatinde gayri kabili fenadır diye tavsıf sahihtir. Ba'zı ârifler demişlerdir ki muhakkıkler Allah Tealânın gayrisine şehadetten iba ettiler.

Çünkü o, onları şuhudi kayyumiyyet ve ihatai deymumiyyet ile tehakkuk ettirdi. İbni Ata demiştir ki kevn, hep zulmettir. Onu ancak Hak tealânın onda zuhuru nurlandırmaktadır. Binaenaleyh her kim kevni görür de onda veya onun indinde veya ondan evvel veya ondan sonra ona şahadet etmezse o envardan mahrum kalmış, kendisinden ma'rifet güneşleri, sehabı âsar ile ihticab etmiştir. Hasılı, Allah yüzü eşyanın veya insanların Allaha bakan yüzü, ya'ni kendi zatlarına nazaran değil de Allah Tealânın rübubiyyetinden, feyzi tecellisinden istifadeleri haysiyyetiyle ona nisbet ve izafetleri, ılimdeki a'yanı sabiteleri ile mukadderatı atiyeleri manzarası gibi bir ma'na ile de mülâhaza olunabilir ise de burada vechin zülcelâli vel'ikram sıfatiyle vasıflanması bütün bu mülâhazaların hepsine mani'dir. Bununla ancak Allah Tealânın zati kibriyası vasıflanabilir. O halde « وَجْهُ رَبِّكَ » zatü rabbik demek olunca « وَيَبْقَى رَبُّكَ » denilmekle iktifa olunmayıp da zattan vech ile ta'bir olunmasının nüktesi ne olabilir? Diye bir suâl hatıra gelir. Bunun nüktesi zatın yalnız batında ve mücerred zat olarak değil, sıfat ve rübubiyyetinin zuhur ve tecellisi i'tibariyle dahi

Sh:»4678

bekasına tenbih olmak gerektir. Bunu kayyumiyyet sıfatiyle ifade edenler de bu nükteyi anlatmak istemişlerdir. Bilhassa şu iki sıfat ile tavsıf de bunu te'yid eyler. Ya'ni rabbının bâkı kalacak olan vechi şu iki sıfatla muttasıftır. « ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ » ki hem celâl sahibi hem ikram - karşısında hiç bir şey kendi kendine tutunamıyacak, azamet ve celâli ile her şey'i kahr-ü ifna edebilecek derecede büyüklük ve istiğnayi mutlak sahibi, hem de ma'dum ve fanîlere vücud vererek kerem-ü ınayetine mazher edecek fazlı tam sahibidir. Bu celâl ve ikram, gelecek âyetlerle tavzıh ve tafsıl olunacaktır. Ragıb der ki işbu zülcelâli velikram sıfatı Allah Tealâya mahsus olan ve anın gayrisinde kullanılmıyan sıfatlardandır. Ve binaenaleyh Allah Tealânın ehassı evsafındandır. Tirmizînin Enesten, İmam Ahmedin Rebia İbni Âmirden merfuan rivayet ettikleri şu hadîsi şerif de buna şehadet eder: « اَلِظُّوا بِيَاذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ = Yazelcelâli vel'ikram» a devam ve sebat edin, duâlarınızda çok söyleyin» demektir. Yine Tirmizi, Ebu Davud, ve Neseî Enesten rivayet etmişlerdir ki müşarünileyh Resuli Ekrem Sallallâhü aleyhi vesellem Hazretlerinin maıyyetinde bulunuyordu, bir adam da namaz kılıyordu. Sonra duâ etti de şöyle dedi: « اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْأَلُكَ بِاَنَّ لَكَ الْحَمْدُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ الْمَنَّانُ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ يَا حَىُّ يَا قَيُّومُ » bunun üzerine Resülullah Sallâllahü aleyhi vesellem eshabına buyurdu ki biliyor musunuz ne ile duâ etti? Allah ve Resulü a'lem dediler, buyurdu ki nefsim yedi kudretinde olan zati ecelle kasem ederim ki Allaha en büyük ismiyle dua etti, o ismi azam ki onunla çağırıldığı vakit icabet buyurur ve onunla istenildiği vakit verir. 28. ﴿فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Şimdi rabbinizin hangi eltafına yalan dersiniz - ya'ni siz kendiniz hep fanî olduğunuz halde sizin fenanızdan sonra bile ikramı bâkıy olan rabbinizin hangi ni'metlerine nankörlük

Sh:»4679

ederseniz?. Bu surette «fa» evvelki âyetin mazmununa terettüb ediyor. Çünkü fena bekanın, ebedî hayatın, sermedî ni'met ile sevabın bir kapısı olmuş oluyor. Taybî demişdir ki âyeti sabıkadan murad ma'nasının melzumudur. Zira o, bir ceza ve mükâfat vaktının geleceğinden kinayedir. Onun için bilhassa celâl ve ikram zikredilmiştir. Zira bunlar ıkab ve sevaba delâlet ederler. Ikabı ihtardan murad da üzerine ıkab terettüb

edecek fiıllerden kulları tahzir etmektir. Bu gibi tahzirler ise ayrıca bir ni'mettir. İşte « فَبِاَىِّ » hıtâbı bu ni'metlere tergıb içindir اهـ. Bunu şöyle de anlıyabiliriz: Allahın celâlinde de ni'met, ikramında da ni'met vardır. Yâhud şöyle diyebiliriz: Allahın celâlinden nasıl korkmaz, ikramına nasıl talib olmaz da ni'metlerine küfran edersiniz? O celâl ve ikramı tafsıl siyakında cümlei istinafiyye veya haliyye ile buyuruluyorki: 29.

﴿يَسْـَٔلُهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ Göklerde ve Yerde olan herkes ondan dilenir - gerek hudûs ve gerek bekaları ve gerek sair halleri i'tibariyle zatlarında muhtac oldukları her dileği ondan isterler. Gerek halen ve gerek kalen olsun daima ondan ister dururlar. Çünkü kendikendilerine ve hakikati imkâniyyelerine nazaran vücuda asla istihkakları yoktur. Her an ondan dilenirler.

﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فٖى شَاْنٍ﴾ o hergün bir şe'indedir. - Ya celâle veya ikrama müteallık bir emirde, bir iştedirki onların dileklerini vermek de o cümledendir. Zira Hak celle ve alâ hikemi baligaya mübteni meşiyyeti muktezasınca her lahza nicelerini ifna ve nicelerini inşa ve nicelerini igna eder, bir takım ahvali giderir bir takım ahvali getirir. İbni Mâce ve İbni hibban ve daha bir, takımları Ebvüdderda radıyallahü anhten rivayet etmişlerdir ki Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem bu ayette şöyle buyurmuştur. Günahlara mağfiret buyurmak ve sıkıntıları açmak ve bir takımlarını

Sh:»4680

yükseltip bir takımlarını alçaltmak da onun şanındandır, Bezzarın rivayetinde duâlara icabet buyurmak ziyadesi de vardır. İşbu « كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فٖى شَاْنٍ » iki ma'na ile tefsir edilmiştir. Birisi yevm, mutlak vakit ma'nasına olarak her saat her lâhza ma'nasına tefsir edilmiştir. Bir de İbni Uyeyneden ve Haseni Basrîden nakledildiği üzere Allah Tealâya göre dehir iki günden ibarettir. Birisi dünya birisi âhırettir. Her birine göre de Allahın bir şe'ni vardır. Dünyadaki şe'ni emr-ü nehiy, âhıretteki şe'ni de hisab-ü cezadır.

Netekim âhiretteki şe'ni beyan için buyuruluyor ki 31. ﴿سَنَفْرُغُ لَكُمْ﴾ yarın size kalaçağız - FERAĞ lügatte boşalmak demek olduğundan önce bir meşguliyyet işi, Birşey için boşalmak da sonradan bir meşguliyyet ıktıza eyler. Halbuki Allah Tealâyı hiç bir iş diğer işten alıkoyamıyacağı için burada münhasıran âhıret şü'unu olan hisab-ü cezayı ifade için bu suretle bir istiare veya kinaye yapılmıştır. Ya'ni bugünkü dünya şuunu geçecek, bu dünya hayat ve ni'metleri fenaya gidecek, bu mühletler, müsamehalar tükenecek, yarın Allaha rücu' ile mücerred mes'uliyyet, hisab ve ceza için huzura geleceksiniz de sırf sizin işinize bakılacak, sizin mes'uliyyetiniz şüûnu tatbık olunacaktır. ﴿اَيُّهَا الثَّقَلَانِ﴾ ey sekelân -sekalân yâhud sekaleyn, iki sekal, bundan sonraki âyette tasrih olunacağı üzere İns-ü Cinnin bir unvannıdır. Sekal, yük ve ağırlık demektir. Vechi tesmiyede deniliyor ki: Arz bir yüklü hayvana ve İns-ü Cin ona yükletilmiş iki ağır denge benzetilerek bu isim verilmiştir. Buna göre Arz üzerinde İns ü Cinden maada mahlûkat ilâve kabîlinden demek olur, ki iki denk arasına konulan fazlaya veya takılan takıntıya ilâve denilir. İns ü Cin Arzda gizli ve açık kuvayı hayatiyye olmak ı'tibariyle onun esaslı ağırlığı gibi mülâhaza edilmiş demek olur. Bir de Arz üzerinde ağırlıkları veya re'ylerinin rezaneti ve kadr-ü şanlarının

Sh:»4681

ehemmiyyet ve azameti hasebiyle o namı aldıkları söylenmiştir. Bundan başka teklif ile kendilerine ağırlık verilmiş olduğundan denilmiş, günah ile ağırlıklarından dolayı da denilmiştir. Bir hadîsi şerifte « اِنّٖى تَارِكٌ فٖيكُمُ الثَّقَلَيْنِ كِتَابَ اللّٰهِ وَعِتْرَتٖى = ben sizin içinizden iki ağırlık biraktım, biri kitabullah biri de ıtretim» buyurulmuş ve bunda sekaleyn ta'biri kitabullah gibi kadr-ü şani büyük olan ma'nevî ağırlıklar hakkında kullanılmış bulunduğuna göre bu ıtlak üçüncü veche münasib de olur. Ya'ni İns-ü Cinne maddî haysiyyetlerinden ziyade ma'nevî haysiyyetleri ı'tibariyle sekalan ıtlak

edilmiş olması şayanı tercih görünür. 32. ﴿فَبِاَىِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ - Ya'ni yarın

böyle hisabı gelip çatacak iken gerek bugün içinde bulunduğunuz hayat ni'metlerine ve gerek yarının ceza ve mükâfatına nasıl küfran edersiniz? Yâhud bu ıhtar ve ıhbar ile küfrandan tahzir dahi o nı'metlerden birisi iken nasıl olur da bugün nankörlük edip yarının o yüksek ni'metlerinden mahrum kalır ve kendinizi büyük tehlikelere sürüklersiniz?. Bu suretle bir ceza gününün geleceği anlatıldıktan sonra Allah tealânın hukm-ü saltanatından çıkıp kaçmanın imkân ve ihtimali bulunmadığı ve binaenaleyh fenaya gitmekle hisab ve cezadan kurtuluşa çare bulunamıyacağını anlatmak için buyuruluyor ki 33.

﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ﴾ ey Cinn-ü İns Ma'şeri - bununla sekelan tefsir edilmiş de

oluyor. Ya'ni ey Cinn-ü İns cemaati

﴿اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ o

Semavat ve Arzın aktarından, Göklerin ve Yerin hudud-u eb'adından çıkıp gitmeğe gücünüz yeterse, ya'ni

Allah tealânın mülkünden, hukm-ü saltanatı altından kaçabilirseniz ﴿فَانْفُذُواۜ﴾ haydın çıkın gidin - mümkinse

Sh:»4682

kendinizi kurtarın. Bu emir ta'ciz emridir. ﴿لَاتَنْفُذُونَ﴾ fakat çıkamazsınız

﴿اِلَّا بِسُلْطَانٍۚ﴾ bir sultan olmadıkca - ya'ni bütün o göklerin ve Yerin kuvvetlerini mağlûb edecek

başkaca bir kuvvet ve saltanat olmadıkca çıkamazsınız, ya'ni öyle bir kuvvetiniz de yokdur. Cinn-ü İns, sekalan itlak edilecek kadar kadr-ü şanı haiz olmakla beraber bütün şu Arz ve sema kuvvetlerinin üstüne çıkacak derecede bir kuvvet ve saltanatı haiz de değildirler. Onun için çıkamazsınız. Daha doğrusu Allah tealâ tarafından bahşedilecek bir kuvvet veya bir ferman olmadıkça çıkamazsınız, firar edemezsiniz 34.

﴿فَبِاَىِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ şu halde rabbinizin hangi ni'metlerini tekzib ve inkâr

edersiniz? - Ya'ni her nereden bakılsa onun hukm-ü saltanatı hududundan çıkmak imkânı olmadığı halde ona karşı nasıl küfr-ü küfranda bulunmağa cür'et edersiniz? Fakat çıkmağa kalkışıldığı takdirde ne olur?

Denilirse 35. ﴿يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ﴾ salınır üstünüze ateşten bir yalın -

bir alev ﴿وَنُحَاسٌ﴾ ve bir bakır - ya'ni erimiş bakır, yâhud bakır gibi bir kızıl duman, yâhud bir

zehirli duman ki yalını yakar, dumanı boğar. ﴿فَلَا تَنْتَصِرَانِۚ﴾ da her ne yapsanız

kurtulamazsınız - müdafea edemez, kaçıp gidemezsiniz yakalanır yakılırsınız. Bahirde derki bu ifadeden maksad Cinn-ü İnsi ta'cizdir. Ya'ni kaçamıyacaklarını takrirdir. Lâkin şayanı dikkattir ki bu tarzı tehdid zamanımız toplarının, tayyere bombalarının ateşlerini andırır şekilde bir tasvir telkın etmektedir. İbni ebi Şeybenin bu âyette Dahhâkten tahricine göre: Bu, dünyada da olacak, mağrib tarafından bir ateş çıkacak nası haşredecek hattâ

Sh:»4683

maymunları haşredecek, hınzirler de onların yattıkları yerde yatacak uyudukları yerde uyuyacaklar 36.

﴿فَبِاَىِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ - Buralarda bu hıtabın terettübü için tehdid bir lûtuf ki

muti' ile asıyi tefrık ve kâfirlerden intikam da bir ni'mettir deniliyor Maamafih bunları kavil takdiriyle bir

cümlei haliyye suretinde rabıt da mümkindir. Ya'ni böyle denerek ateş salınır. 37.

﴿فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ﴾ sonra da Sema bir yarıldı mı - ya'ni kıyamet kopmıya başlayıp gök dürülmek üzere çatladığı ﴿فَكَانَتْ وَرْدَةً﴾ çatlayıp da bir gül olduğu - kıpkırmızı bir gül gibi âteşîn bir halde kızardığı ﴿كَالدِّهَانِ﴾ yağ gibi eridiği zaman... - « اذا » şartıyye, cevabı mahzuftur. Ya'ni şimdi tafsılini anlıyamıyacağınız, beyana sığmaz ne dehşetler, ne inkılâblar olacaktır. Böyle iken şimdi 38. ﴿فَبِاَیِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ - zira o haileli dehşetli inkılâb günlerini haber vererek halâsa irşad ve terbiye için ıhtar dahi eltafi ilâhiyyedendir. Yâhud o günler o tekziblerin cezasını vermek için böyle hıtabi ıkab ile tevbıh ederek gelecektir. 39. ﴿فَيَوْمَئِذٍ﴾ işte o gün - gök yarılıp o olacaklar olduğu gün ﴿لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْبِهٓ اِنْسٌ وَلَا جَٓانٌّ﴾ ne İns ne de Cann günahından sorulmaz - ya'ni mücrim olup olmadığı anlaşılmak için şuradan buradan sorularak tahkık olunmağa muhtac olunmaz. Günahlı ile günahsız karıştırılmaz hepsi tesbit edilmiştir. Şimdi beyan olunacağı vechile mücrimler simalariyle tanınırlar. Demek hisab ve mes'uliyyet yok değil, lâkin o gün mücrimin şahsı tanınmak için suâl olunmaz. 41. ﴿يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ﴾ mücrimler simalariyle

Sh:»4684

tanınırlar da ﴿فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِى وَالْاَقْدَامِ﴾ perçemleriyle ayaklarından tutulur - daha Türkçesi yaka paça yakalanırlar. 42. ﴿فَبِاَیِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ ye Rabbinizin hangi ni'metlerine yalan derdiniz? diyerek yakalanırlar. - Yâhud mücrimlerin bu suretle yakalanması mücrim olmıyanlar için bir ni'met olur. 43. ﴿هٰذِهٖ جَهَنَّمُ﴾ işte bu Cehennem ki ﴿الَّتِى يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ﴾ Mücrimler onu tekzib ediyor, yalan diyorlardı 44. ﴿يَطُوفُونَ﴾ döner dolaşır onlar ﴿بَيْنَهَا﴾ onun beyniyle - o Cehennem ateşi ile ﴿وَبَيْنَ حَمِيمٍ اٰنٍ﴾ kızgın bir hamîm beyninde - HAMİM, sıcak su, ANÎ, son derece kızgın 45. ﴿فَبِاَیِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ diye - cürümlerinin, küfür ve küfranlarının cezası çektirilir.

Zülcelâli vel'ikramın celâl tecelliyatı bu suretle beyan olunduktan sonra ikram tecelliyatını beyan için de

buyuruluyor ki:

﴿٤٦﴾ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِۚ ﴿٤٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۙ ﴿٤٨﴾ ذَوَاتَٓا اَفْنَانٍۚ ﴿٤٩﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥٠﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِۚ ﴿٥١﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٢﴾ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِۚ ﴿﴾

Sh:»4685

﴿٥٣﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٤﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى فُرُشٍ
بَطَٓائِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍۜ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍۚ ﴿٥٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٦﴾ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِۙ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ
اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَٓانٌّۚ ﴿٥٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ

﴿٥٨﴾ كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُۚ ﴿٥٩﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٦٠﴾ هَلْ جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُۚ ﴿٦١﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٢﴾ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِۚ ﴿٦٣﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۙ ﴿٦٤﴾ مُدْهَٓامَّتَانِۚ ﴿٦٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٦٦﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِۚ ﴿٦٧﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٦٨﴾ فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌۚ ﴿٦٩﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٧٠﴾ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌۚ ﴿٧١﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٧٢﴾ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِۚ
﴿٧٣﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٧٤﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ
قَبْلَهُمْ وَلَا جَٓانٌّۚ ﴿٧٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿﴾

Sh:»4686

﴿٧٦﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍۚ ﴿٧٧﴾

فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٨﴾ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِى الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Rabbının makamından korkan kimseye iki Cennet raygân 46 Şimdi rabbinizin hangi eltâfına dersiniz yalan? 47 Var her birinde envaı bostan, envaı eğsan 48 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 49 Onlarda iki kaynak olur revan 50 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 51 Onlarda her meyvadan çifte çifte hân 52 Şimdi rabbınızın hangi eltâfına dersiniz yalan? 53 Dayanmışlar öyle mefruşata kim astarları istebraktan 54 Şimdi rabbınızın hangi eltâfına dersiniz yalan? 55 Her iki Cennetin derimi de yakından 56 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 57 O Cennetlerde öyle kasıratüttarf dilberler, ki dokunmamıştır onlara onlardan evvel İns-ü Cânn 58 Şimdi rabbınızın hangi eltâfına dersiniz yalan? 59 Sanırsın onları yâkut-ü mercan 60 Şimdi rabbınızın hangi eltâfına dersiniz yalan? 61 İhsânın cezâsı elbette ihsân 62 Şimdi rabbınızın hangi eltâfına dersiniz yalan? 63 Ötelerinden de diğer Cennetan 64 Şimdi rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan? 65 Yağız yeşil ne dilsıtan 66 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 67 Bunlar da püsküren çifte şadravan 68 Şimdi rabbınızın hangi eltâfına dersiniz yalan? 69 Bunlarda bir meyve, bir başka hurma, bir başka rumman 70 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 71 İçlerinde dilber, hayırlı hûbân 72 Şimdi rabbınızın hangi eltâfına dersiniz yalan? 73 Cibinliklerde mestur, mahsus hûriyan 74 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? 75 Dokunmamıştır onlara onlardan evvel İns-ü Cann 76 Şimdi rabbınızın hangi eltafına dersiniz yalan? Kurulmuşlar yeşil refref ve güzel abkarîler üzere şadan 77 Şimdi

Sh:»4687

rabbınızdan hangi eltâfına dersiniz yalan? Yüce çok yüce rabbının adı onun o celâl, onun o ikram 78

46. ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ﴾ Rabbının makamından korkan kimse için ise - Burada

makam kelimesi masdarı mimî ve ismi mekân olabilir. Masdar olduğuna göre ya failine veya müteallakına muzafdır. Failine muzaf olduğuna göre rabbının makamı rabbülalemîn olan Allah Tealânın kıyamı ve her şey üzerindeki kayyumiyyeti ve binaenaleyh insanlar üzerinde murakıb ve nigehban, ya'ni bütün ahvaline gözcü ve muhafız oluşu demek olur ki «

اَفَمَنْ هُوَ قَٓائِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ » kavlindeki kıyam gibidir.

Müteallakına muzaf olduğuna göre insanların yevmi Kıyamette hisab için Hak Tealânın huzuruna duruşu demek olur. İsmi mekân olduğu surette de bu ma'na ile rabbının huzuruna duracağı mevkı' demek olur. Yâhud makam kelimesi kinaye suretiyle muhkam olup rabbınden korkan ma'nasına kinaye olması da tecviz edilmiştir. Korkudan murad yalnız yürek halecanı değil, küfr-ü küfrandan sakınıp iyman ve şükran ile itaat için saygı ve ta'zım ma'nasına lâzımıdır. Hasılı rububiyyet ile kaim ve kayyum zülcelâli vel'ikram olan rabbının celâlınden korkan, yâhud kıyamet günü onun huzuri celâlına dikileceği makamını sayıp da korkan

her kimse içinde ﴿جَنَّتَانِ﴾ iki Cennet vardır - ki biri cismanî Cennet, biri ruhanî Cennet, yâhud biri adin Cenneti biri na'ıym Cenneti, yâhud biri darı islâm, biri darüsselâm, olmak da muhtemildir. Daha diğer ba'zı vecihler de söylenmiş ise de uhrevî ahval görülmeden tafsılı bilinemiyeceği için daha ziyade iyzahına kalkışılmak doğru olmaz. İbni ebi Hatimin ve Ebüşşeyhın Atâdan rivayetlerinde: Ebu Bekri Sıddık radıyallahü anh bir gün düşünmüş, kıyamet, mîzan, Cennet, ve Nar, Melâkenin

Sh:»4688

safları, Semavâtın tayyi, dağların serpilip dağılışı, güneşin dürülüşü, yıldızların dağılışı hakkında fikir yürütmüş de «arzu ederdim ki ben şu yeşilliklerden bir yeşillik olaydım, hayvanlar gelip beni yiyeydiler ve ben yaradılmamış olaydım» demişti, bunun üzerine işbu «

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ » nâzil oldu. Beyhekî Şüabi iymanda Hasenden rivayet

eder ki Hazreti Ömer radıyallahü anh zamanında bir genç mescide ve ibadete devam ederdi, derken bir kız ona âşık o da ona âşık olmuştu. Bir tenhada kız yanına geldi, söyledi konuştu derken gönlü çekti, bunun üzerine genç bir şehka ile hıçkırdı ve bayıldı, bir amcası vardı, geldi yüklenip evine götürdü, sonra ayıldığı vakit ya ammi! dedi: Ömere git benden kendisine selâm söyle ve sor ona ki: rabbının makamından korkan kimseye ne var? Bunun üzerine amcası gitti Ömere haber verdi arkasından delikanlı bir şehka ile daha hıçkırıp vefat etti, Hazreti Ömer radıyallâhü anh vakıf olunca dedi ki «

لَكَ جَنَّتَانِ . لَكَ جَنَّتَانِ », sana iki Cennet var sana iki Cennet اهـ. 48.

﴿ذَوَاتَا اَفْنَانٍ﴾ ikisi de efnan sahibleri - ZEVATA, zata gibi zatın tesniyesidir. Zira sahibe ma'nasına zatın aslı zevat olup müfred ile cem'ini fark için vav hazf edilmiştir. EFNAN, Fenn yâhud fenen in cem'idir. Fenn, nevi' demektir. Netekim ılmin nev'inde de üfrte fenn itlak edilir. Fenen de ince ve yumuşak dal, gusun ve nihal ma'nasınadır. Ya'ni her birinde türlü türlü bostanlar yâhud bir çok dallar, şu'beler vardır, ikisi de çeşitli. 50. ﴿فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ﴾ onlar da iki kaynak akar. - birine Tesnîm denilir birine Selsebîl 52. ﴿مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ﴾ her yemişten çifte çifte -meselâ yaşı da var hurusu da, yâhud ikizli, yâhud biri Dünyada ma'ruf biri de gayrı ma'ruf olmak üzere iki sınıf. 54.

﴿مُتَّكِئِينَ﴾ dayanmış oldukları halde - « لِمَنْ خَافَ »

Sh:»4689

deki «men» den haldir. ﴿فُرُشٍ﴾ füruş - mefruşat, yaygı, döşeme takımları ki ﴿بَطَائِنُهَا﴾ bitaneleri, astarları ﴿مِنْ اِسْتَبْرَقٍ﴾ istebraktan - kalın ipek kumaştan. Artık yüzlerinin güzelliğini Allah bilir. ﴿وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ﴾ hem iki Cennetin derimi - meyvaların toplanışı da ﴿دَانٍ﴾ yakından - her vaz'iyyette zahmetsizce alınıverecek derecede yakın. 56. ﴿فِيهِنَّ﴾ o Cennetlerde - burada «hüma» denilmeyip «Hünne» diye cemi' zamiri gönderilmesi her iki Cennetin çeşitleriyle bir çok Cenneti ihtiva etmiş olduğuna yâhud her kişiye ikişer Cennetten bir çok teaddüdü bulunduğuna tenbihtir.

﴿قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾ nazarı kısan nazeninler - İşbu kasıratüttarf ta'biri bir kaç ma'na ile tefsiri kabil bir medih sıfatıdır. Birincisi, nazarlarını yalnız zevclerine kasreden başkalarına atfınazar eylemiyen sevgili, sadakatli, vefalı dilberler demek olur. İkincisi, bakanın nazarını kendisine cezb-ü kasreden, bir gören gözü başkasına bakmak istemiyecek derecede kendisine bağlıyan güzel dilberler. Netekim

Mütenebbî şöyle demiştir:

و خصر تثبت الابصار فيه كان عليه من حدق نطاقا

Üçüncüsü, gamzeleri kendi önlerine kırılmış, şuraya buraya bakmaz, edeb ve haya, vekar ve nezahetle mümtaz demek de olabilir. Netekim İmriülkays şöyle demiştir:

من القاصرات الطرف لودب محول من الذر فوق الانف منها لاثرا

Sh:»4690

Çokları birinci ma'nayı göstermişlerdir. Ba'zı haberlerde Peygamberden de zevclerinden başkasına bakmazlar diye varid olduğu nakıl dahi edilmiştir. Âlûsî derki ba'zı asarda şöyle de varid olmuştur: her biri zevcine şöyle der: rabbın izzeti hakkı için ben cennette senden güzelini görmüyorum, beni sana eş yapan seni de bana eş yapan Allaha hamdolsun.

﴿لَمْ يَطْمِثْهُنَّ﴾ - TAMS, esasen kanamaktır, onun için hayiz kanına Tams denilir. Sonra bikr ile olan cimaa ıtlak edilmiştir. Sonra mutlak cimaa ta'mim olunduğu da söylenmiştir. Binaenaleyh şöyle demek olur: onları kimse kanatmamıştır. Yâhud onlara kimse dokunmamıştır. Hep bakirdirler. 60.

﴿هَلْ جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُۚ﴾ ihsanın cezası ancak ihsandır. - Ya'ni

güzelliğin karşılığı güzellik, güzel iş yapanın karşılığı güzel sevabdır. Bundan anlaşılırki yukarıda havften

murad ihsan ile ameldir. İhsan da «

اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ » hadisi

şerifinde izah olunduğu üzere Allahı görüyormuşsun gibi ona ibadet etmendir. Çünkü sen onu görmezsen

o seni görüyordur. Hakîmi Tirmizînin Nevadirül usulde, Begavînin tefsirde, Deylemînin Müsnedi Firdevste,

İbni Neccarın tarihinde Hazreti Enesten rivayetlerinde Resüli Ekrem Sallâllahü Aleyhi Vesellem işbu «

هَلْ جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُۚ » âyetini okumuş da biliyor musunuz Rabbınız

ne buyuruyor? Allah ve Resülü a'lem demişler, buyurmuş ki: «

يَقُولُ هَلْ جَزَٓاءُ مَنْ اَنْعَمْتُ عَلَيْهِ بِالتَّوْحِيدِ اِلَّا الْجَنَّةُ » Benim

kendisine tevhidi in'am eylediğim kimsenin cezası ancak Cennettir buyuruyor. Tevhid, ılmî ve amelîden

eamın olarak mülâhaza edilince bu da ihsan hadisinin mazmunu olmuş olur. Maamafih âyette iki ihsanı

mefhumen birleştirmek için daha umumî olarak tefsir edilmesi zâhirdir. 62. ﴿وَمِنْ دُونِهِمَا﴾

Sh:»4691

onların dunundan da - berilerinden yâhud ötelerinden « جَنَّتَانِۚ » diğer iki Cennet var. - İbni Zeydden

merviy olduğuna göre evvelkiler mukarebîn için bunlar Ashabı yemîn içindir. Hasenden merviy olduğuna göre evvelkiler Sabikîn, sonrakiler Tabi'în içindir. Bunlara göre ikinciler kadr-ü mertabece evvelkilerden aşağı « وَمِنْ دُونِهِمَا » nın ma'nası da bu olmuş oluyor. Evvelkiler « ذَوَاتَٓا اَفْنَانٍۚ » olmakla daha cem'iyyetli, daha mütekâmil vasf ile vasıflanmıştır. « هَلْ جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُۚ » da en yüksek olan mertebei ihsanı göstermiş bulunuyor. Maamafih ba'zıları sonrakilerin evsafı daha memduh olduğuna kail olmuşlardır. Buna göre « وَمِنْ دُونِهِمَا » onların daha ilerisinde demek olur. 64. ﴿مُدْهَٓامَّتَانِۚ﴾ yemyeşil - MÜDHAMMETAN, müdhammenin tesniyesidir. Müdhamme, ihmîrar bâbından « اِدْهَامَّ ، يَدْهَامَّ ، اِدْ هِيمَامًا » den ismi fa'ıl müennestir. Aslı dühmeden gelir ki gece karaltısı ve yağız at rengi demektir. Netekim yağız ata edhem denilir, yağıza yakın tam koyu yeşile de ıtlak edilir ki burada bu ma'nada olduğu beyan olunuyor. İbni Abbas Mücahid, İbni Cübeyr, Ikrime, Ata, İbni ebî Rebah ve daha sâirleri hadravan diye tefsir etmişlerdir. Hattâ Taberanî ve İbni Merduyenin tahriclerine göre Ebu Eyyub radıyallahü anh demiştir ki Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi veselleme « مُدْهَٓامَّتَانِۚ » kavli ilâhisinden sordum, Aleyhissalâtü Vesselâm hadravan buyurdu. Demekki murad yeşilliklerinin kuvvetini beyandır. Lisanımızda yemyeşil, yâhud gömgök ta'bir ederiz. 66. ﴿فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِۚ﴾ onlarda püsküren çifte pınarlar -yâhud fevvareler, şadırvanlar, Nadh, suyun feveranı, püskürmesidir. Nokta ile nadh = نضخ ise daha kuvvetlisidir ki burada noktalıdır. Böyle püsküren şadırvanlar daha san'atli ve cereyandan fazla güzelliği haiz bulunduğundan dolayı ba'zıları bunları « عَيْنَانِ تَجْرِيَانِۚ » dan daha memduh ve daha

Sh:»4692

mütekâmil saymışlardır. 68. ﴿فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌۚ﴾ - bunlarda tenvin, emsali görülmedik derecede tenkir ile tefhımlerine işarettir. Fakiheden sonra bilhassa nahl ile rummanın zikri de Sûrei En'amda geçtiği üzere bunların yemişlikten başka ta'am ve deva ı'tibariyle de bir hususiyyetleri olmasındandır. Hele çekirdeksiz nar bilhassa zikre şayandır. 70. ﴿فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌۚ﴾

içlerinde hayırlı güzeller hem yararlıklı hem yaraşıklı hûbân 72.

﴿حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِى الْخِيَامِ﴾ Haymeler içinde maksur hurîler - ya'ni şurada

burada dolaşan takımdan değil, evlerinin işiyle meşgul muhaddere, beyaz tenli, kara gözlü mümtaz dilberler. HÛR, ahverin veya havranın cem'idir ki gözünün beyazı şiddetle beyaz, karası da şiddetle kara olan âhu gözlüye denilir. Âlûsî der ki: İbni Münzir ve gayrîlerinin İbni Abbastan tahricine ve Ümmi Seleme radıyallahü anha Hazretlerinin Resülullahdan rivayetine göre hûr, bıyz diye tefsir edilmiştir. Ümmi Seleme hadisinin sıhhati sabit olursa Resülullahın tefsirinden udul olunmamak lâzım gelir. Hayme lisanımızda çadır diye meşhurdur. Kamus tercemesinde hayme, büyuti a'rabdan müstedir olan beyte denir ki çadır ta'bir olunur. Ba'zıları dedi ki üç yâhud dört amud üzere tertib olunup üzerini sümam dedikleri otlukla örttükleri beyttir ki harareti hevadan anda müstezıll olurlar. Yâhud mutlaka ağaç dallarından tertib ettikleri beyte denir ki Türkîde bunlara salaş ta'bir olunur. Hulâsası A'rab taifesi kıldan müdevver kubbe tarzında ittihaz ederler ve ba'zan müstatıl olur. Deriden dahi düzerler. Bunlara çadır ta'bir olunur ve ağaçtan cattıklarına Türkmen lisanında alacık ta'bir olunur. Sazlıktan yaptıklarına hüg ta'bir olunur. Hâlâ mütearef olan çadırlar muhdestir. Otak, şemsiyye, kubbe ve aylak çadırları gibi gûnagûnu ihdas olunmuştur اهـ.

Sh:»4693

Fakat burada Cennet haymeleri inciden olmak üzere nakledilmiştir. Buharî, Müslim, Tirmizî ve daha sairlerinin Ebû Museleş'arî Hazretlerinden rivayet ettikleri üzere Hazreti Peyamber Sallâllahü aleyhi vesellemden merviydir. Hayme mücevvef bir incidir «dürretün mücevvefe» Semada tulu altmış mildir. Her zaviyesinde mü'minin bir ehli vardır. Diğerleri onları görmezler, mü'min bunları dolaşır. Bir takımlarının da Ebüdderda' Hazretlerinden rivayete göre hayme bir lü'lüe, büyük bir incidir. Dürden yetmiş kapısı vardır. Şübhe yok ki bunlar Cennet meskenlerinin safasını tasvir için birer temsildir. Razî der ki « حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِى الْخِيَامِ » kavli hurîlerin azametlerine işarettir. Çünkü onlar hacr-ü habis suretiyle kasrolunmuş değiller, kendileri için hususî çadırlar kurulduğuna ve üzerlerine örtüler salındığına işaret olunmuştur. Ahşabdan oda gibi hayme adamın yatak odasıdır. Hattâ Arab kıldan olan beyte hayme tesmiye eder. Çünkü ikamet için hazırlanmıştır. Bu tesbit olunduktan sonra şunu da söyliyelim ki işbu « مَقْصُورَاتٌ فِى الْخِيَامِ » kavli, gayet lâtif bir ma'naya işaret eder. Şöyleki: Cennette mü'min bir şey için harekete muhtac olmaz, eşya ona hareket eder. Binaenaleyh o hereket etmeden ona yiyecek içecek gelir. Arzu ettikleri şeylerle üzerlerine dolaşır. Hurîler evlerde bulunurlar, murad ettikleri vakıt mü'minlere ıntikalleri sırasında haymelerle götürülürler. Mü'minlerin köşkleri vardır, hurîler o haymelerden o köşklere inerler. اهـ. Razînin gösterdiği bu ma'nadaki letafeti ifade edebilmek için mealde haymeyi cibinlik ile terceme etmek zevkımızca daha muvafık olacaktır

76. ﴿مُتَّكِئِينَ﴾ Dayanmışlar - ıhtisas üzere mansubdur.

Sh:»4694

Yâhud fahvayı kelâm ile « قَبْلَهُمْ » zamirinden hal olarak tams edenler dayanmış oldukları halde demektir. Şayanı dikkattir ki evvelkilerde « مُتَّكِئِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَآئِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ » hali « فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ » diye nisvanın zikrinden evvel söylenmişti, burada ise « لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَاجَآنٌّ » dan sonra söyleniyor. Bunun hikmetinde Razî der ki: ehli Cennet için yorulmak ve çabalamak yoktur, onlar daima mütene'ımdirler. Lâkin Dünyada insanlar kısım kısımdır, kimisi ehli ile müste'fîz bir surette ictima' eder. Hacetini tatmin ettikten sonra da

yıkanmak veya kisbi ile iştigal etmek için gider. Kimi de kesb için koşar çalışır. İstihsalden sonra ehline döner. Fakat ilk önce istirahat edip yorgunluğunu dinlendirmek ister. İşte Allah Tealâ ehli Cennetin gerek ictima'dan evvel ve gerek ictima'dan sonra daima sükûn ve istirahat üzere olup her iki halde de yorgunluktan âzade bulunduklarını beyan için birinde ittikâyı takdim birinde de te'hır buyurmuştur.

﴿عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ﴾ yeşil refref - REFREF ismi cins yâhud refrefenin ismi cem'i olmak

ı'tibarile ahdarın veya hadranın cem'i olan hudr ile sıfatlanmıştır. Aslı raf gibi yükseklik ifade eden reften müştaktır. Bu münasebetle muhtelif itlakatı vardır. Perde ve döşeme yapılan yeşil kumaşa, ince ve nazik ipek kumaşlara, ve döşeklerin, tahtların, karyolaların, yaygıların, perdelerin, sarkan eteklerine ve yere gelen saçaklarına ve salkım söğüt gibi dalları aşağı sarkan lâtîf ve nazik ağaca ve çadırların eteklerine ve mergizar ve çemenzare ve Kamus tercemesinde tafsıl olunduğu üzere daha ba'zı şeylere ıtlak olunur. Âlûsî şunları kaydetmiştir: Hazreti Ali, İbni Abbas ve dahhâkten: fuzuli mehâbis, ya'ni yatakların üzerine serilen çarşaf. Cevherî: mehâbis, yapılan ince kumaş. Hasenden bisatlar, ya'ni minder, yaygı ve döşemeler, Asımı cahderîden: yastık gibi dayanılan vesaid. Cübbaîden: yüksek döşekler, diğer ba'zılarından: tahtlardan sarkan behâlı örtüler

Sh:»4695

Ragıbın beyanına göre: bağçelere benziyen bir nevi mensucat. İbni cerir ve diğer bir cemaatin Saıyd ibni cübeyrden rivayetine göre: refref Cennet bağçeleri ki Abd ibni humeyd İbni Abbastan da böyle rivayet etmiştir. İlh... ﴿وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍۚ﴾ ve güzel abkarîler ve canfesler üzerinde - ABKARÎ, esasen

abkare mensub demektir. Ebüssüud ve sair tefsirlerin beyanına göre ABKAR, Arabın zu'münce bir Cin beldesinin ismidirki Arablar acib gördükleri her şey'i ona nisbetle tavsıf ederek abkarî derler. Mu'cemülbüldanda şu tafsıl mezkûrdur: Abkar, dolu, ya'ni buluttan inen donmuş sudur, ve demişlerdirki cinnin sakin olduğu bir arzdır. Meselde « كانهم جن عبقر = sanki abkar cinni gibi» denilir. Merrarı adevî şöyle demiştir:

اعرفت الدار ام انكرتها　　بين تبراك فشسى عبقر

A'şa da şöyle demiş:

كهولا وشبانًا لجنة عبقر

İmriülkays:

كان صليل المروحين تطيره　　صليل زيوف ينتقدن بعبقرا

Küseyyir:

جزتك الجوازى عن صديقك نظرة　　و ادناك ربى فى الرفيق المقرب

متى تأتهم يومًا من الدهر كله　　تجدهم الى فضل على الناس ترتب

كانهم من وحش جن صريمةٍ　　بعبقر لما وجهت لم تغيب

İzahında demişlerdir ki abkar arzı Yemendendir. Bu delâlet ederki o meskun bir mevzı' ve sarrafları olmakla meşhur bir beldedir sarrafları olunca diğer insanları

Sh:»4696

da olmak gerektir. Galiba bu harab olmuş kadim bir belde imiş, nakışlı kumaşlar buna nisbet olunurmuş, sonra tanınamaz olunca onu cinne nisbet eylemişlerdir. اَللّٰهُ اَعْلَمُ. Nessabun demişlerdirki: enmar ibni Erraş İbni Amr ibni gavs İbni Nebt İbni Malik İbni Zeyd İbni Kehlân İbni Seba' İbni Yeşcub İbni Ya'rub İbni Kahtan, Hind binti Malik İbni Gafık İbni Şahid İbni Akki tezevvüc etmişti, ondan Eftel denilen Haş'ami doğurdu, sonra Hindin vefatı üzerine Büceyle binti Sa'b İbni Sa'dil'aşîreyi tezevvüc etti o da Sa'di doğurdu, ona abkar lakabı verildi, büceyle onu ceddi sa'dül'aşîrenin ismiyle tesmiye etmişti. Abkar lakbiyle de telkıb edildi. Zira Cezirede bir mevzı'de abkar denilen bir cebel üzerinde doğmuştu ki orada veşiy, ya'ni alaca kumaş yapılırdı. Bir de Abkar Yemame nevahisinde dahi bir mevzı'dir. Abkarı Cinn arzına nisbet edenler Züheyrin şu kavliyle istidlâl etmişlerdir:

بخيل عليها جنة عبقرية جديرون يوما ان ينالوا فيستعلوا

Ba'zıları da demiştirki: Abkarînin aslı, vasfına hırs ile rağbet olunan her şeye sıfattır. Bunun da esası çünkü Abkarda döşeme ve saire nakışları yapılırdı. Onun için her eyi şey Abkara nisbet edildi. Ferra', abkarî tanafisi sihan, ya'ni kalın canfeslerdir, müfredi abkariyyedir dedi. Mücahid: abkarî, dibac, ya'ni ipek kumaş dedi. Katade zerabî, ya'ni halı kilim dedi, Saıyd ibni cübeyrde zerabinin antikasıdır dedi. Bunlar onu bir isim yaptılar, bir mevzie nisbet etmediler. Allâhu âlem. Şimdi bütün bu tafsılâttan sonra «mudhammetan» karînesiyle şöyle hulâsa edebilirizki refref o yağız yeşil Cennetlerin çemenzarı, abkarîler de ehli Cennetin şimdiki halde sirrini

Sh:»4697

iyzah mümkin olmıyan güzel kisveleri olmak gerektir. 77. ﴿فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ - Görülüyorki bununla bu âyet otuz birinci def'a terci' edilmiş bulunuyor. Bunlardan sekizi acaibi hılkatı ta'dad ve mebde-ü meadı zikir akıbinde, yedisi ahvali nara müteallık ihtarat akıbinde ki Cehennem kapılarının adedine müsavidir. Sekizi ilk iki Cennetin evsafı akıbinde ki bunlarda Cennet kapılarının adedine musavidir. Bu suretle şuna işaret olunmuş gibidirki ilk sekize ı'tikad edip de mucebince amel eden kimse her iki Cennete müstehık ve Cehennemden vikaye edilir. Bu vechile bu mubarek surede zikredilen ve Cinn-ü İns enâma feyezan eyleyen alâi rahmaniyyeyi takrir ve namı sübhanîsini takdis için hatime olarak buyuruluyorki 78. ﴿تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ﴾ -TEBAREKE kelimesi hakkında surei Furkanda geçen tafsılâta bak. Burada ﴿ذِى الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ﴾ - vasfına enseb olan tebareke, teâlî ve yücelik ma'nasına olmaktır. Ba'zıları bu surei kerimede âlâ-ü ni'amın ta'dadı siyakına enseb olan hayr-u bereketin çokluğu ma'nası olacağını söylemişlerdir. Âlûsî derki: «tebareke» fi'linin bu ma'naca ismi ilâhîye isnadı da be'ıd değildir. Çünkü onun hörmetine rahmet istenir. İgâse olunur, nusret istenir iane olunur اهـ. İsmi, esmai hüsnasından her birine sadıktır. Bununla beraber bilhassa Surenin başında geçen « اَلرَّحْمٰنُ » ismi şerifi ilk evvel mülâhaza edilmek lâzım gelir. Şübhe yokki isminin yüksekliğini ı'la da daha evvel zatının yüksekliğini iş'ar eder. Onun için zilcelâli vel'ikram vasfı doğrudan doğru zatına cereyan ettirilmiştir. Ancak İbni Âmir kıraetinde ismi sıfat olarak «zü» okunur. Bunun için ba'zıları ismin «

ثُمَّ اسْمُ السَّلَامِ عَلَيْكُمْ

» gibi muhkam olduğuna,

Sh:»4698

ba'zıları da müsemma ma'nasına olduğuna zahib olmuşlardır. İşte « اَلرَّحْمٰنُ » ismiyle başlıyan bu Arusı Kur'an böyle celâl-ü ikram ile itmam edilmiş bulunuyorki bu celâl ve ikramın tecelliyatından biri olmak üzere surei Vakıa başlıyacaktır.

VAKI'A

٥٦ سُورَةُ الْوَاقِعَةِ

Vakı'a suresi mekkiyyedir.
Âyetleri - Hicazî ve Şamîde doksan dokuz, Basrîde doksan yedi, Kûfîde doksan altıdır.
Kelimeleri - Bin iki yüz yetmiş sekizdir.
Harfleri - Yedi bin elli üçtür.
Fasılası - لابد منه harfleridir.

Bu Sûrenin Sûrei Rahmana kuvvetli bir ittisali vardır. EVVELÂ, âhirindeki celâl ve ikramın diğer bir tafsîli demektir. SANİYEN, başlangıcının oradaki « فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ » mazmununa bir terettübü vardır: Vakı'anın vukuundan sonra tekzib ihtimali kalmıyacağı ve iymanı yeis zarurî olacağı cihetle fursat elde iken tekzibden vaz geçilmeyi ıhtar ile iyman ve şükre bir teşvikı ifade eder. SALİSEN, orada mücrimîne azâb ve mü'minlere naîm anlatılırken mükelleflerin kâfir ve mü'mine, mü'minlerin de her iki Cennet mukayesesinden anlaşılacağı üzere fazılette mütefavit iki sınıfa inkısamı anlaşılmıştı. Burada da ibtida o üç sınıf telhıs olunarak başlanmıştır. RABİAN, orada « فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاۤءُ » buyurulmuş, yalnız Semanın inşikakıyle iktifa kılınmıştı. Burada da « اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ » buyurulduktan sonra Arzın recci zikredilmiş, bu suretle iki Sûre mütelâzim olarak müttehid bir Sûre gibi olmuş ve bunda evvelkinin tertibi aksolunarak onun âhirindeki bunun evvelinde evvelindeki de âhirinde zikrolunmuştur.

İşbu vakı'a Sûresinin fezailine dair ba'zı âsâr varid olmuştur. Ebû Ubeyd Fezailde ve İbni Darîs ve Hâris İbni ebi Üsâme, ve Ebû Ya'la, ve İbni Merduye, ve Şuabda Beyhekî İbni Mes'ud radıyallahü anhten rivayet etmişlerdir: Demiştir ki Resüli Ekrem Sallâllahü Aleyhi Vesellem Hazretlerini işittim buyuruyordu: « مَنْ قَرَاَ سُورَةَ الْوَاقِعَةِ كُلَّ لَيْلَةٍ لَمْ تُصِبْهُ فَاقَةٌ اَبَدًا » Kim Vakı'a Sûresini her gece okursa ona ebedâ fâka isabet etmez. İbni Asakir de İbni Abbastan merfuan böyle rivayet eylemiştir. Yine İbni Merduye Hazreti Enes radıyallahü anhten tahric eylemiştir: Resüli Ekrem Sallâllahü Aleyhi Vesellem buyurmuştur ki: Vakı'a Sûresi gınâ Sûresidir, onu evlâdlarınıza belletiniz. Deylemî de ondan şöyle rivayet etmiştir: Kadınlarınıza Vakı'a Sûresini öğretiniz çünkü gınâ Sûresidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿٢﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٣﴾
خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ﴿٤﴾ اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا ﴿٥﴾ وَبُسَّتِ
الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٦﴾ فَكَانَتْ هَبَاۤءً مُنْبَثًّا ﴿٧﴾ وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا
ثَلٰثَةً ﴿٨﴾ فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَاۤ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٩﴾

وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ ﴿١٠﴾ وَالسَّابِقُونَ
السَّابِقُونَ ﴿١١﴾ اُولٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١٢﴾ فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ
﴿١٣﴾ ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ ﴿١٤﴾ وَقَلِيلٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ ﴿١٥﴾
عَلٰى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ ﴿١٦﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ﴿﴾

Sh:»4701

﴿١٧﴾ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ﴿١٨﴾ بِاَكْوَابٍ
وَاَبَارِيقَ وَكَاْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿١٩﴾ لَايُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ
﴿٢٠﴾ وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢١﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ
﴿٢٢﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٣﴾ كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ﴿٢٤﴾
جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ لَايَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا
تَاْثِيمًا ﴿٢٦﴾ اِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٧﴾ وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ
مَٓا اَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ فِى سِدْرٍ مَخْضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَطَلْحٍ
مَنْضُودٍ ﴿٣٠﴾ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ ﴿٣١﴾ وَمَٓاءٍ مَسْكُوبٍ ﴿٣٢﴾
وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٣﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ وَفُرُشٍ
مَرْفُوعَةٍ ﴿٣٥﴾ اِنَّٓا اَنْشَاْنَاهُنَّ اِنْشَٓاءً ﴿٣٦﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَارًا
﴿٣٧﴾ عُرُبًا اَتْرَابًا ﴿٣٨﴾ لِاَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Koptumu o Vakı'a bir 1 Olmaz vak'asına yalan diyen dil 2 İndirir bindirir 3 Yer bir sarsılış sarsıldığı 4 Dağlar bir serpiliş serpildiği 5 Hepsi dağılıp berhevâ bir hebâ olduğu 6 Siz de üç sınıf olduğunuz zaman 7 Ki sağda "Ashabı meymene": Ne "Ashabı-meymene!" 8 Solda "Ashabı meş'eme": Ne "Ashabı -meş'eme!" 9 İlerde sabikun, işte o sabikun 10 Onlar ne'ıym Cennetlerinde mukarrebun 11 Bir

Sh:»4702

çok evvelînden 12 Biraz da âhirînden 13 Murassa' tahtlar üstünde 14 Karşı karşıya kurulmuşlar 15 Pırlanır etraflarında muhalled evlâdlar 16 Kübler ve ibrıklerle me'ıynden bir piyâle 17 Ne başları ağrıtılır ondan ne de irer zevâle 18 Meyve beğendiklerinden 19 Kuş etti istediklerinden 20 Huri ıyn 21 Saklı inci timsalleri gibi 22 İşledikleri amellere mükâfat için 23 Ne bir boş lâf işidirler orada ne de bir te'sîm 24 Ancak bir kelâm: Selâmen selâm 25 Ashabı yemîn ise ne Ashabı yemîn 26 Dal bastı kirazlar 27 Sıvama muzlar içinde 28 Memdud bir saye 29 Çağlıyan bir su 30 Bir çok meyve 31 Ne eksilir, 32 ne men'edilir 33 Yüksek düşekler 34 Biz etmişizdir de onları 35 yeniden inşa 36 Kılmışızdır bir yaşıd ebkâri şeyda 37 Ashabı yemîn için

1. ﴿اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُۙ﴾ O vakı'a vukua gelince, ya'ni kıyamet kopunca - Vakıa esasen vukua gelen, vukuu muhakkak olan hadise demektir. Lâmı ahd ile « اَلْوَاقِعَةُ » da Kıyametin bir ismidir. İstıkbalde vukuu muhakkak olmak ı'tibariyle bu isim verilmiştir. اِذا , şart ma'nasını mutazammın zarfiyyedir. Çokları cevabın tehvil için mahzuf olup hasılı ma'na: Kıyamet kopunca neler neler olacaktır! Demek olduğunu söylemişler ise de zâhir olan cevab şudur: 2. ﴿لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌۢ﴾ vak'asına yalan diyen nefis yoktur. - VUKU', düşmek demek olduğu gibi esasen vak'a da masdar binai merre olarak şiddetle bir düşüş demektir. Sonra başa çarpan büyük iş ma'nasında şayi' olmuştur. Ba'zan bilhassa harbe ıtlak olunur. Onun için burada Kıyametin kopuşuna vak'a ta'bir olunmuştur. Hasılı kıyamet kopmadan evvel onu tekzib ve inkâr edenler bulunursa da onun vukuu tehakkuk edip bir kerre olacak oldu mu artık onu kimse inkâr edemez, çar nâçar tasdika mecbur olur. Ta'biri âharla onun başa çarpışı yalan olmaz. Te'siri

Sh:»4703

inkılâbından kurtuluşa imkân kalmaz. 3. ﴿خَافِضَةٌ﴾ indirdiğini indirir ﴿رَافِعَةٌۙ﴾ bindirdiğini bindirir - bir takımlarını düşürür alçaltır, diğer bir takımlarını kaldırır yükseltir, çünkü Devletler yıkan fitneler, ıhtilâller, inkılâblar gibi büyük vak'alar, azizleri zelil, zelilleri aziz ederek nicelerini aşağı düşürür, nicelerini de yükseklere kaldırır. Hafdın takdimi tehvil için yâhud bu gibi vakıada yıkım yapıya mukaddem olduğu içindir. 4. ﴿اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّاۙ﴾ « اِذَا وَقَعَتِ » ten bedel olarak onu bir nev'i tasvirdir: Yâhud tenazu' üzere « خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ » ya müteallıktır. RECC, zelzele, şiddetle hareket ve sarsıntı demektir. Ki bizim Dünya yerinden oynadı ta'birimize benzer. Ya'ni bütün üzerlerindeki yıkılacak vechile Arz dehşetle sarsılıp sarsılıp dünya yerinden oynadığı 5.

﴿وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّاۙ﴾ dağlar da toz duman olup bir serpiliş serpildiği « وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا » mazmunu tehakkuk edip 6.

﴿فَكَانَتْ هَبَاۤءً مُنْبَثًّاۙ﴾ hepsi heva üzerinde uçuşan zerrat haline geldiği 7.

﴿وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةًۜ﴾ siz de üç çift, ya'ni üç sınıf olduğunuz zaman - hıtab tağlib suretiyle ümmeti hazıra ve ümemi sâlife mecmuu bütün insanlara olabilirse de ba'zı müfessirînin ihtiyarı vechile ümmeti hazıraya olmak bizce daha müreccahtır. O üç sınıf fai tafsıliyye ile şöyle beyan buyuruluyor:

8. ﴿فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ ki Eshabı meymene - MEYMENE, yemin yeri ya'ni sağ kol, sağ taraf yâhud meymenet, yümn-ü bereket ma'nalarına gelir. Sağ taraf, mecalis ve mehafilde ta'zîm ve ihtiram

mevkıi olduğuna göre Eshabi meymene ihtiram mevkıinde bulunan yüksek haysiyyet sahibleri

Sh:»4704

demek olur. Ayni zamanda bu gibi kimseler hayra yarar kendilerinden istifade olunur nâfi' zatlar olmak hasebiyle meymenetli de olurlar. Netekim kelimenin iki ma'nasına da işaret için şöyle nazarı dikkat celbolunuyor: ﴿مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ amma ne Eshabi meymene - ya'ni öyle çok meymenet sahibi zatlar ki yümn-ü bereketleri her vechile gıbta ve hayrete şayan, fikrimizce bu vasıf hıtabın ümmeti hazıraya olduğuna bir tenbih gibidir. Ya'ni ümemi sâlifede misli bulunmıyan Eshabı meymene. Bunlara mukabil 9. ﴿وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ﴾ ve Eshabı meş'eme - MEŞ'EME de şum yeri, ya'ni sol kol, yâhud yümnün zıddı olan şeâmet ve uğursuzluk ma'nalarına gelir. Eshabi meş'eme de solak tarafta alçak mevkı'de bulunan değersiz, yâhud kendilerine ve yakınlarına şeâmeti dokunan uğursuzlar demek olur. İki ma'naya işareten de şu vasıf tekrar olunuyor: ﴿مَٓا اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ﴾ amma ne Eshabi meş'eme ne uğursuz kimseler! - biraz sonra gelecek olan tafsılde Ashabi meymeneye Eshabi yemin denildiği gibi Eshabi meş'emeye de Eshabi şimal dahi ıtlak olunacaktır. Ki vechi orada iyzah olunur. Bunların hepsinin önünde olmak üzere 10. ﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ﴾ sabikun da sabikundur - sebkedip ileri geçmişlerdir. Bunlar hakka kullukta iyman ve taatte hayır yarışlarında en öne geçenlerdir. Enbiyai mürselîn, Sahib Yasin, Ali Fir'avnın mü'mini, Mühacirîn ve Ensardan sabikunı Evvelûn unvanını haiz Eshabı kiram gibi. « وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ » , mübteda ve haberdir. Ya'ni Sabikun unvanını haiz olanlar hakikaten sabikun vasfını haiz olan ve üç sınıfın ilerisinde, menzili maksuda hepsinden evvel varan zevattır. 11. ﴿اُو۬لٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَ﴾ işte onlar mukarrebundur

-

Sh:»4705

Allah Tealâ ındinde yakınlığa, en yüksek mertebe ve makama irdirilmiş zatlardır. 12.

﴿ف۪ي جَنَّاتِ النَّع۪يمِ﴾ ne'ıym Cennetlerinde mukarrebdirler - rûhanî ve cismanî ni'metlerle lezzeti daime ve safiye içinde mütene'ımdirler. 13. ﴿ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّل۪ينَ﴾ evvelînden bir çok 14. ﴿وَقَل۪يلٌ مِنَ الْاٰخِر۪ينَ﴾ âhirînden de biraz - hıtab ümmeti hazıraya olduğuna göre böyle olması zâhirdir. Sabikunun çoğu evvelînden olmak yaraşır. Netekim sabikun evvelûn Eshabdandır. Hıtab ümemi sâlifeye de şamil olduğuna göre ise evvelînden sabikunun çokluğu bütün enbiya ve mürselîne şamil olması hasebiyledir. SÜLLE, cemaat, çok bir cemaat. Bunların ne'îmlerini tasvir ile ezhana takrib için buyuruluyor ki 15. ﴿عَلٰى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ﴾ murassa' tahtlar üzerinde. SÜRÜR,

serîrin cem'i, serîr, taht ve sandalye ve köşk demektir. MEVDÛNE, altın ve inci ve yâkut, elmas gibi mücevherat çakmalı veya işlemeli ya'ni murassa', yâhud biribirlerine yakın dizilmiş müretteb muntazam demektir. 17. ﴿وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ﴾ daima vildan şeklinde taze kalan genç hizmetçiler, garsonlar, yâhud hılede denilen bir nevi' küpe ile küpeli uşaklar. 18. ﴿اَكْوَابٍ﴾ küpler - Sapı ve emziği olmıyan surahı, desti ve küp gibi kaplar ﴿اَبَارِيقَ﴾ ibrıkler - emziği ve sapı olan kaplar, ﴿كَاْسٍ﴾ dolgun kadeh ﴿مَعِينٍ﴾ menbaından, pınarından akan içki 19. ﴿لَايُصَدَّعُونَ عَنْهَا﴾ ondan tasdi' olunmazlar - başlarına suda' verilmez, başları ağrıtılmaz. Yâhud cem'iyyetleri perişan edilmez, lezzetleri kesilmez ﴿وَلَا يُنْزِفُونَ﴾ nezf de yapmazlar

Sh:»4706

- akıllarını gidermezler. Serhoş olmazlar yâhud, içdikleri tükenib bitirilmez, zevale irmez.

25. ﴿لَايَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا﴾ orada: o ne'ıym Cennetlerinde hiç lagv işitmezler - boş, ma'nasız lâf veya çirkin lakırdı duymazlar. ﴿وَلَا تَاْثِيمًا﴾ te'sim de işitmezler. - TE'SİM, isme, günaha nisbet etmektir. Ya'ni kendilerine günah işlediniz denilmez. 26. ﴿اِلَّا قِيلًا﴾ ancak bir kelâm işidirler - ki o da ﴿سَلَامًا سَلَامًا﴾ selamen semlamdır - kemali selâmetle selâmlanır dururlar. 27. ﴿وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾ Eshabı yemîn ise ﴿مَٓا اَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾ ne eshabı yemîndir! - işbu «eshabülyemin» cümlesi « اُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ » üzerine ma'tuftur. Yukarıda Eshabülmeymene burada Eshabülyemîn ta'bir olunması tefennün için olmak gerektir. Bunlara Eshabı yemîn denilmesi defteri a'malleri olan kitabları Kıyamet günü « فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ » mantukunca sağlarından verilmesi hasebiyle olduğu dahi söylenmiştir. Eshabı yemin yemininde sadık, ahdıne vefakâr, işine sahib bahtiyarlar demek de olabilir ki mukabili hânislik, yeminsizliktir. Bir de Eshabı yemîn, sabikan Alellâh için yemînine merbut sadık vefakârlar olabilir. 28. ﴿فِى سِدْرٍ مَخْضُودٍ﴾ SİDRİ MAHDÛD -yukarılarda da geçtiği üzere Arabistan kirazı ta'bir olunan meşhur nabk ağacının ismidir. « مَخْضُودٍ » iki ma'na ile tefsir edilmiştir. BİRİSİ silinmiş, tesviye edilmiş, düzgün demektir. Arabistan sidri dikenli bir ağaç olduğu için bununla Cennet sidrinin dikensiz olduğu anlatılmıştır. Hâkim ve Beyhekî Ebî ümame radıyallahü anhten rivayet etmişlerdir: demişdir ki Resulullahın Eshabı derlerdiki Allah tealâ bizi a'rabîlerle ve onların mes'eleleriyle müstefid buyuruyor. Birgün bir a'rabî

Sh:»4707

geldi, ya Resulullah, Allah tealâ Kur'anda bir şecrei muziye zikrediyor, halbuki ben Cennette sahibine eza verecek bir ağaç bulunacağını zannetmezdim, dedi, Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem nedir o? Buyurdu, a'rabî sidir, çünkü onun dikeni vardır dedi, Resulullah buyurduki Allah tealâ «

فِى سِدْرٍ مَخْضُودٍ» buyurmuyormu? Allah onun dikenini silmiştir de her dikenin yerine bir meyve yapmıştır ve onun meyvelerinden her biri yetmiş iki taam rengile açar, bir rengi diğerine benzemez, İKİNCİSİ, Abd İbni Hümeydin İbni Abbas, Katade, Ikrime ve Dahhâkten tahriclerine göre meyvasının çokluğundan dalları basıp bükülmüş ma'nasına tefsir edilmiştir ki biz bunu dal bastı ta'birimize yakın görerek mealde dal bastı kiraz diye ifade etmeği o bir ma'nadaki dikensizlik mefhumuna da mutabık olacağı kanaatiyle zevkımıza muvafık bulduk 29. ﴿وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ﴾ VE TALHİ MENDUD - meyvesi aşağıdan yukarı istifli, sıvama muz, ba'zıları muz değil, Dünya muzuna benzer meyvesi baldan tatlı bir ağaçtır demişlerdir. Daha başka türlü söyliyenler de olmuştur. 30. ﴿وَظِلٍّ مَمْدُودٍ﴾ Uzanmış bir gölge-tekallus ve tefavütü yok, Fecr ile Güneşin tulûu arasındaki sabah gölgesi gibi lâtîf 31. ﴿وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ﴾ ve çağlıyan bir su - yüksekten dökülen akar su. Denilmiştirki kufasız, dolabsız istedikleri yerde akan bir su. Yukarıda sabikînin hali, Dünyada şehirlilerin, mednî halkın imrenecekleri en yüksek saydıkları ezvak ve lezaize göre tasvir olunarak yeni edebiyatçıların «senbolizim» dedikleri remzî tarzda ifade ve temsil edilmiş olduğu gibi Eshabı yemînin hali de bedevîleri imrendirecek lâtîf yaylalar manazırını andıran remizlerle ifade olunarak ikisi arasındaki fark medenîlerle bedevîlerin farkı

Sh:»4708

gibi olduğuna bir nevi' işaret yapılmıştır denebilir. Mücahidden menkuldur ki Vecc, gölgelikleri; talhı ve sidri ile müslimanların hoşlarına gitmişti, Allah tealâ «

وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ مَٓا اَصْحَابُ الْيَمِينِۜ فِى سِدْرٍ مَخْضُودٍ الخ

» inzâl buyurdu. Dahhâkten rivayette de: müslimanlar Vecce baktılar, imrendiler, nolurdu bunun gibi bizim de olsaydı dediler, bu âyet nazil oldu. 32. ﴿وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ﴾ ve çok meyve-her türlüsünden bol bol 33. ﴿لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ ne maktu' ne de memnu' - ya'ni Dünya meyvaları gibi değil, hiç bir zaman kesilmez, tükenmez, almak istiyenlerden menı' de iade edilmez, yasak da yok 34. ﴿وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ﴾ ve yüksek düşekler -Ebû Ubeyde demiştir ki: Burada firaştan murad kadınlardır, yükseklik de ma'nevî yükseklik, ya'ni rif'ati kadirdir, zira şöyle buyuruluyor: 35. ﴿اِنَّٓا اَنْشَاْنَاهُنَّ اِنْشَٓاءً﴾ biz onlara inşa suretiyle yeni bir neş'et vermişizdir. - İbni Cerîr, Tirmizî ve daha diğerlerinin Hazreti Enes radıyallahü anhten rivayetlerinde Resulullah Sallâllahü Aleyhi Vesellem bu ayette buyurmuştur ki: «

اِنَّ الْمُنْشَأَتِ اللَّاتِى كُنَّ فِى الدُّنْيَا عَجَائِزَ عَمَشًا رَمَصًا = Bu

inşa olunan kadınlar Dünyada kocamış, buruşmuş kadınlardır» Taberânî ve İbni ebî Hâtim ve daha bir takımlarının rivayetleri üzere Selemetebni Mirsedi Cu'fî radıyallahü anh demiştir ki: Resulullahı « اِنَّـآ اَنْشَاْنَـاهُنَّ اِنْشَـآءً » âyetinde işittim şöyle diyordu: Gerek seyyib gerek bikir Dünyadaki kızlar ve kadınlar. Tirmizînin Şemailde rivayet ettiği üzere Resulullaha bir koca karı geldi. Ya Resulâllah Allaha duâ et beni Cennete koysun dedi, Resulullah: Ya ümme fülân Cennete hiç koca karı girmez buyurdu. Kadın ağlıyarak döndü, Resulullah buyurdu ki haber verin ona koca karı olarak girmez, çünkü Allah Tealâ şöyle buyuruyor: « اِنَّـآ اَنْشَاْنَـاهُنَّ اِنْشَـآءً » 36. ﴿فَجَعَلْنَـاهُنَّ اَبْكَارًا﴾ inşa edip de

Sh:»4709

onları hep bikir kızlar kılmışızdır. Öyle ki 37. ﴿عُرُبًـا﴾ hep nazenînler - URUB arubun cem'idir, üç ma'na ile tefsir edilmiştir. - 1) Kocalarına âşıkı şeyda, ya'ni zevcelerini çok seven sevgili kadınlar. - 2) Cilveli ışvekâr. - 3) Güzel söz söyliyen. Şüphe yok ki ışve ve hüsni beyan da sevişmenin en lâtîf esbabından ve nazenînlik şıarındandır. ﴿اَتْرَابًـا﴾ hep bir yaşıd - ya'ni yaşları da müsavi, hep bir birine denk.

Tirmizînin Hazreti Mu'azdan rivayet eylediği bir hadîste şöyle vârid olmuştur: Ehli Cennet Cennete. Tüysüz, emred, gözleri sürmeli otuz, otuz üç yaşında olarak girerler. 38. ﴿لِاَصْحَابِ الْيَمِينِ﴾ Eshabi yemin için - inşa edilmişlerdir.

﴿٣٩﴾ ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ ﴿٤٠﴾ وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ ﴿٤١﴾
وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَآ اَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤٢﴾ فى سَمُومٍ
وَحَمِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ ﴿٤٤﴾ لَابَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ
﴿٤٥﴾ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ
عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٧﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا
تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٨﴾ اَوَ اٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُونَ
﴿٤٩﴾ قُلْ اِنَّ الْاَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ ﴿٥٠﴾ لَمَجْمُوعُونَ اِلٰى
مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٥١﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّآلُّونَ

الْمُكَذِّبُونَ ﴿﴾

Sh:»4710

﴿٥٢﴾ لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ ﴿٥٣﴾ فَمَالِؤُنَ مِنْهَا
الْبُطُونَ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٥﴾ فَشَارِبُونَ
شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٦﴾ هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٧﴾ نَحْنُ
خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir çok evvelînden 39 Ve bir çok âhirînden 40 Eshabi şimal ise ne Eshabi şimal! 41 Bir semum ve hamîm 42 Ve zifirden bir zılli mağmum içinde 43 Ne serin ne de kerîm 44 Çünkü onlar bundan evvel mütrefîn: Keyflerine düşkün şımarık müsrifîn idiler 45 Ve büyük cinayete ısrar ediyorlardı 46 Ve diyorlardı ki: Öldüğümüz ve bir toprak, bir yığın kemik olduğumuz vakıt mi? Cidden biz mi mutlak ba'solunacakmışız? 47 Ya evvelki atalarımız da mı? 48 De ki: Muhakkak bütün evvelîn ve âhirîn 49 Lâbüd cem' olunacaklar mikatına ma'lûm bir günün 50 Sonra siz, ey sapgın münkirler! 51 Lâbüd yersiniz de bir ağaçtan, zakkumdan 52 Doldurursunuz da karınlarınızı ondan 53 İçersiniz de üstüne o hamîmden 54 İçersiniz hüyam ılletine tutulmuş kanmak bilmez develer gibi 55 İşte bu onların konuklukları o din günü (ceza günü) 56 Biz, yarattık sizi hâlâ tasdık etmiyecek misiniz? 57

39. 40. ﴿ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ ۙ وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ ﴾ bir çok evvelînden ve bir çok âhirînden - ya'ni Eshabi yemîn sabikun gibi değil çoktur. Evvelînden de bir çok, âhirînden de bir çoktur. Evvelîn ve âhirîn ya bütün ümmetlerin mütekaddimîn ve müteahhırîni yâhud bu ümmetin mütekaddimîn ve müteahhırînidir. İmam Ahmed ibni Hanbel ve İbni Münzir ve İbni ebi Hâtim ve İbni Merduyenin Ebû Hüreyre

Sh:»4711

radıyallahü anhten rivayetlerine göre « ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ ۙ وَقَلِيلٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ »

nazil olunca Eshabi Resulillahın gücüne gelmişti, bunun üzerine «

ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ ۙ وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ » nâzil oldu. Resuli Ekrem Sallâllahü Aleyhi

Vesellem buyurdu ki: Ben herhalde ümmid ederim siz ehli Cennetin sülüsü olursunuz. Belki siz ehli Cennetin nısfı, yâhud ehli Cennetin şatrısınızdır. İkinci nısfı da onlarla paylaşırsınız» demek ki ehli Cennet içinde ümmeti Muhammed az olacak diye merak etmişlerdi, bununla o endişe bertaraf edilmiş oldu, şu halde ümmeti Muhammedin evvelîninden sabikun, müteahhırîninden çok olduğu gibi ümemi salifenin sabikunu da ümmeti Muhammedinkinden çoktur. Çünkü ümemi salife içinde Enbiya çoktur. Bununla beraber ümmeti Muhammed sabikununun tabi'ını ümemi salife sabikununun tabiıninden çok olacaktır. Çünkü ehli Cennetin yarısından ziyadesini teşkil edeceklerdir. Bu, ihtimal ki nüfusı beşerin gittikçe tezayüd etmesi kazıyyesi ile de alâkadardır. Şayanı dikkattir ki Sabikunda «

جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ » buyurulduğu halde Eshabi yemînde bu söylenmemiştir.

Bundan Eshabi yemînin saadeti sabikuna tabi'ıyyetleri sebebiyle mahzı fazl olduğuna bir işaret anlaşılabilir. Netekim zılli memdud ta'birinde de buna bir ima vardır. Bu mazmun Sûrei Turda geçen «

«وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاٖيمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ»

mazmununa şebihtir. Buna nazaran demek olur ki sabikun, sabık bilhayrat olan enbiya ve eimmei müctehidîn, Eshabi yemîn de onların sıdk ile tabi'înidir. Üç sınıfın üçüncüsü bulanan ve Eshabi yemînin zıddı olarak sabikunun solunda ahzı mevkı' edip kitabları sol taraflarından verilecek olan şeâmet sahibleri

Eshabi şimale gelince buyuruluyor ki 41. ﴿وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾ Ashabi şimal ise ﴿مَٓا اَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾ ne Eshabi şimal! - ne sulak, ne uğursuz, ne bedbahttırlar! 42.

Sh:»4712

﴿وَحَمٖيمٍ﴾ ve bir hamîm - bir kızgın su. Cehennem suyu 43. ﴿وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ﴾ ve

zifirden bir zıll -kömür veya kurum gibi kararıp duran sisli, boğucu bir gölge içinde. YAHMUM, kömür gibi simsiyah olan şey, zifir ve kara duman ma'nalarına gelir. Buna zulmet denilmeyip de gölge denilmesi tehekküm içindir. İbni Abbastan bir rivayette de Cehhennem ehalisini her taraflarından kaplayıp ihata eden perdenin ismidir. 44. ﴿لَا بَارِدٍ﴾ serin de değil ﴿وَلَا كَرٖيمٍ﴾ kerîm de değil - ya'ni hiç

bir hayır ve menfeati ve hiç bir hoşluğu olmıyan bir gölge. Bunların içine düşmelerinin sebebi ise 45.

﴿اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفٖينَ﴾ Çünkü onlar bundan evvel, bu azâbın

vukuundan evvel mütrefîn idiler - imhal edilerek şımartılmış, keyflerine düşgün, mübalâtsız kimseler idiler

46. ﴿وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظٖيمِ﴾ o hınsi azîme ısrar ediyorlardı -

Hıns, esasen günah ma'nasınadır. Yemîninde durmayıp bozmıya da hıns denilir. Müfessirlerin çoğu burada hinsi azîmi büyük günah diye tefsir etmişlerdir. Çünkü « اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظٖيمٌ »

buyurulduğu üzere şirk, zulmi azîm ve ekberi kebairdir. Ba'zıları yemîni gamus, ya'ni yalan yere yemîn demişlerdir. Tekıyyüddini Sübkî «

«وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ»

buyurulduğu üzere kuvvetli kuvvetli yemîn ederek ba'si inkâr etmeleri demiştir. Bu ma'na hınsin meşhur ma'nasına muvakıf olur ise de bu suretle 47. ﴿وَكَانُوا يَقُولُونَ الخ﴾ onu tefsirden ibaret olmuş olacağı cihetle evvelki ma'na tercih olunmuştur. Ancak şirki hınsi azîm ta'biriyle ifadenin bir nüktesini de aramak lâzım gelir. Bu nükte ise surei Beraede «

فَقَاتِلُوٓا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ اِنَّهُمْ لَٓا اَيْمَانَ لَهُمْ» buyurulduğu vecihle bunların

yemîn tanımaz, yemînlerinde durmaz yalancılar

Sh:»4713

olduklarını da iş'ar etmek olsa gerektir. Netekim bunlara: « اَيُّهَا الضَّآلُّونَ الْمُكَذِّبُونَ » diye hıtab edilmesi de bunu te'yid eyler ve bu ma'na ile dirki bunlar eshabı yemînin tam zıddı oldukları tevazzuh eder 50. ﴿لَمَجْمُوعُونَ اِلٰى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ﴾ - O ma'lûm gün Kıyamet günüdür. MÎKAT, bir şey'in vaktını ta'yin eden haddir. Kıyamet de dünyanın vaktını tahdid ettiği için mîkat ta'bir olunmuştur. İzafet beyaniyyedir. Mîkat olan gün demektir. 52.

﴿مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ﴾ -Zakkum ağacı hakkında Vessaffat suresine bak 55.

﴿الْهِيمِ﴾ HİM ehyemin veya heymanın cem'idir. Hüyam ılletine uğramış deve demektir. Hüyam, deveye arız olan istiskaya benzer bir susuzluk ılletidirki içer içer kanmaz, onlar da zakkumu yer hamîmi içer içer kanmazlar. 56. ﴿هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ﴾ bu işte onların o din günü, ya'ni ceza günü konukluklarıdır. - Nüzül, konukluk, müsafir gelince kahve veya kahve altı gibi ilk sunulan mâ hazardır. İlk konuklukları böyle olunca artık ilerisi ne kadar elîm olacağı düşünülsün. Bu beyandan sonra münkirlere telvini hıtab ile ilzam ve tebkit için buyuruluyorki 57. ﴿نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ﴾ biz halk ettik sizi ﴿فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ﴾ halâ tasdık etmiyecekmisiniz?

Bunu daha ziyade tevzih için de şöyle buyuruluyor:

﴿٥٨﴾ اَفَرَاَيْتُمْ مَاتُمْنُونَ ﴿٥٩﴾ ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ اَمْ نَحْنُ
الْخَالِقُونَ ﴿٦٠﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ
بِمَسْبُوقِينَ ﴿﴾

Sh:»4714

﴿٦١﴾ عَلٰى اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِى مَالَا تَعْلَمُونَ

﴿٦٢﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُولٰى فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٣﴾
اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴿٦٤﴾ ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ
﴿٦٥﴾ لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٦﴾ اِنَّا

لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٧﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٨﴾ اَفَرَاَيْتُمُ الْمَاءَ

الَّذى تَشْرَبُونَ ﴿٦٩﴾ ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ

الْمُنْزِلُونَ ﴿٧٠﴾ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ اُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ

﴿٧١﴾ اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ الَّتى تُورُونَ ﴿٧٢﴾ ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ

شَجَرَتَهَا اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ ﴿٧٣﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً

وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ ﴿٧٤﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿حزب ٤﴾

Meali Şerifi

Şimdi gördünüzmü o döktüğünüz menîyi? 58 Sizmi yaratıyorsunuz onu yoksa bizmiyiz yaratan 59 Biz takdir ettik aranızda o ölümü ve bizim önümüze geçilmez 60 Kılıklarınızı değiştirmek ve sizi bilemiyeceğiniz bir neş'ette inşa etmek üzereyiz 61 Her halde ilk neş'eti biliyorsunuz o halde düşünseniz a 62 Şimdi gördünüzmü o ekdiğiniz tohumu? 63 Sizmi bitiriyorsunuz onu? Yoksa bizmiyiz bitiren? 64 Onları elbet bir

Sh:»4715

çöpe çeviriverdik de şöyle geveler dururdunuz: 65 Her halde biz çok ziyandayız 66 Daha doğrusu büsbütün mahrumuz!.. 67 Şimdi gördünüzmü o içdiğiniz suyu? 68 Sizmi indiriyorsunuz onu buluttan yoksa bizmiyiz indiren? 69 Dilesek onu acı bir çorak ediverirdik o halde şükretseniza 70 bir de gördünüzmü o çakdığınız ateşi? 71 Sizmi inşa ettiniz onun ağacını? Yoksa bizmiyiz inşa eden? 72 Biz onu hem bir muhtıra kıldık hem de bir istifade: alandaki muhtaclar için 73 O halde tesbih et rabbine azîm ismiyle 74

58. ﴿مَاتُمْنُونَ﴾ imna ettiğiniz, ya'ni rahimlere dökdüğünüz nutfeyi 59. ﴿ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ﴾ sizmi yaratıyorsunuz onu? - Sizmi takdir ve tasvir edib insan biçimine koyuyorsunuz. ﴿اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ﴾ yoksa bizmiyiz hâlık - hiç yokken biçimine koyub yaradan. 60. ﴿نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ﴾ aranızda ölümü biz takdir ettik - hikemi bâligayı tazammun eden irademizin muktezasına göre her birinize bir vakıt ta'yin ederek aranızda ölümü kat'iyyen takdir ve taksim eyledik. ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ﴾ Ve biz önüne geçilenlerden değiliz - kimse bize üstün gelemez. İrademizi alıkoyamaz. Her dilediğimizi istediğimiz gibi yaparız kadiriz 61. ﴿عَلَٓى اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ﴾ -Müfessirler bu âyette gerek « عَلَٓى » nın teallûku ve gerek emsalin ma'nası ı'tibariyle bir kaç vecih beyan etmişlerdir. « وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ »

mazmunundaki kudrete veya mahzufa veya « قَدَّرْنَا » ya müteallık olabilir. « اَمْثَالَكُمْ » de mimin kesriyle mislin cem'i olabileceği gibi iki fetha ile meselin cem'i de olabilir. Kesr ile mislin cem'i ve « قَدَّرْنَا » ya müteallık olduğuna

Sh:»4716

göre ma'na: Aranızda ölümü takdir ettik ki: Neslinizi kesmek üzere değil, sizi emsal ve eşbahınıza tebdil etmek üzere. « وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ » nin mazmunu olan « قَدَّرْنَا » ye müteallık olduğuna göre: Aranızda ölümü takdir ettiğimiz gibi sizi giderip yerinize emsalinizi getirmek suretiyle tebdile de kadiriz. Bu surette « اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ » gibi olur. Lâkin burada fethateyn ile meselin cem'i olması daha ziyade şayanı tercihtir. MESEL, sıfat ve şekil ma'nalariyle maddî ve ma'nevî temessülü ifade eden huy ve kılık demek olduğundan ma'na şu olur: Gerek efkâr ve ahlâkça ve gerek şekl-ü suretçe bulunduğunuz ve bildiğiniz kılıklarınızı değiştirmeğe « وَنُنْشِئَكُمْ فِى مَالَا تَعْلَمُونَ » ve sizi şimdi bilemiyeceğiniz bir neş'ette inşa etmeğe kadiriz. Kimse bunun önüne geçemez - Bu ma'na hem dünyevî inkılâbatı hem uhrevî neş'et olan ba'si ifade eder. Ve binaenaleyh hem veıydi ve hem va'di tazammum eyler. Haseni Basrî Hazretleri veıyd cihetini mülâhaza ederek: Sizi maymunlara, hinzirlere çeviririz tarzında bir tehdid olmak üzere ifade etmiştir ki Sûrei Nisada geçen «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰى اَدْبَارِهَٓا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّٓا اَصْحَابَ السَّبْتِ » Ayetinin mazmununa benzer. Kelâmın evvel ve âhiri ba's ve ceza ve neş'eti uhra ile alâkadar olduğundan tebdil fıkrası dünyevî inkılâba, inşa fıkrası da ondan sonra muhakkak olan uhrevî ba'se tenbih olarak anlaşılmak en muvafık ma'nâ olur. 62.

﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُولٰى﴾ Her halde ilk neş'eti bildiniz - insanın bu Dünya hayatta topraktan sonra nutfeden aleka, mudga tavırdan tavra tekâmül ettirilerek nasıl yaratıldığı gerek müşahede ve tecribeden ve gerek Kur'anın beyanatından ma'lûmunuz bulunuyor ﴿فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ﴾ o halde düşünseniz'a - düşünseniz de bildiğiniz bu tarzı tehavvül ve tekâmül ile

Sh:»4717

sizi peyderpey yaratıp bulunduğunuz neş'ete getiren ve aranızda ölümü takdir de etmiş bulunan lâlikınız Allah Tealânın sizi değiştirip şimdi tafsılâtını bilemiyeceğiniz diğer bir neş'ette ba'setmeğe kadir olduğunu anlasanızâ.

Hayatı beşerin levazımından birisi rızk, rızkta da esas maddî veya ma'nevî hars olduğu için hılkati ıhtardan sonra rızkı ıhtar için harstan bed' ile buyuruluyor ki 63. ﴿اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ﴾ şimdi gördünüz mü ekdiğiniz tohumu 64. ﴿ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ﴾ siz mi bitiriyorsunuz onu - siz mi tutturup büyütüp gayesine iren mezrûat haline getiriyorsunuz? ﴿اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ﴾ yoksa bizmiyiz bitiren? - Kurtubî der ki: Ekini eken ekinci « اعوذ بسمله » den sonra bu âyeti okuyup şöyle demek müstehabb olur: «Ekini bitiren, yetiştiren Allah Tealâdır. «

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَارْزُقْنَا ثَمَرَهُ وَجَنِّبْنَا ضَرَرَهُ وَاجْعَلْنَا لِاَنْعُمِكَ مِنَ الشَّاكِرِينَ » denilmiş ki bu duâ ekinin âfatını defi' ile intacında mücerrebdir.

65. ﴿حُطَامًا﴾ HUTAM, kuru şeylerin kırıntısına denir, çörçöp, ot çöpü, saman çöpü, kabuk kırıntıları gibi ﴿فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾ tefekküh eder dururdunuz - TEFEKKÜH esasen türlü yemiş yemek demek olup mecaz olarak teaccüb etmek ve peşîyman olmak ma'nalarına da gelir. Burada murad şaşkınlıkla şu lâkırdıları yemiş yer gibi tekrar tekrar söyler, çiğner, geveler dururdunuz demektir. Ya'ni şöyle der dururdunuz 66. ﴿اِنَّا لَمُغْرَمُونَ﴾ biz her halde çok ziyandayız - ektiğimiz tohumlar zayi' oldu, yaptığımız masraflar boşa gitti, yâhud borçlandık. Yâhud garam, helâk ma'nasına olduğuna göre; inanın helâk olduk, mahv

Sh:»4718

olduk 67. ﴿بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ﴾ daha doğrusu biz mahrumuz - ya'ni ektiğimiz mahiv ve ziyan olduğu gibi yiyecek rızıktan da mahrumuz. Yâhud bundan böyle hiç kazanç ihtimali kalmamış, her şeyden mahrum, sefalete mahkûmuz. Bu sözler bir cümlesini birisi, bir cümlesini diğer birisi söylemek suretiyle muhavere tarzında tekrar tekrar söylenir durur. Bu suretle ye'se kapılarak teşekkür edecek hiç bir ni'met kalmamış gibi mızırdanılır durulur. Düşünülmez ki bunu söylerken içilecek bir su olsun bulunur ve Allahın bundan daha büyük felâketleri olabileceği hatıralara getirilmez, onun için bunun arkasından bir de buyuruluyor ki 68. ﴿اَفَرَاَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِى تَشْرَبُونَ﴾ ilh... 69. ﴿مِنَ الْمُزْنِ﴾ buluttan - asıl MÜZN bulut yâhud ak bulut demektir ki ondan yağmur yağmak nadir olur. Bir de denilmiş ki suyu daha tatlıdır. 70. ﴿لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ اُجَاجًا﴾ dilersek onu bir ücac, ya'ni tuzlu bir acı su yapardık ki içilmek ihtimali olmazdı. Ekilen tohumların bazan çürüdüğü vakı'de ma'lûm, yağmurun acı yağması ise mümkin olduğu yâkud me'külât, meşrubattan daha mühim olduğu için evvelkinde lâm ile « لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا », bunda lâmsız « جَعَلْنَاهُ اُجَاجًا »

buyurulmuştur. Gerek evvelkinde, gerek bunda « لَوْ نَشَٓاءُ » ile başlıyan iki cümlei şartıyye Allah Tealânın harsi ve suyu muhılli intifa' âfat ve ahvalden sâlim kılınaması da inbat ve inzal ni'metlerinden ayrıca şükredilmesi lâzım gelen diğer birer ni'met olduğunu beyan için sevkolunmuş birer cümlei istinafiyyedirler. ﴿فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾ o halde şükretseniz'â - Bütün bu ni'metlerden her birine şükretseniz de biri eksik oluverince hemen mahrumuz diye ye's ile veya biz ekip biçiyoruz diye gurur ile küfrana düşmesenizâ. 71. ﴿اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ الَّتٖى تُورُونَ﴾ sonra gördünüz mü o çaktığınız ateşi

Sh:»4719

- ya'ni biribirini sürtüp çakmak suretiyle çıkardığınız ateşi ki delk-ü temas ile çıkan bir elektrik ateşi demektir. Sûrei « يٰسٓ » de geçen « اَلَّذٖى جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا » âyetine bak 72. ﴿ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ شَجَرَتَهَٓا﴾ siz mi inşa ettiniz onun ağacını - ki ma'ruf merh-u afardır. Maahaza her ağaçta ve elektrik istihsal edilen her şeyde ve çakmak taşında dahi bu ma'na vardır. Netekim « فٖى كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ وَاسْتَمْجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَارُ » denilmiştir ki her ağaçta ateş vardır. Fakat merh-u afar şan almıştır. ﴿اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ﴾ yoksa biz miyiz inşa eden? - o ağacı diğerlerinden ziyade bir hususıyyetle ibda' ve halk eyliyen? şübhe yok ki Allah Tealâ cisimleri o elektrikıyyet hassası ile ibda ve inşa etmemiş olsa idi hiç bir vechile elektrik Istihsali kabil olmaz, ne bedevînin çakmağı çakar ne de bugünkü medenîlerin elektrik fenerleri yanar idi. 73. ﴿نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً﴾ biz onu hem bir muhtıra kıldık - ma'ışet sebebleri kendisine rabtolunup hayat mücadelesine nümune ve Cehennem azâbının ateşini andırıp düşündürecek bir muhtıra ﴿وَمَتَاعًا﴾ hem de bir meta', bir temettu', bir intıfa' ve kazanç vasıtaıs ﴿لِلْمُقْوٖينَ﴾ alanda bulunanlar için-ıkva' edenler, ya'ni sahraya konup göçenler için. Ondan en ziyade onlar istifade ederler. Çünkü çakmak çakarak ateş yakmak ihtiyacı medenîlerden ziyade bedevîlerde olur. Ve o ağacı en ziyade onlar getirip satarlar. Diğer bir ma'na ile: İhtiyacı çok olan fakırler için. Zira başka bir kâr-ü kesb bulamıyan fakırler hiç olmazsa odun toplayıp getirerek teayyüş ederler. 74.

﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظٖيمِ﴾ o halde tesbih et Rabbına azîm ismiyle - ya'ni bu ni'metleri ihsan edip duran Rabbın çok büyük ve şirk-ü noksandan münezzehtir. Onun için ona « سُبْحَانَ رَبِّىَ الْعَظٖيمِ »

Sh:»4720

diye nami azametinı tenzih ederek tesbih eyle, yâhud namaz kıl.

﴿٧٥﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٦﴾ وَاِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ
تَعْلَمُونَ عَظٖيمٌ ﴿٧٧﴾ اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرٖيمٌ ﴿٧٨﴾ فٖى كِتَابٍ

مَكْنُونٍۙ ﴿٧٩﴾ لَا يَمَسُّهُٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَۜ ﴿٨٠﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٨١﴾ اَفَبِهٰذَا الْحَدِيثِ اَنْتُمْ مُدْهِنُونَۙ ﴿٨٢﴾
وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَوْلَٓا اِذَا بَلَغَتِ
الْحُلْقُومَۙ ﴿٨٤﴾ وَاَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَۙ ﴿٨٥﴾ وَنَحْنُ اَقْرَبُ
اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَاتُبْصِرُونَ ﴿٨٦﴾ فَلَوْلَٓا اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ
مَدِينِينَۙ ﴿٨٧﴾ تَرْجِعُونَهَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٨﴾ فَاَمَّٓا اِنْ
كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَۙ ﴿٨٩﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٩٠﴾

وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِۙ ﴿٩١﴾ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ
اَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٢﴾ وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ
الضَّٓالِّينَۙ ﴿٩٣﴾ فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍۙ ﴿٩٤﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ
﴿٩٥﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِۚ ﴿٩٦﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ
الْعَظِيمِ﴿﴾

Sh:»4721

Meali Şerifi

Artık yok, o nücumun mevkı'lerine kasem ederim 75 - Ve filhakıka o bilseniz çok büyük bir kasemdir - ki hakıkaten o bir Kur'ani Kerîmdir 76 Öyle bir kitabda ki mahfuz tutulur 77 ona tertemiz temizlenmiş olanlardan başkası el süremez 78 Rabbül'âlemînden indirilmedir 79 Şimdi bu kelâma siz yağ mı süreceksiniz? 80 Ve rızkınızı tekzibiniz mi kılacaksınız? 81 O halde haydiseniz'â can hulkuma geldiği vakıt ki siz o vakıt bakar durursunuz 82 Biz ise ona sizden yakınızdir ve lâkin görmezsiniz 83 Evet haydiseniz'â dîne boyun eğmiyecek, 84 ceza çekmiyecekseniz, onu giri çevirseniz'â! da'vanızda doğru iseniz 85 Amma o mukarrebînden ise artık bir revh-u reyhan ve bir Cenneti ne'îm 86 Ve amma 87 Eshabi yemînden ise 88 artık selâm sana Eshabi yemînden 89 Ve amma o tekzib eden 90 sapgınlardan ise her halde konukluğu hamîm 91 Ve yaslanacağı Cahîmdir 92 İşte budur hakikat hakkulyakîn 93 Hayti tesbih 94 et Rabbına azîm ismiyle 95

75. ﴿فَلَٓا اُقْسِمُ﴾ - «فا», kelâmın maba'dini makabline tertib içindir. Bu tertibin vechini Razî şu suretle ifade etmiştir: Allah Tealâ hidayet ve dîni hakk ile Resulünü gönderdiğinde ona gereken her şey'i vermiş ve gerekmiyen her şeyden onu tathir buyurmuştur. Ve binaenaleyh ona hikmet, ya'ni kat'î bürhanlarla onların vücuhi isti'malini, ve mev'ızai hasene, ya'ni kalbleri inceltip fikirleri tenvir edecek müfid

nutuklar ve en güzel yollarla mücadele usullerini bahşetmiş ve herkesi herhangi bir suretle muarazasından âciz bırakmış, bununla beraber kâfirler iymana gelmemişlerdi. Bütün bunlar kendisine okunup da iyman etmiyen kimsenin ise nihayet diyeceği şu olur: Bu beyan, müdde'înin haklı olmasından değil, zihninin kuvvetinden ve edillenin terkibine iktıdarından, ve sözünün zuhuriyle değil, cidalinin kuvvetiyle galebe edeceğini bilmesindendir.

Sh:»4722

Netekim birçokları mübahasede âciz kalınca derler ki hak benim yedimde olduğunu sen bilirsin ammâ beni zayıf görüyorsun insaf etmiyorsun, vaz'ıyyet bu noktaya gelince de öyle bir hasma söylenecek sözde yemîn ile te'minat vermekten başka çare kalmaz. Onun için Allah tealâ inzal buyurduğu âyat ve delâilini bir de türlü kasemlerle te'yid buyurmuştur. Ve bundan dolayı ilk nâzil olan Surelerde ve bahusus süb'ı ehîrde

kasem çoktur. Bu kasem suretlerinden birisi de « لَٓا اُقْسِمُ » dir. Bunda kasem fi'li tasrih olunmakla

beraber evvel emirde birde « لَٓا » ile nefi vardır. Bu « لَٓا » hakkında müfessirîn başlıca üç vecih beyan etmişlerdir. Birçokları kelamın âhengini tezyin için ziyade kılınan ve nefi ma'nası maksud olmıyan lâi zâide

olduğuna kail olmuşlardır. Ba'zıları da lâmı te'kid ve aslı « لَٓا اُقْسِمُ » olup vakıf halinde olduğu gibi

fethası işba' edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Diğer ba'zıları da lâ, vallâhi denildiği gibi aslı üzere nafiye olduğunu söylemişlerdir ki bizce zâhir olan da budur. Binaenaleyh ma'na şu olur: yok: iş öyle zannettikleri gibi değil, yemîn ederim, yahud artık başka söze lüzum yok kasem ederim

﴿بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ﴾ o nucumun mevki'lerineki: - nucum, yıldızlar demek olduğuna göre

mevki'leri guruh ettikleri veya tulu' ettikleri mahaller, ya'ni Magribleri ve meşrıkları yâhud semadaki mevzi'leri, burcları ve menzilleri, yâhud şihabların sukut ettikleri mevki'ler, yâhud kıyamet günü döküldükleri sıra düşecekleri mevki'ler olmak üzere dört beş veche veya hepsine muhtemildir. Maamafih burada da nücum Kur'ânın necimleri ya'ni her tenzilde indirilen kısımları ma'nasına olmak daha muvafıktır. Bu ma'na tevriye suretiyle olsun herhalde murad olacağından nücum yıldızlar diye terceme edilmemek lâzım gelir. Bu ma'naca o nücumun mevki'leri ise Melaikenin, Peygamberin, hafızların kâlbleri,
yâhud

Sh:»4723

yazıldıkları sahifeler veya ma'naları veya nüzulüne sebeb olan vakıat ve ahkâmdır. Şu halde mevakıı

nücum ıtlak olunanların hepsine şumulü en muvafık ma'na olur. 76. ﴿وَاِنَّهُ لَقَسَمٌ﴾ - bir cümlei

mu'terızadır. ﴿لَوْ تَعْلَمُونَ﴾ - mu'terıza içinde mu'terızadır. 77. ﴿اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ﴾

-kasemin cevabıdır. ﴿كَرِيمٌ﴾ Kerîm - ya'ni çok faydalı, feyızlı, çünkü maaş ve meade müteallık bir çok mühim ılimlerin esaslarını muhtevidir. Diğer bir ma'na ile: gayet güzel, hoş, tekrîm ve ihtirama layık, diğer bir ma'na ile de: Allah tealâ ındinde Mükerrem. 78. ﴿فٖى كِتَابٍ مَكْنُونٍ﴾ meknun bir

kitabda - MEKNUN, saklı, ya'ni temiz tutulmak, kirletilmemek, zayi' edilmemek için saklanır, mahfazalar içinde mahfuz tutulur. Mushaflar öyle mahfuz tutulmalıdır. Öyleki 79.

﴿لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ mutahher olanlardan başkası ona el süremez. - Bu nefiy, nehiy ma'nasındadır. Ya'ni taharetsiz kirli eller ona dokunmasın, ancak maddî ve ma'nevî pislikten: hubs-ü hadesten taharetle temizlenmiş iymanlı, abdestli kimseler temass etsin. Bu âyet sebebiyledirki Fıkıhta cünüb iken Kur'an okunamıyacağı ve abdesti olmıyanın Mushafa mess edemiyeceği beyan olunmuştur.

Çünki 80. ﴿تَنْزٖيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَ﴾ rabbülâlemîn tarafından indirilmiş bir tenzîldir

o. 81. ﴿اَفَبِهٰذَا الْحَدِيثِ اَنْتُمْ مُدْهِنُونَ﴾ Şimdi siz bu kelâmamı yağ süreceksiniz

-hörmetsizlik edip inkâr veya taharetsizlikle onu kirletmeğemi kalkışacaksınız? 82.
﴿وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ﴾ Ve rızkınızı sırf tekzibetmenizden ibaretmi

kılacaksınız? - Ya'ni o kitabdan nasıbinizi

Sh:»4724

onu tekzibetmek, bu suretle o ni'mete karşı nankörlük eylemekten ibaretmi yapacaksınız? Çünki ondan istifade edecek yerde ona hörmetsizlik etmek, onu kirletmeğe çalışmak ondan alınacak nasîbi küfr-ü inkârdan ibaret kılmaktır. Bunun üzerine de tekzib ve inkârda israra karşı akıbeti göstererek buyuruluyorki:

83. ﴿فَلَوْلَٓا اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَۙ﴾ o halde haydiseniz'â can hulkuma geldiği vakıt - « فا » tekzib üzerine tertibi kelâm için, « لَوْلَٓا » da acizlerini göstermek üzere tahdıyd içindir, cevabı ikinci « لَوْلَٓا » den sonra gelecek olan « تَرْجِعُونَهَٓا » dır. « بَلَغَتِ » fi'lının tahtindeki « هى » zamiri nefse, ya'ni ruha racı' olduğu kelâmın cereyanından ma'lûmdur. HULKUMA buğaz demektir. Lisanımızda da can hulkuma geldiği vakıt denilirki ruh çıkmak üzere bulunduğu son ihtizar vaktı demektir.

84. ﴿وَاَنْتُمْ﴾ - vav, i'tirazıyyedir. Ya'ni onun etrafında hazır bulunan alâkadarlar, sizler ﴿حينَئِذٍ﴾ o sıra - içinizden birinin canı hulkum geldiği o demde ﴿تَنْظُرُونَۙ﴾ bakar

durursunuz - onun sekeratını görür, kurtaracak hiç bir şey yapamaz, acz içinde kara kara bakarsınız 85.
﴿وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ﴾ biz ise ona: o can çekiştiren arkadaşınıza sizden daha

yakınızdır. - Gerek ılim gerek kudret gerek tesarruf cihetiyle her hususta yakın. Siz onun ahvalinden yalnız zâhirde gördüğünüz asarını tanıyabilirsiniz. Onun künhüne, keyfiyyatına, batındaki hususıyyatına vakıf olamaz, ve onlardan hiç birini defı' edemezsiniz, biz ise hepsini bilir ve dilediğimizi yaparız.

﴿وَلٰكِنْ لَاتُبْصِرُونَ﴾ ve

Sh:»4725

lâkin siz görmezsiniz - o yakınlığı idrâk etmezsiniz 86. ﴿فَلَوْلَٓا﴾ o vakıt haydiseniza -bu « لَوْلَٓا » evvelkini te'kiddir. ﴿اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَۙ﴾ eğer siz hak dinin hukmüne tabi'

olmıyacak tekzibinizin cezasını çekmiyecekseniz 87. ﴿تَرْجِعُونَهَٓا﴾ o hulkuma gelen canı geri çevirseniz'a - bu cümle « لَوْلَٓا » ların cevabı olmakla beraber « اِنْ كُنْتُمْ » şartıyesinin cezası makamına da kaimdir. Onu çevirseniz'a bakalım ﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer sadıksanız -

Allahın dinine tabi' olmamak vahdaniyyetle rububiyyetini tanımamak da'vasında doğru iseniz!..., Fakat

ihtimalimi var? İşte siz Allah tealânın hukm-ü kudreti altında öyle âciz öyle mahkûmsunuz. Şimdi hâtime olarak o müteveffanın ölümden sonraki halini beyan için de buyuruluyorki 88.

﴿فَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَۙ﴾ o canı geri dönmeyip vefat eden kimse o mukarrebînden ise Surenin başında zikri geçen üç sınıftan en ileride bulunan sabikundan ise ki en yüksek vasıfları olan mukarrebîn ile zikredilmişlerdir. 89. ﴿فَرَوْحٌ﴾ artık ona bir revh-REVH, rahat, rahmet, ferah, hayatı daime ma'nalarına gelir. ﴿وَرَيْحَانٌ﴾ Ve bir reyhan - güzel bir rızk ﴿وَجَنَّتُ نَع۪يمٍ﴾ ve bir neıym Cenneti - hiç kederi olmıyan bir ni'met ve saadet Cenneti 90.

﴿وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَم۪ينِۙ﴾ amma eshabı yemînden ise - aynen bâladaki unvan ile zikredilmişlerdir. 91. ﴿فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَم۪ينِ﴾ Artık sana eshabı yemînden selâm - eshabı yemînin

birbirlerine selâmını tarafı ilahîden ıhbardır. 92.

﴿وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّب۪ينَ الضَّٓالّ۪ينَۙ﴾ ve amma o tekzib eden dallînden, o sapkın münkirlerden ise - ki bunlar eshabı şimaldır ki « ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّٓالُّونَ الْمُكَذِّبُونَۙ » diye tavsıf ve zemmedilmişlerdi. Dallîn vasfı sıfatı kâşifeleridir. 95. ﴿اِنَّ هٰذَا﴾ hakikaten işte bu - bu Kur'ân, bahusus Surede zikrolunan haber ve nihayet üç sınıftan her birine ait ecr-ü ceza ﴿لَهُوَ حَقُّ الْيَق۪ينِۚ﴾ hiç şübhesiz hakkulyakîndir o. - Yalnız ılmülyakîn ve aynülyakîn değil, hakkulyakîndir. Onlar bunun içinde mütehakkık olarak kalacaklardır. Hak ve yakîn ikisi de aynî ma'nayı ifade ettikleri halde Hakkın yakîne izafeti hakkında hayli söz söylenmiştir. En muvafıkı İbni Atıyyenin beyanı ve Razînin dediği vechile hakkulhak ve savabüssavab demek gibi bir nevi' te'kiddirki yakînin son derecesi, daha fevkında bir vusul bulunmıyan en yüksek mertebesi demek olur. اهـ. Filvakı' yukarılarda da geçtiği ve Seyyidin ta'rifatında da ta'rif olunduğu üzere yakîn üç mertebe olarak mülâhaza olunur. Ilmülyakîn, aynülyakîn, hakkulyakîndir. Hakkulyakîn ılm-ü ıyandan geçip bilfiil içinde tehakkuk ile yaşanan hakikat demektir. Demişlerdirki hakkulyakîn, Abdin hakta fani olması ve onunla yalnız ılmen değil, hem ılmen hem şuhuden hem halen bakasıdır. Mesela, her akılin ölümü bilmesi ılmi yakîndir, Melâikeyi muayenesi aynülyakîndir. Ölümü tatması hakkülyakîndir. 96. ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظ۪يمِ﴾ o halde tesbih et rabbine azîm ismiyle - bu Surenîn de terci' ayeti budur. Allah tealâ hakkı beyan buyurduktan sonra kâfirlerin imtinaı üzerine Resulüne buyuruyorki kâfirler imtina' etseler de sen onları bırak, gerek tasdık etsinler, gerek tekzib etsinler hemen

Rabbine tesbih et, hem de azîm ismiyle tesbih et. Bu suretle bu âyetin üst tarafına bir tertibi bulunduğu gibi ma'na ı'tibariyle gelecek surenin başına da bir irtibatı vardır ki şu ma'nayı ifade eder. Bütün Göklerde ve Yerdeki mevcudat, Allahı tesbih eder, sen onlara nazaran bir şirzimei kalîle demek olan kâfirlere bakma da bütün kâinat ile beraber Rabbına tesbih ve onun namı azameti, ismi a'zamı ile tenzih eyle.

HADÎD

٥٧ سُورَةُ الْحَدِيدِ

Sûrei Hadid denilen bu Sûrenin medenî olduğunu söyliyenler olmuş ise de cümhurun beyanına göre doğrusu mekkîdir. Maamafih İbni Atıyyenin tasrih ettiği vechile içinde medenî olan âyetler bulunduğunda da ıhtilâf yoktur.

Âyetleri - Yirmi dokuzdur.

Kelimeleri - Beş yüz kırk dörttür.

Harfleri - Bin dört yüz yetmiş dörttür.

Fasılası - من بز ر د harfleridir.

Bu Sûre, evvelki Sûrenin âhirini bir tafsıl ile başlar. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ يُحْيِي وَيُمِيتُۚ وَهُوَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣﴾ هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُۚ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴿﴾

Sh:»4729

﴿٤﴾ هُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ
اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۜ يَعْلَمُ مَايَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا
وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَاۜ وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَاكُنْتُمْۜ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٥﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٦﴾ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ
النَّهَارَ فِى الَّيْلِۜ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴿﴾

Meali Şerifi

Tesbih etmekte Allahı Göklerde ve yerdeki, o öyle azîz, öyle hakîmdir 1 Göklerin ve yerin mülkü onun, hem diriltir hem öldürür, hem o her şey'e kadîrdir 2 Odur, evvel-ü âhir ve zâhir-ü bâtın, hem o her şey'e alîmdir 3 O odur ki Gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra arş üzerine istiva buyurdu, Yere gireni ve ondan çıkanı, Gökten ineni ve ona yükseleni hepsini bilir ve her nerede olsanız sizinle beraberdir, hem Allah her ne yaparsanız görür 4 Bütün Göklerin ve Yerin mülkü onundur, ve bütün işler Allaha irca' olunur 5 Geceyi gündüze sokar, gündüzü geceye sokar ve bütün sînelerin künhünü bilir 6

1. ﴿سَبَّحَ لِلّٰهِ﴾ Allahı yâhud Allah için tesbih etmekte -TESBİH, Allah Tealâyı Cenabı

akdesine lâyık olmıyan şâibelerden gerek itikaden, gerek kavlen ve gerek kalben tenzih etmek ve uzak tutmaktır. Takdis de böyledir. Bunlar esasen uzak gitmek ve uzaklaştırmak ma'nasından me'huzdur. « سَبَّحَ فِى الْمَاءِ » derler. Suda uzağa gitti demektir. « قَدَّسَ فِى الْاَرْضِ » da Arzda uzağa gitti ma'nasına gelir. (Sûrei Bakarede « قَالُوا سُبْحَانَكَ... » âyetiyle Sûrei İsranın başına bak).

Sh:»4730

« للّٰه » de lâm ya « شَكَرْتُ لَهُ وَنَصَحْتُ لَهُ » gibi te'kid için ziyade kılınmış sıladır veya Allah için ma'nasına ta'lildir. ﴿مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ Göklerde ve Yerde ne varsa hepsi - « ما » esas i'tibariyle ukalânın gayriye mahsus ise de « مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » ta'biri bunlarda gerek cuz'iyyet ve gerek istıkrar suretiyle bulunanların hepsine şamil olur. Binaenaleyh gerek melâike ve mü'minîn gibi lisanı kal ile ve gerek sairleri gibi lisanı hal ile söyliyenlerin hepsi dahil olmak üzere mecaz bir ma'na murad olunmuştur. Çünkü mevcudat efradından her ferd imkân ve hudusu ve arzettiği nizamı san'at ile sanı' Tealânın noksandan münezzeh ve kemali azamet ile muttasıf olan vücudi subhanîsine delâlet etmektedir. Sûrei İsrada « وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ » âyetin bak ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ tesbihin vechine işarettir. 2. ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ ya'ni bütün âlemde her vechile tesarrüfi küllî, iycad ve ı'dam vesair bilinen ve bilinmiyen tesarrufat onun ﴿يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ - mülk ahkâmından ba'zısını tafsıl ﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ hepsini bütün şeraitıyle fezlekedir. 3. ﴿هُوَ﴾ odur. ﴿الْاَوَّلُ﴾ evvel - her şeyden ilkin, bidayeti yok hepsinden akdem, çünkü hepsinin mebdei ve mübdi'ıdir. ﴿وَالْاٰخِرُ﴾ ve âhir - hepsinin fenasından sonra bakı « ﴿كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ﴾ . ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ﴾ » mantuklarınca hepsi helâk ve fenaya gider, gidebilir, ancak o kalır. Bütün mevcudatı mümkine ıılletlerinden kat'ı nazar edilince haddi zatinde hâlik ve fânîdir. Sonra bütün umur ona irca' olunur. Binaenaleyh o hepsinden evvel olduğu gibi hepsinin gayesi,

müntehayı vücuddur da ﴿وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ﴾ hem

Sh:»4731

de zâhir-ü bâtın - zâhir, varlığı her şeyden âşikârdır, çünkü, her şey onun vücuduna delildir. Hiç bir şey yoktur ki vücudda zuhur ederken daha evvel onun vücudunu isbat etmiş olmasın. Maamafih her zâhiri o zannetmemelidir. Çünkü o zâhir olmakla beraber bâtındır da, havass ile his, hayal ile tehayyül olunamıyacağı gibi hakikati akılların idrâk ve ihatasına sığmaktan münezzehtir. Binaenaleyh ne yalnız zâhir ne de yalnız bâtın diye hükmetmemeli, hukmü atıftan sonra yaparak zâhir-ü bâtın demelidir. Evvel ve âhir de böyledir. Ebüssü'udun da ıhtarı vechile « وَالظَّاهِرُ » deki «vav» bu iki vasıf mecmuunu evvelki iki vasıf mecmuuna atfeder. Şu halde buna nazaran huküm ba'derrabıttır. Maamafih hepsinde hüküm, rabıttan sonra olmak daha evlâdır. Çünkü «hüve» zamiri Allah ismi celâline racı'dir. Allah ismi ise bütün esma ve sıfatın mertebei cem'ıdir. Halbuki birçokları bundan gaflet ederek vahdeti vücud namına hatalara düşmektedirler. ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ ve o her şey'e alîmdir. Binaenaleyh kendini de bilir. Batın isminden kendine nazaran da bâtın olduğu zannedilmemelidir. Burada bu tezyil bu şübheyi defi' içindir. 4. ﴿هُوَ الَّذِى خَلَقَ الخ...﴾ - bu da mülk ahkâmından ba'zısını beyandır.

﴿فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ﴾ - A'raf ve Fussılet Sûrelerine bak.

﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ Sonra arşüzerine istiva buyurdu - ya'ni halk idip bırakıvermedi, emri tedbir edip duruyor. İstiva mes'elesi hakkında Surei A'rafta tafsılât geçti bak.

﴿يَعْلَمُ مَايَلِجُ فِى الْاَرْضِ﴾ Yere gireni de bilir - tohumlar gibi

﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ ondan çıkanı da - ekinler gibi

﴿وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ﴾ Gökten ineni de - yağmurlar gibi

Sh:»4732

﴿وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾ ona çıkanı da, - buharlar gibi

﴿وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ ve her nerede olsanız o sizinle beraberdir. - Ilmi ve kudreti yanınızdan ayrılmaz ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ve Allah her ne yaparsanız basîrdir.

- Görür ona göre cezasını verir. 5. ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ﴾ - Bu bir kerre

iptidada zikrolunduğu gibi bir kerre de iâdede zikrolunarak te'kid olunuyor. Çünkü ikisinin de mukaddimesi

gibidir. Bir de istıhlâftan bahsedileceği için bu ıhtarın te'kidinde başkaca bir faidei mühimme de vardır.

﴿وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ﴾ ve bütün işler Allaha irca' olunur -çünkü evvel ve âhir

odur. Binaenaleyh gerek mal-ü milkinizde ve gerek sair hususattaki tesarrufatınız dahî evvel ve âhiri ona

irca' olunmak ve hepsi ona ubudiyyet namına icra edilmek iktıza eder. 6.

﴿يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِۜ﴾ - ya'ni zamanın

acı tatlı bütün inkılâbat ve tehavvülâtı onun tahti hukmündedir. Gamları sürura, sürurları gama tebdil eder.

Zulmet içinde nûr, nûr içinde zulmet yaratır ﴿وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ hem o

bütün sînelerin künhünü bilir. - En gizli fikirleri, niyyetleri, elemleri, kederleri ve her türlü tehassüsatı bilir.

Onun için:

﴿٧﴾ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَف۪ينَ ف۪يهِۜ
فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوا لَهُمْ اَجْرٌ كَب۪يرٌ﴿﴾

Sh:»4733

﴿٨﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِۚ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا
بِرَبِّكُمْ وَقَدْ اَخَذَ م۪يثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذ۪ى
يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِه۪ٓ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى
النُّورِۜ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٠﴾ وَمَا لَكُمْ اَلَّا
تُنْفِقُوا ف۪ى سَب۪يلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ م۪يرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ لَا
يَسْتَو۪ى مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَعْظَمُ
دَرَجَةً مِنَ الَّذ۪ينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُواۜ وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ
الْحُسْنٰىۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ﴿﴾

Meali Şerifi

İyman edin Allaha ve Resulüne de sizi istıhlaf buyurduğu şeylerden infak eyleyin ki iyman edip de infak eyliyenleriniz için azîm bir ecir vardır 7 Hem neye iyman etmiyesiniz Allaha ki Peygamber sizi Rabbınıza iyman edesiniz diye da'vet edip duruyor, hal bu ise mîsakınızı da aldı? Gerçek mü'min olacaksınız? 8 O odur ki sizi karanlıklardan nura çıkarsın diye kuluna parlak parlak âyetler indiriyor 9 Muhakkak ki Allah size çok re'fetli bir rahîmdir 10 Hem Allah yolunda neye infak etmiyesiniz ki Göklerin Yerin miyrası zaten Allahın [hepsi ona kalacaktır], fetihden evvel infak edip çarpışanlarınız diğerlerine müsavi olmaz, onlar sonradan infak edip çarpışanlardan derece i'tibariyle daha büyüktür, Bununla beraber

Sh:»4734

hepsine de Allah hüsnayı va'd buyurdu. Allah her ne yaparsanız da habîrdir.

7. ﴿اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ﴾ sıfatı bervechi balâ zikrolunan Allaha iyman etmekle

beraber Resulüne de iyman edin - çünkü onun tebligatını, emirlerini nehiylerini o getirecek, o beyan

edecektir. İyman edin de ﴿وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ﴾ hakkında sizi

istıhlâf eylediği şeylerden infak eyleyin - ya'ni hakikatte mülk onun olduğu gibi milk de onundur. Siz onun olduğunuz gibi sizin milk diye sahib olduğunuz şeyler de onundur. Ancak size salâhiyyet verip onlarda tesarruf etmek için sizi halîfe kılmıştır. Ondan dolayı bir vekîl ve nâib gibi izin verdiği hususatta tesarruf edebilirsiniz. O halde iyman ediniz de sizi öyle istıhlâf ettiği mal-ü menalde kendinizi asîl değil, onun nâibi bilerek onun yolunda ve beyan ettiği hususatta sarf-ü infak ediniz.

وما المال والاهلون الا ودائع   ولا بد يومًا ان ترد الودائع

Ba'zıları bu infaktan murad zekâttır demişlerse de evlâ olan vâcib ve tetavvua şamil olmaktır, Bu âyetler Dahhâkten rivayet edildiği üzere Tebük vak'asında nâzil olmuştur. Binaenaleyh bu Surenin medenî olan

ayetlerindendir. 8. ﴿وَقَدْ اَخَذَ مِيثَاقَكُمْ﴾ Halbuki mîsaklarınızı da aldı - « اَخَذَ » zamiri

Allaha ve Resulüne de raci' olabilir. Allaha raci' olduğuna göre mîsaktan murad fıtret mîsakı olan «

قَالُوا بَلٰى » mîsakıdır ki nasbı edille ve temkini nazar ile de te'vil edilmiştir. Resulullaha racı' olduğuna göre de ona olan biy'at olmak gerektir. Zira Übade İbni samit radıyallahü anhten rivayet olunduğu üzere Resulullaha

Sh:»4735

neşat-u keselde sem'-ü taat ve usr-ü yüsürde nefaka ve emri bilma'ruf ve nehiy anilmünker ve levmi lâimden korkmıyarak Allah tealâ hakkında söz söylemek üzerine biy'at etmişlerdi. 10. «

مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ » - Fetihden murad Mekke yâhud Surei fethin nazil olduğu Hudeybiyedir. Bu

fıkradan da bu âyetin medenî olduğu anlaşılır. Vahidînin rivayetine göre bu âyet Ebubekiri Sıddık radıyallahü anh hakkında nâzil olmuştur. Bununla beraber sebebin hususu hukmün umumuna mani' olmayacağından fethi Mekkeden veya hudeybiyeden evvel infak ve mukatele yapan Mühacirîn ve

Ensardan Sabikunun hepsine şamildir. Onun için cemi' sıygasiyle ﴿اُولٰٓئِكَ اَعْظَمُ﴾ -

buyurulmuştur. Ahmed ibni Hanbelin Hazreti Enesten tahric ettiği vechile Halid ibni Velîd de Abdurrahman ibni Avf Hazretleri arasında bir lâkırdı olmuştu, Halid, Abdurrahmana siz bizi sebketmiş olduğunuz günlerle üzerimize uzanmak istiyorsunuz demişti, bu söz Hazreti Peygambere vâsıl oldu, bunun üzerine buyurdu ki ashabımı benim için bırakın, nefsim yedi kudretinde olan zati â'lâya kasem ederim ki siz dağlar kadar altın

infak etseniz onların amellerine yetişemezsiniz. Bu hâdis « اُو۫لٰئِكَ » ile işaret olunanların Hudeybiyeden evvel infak edenler olduğunu te'yid eyler. Zira Halid İbni Velîdin islâmı Hudeybiyeden sonra Fethi Mekkeden evvel idi. Şu halde fetihten murad Hudeybiyye demek olur, Maamafih Zemahşerî gibi bir çokları fethi Mekke demişlerdir.

﴿الْحُسْنٰى﴾ Hüsna defe'at ile geçtiği üzere en güzel mükâfat, ya'ni Cennet demektir.

Sh:»4736

﴿١١﴾ مَنْ ذَا الَّذ۪ى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ
اَجْرٌ كَر۪يمٌ ﴿١٢﴾ يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ
بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ بُشْرٰيكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْر۪ى مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿١٣﴾ يَوْمَ
يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ
نُورِكُمْ ق۪يلَ ارْجِعُوا وَرَآءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًاۜ فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ
بِسُورٍ لَهُ بَابٌۜ بَاطِنُهُ ف۪يهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُۜ
﴿١٤﴾ يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْۜ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ
اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِىُّ حَتّٰى جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ
وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿١٥﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا
مِنَ الَّذ۪ينَ كَفَرُواۜ مَاْوٰيكُمُ النَّارُۜ هِىَ مَوْلٰيكُمْۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ
﴿١٦﴾ اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ
وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ
قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْۜ وَكَث۪يرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

Sh:»4737

﴿١٧﴾ اِعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ
الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٨﴾ اِنَّ الْمُصَّدِّق۪ينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ
وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَر۪يمٌ

﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدّ۪يقُونَ
وَالشُّهَدَٓاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْؕ لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْۜ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ﴿﴾

Meali Şerifi

Hani kim? o Allaha bir karzı hasen takdim edecek kimse ki Allah onu ona katlayıversin, hem onun için çok hoş bir ecir de var 11 O gün ki göreceksin o mü'minleri ve mü'mineleri, önlerinde ve sağlarında nûrları koşuyor, 12 müjde size diye bu gün o Cennetler ki Altlarından ırmaklar akıyor, içlerinde muhalled kalacaksınız, işte fevzî azîm odur 13 O gün ki o münafıklar ve münafıkalar o iyman edenlere şöyle diyecek: Bize bakınız nurunuzdan iktibas edelim, denilecek ki dönün gerinize de bir nûr araştırın, derken aralarına bir sur çekilmiştir, bir kapısı vardır: İçi: rahmet onda, dışı ise o cihetten azâb, onlara şöyle bağırışırlar: Bizler sizinle beraber değil miydik? Evet, derler: Ve lâkin sizler kendilerinize fitne yaptınız, gözettiniz, işkillendiniz, o kuruntular sizi aldattı,

Sh:»4738

tâ Allahın emri gelinciye kadar, hem sizi Allaha mağrurlandırdı o aldatıcı mağrur 14 Artık bugün ne sizden, ne de o küfredenlerden fidye kabul edilmez, sığınacağınız yer ateştir, lâyıkınız odur, ona gidiş de ne fenadır! 15 Ye o iyman edenlere çağı gelmedi mi? ki kalbleri Allahın zikrine ve inen hak aşkına huşu' ile çoşsun ve bundan evvel kendilerine kitab verilmiş sonra üzerlerinden uzun zaman geçip de kalbleri katılaşmış ve ekserîsi fiska dalmış bulunanlar gibi olmasınlar 16 İyi biliniz ki Allah Arzı ölümünden sonra diriltir, işte sizi âyetleri beyan ettik gerek ki aklınız ersin 17 Şübhesiz sadaka veren erkekler ve dişiler ve Allaha öyle karzı hasen takdim edenler, verdikleri kendileri hisabına kat kat katlanır, bir de onlara pek hoş bir ecir vardır 18 Hem Allaha ve Resulüne iyman edenler hep onlar aynî sıddîkler ve şehidlerdir, Rablarının ındinde onlara onların ecirleri ve nurları vardır, âyetlerimizi tekzib edenlere gelince işte onlar hep Eshabi cahîmdir. 19

11. ﴿مَنْ ذَا الَّذ۪ى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ ilh... - Bu âyetin bir nazîri

Sûrei Bekarede geçmişti bak. KARZ, ya'ni ödünç, iptidaen âriyet intihaen bey'i sarf olan bir muameledir. Karzı hasen güzel ödünç demek ise de burada malın en iyisini seçip Allah rızası için ıhlâs ile efdal cihata sarf etmektir. Demişlerdir ki karzı hasen on sıfatı cami' olandır. Birincisi halâldan olmalı, çünkü Allah Tealâ temizdir temiz olmıyanı kabul etmez, ikincisi kişinin malik olduğu malın en iyisinden olmalı, üçüncüsü kişi sıhhatte olup yaşamak ümmiydini besler ve fakırlikten korkar muktesıd olmalı, dördüncüsü en muhtac ve evlâ olana vermeli, beşincisi ketmetmeli söylememeli, altıncısı arkasından başa kakmamalı, eza etmemeli, yedincisi maksadı sırf Allah rızası olmalı, sekizincisi verdiği çok olsa da az ve ehemmiyyetsiz görmeli, dokuzuncusu en sevdiği malından olmalı, onuncusu fakîre iysalinde evine götürüvermek

Sh:»4739

gibi onu en ziyade memnun edecek şekli intihab etmeli. Burada Allaha karzı hasen ta'biri mecazdır. Malının en iyisini ve efdali cihatı intihab ederek fîsebîlillah ıhlâs ile Allah Tealânın kat kat ecr-ü ıvazını teahhüd buyurması ı'tibariyle bir karzı hasene teşbih olunarak fiilde bir istiarei tebe'iyye veya hey'ette bir isti'arei temsiliyye yapılmıştır. 12. ﴿يَوْمَ تَرَى﴾ göreceğin günü - « لَهُ اَجْرٌ » zarfına veya « فَيُضَاعِفَهُ » ya yâhud mahzuf « اذكر » fi'line müteallıktır. Ya'ni Kıyamet günü «

يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ » - İbni Ebi Şeybe ve İbni Cerîr ve İbni

Münzir ve İbni Ebi Hâtim ve Hâkim ve İbni Merduye tahric etmişlerdir: İbni Mes'ud radıyallahü anh demiştir ki amellerine göre nur verilir, sıratı geçerler, kiminin nuru dağ gibi, kiminin nuru ağaç gibi, en aşağısı nuru baş parmağında olandır ki bir yanar bir söner. Bahırde der ki zâhir olan bu nur iki kısımdır: Birisi önlerindedir gidecekleri yeri tenvir eder, birisi de sağlarındadır. Cumhur demişlerdir ki nurun aslı yeminlerinde olandır, önlerindeki ondan yayılan zıyadır. Bir de denilmiş ki « با », « عن » ma'nasına olup yeminlerinden demektir ki her taraflarından ma'nasınadır. Bundan eyman ile ta'bir olunması şerefinden dolayıdır.

Zemahşerî de şöyle der « بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ » denilmesi: çünkü Suadan sahaifi a'mali bu iki cihetten verilir. Netekim eşkıyanınkiler sollarından ve arkalarından verilir اهـ. İbni Ebî Hâtim ve Hâkim ve İbni Merduye Abdurrahman İbni Cübeyr İbni Nadîrden tahric eylemişlerdir. Ebu Zer ve Ebüdderda radıyallahü anhüma derlerdiki Resulullâh Sallâllahü Aleyhi Vesellem şöyle buyurdu: ben Kıyamet günü secdeye izin vereceklerin birincisiyim, izin verilib başını kaldıracakların da birincisiyim, başımı kaldırıp önüme, arkama, sağıma, soluma nazar ederim,

Sh:»4740

bakınca bütün ümmetlerin arasında ümmetimi tanırım. Yaresullâllah Nuh Aleyhisselâmdan ümmetine kadar bütün ümmetleri nasıl tanırsın? Denildi, buyurduki «

غُرٌّ مُحَجَّلُونَ مِنْ اَثَرِ الْوُضُوءِ » Abdest eserinden alınları, elleri ve ayakları parıldar ve bu başkalarında yoktur. Ve kitabları sağlarından verilir onunla tanırım, yüzlerinde sucud eserinden alâmetleri vardır onunla tanırım, önlerinde ve sağlarından ve sollarından koşan nurlariyle tanırım. İbni Ebi Hâtim, Ebu Ümame radıyallâhü anhten şöyle tahric eylemiştir: Kıyamet günü bir zulmet salınır, ne mü'min, ne kâfir hiç biri avucunu görmez, Ta Allah tealâ mü'minlere amelleri kadar nur gönderinciye kadar ilh... İbni Cerîr ve Beyhekî ba'sde Ibni Abbastan tahric eylemişlerdirki: nas zulmet içinde iken Allah tealâ bir nur gönderir, mü'minler o nuru görünce o cihete yönelirler, o nur onlara Allah tarafından Cennete delîl olur اهـ. Bundan sonraki âyetin mazmunundan bizim anladığımıza göre bu nurun önlerinde ve sağlarında koşması solda ve arkada bulunan munafıklar ve kâfirler istifade etmemek içindir. Binaenaleyh «

اَيْمَانِهِمْ » de her taraf ma'nasına taglib doğru olmamalıdır 13.

﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ﴾ - « يَوْمَ تَرَى » dan bedeldir. İbni Atıyye demiştirki « ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ » kavline de zarf olabilir. Yâni münafıkların şöyle şöyle çığırıştıkları gün mü'minler o büyük murada irecekler demektir. Münafıklar, Medînede olduğuna nazaran bu âyetler de Medenî olmak gerektir. ﴿انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ﴾ bize bakınız nurunuzdan ıktibas edelim - yâ'ni mü'minler nurları önlerinde ve sağlarında koşarak o büyük murada irerlerken münafıklar yetişemeyib karanlıkta kalacaklar da mü'minlere arkalarından diyeceklerki bizden tarafa bir bakın da nurunuzdan biz de ışık alalım, istifade edelim. Zira onlardan tarafa baktıkları zaman

Sh:»4741

önlerinde bulunan nur o tarafa geleceğinden ondan istifade edecekler, yâhud bizi gözetin, bekleyin de biz de size iltihak edelim ve bu suretle nurunuzdan ışık alalım. ﴿قٖيلَ﴾ Denecek ki - mü'minler veya

Melekler tarafından denecek ﴿ارْجِعُوا وَرَآءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراًۜ﴾ dönün

arkanıza da bir nur almağa çalışın - bir nur bulmak vasıtası arayın. Evvelâ bu «dönüm emri», def'olun gibi bir azar, bir tarttır, siz dünyada dönekliği sever, irtidada vasıta arardınız, haydın dönün kabilse veya dönmekte faide varsa dönün arkanıza da bir nur arayın, şimdi burada size bakacak yok. Arkaları, nur taksim olunan mevkıf yâhud nurun sebebi olan iymanın tahsıl olunduğu Dünyadır.

﴿فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ﴾ derken arlarına bir sur çekilmiştir. - SUR, bir şehrin etrafına dairen madar çekilen hisara denilir. Burada mutlak hâciz mânası verilmiştir. İbni zeyd ve Mücahid buna A'raf demiştir. Diğerleri ise A'raftan başka olduğunu söylemişlerdir. Ba'zıları mümane'at ve haylûlet mânası vermişler ya'ni Münafıklar, Müminleri talebden men'olunacaklar demişlerdir. Sairleri de Cennet ile Cehennem arasında bir sed demişlerdir. Öyle bir sur ki ﴿لَهُ بَابٌۜ﴾ onun bir kapısı var - Çok değil bir kapı, Allahü a'lem bu iyman kapısı olmalıdır. Ondan ancak Mü'min olanlar girebilecektir.

﴿بَاطِنُهُ﴾ Bâtnı - ya'ni o kapının yâhud surun içi ﴿فِيهِ الرَّحْمَةُ﴾ rahmet onda - künhü ta'rif ve tasvire sığmayacak bütün sevab ve ni'met onun içinde ﴿وَظَاهِرُهُ﴾ dışı ise ﴿مِنْ قِبَلِهِ﴾ o yüzden - ya'ni o kapı veya sur cihetinden ﴿عَذَابُۜ﴾ azâbdır. - Dışındakilere azâb o cihetten gelir.

Sh:»4742

14. ﴿يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْۜ﴾ Münafıklar, Mü'minlere: Biz sizinle beraber değil miydik? diye bağırışırlar - dünyada zahiren « امنا » deyip Mü'min göründüklerini söylemek isterler. Buna karşı Mü'minler ﴿قَالُوا﴾ diyecekler ﴿بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ﴾ evet.. ve lâkin sizler kendilerinizi fitneye soktunuz-ya'ni munafıklık ile mihnete düşürdünüz, ateşe doğru gittiniz, helâk ettiniz ﴿وَتَرَبَّصْتُمْ﴾ ve gözettiniz - Mü'minlere musıbet gelmesini beklediniz. Bunun da sebebi ﴿وَارْتَبْتُمْ﴾ ve şübhe ettiniz işkillendiniz - inanamadınız, hakikaten Mü'minlerle beraber olmadınız ﴿وَ﴾ ve - bunun sebebi ﴿غَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ﴾ ümniyyeleriniz sizi aldattı - Boş temenniyat ve hulyalarla kuruntularınıza mağrur oldunuz, Münafıklıkla o boş kuruntulara ireceğinizi, islâmın muvaffak olamıyacağını zannettiniz ﴿حَتّٰى جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ﴾ tâ Allahın emri, ya'ni ölüm gelinciye kadar mağrurlandınız ﴿وَ﴾ ve - bunun da sebebi ﴿غَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ﴾ o aldatıcı mağrur, ya'ni Şeytan sizi Allaha güvendirdi - adam sende günahın zararı yoktur Allah gafur rahîmdir afveder diye keyfleriniz arkasından koşturdu. 15. ﴿فَالْيَوْمَ﴾ ilh... - fa, sebebiyyedir, ya'ni o sebeble

bugün ﴿لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ﴾ sizden hiç bir fidye kabul edilmez - kendinizi kurtarmak için her ne kadar fidyei necat verecek olsanız kabul edilmez ﴿وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ne de küfredenlerden - sade sizin gibi bâtınen değil, zâhiren

Sh:»4743

ve bâtınen küfredenlerden de fidye kabul edilmez ﴿مَاْوٰيكُمُ النَّارُ﴾ me'vanız, sığınacağınız yer, ateş, ya'ni Cehennemdir. ﴿هِىَ مَوْلٰيكُمْ﴾ işinizi görecek hâmîniz yâhud lâyıkınız, evlâ olan cezanız odur. ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ o da ne fena masîrdir. - Ne fena gidilecek yerdir. Yahud ona gidiş de ne fenadır. 16. ﴿اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ - Bu âyetin de mazmunu medenî olduğunu andırır, maamafih mekkî olduğuna dair de muhtelif iki rivayet vardır. İbni Mes'ud radıyallahü anh Hazretlerinden merviydir: İslâmımızdan henüz dört sene geçmişti ki bu âyet ile ıtab olunduk demiş, İbni Abbas radıyallahü anhüma Hazretlerinden de şöyle merviydir: Cenabı Allah Mü'minlerin kalblerinde bir betaet görerek Kur'anın nüzulünden on üçüncü sene başında ıtab buyurdu. Şu halde bu iki rivayet mütearız demek olacağından birini tercih edemiyeceğiz. Bir de Mü'minler Mekkede sıkıntı içinde idiler ki Medîneye hicret ettiklerinde rızk-u ni'mete irince eski hallerine nazâran uyuşukluk gösterenler oldu, bu âyet de bunun üzerine nâzil oldu denilmiştir. Lâkin bu da âyetin mazmununa pek mutabık görünmüyor. Çünkü âyet, nihayetinde « فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ » demekle bu ma'naya temass ediyor gibi ise de asıl siyakında bir tenezzül vukuuna değil, henüz vaktı gelmedi mi? Diye matlûb olan bir tekâmülün husulüne teşvık ve tergibi ifade etmektedir. Gerçi bunda bir ıtab vardır. Fakat bu ıtab, sebebi nüzul olan ashabi kirama dinî neş'ede bir tedennî ıtabı değil, iymanda kemal âsarını ibraz ile islâmın fa'aliyyete geçmesi için terakkî aşk-u heyecanını uyandırmak, istıkbalde de o neş'enin sönmemesi için şart olan ruhî bir kanuna tenbih etmek suretiyle tehyîc ifade eden bir teşvık ıtabıdır. Bu suretle buyuruluyor ki o iyman edenlere çağı, ya'ni vakt-ü zamanı

Sh:»4744

gelmedi mi? ﴿اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ﴾ ki kalbleri Allahın zikrine ve inen hakka huşu' etsin - saygı ile boyun eğip itaat eylesin. Allahın zikri namı ilâhînin anılması, yâhud Kur'andır inen hak da vukuata göre Kur'an ile tarafı ilâhîden nâzil olan ahkâmdır. İyman evvelâ ma'rifet ve mahabbet gibi iki hâleti ruhiyyeyi tazammun eder. Sonra da Hak Tealâ tarafından varid olan emir ve nehyine göre salih amellere müsareati ve mekârimi ahlâk ile tehallüku iktiza eyler. Yeni iymana gelen kalblerde ilk tehassüslerin vicdanlara çarpışı kuvvetli ve binaenaleyh mahabbet neş'esi şiddetli olsa da gerek ma'rifet ve gerek muktezayı iymanın tatbikatı i'tibariyle kemaline ermiş bir kalb gibi yüksek melekâta ve fi'l-ü infialde, amelî sühulet ve i'tidale sahib olamaz. Netekim tuli emed ve müruri zeman ile hissiyyat kocayarak neş'esini zayi' eder. Şevka fütur, kalbe kasvet gelir ve bu ruhî kanundan dolayı ferdler gibi cem'iyyetler de dinî neş'elerinde hadaset ve tufuliyyet, şebab ve rüşd, kemal ve kühulet, herem-ü şeyhuhet gibi tavurdan tavra muhtelif devirler yaşar. Ve bu suretle kucayan cem'iyyetler ancak neş'enin yenilenmesi tarikıyle ba's ba'del mevt gibi yeniden hayat kesbederek mevcudiyyetini idame ve yine o suretle tekâmülünü istıhsal edebilir. Tevhidi hakk ile islâm, âleme bir likaullah neş'esi getirmiş idi ki ona tenahî tesavvur olunmaz ve onun hiç bir neş'e ile mübadelesi tecviz edilmez. İstıkbalin âguşi imkânında gizlenen hiç bir Devlet, hiç bir neş'ei ni'met onun ihatası haricine çıkamaz. Rıdvanı ekber bütün neş'elerin, saadetlerin gayesidir. Sabikun o neş'enin aşkıyle iyman ve islâma sarılıyorlardı. Müşriklerin kızgın taşlarla işkenceleri altında hiç fütur getirmiyerek ehad ehad diye zikrullah ile iymanın şetaretini i'lân eden Bilâli Habeşî radıyallahü anh gibi Eshabı kiram hep o neş'enin şevkıyle zevkyab

oluyorlardı. Sonra da bu neş'e günden güne feyz-u terakkıye müste'ıb olarak «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتى » gününe doğru bir

tekâmül ta'kıb ediyordu. Şübhesiz ki Eshabı kiram iymanlarının ilk deminden ı'tibaren kalbleri Eshabı kiram iymanlarının ilk deminden ı'tibaren kalbleri huşu' ile çarpan ecillei enamdırlar. Bununla beraber efradın tekâmül meratibinde seyir ve kabiliyyetleri ve her mertebede derecei huşu'ları mütefavit olduğu gibi ilk zamanlarda cem'iyyet ı'tibariyle tezahüratında henüz o neş'ei inkişafını bulmamış, kuvvet ve şebab çağına gelmemiş idi. İşte bu âyet bu ruh kanunlariyle islâm ma'şerinin, iyman hasailinde ve amelî melekâtta zikrullaha ve ahkâmi hakka tam bir huşu' ve inkıyad melekesi edinerek fa'aliyyet çağına geçmeleri

zamanının hulûl ettiğini ihtar eylemektedir. Çünkü Sûrei Enfalde geçen «

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ ايمَانًا » buyurulduğu üzere asıl mü'minler o kimselerdir ki Allah

Tealânın nami celâli anılınca kalbleri çarpar ve âyâtı okundukça iymanları artar. Binaenaleyh iyman

edenler böyle olsun ﴿وَلَا يَكُونُوا كَالَّذينَ﴾ ve şöyleler gibi olmasınlar ki

﴿اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ﴾ önceden kendilerine kitab, ya'ni Tevrat ve İncîl verildi

﴿فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ﴾ sonra üzerlerine tuli emed vakı' oldu -zaman uzadı,

peygamberleriyle aralarında müruri zeman oldu, yâhud gaye uzadı, mev'ud olan maksad ve emel geçir

kedi, yâhud ecel uzadı, ömürleri uzayıp ölümü unutarak tuli emele düştüler ﴿فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾

de kalbleri katılaştı-Allah namına zikr-ü nasıhat te'sir etmez, hakka boyun eğmez, hak neş'esi duymaz

oldular « ﴿وَكَثيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ « فَهِىَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً »

hem içlerinden çokları fasıktirler. - Dinlerinin hududundan çıkmış,

kitablarındakini

Sh:»4746

terketmişlerdir « فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ». Onun için siz onlar gibi olmayın, katı kalbli

de olmayın, fâsık de olmayın da Allah Tealânın zikrine, Kur'anındaki va'z-u tezkirine ve indirdiği ahkâmı

hakka itaat ve inkıyadı meleke edinecek vechile yumuşak ve ince kalbli olun. « فَقَسَتْ » deki «fa» da zâhir olan sebebiyyettir. Demek ki tuli emed, ya'ni zamanın uzaması kalb katılığına bir sebeb gösterilmiştir. Zira müruri zeman ile duyguların şiddeti söner, kalbler kasvet peyda eder. O halde hatırlara burada şöyle bir suâl gelir: Müruri zeman kasveti kalbe sebeb olunca üzerlerine zaman uzayanların ondan ihtirazı nasıl mümkin olur? Ve bu surette onlar gibi olmasınlar demenin umum noktai nazarından faidesi ne olur? Bunun cevabı: Usulde ma'lûm olduğu üzere böyle müruri zeman gibi kulların iradesine tâbi' olmıyan husussatta teklif, onun alâkadar olduğu ıhtiyarî esbabı istihsale teallûk eder. Bunda da müruri zemanın hukmünü kat'edebilecek esbabın teharrisiyle ictihada sevk var demektir. Bir de âyette asıl matlûb huşu'dur. Huşu' ise irade ve ıhtiyar ile alâkadar olan bir fııldir. Sonra esbabı tabi'iyye karşısında da ye'se düşülmemek için

şöyle buyuruluyor: 17. ﴿اِعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾

Biliniz ki Allah Tealâ Arzı ölümünden sonra diriltir - şübhe yok ki onu dirilten Allah zamanın uzamasiyle katılaşmış olan kalbleri de yeni bir intibah, bir neş'ei hayat ile diriltir.

﴿قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ﴾ işte size âyetleri beyan ettik. ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾

gerek ki akl eder anlarsınız - da onlara huşu' ile sarılır, zamanın uzamasıyle dahi kasvete düşmemek için

kemali iyman ile çalışır, Kur'anın feyzıyle âleme yeni yeni hayatlar neşredersiniz. Bunu yapabilmek için de

fîsebîlillâh infak ve tesadduk en

Sh:»4747

birinci sebeblerden birini teşkil ettiğine şu suretle işaret buyuruluyor: 18.

﴿اِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ﴾ ilh...

19. ﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٓ﴾ hem Allaha ve Resulüne iyman edenler - ki

iymanlarının keyfiyyeti surei « بقره » nin hâtimesinde beyan olunmuştu

﴿اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَٓاءُ﴾ onlar hep sıddîkler ve şehîdlerdir.-

SIDDÎKLER; Allahı ve Resulünü tasdık ve tasdıkına sadakatta en ileri gidenler. ŞEHİDLER: Allah yolunda

can veren mücahidlerki Cennetlik olduklarına şehadet edilmiş meşhudlar. Yâhud hakikatte ölmüş olmayıp

hayatta bulunduklarına şehadet edilmiş olmakla henüz hazır demek olan şahidlerdir.

﴿عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ rablarının ındinde - Allah yanında, ya'ni hakikî Mü'minler, Allahın hüküm-ü ılminde

sıddîkler ve şehidler hukmünde ve tıbkı onlar gibidirler. Çünkü Allaha ve Resulüne hakikaten iyman etmiş

olanlar onlar gibi Allahın ve Peygamberlerinin bütün haberlerini tasdık ve iymanına sadakat eder ve Allah

için onların fiillerine sıdk ile şehadet ve muavenet eylerler. Onun için ﴿لَهُمْ﴾ onlara - öyle sıdk-u

şehadet ile iyman edenlere ﴿اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ﴾ onların ya'ni sıddîklerin ve şehidlerin ecirleri ve nurları vardır. - Onlar da onlara mev'ud olan ecr-ü nura nail olurlar. Müfessirlerin beyanına göre şu fark

ile ki bunlarınki onlarınki gibi katlanamaz. Bu suretle seçilirler. Aralarında mahiyyet farkı bulunmaz, lâkin

keyfiyyet ve derece farkı bulunur. Ba'zı müfessirler de bu âyeti başka türlü rabt etmişler ve demişlerdirki «

اُولٰئِكَ » nin haberi « هُمُ الصِّدِّيقُونَ » da tamam olmuştur, burada vakfetmelidir. «

وَالشُّهَدَاءُ » « الصِّدِّيقُونَ » e ma'tuf değil, mübtedadır. Haberi «

لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ » dür. Ve bu üç zamirin üçü de şühedaya racı'dir. Buna göre mâna

Sh:»4748

şu olur: «Allaha ve Resulüne iyman edenler, onlar hep sıddîklerdir. Rablarının ındinde şehidler ise onların kendilerine mahsus ecirleri ve nurları vardır,» Bu surette şühedadan murad «

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ » âyetinde olduğu gibi Peygamberler olmak da melhuzdur.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾

âyetlerimize yalan deyip küfredenler ise onlar hep eshabı Cahîmdir. - Cehennemde muhalleddirler. Kazıy Beyzavî derki bundan nârda hulûdun kâfirlere mahsus olduğu anlaşılır. Zira terkib ıhtısasa delâlet ettiği gibi suhbet de orfen mülâzemete delâlet eyler.

Mü'min ve kâfir iki kısmın âhıretdeki hallerini bu suretle beyandan sonra Dünyanın, yâni âhıret saadetini istihsâl için sarf olunmıyan fanî hayatın ehemmiyyetsizliğini tasvir ile Âhıret kazancına teşvık için buyuruluyorki:

﴿٢٠﴾ اِعْلَمُوٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ
بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِۜ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ
نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًاۜ وَفِى الْاٰخِرَةِ
عَذَابٌ شَدِيدٌۙ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌۜ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا
مَتَاعُ الْغُرُورِ﴿﴾

Sh:»4749

﴿٢١﴾ سَابِقُوٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ
السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۙ اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِۜ ذٰلِكَ فَضْلُ
اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٢﴾ مَٓا
اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فٓى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِى كِتَابٍ
مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَاۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌۚ ﴿٢٣﴾ لِكَيْلَا

تَاْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَٓا اٰتٰيكُمْؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍۙ ﴿٢٤﴾ اَلَّذ۪ينَ يَبْخَلُونَ وَيَاْمُرُونَ النَّاسَ
بِالْبُخْلِؕ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَم۪يدُ ﴿٢٥﴾ لَقَدْ
اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْم۪يزَانَ
لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَد۪يدَ ف۪يهِ بَاْسٌ شَد۪يدٌ وَمَنَافِعُ
لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِؕ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ
عَز۪يزٌ ﴿﴾

Sh:»4750

Meali Şerifi

Biliniz ki: Dünyâ hayât bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir tefahur ve mal-ü evladda bir çokluk yarışından ibarettir, bir yağmur temsili gibi ki otu rençberleri imrendirmiştir, sonra heyecana gelir, bir de görürsün sararmıştır, sonra da olur bir çörçöp, âhırette ise şiddetli bir azâb bir de Allahdan bir mağfiret ve rıdvan vardır. Dünya hayât bir aldanış metâından başka bir şey değildir 20 Siz Rabbınızdan bir mağfirete ve eni Yerle Gökün eni gibi bir Cennete yarışınki Allaha ve Resullerine iyman edenler için hazırlanmıştır, o Allahın fadlıdır, onu dilediği kimselere verir, ve Allah, çok büyük fadıl sahibidir 21 Ne Arzda, ne de nefislerinizde bir musıbet başa gelmezki biz onu fi'le çıkarmazdan evvel bir kitabda yazılmış olmasın, şübhesiz bu Allaha göre kolaydır 22 Şunun içinki gaybettiğinize gam yemeyesiniz ve size verdiğine de güvenmiyesiniz, Allah çok öğünen kurulanın topunu sevmez 23 Onlar ki hem behıllik ederler hem de halka behıllik emrederler, her kim de ardını dönerse haberi olsunki Allah, ganiy Hamîd o 24 Celâlim hakkı için biz Resullerimizi beyyinelerle gönderdik ve beraberlerinde kitab ve miyzân indirdik ki insanlar adaletle tutunsunlar, bir de demiri indirdik, onda hem çetin bir sertlik hem de insanlar için bir çok menfeatler vardır, ve çünki Allah kendisine ve resullerine gıyabında yardım edenleri belli edecek, şübhe yokki Allah kavîdir azîzdir 25

20. ﴿اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا﴾ Dünya hayat - yâni Âhıret kazancı için sarf edilmiyen, âlemi beka ni'metlerinin iktisabına vasıta kılınmıyan fâni hayat sırf çocukları aldatan ve yorgunluktan başka semeresi olmıyan şu hallerden ibarettir. ﴿لَعِبٌ﴾ bir oyun - heves edilir, uğraşılır, boğuşulur. Yense

Sh:»4751

de yenilse de netice itibariyle hiçe müncerr olur. ﴿وَلَهْوٌ﴾ ve eğlence-insanı fâideli olan işinden, gücünden, vazifesinden alıkoyan, ve vaktını öldürmekten başka bir işe yaramıyan lehviyyat ﴿وَز۪ينَةٌ﴾ va süs - zatî bir şeref bahşetmiyen ve kadınlar, çocuklar gibi gafilleri aldatan gayimler kuşanımlar, ciciler biciler kabîlinden mücerred bir nümayiş ﴿وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ﴾ ve aranızda bir tefahur - ben senden üstünüm, ben fülân oğluyum gibi bir öğünüş bir kurum. TEFAHUR, iftihar yarışı etmektir, Fahr-u iftihar ise kişinin kendinden harıc olan şeylere güvenib öğünmesidir.

﴿وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِؕ﴾ ve emval-ü evladda bir çokluk yarışı, bir gurur.

- İşte sırf Dünya için yaşayanlara hayat bunlardan ibarettir. ﴿كَمَثَلِ غَيْثٍ﴾ bir yağmur meseli gibi ki ﴿اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ﴾ otu küffarı imrendirmiştir. - Burada küffar, şer'an ma'ruf olan mânasiyle kâfirler demek dahi olabilir ise de İbni Mes'ud radıyallahü anh Hazretlerinden merviy olduğu üzere çiftci rençberler mânasına olması daha müreccahtır. Çünkü küfür, asıl lügat ma'nasında örtmek demek olduğu ve çiftçiler tohumu toprağa atıp örttükleri cihetle onlara da bu vasıf ıtlak edilir, otların bitmesi de hayvanat dolayısiyle en evvel onları hoşlandırır. Ancak bu tabirin ıhtiyar buyurulması ma'lûm olan tevriyeden de halî olmaz, Âhırete inanmıyan kâfirlerin hoşlandığı da hayvanî bir hayat olduğuna işaret için bu ta'bir kullanılmış demektir. ﴿ثُمَّ يَهِيجُ﴾ sonra heyecana gelir - çoşar, gürelir, yâhud kurumağa yüz tutar körelir ﴿فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا﴾ bir de bakarsın

Sh:»4752

onu sararmış görürsün ﴿ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًاۜ﴾ sona bir hutam, bir çöp olur. - İşte Dünya hayatın temsîli budur. ﴿وَفِى الْاٰخِرَةِ﴾ Âhırette ise ﴿عَذَابٌ شَدِيدٌۙ﴾ şiddetli bir azâb var. - Dünya hayata inhimakin neticesi olur elîm bir acı. Onun için burada evvelâ azâb haber veriliyor ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ﴾ bir de Allahdan bir mağfiret - bütün günahları örten, zahmetleri unutturan, künhü tasvire sığmıyan mağfiret ﴿وَرِضْوَانٌۜ﴾ ve bir rıdvan var - ki her şeyden büyük, her zevkten üstün, Allahın rızasına irmek « رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُۜ » mısdakınca hem merzıy hem razıy olmak, o ebedî hoşnutluk, bütün saadetlerin a'zamı, bütün safaların ekmelidir. Bu ise dünya hayatı gaye edinmeyip Âhıret için çalışan mü'minlere mev'uddur. Görülüyorki şedid bir azâba mukabil iki şey zikrolunuyor: mağfiret ve rıdvan, bunda rahmetin galebesine bir tenbih vardır. Hasılı ﴿وَمَاالْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾ Dünya hayat, metaı gururdan başka bir şey değildir. - Bir meta'dır fakat bir aldanma metaıdır. Hoş gibi görünür lâkin neş'esi humar ile zevkı elem-ü hicran, azâbı niyran ile neticelenir. Ancak Saıyd İbni Cübeyr Hazretlerinden merviy olduğu üzere metaı gurur olması, âhret talebinden alıkoyması cihetiyledir. Amma Allah tealânın rıdvanına ve Âhıret metalibine vesîle edinilmesi haysiyyetile ne güzel meta', ne güzel vesîledir. O halde insan olanlar Dünya hayatın geçici zevklerine kendilerini kaptırmayıp sonundaki o firak ile bir taraftan o şedid azâbı bir taraftan da o mağfiret ve rıdvanı düşünmeli de yalnız azâb korkusiyle değil o mağfiret ve rıdvana lâyık bir neş'e, bir aşk-u mahabbet ile Âhıret için çalışmalı, o büyük murada irmelidir.

Sh:»4753

Onun için buyuruluyorki: 21.

﴿سَابِقُوٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَٓاءِ

﴾وَالْاَرْضِ﴿ ilh - « ال عمرانده » geçen «

وَسَارِعُوٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ

» âyetine bak. MÜSARE'AT ve müsabaka, sür'at yarışı, geçmek yarışı, Mefhumen farklı olmakla beraber

mütelâzimdirler. « سَابِقُوٓا », müsabaka edin, yâni sizden evvelki ümmetlerin sabikununu geçmek ve

onlardan daha ileri olarak rabbınızın magfiretine ve tavsıf olunan Cennet-ü rıdvana irmek için lâzım gelen

eshabı hazırlamak hususunda koşu meydanlarında yarışan yarışçılar gibi yarışın, güzel hayırlı amellerde

mücahede edin ﴾اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ﴿ ki o Cennet Allaha ve

Resulüne iyman edenler için hazırlanmıştır. - O halde musabakanın aslını bu iymanda müsabaka teşkil

eder. Bu iymanda müsabaka ise Allah ve Resulünün tebligatını tasdık ve icrada mümkin olan mesainin en

yükseğini sarf eylemek, ya'ni yukarıda geçtiği üzere Allahın zikrine ve inen hakka huşu' ile itaatte yarış

etmek suretiyle olacaktır. ﴾ذٰلِكَ﴿ O i'dad, ya'ni vadolanan o geniş Cenneti hazırlayış

﴾فَضْلُ اللّٰهِ﴿ Allahın fadlıdır. - Üzerine vacib olduğu için değil, mahza fadl-ü keremiyle ihsan

ettiği bir atıyyesi bir bahşışıdır. ﴾يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ﴿ o fadlını dilediği kimselere verir. - Onun

için onu öyle iyman edenlere tahsıs buyurmuştur. ﴾وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴿ ve

Allah çok büyük fadıl sahibidir. - Onun için ona öyle büyük ve geniş bir fadıl çok görülmez, sizler hemen iyman edip ona ermek için yarışarak çalışın da muvaffakıyeti yine onun fadlından ümid edin, fakat Dünya hayatın peşin olan eğlencelerini bırakıp da böyle Âhırette mev'ud olan bir

Sh:»4754

mağfiret ve Cennet için yarışa kalkışmakta gerek memleket ve gerek nufus itibariyle bir takım dünyevî zararlar, sıkıntılar, musıbetler başa gelmek ihtimali varken öyle bir müsabakaya nasıl girişilebilir? Denirse buyuruluyorki 22.

﴾مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فٖٓى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فٖى

كِتَابٍ﴿ ne Arzda ne de nefislerinizde hiç bir musıbet isabet etmezki her halde bir kitabda yazılı

olmasın - MUSÎBET, hedefine isabet eden mermiy gibi insana şiddetle dokunan hadise ve felâkettir. Arzda musîbet, Arzda herhangi bir zarar ve harabîye sebeb olan âfetler, ziyanlardır. Kuraklık, kıtlık hasılât veya hayvanata ârız olan âfetler, ev veya şehir yıkımı, arazi zayaı, zelzele vesair her türlü zararlara şamil olur, Nefislerdeki musîbet de ölüm, hastalık, yara, bere, kırık, habis, işkence, açlık, susuzluk, züğürtlük gibi canlara teallûk eden acılardır. Tatlı muvaffakıyyetler Allahın fadlı olduğu gibi bütün musîbetler de Allahın

ılmi ezelîsinde veya Levhi mahfuzda yazılmış bir takdiridir. Öyle ki ﴾مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا﴿

O Arz, veya o nefisler veya o musîbeti yaratmamızdan, vücude getirmemizden evvel yazmışızdır, - O nasıl mümkin olur denilmesin ﴿اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌۚ﴾ zira o Allaha göre kolaydır. -

Çünkü Allah Tealâ madde ve müddetten müstağnîdir. O halde mukadder olan musîbetten ise kaçınmakla kurtulunmaz. O yazılmış ise yalnız müsâbakaya girişenlere değil, kaçanlara veya oturup zevk ve rahatına bakanlara dahi gelir çatar. Bu hususta böyle ı'tikad etmeli ve o yolda hareket eylemelidir. Mesaibe karşı böyle kadere ı'tikadın kalbe kuvvet ve metanet vermek gerek acı ve gerek tatlı hâdisat karşısında sarsılmamak faidesi vardır. Bu şöyle beyan buyuruluyor: 23.

﴿لِكَيْلَا تَاْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ﴾ o yazı şu hikmet içindir

Sh:»4755

ki gayib ettiğiniz Dünya ni'metlerine gam yemiyesiniz, yerinmiyesiniz - Allahın takdiri böyle imiş diye müteselli̇̂ olup metanetinizi muhafaza edesiniz ﴿وَلَا تَفْرَحُوا بِمَٓا اٰتٰيكُمْۜ﴾ ve size verdiği ile de güvenmeyesiniz - mağrurlanmayıp « هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبّ۪ي لِيَبْلُوَن۪ٓي ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُۜ » diye sonunu düşünesiniz.

Zira hepsinin mukadder yazılı olduğuna iymanı olan ve kalbleri Allahın zikrine ve inen hakka huşu' duygusunu besliyen kimseler Allah Tealânın vukuat ile tebeyyün eden acı tatlı kaza ve kaderi tecelliyyatı karşısında hasbelbeşeriyye müteessir veya metahassis olsa da kendini şaşırmaz, ne gamın ıztırabına ne de sevincin gurur ve heyecanına kaptırmaz. Hepsinin haktan indiğini ve nice gizli hikmetleri bulunduğunu bilerek her iki halde de gönlünü Allahın mağfiret ve rıdvanı neş'esine bağlayıp huşu ve rıza hisleriyle vazifesine bakar ﴿وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍۙ﴾ Hem Allah çok iftihar eden kurumlunun, ya'ni çok öğünen mağrurlanan kibirlilerin kendini beğenmişlerin hiçbirini sevmez - bu tezyil ferahın mahzurunu ve mezmum olan nev'ini beyandır. Demek ki mezmum olan ferah kibir ve gurur getiren fazla güveniştir. Zira « فَخُورٍ », mübalâga sıygasıdır. Çok iftihar edici demektir. « مُخْتَالٍ » da ıhtiyalden ismi fail olup kendinde görünen bir fazılet tehayyül ederek kurumlanan mütekebbir demektir ki kendini beğenmiş ta'bir ederiz. Aslında « خُيَلَٓاء » dan müştaktır. 24. ﴿اَلَّذ۪ينَ﴾ - « مُخْتَالٍ » den bedel yâhud « هُمُ الَّذ۪ينَ » ma'nasına mahzuf mübtedanın haberidir, sıfat olamaz. Çünkü « مُخْتَالٍ » nekire, bu ma'rifedir. Ya'ni şöylelerini ki yâhud onlar öyle kimselerdir ki ﴿يَبْخَلُونَ﴾ behıllik ederler - Sadeka ve iane vermekten Allah yolunda infak eylemekten mallarını kıskanır, esirgerler, hasislik ederler ﴿وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِۜ﴾

Nasa da behıllik emrederler - bu emir iki vechile olur. Ya nasıhat ediyormuş gibi doğrudan doğruya ağızlariyle söylerler, iktısattan, idareden bahsederek sıkılığa, hasisliğe teşvık ederler. Yâhud halleriyle her kese nekeslik nümunesi olurlar. ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ﴾ Her kim de ardını dönerse - Allah yolunda infaktan yüz çevirirse ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ﴾ haberi olsun ki Allah, ganiy hamîd ancak odur. Hiç ihtiyacı olmıyan zatında mahmud ve memduh olan zengin ancak odur. Onların yüz çevirmeleriyle onun hiç bir şey'i eksilmez, Zarar onların kendilerine aid olur. İhtiyac kendilerinindir. Burada Nafi', İbni Âmir, Ebû Ca'fer kıraetlerinde « هُوَ » siz « فَاِنَّ اللّٰهَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ » okunur. Ma'na değişmez. Bunun üzerine hamdi iktıza eden eltâfı ilâhiyyeden ba'zılarını ıhtar ve yüz çevirenleri inzar siyakında buyuruluyor ki 25. ﴿لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Celâlim hakkı için beyyinelerle, ya'nî açık ve kat'î burhanlar ve mu'cizelerle Resullerimizi gönderdik ﴿وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ﴾ ve beraberlerinde kitab ve miyzân indirdik - kitabdan murad cinstir. Yazının bildirilmesi de zımnındadır. Miyzan da ma'lûm terâzi demektir ki âlemdeki müvazenet kanununun bir alâmet ve mi'yarı olarak eşyanın müvazenetini ta'yin için kullanılır. Bunun indirilmesi ise canibi haktan beşerin ılmine indirilmesi, ilham ile bildirilmesi, ı'mal ve istı'malinin öğretilip emrolunmasıdır. Ki bu da müvazeneyi anlayan bir miyzânı aklî ve fikrî ile alâkadardır. Böyle kitab ve miyzân da indirildi. ﴿لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ ki nâs insaf ve adaletle doğrulsun - âdî terâzi tartabildiği şeylerde bir adalet, bir denkleştirme mi'yarı olmakla beraber hukukî müvazenelerin hepsini ölçmek için kâfi değildir. Fakat adalet mefhumunun en mahsûs bir misal veya vasıtasını

gösterdiği için mîzan kelimesi mutlak adalet remzi olarak da kullanılır. Burada da miyzan hukukî, ictimaî, siyasî müvazeneyi ta'yin eden mi'yarı adalet ma'nasına olmak münasibdir. Müvazeneyi bozan adaleti ihlâl edenlere gelince ﴿وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ﴾ Bir de demiri indirdik - ya'ni mebzulen yaradıp mevcudiyyetini bildirdik, kullanılmasını öğrettik ﴿فِيهِ بَاْسٌ شَدِيدٌ﴾ onda şiddetli bir beis - kuvvetli bir darbe, çetin bir azâb var. Çelik silâhlar, harb âletleri ondan yapılır. ﴿وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ ve insanlar için bir çok menfeatler vardır. - İğneden ipliğe hiç bir san'at yoktur ki onda demirin hizmet ve menfeati olmasın. Demir bütün sanayiin, hem bel kemiği hem eli ve tırnağı gibidir. Mezarlar da onunla kazılır, şehirler de onunla yapılır, yiyecek de onunla, giyecek de onunladır. Fahreddini Razînin dediği gibi demirin insanlığa hizmeti altından çok fazladır. Denilebilir ki altın bulunmaz olsa Dünya maslahatlarında büyük bir eksiklik olmaz. Lâkin Demir bulunmasa hemen hemen bütün mesalihi dünya muhtell olur. Zamanımızda makinecilikle demir sanayiinin vâsıl olduğu derece ise hemen hemen her şey'i istilâ etmiştir. Hem be'si şedîdi artırmış, hem menafiı çoğaltmıştır. Öyle ki Devletler küçük bir kağıt parçasını altın yerine ikame ederek altının kıymetini değilse de tedavülünü hayli tevkıf etmiş ve hattâ altın mıkyasının kaldırılmasını bile lâkırdı sahasına atmış oldukları halde demirin bir iğnesini eksiltmek

şöyle dursun demir ihtiyacının günden güne şiddetini artırdığını görmekten başka bir şey yapamamaktadırlar. Şübhe yok ki beşeriyyetin böyle her taraftan demir çemberlerile kuşatılması ve derelerin tepelerin demir makinelerden savrulan dinamit ateşleriyle dekken dekkâ edilmesi nice kalblere kasvet vermekte ve kitab ve mîzan düşünmeyip yumuşak düşeklerde

Sh:»4758

rahate meftun olan veya engin cehalet ve atalalet derelerinde çalıp oynamak istiyen nice milletleri « وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ » mazmununca demir kıskaçlar içinde Cehennemî bir tazyık ile ezmekte bu ise demirdeki şiddetli be'sin tezahüratından bulunmaktadır. Fakat bu şiddetli be'si bu kuvvetli tazyıkı kırarak yüksek bir hürriyyet havası teneffüs etmek için cevvi Semaya doğru uçuran tayyareler de demirdeki lâyuhsâ menafiin şevahidi cümlesinden olduğunda şübhe yoktur. Hasılı demirin insanlar için menafiı pek çok ve insanların demire ihtiyacı altın ihtiyaclarından çok fazla olduğundan dolayı Allah Tealâ demiri altından çok ve kolay bulunur bir surette yaratmış ve altından önce keşfini müyesser de kılmıştır. Altını ise ihtiyacın kılleti hasebiyle az ve nadirulvücud yaratmış ve zor bulunacak ve kirlenmez bir kıymet miyzanı yapılacak vechile ağırlık ve ızzetiyle Arzın derinliklerine atmıştır. Allah tealânın cud-ü hikmeti ve kullarına rahmet ve mayeti âsarından biri de ihtiyac çok olan şeyleri tabiatte daha çok ve kolay bulunur bir halde yaratmış olmasıdır. Netekim hukema derler ki hayatta en çok ihtiyac hevayadır. Çünkü bir lâhza rielere vusulü münkatı' olsa insan derhal ölür. Allah tealâ da onu en çok ve en kolay bulunur ve kolaycacık teneffüs edilir bir surette yaratmış öyle ki insan hiç bir tekellüfe muhtac olmaksızın onu tabiî olarak teneffüs eder. Suya ihtiyac hevadan az olduğu için onu bulmak biraz daha güç, yiyeceğe ihtiyac sudan az olduğu için onu bulmak daha güç, kezalik yiyeceklerin envaı da ihtiyacın mertebesine göre mütefavittir. Bulunması en zor olana ihtiyac daha az olur. Mücevherata ihtiyac daha az olduğu için onlar da cidden az ve çok zorlukla bulunur. Ve onun için kıymetli olurlar. Bütün bunlardan şunu anlarızki tab'an bir şey'e ihtiyac ne kadar çoksa o da hılkatte o nisbette çok bulunur. O halde Allahın rahmetine ihtiyacımız hepsinden

Sh:»4759

daha çok olduğu için Allah tealânın bize rahmetini her şey'in en kolay bulunan bir fadlı kılacağını da ümid ve niyaz ederiz.

سبحان من خص العزيز بعزه والناس مستغنون عن اجناسه

واذل انفاس الهواء وكل ذى نفس فمحتاج الى انفاسه

Bu âyetin nazîri « اَللّٰهُ الَّذٖىٓ اَنْزَلَ الْكِتَابَ وَالْمٖيزَانَۜ » ve « وَالسَّمَٓاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمٖيزَانَۙ » âyetleridir. Burada kitab ve miyzân ile demirin münasebetlerine dair Fahruddini Razî tefsirindeki şu güzel vecihleri okumadan geçmiyelim!

1- Teklifin medarı iki emirdir: birisi lâyık olanı yapmak, ikincisi de lâyık olmıyanı terk etmektir. Evvelkisi maksud bizzattır. Zira maksud bizzat terk olsaydı hiç kimse yaratılmamak lâzım gelirdi. Çünkü terk ezelden hasıl idi. Lâyık olan fiıl ise yâ nefse müteallık olurki o ulûm ve maariftir yâhud bedene müteallık olurki o da âlât ve cevarıh ile amellerdir. İşte enfüsî fiıllerden lâyık olanı yapmıya tevessül olunacak şey kitabdır. Hak bâtıldan, Delîl şübheden onunle temyiz olunur. Bedenî fiıllerden lâyık olanı yapmaya tevessül olunacak şey de mizandır. Çünkü amellerde en ağır teklifler, halk ile muameleye racı' olanlardır. Miyzan da adlin zulümden, fazlanın eksikten temyizine medar olandır. Demirdeki kuvvet ve şiddet de halkı lâyık olmıyan fiıllerden zorla meni' vasıtasıdır. Hasılı kitab, kuvvei nazariyyeye; miyzan kuvvei ameliyyeye, demir lâyık olmıyanın def'ine işarettir. Bu öçten en şereflisi ruhanî maslahatlara riayet, sonra cismanî maslahatlara riayet, sonra da lâyık olmıyanlardan zecr olmak hasebiyle âyette bu tertibe riayet olunmuştur.

2- Muamele ya hâlık iledir, bunun yolu kitabdır.

Sh:»4760

Yâhud halk iledir bu da ya ahbab ile ya a'da ile olur. Ahbab ile muamele musavat ile, o da miyzan iledir. A'da ile muamele de kılıç ve demir iledir.

3- İnsanlar üç kısımdır. Birincisi Sabikundur. Onlar halka kitabın muktezasına göre muamele ederler, insaf ederler. Kendi haklarında ise semahatli davranır intisafa müraceat etmezler, şübhe mevkı'lerinden sakınırlar. İkincisi muktesıtlerdir. Bunlar hem başkasının hakkına insaf ederler, hem kendi hakkını ister intisaf ederler. Bunlar için ise miyzan lâzımdır. Üçüncüsü haksızlar zalimlerdir. Bunlar kendi haklarında insaf isterler, fakat başkalarının hakkında insaf etmezler. Kendi canlarının yandığını istemez, başkalarının ise canını yakarlar. Bunlara karşı da kuvvet, demir lâzımdır.

4- İnsan ya hakikat makamındadır, ki bu nefsi mutmeinne ve mukarrebîn makamıdır. Bu makamda sükûnu ancak Allaha olur ve ancak kitabullah ile amel eder. Netekim « اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ » buyurulmuştur. Yâhud tarikat makamındadır, bu da nefsi levvame makamı, eshabı yemîn makamıdır. Bu makamda ifrat ve tefrıtten sakınıp doğru yolda gidebilmek için ahlâkı tanımakta bir miyzan lâzımdır. Yâhud şeriat makamındadır ki bu da nefsi emmare makamıdır. Bunda ise nefsi terbiye için riyazatı şakka ve mücahede demiri lâzımdır.

5- İnsan ya mükâşefe sahibi vâsılîndendir. Onun enîsi ancak kitab ve zikrullahdır. Yâhud taleb ve istidlâl sahibidir. Onun için de bir delîl ve hüccet miyzanı lâzımdır. Yâhud da ınad ve mükâbere sahibidir. Onun da demirle Arzdan def'i lâzımdır.

6- Din ya usul veya furu'dur. Diğer bir ta'bir ile ya maarif veya a'mal ve ahlâktır. Usul kitabdan alınır. Fürua gelince maksud insanların maslahatları ve adaletle doğruluklarıdır. Bu ise miyzan ile olur. Zira miyzan

Sh:»4761

adalet remzidir. Bu iki tarikı terkedenlerin de te'dibi için demir lâzımdır.

7- Kitab, Allah tealânın kitabında zikreylediği adl-ü insafı muktezı ahkâma işarettir. Miyzan da nası o adl-ü insafa ibtina eden ahkâma doğru sevke işarettir ki bu hükûmetlerin işidir. Demir de temerrüd edenleri kuvvet ve kılıç ile sevkın lüzumuna işarettir. Bundan anlaşılır ki kitaba sahib olan ulemanın mertebesi, kılıca sahib olan ümeranın mertebesinden yüksektir. Daha çok münasebet vecihleri bulunabilirse de bu zikrolunanlar tenbih için kâfi gelebilir. اهـ.

İşte Allah tealâ böyle kitab ve miyzan ve bir de insanlara hem beis hem de bir çok menafiı olan demiri indirdi ki nas okumayı ve adalet ölçülerini bellesin, adl-ü hakkaniyyetle tutunsun, belini doğrultsun, muamelât ve harekâtında demirin be'sinden sakınsın ve onun kullanılmasını da öğrenip gerek siyaset ve gerek sanayı' ve ticaret noktai nazarından menafi'ınden istifade etsin

﴿وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ﴾ hem de şunun için ki Allah kendisine ve gönderdiği peygamberlerine anilgiyab, ya'ni bilfiıl Hakkın huzuruna varmadan evvel yâhud gösteriş için değil hulûsi kalb ile yardım eden mücahidleri ılmi ezelîsinde olduğu gibi fi'len de temayüz ettirip belli etsin de ecirlerini versin - Allaha yardımın ma'nası dinine yardım ve iradei cüz'iyyeyi sarftır. Sûrei « محمد » de geçen « اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ » âyetine bak

﴿اِنَّ اللّٰهَ قَوِىٌّ عَزِيزٌ﴾ şübhe yok ki Allah kaviydir, azîzdir. - Kuvveti pek çok. Izzetine nihayet yoktur, her şey'e galib, her dilediğini yapmıya kadir, mağlûb edilmesine imkân tesavvur olunmaz, harikalar yaratır bir sahib ızzettir. Bu tezyîlin faidesi hem hakkı tahkık hem de yardım teklifinden hatırlara gelmesi melhuz olan bir

Sh:»4762

eksiklik tevehhümünü defı' ile vakı' olan nusrat ve mücahede tekliflerinin faydası insanların kendilerine aid olduğunu ıhtar ve ayni zamanda muhalefetten tahzir için beliğ bir inzardır.

Şimdi o Peygamberleri bir nevi' tafsıl ve nübüvvet ve kitabdan sonra bir de kuvvet isti'malinin sebebini beyan ile hatimeye temhid olarak buyuruluyor ki:

﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا وَاِبْرٰهِيمَ وَجَعَلْنَا فٖى ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍۚ وَكَثٖيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعٖيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجٖيلَ وَجَعَلْنَا فٖى قُلُوبِ الَّذٖينَ اتَّبَعُوهُ رَاْفَةً وَرَحْمَةًۜ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَاۚ فَاٰتَيْنَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْۚ وَكَثٖيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهٖ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهٖ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهٖ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌۙ ﴿﴾

Sh:»4763

﴿٢٩﴾ لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتٖيهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظٖيمِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem celâlim hakkı için Nuhu ve İbrahimi gönderdik, zürriyyetlerinde de nübüvvet ve kitabı atâ kıdık öyle iken içlerinden ba'zısı hidayeti kabul etmiş, çokları ise yoldan çıkmış fâsıklardır 26 Sonra onların izleri üzerinde Resullerimizle ta'kıyb ettik, bir de Meryemin oğlu Isa ile ta'kıyb ettik ve ona İncili verdik ve ona tabi' olanların kalblerinde bir rıkkat bir merhamet yarattık, bir de rehbaniyyet ki onu onlar ibda' ettiler, biz onu üzerlerine yazmamıştık, ancak Allah rızasını aramak için yaptılar, sonra da ona hakkıyle riayet etmediler, biz de içlerinden iyman etmiş olanlara ecirlerini verdik, çokları ise yoldan çıkmış fâsıklardır 27 Ey o bütün iyman edenler! Allahdan korkun ve Resulüne iyman edin ki sizlere rahmetinden iki nasîb versin ve size bir nur bahşeylesin ki onunla yürüyesiniz hem de size mağfiret buyursun. Allah gafurdur rahîmdir 28 Çünkü Ehli kitab bilmiyecek mi ki Allahın fadlından bir şey'e güç yetiremezler ve hakıkat fadıl, Allahın yedindedir, onu dilediğine verir ve Allah çok büyük fadıl sahibidir 29

26. ﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا وَاِبْرٰهِيمَ﴾ - « لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ » kavlini bir nevi' tafsîldir. Vav, istinafiyye lâm, kasem müvattıesi, kad tahkık içindir. « وَبِجَلَالٖى قَدْ اَرْسَلْنَا » demek gibidir. Bu kuvvetli te'kidler

«vav» ın delâlet ettiği mukadder bir suâlin cevabı ve Resuli ekremin kitabdan maada bir de kuvvet ve seyf ile mücahedeye me'mur olarak irsali esbabının iyzahı olan bu beyanı takviye ve ehemmiyyetini iş'ar

Sh:»4764

içindir. Mukadder suâl, kelâmin gelişinden anlaşıldığına göre şöyledir: Açık mu'cizelerle Resuller gönderildikten ve beraberlerinde kitab ve miyzan indirildikten sonra insanların adaletle doğrulmaları için bunlar kâfi olmalı değil midi? O halde bir de demirin şiddetli be'si ile menafiının istihsali için mücahede emri ve onunla inzar edici yeni bir Resul irsalinin hikmeti nedir? İşte hem bu gibi hatıralara cevab hem de Sûrenin âhırini evveline uygun bir hâtime ile bağlamağa temhid olmak üzere buyuruluyor ki: namı celâlime yemîn ile söylerim hakıkaten biz Nuhu ve İbrahimi gönderdik

﴿وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾ zürriyyetlerinde de nübüvvet ve

kitabı ata kıldık - ya'ni kendilerine risalet verdikten başka zürriyyetleri içinde de Peygamberler yaptık ve onlara kitablar vahiy eyledik. İbni Abbastan burada kitab, kalem ile yazı ma'nasına olduğuna dair bir rivayet vardır. Buna göre demek olurki daha evvel vahiy olunan kitablar yalnız ezberlerde tutulabilenlerden ibaret iken sonradan yazının icadiyle yazılmağa da başlanmıştır. Netekim Tevrat yazının icadından sonra nâzil

olan kitablardandır. ﴿فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ﴾ öyle iken içlerinden hidayeti kabul eden doğru yolu tutan

var ﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ onunla beraber çokları fâsıktırlar. - Doğru yola yanaşmamış

yâhud doğru yoldan çıkmış, fıskı, âdet edinmişlerdir. Demek ki yalnız kitab emri insanların insaf ve hakkaniyyetle tutunmaları için kâfi değildir. Bunun halâ da böyle olduğunu isbat için de buyuruluyorki 27.

﴿ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا﴾ sonra onların izleri üzerinde resullerimizle

ta'kıbettik - TAKFİYE, aslı ense demek olan kafa kelimesinden me'huz olup

Sh:»4765

bir kimseyi diğerinin ensesinden ve ardı sıra yollamak, ona kafadar etmek demektir. Ya'ni bir zaman fasıladan sonra o evvel gönderilen Resullerin Peygamberlerin izlerince arkalarından kafadarları olmak üzere ardı ardına bir çok Peygamberler gönderdik ki Müsadan sonraki Benî İsrâil Peygamberleri hep

bunlar içinde dahildirler. ﴿وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾ bir de İsa İbni Meryem ile ta'kıb

etdik - Ya'ni o ardı ardına irsal nihayet İsa aleyhisselâma kadar geldi, bir de onunla te'kid olundu

﴿وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ﴾ ve ona İncili verdik - Alusî derki ona verilen İncil elyevm Nesâranın

ellerinde bulunan ve onun miylâdı kıssasıyle salbi kıssai müfterasını hâvi olan İnciller değildir.اهـ.

Bugün Hıristiyanların ellerinde resmî olarak Metta İncili, Merkuş İncili, Lûka İncili, Yuhanna İncili namiyle dört İncil vardır ki isimlerinden ve mündericatlarından da anlaşıldığı üzere hepsi sonradan yazılmıştır. Bunlar Hazreti Isanın bir tercemei hali olarak yazılmış muhtelif eserlerdir. Tarihlerin beyanına göre Kostantin zamanında ilk teşekkül eden sinodda daha bir çok İnciller içinden seçilmiştir. Netekim Arabcaya terceme edilmiş olan «Barnaba İncili» namındaki gayri resmî İncil ile öbürlerinin arasında çok büyük fark vardır. Dört İncilde Hazreti Isanın mev'ızaları olmak üzere yazılmış olan vaızlar içinde hakıkî İncil âyetlerinin mazmunu olması melhuz bulunan güzel kelâmlar de yok değil ise de bir çoklarının tahrife uğramış olduğu birbirleriyle mukayesesinden anlaşılacak kadar barizdir. En barizi de tevhid ruhunu değiştirmiş, teslise tebdil eylemiş olan noktalardır. Maamafih iymana tergib ile ahlâkî ve edebî incelikleri ihtiva eden noktaları

da vardır. ﴿وَجَعَلْنَا فِى قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَاْفَةً وَرَحْمَةً﴾ ve ona,

ya'ni Isaya ittiba' edenlerin kalblerinde bir şefekat

Sh:»4766

ve merhamet yarattık - aralarında sevişecek ve birbirlerine acıyıp yardımlaşacak bir kalb inceliğine

muvaffak kıldık. Sûrei Fetihde Resulullahın ashabı hakkında « رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ » Buyurulduğu gibi merhametli idiler, « مَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجِيلِ » bundan başka ﴿وَرَهْبَانِيَّةً﴾ bir de

rehbaniyyeti - REHBANİYYET, büyük bir korku hissiyle çekilip Dünya lezaizini terkederek zühd-ü rıyazat ile ıbadette mübalega etmektir ki esasen rehbana maksus fiıl ve halet demektir. Rehban da çok korkmak ma'nasına rehbetten rahibin mübalegası olup çok korkan demektir. Bir de rahibin cem'i ranın zammiyle rühban geldiğinden cem'a nisbet edilerek zamm ile rühbaniyyet dahi denildiğini Ebüssü'ud kaydeder.

Rühbanlık, rahibler hasleti demek olur. ﴿ابْتَدَعُوهَا﴾ ki onu onlar ibtida' ettiler - bid'at olarak ilkin kendileri ihdas ve iltizam etmek istediler. Ya'ni ﴿مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ﴾ biz onu üzerlerine yazmamıştık - re'sen farz kılmamış, onunla mükellef tutmamıştık

﴿اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ﴾ ancak Ellahın rızasını aramak için iltizam ettiler. - Çünkü

Ashabı Kefh kıssasında geçtiği üzere Hazreti Isanın ref'ından sonra mü'minler Cebabire tarafından tazyıka uğramış, kaç def'alar katliâmlara ma'ruz kalarak kırılmışlar, pek az kalmışlardı. Onun için fitneye düşmekten korkarak dinlerini muhafaza etmek ve kendilerini ıhlâs ile ıbadete vermek üzere rehbaniyyeti ıhtiyar edip dağ başlarına gizli yerlere çekildiler. Taberînin Abdullah ibni Mes'ud radıyallahü anhten tahric ettiğine göre Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: Bizden evvelkiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar, içlerinden üçü necat buldu. Sairleri helâk oldu, üç fırkadan birisi mülûk ile karşılaştı, Allahın dini ve Isa İbni Meryem «salevatullahi aleyh» in dini üzerine onlarla çarpıştılar, mülûk onları katlettiler, bir fırkanın

Sh:»4767

da mülûk ile çarpışmıya takatları yoktu, onların kavımları arasında ikamet edip Allahın dinine ve Isa İbni Meryem «Salevatullahi aleyh» in dinine da'vet ediyorlardı, mülûk bunları da katlettiler ve bıçkılarla biçtiler, diğer bir fırkanın ise ne mülûk ile çarpışmıya ne de onların kavımları arasında ikamete takatleri yoktu, bunlar da çöllere ve dağlara çekilerek oralarda terehhüb ettiler. اهـ. Hazreti Yahya ile Hazreti Isanın tecerrüd hayatlarında buna az çok bir nümune yok değil ise de o kendilerine farz kılınmış değil idi. Ancak gayri meşru' bir hal karışmamak şartıyle Allah rızası için nezr-ü iltizam olunduğu takdirde iyfası vücub kesbedecek ıhtiyarî bir nafile idi. Onlar Allahın rıdvanını aramak için onu ıhtiyar ve iltizam ettiler

﴿فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا﴾ sonra da ona hakkıyle riayet etmediler - riayet edenler bulundu ise de hepsi etmediler. Çokları «

اِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَاْكُلُونَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ » mazmununa masadak oldular. O rahmet ve re'fet ile tevhidi bırakıp rühbanlık behanesiyle hazîne toplamıya ve teslise sapmıya ve ahlâksızlık yapmağa

kalkıştılar. ﴿فَاٰتَيْنَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ﴾ biz de içlerinden iyman edenlere ecirlerini verdik ﴿وَكَث۪يرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ çokları ise fâsıktirler. - Hakkıyle riayet şöyle dursun iyman hududundan çıkıp fısk içinde puyan olarak nâsın adalet ve insaf ile kıyamına mani' olmaktadırlar. İşte hal bu merkezde iken Allah tealâ İbrahim zürriyyetinden Resulü Muhammed Mustafayı yeni bir kitab ve şeri'at ve seyf-ü kuvvet ile mücahedeye me'mur ederek irsal buyurdu. 28.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا﴾ Ey o bütün iyman edenler! - Ya'ni geçen Resullere iyman edip de ahidlerine riayet eyliyen ve ecre nâil olmuş bulunan mü'minler şimdi ﴿اتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allahdan

Sh:»4768

korkun - o fâsıkların mevkıine düşmekten sakının - da ﴿وَاٰمِنُوا بِرَسُولِه۪﴾ Resulüne iyman edin - ya'ni son gönderdiği Resulü Muhammed Mustafa Sallâllahü aleyhi veselleme dahi iyman edin ﴿يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِه۪﴾ ki size rahmetinden iki nasîb versin - birisi evvelki Resullere iymanın ecri birisi de bu Resulüne iymanın ecri olan iki nasîb. İbni Cerîrin Ebu Mûseleş'arî radıyallahü anhten tahric eylediği bir hadîste Resullulah Sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: «

ثَلَاثَةٌ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ رَجُلٌ اٰمَنَ بِالْكِتَابِ الْاَوَّلِ وَبِالْكِتَابِ الْاٰخِرِ وَرَجُلٌ كَانَتْ لَهُ اَمَةٌ فَاَدَّبَهَا وَاَحْسَنَ تَأْد۪يبَهَا ثُمَّ اَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا وَعَبْدٌ مَمْلُوكٌ اَحْسَنَ عِبَادَةَ رَبِّه۪ وَنَصَحَ لِسَيِّدِه۪

» ya'ni üç kişi iki kerre ecre nâil olurlar: evvelki kitaba ve sonraki kitaba iyman eden adam, ve bir cariyesi olup da onu güzel edeb ile terbiye sonra da onu âzad edip de tezevvüc eden adam, bir de Rabbına güzel ıbadet eden ve efendisine hayırhah olan abdi memlûk

﴿وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا﴾ ve size bir nûr bahşeylesin ﴿تَمْشُونَ بِه۪﴾ ki onunla ileri doğru yürüyesiniz «

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ

» âyetinde beyan olunan nûr ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ﴾ ve size mağfiret buyursun - geçmişte olan günahlarınızı rahmetiyle örtsün ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ﴾ ve Allah, gafurdur rahîmdir. - Ya'ni fâsık olanlar dahı iyman ettikleri takdirde onları da afveder. Mağfiret ve rahmetiyle me'cur

eyler. Onun için rahmeten lilâlemîn olan Resulünü fadliyle ba's-ü irsal buyurmuştur. 29.

﴿لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ﴾ Ehli kitab bilmiyeceği için mi? - Vahidî demiştir ki: Bu âyet

müşkildir. Bunun makabline keyfiyyeti ittisali hakkında müfessirînin vâzıh bir kelâmı yoktur اهـ.

Müfessirînin ekserîsi buradaki « لا », « لَٓا اُقْسِمُ » de olduğu gibi ınezîd olup hasıli ma'na müsbet

olarak « يَعْلَمُ » demek olduğunu söylemişler

Sh:»4769

ve makabline irtibatı için de bir kaç ihtimal beyan etmişlerdir. Fahri Razî bunu kavli meşhur olarak şöyle

hulâsa eder: Ehli kitab vahy-ü risaletin ve kitab-ü şer'ın kendilerine mahsus olduğu iddiasında bulundukları

cihetle Allah tealâ onların Muhammed Aleyhisselâma iyman etmelerini emir ve buna büyük ecirler va'd
buyurduktan sonra akıbinde de bu âyeti getirmiştir ki maksad; nübüvvet fazıletinin kendilerine mahsus

olması ı'tikadını kalblerinden izale etmek olup ma'na şudur: «Bu hıtab ve beyan ve bu va'd-ü veıyd, Ehli

kitabın şunu bilmeleri içindir ki...». Ebû Müslimi ısfehanî gibi ba'zıları da « لا » yı nefi ma'nasında tutmakla

beraber « لَا يَقْدِرُونَ » zamirini Peygamber ve Eshabına göndererek kelâmın fahvasından yine

müsbet ma'na çıkarmak istemişler, ve o ma'nayı şöyle takdir etmişlerdir: «Bu ıhtarı ve bu va'd-ü vaıydi

şunun için yaptık ki Ehli kitab, Peygamber ve Eshabı Allahın fadlından bir şeye kadir olamazlar, ya'ni o iki

ecr-ü nûra o mağfirete sebeb olamazlar diye ı'tikad etmesinler, bil'akis kadir olacaklarını bilsinler. Ziyra

şübhe yok ki kadir olamazlar diye bilmezlerse kadir olurlar diye bilmeleri lâzım gelir. Razî bu ma'nayı tercih

etmiştir. Fakat, biz burada « لا » nın zaid olmasını münasib görmediğimi gibi Ehli kitaba raci' olması zâhir

olan « لَا يَقْدِرُونَ » zamirinin Peygamber ve Eshabına irca'ını da muvafık bulmuyoruz. Bizim

kanaatimize göre bu âyet « اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهِ » emrine muhalefet ettikleri

takdirde Ehli kitaba bir vaıyd mahiyyetinde olup kelâm, istifhamı inkârî ma'nasında ve « لام », mukadder

« لَا يُؤْمِنُونَ » ye müteallık olarak «

لِاَنْ لَا يَعْلَمُ اَهْلُ الْكِتَابِ لَا يُؤْمِنُونَ » takdirindedir. Ve şöyle demek olur:

Ehli kitab şunu bilmiyecekleri içinmi iyman etmiyecekler? Hayır bilmeleri lâzım gelir

﴿اَلَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَیْءٍ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ﴾ ki onlar Allahın fadlından bir şey'e

karşı güç yetiremezler - Allahın bir fadlı olan

Sh:»4770

nübüvvet ve risaleti zorla alamazlar. Allahın fadliyle risalet verdiği Resulüne güç yetiremezler ve ona iyman

etmedikçe ona mev'ud olan fazla erce nâil olamazlar ﴿وَ﴾ ve - yine bilmeleri lâzım gelirki

﴿اَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ﴾ fadıl, Allahın yeddindedir ﴿يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ onu

dilediğine verir - onun için Resulüne risalet vermiş ve ona iyman edenleri fazla ecr-ü nûr ile mümtaz

kılmıştır. ﴿وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ve Allah çok büyük fadıl sahibidir. - Ehli kitab bu

hakikatleri bilmezlermi, bilmiyecekleri içinmi Resulüne iyman etmiyecekler? Hayır iyman etmezlerse

bunları bilmediklerinden değil, mücerred hased, teassub ve inad ile fısıklarından dolayı iyman etmezler.

Onun için iyman edenleri ondan sakındırmak için « اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِه » diye

hıtab buyurulmuştur. İbni Cerîrin Katadeden tahric ettiğine göre «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِه » âyeti nâzil olduğunda

Ehli kitab, müslimanlara hased ettiler, onun üzerine de Allah tealâ «

لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ » âyetini inzal buyurdu. Bir de demiştirki:

bize şöyle zikrolundu: Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem buyurduki bizim meselemizle bizden evvelki iki Ehli kitabın meseli tıbkı şu temsil gibidir: bir adam geceye kadar bir kırata çalışmak üzere bir takım ecîrler tutmuş, derken nısfı nehar olunca çalışmaktan usanmışlar vaz geçmişler, o da hisablarını görmüş, yarım kırat ücretlerini vermiş, sonra yine geceye kadar çalışmak üzere bir kırata bir takım ecîrler daha tutmuş, onlar da İkindiye kadar çalışmışlar, sonra çalışmaktan usanmış bırakmışlar, onların da hisabını görmüş o kadar ücretlerini vermiş, sonra da bakıyye kalan işi geceye kadar çalışmak üzere iki kırata diğer bir takım ecîrler tutmuş, denilmiş ki: Neye bunların ameli

Sh:»4771

daha azken ücretleri daha çok? O da demiş ki mal benim istediğime veririm, işte umarımki biz iki kırat eshabından olalım.

Burada Surei « حديد », hıtam buldu, « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى التَّمَامِ » 23 Cümadelâhıre

1355 bunu « مجادله » Suresi ta'kıb edecektir. «

رَبِّ يَسِّرْ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَمِّمْ بِالْخَيْرِ»

Sh:»4772

MÜCÂDELE

٥٨ سُورَةُ الْمُجَادَلَةِ

Mücadele suresi, dal üstün de esire de okunabilir, ikincisi daha ma'ruftur. Buna « قَدْ سَمِعَ » Suresi dahi denilir. Hazreti Übey radıyallahü anhın mushafında surei Zıhâr denilmiş olduğunu da Âlûsî zikreder. Bu Sûrei celîle Medenîdir. Atadan: Aşri evvel Medenî bakısi Mekkî diye de bir rivayet vardır. Kazıy Beyzavî bunun aksini, ya'ni aşri evvel Mekkî bakısi Medenî denildiğini kaydetmiştir.

Âyetleri - Mekkî ve medenî ta'dadında yirmi bir, sairlerinde yirmi ikidir. Ihtilaf « فِى الْاَذَلّينَ » dedir.

Kelimeleri - Dört yüz doksan üçtür.

Harfleri - Bin dokuz yüz doksan ikidir.

Fasılası - ر ٠ م ٠ د ٠ ذ ٠ ز harfleridir.

« دالك » kesriyle elmücadile, ismi fail müfred müennes olup « الَّتى تُجَادِلُكَ فِى زَوْجِهَا » buyurulduğu üzere mücadele eden kadın demektir. « دالك » fethiyle mücadele ise bunun masdarıdır. Maamafih gerek bu kadının mücadelesine ve gerekse Surenin diğer âyetlerinde kâfirler ve münafıklarla olan mücadele mazmunlarına dahi muntabık olur. Mücadele esasen çekişmek, ya'ni iki tarafın kendi da'vasını isbat için tekrar tekrar suâl ve cevab ile karşılaşması, şiddetle münakaşa ve muhasame etmesi demektir.

Hadîd suresinden sonra mücadele Suresinin başlaması ne kadar mânalı olduğunu da beyana hacet yoktur.

Sh:»4773

Hadîd suresi « وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ » diye hıtam bulmuştu. Bu Surede evvel emirde Allah tealânın bir kadın hakkında tecelli eden fadlının beyaniyle başlıyacak, sonra da Allah ve Resulü ile yarışa kalkışan kâfirlere ve münafıklara hadlerini bildirecek ve nihayet mü'minlere va'di rıdvan ile hıtam bulacaktır. Bu suretle işbu mücadele Suresinin evvel emirde kadın ve aile hukukunun tanzımine dair ahkâm ile başlaması hem dinden maksud olan adâletin icrası için ilk evvel en zaıyfların şikâyetlerini dinleyip insaf ve rahmet dairesinde haklarının mümkin olduğu kadar ihkakı lüzumuna hem de düşmanlarla çarpışmazdan evvel dahilî umurun tanzîmi vücubuna bir tenbih gibidir. Şöyleki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

١ قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتى تُجَادِلُكَ فِى زَوْجِهَا وَتَشْتَكى

اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢﴾
اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَٓائِهِمْ مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْۜ اِنْ اُمَّهَاتُهُمْ
اِلَّا الّٰٓئِ وَلَدْنَهُمْۜ وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًاۜ وَاِنَّ
اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَٓائِهِمْ ثُمَّ
يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَٓاسَّاۜ ذٰلِكُمْ
تُوعَظُونَ بِهۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٤﴾ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَٓاسَّاۚ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ
فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًاۜ ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهۜ وَتِلْكَ حُدُودُ
اللّٰهِۜ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿﴾

Sh:»4774

﴿٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ يُحَٓادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۜ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ
مُهِينٌۚ ﴿٦﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُواۜ
اَحْصٰيهُ اللّٰهُ وَنَسُوهُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌۙ ﴿﴾

Meali Şerifi

Evet işitti Allah işitti o kadının dediğini ki kocası hakkında sana mücadele ediyor ve Allaha şikâyet eyliyordu, Allah da muhaverenizi dinliyordu, çünkü Allah işidir görür 1 İçinizden « ظهار » ile kadınlarından ayrılmağa kalkışan kimseler bilmelidirler ki: O kadınlar onların anaları değildir, analarɪ ancak onları doğurmuş olanlardır. Bununla beraber onlar her halde çirkin ve asılsız bir lâkırdı söylüyorlardır. Maamafih Allahın afvı, mağfireti çok olduğunda da şübhe yoktur 2 Ve öyle kadınlarından zıhar ile ayrılmağa kalkıp da sonra dediklerini geri alacak olanlar onun için ikisi temass etmezden evvel bir kul âzad etmek lâzımdır, bunu duydunuz'a işte siz bununla öğütlenirsiniz, ve Allah her ne yaparsanız haberdardır 3 Ona gücü yetmiyen de ikisi temass etmezden evvel sırasiyle iki ay oruc tutsun, ona da güç yetiremiyen altmış yoksul doyursun, bunlar Allah ve Resulüne iyman edesiniz diyedir ve bunlar Allahın çizdiği hududdur, kâfirler için ise elîm bir azâb vardır 4 Muhakkak ki Allah ve Resulüne had yarışına kalkanlar çarpıldılar, tıpkı onlardan evvelkilerin çarpıldıkları

Sh:»4775

gibi, halbu ki açık açık âyetler de indirmiştik, kâfirlere hem de hakaretli bir azâb var 5 O gün ki Allah onları

hep ba's edecekte bütün yaptıklarını kendilerine haber verecek, Allah onu bir bir saymış onlarsa onu unutmuşlardır, Allah her şeye şahiddir 6

1. ﴿قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ﴾ - « قد » tahkık ve tevkı' ya'ni vukua intizar ma'nalarına geldiğinden meal şu olur: evet Allah işitti, hakikaten beklendiği gibi işitti, dinleyip iycabını icra etti

﴿قَوْلَ الَّتِى تُجَادِلُكَ فِى زَوْجِهَا وَتَشْتَكٓى اِلَى اللّٰهِ﴾ o kadının sözünü ki zevci hakkında sana mücadele ediyor ve Allaha şikâyet eyliyordu - gam ve kederini döküyor, çaresini istiyordu. Rivayetlerin hasılına göre bu âyetlerin inmesine sebeb olan bu kadın Ensardan Evs ibni Samitin zevcesi Havle binti Sa'lebe idi. Vak'a şöyle olmuştu: Zevci bulunan Evs ibni Samit - ki Ubade ibni Samitin biraderi idi - ıhtiyarlamış, titizlenmişdi bir gün kadın kendisinden bir şey istemiş, oda öfkelenib «

اَنْتِ عَلَىَّ كَظَهْرِ اُمّٓى = sen bana anamın sırtı gibisin» deyivermişti ki buna zıhar ta'bir olunur. Cahiliyye örfünde bir adam karısına bu sözü söylediği zaman o kadın ona haram olurdu. Bir daha alamazdı. Bu hadise islâmda ilk vaki' olan bir zıhar olmuştu, derken çok geçmeden söylediğine pişman olup kadını kendine çağırmış, kadın imtina' etmiş «canım elinde olan rabbime kasem ederimki sen o lakırdıyı söyledikten sonra Allah ve Resulü hukmünü verinciye kadar sen benim yanıma gelemezsin, git Resulullaha danış» demişti. Zevc «Ben utanırım Resulullaha bunu soramam» cevabında bulunmakla kadın «ben gider sorarım» deyip Resulullahın hanei saadetinde huzuruna vardı. «Ya Resulallah: Evs beni tezevvüc ettiğinde ben genc idim, mergub idim, vaktâki yaşım ilerledi, bir çok evlâdları oldu,

Sh:»4776

şimdi beni anası gibi kıldı, kimsesiz bırakıverdi, eğer bana bir ruhsat bulur da beni yine onunla geçindirirsen beyan buyur ya Resulâllah» diye arzıhal etti. Resulullah «Ben şimdiye kadar bu babda bir şey ile emrolunmadım, re'yim haram olmuşsun» buyurdu. Kadın «vallahi talâk zikretmedi» dedi. Resulullâh «Haram olmuşsun» buyurdu. «Kurbanın olayım nazar buyur ya Nebiyyallah» dedi, bu yolda Resulullaha kirâren mirâren mücadele etti, sonra da Allaha arzı şikâyet ederek «Allahım yalnızlığımın şiddetinden ve bana zor gelecek olan ayrılmamın acısından sana şikâyet ederim, küçük çocuklarım var, onları ona bıraksam zayi' olacaklar, kendime alsam aç kalacaklar» diye ağılyor, başını göğe kaldırıyor «Allahım sana şikâyet ederim, Allahım Peygamberinin lisanına bir vahiy indir» diyordu. Oradan ayrılmamıştı, nihayet hakkında Kur'an nâzil oldu, vahyin şiddeti açıldıktan sonra Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem «Ya Havle müjde» buyurdu. «

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِى تُجَادِلُكَ فِى زَوْجِهَا ... اِلَى ...

وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ اَلِيمٌ » okudu. Bunun üzerine kadının zevcini çağırttı «O yaptığın yemin ile muradın ne idi?» buyurdu, onun keffareti var mı? Dedi, Aleyhissalâtü vesselâm «Bir rakabe âzad etmeğe gücün yeter mi?» diye sordu, «Lâ vallah ya Resulâllah ona gücüm yetmez, malımın hepsi gider, rakabe bahalıdır benimse malım azdır» dedi, «Ona gücün yetmezse iki ay sırasiyle oruc tutabilir misin?» buyurdu, «Lâ vallah ben günde üç kerre yemezsem gözümün feri kaçar» dedi, «O halde altmış miskin doyurabilir misin?» buyurdu «Lâ vallah meğer ki bana iane buyurasınız» dedi, Resulullah da «Ben sana onbeş sâ' ile yardım ederim ve bereketine duâ eylerim» buyurdu, bu suretle aralarını düzeltti. Hazreti Aişe radıyallahü anhten rivayet olunur ki şöyle dermiş: «

تَبَارَكَ الَّذِى وَسِعَ سَمْعُه الْاَصْوَاتَ كُلَّهَا » Ne büyüktür o işitmesi seslerin hepsini ihata buyuran Allah tebareke ve tealâ, ki kadın, Peygamber Sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerine halini

Sh:»4777

arzederken öyle yavaş fısıltı ile söylüyordu ki yanlarında ben söylediklerinin ba'zısını işitiyordum, ba'zısını işitmiyordum. Resulullaha zevcinden şikâyet ediyor, ya Resulâllah gençliğimi yedi, karmın ona saçıldı «

نَشَرْتُ لَهُ بَطْنِى » ya'ni ona evlâdlar doğurdum, nihayet sinnim ilerleyip çocuktan kesildiğim

zaman bana zıhar yaptı, Allahım sana şikâyet ediyorum diyordu. Yerinden ayrılmadan nihayet Cibril Aleyhisselâm şu âyetlerle nâzil oldu: «

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِى تُجَادِلُكَ فِى زَوْجِهَا وَتَشْتَكِى اِلَى

اللّٰهِ » ve yine rivayet olunur ki Hazreti Ömer radıyallahü anh bu kadın yanına geldiği zaman ona ikram

ederdi ve Allah tealâ onu dinledi derdi. İbni ebî Hâtim ve Esma ve sıfatta Beyhekî rivayet etmişlerdir: Hazreti Ömer radıyallahü anh nâs ile beraber giderken bu kadın onun durmasını istedi, Hazreti Ömer de durdu ve ona yaklaştı ve elini onun omuzuna koyup onu ı'tina ile dinledi, o da hacetini bitirdi, çekildi gitti, birisi ya emîrelmü'minîn! Şu koca karının karşısında Kureyşin ricalini beklettin dedi, yuf sana kim o biliyor musun? Buyurdu, hayır dedi, bu o kadındır ki Allah tealâ yedi semanın fevkınden onun şikâyetini dinledi, bu Havle binti Sa'lebedir, vallah geceye kadar gitmese idi o hacetini bitirmeden ben ayrılmazdım buyurdu. Buharînin tarihinde rivayetine göre müşarünileyha kadın Hazreti Ömere dur ya Ömer! Dedi, o da durdu, kadın ona iri söz söyledi. Birisi ya Emîrelmü'minîn ben bugün gibisini görmedim dedi, Hazreti Ömer radıyallahü anh de şöyle dedi: Nasıl dinlemem ki onu Allah tealâ dinledi de hakkında «

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ » âyetlerini indirdi. اهـ. Sebebi nüzulüne dair olan bu rivayetlerden şu da

anlaşılıyor ki orf-ü âdet neshedilmedikçe mu'teber olur. Zıhar hakkında henüz bir hüküm nâzil olmamış bulunduğu için Resulullah urf-ü teamül mucebince kadına haram olmuşsun buyurmuştur. Bu gibi delîllerden dolayıdır ki âdet muhakkemdir kazıyyesi Fıkıhta bir kaidei külliyye ittihaz olunmuştur. Yukarıda

Sh:»4778

da geçtiği üzere zıhar islâmdan evvel Arabların orfünde kat'î bir hürmet ifade ediyordu ve bunun hılline bir çare yoktu. Kur'an zıhar olmak üzere söylenen sözün islâma yakışmaz bir münker ve zûr, ya'ni çirkin bir yalan olduğunu beyan etmiş, evvel emirde ondan ihtiraz olunması lâzım geldiğini ve maamafih söylendiği takdirde de hiç hukümsüz kalmayıp yine hürmet hukmünü ifade edeceğini ve ancak münker olarak söylenen o sözü bir keffaret ile telâfî ederek geri alıp o hurmeti kaldırmak lâzım geleceğini beyan ile mezkûr orfü kısmen ibka ve kısmen nesh ile ta'dil etmiş ve bu suretle çirkin âdetlerin ıslahı lüzumunu göstermiştir. Şöyle ki:

2. ﴿اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَآئِهِمْ﴾ Kadınlarından zıhar yapan

kimseler - ya'ni zıhar ta'bir olunan sözle kadınlarından uzaklaşan kimseler - sırt ve arka demek olan «

ظَهْرٌ » kelimesinden me'huz olan zıhar veya muzahere: bir kimsenin zevcesine sen bana anamın zahrı ya'ni arkası gibisin demesi veya onun bir uzvunu kendine mahrem olan kadınlardan birinin karın, bel, kasık gibi nazar haram olan bir uzvuna benzetmesidir ki halalı haram kılan çirkin bir sözdür. Evvel emirde bunun

söylenmesi caiz olmıyan bir münker, bir cinayet olduğu anlatılmak üzere şöyle buyuruluyor. Cahiliyede o

sözü söylemeyi adet etmiş olanlar bilmelidirlerki: ﴿مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْ﴾ o zıhar yapdıkları

kadınlar onların anaları değildirler. ﴿اِنْ اُمَّهَاتُهُمْ اِلَّا الّٰٓئِى وَلَدْنَهُمْ﴾ onların

anaları ancak onları doğurmuş olan valideleridir. - ki « وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِى اَرْضَعْنَكُمْ »

mantukıyle emzirenler ve «

اَلنَّبِىُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُ اُمَّهَاتُهُمْ
»

Sh:»4779

mantukıyle Peygamberin zevceleri dahi analar hukmündedir. ﴿وَاِنَّهُمْ﴾ ve haberleri olsunki onlar - o zıhar sözünü söyleyenler ﴿لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًاۜ﴾ herhalde

münker, ya'ni gayri meşru', çirkin bir lakırdı ve bir yalan söyliyorlardı - yalandır. Çünkü kadınları anaları

değildir. Hem gayre muzır bir yalandır, bir tezvirdir, kadının gönlünü kırar ve hukukunu haleldar eder.

Bununla beraber çirkin bir sözdür çünkü anasının veya mahreminin na mahrem bir uzvunu ağzına almaktır. Bunlarla beraber Allahın halâl kıldığını haram kılmak gibi bir küstahlıkla hukukullaha tecavüzdür. O halde ağza alınmaması lâzım gelen bir cinayet, bir günahtır. Fakat söylenince de hukümsüz kalamaz. Ihbârı yalan olmakla beraber iktizasiyle bir hurmet inşâsından hâliy de olamaz. Öyle ki erkeğin ağzından çıkan bu çirkinlik kadının hayız zamanındaki ezaya benzer bir hurmet ifade eder

﴿وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ﴾ maamafih şu da muhakkak ki Allah afvı çok bir gafurdur. - Onun için o çirkinliği öyle günahkârlara tevbe ve rucu' ile o süzü geri almak ve bir keffaret ile o çirkinliği örtüp temizleterek afv-u mağfiretine irmek çaresini de teşrı' ve şu suretle ta'lim buyurmuştur: 3.

﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَآئِهِمْ﴾ kadınlarından zıhara kalkışıp da

﴿ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾ sonra dediklerini telâfı için dönecek olanlar - ya'ni

söylediklerini geri alıp evvelki gibi zevcesiyle geçinmek, zevciyyet muamelesi yapmak istiyenler
ki

Sh:»4780

bunu istemelidirler. Fakat kendilerini kirletmiş olan o çirkinliği telâfi edip temizleyebilmek için mücerred niyyet etmek veya sözü geri almak kâfi gelmeyip ona keffaret olacak güzel bir amel yapmak da lâzımdır.

﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ onun için, ya'ni zıharden dönmek için çare bir rakabe azad etmektir. -

RAKABE, esasen boyun kökü demek ise de mecazen zatta ve alelhusus hürrolmıyan zatta şayı'dır. Ya'ni büyük veya küçük, erkek veya dişi bir kul azad edip hurriyyete kavuşturmak keffaret olarak vacibdir. Demekki ındallah o çirkin sözü söylemek kadının haysiyyet ve mevcudiyyetini öldürmek mânasını tazammun etmek ı'tibariyle bir insanı hataen öldürmek cinayeti kadar büyük bir günâhtır. Ancak ona benzer bir keffaretindeki mü'mine kaydine hamlederek bunun da mü'min olmasını şart kılmış ise de Hanefiyye, hadise muhtelif olduğu zaman mutlakın mukayyede hamli caiz olmayıp ıtlakı üzere cereyan etmesi lâzım geleceğini ve binaenaleyh burada mü'min şart olmayıp velev gayri mü'min mutlak bir rakabe azadı kâfi olduğunu beyan etmişlerdir. Kör veya elleri yâhud ayakları kesik yâhud bir taraftan bir eliyle bir ayağı kesik yâhud ellerinin baş parmakları kesik olan kâfi olmadığını da söylemişlerdir. Hem bu azadı

﴿مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَآسَّاۜ﴾ temaslarından evvel - yapmak lâzımdır. Bu kayid, zıharın hörmet

ifade ettiğini de dal bilişare suretiyle anlatmış oluyor. Ya'ni zıhar zevcin zevcesine el sürmesine mâni bir günah olduğu için onu geri almak istiyen zevc temizlenmesi için keffaret olan bu azadı zevcesiyle zevciyyet muamelesi yapmazdan evvel yapmak vacibdir. Ondan evvel temass ederlerse harâmı irtikâb etmiş, günaha girmiş olurlar. Gerçi nikâh bâkıy olduğu için bu bir zina olmazsa da hayız
halinde
Sh:»4781

yaklaşmak gibi haram ve çirkinlik üstüne çirkinlik olur. ﴿ذٰلِكُمْ﴾ bu - ya'ni böyle temastan evvel bir rakabe azadı ile keffaret hukmünü duydunuz'a işte bu hukûm ﴿تُوعَظُونَ بِهٖ﴾ siz bununla öğütlenirsiniz - va'ız olunur, nasihat alırsınız. Zıhar denilen şeyin Allah ındinde ne büyük bir cinayet olduğunu anlar ıbret alırsınız. ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ Hem Allah her ne yarasanız haberdardır. - Gerek zıhar gibi çirkin ve gerek bir kula hürriyyet kazandırmak gibi güzel amellerden gizli açık her ne yaparsanız bilir. Binaenaleyh yaptığımızı gizleriz de haberi olmaz zannetmeyiniz. 4.

﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ her kim de güc yetiremezse - bir kul âzad etmek vücd-ü kudretini haiz olmaz: Gerek malca kendisine kifayet edecek mıkdardan fazla ıktidarı bulunmaz ve gerek hürr olmıyan memlûk bir kul bulunmazsa ﴿فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّاۚ﴾ her ikisi temass etmezden evvel birbiri ardınca iki ay oruc tutsun - onun da keffareti budur.

﴿فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ﴾ Buna da güç yetiremiyen - yine ikisi temass etmezden evvel ﴿فَاِطْعَامُ سِتّٖينَ مِسْكٖيناًۜ﴾ altmış miskîn doyursun -sadakai fıtırde olduğu gibi hadîslerde beyan olunduğuna göre her miskîn için akallî buğdaydan yarım sâ', arpadan veya hurmadan olursa bir sâ' takdir olunmuştur. Herbirinin onları da kendisi gibidir. Tafsılâtı için fıkıh kitablarına müracaat oluna. Bu da onun keffaretidir. İşte Cenabı Allah kudretlerin derecesine göre böyle üç derece keffaret ile zıhar münkerinin telâfîsini afv-ü mağfiretiyle teşri' buyurmuştur. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu - beyan

Sh:»4782

olunan iycab ﴿لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ﴾ Allaha ve Resulüne iyman edesiniz diyedir. - Zıhar gibi Cahiliyye âdeti olan münkeratı bıraksanız da Allah ve Resulünün teşri' ve tebliğ buyurduğu güzel ahkâma iyman ve mucebince amel edesiniz diyedir. Çünkü bunda hem aile hayatı noktai nazarından kolaylık hem de ahlâkî bir temizlik ve güzellik vardır. ﴿وَتِلْكَ﴾ ve bunlar - bu beyan olunan hukümler, zıharın münker olması, rücuun meşruıyyeti ve temastan evvel istitaatin derecesine göre üç mertebe keffaretten birinin vücubu ﴿حُدُودُ اللّٰهِ﴾ Allahın ta'yin buyurduğu hududdur. - Bunları tecavüz etmek caiz olmaz. Binaenaleyh haddinizi bilin bu hududda durun. Bunun için Fukaha demişlerdir ki kadın zıhar yapan kocasını keffaret ve rücua cebreder. Ve keffaret yapılmayınca kendisini teslim etmez. Hâkim de kadının zararını def' için zevci habs-ü ta'zir ile keffarete cebir eyler. Keffaretimi yaptım derse yalancılıkla meşhur olmadıkca tasdık olunur. ﴿وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ اَلٖيمٌ﴾ Bunları tanımayıp tecavüz eden kâfirlere de elîm bir azâb vardır.

5. ﴿اِنَّ الَّذِينَ يُحَٓادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ - Bu âyet işbu Mücadele Sûresinin

asıl «mâsika leh» ini teşkil eden hedefi demektir. Onun için bu mazmun evvel ve âhirinde tekrar olunacaktır. Ya'ni muhakkak ki Allah ve Resulüne hudud yarışına kalkanlar - Kazıy Beyzavînin kısaca beyanına göre Allah ve Resulünün hududunu tanımayıp onlara adavet eden veya onların ta'yin buyurduğu hududun gayrı ahkâm vazı' veya ihtiyar etmeğe kalkışan kimseler. Âlûsî tefsirinde bu münasebetle erbabı hall-ü akıd tarafından kanun vazı' ve salâhiyyetinin hududu hakkında ba'zı tafsılâtta bulunmuştur. Müraceat oluna, hasılı Allah ve Resulü

Sh:»4783

ile rekabete kalkışan kimseler ﴿كُبِتُوا﴾ itildiler, yâhud çarpıldılar, yâhud tepelendiler - Ukalâlık taslarken yüzleri üstü kakıldılar ﴿كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ onlardan evvelkilerin itildikleri, çarpıldıkları gibi ﴿وَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ halbuki biz açık açık âyetler de indirmiştik - Peygamberin sıdkına delâlet ediyor, doğru yolu gösteriyor, Allah ve Resulüne karşı gelmenin fenalığını anlatıyordu. Bundan başka ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾

Kâfirlere bir de mühîn, hakaretli bir azâb var - Fakat o Dünyada değil, âhırette 6.

﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا﴾ o gün ki Allah onların hepsini birlikte toplayıp ba'sedecek de ﴿فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُواۜ﴾ yaptıklarını kendilerine haber verecek - şâhidler huzurunda tezlil, tahkır eyliyecek ﴿اَحْصٰيهُ اللّٰهُ وَنَسُوهُۜ﴾ onlar onu unutmuşlarsa da Allah onu bir bir saymış, defterlerine geçirmiştir. ﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ ve Allah her şeye şâhiddir. - Hiç bir şey onun ılminden kaçmaz.

﴿٧﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ
مَايَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ
سَادِسُهُمْ وَلَٓا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ
مَاكَانُواۚ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ﴿﴾

Sh:»4784

﴿٨﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا
نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَاِذَا
جَٓاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ وَيَقُولُونَ فٖى اَنْفُسِهِمْ لَوْلَا
يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصٖيرُ
﴿٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ
وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَاتَّقُوا
اللّٰهَ الَّذٖٓى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٠﴾ اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطَانِ
لِيَحْزُنَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَلَيْسَ بِضَٓارِّهِمْ شَيْـًٔا اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى
اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قٖيلَ
لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِى الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ وَاِذَا
قٖيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذٖينَ
اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴿١٢﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْوٰيكُمْ
صَدَقَةً ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحٖيمٌ ﴿﴾

Sh:»4785

﴿١٣﴾ ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ فَاِذْ لَمْ
تَفْعَلُوا وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
وَاَطٖيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَاللّٰهُ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Görmez misin Allah Göklerdekini ve Yerdekini hep bilir, herhangi bir üçün bir fısıltısı oluyor mu mutlak o dörtleyicileri, gerek beşin mutlak o altılayıcıları, gerek daha az gerek daha çok her nerede olsalar mutlak o beraberlerindedir, sonra bütün yaptıklarını Kıyamet günü kendilerine haber verir, haberiniz olsun ki Allah her şeyi tamamiyle bilir 7 Bakmaz mısın şunlara: Gizli konuşmadan nehyedildiler de sonra dönüp nehyolundukları şeyi yapıyorlar, günah, udvan ve Peygambere ısyan fısıldaşıyorlar, yanına geldiklerinde de seni Allahın sağlıklamadığı bir suretle sağlıklıyorlar, kendi içlerinde de Allah bizi söylediklerimizle ta'zib etse ya! Diyorlar, Cehennem onlara yeter, ona yaslanacaklar, artık o, ne fena âkıbettir 8 Ey o bütün iyman

edenler! Sizler fısıldaştığınız vakıt günah, udvan ve Peygambere ısyan fısıldaşmayın iyilik ve takva fısıldaşın ve Allahdan korkun ki ona haşrolunacaksınız 9 O gizli konuşmalar, (o fiskos) sırf Şeytandandır, iyman etmiş olanları kederlendirmek için, halbuki onlara bir şey zarar ettirecek değildir, meğerki Allahın izniyle ola, müminler de onun için hep Allaha dayansınlar 10 Ey o bütün iyman edenler! Sizlere meclislerde genişleyin denildiği vakıt genişleyiverin Allah da size genişlik versin, kalkın denildiği zaman da

Sh:»4786

kalkıverin ki Allah iyman edenlerinizi yükseltsin, ılim verilenleri ise derecat ile, ve Allah her ne yaparsanız haberdardır 11 Ey o bütün iyman edenler! Peygambere gizli ma'ruzatta bulunmak istediğiniz zaman fısıltınızdan önce bir sadaka takdim ediniz, bu sizin için hem bir hayır hem daha ziyade bir temizliktir, fakat gücünüz yetmezse şübhe yok ki Allah gafurdur rahîmdir 12 Ya!.. Fısıltınızdan önce sadakalar takdim etmekten korktunuz mu? Mâdemki yapmadınız Allah da size tevbe lûtfetti artık namaza devam edin ve zekâtı verin ve Allah ve Resulüne itaat edin ki Allah habîrdir her ne yaparsanız 13

7.

﴿اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ .

Allah tealânın her şey'e şâhid olduğuna istişhaddır. « اَلَمْ تَرَ » de rü'yet, şehudi âyâttan müstenbat ılim mânasınadır. Ya'ni görüp temaşa ettiğiniz Göklerin ve yerin melekûtundan tedbir ve idaresinden onlarda gerek temekkün ve gerek cüz'iyyet suretiyle olsun her ne varsa Allahın hepsini biliyor olduğuna sen kalbinle şehadet etmez misin? Ey muhatab.

﴿مَايَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ﴾ herhangi bir üçün necvası

olmazki mutlak onların dörtleyicileri o olmasın, ya'ni herhalde onların beraberlerinde bulunur, onları dörtler - NECVÂ, Surei, enbiyada geçdiği üzere sir söyleşmek, gizli konuşma, Türkçesi, Kamus mütercimininin

ifadesi vechile fisildi, daha açıkcası fısıldı demektir. Yüksek tepe mânasına « نَجْوَةَ » den yâhud kurtuluş ma'nasına necattan me'huzdur. Sir konuşmak istiyenler, herkesin çıkamıyacağı yüksek yerlere çekilmek yâhud etrafın işitmesinden kurtulmak istemeleri mülâhazasiyle tesmiye edilmiş olduğunu söyliyenler vardır. (Âlûsî). Arabcada üçten ona kadar Rabi' hamsi gibi fail veznindeki sayı isimleri iki vecih

Sh:»4787

ile isti'mâl olunur. Birisinde üçüncü, dördüncü, beşinci ilh... Mânasına a'dadı rutbiyye dediğimiz ismi aded olur. Bu surette mensub olduğu adedin biri veya sonuncusu demek olup kendi mertebesinden adede muzaf olur. Meselâ salisüselâse, rabiüerbaa, üçün biri yâhud üçüncü mertebede bulunanı, dördün biri veya dördüncü mertebede bulunanı mânasını ifade eder. Diğerinde ise ismi fail olup müştakk olduğu adedden bir eksiğine muzaf olur. Meselâ salis, üçliyen, rabi', dörtliyen, hamsi, beşliyen, sadis altılıyan ilh... Demek olup salisü isneyn, rabiü selâse, hamisü erbaa, sâdisü hamse diye kullanılır. Burada rabi' üçe muzaf olduğu için ikinci mânadadır. Yâni dörtliyen veya dörtleyici demektir. Sadis de bunun gibidir.

﴿وَلَا خَمْسَةٍ﴾ ne de bir beşin - necvası olmazki ﴿اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ﴾ mutlak o

altılayıcıları olmasın ﴿وَلَآ اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ﴾ ve gerek ondan daha azın - ya'ni zikrolunan

üç veya beşten azki iki veya dört, çünkü ikiden aşağı müşavere, müzakere, konuşma olmaz.

﴿وَلَآ اَكْثَرَ﴾ gerekse daha çoğun - ki altı veya daha ziyadenin necvası olmaz ki

﴿اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ﴾ mutlak o beraberlerinde olmasın - ya'ni hepsinin beraberindedir.

﴿اَيْنَ مَا كَانُواۚ﴾ her nerede olurlarsa olsunlar - beraberlerindedir. Görülüyorki burada evvelâ üçten başlanmış, sonra beşe geçilmiş, ikisinde de tek adedler tasrih edilmiş, sonra da daha az veya daha çoğu icmal olunmuştur. Bunun bir hayli nükteleri vardır. Evvelâ sebebi nüzulüne işarettir. Zira rivayet olunuyorki Rabîa İbni Amr ile biraderi Habîb İbni Amr, bir de Safvan İbni Ümeyye üçü bir gün tenhaca

konuşuyorlarmış, birisi Allah bizim söylediklerimizi bilirmi dersin? demiş, biri de ba'zısını bilir ba'zısını bilmez

Sh:»4788

demiş, üçüncüsü de ba'zısını bilirse hepsini bilir demiş, bu âyetin nüzulüne sebeb bunlar olmuştur. Saniyen Surenin başında geçen mücadile kadın Peygamberle konuşurken yanlarında Hazreti Aişe de bulunduğu için üç kişi bulunuyorlardı. Salisen gizli konuşmak ekseriyya müşavere için olur. Müşavere iki kişi beyninde de olabilirse de ıhtilaf edildiği taktirde bir tarafın ziyade ile tercih olunabilmesi için müzakerenin üç, beş, yedi, dokuz gibi tek adedle yapılması evlâ olacağına işarettir. Hazreti Ömerin vefatı sırasında şurayı altı kişi yapması aşerei mübeşşereden olan o altı zatın müteayyin olmasından dolayıdır. Netekim Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem sizden razı olarak irtihal buyurdu demiştir. Bununla beraber mahdumu Abdullahın hilâfetten hissası olmamak üzere icabında terciha medar olmak üzere beraberlerinde huzurunu şart ederek yine tek adede riayet eylemiştir. Rabian, böyle gizli konuşacak, encümenlerin komitaların ekseriya üç nihayet beş kişiden ibaret olması adetine işarettir. Maamafih daha aşağı, daha yukarı gizli cem'iyetler de olabileceğinden «

وَلَٓا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْثَرَ » ile hepsi derc edilmiştir.

﴿ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾ sonra bütün bunların yaptıkları amelleri

Kıyamet günü kendilerine haber verecek - amelleriyle onları terzil ve ta'zib eyliyecek

﴿اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ öyleya Allah her şey'e alîm.

8.

﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ﴾ - burada rü'yet « اِلٰى » ile sılalanmış olduğu için bakmak ma'nasınadır. Bu âyet de Yehudîlerle

Münafıklar hakkında nâzil olmuştur. Surei Bekarede « وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ » bak.

﴿وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ﴾ hem de günah ve

vebal ve Mü'minlere âdavet ve tecavüz ve Peygambere ısyan

Sh:»4789

fısıldaşıyorlar. - Gizli cem'iyyetler yapıyor, gizli gizli konuşuyorlardı.

﴿وَاِذَا جَٓاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ﴾ -tehiyye, Allah ömürler

versin, sabahınız hayır olsun gibi sağlık, esenlik dirki biz müslimanların tehıyyesi selâmdır. «

تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ » Peygambere verilecek selâm da «

اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ. اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا

رَسُولَ اللّٰهِ. اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ

» gibi selâmlardır. Allah tealâ da Peygamberini «

وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذٖينَ اصْطَفٰىۜ . وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلٖينَۚ . يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلٖيمًا » gibi salât-ü selâm ile tehıyyelemiştir. Buharî, Müslim ve sairede Hazreti Aişeden rivayet olunduğuna göre Yehudîlerden bir takım kimseler Resulullahın huzuruna geldiler « اَلسَّامُ عَلَيْكَ يَا اَبَا الْقَاسِمِ » dediler, Aleyhissalâtü vesselam da « عَلَيْكُمْ » diye cevab verdi. Hazreti Aişe demiştirki ben: « عَلَيْكُمُ السَّامُ وَلَعَنَكُمُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْكُمْ », bir rivayette de « عَلَيْكُمُ السَّامُ وَالذَّامُ وَاللَّعْنَةُ » demiştim, Aleyhissalâtü vessellem «ya Aişe Allah tealâ fahiş söyleyeni sevmez» buyurdu, işitmiyormusun « اَلسَّامُ » diyorlar dedim, sen de işitmedinmi? ben « وَعَلَيْكُمْ » dedim buyurdu. İbni Esîr derki « سَامُ » da. Meşhur olan hemzesizdir, bununla ölüm murad ediyorlardı. Ba'zı rivayette hemzelidir. Onun ma'nası da dininizden bıkasınız demek oluyordu.

Ahmed İbni Hanbel ve Şü'abı iymanda Beyhekî dahi Abdullah ibni Ömer radıyallahü anhümadan şöyle rivayet etmişlerdir: Yehudîler Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem Hazretlerine « سَامٌ عَلَيْكَ » diyorlar ve bununla şetim kasdediyorlardı, sonra nefislerinde « لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُولُۜ » diyorlardı, onun üzerine bu âyet nâzil oldu: « وَاِذَا جَٓاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُۙ»

gönüllerinde diyorlardıki ﴿لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُولُۜ﴾ Allah söylediğimizle bize azâb etseya!... - Yâni o Allahın Resulü ise ona tehıyye namına söylediğimiz söz sebebiyle Allah bize bir azâb veriverseya!.

Sh:»4790

Diye Dünyada azâb istiyorlar ﴿حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُۚ﴾ onlara Cehennem yeter - Dünyada da azâb verilmez değil, lâkin Âhırette Cehennem azâbı her azâbdan bedter, hepsinin yerine yeter ﴿يَصْلَوْنَهَاۚ﴾ onlar ona yaslanacaklar - içine atılacaklar ﴿فَبِئْسَ الْمَصٖيرُ﴾ artık o ne fena masîrdir. - O Cehennem ne fena mead, ne kötü akıbettir. Dönüb varılacak yerlerin en fenası, düşülecek inkılâb yerlerinin en kötüsüdür. - 9.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِذَا تَنَاجَيْتُمْ الخ...﴾ Mü'minler gizli

konuşmalardan, fısıldaşmaktan mutlak surette nehiy edilmiyor. Ancak günah, şuna buna teaddi ve tecavüz ve Peygambere ısyan mahiyyetinde şeyler konuşmaktan nehyediliyor. Ve gizli müzakereler yaptıkları zaman da hayr-ü hasenata ve Allahın azâbından korunmak yollarına dair konuşmakla emrolunuyorlar. Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ebû Davud da İbni Mes'ud radıyallahü anhten rivayet olunduğu üzere Resuli Ekrem Sallâllahü Aleyhi Vesellem buyurmuştur ki üç kişi bulunduğunuz vakıt nâsa karışıncıya kadar ikiniz diğerini bırakıp da fısıldaşmayın, çünkü o onu mahzun eder. Ulema demişlerdir ki iki kişi bir diğerinin yanında onun bilmediği bir lügat ile konuşmak da onu mahzun ettiği takdirde bunun gibidir.

Gizli konuşmak hakkındaki bu ta'limattan sonra açık meclislerdeki âdaba müteallık olmak üzere buyuruluyor ki 11.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِذَا ق۪يلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْۚ﴾ Ey o bütün iyman edenler! Sizlere meclislerde, oturduğunuz yerlerde genişleyin denildiğinde genişleyiverin - ya'ni açılın, gelene yer verin denildiği zaman yer açın, ortalığı daraltmayın. İbni ebi Hatimin mukatil İbni Hibbandan tahricine göre Âlûsî bu âyetin sebebi nüzulünü

Sh:»4791

şöyle nakleylemiştir: Hazreti Peygamber Sallâllahü aleyhi vesellem Muhacirîn ve Ensar içinden Ehli Bedre ikram ederdi. Ehli bedirden bir takım zevat geldi ki Sâbit İbni Kays İbni Şemmas da onlardandı, meclis ise daha evvel gelenler ile dolmuştu, Resulullahın müvacehesinde durdular, « اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ » dediler, Resulullah da « وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ » diye selâmlarını karşıladı, sonra meclistekilere selâm verdiler, onlar da selâm ile karşıladılar, bunun üzerine ayakta dikildiler, bir yer açılmasına muntazır oldular, kimse yer açmadı, onların ayakta kalmaları Resulullahı müteessir etti, etrafındakilerden ba'zılarına kalk ya fülân, ya fülân diye bir kaç kişiyi kaldırdı, onların da hoşlarına gitmediği yüzlerinden belli oldu. Münafıklar bunu lâkırdıya vesîle edindiler, yakınına oturanı kaldırıp da sonra geleni oturtması adalet değil dediler, işte bu âyet bu sebeble nâzil oldu. Hasen ve Yezid İbni ebi Habîb gibi ba'zıları ise Sahabe harb saflarında kıtal mevkı'lerinde kıskançlık eder sıkı dururlar, şehid olmak rağbetiyle ba'zısı ba'zısına yer açmazdı, bu âyet bu sebeble nâzil oldu. Demişlerdir. Ma'nanın buna da şumulü yok değil ise de ekseriyyet peygamberin meclisindeki izdiham dolayısiyle nâzil olduğunu söylemişlerdir. Hasılı her hangisi olursa olsun bulunduğunuz mecslislerde darlık yapmayın etrafınızdakilere sıkıntı vermeyin, genişleyin, açılın denildiği zaman ne suretle olursa olsun yer açın genişletin ﴿يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْۚ﴾ ki Allah size genişlik versin ﴿وَاِذَا ق۪يلَ انْشُزُوا﴾ kalkın yâhud yukarı geçin - denildiğinde de ﴿فَانْشُزُوا﴾ hemen kalkıverin

﴿يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ﴾ ki Allah içinizden iyman edenleri, ya'ni hakikaten

iymanlı olan ve bu emirlere de temiz

Sh:»4792

yürekle iyman eden mü'minleri yükseltsin - iyman ile emre imtisallerinin mükâfatı olarak Dünyada

muvaffakıyyet, güzel nam, âhırette Cennet köşklerinde makam ile rif'at versin

﴿وَالَّذٖينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍۜ﴾ nefisleri ılme verilmiş olan zatları da derecat ile

yükseltsin - bilhassa ılim ile meşgul ve mucebince âmil olan ulemayı da derecelerle daha yüksek

makamlara geçirsin. Bu âyet ılmin fazıleti ve ulemanın rif'ati hakkındaki sarih delillerdendir. Bu babda bir

çok ehadîsi şerife de vardır. Ezcümle: İmamı A'zam Ebû Hanîfe Hazretlerinin Müsnedinde İbni Mes'ud

radıyallahü anh Hazretlerinden rivayet eylediği şu hadîsi şerîf bu babda ne kadar mühimdir. Resuli Ekrem

Sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: «

يَجْمَعُ اللّٰهُ الْعَلَمَاءَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَيَقُولُ اِنّى لَمْ اَجْعَلْ حِكْمَتِى فِى قُلُوبِكُمْ اِلَّا وَاَنَا اُرِيدُ بِكُمُ الْخَيْرَ اِذْهَبُوا اِلَى الْجَنَّةِ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ عَلٰى مَا كَانَ مِنْكُمْ = Ya'ni Allah Tealâ Kıyamet günü ulemayı cem' edip

de buyuracak ki: Ben size sırf hayır murad ettiğim cihetle hikmetimi kalblerinize koydum, haydin Cennete gidin, çünkü sizden vakı' olan kusurlarınıza karşı size mağfiret buyurdum». Tirmizî, Ebu Davud, Darimî şu

hadîsi merfuan Ebüdderda' radıyallahü anh Hazretlerinden rivayet etmişlerdir: «

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلٰى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ » Âlimin âbid üzerine fazlı Kamerin bedir gecesi sair kevakib üzerine fazlı gibidir. Yine

Tirmizî Ebu Ümame radıyallahü anhten: Resulullah buyurdu ki «

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلٰى الْعَابِدِ كَفَضْلٖى عَلٰى اَدْنَاكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَلٰئِكَتَهُ وَ اَهْلَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ حَتّٰى نَمْلَةً فِى جُحْرِهَا وَ حَتّٰى الْحُوتَ لَيُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرَ »

Âlimin âbid üzere fazlı benim ednanıza fazlım gibidir. Muhakkak ki Allah Tealâ azze ve cell ve Melâikesi ve

Semavat ve Arz ahalîsi hattâ yuvasında karınca ve hattâ balıklar insanlara hayır öğretene salevat getirirler.

Darimî Hazreti Hasenden: Resulullah şöyle buyurmuştur: «

مَنْ جَاءَهُ الْمَوْتُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِيُحْيِىَ بِهِ الْاِسْلَامَ فَبَيْنَهُ وَ بَيْنَ النَّبِيِّينَ دَرَجَةٌ = Her kim islâmı ihya için ılim taleb ederken ölüm

kendisine

Sh:»4793

gelirse onunla Peygamberler arasında tek bir derece vardır.» Şu hadîsler de pek mühimdir. Deylemî

Firdevste Ümmühanî radıyallahü anhadan: Aleyhissalâtü Vesselâm buyurmuştur ki: «

اَلْعِلْمُ مِيرَاثِى وَ مِيرَاثُ الْاَنْبِيَاءِ قَبْلِى = Ilim benim miyrasım ve benden

evvelki Peygamberlerin miyrasıdır.» İbni Adiyy Hazreti Ali radıyallahü anhten: «

اَلْعُلَمَاءُ مَصَابِيحُ الْاَرْضِ وَ خُلَفَاءُ الْاَنْبِيَاءِ وَ وَرَثَتِى وَ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ = Ulema arzın ışıkları ve enbiyanın halifeleri ve benim varislerim ve enbiyanın

varisleridirler.» İbnünnecar Hazreti Enes radıyallahü anhten: «

اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ يُحِبُّهُمْ اَهْلُ السَّمَاءِ وَ يَسْتَغْفِرُ لَهُمُ الْحِيتَانُ فِى الْبَحْرِ اِذَا مَاتُوا اِلَى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ = Ulema veresetül

enbiyadır, ehli Sema onlara mahabbet eder ve öldükleri vakıt denizdeki balıklar Kıyamete kadar onlara

istiğfar ederler.» Ahmed ibni Hanbel ve İbni Hibban, Ebüdderda' radıyallahü anhten: «

مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللّٰهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ. وَ اَنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ اَجْنِحَتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضًى بِمَا يَصْنَعُ. وَ اِنَّ الْعَالِمَ يَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ حَتَّى الْحِيتَانُ فِى جَوْفِ الْمَاءِ. وَ اِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ وَ اِنَّ الْاَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَامًا وَ اِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ اَمَدَّهُ فَقَدْ اَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ = Her kim bir yola sülûk eder

onda ılim taleb eylerse Allah Tealâ onu Cennet yollarından bir yola sülûk ettirir ve Melekler talibi ılme

kanadlarını gererler, san'atını hoşlandıkları için. Ve ulema veresetülenbiyadır, ve Enbiya ne dinar ve

dirhem miyras bırakmadılar ancak ılim miyras bıraktılar. Şu halde onu alan çok bir nasîb almış olur.»

İbnünneccar Enes radıyallahü anhten: «

اَلْعَلَمَاءُ قَادَةٌ وَالْمُتَّقُونَ سَادَةٌ وَ مُجَالَسَتُهُم زِيَادَةٌ = Ulema kumandanlar, müttekıler efendiler ve onlarla oturmak kârdır.» Hatib, İbni Ömer radıyallahü anhümadan: « وُزِنَ حِبْرُ الْعُلَمَاءِ بِدَمِ الشُّهَدَاءِ فَرَجَّحَ عَلَيْهِ = Ulemanın mürekkebi şühedanın kaniyle tartıldı da ondan ağır geldi.». Taberanî Evsatta Ebu Hüreyre radıyallahü anhten: « تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ وَ تَعَلَّمُوا لِلْعِلْمِ السَّكِينَةَ وَالْوَقَارَ وَتَوَاضَعُوا لِمَنْ تَعَلَّمُونَ مِنْهُ = Ilmi öğrenin ve ılm için sekînet ve vekar da öğrenin ve kendisinden ılim öğreneceğiniz kimseye tevazu' edin.» Deylemî Firdevste Hazreti Aliy radıyallahü anhten: « عَالِمٌ يُنْتَفَعُ بِهِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ عَابِدٍ = Kendisiyle intifa' olunan âlim bin âbidden hayırlıdır.» İbni Adiy, Hatîb, İbni Asakir,

Sh:»4794

Ebüdderda' radıyallahü anhten: « تَعَلَّمُوا مَا شِئْتُمْ اَنْ تَعَلَّمُوا فَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْعِلْمُ حَتَّى تَعْمَلُوا بِمَا تَعْلَمُونَ = Öğrenmek istediğinizi öğrenin fakat bildiğinizle amel etmedikçe ılmin size hiç menfeati olmaz.» Ebülhasen İbni Ahzemi Medinî, Emalîsinde Hazreti Enes radıyallahü anhten: « تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ مَا شِئْتُمْ فَوَ اللّٰهِ لَا تُؤْجَرُوا بِجَمْعِ الْعِلْمِ حَتَّى تَعْمَلُوا = Ilimden istediğinizi öğrenin fakat amel etmedikçe ılim toplamakla me'cur olmazsınız vallahi.» Ahmed ibni Hambel, Buharî, Müslim Hazreti Muaviyeden, yine Ahmed ibni Hanbel ve Tirmizî İbni Abbastan ve İbni Mace Ebû Hüreyreden radıyallahü anhüm: « مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِى الدِّينِ = Her kime Allah hayır murad ederse onu dinde fakıh eder.» Taberanî İbni Ömerden radıyallahü anhüma: « اَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الْفِقْهُ وَ اَفْضَلُ الدِّينِ الْوَرَعُ = Ibadetin efdali fıkıhtır, dinin efdali vera'dır.». Hatîb, Cabirden radıyallahü anh: « اَكْرِمُوا الْعُلَمَاءَ فَاِنَّهُمْ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ فَمَنْ اَكْرَمَهُمْ فَقَدْ اَكْرَمَ اللّٰهَ وَ رَسُولَهُ = Ulemaya ikram ediniz. Çünkü onlar Enbiyanın varisleridirler, onun için her kim onlara ikram ederse Allah ve Resulüne ikram etmiş olur.» Rafiî, Behz ibni hakîmden, O babasından,

dedesinden: «

مَنِ اسْتَقْبَلَ الْعُلَمَاءَ فقَدْ اسْتَقْبلَنِى و مَنْ زَارَ الْعلَمَاءَ فقَدْ
زَارَنِى و مَنْ جَالَسَ الْعُلَمَاءَ فَقَدْ جَالَسَنِى وَ مَنْ جَالَسَنِى
فَكَاَنَّمَا جَالَسَ رَبّى = ulemayı istıkbal eden beni istıkbal etmiş olur, ulemayı ziyaret eden beni ziyaret etmiş olur, ulema meclisinde bulunan benim meclisimde bulunmuş olur, benim meclisimde bulunan da sanki Rabbımın meclisinde bulunmuş gibi olur.» Deylemî ibni Mes'uddan ve Ebu Hüreyreden radıyallahü anhüma: «

تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ قَبْلَ اَنْ يُرفَعَ فَاِنَّ اَحَدَكُمْ لَا يَدْرِى مَتٰى يَفْتَقِرُ
اِلَى مَا عِنْدَهُ = ılim refi' olunmazdan evvel ılmi öğrenin çünkü her biriniz yanındakine ne zaman muhtac olacağını bilmez.» Ahmed, Darimî, Taberanî ve Ebüşşeyh tefsirinde ve İbni Merduye Ebi Umameden radıyallahü anh: «

يَا اَيُّهَا النَّاسُ خُذُوا مِنَ الْعِلْمِ قَبْلَ اَنْ يُقْبَضَ الْعِلْمُ وَقَبْلَ اَنْ
يَرْفَعَ الْعِلْمُ، قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ كَيْفَ يُرْفَعُ الْعِلْمُ و هٰذَا
الْقُرْاٰنُ بَيْنَ ظَهْرِنَا فقَالَ اَىْ ثَكِلَتْكَ اُمُّكَ وَ هٰذِهِ الْيَهُودُ
وَالنَّصَارٰى بَيْنَ اَظْهُرِهِمُ الْمَصَاحِفُ لَمْ يُصْبِحُوا يَتَعَلَّقُونَ
بِالْحَرْفِ مِمَّا جَاءَتْ بِهِ اَنْبِيَاءُهُمْ اَلَا وَ اِنَّ ذَهَابَ الْعِلْمِ اَنْ
يَذْهَبَ جُمْلَتُهُ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ = ey nas ılim kabz olunmazdan

Sh:»4795

evvel, ılim ref' olunmazdan evvel ılimden nasîb alın, denildi ki: Yaresulallah Kur'an bizim aramızda iken ılim nasıl ref' olunur? Buyurduki: hay seni anan yitirsin: işte Yehûd ve Nesarâ, aralarında kitablar var, Fakat Peygamberlerinin getirdiğinden bir harfe tutunmaz olmuşlardır. Haberiniz olsun ki ılmin gitmesi cümlesinin gitmesidir, ılmin gitmesi cümlesinin gitmesidir. Ilmin gitmesi cümlesinin gitmesidir.» Ahmed ibni Hanbel, Buharî, Müslim, Neseî, İbni mâce, İbni Ömerden radıyallahü anhüma «

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ اِنْتِزَاعًا بِتَنْزِعَةٍ مِنَ الْعِبَادِ وَلٰكِنْ
يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ حَتّٰى اِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمًا اِتّخَذَ

النّاسُ رُؤَسَاءَ جُهّالاً فسُئِلُوا فَاَفْتُوا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلّوا وَاَضَلّوا

= Allah tealâ ılmi kullardan nez' ederek soymak suretiyle kabzetmek velakin ülemayı kabz ile ılmi kabz eder, hiç bir âlim bırakmayınca da nas bir takım cahil başlar edinirler, onlara sorulur, onlar da ılimsiz fetva verirler hem doğru yoldan saparlar hem de saptırırlar.» Ebu Nüaym ve Deylemî Ebu Hüreyreden radıyallahü anh: «

يَخرُجُ فِى اٰخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ رُؤَسَاءَ جُهَّالاً يُفْتُونَ النَّاسَ فَيَضِلُّونَ وَ يُضِلُّونَ = ahir zamanda bir kavm çıkar, cahiller başlara geçerek nasa fetva verirler hem dâll hem mudıll olurlar.» İbni Neccar Ebu Hüreyreden radıyallahü anh: «

يُؤْتَى بِعُلَمَاءِ السُّوءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُقْذَفُونَ فى نَارِ جَهَنَّمَ فَيَدُورُ اَحَدُهُمْ فِى جَهَنَّمَ بِقَصْبَةٍ كَمَا يَدُورُ الْحِمَارُ بِالرَّحَا فَيُقَالُ لَهُ يَاوَيْلَكَ بِكَ اِهْتَدَيْنَا فَمَا بَالُكَ قَالَ اِنِّى كُنْتُ اُخَالِفُ مَا كُنْتُ اَنْهَاكُمْ = kötü âlimler Kıyamet günü getirilir, Cehennem ateşine atılır, her biri Cehennemde bir casaba ile değirmen döndüren merkeb gibi döner dolaşır, ona: vay sana biz seninle yolumuzu düzeltmiştik bu halin ne? Denilir, derki: ben sizi nehyettiğim şeyleri tutmaz, hılâfını yapardım.» Deylemî firdevste İbni Abbastan radıyallahü anhüma: «

اٰفَةُ الدّينِ ثَلاَثَةٌ فَقِيهٌ فَاجِرٌ وَاِمَامٌ جَائِرٌ وَ مُجْتَهِدٌ جَاهِلٌ = dinîn afeti üçtür: fakîhi facir, İmamı câir, müctehidi cahil» Askerî Hazreti Ali radıyallahü anhten: «

اَلْفُقَهَاءُ اُمَنَاءُ الرُّسُلِ مَا لَمْ يُدَاخِلِ الدُّنْيَا وَ يَتَّبِعُوا السُّلْطَانَ فَاِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ فَاحْذَرُوهُمْ = Fukaha Peygamberlerin emînleridir Dünyaya dalmadıkları ve saltanat uyuntusu olmadıkları müddetçe, fakat onu yapdılarmı o zaman onlardan hazeredin». Ahmed İbni Hanbel Hazreti Ömerden

Sh:»4796

radıyallahü anh: «

اِنَّ اَخْوَفَ مَا اَخَافُ عَلٰى اُمَّتِى كُلُّ مُنَافِقٍ عَلِيمِ اللّسَانِ = Ümmetimin aleyhine korktuğumun en korkuncu her bir dili bilgiç münafıktır.» Yine Ahmed ibni Hambel ve ebu Nüaym Hilyede Hazreti Ömer radıyallahü anhten: «

اَخوَفُ مَا اَخَافُ عَلٰى اُمَّتِى اْلاَئِمَّةُ الْمُضِلّوُنَ = ümmetimin aleyhine korktuğumun en korkuncu ıdlâl edici imamlardır.». Taberanî İbni Mes'udden radıyallahü anh: her hangi bir adam kendisine Allah tealâ bir ılim vermiş de onu ketmetmiş ise Kıyamet günü Allah da ona ateşten bir gem vurur.» İbni asakir Ebu Hüreyreden radıyallahü anh: «

اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعْهُ اللّٰهُ بِعِلْمِهِ

= Kıyamet günü nâsın en ziyade azâb çekeceği o âlimdir ki ona ılmiyle menfeat vermemiştir.» Tirmizî İbni Ömerden radıyallahü anhüma: «

مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِغَيْرِ اللّٰهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ = Her kim ılmi Allahın gayrı için öğrenirse ateşten oturacağı yere hazırlansın». Ebuşşeyh, Ubade İbni Samit radıyallahü anhten: «

اَلْعِلْمُ خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ وَ مِلاَكُ الدّيِنِ الْوَرَعُ وَالْعَالِمُ مَنْ يَعْمَلُ بِعِلْمِهِ وَ اِنْ كَانَ قَلِيلاً = Ilim amelden hayırlıdır, dinin kıvamı ise vera' ve takvadır, ve Âlim az da olsa ılmiyle amel edendir.» İbni Lâl Mekârimi ahlâkta Hazreti Aliden radıyallahü anh: «

اَلاَ اُنَبّئُكُمُ الْفَقِيهَ كُلَّ الْفَقِيهِ مَنْ لَا يُقْنِطُ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ وَلَا يُوئِسُهُمْ مِنْ رُوحِ اللّٰهِ وَلَا يُومِنُهُمْ مَكْرَ اللّٰهِ وَلَا يَدَعُ الْقُرْاٰنَ رَغْبَةٌ اِلٰى مَاسِوَاهُ اَلاَ لَا خَيْرَ فِى عِبَادَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَفَقُّهٌ وَلَا فِى عِلْمٍ لَيْسَ فِيهِ تَدَبُّرٌ = Size tam fakıhı haber vereyim mi? Allahın rahmetinden nasın ümidini kesmiyen ve Allahın revhinden onları ye'se düşürmiyen ve Allahın mekrinden onları emîn kılmıyan ve masivaya rağbet için Kur'anı bırakmıyan kimsedir, haberiniz olsun ki ne tefakkuh olmıyan bir ıbadette ne de tedebbür bulunmıyan bir ılimde hayır yoktur.» Hatîb Elmüttefak Velmüfterakte Şeddad ibni Evsten radıyallahü anh: «

لَا يَفْقَهُ الْعَبْدُ كُلَّ الْفِقْهِ حَتّٰى يَمْقُتَ النَّاسَ فِى ذَاتِ اللّٰهِ وَ حَتّٰى لَا يَكُونَ اَحَدٌ اَمْقَتَ فِى نَفْسِهِ = Abd, Allahın zati hakkında halka ve herkesten ziyade kendi nefsine bugz etmedikçe tam bir fekahetle fakıh olmaz.»

Velhasıl ılmin, ulemanın gerek fazıleti ve gerek âfatı hakkında hadîs kitablarında pek çok hadîsler vardır. Netekim Kenzülummalde yüzlercesine nakleder. Bütün bunlardan anlaşılan hulâsa ise, ılmin amelden başkaca haddi zatında bir fazl-ü meziyyeti bulunmakla beraber

Sh:»4797

ındallah derecat ile yüksekliğe şayan olan ulema nefislerini ılme verip ılmiyle amel eden ulemadır. Onun için ulema, ılmiyle amel etmeli, mü'minler de ulemaya hurmet ve ikram eylemelidirler. Ulema, ılmin şerefini, mevzuunun şerefi, gayesinin şerefi, mesailinin kuvveti ile mütenasib olmak üzere üç noktai nazardan derecata ayırmışlardır. Ahnef İbni Kays demiştir ki ılm ile takviye edilmiyen ızzet, nihayet bir zillete münkalib olur.

﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ ve Allah bütün amellerinize habîrdir. - Ona göre mükâfat veya mücazat edecektir. Bu tezyil, ılimden matlûb amel olduğunu ıhtar ve ılme hurmet etmiyenleri inzardır.

12. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ﴾ - Bu âyet de bilhassa Resulullahın meclisinde zati risaletine hususî olarak fısıldamak suretiyle bir şey arzetmek istiyenlerin Âdabı hakkında nâzil olmuştur. İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğuna göre bir takımları Resulullahın meclisinde kendilerini göstermek için lüzumlu lüzumsuz fısıltı ile Zati Risaletpenahîlerine bir şeyler arzetmeğe kalkıyor ve bu gittikçe çoğalıyordu, Aleyhissalâtü Vesselâm lûtf-u semahati hasebiyle hiçbirini reddetmiyordu, bu sebeble bu âyet nâzil oldu. Katadeden rivayet olunduğuna göre de zenginler Peygamberin huzuruna geliyorlar bu suretle sık sık münacatta bulunarak mecliste fukaraya galebe ediyorlardı. Aleyhissalâtü Vesselâm bunların çok oturmalarından ve çok fısıldaşmaya kalkmalarından sıkılıyordu bu âyet nâzil oldu. Buyuruluyor ki: Ey bütün iyman edenler Peygambere bir şey fısıldamak istediğiniz vakıt ﴿فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةًۜ﴾ fısıltınızdan önce bir sadaka

Sh:»4798

takdim ediniz - ki mıkdarı ne olursa olsun ﴿ذٰلِكَ﴾ bu - suretle bir sadaka takdimi ﴿خَيْرٌ لَكُمْ﴾ sizin için hayırdır. - Muhtac olanları sevindirecek ve size sevab kazandıracak bir hayırdır. ﴿وَاَطْهَرُۜ﴾ hem de daha ziyade bir temizliktir. - Peygambere münacatta bulunmak hususunda niyyetlerin samimiyyetine ve malınızda fukarının gözü kalmamasına ve ahlâkın tasfiyesiyle hayr-ü hasenatı âdet edinmeğe sebeb olur. ﴿فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا﴾ şayed bulamazsanız - sadaka takdimine gücünüz yetmezse ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ﴾ O halde de Allah gafurdur rahîmdir. - Öyle sadaka takdim edemiyecek olan fukaranın da fısıltı ile ma'ruzatta bulunmasına ruhsat verir. Burada gafûr isminin zikri « قَدِّمُوا » emrinin vücub için olduğuna bir tenbih demektir.

Şundan da gaflet edilmemek lâzımdır ki Resulullah kendi namına hediyye kabul eder idiyse de sadaka kabul etmezdi, hattâ âli Resule bile sadaka ve zekât almak haramdır. Onun için burada takdimi emr olunan sadakadan murad lüzumuna göre fukaraya sarfedilmek üzere takdim olunacak sadakadır. Netekim Sûrei

لَا خَيْرَ فٖى كَثٖيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِۜ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتٖيهِ اَجْرًا عَظٖيمًا » buyurulmuştu. Bununla beraber burada emrolunan sadakanın takdimi

vücubu, çok geçmeden bundan sonra gelecek olan âyet ile nesh edilmiştir.

Hâkim ve İbni Münzir ve Abd İbni Humeyd ve daha başkaları şöyle rivayet etmişlerdir: Hazreti Ali radıyallahü anh ve kerremallahü vecheh demiştir ki: Kitabullahta bir âyet vardır, onunla benden evvel kimse amel etmedi, benden sonra da kimse amel etmiyecektir: Necvâ âyeti: «

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ الخ... », Yanımda bir

dinar vardı

Sh:»4799

onu on dirheme sattım, Peygamber Sallâllahü Aleyhi Vesellem Hazretlerine her ne zaman münacatta bulundumsa Necvamın önünde bir dirhem takdim ettim, sonra da o âyet nesholundu, kimse onunla amel

etmedi « ئَاَشْفَقْتُمْ » âyeti nazil oldu. 13.

﴿ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍۜ﴾ fîsıltınızın önünde

sadakalar takdim etmekten korktunuz ha? - Demek ki ondan sonra bir iki sadaka takdim eden olmuş ise de çok olmamış, fısıltı hevesinin arkası kesilmiş idi, ya'ni sadaka takdim etmekle fukaralığa düşeriz diye korktunuz, necvanızın önünde çok sadakalar takdim edemediniz de münâcattan vazgeçtiniz değil mi

﴿فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا﴾ mademki yapmadınız - yapabileceğiniz halde yapmadınız

﴿وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ﴾ Allah da size tevbe ile nazar buyurdu - Kusurunuzu afvedip yine sadaka takdim etmeksizin Peygambere münacatta bulunmanıza müsaade etti. Bunun şükrânesi olmak

üzere ﴿فَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ﴾ o halde namaza devam edin ﴿وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ﴾ ve

zekâtı verin ﴿وَاَطٖيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ﴾ ve Allaha ve Resulüne itaat eyleyin - gerek

meclislerin âdabı ve gerek diğer ahkâm gibi sair emirlerde itaatsizlik yapmayın da iycabını icra ve infaz

eyleyin ﴿وَاللّٰهُ خَبٖيرٌ﴾ ki Allah habîrdir - haberdardır, bir lâhza ılminden kaçırmaz

﴿بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ her ne yapıyorsanız - gerek zâhirde gerek bâtında, gerek taat, gerek ma'sıyet,

gerek fiil gerek terk hepsini bilir. Ona göre karşılığını verir.

Sh:»4800

﴿١٤﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْۜ مَا هُمْ
مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْۙ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٥﴾
اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَد۪يدًاۜ اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾
اِتَّخَذُٓوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُه۪ينٌ
﴿١٧﴾ لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔاۜ
اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۜ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿١٨﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ
اللّٰهُ جَم۪يعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ
عَلٰى شَيْءٍۜ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٩﴾ اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ
الشَّيْطَانُ فَاَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِۜ اُو۬لٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِۜ اَلَٓا اِنَّ
حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يُحَٓادُّونَ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ اُو۬لٰٓئِكَ فِي الْاَذَلّ۪ينَ ﴿٢١﴾ كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ
اَنَا وَرُسُل۪يۜ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَز۪يزٌ ﴿﴾

Sh:»4801

﴿٢٢﴾ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَٓادُّونَ مَنْ
حَٓادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُٓوا اٰبَٓاءَهُمْ اَوْ اَبْنَٓاءَهُمْ اَوْ
اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَش۪يرَتَهُمْۜ اُو۬لٰٓئِكَ كَتَبَ ف۪ي قُلُوبِهِمُ الْا۪يمَانَ
وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُۜ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُۜ اُو۬لٰٓئِكَ حِزْبُ اللّٰهِۜ
اَلَٓا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bakmaz mısın şunlara ki Allahın gadab etmiş olduğu bir kavma yardaklık etmektedirler, onlar ne sizdendirler ne onlardan ve bilip dururken yalan yere yemin ederler 14 Allah onlar için şiddetli bir azâb hazırladı, hakikat onlar ne fena işler yapıyorlar 15 Yeminlerini bir siper edindiler de Allah yolundan men'ettiler onun için onlara hakaretli bir azâb var 16 İhtimali yok onları ne malları ne evlâdları hiç bir suretle Allahdan kurtaramaz, onlar ashabı nardır, hep onun içinde kalacaklardır 17 O gün ki Allah onları toplıyarak

ba'sedecek de size yemin ettikleri gibi ona da yemin edecekler ve sanacaklar ki bir şey yapıyorlar, İşte onlar hep o yalancılardır 18 Şeytan üzerlerine istîlâ etmiştir de kendilerine Allah düşüncesini unutturmuştur, onlar şeytan hizbi, (şeytan tarafdarı) dırlar, uyanık ol ki şeytanın hizbi hep husrana düşenlerdir 19 Allah ve Resulüne hudud yarışına kalkanlar herhalde onlar en alçaklar içindedirler 20 Allah yazdı: Celâlim hakkı için herhalde ben yenerim ben ve Resullerim, şübhe yok ki Allah kavîdir azîzdir 21 Allaha ve Âhıret gününe iyman eder hiç bir kavmı Allah ve Resulüne hudud yarışına kalkışan kimselerle sevişir bulamazsın, babaları veya oğulları veya kardeşleri veya hısımları, hemşerileri olsalar bile, işte Allah öyle kimseleri sevmeyen bir kavmın kalblerine iymanı yazmış ve kendilerini tarafından bir ruh ile te'yid buyurmuştur ve onları altından ırmaklar akar Cennetlere koyacak, içlerinde
ebediyyen

Sh:»4802

kalacaklardır, öyle ki Allah onlardan hoşnud, onlar Allahdan hoşnud, işte onlar Allah hizbidir, uyanık ol ki

Allahın hizbi muhakkak hep felâha irenlerdir 22

14. ﴿اَلَمْ تَرَ﴾ Bakmaz mısın - teaccüb ve istihkar ile dikkat nazarlarını celb için Peygambere

veya hıtab şanından olan her kişiye hıtabdır. Ya'ni ne çirkin halleri var bak ﴿اِلَى الَّذِينَ﴾

şunlara - şu münafıklara ﴿تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ﴾ Allahın gadab etmiş

olduğu bir kavme yardaklık etmektedirler. - Münafıklar Yehûdîlere yardaklık ediyor, mü'minlerin esrarını

onlara nakllediyorlardı ﴿مَاهُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ﴾ onlar ne sizdendirler ne de onlardan -

arada müezzeb, bir buraya bir oraya çalkanır münafıklardır.

﴿وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ve bile bile yalan yere yemin ederler -

Rivayet olunuyor ki Resuli Ekrem Sallâllahü Aleyhi Vesellem bir gün hucrelerinden birinde oturuyor yanında da Müslimanlardan bir kaç zat bulunuyordu, şimdi yanınıza şeytan gözlü birisi gelecek buyurdu, derken gök gözlü birisi çıktı geldi, Resulullah ona: Sen ve arkadaşların bana neye şetm ediyorsunuz? Buyurdu, öyle bir şey yapmadığına yemin etti, bırak beni de gideyim arkadaşlarımı da getireyim dedi, gitti, çağırdı geldi, onlar da yemin ettiler, bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. İmam Ahmed İbni Hanbel, Bezzar, İbni Münzir ve İbni Ebî Hâtim ve Delâilde Beyhekî, ve İbni Merduye ve Hâkim, İbni Abbastan böyle isim tasrıh etmiyerek rivayet etmişler ve nihayetinde «

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ » âyetinin

ve mabadının nâzil olduğunu söylemişlerdir. Süddî ve Mukatilden

Sh:»4803

naklolunan rivayette ise isim tasrih olunarak o gelen adamın gök gözlü, esmer, kısa boylu hafif sakallı Abdullah İbni Nebtel namında birisi olduğu ve vechi meşruh üzere arkadaşlariyle beraber yemin ettikleri, ve onun üzerine bu âyetin indirildiği nakledilmiştir. Bunların cem'inde münafat olmadığından buradan sûrenin nihayetine kadar bu sebeble nâzil olmuş bulunduğu söylenebilir. Âlûsînin zabtettiği üzere İbni Nebtel - ki nunun fethi banın sükûnü, sonra tâi müsennatı fevkıyye ve lâm ile - İbni Haris İbni Kaysı

Ensariyyi Evsîdir. İbni Kelbî ve Belâzirî bunu münafıklar miyanında zikretmişler, Ebu Ubeyde de

Sahabeden saymıştır. İbni Hacer de bunun tevbe ettiğine muttalı' olduğunu söylemiştir. Kamus sahibinin

«Abdullah İbni Nebîl Keemîr minelmünafıkîn» dediği de bu veya başka birisi olmak muhtemildir. 19.

﴿أُولٰئِكَ﴾ onlar, ya'ni yukarıdan beri evsafı zikrolunan ve şeytanın da istîlâsı altında kalıp da Allah düşüncesini unutanlar hep ﴿حِزْبُ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytan hizbi - Şeytan tarafdarı, Şeytan partisidir. ﴿اَلَٓا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ Uyanık ol ki Şeytanın hizbi muhakkak hep husrana düşenlerdir. - Çünkü ebedî nı'meti zayi' edip kendilerini azâba ma'ruz kılarak nefislerine ziyan etmişlerdir.

20. ﴿اِنَّ الَّذِينَ يُحَٓادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ﴾ Şübhe yok ki Allah ve Resulüne yarışa kalkan haddini bilmezler ﴿أُولٰئِكَ﴾ öyleler - bütün o gördükleriniz, hallerini dinledikleriniz ﴿فِى الْاَذَلّ۪ينَ﴾ hep en alçaklar içindedirler, Evvelîn ve âhırîn içinde halkın en aşağılık en zillete lâyık alçaklarından ma'duddurlar. - Çünkü iki muhasım taraftan birinin zillet ve sefaletinin derekesi, husumet ettiği tarafın ızzet ve kuvvetinin
Sh:»4804

derecesi ile ma'kûsen mütenasibdir. 21. ﴿كَتَبَ اللّٰهُ﴾ Allah yazdı - ezelde hukmünü verip silinmesi bozulması kabil olmıyan bir yazı ile Levhi mahfuzda tesbit eyledi, Katadeden mervî olduğu üzere bu ta'bir, kasem makamına carîdir, yazdı ki: ﴿لَاَغْلِبَنَّ﴾ celâlim hakkı için herhalde ben yenerim ﴿اَنَا وَرُسُل۪ى﴾ ben ve Resullerim - onun için peygamberler katlolunsalar bile da'valarında gerek huccet ve gerek seyf ı'tibariyle galib ve muzaffer olurlar. ﴿اِنَّ اللّٰهَ قَوِىٌّ عَز۪يزٌ﴾

Çünkü Allah kuvvet ve ızzetine nihayet olmıyan ve şerik-ü nazîri bulunmıyan çok kuvvetli bir azîzdir. Kuvveti ile Resullerini mensur eder, muradına karşı asla mağlûb edilmez 22.

﴿لَاتَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ Allah ve Ahıret gününe iyman eden hiç bir kavmı ﴿يُوَٓادُّونَ مَنْ حَٓادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ Allaha ve Resulüne hadd yarışına kalkışan kimselerle sevişir bir halde bulamazsın - Öyle kimselerle sevişmek Allaha ve Ahırete iymanın muktezasiyle daban dabana zıddır. Zira onlara o halde o haysiyyetle meveddet küfre mahabbettir. Çünkü Allah ve Resulüne muhâdde küfrün en şeniıdir. Küfre mahabbet ise iyman ile ictima' etmez. Âyetin zâhirine bu ma'na daha münasibdir. Maamafih müfessirînin bir çoğu kelâmî bir nükteye mebni bunu şu ma'na ile tefsir etmişlerdir. «Sevmemeleri gerektir, sevmemelidirler»

﴿وَلَوْ كَانُٓوا اٰبَٓاءَهُمْ اَوْ اَبْنَٓاءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَش۪يرَتَهُمْ﴾

- Sûrei Mümtehane de «

لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى الدِّينِ وَلَمْ

يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ » âyetiyle «

اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِى الدِّينِ » âyeti mazmunlarını

da burada mülâhaza etmelidir. ﴿اُولٰٓئِكَ﴾ işte onlar - o Allah ve Resulüne yarışa kalkışan

kimseleri sevmiyen mü'minler

Sh:»4805

yok mu ﴿كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْايمَانَ﴾ Allah onların kalblerine iymanı yazmıştır. -

Yalnız lisanlarında değil, kalblerinde tesbit eylemiş yerleştirmiştir. Bundan anlaşılır ki asıl iyman kalb işidir.

﴿وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ﴾ ve kendilerini tarafından bir rûh ile te'yid buyurmuştur. - Kalblerine

hayat veren ilâhî bir ırfan nuriyle kuvvetlendirmiştir. Onun için Allahı unutmazlar, Âhıret yolunu görür,

sevileceği sevilmiyeceği tanırlar, Allah ve Resulüne itaat ederler, Allah yolunda her fedakârlığı yaparlar.

﴿وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾ hem Allah onları altından

ırmaklar akar Cennetlere koyacaktır. ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ o suretle ki içlerinde ebediyyen kalmak

üzere ﴿رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ öyle ki Allah onlardan hoşnud onlar da

Allahdan hoşnud - hem merdıyye hem radıye olarak Allahın rıdvanına irmişler

﴿اُولٰٓئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ﴾ işte bu evsafını duyduğun mü'minler Allahın hizbidirler. - Allah

askeri ve Allah dininin yardımcıları, Allah yolunda mücahede eden mücahidlerdir.

﴿اَلَٓا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ uyanık ol ki Allahın hızbi muhakkak hep

felâh bulanlardır. - Dünya ve Âhıret hayır ve murada irenler ancak onlardır.

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْهُمْ .

İşte Mücadele Sûresinin de Hatimesi budur. Bunu berveci âtî Haşr Sûresinin tesbih ve tenzih ile

başlıyarak ta'kıyb etmesi de ne kadar güzel ve ne kadar yerinde olduğunu da iyzaha hacet yoktur.

اَللّٰهُمَّ احْشُرْنَا فِى زُمْرَةِ الصّٰالِحِينَ .

Sh:»4806

HAŞİR

٥٩ ﴿ سُورَةُ الْحَشْرِ

Bu Haşir suresidir, medenîdir.
Âyetleri - Yirmi dörttür.
Kelimeleri - Dört yüz kırk beştir.
Harfleri - Bin beşyüz otuzdur.
Fasılası - من رب harfleridir. ب iki elıkab dadır.
Bikaî Bu Sureye Benî Nadıyr suresi denildiğini de nakl eylemiştir. Buharî ve daha ba'zıları rivayet etmişlerdir: Saîd İbni Cübeyr demişki İbni Abbasa « سُورَةُ الْحَشْرِ » dedim « سُورَةُ بَنِى النُّضِيرِ » di, dedi, İbni Hacer bunun vechini şöyle iyzah etmiştir: buradaki haşir Kıyamet günündeki haşir zann edilmemek için böyle demiş olmalıdır. Çünkü murad Benî Nadîrin çıkarılmasıdır اهـ. Kamûs sahibi Feyruz abadînin Besairde beyanına göre: Haşir esasında bir cemaati makarr-u me'valarından Nefir suretiyle iz'aç ve ıhrac eylemeğe mevzu'dur. Sonra cemaat mülâbesesiyle cem'etmek ma'nasında isti'mal olunmuştur اهـ. Rağıb Müfredatında derki: haşir, cemaati makarlarından, ya'ni durdukları yerlerinden çıkarıb iz'ac ederek harbe ve emsaline zorlamaktır. Neseînin rivayetinde « لَا يُحْشَرْنَ » vardırki kadınlar gazaya çıkarılmazlar demektir, Gerek insanlar hakkında ve gerek gayrilerinde söylenir. « حَشَرَتِ السَّنَةُ مَالَ بَنِى فُلَانٍ » denilirki Kaht fülân oğullarının mallarını ellerinden giderdi demektir. Ve haşir ta'biri ancak cemaat hakkında

Sh:»4807

söylenir, netekim Allah tealâ «

﴿وَابْعَثْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ﴾ . ﴿وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً﴾ .
﴿وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ . ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ » ve « لِاَوَّلِ الْحَشْرِ مَاظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا » buyurmuştur. Kıyametin vasfında da «
﴿وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ اَعْدَآءً﴾ . ﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا﴾ . ﴿وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا﴾ » buyurmuştur. Ve Kıyamet gününe yevmülba's ve yevmünneşr denildiği gibi « يَوْمُ الْحَشْرِ » dahi denilir اهـ. Bu Suredeki haşr ise kıyamet günü olacak olan son haşir değil, onun küçük bir nümunesi olmak üzere «

هُوَ الَّذٖى اَخْرَجَ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ » âyetinde zikrolunan evveli haşir, ya'ni ilk haşirdir ki Benî Nadir Yehûdîlerinin

çıkarılıb sürülmesidir. İşbu evveli haşrin mânası hakkında müfessirlerin beyanatını İmam Fahrüddini Razî tefsirinde şöyle hulâsa etmiştir: evvela haşir, bir cemaati bir mekândan diğer bir mekâna çıkarmak demektir. Buna evveli haşr denilmesinin sebebini beyanda ise bir kaç vecih vardır: birincisi, İbni Abbasın ve ekser müfessirînin kavlidir: çünkü bu haşr, Ehli kitabın ilk haşridir, ya'ni bunda ehli kitab Ceziretül arabdan ilk def'a olarak çıkarılmak suretiyle haşrolunmuşlardır. Bundan evvel burada böyle bir zillete düşmemişlerdi, izzet ve kuvvetleri vardı. İkincisi, Allah tealâ bunların Medineden çıkarılmalarını bir haşir kılmış ve bunu ilk haşir yapmıştır. Sonraki de Kıyamet haşrı olacaktır. Saat gelince nas Şam tarafına haşrolunacaklar, orada kıyamet mahşeri olacaktır. Üçüncüsü: bu ilk haşirleri sonraki de Hazreti Ömerin onları Hayberden Şama sürmesidir. Dördüncüsü, evveli haşir demek ilk harbde ihracları demektir. Çünkü Resulullahın Ehli kitaba yaptığı ilk harbdir. Beşincisi Katada demiştirki bu birinci haşirdir. İkinci haşir, bir ateş nası meşrıktan mağribe haşredecek, yattıkları yerde beraberlerinde yatacak, uyudukları yerde beraberlerinde uyuyacak, ve demişlerdirki bu ateş gece görünecek gündüz görünmiycektir.

Hasılı bu haşir, Ehli kitabdan Benî nedîr Yehûdîlerinin çıkarılıp sürülmesi vak'asıdır. Ve bu Surenin nüzulüne

sebeb de budur. Vak'anın hulâsası şöyle rivayet olunmaktadır: Hazreti Peygamber Sallallâhü aleyhi vesellem Medîneye kudumunda Benî nedîr ile leh ve aleyhinde bulunmamaları esası üzerine bir musaleha ve muahede akdetmişti. Bedr muzafferiyyeti olunca: bu zat, Tevrattaki nusret ile meb'us Peygamberdir, bunun bayrağı döndürülmez dediler, Uhud bozgunluğu olunca da şübheye düştüler ve ahidlerini bozdular, resulullaha bir sui kasıdda bulundular ve reisleri Ke'ab İbni Eşref kırk suvari ile Mekkeye gitti, Ebu Süfyan ile yeminleşerek bir ittifak yaptı, Cebrail bunu Resulullaha vahyile haber verdi. Resulullah da Ka'bın süt biraderi Muhammed İbni meslemeye emretti, o da gitti ka'bı köveyi girdiği bir gece katleyledi, sonra da Resulullah bir alay piyade ile gitti, köylerini muhasara etti, Medîneden çıkın gidin dedi, o sırada Kâ'b için matem tutuyorlardı bizi on gün bırakda felâketimize ağlıyalım diye on gün mühlet istediler, müsaade edildi, bu müddet zarfında harb için hazırlığa koyuldular. Abdullah İbni Übey gibi münafıklar da beriden gizlice haber göndererek çıkmayın, çarpışın, çarpışırsanız biz de sizinle beraber size yardım ederiz. Çıkarılırsanız beraber çıkarız diye teşvık ettiler. Yine bu müddet zarfında iki mükâleme teklifinde bulunmak suretiyle Resulullaha iki def'a su'ikasd tertibettiler, içlerinden bir kadın müsliman olmuş biraderiyle Resulullaha onlardan evvel gizlice haber yetiştirdi, Resulullah da muhasarayı teşdid buyurdu, nihayet kalblerine korku düştü ve Münafıkların yardımından da ümidi kestiler. Musaleha talebinde bulundular, Aleyhissalâtü vesselâm çıkıp gitmeleri şartından başkasını kabul buyurmadı. Sonunda her üç ev bir deveye silâhtan başka yükletebildikleri metaı yükletip götürmek üzere çıkıp gitmeğe sulh oldular, çokları Şama, Erihaya, Ezreata, ba'zıları Hiyreye, bir kaç hane de Haybere icla olundular. Bırakdıkları mallarını ve silâhlarını Resulullah kabzeyledi. Abdullah İbni Übey onlara

benim maıyyetimde kavmimden ve saireden iki bin kişi var onlarla size imdad ederim Kureyza ve müttefıkleriniz gatafan da imdad edecekler diye haber gönderirken ne o, ne kureyza ne de müttefıkleri gatafan hiç biri yardımda bulunmadılar çekiliverdiler. İşte bunun üzerine «

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ٠ اِلَى ... وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدٖيرٌ » Nâzil olmuş, sonra da alelumum

harb ganimetlerinin sureti taksimi hakkındaki ahkâma müteallık âyetler inzal buyurulmuştur. Şöyleki:

بِسْـــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيـــــــمِ

﴿١﴾ سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ هُوَ الَّذٖى اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ مَاظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا اَنَّهُمْ
مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا
وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِى
الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَٓا اُولِى الْاَبْصَارِ ﴿٣﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ كَتَبَ
اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَٓاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ
النَّارِ ﴿٤﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَٓاقِّ اللّٰهَ
فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿﴾

Sh:»4810

﴿٥﴾ مَاقَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَٓائِمَةً عَلٰى اُصُولِهَا
فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِىَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ وَمَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى
رَسُولِهٖ مِنْهُمْ فَمَٓا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧﴾ مَٓا
اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً
بَيْنَ الْاَغْنِيَٓاءِ مِنْكُمْ وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ
فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٨﴾ لِلْفُقَرَٓاءِ
الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا
مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰٓئِكَ هُمُ

الصَّادِقُونَ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ
يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّٓا
اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ
شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿﴾

Sh:»4811

﴿١٠﴾ وَالَّذِينَ جَٓاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا
وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا
لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَٓا اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Tesbih etmekte Allah için Göklerdeki ve yerdeki, hem de azîz hakîm o 1 O ki Ehli kitabdan o küfredenleri ilk haşriçin diyarlarından çıkardı. Siz çıkacaklarını zannetmediniz onlar da zannettilerki kendilerini Allahdan koruyacak manialarıdır kal'aları, istihkâmları, fakat Allah onları hisab etmedikleri cihetten bastırdı ve kalblerinin içine korku düşürdü, öyleki evlerini bir taraftan kendi elleri bir taraftan da mü'minlerin elleriyle harab ediyorlardı, düşünün de ıbret alın ey görecek gözleri olanlar! 2 Ve eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı lâbüd Dünyada kendilerine azâb edecekti, Âhırette ise onlara ateş azâbı var 3 Çünkü onlar Allah ve Resulü ile karşılaşmağa kalkıştılar, her kim de Allah ile karşılaşmağa kalkışırsa şübhe yok Allah « شَدِيدُ الْعِقَابِ » dır 4 Her hangi bir hurma ağacı kesdiniz veya kökleri üzerinde dikili bırakdınızsa hep Allahın izniyle ve o fâsıkları perişan edeceği içindir 5 Allahın Resulüne onlardan tahvil buyurduğu fey'e gelince siz ona ne at debrettiniz ne rikâb velâkin Allah Resullerini

Sh:»4812

dilediği kimselere musallat kılar ve Allah her şey'e kadirdir 6 Allahın Resulüne kurâ ehalisinden tahvil buyurduğu Fey'i de Allah için ve Resulü için ve karabet sahibi ve yetimler ve miskînler ve yolda kalmış kimseler içindir, ki sade içinizden zenginler arasında dolaşır bir devlet olmaya, bir de Peygamber size her ne emir verirse tutun, nehy ettiğinden de sakının ve Allahdan korkun, çünkü Allah « شَدِيدُ الْعِقَابِ » dır 7 O fukara muhacirler için ki yurtlarından ve mallarından çıkarıldılar, Allahdan bir fadıl ve rıdvan ararlar ve Allaha ve Resulüne hizmet ederler, ta onlardır işte sadık olanlar 8 Ve şunlarki onlardan önce yurdu hazırlayıp iymana sahib oldular, kendilerine hicret edenlere mahabbet beslerler, ve onlara verilenden nefislerinde bir kaygı duymazlar, kendilerinde ihtiyaç bile olsa iysar ile nefislerine tercih ederler, her kim de nefsinin hırsından korunursa işte onlardır o felah bulanlar 9 Ve şunlar ki arkalarından gelmişlerdir, Şöyle derler: ya Rabbena bizlere ve önden iyman ile bizi geçmiş olan kardeşlerimize mağfiret buyur ve gönüllerimizde iyman etmiş olanlara karşı kin tutturma ya Rabbena şübhe yokki sen raufsun rahîmsin 10

1. ﴿سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ Bütün göklerde ve

Yerdeki şeyler Allahı tesbih ile tenzih etti ve etmektedir. - Onun şanı her türlü lekeden uzak olduğunu ve kirli şeylerin ona yaklaşamıyacağını isbat eylemektedir. Onun için her şey onun hukuku uğurunda çarpışır, hepsi onun hizbi onun ordusudur. Bu Surenin bu başlangıcla başlaması hem evvelki surenin âhırine bir hüsni tenasüb hem de zikrolunacak haşr-ü iclâ vak'asında bir haksızlık şaibesi tevehhüm olunmamak ve onun bir temizlik işi olduğuna tenbih edilmek üzere bir beraati istihlâldir.

﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve azîz odur hakîm o - azîzdir, ve hiç bir suretle mağlûb edilmek

ihtimali olmıyan tam ma'nasiyle azîz ancak odur, bütün ızzet onundur. O dilediğine

Sh:»4813

ızzet verir, dilediğini tezlil eder « يُعِزُّ مَنْ يَشَآءُ وَيُذِلُّ مَنْ يَشَآءُ » dır. Onun için âlemde

her ızzet kırılabilir, ancak onun ızzeti sahasına tecavüz edilmez, ona karşı gelmek istiyenler akıbet mağlûb

ve makhur olurlar, onunla beraber hakîmdir, yaptığını hikmetle yapar, ba'zan mü'minlere sıkıntı çektirip

kâfirlere bir zaman için meydan verirse onda da bir hikmeti vardır. Nihayet onun hikmet ve ızzeti tecelli

eder. 2. ﴿هُوَ الَّذٖى﴾ o azîz ve hakîm olan Allahdır ki ızzet ve hikmeti âsarından bir nümune ve

ıbret olmak üzere ﴿اَخْرَجَ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Ehli kitabdan o

küfredenleri - Allahın Resulünü inkâr ve Allah namına verdikleri ahd-ü mîsakı küfr-ü küfran ile nakzedip «

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ » âyeti ile beyan olunacağı üzere Allah ve

Resulüne karşı uğraşmıya kalkışan kâfirleri ﴿مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ﴾ ilk haşırde

yâhud ilk haşr için diyarlarından çıkardı. - Bu küfredenler, yukarıda rivayet olunduğu üzere Yehûdîlerden

ma'hud Beni Nadîr kabilesi idi ki Hayber Yehûdîlerinden Benî Kureyza gibi bir büyük kabîle idi. Bu iki

kabîleye «kâhinân» denir ve Kâhin İbni Harun neslinden oldukları söylenirdi. Ve deniliyor ki

Hatemülenbiyanın hurucuna intizar için Benî İsraîlden bir cemaat içinde gelmiş Medineye yakın

konmuşlardı, kondukları yer Umrandan halî bir berriyye iken orada muhkem binalar yapmışlar,

sığınmışlardı, âyette kendilerine izafetle « حُصُونُهُمْ » « مِنْ دِيَارِهِمْ » buyurulmasında da buna

işaret vardır. Bekledikleri Resul gelmiş iken küfr-ü küfranda ileri gittikleri için Allahın ızzet ve hikmeti onları

ilk haşır olmak üzere yurdlarından çıkardı. Bu, bir küçük Kıyamet nümunesi oldu. Bundan anlaşılır ki bir de

sonraki haşır vardır, o da « وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ » ile ıhtar olunacağı üzere

büyük

Sh:»4814

Kıyametle Âhırette olacaktır. Arada daha ne gibi haşırler olur? Onu da Allah bilir. « لِاَوَّلِ الْحَشْرِ » de « لام » ekser müfessirînin kavlince « كَتَبْتُهُ لِعَشْرٍ خَلَوْنَ » gibi tevkıt içindir, ilk haşirde demek gibi olur. Buna göre ilk haşır, ilk harb ma'nasına olmak yakışır. Lâkin ba'zılarının dediği gibi ihracın gayesini göstermek üzere lâmı ecliyye olması daha zâhir görünüyor. Bu ihracın sırf Allah tarafından olduğu tavzıh olunmak üzere buyuruluyor ki ﴿مَاظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا﴾ siz çıkacaklarını zannetmediniz - demek ki size ve sizin zannınıza kalsaydı çıkamıyacaklardı, o halde siz çıkarmadınız ﴿وَظَنُّوا﴾ onlar da zannettiler ﴿اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ﴾ ki kendilerini Allahdan koruyacak manialarıdır sığındıkları hısınları: Kal'aları, istihkâmları - ya'ni Allah tarafından gelecek azâbdan kendilerini korumak için yalnız o sığındıkları kal'alar, istihkâmlar kâfi gelir, sade kal'a ve istihkâm yapmakla müdafea maksadı hâsıl olur zannediyorlar ve sırf onlara güveniyorlardı. Daha evvel kalblerde iyman bulunmak lâzım geldiğini ve Allahın ızzetine karşı gelinmek kabil olmadığını düşünmüyorlardı. Onun için onların zannına da kalsa idi çıkarılmaları mutasavver değildi ﴿فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا﴾ fakat Allah onlara hisab etmedikleri cihetten geldi - Ya'ni Allahın emri onları hiç hatır ve hayallerine getirmedikleri cihetten bastırdı - kalblerinden vurdu. Reisleri Kâ'b İbni Eşrefi kendi konağı içinde güveyi girdiği gece bağteten katlettirivermekle zaten zaıyf olan kuvvei ma'neviyyelerini, emniyyet ve ıtmi'nanlarını perişan etti ﴿وَقَذَفَ فٖى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ﴾ ve yüreklerinin içine müdhiş korku

Sh:»4815

düşürdü - öyle ki ﴿يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدٖيهِمْ وَاَيْدِى الْمُؤْمِنٖينَ﴾ evlerini kendi elleri ve mü'minlerin ellerile harab ediyorlardı - Ebu Amr kıraetinde tahribden ranın teşdidiyle « يخرّبون » okunur - içeriden sokak başlarını kapamak ve müslimanlara sağlam bir şey bırakmamak ve çıkıp giderlerken alabildiklerini götürebilmek için kendi elleriyle evlerinin dört duvarını yıkıyor kapısını penceresini söküyor, kereste ve eşyalarını tarmar ediyorlar, dışarıdan da mü'minler onların kapamak ihkâm etmek istedikleri yerleri açmak için hücum eyliyorlardı. Diğer bir ma'na ile bir taraftan kendilerinin irtikâb ettikleri küfr-ü cinayetleri bir taraftan da mü'minlerin iyman ve gayretle hücumları arasında telâşlar içinde kendi evlerinin viran olmasına sebebiyyet veriyorlardı ﴿فَاعْتَبِرُوا يَٓا اُولِى الْاَبْصَارِ﴾ ey görecek gözü, anlıyacak basıreti olanlar bu vak'ayı, iki tarafın bu hallerini düşünün kendi ahvalinizle mukayese edin de ıbret alın, küfrün, gadrin, kalb bozukluğunun Allaha karşı gelip de yalnız esbaba güvenmenin âkıbetindeki fecaati ve iyman ile mücahedenin şerefini ve Allahın ızzet ve hikmetini gözönüne getirin ve bundan kendi ahvalinize intikal ederek ıbret dersi alın da yalnız esbab ve âlâtın kuvvetine güvenmeyin, vazifenizi hulûsi kalb ile Allah için yapıp, bütün tevekkül ve ı'tibadınızı tam bir iyman ile ancak ve ancak Allaha bağlayın, azîz odur hakîm o. I'TİBAR, ıbret almak, teaccüb ederek mütte'ız olmaktır. IBRET, Besairde ve Müfredatta mezkûr olduğu üzere müşahede edileni ma'rifetten henüz müşahede edilmiyeni ma'rifete vesiyle tutulan halete denir. Bunun aslı olan

Sh:»4816

abr maddesi bir halden bir hale geçmek ma'nasına mevzu'dur. Ubur, gerek yüzerek gemi veya hayvan ve gerek köprü gibi her ne suretle olursa olsun suyu ve dereyi geçmektir. Bu münasebetle göz yaşına da aynın fethiyle abre denilir. Ibare, söyleyenden dinliyene geçen söz, ta'bir, rü'yanın zâhirinden bâtınına geçmektir. Sair ma'nalar da hep bu intikal ma'nasından müteferrı'dir. Binaenaleyh ıbret almak diye hulâsa ettiğimiz ı'tibar, meşhud olan bir ma'lûma dikkat edip ondan bir meçhulü bilmeğe intikal eylemek demek olur. Bu da usuli fıkıhta kıyas denilen istinbat usulünün ta kendisidir. Onun için fukaha işbu «

فَاعْتَبِرُوا » emrinden kıyasın hücciyyetine istidlâl eylemişlerdir. Usuli fıkıh kitablarında tafsıl ve

münakaşa olunur. İmam Fahrüddini Razi derki: biz Mahsul nam kitabımızda bu âyet ile kıyasın hucciyyetine temessük etmişizdir. Onu burada tafsıl etmiyeceğiz, ancak şunları anlatmamız lâzımdır: I'tibar bir şeyden bir şey'e ubur ve mücavezet ma'nasından me'huzdur. Onun için göz yaşına Abre denilir. Çünkü gözden yanağa intikal eyler. Geçide ma'ber, vasıtasına mi'ber denilir, çünkü mücavezet onunla tahsıl olunur. Ilmi mahsusa ta'bir denilir, çünkü onun sahibi mütehayyelden ma'kule intikal eder, elfaza ıbarât denilir. Çünkü

ma'aniyi söyliyenin lisanından dinliyenin aklına naklederler. « اَلسَّعِيدُ مَنِ اعْتَبَرَ بِغَيْرِهِ =

Bahtiyar gayrısiyle ıbret alandır» denilir. Çünkü onun aklı o gayrın halinden kendi haline intikal eyler. Ve işte bundan dolayı müfessirler demişlerdir ki: I'tibar, eşyanın hakikatlerine ve delâletleri cihetlerine öyle nazar etmektir ki o nazarla onların cinsinden diğer bir şeye ma'rifet hasıl ola. Burada Allah Tealânın ı'tibar ile emrettiği vechin beyanına gelince bunda bir kaç ihtimal vardır: Birincisi, onlar hısınlarına, kuvvet ve şevketlerine güvenmişlerdi, Allah

Sh:»4817

tealâ da onların şevket ve kuvvetlerini mahv-ü izale etti, sonra da «

فَاعْتَبِرُوا يَآ اُولِى الْاَبْصَارِ » buyurduki bunun hasılı Allahdan başka bir şey'e itimad

etmeyin demek olur. Onun için zâhid, zühdüne itimad etmemeli çünkü onun zühdü Belamın zühdünden daha çok olmaz. Âlim de ılmine itimad etmemeli, İbni Râvendiye bak, kesreti mümaresesine rağmen nasıl oldu? Doğrusu kimsenin hiç bir şeyde Allahın fadl-u rahmetinden başkasına itimadı doğru değildir. İkincisi: murad, insana, gadrin, küfrün, nübüvvete ta'nın akıbetini tanıtmaktır. Çünkü o Yehûdîler gadr ve küfürlerinin şeâmetiyle bela ve celaya düştüler, mü'minler bundan ibret alır, measiden sakınırlar, buna karşı şöyle bir itiraz edilebilir: bu itibar sahih olabilmek için «onlar gadr ve küfrettiler de ta'zib olundular ve bu azâba sebeb ancak onların gadr-ü küfürleri oldu» Diyebilmemiz lâzım gelir. Halbuki böyle denilmek tarden ve aksen fasiddir. Ittıradı yoktur: Çünkü bir çok şahıs gadr-ü küfretmiştir de Dünyada ta'zib olunmamıştır. İn'ikâsi da yoktur, çünkü Peygamber ve Eshabı dahı bir takım mihnetlere ma'ruz olmuşlardır. Halbuki bu mihnetler onların din ve amellerinde bir kötülüğe delâlet etmez. Bu suretle bu ıllet tarden ve aksen fâsid olunca o itibar ve kıyas fâsid olmuş olmazmı? Bir de asılda sâbit olan huküm onların evlerini kendi elleri ve mü'minlerin elleriyle harab eder olmalarıdır. Bunu gadr-ü küfr ile ta'lil edecek olursak her gadr ve küfredenin evini kendi eli ve mü'minlerin eliyle tahrib etmesi lâzım gelir. Bunun böyle olmadığı malûm olunca da bu itibarın sahih olmadığı anlaşılmazmı? Cevabı: asılda sâbit olan hukmün üç mertebesi vardır: birisi, evlerinin kendi elleri ve mü'minlerin elleriyle tahribi, ikincisi, ondan eamm olarak Dünyada azâb, üçüncüsü, ondan da eamm olarak mutlak azâbdır. Gadr-ü küfr edenlere azâb ise mutlak azâb olması haysiyyetiyle münasib olur. Onun tahrib

Sh:»4818

veya Dünyada katl veya Âhırette olması hususları ise adîmüleserdir. Ya'ni ıllette müessir olan husus değildir. Şu halde kıyasın hasılı şuna raci' olur. Gadir, küfür ve tekzib edenler mutlak azâb olunurlar. Bu azâb Dünyadamı âhırettemi? İkisindemi, bu cihetlerin bilhassa ta'yini itibarda matlûb değildir. Gadir ve küfür mutlak azâba lâyık ve münasibdirler. Bu suretle bilirizki gadr-ü küfür azâba sebebdir. Onlar husule geldimi mutlak azâb husule gelir, gerek Dünyada gerek âhırette. İşte kıyas ve itibar bu suretle takrir olunduğu taktirde itiraz sakıt olub kıyas vechi sahih üzere tamam olur اهـ. Netekim bu ma'na ve sebeb şu âyetlerle ayrıca ıhtar olunarak buyuruluyorki 3.

﴿وَلَوْلَآ اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاۤءَ﴾ ve eğer Allah onların üzerlerine o

celayı yazmamış olsaydı - CELA, icla gibi müteaddi de lâzım da olur. Aslında keşfi zâhir ya'ni ap açık açmak, açılmak, açıklık, açığa çıkarmak veya çıkarılmak demek olan celvden cela, bir kimsenin veya cemaatin yerinden yurdundan her hangi bir sebeble dedirgin edilerek uzaklaşması veya uzaklaşdırılması demekdirki yurdu açık kalmış, kendisi açığa çıkarılmış olur. Biz sırasına göre nefiy, icla, teb'id, tehcir, sürgün, açılma, açığa çıkarılma, tezikme, teziktirme ta'birlerini kullanırız. İşte Allah tealâ o kâfirlerin öyle yurtlarından tezikmelerini takdir etmiş, üzerlerine yazmış olmasaydı ﴿لَعَذَّبَهُمْ فِى الدُّنْيَا﴾ her halde kendilerini Dünyada ta'zib ederdi - katil, esaret gibi daha acı bir azâb ile mübtelâ ve muazzeb kılardıki ona nisbetle bu sürgün felâketli bir azâb değil, bir lütuf ve müsaade sayılır. Netekim sonra bununla ıbret almıyan Benî kurezanın eli silâh tutanları i'dam edildiler. Onlar haddi zatında böyle bir azâba müstehıkk idiler, fakat Allah tealâ onlara Dünyada bu sürgünü takdir buyurmuş olduğu için nefislerine bir

Sh:»4819

azâb yapmadı ﴿وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ﴾ maamafih onlar için Âhırette ateş azâbı var. - Ya'ni Cehennem azâbı var. Dünya azâbından kurtulsalar bile Âhıret azâbından kurtulmazlar öyle azâba mustahıktırlar. 4. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu - azâba istihkakları ﴿بِاَنَّهُمْ﴾ şu sebebledirki ﴿شَاۤقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ Allaha ve Resulüne karşı şıkak yapmağa, cephe alıp karşılaşmağa kalkıştılar ﴿وَمَنْ يُشَاۤقِّ اللّٰهَ﴾ her kim de Allaha karşı şıkak yapmağa kalkışırsa ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ şübhe yokki Allah şedidülıkabdır. - Pek şiddetli ıkab yapar, Dünyada yapmazsa Âhırette yapar, Dünyadaki ıkab geçse de Âhıretteki geçmez.

Mü'minlerin harb esnasında yaptıkları tahribata gelince: Rivayet olunuyorki Resulullah Benî Nadîrin Büveyre nam mevkı'deki hurmalıklarının kesilmesini ve yakılmasını emretmişti, kâfirler, Ya Muhammed! dediler sen bizi arzda fesaddan nehyediyorsun, şimdi bu hurma ağaçlarını kesmek ve yakmak ne oluyor? Bu müslimanların ba'zılarının da içini gıcıkladı, kimisi değerlilerini kesiyor. Kimiside iyilerini kıyamayıp değersizlerini kesiyordu, şu âyet bunun hakkında nazil oldu: 5. ﴿مَاقَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ﴾ her hangi bir line kesdinizse - LÎNE, birçoklarının kavlince mutlaka hurma ağacı demektir. Aslı levinden müştak livne olup yası dîme gibi vavdan münkalibdir. Cem'ınde lun ve elvan denilir. İbni Abbas Hazretleri ve daha bir takımları acve, ya'ni balçık hurma denilen kısmından maada hurma envaına denildiğini söylemişlerdir. Ebû Ubeyde acve ile Bernî bulunmıyan çeşid elvan

Sh:»4820

hurmalar demiştir. Sevrî, «اَلْكَرِيمَةُ مِنَ النَّخْلِ», hurma ağacının en değerlisi demiş, Ca'feri Sadık Hazretlerinden acve, Esme'ıyden de dekal diye nakledilmiştir. Ba'zıları da yaî olup yumuşaklık ma'nasına lînden müştakk olduğuna kail olmuşlardır. Çünkü cem'inde liyen ve liyan dahi gelmiştir. Yumuşaklık ma'nası dolayısiyle ağaç dalları diye tefsir edenler de olmuştur. Buna nazaran lîne mutlak yaş ağaç ma'nasına ta'mîm olunmak da mümkindir. Çünkü hurma ağacı demek olduğuna göre de hükmün delâleten umumu vardır. Hasılı harb esnasında her hangi yaş bir ağaç kestinizse

﴿اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَٓائِمَةً عَلٰٓى اُصُولِهَا﴾ yâhud kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa ﴿فَبِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ hepsi Allahın izniyledir. ﴿وَلِيُخْزِىَ الْفَاسِقِينَ﴾ bu izin de o fasıkları perişan etmek içindir - fesad için değildir. 6.

﴿وَمَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْهُمْ﴾ Allahın Resulüne onlardan ifâe buyurduğu mala gelince - İFÂE feyi kılmak, ya'ni fey' olmak üzere, verme, havâle etmek demektir. Feyi de lügatte rücu' ya'ni dönmek, çevrilmek ve dönen gölge ma'nalarına masdar ve ism olur. Ragıb derki: Feyi ve fie haleti Mahmudeye rücu'dur. « فَاءَ الظِّلُّ» حَتّٰى تَفٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ ta'biri bundandır.

Gölgeye de ancak döndüğü zaman feyi denilir, hakkında meşakkat lâhık olmıyan ganimete de feyi denilmiştir. Şer'an da feyi, küffarın emvalinden Müslimanlara dönen ganimet ve harac gibi varidat demektir. Ebû Hafs Ömeri Nesefî « طَلِبَةُ الطَّلَبَة » nam eserinde feyi ile ganimeti şöyle ta'rif etmiştir: Feyi, küffarın emvalinden ganiymet ve harac kabîlinden Müslimanlara raci' olandır. Ganiymet Müslimanların kâfirlerden aldıkları maldır اهـ. Bunun zâhiri fey'in ganiymetten eamm olmasıdır. Âlûsînin zikrettiği vechile ba'zı Şafi'î kitablarında fey' ile ganimeti şöyle farketmişlerdir. Feyi, kıtal ve iycafı hayl-ü rikâb olmaksızın küffardan husule gelen maldır. Cizye, ticaret oşrü

Sh:»4821

ya'ni gümrük, ve kıtal olmaksızın sulh oldukları veya iki ordu karşılaşmaksızın korkudan bırakıp açıldıkları ve riddet üzere ölen veya katledilen mürteddin ve varissiz ölen zimmî veya muahid veya müste'minin bıraktığı mallar gibi; ki kıtalden veya karşılaştıktan sonra olan ganimettir. Ganimet, harbî ve aslî olan küffardan kıtal ile husule gelendir, iki ordunun tekabülü ve bizim tarafımızdan iycaf da kıtal hukmündedir.

Bizim Eshabımızdan ya'ni Hanefiyyeden de farkı tasrıh edenler vardır. Demişlerdir ki ganiymet, harb kaim iken küffardan kahr-ü galebe ile alınandır. Hukmü Sûrei Enfalde geçen « وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ » âyeti mucebince tahmistir.

Feyi ise harb bittikten ve dâr, dâri islâm olduktan sonra onlardan alınandır. Hukmü, tahmîs olmaksızın hepsi müslimînin maslahatlarına sarfolunmaktır اهـ. Bu fark, Hidaye ve şerhlerinde de mezkûrdur. Demek olur ki feyi ta'biri ganimetten eamm olmaklâ beraber ona mukabil olarak da ıstılah olmuştur.. Şu halde ifâe mutlaka feyi denilen bir irca' ve tahvil yapmaktır. Ganimet, ahkâmı Sûrei Enfalde « قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ » ve « وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ » âyetleriyle icmalen ve tafsılen beyan olunduğu gibi burada da daha geniş olan feyi ahkâmı ondan farklı olmak üzere hususî ve umumî birer suretle beyan olunacaktır. EVVELÂ, « منهم » den murad iclâ olunan kâfirlerdir ki Benî nadîrdir.

Onlardan Resulullaha ifâe de bırakmış oldukları menkul ve gayri menkul malların fey' olmak üzere

Resulullahın kabzına ve hukm-ü tesarrufuna geçirilmesi demektir. Resulullah evvelce onların sahibi

olmadığı halde bunun iade ve irca' ma'nasını tazammun eden ifae ta'biriyle ifade edilmesi emvalin hakıkî sahibi Allah Tealâ olmak ı'tibariyle o malların Allaha karşı şikaka kalkışan o kâfirler yedinde bulunuşu sanki ğâsıb yedinde bulunuşu gibi haksız olduğu ve binaenaleyh onların Allah tarafından

Sh:»4822

kabz-u tesellümüne en salâhiyyetdar olan merci' de Allahın Resulü olmak lâzım geleceği ve onun için ona teslim evvelki sahibine iade mahiyyetinde bulunduğu nüktelerini ış'ar eyler. Ve işte böyle muharib kâfirlerin mü'minlere ganimet olarak geçen mallarında da hep böyle bir iade ma'nası vardır. Çünkü Allah Tealâ

insanları « وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ » buyurulduğu üzere

kendisine ıbadet ve kulluk etmek için yaratmış, malları da taat ve kulluğa tevessül edilmek için halk buyurmuş olduğu cihetle onlara lâyık olanlar âsîler değil, muti' olan kullardır. Bu nükteye mebni husulünde fazla meşakkat çekilmiyen ganimete ve harac ve cizye gibi varidata şer'an feyi ıtlak olunmuştur. Ragîbin ba'zılarından nakline göre buna feyi denilmesi, gölge ma'nasına olan fey'e teşbih ile dünyanın en şerefli a'razı olan malın geçici bir gölge gibi olduğuna tenbih içindir. Netekim şâir:

demiş اَرَى الْمَالَ اَفْيَاءَ الظِّلَالِ عَشِيَّةً

ve اِنَّ الدُّنْيَا كَظِلٍّ زَائِلٍ

Demiştir اهـ. Benî Nadîr emvali husulünde fazla meşakkat çekilmiyen ganimet kabîlinden bir fey' olarak kalmıştı, Eshab bunu Bedirde olduğu gibi Sûrei Enfal âyeti ahkâmı mucebince tahmîs olunarak mütebakısi taksim olunacak sanmışlardı. Bu âyetle bunun bilhassa Resulullaha âid bir fey' olduğu beyan olunarak buyuruluyor ki: Allahın o celâ ile perişan ettiği o kâfirlerden fey' olarak Resulüne iade buyurduğu

mala gelince ﴿فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ﴾ siz ona ne at

oynattınız ne rikâb - iycaf, depretmek, yürek oynaması gibi hareket ettirip muztarib kılmak ve atı yâhud deveyi vecîf denilen hızlı yürüyüşle yürütmek, akın etmek ma'nalarına geldiğinden müfessirînin

Sh:»4823

ba'zısı hareket ettirip yormak, ba'zısı da vecîf denilen seri' yürüyüşle yürütmek diye tefsîr etmişlerdir. Kamus mütercimi vecîf, at ve devenin bir gûna yürüyüşüne denir. Murad silke silke yürümesidir ki linke kalkmak ta'bir olunur, menzil beygiri gibi, der. Merkeb gibi binilir demek olan rikâb da deve hakkında şayı'dir. Hattâ rakib ta'biri bile devede galibdir, Ata binene faris denilir. Netekim biz de süvari dediğimiz zaman ata bineni anlarız. Benî Nadîrin karyeleri Medineye iki mil mesafede olduğundan oraya sadece piyade olarak gidilmiş, yalnız Resulullah Lif yularlı bir merkebe binmişti ve fazla bir kıtal de cereyan etmemişti.

﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ﴾ ve lâkin Allah Resullerini dilediği

kimselerin üzerine musallât kılar - gönüllerine korku düşürür hukmünü yürütür

﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve Allah her şey'e kadirdir. - Dilediğini yapar, ba'zan

zâhirî vesaitle ve alât ile yapar. Ba'zan da mücerred ızzetiyle hiç umulmıyacak muvaffakıyyetler bahşeder. Ki Benî Nadîrin basît bir mahasara ile korkarak çıkıp gitmek üzere sulh olmaları da böyle olmuştu, onun için malları da tarafı ilâhîden bu âyet mucebince bilhassa Resulllaha ait olmak üzere tahsıs buyurulmuştur. Sonra Fedek arazısi de böyle Resulullahın hassası olmuştu. Onun için ba'zıları bu âyeti Fedek hakkında nâzil oldu sanmışlar ve çünkü Beni Nadîr muhasara olundu ve mukatele edildi, Fedekte ise bunlar olmadı

demiştir. Lâkin bu kavil, sahih haberlere muhaliftir. Beni Nadîrde olan kıtal de ehemmiyyetsizdir. Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Neseî ve saire şöyle rivayet etmişlerdir: Hazreti Ömer radıyallahü anh demiştirki: Benî nadîr emvali, Allah tealânın Resulüne ifâe buyurduğu ve Müslimanların ne hayl ne rikâb iycaf etmediği

Sh:»4824

feyiden idi ve Resulullahın hassası idi. Ondan ehlinin bir senelik nefakasına sarf eder, mütebakısini de silâh ve hayvanat ile Allah yolunda hazırlanmak için kılardı. Dahhâk da demiştirki: hassaten Resulullahın idi muhacirîne isar buyurdu da onlara taksim etti, Ensare ondan bir şey vermedi, ancak Ebuducane Semmâk İbni hurşe ve Sehl İbni Hüneyf ve Haris İbni Sımme üç zata verdi, çünkü ihtiyacları vardı اهـ. Sa'd ibni muaze de İbni Ebil Hakikın bir kılıcını vermişdiki aralarında o kılıcın şöhreti vardı.

Bilhassa onlardan dönen fey'in hukmü böyle, sairlerinden olan fey' nasıl olacak? Denilirse 7.

﴿مَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى﴾ Allahın Resulüne kura

ehalisinden ifâe buyurduğu fey' -Ba'zıları bu fey'i hali harbde alınan ve hukmü surei Enfalde beyan olunan ganimetten maada gibi telakkı etmişlerse de İmam Ebi Yusüfün kitabül haracında tafsılen rivayet ettiği üzere Hazreti Ömer harben feth olunan Irak arazî ve ehalisi hakkında ganaimini taksim taleb eden Zübeyr, Bilâl ve Selmani farisî ve saire gibi zevata karşı şurayı Eshabda bu âyetlerle istidlâl ederek gelecek mü'mînler de dahil olmak üzere umum Müslimanların menafiı namına ehalinin hür ve erazının yedlerinde erazıı haraciyye olarak ibka edilmesi hususuna ikna' etmiş olması bunun gerek ganimet ve gerek harac ve ciziye gibi küffardan alınan alelumum hasılâta şamil olduğunu gösterir, Ya'ni feth edilen küffar karyeleri ehalisinden Resulullaha irca' olunan gerek ganimet ve gerek harac ve vergi gibi alelumum varidat

﴿فَلِلّٰهِ﴾ da Allah için ﴿وَلِلرَّسُولِ﴾ ve Peygamber için
﴿وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِۙ﴾ ve ona

karabet sahibi

Sh:»4825

olanlar ve öksüzler ve yoksullar ve yolda kalmış kimseler içindir. - Bunun zâhiri altı sehim olmasıdır. Onun için Ba'zıları demiş ki fey' altı sehim yapılır. Allah sehmi, Ka'benin vesair mescidlerin umranına sarf olunur. Ba'zılarına göre ise İbni Abbastan ve Hasen İbni Muhammed ibni Hanefiyyeden rivayet edildiği üzere Allahın zikri mücerred ta'zîm ve teyemmün içindir. Allah ve Resulünün sehmi bir olmak üzere beş sehim yapılır. Diğer ba'zıları da ganiymet gibi humsü beş sehim yapılır, Çünkü aleyhissalâtü vesselâm humsü böyle taksim ederdi, kalan dört humsü de münasib gördüğü vechile sarf eylerdi demiştir. Şafînin kavli cedîdidir. Bunun doğrudan doğru «

وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِ » âyetine benzediği göze

çarpar. Fakat orada humüs tasrih olunduğu halde burada tasrih olunmamış, hüküm, külle nisbet edilmiştir. Binaenaleyh ganimetin humsü alınıb beş sehm üzerine sarf olunursa da her fey'in de humsü alınmak lâzım gelmez. Onun için Hanefiyye, ganimetten maada olan feyilerin tahmisi iycab etmiyerek bu, ve bundan sonraki âyetlerin gösterdiği vechile ehemmi mühimme takdim edilerek umum müslimînin mesalihına sarf olunmasına kail olmuşlardır ki burada zikrolunanlar en mühimini teşkil eder. Resulullahın sehmi hayatında bil'icma' kendisine aid olup ondan kendinin ve ıyalinin nefakasına sarf ve ba'zı zevcelerinin bir senelik meünetini iddihar eder, bâkısini de müslimînin mesalihına sarf eylerdi. Vefatından sonra ise Hanefiyyece ayrıca ifrazı lüzumu sakıt olmuştur. Çünkü Hülefai Raşidîn bu suretle amel etmişlerdir. Ve onlar ise Allahın dininde ümenasıdır. Ve çünkü müştak bir sıfat olan Resul vasfı üzerine huküm, mebdei olan risaletin ılliyyetini ıktiza eder, ondan sonra ise Resul yoktur. İmamı Şafiîden bir kavle göre ondan sonra imama sarfolunur. Çünkü Resulullahın tebligatına ücret tevehhümünden daha uzak olmak için onun istihkakı

Sh:»4826

risaleti ile değil, imameti ile ta'lil olunmak gerektir. Şafiiyyenin ekserisine göre Resulullahın vefatından sonra humsi humüs sehmi mesalihı müslimîne sarfolunurki seddi sügur, kuzatı bilâd, Ulûmi şer'iyye ve alâtı ile meşgul olan ulema ve taleb ve eimme ve müezzinîn ve müslimanların umumî menfeatlerine müteallık işleriyle meşgul olup da kesbine çalışamıyan sair kimseler ve bunlara mulhak olarak kesibden aciz bulunanlar bu cümledendir. Malın genişliğine ve darlığına göre ı'ta imamın re'yine müfevvazdır. Ehem, mühimme takdim olunur. Hepsinin ehemmi seddi süğurdur. Sahih bir hadîsi şerifte: «

مَالِى مِمَّآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ اِلَّا الْخُمُسَ وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ عَلَيْكُمْ

= Allahın size ifâe buyurduğu feyiden bana ancak humüs vardır, o humüs de yine size reddolunur. Ya'ni sizin mesalihınıza sarf olunur» buyurulması da bunun mesalihı müslimîne sarfını gösterir. Şu kadarki bu ma'na sehmi Resulün hayatta olduğu gibi ayrıca ifraz olunarak sarfına sadık olabileceği gibi, Hanefiyyenin dediği vecihle diğer sehimlere zammolunarak onlarla beraber sarfı suretinde de sadıktır. İkincisi, zilkurbâ sehmi, bundan murad Resulullaha yakınlığı bulunan Benu Haşım ile Benu Muttalibdir. Zira Resulullah bunlara sehim vermiş, bunların liebeveyn biraderleri Abdi Şems oğullarına ve zürriyyetinden Osmana ve Lieb biraderleri Nevfele vermemiştir. Ebu Davud ve daha başkaları senediyle Saıyd İbni müseyyebden rivayet etmişlerdir. Demiştir ki: Cübeyr İbni mut'ım radıyallahü anh bana haber verdi de dediki Hayber günü olduğu vakıt Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem zevilkurbâ sehmini Beni Haşım ve Benî Muttalibe koydu. Benî Nevfel ile Benî Abdi şemsi bıraktı, bunun üzerine ben ve Osman İbni Affan radıyallahü anh gittik Resulullaha vardık, Yaresulâllah! dedik: şunlar Benî Haşim, Allah tealânın seni onların içinde koyduğu mevzi'den dolayı biz onların fadlını inkâr etmeyiz. Fakat ihvanımız Beni Muttalibin

Sh:»4827

fadlı nedirki onlara verdin de bizi terkettin, halbuki karabetimiz birdir cevaben aleyhissalâtü vesselâm «ben ve Benu Muttalib cahiliyyede de islâmda da ayrılmayız biz ve onlar şey'i vahidiz» buyurdu ve parmaklarını birbiri arasına geçirdi. Bu cevab ile Resulullah bu babda yakınlıktan murad yalnız karabet yakınlığı değil, nusrat yakınlığı olduğuna ve cahiliyyede onların kendisine muvafakat ve mü'anest ile nusratlarına işaret buyurmuştur. Çünkü o vakıt nusrati kıtal olamazdı. Binaenaleyh biz ve onlar bir şey'iz buyurulması siyer kitablarında meşhur olduğu vechile Kureyş,, Benî Haşime ne alış veriş ne de münakeha yapmamak üzere boykotla hicran ilân ettikleri vakıt onların Peygamberle beraber şı'be dahil olduklarına işaret oluyordu. Bu sebebledirki kıtala kadir olmıyan zürriyyetleri dahi istihkakta dahildirler. İşte Resulullaha karabetten murad kendilerinden bu nusreti sabıka tehakkuk etmiş olan karabet olduğu ve Haşım oğullariyle Muttalib oğullarının bir kalb ile hareket eden bir vücud gibi cahiliyyede ve islâmda kendisiyle beraber olup böyle bir karabete sahib bulunduklarını beyan buyurmuş. Bunun için âyette de cemi' sıygasiyle zevilkurbâ denilmeyip müfred olarak zilkurbâ buyurulmuştur. İmamı Şafiî ve imam Ahmed İbni Hanbel demişlerdirki Benî Haşim ve Benî Muttalibden olan (Zevilkurba) ye humsün humsü verilir. Fakırleri ve zenginleri müsavi olur. Aralarında « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » taksim olunur. Müzenî ile Sevrî de, bunda erkek ve dişi müsavi olur, uzağa da yakına da verilir demişlerdir. Âyetin ıtlakının zâhiri de budur. İmam Malike göre ise İmamın re'yine müfevvazdır. Dilerse aralarında

Sh:»4828

taksim eder, dilerse ba'zısına verir ba'zısına vermez, dilerse daha mühimm olduğu takdirde diğerlerine verir de onlara vermez. Bizim eimmei Hanefiyyenin muhtarına gelince: Hıdaye ve etrafında tafsıl olunduğu üzere Zülkurbâ, hadîs ile Benî Haşim ve Benî Muttalibe mahsustur. Şu kadarki onlara mustakıl bir sehim vacib değildir. Ancak fakırlerine, yetimlerine, ibni sebîllerine verilir ve bu sınıflardan olanlar diğerlerine takdim olunurlar. Çünkü Resulullah onlara zikrolunduğu üzere nusrati sabıka ile vermiş ve buyurmuştur ki: ya ma'şere benî Haşım!

اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى كَرِهَ لَكُمْ غَسَّالَةَ النَّاسِ وَاَوْسَاخَهُمْ وَعَوَّضَكُمْ

مِنْهَا بِخُمُسِ الْخُمُسِ = ey ma'şeri Benî Haşım! Allah tealâ sizler için nasın yıkantılarını ve kirlerini, ya'ni zekat ve sadekalarını iğrenç gördü ve onun yerine size humsı humsi verdi. Bu hadîs, bir sehme delâlet etmekle beraber sadekat karînesiyle ı'tanın ılleti fakrolduğunu işar eder. Onun için Resulullâh zamanında nusrat ile verilmişse de vefatından sonra sakıt olup fukaraya verilmiştir. Hulefaı Raşidînin dördü de onlara ayrıca bir sehim çıkarmadılar, humsü ancak bir sehim yetimlere, bir sehim

miskînlere, bir sehim de ibni sebîle olmak üzere üç sehme taksim ettiler, Hazreti Alinin hülefai selâseye ba'zı mesailde muhalefeti olmakla beraber o da hılâfetinde bu hususta muhalefet etmedi. Onun için imamı Şafiînin dediği gibi sehme kail olurdu diye edilen rivayet sahih olsa bile hılâfetinde onların re'yine rucu' ettiğine haml olunmak lâzım gelir. Bunların istihkakı böyle karabetten başka fakr ılletiyle muallel olunca âyette ayrıca zikredilmelerinin faidesi nedir? Denilirse bunun faidesi onların fakîr olanlarına sadaka halâl olmadığı cihetle o kabîlden buna da istihkakları olamıyacağı gibi bir tevehhümü def'etmektir. Maamafih ahbar tetebbü' edilince bu babda bir hayli ıhtilâfat görülüyor, bu cümleden olmak üzere hulefanın onlara fakîr-ü ganiy seçmiyerek verdiklerine delâlet eden haberler

Sh:»4829

de yok değildir. Ehli Beytin muhtârı da budur. İbni Hümam Fethülkadirde derki: Ebu Davudda Saıyd ibni Müseyyebden şöyle mervidir: Cübeyr ibni mut'ım radıyallâhü anh bize tahdîs etti ki Resulullaha sallallâhü aleyhi vesellem ne Benî Abdi şemse ne de Benî Nevfele humüstan bir şey taksim etmedi, netekim Benî Haşime ve Benî Muttalibe taksim ediyordu. Ebu Bekir de humsü Resulullahın taksimi gibi taksim etti, şu kadarki Peygamberin verdiği gibi Resulullahın akribasına vermiyordu, Ömer ise veriyordu, ondan sonrakiler de veriyordu. Bu rivayette Ömerin verdiğinde zâhiren fakr kaydi görülmüyor. Bir de Ebu Davudun Abdurrahman İbni Ebî leylâdan şöyle bir rivayeti vardır. Hazreti Aliyi işittim diyorduki ben ve Abbas ve Fatıme ve Zeyd ibni harise Hazreti Peygamberin (Sallallâhü Aleyhi Vesellem) huzurunda toplandık, ben, Yaresulallah re'y buyurursan beni şu humüsten hakkımıza memur etsen de senin hayatında onu taksim etsem ki sonra kimse bana münazea etmesin, re'y buyurursan bunu yap dedim yaptı, ben de onu Resulullahın hayatında, sonra da Ebû Bekrin velâyetinde taksim ettim, nihayet Ömerin senelerinden son sene ona bir çok mal geldi, bizim hakkımızı ayırdı, sonra onu bana gönderdi, ben de bu sene bizim gınâmız var. Müslimînin ise haceti var onu onlara sarf eyle dedim, o da öyle yaptı. Ömerden sonra da kimse beni ona çağırmadı, Ömerin yanından çıktıktan sonra Abbasa rastgeldim «Ya Ali, bu sabah sen bizi bir şeyden mahrum ettin ki artık bize reddolunmaz» dedi, dâhî bir adam idi اهـ. Bunda da ı'tanın fakr ile takyidi yoktur, nasıl olur ki Abbas verilenlerden idi ve fakr ile muttasıf olmamıştı. Bununla beraber Hâfız Münzirî

Sh:»4830

bunun zaıyf olduğunu söylemiş ve demiştir ki Cübeyr İbni Mut'im hadîsinde Ebû Bekir zevilkurbaya taksim etmemiştir, Ali hadîsinde ise taksim etmiş, Cübeyr hadîsi sahihtir, Ali hadîsi sahih değildir اهـ. İbni Hümam bunların naklettikten sonra da şöyle der: Hulefai raşidînin zevilkurbaya vermedikleri ı'tikadına göre ı'timadı vacib olan şudur ki âyette « ذِى الْقُرْبٰى » masrifi beyandır. Mezhebde olduğu gibi istihkak değildir. Yoksa Aleyhissalâtü Vesselâmdan sonra Hulefanın onları men'etmeleri caiz olmazdı çünkü karabet sahibleri Cahiliyyedeki nusreti müvazire ile takyid olunmuşlarsa da onlar Aleyhisselâtü Vesselâm dan sonra duruyorlardı, binaenaleyh verilmek vacib olurdu, mâdem ki vermemişlerdir demek olur ki murad onların mahalli sarf olduklarını beyandır. Ya'ni zikrolunanlardan her biri bir masriftir, hattâ bunlardan meselâ yalnız ebnai sebîle veya yalnız yetimlere verilmek gibi bir sınfa ıktısar caizdir. Tuhfede bu üç bizim ındimizde humsün mesarifidir alâ-sebîlil'istihkak değildir, Hattâ sadekatta olduğu gibi bunlardan yalnız bir sınıfa sarfedilse caizdir diye mezkûrdur. Bu kavil, İmam Malik kavline yakındır. Fakat imam Ebû Yusüf (rahmetullahi aleyh) Kelbîden, Ebî Salihten, İbni Abbastan «radıyallahü anhüma» rivayet etmiştir ki humüs Hazreti Peygamberin ahdinde beş sehim üzerine taksim olunurdu, Allah ve Resulü için bir sehim, zilkurba için bir sehim, yetimler için bir sehim, mesakîn için bir sehim, İbni Sebîl için bir sehim, sonra Ebû Bekir ve Ömer ve Osman ve Ali, radıyallahü anhüm üç sehim üzerine taksim ettiler: Bir sehim yetamâ için, bir sehim mesakîn için, bir sehim de İbni Sebîl için. Kelbî ehli hadîs ındinde taz'ıf edilmiş ise de bu rivayetin sıhhatini gösteren iki rivayet de vardır: Tahavî, Muhammed İbni Huzeymeden, Yusüf İbni Adîden, Abdullah İbni Mübarekten, Muhammed İbni

Sh:»4831

İshakdan şöyle rivayet eylemiştir. Muhammed İbni İshak dedi ki, Ebû Ca'fere, Ya'ni Muhammed İbni Aliye sordum: Ne dersin dedim: Hazreti Ali radıyallahü anh nasın işi başına geçip İrakta icrayı velâyet ettiği sıra zevilkurba sehminde ne yaptı? Dedi ki vallahi o da Ebû Bekir ve Ömer yoluna sülûk etti, O halde dedim: siz nasıl oluyor da o söylediğinizi söylüyorsunuz? Ha, vallahi dedi: Onun ehli ancak onun re'yinden sudur ediyorlardı, öyle ise dedim: Onu ondan ne men'etti? Dedi ki vallahi Ebû Bekir ve Ömerin siyretine muhalefetle aleyhine söylenilmeyi mekruh gördü, اهـ. Demek ki Hazreti Ali dahi dahil olduğu halde Hulefai raşîdinin zevilkurbaya ayrıca bir sehim vermediklerinde ihtilâf edilmemiş, ehli beyt dahi bunu ı'tiraf eylemiştir. Eshabdan bu hususta başka bir muhalefet eden de rivayet edilmediği için sehmin ademi vücubu icmaî bir mahiyyet almıştır. Şübhe edilmemek lâzım gelir ki Hazreti Ali evvelki re'yinin savab olduğunda musırr olsa idi hılâfetinde onun hılâfını yapması caiz olamazdı, Bu lâekal halin iycabına göre o sehmin sukutunu kabul etmek ve binaenaleyh diğer hulefanın re'yine rücu' eylemektir. Bununla İmamı Şafi'înin müşarünileyh Ebû Ca'fer Muhammed İbni Alîden rivayet ederek istidlâl eylediği şu habere cevab da

verilmiş oluyor: Demiştir ki: Hazreti Alînin humüste re'yi ehli beytinin re'yi idi, lâkin Ebû Bekir ve Ömere muhalefet etmeği mekruh gördü ve demiştir ki ehli beytin dunünde icma' da olmaz اهـ. Çünkü bunda Hulefai erbeanın sehim vermedikleri rivayeti hem ehli beytten Muhammed Bakır, hem imamı Şafiî Hazretlerince dahi müsellem ve musaddaktır. O halde bu noktada münakaşaya mahal yoktur. SANİYEN Hazreti Alinin Hazreti Ebî Bekir ve Hazreti Ömere muhalefeti mekruh gördüğü ve onun için bu mes'elede kendi

Sh:»4832

re'yini tatbık etmeyip onların siyretine sülûk ettiği de müsellem ve musaddaktır. Şu halde onlara muhalefeti mekruh görmek de onun son re'yi demek olur. Binaenaleyh onun re'yinden ayrılmadıklarını söyliyen ehli beytinin dahi onun mekruh gördüğünü mekruh görmeleri ve evvelki re'yinden rücu'unu kabul etmeleri ve Hazreti Aliyi kendi vicdan ve ı'tikadınca haklı bildiği müstehıkları haklarından menedip bir korku ile tekıyye perdesine bürünmüş bir mükreh mevkıinde farzetmekten çekinmeleri ıktıza eder. SALİSEN, ehli beytin dûnünde icma' olmıyacağı sözü esasen doğru olmakla beraber müşarünileyh Muhammed İbni Ali Hazretleri Tahavî rivayetinde geçtiği vechile ehli beytin ancak Hazreti Alînin re'yinden sudur ettiklerini söylemiş, Hazreti Alinin de muhalefeti mekruh görüp Ebû Bekir ve Ömerin siyretlerine sülûk ettiğini beyan eylemiş olduğundan asıl ve metbu' olan Hazreti Alinin muhalefetten çekinmesiyle icma' fı'len tamam olup tâbı' olan füruun ayrıca hukmü olmamak ve binaenaleyh buna Ehli beytin dununde bir icma' denmemek lâzım gelirdi ki bütün bunlar ayrıca bir sehmin ademi vücubu hakkında Hanefiyye eimmesinin kavlini te'yid eyler. Şunu da unutmamak lâzım gelir ki Hulefâi erbeanın zevilkurbaya ayrı bir sehim vermediklerini söylemek onların istihkaklarını büsbütün nefyeylemek demek değildir. Ancak bu istihkak için fakr-ü hacet

gözetilerek nusreti sabıkası olan karabet ehli takdim olunmuştur. « لِذِى الْقُرْبٰى » da lâm istıhkakta zâhirdir. Yetamâ ve Mesakîn ve ibni sebîlin lâmsız olarak bunlara atfı da hepsinin de istihkak sebebi bir olduğuna karîne demektir. Bu sebebin fakr olduğu da «

كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاۤءِ مِنْكُمْ » ta'lili ile ayrıca ıhtar olunmuştur. Şu

halde bunların dördünü de bu sebeble bir istıhkaka tâbı' tutarak dört veya üç veya bir kalem olmak üzere taksim caiz olmak ve halin ıktızasına ve malın müsaadesine göre sureti sarfı

Sh:»4833

imamın re'yine tafvız olunmak nazmın üslûbuna en muvafık olan ma'na olur. Ancak Hulefai Raşidîn üç kalem üzere taksim etmiş olduklarından mezhebi Hanefîde bu ıhtiyar olunmuş İbni Hümamın naklettiği üzere Tuhfede bir kalemin cevazı da gösterilmiştir. Yalnız Tuhfenin «

لَا عَلٰى سَبِيلِ الْاِسْتِحْقَاقِ » demesi cümlesinden istihkakı nefiy ma'nasına

anlaşılmamalıdır. Zira «lâm» mecmuunda bir istıhkakın sübutuna delâlet etmekten halî değildir.

YETAMÂ: dan da murad fukarasıdır. Yetim: babası olmıyan çocuktur, islâmı ve fakrı şarttır. Zira yetim ta'biri haceti müş'ır olduğu gibi « كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاۤءِ مِنْكُمْ » ta'biri

de bu şartlara delâlet eder. Babası olmamak, babanın vefatiyle de nesebin nefyile veya zinadan doğmakla da olabilir, Onun için nesebi menfî olan da, veledi zina da yetim ta'birinde dahildirler. Lekît ise babası olmadığı tehakkuk edemiyeceğinden mesakîn de dahil olmak gerektir. MİSKÎN, hiç bir şey'e malik olmıyan bîçare yoksula denir. Yoksulluktan durgun bir hale gelmiş demektir. Bir kavle göre de kifayet mıkdarı malı olmıyana denir. Kamusta fakr maddesinde fakîr ile miskînin farkına dair bir tafsıl vardır ki Okyanusta mütercim şöyle der. Ehli Arabiyye fakîr ile miskîn beynini farkederler, ba'zıları dediler: Fakîr şol kimsedir ki seddi remak edecek kut-ü gıda bulur ola, miskîn ise asla bir nesnesi olmıya; ve ındelba'z fakîr muhtac, miskîn de, zelîl ve hakîre denir. İmamî Şafiî aleyhirrahme demiştir ki fukara götürüm ve muk'ad olup aslâ hırfet ve san'atleri olmıyanlara, kezalik hırfet ehli olup da hirfeti havaici zaruriyyesini idare eylemez olanlara denir. Mesakîn de şul kimselere denir ki hırfetleri varsa da ıyâlinin nefakasına muğni olmamakla suâl eder olalar. Yâhud fakir, kifayet mıkdarı maişeti olana ve miskîn asla nesnesi olmıyana denir.

Sh:»4834

Indelba'z da bil'akîs miskîn, hali fakîrden ahsen olana denir. Bir kavle göre de ikisi beraberdir ki züğürt ve geda olana denir. Bir de fakîr omurga kemikleri kırılmış olana denir. Şarihin beyanına göre asıl fakr bu ma'naya mevzu'dur اهـ. Hanefiyyece meşhur olan evvelki ma'nadır. Ya'ni fakîr, nısâba malik olmıyan, miskîn ise hiç bir şeyi olmayıp fakîrden daha düşgün olandır.

İBNİ SEBÎL, yolda kalmış yolcu demektirki memleketinde mal ve milki olsa bile yolda herhangi bir sebeble ihtiyaca düşmüş kalmış bulunur. Bu âcizin fikrince lekît olan çocuklar da bu ma'nada dahil olmak gerektir. Bu sınıflara sehimleri doğrudan doğru kendilerine veya velîlerine verilmek yâhud kabil olduğu surette onunla bir varidat menbaı te'min olunarak gallesi verilmek hususlarından haklarında enfa' olanı yapılmak üzere sureti sarf da İmamın re'yine muhavvel olmalıdır.

Feyiden bunlara, ya'ni zülkurbâ, yetâmâ, mesakîn ve İbni sebîle böyle hıssa verilmesinin sebeb ve hikmeti ise şöyle beyan buyurulmuştur:

﴿كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاۤءِ مِنْكُمْ﴾ tâ ki o fey, yâhud mal sizden

yalnız zenginler arasında bir devlet olmıya - dalın zammiyle dulet yahud feth ile Devlet servet, baht, cah, galibiyyet gibi insanlar arasında gâh şuna, gâh buna devreder, sevindirici ni'met ve hâlete denilir. Kisaî ve Basra huzzakı demişlerdir ki: feth ile Devlet, zamm ile mülkte, zamm ile dule, kesrile milktedir. Yâhud zamm ile malda, feth ile nusret ve cahdadır. Müberred gibi ba'zıları da demişlerdir ki: zamm ile

Sh:»4835

tedavül eden şey'in ismi, feth ile tedavül ma'nasına masdardır. Ragıb gibi ba'zıları da ikisinin bir ma'naya geldiklerini söylemişlerdir. Aşere kıraetlerinin hepsinde dalın zammiyle okunmuştur. Şu kadarki çoğu dalın zammiyle beraber tayı mansub okuyub « يَكُونَ » ve haber yapmışlar, Hişam ile Ebu Ca'fer ise dalı mazmum teyi merfu' okuyarak isim yapmışlardır. Evvelkinde gösterildiği üzere « يَكُونَ » fi'li nakıs, ikincide fi'li tamm olup «sizden yalnız zenginler arasında bir Devlet olmaya» mealinde olur. Evvelkinde « يَكُونَ » nün tahtinde müstetir ismi « مَا » ye raci' « هُوَ » olduğu için bu cümle doğrudan doğru malî ve iktisadî bir düstur olub siyasî rejimi dolayısiyle ifade eder. İkincisinde ise « يَكُونَ » de zamir olmadığından doğrudan doğru siyasî bir düstur olup malî ve iktisadî usulü dolayısiyle göstermiş olur. Evvelkine göre ma'na: Allahın Resulüne ehli kuradan ifâe buyurduğu bu ganimet ve feyi, yalnız içinizden gânimîn gibi iş başında bulunanlar arasında paylaşılıp da mal munhasıren zenginler arasında tedavül eden bir servet olmamak ve binaenaleyh İslâm Devleti cahiliyyede olduğu gibi yalnız zenginlere istinad eden bir Devlet olmayıp fukarayı da doğrudan doğru alâkadar eden bir Devlet olmak için onlara da zikrolunduğu üzere sınıflarına göre Allah için birer hıssa veriniz.

İkinciye göre ma'na: sizden yalnız zenginler arasında bir Devlet olmamak ve binaenaleyh mal yalnız zenginler arasında dönen bir servet halinde kalmamak için fey'i münhasiren ganimeti alan ve iş başında bulunanlar arasında paylaşmayın da zikrolunduğu üzere fukara ve muhtacîn sınıflarına da Allah için birer hıssa veriniz.

Lâkin yalnız zenginler arasında bir Devlet olmasın derken herkesi canı istediği gibi her işe karışıp da ıhtilâle de sebebiyyet verilmemek için buyuruluyorki

Sh:»4836

﴿وَمَاۤ اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ﴾ onunla beraber Peygamber size her ne verdiyse onu ahzedin - ya'ni feyiden her ne nasîb verdiyse alın ve her ne emir verdiyse tutun ﴿وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ﴾ ve nehy ettiğinden vaz geçin - almayın dediğini almayın, yapmayın dediğini yapmayın ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkun-da Allahın ve Peygamberin emirlerine karşı gelmekten ve birbirinizin hakkını yemekten, Devlete hıyanet eylemekten sakının, fey'i maddî ve ma'nevî, dünyevî, uhrevî korunmak için takva ile sarfedip israftan ve Allahın azâbına düşmekten

korunun ﴿اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِۢ﴾ çünkü Allah şedidülıkabdır. - Ikab edince çok

şiddetli ıkabeder. Netekim nankör Benî nadîr kâfirlerinin haşr-ü celâsında bunun ıbret alınacak bir nümunesi geçmiştir.

Bu âyette bu emirler gösteriyorki fey'in hepsi Allah tealâ tarafından Resulüne muhavveldir. Zenginlere mahsus bir devlet olmamak için zikrolunduğu üzere fukaraya hıssa verilerek onu taksim etmek dahi « وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ » mucebince ona müfevvazdır. Ülül'emre itaat de onun getirdiği emirlerden olduğu için burada dahil olmak lâzım gelir. Zira bu emir, feyi hakkında nâzil olmakla beraber müfessirînin tasrih ettikleri gibi mazmunu her emre şamildir. Şu rivayetler de bunu te'yid eyler: Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî ve daha başkaları tahric etmişlerdir: İbni Mes'ud Radıyallâhü anh demiştirki «

لَعَنَ اللّٰهُ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُتَوَشِّمَاتِ وَالْمُتَنَمِّصَاتِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَيِّرَاتِ لِخَلْقِ اللّٰهِ = Allah şu kadınlara la'net etmiştir: veşm yapanlar,

yaptıranlar, yüzünün tüylerini yolanlar, seyrek dişli güzel görünmek

Sh:»4837

için dişlerinin arasını yontan sırıtkanlar, Allahın yarattığını değiştirenler». Bu söz Benî Esedden Ümmü Ya'kub namında bir kadının kulağına erişti ki Kur'ân okur anlardı, İbni Mes'ud Hazretlerine gitti işittim ki sen şöyle şöyle demişin dedi. Müşarünileyh, ben Peygamberin la'net ettiği kimselere neye la'net etmiyeceğim? O Allahın kitabında var, diye cevab verdi, kadın ben Mushafın iki kabı arasında ne versa okudum, onu bulmadım, dedi, müşarünileyh de dediki: eğer okudunsa bulmuşundur: Allah tealânın «

وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ » buyurduğunu

okumadınmı? Kadın evet dedi, müşarünileyh de «işte Hazreti Peygamber Sallallâhü Aleyhi vesellem onlardan nehyetti» cevabını verdi. İmamı Şafiî Hazretlerinden de merviydirki: «bana istediğinizi sorun, Allahın kitabından ve Peygamberinin sünnetinden size haber vereyim» demişti, bunun üzerine Abdullah İbni Muhammed İbni Hârun: ihramdaki bir adamın Zünburu öldürmesi hakkında ne dersin? Dedi, İmamı Şafiî de cevabında «Allah tealâ «

وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ » buyurdu, ve

bize Süfyan İbni Uyeyne, Abdulmelik İbni Ömeyrden, o rib'ıyy İbni hırâştan, o Huzeyfe İbnilyaman radıyallahü anhten tahdis eylediki Resulullah Sallallâhü Aleyhi vesellem «

اِقْتَدُوا بِالَّذ۪ينَ مِنْ بَعْد۪ى اَبِى بَكْرٍ وَ عُمَرَ = benden sonrakilere Ebubekre

Ömere iktida edin» buyurdu, ve yine sufyan İbni uyeyne, Mis'ar İbni keddamdan o, Kays İbni müslimden o, Tarık İbni Şıhabdan, o, Ömer İbni hattab radıyallâhü anhten bize tahdis eylediki: Hazreti Ömer Zünburu

öldürmeği emretti dedi. Ya'ni Hazreti Ömerin emrine ıktidayı Peygamber emretti, Peygamberin emrini

tutmayı da Allah tealâ kitabında emretti, o halde Hazreti Ömerin emrini tutmak Allahın emri ıktızasındandır.

Bu istidlâl

Sh:»4838

«Amrin emri o âmirin âmirinin amirinin emridir» suretinde matviy bir mukaddimei ecnebiyye ile yapılmış bir

kıyasi müsavat değildir. Doğrudan doğru kübrâ olan «

وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ » nassından

mefsulünnetayic tarikıyle bir istintacdır. Allah ve Resulünün emirlerine muhalif olmıyan ülül'emre itaat

kaziyyesi de «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فٖى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ

» âyeti mucebince mensustur. Bir hadîsi şerifte de Resulullah «

اَرْبَعٌ اِلَى الْوُلَاةِ الْفَىْءُ وَالصَّدَقَاتُ وَالْحُدُودُ وَالْجُمُعَاتُ = dört

şey velâyet sahiblerine aiddir: feyi, sadekalar, hudud, cum'alar» buyurmuş olduğunu Keşşaf tefsirinde surei Cum'ada nakletmiştir. Fıkhi Hanefîden Hıdayede ve etrafında şöyle tafsıyl olunmuştur. İmam bir beldeyi anveten, ya'ni kahren feth ettiği zaman muhayyerdir dilerse onu Resulullahın hayberde yaptığı gibi beynelmüslimîn taksim eder, taksim olunan araziye öşür vazeyler, çünkü ibtidaen müslime tavzıftir. Ve dilerse Hazreti Ömerin Irak sevadında yaptığı ve Eshabın da muvafakat ettiği vecihle ahalisini hürr olarak erazıy ve mallarında ibka edip üzerlerine cizye, ya'ni şahsî vergi ve arazılerine harac vazeyler. اهـ. Ki bu cizye ve harac da bu âyette mevzuı bahsolan feyidir. Indelhanefiyye bu tahmis olunmıyarak hepsi başka memleketin korunması olmak üzere mürtezikanın maaşı, ya'ni devletçe muvazzaf asker, âmilîn, hukkâm ve ılmiyye ve eimme ve müezzinînin iaşesi ve sair umuri nafı'a ve hayriyye gibi mesalihi müslimîne sarfolunur. Bunlardan anlaşılır ki yalnız ganîmetten maada olan cizye ve harac gibi fey'in değil «

وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ » âyeti mucebince tahmisi

vacib olan ganimetin humsünden maada mütebakısinin dahi taksimi hususlarında «

كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَٓاءِ مِنْكُمْۜ » düsturu esas olmak üzere

Resulullahın ve ona tebean imamülmüslimînin bir hakkı hıyarı vardır. Ancak imamın bu ıhtiyarı keyfî olmayıp müslimînin hacetlerini ve devletin istikbalini takdir
Sh:»4839

yolunda ciddî bir ictihad kaydı ile meşrut olduğunu dahi fukaha beyan eylemişlerdir. Bu noktaları tenvir

zımnında masrifleri biraz daha tafsıl ile buyuruluyor ki: 8. ﴿لِلْفُقَرَٓاءِ الْمُهَاجِرٖينَ﴾ o fukara

muhacirler için - Sahib Keşşaf der ki: Bu yukarıki « لِذِى الْقُرْبٰى » ve ma'tuflarından bedeldir.

Ma'na, Peygamber Sallâllahü aleyhi vesellem hakkında dahi sadık olmakla beraber «

لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ » den bedel yapmıya mani' olan şudur. Allah tealâ «

وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ » kavliyle Resulünü fukaradan çıkarmıştır. Resulullah fakîr ta'biriyle

yad olunmaktan yüksek tutulur اهـ. Zilkurbâda fakrı şart koşmıyanlar ise bunu yetamâ ve mesakîn ve İbni sebîlden bedel veya beyan yapmışlardır. İbni Münîr yalnız mesakînden bedel yapmak istemiş İbni Atıyye de demiştir ki « لِلْفُقَرَٓاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ », « اَلْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ » kavlini beyandır. Lâmi cerrin tekrar olunması matekaddem onunla mecrur olduğu için bunun onlardan bedel olduğu tebeyyün etmek içindir اهـ. Lâkin «lâmın» tekrarı Keşşafın kavlinde daha zâhirdir. Bunun için Şafiî olan sahib Keşif, Keşşafın dediği gibi « لِذِى الْقُرْبٰى » ve ma'tuflarından bedel olmasını ıhtıyar etmiş ve ancak « لِلْفُقَرَٓاءِ » bir kayıd değil, muhacirînin halindeki vakıı beyan ve ziyade ıhtısaslarını isbattır. « لِلّٰهِ وللرسول وللمهاجرين » denilmiş gibidir diye bir te'vil yapmıştır. İbni Cerîr tefsirinde bunun « كَىْ لَا يَكُونَ مَا اَفَٓاءَ اللّٰهِ عَلَى رَسُولِهِ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَٓاءِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ يَكُونُ لِلْفُقَرَٓاءِ الْمُهَاجِرِينَ » mealinde olduğunu söylemiştir. Ki « كَىْ لَا يَكُونَ الخ » kavlinin medlûlüne teallukunu ifade eder. Âlûsî de Buharî ve sairede rivayet olunduğu üzere Hazreti Ömerin beyanatına ve bu âyetlerle istidlâline nazaran bunun bedel olmayıp mütebakı mesarifi beyan siyakında bir istînaf

Sh:»4840

olmasını tercih eylemiş ve buna tearruz eden kimse görmedim demiştir. Bize de bunun « وَاتَّقُوا اللّٰهَ » emrine teallûku daha yakın görünüyor ki « فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لِاَجْلِ الْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الخ » demek olur.

Bu surette geçen feyi âyetlerinin ikisine nazaran da bunların masrif oldukları ehemmiyyetle iş'ar edilmiş bulunur. Netekim evvelki âyet mucebince Resulullahın hassası olan Benî nadîr emvalinden muhacirine taksim ettiğine ve ensardan yalnız üç kişiye verdiğine dair rivayet de geçmişti. « وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا » kavlindeki îta' ve nehyin her iki feyiden eamm olduğu da anlatılmıştır. Bu fukara muhacirler şu sıfatlarla da tavsıf olunmuşlardır: ﴿الَّذِينَ﴾ Onlar ki ﴿اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ﴾

yurdlarından ve mallarından çıkarılmışlardır. -Müşriklerin tazyikı üzerine din uğurunda evlerini, barklarını, mallarını milklerini bırakıp çıkmışlar ve fakîr değilleri iken fakre ma'ruz olmuşlardır. Halleri, gayeleri şudur: ﴿يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا﴾ Allahdan bir fadıl ve rıdvan isterler - FADL, Dünyadan rızk, Âhırette Cennet sevabı, RIDVAN, « وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ » buyurulduğu üzere hepsinden büyük olan rızaullah ﴿وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve Allah ve Resulüne nusret, ya'ni dinine hızmetle yardım ederler ﴿أُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ işte onlar, ya'ni böyle bu güzel vasıflarla muttasıf olanlardır ki sadıklardır. - Kavillerini fiılleri ile isbat eden sıdk-u sadakatte rüsuhu olan özü sözü doğru vefakâr kimselerdir. İymanlarını, Allaha ve Resulüne sadakatlerini fi'len mücahedeleriyle isbat etmişlerdir. İbni Cerîr Katadeden şöyle rivayet eder: bu muhacirler diyarlarını ve mallarını, ehillerini ve aşiretlerini terk edip Allah ve Resulünü sevdikleri

Sh:»4841

için çıkdılar, şiddetli sıkıntılar içinde bulunmakla beraber islâmı ihtiyar ettiler, hattâ bize anlatılmıştır ki adam vardı açlıktan belini tutmak için karnına taş bağlardı, yine adam vardı kış günü örtüsüzlükten çukurda yatardı اهـ. İşte bunlar içinde bulundukları Dünya lezzetlerini feda edip din aşkı ile, Allahın fadl-ü rıdvanına iyman neş'esiyle böyle şiddetlere, sıkıntılara tahammül ve Allaha ve Resulüne nusret yolunda mal ve canlariyle mücahede ederek iymanlarındaki sadakatı fı'len göstermiş zatlardır. Onun için ıkabı şedid olan Allahdan korkmalı bunların haklarını gözetmeli de fey'i zenginler arasında paylaşdırmayıp Peygamberin emrini tutmalı bu sadık fakîrlere hissa vermelidir.

9. ﴿وَالَّذِينَ﴾ ve şunlarki - bunlardan murad Ensardır. Bunun rabtında üç vecih söylenmiştir. Birincisi «muhacirîn» üzerine ma'tuf olmasıdırki en racih olan da budur. Bu surette bunların da muhacirîn gibi feyiden hakları olduğu anlatılmış olur. İkincisi « أُولٰئِكَ » ye ma'tuf olmasıdır. Bu surette onlara sadakatte iştirâkleri tasrıyh edilmiş, fey'e iştirâk hakları delâleten anlatılmış olur. Üçüncüsü ma'tuf olmayıp «vav», istinafiyye, « الَّذِينَ » mübteda', « يُحِبُّونَ » haber olmaktır. Bu surette evsaf ve ahlâkı memduhaları ayrıca bir ı'tina ile müstekıllen anlatılmış ve fey'e istihkakları tasrih olunmamakla beraber bu evsaf dolayısiyle delâleten yine ifade edilmiş olur. Çünkü üç takdirde de iysâr ile medih, esas ı'tibaiyle bir istihkak veya salâhiyyetin sübutünü ifade eder. Yoksa bir hak ve salâhiyyet bulunmıyan yerde kendi hakkından feragatle aharı tercih demek olan iysârın bir ma'nası olmaz.

Bunların evsafında buyuruluyorki ﴿تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ onlardan evvel yurdu hazırlayıp iymana sahib

Sh:»4842

oldular - تَبَوَّءَهُ وَتَبَوَّءَ، تَهَيَّئَهُ وَتَهَيَّأَ gibi hazırlamak ve hazırlanmak ma'nalarına geldiği

gibi bir de تبوء bir mekâna, bir konağa konmak, tezevvüc etmek ve bir yeri meb'e ittihaz eylemek ma'nalarına da gelir. Meb'e dahi konacak menzil, konak, yurt demek olduğu gibi rahimde yavru yatağına da denir. Burada bundan istiare olması da beliğ bir ma'na olur. DAR, esasen etrafına hudud çevrilen ve her türlü süknâ levazimini ihtiva eden büyük konak veya yurt ve vatan demektir. Burada «eddar» dan Murad'da iyman karinesiyle darı islâmdır. Bunların muhacirlerden evvel tutunup hazırladığı ilk darı islâm, ehli islâmın ilk barındığı ve islâm medeniyyetinin ilk inkişafa başladığı Medineimünevvere olduğundan müfessirin bunu Medîne diye tefsir etmişlerdir. İlk önce Ensarı kiramın Medînei münevvereyi islâm ve iymana hazırlamaları üzerinedirki Resulullah ve sair muhacirîn oraya hicret edip birleştiler ve bu sebeble ona Darülhicre, Arzullah, Medîne, Taybe, Tayyibe namları dahi verildi. Surei Ahzabda geçtiği gibi eskiden ona veya bulunduğu mevkıe Yesrib denilirdi. Medîne kelimesi de medeniyyet yeri, büyük şehir ve memleket demek

olduğu ma'lûmdur. « وَالْاِيمَانَ » «dar» e ma'tuftur. İbni Atıyyenin dediği gibi mef'uli ma'ah olmasıda

güzel bir vecihtir. Bu surette ba'zılarının dediği gibi « عَلَفْتُهَا تِبْنًا وَمَاءً بَارِدًا » kabîlinden

olmak üzere « وَاَخْلَصُوا الْاِيمَانَ » gibi bir fıil takdirine hacet kalmaz. Muhacirîn içinde

Ensardan evvel iyman etmiş olanlar bulunduğunda şübhe yoksa da ıyman ile Medîneyi ihzar etmek

ı'tibariyle Ensar, mukaddem olduğu cihetle « مِنْ قَبْلِهِمْ » buyurulmuştur. Maamafih burada «

مِنْ قَبْلِهِمْ » onların hicretlerinden evvel demek olabileceği gibi iyman emn-ü emandan if'al olmak da

melhuzdur. Bu suretle Ensar, Muhacirînin hicretinden evvel Akabe biy'atiyle vatanları olan Medîneyi darı

islâm yapmak üzere te'min edip iymana sahib oldular ﴿يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ﴾

Sh:»4843

kendilerine hicret edene mahabbet ederler - başta Peygamber olmak üzere hicret eden o sadıkları gerek

zengin ve gerek fakîr severler, bu vechile sadakatlerini ibraz ederler

﴿وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّٓا اُوتُوا﴾ ve onlara verilenden

göğüslerinde bir hacet duymazlar - ya'ni muhacirlere gerek feyi ve gerek saireden herhangi bir şeyden dolayı gönüllerinde bu bize gerekti, bizim buna ihtiyacımız vardı gibi içlerine batacak bir kaygu, bir teessür

duymazlar. ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾

kendilerinde bir açıklık ya'ni bir ihtiyac olsa bile nefislerine iysâr ederler - burada iysârın mef'ulü hazfedilmiştir. Binaenaleyh muhacirîn yahud da eamm olmak muhtemildir. Ya'ni muhacirînin yâhud alelıtlak mü'min kardeşlerinin ihtiyacını kendilerininkinden daha müessir, daha üstün tutarak onları nefislerine takdim ve tercih ederler. Ki ahlâkın, tok gözlülüğün en yükseğidir. Netekim Resulullah Benî Nadır emvalinden muhacirîne taksim etmiş ve Ensardan ihtiyacı bulunan üç kişiden maadasına vermemiş ve buyurmuş idi ki: Dilerseniz emvalinizden ve diyarınızdan muhacirîne pay verirsiniz bu ganîmette de onlara iştirâk edersiniz ve dilerseniz diyarınız, emvaliniz sizin olur bu ganîmetten pay almazsınız. Bunun üzerine Ensar, hem mallarımızdan ve diyarımızdan onlara taksim ederiz hem de ganîmeti onlara iysâr eyleriz, onda kendilerine müşareket de etmeyiz dediler. Müfessirînin bir kısmı sebebi nüzulün bu olduğunu söylemişlerdir. Bundan başka, Buharî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve daha ba'zıları Ebû Hüreyreden şöyle

rivayet etmişlerdir: Resulullaha bir adam geldi, ya Resulullâh « اَصَابَنِى الْجَهْدُ » zaruret beni

musab kıldı. Ya'ni açlıktan dermansız kaldım, dedi. Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem haremlerine haber gönderdi, onların yanlarında hiç bir

şey bulunmadı, Bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm: «Bu adamı bu gece müsafir edecek bir adam yok mu ki Allah ona rahmet buyursun» dedi. Derhal Ensardan bir zat ki rivayetin birinde Ebû Talha denilmiştir, kalktı «ben ya Resulâllah» diye cevab verdi, hemen o adamı alıp evine götürdü, zevcesine de Resulullahın müsafirine ikram et diye tenbih etti, kadın «vallahi benim nezdimde sabiyyenin azığından başka bir şey yok» dedi, o halde dedi «kız çocuğu akşam yemeği istediği vakıt onu uyut, kandili de söndürüver, Resulullahın müsafiri için biz bu geceyi aç geçiştiriverelim» dedi ve öyle yaptı, sonra o müsafir sabahleyin Resulullaha vardı, bu gece Allah fülân ve fülândan acîb hoşnud oldu, dedi, Allah tealâ da haklarında bunu

indirdi: «وَيُؤْثِرُونَ عَلَٰى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ». Hâkim ve İbni

Merduye ve Şuabda Beyhekî dahi İbni Ömer radıyallahü anhüma hazretlerinden şöyle rivayet etmişlerdir: Resulullahın ashabından bir zata bir koyun başı hediyye edildi, o da «kardeşim fülân ve ıyâli buna bizden daha muhtacdır» dedi, ona gönderdi, o diğer birine, o da diğer birine bu suretle tam yedi ev dolaştı nihayet yine evvelkine döndü geldi, bunun üzerine «

وَيُؤْثِرُونَ عَلَٰى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ» nâzil oldu, Bunlar yalnız

sebebi nüzul hakkındaki rivayetlerdir. Yoksa Ensarın ve Eshabın böyle nice iysâr misalleri vardır. Hattâ Ensardan iki zevcesi bulunanlar zevcesi olmıyan muhacirlerin evlenmesi için zevcelerinden birini terk bile etmişlerdi. Yermûk vak'asında şehidler içinde son nefesine gelmiş yaralıların kendilerine verilen bir yudum suyu bile yanında inliyen arkadaşından, arkadaşına nasıl iysâr edip dolaştırdığı tarihî vakı'anın kudsiyyeti Akifin Safahatında ne güzel tasvir edilmiştir.

﴿وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ her kim de nefsinin

şuhhundan, ya'ni hırsından, kıskançlığından, nekesliğinden korunursa işte onlardır ki felâh bulanlardır. - Sonunda

her mahzurdan kurtulup her mürada irenlerdir, bu tezyil hem ahlâkî bir seadet düsturu, hem de Ensarın ve onların ahlâklarına imtisal edenlerin medhiyle haklarında bir tebşirdir.

ŞUHH, nefsin, behıllik, nekeslik, hasislik dediğimiz hırs ve kıskançlık huyudur ki buhl bunun fı'liyyatındaki tezahürüdür. Ya'ni nefiste bir garîze olması haysiyyetiyle şuhh, fı'len men'e de buhl denilir. Ragıb bunu, âdet haline gelmiş hırs ile buhl diye ta'rif etmiştir. İbni münzirin Hasenden rivayetine göre buhl insanın elindekini kıskanması, şuhh da her kesin elindekini kıskanması diye ta'rif edilmiştir. Abd İbni Humeyd, İbni Cerîr, İbni ebî Şeybe, İbni ebî Hatim, Beyhekî, Hâkim ve dâha bir takımlarının rivayet ettiği vechile İbni Mes'ud radıyallahü anh Hazretlerine bir âdam gelmiş, ben korkuyorum ki helâk oldum demiş, neye? demiş, çünkü, demiş: dinledim Allah tealâ «

وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» buyurmuş ben ise şehîh bir

adamım, hemen hemen benden bir şey çıkmaz. İbni Mes'ud Hazretleri de o şuh değil, buhuldur, buhulde de hayır yoktur, Allah tealânın zikrettiği şuhh ise kardeşinin malını zulmen yemendir. Diye cevab vermiştir. İbni Münzirin ve İbni Merduyenin rivayet ettikleri vechile İbni Ömer radıyallahü anhüma Hazretleri de demiştir ki şuhh bir adamın malını men'etmesi değil, kendisinin olmıyana göz dikmesidir. Âlûsi bunları naklettikten sonra der ki lügaviyyûnun hiçbirinde şuhhun bu ta'riflerinden birşey görmedim, murâd buhlün nihayet derecesi olmalıdır ki bununla muttasıf olan kimse başkasının malına bile buhl eder. Gayrın cömerdlik etmesini arzu etmez, ondan nefsi münkabız olur da yapmasın diye çalışır, yâhud o derece hırslı olur ki mü'min kardeşinin malını zulmen yer ve yâhud kendisinin olmıyan şeylere göz diker, başkasında olmasını da gönlü hoş görmez kıskanır. Bu âyetten şuhhun, ihtirasın son derece mezmum olduğu anlaşılır. Çünkü felâh

şuhdan vikaye edilenlere kasredilmiş olmakla ondan vikaye edilmemiş olanlar felâh bulanların haricinde

kalmış olur. Bunun zemmi hakkında bir çok haberler de varid olmuştur. Hakîmi Tirmizî ve Ebû Ya'la ve İbni Merduye Enes radıyallahü anhten merfu'an rivayet etmişlerdir: «

مَا مَحَقَ الْاِسْلاَمَ مَحْقَ الشُّحِّ شَىْءٍ قَطُّ = İslâmı şuhhun mahvetmesi gibi hiç bir şey mahvetmez.» İbni Ebî Şeybe, Neseî ve Beyhekî ve Hâkim Ebû Hüreyre radıyallahü anhten merfu'an rivayet etmişlerdir: «

لاَ يَجْتَمِعُ غُبَارٌ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَ دُخَانُ نَارِ جَهَنَّمَ فِى جَوْفِ عَبْدٍ اَبَدًا وَلاَ يَجْتَمِعُ الْاِيمَانُ وَالشُّحُّ فِى قَلْبِ عَبْدٍ اَبَدًا =

Allah yolunda bir toz ile Cehennem ateşinin dumanı bir kulun cevfinde ebedâ ictima' etmez, iyman ile Şuh da bir kulun kalbinde ebedâ içtima' etmez». Ebû Davud, Tirmizî garib diyerek, Edebde, Buharî ve daha diğerleri Ebû Saıydi Hudrî radıyallahü anhten merfu'an rivayet eylemişlerdir: «

خَصْلَتَانِ لاَ يَجْتَمِعَانِ فِى جَوْفِ الْمُسْلِمِ الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ

= İki haslet müslimin içinde ictima' etmez: buhul ve ehlâk kötülüğü». İbni ebiddünya ve İbni Adiy ve Hâkim ve Hatîb Enes radıyallahü anhten rivayet etmişlerdir: Demiş ki: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurdu: Allah tealâ Adn Cennetini halketti ve ağaçlarını yediyle dikti, sonra ona nutka gel buyurdu «

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ » dedi, Allah tealâ da buyurdu ki: «

وَ عِزَّتِى وَ جَلاَلِى لاَ يُجَاوِرُنِى فِيكِ بَخِيلٌ = Izzet ve celâlim hakkıyçin bana sende hiç bir behıl mücavir olmaz.» Sonra Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem bunu okudu: «

وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » Ahmed, Edebde Buharî, Müslim, Beyhekî, Cabir İbni Abdillah radıyallahü anhten rivayet eylemişlerdir ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: «

اِتَّقُوا الظُّلْمَ فَاِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَاِنَّ الشُّحَّ قَدْ اَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلٰى اَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ = Zulümden sakının çünkü zulüm Kıyamet günü zulümattır. Şuhdan da sakının çünkü şuh, hırs ve kıskançlık, sizden evvelkileri helâk etti, birbirlerinin kanlarını döktüler ve hurmetlerini halâl saydılar.»

Daha bunlar gibi bir çok haberler vardır. Lâkin şu da bilinmek lâzım gelir ki şuhdan korunmak bir kişinin her şeyde cömerd olmasına mütevakkıf değildir. Abd İbni Humeyd Ebû Ya'la ve Taberanî ve Ziya', Mücmi' İbni Yahyadan merfu'an rivayet eylemişlerdir ki: « بَرِئٌ مِنَ الشُّحّ مَنْ اَدَّى الزَّكَاةَ وقَرَى الضَّيْفَ وَاَدَّى فِى النَّائِبَةِ » Zekâtını veren. Müsafire zıyafet eden, nâibede te'diye eden, ya'ni bir felâkette i'ane veren şuhdan beri olmuş olur. İbni Münzir de Hazreti Ali radıyallahü anhten şöyle rivayet eylemiştir ki: Malının zekâtını veren nefsinin şuhhundan korunmuş olur, demiştir اهـ. İbni Cerîri Taberî, Ebû Heyyaci Esedîden rivayet eylemiştir, demiş ki: beyti tavaf ediyordum, bir recül gördüm « اَللّٰهُمَّ قِنِى شُحَّ نَفْسِى = Allahım beni nefsimin şuhhundan koru» diyor buna bir şey ziyade etmiyordu. Söyledim, cevaben nefsimin şuhhundan korunursam sirkat etmem, zina etmem, bir şey yapmam dedi, bir de baktım ki o recül Abdurrahman İbni Avf imiş. İbni Zeyd de demiştir ki: bir kimse Allahın nehyettiği bir şey için bir şey almaz ve şuhh onu Allahın emrettiği bir şeyden bir şeyi men'etmeğe da'ı olmazsa Allah tealâ onu nefsinin şuhhundan vikaye buyurmuştur. Ve o müflihîndendir.

10. ﴿وَالَّذِينَ جَآؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ ve şunlar ki onlardan sonra gelmişlerdir. - İymana gelmişler veya hicret etmişler veya vücude gelmişlerdir. Ebû hayyan der ki: bunda zâhir olan Muhacirîn üzerine ma'tuf olan makabline ma'tuf olmasıdır. Ferra, bunlar Eshabdan üçüncü kısım, ya'ni Peygamberin son zamanlarında iyman ve hicret etmiş olanlardır demiştir. Bu surette « مِنْ بَعْدِهِمْ » iymanda sabık olan Muhacirîn ve Ensardan sonra demek olurki bunlar iymanları te'ahhür etmiş, yâhud iymanı sebketmiş ise de hicreti te'ahhür eylemiş olanlardır. Cumhur ise bunlardan murad tabi'în, ya'ni Muhacirîn ve Ensardan sonra gelen ve onlara güzellikle ittiba' eden bütün

Sh:»4848

mü'minler demişlerdir. Bu surette « مِنْ بَعْدِهِمْ » Muhacirîn ve Ensarın vefatlarından sonra demek olur. İşbu « وَالَّذِينَ » makablindeki mecrüre ma'tuf olunca fey'in hükmünde bunların da yukarıdakilere müşarik olacakları zâhir olur اهـ. İbni Carîri taberî, Ikrime tarikıyle Malik ibni eves ibni hadsandan şöyle rivayet etmiştir: demiştir ki Ömer İbni Hattab radıyallahü anh « اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَآءِ وَالْمَسَاكِينِ » âyetini okudu ta « عَلِيمٌ حَكِيمٌ » e kadar vardı, sonra işte bu âyet bunlar içindir dedi. Sonra «

وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى » âyetini okudu, sonra işte bu âyette bunlar içindir dedi. Sonra « لِلْفُقَرَآءِ » ve « مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى » ta vardı, sonra işte bu âyet, âmmei müslimîni istiyab etmiştir. Hiç biri yoktur ki onun onda hakkı olmasın dedi, sonra da dediki eğer ben yaşarsam herhalde çoban hayvanlarını yürütürken nasîbi kendisine alnı terlemeden gelecektir اهـ.

Buharîde, zeyd ibni Eslemden, babasından rivayet olunduğu üzere Hazreti Ömer radıyallahü anh demiştirki: « لَوْلَا اٰخِرُ الْمُسْلِمِينَ مَا فُتِحَتْ بَلْدَةٌ وَلَا قَرْيَةٌ اِلَّا قَسَّمْتُهَا بَيْنَ اَهْلِهَا كَمَا قَسَّمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ خَيْبَرَ »

sonraki müslimanlar olmasaydı feth olunan her beldeyi ve karyeyi Resulullahın Hayberi taksim ettiği gibi ehli beyninde taksim ederdim. İmam Malik müvettainde bunu daha mufassal olarak şöyle rivayet etmiştir: zeyd ibni müslim bize babasından haber verdi, demiştir ki: Ömeri dinledim diyordu: eğer sonraki Nas bir şey siz bırakılmış olacak olmasaydı müslimanların her feth ettikleri Karyeyi, Resulullahın Hayberi sehim sehim taksim ettiği gibi ben de sehim sehim taksim ederdim. اهـ. İbni hümâm Fethülkadirde bunu naklettikten sonra şöyle der: bunun zâhiri hepsini taksim etmiş gibi görünüyor. Fakat Ebu Davudda senedi ceyyid ile merviy olan şöyledir: Resulullah Hayberi iki nısfa taksim etmiştir: bir nısfı NEVAİBİ (ansızın zuhur edecek müşkül hadisat) için, bir nısfı da beynelmüslimîn ki bunu

Sh:»4849

beyinlerinde on sekiz sehm üzerine taksim etti. Kezalik Ebu Davud bunu Muhammed ibni fudayl tarikıyle Yahya ibni Saıydden, o Beşir ibni yesardan, o bir çok ricali Eshabdan şöyle rivayet etmiştir: Resulullah Hayberi otuz altı sehm üzerine taksim etti ki her sehim cem'en yüz sehm idi اهـ, ya'ni her yüz adama bir sehim verdi. Beyhekînin rivayetinde de böyle mübeyyen olarak gelmiştir. Demek ki Resulullahın ve fatih olan müslimînin sehimlerine taksim olunan bunun nısfı idi diğer nısfı ise gelecek sefirler ve işler ve zuhuru melhuz müşkil hâdiseler gibi nevaibi müslimîn için ayrılmıştı, bunun hulâsası bir nısfı müslimînin nevaibi için ayrılmış demektir. Beytülmâl malı denilmesinin ma'nası da budur. Diğer tarık ile beyan olunduğuna göre bu nısıf: Vatîh, Ketîbe, selalim ve tevabiı idi. Bu suretle Resulullahın vazetmiş olduğu bu malları işletmeğe kâfi amele henüz mevcud olmadığı için Resulullah bunları muamele, ya'ni musakat ve müzarea usuliyle işletmek ve çıkan hasılâtın nısfı verilmek üzere yerli ehalisi olan Yehûdîlere ıycar etmişdi. Ebubekir zamanında da böyle geçti, Ömer zamanında çalışacak, işliyecek müslimanlar çoğaldığı için Yehûdîler Şama iclâ olunup bu arazî müslimanlara taksim edildi. Harben feth olunan arazînin askere taksimi herhalde vacib olmadığına şu da delildirki Mekke Anveten feth olunmuştu, halbuki Resuli Ekrem Sallallahü aleyhi vesellem Mekke erazısini taksim etmedi. Onun için İmam Malik Hazretleri mücerred fetih ile Arzın

Müslimanlara vakfolacağına zâhib olmuştur. Müşarünileyh ahbar ve âsâra pek vakıf idi, sulhan

fetholundu

Sh:»4850

diyenlerin da'vasına delil yoktur, bil'akis nakızına bir çok delil vardır اهـ. O işte Hazreti Ömer radıyallahü anh « مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى » dan işbu « وَالَّذِينَ جَآؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ » âyetine kadar olan bu dört âyetle ihticac ederek gelecek

müslimanların menafi'ıne beytülmal için bir varidat menba'ı olmak üzere muvazzaf harac vaz'ıyle İrak

sevadını eski ahalisi yedinde ibka edip gânimîne taksim etmemiş, Kitabülharacda tafsîl olunduğu üzere şûrayı Eshabda Zübeyr, Bilâl, Selman gibi taksim fikrinde ısrar eden zatlara karşı kitabullahdan delil olmak üzere demiş idi ki: Allah subhanehu ve tealâ şöyle buyurdu: «

مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ... » ilâ âhirilâye», sonra vallahi onu yalnız onlara vermedi hattâ «

لِلْفُقَرَآءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ » buyurdu, sonra vallahi onu yalnız onlara da vermedi dedi tâ «

وَالَّذِينَ جَآؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ » âyetinin nihayetine kadar okudu. İşte bu âyet gelecekler de dahil olmak üzere bütün müslimanlara şamildir. Binaenaleyh bu ganimetten bundan sonra gelecek olan müslimînin hukuk ve mesalihini gözetmek de lâzımdır. Bu ise ancak bunu taksim etmeyip vaz'olunacak harac ve cizye ile mümkin olabilecektir, Mealinde haylı uzun bir nutuk ıyrad buyurdu, Eshabi kiram muvafakat ettiler, Bilâl ve Selman Hazaratı fikirlerinde biraz ısrar etmek istedilerse de Mebsutta beyan olunduğu üzere sonra onlar da reiylerinden rücu' edip kabul ettiler. Bunun üzerine Sevad ahalisi arazı vergisi olan harac ile nüfus vergisi demek olan cizye mukabilinde menn olunup hurr ve ehli zimmet olmak üzere arazılerinde bırakıldılar. «Fethulkadîr» in beyanı vechile arazılerinden gerek ekilsin gerek ekilmesin her cerîb başına bir dirhem ve bir kafîz harac vaz' edildi, kürûmun, ya'ni üzüm bağlarının

her cerîbine on ve ritab, ya'ni yoncaların her cerîbine beş dirhem takdir olundu. Zengin olanların şahıslarına senede kırk sekiz dirhem, onların madunundakilere yirmi dört dirhem bir şeyi olmıyanlara da on iki dirhem takdir edildi. Bu suretle ilk sene seksen milyon dirhem, ikinci sene ise yüz yirmi milyon dirhem tutmuştur.

İmamı gazâli «ihyaül'ulûm» da der ki: Kendisinde maslahati âmme bulunmıyan ganîye beytülmalin malını sarfetmek caiz olmaz. Ulema bu babda ıhtilâf etmişlerse de sahih olan budur. Gerçi Hazreti Ömerin kelâmında her Müslimin cem'iyyeti islâmiyyeyi teksir eden bir müslim olmak ı'tibariyle beytülmal malında hakkı bulunduğuna delâlet eden bir delil vardır. Lâkin bununla beraber kendisi o malı müslimînin kâffesine taksim etmiyordu. Belki bir takım sıfatı mahsuse ile muttasıf olanlara taksim ediyordu. Bu sabit olunca o halde her kim maslahatı müslimanlara te'allûk eden bir işe me'mur olur da kesb ile iştigal ettiği takdirde o iş muattal kalacak olur ise onun beytülmalde kifayet mıkdarı bir hakkı vardır. Ve bunda bütün Ulema dahıl olur. Ya'ni Fıkıh, Hâdîs, Tefsîr, Kıraet gibi dinî maslahatlara te'allûk eden ulûm eshabı, hattâ muallimler, müezzinler ve hattâ bu ılimlerin talebesi dahil olurlar. Çünkü bunların kifayetlerine bakılmazsa talebde

bulunamazlar. Bütün âmiller de dahil olur ki bunlar dünya mesalihi amellerine merbut olanlardır. Bunlar memleketi silâh ile düşmandan, ehli begîden, islâm düşmanlarından muhafaza eden cünudi mürtezikadır. Kezalik kâtibler ve hisab me'murları, vükelâ ve divanı haracın tertibinde kendilerine ıhtiyac bulunanların hepsi, ya'ni haram olanlar üzerine değil, halâl mallar üzerine me'mur olan maliyye me'murlarının dahi hepsi dahil olur. Çünkü bu mal, mesalih içindir, maslahat da ya dine teallûk eder, yâhud Dünyaya, Ulema ile din korunur, diğer cünud ve âmilîn ile Dünya korunur. Din ile mülk tev'emdür, biri diğerinden müstağnî olmaz, tabîbin ılmine bir emri dinî

Sh:»4852

te'allûk etmese bile cesedin sihhati teallûk eder de din de ona tâbi' olur. Onun için gerek tabîbe ve gerekse maslahati ebdan yâhud maslahati bilâdda ihtiyac bulunan ılimler de tabîb mecrasına cari olan kimselere bu emvalden maaş verilmek caiz olurki ücretsiz olarak müslimanları tedavi etmek için vakıt ve imkân bulabilsinler ve bütün şu sayılanlar hakkında hacet de şart değildir. Zengin oldukları halde de verilmek caiz olur. Çünkü Hülefai Raşidîn, Muhacirîn ve Ensarın ihtiyac ile ma'ruf olmıyanlarına da verirlerdi. Kezalik muayyen bir mikdar ile meşrut da değildir. Belki İmamın ictihadına muhavveldir. Halin iktizasına ve malın vus'atına göre iğnâ etmek veya kifayet mikdarına kasr eylemek de ona aiddir اهـ.

Âyette bu sonra gelenler mutlak bırakılmamış, halleri şu suretle beyan olunmuştur: ﴿يَقُولُونَ﴾

derler - şöyle duâ ederler: ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا﴾ yarabbena mağfiret buyur bizlere

﴿وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ﴾ bizden evvel iyman ile geçmiş olan

kardeşlerimize ﴿وَلَا تَجْعَلْ فى قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ ve iyman etmiş

olanlara kalblerimizde hiç kîn tutturma ﴿رَبَّنَآ اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ﴾ ya rabbena şübhe

yokki sen raufsun rahîmsin - ya'ni esirgemen çok, iyman ile çalışanlar hakkında rahmetine nihayet yok,

onun için duâmızın kabulu ile günahlarımızın mağfireti rahmet ve ra'fetinden me'mulümüzdür.

Evvelki âyette geçtiği gibi bu âyette de ba'zıları « الَّذِينَ » mübteda, « يَقُولُونَ » haber olub

«vavın» müfredleri değil, cümleyi

Sh:»4853

atfettiğini söylemişlerdir. Atfı müfred kabîlinden yapılan evvelki vecihte ise « يَقُولُونَ » istinaf, yâhud « جَآؤُ » nun failinden haldir. Her iki takdirde de, bunların bu kayd ile takyid ve beyanları şayanı dikkattir.

İbni merduye rivayet etmiştirki: İbni Ömer radıyallahü anhüma bir adamı Muhacirînden ba'zısına dil

uzatırken işitti, onu çağırdı. « لِلْفُقَرَآءِ الْمُهَاجِرِينَ » âyetini okudu, işte bunlar o Muhacirîn, sen

onlardanmısın? Dedi, hayır, dedi, sonra « وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْاِيمَانَ » âyetini

okudu, işte bunlar da Ensar sen bunlardanmısın? Dedi, hayır, dedi, sonra «

وَالَّذِينَ جَآؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ » âyetini okudu da sen bunlardanmısın? Dedi, ümid ederim dedi,

İbni Ömer Hâzretleri hayır vallahi onlara söğen bunlardan olmaz dedi اهـ. İmam Malik Hazretleri de bu âyetten istidlâl ederek demiştirki Sahabeden birisi hakkında kötü söz söyliyen veya buguz besliyen kimsenin feyide nasîbi yoktur اهـ. Görülüyor ki burada « اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ » mucebince mü'minlerin kardeşliği muktezayatına, ya'ni ıymanın muktezası mü'minlerin birbirlerini sevmeleri ve seleflerine hürmet etmeleri ve hasbelbeşeriyye vakı' olan kusurlarına bakmayıp kendisi gibi mağfiretlerine duâ etmeleri ve hiç bir mü'mine kin beslememeleri lüzumuna tenbih buyurulmuştur. İşte Ehli sünnet velcemaatten maksad « وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ » mazmuniyle bu ahlâka temessükü düsturi hareket ittihaz etmektir. Bu ise emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker vecîbesini ihmal etmek değil « وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ يَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ » mısdakınca mü'minliğin şıarı olan o vazifenin iyfasından memnun olup « وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ » mucebince yardımlaşmak « وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ » tavsıyesine sarılmaktır.

Bu suretle tabaka tabaka mü'minlerin mehasinine işaret buyurulduktan sonra Münafıkların hallerine dikkat nazarını celb için buyuruluyorki:

Sh:»4854

﴿١١﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا
نُطِيعُ فِيكُمْ اَحَدًا اَبَدًا وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ
اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ لَئِنْ اُخْرِجُوا لَايَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ
قُوتِلُوا لَايَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَايُنْصَرُونَ
﴿١٣﴾ لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِى صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَايَفْقَهُونَ ﴿١٤﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا اِلَّا فِى قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ

مِنْ وَرَاۤءِ جُدُرٍ بَاْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ
شَتّٰى ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٦﴾ كَمَثَلِ
الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنّٖى بَرٖۤیءٌ
مِنْكَ اِنّٖۤى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٧﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَاۤ
اَنَّهُمَا فِى النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذٰلِكَ جَزٰۤؤُا الظَّالِمِينَ ﴿﴾

Sh:»4855

Meali Şerifi

Bakmaz mısın şu münafıklık yapanlara? Ehli kitabdan o küfreden ihvanlarına şöyle diyorlar: Yemin ederiz ki eğer siz çıkarılırsanız her halde biz de sizinle beraber çıkarız, ve sizin hakkınızda ebedâ kimseye itaat etmeyiz ve şayed size kıtal yapılırsa muhakkak size yardım ederiz, hal bu ise Allah şehadet ediyor ki onlar kat'iyyen yalancıdırlar 11 Celâlim hakkıçin eğer çıkarılırlarsa onlarla beraber çıkmazlar ve eğer kıtal yapılırsa onlara yardım etmezler ve şayed yardım edecek olsalar mutlak arkalarına dönerler, sonra da kurtarılmazlar, her halde onların yüreklerinde sizin korkunuz Allahınkinden ziyade, bu onların fıhıksız bir kavm olmalarındandır 12 Size hepsi toplanarak kıtal yapamazlar, ancak müstahkem mevkı'lerde veya divarlar, siperler arkasından yaparlar, aralarında beisleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın halbuki kalbleri dağınıktır, bu onların akl etmez bir kavm olmalarındandır 13 Yakında önlerinden geçenler gibi ki emirlerinin vebalini tattılar, daha da onlara elîm bir azâb var 14 Tıbkı Şeytanın meseli gibi ki hani insana küfret dedi de küfredince ben dedi senden beriyim, çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allahdan korkarım 15 Sonra ikisinin de âkıbeti ebediyyen ateşte 16 kalmaları oldu, ve işte zalimlerin cezası budur 17

11. ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا﴾ - Benî Avften Abdullah İbni Übeyy İbni Selûl ve Vediatebni Malik ve Süveyd ve Dâis gibi bir takım Münafıklar Benî Nadîre haber göndermişlerdi, bu âyet bu sebeble nâzil oldu diye İbni İshak ve İbni münzir ve Ebû Nüaym İbni Abbastan rivayet etmişlerdir. Bu âyetlerin mazmununa nazaran bunlar önce Sh:»4856

vak'a esnasında nâzil olup Münafıkların o sıradaki gizli muhaberelerini Peygambere ıhbar etmiştir. Onun için mazı sıygasiyle « قَالُوا » denilmeyip hal ve istimrar ifade eden muzari' sıygasiyle şöyle haber verilmiştir. ﴿يَقُولُونَ﴾ o Münafıklar diyorlar ki:

﴿لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Ehli kitabdan o küfreden ıhvanlarına - küfürde küfranda kardeşlikleri veya sıkı sıkı konuştukları yârânları olanlar mezkûr kâfirlere hıtaben diyorlar veya diyorlardı ki ﴿لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ﴾ vallahi siz çıkarılırsanız

﴿لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ﴾ mutlak ve muhakkak biz de beraberinizde çıkarız - Ya'ni biz de yurtlarımızı

ve mallarımızı bırakır sizinle beraber çıkar gideriz ﴿وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ اَحَدًا اَبَدًاۙ﴾ ve sizin hakkınızda ebedâ kimseyi dinlemeyiz - ya'ni sizi çıkartmamak için her türlü itaatsizliği ısyanı göze alırız, şayed sizin çıkmanıza manı' olamazsak her halde biz de beraber çıkarız ve çıkmamıza manı' olacak her kim olursa olsun asla dinlemeyiz ﴿وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْۜ﴾ ve şayed size mukatele yapılacak, harb edilcek olursa vallahi size mutlak ve muhakkak yardım ederiz. - Kıtalde düşmanlarınıza karşı sizden tarafa oluruz, sizinle beraber biz de onlarla çarpışırız diye yemîn ederek va'd veriyorlar ﴿وَاللّٰهُ يَشْهَدُ﴾ hal bu ise Allah şehadet ediyor ki ﴿اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ onlar muhakkak yalancılar - o Münafıklar kat'iyyen yalan söylüyorlar söyledikleri bu sözler, verdikleri va'dler, fikirlerine muvafık olsa bile vakı'a mutabık olmıyacak, yeminlerinde durmıyacaklar, dediklerinin hiç birini yapamıyacaklardır. Ya'ni 12. ﴿لَئِنْ اُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْۚ﴾ kasem olsun ki o ıhvanları

Sh:»4857
çıkarılırlarsa beraberlerinde bu Münafıklar çıkmıyacaklar - evvelâ « لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ » demeleri yalan, sonra ﴿وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْۚ﴾ yine kasem olsun ki mukatele olunursa onlara yardım da etmiyecekler « وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْۜ » - demeleri de yalan, hakikaten de böyle oldu, ne onlarla beraber çıktılar, ne de mukatele ettiler, Allah tealânın şehadeti vechile yalan çıktılar. ﴿وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ۠﴾ ve bilfarz yardım ederlerse Vallahi muhakkak arkalarına dönecekler - Mü'minlerin karşısında dayanamıyacaklar, ﴿ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ﴾ sonra o dönen Münafıklar veya yardım etmek istedikleri Yehûdîler hiç bir târaftan yardım olunmıyacaklar, helâktan, Allahın azâbından kurtulmıyacaklardır. 13. ﴿لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فٖى صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِۜ﴾ Herhalde onların sînelerinde, ya'ni yüreklerinde Allahdan ziyade sizin korkunuz var - gizliyi âşikârı bilen her şey'e şâhid ve şedidül'ıkab olan Allah tealâdan sakınmıyorlar, ıkabından korkmıyorlar, gizli gizli münafıklık ediyorlar, kimseye itaat etmeyiz diyorlar da sizden çekiniyorlar, size karşı müslimanlık iddiasında bulunuyorlar. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu,

ya'ni Allahdan ziyade sizden korkmaları ﴾بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَايَفْقَهُونَ﴿ fehimleri yok fıkıhsız bir

kavm olmalarından, Allahın azametini ılm-ü kudretinin vus'atını, ıkabının şiddetini bilmemelerindendir. 14.

﴾لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا﴿ onlar müctemian, ya'ni Münafıklar ve o Kâfirler hepsi birlikte

toplanarak sizinle çarpışamazlar ﴾اِلَّا فٖى قُرًى مُحَصَّنَةٍ﴿

Sh:»4858

ancak müstahkem mevki'lerde - kal'a, istihkâm gibi iycabında sığınmak için sağlam yapılmış sığınaklı

köylerde kentlerde ﴾اَوْ مِنْ وَرَٓاءِ جُدُرٍ﴿ yâhud divarlar arkasında: surlar, hisarlar, siperler

içinde saklanarak harb ederler - o halde harb olunca onlardan korkmamak ancak oralardan çıkarmak veya

içlerinde yakalamak için « وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ » emri mucebince

kuvvet ve alât ve vesait hazırlamak, onunla beraber Surenin başında geçtiği üzere o âlat ve vasaite güvenmeyip yalnız Allaha rabtı kalb eylemek lâzım gelir. Bir na'tinde Nazîm derki:

Hükmün yürütür aşk vuhûş iyle tuyûra
Yok emrine serkeşlik eder made-vü nerde
Bi zuri sipeh aşk eder âlemi teshir
Ne zirh-ü ne mıgferde ne tig-u ne siperde

﴾بَاْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدٖيدٌ﴿ beisleri aralarında şiddetlidir. - BE'S, güç kuvvet ve hızlı harb ve

sıkıntı ve azâb gibi bir kaç ma'naya gelir. Burada müfessirler üç ma'na söylemişlerdir:

1- Onların kuvvetleri, harb ve darbları kendi aralarında şiddetlidir. Ya'ni kuvvet ve şecaatleri birbirleriyle çarpışdıkları zamandır. Yoksa Allah için cihad eden Mü'minlerin karşısında meydanı harbe çıkacak olurlarsa o kuvvet ve şiddet za'f ve hezimete münkalib olur. Onun için sizinle meydan harbinden kaçarlar, istihkâmlara siperlere sığınırlar.

2- Mücahidden menkul olduğuna göre: onların kuvvet ve şiddeti kendi aralarında harb lakırdısı ederlerkendir, aralarında toplandıkları zaman şöyle asarız şöyle keseriz, şöyle biçeriz gibi şecaat ve kuvvet taslıyarak lâf ederler, tehdid savururlar, fakat siperler, divarlar

Sh:»4859

arkasından meydana çıkamazlar sinerler. Onun için beisleri yalnız kendi aralarındadır. Hakikî mü'minlere karşı değil.

3- İbni Abbastan mervi olduğu üzere bunun ma'nası birbirleriyle sevişmezler, boğuşur dururlar, dahilî halleri perişandır. Demek olurki bu surette şu beyan onun tefsiri demektir:

﴾تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا﴿ sen onları toplu sanırsın ﴾وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى﴿ halbuki kalbleri

dağınıktır. -Her biri başka hevada, başka emelde, kendi zevk ve hissiyyatına göre aynı fikir ve mezhebde perişandır. Bir kelime etrafında toplanıp da bir gönül birliğiyle hareket edemezler. Fırsat buldukça birbirlerine hıyanet ederler. Böyle bir ordu ise zahirde nekadar toplu ve kuvvetli görünse, hakikatte bir ordu ve bir cem'iyyet değil, eczası arasında iltiyam ve irtibat bulunmıyan bir kül yığını gibi bir rüzgârla savrulacak

bir kuru kalabalıktan ıbaret demektir. «Şettâ» dağınık ve perakende demek olan «Şetît» in cem'idir. Merîz merzâ gibi ﴿ذٰلِكَ﴾ bu dağınıklık ﴿بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَۚ﴾ onların akletmez bir kavim olmaları sebebiyledir. - Sırf Dünya mahabbetiyle nefislerinin şehevatı ve heva ve hissiyyatları arkasında gittiklerinden akılları kalmaz, aklın muktezasiyle hareket etmez, hakkı tanımazlar, tefrıka kalblerin dağınıklığı, Allahdan başkasından korkmak, sadakat, fedakârlık edememek, za'flarını ve kuvvetlerinin perişanlığını mucib olacağını aklen bilseler bile yine muktezasiyle hareket etmezler, çünkü hakkı sevmezler, onun için de cezasını çekerler 15. ﴿كَمَثَلِ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرٖيبًا﴾ yakında önlerinden geçenler gibi Bedirdekiler

Sh:»4860

veya Benî Kaynüka' Yehûdîler gibi ﴿ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْۚ﴾ ki emirlerinin, yaptıkları küfr-ü ısyanın vebalini tattılar ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌۚ﴾ Âhırette de kendilerine elîm bir azâb var. - VEBAL, esasında mer'anın otu vahîm olmak demektir. Otu çok ağır, vahîm olan otlağa «keleün vebîl» «mer'an vebîl» denilir. Bundan mutlak sıklet ve vehamet ondan da çekilmez kötü akıbet ma'nasına mecaz olmuştur ki lisanımızda bu iki ma'na da meşhurdur. Ağır günah ma'nasında isti'mali de bundandır. Benî Kaynüka' vak'asını İbni Esîr Kâmil nam tarihinde şöyle anlatır: Resulullah Medîneye hicret buyurduğu zaman Yehudîlerle bir muahede akdetmiş idi. Bedirden muzafferen avdet buyurduğu zaman hased ettiler, ilk evvel Benî kaynüka' Yehûdîleri bağyedip nakzı ahd eylediler, Resulullah Yehûdün hasedlerini işittiği zaman onları Benî Kaynüka' çarşısına topladı ve buyurdu ki «Kureyşin başına gelenden çekinin, İslâma girin, çünkü benim nebiyyi mürsel olduğumu anladınız» bunun üzerine «Ya Muhammed! harbetmesini bilmez bir kavma rastgeldin de onlardan bir fırsat düşürdün, ona mağrurlanma» dediler ve Peygamberle aralarında bulunan muahedeyi ilk nakzeden Yehûd onlar oldular, bir gün müsliman bir kadın Benî Kaynüka' çarşısına gitmiş, huliyyatından bir şey için bir kuyumcunun yanında oturmuştu, onlardan bir adam gelmiş fıstanını arkasından sırtına kadar kesmişti, kadın farkına varmamıştı, birden bire kalkıverince avret mahalli açılıverdi, bundan gülüşmeğe başladılar, bunun üzerine müslimanlardan bir adam da herifi vurdu öldürdü, hemen Resulullaha ahidlerini nebz, ya'ni nakzettiklerini ı'lân edip fırlattılar ve kal'alarına girip tehassun eylediler, Resulullah da hareket edip onları on beş gün muhasara etti,
nihayet

Sh:»4861

hukmüne teslim olarak indiler, kolları arkalarına bağlandı, katledileceklerdi, bunlar Hazrec kabîlesinin halîfleri ya'nî müttefıkleri idiler, Abdullah İbni Übeyy İbni Selûl kalktı haklarında Resulullaha söyledi, Resulullah cevab vermedi, elini Resulullahın yakasına koydu, vechi seadetlerinde gadab âsarı nümayan olmuştu, Bırak! Buyurdu, o, «üç yüz zırhlı, dört yüz açık dostlarımı bana ihsan edinciye kadar bırakmam, bunlar, beni ahmer ve esvede karşı müdafea ettiler, vallahi bir karışıklık olmaktan korkarım» dedi, Resulullah da «haydi senin olsunlar, Allah onlara lâ'net etti, tahliye edin sürün onları» buyurdu, o beraber lâ'net etti, çıkarıldılar, malları müslimanlara ganîmet kaldı, arazıleri yoktu, kuyumcu idiler. Ensardan Ubabe İbni Samit Hazretleri onları çıkarıp Zebbaya kadar götürdü, sonra oradan Şam tarafına, Ezriâta kadar gittiler, orada da çok kalamayıp munkarız oldular اهـ. İşte Benî Nadîrin kariben önlerinden geçen ve yaptıklarının vebalini tadanlar Bedirden sonra bunlardır. Bunlar hicretin yirminci ayında Şevval içinde sürülmüşlerdi, Beni Nadîr vak'ası da hicretin dördüncü senesi rebi'ulevvelinde olmuştu, bunlar Yehûdîlerin hali, Münafıkların hali de şöyle temsil olunuyor: 16. ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytanın meseli gibi - mesel olmuş te'accüb olunacak hali gibi ﴿اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْۚ﴾ hani bir vakıt insana küfret demişti - bir âmir vaz'ıyyetinde onu küfre teşvık etmişti ﴿فَلَمَّا كَفَرَ﴾ o insan küfredince de - Şeytan çekilivermiş ﴿قَالَ اِنّٖي بَرٖيٓءٌ مِنْكَ﴾ haberin olsun, demişti: ben

senden beriyim - ya'ni senin bulaştığına bulaşmam, mes'uliyyetine iştirâk etmem

Çünkü ﴿اِنّٓى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمينَ﴾

Sh:»4862

ben âlemlerin rabbı Allahdan korkarım - küfür et diye emir verirken korkmamıştı da aldatıp belâya soktuktan sonra azâbı hatırlıyarak korkacağı tutmuş «ben karışmam ne halt edersen et» diyerek savuşu vermişti ki bu da bir şeytanlıktı. Münafıklarda böyle yapmışlardı ve böyle yaparlar. Bahirde derki: Şeytanın ben Allahdan korkarım demesi bir riya idiki bu korku onu insanları fenalığa sevk etmekten men' etmiyor اهـ.
Müfessirînin çoğu buradaki Şeytan ve İnsandan murad cins olduğuna zâhib olmuşlardır. Buna göre teberrî Kıyamet günü demektir. « اِنّٓى اَخَافُ اللّٰهَ » Kavlinin zâhirine en muvafık olan da budur denilmiştir. Ba'zıları demişki Şeytan ile murad İblis, insan ile murad Ebu Cehildir. Zira sûrei Enfalde geçtiği üzere bedir günü Şeytan ona « لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنّى جَارٌ لَكُمْۚ » demiş sonra da çarpışma başlayınca « اِنّى بَرٓيءٌ مِنْكُمْ اِنّٓى اَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ اِنّٓى اَخَافُ اللّٰهَۜ » deyip sıvışmıştı, maamafih bu babda mesel olmuş bir kıssa da nakledilmiştir. Ahmed İbni Hanbel Zühüdde, Buharî tarihinde Beyhekî şuabda, Hâkim ve daha başkaları Hazreti Ali radıyallahü anhten rivayet etmişlerdirki âbid bir adam zaviyesinde ibadet ederdi, bir kadına da bir hal arız olmuştu, bunun biraderleri vardı, onu o adama götürmüş bırakmışlardı, derken nefsine hoş göründü, tuttu zina etti, kadın hamil kalmıştı, derken Şeytan geldi, sen bu kadını öldür çünkü vâkıf olurlarsa rezil olursun dedi, bunun üzerine bir de tuttu öldürdü ve bir yere gömdü sonra geldiler bunu yakaladılar götürdüler, giderlerken Şeytan yine geldi, onu sana hoş gösteren ben idim şimdi bana secde et seni kurtarayım dedi, o da ona secde etti, sonra da o ondan teberrî etti ve dediğini dedi, işte « كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْۚ » âyeti buna işarettir اهـ. 17.

﴿فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَٓا اَنَّهُمَا فِى النَّارِ خَالِدَيْنِ فيهَاۜ﴾ sonra ikisinin de müebbeden ateşte

Sh:»4863

kalmaları kendilerinin akıbetleri oldu, çünkü birisi âmir tavriyle küfre teşvık etmiş birisi de tutmuş yapmışdı. Demekki âmirin Allaha karşı ma'sıyyet ile emri yapıldıktan sonra me'muru da mes'uliyyetten kurtarmaz.

Eğer bu ma'sıyyet küfr ise cezası müebbeden Cehennemde kalmak olur. ﴿وَذٰلِكَ﴾ ve işte bu - Cehennem ateşinde hulûd yalnız o ikisine mahsus değil ﴿جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَ﴾ bütün zalimlerin cezasıdır. - Zulmü eyi veya mübah yerine sayan gerek âmir ve gerek memur bütün haksızların cezası ebediyyen Cehennemdir. Çünkü zulmü halâl saymak da küfürdür.

Bu suretle Münafıkların kâfirlerin, zalimlerin halleri anlatıldıktan sonra o kötü akibetten mü'minleri korumak için buyuruluyorki:

﴿١٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَاقَدَّمَتْ
لِغَدٍۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَلَا
تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْۜ اُولٰٓئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٢٠﴾ لَا يَسْتَوٓى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِۜ
اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ
عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِۜ وَتِلْكَ
الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذِى
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ﴿﴾

Sh:»4864

﴿٢٣﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذِى لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ
الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٢٤﴾ هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ
الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۜ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Hep Allaha korunun ve baksın bir nefis yarın için ne takdim etmiş, hem Allahdan korkun, çünkü Allah her ne yaparsanız şübhesiz habîrdir 18 Ve onlar gibi olmayın ki Allahı unutmuşlardır da Allah da onlara kendilerini unutturmuştur, onlardır ki hep fasıklardır 19 Eshabı Nar ile eshabı Cennet müsavi olmaz, eshabı Cennettir ki hep murada irmişlerdir 20 Biz bu Kur'anı bir dağın üzerine indirseydik her halde Sen onu Allah korkusundan başını eğmiş çatlamış görürdün, o temsiller yokmu işte biz onları insanlar için yapıyoruz gerek ki tefekkür ederler 21 O öyle Allah ki ondan başka Tanrı yok gaybi de bilir şehadeti de, o rahmândır, rahîmdir 22 O öyle Allahki ondan başka tapılacak yok, öyle melik (Padişah) ki kuddus, selam, iyman ve emniyyet veren mü'min, gözeten koruyan müheymin, Azîz,

Cebbar, mütekebbir, tenzih o Allaha muşriklerin şirkinden 23 O öyle Allahki halık, barî, müsavvir o, en güzel isimler (Esmai hüsnâ) onun, bütün Göklerdeki ve yerdeki ona tesbih eder, o öyle azîz öyle hakîmdir 24

Sh:»4865

18. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا﴾ Ey Allaha ve Resulüne ve Âhıret gününe inanıp iyman hasletiyle müşerref olmuş bütün mü'minler! ﴿اتَّقُوا اللّٰهَ﴾ hep Allaha korunun - Nifaktan, münafıklardan, küfürden kâfirlerden, zulümden, zalimlerden, Şeytanın şeytanetiyle o kötü akıbete düşmekten sakınıp Allahın vikayesine sığının da her işinizde onun emr-ü nehyini tutarak ıkabından korunun ﴿وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَاقَدَّمَتْ لِغَدٍۚ﴾ ve her nefis yarın için, ya'ni gelecek Kıyamet günü için ne hazırlamış, Allaha ne takdim eylemiş olduğuna nazar etsin - hisab sorulmazdan evvel nefsini muhasebeye çekip hisabına baksın. Kıyamet gününe «yarın» ta'bir edilmesinde iki vecih beyan edilmiştir. Yarın dünden yakın olmak i'tibariyle yarın olacakmış gibi yakın telâkkı edilerek çalışılmasına tenbihtir. İkincisi de sûrei Rahmanda geçtiği üzere ındallah zaman biri teklif zamanı olan Dünya devri, biri de ceza ve mükâfat müddeti olan Âhıret devri olmak üzere iki günden ibaret olduğuna işaretdirki bugün Dünya yarın Âhıret demek olur. Bununla beraber âyet insanın Dünyada Ömründen hergün korunmak için yarına yarar ne yaptığını düşünmesi lüzumunu ıhtardan da halî değildir. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ﴾ - bu zâhiren evvelkini te'kid için tekrar gibi görünür. Fakat evvelki Allah sevgisiyle emirlerin, vazifelerin iyfası, bu da Allah korsusiyle menhiyyattan, fenalıklardan sakınılması siyakında olmak itibariyle farklıdır. Ya'ni Allahtan korkun da fenalık yapmayın, korunmamazlık etmeyin ﴿اِنَّ اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ çünkü Allah her ne yaparsanız habîrdir. - Yarın ona göre mücazat veya mükâfatını verecektir.

19. ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ﴾ ve öyle kimseler gibi olmayın ki ﴿نَسُوا اللّٰهَ﴾

Sh:»4866

Allahı unutmuşlar - Allahdan korkmaz, hukukunu tanımaz, onun feyzi vikayesinden meded ummaz olmuşlardır da ﴿فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْۜ﴾ Allah da onlara kendilerini unutturmuştur - sarhoş gibi ne yaptıklarını bilmezler, nefsi insanînin, hukukı beşerin kıymetini anlamaz, adî şeylere tapar, insanlığı tezlil eder, kendilerini halas edecek hayr-ü hasenatı düşünmez, azâbdan koruyacak amellere çalışmaz, yarın için bir şey hazırlamaz olmuşlardır. Ve binnetice Kıyamet günü öyle dehşetli hailelere ma'ruz olurlarki kendilerinden geçerler, hattâ ruh yoktur deyip duranlar dahi böyle kendilerini unutmuş, insan mahiyyetinin en mühim mümeyyizini teşkil eden şu'ur ni'metine şuuru kalmamış kimselerdir. İnsanda nefsine şuur fıtrî olduğu için şuâra şuurdan ve şuurun hukukundan ve onun Allaha nâzır olan vechinden gaflet edenlerin fıtratı bozulmuş kimseler olduklarına tenbih için nisyan ile ta'bir olunmuştur

﴿اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ve işte onlardırki bütün fasıklardır. Taattan çıkıp ma'sıyete dalmış, insanlık kıymeti kalmamış, fısıkta tekâmül etmiş, bozulmuş güruhtur. Mü'minler bunlara benzememelidir. 20. ﴿لَا يَسْتَو۪ٓي اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِۜ﴾ eshabı Nar ile eshabı Cennet müsavî olmazlar. - Ya'ni Allahı unutup da fıska dalmış olan o fasıklar beyan

olunduğu üzere Cehennem ateşinde kalmağa mustehıktırlar. Allahdan korkup korunanlar ise Cennete mustehıktırlar. Cehennemlikler ile Cennetlikler ise denk olmaz. Fazılet ve ruchan hangi tarafta olduğuna gelince: ﴿اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَاۤئِزُونَ﴾ ancak eshabı cennettir ki fâizdirler. -

Tehlükeden kurtulmuş büyük murada irmişlerdir. Mü'minler böyle her tehlikeden kurtulup o büyük mürâda

Sh:»4867

ermek, o fazıyleti kesbeylemek için Allaha korunarak ve ıkabından sakınarak çalışmalı, hergün yarına ne hazırladığına bakıp hisab etmeli ve o Allahı unutup da kendilerine yazık ederek ateşte kalacak fasıklar, zalimler gibi olmamalı, bu nasıhatlara, Allahın bu emr-ü nehyine iyi dikkat etmelidirler.

21. ﴿لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ﴾ biz bu Kur'anı - ya'ni iyman ile

okunup amel edilmek için şanı azametimizle indirilmiş olan bu büyük, şanlı Kur'anı biz azîmüşşan - eğer bir

dağın üzerine indirse idik ﴿لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ﴾ her

halde sen onu: o dağı Allah korkusundan çatlıyarak başını eğmiş görürdün - o kaskatı dağ o derece müteessir olur, Allahın emirlerine saygı ile çatlıyıncıya kadar itaat ve inkıyad edip secdelere kapanırdı. Fakat Sûrei Ahzabın âhirinde « اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ » âyetinde geçtiği üzere Semavat ve Arz-u

cibal ilk arzda emanetin ağırlığından yılarak onu yüklenmekten çekinmişti de onu insan yüklenmişti. Bundan dolayı kitab indirilmesine dağların kabiliyyetleri de yoktur, ihtiyacları da yoktur. İhtiyac insanlarındır. Onun için Kur'an da bir dağ üzerine indirilmedi, insanlar için kalbi Muhammedî üzerine indirildi, hem öyle beliğ ve müessir bir surette indirildi ki bilfarz büyük bir dağ üzerine indirilmiş, daha öyle bir şuur verilmiş olsa idi Semaya doğru başkaldırmakta bulunan o ulu dağ bütün kasvetine rağmen haşyetullah şuuru altında her türlü serkeşliği atarak çatlıyıncaya kadar evamiri ilâhiyyeye serfüru eder, bu derece müteessir olurdu. Binaenaleyh akıl ve şuur kabiliyyetiyle emaneti hamil bulunan ve bir taraftan narı cehîm, bir taraftan da Cenneti na'îm ile kuşatılmış istıkbale doğru gitmekte olan insanların bundan daha ziyade müteessir ve mütenebbih olmaları lâzım gelirken o zalûm ve cehûl insanlar

Sh:»4868

müteessir olmuyor, Allah saygısını duymuyor, Allahın hukukunu ve nefislerinin vazife ve istıkbalini unutmuş

salâh ve necat yollarını düşünmez olmuşlardır. Zemahşerî, ebu Hayyan gibi bir haylı müfessirîn demişlerdir

ki: Bu âyet de «

اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ » âyeti gibi

temsil kabilindendir. Maksad insanların kalblerindeki kasvete ve teessürsüzlüğe karşı tevbıhtir. Netekim

şöyle buyurulması da buna delâlet eyler: ﴿وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ﴾ ve işte bu meseller - ya'ni gerek

bu âyette, bu Sûrede ve gerek Kur'anın diğer yerlerindeki bu kabîl temsiller, yâhud « تِلْكَ », mübteda, «

الْاَمْثَالُ » haber olduğuna göre bunlar, bir takım temsillerdir. Yâhud ıbret alınmak için daima hatırda

tutulacak dilden düşürülmiyecek mesellerdir ki ﴿نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ﴾ biz onları insanlar için

yapıyoruz -insanların düşünüp istifade etmeleri için inşa ve tasvir ediyoruz.

﴿لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ gerek ki düşüneler - hissî nümunelerden fikrî ve ma'kul ma'nalara intikal edeler. Önlerine sonlarına müteallık fikirler edineler, Allahın azamet ve kudretini anlıyalar da yarin için ona göre hazırlanıp korunalar. Fikir, görgüleri ve bilgileri bir tertibe koyup bildiğinden bilmediğini anlamak, âhiri evvele bağlamaktır. Görülüyor ki burada işbu « وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ » tezyili Sûrenin tâ baş tarafındaki « فَاعْتَبِرُوا يَآ اُولِى الْاَبْصَارِ » emrine bir tetmim olmuştur. Onun için bu ıhtarlarla güzel bir va'z-u tezkir yapıldıktan sonra Allah tealânın vahdaniyyetini ılm-ü rahmetiyle şan-ü azametini, celâl-ü kibriyasını, ba'zı esma ve sıfatını anlatarak Sûrenin ahirini evveline bağlamak üzere buyuruluyor ki:

22. ﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذِى﴾ o öyle bir Allahdır ki - bütün kemal

Sh:»4869

sıfatlarını cami' vacibülvücud ve ülûhiyyet kendinin hakkı olan bir zati ecell-ü a'lâdır ki:

﴿لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ﴾ ondan başka ilâh ya'ni tapılacak tanrı yoktur. - Bütün esmai ilâhiyyenin cami'ı, ismi zat olan Allah ismi celâli hakkında Fatihanın başında besmelenin tefsirinde geçen iyzahata bak. O Allah ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِۚ﴾ gaybın da âlimi şehadetin de - gayb iki ma'nada kullanılır ki birisine gaybi mutlak, birisine de gaybi izafî denilir. Gaybi mutlak: Hiç bir mahlûkun ne ihsâsı ne ılmi te'allûk etmiyendir. Gaybi izafî: Muayyen bir mahlûkun ılmi te'allûk etmiyendir ki ona nisbetle gayb demektir. Burada mütebadir olan ise gaybi mutlaktır. Çünkü ahde karîne yoktur. « ال » istiğrak içindir.

Medih makamı bunu ıktıza ettiği gibi diğer âyetlerde musarrah olan « عَلَّامُ الْغُيُوبِ » ismi de buna delildir. Şu halde gerek vacib ve gerek mümkin mevcud veya ma'dum ve gerekse mümteni' her gaybe şamil olur. Ragıb der ki: şuhud ve şehadet, gerek basar ve gerek basîret ile olsun müşahede ile beraber huzurdur. Ba'zan da yalnız huzur ı'tibar edilir. Lâkin mücerred huzura şuhudi evlâ, maalmüşahede huzura da şehadeti evlâdır denir. اهـ. Şu halde âyetteki şehadetten murad mahlûkun basar veya basîret ile müşahede edebileceği âlem demektir. Şübhe yok ki gaybı bilenin şehadeti bileceği evleviyyette kalır.

Bununla beraber « لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّآ اَحْصٰيهَاۚ » kabîlinden ıhsa tamamiyle tasrıh olunmak için ikisi de zikr edilmiştir.

﴿هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ﴾ o hem rahmândır hem rahîm - bu iki sıfata dair Fatihanın başında besmelenin tefsirinde iyzahat geçmişti bak. Bunu şöyle hulâsa edebiliriz: bu iki sıfat iki nevi' rahmete delâlet eder. Birisi rahmeti rahmaniyye,

Sh:»4870

birisi de rahmeti rahîmiyyedir. Rahmeti rahmaniyye hiç bir nevi' kesb ile meşrut ve mesbuk olmıyarak ibtidaen bahşolunan rahmeti ilâhiyyedir ki mü'mine de kâfire de, çalışana da çalışmıyana da şamil olur.

Meselâ ibtidaen vücud, bu rahmetin eseridir. Netekim rahimdeki cenînler ve bütün hayvanat bu rahmet ile beslenir. Yine bu rahmet ile Allah tealâ kâfirlere dahi Dünyada rızık, akıl vesaire gibi ni'metler verir. Rahmeti rahîmiyye ise kesb ile meşrut olan ve rahmeti rahmaniyyeyi hüsni istı'mal ederek çalışanlara verilen rahmettir ki ednası kesbin istihkakından aşağı olmaz. Mahzı fazl olan a'lâsının ise hadd-ü payanı bulunmaz. Ve işte dinin, takvanın, kesb-ü mücahedenin ehemmiyyeti bu haysiyyetledir. Bunun içindir ki « رَحْمَانُ الدُّنْيَا وَ رَحِيمُ الْاٰخِرَةِ » denilmiştir. Demek ki rahîm sıfatı iyman ile

iymansızı, iyi ile kötüyü, korunanlarla korunmıyanları ayırd ederek iyileri âkıbet ecr-ü mükâfat ile murada irdirmek ma'nasını ifade ettiği için ona mukabil rahmeti rahmaniyyeyi sui isti'mal etmiş kötülerin de mahrumiyyet ve mücazat ile mes'uliyyetlerini tezammun eder ki bu mazmun bundan sonraki âyette ta'dad olunan evsaf ile iyzah edilmiş olacaktır. Şayanı dikkattir ki Allah tealânın azamet-ü kudretini beyan ile haşyetullahın lüzumunu isbat siyakında varid olan bu âyetler mehafetten evvel mahabbet ve ümmid hislerini uyandıracak olan bu rahmet âyetiyle başlamıştır. Ancak ılim rahmete, vahdaniyyet de ılme takdim olunmuştur. Çünkü rahmeti rahimiyyenin gizli ve âşikâr hiç bir ecri zayi etmiyecek vechile tamamiyle hüsni cereyanı ılim sıfatının ekmeliyyetine mütevakkıf olduğundan sıfâtı zatiyyei sübutiyyeden ılim, sıfatının kemalini gösteren « عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ » vasfı, sıfâtı fı'liyyeden rahmet sıfatlarını nâtık

olan, errahmân, errahîm vasıflarından evvel zikredilmiş, ılim sıfatının bunları te'min edecek vechile kemali ise her türlü hukmünde

Sh:»4871

şerîk ve müzahimden vareste olarak zat ve sıfât ve ef'alde tevhide mütevakkıf bulunduğu için sıfâtı zatiyyei selbiyyeden olan vahdaniyyet sıfatı da ona takdim olunmuş, sıfâtı selbiyye ve sübutiyye ve fı'liyyenin mercii olan vücudi zat de «Allah» ismi celâli ile hepsinden mukaddem zikrolunmuştur. Yukarılarda da geçtiği üzere haşyet, mutlak ürküntüden ıbaret olan bir korku değil, mahabbet ve ta'zîm ile müterafık olan saygılı

bir korku demek olduğu cihetle evvelâ rahmeti ilâhiyyenin « سَبَقَتْ رَحْمَتِى عَلٰى غَضَبِى

» hadîsi kudsîsi mucebince gadabı ilâhîye sabık olduğunu iş'ar eden bu âyet ile ibtida haşyetin birinci rüknü olan ta'zim ve saygı hissi uyandırılmak üzere şevk-u ümmid ile mahabbet tehyic olunduktan sonra ikinci rüknü olan ve rahmeti rahîmiyye zımnında mündemic bulunan mes'uliyyet ve mehafet hisleri de yine ayni ümmid ve şevk mebadisiyle müterafık olarak telkın ve tehyic olunmak üzere buyuruluyor ki:

23. ﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذٖى لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ﴾ - Her şeyden evvel zati hakka ve emri

tevhide kemaliyle ihtimam ve ı'tinayı ibraz için tekrar ile te'kid olunmuştur. Evet haşyetten dağların bile çatlıyarak baş eyeceği o Allah öyle bir Allahdırki hakikatte ondan başka ibadet edilecek ma'bud yoktur.

﴿اَلْمَلِكُ﴾ mülkün sahibi - bütün eşyanın mülk-ü melekûtü onun, bütün mevcudat üzerinde emr-ü

nehiy, tedbir-ü tesarruf, azl-ü nasıb, ı'zaz-ü izlâl, mükâfat ve mücazat ile zâhirde ve batında hüküm, kuvvet-ü kudret kendisinin olan yegâne hukümdar o. « تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُ » Öyle

melikki ﴿الْقُدُّوسُ﴾ Kuddus-gayet mukaddes, her şaibeden münezzeh, her vasfında ekmel, tahdid-ü tasvire sığmaz, hiç bir leke kabul etmez, tertemiz, pampak,

Sh:»4872

öyleki ﴿السَّلَامُ﴾ selâm - her selâmetin menba' ve masdarı: kendisi ayıbdan, kusurdan, eksiklikten, fena ve zevalden, hasılı her muhataradan salim olduğu gibi selâmet umulan, selâmet

arayanları sâlâmete irdirecek olan da o. ﴿الْمُؤْمِنُ﴾ Mü'min - iyman veya emniyyet ve eman verici, şekleri, tereddüdleri kaldıran, dehalet edenlere iyman, korkudakilere emniyyet veren ve verecek olan da o ﴿الْمُهَيْمِنُ﴾ müheymin - görüb gözeten, her şey'e şâhid ve hafîz, nigehban da o. İşbu «müheymin» gelmesi hakkında sûrei Mâide de geçen «

وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ

الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ » âyetinin tefsirine bak. ﴿الْعَزِيزُ﴾ azîz - ya'ni gayet ızzetli, onurlu şanlıdır. Hiç bir vechile mağlûb edilmez, her işinde galibdir. Yâhud misli yok, gayet yüksektir. « وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » dir. Yâhud dilediğini yapar fa'alün limâyürîddir. Bununla beraber alçaklığı, ahlâksızlığı, küfür, zulüm, fesad, ısyan, küfran gibi fenalıkları sevmez ﴿الْجَبَّارُ﴾ cebbar-yukarılarda da geçtiği üzere cebirden mübaleğalı ismi fâilidir. Ya'ni çok cebredici demek olan işbu cebbar vasfında başlıca iki ma'na vardır: birincisi, cebir esasen kırığı yerine getirip sıkı sarmak, eksiği ıslah edip tamamlamak demektir. Netekim «cebri mafat etti» denilirki zayi' olanı yerine getirdi, telâfî eyledi demek olur. Bu ma'nadan cebbar ismi halkın eksikliklerini tamamlıyan, ihtiyaclarını tesviye eden, işlerini düzelten, bu babda ıktıza eden ameliyyatı gereği gibi yapmakta çok ıktıdarlı olan hakîm ma'nasını ifade eder. Müfessirînin bir çoğu Allah tealâya cebbar ıtlakı bu ma'nadan olduğunu söylemişlerdir. Allah tealâ derdlere derman veren, kırılanları

unaran, yoksulları zengin eden, perişanlıkları yoluna koyup düzelten zati ecell-ü a'lâ. İkincisi, cebir, icbar etmek, ya'ni dilediğini zorla yaptırmak ma'nasına da gelir. Bu ma'nadan cebbar, zorlu demek olur. Allah tealâya ıtlakı kahhar ismi celîli gibi, halkı iradesine mecbur eden, dilediğini ister istemez zorla yaptırmağa kadir olan, hukm-ü nüfuzuna karşı gelinmek ihtimali bulunmıyan ceberut sahibi demektir. Maamafih bundan cebriyyenin dediği gibi kullara hiç irade vermez, her emrini cebrile yürütür, insanlarda ef'ali ıhtiyariyye yoktur ma'nasını da çıkarmamalıdır. Çünkü teşriî olan emirlerini kulların iradei cüz'iyyesiyle meşrut kılmış olduğu da « اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ » gibi bir çok nusus ile müsbettir.

Ancak bundan şu ma'nayı anlamalıdırki Allah tealâ insanlara bir çok fiıllerde irade vermiş, hür yaratmış olmakla beraber bütün iradelerini infaza mecbur değildir. Dilerse dilediği anda iradelerini selbeder. Netekim bir hadîsi şerîfte «

اِذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ اِنْفَاذَ قَضَائِه وَ قَدَرِه سَلَبَ ذَوِى الْعُقُولِ عُقُولَهُمْ

حَتَّى يَنْفِذَ فِيهِمْ قَضَاءَهُ وَ قَدَرَهُ فَاِذَا مَضَى اَمْرُهُ رَدَّ اِلَيْهِمْ

عُقُولَهُمْ وَ وَقَعَتِ النَّدَامَةُ » Allah tealâ kaza ve kaderinin infazını murad ettiği vakıt akıl sahiblerinin akıllarını selbediverir ki kazası ve kaderi onlarda yer bulsun, emri yerini bulunca akıllarını geri verir ve pişmanlık olur» buyurulmuştur. Dilerse onların akıl ve iradelerini selbetmemekle beraber isteklerinin hilâfına olarak kendi hüküm ve iradesini kahr-u zor ile üzerlerinde infaz ve icra eder. Netekim Allahdan korkmıyan emirlerine karşı gelmek istiyen âsıyler, azâba ve ıkaba yanaşmak istemedikleri halde vaktı gelince cezalarını çekmeğe mecbur olurlar. Hasılı Allah tealânın mutlak ve müneccez olan iradesi tahtinde makhur ve mecbur olmıyacak hiç bir şey tasavvur olunmaz «

وَلَهُٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ

يُرْجَعُونَ » dur.

Cebbar ismi celîlinde bu iki ma'nadan başka bir vecih daha beyan etmişlerdir. İbni Enbarî demiştir ki

Allahın

Sh:»4874

sıfatında cebbar, kendisine irişilemez, el uzatılamaz « اَلَّذِى لَا يَنَالُ » demektir. Netekim el

yetişmiyen gayet yüksek hurma ağacına « جَبَّارَة » denilir. Bir de İbni Abbas Hazretlerinden rivayet

olunduğu üzere elcebbar, meliki azîm, ya'ni çok büyük azametli padişah ma'nasına dahi gelir. Vahidî der ki:

İşte şu zikrolunan ma'nalar Allah tealânın cebbar sıfatı hakkındadır. Halkın sıfatı olarak kullanılan cebbarın

da başkaca bir kaç ma'nası vardır. Birisi; musallat demektir ki « وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ »

kavlinde bu ma'nayadır. İkincisi, iri cisimli demektir ki « اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ » kavlinde bu

ma'nayadır. Üçüncüsü, Allaha ıbadet etmez, mütemerrid demektir ki « وَلَمْ يَجْعَلْنِى جَبَّارًا »

kavlinde bu ma'nayadır. Dördüncüsü, çok insan katleden kattal demektir «

وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ » kavliyle «

اِنْ تُرِيدُ اِلَّآ اَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِى الْاَرْضِ » kavlinde de bu ma'nayadır

اهـ. ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾ mütekebbir - çok büyük, her hususta büyüklüğünü gösterir, büyüklük, ululuk, kibriya, azamet kendisine mahsustur, kendisinin hakkıdır. Kibirlenmek, tekebbür etmek mahlûkun hakkı değildir, onun için mütekebbir sıfatı halk hakkında mezmumdur. Zira mütekebbir, kendisinde kibir izhar eden, büyüklenen demektir. Halbuki mahlûkta haddi zatinde büyüklük ululuk yoktur, bil'akis hakaret, zillet, meskenet, ıhtiyac vardır, hattâ zaman olur bir sinek bir mikrob bir Nümrudun işini bitirmeğe kâfi gelir. Böyle bir çok acz-ü ihtiyacdan kendilerini kurtaramıyan fânîlerin ise büyüklük, ululuk taslamağa kalkışmaları cehaletten ve yalancılıktan başka bir şey olmaz. Onun için mahlûkta tekebbür, tefe'ul babının tekellüf binasından olarak mezmum bir nekısadır. Fakat Hak tealâ zatında, sıfatında, ef'alinde büyüklüğün, ulviyyetin, kudsiyyetin her nev'ini câmi'dir. Onun bu ulüvv-ü kibriyasını izhar etmesi hem hiç bir şirket kabul etmiyen hakkı, hem de kendisinin, şanı celâl ve

Sh:»4875

cemalini kullarına tanıtmak ve onları ma'rifet ve huşu' ile salâh ve se'adete irşad etmek gibi pek büyük lûtuf ve ınayeti ibraz ettiği için gayet memduh bir sıfatı kemaldır. Onun hakkında tekebbür, tefe'ulün tekellüf binasından değil,bizatihi kuvvet ve istihkakını ve vahdaniyyetini ifade eden ziyadei ma'na içindir. Bundan dolayı bu sıfatlarla tavsıf olunduktan sonra onun mahlûklardan hiçbirine benzemediğini, müşriklerin tehayyül etmek istedikleri şirk şaibelerinden, münezzeh olduğunu sarahatle bir daha anlatmak için

buyuruluyor ki ﴿سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ tenzih o Allah sübhâne onların

koştukları şirkten - ya'ni mahlûklardan bir takımları, tekebbür ederek, cebbarlık yapmak istiyerek yâhud öyle yapmak istiyenlere perestiş eyliyerek Allah tealânın bu zikrolunan sıfatlarına şirk koşuyorlar. Halbuki Allah öyle şirklerden münezzehtir. Onlar Allahdan uzak, çok uzaktır. Onun ceberutu,, tekebbürü onlarınkine benzemez. Çünkü onlar kendi nefislerinde mahlûk ve haddi zatinde noksandırlar. Tekebbürleri de zatî olan noksanlarına bir yalancılık ilâve etmekten ıbaret kalır. Allah tealâ ise bütün büyüklüklerin bütün kuvvetlerin, ızzetlerin sahibidir. Onun tekebbürü kemal üstüne kemaldir. Onun için Allah tealâ o büyüklüğüne hiç bir gubar kondurmaz. Ezelî ve zatî olan nezahet ve kudsiyyetiyle onu herbir şirk şaibelerinden tenzîh eder. O

öyle subhan öyle subh-u kuddustur. Çünkü 24. ﴿هُوَ اللّٰهُ﴾ o öyle Allahdır ki ﴿الْخَالِقُ﴾ halık - sâirleri ise mahlûktur. Yukarılarda bir kaç kerreler geçtiği vechile bizim yaratmak ta'bir ettiğimiz halk fı'li iki ma'na ifade eder. Birisi takdir etmek ya'ni eşyanın bütün tafsılâtiyle mıkdar ve meratibini ta'yin

Sh:»4876

eylemektir. Zira bir şeyi tamamiyle takdir etmek onun bütün eşya arasındaki mıkdar ve mertebesini bilmeğe, bu da hepsini tamamiyle bilmeğe mütevakkıftır. Bu takdir ma'nası ı'tibariyledir ki halk ekseriyya mıkdar ve kemmiyyeti bulunan şeylerde istı'mal olunur. İkincisi, yok olan şeye vücud vermek, hiç bir asıl ve misali yok iken icad ve ıhtira' eylemektir. Ba'zan bir şeyden diğer bir şey icad etmek ma'nasına da kullanılır. Lâkin bu ma'naya daha ziyade inşa ta'bir olunur. Mahlûklara nisbet edilebilen en yüksek san'atlar, Allah tealânın takdir buyurduğu keşf-ü inşa mahiyyetinden ileri geçemez. Çünkü mahlûk fi'linin bütün tafsılâtını takdir edemez, bir atum icad eyliyemez, böyle bir yaradış nâmütenahi ilm-ü kudrete bağlıdır. Mahlûk ise bunun ancak mütenahi bir haddine mazher olabilir. Her şeyi tam ma'nasiyle takdir ve icad ederek yaratan

halık ancak Allah tealâdır. O öyle halık ki ﴿الْبَارِئُ﴾ barî - ya'ni öyle temiz yaradıcı ki halk ettiklerini temiz ve sağlam bir nizam üzere seçip tesviye ve tekâmül ettirerek birbirinden farklı evsaf ve havass ile temyiz ettirir. Hemze ile «berâ» veya beraetten bari ismi şerîfinin iştikakı hakkında da yukarılarda iyzahat geçmişti. Mefatihülgaybda derki: bari ismi, sani' ve mucid gibi olmakla beraber ecsamın ıhtiraını ifade eder. Onun için halka beriyye denilir de levn ve ta'm gibi a'raza denilmez اهـ. «

اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَذَرَاَ وَبَرَاَ » gibi

ba'zı ed'iyei me'sûrede varid olan halaka ve zere'e ve bere'e fiıllerine nazaran bari ismi şerîfi hılkatin tekâmül mertebelerindeki icadlara nâzır olduğu anlaşılıyor. ﴿الْمُصَوِّرُ﴾ musavvir, o - mahlûkatın suret ve keyfiyyetlerini dahi takdir edip dilediği vechile icad ederek tasvir edici ancak odur. «

﴿هُوَ الَّذٖى يُصَوِّرُكُمْ فِى الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَٓاءُ﴾ ، ﴿خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ فٖٓى اَىِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَ﴾ » Ragıb

derki:

Sh:»4877

suret, a'yanın kendisiyle müntekış olup sairlerinden temeyyüz ettiği ne ise odur. Bu da iki türlüdür. Birisi: hiss olunan surettir ki onu avam da havass da hattâ insan ile beraber hayvanlardan bir çoğu da idrâk eder. Meselâ, görülen bir hayvanın sureti gibi. Biri de ma'kul olan surettirki bunu umum değil, havass idrâk eder. Meselâ, insana muhtass olan akıl ve reviyyet ve eşyanın birbirlerine nazaran hassalarını ifade eden meâni gibi ki « وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ » gibi âyetlerde iki suretin ikisine de işaret olunmuştur اهـ.

Allah tealânın sıfatları, isimleri bunlardan ibart de değil ﴿لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى﴾ esmai hüsnâ hep onun, ya'ni Allah tealânın evsafını ifade eden isimleri bu zikrolunanlardan ibaret değildir. En güzel en yüksek ma'nalara delâlet eden en güzel isimler hep onundur. - Netekim sûrei A'rafta «

وَلِلّٰهِ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا » sûrei « طه » nın evvelinde de «

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى » buyurulmuştur. En güzel isimler demek olan işbu «esma'i hüsnâ ta'biri lisanı şeri'de bilhassa Allah tealânın isimlerine ıtlak olunur. Bunların ba'zısı zat ismi ba'zısı sıfât ismidir. Allah ismi celâli hepsini cami' olan zat ismi - diğerleri sıfât ismidir. Rahmân ismi ismi sıfat olmakla beraber Allahdan başkasına ıtlakı caiz olmıyan hass ismidir.Sıfâtlar, sıfâtı zatiyye, sıfâtı, fi'liyye, sıfâtı ma'neviyyedir. Sıfâtı zatiyye zat ile kaim sıfâtı selbiyye ve sıfâtı sübutiyyedir. Sıfatı selbiyye: vücubı - vücud, kıdem, beka, muhalefet - lilhavadis, ya'ni hadisata benzememek gibi nefyi teşbih ile kudsiyyet ve nezahet ifade eden sıfatlardırki kuddus ve selâm, ehad, vahid, evvel, ve âhir gibi isimler bu haysiyyetledir. Sıfatı sübutiyye; hayat, ılim, semı', basar, irade, kudret, kelâm, tekvin sıfatlarıdır.

Sh:»4878

حَىٌّ، عَلِيمٌ، سَمِيعٌ، بَصِيرٌ، مُرِيدٌ، قَدِيرٌ، مُتَكَلِّمٌ، خَالِقٌ

isimleri gibi isimler sıfâtı zatiyye hasebiyledir. Sıfâtı fi'liyye, sıfâtı zatiyyenin âsar ve ahkâm ile zuhurunu ifade eden tekvin sıfatının tecelliyatıdırki

خَالِقٌ، بَارِئٌ، مُصَوِّرٌ، مُبْدِعٌ، مُبْدِئٌ، مُعِيدٌ، مُحْيٍ، مُمِيتٌ،

رَزَّاقٌ، وَهَّابٌ، غَفَّارٌ، سَتَّارٌ isimleri gibi esma bu haysiyyetledir. Her fi'lin hususiyyetine göre müstekıllen isim ıtlakı veya şaibeli bir kayd ile takyidi caiz olmaz, mütekabilen nazarı dikkate alınmak, edeb ile ciheti hüsün ve kemal gözetilmek ve şâri'ın ıtlakatına riayet edilmek ıktiza eder. Meselâ Beyhekînin tenbih ettiği vechile ضَارٌّ darr ismi yalnız olarak söylenmez nafi' ismi ile beraber söylenmek lâzım gelir. «

يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُٓ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهٖۜ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ

» buyurulmuştur. قَابِضٌ، بَاسِطٌ isimleri de böyledir. Netekim Kur'anda

يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ، عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ، الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ

beraber varid olmuştur. Şübhe yokki Allah tealâ haliku külli şeydir. Bütün hayvanatı da o yaratmıştır. Fakat sadece « خَالِقُ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ » demek caiz olmaz. Edebe münafi olur. Bundan dolayı Mu'tezile Allah şerrin halikı değildir demeğe kadar gitmişlerse de bu da doğru değildir. Fakat yalnız halikuşşer, dememeli mukabiliyle beraber halikulhayri veşşer yâhûd hayruhu ve şerruhu minallahi tealâ demeli, sıfâtı ma'neviyyeye de riayet eylemelidir. Sıfâtı ma'neviyye: Allah tealânın ahlâkını ve sıfât ve esmasının ahkâm ve kemalini ifade eden azamet ve kibriya, celâl ve cemal, ızzet, adalet, hikmet, hilim, sabır, fadıl, şedîdül'ıkab, seriulhisab gibi evsaf ve esma bu kabîldendir. Bunlara nu'ût dahi denilir. Hasılı Allah tealânın zatı bir, esmai hüsnası çoktur. Kur'anda zikrolunanlar buradakilerden ıbaret değildir. Buhari, Müslim ve saire de ebu Hüreyre radıyallahü anhtan rivayet olunan bir hadîsi sahihte Allah tealânın doksan dokuz ismini ihsa edenin Cennete gireceğini

Sh:»4879

«

إِنَّ لِلّٰهِ تِسعة و تِسعين اسما مِائة الا واحِدا من احصاها دخل الْجَنَّةَ » diye haber verilmiş « وَهُوَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ = ve o tektir teki sever» buyurulmuştur.

Beyhekî «Kitabül'esmai vessıfât» ta bir kaç tarık ile Ebû Hüreyre radıyallahü anhten şu tafsîli rivayet etmiştir:

قَالَ. قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ اِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَ تِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً اِلَّا وَاحِدًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَهُوَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ هُوَ اللّٰهُ الَّذِى لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ. الرَّحِيمُ. اَلْمَلِكُ. الْقُدُّوسُ. السَّلَامُ. الْمُؤْمِنُ. الْمُهَيْمِنُ. الْعَزِيزُ. الْجَبَّارُ. الْمُتَكَبِّرُ. الْخَالِقُ. الْبَارِئُ. الْمُصَوِّرُ. الْغَفَّارُ. الْقَهَّارُ. الْوَهَّابُ. الرَّزَّاقُ. الْفَتَّاحُ. الْعَلِيمُ. الْقَابِضُ. الْبَاسِطُ. الْخَافِضُ. الرَّافِعُ. الْمُعِزُّ. الْمُذِلُّ. السَّمِيعُ. الْبَصِيرُ. الْحَكَمُ. الْعَدْلُ. اللَّطِيفُ. الْخَبِيرُ. الْحَلِيمُ. الْعَظِيمُ. الْغَفُورُ. الشَّكُورُ. الْعَلِىُّ. الْكَبِيرُ. الْحَفِيظُ. الْمُقِيتُ. الْحَسِيبُ. الْجَلِيلُ. الْكَرِيمُ. الرَّقِيبُ. الْمُجِيبُ. الْوَاسِعُ. الْحَكِيمُ. الْوَدُودُ. الْمَجِيدُ. الْبَاعِثُ. الشَّهِيدُ. الْحَقُّ. الْوَكِيلُ. الْقَوِىُّ. الْمَتِينُ. الْوَلِيُّ. الْحَمِيدُ. الْمُحْصِى. الْمُبْدِئُ. الْمُعِيدُ. الْمُحْيِى. الْمُمِيتُ. الْحَىُّ. الْقَيُّومُ. الْوَاجِدُ. الْمَاجِدُ. الْوَاحِدُ. الصَّمَدُ. الْقَادِرُ. الْمُقْتَدِرُ. الْمُقَدِّمُ. الْمُؤَخِّرُ. الْأَوَّلُ. الْاٰخِرُ. الظَّاهِرُ. الْبَاطِنُ. الْوَالِى. الْمُتَعَالِى. الْبَرُّ. التَّوَّابُ. الْمُنْتَقِمُ. الْعَفُوُّ. الرَّؤُفُ. مَالِكُ الْمُلْكِ. ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ. الْمُقْسِطُ. الْجَامِعُ. الْغَنِىُّ. الْمُغْنِى. الْمَانِعُ.

الضَّارُّ. النَافِعُ. النّورُ. الْهَادِى. الْبَدِيعُ. الْبَاقِى.

الْوَارِثُ. الرَّشِيدُ. الصَّبُورُ. Camiussağîrin kaydi vechile bu hadîsi Tirmizî, İbni Hibban, Hâkim dahi rivayet eylemişlerdir. Maamafih Allah tealânın kitab ve sünnette sarahaten veya delâleten sabit olan isimleri bunlara da münhasır değildir. Netekim diğer bir rivayette sayılan doksan dokuzda şu isimler de mezkûrdur.

اَلاِلٰهُ. الرَّبُّ. الْحَنَّانُ. الْمَنَّانُ. الْبَارِى. اْلاَحَدُ. الْكَافِى.
الدَّائِمُ. الْمَوْلى. النَّصيرُ. الْمُبينُ. الْجَميلُ. الصَّادِقُ.
الْمُحيطُ. الْقَريبُ. الدَّائِمُ. الْوِتْرُ. الْفَاطِرُ. الْعَلَّامُ.
الْمَليكُ. اْلاَكْرَمُ. الْمُدَبِّرُ. الْقَديرُ. الشَّاكِرُ. ذُو الطَّوْلِ.

ذُو الْمَعَارِجِ. ذُو الْفَضْلِ. الْكَفيلُ اهـ. Kur'anda rabbülâlemîn, rabbül arşilazîm, maliki yevmiddin, âlimülgaybi veşşehade, allâmülguyub, gafirizzenb, kabilittevb, refiudderecat, zül'arş, fa'alün lima yürîd, lâ yüs'elü amma yef'al gibi daha ba'zı esma ve evsaf mezkûr olduğunda da şübhe yoktur. Bunlar evvelkilere irca' olunabilirse de Allahdan başkasına ıtlak olunamıyacak hususıyetleri de haizdir. Kezalik Peygamberin Buharî ve

Sh:»4880

Müslimde rivayet olunan duâlarında münzilülkitab, mücrissehab, hazimül'ahzâb isimleri de başkasına ıtlak olunamıyacak isimlerdendir.

İbni Kesîr tefsirinde demiştir ki: Esmai hüsnanın doksan dokuza münhasır olmadığına imam Ahmed İbni Hanbel Hazretlerinin müsnedinde senediyle Abdullah İbni Mes'ud radıyallahü anh Hazretlerinden rivayet ettiği hadîs de delâlet eder. Beyhekî de Kitabülesmai vessıfâtta bu hadîsi Abdullah İbni Mes'ud Hazretlerine muttasıl senediyle şöyle rivayet eylemiştir: Abdullah İbni Mes'ud dedi ki:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَا اَصَابَ مُسْلِمًا قَطُّ
هَمٌّ وَلَا حُزْنٌ فَقَالَ اللّٰهُمَّ انّى عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدكَ وَابْنُ اَمَتكَ
نَاصِيَتِى بِيَدِكَ مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ. عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ اَسْأَلُكَ
بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ. سَمَّيْتَ بِه نَفْسَكَ اَوْ اَنْزَلْتَهُ فى كِتَابِكَ.
اَوْ عَلَّمْتَهُ اَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ اَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِى عِلْمِ الْغَيْبِ

عِنْدَكَ اَنْ تَجْعَلَ الْقُرْاٰنَ رَبِيعَ قَلْبِى وَ جلَاءَ حُزْنِى وَذَهَابَ هَمِّى وَغَمِّى اِلَّا اَذْهَبَ اللّٰهُ عَنْهُ هَمَّهُ وَ اَبْدَلَهُ مَكَانَ هَمِّهِ فَرَحًا =

Ya'ni Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki her hangi bir müslim bir merak veya hüzne düçar olur da «Allahım ben senin kulunum ve kulunun oğlu ve cariyenin oğluyum nâsıyem senin yeddindedir. Bende hukmün cari, hakkımda kazan adalettir. Senin olan, senin kendine tesmiye ettiğin veya kitabında indirdiğin veya halkından birine bildirdiğin veya kendi indinde ılmi gayıbda kendine tahsıs buyurduğun her ism ile senden dilerimki kur'anı kalbimin baharı, huznümün cilâsı, hemm-ü gammimin zehabı kılasın» derse her halde Allah tealâ onun merakını giderir, hemminin yerine ferah verir.» dediler: «Yaresulallah bu kelimatı öğrenelimmi? Evet bunları işiten her kimsenin öğrenmesi gerektir» buyurdu اهـ.

Yine Beyhekî senedi muttasıl ile Hazreti Aişe radıyallahü anhadan rivayet etmiştir: müşarünileyha: yaresulallah! Allah tealânın kendisine duâ edildiği zaman icabet

Sh:»4881

buyurduğu ismini bana öğret demişti: Resulullah kalk abdest al mescide gir, iki rek'at namaz kıl, sonra duâ et ben dinleyeyim buyurdu. Oda öyle yaptı, sonra duâ için oturduğunda Resulullah « اَللّٰهُمَّ وَفِّقْهَا = Allahım onu muvaffak kıl» dedi, o da şöyle duâ etti: «

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْأَلُكَ بِجَمِيعِ اَسْمَائِكَ الْحُسْنٰى كُلِّهَا مَا عَلِمْنَا مِنْهَا وَمَا لَمْ نَعْلَمْ وَاَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ الْكَبِيرِ الْاَكْبَرِ الَّذِى مَنْ دَعَاكَ بِهِ اَجَبْتَهُ وَ مَنْ سَأَلَكَ بِهِ اَعْطَيْتَهُ » Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem «isabet ettin isabet ettin» buyurdu, demiştir.

Bu hadîslerdeki bu duâlardan anlaşılıyor ki Allah tealânın esmai hüsnasından Kitabda indirmediği, kimseye bildirmediği, ılmi gaybda yalnız kendisinin bildiği isimleri de vardır. Şu halde evvelki hadîste «Allah tealânın doksan dokuz, ya'ni bir müstesna olmak üzere yüz ismi vardır onları ihsa eden Cennete girer» buyurulması Allahın ma'lûm olabilen esmai hüsnasından doksan dokuzunu ihsa eden, ya'ni belleyib sayan yâhud Allah ile muamelesinde onların hududunu muhafaza edip güzelce riayet eyliyen kimse Cennete girer ma'nasına olmak gerektir. Tam yüz sayılmayıb da biri müstesna olarak doksan dokuz addedilmesinin hikmeti de « اِنَّهُ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ » diye beyan buyurulmuşturki Allah tek olduğu için esmai husnasının ta'dadında da tek adede riayet müsthabb olduğu anlatılmıştır. Namazlardan sonra tesbih duâlarında otuz üç Subhanallah, otuz üç Elhamdülillâh, otuz üç Allahüekber denilerek teker teker mecmuunun doksan dokuza iblâğ edilmesi de bu hikmet ile mütenasibdir. Şu da şayanı dikkattirki ayni hadîste « وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ » buyurulmakla esmaullahdan birinin de « الْوِتْرُ » olduğu iş'ar olunarak yüz isim anlatılmış, ancak ta'dadda biri istisna edilerek doksan dokuz sayılmıştır. Bu suretle esmanın doksan dokuza münhasır olmadığı da aynı hadîste ifham edilmiş demektir.

Sh:»4882

Velhasıl doksan dokuz esmayı belleyip ihsa etmenin ma'refetullah hususunda ve duânın müstecâb

olmasında büyük fazıyleti bulunduğu varid olan müteaddid rivayetlerle haber verilmiş ve olbabda mustekıl

eserler yazılmış olmakla beraber Allah tealânın bildirdiği ve bildirmediği daha bir çok esmai hüsnası vardır.

﴿يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ﴾ ona bütün Göklerde ve Yerde ne

varsa hepsi tesbih eder. Tenzih eder « وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِه » bak

﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve o öyle azîz öyle hakîmdir. - Bütün kemalâtın hepsini cami'dir.

Zira namütenahi kesret ve teşe'ubatiyle beraber bütün kemalât, « الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » isimleriyle

ifade olunan sıfâtı zatiyyeye raci' olur: kemali izzet, kemali hikmet. Kemali izzet hiç bir şâibe kabul etmiyen kemali kudreti, kemali hikmet de kemali ilm ile nizamı sun'u ifade eder. Gerek Semavat ve gerek Arzda vücudun hangi zerresinden bakılsa künhüne nüfuz mümkin olmıyan bu iki sıfatın tecellîsi görünürki bunlar ancak zatuallahda birleşir. Allah tealâ hiç bir te'sîre mahkûm olmıyan kemali izzeti ile bütün esbabın fevkında misalsiz ve muhtelif hârikalar ibdaına kadir ve hiç şirket kabul etmez bir galibdir. Bununla beraber hiç bir noksan kabul etmiyen kemali ılim ve hikmeti ile ibdaatını yekdiğerine rabt ederek muntazam yollarla tenvi' ve teksir ve bu sayede kullarını dahi hikmetten hikmete feyzı rahmetiyle bekâm eden bir hakîmdir. Bu

nükteye işaret için « الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » isimleri « سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ »

fasılasından evvelki « اَلرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ » isimleriyle mütenazır olarak âhiri, evvele irca' etmek

üzere Sûrenin evvel ve âhirinde tekrar olunmuştur. Binaenaleyh onun izzetine dokunmaktan korkmalı, takdis, tesbih, tenzih

Sh:»4883

ederek iymân ve takva ile yarın için çalışmalı, rahmetiyle va'd buyurduğu fevz-ü mürada irmelidir.

İşbu Sûrei Haşrın âhirindeki bu âyetlerin büyük fazıyletleri olduğuna dair müteaddid rivayetler vardır. Ezcümle İmam Ahmed, Darimî, Tirmizî, Taberanî, İbni Darîs ve Şuabda Beyhekî Ma'kıl İbni Yesar radıyallahü anhten rivayet etmişlerdir: Hazreti Peygamber Sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: her kim sabahleyin üç kerre [

اَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ] den sonra Sûrei

Haşrin âhirinden üç âyeti okursa Allah tealâ ona yetmiş bin melek müvekkel kılar akşama kadar ona salevat getirirler ve eğer o gün vefat ederse şehîden vefat eder. Onları akşamleyin söyleyen de o menzilede olur. Deylemî de merfu'an İbni Abbastan şöyle rivayet etmiştir: Allahın ismi a'zamı Sûrei Haşrın âhirinden altı âyettedir. Nisaburî Ebu Ali Abdurrahman İbni Muhammed Fevaidinde Muhammed İbni Hanefiyyeden tahric etmiştir: Bera İbni Azib radıyallahü anh Ali İbni ebi Talib Kerremallahü vecheh Hazretlerine demişti: Senden Allah aşkına reca ederim, Rahman te'alâ azze ve cellin gönderdiklerinden bilhassa Cibrilin Resulullaha getirdiklerinden, Resulullah aleyhissalâtü vesselâmın bilhassa sana öğrettiklerinden en efdalini bana sureti mahsusada öğretmez misin? Hazreti Ali ya Bera! Dedi: Allaha ismi a'zamı ile duâ etmek istersen Sûrei Hadîdin evvelinden on âyeti ve Sûrei Haşrin âhirini oku, sonra de ki: «

يَا مَنْ هُوَ هٰكَذَا وَلَيْسَ شَىْءٌ هٰكَذَا غَيْرُهُ = Ey o böyle olan ve ondan başka

böyle bir şey olmıyan zati ecell! Senden dilerim ki bana şöyle şöyle yap. Vallahi ya Bera, benim aleyhime duâ etsen yere geçerim.» Deylemî, Hazreti Alîden ve İbni Mes'uddan Resulullaha merfu'an «

لَوْ اَنْزَلْنَا ilâahirissûre rukyei suda'dır» diye rivayet eylemiştir. Hatîbi Bağdadî tarihinde tahric edip

Sh:»4884

demiştir ki bize Hafız Ebû Ubeyd şöyle inbâ etti: Gulâmi ibni şünbûz namiyle ma'ruf mukri Ebütayyib Mahmud ibni Ahmed ibni yusüf ibni Cafer inba etti: İdris İbni Abdilkerimil Haddad inba etti, dedi ki: ben Halefden kıraet okudum, işbu « لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ » âyetine geldiğimde «elini dedi başına koy, çünkü ben Hamzeden kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini dedi: başına koy, çünkü ben a'meşten kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini, dedi: Başına koy, çünkü ben Yahya ibni Vessabdan kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini, dedi: başına koy, çünkü ben Alkameden ve Evsedden kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini dediler: başına koy çünkü biz Abdullah radıyallahü anhten kıraet okuduk. Bu âyete geldiğimizde, elinizi dedi: Başınıza koyunuz, çünkü ben Peygamber sallâllâhü aleyhi vesellemden kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini, dedi: Başına koy, çünkü Cibril bana bu âyeti indirdiğinde elini dedi: başına koy, çünkü bu her derdden şifadır samdan başka ki sam ölümdür. Daha bunlar gibi bir takım âsar vardır. Fakat fıkhi Hanefîden Mebsuti serahsîde naklolunduğu üzere Abdullah İbni Mes'ud Hazretleri Kur'anın nüzulünden asıl maksad mücerred kıraet değil, mucebince ameldir demiş olduğunu da unutmamak lâzım gelir. Onun için her derde şifa olan bu âyetleri okumaktan maksad efsûnculuk yapmak veya sabahîden, segâhtan makam çatlatmak değil, elini başına koyarak düşünmek ve ma'rifet ile bezenip haşyetullah ile dolarak «

«يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَاقَدَّمَتْ لِغَدٍ

emri mucebince yarın için hazırlanmaktır, çünkü yarın o azîz hakîmin huzurunda imtihan olacaktır. Netekim bu hikmete mebni sûrei Haşri İmtihan sûresi ta'kıyb edecektir. Ey o esmai hüsnanın, o azameti kibriyanın,

Sh:»4885

o kemalâtı kusvanın sahibi olan azîzi hakîm, reu'firahîm Allahım! Bizleri ve iyman ile geçmişlerimizi mağfiretinle bekâm et, gönüllerimizde mü'min kardeşlerimize karşı hiç bir gıll-ü giş bırakma, iyman ve mahabbetimizi müzdad, izzetinle i'zaz, hikmetinle âbad, rahmetinle dilşad et, sen öyle rahman, öyle rahîm, öyle azîz, öyle hakîmsin yarab!

MÜMTEHİNE

٦٠ سُورَةُ الْمُمْتَحِنَةِ

Bu Sûreye « حا » nın fethiyle Mümtehane veya kesriyle Mümtehıne yâhud İmtihan sûresi denilir. En meşhuru evvelkisidir. Fethile Mümtehane, ismi mef'ul müfred müennes olup imtihan olunan kadın ma'nasına olarak nüzulüne sebeb olan kadının vasfıdırki Sûretülmer'etil mümtehane takdirinde olur. Maamafih «Elcemaatül mümtehane» ma'nasına olmak muhtemildir. Kesrile Mümtehıne ise ismi faildir. Bu surette ya Sûrenin vasfı olup izafet, mevsufun sıfatına izafeti kabîlinden olur. Yâhud bu Sûrede imtihan emrini havi olan «

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ

فَامْتَحِنُوهُنَّۜ » âyetine işaret olarak « سورة الآية الممتحنه » takdirinde küllün

cüz'e izafeti kabîlinden olur. İmtihan sûresi denilmesi bütün mazmununa nazaren daha mutlak olarak vâzıhtır. Buna bir de Meveddet sûresi denildiği dahi naklolunmuştur ki «

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذ۪ينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةًۜ »

âyeti münasebetiyle olmak gerektir. Nüzulü hicretten muahhar olduğu için medenîdir.

Âyetleri - On üçtür.

Kelimeleri - Üçyüz kırk sekizdir.

Harfleri - Bin beşyüz ondur.

Fasılası - لم نرد harfleridir.

Mü'minlerin hali harbde ve hali sulhta kâfirlere karşı

ta'kıyb etmeleri iktiza eden ba'zı ahlâk ve ahkâma teallûk eden işbu İmtihan Sûresi sûrei Haşerin «

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍۚ »

hıtabesiyle başlıyan hatimesinin bir devamı sayılabilecek kadar yakın bir münasebeti ve âhirindeki izzet ve hikmet ile tenzih mazmunlarının muktezası olan bir takım evamir ve nevahi ile ta'limat ve irşadatı havi olmak ı'tibariyle ona şiddetli bir ittisal ile alâkadardır. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

١ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوّ۪ي وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ

تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَٓاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّۚ

يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْۜ اِنْ كُنْتُمْ

خَرَجْتُمْ جِهَادًا ف۪ي سَب۪يل۪ي وَابْتِغَٓاءَ مَرْضَات۪ي تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ

بِالْمَوَدَّةِ وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَٓا اَخْفَيْتُمْ وَمَٓا اَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبِيلِ ﴿٢﴾ اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَٓاءً
وَيَبْسُطُوٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّٓوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ
﴿٣﴾ لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ
بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿﴾

Sh:»4888

﴿٤﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِٓى اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ اِذْ
قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَٓاءُ اَبَدًا حَتّٰى
تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُٓ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَٓا
اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا
وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٥﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا
وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ لَقَدْ كَانَ
لَكُمْ فِيهِمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ
وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٧﴾ عَسَى اللّٰهُ اَنْ
يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَدِيرٌ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨﴾ لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى
الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا اِلَيْهِمْ
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿﴾

Sh:»4889

﴿٩﴾ اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِى الدِّينِ
وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Düşmanımı ve düşmanınızı dostlar yerine tutmayın, siz onlara meveddet ilka ediyorsunuz, onlar ise haktan size gelene küfrettiler, rabbınız Allaha iyman ediyorsunuz diye sizi ve Peygamberi çıkarıyorlardı, eğer sizler benim yolumda ve rızam uğurunda cihad için çıktınızsa... Siz meveddetle onlara sir veriyorsunuz, halbuki ben sizin gizlediklerinizi de acıkladıklarınızı da hepsini bilirim ve içinizden her kim onu yaparsa artık düz yolun ortasında şaşırmış olur 1 Eğer onlar size bir zafer bulurlarsa hepinize düşman kesilirler ve sizlere fenalıkla ellerini ve dillerini uzatır ve arzu ederler ki hep kâfir olsanız! ne hısımlarınızın ne de evlâdlarınızın size asla menfeati olmaz, o kıyamet gününde aranızı ayırır ve Allah hep amellerinizi gözetir 2 Sizin için güzel bir örnek İbrahim ile beraberindekiler de oldu: Vaktiyle onlar kavımlarına şöyle dediler: "Biz sizlerden ve Allahdan başka taptıklarınızdan beriyiz ve sizi tanımıyoruz, taki siz Allahın birliğine iyman edinciye kadar, sizinle aramızda ebedî buğz-u adavet başladı" ancak İbrahimin babasına "Elbette senin için istiğfar edeceğim" maamafih senin için Allahdan hiç bir şeye gücüm yetmez" demesi müstesna, dediler: 3 Ya

Sh:»4890

rabbena! Biz ancak sana tevekkül kıldık ve sana gönül verdik ve bütün gidiş sanadır 4 Ya rabbena! bizleri o küfredenlerin fitnesi kılma ve bizlere mağfiret buyur, çünkü sensin ancak öyle azîz öyle hakîm 5 Hakikaten sizler için güzel bir örnek onlarda olmuştur: Allaha ve Âhıret gününe ümmid besliyenler için; her kim de aksine giderse haberi olsun ki sizinle onlar içinden düşmanlaştıklarınız arasında bir meveddet husule getire. Allah kadîrdir, Allah gafurdur rahîmdir 7 Allah sizi din hakkında size kıtal yapmıyan ve sizi yurdlarınızdan çıkarmıyan kimselerden, onlara iyilik etmeniz ve kendilerine adalet yapmanızdan nehyetmez, çünkü Allah adalet yapanları sever 8 Allah sizi ancak size din hakkında kıtal yapan ve sizi yurdlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanıza muzaheret ede kimselerden, onlara dostluk etmenizden nehyediyor, her kim de onlara dostluk ederse işte onlar kendilerine yazık eden zalimlerdir 9

1. يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا عَدُوّٖى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ

- bunun sebebi nüzulü Hâtıb İbni ebî Belte'anın bir mektubu olmuştur. Bu babda tefsir ve hadîs kitablarında varid olan rivayetlerin haslı: Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem Mekke fethine hazırlık yaptığı sıra halk arasında Hayber (yâhud Huneyn) diye ışa'a edilmiş, eshabdan ba'zı kimselere ise muradı Mekke olduğunu sirren söylemişti, Hâtıp ibni ebî Belte'a da bunlardan idi. Abdülmuttalib oğullarından birinin azadlısı Sâre namında bir kadın Mekkeden Medîneye Resulullaha gelmişti, Resulullah ona müsliman olarakmı geldin? Buyurdu, kadın hayır dedi, muhacir olarak mı

Sh:»4891

geldin? Buyurdu, hayır dedi, o halde ne sebeble geldin buyurdu, kadın, ehil, Efendiler, aşiret sizsiniz, Efendiler gittiler, ben de şiddetli ihtiyaca düştüm, dedi, bunun üzerine Resulullah bu kadına muavenette bulunmak üzere Abdülmuttalib oğullarını teşvık etti, giydirdiler kuşattılar erzak tedarük ettiler, yüklediler, Hatıb ibni ebî beltea da bu kadına varıp on dîynar vermiş ve bir bürd iksa etmiş ve Mekke ehalisine hıtaben onunla gizli bir mektub göndermişti, kadın yola çıktıktan sonra Cibril nâzil olup Peygambere haber verdi. Bunu Buharî, Müslim, Tirmizî ve saire müteaddid tarıklerle Hazreti Aliden - Radıyallahü anh ve kerremallahü vecheh - Şöyle rivayet etmişlerdir: Hazreti Ali demiştirki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem benimle Zübeyri ve Mıkdadı gönderdi «hemen dedi gidin, ta ravzai haha kadar varın orada bir zaîne (ya'ni hevdec içinde yolcu bir kadın) var, onda bir mektub var, çabuk o mektubu ondan alıp bana getirin hemen çıkdık, atlarımızı koşturarak tam ravzaya vardık, bir de bakdık ki zaînenin yanındayız, mektubu çıkar dedik, bende mektub yok dedi, ya mektubu çıkarırsın yâhud esvabını soyunursun dedik, bunun üzerine ıkasından, ya'ni saç bağından (İbni cerir ve İbni asakirde rivayetlerin ba'zısında hüczesinden ya'ni uçkurluğundan diğer ba'zısında kubülünden) çıkardı biz de mektubu alıp Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerine getirdik, bunda «

«مِنْ حَاطِبِ بْنِ اَبٖى بَلْتَعَةَ اِلٰى اُنَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ بِمَكَّةَ

diyor, onlara Peygamberin ba'zı emrini haber veriyordu.

Sh:»4892

Bunun üzerine Peygamber sallallahü aleyhi vesellem, bu ne ya Hâtıb! dedi, Yaresulallah acele buyurma ben Kureyşe mülsak bir kişiyim, kendilerinden değilim, maıyyetinizde bulunan muhacirînin onlara akribalıkları var, Mekkedeki ailelerini ve mallarını o sebeble himaye ederler. Benim ise içlerinden neseb cihetinden münasebetim olmadığı için yakınlarımı himaye etmelerine bir vesîle olmak üzere onlara bir cemîle yapmak istedim, yoksa bunu ne bir küfür, ne dinimden irtidad, ne de islâmdan sonra küfre rıza için yapmadım dedi. Resulullah da «dosdoğru söyledi» buyurdu, Hazreti Ömer radıyallahü anh «Yaresulallah! bana müsaade buyur boynunu vurayım, dedi, Aleyhissalâtü vesselam da buyurduki, o Bedirde bulundu ne bilirsin; Allah tealânın ehli Bedir hakkında bildiği varki onlara «

اَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ = dilediğinizi yapın, ben size mağfiret ettim»

buyurdu, bunun üzerine «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا عَدُوّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ » nâzil

oldu اهـ. Buharî bu rivayette « اَلْاٰيَةَ » dememiş, ba'zı rivayetlerdeki « اَلْاٰيَةَ » ta'birinin hadisden

mi, yoksa ravîlerden Amr ibni Dînarın kavlimi olduğunu « لَا اَدْرِى » ile rivayet eylemiş olmakla «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا عَدُوّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ » nâzil oldu

denilmekten murad bir veya bir kaç âyetmi yoksa bütün Sûremi olduğunu kestirmemiştir. Kezalik Müslim

dahi bu hadîste « اَلْاٰيَةَ » yok demiştir. Ba'zı rivayette bulunduğuna da işaret eylemiştir. İbni Cerîr bu Sûrenin evvelindeki âyetler demiş ve bir kaç rivayet nakleylemiştir:

1: Habib ibni sabitten « اَلْاٰيَةَ ».

2: Muhammed İbni Sa'dden « اِلٰى اٰخِرِ الْاٰيَةِ »

3: Mücahidden: « اِلٰى قَوْلِه ﴿بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ »

4: Süfyandan « اِلٰى قَوْلِهِ ﴿حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُٓ﴾ »

5: Muhammed İbni İshaktan: « اِلٰى قَوْلِهِ ﴿وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا﴾ اِلٰى آخرالقِصَّةِ »

6: Zührîden: اهـ. « حَتّٰى ﴿غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ » Mukaddimede geçtiği üzere bu gibi mevaki'de «

اَلْاٰيَةَ » ta'biri bir kıssaya kadar müteaddid âyetlere şamil olabileceğinden

Sh:»4893

bu rivayetlerin mecmuu « اَلْاٰيَةَ » ta'birinin Sûrenin evvelinden bir necim, bir kıssa teşkil eden âyetler

ma'nasına olduğunu ifade etmekle taberî evvelindeki âyetler demiştir. Ma'na ı'tibariyle kıssa « بَصِيرٌ »

veya « اَلْحَمِيدُ » veya « غَفُورٌ رَحِيمٌ » olabilirse de tamamı «

أُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ » fasılasına kadar olmak zâhirdir. Bu surette bundan sonraki âyetlerin sebebi nüzulü başka olmak lâzım gelir. Netekim olbabdaki rivayetler de naklolunacaktır. Fakat Tirmizî mektub hakkındaki Hazreti Ali hadîsini rivayetten sonra « اَلْاٰيَةَ » yerine « هٰذِهِ السُّورَةُ » diye tasrih ederek mezkûr hâdiseyi bütün Sûrenin sebebi nüzulü olarak göstermiş ve hâdîse Haseni sahih demiştir. Ebû Hayyan da Bahirde bu Sûre medenîdir ve Hâtıb İbni ebî Belte'a sebebiyle nâzil olmuştur demekle bunu ıhtiyar eylemiştir. Müfessirînin çoğu ise mutlak olarak o dairede idarei kelâm eylemişlerdir. «

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَاءَ﴾

نَزَلَتْ فِى حَاطِبِ ابْنِ أَبِى بَلْتَعَةَ » deyip de hâdiseyi nakl ile iktifa etmişlerdir ki âyete de Sûreye de muhtemildir. Muhacirînden ve ehli Bedirden olan Hâtıbın validesi ile oğulları ve kardeşleri Mekkede kalmış, mektub sebebiyle himaye etmek istediği de onlar olmuştu. Mektubun suretini Âlûsî ba'zı rivayetlere göre şöyle nakletmiştir: «

اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ تَوَجَّهَ اِلَيْكُمْ بِجَيْشٍ
كَاللَّيْلِ يَسِيرُ كَالسَّيْلِ وَ اُقْسِمُ بِاللّٰهِ لَوْ سَارَ اِلَيْكُمْ وَحْدَهُ
لَنَصَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَاِنَّهُ مُنْجِزٌ لَهُ مَا وَعَدَهُ = ya'ni haberiniz olsun ki Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem size doğru gece gibi bir ordu ile teveccüh etti, seyl gibi varıyor. Allaha kasem ederim ki yalnız başına da varsa her halde Allah onu size karşı mensur ederdi, çünkü ona olan va'dini muhakkak incaz buyuracaktır.» اهـ . Görülüyor ki bu mektubun mündericatında esas ı'tibariyle yanlış ve iymana muhalif bir şey yok, bil'akis kuvvetli ve dos doğru bir iyman delili vardır. Ancak bunun büyük bir mahzuru vardı ki o da mektum tutulması lâzım gelen bir sirri

Sh:»4894

bir harp hedefini düşman tarafına gizlice ilka ediyordu. Bunu gizlice götüren kadın da Peygamberden gördüğü taltîf ve ıaneye rağmen bir casusluk yapıyordu, fakat bu sebeble Resulullahın açık bir mu'cizesi göründü, yolda deve üzerinde hevdec denilen mahfe içinde giden o kadının yakalanacağı ravzai hah mevkiı bile aynen haber verilerek ekâbiri Eshabdan koşturulan süvarilerle mektub çıkartılıp getirtildi. Münderîcatı okundu, gönderen Hâtıb ibni ebî Belte'a muhakeme edildi, maksadını dos doğru söylemesine ve mağifretle mübeşşer bulunan Eshabı Bedirden bulunmasına mebni afvolundu. Tutulmuş olan kadının getirilmesinde ısrar edilmedi. Maamafih Mekkenin fethinde eman verilmeyip katlolunan üç erkek ile iki kadından birisi ba'zılarının kavlince bu kadındır. Mümtehane budur. İşte bu hadise sebebiyle bu mümtehane Sûresi nâzil olmuş, bu gibi ahvalde mü'minlerin vazifelerine dair nesayihi mühimme ile dari harbden muhacir

Sh:»4895

olarak gelen kadınlar hakkında bile bir imtihan ta'limatı vermiştir. Binaenaleyh her zaman için nazarı dikkatten dur tutulmaması lâzım gelen bu Sûre bilhassa kıyamet gününü andıran büyük bir imtihan demek olan harb hengâmlarında daha ziyade ı'tina ile ta'kıyb ve tatbık olunmak bilcümle mü'minlerin vecibesidir.

Evvelâ buyuruluyor ki: Ey o bütün iyman edenler! adüvvümü ve adüvvünüzü dostlar yerine tutmayın, dostun zıddı, adavet edici düşman demek olan adüvv esasen fe'ûl vezninde mübalega sıygası olmakla cem'ınde a'da ve onun cem'ınde eâdî denilirse de masdar mecrasında olarak ferde de cem'a de ıtlak olunur. Burada murad cem'iyyet olmakla beraber cem'iyyetin ferdde temessülüne işaret için müfred getirilmiş, evliyanın cem'iyle de cem'iyyete tenbih olunmuştur. Bunun izafetinde zâhir olan mef'ulüne muzaf olmaktır. Binaenaleyh « عَدُوّى وَعَدُوَّكُمْ » bana ve size adavet edici düşmanları dostlar yerine tutmayın demektir. Yoksa neyih hasılı tahsil olurdu. Allah düşmanı, Allaha adavet eden, Allah dinini, Allah hukukunu tanımıyan, Allah ve Resulü ile yarışa kalkışan ve sûrei Mücadelede « اِنَّ الَّذينَ يُحَآدُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ » ve emsâli âyetlerde halleri beyan olunan kâfirler, müşrikler zalimlerdir. Burada asıl sebebi nüzul Mekke müşrikleri olmakla beraber mefhum eamdır. Maamafih bu mefhum ve bu nehiy gerek bu âyette, gerek âtîdeki « لاَ يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ », « اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ » âyetleriyle takyîden tefsir ve ta'rif de olunacaktır. Mü'minlerin buğzu kendi hususî garaz ve hislerine göre değil, her şeyden evvel Allah ve menafiı amme için Allah düşmanlarına karşı bugz fîllah olması adavetin ancak o miyar ile ölçülüp gerek nefret ve gerek mahabbet hareketlerinde hak noktai nazarından ayrılmamak lüzumuna tenbih için düşmanlardan ihtiraz ibtida Allah düşmanı olan adüvv, a'dâi mü'minînin başında zikredilip buyurulmuşturki « لاَتَتَّخِذُوا عَدُوّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَاءَ »

Sh:»4896

﴿تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ﴾ - müveddet, mahabbet ve sevgi demek olduğu gibi bizim mahabbetname, meveddetname ta'birlerimiz vechile mektûba da ıtlak olunurki meveddetin lâzımıdır. Burada bu ma'na da verilmiştir. « بَاء » da sıle veya sebebiyye olabilir. Bu cümle « لاَتَتَّخِذُوا » nun failinden hal veya menhî olan ittihazın tefsiri, yâhud evliyaya sıfatı kâşife olmak muhtemil olduğu gibi istinaf veya ı'tırazzıyye olması da muhtemil ve sebebi nüzûle daha muvafıktır. Evvelki vecihlere göre ma'na: onlara meveddet ilka ederek veya meveddetname ile haber ilka ederek, yâhud meveddet ilka etmeniz veya meveddet sebebiyle haber ilka edeceğiniz evliya ittihaz etmeyin, hasılı meveddetle ahvalinizden haber kaçırmayın demek olur. İstinaf veya ı'tiraz olduğu takdirde ise siz onlara meveddet ilka edersiniz, yâhud içlerinde alâkadar olduklarınıza sevginiz dolayısiyle o düşmanlar cem'iyyetine mektub göndererek ıhbaratta bulunuyorsunuz ki bu onların hepsini dost yerine tutmaktır.

﴿وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَآءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ﴾ - vav, haliyyedir. Cümle اِلَيْهِمْ zamirinden haldir. Ya'ni hal bu ise onlar, o sizin meveddetle haber ilka ettiğiniz düşman cemaati o haldelerki size gelen hakka Hakteâlâdan risalet ve kitab ile gelen ve iymanı iktiza eden hak dininize ve hukukunuza küfrettiler ve hâlâ etmekteler küfürleriyle ne Allahın ne de ıbadullahın hukukunu tanımıyor, Allaha ve mü'minlere adavet ediyorlar

﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ﴾ Peygamberi ve sizi rabbiniz Allahâ iyman ediyorsunuz diye çıkarıyorlar. -Hiçretinize bâis oluyorlar. Bu cümle, küfür ve adavetlerinin derecesini beyan için istinaftır, « كَفَرُوا » nun

fâılinden hal olmasını da tecviz etmişlerdir.

﴿اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فى سَبيلى وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتى﴾ eğer siz benim yolumda cihad etmek ve rızamı aramak için bütün gücünüzle çalışıp uğraşacak mücahidler olarak çıkdınızsa... - Bu cümlei şartıyye makabli karînesiyle cezası mahzuf olmakla, ma'nen yukarıya merbuttur. Te'hırinin nüktesi: bu şart altında o mazmunu, ya'ni nehyi tekrar ile te'kid ve şartın mazmunu mucebince iymanda ıhlâs ile cihadda metanete teşvıktir. Bu suretle « لَاتَتَّخِذُوا » ve müteallikatının kaydi mesâbesinde olan bu şart bilhassa ihraca sebeb yapılan « اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ » fıkrasına ittisal ile iymanı tevhidde şübheyi nefi ve ıhlâsı tesbit ve hurucun ıhraca tenazurunu takrir için bu noktaya te'hır olunmuş ve maba'di ile makabli arasında bir cümlei mu'terıza vaz'iyyetine konulmuştur. Ya'ni siz mü'minlerin hurucunuz, vatanlarınızdan çıkışınız Allah yolunda cihadetmek ve Allahın rızası sebeblerini aramak ve binaenaleyh Allah düşmanlarına karşı Allah dostları mücahidler olmak için ise öyle yapın, o Allah düşmanı düşmanlarınızı dostlar yerine tutmayın, bahusus cihad esnasında onlara meveddet yollu haber kaçırmayın da halîs bir iyman ile Allahın rızasına irdirecek mücahede yapın. Bu âyette « اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ » de muhatabları gaibleri tağlib ve tekellümden gıyaba iltifat vardır. اَنْ , لَاَنْ ma'nasına ihracı ta'lildir. « جِهَادًا » mef'uli leh veya Mücahidîn ma'nasına haldir.

Bu ta'limattan sonra sebebi nüzul olan hâdiseyi ıhbar ile ıtab ve tevbıh makamında istiynaf veya « تُلْقُونَ » den bedel tarikıyle buyuruluyor ki: ﴿تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ﴾ meveddetle onlara sir veriyorsunuz-o düşmanlara cemîle yaparak gizli meveddetname gönderiyor, sirren havadis kaçırıyorsunuz

﴿وَاَنَا﴾ halbuki ben - Allah ﴿اَعْلَمُ بِمَآ اَخْفَيْتُمْ وَمَآ اَعْلَنْتُمْ﴾ sizin gizlediğiniz şey'e de açıkladığınız şey'e de a'lemin - hepsini de pek âlâ bilirim. Burada « اَعْلَمُ », ismi tafdıl de, muzari' nefsi mütekellim de olabilir. « بَاء » evvelkine daha muvafıktır. Sonra « تُسِرُّونَ » ye nazaran « بِمَا اَسْرَرْتُمْ » denilmek daha münasib görünürken « بِمَآ اَخْفَيْتُمْ » buyurulması da şayanı dikkattir. Çünkü ihfa, isrardan daha gizlidir. Netekim « يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى »

buyurulmuştur. İsrar, başkasına sir vermek, gizli konuşmaktır. Bunda ise bir nevi' i'lân vardır. Halbuki ıhfa gönülde gizlenene de şamildir. «

﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ . ﴿يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى﴾ » olan Allah

ılminde gizliyi de açığı da hepsini bilir, binaenaleyh Resulüne de bildirir. O halde açıklamasından çekindiğiniz bir günahı gizli ne için yaparsınız. Gizlemekle onun zararından, cezasından kurtulacağınızı mı zannedersiniz? ﴿وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ﴾ hem içinizden her kim onu yaparsa - nehyolunan o fi'li, o ittihazı, bahusus cihad halinde meveddet ilka ve israr, hattâ gönülde ıhfayı siz mü'minler içinden her kim yaparsa ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ﴾ artık düz yolun ortasında sapıtmış, şaşkınlıkla kendisini kaybetmiş olur. Iyman ile doğru Allah yolunda giderken Şeytan yoluna sapmış, düşmanın casusu mekvıine düşmüş, cezaya müstehıkk olmuş, kendisini felâkete sürüklemiş olur. Çünkü 2.
﴿اِنْ يَثْقَفُوكُمْ﴾ onlar size zafer bulurlarsa - o dost yerine tuttuğunuz, meveddetle sir verdiğiniz düşmanlar sizi mağlûb edip ellerine geçirir, hükümleri altına alırlarsa sizin onlara yaptığınız gibi dostluk etmezler, bil'akis ﴿يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَآءً﴾

Sh:»4899

sizlere hep düşman kesilirler
﴿وَيَبْسُطُوٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوٓءِ﴾ ve sizlere kötülükle

ellerini ve dillerini uzatırlar-elleriyle katil, esaret, işkence gibi ne fenalık yapabilirlerse yaparlar, dilleriyle şetim, hakaret gibi her kötü sözü söylerler - Kur'anın bu kısacık ıhtarı nekadar vecîz, nekadar şumullü, nekadar hâil, sonra da ifade nekadar nezîhtir. Tarih gözden geçirilirse kâfirlerin, zalimlerin ellerine düşürdükleri istiklâllerini gaib etmiş müslimanlara hattâ hüküm ve ahidden sonra elleriyle dilleriyle yaptıkları kötülükleri, işkenceleri, hakaretleri, zulümleri, alçaklıkları, iftiraları tezvirleri, tearruzları, imhaları öyle feci', öyle çirkindir ki okuyanların bile nasıl tüylerini ürpertip nasıl vicdanlarını sızlattığı görülür. İnsan olan onların tesavvurlarından bile tiksinir. ﴿وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ﴾ ve arzu etmektedirlerki hep kâfir olsanız!....- hiç mü'min kalmasa, bu arzuları mukaddem olduğu için mazı ile ta'bir olunmuştur.

Maamafih fi'len cebir ve ikrahe kudret terettüb edebilecek vechile tehakkuku mefruz olan zaferleriyle meşrut olduğu için ma'nen müstakbeldir. Fenalığın, belânın en büyüğü de budur. Çünkü Dünya hayat her ne olsa geçer, fakat küfrün cezası olan azâbı ebedî tükenmez. Ebedî hayatın miftahı olan iyman ni'metini gaib etmek kadar büyük musıybet tesavvur olunmaz. Kâfirlere mahkûm olanların ise irinde gecinde o musıybete giriftar olmaları tehlikesi aglebdir. Hâtıbın dediği gibi içlerinde bulunan ba'zı akriba ve evlâd dolayısiyle o düşmanlara meveddet ilka ve israr edenlere gelince buna şöyle buyuruluyor: 3.

﴿لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ﴾ size ne

hısımlarınızın

Sh:»4900

ne de evlâdlarınızın aslâ men'feati olmaz - onlar sizi yaptığınız günahın cezasından kurtaramaz

﴿يَوْمَ الْقِيمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ﴾ Kıyamet günü «Allah» aranızı ayırır. - Zira «

« يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخٖيهِ وَاُمِّهٖ وَاَبٖيهِ وَصَاحِبَتِهٖ وَبَنٖيهِ » âyeti mucebince o gün kişi kardeşinden ve anasından babasından, ve zevcesinden ve evlâdlarından kaçar. Burada harbin mağlûbiyyet ve felâket günleri de Kıyamet gününü andırdığına bir işaret vardır.

﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ﴾ ve Allah hep amellerinize bakar. - Ona göre mücazat veya mükâfat eder, yoksa evlâd ve akribanıza göre değil. O halde Allah düşmanlarına dost olanlar Allah dostları olamazlar. Onun için mü'minler evlâd ve ıyal hatırı için Allah düşmanlarını dost yerine tutmamalı, bahusus harb hengâmında onlara meveddetle sir kaçırmaktan çok ihtiraz etmelidirler.

4. ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فٖٓى اِبْرٰهٖيمَ وَالَّذٖينَ مَعَهُ﴾ ilh - şirk ve küfürden teberra ile mahabbet ve buğzun sırf Allah için olması, iymanı tevhidin en mühim esaslarından olduğunu anlatan bu kıssa fîsebilillah mücahede için huruc eden mü'minlere bervechi balâ verilen ta'limatı tevsîk ve te'kid için mazıden alınacak ıbretlerin, misâllerin en güzeli olmak üzere kasrı ifade eder bir surette iyrad buyurulmuştur. Sûrei Nahlin âhirinde « اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنٖيفًا » ilh... bak. Hemzenin zammiyle ve kesriyle « اُسْوَةٌ », aslında ıktida ve imtisal ma'nasına masdar olup ıktida olunmak hakkı olan haslete de şahsın kendisine de ıtlak olunur ki nümunei imtisal, şâhid, örnek demek olur. Şahıs murad olunduğu zaman « فٖى فُلَانٍ اُسْوَةٌ » ta'biri « وَلِلضُّعَفَاءِ فِى الرَّحْمٰنِ كَافٍ » gibi tecrid kabîlinden olup «lirada iki dirhem bir denk altın var» demeğe benzerse de haslet

Sh:»4901

murad olunduğu surette zarfiyyet, mevsufun sıfatına mahalliyyeti kabîlinden olur ki burada böyledir. « لَكُمْ » « كَانَ » nin haberi olduğu için takdimi kasr ifade ile « ثُمَّ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ » mazmununu anlatır. Hazreti İbrahim, bidayeten yalnız olmak ı'tibariyle « وَالَّذٖينَ مَعَهُ » dan murad « ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا » buyurulduğu üzere onun isrince giden Peygamberler olabilirse de sonradan kendisine iltihak eden mü'minler veya hepsi olması da melhuzdur. Mâzıyde tarihte geçmiş nice devletler, milletler, cem'iyyetler, kavimler varsa da bütün inkılâbatı beşer içinde iymanı tevhid ile ahlâk temizliği, sadakat ve şecaat ile cihad ve icrayı hakk-u adalete

ıkdam hasleti noktai nazarından en güzel örnek ebül'enbiya olan ve kelimei tevhid ile hanifliği zürriyyetine

mîras bırakmış ve bu sayede Arabi müsta'ribe olan İsmail evlâdına istikbal için mümtaz bir inkişaf mebdei

uyandırmış bulunan Hazreti İbrahim ile peyrevlerinde vuku'a geldiği anlatılmış

﴿اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ﴾ ancak İbrahimin babasına olan şu sözü örnek tutmaktan

müstesna kılmıştır-ki o söz Sûrei Meryemde de «

سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبّىۜ اِنَّهُ كَانَ بى حَفِيًّا » kavliyle geçtiği üzere babasına

﴿لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَٓا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ﴾ her halde senin

için mağfiret istiyeceğim, maamafih Allaha senin hakkında başka bir şeye gücüm yetmez, ya'ni istiğfardan

başka bir şey elimden gelmez diye va'detmesidir ki İbrahim aleyhisselâm bu va'dini Sûrei Şuarada geçtiği

üzere « وَاغْفِرْ لِاَبىٓ اِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّٓالّينَۙ » duâsiyle iyfa etmiş, bununla beraber

Sûrei Beraede geçen «

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَٓا اِيَّاهُۚ

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُٓ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُۜ » âyetinden anlaşıldığı vechile babasının bir

Allah düşmanı olduğu kendisince tebeyyün ettikten sonra ondan teberrî etmiş idi. Zira «

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۚ

» âyetleri mucebince Allah tealâ şirke mağfiret

Sh:»4902

buyurmaz bundan da anlaşılır ki Allah düşmanı müşriktir. Allah tealâ insana valideyni hakkında ihsan

tavsıye etmiş olmakla beraber şirke asla mağfiret etmiyeceğinden Sûrei Lokmanda da «

وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا

تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًاۘ » buyurulduğu vechile şirke sevkeden

ebeveyne bile itaat etmeyip Dünyada ma'ruf ile musahabet etmeği emrederek ta'atı ma'ruf, ya'ni meşru' ile takyid buyurmuştu. Bu suretle Allaha ısyan mahiyyetinde olan hususatta tâat caiz olmadığı ve böyle kabul olunmıyacağı, ma'lûm olan duâya âmin denmiyeceği cihetle Hazreti İbrahimin sonradan teberrî etmiş olduğu o sözü de örnek tutmaktan istisna edilmiştir.

﴿رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا الخ...﴾ - İbrahim ve maıyyeti kıssasının

mücahededeki hallerini beyan için istiynaf, yâhud « قالوا » takdiriyle evvelki « قالوا » ya atıf sebkindedir. Kıssanın hıssasının hasılı olmak üzere « قولوا = böyle deyin» ma'nası da anlaşıla bilmek için kavil ve atıf hezf olunmuştur. 5. ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ya rabbena! bizi o küfür edenler için bir fitne kılma - ya'ni onlara mağlûb etme, ellerine düşürüp mihnet ve azâba sokma, el dil uzatmalarına meydan verme de bizim mihnetimiz yüzünden iymanı tahkır ile küfre meftuniyyetlerini artırma. Zira mü'minlerin mihnet içinde gösterecekleri temizlik ve yükseklikten de iymanın ulviyyeti anlaşılabilirse de bu pek zor ve pek tehlikeli olduğu gibi kâfirlerin «iyman eyi olsaydı bunlar mağlûb edilmez, esir olmazlardı» diyerek, Dünya hayatiyle mağrur olarak küfre meftun olmalarına sebeb de olur. 6. ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ - kasem ile te'kiddir. ﴿لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ﴾ - « لكم » den bedeli kül veya ba'z

Sh:»4903

olup iyman ve cihadda Allaha ve âhırete ümidin ehemmiyyetli bir rükün olduğuna tenbihtir. Çünkü ye'is küfürdür. ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ﴾ - Bu da Allah düşmanlarına karşı beyân olunan vazifeler Allahın haşâ bir eksikliğinden değil, sırf insanların hamde mazher olmaları için mesalih ve menafii iktızasından olarak şayanı teselli ta'limat ve irşadat olduğuna tenbihtir. Bu vazifeler yapıldığı ve düşmanlardan temamen teberrî edilerek cihad edildiği surette 7.

﴿عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً﴾

pek me'muldurki Allah sizinle o kâfirler içinden muadat ve muhasame ettiğiniz düşmanlar arasında bir meveddet husule getire - çünkü islâmın galebesiyle hayre mani' olanlar defolunup hak ve adaletle islâmın güzel ahlâkı izhar ve tatbik olunmağa başlayınca o adavetler de meveddete münkalib olmağa başlar. Netekim Mekkenin fethi üzerine, ahlâkı Muhammedî ve ulüvvi cenabı Ahmedî fi'len tatbık olunmağa başlayınca yirmi senedir adavetin her türlüsünü yapmağa çalışanlar bile hayretler içinde islâma girmek için yarış etmişler ve çok geçmeksizin bütün Arabistan da islâma dahil olarak o nûrı hak âfakı âlemi tenvire başlamıştı. Bu âyet de gösteriyor ki cihaddan asıl maksud adavet değil, meveddeti ta'mimdir. Allah düşmanlarından teberrî ile onlara buğuz da Allah rızası için ıhlâsı, meveddeti gereği gibi ta'mim için zerîadır. ﴿وَاللّٰهُ قَدِيرٌ﴾ Allah kadîrdir - kudreti çoktur, adavetleri meveddete çevirmeğe de kadirdir. ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ve Allah gaffurdur rahîmdir. - Rızası uğurunda çekilen zahmetleri boşa gidermez. Allaha ve mü'minlere

Sh:»4904

adavetten tevbe edip meveddete geçenlerin günahlarına mağfiret eder. Bu ma'nayı tavzıh ile Sûrenin başındaki nehyi tefsir siyakında buyuruluyor ki 8. ﴿لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ﴾ Allah sizi şunlardan nehyetmez: ﴿لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى الدِّينِ﴾ size dinde kıtal

yapmıyanlar - kendileri hangi din ve milletten olurlarsa olsunlar size dininiz hakkında, dininizin hukukuna,

ahkâmına dokunmak garazıyle harbetmiyen, sizi öldürmeğe kalkışmıyanlar

﴿وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ﴾ ve sizi diyarınızdan çıkarmıyanlar - ya'ni gerek

mübaşeret ve gerek müzaheret suretiyle olsun bu iki sıfattan hiç birisiyle muttasıf olmıyan, size ne din harbi

ne de vatan harbi yapmıyanlar, çünkü bundan sonraki âyette « وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ »

kaydi karînesiyle burada da « وَلَمْ يُظَاهِرُوا » ma'nası murad olduğu anlaşılır. İşte

﴿اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا اِلَيْهِمْۜ﴾ bunlara iyilik ve adalet yapmanızdan Allah sizi

nehyetmez ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ çünkü Allah kime olursa olsun adalet

yapanları sever. - Bunun hilâfına olan düşmanlara adavet etmek de adaleti ilâhiyyenin iktizasıdır. «

اَنْ تَبَرُّوهُمْ » , « اَلَّذِينَ » den bedeli iştimaldir. Bu âyetin sebebi nüzulünde bir kaç rivayet vardır.

Ezcümle Hazreti Ebî Bekrin kızı, Hazreti Zübeyrin zevcesi Esma zatünnitakaynden «

رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ » rivayet olunduğuna göre demiştir ki: Resulullah muahid bulundukları sıra

müşrike olarak Kureyşin ahdinde bulunan validem bena rağbetle gelmişti, ona sıla ve iltifat edeyim mi diye

Resulullaha sordum, Allah tealâ bu âyeti indirdi, Resulullah da bana buyurdu ki: « نَعَمْ صِلْهَا = evet

ona sıla et, ya'ni alâkadar ol, iltifat ve ihsan eyle» اهـ. Esmanın validesi Kuteyle binti Abdiluzza, Hazreti

Ebî Bekrin zevcesi iken Cahiliyyede

Sh:»4905

tatlık etmiş idi. Bu rivayete göre bu âyet Hudeybiye musalehasından sonra ve Kureyşin o muahede

ahkâmına tecavüz edip de Mekkenin fethini iktiza eden harekâta sebebiyyet vermelerinden mukaddem, ya'ni yukarıki âyetlerin nüzulünden evvel nâzil olmuş demek olur. Bu sebeble ba'zıları bu âyetin nisvan ve sıbyan hakkında olduğuna kail olmuş ise de ekser ulemanın dediği gibi bundan mutlaka ahdine riayetkâr olan muahideleri anlamak daha muvafıktır. Netekim Hasen ve Ebu Salih gibi ba'zıları da bu âyetin Resulullaha mukatele etmemek ve aleyhine muavenette bulunmamak üzere musaleha yapmış olan Huza'a ve Benî Haris gibi Kâ'b ve Kinane ve Müzeyne kabîleleri hakkında nâzil olduğunu rivayet eylemişlerdir. Ba'zıları da küffar içinde bulunup da hicret etmemiş veya edememiş olan mü'minler hakkında olduğunu söylemişler ise de bu tahsıs âyetin zâhirine de siyakına da muvafık değildir. Onun için cümhur «

اَلَّذِينَ » mevsulünün sılası hayyizinde zikrolunan iki sıfat ile muttasıf küffar hakkında olmasına kail

olmuşlardır ki zimmî, müste'min, kat'ı münasebet edilmemiş olan muahid, musalihlerin hepsine şamil olur. Mü'minler bunların hiç birine birr-ü adaletle muameleden menhiy değillerdir. Tirmizînin rivayeti hılâfına olarak bu âyetler denildiği gibi daha evvel nâzil olmuş olsa dahi tertibde buraya konulması baştaki birinci âyetin tefsiri mesâbesinde bir siyak ifade etmekte bulunduğu cihetle hepsi beraber nâzil olmuş gibi bir insicam arzetmekte ve Mekkelilerin Huzaaya tecavüzleri sebebiyle kat'ı münasebet emri verildiği bu sırada diğer muahidlerle münasebetin ıhlâl edilmemesi noktai nazarından da bir siyaset hikmetini ihtiva eden bu

âyetin mazmunu fi'len muharib veya muhariblere muzahir olmıyanların hangi milletten olursa olsun hepsine şamil olmak lâzım gelir. İbni Cerîri Taberî de bu ta'mimi tasrih eylemiştir. Şu fırka da bunu iş'ar

Sh:»4906

eyler 9. ﴿اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ﴾ Allah sizi ancak ﴿عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِى الدِّينِ﴾ dinde size kıtal eden ﴿وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ﴾ ve sizi diyarınızdan çıkaran ﴿وَظَاهَرُوا عَلٰى اِخْرَاجِكُمْ﴾ ve çıkarılmanıza muzaheret edenlerden - bu üç sınıfın hepsiyle veya her hangi birisiyle muttasıf olanlardan ﴿اَنْ تَوَلَّوْهُمْ﴾ onlara dostluk etmenizden nehyeder. - İşte « لَاتَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَاءَ » buyurulmasının ma'nası bu suretle adavetleri tehakkuk edenlerden münasebeti katedip onlara müvalât ve ilkai meveddet yapmamaktır. ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ her kim de onlara dostluk eder müvalâtta bulunursa işte onlar hep zalimlerdir. - Adavet yerine meveddeti koyarak adaletin hakkına tecavüz eden ve binnetice kendilerine zulmetmiş bulunan haksızlardır. Bu suretle bu iki âyet islâmın beynelmilel hukuk ve münasebeti ahkâmının esasını ta'yin eden iki mühim düstur olmak ı'tibariyle ayrıca bir ehemmiyyeti hâizdir. « وَظَاهَرُوا عَلٰى اِخْرَاجِكُمْ » kaydının burada tasrih olunup da evvelkinde nakızinin tasrih olunmıyarak delâlete bırakılmasında bir nükte aranmak lâzım gelir. Allahü a'lem bu nükte muzahirlerle kat'ı münasebette isti'cal edilmeyip evvelemirde düşmanlara müzaheretten sarfı nazar ettirmek için mümkin olabilen siyasî teşebbüslere meydan bırakmak hikmeti olsa gerektir.

Buraya kadar devam eden bu âyetler mü'minlere dost ve düşmanı tanıtmak üzere teberrâ ve tevellâ noktai nazarından bir imtihan mazmunu ifade ettikten sonra diğer bir haysiyyetle bir imtihan vazifesi daha göstermek üzere ikinci bir hıtabe ile buyuruluyor ki:

Sh:»4907

﴿١٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّ فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ

وَاٰتُوهُمْ مَٓا اَنْفَقُواۜ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَٓا
اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّۜ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْـَٔلُوا مَٓا
اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقُواۜ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِۜ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْۜ

وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿١١﴾ وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى
الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذٖينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَٓا اَنْفَقُواۜ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖٓى اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا
جَٓاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَلَا
يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنٖينَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَاْتٖينَ بِبُهْتَانٍ
يَفْتَرٖينَهُ بَيْنَ اَيْدٖيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصٖينَكَ فٖى مَعْرُوفٍ
فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿﴾

Sh:»4908

﴿١٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ
الْقُبُورِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Size mü'mine kadınlar muhacir olarak geldikleri zaman kendilerini imtihan edin, iymanlarını Allah bilir, imtihan üzerine onları mü'mine bilirseniz artık kendilerini kâfirlere geri çevirmeyin, mü'mineler hâfirlere halâl değil, kâfirler de mü'minelere halâl olmazlar: Maamafih sarfettikleri mehri o kâfirlere verin, sizin o mü'mineleri nikâh etmenizide de, kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdirde, üzerinize bir günah yoktur, kâfirlerin ise ısmetlerine yapışmayın ve sarfettiğinizi isteyin, kâfirler de sarfettiklerini istesinler, bunlar, size Allahın hukmüdür, aranızda hukmediyor ve Allah alîmdir hakîmdir 10 Ve eğer zevcelerinizden bir şey sizden küffara kaçar, siz de acısını alırsanız zevceleri gitmiş olanlara sarfettiklerinin mislini veriniz ve Allahdan korkunuz, eğer siz ona iyman etmiş mü'minlerseniz 11 Ey o Peygamber! Mü'mineler sana şu şartlar üzerine biy'at etmeğe geldiklerinde: Allaha hiç bir şey şirk koşmıyacaklar ve hırsızlık yapmıyacaklar ve zina etmiyecekler, ve evlâdlarını öldürmiyecekler ve elleriyle ayakları arasında bir bühtan uydurup getirmiyecekler, ve sana hiç bir ma'rufta asıy olmıyacaklar, bu suretle onlara bey'at ver ve kendileri için istiğfar ediver, çünkü Allah gaffurdur rahîmdir 12 Ey o bütün iyman edenler! Öyle bir kavmı dost tanımayın ki Allah kendilerine gazabetmiş, Âhıretten ümidi kesmişler, eshabı kuburdan olan kâfirlerin me'yusiyyetleri gibi ye'se düşmüşlerdir. 13

Sh:»4909

10. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا﴾ - Razî tefsirinde derki: bu âyetlerin münasebeti noktai

nazarından nazmında güzel bir vechi ma'kul vardır: zira muanid üç halden halî değildir. Ya ınadında devam eder, yâhud ınadını terketmesi me'mul olur. Yâhud da ınadı terkedip teslimiyyet gösterir. İşte Allah tealâ bütün bu âyetlerde bu halleri beyan ile onlara her halette halin muktezasına göre muamele edilmesini müslimanlara emretmektedir. «

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِى اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُۚ اِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ » kavli birinci hale işarettir. Sonra «

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةًۜ »

kavli ikinci halete işarettir. Sonra bu «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ » kavli de üçüncü halete

işarettir. Ve bütün bunlarda mekârimi ahlâka sevk ve teşvık eden lâtîf tenbihat vardır. Çünkü Allah tealâ bu üç halin üçünün mukabelesinde de mü'minlere en güzel olan karşılıkla ve en lâyık olan kelâm ile

emreylemiştir. اهـ. Ey o bütün iyman edenler!

﴿اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ﴾ Mü'mine kadınlar size muhacir olarak

geldikleri zaman - burada mü'minat ta'biri, iymanın muktezası olan kelimei şehadeti zâhiren söylemiş ve ona münafî bir hal göstermemiş olmaları, yâhud imtihan ile iymanlarını isbat mevkıinde bulunmaları ı'tibariyle zâhirîdir. Yoksa imtihana tabi' tutulmalarının ma'nası olmazdı. Ya'ni dari küfürden dari islâma

hicret ederek mü'miniz diye size geldikleri zaman ﴿فَامْتَحِنُوهُنَّۜ﴾ onları imtihan edin - kalblerinin de dillerine uygun olduğuna zannınızı galebe ettirecek vechile sınayın. İbni Cerîr ve daha ba'zılarının İbni Abbas Hazretlerinden rivayetlerine göre Resulullah bu kadınları «

أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُه

» kelimei şehadeti üzere

Sh:»4910

imtihan eder ve şöyle yemîn verirdi: Bir zevc buğzundan dolayı çıkmadığına billâhi mi? Bir arzdan bir arza rağbetten dolayı çıkmadığına billahi mi? Ve Allaha ve Resulüne mahabbetten başka bir maksad için çıkmadığına billâhi mi?

Buharî ve sairede rivayet edildiği üzere Hazreti Aişe radıyallahü anha da demiştir ki: Resulullah mü'mineleri ancak «

اِذَا جَٓاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَلَا » âyeti ile imtihan ederdi. Bu imtihanın sebebi, zira ﴿اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّۚ﴾

iymanlarına Allah a'lemdir. - Hakıkaten mü'min olup olmadıklarını tamamiyle Allah bilir. Çünkü iymanın asıl rüknü kalbdeki tasdıktir. Kalblerdeki esrara ise ancak Allah muttali' olur. Siz ancak zâhiren bir imtihan ile denemek suretiyle zâhirî bir ılim edinebilirsiniz onun, için iymanın hukmünü zayi' etmemek üzere deneyin.

Sûrei Nisada geçen «

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًاۚ » kavli

muktezasınca selâm verene, mü'minim diyene, mü'min değilsin diyerek kâfir muamelesi yapmak doğru olmazsa da muahid bile olsa dari harbden yeni hicret ederek gelenlerin mücerred mü'minim demeleriyle bir tahkık ve tecribe yapmaksızın derhal hür mü'minlerin her türlü hukuk ve muamelesine mazher kılınıvermelerinde de mü'minlere bir zarar getirmesi melhuz olan bir ihtiyatsızlık vardır. Evvelâ bir casusluk, saniyen bir ahid şikenlik, sâlisen diğer bir nifak ve ahlâksızlık gibi fesadlar melhuz olur. Hasılı dari islâmda beraeti zimmet asıl ise de dari harbden iyman iddiasiyle geliş bir beraeti hâdise da'vası demek olduğu ve iymanın asıl rüknü olan tasdık ise umuri hafiyyeden bulunduğu cihetle zâhirde gayrın hukuku noktai nazarından dahi mu'teber olacak surette her vechile hukmü sabit olabilmek için alâmeti zâhire

Sh:»4911

olan ıkrarın ona delâletini takviye edecek bir müeyyide lâzımdır ki o da ancak zikrolunduğu üzere bir imtihan ile tecribe olunabilir. Onun için hicretlerinin başka bir maksadla değil, halıs iyman ile husni niyyete mebniy olduğu bir dereceye kadar olsun bilinmek üzere denenmeleri ıktiza eder. Netekim Sûrei Hucüratta geçen «

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاۜ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوٓا اَسْلَمْنَا»

âyetinde de bu ma'naya bir işaret vardı. Maamafih burada bu âyet, mutlak değil kadınlar hakkında ayrıca bir sıyanet ve ı'tinayı ifade eder bir hususiyyetle varid olmuştur.

﴿فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ﴾ eğer imtihan üzerine o kadınların mü'mine olduklarını bilirseniz - « اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّ » karînesiyle müfessirîn demişlerdir ki burada ılim, zannı galib ma'nasınadır. Muamelâtta zannı galib ile amel vacib olduğuna tenbih için zannı galibe ılim ile ta'bir buyurmuştur. Ya'ni bu babda sizin için ılmi yakîn mümkin olamazsa da mümkin olabilen ba'zı suâl ve cevab ile bir tecribe ve yemîn ve saire gibi karain ve emarattan istidlâl tarikıle zannınızı galebe ettirecek kadar bir ılim ve kanaat hasıl olursa ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِۜ﴾ artık o kadınları kâfirlere iade etmeyiniz -çünkü ﴿لَاهُنَّ حِلٌّ لَهُمْ﴾ onlar anlara, ya'ni mü'mineler kâfirlere halâl değildir. ﴿وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّۜ﴾ anlar da onlara, ya'ni kâfirler de mü'minelere halâl olmazlar. - Aradaki hurmeti ifade için bu cümlelerin birisi dahi kâfi olabilir idise de hurmetin yalnız bir taraftan değil, iki taraftan da sübutünü tasrih için tekrar olunmuştur. Yâhud birincisi firkatin husulüne, ikincisi de yeniden nikâhın men'ine tenbih içindir. Şu halde onları iade etmek lâekal cebren

Sh:»4912

zinaya sevketmek gibi bir cinayet olur. Ve bu sebebledir ki bu imtihan âyeti bilhassa kadınların bu hurmetini muhafaza içindir. ﴿وَاٰتُوهُمْ مَٓا اَنْفَقُواۜ﴾ Bununla beraber etmiş oldukları masrafı o kâfirlere verin - ya'ni o kadınların bırakıp geldikleri kâfir kocalarının onlara sarf etmiş oldukları mehirleri ne ise onu o kâfirlere tazminat olarak verin. Bu emir zâhiren mutlak gibi görünürse de teemmül olununca

bunun iadeye tealluk eder bir ahid bulunan muahidler tarafından kaçıp gelmiş oldukları takdire aid olduğu anlaşılır. Çünkü hiç bir ahid bulunmıyan veya fi'len muharib vaz'ıyyetinde bulunan taraftan kaçıp geldikleri takdirde kavaıdi umumiyyeye nazaran böyle bir tazmin için sebeb yoktur. Sebebi nüzul hakkında vârid olan ba'zı rivayetler de bunun Hudeybiye musalehası ahkâmına mahsus olduğuna delâlet etmektedir. Zira Hudeybiye musalehasının maddelerinden biri şöyle idi: «Kureyşten velîsinin izni olmıyarak Muhammede geleni ona reddedecek, Muhammedden Kureyşe geleni ona reddetmiyecekler, Muhammedin akd-ü ahdine dahil olmak arzu eden de ona dahil olacak ilh...» Resulullah ahid müddetinde Kureyşten velîsinin izni olmıyarak kaçıp gelen erkekleri mükellef Müsliman bile olsalar velîlerinin mutalebesi halinde iade etmişti. Netekim Kureyşin sulh murahhası olan Süheylin oğlu Ebu Cendeli nasıl reddettiği ve neticesinin ne olduğu yukarılarda geçmişti. Sonra kadınlardan da hicret edip gelenler oldu, halbuki musaleha müzakeresinde erkekler üzerine söz cereyan etmiş, kadınlar hakkında bir şey konuşulmamış, muahedenameye bir sarahat derc edilmemiş idi « ومن » lâfzının şumulü ihtimali bulunmakla beraber « مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى » denilmemişti. Binaenaleyh mes'ele tefsire müsaid ve şübheyi daî idi. İşte ba'zı rivayata göre bu âyet bunun halli için nâzil

Sh:»4913

olmuş bir imtihan ile iymanına kanaat hasıl olduğu takdirde kadınların iade edilmeyip ancak evli olanların kocalarına mehirlerinin tazmini suretiyle şübhenin izalesi emrolunmuştu. İlk gelen ve sebebi nüzûl olan kadın hakkında da rivayetler muhteliftir. Bir rivayette ibtida Ukbe ibni Ebi Muaytın kızı Ümmi Gülsüm gelmiş, arkasından da biraderleri Ammar ile Velîd gelip reddini taleb eylemişler idi. Bu âyetin nüzulüne binaen redd edilmemiş, sonra Zeyd ibni Hârise radıyallahü anh Hazretlerine nikâh edilmiş idi. Diğer bir rivayette Sübey'a bintil'harsi idi ki müşrik olan Sayfiyy ibni Rahibin, diğer bir rivayette müsafiri mahzumînin tahti nikâhında idi, Mekkeliler taleb etmişler, fakat kocasının sarfettiği mehri verip Hazreti Ömer radıyallahü anh tezevvüc etmiş idi. Diğer bir rivayette Ebu Hassan ibni Dahdahanın karısı Ümeyme binti Bişr idi, bu da ledettaleb iade olunmamış, Süheyl ibni Sayfiyy radıyallahü anh tezevvüc etmiş idi. Bu rivayetler sebebin teaddüdü ile mes'elenin Hudeybiye müsalehasına teallukunu gösterir. Fakat Dahhâkten vârid olan rivayette Resulullah ile müşrikler beyninde şöyle bir ahid vardı: «bizden sana senin dininde olmıyan bir kadın gelirse onu bize reddedeceksin, şayed senin dinine girerse zevci bulunduğu takdirde sarf etmiş olduğu mehri zevcine reddedeceksin.» Buna göre âyet doğrudan doğru bu ahdin hukmüne muvafıktır. Balâda Tirmizîden naklolunduğu üzere Sûrenin hepsi Hatıbın mektubu hâdisesi üzerine nâzil olduğu takdirde de bu tazmin meselesi yine bu ahidlerden birinin ahkâmiyle alâkadar olmak gerektir.

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ ﴾

ve o mü'mineleri nikâh etmenizde de kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdirde size bir günâh yoktur. - Çünkü iyman edip islâma girmiş olmalariyle dari harbdeki kâfir kocalarından

Sh:»4914

iftirak ve hurmet hasıl olmuştur. Maamafih eski kocalarının verdiği mehri tazmin kâfi gelmeyip kendilerinede bedeli bud'u olarak ayrıca mehir lâzım gelir. Mehirlerini kendilerine vermekde de filhal te'diye şart olmayıp verilmek üzere teahhüd edilmek dahi kâfidir. Mehir tesmiye edilmeden nikâh fasid olmaz, mehri misil lâzım gelirse de bu âyetde, nefyi cünâh için vermek şart edildiği cihetle tesmiye edilmemek kerahet olacağı anlaşılır. ﴿وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ﴾ kâfirelerin ise ısmetlerine yapışmayın -

KEVAFİR; kâferenin cem'i, ISEM; ısmetin cem'idir. ISMET; dokunulacak tutamak demek olup gerdanlık, bilezik, bilek ve hıfz-u sıyanet ma'nalarına geldiği cihetle gerek akid ve gerek sebeb her hangi bir tutamağa ıtlak olunur. Burada murad nikâhlarının butlanıdır. Ya'ni dari harbden hicret etmeyip kâfire olarak kalan veya, ıyazen billah, mürtedd olarak dari harbe iltihak eden kadınlarla aranızda ne bir ısmet ne de bir zevciyyet alâkası olmasın, tutamaklarına tutunmayın, daha türkçesi ellerine yapışmayın, ipleriyle kuyuya inmeyin ﴿وَاسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقْتُمْ﴾ hem de sarf ettiğiniz mehri isteyin ﴿وَلْيَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقُوا﴾ o kâfirler de size hicret eden mü'mine kadınlara sarf etmiş oldukları mehri istesinler - ya'ni tekass edin, fazla alacaklı çıkarsanız isteyin, borçlu kalırsanız «

وَاٰتُوهُمْ مَٓا اَنْفَقُواۜ» emri mucebince verin ﴿ذٰلِكُمْ﴾ bu dinlediğiniz hukümler

﴿حُكْمُ اللّٰهِ﴾ Allahın hukmüdür. ﴿يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ﴾ Aranızda hukmediyor - ma'hud

kâfirlerle siz mü'minler arasında hukûm veriyor ﴿وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ﴾ ve Allah, alîm,

hakîmdir. Ilmiyle hikmetinin ıktızasını

Sh:»4915

teşri' buyurur. ﴿وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ﴾ ve eğer sizin zevcelerinizden bir

şey sizden fevt olur, ya'ni kaçıp dari harbe geçer ve tazmin edilmezse 11. ﴿فَعَاقَبْتُمْ﴾ sonra da siz muakıb olursanız -ekser müfessirîn burada muakabenin ukubetten değil, teakub gibi nevbet ma'nasına

ukbeden olduğunu söylemişlerdir ki şöyle demek olur. Sonra da nevbet sizin olur. Ya'ni onların

kadınlarından iyman ile size hicret eyliyenler bulunur, bu suretle tazminat vermek nevbeti size düşerse,

yâhud ba'zılarının dediği gibi ukubetden olduğuna göre: siz de çarpışıp ganîmet alırsanız

﴿فَاٰتُوا الَّذ۪ينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَٓا اَنْفَقُواۜ﴾ zevceleri gitmiş

olanlara ettikleri masrafın mislini verin - verilecek tazminattan bu kadarını bunlara mahsub edin, yâhud

alınan ganîmetten evvelâ bunların zayıatı kadarını ayırıp verin ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkun - alacağınızda vereceğiniz de onun hukmüne riayetle müttakî olun, ıkabından korunun

﴿الَّذ۪ٓي اَنْتُمْ بِه۪ مُؤْمِنُونَ﴾ o Allah ki sizler ona ıyman etmiş mü'minlersiniz - ıymanın

muktezası ise başkasından çekinmeyip ancak ondan korkmak ve onun vikayesiyle korunmaktır.

12. ﴿يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَٓاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ﴾ - Bu âyetin

fetih günü nâzil olup Resulullahın Safa üzerinde erkeklerden biy'at aldığı sıra Resulullah namına Hazreti Ömerin de aşağıda kadınlardan bi'at aldığını İbni ebî hatim Mukatilden rivayet eylemiş ise de yukarıda Hazreti Aişeden varid olan rivayette bunun da imtihan âyetiyle beraber nâzil olmuş bulunduğu, Tirmizîden de bütün Sûrenin Hâtıb İbni ebî

Sh:»4916

Belteanın mektubu hadisesi üzerine nüzulü anlaşılıyordu, İmam Ahmed ibni hanbel, Nese'î, İbni Mace ve Tirmizî sahih diyerek Ümeyme binti Rükayye radıyallahü anhadan şöyle rivayet etmişlerdir: müşarünileyha demiştirki: ben Resulullaha biy'at edelim diye vardığımda bizden Kurândaki «

اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا » âyeti vechile biy'at aldı, nihayet «

güçleri takatleri yettiği derecede» buyurdu, biz de Allah ve Resulü bizlere kendimizden daha erham, yaresulallah! Bize müsafeha etmezmisin? Dedik, «ben kadınlara müsafeha etmem, ancak yüz kadına sözüm bir kadına sözüm gibidir» buyurdu. Ba'zı rivayetlerde Resulullah kadınların biy'ati zamanında mubarek eline bir sevb koyardı, ba'zılarında da bir bardağa su koyup mubarek elini daldırır, sonra da

kadınlar ellerini daldırırlardı diye varid olmuştur. Meşhur ve mu'temed olan budur ki kadınlarla müsafeha etmemiştir. Maamafih Resulullahın kadınlardan biy'at alması bir kerre değil, müteaddiddir. Medinede de olmuş, fetihten sonra Mekkede de olmuştur. Mekkedeki bîy'atte Ebu süfyanın zevcesi olup Uhud vak'asında seyyidüşşüheda' Hazreti Hamzenin şehadetine müşevvıkliği ve na'şine karşı gösterdiği gayz ve husumeti sebebiyle balâda nakletdiğimiz vechile fetih günü eman verilmeyip katledilmesi emir verilmiş bulunan Hindin bîy'ati fıkrasını gerek tefsirler ve gerek hadîs kitabları naklederler. Yezid ibni Sekenin kızı Esma radıyallahü anha hadîsinde şöyle demiştir: ben Resulullaha bîy'at eden kadınların içinde idim, Utbenin kızı Hind de kadınlar arasında idi, Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem âyeti okudu «

عَلٰٓى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا » buyurduğunda Hind «Erkeklerden kabul

etmediğini bizden kabul edeceğine nasıl ihtimal verebiliriz» dedi, ki bu emrin lüzumu belli demiş oluyordu,

sonra « وَلَا يَسْرِقْنَ »

Sh:»4917

buyurduğunda Hind «ba'zan Ebu süfyanın malından haberi olmaksızın bir şey aldığım olurdu, o bana halâl

olurmu? Dedi, Ebu Süfyan da «geçmişte ve gelecekte benden her ne aldınsa o sana halâldır» dedi,

Resulullah tebessüm buyurdu ve Hindi tanıdı da «sen Hind binti Utbesin ha» buyurdu, o da evet ya

nebiyyallah! Geçmişi afiv buyur dedi « عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ » buyurdu, sonra « وَلَا يَزْنِينَ »

buyurdu, Hind, hiç hurre olan kadın zina edermi? Dedi. Cahiliyye de zina ekseriyya cariyelerde olur, hürre

zina etmez denirdi, ona binaen cahiliyyede bile ekseriya hür kadınlar zina etmezken islâmda öyle şey

olurmu? Demek istiyordu, « وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ » buyurduğunda. Hind, biz onları küçük iken büyüttük, fakat büyüdüklerinde sen katlettin» dedi, oğlu Hanzale ibni ebî süfyanı kasd ediyordu. Çünkü

Bedir günü maktul olmuştu. Hazreti Ömer gülmekten katıldı, Resulullah tebessüm buyurdu, sonra «

وَلَا يَاْتِينَ بِبُهْتَانٍ » buyurduğunda Hind, «vallahi bühtan çok çirkin bir şeydir, Allah tealâ hep

rüşd ve mekârimi ahlak emrediyor» dedi sonra « وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ » buyurdu,

Hind de «vallahi biz bu meclise nefsimizde hiç bir şeyde sana ısyan maksadiyle gelmedik» dedi. Ve yine

rivayet olunuyorki burada Kadınlardan ilk evvel Peygambere biy'at eden Ümmi sa'd ibni muaz ve Kebşe

binti rafi' ile beraberlerindeki kadınlar idi. « رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُنَّ ».

﴾وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ﴿ - Bunda bilhassa Arabların « وَأْدُ بَنَاتٍ » dedikleri kız evladlarını öldürmek adetinin nehyi dahi dahil ise de nassın zâhiri erkek ve dişi hepsinden eamm olduğu gibi mutlak katlin nefyi gerek mübaşeret ve gerek tesebbüb suretiyle olsun her nevi' katle dahi şamil olur. Binaenaleyh bunda gerek ruh nefh edilmiş cenînin ıskatı gerek bakımında ihmal yüzünden çocuğun ölümüne sebebiyyet verilmesi ve gerek sair envaı katlin hepsi

Sh:»4918

dahil demektir.

﴿وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ﴾ - Elleri ve ayakları arasında iftira edilen bühtan, başka bir kadının doğurmuş olduğu çocuğu alıp veya kendi doğurduğu ile değiştirip ben doğurdum diyerek kocasına isnad etmesidir. Gerçi bunun başka bir erkekten gayri meşru' olarak almış olduğu bir çocuğu kocasına isnad etmesi ma'nasına olması ihtimali dahi yok değil ise de bu önce geçen « وَلَا يَزْنِينَ » de dahil olduğu için burada bu ihtimal sakıttır. Maamafih « بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ » ta'biri yalnız furucdan değil, zattan kinaye olarak kendi nefislerinden uydurdukları her nevi' bühtane şamil olmak daha muvafıktırki fi'lî cinayetlerin nefyinden sonra kavlî olan cinayetler nefyedilmiş demek olur. Binaenaleyh bunda kazf, giybet, nemîme ve saire tarzında yapılması melhuz olan bühtandan, yalandan, sahtekârlıktan nehiy vardır.

﴿وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ﴾ ve sana hiç bir ma'rufta ısyan etmiyecekler - ya'ni gerek ma'ruf ile emir ve gerek münkerden nehiy, hiç birine asî olmayıp itaat edecekler. Zira ısyan ya emre karşı veya nehye karşı olur. Emrin ma'ruf ve meşru' olması ma'ruf ile emrolunmasında, nehyin ma'ruf ve meşru' olması da münkerden nehy olmasındadır. Bunun için burada « فِى مَعْرُوفٍ » kaydi emre de nehye de şamildir. « وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ » mısdakınca Resulullahın ancak ma'ruf, ya'ni meşru' ve müstahsen ile emir ve ancak münkerden nehy edeceği ma'lûm olduğu halde « فِى مَعْرُوفٍ » kaydinin tasrih edilmesi Halika ma'sıyet olan hususta mahluka tâat caiz olmıyacağına tenbih ile « اِنَّمَا الطَّاعَةُ فِى الْمَعْرُوفِ » mazmununa işarettir. « لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا » buyurulmuş olduğu için bir kimseye vüs'unun haricinde bir teklif de ma'ruf olmaz münker olur. Onun için yukarıda rivayet edildiği

üzere
Sh:»4919

Resulullah burada bir tefsir kabîlinden olmak üzere « فِيمَا اسْتَطَعْنَ وَاَطَقْنَ » diye istitaat ve takati beyan buyurmuş idi. İşte kadınlar bu şartlar üzerinde itaat için biy'ate geldikleri vakıt ﴿فَبَايِعْهُنَّ﴾ sen de onlara biy'at ver. ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ﴾ ve onlar için Allaha istiğfar da ediver -ya'ni biy'atten fazla olarak günâhlarının afviyle sevaba nailiyyetleri için Allahdan mağfiret de dileyiver. Bu suretle mağfiret Peygamberin elinde değil, Allaha ait bulunduğunu ve günâhların afvi hususunda Peygamberin salâhiyyeti ancak mağfirete duâ ile şefaat kazıyyesi olduğu da anlatılmış oluyor.

﴾إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿ Çünkü Allah gafurdur rahîmdir. - Binaenaleyh biy'atlerine sadakat ederlerse geçmiş günâhları ne kadar çok olsa da mağfiret eder ve rahmetiyle ikram eyler.

Erkeklere dahi bu âyet mucebince biy'at alındığını Buharî ve Müslim ve Beyhekî Esma ve sıfatta Ubade ibni Samit radıyallahü anh hazretlerinden şöyle rivayet etmişlerdir: demiştir ki: biz Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin huzurunda idik şöyle buyurdu: bana şunlar üzerine biy'at edersiniz: «Allaha hiç bir şey şirk koşmamak, zina etmemek, sirkat etmemek «el'âye...», Bunun üzerine içinizden her kim vefa ederse ecri Allahadır ve her kim bunlardan bir şey yapar da onunla ıkab olunursa o da keffarettir. Her kim de bunlardan bir şey yapar, Allah da onu setrederse o da Allaha aiddir, dilerse ona azâb eder, dilerse mağfiret eyler.

Müslim ve Esma-ü sıfatta Beyhekî senedleriyle Ebu Zerri Gıfârî radıyallahü anhten, o Resulullah sallâllahü aleyhi vesellemden, o Cibril aleyhissalâtü vesselâmdan

Sh:»4920

o Allah tebareke ve tealâdan şu hadîsi kudsîyi rivayet eylemişlerdir: Allah tealâ buyurmuştur ki ey kullarım! Haberiniz olsun ki ben zulmu kendime haram ettim, size de aranızda haram kıldım, binaenaleyh biribirinize zulmetmeyiniz, ey kullarım! Sizler gece ve gündüz hatalar yaparsınız ben ise künâhları mağfiretimle örterim, ehemmiyyet vermem, o halde bana istiğfar ediniz ki size mağfiret edeyim, ey kullarım! Sizler hep açsınızdır. Ancak benim ıt'am ettiklerim müstesnadır. Onun için benden isteyiniz ki size yiyecek vereyim. Ey kullarım! Sizler hep çıplaksınızdır, benim giydirdiklerimden başka. Onun için benden giyecek isteyin ki sizi giydireyim. Ey kullarım! Sizin evveliniz, âhiriniz, İnsiniz, Cinniniz içinizden en temiz kalbli bir adam gidişinde olsa o benim mülkümde bir şey artırmaz, ey kullarım! Sizin evveliniz âhiriniz ve İnsiniz Cinniniz içinizden en fena kalbli bir adam gidişinde olsa o benim mülkümden bir şey eksiltmez. Ey kullarım! Sizin evveliniz âhiriniz ve İnsiniz Cinniniz hepiniz bir yere toplanıp benden isteseler de ben sizlerden her insana istediğini versem o benim mülkümden bir şey eksiltmez, denize bile bir iğneyi bir kerre daldırmakla ne eksilir. Ey kullarım! Sade sizin amellerinizdir ki ben onu size karşı hıfz eder saklarım. Onun için hayır bulan hemen Allaha hamd etsin, onun gayrisini bulan da ancak kendini levm etsin».

13. ﴾يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴿ - Biy'atten sonra bütün mü'minlere bir nasıhat olan bu âyet Surenin hasılını talhıs ile âhirini evveline irca' ve ye'isten tahzir ile Âhiret ve istıkbal için şevk ve ümidi takviye ve aynî zamanda sûrei Saffın bünyanı mersus mazmununa bir ta'biyedir. Ey

Sh:»4921

o bütün iyman edenler ﴾لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ﴿ Allahın gadab ettiği bir kavmı dost tanımayın - onların velâyetlerine tutunmayın, tarafdarlık etmeyin, bir şeylerine heves edip de meyl etmeyin. Allahın gadab etmiş olduğu kavim ta'biri ekseriya Yehudîler hakkında varid olduğu cihetle burada da murad onlar denilmiş. Bundan sonraki Surede Benî israilden bahsolması da bununla mütenasib bulunmuş ise de onlarla müvalâtda bulunan münafıklar veya Sûrenin yukarısiyle münasebetine nazarandır. Müşrikler ve bahusus Kureyş müşrikleri olması ihtimalleri de söylenmiştir. Fakat « قَوْمًا » nekire olarak iyrad edilmiş bulunduğu cihetle bundan murad muayyen ve ma'hud bir kavme münhasır olmayıp zikrolunan vasf ile muttasıf her hangi bir kavme şamil olmak gerektir. Zira gadabın veya nehyin sebebi olmak üzere beyan buyurulan şu vasıf, onların vasfı mümeyyizleriyle bir ta'rifi demektir.

﴾قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ﴿ onlar Âhıretten ümidi öyle kesmişlerdirki eshabı kuburdan kâfirlerin me'yus oldukları gibi ye'se düşmüşlerdir. - Âhıretten ümidi kesmiş olan me'yuslar ise İblîs gibi fırsat buldukça her fenalığı yapar, kendilerine yardaklık edenleri de ye's ile Cehenneme sürüklerler.

« مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ » da iki ma'na vardır: birisinde « مِنْ » beyaniyye olarak kâfirleri beyan olur. Eshabı kuburdan olan kâfirlerin me'yusiyyeti gibi demek olur. Çünkü ölmüş, kabre gitmiş olan kâfirler Cehennemdeki ebedî mevki'lerini görmüş, âhıret ni'metlerinden mahrumiyyetleri tebeyyün etmiş, ne ileride bir şey kazanmak ne de gerideki dirilerden bir imdad almak ihtimali kalmamış olduğundan her vechile ümidleri kesilmiş, yeisleri temamen tehakkuk

Sh:»4922

eylemiş bulunur, obirisinde de « مِنْ » ibtidaiyye olarak ye'se tealluk eder, kâfirlerin eshabı kuburdan me'yus olmaları ya'ni ölülerin ba'sinden hayatından ümid kesmiş bulunmaları gibi demek olur. Hasılı, yeis bir küfürdür, gadabı ilahîyi da'vet eder « لَا يَايْـئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ » dur. Onun için âhıretten ümidi kesmiş olanlardan sakınmalıdır. Hemen Hakteala kalblerimizi yeisten koruyup neş'ei iyman ve ümidi rıdvan ile zevkyab buyursun.

٦١ ﴿ سُورَةُ الصَّفِّ

«Saff» sûresi medenîdir. Buna «Havariyun» sûresi ve «Isa» sûresi dahi denilir.
Âyetleri - On dörttür.
Kelimeleri - İki yüz yirmidir.
Harfleri - Dokuz yüz yirmi altıdır.

Fasılası - ص ، ن ، م harfleridir.

Bunun sebebi nüzulünde üç rivayet vardır: Hâkim ve daha diğerleri Abdullah ibni selâm radıyallâhü anh Hazretlerinden sahihan şöyle rivayet eylemişlerdir: demiştir ki: Resulullahın eshabından bir kaç kişi oturmuştuk, müzakere ediyorduk, amellerin hangisi Allah tealâya daha sevgilidir? Bilsek de onu işlesek dedik, Allah tealâ da «

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ، يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ »

inzal buyurdu, «Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem de bize sonuna kadar kıraet eyledi». Âlûsî der ki: bu hadîs Şeyhaynin şartı üzere sahih bir hadîstir. Bunu İmam Ahmed ve Tirmizî ve daha bir çokları rivayet etmişlerdir. Hattâ hafız İbni Hacer demiştir ki Dünyada rivayet olunan müselsel hadîslerin en sahihidir

اهـ.

İkincisi Dahhâkten şöyle rivayet olunmuştur. Ba'zı gençler muharebede şöyle yaptık, böyle yaptık diye yapmadıkları şeyler söylemişlerdi. Üçüncüsü ibni Zeydden rivayet

olunduğuna göre «Münafıklar mü'minlere biz sizdeniz ve sizinle beraberiz dedikleri halde sonra fiillerinde hılâf görülmüş olmak sebebiyle nâzil olduğu söylenmiştir. Âlûsî bu üçüncü rivayetin evvelkiler kadar kuvvetli olmadığını söyler.

Bu Sûrenin hulâsai mazmunu sıdk-u sadakatle Allah yolunda cihada tergib ve ihzar ve bu suretle evvelki Sûrenin mazmunu ve imtihan mevzuu olan « ﴿لَاتَتَّخِذُوا﴾ ، ﴿لَا تَتَوَلَّوْا﴾ » nehiylerini bir te'kid ve İslâmın istıkbalini tavzıhtir. Sûrei İmtihanın âhrinde yeisten tahzir ile ümidi Âhıret takviye olunduğu gibi burada da dini islâmın bütün âlem müvacehesinde zuhur ve ulviyyetini isbat için daha büyük imtihan devreleri geçirmek üzere heyeti islâm mücahede meydanlarında «bünyanı mersus» gibi ahzı mevkı edecek vechile tanzîm ve tensika da'vet olunarak buna imtisal eden mü'minlere gayei muvaffakıyyet tebşir edilecektir. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ

﴿٣﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٤﴾ اِنَّ
اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِهِ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ
مَرْصُوصٌ ﴿٥﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِى وَقَدْ
تَعْلَمُونَ اَنّى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴿﴾

Sh:»4925

﴿٦﴾ وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِى اِسْرَآئِيلَ اِنّى رَسُولُ
اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ
يَاْتِى مِنْ بَعْدِى اسْمُهُ اَحْمَدُ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا
سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ
يُدْعٰى اِلَى الْاِسْلَامِ وَاللّٰهُ لَايَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨﴾
يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَاللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ
الْكَافِرُونَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذِى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ
لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Tesbih etmekte Allah için Göklerdeki ve Yerdeki, o öyle azîz öyle hakîm 1 Ey o iyman edenler! Niçin yapmıyacağınız şey'i söylersiniz 2 Yapmıyacağınız şey'i söylemeniz, Allah yanında çok mebguzdur 3 Haberiniz olsun ki Allah kendi yolunda kurşunlu bir bina gibi saf bağlıyarak çarpışanları sever 4 Ve hani bir vakıt Musâ kavmına şöyle demişti: ey kevmım! Benim size Allahın Resulü olduğumu bildiğiniz halde niçin bana ezâ ediyorsunuz? Sonra vakta ki yamıklık ettiler Allah da kalblerini yamılttı, öyle ya Allah fasıklar

Sh:»4926

güruhunu doğru yola çıkarmaz 5 Bir vakıt da Meryemin oğlu Isâ şöyle dedi: Ey İsraîl oğulları! Ben size Allahın Resulüyüm, önümdeki Tevratın musaddıkı ve benden sonra gelecek bir Resulün müjdecisi olarak geldim ki onun ismi Ahmeddir, sonra o onlarla beyyinelerle gelince "bu ap açık bir sihir" dediler 6 İslâma da'vet olunurken Allaha karşı yalan uydurandan daha zâlim de kim olabilir! Allah da zâlimler güruhunu muvaffak etmez 7 İstiyorlar ki Allahın nûrunu ağızlariyle söndürsünler, Allah ise nûrunu tamamlıyacaktır, isterse kâfirler hoşlanmasınlar 8 O Allahdır ki Resulünü hidayet kanunu ve hak dini ile gönderdi, onu her dinin üstüne çıkarmak için, isterse müşrikler hoşlanmasınlar 9

2. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ - Sebebi

nüzûlde zikredilen birinci: Abdullah ibni Selâm rivayetine göre bu hıtab, hakikî mü'minlere nezirlerinin ifası lüzumunu ıhtar için tehyicidir. Yapmıyacağınız bir şey'i adamayın, mâdem ki adadınız o halde sözünüzde durup adaklarınızı yerine getiriniz demektir. İkinci Dahhâk rivayetine göre yapmadığınız

şey'i neye söyliyorsunuz, mü'minlere yalan söylemek yakışır mı? Mealinde ıtâbdır. Üçüncü rivayette ise hıtab, zâhirde mü'min görünen Münafıklara tevbıhtir. Fakat bu iki rivayete nazaran «

مَا لَا تَفْعَلُونَ » de « مَا لَمْ تَفْعَلُوا » gibi mazıy ma'nâsı gözetmek lâzım geleceğine nazaran zâhir olan evvelki rivayet vechile istikbale aid nezir ma'nâsıdır. Onun için bu âyet ile nezrin ifası vacib olduğuna istidlâl olunmuştur. Ya'ni aslı meşru' olmakla beraber ayni vacib olmıyan bir fııl, nezr ile vacib olur. O halde yapmıyacağanız bir fi'li nezr etmeyin, nezr ettinizmi behemehal icra edin, nezirlerinize yalan çıkmaktan son derece sakının 3.

﴿كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ yapmıyacağınız

şey'i

söylemeniz Allah yanında mebguz, menfur olmak i'tibariyle ne büyük kabahattır! -MAKT, yukarılarda da

geçtiği vechile şiddetli bugz, son derece mebguzluk, menfurluk, iğrençlik demektir. « كَبُرَ » fi'li bu gibi

makamlarda « بِئْسَ » gibi fi'li zem veya fi'li teaccüb ma'nası ifade ederki sûrei Kehfde «

كَبُرَتْ كَلِمَةً » de böyle idi. O halde Allahın en sevdiği ameli bilsek de yapsak deyen halıs

mü'minler, Allahın mebguzu olmamak için büyük söylememeli, yapamıyacakları şeylere nezr etmemeli, nezr ettiklerini yapmalıdırlar. Bundan dolayı Allah tealâ onların yapabilecekleri amellerden sevdiği bir ameli haber vererek buyuruyorki 4.

﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِهِ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ﴾ haberiniz olsunki Allah tealâ kendi yolunda bünyanı marsus gibi saf bağlıyarak çarpışanları sever -Allahın sevgilisi olmak için mü'minler de böyle yapmalıdır. Dikkate şayandır ki bu

Sûrede « صاد » fasılası işbu « بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ » ile yalnız bu âyete tahsıs edilmiş ve bu suretle bunun ehemmiyyeti mahsusasına tenbih olunmuşturki buna sûrei SAF tesmiye edilmiş olması da bunun

mümtaz ehemmiyyetini iş'ar eder « بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ » kurşunlu bina, eczası kurşunla kenetlenerek yekpare bir cisim haline gelmiş olan muhkem bina demektir. İşte mü'minler hey'eti ictimaiyyesi gerek «

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا » Sûresinin başında ve gerek sûrei Fethin âhirinde «

كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ » teşbihi ile beyan ve tasvir olunduğu üzere böyle kaviy bir

irtibat ile yekdiğerine merbut sağlam bir bünyan teşkil etmeli ve islâm mucahidleri o suretle mumtezic bir saf halinde çarpışmalıdır. Şübhesizki bu teşbihte efradın cismen yek nesak bir şekl-ü nizam ile terbiye ve inzıbatları mevzuı bahs olduğu gibi kalben niyyet ve iymanlarının bir kelime etrafında toplanacak ve birbirlerini sevip tutacak bir surette ıhlas ve istivası da

mevzuı bahistir. Sonra ba'zı müfessirînin beyanına göre bunda ordunun esası ve en mühim teşkilâtı piyade teşkilâtı olduğuna da bir işaret vardır. Çünkü suvarı, donanma ve sairede dahi saffı harb nizamı ceryan ederse de en ziyade saf harbi piyadede olmak meşhurdur. Binaenaleyh terbiyei askeriyyede hem cismanî nizama hem de terbiyei diniyye ile kalbî ve manevî vahdete i'tina olunmak ve mü'minler arasında bu vahdet ve mahabbeti ıhlâl edecek ahlaksızlıklardan son derece çekinilmek iktıza eder. Bunu yapabilmek için de gaye güzel ta'yin edilmek ve süflî maksadlar bırakılıp Allah yolunda en yüksek ve en ulvî gayeye sarılmak lâzım gelir. Bundan dolayı bu mukatele kaziyyesini iktiza eden esbab ve sevâikı ve hedef-ü gayyeyi iyzah ile dini islâmın zuhuru hikmetini anlatmak üzere edyanı münzeleye şöyle bir geçit resmi yapdırılarak buyuruluyor ki 5. ﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه﴾ düşünün o vaktı ki Musâ kavmına, ya'ni Beni İsraile demişti: ﴿لِمَ تُؤْذُونَنٖى وَقَدْ تَعْلَمُونَ اَنّٖى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْۜ﴾ bana niçin eziyyet ediyorsunuz halbuki benim size Allahın Resulü olduğumu biliyorsunuz da - bununla Musevîlerin bile bile Peygamberlere küfr-ü ısyan etmek ötedenberi âdetleri olduğu ve hep o âdetin seyyiatını çekmekte bulundukları ıhtar olunuyor. Hazreti Musâya ettikleri eziyyetlerin tafsılâtı sûrei Bakarede geçmiş, ba husus cebbarîne karşı mukatelede « اذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَٓا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ » dedikleri ve neticesinde Tiyhe düştükleri sûrei Mâidede zikr olunmuştu ﴿فَلَمَّا زَاغُوٓا﴾ vaktâki böyle zeyg ettiler - Haktan meyl ile yamıklık edip eğri gittiler ﴿اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْۜ﴾ Allah da kalblerini yamılttı - eğriltti, eğriliği kalblerine tabiat yaptı, hep eğrilik düşünürler, eğri giderler, hak söz kendilerine te'sir etmez,

Sh:»4929

doğru yola yanaşmazlar ﴿وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقٖينَ﴾ Allah da dinden çıkmış fasıklar güruhunu doğru yola çıkarmaz - muvaffak etmez, murada erdirmez, işte müslimanların mukatele için hazırlanmalarının sebeblerinden birisi böyle hak dinlemez, bozulmuş fasıklar güruhunun haleti ruhiyyeleridir. Netekim kalblerinin eğriliğinden dolayı Isâyı da kabul etmediler, ettik diyenler de dediğini tutmuyorlar. 6. ﴿وَاِذْ قَالَ عٖيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ o vaktı da düşününki: Isâ ibni Meryem şöyle demişti: ﴿يَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ﴾ ey Beni israîl - Musâ Aleyhisselâm baba cihetiyle kendisi de Beni israîlden olduğu için ey kavmım diye hıtab etmişti, Isâ Aleyhisselâm ise onlardan babası olmadığı cihetle ey Beni İsraîl dedi ﴿اِنّٖى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ﴾ haberiniz olsun ki ben size Allahın Resulüyüm ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ﴾ önümdeki

Tevratı tasdıkci ﴿وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَاْتٖى مِنْ بَعْدِى﴾ ve benden sonra gelecek bir

Resulün mübeşşiri olarak gönderildim ki ﴿اِسْمُهُٓ اَحْمَدُ﴾ o Resulün ismi Ahmeddir. - Burada

Ahmed isminin aynen kendisi alem olarak murad olunmak da, ma'nası murad olunmak da muhtemildir.

Ya'ni adı gayet memduh ve pek güzel demek de olabilir. Zira Hazreti Isânın bu suretle tebşirine me'mur

olduğu resuli kibri ya Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin bir ismi de Ahmed

olduğu gibi Muhammed ismi şerifi de aynı hamd maddesinden olarak en güzel en öğülecek ismidir. Maamafih Ahmed ismi şerîfinin aynen kendisi murad olunmak daha zâhirdir. Netekim imam Malik, Buharî, Müslim, Darimî, Tirmizî, Nesa'î, Cübeyr

Sh:»4930

ibni mut'ım radıyallahü anh Hazretlerinden şöyle rivayet etmişlerdir. Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: «

اِنَّ لِى اَسْمَاءً اَنَا مُحَمَّدٌ وَاَنَا اَحْمَدُ وَاَنَا الْحَاشِرُ الَّذِى يَحْشُرُ النَّاسُ عَلٰى قَدَمِى وَاَنَا الْمَاحِى يَحْمُو اللّٰهُ بِىَ الْكُفْرَ وَاَنَا

الْعَاقِبُ = Benim müteaddim isimlerim vardır: ben Muhammedim, ben Ahmedim, ben o Haşırım ki nâs

benim kademim üzere haşrolunacaklardır. Ben o Mahıyyım ki Allah benimle küfrü mahvedecektir. Ben Akıbim», AKIB, kendisinden sonra Peygamber gelmiyen «Hâtemül enbiya» demektir. Hazreti Hassanın şu beyti de Ahmed ismi şerifi Resulullahın alemi olan bir ismi celîl olduğunu natıktır.

صلى الاله و من يحف بعرشه   والطيبون على المبارك

احمد

Ya'ni Allah tealâ ve onun Arşını kuşatmış olan Melekler ve bütün temizler mübarek Ahmede salât getirmişlerdir. Ahmed lâfzı, aslında hamd ederim ma'nasına fi'li muzarı' nefsi mütekellim vahde sigasından menkul olmak da melhuz ise de daha zâhir olan ismi tafdıl olmasıdır. İsmi tafdıllerde asl olan fâil ma'nasına olmak ise de daha meşhur ma'nasına eşher gibi ismi mef'ul ma'nasına olduğu da vardır. «

اَلْعَوْدُ اَحْمَدُ » ta'birinde olduğu gibi Ahmed lâfzının Mahmudiyyette tafdıyl ma'nasına isti'mali de mesmu'dur. Hâmidiyyetten olduğuna göre «en ziyade Hamd eden» Mahmudiyyetten olduğuna göre de «en ziyade Hamd-u medh olunan» demek olur. Alem halinde de bu ma'naların birinden menkul olarak bu isim ile müsemmâ olan zat, maksud olur. Bu âyette Hazreti Isânın risaletinin hikmeti olarak şu iki şey'i söylediği beyan olunuyor: Birisi önündeki Tevratı tasdık, birisi de kendisinden sonra gelecek Ahmed bir Resulü tebşir. Tevratı tasdık, Ahkâm ı'tıbariyle dahi mülâhaza olunabilirse de daha ziyade ıhbar ı'tibariyle olmak da zâhirdir. Zira Tevratta hem Mesîha hem de Hatemül enbiyaya dair haberler vardı, onun için Hazreti Isânın gelişi hem

Sh:»4931

Mesîha dair olan haberlerin sıdkını isbat etmiş hem de Hatemül enbiyayı tebşir ile olbabdaki haberleri tasdık eylemiş bulunuyordu. Lâkin Musevîler Hazreti Isâyı inkâr ettikleri gibi Nasârâ da bu tebşiri kısmen inkâr ve kısmen başka suretle te'vil ederek haksızlığa sapmışlar ve eldeki İncillerin böyle bir şeyden bahsetmediğini iddiaya kadar varmışlardır. Hazreti Isâya verilmiş olan İncil de Kurân gibi aynen mevcud ve mahfuz olmuş olsaydı bu tebşirin İncilde mezkûr olup olmadığına kolaylıkla vukuf mümkin olurdu. Maamafih sûrei Bakare de tafsıl olunduğu üzere elde mevcud olan ahdi atîk ve ahdi cedîd kitablarında buna dair delâil de az değildir. Meselâ ahdi cedîdde a'malı rusülün üçüncü babında: «Musâ ecdadımıza» Rabbiniz Allah size biraderlerinizden benim gibi bir Peygamber zuhura getirecektir. Anı size söyliyeceği cümle şeylerde dinleyiniz. Ve her kim ol Peygamberi dinlemez ise kavmın arasından mahv olunacaktır» dedi ve İsmaîl ile ondan sonra söyliyen Peygamberlerin cümlesi dahi bu günleri tebşir eylemişlerdir» diye de mezkûrdur. Musâ gibi olan bu gelecek Peygamber, İsmaîlden de bahis karinesiyle belli ki

Hâtemülenbiya ve Muhammed Musatafa idi. Isâ aleyhisselâm bunu tasdık ve tebşir etmiş idi. Nasârâ bunu Isâ aleyhisselâmın kendisine hamletmek istemişlerse de Isâ aleyhisselâm Musâ gibi harb-ü kıtale memur bir Peygamber değil idi. Âlûsî burada İncillerden bahsederek der ki: Nâsârâ ındinde dört İncil vardır.

BİRİSİ, Mettâ İncilidir ki on iki havariyyundan Mettâ Hazreti Isânın ref'ından sekiz sene sonra Filestıne Süryanî lügati ile cem'eylemiştir. Altmış sekiz ıshahtır.

İKİNCİSİ, Merkus incilidir ki yetmişlerden olan merkus refı'den on iki sene sonra Romada efrencî (ya'ni Lâtin) lügatiyle cem'eylemiştir. Kırk sekiz ıshahtir.

Sh:»4932

ÜÇÜNCÜSÜ, Luka İncilidir. Bu da yetmişlerden olup İskenderiyyede Yunan lügatiyle cem'eylemiştir. Seksen üç ıshahtır.

DÖRDÜNCÜSÜ, Yuhanna İncilidir ki refı'den otuz sene sonra bilâdi Rumdan Efsus şehrinde cem'eylemiştir. Ishahatı nüshai kıbtıyyede otuz üçtür. Bu İnciller muhteliftir. Bunların mündericatında ba'zı yerler vardır ki insaf bunların ne Allah tealânın kelâmı, ne de Isâ aleyhisselâmın kelâmı olmadığına şehadet eder. Meselâ zuumlerince Isâ aleyhisselâmın salbi, defni kabrinden Semâya ref'ı kıssaları gibi ki bunlar ba'zı ekâbir ve salihîn hakkında te'lif olunan teracimi ahval kitabları gibi Isâ aleyhisselâmın vilâdeti, ref'i ve daha bazî ahvali ile ba'zî kelimatını şerh yollu yazılmış tarih ve tercemei hal kitablarına benzer. Binaenaleyh Isâ aleyhisselâmın Kur'nı azîmüşşanda haber verilen beşikte söylemesi ve bizim Peygamberimizi tebşir eylemesi gibi diğer bazî ahval ve kelimatını bu İncillerin ihmal eylemiş olması Kur'anın beyanına karşı hiç bir zarar vermez. Bununla beraber insaf ile hareket eden ve teassubu bırakıp doğru yola sülûk edecek olan kimseler için bu incillerde dahi o bişarete dair sözler vardır. Yuhanna İncilinin on beşinci faslında Yesu' mesîh demiştir ki: Pederin göndereceği Hak ruhu Faraklît size her şeyi talim edecektir, yine Mesih demiştir ki: beni seven kelimemi hıfzeder, Pederim de onu sever ve o ona varır, ındinde menzile tutar, bunu size söyledim. Çünkü ben sizin yanınızda mukîm değilim, Pederin göndereceği ruhulkudüs Faraklît size her şey'i ta'lim edecek ve benim söylediğim sözü hatırlatacaktır. Size selâmımı tevdi ediyorum kalbleriniz muztarib olmasın telâş etmesin ben gideceğim ve size döneceğim beni seviyor olsanız benim Pedere gitmemle sevinirdiniz. Ve demiştir ki: benim Pedere gitmekliğim sizin için hayırlıdır. Çünkü ben gitmezsem Faraklît size gelmez, amma gittiğimde onu

Sh:»4933

size gönderirim, o geldiği vakıt da âlemi hatîeden dolayı tevbıh edecektir. Size söylemek istediğim daha çok sözler var, lâkin siz ona tehammül edemiyeceksiniz, fakat o Hak ruhu geldiği vakıt sizi bütün hakka irşad edecektir. Çünkü o kendiliğinden söylemez, ne işidirse onu söyler ve bütün geleceği haber verir ve Pedere aid olanın hepsini size ta'rif eder. Bir de (on dördüncü babda) demiştir ki: eğer siz beni seviyorsanız benim vasıyyetlerimi hıfz ediniz ve ben Pederden size ilel'ebed beraberinizde sâbit kalacak diğer bir Faraklît vermesini dilerim, o Hak ruhunu ki âlem onu kabul etmiye takat getirmedi, çünkü onu tanımadılar. Ben sizi yetim bırakmam, an karib size geleceğim. Âlûsî bunları naklettikten sonra da der ki: Faraklît kelimesi hamdi iş'ar eden bir lâfızdır. Gözlerini teassub perdeleri bürümemiş olanlar nazarında Isâ aleyhisselâmın bu kelâmından murad Ahmed sallâllahü aleyhi vesellem olduğu teayyün eder. Nasârânın ba'zısı bunu «Hammad» diye, ba'zısı da «Hâmid» diye tefsir eylemişlerdir. Bu surette bunun medlûlünde aleyhissalâtü vesselâmın Ahmed (yâhud Muhammed) ismine işaret var demektir. Diğer ba'zı Nasârâ da muhallıs (ya'ni halaskâr) diye tefsir etmişler, buna Isâ aleyhisselâmın diğer bir kavlinde «Allah size diğer bir halaskâr gönderecektir» demiş olmasiyle istidlâl eylemişlerdir. Bu suretde risaleti Muhammediyyede hamd unvaniyle değilse de tahlıs «ve şefaat» unvaniyle işaret olmuş olur. Nasârânın diğer bir takımları da fâraklît, hazreti Isânın tilmizlerine Semadan inmiş olan ateşîn diller olup bir takım alâmetler ve acaib işler

Sh:»4934

yapmışlardır diye zu'm olunmuştur. Lâkin diğer bir fâraklît diye âhar vasfı ile tavsıf edilmiş olması bu telakkiye müsaid görünmez. Zira Isâdan sonra onlardan önce diğer birisi geçmiş değildi. اهـ.

Fâraklît kelimesi hangi lisandandır? Müfred mi, Mürekkeb mi? Ibranîmi değilmi? Bu babdaki ıhtilâfata ve ma'nalarına aid ba'zî sözler yukarıda sûrei Bakare de geçmişti. Eski İncil tercemelerinde bu kelime fâraklît (veya pâraklît) diye aynen muhafaza edilerek gösterilirken yakın zamanlarda basılmış olan İncil tercemelerinde «teselli edici» diye basılmıştır. Meselâ bin dokuz yüz yirmi tarihiyle İstanbulda Matyosyan Agop Matbaasında basılmış olan nüshasında balâdaki sözler hep «teselli edici, ya'ni hakikat ruhu» diye terceme edilmiştir. Ve ba'zî kayidler de tuhaf surette değiştirilerek ifade olunmuştur. Ezcümle: Yuhannânın on dördüncü babında «ve ben Pederden dilerim, o dahi ilel'ebed sizin ile temekkün etmek üzere size diğer biri teselli edici, ya'ni hakikat ruhunu verecektir. Bunu dahi Dünya görmediği ve tanımadığı ecilden kabul edemez. Amma siz anı tanırsınız, zira yanınızda temekkün eder ve derununuzda olacaktır.» On beşinci

babında «amma şeriatlerinde bana bilâ sebeb bugz ettiler deyu muharrer olan kelâm itmam olunmak için böyle oldu. Fakat Peder tarafından benim irsal edeceğim teselli edici, ya'ni pederden huruc eden hakikat ruhu geldiği zaman benim hakkımda o şehadet edecektir. Ve siz dahi şehadet edersiniz. Zira ibtidadan beru benimle berabersiniz» denilmiştir. Bu yeni tercemeciler «pâraklîd» kelimesinin Yunanca «Teselli edici» ma'nasına olduğunu söylüyorlar ve ruhulhak ta'biri yerine de, ya'ni hakikat ruhu diyorlar. Bu suretle tercemeden tercemeye değiştirile değiştirile aslı gaib edilmiş olan bu İncillerde Kur'anın sarih beyanına karşı muhalefet edilmek istenilmesi hak fikriyle kabili tevfık olamıyacağı aşikâr olduktan

Sh:»4935

başka insafı olanlar bunlarda bile Kur'anın haber verdiği bişaretin müevvel bir surette olsun ı'tiraf edilmiş bulunduğunu görürler. Fatih kütübhanesinde bu mes'eleye dair bir risale görmüş idim ki bir Papas İncillerdeki bu Fârâklît tebşirlerinin Kur'anın bu âyetinde haber verilen «

وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَاْتٖى مِنْ بَعْدِى اسْمُهُٓ اَحْمَدُ » tebşiri olduğuna kanaat

ederek ihtida edip Müsliman olmuş ve buna dair bir risale yazmış olduğunu söylüyordu. Erbabı fikirden ba'zı zevat da bu mes'ele hakkında İncil (Avangel) kelimesinin esas ma'nasını tetkık etmek istemişler ve İncil kelimesinin asıl ma'nası bişaret ve müjde demek olduğu ve filhakika Hazreti Isânın bütün da'vetiyle İncillerin hasılı gelecek Resul ile melekûti ilâhîyi tebşirden ibaret bulunduğu kanaatine vasıl olduklarını söylemişlerdir.

İşte Hazreti Isâ böyle demiş olduğu halde Beni İsraîlin çoğu, ya'ni Musevîler onu dinlemediği gibi Isevî olanlardan bir çoğu da bunu ketm veya te'vil ve tahrif ile inkâr etmiş olduklarından dolayı burada bu hakikat ıhtar olunarak buyuruluyor ki: ﴿فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ sonra o Resul, ya'ni Isânın o

suretle tebşir eylemiş olduğu ismi Ahmed Resul onlara beyyinelerle: Açık açık âyetler ve mu'cizelerle geldiği zaman da bu ap açık bir sihir dediler - Bu Ahmed o tebşir olunan Resul değil, bu açık sihirlerle bizi aldatmak istiyor diye küfre, haksızlığa saptılar ve bu haksızlıkla bir takım tahrifat yaparak ve Isâ, Allahın oğludur gibi aslı olmıyan yalanlar yazarak onları Allah kelâmı diye Allaha isnad ettiler. Bundan dolayı da şöyle buyuruluyor: 7.

﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰٓى اِلَى الْاِسْلَامِۜ﴾ Halbuki islâma da'vet olunurken Allaha yalanı iftira eden, ya'ni Allaha yalan isnad eden

veya Allah hakkında yalan söyliyen veya uydurduğu yalanı

Sh:»4936

Allah indirdi diye iftira eden kimselerden daha zalim de kim olabilir?

﴿وَاللّٰهُ لَايَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمينَ﴾ Allah ise zalimleri hidayete irdirmez -

haksızları doğru yola çıkarmaz, muradlarına muvaffak etmez. Onun için öyleler hak sözle yola gelmezler, islâmı kabul etmezler. Akıbet zulümlerinin cezasını çekmeleri ıktiza eder. İşte böyle müfreti zalimlerin haksızlıkları zulümkârlıkları da ehli iymanın Allah yolunda mukateleye hazırlanmasını ve o yolda mukatelenin ındallah sevgili bir amel olmasını ıktiza eyliyen esbabdandır. Allahın âyetlerine sihir diye iftira eden öyle zalimlerdir ki 8. ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ﴾ Allahın

nûrunu ağızlariyle söndürmek isterler - hakkı ibtal için çalışmaktaki hallerini tasvir ve cür'etlerini tahkırdir.

Sanki doğan güneşi ağızlariyle püf diyerek söndürüvereceklermiş gibi hakkı yalan ve iftira ile ibtal etmek istiyorlar. Allah tealânın meşrikı Ahmedîden tulû' ettirmiş olduğu hak nûru olan dini islâmı, uydurma sözler, yalan yanlış propağandalar, tahrif olunmuş kitablarla söndürmek için her türlü haksızlığı yapmak istiyorlar.

﴿وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ﴾ halbuki Allah nûrunu itmam edecektir. - Tamamlayıp âleme neşr eyliyecektir. ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ isterse kâfirler hoşlanmasınlar - ya'ni hoşlansalar da tamamlıyacak, hoşlanmasalar da tamamlıyacaktır. 9. ﴿هُوَ الَّذٖى﴾ o, o Allahdır ki ﴿اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى﴾ Resulünü hidayet kanunu - ya'ni « هُدًى لِلْمُتَّقٖينَ » ve « هُدًى لِلنَّاسِ » mantukunca insanlara ve bâhusus korunmak istiyen müttakî insanlara doğru yolu gösteren Kur'an ﴿وَدٖينِ الْحَقِّ﴾ ve hak dini ile gönderdi

Sh:»4937

- Ya'ni evham ve hevesâta göre değil, Hak tealânın ve kullarının hakkını gereğî gibi tanıyarak hukmi hak dairesinde adalet icra etmek dini olan bir Allah dîni: dîni islâm ile gönderdi. (Bu âyetin birer nazıri Berae ve Fetih sûrelerinde de geçtiği cihetle oralara bak). Görülüyor ki bu âyetlerde hak yalnız dinin sıfatı değil, hak din denilmekle iktifa olunmayıp hakka ziyade ıhtisasına tenbih için izafetle Hakkın dini veya Hak dîni ma'nâsına dinil'hak buyurulmuştur. Bunda Hazreti Isânın Hazreti Peygamber hakkındaki tebşiratına aid olarak balâda beyan olunduğu üzere İncillerde zikrolunan «ruhul'hak» vasfına bil'hassa bir işaret bulunduğu da unutulmamak gerektir. İşte o Allah, Resulünü böyle hüdâ ve Hah dini ile gönderdi ki ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖ﴾ o dini her dinin üstüne çıkarmak için - Onun için onu muhakkak tamamlıyacaktır ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ isterse müşrikler hoşlanmasınlar - çünkü hâlis tevhidin ızharı ile şirkin ibtalini gerek açık ve gerek gizli müşriklerin hiç biri hoşlanmazlar, lâkin Allah onu hoşlansalar da ızhar edecek hoşlanmasalar da ızhar edecek ve o galebeye irdirecektir. Demek ki risaleti Iseviyyenin gayesi, risaleti Muhammediyyeyi tebşirden ıbaret iken risaleti Ahmediyyenin hikmet ve gayesi bu hak dîninin akıbet her dine galebesidir. Ve bu dînin bu suretle zuhur ve galebesi Allah tealânın bu beyaniyle va'd-ü iradesi ve şehadeti muktezasıdır. Buna tesavvuf lisanında mazheriyyeti Muhammediyye denilmiş olduğu gibi bu mazhariyyetin hamd hakıkatiyle cem'ıyyeti mertebesine de hakıkati Muhammediyye ta'bir olunur. Bu ma'nâ ile hakikati Muhammediyyenin zuhuru bütün hılkatın gayesi demektir. « لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاكَ » mazmunu da bu i'tibar iledir. Hıristiyanlıkta gayei hılhat «tecessüdi kelime» diye mülâhaza olunmuştur. Kelimei Isânın tecessüdü ise onun tebşir ettiği

Sh:»4938

ruhı hakkın hakıkati Muhammediyye ile tecellîsidir. Artık bunun böyle olacağında şübhe etmemeli, Sûrei Fetihte « وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ » buyurulduğu üzere Allah tealânın şehadeti kâfi olduğuna inanmalıdır. Hak dîni olan islâmın akıbet bütün edyana üstün olmak için gönderildiğini bildiren bu va'di ilâhî Kur'anda müteaddid yerlerde beyan ve tebşir olunmuştur. Demin ıhtar ettiğimiz vechile bir kerre işbu «

هُوَ الَّذٖى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖ » Burada ve Sûrei Fetihte ve Sûrei tevbede olmak üzere üç kerre zikr ile te'kid ve te'yid edilmiş olduğu gibi yine Sûrei Enfâlde « وَيَكُونَ الدّٖينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ » ve Sûrei Bakarede « وَيَكُونَ الدّٖينُ لِلّٰهِ » gibi aynî mazmunda diğer âyetlerle tekrar ve takviye olunduktan başka «

﴿قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنّٖى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمٖيعًا﴾ . ﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً لِلنَّاسِ بَشٖيرًا وَنَذٖيرًا﴾ . ﴿وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمٖينَ﴾ » gibi diğer bir çok âyetlerle de risaleti Muhammediyyenin bütün insanlığa umum ve şumulü beyan olunmuş ve nihayet « اِذَا جَٓاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ » Sûresinde de «

وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فٖى دٖينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

» diye bu gayenin tehakkuku bir daha va'd-ü tebliğ ile takviye buyurulmuştur. Bunun böyle bir çok kerreler tekrar beyan ve va'd buyurulması şunu anlatır ki bu zuhur ve galebe bir kerre değil, muhtelif devirlere ait olmak üzere bir çok kerreler tehakkuk edecektir. Böyle olmak için de bu dinin ikbal ve idbar zamanları olacak ve beşeriyyetin geçireceği bir çok inkılâbat ve tehavvülât arasında bütün inhitatların seyri fısk, zulüm, küfür, şirk yüzünden gadab ve helâkâ doğru gideceği gibi bütün tekâmülün seyri de iymanı tevhid ile Hak dininin tecelliyatı olan ebedî hayatın selâmet ve saadeti gayesine yükselecektir. Fanî hevesât ve şehevât ardında koşan, facirlerin, haksızların, dinsizlerin başına Kıyamet koparken ehlihak hayatı Hakkın himayesinde Arşın gölgesi atında gölgelenerek büyük murada irecektir.

Sh:»4939

Tarih gözden geçirilecek olursa görülürki islâmın bu âyetlerde va'd olunan zuhur ve galebesi evvel emirde Resulullahın zamanında «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دٖينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتٖى وَرَضٖيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دٖينًا » âyeti nâzil olduğu sıra bütün Arabistanda başlamış ve Abbasiyye hilâfetinin

inkırazına kadar da Şarktan Garba kadar bütün âleme yayılmıştı. Arada bir idbar fasılası yüz gösterdikten sonra çok geçmeden Türklerin zuhuru ve İstanbulun fethi ile ikinci ikbal başlamış, bu da bir taraftan Kafkas dağlarından Bahrimuhitı atlâsîye bir taraftan da Lehistandan Habeşistana kadar evcini bulmuştu. Zamanımızın geçirmekte olduğu büyük inkılâb buhranlarının neticesinde daha kimbilir cihan ne gibi tehavvüller, tekâmüller görecektir. Neler yıkılıp neler yapılacaktır. Her ne olursa olsun asrı hazırın tarakkıyyatı fikriyye ve fenniyyesi ile gerek İslâm alemlerinin ve gerek sair mileli muhtelifenin vicdanı umumîlerinde husule gelecek intibahların istıkbalde namzed olduğu tehayyülât, Dünyayı alt üst etmekte

bulunan haksızlıkların def'iyle hayatı umumiyyede hakkın daha yüksek bir tecellisine irmek gayesini istihdaf etmek, bu ise fikri tevhid ile hak dininin inkişafına vabeste bulunmak haysiyyetiyle İslâmın yeni bir ikbal ve inkişafı neticesine varacağına da inanmak lâzım gelir. Zira Kur'an bu mazmunu üç Sûrede tekrar ettikten başka üçe inhısar dahi anlaşılmamak için fazlasiyle te'yid de eylemiştir. Müfessirîn Mücahidden naklen de bu va'din en mütekâmil sureti Isânın nüzulünden sonra olacağını da söylemişlerdir. Binaenaleyh fanî hayatın muktezası olarak günden güne bedter olacağına ve bir zaman gelip emanetin kalkacağına ve dînin za'fa uğrayacağına ve islâmın yalnız adı kalacağına dair varid olan ve idbar devirlerini haber veren ba'zı eserlerden ye'se düşmemeli, Allah tealânın geceyi gündüze ve gündüzü geceye kattığını ve «el'akıbetü lilmüttekîn» olduğunu bilerek ve Allahın bu kat'î vaidlerine

Sh:»4940

inanarak daima Âhrete ümid içinde çalışmalıdır. Kalbinde hardal danesi kadar iyman bulunanlar vefat edecek, kendilerinde hiç hayır olmıyan kimseler kalacak, onlar da eski atalarının dinlerine döneceklerdir» işte Kıyamet de öylelerinin başına kopacaktır. Fakat dînin idbar devirlerine aid olan haberler mukabilinde sıhahda vârid olan bir hadîsi sahîhte buyurulmuştur ki «

وَلَا تَزَالُ طَٓائِفَةٌ مِنْ اُمَّتِى ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ = ümmetimden bir taife

hakk üzere galib olup duracaklardır.» اهـ . Sûrei Vakıada geçtiği üzere Kıyamet koptuğu zaman da bütün

evvelîn ve âhirîn içinde ehli Cennetin yarıdan ziyadesi de ümmeti Muhammed olacaktır «

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى
اِبْرَاهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ » Bunun için bu âyette dîni

islâmın bu suretle bütün edyana galebesi va'd buyurulduktan ve bu gayeye irmek için fısk, zulüm, küfür, şirk

manialarına karşı bünyanı mersus gibi saf halinde mukateleye hazırlanmak emri verildikten sonra

buyuruluyor ki:

﴿١٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ
مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿١١﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِى
سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿١٢﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّاتِ عَدْنٍ ذٰلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿﴾

Sh:»4941

﴿١٣﴾ وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوٓا اَنْصَارَ

اللّٰهِ كَمَا قَالَ عيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيّنَ مَنْ اَنْصَارى اِلَى
اللّٰهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ فَاٰمَنَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ بَنٓى
اِسْرَٓائِلَ وَكَفَرَتْ طَٓائِفَةٌ فَاَيَّدْنَا الَّذينَ اٰمَنُوا عَلٰى عَدُوِّهِمْ
فَاَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Size öyle bir ticaret göstereyim mi ki sizleri elîm bir azâbdan kurtarır 10 Allah ve Resulüne iyman edip mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda mücahede eylersiniz, bu sizin için çok hayırlıdır, eğer bilir iseniz 11 Günahlarınızı mağfiret buyurur ve sizi altından ırmaklar akar Cennetlere ve Adn Cennetlerinde hoş hoş meskenlere koyar, işte büyük kurtuluş "fevzi azîm" odur 12 Diğer biri de ki onu seveceksiniz; Allahdan nusrat ve yakın bir fetih, hem mü'minleri müjdele 13 Ey o bütün iyman edenler! Allah yardımcıları olunuz, netekim Meryemin oğlu Isâ: "kim benim yardımcılarım Allaha doğru?" dedi, Havâriyyun "biz Allah yardımcılarıyız" dediler. Bunun üzerine Beni İsraîlden bir taife iyman etti, bir taife de küfre gitti de biz iyman edenleri düşmanlarına karşı te'yid eyledik, o suretle onlar üstün olup yüze çıktılar 14

10. تِجَارَةٍ - Tenvin, ta'zîm içindir. Ya'ni büyük şanlı

Sh:»4942

bir ticaret ki şu suretle tefsir olunur: تُنْجيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَليمٍ sizi elîm bir azâbdan kurtaracak - beyan olunacağı üzere halâs ve hurriyyete iriştirip büyük murada kavuşturacaktır. O ticaret nedir? denilirse şöyle beyan buyuruluyor: 11. تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِه Allah ve Resulüne iyman edersiniz - emirlerini tutar, verdiği haberlerin va'dlerin doğruluğuna inanırsınız

وَتُجَاهِدُونَ فى سَبيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ da mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz - Ya'ni iyman ile cihadı cem'edersiniz. Bir hadîsi şerifte varid olduğu üzere « اَلْجِهَادُ سَنَامُ الْاِسْلَامُ » cihad, islâmın örgücü, kubbesidir. İslâm bünyanının iyman temeli, cihad zirvesi, en yüksek kubbesidir. ذٰلِكُمْ Bu - ya'ni böyle iyman ve cihad خَيْرٌ لَكُمْ sizin için hayırlıdır. - Gerçi «

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ » mısdakınca cihad sizin gücünüze gelir, sevgili görünmezse de hakkınızda hayırlıdır. «

عَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْۜ » dir. Herhalde fasıkların, zalimlerin, müşriklerin hukmü altında esaretle ezilmekten ise Allah yolunda ve hak uğrunda malınızla canlarınızla uğraşarak ya şehîd ya gazi diye cihad etmek elbette hayırlıdır. ﴿اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَۙ﴾ Eğer bilirseniz - ılim sahibleri olur iyman ile cihad etmesini bilirseniz cihadın hayırlı olduğunda şübhe yoktur. Demek ki cihad etmek için de körkörüne hareket etmemeli ılim üzerine yürümelidir. İyman ve ümid ile itaat ye's-ü küfürden, cihad ile şehadet esaret-ü zilletten her halde hayırlıdır. Öyle yaparsanız ticaretiniz şu olur: 12. ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾

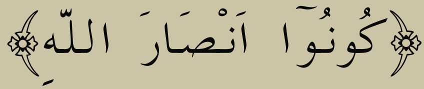
Allah sizin günahlarınıza mağfiret buyurur

﴿وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾

Sh:»4943

ve sizi altından ırmaklar akar Cennetlere ﴿وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً ف۪ي جَنَّاتِ عَدْنٍۜ﴾ ve Adin cennetlerine hoş hoş güzel güzel meskenlere koyar - yukarılarda da geçtiği üzere dalın sükûniyle adn istikrar ve sebat ile ikamet ma'nasınadır ki ma'denin me'hazidir. Fıtrette ebedî hayat makarri olan ve nazarlardan mestur bulunan bağlar, bağçeler içinde, ya'ni kendileri de güzel mahalleri de güzel meskenlerde ikametgâhlara koyar.

﴿ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُۙ﴾ İşte büyük kurtuluş, büyük murada iriş odur. - Onun için bu, dünya hayatta kazanılabilecek en büyük ticarettir. 13. ﴿وَاُخْرٰى﴾ diğer biri de - ya'ni o suretle cihadda bu ni'metlerden, bu ticaretten başka diğer bir ni'met veya ticaret daha vardır. ﴿تُحِبُّونَهَاۜ﴾ ki siz onu seversiniz - cihadı hepiniz sevmeseniz ve neticesi olan o, büyük fevzi hepiniz takdir edemeseniz bile diğer neticesi olan bu ni'meti hepiniz hoşlanırsınız. O da şudur: ﴿نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ﴾ Allahdan bir nusret, düşmanlara karşı bir muzafferiyyet ﴿وَفَتْحٌ قَر۪يبٌۜ﴾ ve yakın bir Futuhat - işte cihadın bir semeresi de budurki bunu herkes hoşlanır. Böyle söyle, hem kendin müjdelen ﴿وَبَشِّرِ الْمُؤْمِن۪ينَ﴾ hem de mü'minleri tebşir eyle - ya Muhammed. Çünkü onlar için bu iki ticaret muhakkaktır. Onun için 14. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا﴾ ey o bütün iyman edenler!

 Allah yardımcıları olunuz - ya'ni bu müjdelere irmek için bütün

iradelerinizi Allah

Sh:»4944

yolunda sarf ederek Allahın dînine ve Resulüne Allah için, Allahın rızasına likasına kavuşmak için yardımcı

olunuz ﴿كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيّنَ﴾ Isâ ibni Meryemin

Havariyyuna dediği gibi: ﴿مَنْ اَنْصَارٓى اِلَى اللّٰهِ﴾ benim Allaha doğru yardımcılarım

kimdir? - Ya'ni ben Allaha doğru giderken Allahın nusretine kavuşmak için bana yardım edecek, benimle

beraber ona irmek istiyecek Ensârım kimlerdir? Buna cevaben ﴿قَالَ الْحَوَارِيُّونَ﴾

Havariyyun ﴿نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ﴾ o Allah yardımcıları biziz dediler - işte siz de ey

mü'minler! Isânın Havariyyunu gibi Allah yardımcıları olunuz, Peygamberin da'vetine icabet ederek Allah için tam bir iyman ile yardım ediniz.

HAVARİYYUN, Hazreti Isânın ilk iyman eden güzîde şakirdlerinden on iki kişidirki neşridîn için kendilerini âfâka yaymış olduğu için «Rusüli Isâ» dahi tesmiye olunurlar. Eldeki İncillerde bunlara on ikiler dahi denilmiştir. İşbu Havariyyun kelimesi esasen «havarî» ismi mensubunun cem'idir. Kamus Şarihinin beyanına göre ba'zılarının kavlince cemi'den cinse menkul olarak müfrede ve cem'a ıtlak olunur. Havar ve haver aslı lügatte beyaz ve beyazlık ma'nâsına isimdir. Bu münasebetle şehir kadınlarına beyazlıklarından dolayı «hevariyyat» denilir, bezleri yıkayıp çırparak ağartan kassara ve eski Türkçe ta'biriyle çırpıcıya havarî denildiği gibi halıs ve temiz dost ve mededkâra ve bâ husus Enbiyayı ızam Hazarâtının da'vet ve ahkâmını infaz uğrunda yar ve yardımcıları olanlara da hulûsı niyyet ve temizliklerinden dolayı havarî ıtlak olunur. Maamafih zikrolunduğu üzere bu isim en ziyade Isâ aleyhisselâmın en güzîde ensarı olan zevat hakkında şayi' olmuştur. Müfessirîn bunlara bu ismin verilmesinde muhtelif vecihler nakleylemişlerdir ki

Sh:»4945

Kamûs sahibi Feyrûz âbadî Besâirde bu vecihleri şöyle hulâsa etmiştir: Ba'zıları kassar, ba'zıları sayyad oldukları için demişler, ba'zıları da beyaz elbise giydikleri için demişler, ba'zılarıda «daima ifadei ılim ve emri dîni ta'lim ile nâsın nüfusunu tathir eylediklerine mebni bu isim verildiğini söylemişler ve demişlerdir ki: kassarlık isnad edenlerin muradları da budur. Sayyadlık isnad edenlerin muradları da dîn ve âhıret emrinde mütehayyir olan nefisleri avlayıp dîn yoluna çektikleri için olduğunu söylemektir. Diğer ba'zıları da işaret ettiğimiz vechile akıydelerindeki hulûs, alâka ve niyyetlerindeki temizlik sebebiyle bu namı aldıklarını beyan etmişlerdir ki en münasib olan da budur. Frenkler bunlara (apôtres) demişlerdir ki Yunancadan me'huz olarak uzağa gönderilmiş mürseller demek olduğunu söyliyorlar. Buna göre apôtre, havarîyyun

kelimesinin tercemesi olmayıp Sûrei Yâsînde « اِذْ جَٓاءَهَا الْمُرْسَلُونَۚ » kavlinde geçtiği üzere

rusüli Isâ ma'nâsına diğer bir unvan olmuş olur. Yalnız «avcıya dağıdılmış» mefhumiyle mülâhaza olunursa havariyyunda sayyad ma'nasını söyliyenlerin kavline yakın demek olur.

Âlûsî de der ki: Bahrin beyanına göre Hazreti Isâ bunları bilâda dağıtmış kimini Rumiyyeye, kimini Bâbile kimini Afrikaya, kimini Efsusa, kimini Beyti Makdise, kimini Hicaza, kimini arzı Berber ve havalîsine göndermişti. Maamafih her birine gönderilenin ta'yini ve isimlerinin zabtı hususlarının sıhhatine mevsuk denemez. Süyutî de İtkanda bunları zikretmiş ise de zann olunabilecek mahallerden aransın اهـ.

Endelüslü müfessir Ebuhayyan rahmetullahi aleyh Bahirde der ki: havariyyun on iki recüldür ve bunlar

Sh:»4946

Hazreti Isâya ilk iyman edenlerdir. Isâ bunları âfâka yaymıştı, Batris ve Pavlis, Romaya, Andiravs ve mettâ

ehalisi insan yiyen arza, Bukas Bâbil arzına, Filibs Kartaca, ya'ni Afrikaya, Yuhanna Ashabı Kehfin karyesi olan Efsûsa, iki Ya'kub Beyti Makdise, İbni Büleymin Hicaz arzına, Testemir Berber arzına ve havalîsine gönderilmişti. Maamafih isimlerinin ba'zısında zabt cihetiyle işkâl vardır. Zann olunabilecek mahallerinden aransın. اهـ.

Fil'vakı Senpol dahi denilen Pavlis havariyyundan değildir. Sonradan onlara ilhak edilmiş ve mektubları risaleleri Ahdi cedidin a'mali rusül kısmına derc olunmuşdu. Hıristiyanlıkta hıtanı kaldırmış ve hayli tehavvülât yapmıştır. Sonra İbni Büleymin ile testemir isimleri dahi bil'hassa zabt-u teharriye şayandır.

Mettâ İncilinin onuncu babında şöyle denilmiştir:

Ve on iki şakirdini yanına çağırıp nâpâk ruhlar üzerine anları çıkarmağa ve her marazı, her hastalığı def' etmeğe onlara kudret verdi, o gönderilen on ikilerin isimleri bunlardır: birincisi Batris tesmiye olunan Şem'un ile karındaşı Endravs, Zibidi oğlu Ya'kub ile karındaşı Yuhannâ, Filbs ve Bertolmavs Toma ve gümrükcü Mettâ, halfi oğlu Ya'kub ve Tedavs lakablı Lebaüs, fanvi Şem'un ve anı ele veren İsharyotı Yehudâ. Isâ bu on ikileri gönderip onlara tenbih ederek dedi ki: taifelerin yoluna gitmeyiniz ve Samirîlerin bir şehrine girmeyiniz. Bundan ise beyti İsraîlin zayi' olmuş koyunlarına varınız ve vardığınızda «Melekûtüssemavât yaklaşmıştır» diye va'z ediniz, hastalara şifa veriniz. Cüzamlıları tathir ediniz, cinleri çıkarınız, meccanen aldınız meccanen veriniz. Kemerlerinizde ne altın, ne gümüş, ne bakır ve yol için ne dağarcık, ne entari, ne ayakkabıları ne de âsa tedarük etmeyiniz. Zira işçi kendi taamına lâyıktır. Ve hangi şehre veya köye giderseniz ande kim lâyık olduğunu suâl edip çıkıncıya değin orada kalınız

Sh:»4947

ve haneye girdiğinizde ona selâm veriniz ve eğer ol hane lâyık ise selâmınız onun üzerine gelsin ve eğer lâyık değilse selâmınız size geri dönsün ve sizi her kim kabul etmeyip sözlerinizi dinlemezse ol haneden yâhud ol şehirden çıktığınızda ayaklarınızın tozunu silkiniz, hakikaten size derimki rûzi cezada Sedum ve Gamure diyarinin hali ol şehrin halinden ehven olur. İşte ben sizi koyunlar gibi kurtlar arasına gönderiyorum. İmdi yılanlar gibi a'kıl ve güvercinler gibi sadedil olunuz, lâkin âdemlerden sakınınız, zira sizi millet meclislerine teslim edip Sinagoglarda döğecekler, hem de benim için onlara ve taifelere şehadet olmak üzere Hâkimler ve melikler huzuruna celb olunacaksınız. İmdi sizi teslim ettikleri zaman nasıl ve ne söyliyelim diye endişe etmeyiniz, çünkü ne söyliyeceğiniz size ol saatte verilecektir. Zira söyliyenler siz değilsiniz, sizde söyliyen Pederinizin ruhudur. Ve karındaş karındaşı ve peder evlâdı ölüme teslim edecek ve evlad valideyn aleyhine kalkışıp onları öldürecekler ve ismim için cümle tarafından buğzolunacaksınız. Lâkin kim nihayete kadar tehammül ederse o halas bulacaktır. Ve size bir şehirde teaddi ettikleri zaman diğerine firar ediniz, zira hakikaten size derim ki ibnülinsan gelinciyedek İsraîl şehirlerinin devrini tekmil etmiyeceksiniz. Şakird muallimine ve kul efendisine fâik değildir. Şakirde muallimi gibi ve kula efendisi gibi olmak kifayet eder. Hane sahibine balezbul dedikleri halde onun hanesi halkına ne kadar ziyade diyecekler. İmdi onlardan korkmayınız, zira keşf olunmıyacak mahfiy ve bilinmiyecek gizli bir şey yoktur. Size karanlıkta dediğimi aydınlıkta söyleyiniz ve kulağınıza söyleneni damlar üzerinde i'lân ediniz ve canı öldürmeğe kadir olmayıp cesedi öldürenlerden korkmayınız, lâkin hem canı hem cesedi Cehennemde helâk etmeğe kadir olandan korkunuz. İlh...

Sh:»4948

Bunu müteakib on birinci bab:

Ve Isâ on iki şakirdine emir vermeği tamam ettikte şehirlerinde va'z-u ta'lim etmek üzere oradan azimet etti ve Yahya zindanda Mesîhin a'malini işitmekle ol gelecek kimse senmisin yoksa diğer bir kimseye mi muntazır olalım demek için kendi şakirdlerinden ikisini onun yanına gönderdi.»

Denildiğine göre on ikilerin bu suretle etrafa gönderilmesi Hazreti Yahyanın habiste bulunduğu sırada olmuş oluyor. Halbuki yine aynî İncilin yirmi altıncı babında ise mekir, ya'ni suikasd anlaşılırken: «Akşam olduktan on ikiler ile beraber sofraya oturdu ve onlar taam ederken hakikaten size derim ki sizden biriniz beni ele verecektir dedi» denilmiş olduğuna göre bunların refı' sırasında Hazreti Isânın yanında toplanmış bulundukları ve sonradan âfâka yayıldıkları anlaşılıyor. Ali Imran sûresinde geçen «

فَلَمَّآ اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارٓى اِلَى اللّٰهِ قَالَ

الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ الخ » âyetinden Hazreti Isânın « مَنْ اَنْصَارٓى اِلَى اللّٰهِ » demesi ve Havariyyunun « نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ »

cevabını vermesi de ref'e tekaddüm eden bu günlerde olduğu anlaşılıyor. İbnî Cerîrin Saıyd ibni Cübeyr tarikıyle İbni Abbastan rivayetine göre: Allah tealâ Isâyı Semaya ref' etmek murad ettiği vakıt Isâ eshabına çıktı, onlar on iki kişi bir evde idiler, o evde bir menba'dan onlara çıktı, başından su damlıyordu, içinizden birisi bana yakında on iki kerre küfr edecek dedi, sonra da benim şebehim (benzerim) kendi üzerin ilka olunup da benim yerime katl olunacak ve benimle beraber benim derecemde bulunacak hanginiz? Dedi, sınnen en tazelerinden bir genç ben, dedi. Ona otur, dedi, sonra tekrar etti, yine o genç kalktı ben dedi, evet sen osun dedi, bunun üzerine ona Isânın şebehi bırakıldı ve Isâ evdeki bir pencereden Semaya ref' olundu, derken Yehûdden arayanlar geldi, onun şebehini tutup, katil ve salb ettiler. Ba'zısı ona iyman etmiş iken on iki kerre

Sh:»4949

inkâr etti, ilh... Allahü a'lem. (Ali ımrân da « فَلَمَّٓا اَحَسَّ عيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ» âyetlerine ve Nisâda « وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْۜ» âyetine bak)

maamafih Kur'an burada bu tafsılâta tearruz etmiyerek buyuruyor ki «

يَٓا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا كُونُوٓا اَنْصَارَ اللّٰهِ كَمَا قَالَ عيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيّنَ مَنْ اَنْصَارٓى اِلَى اللّٰهِۜ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ » ﴿فَاٰمَنَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ بَنٓى اِسْرَٓائيلَ﴾ bunun üzerine Beni

İsraîlden bir taife iyman etti - Havariyyunun mesâıysi üzerine Isâya ve tebşiratına inandı dîne yardım etti

﴿وَكَفَرَتْ طَٓائِفَةٌۚ﴾ bir taife de küfr eyledi

﴿فَاَيَّدْنَا الَّذينَ اٰمَنُوا عَلٰى عَدُوِّهِمْ﴾ binnetice biz de iyman edenleri

düşmanlarına karşı te'yid eyledik ﴿فَاَصْبَحُوا ظَاهِرينَ﴾ binaenaleyh onlar galib oldular - iyman edenler düşmanları olan kâfirlere karşı galib olup yüze çıktılar. İşte siz de Allahın vaidlerine ve emirlerine Resulullahın bervechibalâ da'vetlerine iyman edip Havariyyunun çalıştığı gibi Allah yolunda Hak dinine yardım için mücahede ederek çalışın, Allahın ensarı olursanız bütün düşmanlara galib gelir « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّينِ كُلِّه » va'diyle zikr olunan müjdelere irersiniz. Hakikaten Eshabı Muhammedî öyle çalıştılar, çok geçmeden müşrikleri ve nesârâyı yendiler. Hak dinini izhar eylediler, öyle izhar eyledilerki islâmın şa'şaai zuhurunu ve bir Hazreti Ömer hılâfetinin zevkı hakkaniyyet ve adaletini hâla bütün Dünya kemali hayret ve hasretle yanaşılmaz bir ümniyye gibi yad etmektedir. Maamafih bu emir

ve va'd yalnız onlara değil « يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوٓا اَنْصَارَ اللّٰهِ»

hıtabının umumundan anlaşılacağı vechile her zaman için o suretle âmil olacak bütün mü'minlere şamil bir

va'd ve tebşirdir. O halde öyle Allah yardımcısı olmayanlar, Allahın yardımından mahrum kalıp idbare

sürükleniyorlarsa mahrumiyetlerinin sebebini dini hakta değil, kendi günahlarında aramalıdırlar. Hasılı «

﴿اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ﴾ ، ﴿وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَۜ﴾ » dir. Eshabı kiram içinde Aşerei

Sh:»4950

mübeşşere Resulullahın havarîleri makamındadır. Bir hadîsi şerifte «

لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِىٌّ وَ حَوَارِيِّى زُبَيْرٌ = ya'ni her Peygamberin bir havarîsi vardır

benim havarîm de Zübeyrdir» diye bilhassa Hazreti Zübeyr bu vasf ile yad olunmuş olmakla beraber Katadeden rivayet olunduğu üzere andan başkalarına havarî itlak olunduğu varid olmuştur. Denilmiştir ki Resullulahın havariyyunu: Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hamze, Ca'fer, ebu Ubeyde ibnilcerrah, Osman ibni ma'zun, Abdurrahman ibni Avf, Sa'dibni Ebî Vakkas, talhe ibni Ubeydillah ve Zübeyr ibni avvam

hazarâtı edilir, رِضْوَانُ اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ اَجْمَعِينَ

Zuhur ve galebenin neticesi de cemaatin kıvamı, Allah tealâya tesbîh ve ubudiyyet olduğuna işaret için burada sûrei Saffı bervechiâti sûrei Cum'a ta'kıyb edecektir.

CUM'A

٦٢ سُورَةُ الْجُمُعَةِ

İşbu Cum'a sûresi de Medenîdir. Mekkî olduğuna dair İbni yesardan bir kavil var ise de Buharî ve sairede varid olduğu üzere sahih olan evvelkisidir.

Âyetleri - On birdir.

Kelimeleri - Kırk sekizdir.

Harfleri - Yedi yüzdür.

Fasılası - من harfleridir.

Bu Sûrenin evveli Allaha tesbîh-u takdis ve risaleti Muhammediyyenin Arab ve gayrilerine şamil pek büyük bir fadıl ve ni'meti ilahiyye olduğunu beyan ile ta'zîm ve ortası Yehûde tevbıh, âhiri de mü'minleri Cum'aya tergibdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ الْمَلِكِ
الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُوَ الَّذِى بَعَثَ فِى الْاُمِّيِّنَ
رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿﴾

Sh:»4952

﴿٣﴾ وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿٤﴾ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِيمِ ﴿٥﴾ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا
كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَايَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٦﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا
الَّذِينَ هَادُوٓا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَٓاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ
فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُٓ اَبَدًا بِمَا
قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٨﴾ قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ
الَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Tesbîh eder Allah için Göklerde ki ve Yerdeki o öyle lekesiz kuddûs melik ki hem azîz hem hakîm 1 Odur ki: ümmîler içinde kendilerinden bir Resul gönderdi, üzerlerine onun âyetlerini okuyor ve onları temize çıkarıp parlatıyor, kendilerine kitab ve hikmet öğretiyor, halbu ki bundan evvel açık

Sh:»4953

bir dalâl içinde idiler 2 Ve daha onlardan başkalarına ki henüz onlara lâhık olmadılar, o öyle azîz öyle hakîm 3 İşte o, Allahın fazlıdır, onu dilediğine verir ve Allah çok büyük fazl sahibidir 4 Kendilerine Tevrat yükletilen sonra onu hâmil olmıyan kişilerin meselî, cildlerle kitab taşıyan eşeğin haline benzer, Allahın âyetlerini tekzib eden kavmın meselî ne çirkin! Allah zalimler güruhunu doğru yola çıkarmaz 5 De ki ey o Yehûdî olanlar! Siz sair insanlardan başka olarak Allahın dostları bulunduğunuzu zu'm ediyorsanız haydin ölmeyi temenni edin, eğer (da'vanızda) sadıklarsanız öyle yapın 6 Halbu ki ellerinin takdim ettiği günahlar yüzünden onu ebeden temenni edemezler, Allah zalimleri bilir 7 De ki: haberiniz olsun o kaçıp durduğunuz ölüm muhakkak gelip size çatacak, sonra, o bütün gayb ve şehadeti bilene iade olunacaksınız da o size neler yaptığınızı haber verecektir 8

1. ﴿يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ Tesbîh eder

Allaha (yâhud Allah için) Göklerdeki Yerdeki - hiç bir şey yoktur ki halikının kemaline ve eksiklik şaibelerinden münezzeh olduğuna delâlet etmesin (Sûrei İsrada « وَاِنْ مِنْ شَیْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ » bak) bu tesbîh, tesbîhi fıtrîdir. Binaenaleyh

insanlar da ıhtiyar ve iradeleriyle kesbî olarak Allah tealâyı tenzih etmeli ve ona şirk ve noksan vasıfları isnad etmekten sakınmalıdır. Onun için evvelki Sûrenin âhirinde beyan olunduğu vechile zuhur ve galebeye irdikleri zaman mağrur olup da ifrata sapmamalı, o nusret ve galebenin Allahdan olduğunu bilmeli ve onu veren Allahın almağa da kadir bulunduğunu ve düşmez kalkmaz yalnız bir Allahdan başka olmadığını bilmeli ve ona göre küfr-ü küfrandan sakınarak Allahı tesbîh ve tenzîhte devam etmelidir.

Burada « يُسَبِّحُ » fi'li müzari zamandan münselıh olarak istimrar içindir. Ya'ni müstemirren tesbîh ederler. Bununla beraber evvelki Sûrede « سَبَّحَ » buyurulduğu halde

Sh:»4954

burada ve emsalinde « يُسَبِّحُ » denilmesi bunun mazıden ziyade istikbale nâzır olduğunu da ıhtardan hâlî kalmaz. Ya'ni ileride size mev'ud olan zafer ve galebeye irdiğiniz zaman bütün eşya gibi siz de tesbîh ve tenzîhte istimrarı unutmayın ve binaenaleyh Yehûd ve Nasarânın düştükleri hallere düşmeyin demektir.

Çünkü o Allah ﴿الْمَلِكِ﴾ öyle bir melik - bütün bu Gökleri ve Yerleriyle kâinat mülkünü iycad ve tedbir ve tesarruf ile idare eden öyle bir Hukümdar öyle bir Padişahdır - ki ﴿الْقُدُّوسِ﴾ KUDDUS - hiç lekesiz, tertemiz, pampâktır. - Bütün temizlik, bütün medha lâyık kemalât, fedail ve mehasin onundur. Hiç bir şey onun sâhai kudsisine yetişemez, hiç bir tahdid ve tesavvura sığmaz, hiç bir şirk kabul eylemez, mülküne kimseyi ortak etmez, haksızlık yapmaz ve lekeli şeyler ona yanaşamaz -ne oğula ihtiyacı vardır ne kıza, ne dosta muhtacdır ne de yardımcıya. Binaenaleyh, evvelki Sûrede geçtiği vechile «Allah yardımcıları olunuz» denildiği zaman Allahın dilediğini galib kılmak için nusrete ihtiyacı varmış gibi bir tevehhüme düşmemeli, ihtiyac kendinizin olduğunu bilmeli, onu daima takdis etmelidir. Beyhekî Esma ve sıfatta kuddus isminin şerhinde Halîmîden naklen der ki: Kuddusun ma'nası fedail ve mehasin ile memduh demektir. Sarih tesbîh takdîsi tazâmmun eder, sarih takdîs de tesbîhi tazammun eder. Çünkü mezmumların nefyi medayihi isbat demektir. Netekim şeriki yok, şebihi yok dememiz onun Vahid, Ehad olduğunu isbattır.

Kimseye zülm etmez dememiz hukmünde adl olduğunu isbattır. Medayihi isbat da mezmumları nefiydir. Âlim dememiz cehli nefiydir. Kadir dememiz aczi nefiydir. Şu kadarki o şöyledir dediğimizde zâhiri takdistir. O şöyle değildir dediğimizde de zâhiri tesbîhtir.. Sonra takdisin zımnında tesbîh, tesbîhin

Sh:»4955

zımnında da takdis bulunmuş olurki Ihlâs sûresinde ikisi cem' olunmuştur. «

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ » takdistir. «

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » tesbîhtir. Demek ki bunların

ikisi de tevhid ile nefyi teşrik-ü teşbîhe raci'dir. اهـ . Şu halde evvelki Sûreyi müteakıb bu Sûrenin böyle tesbîh ve takdis ile başlaması Nesârânın zuhurundan sonra teslis da'vasiyle düşdükleri gulüv ve ifratın

ibtaline işarettir. Evet o öyle Kudduski ﴿الْعَزِيزِ﴾ azîz - çok izzetli, kudsiyyeti sarsılmaz kudretine

yetişilmez, ezelden muttasıf olduğu kuvvet ve azameti hiç bir suretle mağlûb edilmez. Şanı kudsiyyetine tearruz edenlerin, mülküne leke sürmek, hakkına tecavüz etmek, şirk koşmak istiyenlerin cezasını verir

kahru intikamiyle mağlûb ve perişan eder. Bununla beraber ﴿الْحَكِيمِ﴾ hakîm - dir. Yaptığını

nizam ve hikmetle sağlam yapar. Kudsiyyet ve izzetine münafi olan, şirk ve küfür gibi halâte ba'zen meydan veriyor zalimler, fasıklar gibi haksızları, ahlâksızları imhal ediyor, yüze çıkarıyor gibi görünürse de onda da nice hikmeti vardır. Öyle olmasa idi hakkın kudsiyyet-ü ulviyyeti bilinmez, İzzeti ilâhiyyenin yüksekliği anlaşılmaz, o zalimler büyük büyük cezalara müstehikk olmaz, mü'minleri daha yüksek fadl-ü fazîletle sevab ve derecata irdirecek mücahedat için hikmet kalmazdı. Çünkü eşyanın zıdlariyle inkişaf etmesi de bir

kanunı hikmetidir. 2. ﴿هُوَ الَّذِى﴾ o hakîm, azîz kuddus melîk olan ve Göklerde Yerde her şey

kendisine tesbîh eden Allah sübhanehudur ki - izzet ve hikmeti asarından olarak

﴿بَعَثَ فِى الْاُمِّيّٖنَ رَسُولًا مِنْهُمْ﴾ ümmîler içinde kendilerinden bir Resul ba's

buyurdu - ki ümmîlerden murad Arablardır. Yukarılarda geçtiği üzere ümmî kelimesinde üç Mülâhaza vardır. BİRİSİ, Ümme mensub demektir ki anadan doğduğu hal üzere bulunan

Sh:»4956

ya'ni okuması yazması, tahsili olmıyan demektir. «

اِنَّا اُمَّةٌ اُمِّيَّةٌ لَا نَكْتُبُ وَ لَا نَحْسُبُ = biz ümmî bir ümmetiz yazı ve hısab

bilmeyiz» diye varid olan bir hadîste bu ma'naya işaret buyurulmuştur. İKİNCİSİ, ümmete mensub demek olur. ÜÇÜNCÜSÜ, ümmülkuraya mensub, ya'ni Mekkeli demektir. Meşhur olan evvelkidir. Burada sözün gidişinden de maksad o olduğu anlaşılır. Ya'ni ibtidaî halde bulunan, henüz cehalet devrini yaşıyan Arablar içinde ölülerden hayatı fışkırtır gibi ilm-ü hikmet menbaı olan bir Resul gönderdi

﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ﴾ üzerlerine Allahın âyetlerini okuyor. ﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾ ve onları

tezkiye ediyor - batıl akıdelerden, fena huylardan temizleyip feyızlandırıyor, fikirlerini açıyor, bütün âlemler

içinde parlatıyor ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ ve onlara kitab ve hikmet öğretiyor

- okuyup yazmayı ve kitabların en yükseği olan Kur'anı belletiyor. Sünen ve ehadîs ile icrayı ahkâm için naklî ve aklî ılimler ve ameller ta'lim eyliyor.

﴿وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍۙ﴾ halbu ki bundan evvel o ümmîler

açık bir dalâl içinde ne yapacaklarını bilmez, şaşkın bir halde idiler. Böyle iken Allah onlara içlerinden öyle

bir Resul gönderdi 3. ﴿وَاٰخَرٖينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْؕ﴾ ve daha onlardan

başkalarına ki henüz onlara lâhık olmadılar - bu âharîn âharın cem'i olup « اُمِّيّٖنَ » e veya « عَلَيْهِمْ »

veya « يُعَلِّمُهُمُ » deki « هم » zamirine ma'tuf olarak Resulullahın risalet ve ta'limi yalnız Arablara

mahsus olmayıp onlardan başka daha diğer ümmetlere de amm-ü şamil olduğunu beyandır. Zira ümmiyyîn

ta'bir olunan Arablardan maadâ olan diğerleri mefhumu bütün akvama şamildir. Ya'ni o Resûl yalnız

içlerinde ba's buyurulduğu ümmîlere değil, henüz onlara lâhık

Sh:»4957

olmamakla beraber ileride lâhık olacak olan Arab ve gayri Arab bütün insanlık âlemine kitab ve hikmet

ta'lim ediyor. O öyle bir Resul ﴿وَهُوَ﴾ ve o - Resulü gönderen Allah ﴿الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ﴾

öyle azîz öyle hakîmdir. 4. ﴿ذٰلِكَ﴾ işte o - ba's, öyle bir Resul gönderilmesi

﴿فَضْلُ اللّٰهِ﴾ Allahın mahzı fazlıdır - kesb ile çalışmakla kazanılır bir şey değildir.

﴿يُؤْتٖيهِ مَنْ يَشَٓاءُؕ﴾ onu dilediğine bahş eder. - O tabiat kanunları altına alınamaz. Mücerred

ızzeti ilâhiyyenin muktezasıdır. ﴿وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظٖيمِ﴾ ve Allah öyle çok büyük

fazıl sahibidir. - Binaenaleyh o Resulünün da'vetine icabet etmeli, ta'limatını bellemeli, ona göre ensarullah olup Allahın ona va'd buyurduğu fazl-ü fazılete irmelidir. Bu beyandan sonra ılmiyle âmil olmıyanlara

tevbiyh için buyuruluyor ki: 5. ﴿مَثَلُ الَّذٖينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ﴾ kendilerine Tevrat

yükletilmiş - öğretilip mazmuniyle amel olunmak teklif olunmuş olup da ﴿ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا﴾

sonra onu hâmil olmamış: içindekini anlayıp mucebince istifade ve amel etmemiş bulunanların meseli -

mesel olmuş acâib halleri ki ahbarız, rabbanîyiz, okur yazarız diye yüklerle kitab yüklenmiş oldukları halde

Tevratın ve Beni İsraîl Enbiyasının o fazli ilâhî olan Nebiyyi ümmî, Hatemül'enbiya hakkındaki haberlerini

nazarı ı'tibare almamış ve ahkâm-ü ahlâkıyle istikamet dairesinde amel etmemişlerdir. Böyle kimselerin hali

﴿كَمَثَلِ الْحِمَارِ﴾ o eşeğin haline benzer ki ﴿يَحْمِلُ اَسْفَارًاؕ﴾ sifrler, ya'ni koca

koca kitablar taşır - da içindekinden hiç haberi olmaz, istifade

Sh:»4958

etmez. Esfar ta'birinde Tevratın aksamına esfar denildiğine işaret vardır.

﴿بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ bak Allahın âyetlerini

tekzib eden kavmın meseli ne çirkin - bunda ılmiyle âmil olmıyanların hepsinin de hali, meseli böyle çirkin

olduğuna tenbih vardır. ﴿وَاللّٰهُ لَايَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ Allah da zalimler

güruhunu hidayete erdirmez - doğru yola çıkarmaz. Kendilerine hakkın delilleri gösterildiği halde onlara

inanmayıp da tasdık yerine tekzibi koyan haksızların, o doğru yola çıkmaları, murada irmeleri mümkin

olurmu? 6. ﴿قُلْ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوٓا﴾ De ki ey Yehûdî olanlar!

﴿اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَٓاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ﴾ siz diğer insanlardan

başka olarak kendilerinizin Allaha evliya, Allahın velâyetine irmiş sevgili dostları olduğunuzu zu'm

ediyorsanız - doğru olmıyan öyle bir zuum besliyorsanız Sûrei Mâidede «

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهُ » âyetinde

geçtiği üzere Nasarâ «biz Allahın oğulları ve evlâdlarıyız» dedikleri gibi Yehûd da biz Allahın sevgilileriyiz

diye iddia etmektedirler. Eğer öyle ise ﴿فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ﴾ haydin ölmeyi temenni edin - mevti

kendinize ümniyye, ideal edinin de bir an evvel ölüp bu belâ ve mihnet Dünyasından Âhırete göçerek

Allaha kavuşmayı canınıza minnet bilin. Burada mevti temennî emri ilzam ve tebkit içindir.

﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ Eğer o da'vanızda sadık iseniz - böyle ölümden kaçmayıp onu

temennî etmeniz lâzım gelir. Niçin ondan kaçıp da bütün mevcudiyyetinizle Dünya hayata sarılıp

duruyorsunuz. 7. ﴿وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُٓ اَبَدًا﴾ fakat onu

Sh:»4959

ebeden temenni etmezler. ﴿بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ﴾ çünkü ellerinin takdim eylediği nice

günâhlar, cinayetler, küfürler, zulümler var. - Ki onları işliyenler Allahın sevgilisi, evliyası olamaz.

﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ ve Allah zalimleri bilir - cezalarını verir. Onun için onlar, o

da'vada sadık değil, kâzibdirler, evliya değil, haksızlar, zalimlerdirler.

8. ﴿قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ﴾ de ki

haberiniz olsun o sizin kaçıp durduğunuz ölüm her halde size gelip çatacaktır. - Kaçmakla ondan

kurtulamıyacağınız gibi ölmekle de kurtulacak değilsiniz

﴿ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ sonra o âlimil'gaybi veşşehadeye

redd olunacaksınız - bidayeten sizi yaratmış bütün mevcudiyyetinize malik iken sizler firarî köleler gibi onun

mülkünden, emr-ü hukmünden kaçmak istiyerek gizli ve açık ısyanlar yaptığınız hak mevlânız olup bütün

gayb-ü şehadeti bilen ve binaenaleyh kendisine hiç bir şeyin gizli kalmasına imkân bulunmıyan Allah

tealânın huzuruna redd-ü iade olunacaksınız da ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ o

size bütün yaptıklarınızı haber verecek - kitabından ve verdiği ılimlerden neleri tahrif ettiğinizi, neler gizleyip

neleri açıkladığınızı yüzünüze vuracak ve ona göre cezanızı verecektir. Mevt ile bedenin fenasından sonra şuur ve temyiz ruhu olan nefsi natıka sûrei Zümerde «

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا » âyetinde geçtiği üzere doğrudan doğru Allah

tealânın kabzında kalacaktır ki ölümden sonra bekayı ruha kail olanların maksadı da budur. Burada bilhassa âlimül'gaybi veşşehade ismiyle ılim sıfatına redd-ü irca' tasrih edilmiş olmasına nazaran bir insan hakıkatının şehadet âleminden gayb âlemine intikali demek olan bu rücuun «vücudi - ılmî» ile

Sh:»4960

huzuri hakta tehakkuku haysiyyetine tenbih olunmuş demektir. Demek ki âlemi gayibden âlemi şehadete geçmiş olan bir insan mevt ile yine âlemi gaybe döndüğü zaman bütün hakıkati Dünyadaki ömrünün evvelinden âhirine kadar bâtın ve zâhirinde husule gelen iyi veya kötü bütün ef'al ve a'malinin hasılesi olarak âlimil'gaybi veşşehade olan Allah tealânın ılminde hiç bir noktası gaib olmaksızın hâzır ve mütehakkık bulunacak ve ona göre mücazat veya mükâfatını görecektir. Gerçi bir insan vefat ettiği zaman onun ruhan ve bedenen muhîtinde bırakmış olduğu âsar ve intibaatın bir kısmı onu tanıyan insanların, alâkadarların hafızalarında, daha geniş bir kısmı da da kiramen kâtibîn olan Melâikenin kaydetmiş oldukları defteri a'mal ile ılim ve hıfızlarında kalır ise de bunun ikisi de onun bütün hakıkati insaniyyesini muhît değil

az çok zâhire çıkmış olanlara aiddir. Sûrei « قٓ » da «

وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ » âyetinde geçtiği vechile nefsi insanînin

a'makında cereyan eden gizli vesveseler gibi nice hafayâsı vardır ki onları yalnız «

اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ » olan âlimil'gabi veşşehadenin ılmi ihata eder ve onun

için insanın bütün hakıkatiyle rücuu yalnız Allahadır. Ve o suretle insanlar Hak tealânın huzuruna bütün hakıkatleriyle haşre ıhzar olunarak hisaba çekilecekler ve ömürlerinin hasılası olan ruhanî ve cismanî. Mecmu amellerinin tartısına göre mücazat ve mükâfat göreceklerdir.

Bunun için bu beyandan sonra mü'minlere hıtaben buyuruluyor ki:

﴿٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ

تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

Sh:»4961

﴿١٠﴾ فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِى الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ
فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١١﴾ وَاِذَا
رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا اِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ
اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Cum'a günü namaz için nida olunduğunda hemen Allahın zikrine koşun ve alım satımı bırakın, o sizin için daha hayırlıdır, eğer bilirseniz 9 Sonra da namaz kılındımı Yer yüzünde dağılın da Allahın fazlından nasîb arayın ve Allahı çok zikredin ki felâh bulabilesiniz 10 Böyle iken bir ticaret veya eğlenti gördüklerinde ona fırladılar da seni ayakta bıraktılar. De ki: Allahın yanındaki, eğlentiden de ticaretten de hayırlıdır ve Allah rızk verenlerin en hayırlısıdır 11

9. ﴿اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾ Cum'a gününden namaz için nida olunduğu vakıt - « ﴿اِذَا﴾ . . ﴿مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾ » yi tefsirdir. « فى » ma'nasına olduğu da söylenmiştir. Ya'ni Cum'a günü Cum'a namazı vaktı ezan okunduğunda - Keşşaf ve sairede mezkûr olduğuna göre ba'zıları demişlerdir ki bu nidadan murad imamın minbere oturduğu sıradaki ezandır. Resulullahın bir müezzini bulunurdu minbere

Sh:»4962

oturduğu zaman mescidin kapısı üzerinde şöyle ezan okurdu: «

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اللّٰهُ اَكْبَرُ. اللّٰهُ اَكْبَرُ اللّٰهُ اَكْبَرُ. اَشْهَدُ اَنْ لَٓا
اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ. اَشْهَدُ اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ. اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا
رَسُولُ اللّٰهِ. اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ. حَىَّ عَلَى
الصَّلَاةِ. حَىَّ عَلَى الصَّلَاةِ. حَىَّ عَلَى الْفَلَاحِ. حَىَّ عَلَى
الْفَلَاحِ. اَللّٰهُ اَكْبَرُ اللّٰهُ اَكْبَرُ. لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ. » sonra

Resulullah minberden indiğinde de müezzin namaza ikamet getirdi. Sonra Ebu Bekir ve Ömer radıyallâhü

anhüma zamanlarında da böyle idi, taki Hazreti Osman radıyallahü anh zamanı oldu, nâs çoğaldı, Medîne

büyüyüp evlerin mesafesi uzaklaştı, o vakıt Hazreti Osman diğer bir müezzin ilâve etti. Birinci ezanın Zevrâ denilen hanesi üzerinde okunmasını emreyledi, minber üzerine oturduğu zaman da ikinci müezzin ezan okurdu. İndiği zaman da namaz için ikamet ederdi. Bu hiç kimse tarafından ayıblanmadı. Bu suretle Cum'a için iki ezan bir kamet üzerine icma' vaki' oldu. O vakıttanberi teamül de bunun üzerine cereyan etti. Buharî Zührî tarikıyle Sâib ibni yezidden şunları rivayet etmiştir:

1- Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ve Ebu Bekir ve Ömer radıyallahü anhüma zamanlarında Cum'a günü nida birincisi imam minbere oturduğu zaman olurdu. Vaktaki Hazreti Osman radıyallahü anh zamanı oldu ve nâs çoğaldı, Zevrâ üzerinde üçüncü nidayı emr eyledi.

2- Cum'a günü üçüncü te'zini ziyade eden Hazreti Osman radıyallahü anh idi ki Medîne ehalisi çoğaldığı zaman idi. Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem zamanında ise bir müezzinden başka yoktu ve Cum'a günü te'zin imam minbere oturduğu sıra idi.

3- Cum'a günü üçüncü te'zini mescid ehalisi çoğaldığı zaman Hazreti Osman emr etti, mukaddema Cum'a günü te'zin imam oturduğu zaman idi.

4- Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem ve Ebu Bekir ve Ömer radıyallahü anhüma zamanlarında Cum'a günü ezan, birincisi imam Cum'a günü minbere

Sh:»4963

oturduğu sıra idi, sonra vaktâki Hazreti Osman radıyallahü anhin hılâfetinde nâs çoğaldı, Osman Cum'a günü üçüncü ezanı emr eyledi de o, Zevrada okundu. Binaenaleyh emir bu minval üzere sâbit oldu اهـ. Bu rivayetlerin birinde ikinci te'zin, obirlerinde üçüncü nida, üçüncü te'zin, üçüncü ezan denilmesi hep bir ma'nayadır. Maksad Hazreti Osman zamanında emr olunan ilk ezandırki biz buna dış ezanı ta'bir ederiz. Bundan sonra hatîbin minbere oturduğu sıra okunan ikinci ezana da iç ezanı deriz. Bunların üçüncüsü de namaza başlamak için olan kamet olur. Ezan ile kamete nida'eyn ve ezaneyn dahi denir. Bu i'tibar ile tarih noktai nazarından sonra başlamış olan dış ezanına üçüncü nida veya üçüncü ezan denildiği gibi kametten kat'ı nazarla hâss ma'nasiyle ezan mülâhaza edilerek ikinci ezan dahi denilmiştir. Hasılı Peygamber zamanında Cum'a için birinci nida hatîb minbere oturduğu zaman mescidin kapısı üstünde okunan ezan, ikinci ezan da hatîb inerken edilen ikamet idi. Hazreti Osman zamanından beri tekarrür etmiş olan icma' ve teamüle nazaran da birinci nida Cum'a vaktının duhuliyle okunan dış ezanı, ikinci nida hatîb minbere

oturduğunda okunan iç ezanı, üçüncüsü de kamettir. Bu âyetde « اِذَا نُودِىَ » nidasından murad da

ilk okunan ezan olmak lâzım geleceği aşikârdır. Çünkü birinci ezan okununca nida, ya'ni zikrüllaha sa'yin şartı olan çağırılma vaki' olmuş olur. Fakat birinci ezan hangisi i'tibar edilmeli? Yukarıda naklettiğimiz vechile bir takımları yalnız Peygamber zamanındaki birinci ezanı nazarı i'tibara alarak sa'yin vücubu hatîbin minbere oturduğu zaman okunan ezan ile başlıyacağına kail olmuşlardır. İlk nazarda bu pek muvafık gibi görünür. Lâkin Kenz şarhı Bahri raikta ve Tenvirül'ebsar ve sairede beyan olunduğu üzere hanefiyyece esahh olan budurki bu vücub ilk okunan dış ezaniyle başlar. Çünki Cum'aya nidai,
da'vet

Sh:»4964

bununladır, Fetavâyi Hindiyyede mes'eleyi şöyle nakleder: sa'y ve terki beyi' ezanı evvel ile vacib olur. Tahavî demiştirki: minber ezanı sırasında sa'y vacib ve beyi' mekruh olur. Hasan ibni Ziyâd demiştirki mu'teber olan menaredeki ezandır. Esahhı budurki: Zevalden evvel ezan mu'teber değildir. Mu'teber olan zevalden sonraki ezandır. Gerek minber üzerinde olsun gerek Zevrâ üzerinde, اهـ. « كذا فى الكافى » Filhakika âyetteki nidadan murad Cum'aya da'vet için olan ezan olmak zâhirdir. Umumî da'vet için okunan ezan da zevalden sonra vaktın dühuliyle dışarda okunan ilk ezandır. İçerde okunan ikinci ezan haricdekilere isma' mahiyyetinde değil, hazırdakilere karşı hutbeye şuru'u i'lân suretiyle sünneti nebeviyyeyi ikame ma'nasındadır. Resulullah zamanında minbere oturulduktan sonra mescidin kapısı üzerinde okunan bir ezanda hem harıce karşı da'vet, hem hutbeye şuru'u i'lân maksadlarını ifade edebiliyordu. Fakat memleket büyüyüp cemaat tekessür etdikten sonra matlûb olan bu iki ma'na ve maksadın kemaliyle ifası için yalnız bir ezanın kifayet etmemeğe başladığı görüldüğü zaman bervechi meşruh iki ezan tekarrür etmiş ve bil'icma' teamül bunun üzerine cereyan eylemiş olmakla âyetten zâhir olan umumî da'vet ma'nasının dışarda okunan birinci ezana muntabık olacağı da zâhir olur. İşte bu suretle fıkhen bizce esahh alan budur. O halde Cum'a günü güneşin zevaliyle öğle vaktının hulûlünden i'tibaren

Cum'aya çağıran ilk ezan okunduğu vakıt ﴿فَاسْعَوْا اِلَى ذِكْرِ اللّٰهِ﴾ hemen Allahın

zikrine sa'y edin - o nidadan evvel ne kadar erken gidilirse o kadar efdal olmakla beraber sa'yin vücubu ezandan i'tibaren başlar. Demişlerdirki burada sa'iyden maksad, meşgul olduğu işi hemen bırakıp vakıt geçirmeksizin hutbeye yetişmeğe çalışmaktır. Telâş ile koşarak gitmek demek değildir. Hazreti Ömerden ve İbni Mes'uddan, ve İbni Abbasdan

Sh:»4965

ve daha diğerlerinden « فَامْضُوا » ya'ni hemen gidiniz ma'nasına olduğu da nakl edilmiştir. Çünkü sa'y koşmak ma'nasına olduğu gibi «

﴿فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْىَ﴾ ، ﴿وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى﴾

» âyetlerinde olduğu vechile çalışmak ma'nasına da gelir. Onun için burada sa'y koşmak değil, kasd, ya'ni doğru gitmektir. Ve sa'y her amelde tesarruftur. Hasenden de «ayaklar üzerinde sa'y değil, ve lâkin niyyat ve kulûb üzerinde» diye nakl olunmuştur. Bununla beraber imam Muhammed İbni Hasen Rahimehullah Muvattainde demişdirki: İbni Ömer radıyallahü anh Bakî' kabristanında iken kameti işitmiş ve sür'atle yürümüştü, Muhammed derki kendini yormadıkça bunda da be'is yoktur اهـ. Hindiyyede: Mescide sür'ati meşy ile koşarak gitmek bizce de ve amme'i fukaha indinde de vacib değildir. Müstehabb olmasında ıhtilâf edilmiştir. Esahh olan sekînet ve vekar üzere yürümektir. اهـ. « كذا فى القنيه ». Buharî ve sair kütübi sitte de rivayet olunduğu üzere Ebu Hüreyre radıyallahü anh demiştir ki Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem Hazretlerini işittim şöyle buyurdu: «

اِذَا اُقِيمَتِ الصَّلٰوةُ فَلَا تَاْتُوهَا تَسْعَوْنَ وَاْتُوهَا تَمْشُونَ، عَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ، فَاِذَا اَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاَتِمُّوا = namaza ikamet

olunduğu vakıt ona koşarak gelmeyin yürüyerek gelin, sekîneti iltizam edin yetiştiğinizi kılın yetişemediğinizi tamamlayın اهـ. Zikrullah mefhumu esas itibariyle Allahı anmak veya Allahın va'd ve ıhtarı demek olduğundan Kur'an, tesbîh, tahmîd, vaız ve hutbe ve namaz hepsine şamil olur. Fakat Cum'anın şurut ve erkânından olan zikr, hutbe ve namaz olduğu cihetle burada sa'yi vâcib olan zikrullah, hutbe ile namaz diye tefsir olunmuştur. Hidaye şerhi Inayede hutbe olduğuna müfessirînin icmaını söylemiştir. Maamafih icma' ve ittifak yalnız hutbe olmasında değil, hutbenin dahi maksud olmasındadır. Onun için Fethül'kadîrde der ki: tefsirde mezkûr olan, murad, hutbe ve salâttır اهـ. Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem ömründe

Sh:»4966

Cum'a namazını hutbesiz kılmamış olduğu için hutbe Cum'anın şeraitınden birisidir. Bu âyet mucebince hutbede zikrullah ta'biriyle ifade edilmiş olduğundan İmamı a'zam Ebu Hanîfe rahmetullahi aleyh demiştir ki hutbenin rüknü zikrullahtır. Binaenaleyh «

سَبْحَانَ اللّٰهِ، أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ، اللّٰهُ أَكْبَرُ » gibi zikrullah ıtlak olunabilen en kısa

bir zikr ile de hutbenin farzı eda edilmiş olabilir. Bu zikrin biraz uzunca olması ve va'z-u nasıhat ve duâyı tezammun etmesi ise mesnundur. Şu halde sünnetlerine riayet etmiyerek kısaca « أَلْحَمْدُ لِلّٰه » ile iktifa etmek mekruh olursa da Cum'anın şartı olan hutbenin rüknü maal'kerahe eda edilmiş demek olacağından ondan sonra namaz sahih olabilir. Lâkin İmameyn demişlerdir ki bunun rüknü hutbe ıtlak olunabilecek kadar uzunca bir zikrullah olmasıdır ki ekalli üç âyet veya namazdaki teşehhüd mıkdarı, ya'ni

« التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ ـ اِلَى ـ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ » kadar olmaktır. İki hutbe olması ve bunların mıkdarı, « تَبَارَكَ ، عَمَّ » Sûreleri gibi tıvali mufassal denilen bir Sûre kadar olması, mev'ızayı, şehadeti, salevâtı tazammun etmeleri gibi diğer evsaf sünnetlerindendir. İmamı Şafiî ise demiştir ki iki hutbe okunmayınca caiz olmaz. Birincisi tahmidi ve Peygambere salat-ü selâmı ve takvallah tavsıyesini ve bir âyet kıraetini müştemil olması, ikincisi de böyle, şu kadar ki âyet yerine mü'minîn ve mü'minata duâyı müştemil bulunmalıdır. Çünkü Resulullah zamanından beri tevarüs böyle iki hutbe üzerine cereyan etmiştir. Fakat Kur'anda sâde « فَاسْعَوْا اِلَى ذِكْرِ اللّٰهِ » buyurulmuş ve azı çoğu tefrık edilmemiş bulunduğu için İmamı a'zam bundan hutbenin asla terki câiz olmıyan rüknü az veya çok zikrullah ıtlak olunabilecek bir mıkdar olması lâzım geleceğini ve bundan ziyade olarak cereyan eden tevarüsün hukmü ise sünniyyeti ifade edeceğini anlatmıştır.

Bu vesîle ile mezhebi Hanefîde hutbenin ba'zı ahkâmını telhıs etmek faideli olur:

Sh:»4967

Hindiyye ve sairede muharrer olduğu üzere: Cum'anın edasının şartlarından birisi de namazdan evvel hutbedir. Hattâ hutbesiz kılsalar veya hatîb hutbeyi vaktından evvel okusa câiz olmaz. Hutbenin farzı ve sünneti vardır. Farzı iki şeydir: birisi vakıttır ki zevalden sonra ve namazdan evveldir. Hattâ hutbeyi zevalden evvel veya namazdan sonra yapsa câiz olmaz. İkincisi de zikrullahdır. Bir hamdele yâhud bir tehlîl yâhud bir tesbîh dahi farza kifayet edebilir. Ancak hutbe kasdiyle olmalıdır. Aksırmak gibi diğer bir sebeble « أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » veya « سُبْحَانَ اللّٰهِ » yâhud « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » dese hutbe yerine geçmiyeceği müttefekun aleyhtir. Hatîb hutbeyi yalnızca yâhud sade kadınların huzurunda okusa câiz olmaz. Cemaat uyumuş bulunsa veya sağır iseler câiz olur.

Hutbenin sunnetlerine gelince on beş kadar sayılmıştır. - 1. Taharettir. - 2. Dikilmektir. Oturarak veya yan gelerek okusa (sünnete muhalif ve binaenaleyh meal'kerahe) câiz olur. - 3. yüzünü cemaate dönmektir. - 4. hutbeden evvel içinden « اَعُوذُ » çekmektir. - 5. Hutbeyi cemaate işittirmektir. İşittiremezse de câiz olur. - 6. Allaha hamd ile başlamaktır. - 7. Allaha lâyık senâ - 8. iki şehadet: « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ » - 9. Peygambere salevât - 10. Va'z-u tezkir - 11. Kıraeti Kur'andır. Târikı isâe yapmış olur. Mıkdarı üç kısa âyet veya bir uzun âyettir. - 12. İkinci hutbe ile Allah tealâya hamd-ü senâyı ve Peygambere salevâtı tekrar etmektir. - 13. bunda müslimîn ve müslimata duâyı ılâve eylemektir. - 14. iki hutbeyi tıvalı mufassaldan bir Sûre kadar tahfif etmektir, Hutbeyi pek uzatmak mekruhtur. - 15. iki hutbe arasında oturmaktır. Bu celsenin mıkdarı zâhiri rivayetde üç âyet okunacak kadardır.

Sh:»4968

Hutbeteyn arasında bu celseyi terk ile hatîb müsîy olur. Resulullaha ıktidâen hatîb minbere çıkmak ve hutbeden evvel oturmak dahi sünnettendir اهـ. Hidaye şerhı fethülkadîrde derki, mev'ıza teşehhüd, salevât ve hutbeteyn ve tıvali mufassaldan bir Sûre kadar olmak gibi âniden zikrolunan sünnetleri müştemil olduktan sonra hutbenin kısa yapılması ve namazın uzatılması da fıkıh ve sünnettendir اهـ. Hatîbin sesini yükseltmesi ve ikincisinde cehrin birincisinden biraz hafif olması da hutbenin müstehablarındandır. Hulefai Raşidînin, Hamze ve Abbas iki Ammi nebînin hutbede yadedilmeleri de müstahsendir ve öyle tevarüs cereyan ede gelmiştir. «Tecnis ve Hindiyye.»

Hatibin Cum'ada imamete ehl olması da hutbenin şartlarındandır. «Zahidî.»

Hatîbin hutbe halinde lâkırdı etmesi mekruhtur. Meğerki emir bilma'ruf ola. «Fethülkadîr.»

İmam hutbeye çıktımı ne salât ne de kelâm yoktur. Maamafih imameyn hatîb çıktığı zaman henüz hutbeye başlamazdan önce ve hutbeden fariğ olup da namaz ile meşgul olmazdan evvel beis yoktur

demişlerdir. « كَافِى » Hutbe esnasında cemaatte ne kelâmı nâs, ne tesbîh, ne teşmiti âtıs ne reddi selâm olmamalıdır. « سِرَاج وَ هَاَّج » Fıkıh kitabı mütalea etmek veya yazmak lâbe'se bihtir diyenler olmuş ise de mekruh diyenler çoktur. (lâbe'se bihin de terki evlâdır.) Dilile bir şey söylemeyip lâkin eliyle ve başiyle veya göziyle işaret eylese, meselâ birisinin bir münker yaptığını görüp de eliyle nehy etse yâhud bir şey haber verilse de başiyle işaret eylese sahih olan lâbe'se bihtir « محيط ». İmamdan uzak olan da hutbeyi dinlemek hususunda yakın olan gibidir. Onun da hakkı insat, yâni susmaktır. Esahhı budur « مُحِيط سَرَخْسى ». «Cum'a günü imam hutbede iken insat» babında Buharî şu hadîsleri rivayet etmiştir.

Sh:»4969

-1, Selmani farisîden: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden: İmam tekellüm ettiği zaman susulur. -2 Ebu Hüreyreden: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki: Cum'a günü imam hutbe okurken arkadaşına sus desen lağıv yapmış olursun اهـ. Namazda haram olan hutbede de haramdır. Binaenaleyh imam hutbede iken yemek ve içmek de gerekmez. Hulâsa, cemaatin hutbeyi evvelinden âhirine kadar dinlemesi vacibdir. Ve imama yakın olmak uzak olmaktan efdaldir « محيط ». Maamafih imama yaklaşmak için nâsın omuzlarından atlayıp geçmek de mekruhtur. Ancak denilmiştir ki imam hutbeye başlamamış bulunursa hem sonra gelenlere bir yer bırakmak hem de yakınlık fazıletine irmek için geçmek lâbe'se bih olduğu da söylenmiştir. Çünkü evvelce ileriye gitmeyip de açık bırakanlar, o mekânı bigayri uzrin kendileri zayi' etmişlerdir. Amma imam hutbeye başlamış ise mescidde olduğu mevzi'de kalmalıdır. İleri geçmek hutbe esnasında bir amel olur. « قاضيخان ». Hutbeyi dinlerken yüzünü hutbeye karşı çevirmek ve namaz da oturur gibi oturmak mustehabdır. Maamafih dilerse dizlerini dikerek muhtebiyen veya bağdaş kurarak veya kolayına geldiği gibi oturmak da câizdir. Çünkü amelen ve hakikaten namaz değildir « هنديه ». Harben feth olunmuş her beldede hatîb kılıç takınır. « شَرْحُ طَحَاوِى وَهِنْدِيَة » Hatîb hutbeyi bitirince müezzin kâmet alır.

İşte böyle hutbenin kitab ve sünnet ile bir takım ahkâmı bulunmakla beraber bu âyetle kitabda sabit olan asıl mahiyyeti Allahı layıkiyle anmak veya va'z-u nasîhatle andırmak ma'nasına zikrullahdır. Ve zikrullah olması i'tibariyle de namaz gibidir. Çünkü « ﴿وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِى﴾ . ﴿اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۤءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ﴾ » âyetlerinde de geçtiği üzere namaz da zikrullahdır. Onun için ey mü'minler Cum'a

Sh:»4970

günü « حَىَّ عَلَى الصَّلاةِ » diye namaza çağıran ezan okununca hemen Allahın zikrine yetişmeğe çalışıp dosdoğru gidin ﴿وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ ve bey'i terk edin - ya'ni muamelâtı bırakın öyleki maişet için en mühimmi olan alım satım işlerini bile bırakın. Burada beyi' zikrihas iradei âmm tarikiyle muamelâttan mecazdır. Yâhud beyi' hakikatı üzere olup diğer muamelâtın terki delâleti nass ile sabittir. Belliki bey'i bırakın denilmesi çarşıyı pazarı kapayın demekten daha şumulludur. Netekim Atadan rivayet

olunduğu üzere zevcesiyle mubah olan muamele bile o saatte haram olur. Ancak karagol ve inzıbat işleri

gibi cemaatin emniyyeti umumiyyesi için zarurî ve mevkufün aleyh olan hususatın mahfuz tutulması da nassın ıktizası demektir. Onun için fukaha Cum'anın şartlarında hurriyyet ve emniyyet, hukûmet ve izniâmm gibi ba'zı şartlar saymışlardır.

Emr, vucub için olduğundan şu halde ezan okununca Cum'aya sa'y, farz ve beyı' menhîdir. Nehyin zamanı imamın namazdan çıkmasına kadar devam eder. Fakat bununla beraber beyı' yapılmış olsa acaba akıd, bâtıl veya fasid olurmu? Hükmü nedir? Ba'zıları buna menhî ve binaenaleyh haram olduğu için fasid veya merdud ta'bir etmişlerse de Usulı fıkıhta Hanefiyyece mukarrer bir kaide vardırki bu mes'ele onunla hallolunur. Şöyleki: bir şey'in zatından dolayı nehyi butlân iktiza eder. Vasfından dolayı nehyi fesad iktiza eder. Mücavirinden dolayı nehyi de kerahet ıktiza eder. Meselâ sahibinin izni olmaksızın başkasının milkinde, gasb olunmuş bir yerde namaz kılmak mekruhtur. Çünkü namazın erkân ve evsafında bir halel olmadığı halde mücerred kılındığı yerin sahibinin izn-ü rızasına ıktıran etmediğinden dolayı menhiydir. Bu gibi nehiler «

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِۜ قُلْ هُوَ اَذًىۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَٓاءَ فِى الْمَحِيضِۙ وَلَاتَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَۚ » nehyi gibi keraheti tahrimiyye ifade eder.

Nidâ vaktındaki beyı' dahi mebîde, semende,

Sh:»4971

sulbi akidde bir halelden dolayı değil « اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ » kaydiyle mücerred nidâ vaktına

mücaveretinden dolayı nehy edilmiş olduğu için akıd, diğer şeraiti tamm olarak yapılmış bulunursa zat ve vasfında eksiklik bulunmadığından dolayı bâtıl veya fâsid olmayıb sahih ve fakat tahrimen mekruh olur.

﴿ذٰلِكُمْ﴾ Bu - ya'ni nidâ vaktında böyle bey'ı terk ile zikrullaha sa'y ﴿خَيْرٌ لَكُمْ﴾ sizin için daha hayırlıdır. - Alış verişten daha faydalıdır. Çünkü Âhıret menfeatı daha büyük ve bekalıdır.

﴿اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer bilirseniz - hakikaten hayır ve şerri seçer ılim ehli iseniz bunun daha hayırlı olduğunu bilirsiniz. Cum'a, cemaatin kıvamı ve en güzel tezahürü ve «

يَدُ اللّٰهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ » vefkınca te'yidi ilâhînin meclâyı tecellisi olmak haysiyyetiyle ındallah

o kadar büyük hayır ve sevabı vardırki onun yanında alış veriş gibi cüz'î menfaatler iltifata bile değmez. Dünya hayatının bütün muamelâtı medeniyyesi de feyzi ictima'î ile tevfikı barînin tecellisi eseridir.

Cum'a - Esası cem'iyyet ve cemaat gibi toplanma ve dernek ma'nasiyle alâkadar olan Cum'a, bizim de bu nam ile bildiğimiz ma'lûm künün ismidirki müslimanların hafta bayramıdır. Tefsiri keşşafta Peygamber aleyhisselâtü vesselâmdan şöyle mervîdir: «Bana Cibril geldi, avucunda beyaz bir ayna vardı, dediki bu Cum'adır. Rabbın bunu sana arz ediyorki senin için ve senden sonra ümmetin için bir ıyd olsun. O bizim ındimizde «ya'ni Melâike ındinde» seyyidüleyyamdır. Biz ona Âhrete kadar «yevmülmezîd» deriz.» Yine Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden: «Allah tealâ her Cum'a günü altı yüz bin kişiyi ateşten âzad eder.» Hazreti Kâ'bdan: Allah tealâ Beldelerden Mekkeyi, aylardan Ramazanı,
günlerden

Sh:»4972

Cum'ayı tafdyil eylemiştir. Ve Aleyhissalâtü vesselâm buyurmuşturki: Cum'a günü vefat eden kimseye Allah tealâ şehid ecri yazar ve onu kabir fitnesinden vikaye eder اهـ. İmam Ahmed ve İbni Mace ve daha birçoklarının Ebulübâbe ibni Abdilmünzirden merfuan rivayet ettikleri bir hadîste: Cum'a günü seyyidüleyyamdır ve Allah tealâ indinde yevmi fıtırden ve yevmi adhadan daha büyüktür. İbni hibbanın rivayet ettiği bir hadîsi sahihde de «

لَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ وَلَا تَغْرُبُ عَلٰى يَوْمٍ اَفْضَلَ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

= Cum'a gününden efdal birgün üzerine güneş ne doğar ne de batar» diye varid olmuştur. Cum'a gecesinin fezâili hakkında ba'zı hadîslerden ve haberlerden de anlaşıldığına göre hafta günleri âlemin ilk hılkat devirlerinin bir misali gibi mülâhaza olunmuştur. «

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ

» buyurulduğu vechile bir çok âyetlerde Semavat ve Arzın altı günde yaradılıp sonra Arş üzerinde istiva buyurulduğu geçmiş idi. Sûrei A'rafta ve sûrei Hûdun başında ve حم fussılette iyzah olunduğu üzere henüz günlerin mevcud olmadığı zamanlara aid olan bu altı günün ma'lûm olan günler olmayıp eyyamı âhıret gibi binlerce seneler olması melhuz vakit veya devirleri ifade ettiği de söylenmişti. Bunlardan birincisi maddenin ibtida boğu ve duman halinde hılkatı devri, ikincisi ecramın teşekkülü devri, üçüncüsü Arzın Semadan ayrılması devri, dördüncüsü kışrı Arzın tekevvünü devri, beşincisi cibâl ve enharın teşekkülü devri, altıncısı hayatın başlangıciyle nebatat, hayvanat ve insanın hılkatine kadar tekâmülü devri. Bu altı devr birer gün gibi mülâhaza edilince işbu altıncı devr mebâdii hılkatın en toplu, en cem'iyyetli günü, ya'ni Cum'ası demek olur. Çünkü âlem bugünde sirri hayata mazhar olmuş ve insan hılkatiyle tekâmül ederek

Sh:»4973

son mertebei cem'ıyyetini bulmuş. Bundan sonra da Arş üzerinde istiva tecellisi olup tedbir ve icrayı ahkâm ile âlem nizamı hikmet dairesinde tanzimi faaliyyet devrine girmiştir. (Sûrei Huda ve sûrei Kafa bak) hafta günlerinin Ehad, İsneyn, Selâsâ, Erbea, Hamîs, Cumua, Sebt namanlariyle sayılması da her birinin bu devirlerden birinin mazhar ve misali olmasiyle alâkadar bulunduğundan Cu'ma günü hayatın zuhuru devri ve zevalden sonra Cum'a vaktı hayatı insaniyyenin neş'eti hengâmı gibi haftanın en feyızli, en mübarek günü olmak mazhariyyetini haiz olarak ehli islâmı Arşı rahmân altında fazl-u rahmeti ilâhiyyeden ne'îm Cennetinin saadetine irdirmek üzere ictımaa da'vet eden bir tezahür günü bir bayram demektir. Sahihi Müslimde Adem Cum'a günü halk olundu ve o gün Cennete konuldu diye rivayet olunan bir hadîsi şerif de bu ma'naya işarettir. Sa'd ibni mensurun ve ibni Merduyenin Ebu Hüreyreden tahric ettikleri bir hadîste de demiştirki: ya Nebiyyallah ne için Cum'a günü tesmiye edildi? Dedim, buyurduki çünkü babanız Ademin tıyneti onda cem' olundu. Buharî ve sairede rivayet olunan bir hadîsi sahihte Resulullah Cum'a gününü zikredip «onda bir saat vardırki müslim bir kul kalkmış namaz kılar Allahdan bir şey dilerken ona rast gelirse herhalde Allah onu ona verir» buyurmuş ve eliyle işaret ederek o sâatin azlığını da anlatmıştır. Buna «sâati icabet» denilir. Bu lahzanın hangi saâtlerde olabileceği hakkında da muhtelif rivayetler vardır: Ebu Bürde radıyallahü anhten: İmamın namaza duracağı sıradan bitireceği lahzaya kadar. Hasenden: Şemsin zevali sırasında. Şa'bîyden: Bey'ın haram olduğu lahza ile halâl olduğu lahza arasında, Hazreti Aişe radıyallahü anhadan: Münadînin namaza nida ettiği sıra. İbni ebî Şeybenin Kesir ibni Abdillahı müzenîden tahric eylediği bir hadîsi merfu'da namaza kamet olunduğundan çıkılıncıya kadar

Sh:»4974

Ebî Ümame radıyallahü anhten: ümid ederimki Cum'adaki sâat şu sâatlerden birisidir: Müezzinin ezan okuduğu veya imamın minbere oturduğu veya kamet olunduğu sıra. Tâvus ve Mücahidden: ikindiden sonra denilmiş, daha başka da söylenmiştir. Maamafih tahkık budurki Allah tealâ onu, ismi a'zamını ve kadir gecesini gizlediği gibi gizlemiştir.

Buharîde enes ibni malik radıyallahü anhten rivayet olunduğu üzere Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem zamanında bir sene kuraklık olmuştu. Bir Cum'a günü Hazreti Peygamber hutbe iyrad buyurduğu sıra bir A'rabî kalktı: Yaresulallâh mal helâk oldu, ıyâl aç kaldı Allaha bizim için duâ ediver dedi, bunun üzerine Resulullah iki elini kaldırdı semada bir bulut parçası görünmüyordu, nefsim yedi kudretinde olan Allah tealâya kasem ederimki Peygamber elini indirinciye kadar dağlar gibi bulutlar fırlamıya başladı, sonra da minberden inmedi, inerken gördüm ki mubarek sakalından yağmur damlıyordu, o gün yağdı, irtesi gün de yağdı, daha irtesi gün de yağdı tâ obir Cum'aya kadar. Yine o A'rabî (veya diğer biri) kalktı, yaresulallâh binalar yıkıldı. Mal gark oldu Allaha bizim için duâ ediver dedi, Resulullah yine iki elini kaldırdı «

اَللّٰهُمَّ حَوَالَيْنَا لَا عَلَيْنَا = Allahım üzerimize değil havalimîze» dedi, eliyle işaret buyuruyordu ne tarafa işaret ettiyse bulut açılıverdi, Medine, bir cevbe (جوبه) gibi olmuştu vadi bir ay ark halinde aktı, etraftan her kim geldiyse kuvvetli yağmur yağdığını söylüyordu اهـ.

Yine Buharîde Cum'anın fazıyleti babında: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: her kim Cum'a günü cenabetten gusl ederek yıkanır gelirse bir deve kurban etmiş gibi, ikinci sâatte gelen bir sığır kurban etmiş gibi, üçüncü sâatte gelen boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi, dördüncü sâatte gelen bir tavuk kurban etmiş gibi,

Sh:»4975

beşinci saatte gelen de bir yumurta kurban etmiş gibi olur. İmam çıkınca Melâike hazır olur, zikri dinlerler

اهـ.

Diğer bir rivayette: Cum'a günü Melekler mescidin kapısına durur gelenleri evvel beevvel yazarlar. Erken gelen bir bedene hediyye etmiş gibi sonraki bir bakare hediyye etmiş gibi sonraki bir koç sonra bir tavuk, sonra bir yumurta, imam çıkınca sahifelerini dürüp zikri dinlerler اهـ.

Keşşafta der ki: selefte yollar sehar vaktı ve fecirden sonra erkenden Cum'aya gidenlerle dolardı, ellerinde kandillerle giderlerdi ve denilmiştir ki islâmda ilk bid'at Cum'aya irken gitmeyi terk olmuştur. İbni Mes'ud radıyallahü anhten rivayet olunuyor ki pek erkenden gitmiş üç kişinin kendisini sebketmiş olduklarını görmüş, nefsine ıtab eder dururdu, ben seni dördün dördüncüsü görüyorum dördün dördüncüsü ise Seıyd değildir derdi.

Cum'a gününe evvel Arablar «yevmi arube» derlerdi ve Kamusta mezkûr olduğu üzere günleri şöyle

sayarlardı: « اول ، اهون ، جبار ، دبار ، مونس ، عروبه ، شيار » ki

şu nazımda cemedilmiştir:

أؤمل ان اعيش و ان يومى باول او باهون او جبار
او التالى دبار فان افته فمونس او عروبة او شيار

İbni Esîr Nihayede der ki, Arube, Cum'anın ismi kadîmidir. Sanırım ki arabî değildir. Yevmi arube ve yevmül'arube denilir. Elif lâm konmamak daha fasîhtir اهـ. Âlûsînin nakline göre: onun arabî olmadığına dair ibni Esîrin zann ettiğine Cemalüddin Abdullah ibni Ahmedişşîşî müsta'mel olan elfazı dahîle hakkında «Kitabüttezyili vettekmil» in muhtasarında cezm ederek: «arube münekkeren veya muarrefen Cum'a günüdür. Arablaştırılmış Süryanî bir isimdir» demiş, sonra da Süheylînin «ba'zı ehli ılimden bize baliğ olduğuna göre Arubenin ma'nası «rahmettir» demiş olduğunu söylemiştir اهـ. Şu halde Arablarda

Sh:»4976

günlerin bu eski isimleri Sabiîlerden geçme olduğu anlaşılır. Çünkü Süryanîler Sabiî idiler. Salıya « جَبَّارٌ », Çarşambaya « دَبَّارٌ » denilmiş olması da bu iki günün Sabiîlerde, cahiliyye Arablarında uğursuz sayılmalarındandır. Çünkü nücuma perestiş eden Sabiîler bu günleri Mirrîh ve Zühale nisbet ederler: Müneccimler de bunları nahs addederlerdi. Hâlâ ba'zılarında Salı ve Çarşamba günlerini meş'um saymak i'tikadı o meş'um cahiliyye i'tikadlarının bakıyyesidir. Arablarda günlerin bu eski isimlerinin ne zaman değiştirildiği ve binaenaleyh arube yerine Cum'a namını veren kim olduğu hakkında da rivayet muhteliftir. Ba'zıları bunun ecdadi Peygamberîden Kâ'b ibni Lûeyy tarafından tesmiye edildiğini söylemişler, ba'zıları da ahîren Medineliler tarafından verildiğini rivayet etmişlerdir. Şöyle ki:

İlk Cum'a - Abdürrezzak ve Abd ibni Humeyd ve İbni Münzir, İbni Sîrînden rivayet etmişlerdir ki: Hazreti Peygamber Medîneye gelmezden ve Cum'a âyeti nâzil olmazdan mukaddem ehli Medîne (ya'ni Medinedeki müslimanlar) Cum'a kılmışlardı, Ensar demişlerdi ki Yehûdîlerin bir günü var her yedi günde bir onda toplanıyorlar, Nesarânın da öyle, gelin biz de bir ictima' günü yapalım, Allah tealâya zikredelim, şükredelim. Bunun üzerine Sebt günü Yehûdîlerin, Ahad günü Nesârânın o halde bunu Arube günü yapın demişlerdi ki Cum'a gününe Arube diyorlardı bu suretle Es'ad ibni Zürarenin yanına toplandılar, o onlarla iki rek'at namaz kıldı ve va'zetti, ona toplandıkları sıra Cum'a adını verdiler. O da onlara bir koyun kesti, ondan kuşluk ve akşam yediler ve bu hepsine idi, sonra da Allah tealâ bu babda «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ » âyetini

indirdi.

Kezâlik Ebu Davud ve ibni Mace ve İbni Hibban ve Beyhekî, Abdurrahman ibni Keabdan şöyle rivayet etmişlerdir

Sh:»4977

ki «babası Ka'b ibni malik radıyallahü anh Cum'a günü nidayı işittiği zaman Es'ad ibni Zürareye rahmet okurdu, bundan dolayı demişki: babacığım ezanını işittiğin zaman Es'ad ibni Zürare için neye istiğfar edersin o nedir? Dedim. Çünkü Benî Beyaza harresinde nakî'ulhadamat bize ilk Cum'a kıldıran odur. Dedi. O gün kaç kişi idiniz dedim, kırk erkek idik dedi. Fethulkadîrde İbni hümamın dediği ve İbni sirînîn rivayetinden de anlaşıldığı vechile bu henüz âyet nâzil olmadan Cum'a farz kılınmadan evvel kılınmış demek oluyor. Fakat Âlûsînin kaydettiği vechile allâme İbni Hacer Tuhfetülmuhtacda demiştirki: Cum'a namazı Mekkede farz kılındı, fakat orada ikame edilmedi, çünkü aded mefkud idî. Yahud onun şıarı izhar edilmek olduğu halde Resulullah orada muhtefiy bulunuyordu. Medînede onu ilk ikame eden de Medîneden bir mil mesafede Es'ad ibni Züraredir اهـ. Ancak Resulullah hakkında Cum'anın şartları tekemmül etmeden farz kılınmış olması da garib görünür. Gerçi abdest gibi evvelce farz kılınıb da âyetin sonra nazil olması melhuz ise de ya adedin fıkdanından veya ıhtifa halinde bulunmasından dolayı şartlarının tehakkuk etmediği bir sıra farzıyyeti dirayeten müsteb'ad görünür. Bu olsa olsa Cum'aya izin mahiyyetinde olmak gerektir. Netekim dare kutnînin İbni Abbastan şu rivayeti de bunu gösterir. Demiştirki: Aleyhissalâtü vesselâm hicret etmezden evvel Cum'aya me'zûn olmuştu fakat Mekkede Cum'a kıldırmağa istitaatı olmadı. Onun için Mus'ab ibni Umeyre yazdı: Emmaba'dü, Yehûdun cehren Zebur okudukları güne bak, siz de kadınlarınızı ve oğullarınızı toplayın da Cum'a günü zeval vaktı nehar, şatrından meyil ettiğinde Allah tealâya iki rek'at ile tekarrüb edin. Bu suretle Mus'ab, Hazreti Peygamber Medîneye gelinceye kadar Cum'a kıldıranların evveli olmuş, zeval akıbinde öğle vaktı Cum'ayı kıldırmış ve bunu

Sh:»4978

izhar etmiş idi اهـ. Görülüyorki İbni Abbastan olan bu rivayetde o vakıt Cum'anın farzıyyeti değil, me'zuniyyeti söylenmiştir. Ancak bunda Es'ad İbni zürare söylenmemiş, Mus'abın ilk kıldırdığı söylenmiştir. Taberanînin Ebu Mes'udı Ensarîden rivayeti de böyledir: Demiştirki: Muhacirînden Medîneye ilk gelen Mus'ab ibni umeyrdir. Orada Cum'a günü ilk kıldıran da odur. Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem kudum buyurmazdan mukaddem kıldırmıştı, on iki kişi idiler. Süyutînin nakline göre Buharî de bunu tahric etmiştir. Ve o, Aleyhissalâtü vesselâmın emriyle olmuştur اهـ. Es'adın evvel kıldırdığına dair olan haberler daha kuvvetli gibi görünmekle beraber bunların ikisini de nazarı i'tibare alarak cem'i cihetine gidilmek ıktıza eder. Anlaşılıyor ki Es'ad henüz Peygamberden emir gelmeksizin kıldırmış, Mus'ab ise Peygamberin me'muru olarak kıldırmış olduğundan her biri bir i'tibar ile olur. Ve ihtimâlki Mus'ab nefsi Medînede kıldırmış olmak i'tibariyle evvel, Es'ad da Medîne kurbünde bir karyede kıldırmış olmak i'tibariyle evveldir. Diğer bir ihtimal de ikisi de tevhidi mesai ederek çalışmışlar Es'ad cemaatı toplayıp te'min etmiş, Mus'ab da Peygamberin emriyle haberi getirip teşvık ederek imam olmuştur. Netekim hafız İbni Hacer, Sa'd emîr idi, Mus'ab imam idi diye bu ihtimali söylemiştir. Maamafih birinde cemaatin on iki, birinde kırk olduğu tasrîh edilmesi, Mus'a binki daha evvel olduğunu iş'ardan halî de değildir. Demekki mus'abda cema'at on iki keşiden ibaret iken Es'adın gayretiyle kırka baliğ olabilmiştir.

Her hangisi ilk olursa olsun bu rivayetlerin hasılından iki şey anlaşılıyor:

Birincisi - O vakıt kılınan cemaatle namaz, hutbe ve şeriatı hazırasiyle ma'lûm olan Cum'a namazı şeklinde olduğu takdirde dahi henüz farz olmuş olmayıp me'zunün

Sh:»4979

fiyh olarak kılınmış ve şu halde farzıyyet Peygamberin hicretinden sonra olmuş demektir. Fil'vaki' İbni

Mâcenin Câbir radıyallahü anhten rivayet ettiği şu hadîs de buna delâlet etmektedir: Câbir radıyallahü anh

demiştir ki: Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem hutbe irad buyurdu ki «

اِنَّ اللّٰهَ افْتَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ فِى مَقَامِى هٰذَا فِى يَوْمِى هٰذَا
فِى شَهْرِى هٰذَا فِى عَامِى هٰذَا اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَمَنْ تَرَكَهَا فِى

حَيَاتِى اَوْ بَعْدِى وَلَهُ اِمَامٌ عَادِلٌ اَوْ جَائِرٌ اِسْتِخْفَافًا بِهَا اَوْ جُحُودًا بِهَا فَلَا جَمَعَ اللّٰهُ شَمْلَهُ وَلَا بَارَكَ لَهُ فِى اَمْرِهِ اَلَا وَلَا صَلَاةَ لَهُ وَلَا زَكَاةَ لَهُ وَلَا حَجَّ لَهُ وَلَا صَوْمَ لَهُ وَلَا بِرَّ لَهُ حَتَّى يَتُوبَ فَمَنْ تَابَ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِ» Allah tealâ Cum'ayı size bu sene, bu ayda, bu günümde, bu makamımda Kıyamete kadar farz kıldı. Binaenaleyh her kim benim hayatımda veya benden sonra âdil veya câir bir imamı olduğu halde Cum'ayı istıhfaf ederek veya inkâr eyliyerek terk ederse Allah onun iki yakasını bir yere getirmesin ve işinde bereket vermesin. Haberiniz olsun ki o kimsenin namazı da yoktur, zekâtı da yoktur, haccı da yoktur, orucu da yoktur, hayrı da yoktur, tâ tevbe edinciye kadar. Her kim de tevbe ederse Allah da tevbesini kabul eder اهـ. Bu hutbenin tarihi tasrıh edilmemiş ise de hadîsin zâhirine nazaran kayidleri bunun hicretten hayli sonra olduğunu gösterir. Çünkü haccın farzıyyeti esahhi kavle göre hicretin altıncı senesindedir. Daha evvel, daha sonra denildiği de geçmiştir. Gerçi bu hutbe Cum'anın Kıyamete kadar farzıyyetini takrir ve ihkâm etmiş ve binaenaleyh ibtida farzıyyet daha evvel vakı' olmuş denilebilirse de zâhiri bu farzıyyetin Medînede ve mevzuı bahsimiz olan Sûre veya Cum'a âyetinin nüzulü sıralarında olmasıdır.

İkincisi - Şu da anlaşılıyor ki Medînelilerin Arube gününe Cum'a ismini vermeleri sırf kendiliklerinden olmayıp Mus'ab haberinin delâleti vechile Mekkede bulunan Resulullah tarafından bir duygu üzerine olmuştur. Diğer ba'zı haberlerden de Arablarca Cum'a ismi de ötedenberi

Sh:»4980

ma'lûm bulunduğu anlaşılıyor. Çünkü Cum'a günü Âdem ile Havvanın ictima' ettikleri gün olduğuna dair de ba'zı rivayetler vardır. Her yerde olduğu gibi bir kavımda bir günün bir kaç ismi bulunduğu da inkâr olunamaz. Bu suretle Arube ve Cum'a isimleri Kâ'b ibni Lüeyden evvel de bulunabilir. Ancak Cum'a isminin tekarrürü islâmda olmuş olduğuna şübhe yoktur.

Peygamberin kıldırdığı ilk Cum'a - şu mazbuttur ki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Medîneye hicret buyurduğu zaman ibtida Kubada Amr ibni Avf oğullarına indi ve orada Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe günleri kalıp Kuba mescidinin temelini attı, sonra Cum'a günü Medîneye müteveccihen çıktı, Sâlim ibni Avf oğullarında onların bir vâdilerinin içinde Cum'a namazı vakıt gelmişti, orada hutbe okuyup Cum'ayı kıldırdı ki işte bu, Hazreti Peygamberin ilk kıldırdığı Cum'adır.

Minber vaz'ı - Buharî ve sairede rivayet olunduğu üzere bir takım kimseler Peygamberin minberinin ağacının neden olduğunda münakaşa ettiler. Sehl ibni Sa'di Sâıdî radıyallahü anh Hazretlerine sordular, dedi ki Vallahi ben onun neden olduğunu bilirim, hem onu ilk vaz'olunduğu gün ve üzerine Peygamberin ilk cülûs buyurduğu gün gördüm, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem fülân kadına - ki Sehl, ismini de söylemişti - haber gönderip «neccar, ya'ni marangoz kölene emr et de benim için ağaçtan bir kaç basamaklı bir şey yapsın, nâsa kelâm söylediğim zaman üzerine oturayım» buyurdu. Kadın da emr etti, o da ğâbe tarfasından onu yaptı, o kadına getirdi, kadın da Resulullaha gönderdi, Resulullah emir buyurdu, buraya vaz olundu, sonra Resulullahı gördüm onun üzerinde namaz kıldı, üzerinde iken tekbir aldı, sonra üzerinde rükû'a vardı, sonra girisingiri inib

Sh:»4981

minberin dibinde secde etti, sonra yine döndü tekrar etti. Fârığ olduğunda nâsa karşı teveccüh etti de «Eyyühennâs! ben bunu şunun için yaptım ki bana ıktida edesiniz ve benim namazımı belliyesiniz» buyurdu.

Yine Buharîde Câbir ibni Abdillâh radıyallahü anhten rivayet olunmuştur. Demiştirki: bir cizı' (جذع) ya'ni bir ağaç kütüğü vardı, Resulullah ona doğru dikilirdi. Minber vaz' olunduğu zaman o ciz'ın yeni yavrulu develerin bozuladığı gibi sesini işittik, tâ Resulullah inip de üzerine elini koyuncıya kadar اهـ.

Resulullah ilk def'a minbere çıktığı zaman mehcur kalmış olan o kütüğün böyle ses çıkarıp Resulullah mubarek elini koyunca susması «hanîni cizı'» mu'cizesi namiyle meşhurdur.

Medîneden sonra ilk Cum'a - Resulullahın mescidindeki Cu'madan sonra Medîne haricinde ilk Cum'a namazı kılınan yer de Bahreynde «Cevasa» da Abdi kays mescididir. «Buharî ve saire.»

Cum'anın şartları - Bu âyetden ve verilen izahatdan anlaşıldığı üzere Cum'a nemazı şeraitını cami' olan kimseler üzerine farzı ayındır. Fakat bütün namazlarda şart olan islâm, akl, bülûğ, taharet şartlarından başka Cum'a namazının Fıkıh kitablarında tafsıl olunmuş iki takım şartları vardırki burada «

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا » hıtabı evvel emirde bu şartları haiz olanlara müteveccih olduğu için burada onların telhıysı da muvafık olacaktır. Bilhassa Cum'anın iki nevi' şartı vardır: Birincisi vücubunun, ya'ni farzıyyetinin şartlarıdır. İkincisi de edasının şartlarıdır.

Vücubunun şartları - 1) Hurriyyettir, memlûk olanlara vacib olmaz. - 2) Züküretdir, Kadınlara vacib olmaz. - 3) İkamettir, seferî olanlara vacib olmaz. - 4) Sıhhattir. Binaenaleyh gitmekle marazinin artmasından

Sh:»4982

veya iyileşmesinin ağırlaşmasından korkacak vechile hasta olanlara vacib olmaz. Zaıyf olan pek ihtiyarlar da meriz hukmündedir. - 5) Yürümeğe kudrettir. Binaenaleyh ayakları olmıyan veya kötürüm oturak olanlara - götüreceği bulunsa bile - vacib olmaz. - 6) Selâmettir. Binaenaleyh a'maya vacib olmaz. Eğer yideni bulunursa imameyne göre vacib olur. Kezalik zalimden ve ta'kıb olunmaktan ve şiddetli yağmur, kar, çamur ve emsalinden korkusu bulunan kimseye de vacib olmaz. Müste'cir, ecîrini men'edebilir. Eğer kasabada ise men'etmemelidir. Ancak cami' uzaksa gidip gelmesi kadar ücreti sakıt olur. Yakın ise tenzil etmemelidir.

Maamafih bu şartlar bulunmayıp da Cum'a kendisine farz olmıyan kimseler dahi kılarlarsa vaktın farzı, ya'ni öğle namazı sakıt olur. Ya'ni memnu' değil me'zundurlar. Zira bu şartlar Cum'anın sıhhatinin şartı değil, vücubunun şartıdırlar. Onun için kılabildikleri takdirde sahih olup müsâb olurlar. Bunlar da mü'min oldukları için « فَاسْعَوْا » emri bunlar hakkında nedib ifade edebilir.

Edasının şartlarına gelince -BİRİNCİSİ- mısrı cami'dir. İbni ebî Şeybenin Hazreti Aliden rivayet ettiği vechile: «

لَا جُمُعَةَ وَلَا تَشْر۪يقَ وَلَا صَلَاةَ فِطْرٍ وَلَا اَضْحٰى اِلَّا ف۪ى مِصْرٍ جَامِعٍ اَوْ مَد۪ينَةٍ عَظ۪يمَةٍ = mısrı cami' veya Medînei azîmeden başkasında da Cum'a ne teşrık ne fıtır bayram namazı ne de kurban bayram namazı yoktur». Abdürrezzakın Abdürrahmani sülemî hadîsiyle yine Hazreti Aliden rivayetinde şöyledir: «

لَا تَشْر۪يقَ وَلَا جُمُعَةَ اِلَّا ف۪ى مِصْرٍ جَامِعٍ = mısrı cami'den başkasında ne teşrık ne Cum'a yoktur».

Mısrı cami': cem'ıyyetli kasaba demektir. Bunun ta'rifinde başlıca iki rivayet vardır: Birincisi, icrayı ahkâm ve ikamei hudud edecek bir hâkim ve emîr, ya'ni mazlûmu zâlimden kurtaracak, asâyiş ve inzıbatı muhafaza edecek âmir bulunan kasaba demektir ki zâhiri rivayet

Sh:»4983

budur. Bunun hasılı, hukuk ve ceza' adliyye umurunu rü'yet ve icra eden bir hâkim ile asâyiş ve inzibatı idare eden bir vâli veya müdir bulunarak bir hükûmet cüz'i tammı teşkil etmiş olan bir kasaba demek olurki bunun hikmeti emniyyet ve asâyişi te'min kazıyyesi olduğu aşikârdır. Böyle bir kasabanın gerek camiinde ve gerek izne ıktıran etmek şartiyle namazgâh ve meydanlarından birinde Cum'a namazı eda olunabilir. İkincisi. Cum'a vacib olan ehalisinin hepsi toplandığı takdirde mevcud olan camiine sığamıyacak kadar kalabalık olan cem'iyyetli şehir veya köy demektir. Müte'ahhirînin fetvası ve memleketimizde amel bunun üzerinedir. Bu derece kalabalık bulunabilen bir köyde hâkim ve emir bulunmasa bile emniyyeti muhafaza

edecek bir cemaat cüz'i tammı mevcud demektir.

Hidaye şerhi Kifayede nakledildiğine göre imam Ebî Yusüften bir rivayetde de on bin kişi sakin olan mevzı' diye ta'rif edilmiştir. Ki ekseriya kaza merkezlerinin nufusu bu kadar olur. Süfyanı sevrî, mısrı cami', nâsın şehir addettikleridir demiş, Hanefiyyeden ba'zî meşayihımız da bir san'at sahibinin diğer bir san'ata geçmeğe muhtac olmaksızın san'atiyle geçinebileceği yerdir diye ta'rif etmişlerse de bunlar rivayeti nadiredir.

İmamı Şafiî Hazretleri Mısrı camii şart saymamış, ricali ahrardan kırk kişinin yaz ve kış göçmemek üzere sâkin oldukları her köyde Cum'a kılınır demiş, bununla beraber cemaatın kırk erkekden aşağı olmamasını şart saymış, kırk erkekten az cemaatle Cum'a kılınamıyacağına kail olmuşturki bunun da hasılı oldukca cemaatli, hazarî bir mahallin şart olduğunu gösterir.

Bir mahalde sâbit olmıyan konar göçer âşiretlerde, badiyelerde, vadîlerde cemaatle öğle namazı kılınır, Cum'a nemazı kılındığı surette de öğle namazı sakıt

Sh:»4984

olmayıp kılınmak ıktıza eder. Ancak « مِنٰى » gibi bir mevsimde büyük ictima' mahalli olan bir yerde Emîr bulunduğu surette o mevsimde Cum'a kılınabilir. Arafatta Cum'a namazı bilittifak yoktur. « كَافِى ». Büyük şehirlerde Cum'a namazının muteaddid mevki'lerde kılınması Hanefiyyece essahı rivayette sahih ve müftâbihtir. « بحر رائق ودر مختار ».

İKİNCİSİ - Veliyyülemr olan imam veya tarafından me'zun bir zat kıldırmaktır. Çünkü büyük bir cem'iyyetle kılınacağından kimin kıldıracağında münazaa ve fitne melhuzdur. Fitne ise Cum'anın ta'tıline sebebdir. Fethülkadîrde zikredildiği vechile «

مَنْ تَرَكَهَا وَلَهُ اِمَامٌ جَائِرٌ اَوْ عَادِلٌ فَلَا جَمَعَ اللّٰهُ شَمْلَهُ وَلَا بَارَكَ لَهُ فِى اَمْرِهِ اَلَا لَا صَلَاةَ لَهُ الخ » hadîsinde gerek câir ve gerek âdil bir imamı bulunduğu halde terk eden inzar buyurulurken Cum'anın lüzumu için âdil veya câir mutlak bir imam şart edilmiş olduğu gibi «dört şey vülâta âiddir: fey', sadakat, hudud, Cum'alar «

اَرْبَعٌ اِلَى الْوُلَاةِ اَلْفَىْءُ وَالصَّدَقَاتُ وَالْحُدُودُ وَالْجُمُعَاتُ » diye de bir rivayet varid olmuştur. Onun için Hanefî mezhebinde hukûmet reisinin emri veya izni olmadıkça Cum'a caiz olmaz denilmiş ve buna izni sultanî ta'bir olunmuştur. «

حَتَّى لَا تَجُوزُ اِقَامَتُهَا بِغَيْرِ اَمْرِ السُّلْطَانِ وَ اَمْرِ نَائِبِهِ.

﴿محيط سرخسى﴾ » İmam var iken bir adam Cum'a günü imamın izni olmaksızın hatîblik etse câiz olmaz. « قَاضِيخان ». Vâli veya kadı veya zabıta müdirinin kıldırması veya hatibe emir ve izin vermesi kâfi değildir. Meğerki menşurlarında Cum'aya izin salâhiyyeti bilhassa yazılmış olsun. « سراجيهدن هندية » Eğer imamdan istizan müte'azzir olur ve nâs intihab ettikleri bir adamın başına toplanır da o kıldırırsa câiz olur. « تهذيبدن هندية » Emirin hutbeye izni Cum'aya izindir. Cum'aya izni de hutbeye izindir. « زاهدى و فتح القدير و حلبى »

ÜÇÜNCÜSÜ - Vakıttır. Gerçi farz namazların hepsinde vakıt şarttır. Vaktinden evvel kılınsa olmaz. Ancak

diğer namazlar vakıt geçtikten sonra da kaza

Sh:»4985

edilebildiği halde Cum'a namazının kazası yoktur. Vaktı geçerse öğle namazı kaza olunur. Cum'anın vaktı da öğle vaktıdır. Buharîde de rivayet olunduğu üzere aleyhissalâtü vesselâm Cum'ayı güneşin meyli sırasında kılardı. Binaenaleyh zevalden evvel sahih olmaz. Ancak Ahmed ibni Hanbelin bir kavlinde olur

denilmiş. İkindi vaktı girdikten sonra da kılınmaz « خِلاَفًا لِمَا لِكٍ ». Namazda iken vakıt çıkarsa

yeni baştan öğleyi kılar üzerine bina etmez, « خِلاَفًا لِلشَّافِعِى ﴿حلبى﴾ ».

DÖRDÜNCÜSÜ - Hutbedir ki biraz yukarıda zikrolundu.

BEŞİNCİSİ - Cemaattir. Ekalli imamdan maada üç erkektir. Ebu Yusüf imam ile beraber üç olmasını da tecviz eylemiştir. Cemaatin şart olduğunda icma' vardır. Ancak ekalli adedin kaç olduğunda on üç kavl üzere ihtilâf edilmiştir: - 1) Biri imam olmak üzere iki ki Nehaî ve Hasen ibni Salih ve Davudun kavilleridir. - 2) İmam ile üç, ki Evzaî ve Ebu Sevrden ve Ebu Yusüf ve Muhammedden ve Rafiînin nakline göre kavli kadîminde Şafiîden mervîdir. - 3) İmam ile dört ki İmamı a'zam Ebu Hanîfenin ve Sevrînin ve Leysin kavilleridir. İbni Münzir Evzaîden ve Ebu Sevrden de nakletmiş ve ıhtiyar eylemiştir. Şerhi Mühezzebde İmamı Muhammedden de sahibi telhıs, kavli kadîminde Şafiîden de nakl eylemiştir. - 4) Yedi, Ikrimeden. - 5) dokuz, Rebîadan - 6) On iki, mâverdî, Imam Muhammedden ve Zührîden ve Evzaîden nakleylemiştir. - 7) İmam ile on üç, İshak ibni Raheveyhten - 8) Yirmi, Mâlikten bir rivayet - 9) Otuz, Mâlikten diğer bir rivayet, - 10) İmam ile kırk, Ubeydullah İbni Abdillah İbni Utbenin ve kavli cedîdinde İmamı Şâfiînin kavlidir. İmam Ahmedden meşhur olan da budur. Ve Ömer ibni Abdül'azîzden merviy olan iki kavlin biridir. - 11) Elli, müşarünileyhten diğer rivayet.

Sh:»4986

- 12) Seksen, Mazerî nakletmiştir. - 13) Bilâ kayd cem'ı kesîr, İmam Malik mezhebidir. Şöyle iştihar etmiştir: Adedi muayyen şart olmayıp bir karyede sâkin olup beyinlerinde alış veriş edecek kadar bir cemaat olmalıdır. Üç ile dört ile olmaz. Buharî serhinde hâfız İbni Hacer bu mezheb en racihi olsa gerektir demiş ise de Şafiıyyenin büyük eimmesinden müzenî bile İmamı a'zam Ebu Hanîfenin kavlini tercih etmiş, süyutî de bunu ıhtiyar eylemiştir. (Âlûsî) lügaten de ekalli cemaat üçtür. Maamafih bütün bu ıhtilâftan âzâde olmak için Cum'ayı en kalabalık cami'de kılmak efdal olur. Cemaatin in'ıkadi için âkıl, bâliğ, erkek olmaları da şarttır. Binaenaleyh kadınlar ve çocuklarla mün'akıd olamaz. Ya'ni bunlar in'ıkad için şart olan adede dahil değildirler. Hur ve mukîm olmaları şart değildir. Köle ve müsafirler, hasta ve ma'zurlar ile de münakıd olabilir. Hattâ bunların Cum'ada imametleri bile câiz olabilir. Ancak İmam Züfer, kendilerine Cum'a vâcib

olmıyanların imametleri de sahih olmaz, demiştir. « حلبى ».

ALTINCISI - İzni âmmdır. Ya'ni camiın kapıları açılıp, umum müslimanlara izin verilmiş olmaktır. Hattâ bir cemaat camie toplanıp kapılarını üzerlerine kilitleyip de Cum'a kılsalar câiz olmaz. Kezalik sultan, sarayında hadem ve haşemiyle kılmak isterse kapısını açıp izni amm ile izin verirse, âmme gelse de gelmese de namazı câiz olur « محيط ». Fakat mekruh olur « تاتار خانيه ». Amma kapısını açmaz da üzerine kapıcılar korsa Cum'aları câiz olmaz. « محيط » İşbu izni âmm şartı Cum'ada emniyyet ve selâmeti te'min için hukûmetin lüzum ve ehemmiyyetini gösterir. Ezan da bu izni ı'lân ile da'vet içindir.

Cum'a günü yıkanmak - Cum'a günü gusül, hakkında Buharî ve sairede bir hayli hadîs vardır. Ezcümle Buharîde Abdullah ibni Ömer radıyallahü anhümadan:

Sh:»4987

1- Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: Her biriniz Cum'aya geleceğinde gusl ederek yıkansın.

2- Ömer İbnil'hattab radıyallahü anh Cum'a günü hutbede dikilirken ashabı Peygamberîden muhacirîni evvelînden bir zat giriverdi, Ömer ona bu hangi saat diye bağırdı, o, meşguldüm evime dönemedim. Ezanı işidince abdest alıp gelmekten fazla bir şey yapmadım, dedi. Ömer dedi ki: abdest de, fakat bilirsin ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem gusül emrederdi.

Ebu Saıdi hudrî radıyallahü anhten:

1- Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: Cum'a günü gusül her bâliğ olana vâcibdir.

2- Amr İbni Süleymi Ensarî dedi ki: şehadet ederim Ebu Saıyd şöyle dedi: şehadet ederim Resulullah şöyle buyurdu: Cum'a günü her muhtelime (ya'ni bâliğa) gusül vâcibdir. Hem de dişlerini mısvâklamak ve bulursa bir hoş koku sürünmek. Amr derki: evet şehadet ederim gusül vacibdir fakat misvaklanmak ve koku sürünmeğe gelince o vacib mi değilmi Allahü a'lem, lâkin hadîste böyledir.

Yine Buharîden:

Tavus demiştir ki İbni Abbasa dedim: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemin «Cum'a günü cünüb olmasanız bile gusül ediniz ve başlarınızı yıkayınız, ve biraz tıyb, (hoş koku) sürünüz» demiş olduğunu söyliyorlar. İbni Abbas dediki gusül, evet, fakat tıybe gelince bilmiyorum.

İbni Mace süneninde: Enes ibni malik radıyallahü anhtan: Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem buyurduki: her kim Cum'a günü abdest alırsa pek a'lâ farza kifayet eder, her kim de gusül ederse gusül efdaldır اهـ.

Sh:»4988

Daha böyle bir takım hadîslerden dolayı bir çokları Cum'a günü cünüb olmasa bile guslederek yıkanmak ayrıca bir vacib olduğuna kail olmuşlardır. Fakat son hâdîsten de anlaşıldığı vechile bunun ma'nası cenabette olduğu gibi gusl etmeyince namaz câiz olmaz demek değildir. Onun için Hanefiyye uleması bunun sünnet veya mustahab olmasını ihtiyar etmişlerdir. Hindiyyede derki: guslün envaı dokuzdur. Üçü farzdır ki cenabetten, hayizdan, nifastan gusüldür. Biri vacibdirki mevtayı yıkamaktır. « محيط سرخسى ». Kâfir cünüb iken müsliman olduğunda da ona gusül vâcib olur « زاهدى ». Dördü sünnettir: ki Cum'a günü, iki Bayram günü, arefe günü, bir de ihrama girerken gusüldür « محيط سرخسى ». Sahih olan Cum'a günü gusül namaz içindir « هدايه ». Hattâ fecirden sonra gusletse de sonra abdest alıp Cum'ayı abdest ile kılsa veya Cum'a namazından sonra gusül etse sünneti yerine getirmiş olmaz. Sabahtan evvel, gusül etse de onunla Cum'ayı kılsa «Inde Ebî Yusûf» guslün faziletine irer. Inde Ebilhasen hayir « فتح القدير ». Cum'a ve bayram günü bir olsa, muamelei zevciyye de yapsa, sonra da gusl etse hepsinin yerine geçer « زاهدى ». Biri de mustahabtırki kâfir, cünüb değil iken Müsliman olduğu zaman gusl etmektir « محيط سرخسى ». Mekkeye girmek ve Müzdelifede vakfaya durmak ve Peygamberin Medînesine girmek için gusl etmek de mendub olan gusüllerdendir « تبيين ». Halebîdede derki: Cum'aya irken gitmek ve gusül ile beraber hoş koku sürünmek ve misvâk tutunmak ve en güzel esbabını giymek de müstehablardandır.

İbni Mâce süneninde: Hazreti Aişe radiyallahü anhadan: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Cum'a günü hutbe irad ederken ba'zılarının üzerinde « ثياب نمار » ya'ni kaplan postları gördü, bunun üzerine Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem buyurduki ne var, her biriniz gücü yeterse Cum'a için iki sevb (ya'ni bir kat elbise)

Sh:»4989

edinse « ثَوْبَى مِهْنَةٍ » den başka (ya'ni gündelik bir kattan başka). Abdullah ibni selâm radıyallahü anhten: bu ma'nada bir hadîs vardır. Ebu zerr radıyallahü anhten: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki: her kim Cum'a günü gusl eder, güzel yıkanır ve temizlenir, Temizliğini güzel yapar ve en güzel elbisesini giyinir ve Allahın nasîb ettiği güzel kokudan sürünür, sonra Cum'aya gelir. Lâkırdı etmez ve iki kişi arasını ayırmazsa Allah onunla diğer Cum'a arasındaki kusurlarına mağfiret buyurur. Buharîde İbni Ömer radıyallahü anhümadan: Ömer ibni hattâb mecsidin kapısında satılık bir « حُلَّةِ سَيَرَاءَ »

(ya'ni ipekli çitâri nev'inden yollu bir elbise) gördü. Yaresulâllah! Bunu satın alsan da Cum'a günü ve sefirler geldiği vakıt giysen dedi, Resulullah da bunu Âhırette nasîbi olmıyan giyer buyurdu, sonra

Resulullaha onlardan bir takım hulleler geldi, onlardan birisini de Resulullah Ömere verdi, Ömer, Yaresulâllah! Bunu bana veriyorsun halbuki mukaddema attar hullesi hakkında bana söylediğini söylemiştin dedi. Resulullah ben sana onu giyesin diye vermedima buyurdu, Ömer de onu Mekkede bulunan müşrik bir biraderine giydirdi.

Bir de Buharîde Kitabül'cüm'ada işbu « اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ » âyeti ile Cum'anın farzıyyeti hakkında şu hadîsi de rivayet eder: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: bizler âhirun, Kıyamet günü sabikunuz, ya'ni sonra geldik, Kıyamet günü müsabekayı kazanıp ileri geçeceğiz. Şu kadar ki onlara kitab bizden evvel verildi, sonra bu, onlara farz edilen günleri idi, fakat onlar onda ıhtilâf ettiler de Allah bize hidayet buyurdu. Binaenaleyh nâs bunda bize tâbi' olacaktır. Yehûd yarın, Nesârâ yarından sonra اهـ.

Hasılı zikrolunduğu üzere kendilerine Cum'a farz olan mü'minlerin Cum'a günü zevalden sonra çağıran nidayı

Sh:»4990

işittikleri vakıt işlerini bırakıp Cum'aya sa'y etmeleri farz, daha evvel gitmeleri müstehab ve efdaldir. Sa'yde mu'teber olan da yerinden infisaldir. Teşehhüdde yetişen de Cum'a olarak itmam eder. (Fethul'kadîr).

10. ﴿فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ﴾ sonra namaz kılınıp bittiğinde - ki farz olan Cum'a namazı hiç hılâfsız iki rek'attir. Hazreti Ali ve Aişeden vârid olan eserlerde hutbeden dolayı kasr edilmiştir.

Bununla beraber öğlenin sünnetleri gibi Cum'anın da sünnetleri vardır. İbni Mâce ibni Abbastan: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Cum'adan evvel dört rek'at kılar ve bunlardan hiç birini ayırmazdı. Abdullah ibni Ömerden: Cum'ayı kıldıktan sonra gider evinde iki rek'at kılardı ve derdi ki Resulullah böyle yapardı. Sâlim babasından: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Cum'adan sonra iki rek'at kılardı. Ebu Hureyreden: Resulullah buyurdu ki Cum'adan sonra kıldığınızda dört rek'at kılınız. اهـ. Demek ki evvelâ Cum'anın dört rek'at ilk sünneti vardır ki hatîb hutbeye çıkmadan kılınır. Farzdan sonra da iki veya dört rek'at son sünneti vardır ki bunları evinde kılmak efdaldir. Âyette zâhir olan farzdır. Bununla beraber sünnetler de farzın mükemmili olmak i'tibariyle ona mülhak olduklarından sünniyyet hukmiyle tebean dahil olurlar. O edâ olunup bitti mi? ﴿فَانْتَشِرُوا فِى الْاَرْضِ﴾ O vakıt Arzda intişar ediniz - ya'ni namaz kılındıktan sonra me'zunsunuz gidebilirsiniz, artık arzu ettiğiniz yere dağılınız ﴿وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ﴾ ve Allahın fazlından talebde bulununuz - ki bu gerek kesb ve ticaret, gerek ılim, gerek ziyaret, gerek ıbadet, gerek istirahat olabilir. İbni Merduyenin rivayetinde İbni Abbas Hazretleri demiştir ki: Dünya talebine dair bir şey ile emrolunmadılar, ancak hasta yoklamak, cenazeye gitmek, Allah için din kardeşini

Sh:»4991

ziyaret etmek gibi şeylerdir. İbni Cerîr bunu Hazreti Enesten de merfuan rivayet etmiştir. Mekhûl, Hasen, Saıyd ibdi Müseyyeb Hazarâti ise talebi ılim demişler, ba'zıları da kazanç demişlerdir. İşbu « ﴿فَانْتَشِرُوا﴾ ، ﴿وَابْتَغُوا﴾ » emirleri esahhı kavle göre ibaha içindir. Binaenaleyh namaz kılındıktan sonra hemen çıkmak vâcib olmayıp mescidde kalmak da mubah olur. Âlûsî der ki: Dahhâk ve mücahidden de böyle rivayet olunmuş ve Buharî şerhinde Kirmanî bunun hakkında ittifak bulunduğunu nakleylemiş ise de onda nazar vardır. Çünkü serahsî vücub veya nebd için denildiğine dair de kavil hikâye eylemiştir. Ebu Ubeyd ve İbni Münzir ve Taberanî ve İbni Merduye Abdullah İbni Büsri harranî de şöyle tahric etmişlerdir: dedi ki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin sahibi Abdullah ibni Büsri Mazinîyi gördüm. Cum'ayı kılınca çıktı, çarşıda bir sâat dolaştı, sonra mescide döndü, Allahın dilediği kadar namaz kıldı, ona bunu niçin yapıyorsun denildi «Seyyidi mürselîn sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerini böyle yaparken gördüm» dedi ve bu âyeti okudu «

« فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ الخ » İbni Münzir de Saıyd İbni Cubeyrden şöyle tahric etmiştir:

dedi ki: Cum'a günü mescidin kapısından çıktığında bir şey'e pey sür de istersen alma. Nedib kavli ondan da menkuldür اهـ. Fakat ılmi usulde beyan olunduğu üzere « وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا »

gibi mahza ıbadin lehine olarak vârid olan emirlerde aleyhe tehavvül ile nakzı mevzu' lâzım gelmemek için ibaha asıl olduğuna göre bu « ﴿فَانْتَشِرُوا﴾ . ﴿وَابْتَغُوا﴾ » emirleri de böyle olmak gerektir. Ve bu yalnız hazrdan sonra olduğu için değil, lehten aleyhe kalbi mevzu' lâzmı gelmemek içindir. Yoksa emir, hazrdan sonra da vücub ifade edebilir. Maamafih o ruhsat ve ibaha ile beraber şu emr nedb-ü teşvık için olmak yaraşır.

﴿وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا﴾ ve Allahi çok zikr edin - ya'ni dağılıp çıkdığınızda da Allahı unutuvermeyiniz de gerek

Sh:»4992

intişar ve ibtiga esnasında ve gerek sonra ve gerek evvel Allah tealayı esmai husnasiyle çok çok anın. Emirlerinin iyfasına muvaffak kıldığından dolayı hamd-ü şükretmek, Kur'an okumak, nafile namaz kılmak ve sair ibadatta bulunmak, âlâ-ü eltafını tefekkür etmek gibi vesîlelerle namı ilâhîsini gerek kalbiniz ve gerek dilinizle yadedin ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ki felâh bulabiliseniz. - Büyük murada iresiniz. 11.

﴿وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا﴾ emir öyle olmakla beraber bir ticaret veya bir eğlence gördüklerinde ﴿انْفَضُّوا اِلَيْهَا﴾ ona sökün ettiler ﴿وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾ ve seni kıyamda bıraktılar - ya'ni sen minberde hutbeye kalkmış Allahı zikrederken bırakıp ticarete koşuştular. Rivayet olunurki Medînede açlık ve bahalılık olmuştu, Resulullah sallâllâhü aleyhi vesellem Cum'a günü hutbede iken bir kârban geliverdi, onun dünbeleğini işitince cemaatin bir çoğu Peygamberi ayakta bırakarak dışarıya fırlamışlar. Buharî, Müslim, Tirmizî ve saire Cabir ibni Abdillah radıyallahü anhten şöyle rivayet etmişlerdirki Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ile namaz kılacağımız sırada yiyecek getiren bir kârban geliverdi, ona iltifat ediverdiler, hattâ Peygamberin beraberinde on iki adamdan başka kalmadı, onun üzerine bu âyet nâzil oldu. « وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا اِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا » Bir rivayette de resulullah buyurmuşturki eğer hepsi çıksa idi mescid üzerlerine ateş alırdı, on iki kişiden onu Aşerei mübeşşere ikisi de Bilâl ile Câbir yâhud Ammar ile İbni Mes'ud, yâhud Bilâl ile ibni Mes'ud idi. Kârban Abdullah ibni avf Hazretlerinin idi, lehiv, kafile gelirken çalınması mu'tad olan kös veya def, dünbelek, ba'zıları davul zurna demişler. Maamafih âyette « اِلَيْهَا » zamiri müennes olarak ticarete gönderilmiş lehv ile beraber « اِلَيْهِمَا » yâhud « اِلَيْهِ »

Sh:»4993

diye lehve gönderilmemiştir. Bu gösterirki çıkanların maksadı lehiv değil ticaret, idi. Buna da sebeb kaht-u galanın şiddeti, bir de hutbeyi bırakıb çıkmakta be'is yok zannetmeleri olmuştu. ﴿قُلْ﴾ diki - ey zikrullah için kaim olan Resul!

﴾مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِۜ﴿ Allahın ındindeki - menâfi'-

lahivdin de ticaretten de hayırlıdır. - Çünkü onlar, Dünya hayatın geçici menfeatleridir. Allah yanındaki fazl-ü sevab ile namütenahî ve muhalleddir. Kaldıki eğlencenin menfeati de mevhumdur.

﴾وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴿ ve Allah hayrurrrazikîndir, rızık verenlerin en hayırlısıdır. - Asıl rızkı

ondan istemelidir. O nasîb etmeyince esbabdan hiç birisinin fâidesi olmaz. Ticaretlerin fevkında Allahın öyle rızık kapıları vardırki onlar kapanınca bütün ticaretler de kapanır. Onun için ticaret sevdasiyle her şey'i unutan Yehüdîleri Allah tealâ bu Sûrede tevbıyh ettikten sonra mü'minleri yükseltmek üzere bu emirlerle Cum'aya hidayet ve irşad buyurmuştur.

Bu emirlerden sonra Cum'ayı bilâ ma'zeret terk ve Cum'ayı bırakıp da lehiv ve eğlenceye koşuşmak nifâka varacağına işaret olmak üzere bunun arkasından munafıkların ahvalini anlatan Sûre gelecek ve onun âhirinde de yine mü'minleri zikrullaha teşvık eder hıtab ile bir tetmîm yapılacaktır.

MÜNÂFİKUN

٦٣ سُورَةُ الْمُنَافِقُونَ

Münafıkların halini anlatmakla başlıyan bu Sûre de Medenîdir.
Âyetleri - On birdir.
Kelimeleri - Yüz seksendir.
Harfleri - Yedi yüz yetmiş altıdır.
Fasılası - Yalnız ن harfidir.

Sûrei Haşrden sonra Sûrei Mümtehene gibi Sûrei Cum'adan sonra bu Sûre de onun bir tetmîmi gibidir. Orada Allahı tesbîh ve takdis ile başlanıp risaleti Muhammediyye takrir olunduktan sonra Yehûda ıtâb ve ona mukabil mü'minlere Cum'aya sa'y ile hıtab ve bu suretle dahilî tanzîmata temass edilmişti. Münafıkların hali de Yehûdün hallerine benzediği cihetle bu Sûrede de Peygambere karşı münafıkların halleri anlatılarak zemm olunduktan sonra yine mü'minlere hıtab ile hıtam verilecektir. Cum'a Sûresi Cum'adan dağılanların tekdiriyle hıtam bulduğu gibi bu Sûrede onunla alâkadar olmak üzere münafıkların zemmi ile başlıyacaktır. Saıyd ibni Man'surun ve Evsatta Taberanînin Ebu Hüreyreden rivayetlerine göre Resulullah Cum'a namazında Sûrei Cum'ayı okur, mü'minleri teşvık eyler. İkinci rek'atte de Münafıkîn Sûresini okur münafıkları tevbıh ederdi. İbni Mâce de Resulullahın bunları okuduğunu bundan başka ba'zan Sûrei Cum'a ile beraber « هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ » ba'zan da

« هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ » ile « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى »

okuduğunu dahi rivayet eyler. Cum'a ve Münafıkîn Sûrelerini bir Cum'a günü sabah namazında okuduğu da merviydir. Nüzulüne sebeb Münafıklar olmuştur:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اِذَا جَٓاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ
﴿٢﴾ اِتَّخَذُوٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنَّهُمْ سَٓاءَ
مَاكَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَايَفْقَهُونَ ﴿٤﴾ وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ
وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ
صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ
﴿٥﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ لَوَّوْا
رُؤُسَهُمْ وَرَاَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٦﴾ سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ

اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ
لَايَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿﴾

Sh:»4996

﴿٧﴾ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَاتُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ
حَتّٰى يَنْفَضُّواۜ وَلِلّٰهِ خَزَٓائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ
لَايَفْقَهُونَ ﴿٨﴾ يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَٓا اِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ
الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّۜ وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ
الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sana geldikleri vakıt o münafıklar dediler ki: şehadet ederiz hakikaten sen şübhesiz Allahın Resulüsün, Allah da biliyorki: hakikaten sen şübhesiz onun Resulüsün, bununla beraber Allah şehadet ediyorki doğrusu münafıklar kat'iyyen yalancıdırlar 1 Yeminlerini bir kalkan edinip de Allah yolundan yan çizmektedirler, hakıkat bunlar ne fena yapıyorlar 2 O şundan: Çünkü onlar iymana gelmişler, sonra küfre gitmişlerdir de o kâblerine tab'olunmuş da artık anlamaz olmuşlardır 3 Sen onları gördüğün vakıt cisimleri tuhafına gider ve söylerlerse dediklerine kulak verirsin, sanki «Huşubi müsennede» dayanmış keresteler gibidirler, her sayhayı sanırlar ki aleyhlerindedir, onlar düşmandırlar, onun için onlardan sakın, onları Allah gebertsin nereden çevriliyorlar 4 Onlara gelin Resulullah sizin için istiğfar ediversin denildiği zaman da başlarını bükerler ve görürsünki kibir taslıyarak yan çizer giderler 5 Onlar için istiğfar etsen de etmesen de aleyhlerinde müsavidir, Allah onlara aslâ mağfiret etmez ve Allah fâsıklar gürühunu doğru yola çıkarmaz 6 Onlardır ki «Resulullâhın

Sh:»4997

yanındakilere nafaka vermeyin tâki dağılsınlar» diyorlar. Halbuki Göklerin ve Yerin hazineleri Allahındır ve lâkin Münafıklar anlamazlar 7 Diyorlarki: eğer Medîneye dönersek herhalde eazz olan oradan ezell olanı çıkaracaktır, halbuki izzet, Allahın ve Resulünün ve mü'minlerindir ve lâkin Münafıklar bilmezler 8

1. ﴿اِذَا جَٓاءَكَ﴾ Sana geldikleri vakıt - Hıtab, Resulullahadır. Yâni ya Muhammed! Senin meclisine hazır oldukları vakıt ﴿الْمُنَافِقُونَ قَالُوا﴾ o Münafıklar dediler. - Münafık, surei Bakarenin başında tafsıyl olunduğu üzere dışı Müsliman içi kâfir olan iki yüzlü müzebzeblerdirki piyasaya göre tehavvül eder. Her münafık müraîdir. Fakat her müraînin Münafık olması lâzım gelmez, riya, iymana muhalif olmıyarak yalnız ba'zı amelde de olabilir. Asl münafıklık ise akıdenin hılâfına iymanda mürailiktir. Bununla beraber sırf amelî olan nifak da vardır. Bu cihetle nifak ile riya mütekaribdir. Bir hadîsi sahihte buyurulmuştur ki: «

آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلاَثٌ اِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَ اِذَا خَاصَمَ فَجَرَ وَ اِذَا اُؤْتُمِنَ خَانَ = Münafıkın âlameti üçtür. Söz söylediği zaman yalan karıştırır, husumet ettiği zaman edebsizlik eder. Bir şey emanet edildiği zaman da hıyanet eder. Tefsirlerin beyanına göre burada münafıklardan murad, Abdullah ibni Übeyy ve sınırlarıdır. Onlar Resulullahın yanına geldikleri vakıt şöyle dediler: ﴿نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ﴾ Şehadet ederiz ki hakikat sen şübhesiz Resulullahsın - şehadet, huzûrî bir ılm ile yakînen bildiği bir şey'i Hakteâlânın huzurunda olduğu kanaatiyle dos doğru haber vermektir. Onun için fukaha' demişlerdirki şehadet, yemin ma'nasını tezammun eder bir ıhbarı hastır. Her ıhbar ve i'lâm şehadet yerine geçmez, dediğini bilerek «eşhedü»

diyen

Sh:»4998

şahide yemin vermek de fazla ve tekrar olur. Bundan anlaşılır ki « نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ » demekte iki cümle ve iki cümleye aid üç te'kid vardır. Birincisi neşhedü cümlesinin ifade ettiği yemin, İkincisi « ان », Üçüncüsü « لام » dır. Peygambere iymanda ıkrar vermek için « اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ ، نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ » demek de kâfîdir. Ziyade te'kid muhatabın ziyade inkârı halinde takviye ile ikna'ı için olur. İşte Münafıklar bu suretle Resulullahı ikna' için kelâmı üç vechile te'kid ederek söylemişlerdi. Fakat bu ıknâın hedefi nedir? İki cümlenin hangisine aiddir? Te'kidler ikinci risalet cümlesine müteveccih olduğu için ıkna' kasdı da ona müteveccih olmak lâzım gelir. Halbuki bu hakikatte Resulullahı münkir menzilesinde farz ederek ikna'a çalışmak ma'nasız ve edebsizliktir. Onların da asıl maksadları bu değil, kendilerinin buna iyman ve şehadetleri dâvasına ıkna'a çalışmaktır. Asıl şübheli gördükleri ve inandırmak istedikleri budur. Bu cihetle te'kidin hedefi lâzımı fâidei haber demek olan iyman dâvasiyle « نَشْهَدُ » cümlesi olmak iktıza ederdi. Onlar ise bunu ta'kid etmemekle beraber şehadet ediyoruz demekte yalan söylüyorlardı. Onun için Allah tealâ bu iki noktayı güzel bir tatmim ile ayırt ederek buyuruyorki ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ﴾ Allah da biliyorki hakikat sen onun şübhesiz Resulüsün - Binaenaleyh « اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ » sözü haddi zatinde dosdoğru bir hakikattir. ﴿وَاللّٰهُ يَشْهَدُ﴾ Bununla beraber Allah şehadet ediyorki ﴿اِنَّ الْمُنَافِقِينَ﴾

doğrusu munafıklar - içi dışına uygun olmıyanlar ﴿لَكَاذِبُونَۚ﴾ elbette yalancıdırlar. - O hakikate şehadetleri samimî değildir. Mü'min olmadıkları halde iyman iddia ederler, doğruya inanmazlar, hakıkati yalan telâkkî ederler. Sonra da o yalan addettikleri şey'e şehadet ederiz diye yalan söylerler ve yalan söylediklerine kani'

Sh:»4999

oldukları halde vicdanları hılâfına yemin ederler.

Meanîde ma'lûm olduğu üzere bu âyetten ba'zıları yalanın ı'tikada ve vicdana muhalefet demek olduğunu, ba'zıları da hem vâkıa hem ı'tikada muhalefet demek olduğunu anlamak istemişlerse de bu doğru değildir. Doğrusu yalan, vâkıa ademi mutabekattır. Burada Münafıkların yalancılığında ı'tikad ve vicdanlarına muhalif söylemiş olmaları da sözlerinin sâde ı'tikadlarına muhalefetten nâşî değil, iyman meselesinde vâkıın mahalli, kalb ve vicdandakı ı'tikad olması ve şehadet mes'elesinde de yakîn ve samîmiyyetin şart bulunması hasebiyledir. Ya'ni onlar meşhudün bih olan « اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ » sözünde kâzib değiller, lâkin ona vâkıde inanmadıkları halde inanmış gibi iyman da'vası ibraz etmekte ve şehadetleri yok iken « نَشْهَدُ » diye yalan söylemelerinde ve bu suretle yalandan yemin etmelerindedir. Bir insan ı'tikad etmediği bir şey'e ı'tikad ediyorum dediği zaman şübhesiz ki yalân söylemiş olur. Ve bunun yalan olması o sözü mücerred ı'tikad ve vicdanına muhalif olmasından değil, haber verdiği şey'in vâkı'de onun vicdanında bulunmamasındandır. Şu halde o şey'in onun ı'tikadından sarfı nazarla doğru olması onun ı'tikad etmediği halde ı'tikad ediyorum demesinde yalancı olmasına mani' olmadığı gibi burada da öyledir. İşte Münafıkların sözü böyle olduğu için kizibleri bir taraftan faidei haberin lâzımına, bir taraftan da şehadet ve yemîn mazmunlarına raci'dir. Bunların yalancılıkları ve sebebi şu suretle iyzah da ediliyor: 2.

﴿اِتَّخَذُٓوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً﴾ onlar yeminlerini bir kalkan, bir siper ittihaz ettiler - burada yeminin tasrihı, aşağıda gelecek olan sarih yeminlerine nazaran dahi olabilirse de şehadetin zımnında yemin bulunduğuna da işarettir. Ya'ni şehadet getirmek ve yemin etmekle zâhiren mü'min görünüp onu kendilerine bir sedd edinerek Dünyada mallarını, canlarını korumak istediler.

Sh:»5000

﴿فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ de bu suretle Allah yolundan ı'raz ettiler - kaçındılar, yan çizdiler, yâhud bir takım zaıyf halkı gizli gizli şaşırtıp dîni haktan ve Peygambere ittiba'dan men' ettiler, ya'ni buradaki ﴿فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهٖ﴾, ı'raz ma'nâsına sududdan da veya meni' ma'nâsına sadden de olabilir. İkisiyle de tefsir vârid olmuştur. ﴿سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Ki ne fena yapıyorlardı -ya'ni öyle yeminlerini kalkan edinip de yalan dolan, sahtekârlık, münafıklıkla Allah yolundan ı'raz etmeleri veya men'a kalkışmaları ne fena amel, ne kötü ahlâksızlıktır. 3. ﴿ذٰلِكَ﴾ o yaptıkları fena amel - o yalan şehadet ve yalan yemin ile müsliman suretine girip de yalancılık, münafıklık ile ahlâksızlık yapmaları ﴿بِاَنَّهُمْ﴾ şu suretledir ki bunlar ﴿اٰمَنُوا﴾ iymana gelmişler - zâhiren ıkrar ve şehadet göstererek mü'min suretine girmişler ﴿ثُمَّ كَفَرُوا﴾ sonra da küfre gitmişlerdir. - İymanın muktezayatı, ahlâkî olan istikameti ta'kıyb etmeyip gönüllerinde küfrü gizliyerek gizliden gizliye

kâfirâne işlere girişmişlerdir. ﴿فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ﴾ onun üzerine o küfür huyu olan fena ahlak kalblerine tab' olunmuştur. ﴿فَهُمْ لَايَفْقَهُونَ﴾ da artık anlamaz olmuşlardır. - İyiyi kötüyü, hakkı bâtılı seçecek Hak dininin, ahlâkının ulviyyetini anlıyacak, ne yaptıklarını, nereye gittiklerini inceden inceye sezip bilecek fıkıh kabiliyyeti kalmamış, kabiliyyetsizlik, anlamamazlık huy olup kalmıştır. Çünkü ı'tiyad, tabiati saniye olur. Kalb alıştığı huyun gayrisine hassasiyyetini zayı' eder. Vurdum duymaz kesilir. « خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ ».

Sh:»5001

4. ﴿وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ﴾ ve onları gördüğün vakıt cisimleri tuhafına gider. - Zâhiren bakınca giyimleri kuşanmaları, şıklıkları, irilikleri, sabahatleri ile bedenlerinin süsü ve manzarası hoşuna gider. İmreneceğin tutar. ﴿وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ﴾ Ve lâkırdı ederlerse lâkırdılarına kulak verirsin - dillerinin fesahati ve söyleyişlerinin selâset ve halâveti ve natıka perdazlık san'atına merak ve mümareseleri hasebiyle tatlı lâf ederler. Söylemeğe başladıkları zaman mecliste bulunanların dinleyesi gelir. Medîne Münafıklarının başları olan Abdullah ibni Übeyy ve mugis ibni Kays ve Cedd ibni kays gibi hempaları böyle iri vücudlu, yakışıklı, giyinmesinde kuşanmasında ı'tina eder, talakatlı söz söyler, dilleri ve dış yüzleri gösterişli kimseler idiler. Yaresulallah diye söze başladıkca Resulullah da sözlerini dinlerdi. Onlara söz söylendiği zaman ise onlar resmî bir tavır, zâhiri bir vekar vaz'iyyetiyle dinler gibi sessizce dururlar, lâkin söz kulaklarına girmez, öyleki

﴿كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ﴾ sanki onlar huşübi müsenned -dayanmış keresteler - oturdukları yerde dayanmış ahşab keresteler gibi dışları düzgün. Endamları süzgün, hareketsizce kurulur otururlar, lâkin içleri ırfan ve şuurdan, neşv-ü nema kabiliyyetinden mahrum, metanet ve salâbetten halî, boş kuru tahtalara, direklere benzerler, öyle ruhsuzdurlar: istifade edilmesi lâzım gelen sözler kulaklarına girmez, ondan istifade etmezler, öyle cansız, yüreksizdirlerki ﴿يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ﴾ her sayhayı aleyhlerinde zann ederler. - Her işittikleri kuvvetli bir sesi mutlaka kendi aleyhlerinde sanır korkarlar, lehlerinde söyleneni bile aleyhlerinde sanır korkarlar, lehlerinde söyleneni bile aleyhlerinde telâkkî ederek ürker kaçınmağa çalışırlar. Sertce bir öksürükten işkillenirler, hemen hemen pöh

Sh:»5002

denilse korkacak haldedirler. Çünkü içleri kurtlu haindirler, hainler ise hıyanetin ucu yüreklerinde saplı olduğu için « الخائن خائف » meseli mısdakınca her dem sirleri faş olunmak endişesiyle korku ve kuşku içinde bulunduklarından her şeyden nem kapar, her sesten ürkerler. Yalan söylemeğe de alışkın olduklarından lehlerinde söyleneni bile yalan telâkkî ederek hep aleyhlerinde ma'na çıkarırlar.

﴿هُمُ الْعَدُوُّ﴾ onlar halıs hak düşmanıdırlar ﴿فَاحْذَرْهُمْ﴾ onun için onlardan sakın - Zira düşmanın en tehlikelisi gülerek sokulup sînede patlıyandır.

«Yaktı nice canlar o nezaketle tebessüm» «Şîrin dahi kasd etmesi cana gülerektir»

Birde:

Âfatı bâtıniyyedir aslı musîbetin

﴾قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ﴿ onları Allah çarpsın - ya'ni onlar böyle duâya mustehiktirler. Bu cümle şöyle de terceme olunabilir: Allahın kılıcına uğrasınlar, yâhud Allah kahr edesiler ﴾اَنّٰى يُؤْفَكُونَ﴿ nasıl çeviriliyorlar? - Haktan bâtıla nasıl dönüyorlar?. Bu istifham onların hallerine teaccüb nazarını celb içindir? Yâhud nereden sapıyorlar? Nereden döndürülüyorlar? Hiç Allahdan kurtulup da kaçmak mümkin midirki yalan dolanla sıyrılıp kurtulmak istiyorlar. 5. ﴾وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ﴿ hem onlara denildiği zaman - ya'ni hıyanetleri meydana çıkıp da kendilerine nasîhat tarıkiyle

﴾تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ﴿ gelin Resulullah sizin için istiğfar ediversin - günahlarınızın mağfiretine duâ ediversin diye söylendiği vakıt ﴾لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ﴿ başlarını büktüler - kafa

Sh:»5003

tuttular, ﴾وَرَاَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ﴿ ve gördünki onları kibir taslıyarak yüz çevirip yan çiziyorlardı. 6.

﴾سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ﴿ onlar için istiğfar etsen de etmesen de aleyhlerinde müsavidir. Allah onlara âsla mağfiret etmiyecektir. ﴾اِنَّ اللّٰهَ لَايَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴿ çünkü Allah zalimler gürühunu doğru yola çıkarmaz - bundan Evvel sûrei Beraede «

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ » âyeti nâzil olmuştu, Resulullah yetmişten ziyade istiğfar ederim dedi, sonra da bu âyet nâzil oldu (oraya bak).

7.

﴾هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَاتُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوا﴿ onlardır ki «Resulullahın yanındakilere nafaka vermeyin tâ ki dağılsınlar» diyorlar.

Buharîde rivayet olunduğu üzere Zeyd ibni erkam radıyallahü anh demiştirki bir gazâda idim Abdullah ibni übeyyi işittimki şöyle diyor: «Resulullahın yanındakilere nafaka vermeyin tâ ki etrafından dağılsınlar, onun yanından döndüğümüz zaman da her halde daha azîz olan daha zelîl olanı oradan çıkaracaktır.» Ben de bunu amcama söyledim o da Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi veselleme söylemiş, beni çağırttı, ben de anlattım, bunun üzerine Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Abdullah ibni ubeyy ve arkadaşlarına haber gönderip çağırttı, onlar söylemediklerine yemin ettiler, Resulullah beni tekzib edip onları tasdık

eyledi, bundan dolayı ben öyle keder ettimki âsla öyle bir keder başıma gitmemişti, gittim, evde oturdum, amcam da bana «kendini Resulullaha tekzib ettirtecek, mebguz kılacak kadar ileri gitmekten ne istedin?» dedi, bunun üzerine Allah tealâ « إِذَا جَآءَكَ الْمُنَافِقُونَ » yi inzâl buyurmuş, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem adam gönderip beni çağırttı ve okudu

Sh:»5004

da «Allah tealâ seni tasdık buyurdu ya zeyd» dedi اهـ. Bundan ve tirmizînin bu babdaki birinci rivayetinden anlaşıldığına göre bu Sûrenin sebebi nüzulü bu vak'a olmuştur. Tirmizînin ikinci rivayetinde ise bu daha musarrahtır. Şöyle ki: yine Zeyd ibni erkam demiştir: Resulullahın maıyyetinde gazâ etmiştik, beraberimizde A'rabîlerden bir takım nâs vardı, biz suya koşardık, A'rabîler bizi geçer ona daha önce varırlardı, bir A'rabî arkadaşlarını da geçti, A'rabî önce vardımı havuzu doldurur ve etrafına taşlar kor, üzerine de sergiyi örter, arkadaşları gelene kadar beklerdi. Ensardan bir adam bir A'rabîye vardı, nâkasının yularını salıverip sulamak istedi, o bırakmak istemedi, Ensarî, suyun örtüsünü çekivermişti, A'rabîde değneğini kaldırıp Ensarînin başına vurdu. Zedelendi, Ensarî varıp Münafıkların başı Abdullah ibni übeyye haber verdi, onun Eshabından idi, Abdullah ibni übeyy öfkelendi, sonra da «Resulullahın yanındakilere yiyecek vermeyin tâ ki etrafından dağılsınlar» dedi, A'rabîleri kasd ediyordu taâm sırası onlar Resulullahın yanında hazır bulunuyorlardı bu sebeble Abdullah şöyle söyledi «Muhammedin yanından dağıldıklarında Muhammede yemeği götürün, o beraberindekilerle yesin», sonra da Eshabına dedikі «Vallahı Medîneye dönerseniz her halde eazz oradan ezelli çıkaracaktır.». Zeyd demiştirki: ben Resulullahın ridfi idim, Abdullah ibni übeyyin dediğini işittim amcama haber verdim, o da Resulullaha haber verdi, Resulullah da haber gönderip Abdullahı çağırttı, o yemin ile inkâr etti. Resulullah da onu tasdık ve beni tekzib etti, sonra amcam bana geldi, Resulullahı ve Müslimanları kendine darıltmaktan ve yalancı dedirtmekten başka ne istedin? Dedi, bunun üzerine bana öyle bir hemm-ü keder bastıki kimsenin başına gelmemiştir. Derken Resulullah ile beraber seferde yürüdüğüm bir sırada idi, merakımdan başımı bükmüş gidiyordum, Resulullah

Sh:»5005

geldi kulağımı büktü ve yüzüme güldü. Dünya da bana bunun yerine huldü verseler bu kadar sevinmezdim, sonra Ebu Bekir yetişti, sana Resulullah ne dedi? Diye bana sordu, bir şey söylemedi yalnız kulağımı bürdü ve yüzüme güldü dedim, müjde dedi geçti, sonra Ömer yetişti, o da Ebu Bekir gibi söyledi, vaktâki sabahı ettik Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Münafikîn sûresini okudu اهـ. Görülüyorki bunda Sûre tasrih edilmiştir. Yine Tirmizînin diğer bir rivayetinde denilmiştirki şu âyet nâzil oldu «

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَاتُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّواۜ ». Anlaşılıyorki Zeyd bu vak'ayı bir çok def'alar rivayet etmiştir. Maksad Sûrenin nüzulü olacaktır. Bu hususta diğer hadîs kitablarında ve tefsirlerde daha hayli tafsılât vardır. İbni cerîr müteaddid rivayetlerden sonra ezcümle şöyle nakleder: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem haber almıştı ki benî mustalık kendisine karşı hâris ibni ebî Dırar kumandasında toplanıyorlar. Resulullah bunların toplandığını işitince onlara doğru çıktı, nihayet sahile doğru Kudeyd nahiyesinden Müreysi' denilen su üzerinde onlara mülâkı oldu. Çarpıştılar, Allah tealâ Benî Mustalıkı hezimete düşürdü, onlardan vurulanlar vuruldu, oğulları, kadınları, malları ganimet alındı, Benî Kelb ibni Avf ibni Âmir ibni Leys ibni Bekirden Hişam ibni Dababe denilen bir adam da musab oldu. Ensardan Ubade ibni Samitin takımından bir adam onu düşman zann ederek hataen vurmuştu, derken nâsın su almağa gelenleri de gelmiş su üzerinde idiler, bu sıra Benî Gıfardan Hazreti Ömerin atını çeken ecîri Cehcâh ibni Saıyd ile Abdullah ibni Übeyyin halifi cüheyneli Sinan, su üzerine müzahame edip döğüşmüşlerdi, Sinan «yetişin Ensar» diye bağırmış, Cehcah da «yetişin muhacirler» diye bağırmıştı, Abdullah İbni Übeyy İbni Selül bunun üzerine öfkelenmişti, yanında kavminden bir takımı vardı, henüz genç yaşta bir taze olan Zeyd ibni Erkam da

Sh:»5006

içlerinde idi, Abdullah şöyle demişti: onu yaptılar ha, bilâdımızda bize münaferet ettiler ve çok oldular. Vallahi bizim düşmanlarımız «Celâbîbi Kureyş» ile halimiz tıpkı Kailin dediği gibi «köpeğini semizlet seni yesin = سَمِّنْ كَلْبَكَ يَأْكُلْكَ » amma vallahi Medîneye dönersek her halde eazz, o ezelli elbette çıkarır. Sonra hâzır olan kavmına dönüp şöyle dedi: işte bu sizin kendinize yaptığınız, onları memleketinize soktunuz, Mallarınızı onlarla bölüştünüz. Şimdi vallahi siz ellerinizde bulunanı tutup onlardan sakınsanız onlar memleketinizden dönüp giderler. Zeyd ibni erkam bunu işitmiş idi, gidip

Resulullaha yetiştirdi, o esnada Resulullah harbden fariğ olmuştu, yanında Ömer ibni Hattab vardı. «ya Resulâllah! Abbad ibni Bişre emr et onu katl etsin» dedi. Resulullah buyurdu ki «nasıl olur ya Ömer! O vakıt nâs Muhammed eshabını öldürüyor diye lâf ederler, hayır, ve lâkin söyle «rahîl» ı'lân edilsin». Bu öyle bir sâatte idi ki o sâatte yola çıkmak Resulullahın âdeti değil idi, emr üzerine halk hareket etti. Abdullah ibni Übeyy Zeyd ibni Erkamın haber verdiğini işidince Resulullahın huzuruna vardı «billâhi öyle bir şey ne söyledim ne de konuştum» diye yemîn etti, Abdullahın kavmi içinde şerefi vardı, büyük sayılırdı. Ensar içinde Eshabından hâzır bulunanlar Abdullahdan çekinerek ve onu müdafea ederek, ya Resulâllah! Çocuk, sözünde vehme kapılmış, adamın söylediğini belliyememiş, uydurmuş olmalı dediler, Resulullah müstekıll kalıp yürüdüğü sıra Üseyd ibni Hudayr mülâkı oldu. Nübüvvetle selâm verdi, «ya Resulâllah! Mu'tad olmıyan bir sâatte yola çıktınız, bu sâatte çıkmazdınız?» dedi, Resulullah «işitmedin mi arkadaşınız ne demiş» buyurdu. «hangi arkadaş ya Resulâllah» dedi, «Abdullah ibni Übeyy» buyurdu, «ne demiş» dedi, «Medîneye dönerse o eazz, oradan o ezelli çıkaracakmış diye zu'metmiş» buyurdu. Üseyd, «o halde ya Resulâllah! Dilersen onu çıkarırsın,

Sh:»5007

vallahi o zelîl, sen azîzsin» dedi, sonra da «ya Resulâllah! dedi: ona aldırma, rifk ile muamele et, fevallhi, Allah seni gönderdi, o sırada kavmı ona taç giydirmek için boncuk diziyorlardı, o seni kendisinden melikliğini selb etmiş görür». Sonra Resulullah nâs ile o gün akşama kadar ve gece sabaha kadar ve ertesi günün kuşluğu yürüyüş yaptı, nihayet güneş eziyyet vermeğe başlamıştı, nâs ile beraber konak verdi, halk yere dokunur dokunmaz uyuya kaldılar. Bunu böyle yapması da herkes dünkü Abdullah ibni Übeyy lâfı ile meşgul olmasınlar diye idi, sonra yine nâs ile hareket etti, Hicaz yolunu tuttu. Nihayet Hicazda Bakîın

üstceğizinde bir su üzerinde kondu ki o suya Nak' نقع denilir, sonra oradan hareket buyurduğunda şiddetli bir rüzgâr esmeğe başlamış, halk ondan ezalanmış, korkmuşlardı, Resulullah «korkmayın kâfirlerin büyüklerinden birisi öldü» buyurdu, Medîneye geldiklerinde, Rifâa ibni Zeyd ibni tabutu o gün ölmüş buldular ki Yehûdîlerin büyüklerinden ve münafıkların bir sığınağı idi. İşte o vakıt Abdullah ibni Übeyy ve onunla beraber olup onun tavrınca giden emsali Münafıkların zikrolunduğu bu Sûre nâzil oldu. Bu Sûre nâzil olunca Resulullah Zeyd ibni Erkamın kulağını tuttu ve «Allah bunun kulağına vefâ verdi» buyurdu. Abdullah ibni Übeyyin oğlu Abdullaha da babasının hali ma'lûm oldu, Abdullah ibni Abdillâh - ki hâlıs mü'min idi - Resulullahın huzuruna geldi «Yaresulâllah! İşittim ki Abdullah ibni Übeyyi size vâsıl olan sözünden dolayı katl etmeği irade buyurmuşsunuz, şayed yapacaksan bana emret ben onun başını sana getireyim, Fevallahi bütün hazrec bilirki içlerinde babasına benden daha ziyade hayırhah, hörmetkâr olan yoktur, korkarımki benden başka birisine emredersiniz, o babamı katleder, benim nefsim de babamın katilini halk içinde gezerken görmeğe tehammül edemez, tutar vururum, bir mü'mini bir kâfire bedel öldürmüş olur bu sebeble

Sh:»5008

ateşe girerim» dedi, Resulullah «hayır. Biz ona rıfk ile muamele ederiz, beraberimizde bulunduğu müddetçe iyilikle sohbet ederiz» buyurdu, o günden sonra her ne yapsa kavmı ona ıtab ederler ve tutarlar, azarlarlar ve tehdid ederlerdi, o vakıt Resulullah bunu işittikçe Hazreti Ömere ya Ömer! Görüyormusun nasıl oldu, senin dediğin zaman katletseydim onun için nice burunlar güldürerdi, o gün sana vur desem vururdun değilmi? Buyurdu, Hazreti Ömer de elbette Resulullahın emri benim emrimden çok büyük çok bereketli derdi اهـ.

Tefsiri Keşşafta da naklederki: Abdullah ibni übeyyin bu vechile gizbi tebeyyün edince kendisine senin hakkında şiddetli âyetler nâzil oldu hemen resulullaha git senin için istiğfar ediversin denilmişti, fakat o, başını bükmüş, sonra da «bana iyman etmemi emrettiniz iyman ettim, malımın zekâtını vermemi emrettiniz zekât verdim, artık Muhammede secde etmemden başka kalmadı» demişti, bunun üzerine» «

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ » nâzil oldu. Ondan sonra

da çok yaşamadı, bir kaç gün içinde hastalandı öldü اهـ.

Münafıkînin Resulullah ta'bir etmeleri de « اِتَّخَذُوٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً » mazmununca

zâhirdeki şehadetlerini korumak için siperdir. İNFIDAD, sökülüp dağılmaktır. Ensar, Peygambere ve muhacirîne yardım ettikleri için Münafıklar bütün Ensar kendilerinden imiş ve onlar nafaka vermezse Peygamberin yanındakiler dağılıverecekmiş gibi farz ederek öyle diyorlar ve derler

﴿وَلِلّٰهِ خَزَآئِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ halbuki Göklerin ve Yerin hazîneleri

Allahındır. - Bütün erzak hazîneleri onundur. Rızk ona âiddir. O dilediğine verir dilediğine kısar, onlar vermemekle rızk kesilmiş olmaz, Allah verecek olunca onlar vermemek yapamaz

﴾وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ﴿ ve lâkin Münafıklar anlamazlar. -

Allaha

Sh:»5009

cehaletlerinden dolayı şüunatı ilahiyyeyi anlamazlar da öyle kâfirâne sözler söylerler. 8.

﴾يَقُولُونَ﴿ diyorlar ki ﴾لَئِنْ رَجَعْنَا اِلَى الْمَدِينَةِ﴿ vallahi Medineye bir dönersek - gazadan avdet edersek ﴾لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ﴿ her halde eazz, ya'ni ızzeti: kuvvet ve haysiyyeti ziyade olan oradan ezelli, ya'ni pek zaıyf ve zebun olan alçağı mutlaka çıkaracaktır. - Münafıklar böyle demekle de kendilerini eazz farz ederek Peygambere ve mü'minlere karşı gayz püskürüyorlar ﴾وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴿ halbuki ızzet Allahın ve Resulünün ve Mü'minlerindir. -Kuvvet, hakikî galibiyyet, haysiyyet Allahın ve onun ı'zaz eylediği kimselerindir ki onlar da Allahın Resulü ve hâlıs mü'minlerdir. Münafıkların ızzeti yoktur, Izzetleri olsaydı, nifaka, yalancılığa tenezzül etmezler,.. Dünya hayatı için sonunda hakkın huzurunda yüzlerini kara çıkartacak olan o ahlâksızlıkları, alçaklıkları irtikâb eylemezlerdi. Binaenaleyh ezell kendileridir.

﴾وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴿ ve lâkin Münafıklar bilmezler. - Izzet nedir? Zillet nedir? eazz ve ezell kimdir? Bilmezler de öyle hezeyanlar ederler. Kibri ızzet, ızzeti kibir sanırlar.

Bundan dolayı ulema demişlerdir ki ızzet kibrin gayridir. Ebu hafsı sühreverdî bunu şöyle tasrîh eylemiştir: ızzet, kibrin gayridir. Çünkü ızzet, insanın kendi nefsinin hakıkatini tanıması ve onu Acele kısmetler için hakarete düşürmeyip kerîm ve kıymetli tutmasıdır. Netekim kibir insanın kendini bilmemesi ve onu mevkiinin fevkında tutmasıdır. Izzetin zıddı zillet, kibrin zıddı tevazu'dur.

Ragıb da ızzeti şöyle ta'rif etmiştir: «insanın mağlûb edilmesine mani' olan hâlet ki Arabın şu kavillerinden me'huzdur: « اَرْضٌ عَزَازٌ اَىْ صَلْبَةٌ » ya'ni katı yer ve « تَعَزَّزَ اللَّحْمُ اَىْ اِشْتَدَّ »

Sh:»5010

ya'ni et serteldi. Şu halde ızzet keenne vusulü zor olan yer, ızaz da katı ve sert bir yerde olmak mealindedir. Ba'zı kerre de mezmum olan ınad ve hamiyyeti câhiliyye ma'nasına istiare olunurki kâfirlerin ıddia ettikleri ızzet bu ma'nayadır.». Bu âyette ızzet, kuvvet ve galebe ma'nasiyle tefsir olunmak şâyi'dir. Maamafih mağlubiyyete mani' olan halet ma'nası da murad olunabilir. Çünkü Allahda ve Resulünde ve mü'minlerde bu ma'nada vechi layıkiyle sabittir. Görülüyorki bu âyette mü'minler, ya'ni nıfak asarından beri olan hâlıs mü'minler ızzet şerefiyle mümtaz kılınmışlardır. Çünkü hâlıs mü'min fanî şeylere zebun olmaz, Allahdan başkasına secde etmez. Bundan dolayı salihattan bir kadın pejmürde bir halde idi şöyle demişti: sen islâm üzere değilmisin? İşte o, o ızzettirki beraberinde zillet yoktur ve o servettirki beraberinde fakr yoktur.

Naklolunurki Hasen ibni Ali, « عَلٰى رَسُولُ اللّٰهِ وَ عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ

» Hazretlerine bir adam: «nâs sende biraz tih, ya'ni kibir var diye zu'm ediyorlar» demişti, cevaben «o tih değil, ve lâkin ızzettir» demiş, bu âyeti okumuştu.

Bunlar tefhim olunduktan sonra mü'minlere asıl ızzet ruhu olan iki emir telkın olunmak üzere buyuruluyor ki:

﴿٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠﴾ وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَٓا اَخَّرْتَن۪ٓي اِلٰٓى اَجَلٍ قَر۪يبٍۙ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿١١﴾ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْساً اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهَاۜ وَاللّٰهُ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿﴾

Sh:»5011

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Sizleri ne mallarınız, ne evlâdlarınız Allahın zikrinden alıkoymasın ve her kim öyle yaparsa işte onlar husrana düşenlerdir 9 Ve sizlere merzuk kıldığımız şeylerden infak yapın, her birinize ölüm gelmezden evvel ki sonra: «Yarabbi! Beni yakın bir ecele kadar te'hır eylesen de sadeka versem ve salihînden olsam» der 10 Halbuki Allah bir nefsi eceli geldiği zaman aslâ te'hır buyurmaz ve her ne yaparsanız Allah habirdir 11

9. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا﴾ Ey o bütün iyman edenler! - Ya'ni o ızzet kendisinin olan Allaha ve Resulüne hâlisâne iyman etmiş olup da Allah yanında mü'minlere mahsus bulunan ilâhî ızzete irmek istiyen mü'minler ﴿لَا تُلْهِكُمْ﴾ sizleri ilha etmesin - ığfal edip alıkoymasın eğlemesin, oyalamasın ﴿اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ﴾ ne mallarınız ne de evladlarınız - ya'ni Dünya şügullerinin en mübremi olan mal ve evlâd işleri, onların bakımı, derdi, zevkı bile alıkoymasın. Zira Sûrei Hadîdde geçtiği üzere Dünya hayat lehv-ü le'ıb, ziynet, tefahur, mal ve evlâd da tekâsürden ibarettir. Bunların en mübremi, en ciddîsi de mal ve evlâd ve iyâl kaygısı ve zevkıdır. İşte lehv-ü le'ıb şöyle dursun ziynet ve tefahurun medarı olan mal ve evlad bile sizi oyalayıp da alıkoymasın, bunlarla hiç meşgul olmayın değil, fakat bunlar sizi asıl ızzetin ruhu olan ﴿عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِۚ﴾ zikrullahdan alıkoymasın -

Allahı ve Allah için iş yapmayı unutturmasın, ZİKRULLAH, Allah düşüncesi, Allah anımı ki müfesirînin beyanına göre burada murad Allahı zikr-ü tazım için yapılan namaz gibi ıbadetlerde onun semeresi olarak Allah mahabbetiyle yapılan ubudiyyetlerdir.

Sh:»5012

Hak ma'bud Allah tealâyı ve onun esmâ ve sıfatı, evamir ve nevahisi, sevab ve ıkabı ile ahkâmı ızzetini düşündürüp andıran, rızasına vesîle olan ferâız ve nevâfil ıbâdetlerden, Cum'a ve cema'atten, namaz, oruç,

zekât, hacc, cihad, kıraeti Kur'an, va'z-u nasîhat, tehlil, tesbîh, tahmîd gibi sırf Allaha tekarrüb için yapılan ve daima Allahı andırıp Allah için Allaha lâyık güzel işler düşündürmeğe alıştıran tâatlerden gaflet ettirmesin

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ﴾ ve her kim öyle yaparsa - ya'ni mal ve evlâd ile uğraşacağım diye Allah düşüncesinden gaflet ederse ﴿فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ işte onlar hüsrana düşenlerdir. - Çok ziyan etmiş bâkıyi fânîyi değişmiş, sonunda bakıyat ızzetinden mahrum kalmış kimselerdir. Mal ve evlâd, Dünya hayat gider. Allah yanında onlara zillet ve hüsrandan başka bir şey kalmaz. Çünkü «

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلاً » dır. Onun için Allahı unutmayın 10.

﴿وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ﴾ ve size merzuk kıldığımız şeylerden infak edin - burada

mü'minleri ızzete irdirmek siyakında iki haslet gösteriliyor: birisi zikrullahdan gaflet etmemek, birisi de infak. Bunların birincisi sûrei Cum'ada ıhtar olunan ruhu te'yid, ikincisi de onun fi'lî semeresini te'min, yevmi tegabün olan yevmi ba'se ı'daddır. Bu iki emir, süreî « ص » ta geçtiği üzere tirmizî ve sairenin rivayet ettikleri melei a'lânın ıhtısamı hadîsindeki keffarat ve derecat mazmunlarını hatırlatır. Zira o hadîs ile anlatılmıştırki en yüksek cem'iyyet olan Melâikenin bütün münakaşaları iki şey üzerinedir. Birisi keffarat, birisi de derecattır. Ma'lûm ki keffarat, kusurları örten, günahların mağfiretine vesîle olan güzel amellerdir. Derecat da Allah ındinde dereceleri yükselten büyük amellerdir. Keffarat şöyle hulâsa edilmiştir. Ayakların hasenata, bir rivayette cemaate gitmesi, namazlardan sonra mescidlerde cülûs, kerîh hallerden

Sh:»5013

güzel abdest alıp temizlenmek. Derecat da şöyle: It'amı taam, neşri selâm, herkes uyurken selâte kıyam. Bundan sonra Hak tealâ Resulüne buyurmuşturki: Ya Muhammed, dile ve şöyle söyle: «

اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْئَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ وَاَنْ تَغْفِرَلِى وَتَرْحَمَنِى وَاِذَا اَرَدْتَ فِتْنَةَ قَوْمٍ فَتَوَفَّنِى غَيْرَ مَفْتُونٍ، اَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَحُبَّ عَمَلٍ يُقَرِّبُ اِلٰى حُبِّكَ = Allahım! Ben senden hayırlar işlemeği, münkeratı işlememeği ve fukarâyı sevmeği ve

bana mağfiret ve rahmet buyurmanı dilerim. Bir kavme fitne murad ettiğin vakıt da beni fitneye düşürmeksizin al. Senden sevgini ve seni sevenleri sevmeği ve senin mahabbetine yaklaştıran ameli sevmeği dilerim». Resulullah buyurmuştur ki: bu haktır bunu ders edin belleyin. Demekki bütün güzel ameller Allah sevgisiyle yapılan işlerdir. Ve bunların bir kısmı keffarat, bir kısmı da derecattır. Keffaratın başında, abdeste, namaza, cemaate devam ile hasenata doğru yürümek, derecatın başında da ıt'amı taam ya'ni infak ile cemaatteki muhtacları doyurmak. Âlemde ifşayı selâm ile neşri selâmet etmek ve herkesin uyuduğu gafil olduğu gece demlerinde kalkıp namaz kılmak vardır. Allah hem evvel hem âhir olduğu için demekki zikrullahın en mühimmi olan namaz da hem keffaratın başında hem derecatın müntehasındadır. Fakat insan ne kadar namaz kılarsa kılsın zekât ve sadaka vermedikçe ya'ni Allah için infak yapmadıkça ızzet tecelliyatından efendilik derecesine yükselemiyecektir. Onun için zekât islâmın kantarasıdır. Buyurulmasının ma'nası derecata yükselmek için köprü ve geçit mesabesinde olduğunu anlamaktır. Maamafih ferâızın sevabı çok olmakla beraber onlar bir borç olduğu için Allaha tekarrüb en ziyade nevafil

ile olacağından infakta da asıl derecatı kazandıran, borçlarını ödedikten sonra fîsebîlillah verilen nevafili sedekat ve ianattadır. Onun için bu âyette de anlaşılıyorki mü'minler yalnız mal ve evlâdlariyle uğraşmamalı, çalışıp Allahın verdiğinden fîsebîlillah infak edip

Sh:»5014

ölmezden evvel efendilik derecesine yükselmek üzere gayret etmeli, Allaha öyle bir yüzle gitmelidir.

Filhakıka asıl ızzet yemekte değil, yedirmektedir. Kendileri patlıyasıya yiyip de Allah için yedirmekten, vergi vermekten, kaçınan, yanı başındaki komşusunun, cemaatindeki muhtacların ihtiyacını düşünmiyen harîsler insanlıkla alâkası yok hâsirundan başka bir şey değillerdir. Böylelerin yüzündendir ki sedler yıkılır. Ye'cûc ve Me'cûc Arzı tahrib eder. Dünyada cem'ıyyeti beşeriyyeyi en ziyade yoran, boğuşturup çarpıştıran kavgaların kökü de bu infak mes'elesidir. Melei esfelîn, ya'ni en alçak cem'ıyyetlerin muhasamat ve mücadelâtı hep yemek da'vası üzerinde dolaşır. Onlar hep başkalarının kazancından yemek isterler. Güçleri yeterse cebr-ü zulm ile yâhud hırsızlıkla almağa çalışırlar, olmazsa dilencilik zilletini âdet edinirler. Bütün bunlar ben yiyeyim sen yeme diye kavga ederler, yükseklerin, yüksek cem'ıyyetlerin münakaşaları ise yedirmek, infak etmek ve muhtac olanların ıhtiyaclarına yetişerek Allaha kullukta yükselmek yarışı üzerinde dolaşır. Bunlar bir taraftan çirkinlikleri, ayıbları, günâhları örtüp eksiklikleri tamamlamak, bir tarafları, günâhları örtüp eksiklikleri tamamlamak, bir taraftan da ıhtiyacı olanlara muhtac oldukları şeyleri bibirinden daha iyi, daha nâfı' bir surette yetiştirmek ve bu suretle nezdi ilâhîde derecata irmek için mübahase, münakaşa, müsabaka ederler. İşte melei a'lânın ıhtisamı böyle keffarât ve derecâttadır. Hılkatte mütemadiyen pisliklerin temizlenip durması, yaraların iyileşmesi, havâyic ve erzakın en hurde uzviyyetlere kadar yetiştirilip tevzi' olunması bütün Melâikenin evamiri ilâhiyyeyi infaz husussundaki mesaısı ve müsabakalariyle alâkadardır. Allah tealâ dîni islâm ile mü'min kullarını da böyle melekût ızzetine yükseltmek için bu Sûrenin âhirinde de Allahın zikrinden gaflet etmeyip infak eylemeyi emir buyurmuştur. Şübhe yok ki infak ile emir onun mütevakkıf

Sh:»5015

olduğu esbabın kesbi ile de emirdir. Ve bu maksadla kesb yalnız evlâd ve ıyal endişesiyle kesibden çok yüksek bir himmettir. Böyle bir himmet ile me'mur olan mü'min ise pek ziyade muztarr olmadıkça tese'ül zilletini irtikâbdan elbette uzaktır. Netekim öyle muztarr olan fukaryı müslimîn hakkında «

يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسيمٰيهُمْ لَا يَسْئَلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا » buyurulmuştur. Şu halde menhiy olan mal kazanmak ve mal ve

evlâd tedbir ve terbiyesiyle müstefid olmak değil mal ve evlâd endişesiyle Allahı unutmak, Allah için infakı

düşünmemektir. Ancak mü'min olan kimse kazanmış olduğu malı da sırf kendinin ve kendi ma'rifet ve

ıktidarının semeresi bilmeyip Allahın kendine merzuk kıldığı bir atıyyei ilâhiyye telâkkı etmesi ve o suretle

Allah yolunda fedakârlık etmekten çekinmemesi lüzumna tenbih için de «

وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ » buyurulmuştur.

Mü'minlerin bu infak meziyyetinden hepsi «

اَلَّذينَ يُنْفِقُونَ فِى السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ » ve «

اَلَّذينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً » medîhalarına

mazher olanlar gibi a'zamî surette olması bile asgarî surette olsun nasîbedar olmağa çalışmaları lüzumunu

ıhtar için de buyuruluyor ki: ﴿مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ her birinize

ölüm gelmezden ﴾فَيَقُولَ﴿ gelip de şöyle demezden evvel

﴾رَبِّ لَوْلَاۤ اَخَّرْتَنٖۤى اِلٰۤى اَجَلٍ قَرٖيبٍۙ﴿ yarab! Ne olur beni yakın bir ecele

kadar te'hır etsen - çok değil bir az müddet te'hır etsen - çok değil bir az müddet daha ömür versen

﴾فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحٖينَ﴿ de ben sadeka vermeğe çalışsam ve salih

kullarından olsam - işte infak yapmayıp sadeka vermiyen her kimse kendisine ölüm geldiği, emareleri zâhir olup öleceğini anladığı demde böyle diyecek, Allaha giderken o salâh ızzet ve ni'metinden mahrum olarak gittiğine hasret çekecektir. Onun için o dem gelmezden evvel mümkin olduğu kadar rızıklarınızdan

Sh:»5016

keserek infak edin de o gün o hasret ve husranı çekmeyin. Çünkü o zaman ne kadar nedamet ve duâ

edilirse edilsin 11. ﴾وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهَاۜ﴿ Allah bir nefsi

eceli geldiği vakıt de asla te'hır etmez - binaenaleyh o zaman o duânın faidesi olmaz.

﴾وَاللّٰهُ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴿ Her ne de yaparsanız Allah habîrdir. - Binaenaleyh

Allahın zikrinden gaflet etmeyip Allah için infak edenlerin de yaptıklarını bilir. Mükâfatlarını verir. Allahı unutup da Dünyaya dalanların da yaptıklarını bilir, cezalarını verir. Bu da kâr ve zarar günü olan hisab ve tegabün günü belli olacaktır. Onun için bu Sûreyi de Sûri Tegabün ta'kıyb edecektir.

TEGÂBÜN

سُورَةُ التَّغَابُنِ ﴿٦٤

Buna Tegabün Sûresi denilir, Medenîdir.
Âyetleri - on dokuzdur.
Kelimeleri - Dört yüz yirmi birdir.
Harfleri - Bin yetmiştir.

Fasılası - ر د من harfleridir.

Bu Sûre, Sûrei Hadîd ve Mücadeleden beri gelen Sûrelerin bir gayesi ve bundan sonrakilerin de Sûrei Mülke doğru bir mukaddimesi gibidir. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ
وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ
فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾ خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَاِلَيْهِ
الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ
وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿﴾

Sh:»5018

﴿٥﴾ اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ
اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُ كَانَتْ تَاْتِيهِمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا
وَاسْتَغْنَى اللّٰهُ وَاللّٰهُ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٧﴾ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ
لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلٰى وَرَبِّى لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذٰلِكَ
عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٨﴾ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِى
اَنْزَلْنَا وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٩﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ
الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ

عَنْهُ سَيِّـَٔاتِه وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ
فٖيهَٓا اَبَدًاۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴿١٠﴾ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ وَبِئْسَ
الْمَصٖيرُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Tesbîh eder Allaha Göklerde ve Yerdeki, mülk onun, hamd onun ve o her şey'e kadîrdir 1 Odur sizi

yaratan, öyle iken içinizden kimi kâfir, kimi mü'min, bununla beraber Allah her ne yaparsanız görür 2 O ki

Gökleri ve Yeri hakk ile

Sh:»5019

yarattı ve size suret verdi, suretlerinizi güzel de yaptı, nihayet gidiş de onadır 3 O Göklerde ve Yerde ne varsa bilir ve sizler her ne sirr tutar ve her ne açıklarsanız hepsini bilir ve Allah bütün sînelerin künhünü bilir 4 Bundan evvel küfr edenlerin haberi gelmedi mi size? Ki yaptıklarının vebalini tattılar, daha da onlara elîm bir azâb var 5 Çünkü onlara Peygamberleri beyyinelerle geliyordu da onlar bizi bir beşer mi yola getirecek? Deyip küfr etmişler ve aksine gitmişlerdi, Allah da müstağni olduğunu gösterdi, öyle ya Allah ganîdir hamîddir 6 Küfredenler asla ba's olunmıyacaklarını zu'mettiler, de ki, hayır rabbım hakkı için muhakkak ba's olunacaksınız, sonra da muhakkak yaptıklarınız size anlatılacaktır ve o Allaha göre kolaydır 7 Onun için siz Allaha ve Resulüne indirdiğimiz nûra iyman ediniz ve Allah her ne yaparsanız haberdardır 8 Sizi o dernek gününe dereceği gün ki o gün tegabün günü (kâr ve zarar günü) dür, her kim Allaha iyman eder de yaraşıklı iş yaparsa Allah onun kabahatlerini örter de onu altından ırmaklar akar Cennetlere kor, öyle ki Ebediyyen onlarda kalmak üzere, işte büyük kurtuluş odur 9 Küfredip âyetlerimizi tekzib eyliyenler ise, onlar eshabı nardırlar, orada muhalled kalacaklardır, o ise ne fena varılacak yerdir 10

1. ﴿يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۚ﴾ Yukarılarda ve

Aşağıda bütün mahlûkat her zaman ve her lahza müstemirren Allahı tenzîh eder durur. - Bu Sûrenin böyle tesbîh ile başlaması evvelki Sûrede zikrolunan ızzeti ilâhiyyenin bir beyanı ve mü'minleri zikrullaha teşvikın bir müeyyidesi ve eceli gelen bir kimseyi te'hıyr etmemesi de kudretinde bir şâibeden dolayı değil, zat ve sıfat ve ef'alinde her şâibeden beri ve münezzeh olarak mülk ve tesarrufunda kemali ızzet ve hâkimiyyetinden dolayı olduğuna bir tenbih siyakında olduğu gibi bu Sûre de zikrolunacak ba's mes'elesine bir mukaddime demektir. Ölüm gözlerinin

Sh:»5020

önünde durup duran gafiller, kâfirler anlamaz düşünmezlerse de Göklerde ve Yerde ne varsa Allah tealânın kemal ve nezahetini her lahza ı'lân edip durmakta, zerresinden ecramına, ecramından fezasına her neye bakılsa hepsi onun yüksekliğine şehadet etmektedir.

﴿لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُۘ﴾ Mülk onun, hamd onundur - ondan başkasının değildir. Çünkü hepsini ibda' eden hepsini tutan koruyan ve hepsinde dilediği gibi iycad ve ifna, imate ve ıhya, ı'zaz ve izlâl ile tesarruf etmek hakkı da onun ve her nede olursa olsun hamd ve şükür olunmak medh-ü ta'zîm edilmek hakkı da onundur. ﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدٖيرٌ﴾ ve o her şey'e kadîrdir. -

Binaenaleyh bu gün fakîr ve zelîl gibi görülenleri yarın kuvvetlendirip büyük büyük ızzetlere irdirmeğe, zengin ve kaviy zannedilenleri zelîl ve perişan etmeğe, mes'ul olmayız zannedenleri mes'ul etmeğe, uykudakileri uyandırmağa, ölüleri diriltmeğe, Resulüne va'd ettiklerini yerine getirmeğe, hasılı varları yok, yokları var etmeğe kadirdir. Kudretinin âsârından ba'zısının beyanı: 2. ﴿هُوَ الَّذٖى خَلَقَكُمْ﴾

o, o kudret sahibidir ki sizi yaratmıştır. ﴿فَمِنْكُمْ كَافِرٌ﴾ sonra da içinizden kimi kâfir - onu, onun kudretini ve kudretinin âyat-ü delâilini tanımaz. İnkâr eder, tekzib eder, nankörlük eder, hakıkati örter, kendi hılkatinde meknun olan şevahidi bile örter ﴿وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ﴾ kimi de mü'min - ona ve kudretine ve gönderdiklerine ve indirdiklerine inanır, fıtratteki tecelliyyatı duyar. Şu halde kâfir de onun mahlûkudur, mü'min de onun mahlûkudur. İnsan hılkati halika iymanı iktiza etmekle beraber küfre de müsteıddir, iymana da müsteıddir. Mahlûkat içinde hepsinden farklı bir insan cinsi yaratmak, sonra da aynî cins içinde son derece

Sh:»5021

mütebayin iki zıdd yaratmak şübhe yok ki halikın her şey'e kadir olduğuna delâlet eden âsâri kudretinden bir mühim âyettir. Bu fıkranın «kâfiren ev mü'minen» gibi hal ve kayd veya «ba'zuküm kâfir ve ba'zuküm mü'min» gibi fasıl suretinde ifade edilmeyip de tafsıl veya tefrı' ile tertîbe delâlet eyliyen « فا » ile « فَمِنْكُمْ » diye tâlî bir cümle olarak ta'kıyb ettirilmesi küfür ve iyman dahi Allahın halk ve takdiri olmakla beraber insanların kesb-ü iradesiyle de alâkadar olarak tâlî ve terettübî bir surette yaradılmakta bulunduğuna işaretle bundan dolayı kâfirlere bir tehdîdi ifade eyler. Kazıy Beyzavî daha ziyade birinci noktaya işaretle şöyle demiş: kâfir küfrü takdir ve üzerine hâmili tevcih olunmuş, mü'min de iymanı takdir ve onun dâıysine muvaffak kılınmıştır. Ebüssüud da ikinci noktaya temass ederek şöyle tefsir etmiştir: «Sizi bütün kemalâtı ılmiyye ve ameliyyenin mebadîsini havi, bedi' bir hılkat ile halk etmiş bununla beraber ba'zınız hılkatının muktezası hilâfına küfrü ıhtiyar etmiş, onun kâsibi olmuş kâfir, ba'zınız da hılkatinin muktezası vechile iymanı ıhtiyar etmiş onun kâsibi olmuş mü'mindir. Halbuki üzerinize vacib olan hepinizin iymanı ihtiyar edip halk ve iycab ni'metine ve ona müteferri' sair ni'metlere şükreylemek idi. Siz de fıtratınız i'tibariyle buna müste'ıdd iken öyle yapmadınız da kiminiz kâfir, kiminiz mü'min olarak teşa'ub ettiniz». Maamafih bu teşa'ub ve teferruku Cebriyyenin dediği gibi abdi hiç kesbi olmıyarak mücerred Allahın hılkatine nisbet etmek nasıl doğru değilse Mu'tezilenin anladığı gibi Allahın halk-u takdiri olmaksızın sade kulların halkına nisbet etmek de doğru değildir. Âyet, beyan ettiğimiz vechile iki cihetin ikisine de işareti havîdir. Abd ibni Humeyd ve İbni münzir Ve ibni ebî hâtim ve İbni cerîr ve İbni merduye Ebu Zerr radıyallahü anhten tahric eylemişlerdir. Demişdir ki Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem

Sh:»5022

buyurdu: meniy rahimde kırk gün meks edince ona nüfus meleki gelir, sonra o rabbe uruc ettirilir. Yarab, der: erkekmi dişimi? Allah tealâ ne kaza buyuracaksa buyurur, sonra şakıymi saıydmi? Der, neye mülâkı olacaksa yazılır. Ebu zerr bu hadîsi rivayet edip sûrei Tegabünün evvelinden beş âyet « وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ » e kadar okumuştur. Bunun gibi daha diğer hâdisler de vardır. Bunlar insanın hılkati zımnında istıkbaldeki mukadderatının takdir edilmiş bulunduğunu gösterir. Fakat ma'lûm olduğu üzere bu mukadderatın böyle mintarafillah bilinip takdir olunması onun ba'zılarının abdin kesb-ü ıhtiyarina merbut olmasına mani' değildir. Abdin kesbi üzerine cereyan eden halk da « وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ » mısdakınca yine Allahındır. Binaenaleyh iyman da makdıyy, küfür de makdıydir. Ancak iyman merzıy küfür gayri merzıydir. Bu suretle iyman ve küfrün halkı insanın iradesiyle âlakadar olan tâlî ve müterettib bir halk olduğundan « فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ » buyurulmuştur. Ve bunda hem Kazıynın işaret ettiği ma'na,

hem de Ebüssüudun ıhtiyar eylediği ma'na mevcuddur. Birisi «

وَمَا تَشَاۤؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاۤءَ اللّٰهُ » mazmununa, birisi de «

فَمَنْ شَاۤءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ سَب۪يلاً » mazmununa nâzirdir. Küfür ve küfrandan tahzir,

iyman ve ihsana teşvikı ifade eden şu tezyil de kesib noktai nazarını müeyyiddir:

﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ﴾ Halbuki Allah her ne yapıyorsanız basîrdir. - Gerek küfür

ve küfre müteferri' ameller olsun ve gerek iyman ve iymana müteferri' ameller olsun her ne yapıyorsanız hepsini görüp duruyor. İyiliği de görüyor, kötülüğü de görüyor. Siz onu görmezseniz de o sizi ve bütün yaptıklarınızı görüyor. O halde ona karşı küfr-ü küfrandan utanmazmısınız! Utanmazsanız korkmazmısınız? Şübhe yok ki insanlardan sadır olan ameller içinde insanın elinde olmıyan sırf ıztırarî fiiller de vardır. insan bunların da Dünyada lezzet ve elem gibi netaicini

Sh:»5023

tehammülle mecbur olursa da mukaddimatı i'tibariyle olsun hiç kesb-ü ıhtiyar teallûk edemiyen ıztırarî fiiller sırf cebrî olduklarından dolayı uhrevî mes'uliyyet i'tibariyle böyle insana muzaf değildir. «

« كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَه۪ينٌ » ve « لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى

Âyetlerinden de anlaşıldığı üzere insana aid olan amel, insanın sa'y-ü kesbiyle âlakadar olan amellerdir.

Onun için burada da « بِمَا تَعْمَلُونَ » ile murad, gerek doğrudan doğru gerek mukaddimatı

i'tibariyle insanın kesbi teallûk edebilen ameller olmak lâzım gelir ki küfür ve iyman da esbabı olan nazar ve tefekkür i'tibariyle bu kabîldendir. Gerçi Allah tealâ insanların mahall oldukları her ameli de görür. Fakat sırf vehbî veya cebrî olan fiillerde mes'uliyyet ve mükellefiyyet bulunmadığından bu cümlenin ifade eylediği inzar ancak ef'ali ıhtiyariyyeye müteveccih olur. Bu suretle mes'uliyyetin ma'nası da abdin ıhtiyar ve iradesini Allah tealâ infaz buyurduğu takdirde hikmeti ilâhiyye de ona müterettib olarak halk olunacak iyi veya kötü bütün netâicin ilel'ebed abde muzaf olması ve o suretle abdin nezdi ilâhîde mücazat veya mükâfat görmesidir. O halde Allah yapdıklarımızı görürse ne olur? Dememelidir. Çünkü 3.

﴿خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ Allah tealâ bütün Gökleri ve Yeri hakk ile

halk etmiştir. - Bîyhude ve oyuncak olarak değil. Kendisinin vasfı olan hak mefhumunu tecelli ettiren ve eşya arasında terettüb ve intizam ifade edip hepsini hak gayesine doğru götüren sabit bir irade bir hikmeti bâliga ile yaratmıştır. Onun için halkın hakkı mahlûka, mahlûkun hakkı halika isnad olunmamak bir hakk olduğu gibi bir mahlûkun hakkını diğer bir mahlûka isnad etmemek de bir haktır. O halde bütün amelleri görüp duran Halik tealâ her birine bihakkın terettüb ettirerek halk edeceği netaici mahallinin gayriye isnad etmez, Küfr-ü küfrana edeceği mücazatı iymana, iyman

Sh:»5024

ve ihsana vereceği mükâfatı küfre ve küfrana etmez. O bütün Semavât ve Arzı hakk ile yaratmış

﴿وَصَوَّرَكُمْ﴾ ve size suret vermiş - bütün mahlûkat içinde ayrıca bir şekil ve suret ile tasvir edip

insan biçimine koymuş ﴿فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ﴾ sonra suretlerinizi güzel de yapmıştır. - Ahseni takvim olan en güzel biçime mazher etmiştir. Sûrei Haşrde «

هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ » esmai hüsnâsında geçtiği vechile suret,

mahsüs olan cismanî şekil ve biçime ıtlak olunduğu gibi ma'kul olan ma'nevî hudud ve teayyünata da ıtlak olunur. İnsanlarda gerek beden ve kametin tenasübü ve gerek eşyayı yekdiğerinden fark ve temyiz ettiren suretlerine şüur ile hak mefhumunu idrâk eyliyen ruhanî teşekkülâtı noktai nazarından en güzel surette yaradılmışlardır. Bu suretle kâinâtın hakk ile yaradılmış olan evsafını, hasaisını kendinde hulâsa ederek hakkı bâtıldan, güzeli çirkinden, hayrı şerden, tatlıyı acıdan temyiz ve mümkin ve mukadder olduğu kadar tesarruf edip dilediğini Hâlıktan istiyebilir. Bu vechile ömrünün hasılına göre kendini ya daha ziyade güzelleştirir, ılliyyine yükselir. Yâhud da çirkinleştirir, esfeli safilîne yuvarlanır. Demişlerdir ki: insan âlemi ulvî ile âlemi süflî beynini câmi'dir. Bu da mücerredat âleminden emri rabbanî olan ruhu ile maddiyyat âleminden olan bedeni hasebiyledir. Şu beyti Hazreti Aliye nisbet ederler:

و تزعم انك جرم صغير   و فيك انطوى العالم الاكبر

Sanırsınki sen bir küçük cirimsin   O âlemi ekberse sende dürülü.

Sûrei Câsiyede geçen «

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِىالسَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ»

âyetinde de bu mazmuna işaret vardır: Yine bu ma'nadan dolayı Ebül'fethi Büstî şöyle demiştir:

اقبل على النفس و استكمل فضاءلها   فانت بالروح لا بالجسم انسان

Nefsine dikkat edip kesbi fazail eyle   Çünkü cisminle değil ruh ile insansın sen.

Sh:»5025

Hasılı Allah tealâ « لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖى اَحْسَنِ تَقْوٖيمٍ » buyurduğu üzere insanı en güzel surette yaratmıştır. O halde bunun hakkı, lâyıkı ve vecîbesi de insanların çirkin hallerden sakınıp « لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا » buyurulduğu üzere en güzel amellerle müsabaka ederek hüsni ezelîye tekarrub etmeğe çalışmasıdır. Çünkü ﴿وَاِلَيْهِ الْمَصٖيرُ﴾ nihayet masıyr de onadır.

MASIYR, Sayruret etmek, rücu' etmek, dönüp gitmek ma'nasına masdarı mimî, bir de dönüp varılacak yer, merci' ma'nasına isimi mekân olur. Burada evvelkisi ve « بِئْسَ الْمَصٖيرُ » de ikincisi muvafıktır. Ya'ni ilk hılkat, geliş Allahdan olduğu gibi nihayet gidiş de onadır. O Gökleri ve Yeri hakk ile yaratıp size o güzel suretleri veren ve hiç bir leke kabul etmeyip bütün güzellikler kendinin, bütün mülk onun, hamd onun ve her şey'e kadir münezzeh sübhan olan Allahın huzuruna varılacak, onun hiç bir haksızlığa yer vermiyen huzurı ehadiyyetinde toplanılıp haklı haksız, iyi ve kötü ayırd edilerek neş'eti uhrada iyiye iyi, kötüye kötü ceza verilecektir. 4. ﴿يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ o bütün Göklerde ve yerde ne varsa bilir. ﴿وَيَعْلَمُ مَاتُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾ ve siz her ne gizliyor ve her ne

açıklıyorsanız hepsini bilir ﴿وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ öyle ya Allah bütün

sînelerin künhünü bilir. - Onun için gerek kalblerinizin, ruhlarınızın derinliklerinde ve gerek bedenlerinizin

içinde dışında ve gerek bulunduğunuz bütün muhîtlerde neler tutuyor, neler saklıyor, aranızda neler

konuşuyor, neler yapıyor, âleme neler neşrediyor, âlemden neler alıp neler yutuyorsanız, iyi ve kötü, güzel ve çirkin, haklı ve haksız hepsini bilir, sizin bildiklerinizi de,

Sh:»5026

bilmediklerinizi de kâffesini tamamiyle bilir. Ohalde insan olanlar ona iyman edip onun yarattığı o güzel hılkatı, hakkıyle güzel kullanmalı, onun ni'metlerini yerinde sarf etmeli, hamd ü şükrünü eda etmeli de onun huzurı celâlına yüz aklığıyle gitmeli, küfr-ü küfran, fısk-u ısyan ile yüz karası içinde gidip de elîm azâba atılmamalıdır.

Ey bugünkü kâfirler! 5.

﴿اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ﴾

bundan evvel küfr edip de yaptıklarının vebalini tatmış olanların mühim haberleri size gelmedimi? - Nuh kavmı, âd ve Semud, ve kavmi Lut ve Fir'avn gibi küfürde ısrar edenlerin küfürlerinin, tuğyanlarının vebali olan o ağır, acı felâketleri bu Dünyada nasıl tattıklarını, nasıl battıklarını, işitmedinizmi? Gerek kütübi sâlifede ve gerek Kur'anda bunlar size haber verilmedimi? Halbuki onlar yalnız bu Dünyada tattıkları o

acılarla kalmadılar ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ﴾ onlar için daha çok acıklı dayanılmaz bir azâb da

var - ki o da Ahırettedir. Bunlar size haber verilmiş iken sizler niçin ıbret almayıp küfürde ısrar ediyorsunuz?

6. ﴿ذٰلِكَ﴾ işte o - haber verilen dünyada tattıkları vebal, Âhırette tatacakları elîm azâb

﴿بِاَنَّهُ﴾ şu sebebledirki ﴿كَانَتْ تَاْتٖيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ onlara

Peygamberleri beyyinelerle, açık deliller, mu'cizelerle geliyorlardı da

﴿فَقَالُوٓا اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا﴾ bize bir beşer mi yol gösterecek dediler ﴿فَكَفَرُوا﴾ bu

suretle küfrettiler - hakkı tanımadılar, o Peygamberlere ve beyyinelere inanmadılar ﴿وَتَوَلَّوْا﴾

Sh:»5027

ve aksine gittiler ﴿وَاسْتَغْنَى اللّٰهُ﴾ Allah da istiğnasını gösterdi - onların ne iyman ve tâatlerine, ne de kendilerine aslâ ihtiyacı bulunmadığını anlattı, bütün onları helâk edip arkalarını kesti,

şübhe yok ki yaratan Allah ganiy olmasaydı öyle yapmazdı ﴿وَاللّٰهُ غَنِيٌّ﴾ evet, Allah ganîydir -

sade onlardan değil, bütün âlemînden ganiydir. Dilerse hepsini mahveder, yenisini yapar ﴿حَمٖيدٌ﴾

hamîddir. - Zatında her güzelliği her yüksekliği cami', her türlü hamd-ü ta'zîme müstahıktır. 7.

﴿زَعَمَ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اَنْ﴾ küfr edenler şöyle zu'm ettiler - bilgiçlik taslıyarak Âhıreti inkâr

edip şu bâtıl fikr-ü ı'tikada doğru diye saplandılar - ki ﴿لَنْ يُبْعَثُوا﴾ asla ba's olunmıyacaklarmış - öldükten sonra başka bir neş'etle diriltilmeleri, ayıltılıp da başka bir âleme sevkedilmeleri, evvel

yaptıklarının başlarına vurulması, iyilik nasılmış, kötülük nasılmış, acımıymış, tatlımıymış anlatılarak ceza çektirilmesi kabil değilmiş, öldükten sonra her şey yok olur biter, iyilik de kötülük de doğruluk da, eğrilik de boşa gider, hakk-u hakikat denilen sabit bir şey yoktur, insan sade kokup çürüyüp gidecek olan tenden ibarettir sandılar ve o gidişin nereye bir gidiş olacağını düşünmediler de o yapdıkları haksızlıklara, ettikleri haltlara, o küfr-ü küfrana ondan dolayı düştüler. ﴿قُلْ بَلٰى وَرَبّ۪ى﴾ diki; hayır rabbim hakkı için ﴿لَتُبْعَثُنَّ﴾ sizler gerek kâfir, gerek mü'min bütün insanlar lâbüd ba's olunacaksınız « الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا = nâs uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar» denildiği vechile hakkın huzurunda ayıltılıp uyandırılacaksınız ﴿ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْۜ﴾ sonra da yaptıklarınızla

Sh:»5028

haber verileceksiniz - hısaba çekilip cezalandırılacaksınız - iyman edip iyi amel yapanlar kârlı çıkıp bahtiyar olacak, küfr-ü küfrâna gidenler husrana düşüp belâlarını bulacaklar ﴿وَذٰلِكَ﴾ bu - ba's-ü ceza - sizlere zor gelse de ﴿عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرٌ﴾ Allaha göre kolaydır. - Çünkü o yaratan her şey'e kadirdir. 8. ﴿فَ﴾ o halde o yanlış zuumlerden ﴿اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪﴾ Allaha ve Resulüne - bunları size tebliğ eden Peygamberi Muhammed aleyhisselâma ﴿وَالنُّورِ الَّذ۪ٓى اَنْزَلْنَاۜ﴾ ve indirmiş olduğumuz nûra - ya'ni şüurları, basîretleri tenvir eyliyecek Hakk nûru olan Kur'ana iyman ediniz - inanıp mucebince amel eyleyiniz, gösterdiği yolda, anlattığı huy ve ahlakta çalışınız, emirlerini tutup nehiylerinden kaçınarak hak uğrunda güzel işler yapınız ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ﴾ ki Allah her ne yaparsanız habîrdir - küçük büyük, iyi ve kötü hepsini bilir, sırası gelince hepsini size haber verir. Ne günü bilir misiniz? 9.

﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ﴾ sizleri o dernek gününe derleyip toplıyacağı gün ﴿ذٰلِكَ﴾ o - gün ﴿يَوْمُ التَّغَابُنِۜ﴾ eğâbün günüdür. - Kimin aldatıp kimin aldandığı, kâr ve zararın belli olacağı gündür.

TEĞABÜN, gebnden tefauldür. Gabn, alış verişte veya re'yde aldanmak veya aldatmak, ya'ni değerinden aşağı yâhud yukarı almak veya vermektir ki farz az olursa gabni yesîr, çok olursa gabni fâhiş denilir. Tegabün de mütekabilen aldadışma yâhud aldatma veya aldanmanın

Sh:»5029

zuhuru demektir. Ba'zan alış verişte olursa gaynın fethi bânın sükûniyle gabn, re'yde olursa ikisinin de fethiyle gaben diye ayırd edilir. Maamafih muameledeki de re'ye râci' olacağından ikisi de esasen bir yere

çıkar. Aldatan ğâbin, aldanan mağbûn olur. Ragıb der ki: ğabn, aranızdaki muamele de sana arkadaşın bir nevi' ıhfa ile denksizlik etmektir. Malda olursa « غبن فلان = fülân aldattı» denilir. Reiyde olursa « غبن او غبنت كذا غبنًا » şöyle bir aldanış aldandı veya aldandım denilir ki gaflet, gabin sayılır. Ve « يَوْمُ التَّغَابُنِ » Kıyamet günüdür. Çünkü « وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ » ve « اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ » ve « اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا » âyetlerinde işaret olunan mübayeada gabin bulunup bulunmadığı o gün zâhir olacak, bu alış verişlerde kâr ve zarar, hep o zaman anlaşılacaktır. Ba'zıları « يَوْمُ التَّغَابُنِ » den suâl olundukta şöyle demiştir: o gün eşya onlara Dünyadaki mıkdarları hılâfına zuhur edecektir. Ba'zı müfessirîn de demiştir ki gabnin aslı, şey'i gizlemektir. Şey'in gizlendiği mevzıa da fethile gaben denilir, a'zanın dirsek, kasık gibi büklüm yerlerine de istitarından dolayı megabin tesmiye olunur ve kadına tayyibetül'megâbin denilir اهـ. Keşşaf da der ki: burada tegabün kavmın ticaretteki tegabününden, ya'ni biribirini aldatmasından müstear olup şakıy olanların seıyd oldukları takdirde işğal edecekleri mevkı'lere seıydlerin konması ve bil'akis seıyd olanların şakıy oldukları takdirde işgal edecekleri mevkı'lere de şakîlerin konması ma'nâsınadır. Resulullahın hadîsinde de «Cennete giren her kula şayed fenalık yapmış olsa idi Cehennemde bulunacağı mevkı' behemehal gösterilir ki şükrü artsın, Cehenneme giren her kula da şayed iyilik yapsa idi Cennette bulunacağı makam behemhal gösterilir ki hasreti artsın» diye vârid olmuştur. (Sûrei A'rafta « وَنُودُوا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ » bak). Gerçi insanların o günden başkasında da tegabünü olmaz değildir. Lâkin ne kadar büyük olursa olsun

Sh:»5030

Dünya umurunda aldanma ve aldatma hakıkî tegabün olmayıp asıl hakıkî tegabün o Kıyamet günü olduğuna tenbih için ona « يَوْمُ التَّغَابُنِ » ta'bir buyurulmuştur اهـ. Ticarette tegabün, tefaul babının meşhur ma'nâsına nazaran ekseriya alış veriş yaparken karşılıklı aldayış, biribirini aldatmağa çalışmak ma'nâsına «isneyn beyninde» müşareket için olursa da tevazu' ve tekaud kelimelerinde olduğu gibi vahid içinde olur. Burada Mücahid ve Katadeden «Ehli Cennetin ehli Cehennemi aldattığı gün» diye tefsir olunduğu da nakledilmiştir. Biz buna hakıkî aldatma ve aldanmanın tehakkuk ettiği kâr ve zarar günü demekle her iki ihtimali de ifade etmiş olacağımız kanaatinde bulunuyoruz. Dünya mahabbetine dalmış olan bedbahtların en büyük emelleri, ticaret sevdasiyle şunu bunu aldatmak olduğu cihetle burada onlara tehekküm için tegabün ta'bir buyurulmuştur. Murad, en büyük kâr ve zararın tehakkukunu ifade ile o günün azametini anlatmaktır. Kimlerin kâr, kimlerin zarar edeceğine gelince:

﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا﴾ her kim Allaha iyman edip o güne yarar iyi bir

amel işlerse - işte o kâr edecektir. Çünkü ﴿يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهٖ﴾ Allah ondan onun kabahatlerini keffaretleyip örtecek

﴿وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾ ve onu altından ırmaklar akar Cennetlere koyacaktır. ﴿خَالِدٖينَ فٖيهَٓا اَبَدًاۜ﴾ Öyle ki içlerinde ebediyyen kalacaklardır. ﴿ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ﴾ işte fevzi âzîm, büyük kurtuluş, büyük zafer odur. - Çünkü her tehlikeden kurtulup en büyük murad, en büyük zevk olan rıdvanı ekbere irmek oradadır. 10.

﴿وَالَّذٖينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا﴾

Sh:»5031

küfredip bizim âyetlerimize yalan diyenler ise ﴿اُو۬لٰٓئِكَ﴾ işte onlar - aldanıp zarar edenlerdir. Çünkü onlar ﴿اَصْحَابُ النَّارِ﴾ eshabi nardırlar. - Cehennem ateşinde kalmağa mahkûmdurlar. ﴿خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ﴾ öyle ki orada muhalled kalacaklardır. ﴿وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ﴾ Ki o da ne fena masîr, ne kötü varılacak yer, ne çirkin yataktır. - Onun için insan olanlar bundan sakınıp o fevzi azîme kavuşmak için iyman ile ameli salihe çalışmalıdır. Öyle iyman ve salâh ile çalışmak, ve hangi amelin daha salih, o gün için daha kârlı olduğunu bilmek kolay mı? Ve öyle çalışan mü'minlere dahi Dünyada bir takım musîbetler olmuyor mu? Denilecek olursa:

﴿١١﴾ مَٓا اَصَابَ مِنْ مُصٖيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ
يَهْدِ قَلْبَهُۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلٖيمٌ ﴿١٢﴾ وَاَطٖيعُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا
الرَّسُولَۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبٖينُ
﴿١٣﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ
﴿١٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا
لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْۚ وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿﴾

Sh:»5032

﴿١٥﴾ اِنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللّٰهُ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ
﴿١٦﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَاَطِيعُوا وَاَنْفِقُوا
خَيْرًا لِاَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
﴿١٧﴾ اِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ
وَاللّٰهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Allahın izni olmayınca hiç bir musîbet isabet etmez, her kim de Allaha iyman ederse o onun kalbine hidayet verir, ve Allah her şey'i bilir 11 İyman edin de Allaha itaat eyleyin ve Resulüne itaat eyleyin eğer aksine giderseniz Resulünüze aid olan sade açık bir tebliğden ibarettir 12 Allahdan başka Tanrı yoktur, onun için mü'minler hep Allaha dayansınlar 13 Ey o bütün iyman edenler! Haberiniz olsun ki çiftleriniz ve evlâdlarınızdan size düşman vardır, onun için onların mahzurlarından sakının, bununla beraber afveder, kusurlarına bakmaz, örterseniz şübhe yok ki Allah gafurdur rahîmdir 14 Her halde mallarınız ve evlâdlarınız bir fitnedir, Allah ise büyük ecir, onun yanındadır 15 Onun için gücünüz yettiği kadar Allaha korunun, dinleyin, itaat edin, infak edin, kendileriniz için hayır yapın, her kim de nefsinin hırsından korunursa işte onlar felâh bulanlardır 16 Eğer Allaha bir karzı hasen arz ederseniz onu sizin için katlayıverir ve sizi de mağfiret buyurur, Allah şekûrdur halîmdir 17 Gaybe de şehadete de âlim, azîz, hakîmdir 18

Sh:»5033

11. ﴿مَٓا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ﴾ bir musîbet isabet etmez ki

﴿اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ Allahın izniyle olmasın - ya'ni gerek kâfir, gerek mü'min her kim, her hangi bir ferd veya cemaat olursa olsun başına, gerek cana, gerek mala, gerek saireye müteallık her hangi musîbet, maddî veya ma'nevî kavlî veya fi'lî hoşa gitmiyecek acı bir hâdise çarparsa o her halde Allahın izniyledir. Allahın izni olmayınca hiç kimsenin istemesiyle, çalışmasiyle kimseye bir musîbet iremez. Allahın izni olmayınca bir yaprak bile yerinden oynamaz, Sûrei Hadîdde «

مَٓا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فٖٓى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فٖى
كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا » bak. Gerçi «
وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ » ve «
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ » âyetlerinde

geçtiği üzere ba'zı musîbetlerin, meb'dei insanın veya kavmın kendi nefsi olduğu muhakkak ise de böyle

olan musîbetler dahi yine Allahın takdir ve iradesiyle izni tealluk etmedikçe vukua gelmez. Onun için «

قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » buyurulmuştu. Bu böyle ancak Allahın izniyle olduğu gibi

﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ﴾ her kim de Allaha iyman ederse Allah onun kalbine

hidayet verir - tevfık verir, doğruyu düşündürür, gelen musîbetin ancak Allahın izniyle olabileceğini ve

kendisi Allahın olup yine Allaha döneceğini hatırlatarak « اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ »

tesellîsiyle gönlüne tesliyet «

لِكَيْلَا تَاْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَٓا اٰتٰيكُمْ » irşadiyle

sabır, metanet « اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ » müjdesiyle

inşirah verir ﴿وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ve Allah her şey'e alîmdir. - Binaenaleyh ona

izin vermekte hikmeti ne olduğunu, ona ne gibi hayırlar, maslahatlar terettüb ettireceğini ve bu yüzden

mü'min kulunu ne gibi sevablara irdireceğini ve böyle iyman eden bir kulun ne suretle hareket etmesi iktiza

edeceğini bilir ve kalbine o suretle hidayet vererek muvaffak da kılar, o halde
salih

Sh:»5034

amellerin ne olduğunu bilmek için de Allaha ve Resulüne ve o nûra iyman edin - 12.

﴿وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ الخ...﴾ bu emir yukarıda mezkûr «

فَاٰمِنُوا » cümlesine yâhud «

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » kavlinin fahvası

olmak üzere mukadder « فَاٰمِنُوا » üzerine ma'tuftur. 14.

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ﴾ - Cem'ıyyette

dahilî salahın en mühim mebde'lerinden biri de aile salâhı olmak ve aile umuru ehemmiyyetli bir gaile

bulunmak hasebiyle burada mü'minlere salih amelleri beyan sırasında aile gailesine tealluk eden bazı

ta'limatı havi bir hıtab ile Sûreye hıtam verilecektir ki bu hatabe hem evvelki iki Sûrenin âhirindeki «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا » hıtabeleriyle mütenazır, hem de bundan sonraki iki Sûreye bir

temhîddir. Tirmizî ve Hâkim ve İbni Cerîr ve daha ba'zıları İbni Abbastan şöyle rivayet etmişlerdirki: bu âyet

«يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ الخ» ehli Mekkeden bir

takımları hakkında Nâzil olmuştu ki Müsliman olmuşlar ve -Medîneye- Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine gitmek istemişlerdi. Zevceleri ve evladları da onları bırakmak istememişlerdi, sonra kalkıp Resulullaha geldiklerinde nasın dinde fıkıh ve intibah kesbetmiş olduklarını görünce zevcelerine ve evladlarına ukubet etmeği kurdular, bunun üzerine Allah tealâ bu âyeti indirdi. Diğer bir rivayette: bir adam hicret etmek ister, karısı ve çocuğu mani' olurdu, o da «Eğer Allah tealâ sizinle beni Darülhicrede cem'ederse vallahi şöyle şöyle, yapacağım diye yemin ederdi, bu âyet nâzil oldu. Atâ ibni ebî rebahdan rivayet olunduğuna göre de avf ibni maliki eşceî Peygamberin maiyyetinde gazâya gitmek istemişti, ehl-ü evlâdı toplanıp alıkoymaya uğraşdılar ve biz senin ayrılığına dayanamayız diye sızlandılar, o da rikkate gelib gazâya gitmemiş, sonra da nedamet

Sh:»5035

etmişti, bu âyet nâzil oldu, demek ki sebebi nüzûl müteaddiddir. Bunların cem'inde münafat yoktur. Âyetin sıyak ve mazmunu bunlara ve emsaline mutabık olduğu gibi daha çok şumulludur.

EZVAC, zevcin cem'idirki erkeğe de dişiye de ıtlak olunur. Burada hıtab zâhiren zükûre olduğuna nazaren ezvacdan murad ba onların çiftleri olan zevceler demek olur. Ancak «

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا» gibi hıtabı zükûr, tagliben kadınlara da şamil olmak kaidesine

nazaran ezvac da mütekabilen zevc ve zevceye mütehammildir. Evvelki surette ise bu ma'na işareten veya delâleten anlaşılır. Buyurluyorki: ezvacınızdan, ya'ni çiftlerinizden ve evlâdınızdan

﴿عَدُوًّا لَكُمْ﴾ size bir düşman vardır. - Zevce ve evlâd mecmuu olan ailelerinizin hepsi değil ise de içlerinden ba'zısı; ba'zı kadın, ba'zı evlâd veya ba'zı kadınla ba'zı evlâddan mürekkeb bir takımı, size bilerek veya bilmeyerek bir nevi' düşmandır. Alemde kocalarına adavet eden, canına bile kıymağa kadar giden, yemeğine zehirler katan aklını ifsad eden, malına, ırzına, namusuna hıyanet eyliyen, dinini diyanetini selbeden, Cehenneme sürükleyen nice kadınlar ve öyle evlâdlar buluna gelmiştir. Bunu bile bile kasden yapanlar olduğu gibi bir takımları ve belki bir çokları da bilmiyerek ve kötü bir maksad beslemiyerek kocalarını veya babalarını zararlara mihnetlere, kederlere, gailelere düşürür ve böylelikle bir takım hayır işlerine, ıbadetlerine mani' olur. Evlâd hakkında bu ikinci cihet, ikinci âyette fitne ta'biriyle ifade edilmiş olmasına nazaran burada daha ziyade kasdî olan adavet mütebadir görünür ise de orada zikredilmemiş olan ezvaca burada da o ma'nâ mülâhaza olunarak mutlak olan adavetin ıtlâkı üzere kasdî ve gayri kasdîye muhtemil olması iki âyet arasında bir ıhtıbâk san'ati ifade edeceği cihetle daha beliğdir. Ailede böyle kasdî veya gayri kasdî adavet,

Sh:»5036

zevce ve evlâd tarafından olabildiği gibi mütekabilen zevc tarfından da olabilir. Zevcelerine hıyanet eden nice erkekler de vardır. Ancak hıtabın zâhiri erkeklere olmak ı'tibarile o cihet tasrih olunmayıp zımnî olarak işaret veya delâlete bırakılmıştır. Bunun da sebebi şudur: «

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَٓاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَٓا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ» mucebince infak ve idare ve terbiyesini deruhde etmiş reisi

olmaları hasebiyle hıtab evvel emirde onlara tevcih edilmiş hem de bilhassa iyman sıfatiyle nida olunmuş olduğu cihetle âkıl, bâliğ, mükellef bir mü'min olarak hıtab edilmiş bir âile reisinin âilesine adaveti ve ahlâksızlığı, erkeğin, akıl ve iyman hasletleriyle mütenasib olmıyacağı ve onlara ancak o gibi hususatta müteyekkız olarak öyle mahzurlardan hazeretmek ve afv-ü safh-u semahat gibi ahlâkı fadıle ile onları idare eylemek yaraşacağı vuzuh ile anlatılmak için bu cihet tasrih olunup mukabili terk veya ızmar edilmiştir. Ya'ni hakikî bir mü'mini kâmil için öyle bir ahlâksızlık tasavvur bile olunmamak gerektir. Ve o halde mü'minlerin zevcelerine ve evlâdlarına yaraşan da onlara düşman değil, cidden yar-u şefîk olmak, o iyman şı'ar ü terbiyesini kesbeylemektir. Halen ve kalen nümune olarak bunu telkin ve idare etmek vazife ve mes'uliyyeti ise evvel emirde erkeklere müteveccih ve kadınlar akıldan ziyade hissiyata tabi' bulunmakla nida ve hıtab erkeklere tevcih olunmuştur. Binaenaleyh meâlin hasılı şu olur: ey o bütün iyman eden ve aile üzerinde kavvam olması ıktızâ eyleyen erkekler, sizlerin erkekliğiniz, aklınız, iymanınız ve mucebince salâh fikriniz size muzaf olan âilenize düşmanlık etmeğe müsaade etmemek iycab ederse de zevceleriniz ve evlâdınız içinden akıl veya dinde noksanlıkları hasebiyle sizlere düşman olan, başınıza gaile çıkarmak

istiyen ba'zıları da bulunabileceği muhakkaktır. ﴿فَاحْذَرُوهُمْ﴾ o halde

Sh:»5037

o düşmanlardan hazer ediniz - onlara dikkat edip mahzurlarından sakınınız - şerlerinden, gailelerinden emin olup da kendinizi onlara kaptırmayınız. Bundan dolayı zevceyi intihab ederken dış güzelliğine, malına, şununa bununa kapılıvermeyip her şeyden evvel dinini, ebedini, ıffetini, ahlâkını aramalı. Netekim bir hadîsi nebevîde de « اِيَّاكُمْ وَخَضْرَاءَ الدِّمَنِ = çöplükte biten yeşillikten sakınınız» buyurulmuştur. Sonrada aile hukukuna riayet ve onların dinî terbiyelerine dikkat ve onlar yüzünden gelmesi melhuz olan dünyevî ve uhrevî zararlardan sakınmalı, gelişi güzel bırakıvermeyip teyekkuz ve intibah üzere bulunmalı, sevgi ve alâka sevdasiyle şımartmamalıdır. Bununla beraber sakınacağız diye tazyık edip de sıkmamalı, her kusurlarına aldırmamalıdır. ﴿وَاِنْ تَعْفُوا﴾ ve eğer afvederseniz - yani afvetmek hakkınız olup sizin tarafınızdan afvı kabil bulunan suçlarını afvederseniz ki bunlar size karşı vakı olup gayrın hakkı teallûk etmiyen dünya umuruna müteallık veya dine dair olup da tevbe ettikleri suçlardır. Afveder ﴿وَتَصْفَحُوا﴾ ve safh ile muamele eder, yüzlerine vurmaz, başlarına kakmaz ﴿وَتَغْفِرُوا﴾ ve ayıblarını eksikliklerini örter. Semahat gösterirseniz ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ şübhe yok ki Allah da gafur rahîmdir. - O da sizin günahlarınızı rahmetiyle mağfiret buyurur.

15. ﴿اِنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾ her halde mallarınız ve evlâdlarınız bir fitnedir - sizi meftun edip bir takım zahmetlere ve günahlara sokmağa sebeb olan ve bir takım hayırlardan, tâatlardan alıkoyan bir ibtilâ ve mihnettir. ﴿وَاللّٰهُ عِنْدَهُ اَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ halbuki Allah, büyük ecir onun yanındadır. - Binaenaleyh Allah mahabbetini, Allahın zikr-ü

Sh:»5038

tâatını mal ve evlâd mahabbetine dahi tercih etmeli, mal ve evlâd kaygılariyle uğraşırken Allah için ibadet ve tâatı haleldar etmemelidir. 16. ﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ onun için gücünüz yettiği kadar Allaha korunun - fitneden, Allahın rızasına muhalif şeylerden sakınıp Allahın vikayesine sığınarak takva yolunu tutun. Bu emirde « اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ » emrine nazaran çok tahfif vardır. Yani Allaha lâyık olan tam hakkiyle takva yapamazsanız bile gücünüz yettiği kadar müttekî olun korunun, zikrullahdan gaflet etmeyin ﴿وَاسْمَعُوا﴾ ve dinleyin - ve Allahın emirlerini, nehiylerini, va'z-u nasıhatı dinleyin ﴿وَاَطِيعُوا﴾ ve itaat edin - dinlediklerinizi tutup kendi gönlünüzle tatbık ve icra edin ﴿وَاَنْفِقُوا﴾ ve infak yapın - tekâsür ve tefahur için mal toplamak ve kenz yapmak hırsına

kapılmayıp gerek kesb ile kazandıklarınızdan ve gerek arzdan çıkan hasılâttan Allahın sizlere merzuk kıldığı şeylerden zevcelerin ve evlâdın nefakalarını verdikden başka yukarıki Sûrelerde, ezcümle sûrei Bakare ve Sûrei Beraede emr-ü tergib olunan cihetlere: valideyn ve en yakın akriba, yetimler, miskinler ve ibni Sebîl için nefakalar ve cemaati müslimînin ve fukaraı ibadullahın mesalih ve menafiı, dini hakkın neşr-ü müdafaası ile Allah yolunda cihad, birr ü takvada teavün için gücünüz yetebildiği kadar vergi, iâne zekât,

sadakat verin ﴿خَيْرًا لِاَنْفُسِكُمْۜ﴾ nefisleriniz için hayır yapın - Allahın vikayesinde

korunmanız için kendi nefisleriniz hakkında en hayırlı, en nafi' olanı işleyin. Yani büyük ecir ancak Allah yanında olduğu ve dünya zevkı sönüp ancak Allah yanındakiler kalacağı cihetle Allah rızası için infak, netice itibariyle sizin nefisleriniz hakkında emval ve evlâddan daha hayırlıdır, bundan
dolayı

Sh:»5039

emval ve evlâd derd-ü hırsıyla Allahı ve kendilerinizi unutup da hayr için infaktan geri kalmayın, Allah için

hayırlar yapın ve onun için çalışın, emval ve evlâda da o maksadı gözeterek bakın

﴿وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهٖ﴾ ve her kim nefsinin şuhhundan; hırs-u buhlünden vikaye olunup

korunursa - ki bu ancak Allahın vikayesine sığınmakla olabilir.

﴿فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ işte onlar felâh bulanlardır. - Onun için gücünüz yettiği kadar

Allaha korunun da harîs ve bahîl olmamağa çalışın. Nefislerinizin hırsına zebun olup da ihtikâr ve hasislik

ile kendinizi ve evlâd ve ıyalinizi ve cemaatinizi felâketlere sürüklemeyin, sahî ve civanmerd olmağa

çalışarak Allah için hayır işlerde müsabaka edin (Sûrei Haşrde geçen «

كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَٓاءِ مِنْكُمْۜ » ve «
وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » bak).

17. ﴿اِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ Eğer Allaha karzı hasen suretiyle ıkraz

ederseniz - (Sûrei Hadîdde ve sûrei Bakarede «

مَنْ ذَا الَّذٖى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا » bak). Bu âyet de infaka tergib içindir.

Ba'zıları bundan murad, farz olan zekâttır. Demişler, ba'zıları mendub olan infakatdır demişler, Ba'zıları da küllîsinden eamm olduğunu söylemişlerdir ki makamı tergibe en muvafık olan da budur. Ya'ni Allahdan güzel esir istemekden başka bir garaz beslemiyerek hulûsi niyyetle verilen ödünçler gibi «

لِلْفُقَرَٓاءِ الَّذٖينَ اُحْصِرُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطٖيعُونَ ضَرْبًا
فِى الْاَرْضِ ... لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًاۜ » buyurulduğu vechile Allah

yolunda çalışan ve çalışacak olanların havâic ve levaziminden ve bu kabîlden ıktıza eyliyen sair vücuhi birr ü hayre Allah rızası için mal veya emek sarf ederek infak ve teberruatta bulunursanız, bu suretle sarfedilen şeyler sandıklarda para saklamaktan, Dünya garazları için sarfiyyat veya ıkrazat yapmakdan,

murabahacılık, rıbacılık şöyle dursun meşru' ticaretlerden dahi daha kârlıdır. Çünkü

﴿يُضَاعِفْهُ لَكُمْ﴾

Sh:»5040

Allah onu size kat kat ecriyle öder. - On katdan yedi yüze kadar ve hattâ daha ziyade katlar. Memleketde bu yüzden hasıl olacak güzel sa'y-u amellerle serveti umumiyye tezayüd ettikten agniya ve fukara arasında

mahabbet teessüs eyledikten başka Âhıretde de kat kat sevab verir. ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ﴾ hem de

günahlarınıza mağfiret eder. ﴿وَاللّٰهُ شَكُورٌ﴾ ve Allah şekûrdür. - Şükür, iyiliği iyilikle karşılamak demek olub, Allah tealâ da rızası için yapılan azacık bir iyiliğe bile büyük büyük ecirler verir onu büyültür. Ni'met esasen kendisinin olduğu halde onun şükrünü bilip de Allah için Allahın sarfını emrettiği yerlere sarf edenlerin hem daha güzel, daha ziyadesi ile ecrini çoğaltır, hem kadirlerini yükseltir. Hem de

﴿حَلِيمٌ﴾ halîmdir. - Günahkârları derhal ukubeti ile müâhaze buyuru vermez imhal eder. Gerçi

hisab görmek istediği zaman seriülhisabdır. Bir lemhada bütün hisabları görüp bitiriverir, Fakat her günahın akıbinde hisabını görüvermez, bir çoklarını imhal eyler, bu da kendisine bir şey gizli kaldığı için değil,

büyüklüğündendir. Çünkü o 18. ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ gaybin de âlimidir

şehadetin de - gizli yapılanları da bilir, açık yapılanları da bilir, vücude gelenleri de bilir, gelmiyenleri de

bilir. ﴿الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ o öyle azîz, öyle hakîmdir - şekür-u halim olmakla beraber azîzdir.

Isyana karşı kahr-u ıkabı şedîddir. Dilerse hiçbirini imhal etmez, ızzetiyle hepsinin hisabını görüverir, hatır u hayale gelmez şeyler yapar, bununla beraber hakîmdir. Yapdıklarının evvelini âhirini birbirine rabt edip üzerine hikmetler terettüb ettirerek bihakkın muntazam yapar. Her sun'unda hikmet,
her
Sh:»5041

emrinde hikmet vardır. Onun içindirki Dünyanın Âhıreti vardır. Bütün bu emirler de onun hak hikmetiyledir. Bunlarla amel edenler Teğabün günü aldanmazlar.

Bu Tegabün sûresinin âhirindeki hıtabede aile ahvaline müteallık olmak üzere «

اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ » buyurularak

adavet mahzurundan sakınılması emrolunmuş bulunduğu ve halbuki evlâd alâkası hılkî ve binaenaleyh fesh-ü izalesi gayri kabil bir alâkaı nesebiyye olarak sâbit olup zevciyyet ise akdi nikâh sebebi ile muteber ve binaenaleyh fesh-ü ref'i kabil bir âlakai sebebiyye olmak hasebiyle zevc ve zevce beyninde bundan matlûb olan mahabbet ve muaşeret nefret ve adavete munkalib olunca bunun mahzurundan kurtulmak ba'zı ahvalde tedricen veya kat'iyyen boşama çaresine muracaatı iktiza edeceği cihetle izzet ve hikmeti ilâhiyye talâkı teşri' buyurmuş ve bu münasebetle bu Sûreyi de sûrei Talâk ta'kıyb eylemiştir.

TALÂK

﴿٦٥﴾ سُورَةُ الطَّلَاقِ

Talâk sûresi Medenîdir. Buna «Kısa sûrei nisa = سورة النساء القصرى » denildiği de rivayet olunmuştur.

Âyetleri - On ikidir.

Kelimeleri - Yüz kırk yedidir.

Harfleri - Bin yetmiştir.

Fasılası - Hep ا harfidir.

Bu Sûrenin nüzulüne sebeb olmak üzere Ba'zıları hayız halinde iyka' edilmiş bir iki talâk hadisesinden bahsetmişlerse de Ebu Hayyanın ve hâfız Ebu Bekr ibnilârabînin tasrih ettikleri vechile esahhı rivayet bu Sûre, bir hadîse üzerine değil, doğrudan doğru bir şer'ı beyan olarak nâzil olmuştur.

TALÂK VE TATLIK, BOŞAMA - Lügatte Itlâk eylemek, ya'ni bir kaydi, bağlantıyı kaldırıp salıvermektir. Şer'an da: Nikâh ile sâbit olan kaydi ref'eylemektir. Bu ma'na ile talâk. Asıl nikâhın bozulması demek olan fesıhten, infisahdan başka bir hükmü haizdir. Talâka, hul'a, iylaye, ıddete dair sûrei Bakarede bir takım ahkâm ve sûrei Ahzabda ıddete müteallık bir âyet ve sûrei Mücadelede zıhar ve keffaretine müteallik beyanat geçmişti. Burada da evvelki Sûrenin âhirinde geçtiği vechile zevc ve zevce beynindeki adavet mahzurunun halli

çarelerinden birisi olmak hikmetiyle verilecek talâkın müstahsen olabilecek şeklinin ta'limiyle ona müteferri' kadın ve aile hukukuna müteallık ba'zı ahkâm beyan olunacaktır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ
وَاَحْصُوا الْعِدَّةَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْۚ لَاتُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا
يَخْرُجْنَ اِلَّٓا اَنْ يَاْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۜ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِۜ وَمَنْ
يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۜ لَاتَدْرِي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ
ذٰلِكَ اَمْرًا ﴿٢﴾ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ
فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ
لِلّٰهِۜ ذٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ وَمَنْ
يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًاۙ ﴿٣﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَايَحْتَسِبُۜ
وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُۜ اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهِۜ قَدْ جَعَلَ
اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٤﴾ وَالّٰٓئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ
نِسَٓائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍۙ وَالّٰٓئِي لَمْ يَحِضْنَۜ

وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۘ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ
يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِه۪ يُسْرًا ﴿٤﴾

Sh:»5044

﴿٥﴾ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهُ اِلَيْكُمْ ۚ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ
سَيِّـَٔاتِه۪ وَيُعْظِمْ لَهُ اَجْرًا ﴿٦﴾ اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ
وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَٓارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ ۘ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ
فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ
اُجُورَهُنَّ ۚ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ ۚ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُٓ
اُخْرٰى ﴿٧﴾ لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِه۪ ۘ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ
فَلْيُنْفِقْ مِمَّٓا اٰتٰيهُ اللّٰهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَٓا اٰتٰيهَا ۘ سَيَجْعَلُ
اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾

Meali Şerifi

Ey o Peygamber! Kadınları boşadığınız vakıt ıddetlerine doğru boşayın ve ıddeti sayın ve Rabbınız Allahdan korkun, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar meğer ki açık bir terbiyesizlik etmiş olalar, bunlar Allahın ta'yin ettiği hududdur ve her kim Allahın hududuna tecavüz ederse nefsine zulmetmiş olur, bilmezsin belki Allah onun arkasından bir iş çıkarır 1 Sonra müddetlerini doldurmağa yaklaştıklarında onları güzellikle tutun yâhud güzellikle ayrılın ve sizlerden adalet sahibi iki erkeği işhad eyleyin, şehadeti de Allah için

Sh:»5045

doğru eda edin, bu size söylenenleri duydunuz a, bununla Allaha ve Âhıret gününe iyman eder kimselere öğüt verilir, her kim de Allahdan korkarsa Allah ona bir mahrec müyesser kılar 2 Ve onu hatır-u hayaline gelmez cihetten merzuk eder ve her kim Allaha tevekkül kılarsa o ona yetişir, her halde Allah emrini yerine getirir, Allah her şey için bir mıkdar ta'yin etmiştir 3 Hayızdan kesilmiş olan kadınlarınız - şübhelendinizse - onların ıddeti de üç aydır, hayız görmiyenler de öyle, yüklülerin ise ecelleri hamillerini vaz'ı etmeleridir ve her kim Allaha korunursa Allah onun işine bir kolaylık verir 4 İşte bu (anlatılan ahkâm) Allahın emridir, onu size indirdi ve her kim Allahdan korkarsa Allah onun kabahatlerini örter ve ecrini büyültür 5 O kadınları gücünüzün yettiğinden sâkin olduğunuz yerin bir kısmında iskân ediniz, ve üzerlerine tazyık yapmak için onları ızrara kalkışmayınız ve eğer yüklü iseler hamillerini vaz'ı edinciye kadar nefakalarını verin, sonra sizin hisabınıza emzirirlerse o vakit de ecirlerini verin ve aranızda iyilikle emr edin ve eğer zorlaşıyorsanız o halde baba hisabına diğer bir emzikli emzirecektir 6 Genişliği olan genişliğinden infak etsin, rızkı dar olan da Allahın ona verdiğinden infak eylesin, Allah bir nefse verdiğinden başka teklif etmez, Allah bir usrun arkasından bir yüsür yapar 7

1. ﴿يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ ey o Peygamber! - « النَّبِيُّ » unvaniyle yad ve tebcîl olunan

hatemünnebiyyîn!. Burada evvelâ Peygambere nida ile başlanması ümmetin mübelliği ve mâktedası bulunması ve beyan olunacak talâk tarzı onun şer'ine aid tarafı ilâhîden yeni bir teşri' olmak hasebiyle neşr-ü tebliğine re'sen i'tina olunması hususlarına tenbih içindir. Yoksa beyan olunacak hüküm Peygamberin kendisine mahsus değil, umûmadır. Onun için hıtab ta'mim olunarak buyuruluyor ki

﴿اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ﴾ kadınları tatlık ettiğiniz vakıt - yani

boşamak

Sh:»5046

istediğiniz takdirde ﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾ onların ıddetlerini gözeterek boşayın - yani

âdetleri olarak sayılı hayız günlerini hisaba alarak ondan önce tuhur zamanında temiz olarak bir talâk boşayın. İşte talâk verilecek olunca onun en güzel ve mesnun sureti böyle kadını âdetinden önce temiz bulunduğu tuhur zamanında mücameat etmeksizin bir talâk boşamaktır. Binaenaleyh «

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِۜ قُلْ هُوَ اَذًىۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَٓاءَ فِى

الْمَحِيضِۙ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَۚ » emri mucebince tab'an ve şer'an i'tizal

zamanı olup beklenmek iktiza eden hayız günlerinde veya mücameat vakı olmuş bulunan tuhr içinde boşayıp salıvermek bu emre muhalif olmakla haramdır. Bid'îdir, çirkindir, günahtır. Üç talâk birden boşamak ise daha çirkin, daha günahtır. Talâk vukua gelmez değil fakat günahtır. Çünkü asıl talâk erkeklerin iradesine bırakılmış olduğu için iyka' ile vakı olur, bâtıl olmaz ise de çirkin surette veya lüzumundan fazla boşamak hem emre hem hikmet ve maslahata munafi bir zarar, bir küfran, bir ahlâksızlıktır.

Bunun hikmeti: «

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا

وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةًۜ » buyurulduğu üzere izdivacdan maksad, zevc ve zevce arasında Allah tealânın yaratmış olduğu meylin tatmini ile mahabbet ve merhamet üzere müesses bir aile

kurmak ve onun hukuk ve vezaifini deruhde ederek « مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ » mucebince

ıffet ve ıhsan ile temyiz bir hars ve tenasül gayesine hizmet olduğu cihetle zevc ve zevce beyninde hasbelbeşeriyye ufak tefek dedi kodu ve az çok kırgınlığı veya gailei âfakıyye dolayısiyle inkıbaz veya inbisatı mucib ahvali arıza eksik olmasa bile arada esas olan meyli hılkı, sükûnı cibillî münkati' olmadıkça aile binasının temeli yıkılmamak lâzım gelir. Fakat o meyl-ü sükûn munkati' olacak olursa o vakıt temel çürümüş ve arada bir nevi' talâkı tabiî vaki' olmuş olacağından talâkı şer'i de verilebilir. Böyle bir halde

Sh:»5047

de beka ibtidadan eshel olduğu cihetle kadının sun-u taksırı olmadıkça veya erkek için bir tehlike ve sebebi zarurî bulunmadıkça meyli tabi'înin fıkdanına mukabil ahlâkı dîniyye ve âdabı şer'iyye ile takvâ hissi, vefa şuuru, hukukı sabıkanın ıhlâline ve aile binasının yıkılmasına razı oluvermez. Lâkin iş yalnız meylin inkıtaından ibaret kalmayıp bir de kadının kocasına karşı kibr-ü nüşuzu veya kasdı adaveti yüz göstermeğe ve matlûb olan meveddet ve merhamet yerine bu suretle gayz-u nefret hisleri kaim olmağa başlarsa işte o

vakıt erkeğin « فَاحْذَرُوهُمْۚ » emri mucebince sakınmağa memur olduğu adavet ve geçimsizlik mahzurunun cibillî suretlerinden birisi olan talâk, şer'î bir hacet halini alır. Yoksa talâk bir gazab veya bir şehvet düşkünlüğiyle bir ev yıkımı ve ni'meti nikâha bir küfran olur. Bir çok ahvalde de hacet var zannedilir de sonra pişman olunur. Onun için talâk verileceği zaman iyi ve çok düşünmeli, bütün halâtı ruhiyye ve din ve ahlâk esasları hisaba alınmalı. Indel'icab telâfî edilebilmek için şer'in bahşettiği fırsatlar elden kaçıvermemelidir. Zira ruhda gizil kalan meyiller umurı hafiyyeden olduğu için hiddet ve fetret zamanında

hissedilemez de sonradan teprenir, zararlara günahlara sürükler, bilinmezki Allah ne halk edecektir. Onun için ihtiyaca binaen meşru' kılınmış olan talâkın iykaında mekruh veya güzel olan nevi'leri vardır. Evvelâ kadını tekarrüb, mekruh olan ezali adetini gördüğü hayız günlerinde boşamak haramdır. Talâk vaki' olursa da boşayan burada emrolunan suretin hilâfına boşamış olmakla günaha girmiş olur. Çünkü kadının tekarrüb caiz olmıyan ve tabiî meyle münafi bulunan o ezalı halinde hissedilen meyilsizlik arizî olmak ihtimâline mebni kat'î ve daimî olduğuna hükmedilemez. İhtimalki onu boşıyan on gün sonra gönlünde heyecan duyacak ve yaptığına pişman olacaktır. Hem bir gün bile olsa beraber
yaşamış

Sh:»5048

bulunduğu bir zevcesini öyle bir halinde boşayıp bırakıvermek aynî zamanda bir alçaklıktan başka bir şey olmaz. Kezalik tuhr içinde iken tekarrub ettikten sonra tatlık etmek de mekruhtur. Çünkü tekarrub meylin vücuduna delildir. Ondan sonra duyulan meyilsizlik de arizî bir futurdan ibaret olabileceği cihetle meyli cibillînin silinmiş olduğuna hükmetmek doğru olmaz. Herhangi bir halde üç telâkı birden vermek ise büsbütün hiddete kapılarak ve her ihtiyatı elden bırakarak bu çirkinlikleri bir def'ada üç kerre tekrar etmek ve emri şer'îye kat kat muhalefet eyleyip ailenin salâhı için şer'ın bahşetmiş olduğu her fursatı bir anda elden kaçırmak olacağı cihetle kat kat çirkin ve günahtır. Ve bunun bu kadar çirkin ve günah olması da ıskatattan olan talâkın vaki' olması dolayısiyledir. Yoksa lağvolur çirkin ve günah olmasının ma'nası kalmazdı. İşte talakın meşru'ıyyeti zarar ve fesad için değil, aile beyninde yüz gösteren sevgisizlik ve geçimsizlik mahzurlarını def' için mümkin olduğu kadar bir islâh tecribesi yapılmak suretiyle tarafeynin haleti ruhiyyeleri yekdiğerinden ayrılmağa ne dereceye kadar müsaid olabileceğini tebarüz ettirmek hikmetile alâkadar bulunduğundan talâk vermek ihtiyacını duyan bir kimsenin bunu en güzel bir surette isti'mal etmesi emrolunarak buyurulmuştur ki « اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ » o kadınları boşadığınız, ya'ni boşamak istediğiniz takdirde - bu şart evvela, tatlikın müstakıllen erkeklere aid ve onların yedi ihtiyarında bulunan bir iş olduğunu gösterir. Zevc tatlîk edince talâk bir hakkı şeri' olarak sâbit olur, yoksa olmaz. Bundan dolayıdır ki bir hadîsi şerifte « اَلطَّلَاقُ لِمَنْ اَخَذَ بِالسَّاقِ » buyurulmuştur. O halde kadının bunda doğrudan doğru bir hakkı hıyarı yoktur. Meğer ki dilediği zaman kadın kendisini boşamakta muhtar olduğuna dair nikâh zamanında veya sonra erkek tarafından bir tefvız yapılmış olsun. Bu olmadığı surette kadın ancak hul' ile

Sh:»5049

kendisini kurtarmak için müraceat edebilir. « فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ » Bu surette de hâkim, Hanefiyyeye göre ya tarafeynden hakem nasb ederek veya doğrudan doğru sulh tevassutunda bulunarak zevc tarafına hul' teklif eder. Zevcin veya vekilinin kabulu halinde bu da bir talâk olur. Şafıyyeye göre ise fesh olur. Bazıları Sûrei Nisadaki « وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا » emrine nazaran hâkimin fesh-ü tefrık hakkını da kabul etmişlerdir. Hanefiyyece bu, ınninlik veya cüzam gibi habîs bir maraz halinde olur. Saniyen, « اِذَا طَلَّقْتُمُ » şartı, talâkın diyaneten Allah tealâ indinde esas itibariyle matlûb ve memduh bir şey olmayıp «ehveni şerreyn ihtiyar olunur» hükmünce nihayet bir müsaadeden ibaret olduğunu da iyma eder. Çünkü bilâ kayd-ü şart talâka teşvikı tazammun eden hiç bir delil yoktur. Bil'akis Ebu Davudun ve ibni Mâcenin rivayet ettikleri «

اِنَّ مِنْ اَبْغَضِ الْمُبَاحَاتِ عِنْدَ اللّٰهِ عَزَّ وَ جَلَّ الطَّلَاقَ = Allah

azzevecelle indinde mubahların en mebguzundandır talâk». diğer birinde de «

اَبْغَضُ الْحَلَالِ اِلَى اللّٰهِ الطَّلَاقَ = Allaha en mebguz olan halâl talâktır.» Bu

hadîslerde mubah ve halâl tabirlerinin bulunmasından dolayı bir takımları, aslı talâkın mubah olduğuna kail

olmuşlar ise de ibnî Hümamın tahkıkı vechile esahh olan budur ki: aslı talâk, nikâh ni'metine küfran olduğundan dolayı mahzurdur. Çünkü aleyhissalâtü vesselâm buyurmuştur ki «

لَعَنَ اللّٰهُ كُلَّ مِذْوَاقٍ وَ مِطْلَاقٍ = çok talâk verici zevkıne düşkünden her birine Allah

lâ'net eylemiştir.» Onun için hacet olmayınca mekruh olur. Bundan dolayı mebguz buyurulmuştur. Mubah tabir edilmesi ancak hacet vakıtlarında mubah olması hasebiyledir. Beyhekî de buğzun vakti mesnûne riayet edilmiyerek talâk iyka' edilmesinde olduğunu söylemiştir. Şafiıyyeden ibni Hacerin beyanına göre: talâk ba'zı ahvalde vacib, ba'zan mendub, ba'zan haram veya mekruh olur. Vacib olan iylâ yemini yapıp da vatı' arzusu bulunmıyan kimsenin dört ay bekletmemek için talâkı ve hakemeynin talâk re'yinde bulunmaları

Sh:»5050

halindeki talâk gibi. Mendub olan talâk: kadının hukukunu eda etmekten zevcin gerekse kayidsizlikten dolayı olsun âciz olması veya kadının âdeten kendisiyle geçinmeğe cebr edilemiyecek derecede huysuz olması veya kadının fücurundan korkulacak derecede olmamakla beraber pek afif olmaması halinde talâk gibi. Ve fakat bu son surette tatlîk edilince kadının fücura düşeceğinden korkulur veya onun firakına tehammül edemiyerek erkeğin onunla fücura sapması veya meşakkat çekmesi melhuz bulunur. Ve halbuki tatlîk edilmediği takdirde bu korkular varid olmıyacak olursa o vakıt talâk mendub değil, harama sebeb olacağı cihetle mekruh ve belki haram olur, Netekim talâkı bid'î, ya'ni bu âyette emr olunanın hılâfına olarak kadının âdeti vaktında veya üç talâk birden verilmek haramdır. Bütün bu ahvalden sâlim olduğu takdirde de mekruh olur. Çünkü nakl olunduğu üzere hadîsi sahihte «halâllar içinden talâk Allah tealâya en mebguz olduğu beyan buyurulması kerahetini ifade eder اهـ . Çünkü kerahet hıll ile içtima' edebilmek i'tibariyle hıll ile buğzun ictimaından mütebadir olan kerahet olur. O halde hill cihetini te'yid eder sebebler inzımam ettikçe kuvvetlerinin derecesine göre kademe kademe mubah, mendub, vacib mertebelerine doğru çıkar. Kerahet cihetini te'yid eder esbab inzımam ettikçe de buğuz haram mertebesine varır ve buna nazaran halâl veya mubah ta'biri vukua işaret olup haram olan talâkın dahi iyka' ile vaki' olacağını gösterir. Netekim bid'î talâkın dahi vaki' olacağı hakkında Fukaha, icmaı ümmet bulunduğunu söylemektedirler. Buna karşı İbni teymiyye ile ibni kayyimi cevziyye talâkı bid'îden olan üç talâk birden tatlikın haram olması hasebiyle bunda birden ziyadesinin vaki' olmaması cihetini ictihad mevridi gibi göstererek tervic etmek ve bu suretle pek ehemmiyyetli bir noktaya basmak istemişler ise de

Sh:»5051

bütün mezheblerin ittifak ve ictima' etmiş bulunduğu bir mes'elede usulen ictihada mesağ görülemiyeceği cihetle iltifata şayan görülmemişlerdir.

Fukaha talâkı, hükmü i'tibariyle rıcî ve bayin diye iki nev'e, bayini de hafîf ve galîz diye iki kısma taksim etmişler, sureti iyka' i'tibariyle de mesnûn ve bid'î olmak üzere iki nevi' saymışlar, mesnûnu ahsen ve hasen, bid'îyi de ehaff ve eşedd diye yine ikiye ayırmışlardır. Mesnûn: talâk verecek olan kimselere şer'an emir ve tavsıye olunup tatlîkda tarikatı meslûke olması iktıza eden surettir. Bunun en güzeli de Bu âyetde emrolunduğu üzere tuhur zamanında bir talâkı rıcî tatlîk etmektir. Her biri birer tuhurda olmak üzere ayrı ayrı üç talâka kadar varmak pek güzel olmamakla beraber hasen sayılır. Bid'î ise bunların hilâfına olarak hayız zamanında veya tekarrüb vaki' olan tuhurda tatlîk etmek yâhud her ne vakıt olursa olsun üç talâk birden tatlîk eylemek suretleridirki bu hepsinin eşeddidir. Bu Sûrenin nüzulüne kadar bu suretlerin nik ü bedi tefrik edilmiyordu. Burada bunların tefrikı esası anlatılmıştır. Asıl talâk ne meni', ne de tavsıye olunmamakla beraber talâk verilmek istenildiği takdirde en güzel olan şu suret emrolunmuştur: o kadınları, ya'ni medhulün biha olup da boşamak ihtiyacını hiss etdiğiniz kadınları boşamak istediğiniz takdirde «

فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ » bundan böyle onları ıddetlerini gözeterek boşayın - bunun hasılı «sayılı

hayız günlerinin önünde yakınlık yapılabilecek olup da yapılmamış olan temizlik halinde temiz olarak boşayınız» ma'nasına olduğunda ittifak vardır. Ancak bunu ba'zıları hayızları önünde, ba'zıları da tuhur

halinde mücameat etmiyerek diye tefsir eylemişlerdir. Bu iki ma'na ise mütelazimdir. Çünkü hayzın önü,

istikbali, gayesi tuhurdur. Abdullah ibni Mes'ud Hazretlerinden « طَاهِرًا مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ » İbni

Abbas Hazretlerinden « فِى قَبْلِ عِدَّتِهِنَّ » Mücahid demiştir ki: İbni Abbas Hazretlerinin

yanında

Sh:»5052

idim bir adam geldi, karısını üç talâk boşamış olduğunu söyledi o sükût etti, hattâ biz zannettik ki karısını

ona reddedecek, sonra dediki: biriniz gider hamakate biner, sonra da ey İbni Abbas der, halbuki Allah tealâ

« وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا » buyurmuştur. Sen ise Allahdan korkmamışsın,

ben sana mahrec bulamam, Rabbine âsı olmuşsun, karın senden bâyin olmuş, Allah tealâ «

يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ » buyurmuştur.

Dahhâkten: «ıddet kar', kar' hayizdir, tahir, min gayri cimaın tahir, sonrada üç hayız istıkbal edersin».

Katadeden « طَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ » hayızdan tahir olduğunda « مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ » keyfiyyeti

de: tahir olduğu vakıt dokunmadan bir talâk verir, bir talâk daha boşamak görünürse diğer bir hayız görünciye kadar bırakır sonra tahir olduğu vakıt ikinci talâkı verir. Üçüncü bir talâk daha vermek isterse bir

hayız daha görünceye kadar imhal eyler, tahir olunca üçüncü talâkı da verir. Sonra kadın bir hayız daha

ıddet bekler, ondan sonra isterse başka kocaya gider.» İbni siyirinden: «kadın tahir iken min gayri cimain

veya belirmiş bir hamil bulunmıyarak boşar.» Hasen ve İbni siyrinden: «Allahın emrettiği gibi ıddetinin

önünde « مِنْ قَبْلِ عِدَّتِهَا كَمَٓا اَمَرَهُ اللّٰهُ = boşar: Allahın zikr ettiği ıddetin gayride

gerek bir, gerek iki, gerek üç boşamak mekruh olur.» Görülüyor ki bütün bunlar hayzın geçmesi gözetilerek

ondan sonra « طَاهِرًا مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ » boşamak ma'nâsında birleşmiş bulunuyorlar.

Bununla beraber Malikî ve Şafiî bunlardan ıddetin müddeti, tuhr olduğuna zâhib olmuşlar ve eimmei

Hanefiyye ise onun hayz olduğunu beyan eylemişlerdir. Bundan dolayı ıddet, tuhurdur diyenler «

لِعِدَّتِهِنَّ » tuhurları vaktında demek olmasını daha sade görerek tercih eylemişlerdir. İlk nazarda bu

muvafık gibi görünürse de bundan ademimücameat kaydini anlamak müşkildir. Bu ma'nâ «

قُلْ هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِى الْمَحِيضِ وَلاَتَقْرَبُوهُنَّ حَتّى يَطْهُرْنَ » emri mucebince tuhra girinciye kadar hayzın hukmüdür. Tuhra kadar sayıp beklemek tuhrun değil, tab'an ve

Sh:»5053

şer'an hayzın lâzımıdır. O halde ıddet tuhur değil, hayız olmak lâzım gelir. Tuhur ıddetin mebdei değil, gayesidir. « لِعِدَّتِهِنَّ » de bil'ittifak maksud olan tuhur ıddetin kendisi olarak değil, önünde gayesi olmak i'tibariyledir. « لام » ile beraber mecmuundan lâzımı ma'na olarak sâbittir. Hayız müddetinin başlıca iki lâzımı vardır. Birisi mücameat etmemek, birisi de önünde tuhra irmektir. İşte murad olan ma'na da: kadın, bekleme müddeti olan hayzı bitirip tuhra irmiş iken halâ mukarenet edilmediği surette boşamak, olduğundan « طَاهِرًا مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ » denilmekle bu iki lâzimenin ikisi de maksud bulunduğuna tenbih olunduğu gibi « فِى قَبْلِ عِدَّتِهِنَّ » denilmekle de bu anlatılmıştır. Bu ma'na anlaşılmak için «lâm» ın ma'nalarındaki ihtimalâta dikkat etmek lâzımdır. Bu lâm ya ta'lîl veya akıbet veya tevkıt veya sıla için olabilir, ta'lîl olursa bekledikleri için, yani sayılı hayız günlerini bitirip temizlenmiş iken zevciyyet muamelesi istenilmemek dolayısiyle boşayınız demek olur. Akıbet olursa «hayızlarının akıbetinde boşayınız demek olur. « لِعَشْرٍ خَلَوْنَ » gibi vaktiyye olursa» tuhurları vaktında demek doğru olabilirse de «hayız vakıtlarında» demek doğru olmaz. «Hayızları bittiği vakıt» denilmek ıktiza eder. Iddet lâfzı hayız müddetinin tamamına muntabıktır. İhsa emrinde de buna işaret vardır. Bunun için müfessirînin ba'zıları « لِاسْتِقْبَالِ عِدَّتِهِنَّ » diye bir muzaf takdirini göstermişlerdir. « فِى قَبْلِ عِدَّتِهِنَّ » de böyle demektir. Kubül ve istıkbal hayızdan evvel de sonra da sadık olur.

Zemahşerî gibi ba'zıları da « مُسْتَقْبِلاَتٍ لِعِدَّتِهِنَّ » diye müteallak takdiriyle hal yapmışlardır ki bunda «lâm» tevkıt veya sıla ma'nalarına muhtemil olarak ıddetlerini veya ıddetleri vaktını karşılarlarken demek olup bekliyecekleri hayızdan evvelki tuhurları halinde verilen talâkın da mesnûn olduğunu ve ıddetin hayız ile başlıyacağını is'ar eder. Mücameat etmemek kaydının lâzım olduğu bilhassa hadîsi Nebevî ile beyan buyurulmuştur. Buharî ve daha diğerleri

Sh:»5054

şöyle rivayet etmişlerdir: İbni Ömer radıyallahü anhüma karısını hâız iken boşamıştı, Hazreti Ömer onu Resulullaha söyledi, Resuli ekrem sallâllahü aleyhi vesellem ona öfkelendi sonra da buyurdu ki o kadına ric'at etsin sonra onu temizlenip sonra bir hayız daha görüp temizlenene kadar tutsun, o vakıt kendisine yine onu tatlîk etmek görünürse onu tahir olduğu halde dokunmadan evvel (İbni Mâcenin rivayetinde «mücameat etmeden evvel) tatlîk etsin. İşte Allahın emr ettiği ıddet budur اهـ. İbni Ömer hazretlerinin bu talâkı bu Sûrenin sebebi nüzulü olarak gösterenler olmuş ise de rivayetin tarzından da anlaşıldığına

nazaran bu hâdise Sûrenin nüzulünden sonra vuku bulmuş göründüğünden doğrusu nüzulün sebebi değil, belki bu hadîsi şerif ile tefsirin sebebi olmuştur.

İşte kadınları boşadığınız vakit böyle ıddetlerini gözeterek temiz oldukları halde dokunmaksızın boşayın

﴿وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ﴾ ve ıddeti ihsa edin - yani zabtedip eksiksiz olarak tamamiyle sayın. Sûrei Bakarede geçen « وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ » âyeti mucebince mutallâkaların ıddeti tam üç « قُرُوٓءٍ » ya'ni üç âdet beklemeleridir. Bu ihsada ric'at kabiliyyetine ve nefaka ve sükna zamanında talâkı tuhurlar üzere tevzîa mürâât gibi bir takım faideler vardır. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ﴾ ve Rabbınız Allahdan korkun - ya'ni sizi erkek onları kadın yaratmış ve sizleri yetiştirip nikâh ni'metine ve tatlîk salâhiyyetine mazher eylemiş olan Rabbınızın azâbından korkun da emirlerine dikkat edin, ıddeti eksik de saymayın tatvil de etmeyin ve gerek talâkta gerek ıddette o kadınları ızrar etmeğe kalkışmayın ﴿لَاتُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ﴾ onları evlerinden çıkarmayın - o boşayıp da ıddet bekletmekte olduğunuz kadınları beytutet ettikleri evlerinden hiç bir sebeble çıkarmayın. Bu evler talâka

Sh:»5055

kadar kocalariyle beraber sâkin oldukları meskenleridir. Çıkarmak nehyinden anlaşıldığı vechile bunlar kocalarına aid olmakla beraber kadınlara muzaf kılınması ıddetleri çıkıncıya kadar onlarda o mütallakaların milkleri gibi sâkin olmağa istihkakları bulunduğunu beyan ile çıkarmaktan nehyi te'kiddir. Şu halde ev âriyet veya kiralık olup da asıl sahibine teslim olunmak lâzım gelmiş ise kocaların onlara kira veya şira veya diğer bir tarık ile mesken tedarük etmeleri lâzım gelir. İşbu « لَاتُخْرِجُوهُنَّ » nehyinin atıfsız olarak bir taraftan takvayı bir beyan gibi bir taraftan da ibtidai kelâm halinde getirilmesi bunun müstakıllen matlûb olduğunu yeniden iş'ar ile ehemmiyetine tenbih içindir. Bunda ıddetten asıl maksud olan mesebin hıfzı ve kadınların korunması hususlarına diyaneten olduğu gibi hukukan ve kâzaen dahi i'tina hikmeti vardır. Çıkarmayın demek gadab veya nefret veya darlığa binaen mesken ihtiyacı veya mücerred düşüncesizlik gibi bir sebeble çıkarıvermekten mantukan nehy olduğu gibi kendiliklerinden çıkıp gitmelerine izin vermeyin ma'nâsına da işaretiyle şamil olur. Çünkü onların izin verilse bile çıkıp gitmeleri câiz olmıyacağı şununla anlatılıyor. ﴿وَلَا يَخْرُجْنَ﴾ onlar da çıkmasınlar, yâhud çıkmazlar - bu sıyga hem nehyi gâib cem'i müennes, hem de fi'li müzarı' nefyi istikbal cem'i müennes olabileceğinden nehiy olmak da nefiy olmak da muhtemildir. Böyle nefiy sureti ile nehiy sarahaten nehiyden daha beliğ olduğu da malûmdur. Ya'ni zevcler izin verse bile bir zaruret olmayınca çıkmaları haramdır, çıkmamalıdırlar ve çıkmazlar ﴿اِلَّٓا اَنْ يَاْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾ Meğer ki açık bir edebsizlik edeler - nüşuz, serkeşlik yapıp da bir zaruretleri yok iken çıkıp gitmiş olsalar ki bu surette başka bir kabahat yapmamış olsalar bile kendiliklerinden çıkmakla fahiş bir terbiyesizlik yapmış olurlar. Bu istisnanın « وَلَا يَخْرُجْنَ » ye

Sh:»5056

teallûku yakındır. Yukarısına veya her ikisine tealûku da muhtemildir. Huruca müteallık olduğu takdirde serkeşlikle hurucun sanki açık bir fuhuş gibi aşırı bir fenalık olacağını iş'ar ile nehiyde mubalega ifade eder ki İbni Ömerden, Süddîden, İbni Sâibden, Nehaıyden merviy olan budur. Ebu Hanîfe hazretleri de bunu ahzetmiştir. Çıkar giderlerse ıddet hakkından kurtulmuş olmazlarsa da sükna ve nefaka hakları sakıt olur. İhraca müteallık olduğu takdirde ise fahişei mübeyyine, zina, sirkat, sui kasıd gibi açık bir hıyanet, bir

ma'sıyet ve hattâ ağır sebb ü şetim gibi fahiş eziyyet olmak melhuzdur. Böyle açık bir fenalığa giriştikleri görüldüğü vakıt çıkarılmaları ihrac nehyinden istisna edilmiş olur. Bu takdirde fahişe ta'birinden en mütebadir olan ma'na zinadır. Katade Hasen. Şa'bî, Zeyd ibni Eslem, Dahhâk, Ikrime, Hammad, Leysten merviy olan ve İbni Mes'udun ve ibni Abbasın kavilleri olduğu nakledilen de budur. Ebu Yusüf de bunu ahzeylemiştir. Denilmiştir ki bu takdirde haddin ikamesi için çıkarılırlar. Bazıları da burada gerek zevc ve gerek akribasına karşı fahiş sözlerle ağız bozukluğu etmek ma'nasına olduğunu İbni Abbastan rivayet eylemişlerdir. Saıyd ibni Müseyyebden rivayet edildiği üzere fahişe her ma'sıyete ıtlâk olunur. Bundan dolayı ba'zıları bunun haddi iycab eden zina ve sirkat ve bunların gayrı her ma'sıyete şamil olarak istisnanın hepsine raci' olduğuna kail olmuştur. Taberî bunu ihtiyar ederek demiştir ki bence savab, burada fahişenin ma'sıyet demek olduğuna kail olanın kavlidir. Çünkü fahişe haddini aşmış olan her çirkin iştir. Binaenaleyh zina, sirkat, ve aile efradına ez ave ıddet beklemesi lâzım gelen evden çıkıp gitmek bunlardan hangisini karı ıddet içinde yaparsa kocası onu evinden çıkarabilir اهـ. Bu istisnanın yukarıdaki « فَطَلِّقُوهُنَّ » emrine teallûk etmesi ihtimali de yok değildir. « لَاتُخْرِجُوهُنَّ » cümlesi ittikanın bir hukmünü beyan olabilmek i'tibariyle

Sh:»5057

atıfsız olduğundan dolayı buna mâni' de olmaz. Bu surette ma'na şu olur: bu emirleri ve nehiyleri gözeterek boşayın, ancak boşadığınız takdirde o kadınlar açık bir fuhş-u fücura düşecek olurlarsa başka. O takdirde ıddetlerini gözeterek dahi boşamak istemeyin. Müfessirîn bu istisnanın bu vechile rabtı ihtimalini söylememişlerse de bâlâda İbni Hacerden naklolunduğu üzere boşandığı takdirde fücur korkusu zâhir olan ve boşanmadığı takdirde mazbut kalacak olan kadını boşamamak tavsiye edilmiş ve bir hadîs ile istidlâl de olunmuştur. Ebu Davud ve Neseîde İbni Abbastan rivayet olunduğuna göre bir recül Resulullaha gelmiş, benim bir karım var « لا ترد يد لامس = el uzatanın elini reddetmez» demiş, Resulullah onu boşa buyurmuş, ve o, korkarım gönlüm ardında kalır, sabr edemem demiş, bunun üzerine Resulullah « فامسكها = öyle ise onu sıkı tut» buyurmuş. Neseî hadîsin merfu' olmayıp doğrusu mürsel olduğunu söylemiştir. Ya'ni İbni Abbas bunu Resulullahdan bizzat dinlememiş bil'vasıta işitmiş. Fakat kendi işitmiş kadar kuvvetine i'timadından dolayı vasıtayı tasrih etmeyip merfu' gibi nakletmiştir. Böyle merasili sahabe ile merfu' gibi nakletmiştir. Böyle merasili sahabe ile merfu' gibi amel bil'ittifak câiz olduğundan bundan şu hukûmler istinbat olunmuştur: Birincisi, afif olmıyan bir kadını boşamak emri, ikincisi zâhiri hale nazaran boşandığı takdirde fücur korkusu bulunur, lâkin boşanmadığı takdirde zabt-u imsâki kabil olursa boşamayıp sıkı tutmak emridir. Bu ikisinden biddelâle bir hüküm daha anlaşılmış olur ki o da şudur: afîf olan bir kadın boşandığı takdirde zâhiri hale nazaran zaruret saikasiyle fücura düşmesi melhuz bulunursa onu boşamanın günah olacağıdır. İşte bu istisnanın yukarıya da raptı ihtimalinde âyet o hadîsten anlaşılan hukümleri de ifade etmiş olacaktır.

﴿وَتِلْكَ﴾ ve işte bunlar - talâk hakkında bu emirler, bu

Sh:»5058

nehiylerle teşri' ve ta'lim olunan ahkâm ﴿حُدُودُ اللّٰهِ﴾ hududullahdır. - Allahîn kulları için ta'yin buyurduğu hadlerdir. ﴿وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ﴾ ve her kim Allahın ta'yin buyurduğu hududa tecavüz ederse - ya'ni bu ahkâmdan bir şey ıhlâl eylerse ﴿فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾ muhakkak nefsine zulm etmiş olur - kendisine dünyevî uhrevî zarar eylemiş bulunur.

﴿لَاتَدْرِى لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا﴾ bilmezsin belki Allah ondan sonra bir emir ihdas eyler - o teaddinin arkasından bir hâdise, bir iş çıkarır, kalbini çevirir, bir takım meşakkatler, ıztırablar verir. Yaptığın teaddiye, haddini aşarak verdiğin talâka peşiman olursun, dönmek istersin iş işten geçmiş bulunduğu için dönemez, telâfi edemezsin, perişan olur, zararını ve vebalini kendin

çekersin. « وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا » kimse yarın ne kesbedeceğini

bilemez. Onun için her hangi bir sebeble talâk verecek olan kimse tehevvürle her şeyi kesip atıvermemeli, ilerisini hisaba katmalı da Allahın bu emirler ve nehiylerle tayin buyurduğu haddini aşmamalı, evvelâ ıddetini gözeterek temiz bir halde talâk vermeli ve ıddetini saymalıdır. Şayed ayrılmak lâzımsa bununla hem maksad hasıl olur, hem de bir tecribeye imkân bırakılarak ruhî tecelliyatı dinlemeğe, düşünüp mütenebbih olmağa ve peşimanlık yüz gösterirse ric'ata meydan bulunur. Çünkü üçe baliğ olmadıkça öyle sarih bîr talâk ric'î olacağından hukmü geleceği vechile ıddet nihayetine kadar muhayyer kalıp dilerse ric'at edebilmek, olmazsa ayrılmaktır. Bu hikmetlere mebni haddi aşmaksızın ıddetlerine karşı böyle bir talâk boşayın ve ıddeti zabtedip sayın ve Allahdan korkup takva ile hareket edin, onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. Bunun neticesi ne olacağına gelince: şu şart ile imsâk veya mufarakat beyninde

Sh:»5059

muhayyerliktir: 2. ﴿فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ﴾ sonra ecellerine yettiklerinde - yani ıddetlerinin nihayetine irdiklerinde. Bu şart, ricetin müntehası, firkatin mebdei olan vaktı göstermek içindir. Binaenaleyh ıddet için de her zaman ric'at hakkı sâbittir. Lâkin ıddet bitince hiyar kalmaz, firkat lâzım olur. Kadının izniyle nikâh tazelenmedikçe birleşemezler. Henüz ıddet çıkmadan nihayete irdiği zaman ise vaz'iyyet tezahür edeceğinden o vakıt ﴿فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ ya ma'ruf ile onları imsâk edin - bırakmayıp

güzel ve meşru' surette geçinmek ve iki tarafın haline münasib infak ve iskân eylemek üzere nikâhlarınızda

tutun. « اَمْسِكُوا » buyurulmasından zâhir olan ric'atin kavlen olması şart olmayıp fi'len dahi

olabileceğidir. İmamı A'zamın kavli de budur. ﴿اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ yâhud ma'ruf ile

onlardan ayrılın - burada « او » tahyir içindir. Ya'ni imsâk ile mufarakat beyninde muhayyersiniz. Fakat imsâki ihtiyar etseniz de firakı ıhtıyar etseniz de ma'ruf ile mükellefsiniz. Ayrılacaksanız o vakıt güzellikle ayrılın, tatlı dille hakkını vererek ve ızrar etmekten sakınarak, meselâ geçinmek niyyeti olmadığı halde ıddeti uzatmak için müraceat edip de sonra yine boşamak gibi muzır hîlelere sapmıyarak güzelce çıkarıp gönderin « وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا » mazmununa riayet edin

﴿وَاَشْهِدُوا ذَوَىْ عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ hem içinizden adalet sahibi iki erkeği işhad edin -

dönüp tutmayı ıhtıyar ettiğiniz takdirde ric'ate, ayrılmayı ıhtıyar ettiğiniz takdirde de firkate şehadet etmek üzere siz Müslimanlardan adalet sahibi, doğruyu söyler müstakıym lâekal iki erkeği hazır bulundurup şahid

kılın ki tühmete veya nizaa mahal kalmasın, iycabında şahidlik etsinler. Bu « وَاَشْهِدُوا » emri «

اَمْسِكُوهُنَّ . اَوْ فَارِقُوهُنَّ » terdidlerine ma'tuf olup « وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ »

gibi

Sh:»5060

nedb içindir. Umumiyyetle ulemânın kavli budur. Şafiî kavli kadîminde «ric'atte vücub için» olduğuna kail olmuş ise de kavli cedîdinde o da nedbe rücu' etmiştir. Âlûsî burada şöyle bir kavil tezyif etmiş demiştir ki: Tabersî «zâhir bunun talâka işhad ile emrolmasını ve bunun ehli beyt eimmesinden merviy bulunduğunu ve vücub için olup talâkın sıhhatinde şart olduğunu» zu'meylemiştir. اهـ . Ben bu mes'eleyi bir çok

zamandan beri düşünür, bu âyette buna bir ihtimal olup olmadığını ve şayanı i'timad müctehidînden buna kail olan bulunup bulunmadığını araştırırdım. « مُجْمَعُ الْبَيَانِ » namında bir tefsîrin sahibi olup Şiy'a ulemasından bulunan bu Tabersînin rivayet ve dirayette salâhiyeti neden ibaret bulunduğunu ve ehli beytin eimmesi dediklerinden maksadı hangileri idiğini gereği gibi öğrenemedim. Ancak zâhir dediği zâhir değildir. Zira bu işhad emrinin talâka aid olması için ta yukarıdaki « فَطَلِّقُوهُنَّ » emrine ma'tuf olması lâzım gelir. Bu ise zâhir değil, pek baîd'dir. Zâhir olan yakınındaki imsâk veya müfarakat emirlerine ma'tuf olmasıdır. Talâkın sıhhatinin şartı olacak derecede vücub için olsaydı ihsâ emrinden evvel zikredilmek iktıza eder ve bu âyete te'hırinin hiç bir hikmeti olmazdı. Hem karîbine hem baîdine atfı ihtimali tecviz edilmek için te'hır edildiği söylenecek olursa bu bir ihtimal olabilirse de zâhir denilmek doğru olmıyacağı gibi talâkda da imsâkda da mufarakatda da aynî mahiyyette olması lâzım gelirdi. Halbuki her birine göre emrin vücub için olması ve bu vücubun şartı sıhhat olacak derecede farz mahiyyetinde bulunması imsâk veya mufarakatta tahyir emrine muhalif olacağı gibi öteden beri iyzah edile gelen mesnûn talâkın sureti cereyanına ve talâkı ric'înin faidesine münafî ve talâk esnasında işhad edilmeyip de ıddetten sonra imsak veya mufarakat için işhad edildiği takdirde sahih farzedilen talâkın hükümsüz kalması gibi bir tenakuza badi olacağı derkârdır.

Sh:»5061

Gerçi hılâfına karîne bulunmadıkça emirde asl olan vücubdur. Fakat ihtimal içinde olan vücub şartı sıhhat olacak derecede farzı kat'î ma'nasını ifade edemiyeceği gibi her vücub da zıddının fesadını iktıza etmez. Bununla beraber ıddet nihayetine kadar rücu' edilmeyince mufarakat tehakkuk edeceği cihetle bunda işhadın vücubuna kail olmanın ma'nası da kalmıyacağından bütün müctehidîn mufarakatta işhad emrinin « وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ » gibi nedbe mahmûl olmasında müttefik bulunuyorlar. Şu halde en yakın ve en zâhir olan ihtimal de emr, nedb için oldukça en uzak olan ihtimalde vücub için olmasının, hem de bu vücubun farzıyyet derecesinde şartı sıhhat addedilmesinin doğru olamıyacağı edna mülâhaza ile anlaşılıyor. Ancak denebilir ki imsâk veya mufarakatta işhad mendub olunca talâkda neye olmasın? Evet bunun da mendub olduğundan şübhe yoktur. Zira bu işhadın yukarı teallûkû ihtimali baîd olmakla beraber buradan biddelâle ve evleviyyetle sâbit olacağında da tereddüd edilmemek lâzım gelir. Şu emrin vücub için olduğunda ıhtilâf yoktur:

﴿وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ﴾ şehadeti de Allah için doğru eda edin - yukarıki emirlerin hepsi talâk verenlere aid olduğu gibi bu emir de şahidleredir. Şu hıtab da mecmuunadır: ﴿ذٰلِكُمْ﴾ size söylenen bu işittiğiniz - gerek talâk verecek olanlara ve gerek şahid olanlara hıtab edilen bu emirlerle yapılan bu tebliğ: ya'ni talâkı ıddet gözeterek vermek, ıddeti ihsa etmek Allahdan korkup günahdan sakınmak çıkarıvermemek, çıkmamak, hududu tecavüz etmeyip sonucu hisaba almak ve sonra müddet nihayetinde ya hakkıyle güzelce tutmak veya daha fazla bekletmeyip hakkını vererek güzellikle ayrılmak ve bunlara işhad etmek, şehadeti de zamanında dos doğru edâ eylemek işte bunların mecmuu ve her biri öyle bir dersdir ki ﴿يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾

Sh:»5062

bununla sizlerden, Allaha ve âhıret gününe iyman eder olan kimselere va'z olunuyor öğüt veriliyor - çünkü bunlara riayet edip korunarak in'tifa' edecek olanlar Allaha ve âhırete iymanı olan veya iyman kabiliyyeti silinmemiş bulunan kimselerdir. İyman kabiliyyeti kalmamış, kalbleri kararmış, mühürlenmiş olanlar ne Allahdan korkar, ne âhıreti sayar. Ne de nasıhat dinler, onlar kendi nefislerinin havasına gider.

﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ﴾ her kim de Allaha ittıka ederse - Allahın gadabından korkar, ısyandan

sakınır, öğütlerini tutarsa ﴿يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾ Allah onun için bir mahrec yaratır. - Onu düştüğü darlıktan ve ezcümle aile yüzünden çekmekte bulunduğu sıkıntılardan kurtulup çıkacağı bir yol, bir çare gösterir. 3. ﴿وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَايَحْتَسِبُ﴾ ve onu hatırına gelmez cihetten merzuk kılar. - Onun için boşayan da boşanan da, ayrılan da ayrılmayan da takva ile hareket ettiği takdirde gam yemesin, Allah ona da bir çare yaratır ve ummadığı yerden nasîbini verir.

Rivayet olunmuştur ki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem bu kavli ilâhîyi «وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَايَحْتَسِبُ» okumuş ve demiştir ki: «مَخْرَجًا مِنْ شُبُهَاتِ الدُّنْيَا وَمِنْ غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَمِنْ شَدَائِدِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ = hem dünyanın şübühatından mahrec, hem mevtin gameratından, hem de kıyamet gününün şedaidinden.». Bir de ebu Zerr radıyallahü anhten şöyle merviydir: Resulullah bu âyeti «وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَايَحْتَسِبُ» okuyordu, tekrar tekrar okumağa başladı, hattâ beni uyku bastı sonra buyurdu ki: ya eba Zerr insanların hepsi bunu tutsaydı kendilerine yeterdi اهـ. ﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ﴾ ve her kim Allaha tevekkül kılarsa - başına gelen her hangi bir şeye karşı onun kudretine
Sh:»5063

i'timad edip yapacağı işte onun emrine teslimi nefsederek hukmünce giderse ﴿فَهُوَ حَسْبُهُ﴾ o ona yetişir. Allah onun mühimminin hakkından gelir. Hisabına kâfidir. «اَىْ مَنْ وَثِقَ فِيمَا نَالَهُ كَفَاهُ اللّٰهُ مَا اَهَمَّهُ» Razî tefsirinde zikredildiği üzere onun için Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki «مَنْ اَحَبَّ اَنْ يَكُونَ اَقْوَى النَّاسِ فَلْيَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ = insanların en kuvvetlisi olmayı arzu eden Allaha dayansın» اهـ. ﴿اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهِ﴾ her halde Allah emrini yerine indirir. - Muradını muhakkak yapar, hiç bir işinden giri kalmaz hepsinin hakkından gelir. Hukmünü istediği gibi yürütür, tevekkül edilse de yürütür, edilmese de yürütür, nihayet her şeyin eceli gelir. Dünyada acı da geçer, tatlı da geçer, sıkıntı da geçer, refah da geçer. Ecel gelince mukadder olan ölüm dakika fevtetmeksizin pençesini takar, âkıbet gelir çatar, iyiler iyiliğiyle kötüler kötülüğüyle kalır, herkes ameliyle haşrolur. Ancak ona böyle tevekkül de onun emridir, tevekkül edenin muradı da başka değil,

Allahın irade ve rızasına teslimiyyetten ibaret olmakla Allah onun ecrini büyültür

﴿قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَیْءٍ قَدْرًا﴾ hakikat Allah her şey için bir kadr takdir kılmıştır.

- Bir hadd ü mıkdar tahsıs buyurmuştur ki onu ona göre yürütür. O hadd ü mıkdardan ileri geçirmez. Bu kazıyye öyle bir kanundur ki her şey hakkında caridir. Ve her şey'in hukmü, kıymeti Allahın ona tahsıs buyurduğu o kadr ile mütenasibdir. Hakikatte bir şey'e ilim de onu o kadr ve haddiyle temyiz etmektir. Bu cihetle esbabın bir dereceye kadar bir kadr-ü haysiyyeti yok değilse de zatî değil izafî ve mütenahidir. Te'sir ve hüküm onun değil, Allahındır. Asıl ılm ü kudretine ı'timad olunacak, hüküm ve iradesine emir tefvız edilecek hâkim, esbab değil, müsebbibül'eshab olan Allahdır. Her şey geçer, leh ve aleyhte

Sh:»5064

her sebeb tükenir, mukadder olan kaderi biter, evvel ve âhir bütün kudretiyle Allah kalır. Hem Allah takdir buyurmamış ise hiç bir şey diğer bir şeyde icrayı tesir edemez. Takdir buyurmuş ise Allahdan başka hiç bir şey de onun önüne geçemez. Ateş Allahın yak dediğini kadrince dediği kadar yakabilir. Rızık da Allahın doyur dediğini kadrince dediği kadar doyurabilir. Demek ki esbaba i'timad mütenahî, Allaha i'timad namütenahîdir. O halde kuvvet ve yakîn, esbaba güvenmekte değil, Allaha dayanmakladır. Tevekkül de mağrurlukla kendini sayıp koyuvermek değil, Allahın gösterdiği yolda gücü yettiği kadar vazıfeye ihtimam, ittıkaya riayet, kusurunu i'tiraf ile beraber, Allahın kudretine i'timad edip netice hakkında telâşa düşmeksizin onun iradesine teslimiyyettir. Evvelâ « وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ » sonra « وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ » buyurulmasında buna işaret nüktesi vardır. Hadîsi nebevîde a'rabîye « اِعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ = deveyi bağla da tevekkül kıl» buyurulması da bu ma'naya tenbihtir. Allah tealâ her şeye bir kadr takdir etmiş olduğu için her şey gibi insana da gerek cinsine, gerek nev'ine, gerek cem'ine, gerek ferdine, gerek erzakına, gerek ef'aline, gerek akvaline, gerek ahvaline hep birer kadr takdir buyurmuş, birer had koymuştur ki ittika ve tevekkül dahi o kadr ve haysiyyet dairesinde cereyan eder. Binaenaleyh erkeğin de dişinin de birer kadri ve her birinin ef'al ve ahvalinde birer haddi vardır. Ona tecavüz etmeğe kalkışan kendine zulm etmiş olur. Bu suretle Allah talâka, ıddete, ihraca, huruca, visale, firaka âlâma, sürura, nasîb ve erzaka hep birer kadr ve had takdir buyurmuştur. Bundan dolayı talâk verilen kadınların ıddetlerini de hayızlı, hayızsız, hamilli, hamilsiz olup olmamalarına göre ayrı ayrı birer mıkdar ile takdir ve nefaka ve süknalarını onunla mütenasib olarak emir buyurmuştur. Bu vechile « قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَیْءٍ قَدْرًا » kazıyyesi hem makablini telhîs ve te'yid hem de maba'dine bir mukaddime

Sh:»5065

ve temhiddir. Takdiri ilâhî böyle her şeyi önünden ardından ve hatırlara gelmez cihetten bağlar.

İmdi boşanan kadınların ıddetleri, âdetleri ya'ni hayızları hisabiyle Sûrei Bakarede geçtiği vechile üç âdet sayılacak olursa hayızdan kesilmiş olan veya hayız görmiyen veya gebe bulunan kadınların ıddeti nasıl sayılabilecek denirse onların ıddetlerinin de mıkdarını beyan için buyuruluyor ki 4.

﴿وَالّٓـٰٔي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَٓائِكُمْ﴾ hayızdan kesilmiş yaşı ilerlemiş

olup da artık hayız görmekten hasbelâde ümidini kesmiş iyas haline gelmiş kadınlarınızdan boşanmış olanlar - ki ekser âdete nazaran iyas sinni elli beş ve altmış olarak takdir edilmiştir. (Sûrei Bakarede « وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ » âyetinin tefsirinde geçen tafsılâta bak). ﴿اِنِ ارْتَبْتُمْ﴾ eğer şekkediyorsanız - burada bu « اِنِ ارْتَبْتُمْ » kaydı ıhtirazî değil, bu mes'eleyi soranların veya soracak olanların vuku' bulan veya bulacak olan suâllerine nazaran vukuîdir. Bir cümlei mu'teriza demektir. Yoksa hayızdan kesilip kesilmediklerinde şekkediyorsanız demek değildir. Zira « يَئِسْنَ » sîgasıyla ye'sin ma'lûm olduğu söylendikten sonra yeiste şüphe ediyorsanız demek olmıyacağı bellidir. Binaenaleyh ma'na şu olur: bunların ıddetleri nasıl olacağını kestiremeyip de müşkil görüyor, işkilleniyor, soruyorsanız biliniz ki ﴿فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ﴾ onların ıddetleri üç aydır. - Üç ay beklerler, bu müddet zarfında bir hamil tebeyyün etmezse nihayetinde evvelkiler gibi « فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ » dur. ﴿وَالّٰٓـئِى لَمْ يَحِضْنَ﴾ heyız âdeti görmiyenler de - öyle üç aydır. Bu « وَالّٰٓـئِى » yukarıki « وَالّٰٓـئِى يَئِسْنَ » mübtedasına atfı müfred suretiyle ma'tuf olup haberi de mezkûr « فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ » olmak câiz olduğu gibi buna o karîne ile başka haber takdir olunarak

Sh:»5066

« وَالّٰٓـئِى لَمْ يَحِضْنَ كَذٰلِكَ عِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ » suretinde cümleyi cümleye atıf da câizdir. Mıkdarda iştirâk i'tibariyle evvelki ve hukümde istıklâl i'tibariyle ikinci daha muvafıktır. Bunlar gerek on yedi yaşından küçük olup henüz bülûga irmemiş olduklarından dolayı hayız görmemiş olanlara ve gerek bülüğ sinninin a'zamîsi olan on yedi yaşını geçmiş ve binaenaleyh yaş i'tibariyle bâliğ bulunmuş oldukları halde hayız âdeti olmamış bulunanlara şâmildir. Bir veya iki kerre hayız görüb de sonra görmemiş olanlar da sahih olan böyledir. Çünkü âdet muttarıd oldukta mu'teber olur ki ekalli üçtür. O halde üç kerre hayız görmüş olup da sonra inkıta' devam etmiş olsa ona hayız âdeti görmemiş denemiyeceğinden mümteddetüttuhur ıtlak olunur ki işte bunun ıddeti müşkildir. Hanefiyye bunun hâiz ıddetine tâbi' olarak sinni iyasa kadar beklemesi lâzım geleceğine kail olmuştur. Çünkü buna hayız âdeti görmemiş denemiyeceği gibi iyas haline gelmiş de denemez. Lâkin ıddetten asıl maksud, hamil şübhesini kat' etmek olduğuna göre bunu hamil müddetinin ekserinden ziyade bekletmek hikmeti şâria muvafık olmasa gerektir. Âcizâne kanaatim bunda hamil şübhesini nazarı i'tibare alarak müddeti hamlin ekserine kadar bekletmektir. ﴿وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ﴾ hamil sahibeleri - hamli bulunan yüklü, gebe

kadınlara gelince, gerek mevzuıbahs olan talâk ve gerek kocalarının vefatı halinde olsun alel'ıtlak bunların

﴿اَجَلُهُنَّ﴾ ecelleri - ya'ni ıddetlerinin nihayeti ﴿اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ hamillerini vaz' etmeleridir. - Mudğa veya aleka halinde bir sıkıt bile olsa vaz'ı hamil bitince o dakikada ıddet bitmiş olur. İkiz ise i'tibar sonrakinedir. Sûrei Bakarede geçen «

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا » âyetinde kocaları vefat eden kadınların ıddeti dört ay on gün olduğu geçmişti.

Burada ise alel'ıtlak hâmil olanların ıddeti vaz'ı hamle kadar olduğu

Sh:»5067

beyan buyurulmuştur. Denildiğine göre Hazreti Ali ve İbni Abbas bu âyetin mutallakalar hakkında olduğuna zâhib olmuşlar, bununla beraber «kocaları vefat edip de hâmil kalan kadınların ıddeti «eb'adi eceleyn» ya'ni dört ay on gün ile vaz'ı hamilden hangisi uzun ise o olacağını söylemişler, Şiy'adan İmamiyye bunu mezheb edinmişler. Halbuki Hazreti Ali ve İbni Abbas bu âyetin yalnız mutallakalar hakkında olduğuna zâhib olsalardı eb'adi eceleyn yâhud âhiri eceleyn diye iki ıddetin en uzununa kail olmazlardı. Bundan başka Buharî ve sairede şöyle rivayet olunmuştur: Ebu Seleme ibni Abdurrahman haber verib dedi ki: İbni Abbasa bir adam geldi, ebu Hüreyre de yanında oturuyordu, o adam «bana bir fetva ver, zevcinden kırk gün sonra doğuran bir kadın hakkında» dedi, İbni Abbas «âhiri eceleyn» dedi, ben «

وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ» dedim, Ebu Hüreyre de

ben birader zadem «ya'ni Eba Seleme» ile beraberim dedi, bunun üzerine İbni Abbas Gulâmı Küreybi Ümmü Seleme hazretlerine gönderip ona sordurdu, Ümmü Seleme hazretlerine gönderip ona sordurdu, Ümmü Seleme Hazretleri de dedi ki Sübey'atül'eslemiyye gebe iken zevci katlolundu, sonra Sübey'a doğurdu, nikâhına talıb olanlar oldu, Resulullah sallâllahü aleyhi ve sellem de onu nikâh ettirdi, Ebüssenabil talibler miyanında idi.اهـ. Neseînin rivayetlerinden biri de şöyledir: Ebu Seleme ibni Abdürrahman ve İbni Abbas ve Ebu Hüreyre Radıyallâhü anhüm zevcinin vefatı hininde vaz'ı hamleden bir kadının ıddeti hakkında müzakere etmişlerdi, İbni Abbas iki ecelin âhirini bekler dedi, ebu Seleme ise hayır, vaz' edince halâl olur dedi, Ebu Hüreyre de ben birader zademle beraberim dedi, bunun üzerine Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemin zevcesi Ümmü Seleme Hazretlerine gönderdiler, müşarünileyha da dedi ki: Sübey'atül'eslemiyye zevcinin vefatından bir az sonra vaz'ı haml etti, Resulullah sallâllahü aleyhi ve sellemden istifta eyledi,

Sh:»5068

Resulullah ona tezevvüc etmesini emreyledi اهـ. İşbu Sübey'atül'eslemiyye bintilharis hadîsini Muhaddisîn müteaddid yoldan tahric eylemişlerdir. Yine Neseî bunu Sübey'anın kendisinden senedi mahsuslarıyla şu suretle de rivayet eylemiştir. Abdullah ibni Utbe, Amr ibni Abdillah ibni Erkam Zührîye yazdı, Sübey'a Bintil'hârisil'eslemîye git, Resulullahın ona hamli hakkındaki fetvasından sor. Bunun üzerine Amr ibni Abdillâh Sübey'anın yanına vardı, sordu, o da Resulullahın Bedirde hazır bulunmuş eshabından Sa'd ibni Havlenin tahtı nikâhında olup onun hıccetülveda'da vefad ettiğini, zevcinin vefatından dört ay on gün geçmeden evvel doğurduğunu ve nifasından kalktığında Beni Abdiddardan bir zat olan ebüssenabil yanına gelip kendisini süslenmiş görerek zannederim dört ay on gün geçeden nikâh arzu ediyorsun dediğini haber verdikten sonra dedi ki: ben Ebu Senabilden bunu işitince Resulullaha gittim hadîsimi anlattım Resulullah sallâllahü aleyhi ve sellem de buyurdu ki: hamlini vaz'ettiğin hînde halâl oldun.اهـ.

Bundan başka imam Malik ve Şafiî ve Abdürrezzak ve İbni ebî Şeybe ve İbni Münzir rivayet etmişlerdir ki hâmil iken zevci vefat etmiş olan kadın hakkında soruldu İbni Ömer hazretleri «o kadın hamlini vaz' edince halâl olmuş olur» demişti. Bunun üzerine ensardan bir zat da kendisine şunu haber vermişti: Ömer İbnilhattab dedi ki «kadın zevci defnedilmeden tabutunda iken bile doğursa halâl olur» ya'ni ıddeti biter nikâhı halâl olur.

Buharî, Ebu Davud ve Neseî ve İbni Mace, İbni Mes'ud hazretlerinden rivayet etmişlerdirki Sûretünnisail'kusra Sûrei Bakareden sonra nazil oldu. Buharînin lâfzında ona ruhsat yapmıyorlar da tağlız mi yapıyorlar? Kasem ederim ki Sûrei Nisai kusra tûlâdan (ya'ni en uzun Sûre olan Sûrei Bakareden) sonra

nazil oldu « وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ » اهـ.

Neseînin diğer bir lâfzından «her kim dilerse yardım

Sh:»5069

ederim « وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ » başka değil,

zevci vefat edenler âyetinden sonra nazil oldu». Bir lâfzında da «Sûrei Nisai Kusra Bakareden sonra nâzil oldu. İbni Mâcenin lâfzında» vallahi dileyene yardım ederiz Sûrei Nisai Kusra başka değil «

اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا » dan sonra nâzil oldu» اهـ. İşte mes'elenin miftahı bu sahih rivayetlerle sâbit olan bu nüzul tarihiyle Resulullahın hiccetülveda senesindeki fetvasındadır. Demek oluyor ki kısa Sûrei Nisa dahi denilen bu talâk sûresi ve bâhusus bu âyet sûrei Bakareden sonra nazil olmuş olduğu için onun zevci vefat eden kadınların ıddeti hakkındaki dört ay on gün âyetinin umumundan hâmillere aid olan cihetini bu âyetin umumu tasrihan beyan etmiş bulunuyor ki böyle muahhar tarih ile olan beyan, İlmi usulde beyanı tebdil denilen nesıh kısmına dahil olduğundan bu hamil âyetinin umumî o vefat âyetinin umumundan bir noktasını ta'dil suretiyle nesheylemiştir. İbni Abbas Hazretleri ibtida iki rivayet beyninde mütereddid olarak ihtiyat olmak üzere âhirül'eceleyn demiş ise de ezvacı tahirattan Ümmü Seleme Radıyallahü anha hazretlerinden vaki' olan istifsar üzerine fetvayı Resûl anlaşılmıştır. Binaenaleyh hâmil kadınların talâkda da vefatta da ıddetleri vaz'ı haml ile tamam olur.

﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ﴾ her kim de Allahdan korkar - emirlerini tutar, hukukuna riayet ederek vikayesine sıkınırsa ﴿يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهِ يُسْرًا﴾ Allah ona emrinden bir kolaylık verir. - İşini teshil edip salih amellere muvaffak kılarak Dünya ve âhıret kolaylığa mazher eder. 5. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu zikr olunan ahkâm ﴿اَمْرُ اللّٰهِ﴾ Allahın emridir ﴿اَنْزَلَهُ اِلَيْكُمْ﴾ onu size indirdi - sair ümmetler de yoktu, hazreti Muhammed ile onun ümmetine

Sh:»5070

indirdi ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ﴾ ve her kim Allahdan korkar - emrini, ahkâmını muhafaza eylerse ﴿يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِ﴾ Allah onun kabahatlerini tarafından keffaretleyip örter çünkü « اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتَ » dır. ﴿وَيُعْظِمْ لَهُ اَجْرًا﴾ ve onun ecrini büyültür - katlar, Bu Sûrede böyle takva tavsıyelerinin her birinde calibi dikkat va'd-ü vaîdlerle müterafık olarak bir terci' halinde defeat ile tekrar ve te'yidi, aile hukukunun, kadın ve talâk işlerinin ehemmiyyeti mahsusasına ve bu babdaki dikkatsizliğin ve «

اَبْغَضُ الْحَلَالِ اِلَى اللّٰهِ الطَّلَاقُ » hadîsiyle de anlatıldığı vechile âdî bahanelerle talâk salâhıyyetinin sui isti'mal edilmesindeki mahzurların ve bu yüzden uğranılacak müşkilâtın ıktıham olunmasındaki ecrin büyüklüğüne ve onun için gerek aşk-u mahabbet ve gerek gayz-u nefret sâiklariyle Allah korkusu, vazife hisleri unutulu vermeyip haricî ve ve dahilî her hususta Allahın emirlerine ı'tina olunarak takvâ yolunun tutulması, korunmak çarelerinin aranması lüzumuna sıkı sıkı tenbihatı muhtevidir.

Bu suretle hasbel'iktıza talâk verildiği takdirde evvelâ « وَاَحْصُوا الْعِدَّةَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْۚ لَاتُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ » buyurulduğu gibi burada da yine korunmak yollarından olmak üzere buyuruluyor ki 6. ﴿اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ﴾ onları: ya'ni o boşanıp da ıddet içinde bulunan kadınları boşamadan evvel olduğu gibi - vus'unuzun yettiğinden, kendinizin sakin olduğunuz yerden bir kısmında iskân ediniz. -

VÜCD, insanın vus'u, gücünün yetebildiği varlığı demektir. Binaenaleyh kadının kocasına gücünün yetemiyeceği bir sükna teklif etmeğe de hakkı yoktur. Sonra belliki bu emirler sağ olanlaradır. Binaenaleyh zavci vefat eden kadının ıddetinde süknâ ve nefaka talebine hakkı

Sh:»5071

yoktur. O varisler miyânında bulunduğu için terekeden hissası ne ise onu alır. Sûrei Bakarede geçen « وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًاۚ وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍۚ » âyetinin tefsirine bak

﴿وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّۜ﴾ onunla beraber üzerlerinde tazyık yapmak, bezdirmek için onları zararlandırmağa da kalkışmayınız ﴿وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ﴾ ve eğer o ıddet bekliyen mutallakalar bir hamil sahibi iseler-ki o hamil gerek talâk esnasında veya daha evvel ma'lûm olmuş bulunsun ve gerek ıddet içinde iken kadın sezmiş olsun kadın bunu ketm etmeyip haber vermelidir. « وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فٖى اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ » Ve böyle hayzın inkıtaı ve hamil gibi nefsine aid hususta kadın kavliyle tasdık olunmalıdır. ﴿فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّۚ﴾ o halde onlar ta hamlini vaz' edinciye kadar kendilerine, infak ediniz - nefakalarını veriniz. Iddetin asıl hikmeti hamil bulunup bulunmadığını tebeyyün ettirecek bir zaman bekletmek olduğu cihetle hamil bulunduğu sezilince artık onu üç hayiz bekletmeğe lüzum kalmıyacağı gibi üç ay ile de iktifa edilmeyip az veya çok ta vaz'ı hamle kadar infak etmek lâzım gelir. Talâk tarihinden ı'tibaren hamil müddeti ekalli altı ay, ekseri ise Hanefiyyeye göre iki sene ve hattâ Şafiîye göre dört sene uzaya bilir. Burada «

« وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ » şartı mutlak infak emrinin menatı değil « حَتّٰى يَضَعْنَ »

gayesiyle mukayyed olan infakın menatıdır. Onun için bu şartın mefhumı muhalifi hâmil olmıyan

mutallaklara ıddetlerinde sükna lâzım ise de nefaka lâzım gelmezmiş gibi bir ma'na ifade etmez. Bil'akis

uzun olabilecek ıddetin hitamına kadar infak emrinin bil'ıbâre tensıysı ıddetleri daha kısa olan mu'teddelere, beklemek ılletinde iştirâk hasabiyle, infakın vücubunu biddelâle anlatır. «

لَاتُخْرِجُوهُنَّ . اَسْكِنُوهُنَّ » buyurulmuş olması da buna bilişare karînedir. Çünkü ıhracı

nehiy, iskânı vacıb olmanın levaziminden

Sh:»5072

birisi de infakın vücubu olacağı kolaylıkla anlaşılır. Böyle iken burada hamil şartının tasrihi şu nükteleri ifade eder:

BİRİNCİSİ, Iddet bekletip infak etmekten asıl maksad, hamil gayesi olduğunu anlatır.

İKİNCİSİ, Uzamak ihtimali bulunan hâmiller hakkında şübheyi kesmektir.

ÜÇÜNCÜSÜ Talâk olmasa bile hamli olanlara hususî bir i'tına ile bakılmasına işaret eylemektir.

DÖRDÜNCÜSÜ, de şu mes'eleyi tefri' eylemektir: ﴿فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ﴾ vaz'ı hamilden

sonra çocuğu şayed sizin için, ya'ni siz babaların hisabına olarak emzirirlerse

﴿فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ﴾ o vakıt onlara emzirme ücretlerini verin - demekki çocuk doğunca ona baktırmak, infak etmek vazifesi esas ı'tibariyle babalara âiddir. Murdıayı, ya'ni emzirecek süt anayı baba tutacak, masrafını baba verecektir. Ânanın da hıdane, ya'ni çocuğu kendi kucağında bulundurub ona bilfiıl bakmak hakkı vardır. Çocuğun hakkı da evveli emirde ana sütünü emmektir. Onun için boşanmış olan ana hıdane hakkını isti'mal edip de babasının hısâbına olarak ücretle o çocuğu emzirecek olursa babanın o çocuğu ondan almayıp ırda' ve bakım ücretini vermesi lâzım gelir. Yok eğer babası hisabına değil de ana kendi hisabına emzirecek olursa o vakıt babanın o anaya emzirme ücreti vermesi lâzım gelmez. Yalnız çocuğun emzirme ücretinden mâadâ olan giyim ve sair masrafını verir ve bütün bunlar aralarında

kararlaştırılmak icabeder. Onun için buyuruluyor ki ﴿وَاْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ﴾ ve

ma'ruf vechile, ya'ni iki tarafın hal-ü şanına münasib ve çocuğun menfeatine muvafık güzel bir

Sh:»5073

surette ne baba tarafından hasislik, ne ana tarafından zorluk gösterilmeksizin aranızda birbirinizle müşavere edin, iycab eden ücreti ve çocuğun nefakasını kararlaştırın - boşanıp ayrıldık diye küsüşüp de

birbirinize müşkilât çıkarmayın. ﴿وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ﴾ ve eğer zorlaşacak birbirinize müşkilât

çıkaracak olursanız - baba hasislik, bahıllik edip lâyıkını vermez veya ana ziyadesini ister, emzirmeğe

nazlanır veya emzirmek istemezse ﴿فَسَتُرْضِعُ لَهُ اُخْرٰى﴾ o vakıt onu babanın hisâbına

diğer bir emzikci emzirecektir. - Emzikli bir kadın bulunacaktır. Baba diğer bir süt anası bulup emzirtecek ve ona lâzım gelen ücreti vermeğe mecbur olacaktır. Bu takdirde ise ana çoçuğuna analık etmemiş, şefakat hissi beslememiş, Allahın kendisine vermiş olduğu sütü yavrusundan esirgeyip fazla para ile satmak alçaklığına düşmüş olacağı gibi çocuğunu anasından esirgeyen ve gücünün yetebileceği ücreti vermeyip de müşkilât çıkarmış olan baba da evladını hem yâd ellere düşürmeğe sebebiyyet vermiş hem de yine ücret ve nefaka vermeğe ve Belki anasına vermek istemediğinden fazla vermeğe mahkûm kalmış bulunacaktır. Ancak çocuk anasından başka kadının memesini almadığı takdirde onu emzirecek diğer bir kadın bulunamamış demek olacağından o vakıt çocuğun telefine meydan vermemek için ana ecri mislî ile

emzirmeğe hâkim tarafından cebrolunur. 7. ﴿لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ﴾ seası olan,

ya'ni genişliği bulunan kimse genişliğinden infak etsin - bu âyet bütün nefaka mesailinde düsturdur. Ya'ni emrolunan infaklardan hangisi olursa olsun infak ile mükellef bulunan kimsenin hal ü vaktı müsaıd olup da malca genişliği varsa o kimse genişliğine göre genişliğinden nefaka versin. Bütün genişliğini versin değil, genişliğinden ya'ni sûrei Furkanda geçen «

وَالَّذِينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا»

Sh:»5074

âyetini unutmayıp ne israf ne tazyık etmiyerek ı'tîdal dairesinde yaraşanını versin

﴿وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ﴾ rızkı dar kısmet edilmiş olan kimseler de

﴿فَلْيُنْفِقْ مِمَّٓا اٰتٰيهُ اللّٰهُ﴾ Allahın ona verdiğinden infak etsin - orta halli olan orta halli,

az olan da az versin - çünkü ﴿لَايُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَٓا اٰتٰيهَا﴾ Allah

kimseye vus'undan öte teklif etmez - her hususta böyle olduğu gibi infak teklifleri de böyledir. Zengin zenginliğine göre fakîr de fakîrliğine göre mükellef olur. Borç bulabilirse bil'ahare vermek üzere hüsni

niyyetle borç eder. Bu da bir tâkat sayılır ﴿سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾ Allah bir

güçlükten sonra bir kolaylık halkedecektir - binaenaleyh fakîrler ve fukara aileleri de bulabildikleri ile kanaat ve sabrederek ilerisi için Allahdan ümidi kesmemeli, zenginler de böyleleri imhal etmemeli, zekâtları, sadakaları, ianeleriyle gözetmeli, zengin ve fakîr hepsi Allaha korunarak çalışmalıdırlar.

Kadın, aile ve infak işlerinde bozukluk, ahlâksızlık, idaresizlik, Allahın emirlerine ısyan ile haksızlık, azgınlık bir cem'iyyetin, bir medeniyyetin, bir memleketin inkırazına badi olacak esbabdan bulunduğu anlatılmak ve bu suretle bu Sûre ahkâmı bir taraftan evvelki Tegabün sûresine bir taraftan da gelecek Tahrîm sûresine bağlanmak üzere buyuruluyor ki:

﴿٨﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا﴿﴾

Sh:»5075

﴿٩﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا خُسْرًا ﴿١٠﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُولِى الْاَلْبَابِۚ اَلَّذِينَ اٰمَنُواۚ قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١١﴾ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ

صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا
اَبَدًاۜ قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١٢﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ
سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّۜ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عِلْمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Nice memleket (nice şenlik) Rabbının ve rasullerinin emrinden çıkıp azdı da biz onu şiddetli bir hisaba çektik ve görülmedik bir azâba giriftar eyledik 8 O suretle emrinin vebalini tattı ve işinin akıbeti bir hüsran oldu 9 Allah öyleler için şehid bir azâb hazırlamıştır, ondan dolayı Allahtan korkun da korunun ey halis özü, temiz aklı olanlar: iyman edenler! İşte Allah size bir zikr indirdi 10 Bir Rasul gönderdi, Allahın nûrlar saçan, yollar açan âyetlerini sizlere karşı okuyorki iyman edip salih amel işliyenleri zulmetlerden nûra çıkarsın ve her kim Allaha iyman edip salâh ile

Sh:»5076

çalışırsa Allah onu altından ırmaklar akar cennetlere koyacak: orada ebediyyen muhalledler, öyleki Allah ona hakikaten güzel bir rızk ihsan etmiş 11 O Allah ki yedi Semâ yaratmış. Arzdan da onların bir mislini, aralarından emir inip duruyor şunu bilesiniz diyeki: Allah her şey'e kadirdir ve Allah her şey'i ılmiyle ihata etmiştir 12

8. ﴿قَرْيَةٍ﴾ - Yukarılarda da geçtiği üzere karye Kur'anda, köy, şehir, memleket gibi cem'iyyet, medeniyyet mahalli olan yerlere ve ahalisine ıtlak olunur. Esasen ictima' ma'nasından me'huzdur. Râgıb der ki: karye, Nâsın ictima' ettiği mevzun ve Nâsın mecmuunun ismidir. Ve her birinde kullanılır. « وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ » de müfessirînin çoğu ehli karye demiştir. Ba'zısı da demiştir ki hayır, burada karye kavmin kendileridir. « ﴿رْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَاْت۪يهَا رِزْقُهَا رَغَدًا﴾ . ﴿وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ﴾ » bu minval üzeredir. « لِيُهْلِكَ الْقُرٰى » kavlinde ise o, medînenin ya'ni medeniyyet yeri olan şehrin, memleketin ismidir. « مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى » « مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَاۚ » kavilleri de böyledir. Ve kuzatın ba'zısı Aliyy İbni Hüseyn radıyallahü anhüma Hazretlerinin yanına girip bana Allah tealânın « وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّت۪ي بَارَكْنَا ف۪يهَا قُرًى ظَاهِرَةً » kavlinden haber ver, bunun hakkında ülemanız - ya'ni ehli beyt uleması - ne diyorlar? Diye sormuş o,

Mekke diyorlar demiş olduğu şöyle hikâye olunmuştur: sonra gördünmü? Dedi. Neyi? Dedim, ancak ricâli kasdeyledi, dedi. Bunun üzerine ben, o, kitabullahda nerede? Diye sordum cevaben dediki: Allah tealânın

şu kavlini işitmedin mi « وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِه اهـ».

Hasılı burada karye bir medeniyyet merkezi olan şehir ve hattâ şehirler mecmuu olan memleket ahâlisi kavm veya hukümdarları ma'nasına ehli karye demek olduğu anlaşılıyor. Çünkü Allahın ve Peygamberlerinin emrinden utüvv ile ısyan mekânın değil mütemekkinlerin işidir, azâbı tadan onlardır. Onların

Sh:»5077

yüzünden memleketleri de harab olduğuna işaret için karye denilmişti. ﴿عَتَتْ﴾ - azgınlık, serkeşlik

demek olan utüvvden 10. ﴿ذِكْرًا﴾ bir zikir - hiç unutulmayıp mucebince amel edilmesi lâzım gelen

bir öğüt, Kur'an, yâhud bir müzekkir: öğüt verici, ihtar ve nasıhat edici, Bu surette 11. ﴿رَسُولًا﴾ -

zikri beyan, evvelki surette, « اَرْسَلَ رَسُولًا » ma'nasiyle inzalden bedeldir. Resulden murad, Resuli Ekrem Muhammed Mustafa Sallâllahü aleyhi vesellemdir. Tenvin, fehamet içindir. Peygambere nazaran Resul de Cibrildir.

12. ﴿اَللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ﴾ - Sema, esasen yüksek demek olup Arz

üzerinde duran kimselerin semti re'sini ihata eden yüksek âlemlerin ismidirki biz gök ta'bir ederiz. Seb'a semâvât ta'biri yedi Semanın mevcudiyyetini ifade de kat'î olmakla beraber daha ötesi yok demek değildir. Ziyadesini nefyetmez. Çünkü bir hayli müfessirlerin ıhtar ettiği ve Ilmi usülde beyan olunduğu üzere mefhumı aded, karîne bulunmadıkça mu'teber olmıyan mefhumı muhalif cümlesinden ma'duddur. Ve Kitab ve sünnette yedi semanın daha ötesi bulunduğuna delâlet eden deliller vardır. Ayetel'kürsî, Kürsînin bütün Samavât ve arzdan daha geniş olduğunu gösterdiği gibi Kürsînin de Arşın içinde sahradaki bir halka gibi

olduğunu ifade eden « كَحَلَقَةٍ فِى فَلَاةٍ » hadîsi şerifi de ma'lûmdur. Semavât o kadar geniştir ki

seb'a semâvât ta'biriyle hepsinin hey'eti mecmuası kasd olunduğu surette Arza zıyası yetişe bilen bütün yıldızlar sahası semai dünya denilen en aşağısından ıbaret kalır. Netekim «

اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِزٖينَةِ الْكَوَاكِبِ » âyetinde buna işaret geçmiş idi.

Fakat mefhumı aded hisaba alınmıyarak seb'a semâvât denildiği zaman da bundan tebadür eden ma'na umumiyyetle ma'ruf olan

Sh:»5078

seb'ai seyyare medarlariyle tefrık olunan mıntakalardır. Güneş iki noktai nazarla da ortalarında mütalea olunur. Gerek Arz ve gerek Şems bakımından üçü yakın üçü uzaktır. En uzakta bulunan Zuhal mıntakası ve daha ötesi yedinci demek olur. Ve bunların böyle yedi adediyle gösterilmesinde hem umumiyyetle ma'ruf olanları irâe hem de ötede bulunan Güneşin merkeziyyetine bir işaret vardır. Şu halde, Zuhalden ötesi de Oranos ve Nebtun gibi daha başka seyyareler bulunması yedi Semanın mevcudiyyetini ıhlâl etmiyeceği gibi seb'a semâvât nassı da gerek mefhumı muhalifin mu'teber olmaması ve gerek onların da mezkûr nüktelere mebni yedinci Sema hududunda i'tibar edilebilmesi haysiyyetleriyle daha başka seyyareler bulunabilmesine mani' olmaz. Evet iyman edip salih amel işliyen mü'minleri altından ırmaklar akan Cennetlere ebedî olarak koyacak, kendilerine güzel güzel rızk ihsan edecek olan Allah o Allahdırki yedi

Sema yaratmış ﴿وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾ Arzdan da onların mislini - yaratmıştır. Buradaki

« من » beyaniyye olmak da, ibtidaiyye olmak da melhuzdur. Misliyyet de adedde, ya'ni yedilikte mümaselet olmak zâhir görünürse de « يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ » beyanından anlaşıldığına göre vasıfta mümaselet olmak da muhtemildir. Cümhurı müfessirîn « من » beyaniyye ve mümaselet adedde ve ba'zı evsafta olduğuna kail olarak ve ba'zı hadîslerden de istidlâl ederek demişlerdirki: yedi Sema olduğu gibi yedi de Arz vardır. Ve her birinin arasında Arz-u Sema arasındaki gibi mesafe ve her Arzda Allahın mahlûkatından sükkân vardır. Bizim anlıyabileceğimize göre bunun zâhirde seyyarelerden herbiri kendi seması dahilinde bir arz gibidir ve onlarda da Allahın bir takım mahlûkatı vardır demek olurki insan da varmı yok mu Allah bilir. İbni Abbastan bir rivayette yedi arz bihar ile ayrılmıştır ve hepsini
Sema

Sh:»5079

kaplar denilmiş olması da bu ma'naya olmalıdır. Ve bihardan murad hava ve buharlar gibi emvacı mekfufe dahi ta'bir olunan cev deryaları olmak gerektir. İbni Abbasın Sema bahirlerine dair sözleri de geçmiştir. Maamafih bu rivayet Asya, Afrika, Avusturalya, Şimalî Amerika, Cenubî Amerika, Kutbı şimalî ve Kutbı cenubî kıt'aları gibi arzın az çok denizle ayrılmış olan kıtaâtına işaret olmak ihtimali de yok değildir. Dahhâk gibi diğer ba'zı müfessirler de yedi Arzın aralarında açılmak olmaksızın tabaka tabaka birbirlerine muntabık olduklarını söyliyerek « وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ » bu suretle Arzın tabakatına işaret olduğuna kail olmuşlardır. Ba'zıları da akalîmi seb'a ta'bir ettikleri eski ıklîm taksimatına ihtimal vermek istemişlerdir. Ebüssüudun naklettiği vechile Kurtubî demiştirki: evvelki, ya'ni her arzın arası, Arz-u Sema arası gibi mesafe ile açık olması esahtır. Çünkü Buharî ve daha diğerlerinde rivayet olunan haberler ona delâlet etmektedir ki şu da o cümledendir: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem girmek istediği herhangi bir karyeyi gördüğü anda behemehal şöyle derdi: «

اَللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَمَا ظَلَلْنَ وَرَبَّ الْاَرَضِينَ السَّبْعَ
وَمَا اَقْلَلْنَ وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا اَضْلَلْنَ وَرَبَّ الرِّيَاحِ وَمَا
اَذْرَيْنَ نَسْأَلُكَ خَيْرَ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ وَخَيْرَ اَهْلِهَا وَخَيْرَ مَنْ فِيهَا
وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ اَهْلِهَا وَشَرِّ مَنْ فِيهَا = ey o yedi Semanın ve

onların kapladığı şeylerin rabbı, hem yedi Arzın ve onların taşıdıkları şeylerin rabbı, ve hem şeytanların ve onların aldattıkları şeylerin rabbı, hem de rüzgârların ve savurdukları şeylerin rabbı olan Allahım! senden bu karyenin hayrını ve ehlinin hayrını ve onun içinde bulunan kimselerin hayırını dileriz. Ve onun şerrinden ve ehlinin şerrinden ve onda bulunanların şerrinden sana sığınırız» اهـ.

Kur'anda bu âyetten başkasında Arzın yedi olmasına işaret eden bir âyet görülmiyor. Ba'zen « السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ » diye ikisi de müfred olarak ifade buyurulmuş, ekseriya da « السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ » diye semavât cemi', arz hep müfred olarak

Sh:»5080

tekabül ettirilmiştir. « سَبْعُ أَرَضِينَ » diye yedi arz tasrihi ancak ehadîs ve ahbarda varid olmuştur. Bu miyanda ihticaca salih olmıyacak gayri sahih, garib, zayıf, mevzu' ve ba'zan temsilî bir takım haberler dahi yok değil ise de Kurtubînin dediği gibi muhaddisînin sahih olarak kabul ve rivayet ettikleri hadîsler de vardır. Bunlar bu âyetin işaretiyle birleşince arzın teaddüdünü kabul etmek esahh olur. Böyle iken Kur'anın diğer âyetlerinde « سَمٰوَاتٍ وَالْاَرْضَ » denildiği gibi bu âyette de « وَمِنَ الْاَرْضِ » diye

arz müfred olarak getirilmiş de «وَاَرَضِينَ مِثْلَهُنَّ» veya «سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَاَرَضِينَ»

denilmemiş olmasının hikmeti düşünülmek lâzım gelir.

Allahü a'lem bunun nüktesi: Sema ı'tilâ meydanı, yükselme sahası olan ciheti ulüvvü, arz sıklet meskeni sukut menzili olan ciheti süflü iş'ar ettiğini ve gelecek tenezzüli emr hukmüne nazaran mizani hikmette her teşekkül için nüzul ve sükût merkezi bir noktadan ibaret olduğu haysiyyetle bize nazaran altımızda bir nüzul noktası, sukut merkezi, sıklet merkezi olan arzımız tek olup buna mukabil tepemizde meşairimize tecelli ve ruh ve şuurumuza afakı şuhûdden ışrak ederek kalbimizi mâverayı şuhûdde hakikati gaybe yükseltmek veya mehbitı sukut etmek için ıhata edip çırpındıran semalar müteaddid olduğu gibi ecramın hangisinden bakılsa yine böyle menzile teşkil eden arz bir ve onu ihata eyliyen semalar müteaddid ve bunların hepsi de Allah tealânın ılm-ü kudretiyle muhat bulunduğunu düşündürmektir. Onun için ifadeye öyle bir suret verilmiştir ki bir zemin üzerinde türlü türlü menazıriyle nazarları ıhata eden ve neresinden bakılsa nokta-i nazar gözetilmek şartiyle yüksek hakikatlar arzeyliyen yedi Sema gibi vücuh ve tabakatı havidir.

« من » Beyaniyye olduğuna göre el'arzdan murad lâmı cins ile cinsi arz olup bu cinsin veya ba'zısının yedi Semaya

Sh:»5081

mümaseleti ve o yedinin bizim arzımıza bir mücanesetini anlatır.. Bu cihetle mümaselet yalnız adedden ıbaret kalmayıp ba'zı evsafı mahsusada olduğu anlaşılır. Esahhı akval olan bu ihtimale göre, Arzımızın seyyarelerle seyyarelerin Arzımızla bir mücaneseti ve semalarla da bir mümaseleti bulunduğu neticesi alınır. Bundan da Arzımızın dahi bir seyyare ve seyyarelerin az çok Arzımız gibi, kendi âlemlerinde birer merkezi sıklet ve ba'zı mahlûkata mesken ve eserlere menzil olan maddî ve lâekal meadin ve nabatı havi birer cirm oldukları sezilebilir. İkinci bir ihtimalde, el'arz? Lâmı ahdile yalnız arzımızdan ibaret olup buna nazaran da arzımınız kıt'aları veya tabakaları veya ıklimleri ı'tibariyle yedi semaya bir mümaseletini ifade eyler. Ki bu da bizi bir çok taharriyata sevkeyler. Bu ma'nalarda « من » in teb'izıyye ma'nası da melhuz olup olmamasına göre de birer fark hasıl olur. Bizce bu ma'naların hepsi sahihtir.

Diğer bir ihtimal de « من » ibtidaiyye olmaktır ki müfessirlerden buna tearruz edeni görmedim, bununla beraber lisan i'tibariyle bunun da sahih olabileceğinde şübhe etmiyorum. Bu surette de «

«مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ» ve «خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

âyetleri kabilinden olarak Arzdan insanın hılkatını ve onun nefsinde başındaki semaları sureti mahsusa ve ma'kuleleriyle temessül ve tesavvur ettiren şuur ve idrak tecelliyatının yaradılışını ifade etmiş olurki bu da havassı hamse, akıl ve vahy tecelliyatına nazaran yediden aşağı değildir. Ve yedi sema tıbakının böyle birbirine intibak eden şuunı ruhiyye meratibine göre mülâhaza edilmesi haysiyyeti gibi bizim için pek mühimm olan bir bakım noktasını da iş'ar eyler ki semaya müteallık haberlerde tesadüf edilen sözleri bir

dereceye kadar tesavvur edebilmek için bunun faidesi vardır. ﴿يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ﴾

Sh:»5082

aralarında peyderpey emir iniyor - «وَاَوْحٰى فٖى كُلِّ سَمَاۤءٍ اَمْرَهَا» buyurulduğu vechile

o yedi Sema ile Arzdan misillerinin mecmuu arasında gerek hey'ete mecmuasına ve gerek her birinin bütün müteallikat ve mühteveyatiyle ve umumî ve hususî bütün harekât ve sükûnları, hadisat ve şuunlariyle tedbir ve idarelerine velhasıl kaza ve kaderlerine müteallık emri ilahî ve vahyi rabbanî inip duruyor. Burada

«تنزل ، امر ، بين» kelimeleri de şayanı dikkattir. Bunda bizim Arzımızla beraber dahil bulunduğumuz ve hey'eti Şemsiyye ta'bir ettiğimiz ecram manzumesinin vaz'ıyyeti umumiyye ve hususıyyesine bir işaret ve hılkatlarından sonra onlarda müctemi'an veya münferiden veya mütekabilen bir müvazene dahilinde cereyan eden bütün mukadderatın gerek onlarda kalan ve gerek bize kadar gelen zıya ve hararet vesaire gibi bilcümle umur ve şuunun onlardaki bir tabiat işi olmayıp bu manzumeden daha

yükseklerіyle de alakadar olarak « قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » buyurulan ruh gibi nezdi

barîden bir tenezzüli emrî olduğuna ve bu vechile bu Kur'anın, bu emirlerin de Semalar fevkından inen nûr gibi kalbi Muhammedîye indirilmiş bulunduğuna tenbih buyurulmuştur. Onun için nihayet bunların bizim ruhî şuunâtımızla bilhassa alâkası anlatılmak üzere buyuruluyor ki

﴿لِتَعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَديرٌ﴾ o halk ve tenezzüli emir, şunu

bilmeniz içindirki Allah her şey'e kadîrdir. - Binaenaleyh iyman edip salih amel işliyenler mü'minlere olan

va'dini infaza da kadirdir. ﴿وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًا﴾ Ve Allah

her şey'i ılmiyle ihata eylemiştir. - Zira bütün o ulvî ve süflî, cismanî ve ruhanî kâinatın halk ve tedbiri ve o şuunâtı ilmiyyenin ifazası hepsine hâkim bir kudretin ve hepsinin zâhir ve bâtıniyle bütün künh ü hakikatini, mebde'-ü meadını ihata eden

Sh:»5083

bir ılmin âyât ve bürhanıdır. Binaenaleyh bütün bu ahkâmı o ılim ile takdir ve teşri' ve o kudretle tenzil ve tebliğ buyurmuştur.

Burada Talâk sûresi bitti. Talâkın netâicinden birisi de hurmet olmak münasebetiyle bervechiâti yemîn ve yine ba'zı aile hususatına alâkadar olan Tahrîm sûresi ta'kıyb edecektir.

TAHRİYM

٦٦ سُورَةُ التَّحْرِيمِ

Tahrîm sûresi medenîdir. Buna «Müteharrim suresi» veya «Lime tüharrimü sûresi» de denilir.
Âyetleri - On ikidir.
Kelimeleri - İki yüz kırk dokuzdur.
Harfleri - Bin altmıştır.

Fasılası - ﴿منار﴾ م ٠ ن ٠ ا ٠ ر harfleridir.
Sebebi nüzulü - Baş tarafındaki âyetlerden anlaşılacağı üzere tahrîm hadisesidir.

Tahrîm - İ'tikadî veya fi'lî, aslî veya a'rızî, muvakkat veya gayri muvakkat surette haram etmek, haram kılmak veya men'eylemek, mahrum kılmak ma'nalarına gelebilirki ya teshırı ilâhî ile veya zorla veya akıl cihetinden, yâhud şer'î cihetten, yâhud resim ve adette emri sayılan biri cihetinden yasak veya men'edilmek, mahrum kılınmak suretlerine şamil olup talâk, zıhar, iylâ gibi ba'zı yemin aksamı da buna dahil olur. Burada ise Peygamberin kendine yaptığı bir tahrîm vak'asının ismi olarak bu Sûre ona muzaf kılınmıştır. Ve esasen tahrîm, Allaha aid olup Allahın halâl kıldığını haram kılmak iyi olmadığı anlatılmıştır.

Bu vak'anın hulâsası: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin zevcelerinden birine sirr olarak söylediği bir sözü o zevce temamen ketm edemeyip yine

Sh:»5085

ezvacı tahirat içinden en ziyade hemhal olduğu diğer bir arkadaşına çıtlatmış, bundan haberdar olan Hazreti Peygamber ona o sirri ketm edemediğinden dolayı serzeniş buyurmuş ve buna karşı o ikisi birbirine arka çıkarak ve dünya refah ve ziynetine müteallık ba'zı dilekler arz ederek diğer zevcelerini de alâkadar edecek bir tazahürde bulunmuş olmaları dolayısiyle Aleyhissalâtü vesselâm hem Dünya hayatın nazarındaki ehemmiyyetsizliğini anlatmak hem de ailesine bir dersi tehzib vererek binnetice rızalarını yoklamak üzere kendisine halâlı haram eder yollu bir yemîn ile mu'tad olan tarzı hayatından ve haremlerinden iylâ şeklinde çekilip meşrebe denilen selâmlık odasında bir ay uzleti ihtiyar etmiş olması vak'asıdırki ba'zan i'tikâf sünneti seniyyeden olmak hasebiyle ibtidalarında bunun ne olduğu fark edilememiş fakat biraz sonra hanei saadette ezvacı tahiratın hepsi Resulullahı gücendirmiş olmak endişesiyle hücrelerinde hicran ve hirman elemleri içinde göz yaşları dökmeğe başlamış ve derken Peygamber bütün zevcelerini boşamış diye şayi' olmağa başlıyarak işiten eshabı kiramı birdenbire merak ve telâşe sarmış ve bu esnada Sûriyye cihetinde Rumların tabi'iyyetinde hukûmet edene Hırıstıyan Arablardan gassanîlerin Müslimanlara harbetmek için tedarükâtta bulunduklarına dair Medînede havadis işa'asiyle Münafıklar da eracîf ve tehyicata bir vesiyle buldukları zu'muna düşüp sevinmişlerdi. Nihayet yirmi dokuzuncu gün hitamında Resulullah uzletten çıkıp hanei saadetlerine avdet buyurmuştu. İşte bu Sûre bu tahrîm vak'ası sebebiyle nâzil olmuş olduğu gibi Tirmizînin rivayet ettiği vechile sûrei - Ahzâbda geçen «

يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا » âyeti de bu

sebeble nâzil olmuş, ve Müslimin bir rivayetine

Sh:»5086

nazaran sûrei Nisadaki «

وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ » âyeti de bu sırada

inzal buyurulmuştur.

Bu hadise hakkında sahih, gayri sahih bir takım sözler söylenmiş ise de imam Ahmed, Buharî, Müslîm, Tirmizî, İbni hibban ve daha başkalarının sahih senedlerle tahric eylemiş oldukları vechile Hazreti Ömerin

İbni Abbas Hazretlerine olan beyanatı ve Hazreti Aişe hadîsleri bizi en ziyade tenvir edecek sahih rivayetlerdendir.

Buharînin bir senedi: «

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبدِ اللّٰهِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بَلَالٍ، عَنْ يَحْيٰى، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ، اَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ اَنَّهُ قَالَ، »

Müslimin bir senedi: «

حَدَّثَنَا هٰرُونُ بْنُ سَعِيدِ الْاَيْلِىُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ، اَخْبَرَنِى سُلَيْمَانُ يَعْنِى ابْنَ بَلَالٍ، اَخْبَرَنِى يَحْيٰى اَخْبَرَنِى عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ، اِنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عَبَّاسٍ يُحَدِّثُ»

Bu iki senedle Buharî ve Müslim şu iki rivayette müttefikler: İbni Abbas radıyallahü anhüma hadîs anlatarak dediki: Ömer ibni Hattaba bir âyetten sormak isterdim, bir sene durdum, mehabetinden soramadım, taki hacca çıktı beraberinde ben de çıktım, döndüğümüzde yolun birazında (Merri zahranda) idik bir haceti için erâke saptı, ben bekledim, nihayet fârig oldu, sonra beraberinde yürüdüm (o abdest alıyor, ben de suyunu döküyordum, bir sırasını buldum) ya emirelmü'minîn! Kimdir o iki kadın Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin zevcelerinden ki ona karşı tezahürde bulunmuşlar? Dedim, o, Hafsa ve Aişedir dedi. Ben vallahi bir senedenberi bunu sana sormak istiyordum, fakat saygımdan soramıyordum, dedim, öyle yapma dedi bende bir ılim olduğunu zannetiğin birşeyi hemen bana sorki bir bilgim varsa onu sana haber veririm. Sonra Ömer şöyle dedi: Vallahi biz doğrusu cahiliyyede kadınlar için bir emir sayıya almazdık tâ Allah tealâ onlar için indirdiğini indirinciye ve haklarında verdiği payı verinciye kadar. Ben, dedi: kendi kendime bir emirde düşünürken karım şöyle şöyle yapsan dedi, ben de o senin nene gerek?

Sh:»5087

Benim irade ettiğim bir işte senin tekellüfün ne oluyor? Dedim. Bana, ey ibni hattab: sen kendine karşı gevezelik edilmesini istemiyorsun, halbuki senin kızın Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine karşı mırıldanıyor, hattâ o günü öfkeli bırakıyor deyiverdi, hemen Ömer kalktı, yerinden ridasını aldı, tâ Hafsaya kadar gitti, ona kızım dedi, sen Resulullaha mırıldanıyor, bütün gün öfkeli bırakacak kadar söyleniyormusun, vallahi dedi: biz hepimiz ona söylenir, mırıldanırız. Bunun üzerine dedim ki: bilirsin ben seni Allahın ukubetinden ve Resulü sallâllahü aleyhi vesellemin gadabından daima tahzir ederim, a kızım! Sakın seni arkadaşının güzelliği ve Resulullahın ona sevgisi mağrur etmesin -Aişeyi murad ediyordu -. Sonra dedi: çıktım, karabetim olduğu için Ümmi selemenin yanına girdim, ona söyledim Ümmi seleme dediki: teaccüb ederim sana ey ibni hattab! Her şey'e girdin de resulullah ile zevceleri arasına damı girmek istiyorsun? İşte bu söz beni öyle bir tutuş tuttuki vicdanımda duyduğum teessürü kısmen kırdı. Bunun üzerine onun yanından da çıktım. Ve benim Ensardan bir arkadaşım vardı. Ben gitmediğim zaman o bana haber getirir, o gitmediği zaman da ben ona haber getirirdim. Bu esnada gassan Meliklerinden birisini de endîşe ediyorduk, bize yürüyeceği söyleniyor, yüreklerimiz ondan dolgun bulunuyordu. Bir de bakdımki arkadaşım Ensarî kapıyı çalıyor, aç aç dedi, Gassanîmi, geldi? dedim, hayır ondan daha eşedd, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem zevecelerinden uzlete çekilmiş dedi. Gönlümden hafsa ile Aişenin burnu sürtüldü dedim, elbisemi aldım çıktım, nihayet vardım, anladımki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bir kaç basamakla çıkılır bir meşrebede (şerbetlik denilen sekili bir hörcede) siyah bir uşağı da

kademenin

Sh:»5088

başında, söyle, Ömer ibni Hattab, dedim, nihayet bana izin verdi, resulullaha bu söylediğim sözleri hikâye ettim. Ümmi Selemenin sözüne geldiğimde Resulullah tebessüm buyurdu» bir hasır üzerinde bulunuyordu, onunla arasında bir şey yoktu, başının altında içi lif dolu bir meşin yasdık vardı, ayaklarının yanında dökülmüş biraz karaz (samğı ârabî denilen selem pusesi), baş ucunda da asılı bir pösteki vardı, böğründe hasîrin eserini gördüm ağladım, neye ağlıyorsun? Buyurdu, Yaresulallah dedim: Kisra ve Kayser bulundukları hal içindeler, sen ise Allahın Resulüsün, buyurduki Dünya onların âhıret bizim olmasına razı

olmuyormusun اهـ.

Müslimin ve Tirmizînin mütekarib ve müttefık oldukları diğer bir rivayet:

Müslim, «

حَدَّثَنَا اِسْحَقُ بْنُ اِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِىُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ اَبِى عُمَرَ ﴿تَقَارَبَا فِى لَفْظِ الْحَدِيثُ﴾ قَالَ اَبْنُ اَبِى عُمَرَ حَدَّثَنَا وَ قَالَ اِسْحَقَ اَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، اَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِىِّ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ اَبِى ثَوْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ»

Tirmizî: «

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ اَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِىِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ ابْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ اَبِى ثَوْرٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ»

Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin zevcelerinden iki kadını ki Allah tealâ «

اِنْ تَتُوبَآ اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا » buyurmuştur. Hazreti Ömerden

sormağa hırslanır dururdum, tâki Ömer haccetti, ben de beraberinde haccettim, yolun bir yerine

geldiğimizde abdest alıyordu, ben de ellerine matharadan su döküyordum ya emirelmü'minîn! dedim:

nebiy sallâllahü aleyhi vesellemin ezvacından o iki kadın kimdirki Allah azze ve celle onlara «

اِنْ تَتُوبَآ اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا » buyurmuştur? Ömer bana «

وَاعَجَبًا لَكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ » dedi: o Hafsa ve Aişedir dedi, sonra hadîsi anlatmağa

başladı: biz, dedi: ma'şeri kureyş kadınlara galib bulunuyorduk. Medîneye geldiğimizde bir kavm bulduk ki

kadınları onlara galebe ediyorlardı. Bizim kadınlarımız da onlardan

Sh:»5089

öğrenmeğe başladılar, bir gün ben karıma öfkelendim, bakdım mırıldanıyor, mırıldanmasını münasib

görmedim, azarladım, benim dedi mırıldanmamı neye münasib görmüyorsun? Vallahı Peygamberin

zevceleri bile ona mırıldanıyorlar, ve birisi o gün geceye kadar yanına uğramıyor, ben gönlümden doğrusu

onlardan öyle yapan muhakkak haybet ve husrana düşer, dedim. Ve menzilim avalide benî ümeyye (ibni zeyd) de idi ve Ensardan bir komşum vardı, Resulullaha gitmek için nevbetleşerek inerdik, birgün o iner vahıy haberini ve saireyi bana getirirdim, ve o sıra «gassanîler bize gazâ etmek için atlarını na'llatıyorlarmış diye havadis alıyorduk. Derken birgün o komşum yatsıleyin bana geldi, birdenbire kapıyı vurdu, hemen çıktım, çıkarçıkmaz «bir emri azîm hadis oldu» dedi. Gassanîlermi geldi dedim, ondan daha büyük: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem kadınlarını tatlîk etmiş, dedi ben gönlümden, Hafsa haib-ü hasir oldu, bunun olacağını zannediyordum, dedim ve sabah namazını kılınca giyindim, sonra fırlayıp tâ Hafsanın yanına vardım. Gördümki ağlıyor [Müslimin diğer bir rivayetinde hucrelerin hepsinde de bükâ var] sizi Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem tatlîkmı etti? Dedim, bilmiyorum, o işte tâ şu meşrebede mu'tezil, dedi, bunun üzerine vardım, bir siyah kölesine (yine Müslimin diğer bir rivayetinde: dış kapının eşiğindeki Rebah nam kölesine) vardım, Ömer için istizan et dedim, girdi sonra bana çıktı, seni kendisine söyledim bir şey demedi dedi, bunun üzerine mescide fırladım, vardımki minberin etrafında bir takım kimseler oturmuş ağlıyorlar, yanlarında biraz oturdum sonra vicdanımdaki duygum bana galebe etti, yine o uşağa vardım: Ömer için istizan et dedim, yine girdi, çıktı, seni kendisine söyledim, bir şey demedi, dedi, sonra yine

Sh:»5090

mescide gittim oturdum, sonra yine vicdanım bana galebe etti, yine o uşağa vardım, Ömer için istizan et dedim, yine girdi sonra bana çıktı, kendisine seni söyledim, bir şey demedi, dedi, ben de döndüm giderken baktım uşak beni çağırıyordu, gir sana izin verdi dedi, bunun üzerine girdim, bakdımki Hazreti Peygamber

sallâllahü aleyhi vesellem bir « رَمَلَ حَصِيرَةُ » hasîr örgüsüne dirseklemiş, böğründe hasîrın izini

gördüm (Müslimin Ikrime rivayetinde: bir hasîr üzerinde yan gelmişti. Oturdum üzerine izarını çekti, ondan başka üzerinde bir şey yoktu hasîr bugrüne iz yapmıştı) Yaresulallah, dedim kadınlarını tatlîkmı ettin, hayır buyurdu - Allahüekber dedim, bizi bilirsinki Yaresulallah biz ma'şeri Kureyş kadınlara galib bulunur bir kavm idik, sonra Medîneye geldiğimizde bir kavm buldukki kadınları onlara galebe ediyorlar, bizim kadınlarımız da onların kadınlarından öğrenmeğe başladılar, birgün ben karıma öfkelendim bana karşı mırıldanıyordu mırıldanmasını münasib görmedim azarladım, neye azarlıyorsun dedi, Vallahi Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin zevceleri bile ona karşı mırıldanıyorlar. Hem onlardan birisi o gün geceye kadar yanına uğramıyor bunun üzerine ben Hafsaya dedimki sen Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine karşı mırıldanıyormusun? Evet, dedi: her birimiz o gün geceye kadar yanına uğramaz, dedimki: içinizden her kim öyle yaparsa muhakkak haib-ü hasir olur. Her biriniz kendine Allahın, Resulünün gadabından dolayı, gadab etmiyeceğine emînmi bulunuyor? Alimallah bir lahzada helâk olur. Bakdımki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem tebessüm buyurdu, Hafsaya demiştimki dedim Resulullaha karşı mırıldanma ve ondan bir şey isteme, sana iktiza ederse bana söyle ve sakın arkadaşının Resulullaha senden daha sevgili ve daha dilber olması da seni mağrur etmesin. Resulullah bir daha tebessüm buyurdu. Bunun

Sh:»5091

üzerine Yaresullah! Müsaade buyurmanızı reca ediyorum « اَستَاْنِسُ » dedim. Peki buyurdu, başımı

kaldırdım baktımki odada üç şeyden başka levazim yok, Yaresulallah dedim: Allaha duâ et ümmetine genişlik versin, ona ibadet etmezlerken Faris ve Ruma genişlik vermiş. Böyle deyince doğrulup oturu verdi de sen şekk içindemisin yebne hattab! Onlar hoşlukları dünya hayatta geçiştirilen birer kavm, buyurdu (müslimde: ben de benim için istiğfar ediver Yaresulallah dedim) ve kadınlarına küsmüş olduğundan dolayı bir ay kadınlarının yanlarına girmemeğe yemîn etmişti: bu babda Allah tealâ ıtab buyurdu (Tirmizîde: ve onun için yemîne keffaret kıldı) Zührî, bir de dedi, Urve bana. Aişeden şöyle haber verdi, Hazreti Aişe dediki: vaktaki yirmi dokuz gece geçti, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bana geldi, benimle başladı (Müslimde: Yaresulallah sen bizim yanımıza bir ay girmiyeceğine yemîn etmiştin, halbuki yirmi dokuzdan girdin, ben onları sayıyorum dedim ay yirmi dokuzdur buyurdu) da ya Aişe ben sana bir emir anlatacağım, acele etme tâki Ebeveynine danışasın. Buyurdu. Sonra bana bu âyeti okudu «

يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ » el'aye. Müslimde: « اَجْرًا عَظِيمًا » ya kadar

Aişe dedi: Vallahi ebeveynimin bana ondan ayrılmayı emretmiyeceklerini muhakkak bildirdi. Ben de dedim ki: ay, bunun hakkındamı ebeveynime danışacağım? Elbette Allahı ve Resulünü ve darı âhıreti isterim. Ma'mer, bir de, dedi, bana Eyyûb haber verdi, Aişe demişki: benim seni ihtiyar ettiğimi kadınlarına haber verme, Resulullah da ona buyurmuşki, Allah beni mübellig olarak gönderdi, muannit olarak göndermedi, Tirmizî derki: bu hadîs İbni Abbastan bir kaç vechile rivayet olunmuş, hasen sahîh bir hadîstir. Aynî hadîs hakkında Müslimin diğer bir rivayetinde: Hafsa ve Ümmi seleme demiş ve şu fıkraları ziyade etmiştir: hucrelere vardım, her evde bükâ vardı,

Sh:»5092

hepsinden bir ay iylâ yapmıştı. Yirmi dokuz olunca onlara indi اهـ.

Buharînin: Hazreti Enesten olan rivayetinde de Hazreti Ömer şöyle demiştir: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin zevceleri ona karşı gayrette ictima' etmişlerdi. Ben onlara «o sizi boşarsa rabbı ona sizden daha hayırlısını verir demiştim « عَسٰى رَبُّهُ اِنْ طَلَّقَكُنَّ » âyeti nâzil oldu» اهـ.

Bunlar gösteriyorki: tahrîm meselesi yalnız Aişe ile Hafsaya veya Hafsa ile ümmi selemeye aid değil, hepsiyle alâkadardır. İkiden bahsedilmesi ikisinin diğerlerine nazaran daha ziyade hususıyetlerindeki ehemmiyyetten dolayı olup bir taraftan bu ikisi diğer taraftan obirleri iki zümre halinde olarak birleştiklerini anlatıyor. Bu babda Müslimin Cabir ibni Abdillah radiyallahü anhten olan şu rivayeti de bunu ve sebebini şöyle iyzah ediyor. Cabir dediki Ebu Bekir girdi Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem huzuruna istizan ediyordu, nâsı kapı önünde oturmuşlar buldu, içlerinden kimseye izin verilmemişti. Ebu Bekre izin verildi, girdi, sonra Ömer geldi o da istizan etti ona da izin verildi. Girince Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerini çevresinde kadınları oturmuş gayet durgun ve sakit bir halde bulmuş ve binaenaleyh herhalde bir şey söyliyeyim, Peygamberi güldüreyim deyip şöyle söylemişti. Ya Resulallah: görseydin Harice kızı benden nefaka istedi, ben de kalktım ona boynunu bükü verdim deyince Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem güldü de bunlar gördüğün gibi benim çevremde nefaka istiyorlar buyurdu. Bunun üzerine Ebû Bekir kalkıp Aişenin boynuna dürterek Omer de kalkıp hafsanın boynuna dürterek ikisi de siz Resulullah sallâllahü aleyhi vesellemin yanında olmıyan şeyler istiyorsunuz ha: der,

Sh:»5093

bunun üzerine cümlesi de vallahi bundan böyle ebeden Resulullah sallâllahü aleyhi vesellemden yanında olmıyan bir şey istemeyiz demişler, sonra da onlardan bir ay, yahud yirmi dokuz gün uzlete çekilmişti. Sonra « يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ » âyeti nâzil oldu tâ « لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيمًا » ye kadar vardı. Onun üzerine Aişeden başladı, ya Aişe sana bir emir arzetmek istiyorum dedi. İlââhirilhadîs. Yine Müslimde Ikrime tarikıyle mezkûr Hazreti Ömer hadîsinde: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem kadınlarından uzlete çekildiği vakıt mescide girdim, baktım nâs kederinden çakıllı yeri dürtüştürüyor ve resulullah sallâllahü aleyhi vesellem kadınlarını boşamış diyorlar, ve bu kadınların hicab ile emrolunmalarından evveldi. Ben bunu bugün öğrenirim, dedim, Aişeye vardım, ya Ebî Bekrin kızı senin şanın Resulullaha eza edecek dereceye vardımı? Dedim, benden sana ne? Ey ibni hattab sen kendi begbene bak dedi, onun üzerine Hafsaya girdim diye başlayan Hazreti Ömerin beyanatında şu fıkralar da vardır: iki istizanda izin verilmeyince sonra sesimi yükselttim, yarebah! Dedim, benim için Resulullahdan istizan et zannediyorum ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem beni Hafsa için geldim sanıyor. Vallahi Resulullah bana emrederse ben Hafsanın boynunu vururum, diye sesimi yükselttim, gel diye işaret etti, bunun üzerine girdim Resulullah bir hasîr üzerine dengilmişti, oturdum üzerine izarını çekti. Üstünde başka bir şey yoktu. İlââhirih... Kisrâ ve Kayser fıkrasından sonra, girdiğim vakıt yüzünde gadab görüyordum, Yaresulallah! Kadınlar yüzünden neşe meşakkati üzerine alıyorsun. Şayed sen onları boşarsan Allah seninledir, Melaikesi Cebrail ve Mikâil, ben ve Ebubekir ve mü'minler de seninleyiz demiştim ve Allaha hamdederimki ba'zan böyle bir kelâm söylediğimde Allah tealânın söylediğim sözü tasdık buyurmasını ümid ederdim, bu tahyir âyeti de böyle nâzil

Sh:»5094

olmuşturu. « عَسٰى رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ »... Aişe binti ebî Bekir ile Hafsa Peygamberin sair kadınlarına karşı ikisi tezahür ederler - birbirine zâhir olurlar - dı, Yaresulallah sen onları tatlîkmı ettin? Dedim, hayır, dedi, Yaresulallah! Dedim: ben mescide girdim Müslimanlar çakılları dürtüyor. Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem kadınlarını boşamış diyorlardı, ineyim de boşamadığını onlara haber vereyimmi? Dedim, peki istersen, buyurdu, yüzünden gadab açılıncıya kadar konuşmağa devam ettim, nihayet şeeldi, güldü, mübarek dişleri herkesten güzeldi, sonra nebiyyullah sallâllahü aleyhi vesellem indi, ben de indim, basamaklı kütüğe tutunarak indim, Resulullah yer üzerinde yürür gibi indi, elini sürmüyordu, Yaresulallah gurfede yirmi dokuz kadın dedim, ay yirmi dokuz olur buyurdu, ben mescidin kapısı üzere dikildim, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem kadınlarını boşamadı diye en yüksek sesimle bağırdım ve şu âyet «

وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ » nâzil oldu, o emri istinbat eden ben olmuştum, Allah azze ve celle tahyîr âyetini de inzal buyurdu اهـ.

İbni mâce de bu iylânın sebebi olmak üzere Hazreti Aişeden şöyle bir rivayet vardır: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem ancak şunun için iylâ yaptı, çünkü Zeyneb onun bir hediyyesini geri çevirmişti, Aişe de « لَقَدْ اَقْمَاَتْكَ = ya'ni seni horlamış» dedi bunun üzerine resulullah gadaba gelip hepsinden iylâ etti» اهـ. Bu da esbabdan biri olursa da ikisinden maadası hakkında sebebi kâfi değildir. Tahrîm âyetinin nüzulüne sebeb olmak üzere zikrolunan iylâ tahrîminden başka olarak iki yemînden daha bahsedilmiştir. Bunlardan birisi:

Peygamberin zevcelerinden birinin yanında bir bal şerbeti içmiş olmasından dolayı diğer ba'zı zevcelerinin sözleşerek magafir kokuyor diye lâtîfe etmeleri üzerine

Sh:»5095

Peygamberin bir daha bal içmemeğe bir yemîn etmiş olduğunu zikretmişlerdir.

Buharîde Aişeden: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem «Zeyneb binti Cahş» ın yanında bal şerbeti içer ve onun nezdinde dururdu, ben ve Hafsa Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem hangimize gelirse magafîrmi yedin senden magafîr kokusu duyuyorum diyelim. Buyurdu ki «

لَا وَلٰكِنِّى كُنْتُ اَشْرَبُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ ابْنَةَ جَحْشٍ فَلَنْ اَعُودَ لَهُ وَقَدْ حَلَفْتُ لَا تُخْبِرِى بِذٰلِكَ اَحَدًا = hayır ve lâkin ben Zeyneb binti cahşın yanında bal şerbeti içerdim, öyle ise bir daha içmem, işte yemîn ettim. Bunu kimseye söyleme». Bu hadîsin son fıkrası Müslimde ve nese'îde, yemîn kaydi olmıyarak şöyledir: «

فَقَالَ شَرِبْتُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَ لَنْ اَعُودَ لَهُ فَنَزَلَ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ ﴿الى قوله﴾ اِنْ تَتُوبَا = hayır, Zeyneb binti hacşın yanında bal şerbeti içtim, onu bir daha da içmem» buyurdu. Binaenaleyh şu nâzil oldu «

لِمَ تُحَرِّمُ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ » ilâ kevlihi - « اِنْ تَتُوبَآ » Aişe ve Hafsa için - « وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِىُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهِ حَدِيثًا » de (لِقَوْلِهِ بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا = hayır bal şerbeti içtim dediği için).

Bununla beraber Müslim bu hadîsi daha mufassal olarak Hişam ibni urve tarikiyle yine Hazreti Aişeden diğer bir suretle de şöyle rivayet etmiştir: Aişe dediki: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem tatlıyı ve balı severdi, ikindi namazını kılınca kadınlarını dolaşır, yanlarına varırdı, derken Hafsaya girdi onun yanında kala geldiğinden daha çok kaldı, sordum, bana denildiki Hafsaya kavmından bir kadın bir tulum bal hediyye etmiş, o da Resulullaha ondan bir şerbet içirmiş, ben buna her halde bir şaka yapalım dedim ve bunu Sevdeye anlattım ve dedimki o yakında sana gelecektir, yanına geldiği vakıt Yaresulallah magafîrmi yedin? De «o sana hayır diyecektir» o vakıt da bu koku nedir? De, (Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem kendisinde koku bulunmasını hiç istemezdi) diyecektirki «Hafsa bana bir bal şerbeti içirdi»

Sh:»5096

sen ona «o balın arısı urfut yalamış» de, ben de öyle diyeceğim, ya Safiyye, sen de öyle söyle. Hasılı Sevdenin odasına girdiğinde - Sevde vallahi ya Aişe, o bana söylediğini senden korkuma az daha o kapıda iken söyliye yazdım derdi - Resulullah yaklaşınca Yaresulallah! Magafîrmi yedin? Demiş, hayır, buyurmuş, o halde bu koku ne? Demiş, Hafsa bir bal şerbeti içirdi buyurmuş, oda « جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُط » arısı urfut yalamış demiş, bana geldiği zaman ben de öyle söyledim, Safiyyeye vardığında o da öyle söylemiş, sonra Hafsaya vardığında Ya Resulullah! Ondan takdim edeyimmi? Deyince bana onun lüzumu yok buyurmuştur. Sevde: sübhanallah vallahi onu mahrum ettik ya Aişe diyordu, ben ona sus sesini çıkarma dedim.

Görülüyorki lâtîf olmakla beraber sonu tatlı gelmemiş olan bu şerbet şakasını anlatan bu iki rivayet, esasta müttefık ve yekdiğerini mütemmim olsa da birinde bilittifak Zeynebe karşı, birinde de diğerleriyle bilittifak hafsaya karşı olduğu anlatılmak ı'tibariyle eşhasta mutearızdır. Şukadarki buharî Hazreti Ömer hadîsine muvafık gibi görünen evvelki rivayeti tercih etmiş olduğundan ba'zı müfsirîn bunu « قِيلَ » diyerek kaydeylemiştir. Lâkin hadîsin Müslimdeki ikinci rivayetinde şaka fıkraları hep tevriyeli olduğu için kizbi zâhir denecek hiç bir ciheti yoktur. Halbuki evvelkinde « اِنِّى أَجِدُ مِنْكَ رِيحَ الْمَغَافِيرَ » fıkrasında « مِنْكَ » kaydi zâhiren yalan olmak lâzım geliyor. Çünkü magafirin kokusunu sevmiyen Hazreti Peygamber öyle bir koku hissetmemiş olduğu halde berikilerin senden duyuyoruz demeleri asılsız bir şey söylemiş olmalarını iktiza eder. « اِنَّ فِى الْمَعَارِيضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكَذِبِ » buyurulduğunu bilen Hazreti Aişenin şanı, zekâ ve dirayeti ise şaka ve

Sh:»5097

lâtîfe tarzında bir hiyle için olsa bile böyle bir yalana tenezzül etmekten uzaktır. Fakat ikinci rivayetteki bu koku ne? Arısı urfut yalamış ta'birleri böyle değildir. Zira hoş bir kokuya da tevriye olabilir. Ve her hangi bir bal arısı urfuta konmuş da olabilir. Ve işte yüksek zekâlar yalanı irtikâbetmeksizin ledeliycab böyle cinaslı, tevriyeli, ta'rîz ve kinayelerden istifadenin yolunu da bilirler. Şu halde bu gibi ahvalde mütekellimin veya muhatabın hal-ü şanı da mecaz veya kinaye ile te'vile kerîne olacağından « مِنْكَ » senden dolayı, senin sayende demek olabileceği gibi magafîr kokusundan murad da hakikat olmayıp bir gönül teessüründen kinaye veya mecaz olmak suretiyle ince bir ma'naya hamledilmek lâzım gelir. Bu ise Hazreti Aişeyi bu lâtîfeye sevkeden gayret teessürünü ifade edeceği cihetle en yakışan doğru ve daha ince bir ta'rîz olur. Ve

Resulullahın bir şerbetten dolayı yemîn etmiş olmasına bu ma'na daha iyi yakışır.

İKİNCİSİ - Sûrei Ahzâb tefsirinde isimleri geçtiği üzere Hazreti Peygamberin en son dokuz zevcesi vardı, bunlardan evladı olmamıştı. « اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ » hukmünce milki yemîni bulunan bir kaç cariyesi de vardı. Zevcelerinin her birinin odasına nevbetle birer gün tahsıs etmişti. Bununla beraber ikindi namazından sonra hepsinin odalarını bir dolaşır, gönüllerini alır, akşam da nevbet hangisinin odasında ise orada yatsıya kadar cümlesi toplanır. Konuşurlar, sonra da herkes hucresine çekilirdi.

Cariyeleri için ayrıca bir nevbet günü « قسم » yapılmazdı. Halbuki ma'lûm olduğu üzere cariyelerinden Mısırlı Hazreti Mariye Resulullahın «Ümmi veledi» ya'ni küçükken vefat etmiş olan oğullarından Hazreti İbrahimin anası olmak bahtiyarlığına mazher olmakla temayüz etmişti. Resulullahın diğer zevcelerine talâk verebilmesi şer'an halâl olabileceği halde ümmi veledi olan cariyeyi ne boşamak, ne de satmak halâl olmazdı. Ondan ayrılmak isterse ancak

Sh:»5098

azad etmek suretiyle ayrılabilirdi. Azad ettikten sonra yeniden nikâh etmesi caiz ve mendub olurdu. İşte ezvacı tahırata karşı Hazreti Mariyenin böyle bir hususiyyeti vardı. Burada mevzuı bahsolan tahrîm ve sir mes'elesinde ba'zıları sıhhati sâbit olmıyan muhtelif ve muztarib şöyle bir rivayetten bahsetmişlerdir. Hazreti Aişenin bir gününde yâhud onun en sevgili arkadaşı olan Hafsanın odasında bulunmadığı bir nevbet gününde Resulullahın ümmi veledi Hazreti Mariyeyi odasında kabul buyurmuş olduğuna Hazreti Hafsa geldiği zaman vakıf olunca bunu kendisine bir tahkır addedip gayretine dokunarak gücenmiş olmakla ona bir tarzıye olmak üzere Peygamberin Mariyeyi bir daha yaklaştırmamak üzere o bana haram olsun. Yâhud vallahi bir daha yaklaştırmam diyerek kendine tahrîm etmiş ve bunu kimseye söylememesini tenbih eylemiş olduğu halde Hazreti Hafsa sabredemeyip bu yemîni arkadaşı Hazreti Aişeye söylemiş olduğundan dolayı « لِمَ تُحَرِّمُ » nâzil olmuş bulunduğunu söyliyenler olmuştur. Gerek Hazreti Peygamberin Mariyeyi nezdine çağırmış olmasında ve gerek Hafsanın vakıf olunca bundan dolayı gayrete gelmesinde aklen ve şer'an reva görülmiyecek. İ'zam edilecek hiç bir cihet yoktur. Ancak bir zevcesini gayretinden dolayı tatyib için Hazreti Peygamberin ümmi veledini kendinden mahrum etmiş olacağını farzetmek rivayeten sahih olmadığı gibi aklen kabule şayan da görülmez. Çünkü böyle bir hal karşısında hepsini tatyib ve taltîf etmek için Mariyeyi açıkça ı'tak edivermek gibi en kolay ve en basît bir çare dururken böyle yapmayıp da Mariyeyi mahrum etmesi veya hafsayı tatlîk eylemesi rivayet edilmiş bile olsa bunun sirr-ü hikmetini iylâ vak'ası gibi diğer bir sebebi mühimde aramak lâzım gelir. Buharî, Müslim, Tirmizî, Nese'î, İbni Mace gibi sıhahta Mariyeye dair böyle bir rivayet yoktur. Nevevî, Müslim şerhinde demiştir ki: sahîhaynın

Sh:»5099

gayride merviy olan Mariye kıssası sahîh bir tarık ile sâbit olmamıştır. Taberî bu tahrîmde kendisine muhtelif iki rivayet varid olduğunu bir taraftan: ba'zılarının Zeydibni eslemden ve ibni zeydden ve Hazreti Ömerin beyanatı cümlesinden olmak üzere ibni abbastan Hafsaya tarzıye için Mariyenin tahrîmine dair ba'zı rivayetler de bulunulduğunu, diğer taraftan da böyle değil, şerbet tahrîmi rivayet edilmiş olduğunu kaydettikten sonra birbiriyle mutearız görünen bu rivayetlerin birisine bağlanmayı tasvib etmiyerek demiştirki: bu babta sözün doğrusu, savabı şöyle demektir: Resulullah Allahın ona halâl etmiş bulunduğu bir şey'i nefsine haram etmişti, o şey cariyesi olmak da caiz olabilir, meşrubattan bir şey olmak da caiz olabilir. Bunların gayri bir şey olmak da caiz olabilir. Fakat hangisi olursa olsun kendine halâl olan bir şeyi tahrîm olmuştu. Onun için Allah tealâ ona halâl kıldığı şey'i nefsine tahrîm etmesinden dolayı ıtabetti ve yemîninin çözümlüğünü «tahillesini» beyan buyurdu. Aleyhissalâtü vesselâmın bu tahrîmi bir yemîn ile yaptığına bürhanin nedir? Denecek olursa bunda Peygamberden tahrîmden başka bir şey vaki' olmamıştır diyenlerin de tahrîm yemînidir diyenlerin de kavlini biliyorsun? Denilmişki «buna karşı bürhan vazıhtır. Çünkü gerek arabcada, gerek gayrisinde birisi cariyesi veya yiyecek yâhud içecek bir şey hakkında bu bana haramdır dediği zaman ondan aklen yemîn anlaşılmaz. Bu ma'kul olmayınca yemînin sade bir kimsenin halâl olan bir şey'e ona bana haramdır demesinden ibaret olmadığı ve binaenaleyh bunun hılâfına olan kavlin fesadı da ma'lûm olur.» Bununla beraber Peygamberin bu tahrîmi yemîn ile olmak da

caizdir. Ve bu takdirde « لِمَ تُحَرِّمُ » niçin yemîn ederde halâlı kendine haram edersin demek olur.

Bizim böyle Peygamberin bu tahrîmi yemîn ile yapdığına kail olmamız ancak şu hadîsten dolayıdır. Netekim

Sh:»5100

«

حَدَّثَنِى الْحَسَنُ بْنُ قُزعَةَ قَالَ حَدَّثَنا مسلمَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ، عَنْ دَاوُدَ اَبِى هِنْدٍ، عَنِ الشَّعْبِىِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ اٰلى رَسُولُ اللّٰهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ حَرَّمَ فَامَرَ فِى الْاِيلَاءِ بِكَفَّارَةٍ وَ قِيلَ لَهُ فِى التَّحْرِيمِ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ » Hazreti Aişe dediki: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem iylâ (yemîn) etti ve tahrîm etti. Binaenaleyh iylâ da keffaret ile emrolundu, tahrîmde de kendisine «

لِمَ تُحَرِّمُ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ » buyuruldu. İşte Taberînin ifadesi ve kararı bununla nihayet

bulmuştur. Sonraki müfessirler de bunu ta'kıyb eylemişlerdir. Görülüyorki gerek evvelâ ba'zılarından naklettiği muhtelif Mariye rivayetlerini gerekse onlara mukabil daha toplu ve ekseriyyetli gösterdiği şerbet rivayetini mütearız vaz'iyyette gösterdikten sonra tefsirde onlara bağlanmayı tasvib etmeyip savabı son naklettiği Aişe hadîsile te'yid eylediği mutlak iylâ ve tahrîm kaziyyesinde olduğuna karar vermiştir. Yalnız bu iylânın zevcelerinden iylâ demek olduğunu ta'yin etmiyor.

İYLÂ, lügaten mutlak yemîn demek ise de şer'an «

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ » âyetinde beyan olunduğu

üzere kadına takarrüb etmemek üzere yapılan yemînin ismi olduğu da unutulmamak lâzım gelir.

Yukarıdan beri naklettiğimiz bütün bu rivayetleri ve bunlara dair gördüğüm tefsirlerde ve hadîs kitablarında mütalâa edebildiğim akvalı göre bildiğim kadar gözden geçirdikten sonra burada tahrîm yemînli veya yemînsiz mutlak tahrîme şamil olmakla beraber sebebi nüzul Hazreti Peygamberin bütün kadınlarından iylâ ya yemîn ve bu esnada mu'tadından fazla bir zühd-ü tecerrüd iltizam eylemiş olması vak'ası olduğuna kanaat hasıl etmiş bulunuyorum. Bunun başlıca sebebi de «

يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا » âyetinin işaretinden de anlaşıldığı vechile ezvacı tahiratın Dünya hayat ve ziynetine az çok

taalluk edebilen nafaka hususuna aid ba'zı talebleriyle Hazreti Peygambere karşı gösterdikleri bir tezahürdürki Aişe ve hafsa bunun en başında görünüyorlar. Resulullah zevcelerinin aleyhine gibi görünen bu iylâ ile yine

Sh:»5101

zevcelerinin saadet ve hoşnudluklarını düşünmüş olduğu için talâka azmetmemiş ve ancak onlara fi'lî bir nasıhat ve ibret olmak üzere bir ay için yemîn ile uzlet ve tecerrüdü iltizam etmiş ve bu müddet zarfında onların odalarında dargın dargın oturmayı muvafık görmiyerek ayrıca bir odaya çekilmiş ve onları kendi hallerinde bırakmakla beraber Hazreti Ömerin beyanâtından anlaşıldığı vechile kendisi bir izar ile bir hasîr ve bir yasdık ile bir namaz pöstekisi ve yiyecek için de biraz selem tohumu ve biraz arpa ekmeğiyle iktifa

ederek kendine halâl olan sâir meta' ve erzaktan nefsini men'eylemiş ve şu halde bal şerbeti içmediği gibi cariyesini de yanına yaklaştırmamış, bunda da zevcelerinin haleti ruhiyyesini gözeterek iylâda onlara ilhak eylemiştir. Ve aynî zamanda yemînini bozmayıp bir ay demek olan yirmi dokuz günü ikmal etmiştir. Bundan dolayı yemînini bozanlara farz kılınan keffaret lâzım gelmemiş olmakla beraber bir rivayete göre bir kul azadederek keffaret de vermiştir ki bunu ya tekmîli selâsiyn yapmadığı için ihtiyatan veya bal şerbeti yemîninin bir ay ile mukayyed olmamasından veya şükren yapmış olması da câizdir. Şunu da unutmamak lâzım gelirki sûrei Haşrde geçtiği üzere Resulullah fakrı ıztırarî ile fakîr değildi, ailesinin bir senelik nefakasını da ıddihar eylerdi. Lâkin fakrı ihtiyarî ile fukara hayatı yaşamağı sever, kendi hisabına iddihar etmez ve daima ihtiyacı olanlara infak eylerdi, ailesinin de böyle yaşamasını ve kendisine müşkilât göstermeyip daima Âhıreti düşünerek korunmalarını ve her hususta kendisine yar olmalarını isterdi ve onlardan dolayı Allahın kendisine halâl ettiğini haram ederek, ya'ni intifa' ve isti'malini câiz ve mübah kıldığı esbab ve vesaitten istifadeye kalkışmayıp nefisini men'

Sh:»5102

ederek uzlete çekildi. Bu ise Allahın emriyle teşriî bir tahrîm değil «

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنٖى اِسْرَٓائٖيلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَٓائٖيلُ عَلٰى نَفْسِهٖ » âyetinde beyan buyurulduğu üzere Ya'kub Aleyhisselâmın yaptığı gibi kendi nefsine aid bir mahrumiyyete katlanmak ma'nasına ve bir sebebi zarurî olmaksızın ihtiyarî bir zühd idi. Halbuki Peygamberin böyle yapmasında teşriî bir ma'na olduğu zehabı hasıl olarak bunun, lâekâl i'tikâf gibi bir sünnet zannedilmesine ve bu suretle teşri'an dahi halâlı haram kılmak câiz olabileceği fikrine düşülmesine ve Iysevilerin hakkına riayet edemeyip fiska düştükleri rehbaniyyet meslekinin tervicine velhasıl «

لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا » Nehyinin mesh olunmuş olması gibi bir takım yanlışlıklarla ümmetin tazyıkına ve Dünya mesalihinin muhtell olmasına sebebiyyet verilmiş olmak gibi, bir mahzûru melhuz bulunduğundan Allah tealâ bir cihetten Peygambere tenbih diğer cihetten de zevcelerine ıtab ederek onlar için lâzım gelen evsafı ta'lim ve ümmeti vikaye ve irşad için işbu « لِمَ تُحَرِّمُ » Sûresini inzal buyurmuştur. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ تَبْتَغٖى مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢﴾ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْۚ وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ الْعَلٖيمُ الْحَكٖيمُ ﴿٣﴾ وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهٖ حَدٖيثًاۚ فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِهٖ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍۚ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِهٖ قَالَتْ مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَاۜ قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَلٖيمُ الْخَبٖيرُ ﴿﴾

Sh:»5103

﴿٤﴾ اِنْ تَتُوبَٓا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَاۚ وَاِنْ تَظَاهَرَا
عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٥﴾ عَسٰى رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبْدِلَهُٓ اَزْوَاجًا
خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَٓائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ
سَٓائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَارًا ﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوٓا
اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ
غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ
﴿٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَۜ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۚ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o Peygamber! Sana Allahın halâl kıldığını niçin harâm edersin, zevcelerinin hoşnudluğunu ararsın? Maamafih Allah gaffurdur rahîmdir 1 Allah sizin için yemînlerinizin çözümlüğünü farz kılmıştır ve Allah sizin mevlânızdır, hem de alîm

Sh:»5104

hakîm odur 2 Ve hani Peygamber zevcelerinin ba'zısına sirr olarak bir söz söylemişti, vaktâki o onu haber verdi, Allah da Peygambere onu açtı, açınca Peygamber - o zevcesine - birazını tanıttı, birazından da sarfınazar etti, ana bu suretle anlatıverince bunu sana kim haber verdi dedi, bana dedi, o alîm, habîr nübüvvetle haber verdi 3 Eğer Allaha tevbe ederseniz ne iyi, çünkü ikinizin de kalbleriniz eğildi, yok eğer ona karşı tezahüre kalkışırsanız haberiniz olsunki Allah onun mevlâsı, hem Cibrîl ve mü'minlerin salihi, onun arkasından da melâike zahîrdir 4 Gerekki rabbi, şayed o sizi boşarsa, yerinize ona sizlerden daha hayırlı zevceler verir öyleki müslimeler, mü'mineler, kaniteler, tâibeler abideler, saimeler, seyyibler ve bâkirler 5 Ey o bütün iyman edenler! Kendilerinizi ve ailelerinizi koruyun bir ateştenki yakacağı o insanlar, o taşlardır, üzerinde öyle Melekler vardırki yoğunmu yoğun, çetinmi çetin, Allah kendilerine ne emrettiyse ona ısyan etmezler ve her neye me'mur iseler yaparlar 6 Ey o küfredenler! O gün özür dilemeğe kalkmayın çünkü hep yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz 7

1. ﴿يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ﴾ Ey o Peygamber - bu nida evvelemirde bir tekrîm hıtabıdır. Sonra da edilecek ihtardan asıl murad kendi şahsı i'tibariyle değil, nübüvvet vasfı i'tibariyle ümmete tebliği matlûb olan ahkâm olduğuna işarettir.

﴿لِمَ تُحَرِّمُ﴾ Niçin tahrîm edersin? - Muzarı' sıygası halde zâhir olmakla beraber, ıstikbale de muhtemildir. Binaenaleyh niçin tahrîm ediyorsun demek olabileceği gibi niçin tahrîm edeceksin demek de olabilir. İstifham da inkârîdir. Bu cihetle bir nehiy ifade eder, iyi değildir etme demek olur. Balâda söylediğimiz vechile tahrîm, i'tikadî veya kavli veya fi'lî olabilir, Bir inşai hurmettir. Allahın haram kıldığını kimsenin halâl kılmak haddi olmadığı gibi

Sh:»5105

Allahın halâl kıldığında kimsenin hurmet inşa etmesi dahi kabil olamıyacağından « لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ » âyetlerinde geçtiği

gibi Allahın hukmüne karşı haramı halâl veya halâlı haram i'tikad edecek veya ettirecek vechile bir hurmet inşasına kalkışmak küfür ve muhadde olarak menhiy bulunduğundan bu cihet Peygamberde şöyle dursun mü'minlerde bile mutasavver değildir. Binaenaleyh burada tahrîmden murad esas i'tibariyle fi'li veya terki halâl olan kavlî veya fi'lî bir tahrîmdir. Tahrîmi kavlî ya şu haramdır gibi ihbar sıygasiyle veya bana haram olsun gibi inşa suretinde bir sözle olur. Mücerred ihbar kasdiyle söylenildiği zaman «bana halâl olan şu şey bana haramdır» demek bir yalan olur, bir tahrîm olmaz. Fakat aldım, sattım, boşadım haram ettim gibi ihbardan inşa kasdedilebildiği takdirde veya haram olsun gibi inşa sıygasiyle söylendiği surette bir yemîn olur. Keşşaf tefsirinde böyle tahrîmi kavlî hakkındaki akvali telhıs ederek derki: halâlı tahrîmin hükmünde Ebu hanîfe onu her şeyde yemîn görür ve o kimsenin tahrîm ettiği şeyde maksud olan intifaa i'tibar olunur: bir taamı tahrîm etmişse onu yememeğe yemîndir, cariyesine ise vatı' etmemeğe, zevcesine ise muayyen bir niyyeti olmadığı takdirde ondan iylâya yemîndir. Zıhara niyyet ederse zıhar, talâka niyyet ederse bâyin bir talâk olur. İkiye veya üçe niyyet ederse niyyeti gibidir. Yalan söyledim derse beynehu ve beynellah veya niyyete bırakılır ve fakat kazaya gelince iylânın ibtaline gidilmemesi diyanet olur. «Her halâl bana haram» derse bir niyyeti olmadığı takdirde yiyeceğe ve içeceğe aid, niyyeti varsa niyyete göre yemîn olur. Şafiî tahrîmi yemîn addetmemiş ve lâkin yalnız kadınlar hakkında keffarete sebeb saymıştır. Ona göre talâka niyyet ederse rıc'îdir. Ebu Bekir ve Ömer ve ibni Abbas ve İbni Mes'ud radıyallahü anhüm Hazretlerinden menkul: haram yemîndir.

Sh:»5106

Ömerden: talâka niyyet ederse rıc'îdir. Aliyden: üçtür. Zeyidden: bâyin bir talâktır. Osmandan: zıhardır.

Mesruk, bir şey olmadığı re'yinde idi, şa'bî kezalik, bunlar «

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ

» ve « لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ » âyetleri ile ihticac etmişler ve

Allahın tahrîm etmediğini kimse tahrîm edemez. Ederse onun tahrîmiyle haram olmaz demişler ve

Resulullahın tahrîmi ayrıca yemîn ile olduğuna zâhib olmuşlardır. اهـ. Ancak «

لَايُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖٓى اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا

وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ » ve « كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ » âyatleri

mucebince yemîn ile tahrîm de Allahın tahrîmi cümlesindendir. Yemînler de urfe mübtenîdir. İhtilafın da

menşe'i budur. Tahrîmi fi'lîye gelince: hiç bir şey söylemeksizin bir halâldan kendisini veya gayrisini

men'eylemekten ibarettir. Meselâ, bililtizam kendi halâl malını yemekten çekinmek veya birisini su içmekten

zorla men'etmek fi'lî bir tahrîmdir. Netekim « وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ » de tahrîm böyle menı'

ma'nasınadır. İşte Peygamberin burada mevzuı bahs olan tahrîmi sade böyle fi'lî bir tahrîmden ibaretmiydi? Yoksa kavlî bir tahrîm de varmı idi? Bu surette de yemînmi idi değilmi idi? İhtilâf edilen mes'ele budur. İkinci âyette yemîn zikredilmiş olmak karînesiyle bir yemîn dahi bulunduğu anlaşılıyor. Rivayetler de bunu gösteriyor. Fakat bu yemîn sade haram olsun demekten ve bununla iylâya niyyet eylemekten ibaretmi idi? İmamı A'zam gibi bir çokları birinciye diğer ba'zıları da ikinciye zâhib olmuşlardır. Yukarıki rivayetlerden anlaşıldığına nazaran aleyhissalâtü vesselâm kavlen yaptığı tahrîm veya yemînin hududundan ziyade olarak fi'len de kendisini bir takım şeylerden men'eylemiştir. Meselâ pöstekiyi bile sermeyip de bir hasîr üstünde oturması ve bir izardan başka bir şey örtünmemesi fi'len bir iltizamdan ibaret demektir. Yemîn ise

kadınlara ve nihayet bir de bala tealluk etmiş bulunuyor. - ﴿مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ﴾

İstifhamdan

Sh:»5107

müstefad olan nehiy ma'nasına nazaran umum ifade eder. Binaenaleyh, nikâh, talâk ekil, şürb ve sair halâl ve mübah olan fiıllerin ve müteallekatının her birine şamil olur. Yalnız Peygamberin sebebi nüzul olan

tahrîmine nazaran mahdud ve ma'hud şeylerdir. ﴿لَكَۚ﴾ - hem hıllin kaydidir, hem de tahrîmin

müteallakını gösterir, « لِمَ تُحَرِّمُ عَلَيْكَ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ » mea'lini ifade eder.

Halâl olan bir şey'in herhalde işlenmesi vacib olmayıp vücub veya nedib tealluk etmiyen hususatta fi'li de terki de câiz ve mübah demek olduğundan icrası bir vazife değil, bir hak teşkil eder. Bir kimsenin kendi hakkından fedakârlık ederek kendini kendi halâlından kavlen veya fi'len mahrum etmesinde ise esas i'tibariyle bir memnu'iyyet yoktur. İki ciheti de halâldır. Hattâ «

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَن۪ٓى اِسْرَٓائ۪لَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَٓائ۪لُ عَلٰى نَفْسِه۪

» gibi terki ba'zan mendub olabildiği de olur. Ancak gayrin bir hakkına veya hukukullahdan birinin

edasına mani' olacak surette nefsine muzırr olduğu surette kavlen veya fi'len mahrumiyyeti iltizam ederek halâlı haram gibi tutmak da câiz olmaz. Ve bu gibi hususta yemîn dahi edilmiş olsa keffaret verip o yemîni çözmek câiz olur. Peygamberin kendi kendine bir tazyikı demek olan bu tahrîmi mutlak olmayıp bir hal ile mukayyed olduğuna ve bunun bâısı Allahın emri değil, kadınlarının hoşnudluklarını gözetmekle alâkadar bulunduğuna tenbih için de buyuruluyorki:

﴿تَبْتَغ۪ي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۜ﴾ - Razî ve Ebu hayyan bu cümlenin « تُحَرِّمُ » nin

failinden hal olmasında ısrar etmişlerdir. Zevcelerinin rızalarını arayarak hoşnudluklarını gözeterek veya

gözetirken demek olur. Lâkin Keşşaf, Kazıy Beyzavî ve Ebüssüud gibi bir takımları « تحرم » yi tefsir veya de va'ıysini beyan için istiynaf olmasını da tecviz eylemişlerdirki niçin zevcelerinin rizasını ararsın da kendini sıkarsın

Sh:»5108

yâhud sen mücerred zevcelerinin hoşnudluklarını arıyorsun, o sebeble kendini sıkıyor, mahrumiyyete katlanıyorsun da Allahın seni serbes bıraktığı haklarından vaz geçiyorsun, halbuki Allah buna razıy değil,

demek olur. Bu üçüncü istiynaf suretinde « لك » üzerinde vakıf câizdir. Onun için secavendde « ج » konularak istiynafın muhtar olduğuna işaret olunmuştur. Tahrîmi bilhassa Mâriye veya bal yemîni hususlarına nazaran mülâhaza edip de zevcelerin hepsinden olan iylâya teallükunu göstermiyen

müfessirler, bu ciheti işbu « تَبْتَغ۪ي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۜ » kaydına muhalif gibi görmüşe

benziyorlar. Filvakı yeknazarda zevcelerin hepsini tahrîm onların rızalarını ve hoşnudluklarını aramak kasdına münafi gibi görünür. Lâkin şerbet yemîni de hepsinin değil, olsa olsa yalnız ba'zısının hoşnudluğunu gözetmekten ibaret olacağı gibi Mariye yemîni hepsini memnun edebilecek olsa da bunu rivayet edenler onun yalnız bir zevceyi hoşnud etmek ve diğerlerine duyurmamak üzere yapıldığını

söyledikleri cihetle bunda da hepsinin hoşnudluğu gözetilmemiş demektir. Gerçi « اَزْوَاجِكَۜ » lâfzı

cinse masruf olarak bir veya ikisine de muhtemil olabilirse de zâhir olan hepsine şumulüdür. Bu kayidde ise nefsi tahrîm, zevcelerin marzıysi olduğu söylenmemiş, onların hepsinin rızalarını ve hoşnudluklarını aramak sebeb ve maksadiyle yapılmış olduğu beyan edilmiş ve yukarıda iyzah ettiğimiz vechile iylâdan maksad da bundan ibaret bulunmuş olduğu için bunu Mâriye veya bal şerbetine tahsıs etmek umum ifade

eden « اَزْوَاجِكَۚ » cem'inin zâhirine muhaliftir. Onun için bunu Mâriye ve şerbet sözlerini karıştırmıyarak iylâ, mes'elesini anlatmış olan Hazreti Ömerin yukarıda sıhahtan naklettiğimiz beyanâtı dairesinde anlamak lâzım gelirki. O da Peygamberin bütün zevcelerinden uzlet ile onların hoşnudluğunu gözetmek için bir ay tecerrüd ve meşakkati iltizam etmiş olmasıdır. Keşşaf haşiyesinde Ahmed ibni Münîr derki:

Sh:»5109

Peygambere « لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ » buyurulması ona rifk-u şefakat ve onun kadr-u mansıbı kadınların hoşnudluğu için meşakkat iltizam eylemekten yüksek olduğuna tenbih içindir اهـ. Razî de ıtab için değil, tenbih için olduğunu ihtar eyler. Şu halde Hazreti Ömerin beyanatının nihayetindeki ıtab ta'birinin ifade ettiği serzeniş ve tekdir esas i'tibariyle Peygamberin kendisine değil, ona karşı tezahür gösteren zevcelerine müteveccihtir ki bu da üçüncü âyetle anlatılacaktır.

﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ - Vâv, i'tirazıyye veya istiynafiyye olup Peygamberin te'essürünü izâle için bir tezyîldir.

2. ﴿قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ - Farz kelimesi, Razî tefsirinde «sahibünnazm» dan nakledildiği üzere ba'zan icab ba'zan da sûrei tûrun evvelindeki « فَرَضْنَاهَا » gibi beyan ma'nasına gelir. « قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ » gibi «alâ» ile sılalandığı zaman şübhesiz iycabdan başkaya ihtimali olmaz. Ve lâkin buradaki gibi «lâm» ile sılalandığı zaman iki veche de muhtemil olur. Onun için burada Mukatil « بَيَّنَ اللّٰهُ » diye, bâkıleri « اَوْجَبَ » diye tefsir etmişlerse de ikisi de muhtemildir. ﴿تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْۚ﴾ -

TEHILLE, aslı tecribe tekmile tekrime, kelimeleri gibi tahlile olarak tef'il babından alâ gayri kıyas masdar olup kıyas olan tahliyl ma'nâsına veya mabihit'tahlîl ma'nâsına isim halinde kullanılır ki halâl etmek, çözmek, çözülmek ve çözümlük, halâllık demek olur. Yemînin halâllığı, çözümlüğü de birincisi yaptığı yemîni sadık olarak icra edip bitirmek, ikincisi inşaallah kaydiyle istisnâ etmek, üçüncüsü de ısrarında bir günâh bulunduğu takdirde bozup keffaret vermektir. Yemînin keffareti de

Sh:»5110

Sûrei Mâidede « وَاِذَا سَمِعُوا » cüzünün baş tarafında « لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖٓي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَۚ فَكَفَّارَتُهُٓ » âyetinde beyan olunmuştur. (Bak).

Burada Peygambere aid olan « لَكَ » hıtabından onunla beraber umum mü'minlere aid « لَكُمْ »

hıtabına geçilmiştir. Bunda Peygamberin tahrîmi bir yemîn ile alâkadar olduğuna bir işaret varsa da yemîni

bozduğuna bir delâlet yoktur. Ancak « وَاحْفَظُوٓا اَيْمَانَكُمْ » emri mucebince yemîni muhafaza

lâzım olmakla beraber iylâ ve tahrîm gibi muzır ve mahzurlu yemînlerde ısrar iyi olmayıp onu çözerek farz

olan keffareti vermek evlâ bile olacağını iş'ar vardır. Netekim hadîsi şerifte de «

مَنْ حَلَفَ عَلٰى يَمِينٍ فَرَاٰى خَيْرًا مِنْهَا فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ ثُمَّ

لْيَاْتِ بِالَّذِى هُوَ خَيْرٌ = her kim bir yemîn ile yemîn eder de sonra ondan hayırlısını

görürse yemîninden keffaret versin, sonra o hayri yapsın» buyurulmuştur.

﴿وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ﴾ ve Allah sizin mevlânız - ya'ni sahibiniz ve malikiniz ve veliyyi emrinizdir.
- Onun için kendi arzularınıza göre değil, onun emirlerine göre hareket ediniz

﴿وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ - Binaenaleyh size verdiği emirleri ve ahkâmı da sizin maslahat

ve menfeatlerinizi bilerek ilm-ü hikmetiyle vermiştir. Tahrimin asıl sebebini ıhtar ile kadınların her hususta hoşnudluklarını aramak neden dolayı iyi olmadığı beyan ve zevc ve zevce beynindeki esrarın muhafazası lüzumuna tenbih ve kadınların kocalarına karşı tezahürü talâka sebebiyyet verebilecek ve binnetice ateşe sürükliyebilecek mahzurlardan olduğunu tefhim ve öyle bir halde tevbe etmeyip ısrar edecek olanları tehdid ile ezvacı tahirâta lâzım olan evsafı ve ahlâkı tafsıl siyakında buyuruluyor ki:

3. ﴿وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِىُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهِ حَدِيثًاۚ﴾ - Vâv, ibtidaiyyedir. İz

mahzuf « اُذْكُرْ » fi'line müteallık olarak vekti mazıyı ıhtar

Sh:»5111

içindir. Bir ılliyyet ma'nasını da ifade edebilir. Hıtab umumadır. Ya'ni aile hususatının ehemmiyyetini ve tahrîm ve talâka sebebiyyet verebilecek ahvali anlamak için daima hatırda tutup anın o vaktı ki Peygamber zevcelerinden birine sirr olarak bir söz söylemiş, bu sözü kimseye söyleme demişti - bu sirr ne idi? Evvela

« حَدِيثًا » buyurulmakla bunun bir fiıl olmayıp zevc ile zevce beyninde kalması icabeden sade bir

sözden ibaret olduğu anlatılıyor. Fakat ne o zevcenin isminin tasrihine ne de bu sözün neden ıbaret bulunduğunun beyanına bir garaz ve maksad teallûk etmediği için Allah tealâ âyette ne onun ismini ne de bu sözün ne olduğunu bildirmiyerek bu gibi aile beynindeki sirri bilenler tarafından dahi ifşa ve i'lân etmenin câiz olmayacağına tenbih buyurmuştur. O halde en doğrusu bunların kim ve ne olduğunu Allah bilir deyip tecessüse kalkışmamaktır. Maamafih tefsir ve hadîs kitabları bunu sükût ile geçiştirmemiştir. Bunlar, bu zevcenin Hazreti Hafsa olduğunda müttefık bulunuyorlar. Sirr olan söze gelince: bunda ancak üç sözden bahsedilmiştir. Birisi ve en sahih olarak rivayet edileni bal şerbeti yemînidir. İkincisi esas rivayeti zaıyf olmakla beraber daha çok dile düşmüş olan Mâriye yemînidir. Fakat bunların ikisinin de diğer zevcelerden gizlenmesi lâzım gelen büyük bir sirr olacağını ve bundan dolayı iki kadına karşı geleceği vechile Peygamberin mazher bulunduğu bütün kudret ve kuvvetin beyaniyle «

فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ

ذلِكَ ظَهِيرٌ » diye gayet dehşetli bir ıhtar ve tehdidin reva görüleceğini akıl pek de kabul edebilecek

gibi görünmez. Gerçi asıl mes'ele söylenen sirrin esas i'tibariyle büyüklüğünde değil, zâtında küçük de olsa sirr olması i'tibariyle büyüklüğündedir. Ehemmiyyetsiz gibi görünen bir takım şeyler vardırki sırasında pek büyük bir ehemmiyyeti haiz olabilir. Ve küçük bir sirri saklayamıyan büyüğünü hiç saklayamıyacağı cihetle kendisine

Sh:»5112

tevdi' edilen bir emaneti muhafaza edemiyeceğinden dolayı emniyyet ve i'timadı zayi' etmiş bir tühmet ve hıyanet mevkıine düşmüş olur. Bununla beraber ona yapılacak ıtab veya tevbih de onun mahiyyetiyle mütenasib olmak lâzım geleceği de «

«وَجَزَٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَاۚ فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ

Düstüriyle ma'lûmdur. Bunun için bizim kanaatimizce burada söylenen sirr diğer bir söz olmak gerektir. Şöyle ki: Üçüncüsü; Hazreti Peygamberin kendisinden sonra imametin Ebu Bekre ve Ömere geçeceğini hafsaya bir tebşir olarak haber vermiş ve ketmini emreylemiş olmasıdır. Tefsirlerin bir çoğunda zikredilmiş olan bu haber gerçi kütübi sittede nakledilmemiştir. Lâkin Mâriye tahrîmini rivayet edenler içindede bunu dahi beraber rivayet eylemiş olanlar bulunduğu gibi başkaca da mevsuk zevattan rivayet olunmuştur. Bahirde Ebu Hayyan şöyle diyor: «hadîs Mâriye sebebiyledir, bir de bal içtim denilmiştir. Meymun ibni mihran da dediki: Hadîs, Peygamberin Hafsaya sirr olarak söylediği şu hadîstir. «

اِنَّ اَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ يَمْلِكَانِ اَمْرِى مِنْ بَعْدِى خِلَافَةً = Ebu Bekir ve

Ömer benden sonra hılâfeten benim emrime malik olacaklardır» اهـ . Âlûsî de bu rivayetleri daha cem'iyyetli toplıyarak demiştirki: ibni Merduye ibni Abbastan ve İbni ebî hatim Mücahidden tahric etmişlerdir: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hafsaya Mâriye tahrîmini ve kendisinden sonra muhakkak Ebu Bekir ve Ömerin nâsa velâyetlerini sirren söylemişti, Hafsa da sirren Aişeye söyledi. Hakikaten bu emrin sirren söylendiği hakkında daha başka müteaddid haberler de vardır. İbni ebî adiy ve Ebu Nüaym Hazreti Sıddıkın fezailinde ve İbni Merduye bir kaç tarıyk ile Hazreti Ali ve İbni Abbastan şöyle rivayet eylemişlerdir: ikisi de dediler ki: Ebu Bekrin ve Ömerin emîrlikleri Allahın kitabında vardır: «

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِىُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِه حَدِيثًاۚ». Peygamber Hafsaya demiştiki:

baban ve Aişenin babası benden sonra nâsın valisidirler, Sakın kimseye söyleme. Ebu Nüaym bir

Sh:»5113

de fezaili sahabede Dahhâkten şöyle tahric eylemiştir. Âyette demiştirki: aleyhissalâtü vesselâm Hafsaya şunu isrâr eylemişdirki kendisinden sonra halîfe Ebu Bekir, ondan sonra da Ömer olacaktır. İbni ebî Hâtim bir de böyle meymun ibni Mihrandan tahric eylemiştir. Âlûsî bunları serdeyledikten sonra bir de şöyle der: Şıy'a ecillesinden tabresî mecmeulbeyânda zeccacdan naklen demiştirki: aleyhissalâtü vesselâm Mâriyeyi tahrîm ettiği vakit kendisinden sonra Ebu Bekir ve Ömerin mülke sahib olacaklarını haber vermişti. Iyaşînin senediyle Abdullah ibni Atâi mekkîden, Ebî Ca'fer Muhammed bakır radıyallâhü anh Hazretlerinden rivayet ettiği de buna yakındır. Âyetin bu haberlere nazaran tefsiri şübhe yok ki bal hadîsine göre tefsirinden daha zâhirdir. Ve lâkin bal hadîsi daha sahihtir. Bütün haberlerin hepsini cem'etmek de olacak gibi görünmüyor. Nihayet denebilecek olan hulâsa şudur: üçüde olmuş ve ravîlerin ba'zısı bir kısmını ba'zısı da bir kısmını

rivayet ederek bunun üzerine « يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ لِمَ تُحَرِّمُ » nâzil oldu demiştir. Ve hiç biri

hasr iddia etmemiş olduklarından bu kelâm da sadık olur. Bu sahih olursa ihtilâfın halli kolaylaşmış bulunur. Değilse başkasını ara vallahü a'lem اهـ.

Bu muhakeme hayli güzel olmakla beraber biz buna şunu ilâve etmek istiyoruz. Yukarıda tafsıyl ettiğimiz vechile Sûrenin asıl sebebi nüzulü ne yalnız Mâriye yemînidir, ne de bal şerbeti yemînidir. Doğrusu

zevcelerin hepsinden iylâ yemînidir. Obirleri nihayet onun esbab ve mukaddimâtından sayılmak lâzım gelir.

Netekim Hazreti Zeynebin hediyyeyi reddi ve Hazreti Aişenin « اَقْمَاتَكَ » demesi ve nefaka mütelabeleriyle tezahürleri hep onun esbab ve mukaddimatından olmuştur. Bu i'tibar ile cemi' ihtimali belki daha ziyadesiyle mümkindir. Ancak Mâriye tahrîminin sebebinde söylenen rivayetlerin ba'zısı gayri ma'kul ba'zısı da mütearız olduğu gibi beyan olunduğu

Sh:»5114

üzere şerbet rivayeti de Zeynebde mi, Hafsada mı olması noktasında mütearızdır. Halbuki imamet haberi hakkındaki rivayetler de hiç bir tearuz yoktur. Bunun kütübi sittede bulunmaması da sahih olmamasını ıktiza etmez. Bâhusus Meymun ibni Mihran Hazretlerinden vâkı' olan rivayet onun mevsukıyyetini te'yid eyler. Çünkü Meymun ibni Mihran tercemei hali Tehzibde ve sairede mazbut olduğu üzere Haseni Basrî Hazretleri ıyarında tabi'înin ekâbirinden olup Hazreti Ömerden, Hazreti Zübeyrden ve sair bir çok eshabdan hadîs rivayet etmiş ve kendisinden pek çok ekâbir ahzı feyzeylemiş ve Ömer ibni Abdil'azîzin son derece mahzeri i'timadı olarak kâtibliğini ve kadılığını yapmış ve yüz on yedi senesinde yüz yaşında olduğu halde on yedi günde on yedi bin rek'at namaz kılıp on sekizinci gün vefat etmiş, kibarı evliya'ullahdan bir zattır. Ömer ibni Abdil'aziz bunun senâsında şöyle dermiş, bu ve bunun gibi bir kaç kişi kaldı vefat ederlerse dünya muztarib olur. Eğer sir hadîsi hakkında Ebu Bekir ve Ömerin hilâfeti rivayetleri öyle mevsuk ve Hazreti Aliden dahi müteaddid tarik ile merviy olmasaydı şiy'anın ecillesinden bulunan zatlar bunu kâle bile almazlardı. Bir de bu sûreyi sûrei Mülkün ta'kıyb etmesi ve başında mevt ve hayatın zikredilmesi bize buradaki sirrin Peygamberin vefatından sonraki mülk ve imamet mes'elesiyle bir alâkası bulunduğunu iymadan halî kalmıyor. Hasılı bu tafsılâttan çıkacak olan netice şudur. Gerek Mâriyenin halveti kıssası ve gerek şerbet yemîni rivayetlerindeki tafsılât kısmen mütenakız, mütearız ve muztaribdir. Bununla beraber bir bal şerbeti içilmiş, Mariye hakkında dahi bir tahrîm yapılmış olduğu da tafsılâttan kat'ı nazarla mecmuundan mutlak surette anlaşılmaz değildir. Fakat imamet hadîsinin rivayetlerinde bir tearuz ve tenakuz bulunmadığı gibi büyük bir sirr olmağa yakışan ve sirr olduğu için fitneden hazeren diğerleri

Sh:»5115

kadar ifşa ve işaa edilmemiş bulunan da budur. « عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ » dan anlaşılacağı üzere âyetde bahs olunan sirrin bir kaç kısmı bulunduğu da gösterilmiş olduğundan bunu yalnız Mariye veya esahh olan « شَرِبْتُ عَسَلاً » rivayetlerinin birine hasır doğru olmayıp imamet haberiyle beraber üç rivayetin cem'iyle zübdesi üzerinde mütalea etmek ve asıl sebebi nüzulün Hazreti Ömerin beyanâtı vechile bu gibi bir takım esbabdan neş'et eylemiş bulunan iylâ tahrîmi ile Peygamberin bir müddet uzlet ve tecerrüdü iltizam etmiş olması hâdisesi olduğu hakikatine varmaktır. Bu âyetten anlaşılan bunun meb'dei Peygamberin bir zevcesine karşı bir fiıl yapmış olması değil, sirr olarak mühim bir hadîs söylemiş olmasıdır.

﴿فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِه۪﴾ Vaktâki o zevce bu sirr hadîsini haber verdi - rivayetlere göre Hafsa ketmedemeyip arkadaşı Aişeye gizlice duyurmuştu ﴿وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ﴾ Allah da Peygamberine onu açtı. - Demekki Aişe söylememişti, lâkin Allah tealâ vahy ile anlatmış, Cibrîl haber vermişti. O vakıt Peygamber o söyleyen zevcesine ﴿عَرَّفَ بَعْضَهُ﴾ ba'zısını bildirdi ﴿وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ﴾ ba'zısından da sarfı nazar etti - o zevcenin söylemiş olduğu sözün bir kısmını anlattı ise de bir kısmını yüzüne vurmadı, semahat gösterdi de tamamı kadar mahcub etmek istemedi. Ebüssüudun da kaydettiği vechile bu anlattığı imamet hadîsi idi denilmiş ve şöyle rivayet olunmuştur: aleyhissalâtü vesselâm ona, «ben sana bunu ketmet dememişmiydim» buyurmuş, o da «seni hakk ile gönderen zati a'lâya Kasem ederim ki arkadaşımın babasına Allah tealânın bahşetmiş olduğu kerامete ferahımdan kendimi zabtedemedim» demiştir.

Sh:»5116

Ba'zıları burada « عرف = tanıttı» demek biraz azarladı, ıtab etti demek olduğunu söylemişlerdir. Netekim bu ma'naca «ben onu sana bildiririm veya tanıtırım» demek dilimizde de vardır. Kur'anın bir çok yerlerinde « فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ » de bu ma'nayadır. Şübhe yokki söylediğinin

birazını yüzüne vurmak da bir serzeniş bir ıtabdır. Bununla beraber bir rivayete göre, Peygamber, Hazreti Hafsayı rıc'î bir talâk boşamış Hazreti Ömer de ona «ali hattabda bir hayrolsaydı peygamber seni boşamazdı» demiş, sonra da Peygambere Cibrîl nâzil olup «ona ric'at et çünkü o savvamedir kavvamedir, ve her halde senin Cennetteki kadınlarındandır» diye tebliğ eylemiş, ma'amafi bu rivayet te'yid olunmamış, balâda naklolunan Hazreti Ömer hadîsinde boşamadığı sâbit olmuştur.

﴿فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِهِ﴾ Ona bunu böyle anlatıverince o zevce söylediği sirrin duyulmuş

olmasından müteessir olarak ve inkâra da kalkışmıyarak birdenbire heyecan ile

﴿قَالَتْ مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَا﴾ kim haber verdi bunu sana? Dedi - Aişenin haber vermiş olup olmadığını öğrenmek istedi, buna karşı Peygamber de:

﴿قَالَ نَبَّاَنِىَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ﴾ bana o alîm habîr olan Allah haber verdi, dedi - işte

kendine tevdi' edilmiş olan bir sirri muhafaza edemeyip de söyleyeni ne kadar gizli ve yakınına söylemiş olsa bile Allah tealâ onu böyle mahcubeder ve hele aile arasında, bilhassa zevc ve zevce beyninde geçmiş olan bir sirri söylemek büyük büyük nedametlere sebebiyyet verebilir. İşte sizin hayırlınız,

kadınlarına hayırlı olanınızdır = خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِ » buyurmuş olan Peygamber bu

kadar söylemekle iktifa etti, yine onların hoşnudluklarını düşündü, sonra bu yüzden onlarda gördüğü ba'zı temenni ve tezahür karşısında da başka bir

Sh:»5117

şey yapmayıp mahza bir dersi ibret olmak üzere bir ay onları hallerine bırakarak bir yemîn ile kurbi iltifattan mahrum ediverdi öyle büyük ırfanı olan kadınların daha ziyade tehzibleri için de bu acı bir ders olmak lâzım gelirdi. Onun için bu beyandan sonra tarafı ilâhîden zevcelere hıtaben buyuruluyor ki 4.

﴿اِنْ تَتُوبَآ اِلَى اللّٰهِ﴾ eğer her ikiniz Allaha tevbe ederseniz - ki Hazreti Ömer hadîsinde

bu ikisinin Aişe ve Hafsa olduğu geçmişti ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ Çünkü kalbleriniz ısga etmiştir. - Ya'ni kalblerinizde tevbeyi mucib bir kusur bir meyloldu: bir sirr söylenmekle gönlünüz de o cihete temayül edip birbirinize uyarak Resulullaha karşı ıhlâs vazifesinde kusur ettiniz, binaenaleyh tevbe ederseniz kalbleriniz edilen nasıhatı dinlemiş yünetine gelmiş olur.

SAGAT, aslı (sagavet) olub bir cihete meyil demek olan « صغو » masdarından fi'li mazi müfred

müennestir. Muzarî « تصغى » gelir. « وَلِتَصْغَٓى اِلَيْهِ » söz dinlemek veya dikkat edip kulak

vermek, imalei gûş etmek demek olan ısga da bundan muştaktır. Buharîde: «

صَغَوْتُ وَاَصْغَيْتُ مِلْتُ ، وَلِتَصْغَى لِتَمِيلَ » denildiği gibi Müslimde de me'sûr

tefsir « مَالَتْ قُلُوبُكُمَا » diyedir. Müfessirîn « فَقَدْ » de « قَدْ » kelimesinden dolayı bu cümleyi

doğrudan doğru « ان تتوبا » şartının cezası yapmayıp fai ta'liliyye olarak ceza makamına kaim ıllet olduğunu söylemişlerdir. Ma'lûmki meyil denilince haktan meyil tebadür eder, bu tevbeyi mucibdir. Na haktan hakka meyil de tevbenin lâzımı ve nasîhate ısga demektir. Bu suretle iki cihete de işaret edilmiş olmak için « هَالَتْ » denilmeyip « فَقَدْ صَغَتْ » diye ıllet, ceza makamına ikame olunmuştur. Sonra « قُلُوبُكُمَا » izafeti de şayanı dikkattir « قَلْبَاكُمَا » denilmeyip kulub, cem'i tesniyeye muzaf kılınmıştır. Halbuki iki kişinin ikiden ziyade kalbi olmaz. Mufessirler bunun maksad zâhir

Sh:»5118

olduğu yerde iki tesniye bir yere getirilmemek nüktesiyle böyle cemi' veya müfred sıgasiyle isti'mâl olunduğunu söylüyorlar.

Maamafih biz bundan diğer bir nükte anlamak istiyoruz. Murad yalnız şahsan iki zevcenin değil, ezvaci Peygamberînin iki zümre halinde toplandıklarına işaretle iki zümrenin hepsinin de kalblerine tenbih olmalıdır. Çünkü Peygamberin zevcelerinin böyle iki zümre halinde tezahür ettikleri ve Aişe ile Hafsa bir taraf, Zeyneble diğerleri de bir taraf olduğu rivayet de olunmuştur. Ve ihtimalki bu kerre hep birlikte olarak arzettikleri dileklerinde Aişe ile Hafsa önde bulunmuş olduklarından dolayı diğerlerinin onlar etrafında toplanmış bulunduklarına ve hepsinin tahrîmi bundan neş'et ettiğine işaret edilmiştir. Bundan sonraki âyette hıtabın « اِنْ طَلَّقَكُنَّ » diye mecmuuna tevcih olunmuş bulunması da bize bu fikri telkıyn etmektedir. Şu halde Hazreti Ömerin beyanatında Aişe ve Hafsa demiş olması bunların önde bulunmuş olmalarından dolayı olsa gerektir.

﴿وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ﴾ Ve eğer Peygambere karşı ikiniz veya her iki taraf tezahür edecek olursanız - « تَظَاهَرَا », aslı « تَتَظَاهَرَا » dır. Böyle ta tekerrür eden sıygalarda muzareat tasının hazfı kıyasîdir. Tezahür, birbirine arka verip yardımlaşmaktır. « عَلٰى » ile sılalandığı zaman da diğer birine karşı tesanüd edip yardımlaşarak üstün olmağa çalışmak ma'nasını ifade eder. Burada teavün ma'nasiyle tefsir edilmiş olmakla beraber « عَلَيْهِ » bunun Peygambere karşı birbiriyle bir teavün ve tesanüd demek olduğunu gösterir. « وَاِنْ تَظَاهَرَا » denilmekle bu tezahürün bilfiil yapılmış olduğu ifade edilmiş olmaz. Çünkü farz vukuu istilzam etmez. Ancak tekabül karînesi tevbe teklifini iycabeden meylin böyle bir tezahürü andırdığını ve bu sebeble büyük bir tehdide müstehikk olduklarını iş'ar eyler, onun

Sh:»5119

için Peygambere karşı öyle bir tezahür yapacak olanların kendilerini pek büyük bir muhataraya atmış olacaklarından dolayı sakınmaları lüzumu anlatılmak üzere yine cezanın ılleti, ceza makamına ikame olunarak Peygamberin hakk-u salâhiyyeti, maddî ve ma'nevî her kuvveti cami' bulunan şanı bülendi maddiyyetten ziyade ma'neviyyetinin büyüklüğü şöyle tefhîm olunuyor. ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ﴾ hiç şübhesiz haberiniz olsun ki: Allah ﴿هُوَ﴾ o Allah ﴿مَوْلٰيهُ﴾ o Peygamberin mevlâsı, yardımcısıdır. - Ya'ni hak onun ve her şeyden evvel onun sahibi ve yardımcısı o alîm ve hakîm ve habîr olan Allah zülcelâldir.

﴿وَجِبْرِيلُ﴾ hem de Cibril - ruhulemîn olan ve Peygambere vahiy getiren o ma'nevî ve ruhanî

kuvvet de onun yardımcısıdır. ﴿وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve mü'minlerin salihi - o iki zevcenin

pederleri Ebu Bekir ve Ömerden her biri ve alel'umum mü'minlerin salih olan her ferdi onun yardımcısıdır. Burada salih lâfzı bütün salihler cinsini iş'ar etmekle beraber müfred getirilmiş, iki kadının tezahürüne karşı

« صُلَحَاءُ الْمُؤْمِنِينَ » veya « صَالِحُوا الْمُؤْمِنِينَ » diye maddî kuvveti teksir ile

cem'ıyyet halinde mukabele reva görülmemiş, iki zevceden her birine nazaran izafette ahd ile en güvenebilecekleri babalarına, ya'ni Aişeye nazaran Ebu Bekre, Hafsaya nazaran Ömere işaret olmak

üzere « صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ » buyurulmuştur. Yukarıda müslimin ıkrime hadîsinde geçtiği vechile

Hazreti Ömer «ben ve Ebu Bekir» demiş olduğu ve bu ikisi Hazreti Peygamberin vezîri halinde bulundukları cihetle mü'minlerin salıhleri cinsinden evvelemirde bu iki zattan her birinin ferden kıymetleriyle Peygambere sevgi ve hizmet husûsundaki salâh ve sadakatlerine işaret için Cibrilin akıbinde

« صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ »

Sh:»5120

denilmiş olduğunu müfessirînin çoğu beyan eylemişlerdir. Bundan başka bu ifradda iki nükte daha vardır: birisi: mü'minlerin sulehasından her ferdin Peygambere nusret hususunda cem'iyyet bulunup bulunmadığını gözetmeksizin Cibrîl gibi tek başına koşacağını ifade eyler. Netekim eshabı kiram gerek münferiden ve gerek müctemian Peygamberin emr-ü hizmetine kemali sadakatle koşarlardı. İkincisi «

صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ » terkibinin yazîde değilse bile telâffuzda « صَالِحُوا الْمُؤْمِنِينَ »

cem'inden farkı olmadığı cihetle kıra'et halinde bundan hem ferd hem cemaat ma'nası ihtimal üzere anlaşılır. Bu suretle salih ferdlerin bir cemaat mesabesinde olduğuna ve sair mü'minlerin ferden değilse de cemaat halinde onların arkasından gideceklerine delâlet eyler. Bu haysiyyetle bunu ma'hud, gayri ma'hud alelumum salih ferdler cinsi diye anlamak doğrudur. Bu kadar da değil

﴿وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ onun arkasından - ya'ni Allahın ve Cibrilin ve mü'minlerin

salihinin sevgi ile yardımından sonra bütün Melekler de ﴿ظَهِيرٌ﴾ zahîrdir. - İşte Peygamber böyle

bütün ma'nevî ve maddî kuvvetlerin sevgi ve yardımına mahzerdir. O halde ona karşı tezahürde bulunmanın nasıl bir felâkete müncerr olabileceğini düşünmeli ve bütün mü'mîn ve mü'mineler korunup sakınmalıdırlar. Böyle bir kudret karşısında bir kaç kadının tezahür de bulunmasının ne hükmü olur?

5. ﴿عَسٰى رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ﴾ - Görülüyorki burada hıtab, tesniye değil, cem'i müennes

zamiriyle zevcelerin hepsine teşmil edilmiştir. Ve Peygamber onlara talak vermemiştir. Onların hoşnudluğunu gözettiği için kendini, kendine Allahın halâl kıldığı talâktan da men'eylemiştir. Ve böyle yapması onları boşarsa hayırlı kadınlar bulamıyacağı gibi bir mülâhazadan nâşi değildir.

Sh:»5121

Gerektir ki onun rabbı olan Allah, şayed o, onları boşarsa

﴿اَنْ يُبْدِلَهُٓ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ﴾ sizin yerinize ona sizlerden daha hayırlı

zevceler verir. - Tefsirler burada şöyle bir suâl hatıra gelebileceğini söylerler: Peygamberin zevceleri ümmehatı mü'minîn ünvanını hâizdirler. Yeryüzünde onların bedeli olabilecek onlardan daha hayırlı kadınlar nasıl tesavvur olunabilir? Bu suâlin cevabı da şu olduğunu beyan ederler: onların o imtiyazları, Peygamberin sevgili, itaatli zevcesi olmaları haysiyyetiyledir. Eğer eza ve ısyan ederler de Peygamber onları boşayacak olursa o vakıt o sıfatları kalmaz o vakıt onların yerine gelecek ve ona her hususta itaat ile riza ve mahabbetine nâil olacak olan kadınlar onlardan hayırlı olmuş olurlar. Netekim bu sıfatlara işaret için buyuruluyor ki

﴿مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَآئِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَآئِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَارًا﴾ müslimeler, mü'mineler, kaniteler, tâibeler, âbideler, sâihalar, gerek seyyibeler ve gerek bâkirler - bu vasıflar, « اَزْوَاجًا » e sıfat olup zevcelerde bulunması matlûb olan ahlâk ve ahvali gösterirler. « مِنْكُنَّ » den hal olarak da mülâhaza edildiği surette doğrudan doğruya Peygamberin zevcelerinin hallerini ifade eder. Bu nükteye mebniy « مِنْكُنَّ » den te'hır olunmuştur.

İlk vasfı islâm, şirkten ve ahlâkı şirkten sâlim olarak Allahın birliğine ve Resulünün hakkıyyetine ıkrar verip Allahın emrine ve Peygamberin kavline inkıyad ve teslimiyyet, ikincisi iyman, diliyle ıkrar ettiği gibi kalbiyle de tasdık ederek içi dışı müsliman olmak. Üçüncüsü, kanitat: kunut, can-u gönülden itaatte kaim olmak. Dördüncüsü tâibât, tevbekârlık, en küçük bile olsa kusur ve günâhtan daima tevbe ve ihtiraz üzere bulunmak. Beşincisi, âbidât, gerek feraız ve gerek nevafil ıbadata devam. Altıncısı

sâihât, Dünya hayatı bir yolculuk bilip meışette bir yolcu gibi bulduğuna kanaat ederek sıyam ve perhizkârlığı ahlâk edinip daima ilerisini akıbet ve encamı, Allahın sevab ve ıkabını mülâhaza etmek. Siyahatten müştakk olan bu kelime hakkında üç kavil vardır: ba'zıları « لَا سِيَاحَةَ اِلَّا الْهِجْرَةَ » mazmununca muhacirât demişler, ba'zıları da tâate müteallık her işe koşar, Peygamberin git dediği yere gider hacca, cihada, sefere gidelim dese dahi gider ma'nâsını vermişler. Ekser müfessirîn ise Resulullahdan dahi rivayet olunduğu cihetle bu gibi mevakı'de siyahat «savmden kinaye» olduğunu ve çünkü saimin hali azığı yanında olmıyan ve bulduğu yerde yemek yiyebilen seyyahın haline benzediğini söylemişlerdir ki bizim iyzah ettiğimiz meâl de buna raci'dir. Sûrei tevbede « اَلتَّآئِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّآئِحُونَ » âyetinin tefsirine bak.

Yedincisi seyyibât ve ebkâr, bu iki vasıf obirleri gibi ictima' etmeyip mütekabil bulunduğundan evvelkiler atıfsız getirilmiş olduğu halde bu ikisi bir «vav» ile fasl olunmuştur. Ba'zıları da bu «vav» a vavi semaniye demişlerdir ki yedi ile sekizin arasına gelir. Resulullahın zevcelerinde de bikr olarak aldığı yalnız Hazreti Aişe olup diğerlerini seyyibe oldukları halde tezevvüc ettiği de ma'lûmdur.

Ezvacı tahirâta bu vechile nasîhat olunduktan sonra umum mü'minlere hıtaben de buyuruluyor ki:

6. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوٓا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ ey o bütün iyman edenler! Kendilerinizi ve ehillerinizi ateşten koruyun - Cehennem ateşine süküklenmelerine sebeb olacak fitne ve ısyandan koruyarak Allahın emirlerine, tâate sevk edin. Çünkü aile sahibi kendinden mes'ul olduğu gibi ailesinden de mes'uldür. « كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ » kezalik «

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِاَهْلِه » hadîsi şerifleri ma'lûmdur. Ebu Hayyanın kayd ettiği vechile Hazreti

Ömer, ya Resulallah! Nefislerimizi vikaye ederiz, fakat ehillerimizi nasıl vikaye edebiliriz? Demişti,

Sh:»5123

Resulullah şöyle buyurdu: Allahın sizi nehyettiği şeylerden onları nehyedersiniz ve Allahın size emrettiği şeyleri onlara emreylersiniz, işte o, onları vikaye olur. Keşşafta da şu hadîsleri kayd eylemiştir: «Allah o kimseye rahmet buyura ki ey ehlim: ailem! Namazınıza, orucunuza, zekâtınıza, miskînînize, yetîminize, komşularınıza dikkat edin bakın dir, ola ki Allah tealâ onları onunla beraber Cennette cem'eder.». Evlâd, ehilde dahildir. Ba'zıları da enfüste dahil demişlerdir. Çünkü evlâd atadan cüzdür.

O Cehennem ateşi öyle bir ateştir ki ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ yakacağı o insanlar ve o taşlardır. Sûrei Bakare de «

فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ » âyetine bak. ﴿عَلَيْهَا مَلٰئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ﴾ o ateşin üzerine

me'mur galîz galîz, çetin çetin Melekler vardır. - Ki bunlara zebanî denilir. Bunların gılzatları ve şiddetleri ehli Cehenneme karşıdır. Çünkü Allah onlara öyle emretmiştir. Bütün Melâikenin vasfı da

﴿لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ dur. Onlar da

Allahın emrine ısyan ve muhalefet olmaz, kendilerine her ne emr olunursa onu icra ederler. Bu inzardan sonra kâfirlere hıtaben de şöyle buyuruluyor:

7. ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ﴾ ey o küfredenler bu

gün ı'tizara kalkışmayın - ya'ni Âhırette o Cehennem ateşine atılacakları gün kâfirlere böyle denecektir. Çünkü o gün ı'tizarın hiç bir fâidesi olmıyacaktır. Onun için Dünyada iken küfürden ve ı'tizar edilmek mecburiyyetinde kalınacak kötülüklerden sakınmak lâzım gelir.

﴿اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ o gün ancak Dünyada yaptıklarınızın cezasını

Sh:»5124

çekeceksiniz. - Bu âyet, tahrîm vak'ası hakkında kâfirler tarafından mu'tad olduğu vechile Peygamberi ve mü'minleri rencîde edecek ba'zı lâkırdılar edildiğini veya ba'zı harekâtta bulunulduğunu iş'ar eder. Herkes ameline göre mücazat edileceği için bundan sonra da mü'minleri tevbei nasuh ile tehzib ve

tekemmüle tergib ve Peygamberi kâfirlere ve münafıklara karşı teşvık siyakında buyuruluyor ki:

﴿٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى

مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِىَّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ

نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اَتْمِمْ لَنَا
نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَاۚ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٩﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ
جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقٖينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْۜ وَمَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ
الْمَصٖيرُ ﴿١٠﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذٖينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ
وَامْرَاَتَ لُوطٍۜ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ
فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَقٖيلَ ادْخُلَا النَّارَ
مَعَ الدَّاخِلٖينَ ﴿﴾

Sh:»5125

﴿١١﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَۢ اِذْ قَالَتْ
رَبِّ ابْنِ لٖي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنٖي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهٖ
وَنَجِّنٖي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمٖينَۙ ﴿١٢﴾ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتٖٓي
اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فٖيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا
وَكُتُبِهٖ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتٖينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allaha öyle tevbe edin ki nasuh (gayet ciddî, müessir, öğütcü) bir tevbe olsun, gerek ki rabbınız sizden kabahatlerinizi keffaretle örter de sizleri altından ırmaklar akar Cennetlere koyar, 8 o gün ki Allah Peygamberini ve onun maıyyetinde iyman edenleri utandırmıyacak, nûrları önlerinde ve sağlarında koşacak, şöyle diyecekler: ya rabbenâ! Bizlere nûrumuzu tamamla ve bizleri mağfiretinle yarlığa, şübhesiz ki sen her şey'e kadîrsin 9 Ey o Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara mücahede et ve onlara karşı kalın bulun, onların varacakları yer Cehennemdir, ona gidiş de ne fena gidiştir, Allah küfredenlere Nuhun karısiyle Lûtun karısını bir mesel yaptı, o iki kadın kullarımızdan birer salih kulun tahti ısmetinde idiler de onlara hıyanet ettiler, onun için o iki salih kul da onları Allahın azâbından zerrece kurtaramadılar, o iki kadının ikisine de denildi ki: girin ateşe girenlerle beraber 10 Allah, iyman edenlere de Firavnin hatununu bir mesel yaptı: o vakıt o hatun demişti ki: ya rabbi! Nezdi ülûhiyyetinde benim için Cennetle bir ev yap ve beni Firavinden

Sh:»5126

ve onun amelinden kurtar, beni o zalimler kavmından necate çıkar 11 Bir de Imranın kızı Meryemi ki ırzını pek sağlam korudu, fakat biz ona ruhumuzdan nefh ettik, hem rabbının kelimâtını ve kitablarını tasdık etmişti, hem « قَانِتٖينَ » den idi 12

8. ﴿تَوْبَةً نَصُوحًا﴾ Tevbei nasuh: nasuh bir tevbe - tevbe, makamatı iymaniyyenin evveli, hak yolculuğunun mebdei, vuslet kapısının anahtarıdır. Yukarılarda da geçtiği üzere lügatte rücu' etmek demek olan tevbe, şer'an de kabahatten kabahat olduğu için nedamet ederek vaz geçmektir. Vicdanında o çirkinliğinden dolayı değil de bedenine, veya malına veya haysiyyetine bir zarar gibi herhangi bir korku veya ümid sebebiyle vaz geçmek, geçenlere tevbe değildir. Tevbe yaptığı kabahatin bir menfeatini bile görse onun haddı zatında çirkinliğini duyup tiksinerek vaz geçmektir. Burada tevbenin sıfatı olan nasuh ise gafur vezninde mübalega sıygası olup nush, nasahat, nasîhat maddesindendir. Bu madde Kamus sahibinin de Besairde beyan ettiği vechile esasen iki ma'naya mevzu'dur. Birisi halıslık ve safîlik ma'nasıdır.

Netekim mumu alınmış halıs bala « عَسَلٌ نَاصِحٌ » denilir. Bu ma'naca nasuh çok halıs ve temiz demek olur. Birisi de söküğü dikmek, yırtığı yamamak suretiyle onarıp düzeltmek ma'nasınadır. Netekim elbisenin dikişine «nesahatüssevb» denilir. Bu ma'naca nasuh, çok ıslâh edici, hiç bir gedik bırakmıyacak vechile eksiklikleri düzeltip iyi onarıcı demek olur. Bu iki ma'nanın mecmuundan me'huz olarak da nush, hüsni niyyet ve hulûsıkalb ile hayırhahlık ederek eksiklikleri düzeltip ıslâh edecek öğüt vermek, va'zetmek, nasîhat eylemek ma'nasına gelir ki nasîhat o verilen öğüdün ismidir. Bu ma'naca da nasuh, çok iyi nasîhat edici demek olur. Evvelki ikisinde nasuh, tevbenin doğrudan

Sh:»5127

doğru sıfatı olarak halıs, ciddî, temiz bir tevbe veya insanın dînini, ahlâkını çok ıslâh edecek müessir bir tevbe demektir. Üçüncü ma'naca ise nasuh hakikatte tevbe eden kimsenin vasfı olup tevbeye mecazı aklî suretiyle isnad edilmiş olur. Ya'ni bir tevbe ki onunla tevbe eden kimse evvelâ kendi nefsine, sonra da dolayısiyle diğerleri ne çok iyi nasîhat verip düzeltmiş olacağından nefsin hakkiyle düzelmesine sebeb olan o tevbesine izafet terkibi ile çok iyi nasıhatcının tevbesi ma'nasına tevbei nasuh demek doğru olacağı gibi tavsıf terkibiyle çok iyi nasîhat edici nasuh tevbe ma'nasına tevbei nasuh demek de daha belig olarak doğrudur. Bu tevbe nasıl olur? Kabahatlerden başka bir sebeble değil, mahza çirkinlikleri ya'ni Allahın rizasına muhalif bir kabahat oldukları için vicdanında nedamet ederek ve irtikâbından şiddetli gam duyarak ve bir daha bir çirkinlik yapmamağa azmeyliyerek vaz geçmek ve nefsini buna alıştırıp hiç bir sebeb ve mania, karşısında dönmemeğe karar vermekle olur. İbni Merduyenin rivayet eylediği bir hadîsi şerifte: Muaz ibni Cebel radıyallahü anh, Yaresulallah! Dedi, tevbei nasuh nedir? Buyurduki: kul yapmış olduğu günaha öyle nedamet etmek ve Allaha öyle arzı i'tizar, sonra da öyle dönmemektir südün memeye dönmediği gibi, Hazretî Ali radıyallahü anhten mervîdirki: a'rabînin birini « اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ » derken işitmiş, ya haza demişti: tevbeye dil

çabukluğu yalancılar tevbesidir. O halde tevbe nedir? Deyince de demiştirki: onu altı şey cemetmiştir: geçmiş günahlara nedamet, feraizı iade, mezalimi redd, hasımlarla halâllaşmak ve bir daha dönmemeğe azmetmek, nefsi ma'sıyette büyüttüğün gibi Allaha tâatte eritmek ve ona maasînin tadını tattırdığın gibi tâatın da acısını tattırmaktır. Tevbenin kabulu mes'elesi hakkında sûrei Nisâda geçen «

﴿اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ﴾ . ﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنّى تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ﴾»

Sh:»5128

âyetlerine bak. Gereği gibi yapılan tevbenin kabulu vaid buyurulmuş olduğuna dair hayli âyât ve ehadîs vardırki şu da o cümledendir. ﴿عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ﴾

gerekki rabbınız sizden kabahatlerinizi örter ilh. - Zira Kur'anda « عسى » vaid ve ıtma' ifade eder.

Maamafih bunda dikkat olunacak bir kaç nokta vardır:

BİRİSİ, bunun haddi zatında Allah tealâ üzerine aklen vacib olmayıp nihayet bir va'di ilâhî muktezası olmasıdır. Tevbei nasuh hakkında böyle olunca onun madununda olan tevbeler hakkında da bundan daha ileri bir va'di ilâhî olmıyacağı da derkârdır. Şu halde « اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ » deki « عَلَى » den anlaşılabilecek olan vücub da nihayet fevrî olarak yapılan tevbei nasuh ma'nasında bir vaid ve teahhüd muktezasından başka bir vücub olmamak lâzım gelir.

İKİNCİSİ, mağfiret ve sevab ile hüsni kabul ümidini besliyerek tevbe etmek tevbenin halıs ve nasuh olmasına mani' değil belki şevk ve müeyyid olduğu anlaşılır. Kabahati, seyyiâti kabahat olduğu, çirkin bulunduğu için nedamet edip terk etmek hem yalnız kendi nazarında değil, haddi zatında hak tealânın ındinde çirkin olduğu için terk etmek, onun rizasına tevfikı hareketle mazıy olan seyyiâtın dahi yapılmamış gibi örtülmesini ve bu suretle tam bir ma'sum gibi rizaya irmesini istemekten başka bir şey değildir.

Maamafih ÜÇÜNCÜSÜ, burada az çok ihtimal ifade etmekten hali de olmıyan « عَسٰى » bir de şunu ifade ederki: tevbe ile gûnahın örtülmesi hiç işlenmemiş gibi ılmi ilâhîden silinmesi demek olmıyacağı cihetle onun her hususta tam bir ma'suma müsavi olması lâzım gelecek derecede örtülmesi ma'nasına umumî bir vaid ve teahhüd anlaşılmasın, kabahat mademki yapılmış o yapılmıştır. İlmi ilâhîden silinmesine imkân ve ihtimal yoktur. Ancak

Sh:»5129

tevbei nasuh ile, hasanât ve keffaret ile örtülür, bağışlanır cezası afvolunur. Mazısi hisab defterinden silinir, hattâ ondan sonra hale göre tam bir ma'sum gibi muamele edilir. Fakat haddi zatında ma'sum olmadığı cihetle o derece yükseltilmesi hususunda te'minât verilmez, bununla beraber ümid de kestirilmez, çünkü Allah her şey'e kadîrdir. ﴿نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ﴾ - Sûrei Hadîdde « يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ » âyetine bak - ﴿يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْلَنَاۚ﴾ bununla Münafıkların halinden ihtiraz ile iymanda devam ve tarakkı taleb olunuyor. Rivayet olunduğuna göre bunu Münafıkların nuru sönüverdiği zaman Mü'minler hazer ederek söyliyeceklerdir.

9.

﴿يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِق۪ينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْۜ﴾ -

Bu âyet de bâlâda beyan edildiği üzere tahrîm vak'ası sırasında Peygamber şöyle şöyle kadınlarını boşamış, gassanîler Medineye hücum için hazırlanıyorlarmış gibi şayialar çıkararak, eracîf neşrederek zihinleri dırmalayıp fesad çıkarmağa çalışan kâfirlerin, münafıkların halleriyle alâkadar ve sûrei Ahzabda geçen «

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ

فِى الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ » âyetinin mazmuniyle mütenazırdır. Bunun bir nazîri de sûrei tevbede geçmiştir. Kâfirlere karşı mücahede ve kalınlık « وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ»

mazmunu üzere hazırlıkla Münafıklara karşı mücahede de ıhtar ve ihticac ile tebligât, ikamei hudud ve sırasına göre sirlerini ifşa ve her ikisinde de teyakküz, basîret ve metanetle olur. 10.

﴿ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ - bu gibi mevki'lerde darbı mesel garib bir haleti misal olarak irad edip garabette ona benziyen diğer bir haleti tanıtmaktır. Ya'ni Allah ona küfredenlerin hal ve meallerine şayanı dikkat acib ve garib bir misal olarak şunların hal ve meallerini irad buyurmuştur: ﴿امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ﴾

Sh:»5130

ki Nuhun karısı ve Lûtun karısı - birinin adı Vâile, birinin adı Vâhile veya Vâlihe denilmiş. Bunlar ne oldu bilirmisiniz? ﴿كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ﴾ kullarımızdan iki salih kulun salâhı tahtinde idiler - her biri Allahın halis kulları içinden salâh ile temayüz etmiş birer şanlı Peygamberin, biri Nuh aleyhisselâmın biri de Lût aleyhisselâmın tahtı nikâh ve ısmetinde zevcesi ve bu sayede Dünya ve Âhret hayr-ü saadetini kazanabilecek bir mevki'de idiler ﴿فَخَانَتَاهُمَا﴾ öyle iken onlara hıyanet ettiler - nankörlükle küfredip onlara inanmadılar. Nuhun karısı ona mecnun demiş, nemmamlık etmiş, sirr olarak talâkkı ettiği vahıy haberlerini Müşriklere duyurmuştu. Lûtun karısı da öyle münafıklık ediyor, evinde duyduğunu kavmına iriştiriyordu. Lûtun gizli gelen müsafirlerini haber vermişti. Bu babdaki rivayetlerin hülâsası budur. Saıyd ibni Cubeyr Nuhun karısı ne yaptığını bilmiyorum, Lûtun karısı müsafirlerini haber veriyordu demiştir. Râgıb derki: hıyanet ile nifak birdir. Ancak hıyanet ahd-ü emanet i'tibariyle söylenir, nıfak da dîn i'tibariyle söylenir, sonra da bunlar tedahul ederler. Şu halde hıyanet gizlice ahdi bozarak hakka muhalefet etmektirki bunun nekîzı emanettir اهـ. Bu âyetteki hıyanet de bu ma'nayadır. Her hıyaneti yaptılar demek değil, münafıklık ederek bir emanete hıyanet eylediler demektir. Burada döşeklerine hıyanet, ya'ni fucur ve zina ma'nası murad edilmek câiz olamıyacağı bütün tefsirlerde beyan olunmuştur. « مازنت امراة نبى قط = hiç bir Peygamberin karısı zina etmemiştir» diye bir hadîs varid olmuştur. « وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ»

âyetinden de bu ma'na mütebadir olur. Hem zina yalnız salihler nazarında değil, herkes nazarında leke ve tab'an menfurdur. Enbiya' ise menfur olan ahvalden müberradırlar. Fakat bir Peygambere

Sh:»5131

karşı en küçük bir hıyanet de küfürdür. Hakkı inkârdır. Velev bir söz olsun emanete hıyanetin her türlüsü de hıyanettir. Gerek Nuh aleyhisselâmın gerek Lût aleyhisselâmın tahti nikâhındaki karıları da ıffetsizlik etmiş değil, lâkin onlara zevce olmak şerefinin ıktıza ettiği iyman ve tâate, salâh-u istikamete sahib olamamış, nâil oldukları ni'metin kadrini takdir etmiyerek küfr-ü küfrana meyletmiş, hayr u salâha çalışan zevcelerinin muvaffakıyyetlerini teshîle çalışacak yerde onlara eza ve hak düşmanlarının fesadlarına yardım edecek gizli ıhbarât ile fitneyi tahrik etmek suretiyle emanete hıyanet ederek Allahın gadabına gitmişler

﴿فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا﴾ onun için iki salih kul olan o iki Peygamber onları, o karılarını, Allahın azâbından kurtaramadılar. - O karıları kocalarının salâhı, Peygamberliği ve kurtarmak için himmetleri zerrece fâide vermedi, Nuh gemisine alamadı «

وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ » buyuruldu, Lût da karyesinden çıkaramadı « اِلَّا امْرَاَتَكَ » buyuruldu. ﴿وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ﴾ ve o iki

karıya şöyle denildi: girin ateşe girenlerle beraber - ikisi de helâk olan kâfirlerle beraber Cehenneme gittiler. Demekki yalnız kocalarının salâhı, Allah indindeki büyük derecesi, Peygamberliği bile küfreden karılarını Allahın azâbından, o çetin Meleklerin me'mur oldukları Cehennem ateşinden kurtaramaz. İşte bu, bütün kâfirler için mesel olmuş bir misaldir. Peygamberler hernekadar küfredenleri, islâh etmek, kurtarmak isteseler de iymana gelmiyen, küfr-ü hıyanete tevbe etmiyenleri karıları bile olsa Alahın azâbından kurtaramazlar. Herkes kendi ameline göre cezasını bulur. Onun için gerek Peygamberin zevceleri ve gerek sair salihlerin zevceleri, bütün kadınlar kocalarının ve yakınlarının salâhıne, Allah indindeki makamına mağrur olmayıp Allahdan korkmalı ve kendileri salâha çalışmalıdır.

Sh:»5132

11. ﴿وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Allah iyman edenler için de - şu iki kadını mesel yapmıştır. Birisi ﴿امْرَاَتَ فِرْعَوْنَ﴾ Fir'avnin hatunu - ki Müzahimin kızı Asiyedir.

Ba'zıları Hazreti Musanın ammesi, ya'ni halası denildiğini de söylemişlerdir. Hazreti Musâ Fir'avne karşı asasını salıverdiği zaman iyman etmiş, Fir'avn de onu iymanından dolayı şiddetli azâba çekmişti. Ebu Hüreyreden mervîy olduğuna göre güneşe karşı dört çivi ile çivileyip üzerine koca bir kaya bıraktırıvermişti

﴿اِذْ قَالَتْ﴾ o vakıt o hatun demiştiki

﴿رَبِّ ابْنِ لِى عِنْدَكَ بَيْتًا فِى الْجَنَّةِ﴾ yarab! Nezdi ülûhiyyetinde benim için

Cennette bir evyap - ruhunun Allah yolunda iyman ile şehid olarak kabzolunup bu sebeble Allah indinde kurbı rahmete nâil olmasını ve Arşı rahmana en yakın bulunan Sidrei müntehanın yanında

Cennetülma'vâda kendisine ebedî bir âramgâh inşa edilmesini istemiş ﴿وَ﴾ demişti ki: bu suretle ﴿نَجِّنِى مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ﴾ beni hem Fir'avnden ve amelinden kurtar - hem onun

habîs nefsinden ve hem kötü amelinden: şirk ile, zülm ile icra etmekte bulunduğu hukmünden,

tesallûtundan halâs et ﴿وَنَجِّنِى مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ hem de beni o zalimler

kavmından - zulümde Fir'avne tabi' olup Ali Fir'avn unvanını takınmış olan kıptîlerden kurtarıp ebedî necata çıkar. - Böyle deyince rivayet olunduğu üzere ona derhal Cennetteki makamı keşf ile gösterilmiş ve hiç bir azâb duymaksızın ruhu nezi' olunmuş üstüne bırakılan kaya ruhsuz kalan cesedinin üstüne düşmüştür. Bu

da Sahib « يس » gibi doğrudan doğru Cennetlik olarak rahmet-ü rıdvana kavuşmuştur. Evet öbürleri de Dünyadan gitmiş bu da gitmiştir. Fakat arada ne büyük fark vardır. Onlar kavımlarını Cennete götürmek istiyen

Sh:»5133

iki Peygamberin elinde hayir ve salâh içinde Cennete götürülecek halde iken küfürleri yüzünden canları Cehenneme, ateşe gittiler. Bu ise kavımlarını ateşe sürükleyenlerin başı ve şirk-ü zulmün en büyük timsali bulunan Fir'avnin elinde ateşe sürüklenmek istenirken iymanı ve hakka ihlâsı yüzünden Cennetin en yüksek makamına, kur-bı rahmana uçmuştur. Demekki herkes kendi amelinden mes'ul olduğu için kötü kocaların eline düşmüş bulunan yüksek kadınlar her tehlikeye rağmen fenalıktan sakınarak Allaha karşı iyman ve ıhlâslarını muhafaza ettikleri surette kocalarının fenalığından mes'ul olmazlar. Allah onları akıbet

kurtarır. Hem yalnız evli olanları değil 12. ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ﴾ bir de Imranın kızı Meryemi -dahi Allah iyman edenler için bir mesel yapmıştır. ﴿الَّتٖٓى﴾ O kız ki ﴿اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ ırzını sağlam korumuştu - ıffetini iyi muhafaza etmiş, yakasını, eteğini kal'a gibi muhkem tutup kimseye açmamıştı. Hattâ sûrei Meryemde geçtiği üzere ruh kendisine temessül ediverdiği vakıt bil « اِنّٖٓى اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ = Ben senden Rahmana sığınırım» diye korunmuştu. « يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا۔ يَٓا اُخْتَ هٰرُونَ مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّاۚ » diye iftira ve kazf etmek istiyenlerin zu'mettikleri gibi tühmetli değil, eteği sağlam temiz bir kızdı. ﴿فَنَفَخْنَا فٖيهِ﴾ fakat biz ona ruhumuzdan nefh eylemiştik - bir cesedden değil, doğrudan doğru ruhtan, ya'ni «kün» emriyle yaradılmış yüksek ve temiz bir mebdei hayat ve kuvvet olmak hasebiyle zati ülûhiyyete izafetle müşerref kılınmış bir emri rabbolan mukaddes ruhtan, Cibrilden bir kelime üfürülür gibi ona Isâ min tarafillah nefholunmuştu. Bize bu âyetin mazmunu şu fikri telkın etti. Demekki bir erkeğin sulbünde nutfe hüceyresi, bir kadının rahiminde yumurtacık hüceyresi nasıl yaratılıyorsa bakir Meryemin

Sh:»5134

rahiminde ikisi de öyle bir emri rabbanî ile yaratılıvermişti demek Meryem o nefih lâhzasında hem dişi hem erkek hasletini câmi' fevk'alâde bir ıstifa halinde bulunmuş « وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَٓاءِ الْعَالَمٖينَ » buyurulduğu üzere âlemin kadınlarında görülmemiş bir mazheriyyetle mümtaz kılınarak haricî bir telkıha muhtac olmaksızın kendine temessül eden bir ruhun nefhinden hâmil oluvermişti. Bu âyette Meryemin hem müennes hem müzekker vasfında tasvir olunması bize bu ma'nayı ifham eden bir karîne gibi görünmüştür. Bu âyetin sûrei Enbiyada geçen nazîrinde « وَالَّتٖٓى اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فٖيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَٓا اٰيَةً لِلْعَالَمٖينَ » buyurulmuştu. Oradaki zamirlerin hepsi müennes olduğundan « فٖيهَا » zamiri de müennesi semaı olan ferce ircaı muhtemil olmakla beraber diğer zamirlerden tefkiki lâzım gelmemek için Meryemin kendisine irca' olunmuştu. Halbuki burada müzekker zamiriyle « فٖيهِ » buyurulmuş, bu suretle diğer zamirlerden tefrık edilmiş olmakla bunun mercii bittabi' câlibi dikkat bulunuyor. Zâhiri ferce raci' olarak ötedeki « فٖيهَا » yı da bir tefsir olmasıdır. Evvelcede sözü geçtiği vechile (ف ۰ ر ۰ ج) maddesi esası lügatte açmak ve ayırmak ma'nasına mevzu' olmakla (ferc)

kelimesi masdar olduğu zaman gam ve gussayı açmak ma'nasına geldiği gibi ism olduğu zamanda şakk ve fürce gibi iki şey arasındaki açıklık ma'nasına olarak yaka paça gibi herhangi bir yarığa, yırtığa, çatlağa, aralığa ıtlak olunur. Ve açıklık mefhumiyle bilhassa insanın bacakları arası demek olan apış arası ma'nasında hakikattir. Sonra bununla gerek erkek ve gerek dişinin avret mahalli olan uzvundan kinâye yapılır. Ve bu kinaye dişininkinde mefhumı aslîsiyle müterafık olduğundan dolayı daha ziyade şayi' olarak sarih gibi olmuştur. İnsanın çift a'zalarının isimleri Arabcada müennesi semaî olduğundan bu kelime de uzuv ma'nasına olduğu zamaz, ayn, uzn, yed, ricl gibi te'nisi vacib olup müennes zamiri gönderilir. Diğerlerinde ise

Sh:»5135

fürce veya şakk ma'naları mülahazasiyle te'nisi de, tezkiri de câizdir. Kur'anın ebedi nezaheti bu bilgi

lâfızları hep kinaye olarak iyrad eder. İşte yukarıda « فَنَفَخْنَا فِيهَا », burada « فَنَفَخْنَا فِيهِ »

diye bir müennes bir de müzekker olarak ifade edilmesi iki zamirin de mercii ferc olduğunu tefsir ettiği gibi bundan murad sarih olan uzuv değil, kinaye veya diğer bir ma'na olduğu da anlatılmış demektir. Onun için bu hususta İbni Abbastan menkul ve merviy olan tefsirde, Cibril gömleğin yakası içine üfledi «

نَفَخَ جِبْرِيلُ فِى جَيْبِ الدِّرْعِ = denilmekle bu nefhın aşağıdan değil, yukarıdan

olduğu ifade edilmiştir. Nefıh ta'bir olunması da ruhun sereyaniyle hamlin kabarmasından kinayedir. Hasılı

﴿وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ﴾ hem Rabbının kelimelerini ve kitablarını tasdık

etti - kitablar, Peygamberlere indirilmiş olan bütün kitablar, kelimat da onlarda ifade olunan ve Allahın her şey'e kadir bulunduğunu «

اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » mısdakı üzere

dilediğini yaratır olduğunu anlatır. Harikul'âde vakıât ve mu'cizata müteallık vahiy haberleridir ki Meryem onlara inanmış olduğu gibi bu suretle Isâya hâmil olarak kendisi de onlardan bir kısmına bilfiıl mâsadak olarak o haberleri doğru çıkarmıştı ﴿وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ﴾ ve kanitînden, ya'ni kunut ve

tâate, salât ve ıbadete müdavim mutı'în cümlesinden idi - kanitîn cem'i müzekker sıygası olmakla burada Meryem «kânet» in tahtinde «hiye» zamiri ile müennes olarak ifade edilirken erkek olan kanitlerden sayılarak ayni zamanda hem dişi hem erkek vasfını câmi' bir halde gösterilmiştir. Netekim Âli İmranda da «

اقْنُتِى لِرَبِّكِ وَاسْجُدِى وَارْكَعِى مَعَ الرَّاكِعِينَ » âyetinde de bu ma'na

vardır. Müfessirîn buna iki vecih söylemişlerdir. Birisi, mescidde namaz ve itaat hizmetine müdavim bulunan erkekler, miyanında ve o zümreden ma'dud olmasıdır. Birisi de öyle kanitîn sülâlesinden gelmiş bulunmasıdır. Maamafih her

Sh:»5136

iki takdirde kendisinde iki haysiyyetin de ictimaını ifadeden hâlî olmadığı cihetle biz bunda arzettiğimiz ma'naya da bir işaret bulunduğunu görüyoruz. Allahü a'lem.

İşte Allah tealâ iki şanlı Peygamber olan Nuh Aleyhisselâmın karısıyla, Lût Aleyhisselâmın karısı küfr ile hîyanetlerinden dolayı bednam edip Cehennem ateşine atılmağa mahkûm olan en kötü kimselerle beraber o kötü âkıbete uğratarak kâfirlere küfrün fena âkıbetini göstermek için birer mesel yapmış olduğu gibi kaderinde Firavnin eline düşüp onun hatunu olmak mukadder bulunmuş olan Müzâhim kızı Âsiyeyi iyman ve şehadetle Allaha tekarrüb yolundaki o güzel dileklerine muvaffak ederek onun ve etbaının şerrinden ebediyyen necata çıkarıp yükselterek, kezalik Imranın kızı Meryemi de öyle akılları hayran edecek temiz ve

ruhanî bir mazhariyyete erdirerek ikisini de iyman edenlere iymanın güzel âkıbetini anlatmak için birer mesel yapmıştır. Gerçi bunlar Allah tealânın akıllar fevkinde garib, harıkul'âde keramât ve mu'cizât kabîlinden takdir ve ihsan buyurduğu tecelliyâtdan iseler de küfür ve hıyanet iyman ve ıhlâs ile ciddî dilek, ihsan ve ıffet, tasdık ve ıbadet gibi insanların iradî fiılleri ile de alâkası gösterilmiş iyman mevzu'larından oldukları cihetle tasdik ve imtisali, akıl ve iz'an' kalb ve vicdan sahibi her insan için dersi ıbret olacak kelimâtı ilâhiyye olduğu da anlatılmıştır. Muhakkak ki Peygamberin âilesi: ümmehatı mü'minîn olan zevceleri ve kızları ile ehli beyti, Sûrei Ahzabda geçen «

لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهيراً » buyurulduğu

üzere en güzel misali ıbreti alanların en önündedirler. Hazreti Hadicenin, sonra Hazreti Aişenin, Hazreti Fâtımanın ve sair ümmehatı mü'minînin fezail ve menakıbı hakkında hadîs ve tefsîr kitablarında nice menakıb zikrolunmuş ve nice âsar yazılmıştır. Binaenaleyh bütün mü'minler ve âileleri bunları hiç bir zaman nazarı dikkatten dur dutmıyarak kendilerini ve âilelerini o dehşetli

Sh:»5137

ateşten koruyup bu nûri ilâhîden temamen istifade etmek için çalışmalıdırlar. Bu suretle Sûrei Tahrîmde âile hukuk ve terbiyesinde Sûrei Talâkın bir mütemmimi olarak Sûrei Teğabünün âhirindeki «

يَٓا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ

فَاحْذَرُوهُمْ وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحيمٌ.

اِنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللّٰهُ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظيمٌ » âyetlerini

tevzîh ederek Sûrei Teğabünün bir tetimmesi halinde hıtam bulmuş olduğundan şimdi burada ta Sûrei

Teğabünün başındaki «

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ

الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَديرٌ » âyetine ve oradan da Sûrei Hadîdin evveliyle

Sûrei Vâkıanın âhirindeki « فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظيمِ » emrine kadar bütün bu beyanâtın

cezrine muntabık ve semeresinin istihsaline müteallık bir safhaya intikal siyakında Sûrei Mülk

başlayacaktır.

MÜLK

٦٧ سُورَةُ الْمُلْكِ

Sûrei Mülk, Tebareke, Mânia, Münciye, mücadele, Vâkıye, Mennaa dahi denilen bu Sûrei celîle Mekkîdir.
Âyetleri - Otuzdur.
Kelimeleri - Üç yüz beştir.
Harfleri - Bin üç yüz on üç.

Fasılası - ن ٠ م ٠ ر harfleridir.

Taberanînin tahric ettiği vechile İbni Mes'ud Radıyallahü anh demiştir ki: Biz Peygamber zamanında buna Mânia ismini verirdik. Bu Sûrenin fazıyleti babında Tirmizî ve daha başkası İbni Abbas radıyallahü anhümadan şöyle rivayet etmiştir: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem hazretlerinin ashabından bazısı bir kabrin üzerine çadırını kurmuştu, onun bir kabr olduğunu zannetmiyordü, bir de bakar ki orada bir insan « تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُ » okuyor, hitamına kadar okudu, bunun üzerine Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem hazretlerine geldi, ya Resulâllah dedi: ben çadırımı bir kabr üzerine kurmuşum, onun bir kabr olduğunu zannetmiyordum, baktım ki orada bir insan « تَبَارَكَ ٠ مُلْكُ » Sûresi okuyor, hıtamına kadar okudu, Resulüllah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: o Sûre Mâniadır, onu kabir azâbından kurtarır. Tirmizî der ki: bu bir hadîsi hasendir. Bu vecihten garibdir. Bu babda Ebu Hüreyreden de şöyle merviydir: Peygamber sallâllahü

aleyhi vesellem buyurdu ki Kur'andan otuz âyet bir Sûre bir adama şefaat etti, nihayet ona mağfiret olundu, o « تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُ » Sûresidir. Bu bir hadîsi hasenedir - bunu Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî, İbni Mâce, Hâkim dahi rivayet eylemişlerdir. - Yine Tirmizîde câbir radıyallahü anhtan şöyle merviydir. Hazretleri Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Secde ve Mülk sûrelerini « الٓمٓ تَنْزٖيلُ ٠ تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُ » okumadan uyumazdı اهـ. Bunu İbni Merduye de Hazreti Âişeden şöyle rivayet etmiştir: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Mülk « تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُ » ile Secde « الٓمٓ تَنْزٖيلُ » yi her gece okurdu, ne seferde ne hazarda bunları bırakmazdı. Taberanînin ve İbni Merduyenin Senedi Ceyyid ile İbni Mes'uddan rivayet eyledikleri bir hadîs ile yine ondan bir cemaatin rivayet ettikleri ve Hâkimin sahîh dediği diğer bir hadîste şöyle varid olmuştur: « مَنْ قَرَاَهَا فٖى لَيْلَةٍ فَقَدْ اَكْثَرَ وَاَطْيَبَ » her kim bunu bir gecede okursa çok kazanmış ve iyi yapmış olur.

Âlûsî der ki: bu Sûrenin fezaili hakkında varid olan bu gibi bir çok haberlerden dolayı bunun her gece kıraeti mendubdur denilmiş, ben de sinni temyîze irdiğimden bu güne kadar bunun böyle kıraetine beni muvaffak kılmış olan Allah telalâya hamdeder, bundan böyle de tevfık ve kabulünü dilerim. Buharî şerhlerinin ba'zısında da şöyle gördüm: Hilâl görüldüğü sıra bunun otuz âyeti bir kişinin o ay içinde mekârihten hıfzolunmak recasiyle okunması mendubdur اهـ.
Tahrîm Sûresinden sonra Sûrei Mülkün başlayışı, mazlumunu: makabline ve mâba'dine münasebet ve

tealluku i'tibariyle tertibi tıbkı yukarıda Sûrei Nurun akıbinde « تَبَارَكَ الَّذٖى نَزَّلَ الْفُرْقَانَ » diye başlıyan Sûrei Fürkanı andırır. Bu bir taraftan Sûrei Vâkıanın âhiriyle Sûrei Hadîd ve mücadeleden beri gelen Sûrelerin her birini kök noktalarına basarak süzen ve mecmuunun bir zübde ve gayesi gibi yeni bir devri inkılâba işaret eden ve bu suretle diğer

Sh:»5151

taraftan da maba'dine bir mebde' ve esas olmak üzere başlayan bir Sûredir.

Bunun Sûrei Tahrîmde bastığı noktalar, mesellerin mazmunundaki ibret noktalarını teşkil eden kelimati Rabbın tasdık ve tavzîhi, Fir'avin gibi zâlim ve şeytanetkâr kâfirlere ve münafıklara karşı mücahede ve mücadele ile korunulması emrolunan narı Cehennemin şiddeti, sir noktası, bir de Tahrîm ve infak ile alâkadar olarak kesbi rızk mes'elesi gibi esaslardır. Nüzulde Mekkî olan Sûrelerin tertibde bil'akis Medenî olan Sûrelerden sonraya konulması, mazmunlarının şumulü ve sureti tehakkuku i'tibariyle yine yeni bir devrin başlangıcı noktasında bulunulduğunu iyma eder.

Sebeb ve hikmeti nüzulü, mündericatından anlaşıldığına göre mülk ve meleküti ilahîde süfliyyetten sakınıb izzet ve mağfirete irmek üzere « لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً » mantukunca en güzel amellerde müsabekaya tergib ve teşvık için inzar ve tebşir ve Allahın bu babdaki va'd-ü va'ıydine karşı inkâr ve istihza ile « مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ » diyen kâfirlere karşı da onun bir sirri ilâhî olduğunu « قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَٓا اَنَا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ » emri mucebince tefhim ve tebliğ ile risaleti Muhammediyyeyi takrirdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

﴿١﴾ تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدٖيرٌ
﴿٢﴾ اَلَّذٖى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً
وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْغَفُورُ ﴿٣﴾ اَلَّذٖى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا مَا
تَرٰى فٖى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ
فُطُورٍ ﴿﴾

Sh:»5152

﴿٤﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا
وَهُوَ حَسٖيرٌ ﴿٥﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابٖيحَ

وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٦﴾
وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧﴾ اِذَا
اُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِىَ تَفُورُ ﴿٨﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ
الْغَيْظِ كُلَّمَا اُلْقِىَ فِيهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيرٌ
﴿٩﴾ قَالُوا بَلٰى قَدْ جَاۤءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ
مِنْ شَیْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِى ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿١٠﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا
نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِى اَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾ فَاعْتَرَفُوا
بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٢﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ
رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٣﴾ وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ
اجْهَرُوا بِهِ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٤﴾ اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ
وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ne yücedir o ki mülk onun elinde ve o her şey'e kadîrdir 1 O ki ölümü ve dirimi kadir edip yarattı, sizi imtihana

Sh:»5153

çekip şunu bildirmek içinki hanginiz amelce daha güzel, hem o öyle azîz öyle gafur 2 o ki yedi sema yaratmış birbiriyle mutabık, göremezsin o rahmânın yarattığında hiç bir nizamsızlık, haydi çevir gözü görebilirmisin hiç bir çatlak, bir kusur? 3 Sonra yine çevir gözü, tekrar tekrar, sana döner ö göz hîtab olarak zelîl-ü hakîr 4 Celâlim hakkı için biz o Dünya Semayi takım takım kandillerle donattık ve onları Şeytanlar için (rucum) atmalar yaptık, hem onlar için o çılğın ateş azâbını hazırladık (ki azâbı Seıyr) 5 kendilerinin rabbına küfredenler için de Cehennem azâbı vardır, ona gidiş de ne fena akibettir 6 İçine atıldıkları vakıt onun öyle bir hıçkırışını işidirlerki feveran ediyordur 7 Hemen hemen öfkeden patlıyacak gibi bir hale gelir, içine bir alay atıldıkça her def'asında onlara onun bekçileri "size kocundurucu bir Peygamber (bir nezîr) gelmedimi?" Diye sorarlar 8 Evet, doğrusu bize kocundurucu bir Peygamber (bir nezîr) geldi, fakat biz ona inanmadık ve Allah, hiç bir şey indirmedi, siz büyük bir dalâl içindesiniz diye tekzib ettik derler 9 Ve biz işidir veya akl eder olsaydık bu Seıyr eshabı içinde bulunmazdık, derler 10 İşte günahlarını i'tiraf ettiler, kahrolsun o halde eshabı Seıyr 11 Çünkü o rablarına gıyabda saygı besliyenler yokmu, muhakkak ki mağfiret ve büyük bir ecir onlar içindir 12 Sözümüzü ister sir tutun ister açığa vurun, çünkü o bütün sînelerin künhünü bilir 13 Bilmezmi o yaradan ki o öyle latîf öyle habîr 14.

1. ﴿تَبَارَكَ الَّذِى﴾ - Sûrei Fürkanın başına bak - ya'ni ezelî sıfatı kemâlı, lâyezalî hayr-ü berekâtı ile evvel ve âhir, zahir ve bâtında her şeyden üstün olarak dâim ve bâkı ve yüksekliği öteden beri beyan oluna gelen âyât ve âsârının ve eltaf-ü berekâtının ve ef'al-ü tesarrufatının ihatalara sığmaz

tecelliyatiyle zâhir ve âşikâr bulunan ne yüce feyyazdır o Hak tealâ ki ﴿بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾ mülk onun

Sh:»5154

yedindedir. - Yerde ve Gökte bütün kâinatta, Dünya ve Âhıret tesarruf ve saltanat, iycad ve ı'dam, teshıyr ve tedbir, infazı emir, icrayı ahkâm lûtf u kahir, tecrim-ü tekrim, ta'zim-ü in'am hep onun elinde, onun kabzai kudretindedir. Hepsi onun emr-ü iradesi hukm ü kudreti ile cereyan eder. Dilediğini mülkünde kullanan veya kuvvet verip mülke mazher eden ve edecek olan da ancak odur. Verdiklerine de külliyen ve esaleten müebbed surette vermez. Mülkünü kendi elinden çıkarmaz. Kendine şerik kılmaz, çünkü şirkten münezzeh ve müteâlîdir. Yalnız kendi tahti hükmünde me'mur olmak üzere niyabeten ve muvakkaten verir, dilediği zaman da, azleder, nez'eder. Çünkü hakkı mülk bizzat kendisinin ve hakıkati mülk doğrudan doğru onun kabzai kudretindedir. ﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ﴾ ve o her şey'e kadîrdir. - Mülk elinde olduğu gibi her dilediğini dilediği gibi eksiksizce yapmağa kemâli kudretle kadirdir. Hiç bir yardımcıya, vezîre, vekîle, vasıtaya ihtiyacı yoktur. Her ne isterse kendi kudretiyle yapar, hiç bir iradesi hikmetsiz kalmaz ol deyince oluverir. Diler cebr eder, diler ihtiyar verir, diler küçülür diler büyültür, dilerse sıkar, dilerse açar, dilerse yıkar, dilerse yapar, dilerse daha başka âlemler yaratır, onlarda da dilediği gibi tesarruf eder. Ancak ona şerik olmaz, o öyle yüksek, öyle müteâli, öyle zevalden, acizden münezzehtir. «

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ
مِمَّنْ تَشَٓاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ تُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِى
الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

Âli Imranda « مَالِكِ يَوْمِ الدّٖينِ » Fatihada « وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

bak. 2. « شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » 2.

﴿اَلَّذٖى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ﴾ - birinci « اَلَّذٖى » den bedel

olup mülkün ba'zı ahkâmiyle kudretin ba'zı âsârını tafsıyl ve bunların hikmet ve maslahat kanunları üzerinde cereyaniyle büyük ve ehemmiyyetli gayelere ve neticelere müteveccih bulunduğunu beyana şürû'dur. Demek ki bir

Sh:»5155

hayatın arkasından mevtin ve onun arkasından diğer bir hayatın mütekabilen yaradılması insanları bu ikisi arasında güzel bir sa'y ü amel mücahedesiyle mülki ilâhîde güzel bir âmil, yüksek bir me'mur olmak üzere müsabeka için bir imtihan meydanına çıkarılmaları hikmetine, bu da hayattan hayata, güzellikten güzelliğe bir terakkî nizamı ve en güzel amellere daha güzeliyle ecr ü mükâfat vererek ileride daha güzel bam başka bir hayata irdirilmeleri gayesine müteveccihtir. Bir taraftan mevt, bir taraftan da hayat olmasa, biribirine zıd olarak mütekabilen yekdiğerini ta'kıyb eden bu iki sıfat birlikte yaratılmış olmayıp da hayatı ölüm ve ölümü diğer bir hayat karşılamış, mülki ilâîde mertebeden mertebeye yükselebilecek güzel bir âmil olabilmek üzere muradı ilâhî olan güzel hayat için sa'y-ü amelde mücahede ile müsabeka kanunu konulmamış, bu suretle insanlar mevt ü hayat arasında imtihana çekilmemiş olsa idi mihnetler çekerek güzel çalışıp Hak tealânın rızasına muvafık güzel istihsalâtta bulunarak müsabekayı kazananlara mihnetlerini unutturacak güzellikler, güzel mertebeler, saadetlerle ecr-ü mükâfat ve iyi çalışmayan ve yâhud hiç çalışmayıp âtıl kalmak isteyen veya mesâıysini rizayi ilâhî hılâfına bîhûde, abes, faidesiz şeylere veya hayatı umumiyyenin

kötülüklerine, küfür ü küfrana, hıyanet-ü ısyana, istihlâk ve buhrana sarf edenlere de kötülüklerine göre mülki ilâhîde tenzili mertebe veya muvakkaten veya müebbeden tard ve hasılı ameline göre mahrumiyyetler, zilletler acılarla ta'ziyb ve mücazat edilmiyecek bulunsa idi mülki ilâhîde güzellikten güzelliğe terakkı nizamı bulunmamış veya Meleklerden başka me'mur kullanılmıyarak insan hılkati için bu nizamda hiç bir salâhiyyet verilmemiş olup insanlarda ya hiç hayat eseri ve hayat ümidi kalmıyacak vechile hep ölüm olur hepsi söner, yâhud da hayat namına akl-ü zekâdan, kesb-ü ihtiyardan,
kıymeti

Sh:»5156

amelden hürriyyetten mahrum ölümden ve kabır azâbından daha bedter olarak « لَايَمُوتُ فيهَا وَلَا يَحْيٰىۜ » mısdakınca ne ölüm ne de bir kurtuluş ümidi olmıyan, her tarafı ıztırar ile muhat, bıktırıcı zelîl bir ıztırab, elîm bir sefalet hüküm sürer giderdi, bu ise « بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » olan Allah Tebareke ve tealânın insan hılkatine bahşetmek istediği feyzi mayeti ve lûtfi kudreti ile mütenasib olmazdı.

Yukarılarda da geçtiği üzere halk fi'li takdîr etmek ve îcad eylemek ma'nalarına gelir. Takdîr, ılmen ve tahdîd demek olduğundan vücuddan evvele de sonraya da ademiye de vücudîye de teallûk eder. Îcad ise fi'len yoğu var etmek, ma'duma vücud vermek demek olduğundan vücudu mukadder olan ma'dumun vücudu halini ifade eyler. Burada « خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ » mevtin de hayatın da birlikte mahlûk olduğunu anlatmasından dolayı Ehli sünnetin çoğu mevtin sırf yokluktan ibaret ademî bir emr olmayıp hayat gibi bir mevcudiyyeti haiz vücudî bir emr, varlığı bulunan bir hâdise olduğuna kail olmuşlardır. Ya'ni mevt ile hayatın tekabülü cansızlıkla canlılık veya yoklukla varlık, yaratılmakla yaratılmamak gibi bir adem ve meleke veya bir icab-ü selb tekabülünden ibaret olmayıp hareket ve sükûn, ictima' ve iftirak, kalkmakla yatmak, açıklıkla gizlilik, gelişle gidiş, acı ile tatlı gibi bir tezad tekabülü kabîlinden olması lâzım geleceğini söylemişlerdir ki bunu bakayı ruh veya bakayı madde nazariyyeleriyle de bir alâkası vardır. Ölen, hayattan, varlıktan büsbütün alâkası kesilerek yok olup gitmiyor, ömrünün hâsılına göre iyi veya kötü veya karışık bir şey halinde diğer bir neş'ete sevkedilerek acı veya tatlı diğer bir hayatta âlî veya zelîl bir mevki' almak üzere ibtidaen yaratan varlığa doğru başka bir âleme ric'at ediyor, Yine Ehli sünnetten ba'zılarıyle mu'tezile demişlerdir ki ölüm bir emri vücudî değil, bir emri ademîdir. Hayat şanından olan bir şeyde

Sh:»5157

hayatın yokluğudur. Mevt ile hayat beyninde adem ve meleke tekabülü vardır. Bu, âdî ve felsefî telâkkıye akreb görünür. Bu surette mevtin halkı takdîr demek olur. Çünkü takdîr vacudîye teallûk ettiği gibi ademîye de teallûk eder. Yâhud ademi mutlak veya ademi aslî değil bir şey'i mahsusun ademi ma'nasına ademi izafî veya ademi hâdistir. Bu gibi ademîlere ise kendisine değil, diğer bir şey'e vücud vermek ma'nasına halk-u îcad teallûk eder. Bu husus ademi hadîs dahi vûcudi hadîs gibi ıllete muhtac olduğundan onda îcad ma'nasına değilse de ihdas ma'nasına müsbet bir halk ve tesir mülâhaza olunabilir. Ma'dume vücud vermek bir tesir olduğu gibi mevcudu i'dam etmek de bir tesir olduğundan halk kelimesinin böyle ihdas ve inşa' ma'nasına isti'mali de yok değildir. Maamafih görülüyor ki bunda da mevt mutlak bir adem gibi mülâhaza olunmuş değildir. O halde mevtin halkı yalnız bir takdirden ibaret olmadığı gibi mutlak surette bir i'dam demek de olamaz. Nihayet hayatın bir hususiyetini i'dam ile diğer bir şey'e vücud vermek ma'nasından hâlî kalamaz. Buna bakayı ruh veya bakayı madde denilmekte münakaşa edilse bile bakayı ıllet, ya'ni vücudi ma'lûlün ıılletine rücuu veya ircaı ma'nasiyle bakayı ıllet umdesini bizzarure tasdîk demek olduğundan tereddüd edilemez. Bu babda iki mezhebi cami' olmak üzere en yakînî olan akîde de budur. Netekim Kur'anda bu nokta hep rücu' ve irca' ile ifade olunmuş, neş'eti uhra olan hayatı âhire hakkında da iade, halkı cedîd, inşa ta'bir buyurulmuştur. Bunlar ise hep birer vücudî mefhum ifade ederler. Bu cihetle evvelki Ehli sünnetin telâkkısi hem hususun zâhirine hem de bakayı ıllet kanununa daha muvafıktır. Binaenaleyh mevti sırf ademî bir emr olarak mülâhaza etmeyip kimine hayatın bütün lezzetlerini yıkıp ateşe götüren bir elem bir darbei hak, kimine de bütün elem ü mehnetten kurtarıp likaullaha götüren bir
lûtf-u

Sh:»5158

lezzet gibi vücudî bir ma'na ile telâkkî etmelidir. Şayanı dikkattir ki burada mevt, hayattan evvel zikrolunmuştur. Beyzavî buna iki vecih zikreder: Birisi «

وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْۚ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ » âyetindeki mazmuna

işaret olması, birisi de mevtin hüsni amele daha ziyade dâî bulunması nükteleridir. Ki birincisi yok iken verilen hayat ni'metine şükür noktai nazarından hüsni amele dâî, ikincisi de onu selbedecek olan mevti unutmıyarak mutlaka hayata muzır fenalıklardan sakınmak itibariyle hüsni amele dâîrdir. Lâkin « كُنْتُمْ اَمْوَاتًا » ile ifade olunan mevt, hâdisin tabiatinde ademin vücude tekaddümü hasebiyle, ihyadan evvelki ademi aslî olan imatesiz hiçliğe işarettir. Ademi aslî ise aslen fâilin fi'line mütevakkıf olmayıp halktan mukaddem olduğu cihetle burada « خَلَقَ » nin mef'ulü olarak gösterilen mevt o mevt değil, hayata ârız olan mevt olduğundan gaflet edilmemek lâzım gelir. Onun için İbni Mes'ud gibi bir çokları ikinci vechi daha muvafık görmüşler ve « اِكْثِرُوا ذِكْرَهَادِمِ اللَّذَّاتِ » lezzetleri târmâr eden ölümü anmayı çok yapın» hadîsî şerifine mutabık olduğundan dolayı da te'yîd eylemişlerdir. O hayattan evvel ölümü nazarı itibare alarak ölümle neticelenecek olan hayatın kıymetini ona göre ölçmek en güzel ve en âkılâne bir hareket olacağı cihetle bu bir güzel nüktedir. Ancak kâfi değildir. Zira ölümden ötesini düşünmeyenler için bu tarzı hareket hüsni amelden ziyade yeis ile sui amele de sâik olabilir. Ölüm korkusiyle elden ayaktan kesilerek rahat döşeğine yatmakta isti'cal edenler bulunduğu gibi adam sen de Dünyaya bir daha gelecek değilim ya ölümlü Dünyada ne keyf ve zevk mümkin ise bir an evvel yapayım diyerek her türlü fenalıkları gözüne kestirenler de çok olur. Şu halde asıl hüsni amelde dâî olan cihet yalnız ölüm düşüncesi değil, ölümden sonraki hayâta inanarak hayattan o suretle istifadeyi düşünmektir. İşte « خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ » de mevt ve hayattan murad cins olmak i'tibariyle mevtin takdimi

Sh:»5159

« كُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْۚ » noktasından şükrile hüsni amele sevk nüktesini dahi ifade edebilir ise de asıl nükte ondan maada « خَلَقَ » karinesiyle « ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ » de imate ve ihya ile ifade olunan mevt ve hayata tenbih olup burada mevtten murad halk ve imate teallûk eden Dünya hayatın ârızî ölümü, hayattan murad da o ölümden sonra ebedî olarak tehakkuk edecek olan hayâtı âhire olduğunu anlatmak ve bu suretle evvelâ ölümü göz önünde bulundurmakla beraber asıl neticenin ölüm değil, hayât olduğunu, fakat Sûrei Hadîdde «

اِعْلَمُوٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِۜ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًاۜ وَفِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌۙ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌۜ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ » âyetiyle tasvîr olunan ve bir gurur metaından, aldatış zevkinden ıbaret bulunan Dünya hayât

değil, sonunda ya azâbı şedîd veya mağfiret ve rıdvan ile tehakkuk edecek olan ve Ankebut Sûresinde «

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ

لَهِىَ الْحَيَوَانُ لَوْكَانُوا يَعْلَمُونَ » âyetiyle de beyan buyurulduğu üzere bilenler için

hakikatte mahzı hayattan ibaret bulunan Âhıret hayâtının mağfiret ve rıdvanı ve onun şedîd azâbından sakınarak mağfiret ve rıdvanına irmek gayesi ve bu vechile mülki ilâhîde insanlardan matlûb ne ölüm ne de onunla neticelenecek olan fânî hayatta kalmak değil, hayattan hayatâ terakkı ile ilerideki daha yüksek hayâta geçmek için hüsni amelde müsâbekaya gayret vazifesi bulunduğunu bildirmektir. Fânî hayâtın oyuncak olan bütün lezzetlerini târmâr eden, sevgili eşleri birbirinden ayırıp hanümanlar söndüren, cem'iyyetleri dağıtıp şevketleri yıkarak evlâdları yetîm, servetleri hâk ile yeksan eyliyen, aynî zamanda Allah için güzel çalışmış olan mihnet zedelerin, iyman ile dolu nüfusi mutmeinnelerinin âlâm ve ıztırabına nihayet vererek kendilerini « فَادْخُلِى فِى عِبَادِىۙ وَادْخُلِى جَنَّتِى » hıtabıyle ebediyyen

rıdvani hakka kavuşturmak için açılmış yegâne saadet kapısı bulunan ölüm ile onu takıyb edecek ileriki hayâtı « بِيَدِهِ الْمُلْكُ » olan Allah tebareke ve tealâ şu hikmet için yaratmıştır.

Sh:»5160

﴿لِيَبْلُوَكُمْ﴾ sizleri mükellefiyyetle mübtelâ kılarak imtihan meydanına çıkarıp şunu bildirmek için

ki ﴿اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاۜ﴾ hanginiz amelce daha güzel? - Mülki ilâhîde yapılmağa, Allah yanında tahsîn olunup rızasına irilmeğe daha lâyık hayatta bulunan veya gelecek olan kavımların hayattan hakikî intifa' ve istifadesine daha elverişli zahir ve bâtın da daha doğru daha halıs iş gören kim olduğu hakikati hakkiyle tebeyyün etsin. Burada amel, iyman, ılim, niyyet ihlâs gibi kalbî ve bâtınî amellerle dil ve sâir cevarihten sudur eden güzel amellerin hepsine şamil olduğu merfuan rivayet edilmiş olan şu hadîsi şerif ile anlatılmıştır. Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem bu âyetin tefsirinde buyurmuştur ki: «

اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَقْلًا وَاَوْرَعُ عَنْ مَحَارِمِ اللّٰهِ تَعَالٰى وَاَسْرَعُ فِى طَاعَةِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ » ya'ni hanginiz hak ve savabı anlamak, iyiyi kötüyü seçmek ve

muktezasını yapmak cihetiyle akıl ve idrâkçe daha güzel ve Allah tealânın haram kıldığı meharimden menhiyyattan, measıyden, fenalıklardan, mazarratlardan sakınıp korunmak hususunda daha takvalı ve Allah azze ve cell Hazretlerinin ta'atinde daha çabuk?» İşte ılmi ilahîde ma'lûm olan bu hakikat tecribe ve imtihan sahasında sizin için de meydana çıksın. Çıkıpta ne olacak? Denilecek olursa, şu da bilinsinki

﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُۙ﴾ hem o öyle azîz öyle gafurdur. - Ki bundan sonra beyan olunacağı üzere kötülüğe çalışanları ona karşı inad edip şeytanetle kullarını altatmağa, fitne ve fesad ile halkı yoldan çıkarıp ateşlere sürüklemeğe uğraşan Şeytanları, ve onlara aldanıp küfr-ü küfran ile inkâr ve ısyan yollarına sapan kâfirleri, haksızları akıbet tezlil edip ızzetiyle kahreder. Zikrolunduğu üzere en güzel amel işliyenleri i'zaz ile azîz ve iyman etmekle beraber hasbelbeşeriyye kusur edip en güzel surette çalışamamış olanları tevbeleri halinde veya dilediği vechile afv-ü mağfiret eyler gafurdur. İşte

Sh:»5161

mevt ve hayâtın halkından ve ahseni amel ile müsâbeka imtihanından asıl hikmet ve gayede o halik tealânın bu sıfatlarla muttasıf, her şeyden üstün malikülmülk olduğunun bilfiil tecelliyatı ile bilinip tanınmasıdır ki « وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ » âyetinin ifade

ettiği ma'rifet ve ubudiyyetin hasılı da budur. Onu « ليعرفون » diye ma'rifet ile tefsir edenlerin ve hadîs yoliyle rivayeti sâbit olmamakla beraber tesavvuf kitablarında «

كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًا فَاَحْبَبْتُ اَنْ اُعْرَف فَخلَقْتُ الْخلْق لِاُعْرَف

» ben bir gizli kenz idim tanınmak istedim, tanınmam için halkı halk eyledim» diye hadîsi kudsî olmak üzere şayi' olmuş bulunan kelâmın ma'nası da budur.

Şimdi onun hayatı beşerle alâkadar olan mülkü tecelliyatından ve kudret-ü ızzet ve mağfireti asarından bir safha beyan ve tefhim olunmak üzere buyuruluyorki:

3. ﴿اَلَّذى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ﴾ - Bu « اَلَّذى » de baştaki « اَلَّذى » den bedel, yâhud « الْعَزِيزُ الْغَفُورُ » dan sıfattır. Seb'a semâvât hakkında sûrei Talâkın âhirinden geçen « اَللّٰهُ الَّذى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ » âyetine bak. Burada da seb'a semâvât, nekire olarak irad buyurulmuşturki bir « سَبْعَ سَمٰوَاتٍ » demek gibidir. Bu tenkirde iki vecih mülâhaza olunabilir. Birisi « بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ »

mazmunu üzere semâvâtın bediıyyetine işaret olarak tefhıym için olmasıdır. İkincisi mefhumı adedle yediye hasr maksud olmıyarak teksir ve intişar ifade etmesidirki bu takdirde bu yedi Sema, sûrei Talâkta da söylediğimiz vechile bir çok Semalar içinde her biri bir âlem olmakla beraber birbirine daha hususî bir ahenk ile uygun olarak Şems etrafında bir manzume halinde yaratılmış olup biz de içinde dahil bulunduğumuz hususî bir mecmua, bir hey'eti mahsusa teşkil etmiş bulunan hey'eti şemsiyyedeki Seyyarelerin mahrek ve medarlariyle bulundukları felekleri hududiyle üzerlerinde irtisam ve teayyün eden Sema aksamının arzımız bakımından yedisini

Sh:»5162

göstermiş demek olurki âlemler içinde bizim hayatımıza en ziyade alâkası bulunmak i'tibariyle dikkat nazarımızı çekmeğe en şayan olan kısım olması, vechi tahsıys olabilir.

Lâkin ba'zı âyetlerde bu kadarla iktifa câiz olsa bile burada kelâmın sıyak ve sibakı ihata ma'nası üzerinde deveran eylediğinden medlulunda kat'iyyet ifade eder ve bir lâfzı hass olan yedi adedinin mefhum hasrı mu'teber olarak üzerimizde Sema ıtlak olunabilen yüksek âlemlerin hepsini müstev'ıb olmasını iktiza ettiği cihetle o kadarcıkla iktifa pek kasır olacağına mebniy her halde evvelki vecih teayyün etmek lâzım gelir.

O halde yedi Sema tasnifini nasıl anlamalı? Bir kerre bunun arzımız bakımından bize ma'lûm olabilen bütün hey'eti âlemin bir ifadesi olduğunda bu âyetin « ﴿مَا تَرٰى﴾ ، ﴿هَلْ تَرٰى﴾ » hıtabları sarih demektir. Bu bakımdan da iki mülâhaza mümkindir. Birincisi: umum için en zâhir göründüğü vechile kendimizde cisim tesavvurunu edindikten sonra ruh ve idrâkin kıymetini takdir etmek üzere cismanî noktai nazarla âfaktan yürümektir ki bu haysiyyetle yedi Semanın altısı kamerle beraber arzımızdan Neptün seyyaresinin aksasına kadar hey'eti şemsiyye dahılinde yedincisi de hey'eti şemsiyye hududundan nazarlarımıza irebilen mecerreler maverasına kadar olan muhîttir ki Arzımızın cevvinden i'tibaren bunların mecmuuna birden de Sema ıtlak olunur. Şemis merkez ve rasad noktası arzımız olmak üzere bakıldığı zaman, birinci Sema Arzın semasıdır ki kürei arzın kürei nesîm ve kürei Kamerle beraber şems etrafında devriyle çizdiği mahrek ile mülâhaza olunur bir muhîttir. Üst muhîti dışardan Mirrîhın cazibesi hududuna

kadar içi de merkezde şems etrafında Utarit ve Zühre sahalarını muhtevîdir. Bunlar arzımızdan değil, arzımızın Kamer gibi peykide değil iseler de Arzın birinci seması haricinde de değil, onun içinde ve Arzın altında

Sh:»5163

birer Arz gibidirler. Rasad noktası arz olmayıp da şems olsaydı, yani biz Şemis cirminde bulunsa idik, Arz Seması dördüncü sema sayılmak iktıza edecekti, Arzı sabit merkez ve Şemsi seyyare sayan hey'etçiler Kameri birinci, Zühreyi ikinci, Utaridi üçüncü, Şemsi dördüncü semada sayarlar ve yedinci semayı Zuhalle tüketirlerdi lâkin biz Şemsi merkez sayıb seyyarattan olan Arzımızdan rasad ettiğimiz cihetle bunun en yakınında peyki olan feleki Kameri dahi dahiline almış bulunan feleki Arzı birinci sema saymak lâzım geldiğini ve Zühre ile Utaridin birer felekte yüzmekle beraber merkez olan şemis cihetinde bulunarak mahreki Arzın içinde ve binaenaleyh Arzın tahtinde kaldıklarını hisabe aldığımızdan bunları birinci semanın fevkinde değil, içinde saymak mecburiyyetinde bulunduğumuzu anlamış oluyoruz. Şu halde semai Dünya denilen de bunları dahiline almış feleki Arz sahası demek olan bu birinci sema ile tefsîr olunabilir. İkinci Semaya gelince: eski hey'etçilerin beşinci sema saydıkları feleki Mirrîh sâhasıdır ki bu daha geniştir. Üçüncü Sema' daha geniş olan feleki Müşteri sahası, dördüncü sema' onun fevkındaki feleki Zuhal sahasıdır ki eski Batlimyüs hey'etçileri bunu yedinci saymışlardı ve her seyyareyi felekiyle hareket ediyor zannettiklerinden dolayı seyyarelerin hareketlerini bunlara atfederek bu yedi semanın yedisini de müteharrik addeylemişlerdi. Sûrei Enbiyada ve Yâsinde geçtiği üzere « كُلٌّ فٖى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ » mantukundan gafil bulunuyorlar. O ecramın felekleriyle direkli

değil, her biri direksiz olarak muvazene kanunu dairesinde kendi felekinde yüzdüklerini hisaba almıyorlardı. Biz o felekleri birer mahrek değil, birer muhaddid olarak mutalea ettiğimiz gibi muvazene kanuniyle Arzımızın dahi bir seyyare olduğunu anlayarak semai Dünyayı biraz daha geniş gördüğümüzden dolayı onların yedi seyyaresinden üçünü semalariyle beraber Arzımızın birinci seması dahiline alıp onların yedi

Sh:»5164

semasından bu suretle üçünü tarhetmiş ve ona mukabil daha yüksekte Uranüs ve Neptün namiyle iki seyyare daha rasad eylemiş bulunduğumuz cihetle onlarca yedinci semada bulunan Zuhal bizce dördüncü semanın kapısı olmuş bulunuyor. Çünkü her seyyare cazibe ve dafiasiyle kendi semasının bir kapısı mesabesinde demektir. O halde ondan ötede beşinci semâ, ahıyren muttalı' olduğumuz Uranüs seyyaresi sahası, altıncı semâda Nebtüu seyyaresi sahasıdır. Ve nazarımızda bu sahanın müntehası menzumei şemsiyyenin de müntehasıdır. Bundan ötede zıyalarını az çok görebilmekle beraber seyyareler gibi deveranî hareketlerini göremediğimizden dolayı sevabit namı verilen bir çok yıldızlar âlemi bulunuyor ki bunların aralarındaki mesafelerle beraber hey'eti mecmuasının işgal etmiş bulundukları saha da bizim yedinci semamızı teşkil etmektedir. Burada manzumei şemsiyye âleminin tek bir seyyare gibi kalacağı nice bin âlemler bulunduğu hey'eti mecmuasından saman yolları gibi gözlerimize çarpıp durmakla beraber biz onların hususiyyetlerini ve hareketlerini seyyareler âlemi gibi ne seçebiliyoruz ne de onların daha ilerisine geçebiliyoruz. Bütün nazarlarımız mecmuu üzerinde dayanıp kalıyor. İşte cismanî noktai nazardan yedi sema' hakkında anlayabildiğimiz budur. Görülüyor ki pek eskiden beri meşhur ve ma'lûm olan seb'ai seyyare âleminde peyk kabîlinden olan küçük seyyarelerden başka Uranüs ve Neptün denilen iki büyük seyyare daha keşif edilmiş olmakla ba'zılarının zannetiği vechile Arzdan maada olan seyyarelerin adedi dokuza çıkarılmış olmayıp Şems ile Kamer biri merkez biri de Arzın peyki olarak tarholunmuş bulunduğu gibi Kur'ânın yedi sema hakkındaki hususuna karşı da âlemi fen ve tecribede mugayir bir şey isbat olunmamış bil'akis onun beyanatını daha iyi bir vuzuh ile anlamağa yardım edecek hakikatlar keşfolunmuştur ve olunacaktır. Bundan şu neticeler de çıkar: yükseklik

Sh:»5165

ve alçaklık izafî olduğu cihetle Arzımızdaki gözümüzü ve rü'yet şartlarımızı değiştirmiyerek rasad noktası hangi cirm farzedilirse sema adedi ve vaz'iyyeti de onunla mütenasib olur. Merkeze doğru aşağı inildikçe semalar çoğalır, semaya doğru yükseklere çıkıldıkça semalar azalır. Ve hepsinde arz adedi de sema adediyle mütenasib bulunur, « وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ » düsturu şaşmaz. Rasad noktamız

Zühre olsa idi de yine gördüklerimizi görebilseydik o bakımdan sekiz sema sekiz arz hisab etmiş olacaktık, bu suretle Utaridden baksa idik bu aded dokuz olacaktı, Şemisten baksa idik tam on adedine çıkacaktı, fakat onlardan bakarak bunları görebilmek için gözlerimizin daha fazla incelikleri seçebilecek derecede kuvvetli olması iktıza edecekti, yoksa yine arzımızdaki tarzda yedi ile dayanıp kalacaktık. O halde hakikaten onlarda bulunarak kendimizin ve rü'yet şeraitımızın ne olacağını kestiremezsek de Arzda bulunduğumuz halde gördüklerimizi esas ittihaz ederek mülâhazamızı yürüttüğümüz surette Arzımızdan i'tibaren yedi saya

bildiğimiz semaları, Şemisten i'tibaren saydığımızda ona çıkarırız. Ve bu suretle onuncu semada bütün manzumei şemsiyyenin birleşmiş olduğunu mütalea ederek Şemsi bir merkez ve Arzdan altıncı olan ve onuncu semayı bir muhît olarak mülâhaza ettiğimizde biri manzumei şemsiyye biri de sevabite aid olmak üzere iki arz ve iki sema' saymamız lâzım geleceği gibi arzımızı bir nokta ve bütün ecram âlemlerini bir muhît yâhud bütün fezayı bir muhît olarak mülâhaza ettiğimiz surette de ancak bir arz ile bir sema hisab etmiş oluruz ki alel'ıtlak arz ve sema' denildiği zaman bir taht ve fevk tekabülünden ibaret olan bir ikilik ifade edilir. Sonra daha ilerisine geçemediğimiz bu merkezle muhît arasında bir şakul vaz'iyyetinde bulunduğumuzdan dolâyı muhît de altı ciheti ta'yin eden altı nokta olup bunlardan yedincisi olan

Sh:»5166

merkez noktasından amuden tekatu' ederek geçen üç müstevînin birbirine hasılı zarbı olmak üzere tûl, arz, umk dediğimiz üç bu'dı havî bir kemmiyyet ve mıkdar mefhumiyle cismiyyet mahiyyetinde birleştirdiğimiz zaman da bütün arz ve semayı hey'eti mecmuasıyle cismânî bir âlem olarak düşünmüş olur ve böyle en son muhîtta alt üst izafetleriyle tekabül etmiş altı noktanın yedinci bir merkez noktasında bir ictimaı nizamı ve binaenaleyh yine yedi adedinin bir tasnifi mahsusu olmak üzere hasıl olmuş tek bir cisim suretiyle kendimize döneriz ki bu da bir merkez halinde bir noktadan ibaret bulunan nefsimizle karşımızdan ihata

etmiş bulunan bir âfak muhîtının, ya'ni « اَنَا » ile « لَا اَنَا » nin bir tekabül ve izafeti halinde tecellî eder. Demek ki bir cisim tesavvuru için yedi adediyle izafet ve tevhîd kanununun bizim için ihmali kabil olmaıyan pek büyük bir hüküm ve ehemmiyyeti vardır. Bütün âlem içinde kendimi bir noktadan ibaret olarak bulduğum ben bana mukabil muhîtımda mevki' almış altı noktayı bir izafet ve tevhîd nizamı ile kendimde birleştirmeden lâekal yedi adedinin tasniyfiyle kendimde bir vahdet bulmadan ne en küçük ne de en büyük bir cisim tesavvur edemem. Bu sebeble âlemi yalnız cismanî noktai nazarla cismi kül halinde bir tesavvur ile ihataya çalıştığım sırada behemehal kendimde bu yedi noktanın intıbakını duymak mecburiyyetinde bulunurum. Bunu duyduğum anda da benimle ben olmıyan muhîtım arasında mütekabil bir izafet nizamı içinde bir noktadan ibaret kaldığını duyduğum kendime gözüm açılmış, fakat daha ileri gitmekten bitab-ü tevan kalmış bir halde dönerim. «

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ » Lâkin gözüm açılmış ve daha ilerisine

gidemediğim muhîtımın suretini yakalayıp getirmiş olan ruh ve şuurumun kıymetini tanımış olduğum cihetle ben kendimde o cismanî muhîte mahkûm ve mahbus kalmak istemiyerek Arzın üzerine çıktığım gibi onun da üstüne çıkmak

Sh:»5167

için yine çabalarım. Bu kerre de döner mücerred şuur delâletiyle bir de sırf ruhanî yoldan giderek bir müşahede ve tasnîf daha yapmak için harekete gelirim. Yine kendimden başlıyarak şuurumda bana karşı ahzı mevki' etmiş bulunan âlemlere doğru bir daha ircaı nazar ederim. Bu kerre ruhanî noktai nazarla olan bu ikinci müâhazaya gelelim: bu haysiyyetle kendimize bakınca şuur âlemimizin bir Seması demek olan

gönlümüzde, nefsi natıkamızda bir Arz gibi « اَنَا » vicdanının merkezi bulunan kalbimizde iyman ve irade şuuru uyandırmak üzere muhît ile alâkadar yedi pencere buluruz ki bunlardan bize mütemadiyen ruh sereyan eder. Beşi yalnız cismanî muhît hâdiselerine nâzır olan havvası hams, altıncısı onların varidatiyle daha ilerisine nâzır olan akl-ü mantık, yedincisi herkeste sarîh ve kavi olmamakla beraber hepsinden geniş olan ilham ve vahiy kuvveleridir. İşte biz meşaır denilen bu yedi pencereden kalbimize inip çıkan ruh ve basîret nurunun kuvvet ve za'fına göre hakikatten haberdar olur ve ona göre iyman ve irade cehdiyle âkıbetimiz olan gayeye doğru yürürüz, nefes alırken ciğerlerimize kabiliyyetlerine göre hava girip çıktığı gibi hiss-ü idrâkda da meşaırimize ruh inip çıkarken o cereyanları yerli yerine hakkiyle iysal ve tevzia hizmet eden ve Melâike denilen bir çok gizli ve hayırlı maddî ve ma'nevî kuvvetler bulunduğu ve mânialları bertaraf ederek idrakimizi, iymanımızı, irademizi takviye için çalıştığı gibi bil'akis o ruh cereyanlarının bize nüzulü sırasında yol kesen eşkıya gibi pusu kuran, varıdatımızı soymağa ve hiç olmazsa vehm ü hayal ilkasiyle müzahama edip bizi aldatarak neûzübillah idrakimizi, iymanımızı, irademizi gizliden gizliye ıdlâl ve ifsad etmeğe çalışan maddî ve manevî bir takım şerr ve alçak kuvvetler de vardır ki bunlara da Cin ve Şeytan denilir. Dostu düşman veya düşmanı dost zannettiren bir vehim, biri iki, eğriyi doğru veya bil'akis gösteren bir

Sh:»5168

hayal, iyiyi kötü, kötüyü iyi zannettiren bir fikir, boş yere gönlümüzü imrendiren veya bulandıran bir rü'ya veya söz intibaı hep gizli veya açık bir Şeytan parmağıdır ki bunlar bizimle Sema arasında icrayı şekavet ederler. Bunlar olmasaydı biz hiç bir his ve irademizde hata etmez, her hususta hakka intibak ederdik. Bizim bunlardan korunabilmemiz için de BİRİNCİSİ nefsimizin fıtrî bir kabiliyyeti, İKİNCİSİ inmekte bulunan

ruh cereyanının tam ve kabiliyetimizle mütenasib olarak şiddet ve kuvveti ÜÇÜNCÜSÜ de iradenin hududunda bu varidatın ta menbaı vahye kadar yekdiğerine mutabekatlarının derecesi gözetilmek lâzımdır. İşte bize böyle bir merkez noktası gibi tecelli ederek ben dedirten nefsimizle muhîtımıza tabaka tabaka intıbakımızı ifade etmek suretiyle bizi hakikatten haberdar edip duran ruh cereyanına medhal ve mahreç halinde açılmış bulunan yedi şuur noktasına içinden ve dışından varid olabilen yedi nevi' hâdisât ve idrakât âlemleri de benlik zeminimizi sarmış bulunan yedi Semadırlar. Ya'ni lâmise muhitı, zâika muhitı, şamme muhitı, sâmıa muhitı, bâsira muhitı, akl-ü mantık muhitı, ilham ve vahiy muhitı demek olan bu yedi âlem aralarında tabaka tabaka mütenevvi' ve aynı zamanda mütetabık birer tecelli tarziyle vicdanımıza intıbakları nisbetinde bizim hem âfakımızla hem de kendimizle intıbakımızı te'min eden bir vahdet nizamı arz ederler ki hiss-ü şühudumuzdan gaib olan vücudı hak da böyle bütün zâhir ve bâtının intibakı noktasından doğan iyman ve irfan nuriyle sezilir, tanınır ve gönlümüzde o nisbette hasıl olan heyecanı mahabbetle samimi kalbimizden irade ruhu coşarak müstevayı rahmette mağfiret ve rıdvana

Sh:»5169

yükselmek üzere vazife ve amel şuurumuzu faaliyyete getirir. Hasılı Şemsi merkez tutarak Arzımızdan cismanî noktai nazarla âfaka baktığımızda nazarımız rasaddan rasada Kamerden yakırı seyyarelerin mahrek ve medarlarını mütalea ede ede birer muhîtta yükselerek bütün manzumei şemsiyye hududu nihayetinde altıncı Semada nisbî bir münteha bularak hususî rasadât ve hisablarımızın fazla nüfuz edemediği lâ yuhsa sevabit âlemine dayanır, onu da icmâlî bir nazarla kavrayarak hepsini « وَالسَّمَاۤءِ ذَاتِ الْحُبُكِ » olan yedinci Semada mülâhaza ederek orada da bütün cismiyyet

intıbaını kaplıyan ve maverasına nüfuz kabil olmıyan son bir müntehaya dayanır. Bu suretle bu yedi Semada birisi Arzımızdan altıncı semada manzumemize nihayet veren nisbî bir sidrei münteha, birisi de yedinci Semada âlemi cismanîye nihayet veren umumî bir sidrei münteha bulunduğu gibi oradan cismaniyyet maverasına çıkabilmek için tekrar kendimize dönüp ruhanî noktai nazarla baktığımız zaman da birisi yine altıncı Sema olan ma'kulât muhîtı müntehası, birisi de daha geniş olan yedinci Semada ilham ve vahiy muhitı müntehası olmak üzere iki sidrei münteha var demektir. Filvaki' sahihi Müslimde rivayet olunduğu üzere mi'rac hadîslerinin birinde sidrei münteha altıncı Semada, diğerlerinde de yedinci Semada gösterilmiş bulunmasına nazaran sahîh olan bu iki hadîsin cem'inde yedi semada iki sidrei münteha bulunduğu anlaşılır. Resulullâhın mi'racı hem cismanî hem ruhanî olmak haysiyyetiyle de yedi sema hakkında bu iki haysiyyeti cami' bir görüş ta'kıb etmek lâzım gelir. Sırf cismanî noktai nazardan görebildiğimiz yedi sema ile ruhanî noktai nazardan mülâhaza edebildiğimiz yedi semayı mukayese ve tatbık ettiğimiz surette ise ikincisinin evvelkisinden daha vasi' olarak cismaniyyet maverasında ma'kulâtı mücerrede ve ilham ve vahiy hududuna kadar müntehî bulunduğunu teslim etmek iktıza eder. Çünkü cismaniyyet semalarının en vasi' hududu nihayet havassi

Sh:»5170

hamsimizin en genişi bulunan hissi rü'yetin müntehi bulunduğu hadden ma'kulat sahasına dayanmakta olduğundan hissen ilerisine geçemeyip maverasını kapalı bulduğumuz ve ancak bu sahadaki ihsasatımızın terkib ve intıbakından akl-ü mantık idrakâtiyle mülâhaza edebildiğimiz ve üzerimizde hey'eti mecmuasına gök tesmiye ettiğimiz muhîttan ibaret kaldığı cihetle gerek bu sahadaki rasad ve teribelerimizden fikir ve kıyas tarikıyle geçtiğimiz ma'kulât muhitı ve gerek vahiy menbaından aldığımız iyman ve irfan nurlariyle daha geniş olarak mülâhaza ettiğimiz mutlak ruh muhitı cismanî semaları geçip « وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ » mısdakınca Arzıyla beraber onları içinden ve dışından ihata etmiş bulunan Kürsî ve Arş muhitına kadar yükselen bir sidrei müntehâ ifade etmektedir. Şu halde « فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ » emri basıramızın hissi rü'yette dayanıp döndüğü ve gözlerimize aksedebilen cismanî zıyaların aklımıza terki mevki' ederek zulmete daldığı cismanî âleme âid nazar sonra «

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ » emri de ihsasatımızdan maada akl ü basîretimizin dahi tecribe ve tesavvur-u tefekkür ile ihata

edemiyerek dayanıp kaldığı ve daha ilerisine gidemiyerek acz içinde tekrar kendimize mün'akis olduğu

ruhanî âleme âid nazar hadlerini basar ve basîrete tanıtmaktadır. Bu iki vecih ile her iki âlemde de kendimizden ve arzımızdan yürüyen nazarlarımız yedi sema muhîtları içinde mahsur olarak nisbiyyetten mutlakiyyete doğru birer müntehaya dayanır kalır. Biz bunların her birinde muhtelif meratibi vücudun derece derece yekdiğerine mutabekatleri nizamı içinde bizimle intıbakları noktasında bulunarak kendimizle âfakımız arasında duyduğumuz vahdet şuurundan zatı hakkın birliğini ve mülki hakkın vüs'at ve azametin ve bunun içinde kendi haddimizi ve hedefi hareketimizi sezer tanırız. Yalnız cismanî noktai nazarla bakanlar muhitı küll olan zatı hakkın birliğindeki ulüvv-ü azameti ile «

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى »

Sh:»5171

tecellisini yalnız cismanî bir kıyas ile mülâhaza ederek teşbihten kurtulamayıp tecsîm vadîsinde saplanır kalırlar. Ve Allahın Arş üzerinde istivasını bir cismi küll halinde mülâhaza olunan mahlûk âlemin üzerinde hiç bir cisme benzemez diğer bir cisim gibi farz ederler. Bununla beraber her şey'i zâhir ve bâtınından ihatai ılmiyye ile muhit olduğunu da tasdik eylerler. Bu ise vücudi ılmîyi i'tiraf ile beraber ılmi hakkın zatı hakdan daha vâsi' ve daha büyük olduğunu farzetmek demek olur. Halbuki bütün sıfati kemali cami' olan zatı hak elbette sıfatının her birinden daha yüksektir. Ve bu yükseklik mekânî ve cismanî değil, zatî ve hakîkîdir. Vücudi ılmîyi sezip de yalnız ruhanî noktai nazarla bakanlarda muhitı küll olan zatı hakkı bütün ruhaniyyatın fevkınde bir ruhı kül gibi mülâhaza ederler ve kendilerini muhît olan cismanî âlem mecmuıyle ruhanî âlem mecmuunun dahi intıbakına kefil ve hâkim muhitı kül, refiudderecat, zül'arş «

يُلْقِى الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ » buyuran zatı hakkın her

ikisinden daha yüksek ve daha büyük « وَهُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ » olması lâzım geleceğini

düşünmezler. Ve mücerred fikrî bir seyrile hakka vâsıl oluverdiklerini zannederler. Hattâ kendilerini hakta ifna ederek müteâlî bir vahdete yükselecek yerde hakkı kendilerinde ifna etmek suretiyle sâfil bir vahdete düşerler. Halbuki zihn ile vaki', enfüs ile âfak, ruhanî âlem ile cismanî âlem bir noktada intıbak etmeyince Hak sezilmez, ruh ve cisim ayni Hak değil, mülki ilâhîde vücudi hakka dall birer âyettirler. Biyedihilmülk olan zati hakk ise her şey üzerine kadîr, her şey üzerine şâhiddir. «

وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ » dür. Allah tealânın mertebei zatında, makamı ahadiyyetinde ulüvv ü azametine bir lemhai ma'rifet edilenebilmek için âlemi cismanî ile âlemi ruhanînin birbirine muntabık olarak vahdeti hakta fânî oldukları bir sidrei müntehada ğaşyolmak lâzım gelir. Ruh ve cisim âlemleri bizim mevcudiyyetimize nazaran

Sh:»5172

kurbi hakka uçmak için açılmış iki kanat gibidirler ki müstevayı Rahman bu iki kanadın yumulduğu sidrei

müntehanın fevkından tecellî ederek bütün Arşi vücudu ıhata ve istiylâ eyler. Netekim «

تَبَارَكَ الَّذِى بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ » âyetinin kalbi

Muhammedîye nazil olduğu bu münteha sidresini iş'ar için yedi sema hılkatini ve onların mutabekat

nizamını ıhtar akıbinde cismanî âlemlerin müntehasına celbi dikkat ile «

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ » buyurulduktan sonra seyri ruhanî ile teemmüle

meydan vermek üzere terâhî ifade eden « ثُمَّ » ile « ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ » âyetiyle

tekrar ircaı nazar emrolunmuş ve bunda iki noktai nazarın cem'ıne işaret olunarak da bil'hassa «

كَرَّتَيْنِ » kaydi ile takyid edilmiş ve ancak ondan sonra emre cevab olmak üzere müntehada tecelliyati

ilâhiyyenin azameti karşısında kendinden geçip fenâ fillâh ile istiğrak halinde bîtab olarâk uyandıktan

sonra neticede beka billâh şuuri ile kemali ubudiyyet için meb'dei nazar olan nefse dönüleceği anlatılarak

« يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ » buyurulmuştur. «

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاۤءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ الخ »

هُوَ الَّذى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فى مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا

مِنْ رِزْقِهٖ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ . اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَاۤفَّاتٍ

وَيَقْبِضْنَ مَايُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ بَصِيرٌ . اَفَمَنْ

يَمْشى مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهٖۤ اَهْدٰى اَمَّنْ يَمْشى سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ

مُسْتَقِيمٍ » ilâ « قُلْ هُوَ الَّذى ذَرَاَكُمْ . . .

قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا . قُلْ اَرَاَيْتُمْ الخ . . .

» Beyanâtı da mülki ilâhîde mertebeden mertebeye hep öyle zül'cenahayn olarak mevtten hayata, ataletten

sa'ye, azâbdan rahmete, sefaletten saadete, fenâdan bekaya, neşr-ü haşr için beka billâh ile müstevayı

Rahmana vuslet ve istinad gayesine irmek üzere seyr-ü sülûkte yalnız nazariyyat ile iktifa etmeyîp hakikî

olarak bil'amel dahi uçmak için en vazıh fark ve cemi' âyetlerine ehli basar ve basîreti irşad ve Şeyatîn ve

küffarı âteşîn mermîlerle sefalet ve husran vâdîsine tard ve ib'ad yolunda hakıkati tafsîldir. «

نۤ وَالْقَلَمِ » de «

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ » vasfiyle

ahalâkının azameti ve ecrinin sermediyyeti beyan buyurulan hakıkati Muhammediyyenin isrası ve Sûrei

Necimde «

فَاسْتَوٰى وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى . ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى فَكَانَ قَابَ

قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى فَاَوْحٰۤى اِلٰى عَبْدِهٖ مَاۤ اَوْحٰى » sonra da

Sh:»5173

« وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى » âyetleriyle beyan buyurulan mi'racı da cismanî ve ruhanî iki haysiyyetin mertebei cem'inde cereyan etmiş ve Sûrei Mi'racda « مِنَ اللّٰهِ ذِى الْمَعَارِجِ تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا » âyetinde de ülûhiyyet mearicine uruc için yalnız ecsam âlemi şöyle dursun onu bir lâhzada kat' eden Melâike ve Ruhun bile seyri ruhanî ile elli bin senelik bir zaman kat'ına muhtac olacak vechile madûn bir mertebede bulundukları ıhbar ve binaenaleyh o sidrei müntehada bir az sabrı cemîl lüzumu da emr-ü ıhtar olunarak mekân-ü zamandan münezzeh olan zatı hakkın bütün cismaniyyet ve ruhaniyyet âlemlerinin mertebei cem'inden de çok yüksek ve üstün olduğuna ve maamafih bir az sabrı cemîl ile Mi'racı Muhammedînin o harîme vusulüne de işaret buyurulmuş, mi'rac hadîslerinde de seb'a semavât hem cismanî hem ruhanî haysiyyetlerle ifade olunarak Cibrîl ile beraber yedinci Sema nihayetinde cennetülme'vanın bulunduğu sidrei müntehaya ve oradan yalnız olarak Arşı hakka varılmış olduğu anlaşılmıştır. Bu hadîslerde üzerinde yaratıldığımız Arzımızın seması birinci olduğuna işaret olarak birinci Sema makamı Âdem, ikinci Sema makamı Yahya, üçüncü Sema makamı Yusüf, dördüncü Sema makamı Isâ, beşinci Sema makamı Harun, altıncı Sema makamı Musa, yedinci Sema makamı İbrahim olduğu ve buraya kadar urucda meıyyeti Cibrîl ile gidilip sonra da daha ileri geçildiği haber verilmiş olmakla her iki hassiyyete tenbih olunmakla beraber evvel emirde israya âlemi cismanîden bed'edildiği ifham olunmuştur. O halde seyri ruhanî seyri cismanîden geniş ve makamı vahiy âlemi ukülü de muhtevi olarak Kürsî ve Ârşa müntehi olmak hasebiyle biz de yedi Semayı ilk nazarda âlemi cismanîye ikinci nazarda âlemi ruhanîye sonra onların nizamı intıbakı ile mertebei cem'inden Arşi hakka

Sh:»5174

urûc ve orada fena ve beka zevkını tadarak mensûb olduğumuz mülki hakta hayatımızın mebde' ve meadiyle hadd-ü gayemizi tanıtan bir intibah, bir iyman ve vazife şuuriyle yine mertebe mertebe kendimize avdet ederek fi'len ve hakikaten o gayeye yürümek için idraki lâbüdd olan mearic ve menazili vücudun his ve akl-ü iyman noktai nazarlarına göre umumî haysiyyetten alel'icmal bir telhis ve tasnifi olarak mülâhaza etmek üzere evvel emirde hissi basarla rasad bakımından, cismanî haysiyetle mütaleadan başlıyan bir seyir ta'kıb etmeyi muvafık buluyoruz ki bunda yedi Sema maverası Kürsî ve Arş olmak üzere ihsas maverası olan akıl ve vahiy muhitına bırakılmış ve bu suretle ruhanî ve hakikî semaların dâirei rü'yetimizi tahdid eden yedi semadan daha çok ve daha yüksek olduğu da anlaşılmış bulunur. Öyleki bu yedi Semanın mecmuuna yalnız Semai Dünya demek câiz olur.

Bizim bu cismanî mülâhazada noktai nazarımız üç buüdlü, cism olduğunu söylemiştik. Zamanımızda bir takım zevat ondan ileride dört beş ve belki daha ziyade buüdlü ya'ni tul, Arz, umk dediğimiz üç buüdden fazla eb'adın amuden tekatu' etmiş bulunacağı ecsam âlemleri tesavvur olunabileceğini ve yedi Semayı o noktai nazarla cismanî olarak mülâhaza eylemek kabil olduğunu da bir farziyye halinde söylüyorlar. Biz ihsaslarımızın hasılı olan tecribe ile zihnen noktadan hatta, hattan satha, satıhtan cisim tesavvuruna geçiyoruz ve tecribemize nazaren bir cisimde balâda arz ettiğimiz vechile amuden tekatu' etmiş üç buüddan fazlasını vakı'de bulamıyoruz. Bulamamak haddi zatinde bulunmamağı ıktıza etmiyeceği, ademi vicdandan ademi vücud lâzım gelmiyeceği cihetle bir noktada üçten fazla amudün tekatu' edebileceğini

farz etmekte zâhiren bir tenakuz görünmez. Cisim üç buüdlüdür demek zatî bir vücub ile aklen bir kazıyyei zaruriyye değil, ancak vakı'ı ifade eden bir mutlakaı amme gibi görünür.

Sh:»5175

Fakat bu kazıyye terkibî bir kazıyye olmayıp mahmul olan üç buüd mefhumu, mevzu' olan cisim mefhumunda dahil bir kazıyyei tahliliyye olmak haysiyyetiyle mutlak cism tesavvurundan zarurî olarak istintac olunmuş bedihî bir kazıyyei zaruriyyedir. Çünkü biz bir cisim diyebilmek için daha evvel üç bu'dün tekatuunü bir mebde olarak ahzetmişizdir. Ve bunu ahzederken üç buüdden her birini mülâhazaya mebde ittihaz ettiğimiz müstevîlerin ve onları mülâhazaya mebde olan mustekîm hatlaların namütenahi temdiydini farz ederek onları temdid eden muhîti namütenahiye götürerek mülâhaza etmeğe de alışmışızdır. Bundan dolayı mutlak bir cisim tesavvur ettiğimiz zaman onda üç buüd tesavvurunu namütenahide dahi rükni zarurî olarak düşünürüz. Ve üç buüdden fazlasını tesavvur ederken namütenahiye kadar mevzu' olarak ahzettiğimiz mebde ile çıkmış olacağımız cihetle zımnî bir tenakuz görürüz. Ve o halde ona sade cisim değil, cisimden fazla bir şey nazariyle bakmağa mecbur oluruz. Bu i'tibar ile üç buüdlüden fazla bir cisim tesavvuru bize mantık sahasından haric gibi gelir. Bununla beraber şunları da bilmek iycab eder. Bir cisim tesavvurunda üç bu'dün rünki zarurî olması daha ziyadesenin selbini zarurî kılmaz. İmkânını selbeylemez. Bizim ihsas ve tecribe sahasında bütün idrakâtımız nisbî ve binaenaleyh onlardan me'huz olan cisim tesavvurumuz dahi izafî ve mütenahidir. Her izafet mutlak bir muhît dahilinde bir tenahî ile mülâhaza olunabilir. Biz namütenahi bir muhît ile mahdud bir cisim tesavvur edebiliriz, lâkin muhîtsiz olarak namütenahi bir cisim tesavvuru tenakuz olur. Kendimize karşı hiç bir nokta ahzedemediğimiz mücerred bir feza bize bir cismiyyet değil, hiç bir şey ifade etmez. İşte bizim ihsas ve tecribeden me'huz olan bütün ilimlerimiz en nihayette mutlak bir muhît dahilinde bir nisbet şuuriyle o muhîta bir izafetten ibaret bulunduğunu ve

Sh:»5176

muhîta varılınca bu nisbetlerin tükeneceği ve hakikî ılmin ve vücudun muhîti küll olan zatı hakka aid olduğunu ve şu halde gerek cisim tesavvuruna ve gerek muhîtı haktan berideki sair idrakâtımıza o hakikatte mutlak bir idrâk kıymeti atfetmeğe hakkımız olmadığını iyzah etmek istiyenler üç buüdlü cisim tesavvurunun da esasen izafî ve mütenahi olarak ahzedilmesi lüzumunu ve eski Riyazîlerin ve mütekellimlerin bürhani türs ve bürhanı süllemî namı verdikleri bürhanlarla isbat ettikleri gibi bizim cisim dediğimiz şey'in namütenahi olamayıp mütenahi bulunduğunu düşündürmek üzere ondan ötede dört, beş ve daha ziyade eb'ad âlemleri câiz ve mümkin olduğunu tasvir için şöyle bir kıyas yürütmüşler: nukta hattın, hat sathın, satıh cismin bir haddi olarak mülâhaza edildiği gibi bizim bulunduğumuz üç buüdlü cisim âleminin de dört, beş veya daha ziyade birer cisim âlemlerinin bir sathı veya hattı veya bir noktası mesabesinde bir haddi gibi mülâhaza edilebileceğini söylemişlerdir. Buna nazaren sema tesavvurunda mekânî buüd mefhumundan ayrılmamak üzere yedi Sema hakkında ecsam âlemini bizim âlemimizin sıfra ineceği yedi buüdlü bir âlem mertebesine kadar çıkmak üzere şöyle bir mülâhaza yürütülebilir: Üçü bizim bildiğimiz eb'adi selâse âlemi, dördüncüsü bu âlemin bir satıh mesabesinde kalacağı dört buüdlü âlem, beşincisi bu dördüncü âlemin bir satıh ve bizim âlemimizin bir hat mesabesinde kalacağı beş buüdlü âlem, altıncısı bu beşinci âlemin bir satıh ve dördüncüsünün bir hat ve bizim âlemimizin bir nokta mesabesinde kalacağı altı buüdlü âlem, yedincisi de bu altıncı âlemin bir satıh, beşincinin bir hat, dördüncünün bir nokta, bizim âlemimizin de sıfır, ya'ni hiç mesabesinde kalacağı yedi buüdlü bir âlem diye düşünebiliriz. Ve artık kendimizin sıfra indiğimizi duyduğumuz lâhzada daha fazla

Sh:»5177

tenakuza düşmemek için bu mütezayid kıyası daha ileri görmeğe salâhıyyetimiz olamıyacağını anlıyarak kendimize dönüp diğer bir âleme intikal ile yükselebileceğimiz lâhzaya kadar hayat vazifemizi ifa edebilmek üzere nisbî ve izafî âlemimizin tahlîl ve terkibi içinde çalışmamız lüzumunu terkeylemiş oluruz. Böyle bir mülâhazada bu âyetin mazmun ve cereyanına muhalif düşmez muvafık olur. Ancak bunda takılacak bir kaç nokta vardır.

BİRİNCİSİ: Cisim tesavvurunu üç buüdden ilerisine atlatırken ilk hatvede kendimizden ve mebdeimizden çıkmış bulunduğumuzun farkına varmıyarak mütezayid bir cereyana kapıldıktan sonra na mütenahîde de bir daha kendimize dönmemek tehlükesi.

İKİNCİSİ: İhsas ve tecribemiz dahiline girebilen izafet noktalarımızdan onu tahdid eden mutlak muhîta doğrudan doğru intikal ediverecek yerde mesafeyi uzatmak için dolambaçlara sapmış olmak.

ÜÇÜNCÜSÜ: İzafetîmiz dairesinin muhîtı dahilindeki buüd ve imtidad mefhumunu o muhîtın maverasına tahdid etmeğe hakkımız olmamak lâzım gelirken onu peyder pey tezyid ederek uzatmak salâhıyyetini nereden aldığımızı düşünmemek.

DÖRDÜNCÜSÜ: Düşündüğümüz takdirde ise böyle mütezayid bir kıyas ve mülâhazada ma'lûmumuz olan üç buüdlü cisim muhîtından harice mücerred zihnî olan bir hareketle atlayış ve bu suretle muhat

olduğumuz cismanî muhîttan çıkıp mücerred akıl ve gönül muhîtında ruh âlemine dalmış bulunduğumuzu ve şu halde enine boyuna ilâve etmiş olduğumuz buüdler vaki'de cismanî ve mekânî buüdler, imtidadlar değil, sırf zihnimizin manevî imtidadı nisbetinde mebdeimize tamamen mutabık olmıyarak izafetimiz nisbetinden fazla bir surette faraziyyât ile uzattığımız manevî buüdlerden ibaret olduğunu,

Sh:»5178

böyle olunca da hakka vusul için cisim tesavvurunu tahdid veya tezyid ile uğraşmaktan ise o tesavvuru yaparken ruh âleminde yürüdüğümüzü bilerek her iki âlemin muhîtına doğru yükselmek en sağlam bir hareket olacağını teslim eylemek lâzım gelir. Bunu iyi teemmül ettiğimiz takdirde de alacağımızı netice şu olur: üç buüdlü cisim âlemimizin muhîtında diğer cismanî bir buüd ya vardır ya yoktur. Evvelâ yok dememiz lâzım gelir, çünkü o muhît bizim fikrimizde imtidadlarımızın müntehası olmak üzere me'huz bulunduğundan hılâfını farzetmek bir tenakuz olur. Bilfarz belki vardır dersek o buüd, yine vaki de bizim ma'lûmumuz olan eb'adi selâsenin mefruz bir imtidadından ıbaret olarak düşünülmek lâzım gelir. Çünkü vahidi kıyasîmiz ondan ibarettir. Bittecribe vasıl olmamış bulunduğumuz bir sahada yapacağımız tahminî bir kıyasta neticemizi mukaddimelerimizin şumulü sahasından ileri götürmeğe asla hakkımız yoktur. İki kerre iki beş eder diyemeyiz. Öyle bir şey farzettiğimiz takdirde de onu sırf gönül âlemimizde yapar ve vicdanımıza intıbak etmediğini bilerek sırf vehmî bir surette bir farz olarak yaparız. O halde dört buüdlü cisim âlemi olan bir sema mülâhazasına geçtiğmiz lâhzaden i'tibaren ecsam âleminden çıkmış, ma'nevî bir sahada hem de ruh ve şuurumuza muntabık olan sadık bir ruhaniyyet âlemi değil, mefruz bir hayal âleminde dolaşmış bulunuruz. Binaenaleyh dört veya daha ziyade buüdlü bir cisim mümkin olduğunu farz ve tehayyül etsek bile farzımızın haricinde vaki' olduğuna hukûm edemeyiz. Bu sebeblerle biz bu farzıyyeyi bir şiır gibi kaydedip geçmek isteriz. Ancak tecribî idrakimizin izafiyyetini ve bildiğimiz cisim tesavvurumuzun tenahisini sıfıra indirecek dereceye kadar düşündürebilmesi ve yalnız cismanî düşünmeğe alışmış bulunanlara zihin ve ruhaniyyet âleminin vüs'atini dahi tecessüm ettirerek mecmuunu muhît olan mülki hakkın

Sh:»5179

azamet ve vüs'atini tefekküre sevketmek gibi bir faidesi olmak hasebiyle de kaydetmekten kendimizi alamayız.

Bütün bu yollardan yürümek için ise ilk şartın hayat ve şuur olduğunu ve bütün şuurlarımızın mutlak bir muhîta dayanan bir izafet nizamı ve kadrosu içinde anbean lemha lemha yaradılmakta bulunduğunu unutmamak lâzım gelir. Öyle olunca da şuurun halikına arzı teslimiyyet etmesi için kendini ve kendinin anbean hudûs ve mahlûkiyyetini duyabilmesi kâfidir. Şuuruna şuur sahibi olarak kendisini tanıyanlar uzağa gitmeden her şuur mazmununda halıkının bir âyetini görürler ve onun yanında, önünde ve sonunda

«وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ» sirrine irerler. Bu suretle seyr-ü nazarlarından Allahı aramak

için değil, «رَبِّ زِدْنٖى عِلْمًا» mübtegasınca milkindeki âlâ ve eltafın tarzı tecellisini daha

ziyade tanıyarak ma'rifetlerini artırmak ve vazifelerini daha güzel yaparak ılmen ve amelen onun rızasına yaklaşmak için çalışırlar. Elbette şuurumuzun kavradığı her zerre ve her cisim bir âyeti haktır. Onu ve onun tarzı vücudunu kavrıyan şuur ise daha büyük bir dâdi haktır. Âfak-u enfüsten ilm-ü amel kanadlariyle milki ilâhîde uçmak ise en büyük devlettir. Fakat bedenimizle içinden çıkamadığımız âlemleri şuurumuzla kavrayıp da kurbi rahmana ruhan ma'rifet ve iyman ile uçabilmek için cisim tesavvru içinde muhat olduğumuz eb'âdi selâseden daha ziyadesini aramakla meşgul olacağımıza bütün ecsam âlemini Arzımızla Semamız arasında kavradığımız gibi eb'âdi selâse mahiyyetiyle kavramakla iktifa edip ondan çıkınca mücerred ruhaniyyat âlemine girmiş olduğumuzu tasdık eylemek ve buradan ruhanî ve cismanî iki nazarın şuurumuzdaki intıbakından kendimize dönerek hak fikrine teslimi nefseylemek şübhesiz ki daha seri' bir yol olur. Şu halde yedi semayı, ya evvelki ya ikinci ma'na ile mülâhaza etmekte umumiyyet i'tibariyle kendimize daha kuvvetli bir intıbak vardır. Maamafih

Sh:»5180

yedi semayı bile bildiğimize göre gerek semalardan yedisini ihtiva eden bir manzume âlemi ve gerek yedi idrâk âlemi ; gerekse tesavvur edebildiğimiz üç buüdlü ecsam âleminin fevkında olmak üzere hakikatini kavrayamadığımız yedi buüdlü âlem diye mülâhaza edelim, şu muhakkaktır ki Allah tealâ, hakikatlerinin

tafsılini kendi bildiği yedi, sema yaratmıştır ki ﴿طِبَاقًاۜ﴾ hep birbirine mutabık, yâhud tabaka tabaka

- TIBAK kelimesi ya masdar, yâhud cemi'dir. Ekser müfessirinin ihtiyar ettikleri vechile masdar olduğuna göre mufaale babından vifak ve muvafekat gibi mutabekat ma'nasına masdar olup sülâsîsitının kesriyle

tıbaktır. Burada « سَبْعَ » dan hal olduğu için zate tıbakın veya mutabekaten mevkıindedir. Yekdiğerine mutabık, hep birbirine uygun demek olup teaddüdleriyle beraber aralarındaki sıkı nizamı irtibatı ifade eder. Bu ma'na Seyyarelerin her birindeki hususiyyetle beraber bir cazibe etrafındaki âhenklerine mutabık olduğu gibi, bir zıya ile bir hararet, bir ses gibi ayrı ayrı hislerle idrâk olunan hâdiselerin gerek âfakta ve gerek enfüste yekdiğerine intıbak edip kaynaşarak müttefikan bir hakikatı haber vermeleri haline de mutabıktır. Bu intıbak olmasaydı biz tecribe sahasında muhtelif havssimizin ihsasatını müşterek bir hiss ile alıp da bir sureti mahsusa ile hafızamıza koyamaz, üzerinde aklımızı işletemez, haricde mevkı'lerini ta'yin eyliyemez, bir hak fikrine iremezdik. Tam ma'nasiyle şirk ve perişanlık içinde kalır, ruhumuzun vahdetini dahi bulamazdık. İkincisi tabak, yâhud tabakanın cem'i olmasıdır ki Kamus sahibinin besairde beyanına göre tabak ve tabaka bir şey'in muvafıkı olan kapağına ve örtüsüne mevzu' olup ona teşbih tarikıyle alt kata muvafık gelen üst kata ve yüksek rütbeye ve dereceye ıtlak olunur. Ve cem'inde etbak ve tıbak denilir اهـ.

Bu ma'naca « طِبَاقًا » tabaka tabaka demek olur. Ba'zı müfessirîn de bu ma'nayı ihtiyar etmişlerdir. Bu da her üç ma'naca muvafıktır. Çünkü

Sh:»5181

seyyarâttan her biri merkez etrafında birbiri üstüne böyle tabaka tabaka birer saha'i sema teşkil ettikleri gibi idrakât âlemimizde en aşağıda zevk, onun üstünde lems, onun üstünde şemm, onun üstünde semi', onun üstünde basar, onun üstünde akıl, onun üstünde vahiy hâdisat ve müteallıkatı olmak üzere tabaka tabaka birer vüs'at sahası arzederler. Üç buüdlü sema, dört buüdlü sema ilh... diye mülâhaza olunabildiği surette ise her iki ma'naca tıbak mefhumu daha zâhirdir. Âyette etbakan veya mutabikatin denilmeyip de «

طِبَاقًا » buyurulması her iki ma'nanın da sadık olduğunu gösterir. Bununla beraber şu vechile izah

edilmesi asıl murad tabakattan ziyade mutâbekatı tefhîm etmek olduğunu anlatır. Ekser müfessirînin bunu ihtıyar etmeleri de bu siyaktan dolayı olmalıdır. Zira mutabekatı takrîr için tefavütü nefy ile buyuruluyor ki

﴿مَا تَرٰى فٖى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ﴾ Rahmânın halkında hiç bir tefavüt

göremezsin -

TEFAVÜT, aslında tenakuz, tehalüf gibi iki şey'in yekdiğerini fevt eder vechile uygunsuzluğu ve perişanlığı, başkalığı demektir ki münasebetsizlik ve nizamsızlık diye tefsir olunur. Ya'ni bütün bu semaları Allah tealâ rahmet ve in'âmı eseri olarak hepsinin fevkında kendisinin birliğini ve kudret-ü ızzetinin büyüklüğü ile rahmaniyyetini tanıttırmak üzere yaratmış ve o hikmet ile onları tabaka tabaka muhtelif eb'ad ve vüs'atte yaratmakla beraber hepsini hem yekdiğerine mutabık, hem size uygun bir nizam ve hey'et ve yeknesak bir muvazene ve âhenk içinde yaratmıştır. Ondan dolayı ey muhatab! Yer yüzünde sen onları o âhenk ve nizam ile muhît bir birlik içinde görür ve onlardan rahmeti rahmanı sezerek ona irmek için aykırı gitmeyip nizamı vahdet ile hareket etmek lâzım geldiğini anlıyabilirsin. Bak o Rahmanın yarattığında hiç

Sh:»5182

bir nizamsızlık, bir münasebetsizlik göremezsin ﴿فَارْجِعِ الْبَصَرَ﴾ haydi o basarı - Rahmanın

sende yaratmış olduğu gözü - döndür de bak ﴿هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ﴾ hiç bir futur, ya'ni

nizamı vahdeti bozan veya seni onların maverasına geçiren bir çatlak, bir kusur, bir delik, bir halel görebilirmisin? - O halde sen gözünü açacak o nizamı rahmetten istifade ile en güzel amele koşacak, yükselecek yerde ona gözlerini yumup küfr ü ısyan ile o nizamı kırmağa ve o mülkün haricine çıkabilirmişin gibi kafa tutmağa nasıl cür'et edebilirsin?

FUTUR, şak, ya'ni yarık ve çatlak demek olan fatr kelimesinin cem'idir. Bundan ilk nazarda eski feylesofların dediği gibi semavatın hark-u iltiyamı kabil olmaması hakkındaki da'valarına istidlâl olunacak

zannedilebilir. Fakat futur bulunmamak başka haddi zatinde futuru mümteni' olmak yine başkadır. Sûrei Enbiyada «

اَوَ لَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا » âyetinde Arzın mukaddema semavât ile bitişik iken sonradan ayrıldığı beyan olunmuş bulunduğu gibi Kamerin yarılması ve « اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ » « اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْ » gibi âyetlerle Kıyamette Semanın inşıkak ve infitar edeceği haber verilmiş, mahlûk oldukları da tasrih olunmuş olmakla nefyi futurdan gerek semavât içindeki ecram ve kevakibin ve gerek nefsi semanın Arzımızdaki ecram ve kevakibin ve gerek nefsi semanın Arzımızda olduğu gibi haddi zatinde kabili infıtar olmalarını nefiy lâzım gelmez. Yapan elbette yıkmağa dahi kadirdir. Maksad kudreti ilâhiyyeye nazaran yarılmaları, bozulmaları ve yapılmaları ihtimalini selb değil, vücuddaki vahdet-ü ittısal manzarasını göstererek mülki ilâhînin vüs'at ve azametini, yaratılışlarındaki nesak ve intizamın muhayyirül'ukul olan mükemmeliyyetini, kusursuzluğunu tabakat ve enva' ve eczasının kesretiyle beraber hey'et ve sisteminin ıhatalara sığmaz, maverasına geçilmez kudreti

Sh:»5183

ilâhiyye çenberi içindeki vahdetini ve o muhît altında mahlûk nazarların mahdudiyyet ve izafiyyetini ve onun içinde ne kadar yükselirlerse yükselsinler üstüne ve haricine çıkmak için bir had, bir delik bulunmasına kullar tarafından imkân ve ihtimal olmadığını anlatmak olduğu âşikârdır. Şu halde demek olur ki haddi zatinde infitarı hark u iltiyamı kabil olmıyan şey ecramı Sema veya nefsi Sema değil, onları içinden dışından muhît olan ve hepsinin fevkında bulunan kudreti ilahiyyedir. Bir rahmeti ilâhiyye olan o nazarlardan sabit olacak olan da budur. «

﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى﴾ ، ﴿تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾ » işte o öyle aziz öyle gafurdur, cihet ve mekân kasdiyle değil, cismanî, ruhanî, mekânî, zemanî, maddî, ma'nevî irilebilecek her yüksekliğin fevkında hepsini bürür demek olan bu ma'na iledir ki Allah tealâya fevkassema' ve fevkal'arşdır denilir. «

﴿اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًا﴾ ، ﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطًا﴾ »

Buraya kadar âyette « ﴿مَا تَرٰى﴾ ، ﴿هَلْ تَرٰى﴾ » iki nazar ifade etmiş olduğu gibi irca'ı basar ta'biri de tekerrürü ifade eder. Ma'lûm ki göz iki, idrâk birdir. Bunda bir taraftan nisbet ve izafetin hududunu teşkil eden noktaların elâstıkıyyetiyle meratibi nazarın tevessuuna ve bundan dolayı tecribe sahasında teharrii hakikat için nazarların dikkatle tekerrürü lüzumuna bir tenbih ve aynî zamanda bu suretle ma'rifeti hakka doğru terakkı için nazarın enfüsî ve âfakî haysiyyetlerini dahi mülâhaza ve teemmül ile hareket etmek iktıza edeceğine bir işaret vardır. Netekim bunu daha sarîh olarak anlatmak üzere burada iki gözü birleştiren ihsasi basarın dayanıp kaldığı cismanî hadde bir lâhza tevakkuf ve teemmülden sonra basarı basîretle daha ziyade ta'mîk ve tedkık için nazarların tekrarı tasrîh olunurak terahîye mevzu' olan «

« ثُمَّ » ile buyuruluyor ki 4. ﴿ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾ sonra yine tekrar tekrar ircaı

basar et - o çift gözün birliğinden çıkan bakış ve görüş kuvvesini

Sh:»5184

döndürüp döndürüp tekrar tekrar bak. « كَرَّتَيْنِ » esasen « كَرَّةٌ » nin tesniyesi olduğundan iki kerre demektir. Bununla beraber lebbeyk ve sa'deyk gibi ba'zan riyazıyatta olduğu vechile tekrar ile teksiri te'kid ve takviye için kullanılırki bizim tekrar tekrar ta'birimiz de böyledir. Bu cihetle bu ifadenin hılkatimize ve bizimle âfakımız beynindeki nızam ve irtibata öyle güzel bir intıbakı vardır ki tasvirine kudreti beşer kifayet etmez, burada hem zâhirî gözlerin çifteliğine hem onunla beraber ikisini bir idrâkta birleştiren basîrete, sonra bu idrâkı tahdid eden âfak ve enfüs ikiliğine, sonra o ikinin aralarındaki nizamı vahdetle birliği noktasından benliğimize mütevaliyen yağıp duran şuur ve idrâk nurlarının kesretine ve bundan o kesreti muhît olan Hak tealânın vahdet ü azametine ve onun ihatai azameti içinde hiçe inen ve ancak ona izafet rahmetiyle yaşayabilen benliğimizin acz ü zilletine gayet açık ve mertebeden mertebeye kat kat muzaaf ve müekked bir beyan vardır - «

﴿لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ﴾ ، ﴿قَدْ جَٓاءَكُمْ بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا﴾ » onun için nazarlar ne kadar tevsi' edilirse edilsin varılacak netice budur. İrcaı nazar ettikçe

﴿يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ﴾ sana döner o göz - ya'ni göklerde geçecek bir yarık veya

kaçacak bir delik arayan o çifteli göz ne kadar çabalasa bu mülkten çıkacak, başka bir devlete geçecek bir

çatlak, bir kusur bulamaz, çar naçar çevrilir, sana döner, öyle ki ﴿خَاسِئًا﴾ aradığı kaçamağı bulmaktan mahrum hakıyr, sürgün ve düşgün yâhud nihayetine irilmez o füshat ve azamet muhîtından fışkıran envarı rahmet ve âsarı kudret ve heybetin şa'şeai ihatası karşısında hayret ve dehşetle bulanıp

kamaşmış, mütehayyir, baygın bir halde - HÂSİEN, « خَسُوءٌ » dan ismi fail olarak basardan haldir. «

خَسُوءٌ » iki ma'naya gelir. BİRİSİ: KÖPEK kısmını azarlayıp tahkir ederek kogmak, tard-ü Teb'îd etmek

Sh:»5185

ma'nasına müteaddi veya öyle koğuş gibi hakaretle defi' olup gitmek ma'nasına lâzım olur ki «

قَالَ اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ » da bu ma'nayadır. Burada da bundan istiare tarikıyle

ekseriya bu ma'nada tefsir olunmuştur.

İKİNCİSİ: de göz dumanlanıp kamaşmak, uyuşup feri kaçmak ma'nasına lâzım olur ki ba'zıları da burada bu ma'nayı daha müreccah görmüşlerdir. Maamafih bu ma'na şunda da vardır.

﴿وَهُوَ حَسِيرٌ﴾ ve öyleki o göz yorgun ve bitgin, yâhud bütün çabalamasına rağmen bir çatlak

bulamayıp gördüğü bedayiı san'at, çarpıldığı âsarı kudret, karşılaştığı azamet muvacehesinde hayret ve dehşetle gafletten açılmış, aczini anlamış, onları delip daha ileri gidemiyeceğini terkederek haddini bilmiş olarak döner sana inkılâb eder. - O muhît dahilinde bütün o duygular, o nazarlara akseden envar ve âsar sana münkalib olarak sende bir vicdan olur. Sen onların içinde iken bu kerre onlar senin içinde bir şuur olarak bulunur. Bu kerre de bir cisim ve ruh, bir zâhir ve bâtın izafet ve tekabülü içinde her cihetten ihata

olunmuş bir intıbak noktasında hem kendini, hem muhitini sezer o vahdet noktasında hakkın birliğine ve ılm-ü kudretinin şumul ve ihatasına bir iyman ve ırfan penceresi olan bir kalb bulursun. O vakıt o aşılmaz yüksek muhît, o deliksiz geniş milk içinde o manzaranın irtisam eylediği mefsinde bulduğun kalb penceresinden aldığın iyman ve ırfan nurıyle bu milkin sahibine karşı kendine zâtî olan acz-ü zilleti ve aynı zamanda ona izafetle nâil olmuş bulunduğun feyzı hılkat ve eseri rahmeti vicdanından idrâk edip kendini ve kendi haddini ve vaz'ıyyetini, mebde'ü meâd ile gayeni tanır ve binnazar irdiğin o gayeye bil'amel irmek için ta'kıbi lâzım gelen vazifeni araştırmağa koyulursun. Eğer basar ve basîretin salim vicdanın var da hayattan nasîb almak istersen o azîz-ü gafurun ızzetinden korkar, mağfiret ve

Sh:»5186

rahmetine sığınır, o büyük mülkte onun emr-ü nizamı dairesinde en güzel amellerle rızasına irmeğe çalışırsın.

HASİR, hasr veya husûr veya hasretten hâsir veya mahsûr ma'nasına feîldir. Hasr esasen kapalı ve örtülü bir şey'i açmak, sıyırmak, keşif ile ıyan eylemek ma'nasınadır. «

حَسَرَتِ الْمَرْاَةُ عَنْ وَجْهِهَا الْقِنَاعَ » denilir ki, kadın yüzünden nikabı sıyırdı, açtı

demektir. Bu ma'nadan me'huz olarak hayvanı kuvvetinden açıp dermansız hale getirecek derecede sürüp yormağa da hasr denilir. Müteaddiy olan ma'nalardan hasîr: mahsûr, ya'ni açılmış, yâhud sürülüp yorulmuş bitab bırakılmış demek olur. Hasirde böyle çok yorulup bitab eden demek olur. Zuhur vezninde husûr dahi lâzım olarak örtülü bir şey'in açılıp münkeşif olması ve gözün uzun uzadıya ve bir düzeye bakmak sebebiyle yorulup ferden kesilerek donuklanması ma'nalarına gelir. Bundan da hasîr, hâsir, ya'ni açık veya bütün za'fı meydana çıkmış yorgun ve bitgin bîtab demek olur. Böyle göz açılmak da bizim tokatı yeyince gözü açıldı ta'birimizde olduğu gibi haddini bilmek ve etrafını anlamak ma'naları bulanabileceği gibi uzaklaşmak ma'nası da bulunur. Hasîr, bir de hasretten mütehassir ma'nasına gelir. Hasret de fevt olan, elden kaçan bir şey'e eseflenmektir. Ragıbın Müferedatta, sahib Kamusun Besairde beyanlarına göre hasr maddesi esas i'tibariyle keşf ma'nasına mevzu' olup sair ma'nalar birer münasebetle ondan müşne'ıbdir.

Süpürüntüyü izale eden süpürgeye, fırçaya « مَحْسَرَةٌ » denilir. Çünkü süpürülen yeri açar, yorulup

dermansız kalmağa husûr denilir. Çünkü kuvvet ve tâkat ondan açılmış bulunur. Fevt olan şey'e te'essüf etmeğe hasret denilir. Çünkü onun kadrini bilmeğe mani' olan cehalet perdesi açılmış, yâhud fartı gamdan kuvveti açılıp yorgun düşmüş, yâhud fevt olan şey'i tedarük etmekten aczi inkişaf, elemi tebârüz etmiş bulunurاهـ. Velhasıl hasir, açık, yorgun, mütehassir ma'nalarını ifade

Sh:»5187

edebilirse de bilhassa göze vasfolduğu zaman yorgun ve bitkin, bîtab demek olduğundan müfessirîn burada hamsii, zelîl, hasîri; kelîl diye tefsir etmişlerdir. Maamafih böyle olması diğer ma'naları iymadan da halî kalmaz. Açıklığı muhîta, hasreti nefse aid olarak mülâhaza edebiliriz. Ve işbu «

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ » âyetinde sufiyyenin zebanzedi bulunan « مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ

» vecîzesinin me'haz ve mısdakı bir mazmun bulunduğu da hafî değildir.Âfakta dolaşan nazarın nizamı hılkatte bir çatlak bir geçit bulmaktan me'yus ve bîtab hasi-ü hasîr olarak nefse inkı4labında sirri ma'rifetin nefiste tecelli edeceğine, ubudiyyet acziyle rububiyyet kudretinin inkişafı noktası vicdan ile vücudun «

اَنَـا » ile « اَنْـتَ » nin birbirine bağlandığı bir izafet düğümü demek olan kalbde bulanabileceğine bir tenbih vardır. Bu suretle Rahmanın yarattığı hılkat nizamının içinden çıkılmaz vus'atiyle beraber en derin nazarlarla bile onun vahdetini bozacak bir ayıb ve kusur bulmak ihtimali olmadığı ve küfr-ü şirk ile onun sahai izzetinden çıkmak istiyenlerin çabalamalarına rağmen ondan kurtulabilecek veya aşabilecek en cüz'î bir yarık, bir delik bulabilmelerine imkân olmadığı ve bu hakikati basar ve basîreti olanlar yine Rahmanın eseri rahmeti olarak enfüs ü âfakı bir birlik nizamında birleştiren ma'rifet nurıyla âfaktan kendilerine gelerek kalblerinde bulabilecekleri nazarî olarak tanıttıktan ve Semayi Zemîne indirdikten sonra bu kerre de Zeminden Semaya, nefisten kurbı hakka, fenadan bekaya, süfliyyetten ulviyyete amelî olarak yükseltmek için maddî, ma'nevî nûr-ü nar, tebşîr-ü inzar şimşekleriyle en yakınımızdan nazarlarımızı istilâ' edip duran Semai Dünyanın cazibei ziyneti ve dâfiai satveti ile donatılmış manzarai hüsnüne ve tarzı idare ve

inzıbatına dikkatimizi celb ve hüsn ile kubhun, iyman ile küfrün, istikamet ile şeytanetin akibetlerini bilmukayese ferdî ve ictimaî hayatta va'd-ü vaıyd ile

Sh:»5188

vazife hissini tehyic ve hüsni intizam ile sa'y-ü amele tergiyb zımnında buyuruluyorki: 5.

﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ﴾ şanım hakkı için biz o Dünya Semayı

nice nice mısbahlarla donatıb süsledik - Semai dünya terkibini Dünyanın Seması demek gibi izafet terkibi zannederek yanlış anlamağa alışmış olanlar, bizim buna Dünya Sema dememizi tühaf bulurlarsa da biz bunun doğrusu Dünya sıfat, Sema mevsuf olarak sıfat terkibi olduğunu anlatmak için yukarıdan beri Dünya Sema demeyi tercih eyledik ki hayatı Dünyaya dünya hayat dememiz de böyledir. Gerçi Dünya lâfzı lisanımızda olduğu gibi sıfatı galibe kabîlinden ism olarak dahi isti'mal olunursa da Kur'anda hep sıfat olarak zikredilmiş olduğundan o mazmunu muhafaza lâzımdır.

DÜNYA, ednânın müennesi ismi tafdıyl olup denaet yâhud dünüvvden müştakk olmasına nazaran en aşağı yâhud en yakın Sema demek olur. Fakat bu Semai Dünyadan murad hangi Sema olduğuna gelince bunda da iki vecih vardır. Birisi zikrolunan yedi Semadan biri olup bize doğru aşağıda bulunan ve en yakın olan birinci Sema olmasıdır ki Arzımızın cevvinden ve hattâ sathından i'tibaren feleki Kamerin üst haddine kadar mahrekiyle bir senede devreylediği dairenin iç ve dış hudududur. Buna eski hey'etçiler feleki Kamer demişler. Lâkin görünen yıldızlar burada olmadığı için müfssirîn bunda ihtilâf eylemiş, çokları mesabîh ilemüzeyyen olan Semai Dünyanın feleki Kamerden çok geniş olması lâzım geleceğini söylemişler. Ba'zıları da yıldızlarla müzeyyen olması için görünen yıldızların hepsi onda olmaz lâzım gelmiyeceğini dermiyan eylemişlerdir. Behaüddini âmülî buna aid olmak üzere Keşkülünde şöyle bir mütalea

kaydetmiştir: « وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا » kavli ilâhîsi kevakibin feleki kamerde merkûz olduğuna delâlet etmez, belki feleki kamerin onlarla müzeyyen olduğuna delâlet eyler. Filvaki' eflâkin şeffafiyyetinden dolayı o da öyledir.

Sh:»5189

Kezalik « وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ » kavli de kevkebin kendisinin düşmesini iktıza

etmez ve binaenaleyh bundan mürüri eyyam ile kevakibin naksı lâzım gelmez, nihayet lâzım gelse gelse şihab denilen şu'lelerin kevakibden infisali lâzım gelir. Bununla beraber kevakibin hepsi sekizinci felekte merkûz olduğuna ve feleki kamerde kamerden başka kevkeb olmadığına burhan ikame olunmuş da değildir. İhtimalki rasad edilmemiş kevakibin bir çoğu onda merkûzdur da şihablar da onlardan düşer اهـ. İşte feleki kameri dünyâ sema olmak üzere bu âyete tevfık etmek istiyen evvelki fenni hey'et fikirlerinin hulâsası budur. Bunun son fıkrası oldukça calibi dikkat ve Sûrei Saffatta geçtiği üzere zamanımızda şihablar hakkındaki nazariyyelere haylı yakın olmasına mebniy buraya dercediyoruz. Şimdilik şihab ve rucum mes'elesine varmazdan evvel biz de diyebiliriz ki sade feleki kamer değil, o da dahil olmak üzere Arzımızın birinci seması dahilinde kamerden başka mesabîh yok değildir. Zira yukarıda söylediğimiz vechile Güneş, Utarid, Zühre, Kamer dördü de bu semanın dahılindedir. Arzımızın bu Seması dahılden bunlarla daha yukarıdan da Semanın şeffafiyyeti hasebiyle zıyaları bize gelebilen bütün yıldızlarla nazarımızda müzeyyendir. Lâkin şunu da i'tiraf etmek lâzım gelir ki bu suretle görünen tezyin, yalnız birinci Semaya mahsus değil, ilk mülâhazada saydığımız yedi semanın hepsinde de manzurdur. O

halde « وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ » denilmeyip de Dünya vasfıyla

takyidin faidesi ne olabilir? Bu suâle verilecek cevab şu ikiden hâlî değildir. Ya mesabîhden murad alel'umum görülen kevakib değil, cevvi Arz hududunda fişenk gibi parlıyan kayıp düşen şihab şu'leleridir denecek, yâhud da Semai dünyadan murad bervechi meşruh zikredilen birinci semadan daha geniş İbni mer'î olan kevakib sahasının mecmuuna şâmil olmak üzere mahsûs olan Sema hududuna kadar tevsi' olunmaz lâzım gelecektir. Evvelki ihtimal

Sh:»5190

sakıttır. Çünkü Vessâffâti Sûresinde «

« إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ » diye zinetinin kevakib olduğu tasrih edilmiş, sonra da « إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ » diye şihabı sâkıb ayrıca zikrolunmuş bulunduğu cihetle burada tezyin noktai nazarından mesabihi şihablara hasretmek doğru olamaz. O halde ikinci vecih zâhir olur ki muhakkıkînin muhtarı da budur. Ya'ni Semai dünya yedi olarak sayılan semaların bize doğru alt tabakası olan birinci Sema demek değil, Arza mukabil olarak fevkınde nazarlarımızı tahdîd eden sakfı merfu' halindeki mutlak Sema muhitının Arzımıza kadar rü'yet sahamızı teşkil eden iç yüzü, bize nâzır olan alt cebhesi Arzımızın cevvinden i'tibaren üzerinde görülen ve görülebilecek olan menazırını muhtevî olarak müzeyyen kubbe şeklinde nazarımıza irtisam eden muhît dahilidir ki ilk cismanî mülâhazalardaki yedi semanın dahilini ve ikinci mülâhazadaki yedi semanın mahsûs olabilen kısmını ihtiva eder. Bunda Dünya kaydi yalnız feleki Arza nazaran ulya mukabili değil, Arza nazaran ulya demek olan cinsi semanın mafevkı ma'nasına ulya mukabili veya maverası ma'nasına uhra mukabilidir. Tıpkı dari Dünya ve dari Âhire ve hayatı Dünya, hayatı Âhire ta'birlerindeki ma'na gibidir. Hulâsa bizim gök dediğimiz, muhîtin dışı değil, içi, fevkı değil, tahti demektir. Biz her ne görsek bunun içinde görürüz bütün gördüğümüz kevakib, seyyareler, sabiteler, manzumeler, bürcler, tabakalar, teşekküller bunun içindedir. Bunun fevkı dış yüzü, daha ilerisi, ancak Allaha ve Allahın bildirdiklerine ma'lûm olabilir. Orası Kürsi ve Arş cebhesidir. Sidrei münteha ve nazarlarımızdan gizli olan cennetülme'va da Arşın altında ve Semai dünyanın son haddi olan yedinci semanın dış yüzündedir. Hadîslerden anlaşılan da budur. Vasılîn, kurbi hakka oradan irerler. Bütün o kandiller bizi oraya irdirmek için lâmbalar, fenerlerdir. Biz o hakki, o noktayı sezmedikçe Dünya semada ihtilâfı nazardan kurtulamayız.

Sh:»5191

Âlûsî derki: mesabîh, sirac' ya'ni kandil demek olan mısbahın cem'idir. Bununla kevkebden mecaz yapılmış, sonra cem'lenmiş, yâhud iptida mesabîh kevakibden mecaz yapılmıştır. LÜGAVİYYUNUN ba'zısı mısbahı siracın mekarrı diye tefsir eylemiştir. Bu surette mecaz üzere mecaz olur. Buna hacet de yoktur. Çünkü siracın kendisine dahi mısbah denildiğini tasrih edip duruyorlar. Mesabîhin tenkiri de ta'zîm içindirki sizin bildiğiniz mısbahlarınız gibi değil, büyük büyük mısbahlar demektir. Türlü türlü mısbahlar ma'nasına tenvi' için olduğu da söylenmiş ise de evvelkisi evlâdır. Zâhir olan murad da geceleyin kandilin ışık verdiği gibi şu'a' veren seyyarât ve sevabitten bütün kevakibdir. Şuna binaenki: bütün bunlar kurben ve bu'den mütefavit felekler ve mecralar da oldukları halde Semai Dünya sahni içindedirler. Semanın felekten ibaret olması ise seleften ma'ruf olanın hılafınadır. O, ancak evvelki Felâsifenin kelâmiyle şeriatin kelâmını cem'etmek isteyenlerin kavlidir. İslâm beyninden şayi' olmuş ve i'tikad eden etmiştir. Atadan menkul şöyle bir haber vardır: «kevakib, Arz ile Sema arasında, Melâike ellerinde nurdan silsilelerle muallak kandillerdedir.» Buna nazaran Semanın mesabîh ile tezyini «tavan kandillerle tezyin olundu» denilmesi gibi olur. - Ya'ni tezyin, Semanın dahilinden demek olur. - O haber pek sahih olmasa bile zâhir olan budur. Semaı Dünyanın felki Kamer, bâkı altının da meşhur tertib üzere mütebâkı seyyarelerin felekleri olduğuna ve sevabit için lisani şeri'de Kürsî ta'bir olunan bir felki mahsus bulunduğuna i'tikad eyleyenler, yâhud Semai Dünyanın yedinci Sema sayılan Zuhal feleğinde olmasını veya ba'zısı bir felekte, diğer ba'zısı daha fevkında diğer bir felekte olmasını veya hepsinin bir felekte ve yediden başka bir Semada bulunmasını ve az adede iktisarın çoğu nefy etmemesini tecviz edenler de şöyle demişlerdir: mesabîh ile tezyinin

Sh:»5192

bu Semaya tahsıysı şunun içindir: zira onlar ancak onun üzerinde görülür ve onun mafevkında bir cirim görünmez. Yâhud umuma anlatmak muktezasına riayet içindir. Çünkü Semadan semaya temyiz umum için müteazzirdir. Çünkü onlar kevakibi en yakın Gök bir felek sergisi üzerinde parıldayan cevherler gibi görürler. Bugünkü ehli hey'etin dediklerine i'tibar edenlere gelince şöyleki: kevakib, feza deryasının cevvinde hikmetin iktıza ettiği vechi mahsus üzere yüzen acaib kudretli gemiler ve fezadaki mecraları (ya'ni mahrekleri) de onların felekleridir. Her biri hareket ederken boşlukta veya ona şebih mahalde birbirlerine cazibe kuvvetleri ile müncezib ve mürtebit olarak hareket ederler, hem kendi mihverleri üzerinde harektleri hem de başka hareketleri vardır. İştihar ettiği vechile eflâk veya sema namına ne hafif ne de sakıl olmıyan şeffaf, sulb ecramda merkûz değildirler. Şimdiye kadar bilinemiyen hafî bir sebebten dolayı hepsi yakın görünürlerse de yakınlık ve uzaklıklarında küllî fark vardır. O derecedik Şemsin şuaı aramızdaki otuz dört milyon fersah (ki yüz elli küsûr milyon kilometre) mesafeden bine sekiz dakika on üç saniyede vasıl olurken o yıldızlardan ba'zılarının şuaı bize müteaddid senelerde vasıl olur. İlh... Bunları nazarı i'tibara alanlar da demiştir ki Semai dünya ile bu fezadaki bir tabakai mahsusa, mesabîh ile de kevakibin kendileri murad olunmak caizdir. Çünkü bunlar bir sarayın fezası içinde uçan ve alay alay

Sh:»5193

dolaşan kuşların tezyin etmesi gibi o tabakayı tezyin etmektedirler. Yâhud onun fevkında bile olsa görülebilen kevakibin hepsidir. Tezyini de geçtiği vechile orada izhar edilmiş olmaları i'tibariyledir. Âlûsî bunları kaydettikten sonrada şu mutaleayı ilâve etmiştir: Bilirsin ki der: Âyât ve ahbarı felâsifenin her dediklerine mutlaka tatbika çalışan pek de taman olmıyacak bir işe tesaddî etmiş olur. Allah ve Resulü ise ittibaa daha ehaktır. Evek nakli te'vîl ancak onun medlulü hilâfına aklî delîl kaim olduğu vakıt gerektir. Felâsifenin delillerinin ekserîsi ise ehli şer'in delillerine muhalif olanı sahih bir surette isbattan aciz esasına mübteniydir. Böyle olduğu da onun mesabihi ile müstenir olanlara hafî değildir اهـ.

Eski fenni hey'et erbanının müsbet hisab haricine çıkan ve eflâk ve semayı görüldüğü gibi şeffaf bir cismi lâtîfi esiri ve mevci mekfuf halinden çıkarıp ne hafîf, ne sekıl olmamakla beraber şeffaf ve yıldızların çakılmış olarak merkûz bulunduğu birer cismi sulb halinde düşündüren felsefi nazariyyelerinin, mevzu'larının hepsini mütearefe halinde farzederek âyat ve ahbarı ona göre te'vil edenlerin henüz sâbit olmıyan farzîyyeleri islâm beyninde dinî ve kitabî birer akîde imiş gibi işaalara bâ'ıs olmuş ve bu sebeble Kur'an ve ahadîsin bilâ lüzüm zâhiri hilâfına gidilmiş bulunduğunu bir çok müfessirler gibi görmüş olan Âlûsî yeni hey'et telâkkîlerinden bahsederken aynı hataya düşmemek için ihtiyatı elden bırakmıyarak günün birinde değişmek ihtimali bulunan ve henüz ılm ü fennin kat'î hududu dahiline girmiş olmayan felsefi nazariyyat ve farazıyyat sahalarında akl ü naklin zâhirî hılâfında görünen cihetlerde te'vil yoluna sapıvermeyip aklımızın hakkıyla ihata edemediği mutlak hakikat hududunu, Allah ve Resulünün ıhbaratını her halde kendi izafî fikrimiz içinde halledivermek sevdasına düşülmemeği, ve binaenaleyh mahsûsü mahsûs, ma'kulü ma'kul, haberi

Sh:»5194

sadıkla menkülü menkul olmak üzere her birinin hak ve kıymetlerine göre intıbak noktalarını zayi' etmiyerek anlamağa çalışmayı, ve ıhtilâflı noktaları hilâfı küfür-ü dalâl olan dinî bir akîde haline getirmemeği tavsiye etmiş demektir ki ne teassub, ne de şeytanet ve şarlatanlık hevalarına kapılmamak için Ehli sünnet ulemasının tutmuş oldukları sâlim hak ve ma'rifet yolu da budur. Biz de bu fikir ve i'tikaddayız. Bu esas dairesinde biz de şunu söylemek isteriz ki:

Gerek eski gerek yeni ılmi hey'et erbabı tarafından dermiyan edilen fikirlerin hepsi mücerred bir fikri felsefîden ibaret olmadığı gibi hepsi kat'iyyetle isbat ve tecribe olunmuş ve olunabilecek riyazî, mihanikî, hıkemî, kimyevî, mantıkî fen ma'lûmatı kabilinden de değildir. Hâttâ bu fenlerin mebadîsinde bile mütearefe haline gelmemiş nice münakaşalar, mevzu'lar, farzıyyeler bedihî olmıyan tesavvurlar bulunduğu gibi netaic ve hasılâtında da zarurî olmıyan şiır halinde mülâhazalar vardır. Eski hey'ette de kat'i hisab sahasına girmiş riyazî, fennî ma'lûmat yok değildi. İki bin seneden ziyadece bir zamandan beri seyyaratın kıranları, ictima' ve istikballeri, husûf ve küsûf hisab olunabiliyordu. Fakat harekâtın sebeblerine aid muhakematı akliyyelerinde mütearefe yerine saydıkları mevzualarında Arzı merkezi kül ve eflâkı ecsamı sulbe addetmek gibi farzıyyelerinde ve onların hasılâtında felsefî idiler, fen ve felsefe hududu iyi ayrılmış değil idi, bu günkü ehli hey'etin de o kabilden sırf felsefî mevzuaları farzıyyeleri ve henüz fen hududuna girmiyen bir takım mülâhazaları yok değildir. Bununla beraber şunu da i'tiraf etmek lâzım gelir ki bu gün fen ve felsefe, tecribe ve amelî teknik sahasındaki ma'lûmat ile mücerred fikir sahasında dolaşan ma'lûmat ve intikad hadleri daha iyi ayrılmış, her fennin hususî sahasında amelî kıymeti hâiz nazariyyat daha iyi vahdetle kuvvetlenmiş ma'lûmatı

Sh:»5195

hususiye alât ve vesaıt tezayüd ve tekessür etmiş, buna mukabil de bütün bun fenlerin ma'lûmatını tensîk edecek olan felsefe ve iyman sahalarında mezhebler, meşrebler çoğalarak umumî fikirlerde teşettüt ve perişanî çoğalmıştır. Yine i'tiraf etmek lâzım gelir ki fününun tecribe sahasında keşfiyyat ve tatbikatı ileriledikçe bunlar Kur'anın mazmunlarına aykırı gitmemiş, bil'akis bir çok âyetlerin daha iyi vuzuh ile anlaşılmasına hizmet eylemiştir. Eski hey'et nazariyyeleriyle yeni he'yet nazariyyeleri Kur'an bakımından mukayese edildiği zaman eski hey'ete nazaran te'vile sapılması lâzım gibi görünen nice âyetleri yeni hey'ete nazaran te'vile gidilmeksizin zâhiri vechile anlamak daha ziyade sühûlet kesbetmiştir. Meselâ «

﴿وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ ، ﴿رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ﴾ ،

﴿وَالسَّمَاۤءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ » âyetlerini eski hey'etçiler bir te'vil kapısı

aramadan anlıyamadıkları halde yeni hey'etçiler aynen kendi düsturları gibi anlamakta hiç müşkilât çekmezler. Kezalik eski hey'etçiler milki ilâhîyi daha dar bir zihniyetle mülâhaza ettikleri halde yeni hey'etçiler onun vüs'atini ihata etmekten âciz olduklarını iftihar ile i'lân ve i'tiraf etmekten geri durmazlar. Şübhe yok ki tecribenin tezayüdü ve efkârın telâhuku ile ma'lûmatın hududu tevessu' etmekle beraber hiç bir fen âlemi hılkat ve tekvînin bütün hudud ve esrarını ıhata etmek iddiasında bulunmadığı gibi hiç kimse

Kur'anın bütün ledünniyyatını ihata da'vasında bulunamaz, bütün madde ve ecsam âleminin hududunu doğrudan doğru mahsûs olmayıp mücerred bir emri ma'kul olan cazibei umumiyye kanununun vahdetiyle mülâhaza eyleyen, bununla beraber hılkatin bütün hududunu her cihetle ıhata ettiği iddiasında bulunmıyan yeni hey'et ma'lûmatının nazarlara açabildiği vüs'at sahası hem mutlak akıl sahasından hem de Kur'anın telkın ettiği daha yüksek vüs'at sahasından çok geridir. Bu i'tibar ile Kur'anın tefsirini her hangi bir zamanın fen veya felsefesi hududuna çekerek fikirleri,

Sh:»5196

vicdanları darlaştırmağa çalışmak doğru olmaz. Mahsûsü, mahsûs, mak'ulü ma'kul olarak anlamak lâzım geldiği gibi Kur'anı da mahsûs, ma'kul menkul bütün nıkatı nazardan kendi nazmının ifade ve delâletini ta'kıb ederek iyman sahasına irmek lâzım gelir. Fakat bunu yaparken âleme karşı göz yummayıp gerek eski ve gerek yeni efkâr ve ma'lûmatın haddini tecavüz etmemek üzere hizmetinden tahlîl ve terkibinden istifade ederek yürümek de Kur'anının «

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ » emri gibi delâlât ve irşadatı

cümlesinden olduğunu unutmamak iktıza eyler. Bizim nefsimizde esbabı ılmimiz, havassi selîme, akl ü tecribe haberi sadık bu üçte hulâsa edilir. Ve şimdiye kadar bütün keşiflerimiz bunların vahdetini zamin olan vücudi hakka izafet vicdanı içinde bulunduğu için hislerimizin maverasını akl ile, aklımızın maverasını haberi sadık ile vicdanımıza ıktıran ettirerek iymanı hakka yükselebilir isek de evvel emirde hissimizi ilerisinden kavramayıp da kendi âleminde ibtal ile başlıyacak bir akle mebde' bulamadığımız gibi hiss-ü aklımızı tenvîr ve tevsi' edecek yerde onları kökünden ibtal eden bir tenakuz ile başlıyan haberin sıdkına da bir mebde' bulamayız. Ve o vakıt akıllarımızı daha yüksek bir nûr sahasına çıkarmayıp da hududu dahilinde olduğu halde tenakuz ile boğup bırakan bir haberi anlıyabilmek için te'vil mecburiyyetinde bulunacağımız gibi hissimizi kendi sahasında boğacak olan akılları da birer Şeytan gibi telâkkı ederek daha sağlam bir akl ile red veya te'vil mecburiyyetinde bulunuruz. Yanlış anlaşılmasın bundan hissimizin her hakikate kâfi olduğunu söylemek istemiyoruz. Ancak hakikat semalarının bize en yakın ucu hissimiz olduğunu söylüyoruz. Kendinden üstün ve bütün hislerin rabıtası olan aklı duymıyan veya duymak istemiyen his, hissolamıyacağı gibi rabtedeceği hisleri ihata edip de kendisinden daha yüksek olan hakikate iyman duygusunu duyuracak yerde

Sh:»5197

kendinin ne fevkında, ne de tahtinde bir hakikat görmek istemeyin akılların da akl olmadığını anlatmak istiyoruz. Hiç bir his bizi kendi sahasında aldatmaz. Bütün hatalar o hissi maverasındaki sebeb ve ıllete bağlamak için vasıta olan aklın muhakemâtında, ya'ni fikir sahasında vakı' olur. Ben bir hayal ve bir farazıyye kurduğum zaman onun bende, zihnimde bir varlığını duyarım ve bu duygum kendi sahasında hatasız olarak doğrudur. Hakikaten o hayal veya farz bende vardır. Fakat bu hissimin haddini aşıp da o hayal veya farazıyyenin benim bütün varlığımda veya haricimde mevcud olduğunu da iddiaya kalkışırsam işte o vakıt hissimin hududunu geçmiş, aklımda hata etmiş olurum. Bindiğim bir gemi sahilden hakete başladığı zaman sâhile baktığımda ben bir tehavvül, bir hareket hissederim ve bu hissim beni aldatmaz, ortada hakikaten bir hareket vardır. Fakat ben bunu aklımla mahalline bağlamak için fikre giriştiğim zaman mebde'leri iyi mülâhaza etmiyerek acele ile sahilin hareket ettiğine hukm ediverirsem hareketi hissimde değil, fakat aklî muhakemem olan fikrimde hata etmiş olurum. İşte Arz ile Sema arasında hissettiğimiz hareketlerin mahallerini ta'yinde vakı' olan hatalarımızın menşei de hissimiz değil fikrimizdir. Eski hey'etçilerle yeni hey'etçilerin arasındaki fark da bu haysiyyettendir. Bunları arzetmekten maksadımız ise şu neticeye gelmektir. Bütün ecramı cazibe kanunu altında tevhid ederek mülâhaza eden yeni hey'etçiler eflâkın ecsamı sulbe telâkkısini reddederek fezâya daha geniş bir nazar atf etmiş olmalarından dolayı Semayı inkâr etmiş olduklarına dair bir şayia vardır. Halbuki bu isnad doğru değildir. Hey'etçi demek semacı demektir. Semayı daha geniş olarak düşünmek başka inkâr etmek yine başkadır. Karşımızda nazarlarımızı tahdid veya temdid eden ve add ü ıhsasına gücümüz yetmiyen ecramın vaz'ıyyetlerini âdeten mümkin olabildiği

Sh:»5198

kadar hissen rasad ve müşahede ile Sema ve âlem hakkında aklî bir fikr edinmeğe çalışan fen, mahsûsten ma'kule geçerken mebdei olan mahsûsü inkâr ile işe girişecek olursa ilk önce kendi temelini veya iskelesini yıkmış olur. İskeleden iskeleye yükseldikçe etrafı daha geniş görmek başka, kendine dönmek için iskelesini yıkmış veya gözünü kör etmiş olmak yine başkadır. Biz arzımızından etrafımıza baktığımız vakıt her şeyden evvel nazarımızı kaplayan mahsûs bir sema bir gök içinde bulunduğumuzu görür, sonra da bunu kendimize bağlıyarak hakkı bulmak için ma'kul bir Semaya çıkmak isteriz. Çıkarken başımızın döndüğü noktadan kendimize dönmek istediğimiz sırada bütün mahsûsatımızı kaybederek bayılmış bulunursak ıyazenbillâh ya hiç kendimize gelemiyecek vechile sukut eder helâk oluruz, yâhud da sukut ettiğimiz yerde yine o mahsûsat içinde rü'yadan uyanır gibi uyanır menkulâtımızı mahsûsat aleminde ta'bir etmeğe çalışırız. Şeytanların bütün işi de bizi ya mahsûstan ma'kule çıkarmamak veya çıkabildiğimiz

noktadan sukut ettirerek helâkimize çalışmaktadır. Biz müntehasında bir noktaya olsun dayanmıyan mücerred bir fazadan hiç bir hiss edinemeyiz. O bizim için hiç bir şey ifade etmiyen namütenahi bir yokluktan ibaret kalır. Kezalik her gördüğümüzü bir zıya ile gördüğümüz halde herhangi bir satıh, bir hadd üzerine aksetmiş olmıyan bir zıyayı da asla göremeyiz. Halbuki açık bir havada başımızdan yukarı baktığımız zaman gözümüz bir yıldıza, bir bulata ilişmese bile en yüksekte nazarımızın dayandığı düzgün ve yuvarlak bir muhît hissediyor ve onunla aramızda bir cev, bir faza bu'dü tanıyoruz. Ve sonra herhangi bir yıldız veya şua'a' veya bulut görsek hepsini o muhîtin altında ve o cevvin içinde görürüz, nazarımızı yıldızdan yıldıza tabakadan tabakaya ne kadar uzatsak hissimiz kabil değil o muhitın üstüne çıkamaz hep aşağısında behmehal kendimize döner, işte bizim hissimizi ihata ederek
nazarımızda

Sh:»5199

irtisam eden Gök dediğimiz o mahsûs muhitin bizden tarafa olan bütün cebhesi Semaı Dünyadır. Duyduğumuz bütün hareketler içinde cereyan eder. İlerisine aşılmaz, memnu' bir dalga demek olan «mevci mekfuf» da odur. Fikrimizde onun daha üstü, Semanın Seması, yahud Semai ulya veya Semai uhrâ diye ne kadar kıyas yürütsek, başkaca bir göz, bir keşif veya haber almadan bütün ma'kulâtımız o mahsûs muhitin dahilindeki ılmimizden bir hatve ileri atmış olmaz ve onun için bizim kendimize dönerek kalbimizden hakka intıbakımız böyle birlerce perde arkasından bir alemi gayıbda vakı' olurki onu ancak iyman yetişir. Şimdi bizim doğrudan doğru bir ziya imtidad ve intıbaiyle hissetmekte bulunduğumuz bu mahsûs Gök ve içindeki ecram ve faza gerek kendi mevki'lerinde ve gerek yalnız bizim gözümüzdeki intıba'lariyle dımagımızda ve gerekse bizden öte ve mevki'lerinden beri bir haddi mahsûste irtisam etmiş bulunsun herhalde bütün müdafealarımıza rağmen vicdanımızda mevcudiyetini hissettirmiş olduğunda şübhe edemiyecemiz bir şeydir. Ve bütün akl u fikrimiz bu hissin hududu içinde yürür. Biz bütün yükseklik hissini ve mutlak hüsni ekmel zevkını ancak bunun içinde duyduğumuz ziynet ve güzelliğin tecriden mukayesesinden duyabiliriz. Bunu âmiyane bir histir diye nefy-ü inkâra kalkışacak olan herhangi bir akl-ü fen ondan evvel kendi kendini yıkmış bulunur. Bu bir cismi sulb değildir. Denilir, bilmem diyebiliriz, bu bir cazibei umumiyye muhassalasıdır. Denilir, bilmem diyebiliriz. Bu bir nevi' ince hareketten ibaret olan ziyanın seyr-ü imtidadı hududiyle gözümüze temassından i'tibaren önümüzde parlatılarak tersim olunmuş bir sun'i haktır denilir, belki fakat ne güzel san'at, ne güzel sâni' diye hayretle takdir edebiliriz, lâkin hissettiğimiz o muhît, o mahsûs Sema yoktur, hiç bir şey değildir denilecek olursa artık onu

Sh:»5200

görmeyen neyi görebilirki diye bütün vicdanımızla onun duygusuzluğuna veya insafsızlığına ve inadına hukmekte ve elimize geçen barikai hakikati başına yağdırmak lüzumunda tereddüd etmeyiz. Nur, onda nar, onda şimşekler, onda, şihablar, onda, Güneş onda, Kamer onda, Hilâl onda, bedir onda, Zühre onda, müşteri onda, seyyareler onda, sabiteler onda, Ayyuk onda, şı'râ onda, Süreyya onda, Cevza onda, Sünbüle onda, Mizan onda, manzumeler onda, mensûreler onda, cazibelerin kaynatığı dafialaların çarpıştığı felekler, Hakkın emriyle nurları oynatan, hararetleri kaynatan, zulmetleri dağıtan, bulutları süren, raıdları gürleten, sa'ıkaları patlatan, yağmurları Arzımıza, tadını ağzımıza, nesimi ciğerlerimize, şemimi burunlarımıza, sesi kulaklarımıza, nuru gözlerimize, şuuru gönüllerimize indiren melekler, hasılı gözümüzü gönlümüzü açan, yolumuzu gösteren mısbahlar ondadır. Akl-ü fikrimizi çelen Şeytanlar da onun alt katında, yani başımızda pusular içindedir. Sema yüksek demek olduğu için « كُلُّ مَا عَلَاكَ فَهُوَ سَمَاؤُكَ » sana üstün olan her şey Semadır» mefhumu i'tibariyle bizim üstümüze gelen havaya ve feleki Kamere ve daha yukarı doğru ecrama ve feleklerine ve bunların arasında mahsûs olan mesafelere ve maddî man'evî bütün yüksekliklere sema' ve semâvat ıtlak edilmek sahih olduğunda, meselâ « رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ » de semavâttan murad yüksekteki

muallâk ecram olmak zâhir bulunduğunda terrüdüde mahal yok ise de bunları üstünden ıhata ederek nazarımızda teayyün ettiren o umumî mahsûs muhît bize sema' mefhumuna asıl mi'yar olan esasi haddir. Gözümüzün önünde böyle bir kürei sema çizmeden ne bir hey'et dersi, ne bir sema harîtası mutalea edemeyiz. Bunun içinde müteaddid tabakalar mutalea edebiliriz. Onun için mer'î olmak üzere nazarlarımıza arzedilen yedi semayı da bu dairede mütelea edebileceğimiz anlatıldı. Bu suretle Semai dünya, Sûrei Bakarede

Sh:»5201

geçen «

هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى

سَمٰوَاتٍ سَبْعَ فَسَوّٰيهُنَّ السَّمَاۤءِ » âyetinde olduğu gibi Arza mutlak olarak tekabül eden

ve yedi sema olarak tesviye edildiği beyan buyurulan Semanın bize mahsûs ve manzur olan iç cebhesi olmak en zâhir ve bâhir bir ma'nadır. Yakınlığın ma'nası da hissi basarımız dairesi ve görebildiğimiz zıynet muhîtı olmasıdır. Onun için selef eflâke sema ıtlak etmemiş değillerse de Semai dünyanın feleki kamer olması eslâfı müfessirînce tanınmamış, Âlûsînin dediği gibi eski hey'etçilerin kavline i'tibar edenlerin bir fikri olmuştur. Bu babda Atâdan nakledilen haberin, rivayet olmak üzere sıhhati tesbit edilemese bile, gerek âyetin zâhirini ve gerek yeni hey'etçilerin esas düsturlarını her kese en güzel anlatabilecek vecîz bir ifade olduğunu dirayeten i'tiraf etmek gerekir. Evet, görüp duruyoruz ki, yıldızlar arz ile sema muhîtı arasında cevde muallâk kandillerdir. Bunlar, direk hizmetini görecek sulb cisimlerde merkûz değiller, sade mütekabilen yekdiğerine varid olan zıya hüzmeleri, nur silsileleriyle muallâkda mütevazin ve göze

görünmez fakat eseriyle tanınır ma'nevî kuvvetlerle mahfuz olarak « كُلٌّ فٖى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

» hukmünce sâbihtirler. Şübhesiz ki bu semanın bir de bizden tarafa olmıyan dış yüzü vardır. Yukarılarda çok kere ıhtar ettiğimiz vechile yedi semanın altısını orada âid olmak üzere mülâhaza etmek de câizdir.

Lâkin bu Sûrede « فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ » hıtabı hıtabı âmmolmasına

nazaran rü'yetimiz sâhasında gösterilmiş olmaları hasebiyle dünya semada saymak ve hiss-ü idrakimizin yetişemediği maverasını, âhar ta'bir ile semanın semasını Semai uhrâyı Kürsî ve Arş diye mülâhaza eylemek muvafık olduğu kaatine irmiş bulunuyoruz. Nihayet şunu da söyleyelim ki biz semai dünya tefsirinde hem rivayeten hem dirayeten muvafık görerek iştirâk eylediğimiz Âlûsînin yalnız kevakibe mesabîh ıtlak edilmesi mecaz olduğu hakkındaki fikrine ıtlâkı üzere iştirâk etmiyeceğiz.
Çünkü

Sh:»5202

mısbah, sirac, lâmba, kandil gerek ışık ve şavkın kendisi gerek fener gibi makarrı olmak üzere mülâhaza edilsin hepsinde de bu mefhumlar kevakibde tam ma'nayı hakikîsiyle mevcuddur. Büyük veya küçük olması buna mâni olmaz. Bu ma'nada güneşin büyük bir lüks lâmbasından farkı yoktur. Ancak hissî ışıklara değil «

اَصْحَابٖى كَالنُّجُومِ بِاَيِّهِمْ اقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ » hadîsinde olduğu gibi ma'nevî

ulûm ve iyman nurlarına dahi şumulü maksud olmak i'tibariyle umumı mecaz suretinde anlaşılmak ıktıza

eder ki, gerek maddî ve gerek ma'nevî nurlar gerek hakikî gerek mecazî mesabîh ıtlak olunabilen ışıklar

demek olur. Asıl maksad da bunların fevkassema' olan kudreti ilâhiyyeye ve husni ekmele delâletle

kalblerde iyman ve hidayet şuuru uyandırmaları haysiyyetinden ma'nevî kıymetlerine işaret olduğu siyak-u

sibaktan zâhirdir. Lâmi kasem ile « وَلَقَدْ زَيَّنَّا » buyurulması bilhassa ve ma'nevî delâlete tenbih

demek olduğu gibi Şeyatîne rücum keyfiyyetini anlamakta da bunun ehemmiyeti vardır. Binaenaleyh meâl

şu olur: Şanı celâlime, namı ülûhiyyetime kasem ederim ki biz azîmüşşan o futursuz görüp durduğunuz

dünya semayı, gözlerinizi açacak maddî ma'nevî ehemmiyeti haiz türlü kandillerle tezyîn eyledik.

﴿وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطٖينِ﴾ ve onları, ya'ni o mesabihi Şeytanlar için rücum,

atmalar yaptık - bunda birkaç ma'na vardır: Birincisi Şeytanlara atmak, onları Arz hududundan yukarı

çıkarmamak, Semayı şerlerinden muhafaza etmek için mermîler demektir ki meşhuru budur. Sûrei Hıcirde «

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى السَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ » ve Sûrei Sâffâtta «

اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ لَايَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ», âyetlerinde geçtiği üzere hakka karşı ınad eden ve tarafı ilâhîden

indirilen şuunâtı rabbaniyyeyi, emirleri, âyetleri anlayarak hak yoluna sülûk etmek isteyen insanları gizliden gizliye

Sh:»5203

türlü mânialar, vehimler, hayaller, desîseler, igfallerle aldatarak akıllarını ve gönüllerini çelip arkalarında sürüklemek üzere dolaşan ve bu suretle insanlara karşı işleri güçleri şeytanat yapmaktan ıbaret olduğundan dolayı şeytan denilen maddî veya ma'nevî gizli bir takım süflî kuvvetler, habîs ruhlar vardır ki bunlar semadan matrud ve sema onlardan mahfuzdur. Bu Şeytanlar melei â'lâyı, vahyi hakkı getiren melâikei mukarrebîni dinliyemezler, oraya yetişemezler. Ancak Semai dünyadan inerken kulak hırsızlığı tarzında çalıp kapmaca bir şey yapmak isterler. Arkalarından da bir ateş şü'lesi, bir şihabı mübîn, bir şihabı sâkıb ile recmolunarak def u tard edilirler. Binaenaleyh o Şeytanlar yer yüzünde bir takım kimseleri tarafı haktan gönderilmiş bir medyum, bir ilham vasıtası imiş gibi mıknatıslıyarak ispirtizm, manyatizm, sumnambolizm, pisişizm, metapisişizm gibi biri doğru çıkarsa çoğu yalan çıkan kehanet, cincilik kabîlinden acaib ba'zı ruhiyyât hâdiseleri ve hayalleri ile aldatıp Meleklere, Peygamberlere rekabet etmek isterlerse de Allah onları o yüksekliğe yaklaştırmaz, sevdalarına muvaffak etmez, yalanlarını, yalancılıklarını yüzlerine vurarak âteşîn şu'le'lerle def'u tardeyler. İşte burada da meşhuru: Şeyatîn, Sûrei Hıcir ve Sâffâtta geçtiği üzere «istirakı semi' yapan» kulak hırsızları Şeytanlar, rücum da şihablarla tefsîr olunmaktadır. Fakat bunda iki vecih vardır. Birisi: şihabdan murad maddî ma'nasiyle hakikaten cevvi hevada ara sıra görülen ve yıldız kayması ta'bir olunan fişenk parıltısı gibi şu'leler olmaktır. Bunun hasılı: ruhî hâdiselerin cevvî ve semavî hâdiselerle maddeten bir alâkası vardır demek olur ki hakikatini Allah bilir. Bir şihabın sukutu, gözlerde bir intıba' bıraktığı gibi düştüğü mevki'de hevai nesimî içinde yükselmiş bulunan ba'zı habîs gazlerin ihrakıyla tasfiyesi veya tesmîmi gibi ba'zı netayic husule getirebilmek veya tahteşşuur ba'zı
ihtizazlar,

Sh:»5204

cereyanlar ıhdasiyle uykuda veya yekazada veya ba'zı şerait altında müsadif olduğumuz ferdlerin kabiliyyeti mahsusalarına göre rü'ya veya ilhama benzer ba'zı intıbaat nakletmek gibi ihtimallerle alâkadar olabilir. Lâkin bu âyetteki rücumu böyle maddî ma'na ile şihablara hamletmek âyetin zâhirine pek muvafık

görünmez, Zira « وَجَعَلْنَاهَا » zamiri, mesabihe râci'dir. Mesabîh ise yukarıda beyan ettiğimiz vechile şihablara münhasır değil, bütün kevakibe şâmildir. Halbuki yıldızların hepsi birer şu'le addedilebilseler bile şihablar gibi rücum halinde olabilmesinde zâhirdir. Yoksa «

وَجَعَلْنَا مِنْهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ» denilmek iktıza ederdi. Netekim o ma'nayı verenler

de böyle te'vil etmek istemişlerdir. Buna karşı da şihabların yıldızlar kabîlinden olup olmadığı münakaşaları yapılmış ve balâda Behaüddini Amülîden naklettiğimiz ziynet ve şihab fikrasında olduğu gibi şihabların yıldızlardan kopmuş olmaları veya mersud olmıyan kevakib cümlesinden bulundukları tarzında cevablar verilmiş ise de hiç biri âyete karşı hılâfı zâhir olmaktan çıkmaz. Çünkü şihablar eski fizikçilerin fikri gibi sade hevada yukarı çıkan gazlerin iştiâlinden ıbaret olmayıp daha yukarıda sürü halinde dolaşan gayrı mer'î bir takım küçük yıldızların cazibei arzıyyeye kapılarak hevai nesimî dahiline bir mermî gibi giren ve girmesiyle

delk ü temastan iş'tiâl etmesi ile husule gelen şeyler olduğu hakkında yeni mülâhazalar mevcud (Sûrei Sâffâta bak) ve bunların parçalanmış yıldızlar enkazı olması melhuz olmakla beraber «

وَجَعَلْنَا مِنْهَا » yerine hazf ü iysal ile « وَجَعَلْنَاهَا » denilmiş olması ve Sâffâtta olduğu gibi

kevakib ile şihabın ayırd edilmemiş bulunması hılâfı zâhir demektir. Buna karşı en muvafık cevab olsa olsa yıldızların hepsinin veya bir çoğunun da sukut kanunlarına tebean şihablar gibi ve şu kadar ki mahsûs olmıyan bir cereyan üzere bulunduklarına ve bu cereyanlarında dafialariyle

Sh:»5205

aynı hizmeti gördüklerine işaret olması söylenebilir. Lâkin burada dediğimiz gibi mesabîh kelimesinin mecazen maddî ve ma'nevî olmaktan eamm olmasına göre bu rücumu maddî olmaktan ziyade ma'nevî olarak mülâhaza etmek kanaatimizce âyetin zâhirine daha muvafık olur ki bu da söylediğimiz iki vecihten diğer biridir. Ya'ni semai dünyayi tezyîn eden bütün kevkebler ve şihablar zâhirî birer nur olarak cazibeli güzellikleri, ferdî ve ictimaî kıymet ve haysiyyetleri, gözleri gönülleri açan zekvı ma'rifetleri ve âhenki vahdetleri ile Allah tealânın sun'i kudretine, şumuli rahmetine, azamet-ü ızzetine delâlet ve iymana hidayet edecek ma'nevî birer mısbah oldukları gibi aynî zamanda Şeytanlara karşı fırlatılarak onların iğva ve ıdlâllerini şerr ü zararlarını def u tarda sebeb olacak ma'nevî mermilerdir ki işte Enbiya ve onların varisleri olan Eshabı kiram gibi ulemai ızam da böyledir. Onun için Sûrei Cinde geleceği vechile bi'seti Muhammediyyede Cinler, Şeytanlar semaya yanaşamaz olmuşlardı. İşte âyette birinci ma'na böyle iki surette mülâhaza olunabilir. Ve bunun ikisinde de recim, Şeytanlaradır. Şeytanlar rucumun fa'ili değil, hedefleridir. İkinci ma'naya gelince, rucum, recmen bilgaybde olduğu vechile gayb taşlamak, bir takım zunun ve evham ile gaybden haber vermeğe kalkışmak ma'nasına olarak Şeytanların atmaları gayb taşlamaları, bu suretle ma'rifet taslıyarak halkı aldatmaları ve Allaha isnad edilmek onun ılmine havale olunmak lâzım gelen hukümleri, nucuma, nucumun havassına, kuvvet ve tabiatlerine isnad ederek ılmî salâhiyyeti suiisti'mâl edip şirk-ü küfre sevk etmeleri için birer bahaneleri demek olur ki bu surette Şeytanlardan murad, saadet ve şekavet, kaza ve kader gibi ahkâmı gaybiyyede nucumun te'siratına kail olarak ve nucuma dair olan ma'lûmatın haddini aşarak ahkâmı nucum ile talı' ve takdirden bir takım istıhraclar ile gayb-u istikbalden haber vermeğe kalkışan müneccimler,

Sh:»5206

kâhinler gibi halkı iğfal etmeğe İns Şeytanları demek olur. « رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ » nazmının

ifadesi birbirin lâzım demek olan bu iki ma'nanın her birine de ihtimal üzere sadık olduğundan ikisi de sahihtir. Birincisinde cin Şeytanlarının, ikincisinde İns Şeytanlarının halleri beyan olunmuş demektir. İbni sîna Şıfada felsefei ulâsının mebde-ü mead faslının âhirinde derki: hasılı umurun hepsini tahlil ettiğinde bir takım mebadiye dayanırsın ki onların iycabı Allah tealâ ındinden münzeldir. Allah tealâ kaza ilk vaz'ı basîttir. Taktir kazanın tedric üzere müteveccih olduğudurki basît olmak haysiyyetleri kazaya, ilk emri ilâhîye nisbet olunan umurı basîtenin ictimaatının mucebi gibidir. Eğer insanlardan bir insana bütün Arz ve Semadaki hadisatın hepsini ve tabiatlerini tanımak mümkin olsaydı istıkbalde hadis olacakların hepsinin keyfiyyetini de anlıyabilirdi. Ahkâma kail olan şu Müneccim ise, evzaı ulâsı ve mukaddimatı ve bir burhane istinad etmez, belki bu babda tecribe veya vahiy iddisanı yaklaşır ve çok kerre o mukaddimatın isbatında kıyasatı şı'riyye veya hatabiyye tertibine kalkışır olmakla beraber kâinatın esbabından sade bir cins delâile dayanırki o da Semada olandır. Bununla beraber Semada olan ahvalin hepsini ihata ettiğine tarafından zamin olamaz. Bilfarz bize onun zamin olsa ve vefa de etse bizi ve kendisini her vakıt
hepsinin

Sh:»5207

vücuduna vakıf olacağımız bir hayiyyette tutması mümkin olmaz. Hepsinin fııl ve tab'ı kendisince ma'lûm olsa bile onun bulunduğunu veya bulunmadığını bilmesi kifayet etmez. Çünkü ateş hardır, musahhındır, şunu ve şunu yapar diye bilmek suhunetin hasıl olduğu bilinmeden ateşin teshîn ettiğini bilmeğe kâfi gelmez. Hangi hisab tarikı vardır ki bize felekteki her hadese ve bid'ate ma'rifet ı'ta edebilsin. Bilfarz bizi ve kendisini her vakıt onun hepsinin vücuduna vakıf olacağımız bir haysiyyette tutması mümkin olsa bile bizim için onunla mugayyebata intikal tamam olmaz. Çünkü hudus yolundaki umurı mugayyebenin tamam olması ancak kemal adediyle husulü bizce kâfi olmakla beraber müsemeha edilen umurı semaviyye ile mütekaddim ve lâhık umurı arzıyyenin fâili ve münfeılı, tabi'îsi ve iradîsi ıhtilat etmekle olur. Yoksa yalnız semaviyyât ile tamam olmaz. O halde iki emrin bütün hazırın ve her birinin mucibini ve bahusus gayba muteallık olanını ihata etmedikçe gayba intikal mümkin olmaz. Şu halde müneccimlerin mukaddimatı hükmiyyelerinden bize verdiklerinin hepsi sadık olduğunu cabadan teslim etsek bile yine kavillerine bizim

için ı'timad yoktur اهـ. Sabi'îler gibi te'siratı nucumdan bilerek ondan ahkâm çıkarmağa kalkışmak küfr-ü şirk olduğunda ulema müttefıktir. Ancak onları müessir değil de masabîh buyurulduğu vechile ahkâmı ilahiyyenin cereyanına delâil ve emârat olmak üzere sair ulûm ve fununda olduğu gibi teharrii hakikat fikriyle netayic ve ahkâm istinbatına çalışmak da şer'an memnu' değil mendub, belki evkatı salâtta olduğu gibi lüzumuna göre vacib vazife olacağından da ıhtilâfa mahal yoktur. Çünkü ılim, ılm olmak ı'tibariyle « هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَايَعْلَمُونَ » mısdakınca memduhtur. Ve ılimde ya'kîn matlûb olmakla beraber zannî mesail ve ahkâm havi olması da mümkin olabildiği kadar meşru'ıyyet ve mergubiyyetine mani' olmaz.

Sh:»5208

Ve delâil-ü emârattan istidlâl suretiyle istinbat olunan hukümler, zaıyf bile olsa gaybe huküm sayılmaz, emâresinin medlûlü sayılır. Edillesinin kuvvet ve za'fına, fi'liyyat sahasındaki tatbikatları ve kullanış tarzlariyle gayelerinin hayr-ü şerrine göre hükümleri ve haysiyyetleri fark eder. Fakat nucum ve eflâkin evza' ve eşkâliyle ahval ve harekâtından bahseden ılmi hey'et veya ılmi sema' denilen « اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ ، وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ » gibi âyetlerle tahsîline teşvik olunmuş olan ılmi nücum değil de onu behane edinerek nücumun evzaından ileride olacak hâdisat ve mugayyebata ve şunun bunun baht-ü tali'ıne dair ahkâm istihrac etmek ma'nâsına tencim veya ahkâmı nücum ta'bir olunan müneccimlik işi nücumun te'sirine i'tikad suretiyle olmasa bile haddi zatinde ılim denecek bir şey olmayıp gayb taşlamaktan ve ba'zan tesadüf etse bile esas ı'tibariyle « كُلُّ مُنَجِّمٍ كَذَّابٌ » buyurulduğu üzere yalan söylemekten ıbaret kalarak bu âyetteki şeytanet kısmına dahil olacağından İbni Sinâ dahi ona ı'timad edilmemek lâzım geldiğini salâhiyyetle beyan eylemiştir. Nücuma perestiş eden Sabiîler İdris aleyhisselâmın mü'cizesi olmak iddiasiyle gaybden haber verdiğine kail olmak istedikleri ahkâmı nücuma ehemmiyyet vermişler ve Semayı on iki burca taksim etmişler ve eflâkten yalnız perestiş edip heykellerini diktikleri mersud seb'ai seyyare feleklerini nazarı itibara alarak seb'ai seyyarenin evzaı felekiyyelerine göre Arzda cereyan edecek hâdiseleri bildireceği zu'miyle bir takım ahkâmı nüucm kitabları yazmışlardı. Bunun ılmi hey'et noktai nazarından hisabatı felekiyye ve riyazıyyenin terakkısine bir sevkı olmuş olmakla beraber diğer taraftan bir çok halkı iğfal ve ıdlâl eden bir şeytanet vesîlesi olarak kullanıldığı ve bu suretle insanların şirk ve küfür yollarında sürüklendiğe de daha çok olmuştur. Maattessüf müslimanlar arasında da bunun bir çok zararları olmuş, buna haram diyen ulemai dînin ve fukahanın

Sh:»5209

sözlerini dinlemiyenler bunlara aldanarak nice zararlar görmüştür. Cazibei umumiyye ile alâkadar olan Arzımızın bütün semavât, ve zıyası irebilen bütün yıldızlar ve aradaki esîrî ve lâtif gizli ve açık âlemler ile âlâkası bulunmak hasebiyle « وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ » hukmünce nücumdan hisab olunabilen ba'zı istidlâlî ve tecribî malûmat ile kapdanın denizde yol ta'yin etmesi gibi ılmi nice fevaid istihsal olunabilirse de levhı mahfuzu okuyormuş gibi gayb ve istıkbale hâkim olacak vechile falcılığa ve istihracâta kalkışması bir kaç seyyare işi değil, lâeakal arzî ve semavî bütün hâdisâtın tabiî, fi'lî ve infialî bütün şeraitını ta'yin etmeğe mütevakkıf olduğundan bunun beşer için mümkin fennî bir ılim olamıyacağında dîni islâm ulemasiyle beraber İbni Sînâ, Farabî gibi hukema ve eski, yeni hey'etçiler de müttefiktirler. Yeni hey'etçilerin ihata davasında olmadıkları ma'lûmdur. Şifa hasıyelerinde beyan olduğu üzere eski Hey'etçiler de demişlerdir ki eshabı ahkâm on iki burcu ve yedi seyyarenin feleklerindeki vaz'ıyyetlerini, ictima' ve istıkballerini, kıran ve mukabelelerini, husûf ve küsûflarını, tayflarının verdiğe elvana nazaran ı'tibar edilen saadet ve nühuset tabiatlerini mülâhaza etmekle bu ılme vâkıf olabileceklerini iddia ediyorlar. Halbuki rasadat ve kıyas ile Ilmi hey'etçe bulunmuş olan eflâk yediye münhasır değil, altmışa karibdir. Bunların ba'zıları arzı muhît, bazıları değildir. Bunlara «eflâki tedavir» ıtlak olunur. Ve daha rasadla idrâk olunamıyan diğer felekler bulunmak da mümkindir. Bundan başka kevakibi sabiteden her birinin de seyyareler gibi birer felekleri bulunmasını da tecviz etmişlerdir. Eshabı ahkâmın ise bu matlebleri nazarı i'tibara almak şöyle dursun haberleri bile yoktur. Bir hüküm verdikleri zaman bütün bunlardan gafil

olarak yalnız seb'ai seyyare ile hüküm veregelmişlerdir. İş bu kadar da değil. Yine eski ehli Hey'et nazarında Semada kevakibi sehabiyye

Sh:»5210

denilen bir takım yıldızlar vardır. Ve saman yolu, kehkeşan dediğimiz mecerre ve saire gibi görülen beyazlıkların buüdlerinden dolayı gözlerimizle seçilemiyecek derecede küçük görünen yıldız sürülerinden mürekkeb manzumeler olduğuna dair kanaatler vardı ki bunları yeniler de te'yid eylemektedirler. Bunlar ve bunların da felekleri olmaz lâzım geldiği düşünülünce evzaı felekiyyenin ta'yini ihatai beşerriyyeden ne kadar yüksek olduğu anlaşılır. Hada ilerisinden sarfı nazar edelim, şu dairede mülâhaza edilen ve arza az çok zıyası yetişebilen yıldızların ahvali hususiyyeleriyle Arzın ve cevvi Arzın ve bunlardaki cüziyyât ve hususıyyâtın, cismanî ve ruhanî münasebetleri fenni beşerle ta'yin olunabilmek ihtimali nasıl bulunuyor? Meselâ küçük bir Süha yıldızının diğer hususiyyetinden kat'ı nazarla, yalnız Arza gelebilen zıyasının ve Arz üzerinde ondan husule gelen intibaatın, meselâ Zeydin mukadderâtı üzerinde ne gibi bir eser husule getirmiş olduğunu hisaba almadan sade on iki burc içinde seb'ai seyyarenin evza'ı felekiyyesi üzerinde Zeydin yıldızına bakarak yarınki hali ne olacağına dair bir hüküm vermeğe kalkışmanın nasıl bir saçma, nasıl bir atma, nasıl bir aldatma ve aldanmadan ıbaret olduğunu ve bunların faide yerine ne büyük zararlara badi olacağını anlamıyanlar nücum ile rucumu fark etmiyen bedbahtlar vaya fark ettirmek istemiyen şeytanetkârlar demek değilmidir? Evet dün bilmediğimiz bir çok şeyleri yarın öğrebiliriz, bugün mümteni' gibi istib'ad eylediğimiz bir takım hakikatleri küçük bir hadiseden bir kanun keşfiyle yarın adiyyât sahasında tasdık edebiliriz. Lâkin ılmin, âlemi imkânın ve semai hılkatın bize nâzır olan haddiyle Allaha aid olan hakikatinde büyük fark vardır. Âlimülgaybı veşşehade ancak Allahdır. Gaybı ancak o bilir. «

لَايَعْلَمُ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ » o bildirmeyince Peygamber de gaybı bilemez. «

يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا » buyurulduğu üzere bildirdiği kadar bilir.

Onun

Sh:»5211

için « قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ » buyurulmuştur. Kezalik «

وَمَا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا » bizim ılimlerimizin kılletini anlattığı gibi «

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ »

ile tenzilâtı ilâhîyyenin bir mikdarı ma'lûmu bulunduğu da anlatılmıştır. Allah tealâ insanlara bahşettiği kabiliyyetlerin haddine göre enfüs ve âfakta ikame buyurduğu maddî ma'nevî, aklî ve naklî âyât ve delâil ile nazar ve istidlâl ve tecribe ve amel sahasında bizi mertebeden mertebeye kurbı rahmetine yükseltecek nice nice terakkîlere irdirecek ılim yolları, ve semai Dünyayı hidayet mısbahlariyle tezyin etmiş olmakla beraber namütenahiyi idrâk ederek gayb âlemine tehakküm edecek ve bu suretle kendisine şirk koşmağa kalkışacak bir salâhiyyete de mazher etmiş olmayıb «

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ » buyurulduğu üzere gayıb

hazînelerini tamamen kendi ındinde tutmuş, levhi mahfuza da dilediklerini dilediği kadar muttali' kılmış, o ılmi ledünnîyi güzide kullarından pek azına tattırmıştır. Semasını Şeytanlardan mahfuz tutmuş, ılmi şeytanet için kullanan ve kulak hırsızlığıyle gayb taşlamağa, kehanet veya keramet satmağa ve böylelikle Enbiye ve Evliye, hattâ Allah tealâ ile «muhadde» ederek halkı ıdlâl eylemeğe kalkışan İns ve Cin Şeytanlarını recm için parlak mısbahlar, âteşîn şirareli dafi'alar yaratmış, kullarını o mısbahlardan istifade ve o Şeytanlardan,

Şeytan atmalarından ıhtiraz ettirmek için nucumun mısbah olmak haysiyyetiyle rucum olmak haysiyyetlerini temyiz ettirmek üzere namı celâline kasem ile «

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا

لِلشَّيَاطِينِ » buyurmuştur. Sonra da o Şeytanların ve onlara uyan kâfirlerin hal ve akibetlerini

anlatmak için buyuruyorki « وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ »ve onlar için Seıyr azâbını

hazırladık - o Şeytanlar Dünyada recm olunduktan başka şeytanetlerinin vaya attıkları yalanlarla alevlendirmek istedikleri fitne ve fesadın cezasını çekecekler, âhırette o Seıyr azâbını tadacaklardır.

Sh:»5212

Yukarılarda da ma'lûm olduğu vechile çılgın alevli ateş demek olan saıyr, Cehennemin isimlerindendir.

Sade o Şeytanlar değil 6. ﴿وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ﴾ kendilerini yaratan, yaşatan

rabbül'âlemîne küfreden, nankörlük edip saygısız giden kâfirlerin hepsine de ﴿عَذَابُ جَهَنَّمَ﴾

Cehennem azâbı vardır. ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ki o ne fena mesîr - ne kötü me'ad, ne çirkin

inkılâb yeri, ne acı akıbettir. Bunun fenalığı, o Seıyr azâbının şiddet ve dehşeti, ona atılanların kesreti,

küfürlerinin sebeb ve mahiyyeti, azâbı görünce intibahları, ve cinayet ve istihkaklarını ı'tirafları şu suretle

beyan ve tasvir olunuyor:

EVVELA, 7. ﴿اِذَٓا اُلْقُوا فِيهَا﴾ o kâfirler o Cehennem atıldıkları - o çılgın ateşin içine

odun gibi fırlatıldıkları - vakıt ﴿سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا﴾ onun bir şehîkını, bir hıçkırışını

işidirler-yalayıp yutmağa hırsını ifade eden korkunç hışlayış ve gürleyişi, yâhud «

لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ » mısdakınca içindekilerin acı sadayı matemidir.

SANİYEN ﴿وَهِىَ تَفُورُ﴾ o o halde feveran ediyor, kaynıyordur.

SALİSEN 8. ﴿تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ﴾ gayızdan; öfkesinin şiddetinden, hışmından

hemen hemen patlıyacak hale gelir - öyle çılgın öyle şiddetlidir.

RABİAN ﴿كُلَّمَٓا اُلْقِىَ فِيهَا فَوْجٌ﴾ ona her alay atıldıkça - ya'ni ona atılanlar fevc

fevc, alay alay atılır. Her bir alay atıldıkça her def'asında ﴿سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَٓا﴾ onlara

onun

muhafızları - yukarıdaki Sûrede de «

عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » diye tavsîf olunan gardiyanları, zebânî Melekler, sert sert tevbîh ve tahkîr tarikıyle - sorarlar ﴿اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيرٌ﴾ size bir nezîr gelmedi mi? Bu dehşetli haberi verip kocunduracak bir

Peygamber, korkutucu bir elçi, bir delil gelmedimi ki siz buraya geldiniz? Derler, çünkü «

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا » buyurulduğu cihetle Allah tealâ bir resul

göndermedikçe ta'zib etmez, ıkab olan her azâba sem'î veya aklî bir delil, bir inzar tekaddüm eder. - Bu

gösteriyor ki Rabbe küfür onun zatını inkârdan ıbaret değil, rübubiyyeti tecelliyatını, her hangi bir Peygamberini ve indirmiş olduğu âyât ve edillesini ve onlarla tebliğ ettiği ahbar ve inzarını tekzib ve inkâr ile nankörlük de küfürdür. Çünkü Peygambere küfrün menşei «Allah hiç bir şey indirmedi» diye mutlak bir yalancılıktan ıbaret olan bir inkâra raci'dir ki bu da doğrudan doğru Allaha karşı bir küfrandır. Kâfir Peygamberi tekzib ederken gönlünden o sâlibei külliyyeyi kübrâ ittihaz ederek şöyle bir kıyas yürütür: «sen, Allah bana bir şey, bir haber indirdi diyorsun, halbuki Allah hiç bir şey indirmemiştir, binaenaleyh indirdi diyen yalan söylemiş olur, demek ki siz büyük bir dalâl içindesiniz» der, haber verilen azâbı görmedikçe inzara inanmaz.

Bu suâle cevaben kâfirler o vakıt hakkı ketmedemiyerek 9. ﴿قَالُوا بَلٰى﴾ evet derler - Allahın lûtf-u adaletini ıkrar ve kendi kabahatlerini şöyle tafsîl ederler: ﴿قَدْ جَٓاءَنَا نَذِيرٌ﴾ doğrusu bize bir nezîr geldi - parlak mısbahlar, âteşîn şihablar, şimşekler gibi nur-u nar içinde Semadan Zemîne yollar açarak, inzarlar saçarak, çarptığını yakarak inen âyetlerle bizi hem tenvîr eden hem korkutan bir muhbir geldi. ﴿فَكَذَّبْنَا﴾ fakat biz onu tekzîb ettik ﴿وَقُلْنَا﴾ ve şöyle

dedik ﴿مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَیْءٍ﴾ Allah hiç bir şey indirmedi - nübüvvetin, kitabın, vahy-u

tenzîlin ve onlara ınanıp doğru gidenlere, güzel yaşıyanlara sevab, inanmayıp şeytanet ve küfre sapanlara sonunda azâb edileceğine dair va'dlerin veîdlerin aslı yoktur. O şihablar, o parlak atışlar maddeten ve ma'nen bizleri korkutacak hiç bir haysiyyeti haiz değildir, dedik, öyle Peygamberlik iddia edenler ve onlara inananlara ﴿اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فٖى ضَلَالٍ كَبٖيرٍ﴾ sizler başka değil, ancak büyük bir

dalâl içindesiniz - kendinizi kaybetmiş, gidecek yoldan pek uzağa sapmış, büyük bir yanlışlık ve aldanış içinde şaşırmışsınız ki hem kendiniz aldanıyorsunuz, hem de başkalarını aldatmak istiyorsunuz-dedik, işte o kâfirler o vakıt böyle küfürlerini, küfranlarını ve uydukları şeytanlarla kendilerinin sıfatı olan o büyük dalâli Peygamberlere isnad etmekte aldanmış ve asıl büyük dalâl ve tuğyana kendilerinin düşmüş bulunduklarını ıkrar i'tiraf ederler ki, bunda küfürlerinin sebebini ve mahiyyetini tasvir vardır. Demek ki «

وَلِلَّذٖينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ » âyetinde kâfirleri Cehennem azâbına

müstehık kılan küfür Allahın varlığını inkâra kadar varmak lâzım değil, Allahın kudretini' kullarına indirdiği lûtuf ve ni'metini, gönderdiği Peygamberleri, indirdiği kitabları, âyetleri, verdiği haberleri inkâr ederek

küfranda bulunmak dahi Allaha küfürdür. Böyle küfr ü küfranda bulunanlar onlardan istifadeden kendilerini mahrum etmiş oldukları için âkıbette onlara mev'ud olan ni'met ve rahmetten ebediyyen mahrum olacakları gibi edilen inzarlara, haber verilen tehlükelere aldırmayıp saygısızlıkla üzerine yürüdükleri ve eldeki halâs fursatlarını kaçırmış bulundukları için ebedî azâb içine atılıp gidecekler ve o vakıt bu sözleri söyliyeceklerdir. Felsefe ta'birlerince bunu hulâsası şudur: Allaha küfür yalnız «atheisme» ya'ni ta'tîl denilen nefyi ilâhden ıbaret değil, bir Allaha inanırız amma Peygamberliğe
ve

Sh:»5215

Peygamberlere inanmayız diye nefyi nübüvvetle tevhidi ilâh mezhebi demek olan «deisme» de Allaha küfürdür. Netekim Allah vardır ve birdir amma bize filân ni'meti veren o değildir. Veya o bizim işimize müdahale etmez demenin şirk-ü ta'tîlden farkı olmıyan bir tenakuz olduğunda şübhe yoktur. Burâda «

بَلٰى قَدْ جَٓاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَىْءٍ » diyen

kâfirlerin ateist olmayıp nübüvveti inkâr eden deist oldukları sarihtir. Bunların bu küfürlerinde mebde'leri olan prensibleri «Allah bir şey indirmemiştir» diye Allahın her şeyde zâhir olan kudret ve ınayetine karşı kafalarında kurdukları menfî bir teassub doğmundan başka bir şey olmadığını ve hılâfını gösterenleri büyük bir dalâl ile aldanmış farzettiklerini i'tiraf etmiş bulunuyorlar. İşte Kur'anın bütün kütübi münzeleden yüksek ve asırlardan beri dünyanın her tarafında aynî vahdet ve mevsukıyyetiyle mahfuz, tahrif ve tağyirden sâsil,

en temiz, en doğru yegâne bir kitab olduğunu görmüş oldukları halde onun Allahdan indirilmiş «

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ » kelâmullah olduğuna ve risaleti Muhammediyyenin

hakkıyyetine inanmak istemiyen o zamanki kâfirlerin ve müşriklerin dedikleri vechile Muhammed

aleyhisselâmın bir şâir veya müellif gibi kendi söylediği veya yazdırdığı kendi sözü ve kendi kitabı olarak

göstermeğe çalışan «

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۜ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِى مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔاۜ » onu Allaha iftira' etti mi? Diyorlar, eğer iftira ettimse siz beni Allahdan kurtaramazsınız de «

قُلْ فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ » haydin

Allahdan beride gücünüzün yettiklerini çağırın da onun misli bir Sûre de siz getirin de» demesine

aldırmayıp bu kuvvetli beyanatta Hazreti Peygamberin kasden veya hataen aldanmış olduğuna zâhib

olarak aceba çok akıllı ve emîn olan Muhammed buna ve bu suretle Peygamber olduğuna hakikaten

inanmış, aldanmış mı idi yoksa kendisi inanmadığı halde öyle

Sh:»5216

söylemekte bir menfeat görerek aldatıyormu idi? Diye bahisler yapan, yazılar yazan ve nihayet Corcı zeydanın medeniyyeti İslâmiyye tarihinde telhıs ettiği vechile kasden aldatmış değil, kendisi cidden ve bütün samimiyyetle inanmış ve ancak bu inanmasında aldanmış, yoksa yanlışlığını bilen bir yalancı öyle ahlâk ve etvarında nezîh bir hayat ve istikamet ta'kıyb edemez ve öyle paydar bir eser ve şimdiye kadar iki yüzden fazla devlet yetiştirmiş, cihanda büyük büyük intıbahlar, inkılâblar husule getirmiş bir din tesis edemezdi demekten de kendilerini alamamış bulunan garb feylesofları veya muharrirleri dahi müsbet ve tecribî ılimlerde, fenlerde düşündükleri gibi düşünmeyip, yine kendilerinin beğenmediği menfî yoldan giderek nefislerinde «Allah bir şey indirmemiştir ve indirmez, başka türlü düşünen hata eder» diye saplandıkları ve doğmatik dedikleri delîlsiz bir yokluk doğmundan yürümek istiyen deistler yâhud ateistlerdir ki vaktı gelince onlar da «

بَلٰى قَدْ جَٓاءَنَا نَذ۪يرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍۚ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا ف۪ي ضَلَالٍ كَب۪يرٍ » diye i'tiraf edeceklerdir. Râzî tefsirinde der ki: bu âyetin nihayetindeki « اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا ف۪ي ضَلَالٍ كَب۪يرٍ » hıtabında iki vecih vardır. BİRİNCİSİ kâfirlerin Peygamberlere karşı söyledikleri sözleri cümlesinden olmasıdır ki azher olan budur. İKİNCİSİ de Cehennem hazenesinin kâfirlere karşı kelâmından olmasıdır ki kâfirler öyle deyince zebanîler « اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا ف۪ي ضَلَالٍ كَب۪يرٍ » diyeceklerdir, demek olur. Dalâlden murad, dünyadaki dalâlleri yâhud onun neticesi olan helâkleri olmak da muhtemildir. Bunlara karşı suâl soran ve o cevabı alan Melekler tarafından» sizin söz dinleyecek kulağınız veya düşünecek aklınız yokmuydu ki: Allahın indirdiklerini görüp dururken Allah bir şey indirmedi diyerek öyle bir tekzîb ve dalâle saptınız?» denilmesine veya denilmesi ihtimaline karşı o kâfirler o vakıt onun sebebini de anlatarak 10.

﴿وَقَالُوا﴾ hem derler ki ﴿لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ﴾ eğer bizler söz dinler ve

Sh:»5217

aklı güzel isti'mal eyler kimseler olsa idik - ya'ni Allah bize kulak ve akıl vermemiş ve onlarla iyi dinlenip tutulduğu veya hakkıyla düşünülüp amel edildiği takdirde hidayete erdirecek haberler, hikmetler, nasîhatler, deliller indirmemiş değildi, fakat biz onlara kulak vermedik masal dedik, sağırlık ettik, aklı olanlara yakışacak vechile iyi düşünmedik, kendi zevkımızı, hevamızı, düşündük, çılgınlıkla fitnelere kapıldık, fenalar içinde fenalıklara düştük, eğer bizler iyi dinler yâhud iyi düşünür kimseler olsa idik aklın yetişemediği hususlarda nakıl yolu olan semi'den olmazsa aklın kendisinden hakkile istifade etsek ya'ni hidayet mısbahı olan ehli hak ulema ve eimmei müctehidîn gibi nakıl ve aklı, rivayet ve dirayeti cami' bahtıyarlardan olamasak bile hiç olmazsa rivayet ve dirayetten birine olsun sahib bulunsa idik küfre sapmaz ﴿مَا كُنَّا ف۪ٓي اَصْحَابِ السَّع۪يرِ﴾ o Seıyr eshabı Şeytanlar içinde bulunmazdık - onlara katılıp bu çılgın ateşe atılmazdık, vaktiyle içlerinden çıkar, hidayet yolunu tutardık, lâkin onlar içinde bulunduk, bu ateşe atıldık, demekki bizler ne dinler, ne de düşünür kimseler değilmişiz. Eyvâhlar olsun derler. Ukalalık iddiasında bulunan o nankörler nihayet felâket karşısında böyle azâba istihkaklarını ı'tiraf ederler. Bütün mes'uliyyeti vicdaniyye ile yanarlar. Bu beyan ile de şu noktalar tahlil edilmiş bulunuyor: Allah bir şey indirmedi deyip durmanın sebebi bu üç şeymiş: birincisi semi'den istifade etmemek, ikincisi akıldan istifade etmemek, üçüncüsü de bu suretle kötü muhîtta bulunmak, fakat üçüncü bir taraftan mebde' bir taraftan da netice demektir. Semi' ve aklı insana mebde-ü meadi, mazıy ve istıkbali tanıttıracak en müfid iki rehberdirler, diğer havas yalnız hali tanıtırlar. Lisan ve akl ise her ılme nâzırdır. Ve semi', akıldan evvel gerektir. Sem'ı veya aklı olanlar anlayıp dinliyerek fena bir muhîttan çıkar iyilere iltihak edebilir. İyman ve hidayet için bunların birisi bile

Sh:»5218

derecesine göre kâfi gelir. Şu halde küfr-ü küfranın bütün sebebi sem-u akle gereği gibi ehemmiyyet vermemekte toplanır. Bu ise hayvanlıktan daha aşağı bir süfliyyettir. « اُو۬لٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ » halbuki ne aklî ne de naklî delili idrâk kabiliyyeti bulunmıyanlara esasen teklif ve inzar yoktur. Onlar o süfliyyetin netaicine katlanırken sonunda böyle ebedî vicdan mes'uliyyetiyle Cehennem ateşinde yanmazlar. Kâfirler ise hılkaten insanın ta'rifinde dahil mükellef mes'uldurlar. Sâmi'aları da vardır, akılları da, sonunda Cehennemin hıçkırışını, azâb Meleklerinin ince suâllerini duyar anlarlar, önceden inzarı duymak, düşünmek istemezlerse de fi'lî darbe karşısında hepsini duyarlar. Onun için küfürlerini i'tiraf ederlerken sâmi'amız veya aklımız olsaydı demiyorlar, dinler veya akl

eder olsaydık diye sem'-ü akıl ni'metlerine nankörlük etmiş olduklarına yanıyorlar. 11.

﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْۚ﴾ demekki günahlarını i'tiraf ettiler - demekki Allahın lûtfunda

rübubiyyetinde, adaletinde hiç bir eksiklik yok, o herşey'i indirmiş, gözde vermiş, kulak da vermiş akıl da vermiş, haberci göndermiş, haber de vermiş, Dünya Semayı, mer'î, mesmu', ma'kul, muhayyirul'ukul türlü mesabîh ile hem tezyin etmiş, hem nucum, hem rucum halinde rehberler, muhkem ve müteşabih âyetler, mu'cizeler, tebşirler, inzarlar indirerek mevt ve hayatta tesarruf eden kudret ve ızzetini, ahkâmı rububiyyetini anlatan, güzel amellerle ileri de yüksek hayata yükseltecek iyman nurları saçan ona karşı küfr-ü şeytanetle halkı aldatıp o güzel Sema altında kendileriyle beraber yangınlara sürüklemek isteyenlere hazırlanmış ve delk-ü temastan bir kıvılcımla tutuşup köpürmeğe müheyya bulunmuş olan Seıyr azâbının dehşetini anlatarak fitne ve fesattan tahzir için ölüm alâmeti sa'ikalar atan hıtablarla sem'ü akle teblîgat da yapmış, cürm ü günah ancak onları duymayan veya düşünmek istemeyerek inkâr ve tekzib edip o
nuru

Sh:»5219

söndürmeğe o çılgın ateşi körüklemeğe çalışan haddini bilmez nankörlerin kendilerine olduğu kendilerince de tebeyyün etmiştir. ﴿فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ o halde uzaklaştırılsın, ırag olsun

bütün o eshabı Seıyr - bütün o şeytanlar ve onlara uyan kâfirler. Onların kazançları ve son hakları ancak budur. Allahın ızzetine karşı gelerek mülki ilâhînin nizamı adlini bozmağa, fani ve süflî hayatta kalmak zu'miyle hak ve halkı kendileri yaratıyormuş, âlemi mülk kendilerinin imiş gibi fitne ve fesad ile ıhtilâl ateşlerini körükleyip ileri hayatı zulm ü zulmetle boğmağa uğraşan o kesiblerin o günahlarının sonunda rahmet ve mağfiretten nasîbi yoktur. Izzeti ilahiyyeye yakışan da budur. Allah öyle azizdir. Sinin zammiyle suhk, uzaklaşmak ve ırak olmak yâhud helâk olmak ma'nasına bu'd gibi masdar olup «

بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُۜ » gibi mukadder fi'lin te'kidî mef'uli mutlakı olarak

makamına kaim bir cümlei duaiyye halinde ve kahrolsun tarzında şiddetli bir zecr ifade eyler «

لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ » de «lâm» « خلافًا لَهُ » gibi fi'lin fail veya mef'ulünü beyan içindir.

Fi'lin takdirinde « وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًاۙ » gibi iki vecih vardır. Birisi «

فَاَسْحَقَهُمُ اللّٰهُ اسْحَاقًا » takdirinde olarak Allah onları rahmetinden uzaklaştırsında uzaklaştırsın demektirki bu surette suhkan müteaddi olan ishak ve ib'ad ma'nasına olmuş olur, Birisi de «

فَاَسْحَقَهُمُ اللّٰهُ فَسَحقُوا سُحْقًا » takdirinde olup Allah onları rahmetinden uzaklaştırsın da onlar da uzaklaştıkça uzaklaşsın, kahrolsunlar demek olur.

12. ﴿اِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ﴾ haberiniz olsun ki her halde

rablarına anilgıyab saygı besleyenler - ya'ni azâbı gelip çatmadan, bilfiıl sahai şühûde çıkmadan evvel henüz kendilerinden gaib olan iken, yâhud el içinde mürâiyâne değil de dillerinden gaib olan kalbleri içinden samimî surette korkup sakınarak şanı rübubiyyetiyle emirlerine, inzarlarına ta'zîm ve ıhtiram hissi

besleyenler ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ﴾

Sh:»5220

bir mağfiret ve büyük bir ecir onlar içindir - azâbı görünciye kadar korkmıyanlara yâhud kalblerinde saygı

olmayıp da zâhirden mürailik edenlere değildir. İşte sizleri ileri hayat için hanginiz daha güzel iş yapacak diye teklif ve ibtilâ, dünyasında peyderpey imtihan ve müsabaka meydanına çıkarmak için mevt-ü hayatı yaratmış ve futursuz olarak yediğerine muntabık, muntazam yedi sema ile her tarafınızdan ıhata edip kendinizi tanıtmış ve Semai dünyayı mesabîh ve rücum ile donatıp o nur-u nar nizamı içinde sizi tenvir ve tahzir etmek üzere bu tebşir ve inzar âyetlerini dinleyip anlıyarak tatbık etmeniz için Peygamberine ve o vasıta ile sizlerin sem'inize ve aklınıza kadar indirmiş olan o Rahman böyle azîz, böyle gafurdur. 13.

﴿وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ﴾ ve kavlinizi, ya'ni iyi veya kötü söylediğiniz sözü, yâhud akîde ve mezhebinizi ister sir tutun, gizleyin ﴿اَوِ اجْهَرُوا بِهٖ﴾ ister onu açığa vurun, haykırın - onca müsavidir, hepsini bilir, ona göre hisabını görür. Binaenaleyh ona gizlide ve açıkta tam saygı beslemek gerektir. Ey mükellefîn! Ey o mevt ve hayat arasında imtihan meydanına atılmış saygılı veya saygısız, dinler veya dinlemez, düşünür veya düşünmez bütün mübtelâlar!

﴿اِنَّهُ عَليمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ çünkü o rabbınız bütün sînelerin künhünü bilir - nefislerin, kalblerin, içiyle dışıyla bütün hakikatini kendi hakikatlerinde kendilerinin bile vakıf olamadıkları gizliliklerin hepsini bütün hududiyle bilir. Hepsini o yaratmıştır 14. ﴿اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَۜ﴾ bilmez mi yaratan? - Yarattığını bir duygu duyan, bir şey düşünen, bir niyyet eden, bir söz söyleyen, kasden bir iş yapan onu yaparken ne kadar gizlemek istese kendinden gizliyemez, vicdanında onu o demde duyabilir. O halde onu ve bütün sînelerin künhünü ve bütün hılkati yaratan Hâlık daha evvel

Sh:»5221

ve daha ekmel bilir. O sîneler, o nefisler, o düşünceler, o kuvvetler, o fiiller, o duygular bilgiler, hep Allahın halkıyledir. O yaratmayınca kimsenin ne eli oynar ne dili ne hissi yürür ne fikri, ne vicdanı kalır ne kendisi. Bakarsın bir an içinde el çolak olmuş, dil tutulmuştur. Fikir durmuş, akıl boğulmuştur, Gönül kendinden geçmiş, ben şöyle yaparım diyen nefis hâk ile yeksan olmuştur. Hâlikın yeni bir halk ile imdadı yetişmezse hiç bir mahlûk onu kendine getiremez ve o hılkati işletemez. Çünkü bir zerre, bir şuur, bir şey halketmenin mütevakkif olduğu tafsîlatı bilemez. O bütün silsilei esbabı ihata eyliyen ekmel bir ılim ve kudresin eseridir. Mahlûkun hâlinkından bir şey gizlemesine imkân yoktur. Bir mahlûkun kendindeki hâdis bilgi ve onun mazmunu ondan evvel onu ve onda o bilgiyi bütün künhiyle yaratan hâlikın ılmine medyundur. Mahlûkta her hangi bir hâdise olur da onu yaratan hâlık bilmez olur mu? ﴿وَهُوَ اللَّطيفُ الْخَبيرُ﴾ o iken ancak lâtîf habîr. - LÂTÎF, lûtufdan mubeleğalı ismi fâil yâhud letafetten sıfatı müşebbehe olabilir. birincisinde gayet lûtufkâr demek olur, LÛTUF, gayet incelik, hoşluk ve uygunlukla gayeye iysal, muradı ihsan eylemektir. LETAFET de kesafet mukabili olarak incelik, hoşluk, nâziklik demektir ki mukabili olan kesafetin derecesine göre nisbî olarak muhtelif mertebelerde mülâhaza olunur. LÂTÎF bir hava dediğimiz gibi ba'zı ecsama lâtîf veya ruh ıtlak edilmesi bu ma'naca nisbî bir letafet i'tibariyledir. Zıyaya lâtîf, denilmesî daha ince, nura lâtîf denilmesi daha ince, esîre lâtîf denilmesi daha ince bir mülâhazadır. Halbuki bütün bunlardan az çok maddî veya cismanî bir nevi, kesafet mafhumu da vardır. Hiç kesafet mefhumu olmıyarak mülâhaza edebileceğimiz bir letafeti ancak ılim mahiyyetinde bulabiliriz ki böyle yalnız işareti ılmiyye ile iş'ar olunabilen letaife mücerradat ta'bir olunur, Mutlak vücud, mücerradatın en yükseği, vacibülvücud olan zatı

Sh:»5222

Hakk ise hepsinden üstündür. Hak tealânın «lâtîf» ismi şerifinde iki tefsir vardır. Birisi en ince, en gizli umuru bütün inceliğiyle kolay kolay bilen «اَلْعَالِمُ بِالْخَفَايَا بِرِفْقٍ وَكَمَالِ سُهُولَةٍ» demektir ki bu ma'na ilim sıfatının letafetine raci'dir. Birisi de nasıl yapıldığı gizli olan en lâtîf şeyleri yapan ve mahlûkatının muhtac oldukları menafiı lûtf u ınayetiyle ihsan ve iysal eyleyen lûtufkâr demektir. Bu ma'na da tekvin sıfatına raci'dir. Râzînin dediği gibi burada habîr sıfatı ayrıca tasrih edilmiş olduğundan bu ma'na daha muvafıktır. O Hâlık ancak

böyle her şey'e habîr, lâtîf olan zatı ekmeldir, Hâbir olmayan kuvvetler tam ma'nasiyle lâtîf olamıyacağı gibi her şey'e habîr olmayan lâtîfler, ruhlar, melekler de Hâlikın kendisi değil, şüunudurlar. Netekim «

قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى» buyurulmuştur. « وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ» de lâmı

ta'rifin ifade ettiği ahid ekmeyyete işarettir. Lâtîfi ekmel, habîri ekmel demektir. Müsnedin böyle muarref olması da kasr ifade ettiğinden bu iki vasfı ekmel mecmuunun hâlika münhasır olduğunu anlatır. Binaenaleyh bundan şu ma'naları anlayabiliriz. EVVELÂ, Halk fi'li, kesafet, atalet remzi olan maddenin şanı değildir. Lâtîf olan kuvvetin şanıdır. SANİYEN, ılimsiz kör bir kuvvetin şanı da değil, tam ma'nasiyle lâtîfi âlim bir kudretin şanıdır. SALİSEN, ılminde bir eksiklik bulunan kudretin de değil, her şey'e kemaliyle âlim, habîri ekmel olan lâtîfi ekmel bir kudret ve kuvvetin şanıdır. İşte Hâlık odur. O yaratan yarattığını, yaratacağın her şey'i bilir. O halde bütün sînelerin künhünü bilir. Mükellefînden sadir olan gizli açık, iyi veya fena her kavl ü fiıl, iyman ü küfür her hal ü kal her niyyet ve garaz hepsi ona alesseviyye ma'lûmdur. Lûtfunu da cezasını da ona göre verir. Onun için insan olan ve mevt ü hayat arasında imtihan meydanında dökülmüş bulunan bütün mükellefin, ona gizlide ve açıkta o nisbette mehafet ve mahabbetle saygı ve ta'zîm demek olan haşyet hissiyle mütehassis

Sh:»5223

olarak güzel amellere sa'yedip o seıyr azâbından korunmalı va'deylediği o büyük ecr ü mağfirete irmelidir.

Şimdi bunu daha amelî bir surette tevzîh ve bu âlemde beşer için Arzdan Semaya, maddeden ma'naya, süfliyyetten ulviyyete terakkî vicheleriyle tedennî ve helâk tehlükeleri arasında doğrudan doğru rahmeti Rahmana götürecek bir istikamet yolu, uhrevî bir hayat ve nüşur gayesine irşad için hem teşvik hem inzar siyakında buyuruluyor ki:

﴿١٥﴾ هُوَ الَّذى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فى مَنَاكِبِهَا
وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٦﴾ ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَاءِ
اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِىَ تَمُورُ ﴿١٧﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ
فِى السَّمَاءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ
﴿١٨﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ
﴿١٩﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ
مَايُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ بَصِيرٌ ﴿٢٠﴾ اَمَّنْ هٰذَا
الَّذى هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اِنِ الْكَافِرُونَ
اِلَّا فى غُرُورٍ ﴿٢١﴾ اَمَّنْ هٰذَا الَّذى يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُ
بَلْ لَجُّوا فى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿﴾

Sh:»5224

﴿٢٢﴾ اَفَمَنْ يَمْشٖى مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهٖٓ اَهْدٰٓى اَمَّنْ يَمْشٖى سَوِيًّا
عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذٖٓى اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ
السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلٖيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٢٤﴾ قُلْ هُوَ
الَّذٖى ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى
هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٢٦﴾ قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ
وَاِنَّمَٓا اَنَا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سٖيٓـَٔتْ وُجُوهُ
الَّذٖينَ كَفَرُوا وَقٖيلَ هٰذَا الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُونَ ﴿٢٨﴾ قُلْ
اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِىَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِىَ اَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجٖيرُ
الْكَافِرٖينَ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ
وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٣٠﴾ قُلْ

اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَٓاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَاْتٖيكُمْ بِمَٓاءٍ مَعٖينٍ ﴿﴾

Meali şerifi

O Hâlıktır ki o, size Arzı zelûl (munkad) kıldı, haydin, o Arzın omuzlarında yürüyün de o yaradan lâtîfi habîrin rızkından yeyin, onadır fakat nihayet nüşûr 15 Emînmisiniz o Semâdekinden ; sizinle Arzı göçürüvermesinden? O vakıt bakarsınız ki o Arz çalkalanıyordur 16 Yoksa emînmisiniz o Semâdekinden:

Sh:»5225

üzerinize bir mermîler yağdırıcı gönderivermesinden? O vakıt bilirsiniz ki nasılmış inzarım? 17 Filhakika onlardan evvelkiler de tekzib ettiler, fakat nasıl oldu inkârım 18 Bakmazlarmı ki üstlerinde uçan kuşlara, kanat süzerlerken ve yumarlarken? Rahmandır ancak onları tutan, şübhesiz ki o her şey-i görür 19 Yoksa kimdir o Rahmanın berisinden şu sizin ordularınız ki sizi kurtaracak? Kâfirler başka değil, sade bir gurur içindedirler 20 Yoksa kimdir şu sizlere rızık verecek? O rızkını keserse? Hayır bir ürküntü ve azgınlık içinde inada dalmışlar 21 İmdi yüz üstü kapanarak giden mi daha doğru? Yoksa dos doğru bir cadde üzerinde düpe düz giden mi? Düşünmeli bir 22 de ki, odur ancak sizi inşa eyleyen ve size dinleyecek kulak, görecek gözler, duyacak gönüller veren, fakat sizler pek az şükr ediyorsunuz 23 Deki, odur sizi Arzda zürriyyet halinde yaratıp yayan, nihayet de hep toplanıp ona haşrolunacaksınız 24 Böyle iken diyorlar ki: Ne zaman bu va'd? Eğer sadıksanız? 24 Deki o ılim ancak Allahın ındindedir, ben sade açık anlatan bir nezîr (kocundurucu bir Peygamber) im 26 Derken vaktı gelip de onu yakından gördüklerinde o küfredenlerin yüzleri kötüleşiverdi. Ve denildi ki işte, o sizin kendilerine da'vet edip durduğunuz budur 27 Deki: gördünüz mü? Allah beni ve beraberimdekileri helâk etse yâhud bize merhamet buyursa iki takdirde de kâfirleri elîm bir azâbdan kurtaracak kimdir? 28 Deki o öyle Rahman, işte biz ona iyman ettik ve ona dayanmaktayız, ileride sizler de bileceksiniz ki o açık bir dalâl içinde bulunan kim? 29 De ki: gördünüz mü? Sabaha kadar suyunuz bata kalırsa size bir âbi revan getirecek kim? 30

15. ﴿هُوَ الَّذٖى جَعَلَ﴾ - lâtîf, hâbir olan Hâlık tealânın insanlara olan lûtuflarından birine tenbih ve ona müterettib vazife ve gayelerine irşaddır. ﴿لَكُمُ﴾ sizin için - bunun takdimi

ıhtisas ifade eder. Ya'ni her şey ve her mahlûk için değil, ancak siz insanlar ve bahusus bu kelâma muhatab olan sem'u akıl sahibi kimseler için kıldı ﴿الْاَرْضَ ذَلُولاً﴾ Arzı bir zelûl -ZELÛL inkıyad demek olan, kesrile, zill masdarından mübaleğa vasfıdır. Her hangi bir şeyden sana münkad, ya'ni istediğin gibi kolaylıkla çekip götürecek vechile tesarrufa müsaid bulunan uysal şey'e zelûl denilir. Bunda asl olan hakaret ve horluk ma'nası değil, kolaylık, yumuşaklık, uygunluk, ya'ni uysal ma'nasıdır. Bir şey zelûl olmakla beraber şerefli olabilir. Netekim tevazu' bir şereftir.

Hâk ol ki huda mertebeni eyleye âlî
Tâci seri âlemdir o kim hâki kademdir.

Ya'ni zelîl olmak zelîl olmayı istilzam etmez. Hor, hakîr demek olan zelil zalin zammiyle «züll» masdarından gelir. İnkıyad ve uysallık infialî olmakla beraber esas i'tibariyle tav'î bir fi'l olduğundan zelûl vasfı hayvanda hakikattir. En'âm denilen yumuşak başlı hayvanlar zelûldur. « لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَاْكُلُونَ » bu ma'nadandır, Lisanımızda bunun en şayi' misali koyundur, koyun gibi deriz, koyun zelûldur zelil denilmez. Eşek zelûl olmakla beraber zelîl olmakda da meseldir. Deve zelûldur, Zelîl değildir.

At ehline zelûldur. Ufuk bir işaretten anlar, zelîl değildir. Kullanmasını bilmiyeni dinlemez, silker geçiverir. Beygir de hem zelûl, hem zelîldir. Katır zelîldir pek zelûl değildir. Taş gibi zorlukta kullanılan şeylere zelûl denilmez, denilirse mecaz olur. Şu halde Arza zelûl ıtlâkı teşbihîdir. « كَحَيَوَانٍ ذَلُولٍ » demek gibidir. Menakibinde meşiy emri karînesiyle bunun sade bir koyun gibi eti yenir, sütü sağılır, yünü kırpılır değil, at veya deve gibi daha ziyade binilmesi mu'tad olan en mühim bir hayvana teşbih edilmiş olduğu anlaşılıyorki en ziyade mütebadir olan

Sh:»5227

Arab atı veya hecînidir. Arz bu suretle her türlü istifadeye müsaid olarak binilen ve incitmeden yürüyen uysal bir binid halinde tasvir olunmuşturki bunda onun hissolunmıyacak kadar tav'î ve seri' bir hareketle sarsmaksızın yürüyüşüne de bir işaret vardır. Demekki Allah tealâ bize Arzın hareketini vaki'de olduğu gibi gayrı mahsûs bir halde bildirmiştir. Ma'lûmki bu gibi teşbih ve istiareleri takviye eden karînelere terşih denilir. Burada da murad öyle bir binid teşbihi olduğu şu suretle terşih olunarak buyuruluyorki ﴿فَامْشُوا فِى مَنَاكِبِهَا﴾ haydin onun omuzlarında yürüyün - bunda iki yürüyüş anlaşılır.

Birisi onun üzerinde, omuzları içinde yürümektir ki bu bildiğimiz vechile Arz üzerinde bizim bizzat yürüyüşümüzdür. Bunda « فى » meşye müteallık olarak « مَنَاكِبُ » mef'ulifihtir. Biz bunda yalnız Arzın hududu içinde yürümüş oluruz. Birisi de bir at veya gemi sırtında gittiğimiz gibi Arzın sırtında olarak onun yürüyüşü ile bilvasıta yürümemizdir. Ki bunda « فِى مَنَاكِبِهَا » zarfı müstekarr olarak meşyin fâili olan muhatablardan haldır. Bunda Allah tealânın emriyle evvelen ve bizzat yürüyen Arz, saniyen onun üzerinde olarak bilvasıta yürüyen de biz olmuş oluruz. Bu suretle yürüyüşümüz Arzın bir haddine doğru değil. Semaya doğrudur. Bundan sonraki âyette Semadan bahsedilmesi de buna sarih bir karînedir. Burada bundan başka dikkat olunması lâzım gelen bir kaç nokta vardır.

- 1), Arzın menakibi nedir? Ma'lûmki menkib omuz demektir. Fakat görülüyor ki « فِى مَنَكِبَيْهَا » ya'ni iki omuzu denilmemiş, cemi' sıgasiyle menakib buyurulmuştur. Demekki bunun omuzları bildiğimiz binid hayvanları gibi ikiden ibaret değil çoktur. O halde bunlar nedir? Râzînin beyanına göre müfsirînin bunda üç kavli vardır. Birisi: Katade, ve Dahhâk ve İbni Abbasın kavlidirki: Arzin menakibi cibal ve âkâmı,

Sh:»5228

demektir. İnsanın omuzları mürtefi' olduğu gibi dağlar da mürtefi' olduğundan menakib ta'bir olunmuştur. Buna göre ma'nâ şu olmuş olur: ben size onun omuzlarında bile yürümeyi kolaylaştırdım, halbuki onlar onun tezlîlden en uzak olan eczasıdır. O halde sair eczasındaki kolaylık evleyyitte olmazmı?

İKİNCİSİ: Arzın menakibi, yolları, açıklıkları, etraf ve cevanibidir. Bu da Hasenin, Mücahidin, Kelbînin ve Mukatilin kavli ve Atanın İbni Abbastan rivayeti ve Feranın ve İbni kutaybenin muhtarlarıdır. Demişki menakib cevanib demektir. Adamın iki omuzu da iki canibidir. Ve bu «

«وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًا لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا»

kavli gibidir. Bu iki kavlide menakibde mecaz filmüfred var demektir.

ÜÇÜNCÜSÜ, Sahib Keşşaf demiştir ki; omuzlarda yürümek ta'biri fartı tezlîlde meseldir. Çünkü iki omuz ve onların mültekası olan ense kökü devenin en ince ve râkibin ayakla basıp da üzerine i'timad edebilmesinden en uzak olan şey'idir. Deve omuzunda yürünebilecek bir hale geldiği zaman inkıyad ve itaatte nihayet dereceyece gelmiş demektir اهـ. Bu surette « فَامْشُوا فِى مَنَاكِبِهَا » Arzın zelûliyyette nihayet derecede olmasından kinaye olarak deveye teşbihi dahi anlatan bu ma'nada onda istediğiniz gibi tesarruf edin demek olur. Güzel olmakla beraber bunda menakibin ayrıca bir ma'nasını mülâhaza maksud olmıyarak sade meşy ile beraber terkibin mecmuu kinaye ve isti'arei temsiliyye yapılmış oluyor. Bununla iktifa ise Arzın menakibi ıtlak olunan bir şeyler teharrisine lüzum göstermemiş olacağından Arzın etrafını keşfe çalışmak gibi gayretleri tahrike müsaid görünmez zannedilebilir. Halbuki bu emir, Arz üzerinde inkişaf hissi telkin ederek müslimanlara az bir zaman içinde âleme intişar yollarını açmış olan irşadâtı ilâhiyyedendir. Şu halde menakib ta'biri için de ayrıca bir ma'na mülâhaza etmek gerektir ki o da bu üç tefsirin hasılı olmak üzere

Sh:»5229

Arzın menakibi Arzın en yüksek, en uzak ve yürümek için en müşkil ve en nâzük yerlerine kadar sırtı demek olurki bu da dağları, tepeleri, ovaları, dereleriyle bütün şark-u garb cihetlerine ve cenub-u şimal kutublarına varıncıya kadar onu kaplamış olan sathın hepsine şamil olur. Bu i'tibar ile cevanib tefsiri hepsinden şumullüdür. Ancak Zemahşerînin dediği gibi meşiy de her türlü tesarrufatı mümkineden ta'mim olunduğu surette yalnız sathında kalınmayıb hafriyyat ve saire suretiyle derinliklerinde teharri ma'nası da anlaşılır.

- 2) Bundan anlaşılır ki, Arzın menakibinde yürümek için evvel emirde onu keşf edip bilmeğe de ihtiyac vardır. Bu ise Arzın sathı ahvalini bildiren ve Coğrafya denilen ma'lûmat ile olur. Şu halde demek olurki burada o ılmi tahsıle ve peyderpey keşfiyyâtı ileri götürerek tahkık ve islâh ile tedvine dahi bir teşvık vardır. Sonra bundan Arza dair tetebbuâtta bulunmak gibi amelî ılimlerin hepsine de bir tergıb çıkar.

- 3) « فَامْشُوا ، وَكُلُوا » emirlerini müfsirîn ibahaya hamletmişlerdir. Bu umumî noktai nazardan doğru olmakla beraber biraz iyzaha muhtacdır. Burada siyakı kelâm bu emirlerin mücerred ibaha için değil, lûtf-u inzar beyninde bir irşad için olduğunu göstermektedir. LÛTUF, asıl fi'ıllere temkîn ve ıkdar ile tergıyb noktai nazarındandır. Bu cihetle bunda ibahadan fazla bir nedib ve lüzümuna göre vucub ma'nası da vardır. Nefakasını tedarük etmek ve ölmiyecek kadar yemek vacib olduğu cihetle bu gibi ahvelde bu emirler ibaha halinde kalamaz. İNZAR cihetine gelince oda « وَاِلَيْهِ النُّشُورُ » ile iş'ar olunacağı üzere bu fiıllere bâıs olan gaye ve niyyetlere nazarandır. Ya'ni yürüyün, çalışın, yeyin ammâ bu kuvvetleri ve salâhiyetleri size veren Allahı ve ölümü unutmayarak ve ona hisab vereceğinizi düşünerek hareket edin, haksızlık,

Sh:»5230

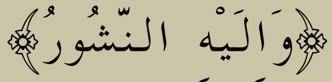
tecavüz, israf, sefahet ve saire gibi kötü gayeler için değil, Allah için Allaha gideceğinizi hisab ederek, hasılı Allahdan korkarak yürüyün, yeyin demektir. Bu iki haysiyyet mülâhaza edilince umumî netice ibaha mahiyyetinde kalırsa da bunların gerek efrad ve gerek cem'iyyet noktai nazarından mühim bir irşad olduğunu unutmamak ve ahvalin ıktızasına göre vücub, nedib, ibaha hukümlerini bil'ictihad ayırmak icab eder. Zira.

- 4) « فَامْشُوا فِى مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ » emirleri, bu meşyin rızk işi, ya'ni hayat mücadelesinde hüsni amel ile sa'y-ü kesib mes'elesine teallükunu ifede eder ve bu Sûrenin okunması rızk vus'atiyle alâkadar bulunduğuna dair geçen eserlerin menâtı da bu olmak gerektir. Bu suretle yukarıda geçen « لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً » kavli kerîminde beyan olunduğu üzere mevt ve hayat arasında ahseni amel için imtihan meydanına çıkışın amelî bir manzarasını anlatmış olur. Bu cihetle bu meşiy emri bir mükellefiyyet ile alâkadar olarak rızk kesbi esbabından hepsine şamil olmak üzere mülâhaza olunmak ıktıza eyler. Şu halde bi meşiy, bu yürüyüş gerek cihad, gerek ticaret, gerek ziraat ve gerek sınaî herhangi bir sa'y-ü amel gibi iktisab esbab ve maksadlarına şamil olur. Bununla beraber « قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا » emirleri vechile âfakı müşahede ve tedkıyk ile ıbret ve ma'rifet tahsıyl etmek ve dîn ve fazîlet neşri ile kesbi mesûbat eylemek gibi ma'nevî rızıklarla intifa' kasıdlarına dahi şamil olur. Şu halde bu emirler aynen ferdlere dahi hıtab olmakla beraber daha ziyade kifaye suretiyle cem'iyyete müteveccihtir. Ve işte bu suretledir ki Müslimanlar « فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ » mazmunu üzere imtihan meydanına sevk olunmuşlardır.

﴿وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ﴾ ve rızkından yeyin - ya'ni «o Halikın rızkından yeyin» emrinde ekil, yalnız yiyeceğe mahsus olmayıp zikri has, iradei amm kabîlinden olarak şürb,

Sh:»5231

kisve ve saireye dahi şamil olmak üzere mutlak intifa' ma'nasına olduğu gibi sûrei Bakarede « وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ » kavlinde geçtiği üzere rızk da maddiyyattan başka ılim gibi ma'neviyyata da şamildir. Netekim rızk hakkında « مَا يَسُوقُهُ اللّٰهُ لِلدَّوَابِّ فَتَاْكُلُهُ » Allahın hayvanlara sevkedip de onların yedikleri şeydir» diye meşhur olan ta'rifte ekil « فَتَنْتَفِعُ بِهِ » diye intifa' ile tefsir olunduğu da Ilmi akaidde ma'lûmdur. Sonra bu rızk yalnız Arz içinde bulunan rızıktan ibaret değildir. « وَفِى السَّمَاۤءِ رِزْقُكُمْ » buyurulduğu üzere rızkımızın en mühin esası Semada olmasına « هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاۤءِ » âyetinde de buna tenbih buyurulmasına nazaran bir Arzın omuzlarında yürürken yalnız Arzda değil, onunla beraber Semaya doğru da yürümeğe ve bu suretle Semadan hevamızı ve zıyamızı ve sair tenezzülâtı maddiyye ve ma'neviyyemizi bildiğimiz ve bilmediğimiz yollardan almakta buluyoruz. Binaenaleyh bu meşiy ve eklin gafletle ve süfliyyetle değil, büyük bir intibah ve yüksek bir hayat gayesiyle yapılması lâzım gelirki o da Allah için bir hüsni niyyet ta'kıyb ederek uhrevî maksadları gözetmek ve mülki ilâhîde o suretle mertebeye irmektir. Onun için bu emirlerin menatı gösterilmek üzere buyuruluyorki

 bununla beraber nüşur ancak onadır. - Sûrei Furkanda ve sairede geçtiği üzere «nüşur» intişar ma'nasına da gelmekle beraber daha ziyade hayat ve bahusus ölümden sonra hayat, ta'biri âharla ba's demektir. Ya'ni giderken müntehanızın yine o mebdee rucu' etmek olduğunu unutmayın, gidip gidip nihayet ona varacaksınız, ona ba'solunacaksınız, evvel o olduğu gibi nihayet âhir de odur. Bütün seyrler, yürüyüşler böyle iki ucu birleşen bir daire üzerinde bir hareketi deveraniyye demektir. Ve şu halde bütün o hareket esnasında da zimam temamen onun elindedir. Asıl hayat ve gayei hayat sizin değil onundur. «Biyedihilmülk» odur. Böyle mebde ve meadın

Sh:»5232

birliğini düşünmiyerek hareket edenler perişan olur. En yüksek ideal onun rızası olmak lâzım gelir. Sizin dediğiniz, kuruntunuz olacak değil onun dediği olacaktır. Ondan beride ne maksada irmek için yürürseniz nihayet onun huzurı ehadiyyetine o niyyet ve maksadın mes'uliyyetini hamil olarak varacaksınız. Fanî maksadlar sönecek, o mülkün nizamına uygun olmıyan fikirler, hareketler duracak, bâkîye aid olan kalacaktır. Kötü amellerle Seıyri körükliyenler Seıyre, güzel amellerle Cenneti süslemeğe çalışanlar mağfiret ve Cennete irecektir. Evet, Arzın omuzlarında yürüyün, ammâ şunu iyi bilerek yürüyünki bütün o yürüyüşlerin, yeyişlerin gayesi ona müntehi olan bir nuşurdur. O nuşur da nihayet bir humule ile o halika rucu' ve ona arz olunmaktır. Arzı size zelûl kılan ve onun üzerinde yürümek salâhiyet ve kuvvetini veren o olduğu gibi onda yürütecek ve maksada irdirecek ve nihayet kendine varılacak olan da odur. O halde daima onun lûtfü sayesinde yürüyünüz ve sonunda onun huzuruna varıp hisab vereceğinizi düşünerek onun nizam ve ahkâmından çıkmağa çalışmaksızın, küfr-ü küfran, zulm-ü ısyan, şekavet-ü şeytanet yollarına sapmaksızın ni'metlerinin kadrini bilip her birini yerinde sarf için ahseni amel ile mücahede ederek, hasılı evvel-ü âhir ona iyman ve haşyet ile mütehassis olup ıkabından korunarak ve eltafıran şükrederek onun nezdinde mev'ud olan en yüksek hayata irmek için yürüyün, yoksa o Arzı size zelûl kılan ve size onun omuzlarında yürümek salâhiyetini veren Hâlık, dilediği zaman sizden o salâhiyeti alıverip size Arzı serkeşlendirerek altınızda çalkalayı vermeğe veya size sizden daha kuvvetlisini taslît edivermeğe de kadirdir. İşte bu inzar ciheti şu âyetlerle tevzîh buyuruluyor: 16.

﴿ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَٓاءِ ... الآية﴾ «مَنْ فِى السَّمَٓاءِ» semâdaki zat. Bu unvan bizden üstün olarak Semada bulunan

Sh:»5233

zevil'ukulün hepsine şamil olabilir. Onun için bir takım müfessîrin bu, Melâike demişlerdir. Lâkin siyakı kelâm bundan murad, Halık tealânın kendisi olmasında daha zâhirdir. Seleften menkul olan da ekseriyyetle budur. Ancak « وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ » olan ve Arştan da üstün olan ve « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » bulunan Allah tealâ Semadadır demek nasıl olur? « فِى » zarfiyyet ifade ettiği ve zarf, mazrufundan büyük olduğu cihetle Semanın Allahdan daha büyük olması veya onun da mahlûku olan ecsam gibi mekâna muhtac olması ve mekânın ondan istiğnası lâzım gelmezmi? Ve o halde o her şey'i muhît olurmu? Diye bir çok suâller varid olur? Ve bundan dolayı bu âyette bir çok münakaşalar yapılmıştır. Bu babda en muhkem olan « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » nassını ve Allah tealânın mekân ve cihetten münezzeh olduğuna dair olan naklî ve aklî delâili iyi kavrıyamış olan Müşebbihe bir çok vucuhe muhtemil olmak i'tibariyle az çok müteşabih bulunan « مَنْ فِى السَّمَٓاءِ » dan murad, Allah demek olduğunda ve bundan dolayı Allah Semadadır demekte ısrar etmişler ve Semadan da cismanî ma'nayı anlamak istemişler. Ba'zıları da « اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى » ile tevfık için burada « عَلَى » « فِى » ma'nasına

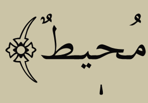
olarak Semanın üzerinde, ya'ni fevkında arş üzerinde demek olduğunu söylemişler, bundan da kimi temekkün ma'nasına, kimi de cihet ma'nasına kail olmuşlardır. Bunlar ise muhkem olan « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » tenzihine ve daha bir çok âyât ve nususun delâletlerine muhaliftir. Ebu Müslimi isfehanî gibi ba'zıları da bu, «Allah göktedir» diye zu'm eden müşriklerin zuumlarına göre bir hıtab olduğuna zâhib olmak istemiş ise de burada da hıtab evvelki âyetteki gibi eamm olmak kelâmın siyakına daha muvafık olacağı cihetle buda iyi bir vecih değildir. Diğer ba'zıları bunun «

﴿وَهُوَ الَّذِى فِى السَّمَٓاءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ﴾ ۰ ﴿وَاَوْحٰى فِى كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَا﴾ » mazmunları üzere « اَمْرُهُ فِى السَّمَٓاءِ » ya'ni «hukmü, emri Semada carî» demek olduğunu söylemişlerdir. Selef ise bunu da « اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى » gibi müteşabih

Sh:»5234

addederek « وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُٓ اِلَّا اللّٰهُ » deyip te'vile girişmemiş, ya'ni bundan murad olan ma'na şundan ıbarettir diye, ta'yine kalkışmamış, muradını Allaha havale ederek bir cariye hadîsinde olduğu gibi « فِى السَّمَٓاءِ » demekle iktifa etmeği daha ihtiyatlı görmüşler « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » demekten de ayrılmamışlardır. Allah tealânın nezaheti sübhaniyyesinde münafi olduğu aklen ve naklen ma'lûm bulunan tecsîm, teşbih, hulûl fikirleri gibi bâtıl akîdelere düşülmemek için bizim vâsıl olduğumuz kanaat şudur ki: Burada Sema, Gök dediğimiz cismanî Semadan ibaret değil, mutlak yükseklik üstünlük remzidir. Maddî ma'nevî , cismanî ruhanî bütün mahlûkatın, mekânın ve zamanın fevkı demek olan mutlak ulüvv ve yükseklik ma'nasınadır. Ve bu ma'naca « مَنْ فِى السَّمَٓاءِ » ancak Allah tealâdır. Zira her şey'in fevkında her şeyden üstün olan ancak odur. Alel'arş, fevkal'arş demenin ma'nası da budur. Gerek « اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى » gerek « مَنْ فِى السَّمَٓاءِ » vasıfları, tıbkı «

﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ ۰ ﴿وَهُوَ الْعَلِىُّ الْعَظِيمُ﴾ ۰
﴿تَبَارَكَ وَ تَعَالَى﴾ ۰ ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ﴾ ۰ ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ

 » vasıflarında olduğu gibi mutlak tenzih ifade eden vasıflardır. Ve bu ma'na ile ulviyyet onun gerek Arzda ve gerek Semada eşyadan hiç bir şey'e karşı nisbetinde bir fark ifade etmez. O « وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ » dır. « فِى السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ » dür. Bununla beraber hepsinden üstündür. Bizim nazarımızda ulviyyetin en yüksek timsali sema olduğu için Allah tealânın ulüvvi mutlakı da onunla ifade buyurulmuştur. Sade halık ve mahlûk isimlerinin mukayesesiyle dahi bu ma'na bedaheten ma'lûm olur: Allah semadadır. Semanın fevkındadır. Arşın üstündedir demekte ısrar edenlerin asıl maksadları da hulûlden tenzih ile bu ulüvvi mutlakı isbattır. Fakat bunu takdir edemiyenler taşbihe sapmışlardır. Biz Gök kelimesinden de yükseklik anlar isek de bu kelimenin iştikakı renk ma'nasına olan gözlükle alâkadar olduğu ve sema ise mutlak yükseklik ma'nasına olan sümüvden muştak bulunduğu için Gök ta'birinde tecsîm,

Sh:»5235

Sema ta'birinde yükseklik ma'naları daha bariz olduğundan Gök demek her zaman sema demenin yerini tutmaz. Onun için Allah semadadır demek Allah şu mücessem göktedir demek olmaz. Sonra « فى » kelimesinin ifade ettiği zarfiyyeti cüz'iyye gerek hakikî olsun gerek mecazî olsun ihata ma'nasını istilzam da etmez. Meselâ Sema başımızdadır. Arz ayağımızın altındadır dediğimiz zaman bunlardan kuş hevadadır gibi zarfiyyet anlamayız. Ne başımızın Semayı ne de ayağımızın altı Arzı ihata etmiş olduğu iddisında bulunmayız. İşte bu gibi yerlerde « فى » , « على » , « الى » , « بـا » gibi diğer bir harf ma'nasiyle de tefsir olunur. Bu haysiyyetle « مَنْ فِى السَّمَآءِ » kavlindeki zarfiyyet ile « اَلنَّجْمُ فِى السَّمَآءِ » demekteki zarfiyyet aynî ma'nada değildir. Bunun gibi Allah tealânın Semada olmasını, Güneşin Semada olması tarzında değil, ilmin his fevkında, âlimin cahil fevkında, halikın mahlûk fevkındahâkimin mahkûm fevkında, amirin me'mur fevkında olması gibi bir ma'naya anlamalıdır. « عَلَى السَّمَآءِ » buyurulmayıp da « فِى السَّمَاءِ » buyurulması ise onun ulviyyeti zâhir ve bâtından, haric ve dahilden muhît olduğunu Semânın yalnız üstünde değil, içinde dahi hukmünü, ülûhiyyet ve halikıyyetini ifade etmek gibi bir nükteyi tezammun eyler. Bu ise tamamiyle « وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ » âyeti mazmununun aynîdir. « فِى السَّمَآءِ اَمْرُهُ » diyenler de bunu kasd etmişlerdir. Demek ki « اَللّٰهُ فِى السَّمَآءِ لَا فِى الْاَرْضِ » diyenler, onun mekândan münezzeh olarak her yerde hâzır ve nâzır olduğunu inkâr eyliyenler « وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ »

âyetinin sarahatine karşı gelmişlerdir. Evet, sade « الله فى الارض », «Allah Arzdadır» demek câiz olmıyacağında ittifak vardır. Çünkü bununla mekân ma'nâsı kasd edilmese bile süfliyyet iş'ar eder.

Halbuki sade « اَللّٰهُ فِى السَّمَآءِ » demek ise cisim, mekân ve cihet kasd edilmiyerek ulûvvi

mutlak ma'nasiyle câizdir. Çünkü Sema' Arzı da muhîttir. Fakat « اَللّٰهُ لَيْسَ فِى اْلاَرْضِ »

Allah yerde değildir»

Sh:»5236

denilmek onun yerde ülûhiyyet ve ma'budiyyetini, ılm ü kudretinin nüfuzunu inkâr veya Arzı onun

ihatasından haric tutmak kasdiyle söylenirse câiz olmaz, küfr olur. Çünkü «

وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِ » dır. «

اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطٌ » dır. Ancak mekân ve süfliyyeti ve hulûlü nefiy ma'nâsı kasd edilirse

tenzih olarak doğrudur. Arz bize nazaran bile zelûldür. Lâkin bu ma'nâca «

اَللّٰهُ لَيْسَ فِى السَّمَآءِ » Allah Semâda değildir, ya'ni Semâda mütemekkin değildir» demek

de doğrudur, Ve öyle ı'tikad edilmek lâzım gelir. Çünkü o Semânın halikıdır. «

هُوَ الْعَلِىُّ الْعَظِيمُ » dır. « وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ » dır. «

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » dır. «

اَللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » dır.

Bunun için « وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِ » âyetinden de Allah tealânın

zatı, Semâvat ve Arzın içinde mütemekkindir ma'nâsını anlamağa kalkışmak doğru değildir. Onu Semâvat

ve Arzda ma'bud ilâhdır diye anlamak lâzım gelir « يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ » de bunu beyan

içindir. Allah bütün Semâvat ve Arzdan, Arş ve Kürsîden ve her şeyden ekber, lâtîf, habîrdir. Her şeyden

ulûvvi mutlakla üstün rabbı â'lâdır. Ve işte bu ma'nâ ile burada « مَنْ فِى السَّمَآءِ » Allahdır

demek doğru olur. Men halak o, Arzı zelûl kılan o, nüşûr kendisine müntehi olan, mebde'ü mead

kendisinde birleşen sahib mülk tebareke ve tealâ ancak odur. «

فَامْشُوا فِى مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ » fermaniyle bizim

Arz üzerinde meşy-ü seyrimizin, nüşûrumuzun kendisinden geldiği gibi yine kendisine müntehî olduğunu

bildirerek bizi yalnız Arzdaki rızk ve hayat ile bırakmayıp « وَفِى السَّمَآءِ رِزْقُكُمْ » ıhtarı

vechile Semada merzuk kılmak üzere kendisine davet buyurmakta olduğunu ve şu halde bizim Arzın

menakibinde yürürken Arz ile beraber ona doğru gidiyor olduğumuzu, bu gidişin ise kolay olmayıp terakkisi

ne kadar yüksek ise tedennî ve tenezzül tehlükesi de o nisbette büyük bulunduğunu beyan ile inzar

siyakında siz tahti lûtuf ve kudretinde bulunduğunuz o semadakinden eminmisiniz? Diye «

ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَآءِ » buyurmuştur. Ya'ni onun sizi ve Arzı hep

bulunduğunuz

Sh:»5237

halde tutup duracağından ve gidişinizde sizi hiç helâk etmiyeceğinden eman aldınız, emniyyet kesbettiniz de hiç korkunuz kalmadı mı? O arz üzerinde hareketleriniz de nasıl küfr-ü küfrana, şeytanet ve ısyana

sapar da korkmazsınız? O üstünüzdekinden ﴿اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ﴾ sizi Arza

geçirivermesinden, yâhud Arzıla beraber batırıvermesinden ki ﴿فَاِذَا هِىَ تَمُورُ﴾ o vakıt bir

de bakarsınız o altında zelûl olan Arz ıztırab ile çalkanıyordur - o ıztırabat ile bir volkan ateşinde kaynar gidersiniz, o Seıyri boylarsınız. O halde Allahdan korkun da o Arzın üzerinde yürürken küfr-ü şeytanetle onu ıhtilâle vermekten, Allahın emirleri hılâfına haksız ve çirkin hareketlerden sakının. Bu inzar Arzın zelûliyyetini selb ile dahılinden inzardır. Şu 17.

﴿اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَآءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾ âyeti de

Arzın zelûliyyetini durduğu halde haricinden inzardır. Ya'ni ya yoksa eminmisiniz o semadakinden, korkmazmısınız? Şeytanlara rücumlar saldırdığı gibi üzerineze semadan bir hâsıb, taşlar, mermiyler yağdırmağa memur bir Resûl, bir melek, bir rüzgâr gönderivermesinden

﴿فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ﴾ artık ileride bileceksiniz nasılmış benim nezîrim? -

Gönderdiğim nezîrim, Peygamberim, yâhud onunla haber verdiğim inzar ve tehdidim. Ya'ni şimdi iyman etmezseniz ileride bilfiıl bilmeğe mecbur olacaksınız ey o nüşura ve bu nezîr ve inzara inanmıyanlar! Gökten taş mı yağarmış? Âfatı tabiıyyenin bizimle alâkası ne imiş, Peygambere inanılır mı imiş? Diyenler

18. ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ - Misal için hıtabdan gıyaba iltifattır. Ya'ni

namı celâlime kasem ile söylerim ki inanmıyan münkirlerden evvelki kavımlar, kavmı Nuh, Ad, Semud, Fir'avn, kavmı Lût ve saire gibi munkarız

Sh:»5238

olan kavımlar hep gönderilen nezîrleri tekzib etmişlerdi de ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ fakat

nasıl olmuştu nekîrim, tekziblerine karşı ıkabım? Her birini görülmedik bir surette köklerinden helâk eden azâbım ne korkunç olmuştu? Yukarılarda haber verildiği üzere ma'lûm, nezîr, nezîriy nekîr, nekîriy demektir. Ranın kesresiyle mütekellim yasından iktifa olunmuştur. Bunlar masdar da sıfat da olabilirler. Nekîr, inkâra karşı görülmedik bir surette ukubet ile inkâr veya o ukbete me'mur olan kuvvettir.

O da'vet ve bu inzar ile beraber bir intibah ve terakkî deliline irşad için de buyuruluyorki: 19.

﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ﴾ ya üstlerinden uçan kuşlara bakmadılar da mı?

ve yumarlarken? - Ki onlar Semada kâh süzülerek kâh yumulurak nasıl yükselip nasıl iniyor? İrili ufaklı o uçanlar, o kartallar, o kara kuşlar, o leylekler ve sair kuşlar, hevadan ağır olan o sıkletleriyle bulutlar gibi yüksekte nasıl duruyor? Nasıl gidiyor, nasıl menzil alıyor ya Yerde ve Gökte halikın rızkından nasıl nasîbini alıyor. Musallat olduklarına nasıl musallat oluyorlar, ma'rekeler etrafında nasıl dolaşıyor, nasıl canlar alıyorlar? Sonra da nasıl çırpınıyor? Nasıl ve neden düşüyorlar? Arzın menakibinde yürüyen ve bahusus muharebe meydanlarında veya şekavet vadîlerinde dolaşan kimseler bunları görmek ve ıbret almak lâzım gelmezmi? Onlar bütün bu fi'illerinde ve harekât-ü sükûnlarında kendi içlerinden gelen bir sevk, bir irade

ile fâ'ıl olmakla beraber her iki halde de ﴿مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُ﴾ onların ancak

Rahman tutuyor - Semada o tutuyor veyahud

Sh:»5239

uçuşlarına o nihayet veriyor. Ancak Rahman tealânın rahmeti eseri olan bir nizamı, bir iradesi ile o yükseklerde uçabiliyorlar. Ve onun emri ve müsaadesiyle sırası geldikçe tepelerinizden inip harb meydanlarında sizlere saldırıyorlar. O nizama muhalefet veya bir gaflet ettikleri veya içlerinden gelen sevk kesiliverdiği vakıt da derhal tutulup yuvarlanıp düşüyor, helâk oluyorlar. Demek ki

﴿اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ﴾ o Rahman he halde her şey'e Basîrdir. - Muhakkak her şey'i

tamamiyle görüyor ve gözetip duruyor. Bütün hayat, nüşur hep ona müntehî bulunuyor. İşte sizin Arz üzerinde yürüyüşünüz ve Arzın Semaya doğru vaz'iyyeti de cevvi hevada mu'allakta uçan kuşlar gibidir. Sizi de tutan ve tutacak olan ancak o Rahmandır. Siz de onun onları uçuran nizamı ve imsaki ile yükseklere uçabilirsiniz. Onlardan ıbret alın uçun, fakat ne kadar uçsanız, yine öyle üzerinizde dolaşan ve haddinizi tecavüz ettiğiniz halde Rahmanın emr-ü imsakiyle Semadan inerek sizi avlıyacak ve binaenaleyh size karşı bir taraftan mısbah bir taraftan da rucum olacak olan nice kuşlar, tayyareler, melekler vardırki hepi o Rahmanın kabzai kudretinde cünududurlar. O halde sizler de o Rahmanın irade ve kudretine dayanarak ve onun emr-ü nizamını ta'kîbederek Arzın omuzları üstünde Tayyareler yapın ve imtihan meydanında yarışın, fakat bütün hedefiniz ve gidişiniz o Rahmana karşı gelmek değil, ona saygı ve ubudiyyet ile nezdinde nüşura irmek, mağfiret ve ecrine nail olmak olsun. Çünkü ne kadar uçsanız, onun cünudundan kurtulamaz, milkinden harice çıkamaz, hiç bir futur bulamaz, nihayet «

يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ» mazmununu anlayıp kendinize,

kendi mesainize inkılâb ederek mebdeiniz olan Halıka dönmek mecburiyetinde bulunursunuz ve hiç bir zaman onun kabzaı kudretinden yakanızı kurtaramazsınız. O hepsini görür, gözetir durur. Sizlere verdiği sem-u akıl da onları anlayıp

Sh:»5240

dinliyerek iyman etmeniz ve ona göre çalışmanız içindir.

20. ﴿اَمَّنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ﴾ yoksa kimmiş, kim oluyormuş o sizin

cündünüz, askerleriniz, ordunuz, kuvvet almak istediğiniz vasıtalarınız - putlarınızdan, şeytanlarınızdan tut

da yardım beklediğiniz silâhlarınız, âletleriniz ve bütün avenenizki ﴿يَنْصُرُكُمْ﴾ sizleri kurtaracak

﴿مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ﴾ Rahmanın önünden? - onun azâb ve ıkabından, yâhud o Rahmanın

berisinden, dayandığınız, güvendiğiniz şeyler. Demek ki o korumayınca, onun rahmeti irmeyince ne yapsanız ne kadar çabalasanız aleyhinizdedir. Onu saymayınca, ona dayanmayınca, onun lûtfuna, onun mağfiretini irmeyince her şeyiniz husrandır. O sizin sem u aklınızı alıverse her şey'iniz duruverir. Onun koyduğu nizamı hayat karışıverince her şey muzmahill oluverir. Ve binaenaleyh ondan beride güvendiğiniz şeyler dinlediğiniz ameller sönüverir, sönüverir değil, sizleri ilel'ebed yakan bir Seıyr, bir azâb kesiliverir.

﴾إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِى غُرُورٍ﴿ kâfirler ancak bir gurur içindedirler. - O Rahmanı ve

onun emirlerini ve inzarlarını tanımayıp da yalnız dünya hayatta kalmak için boğuşan ve öldükten sonraki hayatı inkâr edenler aldanmaktan başka bir şey yapmış olmazlar. Uçsalar da kuş değildirler. 21.

﴾أَمَّنْ هٰذَا الَّذِى يَرْزُقُكُمْ﴿ yoksa kimdir o ki size rızık verecek? - Maddî ve ma'nevî

veya cismanî veha ruhanî hayatınıza medar olan gıdayı, nasîbi size bahşedecek?

﴾إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ﴿ şayed o rızkını keserse - gerek âfaktan, gerek enfüsten verdiği rızkı

kesiverirse, meselâ ab u hevanızı veya zıya ve idrakinizi kesiverse bir katre suyu, bir nefes hevayı size kim sunar? Bir lokma ekmeği nerde görürsünüz, haydi sunsalar, ağzınıza soksalar veya
iddıhar

Sh:»5241

etmiş bulunsanız, o size hazım kuvveti vermez veya kalbinizi, cereyananınızı durduruverirse bir yudum içebilir veya bir lokma yiyebilirmisiniz? Veya o orduları besleyebilirmisiniz? O halde rızkınız razıksız olmıyacağını bilir ve hep yemeyi düşünürsünüz de niçin o rızkı başkasından bekler. Rahmanın milkinde doğru dürüst iyman ile çalışmazsınız, başkasından umar, atâlet veya zulmeyler, kendinizin ve ıbadullahın zararına koşarsınız? - ﴾بَلْ لَجُّوا فِى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ﴿ hayır ne kadar irşad ve inzar

edilse Allahın kendilerini iyman ve ırfan ile merzuk kılmadığı o kâfirler, tuğyan ve serkeşlik ile vahşet ve firarda, haktan kaçınmakta ınad etmektedirler, yan yan gider doğru yola gelmezler. 22.

﴾أَفَمَنْ يَمْشِى مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهِ أَهْدٰى﴿ o halde yüzün kuyu sürünerek giden

mi hak gayesine daha iyi irer, muradına muvaffak olur? - Ki, işte şeytanatta, bâtıl fikir ve akîdede giden kâfirler, nankörler böyle yer yüzünde gözlerini yalnız süfliyyete dikerek ve kendilerinden başkasını görmiyerek yüzün kuyu sürüne sürüne giderler. Cehennemde de böyle sürüneceklerdir. Artık onlarmı daha

iyi ﴾أَمَّنْ يَمْشِى سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴿ yoksa iyman ve ırfan ile doğru

bir cadde üzerinde eğrilmeden düm düz hakka giden muvahhid, müstakîm mü'minlermi daha iyi, daha hidayetkâr olur? Hangisinden olmalı, hangisinin ardından gitmeli? İnsan olan bir düşünmelidir. Şübhesiz ki insanlık süflî hayvanlar gibi yerde sürünmekte, rızkı sade yerde aramakta değil, doğru bir yol ve istikametle hakka doğru düpe düz gitmektedir. O halde insan olanlar Arzın menakibinde yürümek ve Hâlikın rızkından yemek ve onun nezdinde nüşura irmek için evvel emirde Hâlikın birliğine ve ahkâmına iyman ederek ve onun gösterdiği delâili ta'kıb eyleyerek maddeten ve ma'nen doğru ve geniş

Sh:»5242

yollar açmalı ve semti hakka dos doğru yürümelidir. İşte bu sıratı müstakîm hak dîni olan tevhîd yoludur. Ve onda düz gitmek de istikametle ahlâk ve şeriat dairesinde yürümektir. Şu halde bunun muktezasından birincisi « إِمَاطَةُ الْأَذٰى عَنِ الطَّرِيقِ » ya'ni yoldan eza verecek, mânialari pislikleri

kaldırarak Arzın her tarafına geniş geniş ve temiz temiz yollar yapmak ve onlarda öteye beriye sarkıntılık etmeksizin dos doğru edeb ve hakkaniyyetle yürümektir. Ve bunun için Allah tealâ Sûrei Nuhta gelaceği üzere «

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا»

buyurmuştur. Şimdi bu istikametin esasını ve bu emirlerin ve irşad ve inzarların hasılını hulâsa etmek üzere Peygambere hıtaben buyuruluyor ki:

23. ﴿قُلْ هُوَ الَّذ۪ٓى اَنْشَاَكُمْ﴾ di ki ey bu kelâma muhatab olan insanlar! Sizi inşa eden, ya'ni size bu vücudda bu ilk neşeti veren ancak o sahibi mülk, o mevt-ü hayatı ve bu nizamı âlemi yaratan o lâtîf habîr olan Halık, o Rahman tebareke ve tealâdır. - Onun berisinden hiç bir şey değil, ne şu ne bu, ne babalar analar, ne şu devlet bu devlet, ne Arz ne Sema hiç biri değil, ancak hepinizi yaratan Halık tealâdır. Diğer sûrelerde geleceği üzere tavırdan tavra o sizi inşa etti

﴿وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ﴾ ve size işidecek kulak, görecek gözler, idrâk edecek fu'adlar, gönüller yaptı - ki siz evvelâ o kulakla işidilmesi lâzım gelen sesleri ve ilmin başı olan tenzilî ve naklî ve enfüsî âyetleri ve âlâm-ü ekdara veya ahbar-u irşada delâlet eyliyen sesleri, iniltileri, figanları, gürültüleri çığırtıları hep vahdet kulağıyla dinliyesiniz ve görülmesi lâzım gelen ve türlü elvan ve menazırı ihtiva eden ve nazar ve akl-ü tecribe ile nice ılimler istıhracına yol açacak olan tekvinî âyetleri göresiniz ve hepsini gönlünüzde duyup idrâk edesiniz de ona göre mucebince iyman ve istikametle vazifenizi yaparak onların şükrünü eda edesiniz .

Sh:»5243

﴿قَل۪يلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾ sizler pek az şükrediyorsunuz - o ni'metlerinin kadrını takdir etmiyor, onları veren mun'ime karşı ta'zîm ve ibadet vazifelerinizi yapmıyor, yaparsanız da pek az yapıyorsunuz ve yapanlarınız pek az bulunuyor. Bir çoklarınız veya bir çok ahvalde onların ve hâlıklarının kadrini tanımıyor, yanlış yollarda ve yaradılışlarının hılâfına olarak onları boşuna gayelerde kullanarak israf ediyorsunuz.

Gerek yukarıdaki nazar âyetleri ve « لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ » âyeti ve gerek bu âyetten anlaşılıyor ki sem'u ebsar, akl u vicdan, Hâlık tealânın insanlara uzaktan acı veya tatlı haberler vermek için gönderdiği koruyucu ilçilerin en yakınlarıdır. Kitabların tebligatı, Meleklerin ve Peygamberlerin ıhbar ve inzarları her kese hep bunlar vasıtasiyle tebliğ olunurlar. Gerçi lâmise, zâika, şâmme dahi Allahın birer muhbirleridir. Fakat bunlar uzak tehlükeleri duyurmaz, en yakından haber verirler, o vakıt ise korunmağa meydan kalmaz. Tehlüke veya netice gelmiş çatmış bulunur. Şem u ebsar, akl-u kalb ise en uzaktan haber vererek atî için müsaid bir surette irşad ederler. Bunlardan hüsni suretle istifade etmek istemeyen ve yalnız lems, zâika, şâmme sahasındaki ı'tiyadlara zebun kalanlar Allah bir şey indirmedi diye ne Peygamber, ne kitab, ne irşad dinlemez, Şeytanların arkasına düşerek sonunda « لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا ف۪ٓى اَصْحَابِ السَّع۪يرِ » derler yanarlar.

24. ﴿قُلْ هُوَ الَّذ۪ى ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ﴾ deki: sizi zerre zerre yaratıp Arzda yayan - çoğaltarak her hangi bir sebeb ile şuraya buraya, şu dereye, şu tepeye, şu ülkeye, şu noktaya, şu cem'iyyete bu cem'iyyete dağıtan da ancak o sizi inşa eden Allahdır. Yoksa ne nema bulurdunuz, ne çoğalır, ne büyük, ne dağılır, her biriniz bir yerde bir mevki' tutabilirdiniz

﴿وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ nihayet de hepiniz ona haşrolunacaksınız - her

Sh:»5244

nerede olursanız olunuz, her hangi bir noktada, bir devlet ve cem'iyyette bulunursanız bulununuz, nihayet ona sevkolunup onun huzuruna toplanacaksınız. Böyle olmıyan hiç bir ferd hiç bir cem'iyyet yoktur. O halde niçin evvel sizi başkası yaratmış, başkası büyütmüş sonrada ölmiyecek, bulunduğunuz Dünyada kalacak, yâhud başkasına gidecek imişiniz gibi davranıyor, başkalarına kulluk ediyor, başkalarından korkuyor, nankörlükle bu süfliyyette kalmak istiyorsunuz da ona gideceğinize iyman ederek her hareketinizde onun rızasını gözetip şükreyliyerek ona gitmek istemiyorsunuz? Demek ki siz her nerede olursanız olunuz, ondan kulağınıza, gözlerinize, gönüllerinize iriştirilen haberleri güzelce, samîmiyyetle dinler ve onlara

hıyanet etmeden hareket edecek olsanız hiç bir yerde ölümden kurtulmayacağınızı ve her nereden bulunursanız Hâlikın ınayetiyle yaşadığınızı ve âkıbet ona gideceğinizi bilir anlarsınız. Ve bu anlayışla bütün yüzünüzü ona, onun kıblesine tevcih edip ancak Allahdan korkarak ve ona şükrederek hareket

edecek olsanız « اَيْنَ مَاتَكُونُوا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَميعًاۜ » mısdakınca hepiniz bir

cem'iyyet olarak onun huzurı ehadiyyetine ak yüzle girmiş ve başka korkuların hepsini atmış bulunursunuz. O sizi her şeyden kurtarır ve murada erdirir. Ondan başka saydıklarınız ve korktuklarınız ise onun elinden kurtaramaz. Olsa olsa bir kaç günlük geçici bir zevk veya eleme sebebiyyet verebilir, o da onun izn ü iradesi olursa yapabilir. Ve nihayet hepiniz ferd ferd veya cem'iyyet cem'iyyet veya bütün Arz ve Sema ile birlikde ona sevkolunur, onun huzurunda yeni bir neş'et ebedî mücazat ve mükâfat için toplanırsınız. 25.

﴿وَيَقُولُونَ﴾ Hakikat böyle iken sem'u ebsar ve ef'idenin kadrını bilmeyen kâfirler diyorlarki

﴿مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ﴾ ne zaman bu va'd? - « وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ » diye yapılan bu haşir va'di

Sh:»5245

﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقينَ﴾ eğer sadık iseniz - ey Peygamberler! Ve ey o sözü bize getiren

kulağımız ve duyan vicdanlarımız! Biliyor, doğru söylüyorsanız onun ne zaman olacağını da söyleseniz 26.

﴿قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ De ki o ılim ancak Allah ındindedir. - Ya'ni mutlak vukua

ılim başka, zemanı vukua ılim başka, zemanı vukua ılim yine başkadır. Vuku' zamanını, her birinizin veya hepinizin ne zaman ölüp ne zaman dirilip toplanacağınızı tafsilini ancak Allah bilir

﴿وَاِنَّمَٓا اَنَا نَذيرٌ مُبينٌ﴾ ben ise ancak açık bir nezîrim - sade onun olacağını açıkça

haber vererek sakındırıcı bir muhbirim. Yoksa yapacak olan ben değilim. Mutlaka vaki' olacağını biliyor isem de ne zaman vaki' olacağını bilmem, ve onu haber vermek sakındırmak için haber olmaz, icra tebliği olur.

27. ﴿فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً﴾ Derken o va'di yakından gördüklerinde - o ölüm ve sevk

emarâtı belirip burunlarının ucuna gelince ﴿سٖيـَٓٔتْ وُجُوهُ الَّذينَ كَفَرُوا﴾ o

küfredenler, ya'ni Peygamberin verdiği o habere ve onu duyan kulaklarına ve vicdanlarına inanmayıp da ne zaman diye âlay eden kâfirlerin yüzleri kötüleşivermişti. - lâkin o vakıt yakından duymanın fâidesi olmadı

da ﴿وَقيلَ هٰذَا الَّذى كُنْتُمْ بِه تَدَّعُونَ﴾ ve budur işte o sizin eğlence tarzında

hani diye kendilerinize da'vet edip durduğunuz, şey denilmiştir. - Onu söyleyen Mekke müşriklerine öyle

olmuştu. 28. ﴿قُلْ اَرَاَيْتُمْ﴾ de ki gördünüza - söyleyin bakayım

﴿اِنْ اَهْلَكَنِىَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِىَ﴾ eğer Allah beni ve benimle beraber olan mü'minleri

helâk etse - Mekke müşrikleri Peygamberin inzarları bâkı olan Allah tealâ tarafından olduğuna inanmayıp da

Sh:»5246

kendisinin dünyadaki hayatına mahsûs olduğu zu'münde bulundukları için şu helâk oluverse de kurtulsak derlerdi. Fakat bu inzarın öyle zannettikleri gibi Peygamberin vefatiyle münkati' oluvermiyeceği anlatılmak üzere böyle buyuruluyor: Eğer Allah beni ve bütün ma'iyyetimdeki mü'minleri sizin arzu ettiğiniz gibi vefat

ettirip Âhırete gönderse ﴿اَوْ رَحِمَنَاۜ﴾ yâhud da bizi rahmetiyle şadeylese - de size karşı nusret verip arzunuza rağmen yaşatsa her iki takdirde de

﴿فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ﴾ kâfirleri elîm bir azâbdan

kurtaracak kimmiş? - demek ki Allahdan başka yokmuş, demek ki Allaha iymandan başka halâs çaresi yokmu, siz iyman etmedikçe ne Peygamberin vefatından size bir fâide ne de onun muvaffakıyetinden size bir zarar gelecek değil imiş. Bütün o azâb bu Dünyada kalmak sevdasiyle Allahın lûtfuna ni'metine karşı küfrünüzden, nankörlüğünüzden dolayı geliyormuş, işte sizin hakkınız öyle bir azâbı elîmdir, Hayatını da ölümünü da Allahdan bilen ve yalnız ona kulluk eden bizlere ise âkıbeti ölüm olan fânî bir hayattan daha güzel ve mahzı rahmet olan ebedî bir hayat güle güle gitmekten başka bir gaye yoktur. 29.

﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَاۚ﴾ deki işte size o azâbı, bize bu

rahmeti veren Rahmandır ki bizler ona iyman ettik ve ancak ona tevekkül kıldık - kendimizi ona verdik, ona dayanmaktayız. Biz size çoklukla veya diğer bir vasıta ile değil, ancak o Rahmanın nusretiyle galebe ettik

ve edeceğiz ey giri kalan kâfirler! ﴿فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ﴾ Siz de

ileride bileceksiniz ki açık bir dalâl içinde bulunan kimmiş? - O Rahmana iyman ve tevekkül ile onun yoluna giden bizler mi? Yoksa fânîlere aldanıp da onun inzar ve rahmetine küfreden sizler

Sh:»5247

mi? Dünyada hangisi yanlış gidiyormuş? Sonunda hangisi gaybedecekmiş anlayacaksınız. Bu hıtab mucebi telhısdan sonra bir va'îddir. Bununla beraber munsıfâne bir suretle tebliğ olunmuştur. Hangisinin

yanıldığını anlamak için şunu düşünmek yeter: 30. ﴿قُلْ اَرَاَيْتُمْ﴾ deki: gördünüza ? - Kendinizi

ve gösterilen yolu bir düşünün, söyleyin bakayım ﴿اِنْ اَصْبَحَ مَاۤؤُكُمْ غَوْرًا﴾ eğer

suyunuz bata kalırsa - hayatınız en mühim ve umumî bir mâyesi olan su Arzdan külliyyen çekiliverir de Allah rahmetini temamen kesiverir, menba'larınız kuruya kalırsa yâhud bedenizin veya cem'iyyetinizin suyu çekiliverir de o güvendiğiniz Dünya hayatınız kuruyuverirse

﴿فَمَنْ يَاْتٖيكُمْ بِمَاۤءٍ مَعٖينٍ﴾ size bir mâimaîn, bir göz suyu, bir menba', bir kaynak suyu

bir abi revan kim getirir? - Hangi ferd, hangi Devlet hangi fen ve san'at sahibi Arzda veya bedeninizde o hayat mayesini yaratabilir? O Rahmandan başka hiç kimse getiremez. Bu artık en belli bir hakikat değilmi? Zira, suyun ne olduğunu bilenler ve müvellidülma' ile müvellidülhumuzadan biz onu istihsal ederiz diyecek olanlar da bilirlerki, o gazlar, o buharlar, o hevalar, o anasır ve onları tanıtan idrâkler ve i'mal edecek melekeler de ondandır. Hep o Rahmanın bu alemde mü'mine ve kâfire dirig etmediği rahmetindendir. Demekki o Rahmandan beride hayat verecek ve tevekkül olunabilecek hiç bir şey yoktur. Hakikatte öldürecek ve ölüleri diriltebilecek ondan başka kimse yoktur. Demekki ondan, onun rahmetinden başkasına dayananlar ve ona gitmek istemiyenler Dünya ve Âhıret açık bir dalâl içindelerdir. Ve öyle olduklarını onun bir rahmeti olan o hayat suyu kesiliverdiği zaman anlıyacaklardır. Biz işte o Rahmana iyman ettik ve onun emrine hiç karşı gelmemek

Sh:»5248

üzere kendimizi hayata mematta ona teslim edip ancak ona tevekkül kıldık ve nihayet ona, onun

mağfiretine ve rahmetine gideceğiz. Böyle inandık ve böyle azmeyledik. Dileriz ki « بِيَدِهِ الْمُلْكُ »

olan o kadîr, âyet azîz-ü gafur, o lâtîf-ü habîr, o her şey'e basîr yegâne Halık, yegâne Rahman olan rabbımız tealâ bizi bu yoldan şaşırmasın, Şeytanlara uydurmasın, iymanımızı muhafaza buyursun da güzel huylar, güzel amellerle hüsni hatimeye mazher ve mağfiret-ü rahmetine iysal eylesin «

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

Sh:»5249

KALEM

٦٨ سُورَةُ الْقَلَمِ

« نٓ » Sûresi veya Kalem sûresi veya « نٓ وَالْقَلَمِ » sûresi denilen bu sûrei celîle de mekkîdir. Hem de ilk zamanlar da nâzil olanlardandır. İbni Abbastan bir rivayete göre de « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » de sonra bu Sûre nâzil olmuştur. Müddessir veya Müzzemmilin daha evvel nâzil olduğunu söyleyenler de vardır. Lâkin Fatihanın tefsîrinde geçtiği üzere âyet olarak ilk « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » Sûresinin başı, tam Sûre olarak da ekser müfessirîne göre evvelâ Sûrei Fatiha, sonra da Kalem nâzil olmuştur. Şu halde Müddessir Sûresinin başından beş veya on âyetin bundan evvel nâzil olmuş bulunması buna muhalif olmaz. Filvaki - «

نٓ وَالْقَلَمِ . عَلَّمَ بِالْقَلَمِ . عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَالَمْ يَعْلَمْ

» âyetlerine pek mütenasib olmakla beraber içerisinde sebebi nuzül gibi görünen âyetler, ezcümle son âyeti daha evvel bir hayli âyetlerin nüzûlü işidilmiş ve kâfirler tarafından hem hayret hem küfrile karşılanmış olduğunu gösteriyor. Hattâ, Sûrei Mülkün de Mekkî olduğu esahh olmakla beraber evvel veya sonra olmasına dair ma'lûmat bulunmamasına nazaran onun da ilk kısmı veya sonundaki « فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً » den i'tibaren bir kaç âyetten maadası dahi bundan evvel nâzil olmuş olmak muhtemildir.

Âyetleri - Elli ikidir.

Kelimeleri - Üç yüz.

Harfleri - Bin dört yüz elli altı.

Fasılası - ن . م harfleridir.

Sh:»5250

Bu Sûrenin sûrei Mülke münasebeti de çok güzel ve açıktır. Zira o Sûre « تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُ » diye başlamış, kudret ve mülki ilâhînin vüs'atini ve onun tecelliyatından mevt ve hayat ile insanların hikmeti hılkatini ve nizamı hılkatin cereyanını, Şeytanların ve kâfirlerle mü'minlerin akıbetlerini, bu babda tenvir ve inzarın fevaidini, Peygamberin ehemmiyyetini, şükrün ve vazifenin kıymetini ve Âhıretin hakkıyyetini ve rahmaniyyetinin asârı ile Peygambere ve mü'minlere olan va'd ü rahmetinin yüksekliğini beyan ederek bir « مَاءٍ مَعٖينٍ » suâli ile hıtam bulmuş ve bu suretle kâfirlere akıbet mülklerinin zevalini ıhtar ile inzar ve mü'minlere ileride büyük bir mülk va'diyle tebşir buyurulmuştu. Bu Sûre ise o Rahman ile Nezîri beyninde bir sirr olan ve o mâima'înin menbaına bir işareti andıran bir remz ve idarei mülkün en birinci şeraıtinden olan kalem ve yazıya kasem ile başlayacak ve bundan en büyük matlûbun idrâk ve ahlak olduğuna tenbih için idrâk ve ahlâkı Muhammedînin büyüklüğü ve iymansızların, ahlaksızların, müdahinlerin alçaklığı ve itaate lâyık olmadıkları ve en güzel mülk-ü harsin, düşüncesizlik, hırs ve buhul, istibdad-ü tehakküm ve zulm-ü tugyan gibi ahlaksızlık yüzünden harab olacağını ve cezanın terbiyevî hassası ve mütenebbih olmayanlara Âhıret azâbının büyüklüğü ve takvâ ile korunanların kazancı, müslim ile mücrimin farkı ve hakka karşı tehakkümün ve şirkin zemm-ü ibtali ile akıbetlerinin zilleti ve bunlara karşı mücahedede sabrın lüzümu ve gadabın zararı ve hasılı Peygamberin

ve Kur'anın ulüvvi şanı zikrolunacaktır. Ebu Hayyan Bahirde derki: bu Sûrenin makabline münasebeti: evvelki Sûrede Allah tealânın kudreti bahiresiyle ılminin vus'atine ve sü'ada ve eşkıyanın ahvaline dair şeyler, ve eğer Allah tealâ dilerse onları batıracağı veya üzerlerine taşlar yağdıracağı zikrolunmuş ve Allah tealânın ıhbar ettiği bu şeyler Resulullahın

Sh:»5251

vahy ile telakkî ettiği haberler olduğu, kâfirler ise bunu gâh şı're, gâh sihre, gâh cünuna nisbet eyledikleri cihetle Allah tealâ bu Sûrede Peygamberinin beraetini ve onların ezâlarına sabretmesine mukabil ecrini büyüteceğini ve onun ahlâkının büyüklüğünü beyan ile başlamıştır اهـ. Bu ifade sebebi nuzulü tazammum etmiş bulunuyor.

بِسْـــــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيـــــــــــمِ

﴿١﴾ نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ ﴿٢﴾ مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ
بِمَجْنُونٍۚ ﴿٣﴾ وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ﴿٤﴾ وَاِنَّكَ لَعَلٰى
خُلُقٍ عَظٖيمٍ ﴿٥﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ ﴿٦﴾ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ
﴿٧﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبٖيلِهٖۖ وَهُوَ اَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدٖينَ ﴿٨﴾ فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبٖينَ ﴿٩﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ
فَيُدْهِنُونَ ﴿١٠﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهٖينٍۙ ﴿١١﴾ هَمَّازٍ مَشَّٓاءٍ
بِنَمٖيمٍۙ ﴿١٢﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثٖيمٍۙ ﴿١٣﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ
زَنٖيمٍۙ ﴿١٤﴾ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنٖينَۜ ﴿١٥﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ
اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ ﴿١٦﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ
﴿١٧﴾ اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَٓا اَصْحَابَ الْجَنَّةِۚ اِذْ اَقْسَمُوا
لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحٖينَۙ ﴿١٨﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٩﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا
طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ ﴿٢٠﴾ فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرٖيمِ﴿﴾

Sh:»5252

﴿٢١﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحٖينَۙ ﴿٢٢﴾ اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ

كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٣﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٤﴾ اَنْ
لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ ﴿٢٥﴾ وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ
قَادِرِينَ ﴿٢٦﴾ فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَٓالُّونَ ﴿٢٧﴾ بَلْ
نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا
تُسَبِّحُونَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٣٠﴾
فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا
كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣٢﴾ عَسٰى رَبُّنَٓا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَٓا اِنَّٓا اِلٰى
رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٣﴾ كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

« نٓ » ve kalem ve ehli kalemin satra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için 1 Sen rabbının ni'meti ile, mecnun değilsin 2 Ve tükenmez bir ecir var muhakkak senin için 3 Ve her halde sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin 4 Yakında göreceksin ve görecekler 5 Hanginizde imiş o fitne, o cünun? 6 Şübhesiz rabbındır en bilen yolundan sapını, yine odur en bilen hidayete irenleri 7 O halde tanıma o yalan diyenleri 8 Arzu ettiler ki müdahene etsen, o vakıt müdahene edeceklerdi 9 Ve tanıma şunların hiç birini: çok yemin edici, değersiz 10 gammaz koğuculukla gezer 11 Hayır engeli, mütecâviz vebâl yüklü 12

Sh:»5253

zobu, sonrada dakma (zenîm) 13 Mal sahibi olmuş ve oğulları var diye 14 Karşısında âyetlerimiz okunurken "eskilerin masalları" dedi 15 Haberiniz olsun ki biz onlara belâ vermişizdir 16 O bağ sahiblerini belâlandırdığımız gibi; o sıra ki yemin etmişlerdi: sabah olunca onu mutlaka divşireceklerdi 17 Bir istisna da yapmıyorlardı 18 Derken ona rabbından bir dolaşan dolaşıvermişti onlar uyuyorlardı 19 Sabaha kadar o bağ sırıma dönüvermişti 20 Derken sabaha yakın birbirlerine seslendiler 21 Haydin kesecekseniz harsinize (kültürünüze) irkence koşun dediler 22 Hemen fırladılar, şöyle mızırdaşıyorlardı: 23 Sakın bu gün aranıza bir miskîn sokulmasın diyorlardı 24 Sırf bir men'a gücleri yeterek erkenden gittiler 25 Vakta ki o bağı gördüler, biz, dediler: her halde yanlış gelmişiz 26 Yok biz mahrum edilmişiz 27 Ortancaları (en mu'tedilleri) demedim mi size: tesbîh etseydiniz 28 Sübhansın ya rabbena! Dediler: bizler doğrusu zalimlermişiz 29 Sonra döndüler kendilerine levm ediyorlardı 30 Yazıklar olsun bizlere, bizler doğrusu azgınlarmışız 31 Ola ki rabbımız bize onun yerine daha hayırlısını vere, her halde biz bütün rağbetimizi rabbımıza çeviriyoruz 32 İşte böyledir azâb, ve elbette Âhıret azâbı daha büyüktür, fakat bilselerdi 33

1. ﴿نٓ﴾ - Nun vakf üzere sakindir. Vasıl halinde kıraetlerin ekserisinde izhar ile ba'zısında « واو » da gunneli veya gunnesiz idgam ile okunur. Tâ baş « الٓمٓ » de geçtiği üzere bizim için lügaten olmasa bile ma'nen müteşabihattandır. Bunu zâhiri « قٓ . صٓ » gibi hurufı hecadan bildiğimiz Nun harfi olmasıdır ki Rahman, Kur'an isimlerinin âhirinde olduğu vechile gunneli bir sestir. Bir nokta ile bir hokka ve

çanak gibi dairevî bir şekilde yazılır. İsmi de evvel ve âhiri bir olan « نون » lâfzıdır. Harf denilen sesler içinde en ihtizazlı bir ses olması ve kitabi fıtratin nizamında derece derece müfredat ve besaitten mürekkebât dizilerek mebde'den müntehaya vücudi hakka delâlet

Sh:»5254

eyliyen âyetler satra konmuş olduğu gibi fikir ve nutukta ve kalemle yazıda da cümlelerin kelimelerden, kelimelerin harflerden dizilmesi haysiyyetiyle ya zikri has, iradei âmm kabîlinden alel'umum heca harflerine işaret olarak veya enîni beşerin ve tanîni hılkatin en ziyade mümessili olan bir ses, yâhud nazarımızda bir merkeze nâzır nısfı küre şeklinde tecelli eden âlemin Arz ve Semasile suret ve ma'nâsını veya kalemle yazı

yazılan bir hokka ile mürekkebini andırır bir şekilde yazılan « نون » harfinin bilhassa kendisini göstererek fıtratte kelâm ve yazının menşe' ve gayesine telvih ve bunlara kasem ile yazının ve ehli kalemin kıymetine tenbih ederek tehaddi, da'veti ifade eder bir harftir. Ki zihinleri bir noktada derinlere götürerek kitabi münzelden kitabi bılkate ve meb'dei vücuda kadar bütün harfleri düşündürebilir. Ve böyle olması aynı zamanda Sûrenin ismi olmasına da mani' değildir. Nun diye okunurken ismi değil de müsemması maksud

olduğuna tenbih için « ن » yazılmış ve ı'rab olunmayıp vakf üzere okunmuştur. Bu vakf ile evvelki Sûrenin âhirindeki mâimaini gayb etmiş olanların enînleri ancak bir abi revan gibi mayei hayat olmak üzere tarafı Rahmandan nâzil olan Kur'an ile dinlendirebileceğine ve kalemlerin onun için çalışması lüzumuna da zevkî bir delâlet vardır. Hasılı burada asıl ma'nâi maksud her ne olursa olsun evvel emirde ma'lûmumuz

bulunan « نون » harfi olmak zâhir ve bir çok müfessirînin muhtarı da budur. Bu cihetle lâfzî teşabbüh bir

dereceye kadar kat' edilmiş demek ise de ma'nevî teşabüh yine bâkîdir. Maamafih arabîde « نون » ismi

bu harften başka olarak Hazreti Yûnüse « ذَا النُّونِ » denilmesinde olduğu gibi hut, ya'ni balık

ma'nâsına, kezalik yazı hokkası «divit» ma'nâsına ve daha ba'zı ma'nalara geldiği söylenir. Bu münasebetle burada şu rivayetler de nakledilir:

1 - Ba'zıları demiştir ki: « نون » büyük balıktır ki

Sh:»5255

Arzlar onun üzerindedir. Ve ona Yehmut ta'bir olunur. İbni Cerîr İbni Abbastan bu babta şunları rivayet eyler: birincisi: Allah tealânın ilk halk ettiği şey kalemdir. O yaratılınca bütün olacaklar cereyan etti, sonra

buhar yükseltildi ondan Semâvat yatarıldı, sonra « نون » yaratıldı. Arz o nunun sırtına döşendi, sonra Arz hareket etti, derken ıztırab ile çalkandı, onun üzerin dağlarla tesbit edildi, onun için dağlar Arza karşı

fahrederler. İbni Abbas böyle dedi ve okudu: « نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ » bir diğeri:

Rabbımın ilk halk ettiği şey kalemdir. Ona yaz dedi o da Kıyamete kadar olacağı yazdı. Sonra su üzerinde Nunu halk etti, sonra onun üzerine Arzı kebseyledi (ya'ni kışrı arzı onun üzerine örttü) buyurdu, Âlûsî: bunu Ziyanın Elmuhtarede ve Hâkimin sahih diye ve daha bir takımlarının İbni Abbastan rivayet eyledikleri bir hadîs olmak üzere şöyle nakletmiştir: «

خَلَقَ اللّٰهُ تَعَالَى النُّونَ فَبَسَطَتِ الْاَرْضُ عَلَيْهِ فَاضْطَرَبَ النُّونُ

فَمَادَتِ الْاَرْضُ فَاُثْبِتَتِ الْجِبَالُ ثُمَّ قَرَاَ نٓ وَالْقَلَمِ الخ = Allah

tealâ Nunu halk eyledi sonra onun üzerine Arz bast edilip döşendi, bu sebeble Nun ıztırab ile deprendi, bu sebeble Arz meyd (meyl) ile çalkandı, bu suretle dağlar oturtulup onlarla tesbit edildi, sonra okudu «

نٓ وَالْقَلَمِ الخ » اهـ Görülüyor ki bu rivayetlerde hep Nun ismi kullanılmış, hut

denilmemiştir. Fakat Mücahidden rivayette buna Arzın veya arzların üzerinde bulunduğu hut» ta'bir edilmiş olduğundan balık diye şayi' olmuştur. Bunun bizim bildiğimiz balık olmadığı aşikâr iken bundan bir çok yanlış zehablar hasıl olmuştur. Lâkin dikkatle okununca bunlar bize şunu anlatmış oluyor. İbtida kalemia'lâ denilen ve takdiri ezelîde Kıyamete kadar cereyan edecek şeylerin bir projesini yazan ruhanî bir mebde, bir

kuvvet yaradılmıştırki buna bir çokları aklî evvel veya nuri Muhammedî demişlerdir. Sonra madde yaratılmıştır, buna cevher dahi denilmiştir. Sonra bir su buharı gibi gaz halindeki maddeden ecramı semaviyye yaratılmış, sonra

Sh:»5256

bunlardan mayi' halinde Arzın maddesi ayrılmış ki faza dediğimiz Sema deryasında yüzen bu maddeye kürevî olduğu anlatılmak üzere Nun veya Hut tesmiye edilmiştir. Kürei Arzın böyle ibtida sema maddesinden ayrılarak yaratılmış olup buharlarla muhat mayi' halinde cevde yüzmekte bulunan yuvarlak « ن » maddesi üzerinde sonra kışrı Arz ta'bir ettiğimiz toprak ve cemadat tabakası yaratılmağa başlamış ve bu tarftan o Nun maddesinin üzerine bir kabuk halinde yayılıp döşenmiş ve bu suretle Arz husule gelmiştir. Fakat her taraftan böyle sarılmış olan o Nun evvelkisi gibi teneffüs edemiyerek nefesi tıkanmış bir balık gibi ıztırab ile deprenmeğe başladığından bu sebeble hareketi Arz, ya'ni zelzeleler husule gelmeğe ve bundan da Arzın sathı çalkanıp yarılarak volkanlar zuhur etmeğe başlamış, bu sebeble de etrafına saçılan Arz dalgalarının kebs oluna oluna, ya'ni bastırıla bastırıla dağlar yaratılmış ve bu suretle dağlar oturdukça Arz peyderpey kesafet ve metanet kesbederek tesbit olunup üzerinde durulabilecek bir hale gelmiştir. Kur'anda dağlara evtad, ya'ni Arzın çivileri ta'bir buyurulması da bu ma'nâ ile tefsir olunmuştur. Dağların teşekkülünün bu suretle Arz üzerinde hayat için büyün faideleri olmuş ve bundan dolayı onların Arza karşı tefahürle yukarıdan bakmağa bir hakları vardır. Bununla beraber ondan sonra hareketi Arz ve hasf denilen volkan hâdiseleri hiç olmuyor değil, zaman zaman nice zelzeleler olmakta ve nice sivrilen dağlar yıkılıp yerin altından yeni dağlar, tepeler yaratılmaktadır. Fakat bunlar arasıra ve ilk devirlere nisbetle pek cüz'î demek olduğundan

Sh:»5257

hey'eti umumiyyesiyle Arzın kabili sükna olmasına mani' teşkil etmemektedir. Bir gün olup da Sûrei Hakkada geleceği vechile zîri zemînden büyük bir feveran ile Arz ve cibalin bir lâhzada un gibi dağılıp hebaen mensûrâ edilivermesi de her gün ihtimal dahilindedir. El'haletü hazihi vuku bulmakta olan zelzeleler, hasifler, volkanlar dahi demek ki hep Arzın altındaki o Nunun biemrillâh teprenmesiyle husule gelmektedir. Ve yarılan yerler, fışkıran volkanlar, yeniden husule gelen çukurlar, tepeler, ovalar hep o kalemia'lânın resmettiği çizgiler, yazdığı yazılardır. Şimdi şunu i'tiraf etmek lâzım gelir ki zamanımızda Arzın teşekkülü ve dağların tekevvünü ve zelzelelerin tehaddüsü hakkında fen namına Tabakatül'arz malûmatından edinilebilen kanaatlerin hulâlasası da bu rivayetlerin müfadından başka bir şey değildir. Böyle iken bir çokları Arzın altında balıkmı olurmuş, o nasıl deprenir de hareket olurmuş diye güler, bir çokları da Arzın altındaki gazların sıkışmasından, hareketinden, yerin üzerinde zelzelemi olurmuş diye güler, iki taraf da birbirinin dediğini düşünüp anlamayarak yekdiğerini techil veya tekfire kadar gider. Halbuki iki tarafda da bunun Allahın emriyle olmasını unutandır ki cehalet eder. İşte Arzın içindeki esas küreyi, merkezi teşkil eden o Nuna ba'zı tefsirler Huti a'zam ve Yehmut ta'bir etmişlerdir. Bunu « بـاء » ile mübhemiyyetten « بـَهْمُوت » okuyanlar olmuş ise de kazıy haşiyelerinde iki noktalı yanın fethi ve «ha» nın sükûniyle yehmut diye tasrih edilmiştir. Maamafih hanın da fethiyle melekût ve ceberut vezinlerinde mübalağa sıygası olmak zâhir görünür.

YEHEM, cünun, EYHEMAN, iki saldırıcı ki bedevîler seyl ile adama saldıran kızgın esirik deveye, medenîler de seyl ile yangına derler.

YEHMA' sahra vezninde ucu bucağı bulunmayın

Sh:»5258

çöle, bir de asla ferec-ü inşirahı bulunmıyan şiddetli kıtlık senesine denir. Bundan mübalâga sıygasiyle yehemut bir ma'nâ ile volkana bir ma'nâ ile fazaya denilebileceği gibi son ma'nâ ile de Arzın bidayeten açık iken sonra kışrının yaratılmasiyle altında merkezine kadar mahbus kalıp sıkışmış ve bir fürce buldukça feverana müheyya olmak üzere iztırabını saklamakta bulunmuş olan içine şiddet ve dehşeti i'tibariyle Yehemut, ıztirabı i'tibariyle Hut, iniltisi veya merkez etrafında istidaresi i'tibariyle de Nun denilmiş demek olur. İşte bir kısım müfessirîn zikrolunan rivayetlerine binaen burada «nun», hut ya'ni balık ma'nâsına olarak bu yehemute kasem olduğuna kail olmuşlardır. Bir kısmı da Sûrede «

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌ » buyurulmuş olması ve Sahib huttan murad Sûrei Enbiyada geçen «

وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِى الظُّلُمَاتِ » Âyeti mucebince zennun olan Hazreti Yunüs bulunmasına ve sûrei Saffatta «

فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ » buyurulmasına mebniy bu karînelerle burada da «nun»

Hazreti Yunüsün zulümatında habs olunduğu balık olduğuna zâhib olmuşlardır.

2 - Yine İbni Abbastan merviy ve Dahhâk ve Hasen ve Katedenin muhtarı olarak ba'zıları da burada «nun» devat, ya'ni yazı hokkası demek olan divit olduğunu söylemişler ve nunun bu ma'nâya geldiğine İbni atıyye ve Râzî bir şâirin şu beytiyle de istişhad eylemişlerdir:

اذا ما الشوق برجع بى اليهم القت النون بالدمع السحوم

Bu surette hokka ile kaleme kasem edilmiş demek olur. Çünkü yazı bunlarla yazılır. Nutuk gibi kitab ve

Sh:»5259

kitabetin de ehemmiyyet ve fâidesi pek büyüktür. Maamafih bu ma'na yalnız kaleme kasemden de anlaşılır.

3 - Nurdan bir levh denilmiştir. Ve Muaviye İbni Kurrenin bunu bir hadîsi merfu' olarak naklettiği zikrolunmuştur. Bu ma'na; ufukta Sema kavsi içinde bir nokta gibi bulunan Güneşin veya Arzın bir « ن » şekli resmetmesinden müste'ar olabilir.

4 - Yine İbni Abbastan: « اَلرَّحْمٰنُ » harflerinin son harfidir.

5 - Ca'feri Sadık Hazretlerinden: Cennet nehirlerinden bir nehirdirاهـ.

Bunlardan başka Kamusta mezkûr olduğu üzere nun, devat ve hut ma'nasına geldiği gibi şefretüsseyf, ya'ni kılıcın ağzına da denir. Ve Arabların balık şeklinde bulunan bir kılıclarının ismidir. Ve bir kelimei savaba ve kezalik sabînin çenesindeki çukura nûne denirاهـ. Ve bunlarda « ها » vahdet için olduğundan cins murad olunduğu zaman «nun» denilmek lâzım gelir. Şu halde nun, ismicins olarak «

نُونْ وَالْقَلَمِ » kılıç ve kaleme kasem olmak da muhtemildir. Lâkin burada buna dair bir rivayet varid

olmamıştır. Sahib Keşşaf demiştirki. Murad, hurufı mucemden olan bu « ن » harfidir. Divit demelerine gelince, vaz'ı lügavîmidir, yoksa şer'îmidir? Bilmem. Burada divitin ismi olduğu takdirde ya ismicins veya ismi alem olmaktan halî olamaz. Eğer cins ise ı'rab ve tenvin nerede? Eğer âlem ise yine ı'rab nerede? Ve hangisi olsa kelâmın te'lifinde bir mevki'i olmak lâzım gelir. Eğer muksemübihtir dersek cins olduğu takdirde cer ve tenvin vacib olur. Ve kasem mechul ve münekker bir divite yapılmış ve sanki «

وَدَوَاةٍ وَالْقَلَمِ » denilmiş olur. Âlem olduğu takdirde de munsarıf kılarak mecrur okumak veya

alemiyyet ve te'nisten dolayı gayrı munsarıf kılarak meftuh okumak ıktıza ederdi. Kezalik hut ile

Sh:»5260

de böyledir. Ya balıklardan herhangi bir balık murad olunacak, yâhud da zu'meyledikleri yehmute alem olacak, nurdan veya altundan bir levh yâhud Cennetde bir nehir diye tefsir dahi öyledir. Hasılı ı'rab olmadığı için murad isim değil, harfin kendisi olduğu teayyün ederاهـ. Bunun gibi Ebu hayyan da

demiştirki « ن » hurufı mu'cemeden « ق • ص » gibi bir harftir. Amilden mühmel olarak diğeriyle beraber gelen ba'zı huruf gibi gayri mu'rebdir. Mahalline ı'rab ile hukûm tehakküm olur. Onun hutı a'zamın ismi olduğuna dair İbni Abbas ve Mücahidden, divit ismi olduğuna dair yine İbni Abbas ve Hasen ve Katade ve Dahhâkten, nurdan bir levh olduğuna dair merfu' olarak Muaviye ibni Kurreden, Errahman harflerinin âhiri olduğuna dair yine İbni Abbastan, Cennet nehirlerinden bir nehir olduğuna dair Ca'feri Sadıktan edilen rivayetlerden hiç biri sahih olmasa gerektir. Ebu Nasr Abdurrahimi kuşeyrî de tefsirinde « ن » hurufı mu'cemeden bir harftir. Tam bir kelime olsaydı kalem gibi ı'rab olunurdu. Demekki sair sûrelerin evvellerindekiler gibi bir heca harfidir demiştir « انتهى ».

Bizim bütün bunlardan vasıl olduğumuz netice de şudur: evet resmi hat ve lâfız noktai nazarından burada « ن » sade bir heca harfidir. «nun» diye ismiyle okunuşu da elif be gibi ta'dad tarzında oluduğu şübhesiz ve bunun asıl hukmü de tehaddi ile ibtilâi rasihîndir. Lâkin böyle olması Sûrenin ismi olmasına mani' olmıyacağı gibi bir çok ma'nalara delâletiakliyye ile muhtemil müteşabih bir remz olmasını da mani' değil, muktazîdir. Bundan dolayın «nun» lâfzının zihinleri sürükliye bileceği muhtemil ma'nalardan birini «murad budur» diyerek hasra kalkışmak doğru olmaz. Bununla beraber lisanda azçok ma'lûm ma'nalardan ba'zıları hakkında varid olan ve rivayetce pek zayıf olmadığı gibi dirayetce de anlıyabilenler için gayri ma'kul değil, bil'akis fâideli mazmunları iş'ar eyliyen

Sh:»5261

rivayetleri, mahmili sahihleri varken tekzibe kalkışmak da hakkaniyyete muvafık olmaz. Zira İbni Abbastan rivayetlerin te'addüdü gösteriyorki o onları tahsîs için biren vech olmak üzere söylemiş ve her birinde bir fâide beyan eylemiştir. Hem kaleme tealluk eden « اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمَ » fıkrası ve şu halde «nun» sesinden hatıra gelebilen ve ehemmiyyeti mahsusası bulunan her ma'na burada zihinden geçirilmek ve fakat Allahın muradı bunlardan birisimi? Hepsimi? Yoksa daha başka bir şeymi olduğu ta'yin edilmiyerek bunun aczi beşeri tanıtmak üzere ma'nâ i'tibariyle müteşabihattan olduğuna karar verip « لَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا اللّٰهُ » demek en muvafık hareket olur. Gerçi delâleti lâfziyye noktai nazarından ilk evvel yazıldığı gibi hurufı hecadan olan « ن » harfini anlamak zikrolunan kıraete nazaran kat'î demektir. Lâkin burada bu kadarı teşabühün ref'i için kâfi değildir. Bu vav, kasem içindir demeğe benzemez. Çünkü bu surette de kelâmın te'lifi için « ن » harfiyle kalemin ve yazının münasebitini takdir edebilmek üzere aklî ve zevkî bir takım münasebetler düşünülmek lâzım gelir. Ve işte o zaman bu harfin yalnız bir remz olmak üzere zikredilmiş bulunduğu teayyün eder. Bundan ise yine remzi surette mümkin olabilen sair ihtimalâtı mülâhazaya dalmak zarurî olur. Ve bu haysiyyetledir ki teşabüh tehakkuk eder. Biz de bunun için diğer mukattaatı süverde olduğu üzere bunun dahi müteşabihattan olduğunu beyan ile söze başladık ki bu hem Selef meslekine muvafık, hem de hurufi hecadan bir harftir diye kestirip atanların gözettikleri tahaddi maksadına mutabıktır. Şu halde « ن » bir kasemi tazammun ediyormu etmiyormu? Kestileremez. Kasem mukadder ise ﴿وَالْقَلَمِ﴾ - deki vav, « وَمَا » deki gibi atf için değil ise kasem için olur. Bu kalem nedir? Müfssirîn burada iki vecih söylemişlerdir: birisi «lâm» ın ahid, biriside

Sh:»5262

cins için olması i'tibariyledir. İbni cerîr derki: kalem, ma'ruf olan kalemdir. Şu kadar ki rabbımızın kalemler içinde kasem ettiği kalem, o kalemdirki tealâ zikruhu halk edip emretmiştir, o da Kıyamete kadar kâin olacağın kitabetiyle cereyan eylemiştir, Bana Muhammed ibni Salihi enmatî tahdîs edip dedi: bize Abbad İbni avvam tahdîs edip dedi: bize Abdülvahid ibni selîm tahdîs edip dedi: Atayı dinledim, dediki: Ubade ibni Samitin oğlu velîde sordum babanın vefatı sırasında vasıyyeti ne idi? Cevaben dediki: beni çağırdı, ey oğulcuğum! Dedi: Allaha takvâ ile korun, haberin olsunki sen Allahın birliğine. Hayır ve şerr kadere iyman

etmedikçe Allaha korunamazsın ve ılme iremezsin, ben Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerini dinledim, diyordi ki: «

اِنَّ اَوَّلَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ خَلَقَ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ اُكْتُبْ قَالَ يَارَبِّ وَمَا اَكْتُبُ قَالَ اُكْتُبِ الْقَدَرَ قَالَ فَجَرَى الْقَلَمُ فِى تِلْكَ

السَّاعَةِ بِمَاكَانَ وَمَا هُوَ كَائِنٌ اِلَى الْاَبَدِ = haberiniz olsun ki Allah ilk halk ettiğinde kalemi halk etdi de ona dediki yaz, yarab ne yazayım ki? Dedi, kaderi yaz dedi, dediki: işte o saatte kalem olmuş ve ilelebed olacak ile cereyan etti». Mücahidden de « نٓ وَالْقَلَمِ » kendisiyle zikir yazılandır. اهـ. Demek ki kasem olunan kalen şer'an ma'hud olan kalemdirki o da levhi mahfuzu yazan kalem yâhud Kur'an yazılan kalemdir. Maamafih bunu « عَلَّمَ بِالْقَلَمِ » de olduğu gibi cinse hamledenler de vardır. Keşşaf şöyle der: kaleme kasem buyurdu, şanına ta'zîm için, çünkü onun halk ve tesviyesinde hikmeti azîmeye delâlet vardır. Ve çünkü onda vasfın ihata edemiyeceği menafi' ve fevaid vardır. İbni atiyye de demiştirki: nuna «behmut» diyenler, kalemi Allah tealânın halkedip kâinatı yazmayı emrettiği kaleme hamlettiler « يَسْطُرُونَ » daki zamiri de Melâikeye irca' eylediler. Ona isimdir diyenler de insanların ellerinde mütearef olan kaleme haml eylediler. İbni Abbas bunu tensîs eylemiş ve « يَسْطُرُونَ » daki zamiri de nâsa göndermiştir. Bu suretle kasem bu mecmua, ya'ni yazı işine vârid olmuştur ki bütün

Sh:»5263

ulûmun ve Dünya ve Âhıret umurunun kıvamıdır, çünkü kalem, lisanın kardeşi ve Allah tarafından bir ni'meti ammedir اهـ. İmamı Râzî de şöyle der: «velkalem» de iki kavil vardır: birisi budurki kasem edilen kalem, gerek Semada bulunanın ve gerek Arzda bulunanın yazdığı kalemin hepsine vaki' olan cinstir. Allah tealâ mantıkı ihsan ile « خَلَقَ الْاِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ » diye minnet buyurduğu gibi «

وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ اَلَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَالَمْ يَعْلَمْ»

diye kalem ile kitabeti müyesser kılmasiyle de minnet buyurmuştur. Bununla intifaın vechi de şudur: kalem gaibi muhatab menzilesine koyar, bu sebeble insan lisan ile yakınına anlatabildiği meramını kalem ile uzağa da anlatabilir. İkincisi: kasem edilen kalem « اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمُ » diye haberde varid olan ma'hud kalemdir. Allah tealâ bunu evvelâ halk etmiş, sonra da ona Kıyamete kadar olacağı yazdırmış, saat gelene kadar olacağı, bütün ecelleri, amelleri yazar, bu kalem, uzunluğu Sema ile Arz mabeyni kadar nurdan bir kalemdir. Kazıy «Ebu Bekri bakıllanî olmalı» demiştirki: bu haberi mecaze hamletmek icab eder. Çünkü kitabette âleti mahsusa olan kalem emr-ü nehy olunacak hay ve âkıl değildir. Onun mükellef bir zîhayat olmasiyle bir kitabet âleti olması kabili ictima' değildir. Belki murad onu bütün olacaklarla cereyan ettirdi demektir. Bu tıbkı «

اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » kavli gibidir. Çünkü bunda ne emir, ne teklif yoktur. Belki makdurda münazeasız ve müdafeasız mücerred kudretin nefazı vardır. Yine Razî derki: nastan ba'zı kimseler de şu zuumde bulunmuştur: burada mezkûr olan kalem akıldır. Ve o cemii mahlûkatın aslı gibi bir şeydir. Ve buna şu suretle istidlâl eylemişlerdir. Zira haberlerde rivayet olunmuştur ki « اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمُ » dir. Diğer bir haberde de « اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْعَقْلُ » dır. Diğer bir haberde de «evvelü mahalâkallah bir cevherdir ki Allah tealâ ona heybetle nazar buyurdu, o eridi ve sühunet peyda etti, ondan bir dühan

ve köpük çıktı, dühandan Semâvat, köpükten Arz yaratıldı» diye varid olmuştur. Bu haberlerin mecmuu delâlet ederki kalem ve akıl ve mahlûkatın aslı olan o cevher hepsi bir şeydir, yoksa tenakuz olurdu اهـ.

Kazıy beyzavî de bunları şöyle hulâsa eder: «velkalem», lavhı yazan, yâhud kendisiyle yazılandır. Ona kasem buyuruldu. Çünkü fevaidi çoktur اهـ.

Tefsiri Celâlenyde de der ki: kalem kâinatın Levhı mahfuzda yazıldığıdır اهـ. Bunu cinsi kalemin ta'rifi olarak anlamak da kabil olabilirse de süyutînin muradı ahiddir.

Bütün bunları gözden geçirdikten sonra biz de bu kanaate geliyoruz: ma'lûm ki ma'hud da cins cümselindendir. « عَلَّمَ بِالْقَلَمِ » mısdakınca insana ta'lim olunan cinsi kalemden zâhir olan ise ma'lûmumuz olan kalemi beşer görünür. Kalemi beşer de Allahın halkıyledir. Buda ilk halk olunduğunda beri olmuş ve olacağı ve hattâ ilel'ebed olacağı ve zikr-ü fikri mümkin olduğu kadar yazmakla cereyan etmektedir. Ve şübhe yok ki gerek hakikat gerek mecaz her ne ma'nâ ile olursa olsun kaleme kasem edilince bundan bir ferdi ma'hud dahi murad edilse yine cinsi kalemin ve binaenaleyh kalemi beşerin dahi bir şeref ve kıymeti anlaşılmış olur. Eğer bu kasemin cevabında muhatab bilhassa Hazreti Peygamberin kendisi olmasaydı da hıtabı amm olsa idi burada « عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَالَمْ يَعْلَمْ » gibi kalemi beşer murad olunmak zâhir olurdu. Çünki umum beşerin fi'len ma'lûmu olabilen kalem o olurdu. Ahid murad edildiği takdirde de bunlardan birisi veya bir kısmı olurdu. Bununla beraber bundan mecaz olarak kalemi beşerin men'baı feyzı olan kalemi fıtrat olmak da muhtemil bulunurdu. Fakat burada hıtab bilhassa ni'meti ilâhiyyeye mazher kılınarak « وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ » buyurulan Hazreti Muhammedîye aid olması ve bu azîm huluk mefhumunun içinde « وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ » kezalik « مَا كُنْتَ تَدْرٰى مَاالْكِتَابُ » mazmunları dahi dahil olmakla ni'met

ve hulûkı Muhammedînin azameti kalemi beşerden değil, doğrudan doğru kalemi fıtratten cereyan etmiş, bundan önce de mülki ilâhînin azamet ve cereyanından söz geçmiş bulunması hasebiyle burada Peygambere kasem olunan kalemden murad, ona bildirilmiş ve önce ma'lûm olmuş bulunan kalemi fıtrat veya kalemi evvel veya kalemi â'la denilen kalemi ilâhî olmak lâzım gelir. Bundan dolayı biz bu hususta en güzel vechi İbni Cerîrin rivayeti ile Celâleynin hulâsasında buluyoruz. Bunun Ilmi usul lisaniyle ifade

edecek olursak şöyle denilmek icab eder. Bu « وَالْقَلَمِ » de kalem, kalemi ilâhîde bil'ibare nass, dolayısiyle kalemi beşer hakkında da bil'işare zâhir demektir. Cins diyenlerin maksudu da Razînin ıhtarı vechile gerek hakıkat gerek mecaz « مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الْقَلَمُ » ma'nâsına bu ikisinden eamdır. Yalnız dal bil'ıbare ile dal bil'işareyi nass ile zâhiri tefrık etmemişlerdir. Sonra şunu da unutmamak lâzım

gelir ki bu « وَالْقَلَمِ » de elif lâmın istiğrak için olduğuna kail olan yoktur. Ya'ni kalem cinsinden her ferdine de kasem edilmiş değildir. Binaenaleyh kalem kasem edilmekle cinsi cins olmak haysiyyetiyle tebcil olunmuş değildir. Zira hakkı ibtal veya ibadullahı ızrar yolunda şeytanet ve ahlâksızlık veya idrâksizlikle fitne ve fesad vâdîlerinde cereyan eden yalancı ve mecnunâne kalemler tebcîle lâyık değildir. Onlar da birer kalem olmak i'tibariyle ehemmiyyeti haiz iseler de hak ve hayır cihetiyle değil, şerr ve zarar cihetiyledir. Bundan dolayı burada bu kasemin arkasından cununun, fitnenin nefyi ve ni'meti rabbaniyyenin idrâk ve ahlâkın, ecrin büyüklüğünü beyan ve ahlâksızların, yalancıların zemmi ile o cihete de tenbih buyurulacaktır. Buda gösterir ki kalemden murad, kalemi ilâhî, kalemi haktır. O halde meal şu olur:

«Nun» denilen mebde' üzerinde bir lâhza dur dinle

Sh:»5266

kasem ederim ona ve ma'lûmun olan kalemi hakka ﴿وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ ve ehli kalemin satra dizip yazdıklarına ve yazacaklarına ki ya Muhammed! - Burada da dikkat olunacak muhim bir nükte vardır. «

يَسْطُرُونَ », cem'ı müzekkeri sâlimdir. Bu cemı' ise zevil'ukule mahsustur. Kalem müfred olarak zikrolunduğu halde yazış ve yazılanlar ona nisbet edilmeyip zikri geçmemiş olan bir zevil'ukul cem'ıne nisbet edilmiştir. Bu ise şunu anlatmış olur: yazı yazan asıl kalem değil, onun arkasında göze görünmiyen bir akıl ve idrâk sahibidir. Onun için mahsüs kalemler yazıları nisbetinde daima arkalarında gizli olup da onları işleten bir akıl âlemindeki müdrik sahiblerine, ya'ni ehli kaleme delâlet ederler ki hakıkatte o kalemle

o yazıları satra dizip yazan onlardır. Kalemden maksud da kendisi değil, o yazdıklarıdır « قلم » « وما » daki vavı atıf gibi bir âlettir. Bu suretle burada vav, atf için olarak kasem, kalem ve yazılarıyla sahibleri olan ehli idrâke delâlet etmek üzere mecmuuna yapılmıştır. O halde kalem ve yazılardan âlemi ukul ve meaniyi ve onlardan da onları aklî beşere yazan kalemi evveli, ondan da onun sahibi olan rabbül âlemîni anlamalıdır.

Kalemi beşere nazaran yazıcılar ehli kalem, akıl ve idrâk sahibi insanlar, hem de göze görünen bedenler değil, insanlık hakikatini teşkil eden şuurlar, zekâlar olduğu gibi, kalemi a'lâya nazaran da harıcde suveri eşyayı ve zihinlerden suveri meaniyi yazan Melâike, onları yazan da Hak tealâdır. Bunun

için burada « وَمَا يَسْطُرُونَ » un fâili olan zamir kalemi beşere nazaran müdrik insanlara işaret olduğu gibi kalemi a'lâya nazaran da Melâike olmak üzere tefsîr edilmiştir. Ba'zı tefsirlerde nâs, ba'zılarında da Melâike denilmesi bundan dolayıdır. Lisanımızda böyle cem'i müzekkeri sâlim sıygası bulunmadığı için bu nükte

Sh:»5267

ifade edilemez «kalem ve yazdıklarına» dediğimiz zaman bundan ehli kaleme intikal, tasrih edilmemiş olur.

Bir de « يَسْطُرُونَ » muzari' sıygasıdır. İstimrara ve hal-ü istıkbale delâlet eder, biz ise hal sıygasından sıygaı sıle kullanmadığımızdan bunu bir kelime ile ifade edemeyiz. Yazdıklarına ve yazacaklarına dediğimiz zaman da yazıyor idiklerini söylememiş oluruz. Bu bize şunu da anlatmış oluyor ki bu âyetler nâzil olurken kalemi a'lâ cereyan ediyordu ve daha edecektir. - O halde = «

وَقَدْ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ » kalem, olan ile kurumuştur.» Hadîsi şerifi kalemin

cereyanı temamen durmuştur demek değil, olanlar yazılmış bitmiştir, fakat olacaklarla kalem kurumuş değil, onları yazmak için cereyan etmektedir demek olur. Kaderde ferağı tam ümmülkitab olan ılmullaha

nazarandır. Yoksa levhı mahfuza ve sahai tekvîne nazaran « يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ » dir.

Hasılı onlara kasem olsun ki ya Muhammed! 2.
﴿مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾ sen rabbının ni'meti sayesinde (veya ni'meti hakkı için) mecnun değilsin - bu ve ma'tufları kasemin cevabıdır. « بِنِعْمَةِ رَبِّكَ » de « بَاء » sıla veya

kasem için olabilir. Ebu Hayyan nefide daha ziyade kuvvet ifade etmek üzere cümlei mu'terıza halinde kasem için olmasını zâhir görmüştür. İbni Atıyye de «sen bihamdillah sabih fazîletsin demek kabîlinden bihamdillah gibi cümlei mu'terıza olduğunu söylemiştir. Zemanşerî ise menfiy olan habere te'allukiyle «sen rabbinin ni'metiyle akılsin» demek kabîlinden cünunun nefyi, aklın isbatında müsavî olmak üzere ni'meti

ilâhiyyenin teallukunu ifade ettiğini ve yâhud zarfı müstekarr olarak « اَنْتَ » den hal olmasını söylemiştir. Ni'metten murad da nübüvvet ve levazimi olan akıl ve şehamet ve hüsni ahlâk ve fazîlet ve dünyevî uhrevî sebebi saadet olan mevhubatı rabbaniyyedir. Hasılı ma'na: Zatı Muhammedîye ilk vahyin nüzulü ile

Sh:»5268

nübüvvet ve risaletin başlaması üzerine Mekke küffarının hased ve adavet ve şaşkınlıkla nisbet etmeğe kalkıştıkları mecnunluk ve sapıklık şâibelerinin kendisinden uzak, bil'akis onun akl-ü şehamet ve istikamet-ü fazîletle mümtaz olduğunu ve bütün bunlar onu terbiye edip yetiştirerek nübüvvet ve risalete mazher eden rabbı Allah tealânın in'amı cümlesinden olup bu yüzden göreceği ezâlara ve çekeceği zahmetlere mukabil ileride minnetsiz ve tükenmez ecr ü ni'metlere nâil olmak üzere bulunduğunu beyan va'dile nefsi nefîsi Muhammedîyi tebri'e ve tezkiye ile takviye ve bu suretle tebliğatı ilâhiyyeyi bütün

âlemîne iysale sevktır. 3. ﴿غَيْرَ مَمْنُونٍ﴾ kesilmez, tükenmez, lâyenkati' - atası gayri meczuz, yâhud hiç kimsenin minnetini çekmeksizin mahza Allahın lütf-ü ınayeti olan bir ecir 4.
﴿وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ ve her halde sen şübhesiz pek büyük bir ahlâk üzerindesin

- ya'ni say-ü amel ile en yüksek hayır gayesine iysal edecek pek büyük huylar, hakikaten ta'zîme lâyık seciyye ve meleke ve ma'neviyyat üzere yaratılmış bulunuyorsun, onunla yürüyecek o gayeye ireceksin, işte o ahlâk, sıratı müstekımı, dîni hakk olan dîni islâmı teşkil eden edebi - Kur'an ve ahlâkı ilâhiyyedirki onu

Allah tealâ başhetmiş ve « لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ »

buyurmuştur. Onun büyüklüğünü halk idrâk edemez ve sabr-ü tehammül edilmesi ıktıza eden deliliklerde bulunurlar. Ragıbın Müfredatında beyanı vechile halk ve hulk aslında birdir. Şerb ve şürb, sarın ve surm gibidir. Lâkin feth ile halk, gözle idrâk olunan suretlere, hey'etlere, şekillere mahsus, zamm ile hulk, gönülle idrâk olunan kuvvelere muhtass olmuştur اهـ. Cem'i lâmın zammiyle huluk ve ahlâk gelir. Fakat lisanımızda ahlâk kelimesinin de evlad kelimesi gibi müfred makamında isti'mâli şayi' olmuştur. Ahlâk haddizatında güle olan huylardır. Çirkin

Sh:»5269

huylulara ahlâksız denilir. Bununla beraber meleke ve rusuh esas olduğundan hayır veya şerri i'tiyad etmiş olmasına nazaran ahlâkı hasene ve ahlâkı seyyi'e yâhud güzel ahlâklı ve çirkin ahlâklı diye de bir tefrık

yapılır, « خُلُقٍ عَظِيمٍ » in tefsirinde varid olan rivayetler İbni Abbastan: - 1) azîm bir dîn, - 2) azîm bir

din ki o islâmdır. Mücahidden: dîn. İbni zeydden; edebi Kur'an, imam Ahmed, Darimî, İbni mace, Nese'î, İbni Cerîr ve daha diğerlerinin Saıyd ibni hışamdan rivayetlerinde demiştir ki Resulullahın ahlâkını Hazreti Aişeden sordum dediki Kur'anı okumuyormusun? Okuyorum, dedim. İşte dedi: Resuli ekrem sallâllahü

aleyhi vesellem Hazretlerinin hulku Kur'an idi. Bunda iki ma'na vardır: birisi: Kur'andaki büyük mekârimi

ahlâkın hepsi onda vardı: Kur'anın zecreylediği eksikliklerin hepsinden korunurdu « فَاسْتَقِمْ كَمَٓا اُمِرْتَ » emrinin tamamiyle mısdakı idi, onu anlamak Kur'anı tamamen anlamağa

mütevakkıftır demek olur. Birisi de onun ahlâkı Kur'anda « وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ »

buyurulduğu üzere öyle büyük bir ahlâk idiki onu başka bir ta'rif ile anlatmak kabil değildir demek olur.

Dahhâktan « لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ » ya'ni Allahın ona emrettiği ve onu müvekkel kıldığı dîni ve emri

اهـ. Burada « خُلُقٍ » daki tenvin tefhıym içindirki sairlerinin hakkiyle idrâk edemiyecekleri güzelliklerle

mümtaz bir ahlâk demektir. Görülüyorki evvelâ tahkıyk ve te'kid için olan « اِنَّ » sâniyen te'kid ifade eden

« لام » ibtida ile, sâlisen tenvini tefhıym. Rabian da azîm vasfiyle ahlâkı Muhammedînin azamet ü

ulviyyeti kat kat te'minat içinde beyan ve tebliğ buyurulmuş ve bu cümlede yukarıdaki kasemin cevabına

ma'tuf olmak suretiyle de takviye ve te'kid edilerek bu kitabı mübînde kalemi a'lânın yazdığı satırları, azîm

bir ayeti mümtazesi olmak üzere konulmuştur. 5. ﴿فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ﴾ - Ahlâk

mefhumunda amelî olarak bir gayeye yürümek matlûb bulunduğu cihetle

Sh:»5270
bu âyet de onun ileride kuvveden fi'le çıkarak tecribe sahasındaki tecelliyatiyle düşmanlar nazarında dahi görüleceğini va'd ve bu suretle Peygamberi ve mü'minleri bir kat daha takviye ve ona fitne ve cünun isnad

eden kâfirlere inzar ve tehdiddir. 6. ﴿بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ﴾ - MEFTUN, ismi mef'ul olarak fitne ve

belâya tutulmuş mecnun demek olduğu gibi masdar olarak fitne ve cünun ma'nâsına da gelir. Burada « اَيُّكُمْ » denilmeyip « بـا » ile « بِاَيِّكُمْ » buyurulmuş olduğu cihetle müfessirîn ikinci ma'nâyı daha

müreccah görmüşlerdir. Evvelkine göre ma'nâ: içinizde iki taraftan hanginizde imiş veya hanginizle imiş o fitneye tutulmuş mecnun sen mi yoksa sana o kâfirler içinden mecnun, meftun diyen mi? Demek olur. İkinciye göre de ma'nâ, iki taraftan hanginizde imiş o fitne ve cünun sende mi onlarda mı? Demek olur ki iki ma'nâ da doğrudur. Ancak evvelkinde meftun lâfzının zâhirine nazaran açık olmakla beraber meal i'tibariyle herkesin kavrayamıyacağı ince bir dolaşım vardır. İkincisinde ise meftun lâfzının zâhiri hılâfına olmakla beraber meal açıktır.

7. ﴿اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ﴾ - Bu beyan da Peygambere yukarıki hıtabât ve teminâtı veren

Allah tealânın şerikten münezzeh olan kendi şanı rübubiyyetini, sıfâtının, ılm-ü kudretinin yüksekliğini ve binaenaleyh ona iyman ve ı'timad ile itaat ve hılâfından hazer olunması lüzumunu tefhim suretiyle bir taraftan tebligatı vakıayı evvel ve âhirinden tevsık ve münhasıran kendisine tevcih ederek verilecek tebligata ıhzardır. Ya'ni sana o in'amı yapan, o te'minatı veren ve önünü sonunu görüp gözetecek ve eğriye doğruya müstehakkını verecek olan ancak rabbındır. Çünkü odur ancak seni yetiştiren, herkesten de

senden de a'lem olan ﴿بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبيلِهِ﴾ yolundan sapanı - aklı

varken

Sh:»5271

dareynde saadete götürecek hak yolundan sapmış, çığırından çıkmış, ebedî şekavete götürecek yanlış yolda kendini gaybetmiş olanları ki hakîkatte deliler, sapıklar onlardır.

﴿وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدينَ﴾ yine odur ancak eğrilikten sakınıp doğru yolu tutmuş, akıbet

murada irecek olanları - ki hakikatte aklı olanlar da işte onlardır. O halde ancak rabbına itaat et, rabbının

gösterdiği yoldan git de 8. ﴿فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبينَ﴾ artık itaat etme o tekzib edenlere - bu

hakıkatleri tekzib eyliyen, yalan çıkarmağa çalışarak yalancılık eden ve sonunda kendilerini tekzib edecek olan münkirleri dinleme, tanıma, sözlerini tutma, sevketmek istedikleri yanlış yola gitme, haksızlıklarına, ısyanlarına rağmen vazîfene, o büyük ahlâkın tatbikatına devam eyle. Fai cezaiyyenin delâletiyle yukariki te'minâtın ilk neticesi olan bu nehiy, Allah yolunda yapılacak vazîfenin başlangıcını beyan eden öğüddür. Evvelen ve bizzat Peygambere hıtab olmakla beraber Sûrenin âhirinden anlaşılacağı üzere dolayısıyla bütün ukalâ âlemlerine öğüddür. Ya'ni hak yolunda ilk işin bu olsun. Hakkı tanımıyan, cezasına inanmıyan münkirleri tanıma, sözlerini tutma, yalanlarına aldanmaktan, düşecekleri akıbete düşmekten sakın, herşeyden evvel uyanık ve samîmî ol, temizlik, dürüstlük her kemalin başıdır. Gerçi ahlâkın büyüklerinden birisi de semahattır, keremdir. Fakat hılim, kerem ve semahat, haksızlığı tervicde, ciddiyyetsizlikde, müdahenede değil, nezahette, samîmîyyette, şehamette ve onların netaicine sabr-u tehammül ile feyz-u terbiye neşretmektedir. Şunu da bilki sana mecnun diyen, aldanmış diyen sapık diyen, öyle yalan neşreden

o yalancılar onu samîmîyyetle değil, garazkârlıkla söylediler. Zira 9. ﴿وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ﴾ arzu

ettiler ki sen müdahene etsen, onları

Sh:»5272

yağlasan, taptıklarına, alçak garazlarına, haksızlıklarına ilişmesen, muvafekat etsen, yalanlarına yağ sürsen diye istediler de onun için tekzibe kalkıştılar. Yoksa sen müdahene edecek, garazlarına revac

verecek olsaydın, o suretle sen de onların dalâletlerine iştirâk etmiş bulunsaydın ﴿فَيُدْهِنُونَ﴾ o

vakıt müdahene edeceklerdi - onlar da sana yağ sürecek, yalanı tasdîk edecek, ne büyük, ne akıllı adam diyeceklerdi. Lâkin sen müdahene etmeyip hakkı söylediğin, Allahın emrini, risaletini tebliğ eylediğin için öyle iftiraya kalkıştılar, bile bile yalan söylediler. Onun için sen onlara itaat etme, maksadlarına yağ sürme. İşte büyük ahlâkın ilk umdesi budur. Demekki lisan, kalem şayanı kasem olmakla beraber doğruyu söylemek için çalışmıyan mudahin diller, mudahin kalemler ve onları dinliyenler büyüklükten, büyük

ahlâktan, akıldan uzak ve itaat eylemek şanından olmıyan bedbahtlardır, 10. ﴿وَلَا تُطِعْ كُلَّ﴾

şunların hiç birine ve hey'eti umumiyyesine itaat etme ﴿حَلَّافٍ﴾ çok half, çok yemîn edici - çok

yemîn etmeğe alışmış, eğriye doğruya yemîn eder durur. Yemîn bir zaruret ve kat'î bir lüzum halinde hakkı te'yid ve izhar için yapılır, pek büyük bir kuvvei te'yidiyyedir, çok çok yemîn edip durmak ise onun istıhfaf etmek, kendi şâhidini kendi cerh etmektir. Gerçi Allahın ismini ta'zîm ile çok zikretmek çok sevabdır. En büyük ibadettir. Fakat onu herşeyde bir vasıtai tervic olmak üzere kullanmak sıksık şâhid olarak çağırıp durmak ise zikr-ü ta'zîm değil, onun ızzet ve kudsiyyetine tecavüz etmektir. Onun için yemîn eden kimse son bir iztırar halinde, onun şehadet ve kefaletine müraceat ederken bütün hakkından emîn olacak vechile düşüne düşüne titriye titriye müraceat etmelidir. Yoksa o yemîn o kimsenin
saygısızlığına
Sh:»5273

ve Allah tealânın azametini tanımadığına, yemînin gayet mukaddes tutulması lâzım gelen ve hakkın izharı, emniyetin takrir ve tesbiti için her vasıtanın kesildiği en son noktada müraceat edilecek en son ve yekâne

kuvvei müeyyide olduğunu ve onu istıhfaf edenin bütün emniyyeti hukukıyyeyi çiynemiş ve binaenaleyh kendi vicdanında kendine dahi hakkı hayat bırakmamış olacağını duymadığına, düşünmediğine delâlet

eyler. Bu ise yemînin hükmünü tanımamak demek olan yemînsizlikten « اِنَّهُمْ لَٓا اَيْمَانَ لَهُمْ

» mısdakından daha şenî' bir tenakuzdur. Kuvvet almak için müraceat ettiği en büyük kudretin za'fını i'lân eyleyerek kendini yıkmaktır. Onun için gerek ı'tikatça, gerek amelce her şerrin menbaıdır. Bunu anlamak için burada her fenalığın başında sayılmasını düşünmek kifayet eder. Bundan dolayı insan kat'iyyen bildiği hakta bile çok çok yemîn etmekten sakınmalıdır. Zira ihtiyatsız yemîn eden, yalan yere, yemîn etmeğe de

alışır. Doğruya eğriye yemîn etmeğe alışmış olanlarda ise şu vasıfların hepsi bulunabilir. ﴿مَه۪ينٍۙ﴾

alçak - re'y ve tedbiri hakîr, süflî düşünür, kendi kendini küçük düşürür, yalancı, değersiz, her kalıba

dökülür, her fenalığa sürüklenir 11. ﴿هَمَّازٍ﴾ gammaz - şunu bunu ayıblar, ta'n eder, gıybet eder,

zemm-ü kadh ile bizler, iğneler, dürtüştürür, bizleyici, mahmızlayıcı, ﴿مَشَّٓاءٍ بِنَم۪يمٍۙ﴾

koğuculukla gezer - hafiyyelik, boşboğazlık ile yaşar. 12. ﴿مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ﴾ Hayır engeli - hiç

hayra yaramaz, gayet behîl olduğu gibi başkalarının yapacağı hayra da mani' olur. Hayır düşmanı

﴿مُعْتَدٍ﴾ mütecaviz - haddini aşkın, hakkına razı olmaz, zulümkâr ﴿اَث۪يمٍۙ﴾

günâhtan

Sh:»5274

vebalden çekinmez, vebal yüklü 13. ﴿عُتُلٍّ﴾ zobu - kaba, saygısız, zorba, obur, bulduğunu çarpar

yer, fahiş söyler, gaddar, müstebidd ﴿بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ ondan sonra da - ya'ni bütün bu fena huyların

arkasından da, onlarla beraber ﴿زَن۪يمٍۙ﴾ bir delme takma - nesebi takma, uydurma, yâhud fenalıkla mimli, şirret damgalı, yâhud dalkavuk.

ZENÎM, zenemeden müştaktır. Zeneme, keçinin, koyunun boynunda, kulağı dibinde derisinden küpe gibi yumrucuklara yâhud kulağı dilinip de ucundan muallak bırakılan sarkıntıya denir ki her tarafa sallanır durur. Lisanımızda o koyun veya keçiye küpeli denildiği gibi Arabcada da zenîm denilir, burada bundan müsteardır ki bu Türkçede en ziyade dalkavuk veya kulağı yirik, yâhud kulağı gesik, yâhud kulağı küpeli ta'birlerindeki mecaz ma'nâyı andırır. İbni Cerîr tefsirinde tafsîl olunduğu üzere müfessirler İbni Abbas ve gayrilerinden bunun ta'rifinde şunları nakleylemişlerdir: deıy, nesebi mülhak, piç, şerr ile ma'ruf, kötü damgalı, alâmetli kâfir, zalûm, leîm, fâcir ilh... Buharîde de bu Sûrenin tefsirinde Mücahidden, İbni Abbastan şöyle rivayet edilmiştir: « عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَن۪يمٍۙ » Kureyşten şât zenemesi gibi zenemesi olan bir recül اهـ. İbni Cerîr ve İbni Merduye de bu ma'nâda rivayet eylemişlerdir. Fakat bunun kesbî bir şey olmayıp hılkî olduğuna göre mezmum olan ahlâk miyanında sayılmaması lâzım geldiği halde nasıl olur da en mezmum, en aşağısı sayılır? Diye bir suâl vârid olduğundan Âlûsî bunun istişkâl olunduğunu söylemiş ve hallinde tereddüd etmiştir. Lâkin yine Âlûsînin beyanına göre zeneme söylediğimiz vechile hılkî ve sun'î olabileceği cihetle bunu sun'î olarak anlamak veya mecaza haml etmek daha muvafık olur. Ve onun için diğer ma'nalarla iyzah edilmiştir, sonra aynı

Sh:»5275

suâl kendi sun'ı olmıyan mülhak ve mülsaklar hakkında da vârid olabilir. O halde gerek âyeti ve gerek

rivayeti, kesbî noktai nazardan anlamak lâzım gelir. Bundan dolayı « زَنِيمٍ » dalkavuk, yâhud küpeli

muhannes ma'nâsına olmak muvafık görünür. Bunlar her halde bir utüllün arkasındadır. Yâhud utüll kendisi de öyledir. Demek olur.

Bahis fene huylardan, alçaklıklardan sakınmak ve onların timsali olup da o yola sevk edilebilecek olanlara itaat etmemek mevzuu üzerinde ahlâkî ve ictimaî bulunduğu için müfessirler gayet rengin ve zengin olan bu kelimati Kur'aniyyenin fehm-ü tefhimiyle irşada çalışmışlardır. Çünkü Kur'an o fenalık timsallerine itaat etmemeği emr ederken, nazmın nezahet ve nezaketine bir şaibe kondurmamak üzere onları her birinin sırasiyle meftun olup geyindiği müdebdeb bir tavr-u eda içinde deste deste mimliyerek inbıktan geçirmiş ve bunlara uyanların hepsinden aşağılık olduğunu göstermek üzere de zenîmi hepsinin sonuna takarak cümlesini bir kül halinde fırlatıp atıvermiştir.

Müfessirîn bunlarla muayyen bir şahıs kasd edilip edilmediğini teharri ile de meşgul olmuşlar ise de doğrusu Ebu Hayyanın dediği gibi âyetten zâhir olan budur ki: bu evsaf muayyen bir şahs için değildir.

Başta « كُلَّ حَلَّافٍ » buyurulmasından da sarahaten anlaşıldığı vechile, ta'yin ve tahsîs maksud

olmıyarak hem her birinin, hem mecmuunun cinsinden tahzirdir. Mâzîye olduğu gibi istıkbale de şamildir.

Burada « لَا تُطِعْ » nehyi müfred olarak evvel emirde ferdlere müteveccih olmakla beraber itaatten

tehzir olunan evsaf, hey'eti mecmuasiyle ferde aid olmak şart değil, ferdlerden mürekkeb olan külle, o mahiyyette bulunan her hangi bir cem'ıyyete dahi şamil olacak vechile ifade olunmuştur. Ancak cem'ıyyet vicdani ferdlerde temessül edeceği ve ferdlerin haricinde cem'ıyyet ma'nâsı

Sh:»5276

mücerred bir fikirden ıbaret kalacağı cihetledir ki mülâhaza ferdlerden yürür. Şimdi böyle bir ferde veya külle bir âkıl için itaat nasıl tesavvur olunur? Denecek olursa bunun sâikı olabilecek ıllet şöyle beyan

olunuyor: 14. ﴿اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَۜ﴾ mal sahibi olmuş ve oğulları var diye - ya'ni

servet kazanmış ve kuvveti var, belki bir istifade olunur veya şerrinden sakınılır diye itaat etme, başka bir sebeble itaat edilmiyeceği evleviyyetle bellidir. Aklı olan ve onların ahlâkında bulunmıyan bir kimsenin onlara başka bir sebeble itaat ve tenezzül etmesine ihtimal yoktur, şu kadar ki servetinden veya kuvvetinden şahsî veya gayri şahsî bir istifade veya zararından tevakkî maksadıyle müdaheneyi muvafık görenler bulunabilir. Fakat şahsî istifade maksadı güdenler onlar da dahili mehîn veya zenîm demek olacağından burada bu ihtimal sakıttır. Olsa olsa bir hayra yaramak veya şerlerinden korunmak ümidi kalır. Halbuki onlar hayır ehli değil, hayır engelidirler. Kendi çıkarlarını gözetmeden, istedikleri gibi sürüklemeği kurmadan bir habbe vermezler. Şerlerinden korumak için öylelere müdahene edenler kendilerini daha büyük bir şerre teslim etmiş olurlar. Büyük ahlâk ise bir çok ezâlara, cefalara, yoksulluklara katlanır, sabr-u tehammül eder de onlara itaat ve müdahene etmeğe tenezzül etmez. Hak yolunda hayır kapıları açılabilmek için evvel emirde o mani'alara göğüs germeğe çalışır. «Her kim bir zengine mücerred malından dolayı ta'zîm ederse dîninin üçte ikisi gider» mealindeki bir hadîsi şerif de bu âyetin bir mazmunudur.

« اَنْ كَانَ » « لَاَنْ كَانَ » demektir. Bunun rabtında da bir kaç vecih vardır. Birisi

makabline merbut olup beyan ettiğimiz vechile yukarıdaki « لَا تُطِعْ » emrine müteallık olmasıdır.

Birisi de zenîme veya hallâftan zenîme kadar tenâzu' üzere hepsine müteallık olarak ılleti gaiyyelerini de

Sh:»5277

göstermiş olmasıdırki onlar nihayet mal ve oğullar sahibi olmak için onları irtikâb ederler demek olur. Birisi

de maba'dine aid olmak üzere mukaddere veya gelecek « قَالَ » ye müteallık olmasıdır. Bu surette

ma'na şu olur: onlardan birisi mal ve oğullar sahibi olduğu için mağrurlandı, burnunu şişirdi de 15.

﴿اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ﴾ Âyetlerimiz karşısında

okunduğu zaman «evvelkilerin esâtîri» dedi - Sûrei En'ama bak 16.

﴿سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ﴾ yakında biz onu o hortumunun üzerinden damgalayacaığız -

burada burun yerine hortum ta'bir edilmesi yukarıda mukadder olduğunu söylediğimiz kibr-ü gurur fi'line işarettir. Burunu büyümek, burun şişirmek gibi kibr-ü gururdan kinayedir. Sonra hortum fil ve hınzîr burunlarında kullanıldığı ve yüze, buruna damga ve dağ en çirkin şeyler olduğu için bu ta'birde büyük bir tezlil vardır. Onun için Resulullah hayvanatın bile yüzlerinden damgalanmasını nehiy buyurmuştur ve yapana la'net eylemiştir. Yüzde burun ise en önde olduğu için en göze batan, ilk sakınılması lâzım gelen ve ızzet-ü hamiyyet nişanesi sayılan ve ondan dolayı en muhterem secde mevzi'i olan bir uzuvdur. Hattâ ba'zıları cemal burundadır demişlerdir ki şâirin şu beyti bundandır:

وحسن الفتى فى الانف والانف عاطل فكيف اذا ما الخال
كان له حليا

Hasılı hortumunu dağlamak, damgalamak burnunu kırmak ta'birimizde olduğu gibi son derece tezlilden kinayedir ki ne keyfiyyetle olursa olsun, gerek maddî olsun gerek ma'nevî, gerek dünyevî olsun gerek uhrevî. Maamafih burada evvelâ dünyevî cihet anlatılmak üzere

buyuruluyor ki 17. ﴿اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ﴾ muhakkakki biz onlara bir belâ verdik - ya'ni mal ve

oğullarına güvenip de öyle diyenleri, o tekzib edenleri belâye düşürmüş bir imtihana sokmuşuzdur. O mal ve evlâd onlara bir fitne, bir beliyye kesilir. Netekim ilk bı'setde ehli Mekke öyle ahlâksızların sözlerine uyarak Allahın âyetlerini tekzib ve Peygambere ezâ ve cefada ısrar ettiklerinde dolayı Resulullah «

اَللّٰهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرٍ وَاجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِى يُوسُف

» Allahım! Mudara darbeni şiddetlendir ve onlara Yusüfün seneleri gibi kıtlık ver» diye duâ etmiş, Allah da onları yedi sene kıtlık, kuraklık içinde ezmi, belâlarını vermişti. O mal ve evlâdın hikmeti hılkatını bilmiyen, ve onu hayrı için sarf ederek şükredecek yerde hayra engel olmak ve hakka karşı burun şişirmek için toplıyanlara onların ni'met değil, birer beliyye olduklarını tanıtmıştı ki burada onu ıhbar ile bir ıhtar vardır. Ve bunu sade onlara münhasır bir tesadüften ıbaret olmayıp evvel ve âhir tatbîk edilmesi ıktıza eden bir kanun olduğunu misal ve hikmetiyle gayet sade ve fakat pek derin ma'nalara temass ederek iyzah etmek üzere

şöyle buyuruluyor: ﴿كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ﴾ nasılki o cennet sahiblerini bir

beliyye ile imtihan etmiştik - burada cennetten murad, Dünya cenneti, güzel bağ ve bostan demektir. Daha

derin bakışla da vatan demektir. « الف لام » ile « الْجَنَّةِ » yalnız burada böyle Dünya cenneti

ma'nasına varid olmuştur. Çünkü temsilin delâlet ettiği vechile bu kıssa arablarca ma'ruf imiş. Eshabından

murad da o bağın mutasarrıfları, ellerinde tutup idare edenleridir. Bunun sûrei kehfte « وَدَخَلَ جَنَّتَهُ

» âyetinde olduğu gibi bir ferd misaliyle getirilmeyip « اَصْحَابَ الْجَنَّةِ » diye cemı' sıygasiyle

müşterek bir milk misali olarak getirilmesi ferdî milkin idaresinden ziyade cem'iyyet ve vatan noktai nazarından bir temsil olduğunu anlatır. Kıssanın en ma'ruf rivayetlerde hulâsası
şöyledir:

Yemende Sa'aya yakın, Savran denilen arzda salih bir adamın güzel bir bağı vardı, ona iyi bakar, ondan Allah hakkını eda ederdi, derken vefat etti, çocuklarına kaldı, onlar ise nâsı onun hayrından men' eylediler ve Allah hakkını kıskanıp buhlettiler, neticesi Allah tealânın anlattığı gibi oldu: ﴿اِذْ اَقْسَمُوا﴾ o zaman belâ vermiştik ki kasem etmişlerdi. - Kıssaya bu suretle evvelâ kasemlerinden başlanmasında mühim nükteler vardır. Birincisi her ictimaî bir işin bir akıd ve mukavele ile başladığını ve bunun yegâne müeyyidesi de yemîn olduğunu ve ondan dolayı neticedeki kâr ve zararın da ona bağlı' bulunduğunu anlatır. İkincisi yukarıda « كُلَّ حَلَّافٍ » en başında zikredilmiş olduğu gibi burada da ondan başlanmış ve ettiği yemînin mahiyyetini ve giriştiği mukavelenin ne dereceye kadar kendi ılm-u kudreti dahilinde bulunduğunu iyi düşünmeden kat'î yemîn ile teahhüde girişenlerin yalan yere yemîn etmiş ve ondan dolayı başlarını nasıl belayâ sokmuş oldukları gösterilmiştir. Çünkü bunlar şuna yemîn etmişlerdi:

﴿لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَۙ﴾ her halde ve her halde sabahleyin o cenneti kesecekler -

SARM, bağ kesmek, üzüm ve meyva devşirmek ma'nasına geldiği gibi bir şey'i kökünden kesip temamen ayırmak ma'nâsına da gelir. Bunlar gönüllerince bağın kendisini değil, meyvasını devşirmeği kasdetmiş olsalar da yemînlerinde şöyle demişlerdir, billahi o bağı sabahleyin mutlak ve muhakkak kesecekler? Halbuki bu tamamen kendi ellerinde değildi, gerek o bağın gerek kendilerinin sabaha çıkıp çıkmıyacaklarını öyle sureti kat'iyyede bilemezlerdi 18. ﴿وَلَا يَسْتَثْنُونَ﴾ bir istisnâ da yapmıyorlardı - inşaallah, Allah izin verirse yâhud sağ sâlim sabaha çıkarsak, bir kaza ve afete uğramazsak gibi bir şart, bir kaydi ihtirazî koymuyorlardı, çok kuvvetli,

Sh:»5280

azimkâr olmak için yemînlerini yerine getirememek ve bu yüzden felâleket uğramak ihtimallerini düşünmiyorlar bir dönüm noktası bulunmasını istemiyorlardı, yâhud kendilerinden başka kimseye bir şey vermek istemiyorlar, onu kendilerinden başka birisinin kesebileceğini hisaba almıyorlardı. Öyle kat'iyyetle kavl-ü karar edip uykuya yatmışlardı. 19.

﴿فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ﴾ Fakat onlar uykudalarken rabbın tarafından bir tâif, dolaşan bir emri ilâhî bir afet o bağın üzerinden her tarafını dolaşıverdi - bir rivayete göre bağın bulunduğu vadîden bir ateş çıkıp o bağı kökünden yakıp kavurup bitirivermişti. 20.

﴿فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ﴾ derhal o Cennet gibi bağ sabaha kadar sırıma dönüvermişti -

SARÎM, temamen kesilmiş veya kesik demektir. Meyvası kesilmiş bağa, hasılâtı biçilmiş tarlaya, geceden bir kıt'aya, hiç bir şey bitirmiyen kumluk bir yerede denilir. Burada birinci ma'na da olabilirsede sonraki ma'nâlardan biriyle o bağın meyvasının değil kendisinin kökünden kesilip yanmış, kül gibi karara kalmış olduğu mervîdir. Demekki yemîn ettikleri fi'ıl olmuştu fakat gönüllerindeki gibi ve kendi elleriyle lehlerine değil, hatırlarına getirmedikleri bir surette aleyhlerine olmuştu, henüz onların haberi yoktu 21.

﴿فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَۙ﴾ derken sabahleyin birbirlerine seslendiler 22.

﴿اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ﴾ haydin keseceksenizharsiniz üzerine erkence koşun dediler - bunda da iki hata ediyorlardı. Birisi, o bağı yalnız kendileri yetiştirmiş, sade kendilerinin ekimi, kültürü imiş gibi « حَرْثِكُمْ » diyorlar, sonra da «

الِى حَرْثِكُمْ » harsinize demiyorlar, « عَلٰى حَرْثِكُمْ » harsiniz üzerine diyorlar, onu ekin

biçer gibi kesip bitirmek niyyetiyle düşmanın üzerine saldırır gibi kıymak azmiyle aleyhine

Sh:»5281

yürüyorlar, çünkü ondan kimseye bir şey bırakmak istemiyorlar, son derece hırs ile hareket ediyorlar. Onun için 23. ﴿فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ﴾ hemen fırladılar giderken gizil gizli birbirlerine mızırdaşıyorlardı 24. ﴿اَنْ لَايَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ﴾ sakın bu gün üzerinize bir miskîn sokulmasın diyorlardı - hiç düşünmüyorlardı ki dün birbirleriyle mukavele ederlerken birbirlerini ancak yemîn ile tatmin edebiliyorlar, yegâne te'mînatı onda buluyorlar, ondan kuvvet alıyorlar, şirket ve cem'iyyetlerini onunla kurabiliyorlardı, o bağ ve harse ve onun semeratını ıktitafa nâil olurlarsa yine o sayede nâil olabileceklerdi. Düşünmeleri lâzım gelirdi ki o bağ ve hars kendilerinden evvel onu kendilerine veren ve onlar uyurken onu gözetecek olan Allahındır. Onda bir Allah hakkı, Allahın muhtac olan kullarının nice hukuku vardır. Onları gözetmek, onun şükrânesi olmak üzere Allah için onlara efendilik etmek, hem o bağı bozmağa giderlerken öyle istibdad ile hareket etmeyip mümkin olabildiği kadar onlardan ba'zılarını da sebeblendirmek ve hırs-u istibdad ile bağlarına düşman çoğaltacaklarına ona gözleri takılabilecek olan fükarayı babaları zamanında olduğu gibi az çok gözeterek hayırhah duâcılar, bekciler yetiştirmek ve kendileri için bir vazîfe olduğunu unutmamak iycab ederdi. Halbuki onlar uykudalarken bağın ne olduğunu ne hale geldiğini hiç hisaba katmıyarak fırlamışlar, sakın yanınıza bir fakîr sokulmasın diyerek, bunu da kimse işitmesin diye seslerini dahi kıskanır bir surette fısıl fısıl, mızır mızır birbirlerine tenbih ederek hızla gidiyorlardı 25. ﴿وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ﴾ ve sade bir harde kadir olarak, ya'ni hızlı bir men'-ü istibdada, mücerred bir hırs-u gadaba güçleri yeterek erkenden gittiler - demek ki cem'iyyetin hızı ve istibdadı ferdden daha kuvvetli ve daha feci'dir. Evet öyle gittiler, varacakları yere

Sh:»5282

vardılar amma, sonu ne oldu? İşte şu şaşkınlık, şu mahrumiyyet, şu peşimanlık oldu: 26. 27.

﴿فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَٓالُّونَ ۙ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ﴾ - böyle

şaşırdılar, evvelâ yalnız dalâletlerine hukm ettiler, sonra da cezaya uğradıklarına men'etmek istedikleri miskînden ziyade mahrum bırakıldıklarına hukmettiler, inkisarı hayal ile hal ve istıkbalden bütün ümidi kesip ye'se düştüler. Eğer içlerinde aklı erer mu'tedil bir ferd bulunmasa idi o me'yusiyyet içinde kalacaklar o mahrumiyyetle inleyip gideceklerdi. Lâkin içlerinde bidayeten re'yi dilenmemiş bir ortancaları, ya'ni aralarında aklı irer, hakkı bilir, istibdadı sevmez, musıybet karşısında şaşırıvermez bir mu'tedilleri vardı, o vakıt o 28. ﴿قَالَ اَوْسَطُهُمْ﴾ evsatları dedi - burada evsat yaşta ortanca demek değildir. Üç veya beş kişiden ıbaret imişler de bir en ortancaları varmış diye anlamamalıdır. İbni Cerîrin İbni Abbastan ve Mücahidden, ve Katadeden ve Dahhâkten rivayet ederek tasrih ettiği vechile Sûrei Bakarede « وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا » âyetinde vasat, âdil ma'nâsına olduğu gibi burada da onun ismi tafdılı olarak a'del, ya'ni en doğru, en hadşinas, en hayırlı, ta'biri âharla en mu'tedil demektir. Binaenaleyh bir cem'ıyyet içinde bidayeten kadri takdir edilmemiş, söylediği dinlenmemiş bir ferdin kıymetini gösterir. Demek ki mes'ele cem'ıyyeti ihmal eden müfrit ferdiyyetçilerin, müstebidlerin, hudgâmların zannettiği gibi ne yalnız infiradda ne de ferde hiç kıymet vermek istemiyen müfrıt ictimaıyyatcıların zannettikleri gibi yalnız cem'ıyyettedir. İkisi arası bir ı'tidal noktasındadır. Ruh ile beden gibi ferdin zuhuru cem'ıyyette, cem'ıyyetin kıyamı ferdde, evvel ve âhir ikisinin kıvamı haktadır. Onun için ferdler hakkın birliğine istinad ile bir mukavele yapmadan cem'ıyyet yapamadılar, aynî

zamanda mukavele ve hareketlerinde hakkın hukukunu gözetmedikleri için de muvaffak olamadılar. İşte içlerinde bunu bilen bir ferd dedi ki ﴿اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ﴾ demedim mi size ? Tesbîh etse idiniz! - Hak tealânın nezahetini tanısanız, onun noksandan münezzeh bir sübhan bulunduğunu, hâkimiyyetini kimseye vermiyeceğini, alçaklığı, haksızlığı, tehakkümü sevmediğini bilseniz, hakkı gözetseniz istisna yapsanız da istibdada sapmasanız? Bu vaktiyle beni niye dinlemediniz diye benlik sevdasiyle yapılan sade bir serzeniş değil, bu kerre düştükleri ye'isten kurtarmak ve ye'sile Allaha zulm isnad etmek gibi Allaha karşı daha büyük bir küfr ü günaha düşmekten sakındırmak için serzeniş suretinde edilen hatayı ıhtar ile tevbe ve intibaha bir da'vettir. O sebeble uyandılar, evvel dinlemedikleri nasîhati bu kerre gördükleri felâket içinde dinlediler de 29.

﴿قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَآ اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ sübhane rabbina inna künna zalimîn

dediler - böyle Allahı tenzîh ve kendi zalimliklerini, düşüncesiz yemîn, istisnayı terk ve fukaraya bakmamağa azmetmekle nefislerine yazık etmiş olduklarını i'tiraf ettiler, bununla da kalmadılar, dağılıp gidivermediler. Daha ziyade tevbe ve nedametle salâha yüz tutarak 30.

﴿فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ﴾ birbirlerine dönüp levmleştiler - ettikleri ifrat ve tefrîtten dolayı müzakere ederek her biri ferden ferden ben şu kusuru ettim, sen şöyle yapdın diye kendi kendilerini kınayıp birbirlerine peşîmanlıklarını anlattılar. Keşşafta der ki: çünkü kimi ettikleri zulmü tezyin ve teşvîk etmiş, kimisi onu kabul etmiş, kimisi sakınılmasını emretmiş ta'zir etmiş, kimisi âmire ısyan etmiş, kimisi razı değil iken sükût etmiş. Nihayet şöyle karar

verdiler de 31 ﴿قَالُوا﴾ dediler ﴿يَا وَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ﴾ eyvahlar olsun bizlere, bizler hakikaten azgınlarmışız - cezaya mustehıkk imişiz, bütün kusur bizim, rabbımız her vechile münezzeh sübhan, o halde öyle bir rabbın kulu olan bizler neye ümidimizi keselim, ne için tevbe ile ona yüz tutmıyalım, onu, o fâni Cenneti kusurumuzdan dolayı aldı ise biz ıhlâs ile on yüz tuttuğumuz halde o bize onun yerine daha hayırlısını veremezmi 32.

﴿عَسٰى رَبُّنَآ اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَآ﴾ olaki rabbımız bize ona bedel ondan daha hayırlısını vere - ki asıl Âhıret ecri, öyle gussadan, belâdan azede olan Na'îm Cennetidir. Dünyada hayra yarayarak ona vesiyle olacak olan da onun mukaddimesi demektir. Maamafih onlar bu talebi bile ıhlâs için kâfi görmediler de en sonunda şöyle dediler: ﴿اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ﴾ her halde biz ancak rabbımıza râgıbız - bütün rağbetimizi munhasıran ona çevirdik, ona onun rızasına irmek, bundan böyle hep onun için çalışmak isteriz, verir vermez, ona karışmayız, o artık onun bileceği bir şeydir. 33.

﴿كَذٰلِكَ الْعَذَابُ﴾ İşte böyledir azâb - bilenleri, bilmek anlamak kabiliyyetinde olanları böyle Dünyada uyandırır, yola getirir, hakka teslim ettirir, daha büyük tehlükeden korunmasına ve daha büyük hayra irmesine sebeb olur. Allah tealânın belâ vermesinin, acı azâb ile cezalandırmasının hikmeti de budur. ﴿وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ﴾ ve elbette azâbı daha büyüktür. - Mala değil canadır. Geçici değil ebedîdir. O bir kere başa geldikten sonra intibahın fâidesi olmaz. İntibah arttıkça onun şiddeti artar. O o kadar büyük ve şiddetlidir ki içine düşen kurtulmaz. Onun fâidei intibahiyyesi Dünya azâbı gibi fi'len içine düşülmesinde değil,

Sh:»5285

içine düşülmezden evvel bilinmesinde, uzaktan bilinip Dünyada iken korunulmasındadır. Evet, ikisi de muhakkak bir intibah faydasını haiz, vukuundan evvel ılm-ü iyman ile önüne geçilerek korunulabilmek hususunda müşterektirler. Dünya azâbıda bilfi'il vakı' olduktan sonra olmasın olmaz, bundan da korunmak ancak önceden bilinip mümkin olduğu kadar çaresine bakılarak sakınılmakla olur. Bununla beraber bu her ne olsa geçer, bu suretle ilerisi için tecribî bir ılm ile intibah faidesi bırakır. Lâkin Âhıret azâbı sondur, o tecribeye gelmez, artık bütün tecribeler onda tükenmiş neticesini vermiş bulunur. Bundan korunmak ba'delvuku' tecribe ile değil Sûrei Mülkte geçtiği üzere sem-ü akl ile muhbire iyman ve işidilen, görülen Dünya azâblarının acılığından bilmukayese cüz'îden küllîye giden bir temsîl ile bilinir. Onun için hem haber verilmiş hem temsîl yapılmıştır. - ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ fakat bilselerdi - bunlara eskilerin masalları diyen ve kendilerine mal ve evlâdlarıyle belâ verilmiş olan o tekzibciler o Dünya azâbını gördükten sonra olsun bunu bilselerdi o cennet sahiblerinin cennetlerinden mahrum olduktan sonra evsatlarının kadrini bildikleri, ihtarını dinledikleri gibi Peygamberin tebliğ ettiği âyetler dinlerler, o fena huylardan vaz geçerler iymana gelir, bütün rağbetlerini Allaha çevirerek o büyük Âhıret azâbından korunmağa çalışırlardı. O ashabı Cennetin daha sonları ne olduğuna gelince, Katadeden suâl edildiğinde bana zor bir şey teklif ettin demiş, ya'ni o cihet âyette musarrah değil, gayibdir bilmem demek istemiş. Mücahidden ise: tevbe ettiler Allah da kendilerine daha hayırlısını verdi diye menkuldür. İbni Mes'ud radıyallahü anh Hazretlerinden de şöyle rivayet edilmiştir: bana böyle bâliğ oldu ki onlar ıhlâs ettiler, Allah tealâ da onların sıdkına mükâfat buyurdu da ona bedel bir Cennet

Sh:»5286

verdi ki ona «El'hayevan» denilir. Onda öyle bir üzüm olur ki bir salkımını bir katır götürür اهـ. «

وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُ » âyeti düşünülürse mahzı hayat demek olan «elhayevan» dari Âhıretin ismi olduğu anlaşılır. Şu halde o rivayetin ma'nâsı onlara sonraki ıhlâslarına mükabil Allah hayatı ebediyye olan Âhıret Cennetini verdi demek olur. Ve bunlara «elif lâm» ile « اَصْحَابَ الْجَنَّةِ » ta'bir edilmesinin sebebi de bu hüsni hatimeleri olmak gerektir.

Mâdem ki onların sonu ancak Allaha rağbetle neticelenmiştir. O halde şu gelen âyet onların da akıbetlerine işareti ihtiva eder:

﴿٣٤﴾ اِنَّ لِلْمُتَّق۪ينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّع۪يمِ ﴿٣٥﴾ اَفَنَجْعَلُ
الْمُسْلِم۪ينَ كَالْمُجْرِم۪ينَۜ ﴿٣٦﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَۚ
﴿٣٧﴾ اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ ف۪يهِ تَدْرُسُونَۙ ﴿٣٨﴾ اِنَّ لَكُمْ ف۪يهِ لَمَا
تَخَيَّرُونَۚ ﴿٣٩﴾ اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ
اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَۚ ﴿٤٠﴾ سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَع۪يمٌۚ
﴿٤١﴾ اَمْ لَهُمْ شُرَكَٓاءُۚ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَٓائِهِمْ اِنْ كَانُوا صَادِق۪ينَ
﴿٤٢﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا

يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا
يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿﴾

Sh:»5287

﴿٤٤﴾ فَذَرْنِى وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ
حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَاُمْلِى لَهُمْ اِنَّ كَيْدِى مَتِينٌ ﴿٤٦﴾
اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٧﴾ اَمْ عِنْدَهُمُ
الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٨﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ
كَصَاحِبِ الْحُوتِ اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٩﴾ لَوْ لَٓا اَنْ
تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٥٠﴾ فَاجْتَبٰيهُ
رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥١﴾ وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ
﴿٥٢﴾ وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şübhesiz ki korunan müttakîler içindir rablarının ındinde na'îm Cennetleri 34 Ya artık, müslimleri mücrimler gibi kılar mıyız? 35 Neniz var? Nasıl hukm ediyorsunuz? 36 Yoksa size mahsus bir kitab var da onda şu dersi mi okuyorsunuz 37 Siz âlemde her neyi ıhtiyar ederseniz o her halde sizin olacak diye? 38 Yoksa size karşı üzerimizde Kıyamet gününe kadar sürecek yemînler, teahhüdler mi var 39 Siz her ne hukm ederseniz her halde öyle olacak diye? 40 Sor bakalım onlara içlerinde ona kefîl hangisi? 41 Yoksa onların şerikleri mi var? O halde şeriklerini getirsinler, sadık iseler 42 O gün ki saktan

Sh:»5288

bir keşf olunur ve secdeye da'vet edilirler o vakıt gücleri yetmez 43 Gözleri düşmüş, kendilerini bir zillet sarmış bulunur, halbuki o secdeye onlar sağ sâlim iken da'vet olunuyorlardı 44 O halde bana bırak bu sözü tekzib edenleri, biz onları istidrac ile çıkarır, bilemiyecekleri cihetten yuvarlarız 45 Ve ben onların ipini uzatırım, çünkü fendim sağlamdır 46 Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun damı cereme vermekten ezilmişler? 47 Yoksa gayb yanlarında da onlar mı yazıyorlar? 48 O halde sabret rabbının hukmüne de sahibi hut gibi olma, hani öfkeye boğulmuş da nida etmişti 49 Rabbından bir ni'met yetişmiş olmasa idi ona, elbette o fazaya fena bir halde atılacaktı 50 Fakat rabbı onu ıstıfa buyurdu da salihînden kıldı 51 Ve gerçek o küfr edenler o zikri işittikleri vakıt az daha seni gözleriyle kaydıracaklardı, bir de durmuşlar o her halde bir mecnun diyorlar. Halbuki o halis bir zikirdir bütün ukalâ âlemleri için 52

34. ﴿اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ﴾ - Âhıret azâbının büyüklüğüne mukabil ecr ü mükâfakatının da büyüklüğünü beyan eden bu âyet yukarıdaki « اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ » âyetine mukabil olarak daha yukarıdaki « وَلَا تُطِعْ » nehyinin ıılleti mesabesinde va'di ilâhîdir. Ya'ni o tekzib eden münkirlere o kötü ahlâkların timsali olan ferdlerin, cem'ıyyetlerin hiç birine itaat etme de Allaha korun, çünkü bir taraftan

biz onlara Dünyada belâ vermişizdir. O mallar, oğullar, o Cennet gibi yurtlar onlara kalmıyacaktır. Mütenebbih olmadıkları takdirde Âhıret azâbı daha büyüktür. Diğer taraftan da çünkü müttakîlere, ya'ni küfürden, günahtan, o kötü ahlâklardan ve öylelere itaatten sakınıp Allaha korunan takvalı kimselere

mahsustur. ﴿عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ rablarının ındinde - onun huzurı ahaddiyyetinde

﴿جَنَّاتِ النَّع۪يمِ﴾ na'îm Cennetleri - gam ve gussadan, belâ ve mihnetten âzâde halîs ni'met

ve saadet

Sh:»5289

bağları, bostanları, ki müttakîler Dünyada ona iyman ve selâmeti vicdan zevkı ve o gayeye irmek için vazîfe şevkı, temizlik neş'esi, ıbadet huzuru, hakıkat aşkîyle, Âhırete de hakkal'yakîn cemal likası, visal safası, rıza lezzeti ile ebediyyen mütena'ım ve mes'ud olurlar. 35.

﴿اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِم۪ينَ كَالْمُجْرِم۪ينَۜ﴾ ya biz artık müslimleri: yüzlerini ancak Allaha

tutmuş. Selâmet düşünür, cürümden korunur, güzellikle çalışır, temiz kalbli müslimanları hiç mücrimler gibi kılar mıyız? - Hakıkatte ikisinin akıbetlerini müsavî yapar mıyız? Elbette mücrimin akıbetini azâb, müslimin akıbetini Na'îm yapacağız. Burada müslim, mücrim mukabili zikrolunmuştur.

MÜCRİM, cürm işliyen demektir. Bunun başı da cürmü vicdanında halal ve mübah addetmektir ki küfürdür. Böyleler cürümden ancak fı'lî bir mania karşısında çekinirler.

MÜSLİM, temamen bunun zıddıdır. Onun iymanı vardır. Cürmü vicdanında çirkin bilir, cezasına inanır, yaparsa hasbelbeşeriyye bir hatâ veya bir zaruret sâikasiyle yapar. Doğrusu kâfirler dahi cürmün çirkin olduğunu bilir. Onun için kendisine karşı yapılan bir cürme gayz püskürür, fakat kendisinin yapdığını cürüm saymaz, hoş görür. Çünkü cürmü hak göziyle değil, kendi keyfine göre ölçer, kendi fevkında bir hak tanımaz. O cürmün haddizatinde çirkinliği kendisine ilelebed bir ceza olacağını hisab etmez, Âhırete inanmaz. Bunun bütün sebebi de hukmünde yanılması, her hakk-u salâhiyyeti kendinde görmesidir. Tefsirlerin beyanına göre Mekkede kâfirler demişlerdiki öldükten sonra herşey biter, müslim ile mücrim müsavî olur. Biz Dünyada fursatı kaçırmayız, canımızın istediğini yapar, dilediğimiz gibi hukmeder, zevkımıza bakarız. Bu cihetle öldükten sonra müslimlerden

Sh:»5290

daha iyi ölmüş oluruz. Şayed Muhammedin dediği ba's varsa biz zevkımızı peşin almış oluruz, onlarınki veresiye kalır. Şu halde netice i'tibariyle müslim mücrim hepimiz bir olmuş oluruz. İşte burada Allah tealâ

bunları şiddetle redd-ü tevbîh için buyuruyor ki 36. ﴿مَا لَكُمْ قف﴾ neniz var? - Ya'ni akl-ü fikrinize ne

oldu? Yâhud neyinize, hangi delîlinize, kuvvetinize güveniyorsunuz? ﴿كَيْفَ تَحْكُمُونَۚ﴾ nasıl hukmediyorsunuz? - Mücrimleri müslimlerden daha iyi veya ikisini müsavî nasıl tutuyorsunuz? Cezayi inkâr eden, iyiliği ve kötülüğü bir sayan, mücrimi, müslimden tefrîk etmiyen veya daha iyi tutan nasıl hâkim

olur? 37. ﴿اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ﴾ yoksa size mahsus bir kitab - sade sizin için indirilmiş semavî bir

kitab var da ﴿ف۪يهِ تَدْرُسُونَۙ﴾ onda şu dersi okuyormusunuz? 38.

﴿اِنَّ لَكُمْ ف۪يهِ لَمَا تَخَيَّرُونَۚ﴾ Siz bu âlemde neyi beğenirseniz muhakkak sizindir

diye, yâhud her neyi ıhtiyar ederseniz muhakkak lehinizedir diye, yâhud her neyi hayır sayarsanız hakkınızdır diye - ya'ni sizin fevkınızda hâkim bir hak, kendinizi uydurmağa mecbur olacağınız bir hakikat kanunu yok «kün» emri sizin elinizdedir, her istediğinizi yaratır, her yaptığınız yanınıza kâr kalır, hayır ve şer mücerred sizin iradenize tabi'dir diye size mahsus bir düstûrmu var? Çünkü Allah tealâ kendine mahsus olan bu hakkı kimseye vermemiş, indirdiği kitablarda, hattâ ne nakılde, ne akılda tutunabilecek böyle bir delîl, bir kaide, bir ılim indirmemiştir. İndirse idi o sevda ile geçen, bu âlemi kimseye vermek

istemeyen, bir an başı ağırımak arzu etmeyen nice mütehakkimler, nice devletler nice milletler, nice ferdler, nice Indiyyeler, nice ümniyyeciler inliye inliye burayı bırakıp gitmemiş, arkalarından kötülükleriyle yad olunmamış bulunurlardı, hem

Sh:»5291

herkes de sizin gibi aynî düstûr ile mücadele eder, yine sizin dediğiniz olmazdı, yoksa başkalarına bir kitab verilmemiş olduğu halde size mahsus olmak üzere öyle bir ders veren bir kitabmı var? Var da onun nakline istinadenmi öyle hukmediyorsunuz? 39.

﴿اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ﴾ Yoksa size mahsus

olarak üzerimizde Kıyamete kadar sürecek bir çok yemînler teahhüdlermi var?

﴿اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَۚ﴾ ki sizin için her ne hukmederseniz o muhakkak öyle olacaktır

diye - ya'ni bugün size azçok bir hüküm ve selâhiyyet verdikse Kıyamete kadar hukmünüzün bâkî kalacağına, bütün hal-ü istıkbalin hâkimiyyetini de size teslim ettiğimize ve şu halde o hakîr gördüğünüz müslimlerin yarın sizin üstünüze geçmiyeceğine ve bugün bu böyledir diye verdiğiniz hukmün Kıyamete kadar, ya'ni ilelebed öyle olacağına dair size nakzı nâkabil ebedî bir teahhüddemi bulunduk? Ne bilirsinizki bugün size tatlı gelen yarın acı gelmiyecek, ne bilirsinizki bugün küçük diye hukmettiğinize yarın büyük diye boyun eğmiyeceksiniz, ne bilirsinizki bugün akılsız dediğinize yarın amma da akıllı imiş ha demiyeceksiniz, ne bilirsiniz ki bugün güldüğünüze yarın ağlamıyacaksınız? O halde siz bugün mücrimleri beğeniyor, müslimleri beğenmiyorsunuz, müslimin taltîf, mücrimin ta'zib edilmesini hoşlanmıyorsunuz, yâhud iyi ile kötüyü müsavî, destiyi kıranla suyu getireni bir tutmak ve binaenaleyh müslimi akılsız mücrimi akıllı göstermek istiyorsunuz, gönlünüz böyle arzu ediyor diye hakikatte Allah ındinde de öyle olduğuna nasıl hukmediyorsunuz? İyi ile kötünün müsavî olmasını ne nakıl ne akıl kabul etmezken siz hangi vesîkaya müsteniden o hukmü veriyor hangi kuvvet ile hakk-u hakikati

Sh:»5292

tebdil etmeğe kalkışıyorsunuz? Öyle ındî bir tehakkümde bulunuyorsunuz?

40. ﴿سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌۚ﴾ ya Muhammed, sor bakalım onlara içlerinden

hangisi imiş ona za'îm - aklî naklî hiç bir delîlin, hiç bir akl-ü iz'anın kabul edemiyeceği öyle bir hukmün doğruluğuna içlerinden kefîl olacak kimmiş? Yâhud Allahdan öyle bir teahhüd alan müteahhidleri kimmiş

41. ﴿اَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُۚ﴾ yoksa kendilerinnin bir çok şeriklerimi var - Onlara o hukümde iştirâk eden, gönüllerinin istediğine taklîd suretiyle tabi' olan bir çok ortakları veya kendilerinin tabi' oldukları ma'budları var da onlardan aldıkları kuvvet ile hakk-u hakikati tebdil edebileceklerini ve istedikleri vechile müslimleri mücrimler gibi kılmağa Allahı mecbur tutacaklarınımı iddia ediyorlar?

﴿فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ﴾ öyle ise şerikleriyle gelsinler -

﴿اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾ eğer davalarında sadık iseler! - Çünkü Dünya bir tarafa gelse

Allahın bir hukmünü tebdil edemez, bir hakikati değiştiremez, hepsi hakkın karşısında zelîl ü makhur olmağa muhkûmdurlar 42. ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ o günki bir saktan keşf olunur. -

SAK, lügatte ma'lûmki topuktan baldıra doğru bacağın incik yeridir. Bundan ağacın sâkı gibi her hangi ber şey'in aslına da denilir. Burada sak mutlak olup bir şey'e muzaf değildir. Lâkin Buhari, Müslim, Nese'î, İbni Münzir ve İbni Merduye, Ebi Seıyd radıyallahü anhten şöyle bir hadîs rivayet etmişlerdir. Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem Hazretlerini dinledim şöyle diyordu: «

يَكْشِفُ رَبَّنَا عَنْ سَاق فَيَسْجُدُ لَهُ كُلّ مُؤمِنٍ وَ مُؤمِنَة وَ يَبْقَى مَنْ كَانَ يَسجُدُ فِى الدُّنْيَا رِئَآءً وَ سُمْعَةً فَيَعُودُ ظَهْرُهُ طَبَقًا وَاحِدًا » rabbımız sâkından keşfeder, derhal ona

Sh:»5293

her mü'min ve mü'mine secde eder. Dünyada riya ve süm'e için secde eder olan kalır, o da secde etmeğe

gider fakat beli tutulur» اهـ. Bu hadîste ise « سَاقه » zamire muzaf kılınmıştır. Bundan başka İshak ibni Raheveyh Senedinde ve Taberanî ve rü'yette Dârekutnî, ve Hâkim sahih diye ve İbni Mes'uddan, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden bir hadîs rivayet etmişlerdiki mea'li «Allah kıyamet günü nâsı cem'eder ve Allah gamamdan zullelerde nüzul buyurur da bir münadî nida eyler: ey nâs! Sizi yaratan, size suret veren, sizi merzuk kılan rabbınızdan razı değilmisiniz ki sizlerden her bir insana Dünyada taptığı, kendine veliy tanıdığı ma"udunu vâliy kılsın, bu rabbınızdan bir adalet değil midir? O vakıt adalettir derler, o halde sizlerden her bir insan dünyada vâliy tanıdığına gitsin der, ve dünyada ma'bud tanıdıkları şeyler onlara temassül eder (timsalleriyle karşılarına dikilir) İsâ aleyhisselâma teabbüd edenlere Îsânın Şeytanı temessül ettirilir. Uzeyre teabbüd edenlere de keza, hatta şecer, ûd, hacere varıncaya kadar her birinin taptığı kendilerine temessül ettirilir. Ehli İslâm da cüsûm halinde (diz çökmüş göğsüne doğru yaslanmış bir vaz'iyyette) kalır. Onlara da rab azze ve cell temassül eder de denilir ki: siz neye herkesin gittiği gibi gitmiyorsunuz? Onlar, bizim derler, bir rabbımız vardır ki henüz onu görmedik, o vakıt buyurur ki «siz rabbınızı görseniz ne ile tanırsınız?» bizimle onun aramızda bir alâmet vardır görsek onu tanırız derler. «O nedir?» Buyurur, derler ki saktan keşf eder, o vakıt rahman sâkından keşf eder. Mü'minler hemen secdeye kapanırlar, münafıklar ise sırtlarını tabak tabak içlerine şişler saplanmış gibi olur» اهـ. Bu gibi

Sh:»5294

hadîslerde keyfiyyeti ihata olunamıyacak müteşabih bir ma'nâ vardır ki Allah tealâ onu zamanı gelince fi'liyyât ile bildirecektir. Bizim anlayacağımız: «keşfi sak» hakîkatin zuhuru, insanlardan gaflet perdelerini sıyıracak bir şiddet ve dehşetle hukmi hakkın ehli hakka rahmet ve ehli bâtıla gadab saçarak gaybdan şuhûde tecellîsini ifade eden bir işareti rabbaniyye dir ki nasıl olacağını şimdi ta'yîn etmemize imkân yoktur. Bu i'tibar ile burada da « ن » gibi bir remiz vardır. Fakat müteşabihât arkasında koşan bir takım kimseler bunlardan tecsîm ve tesbih, ya'ni « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » hılâfına olarak ecsama benzetmek sevdasına düşmüşler, ehli bâtın «misitik» Sofiyyeden bir takımları da bunları bil'akis zâhirine haml ederek tecellîi surî hengâmında aynen öyle olacağına kail olmuşlar.

Sahib Keşşaf der ki: keşif an sak, ve ibda' anil'hıdâm (baldırlardan açmak) tabirleri emrin şiddetinde ve musîbetin suubetinde meseldir. Bunun aslı dehşet ve hezîmette ve muhadderatın kaçarken paçalarını sıvamaları ve o sırada baldırlarını açmaları kazıyyesindedir.

Fahrirazî de der ki: Sâkın tefsirinde dört vecih vardır:

BİRİNCİSİ, şiddettir. İbni Abbastan bu âyetin tefsiri sorulduğunda demiştir ki size Kur'andan bir şey hafi geldiği vakıt onu şiirde araştırın, çünkü şiır Arabın divanıdır. İşitmediniz mi şâirin şu kavlini?!:

سن لنا قومك ضرب الاعناق و قامت الحرب بنا على ساق

O kerb-ü şiddet günüdür. Mücahid de ondan bu gün Kıyametin en şiddetli saati olduğunu rivayet eylemiştir. Ve Ehli lügat bu ma'nada bir çok beyitler rivayet etmişlerdir. Bunlar ehli lügatten sâkın şiddet ma'nasında mecaz olduğunu i'tiraftır, Allah tealâya hakıkat ma'nasiyle sak isnadı delâili kat'ıyye ile muhal olduğundan mecaz teayyün eder.

İKİNCİ KAVİL, Ebu Saıydi Darîrin kavlidir. Bir şey'in sâkı onun mâbihil'kıvamı olan aslı demektir. Ya'ni emir aslından keşf olunduğu gün demektir. Kıyamet günü eşyanın hakaik ve usulü zâhir olacaktır.

ÜÇÜNCÜ KAVİL, Cehennemin sâkı yâhud Arşın sâkı yâhud mehîb bir Melekin sakı demektir. Lâkin âyet ancak bir sâka delâlet ediyor, o neyin sâkı olduğuna lâfızda delâlet yoktur.

DÖRDÜNCÜ KAVİL, Müşebbihenin ıhtiyarıdır ki Allahın sâkı demişlerdir. Halbuki Allah tealâ cismiyyetten mütealîdir. İbni Mes'ud hadîsi gibi vârid olan ba'zı rivayetleri cismanî sak ma'nâsına anlamak bâtıldır ve âyette sak ma'rife değil, nekredir.
Hâtim demiştir ki:

اخو الحرب ان عضت به الحرب عضها و ان شمرت عن ساقها الحرب شمرا

Harbin kardeşi harb ile ülfet etmiş, harb ehli yiğit, eğer harb onu ısırırsa o da onu ısırır ve eğer harb paçalarını sıvarsa o da sıvar.
İbni rukayyat da şöyle demiştir:

تذهل الشيخ عن بنيه و تبدى عن خدام العقيلة العذراء

O dehşet; pîri oğullarında zühul ettirir ve gözden sakınılan namuslu hanım kızların baldırlarından açdırır.

Şu halde « يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ » ın ma'nası emri hak şiddetlenip iş büyümeğe başladığı gün demektir. Yoksa ne sak vardır ne de keşif, netekim kolları kesik bahîl adama eli bağlı denilir, halbuki ortada ne el vardır ne bağ, o ancak buhulde bir meseldir. Teşbihe kail olana gelince, o onun havsalasının darlığından ve ılmi beyanda nazarinin azlığındandır. Onun aldandığı şey İbni Mes'ud hadîsindeki « يَكْشِفُ الرَّحْمٰنُ عَنْ سَاقِهِ » fıkrasıdır. Halbuki onun

ma'nası

Rahmanan emri şiddetlenip iş büyüdüğü zaman demektirki o Kıyamet günü « الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ » dir اهـ. Bugün hakkında da iki kavil vardır.

BİRİNCİSİ, cumhurun kavli: bugün Kıyamet günüdür.
İKİNCİSİ de Ebu Müslimin kavlidir ki bugün Kıyamet günü değil, Dünyadadır. Demiştir ki bunun kıyamet gününe hamli mümkin değildir. Zira bunun vasfında « وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ » buyurulmuştur. Halbuki Kıyamet günü ne teabbüd, ne teklif yoktur. Bundan murad ya kişinin Dünyadaki son günüdür « يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَابُشْرٰى » buyurulduğu üzere Melâikeyi müjdesiz olarak görürler. Sonra nâsı görür vaktı gelince namaza çağırırlar, kendisi namaza güc yetiremez, çünkü o vakıt « لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ » buyurulduğu üzere

daha evvelden iyman etmemiş bir nefsin o demde iymana gelmesi fâide vermez. Yâhud da hastalık, kocalık, âcizlik halidir. Halbuki « وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ » evvel o secdeye sağ, sâlimler iken da'vet olunuyorlardı. Bugün başlarında bulunan derdden sâlim idiler. İşte ya ölüm sırasında başlarına inip muayene ettikleri hevlin şiddetinden veya acz-ü heremdendir. Şu bilinmelidir ki âyetin lâfzını Ebu müslimin dediğine hamil mümkindir, fakat «Kıyamet gününe hamli mümkin değildir» demesi doğru değildir. Çünkü bu secdeye da'vet teklif yoliyle değil, başa vurmak ve tahcîl etmek içindir. Ve secdeye da'vet olunduklarında kudretleri selbolunmuş ve istitaatlariyle kendilerinin arasına sed çekilmiş bulunacaktır ki vaktiyle sağ sâlim iken ettikleri tefrît ve taksîrden dolayı huzünleri ve nedametleri müzdad olsun اهـ. Ebu Hayyan da derki: keşfi sak emrin şiddetinden ve gittikçe büyümesinden kinayedir. Ve Mücahid şöyle demiştir: bu şiddet Kıyametin ilk saatidir. Ve en feciidir. Hadîste varid olan « فَيُكْشَفُ لَهُمْ عَنْ سَاقٍ » ta'biri de yine o günkü şiddete mahmuldür. Ve bu lisanı Arabda şâyi' bir mecazdır. Hâtimin zikrolunan:

Sh:»5297

اخو الحرب ان عضت به الحرب عضها و ان شمرت عن ساقها الحرب شمرا

Beytinden başka râciz demiştir ki:

عجبت من نفسى و من اشفاقها و من طرادى الخيل عن ارزاقها

فى سنة قد كشفت عن ساقها حمراء تبرى اللحم عن عراقها

Diğer bir râciz

قد شمرت عن ساقها فشدوا وجدت الحرب بكم فجدوا

Bir diğeri

صبرا امام آن شرّ باق و قامت الحرب بنا على ساق

Bir şâir de demiştir ki:

كشفت لهم عن ساقها و بدا من الشرالبوارح

İbni Abbas demiştir ki « يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ شِدَّةٍ », Ebu Übeyde de demiştir ki bu kelime şiddete isti'mal olunur « كَشَفَ عَنْ سَاقِه » denilir. Çemrendi demektir. Bundan dolayı Arab kıtlık senesine « كَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا » der. Sâkın nekire getirilmesi de Zemahşerînin dediği gibi şiddette me'lûftan haric bir emri mübheme delâlet içindir «

يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَیْءٍ نُكُرٍ » gibi pek «şiddetli hâileli bir emr olacağı gün» denilmiş gibidir اهـ.

Bunlardan sonra biz de şunu kaydedelim ki:

EVVELA, her hangi bir izafetin asıl ma'nası bir ıhtisas nisbetidir. Bunun cüz'iyyet, külliyyet nisbeti olması

Sh:»5298

izafetin mahiyyeti ıktizasından değildir. Bu nisbetin hususıyyeti muzaf ve muzafı ileyhin şanına göre teayyün eder. Onun için « لَيْسَ كَمِثْلِه شَیْءٌ » olan Allah tealâya muzaf kılanan her hangi bir şeyde gerek yed, kadem, sak, beyt, ruh gibi teşbihi andıran olsun gerek olmasın hiç birinde izafetten cüz'iyyit ıhtisası anlamaya kalkışmak doğru olmaz. Allah tealâ teczzîden münezzeh ehaddir. Saniyen, teşmîri sak ile keşfi sak beyan ettikleri vechile hakikat ve mecaz da aynî menşe'den aynî ma'nâda olmakla beraber biz bunların aralarında sureti isti'mallerin göre biraz bir fark da hissediyoruz. Teşmiri sak, paçayı sıvamak veya çemremek yerine göre toplanmak, hazırlanmak, mahzurdah sakınarak cidd-ü ihtimam ile işe sıvanmak, şiddet ibraz etmek ma'nalarını ifade ettiği gibi keşfi sak veya keşif an sak, mestur bir hakıkatin, içerden dışarıya, aşağıdan yukarıya doğru bir uçtan kendini vuzuh ile basar veya basîrete göstermesi kendini tanıtması ma'nâsını ifade eder, Şübhesiz ki bu, vuzuhı idrâkte bir şiddet ve heyecan iş'ar eder. Fakat bu şiddetin bir dehşet veya şevk, bir kudret veya za'f, bir elem veya lezzet ifade etmesi o hakıkatin hususıyyeti ile onu idrâk edenlerin ona olan nisbetlerine bağlıdır. Harb sâkını keşfetti, falân kahraman baldırını açıverdi denilmekle zafer sâkını açtı, murad bir uçtan kendini gösterdi, cânan sâkını açıverdi denilmesi arasında vuzuh noktai nazarından fark olmaz ise de ifade ettikleri te'sir ve heyecan i'tibariyle fark vardır. Onun için Sûrei Nemilde « وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَاۜ » buyurulduğu vechile Bilkısin baldırlarını açması onun kuvvetini değil, za'fını kusurunu anlatmıştı. Keşşafın kısaca geçen beyanatında bu iki cihete de işaret vardır. Bir de Âlûsînin nakl ettiği üzere Abd ibni Humeydin rivayet ettiği vechile Rebi' ibni Enes demiştir ki o gün gıta keşf olunacağı, perdenin açılacağı gündür. Beyhekî de İbni Abbastan « حِينَ يُكْشَفُ الْاَمْرُ وَ تَبْدُو الْاَعْمَالُ = emir keşf olunup amllerin zâhire

Sh:»5299

çıkacağı gündür» diye rivayet eylemiştir. Saıyd ibni Cübeyr, bu âyette sâkın Allah tealâya izafetini inkâr etmiş ve bu âyetten sorulduğu zaman şiddetle gadab edip demiştir ki bir takımları Allah sübhanehu kendi sâkından keşf eder zu'm ediyorlar. Halbuki ancak emri şedidden keşf eder اهـ . O halde hadîsi de öyle anlamak lâzım gelir. İşte şu arzettiğimiz sebeblerden dolayı biz burada « يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ » kavli celîlinde keşfi saktan müslimin iymaniyle beklediği, mücrimin kaçındığı hakkın veya hukmi hakkın perdei gaybdan sâhai şühûde kendini bir uçtan göstermeğe başlaması ma'nâsını anladığımız gibi bunun ibraz ettiği şiddet ve dehşet içinde de mücrimlere mahzı elem olan hev'lengiz bir kahr-u tezlil, müslimlere de aynî hâile içinde murad kapısını açan cazibeli bir şevk ve ızzet heyecanı seziyoruz. Çünkü mücrimlerin bütün şerikleriyle beraber mecmuuna şiddetli bir veîd ve inzar olan bu âyet müslimlere bir va'd-ü tebşir olmak üzere Peygambere hıtab siyakında vârid olmuştur. « فَلْيَاْتُوا » « يَوْمَ » ya Müteallıktır. « اُذْكُرْ » gibi bir mahzufe de yâhud gelecek « تَرْهَقُهُمْ » fı'line de tealluk edebilir. Ma'nânın hasılı şu olur: Gelsinler yâhud haber ver ki gelecekler o Kıyamet günü ki şimdi nazarlardan gizli olan hakkın hukmü tecelli etmeğe, hakıkat perdesi aşağıdan yukarı açılmağa, müslimlere murad, mücrimlere zillet ve felâket olan gaye bir uçtan arzı endam eylemeğe başlıyacak ﴿وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ﴾ ve sücude da'vet olunacaklardır - Hakka boyun eğmek

istemiyen, istedikleri gibi hüküm verip fenalıktan korunmıyan, keyflerine göre yaşamak arzu eden o mücrimler, münkirler şerikleriyle beraber birer birer veya alay alay kalkın bakalım vaktiyle tanımadığınız hakkın emrine boyun eğin, teslim olun, kemali ta'zîm ile secdeye kapanın, yüzlerinizi yere koyun, haddinizi anlayın diye kahr-ü tevbîh için çağırılacaklar, o zaman secdeye kapanmak için can atacaklar

﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَۙ﴾

Sh:»5300

fakat güçleri yetmiyecek - ne başlarını kaldırabilecekler, ne bellerini eğebilecekler, belleri kazık kesilmiş -

43. ﴿خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ﴾ gözleri huşu' içinde bir iymaya bile muktedir olmıyacak vechile

düşkün ﴿تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ﴾ kendilerini bir zillet saracak da saracak

﴿وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ﴾ halbuki vaktiyle

Dünyada başları selâmette iken o secdeye da'vet olunuyorlardı - tav'an secde ve inkıyad etmeleri kendilerine teklif olunuyordu da onu red ediyorlardı, o selâmetin kadrini bilmiyorlar, riza ve ıhtiyarlariyle secdeye yanaşmıyorlar, itaatin sevabına akibette zevkına inanmıyorlar. Mücrimleri müslimlerden akıllı sayıyorlardı. İşte o vakıt bu dertlerden sağ sâlimler iken rizalariyle yapmadıkları o secdeye bugün ister istemez can atacaklar amma kımıldanmaya dermanları kalmıyacak, gittikçe büyüyen bir zillet içinde haib-ü

hasir, makhur olacaklar. 44. ﴿فَذَرْنٖى وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدٖيثِۜ﴾ o halde

benimle bırak bu hadîsi tekzib edeni - bu Kur'ana inanmıyan, eskilerin masalları diyen, secde ve itaatin lüzumuna kail olmıyan, Âhıret azâbını inkâr eden, mücrimlere mücazat, müttakîlere mükâfat edilmez sana, o büyük ahlâkın kadrini tanımak istemiyen, hakkın tecelli edeceği birgün gelmez zu'medip de keyfine göre hükmeden kimselerin her birini bana bırak, ya'ni sen onlardan müteessir olma, çekinme, dediklerine aldırma da vazîfene bak ya Muhammed! -

﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَۙ﴾ biz onları bilemiyecekleri cihetten

istidrac ederiz - haklarında iyi zannettikleri aldatıcı ba'zı servetler, kuvvetler, zevkler vererek ve onları gittikçe artırıp hızlandırarak hissettirmeksizin derece derece azâb

Sh:»5301

uçurumuna çeker bilemiyecekleri bir cihetten yuvarlarız. 45. ﴿وَاُمْلٖى لَهُمْۜ﴾ ve ben onların

iplerini uzatırım, istediklerine bırakıvermişim gibi imhal ederim - onu kendilerince bir hayır, bir kâr zannederler, zevklerine göre günahlara dalar, sevinir oynarlar. Artık kurtulduk öyle gideceğiz zu'müne

düşerler, belki ipi kırarlar da kaçarlar diye perva etmem ﴿اِنَّ كَيْدٖى مَتٖينٌ﴾ çünkü fendim

sağlamdır. - Ilmim muhît, tedbirim muhkemdir. Her lâhzada her hallerini bilir, tam sırası gelince iplerini çekiverir kendilerine verdiğim hızla kendilerini bir lâhza da yuvarlıyacağım yere yuvarlarım 46.

﴿اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا﴾ yoksa onlardan bir ecirmi istiyorsun da

﴿فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۚ﴾ onlar ceremeden, ağır ağır borclardan ezilmişler? - Ya'ni onlar

yok yere garamet çekmekten ağır borclar altında ezilmekte bulunuyorlarsa sen onlara Allahın emirlerini

tebliğ ederek yaptığın nasîhat ve irşaddan dolayı bir ücret istiyorsun da onun için mi ezilmişler? Onun için mi sana garaz besliyorlar, hayır senin ecrin Allaha aiddir. Ve onların borclanmaları ve çektikleri garamet ve belâ kendi akılsızlıkları, ahlâksızlıkları, sefahetleri sebebiyle ve uydukları şeriklere aldanmaları yüzündendir. O halde kendi delâletlerini, kendi zararlarını bu suretle olsun takdir edip de iymana gelmeleri lâzım gelirken sâna garaz besleyip husumet etmeleri sırf kendi şuursuzluklarındandır. 47.

﴿اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ﴾ Yoksa gayb onların ındinde de artık onlar mı yazıyorlar? - Ya'ni Allaha mahsus olan gayb ılmi onların yanında Levhi mahfuzu yazan kalemi a'lâ onların elinde de artık kâinatın mukadderâtını olup olacak vukuâtı onlarmı yazıyor, yaptıkları cürümlerin, küfr ü şirkin

Sh:»5302

günah olmayıp sevab ve savab olduğun deftere onlarmı kaydediyorlarki o suretle akl'ü nakla uymaz hükümler veriyor, zulümler ediyor, henüz gaybda bulunan hukmi hakkın tepelerine ineceği günden çekinmiyorlar. Bu iki âyet yukarıkı « ام ، ام » âyetlerine nâzır olmakla beraber ma'nayı toplayıp ta Sûrenin başındaki « وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ » âyetine kadar irca' etmiş ve bu suretle kalemden murad da ılmi gayibden kâinatın mukadderatını yazan kalemi ilâhî olduğunu anlatmıştır. 48.

﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾ o halde rabbının hukmüne sabr et - onları hemen mahv edivermeyip imhal buyurmasına ve seni tükenmez ecre nâil etmek için o büyük ahlâk ile büyük metanet ve tehammül iktiza eden nübüvvet-ü risalet vazîfesinin ifası için meşakkatlere sokmasına sabr et ki bunlar onun hukmü. O kalemin yazısıdır. Sabır et de ileride vereceği icra hukmüne muntazır ol. Çünkü hakîkatini tecelli ettirecek, keşfi sak eyliyecektir. ﴿وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ﴾ Ve Sahibi hut gibi olma

- Sahibi hut, Sûrei Saffatta « فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ » buyurulduğu üzere Yunüs aleyhisselâmdır.

ELHUT, onun karnında habs olunduğu meşhur olan balıktır ki ona «ennûn» da denilir. Netekim Sûrei Enbiyada « وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِى الظُّلُمَاتِ اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّٖى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمٖينَ » âyetinde Yunüs aleyhisselâma Zünnûn denilmişti.

ZU dahi me'lûm ki sahib ma'nâsınadır. Demişlerdir ki zu sahibden eblâğdır. Zünnûn denildiği zaman Yunüs aleyhisselâmın ona mahkûm kalmayıp sıkıntısından halâsı, sahib denildiği zaman da onun içinde bulunması hallerine işaret edilmiş oluyor. Onun için Sûrei Enbiyada medh olunurken zünnûn, burada ona benzemekten nehy olunurken sahibi hut tesmiye edilmiştir. Bunda hut ve nûn ikisi de balık ma'nâsına olmak i'tibariyle bu âyet

Sh:»5303

ile de Sûrenin başındaki nûna dolayısiyle bir telmih yapılmış demektir. Bundan ba'zıları « نٓ » dan murad

bu hut olduğuna zâhib olmuşlardır. Lâkin öyle olsa idi burada «sahibinnûn» denilmek muvafık olurdu. Demek ki maksad o olmamakla beraber dolayısiyle ona bir işaretten de hâlî değildir. (Yunüs kıssası hakkında Vessaffat Sûresine bak).

Hasılı Allahın kalemi evvel ile yazdığı takdirine sabr et. O cefalara tehammül eyle de yarın için vereceği hukmü gözet sabırsızlıkla kavmına kızıp öfke ile zulümâtta habse düşen Yunüs gibi olma, hiç bir vechile onun gibi olma değil, ancak şu hal ve vakıttaki Yunüs gibi olma:

﴿اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾ o vakıt ki o, mekzum, ya'ni öfke ile nefesi tıkanmış, bir halde

nidâ etmişti - « لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّ۪ى كُنْتُ مِنَ الظَّالِم۪ينَ »

diye inlemişti. Maamafih burada maksud kime ve nasıl nidâ ettiğini anlatmak değil, yalnız öfke ile boğulacak bir halde nidâ etmiş olduğunu anlatmaktır. - 49.

﴿لَوْ لَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّه۪﴾ eğer rabının ni'meti ona yetişmiş olmasa idi -

tevbe ve nedametle tesbihi ilham edip duâsına icabetle imdad etmese idi

﴿لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ﴾ her halde o, fazaya: çıkarıldığı açıklığa: âlana mezmum

bir halde atılacaktı - gerçi ilel'ebed balığın karnında kalmıyacak, her ne olsa atılacaktı, lâkin iyi, memduh bir şey olarak değil, mezmum, fena bir halde atılacaktı. Demek onun oraya düşmesi ve düşmesine sebeb olan

öfkesi ve sabırsızlığı tabîatiyle iyi bir şey değildi 50. ﴿فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ﴾ fakat rabbı onu ictiba buyurdu - o tabîatte bırakmadı istifa eyledi, inayetiyle derdi topladı, süzdü, mezmum, olmaktan, korudu, öfkeden gamdan kurtarıp yeni baştan vahyine mazher

Sh:»5304

eyledi de ﴿فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِح۪ينَ﴾ onu salîhînden kıldı - yüz binlere risalet ve şefaat

için gönderdi, onları o sebeble azâbdan kurtarıp istifade ettirdi de kendisini salâhta kemale irmiş mürselînden kıldı. Demek ki her şey gaybe âlim olan rabbın yazısı ve hukmiyle cereyan eder ve onun takdirinde asıl irade kendisinin olmakla beraber istıkbali hale, hâli mâzîye rabt eden ve her hali istıkbalde bir akıbete doğru götüren ve aynî zamanda insanlara da takdirine göre bir salâhiyyet veren ve bu suretle her hususa hususıyyetine göre iyi veya kötü neticeler terettüb ettiren, onun da her lâhzası yine onun hukmüne bağlı olan bir nizam vardır. Kâinat bu suretle kalemi hakkın yazdığı ve yazacağı satırların müfadıdır. Onun için nübüvvet ni'metine mazher olmuş Yunüsün bir öfkesi kendisini balığın karnında habse düşürdü, o öfke ile kalsa idi az daha mezmum bir akıbete düşecekti. Lâkin rabbının onda o öfkeye makabil de bir ni'meti vardı, o ni'metin hayrını, öfkesinin şerrine galebe ettirerek rabbı onu halâs etti ve o suretle onu o öfke huyundan süzüp ni'metiyle selâmete çıkararak tam salâha irdirdi. Öfke veya sabır gibi hallerin bir ucu takdiri ilâhîde bir ucu da insanın iradesine bağlanmıştır. O halde o büyük ahlâkın sahibi ve daha büyük ni'metin mazheri olarak süzülmüş ıstıfa edilmiş olan sen ya Muhammed Mustafa! Yunüs gibi sabırsızlık etme de rabbının bugünkü hukmüne sabret. Vazîfene kemali metanet ile devam edip yarınki hukmünü gözet, görki o kalemi a'lâ gaybda neler yazmış, hakk-u hakikat nasıl tecelli edecektir.

51. ﴿وَاِنْ يَكَادُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا﴾ ve filhakîka o küfredenler Allahın ni'metine

nankörlük ederek âyetlerine yalan deyip seni yalan çıkarmağa kalkışan ve hal-ü ahlâkları anlatılan Mekke

kâfirleri ﴿لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ﴾ o zikri,

Allah

tarafından öğüd olarak okuduğun Kur'anı işittikleri vakıt, az daha seni gözleriyle kaydıracaklardı - onun yüksekliğini öyle hissetmişlerdiki kıskançlıklarından az daha isabeti ayne uğratacaklar aç veya kötü gözlerinin şerriyle ellerinde gelse helâk edeceklerdi. Demekki öfkenin bedende bir hükmü olduğu gibi gözlerin de karşılarıdakine bakışlarına göre iyi veya kötü bir hükmü vardır. Kimi elektrik gibi dokunur çarpar, mıknatıslar, manyatize eder, kimi meclûb olur, kimi de aldığı teessürle hasedinden bir gayza düşer, türlü türlü sui kasde, mekirlere kalkışırki maddî veya ma'nevî bunun herhangisi olursa olsun hedefine irdiği surette isabeti ayn, gözdeğmesi veya nazar ta'bir olunur. Bunun hakkında uzun uzadıya sözler söylenmiş, inkâr edenler, isbat edenler olmuş ise de biz tafsîline lüzum görmiyerek bu kadarla iktifa ediyoruz. Keyfiyyeti ne suretle olursa olsun isabeti ayn, vardır, Allah korusun, göze batmak tehlükeli bir şeydir. Allah koruyacağı kulları için ona karşı bir siper yapar. Kâfirler bu Sûre ile veya bundan evvel Kur'anı ilk işittikleri zaman onun nazm-u ma'nasiyle belâgatinin yüksekliğini ve Peygamberin ona mazheriyyetini son derece kıskanmış ve hemen hemen yiyecek gibi bütün nazarlarını ona dikmiş, onu kaydırmak istemişler, o onların o derece nazarı dikkatini celbetmişti. Öyle iken ﴿وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ﴾ bir de durmuşlar o her halde bir mecnun diyorlar - şaşkınlıklarından kendi kendilerine tenakuza düşüyorlar. Bu suretle gözlerinin ağısını kendilerine döküyorlar. - 52.

﴿وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ Halbuki o Kur'an, sade onlara aid değil, bir zikir, bir öğüddür bütün âlemîn için - şuur ve idraki olan bütün ukalâ alemleri için, yalnız temiz akıllı olmıyanlardırki ondan istifade edecek yerde aleyhinde bulunarak

kendilerine zarar etmiş olurlar. Ve nihayet bu enîn içinde inler inler giderler.

İşte « نٓ » ile başlıyan Sûrei kalem «âlemîn» in âhirinde yine bir nun ile nihayeti göstermiş oluyor. Hemen cenabı rabbil'âlemîn yazan ve okuyan ve dinleyenlere zikr-ü fikir ile tevfikini refîk buyursun.

EL-HÂKKA

﴿٦٩﴾ سُورَةُ الْحَاقَّةِ

Elhakka Sûresi mekkîdir.
Âyetler - Elli ikidir.
Kelimeleri - Dörtyüz seksen.
Harfleri - Bin altı yüz elli.

Fasılası - ة٥٠٥٠م٠ن٠ل harfleridir. « ل » yalnız « الْاَقَاوِيلِ » dedir. Bunun bir âyet sayılmadığı rivayette âyetleri elli birdir.

Bu Sûre, Sûrei Nûnda keşfi sak günü diye işaret olunan Kıyamet günü ahvalinin şerh-ü iyzahiyle öğüdle verecek ve ona makaddime olmak üzere Resullere inanmayan geçmiş ümmetlerin Dünyadaki akibetlerini ıhtar ile başlayıp sonunda Peygambere şâir veya kâhin diyen ve Kur'anı onun kendiliğinden söylemeğe çalıştığı bir şiir veya kehanet diyerek onu tekzîbe kalkışan muasırları redd-ü inzar ile hakikati anlatacak ve netice olmak üzere de Allah tealânın azîm ismini yad ile tesbîh ve tenzihi emredecektir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ مَاالْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاالْحَاقَّةُ
﴿٤﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿﴾

﴿٥﴾ فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٦﴾ وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا
بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٧﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ
اَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ
خَاوِيَةٍ ﴿٨﴾ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٩﴾ وَجَٓاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ
قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴿١٠﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ
فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١١﴾ اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَٓاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِى
الْجَارِيَةِ ﴿١٢﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَٓا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ
﴿١٣﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٤﴾ وَحُمِلَتِ
الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٥﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ
الْوَاقِعَةُ ﴿١٦﴾ وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٧﴾
وَالْمَلَكُ عَلٰى اَرْجَٓائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ

﴿١٨﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٩﴾ فَاَمَّا مَنْ
اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاۤؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ اِنّى
ظَنَنْتُ اَنّى مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿﴾

Sh:»5309

﴿٢١﴾ فَهُوَ فى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢٢﴾ فى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٣﴾
قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٤﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنيۤـًٔا بِمَاۤ اَسْلَفْتُمْ فِى
الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٥﴾ وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ
يَالَيْتَنى لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ وَلَمْ اَدْرِ مَاحِسَابِيَهْ ﴿٢٧﴾
يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٨﴾ مَاۤ اَغْنٰى عَنّى مَالِيَهْ ﴿٢٩﴾
هَلَكَ عَنّى سُلْطَانِيَهْ ﴿٣٠﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ الْجَحيمَ
صَلُّوهُ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ فى سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ
﴿٣٣﴾ اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظيمِ ﴿٣٤﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى
طَعَامِ الْمِسْكينِ ﴿٣٥﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَميمٌ ﴿٣٦﴾
وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلينٍ ﴿٣٧﴾ لَا يَاْكُلُهُۤ اِلَّا الْخَاطِؤُنَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O Hâkka 1 Ne Hâkka? 2 Ve ne bildirdi sana dirayetle? Nedir o Hâkka? 3 İnanmadı Semud-ü Âd o karıaya 4 Amma Semud ihlâk ediliverdiler o tâgıye ile 5 Ve amma Âd onlar da ihlâk ediliverdiler bir sarsar rüzgârı, azgın bir fırtına ile 6 müsellat etmişti Allah onun üzerlerine yedi gece sekiz gün husûm halinde: köklerini kesmek üzere müstemirren 7 Bir de görürsün ki o kavmı o müddet zarfında yıkıla kalmışlar 8 Ve

Sh:»5310

sanki içleri kof hurma kütükleri imişler 9 Bak şimdi görebilirmisin onlardan bir bekıyye 10 Firavin de geldi, ondan evvelkiler de, mü'tefikeler de hep o hatâ ile 11 Hep rablarının Resulüne âsî oldular o da onları alıverdi mütezayid bir tutuş (kahir bir kabza) ile 12 Halbuki biz o su tuğyan ettiği vakıt sizi akan gemide taşıdık 13 Onu sizlere bir anid yapalım ve belleyici kulaklar bellesin diye 14 Çünkü sur üfürülüp de bir tek nefha 15 O yer ve dağlar yükletilip arkasından da bir çarpılış çarpıldılar mı bir dafa 16 İşte o gün o vâkıa vukua gelmiştir 17 Ve Semâ yarılmış o da o gün sarkmıştır, öyle ki melekler, kenarları üzerindedir ve üstlerinde o gün rabbının Arşını sekiz hâmil olur 18 O gün arz olunursunuz, öyle ki gizli bir haliniz kalmaz 19 İşte o vakıt kitabına sağıyle irdirilmiş olan kimse der ki: ha alın okuyun kitabımı 20 Çünkü ben sezmiştim ki ben kavuşacağım hisabıma 21 Artık o, hoşnud bir hayatta 22 Yüksek bir Cennettedir 23 Divşirimleri yakında 24 Yeyin için afiyet olsun, takdim ettiklerinize mukabil geçmiş günlerde 25 Amma kitabına soliyle irdirilmiş olan da der ki: eyvah keşke erdirilmese idim kitabıma 26 Ve vâkıf olmasa idim ne imiş? Hisabıma 27 nolurdu iş bitiren olaydı o ölüm 28 Hiç bir şey'e yaramadı benden yana malım 29 Mahv oldu benden saltanat-ü şâmanım 30 Tutun onu hemen bağlayın onu 31 Sonra ancak Cahîme yaslayın onu 32 Sonra bir zincirde, ki boyu yetmiş arşın, yollayın onu 33 Çünkü o Allahu azîmüşşana inanmıyordu 34 Ve fukaranın

yiyeceğine hiç bakmıyordu 35 bu gün de ona yok kanı sıcak bir hısım 36 Ne de bir taam, bir "gıslîn" den başka 37 Ki onu kimse yemez hatâkâr canîlerden başka.

1. ﴿اَلْحَاقَّةُ﴾ o Hâkka - mübteda maba'di haberdir. Lâmı ahd ile El'hakka, El'vâkıa, Essâa gibi Kıyamet gününün isimlerinden olduğunda ıhtilaf yoktur. Fakat hakk, hakka, hakîkat, hâkk tehakk mefhumlariyle alâkasına ve vasfıyyetten

Sh:»5311

ismiyyete nakline göre bu kelimenin ne gibi bir mefhum ifade ettiği hakkında on küsûr vecih nakl edilmiştir.

1 - Hakk, sâbit ve vâcib ma'nâsına olarak El'hakka, vukuu vâcib, geleceği hiç şübhesiz sâbit olan saat demektir.

2 - Hakk, bir şey'i hakıkati üzere tanımak ve tanıtmak ma'nâsına masdar olarak El'hakka, kendisinde ümur hakıkatiyle tanınacak, ya'ni eşyanın hakîkatini keşf-ü izhar edecek saat demektir. Bu ma'nâ « يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ » den anlaşılan mefhuma da muvafıktır.

3 - El'hakka, havakkı umuru havi, ya'ni kendisinde sıdk-u tehakkuku vâcib sâbit umur ve ahval vakı' olan demektir ki Kıyamette vukuu ve vücudu vâcib olan sevab ve ıkab ve saire gibi katıî umuru ifade eder.

4 - Hâkka, hakka ma'nâsınadır. Hakka, hukukun müfredi olan haktan ehasstır. « هٰذِهِ حَقَّتِى » denir ki bu benim has hakkımdır demek olur.

5 - Hakka, şaşmaksızın inen ve yapacağını yalansız yapan musîbet demektir ki « لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ » ma'nâsınadır.

6 - Kavm üzerine vukuu hakk olan vakıt demektir ki birinci ma'nâya yakındır.

7 - Her bir doğruluğa iğriliğe, iyiliğe kötülüğe ceza ve mükâfatın hâkk olduğu, ta'biri âharle her âmile amelinin hakk olduğu vakıt demektir ki o kıyamettir.

8 - Mükellefînin amellerinin hepsinin âsârı tamamiyle tehakkuk edip intizar haddinden çıktığı Hâk saat demektir. Çünkü bütün sevab ve ıkab o gün husule gelir.

9 - Ezherînin kavlince: muhasame ve mügalebe ma'nâsına = « حَاقَقْتُهُ فَحَقَّقْتُهُ » ben onunla haklaştım da ben onu hakladım, ya'ni yenişmek üzere karşılaştım da ben yendim» denilmesinde olduğu gibi haklamk ma'nâsındandır. Çünkü

Sh:»5312

o Allaha dîninde, bâtılla yarışa kalkanları hep haklar, mağlûb eder.

10 - Ebu Müslimim kavlince: El'hakka, « حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ » ma'nâsından fâiledir.

11 - Akıbet, afiyet gibi masdardır ki mahzı hakıkat demek olur.

12 - Kıyametin ismi olması i'tibariyle başkaca mefhum melhuz olmıyarak ismi camiddir. Bunların her birinden bir mefhum anlaşılmakla beraber demek oluyor ki El'hakka: « وَمَا اَدْرٰيكَ مَاالْحَاقَّةُ » buyurulduğu üzere dirayetle bilinir bir şey değildir.

2. ﴿مَاالْحَاقَّةُ﴾ Ne o Hâkka - bu istifham ı'zam ve tehvîl içindir. Ya'ni ne büyük ne müdhiş hailedir o Hâkka? Demektir. Şu da onun hevl-ü dehşetini te'kittir. 3.

﴿وَمَا اَدْرٰيكَ مَاالْحَاقَّةُ﴾ ve ne bildirdi sana dirayetle nedir o Hâkka? - «ma» yine istifham için, mübteda, dirayetten « اَدْرٰى » fi'li haber, Peygambere hıtab eden muhatab zamiri « كَ » dirayetin birinci mef'ulü « مَاالْحَاقَّةُ » cümlesi ikinci mef'ulüdür. Ya'ni o hâkka öyle büyük öyle müdhiş

bir hailedir ki onun şiddet ve fezaatinin azameti mahlûkattan birinin dirayetiyle, tahmin ve takdiri ile bilinemez, kimsenin tesavvuruna, ihatasına sığmaz. Onun ne olduğunu bilfiil vukuu anlatır. Vukuu da önceden dirayetle değil, ancak Allah tarafından bir ıhbar bir nakli ile bilinebilir. Bundan dolayı sen de onu dirayetinle değil, Hâk tealâ tarafından risaletle bilip haber vereceksin, fakat onun hakikat ve azameti vukuundan evvel tesavvurlara sığmayacağı için ıhbar ile de kavranamaz, ancak tafsîlini araştırmaksızın habere iyman ile rivayeten bilinir. Onun için habere inanmıyanlar onu mücerred aklile, dirayetle kavrıyamadıklarından dolayı evham, masal, hurafe, şiır, uydurma, aldatma diye türlü lâflarla tekzibe kalkışırlar. Öylelere de en güzel nasîhat dirayetlerin

Sh:»5313

tahmin ve takdirine sığmaz dehşet ve fecaatleriyle vukuu öteden beri kulaklara küpe, dillere dâstan olmuş, geçmiş vak'aların ıhbar ve ıhtariyle istıkbalin namzed olduğu tehlükeleri bir dereceye kadar olsun sezdirmektir. O dirayetle bilinemiyeceğinden ve habere inanmadıklarından dolayı 4.

﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ﴾ Semud kavmı ve Ad kavmı yalan diye tekzib etti, o olacak karı'ayı -

KARI'A, lügatte insanların başlarına çarpan, beyinlerinde patlayan vak'a demek olup Elkarı'a sûresiyle beyan olunacağı vechile insanların firaşi mebsûs, dağların ıhni menfuş gibi olacağı hengâmı iş'ar etmek üzere kıyamet gününün bir ismi ve Hâkkanın ba'zı ahvalidirki bu zikrolunan kavimlerin helâklerinde bundan birer küçük nümune vardır. Onlar tekzîb ettiler de ne oldu? 5.

﴿فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ﴾ - Tâgıye, tugyan eden, haddini aşan vakı'a, tagva gibi tugyan ma'nasına da gelir. Onların o tagıyesi sûrei Hûdda «

وَاَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ » buyurulan sayha ki Hamim secde de Vezzariyatıda « الصاعقه » da onunla müfesserdir. Ve A'rafta « فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ » buyurulan recfe o seyha ile gelen zelzeledir.

6. ﴿بِرِيحٍ صَرْصَرٍ﴾ Rîhi sarsar - şiddetli sesle gürleyen veya çok soğuk fırtına.

﴿عَاتِيَةٍ﴾ azgın - büker büker atar, redd-ü mukavemete ve halâsa çare bulunmaz. 7.

﴿حُسُومًا﴾ - Husûm, uğursuzluk ve idman ma'nalarına masdar olduğu gibi bir de hâsimin cem'i olur. Hasm, bir şey'i kökünden kesmek ve bir marazı kökünden kesmek için ard ardına dağlamak, mütetabian keyye etmek ma'nalarına gelir burada bundan müstear olduğunu söylemişlerdir ki köklerini kesmek için müstemirren demek

Sh:»5314

olur. Netekim Sûrei Kamerde « فِى يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ » geçmişti. Bundan başka Hamim secdede « فِى اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ » buyurulmasına temamen mutabık olmak üzere ba'zıları da «husûmen» men husat, meş'umat demek olduğunu söylemişlerdir. Bu da köklerini kesecek, hiç hayırlarını bırakmıyacak derecede uğursuz ma'nâsını ifade eder. Ba'zıları da «husumen» masdar olarak mef'uli leh, ya'ni köklerini kesmek için demek olduğuna zâhib olmuşlardır. Berdül'acûze husûm fırtınası husûm güleri, eyyamı husûm ta'birleri lisanımızda da şayi'dir. (Sûrei kamere bak) ﴿صَرْعٰى﴾ - Sarî'in cem'idir.

Sarî', çarpılıp yere yıkılmış, burada helâk olmuş demektir. 9. ﴿وَمَنْ قَبْلَهُ﴾ ve ondan evvelkiler - tâ kavmi Nuha kadar kurunı ulâ. Burada tahsîstan sonra ta'mim vardır. Zira Âd ve Semûd da evvelkilerdendir. ﴿وَالْمُؤْتَفِكَاتُ﴾ - Lût kavmının karyeleriki murad ehalisi olan kavmı lûttur. Bu da ta'mimden sonra tahsîstir. İfadenin bu suretle alt üst edilerek dalgalandırılması mevzuı bahsolan Hâkka ve sebebi olan ısyanların manzaralarını ıhtar için ne kadar beliğdir. - ﴿بِالْخَاطِئَةِ﴾ Hatı'e kasd mukabili değil de savab mukabili hata, hatî'e ve cinayet işlemek ki o hata zikrolunan tekzîb cinayetidir.

- 10. ﴿رَابِيَةً﴾ gittikçe artan, mütezayid - onların ısyanlarının ziyadeliği nisbetinde şiddeti artan kahir ve kabza. 11. ﴿لَمَّا طَغَا الْمَاءُ﴾ o su tugyan ettiği vakıt - Ya'ni Nuhun tufanı zamanında ﴿حَمَلْنَاكُمْ﴾ sizi biz taşıdık - tekzîb eden diğerlerinin kökünü keserken sizin kökünüzü kesmedik de iyman eden atalarınızın sulbünde taşıyarak muhafaza ettik .

Sh:»5315

﴿فِى الْجَارِيَةِ﴾ o cariyede - « وَهِىَ تَجْرٖى بِهِمْ فٖى مَوْجٍ كَالْجِبَالِ» mantukunca o cereyan içinde akan gemide. Ahdile elcariye, Hazreti Nuhun gemisidir. Mutlaka gemiye cariye ıtlakı da müteareftir. Nitekim:

تِسْعُونَ جَارِيَةً فِى بَطْنِ جَارِيَةٍ

Bir gemi içinde doksan kız demektir. Maamafih burada yalnız elcariye denilmesinde onunla beraber muhatabların o vakıt orada atalarının sulbündeki bir ceryanda mahfuz bulunduklarına da bir iyma vardır. Ya'ni o vakıt o cereyanda sizleri yükleyip muhafaza eden kemi değil biz idik, gemi bizim kudretimizi tanıtmak için surî bir sebebti, ona yüklemenin sebebi ma'nevîsi de iyman idi. Halikî fâil ise biz idik. Biz o vak'ayı, o gemiyi yapdırıp o suyu tugyan ettirip kâfirleri gark ve mü'minleri ona bindirerek mühafaza etmekten ıbaret olan vak'ayı şu hikmet için yapdıkki 12. ﴿لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً﴾ o vak'ayı sizler için ya'ni o vakıt ihlâk edilmeyip o suretle kurtarılmış olan insanlar ve zürriyyetleri için bir tezkire, unutulmayıp anılacak, önünde ve sonunda bizim kudretimizi, sun'u hikmetimizi, kahrımızın şiddetini ve rahmetimizin vüs'atini ve kendinizin hakıkî selâmetiniz sebeblerini iymanın fâidesini, ısyanın zararını, ilerisi için korunmanın semeratını, ıkabın şiddetini düşündürecek bir ânid, bir öğüd, bir ıbret muhtırası kılalım - da görenler görmiyenlere, duyanlar duymıyanlara ansın, haber versin, çünkü o yalnız dirayetle bilinir şeylerden değildir. ﴿وَتَعِيَهَٓا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ﴾ ve belleyici kulaklar onu bellesin - dinleyip, hıfzedip, düşünerek mucebince amel etsin, zayi' etmeyip ilerisi için istifade eylesin, kendilerini vaktiyle o cereyanda taşıdığımız gibi taşısın da sonrakilerin istifadesi için neşr-ü ta'mime sebeb olsun. Bellemiyerek tekzîb eden kulaklar da cezalarını

Sh:»5316

çeksin. Çünkü 13. ﴿فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ﴾ « كَذَّبَتْ ـ الخ » den buraya kadar olan beyanat öyle muhtıra kabîlinden olan küçük Kıyametler demek olup bundan ı'tibaren Kıyameti kübrâ olan Hâkkanın tafsîline şüru' olunuyor. (Nefhı sur hakkında sûrei Nemilde «

يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ » ve sûrei Zümerde «

وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ » âyetlerine

bak).

﴿نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ﴾ kudreti ilâhiyyeden bir tek nefha - bundan zâhir olan nefhai ulâdır. Ki nefhai saniye veya salise daha sonraki safahatta demek olur. Nefhanın Zümer âyetine nazaran nefhai sa'ık veya nefhai kıyam diye iki olduğuna kail olanlardan ba'zıları İbni Abbastan rivayet olarak buna ilk nefha,

ya'ni tahrib nefhası demişler, ba'zılarıda « تُعْرَضُونَ » karînesiyle ikinci nefha demişlerdir. Lâkin ilk nefhadan sonrası artık mümted bir vakıt ma'nâsına bir gün addolunmak i'tibariyle nefhai saniyenin yine ondan arz için olmasına mani' değildir. Daha evvel sûrei Nemil âyetini de ayrıca nazarı dikkate alanlar ilk nefha, feza' ikinci mefha, sa'ık, üçüncü nefha kıyam ve arz nefhası olmak üzere üç nefha saymışlar ve bunlardan da ba'zıları bunu ikinci nefhadan i'tibar etmişlerdir. Maamafih bunun nefhai ulâ olup «

﴿وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾ . ﴿وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ﴾ » gibi

feza' hengâmını « فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً » sa'ık ve tahrib hengâmı olan nefhai saniyeyi, arz da

kıyam ve nüşûr, vakfe ve hisab hengâmında olan nefhai saliseyi ifade etmiş ve nefhai ulâ hepsinin mebdei olmak ve hepsi «kün» emrine raci' bulunmak haysiyyetiyle nefhai vâhide ta'bir buyurulmuş olması fehme

daha akrebdir. Bir nefha nefh edilip 14. ﴿وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾ ve Arz-u cibal

hamlolunup uda - haml yüklenip kaldırmak ve taşımak, yüklemek ve yükletilmek

Sh:»5317

ma'nalarına geldiğine nazaran Arz ve cibalin haml'olunması, yüklenilmesi, aşağıdan yukarı mevkı'lerinden oynatılıp kütle kütle tefrık olunarak kâldırılmalarını yâhud Arzın humulesinin sıkleti nefh ile işba' haline getirilip aşağıdan yukarı içinden dışarı indifa' ve infilâk ile patlıyacak bir vazıyete konulmaları demek olabilir ki evvelkinde infilâk olmuş, ikincisinde ise henüz olmamış ve fakat olmak üzere zelzeleler, ve feza' ve heyecan başlamış bulunuyor. Burada Arz ile cibalin karşılaştırılması Arz ile bütün kürei Arz üzerindeki yükseklikleri baskıları ve ı'vicacları ile evtadı olan dağlardan maada olarak çiğnenmekte bulunan alt tabakaya işaret kasd edildiğini gösterir. Bunda asıl mevzuı mes'ele insanların akıbetlerini beyan olmak i'tibariyle hâkim ve mahkûm tabakatı beşeriyyenin yekdiğerine karşı vaz'ıyyetlerine de bir iymâ vardır. Bu

ikisi bir nefha ile böyle mahmul kılınıp, hamlelendirilip, karşılaştırılıp ﴿فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً﴾

arkasından bir dekk, biribirini ezecek vechile bir çarpılış çarpıldıkları vakıt - ki bunda her iki kütleye verilmiş olan nefhın derecesine nazaran üç ihtimal vardır.

BİRİSİ: Arz kütlesi « اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا » mazmunu üzere sarsılmış da sarsılmış,

recfeye tutulmuş titriyor da titriyor olmakla beraber çarpışmada daha kuvvetli gelmesi suretidir ki bunda

cibal « وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا فَكَانَتْ هَبَٓاءً مُنْبَثًّا » mazmuunu üzere berhevâ

olup serpilmiş toz duman halinde uçuşup döşenen hebaya dönmüş ve «

يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثيبًا مَهيلًا»

mazmunu üzere Arz titriyor çalkanıyor da çalkanıyor, dağlar ise potada eriyip akan kum yığını gibi erimiş akmış « فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًاۙ لَا تَرٰى فيهَا عِوَجًا وَلَٓا اَمْتًا»

mazmununun zâhiri vechile binnetice o dağların yeri dümdüz, engin ova haline gelmiş, Arz var fakat Yer yüzünde ne iniş yokuş, ne tepe, ne iğrilik görünmez olmuş, etrafını sade bir sis, bir duman sarmış bulunur. Bir çok müfessirîn bu âyetlerin

Sh:»5318

delâletiyle bu vech üzere ma'nâ vermişlerdir. Bunda Arz üzerinde yine bir hayat tesavvur olunabilir.

İKİNCİSİ, Arza verilen nefha daha çok, alt ve üstten ma'ruz olduğu tazyık daha şiddetli, sarsıntı ve infilâk onun içinden başlamış olmak haysiyyetiyle çarpışmada Arz daha evvel dağılmış, bu cihetle cibal galib gelmiş olmak ıhtimalidir ki bu surette de cibal yerinden oynamış, oturup istinad ettiği arz kalmamış olacağı için dağlar da o infilâk ve müsademe neticesinde eriyip akarak hepsi un ufra, hepsi hebai mensür, bütün kürei Arzın mevkıı düpedüz kaı safsaf halinde bir fezaya dönmüş, ufukta cevvi semâ yarılmıya âmâde bir gamam, bir sis halinde sarkmış bulunur.

ÜÇÜNCÜSÜ, ikisine de verilen kuvvet müsavî gelerek çarpışmada ikisi birden erimiş ve yine aynî netice hasıl olmuş bulunur ki bir hayli müfessirîn de bu vech üzere ma'nâ vermişlerdir. Arzın cazibesiyle alakadar olan ecram manzumesinin de bu sırada ahenkleri ve umumî münasebetleri ve tebeddül ve teşevvüşe düşmüş «

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ » sirri zuhura başlamış olur. Sûrei Müzzemmilin «

وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثيبًا مَهيلًا » âyeti birinci ma'nâya, Sûrei Fecrin «

اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّاۙ » âyeti de üçüncüde zâhirdir. Bir de dekk ve dekke

yumuşak ve düz yere ve kumluğa denilir. Kezalik dekke, dükkâna, ya'ni kapı önünde oturmak için üstü satıh halinde düzeltilmiş sed, ve sekî gibi binaya denir. Dekk etmek masdarı da divar gibi mürtefi' bir şey'i alçaltmak ve düzeltmek için vurup yıkarak hurduhaş etmek ve dakk etmek gibi döğüp ezmek, ve bir şeyin girintisini çıkıntısını, pürüzünü düzeltmek için ezerek veya sürterek, eğeleyerek ve çukurlarını doldurarak her hangi bir suretle tesviye etmeğe denilir. Ki bunlar yekdiğerinin lâzımı gibidir. Ba'zıları da demişlerdirki dekk, daktan daha incedir. Dekte ecza temamen tefrık olunup düzeltilir, dakta ise ecza muhtelif olabilir.

Sh:»5319

Bu fiıllerden dekkei vâhide masdarı binai merre olarak bir vurup yıkış, bir eziş, bir düzeltiş ma'nâlarını ifade eder. Bunun her birinin de zikrolunan üç ma'nadan her birine göre bir münasebeti vardır ki

BİRİSİ, bir darbe ile dağların yıkılıp hepsinin bir seviyyeye indirilmesi, sathı Arzın sathı bahir gibi dümdüz edilmesi,

İKİNCİSİ, biribirine bir müsademe ettirmek suretiyle ikisinin de alesseviyye yıkılıp huduhaş edilmesi ÜÇÜNCÜSÜ de yine bir darbe ile ikisinin birden izale edilip yerlerinde hiç bir şey bırakılmıyarak fezanın düpedüz açılması ma'nâlarıdır. Ki en zâhir görünen evvelkisidir. Ve aynî zamanda bunlar hep insanlara teallukı ı'tibariyle haber verilmekte olduğu için Arz ve cibalin halinden zikri mahal iradei mahal iradei hal kabîlinden üzerinde alçaklı yüksekli tabakatı beşerin çarpıştırılması suretiyle Arzın tesviyesi ma'nâsını da iş'ar etmiş olurlar ki Nemil ve Zümerde « اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ » istisnasının zâhiri de bunu gösterir. Bu ma'nalar « الْاَرْضِ » ın bir hususıyyeti nazarı ı'tibare alınarak mülâhaza edildiği surette de evvelki ümmetlerin misallerinde geçtiği üzere Kıyametin suğrası, vustası, kübrası, daha kübrası bütün meratibi düşünülmüş olur. Bununla beraber cümhur « كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ » mısdakınca hepsini fenai küllî noktai nazarından mülâhaza eylemişlerdir. 15. ﴿فَيَوْمَئِذٍ﴾ işte o gün - dekkei vahide olduğu, nefhai saniye vuku' bulduğu vakıt ﴿وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾ vakı'a vuku' bulmuş - en büyük musîbet olan Kıyamet kopmuş « لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ » sirri zâhir olmuş, Allahın diledikleri müstesna olmak üzere aşağıda ve yukarıda bulunan kimselerin hepsi bir sa'ka ile yıkılıp serilmiştir. 16. ﴿وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ﴾ Sema da çatlamış yarılmıştır. - ﴿فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾

Sh:»5320

o da bugün porsumuş sarkmıştır - Allahü a'lem « وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيلًا » sirri zâhir olmuş, şems ve kamer tutulmuş, yıldızlar tolunmuş, Sema henüz dürülmemiş fakat hazîn, mükedder, pusarık bir sîma, gam âlud bir gamam, bir bulut manzarasiyle yarılıp etekleri sarkmış 17. ﴿وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَآئِهَا﴾ Melek onun etrafı üzerinde-Semanın şakkından heybetle yarılan sâhalardan etraflarına yarılmıyan cihetlerine doğru çekilmiş, yâhud yarılan sâhadan açılan kenarlar üzerinde safsaf dizilmiş yâhud Arzın kenarlarına saf dizilmiştir. Erca, asa vezninde kısa elifle canib ve nahıye ma'nasına olan «reca» nın cem'i olup etraf ve cevanib, yan tarafları veya kenarları demektir. Melek, ya'ni bu nam ile ma'ruf olan cins, çünkü gelecek «fevkahüm» zamiri bunun ma'nen cemı'olduğunu gösteriyor. Sûrei Bakarede de geçtiği üzere Melek ve Melâikenin bir farkı olup olmadığı hakkında bir kaç kavil vardır. Zemahşerî ve daha bir takımları demiştirki Melek, Melâikeden eamdır. Ebu Hayyan da «Melek ismi cinstir, bununla Melâike murad olunur. Melâikeden eamm olduğu zâhir değildir.» Demiştir. Zemahşerînin muradı Melek mefhumu Melâike mefhumundan eam demekmidir? Yoksa müfredin istiğrakı eşmeldir kaidesince sıdakta eam demekmidir? Tefsirinde bu cihet sarih değildir. Ancak delîli ikincisini kasdettiğini ve bundan dolayı burada « وَالْمَلَكُ » denilip velmelâiketü denilmediği işrab ediyor. Ebu Hayyan da buna ilişmiş, lâkin nükteyi söylememiştir. Melek müfred ismi cins, Melâike cemi'dir. Bununlar beraber Melâikenin de müfred gibi ismi cins mevkiinde isti'mali yok değildir. Bu iki kelimenin mefhum ve iştikak noktai nazarından farklarına gelince çokları demişlerdirki «Melek» ismi; mîmi zâid olarak «Me'lek» veya onun maklûbu olan «Me'lek» kelimesinin muhaffefidir. İkisinin

Sh:»5321

cem'i de melâik ve melâike gelir. Me'lek aslında risalet ve sifaret, ya'ni ilçilik demek olup eleke, ülûk veya elâke fi'linden, ismi mastar veya masdarı mîmî, ismi zaman ismi mekân veznidir. Allah tealâdan ilçi ma'nasina isim yapılınca hemze tahfif olunarak melek, yâhud kalbolunarak «mel'ek» denilmiş, melâik diye cemi'lenmiştir. Maamafih Kur'anda hiç «mel'ek» kelimesi yoktur. Cemi'ler kelimenin aslını göstermek ı'tibariyle melâikenin müfredi öyle takdir olunmuştur. Bu taktire göre melek ve melâike müfred ve cemi' demek olup hepsinde de Allah tealâ tarafından risalet mefhumu mu'teberdir demek olur. Ba'zıları da melek mîmi aslî olarak mülk ve melekût maddesinden kuvvet ma'nasınadır demişler. Cem'i emlâk veya alâ gayri kıyas melâik olabilir. Bu takdirde ikisi bir mefhumda birleşebilir ise de melekte bu kuvvet ma'nası, melâikede evvelki risalet ma'nası daha zâhir görünür. Melek, melâikeden eamdır denilmesi de bundan dolayı olmak melhuzdur. Melâikenin hepsi melektir, kuvvettir. Lâkin melekin hepsi melâike olmak lâzım gelmez. Risalet vazîfesi yapmıyan Melekler vardır. Lâkin Ragıb Müfredatında demiştir ki «Melek lâfzını Nahviyyun Melâike lâfzından kıldılar ve mîmi zâid yapdılar. Ba'zı muhakkîkîn ise onun mülkten olduğuna kail olmuş ve demiştirki Melâikeden siyasiyyata müteallık bir şey'e mütevelli olana feth ile melek denilir, beşerden ise Melik denilir. Her Melek Melâikedir, her Melâike Melek değildir. Melek, «

﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا﴾ ، ﴿فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْرًا﴾ ، ﴿وَالنَّازِعَاتِ﴾

» gibi âyetlerle işaret olunandır. Melekülmevt de bundandır. «

﴿وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَاۜ﴾ ، ﴿عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَۜ﴾ ، ﴿مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذ۪ى وُكِّلَ بِكُمْ﴾ » buyurulmuştur اهـ.

Râgıb bu tahkikı beğenmiş görünüyor, bu ifadeden şunları anlıyoruz. Nahviyyuna göre Ebu Hayyanın dediği gibi Melek ve Melâike mefhumda müsavî olmak lâzım geliyor. Melekin Melâikeden eam olduğuna işaret yoktur. Bil'akis tahkıkta Melek Melâikeden ehass, Melâike Melekten eamdır.
Çünkü
Sh:»5322

Melek Melâikenin siyasete müteallık bir şey'e de mütevvelli olan havassıdır diyen var. Bunu anlatırken « كُلُّ مَلَكٍ مَلَائِكَةٌ وَ لَيْسَ كُلُّ مَلَائِكَةٍ مَلَكًا » ıbaresinde Melâike lâfzı da Melek gibi müfred makamında kullanılmıştır. Netice de buna göre bu âyette « وَالْمَلَائِكَةُ » denilmeyip « وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَاۜ » buyurulması Zemahşerînin gösterdiği gibi Melek Melâikeden eamm olmağla ta'mim için değil, melekül'mevt ve müdebbirâtı emir gibi havass cinsini tahsıs için demek oluyor. Zira o sırada Melâike de sa'kaya tutulup « اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ » istisnasına dahil olanlar kalacaktır. ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌۜ﴾ ve fevklerinde o gün rabbının Arşını sekiz hâmil olur. - Bulara hamelei Arş denilir. Buradan «semaniyenin» mümeyyizi zikr, edilmemiş sekizin neden ibaret olduğu tasrıh olunmamıştır. En mütebadiri o Meleklerin fevzında sekiz Melek, yâhud sekiz hâmil demek olmasıdır. Dahhâkten sekiz saf diye, Hasenden de bilmem sekiz şahıs mı, sekiz bin mi, sekiz saf mı, sekiz bin saf mı? Diye mervîdir. « فَوْقَهُمْ » zamiri « اَرْجَٓا » daki Meleke racı'dir. Onun lâfzan müfred olsa da ma'nen cemi' ya'ni bir tek melek değil, melek cinsi, yâhud bütün melekler demek olduğuna işaret eder. Ba'zıları hameleye irca' ederek hâmillerin kendilerinin fevkında demek olduğunu söylemiş, ba'zıları da âlemin fevkında demiştir. Abd ibni Humeydin Selemeden rivayet ettiği üzere İbni İshak demiştirki Resulullahın şöyle buyurduğu bize bâliğ oldu «onlar, ya'ni hamelei Arş bugün dörttür, Kıyamet günü olduğunda Allah tealâ onları diğer bir dört ile te'yid edecek sekiz olacaklar.» Ve Hamelei Arşın evsaf ve eşkâline dair muhtelif rivayetler de kaydolunmuştur ki Tirmizî ve Ebu Davud ve İbni Macenin Hazreti Abbastan rivayet eyledikleri «uylukları Semalar kadar uzun sekiz ev'âl»

suretinde Melekler haberi ve ba'zılarının naklettikleri «dört suret» haberi o cümledendir. Ebu Hayyan bunların sıhhatine kail olmıyarak demiştirki: o semaniyenin sıfatları hakkında birbirine

Sh:»5323

uymaz « mütekâzib » eşkâl zikretmişler. Biz onların zikrinden sarfınazar eyledik اهـ. Dünya ve Âhıret bütün alemi muhît olan Arş ve Kürsîye dair Ayetelkürsîde ve Sûrei A'rafta ve Sûrei Hudda istiva ayetinde ve daha ba'zı yerlerde söz geçmişdi. Burada da bir tesavvuf seyrani olmak üzere selâmeti fehmi olanlar için şunu mütalea etmekte bir inkişaf olacağını zannediyorum. Muhyiddini Arabî Futuhatı Mekkiyesinin hamelei Arşe dair olan on üçüncü babında şu mealde bir nazm ile söze başlıyarak:

Arş ve Hâmilleri vallahi, Rahman ile mahmüldür,
Ve bu kavil, ma'küldür.

Yoksa mahlûkun ne havl-ü kudreti olur,
O olmasa? Akıl da böyle vârid oldu tenzil de

Cisim ve ruh ve erzak ve mertebe,
Burada senin tertibinden başka tafsîl yok

İşte Arş odur, suretini tahkık edebilirsin;
Ve Rahman ismiyle istiva eden me'müldür.

O Hâmiller sekizdir, onları Allah bilir,
Bu gün ise dörttür, buna niçin, yoktur.

Muhammed, sonra Rıdvan ve Malik

Ve Âdem ve Halil sonra Cibril,

Mikâile İsrafili de ilhak et tam

Sekiz alnı açık yüzü pâk. « غربهاليل »

Der ki: Allah seni te'yid buyursun ey veliyyi hamîm! iyi belle: Arab lisanında Arş ıtlak olunur, mülk murad olunur bir melikin mülküne halel gelince «sülle arşülmelik = melikin arşı sakatlandı» denir, bir de Arş ıtlak olunur, serir «taht» murad olunur. Arş, mülkten ıbaret olduğu takdirde onun hâmilleri onunla kaim olanlardır. Arş serir olduğuf takdirde de onun hâmilleri üzerinde oturduğu ayakları yahud onu sırtlarına yüklenenlerdir. Hâmelei Arşe aded girer. Resulullah onların cümlesini Dünyada dört, Kıyamette sekiz saymıştır. Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem «

وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ » âyetini

okumuş,

Sh:»5324

sonra demiştir ki, onlar bugün dörttür, ya'ni Dünyada ve «levmeizin semaniye» kavli, ya'ni âhırette. Bize ehli tarîkın ılmen, halen ve keşfen ekberinden İbni Meyserei cîlîden rivayet olundu ki mahmul olan arş mülktür ve o, cisim ve ruh ve gızâ ve mertebede mahsurdur. Âdem ve İsrafil sur için, Cibril ve Muhammed ervah için, Mikâil ve İbrahim erzak için Malik ve Rıdvan va'd-ü va'îd içindir. Mülkte de ancak bunlar vardır. Erzak demek olan gızalar hissî ve ma'nevîdir. Biz bu babda ancak bir tarik zikredeceğizki oda mülk ma'nasına olandır. Çünkü tarikta ona telallûk eden fâideler vardır. Onun hâmilleri onu tedbir ile kaim olanlardan ıbarettir. Ki unsurî sureti, yâhud nurî sureti, ve sureti unsuriyyeyi tedbil eden ruhu, ve sureti nuriyyeyi tedbir eden ruhu, ve unsurî suretin erzakı olan gızayı ve ruhlar için ulûm ve mearif gızasını ve Cennete girmekle saadete ve Cehenneme girmekle şekavete dair mertebei hıssiyyeyi ve ılmî mertebei ruhiyyeyi tedbir eder. Binaenaleyh bu babın mebnası dört mes'ele üzerinedir. Birinci mes'ele suret, ikinci mes'ele ruh, üçüncü mes'ele gıza' dördüncü mes'ele mertebedirki gaye budur. Bunlardan her mes'ele de iki kısma inkısam eder sekiz olur. Bunlar mülk Arşının hamelesidir. Ya'ni o sekiz zuhur edince mülk kaim ve zâhir olur. Ve melîki onun üzerine istiva eyler dedikten sonra bu mes'eleleri birer birer tafsîl edip nihayet dördüncü mes'elede şöyle demiştir: Allah tealâ her âlem için saadet ve şekavette birer mertebe ve menzile kılmıştırki bunların tafsîlâtı hasre sığmaz, saadeti de ona göredir. Saadeti garazıyye vardır, saadeti kemaliyye vardır, saadeti mülayime vardır, saadeti vaz'ıyye, ya'ni şer'iyye vardır. Şekavet de taksimde öyledir. Garza muvafık olmaz, kemale muvafık olmaz, mizaca muvafık olmaz ki gayri mülâyim denilen budur, şer'a muvafık olmaz. Bunların hepsi ya mahsûs ya ma'kuldür. Mahsûs kısmı, darı şekaya tealluk eden Dünya ve Âhretteki elemler ve darı saadete tealluk eden

Sh:»5325

Dünya ve Âhıretteki lezzetlerdir. Onun halîsı vardır karışığı vardır. Halîsı Âhırete tealluk eder, karışığı Dünyaya tealluk eder. Seıyd, şakıy suretinde zuhur eder, şakıy seıyd suretinde zuhur eder, sonra Âhırette temayüz ederler. Ba'zan Dünyada şakıy şakavetiyle zuhur eder, Âhırete de şakavetle gider. Seıyd de öyle. Lâkin bunlar mechuldurlar. Âhırette temayüz eder belli olurlar. Netekim Allah tealâ « وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ » buyurmuştur. İşte o vakıt meratib ehline öyle lâhık olurki ne inkıta' eder ve tebeddül. Bu beyandan sana, Arş ta'bir olunan mülkün mecmuu demek olan sekizin ma'nası tebeyyün eder. Bu sekiz Hâk tealânın tavsîf olunduğu sekiz nisbet ile alâkadardır ki, hayat, ılim, kudret, irade, kelâm, semı' basar, tekvin sıfatlarıdır.) Mülk de bu sekiz nisbete münhasırdır. Bunlardan Dünyada zâhir olan dörttür: Suret, hissî gıda', saadet mertebei hissiyyesi, şakavet mertebei hissiyyesi, Kıyamet günü ise sekiz tamamiyle ıyane zâhir olur. « وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ » kavli odur. Aleyhissalâtü vesselâm da onlar bugün dört demiştir. Bunlar, Arşın mülk ile tefsîri takdirindedir. Serir olan arşe gelince: Allah tealânın bir takım melâikesi vardırki onu sırtlarında taşırlar, onlar da bugün dörttür, yarın mahşer yerine götürmek için sekiz olacaklardır. Ve bu dört hamelenin suretleri hakkında da İbni meyserenin kavline yakın haber dahi varid olmuş: denilmiştirki birincisi insan suretinde, ikincisi esed (arslan), üçüncüsü nesr (kartal) suretinde, dördüncüsü sevr (öküz) suretindedir. Bu, işte samirînin görüb de Musanın ilâhî diye tehayyül ettiğidir ki kavmına dana yapmış ve «bu işte sizin ilâhınız ve Musanın ilâhı» demişti, kıssa ma'lûm. « وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبِيلَ » اهـ.

Yine Şeyhın sözlerindendirki Arşın bir ayağı haber, bir ayağı hukümdür demiş ve bununla Ayetelkürside geçtiği üzere Hasenden rivayet olunan «kürsî mevzı'ı kademeyndir» sözünün bir te'viline işaret eylemiştir.

Sh:»5326

Meratibi iyzahı, sekiz Hamilin Hak tealânın sekiz sıfatı zatiyyesi nisbetiyle alâkasına dair olan ifadesi calibi dikkat olmakla beraber Sûrenin evvelinde ihtar olunduğu üzere dirayetle bilinemiyecek olan bu mebhaste en doğrusu yine kendisinin dediği gibi Allah bilir deyip haber hududunu geçmemektir. Mi'rac hadîslerinde makamı birinci Semada gösterilen Ademi, hamelei arş miyanında sayması garib görünür. İbni ebî hatimin İbni zeydden Peygamberden tahric eylediği bir hadîste hamelei arşten İsrafil aleyhisselâmdan maadısının ismi söylenmemiş olduğu ve Mikâilin hamelei arşten olmadığı nakledildiğine, binaenaleyh İsrafil ile beraber Mikâilin ve Cebrail ve Azrailin Hamelei arşten olduklarını zu'medenlerin şayanı i'timad bir haber ile isbatları lâzım gelir. Ve bu babda rivayet olunan haberlerin ekserîsi i'timada şayan değildir denildiğine göre de isimlerin ta'datlarına kitmeyip onları Allah bilir tefvîzında karar etmek elbette sağlam olur. Onun için bizim bu âyetlerden anlayabileceğimiz en açık ma'nâ: o gün Allah tealânın azamet sıfatiyle tecellesini beyan olmasıdır. Netekim Sûrenin âhiri de azîm ismiyle hitam bulacaktır.

18. ﴾يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ﴿ o gün arz olunursunuz - kıyam ve nüşur olmuştur. Mahşerde hakkın huzurı azametinde hisaba çekilirsiniz. Burada arz, hisabdan mecaz olup bir hukümdara askerinin ahvalini görmesi için arz olunmalarına teşbih tarikıyle ifade olunmuştur. Bununla beraber dünyadaki arzlar gibi zâhirî bir geçitten ıbaret olmadığı anlatılmak üzere şöyle buyuruluyor:

﴾لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴿ öyle arz olunursunuzki gizli bir haliniz kalmaz - « وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ » sirri temamen zâhir olur. İmam Ahmed, Abdibni humeyd, Tirmizî, İbni mâce, İbni hâtim, İbni merduye ebu museleş'arî radıyallahü anhten rivayet etmişlerdirki

Sh:»5327

Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurdu: nâs kıyamet günü üç Kerre arz olunur. Bu arzların ikisi cıdal ve i'tizarlardır. Amma üçüncüsü işte o zaman ellerde sahîfelerin uçuşması «tetâyüri suhuf». Şimdi

bu şöyle beyan buyuruluyor: 19. ﴿فَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ﴾ Bu

kitab Sûrei İsrada «

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِى عُنُقِهِۜ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا », âyetinde beyan olunan kitabdırki insanın ömrünün hasılı olan amel

defteri, Dünyada yaptığı ve her gece ve gündüz Meleklerin kaydeyledikleri amellerin sahîfelerinden

müteşekkil defteri kebîr veya onun bilançosu gibi bir sahîfeye yazılmış mizanlı hulâsası veya hisabının rü'yet edildiğine dair vesîkasıdır. Ve bunun esas yevmiyyesi insanın hergün kendi hafızasında kendi boynuna asılıdır. Burada yemîn. Şimâl mukabili olduğundan sağ el, sağ taraf demektirki, sağlamlık, dürüstlük, uygunluk, temizlik ugur, hayr ve kesb ifade eder. Kitabının insana sağıyle verilmesi ta'birinde mühim nükteler vardır. Evvelâ, insanın bir işini kendi eliyle yapması, kendi kudreti, kendi vasıtasiyle istediği gibi yapması, kesbetmesi demektir. Sağ eliyle yapması sağlam, dürüst, uygun, kendi lehinde iyi yapması, sol eliyle yapması da tersine yapması, arkaya atması ise ihmal etmesi, başkasından umması ma'nalarını ifade eder. Onun için hesenât yazan Melâike sağda, seyyiât yazan Melâike solda denildiği gibi Melek sağdan, Şeytan soldan gelir denilir. Ve eshabı yemîne kitabları sağdan, eshabı şimâle de soldan verilir. Verilmesi ta'biri dahi hepsi Allahın tevfikı, takdiri, hukmü icrasına bağlı olması hasebiyledir. Çünkü «

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِى عُنُقِهِۜ » medlûlünce insanın kendi mukadderatı

kendi boynuna geçirilmiş, halk ve emr-ü hüküm Allaha aid olmakla beraber insanın mes'uliyyeti ihtiyarî fi'illerine rabt edilmiş olduğu cihetle insan yaptığı hayır ve şer, iyi veya kötü, sevab veya

Sh:»5328

günah amelleri yaparken kendi isteğiyle yaptığı için onu defterine kaydedecek Meleklere kâtibine emreder gibi kendisi imla ettirip yazdırıyor demek olduğundan kendi yazmış demektir. Eğer o yazdırdığı, hisabına geçirttiği muameleler ileride Hakkın huzurunda kendi yüzünü kara çıkarmıyacak vechile iyi hisab edilmiş matlûbu, zimmeti iyi karşılaştırılmış, yine kendi tarafından hak göziyle kontrol edilmiş kârlı güzel, salih, doğru, dürüst ameller ise o defterler kendi lehinde olmak üzere sağlam, mu'teber, kendi, hisabına güzel yazı ile yazılmış bir defter olacağından o onu sağ eliyle ve lehine hizmet eden sağlam vasıta ile yazmış ve ındel hisab hukmünü i'lâmını verecek olan hâkim de onun lehinde olarak yazısını onun kendine yazdırmış ve binaenaleyh hisabını kolayca kendine gördürüp hukmünü de istediği gibi kendine verdirerek i'lamını sağ eliyle kendine teslim etmiş olur. Böyle olmak için de herkes «

اِقْرَاْ كِتَابَكَۜ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًاۜ » emri mucebince

hergün kendi boynuna geçirilmiş kitabı, yevmiyye defteri demek olan hafızasında kendi nefsini ve Meleklere yazdırdığı amellerini hak göziyle okuyup Allaha karşı kendi vicdanında kendi hisabını görmek ve

ona göre « وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَاقَدَّمَتْ لِغَدٍ » emrine tevfikan yarın için hazırlanmak ıktiza

eder. Bu da evvel ve âhir Allahın bir tevfikı, sonra o defteri meydana çıkaran ve hukmü verecek olan da nihayet Allah tealâ olduğu cihetle kitabını sağıyle yazan buyurulmamış «kitabı kendiye sağıyle verilen» buyurulmuştur. Vicdanında hergün hakka karşı nefsini muhasebe etmeyen kimse işini arkaya atmış defterini kendi haberi olmaksızın ve zararını düşünmeksizin ağzına geleni söyliyerek arkadan arkaya yazdırmış demek olacağı gibi, işini Allahın emri dairesinde doğru yapmıyan, eğriyi doğru, doğruyu eğri yapmağa kalkışarak defterini kötü amellerle ve hep zimmet sahîfelerile doldurtan kimse de defterini ters tutmuş, solak yazmış yazdırmış

Sh:»5329

demektir. Halbuki Meleklerin tuttuğu zabt onun aleyhinde olarak muameleyi olduğu gibi göstermiş ve ona imza ettirilmiş olmak haysiyyetiyle sağlam, doğru ve haddi zatinde mu'teber bulunduğundan o kimse de kendi mukadderatını kendi yazmış, fakat kendine düşman gibi aleyhinde olmak üzere tescil ve imza etmiş, ters yola gitmiş olduğunu o gün anlamış bulunur.

Diğer bir nükte: Allaha iyman ederek ve hisabını düşünerek hakk-u hayrı sevüp şerr-ü bâtıldan sakınmış olan kimsenin huzurı Hakta yüzü ak olarak hisabı dost tarafından görülmüş, hukûm ve i'lâmı dürüst dost eliyle sağdan lehine verilmiş olur. Bil'akis Allaha küfreden, hakkı ve hayrı sevmeyip nankörlükle aksine

giden kimselerin hisabı da sevmediği hasmı tarafından rü'yet edilmiş ve hukmü, i'lâmı da aleyhine olarak soliyle verilmiş olur. Onun için kitabı kendine sağıyle verilmiş olan kimse o gün dost huzurunda hisab

verirken veya hisabı güzel olduğuna dâir hukmünü, vesîkasını sağlam eline alınca hisabına ümidini veya

neticesinde ıhvanına ferah ve nişatını veya Cennete giderken pasaportunu göstermek üzere der ki

﴿هَاؤُمُ﴾ ha işte size - alın, gelin, bakın ﴿اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ﴾ okuyun kitabımı 20.

﴿اِنّى ظَنَنْتُ اَنّى مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ﴾ çünkü ben, ben anlamıştım ki ben her halde bir

gün olup hisabıma kavuşacağım - ya'ni böyle ı'tikad etmiş, bu fikir ve zannı beslemiş idim de ona göre

hisabımı ihtiyat ile sağlam, defterimi dürüst tutmuş idim «

اِقْرَاْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا » emrine imtisal etmiş

idim diye yüz aklığiyle kendini gösterir, sevinir. Bu ma'nâ mü'minin hisaba sureti kat'iyyede iyman ve yakîn

ile inanması lüzümuna mebnîdir. Ekser müfessirîn burada zannı önceden ılim ve

ı'tikad

Sh:»5330

ma'nâsına olarak bu mealde tefsir etmişlerdir. Maamafih ba'zılarının dediği gibi bu, şu demek de olabilir:

ben hisaba inanmakla beraber bir çok kusurlar ettiğimi ve nefsimde sûi amellerimin kıymeti az olduğunu biliyor ve bundan dolayı zimmetim çok, matlûbum az çıkmasından korkuyor, hisabımda müşkilâta çatacağımı zannediyordum, halbuki benim farkına varmadığım hisaba bile almadığım en gizli, en küçük amellerim bile takdir olunmuş yüksek kıymetler, ecirler biçilmiş, bu ise benim değerimden, benim kudretimden değil, raufi rahîm olan sevgili rabbımın mahza lûtf-ü keremiyle olmuş bir fadl ü rahmettir, diye sevinir. Herkese bu suretle i'lân eder, i'lâmını gösterir. Bu ma'nâ hem daha zâhir hem daha ahlâkîdir.

Bunun neticesi 21. ﴿فَهُوَ فى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ﴾ artık o huşnud bir hayattadır. - Rıza ve

huşnudluk sahibinin sıfatı iken radıye ve merdıyye mertebelerinin cem'ıne işaret olmak üzere mecazi aklî denilen isnadi mecazî suretiyle mübalega için yaşayışın kendisine nisbet edilmiştir ki yalnız o kendisi razı ve huşnud olmakla kalmıyacak, onun güzel ahlâkından, güzel mesaîsinden feyzlanarak daha ziyade güzelleşmiş olan nefsi hayat da ondan razı o kendisi mardî ve sevimli olacaktır demek olur. Bu da şöyle

iyzah olunuyor: 22. ﴿فى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾ âlî yüksek bir Cennette - Dünya Cenneti gibi süfliyyat

ile, mihnet ve âlâm ile karışık değil, halıs bir saadet-ü ni'met ve aynı hayat olan yüksek Âhıret Cennetinde,

ki 23. ﴿قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ﴾ divşirimleri, ya'ni ıktitaf olunacak yemişleri, meyveleri, ni'metleri,

uzakta değil, yakında sarkıp duruyor. Alın istediğiniz kadar 24. ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا﴾

yiyin için âfiyetle, içinize sine sine ﴿بِمَا اَسْلَفْتُمْ﴾ peşin takdim ettiklerinize

mukabil.

Sh:»5331

-İSLÂF, karşılığı veresiye olarak önceden arz-u takdim demektir. Onun için şer'an da selef, ta'biri âharle selem denilen muameleye ıtlak olunurki para peşin mal veresiye olmak üzere yapılan bir alış veriş, daha doğrusu veriş alıştır. Mal ma'lûm, müşteri sağlam olduğu surette parayı peşin veren tüccar için bunda

kazanç daha çok olur. Burada « اَسْلَفْتُمْ » buyurulmakla hem bu ma'naya hem «

وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا » ma'nasına hem de büyüğe takdim etmek ve ona hizmet

eylemekteki büyük istifadeye işaret buyurulmuştur. Bunlar ise darlık zamanında yapılamaz. Çünkü daralmış kimsenin veresi veya hediyye vermeğe hali olamıyacağı gibi müddet de yokdur. Onun için buyuruluyorki

﴿فِى الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾ geçmiş günlerde, yâhud bugünkü derdin bulunmadığı, halin

müsaid, başların sağ ve sâlim olduğu boş ve müsaid günlerde - ki Dünyada ölümden veya maraz ve ibtilâdan evvelki fursat günleridir. Bunun da en güzeli gençlik hengâmıdır. Rivayet olunmuşturki o gün Allah tealâ şöyle buyurur: ey dostlarım! Dünyada size ben çok vakıt bakardım benim yolumda dudaklarınız susuzluktan kurumuş, gözleriniz içine çökmüş, karınlarınız kasıklarınıza geçmiş, bugün artık yiyin için, o geçmiş günlerde takdim ettiklerinize mukabil اهـ. İşte bunlar o Hâkkadan böyle murada irerek kurtulacaklardır. Lâkin vay o günleri boşuna geçirenlere veya sonu gelmez dipsiz hevaya sarf eden veya sermayeyi batakcılara kapdıranlara. Çünkü nice kimseler çalışır, hayır denebilecek şeyler yaparlar amma, Hakk için Allah için değil, halk için riya için kulların keyfine hizmet için yapdıklarından dolayı ecirleri nihayet onlardan alabildikleriyle kalır. Onların fenasiyle de müfliste batan mal gibi batar gider. Hak yanında elem ve hırmandan başka kendilerine bir şey kalmaz. Bütün o Hâkka onların başında patlar, bunlar kitablarını tersine ve

Sh:»5332

solak yazanlardır. Onun için buyuruluyorki - 25.

﴿وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ﴾ ilh... 27. ﴿يَا لَيْتَهَا﴾ ah

nulaydı o - bu « ها » zamiri mevt vak'asına gönderilmiş mavtei ulâ ile tefsir edilmiştir. Gerçi mevte lâfzı serahaten geçmemiştir, lâkin ma'nen geçmiştir. Hâkkanın başı bununla başlamış ve bunu söyliyen hisabı görünce uyunmış demektir. O vakıt bulunduğu halin tattığı ölüm acısından çok acı ve fecî' olduğunu bil'fiıl

görerek o halde o mevti temenni edip derki ah nulaydı o ilk ölüm ﴿كَانَتِ الْقَاضِيَةَ﴾ kazıye

olaydı - KAZA, bir işi tamamiyle kesip atmak, kat'î hukmü verip icra etmektir. Ya'ni işi bitirip herşey'i kesip atan olaydı da beni bu felâketten, bu Hâkkadan kurtaraydı. Bu yalnız keşke ölmekle iş biteydi diye geçmişe aid bir temenni değil, ölümden kaçan o adamın gördüğü bu felâket içinde bir daha ölmeğe mum olup da onu şimdi bir halâs çaresi olmak üzere hasretle temenni ettiğini ve bu suretle Hâkkanın ölümden çok şiddetli olacağını ifade eder. O artık ne ölür ne dirilir, sade şöyle hasret ve nedamet çeker 28.

﴿مَا اَغْنٰى عَنّى مَالِيَهْ﴾ - « ما » burada nefiy veya istifhamı inkârîdir. Ya'ni neye yaradı

benden yana malım? Hiç bir şey'e yaramadı, yaradıysa başkalarına yaradı, bana ancak hasret ve azâbı kaldı 29. ﴿هَلَكَ عَنّى سُلْطَانِيَهْ﴾ mahvoldu benden saltanatım - onunla iftihar ettiğim

herkese tasallut ettiğim, güvendiğim, mülküm hukûmetim, servet-ü sâmanım, yâhud tutunduğum bütün hüccet ve bürhanım - felâketler içinde fakîr ve dermansız, çaresiz kaldım. Böyle bir sözle nedamet ve tehassür belliki Dünya saltanatına güvenip de hisabını yanlış tutan, başkalarına ceza verdiği halde kendi hakkında cezayı inkâr

Sh:»5333

ederek haksızlığa zulme giden mal ve saltanat sahiblerine aiddir. Müfessirler burada şu fıkrayı kaydederler:

Adudüddevle lakabını almış olan fena Husrev ibni Büveyh şu şi'ri şöylemiş:

ليس شرب الكأس الا فى المطر و غناء من جوار فى سحر

غانيات سالبات للنهى ناعمات فى تضاعيف الوتر

هبرزات الكأس من مطلعها ساقيات الراح من فاق البشر
عضد الدولة وابن ركنها ملك الاملاك غلاب القدر

Kendine kaderi yenen gallâbü-l'kader demişti, fakat çok geçmeden delirmiş ve dili bu âyetten başkasını söylemez olmuş, « مَٓا اَغْنٰى عَنّى مَالِيَهْۚ . هَلَكَ عَنّى سُلْطَانِيَهْۚ » diye diye can verip gitmişti. Ölüm kazıye oldu mu? Artık orasını Allah bilir. Şimdi görülmüş bir şey varsa bu sözü defterine sağ eliyle yazmamış, gallâbi kader dediği pamali kader olup gitmiş ve cihan böyle neler yutmuştur. Allah tealâdan hakkımızda selâmet ve afiyet dileriz.

«Kitabiyeh, hisabiyeh, maliyeh, sultaniyeh» fasılalarında « ها » fetha üzerine vakf için hâi sekittir. Daima sâkin okunur. Asli kelime «kitabiye, hasibiye, mâliye, sultaniye» demektir.

30. ﴿خُذُوهُ﴾ tutun onu - ya'ni öyle diyip duran kimseyi. Bu emirler tarafı ilâhîden Zebanîlere emirdir. O kimsenin ağzından o işe yaramıyan mal ve sultana söyleniyormuş gibi hikâye suretinde mukadder kavl ile ifade olunmuştur. ﴿فَغُلُّوهُۙ﴾ hemen bağlayın onu 31. ﴿ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُۙ﴾ sonra ancak Cahîme yaslayın onu - Cahîm şiddetle köpüren

Sh:»5334

büyük ateş, Cehennemin en şiddetli tabakası. Burada «Cahîm» in takdîmi kasr içindir, ya'ni başka yere değil, ancak Cahîme. 32. ﴿ثُمَّ فى سِلْسِلَةٍ﴾ sonra bir zincirde ki bu zincir ﴿ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا﴾ boyu yetmiş arşın - burada bu ziraın nasıl bir zira' olduğu hakkında sözler söylemişlerse de lüzumsuzdur. Ba'zıları yetmiş adedi tahsıys için değil, « اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً » gibi çokluktan kinaye olduğunu söylemişler, ba'zıları da zâhir olan adeddir, hikmetini Allah bilir demişlerdir. Bize öyle geliyor ki bu zincirden murad Allahü a'lem Dünyadaki ömürdür; Cehenneme yuvarlanan onunla sallanır. Günler veya aylar zincirin birer halkası, her senesi de sinnin vahidi kıyasîsi olmak ı'tibariyle onun imtidadı, tul mıkyası olan arşın ile ifade olunmuştur. Şu halde yetmiş arşın boyda demek yetmiş yaşında demek olur, yetmiş denilmesi de maadadan ihtiraz içnin değil « اَكْثَرُ اَعْمَارِ اُمَّتِى مَا بَيْنَ سِتّينَ وَسَبْعِينَ » buyurulmuş olmasına nazaran yetmiş yaş bu ümmete ekseriya ömürlerin a'zamîsi olduğuna ve bir de yetmiş yaşına kadar Dünyayı, Âhıreti anlamamış, tevbekâr olup iyman ve salâha yüz tutmamış olanların ondan sonra salâhları müsteb'ad bulunduğuna işaret olsa gerektir. Bu emrin hikmeti de şu iki cümle ile beyan buyuruluyor:

birincisi 33. ﴿اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِۙ﴾ çünkü o kimse Allahı azîmüşşana iyman etmiyordu -

İkincisi 34. ﴿وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۜ﴾ miskîn taamına teşvîk etmiyordu, fukarai halkı gözetmiyor. Onların ne yediğine bakmıyor, hallerinden anlamıyor, bakımları çarelerini araştırmıyor, ianede bulunmuyor, kendi bakmadığı gibi sairlerini de teşvîk etmiyor, sonra da

Sh:»5335

yemeğine tenezzül etmiyor. Saltanat edeceğim diye halkı eziyor, himayelerini düşünmiyordu.

35. ﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا﴾ bugün de ona yok burada ne bir ﴿حَمِيمٌ﴾ -

HAMÎM, lügatte başlıca üç ma'nâya gelir.

BİRİNCİSİ «veliyyi hamîn» gibi yakın, yakılgan hısım veya dost demektir. Burada bununla tefsir etmişlerdir. Ya'ni o Allaha iymanı olmıyan ve fukarayı himaye etmiyen kâfir zalimin o gün kendisini koruyacak bir acıyanı bulunmaz. Çünkü Dünyada kendisine yardaklık eden bütün hısımları, dostları o gün kendisinden sakınırlar kaçarlar. Bundan sonraki Sûrede « وَلَا يَسْئَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا » o gün hısım hısımın halini sormaz, buyurulması da bu ma'nâdandır. Ve buna karîne gibidir.

- 2) « حَمِيمٍ اٰنٍ » gibi kaynar sıcak su ma'nâsına gelir ki Cehennemin suyuna « الْحَمِيمِ » denilmesi bundandır. Burada bu ma'nâya olmadığı zâhirdir.

- 3) Kamusta mezkûr olduğu üzere soğuk su ma'nâsına da gelir. Ezdaddandır. Zira soğuk kaynak suyu sıcakta buğlanır. Burada taam münasebetiyle bu ma'nâ daha münasib görünüyor. Ya'ni ne bir soğuk su

36. ﴿وَلَا طَعَامٌ﴾ ne de bir taam, bir yiyecek, yâhud tatacak ki bu surette içeceğe de şâmil olur. ﴿اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ﴾ ancak bir gıslînden başka - bir şey yok. GISLÎN, gasl maddesinden yıkantı demek olan gusaleyi andırır bir kelimedirki lügaviyyundan ba'zıları yaradan yagırdan akan cerahitin yıkantısı demişlerdir. İbni Abbastan bir rivayette ehli Cehennemden

Sh:»5336

akan irin, bir rivayette de «taamın en şerri, en habîsi, en yutulmazı» İbni zeydden «gıslîn ile zakkumun» ne olduğunu kimse bilmez. (Zakkum hakkında Vessaffat ve İzâ vakaa, Sûrelerine bak) bunun herhalde yiyecek nev'inden kötü bir şey olduğunu şu âyet anlatıyor: - 37.

﴿لَا يَاْكُلُهُ اِلَّا الْخَاطِؤُنَ﴾ onu o hâtı'undan, ya'ni öyle işi gücü hata ve hatîe olan büyük günâhkârlardan, canîlerden başka kimse yemez - hatîenin en büyüğü de zulmi azîm olan şirktir.

Görülüyorki bu hâti'un fasılası yukarıda Fir'avin ve önündekilere ve kavmi Lûta dair olan hâtie fasılasını ihtar etmektedir. Çünkü hâti'un hâtiin cem'idir. Demek ki bunlar Fir'avin ve kavmi Lût gibileridir ki onların en büyük hatîesi tekzîb ve ısyan idi.

Şimdi dirayetle bilinmesine imkân olmıyan o hâkkanın mukaddimatı, dehşeti, keyfiyyeti cereyanı ile neticesi, bu beliğ beyan ve inzar ile belleyecek kulaklara ihbar ve ıhtar olunduktan sonra bundan alınması lâzım gelen en büyük hissayı, en mühim öğüdü, en mühim vazîfeyi tezkir etmek üzere buyuruluyorki:

﴿٣٨﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَۙ ﴿٣٩﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَۙ ﴿٤٠﴾
اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤١﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا

تُؤْمِنُونَ ﴿٤٢﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾
تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ
الْاَقَاوِيلِ ﴿﴾

Sh:»5337

﴿٤٥﴾ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٦﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ
﴿٤٧﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٨﴾ وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾ وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٥٠﴾ وَاِنَّهُ
لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥١﴾ وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥٢﴾
فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿﴾

Meali şerifi

Artık yok, kasem ederimki gördüklerinize 38 Ve görmediklerinize 39 O hiç şübhesiz kerîm bir Resulün getirdiği sözdür 40 Ve o bir şâir sözü değildir. Siz pek az düşünüyorsunuz 41 bir kâhin sözü de değildir, siz pek az düşünüyorsunuz 42 O rabbül'âlemînden bir tenzildir 43 O bize isnaden ba'zı lâflar uydurmağa kalkışsaydı 44 Elbette biz onu ondan dolayı yemîniyle yakalar (kuvvetle tutar hıncını alır) dık 45 Sonra da ondan vetînini (iliğini) geser atardık 46 O vakıt sizden hiç biriniz ona siper de olamazdınız 47 Ve o hiç şüphesiz unutulmıyacak bir öğüddür korunacaklar için 48 Bununla beraber biz biliyoruzki sizden inanmıyanlar var 49 Ve her halde o, kâfirler üzerinde bir hasrettir 50 Ve o hiç şübhesiz hakkulyakîndir 51 haydi tesbih et rabbının azîm ismiyle 52

38. ﴿فَلَا﴾ Demek ki iş öyle zann ettiğiniz gibi kolay değil - ey o tekzîb hatasını irtikâb edip duran hatakârlar - 39. ﴿اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ . وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾ yemîn ederimki gördüklerinize * Ve görmediklerinize - bunda bütün görülebilen ve görülmiyen,

Sh:»5338

müşahade olunan ve gâib bulunan gizli veya açık herşey, olmuş ve olacak bütün vuku'at dahildir. Atâ, görülen asarı kudret, görülmiyen esrarı kudret demiştir. Ki güzel bir beyandır. Bunu zamanımız ta'birince tabi'at ve maba'dettabi'a diye ifade edebiliriz. Ecsam ve ervah, ins-ü cin ve Melâike, dünya ve âhıret, halk ve halık, ni'amı zâhire ve ni'amı bâtına diye de ifade olunmuştur. Burada Peygamberin gösterdiği ve göstereceği mu'cizeleri ve verilen haberlerin mazî ve istıkbale aid olanlarını indirilen ve indirilecek olan, inanılan ve inanılmıyan âyetleri de mülâhaza etmek lâzım gelir. Kelimelerin asıl ifade ettikleri mantuk şu

oluyor: « ما تبصرون = her ne ki görüyorsunuz ve göreceksiniz, görür ve görebilirsiniz «

وَمَا لَا تُبْصِرُونَ = ve her ne ki görmez ve göremezsiniz. Bunlara kasem ise şunu ifade eder:

Sizin şimdiye kadar gördüğünüz ve hâlen görmekte bulunduğunuz ve şimdi görmeyip de ileride göreceğiniz ve görebileceğiniz ve hiç görmiyeceğiniz ve görebileceğiniz neler neler vardır. Neler olmuş ve daha neler olacak, neler gelmiş ve gelecektir. Mazîde, halde ve istıkbalde sizin idrâk edebileceğiniz ve edeceğiniz ve daha idrâk etmediğiniz ve edemiyeceğiniz ne hakîkatler, acı ve tatlı ne vakıalar, ne müsîbetler, ne ni'metler vardır, ey hatakârlar, gafil münkirler, öyle inkâr ve tekzibi kolay sanmayınız, işte onları yaratan ve yaratacak olan ben Allahü azîmüşşan bütün onlara kasem eder de görmek istemediğiniz şu hakîkati gözlerinize sokmak üzere size hal ve istıkbaliyle bütün kâinatı ve acı tatlı her türlü te'minatı

göstererek derim ki ﴿اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍۙ﴾ الخ... Şundan gaflet

edilmemek lâzım gelir ki: burada bu kasemde pozitisvizmin en başlı bir hatâsına tenbih vardır: zira tekzîb ve inkârın başlıca iki menşei vardır:

BİRİSİ, Sofestaîlik, safsatacılıktır ki bunlar gördüklerini de tekzîb eder, kendine de inanmaz, inadcılardır.

Sh:»5339

Sûrei Bakarenin başında da geçtiği üzere bunlar kabili hıtab değildirler. Bunlara söz hiç kâr etmez, başlarını taşa çarpacak fiıl gerektir. Maamafih böylelere de «sakın başına taş düşecek» denilsin de dinlemezlerse ki o bütün hasret başlarında kalsın.

BİRİSİ DE pozitivistlik, ya'ni fazla müsbetçilik teassubudur ki bunlar da gördüklerine inanır, görmediklerini tekzîb ederler. Gerçi hataya düşmemek için müsbet yürümek iyidir. Görünür görünmez tehlükelerden korunmak için lâzım olan son yol da odur. Fakat hayattan maksad gördüklerine saplanıp da durmak değil, yürümek, hatalardan, tehlükelerden korunarak hak murada, selâmete irmektir. Bu gaye ise görünen tarafta değil, görünmiyen taraftadır. Asıl tehlükeler görünen cihetten gelen değil, görünmeyen cihetten gelecek olanlardır. Onun için hep isbat olunmuş ve olunacak başka hakîkat yok imiş gibi hep görünene saplanıp da ondan ilerisini büsbütün nefy-ü inkâr ile karşılamak müsbetçilik değil, ayni Sofestaiyenin yaptığı gibi menfî bir körlük ve ınadçılıktan ibaret büyük bir hatadır ki ılmi bildiklerine kasreden, iyman hududuna yaklaşmak istemeyen kuru akılcı rasyonalistlerle mahdud tecribeci pozitivistler hep böyle nefy-ü inkârı isbat zannederek haberlere, harikalara inanmamış akıl ve tecribeleri maverasındaki hakîkatin ateşine yanıp gitmişlerdir. Evet Sûrei Mülkte dahi geçtiği üzere nazar ve tecribe insan için ılm için en yakın yoldur. Fakat tecribe bize gösterir ki hakikat bizim gördüklerimizden ve kavrayabildiklerimizden ıbaret değildir. Gördüklerimizi, tecribe ettiklerimizi isbat ederken, görmediklerimizi kavrıyamadıklarımızı yetişemediklerimizi nefy-ü inkâra kalkışmak isbatçılık değil, ne aklın ne tecribenin tasdikına ıktiran etmeyen bin menfîliktir. Hiç bir nazar, hiç bir müşahede, hiç bir his, hiç bir akıl hiç bir tecribe görülen mükerreren tecribe olunan haddin ilerisi yoktur

Sh:»5340

burada dur tevakkuf et dememiştir. Bil'akis bütün tecribelerin müsbet olarak verdiği kat'î hüküm şudur: duyun gördüklerinizin ilerisi var, binaenaleyh yürüyün, lâkin yolda giderken ilerisini hep gördüklerinizden ıbaret farz ederek ındî kıyas ile yürümeyin ve görmediğiniz bilmediğiniz hâkikatlere, tehlükelere tesadüf edeceğinize iyman ile yürüyün. Hem tecribenin bütün medarı ıhtibar, ya'ni nefsin vâkı'den haber almasıdır. Hak, nefsin vâkıa intıbakındadır. Haberi nazarı dikkate almıyarak kendiliğinden yürüyen nefis, ındî hevasiyle tehlükeye gider. Ihtibar ise süflî olan lems, zevk, şemm hislerinden ibaret olmadığı gibi hissi basardan ibaret de değil, semi' ve hissi bâtın ile akla da alâkadardır. Ve hatta haberin en geniş hududu semi'dedir. O, insana akıl ve basarın kavrıyamıyacağı haberler getirir. İstihbâratın ehemmiyeti büyüktür. Onun içindir ki devletler sifaretlere pek büyük ehemmiyyet verirler. Bil'hassa tehlüke melhuz olan husussâtta en zaıyf bir haberi bile ihmal etmezler. O halde hiç yalanı tutulmamış, ahlâkı, akıl ve idraki eğrilikle lekelenmemiş bittecribe sıdk-u emanetle tanınmış ne söylediğini, bilir büyük bir muhbirin her mihneti gözüne alarak kat'î bir davâ ile «ben yakinen haber aldım bu böyledir. Şimdi akıllarınızın iremiyeceği bir surette şöyle olacaktır. İnanın sonra anlayacaksınız» diye yemînler ederek verdiği haberi öyle şey olmaz diye tekzibe kalkışmak gerek aklî nazarî ve gerek aklî amelî noktai nazarından pek büyük hata olmazmı? Mekkede zuhur edip de her şey'i göze alarak ey Mekkeliler! Sizler ve bütün insanlık pek büyük bir tehlüke içindesiniz. Eğer Allaha iyman eder benim verdiğim haberleri dinler bana uyar, fedakârlıklar ederseniz gerçi bir çok zahmetler çekeceksiniz, mal ve nüfusça zayiatlar vereceksiniz amma daha büyük tehlükeden, hâkkadan kurtulacak, Kayser ve Kisrayı tepeleyip yalnız hakka kul olarak insanlığa hakkı tanıtacak rehberler olacak Allah

Sh:»5341

yanında hak murada ireceksiniz, Allah bana böyle dedi ve bana bu Kur'anı verdi. Bu Dünyanın sonu nasıl olsa ölüm değilmi, gelin onunla inliye inliye ateşe gitmektense güle güle can verip hakkın cemaline

kavuşalım diye da'vet eden Hazreti Peygambere o zaman bir taraftan gördüklerine saplanarak bir taraftan gördüklerini bile tamamiyle nazarı ı'tibare almıyarak mecnun diyenlerin bize şiır söylüyorsun veya ba'zan üstüne rast getiren ve ekseriya yalan söyleyen kâhinler gibi kehanet taslıyorsun veya bizi büyüleyip anlamadığımız bir cihetten aldatmak, o suretle kendin istifade etmek yaşamak istiyorsun bize kendi çekip durduğumuz garametler yetişmiyormuş gibi bir de senmi aldatmak istiyorsun diyenlerin ilk nazarda ma'kul gibi görünen sözleriyle sonundaki hâkikat karşılaştırılacak olursa ve filhakika yirmi küsûr sene sonra o müşriklerin, Kayserlerin, Kisraların tepelenip nurı islâmın âleme yayıldığı tecribe sahasında imtihan meydanlarında bilfiıl tehakkuk ederek kendini gösterdiği mülâhaza olunursa âkıl kim, mecnun kim? Hak kimin, aldanan kim olduğu bittecribe tebeyyün etmiş olmazmı? O halde görülene tutunup da müsbet gitmek istiyenler bulundukları noktada durup kalacaklarına bu haberlerin henüz görünmiyen cihetlerini de nazarı ı'tibare alarak tekzip ve inkârdan sakınmak ve bulundukları halde kalamıyacaklarını bilerek Âhıretin o yüksek saadetine irmek için aşk u mahabbetle hakka doğru yürümek daha müsbet ve daha kârlı olmazmı? İşte Allah tealâ bütün tecribelerin, isbatların esası olan «görülen var görülmeyen var gördüklerinize saplanıp kalmayın» düstûrunu telkîn ve bu suretle haberi te'min için görülene ve görülmeyene kasem edip

hepsini işhad ederek buyuruyorki 40. ﴿اِنَّهُ﴾ haberiniz olsun o - ya'ni mücerred dirayet ile bilinemiyecek olan o haberleri size bu beliğ beyanat ile bildirip öğüd

Sh:»5342

vermek üzere okunan Kur'an ﴿لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾ muhakkak kerîm; tekrîm ve ihtirama şayan, kerem ve keramet sahibi yüksek bir Resulün, büyük bir Hak ilçisinin getirdiği sözdür. - O, tekzibe değil, saygı ile, inanç ile dinlenmesi lâzım gelen bir sözdür. Çünkü ilçinin sözü onu gönderenin sözüdür. Burada Resuli kerîmden murad Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemdir. « اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ » Sûresinde Resuli kerîm, Cebrail olduğu cihetle burada da öyle olmasına zâhib olanlar olmuşsa da oradaki karînelerle buradaki karînelerin farkı vardır. O arada « لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِى قُوَّةٍ عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ » vasıflariyle, sâhibüküm buyurulan Hazreti Peygamberin ufukı mübînde gördüğü kuvvetle Resulün Şeytaniracîm olmadığı anlatılmış olduğundan o Resuli kerîmin Allah tarafından Peygambere gelen Cebrail olduğu zâhirdir. Halbuki onun şâir, kâhin olmadığını söyleyen şu âyetler burada Hazreti Peygamberin kerametini beyanda zâhirdir. Muhakkakki o Kur'anı kerîm bir Peygamberin tebligıdır. 41.

﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ﴾ ve o bir şâir sözü değildir. - Onu bir şiır gibi dinleyip geçmeyin ﴿قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَ﴾ siz pek az iyman ediyorsunuz - gerçi bunda sözün belâgatini biraz takdir etmek ve güzelliğinden bir lemha sezmek gibi iymana benzer cüz'î bir duygu gösterilmiş olursa da bu, onun hakikî kadrini duymamak, Resulûn kerametini, risaletin mahiyyetini, gönderenin azametini, Hâkkanın hakkıyyetini bir hayal farz etmek sizi selâmete çıkaracak, çok yüksek gayelere irdirecek olan o Hak tebligatına küfretmektir. Böyle mislini görmediğiniz şeyleri gördüklerinizin ba'zısına benzetmekle işin içinden çıkacağınızı zannediyorsunuz, şiır ne kadar güzel olursa olsun büyük bir elçinin tebliğ ettiği yürekler oynatan beyanatına şiır demek ne büyük hatâ, ne büyük

Sh:»5343

gaflettir. « وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِى لَهُ » Hakikatini anlamaktan, hakkı teslim ve

takdir etmekten uzak olan o duygu, o cüz'î lemhai şuur kâfi değil, Hâkka günü hakkın huzuruna varıldığı vakıt sahibini selâmete çıkaracak hakikî bir iyman ile işe sarılmak lâzım gelir. O bir şâir sözü olmadığı gibi

42. ﴿وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍۜ﴾ bir kâhin sözü de değildir. - Bir takım âyetlerde beyan edildiği

üzere kulak hırsızlığı eden gizli Cinler ve Şeytanlarla münasebette bulunarak onlardan telâkki ettiği ba'zı şeylerle zann üzere gayb taşlayan ve hakikati ne olduğunu bilmeksizin gaybdan haber verdiği zu'müne düşerek Cinden huddam kullanan ve kendi teşebbüsiyle gizli ruhlar celbetmek veya şundan bundan istidlâl ve istihrac suretinde garib ba'zı atmalarla bakıma bakmak, falcılık yapmak san'atiyle uğraşan kimselerin atarak veya uğraşarak söylediği ve ba'zan rast getirip çok kerre de aldandığı ve aldattığı kehanet sözü de değildir.

İbni esîrin Nihayede beyanına göre: kâhin, gelecek zamanda olacak şeylerden haber alıp vermeğe uğraşan ve esrarı bilmek iddiasında bulunandır. Arabda şıkk-u satîh gibi kâhinler vardı, bunlardan kimisi kendisinin Cinden bir tabiı ve bir re'iyyi, ya'ni gözüne görünen güzel bir perisi olup ona haberler getirdiğini zu'm ederdi. Kimisi de soran kimsenin kelâmından, fi'linden, halinden istidlâl ile üstüne vurduracak bir takım esbab mukaddimatiyle işleri bileceğini zu'm ederdiki buna bilhassa «arraf» ismini verirlerdi. Çalınmış olan şey'i ve yitigin yerini bildirdiğini iddia eden gibi. Râgıb da Müfredatında derki: kâhin, gizli geçmiş haberleri bir nevi' zannile ıhbar edendir. Arraf da gelecek haberleri yine bir nevi' zann ile ıhbar edendir. Ve bu iki sınaat gâh hata eder, gâh isabet eder. Zann üzerine mebniy olduklarından dolayı aleyhisselâtü vesselâm «her kim arrafa veyan kâhine gider de onun

Sh:»5344
dediğinde tasdik eylerse o Ebilkasime indirilmiş olana küfretmiş demektir» buyurdu. Birisi böyle bir şey

yaptığı zaman fülân kehanet yaptı denilir. Bununla tehassus ettiği vakıt « كَهَنَ » kâhin oldu» denilir. Kâhinlik yapmağa çalışana da tekehhün etti denilir اهـ. Ahkâmı nücum, Remil, cifir, türlü falcılıkla bakıcılık, manyatizm, ispirtizm, pisişizm, metapisişizm haleti ruhiyyeleriyle medyumluk yapan, onunla uğraşan böyle kimseler her zaman her yerde buluna gelmiştir. Kur'anı, Nübüvvet ve risaleti bunlara benzetmeğe çalışmamalı, bil'akis bunlardan çok yüksek olan hak bir nübüvvet ve risaletin imkânına istidlâl eylemelidir. Zira her nakıs bir kâmili düşündürür. Ey o Kur'ana kâhin sözü diyenler

﴿قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَۜ﴾ siz pek az düşünüyorsunuz - kâhine inanıyor da Allaha ve

Peygambere inanmıyorsunuz? Peygamberi kâhine benzetmeğe çalışıyorsunuz. Gerçi öyle demekte şiirden biraz daha derin bir ma'na, bir hadise düşünmek, mazî ve istıkbalden bir haber alabilen, gayba dair bir şey bilen bulunduğunu iddia eyleyen bir nevi'i i'tiraf demektir. Gaybi Allahdan başkasının, bilemiyeceğini düşünmek zannile ılmi ayırmamak olmakla beraber gayb ve şehadeti bilen Hak tealânın varlığını ve onun öyle yalan yanlış bir zann üzere değil, hak bir yakın ile, kerîm bir Resul gönderip sadık haberler verebileceğini düşünmek i'tiraf eylemeği iktıza eyler. Böyle iken ba'zı tesadüf eden bir çok kerre de yalan yanlışla aldatan ve nihayeti bir haberin men'baına vâkıf olmayıp da kulak hırsızlığı kabîlinden şundan bundan çalınarak ve içine Haktanmı, Şeytandanmı nereden geldiği bilinmeksizin bir çok atıp tutmalar karıştırılarak süslenip söylenmiş olan kâhin sözlerine azçok inanıyor, onlara saplanıyorsunuz da Allahı, Peygamberi düşünmiyor, zann ve tevehhüm ile gayb taşlamakla yakînen bildiği bir hakikati beyan etmek arasındaki farkı nazarı ı'tibare almıyor, Kur'an ile, şâir ve kâhin sözlerini güzel
mukayese

Sh:»5345

etmiyor, vahyi kabul etmek istemiyor, saadet ve felâketinizle alâkadar olan bir hakikati tekzîb ve inkâr eylemekteki tehlükeyi hakkiyle hisaba almıyorsunuz. Eyi düşünün, inanın: Kur'an şâir sözü de değil kâhin sözü de değil, o Resulün risalet namına kendiliğinden söylediği bir söz de değildir. 43.

﴿تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ o, bütün âlemlerin rabbı olan Allah tealâdan indirilmedir. -

O Resul, onu olduğu gibi tebliga me'mur, kerîm bir ilçidir. İşte Kur'anın hakikatı budur. Yukarıda resuli kerîmin kavli denilmişti, eksik düşünenler Resul ve kerîm sıfatlarının ma'nasını iyi düşünmiyerek onun hiç olmazsa elfazı Resulün kendi tarafından Allah namına söylediği kendi sözü imiş gibi yanlış bir zanne düşmesinler diye burada Kur'anın hem ma'nası hem nazmı Allah tarafından ceste ceste indirilmiş olduğu

tasrih olunarak « تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ » diye hakikati beyan olunmuş ve bunu daha

ziyade te'yid ve isbat için de buyurulmuşturki: 44.

﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاو۪يلِۙ﴾ eğer o Resul, bize karşı, ya'ni biz ona

söylemeden, emr-ü nehy etmeden bize isnad ederek, bizim namımıza kendiliğinden ba'zı lâflar uydurmağa

kalkışsaydı 45. ﴿لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَم۪ينِۙ﴾ biz ondan dolayı yemîniyle elbette tutar

yakalardık - burada yemîn «yemînihi» ma'nasına Peygamberin ettiği yemîn yâhud Allah tealânın kuvvet ve kudreti ma'nasına iki veche muhtemildir. Zira yemîn esasen kuvvet demektir. Ya'ni o taktirde bu Kur'an, bu sözler Allah tarafından indirildi diye türlü türlü kasemlerle ettiği yemînler, yalan yere yemîn olacağından dolayı biz onu o yemîniyle yakalar, yâhud kuvvetle tutar hıncını alır, yalanı başına çarpardık 46.

﴿ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَت۪ينَۘ﴾ sonra elbette ondan dolayı vetîynini, kalb damarını (veya

iligini) keser atardık. -

VETÎN, kalb damarı, şah damarı, şiryanı ebher, ba'zıları

Sh:»5346

da bel kemiğinin iliği, nuha'ı şevkî demişlerdirki ikisi de kesilince sahibi derhal ölür. Ma'na: o vakıt tekrim etmek şöyle dursun hem yalanını tutarak rusvay eder hem de i'dam ve ihlâk eylerdik 47.

﴿فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِز۪ينَ﴾ o vakıt içinizden hiç biriniz mani' olamaz,

onun tarafından müdafea edemezdi - lâkin hâkikat öyle değil, o bir Resuli kerîmdir, öyle yalandan, yalan

yere yemînden müberra, kerem-ü kerameti, mu'cizatı, sıdk-u emaneti zâhir bir Peygamberdir ve o Kur'an

hakikaten rabbül'alemînden bir tenzildir. Tenzilin hikmetlerine gelince - 48.

﴿وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّق۪ينَ﴾ ve o korunacak müttakîler için bir tezkiredir. - Bir öğüd,

yollarını gösterecek bir muhtıradır. Onlar için olması, çünkü intifa' edecek olanlar onlar, öyle korunmak

hissini besliyen saygılılardır. 49. ﴿وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّب۪ينَ﴾ Onunla

beraber biz biliyoruzki sizin içinizden tekzîb eden münkirler vardır. - Ya'ni biz onların cezalarını veririz 50.

﴿وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِر۪ينَ﴾ ve çünkü o Kur'an, onun kadrini bilmeyip nankörlük

eden kâfirlerin üzerinde muhakkak bir hasrettir. - Onlar Kıyamet günü müttakîlerin sevabını gördükleri

zaman ilel'ebed hasrette kalacaklardır. - 51. ﴿وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِر۪ينَ﴾ ve o

hiç şübhesiz hakkulyakîndir. - Şiır, kehanet, zann ve tahmin kabîlinden olmak şöyle dursun ılmülyakîn ve

aynülyakînden de daha yüksek olarak hakkulyakîndir. Sûrei vâkı'anın âhirine bak.

O halde ey Resuli kerîm! 52. ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظ۪يمِ﴾.

MEÂRİC

٧٠ سُورَةُ الْمَعَارِجِ

Me'aric Sûresi, Se'ele Sûresi, Mevaki' sûresi dahi denilen bu Sûre dahi mekkîdir, İbni abbas bunun Elhâkka sûresi akıbinde nâzil olduğunu söylemiştir. Ve bu onun bir tetimmesi gibidir.

Âyetleri - Kırk dörttür. Şamîde kırk üç, diğerlerinde kırk iki sayıldığı da mezkûrdur. Fark « سَنَةٍ » ve « كَالْمُهْلِ » fasılalarındadır.

Kelimeleri - İkiyüz on altı.
Harfleri - Sekizyüz altmış birdir.

Fasılası - ع٠ج٠هـ٠١٠ل٠م harfleridir. ج « الْمَعَارِجِ » de, ل « كَالْمُهْلِ » dedir.

Elhakka Sûresinin hatimesinde « فَلَا اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ » diye görülene, görüleceğe ve görülmeyene kasem edilmiş ve Kur'anın hakikatı anlatılarak onun müttakîlere bir tezkire ve kâfirlere bir hasret olduğu anlatılmış ve Allahın azîm ismiyle tesbîhi emr ile hıtam verilmişti. Bu Sûre ile bundan sonrakilerde o « مَا تُبْصِرُونَ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ » görülen ile görülmeyen şeylere dair beyanlar ile müttakîlere öğüd ve kâfirlere hasret olarak Allah tealânın azametini tecelli ettiren âyetleri ihtiva ederek Sûrei Hakka hatimesinin birer tafsîli mahiyyetindedirler. Bu suretle bu Sûrede görülen ve görülmeyenlerden kâfirlerin azâb ve hasretine ve Allahın azametine ve Melâike ve ruha delâlet eden

âyetlerle başlayıp yine Kıyamet ahvalinin bir tasviri ve ondan korunacak ehli Cennetin ahlâkının bir tafsîli ile sûrei Hâkkanın bir tetimmesi olacaktır. Şöyleki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿٢﴾ لِلْكَافِرينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ
﴿٣﴾ مِنَ اللّٰهِ ذِى الْمَعَارِجِ ﴿٤﴾ تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ
اِلَيْهِ فى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ ﴿٥﴾ فَاصْبِرْ
صَبْرًا جَميلًا ﴿٦﴾ اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعيدًا ﴿٧﴾ وَنَرٰيهُ قَريبًا

﴿٨﴾ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَٓاءُ كَالْمُهْلِۙ ﴿٩﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ
كَالْعِهْنِۙ ﴿١٠﴾ وَلَا يَسْـَٔلُ حَمٖيمٌ حَمٖيمًاۚ ﴿١١﴾ يُبَصَّرُونَهُمْۜ
يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدٖى مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنٖيهِۙ ﴿١٢﴾
وَصَاحِبَتِهٖ وَاَخٖيهِۙ ﴿١٣﴾ وَفَصٖيلَتِهِ الَّتٖى تُؤْوٖيهِۙ ﴿١٤﴾ وَمَنْ فِى
الْاَرْضِ جَمٖيعًاۙ ثُمَّ يُنْجٖيهِۙ ﴿١٥﴾ كَلَّاۜ اِنَّهَا لَظٰىۙ ﴿١٦﴾ نَزَّاعَةً
لِلشَّوٰىۚ ﴿١٧﴾ تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿١٨﴾ وَجَمَعَ فَاَوْعٰى
﴿١٩﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًاۙ ﴿٢٠﴾ اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ
جَزُوعًاۙ ﴿٢١﴾ وَاِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًاۙ ﴿٢٢﴾ اِلَّا الْمُصَلّٖينَۙ
﴿٢٣﴾ اَلَّذٖينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَۖ ﴿٢٤﴾ وَالَّذٖينَ فٖٓى
اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌۙ ﴿﴾

Sh:»5349

﴿٢٥﴾ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِۖ ﴿٢٦﴾ وَالَّذٖينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ
الدّٖينِۖ ﴿٢٧﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۚ ﴿٢٨﴾
اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَاْمُونٍ ﴿٢٩﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ
حَافِظُونَۙ ﴿٣٠﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ
فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومٖينَۚ ﴿٣١﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْعَادُونَۚ ﴿٣٢﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَۙ ﴿٣٣﴾
وَالَّذٖينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَٓائِمُونَۙ ﴿٣٤﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ عَلٰى
صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَۜ ﴿٣٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ فٖى جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَۜ ﴿٣٦﴾
فَمَالِ الَّذٖينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعٖينَۙ ﴿﴾

Meali Şerifi

İstedi bir sâil bir azâbı ki olacak 1 Kâfirler için yok onu defi' edecek 2 O, mi'racların sahibi Allahdan 3 Ki ona Melâike ve Ruh uruc eder, bir günde ki mikdarı elli bin sene tutar 4 O halde sabret biraz bir sabri cemîl

ile 5 Çünkü onlar onu uzak görürler 6 Biz se onu yakın görürüz 7 O gün ki olur sema' erimiş bir maden gibi

8 Dağlar da atılmış elvan yun gibi 9 Ve bir hısım bir hısıma halini sormaz 10 O günün azâbından oğullarını

12 Ve refikasını ve biraderini 13 Ve kendini barındıran fasîlesini 14 Ve Arzda bulunanların hepsini

de

Sh:»5350

sonra kendini kurtarsa 15 Hayır, çünkü o salgın bir lezâ, etrafı soyan nari ceza' 16 Çağırır arkasını dönüp tersine gideni 17 Ve toplayıp toplayıp kasaya yığanı 18 Hâkikat o insan helu' yaradılmıştır 19 Şer dokundumu mızıkcı 20 Hayır dokundumu kıskanç 21 Müstesna ancak o musallîler 22 Onlar ki namazlarına müdavimdirler 23 Ve onlarki mallarında vardır bir hakkı ma'lûm 24 Hem sâil için hem mahrum 25 Ve onlarki dîn gününü (ceza' gününü) tasdîk ederler 26 Ve onlarki Rablarının azâbından korkarlar 27 Çünkü rablarının azâbından emîn olunmaz 28 Ve onlarki apışlarını korurlar 29 Ancak zevcelerine veya milki yemînlerine başka, Çünkü bunda levm olunmazlar 30 Fakat ondan ötesini arayanlar, işte onlar haddi aşan hâşarılardır 31 Ve onlarki emanetlerine ve ah'dlerine riayet ederler 32 Ve onlarki şâhidliklerinde dürüstûrler 33 Ve onlarki namazları üzerine 34 muhafızlık ederler 35 İşte onlar Cennetlerde ikrâm olunanlardır 36

1. ﴿سَاَلَ﴾ istedi, dilendi, duâ etti, sordu - ma'nalarına gelir, evvelkisi hepsini ifade edebilir. Nafi', İbni Âmir, Ebu Ca'fer kıraetlerinde hemzesiz « قَالَ » gibi « سَاَلَ » okunurki aynî ma'naya gelebilmekle beraber aktı demek de olur. ﴿سَآئِلٌ﴾ bir sâil - bir isteyen veya soran yâhud akan bir seyl.

Burada müfessirîn sebebi nüzule dair üç kavil zikretmişlerdir:

BİRİNCİSİ: Nadr ibni Hâris « اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَآءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ » demişti, bu nâzil oldu. Cumhurun kavli budur. Ba'zıları Ebu Cehlin « فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَآءِ » dimesi üzerine nâzil olduğunu söylemişlerdir.

İKİNCİSİ: Hasen ve Katade demişlerdirki: Allah tealâ Hazreti Muhammedi ba's buyurup da müşrikleri azâb ile korkutunca müşriklerin ba'zısı ba'zısına: sorun bakalım

Sh:»5351

Muhammede bu azâb kimin için ve kime vaki' olacak dediler Allah tealâ « سَاَلَ سَآئِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ » ile onlardan haber verdi. İbni enbarî buna göre « سَاَلَ » sordu, « بعداب » « عَنْ عَذَابِ » te'vilinde olduğunu söylemiştir. « فَسْئَلْ بِهِ خَبِيرًا » gibi.

ÜÇÜNCÜSÜ: ba'zıları da demişlerdirki Resulullah kâfirler için acele bir azâb istemişti, Allah tealâ da onlara «azâb, vaki' olacaktır, onu def' edecek yoktur, biraz sabret, sabrı cemîl» buyurdu. Çünkü «

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا » emri Peygambere emrolduğundan isteyenin de o olmasına delâlet

eyler. Maamafih birinci ma'na daha sağlamdır. Ve o surette Peygambere sabır emri sâilin küfr-ü inkâr ile

eza etmek istemesi dolayısiyledir. « وَاقِعٍ » vuku'bulmuş ve bulacak ma'nalarına olabilir. Burada murad

ikincisi olduğu anlaşılıyor. Maamafih mukaddema emsali kâfirlere olmuştur ona da olacaktır demek

olabileceği gibi vukuuna emri ilâhî tealluk etmiştir. Vaktı gelince olacaktır. Onu emri vaki' bil ma'nasına

olmak kelâmın siyakına daha muvafıktırki tehakkuki vukuuna, ya'ni ileride vukuu muhakkak olmasına

binaen vaki' denilmiştir diye meşhur olan nükte de bu ma'na ile izâh edilebilir. 2. ﴿لِلْكَافِرِينَ﴾ -

«Vaki'» insılası, yâhud azâbın sıfatı yâhud « سَاَلَ » ye müteallıktır. Lam ecliyye olarak ta'lil için de olur. «

هُوَ لِلْكَافِرِينَ » takdirinde ibtidai kelâm da olabilir. ﴿لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ﴾ - azâbın sıfatı

yâhud hal, yâhud cümlei müste'nefe yâhud - « لَيْسَ لِلْكَافِرِينَ دَافِعٌ لَهُ » mealindedir. 3.

﴿مِنَ اللّٰهِ﴾ dafi'a veya vakı'a müteallıktır. ﴿ذِى الْمَعَارِجِ﴾ - Allahın sıfatıdır.

MEARİC, mi'rac gibi ve aynî ma'nada mimin kesri ile minber vezninde mi'rec veya mimin fethiyle menhec vezninde ma'rec müfredlerinin cem'idir. Uruc ve suud ya'ni aşağıdan yukarıya çıkma âletleri, merdivenler ve

Sh:»5352

asansürler, yâhud çıkalacak dereceler, mertebeler, yükseklikler demektir. Zilmearic de onların sahibi, müfessirîn mearicin tefsirinde başlıca dört vecih söylemişlerdir.

BİRİSİ, İbni abbastan merviy olduğu üzere semalar, yüksek dereceler demektirki Melâike onlarda Semadan Semaya uruc ederler, ba'zıları Sema ta'yin etmiyerek Melâikenin evâmir ve nevahî ile çıktıkları mesa'ıd ve derecat demişlerdir.

İKİNCİSİ, Katadenin rivayetine göre fevadıl ve niam ve ulüvv ü niam, ya'ni yükseklikler ve yüksek yüksek lütuflar ve ni'metler, çünkü onun lütuflarının, in'amlarının bir çok meratibi vardır. İnsanlara muhtelif meratibde vasıl olurlar.

ÜÇÜNCÜSÜ, Cennette evliyasına ihsan buyurduğu dereceler denilmiştir.

DÖRDÜNCÜSÜ, Meratibi ma'neviyye ve ruhaniyyedir. Fahrirazî tefsirinde bu vechi beyan ile derki; Semâvat irtifa' ve inhıfadda, büyüklük ve küçüklükte mütefavit olduğu gibi ervahı melekiyye dahi kuvvet ve za'fta, kemal-ü nakısta, ilâhî mearifin kesreti vukuunda ve bu âlemi tedbir kuvvetinin şiddet ve za'fında muhteliftir. Allah tealânın rahmetinin eseri feyzı ve in'amlarının nuru, gerek âdet ve gerek harikül'ade

tarikıyle bu âleme « ﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا﴾ ، ﴿فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْرًا﴾ »

buyurulduğu üzere o ervah vasıtasiyle vasıl olmak hasebiyle « مِنَ اللّٰهِ ذِى الْمَعَارِجِ » kavli

celîli bu âlemden ona meratibi hacatın irtifaı için çıkış ve o âlemden buraya eseri rahmetin inmesi için iniş aletleri olan o muhtelif ervaha işaret olabilir اهـ . Âlûsî de bunu şöyle ifade etmiştir: bir de mearic, a'mal

ve ezkârın bulunduğu makamatı ma'neviyye veya sâlik olan mü'minler içinde terakkî ettikleri meratibi sülûk, yâhud Melâikenin meratibi denilmiştir اهـ. Bunu sâde makamatı ruhaniyye ve ma'nevîyyeye kasr etmeleri:

Sh:»5353

BİRİSİ, âyette sâde Melâike ve Ruhun urucu zikredilmiş olması,

BİRİSİ de tecsîm tevehhümüne düşülmemek için tenzîhe riayet edilmesi mülâhazasından neş'et etmiş olmak gerektir. Lâkin Arz u Semavâtın cismanî olması onların mülküne sahib ve ecsam ve ervahın hâlikı olması Allah tealânın cismaniyyetini ıktiza etmiyeceği gibi mearicin cismanî ve ruhanî ikisine de şâmil olması dahi onların sahibi zil'mearic olan Allah tealânın tenzihine münafi olmaz. Zira « ذى » izafeti cüz'iyyet ve külliyyeti ıktiza eylemez. Netekim zül'mal mal sahibinin malına hulûlü ma'nasını ifade etmez. Kezalik uruc edenlerin Melâike ve Ruh olması mearicin de sırf ma'nevî ve ruhanî olmasını icab eylemez. Cismaniyyet ve ruhaniyyetin fevkında olan Hak tealâya uruc dahi cismanî ve ruhanî meratib mec'muunun fevkına uruc demek olacağı cihetle o da bunlardan birine ıhtisası icab eylemez. Bil'akis bu makamda onların fanî ve muzmahıll olduklarını iş'ar eyler. Bu ma'nâ ve hakîkat iyice mülâhaza olunabilirse mearicden murad İbni Abbastan rivayet olunduğu üzere maddî ve ma'nevî bütün meratibi vücude şâmil olan derecat demek olup Melâike ve ervahın uruc ve nüzul ettiği cismanî, ruhanî âlemlerin, tabaka tabaka bütün meratıb ve derecatını, zil'mearic vasfı da Allah tealânın bunların hepsinin sahib ve malik ve hepsinin merci' ve müntehası olmak sıfatiyle hepsinden yüksek olan ulüv ve azametini ifade eyler ki bu ma'nâ zil'arş vasfı

gibidir. Bu mearicde uruc ve nüzul eden Allah tealânın kendisi değil, onun emri ve emrinin hâmilleri olan

ilçileri ve me'murları, ya'ni Melâike ve Ruh olduğunu beyan için buyuruluyor ki- 4.

﴿تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ﴾ Melâike ve Ruh ona uruc eder. - Onun emriyle

hepsi çıkar ona müntehi olur, ona rucu' eder, hepsi onun

Sh:»5354

huzurunda « يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا » mantukunca saf bağlayıp dururlar,

vesait temamen mürtefi' olur. «

﴿وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ . ﴿وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ﴾ . ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ . ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ﴾ . ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ﴾ » sirri zâhir olur, ona karşı bir dâfi' bulunmaz.

Burada Melâike cemi, Ruh müfred zikrolunmuştur. O halde ruhtan murad nedir? Bundan ilk evvel «

قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » buyurulduğu üzere emri rabdan olan ruh tebadür eder. Cumhurı

müfessirîn burada Ruh, « وَمَلٰٓئِكَتِه وَرُسُلِه وَجِبْرِيلَ » buyurulduğu vechile ta'mimden sonra

tahsıs kabîlinden Cibril aleyhisselâm olduğunu söylemişlerdir.

Ebu Hayyan der ki: ERRUH, Cumhur Cibril, dedi, teşrif için bil'hassa zikredildi. Burada Melâikeden

sonra ve « يَوْمَ يَقُومُ الرّوحُ وَالْمَلٰئِكَةُ » de mukaddem zikr olundu. Mücahid ise, Erruh, benî âdemin hafezası olan Melâikenin hafezası olan melâikedir dedi. Bir de Erruh, Cibrilin gayri azîm hılkatli bir Melektir, denildi. Ebu Salih insanlar hey'etinde maamafih insan değil, dedi, Kabîsa ibni Züeyb, kabz olunduğu vakıt meyyitin ruhu dedi اهـ. Lâkin «

اِنَّ الَّذينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ

اَبْوَابُ السَّمَاءِ » mucebince kâfirin ruhu uruc etmiyeceği beyan edilmiş bulunduğundan muradı mü'min ruhu olduğuda kayd olundu. Razî de der ki ba'zı mükâşifîn şöyle demiştir: Ruh, azîm bir nurdur. Envarın celâlullaha en yakınıdır. Sair Melâikenin ve beşerin ruhları menazili ervahın en son derecesinde ondan teşe'ub eder. Tarafeyn arasında ervahı melekiyye meratibinin mearici ve envarı kudsiyye menazilinin medarici vardır. Ve onların kemmiyyetini Allahdan başkası bilmez. Lâkin mütekellimîn kavlinin zâhiri « الرُّوحُ » Cibril aleyhisselâmdır اهـ.

﴿فى يَوْمٍ﴾ bir günde - bir zamanda, bunun teallûkunda iki kavil vardır. Birisi « تَعْرُجُ » ye müteallık olmasıdır ki uruc o gün hasıl olur demektir. İkincisi de Mukatilden rivayet edildiği üzere bu «gün» ün uruca değil « عَذَابٍ وَاقِعٍ » kavline müteallık olmasıdır. Bu surette Melâike ve Ruhun urucu

Sh:»5355

zaman ile takyîd edilmemiş azâbın vukuu gününün azameti anlatılmış olur. Maamafih bu ikisinden tenazu' üzere hem vukua hem uruca müteallık olup ikisi de aynî gün olduğundan dolayı birinin ki hazf edilip birinin ki zikr edilmiş bulunması ma'nâsı da anlaşılır. -

﴿كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسينَ اَلْفَ سَنَةٍ﴾ Ki o günün mıkdarı Elli bin sene eder. -

Burada « مِمَّا تَعُدُّونَ » sizin saydıklarınızdan kaydi yoktur. Fakat « الٓمٓ » tenzilde «

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فى يَوْمٍ كَانَ

مِقْدَارُهُ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ » buyurulmuş olmasına mebniy burada da o ma'nanın gözetileceğini söyliyenler olmuştur. Maamafih burada bu senenin Melâike ve Ruh senesi olmak ihtimaliyle günün daha ziyade tehvil ve tahzir ifade etmiş olması da muhtemildir. Ba'zıları burada elli bin seneden murad tûlün mıktarını beyan değil, o günün şiddetinden kinaye olduğunu söylemişlerdirki daha kısa veya daha uzun olmasına mani' değildir. Netekim Ebu Saıydi hudrîden rivayet olunan bir hadîste «

اِنَّهُ لَيُخَفَّفُ عَنِ الْمُؤْمِنِ حَتّى يَكُونُ عَلَيْهِ اَخَفَّ مِنْ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ يُصَلّيهَا فِى الدُّنْيَا» o gün mü'mine tahfif edilir, hattâ ona Dünyada kıldığı bir

farz namazdan daha hafif olur.» Buyurulması da bunu andırır. Ebu Müslim gibi ba'zıları bugünü Dünyanın ömrü zann etmiş, ne kadarı geçti, ne kadarı kaldı Allah bilir demiş ise de doğru değildir. Dünyanın sonuna aid olması daha zâhirdir. Cumhur demişlerdirki bu günden murad Âhıret günü Kıyamet günüdür. Sûrenin ilerisine doğru iyzahat da bunu gösterir. Lâkin bu surette Âhıretin ebedî olmayıp bir gaye ile mahdud olması ve Cennet ve Cehennemin fanî olmaları lâzım gelmezmi? Diye bir suâl varid olabileceği mülâhazasiyle Ebu müslim bunu Dünya günlerine sarfetmek istemiştir. Lâkin bunun cevabı şudur: Kıyamet gününün nefhalar beynindeki hengâmları gibi geçici muhtelif devreleri, halleri ve ehvalleri vardırki bunlar Cennet ve Cehenneme dühulden evvel ve mü'min ve kâfire başka başkadır. Bu elli bin

senelik gün Kıyamet ve Âhıretin hepsi değil, mevkıf günüdür. Kâfir Hisabı görülüp Cehenneme

gönderilinceye kadar böyle ne senesi olduğu ma'lûm olmıyan ellibin senelik mevkıfte ve hattâ nice

mevkıflerde böyle ellişer bin sene intizarlar içinde bekliyecektir. 5. ﴿فَاصْبِرْ﴾ O halde sabret ya Muhammed! O kâfirlere öyle azâb, vaki' olacaktır. Onun emri verilmiştir. Yâhud Cehennemde bir vadî seyl

gibi akmağa başlamış o kâfirleri istiyla edecektir. Sen onları küfürlerine, istihzalarına biraz sabret, fakat ﴿صَبْرًا جَمِيلًا﴾ bir sabrı cemîl - güzel bir sabır, kendini elemlendirmiyecek ve Allahın takdirine hüsni riza ile vazîfene bakacak surette bir sabır. 6. ﴿اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ﴾ ilh...

8. ﴿كَالْمُهْلِ﴾ Mühl gibi - mühl yağ tortusu, yâhud potada eritilen ma'den gibi kaynar, türlü renkler arz eder. İbni Mes'uddan, eritilen gümüş gibi mütelevvin diye rivayet edilmiştir. 9. ﴿الْعِهْنِ﴾

Yun, bahusus türlü renklere boyanmış olan elvan yun. Zira dağlar « جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ » dur. 11. ﴿يُبَصَّرُونَهُمْ﴾ Ya'ni öyle bir dehşetki birbirlerine gösterilip dururlarken bile soramaz, nerede kaldıki uzağı arasın 13. ﴿وَفَصِيلَتِهِ﴾ fasîlesini - içlerinde yetiştiği ve başı sıkıldığı zaman kendisini kucaklayan, barındıran kavm-u kabîlesini, aşîretini, hemşerilerini, obasını 15. ﴿اِنَّهَا﴾ o - azâb ateşi ﴿لَظٰى﴾ alevli salgın ateş - Cehennemin bir ismi 16. ﴿نَزَّاعَةً﴾ - « لَظَى » - den hal yâhud « اَعْنِى » takdiriyle ıhtısas üzere mensubdur. Merfu' okunduğu kıraete göre haber ba'de

haber veya sıfattır. Nüzu'dan saldırıcı, nezi'den, soyucu ﴿لِلشَّوٰى﴾ -:

ŞEVÂ, el ayak gibi etraf, netekim avcı: kol, bacak gibi öldürmiyecek noktadan etrafa isabet ettirdiği

zaman « اَشْوٰى » derler. Yâhud başın derisi demek olan « شواة » ın cem'ıdir. Ya'ni eli ayağı, tepeyi tırnağı soyar «

كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ

» mazmununca azâb yenilenmek için onlar, yine iade olunur. 19. ﴿هَلُوعًا﴾ -

HELU', esasında bir çabukluk ma'nâsı bulunan bir taraftan tehammülsüzlük, mızıkçılık, bir taraftan da şiddet ve hırs gibi muhtelif mefhum arasında bir huysuzluk ifade eden mübhem bir vasıftır ki şu iki âyet ile

tefsir olunmuştur. 20. ﴿اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا﴾ kendisine şer dokunduğu zaman çok

çok sızlanır - kendisine meselâ bir ağrı, bir sıkıntı bir yoksulluk, hastalık gibi bir acı dokundumu kıvranır, sızlanır. Feryad eder, dayanamaz başkalarından imdad bekler 21.

﴿وَاِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا﴾ yine kendisine bir hayır dokunduğu zaman da kıskanır -

meselâ bir servete, bir sıhhate, bir mansıba kondumu hırsından, kıskançlığından kimseye bir şey vermek istemez, ağladığı günü derhal unutur. Başı ağrıdığı zaman her şeyden ümid bekliyen o mızmız adam bu kerre biraz kuvvet bulunca kimseye bir habbe vermemek, hayra mani' olmak için sımsıkı bir afacan kesilir, hakk-u hayra arkasını döner. Eline geçeni toplayıp yığmağa, saklamağa çalışır. Onun için de o salgın ateş

onu çağırır. 22. ﴿اِلَّا الْمُصَلّ۪ينَ﴾ ancak o mü'min musallîler, o huydan, o ahlâksızlıktan, o

azâbdan, o kötü âkıbetten müstesnadırlar - Ki

Sh:»5358

onlar bervechi âtî güzel huylarla muttasıf ve Cennetlerde ikrama mazher olurlar: O ahlâklardan

BİRİNCİSİ 23. ﴿اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَ﴾ salâtlarına devamlıdırlar.

- Sade onun farzıyyetine iyman ettim demekle kalmayıp Allahın emrettiği ve Peygamberin ta'lim buyurduğu vechile ma'lûm olan namazlarını terk etmeksizin devam üzere kılmağı da ahlâk edinmişlerdir. Allahı ve emirlerini unutmazlar.

İKİNCİSİ 24. 25.

﴿وَالَّذ۪ينَ ف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾

mallarında - sade keyfe kalmış nafile bir iane değil - malına göre muayyen bir nisbette ma'lûm bir hak, edası farz bir Allah borcu olmak üzere bir vergi vardır. Ona iyman edipde dilenen muhtac ve dilenmek tenezzülünde bulunmadığı için zengin zannedilen ve fakat kesibden mahrum bulunan yoksul cinsi için o hakkı seve seve husni niyyetle bizzat veya vekilleri vasıtasiyle verirler (vezzariyati Sûresine bak).

ÜÇÜNCÜSÜ 26. ﴿وَالَّذ۪ينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدّ۪ينِ﴾ din gününü, iyi veya kötü

amellerin cezası verilecek haşr ü neşir ve hisab gününü tasdık ederler. - İymanlarında sadakatlerini ibraz

ederler. Ya'ni hakkı ve hukuku tanıyıp uhrevî sevaba iyman ederek bedenî ve malî tâatler yapmak için gayretle çalışır, nefislerini zahmetlere koşar, ceza gününe iyman ettiklerini böyle bil'fiıl amelleriyle isbat ederler. Burada tasdîkten murad yalnız kalben veya lisanen tesdîkı nazarîden ibaret olmayıp ona sadâkatı bil'amel filen isbat ma'nasına olduğu salât ve zekâttan sonra amelî tâatler miyanında sayılmasından ve bunun onlarda ıhlâsı takrir siyakında bulunmasından anlaşılır.

DÖRDÜNCÜSÜ 27. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ﴾

rablarının

Sh:»5359

azâbından işfak üzere bulunurlar, kendilerine acıyarak azâbdan korku ve ihtiraz üzere bulunurlar. Vazîfelerinde, vecîbelerinde kusur etmiş veya menhîy olan bir şey'e ikdam eylemiş bulunmak ve hakka lâyık ameller takdim edememiş olmak endîşesiyle korkar dururlar. Güzel güzel ameller yapmakla beraber çalıştıkları, yaptıkları amellere güvenmezler, nihayette varıp kavuşacakları Allaha karşı onları büyük bir şey yapmış gibi addetmeyip küçük görürler, onun huzuruna çıkacaklarını düşünerek «

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ

» medîhası üzere kalbleri titriye titriye çalışırlar. 28. ﴿اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ﴾

çünkü rablarının azâbı me'mun değildir. Aman verilmiş, ondan emniyyet istihsal olunmuş değildir. Çünkü insan için bu Dünyada her şeyi halletmiş, bütün vecîbelerini iyfa ve bütün mahzurlardan ictinab eylemiş bulunduğunu iddia etmek kabil olamadığı gibi sirri kader de ma'lûm değildir. Bugüne kadar hiç kusur etmemiş olduğu farz olunsa bile yarın ne hal kesbedeceğini Allahdan başka kimse bilemez.

BEŞİNCİSİ 29. 30.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ﴾ Irzlarını, apışlarını korurlar, kimseye açmazlar, ancak zevcelerine ve ellerinin kazandığı milk cariyelerine karşı başka. ﴿فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾ Çünkü onlara karşı levm olunmazlar. - Fülânın üç dört zevcesi var, şu kadar milk cariyesi var diye medh olunmaları lâzım gelmezse de levm-ü zem de olunmazlar, kimsenin onları edebe, hukuka, şer'a muhalif görerek kınamağa levm-ü zemmetmeğe hakkı yoktur. Zira akd-ü milk ile halâldırlar 31. ﴿فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ﴾

Sh:»5360

Fakat ondan ötesini isteyenler - nikâhlı eşlerinin ve milk cariyelerinin mavrasında zevk arıyan, ırzlarını korumıyan, harama açılan, zina ve fuhuşte bulunan kişi gerek erkek, gerek dişi

﴿فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾ işte onlar haddi aşan mütecavizlerdir. - Her türlü levm-ü zemme, men'u zecre lâyıktırlar.

ALTINCISI 32. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ﴾ emanetlerine

ve ahidlerine riayet ederler. - Kavilden, halden, fi'ılden, maldan, hukukullahdan, hukukı ıbâddan kendilerine emanet edilen şeylere ve Allaha ve kullarına, ehline, ıyaline, milkine, komşusuna, yakınına uzağına vermiş olduğu ahd-ü anda sadakatle riayet eder, onları ıhlâl etmekten sakınırlar. Hukukı şer'ın hepsi emanet olduğu gibi Allah tealânın kullara vermiş olduğu a'za ve emval ve evlâd-ü ıyal ve mansıb-ü ıkbal vesair ni'metlerin hepsi de emanettir. Onları mevzuunun gayride isti'mal edenler emanet hıyanet etmiş olurlar. Buharî ve Müslimde İbni Ömer Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere dört haslet kendisinde bulunan hâlıs münafık olur. O dörtten birisi bulunan da kendisinde nifaktan bir haslet bulunmuş olur: emanet verildiği zaman hıyanet eden, söz söylediği zaman yalan söyliyen, ahidleştiği zaman gadr eden, husumete kalkıştığı zaman da fücur eden, ya'ni bühtan ve iftira ile edebsizliğe sapan. Beyhekînin Şuabi iymanda Hazreti Enesten rivayet ettiği bir hadîste Resulullah bir hutbesinde buyurmuştur ki «

= اَلَا لَااِيمَانَ لِمَنْ لَا اَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ

haberiniz olsun ki emaneti olmıyan kimsenin iymanı yoktur, ahdi olmıyan kimsenin dîni yoktur اهـ.

YEDİNCİSİ 33. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَآئِمُونَ﴾ şehadetlerinde kaimdirler

- doğru dürüst adaletle durur, şâhid oldukları

Sh:»5361

şey'in hiç bir noktasını ketm etmeden, eğip büğmeden, dos doğru edâi şehadet ederler. Bu, emanatta dahil olmakla beraber ehemmiyyetini beyan için bilhassa zikr olunmuştur.

SEKİZİNCİSİ 34. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ namazları

üzerine muhafız olurlar - tâ başta namaza devam söylenildikten sonra sonunda da üzerinde muhafızlık ile ayrıca söylenmesi hakkında müfessirîn demişlerdir ki devam hiç bir vakıt terk edilmemesi ve umurı mukarine ve umuri lâhıkasına i'tina ile haline ekmel surette ihtimam içindir.

ÜMURI SÂBİKASI, namazın mükemmelen kılınabilmesi için vaktından evvel gözetilmesi lâzım gelen hazırlıklar, vakıtların duhulüne alâkai kalb ile dikkat etmek, abdest ve temizliğe ve setri avret, talebi kıble, temiz elbise ve temiz yer ve mükemmel olmak için cemaat ve mesacid gibi hususata ı'tina eylemek ve namazdan evvel kalbini vesveseden ve Allahın mâsivasına iltifattan tahliye ederek huzurı kalb bulmağa ve riyakârlıktan sakınmağa çalışmak.

ÜMURI MUKARİNESİ, namazın huzurı hakka yükselten bir mı'rac olduğunu düşünerek ve hikmetine muttalı' olarak sağa sola iltifat etmeksizin kıraet ve ezkârında huzurı kalb üzere bulunmak,

ÜMURI LÂHIKASI DA namazdan sonra lâgviyyâttan ve günaha girmekten sakınmaktır. Maamafih bütün bunlar yapılabilmek için en mühim bir şart daha vardır ki o da «salâti havf» halinde kalmamak ve namaz kılmaktan men'edecek haricî bir düşman tecavüzüne düşüvermemek üzere sâlim bir vatan, bir dâri islâm ve onda emir bil'mar'uf ve nehiy anil'münker ile asayişi gözetecek bir cemaat lüzumunu idrâk ederek o hususta icabına göre

Sh:»5362

karakol ve cihad vazîfesine âmâde bulunmak, ya'ni Allahdan başka bir şeyden korkmıyacak bir halde bulunmak üzere korunmaktır. Zira Sûrei Tevbede geçtiği üzere «

اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ
الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ » dır. Yoksa namaza devam

ihtimali kalmaz. Bu suretle bu sekizinci haslet, islâmda cemaat kurumiyle asayiş, idare ve askerlik işlerinin

namazı muhafaza gayesine bil'hassa alâkadar olması lüzumunu anlatmıştır. Binaenaleyh namaza devam ederken önünde ve sonunda bu muhafızlık vazîfesini unutmamak lâzım geldiği gibi muhafızlık yaparken de namaza devamı unutmamak ve onu korumak üzere kudsî bir vazîfe olarak yapmak lâzım gelir. Gerçi bu sûre mekkî olmak ve Mekkede henüz harbe dair bir emir nâzil olmamış bulunmak ı'tibariyle orada askerlik işleri mevzuı bahs olmaz ise de onun istihzarına müteallık böyle esaslar da yok değildir. Görülüyor ki burada bu sekiz hasletin evvel ve âhiri namaz işi ile çerçivelenerek hepsi de musallî vasfında hulâsa edilmiş ve bu suretle namaz dînin direği olduğu anlatılmıştır. 35. ﴿اُولٰٓئِكَ﴾ işte bunlar ﴿فٖى جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ﴾ Cennetlerde ikram olunacaklardır. - Demek bu sekiz ahlâk Cennetin sekiz kapısı mesabesindedir.

﴿٣٦﴾ فَمَالِ الَّذٖينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعٖينَ ﴿٣٧﴾ عَنِ الْيَمٖينِ
وَعَنِ الشِّمَالِ عِزٖينَ ﴿٣٨﴾ اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ
جَنَّةَ نَعٖيمٍ ﴿٣٩﴾ كَلَّا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ فَلَٓا
اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ اِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿﴾

Sh:»5363

﴿٤١﴾ عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقٖينَ ﴿٤٢﴾
فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذٖى يُوعَدُونَ
﴿٤٣﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ
يُوفِضُونَ ﴿٤٤﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذٰلِكَ الْيَوْمُ
الَّذٖى كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şimdi nevar o küfredenlere ki sana doğru boyunlarını uzatarak koşuyorlar 37 Sağdan ve soldan fırka fırka 38 Onlardan her kişi na'îm Cennetine sokulacağını ümidmi ediyor? 39 Yağma yok, biz onları o bildikleri nesneden yarattık 40 Artık o maşrıklerin, mağriblerin Rabbı için yemîne ne hacet, şübhesizki biz elbette kadiriz 41 Onları kendilerinden hayırlısına tedbil edebiliriz ve bizim önümüze geçilmez 42 O halde bırak onları dalsınlar ve oynıya dursunlar tâ o va'd oldundukları güne çatacakları deme kadar 43 O günkü kabirlerden hızlı hızlı çıkacaklar, sanki çantalariyle dikmelere (putlara) gidiyorlarmış gibi fırlıyacaklar 44

37. ﴿عِزِينَ﴾ - «Ize» nin cem'idirki aslı «azv» dendir. Her biri bir fırkaya ma'züvv, mensûb olarak parça parça, müteferrık bir halde, müşrikler Resulullahın etrafına halka halka, fırka fırka toplanıyor ve aleyhissalâtü vesselâmın söyledikleriyle istihza ederek «eğer Muhammedin dediği gibi bunlar Cennete girerlerse biz onlardan evvel gireriz» diyorlardı, bu nâzil oldu diye rivayet olunmuştur.

Sh:»5364

Sûrei mearic, Hâkkanın « مَا تُبْصِرُونَ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ» undan istikbale aid görülecek şeyleri ve Allah tealânın tebdile kudretini beyan ederek böyle bir va'îd ile hıtam bulduğu gibi, bu kudreti mazîde görülmüş bir misal ile tevzîh ederek aynî da'vayı tenvir buyurmak üzere bunu Sûrei Nuh ta'kıyb edecektir.

NÛH

٧١ سُورَةُ نُوحٍ

Sûrei Nuh Mekkîdir.
Âyetleri - Kûfîde yirmi sekiz, Bısrîde ve Şamîde yirmi dokuz, maadada otuzdur.
Kelimeleri - İkiyüz yirmi birdir.
Harfleri - Yediyüz ellidir.
Fasılası - م٠ن٠ا

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

﴿١﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ
يَاْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ى لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ
﴿٣﴾ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ وَاَط۪يعُونِ ﴿٤﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ
ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ
لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ى دَعَوْتُ قَوْم۪ى لَيْلًا
وَنَهَارًا ﴿٦﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَٓاء۪ٓى اِلَّا فِرَارًا ﴿﴾

Sh:»5366

﴿٧﴾ وَاِنّ۪ى كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُٓوا اَصَابِعَهُمْ ف۪ٓى
اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿٨﴾
ثُمَّ اِنّ۪ى دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿٩﴾ ثُمَّ اِنّ۪ٓى اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ
لَهُمْ اِسْرَارًا ﴿١٠﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا
﴿١١﴾ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿١٢﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ
وَبَن۪ينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَارًا ﴿١٣﴾ مَا لَكُمْ
لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا ﴿١٤﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ﴿١٥﴾ اَلَمْ
تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا ﴿١٦﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ
ف۪يهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٧﴾ وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ
الْاَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٨﴾ ثُمَّ يُع۪يدُكُمْ ف۪يهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا

﴾١٩﴿ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًاۙ ﴾٢٠﴿ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا﴾﴿

Meali Şerifi

Haberiniz olsun ki biz Nuhu kavmına gönderdik, kavmını inzar et diye, gelmezden evvel onlara bir azâbı

elîm 1 Dedi ki:

Sh:»5367

ey kavmım! Haberiniz olsun ben size açık bir nezîrim 2 Şöyle ki Allaha kulluk edin ve ona korunun ve bana

itaat eyleyin 3 Günahlarınızdan size mağfiret buyursun ve sizi müsemma bir ecele kadar te'hîr eylesin,

muhakkak ki Allahın takdir eylediği ecel gelince te'hîr olunmaz eğer bilseidiniz! 4 Dedi ki ya rab! Ben kavmımı gece gündüz da'vet ettim 5 Fakat benim çağırmam onlara firardan başka bir şey artırmadı 6 Ve ben onları mağfiret buyurman için her da'vet ettiğimde onlar parmaklarını kulaklarına tıkadılar ve esvablarına büründüler ve ısrar ettiler ve kibirlendikçe kibirlendiler 7 Sonra ben onları yüksek sesle çağırdım 8 Sonra hem i'lâm ederek söyledim onlara hem gizli gizli söyledim 9 Gelin dedim: rabbınızın mağfiretini isteyin, çünkü, o, mağfireti çok bir gaffardır 10 Bol hayır ile üzerinize semayı salsın 11 Ve size mallar ve oğullarla imdad eylesin, ve sizin için Cennetler yapsın, sizin için ırmaklar yapsın 12 Neye siz ummazsınız Allah için bir vakar 13 Yaratmış iken o sizi tavır tavır bu tavra kadar 14 Görmediniz mi nasıl yaratmış Allah yedi Semayı uygun tabaka tabaka? 15 Kameri kılmış içlerinde bir nur, güneşi de kılmış bir lâmba 16 Ve Allah yetiştirdi sizi Arzdan nebat tarziyle 17 Sonra sizi onda geri çevirecek ve çıkaracak sizi bir çıkarış daha 18 Ve Allah sizin için Arzı bir sergi yapmıştır 19 Gidesiniz diye ondan geniş geniş yollarda 20

1. ﴾اِنَّا اَرْسَلْنَا نُوحًا﴿ Âlûsî der ki: Nuh ismi aslen Arabî değil, A'cemîdir. Cüvalikî muarreb olduğunu söylemiş, Kirmanî de Süryanîde ma'nası sâkin demek olduğunu söylemiştir. Hâkimin Müstedrekte asıl ismi Abdülgaffar olup çok nevha ve bükâ etmiş olmasından dolayı Nuh denilmiş olduğuna dair rivayeti sahîh olmasa gerektir. Meşhura göre: Hazreti Nuhun Nesebi, ibni Lemek ibni Mettuşelah ibni Ahnuhtur. Ahnuh da İdris aleyhisselâmın ismidir. Buna nazaran Nuh, İdris aleyhisselâmdan sonradır. Müstedrekte

Sh:»5368

ise ekser Sehabe radıyallahü anhüm Hazreti Nuhun Hazreti İdristen evvel olduğuna kail oldukları mezkurdur اهـ. Hazreti Nuh ile Hazreti Âdem arasında bin sene kadar veya daha yakın bir zaman geçmiş olduğuna dair de aslı kütübi sâlifeye nisbet olunan şayi' bir rivayet vardır. Lâkin Hazreti Nuhun kavmı bu Sûrede beyan olunduğuna göre Vedd, Süva', Yegus, Yeuk, Nesir namlarında bir takım putlar yapmış oldukları bu ise Hazreti Nuhun gemisi gibi mu'cıze kabîlinden olamıyacağına mebni o vakıt sanayiin bunları yapabilecek kadar ilerlemiş bulunduğunu gösterdiği cihetle bin sene zarfında ilk insanların sanayı'de bu dereceye gelebilmiş olmaları hukmi rübubiyyetle âlemde meşhûd ola gelen tedricî tekâmül görünür. Bu cihetle ya hılkati Âdeme isnad olunan tarihin yanlışlığına hukmetmek veya o Âdemden murad, ebül'beşer olan Âdem olmadığına kail olmak icab eder. Biz ise Kur'anda Âdemi ismi alem olarak bir tanıdığımızdan Hazreti Nuh ile Hazreti Âdem beyninde ne kadar bin sene geçmiş olduğunu Allahdan başka kimse bilmez deriz.

﴾اِلٰى قَوْمِه۪﴿ - Burada Hazreti Nuhun umuma değil, kıvmına mürsel olduğu anlaşılıyor. Zira

mürselîn miyanında umuma bı'set Peygamberimize mahsustur. O zaman Yer yüzünde ne kadar insan ve hangi kavımlar, vardı, ve Arzın nereleri meskûn idi onu da ancak Allah bilir. Bununla beraber Âlûsînin beyanına göre denilmişki Hazreti Nuhun kavmı Ceziretül'arab ve ona yakın yerlerin sükkâni idi, meşhûr olan da müşarünileyhin Kûfe arzında ya'ni İrakta sâkin olduğu ve orada kendisine risalet verilmiş olmasıdır. Bundan Nuh tufanının da ma'lûm olabilen umumu, kavmi Nuha ve onların umumuna aid demek olup bütün kürei Arzın her tarafına şâmil olması lâzım gelmiyeceği ve o vakıt ruyi Arzda onlardan başka

insanlar bulunup bulunmadığı da kestirilemiyeceği anlaşılıyorki Âlûsînin de muhtarı budur. İbni Esîr, Kâmilde ve Ebülfida' tarihinde «Mecus, tufanı tanımazlar, ba'zıları da tufanı ıkrar eder ve lâkin Babil ıklimiyle ona yakın yerlede olduğunu ve küyümers, ya'ni Âdem evlâdının meskenleri maşrıkte olduğundan onlara tufan vasıl olmadığını zu'meder. Kezalik Hind, Fürs, Çin gibi maşrık ümmetleri tufanı tanımazlar. Fürsün ba'zısı onu i'tiraf eder ve fakat umumi değildi, Hulvan akabesini geçmemişti derler. Sahih olan ehli Arzın hepsi Nuh evlâdından olmasıdır. Çünkü « وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ » buyurulmuştur.» Diye tahrir eylemişlerdir. (sûrei Sâffatta bu âyet ile Sûrei Hudda « قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ » âyetlerine bak). ﴿عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ Âhıret azâbı yâhud Tufan

4. ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾ günâhlarınızdan bir kısmını mağfiret etsin - Ki o geçmiş günahlardır. Çünkü « اَلاِسْلَامُ يَجُبُّ مَا قَبْلَهُ » dir. İslâm makablini keser atar, Âhırette onunla muahaza olunmaz. Yâhud hukukullaha müteallık olan günahlar, çünkü hukıkı ıbadın afvını Allah tealâ onlara bırakmıştır. Onun mağfireti onlarla halâllaşmağa mütevakkıftır.

﴿وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلَى اَجَلٍ مُسَمًّى﴾ ve sizi müsemmâ bir ecele kadar te'hır etsin - De ecel gelmeden evvel mağfiret olunduktan başka sevab kazanacak güzel ameller yapmağa da meydan bulabilesiniz. Çünkü o müsemmâ ecel iyman ve ittika ve tâat şartiyle takdir buyurulan eceldir.

﴿اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ﴾ Çünkü Allahın takdir buyurduğu ecel - herhangi şey hakkında olursa olsun takdir buyuruldığu vechile ﴿اِذَا جَاءَ﴾ gelince ﴿لَا يُؤَخَّرُ﴾ te'hîr olunmaz - Allahın takdirini vukuundan

evvel kendisinden başka kat'î surette kimse bilemiyeceği cihetle daha vakıt var biraz daha eğlenelim de o gelmezden evvel yine hazırlanırız demek de kabil olmaz. Onun için henüz ecel gelmeden evvel imhal ve te'hîr vakıtlarını fursat bilip de ona göre iyman ve ubudiyyet ile azâbdan korunup tâat ile sevab kazanmağa çalışmalıdır.

Burada bir tarafdan te'hîr etsin deniliyor, bir taraftan da gelince te'hîr olunmaz deniliyor. Gelince te'hîr olunmıyan, te'hîr olunsun demek tenakuz olmazmı? Denecek olursa, ilk nazarda varid gibi zannedilen bu suâlin varid olmadığı cüz'î bir teemmül ile anlaşılır, çünkü gelince te'hîr olunmayanın gelmezden evvel te'hîr olunması tenakuz değil, aynî hakikattir. Zira henüz gelmeyen te'hîr olunmuş demektir. Bundan başka « يُؤَخِّرْكُمْ » de te'hîr olunan ecel değil, muhatablardır. Eceliniz te'hîr olunsun denilmemiş siz ecele kadar mağfiretle te'hîr olunasınız denilmiştir ki magfur olarak ecele iresiniz demek olur. Halbuki tenakuzda nisbetin ittihadı için müteallakların ittihadı şarttır. Siz ecele te'hîr olunursunuz ecel te'hîr olunmaz demek hiç

bir zaman tenakuz olmaz. Şu kadarki bu ma'naca burada « يُؤَخِّرْكُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ »

cümlesinin açık bir fâidesi anlaşılmaz. Onun için bundan ilk tebadür eden ma'na tenakuz değil şu olur. Muhakkak bir eceli müsemmâ vardır. Ondan büsbütün kurtuluşa imkân yoktur. Ancak o ecel gelmeden evvel Allaha iyman ve itaatle iyi korunmak gibi ba'zı esbaba mebniy te'hîr olunabilir, lâkin ecel gelince aslâ te'hîr olunmaz. Binaenaleyh o gelmezden ba'zı esbab ile te'hîr olunabilmesine ne ma'na verilmeli? Takdir olunan ecel meselâ yüz sene ise korunmamakla ondan evvel gitmek mümkin olurmu? Veya o gelmezden evvel Allaha iyman ve emirlerine itaat ile korunarak onu yüz yirmi seneye çıkarmak mümkin olabilirmi? Bundan dolayı ba'zıları buradan iki ecel ma'nası anlaşıldığına zâhib

Sh:»5371

olmuşlar ve ecelin takdirini terdid ile şarta muallak olarak tasvir etmişlerdir. Keşşaf demiştirki: Allah tealâ şöyle kaza' buyurmuşturki meselâ Nuh kavmı iyman ederlerse ömürleri bin senedir ve eğer küfr üzere giderlerse dokuz yüzün başında onları ihlâk edecektir. Bu suretle onlara denilmiştirki iyman edin ki Allah sizi eceli müsemmaya kadar te'hîr etsin, ya'ni tesmiye etmiş ve sizin için daha ilerisine gidemiyeceğiniz bir gaye olarak ta'yin buyurmuş olduğu vakta kadar bıraksın ki o tam bin olan en uzun vakıttır. Sonra da haber vermiş ki o uzun gaye geldiği vakıt, bu kısanın te'hîr olunduğu gibi te'hîr olunmaz. Razî de tefsirinde bunu aynen almıştır. Kazıy ve Ebüssüud ve Âlûsî dahi aynî ma'nâda yürümüş olmakla beraber yalnız gelince te'hîr olunmıyan eceli, müsemmâ olan uzuna kasretmeyip ikisi de «lâyüahhar» olduğunu, burada ise «

اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَايُؤَخَّرُ » den murad, iyman takdirinde müsemmâ olan ecel

değil, iyman edilmediği takdirdeki kısa ecel olması ıktiza edeceğini ve çünkü ıbadetin « ان » ile ta'lil edilmesi menfiy te'hırin mevud te'hîr olmasını icab ettiğinden ıbadet etmezseniz uzun ecele te'hîr edilmezsiniz ve o halde mukadder olan eceliniz kısa ecel olur, o gelir çatar, gelince de tehîr edilmez, o vakıt kurtulamazsınız, müsemmâ eceliniz uzun olan değil, kısası olmuş olur, demek olduğunu anlatmışlar ve bu suretle bunlar bir taraftan şarta göre uzun veya kısa iki ecel farz etmekle beraber hakıkatte ecelin bir olduğunu da göstermek istemişlerdir. Çünkü mes'elenin iki safhası vardır.

BİRİSİ, eşyanın tabiatine nazaran haddi zatindeki imkânı safhasıdır ki bu bakımdan muhtelif esbaba nazaran ecel, vukuuna kadar muhtelif surette uzun ve kısa olmak mümkindir. Vukuundan veya delâili vukuundan evvel sirri kader Allahdan başkasına ma'lûm olmadığı

Sh:»5372

cihetle insan ancak imkân safhasını mülâhaza ederek ona göre hazırlanmak lâzım gelir.

İKİNCİSİ de vuku' safhasıdır ki bu bakımdan vakı'de tehakkuk eden ecel o mümkinlerin ancak birisidir. Kimsenin iki eceli yoktur. Takdiri ilâhîye gelince, takdir, Allah tealânın ezeldeki ılmi, kaza o ılmin lâyezalde fı'le çıkarılması demek olduğuna göre «

لَايَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ » olan ılmi

ilâhîde hafa ve tereddüd ıhtimali bulunmıyacağından ileride bil'fiıl vakı' olacak olan ecel ne ise ılmi ilâhîde mukadder olan ecel de odur. Binaenaleyh hakikatte mukadder olan ecel vakı'deki gibi birdir. Lâkin onu vukuundan evvel Allahdan ve Allahın bildirdiklerinden başka kimse bilemez. Ilim ma'lûme tabi' ve teklifin menatı ise imkânı zatî olmak hasebiyle Hazreti Nuhun da'veti de hakîkati takdire nazaran değil, sureti

imkâna nazarandır. İbni Atıyye tefsirinde demiştir ki « وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ »

Mu'tezilenin insan için iki ecel vardır demelerinde temessük ettiklerindendir. Eğer bir ve müncez olsa idi haddine irince te'hırı sahih olmaz, irmeyince de ta'cili sahih olmazdı demişlerdir. Halbuki âyette onların tutunacağı bir şey yoktur. Çünkü Nuh aleyhisselâm onları te'hîr olunacaklardan mı yoksa ta'cil olunacaklardan mı olduğunu bilmiş değildir. Ve onlara siz vaktı gelen ecelden te'hîr olunursunuz da dememiş. Lâkin ezelde onları ya iyman ve te'hîr ile hukm olunanlardan veya küfr ve ta'cîl ile hukm olunanlardan olduğu sebk etmiştir, sonra bu ma'nâya şiddet verip «

اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَايُؤَخَّرُ » kavlile şimşeği çakarak karar vermiştir اهـ.

13. ﴿مَالَكُمْ لَاتَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًاۚ﴾ neye siz Allah için bir vekar ummazsınız - vekar, hafifliğin zıddı olarak ağırlık, hilm ü temkin ile azamet ma'nalarına gelir, netekim tevkıyr, ta'zîm demektir. « لِلّٰهِ » fâili veya müteallakı beyandır. Ya'ni siz neye Allahdan korkmıyorsunuz, Allah tealânın hılmiyle

Sh:»5373

beraber bir azamet ve ızzeti bulunduğuna inanmıyor ve onu saymıyanın akıbet helâk olacağına ihtimâl vermiyor, i'tikad etmiyorsunuz da ona saygısızlık ediyor, putlara tapıyorsunuz, bu ma'naca kelâm, sırf tehdid olur. Yâhud ne için siz Allah tealânın size ileride bir vekar ve haysiyyet bahşederek tevkîr etmesini, terakkî ettirip akıbette büyük mertebe ve sevaba irdirmesini ümid etmiyorsunuz da iyman ile onun yoluna gitmiyor, ona küfr ile putlara tapıp zillet yolunu ıhtiyar ediyorsunuz? Demektirki bu surette tehdidden ziyade teşvik olmuş olur. 14. ﴿وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا﴾ Halbuki o sizi tavır tavır nice hallerden geçirerek halk etmiştir. - Burada insan hılkatinin ferden ve cem'an geçirmiş olduğu tekâmül mertebelerine işaret buyurulmuştur ki Ebüssüudun tahriri vechile ibtida anasır halinde, sonra ağziye halinde, sonra ahlât halinde, sonra nutfe halinde, sonra aleka halinde, sonra mudga halinde, sonra ızam ve lühum halinde, sonra da bam başka bir hılkatte inşa etmiştir. « فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقينَۜ » bunları yapan o güzel halık tevkîr ve ta'zîme lâyık değil mi? O sizi daha başka bir tavr-u hılkatle yükseltemezmi? Yâhud kahr-u tedbir ile elîm azâblara düşüremezmi? Siz neye bunları düşünmiyorsunuz? Bunu daha ziyade iyzah ve isbat için buyuruluyorki: 15. ﴿اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ﴾ ilh...

17. ﴿وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًاۙ﴾ - Nebat, nebt kelimeleri lügatte ismi cins ve masdar olur. İsm olduğuna göre yerde biten, ya'ni neş'et edip yetişen her şey'e denir, sonra sâkı olmıyanda belki hayvanatın yediğinde urf olmuşturki ot dediğimizdir. Masdar olduğuna göre de bitmek, ot bitmek yetişmek, inbat da bitirmek, yetiştirmek, neş'et ettirmek demek olur. Nebatın faslı, mümeyyiz ve vasfı nümüvdürki uzviyyetin tegaddi ve tenasül ile tezahürüdür.

Sh:»5374

Lâkin kelimenin asıl sîgasi masdar olduğu ve insan hayatı, nebatî hayattan ibaret bulunmadığı için müfessirîn burada « نَبَاتًا » hal değil, masdar olarak mef'uli mutlak olduğunu beyan etmişlerdir. Ancak ba'zıları doğrudan doğru « اَنْبَتَكُمْ » den mef'uli mutlak olmak için « ﴿نَبَاتًا﴾ ، ﴿اَنْبَاتًا﴾ » ma'nasına olup babının gayriden olarak zikredilmiş olduğunu söylemişlerdirki sizi Arzdan bitirmek suretiyle yetiştirdik demek olur. Diğer ba'zıları da « اَنْبَات » ın neticesi olmak üzere sülasî babından mukadder olan fi'lin masdarı olmak dolayısiyle « اَنْبَات » ın mef'uli mutlakı olduğunu söylemişlerdirki aslı « اَنْبَتَكُمُ اللّٰهُ فَنَبَتُّمْ نَبَاتًا » olup ma'na «Allah sizi bitirdi de siz bir bitiş bittiniz» demek olur. Razî derki: bunda iki mes'ele vardır.

BİRİNCİSİ: Âyette iki vecih var: birisi, sizi Arzdan bitirdi demek babanızı Arzdan bitirdi - ibtida topraktan onu yaratmak suretiyle cinsinizi yarattı - demektir, o kadarki «

« إِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ » gibi olur. Diğeri hepinizi Arzdan yarattı demek olur, çünkü Allah bizleri nutfelerden, onları gıdalardan, onları nebattan, onu da Arzdan yaratıyor.

İKİNCİSİ: « اَنْبَتَكُمْ نَبَاتًا » buyurulmuşturki: « اَنْبَتَكُمْ اِنْبَاتًا » denilmek gerekken « اَنْبَتَكُمْ فَنَبَتُّمْ نَبَاتًا » takdirindedir. Bunda lâtîf bir incelik vardır. Zira « اِنْبَاتًا » buyursa idi acib garib bir inbat demek olurdu. Halbuki Allahın sıfatı olan inbat bizim için mahsûs olmadığından biz onun acib, kâmil bir inbat olduğunu başka türlü tanımazdık, ancak Allahın ıhbariyle tanımış olurduk, bu makam ise Allah tealânın kemali kudretine istidlâl makamıdır. Onu yalnız sem' ile isbat kâfi gelmiyebilir, lâkin o inbat etti de siz acib, garib bir bitiş bittiniz ma'nasına « نَبَاتًا » buyurulunca bizim vasfımız olan o acib, garib, kâmil bitiş, mahsûs, müşahed olduğundan bununla Allahın kemali kudretine istidlâl mümkin olur, onun için « نَبَاتًا » buyurulması bu

Sh:»5375

makama daha muvafık, daha beliğ olmuş ve bu lâtîf sirri göstermek için hakikatten bu mecaza geçilerek « اِنْبَاتًا » yerinde « نَبَاتًا » buyurulmuştur اهـ. Maamafih « نَبَاتًا » hal yapıldığı taktirde de bu nükte anlaşılmaz değildir. Lâkin kelimenin esasen masdar olması ve mef'uli mutlakın halden akdem ve daha kuvvetli bulunması hasebiyle müfessirîn halden ziyade esası gözetmişlerdir. Bu suretle etvarın mebadîsine işaretten sonra istıkbalini ve gayesini beyan için de buyuruluyorki 18.

﴿ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا﴾ ilh...

Bu da'vet ve beyandan sonra ne oldu?

﴿٢١﴾ قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِى وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ
وَوَلَدُهُ اِلَّا خَسَارًا ﴿٢٢﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٣﴾ وَقَالُوا
لَاتَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ
وَنَسْرًا ﴿٢٤﴾ وَقَدْ اَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَاتَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا ضَلَالًا
﴿٢٥﴾ مِمَّا خَطِيَٓئَاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ﴿٢٦﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى
الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٧﴾ اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا
عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا﴿﴾

Sh:»5376

﴿٢٨﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِىَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا تَبَارًا﴿﴾

Meali Şerifi

Nuh dediki: yarab! Ma'lûmun onlar bana ısyan ettiler ve malı ve veledi kendisine hasardan başka bir şey arttırmıyan kimsenin ardınca gittiler 21 Ve büyük büyük mekre giriştiler 22 Ve sakın ilâhlarınızı bırakmayın ve sakın bırakmayın ne Veddi, ne Suvâı, ne de Yeğûsü ve Ye'ûku ve Nesri dediler 23 Ve çoğunu şaşırttılar, sen de zalimleri artırma ancak şaşkınlıkca artır 24 Bir çok hatîatlarından dolayı suya boğuldularda ateşe atıldılar ve kendilerine Allahın dûnünden yardımcılar bulamadılar 25 Nuh demiştiki: yarab, bırakma yeryüzünde kâfirlerden bir deyyar 26 Zira sen onları bırakırsan kullarını yoldan çıkarıyorlar, ve nankör facirden başka da doğurmuyorlar 27 Yarab! Mağfiret buyur bana, ve babama anama, mü'min olarak evime girene ve bütün mü'minîn, ve mü'minâta, zalimleri ise artırma ancak helâkça artır 28

21. ﴿وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ اِلَّا خَسَارًا﴾ - Bu kimse, kavmi Nuhun tabi' oldukları ve Hazreti Nuha adavet eden zalim demek oluyor. 23.

﴿وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا﴾ - Bunlar kendilerince en büyük tanıdıkları ve tapındıkları putlarının isimleri, maamafih aralarında mertebeleri muhtelif ba'zılarında «la» nın tekrarı ve ba'zılarında terki ile bu tefavüte iyma olunmuştur. Demek ki Vedd, ve Süva' her biri Yeğûs ve Ye'ûk ve Nesrin mecmuuna mukabil. Demişlerki bu putlar Araba intikal etmişti,bundan dolayı

Sh:»5377

Arab; Abdi vedd, Abdi yeğûs diye isimler takardı. Âlûsî derki: Buharî ve İbni münzir ve İbni Merduye, İbni Abbastan şöyle tahric etmişlerdirki: kavmi Nuhtaki evsan sonradan Arabda idi, vedd, Devmetülcendelde Kelbin idi, Süva' Hüzeylin idi, Yeğüs muradın, sonra Seba'da Benî gatîfin idi, Ye'uk Hemedanın idi, nesir de Hımyerin, Âlizilkelâm idi ve bu isimler esasen ba'zı salih kimselerin isimleri iken vefatlarında onların namına ve oturdukları mevki'lere Şeytanın ilkaâtiyle dikmeler (ensab) dikilmiş ve onların adları verilmiş, sonra da bilenler kalmayınca cehaletle onlara teabbüd olunmuştur. İbni ebî hâtimin urve ibni Zübeyrden tahricine göre Vedd, en büyükleri ve en iyileri idi ve hepsi âdem oğullarından idi, bir de rivayet olunmuşturki, Vedd, Allah tealâdan başka ma'bud ittihaz edilenlerin ilkidir. Abd ibni humeydin Ebu mutahherden tahricine göre Ebu Ca'fer Muhammed ibni Bâkır Hazretleri demiştirki: vedd, kavmi içinde sevgili müslim bir er idi, vefat edince Babil arzında kabrinin etrafında ordu kurdular, matem tuttular, İblis bunların bu feryadını görünce bir insan suretinde onlara: sizin feryad ve eleminizi görüyorum, size onun bir suretini yapsam toplandığınız yere koysanız da onu ansanız! Dedi, peki dediler, onun gibi bir tasvir yaptı, mecma'larına koydular onu anarlardı, bunu görünce: nasıl evlerinize de yapsam herkes evinde de ansa olurmu? Dedi, onu da yaptı o suretle onu anarlardı, sonra evladları yetişti, ona yaptıklarını görüyorlardı, nesil uzadıkça onu neye andıkları unutuldu, tuttular ona ma'bud diye ibadet etmeğe başladılar, işte arzda Allahın gayri ilk ibadet edilen vedd oldu اهـ. İbni Münzir ve gayrisi Ebu Osmani nehdîden rivayet etmişlerdir: demiştirki: Yegûsü gördüm kurşundan idi, çıplak bir deveye yükletilir, beraberinde giderler, bir yere varıp kendi kendine çökene kadar onu hiç tehyic etmezlerdi, o çökünce de haydin konacağınız

Sh:»5378

menzili beğendi derler ve etrafına konarlar, ve onun üzerine bir bina yaparlardı اهـ. Keşşafta mezkûr olduğu üzere bir de denilmiştir ki: Vedd, bir erkek suretinde, Süva', bir kadın suretinde, Yeğûs bir arslan suretinde, Ye'uk bir feres suretinde, nesir bir nesir (kartal veya akbaba) suretinde idi. Yine denilmiştir ki helâk olmuş olan kavmi Nuhun esnamı ayniyle Araba intikal etmiş olması beîddir, anlaşılmaz, zâhir olan budur ki ancak isimleri kalmış, Arab bir takım esnam edinerek onlara o isimleri vermişler ve Abdü Yegûs, Abdü Ye'ûk tesmiyelerinde de o sanemlerinin isimlerine izafeti kasdetmişlerdir. Ebu Osmanın gördüğü de aynen Nuh zamanından kalma değil ancak o ism ile müsemmâ bir şey olmak lâzım gelir. Âlûsî, evvelce nakledildiği üzere onların hepsi de insan suretinde idikleri esahh olduğunu da kaydeylemiştir. Bu isimler

esasen Arabî olmayıp ucme olduklarına göre vedd, ve yegûs isimleri hindlilerin Veda, Vüyasa isimlerine benzer gibi oldukları da hatırlara gelmez değildir.

25. ﴿مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ﴾ - « من » harfi Cer, ta'lil için, « ما » zâide, veya nekiredir. Hatâyâ ve cinayetlerinin büyüklüğüne ve ziyadeliğine tenbih için ziyade kılınmıştır. Takdim de kasr ifade eder. Başka sebebden dolayı değil, beyan olunduğu üzere sırf kendilerinin bir çok büyük hatîelerinden ötürü ﴿أُغْرِقُوا﴾ gark edildiler - Tufana boğuldular ﴿فَأُدْخِلُوا نَارًا﴾ sonra da bir ateşe atıldılar - Ki berzah azâbı, yâhud Âhıret azâbı. Suya boğulmakla ateşe atılmak iki zıdd azâbın cem'inde de beliğ bir tıbak san'atı vardır. 26. ﴿قَالَ نُوحٌ رَبِّ﴾ - Evvelki « قَالَ نُوحٌ رَبِّ » üzerine ma'tuftur. Fakat evvelkiler gibi yalnız söyleneni hikâye için değil, ondan helâke istihkaklarını beyan için olup da bu duânın da onların hatîâtları yüzünden olduğu anlatılmak üzere te'hîr olunmuştur.

Sh:»5379

Çünkü bu duânın garktan evvel olması zâhirdir. Yarab - ﴿لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ﴾ bırakma Arz üzerinde - Arz denince zâhir ve umumen ma'lûm olan arzdır. Maamafih ahd ile kavmi Nuhun bulunduğu Arz demek de olabilir. ﴿مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ Bütün o kâfirlerden - bir kimse, yâhud yurd sahibi bir kimse. Derlerki « دَيَّار » kelimesi ancak umumu nefiyde kullanılır « مَا بِالدَّارِ دَيَّار » denilirki evde kimse yok demektir. Ve bu kelimenin aslı dârdan yâhud devirden fey'al vezninde deyvardır. Vav yaya kalbolunmuştur. Fa'al vezninde değildir. Yoksa «ya» olmaz devvar olurdu. Şu halde iştikakına nazaran asıl mefhumu evcil yâhud yurdcul demek gibidir. Maamafih deyyar, ayyaş gibi ya'î olarak « دَيْر » den fa'al vezninde de olurki deyr bekliyen, manastır bekçisi ma'nasınadır. Bu suretle nefiy, umumî olmakla beraber maksad yurd sahibi dar-ü diyar idâre eder hiç bir kimse demek olması da zâhiren şu ta'lîle muvafık görünür: 27.

﴿اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا﴾ zira onları bırakırsan kullarını ıdlâl ediyorlar, evladları da fâcir ve keffardan başka bir şey olmuyor - bu duânın eseri yalnız kavmi Nuhun garkıyle kalmamış, sonra onun ve meıyyetindeki mü'minlerin zürriyyetleri « قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ » vefkınca arzı istiyla

ederek «وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ» mantukunun tecelli etmiş olmasiyle de tezahür

eylemiştir. Bu da Nuhun şu duâsiyle alâkadardır. 28.

﴿رَبِّ اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِىَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ

وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ geçmiş ve Kıyamete kadar gelecek bütün ümmetlerin mü'minîn ve mü'minâtına

şamildir. ﴿وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا تَبَارًا﴾ Zalimlere ise helâkten başka bir şey

artırma - bu cümlede geçmişteki

Sh:»5380

zalimlere de arkalarında bedduâ olarak şamil olmakla beraber daha ziyade o kâfirler helâk edildikten

sonra gelecek zalimler aleyhine duâ demek olur. Ya'ni her kim olursa olsun benim zürriyyetimden ve bütün

mü'minîn ve mü'minâtın zürriyyetinden dahi zalimlerin hep helâklerini artır, akıbetlerini perişan eyle,

ma'nasını da ifade ederki ona «وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ»

buyurulması, kezalik Hazreti İbrahimin «وَمِنْ ذُرِّيَّتِى» duâsına «

لَايَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ» buyurulması bunun cevabı demektir. Demekki küfür ve zulme

gidenler her kim olursa olsun atalarının iyman ve adaletleri dolayısiyle Dünyada ni'meti ilâhiyyeden bir nasîb alarak bir müddet yaşıyabilirlerse de akıbet helâk olup mağfirete irmeksizin azâbi elîm içinde kalmağa mahkûmdurlar ve o azâb onların sırf küfür ve zulm ile ettikleri hataları ve cinayetleri yüzündendir. Bu suretle Sûrei Mearicde zikr olunan kâfirler de o va'd oldundukları acı günü görecekler, azâb, muhakkak vaki' olacak, o Hâkka çaresiz başlarına inecektir.

Görülene ve görüleceğe dair olan bu iki Sûreden sonra umumiyyetle görülmeyen ve nazardan mestur bulunan kuvvetlere dair olmak üzere de buradan Sûrei Cinne geçilecektir. Ki bunlar Âdemin ve Nuhun zürriyyetinde solmayan kuvvetlere şâmil olur.

CİN

٧٢ سُورَةُ الْجِنِّ

- Sûrei Cinn Mekkîdir. Buna « قُلْ اُوحِىَ » de denilir.

Âyetleri - Yirmi sekizdir.
Kelimeleri - İki yüz seksen beş.
Harfleri - Yedi yüz elli dokuz sayılmıştır.

Fasılası - yalnız ا harfidir.

Cinn, ismi cins, müfredi cinnîdir. İncillerde ve sair kütübi sâlifede, eski ve yeni milletlerde zikroluna gelmiştir. Frenklerin (genie), Latinlerin (genius) dedikleri de budur. Sûrei En'amda «

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ » buyurulduğu üzere Allahın gizli mahlûku olan cinleri müşrikler, ülûhiyyet derecesine

çıkarıp Allaha şerik koşmuşlardı ve o suretle Allaha oğullar ve kızlar uydurup cehaletle onlara tapmışlardı

ve Sûrei Sâffâtta « وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا » buyurulduğu üzere Allah ve

Cinnîler beyninde bir neseb uydurmuşlar, ma'budların tevalüd ve tenasüllerine zâhib olmuşlar, bir takımları da Cinlerin gaybi bildiklerini i'tikad ederek o suretle onların tesallut ve istiylâlarına sebebiyyet vermişlerdi, bu bâtıl akîdeler müteaddid âyetlerde redd-ü ibtal olunduğu gibi bilhassa bu Sûrede Allahın birliği ve büyüklüğü ve Cinler hakkındaki yanlış ve mübaleğalı akîdelerin butlânı anlatılmak üzere Kur'anın onlar üzerindeki te'siri ve Cinnin her ne suretle olursa olsun bir varlığı bulunmakla beraber

Sh:»5382

onların da müslimi ve kâfiri, iyisi kötüsü bulunduğu ve maamafih Allaha karşı hiç birinin hukmü olmayıp hepsinin âciz ve mes'ul olduğu ve hepsinin başına Kıyametin kopacağı ve Allaha iyman edenlerin onların şerlerinden kormaması lâzım geleceği ve onların İnse tesallut ve istiylâları yine İnsten bir takımları vasıtasiyle olageldiği ve Peygamberin bı'setiyle Cinlerin cehalet ve fetret zamanlarında oynadıkları rolleri oynıyamaz oldukları ve çünkü bı'seti Muhammediyye üzerine eskisi gibi sokulmak istedikleri yüksek mevkı'lerde kendilerini gözetliyen ve hulûllerine meydan vermiyen parlak ateşlerle karşılandıkları ve hâlâ buna inanmayıp fenalıklarında devam etmek istiyenler varsa da Allahın kudretine karşı onların hiç hukmü olmayıp Allaha iyman edenlere hiç bir zarar yapamıyacakları ve ancak kendileri helâk olup Cehenneme odun olacakları ve buna böyle iyman etmiş Cinlerin ise fenalığa değil, hak ve savaba hizmet ettikleri ve binaenaleyh Allahdan başkasına duâ ve ıbadet edilmemesi ve Cinler gaybi bilir veya zarar yapabilir zannederek aldanılmaması ve Peygamberin de Allahın bir kulu olup Allahın emir ve izni olmayınca kimseye kendiliğinden ne menfeat ne zarar yapamıyacağı ve ancak Allahtan gelen risaletler dairesinde tebligat yaptığı ve Allahın gaybına kimseyi agâh etmeyip ancak dilediği bir resule tebliğ etmek için bildirdiği ve şu halde bunun da gaybi bilmek olmayıp kat'î olarak bildirmiş olan emirleri haber vermek demek olduğu ve her halde Allahın va'dleri yerini bulacağı ve Allah tealânın gizli açık her şey'i bütün tafsîlâtiyle temamen bildiği anlatılmıştır.

Sûrei En'amda geçtiği, Ehli lügatin ve müfessirînin beyan ettiği üzere « جن » kelimesi, bu maddenin bütün iştikakında aslı bir şey'i histen setretmek ma'nasını ifade eder, «cennehu ve ecennehu» onu örttü,

gizledi « جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ » gece üzerini örttü bürüdü, cünne; kalkan ya'ni siper,

cenîn;

Sh:»5383

henüz doğmamış, rahimde mestur çocuk, yâhud kabir, cenan; bâtındaki kalb; cennet zemini örtmüş bağ ve bostan, yâhud da histen gizli bağ, cünun; nefs ile akl arasına hâil olmuş delilik, bütün bu kelimelerde ve ma'nâların da histen bir gizlilik ma'nâsı vardır.

İns mukabili olarak isti'mal olunan, ya'ni görülen ve mahsûs olan insan değil de onun his mâverasında bulunan zihnî tasavvuratı, tahayyülâtı, iradesi gibi ruhaniyyetle bir münasebeti olan gizli kuvvetler ma'nasına gelen cinn ismi Râgıbın Müfredatta beyanına göre iki vech ile söylenir:

BİRİSİ, eamm ma'nasıdırki ins mukabilinde havasstan mestur olan alelumum ruhanîlere denir, bu surette Melâike ve Şeyatin dahi bunda dahil olur. Her Melâike cindir, her cinn Melâike değildir.
BİRİSİ de cinn, böyle ruhanîlerin hepsi değil, ba'zısıdır. Çünkü ruhanîler üç kısımdır.

BİRİNCİSİ, hepsi ahyar, Melâikedir, yanlış iş yapmaz, insanı aldatmazlar, Allahın emrinden

çıkmazlar.

İKİNCİSİ, hepsi eşrar, Şeytanlardır. İnsanı aldatır, şerre fenalığa çalışırlar.

ÜÇÜNCÜSÜ, ikisi ortası, hayırlısı da vardır şerlisi de, işte hass ma'nasiyle cinn bunlarda müteareftir.

İşbu «قُلْ اُوحِىَ» Sûresinde cinn, «وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ» « وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَ كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدًا» âyetlerinin

delâletinden bunlar olduğu anlaşılıyor. Sûrei Rahmanda geçen cânn ve cinn de bunlar demek oluyor.

Cinnin cemaatine cinne denilir. «مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ» gibi.

Nesarânın incillerinde cinn çıkarmaktan bahseden bir hayli kelâmlar vardır. Bu Sûrede de onlara ta'rîz

eden noktalar, nükteler vardır.
Fransızca Larosta «genie» kelimesinde şöyle denilmiştir:

Sh:»5384

bu isim (Demon «favarable = uyar şeytan veya Melek demek olan latince «genius» kelimesinden) eskilerin re'yince herkesin iyi kötü hayatına hâkim olan divinite ya'ni ülûhiyyet, lutin, ya'ni rü'yada hoş görünerek aldatan ruh, gnume, ya'ni Yehudî tılsımcılarınca Arzın sinesinde sakin olup ondaki defîneleri beklediği iddia olunan ve gnume denilen fevkattabi'a cüceler «Sylphe» silf, ya'ni kurunıvustada selt ve cerman asatîrinde havacinni, bir iş yapmak için meharet, zevk, meyli tabi'î, beşer zihninin vara bileceği en yüksek derece, cinn fikirlilik, deha' ve bununla muttasıf şahıs: dâhiy اهـ.

Bundan Firenklerin de cinniye dair eski ve yeni telâkkîleri kısaca anlaşılmış oluyor. Bu da gösteriyorki müşrikler eskiden Cinleri ülûhiyyet derecesine çıkararak onları te'lîh ediyorlardı. Dev, peri, Melek, Şeytan, cinn namlariyle anılan hayr-ü şerr esrârengiz ruhanî mahlûkat veya muhayyelâtı türlü türlü ilâh tanıyarak onlara teabbüd eden ve suretlerini tasvir eden ve onların havaslarına göre tılsımlar, sihirler yapan Sabiîler: Süryanîler, Gıldanîler, Yunanîler, Romalılar ve cahiliyye Arabları gibi sair müşrikler bütün bunları cinn namı

umumîsi ile te'lih ediyor «وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ» ve «وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا» âyetleriyle beyan olunduğu üzere Allaha ortak edip

ona oğullar, kızlar uyduruyorlardı. Sonrakiler de mehanet, işgüzarlık ve beşerin irebileceği, en yüksek derece diye cinni, jeniyi, cinn fikirlilik, deha veya dâhiy ma'nasiyle ı'zam eylemişler, ki Arabcada deha, hakkından gelinmez belâ ma'nasındandır.

Yehudîlerin kabala denilen tılsımcıları ve sahirleri, kâhinleri bunları te'lîh etmemekle beraber Sabi'îler gibi tılsım ve sihr için esrarlı vasıtalar olmak üzere ta'kıyb etmişlerdi. Bunlar ta Hazreti Nuha, Hazreti İbrahime, Hazreti Musaya karşı gelenler tarafından ta'kıyb oluna gelmiş Şeytanetli şeyler olup Hazreti Süleymana karşı da

Sh:»5385

yapılmış ve mülkünde o suretle fitne çıkarılmıştı. Fakat Sûrei « ص » da geçtiği üzere neticede Allahın ınayetiyle Süleyman aleyhisselâme o şeytanetli jeniler, cinnîler, benna ve gavvas ve âharîn, teshîr edilmiş çifte çifte pırangalara bağlanarak esaret altında ağır ve ince işlerde istıhdam edilmişlerdi, onun vefatı üzerine o esaretten kurtulmuş olan o şeytanlar, Süleyman, mülkünü bu ılimlerle idare ederdi, cinleri, şeytanları bununla teshîr eylerdi diye bir takım tılsım ve sihir kitabları yazmışlardı. Sûrei Bakarede «

وَاتَّبَعُوا مَاتَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَۚ وَمَاكَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَۗ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَۜ » âyetinde beyan olunduğu vechile sonraki

Yehudîler Allahın kitabı olan Tevratı arkalarına atıp bir taraftan Süleyman aleyhisselâm mülküne, Devletini sureti idaresine dair diye ona yalandan bir takım küfriyyat isnad ederek o Şeytanların ılim nâmına nâsı aldatmak üzere sihir ta'lîm için küfr ile uydurdukları eserlerin, bir taraftan da sihir ve tılsımla iştigal edegelen Babilîlerden kalma Hârut ve Mârut hikâyeleri gibi şeylerin arkalarına düşerek karıyı kocasından ayıracak sihir ve tılsım arkasına düşmüşlerdi, dîni ve mu'cizeyi bir sihirbazlık addedenler de bunlara aldananlardı. Nesarâ da habîs ruhlu cinnîleri çıkarmak için cinlere ehemmiyyet vermişlerdi, cahiliyye Arabları da bütün bunların arasında çalkalanarak kendilerini sâhirlere, kâhinlere, cinlere kaptırmışlar, ve bir yere, tenha vadîye vardıkları vakıt oranın cinlerine sığınırlar ve bu suretle onların istîlâlarını artırırlardı. Bı'seti Muhammedî ile tarafı haktan tepelerine indirilen âteşîn alevler, âyetler onları yakmıya başlamıştı. Ki işte bu Sûrede cinlerin hadlerini tanıtarak Allahın birliğini ve büyüklüğünü doğru ve ma'kul rüşd yolunu gösterip cinlerin yalanlarına ve tecavüzlerine sed çeken ve onları gökten inen şihablar gibi iştial ederek yakacak olan Kur'anın hakkıyyetini

Sh:»5386

ve onu getiren Peygamberin vazîfe ve galebe ve muvaffakıyyetini anlatmıştır ve onun için bu Sûreyi de Peygambere ilk nâzil olan Müzzemmil ve Müddessir Sûreleri ta'kıyb edecektir.

İslâm uleması tarafından da cinlere dair bahisler yapılmış, eserler yazılmıştır. «

آكام المرجان فى احكام الجان » bu babda meşhur olan kitablardandır. Razî, tefsiri kebîrinde de cinlerin sübutuna ve mahiyyetine dair epiyce uzun ve kelâmi bir bahis yapmıştır. Burada ona dair de bir hulâsa yapmak muvafık olacaktır.

Hakîm Farabî Fususul'hıkem nam eserinde Melâikeyi şöyle ta'rif etmiştir: Melâike, cevherleri ulûmi ibdaıyye olan suveri ılmiyyedir. Nukuş bulunan levhalar gibi değil, ulûm bulunan sudur gibi de değil, belki bizevatiha kaim olan ibda'î ılimlerdir ki emri a'lâyi mülâhaza ederler ve onların hüviyyetlerinde mülâhaza ettikleri intıba' eyler. Ve onlar mutlaktırlar. Lâkin ruhı kudsiyye onlara yakazada muhatabe eder, Ruhı beşerîye de nevmde muhatabe eder. Mesaili felsefiyye ve cevabları namındaki risalesinde de Cinnin mahiyyeti hakkında sorulan suâle cevab olarak da Farabî demiştir ki: cinn, hayyi gayri natık, gayri mâ'ittir, ya'ni bir zî hayat ki natık da değil, ölmez de. Bu ta'rif, insanın hayyi natıkı mâit diye ma'ruf olan haddinin tebeyyün ettiği taksimin iycabıdır. Ki şöyledir: hayy, ya natıkı mâittir ki o insandır. Veya natıkı gayri mâittir ki o melektir. Veya gayri natıkı mâittir ki o behayimdir. Veya gayri natık, gayri mâittir ki o da cindir. Bunun üzerine sâil dedi ki: Kur'andaki «

اِسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوٓا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًاۙ » kavli ilâhîsi

buna münakızdır. Zira gayri natık olan nasıl dinler ve nasıl kail olur? Fârabî buna cevaben demiştir ki: münakız değildir. Zira hayy hayyolmak haysiyyetiyle onun için semı' ve kavil mümkindir. Çünki kavil ve telâffuz, nutuk denilen temyizin gayridir. Behayimden bir çoğunu görürsün ki hayy olmakla beraber

Sh:»5387

kavli yoktur. İnsanın sesi de bu mekatıyle onun için bu nevi'de hayy olması haysiyyetinden tabiîdir. Cinn envaından her nev'ın savtine diğer nevi'lerden olan gayrisinin savti yetişmediği gibi bu mekatı ile insanın

savti de sair hayvan nevi'lerinin esvatine muhaliftir. Gayri mâit dememize gelince Kur'an ona delâlet eder. «

«رَبِّ فَاَنْظِرْنى اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ . قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ

اهـ. Bunun hasılı kavlin nutuktan eamm ve nutkun insana mahsûs olmasıdır. Netekim mantıkta kavli melfuz ve ma'kul diye ikiye ayırırlar. Lâkin insanın ta'rifinde ki nutuk kavli melfizmudur? Yoksa mantıkmıdır? Fârabî bunu melfuza hamletmiş oluyorki bu nokta zaıyftir. Saniyen, âyet ile istidlâl eksiktir. Çünkü bu âyetin diğer yerinde « اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ » vardır. Demek ki Farabî esas ı'tibariyle cinni inkâr etmemiş, mahiyyetini bile ta'rife kadar gitmiştir. Ancak gayri mâ'it demesinde isabet olmadığı gibi gayrinatık demesinde de isabet etmemiştir. Hadditamm ile ta'rif etmek isteyeceğine haddinakıs olarak hayyı maiti hafî deseydi yanılmamış olurdu. İbni sîna Hudud risalesinde cinn, eşkâli muhtelifede teşekkül eder bir hayvanı hevaîdir diye ta'rif etmiş ve sonra da « هٰذَا شَرْحٌ لِلاِسْمِ = bu ismin şerhidir» demiştir. Fahri razî de bunu inkara hamlederek cinnin sübut ve nefyinde nâs eski ve yeni ihtilâf etmiştir. Felasifenin ekserinden zâhir olan inkârdır. Çünkü Ebu Aliyy ibni sînanın bu ta'riften sonra « هٰذَا شَرْحٌ لِلاِسْمِ » demesi bu ta'rif, bu lâfızdan murad olunan ma'nayı şerhtir. Bu hakikatın haricde vücudu yoktur demeğe delâlet eder deyip isbatı için tafsîlâta girişmiştir. Çünkü haddi ismî, yalnız ismin mefhumunu şerh eder. Müsemmanın mahiyyetini şerh eden haddi hakikî gibi vücuduna delâlet etmez. Lâkin bundan ademine delâlet ma'nası çıkarıp da inkâra haml eylemek de doğru olmaz. Zira maksad, müsemmasının gizli olduğu için haddi hakikî ile hakikatini ta'rif kabil olmadığını söylemek de olabilir.

Razînin tahkikına göre: Erbabı milelin cümhuru cinnin

Sh:»5388

varlığını i'tiraf etmişler. Kudemai felâsifeden ve ashabı ruhaniyyâttan bir çoğu da ona ervahı süfliyye demişler ve ervahı süfliyyenin icabette daha çabuk fakat zaıyf, ervahı felekiyyenin ise icabette ağır fakat kaviy olduklarını zu'meylemişlerdir. Ve cinnin subutuna kail olanlar mahiyyeti hakkında ikiye ayrılmışlardır: bir kısmı; ne cisim ne de cisme hulûl eden cismanî olmayıp binefsiha kaim cevahiri mücerrede olduklarına kail olmuşlar ve demişlerdirki bunların ne cisim ne de cismanî olmamaları, Allaha müsavî olmalarını istilzam etmez, çünkü ne cisim ne de cismanî olmamak sülûbdur. Sıfatı selbiyyede iştirâk, hakikat ve mahiyyette iştiraki iktiza etmez. Netekim a'raz, bir mahalle ihtiyacda müsavî olmakla beraber mahiyyetleri muhteliftir. Ba'zısı hayırlı, ba'zısı şer, ba'zısı hoş ve sevgili, ba'zısı da alçak ve hasîstir, kimisi iyi işlere yarar, kimisi de kötü işler yapar, bunları düşünebilmek için en yakın misal insanın nefsi natıkasiyle onun beden üzerindeki ef'alidir. Bir şuurdan bir hareket hasıl olabilir. Bu kısımdan ba'zıları da demişlerdirki: cinn, beşerin bedenlerinden muharekat etmiş olan ruhları ve nefsi natıkalarıdır. Bedenlerinden ayrılmakla ruhanî âlemde inkişaf ederek kuvvet ve kemâlleri artar, ayrıldıkları bedene müşabih bir beden huduse gelince ona müşakelet sebebiyle o ayrılmış olan ruhun bu bedene bir alâkası bulunur. Ve bu suretle o ikinci bedenin nefsine ef'alinde ve tedbirinde muavenet eder, Zira cinsiyyet zamma ıllet olur. O ikinci nefis hayırlı nüfûstan ise ona muîn olan ruh. Melek ve o yardım, ilham olur, şirrir ise o muîn, Şeytan ve o iâne vesvese olur. Diğer kısım, cinlerin ecsam olduklarına kail olmuşlar ve bunlardan ba'zıları şöyle demişlerdir: cisimler, hayyiz: mekân, cihet, tul, arz, umk sıfatlarında müşterek olmakla beraber sıfatlarında müşterek olmakla beraber sıfatta iştirâk temamı mahiyyette iştiraki iktiza etmiyeceğinden bunlar cismiyyetin a'razından olur da hakikati olmıyabilir.

Sh:»5389

Ve çünkü muhtelif mahiyyetteki şeyler ba'zı levazimde iştirâk edebilir ve cisimlerin latîf ve kesîf olarak taksim edilebilmeleri cismiyyet hakikatinde müşterek oldukları halde yalnız letâfet, kesâfet mefhumlariyle ayrılmış olmalarını iycab etmez. Ve şu halde cismiyyet mefhumu ecsam dediğimiz şeylerin hepsinde müştereki zatîsi olmayıp bir arazîsi olabilir, meselâ su mahiyyeti, buhar, mayi', incimad hallerindeki tehavvülâtta su hakikatinden çıkmak lâzım gelmiyeceği gibi bir şey de hakikatinden çıkmaksızın hem muhtelif cisimler halinde görünmek hem de cismiyyet onun bir arazîsi olup o cismiyyet mâverasında bir şey olarak bulunmak kabil olur. Bu suretle hevaî ba'zı ecsamı latîfenin mahiyyette sair hevaî cisimler envaına

muhalif bir mahiyyette bulunması ve bundan ba'zı ef'ali acîbe zuhur etmesi tesavvur olunamıyacak bir şey değildir. Cinler de bu suretle muhtelif şekiller alabilir ve başkalarının gözüne bir şey görünmezken ba'zılarının gözüne ecsam halinde bir çok şeyler görünebilir.

Maamafih diğer bir çokları bunu kabul etmemiş, ecsamın zikrolunan vasıflarla temamı mahiyyette müsavî olduklarına ve enva'a ayrılmaları ona munzamm olan ayrı vasıflarla olduğuna kail olmuşlar, bunlar da hayat hakikati noktai nazarından iki mezhebe ayrılmışlardır.

BİRİNCİSİ, Eş'arînin ve cümhuri etba'ının kavlidirki: hayat için binye şart değildir. Hayat haddızatında tecezziy etmiyen bir hakikattir. Onun bir binye de tecelli etmesi haddizatında bir binyeye mütevakkıf olmasını ıktıza etmez. Bir binyede tecelli eden hayat, ne onun mecmuunda, ne de ayrı ayrı eczasının her birinde değildir. Cisim, cismiyyette müsavî olmak hasebiyle her cüz'iyle kaim olan hayat diğerinin misli olacağından bir şey'in hukmü mislinin hukmüne mütevakkıf olamaz. Öyle olsa

Sh:»5390

mütekabilen o, ona o ona mütevakkıf olacağından nâmütenahî devir lâzım gelir, nâmütenahî zamanda bir hayat husule gelemezdi, bir arazın bir çok mahallere birden hulûlü de ma'kul değildir. Doğrusu büyük bir binyede tecelli eden hayat, basît bir tek cüzde de tecelli edebilir. Hakikat ı'tibariyle hayat, madde ve ecsamın bir tabiati değil, bir emri rabbanîdir. Onun için bir cüzde büyük büyük cisimler tecelli edebilir. Ve bir göz, ortada bir binye olmadığı halde, başkalarının görmediği bir cisim görebilir. Hattâ görmek için göz bile şart değildir. Allah tealâ murad ederse gözler kapalı iken bir parmak uciyle bile gösterebilir. Cinler de böyle binyesi olmıyan bir hayat kuvveti olmak üzere ecsamın herhangi bir cüz'ünde görünür veya görünmiyebilir.

İKİNCİSİ, bu âlemdeki hayatta istikraların gösterdiğine göre binye de şarttır. Cinnilerin de cismanî bir binyesi olabilir, Lâkin bizim her binyeyi görmemiz lâzım gelmiyeceği gibi gördüklerimizin de her cüz'ünü görmediğimiz ma'lûmdur. Şu halde gözlerimizin önünde nice nice binyeler bulunurken biz onları görmiyebiliriz. Netekim mikropları alelâde bakışla göremediğimiz gibi, cevviheva içinde, hiç hislerimize ilişmeyen mevceler, ziyalar da bulunabilir, ve bunların bize uzak ve yakın, yüksek ve alçak olanları da bulunabilir ve biz bütün ecsamı ve bütün cismanî ve fizikî kuvvetleri keşfetmiş değilizdir. Şu halde gerek ruhanî, gerek cismanî bakımdan bizim hislerimizden mestur mahlûklar bulunduğunu inkâr etmek doğru değildir.

Böyle olmakla beraber cinleri isbat edeceğiz diye onların şeytanetlerine kapılarak onları nazarlarda haddinden ziyade büyütülmeğe ve onlardan gaybler, sirler öğrenmek sevdasiyle onların istîlalarına düşmeğe de kalkışmamalıdır, Onlara verilen kuvve insin idrakine

Sh:»5391

verilen kuvveden yüksek değildir. Ve hepsi kutreti ilâhiyye önünde hiçtir. Onun için «

فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا» buyurulduğu üzere Allaha

cidden iyman edenler onlardan korkmaz ve onların istîlâlarına uğramazlar, Kur'anın nuru onları yakar.

Bu Sûre bu hakikatleri anlatmış ve cinlerin vücudunu ve mes'uliyyet ve mükellefiyyetlerini ve İnse alâka ve müşabehetlerini haber vermekle beraber hepsinin bir vahdet arz edecek mahiyyette olmayıp dilim dilim, boy boy, fırka fırka ayrılmış olduklarını ve toplansalar bile Allaha ve Allahın emrine karşı bir şey yapmaktan ve gaybi bilmekten âciz ve onların fitne ve imtihan meydanlarında mahkûm bulunduklarını bildirmiştir.

Gerek Sûrei Ahkafta gerek bu Sûrede bir takım cinnin Peygambere gelip Kur'an dinledikleri ve ona iyman ile cem'ıyyetlerine dönüp nasîhat ederek da'vet eyledikleri zikr ü beyan olunmuş olduğunda şübhe yoksa da Peygamberin onları görüp görmediği hakkında rivayet muhteliftir:

1 - Saıyd ibni cübeyrden, İbni Abbastan rivayet olunduğuna göre Resulullah cinlere karşı okumamış ve onları görmemişti, ancak Resulullah bir kaç nefer Ashabı ile Sokıukâza giderken Nahle nam mevki'de sabah namazı kıldıkları esnada okuduğu Kur'anı cinnîler dinlemişti, o sırada Şeytanlar Sema haberleri alamaz olmuş ve üzerlerine şihablar saldırılmıştı, herhalde yeni bir şey hadîs olduki sizinle Sema haberleri arasına hail oldu, Arzın şark u garbına gidin bakın bakalım o hâdis olan nedir? Demişler ve bu sebeble şark u garbı araştırmağa başlamışlardı, Tihame tarafına giden takım sokı ukâza gitmekte bulunan Peygamberin nahlede Ashabiyle sabah namazı kılarken okuduğu Kur'anı işidince

varıp

Sh:»5392

dikkatle dinlemişler, dinleyince de işte bu size Sema haberine hail olan demişler, hemen orada

kavımlarına döndüklerinde «

يَا قَوْمَنَآ اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًاۙ يَهْدٖى اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِهٖۜ

وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَآ اَحَدًاۙ» demişlerdi, Allah tealâ bunun üzerine Peygamberine «

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ» Sûresini indirdi, cinnin dedikleri

Peygambere ancak vahy olundu اهـ. Tirmizîde ve İbni Cerîr tefsirinde bu rivayetin başında: «

مَا قَرَاَ رَسُولُ اللّٰهِ عَلَى الْجِنِّ وَلَا رَاٰهُمْ» fıkrası vardır. Lâkin Buharîde o

fıkra yoktur, ancak sonunda «وَ اِنَّمَآ اُوحِيَ اِلَيْهِ قَوْلُ الْجِنِّ» vardır. Abd ibni

Humeydin, Mihran, Süfyan, Âsım tarikıyle verkadan rivayetinde de Zevbea rehtı ve ashabı, Mekkeye gelmiş

Peygamberin kıraetini dinlemişler sonra gitmişlerdi «

وَاِذْ صَرَفْنَآ اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْاٰنَۚ فَلَمَّا

حَضَرُوهُ قَالُوٓا اَنْصِتُواۚ» budur. Onlar dokuz idiler, Zevbea da içlerinde idi, Dahhâkten

rivayette de İbni Abbastan rivayet vechile ilek gönderilen nefer Nasıbiyn ehlinden idi, Nasıbiyn Yemende bir arzdır ve onlar cinin eşraf ve sâdatıdır. İblîs onları Tihame ve Yemen havalîsine göndermişti, onlar vadî üzere Nahle vadîsine gelmişlerdi ki Nahle vadiden iki gecelik mesafedir, orada Peygamberi sabah namazı kılarken buldular, Kur'an okurken işittiler, huzuruna geldiklerinde biribirilerine susun dediler, namaz bitince de kavımlarına mü'min olarak dönüp gittiler, Peygamber onları bilmiyordu, Allah tealâ «

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ» indirinceye kadar Peygamberin

onların gönderilmiş olduklarından haberi bile yoktu اهـ. Bir rivayette de bunlar Şeysabandan idiler ve onlar cinnin adedce en çoğudur. İblisin cünudunun çoğu onlardandır اهـ.

2 - İbni Mes'ud rivayetidir: demiş ki Aleyhissalâtü vesselâm «ben cinne Kur'an okumakla emrolundum, beraberimde kim gider?» Dedi, sükût ettiler, ikinci kere söyledi yine sükût ettiler, üçüncüde yine söyledi, ben «Abdullah maıyyetinde giderim ya Resulullah» dedim, bunun üzerine kalktı, İbni ebî Düb Şıbinin yanında

Sh:»5393

Hacûne gelince benim üzerime bir hat çizdi, bunun tecavüz etme dedi, sonra Hacûne doğru geçti, derhal üzerine doğru keklikler gibi uçuştular, sanki Zut ricaline benziyorlardı, kadınların def çaldıkları gibi deflerini çalıyorlardı nihayet onu sardılar, gözümden gaib oldu hemen kalktım, bana eliyle otur diye işaret etti, sonra Kur'an okumağa başladı, gittikçe sesi yükseliyordu hepsi yere yapıştılar, o derece ki seslerini işidiyordum da kendilerini görmüyordum, sonra bana avdet buyurduğunda «gelmek istedin değil mi?» dedi, «evet ya Resulullah» dedim, «o sana gerekmezdi, onlar cinn, Kur'an dinlemeğe geldiler, sonra da kavımlarını inzar etmek üzere döndüler, benden azık istediler, ben de onlara kemiği azık ettim, kemikle, deve gübresiyle kimse taharetlenmesin» buyurdu اهـ.

İbni Mes'ud Hazretleri mes'elede daha salâhiyyetdar olmakla beraber İbni Abbas Hazretlerinden rivayet

tarıkleri sahih ve kuvvetli olması ve Sûrenin cereyanı da buna muvafık görünmesi hasebiyle bu rivayetlerin birin tercihten ziyade tevfikı cihetine gidilmesi daha muvafıktır. Bir çokları vak'anın teaddüdüne zâhib olmuşlardır. Evvelâ İbni Abbasın dediği gibi olmuş, onun üzerine Allah tealâ Peygambere bu Sûreyi vahy edip onların dilediklerini ve dediklerini haber vermiş, sonra da İbni Mes'udun rivayet ettiği gibi onlara çıkmasını da emir buyurmuş olabilir. Çünkü İbni Mes'ud rivayetinde bu Sûrenin inzâli zikredilmemiştir. Bir de Sûrei Rahmanda geçtiği üzere Peygamberin o Sûreyi de cinlere okuduğu geçmişti, muhaddisler cinn ifadesinin altı kerre olduğuna hadîslerin delâlet eylemekte olduğunu söylemişlerdir. Diğer taraftan vak'a bir olduğu halde bile Resulullah bu vakta kadar cinleri ne görmüş ne de onlara cinciler gibi bir şey okumuş, fakat bu kerre onlara Kur'an okumakla emr olunmuş, lâkin onların kavımlarına varıp söylediklerini bilmemiş,

Sh:»5394

bu cihet kendisine tarafı ilâhîden vahy ile haber verilmiş demek olur. Fil'hakîka İbni Abbas rivayetinin en mühim nüktesi cinnin bu sûrede haber verilen sözlerini onlar söylerken Peygamber kendilerini görerek onlardan dinlemek suretiyle bilmiş olmayıp Cinlerin bu sözleri onun gıyabında söylenmiş olduğu halde Allah tealâ Peygambere vahy ile bildirmiş bulunduğunu anlatmasıdır. Buharînin rivayetinde nefyi rü'yet mezkûr olmayıp yalnız «وَ اِنَّمَا اُوحِىَ اِلَيْهِ قَوْلُ الْجِنِّ» denilmesi bu ma'naya tenbih olduğu gibi «قُلْ اُوحِىَ اِلَىَّ» buyurulması da temamen bunu nâtıktır. Yoksa «قُلْ اِنِّى اسْتَمَعْتُ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا» buyurulmak lâzım gelirdi. Bu sözlerini söylerlerken onları görmemiş ve dinlememiş olması ise hiç görmemiş olmasını ıktiza eylemez. İbni Mes'ud rivayeti de Peygamberin bunları cinlerin kendilerinden dinlediğini söylememiş, ancak Peygamberin onlara karşı Kur'an okumağa me'mur olduğunu ve vak'ada kendisinin de hâzır bulunup onları Peygamberin etrafında nasıl gördüğünü anlatmıştır. Demek aradaki en farklı cihet Peygamberin cinni mutlaka görüp görmemiş olması mes'elesidir. İbni Abbas rivayeti alel'ıtlak değil, bu vak'aya kadar ve bu sözleri söyledikleri sırada görmemiş olduğunu anlatıyor. Böyle olmasa bile, müsbit nâfiye müreccah olduğundan, bu hususta İbni Mes'ud rivayeti tercih olunmak lâzım gelir. Hem Cebraili gören ve hatta İbni Abbasın kavlince Mi'racda rabbini gören Resulullahın cinleri, Şeytanları hiç görmemiş olması ma'nâsız olur. Demek ki İbni Abbasın «مَا قَرَاَ رَسُولُ اللّٰهِ عَلَى الْجِنِّ وَلَا رَاٰهُمْ» demesi sâbit olduğuna göre de muradı Peygamber bu sûredeki sözleri cinlerden dinlemedi ancak Allah tarafından vahy ile bildirildi demektir ve Peygamberin bı'setiyle cinlerin, Şeytanların idlâllerine karşı bir sed çekilmiş olduğunu anlatmaktır ki bu Sûrenin ruhuna temamen muvafıktır. Netekim İbni Mes'ud rivayetinin sonunda cinlere

Sh:»5395

azık olarak kemik atılmak fıkrası da onların hakaretini beyandır.

Zevbea, lügatte kasırga demektir. Bir de kasırga gibi bir nevi' Cinn veya Şeytan ismi olduğu zikrolunmuştur. Şeysaban dahi Kamusta erkek karınca, karınca yuvası, Cinden bir kabîlenin ve bir Şeytanın ismidir. Kamusşerhinde, Şeytanı racîmin ismi denilmiştir. Demek ki zevbea da kasırga gibi hevaî bir ıhtilâl cereyanı Şeysabanda da hurde ve mıkroblar gibi bakteriyolozik bir gizlilik vardır. Nasıbiyn de Musul tarafındaki Nasıbîn değil, Yemende cinniyle meşhur bir mevkı' imiş. Ehli Nasıbiyn ta'biriyle mahal ta'yin edilmesinde de bunların mukabili olmakla beraber İnsten eamm olan alelıtlak insan mukabili bir cinn olmadıklarını andıran bir ma'na vardır. «يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ» kavlinden zâhir olan da bunların rical suretinde temessülüdür. El'ilmü ındallah.

Âlûsînin İbni Teymiyyeden nakline göre Cinn kıssası hicretten üç sene evvel vâkı' olmuştur. Vakıdî de

nübüvvetin on birinci senesinde olduğunu söylemiştir.

بِسْـــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيـــــــــمِ
﴿١﴾ قُلْ اُوحِىَ اِلَىَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا اِنَّا
سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ﴿٢﴾ يَهْدٖى اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِهٖ وَلَنْ
نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًا ﴿٣﴾ وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً
وَلَا وَلَدًا ﴿٤﴾ وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًا ﴿﴾

Sh:»5396

﴿٥﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا
﴿٦﴾ وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ
فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٧﴾ وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ
اللّٰهُ اَحَدًا ﴿٨﴾ وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا
شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٩﴾ وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ
يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا ﴿١٠﴾ وَاَنَّا لَا نَدْرٖى اَشَرٌّ
اُرِيدَ بِمَنْ فِى الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١١﴾ وَاَنَّا
مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴿١٢﴾ وَاَنَّا
ظَنَنَّا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِى الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٣﴾
وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰى اٰمَنَّا بِهٖ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ
بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ﴿١٤﴾ وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ
اَسْلَمَ فَاُولٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٥﴾ وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا
لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿﴾

Sh:»5397

﴿١٦﴾ وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِۜ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّه۪ يَسْلُكْهُ عَذَابًا ﴿١٧﴾
صَعَدًاۙ ﴿١٨﴾ وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًاۙ
﴿١٩﴾ وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ
لِبَدًاۜ ﴿﴾

Meali Şerifi

Deki vahy olundu bana hakıkat bir takım cinnin dinleyip de şöyle dedikleri: inan olsun biz acâib bir

Kur'an dinledik 1 Rüşde irdiriyor, biz de ona iyman eyledik, rabbımıza hiç kimseyi şerik koşmıyacağız 2 Ve doğrusu o rabbımızın şanı çok yüksek, ne bir arkadaş edinmiş ne de bir veled 3 Ve doğrusu bizim sefiyh, Allaha karşı saçma söylüyormuş 4 Ve doğrusu biz, İns ü Cinn Allaha karşı asla yalan söylemez sanmışız 5 Ve doğrusu İnsten ba'zî rical Cinden ba'zî ricale sığınıyorlardı da onların istiylâlârını artırıyorlardı 6 Ve doğrusu onlar sizin zann ettiğiniz gibi zann etmişlerdi ki: Allah ebedâ hiç bir kimseyi ba's etmiyecek 7 Ve doğrusu biz o Semayı yokladık da onu öyle bulduk ki şiddetli muhafızlar ve şihablarla doldurulmuş 8 Ve doğrusu biz ondan dinlemek için ba'zî mevkı'lere otururduk, fakat şimdi her kim dinliyecek olursa onun için gözeten bir şihab buluyor 9 Ve doğrusu biz bilmeyiz o Arzdaki kimselere bir şer mi irade edilmiştir, yoksa rabları onlara bir hayır mı murad etmiştir 10 Ve doğrusu bizler: bizlerden salih olanlar da var, olmıyanlar da var dilim dilim tarikatler olmuşuz 11 Ve doğrusu biz anladık ki Allahı Arzda acze düşürmemize ihtimal yok, kaçmakla da onu asla âciz bırakamayız 12

Sh:»5398

Ve doğrusu biz o hidayet rehberini dinlediğimizde ona iyman ettik, her kim o rabbına iyman ederse artık ne hakkı yenmek ne de istiylâ olunmak korkusu kalmaz 13 Ve doğrusu bizler: bizlerden müslimler de var, haksızlar da var, müslim olanlar, işte onlar rüşd-ü savabı arıyanlardır 14 Amma haksızlar Cehenneme odun olmuşlardır 15 Ve hakıkat o tarikat üzere istikametle gitselerdi elbette kendilerini bol bir su ile suvarırdık 16 Ki onları onun içinde imtihan edelim, her kim de rabbının zikrinden yüz çevirirse o onu gittikçe yükselen bir azâba sokar 17 Ve hakıkat mescidler hep Allah içindir, o halde Allahın yanında başka birine duâ etmeyin 18 Ve filhakıka o Allahın kulu kalkmış ona duâ ederken üzerine keçeleneyazdılar 19

1. ﴿نَفَرٌ﴾ - Biz bir tek kişiye de nefer deriz, Arabca da ise meşhuru üçten ona kadardır. Âlûsînin beyanına göre fasîhte ondan yukarıya ıtlak olunur. Erlere hattâ İnse de mahsus değildir. Çünkü burada cinne de ıtlak olunmuştur. Mücmelde demiştir ki: Reht ve nefer, kırka kadar kullanılır, aralarında fark: reht, bir Ataya raci' olurlar, neferde ise öyle değil, nefer, kavme de ıtlak olunur ki « وَاَعَزُّ نَفَرًا » kavli celîli bundandır. İmamı Kirmanî de neferin urfi lügatte diğer bir ma'nası vardır: Recül (er) demiş ve bir hadîsi sahîhin bu ma'na ile tefsir olunduğunu söylemiştir. Demek ki bizde nefer bu ma'nadan gelmiştir.

﴿اَنَّهُ اسْتَمَعَ﴾ - Bu « ان » kıraetlerin hepsinde bil'ittifak üstün okunur. Çünkü cümle « اوحى » nin naibi fa'ili mevkıindedir. Buna ma'tuf olanlar böyle feth ile okunmak lâzım gelir. Zamir, şandır. ﴿فَقَالُوا اِنَّا﴾ - Bu « انا » mekuli kavl olduğundan bütün kıraetlerde esre okunur. Buna ma'tuf olanlar

Sh:»5399

da meksûr okunmak lâzım gelir. 2. ﴿الرُّشْدِ﴾ - hak ve savab 3. ﴿وَاَنَّهُ﴾ - bu sûrede bu ve maba'dindeki « ان » lerin atfı, mühim mes'eledir. Kıraetlerin ba'zısında üstün ba'zısında esre okunmuştur. Ba'zılarında esre ba'zılarında fetha okuyanlar da vardır. Esre okunan kıraetlerde « اِنَّا سَمِعْنَا »

üzerine ma'tuf olduğu açıktır. Şöyle söylediler, şöyle söylediler demektir. Fetih ile okunmasında ise ki - bizim hafs kıraetinde ve mushaflarımızda böyledir - bunda incelikler vardır. Ba'zısı « اٰمَنَّا بِهٖ » deki « بِهٖ » nin mahalline veya « بِاَنَّهُ » takdiriyle « بِهٖ » zamirine ma'tuf. Olup «dinledik de ona ve şu hakîkatlere iyman ettik» demek olur. Bu suretle bunlar da Cinlerin kelâmı cümlesine dahil bulunur. Arada ve sonunda ba'zıları da « اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ » daki « اَنَّهُ » üzerine ma'tuf olur ki onlar Cinnin kelâmından hikâye olmayıp doğrudan doğru tarafı ilâhîden vahyolunan kelâmlar cümlesinden olarak mülâhaza edilmek lâzım gelir. Netekim « ﴿وَاَنْ لَوِاسْتَقَامُوا﴾ . ﴿وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ﴾ » böyle doğrudan doğru vahy olduğu için kıraetlerin hepsinde feth ile okunmuştur. Arada « وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ » sonra « ﴿وَاَنَّا ظَنَنَّٓا﴾ . ﴿وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا﴾ » iki veche muhtemildir. Biz bunları mealde doğrusu ve hâkikat ve filhakika ta'birleriyle göstermeğe çalıştık ve bütün bunlar da rüşdün ma'kul ve doğru yolun bir iyzahı vardır.- 3. ﴿تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا﴾

CEDD, sahib Kamusun Besairde beyanına göre bu maddenin aslı düz erazîyi baştan başa kat' edip geçmek ma'nasınadır. Sa'y-ü cehde ve elbiseyi kesib biçmekle lâzımı olan yeniliğe ve gece gündüz kat'ı mesafe zımnında mu'în olan feyzı ilâhî; baht, gına, nasîb şan ü azemet ma'nalarına ve bu münasebetle büyük babaya ıtlakı ondan müteferri'dir اهـ. Bu vechile ced eyî baht, kadr-ü haysiyyet, nasîb ü kısmet ma'nalarına geldiğinden böyle bahtiyar kimselere ashabülcedd, zevülcedd veya mecdud

Sh:»5400

denildiği gibi ululuk ve azemet ma'nasiyle de « جَدَّ فِى عُيُونِ النَّاسِ جِدًا » herkesin gözünde büyüdükçe büyüdü denilir, ve cimin zammiyle « جد » azim demek olur. « لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ » olan Allah tealâya izafetle cedd, onun bütün kâinatı kat'etmiş olan ezelî şan-ü azemeti, gınayi zatîsi, bir de umumiyyetle kâinata ve hususiyyetle dilediklerine olan yüksek feyz-u ınayeti ma'nalariyle tefsir olunurki burada birincisi olmak zâhirdir. - 4. ﴿سَفِيهُنَا﴾ İblis, veya cins ma'nasiyle Cinnin mütemerridleri diye ma'na verilmiştir. - ﴿شَطَطًا﴾

ŞETAT, hadden aşırı, haktan rüşdden uzak, saçma, ki o, sefîhin Allâha eş ve veled isnad etmesidir. 5.

﴾وَاَنَّا ظَنَنَّآ﴿ ilh - o sefîhlerinin saçmasına bu vakta kadar ne sebeble aldanmış olduklarını

beyandır. 6. ﴾وَاَنَّهُ﴿ - Bunun « اَنَّهُ اسْتَمَعَ » ye ma'tuf olması melhuzdur. Burada Cinlerin öyle yalan ve saçmalara cür'et etmelerinin vechi ve İnse tesallut edebilmelerinin sebebi anlatılmış oluyorki

şudur: - ﴾كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ﴿ İnsten

bir takım rical, Cinden bir takım ricale sığınıyorlardı - böyle sığınma duâlarına, ta'vîzât ve efsûn namı verilir.

Demişlerdirki: «bir adam tenha bir vadîde yatmak veya konmak geçmek istediği ve nefsine bir tehlükeden korktuğu zaman yüksek sesle «ey bu vadînin azîzi! Ben senin itaatinde bulanan süfehadan sana sığınıyorum» der ve bu suretle o vadîdeki cinnînin kendisini himaye edeceğini i'tikad ederdi, şübhe yokki bu i'tikaddaki kimseler başı sıkıldıkça veya her hangi bir maksada irmek istedikçe işi, evvelâ Cinne sığınmak olur. Ebu hayyanın zikrettiği vechile Mukatil demiştirki: Arabda Cinne Te'avvüz, Yemende bir kavımdan başladı, sonra Benî hanîfeye

Sh:»5401

geçti sonra Arabda şayi' oldu اهـ. Burada Cinn hakkında rical ta'birinin kullanılması şayanı dikkattir. Ba'zıları demiştirki: Cinlere rical ıtlak olunmaz, bu âyette ricalin ikisindende murad ins ricali olarak ma'na şu olmak lâzım gelir. İnsten bir takım rical, Cinnin şerrinden bir takım İns ricaline sığınıyorlardı, meselâ bu vadînin Cinninden Hüzeyfeye sığınıyorum» diyorlardı, buna göre «

﴾مِنَ الْجِنِّ﴿ . ﴾مِنَ الْاِنْسِ﴿ » gibi beyaniyye olarak ricalin sıfatı değil, ibtidaiyye

olarak « يَعُوذُونَ » ye müteallık mef'ulibih gayri sarihtir. Bu sığınış ise ölmüş veya diri bir adamın ismine ve ruhaniyyetine veya kâhinlere müraceat gibi fi'len kendisine müraceat suretiyle de olabilir. Bu ma'nada güzel bir ma'nadır. Bu surette cinnin erkekliğine dişiliğine delâlet eyler bir cihet yoktur. Lâkin cumhur «

من » lerin ikisininde beyaniyye olmasını zâhir görerek bu ayetin zâhiri cinlerin erkekleri ve dişileri bulunduğuna ve onların erkeklerine de rical ta'bir olunduğuna delâlet eyler demişlerdir. Şu halde hiç bir hayvanın erkeğine recül denilmediği düşünülürse burada İns mukabili Cinlerin başka bir hayvan olmayıp insanların içinde gizli mahlûklar olmaları iktiza edeceğini tefekkür etmek lâzım gelir. Bunun için biz, Cinn hakkında rical ta'birini hakikatleri i'tibariyle değil temessülleri i'tibariyle olmasına hamletmek istiyoruz. Hasılı İnsten bir takım rical, Cinden bir takım ricale her ne suretle olursa olsun sığınıyorlardı

﴾فَزَادُوهُمْ رَهَقًا﴿ da o sığınan İns ricali Cinlerin kibr-ü tuğyanlarını artırıyorlardı.-

REHAK, asıl ma'nasında gaşy etmek, sarıp bürümek demek olduğu gibi bir adamın arkasından yaklaşıb çatmak ma'nasına ve sefahet, ya'ni hafiflik ve hamakat ma'nasına, ve şerr-ü şur, zulm-ü vefa irtikâb etmek ve muharremat ve menhiyyata dalıp hep onunla uğraşmak ma'nalarına geldiğinden burada müfessirîn; ism, cür'et

Sh:»5402

ve tuğyan, sefahet, şirret, kibr-ü utüvv ma'nalarına tefsir etmişlerdir. Ya'ni o adamlar Cinlere sığınmakla Cinleri şımartıyor, onların sefahat ve tuğyanı cesaretlerini artırıyor, Bu seseble mütemerrid cinler de Allah hakkında bile yalanlar uydurarak Cinn ve İnse zulm-ü tesallutlarını artırıyorlardı. İnsanlar onlara sığınarak kurtulmak isterlerken o suretle onlara yüz verip daha ziyade tuzaklarına düşüyorlardı: demekki insanlara fenalığı Cinlerden ziyade asıl kendileri yapmış oluyor. Cinler, inse yine İns vasıtasiyle zarar yapıyorlar. Onları âlet ediniyorlar, onların sığınmasından kuvvet alarak tesallut ve istiylâlarını artırıyorlar, şu halde insanlar yalnız Allaha sığınsalar da cinlere hiç ehemmiyyet veremeselerdi Cinler onları saramazlardı Cinn-ü İnsin Allaha karşı böyle yalan ve tuğyanlarına sebeb olan sefatlerinden birisi de 7.

﴾وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا﴿ - bunun atfında da iki vecih muhtemildir. Cinnin birbirlerine sözlerini hikâye

olduğuna göre « هم » zamiri İnse ﴾كَمَا ظَنَنْتُمْ﴿ - hıtabı Cinnedir. « اَنَّهُ اسْتَمَعَ » ya

ma'tuf olarak doğrudan doğru vahy olunan kelâmi ilâhî olduğuna nazaran « اَنَّهُمْ » zamiri Cinne, hıtab İnsedir. Bu makamda âyetlerin böyle bir aşağıye bir yukarıya atfında iki tarafa çakan şimşek gibi bir yaldırayış ve bu suretle bir taraftan anlatılan zann mefhumundaki çalkanışa bir taraftan da onlara saldırılan şihabların parıldayışına tam bir mütabekat belagatı vardır. Ya'ni ey o Cinlere sığınan insanlar o Cinler de sizin gibi zannetmişlerdiki, yâhud ey o Kur'anı dinlemiş olan Cinler o size aldanan insanlar da sizin gibi

zannetmişlerdiki - ﴿اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًا﴾ Allah ebeden hiç kimseyi ba'setmiyecek - ya'ni âleme hakk-u savabı anlatır, sizlere haddinizi bildirir, yalanlarınıza, tuğyanlarınıza karşı başlarınıza ateşler yağdırır

Sh:»5403

bir Peygamber, bir Resul göndermiyecek zannetmişlerdi. Burada Ba'sin Âhırette ölüleri diriltip herkesin cezalarını vermek ma'nası da melhuz ise de murad Dünyada vaki' olan Peygamberin bi'seti olduğuna gelen âyetler anlatmaktadır. Zira Cinler o zanlarının butlânını ve bi'sete iymanlarının sebeb ve delilini şu tecribeleriyle anlatıyorlar. 8.

﴿وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَٓاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا﴾

-esasen lems dokunmak, elle yoklamaktır, semayı yoklamak taleb ve iltimas ile arıştırmak istemek, sınamak ma'nasına mecaz olduğu beyan olunuyor.

HARES, bekçi ve muhafız demek olan hârisin cem'i, hadem hadim gibi.

ŞÜHÜB de şihabın cem'idir. Şihab, esasen ateş alevi, « بِشِهَابٍ قَبَسٍ » gibi. Bundan Semada yıldız kayar gibi kayan parıltılara da isim olmuştur. Ma'nanın hasılı şu oluyor: biz iyman ettikki: Allah kimseyi ba's etmiyecek, etmez zannı yanlış imiş, biz yüksek bir kimsenin ba's olunduğunu anladık, çünkü biz Semayı o yüksek âlemi yokladık da onu şiddetli hârisler, kuvvetli muhafız Melekler ve atılmağa müheyya ateşîn alevler, şihablarla doldurulmuş bulduk 9.

﴿وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ﴾ ve ma'lûm ki biz o Semadan dinlemek, haber almak için ba'zı meclislere otururduk - ya'ni ba'zı mevki'lerden terassud eder, gizli Sema haberleri alır onlarla halkı şaşırtırdık - ﴿فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا﴾

fakat şimdi her kim dinlemek isterse onun için râsıdlar halinde gözliyen, yakmağa müheyya bulunan bir şihab, parlak bir alev buluyor. - O Kur'anın ve onu okuyan zatın karşısında Cinn ve Şeytan böyle eriyecek bir vaz'iyyette kalıyor, işte Allah tealâ böyle bir kimse ba'setmiş ve âleme böyle tehavvül vermiştir. Burada

Sh:»5404

ekseriyyetle şihabın zâhirî ma'nasında israr ediliyorsa da biz bu israrda ma'nayı tecessüm ettirmekten başka bir fayda görmüyoruz, asıl murad nurı nübüvvet ve ayatı Kur'an ile hâkikat âleminde parlatılan ve efkârı bâtıleye karşı fırlatılan ateşîn inzarları anlatmak olması daha yüksek bir ma'na olduğu kanaatindeyiz. Zira hadisatı cevviyyeden olan o şihabların bi'seti seniyyeden evvel dahi ola geldiği rivayetlerde de inkâr olunmuyor. Bi'seti seniyye esnalarında denildiği gibi fazla bir çok şıhab yağmurları olmuş ve bunlardan müneccimler, kâhinler, Şeytanlar korkup türlü ma'nalar çıkarmağa çalışmış olsunlar. Fakat bu vechile onlardan Sema haberleri kesilmiş değil, bil'akis çoğaltılmış ve istiraki sem'a daha ziyade meydan verilmiş demek olmaz mı? Halbuki İbni Abbas Hazretlerinin söylediği ve bu âyetin de anlattığı ma'nâ bu şihabların onlardan haberi Semâyı kesmiş ve Semâ kapılarını birer zâbıt olarak tutmuş doldurmuş olmalarıdır. Bu ise onların ma'neviyyetlerini, yalanlarını, sefahet ve tuğyanlarını yakan hâkikat şihablarını anlatıyor ki onlar Semâi Muhammedîden parıldıyan ateşîn âyetler ve mu'cizelerdir ki onun karşısında İns ü Cinn Şeytanlarının ödleri kopmuş, dilleri tutulmuştur. Bu tecribeleri yapmış olan cinler, artık eskisi gibi gaybdan

dem vurmağa, istıkbalden haber vermeğe kalkışmayıp yalan söylemiş olmaktan sakınarak ilerisi hakkında iymanlarını şöyle anlatıyorlar: 10 ﴿وَاَنَّا لَانَدْرٖى﴾ ve inandık ki doğrusu biz bilmeyiz: - Bizim dirayetimiz yetişmez ﴿اَشَرٌّ اُرٖيدَ بِمَنْ فِى الْاَرْضِ﴾ Arzdaki kimselere bir şer mi murad edilmiş ﴿اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًاۙ﴾ yoksa rabları onlara bir hayır, bir muvaffakiyyet mi murad eylemiştir. - Ya'ni evvel yaptığımız gibi gaybden dem vurmağa kalkışmayalım, biz gaybi, Allahın takdirini bilmeyiz, o Allaha

Sh:»5405

aiddir. Binaenaleyh bu kerre de o Semânın mahfuziyyetinden, o şihabların parlayışından yerdeki kimseler, İns ü Cinn korunup da hayır mı gösrecekler yoksa korunmayıp da ateşlere yanarak zarar mı görecekler orasını Allah bilir. Bu babda bize düşen kendimizi düşünmektir. Bizim bildiğimiz ve anladığımız şudur ki:

11. ﴿وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ﴾ doğrusu bizler: biz cinler içinde salihler de vardır - onlar iyman edip hayra irmeğe salih ve müste'itdirler. ﴿وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَۜ﴾ yine içimizden öyle olmayan aşağılıklar da vardır. - Onların hayra irmesi pek melhuz değildir. ﴿كُنَّا طَرَٓائِقَ﴾ biz tarikat tarikat, yol yol ﴿قِدَدًاۙ﴾ kıdde kıdde, sırımlar gibi dilim dilim, fırka fırka olmuşuz - ya'ni hepimiz bir yolda müttefık değiliz ki hakkımızda alelitlak hayır veya şer diye bir huküm verilebilsin 12.

﴿وَاَنَّا ظَنَنَّٓا﴾ - burada zann, cezmi nefs ile ılim ma'nasınadır. Ya'ni o Kur'anı dinleyen ve o tecribeleri görüp buları söyleyen biz cinler şunu anladık

﴿اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِى الْاَرْضِ﴾ ki Allah tealâyı Arzda asla âciz bırakamayız. - Arzın neresinde olursak olalım, ne kadar gizlenirsek gizlenelim, gerek böyle muhtelif kalalım, gerekse muttefık olalım herne yapsak Allaha karşı koyup da ondan kurtulmamıza imkân ve ihtimal yok -

﴿وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًاۙ﴾ ve ondan kaçmakla da kurtulamıyacağız. - Arzda kalmayıp da Semaya kaçacak olsak yine onu âciz bırakamayacağız kendimizi ondan kurtaramıyacağız. Ona iyman ve itaat etmedikçe nerede bulunsak bizi yakacak. Biz bunu bittecribe anladık

﴿وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى﴾ ve bize

Sh:»5406

bunu anlatan o hüdayı, o rüşde irdiren hidayet rehberi Kur'anı veya Peygamberi dinlediğimiz vakıtda

﴿اٰمَنَّا بِهٖۜ﴾ ona iyman ettik - iyman etmekte hiç tereddüd eylemedik.

﴿فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّه﴾ Bundan böyle her kim rabbina iyman ederse, ya'ni onun birliğini ve

büyüklüğünü tanır, indirdiklerini tasdîk eyler, azâbından korunur, ona sığınırsa

﴿فَلَا يَخَافُ بَخْسًا﴾ artık, o ne bahısten korkar ﴿وَلَا رَهَقًا﴾ ne de rehaktan - ya'ni hakkı yenilmek, ecrinden bir şey zayi' edilmek suretiyle zulme de uğramaz, gerek İns, gerek Cinn başka birisi tarafından istiylâya uğrayıp zillete de düşmez, bu korkuların hiç biri kalmaz, çünkü Allahın şeriki yoktur, onun ızzet ve kudretine karşı gelecek kimse bulunamaz. Hulâsa ins-ü Cinne sığınanlar kendilerini kurtaramaz, ancak Allaha iyman edip de ona sığınanlar selâmete irer. Onun için insanlar cinne sığınmamalı cinler de sefihleri ve alçakları olan Şeytanlara uyup da insanları aldatmağa çalışmamalıdır. 14.

﴿وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ﴾ Onunla beraber biz cinlerin içinden biz müslim olanlar, beyan olunduğu üzere Allahın birliğine iyman ve itaatle selâmet yolunu tutanlar da var

﴿وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ﴾ kasıdlar, ya'ni iyman ve islâm yolundan sapıp da zulme gidenler de var

﴿فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا﴾ fakat müslim olanlar işte onlar, hayr ü savabı arayan ve ona layık olanlardır-o halde o Semanın mahfuzıyyetiyle o bı'set ile onlar hakkında hayır murad edilmiş demektir. 15. ﴿وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾

amma kasıtlar: kâfirler, zalimler Cehenneme odun olmuşlardır - yanacaklardır, onlar hakkında da şer murad olunmuş demektir.

Sh:»5407

16. ﴿وَاَنْ لَوِاسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ﴾ - Bu « اَنْ ، اَنّ » den muhaffeftir, zamir şan, mahzuftür. « انّه » demektir ve bu cinlerin kelâmından değil « اَنَّهُ اسْتَمَعَ » ye ma'tuf olarak doğrudan doğru vahyolunan kelâmı ilâhîdendir. Ya'ni o Cinn ve İns zikr olunduğu üzere hep o iyman ve islâm yolunda bir tarikat üzere dos doğru gitselerdi ﴿لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا﴾ elbette biz onların hepsine bol bir su sunardık.- Ya'ni bol rızıklar içinde yaşatırdık 17.

﴿لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ﴾ ki onları onun içinde imtihan edelim - ya'ni öyle hepsi istikamet yolunu tuttukları halde de onları başıboş bırakıverecek değildik. Bu âlem, imtihan âlemi olduğu için bunun darlığı da genişliği de bir imtihandır. Mihnet içinde bir gayeye yürüyüştür. Fakat hep rızk darlığı içinde imtihan vermekle, genişlik içinde imtihan vermek arasında fark vardır. Onun için onlar o istikametle gitselerdi onları darlıklar içinde değil, bol bol rızıklar içinde imtihan eder o yüzden yükseltirdik. Lâkin onlar, o İns-ü Cinn öyle yapmadılar, çokları o nasîhati dinlemediler, ı'raz ettiler

﴿وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّه يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا﴾ her kim de rabbının zikrinden, vahy ü nasîhatinden, ibadetinden ı'raz ederse o onu gittikçe yükselen bir azâbe sokar. 18.

﴿وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ﴾ - Bu da kıraetlerin hepsinde meftuhtur. « اَنْ لَوِ » gibi yıkarıya ma'tuftur. « قُلْ اُوحِىَ اِلَىَّ اَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ » demektir. Ya'ni mescidler hep Allahındır. ﴿فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا﴾ onun için Allahın yanında başka birine duâ ve ıbadet etmeyin, ancak Allaha ıbadet edin.

MESACİD, ma'lûm olduğu üzere mescidin cem'ıdir. Cimin fethiyle mescedin cem'ı de olur. Cimin kesriyle mescid secde ile namaz ve ıbadet için tahsıs olunmuş

Sh:»5408

olan yerlerdir ki lügaten müslim her milletin ma'bedeni şâmil olabilir. Urfte ehli İslâmın ma'bedine mahsustur. İmtiyazına tenbih için ismi mekânın şâz vezinlerinden olmak üzere meksûr okunarak kıyastan ayırd edilmiştir. Cimin fethıyle mesced ise secde ma'nâsına mimli masdar veya secde mevzıi', secde uzva ma'nâsına kıyasî ismi mekân olur. « اُمِرْتُ اَنْ اَسْجُدَ عَلٰى سَبْعَةِ اٰرَابٍ = yedı a'zâ üzerine secde ile emr olundum» hadîsinde beyan olunduğu üzere bu yedi a'zâ, alınla burun, iki el, iki diz, iki ayaktır ki alın ile burun bir sayılmıştır. « وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ » gibi yukarılarda geçen bütün âyetlerde olduğu üzere burada da zâhir olan evvelki ma'nâ ile ıbadethanelerdir. Cumhurun kavli de budur. Yehûd ve Nesârâ havra ve kilîsalarında Allahın gayrisine de duâ ettiklerinden dolayı müslimanlara ıhlâs ile emr olunmuştur. Ancak bu Sûre nâzil olduğu zaman müslimanlara mahsus mescidler yapılmış olmadığı için burada mesacidi daha umumî ma'nâsiyle tefsir etmek üzere bir kaç vecih daha zikr olunmuştur: ki şunlardır: « جُعِلَتْ لِىَ الْاَرْضُ مَسْجِدًا وَ طَهُورًا = Arz bana mescid ve tahur kılındı» hadîsi şerifine nazaran Haseni Bısrî demiştir ki: burada mesacid, Arzın bütün buk'alarına işarettir. Arzın hepsi Allahın mahlûkı olduğu için onların üzerinde halikının gayrisine secde etmeyin demektir. Yâhud mesced feth ile mimli masdar olmak üzere secdeler, ya'ni namazlar Allaha mahsustur. Başkasına secde etmeyin demektir. Seıyd ibni Cübeyer de demiştir ki secde a'zâları olan mescedler Allahındır, ya'ni Allahın mahlûkudur. Binaenaleyh onlarla Allahın gayrisine secde etmeyin, âkıl olan Allahdan başkasına secde etmez demektir. Atâ, İbni Abbastan burada mesâcidden murad Mescidi haramdır diye de bir rivayet söylemiştir. Bunun vechinde çünkü Mescidi haram bir çok mescidleri havi demektir. Bu suretle diğer mesacidin hukmü bu âyetin ıbaresinden değil, delâletinden anlaşılmış olur. Bunların

Sh:»5409

her birinin bir vehci bulunmakla beraber en zâhir olan cumhurı ulemanın dediği vechile alel'umum ıbadethaneler demek olmasıdır. 19. ﴿وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ﴾ - burada « اَنَّهُ » Nâfı' ve Âsımdan Ebu Bekir kıraetlerinde kesr ile, Hafsta ve sair kıraetlerin hepsinde feth ile okunur. Kesr ile okunması Cinnin süzlerine atıftan deniliyor. Bu surette « كَادُوا » zamiri Cinlere raci' olmaz. Lâkin buradan bir tek âyeti arada Cinnin kavline atıfta yukarıki letafet görünmez onun için kesir kıraetinde vav atıf olmayıp tarafı ilâhîden istiynaf olması daha muvafık olur. Feth ile okunması ise vahiy cümlesine

atıftır. Bu suretlerde « كَادُوا » zamiri Cinne veya Cinn ve İnse aid olur. Abdullah, Allahın kulu, bu, vahiy kendisine indirilmiş olan Hazreti Peygamberin kendisidir. Allaha ubûdiyyetini iyfada ihtısas ile bareber tevazuunu iş'ar için bu unvan ile tavsîf buyurulmuştur. Ya'ni bana şu da vahy olunduki: o Allahın kulu - Muhammed - kalkmış ona duâ ederken - ibadet ederken

﴿كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾ o kulun üzerine keçelene yazdılar - ya'ni o dinleyen

Cinler ta'cillerinden kesret ve izdiham ile etrafına öyle toplandılarki az daha keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi, çünkü hiç görmedikleri bir ibadet görüyor ve işitmedikleri bir duâ dinliyorlardı. Cinnin kelâmından olduğuna göre ise ma'na şu olur: Cinler kavımlarına şunu da söylediler: o Allahın kulu kalkmış Allaha duâ ederken müşrik insanlar ona adavetle aleyhine öyle toplanmışlardıki az daha birbirlerine geçip keçeleneceklerdi. Katadeden merviy olan üçüncü bir ma'nâ daha vardır. Şöyleki: İns-ü cinn kâfirleri onun işini, kıyam ve da'vetini ibtal etmek için aleyhinde öyle toplanmışlardıki az daha birbirlerine keçeleneceklerdi. Fakat Allah onu herhalde muhafaza eder, düşmanlarına karşı muzaffer eyler. Bu ma'nâ

iki kırate göre de muvafık ve « فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّه۪ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَارَهَقًا»

mazmununa

Sh:»5410

da mutabıktır. Ve her iki takdirde de Peygambere gıyabında cereyan eden zâhirî ve bâtınî ahval ve hissiyâtı ihbardır. Bundan sonraki emirler, âyetlerin sevkıyle de gayet mütenasibtir. Zira buyuruluyorki:

﴿٢٠﴾ قُلْ اِنَّمَٓا اَدْعُوا رَبّ۪ى وَلَٓا اُشْرِكُ بِه۪ٓ اَحَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ
اِنّ۪ى لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَارَشَدًا ﴿٢٢﴾ قُلْ اِنّ۪ى لَنْ يُج۪يرَن۪ى
مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَدًا ﴿٢٣﴾ اِلَّا بَلَاغًا مِنَ
اللّٰهِ وَرِسَالَاتِه۪ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ
خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًا ﴿٢٤﴾ حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَايُوعَدُونَ
فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٥﴾ قُلْ اِنْ اَدْر۪ٓى
اَقَر۪يبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّ۪ٓى اَمَدًا ﴿٢٦﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ
فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِه۪ٓ اَحَدًا ﴿٢٧﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ
فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه۪ رَصَدًا ﴿٢٨﴾ لِيَعْلَمَ اَنْ
قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ
عَدَدًا ﴿﴾

Sh:»5411

Meali Şerifi

De ki ben ancak rabbıma duâ ederim ve ona hiç bir şerik koşmam 20 De ki haberiniz olsun ben size

kendiliğimden ne bir zarar, ne de bir irşad yapamam 21 De ki Allahdan beni kimse kurtaramaz ve ben ondan başka bir sığınacak bulamam 22 Ancak Allahdan ve risalâtından bir tebliğ yapabilirim, her kim de Allaha ve Resulüne ısyan ederse muhakakki ona Cehennem ateşi var, içinde ebedâ kalmak üzere onlar 23 Nihayet o va'dolundukları şey'i gördükleri vakıt artık bileceklerdirki yardımcısı en zaıyf ve sayıca en aza olan kimmiş? 24 De ki: dirayet ile bilmem: yakınmı o size va'dolunan? Yoksa Rabbım onun için bir uzun gayemi yapar? 25 O bütün gaybi bilir, fakat gaybına kimseyi ap açık agâh etmez 26 İhtiyar buyurduğu bir Resulden başka, çünkü onun önünden ve ardından râsıdler dizer 27 Bilsin diyeki onlar rablarının risaletlerini hakkıyle iriştirmişlerdir ve o onların nezdindekini ihata etmiş ve her şey'i sayısiyle ihsa buyurmuştur 28

20. ﴿قُلْ اِنَّمَٓا اَدْعُوا رَبّى﴾ De ki ben ancak rabbıma duâ ediyorum ve ederim - ya'ni

neye öyle üzerime veya aleyhime keçeleniyorsunuz? Sizin bana teaccüb veya adavet etmenize sebeb yok. Çünkü ben başka bir şey yapmıyorum ancak yaratan rabbıma ıbadet ediyorum, ve siz her ne yapsanız ben

ancak ona duâ ederim ﴿وَلَٓا اُشْرِكُ بِهٓ اَحَدًا﴾ ve rabbıma hiç kimseyi şerik koşmam -

başkasından ne bir ümid umarım ne de korkarım 21.

﴿قُلْ اِنّى لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَارَشَدًا﴾ - zarar mukabili menfeat

zikredilmek iktiza ederken gayy-ü dalâl mukabili olan rüşd zikredilmesinde bir nevi' ihtibâk san'ati vardır. Ya'ni ne bir zarar yapabilirim ne de bir men'feat, ıdlâl etmem mevzuı bahs olmaz ya olsa olsa irşad olur, fakat ben

Sh:»5412

kendiliğimden onu da yapamam, sizi yola getiremem. Eğer siz benim bir zarar etmemden korkarak veya bir men'feat ve irşad umarak üzerime toplanıyorsanız haberiniz olsun ki ben size kendiliğimden bunların hiç birini yapmağa mâlik değilim onu rabbım yapar, ben ancak ona duâ ederim, onun için ondan korkun ve ne umacaksanız ondan umun ey İns-ü Cinn, de. Bu emir, gayrin şüunu hakkında, şu emir de kendinin şüunu

hakkındadır: 22. ﴿قُلْ اِنّى لَنْ يُجيرَنى مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ﴾ De ki beni Allahdan

kimse kurtaramaz - ya'ni Allah « فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا » buyururken ondan

başkasına duâ ve ıbadet edecek, emrine muhalefet eyliyecek olursam Allah azâb eder ve Allahdan beni ne İns ne Cinn ne Melek ve başka birisi hiç kimse kurtaramaz. Onun için başkasına ıbadet ve duâ etmekte hiç bir fâide yok, büyük zarar vardır. Lâkin Allah murad ederse hiç birine zarar ettirmez hepsinin adavetinden

korur, onun için ancak ona duâ ederim ﴿وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِهٖ مُلْتَحَدًا﴾ ve ondan

başka bir sığınacak bulamam - gerek onun celâlinden ve gerek başkalarının adavet ve ızrarından sığınacak melce' ve penah ancak odur. Hepsi ona mahkûmdur. Duâ ve ıbadet ancak ona olur. O halde ben böyle olduğum gibi siz de öylesinizdir. Sizler de ne benden ne başkasından korkmayın ve bir menfeat ve irşad ümidiyle bana sığınmayın ancak rabbımdan korkun ve ona sığının. Burada bundan sonraki istisna mülâhaza edilmeden hukmedilecek olursa bu emirlerin zâhiri Peygamberden hiç bir ümid ve talebde bulunmak câiz olmıyacağını zanettirir. Netekim Vehhabîler duâda Peygamberle tevassülü, şefaat ya Resulâllah demeyi şirk addetmeğe kadar gitmişlerdi. Halbuki istisnadan evvel huküm sahil olmaz. Buna karşı evvelâ İns-ü Cinden şöyle bir suâl vârid olur. Peki iyi senden bir zarar gelmesin fakat bir menfeat ve irşad da ümid

Sh:»5413

edilmiyecek ise bu emir ve da'vet ne oluyor. Sen rabbına duâ edeceksen et başkalarını neye çağırıyor, neye inzar ediyorsun? İşte böyle bir suâle meyda bırakmamak için buyuruluyor ki: 23.

﴿الّا بلاغًا من اللّه ورسالاته﴾ - bu istisnâ yukarıki « لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَارَشَدًا » dan istisnâdır. « رِسَالَاتِه » de ya mecrur olarak karîbi olan lâfzai celâleye yâhud da kesre ile mansub olarak « بَلَاغًا » üzerine ma'tuftur. Size ne zarar, ne rüşd hiç bir şey'e malik değilim, ancak Allahdan tebliğ ve risalâtı müstesnâ, yâhud Allahdan ve risaletlerinden bir tebliğ yapmak işi müstesnâ. Ona malikim, Allahın Resulüyüm, onun emrini tebliğ vazîfemdir onu yaparım. Gerek zararınıza âid olsun gerek menfeatinize âid olsun Allah emredince size tebliğ ederim. Onun icrası ise ona âiddir. « مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ » dır. İşte Peygamberden beklenecek olan budur. Elbette Allahdan kullarına Resul ve elçi olan zat « وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ » emri mucebince kulları tarafından Allaha risalet ile duâ ve niyaza dahi tevessül ve tevessut eder. Hattâ her mü'min, mü'min için duâ eder ve etmekle mükelleftir. Mü'minlerin biribirinden duâ talebi menhiy olmadığı gibi Peygamberden hasberrisale talebleri de menhiy olmaz, sebebi itmi'nan ve sekînet olur. Şübhe yok ki bu istisnâ Peygambere çok büyük bir şan ve salâhıyyet vermiştir. O Allahın kulu böyle bir Resuldür. O gerçi kendiliğinden bir şey'e mâlik değildir. Fakat onu gönderen rabbı her şey'e mâliktir. Resulüne adavet eden rabbına adavet etmiş, mahabbet ve itaat eden de yine rabbına mahabbet-ü itaat etmiş olur. Bundan dolayı Resule ısyan Allaha ısyan demek olduğu sarahaten anlatılmak ve âsîlere inzar şihabları fırlatılmak üzere şöyle tebliğ olunuyor ki

﴿وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًا﴾ - * burada « اَبَدًا » kaydi ısyanın şirk ve küfr ile ısyan demek olduğunu anlatır

Sh:»5414

24. ﴿حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَايُوعَدُونَ﴾ - « حَتّٰٓى » halin delâlet ettiği mahzuf bir fi'le müteallıktır. Ki şöyle demektir: Seni ve yardımcını zaıyf ve adedini az addeden o âsîler o fikr-ü ısyanlarında nihayet va'd olundukları o azâbı, o ebedî Cehennem ateşini görecekleri vakta kadar ısrar edebilirler.

﴿فَسَيَعْلَمُونَ﴾ fakat onu gördükleri vakıt muhakkak bileceklerdir ki

﴿مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا﴾ yardımcısı en zaıyf ve sayıca daha az olan kimmiş? - Çünkü o zaman Allahın o ebedî azâbından kendilerini hiç kimse kurtaramıyacak, kendilerinin kuvvetli ve çok zanneden bütün o İns-ü Cinn âsileri kendilerinin ne kadar zaıyf ve hiç olduklarını anlıyacaklardır. O ne zaman? Denirse 25. ﴿قُلْ اِنْ اَدْرٓى﴾ burada « ان » nafiyedir. « لَا اَدْرِى » demektir. Ya'ni de ki rabbımdan tebliğ olunmayınca dirayet ile bilmem

﴿اَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ﴾ yakınmı o sizin va'dolunduğunuz

﴿اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّٓى اَمَدًا﴾ yoksa rabbım ona uzak bir gaye, uzun bir ecelmi yapar?- Herhalde olacağı tebliğ edildi lâkin yakınlığı uzaklığı tebliğ edilmedi o cihet gaybdır, 26.

﴿عَالِمُ الْغَيْبِ﴾ o rabbım bütün gaybı bilir. - Gaybın izafîsini de bilir, mutlakını da bilir.

GAYB, his ve ılimden veya ve vücudda hâzır olmayan demektir. Bir çok şeyler nefsel'emirde, vücudda

âlemi şehadette hâzır olduğu halde birbirlerine nazaran gaib olunurlar. Bir def'a birine nazaran mevcud, mahsûs veya ma'lûm, hâzır, diğerine nazaran mechul ve gaib olur. Meselâ bir kişinin kalbindeki kendisine nazaren hâzır olduğu halde başkasına nazaran gayb olur. Ve o kalb onun, başkasına nazaran gaybıdır.

Netekim « يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » bir ma'naca « بِالْقَلْبِ » diye tefsir olunmuştur. Lâkin gaybı

mutlak

Sh:»5415

değil, gaybı izafîdir. Haddi zatinde mevcud ve hâzır olduğu için doğrudan doğru veya delâil ve emaratından bilinmek şanıdır. Henüz vücuda gelmeyen ve delâil ü emaratı da bulunmayan ba'zılarına nisbetle gayb olanları bildiği gibi henüz vücuda gelmemiş olanları da bilir. Ona nazaren gayb yoktur.

﴿فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِه۪ٓ اَحَدًاۙ﴾ Fakat o kendi gaybına - ya'ni bütün kâinata nazaran

gaybı mutlak olan ve bâtın isminin mazheri bulunan kendi ılmine kimseyi zâhir kılmaz - açık ve kat'î surette izhar edecek yakînî bir keşf ile muttali' kılmaz. Onun için ne İns, ne Cinn, ne Melek, ne bir şey gaybı mutlakı yakînen bilemez, böyle olması gaybı nisbîye dair ba'zî ma'lûmat edinilebilmesine münafi olmayacağı gibi rü'ya, ilham, keramet veya hafî ba'zî esbab ile gaybi mutlaka dair ba'zî şeyler sezilebilmesine de münafi olmaz ise de bunların hiç birisi zann ve vehimden ârî tam bir keşf ve izhar ma'nasına yakînî bir ılim olmaz. Bundan dolayıdırki vakı'at üzerinde cereyan eden fennî istikraların, mantıkî istidlâllerin bile yarın için hukmü bir kıyastan ileri geçemez. Riyazî bir kat'iyyet ifade edemez. Zâhire nazaran mülâhaza yürütmek başka zâhir olmak yine başkadır. Allah tealâ henüz vücuda çıkarmamış olduğu gaybini kimseye zâhir kılmaz,

izhar etmez 27. ﴿اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ﴾ Ancak Resulleri içinden ıhtiyar edip

dilediği bir Resul müstesnâ - dilerse ona gaybından ba'zî şeyler izhar eder. Henüz vücuda gelmeyen şeyleri açıkça bildirir. Bunlar onun ya risaletinin mebadîsi ve delilleri olan mu'cizeleri yâhud tekâlîf ve ahkâm ve mü'eyyidatı gibi risaletin erkân ve makasıdine müteallık ma'lûmat olur. Bu surette ise yine o Resul gaybı bilmiş olmaz. Kendisine haber verilmiş, bildirilmiş olanı bilir. Onun için o Kıyametin herhalde olacağı bildirilmiş ise de yakınmı uzakmı ne zaman olacağı bildirilmemiş «

قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ » buyurulmuştur. Fakat o Resul kendisine

gaybdan

Sh:»5416

izhar olunan şeylerin, Cinn, Şeytan işi vehm-ü hayal olmayıp da Allah tarafından hakk olunduğunu nasıl

bilir? Bunu iyzah için buyuruluyorki: ﴿فَاِنَّهُ﴾ çünkü Allah - onu izhar ederken

﴿يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه۪ رَصَدًاۙ﴾ o resulün önünden ve arkasından:

her tarafından gözetecek bir takım râsıd Melekler dizer. - Onlar, o risalet indirilip izhar olunurken ona gizli bir şey karıştırılmamak, Cinn, Şeytan gibi sokulup aldatabilecek sair mahlûkat tarafından müdahale olunamamak için gözetir, sokulmak isteyenleri balâda beyan olunduğu üzere ateşîn şihablarla yakarlar. Onun için o gizli bir noktası olmaksızın Resule açık bir surette mahfuz olara gelir. Ve ondan dolayıdırki o sırada Cinler, Şeytanlar ona bir şey karıştıramaz. Ancak o râsıdların dizilişinden uzaktan uzağa sezer kulak hırsızlığı kabîlinden bir şey çalmak ve bununla kehanet yapmak için sokulmağa çalışırlar. Lâkin yanaşıverenler onları yakacak bir alev, bir şihabı mübîn ve sâkıb ile recm-ü tard olunurlarki bu hassa risaleti Muhammediyyeye mahsus olan şıhab mu'cizesidir. Allah tealânın böyle râsıdlar dizmesine ne lüzum var, Cinne Şeytana sezdirmeden doğrudan doğru Resule izhar ediverse olmaz mı? Denilmesin, zira

Allah o râsıdları şunun içi dizerki 28. ﴿لِيَعْلَمَ﴾ o Resul şunu bilsin - bütün şâhidleriyle mertebei

şuhudda yakînen şuna ılim hasıl etsin ﴿اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ﴾ ki onu gaybinden kendine getiren elçiler, hakıkaten rabları olan Allah tealânın risaletlerini, gönderdiği emanetlerini olduğu gibi hakkıyyle tebliğ etmişlerdir. ﴿وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ﴾ ve onu öyle izhar edip gönderen Allah tealâ, gerek o râsıdların ve gerek o Resulün nezdinde olan bitenin hepsini ılmiyle

Sh:»5417

ihata buyurmuş ﴿وَاَحْصٰى كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًا﴾ ve her şey'i adediyle, bütün tafsıylâtiyle zabt ü ıhsa eylemiştir. - İşte o Resul bütün bunları yakınen bilsin de ona göre vazîfesini iyfa etsin diye tarafından o râsıdları dizer.

Sûrei Hâkkada kasem edilen « مَا تُبْصِرُونَ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ » hakkında üç Sûre ile iyzahat verildikten ve Sûrei Nunda « وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ » ile tavsıf buyurulan Peygamberin kadr-ü hüvisyyeti ve vahyin sureti cereyanı anlatıldıktan sonra « مَا تُبْصِرُونَ » e âid olmak üzere vazîfesine mübaşereti emrine geçilmek üzere bu Sûreyi Müzzemmil Sûresi ta'kıyb edecektir.

MÜZZEMMİL

٧٣ ﴿ سُورَةُ الْمُزَّمِّلِ

Müzzemmil Sûresi Mekkîdir. Ancak hepsi bir def'ada nâzil olmayıb âhırındaki «

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ » sonra nâzil olmuş olduğunda da ittifak vardır. Hazreti Cabirin rivayetinde baş tarafı Müddessirden evvel nâzil olmuştur. Lâkin cumhûrun kavlince Müddessirin baş tarafı bundan önce fakat pek yakındır. Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine Hıra mağarasında Melek gelib de söylediklerini söylemesi üzerine Hazreti Peygamber Hadice radıyallahü anhanın nezdine

döndüğü zaman « زَمِّلُونِى زَمِّلُونِى = beni örtün beni örtün» demişti. Bunun üzerine «

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ » arkasından da « يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ » nâzil olmuştur. Bezzarın ve

Evsatta Taberanînin ve Delâilde Ebu Nüaymin Cabir radıyallahü anhdan rivayetlerinde ise ; Kureyş Darünnedvede toplanmış, şu adama bir isim takın da halk ona göre hareket etsin demişlerdi. Kimisi kâhin dedi, kâhin değildir dediler, kimi mecnun dedi. Mecnun değildir dediler, kimi sâhir dedi, sâhir değildir dediler, sevgiliyi sevgilisinden ayırır dediler, bu suretle müşrikler meclislerinden dağıldılar, bu Hazreti Peygambere vâsıl olduğu, bunun üzerine siyabını örtünüp disârına büründü, derken Cibril gelip «

﴿ يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ﴾ . ﴿ يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴾ » dedi اهـ.

Âyetleri - Medenîde on sekiz, Bısrîde on dokuz. Maadasında yirmidir.

Kelimeleri - İki yüz elli sekiz.

Harfleri - Sekiz yüz seksen sekiz.

Fasılası - Yalnız ا harfidir.

Buradaki « قم » emrinin Sûrei Cindeki « وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ »

kıyamında bilhassa münasebeti aşikârdır. Allah tealâ Resullerinden ıhtiyar buyurduğu ve İns ü Cinnin şerrinden muhafaza ederek zikrolunan hasaisa mazher kıldığı o mürtezâ Resuli tanıtmak ve gizlilikten zâhire çıkarmak üzere buyuruyor ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ﴿٢﴾ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٣﴾ نِصْفَهُٓ

اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿٤﴾ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلًا

﴿٥﴾ اِنَّا سَنُلْقِى عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٦﴾ اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِىَ

اَشَدُّ وَطْـًٔا وَاَقْوَمُ قيلاً ﴿٧﴾ اِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحًا طَويلاً
﴿٨﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتيلاًؕ ﴿٩﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ
وَالْمَغْرِبِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكيلاً ﴿١٠﴾ وَاصْبِرْ عَلٰى
مَايَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَميلاً ﴿١١﴾ وَذَرْنى وَالْمُكَذِّبينَ
اُولِى النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَليلاً ﴿١٢﴾ اِنَّ لَدَيْنَٓا اَنْكَالاً
وَجَحيمًاۙ ﴿﴾

Sh:»5420

﴿١٣﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا اَليمًا ﴿١٤﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ
الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثيبًا مَهيلاً ﴿١٥﴾ اِنَّٓا
اَرْسَلْنَٓا اِلَيْكُمْ رَسُولاً شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَٓا اَرْسَلْنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ
رَسُولاًؕ ﴿١٦﴾ فَعَصٰى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَاَخَذْنَاهُ اَخْذًا وَبيلاً
﴿١٧﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ اِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شيبًاۗ
﴿١٨﴾ اَلسَّمَٓاءُ مُنْفَطِرٌ بِهۜ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً ﴿١٩﴾ اِنَّ هٰذِهِ
تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه سَبيلاً ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o örtünen (Müzzemmil)! 1 Kalk gice, meğer biraz 2: Yarısı, yâhud eksilt ondan biraz 3 Yâhud artır ve Kur'an oku, tertil ile yavaş yavaş güzel güzel 4 Çünkü biz senin üzerine ağır bir söz ilka edeceğiz 5 Çünkü gece neş'esi hem daha dokunaklı hem deyişce daha sağlamdır 6 Çünkü sana gündüzün uzun bir yüzüş vardır 7 Hem rabbının ismini an ve masivâdan kesilerek ona çekil 8 O meşrik u mağribin rabbı, başka tanrı yok ancak o, o halde yalnız onu tut vekîl 9 Ve ağyarın diyeceklerine sabret ve onları bir hecri cemîl ile terket ayrıl 10 Ve bırak da bana o tekzîb edici zevk-u refah sahiblerini, mühlet ver onlara biraz 11 Çünkü bizim yanımızda bukağılar var, ve bir cehîm var 12 Ve buğaza duran bir ta'am ve bir azâbi elîm var 13 O gün ki yer ve dağlar

Sh:»5421

sarsılacak, dağlar erimiş bir kum yığınına dönecektir 14 Haberiniz olsun biz size bir Resul gönderdik, üzerinizde şâhid, netekim gönderdiğimiz gibi Fir'avne bir Resul 15 Ki Fir'avn o Resule ısyan etti de biz onu

vehîm bir tutuşla tuttuk alıverdik 16 O halde siz nasıl korunursunuz küfredersiniz? O gün ki çocukları ak saçlı kocalara çevirir 17 Sema onunla çatlamış tır ve onun va'di fi'le çıkarılmıştır 18 İşte bu bir tezkiredir, artık dileyen rabbına bir yol tutar 19

1. ﴿الْمُزَّمِّلُ﴾ - Müzzemmil, tefe'ul babından ismi fâil, aslı mütezemmil, ta, zaya idgam olunmuştur. Örtüsüne bürünüp örtünen demektirki kendisi örtünmüş veya başkası tarafından örtülmüş olabilir. Bunun büyük bir vâkıa karşısında başını içine çekmek, gizlenmek, kaçınmak, rahata meyletmek gibi kinâye ma'naları da olabilir. Netekim Râğıb, istiare tarikıyle işe pek ehemmiyyet vermeyen, kısa davranan ma'nasına kinâye ve ta'rîz olmasını söylemiştir. Tezemmül masdarının sülâsîsi olan zeml maddesi bir çok ma'nalara gelir: meselâ zeml ve zemelan, atın, davarın neş'e ve cünbüşle bir nevi' yürüyüşü, yine zeml, terkiye redîf almak, zelm, yük yüklemek, zemîl ve ziml redîf ve arkadaş, zümle, çok yoldaş cemaati ma'nalarına geldiği cihetle tezemmül bunlardan herhangi bir tefe'ule muhtemil olabilir. Lâkin bilhassa ma'ruf ve mesmu' olan hâkikat ma'nası teleffüf bissiyab, esvabına bürünüp örtünmek olduğu beyan olunuyor. Bir de müzzemmil, yük yüklemek ma'nasına zemlden yükü yüklenen ma'nasına geldiği söylenmiştir.

«يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ» hıtabı ilk evvel Hazreti Peygamberi intibaha da'vettir. Ba'zıları işin ehemmiyyetine binâen bunun ne yatıyorsun? Neye gizleniyorsun? Neye zaıyf davranıyorsun? Kalk gibi bir nev'i ta'rız ve azarlama tarzında bir

Sh:»5422

şiddet hıtabı olduğunu, ba'zıları da taltîf ma'nasiyle bir teşvık hıtabı olduğunu söylemişler ve böyle olması makamı nübüvvete daha lâyık olacağını mülâhaza eylemişlerdir.

Ebu Hayyanın zikrettiği vechile süheylî demiştirki: Müzzemmil ismi aleyhissalâtü vesselâmın ötedenberi tanına geldiği isimlerinden bir isim değildir. Ancak bu hıtab sırasında bulunduğu bir haletten müştaktır. Arab bir muhataba ıtab etmeksizin mülâtafa kasdettiği zaman ona bulunduğu halden müştak bir isim ile nida' eder. Netekim Hazreti Ali Kerremallahü vecheh toprak üzerinde uyumuş ve böğrüne toprak yapışmış olduğu bir sırada Resuli Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem ona «قُمْ يَا اَبَاالتُّرَاب» kalk ey toprak babası» diye hıtab buyurmakla ona mülâtafe ettiğini anlatmıştır. İşte «يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ» hıtabında da böyle bir te'nis ve mülâtafe vardırاهـ. Bu beyanın en sağlam olarak ifade ettiği hâkikat Resulullah hakkında müzzemmil ismi evvelce ma'ruf olan bir ism olmayıp ancak bu hıtab lâhzasındaki halini gösteren bir vasf-ü taltîf olduğunu bildirmesidir. Lâkin mülâtafe ta'birinin zâhiri vechile bunun bir latîfe siyakında olması emrin ibtida vücub için olmasına münasib düşmez. Bir nedib ve istihbab mahiyyetinde telâkkî edilmesini iktıza eder. Buna zâhib olanlar bulunmakla beraber bu telakkî ibtidâi risalet işinin ehemmiyyeti « اِنَّا سَنُلْقٖى عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقٖيلًا » kavlinin ağırlığı karşısında hafîf görünür. Tarafı ilâhîden zatı Muhammedîyi makamı risalete yükseltmek üzere kıyam emrini vermek için gelen bu nidayi evveli emirde şiddetli bir tenbih telakkî etmek, lâtîfe gibi telaktî etmekten daha çok yüksek bir belâgatle risaletin şan-ü şerefine ihtiramı ifade eder.

Peygamberin bu nida esnasında bulunduğu tezemmül hali ne idi? Ve niçin idi? Bunda bir kaç vecih söylemişlerdir.

Sh:»5423

BİRİNCİSİ, cumhur bunun balâda beyan olunduğu üzere « زَمِّلُونٖى زَمِّلُونٖى » diyerek örtünmüş yatmış olması hali, bunun sebebi de Hıra mağarasında gördüğü Melekin ve aldığı vahyin şiddetinden duyduğu havf-ü heyecan olduğunu, ba'zî rivayette de Kureyşin darünnedvedeki sözlerinden te'essürü olduğunu söylemişlerdir. Bu hal içinde Peygambere te'nis ve taltîf tam zamanında yetişen bir

ınayeti ilâhiyye olduğunda şübhe olmamakla beraber bunun daha yüksek bir intibaha da'vet siyakında şiddetli bir takviye olması herhalde daha kuvvetli bir ınayet ve imdad olur. Bu hal içinde Peygamberin örtündüğü ne idi? Ba'zıları bunun bir kadife: ya'ni saçaklı bir Acem keçesi olduğunu söylemişlerdir. Ba'zıları da Hazreti Hadîcenin mırt ta'bir olunan büyük bir kisâsı, ihramı veya battaniyesi demişlerdirki ikisi arasında fark olmasa gerektir.

İKİNCİSİ: Katâde demiştirki, Hazreti Peygamber salâti için elbisesine bürünmüş idi, Ferr'a ve İbni cerîr

bunu ıhtiyar etmişler. Bu surette müzzemmil hıtabı mücerred teşvîk için olmuş olur. Gerçi burada « قم » emrinden evvel salât için bir emir bulunduğu ma'lûm değildir. Lâkin İbni cerîr, Hazreti Peygamber geceleri namaz kılardı, işidenler de gelip iştirâk etmeğe başlamışlar, bir cemaat husule gelmişti, Resulullah onların toplanmasını pek muvafık görmeyip devam edememelerinden ve farz kılınmasından sakınmıştı «ey insanlar tâkat getirebileceğiniz amellere girişin, siz amelden usanmadıkça Allah tealâ sevabdan usanmaz, amellerin hayırlısı ise devamlı olanıdır» diye nasîhat etmişti, devam edenler devam ediyordu «

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ » nâzil oldu, farz kılındı, diye Hazreti Aişeden rivayet tahric etmiştir. Resulullahın

Hıra ğârında Tehannüs ve teabbüd ettiği de sıhahta mervidir.

ÜÇÜNCÜSÜ, ıkrime, müzzemmil hıml ma'nasına zimlden büyük yük yüklenen mefhumiyle mecaz olup

Sh:»5424

«يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ » ey nübüvvet yükünü yüklenen demek olduğunu söylemiştirki güzel bir

ma'nadır. Bu üç kavle nazaran bu âyetin nüzulünden i'tibaren Peygambere müzzemmil ismiyle hıtabda şu

mefhumlardan birisi mülâhaza edilmek lâzım gelir: « زَمِّلُونِى زَمِّلُونِى » diyen, ikincisi, ey namaz

kılmak, ibadet etmek için giyinip hazırlanan, üçüncüsü, ey nübüvvet ve risalet yükünü yüklenen. 2.

﴾قُمِ الَّيْلَ﴿ gece kıyam et - kalk, gece kıyam, maksada göre şumullü ma'nalar ifade eder. Burada kelâmın tertil, zikir, tebettül gibi siyakından anlaşıldığına göre ıbadet için kıyam olduğu anlaşılıyor,

müfessirîn nemaza kalk demek olduğunu beyan ediyorlar. Ki bunun iki vechi vardır. Birisi «

قُمْ اِلَى الصَّلَاةِ » takdirinde olması, birisi de kıyam ta'birinin namaz ma'nâsına olmasıdır. Onun

için kıyamı leyl gece namazında urfi şer'î olmuştur, gece kaim gündüz saim denilir. Gece kaim olmak,

yatmazdan evvel de, uyuyup sonra kalkmak suretiyle de olabilir, ikincisine teheccüd denilir. Gece kalk

demekten lisanımızda uykudan kalkmak anlaşılırsa da gece kaim ol, denilmek ikisine de muhtemildirki

burada zâhir olan budur. İslâmda beş vakıt namaz farz kılınmazdan evvel ibtida Peygambere bu emrile

gece farz kılınmış olup Peygamber ve Ashabının Ramazanda olduğu gibi her gece uzun uzadı namaz

kıldıkları, sonra bu Sûrenin âhırında gelecek olan «

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ الخ... » âyetiyle mıkdarı ta'dil ve tahfif olunduğu ve

ba'zılarının kavlince bundan murad teheccüd olup ve beş vakıt namaz farz kılındıktan sonra teheccüdün

vücubu ümmet hakkında nesh olunduğu Peygamber hakkında da «

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ » emri carî olduğu beyan olunuyor. Ba'zılarının

kavlince ise kıyamı leylin vücubu hiç nesh olunmamış, ancak tahfif olunmuştur. Diğer ba'zıları ise bu ilk kumilleyl emrinin farzıyyet için olmayıp nedib suretiyle bir teşri' olduğuna, nısıf veya daha az veya daha çok diye mıkdar

Sh:»5425

hakkındaki tahyirin buna delâlet eylediğine ve binaenaleyh teheccüdün ne evvel ne sonra ne Peygambere ne de ümmete farz kılınmadığına zâhib olmuşlardır.

﴿اِلَّا قَلِيلاً﴾ meğer biraz - birazı müstesna, ya'ni gecenin birazından maadasında kalk - Ne kadar? 3. ﴿نِصْفَهُ﴾ gecenin nısfı, yarısı ﴿اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً﴾ yâhud ondan

biraz eksilt - yarısından az kalk, amma o eksiltmek yarının yarısından ya'ni gecenin dörtte birinden fazla olmasın, en aşağı dörtte biri kadar kalk. Çünkü rub'undan aşağı eksiltmek nısfın nısfından kalil değil, kesîr olmuş olur. 4. ﴿اَوْ زِدْ عَلَيْهِ﴾ Yâhud artır - yarısından ziyade kıl, ki bu da üçte ikisi, nihayet

dörtte üçü kadar olabilir. Burada nısıf, eksik ve ziyade, gecenin birazından maada olan kalkılacak kısmını yâhud istisna edilen kalkılmıyacak olan kalîli beyan olabilir. Gerek müstesna minh gerek müstesna hangi taraftan mülâhaza edilse netice aynî olur. Çünkü bir tarafı eksildikçe diğeri mütekabilen aynî nisbette artar, birisi arttıkça diğeri aynî nisbette eksilir. Şu kadarki naks ve ziyade muhataba nisbet edilmiş olduğundan kıyam gibi onun fi'li olmak lâzım gelir. Bu ise bunların kalkılmıyacak olan müstesna kalîli değil, kalkılacak

olan gece müddetini beyan olduğunu iş'ar eder. Bu karîne ile Ebüssüudün dediği gibi « نِصْفَهُ »

zamîrinin raci' olduğu müstesna minh leylden bedel olarak kıyam müddetini beyan olmak zâhirdir. «

﴿اَوِ انْقُصْ﴾ ، ﴿اَوْ زِدْ﴾ » fi'illeri de « قُمِ » emrine mâ'tuftur. Bu suretle istisna edilen

birinci kalilen de dolayısiyle mütekabilen beyan edilmiş olarak gecenin nısıf, sülüs veya rubu', veya sülüsane ve üç rub'a kadar müddetine şâmil olabilir. Bunun hepsi müstesnâ minh olan gecenin küllünden az olmakla beraber ba'zısında müstesna, mütebakîden az olsa da ba'zısında müsavî veya çok olmuş olur.

Sh:»5426

İstisnalarda çıkanın külle müsavî olmamak üzere kalandan az veya çok olması câizdir. Fakat istisnanın tabiatine nazaran çıkanın kalandan az olması zâhir ve kıyastır. Bunun aksi yapıldığı zaman bir nüktesi olmak lâzım gelir. Burada evvelâ kıyasa muvafık olmak üzere « اِلَّا قَلِيلاً » leylden istisna edilmiş,

bununla beraber o kalîlin mütebakıye müsavî veya ondan çok olabileceği de anlatılmıştır: bunda başlıca üç nükte vardır.

BİRİNCİSİ, evvel emirde istisnanın az olması kaidesine tenbih.

İKİNCİSİ, istisnanın şazz olarak müsavî veya çok alması da câiz ise de kıyam müddetinin nısfı geçmesi evlâ olacağına bir işaret,

ÜÇÜNCÜSÜ, uyku ve gaflet ile geçen müddet, kemmiyyet i'tibariyle nısfından çok olsa da kıymet ve keyfiyyet i'tibariyle az ve zikr-ü ibadet ile geçen müddet, diğerinden az da olsa çok demek olacağına işaret,

ve işte bu üç nükteyi iş'ar için evvelâ « اِلَّا قَل۪يلاًۙ » istisna edilmiş, sonra da o kalîlin müsavî veya az

veya çok olabileceği maamafih herne olsa az demek olacağı anlatılmak üzere âyet, bu uslûbı beyanda vârid olmuştur. Bu üç mıkdar beynindeki tahyir, halin icabına veya gecelerin uzayıp kısalması takdirlerine göre en muvafıkını ihtiyar için demek olur. Bunlar içinde rub'a kadar ekalli müteyekkan ve binaenaleyh farz, ziyadesi nedb ifade eder. O suretle kalk ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْت۪يلاًؕ﴾ -

Tertîl, bir şey'i güzel tensiyk ve tertib ile kusursuz olarak açık açık hakkını iyfa ederek tebyîn eylemektir. Aralarında çok değil, biraz açıklık bulunmakla beraber gayet güzel bir nizamda görünen parlak ön dişlere «

ثَغْرٌ رَتَلٌ » ta'bir ederler, sözü de öyle tane tane yavaş yavaş mühlet ile ve güzel te'lif ve beyan ile söylemeğe dahi tertîlikelâm

Sh:»5427

derler. Kur'anın tertîli de böyle her harfinin, edasının, nazmının, ma'nasının hakkını doyura doyura vererek

okunmasıdır. Burada «rettil» den sonra « تَرْت۪يلاًؕ » masdariyle te'kid olunması da bu tertîlin en güzel

mertebede olması matlûb bulunduğunu gösterir. Bir söz haddi zatinde ne kadar güzel olursa olsun gereği gibi güzel okunmayınca güzelliği kalmaz. Güzel okumasını bilmiyenler güzel sözleri berbad ederler. Kelâmın tertil ile güzel söylenmesi ve okunması ise sâde ses güzelliğiyle gelişi güzel eze büze tegannî etmek, sazteli gibi sade ses üzerinde yürümek kabîlinden bir musikî işi değildir. Nazmın ma'nâ ile münasebeti ve lisan fesahat-ü belâgati hakkiyle gözetilerek ruhî ve ma'nevî bir mütabakatle yerine göre şiddet yerine göre yumuşaklık, yerine göre medd, yerine göre kasır, yerine göre gunne, yerine göre ızhar, yerine göre ıhfa, yerine göre ıklâb, yerine göre vasıl, yerine göre sekit veya vakıf ve hasılı bütün maksad, ma'nâyı duymak ve mümkin olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvid ile okumak işidir. Bunun için Kur'an okumakta tertil ve tecvid lâzımdır. Tecvid de kaf çatlatmak derdiyle çatlatmaktaki ma'nâyı gayb etmek değildir. Ilmi kıraet ve Tecvid kitablarında Kur'an kırâeti üç mertebe üzere tasnîf olunmuştur.

Tahkık, tedvir, hadr. Tahkık, meddi munfasılı dört veya beş elif mıktarı çekecek suretle gayet ağır bir

Sh:»5428

ahenk ile okumaktır. Tedvir, iki veya üç elif mıktarı çekecek vechile orta okumaktır. Hadr de meddi tabiî gibi bir elif mıkdarı çekecek vechile seri' okumaktır. Bir elif, iki fetha mıktarı demek olduğuna göre bir harekenin belli olacak vechile okunuşundaki ilk ses müddeti ahengin sür'at ve ağırlığına göre her kıraetin meftahını teşkil eder. Âsım, Hamze, Nafı'den verş kıraetleri tahkık, İbni Âmir, Kisaî kıraetleri tedvir, sairleri hadr tarzındadır. Lâkin bunların hiç birinde bir harf veya harekenin hakkı çiğnenecek vechile okunmak câiz olamıyacağı cihetle asıl ma'nâsiyle tertil hepsinde şarttır. Böyle hadr ve tedvir taksimine cevaz veren ise

gelecek olan « فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِؕ » emridir. Görülüyor ki burada tertili Kur'an

emri kıyamdan ilk maksad bu olduğunu gösterir. Bu ise Kur'anın namazda ve namaz haricinde kıraet ve ta'lîm-ü tedrisi ile tebliğine şâmil olabilirse de kıyamda okunması urfen namazda okunmasıdır. Bir de bu âyet, bu sûre nâzil olduğu zaman Kur'andan ba'zı şeyler nâzil olmuş bulunduğunu anlatır. Fakat henüz çok bir şey nâzil olmadığı cihetle her gece bu kadar uzun müddet kalkıp da Kur'an tertil etmek bunun mücerred bellemek için değil, namaz ve ıbadetle tatbık için okumağa vesiyle olduğunu iş'ar eder. Bununla beraber bu kıyam ve tertilin maksud bizzat olmayıp ıhzârî bir mukaddime olduğu beyan olunmak üzere buyurulyor

ki 5. ﴿اِنَّا سَنُلْق۪ي عَلَيْكَ قَوْلاً ثَق۪يلاًؕ﴾ çünkü biz sana ağır bir söz ilka edeceğiz -

tehammülü, icra ve iyfası çok zor olan büyük bir kelâmı üzerine indirip tatbık ve icrasını sana emredeceğiz ki o söz, ağır teklifleri ve mes'uliyyetleri ihtiva eden ve def-u reddi kabil olmıyan Kur'an ile risalet emri, ilkası da onun vahyidir. Resulullaha vahiy nâzil olurken o kadar ağır ve şiddetle gelirdi ki derhal çehresi değişirdi. Netekim Hazreti Aişe demişti ki: gayet soğuk bir günde vahiy inerken

baktım, açılırken alnından ter fışkırıyordu. Kezalik Hıccetül'veda'da Arafatta Gadbâ nam devesinin üzerinde iken vahiy gelince ağırlıktan deve çöke kalmıştı. Vahiy ve ilka böyle maddeten bile bir sıklet ve tazyık ile geldiği gibi ma'nâsındaki ahkâm ve ahlâkın icra ve tatbikatı da nice mücahedelere mütevakkıf ağırlıkları muhtevîdir. Kur'anı okumak kolay olsa da onunla amel zordur. Sonra mîzanda ecr-ü sevabı da ağırdır. İşte ibtida gece kıyamı ve Kur'an tertili ile emir, o cümleden olmak üzere gelecek olan ağır emirlerin icrasına kabiliyyet ve isti'dad kesb etmek üzere nefislerin terbiyesi ve mücadele kuvvetlerinin terakkı ve inkişafı için ıhzarî bir riyazattır. Bunun gündüz yapılmayıp da geceden başlamasının sebebi ve hikmeti 6.

﴿إِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ﴾ çünkü gece nâşiesi; gece yetişen nefis, veya gece vukua gelen hâdise veya gece neş'esi ve neş'eti ﴿هِىَ اَشَدُّ وَطْئًا﴾ -

VATI, lügatte basmak çiğnemek, yumuşatıp döşemek, hazırlamak, uydurmak, ya'ni uygun hale koymak ve uygunluk ma'nâlarına masdar, bir de tümseklikler arasında basık ve engin yere denir. Ebu Amir, ve ibni Âmir kıraetlerinde « واو » ın kesri « طا » nın fethi ve medd ile « وطآءً » okunur. Müvatae' uygunluk, mutabekat demektir. Ya'ni gece nâşiesi daha baskın daha samimî, yâhud kalb ve vicdana daha uygun. Gece sükûnet ve inkıta' hengâmı olduğu için uyanık olanların gözü gönlüne daha mutabık ve gündüzün mevani' ve meşagil içinde duyulamıyacak hadisâtı duymak için keşfi daha açık ve riyadan, agyarın müzahamesinden âzâde olarak gayei ihlâsa daha muvafık yâhud daha keskin daha dokunaklıdır. « وَاَقْوَمُ قِيلاً » ve deyişce, söyleyiş ve anlayış cihetiyle daha sağlamdır - kelâm daha iyi söylenir ve duyulur, gürültüler kesilmiş bulunacağı cihetle kıraet ve tefekkür mütalea ve tezekkür,

söylenen ve dinlenen söz daha sağlam olur. 7.

﴿إِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلاً﴾ Çünki senin için gündüzün uzun bir yüzüş (bir sebahat) var - burada sebh; yüzmek iki vech ile tefsîr edilmiştir.

BİRİSİ: yer yüzünde hareket, meşgul edecek, kırâet ve ibâdete mani' işler vardır. Onların arasında geceki huzur ve neş'e olmaz demektir.

İKİNCİSİ de diğer havayicini ve mühim işlerini görecek müsaid bir zaman vardır demek olur.

ÜÇÜNCÜ bir ma'na da: bu kıyam ile me'mur olduğun gecenin bir gündüzü gelecektirki sen o zaman uzun bir nezahete ve temizliğe ireceksin mealinde istıkbal için bir tebşir olur. « وَالصُّبْحِ اِذَآ اَسْفَرَ » gibi. İşte enfüsî, âfakî bu sebeblerden dolayı ilerisi için hazırlanmak üzere gece kalk ve tertil ile Kur'an oku 8. ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ﴾ ve rabbının ismini zikret - gece ve gündüz an. Ki tesbih ve tehlil, tekbir, temcid, tevhid, namaz, Kur'an okumak ılim ta'limi, Allah için nasîhat ve irşad gibi resulullahın gece ve gündüz bütün saatlarında meşgul olduğu şeyler bunda dahıldir.

﴿وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاً﴾ ve ona, ya'ni rabbına tebtil ile tebettül eyle - kendini her şeyden çekerek rabbına çekil, ihlâs ile onun emr-ü tâatine meşgul ol, içinde yüzdüğün Dünya meşagıl ve makasıdı, alâkası gönlünü asla işgal etmesin.

TEBETTÜL; lügatte katı' etmek, kesmek demektir. Netekim ıbadette Allaha inkıtaından dolayı Hazreti Meryeme Betûl denilmiştir. Erkeklere rağbeti olmıyan kadına da betûl denilir.

TEBTİL; iyice ve tamamiyle kesmek, tebettül çalışarak kesilip çekilmektir. Razî derki « وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاً » yâhud

Sh:»5431

« بَتِّلْ نَفْسَكَ تَبْتِيلاً » buyurulmayıp « وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاً » buyurulması ince bir

ma'nayı ifade eder. Şöyleki asıl maksud bizzat tebettüldür. Tebtil ise tesarruftur. Tesarruf ile meşgul olan Allaha mütebettil olmaz. Zira Allahın gayriyle meşgul olan Allaha inkıta' etmiş olmaz. Lâkin tebettül husule gelmek için de evvelâ tebtil lâzımdır. Netekim «

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا » buyurulmuştur. Onun için,

EVVELÂ, maksud bizzat olan tebettülü sonra da onun şartı olan tebtîli zikreylemiştir اهـ. Zikrin ve tebettülün rab ismine tealluk ettirilmesi de evvela mahlûk ve merbubdan kat'ı nazar edip Halık tealânın ahkâmı rububiyyetine, enfusî ve âfakî tedbir ve tesarrufu esrarını mülâhazaya dalmak,

SANİYEN, fi'ilden fâile, hukümden hâkime teslimi nefs eylemek ma'nasına işarettir. Ondan dolayı tavzîh ile buyuruluyor ki o senin rabbın 9. ﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾ bütün Maşrık ve

Mağrıbın rabbıdır - rabbül'âlemîndir. Âlemde gerek parlıyan gerek sönen her şey'in her hususta rabbı, müdebbiri, mürebbisi, maliki odur. Parlatan o, söndüren de odur. Herkes gerek bilsin gerek bilmesin bütün

cihan onun tahti rububiyyetindedir. ﴿لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ ondan başka ilâh yoktur. - Kemali mahabbet ile sevilip gönül verilecek ve ibadet edilecek, emrine teslim olunacak ondan başka ma'bud yoktur. Ma'bud ancak odur. Şuurların kavrayabildiği ve kavrayamadığı bütün emellere muradlara hâkim ancak odur. Başkasından ummak biyhudedir, rububiyyet de onun, ülûhiyyet de onundur.

﴿فَاتَّخِذْهُ وَكِيلاً﴾ onun için ancak onu vekîl tut - bütün işlerini onun görmesini iste, şuurî

dileklerin hepsinde onun emr-ü hukmünce yürü, ona dayan, ne senin kendinin ne de başkalarının arzusuna göre yürüme, onun her hususta irade

Sh:»5432

ve kudreti nafizdir. Halbuki onun hukmüne uymayan her fikr-ü emel bâtıldır. O senin bütün umurunu islâh ve tanzîme, ve sana husumet edecek olanların haklarından gelmeğe kâfidir.

İnsanların en mühim işleri esas i'tibariyle iki emre münhasırdır. Birisi Allah ile olan muameleleri keyfiyyeti, birisi de halk ile olan muameleleri keyfiyyetidir. Evvelki kısım daha mühimm olduğu için Sûrenin evvelinden buraya kadar ona müteallık olan esaslar beyan olunduktan sonra ikinci kısım için de buyuruluyorki: onu vekil tut 10. ﴿وَاصْبِرْ عَلٰى مَايَقُولُونَ﴾ ve agyarin diyeceklerine

sabreyle ﴿وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلاً﴾ ve onları bir hecri cemîl ile terk et - şimdilik hallerine bırak.

HECRİ CEMÎL, kalben ve fikren onlardan uzak durup fi'illerinde onlara uymamakla beraber kötülüklerine karşılık vermeğe kalkışmayıp müsameha ve idare ve güzel ahlâk ile husni muhalefet etmektir. Ki bunun nazîri «

﴿فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ﴾ ، ﴿وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ ، ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَانَبْتَغِى الْجَاهِلِينَ﴾ » âyetleridir. Râzî derki: bir kısım müfessirler bu âyetin

kıtal emrinden evvel nâzil olup sonra kıtal emriyle nesh olunduğuna kail olmuşlar. Diğer kısım ise bunun kabule daha ziyade da'î olan hususatta Allahın iznine tutunmak olduğunu ve bu gibilere nesıh vârid olmıyacağını söylemişlerdirki essahh olan budur اهـ. Amma onlar o kötülüklerinde devam etsinler gitsinler mi? Diye kalbe bir ukde gelmemek ve bunun herhalde muvakkat olacağı anlatılmak için de

buyuruluyorki: 11. ﴿وَذَرْنِى وَالْمُكَذِّبِينَ اُولِى النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا﴾

ve bana bırak o ni'metler içinde zevk ederek yumuşak yaşamak isteyen refah sahibi münkirleri ve mühlet ver onlara biraz - Keşşafın beyanı vechile nunun

Sh:»5433

fethiyle na'me, Fatihada da geçtiği üzere ni'metle tena'um tereffüh, kesriyle ni'me, in'am, zammiyle nu'me

meserret ma'nasınadır. « اُولِى النَّعْمَةِ » Refah sahibleri, zevkına düşkün kimseler demektirki

Kureyşin sanadîdi böyle idiler. Lisanımızda da ma'lûmdurki sen onu bana bırak demek ben onun temamen hakkından gelirim demektir. Ya'ni sen yorulma, merak etme, onları sırf benimle bırak ve acele etme onlara çok değil biraz mühlet ver ben onların temamen haklarından gelmeğe ve cezalarını vermeğe kâfiyim 12.

﴿اِنَّ لَدَيْنَآ﴾ çünkü bizim yanımızda - sende olmıyan ve başkalarının yanında bulunmıyan

﴿اَنْكَالًا﴾ nice tomruklar - görülmedik ağır ağır bukagılar ﴿وَجَحِيمًا﴾ ve şiddetli salgın

bir ateş var 13. ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ﴾ ve bugaza duran bir taam - zakkum, gıslîn, darî' gibi ki

bugaza girdimi ne yutulur ne çıkarılabilir. ﴿وَعَذَابًا اَلِيمًا﴾ Ve her acıdan elîm, dayanılmaz bir azâb vardır. - Rivayet olunuyorki, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem bu âyeti okuyunca haykırmıştı. Ve Haseni Basrî bir gün oruçlu iken akşam iftar edeceği sıra kendisine bir yemek getirilmişti, tam o lâhzada bu âyet zihnine geliverdi, yemeği kaldırın dedi, ikinci akşam konuldu yine hatırına geldi, yine kaldırın dedi, üçüncü gece yine öyle, Sabiti benanîye ve Yezîdi dabbîye ve Yahyelbekkâye haber verildi onlar geldiler, nihayet biraz sevık şerbeti içmeyince bırakmadılar. Razî derki: bu dört mertebeyi ruhanî ukubete haml ile anlamak da mümkindir:

ENKÂL, nefsin cismanî alâkalar ve bedenî lezzetler kaydında bağlanıp kalmasıdır. Çünkü o Dünyada bunlara mahabbet ve rağbet melekesini kazanmış olduğu için bedenden sonra hasret ve kaygusu artar kesb âletleri

Sh:»5434

harab olmuş kalmamış bulunduğu için o meleke onun halâs olup da ruh ve safa âlemine geçmesine mani' engeller, tomruklar halini alır. Sonra o ruhanî bağlantılardan ruhanî ateşler çıkar. Çünkü nefsin bedenî ahvale şiddetli meyli ile beraber onlara irmeğe imkân bulamaması - bir kimse aradığı birşey'i bulamadığı zaman gönlünün yanması gibi - şiddetli bir ruhanî yanışı iycab ederki işte o cahîmdir. Sonra da o mahrumiyyet gussalarını ve firak elemlerini yutmakla uğraşırki işte taamen zagussadır. Daha sonra da o bu ahval sebebiyle nuri ilâhînin tecellisinden ve mukaddesler silkine dizilmekten mahrum kalırki bu da hepsinden şiddetli olan azâbı elîmdir. Razî bunları söyledikten sonra bilhassa şu ıhtarı da unutmayıp derki: sözüm yanlış anlaşılmasın ben âyetten murad yalnız bu ruhanî ma'nalardır demek istemiyorum. Diyorum ki âyet hem cismanî dört mertebenin husulünü hem de ruhanî dört mertebenin husulünü ifade eder. Ve ikisine de hamli mümteni' olmaz. Her ne kadar lâfız, meratibi cismaniyyeye nazaran hakikat, meratibi ruhaniyyeye nazaran meşhur mecazi mütearef ise de اهـ. Ya'ni umuni mecaz ile hakikat ve mecazın cem'i veya işaret ve delâlet sahihtir. Buna karîne ise Sûrenin başından beri gelen beyenatın yalnız

cismaniyyete münhasır olmaması ve elem-ü gussanın cismaniyyetten ziyade ruhaniyyet işi olmasıdır. Çünkü ruh ile alâkası olmıyan cemadın yanışında azâb tesavvur olunmaz. Onların ne vakıt olacağına gelince 14. ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾ ya'ni o günkü Arz ve dağlar sarsılacak ﴿وَكَانَتِ الْجِبَالُ﴾ ve o sivrilip duran dağlar ﴿كَثيبًا مَهيلًا﴾ erimiş kum yığınına dönecek - Arz düpedüz olacak. Burada eriyen dağlar olacağı anlaşılıyor ki bu inkılâbda hepsi sarsılmakla beraber bilhassa kodamanların yıkılacağına işaret vardır. (Sûrei Hakkaya bak).

Sh:»5435

Buraya kadar hıtab Peygambere idi. Peygamberi bu suretle ıhzardan sonra ilk evvel sebebi nüzul olan Mekke müşrikleri dahil olmak üzere münkirlere hıtaben risaleti Muhammediyyeyi i'lân için buyuruluyor ki 15. ﴿اِنَّٓا اَرْسَلْنَٓا اِلَيْكُمْ رَسُولًا﴾ haberiniz olsun biz size bir Resul gönderdik - Allahın emirlerini tebliğ eyliyecek. ﴿شَاهِدًا عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize şâhid - kendisine karşı yaptıklarınıza şâhid olarak küfürlerinize, tekziblerinize o Kıyamet günü aleyhinizde şehadet edecek ﴿كَمَٓا اَرْسَلْنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ رَسُولًاۜ﴾ Firavne bir Resul gönderdiğimiz gibi - o Mûsâ idi. Bu teşbihte üç ma'nâ vardır.

BİRİSİ, Sûrei Bakarede ve Sûrei Safta geçtiği üzere Tevratta Hazreti Mûsâya hıtaben âhir zaman Peygamberi hakkında «senin gibi bir Resul» diye haber verilmiş olan Resulün bu Peygamber olduğunu beyandır.

İKİNCİSİ, o vakıt Mekke Cumhuriyyetini idare eden müşriklerin Firavin gibi zulüm ve istibdadlarına işarettir.

ÜÇÜNCÜSÜ de netice olan şu inzarı anlatmaktır. 16. ﴿فَعَصٰى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ﴾ Ki Firavin o resule ısyan etti ﴿فَاَخَذْنَاهُ اَخْذًا وَبيلًا﴾ de biz o Firavni vahîm bir tutuşla tuttuk alıverdik - Firavin öyle olunca 17. ﴿فَكَيْفَ تَتَّقُونَ اِنْ كَفَرْتُمْ﴾ o halde siz nasıl korunabilirsiniz eğer küfrederseniz? ﴿يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شيبًاۗ﴾ o günkü yeni doğmuş çocukları ak saçlı kocalara çevirir - o kadar korkunç o kadar şiddetli acı bir gün, çünkü meseldir, gam ve keder saçlar ağartır. Maamafih bunda o

Sh:»5436

günün gelmesine, yeni neslin ıhtiyarlık çağına girecekleri bir zaman kadar müddet bulunduğuna ve batından batna inkilâbata da bir işaret dahi olabilir. 18. ﴿اَلسَّمَٓاءُ مُنْفَطِرٌ بِهٖ﴾ o gün ki Semâ onunla çatlıyacaktır. - O öyle dehşetli bir gün ki yalnız dağlar erimek, çocuklar kocalmakla kalmıyacak o yüksek Semâ bile yarılıp ayrılacak emri ilâhî vârid olup yeni bir âlem kurulacak, böyle şey olur mu denilmesin ﴿كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا﴾ Allahın va'di yapıla gelmiştir. 19. ﴿اِنَّ هٰذِهٖ﴾

işte bu ıhtar, bu inzarları ihtiva eden bu âyetler ﴿تَذْكِرَةٌ﴾ bir tezkire - bir öğüd, ve nasîhati tazammum eden bir tebliğdir. ﴿فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ سَب۪يلاً﴾ Artık dileyen rabbına bir yol tutar - o günün şiddet ve dehşetinden korunmak ve rabbına selâmetle irmek için iyman ve itaat ve husni amelle Allaha tekarrüb etmeğe çalışır.

﴿٢٠﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذ۪ينَ مَعَكَۜ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا مَاتَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِۜ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰىۙ وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۘ فَاقْرَؤُا مَاتَيَسَّرَ مِنْهُۙ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُواالزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناًۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْراً وَاَعْظَمَ اَجْراًۜ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ﴿﴾

Sh:»5437

Meali Şerifi

Filhakıka rabbın biliyor ki sen muhakkak gece üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsun beraberindekilerden de bir tâife, halbuki geceyi gündüzü Allah takdir eder, bildi ki siz onu bundan öte başaramazsınız, onun için size lutf ile ircaı nazar buyurdu, bundan böyle Kur'andan ne kolay gelirse okuyun, bildi ki içinizden hastalar olacak, diğer bir takımları Allahın fazlından bir kâr aramak üzere Yer yüzünde yol tepecekler, diğer bir takımları da Allah yolunda çarpışacaklar, o halde ondan ne kolay gelirse okuyun ve namazı kılın ve zekâtı verin ve Allaha karzı hasen takdim edin, kendilerinizin hisabına hayr olarak her nede takdim ederseniz onu Allah yanında daha hayırlı ve ecirce daha büyük bulacaksınız, hem de Allaha istiğfar edin, şübhesiz ki Allah gafurdur rahîmdir 20

20. ﴿اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ﴾ - Balâda geçtiği üzere bu âyetin sonradan nâzil olup Sûrenin evvelindeki kıyamı leyl emrini tahfif ve ta'dîl etmiş olduğunda ittifak vardır. Ancak yine Mekkedemi yoksa sonradan Medînedemi nâzil olduğunda ve tahfif ve neshîn keyfiyyetini ta'yinde ıhtilâf edilmiştir. Hazreti Aişeden bu âyetin « يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ قُمِ الَّيْلَ » den sekiz ay sonra nâzil olup baştan

farîza gibi yazılmış olan kıyamı leyli farza irca' ederek ziyadesini nesh etmiş ve tetavvua bırakmış olduğuna dair de ba'zı rivayet vardır. Lâkin İbni cerîrin kaydettiği bu rivayetin zâhirine

Sh:»5438

nazaran bütün Sûrenin Medenî olması lâzım geliyor. Halbuki Sûrenin evveli Mekkî olmasında ıhtilaf

görülmüyor, İbni Abbastan da: Müzzemmilin evvelindeki « قِيَامَ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلاً »

mü'minlere çok meşakkatli idi, şehri Ramazanda kıyamları gibi kaim oluyorlardı, sonra tahfif olundu. Allah tealâ merhamet buyurdu da ondan sonra «

عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰى وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الْاَرْضِ » ilâ

kavlihî « فَاقْرَؤُا مَاتَيَسَّرَ مِنْهُ » inzal buyurdu, elhamdülillâh genişletti de daraltmadı. Evveli ile

âhiri arasında bir sene kadar olmuştu اهـ. Katadeden: « يَآ اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ » nâzil oldu bir sene

veya iki sene kıyam ettiler o derece ki ayakları ve sakları şişerdi, nihayet «

يَآ اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ » nâzil oldu. Nâs istirahat etti. Hasenden: « فَاقْرَؤُا مَاتَيَسَّرَ مِنْهُ »

âyeti nâzil olunca müslimler bir sene kıyam ettiler, kimi takat getirdi kimi getirmedi, nihayet ruhsat nâzil

oldu, elhamdülillâh farîzadan sonra tetavvu'. Abd ibni humeydin, Ya'kub, Ca'fer tarikıyle Saıydden

rivayetinde ise Allah tealâ Peygamberine « يَآ اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ » indirdiğinde Peygamber

sallallahü aleyhi vesellem bu hâl üzere on sene kaldı gece Allahın emri vechile kalkardı, Ashabından bir

tâifede onunla beraber kaim olurlardı, Allah tealâ on seneden sonra «

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَىِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ

وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ » ilâ kavlihî « وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ » indirdi, on seneden

sonra tahfif buyurdu.

Bir takımları da bu « اِنَّ رَبَّكَ » âyetinin Medenî olduğuna kail olmuşlardır. Ebu Hayyan buna

cumhur kavli demiş ise de öyle de görülmüyor. Deniliyorki buna Medenî diyenler, bu âyette «

وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ » emrinin bulunmasını nazarı i'tibara almışlar, zekât Medînede farz kılınmış olduğu için bu âyetin de Medenî olması lâzım gelir demişlerdir. Buna cevaben ise Medînede farz kılınan asıl zekât olmayıp Sûrei Berâe âyeti mucebince masriflerin, nasîblerin ta'yini olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Mekkî olan Sûrelerde de esas i'tibariyle zekâta dair âyetler bulunduğu inkâr olunamaz. Bizim kanaatimizce bu âyetin Medenî

Sh:»5439

olduğunu andıran bir karîne daha vardır. « وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ »

fıkrasıdır. Çünkü bunda fîsebîlillah kıtale izin ma'nası vardır. Halbuki kıtale izin, Medenî olduğunda ittifak vardır. Halbuki kıtale izin, Medenî olduğunda ittifak vardır. Gerçi bunda mukatele edin veya me'zunsunuz denilmiyor, mukatele edecekler veya edenler olacak diye haber veriliyor. İstıkbale aid olsa da filhal neshın esbabından sayılması ve sarahaten mevzuı bahs edilmesi ihzarî mahiyyette olsun bir izne delâlet etmekten de halî kalmıyor. Halbuki buradan başka Mekkî bir âyette kıtalden sarahaten bahsedilmemiş bulunmasına nazaran bunun Medenî olması bize zekât fıkrasından daha vâzıh görünüyor. Müfessirîn ise bundan bahsetmemiş yalnız zekât emri dolayısiyle ihtilâf nakleylemişlerdir. Bütün bunları mülâhazadan sonra şu kanaat hasıl oluyorki bu âyetin hepsi değilse bile lâekal bir iki cümlesi Medenî olmak geriktir. Maamafih herhangisı olursa olsun bu âyet Sûrenin başındaki gece kıyamı emrinin şiddetini, mikdarını tahfif etmiş, beş vakıt namaz farz kılındıktan sonra akşam, yatsı gece kıyamı cümlesinden kalarak teheccüdün vucubu nedbe tehavvül eylemiştir.

Buyuruluyorki: filhakika rabbın biliyorki

﴿اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَىِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ﴾ sen muhakkak, gecenin sülüsanına yakın ve nısfı ve sülüsü kaim oluyorsun - demekki a'zamî kıyam müddeti sülüsandan biraz eksik « اَوْ زِدْ » vasatîsi, nısfı asgarîsi, « اَوِ انْقُصْ » sülüs oluyordu. Bu kıraette « نِصْفَهُ وَثُلُثَهُ » mensub olarak « اَدْنٰى » üzerine ma'tuftur.

EDNÂ, yakın veya ekall demektir. Nafi', Ebu amr, İbni Âmir, Ebu Ca'fer, Ya'kub kırâtlerinde ise « ثُلُثَىِ » üzerine atf ile mecrur okunur. Buna göre ma'na: sen gecenin sülüsanından ve nısfından ve sülüsünden az kalkıyorsun demek olur. Bu surette a'zamîsi sülüsandan, nısıf veya biraz fazla, vasatîsi nısıftan az sülüs, asgarîsi de

Sh:»5440

sülüsden az, rubu' miktarıdır. Şu halde on iki saatlik bir gecede ekalli üç veya dört saat, ortası dört veya beş saat, en fazlası da altı veya yedi saat kalkılıyormuş demek olur.

﴿وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذٖينَ مَعَكَۜ﴾ Sen de kalkıyorsun seninle beraber olanlardan bir tâife de - ya'ni Ashabından bir cemaat da kalkıyor, demekki hepsi değil, demekki hepsine farz değildi veya hepsi dayanamıyordu - ﴿وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ﴾ geceyi de günzüdü de Allah takdir eder. - İkisinin de hakikî mikdarını ancak o biçer ve o bilir ve o bütün zamanı bilir. - ﴿عَلِمَ﴾ İlmi ezelîsiyle bilmiştirki ﴿اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ﴾ siz onu, o gecenin takdirini ihsa edemezsiniz. - Bunda iki ma'na vardır. Birisi her gecenin saatlerini bütün küsûratiyle alesseviyye ve temamen sayacak vechile takdir edemezsiniz. Çünkü gece ve gündüz ihtilâf eder. Kesirler takdiri beşerin fevkında namütenahîye gider, uyku halinde ise temyiz bulunmaz. Bundan dolayı bu emri temamen yerine getirmek hepinizin yapabileceği bir iş olmamakla beraber sen ve ba'zı Ashabın gibi yapacak olanlarınız da ihtiyat olmak için fazlasını tutarak zahmetler, meşakkatler çekersiniz. İhsa, zamirin takdire ircaiyle Keşşafın ve bir çoklarının ihtiyar ettiği bu ma'na haddizatinde doğru olmakla beraber bu yalnız istikbale aid değil, emrin bidayetinde de böyle olduğu cihetle bu ılme nazaran ibtidai emrin pek yerinde olmamış olması gibi yanlış

bir düşünce hatıra getirebilir. Bunun için « تحصوه » zamirini Taberanînin rivayeti vechile kıyama irca' ederek tekdir ve ihsayı şu ma'nâ ile anlamak daha sade ve pürüzsüzdür. Daha ileride hepiniz bu kıyamı tamamiyle başarmazsınız, başa çıkaramazsınız. Geceyi gündüzü, zamanların hal ve istıkbalde bütün tehavvülâtını takdir eden ve bilen Allah sizin bu gece kıyamını ileriye doğru

Sh:»5441

hepinizin tamiyle iyfaya takat getiremiyeceğinizi, başaramıyacağınızı ezelden bilmiş ve o suretle kıyam emrini verirken de bunu bilerek haddizatinde muvakkat olmak üzere ibtidaen Sûrenin başında işaret edildiği vechile ilerisi için bir hazırlık mahiyyetinde olarak vermiş, şimdiye kadar o ihzar yapılmış, bundan sonra ise işin genişlemesi ve ta'mimi maksud ve hepinizin o zor kıyamı hakkıyla yapamıyacağı da ındiilâhîde ma'lûm bulunmuş olduğundan onun ta'dil ve tahfifi zamanı gelmiştir.

﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْ﴾ Onun için Allah sizlere ılm-ü lûtfiyle yeniden nazar buyurdu - tevbe ve salâh ile müraceat edenlere tevbelerinin kabuliyle tekrar nazar ve merhamet buyurduğu gibi sizlere de yeniden lûtuf ve merhametiyle nazar buyurdu. O ağır kıyamın ağırlığını nesh edip kolaylaştırarak yeniden şu emri

verdi ﴿فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ﴾ bundan böyle Kur'andan kolay geleni okuyun -

gece kıyamından, kırâetten büsbütün vaz geçin değil, aslı kıyam emri nesh olunmuyor yine kalkın, fakat nısfı veya daha azı veya daha çoğu mıkdarlariyle ve uzun uzadıya tertil kaydiyle mukayyed olmıyarak Kur'an ve kırâet denile bilmek şartiyle ne mıkdar kolayınıza gelirse o kadar okuyun, o kadar kıyam edin. Burada zikri lâzım üç mes'ele vardır:

BİRİNCİSİ, kırâet, bunda iki kavil vardır. Müfessirînden bir çokları demişlerdirki « قُمِ الَّيْلَ » emrine tam tekabül edebilmek için burada kırâetten murad namazdır. Kırâet namazın erkânından olduğu için cüz zikrolunup kül murad olunmuştur. Netekim kıyam, rüku', sücud her biriyle de böyle namazdan ta'bir olunur. Buna göre ma'na gece namazından kolayınıza geldiği kadar kılın, demektir.

Sh:»5442

Namaz ma'nası murad olunmak hasebiyledirki evvelki zor olan kıyamı leyl neshedilmiş, onun yerine kolayı emr olunmuş olur. Buna akşam ve yatsı namazları diyenler olmuş, teheccüdün vücubu nesholunup tetavvu' ve ıhtiyara bırakıldığını söyliyenler olmuştur. Fil'vaki' bu kırâette namaz veya kıyam kaydi gözetilmediği surette « قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَليلاً » emrindeki zorluğun Kur'andan kolay geleni okumakla tahfif veya nesh olunması lâzım gelmez. Olsa olsa bu emir yalnız « رَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتيلاً » emrine tekabül etmiş olur. Halbuki bu âyetin siyaki tahfif içindir. Teyessür de buna delâlet eder demek olur.

Mecaza daî ve karîne bu demek olur. Ancak bu surette Kur'an ismi de « اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا » gibi kırâet ma'nasına masdar olarak salâttan mecaz olmak ve kırâetin kolaylığı da bil'ıbare değil, erkânından bulunduğu namazın kolaylığı dolayısiyle mülâhaza edilmek ıktiza eder. Bunlar ise zâhirin pek hılâfınadır. Bunun için hem Kur'an ve kırâetin hakıkat ma'nâsı muhafaza edilmek hem de namaz ma'nası gözetilmek için « قُمِ الَّيْلَ » de « قُمْ اِلَى الصَّلَاةِ » takdirinde namaza kalkmak ma'nâsiyle mevzuı bahs olan kıyamı « فا » ların terettübü karînesiyle burada da kıraete kayd olarak mülâhaza etmek kâfidir ki ma'nâ «

فَاقْرَؤُا فِى الْقِيَامِ اَىِ الصَّلَاةِ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ = ya'ni namazda

Kur'andan kolayınıza geleni okuyun» o kadar kâfidir demek olur. Ve tahfif fahvâyi kelâmadan anlaşılmış

olur. Diğer bir kısım müfessirîn ise « فَاقْرَؤُا » gece namazla değil, aynen Kur'an kırâetiyle emirdir.

Binaenaleyh her gece lâekall elli âyet okumalı demişlerdir.

İKİNCİSİ, emrin zâhiri yine vücub içindir. Ya'ni gece kıyam ve kırâet yine farz, ancak evvelki gibi ıhsa

edilemiyecek vechile çok olmak şart değil, kolayına geldiği kadar demektir. Bu surette bunun da neshı

ikinci « فَاقْرَؤُا وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ » emirleriyle vakı' olmuş olur. Murad yalnız kırâeti Kur'an

olduğuna göre de her gece biraz Kur'an okumak bu vechile farz olmuş olur. Ki bu namazda
da

Sh:»5443

namaz haricinde de olabilir. Lâkin bir kısım müfessirîn « مَاتَيَسَّرَ » kolaya gelen ta'birinden ıhtiyara tefvız ma'nâsı anlaşılacağına mebniy bu emrin nedib veya ibaha için olduğuna kail olmuşlardır ki Ebu Hayyan buna Cumhur kavli demiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ « مَاتَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ » Kur'andan kolay gelen ne kadar olabilir? Bu alel'ıtlak

mülâhaza edildiği surette takat dahilinde olarak yormayacak, zahmet vermiyecek kadar demek olacağından bu ise eşhasın ve halin ıhtilâfına göre fark edebileceğinden zâhirine nazaran ta'yin olunamaz. Bununla beraber mutlak kırâet ma'nâsına haml edenler usuli âdete ve eslâfın ı'tiyadına nazaran lâekall elli âyet olmalıdır demişlerdir. Lâkin her farzda esas olarak sâbit mıkdar ta'yini zarurî olmak hasebiyle namazda rükn olan farz kırâetin ednâ mertebesi olmak üzere İmamı a'zam Ebu Hanîfeden bu hususta üç rivayet vardır. - 1: Lâekal kısa bir âyet olmalıdır. - 2, Kur'an ismi ıtlak olunacak ve bir insan hıtabına benzemiyecek kadar olmalıdır. - 3, Lâekal üç kısa âyet veya bir uzun âyet olmalıdır. Çünkü en kısa sûre, üç

kısa âyettir. Bu rivayet imameynin de kavlidir, müftabih olan da budur. İmam Mâlik ve Şafiî lâekal fâtiha

okumak farzdır. Zira « لَا صَلَاةَ اِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ » Fâtihasız namaz yoktur»

hadîsi şerifi bunu ifade eder demişlerdir. İmamı a'zam vâcib ile farzı fark ederek bu hadîs ile namazda

Fâtihanın vücubu sâbit ise de « مَاتَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ » ile sâbit olan farzıyyet mutlak olduğuna

ve binaenaleyh kasden Fâtiha terk edildiği surette namazın iadesi lâzım gelirse de sehven terk edildiği ve

secdei sehiv de yapılmadığı surette vakıt geçmiş ise o namazın iadesi vâcib olmayıp müstehabb olacağına

kail olmuştur. Burada bir de şundan gaflet etmemek lâzım gelir ki « مِنَ الْقُرْاٰنِ » de « مِنَ » bil'ittifak

beyaniyyedir. Binaenaleyh « مَاتَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ » Kur'andan bir cüz'e mahmul, ya'ni bir Sûre

veya bir yâhud bir kaç âyet gibi yine Kur'an ıtlakı sahih olan bir cüz'u demektir.

Sh:»5444

Şimdi bu teyessürün ve neshın istıkbale müteallık olmak üzere hikmeti beyan olunarak buyuruluyorki

﴿عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰىۙ﴾ Allah ılmi ezelîsinde bildiki sizin içinizden hastalar olacak ﴿وَاٰخَرُونَ﴾ diğer bir takımları da olacak ﴿يَضْرِبُونَ فِى الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ﴾ Allahın fadlından talebde bulunmak üzere yer yüzünde yol tepecekler - ticaret için şuraya buraya sefer edecekler ﴿وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِۘ﴾ diğer bir takımları da olacak Allah yolunda çarpışacaklar - mücahede edecekler. Bunlar için ise balâda zikrolunan - kıyamı leyl müteazzir olacak, o emri yerine getiremiyecekler. Burada Allahın fadlından kesb-ü ticaret için sefer edenlerle fîsebîlillah çarpışacak mücahidlerin yanyana zikredilmiş olmalarında bunların ikisinin de ecirde birbirlerine yakın olduklarına işaret vardır. Beyhekî Şuabı iymanda ve daha diğerleri Hazreti Ömer radıyallahü anhten rivayet etmişlerdirki: bana ölümün geleceği haller içinde fîsebîlillâh cihaddan sonra en sevgili hal, ben bir dağın iki şu'besi arasında Allahın fadlından talebde bulunduğum bir sırada ölümün bana gelmesidir, demiş ve bu « وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الْاَرْضِ » âyetini okumuştur. İbni merduyenin İbni Mes'uddan rivayet ettiği bir hadîste de Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem: her kim müsliman beldelerinden birine bir taam celbeder de onu gününün fiatiyle satarsa herhalde Allah yanında onun için bir menzile olur, buyurmuştur. Sonra bunu okumuştur. « وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِۘ » Hasılı bunlar ve bunlar gibi gözetilmeleri ve çalışmaları lâzım gelen bir takım ma'ziret ashabı skıyamı leyli başaramıyacaklarını Allah bildiği cihetle ﴿فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُۙ﴾ bundan

Sh:»5445

böyle ondan, ya'ni Kur'andan kolay geleni okuyun - ﴿وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ﴾ ve sade farz olan vakıt namazını kılın ve zekâtı verin. ﴿وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًاۜ﴾ ve Allaha karzı hasen takdim edin - ileride sevabını almak üzere husni niyyet ve ihlâs ile ödünç verir gibi hayır yolunda infikatta bulunun (Sûrei Bakarede ve sûrei Hadîd de ve sûrei Tegabünde ve emsalinde geçen nazîrlerine bak).

﴿وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًا﴾ Ve çünkü nefisleriniz için herne hayır takdim ederseniz Allah yanında onu hayır ve ecri daha büyük olarak bulacaksınız ﴿وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ﴾ hem de Allaha istiğfar ederek bütün ahvalinizde mağfiretini isteyin ﴿اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ çünkü Allah gafurdur. - İsteyenleri mağfiret ve rahmetiyle begâm eder.

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلَنَا وَاَرْحَمْنَا وَلاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْايمَان وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ. بِحُرْمَةِ مَا اَنْزَلْتَ عَلَى رَسُولِكَ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ. صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى اٰلِهِ وَ سَلَّمَ.

"Allah'ım! Peygamberlerin efendisi olan Resulüne (s.a.v) indirdiğin Kur'ân hürmetine bizlere ve iman ile bizleri geçmiş olan kardeşlerimize mağfiret buyur, merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın. Amin.!

MÜDDESSİR

٧٤ سُورَةُ الْمُدَّثِّرِ

Müddessir Sûresi Mekkîdir. Esahhı rivayette başından « فَاهْجُرْ » e kadar beş âyet Müzzemmilden evvel nâzil olmuştur. « عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ » Âyetinin Medenî olduğu da mervîdir.

Âyetleri - Elli altıdır, Şamîde elli beştir.

Kelimeleri - İki yüz elli beş.

Harfleri - Bin on.

Fasılası - ر ، د ، ن ، هـ ، ا harfleridir.

Müzzemmilin sebebi nüzuliyle Müddessirin sebebi nüzulü bir ve ikisi de emri risaletin i'lânı ile alâkadar olmak ve bunun evveli nüzulde daha mukaddem bulunmakla beraber Müzzemmilin sebeb ve mukaddimata, bunun gaye ve murada tealluku daha sarih ve enfüsten âfâka seyri daha şumullü olduğu için tertibde bu ondan sonraya konulmuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَاَنْذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾
وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُنْ
تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾

Sh:»5447

فَاِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ
﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾ ذَرْنِى وَمَنْ خَلَقْتُ
وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا
﴿١٣﴾ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيدَ ﴿١٥﴾
كَلَّا اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾ سَاُرْهِقُهُ صَعُودًا ﴿١٧﴾

اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٩﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ
قَدَّرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٣﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ
وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ فَقَالَ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٥﴾ اِنْ هٰذَآ
اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٦﴾ سَاُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٧﴾ وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا
سَقَرُ ﴿٢٨﴾ لَا تُبْقِى وَلَا تَذَرُ ﴿٢٩﴾ لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ ﴿٣٠﴾
عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣١﴾ وَمَا جَعَلْنَآ اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰئِكَةً
وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْكَافِرُونَ مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ
يَشَآءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَآءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ وَمَا هِىَ
اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ﴿﴾

Sh:»5448

Meali Şerifi

Ey bürünen (Müddessir)! 1 Kalk artık inzar et 2 Ve rabbını artık büyükle 3 Ve elbiseni artık temizle 4 Ve o pislikleri artık def' eyle 5 Hem çoksunarak menn etme 6 Ve rabın için sabr eyle 7 Çünkü o boru öttürüldü mü bir 8 O işte o gün pek zorlu gündür 9 Kâfirlere hiç kolay değildir 10 Bırak bana o herifi ki yarattım da tem tek 11 Hem uzun boylu mal verdim 12 Hem goz önünde uğullar 13 Hem kendisine bir döşeyip döşedim 14 Sonra da tama' eder ki daha artırayım 15 Hayır, çünkü o bizim âyetlerimize bir anud kesildi 16 Ben onu dimdik sarpa sardıracağım 17 Çünkü o bir düşündü, ölçtü biçti 18 Kahrolası nasıl bitçi 19 Sonra kahr olası nasıl biçti 20 Sonra baktı 21 Sonra kaşını çattı ve ekşiyerek surat astı 22 Sonra ardına döndü ve büyüklük tasladı da 23 Bu, dedi "başka değil, bir sihri müser 24 Başka değil kavli beşer" 25 Yaslıyacağım onu Sekare 26 Bilirmisin hem ne sekar 27 Ne bakıyye kor ne bırakır 28 Beşere susamış bir susuz 29 Üzerinde on dokuz 30 Hem biz o ateşin muhafızlarını hep Melâike yaptık, sayılarını da ancak küfr edenler için bir fitne kıldık ki kitab verilmiş olanlar yakîn edinsin ve iyman edenlere iyman artırsın, kitab verilenler ve mü'minler şübhelenmesin, kalblerinde bir maraz bulunanlarla kâfirler de desin: Allah bununla meselâ ne murad etmiş? İşte böyle Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini de yola getirir ve rabbının

Sh:»5449

ordularını ancak kendisi bilir ve o ancak bir öğüttür düşünmek için beşer 31

1. ﴿يَآ اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ - müddessir, aslı mütedessir, disâre, bürünen demektir. Disâr, entari, cübbe, kaftan, ihram gibi şiarın üstüne giyilen veya örtülen dış kisvesi veya bürgüsü, şıar da gömlek, don, izar gibi bedene temass eden iç çamışırıdır. Müzzemmilde de geçtiği üzere denilmiştir ki Peygamberin büründüğü disâr, bir katîfe idi, Ikrimenin beyanına göre: nübüvvet ve kemalâtı nefsiyye ile bürünüp giyinmiş olan demektir. Bu ma'nâlarla bu hıtab Müzzemmil gibi risaletin ilk tebliğinde şöyle bir kinaye ile intibahe da'veti iş'ar eder: ey o bürünen ey o kendisine tevdi' edilmiş olan hakıkati halkın nazarlarından gizlemeğe

çalışan Muhammed! O bürünmek, uyumak, rahat etmek zamanı geçti, uyanmak, görünmek, o hakıkati izhar etmek, zahmetler çekmek, meşakkatlere katlanmak halkı irşad, etrafı tathîr için teklifler, ağır yükler yüklenerek azm ile kalkıp hareket etmek zamanı geldi. 2. ﴾قُمْ﴿ kalk - yatağından kalk, yâhud azm ile kıyam et işe başla ﴾فَاَنْذِرْ﴿ artık inzar vazîfesini yap - etrafındakilere akıbetin vehametini anlat, saygısızları kocundur 3. ﴾وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴿ ve rabbını artık büyükle - büyüklük ancak onun şanı olduğunu ve ona karşı herşey'in küçük ve hakîr bulunduğunu kalben tanıdığın gibi kavlen ve fi'len de anlat i'lân et. Rivayet olunurki bu nâzil olunca Resulâllah « اَللّٰهُ اَكْبَرُ » demiş, Hazreti Hadice de tekbîr almış, sevinmiş ve onun vahy olduğuna yakîn hasıl etmişti. Burada « رَبَّكَ » nin takdimi kasr içindir « فاء » bir şarta ceza ma'nası ile maba'dinin makabline terettübünü müfid olarak şöyle

Sh:»5450

demek olur. Ve rabbını, ancak rabbını büyükle, her ne hâdise olursa olsun hiç bir sebeble artık onun tekbîr ile büyüklemek, vazîfesini bırakma 4. ﴾وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴿ ve esvabını, elbiseni artık temizle - siyab ve elbise ba'zan içindeki sahibinin kendisinden, esvabının temizliği de kendisinin temizliğinden kinâye olur. Netekim filânın eteği temizdir, denildiği zaman onun ıffeti ve ahlâkının temizliği kasd olunur.

ğaylan ibni seleme

فانى بحمد اللّه لا ثوب فاجر لبست ولا من عذرة اتقنع

Bihamdillâh ben ne fâcir elbisesi giydim, ne de bir ozre ile maskelenirim, beytinde kendisinin ne fucur, ne de bir leke ile kirlenmediğini ve kirlenmiyeceğini anlatmıştır. Antere:

فشككت بالرمح الطويل ثيابه ليس الكريم على القنا بمحرم

Uzun mızrakla siyabını parçalıdım, kerîm, mizrağa na mahrem değildir. Beytinde sibay ile nefisden kinaye etmiştir. İmriülkays de:

فان تك قد ساءتك منى خليقة فسلى ثيابى من ثيابك تنسلى

Eğer benim bir huyum sana fena geldiyse Benim siyabımı kendi siyabından sıyırıver kutrulursun beytinde siyab ile kalben kinaye etmiştir. Bunlar gibi burada da siyab, nefisten veya kalbden kinaye olmak üzere birçok müfessirîn « وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ » kendini veya kalbini günahtan, gadirden temiz tut, inzarını kabule mani' olacak kirli ahlâktan sakın, nâsihatlarini kabule sâik olan güzel ahlâk ile mütehallık ol demektir, diye tahareti ma'nevîyye ve ahlâkiyye ile tefsîr etmişlerdir. Lâkin kinaye hakikatı iradeye de mani' olmadığı cihetle bu tefsîr aynî zamanda gerek bedenin ve gerek elbisenin cismanî temizliği dahi emredilmiş olmasına münafi olmaz. Çünkü taharet, nezafetten eamm olarak maddî ve ma'nevîye şamildir.

Maamafih burada bundan başka bir ma'na daha vardırki o

Sh:»5451

da siyabın yakından bürüyen muhît ve zuruftan kinaye veya mecaz olmasıdır. Netekim bir takım kimselerin üzerine atılıp binerek alıp getirdikleri bir deveyi vasfettiği şu beytinde Leylâ:

رموها باثواب خقاف فلا نرى لها شبها الا النعام المنفرا

Ona hafif hafif bir takım esvab attılar, şimdi onun ürkütülmüş deve kuşundan başka bir benzerini göremeyiz, derken devenin üzerindeki insanları evvelâ esvaba, sonra da koşan deve kuşunun üzerindeki tüylere benzetmiştir. Ya'ni seni esvabın gibi yakından sarmış olan ma'şerini, ilk evvel etrafındaki kimseleri

tathir eyle demek olurki bu ma'nâ « وَ اَنْذِرْ عَشيرَتَكَ الْاَقْرَبينَ » mazmununa da

muvafık olur. Hem bunda Hazreti Peygamberin maddî ve ma'nevî tahareti nefsiyyesi evleviyyetle anlatılmış

olacağından onun nefsindeki taharetini ihtara lüzum kalmaz. 5. ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾ ve o

ruczü; o pislikleri artık def eyle - ranın zammı veya kesri ile « رجز » pislik ve azâb ma'nasına geldiği gibi burada putlar, esnam ve evsân demek olduğunu da beyan etmişlerdir. 6.

﴿وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ﴾ Hem çoksunarak mennetme - burada da iki ma'nâ beyan edilmiştir.

Birisi; menn, başa kakmak ma'nasına olarak: yaptığın işi , hizmeti, iyiliği çok sayarak başa kakma, amelinle nazlanma, demek olur. Birisi de: men, in'am ve ata ma'nasına olarak: bir iyilik, bir in'am ve ata yaptığın zaman verdiğin kimseden mukabilinde daha çoğunu almak maksadiyle yapma. Ya'ni on para sadeka verip de yirmi paralık hizmet veya hörmet bekliyenler gibi Dünya ticareti veya maksadı gözeterek veya gösteriş, riya için iyilik etme, maahaza Allah için iyilik et başkasından bir ecir bekleme, bu ma'nâ İbni Abbastan

menkuldür. Bu iki ma'nâda « تَسْتَكْثِرُ » cümlesi haldir. « مُسْتَكْثِرًا » demektir. « راء » merfu'

olmayıp da nehye cevab olarak meczum olsa idi «yaptığın iyiliği başa kakma ki çoğaltasın, çok hayır ve

Sh:»5452

ecre iresin» demek olurdu. Lâkin Aşerede bu kırâet yoktur. Maamafih terettüb kasd edilmiyerek şu ma'nâ

da olabilir. Yaptığın hizmeti başa kakma, daha çok hayırlara ireceksin 7. ﴿وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ﴾ ve

rabbın için artık sabr et - ya'ni bu vazîfeleri yapmak için her ne kadar zahmetler çekecek, ezalar görecek

isen de mahzâ rabbının hukmü için artık sabr eyle 8. ﴿فَاِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ﴾ çünkü o

boru çalındığı vakıt -

NAKUR, sur gibi ağızla üflenerek çalınan boruya denir, nakr vurmak ve didiklemek ma'nâlarına geldiği gibi boru çalmak ma'nasına da gelir. Zira boru çalındığı zaman içinden heva tazyık ile didiklenmiş olacağı gibi dışından da o ses çarptığı kulakları didikliyeceği cihetle boruya minkar ma'nâsiyle alâkadar olarak

nâkur denilmiştir. Boru çalınmak urfte de kârbanın veya askerin seferi için hareket kumandası demek

olduğu gibi borusu ötmek de emir ve kumandasının nüfuzundan kinâye olduğu cihetle nakri nâkur, nefhı

sur, Âhıret seferi için « فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ » emri ilâhîsinin zuhurudur. «

«إِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ» ta'liliyye olarak «فَا» «فَاِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ

demektir. Burada murad nefhai ulâ olduğu beyan olunuyor. 9. ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ - tenvin, muzafı ileyhten

ıvazdır. «يَوْمَ اِذْ كَانَ كَذَا» ya'ni o öyle olduğu gün demektir. Biz bunun mealinde o «gün»

demekle iktifa ediyoruz. 10. ﴿عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ﴾ kâfirlere kolay değil - pek

zor denildikten sonra kolay değil demek ilk nazarda lüzumsuz gibi görünür. Lâkin zorluk iki türlüdür. Birisi

evvelâ çok zor olmakla beraber gittikçe kolaylaşır yenilebilir. Birisi de gittikçe zorlaşır hiç kolaylaşmaz, o

gün herkes için zor olacak olduğu bildirilmek üzere «عَسِيرٌ» den sonra «غَيْرُ يَسِيرٍ»

buyurulmuştur.

Sh:»5453

11. ﴿ذَرْنِى وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ - burada «vahiden» halıktan da, mahlûk olan «مَن

» den de hal olabilir. Ya'ni benimle bırak o benim şerikten münezzeh yegâne halık olduğum halde yarattığım kimseyi, yâhud kendisini tek başına, kimsesiz olarak yapa yalnız yarattığım kimseyi demek de

olabilir. Ve bu mazmun «وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ»

buyurulduğu üzere her ferd hakkında sahihtir. Ve bununla Kıyametin de hılkat gibi bilhassa ferdî safhasına işaret buyurulmuş demektir. Sebebi nüzulün hass olması hüküm ve inzarın vasıflara nazaran umumî olmasına mani' de değildir. Bunun sebebi nüzulu Velîd İbni Muğiretelmahzumî olduğu rivayet olunuyor. Buradan onun Sûrei Nunda geçtiği vechile zenîm, deıyy olduğuna iyma ve Vahid, namiyle anıldığına işaret

olduğu söylenmiştir. 12. ﴿وَجَعَلْتُ لَهُ مَالاً مَمْدُودًا﴾ mali memdud, uzun uzadıya uzatılmış, ya'ni çok mal, servet, arazî ve çiftlik gibi geniş yâhud nema ile veya ticaret ile artırılmış uzatılmış: Velîdin Mekke ile Tâif arasında türlü emvali ve Tâifte yaz kış meyveleri eksik olmıyan bostanı, ve milyon

kadar nükudu bulunduğuna dair rivayetler nakl edilmiştir. 13. ﴿وَبَنِينَ شُهُودًا﴾

Şühûd, «şâhid» in cem'i, ya'ni hazır hepsi yanında, göz önünde çalışmak için şuraya buraya gitmek ihtiyacından âzâde, mecalis ve mahafilde babalarının maıyyetinde hazır veyâhud mühim işlerde şehadetlerine, reylerine, ma'lûmatlarına müraceat olunur oğullar. Denilmiş ki Velîd ibni Muğirenin hepsi ricalden olmak üzere on veya on üç oğlu vardı, fakat ma'lûm olan yedidir. Velîd ibni Velîd, Halid ibni Velîd, Umare ibni Velîd, Hişam ibni Velîd, As ibni Velîd, Kabis ibni Velîd, Abdi Şems ibni Velîd. Denilmiştir ki: bunlardan Halid, Hişam, Velîd, şerefi İslâm ile müşerref olmuşlar. Sahib keşşaf böyle, «

اَسْلَمَ مِنْهُمْ ثَلاَثَةٌ خَالِدٌ وَ هِشَامٌ وَ عُمَارَةٌ » diye

Sh:»5454

zikr etmiş, Âlûsî derki: Umarenin Bedrde veya Habeşte Necaşî tarafından katl edildiği ıhtilâflıdır iki rivayet de kâfiren katlinde müttefıktır, İslâmına dair Sa'lebînin Mukatilden rivayeti sahih olmaz, İbni Hacer onun galat olduğunu tansîs etmiştir. Bu galat Sahib Keşşafta da vakı' olmuş ve ona tabi olanlar da tabi olmuşlar: teaccüb olunur ki Velîd ibni Velîdi İslâm ile müşerref olanlar miyanında zikr etmemişler, halbu ki

muhaddisîn baştan âhire onun İslâmında müttefıktirler اهــ. Evet Velîd ibni Velîdin de sonradan İslâmında ıhtilâf görülmiyor fakat Umare ihtilâflı., dörtten maadası ise gayri ma'lûm.

14. ﴿وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا﴾ ve ona döşendim de döşendim - mal ve oğullarından başka, bir çok esbab ihzar ederek câh ve haşmet-ü ıkbâl de verdim. Velîd Kureyş içinde vücuhten, sanadîdden sayılırdı. Vehîd ve Reyhanetül'kureyş lekablariyle anılırdı. 15. ﴿ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيدَ﴾ sonra da tama' ederki daha ziyade edeyim - öyle harîs, hattâ demiş ki eğer Muhammed sadık ise Cennet benim için yaratılmış demektir. 16. ﴿كَلَّا﴾ Hayır, öyle şey yok -

KELLÂ, harfi redı'dir. Bir sözü, bir da'vayı veya ümid ve talebi redd eder. Biz bunun yerinde, hayır öyle değil, öyle şey yok, yağma yok ta'birler kullanıyoruz. Hayır ta'birini yerine göre « لَا . بَلَى . بَلْ » mevkı'lerinde de kullandığımızdan tam mukabili denemezse de yakınıdır burada onun tama' ve ümidini katı'dır. Sebebi ﴿اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَنِيدًا﴾ çünkü o, bizim âyetlerimize Inadcı kesildi - o ni'metleri veren mün'imin vahdaniyyeti delillerine veya Kur'an âyetlerine karşı inada kalkıştı, bu ise küfranı ni'mettir. Ni'mete küfran ise onun artmasına

Sh:»5455

değil, kesilmesine sebebtir. 17. ﴿سَاُرْهِقُهُ صَعُودًا﴾ ben onu sa'ûde: sarp yokuşa, dikine azâba sardıracağım - Tirmizî ve Hâkim ve daha bir takımlarının rivayet ettikleri bir hadîste aleyhissalâtü vesselâm buyurmuşturki: sa'ûd, ateşten bir dağdırki ona yetmiş yıl çıkar, sonra içine düşer yine Hazreti Peygamberden: Cehennemde bir akabeye çıkması teklif olunurki ona elini koydukça erir, kaldırınca yerine gelir. Ayağını koyunca erir kaldırınca yerine gelir. Yine rivayet olunuyorki âyetin nüzulünden sonra Velîdin malı günden güne eksilmiş, nihayet helâk olmuştur. Va'îdin ılleti veya inadın beyanı için buyuruluyorki 18. ﴿اِنَّهُ فَكَّرَ﴾ çünkü o düşündü ﴿وَقَدَّرَ﴾ ve bir takdir yaptı - zihninde ölçtü biçti, bir tahmin yaptı 19. ﴿فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ﴾ - Arabcada bu « قُتِلَ » yâhud « قَاتَلَهُ اللّٰهُ » ta'birleri kahrolası, Allah canını alası gibi esasen beddü'a olmakla beraber nazardan esirgemek tarzında yâhu ne yaman şey, anası ağlıyası gibi bir kıymete işaret olarak medih makamında, ve ba'zan da bu ma'nada tehekküm ve istihza için kıllanılırki burada onun düşüncesini begenenlerin bu yoldaki senalarını hikâye ile tahkir içindir. Ya'ni dedikleri gibi kahrolası nazıl da takdir etti ya!.. 20. ﴿ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ﴾ sonra kahrolası nasıl da takdir ettiya-bu tekrar, hem tahkîri te'kid, hem de takdirin tefavütüne işarettir. 21. ﴿ثُمَّ نَظَرَ﴾ sonra baktı - etrafındakilere bir bakındı 22. ﴿ثُمَّ عَبَسَ﴾ sonra kaşını çattı ﴿وَبَسَرَ﴾ ve ekşidi, surat astı -

BESR, Vaktından evvel isti'cal etmek hamlık yapmaktır. Netekim meyvanın hamına, hurmanın koruğuna

büsür denilir. Râgıb burada bu ma'nadan olduğunu söyler. Ya'ni vaktından evvel kopmuş ham koruk gibi ekşidi, surat astı 23. ﴿ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَۙ﴾ sonra adını döndü ve büyüklendi - anlamış olduğu haktan yüz çevirdi, iymana arkasını, küfre yüzünü döndürdü ve Allahdan korkmayıp gurur ile büyüklük tasladı, hakkı ikrar etmeği kibrine yediremedi de hâkimâne bir tavrıla 24. ﴿فَقَالَ﴾ hemen dedi ki ﴿اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُۙ﴾ bu Kur'an başka değil, ancak bir sihri müser - işbu « سِحْرٌ يُؤْثَرُ » ta'birinde iki ma'na vardır.

BİRİSİ, me'sûr, ya'ni ötedenberi ta'lim ve rivayet oluna gelen ehlinden ehline öğrenile geldiği söylenen bir sihir demektir.

BİRİSİ de: yü'ser, iysâr olunacak, sair sihirlere tercih edilecek, beğenilecek bir sihir demek olur. Bu, parlak sihir ma'nasına sihri mübîn demelerine benzer. Bunda aldatıcı bir cazibe var demiş oluyor ve nihayet kararını şöyle veriyordu 25. ﴿اِنْ هٰذَٓا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِۜ﴾ bu başka değil, her halde bir beşer sözü - dedi. Kararı bastı, risaleti ve Kur'anın Allah kelâmı olmasını inkâr ediverdi ki işte anud kâfirlerin Kur'an ve Peygamber hakkında söyledikleri nihayet budur. Allahın indirdiği kelâmı değil, Muhammedin kendi söylediği kitabı derler. Hâdise tefsirlerde şöyle rivayet olunuyor: Velîd ibni mugîre Peygamber sallallâhü aleyhi vessellem Hazretlerinin yanına gelmiş, Kur'an dinlemiş bir teessür duymuştu, kalkıp kavmı Benî mahzuma varmış, vallahi Muhammedden demin bir kelâm dinledim, ne İns kelâmı ne de Cinn kelâmı, onun bir halaveti var, onda bir talâvet var, a'lası müsmir, esfeli müğdık "zemîni feyyaz", o her halde üste çıkar, üstüne çıkılmaz, demiş buna karşı Kureyş Velîd saptı, vallahi bütün Kureyş

sapacaktır demişler, bunu işiden Ebu Cehil ben size onun hakkından gelirim, deyip hazîn hazîn yanına varmış, ey amca! Demiş, kavmın sana vermek için bir mal topluyorlar, çünkü sen Muhammedden bir şey'e nâil olmak için onun yanına gidiyormişin, Velîd: Kureyş bilirki ben onların malca en zenginleriyim diye cevab vermiş, Ebu cehil o halde onun hakkında bir söz söyle de kavmın işitsin, senin onu hoşlanmadığını, inkâr ettiğini anlasınlar, Velîd, ne diyeyim içinizde şi'ri, recezini kasîdesini Ve Cinn şiırlerini benden iyi bileniniz yoktur, onun söylediği bunların hiç birine benzemiyorki... Yok herhalde bir şey söylemelisin... Bunun üzerine Velîd kalkmış, kavmin meclislerine varmış, siz demiş Muhammed mecnun diyorsunuz, hiç kimseyi bogarken gördünüzmü, kâhin diyorsunuz, hiç kehânete çalışırken gördünüzmü? Şâir diyorsunuz, hiç şi'r ile oğraşırken, şiır söylerken gördünüzmü?, yalancı diyorsunuz hiçbir yalanını tecribe ettinizmi? Demiş, hayır amma, fakat nedir? Demişler, durun düşüneyim demiş, düşünmüş düşünmüş « اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُۙ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِۜ » demiş, bunun üzerine hoşlarına gitmiş, meclislerinde bir alkıştır kopmuş, onun sözünü alkışlıyarak dağılmışlar. Yukarıda geçtiği üzere ba'zılarının kavlince bu hâdise, Müzzemmil ve Müddessir Sûrelerinin sebebi nüzulü gibi nakledilmiş ise de Velîdin dinlediği âyetler « حم » lerden olduğuna dair vaki" olan rivayetlerden de anlaşıldığına göre bu, bu Sûrenin başının değil bu âyetlerinin sebebi nüzulu olmuştur. Buyuruluyorki:

26. ﴿سَاُصْليهِ سَقَرَ﴾ ben onu Sekare yaslanacağım - bu âyet « سَاُرْهِقُهُ صَعُودًاۜ »

den bedeli iştimâldir. Ve onun mazmununu iyzahtır. Sekar, Cehennemin isimlerindendir. Ba'zıları bunun ucmeliğine kail olmuşlarsa da Güneşin yüzü çalıp kavurması ma'nasına «sakır» dan müştakk olarak yakıcı mefhumundan me'huz olduğunu söylemişlerdir. 27. ﴾وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُۜ﴿

Sh:»5458

Ve ne dirayet bildirdi sanaki o ne Sekar - ya'ni o öyle bir Sekarki onun mahıyyetini direyetle bilemezsin 28.

﴾لَا تُبْقٖى وَلَا تَذَرُۚ﴿ ne bekıyye kor, ne bırakır - ya'ni o öyle şırnaşık bir Sekardırki bir kerre çattığı bir şey'i hiç bir zerresi kalmayacak vechile helâk eder tüketir, sonra da yakasını yine bırakmaz, o helâk olan yeni bir hılkate tebdil olunur. O yine evvelki gibi azâb ile çatmakta devam eder. 29.

﴾لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِۚ﴿ -

BEŞER, insan demek olduğu gibi «beşere» nin cem'i derinin bahusus insan derisinin dış yüzleri ma'nâsına da olur. Ki insana beşer denilmesi de bu yüzdendir.

LEVVAHA, levhten mübalağa sıygasıdır. Levh, susamak veya Güneşin hareketi, yâhud susuzluk bir adamın çehresini bozmak, ya'ni yakıp kavurup karartmak veya zuhur etmek veya şimşek çakmak veya gözle görmek ma'nâlarına gelir ki levvaha, bunların hepsine muhtemildir. Beşere susamış yâhud mütemadiyen beşereler kavuran, yüzler karartan, yâhud hep beşer gözeten, beşere tearruz eden ma'nalarını ifade eder. İbni Abbastan: mütemadiyen beşereler kavuran, yüzler karartan ma'nası merviydir. Daha başka da söylenmiştir. Buna şöyle diyebileceğiz: kanmak bilmez bir susuz, mütemadiyen beşersuz.

30. ﴾عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَۜ﴿ üzerine on dokuz - bu on dokuzun ne olduğunu anlatan mümeyyizi zikr olunmuyor. Ancak bundan sonraki âyetten o Cehennemin korucuları olan Melâike ya'ni zebanîler olması anlaşılıyor. Beşerin ruhî ve ahlâkî kuvvelerini tahlil ve tasnif ile bu adedin sirr-ü hikmetini iyzaha çalışmak isteyenler olmuş ise de dogrusu bunu dirayetle bilinecek bir ılm işi değil, mutlak bir iyman işi olmak üzere imtihan için olduğu ikinci âyette bilhassa anlatılmıştır.

Sh:»5459

Onun için bunun bilâkayd-ü şart bir iyman ile inanılması matlûb, mutlak bir ıhbarı ilâhî olduğunu tasdık edip te'vilini Allah bilir demek lâzım gelir. Bunun hasılı, Allah tealânın şimdi sizin temamen bilip anlıyamayacağınız ve ileride tezahür edecek öyle kuvvet ve kudretleri vardırki onların hakikatini ancak kendisi bilir. Ve sizin ona mutlak surette inanmanız lâzım gelir. İşte size onlardan bir numune haber veriyor. Bu hali hazırda iymanı olmıyan ve kalblerinde bir çürüklük bulunanlar için şaşırtıcı bir muammâ gibi gelir. Böyle kapalı Allah kelâmı, Peygamber tebliğmi olur? Diye alay ve inkâra sapmalarına sebeb olabilirse de kitab ve Peygamberin ne demek olduğunu ve istıkbal işinin bugünkü kıyaslarla bilinemiyeceğini bilenlerin işkillerini kesecek ve iyman kabiliyyeti olanların iymanlarını artırarak muvaffakıyyet ve halaslarına bâıs olacak en mühim sebeblerden, ıhtar ve ıhbarlar cümlesinden olduğu için bunların te'viline çalışmıyarak

mutlak bir iyman ile inanılmak iktıza eder. Demek olduğunu beyan siyakında buyuruluyor ki: - 31.

﴾وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةًۙ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذٖينَ كَفَرُواۙ﴿ burada ashabı nar, ebediyen o ateş içinde kalıp yanacak olanlar

ma'nasına değil, o ateşe sahib olup kuruyacak bekçiler, muhafızlar ma'nasına olduğu zâhirdirki murad

Cehennem hazenesi denilen ve Sûrei Tahrîmde «

عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا

يومرون » diye tavsîf olunan ve reisleri Malik olan Zebanî Meleklerdir. Bunları ıddetlerinden, ya'ni adedlerinden murad da zikrolunan « تِسْعَةَ عَشَرَ » adedi olduğu vâzıhtır. Ya'ni bunların sayılarının on dokuz yapılması veya şahıslarımı, nevi'lerimi ne olduğu ta'yin edilmiyerek sade on dokuz adediyle muamma halinde ifade ve ıhbar olunması mücerred kâfirlere bir mihnet ve imtihan içindir. Bunun fâidesi de şunlardır: ﴿لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ﴾ ilh... Bu âyetin sebebi nüzulünde iki rivayet zikrolunuyor:

Sh:»5460

BİRİSİ: « عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ » nâzil olduğu zaman, Ebu Cehil Kureyşe şöyle demişti: analarınız ağlasın İbni Ebi Kebşenin oğlunu işitiyorum size hazenei nârın on dokuz olduğunu haber veriyor: sizler ise demir pehlivanlarsınız sizin her onunuz onlardan bir adamı yakalamaktan âciz misiniz? Ebül'eşedd ibni Üseyd ibni Keledetel'cümehî, pençesi pek kuvvetli yırtıcı bir adamdı, ben size on yedisinin hakkından geliveririm, siz de bana ikisinin hakkından geliverin demişti « وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰئِكَةً » nâzil oldu, onlar sizin tâkat getireceğiniz adamlar değil, Melâikedir diye haber verildi. Ve Ebu Cehil hakkında Sûrei Kıyamedeki « اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى » nâzil oldu. Tirmizî ve İbni Merduyenin Hazreti Câbirden bir rivayetlerine göre: Yehudîlerden ba'zı kimseler Peygamberin ashabından ba'zılarına «sizin Peygamber Cehennem hâzinlerinin adedini biliyor mu? Diye sormuşlar, onlar da Resulâllaha haber vermişlerdi, Resulullaha şöyle ve şöyle diyip elleriyle bir kerre on, bir kerre de dokuz işaret buyurmuştu اهـ. Yehudîlerin Medînede bulunmâsından dolayı bundan ba'zıları bu âyetin Medenî olduğunu anlamak istemişlerse de Ashabtan ba'zılarının Medîneye veya Yehudîlerden ba'zılarının Mekkeye gitmiş olmaları melhuz bulunduğundan bu istidlâlin zaıyf olduğu derkârdır. Ve hattâ sebebi nüzulden ziyade bir tefsîr ma'nasındadır ﴿وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ﴾ İşte o muammanın asıl sirri ve fâidesi bu hakıkate mutlak bir iymanı te'min etmektir.

CÜNUD, «cünd» ün cem'ıdir ki asker ve bir adamın a'van ü ensarı, alây ve ordu ma'nâlarına gelir. Kuvvet ve gılzati i'tibariyle askerde iştihar etmiştir. Aslı « كند » vezninde « جند » den me'huzdur ki taşlık, sert arazîye denir. ﴿وَمَا هِىَ﴾ ve o - ya'ni Sekar ve yâhud bu âyetler - başka

Sh:»5461

bir şey değil, ﴿اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ﴾ ancak beşer için, beşerin menfeati için bir öğüd, bir muhtıradır.

Bunu istıhfaf edenleri redd ile inzârı hem takviye hem de müsbet gayeye tevcih ile tenvir zımnında buyuruluyor ki

﴿٣٢﴾ كَلَّا وَالْقَمَرِ ﴿٣٣﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ ﴿٣٤﴾ وَالصُّبْحِ

اِذَٓا اَسْفَرَ ﴿٣٥﴾ اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِ ﴿٣٦﴾ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ
﴿٣٧﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ ﴿٣٨﴾ كُلُّ نَفْسٍ
بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٩﴾ اِلَّٓا اَصْحَابَ الْيَمِينِ ﴿٤٠﴾ فِى
جَنَّاتٍ يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٤١﴾ عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٢﴾ مَاسَلَكَكُمْ فِى
سَقَرَ ﴿٤٣﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٤﴾ وَلَمْ نَكُ
نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَٓائِضِينَ ﴿٤٦﴾
وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٧﴾ حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَقِينُ ﴿٤٨﴾
فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٩﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ
مُعْرِضِينَ ﴿٥٠﴾ كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥١﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ
﴿٥٢﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةً
﴿٥٣﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَ ﴿﴾

Sh:»5462

﴿٥٤﴾ كَلَّٓا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٥﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٦﴾ وَمَا
يَذْكُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hayır hayır o Kamere 32 Ve döndüğü dem o geceye 33 Ve açtığı sıra o sabaha Kesem olsun ki 34 her halde büyüklerin biridir o Sekar 35 Kocundurmak içi beşeri 36 İçinizden ileri gitmek veya geri kalmak istiyen kimseleri 37 Her nefis kazancına bağlıdır 38 Ancak ashabı yemîn 39 Cennetlerdedir, soruşdururlar 40 Mücrimlerden 41 Nedir, diye: sizi sekare sokan? 42 Derler: biz namaz kılanlardan değildik 43 Ve fukaraya yemek yedirmezdik 44 Batakçılarla dalar giderdik 45 Ve ceza gününe yalan derdik 46 Tâ gelinciye kadar bize o yakîn 47 Fakat fâide vermez o vakıt şefaati şefaatçilerin 48 Ya şimdi ne ma'ziretleri var o öğüdden yüz çevirirlerken 49 Sanki ürkmüş yaban eşekleri 50 Arslandan kaçmaktalar 51 Yok onlardan her kişi kendisine ayrı sahifelerle tezkireler dağıtılmasını istiyor 52 Hayır, doğrusu Âhıretten korkmıyorlar 53 hayır hayır o muhakkak bir tezkire 54 Dileyen onu tezekkür ede 55 Maamafih Allah dilemeyince düşünmezler, koruyacak da odur, mağfiret edecek de 56

32. ﴿كَلَّا وَالْقَمَرِ﴾ ilh... Burada Kamer, gece, sabah kendi ma'nalarında ve cünudi ilâhînin tecelliyatı lemhalarına işaret olmakla beraber Dünyanın zulmete boğulduğu cahiliyye devri içinde nuri nübüvvetin doğuşu ve o gecenin zevale yüz tutuşu ve parlamak üzere bulunan hayır ve hakikat sabahının yaklaşışı demleriyle İslâm güneşinin tulû'u hengâmına

Sh:»5463

da iyma vardır. Ve hattâ asıl maskîkaleh budur. 35. ﴿اِنَّهَا﴾ muhakkak o sekar

﴿لَاِحْدَى الْكُبَرِ﴾ herhalde kübraların birisidir. - Ya'ni en büyük beliyyelerin birisidir. 36. ﴿نَذِيرًا لِلْبَشَرِ﴾ inzâr etmek, kocundurmak i'tibariyle beşeri, yâhud münzir olarak beşeri - bunu ba'zıları Sûrenin evveline merbut demişlerdir ki « قُمْ نَذِيرًا » demektir. 38. ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾ her nefis kazancına bağlıdır. - Ya'ni Allah indinde borclu olarak kazancına rehindir. Saadet ve felâketi kazancıyle mütenasibdir. Çalışır güzel ameller yapar, Allaha borçlarını öderse kendisini kurtarır (Sûrei Turda « كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ » bak) 39. ﴿اِلَّا اَصْحَابَ الْيَمِينِ﴾ ancak ashabı yemîn müstesna - ki bunlar yalnız kendi kesiblerine merhûn kalmıyarak takdiri ezelîde Allah tealânın mahza fadl-ü kereminden nasîbleri, kısmetleri ziyade takdir edilmiş olan bahtiyarlardır. Çünkü adl-ü hakîm olan Allah tealâ herkese kesbiyle mütenasib bir ecir verir, kimsenin hakkını zayi' etmez. Hukuk noktainazarından hepsini müsavî yaratmış, kesbine bağlamış olmakla beraber lâyüs'elü ammâ yef'al olduğu için mahza fadl ü lütuf noktainazarından hepsinin mukadderatını ve mazheriyyetini müsavî kılmamış, kimine az, kimine çok vermiş, kimini de fazla fadlından mahrum kılarak yalnız kesbine birakmıştır. İnsanları sair hayvanattan, mümtaz olarak yaratması bir kesb işi değil, mahzı fadl olduğu gibi insanları da muhtelif meratibde yaratması Enbiya ve Evliyayı yüksek mazheriyyetlerle mümtaz kılması ve Enbiyanın ba'zısını ba'zısına tafdîl buyurması, mazheriyyeti Muhammediyyeyi hepsinden üstün kılması da bu kabîldendir. Bu suretle meratibi âliyenin bir çoğu kesbile istihsal edilemez, bu ise « لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى » mazmununa münafî düşmez.

Zira kesb-ü sa'yinden

Sh:»5464

başkası insanın kendi hakkı değil, mahzı fadıldır. Maamafih istisna, muttasıl olduğuna göre ashabı yemîn onun da bir istisnası sayılmak lazım gelir. Şu halde burada ashabı yemîn, Sûrei Vakıada geçen ashabı yemînden ehass, sabikun gibi mümtaz bir ma'nada demektir. Bunun tefsirinde melâike, muhlıs mü'minler, etfali müslimîn, mîsakı fıtrette sağ tarafta vaki" olanlar, ya'ni « هٰٓؤُلَٓاءِ خَلَقْتُهُمْ لِلْجَنَّةِ وَلَٓا اُبَالِى وَ هٰٓؤُلَٓاءِ خَلَقْتُهُمْ لِلنَّارِ وَلَٓا اُبَالِى » şunları Cennet için yarattım ehemmiyyet vermem, şunları da Cehennem için yarattım yine ehemmiyyet vermem» hadîsi kudsîsinde Cennet için yaratılmış olanlardır, diye muhtelif rivayetler vârid olmuştur. Etfali müslimîn rivayeti Hazreti Alîden deniliyor. Bunlar kesibleri olmadan atalarının maıyyetinde Cennete girecekleri cihetle istisna edilmiş oluyorlar. Bu rivayet de gösteriyorki bu istisna ehli kesb içinde Cennete girecek yok demek değil, lâkin bir takımlarının kesiblerine bağlı olmadan veya kesblerinin degerinden fazla olarak mahzı fadl ile müstesna surette Cennete gireceklerini anlatmış oluyor. Gerçi bundan Cennete girmek mahzı fadl olduğunu iş'ar eden bir ma'na varsa da bu ma'na « لَهَا مَا كَسَبَتْ » düsturunu ibtal değildir. Kesibde husni amele muvaffakkıyyet dahi esas i'tibariyle Allah tealânın bir fadl-ü tevfîkı olmasına nazaran hepsini de fadli ilâhîye nisbet doğru olmakla beraber burada maksad kesbin ehemmiyyetini iskat etmek degil «

« إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى » mantukunca kaderleri yaver olan ve kesb ile irilemiyecek mertebeler kendilerine mahzı lûtf olarak verilmiş bulunan güzîde havass istisna edilmek şartiyle umumun felâh ve felâketi kesbi ne merbut bulunduğunu beyan ile kesbin kıymetini iş'ardır. İnzarın, tezkirin asıl fâidesi de budur. Binaenaleyh burada yemîn iki ma'nâ ile mülâhaza olunabilir:

BİRİNCİSİ, kaderde sağ tarafta vaki" olmuş, hiç kesibleri olmadan kaderleri yaver kılınmış kimseler demektir. Meselâ Peygamberin nübüvvet risaleti « اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ »

Sh:»5465

âyetinden de anlaşıldığı üzere kesbinin hiç dahli olmayan bir mevhibe, bir rahmeti ilâhiyyedir.

İKİNCİSİ, yemîn, ahd ve mîsak ma'nasına olmasıdır. Çünkü mîsakı fitrî ile ahdi ilâhîye dâhil olmuş ve yemînlerine sadık kalmış kimseler kesblerinden mes'ul ve müstefid olmakla beraber netice i'tibariyle yalnız kesiblerine bağlı olmayıp kesiblerinden çok fazla ni'met ve saadetlere irerlerki bunun misali bir ferdin tek başına çalışmasiyle içtima'î bir mukaveleye merbut olarak cem'iyyet halinde çalışması arasındaki farktır. Zira cem'iyyetle yaşıyanlar yalnız kendi kesiblerinden değil, cem'ıyyetlerinin kıymetine ve mukavelelerindeki sadakatlerine göre yekdiğerinin müşterek ve mütekabil mesa'isinden yüksek bir surette istifade ederler. Dağınık kesiblerin zahmeti çok, verimi az olduğu halde bir yemîn ve mîsaka bağlanarak muhtelif kesiblerini sadakatle birleştirmiş ve amellerinin tevzi' ve iştîrâk noktalarına hep bir ruh ile sarılarak cemaatle yürümüş olanlar her biri kendi kesbinden müstefid olmakla beraber yekdiğerin kesiblerinden de mütezayid bir surette nasîb alırlar. Ve işte Allaha ve Resulüne ve Âhıret gününe iyman edip de Sekarden korunarak hak yolunda ruhlarını ve mesa'ilerini tevhid etmiş olan ve aynî kıbleye müteveccih olarak yürüyen halıs iyman sahibleri kendi kesiblerine bağlanmakla kalmayıp fadli ilâhîden müstesna bir surette nasîb alan ashabı yemîndirler. Soldakiler, çalışmıyanlar, yâhud tek başına çalışan, kendi keyfine oğraşan yemînsizler kendi kesibleriyle boğuşurken bu ashabı yemîn 40. ﴿فِى جَنَّاتٍ﴾ Cennetlerdedirler. 41. ﴿يَتَسَاءَلُونَ ۝ عَنِ الْمُجْرِمِينَ﴾ Mücrimlerden soruştururlar - mücrimlerin hallerinden kendi aralarında konuşur, bahseder. Birbirlerine sorar yâhud sordururlar. Bu suâl tevbîh ve tahsîr için denilmiş ise de evvelemirde tahkîkı hakk ile cürümlerinin

Sh:»5466

mahiyyetine göre şefaat imkânını teharrî için bir hasbihal veya istintak olmak « فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ » siyakına daha uygun görünür. Bu soruşturmanın bu suretle hikâye ve beyanı da mücrimlerin hallerini ve mahkûmiyyetlerinin sebeblerini sorup araştırarak hakkı tebeyyün ettirmek ve ona göre hayr-u salâh için çalışmak, ashabı yemînin hasleti olduğunu anlatmak, bununla beraber ta'dad olunacak cürümlerin sahibi mücrimlerin Âhırette şefaat ile de halâslarına ihtimâl olmadığını Dünyadakilere ıhtar ile nasîhat etmek içindir. 42. ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ﴾ sizi Sekare sokan nedir? - Ya'ni bu Cehenneme girmenize sebeb olan cürmünüz nedir? Bu suâl, ashabı yemînin birbirlerine değil de mücrimlere bizzat veya bilvasıta sordukları suâldir. Sahib keşşaf derki bu, ashabı yemînin birbirlerine suâllerini beyan değildir. Öyle olsaydı « مَا سَلَكَهُمْ فِى سَقَرَ » onları sekare sokan nedir? Denilmesi lâzım gelirdi. Bu onların sorduğu vasıtanın ifadesini hikâyedir. Ya'ni sorulanlar böyle anlatırlar: o mücrimlere sizi Sekare sokan nedir? Dedik 43. ﴿قَالُوا﴾ dediler

﴿لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلّٖينَۙ﴾ biz namaz kılanlardan değildik 44.

﴿وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكٖينَۙ﴾ ve miskînî ıt'am etmezdik - fakîre yemek vermez, karnını doyurmak çaresini aramazdık, ya'ni Allahın emrini tanımaz ve kullarına acımazdık 45.

﴿وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَٓائِضٖينَۙ﴾ ve dalanlarla beraber dalar dururduk - boş lakırdılar, beyhude işler, şunun bunun aleyhinde lehinde mâlâ, ya'ni sözler, vakıtları öldüren, keyf-ü hevaya tealluk eden bâtıl şeylere dalan gafillerle beraber kendimizden geçer dalar giderdik 46.

﴿وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدّٖينِۙ﴾ ve din gününe, ya'ni ceza gününe yalan derdik inanmazdık dediler - Namaz kılmamanın, fukaraya bakmamanın, dalanlarla beraber dalıp gitmenin asıl sebebi de bu iymansızlık

Sh:»5467

bu küfürdür. 47. ﴿حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَقٖينُۜ﴾ Ta bize o yakın, ya'ni ölüm gelene kadar bu halde devam ettik - ancak ölüm gelince ceza gününün hakk olduğunu yakînen anladık dediler, işte kendilerini Cehenneme sokan cürümlerini böyle haber verirler. 48.

﴿فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعٖينَۜ﴾ Onun için de onlara şefaatçilerin şefaati fâide vermez - çünkü iymansız gitmişlerdir. Demekki o gün mü'minlere şefaat olacak, bunlar da tekzîb etmeseler, küfre kitmeselerdi belki ashabı yemînin onlara şefaati de mümkin olabilecekti. Lâkin bu cürümleri işlemiş, küfr ile gitmiş oldukları tehakkuk eden mücrimler kendilerini kurtaracak, amel yapmamış oldukları gibi şefaatçilerin hepsi de şefaat edecek olsa fayda vermez, hakikat tebdil olunmaz. Onlar kesibleri olan cürümlerin cazası olarak o Sekare dalar giderler 49.

﴿فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضٖينَۙ﴾ Şimdi o tezkireden yüz çevirmekle kendilere ne fâide var? - Bu Kur'andan yüz çevirmekte, o yakîni ıhtar ile edilen nasîhatten kaçınmalarında kendileri için bir faydamı var? Ögütten yüz çevirmekle o akıbetten kurtulacaklarını mı zann ediyorlar? O tezkireden öyle yüz çeviriyorlarki 50. ﴿كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌۙ﴾ sanki ürkmüş yabânî eşekler 51.

﴿فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍۜ﴾ kasvereden firar etmekteler. -

KASVERE, «kasr» den müştakk olarak zorlu, zorba demek gibi olup zorlu avcı alayı veya arslan ma'nalarına geldiği beyan olunuyor. Ekser lügaviyyun kasvere arslan demişlerdir. Bunun Habeş lügatı olduğu da rivayet olunmuştur. İşte Kur'an ile verilen Allah nasîhatinden kaçan, onu dinlemek istemiyen

budalalar öyle ürküp kaçıyorlar. Halbuki o zavallı hımarı vahşilerin kaçmaları bir naçarlık olmakla beraber yine tehlükeden kaçmaktır. Onda belki bir halâs, bir fayda melhuzdur. Ögütten kaçan bu budalalar

Sh:»5468

ise tehlükeden degil, halâstan, halâskârdan kaçıyor faydalarını birakıp helâke koşuyorlar. 52.

﴾بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةً﴿ Hayır o kadar

da degil, belki onlardan her kişi kendisine ayrı ayrı dağıtılmış sahîfeler halinde tezkire getirilmesini istiyor. - Umumî bir tezkire ile iktifa etmek istemiyor. Her biri ziyafete da'vet olunur gibi hususî bir tezkire ile ayrıca da'vet olunmasını isteyor, vazîfesine, menfaatine koşmak için kibirleniyor da herbiri yarın ecelin geldi, şu, şu vazîfeleri yapıp hazırlanarak gelmeniz tebliğ olunur diye ayrı bir tezkire bekleyor veya her biri bir

Peygamber olmasını arzu ediyorki bu budalalık evvelkinden çok fazlâdır. 53. ﴾كَلَّا﴿ Hayır, öyle şey yok - herkes için ayrı bir tezkire, ayrı bir kitab gelmesine ihtimal yok, bununla beraber öyle de olsa yine

gelmezler ﴾بَلْ﴿ doğrusu onlar ﴾لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَ﴿ Âhıretten korkmuyorlar - bu

tezkireye icabet etmiyenlere sonunda ceza edileceğine inanmıyor, sonunu saymıyorlar. 54. ﴾كَلَّا﴿

hayır, iş zannettikleri gibi değil - korkunç bir Âhıret var. ﴾اِنَّهُ تَذْكِرَةٌ﴿ işte o bir tezkiredir. - Bir

ıhtardır. 55. ﴾فَمَنْ شَاۤءَ ذَكَرَهُ﴿ Artık herkim isterse düşünsün - mazmununu anlasın, iycabına

göre hareket etsin 56. ﴾وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّا اَنْ يَشَاۤءَ اللّٰهُ﴿ maamafih Allah

dilemeyince düşünmezler ﴾هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴿ takvaya ehil de

mağfirete ehil de odur. - Azâbından korkulup korunulacak olan da o, mağfiret edecek de odur. Ondan korkmıyan ne Âhırette ne Dünyada hiç bir şeyden korkmaz, korunmaz, ondan başkası da ne günahları mağfiret edebilir, ne koruyabilir. Onun için her hikmetin başı Allah korkusu, Allah mahabbetidir. İmam Ahmed,

Sh:»5469

Tirmizî, neseî, İbni Mace, Hâkim ve daha başkaları, Hazreti Enesten rivayet etmişlerdi. Resulâllah sallâllahü aleyhi vessellem bu âyeti « هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ » okudu da dediki: rabbınız böyle buyurdu: «

اَنَا اَهْلٌ اَنْ اُتَّقٰى فَلَا يُجْعَلْ مَعِى اِلٰهَةَ فَمَنِ اتَّقَانِى فَلَمْ يَجْعَلْ مَعِى اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَنَا اَهْلٌ اَنْ اَغْفِرَ لَهُ » ben ittika olunmağa, korkulup vikayesine sığınılmağa ehlim, benimle beraber başka bir ilâh yapılmasın, herkim benden korkar da benimle beraber başka bir ilâh tutmazsa ben onu mağfirete ehlim». Hakîmi Tirmizî Nevadirilusulde Hazreti Hasenden tahric

ettiği bir hadîste demiştirki: Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem şöyle söyledi: Allah tealâ buyuruyorki, kulum bana iki elini kaldırır duâ ederse ben o elleri mağfiretsiz reddetmekten haya ederim, Melâike ey bizim ilâhımız o mağfirete ehil değil dediler, Allah tealâ buyurduki lâkin ben tekvaya da ehlim, mağfirete de ehim, sizi işhad ederimki ben onu mağfiret ettim» اهـ.

Yarab! Bu kulunu da o koruduğun, mağfiretine irdirdiğin kulların zümresine ilhak eyle, Sensin ehlüttavka, sensin ehlülmağfire.

KIYÂMET

﴿٧٥﴾ سُورَةُ الْقِيٰمَةِ

Buna hem Sûrei Kıyame, hem Lâuksimü Sûresi denilir. Hilâfsız, istisnasız Mekkîdir.
Âyetleri - Kırktır.
Kelimeleri - Yüz doksan dokuz.
Harfleri - Üçyüz elli iki.
Fasılası - هــ٠ر٠ق٠ى٠١٠ harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ ﴿٢﴾ وَلَٓا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ
﴿٣﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ ﴿٤﴾ بَلٰى قَادِرِينَ
عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٥﴾ بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ
﴿٦﴾ يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِۜ ﴿٧﴾ فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ ﴿٨﴾
وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ ﴿٩﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُۙ ﴿١٠﴾ يَقُولُ
الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّۚ ﴿١١﴾ كَلَّا لَا وَزَرَۜ ﴿﴾

﴿١٢﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّۜ ﴿١٣﴾ يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ
يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَۜ ﴿١٤﴾ بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌۙ
﴿١٥﴾ وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذِيرَهُۜ ﴿١٦﴾ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ
بِهِ ﴿١٧﴾ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُۚ ﴿١٨﴾ فَاِذَا قَرَاْنَاهُ فَاتَّبِعْ
قُرْاٰنَهُۚ ﴿١٩﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۜ ﴿٢٠﴾ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ
الْعَاجِلَةَۙ ﴿٢١﴾ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَۜ ﴿٢٢﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌۙ
﴿٢٣﴾ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌۚ ﴿٢٤﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌۙ ﴿٢٥﴾
تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌۜ ﴿٢٦﴾ كَلَّٓا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَۙ
﴿٢٧﴾ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍۙ ﴿٢٨﴾ وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُۙ ﴿٢٩﴾

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٣٠﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ

Meali Şerifi

Yo... Kasem ederim o kalkım gününe (yevmi kıyameye) 1 Yine yo... Kasem ederim o pişman cana (nefsi levvameye) 2 İnsan sanırmı ki derleyemeyiz kemiklerini? 3 Evet derleriz kadir olarak tesviyeye bile parmaklarını 4 Fakat insan ister önünde fücur etmesini 5 Sorar: ne zaman diye o Kıyamet günü 6 Ne vakıt ki o göz şimşek çakar 7 Ve Ay tutulur 8 Ve Güneş ve Ay toplanır 9 Der o insan o gün: nereye kaçmalı?

Sh:»5472

(eynel'mefer) 10 Hayır hayır, yok bir siper 11 Rabbınadır ancak o gün karar 12 Ayıtılır insan o gün, yaptıklarile mukaddem, müahhar 13 Doğrusu insan kendine karşı bir basîrettir 14 Dökse de ortaya ma'ziretlerini 15 Depretme ona dilini iyvedinden onu 16 Çünkü bize aiddir onun cem'i ve Kur'anı 17 Biz okudukmu o vakıt ta'kıyb et o Kur'anı 18 Sonra bize aiddir yine onun beyanı 19 Hayır hayır siz pişîni seviyorsunuz 20 Ve Âhıreti bırakıyorsunuz 21 Nice yüzler o gün ışılar parlar 22 Rabbına nâzır 23 Nice yüzler de o gün ekşir pusarır 24 Anlar ki kendilerine bel kıran yapılır 25 Hayır hayır ne zaman ki o can köprücüklere dayanır 26 Ve denilir: kim var bir okuyacak? 27 Ve sezer o dem temamelfirak 28 Ve dolaşır el ayak: bacağa bacak 29 Rabbınadır o gün yalnız mesak 30

1. ﴿لَٓا اُقْسِمُ﴾ - kasemi nefiy değil, « لَا وَاللّٰهِ » hayır vallahi, yok vallahi, değil vallahi gibi nefiyden sonra kasemdir. Netekim İmriül'kays şöyle demiştir:

لا وابيك ابنة العامرى   لا يدعى القوم انى افر

Cumhur, bu gibi « لا » ların sıla, ya'ni mücerred te'kid için ilâve edilmiş, zâid olduğunu söyler. (Sûrei Vakıada « فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ » bak) fakat Zemahşerînin beyanına göre kasemden evvel gelen bu « لا » « فَلَا وَرَبِّكَ لَايُؤْمِنُونَ » gibi kelâmın arasında olursa kasemi te'kid için ziyade edilmiş sıladır. Netekim « لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ » de ılmi te'kid için ziyadedir. Lâkin bu Sûrede ve Sûrei Beledde olduğu gibi kelâmın ibtidasında vâkı' olduğu zaman sıla değil, nefiydir. Çünkü sıla kelâmın esnasında olur. Bu nefyin vechi şudur: bir şey'e yemîn etmek, onu büyütmek, ı'zam etmektir. Bunun başına harfi nefiy idhal etmekle sanki şöyle denilmiş gibi olur: «şu söyliyeceğim söz o kadar mühim

Sh:»5473

ve büyüktür ki bunun büyüklüğünü tanıtmak için kasem etmek bile etmemek gibidir, ya'ni ondan ziyade ta'zîme lâyıktır.» Bu ma'nâ ise kasemi takviye etmiş olacağından nefy ile te'kid edilmiş olur. Ba'zıları «kaseme hacet ve lüzum yok bu gayet kuvvetli ve belli» ma'nasiyle bu te'kidi ifade etmişler, ba'zıları da kasemden evvel geçmiş olan muhalif fikirleri redd için olduğunu söylemişlerdir. Bunu kasemden evvel muhatabanı zuhnini tahliye ma'nasiyle de iyzah edebilirizki şöyle demek olur: şimdi zihninden bütün muhalif fikirleri sil, söylenecek ve dinlenecek başka birşey yok ancak şu söyliyeceğim hâkikat vardır. Kasem ederimki ilh... Kasem, ma'lûmki yemîn demektir. Biz meâlde bu «lâ» yı, bu ma'nalara temass edebilmek için yo... Diye ifade etmeği muvafık gördük. ﴿بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ﴾ - Yevmi Kıyame, ölülerin

dirilip kalkması günü, kalkım günüki önü ölüm ve yıkım günüdür. Bununla kasemin cevabı ma'lûm olduğu

için hezf edilmiştir. « اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ » cevabı makamına ikame olunmuştur. Zira Kıyamet gününe kasem onun muhakkak olacağına kasemdir. Bu ise şöyle demek olur: «kalkım gününe kasem ederimki siz muhakkak ba'solunacak, öldükten sonra kaldırılacaksınız 2.

﴿وَلَٓا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾ - bu da aynî mazmunda olarak nefsi levvamenin

tehakkukuna kasemdir. Nefsi levvame, levm edici nefis demektir. Bu da ya başkasını levm eden pek kınâyan nefis yâhud yaptığı günahların fenalığını anlayıp da kendini kınayan, peşîman nefis demek olabilir. İkincisi daha ma'ruf ve meşhurdur. Onun için nefisler: nefsi emmare, nefsi levvame, nefsi mutmeinne, nefsi mülheme, nefsi zekiyye, nefsi razıye, nefsi merdıyye diye yedi mertebeye kadar sayılırki her biri terbiye ve riyazat ile sülûkte bir mertebedir. Ya'ni Kıyamet günü muhakkak olacak ve ona inanmak istemiyen

Sh:»5474

emmara nefisler o gün kendisini çok levm edecek, Dünyada yaptıkları gafletlere, günahlara çok peşîman olacaklar, hattâ her nefis kendisini levm edecek, Dünyada yaptığı kusura peşîman olacak, daha iyi neye çalışmadım, daha güzel işler neye yapmadım diye peşîmanlık edecektir. Bu suretle nefsi levvameye kasem «o gün mütehakkık olan levmindeki acılığın ehemmiyyetine ve büyüklüğüne tenbih için demek olur. 3.

﴿اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ﴾ Kasemlerin cevabları makamındadır.

Ah nes ibni Şureykın damadı Adiyy ibni Ebî rabî'a, Hazreti Peygamberin komşusu idi ve bu ikisi hakkında

Resulullah «اَللّٰهُمَّ اكْفِنِى جَارَ السُّوءِ » Allahım bana kötü komşumun hakkından gel»

derdi. Adiyy birgün Resulullaha: Ya Muhammed bana o kıyamet gününden haber ver bakalım, o ne zaman ve nasıl olacak? Demişti, Resulullah da haber vermişti, onun üzerine Adiyy: ya Muhammed ben onu gözümle görsem yine tasdîk etmem ve sana inanmam, Allah o kemiklerimi toplayacak? Demişti. Ebu Cehil de: Muhammed, Allah tealânın bu kemikleri çürüyüp dağıldıktan sonra toplayıp yeni bir hılkatle iade edeceğinimi zu'mediyor? Demişti, bu Sûre bunların biri sebebiyle nâzil olduğu rivayet olunuyor. Bundan

dolayı « الْاِنْسَانُ » ı ahde haml etmek istiyenler olmuş ise de sebebi nüzul tahsîs ve ta'yini iycab etmiyeceğinden zâhiri vechile cinse mahmul olması doğrudur. Bundan her insanın böyle zannetmesi de

lâzım gelmez. 4. ﴿بَلٰى﴾ - Harfi tasdîktir. Şu kadarki ne'am, lâ, evet, hayır gibi degil, nefyi isbat suretiyle tasdîk ve takrir eden bir harfi tasdîktir. Meselâ daha gelmedimi? Suâline karşı evet yâhud hayır denilse evel gelmedi hayır gelmedi denilmiş gibi olduğu halde «belâ» denildiği zaman «evet geldi»

denilmiş olur. Onun için biz « بَلَى » harfini fi'li zikretmeksizin sadece

Sh:»5475

terceme edemiyoruz. Burada « اَلَّنْ نَجْمَعَ » « بَلَى » ye mukabil « بَلَى نَجْمَعُ » demektir.

﴿قَادِرِينَ﴾ - de mukadder « نَجْمَعُ » nün fâ'ilinden hâldir. Meali: evet biz onun kemiklerini öyle

cemeder; derler toprazki ﴿عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّىَ بَنَانَهُ﴾ parmaklarını bile tesviyeye kadir

olarak - ya'ni sade o iri kemikleri değil, bedenin en ince teşkilâtına varıncaya hepsini, hattâ gövdesinin, etrafının en ince uçları olan parmaklarını uçlarındaki inceliklere varıncıya kadar tamamiyle tesviye etmek şartiyle derleyip toplamağa kadiriz. Parmakların uçlarının hılkatınde bu suretle inceliğe işaret edilmiş olması zâhirî ve basît bir şey değil, onların hılkatinde göründüğünden çok derin ve ehemmiyyetli incelikler bulunduğuna delâlet eder. Evvelâ insan en mühim işlerini ellerile yapar, onun için el kudretim timsali oddolunur. Şu iş onun elindedir. Elinden gelir, eli dardır, eli geniştir, eli uzundur, eli kısadır, eli açıktır, eli sıkıdır. Gibi kudret mefhumuna tealluk eden ifadelerin ele nisbet edildiği kadar hiç bir uzve nisbet edildiği yoktur denilebilir. Sonra elin bütün kıymeti ise parmaklardadır. El ile yapılan bütün işler parmakla alâkadardır. Onun için on parmağın diyeti iki el diyetine müsavîdir. Fülân işte onun parmağı var, denilmek de parmağın te'sir ve kudret nişânesi olduğunu anlatır. Parmakların bütün incelikleri de uçlarındadır. Parmaklarda ve parmak uçlarında öyle acîb bir san'at ve öyle ince bir hassasiyyet vardır ki Teşrihın, Ilmi ensacın incelikleri bile onu ihataya kâfi gelmez. Lâmise kuvvesinin hemen hemen bütün incelikleri onlarda toplanmıştır. Kaba bir misal ile: karanlık bir gecede meselâ bir kilâr veya bir dükkânda gezinirken elinizdeki bir baston ile şuraya buraya dürttükçe şu taş, şu toprak, şu un çuvalı, şu pirinç veya bulgur çuvalı, şu kahve veya fasulye çuvalı, şu şeker,

Sh:»5476

şu kömür çuvalı diye bir çok şeyler ayırabilirsiniz ki bütün bunlar bastondan gelebilen türlü ihtizazatın tenevvüatını parmaklarınızın sinir uçlarıile aldığı ıhsâsât şebekesinin incelikleridir. Bir taraftan silâh gibi bir çok şeylere mukavemet eden tırnakların sertliğile mütenasib adalelerinin dayanıklı teşkilâtı içinde böyle muhtelif zarafet ve incelikleri ihtiva eden ve büyük büyük çekiç ve külünk darbeleriyle, yazı, nakış, resim, tezhib, tahrir daramalır gibi en rakîk çizgileri çizen rakîk ve zarif kalemleri, fırçaları, iğneleri i'mal ve idareye âlet olan parmaklar ve uçları hemen hemen insanlardan sudur eden amellerin en mühim kısmının tecellî ettiği hılkat ünbubeleridir. Ki bunların tamam okunması bilinse bir insanın her şey'ini dinemezse de pek çok hususiyyetlerini ifade ettikleri anlaşılır. Şu halde parmaklarını bile tesviyeye kadir olarak denilmekte o insanın ellerinden çıkan iyi kötü bütün a'mâl ve asâr ile beraber denilmek gibi derin bir ma'na vardır. Bunları yaratan elbette yine derleyip toplamağa kadirdir. Evet Allah tealâ insanın bütün hususiyyetlerini bir hücrede toplayıp temassül ettirmeğe kadirdir. Nasılki kuyruk sokumundan acüzüzzenebden bir zerre içinde bir insanın bütün hususiyyetlerini toplar. İnsanın o zannı esas i'tibariyle bu kudreti hiç hissetmediğinden değil 5. ﴿بَلْ يُر۪يدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ﴾ fakat insan, ya'ni fâcir insan önünde fücur etmesini ister - şehvetlarinden, ma'siyetlerinden, lezzetlerinden ayrılmamasını, ileride onlara devam etmesini ve hattâ ilel'ebet fısk-u fücur ile rabbına karşı terbiyesizlik etmesini ister fücurda devamı salâha tercih eyler de istihza' tarzında çapgınlıkla 6. ﴿يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِۜ﴾ sorar ne zaman o Kıyamet günü diye - lâkin sonra o kıyametin başlangıcı başladımı gözü açılır, Dünyanın her taraftan başına yıkılmakta olduğunu

Sh:»5477

görür, dehşetler içinde kalır, yaptıklarına peşîman olur, kendini levm zamanı gelir çatar, halbuki son peşîmanlık fayda vermez, hak yerini bulur. İşte o suâle karşı ölüm ve yıkım emârelerinin görünmege başladığı, Kıyamet başlangıcı anlatılarak buyuruluyorki: 7. ﴿فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ﴾ derken ne zamanki göz şimşek çakar -

BERKI BASAR, gözün şimşek çakması, nâgehan tepesinde çakan şimşekten ma'ruz olduğu dehşet ve şiddet halinden mecaz olarak ansızın başına gelen mühlik hadisenin şiddetli âlâm ve ıztırabiyle dehşet ve hayret içinde duyulan kesgin intibahı ifade ederki bu sırada hâkikat yıldırımının yaldırayışı içînde insanın gözünden bütün Dünya yerinden oynayıp silinmeğe başlar 8. ﴿وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ﴾ ve Ay tutulur. - Burada

HUSUFI KAMER, Kamerin Şemse istıkbali halinde aralarına Arz gölgesinin haylûleti demek olan ma'ruf Ay tutulmak ma'nasına da olabilirse de hafif kalır. Bu daha ziyade o güne mahsûs bir tecellî olmak üzere nıra Kamerin zâil olup o şimşek çakan göze görünmez olması veya puslu, hazîn bir manzara içinde kalması halini anlatır. Ya'ni mehtabında zevk-u safa ettiği o mahi tabân söner, puslanır, kararır görünmez olur. 9. ﴿وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُۙ﴾ Ve Şems-ü Kamer cem' olunur. Toplanır - Şimşek

manzarasında olduğu gibi kursı Şems ile kursı Kamer, yerlerinden oynatılarak çalkanır çalkanır bir araya gelir. Şems ile Kamerin ictimaı ta'bir olunan mihak gecesi gibi Ay ve Güneş bir araya gelmiş ve fakat yalnız Ay değil, Güneş de deryayıademe dalmış, görünmez olmuş bulunur. 10.

﴾يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ﴿ Der o insan o gün ﴾اَيْنَ الْمَفَرُّ﴿

Sh:»5478

EYNELMEFER - nereye kaçmalı. Meferr, firar ma'nasına mimli masdardır. O fâcir insan o vakıt dehşetten kaçacak yer arar ye'sinden, şaşkınlığından böyle der. Bu, ye's ifade eden bir istifhamı inkârîdir. « كَلَّا لَا وَزَرَ » Bu, ye'si tasrihtir. Maamafih şaşkınlıkla hakikî istifham da olabilir. u surette de « كَلَّا لَا وَزَرَ » tarafı ilâhîden o gün cevabı redd veya bugün beyandır şöyleki: 11.

﴾كَلَّا لَا وَزَرَ﴿ hayır hayır yok bir kaçacak sığınacak yer -

VEZER, aslında ağırlık ma'nasından cebeli meni', sarp ve muhkem dağ demektir. Böyle dağlar firarîlerin sığındıkları yerler olduğu için gerek dağ, gerek kal'a, gerek silâh gerek insan ve saire mutlaka melce', sığınak, sığınacak yer veya er veya siper ma'nasında şâyi' olmuş turki şâirin:

لعمرك ما للفتى من وزر   من الموت يدركه والكبر

Ömrüne kasem ederimki yiğite yetişecek ölümden ve ihtiyarlıktan sığınacak bir yer, bir penah yoktur.

Demekki « كَلَّا لَا وَزَرَ » kavli o gün eynelmefer diyen insanın sözünü hikâye olmak muhtemil olduğu gibi o gün onu redd için yâhud bugün ıhtar için doğrudan doğru kelâmı ilâhîden olmak da muhtemildir. Şu da onu beyan zımnında istînaftır: 112.

﴾اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ﴿ rabbınadır o gün ancak karar -

MÜSTEKARR, istıkrar ma'nasına mimli masdardır. Karargâh ma'nasına ismi mekân da olabilir. Ya'ni o gün her kim olursa olsun kulların sığınma kararı ancak rabbın Allah tealâyadır. Ondan kaçmak istiyenler de o gün ondan başka sığınacak hiç bir penah bulamazlar. Son karar ona veya onun emrine varılmaktır, Diger bir ma'na ile, o gün insanların varacakları karargâhı Cennetmi Cehennemmi ta'yin etmek rabbına aiddir. Bu hıtab

Sh:»5479

o gün kaçacak yer arıyan insana değil, seyyidi muhatabîn olan Resuli Ekreme, dolayısiyle de alelumum insanlara beyanı hakikattir. 13. ﴾يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ﴿ insan o gün ayıtılır; haber verilir - ya'ni kendine haber verilir, yâhud insanın ne olduğu, hakkı neden ibaret bulunduğu hayır veya şer anlatılır. ﴾بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ﴿ Mukaddem ve muahhar yaptıklarıyla - evvel yaptığı ve sonra yaptığı amelleriyle yâhud yaptığı, Âhıret için takdim ettiği ve yapmayıp geri bıraktığı, iyi veya kötü, hasenat veya seyyiat bütün işleriyle anılır, anlatılır. Hisaba çekilir. İşte o vakıt tam gözü açılır. Maamafih insan olana bunları anlatmağa lüzum bile yoktur. Çünkü 14.

لا

﴿بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌ﴾ doğrusu insan kendine karşı bir basîrettir. - Bu âyet çok şayanı dikkattir. Burada insanın tam hakikati ta'rif edilmiştir. İnsan ne yaptığını bilmiyecek bir bedenden ıbaret değil, kendine şu'uru olan kendini kendi vicdanında duyan bir basîret diye anlatılmıştırki nefsi natıkayı iş'ar eder. İnsanın hakikati, böyle kendine karşı bir basîret olduğu için insan olan kendinde olup biten, ya'ni ruhuna, şuuruna ilişmiş bulunan her şey'i duyar. Yaptığı bütün ef'al ve harekâtına kendi vicdanında kendisi şâhid bulunur, 15. ﴿وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذ۪يرَهُ﴾ Ve her ne kadar ortaya ma'ziretlerini sayar dökerse de: yaptığı işler hakkında, hisab ve suâl hengâmında başkalarına karşı kendisini ma'zur göstermek için türlü ma'ziretler beyanına kalkarsa da ne yaptığını, ma'ziretlerinin doğru olup olmadığını kendi nefsinde, kendi ruh ve vicdanında bilir. - Şu halde insanın hakikati başkasına karşı görünen söylenen değil, onun kendi nefsinde kendi vicdanında duyduğu ne ise odur. Âhırette Allah yanında göreceği de ondan ıbarettir. İnsan söylediği bir sözün yalan olduğunu kendisi

Sh:»5480

bilip dururken halka karşı kendisini doğru göstermek için ne kadar ma'ziret saysa dökse o kendi bilirki kendi nazarında yalancıdır. Binaenaleyh halk nazarında doğru da sayılsa hak nazarında yalancıdır. Halka iyi görünmekle, şu, bu ma'ziretler saymakla kendi vicdanında bilip durduğu hakikati değiştiremiyeceği gibi hak nazarında hiç değiştiremez. O halde halk ne söylerse söylesin, kendisi ne kadar ma'ziret serd ederse etsin insan huzurı hakta haddizatindeki hakikatiyle karşılaşacak, kendisi kendi aleyhine şâhid olacaktır. Onun için insan kendini gözetmeli, haddizatinde iyi olmağa çalışmalı, kötü işler yapıp da şöyle böyle ma'ziretler saymağa kalkışmamalı, kendisini, keyfinin, temenniyatının sevkıne göre değil, hak göziyle ve vicdanının bütün samîmiyyetiyle dinleyip gözeterek hareket etmelidirki hakk ile nâ hakkı, hayır ile şerri iyi temyiz edebilsin. Kendi aleyhine şâhid olmasın. Bu münasebetle Peygamberin kendine aid olmak üzere buyuruluyorki 16. ﴿لَا تُحَرِّكْ بِه۪ لِسَانَكَ﴾ ona dilini depretme ﴿لِتَعْجَلَ بِه۪﴾ onu iveceksin diye - ilh... Bu âyetteki « بِه۪ » zamirlerinin merci'i zâhir değildir. Hıtab, mutlak insana olsaydı ma'ziretlerini sayıp dökmeğe kalkışan insanın nefsindekine, ya'ni vicdanındaki ne raci' olabilirdi ve şöyle demek olurdu, ey insan, o gün hisab başında hakkın huzurunda vicdanındakini acele söyleyip de işin içinden çıkacağım diye telâş etme, sakın, dilini bile oynatma, zira onu, o bildiklerini derleyip toplıyan sen değilsin biziz, biz onu derler toplar sana okuruz, sen yalnız bizim okuduğumuzun ardınca gel, ki o vakıt tam hakkı söylemiş, yanlışlığa düşmemiş olursun. Filvakı' bu âyetin revişinden bu ma'nâ da anlaşılmaz değildir. Lâkin hıtab bil'hassa Peygambere olmak ve sonra da Kur'an denilmiş bulunmak ı'tibariyle bu « بِه۪ » zamirinin evvelâ, bu sırada Peygamberin kalbine nâzil olmakta bulunan Kur'ana raci' olması ıktiza eder. Zira zamirin mercii ma'nen

Sh:»5481

veya hukmen geçmiş olmak kâfi olduğu ve « اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ ف۪ى لَيْلَةِ الْقَدْرِ » gibi bir çok yerlerde Kur'anın ismi geçmeden makam karînesiyle ona zamir gönderile geldiği ma'lûm olmakla beraber burada siyakın buna bir delâleti mahsusası da vardır. Onun için tefsirler bu « بِه۪ » zamirlerinin Kur'ana raci' olduğunu beyan etmektedirler. Tirmizîde bunun sebebi nüzulünü Saıyd ibni Cübery, İbni Abbastan şöyle rivayet eylemiştir: Kur'an nâzil olurken Resulullah iyi bellemek için dilini dudaklarını depretirdi, bunun üzerine Allah tealâ « لَا تُحَرِّكْ بِه۪ لِسَانَكَ » yi indirdi اهــ. Anlaşılıyor ki Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem bu Sûre nâzil olurken bilhassa bu noktada lisanını depretmiş, acele okumak istemişti, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuş ve iyi zabt etmek için evvel emirde hareketsiz dinlemek emr olunmuştur. Ya'ni Kur'an kalbine, basîretine nâzil olurken sâde dinle, acele

okumak için dilini oynatma 17. ﴿اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ﴾ çünkü bize aiddir onun cem'ı ve Kur'anı - ya'ni tamamını toplayıp Kur'an halinde tesbit ederek okutmak bizim teahhüd etmiş olduğumuz bir iştir. Onu sana indiren okutacaktır. 18. ﴿فَاِذَا قَرَاْنَاهُ﴾ onun için biz onu okuduğumuzda - Cibril kırâetini bitirdiğinde ﴿فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ﴾ o vakıt onun okuduğunu ta'kıyb et - ardınca peyderpey oku 19. ﴿ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾ sonra beyanı da bize aiddir. Lüzûm ve ihtiyac hasıl oldukça vücuhi beyandan biriyle muradın beyan ve iyzahı da bize aiddir. Ilmi usulde tafsîl olunduğu üzere beyanın vücuhu beştir: beyanı takrir, beyanı tefsîr, beyanı tağyir, beyan tebdil, beyanı zarurettir. Bu suretle Kur'anın bir çok âyetleri birbirlerini beyan ederler. Burada dikkate şayan olan noktalardan birisi de şudur ki « ﴿جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ﴾ . ﴿فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ﴾ » âyetlerinde Kur'an, isim değil, kırâet ma'nâsına

Sh:»5482

ruchan vezninde masdardır. İkincisi makrüvv ma'nâsına da olabilir. bu münasebetle burada evvelce zikr ettiğimiz ma'nâya da bir nevi' işaret vardır. Nefsine basîret olan insan her hangi mühim bir hâdise karşısında vicdanının derinliğindeki hatıratı hakkı hakkıyle dinlemek ve kendi nefsine karşı şâhid olmak için acele etmemeli, nefsinin temayulâtını karıştırmıyarak samîmıyyet ve te'enni ile dinleyip ona göre hareket etmelidir. Netekim « اِسْتَقْتِ قَلْبَكَ وَلَو اَفْتَاكَ الْمُفْتُونَ = kalbine danış müftîler sana fetva verseler bile» hadîsi şerifinde ve istihare hadîslerinde bu ma'nâ beyan edilmiş olduğu gibi « لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى اَكُونَ سَمْعَهُ وَ بَصَرَهُ الخ... » Hadîsi kudsîsindede bu ma'nâ vardır. Enbiyanın vahyinden maada ilhamat umum için esbabı ılimden değil ise de amellerin hukmü niyyete bağlı ve niyyet umurı kalbiyyeden olduğu ve bunda şehadeti vicdanın ehemmiyyeti büyük olduğu gibi bil'hassa insan ef'al ve akvalinde kendi vicdanına sadık olabilmek için ruhundaki bütün ma'lumatı ve delâili gereği gibi dinlemek ve fücurunu, takvâsını, Allahın ilham ettiği gibi sezerek ona göre fi'liyyata girişmek dahi nüfusı mülhemenin şıarındandır. Çünkü huzurı hakka insan onunla çıkacaktır. Ve işte bu ma'naya işarettirki bu âyetleri bu Sûrede bir istitrad halinde bırakmıyarak evvelini âhirine temamen yapıştırmıştır. 20. ﴿كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ﴾ bu da Peygambere hıtabdan sonra umuma hıtabdır. Burada « كَلَّا » aceleyi reddir. «Hakka» ma'nâsına olduğu da söylenmiştir. ﴿الْعَاجِلَةَ﴾ Pişîn - ya'ni Dünya, zira mukabilinde 21. ﴿وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ﴾ - burada kelâm temamen Âhırete intikal etmiş bulunuyor ki Kıyametin,

ba'sin fasıl günü olan hengâmına gelmiş bulunuyor. 22. ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ﴾ nice yüzler o gün nedaretlidir. - Muvaffakıyyet

Sh:»5483

neş'esiyle sürur içinde ışılar parıldar. Çünkü 23. ﴿اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ rabbına nâzırdır. - Onun cemaline bakmaktadır. Ehli sünnet bu bakışı rü'yet ma'nasiyle anlayarak Âhırette mü'minlerin cemalullâhi rü'yetini isbat etmişlerdir. « لَنْ تَرَانِى » ye sarılan Mu'tezile de bu bakışı intizar ma'nasına haml eylemişlerdir. Halbuki gayeye irmiyen intizarın neticesi neş'e değil, inkisarı hayal ile elem olacağından burada sade intizar ma'nasının doğru olamıyacağını anlatır. 24. ﴿وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ﴾ Nice yüzler de o gün pusarır - eleminden ekşir, kararır, pursarır - 25. ﴿تَظُنُّ﴾ - burada zann cezmen ve yakînen anlamak ma'nasınadır. Ya'ni anlarki ﴿اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ﴾ kendilerine fâkıre yapılacaktır.-

FÂKIRE, büyük mûsibet dahiyei azîme demektirki amudifikarîye isabet eden, ya'ni belleri kırıp hurdühaş eyliyen şiddet ma'nasına gelir. Ba'zıları devenin burnunu dağlamak ma'nasına fakrden geldiğini söylemişlerdir. Birisi şiddetini, birisi de azâbın acılığını ifade eder. Lisanımızda filân iş fülânın belini kırdı ta'biri kullanılmak i'tibariyle biz buna mealde «bel kıran» demeyi muvafık bulduk. İşte Âhıreti birakıp, sonunu düşünmeyip de yalnız pîşine, Dünyaya mahabbet etmenin neticesi budur, bu beller kıran fâkıredir. Buraya kadar Kıyametin kısmen Dünyaya tealluk eden yıkım manzarasındaki dehşet sonra da Âhırete tealluk eden biri tecellii cemâle, bir tecellii celâle aid olan iki akıbet beyan olunduktan sonra hayatı Dünyanın sonu ve Âhıretin ilk kapısı ve ferdin Kıyameti demek olan ölüm ve sekeratı mevt hali tasvir olunarak Âhıreti bırakıp da Dünyaya mahabbet edenlerin belini kıran fâkıre Âhırete de kalmayıp Dünyadan

Sh:»5484

başladığı anlatılmak üzere buyuruluyorki: 26. ﴿كَلَّا اِذَا﴾ « كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ » ye nâzır olup âcileye mahabbetle Âhıreti terkten tahzir ve mevt halini tasvirdir. ﴿بَلَغَتِ﴾ - zamiri, Dünyaya mahabbet eden nefse yâhud o karîne ile ruha raci'dir. ﴿التَّرَاقِىَ﴾ - Terkuvenin cem'idirki boyunun dibinden kollara doğru olan köprücük kemiklerine denir. 27. ﴿مَنْ رَاقٍ﴾ - Rak, rakî, ya'ni rukye, irvâsâ yapan, naçarlık hallerinde son bir tedbir olmak üzere muraceat edilen okuyucu, bir nefes edici veya kavlî, fi'lî bir irvâsâcı demektirki ölüm halinde çağırılan cismanî veya ruhanî tabîbden, hekimden ve okuyucudan eamm olabilirse de daha ziyade ruhanî olan okuyucu da zâhirdir. İnanan da inanmıyan da son bir tesellî olmak üzere ona muraceat eder. Burada « من » bir sekte ile okunur, ki bunda lâfzî ve ma'nevî iki nükte vardır.

BİRİSİ, sekte yapılmadığı takdirde «nun», «ra» da idgamı bilâgunni yapılmak lâzım gelip «

﴿مَنْ رَاقٍ﴾ » «merrak» gibi okunmuş, ya'ni çorbacı denilmiş gibi olacağından sekte ile bu iltibâs kat' edilmiş olur.

İKİNCİSİ de bu lâhza nefesin kesildiği bir sekte lâhzası olduğuna bir tenbih olur. O râkî çağırılır çağırılmaz, bulunur bulunmaz o cihet başka fakat o lâhzada bu söylenir 28. ﴿وَظَنَّ﴾ ve sezer, anlar - o can çekiştiren, nefesi tıkanan muhtazar o demde anlarki ﴿اَنَّهُ﴾ o - başına gelen emrihak ﴿الْفِرَاقُ﴾ tam firaktır. - Sevgilisinden sevgili Dünyasından ve ni'metlerinden ve bütün a'zalarının yek diğerinden elveda', elfırak diye diye hicranlar içinde ayrıldığı

Sh:»5485

tam ayrılıktır. O dem o bunu anlamış 29. ﴿وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ﴾ ve sak saka dolaşmıştır. - Ölüm acısiyle el ayak karışmış, bacak bacağa dolaşmıştır. 30.

﴿اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ﴾ -

MESAK da sevk ma'nasına mimli masdardır. Ya'ni o gün kişi yakalanır, başka birine değil, ancak rabbına sevk edilir. Hisabı görülmek, cezası verilmek üzere cebren ve kahren onun huzuruna götürülür. İşte Dünyanın sonu. Bu Âhıreti bırakıp da pîşin Dünyayı sevenlerin halâs ve visal neş'esiyle gülümsedikleri bu lâhza Dünya mahabbetine sargın ruhlar için böyle elîm bir firak, nihayetsiz bir hicran, ebedî bir sürgündür. Evet o gün o can her şeyden ayrılıp yalnız rabbına sevk edilecektir, ya Muhammed!

﴿٣١﴾ فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰى ﴿٣٢﴾ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى
﴿٣٣﴾ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِه۪ يَتَمَطّٰى ﴿٣٤﴾ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى
﴿٣٥﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ﴿٣٦﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ
يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٧﴾ اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى ﴿٣٨﴾ ثُمَّ
كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٣٩﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ
وَالْاُنْثٰى ﴿٤٠﴾ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى﴿﴾

Sh:»5486

Meali Şerifi

Fakat o ne sadaka verdi ne namaz kıldı 31 Ve lâkin yalan dedi ve döndü 32 Sonra da gerneşe gerneşe ehline gitti 33 Gerektir sana o belâ gerek 34 Evet, gerektir sana o belâ gerek 35 Sanır mı insan muhmel bırakıla 36 Değilmiydi bir nutfe dökülen menîden? 37 Sonra bir aleka, oldu derken biçimine koydu, derken tesviye etti de 38 Yapdı ondan da iki eşi: erkek ve dişi 39 O, ölüleri diriltmeye kadir değil mi? 40

31. ﴾فَلَا صَدَّقَ﴿ - Bunu ekser müfessirîn iyman ma'nasına tasdîkten olmak üzere tefsîr etmişlerdirki zâhiri de budur. Lâkin Ebu Hayyanın dediği gibi ba'zıları da sadakadan olarak, sadaka vermedi diye tefsîr etmişlerdirki bunda ziyade bir ma'na var. Evvelkinde « وَلٰكِنْ كَذَّبَ » mücerred te'kit gibi kalmış olacağından bu ma'na daha faydalıdır. Ve evvelki Sûredeki « لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلّٖينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكٖينَ » mazmununa da mutabıktır. Çünkü tasdîk, tesadduk ma'nasına da gelir. İkisinde de bunun «fa» ile yukarıya rabtı şu mazmunu ifade yler: fakat o Dünya zevk ve mahabbetine dalıp da nihayet böyle rabbına sevk olunacak olan ve ne zaman o Kıyamet günü diyen o fâcir can, ne yüzle rabbına varacak? Çünkü o Dünyada ilerisini ne tasdîk etti, ne Allah için bir amel işledi, ne sadaka verdi, ne namaz kıldı, ve lâkin Allahı, Peygamberi Kur'anı, Âhıreti inkâr etti yalan dedi ve hakka karşı arkasını döndü tâatta bulunmadı. Sonra da bununla iftihar ederek gerneşe gerneşe, kurula kurula ehline, evine veya iline keyif çatmaya gitti. Şimdi bu adam sonunda Dünyadan uzak bir hicran ile varacağı rabbına ne yüzle varacak? Şübhe yokki bu adam o gün gülecek yüzlerden değil. Kendilerine fâkıre yapılacak, belleri kırılacak, belâsını bulacak pusarık; kara yüzlülerdendir. Bu âyetlerin iycaz içinde bu ma'nalara daha revnaklı delâletleri vardır. Onun için o gibilere

Sh:»5487

şöyle buyuruluyor: 35. ﴾اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى﴿ - Arabcada « اَوْلٰى لَكَ » ta'biri Türkçemizde «gerekti sana bu belâ oh olsun» demek gibi bir duâ ve teşeffî makamında kullanılır.

Ma'lûmumuz olan « اَوْلٰى » dan « وَيْلُ » evlâ ve elyaktır sana o veyl ü helâk» ma'nasınadır. Ba'zıları da bu « اَوْلٰى » nın « اَوْلٰى لَكَ الْوَيْلُ » kelimesinden maklûb olarak en büyük veyl başına olsun demek olduğunu söylemişlerdir. Bu âyetin Ebu cehil hakkında nâzil olduğu rivayeti geçmişti. Maamafih mazmunun emsaline de şumulü zâhir olduğunda şübhe yoktur. 36.

﴾اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴿ -

SÜDÂ, mühmel, teklifsiz, başı boş, kendi keyfine bırakılmış ilişiksiz demektir. 37.

﴾اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً الخ...﴿ - Mezkûr zannın butlânını isbat ile hatimeye ihzardır.

﴾اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى﴿

Bu Sûre okunduğu zaman Âhirinde « بَلٰى » denilmesi, Velmürselâtü âhirinde « اٰمَنَّا بِاللّٰهِ » denilmesi «Vettîni vezzeytuni» nin âhirinde « بَلٰى وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدٖينَ » denilmesi Resulullahdan Ebu Hüreyre hadîsiyle, Ahmed, Ebu Davud, Hâkim, Beyhekî gibi muhaddisîn ve müfessirîn tarafından rivayet edilmiştir.

İNSÂN

٧٦ سُورَةُ الْاِنْسَانِ

Sûrei İnsan, Sûrei Dehir, Sûrei Ebrar, Sûrei, Emşac, «Hel etâ» Sûresi dahi denilen bu Sûrei celîle Mücahid ve Katâde rivayetlerinde medenî denilmiştir. Hasen ve İkrime dahi Medenî olduğunu ve ancak « وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا » bir âyetinin Mekkî bulunduğunu söylemişler, lâkin çokları hepsi Mekkî demişlerdir. Zemahşerî, Razî, Beyzavî, Ebüssüud, nisaborî hep Mekkî olduğunu kaydetmişler, Ebu Hayyan da buna cumhur kavli demiştir. Âlûsî derki İbni âdilden cumhura göre alelitlak medenî olduğu menkuldur. Şi'a da Medenî olduğuna kail olmuşlardır.

Âyetleri - Bilâ hılâf otuz birdir.

Kelimeleri - İki yüz kırk.
Harfleri - Bin elli üç.

Fasılası - Yalnız ا harfidir.

Sûrei Kıyame, Kıyamet ve ölüm ahvalini beyan ile başlamış, insanın mükellefiyyeti, hayatı ile gayesinin ebedî hayat olduğunu anlatmak üzere ölülerin ihyasına kudreti isbat ile hıtam bulmuştu. Bu Sûre de insanın mebde'i hılkati ve hikmeti tekâmüliyle sa'yi beşerin fevâidini göstermek üzere o hayatı, o hatime ve gayeyi tevzıyh edecektir.

Sh:»5489

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيــــــــمِ

﴿١﴾ هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا
مَذْكُورًا ﴿٢﴾ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ
فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٣﴾ اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا
وَاِمَّا كَفُورًا ﴿٤﴾ اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا۠ وَاَغْلَالًا
وَسَعِيرًا ﴿٥﴾ اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا
كَافُورًا ﴿٦﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا
﴿٧﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٨﴾
وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا ﴿٩﴾ اِنَّمَا

نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَانُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَٓاءً وَلَا شُكُورًا ﴿١٠﴾ اِنَّا
نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١١﴾ فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ
ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًاۚ ﴿١٢﴾ وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا
جَنَّةً وَحَرِيرًاۙ ﴿١٣﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَٓائِكِۚ لَايَرَوْنَ فِيهَا
شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًاۚ ﴿﴾

Sh:»5490

﴿١٤﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٥﴾
وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَاۙ ﴿١٦﴾
قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٧﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَاْسًا
كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًاۚ ﴿١٨﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا

﴿١٩﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۚ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ
لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ﴿٢٠﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا
كَبِيرًا ﴿٢١﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّٓوا
اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍۚ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢٢﴾ اِنَّ هٰذَا
كَانَ لَكُمْ جَزَٓاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًاۚ ﴿﴾

Meali Şerifi

Fil'hakîka geldi insan üzerine dehirden bir müddet o anılır bir şey olmadı 1 Çünkü biz yarattık o insanı bir takım katgılarla mezcedilmiş (emşac) bir nutfeden, evire çevire mübtelâ kılmak üzerede onu bir semî' basîr yaptık 2 Her halde biz ona yolu gösterdik, ister şâkir olsun ister nankör kâfir 3 Çünkü biz, kâfirler için, zincirler, tomruklar, bir de Seıyr hazırladık 4 Haberiniz olsun ebrar (hayır sabihi iyi insanlar) öyle dolgun bir kadehten içeceklerdir ki mizacı olmuştur kâfur 5 Bir çeşme, ondan Allahın kulları içer, güzel, yollar açarak akıtırlar onu akıtırlar 6 Adaklarını yerine getirirler ve şerri

Sh:»5491

salgın olan bir günden korkarlar 7 Miskîne, yetîme, esire seve seve yemek yedirirler 8 Size ancak "livechillâh" it'am ediyoruz, sizden ne bir karşılık isteriz ne de bir teşekkür 9 Çünkü biz rabbımızdan korkarız, bir suratsız kara günden (derler) 10 Allah da onları o günün şerrinden korur ve kendilerini bir parlaklıkla bir sürûre indirir 11 Ve sabırlarına mukabil onlara bir Cennet ve bir harîr verir 12 Orada erîkeler

üzerine dayanmışlardır ne Güneş görürler onlarda ne de zemherîr 13 Üzerlerine o Cennet gölgeleri sarkmış ve devşirimleri mebzûl mebzûl önlerine konmuştur 14 Hem dolaşılır üzerlerine gümüşten kaplar ve küplerle ki billûrlar 15 Gümüşten billûrlar, onları türlü türlü biçime koymuşlardır 16 Ve orada bir kadeh sunulur ki katgısı olmuştur zencefil 17 Bir çeşme ki denir selsebîl 18 Ve dolanır etraflarına muhalled evlâdlar, görünce onları sanırsın saçılmış inciler 19 Ve gördüğün zaman orada bir na'îm ve pek büyük bir mülk görürsün 20 Üstlerinde bir sündüs esvab yem yeşil ve kalın istebrak, gümüşten bileziklerle süslenmişler, rabları onlara bir şarabı tahûr sonmaktadır 21 Şöyle diye ki işte bu sizin bir mükâfatınızdı, sa'yiniz meşkûr oldu 22

1. ﴾هَلْ اَتٰى﴿ - HEL, istifham harflerinde olmakla beraber ba'zan « هَلْ هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ » gibi « ما » ma'nasında nefiy, ba'zan da burada olduğu gibi « قد » ma'nasında isbat yerinde kullanılır. Müfessirîn burada ve « هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِۜ » de « قد » ma'nasında olduğunu söylemişlerdir. Bunun iki vechi vardır.

BİRİSİ, hel aslında « قد » ma'nasına tahkîk veya takrib için olmaktırki hakikaten geldi yâhud yaklaştı geldi demek olur.

BİRİSİ de istifhamı takrîrî olmak suretiyle geldimi geldi «geldiya!» diye aynî ma'nayı ifade etmesidir. Bununla insan hılkatinin tekvin tarihinde te'ehhürü tahkık ve takrir olunmuşturki sonra da bunun hikmeti derece derece terbiye ve ıstıfa ile tekemmül ettirilerek mebde' ve

Sh:»5492

gayeyi anlayacak ma'rifetullah ile sirri teklîfe kabil bir hale getirilerek kendi şuur ve gayretiyle ileri doğru daha yüksek bir hayata ıstıfa için Sûrei Mülkün başında geçtiği üzere imtihan ve ibtilâ meydanına sevk olduğu anlatılacak, ve şükrünü bilmeyip bu vazîfeden kaçınmak için kâfirlik edenlerin felâketleriyle şükrünü bilip vazîfelerini yapan ebrarın temiz ruhları ve tarzı mesaiyleri ve anın semeresi olarak Âhirette irdikleri hayatın zevkleri tasvir oluncaktır. ﴾عَلَى الْاِنْسَانِ﴿ İnsan üzerine - burada insandan murad Âdem, veya Benî Âdem diyen kaviller varsa da zâhir olan Âdem ve Benî Âdem hepsine şamil olan cinsi insandır. Ve huküm, her ferdi hakkında sadıktır. ﴾حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ﴿ Dehirden bir hîn -

EDDEHR, Sûrei Câsiyede de geçtiği gibi Râgıbın beyanı vechile aslı ma'nasında âlemin vücudunun mebde'inden inkızasına kadar bütün müddeti, ya'ni zemanı küll demektir. Ve burada bu ma'nayadır. Gayrımuayyen uzun zamanlara da ıtlak olunur. Zaman ise bunun hılâfına olarak az müddete de çok müddete de denir. Ya'ni zaman silsilelerinin yekûnuna da parçalarına da zaman denildiği halde asıl dehir vahid olan külle ve ba'zan da büyük kısımlarına denir. Meselâ bir saat, birgün, bir ay müddete zaman denir, dehir denilmez ve bundan dolayı Fıkıhta yemîn mes'elelerinde dehrin ma'rife ve nekire hallerindeki ma'nalarının ekallini ta'yin hususunda Ashabın ve müctehidînin ıhtilâfları olmuştur. İmamı a'zam nekire olan dehrin ekalli ma'nasını ta'yinde tevakkuf etmiş « لَا اَدْرِى » demiştir.

HÎN, zamandan, az veya çok mahdûd bir müddete denilir. Külle ıtlak edilmez, vakıt gibi cüz'e ıtlak edilir. Burada dehrin mebde'i olan hılkatı âlem ile insanın hılkatı hadleriyle mahdûddur. Nekire olması ise haddizatinde

Sh:»5493

mahdud olmakla beraber insana nazaran mikdarının mechûl olduğuna işarettir. Ya'ni şu muhakkak ki insan cinsi âlemin hılkatinden hayli müddet sonra yaratılmıştır. Âlemin hılkatiyle başlıyan dehirden, insan cinsinin yaratılmasına kadar sizin için mechûl ve maamafih bu iki hadd ile mahdûd bir müddet cereyan etmiş, insana doğru gelmiştir. O haldeki ﴾لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا﴿ o müddet zarfından insan anılır, bu nam ile tanınır bir şey olmamıştır. - Bu cümle insandan hal yâhud «hîn» in sıfatıdır. Ve nefiy

kayde müteveccihtir. Hiç bir şey olmamış degil, mezkûr bir şey olmamıştır. Mezkûr, hem kesr ile zikirden hem de zamm ile zükürden olabilir. Aslı ma'na mücerred insan lâfzının söylenmesi değil, bununla kasd olunan mefhum ve medlûl olduğu için mazmumdan olmak daha ma'kuldür. Maamafih meksûr da bundan eamdır. Ya'ni insan namiyle anılan, anlaşılan insanlık mahiyyetiyle düşünülen bir şey olmamış, bugün insan unvaniyle tesavvur olunup zikorulunan cins vücud bulmamıştı, ancak insan unvaniyle tanınmayan bir şey olmuştu. Bidayetinde ilk maddeleri olan anasır, meadin, sonra onlardan tavır tavır yaratılıp mütevassıt maddeleri olan nebatî hayvanî gıdalar « سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ » sonra onlardan süzülen ve yakın

maddesi olan nutfeye doğru peyderpey etvar ve meratib içinde gelen bir şey olmuş, lâkin insan diye mezkûr olan şey olmamıştı. Hâkikat insanın her ferdi gibi cinsi de kadîm değildir, hâdistir. Hem dehrin başlangıcından, âlemin hılkatinden çok sonra vücude gelmiştir. Niçin öyle olmuş da daha evvel olmamış?

2. ﴿اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ﴾ - Çünkü insanı biz şöyle yarattık: - Ya'ni o kendi kendine, kendi keyfine göre olmadı, basît ve mahdûd bir mertebede mühmel olarak kalmak için de yaratılmadı, şu vechile yaratıldı ﴿مِنْ نُطْفَةٍ﴾ bir nutfeden - Râgıbın beyan ettiği üzere nutfe esasen

Sh:»5494

safî suya denir. Erkeğin suyuna da nutfe denilmiştir. Urfte nutfe ile menî müteradif gibi addedilmiştir. Lâkin Sûrei Kıyamenin âhirinde de geçtiği vechile Kur'anda « نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى » diye nutfenin menîden bir cüz olduğu ifade olunmuş « لَيْسَ مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ » hadîsi şerifinde de külli ifradî ile min külli mâ'in değil, külli mecmu'î ile minküllilmai buyurulmuş olmasından veledin husule geldiği o suyun, mecmuımâ olan bütün bir menî değil, onun bir cüz'ünden ıbaret olduğu anlatılmış bulunduğundan nutfe, menîden bir cüz olan halıs tohumun adı olduğu anlaşılır. Sonra insan cinsinin bir nutfeden yaratılmış olmasının zâhiri Âdemin de bir nutfeden yaratılmış olduğunu ifade eder. Şu kadarki o nutfenin bir insandan gelmemiş olmasını istilzam eyler, « خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ » de bu olmak gerektir. Gerçi « ﴿مِنْ سُلَالَةٍ﴾ . ﴿مِنْ طِينٍ﴾ » ile Âdemin buradan istisnasına da istidlâl edilebilir. Lâkin « ﴿مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾ . ﴿ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ » gibi diğer âyetler, türabdan, tîynden hılkatin mebde' ı'tibariyle olduğunu gösterdiği gibi « ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ . ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ﴾ » gibi umuma hıtab eden âyetlerde mebde' noktai nazarından bunların bütün insanlar hakkında sadık olduğunu anlattığından Âdemin bir insan ile mesbuk olmıyan bir nutfeden yaratılmış olmasına münafi olmıyacağı cihetle « خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ » de olduğu gibi burada da cins mebdei olarak vârid olan « مِنْ نُطْفَةٍ » ıtlakından hiç bir insan istisna edilmemek daha zâhirdir. Fakat o nasıl

bir nutfe ﴿اَمْشَاجٍ﴾

EMŞAC - Nutfeye sıfat yapılan bu kelime, bir şeyi bir şey'e karıştırmak, mezc etmek ma'nasında olan

meşc maddesinden olduğu belli, ancak, müfred veya cemi' olduğunda ıhtilâf edilmiştir. Sahib keşşaf

müfred olan nutfeye sıfat olduğu için « بَرْمَةٌ اَعْشَارٌ . بُرْدٌ اَكْيَاشٌ » ta'birleri gibi elfazı müfrededen olmasını ihtiyar etmiştir. Ve «nutfetin emşacin»

Sh:»5495

denilmekle nutfetin meşcin denilmesinde fark olmadığını, burada meşcin cem'i olmak sahih olmayıp ikisinin de mahlût, memzûc gibi karışık demek olduğunu söylemiştir. Lâkin emşac lâfzından zâhir olan sebeb esbab, ketif ektaf, şehîd eşhad gibi cemi' olmasıdırki müfredi sebeb vezninde meşec, ketif vezninde meşic, şehîd vezninde meşîcdir. Onun için ekser müfessirîn ahlât diye tefsîr etmişlerdir. Bu surette müfrede sıfat olması zati emşacin taktirinde olarak emşaclı yâhud ahlâttan ıbaret, ya'ni her biri karışık eczaden mürekkeb halîtalar mecmuu olan nutfe demek olması i'tibariyledir. Müfred olduğu surette eczasının bir kerre terkib ve mezci mülâhaza edilen bir halîta, cemi' olduğu surette ise eczasından her biri başkaca bir halîta olan muhtelif halîtaların imtizacları mülâhaza edilen katmerli halîta demek olur. Filvaki' ahlât, muhtelık demek olan (halat) ın cem'idir. Muhtelif anasırın ıhtilâtiyle husule gelen ve kimyevî bir surette yekdiğeriyle imtizac ettiğinden dolayı mizac dahi ta'bir olunan kan, safra', sevda', balgam «lenfa = lymphe» gibi karışık kimyevî mürekkebatı mahsusaya ahlât ıtlak olunur. Şu halde nutfenin emşacı nedir? Şübhe yokki bu nutfenin tam bir tahlili ile bilinecek bir şeydir. Bunun tamanını ise ancak yapan bilir. Bunu sade meşîc, karışık ma'nasına anlıyanların çoğu nutfenin rahimde kadın menîsiyle ıhtilâtı, ya'ni telkîh hali diye telakkî etmişlerdir. Lâkin nutfe o vakıt uluk ve aleka namını aldığı cihetle emşac vasfının daha evvel olması zâhirdir. Ba'zıları da kan ve emsali ahlât demişlerdir. Mervî olan tefsirler içinde ikisi şayanı dikkattir. Birincisi, Keşşafta mezkûr olduğu üzere İbni Mes'ud Hazretlerinden «nutfenin uruku». İkincisi Katâdeden elvan ve etvar Nutfenin uruku zâhiren menînin elyafından ibaret zannedilebilerse de nutfe asıl tohumdan ıbaret olan zürriyyet huceyresi olmak üzere mülâhaza edilince onun uruku: damarları hayatî teşekkülünde haiz olduğü muhtelif

Sh:»5496

hususiyyetleri çizen hututı esasiyyedir ki ilk maddei musavveresi olan protupilazmasında, nüveyyesinde, gışasında, bünyesine, uzviyyetine dahil ve evsafında insan hususiyyeti mündemic olan ve künhü henüz tahlilâti fenniyyenin mâverasında Atomik inceliklere kadar varan damarlar demek olur ki bunlar önce mezkûr olmıyan şeylerden başlamıştır. Nutfenin elvan ve etvarı ta'biri de teşekkülüne kadar geçirdiği ve gayri mezkûr şeylerden süzüle süzüle keyfiyetten keyfiyyete tahvil olunarak geldiği müteaddid ıstıfa meratibindeki ahval ve etvar ile bundan sonra aleka, mudga, muhallaka yapılarak gecireceği rüşeym ve cenîn hallerindeki etvara şamil olabilir, Hasılı insan bizatihi ve lizatihi kâmil ve kendiliğinden mevcud bir kadîm olmadığı gibi bir anda yaratılıvermiş basît bir mahlûk da değil, dehrin bidayetinden beri devir devir, tavır tavır yaradıla gelmiş gayri mezkûr şeylerin süzülüp biribirlerine katıla katıla imtizac ettirilmiş ve terbiye edile edile bir takım evsaf ve hususıyyat ilâve olunarak yetiştirilmiş emşacdan mürekkeb bir nutfeden yaratılmıştır. Basît olmıyan böyle bir nutfe yaratılmak için evvelâ alîm, hakîm, dilediğini yapar fâili muhtar bir halikın sun'una mütevakkıf olduğu gibi, sonra mezc ve terkib ve terbiye olunacak basît eczanın halk ve terkib-ü tasfiyesine de tab'an mevkuf olduğundan dolayı insanın hılkati dehr ile beraber başlamış, bu nutfenin tekvininden sonraya te'ahhur etmiştir. Şu halde bunda ılmi ilâhîdeki insan tabiat ve mahiyyetinin hiç ıktizası yok değil, fakat o tabiat fâıl ve müessir değil, kendine kalsa hiçbir şey yapamıyacak olan âciz ve muhtac bir mümkin tabiati ve ıhtiyacı ıktizasıdır. Onun için hukûm, tabiatin değil, ona hâkim olan hâlık ve sânı' Hak tealânındır ki o tabîat kendi haddi zatinde yok, onun ılminde sâbittir. Düşünmeli ki basît bir müvellidülmâ diye yad olunan şey ile emşac bir nutfe denilen şey arasında ne büyük fark vardır. Sonra da düşünmeli

Sh:»5497

ki emşac bir nutfe diye anılan şey ile insan denilen şey arasında tabîat bakımından aşılmıyacak ne büyük bir hatvei terakkî ne yüksek bir eseri san'at-u kudret vardır. Ve işte bu âyetler insanlara bilhassa bunu duyurmak ve göstermek içindir. Evet insan kendi kendine olmadığı gibi basît bir hılkat ile de yaratılıvermedi. Allah tealâ onu şanı azemetiyle gittikçe tekemmül ettirmek ve en aşağı mertebeden kendine doğru en yüksek mertebelere irdirmek üzere işe yaramazlarını atıp temizlerini süzmek suretiyle emşac bir nutfeden

yarattı, ki böyle yaratmanın hikmeti şununla beyan olunuyor. ﴿نَبْتَلِيهِ﴾ öyle ki onu mübtelâ kılmak

üzere evire çevire - ya'ni o insanı öyle yaratıp artık bitti diye südâ ve mühmel bırakıvermek için değil, onu bir takım emanat ve tekâlîf ile mükellef kılıp kendisine duygular, vazîfeler mihnetler yükleterek imtihana çekmek ve Sûrei Mülkün başında «

« اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً

diye beyan olunduğu ve Sûrei Kıyamenin âhırinde «

اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰۤى اَنْ يُحْيِىَ الْمَوْتٰى » diye ıhtar kılındığı vechile daha

ileri bir âlemde yüksek bir hayata geçirmek üzere tavırdan tavra evire çevire yarattık. Bu ibtilâ ve mükellefiyyetle ileri doğru neticelerini kabil olması ve verilen emirleri, edilen irşadları dinleyip önünü ardını görerek ona göre yoluna gitmesi için ﴿فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ yarattık da onu bir semî'

basîr yaptık - gerek kendisinde ve gerek âfakta işitilecek görülecek tenzilî, tekvinî âyât ve delâili işitecek, görecek, basîretle bilip ona göre şuur ile vazîfesini yapacak mükellef bir mahlûk dehrin bidayetinden beri nice etvardan geçirilip kale gelmez nice şeylerden süzülüp nice katğılarla mezc edilerek husule getirilmiş emşac bir nutfeden « وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا » medlûlünce evirile çevirile

Sh:»5498

tesviye edildikten sonra « ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ » mazmununca bam başka bir ruhanî hılkate mazher edilmiş semî' basîr mevt ve hayat geçitleriyle mübtelâ, henüz varacağı gayeye varmamış, ölümden sonra da bir hayata namzed ve yolcu bir mahluktur. Şu halde hakkiyle semî' basîr olmıyan ve rabbına karşı vazîfelerini düşünmiyen kimseler insan unvanına lâyık değildirler. Görülüyorki insanın bu

suretle ta'rîfi hayvanı natık ta'rîfinden daha derin ve daha güzeldir. « نَبْتَلِيهِ » kaydi umumiyyetle

Kur'anda beyan oluna gelen mükellefiyyetlerin hepsine işaret olmakla beraber bilhassa Sûrei Mülkten beri anlatılan ve ez cümle Sûrei Kıyamede tasvir olunan ve bundan sonra bu Sûrede ve ileri Sûrelerde ıhtarı tevâlî edecek olan mukadderatı beşere müte'allık vazîfe mihnetlerin ve mücazat ve mükâfat ibtilâlarını icmal

eder « بَصِيرًا » vasfının yine Sûrei Kıyamede geçen «

بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ » âyetini hususî bir ıhtarı vardır. Burada Razî

tefsirinde kaydedildiği vechile rivayet olunuyorki: Hazreti Sıddık bu âyeti işittiği vakıt «

يَا لَيْتَهَا كَانَتْ تَمَّتْ فَلَا نُبْتَلَى » ah nolurdu o taman olsaydı da mübtelâ

kılınmasaydık» demişti. Bu temenni Hazreti Sıddıkın bu âyeti ne ince bir vukuf ve basîret ile anlamış olduğunu gösterir. Çünkü bunda insanın noksanını ve tekemmül için istıkbale aid vezaîfinin ağırlığını derinden duyan bir nidayi haşyet vardır. Filvaki' bu iki âyet insanın hılkat tarihinde hikmeti te'ahhuru, geçirdiği istıfa mertebeleriyle sureti tekvîni hali ve istıkbali ile mahiyyeti ve mukadderatı bakımlarından çok derin uçları ve ince saçakları ihtiva eden ve nice nice amellerin tahlil ve tetkıklerine müsaid hututı esasiyyesini tenvir eyliyen ledünniyyatı telhıs ve icmal etmiş, aslını, hılkatın mebdeinden beri en derin, en güzîde damarlarından toplanıp süzülerek bir tavrı mahsusta zübde edilen bir usarecik, mahiyyetini tabiatin kendiliğinden yetişmesi ve atlaması ihtimali olmıyan yüksek bir tekâmül hatvesiyle
doğrudan

Sh:»5499

doğru Hâlık tealânın sıfat ve sun'unu tecelli ettiren sem'u basar ve basîret gibi bir hakikati ruhaniyye olarak ta'rif ederken, hikmeti halkiyle bütün mukadderatını da bir ucu kendi şuur ve iradesine bağlanmış olan tekemmül için ibtilâ ve mes'uliyyet kanununda hülâsa eylemiştir. Ve bu suretle insan diye anılan şey'in

gayesine ermiş tam ma'nasiyle mütekâmil ve dehrin son ucuna gelmiş veya ölümiyle bütün mukadderatı tükenip bitecek bir şeyden ibaret olmayıp rabbından geldiği gibi «

« اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ » ve « اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ

buyurulduğu vechile yine rabbına gitmek üzere altı Seıyr, ucu nu'îme varan ve tehlüke ve mihnetlerle dulu

bir yolun yolcusu olduğu anlatılmıştır. İbtilânın bu iki ciheti tasrih ve tevzih olunmak üzere buyuruluyorki 3.

﴿اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ﴾ herhalde biz ona doğru yolu gösterdik - yol «

« اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ » ve « اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ » ve «

اَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى » gibi âyetlerin nâtık olduğu ve Fâtihada beyan edildiği vechile

doğrudan doğru Allaha ve halıs ni'metlerine götüren ve Kur'an ile da'vet olunan hak İslâm dînidir. Ya'ni

âfak-u enfüste mebde' ve gayesiyle Hak yolunu göstermek üzere işitilecek ve görülecek ve düşünülecek

tenzîlî ve tekvînî; naklî ve aklî âyetler, deliller, alâmetler nasb-u ikame ederek ve insana sem'-u basar ve

basîret kuvveleri vererek ona nereden gelip nereye gideceğini ve son murada irmek için rabbına ne yolda

gitmek ve ne gibi vazîfeler yapmak lâzım geleceğini anlatarak irşad eyledik

﴿اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا﴾ gerek şâkir olsun o insan gerek nankör kâfir - ya'ni isterse o

irşad ve hidayet ni'metinin kadrini bilerek rabbına şükretmek üzere iyman ve hüsni niyyetle o Hak yoluna

sûlûk edip mihnetlere göğüs gererek çalışsın, gayei kemale yürüsün, isterse nankörlükle küfr

edip
Sh:»5500

teklif ve tekammülden kaçınarak, bu irşad ve hidayete karşı, işitmez, görmezceden gelerek bu ibtilâ âlemi olan Dünya hayatta kalmak istesin, o cihet kendisine, kendi ıhtiyarına aiddir. Her iki halde de yol gösterilmiş bulunuyor. Bu hidayet ve irşaddan sonra şakir ve kâfir taksîminde bir taraftan şükre tergib bir

taraftan da küfürden tahzir için « اِعْمَلُوا مَاشِئْتُمْ » tarzında ıhtiyari beşere hitab eden mücmel bir

va'd-ü va'îd vardır. Onun için leff-ü neşri gayri müretteb üslûbiyle evvelâ küfr-ü küfrandan tahzirin ılleti 4.

﴿اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَاَغْلَالًا وَسَعِيرًا﴾ çünkü biz kâfirler

için zincirler, tomruklar ve bir Seıyr, çılgın bir ateş hazırlamışızdır. - Ya'ni dileyen bunlara ıhtiyar etsin, lâkin bunlar basîreti olanlar için ıhtiyar edilecek, tehammül olunacak şeyler olmadığı için her halde küfr-ü küfrandan sakınmak lâzım gelir, mealinde kısaca tefhim olunduktan sonra şükr-ü iyman, birr-ü ihsan ile çalışanların ruhlarının temizliğiyle tarzı hayatları ve semerei mesaîleri, Dünya hayatın geçici zevklerine ve sâgarı sernigûn olmağa müheyya humarlı ışretlerine meftun olanları imrendirecek ve hasretlerini artıracak

bir surette beyan ve tafsıl olunmak üzere buyuruluyor ki 5. ﴿اِنَّ الْاَبْرَارَ﴾ haberiniz olsun

ebrar -

EBRAR, «berr» in cem'dir, rabb erbab gibi. Fâil venzi ef'al diye cemi'lenebildiğine göre «barr» ın cem'i de olabileceği söylenmiştir. Berr, birr sahibi, ya'ni kemaliyle hayır sahibi mutî' iyi insan demektir. Hakkullahı

eda ve nezrini iyfa eder kimse diye de ta'rif edilmiştir. Hasenden, karıncayı incitmez, şerre razı olmaz kimse

diye de merviydir. Sûrei Bakarede « لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ » âyetine, Ali

imranda « لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ » âyetine bak.

BARR; iyilik ve ihsan yapan, bir de ahdinde ve yemîninde sadık olan ma'nalarına gelir. Burada şâkir olanların

Sh:»5501

güzel halleri ve akıbetleri beyan olunurken onlardan ebrar unvaniyle ta'bir olunması, bir ta'rif demek olup bunların nâil oldukları yüksek kerametlere istihkakları bu vasf ile olduğuna, ya'ni şükürden murad şükri amelî olup bunun birr-ü hayır ve ihsan ve sedâkat ile iyfa olunacağına tenbihtir. Böyle birr-ü hayır sahibi iyi insanlar ﴿يَشْرَبُونَ﴾ içerler - ya'ni Âhırette içecekler, kâfirlerin Seıyrde yanmaları, Âhıretteki akıbetleri olduğu gibi mukabilinde zikrolunan ebrarın da sürblerinden murad Âhıretteki şürbleri demek olur.

﴿مِنْ كَاْسٍ﴾ Bir ke'istenki -

KEİS, kâse yukarılarda da geçtiği vechile dolgun kadehe ıtlak olunur. Boş olursa keis denmez. Meşhur de hakikatı, içinde içki bulanan kabın kendisidir. Bilhassa içindeki içkiye de ıtlak olunur. İçki içenlerin asıl maksadları gayesi olan neş'e olduğu için sonra da zikri sebeb iradei müsebbeb tarikıyle keis, tam neş'eden mecaz olurki edebiyyatta isti'mali bu ma'na ile urf olmuştur. Şu halde tam ma'nasiyle dolgun kadeh neş'esinde hiç humar olmıyan hal ve istıkbalinde her türlü gamm-ü kederden azade olan safî bir hayat zevkı demek olur. Böyle bir hayat ise « وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُ »

mısdakınca ancak hayatı âhıredir. Çünkü Dünyanın hiç bir neş'esi yokturki keder ve humarı bulunmasın. Bu ma'nada müverrih âlî ne güzel söylemiştir:

Neş'e ümmid ettiğin sâgar de senden gamlıdır:
Bir dokun bin âh dinle kâsei fağfûrdan.

Onun için ke'is ta'birinde gözetilen tam neş'e ma'nası Dünya kadehlerinde, Dünya şarablarında yoktur. Onlar bir neş'eye bedel bin tahrib ile doludur. Bundan dolayı Kur'anda Dünya şarabı «

﴿وَاِثْمُهُمَٓا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾ . ﴿رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ »

diye tavsîf olunduğu halde Âhıret şarabı « شَرَابًا طَهُورًا » ile

Sh:»5502

tavsif olunmuşturki: bu, Dünyada ancak mutlak bir iyman, safî bir aşk neş'esi ile ruhanî bir gaye halinde mülâhaza olunabilir. Bunda zevkı cismanîden zevkı ruhanîye husni fanî mir'âtından cemali mutlak şevkına geçen öyle derin ve lâyezal bir neş'ei vısal vardırki yolunda Dünyadan geçilir canlar feda edilir.

Canı canan dilemiş vermemek olmaz ey dil !

Ne niza' eyliyelim ol ne senindir ne benim.

Denilir. Ve bun neş'eyi duyanlardırki «

لَاتَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَاۤءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ » ve «

اُولٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاۤءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ

» tebşirleriyle ındallah ebedî hayatta serşarı camikâm olurlar. Bu Âhıret neş'esinden gafil olup da bütün lezzetlerini Dünya hayatın zevkında tüketmek istiyenler, âlâmı Dünyayı yalnız Dünya şarabının dolmak ihtimali olmıyan ve cüz'î bir neş'eye bedel türlü acılıklar, türlü humarlarla âlûde ve akıbet kırılmağa mahkûm bulunan boş veya eksik sagarinden aradıkları için Allah tealâ onlara rağmen ebrarın temiz ruhlariyle zevkı uhrevî ve ebedî neş'ei hayatını birçok Sûrelerde olduğu gibi burada da dolgun bir kâsei ışret ve temiz bir içki demek olan şurbi ke'is ve şarabı tahûr zevk-u neş'esiyle beyan ve tasvir buyurmuştur. Bu ke's ile içilen içkinin mizacı Dünya içkilerinin mizacına benzemeyip her türlü şaibeden ve nâhoş kokulardan âri gayet temiz ve sonunda tasrih olunacağı üzere bir «şarabı tahûr» olduğu anlatılmak üzere de buyuruluyorki:

﴿كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ onun, ya'ni o ke'sin mizacı bir kâfur olmuştur. -

MİZAC, ismi alet ma'nasında olarak bir şey'e mezc olunan katgı demektirki hassası onda tebarüz eder. Meselâ bir şerbete katılan gül suyu onun mizacı olmuştur. «ha» zamiri ke'se raci'dir. Keis dolu kabın kendisinin ismi olduğuna göre kâfur, kadehin mizacı olmuş olur. Bu ise

Sh:»5503

o ke'sin sırçası, « قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ » den anlaşılacağı vechile kâfur tıynetinde beyaz ve hoş

demek olabileceği gibi o ke'sin içine katılan içkinin kâfur hassasında görülmedik bir içki demek olduğunu da ifade edebilir. Bundan başka mizacı olmak kabın kendisinden ziyade içindeki içkiye daha münasib olacağına nazaran burada ke'isten murad içindeki içilecek şey demek olup onun mizacı da o içilecek içkiye katılan temiz ve hoş bir katgı demek olur. Evvelki ma'naya göre kâfur, ma'ruf ma'nasında mülâhaza olunabilir. Ma'lûmki kâfur beyaz ve zarif bir renkte hoş kokulu, serin, antiseptik, ya'ni te'affüne muzadd ve mizacı kalbi takviye etmek hasasını hâiz, meşhur bir şeydir. Bir ke'sin kendisinin bu mizacta olması onun temizliğini hoşluğunu letâfetini ifade eden bedi' bir isti'arei temsîliyye olur. Ve ikinci, üçüncü ma'nalara göre ise kâfur, ma'ruf olan ma'nasında değil, Dünyada ma'lûm olmıyan bambaşka bir içki veya içki katgısı dremek olur. Filhakika bu ma'naca kâfur, Cennet çeşmelerinden bir çeşmenin ismi diye merviydir. Bu surette ebrar o dolgun kadehten bu kâfur denilen çeşmenin suyunu veya mizacı o çeşmeden katılan bir

Cennet şarabını içecekler demek olur. Bu takdirde 6. ﴿عَيْنًا﴾ - kâfurdan bedel veya atfı beyandır. Ya'ni o ke'sin mizacı olan kâfur bir ayn: bir çeşme, ta'biri âharle, bir menba', bir kaynak gözü, bir pinardır.

İkinci ve evvelki takdirde ise « يَشْرَبُونَ » nin mef'ulüdür. Ya'ni mizacı kâfur olan o ke'isten mütemadiyen akan ve ebedî hayat menba'ı olan bir çeşme suyu veya o su ile mezc edilmiş bir içki içerler. Ki buna Sûrei Vakıada sabikunun vasfında «

وَكَاْسٍ مِنْ مَعِينٍ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ » Sûrei Saffatta «

بَيْضَاۤءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ » denilmiştir. Burada kâfur, orada « بَيْضَاۤءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ » Sûrei

Muhammedde « مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ » gibi evsaf mütekarib mazmunlardır. O kâfur

veya o içtikleri öyle bir çeşme ki ﴿يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ﴾

Sh:»5504

onunla yâhud ondan Allahın kulları içer ﴿يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾ güzel yollarla akıtırlar da

onu akıtırlar - istedikleri yerlere kolay kolay cereyan ettirler, diledikleri gibi kana kana içerler. Abdullah ibni

Ahmedin Zeva'i düzzühhadda ibni şevzîden rivayetine göre: altın masuraları vardı, su, onları ta'kıb eder اهـ. Burada «Ibadullah» yine o ebrarın kendileri, şürb de evvelkinin beyan ve tevzıyhi olmak muhtemil

ise de e'amm olmak daha zâhirdir. Bu surette çeşme o ebrarın Dünyadaki hayratı, Ibadullahın şürbü ondan

umumun intifa' ve istifadeleri, ebrarın kâfur mizaclı dolgun ke'isten içmeleri de Âhırette onun sevabından

irdikleri ebedî saadet neş'esi demek olur. Bunun şu suretle iyzahı da bu ma'nayı anlatır. 7.

﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ﴾ ilh ... - Çünkü bu, o ebrar isminin icmalen anlattığı ma'nayı bir nevi' tafsıl

olmak üzere onları Âhırette o murada irmelerine sebeb olan Dünyadaki hallerini, ahlaklarını, haleti ruhiyye

ve fikr-ü emelleriyle hayır amellerinin esasını ve semerelerini beyana şüru'dur. Ya'ni onlar ne suretle o birre irer, o tefcîri yaparlar? Denilirse, buyuruluyorki, nezirlerini iyfa ederler,

NEZR, ahid ve adak demektirki bir kimsenin üzerine vâcib olmıyan hayırlı bir işi kendine vâcib kılarak

yapayım diye te'ahhüd etmesidir. Ve şübhe yokki kendine vâcib olmıyan nafileyi üzerine alıp da iyfa eden

kimseler, kendilerine vâcib olan vazîfeleri evleviyyetle iyfa ederler. Bu haysiyyetle «

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ» gerek kendilerinin iyacabı ve gerek Hak tealânın iycabı ile üzerlerine vâcib olan

her türlü vecîbe ve vazîfelerini iyfa ederler demek olur. Ve bu suretle «

وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ» âyeti mazmuniyle «

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى اَكُونَ سَمْعَهُ وَ

بَصَرَهُ الخ» hadîsi kudsîsi mazmununu ihtiva eyler. «يُوفُونَ» muzari' sıygası da bu iyfada

Sh:»5505

istimrarlarını ifade eyler, ya'ni bir iki iyfa ile kalıvermezler, müstemirren iyfa eder dururlar, hem de

yaptıklarına magrur olup da artık yetişir diye gafil davranmazlar

﴿وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾ ve şerri müstatîr olan bir günden

korkarlar - o endişe ile korunur dururlar.

MUSTATÎR, uçan, uçuşan, yangının veya sabahın intişarı gibi âfaka dağılıp yayılmak isti'dadında

bulunan demektir. 8. ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ﴾ - Burada «عَلٰى حُبِّهِ»

zamirin merci'ine göre iki ma'na ifade eder.

BİRİSİ, taama sevgileri, ya'ni kendi ihtiyacları hasebiyle istek ve arzuları bulunmakla beraber demektir ki «

﴿وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهِ﴾ . ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ » mazmunudur.

BİRİSİ DE, o it'amı kerhen değil, bütün kalblerinden isteye isteye seve seve demektir ki her birinin bir vechi vardır. ﴿مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا﴾ -

MİSKİN, kendi kendine iktisabdan âciz,
YETİM, kâsibi ölmüş, kendisi de âciz,

ESİR, memlûk olup olmamaktan, Ebu Müslim olup olmamaktan eamm olarak her hangi bir esîr olursa olsun. Burada esîrlere, düşgünlere hüsni muameleye mühim bir tenbih vardır. Esîr, kendisine katil ve sair her hangi bir muamele yapılabilmeğe mahkûm bir haldedir. Onun katletmek lâzımsa önce katletmeli, fakat kaydi esaretle bağlandıktan sonra da işkence etmeyip mümkin olabildiği kadar insanca bakmalıdır. Rivayet olunur ki Resulullaha esîr getirilir, o onu müslimanlardan ba'zılarına teslim eder, buna ihsan et, güzel bak diye emrederdi, iki gün üç gün onun yanında kalır, o müslim, ona kendi nefsine tercih eder surette bakardı. Katâde demiştir ki o gün onların esîrleri müşrikler idi, müslim

Sh:»5506

kardeşin ise elbette it'amına daha lâyıktır اهـ. Müslim esîre muavenet, daha ziyade onun esaretten halâsına sa'y ile olur. Sonra onlar bu it'amdan bir garaz ve ıvaz beklemezler. 9.

﴿اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ الخ﴾ - böyle derler. Lâkin bunu sarahaten yüzlerine söylemez, kalblerinden ve halleriyle söylerler. Onun için burada böyle derler diye tasrih edilmemiş kavil, zımnî olarak ifade edilmiştir.

LİVECHİLLÂH, Allah yüzü, bâkı olan Âhıret vichesi, Allah rızası demektir. 10. ﴿عَبُوسًا﴾ Abus - bed çehreli, ya'ni içinde bulunanların yüzlerini ekşitip fenalaştıracak olan kara gün ﴿قَمْطَرِيرًا﴾ çatık suratlı - deniliyor ki bu kelime, devenin telkıh sırasında bikr ile yâhud doğururken tazyık halinde kuyruğunu kaldırıp burnunu çevirerek ve iki kutrunu, ya'ni yanlarını derliyerek aldığı çalımlı veya sıkıntılı vaz'ıyyetini anlatan « قَمْطَرَتِ النَّاقَةُ » ta'birinden me'huz olarak iki gözünün arasını çatıp şiddetle çîni cebîn gösteren, ya'ni abuslukta şidetli veya şerri birbirine girmiş gibi zorlu ve dehşetli veya uzun ve imtidadlı ma'nâlarına tefsîr olunmuştur ki o gün, Kıyamet günüdür. 11.

﴿فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا﴾ Bu da Dünyadaki o haleti ruhiyye ile mesainin sonundaki semeresini, Âhıretteki neticesini beyana şüru'dur ki « يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ » ile icmal edilen neş'e ve saadeti tavzıh ve tafsıldir. 12.

﴿وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا﴾ - bununla sabır, ebrarın muvaffakıyyetleri esbabından biri olan en

mümtaz hasletleri olduğuna ve bu suretle şükr ile sabrı câmi' bulunduklarına da işaret olunmuştur.

 Cennet - diledikleri gibi yiyip içecekleri dilnişîn bir

Sh:»5507

bostan. ﴿وَحَرِيرًا﴾ bir harîr « وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ » mantukunca bir ipek ki geyerler,

ziynetlenirler. - Bu nadaret-ü sürûr, ve Cennet-ü harîr şu hal ile beyan olunuyor - 13.

﴿مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ﴾ erîkeler üzerine dayanıp kurularak:

ERÎKE, hacele, ya'ni gelin odasına kurulan serîr, donatılmış koltuk ﴿زَمْهَرِيرًا﴾ zemheri, şiddetli soğuk, - çünkü sıcağın şiddeti azâb olduğu gibi soğuğun şiddeti de azâbdır. 16.

﴿قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾ gümüşten karureler, billûrlar. - Ma'lûm ki gümüş ile sırça billûrun

tabiatleri muhteliftir, gümüşten sırça veya billûr olmamak lâzım gelir. Lâkin burada bedi' bir istiare yapılmış, gümüş beyazlığiyle billûr berraklığının safasını hâvî muhtelif biçimde Kaplar tasvir olunmuştur. Ki bunda kâfur mizacına da delâlet vardır. 17. ﴿كَاْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾

ZENCEBİL, zencefil dediğimiz ma'ruf hoş kokulu baharın ismidir ki, ba'zı meşrubata katılmasında hoş bir lezzet ve rayiha hasıl eder. Evvelâ kâfur mizaclı ke'Sûrei, burada da zencefil mizaclı ke's denilmesinden ve birinde şürb, birinde sakıy ta'bir edilmesinden iki nevi' ke's anlaşılıyor ki birinin kesbî, birini vehbî olmasına işaret olsa gerektir. 18. ﴿سَلْسَبِيلًا﴾ -

SELSEBİL, ilk evvel Kur'anda işitilmiş bir kelime olduğu söylenmiş, bunun selsel ve selsâl gibi selâset ve teselsül ma'nâlariyle alâkadar olarak akımı müteselsil ve içimi ve yudumu boğaza dokunmıyacak surette gayet kolay ve tatlı mefhumunu ifade ettiği de söylenmiştir. Mücahid, cereyanı kuvvetli, içimi kolay demiş, Mukatil de suyu istedikleri meclise diledikleri gibi teselsül eder bir ayn demiştir.

Sh:»5508

Katâdeden rivayet olunduğuna göre Arşın tahtinde Adin Cennetinden nebe'an edip bütün Cennetlere teselsül eden bir ayndır. Bahirde derki: bunun zâhiri bir ism olmayıp insiyağda selis mezakta sehl diye bir tavsıf olmak gerektir. Çünkü hakikaten ism olsa idi te'nis ve Alemiyyetten dolayı gayrı munsarif olmak lâzım gelirdi اهـ. Maamafih « سَلَاسِلًا وَقَوَارِيرًا » gibi fasılaya riayet için tenvinlenmiş olması da melhuzdur. Bazıları da bunun «bir yol iste» manasına « سَلْ سَبِيلًا » terkibinden menkul bir ism olması ihtimalini söylemişlerdir ki ona bir yol arıyanlar, ondan içebilirler ma'nasını îyma eder, demektir 19.

﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ﴾ ilh...

20. ﴿وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ﴾ ve gördüğün vakıt orada - ya'ni o Cennette gözün her nereye

ilişse ﴿رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾ bir na'îm ve pek büyük bir mülk görürsün. - Kederden, gıll-ü gışten âzade saf bir ni'met ve tavsîfe sığmaz büyük bir saltanat. Ki mahsûs ve ma'kule şamildir. Bazıları demiştir ki o büyük mülk, tekvin ve meşiyyet mülküdür ki bir şey irâde ettikleri zaman oluverir. Ve işbu « اِذَا رَاَيْتَ » hıtabında Resulâllaha ve ümmetine bunu bir va'd vardır.21.

﴿عَالِيَهُمْ﴾ - o na'îm ehlinin görüldükleri sırada: veyâ üzerlerine tavaf olunurken hallerini şerhtir. Y'ani « رَاَيْتَ » mazmunundan yâhud « يَطُوفُ عَلَيْهِمْ » zamirinden veya ta yukarıdaki « مُتَّكِئِينَ » den hal olarak harîri iyzahtır. Ya'ni o na'îm ehlini gördüğün vakıt veya vildanı muhalledun ile etraflarında dolaşıldığı veya erîkeler üzere oturdukları sırada haller üstlerinde geyim yâhud üst taraflarında tezyinat olarak ﴿ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ﴾ yeşil sündüs esvablar - sündüs namı verilen gayet ince ve zarif ipek kumaşlardan yeşil kisveler. ﴿وَاِسْتَبْرَقٌ﴾ « اِسْتَبْرَقٌ » - kalın

Sh:»5509

veya sırmalı ipek kumaşlar ki « يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ » medlûlüne nazaran sırasına göre geyinirler veya oturdukları mevkı'ler aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı bunlarla donatılmıştır. Aslı Arabî olmıyan sündüs ve istebrak kelimelerinde çok sözler söylenmiş ise de bizim anlayacağımız ince ve kalın ipek kumaşların en güzelleridir. ﴿وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾ ve gümüşten bileziklerle hılyelenmişler, süslenmişlerdir. - Bu « حُلُّوا » zamiri, hizmet eden vildani muhalleduna raci' olduğuna göre bunların böyle süslenmeleri ma'kuldur. Ehli Cennetten olan kadınlar hakkında da yaraşır. Erkekler hakkında bu tarzda süslenmek nasıl menduh olabilir? Diye bir suâl hatıra gelebilir. Bunu ehli Cennetin zevkine havale etmek, cevabı kâfi olabilirse de ma'kul bir vecih de yok değildir. Çünkü kollarındaki bu bileziklerdirki ehli Cennetin Dünyada elleriyle yapıp ıhtisas peyda etmiş oldukları salih amellerin timsali olan mükâfattır. Ba'zı âyetlerde altın ve gümüş bilezikler diye bunların meratibindeki ıhtilâfa da işaret buyurulmuştur. Ba'zıları gümüş hizmet edenlerin, altın hizmet olunanlarındır, burada hizmet edenlerin hilyesi olmak i'tibariyle gümüş denilmiştir demişlerse de altının parlaklığına mukabil gümüşün rengindeki beyazlığın daha ziyade ıhlâs ve safveti temsil etmesi ve bir de altına nisbetle kesretinden dolayı umuma menfeati daha şumullü olması hasiyyetleriyle burada sade gümüş denilmiş olması daha muvafıktır. Sonra şu da unutulmamak gerektirki bu gümüş ma'lûm olan gümüş değil, o âleme mahsûs olan bir gümüştür. Bu âyetin mazmunu, cismanî, ruhanî daha ba'zı işarî ma'nalar ilham edebilirse de onlar zevklerin inceliklerine aid ledünniyyattır. Bütün bunlar en son olarak şu zevk ve neş'ede hulâsa edilmiştir: ﴿وَسَقَيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا﴾ ve onlara rabları bir şarabı tahûr sunmaktadır.

Sh:»5510

- Ki hem temiz, hem de hiç bir keder ve leke bırakmıyacak vechile gayet temizleyici, hem tarih hem mutahhir bir şarabı. Ki önce zikrolunan biri kâfur mizaclı, diğeri zencefil mizaclı iki nev'in ikisine de fâık ve sakyı doğrudan doğru rabbül'âlemîne müsned olan, hiç bir katgı katılmamış, safayı mutlak ile safî ve tahuriyyet vasfiyle mümtaz tertemiz bir içki, cemali hakka kavuşmak neş'esidir. Bu şarabın tahuriyyeti

hakkında vârid olan rivayetler: Ebu Kulâbeden: yiyecekler, içecekler verilir, en sonunda da bir şarabı tahûr sunulurki bununla kâlbleri ve bütün içleri tertemiz olur. Ve dışlarından misk kokusu gibi bir ter halinde feyezan eder. Mukatilden: Cennet kapısında bir menba'dırki herkim ondan içerse Allah tealâ onun kalbinde gıll-ü gış ve hasedden veya içinde kirden, lekeden eser bırakmaz hepsini nezi' eder çıkarır «

وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا». Diğer taraftan bunda Dünya

şarablarında bulunan lekelerden eser yoktur. Bidayetinde olmadığı gibi nihayetinde de yoktur. Ba'zıları da demişlerdirki bununla murad sırf ruhanî olan bir şarabdır o bütün mâsivadan geçiren tecellîi rabbanîdir.

صفاء ولا ماء ولطف ولا هواء ونور ولا نار وروح ولا جسم

Bir safa var su yok, bir letafet var heva yok, bir nur var nar yok, bir ruh var cisim yok.

İbni fârıdın Hamriyye kasîdesi bu ma'na üzere yazılmıştır. Meselâ tâiyyesindeki şu beyit ile de bunu kasd eylemiştir:

سقونى وقالوا لا تغن ولو سقوا جبال حنين ما سقونى لغنت

Bana içirdiler de «tegannî etme!» Dediler, halbuki bana' içirdiklerini Huney dağlarına içirseler onlar tegannî ederlerdi. Hikâye olunurki Bâyazîdi bestamîye bu âyetten suâl etmişler: demişki: onlara bir şarabı tahûr sundu, onları başkasına mahabbetten tathîr etti. Sonra da demişki:

Sh:»5511

Allah tealânın bir şarabı vardırki onun kullarının en fazîletliler için iddihar buyurmuştur. Onu onlara doğrudan doğru kendisi iska eder, içtilermi coşarlar, coştularmı uçarlar, uçtularmı irerler, irdilermi

ayrılmazlar, onlar « فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ» sirrine mazherdirler. Razî

zikrettiği vücuhün sonunda bir ma'nayı işarî olarak buradaki içkilerin hepsini böyle bir tarzı ruhanîde takrir ederek derki: ruh, Melâike âlemindendir. Melâikenin ekâbir bir eazımının cevherlerinden bu ervah üzerine feyezan eden envar, susuzlukları gideren ve bedeni takviye eden tatlı suya benzer. Menba' suları pınarlar, sâfîlikte, çoklukta, kuvvette mütefavit oldukları gibi envarı ulviyye menba'larıda öyledir. Ba'zıları barid ve yabis tabi'atte kâfurîdirler. Bunun sahibi Dünyada havuf-u bükâ ve inkıbaz makamındadır. Ba'zıları da hârr ve yabis tabi'atte zencebîlîdirler. Bu haletin sahibi de Allah tealânın mâsivasına az iltifat eder, ecsam ve cismaniyyata az ehemmiyyet verir. Sonra ruhı beşerî kaynaktan kaynağa, nûrdan nûra intikal eder gider. Ve şek yokturki esbab ve müsebbebat nuri mutlak olan vacibülvucud cellecelâlühu ve azze kemalühuye irtika ile nihayet bulurlar. O makama vasıl olup da o şarabdan içince önce içilen içkilerin hepsi münhazım hattâ fânî olurlar. Çünkü Allah tealânın nuri celâl ve kibriyası karşısında bütün mâsivallâhın nuru muzmahill olur. Ve işte sıddîkînin seyrinin âhiri, terakki ve kemalde derecelerinin müntehası budur. Bu sebeble

Cenabı Allah ebrarın sevabını zikrederken « وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا» ile hitam

vermiştirاهـ. Şöyle diyerekki 22.

﴿اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا۟﴾ işte bu sizin için

hazırlanmış bir karşılık idi ve sa'iyniz meşkûr oldu - Dünyadaki çalışmalarınız boşa gitmedi, kadri takdir olunup daha büyük mükâfat ile karşılandı. Bu hıtab ehli Cennetin Cennete girip kendileri için hazırlanmış olan na'imî müşahede ettikleri zamanki tehni'e hıtabını hikâyedir. Ya'ni o zaman böyle denecektir.
Ilmi

Sh:»5512

ilâhîdeki takdiri ezelîyi ıhbar ile Dünyadakilere bir va'd hıtabı olmak da muhtemildir.

Kâfirlere hazırlanan selâsil ve aglâl ve seıyre mukabil şâkirlere, ebrara hazırlanan nadaret ve sürûr, Cennet-ü harîr, o na'îmi safî ve mülki kebîr ile şerabı tahûr, sa'yi meşkûr neş'ei kusvasını beyandan sonra « اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ » mazmununu tahkîk ve tevzîh siyakında buyuruluyorki:

﴿٢٣﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلًاۚ ﴿٢٤﴾ فَاصْبِرْ
لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًاۚ ﴿٢٥﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ
رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِيلًاۚ ﴿٢٦﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا
طَوِيلًا ﴿٢٧﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ
يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٨﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا شِئْنَا
بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٩﴾ اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ
اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٣٠﴾ وَمَا تَشَٓاؤُنَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًاۗ ﴿٣١﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ فِي رَحْمَتِهِۜ
وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Filhakika biz indirdik biz sana Kur'anı ceste ceste 23 O halde sabret rabbının hukmünü vermesi için de

itaat etme
Sh:»5513

onlardan bir âsime veya nanköre 24 Ve rabbının ismini an hem irken hem ikindiyin 25 giceden de ona secde et ve tesbih et ona uzun gece 26 Çünkü onlar pîşini severler ve önlerindeki ağır bir günü bırakırlar 27 Biz yarattık onları ve kundaklarını biz bağlâdık, dilediğimiz vekıt de kılıklarını tebdil ederiz. 28 İşte bu bir tezkiredir, dileyen rabbına bir yol tutar 29 Maamafih Allah dilemeyince dilemezsiniz, çünkü yegâne alîm, hakîm Allahdır 30 O dilediğini rahmeti içine kor, zalimlere ise elîm bir azâb hazırlamıştır 31

23. ﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ﴾ başkası değil, biz ancak biz indirdik sana

﴿الْقُرْاٰنَ﴾ Kur'anı - insana doğru yolu gösteren ve o şarabı tahûr neş'esini sunan Kur'anı

﴿تَنْزِيلًاۚ﴾ tenzil suretiyle - ya'ni bir def'ada değil, zaman zaman fasıla ile yirmi üç senede ceste

ceste ki ilk insan hılkatında olduğu gibi bunda da terdicî tekemmül ve tarakkî ka'idesine bir uygunluk vardır. Bununla önceden mezkûr olmıyan bir çok şeyler olacak ve bu va'dolunan şeyler muhakkak vuku' bulacaktır

24. ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾ onun için acele etme de rabbının hukmünü vermesi için sabret

- bugün son nusret ve muvaffakıyyete irdirivermeyip de mükellef ve mübtelâ kıldığı bir takım mesa'i ve

mücahedelerin zorluğuna tehammül et, ileride vereceği hukmü gözet, çünkü bu çekilen zahmetlerin güzel bir akibeti var, ﴿وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ﴾ sabırsızlık edip de o insanlar içinden ﴿اٰثِمًا﴾ bir âsime - günaha da'vet eden bir günahkâra ﴿اَوْ كَفُورًاۚ﴾ veya küfre da'vet eden nankör bir kâfire itaat etme. 25. ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ﴾ Ve

Sh:»5514

rabbının ismini an - « وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِۜ » mantukunca sabr ile beraber ezan ve namaza devam eyle ﴿بُكْرَةً وَاَصِيلًاۚ﴾ -

BÜKRE, irken demek olup ir sabaha ve sabahtan öğleye kadara ıtlak onulur.

ASÎL, ikindi ve akşam üzeri olmakla beraber öğleden akşama kadar ıtlak olunur. Bu suretle « بُكْرَةً وَاَصِيلًاۚ » sabahtan akşama kadar demek olup bunda sabah, öğleyin, ikindi namazları dahil olur. 26. ﴿وَمِنَ الَّيْلِ﴾ Ve geceden de - ya'ni gecenin ba'zı cüz'ünden de ﴿فَاسْجُدْ لَهُ﴾ ona, ya'ni rabbına secde et - burada «fa» ile « فَاسْجُدْ » emri « وَاذْكُرِ » emrini de beyan ederek ondan da murad namaz olduğunu anlatır. Secde, zikri cüz iredei küll tarikıyle salâttan mecazdır. Gecenin ba'zı cüz'ü de akşam ve yatsu demek olur.

﴿وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾ Hem de ona uzun gece yâhud geceleyin uzun uzadıya tesbih et - bunda da Sûrei Müzzemmilde geçtiği üzere Peygambere teheccüdün vücubuna tenbih olmakla beraber rabının hukmü gelinceye ve onun Allaha tesbîh ve tenzîh ile müteyakkızâne ibadet ve hazırlık ile geçirilmesi lüzumuna da işaret vardır. Bu işaretin dolayısiyle ümmete aid olacağı da unutulmamak lâzım gelir. 27. ﴿اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ﴾ Çünkü onlar - ya'ni kâfirler ﴿يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾ ilh... ﴿يَوْمًا ثَقِيلًا﴾ - Bu ağır gün önlerindeki Kıyamettir. 28. ﴿وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ﴾ - esaret maddesi olan esr, aslında sıkı bağlamak ma'nasına masdar olup bağlamak vasıtası olan kayd-ü bende de ıtlak olunurki burada hılkat bendleri, bedenlerin mafsıllerini bağlayan uruk-u a'sab ve adalât

Sh:»5515

gibi rabıtalar ile tefsîr olunmuştur. Biz bu «şeddi esri» mealde kundaklarını bağlama ta'biriyle ifade etmeği muvafık bulduk ﴿وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ﴾ - burada tebdili emsâl mimin kesriyle misilden, kendilerini ihlâk eder, yerlerine diğer misillerini halk ederiz ma'nasına, tebdili zevat ma'nasına dahi olabilirse de sıfat ve kılık ma'nasına mimin fethiyle meselden olarak tebdili sıfat ma'nâsına olmak daha muvafıktır. Netekim Sûrei vakıada «

عَلٰى اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فٖى مَالَا تَعْلَمُونَ» de bu ma'nâ zâhir idi 30. ﴿وَمَا تَشَٓاؤُنَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ﴾ - bu âyet cebr-ü kader mes'elesinde ma'rekei ârâ olmuş ise de bunda kullara da meşiyyet isbat edilmiş olduğunda ve maamafih onun mutlak olmayıp meşiyyeti ilâhiyyeye tevafuk ile mukayyed bulunduğunda şübheye mahal yoktur. Binaenaleyh mes'uliyyet, abde, hukûm Allah muzaftır. Onun için kul mukadderatını keyfine göre çizemez, meşiyyeti ilâhiyye dairesinde mes'uldür. Allah tealâ ise hiç mukayyed olmıyarak dilediğini yapar, yol onun ta'yin ettiği sevab ve ıkab onun ahkâmıdır. O dilediğini yapar. Bundan dolayı 31.

﴿يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ فٖى رَحْمَتِهٖ وَالظَّالِمٖينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلٖيمًا﴾ - diye biri rahmetine, biri azâbına giden iki yol göstermiştir. İşte insan gösterilen bu iki yolun arasında mübtelâ olmak üzere yaratılmıştır. Kısmen bâlâda iyzah olunan bu va'd-ü vaîd, gelecek Sûrelerde de tahkık ve tafsıl olunacaktır.

٧٧ ﴿﴾ سُورَةُ الْمُرْسَلَاتِ

«Vel'mürselât Sûresi» Urf Sûresi dahi denilir, Mekkîdir. İbni Mes'ud radıyallahü anhten sıhahta merviy olduğu üzere Minada bir garda nâzil olmuştur.

Âyetleri - Ellidir.
Kelimeleri - Yüz seksen birdir.
Harfleri - Sekiz yüz on altı.
Fasılası - لنا عبرتم harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿٢﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ﴿٣﴾
وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ﴿٤﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ﴿٥﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ
ذِكْرًا ﴿٦﴾ عُذْرًا اَوْ نُذْرًا ﴿٧﴾ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٨﴾
فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ﴿٩﴾ وَاِذَا السَّمَٓاءُ فُرِجَتْ ﴿١٠﴾ وَاِذَا
الْجِبَالُ نُسِفَتْ ﴿١١﴾ وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ ﴿١٢﴾ لِاَیِّ يَوْمٍ
اُجِّلَتْ ﴿١٣﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿١٤﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ
الْفَصْلِ ﴿﴾

Sh:»5517

﴿١٥﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٦﴾ اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِينَ
﴿١٧﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِرِينَ ﴿١٨﴾ كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ
﴿١٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٠﴾ اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَٓاءٍ
مَهِينٍ ﴿٢١﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِى قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢٢﴾ اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍ
﴿٢٣﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ

﴿٢٥﴾ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٦﴾ اَحْيَٓاءً وَاَمْوَاتًا
﴿٢٧﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِىَ شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَٓاءً فُرَاتًا

﴿٢٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٩﴾ اِنْطَلِقُوا اِلَى مَا كُنْتُمْ بِه
تُكَذِّبُونَ ﴿٣٠﴾ اِنْطَلِقُوا اِلَى ظِلٍّ ذِى ثَلٰثِ شُعَبٍ ﴿٣١﴾ لَا
ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣٢﴾ اِنَّهَا تَرْمِى بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ
﴿٣٣﴾ كَاَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
﴿٣٥﴾ هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٣٦﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ
﴿٣٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٨﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ
جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّلِينَ ﴿﴾

Sh:»5518

﴿٣٩﴾ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٤٠﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Kasem olsun o urf için gönderilenlere 1 Derken büküp devirenlere 2 Ve neşrederek yayanlara 3 Derken seçip ayıranlara 4 Sonra bir ögüt bırakanlara 5 Gerek özriçin olsun gerek inzar 6 Herhalde size va'dolunan muhakkak olacaktır 7 Hani o yıldızlar silindiği vakıt 8 Ve o Sema açıldığı vakıt 9 Ve o dağlar savurulduğu vakıt 10 Ve o ilçiler miykatlarına irdirildiği vakıt 11 Onlar hangi güne te'cil edildi? 12 Fasıl gününe 13 bildinmi nedir fasıl günü? 14 Vay haline o gün yalan diyenlerin 15 Helâk etmedikmi evvelkileri? 16 Sonra arkalarına takacağız geridekileri 17 Biz öyle yaparız mücrimleri 18 Vay haline o gün yalan diyenlerin 19 Yaratmadıkmı sizi bir hakîr sudan? 20 Kılıp da onu bir makarda temkin 21 Ma'lûm bir kadere değin 22 Demekki ölçmüşüz, demekki biz ne güzel kâdiriz 23 Vay haline o gün yalan diyenlerin 24 Ye kılmadıkmı Arzı bir tokat 25 Gerekse diriler için gerekse emvat 26 Ve oturdupda onda yumru yumru oturaklı dağlar, sunmadıkmı size bir su (tatlı) bir furat 27 Vay haline o gün yalan diyenlerin 28 Haydi boşanın o yalan dediğinize 29 Haydi boşanın bir üç çatallı gölgeye 30 Ne gölgelendirir ne alevden korur 31 çünkü o, öyle şirareler atacaktırki her biri bir saray gibi 32 Sanki sarı sarı hopalar gibi 33 Vay haline o gün yalan diyenlerin 34 Bugün nutukları tutulacağı gündür 35 İzin de verilmezki i'tizar ederler 36 Vay haline o gün yalan diyenlerin 37 Bu işte o fasıl günü topladık sizi ve evvelkileri 38 Varsa bir fenniniz atlatın beni 39 Vay haline o gün yalan diyenlerin 40

Sh:»5519

1. ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ﴾ - vav, kasem içindir. Cevabı « اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ » dir.

Burada da Vessaffati, Vezzariyâtıda olduğu gibi bir takım kuvvetlere kasem olunmuştur: mürselât, asıfat, nâşirât, farikat, mülkıyat bu kasem olunanlar bu sıfatları zikredilmiş bulunduğu için ta'yinlerinde ihtilaf edilmiştir. Bunların hepsi bir cins veya kısım kısım muhtelif cinslerden olması muhtemildir. Melâike, rüzgârlar, Kur'an âyetleri, Peygamberlerin bı'setleri, insanların kalblerine vârid olan dâıyeler. Bunlardan en zâhir olan hepsinin melekûtî kuvvetler olmak üzere Melâike olması ve hepsinin Allah tarafından gönderilmiş mürselât unvanında dahil bulunmasıdır. Ancak fiillerine nazaran kısımlara, sınıflara ayrılabilir.

Asıl murad da zatlarını anlatmak değil, âlemdeki inkılâbâti ifade eden fiillerini anlatmaktır. « فا » ile zikr olunanlar da fiilleri arasında bir terettüb bulunduğuna « واو » ile zikredilende terettüb lâzım olmadığına tenbih vardır. Meselâ asf irsale müterettibdir. Fakat neşrin asfı ta'kıb etmesi lâzım değildir. Onunla müterafık da ayrı da olabilir. Ve aynî sınıfın fı'li olabileceği gibi ayrı bir sınıfın fı'li de olabilir. Lâkin fark, neşre, ilkai zikr

ise hepsine müterettib demek olur. ﴿عُرْفًا﴾ - Hal veya mef'uli lehtir. Hal olduğuna göre at yelesi demek olan urften müstear olarak peyderpey tetabu' ve tevalî ma'nâsına gelir ki ihsan etmek veya tanınmak ma'nâsına urften: «urf için, ya'ni tanınması lâzım gelen bir iyilik yapılmak, bir ma'ruf ihdas edilmek için»

demek olur. Bunda lisanımızdaki idarei urfiyye ta'birini andıran bir ma'nâ vardır. 3. ﴿نَشْرًا﴾ - Yaymak, dağıtmak ma'nasına yâhud da nüşûr yapmak, ya'ni ölüleri diriltmek, harekete getirmek

ma'nasınadır. 5. ﴿ذِكْرًا﴾ - Zikir, din kitabı, öğüt, ya'ni va'z u nasîhat,

Sh:»5520

ıbret, hatırdan çıkarılmıyacak anıt ma'nalarına geldiğine göre zikir ilka edenler evvelemirde Peygamberlere vahiy getiren Melekler demek olursa da umumiyyetle insanlara öğüt telkîn eden, ıbret ve hatıra bırakan ilham Meleklerine, hâdiselere, kuvvetlere şamil olabilir. Keşşafta bu beş âyet vava nazaran iki kısma ayrılarak şöyle ma'na verilmiştir: Allah sübhânehu Melâikeden bir takımlarına kasem etmiştirki onları emirleriyle irsal eylemiştir de onlar emre imtisalde tehaffüf için rüzgârlar gibi güzergâhlarında önlerine geleni asf ile büküp devirip geçmişlerdir. Bir takımlarına da kasem etmiştirki onlar vahy ile inerlerken cevde kanatlarını neşretmişlerdir. Yâhud arzda şeri'atler neşretmişlerdir. Yâhud küfr-ü cehl ile ölü olan nefisleri diriltmek, nüşûre irdirmek için vahiy getirmişler hak ile bâtılı ayırmışlar, enbiyaya zikir ilka

eylemişlerdir. 6. ﴿عُذْرًا اَوْ نُذْرًا﴾ -
OZÜR, ma'zur kılınmak, ya'ni kabahati silmek ma'nâsına,

NÜZÜR de inzar etmek, korkutmak, sakındırmak ma'nâsına masdar olarak zikirden bedel yâhud mef'uldürler. Ya'ni muhikk olanlara ozr için, mübtıl olanlara inzar için, ma'ziret ma'nasına azîrin veya inzar ma'nasına nezîrin yâhud âzir ve münzir ma'nasına azîr ve nezîrin cem'i de olabilirki üçüncüsünde hâl olurlar. Yine Keşşafta: yâhud: azâb rüzgârlarına kasem etmiştir: onları göndermiştir de büküp büküp devirmişlerdir. Ve rahmet rüzgârlarına kasem etmiştirki ölü erazîye hayat neşretmişlerdir de Allaha

şükredenlerle küfredenleri ayırd etmişlerdir « لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَاۤءً غَدَقًا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ »

gibi de bir zikir, bir intibah ilka eylemişlerdir. Ya Allahın ni'metini görüp şükretmek üzere tevbe ve istiğfar ile Allaha i'tizar edeceklere ozr için veya onu tabi'ate hamledip Allaha şükrürden gaflet edenlere inzar için. Ki zikre sebeb olduklarından dolayı mülkıyâtı zikir addedilmişlerdir demek olur. Bundan başka

Sh:»5521
bu ma'nalar âyâtı Kur'an veya Enbiyanın bi'setleri ve beşerin kalbine vârid olan havatır ve deva'î hakkında da mülâhaza olunmuştur. Maamafih bu âyetlerde yalnız sıfatler zikredilmiş olduğu için mevsuflarının ta'yinine kalkışmıyarak ve bu iyzahlar birer misâl gibi addolunarak bu yalnız asıf, neşir, fark, ilkaı zikir denebilen fi'illeri yapmak üzere urf için veya mütevaliyen gönderilen kuvvetler diye anlamak en sâlim ve en

şumüllü ma'na olurki bu da Melâike ma'nasında zâhirdir. 11. ﴿وَاِذَا الرُّسُلُ﴾ - Bu Resuller

Peygamberlerde zâhirdir. ﴿اُقِّتَتْ﴾ - Aslı «tevkîtden» « وُقِّتَتْ » tir. Ya'ni Peygamberlerin intizar

ede geldikleri ve ümmetlerine karşı şehadet edecekleri vakıt ve miyade irdirildikleri zaman ki Kıyamettir. 13.

﴿لِيَوْمِ الْفَصْلِ﴾ fasl günü, ayırt ve huküm günü 15.

﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ - bu âyet bu Sûrenin terci' âyetidir. Bu terci'de mürselâtın sıra

sıra tevalîsi manzaralarına da bir işaret vardır.

VEYL, leyl vezninde esasen şerrin hulûlü ma'nâsına olup ba'zan bir musîbetin hudûsü zamanında

fecaati ifade için lisanımızdaki vay, yazık kelimeleri gibi tefeccü' makamında kullanılır. Bu ma'naca vay haline, yâhud yazık yazık! Demek gibi olurki biz bunları terahhüm makamında da te'essüf makamında da kullanırız. Bir de veyl uçuruma yuvarlanmak gibi berbadlık, helâk ve hasar ma'nasına azâb kelimesi, kahir

veya beddu'a olarak kullanılır « وَيْلٌ لَهُ », veyl ona, helâk oldu veya olsun demektir. Veyl Cehennemde bir vadînin veya kapının da ismidir. Veyl deresi,veylkapısı. Bu âyette o günkü fecaatin şiddetini beyan ile inzar ifade ettiği için biz bunu mealde vay haline diye terceme ile iktifa ettik «veyl o gün o tekzîb edenlere» denilse lâfzan daha uygun olursa da lisanımız i'tibariyle vay haline demek kolay geldi: Halbuki

Sh:»5522

mırad fecaatin şiddetini anlatmaktır. Mükezzibîn, her âyette makablindeki mazmuna nazaran mülâhaza olunmak lâzım gelir. Meselâ birincide fasıl gününü, ikincide mücrimlere yapılacak azâbı, üçüncüde Allahın ılmini ve kudretini, dördüncüde beşerin ihtiyac ve mahdûdiyyetini ve kudreti ilâhiyyenin ihatasını ve ni'metini tekzid ma'nalariyle alâkadardır.

21. ﴿قَرَارٍ مَكِينٍ﴾ karari mekîn, sağlam oturaklı karargâh, ya'ni rahim 22.

﴿اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍ﴾ Allah tealâ ındinde ma'lûm olan bir kadere, ya'ni mukadder bir vakta

değin - ki o vilâdet vaktıdır. 25. ﴿كِفَاتًا﴾ - kifat, zamm ve cemi' ma'nasına « كَفْتٌ » ten hısar gibi

birbirine zamm ve cemi' ma'nasına ten hısar gibi birbirine zamm olunarak sıkışıp toplanılacak mahal, dernek yeri ve Ebu Ubeydenin kavlince via' ya'ni kab demektir. Biz buna mealde tokat dedik, bu tokat, sille ma'nasına tokat zann edilmesin, sürüden sapıp da ekinlere ve bağlara bağçelere dalan firari hayvanların bekçiler tarafından tutulup hapsolundukları mahalle dahi Anadolu Türkçesinde tokat ta'bir olunur. Netekim Tokat kasabasının ismi de bunu andırır. Buna Rumilide ba'zı yerlerde «kapı» ta'bir edildiğide mesmu'um olmuştur. Tevkıfhane ma'nasına kapı altı ta'biri de Anadoluda ma'ruf idi.

Yukarıda «قَرَارٍ مَكِينٍ», burada « كِفَاتًا » insanların gerek doğmadan evvel ve gerek

doğduktan sonra her tavrında vatan ihtiyacına ve bu suretle gerek hayat ve gerek mematında kudreti ilâhiyye ile muhat ve her zaman kabzai kudretinde mevkuf ve mahbûs bulunduklarına tenbih, bununla

beraber 27. ﴿رَوَاسِىَ شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا﴾ - her taraflarından

Allahın ni'metleriyle beslenmekte olduklarını ıhtardır.

Sh:»5523

REVASİ, ağır basan oturaklı dağlar.
ŞAMİHAT, başını kaldırmış, mürtefi', yumru yüce.

29. ﴿اِنْطَلِقُوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾ - Ya'ni o mükezzibîne o fasıl günü

böyle dinecek: Dünyada o ni'metler içinde mevkuf ve mahbûs bulunduğunuz Arzdan boşanın da orada iken yalan diye tekzîb edegeldiğiniz azâbı boylayın, def' olun diye tevbîh olunacak, o Arz onlardan boşaltılacak, inkâr ettikleri azâba sevk olunacaklardır ki bu alel umum küffara hıtabdır. Mutlak tekzibin

cezasıdır. Bâtıl i'tikadın cezası olmak üzere bilhassa bir kısmına da şöyle denecek: 30. ﴿اِنْطَلِقُوا﴾

haydin buradan boşanın ﴿اِلٰى ظِلٍّ ذِى ثَلٰثِ شُعَبٍ﴾ üç çatallı bir gölgeye gidin -

Ya'ni Allahın birliğini tanıyan müvehhid mü'minlere mahsûs koyu gölgede Arşın gölgesinde mütena'im ve

sayeban olmağa sizin hakkınız yoktur. Siz ona inanmıyordunuz, şirke, teslîse kail oluyordunuz. Şimdi müvehhid mü'minler Arşın gölgesinde, zilli zalîlde gölgelenirlerken siz i'tikad ettiğiniz üç çatallı bir gölgeye sığınınız. Atadan merviy olduğuna göre bu üç çatallı gölge Cehennem dumanının gölgesi diye tefsîr olunmuş, birçok müfessirler bu hatıbı da evvelkinin bir iyzahı gibi telâkkî ederek bunu ta'kıb etmişler. Ve demişlerdirki «duhani Cehennem» üç mevzi'den yükselecek, kâfirler onu ateşten korur zann ederek koşacaklar, en fena bir halde bulacaklardır. Bu surette bu zıl « مَاكُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ » nın bir beyanı demek olur. Lâkin Ebu Hayyanın naklettiği vechile: İbni Abbas Hazretleri demiştirki: bu hıtab, Salîbe tapanlara söylenecektir. Mü'minler Allah sayesinde Arşın gölgesinde korunacak, onlara ma'budünüz olan Salîbin gölgesine girin denecek, çünkü salîbin üç şu'besi vardır.

ŞU'AB, bir cisimden ayrılan çatallardırاهـ. Ya'ni Salîbin

Sh:»5524

bir kolu, gövdesi demek olduğundan şu'beleri üçtür. Demekki « ظِلٍّ ذِى ثَلٰثِ شُعَبٍ » bir üç çatallı gölge» Hıristiyanlığın teslîs akıdesinin, ekanîmi selâsesinin bir remzidir, Salîb onu temsîl eder. Hıristiyanlık bunu ve Âhıreti tekzîb etmiyor, fakat en büyük halâsı bundan bekliyerek buna i'tikad ediyor. Onun için Âhırette o fasıl günü müslimanlar iyman etmiş oldukları halıs tevhid gölgesinde gölgelenirlerken bir üç diye ekanîmi selâse ile teslîse i'tikad edenlere haydin bir üç çatallı teslîs gölgesine gidin denecek, lâkin öyle bir üç çatallı gölge neye yarar? Gölgelendirirmi? Azâbdan korumak için bir faydası olabilirmi? Bunu bir üç çatallı ta'birinden de anlaşılacağı vechile beyan için buyuruluyorki: 31.

﴾لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ اللَّهَبِ﴿ o ne gölgelendirir ne de alevden korur - çünkü çatallıdır. Çatalların arasından alevler hücum eder. Onun için o bir şey'e yaramaz, ona sığınmağa gelmez 32. ﴾اِنَّهَا﴿ çünkü o - âlev saçan ateş veya o çatallar muhakkak ﴾تَرْمِى بِشَرَرٍ﴿ öyle şirareler, kıvılcımlar atarki ﴾كَالْقَصْرِ﴿ kasır gibi - lisanımızda köşk diye ma'ruf olan kasır burada «dari kebîri müşeyyed» diye tefsîr olunmuşturki maksad büyüklük teşbîhi olduğundan saray gibi demek olur. Ya'ni her biri cesamette ve uzanışta saray gibi 33. ﴾كَاَنَّهُ﴿ sanki o şerer ﴾جِمَالَتٌ صُفْرٌ﴿ sarı sarı erkek deve sürüleri gibi - evvelki teşbîh cesamet i'tibariyle bu da renk, kesret ve hareket i'tibariyledir. İbil deve, nâka dişi deve, cemel erkek deve cimâle cemelin cem'i olarak erkek develer demektir. Ve ma'lûm ki erkek deve daha iri ve daha kuvvetlidir. Bizim Anadoluda erkek deveye cemel yerinde hopa ta'bir edilir.

Sh:»5525

İrilik ve kuvvetlilik teşbîhlerinde de hopa gibi denilir. Biz de mealde «sarı sarı hopalar gibi» demekle bu ma'naları anlatmak istedik. İşte o Cehennem ateşi, alevi o çatallardan böyle hem her biri saray gibi büyük hem de hopa sürüleri gibi çok sarı sarı kıvılcımlar atacaktır. Düşünmeliki şirareleri böyle olan alevler ne kadar salgın olacaktır. Artık böyle bir üç çatallı gölgeye sığınmanın ne felâket olduğunu anlamalı 34.

﴾وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴿ vay haline o gün yalan diyenlerin - ya'ni gerek o ateşe ve gerek o üç çatallı gölgenin ondan korumayıp böyle bir felâket olduğuna inanmayıp da ona sığınanların 35.

﴾هٰذَا يَوْمُ لَايَنْطِقُونَ﴿...

Onlardan korunanlara gelince:

﴿٤١﴾ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى ظِلَالٍ وَعُيُونٍۙ ﴿٤٢﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا
يَشْتَهُونَۜ ﴿٤٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَن۪ٓيـًٔا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٤٤﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٤٥﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٤٦﴾ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَل۪يلًا اِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ ﴿٤٧﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٤٨﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ
﴿٤٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٥٠﴾ فَبِاَىِّ حَد۪يثٍ بَعْدَهُ
يُؤْمِنُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Şübhesiz ki (korunan) müttakîler gölgelerde kaynaklar 41 Ve canlarının istediğinden meyveler içindedirler 42 Yeyin, için âfiyet olsun işlediğiniz amellere mukabil 43 İşte biz muhsinleri böyle karşılarız 44 Vay halina o gün yalan diyenlerin 45 Yeyin,

Sh:»5526

zevk edin biraz, çünkü mücrimlersiniz 46 Vay haline o gün yalan diyenlerin 47 Yerler, içerler de rükû' edin denildiği zaman onlara, rükû' etmezler 48 Vay haline o gün yalan diyenlerin 49 Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar? 50

Vel'mürselâti Sûresi de burada hıtam buldu. Lâkin o fasıl günü bilfi'il gelmeden ona inanmıyanların arkası alınmış olmıyacağından bunu Nebe' Sûresi ta'kıb edecektir.

Sh:»5527

NEBE'

٧٨ سُورَةُ النَّبَاءِ

Nebe' Sûresi Mekkîdir. Buna Amme Sûresi dahi denilir.
Âyetleri - Kırktır.
Kelimeleri - Yüz yetmiş üç.
Harfleri - Yedi yüz yetmiş.
Fasılası - ن م ١٠ harfleridir.

Mürselât Sûresinde « وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ » buyurulmuş, umumiyyetle Peygamberlerin miykatı ve evvelkilerin, sonrakilerin toplanıp ayrılacağı fasıl günü anlatılmış, âhirinde « فَبِاَىِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ » buyurulmuştu. Buna inananlar da inanmıyanlar da bulunduğu ve Kur'anın, nüzuliyle nübüvveti Muhammediyyenin bu haberi üzerine müşriklerin gâh telâş gâh istihza tarzında sorup soruşturarak bahs ü münakaşalara dalmış bulunmaları sebebiyle nâzil olmuş bulunan bu «Amme» Sûresinde de bilhassa nübüvveti Muhammediyye miykatı i'tibariyle fasıl günü anlatıcaktır. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

١ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ٢ عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ ٣ اَلَّذِى هُمْ
فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ٤ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ٥ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ
٦ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًا

Sh:»5528

٧ وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا ٨ وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجًا ٩ وَجَعَلْنَا
نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ١٠ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا ١١ وَجَعَلْنَا

النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١٢﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٣﴾
وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٤﴾ وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَٓاءً
ثَجَّاجًا ﴿١٥﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٦﴾ وَجَنَّاتٍ اَلْفَافًا
﴿١٧﴾ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٨﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى
الصُّورِ فَتَاْتُونَ اَفْوَاجًا ﴿١٩﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا
﴿٢٠﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢١﴾ اِنَّ جَهَنَّمَ
كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢٢﴾ لِلطَّاغِينَ مَاٰبًا ﴿٢٣﴾ لَابِثِينَ فِيهَٓا
اَحْقَابًا ﴿٢٤﴾ لَايَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٥﴾ اِلَّا
حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٦﴾ جَزَٓاءً وِفَاقًا ﴿٢٧﴾ اِنَّهُمْ كَانُوا
لَايَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٨﴾ وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٩﴾ وَكُلَّ
شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٣٠﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا﴿﴾

Sh:»5529

Meali Şerifi

Neden soruşturuyorlar? O büyük nübüvvet haberinde 1 Ki onlar onda ıhtilâfa düşüyorlar 2 Hayır ileride bilecekler 3 Hayır, hayır ileride bilecekler 4 Değilmi ki biz arzı bir döşek yaptık 5 Ve dağları birer kazık 6 Ve sizleri çift çift yarattık 7 Ve uykunuzu bir sübat yaptık 8 Ve geceyi bir libas yaptık 9 Ve gündüzü bir meaş yaptık 10 Ve üstünüze yedi sağlam bina çattık 11 Ve içlerine şa'şaalı parıl parıl bir kandil astık 12 Ve o mu'sıralardan şarıl şarıl bir su indirdik 13 Çıkaralım diye onunla taneler ve otlar 14 Ve sarmaş dolaş bağlar bağçeler 15 Şübhesiz ki o fasıl günü bir miykat olmuştur 16 O gün ki sur üfürülür derken gelirsiniz fevcâ fevc 17 Semâ da açılmış olmuştur ebvab 18 Ve dağlar yütürülmüş olmuştur serab 19 Şübhesiz ki Cehennem olmuştur mırsad 20 Azgınlar için bir meâb 21 Devirlerce içine kalacaklar 22 Ne bir serinlik tatacaklar ne de bir şarab 23 Ancak bir hamîm ve bir gassak 24 Bir ceza ki bervechi vifak 25 çünkü ummazlardı onlar hiç bir hisab 26 Âyetlerimizi tekzîb ede ede kesilmişlerdi kezzab 27 Her şey'i ise biz ıhsa etmiş bir 28 kitaba geçirmişiz 29 Artık tatınız, artık size azâb artırmaktan başka bir şey yapacak değiliz 30

1. ﴿عَمَّ يَتَسَٓاءَلُونَ﴾ - aslı « عَنْ مَا » dır. Ne şeyden? Hangi şeyden? Demektir. İbham ta'zîm içindir. Hangi büyük mes'eleden demek olur. Ne için, neden dolayı? Demek olabilceğini de söylemişlerdir. Her iki surette de bunu soruşanların maksadları gerek müsbet gerek menfî, gerek alay gerek ciddî olsun her halde inanmıyanların dahi bundan, ehemmiyetli bir telâş duyduklarını ve mes'elenin haddi zatinde azameti bulunduğunu iş'ar eder ki bu, şu cevab ile tasrih olunuyor. 2.

﴿عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ﴾ .

NEBE', mühim haber, ehemmiyyetle telâkkî edilmesi

Sh:»5530

lâzım gelen haber. « لام » ahd için olduğundan bilhassa nübüvvet haberi. Azîm vasfiyle tavsîfi de haddi zatinde en büyük haber olduğunu takrir ve tavzıhtir. Bu haber Peygamberin bi'seti ve bilhassa Kur'an ve nübüvvetle ıhbar ettiği Kıyamet haberidir. Ki herkesin iyman ve amelinden sorulacağı Âhıret günü, ba's günüdür. İymana gelmiyenler Peygamberin risaletinden birbirlerine ve diğerlerine soruyorlar: bu haber ne? O Allah tarfından tevhîde ve Âhıret gününe iymana da'vet için gönderilmiş Resul mu imiş? Hele o Kıyamet haberi nedir? Ölüler dirilecek, herkes amelinden suâl olunacakmış? Öyle mi? Diyorlar. Kimi öyle diyor, kimi böyle şey mi olur? Diyor, kimi de aceba diye tereddüd ediyordu, ki burada bunlar anlatılıyor 3.

﴿اَلَّذٖى هُمْ فٖيهِ مُخْتَلِفُونَ﴾ - « فٖيهِ » nin takdimi mücerred ihtimam veya kasr için

olabileceğine göre bundan iki ma'nâ vardır: ihtimam için olduğuna göre kiminin tasdık, kiminin inkâr, kiminin tereddüd ile o haber hakkında ıhtilâflarını ve bu ıhtilâfın bile onun ehemmiyyetine delâletini anlatır. Kasr için olduğuna göre ise onları ıhtilâf ve münakaşaları münhasıren o haber verilen şey hakkında olduğunu beyan ile bu ıhtilâftan haberin sıhhatine bir nevi' istidlâli ediyorlar amma ıhtilâf etmek bile, ileride bir fâide veya zarar mühâzasiyle olacağından dolayı, istıkbalde hayır veya şerr muhakkak bir mes'uliyyet gününün geleceğini hissetmekten neş'et eder ve bütün kavgalar ondan kopar ve soruşturanların, ıhtilâf

edenlerin asıl farkları da o gün tehakkuk eder. Onun için 4. ﴿كَلَّا﴾ - ıhtilâf ve inkârı red, bâtıl

zuumleri nefyile haberin kat'ıyyetini isbattir. ﴿سَيَعْلَمُونَ﴾ - a'ni ileride hâkikat münkeşif olup o haberin sıhhatini görecekler, vakt ü saat gelip aralarında ıhtilâfın fasl olunacağı, haklı ile haksızın ayrılacağı

Sh:»5531

gün bütün şübheler kesilecektir. 5. ﴿ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ﴾ - te'kiddir. 6.
﴿اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ﴾ - « اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ » ye kadar bu âyetler o haberin

sıhhatini, âfâkî âyât ve delâil ile isbattır. İnkârı kabil olmıyan bu hakîkatler mülâhaza edilince sonunda bir

ayrılık bir kesim ve hisab gününün geleceğini inkâra mahal kalmaz. ﴿مِهَادًا﴾

MİHAD - bir beşik ve karyola gibi döşenmiş, ihzar olunmuş döşek. Arz, insanlar için cevvi semâ içinde böyle döşenmiş bir döşek gibidir. Evvelâ bu döşek hazırlanmış, beşer bu döşekte doğmuştur. Bu döşekte

yaşamakta yine bu döşekte menzil almaktadır. 7. ﴿وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا﴾ - Bu da bir teşbîhi beliğdir. Evtad gibi demektir.

EVAD, yere veya divara çakılan çivi ve kazık demek olan « وتد » in cem'idir ki müfredinde tânın sükûnu, fethi, kesri üç vecih câizdir. Kazık ve çivi tazyık ve teşdid ile rabt-ü tesbit vasıtasıdır. Netekim bizde de çivi çakmak bina yapmaktan kinaye olarak kullanıldığı gibi kazık kakmak da sebat ve ikametten kinaye olarak ebediyyet ma'nâsında bile kullanılır. Sanki Dünyaya kazık kakacak Denildiği zaman ebedî kalmak istiyor demekten kinaye olur. Bunun gibi Arablarda da bir kazık çakılmadan bir ev kurulmıyacağı meseldir. Netekim Efveh:

والبيت لا يبتنى الا له عمد ولا عماد اذا لم ترس اوتاد

Beytinde: direkleri olmadan bir ev kurulamıyacağını, kazıklar sağlam çakılmadan da bir direk dikilemiyeceğini söylemiştir.

Burada Arzın hayati beşer için bir döşek gibi olduğu anlatılırken dağların da bu döşeğin vaz'ıyyetini tesbit için çakılmış kazıklar gibi bir takım fâideleri bulunduğuna ve

dağlar kaldırılıvermiş olsa o döşekte ikamet ve huzurun münselib olacağına işaret edilmiş bulunuyor. Arz üzerinde çıkıntıları bir sahaya çakılmış bir takım kazıkların manzarasını andıran ve bu suretle nice mıntakalar ifraz ederek onları ikamet ve medeniyyete elverişli mahfuz yataklar halinde tahdid ve tesbit etmiş bulunan dağların hikmeti hılkati. Kur'anda başlıca «

وَجَعَلْنَا فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِهِمْ » gibi âyetlerde geçtiği üzere

çalkanma ve ıztırab demek olan meyedan ve meyelandan muhafaza ile tesbit ve asayişi te'min eden baskılar ma'nasında ifade olunmuşturki bu iztırablar, çalkanışlar, hayatı beşer bakımından olmak üzere arzî «yeolo□igu» coğrafya'î, cevvî, ictima'î bir çok cihetlerle alâkadardır. Bu ifadede: Kışrı Arzın hayata müsâid bir surette teşekkülü için cazibei Arzın merkezden muhît sathına doğru intişarının tenevvü'u ve tevazünü ve dâhilî indifa'ata karşı mukavemet te'sîsi ve berr-ü bahrin tefrikı ile karalar akşamının sathi bahirden muhtelif irtifa'lardan yükseltilerek deniz sularının cezr-ü medd ile istilâsı tufanlarından kurturulması ve nehirlerin cereyanı için hazîneler, menba'lar, mecralar, teşkili, rüzgârların, bulutların, yağmurların muhtelif cereyanlarla tevzi'i ve muhtelif ıklimlerle muhtelif hayat şera'itının ve akvatının tenvi' ve ihzarı, daha sonra da ictima'î bakımdan beşeriyyet akınlarının, ıhtilâtlarının, müsademelerinin, muharebelerinin tahdid ve tanzîmi gibi ta'dada sığmaz nice nice menafi'i bir telhıs ve tabiî ahvalin hayata mülâyim olmıyan muktezayatına da bir işaret vardır. Öyleki Allah tealânın hayat bakımından inayeti mahsusası te'alluk edip de arz döşenmemiş, üzerinde dağlar oturtulmamış ikamet ve tehaffuz mıntakaları te'sis ve tesbit edilmemiş, sathı arz deniz seviyyesinde bırakılmış olsaydı tabi'at bakımından üzerinde aram kabil olmıyacak mütemadi bir iztırab cereyan edecekti. □örülmekte bulunan hayat ve şeraitı husule gelmiyecek, merkez ve muhîtten tabi'at ceryanlarına

karşı mukavemet ve müdafe'a esbabı verilmemiş bulunacaktı, yetiştirilen bağlar, bağçeler şöyle dursun bir habbe, bir huceyre bile tutunamıyacaktı. Onun için Sema kapılarının açılması dağların yürütülüp serab haline getirilmesi Kıyamet olacaktır. Bunlar burada derin olmakla gayet basît gibi görünen en bedihî ana hatlariyle ıhtar olunarak mütekabilâtın fevkettabi'a demek olan tenvvü'ü ve mantıkî olarak yekdiğerini istilzamı i'tibariyle tarzı hayattan limmî ve innî deliller halinde hâlikın sun'-u iradesine in'am-u ihsanına, beşeriyyetin mükellefiyyetine, yapılmanın yıkımına, Dünyanın Âhıret ile izdivacına delâletlerine ve ona göre

hattı hareket ta'yinine nazarları celbedecek vechile gösterilivermiştir. 8. ﴿اَزْوَاجًا﴾ Erkek ve dişi çift çift - hayatın tabi'at fevkında ilk tenevvü'ü ve halikın ni'meti mahsusası olarak firaşı huzurun ilk kademei ictima'iyyesi, veya sınıf sınıf, boy boy güzel ve çirkin gibi tabi'atın ıttıradını değiştiren ve biri

diğerini hatırlatan mütekabil çiftler 9. ﴿سُبَاتًا﴾

BİR S□BA□ - bir kesim, bir ta'tîl, ya'ni kesik bir uyku, bir kestirme, bir rahat ve dinleniş, yâhud bir sübat gibi, ya'ni hiss-ü amelden kesilmek i'tibariyle bir ölüm gibi sük□n veya salgınlık, tefsirlerde ve Kamusta sübat kelimesinin ölüm, uyku veya hafif uyku ve rahat ma'nalarına kullanıldığı ve bu nam ile ma'ruf bir hastalığın da adı olduğu nakl olunuyorki insana müfrıt bir sük□t getirir, uykudan gözünü açtırmaz hattâ öldürür □uyku hastalığı denilen olmalı□ Bu kelime tıb lisanımıza girmiş ve teşrihte de sağ ve sol şiryan sübatı isimleri ma'ruf olmuştur. Maamafih bu ma'nalar kelimenin asıl ma'nası değil, lâzımı olarak ıtlak

edilmiş olduğu da beyan olunuyor. Deniliyorki sübat kelimesinin asıl maddesi olan « سَبْت » esası vaz'ında kat'etmek, kesmek ma'nasına

mevzu'dur. Kesilmesi mülâhaza olunan müte'allakına göre tıraş etmek, helâk etmek, meşguliyyeti kesip istirahat etmek, ma'ruf ta'birimizce ta'tıl yapıp dinlenmek gibi ma'nalarda kullanılır. Ve bu vechile iş ta'tıli günü ma'nasınada Sebt denilmiştir. Bir de sebt lügatte temeddüd ve inbisat, ya'ni uzanıp serilmek, salmak

salıvermek ma'nasına gelir. « سَبَتَ شَعْرَهَ » denilirki başta burulup toplanmış veya örülmüş olan saçının bir mıktarını uzatıp salıverdi demektir. Ve mütehayyir olmak ma'nasına da kullanılır. Sübat kelimesi de aslında böyle kesmek ve salıvermek emfhumlariyle alâkadar olarak kesgin fikirli dâhî ve ayyar kimse ve ölüm ve bir nevi' uyku ve bir hastalık ma'nalarına mecaz olarak kullanıldığı gibi rahat ma'nasına da olabileceği söylenmiştir. Edva, ya'ni emraz ekseriya bu vezinde olmasına nazaran bu kelimenin de ölüm

veya bir maraz mahiyyetinde olması da nazarı i'tibare alınmıştır: Şu kadarki burada uykunun sübat olması, ni'metler miyanında sayılmış olması hasebiyle bundan bir zarar ma'nası değil, fâide ve ni'met haysiyyeti murad edilmiş olduğu da anlaşılmaktadır. İşte bu esbabdan dolayı uykuya hangi ma'na ile sübat denilmiş olduğunda ıhtilâf edilmiştir. Şübhe yokki burada sübat doğrudan doğru uyku demek olamaz. Çünkü uykunuzu uyku kıldık demek ma'nasız görünür. Bunu daimî bir uyku değil, kesik bir uyku ma'nasına, ya'ni hayatınıza muzır değil, biraz uyuyarak dinlendikten sonra uyanıp yine işlerinizi görebileceğiniz hafif ve münkati' bir uyku diye tefsîr edenler olmuştur. Netekim bizimde bir uyku kestirdi, bir kestirme yaptı

dediğimiz vaki'dir. Keşşaf gibi müfessirlerin bir kısmı ise « وَهُوَ الَّذٖى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ »

mazmununa muvafık olmak üzere uykunun bir mevt gibi olması ma'nasını tercih etmişlerdir. Ve bunun hayat demek olan ma'aşa tekabüliyle fasıl gününü anlatması cihetinden makama daha muvafık olacağını söylemişlerdir.

Sh:»5535

□âkin burada bunun ni'metleri ta'dad miyanında zikri umumiyyetle buna pek mülâyim görünmez, bundan dolayı diğer bir kısım müfessirîn burada sübatin sük□n ve rahat ma'nasına olmasını tercih eylemişlerdir. İbni Cerîri taberî mevt ma'nasına işaretle beraber demiştirki sebt ve sübat sük□ndur. Netekim rahat ve huzur günü olmak i'tibariyle sebte Sebt denilmiştir. Ve ma'na şudur: uykunuzu sizin için bir rahat ve huzur kıldık, onunla dinlenirsiniz ve ruhlarınız sizden ayrılmamış hayy olduğunuz halde şuursuz ölü gibi

sük□nette olursunuz اهـ. Ebu Hayyan da demiştirki: sübat, sük□n, ve rahattır. « سَبَتَ الرَّجُلُ » Denilir şuğlü terk edip istirahat etti demektir. Bir de sübat, ma'ruf bir ıllettirki insana ifrat ile sük□t ettirir hattâ katil olur, uyku da ona benzer fakat zararında değil. اهـ. Kazîbeyzavî de bunları şöyle telhîs etmiştir: Sübaten kuvayi hayvaniyyenin yorgunluğunu izale ile iztirahatı için ihsas ve hareketten kesim yâhud ölüm, çünkü ölüm iki teveffînin biridir. Meyyite de mesbut denilmesi bundandır. Bunun aslı da kat'etmektir. اهـ. Süyutî de Celâleynde: bedenlerinize rahat demiştir اهـ. Bunlara karşı sübatın lügatte rahat ma'nasına geldiği varid değildir diyenler olmuş ise de şöyle cevab verilmiştir: rahat ile tefsîr edenlerin muradı hakikat olarak değil, mecaz olarak buna ma'nayı ifade ettiğini anlatmaktır. Ki bunda iki vecih vardır.

BİRİSİ, hiss-ü hareketin kesilmesi i'tibariyle ölümde de bir sük□n ve rahat bulunduğundan ölüm ma'nası dolayısiyle bir mecaz olmasıdırki mecaz bimertebeteyn demektir.

BİRİSİ de doğrudan doğru kesmek veya salınmak ma'nasından olarak yorgunluğu kesmekte ve salınıp yatmakta rahat mefhumu bulunmasıdır. Şu halde bu tafsîlden netice de şu olur: uykunun sübat olmasında bütün bu ma'nalara delâlet eden bir mefhum ile tarifi var demektir. Bu haysiyyetle sübat, uykunun evvelâ uzviyyetin

Sh:»5536

faaliyyetinde bir yorgunluk ve salıklık ile bir kesirlik ve hissin muvakkaten kesilmesi ile hayata zıd bir ta'tîl ve durgunluk olması hasebiyle bidayeten bir baygınlık veya ölüm ma'nasında marazî ve menfî mahiyyette bir hâdise, sâniyen bunun mütemadi olmayıp bu müddet zarfındaki sük□n ve durgunluk içinde bir dinleniş ile o yorgunluğun kesilip yeni bir nefh ile ba's ba'delmevt gibi yeni bir neş'ette uyanmak üzere hayatın isitıkbaline te'alluk eden bir istirahat: bir kür olması hasebiyle de nafi', sıhhî, müsbet bir hâdise olduğun ve binaenaleyh uykunun bizâtihî değil, neticesi i'tibariyle maksud bir ni'met sayılması lâzım geleceğini anlatan, ya'ni fiziyolo□isini hulâsa eden bir ta'rifi olmuş olur. Bunun ise tafsîli □ibba te'alluk ettiğinden mealde subat lâfzını terceme edemiyerek tefsirde bunları göstermek üzere aynen muhafazasını daha muvafık buldum. Çünkü bunda uykunun karanlık ile alâkadar olan ölüm ve hayat arasındaki karanlık mahiyyetine tam bir teması vardır. Böyle bir halde ise açıkta kalmak tehlüke ve örtünüp ağyarin nazarından

gizlenmek lâzım olduğu için 10. ﴿وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًاۙ﴾ geceyi de bir libas yaptık - libas

ma'l□m olduğu üzere bedeni bürüyüp örten geygî veya örtüdür ki burada sırta giyilen iç çamaşırından ziyade yorgan gibi üstten örtünülen örtü ma'nâsı daha iyi yakışır. Nasıl ki elbise insanın ayıb ve kusur yerlerini örtmek, ya'ni setri avret eylemek, soğuktan ve sıcaktan ve haşarattan korumak gibi bir takım fâideleri haiz ise gece de zulmetiyle agyardan, düşmandan, yırtıcı hayvanlardan gizlemek ve münebbih veya gammaz olan zıyanın ihtizazatından saklamak ve ayni zamanda açıktan erilemiyecek bir takım maksadlara ermek için bir pusu hizmeti görmek gibi nice fâideleri haizdir. Netekim Mütenebbî bu ma'nâda şöyle demiştir:

وكم لظلام اليل عندى من يد تخبر ان المانوية وكذب
وقاك ردى الاعداء تسرى اليهم و زرك فيه ذوالدلال
المحجب
.

11. ﴿وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾ - MEAŞ, maıyşet gibi mimli masdar olarak ıyş, geçim ma'nâsınadır ki Râgıbın beyanına göre hayvana muhtass olan hayat demektir. Sırf melekî ve ruhanî hayata pek ıyş ıtlak edilmez. �rfümüzde meaş mecaz olarak sebebine de ıtlak olunur. Burada ismi zeman olması da tecviz olunmuştur ki gündüz hayat ve geçim için çalışmak vaktı demek olur. Demek ki uyku ve gece bu suretle gündüz çalışmak için bir ıhzar olduğu gibi uyanıp gündüz çalışmak da hayat gayesine irmek ve yarınki hayat için bir hazırlanmaktan ıbarettir. Bu çalışmak insana aid olmakla beraber yalnız onun işi de değildir. �aratan halikın bir tahsîsıdır. Ve bunların yapılabilmesi ve o döşeğin döşenmesi için evvel emirde mekân olacak bir yurd bir bina lâzımdır ki o da şöyle beyan buyuruluyor 12.

﴿وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا﴾ -

SEB'�ŞİDAD, yedi sağlam bina ki S�rei Mülkte beyan olunduğu üzere yedi Semâdır. Bunlara burada şidad ta'bir edilmesi, insan binaları gibi mürури zeman ile yıpranı vermemesi, i'tibariyle kuvvetine ve muhkemliğine ve dâfıa hududlarının şiddetine işarettir. Bu âyetlerde « وَجَعَلْنَا » fiılleri yukarıdaki « اَلَمْ نَجْعَلِ » üzerine atf ile istifhamın hayyizinde dahil olmak i'tibariyle burada seb'ı şidad buna ilk muhatab olan Mekke müşrikleri de dahil olmak üzere umumun görüp anlaya geldiği yedi Seyyarenin harekâtı ve dafıası hududlariyle çizilmiş olan Semâ aksamı olmak kâfi görünür. 13.

﴿سِرَاجًا وَهَّاجًا﴾ - �üneş

VEHHAC, ateşin yalınlanarak şa'şealı ve heyecanlı bir surette parıldaması ma'nâsına « وهج » den mübalega sıygasıdır ki pek şa'şealı parıl parıl demektir. 14. ﴿وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ﴾

- M�'S�RRA�, mu'sırın da mu'sıranın da cem'ı olabilir. Bu vasıf da bir kaç vechile cem'ıyyetli ma'nâlar ifade eder. �ira ı'sardan müştaktır. �sar da sıkmak bir şey'in suyunu, usaresini çıkarmak ma'nâsına veya vakıt ma'nâsına asırdan muştak if'al olmakla hemzesi dühul veya haynunet veya ta'diye olduğuna göre vaktına girmek sıkım vaktı gelmek, sıkıp usaresini çıkartmak ma'nâlarına masdar olduğu gibi sıkıp kavuran bora ve kasırga ma'nâsına isim de olur. Bunun için haynunet ma'nâsiyle i'sardan bül�ğ çağına iren veya yirmisine yaklaşan kıza mu'sir denildiği gibi olgun üzüm gibi sıkılıp usaresini çıkarma zamanı gelmiş şeylere veya cendere, mengene gibi sıkıp usaresini çıkartan kuvvetlere dahi mu'sıra denilir. Burada bu ma'nâların her birine göre mu'sırât yağmur yağdırma zamanı gelmiş bulutlar veya onları cendereler gibi sıkıştıran rüzgârlar veya semâvat diye tefsîr edilmiş ise de ta'yinine kalkışılmaksızın sıkım zamanı gelmiş usâreliler veya usâre çıkartanlar mefhumiyle ıtlakı üzere anlaşılmak daha cem'ıyyetli olacağından mealde mu'sıreler demekle iktifayı nazmın inceliğine daha muvafık gördük.

﴿ثَجَّاجًا﴾ - SECC ve S�C�C, lâzım ve müteaddî olarak suyun veya bir mayi'in kesretle dökülüp şarlıyarak akması veya akıtılmasıdır. 15. ﴿لِنُخْرِجَ بِهِ﴾ - inzalin hikmetini ve gayesini

beyandır. « لام » akıbet « بـا » sebebiyyet içindir.

Sh:»5539

16. ﴿اَلْفَافًا﴾ - «leff» in cem'ı, mülteff, girift, ya'ni sarmaş dolaş 17. ﴿اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ﴾ - « اَلَـمْ نَـجْعَلِ » den beri istifham ile takrir olunan fi'illerin delâlet ettikleri netice ile o büyük haberi beyana şüru'dur. □a'ni o uykudan bir kalkım vaktı ve o hububat ve nebatatın ve o bağların bağçelerin birer kesim vaktı olduğu gibi bütün bu Dünya hayatın da bir kesimi ve o ıhtilâfların bir halli, ve o ni'metlerin bir hisab ve mes'uliyyeti vaktı olan bir gün geleceği ve o günün bunlara bir had ve nihayet olmak üzere ılmi ilâhîde ta'yin edilmiş bir miykat olduğu muhakkaktır. Bunun geleceğini bu delillerden icmalen olsun anlamanız lâzım gelir, anlamak istemediğiniz surette de ileride kat'ıyyen bileceksiniz. Haberiniz olsun ki Mürselât S□resinde geçtiği üzere muhakkak bir fasıl günü gelecektir. Ve o şaşmaz bir miykattır. O fasıl günü 18. ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ﴾ o gündür ki sura üfürülür - bu nefhın yıkım nefhası olan ilk nefha değil « ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ » mısdakınca Kıyam ve intibah nefhası olan nefhai sâniye olduğu da şununla anlatılıyor ﴿فَتَاْتُونَ اَفْوَاجًا﴾ - fa, fesıyhadır. □a'ni sur üfürülünce siz ölüler uykudan uyanır gibi uyanır kalkarsınız da « يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ » mantukunca her ümmet imamiyle çağırılarak derhal alay alay, ümmet ümmet, cemaet cemaet mahşere gelirsiniz, 19. ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاۤءُ﴾ Ve o sırada Sema açılmıştır. - Nizamı âlem değişmiş, bugün kapalı, sağlam bir bina olan Sema, feth edilmiş, s□rei Hakkada geçtiği gibi, « وَانْشَقَّتِ السَّمَاۤءُ فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ » mazmununca inşikak edip yeryer açılmıştır. ﴿فَكَانَتْ اَبْوَابًا﴾ da hep kapılar kapılar ıbaret gibi küşad edilmiştirki emri ilâhî ile Melekler inecek Ruh ve Melâike saf saf olacaktır, Razî derki: bu fetih « ﴿اِذَا السَّمَاۤءُ انْشَقَّتْ﴾ ، ﴿اِذَا السَّمَاۤءُ انْفَطَرَتْ﴾ »

Sh:»5540

âyetlerinin ma'nasıdır, çünkü teşakkuk, tefattur, fetih mütekaribdirler. Denilmiş ise de bu pek kaviy değildir. Çünkü kapı açılmaktan anlaşılan ma'na teşakkuk ve tefatturdan anlaşılan ma'nadan başkadır. Sema, bab bab olabilir, sonra o kapılar açılır da Semanın cirminde yarıklık, çatlaklık bulunmıyabilir. Hattâ delâili sem'iyye, delâlet etmektedirki bu kapıların fethi, husule geldiğinde derki inşikak ve infitar ile bilkülliyye fena husule gelecektir اهـ. Buna nazaran Semanın açılması henüz kendisinin çatlaması ve yarılması ve

bilkülliyye yıkılması değil, onların mukaddimesi olmak üzere kapılarının açılması ve sanki hepsi kapı imiş, açık kapılardan ıbaret imiş gibi olması demek olur. □âkin bunlar yıkım nefhası olan nefhai sa'ka aiddir. Burada ise nefhai kıyam anlaşıldığından bu fetih, inşikaktan evvel değil « يَوْمَ نَطْوِى السَّمَٓاءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ » buyurulduğu üzere Semanın tayyile fenâi küllîden sonra « كَمَا بَدَاْنَٓا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ » mucebince ilk hılkat gibi iadenin başlangıcı olarak Âhıret nizamının kurulmağa başladığı sıra, ya'ni gelecek olan « يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا » gününün mebde'i olmak, bu S□renin siyakına daha ziyade muvafıktır. Ve bu kapılar yalnız Melâike ve Ruhı a'zamın inmesi için değil, S□rei A'rafta « اِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَٓاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فى سَمِّ الْخِيَاطِ » âyetinde geçtiği üzere kâfirler için açılmayıp Cennete girecekler için açılacak olan Sema kapılara da bunlar olacaktır. Şu halde bu Sema, inşikak ve infitar edecek olan Dünya Seması değil, Âhıret Seması demektir. Ki şu âyetler de buna delâlet eder gibidir. 20.

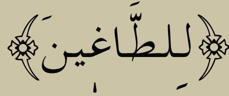
﴿وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا﴾ Ve dağlar yürütülmüş de bir serab olmuştur. - Bir şey kalmamış, daha evvel ilk nefhada bütün eczası heba'en mens□râ savrulmuş « وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً » âyetinde anlatılanlar tehakkuk edip arz veya mahalli düpedüz olarak « يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ » sirri zâhir olmuş bulunacağından Dünyada arz döşeğinin evtadı

Sh:»5541

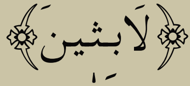
olan o dağlar o gün serab gibi hayale dönmüş , artık iztırabata sed çekecek hiç bir halleri kalmamıştır. Bu suretle fasıl gününün kuruluş ve hevli anlatıldıktan sonra o günün muzaf olduğu fasıl, ya'ni ayırdım ahkâmı da şöyle tafsîl olunuyor. 21. ﴿اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا﴾ Şübhesizki Cehennem mirsad olmuştur.

MİRSAD, rasaddan ismi âlet veya mıt'âm gibi mübâlega sıygası vezninde olmakla beraber mihrab, mizmar gibi daha ziyade ismi mekân olarak kullanılır bir kelime olduğu beyan olunuyor. Binaenaleyh

mirsad, dürbün gibi rasad aletinden ziyade rasad yeri, terassud mahalli ma'nasına kullanılır ki avcının av gözlediği yer gibi gözetme yeri, terassud noktası demek olur. Maamafih gözetme âletine de, gözetme yerine de ıtlâkı hâkikat olmak lâzım gelir. Bu gibi mekânların âlet ve vasıta ma'nasında olmaları haysiyyetiyle ismi âlet sıygasiyle ta'bir edrilmiş olmaları melhuz olduğu gibi mübaleğa sıygasiyle sıfat ve nisbet ma'nasında ıtlâkı mecazî olmaları da melhuzdurki bu i'tibar ile mirsad çok gözetici mefhumiyle mekâna nisbet edilmiş olur. Ebu Hayyan derki: nisbet ma'nasına delâlet eden haberlerin ve sıfatların hepsine teksîr ve lüzum ma'nası vardır. Cehennem de zebanî Meleklerin kelimei azâb hakk olmuş azgınları yakalamak için gözetip durdukları bir mirsaddır. Mukatil demiştirki düşmanların mahbisi, dostların geçiti 22.

 tuğyan edenler, azgınlık yapanlar için - ki bu, mısrada da, meâbe de te'alluk edebilir.

□a'ni azgınlar için bir mirsad, yâhud azgınlar için ﴿مَاٰبًا﴾ bir me'ab - dönüp varılacak son yer olan bir mirsad olmuştur. Mirsadın sıfatı veya bedel veya « كَانَتْ » in ikinci haberidir. 23.

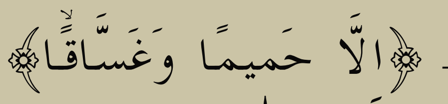
 - mukımîn ma'nasına

Sh:»5542

«tagînden hâli mukadderedir. □a'ni o haldeki onlar orada ikamet edip durmak üzere ﴿اَحْقَابًا﴾

-

AHKAB, hukubun cem'idir. Hukub, tetabu' ve tevalî ma'nasını tezammun ederek karn, asır gibi alettevalî birçok seneleri ihtiva eden bir devir demektirki seksen küsür yıl diye şâyi'dir. Her biri bin sene demek olan Âhıret günleriyle senesi üçyüz altmış gün olmak üzere seksen yıl diye merviydirki yirmi dokuz bin sene kadar bir devir demek olur. □etmiş bin sene diyenler de olmuştur. Herne olsa hukub mütenahî bir müddet ifade ettirildiğinden dolayı buradan Cehennem azâbının tenahîsini anlamak istiyenler olmuştur. □âkin gaflet edilmemek ıktiza ederki müfred olan hukubun mütenahî olmasından cem'i olan ahkabın da mütenahi olması lâzım gelmez. Müfessirîn demişlerdirki bu kelimede tetabu' ve tevalî mefhumu bulunduğu ve az bir müddetin de tevalî ve te'akubu nâmütehahî gidebileceği cihetle « اَحْقَابًا » demek devirlerce nâmütanahî demek olur. Netekim bir çokları da hukub dehir demek olduğunu söylemişlerdir. Sonra buradan tenahî fehm olunduğu farz olunsa bile bu bir mefhum muhaliftir. Diğer âyetlerde sarih olan ebed naslarına mu'araza edemez, bundan başka tağîn ta'biri müttakîler mukabili olarak usatı mü'minîne de şamil bir ma'nada mülâhaza edildiği surette tenahî onlara nazaran olabilir. □ilvaki' Cehennemin usatı mü'minîne mahs□s olan tabakası nihayet söneceği hakkında bir hadîsi şerif de merviydir. Buradan Dünyada mahk□m ve esir milletlerin hallerine de bir işaret çıkırılabilir. 24. ﴿بَرْدًا﴾ heva serinliği veya uyku 25.

 -

HAM□M, sıcak kaynar su, □ASSAK ehli Cehennemin cesedlerinden dökülen akan irin, dökülmek,

insıbab ve

Sh:»5543

seyelan ma'nasına «gassak» tandır. 26. ﴿وِفَاقًا﴾ - □am muvafık ma'nasına mübaleğa için masdar ile vasıftır. Vechi muvafekat, çünkü tekzîb, ebedî nefîdir. 28. ﴿كِذَّابًا﴾ - □ekzîb ma'nasına yine te'fil babından masdardır. - 30. ﴿فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا﴾ Bu da azâbın

ademi tenahîsinde nasstır.

□agîlerin, mükezziblerin halini beyandan sonra müttakîlerin haline geçilerek buyuruluyorki:

﴿٣١﴾ اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًاۙ ﴿٣٢﴾ حَدَٓائِقَ وَاَعْنَابًاۙ ﴿٣٣﴾
وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًاۙ ﴿٣٤﴾ وَكَاْسًا دِهَاقًاۜ ﴿٣٥﴾ لَايَسْمَعُونَ
فِيهَالَغْوًا وَلَا كِذَّابًاۚ ﴿٣٦﴾ جَزَٓاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَٓاءً حِسَابًاۙ
﴿٣٧﴾ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ
لَايَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًاۚ ﴿٣٨﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّاۜ
لَايَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٩﴾ ذٰلِكَ
الْيَوْمُ الْحَقُّۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ مَاٰبًا ﴿٤٠﴾ اِنَّٓا
اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًاۚ يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ
الْكَافِرُ يَالَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿﴾

Sh:»5544

Meali Şerifi

Şübhesizki korunanlara halâs ve kâm var 31 Hadîkalar var, üzümler var 32 Ve turunç sîneli yaşıtlar var

34 Ve bir dolgun peymâne var 33 Orada ne boş bir lâf işitirler ne de bir tekzîb 35 Bir karşılık ki rabbından atâ, yetermi yeter 36 O □öklerin ve □erin ve bütün aralarındakilerin rabbı, Rahman, bir hıtaba malik olamazlar ondan 37 O günkü Kıyama duracak Ruh ve Melâike saf saf 38 Bir kelime söyliyemezler, o kimseden başka ki o Rahman ona izin vermiş o da savabı söylemiştir 38 O günkü haktır, o halde dileyen Rabbına varacak bir yüz edinsin 39 Çünkü biz size yakın bir azâbı ıhtar ettik, o gün ki kişi ellerinin ne takdim ettiğine bakacak ve diyecek ki kâfir: ah nolaydı ben bir türâb olaydım 40

31. ﴿مَفَازًاۙ﴾ ME□A□ - fevz ma'nâsına mimli masdar veya fevzgâh ma'nâsına ismi mekân olabilir. □evz halâs ve zafer, ya'ni korkulardan, acılardan kurtulup muradlara irmektir. Ba'zan yalnız kurtuluş□ba'zan da yalnız zafer ma'nâsında kullanılırsa da hakikati ikisidir. □envin ta'zım içindir. □a'ni büyük kurtuluş büyük meram var, ki o ebedî azâbdan halâs, ebedî na'îm ve sevaba nailiyyettir. □âhud büyük bir fevz yeri var ki o da dârünneıym olan Cennettir. Ve Dünyada azgınların en ziyade tuğyan ve hırslarını tahrik eden zevklerinden olmak hasebiyle onların rağmine şunlar: bedeli iştimal veya bedeli ba'z tarikîyle mefazın ba'zı

neş'elerini beyandır. 32. ﴿حَدَٓائِقَ﴾ hadîkalar -

HAD□KA, suyu olan ve türlü meyva ağaçlarını ve çiçekleri havî ve etrafı dıvar ile muhat bulunan bostan ve bağçe demektir ki hey'etçe, göz bebeği demek olan, hadekaya teşbihan bu nam verilmiştir.

﴿وَاَعْنَابًاۙ﴾ -

Sh:»5545

A'NAB, üzüme de üzüm bağlarına da denir. 33. ﴿كَوَاعِبَ﴾ - «Kâ'ıb» in cem'i kimemeleri kübik,

ya'ni yeni ağırşaklanmış, turunç memeli denilen taze kızlara denir ﴿اَتْرَابًا﴾ «tirb» in cem'i, hep bir

yaşta, ba'zı tefsirlerde Cennet kızları on altı yaşında, erkekleri otuz üç yaşında diye merviydir. S□rei Vakıaya

bak 34. ﴿دِهَاقًا﴾ dopdolu - « هَلْ اَتٰى » S□resinde «

اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاسٍ » bak. 36. ﴿حِسَابًا﴾ Burada hisaben «

حَسْبُنَا اللّٰهُ » de olduğu gibi tam kifayet ma'nâsından yeter mi yeter deyinceye kadar kâfi ve vâfi

mealinde tefsîr olunmuştur ki tağîlerin amellerine göre « جَزَٓاءً وِفَاقًا » sına mukabil, müttakîlere

amellerinin ecrinden fazla olarak « عَطَٓاءً حِسَابًا » tam mükâfat 37.

﴿رَبِّ السَّمٰوَاتِ الخ﴾ - « رَبِّكَ » den bedeldir. ﴿الرَّحْمٰنِ﴾ - atfi beyan

﴿لَايَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا﴾ ondan bir hıtaba malik olamazlar. - Rahman tealânın

rübubiyyetinde gayeti azamet ve celâlini ve ceza ve atade istıklâlini beyandır. □a'ni o öyle azametli ve

şerikten münezzeh öyle bir zül'celâldir ki bütün mahl□kat fi'len onun işine müdahale etmek şöyle dursun

onun namına kendiliklerinden bir söz söylemek veya ona bir hıtabda bulunmak salâhiyyetine malik değiller. Meğer ki bundan sonra ki âyette beyan olunacağı üzere izin vermiş ola. O vakıt da malik olarak

değil, me'zun olarak söyliyebilirler. 38. ﴿يَوْمَ يَقُومُ﴾ - « لَايَمْلِكُونَ » mazmununu takrirdir,

takyid değildir. « لَايَتَكَلَّمُونَ » ye teall□ku da tecviz edilmiştir. « يَوْمَ يُنْفَخُ » ye nâzır olarak

ondan bedel olması bize daha muvafık görünüyor. ﴿الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ﴾ - « الرُّوحُ »

deyince « قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » buyurulan ruh

Sh:»5546

cinsi tebadür eder. «Ruh Allahın cünudundan bir cünddür. Melâike değildirler. İlh» Mealinde rivayet olunan bir hadîs de buna delâlet eyler. Ba'zıları Melâikenin hafezası demişler, ba'zıları da ervah üzerine mü'vekkel Melek demişler. □azalî İhyasında «ruh denilen Melek, ervahı ecsama sokandır. Çünkü o teneffüs eder. Enfasından her nefeste bir cisimde bir ruh olur. Ve bu haktır erbabı kul□b onu basîretleriyle müşahede ederler» demiştir. İbni Abbastan rivayet olunan kavilde ise Cibrîldir. Demiştir ki: Cibrîl aleyhisselâm Kıyamet günü Cebbar tealânın huzurunda azâbullahdan havf ile titriyerek kıyama duracak, «

سبحانك لا اله الا انت ما عبدناك حق عبادتك □sübhansın yarab, senden başka ilâh yok, biz sana hakkıyle ıbadet edemedik» diyecektir اهـ. Bu rivayetlere göre «

الرُّوحُ » da « الف لام » ahd için demektir ki « مِنْ رَبِّكَ » karînesiyle muhatab Resulullah

olduğu cihetle onca ma'hud olan ruh demek olur. Beyzavî bunları şöyle telhıys eder. Ruh, ervah üzerine mü'vekkel bir Melek veya ervah cinsi yâhud Cebraîl, yâhud Melâikeden a'zam bir halktır اهـ. Şu halde

mazmununa iyman edip tafsîline el'ılm-ü ındallah demek daha muvafık olur. S□rei Mearicin başına ve S□rei

İsrada « قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » âyetine bak. ﴿صَفّاً﴾ - Bundan bir saff anlıyanlar

olmuşsa da « وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا » saf saf olmasını anlatır. ﴿لاَيَتَكَلَّمُونَ﴾ - Cümlei

istînafiyye olarak « لاَيَمْلِكُونَ » mazmununu takrirdir. Onun için zamir, Ruh ve Melâikeye racı'

olabilirse de « لاَيَمْلِكُونَ » gibi bütün Semavât ve Arz ehline racı' olması daha mutabıktır. □a'ni

gerek Ruh ve gerek Melâike ve gerek saireden hiç biri ne bir şefaat, ne bir taleb, ne de her hangi bir

maksad ile bir söz söyleyemezler. ﴿اِلاَّ مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا﴾

Ancak o Rahmanın izin verdiği savab söyleyen kimse müstesna - O kimse izne ıktiran etmek ve savab

söylemek şartiyle söyleyebilir.

Sh:»5547

Ve söylemesi malikiyyetle değil, müsaade ile olmuş olur. Demek ki bu izn ile istisnada şefaat kapısının bir

küşadı vardır. Makamı kurbde bulunanlar bu suretle şefaat edebileceklerdir ki S□rei İsrada «

عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا » âyetinde geçtiği ve şefaat hadîsinde beyan olunduğu üzere bu makam ilk evvel şefaati ammeye me'zun olan Resulullahın makamı mahmududur. Hususî şefaatlar ondan sonra olabilecektir. O izinden sonra da bunlar savab söylemiş, hakka isabet etmiş olmakla meşruttur. □akat makamı kurbde bulunanların huzurı Rahmanda savabın

gayrisini de söylemeleri ihtimali de melhuzmudur ki « وَقَالَ صَوَابًا » diye bu şartın ayrıca tasrihine lüzum olsun? Diye bir suâl hatıra gelebilir. Buna iki türlü cevab verilebilir.

BİRİSİ: « وَقَالَ صَوَابًا » o izne nâil olabileceklerin sıfatı kâşifesini ve şefaatin birinci şartını beyan olmasıdır. Ki o izin de savab söyleyenlere verilir diye makamı kurbi beyan olmuş olur. Böyle savabı söyleyebilmek de «

وَلاَ يَشْفَعُونَ اِلاَّ لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِه مُشْفِقُونَ »

mazmununa intibak ile olabilir. Önce Allahın rızası olup olmadığını bilmek ise «

وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِنْ عِلْمِه اِلاَّ بِمَا شَٓاءَ » buyurulduğu vechile ancak

Allah tealânın meşiyyeti mahsusasına mütevakkıf ve mahd□d olduğundan onu anlamadan şefaate

kalkışmak tehlükeli ve onun için şefaat edecekler « وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِه مُشْفِقُونَ » korka korka

şefaat edecek ve ancak isabet edenlerinki kabul olunacaktır. Bu surette istisna « لاَيَتَكَلَّمُونَ » nun fâillerindendir.

İKİNCİSİ, bir ihtimal de haklarında söz söylenecek, şefaat olunacaklardan istisna, savab kaydi de

onlara aid olmasıdır. □a'ni Rahmanın izin verdiği ve Dünyada bir savab söylemiş olan kimseler hakkında söylemeleri ve şefaat etmeleri müstesna, demek olurki bir takım müfessirîn buna kail olmuşlardır ve bu takdirde mezk□r suâl esasen varid olmaz. Bu surette bir savabdan murad da kelimei tevhîd « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » demek olup « شَفَاعَتِى لاَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ اُمَّتِى » hadîsi şerifi mucebince ehli kebairden olan mü'minler hakkında

Sh:»5548

iymanlarından dolayı erinde gecinde şefaatin kabul olunabileceğini beyan olmuş olur.

39. ﴿ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ﴾ - geçen beyanatı te'kiddir. « الْيَوْمُ الْحَقُّ » mübteda « ذٰلِكَ الْيَوْمُ » haber, yâhud « ذٰلِكَ » mübteda, « الْحَقُّ » haberdir. □a'ni bervechibalâ haber verilen kıyam ve fasıl günü Hâk gündür yâhud o haber verilen gün beyan olunduğu vechile hak, vukuu şübhesiz muhakkaktır. ﴿فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ مَاٰبًا﴾ □ai fasıyha ile ihbarın fâidei müterettibesini tefhimdir. □a'ni hal böyle: o gün hak ve bunun size haber verilmiş olduğu muhakkak olunca bundan sonra iş sizin meşiyyetinize, iradei cüz'iyyenizle kesbinize bağlıdır. O halde herkim o sıfat ve azameti anlatılan rabbına doğru varmak, onun rahmetine erip nâili meram olmak isterse ona götürecek bir meab, sonunda gayeye irdirecek bir merci' ve makam edinsin, ona göre bir yol tutsun. Ki bu tafsîlâttan anlaşıldığına göre o tekzibden korunup iyman ve ittika ile savab söylemek ve tâat yapmakla olur. 40. ﴿اِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرٖيبًا﴾ - Bu cümle « فَمَنْ شَٓاءَ » de «fa» nın delâlet eylediği şartı mahzuf mülâzemesinin ta'lîli ve azâbın yakınlığını beyandır. □a'ni o hak haber verilmiş olunca o meşiyyetin lüzumu şunun içindir, çünkü biz size bu ıhbar ile bir azâbın tehlükesini haber verdik ki o azâb uzakta değil yakındır. Kişi ondan kendini kurtarmak için vakıt geçirmeden iyman ile çalışmak ıktıza eder. □ira o yakın azâb ﴿يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ﴾ o gündürki kişi o gün iki elinin ne takdim etmiş olduğuna, ondan önce hayır ve şer ne yapmış bulunduğuna bakacaktır. - Çünkü iş meşiyyeti abde rabt edilmiş olduğu için herkes kazancına bağlıdır. O azâb ancak kesbin ceza'i vifakı olarak verilecektir. ﴿وَيَقُولُ الْكَافِرُ﴾ Ve kâfir diyecektirki ﴿يَا لَيْتَنٖى كُنْتُ تُرَابًا﴾

Sh:»5549

ah, nolaydım keşke ben bir türab olaydım - □a'ni Dünyada toprak olaydım, meşiyyet sahibi insan yaratılmıyaydım, mükellef olmıyaydım da bugün azâb görmiyeydim, yâhud bugün toprak olaydım da ba'solunmıyaydım. İbni Ömer ve Ebî Hüreyreden ve Mücahidden merviydirki Allah tealâ o gün hayvanatı da ihzar edecek, birbirlerinden haklarını alıp ödeştirecek de sonra onlara türab olun buyuracak, hepsi toprak olacaklar. İşte kâfir onu gördüğü zaman onlar gibi türab olmasını temennî edecektir. Netekim s□rei □ekvirde « وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ » gelecektir. Bu ma'nâlara göre türab hakıkat ma'nâsınadır. □akat ba'zıları son ma'naya nazaran bunun tevazu'dan mecaz olması ihtimaline de kail olmuşlardır ki şöyle demek olur: keşke Dünyada kibr etmese idim, azginlıkla kafa tutmasa idim, mütevazı' olup Allaha iyman ve

itaat etse idim. □âkin zâhiri evvelkisidir. İşte o büyük haberde ıhtilâf eden kâfirler o gün hakıkati anlayıp böyle diyeceklerdir.

NÂZİ'AT

٧٩ سُورَةُ النَّازِعَاتِ

Nâziât Sûresi mekkîdir. Buna Sâhire Sûresi ve Tamme Sûresi dahi denilir. Amme Sûresini müteakıb nâzil olmuştur. Bu da onun mazmununu tahkık eder.

Âyetleri - Kırk altıdır.
Kelimeleri - Yüz yetmiş.
Harfleri - Yedi yüz otuz.

Fasılası - ١٠٥٠م harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
﴿١﴾ وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿٢﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٣﴾
وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٤﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٥﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ
اَمْرًا ﴿٦﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٧﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٨﴾
قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٩﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿١٠﴾ يَقُولُونَ
ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى الْحَافِرَةِ ﴿١١﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً
﴿١٢﴾ قَالُوا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿﴾

Sh:»5551

﴿١٣﴾ فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٤﴾ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ
﴿١٥﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى ﴿١٦﴾ اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ
الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٧﴾ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿١٨﴾
فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى ﴿١٩﴾ وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ
فَتَخْشٰى ﴿٢٠﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ﴿٢١﴾ فَكَذَّبَ وَعَصٰى
﴿٢٢﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ﴿٢٣﴾ فَحَشَرَ فَنَادٰى ﴿٢٤﴾ فَقَالَ اَنَا
رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ﴿٢٥﴾ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى
﴿٢٦﴾ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى ﴿﴾

O daldırıp nez'edenlere 1 Ve usulcacık çekenlere 2 Ve yüzüp yüzüp gidenlere 3 Derken yarışıp geçenlere 4 Derken bir emir çevirenlere kasem olsun ki (Kıyamet var) 5 O gün ki sarsar râcife 6 Onu velyeder o râdife 7 Yürekler o gün oynar kaygıdan 8 Gözleri kalkmaz saygıdan 9 Diyorlar ki: biz, gerçek döndürülecekmiyiz o hufrede 10 Ya' ufalanmış kemikler olduğumuz vaktı ha? 11 O dediler: o halde husranlı bir dönüş 12 Fakat o zorlu bir kumandadır * Bakarsın uyanmışlar hepsi meydandadır 13 Geldi ye sana Musânın kıssası? 14 O vakıt ki ona rabbı nidâ etmişti o mukaddes vadîde: Tuvada 15 Haydi demişti git Firavne de, çünkü o pek azdı 16 De ki: istermisin temizlenesin? 17 Ve rabbına irşad edeyim de seni saygılanasın? 18 Vardı ona o büyük mu'cizeyi de gösterdi. 19 Fakat o tekzîb etti, ısyan etti 20 Sonra koşarak idbara gitti 21 Derken mahşerini topladı da bağırdı: 22 Benim en yüksek rabbınız, dedi 23 Allah da onu tuttu sonuna önüne nekâl olmak üzere

Sh:»5552

tenkîl ediverdi 24 Şübhesiz ki bunda bir ıbret var, 25 saygı duyacaklar için 26

1. 2. 3. 4. 5.

﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۝ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ۝ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ۝ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ۝ فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا﴾ burada görülüyorki nez', neşt, sebh, sebk, tedbiri emir, beş fi'lî yapan kuvvetlere kasem edilmiş, cevabı da maba'di karînesiyle hezf olunmuşturki bunlar olacak, o Kıyamet ve ba's vuku' bulacak demektir. Bunların hepsi bir cemaat veya cemaatin sınıfları yâhud ba'zıları başka bir cemaat olarak mülahâza edilebilirse de hepsi esasen bir kumandaya tabi' bir cemaat veya onun sınıfları olmak, gelecek olan « فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ » karînesiyle daha zâhirdir. Bir de görülüyorki bu beş fi'lin: nez', neşt, sebh üçü arasında tertib gözetilmeyip vav ile atf olunmuş, sebk ile tedbiri emir ikisi ise fa' ile atf olunarak fi'ilde veya zikirde tertib ile ifade kılınmıştırki bununla sebk-ü tedbir obirlerinin neticesi ve gayesi gibi olduğu anlatılmış demektir. Bunlardan « وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا » ile « وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا » âyetleri nâzi' ve gark, nâşıt ve neşt kelimelerinin lügaten muhtelif ma'nalara delâlet eyleyen elfazı müşterekeden olmaları hasebiyle her biri birçok ma'nalara mühtemil bulunduğundan dolayı bunları mealde sade birer ma'na ile tercemeye imkân yoktur. Onun için bunları mümkin olabildiği kadar tefsîr suretiyle anlamağa çalışmak lâzım gelir.

GARK, ığrak ma'nasına ismi masdardır, igrak, suya daldırıp boğmak ve bir kabı doldurmak, müstagrak kılmak ve yayi şiddet ve ifrat ile doldura doldura çekmek ve bundan herhangi birşeyde ifrat etmek, uzağa gitmek ma'nalarında kullanılır.

NÂZİAT, nâzi'ler, müte'addî veya lâzım olduğuna göre

Sh:»5553

nezi'den de nüzu'den de gelebilir. Nezi', bizim çekmek ve çekip almak ve soymak kelimelerimiz gibi muhtelif ma'nalara gelir:

1 - Nezi', intiza' gibi bir şey'i yerinden koparıp çekmek ma'nasına gelir, bundan hayatı çekip almak: can almak ve can çekiştirmek ma'nasına gelirki bu hale haleti nezi' ta'bir olunur. Bu Ma'na ile nâziât, can alan

kuvvetler, Melekler demek olabilceği gibi haleti nezi'de bulunan canlar demek de olabilir.

2 - Nezi', kuyudan şiddetle kova çekmek, su çıkarmak ma'nasına gelirki bunda garkan nezi', iyice daldırıp derinden doldurarak hızla çekmek demek olur. Bu da tâ derinden çeke çeke can almak ma'nasına mecaz olabilir. Bu suretle de nâziat, şiddetle daldıra daldıra, boğa boğa bedenlerinin dipten tırnağa tâ derinliklerinden çeke çeke can alan Melekler veya mücahid kuvvetler demek olur.

3 - Nezi', yay çekmek, garkan nezi' de yayı şiddet ve ifrat ile doldura doldura çekmek ma'nasına gelirki yayı doldurmak ta'bir olunur. Bu ma'nada nâziât, atış yapan kuvvetler, gazîler demek olur.

4 - Nezi', atın başını alıp bir düzeye koşması ma'nasına gelirki bu ma'nadan nâziât «

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا » gibi atlara ve suvarilere ve o ma'nada olan kuvvetlere sadık olabilir. Ve bu ma'nadan mecaz olarak Semada şarktan garba hareket eden nücum ile de tefsîr edenler olmuştur. Lâlin «

فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا » nücum olamaz.

5 - Nüzu', bir şey'e can atmak, gönül çekmek ta'bir ettiğimiz vechile meyl-ü iştiyak, bir de bir şeyden feragat edip geri çekilmek, sıyrılıp çıkmak ma'nalarına geldiğinden vatanını özleyen garib kimseye nâzi' denildiği gibi nâziât da bu ma'nadan olarak bedenlerinden ayrılmış müştak nefisler demek olabilir.

Sh:»5554

Naşitat, neşt ve neşattan olabilir. Neşt:

1 - Kuyudan kofayı sühûlet ve mülâyemetle çekmek ma'nasına gelirki tereyağından kıl çeker gibi çekmek ta'birimize şebihtir.

2 - Bir düğümü rıfk ile usulcacık çözmek ma'nasına gelir, Ki ünşuta denilen ve kolay çözülen ve kolay çözülen ilmekli düğümü çözmek gibi. Bu iki ma'nadan nâşitat, mü'minlerin ruhlarını rıfk-u mülâyemetle kabz eden Melekler ve rahmet Melekleri denilmiştir, tatlılıkla gönülleri cezbeden ruhlar, nefisler demek de olabilir.

3 - Bir yerden bir yere çıkmak ma'nâsına gelir. Netekim yerden yere giden yaban öküzüne nâşıt denilir. Buna teşbîhen nâşitat, burcdan burca intikal eden seyyar nücum demek olduğu da söylenmiştir. Ki nâziat da nücum olduğuna göre şarktan garba hareketleri kendilerinin değil, kasrî mahiyyette olması, burcdan burca seyirleri kendilerinin olarak tabiî mahiyyette olması tarzında anlatılmış demek olur. Bu surette sebh de felekteki seyirleri, sebk de sür'at ve betaette farkları demek olur.

4 - Neşat, gönül hoşluğu, şenlik demek olduğu ma'lûmdur. Bundan « النَّاشِطَاتِ نَشْطًا » ölüm zamanında bedenden neşat ile çıkan mü'min ruhlar diye tefsir olunmuştur. Netekim bu takdirde «

النَّازِعَاتِ غَرْقًا » boğula boğula şiddet ve azâb ile çıkan kâfir ruhlar demek olur. Sebh, suda yüzmek ve suhuletle uzağa gitmek, burada hâkikat ve mecaz olarak ikinci ma'nâdan olması zâhirdir.

İşte nazmı celîlin müfredatındaki bu kelimelerin bu suretle müteaddid ma'nâlara ihtimalinden dolayı burada müfessirîn de müteaddid tefşirler nakletmişlerdir:

1 - Hepsi Melâikedir. Nâziâti garkan, boğa boğa, daldıra daldıra şiddetle can alan Melekler, yâhud kâfirlerin canını alan azâb Melâikesi. Naşitat, rıfk ile mülâyemetle

Sh:»5555

can alan, mü'minlerin ruhunu kabz eden rahmet Melâikesi. Sabihat, emri ilâhî ile âfaktan gelip giderek tesarruf eden veya can alırken nefislerde dalgıç gibi dalıp yüzen Melâike, sabikat kâfirlerin ruhlarını Cehenneme, mü'minlerin ruhlarını Cennete götürmek için yarışıp giden Melâike, müdebbirati emr, Allah

tealânın nizamı âlemde teshîr buyurduğu, me'mur kıldığı işlerde emri tedbir ve idare eden Melâike, yâhud rüsüli Melâike.

2 - Nüfusi insaniyye ki bunda da iki vecih vardır: birisi bedenlerinden müfarekat eden nüfusi fadıle ki ülfet etmiş oldukları ve iktisabı hayr için âletleri ve binidleri olan bedenlerinin garkan her noktasından ayrılır, ve maamafih melekût âlemine iştiyak ve neşat ile çıkar, ve orada yüzer ve sonra geçip hatîrei kudse gider, sonra da şeref ve kuvveti hasebiyle müdebbiratı emir Melâike sırasına ve hattâ onlardan ileri geçerler. Çünkü ölümden sonra ervahın bu âlemde bile nice âsar ve ahvali zuhûr eder. Ma'neviyyetlerinden, rahuniyyetlerinden istifade edilir. İkincisi ölümden evvel sülûk halinde bulunan ve zâhir ve bâtınını ıbadet ve mücahede ile tathir ve maarifi ilâhiyyede terakkî eden nüfusı fadıle denilmiştir ki şehevatından sıyrılır, âlemi kudse muştak olur, kemalâte terakkı meratibinde yüzer, sonra nüfusi nakısanın mürebbî ve mükemmeli olur.

3 - Gâzîler veya elleri veya atları ki elleri silâhlarını doldurur çeker, oklarını, mermilerini neşt ile atarlar, berr-ü bahirde yüzer giderler, düşmanla harbde yarışıp ileri geçerler, sonra onların emrini tedbir ederler. Bu vazıflar âtlarında da mülâhaza olunabilir. Şu kadar ki tedbiri emir sebebiyyet alâkasiyle mecaz olur.

Mealden bu üç ma'nâ anlaşılabilir.

4 - Nücum denilmiştir. Lâkin bunlar hakkında müdebbiratı emir vasfı doğru değildir. Bu yine Melâike olmak

Sh:»5556

lâzım gelir. Bunları muhtelif surette mülâhaza etmek isteyenler de olmuştur. En zâhiri Melâike veya nüfusi fadıle veya lisanımızca daha şümullü olmak üzere kuvvetler demektir. Bunlara kasem edilerek Kıyamet ve ba'sin vukku te'kiden tahkık ile haber verilmiştir. Garkan, « تُغْرِقُ اِغْرَاقًا » takdirinde mef'uli mutlak, cümlesi nâziattan hal veya « نُفُوسًا غَرِقَةً فِى الْاَجْسَادِ » ma'nâsında sıfati müşebbehe ile müevvel olarak mef'uli bih, neştan, sebhan, sebkan masdariyyet üzere mansub. Emran, müdebbirata mef'uli bih olarak mansubdur.

6. ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ﴾ kasemin mahzuf olan cevabına müteallık mef'uli fiyh olarak mansubdur.

Ya'ni o Kıyamet ve ba's o gün olacak ki, tercüfü ﴿الرَّاجِفَةُ﴾ o râcife recf edecek -

RECF, şiddetle sarsmak veya sarsılmak ma'nâsına müteaddî ve lâzım olur. Onun için râcife, şiddetle sarsan sarsıntı, Dünyayı yerinden oynatan vâkıa, ilk nefha, yâhud o vakıt şiddetle sarsılan, sarsılacak olan Arz ve cibal gibi ecram demek olabilir.

Evvelki ta'diye ma'nası tehvilde eblağdır. Ya'ni Dünyayı harekete getirip (mobilizasyon) yaptıracak olan o şiddetli sarsıntı, nefhai ulâ vak'ası olacak, âlemi seferber bir hale koyacak 7.

﴿تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ﴾ onu râdife ta'kıb eyliyecektir. -

RÂDİFE: redîf gibi ardınca gelen tâbi'a, ki ilk nefhada zelzelenin tevalisi gibi harakâtın tevalîsini, Semanın inşikakı ve kevakibin intişarı hallerini de ifade etmiş olabilirse de nefhai sâniye vak'ası olmâk daha doğrudur, siyak da bunu gösterir. Demek ki günden murad, reciften ba'se kadar mümtedd olan vakıttır. 10. ﴿يَقُولُونَ﴾ - Ba'sin vuku'u kasem ve te'kid ile haber verildikten sonra ba'si inkâr eden münkirlerin sözlerini hikâyedir. Ya'ni münkirler

Sh:»5557

bu gün dünyada şöyle diyorlar ﴿ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى الْحَافِرَةِ﴾ -

HÂFİR, HÂFİRE, esasen kazıcı ma'nasına sıfat olmakla beraber atın tırnağına ism olmuştur. Ve o münasebetle tırnağının kazdığı çukura, ya'ni izine ve o suretle açılan çığıra dahi merdıyye ma'nasına râdiye gibi ıtlak olunur. Ve bundan Arabda iki ta'bir mesel olmuştur.

BİRİSİ « رُجُوعٌ فِى الْحَافِرَةِ » geldiği yolda dönmekten kinaye olur « رَجَعَ فُلَانٌ فِى حَافِرَتِه » denilir ki fülan geldiği yolda döndü demektir.

BİRİSİ de « نَقَدَ فِى الْحَافِرَةِ » denilirki bir alış verişte müşterinin ilk sözde parayı sayması

ma'nasında kullanılır. Kamus mütercimінin ifadesine göre Türkçede «tırnağı dibinde» ta'bir olunur. Bunun aslı Arabda ât en kıymetli mal olduğundan aslâ veresiye satılmadığı için pazarlık bitince parası derhal teslim olunmadıkça tırnağı durduğu yerden bir adım atmaz demektir. Bir de bu meselin aslı koşuda öğdül gelen âtın diğerlerinden evvel tırnağının son kazdığı çukur ma'nasına tırnağı dibinde hemen bahşiş verilmek ma'nasından olup sonra mutlak evveliyyette isti'mâl olunduğu söylenmiştir. İşte bu âyette bu meseller mazmunu üzere hâfire evvelki hılkat ve hayattan kinâye olarak ma'na «biz evvelki halimizde hayata redd-ü i'ademi olunacağız?» Demek olurki İbni Abbas Hazretlerinden merviy ve müfessirîn muhtarıdır. Maamafih Mücahidden hâfire hufre gibi mahfire, ya'ni kazılan çukur yer ma'nasına olarak kabir diye de rivayet edilmiş olduğu ve redd-ü iade «merdudun» dan anlaşıldığı ve bu ma'na herkese daha vâzıh geleceği için o hufre demeyi münasib gördük ki biz öldükten sonra o kabirlerde girisin giri döndürülecek diriltilecekmiyiz? Demek olur. İkisinde de ma'na birdir. Şübhe yok ki hâfirenin mahfure ma'nasına olması vecihsiz değilse de hılâfı zâhirdir.

Sh:»5558

Ve evvelki ma'na hem ince, hem de ma'ruftur. 11. ﴿ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةًۜ﴾ - inkârdan sonra gûya istidlâl tarzında istihzadır.

NEHIRE, çürümüş ufalanmış, rûzgârla savrulur, yâhud delik deşik göz göz olmuş, rüzgâr estikçe ses verir, vızılar kemik demektir. Evvelkine nehıre, ikinciyi nâhire ıtlakıyle fark da edilmiştir. Böyle çürümüş kemiklerin hayattan uzaklığıyle istidlâl ederek « يٰسۤ » de geçen « يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِىَ رَمِيمٌ » demeleri gibi istib'ad ve inkâr ettiler. 12. ﴿قَالُوا﴾ - evvelkine müteferri' diğer bir küfürlerini hikâyedir. Dediler ki ﴿تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌۢ﴾ o dönüş öyle ise pek hasarlı bir dönüştür. - Çünkü o denildiği gibi ise biz ona iyman etmemiş hazırlanmamış olduğumuz için bize çok husran verecek bir dönüş olacaktır. Vah o vakıt başımıza geleceklere vah, diye alay etmekte ileri gittiler. Bütün bu sözler onu zor görmekten mütevellid bir istib'addan neş'et ettiği için kısaca redd ile kestirme cevab olarak buyuruluyorki 13. ﴿فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌۙ﴾

ya'ni onu Allaha göre zor birşey zannetmeyin, o bir tek zecirden, zorlu bir kumanda ile bir sayhadan ıbarettir. Bir « كُنْ » emriyle o nefha olur biter 14. ﴿فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِۜ﴾ derhal onlar sâhirede bulunurlar. -

SAHİRE, uyanık göz ve gözlere serab görünen düpedüz açık yeryüzü, sahra, meydan demek olup

burada gözleri açılarak ap açık arzı mahşerde bulunacakları anlatılmıştır. 15.

﴿هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰىۘ﴾ - Burada Peygamber haberini tekzîb edenlerin akıbetleri

hakkında bir nümunei ıbret ve Peygambere bir tesliyet siyakında iyrad buyurulmuş

Sh:»5559

olan bu kıssa, A'rafta, Tâhâda, Şüarada, Kasasta ve sâirede müteaddid yerlerde her birinde farkıl

hususiyyetlerle tafsîl olunmuştur. Buradaki hususiyyeti ise kavli leyyini iyzah ve Fir'avnin «

اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » tugyaniyle Firavinliğinin künhünü hülâsa etmiş olmasıdır. Daha evvel

sûrei Kasasta « مَاعَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْر۪يۚ » demişti, sûrei Şüarada da «

لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْر۪ي » demişti. Bu, diğer tafsîllerin bir telhısı olmak ı'tibariyle «

هَلْ اَتٰيكَ » geldi değil mi gibi bir istifhamı takrirî olarak istimaına terğibdir. 16. ﴿اِذْ نَادٰيهُ﴾

- « Hadîs » in zarfıdır. Müfessirîn burada nidâyı « نَاجَاهُ » diye nidai bâtınî olan münacat ile tefsîr

etmişlerdir. ﴿بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ﴾ - vadîi mukaddes, Berriyyetüşşamda Turi Sînâ dağının

eteğinde bir vadî ﴿طُوًىۚ﴾

TUVÂ - o vadînin ismi, atfı beyan evvelâ mutahher ve mubarek demek olan mukaddes vasfiyle tavsîfi

feyzi ilâhînin ancak temiz kalblere vârid olacağına ve binaenaleyh evvel emirde temizliğin lüzumuna

tenbihtir. Netekim Tahâda « فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۜ »

buyurulmuştu. Ba'zıları merreteyn ma'nasına, ya'ni iki kat takdis olunmuş vadî demek olduğunu

söylemişlerdir ki bu surette « تَقْد۪يسًا مَرَّتَيْنِ » mealinde mef'uli mutlak demek olup ayni ıhtarı

te'kid ile yapmış olur. 18. ﴿هَلْ لَكَ﴾ Var mı senin için - bir meyl, bir arzu, bir niyyet. Bu istifhamda

sorulan mübteda, müteallakının zikriyle iktifaen mahzuf olarak «

هَلْ لَكَ مَيْلٌ، هَلْ لَكَ رَغْبَةٌ، هَلْ لَكَ نِيَةٌ » gibi ilâ ile sılalanabilecek bir

fi'il takdîriyle şöyle bir ma'nâ ifade eder: nasıl var mı bir meylin? Veya bir arzun, bir niyyetin? Bir meyl eder

veya bir rağbet gösterir veya bir niyyet besler misin? ﴿اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰىۙ﴾ Tezekkî etmene -

ya'ni küfr-ü tuğyan kirlerinden, kötü ahlaklarından temizlenip pak iyman ve İslâm

Sh:»5560

hasletleriyle kendini nemâlandırmağa? Buradaki tezekkâ tef'ıl babından fi'lî muzari' olup aslı tetezekkâdır.

TEZEKKİ temizlemek: halıs, arı, pam pâk olmak ve feyızlenip nemalanmak ma'nâlarına gelir ki islâmın bir ma'nâsıdır. Da'vet için evvelâ bu suretle hıtabın emredilmesi ef'ali ıhtiyariyyede meyl-ü niyyetin şart

olduğuna işarettir. Ya'ni istermisin temizlenip nemalanmağa doğru gidesin? 19.

﴿وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ﴾ Ve seni rabbına hidayet edeyim - rabbını tanımağa irşad edeyim

﴿فَتَخْشٰى﴾ de haşyetlenesin - onun gadabından, ıkabından korkup ona ta'zîm ile saygı duyasın -

çünkü « اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا » dır. Bilmiyenlerin saygısı olmaz.

Saygısı olmıyanlar korumaz her fenalığa atılır. Bu iki âyette sûrei Tâhâda geçen «

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى » âyetinin bir nevi' tafsîli ile kavli

leyyini bir iyzah vardır. 20. ﴿فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى﴾ - Âyeti kübrâ o büyük mu'cize,

asanın dirilip yılan olması mu'cizesidirki ölülerin dirilmesine ve « كُنْ » emrinin tecellîsine bir bürhandır.

Kavli delîli dinlemeyince fi'lî olarak bunu gösterdi 21. ﴿فَكَذَّبَ﴾ fakat Fir'avin tekzîb etti - söze inanmadığı gibi o büyük mu'cizeyi gördüğü halde de ona sihir dedi ve Musâya yalan isnad etti

﴿وَعَصٰى﴾ ve ısyan etti - Allahı ve emrini tanımak istemedi, temizlenmeğe niyyet etmek şöyle dursun

« وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ » o rabbül'âlemîn ne oluyormuş diye karşılıyarak inkâr ve ısyana cür'et etti

22. ﴿ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى﴾ sonra sa'y ederek idbara gitti - ya'ni tekzîb ve isyanda muvaffak olamadı, bununla beraber buş da durmadı, koştu, çalıştı, lâkin ıkbâle doğru çalışmadı, idbare doğru çalıştı,

Allaha yüz tutucak yerde ardını dönerek helâka doğru tersine gitti.

Sh:»5561

23. ﴿فَحَشَرَ﴾ onun üzerine mahşerinin topladı - ibtida sâhirleri toplayıp mağlûb olduktan sonra

sûrei Şüarada « فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ » âyetiyle beyan olunduğu

üzere şehirlere sevkıyyat me'murları hâşirler göndererek ordusunu ve mele'kini topladı ﴿فَنَادٰى﴾

da haykırdı 24. ﴿فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى﴾ « اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » benim

en yüksek rabbınız, dedi - kendisinden başka her hangi bir rabbı kendi madununda addederek kendisinin

en üstün rabbülerbab olduğunu iddi'a etmek derecesinde da'vayı azıttı, kendisine o nam ile taptırmak

istedi, evvelde « مَاعَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرِى » diye kendisinden başka ilâh bilmediğini

söyliyerek ılmi nefy etmişti. Cûya teharriyatta, tedkikatta bulunmak üzere «

فَاَوْقِدْ لِى يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِى صَرْحًا لَعَلِّىٓ اَطَّلِعُ

اِلٰى اِلٰهِ مُوسٰى وَاِنّى لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبينَ » demişti. Bu kerre o teharrî pek

boşuna çıkmamış, bir rab bulunduğunu anlatmış olduğunu îyma etmekle beraber onun kendinden yüksek olmadığını iddi'a edecek derecede kibr-ü azamet taslamağa kalkmıştı. İbni Cerîrin Mücahid ve sâireden nakline göre bu iki söz arasında kırk sene geçmişti. Burada Âlûsînin kaydettiği vechile ba'zı asârda şöyle vârid olmuşturkı Fir'avin topladığı mahşeri içinde kalkıp hıtabetle bir nutuk iyrad ederek o büyük lakırdıyı söylemiş, bu suretle kendisini halkın veyiyülemri olanların hepsine tafdîl eylemişti 25.

﴿فَاَخَذَهُ اللّٰهُ﴾ Allah da onu tuttu ﴿نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى﴾ Âhıretin ve

Ulânın nekâliyle tenkîl ediverdi - azâb, ta'zîb ma'nasına geldiği gibi nekâl de tenkîl ma'nasına ismi mastar olur.

TENKÎL, gören ve işitene ıbret olacak ve ona müeddî olan şeylerden men'ecek vechile ta'zîb ve ukubet etmektir. Burada nekâl « نَكَلَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى » takdirinde mef'uli mutlak, cümlesi hal mevki'indedir. Veya Âhıret ve ulâ nekâli için tuttu alıverdi ma'nasında « اخذ » nin mef'uli

Sh:»5562

lehidir. Âhıret ve uladan zâhir olan Âhıret ve Dünyadır ki Dünya nekâli ığrak ile, Âhıret nekâli Cehenneme sevk ile olmuştur. Maamafih burada âhiret sonraki ve ulâ evvelki ma'nasına olarak sonrakinin ve evvelkinin nekâli olmak üzere tuttu alıverdi ve sonrakinden murad « اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » kelimesi, evvelkinden murad da « مَاعَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرى » kelimesi demek olduğu da İbni Cerîr tefsîrinde mezkûrdur. 26. ﴿اِنَّ فى ذٰلِكَ﴾ Şübhesizki bunda - bu Mûsâ hadîsinde, Fir'avnin macerasiyle tenkilinde ﴿لَعِبْرَةً﴾ muhakkak bir ıbret var. - Ibret alınacak, intibah verecek bir ders vardır. Fakat herkes için değil ﴿لِمَنْ يَخْشٰى﴾ haşyet duymak şanından olan, saygısı bulunan kimseler için - ki onlar irfanı olanlardır. Yoksa duygusu olmıyanlar bir Mûsâ gelmiş, Fir'avin batmış da ne olmuş diye bundan hiç bir istifâde etmezler. İşte o ba's hakkındaki haber de böyledir.

Bu kıssadan sonra Allah tealânın rububiyyetinin, kudretinin yüksekliğini ve ona nazaran halk ve ba'sin kolaylığını ve azgınlar hakkında âhıret âzabının şiddetini anlatmak üzere münkirlere tevbîh tarikıyle buyuruluyor ki:

﴿٢٧﴾ ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَاءُ بَنٰيهَا ﴿٢٨﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا

فَسَوّٰيهَا ﴿٢٩﴾ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا ﴿٣٠﴾

وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا ﴿٣١﴾ اَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعٰيهَا

﴿٣٢﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا ﴿﴾

Sh:»5563

﴿٣٣﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٤﴾ فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ
الْكُبْرٰى ﴿٣٥﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَاسَعٰى ﴿٣٦﴾ وَبُرِّزَتِ
الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرٰى ﴿٣٧﴾ فَاَمَّا مَنْ طَغٰى ﴿٣٨﴾ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا ﴿٣٩﴾ فَاِنَّ الْجَحِيمَ هِىَ الْمَاْوٰى ﴿٤٠﴾ وَاَمَّا مَنْ
خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿٤١﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ
هِىَ الْمَاْوٰى ﴿٤٢﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا
﴿٤٣﴾ فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا ﴿٤٤﴾ اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَا
﴿٤٥﴾ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا ﴿٤٦﴾ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ
يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴿﴾

Meali Şerifi

Sizmi daha çetinsiniz yaratılışça yoksa Semamı? O "Allah" onu bina etti 27 Boyuna irtifa' verdi 28 Nizamına koydu 29 Gecesini kararttı, kuşluğunu çıkardı 30 Ondan sonra da arzı döşedi 31 Ondan suyunu ve mer'asını çıkardı 32 Ve dağlarını oturttu 33 Sizin ve davarlarınızın intifa'ı için 34 Fakat geldiği vakıt o "tâmmei kübrâ" 35 O insanın neye koştuğunu anlıyacağı gün 36 Ve Cahîm hortlatıldığı vakıt, görür kimseler için 37 Artık herkim azgınlık etmiş, Dünya hayatı tercih eylemiş ise muhakkak Cahîmdir onun varacağı 38 Herkim de rabbının makamından korkmuş ve nefsi hevadan nehy eylemiş ise muhakak Cennettir onun varacağı 39 Sana o saattan soruyorlar: ne zaman demir atması? 40 Nerde senden onu anlatması? 41 Rabbınadır onun müntehası 42 Sen ancak bir münzirisin ondan

Sh:»5564

haşyet duyacakların 43 Onu görecekleri gün onlar, sanki bir akşam veya kuşluğundan başka durmamışa dönecekler 44

27. ﴿ءَاَنْتُمْ﴾ ey o kendilerini yüksek sanıp da Allahın kudretini inkâra kalkışan münkirler! Zu'münüzce kendi takdirinizce şunu bir düşünün bakalım: siz mi ﴿اَشَدُّ﴾ eşedsiniz? - Daha çetin, daha zorlusunuz? ﴿خَلْقًا﴾ yaradılmak hususunca - burada asıl ma'nâ ölümden sonra yeni bir hılkatle yaradılış üzerindedir. Fakat bir kübra halinda daha şümullü olmak üzere suâl mutlak halk üzerinde iyrad olunmuştur. Ya'ni gerek evvel ve gerek sonra alel'ıtlak yaradılmak cihetiyle siz mi daha zor ve çetinsiniz ﴿اَمِ السَّمَٓاءُ﴾ yoksa sizden yüksek ve sizi muhît olan Semamı? - Belliki o daha çetin değil mi? Çünkü siz onun içinde bir zerre demeksiniz öyle iken ﴿بَنٰيهَا﴾ o Allah onu bina etti - Bina, müteferrık eczayı yekdiğerine zamm-u rabt ile mecmuından bir küll inşa etmektir. Semâda böyle lâtîf ve kesîf nice mevadd ve ecramın türlü kuvvetlerle sureti mahsusada terkib ve rabt olunarak mecmuundan husule getirilmiş bir yapıdır ki onu Allah yapmıştır. Şöyle ki 28. ﴿رَفَعَ سَمْكَهَا﴾ boyuna irtifa' verdi - direksiz olarak yükseğe kaldırdı.

SEMK, bir şey'in irtifa' ta'bir ettiğimiz boyu' aşağıdan yukarıya imtidadı ve yüksekliğidir. Yukarıdan aşağı

mülâhaza edildiği zaman umk ta'bir olunur. Enine boyuna olmak üzere sihan ile de tefsîr edenler olmuştur.

﴿فَسَوّٰيهَا﴾ sonra da onu tesviye etti - « وَالسَّمَٓاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمٖيزَانَۙ »

mantukunca

Sh:»5565

mîzanını vaz' edip denkleştirdi, nizamına koyup düzeltti. Bundan Semânın şekli tam küre olduğunu anlatmak istiyenler olmuş ise de bütün Semanın hey'eti umumiyyesinin şekli tam küre olduğu sâbit değildir. Tafsîlini Allah bilir. 29. ﴿وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا﴾ gece karanlık olmak ma'nâsına gatşten olduğuna göre gecesini karanlık etti, muzlim kıldı diye ma'nâ verilmiştir. Fakat bunda gecenin Semaya izafeti ba'zı muhteveyatına nazaran ednâ mülâsebe kabîlinden olmuş olur. Çünkü Semanın her tarafı gece olmaz. Bir de gatş ve gataşan Kamusta mezkûr olduğu üzere hastalıktan veya ıhtiyarlıktan nâşî âheste âheste yürümek ma'nâsına gelir, bundan ıgtaş âheste âheste yürütmek demek olacağından gecesini tedricen giderdi demek olur. Bu ise şu ıhrac ile pek mütenasibdir. ﴿وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَاۖ﴾ ve duhasını çıkardı - zıyasını çıkarıp gündüzünü yaydı, Râgıbdan anlaşıldığına göre duha fil'asıl zıyayi Şemsin inbisatı ve gündüzün imtidadi demek olup sonra ma'ruf kuşluk vaktına ism olmuştur. Burada gecenin mukabili olarak zıyanın parıltısı ile mutlak gündüz ma'nâsına olduğu beyan olunuyor. Gündüzün meydana çıkması ise gecenin gitmesi ile mütenasib olacağından « اَغْطَشَ لَيْلَهَا » geceyi kararttı demekten ziyade yürüttü, giderdi demek olması pek yakışıyor. Ve bunda iki ma'nâ mümkindir. Birisi evvelki gibi Arza nazaran olan ve her gün teâkub eden gecesi gündüzü olmasıdır ki bunda Arzın hılkatine ve Kamerin mahvine temass edilmiş olur. Birisi de Semânın kendisinde gece tedricen gide gide kalmamış hep gündüz olmuş olmasıdırki. Ki bu ma'nâ leylin ve duhanın Semâya tam ma'nâsiyle izafetine pek muvafık ve ince bir ma'nâdır. Çünkü zulmet esas ı'tibariyle ademî olduğundan güneş ve sair ecramı münire yaratılmazdan evvel Semâ elbette muzlim gece halinde demek idi. Ecramı muzîe yaratılmağa başladığından

Sh:»5566

i'tibaren gitgide o gece giderilmiş ve gündüzü çıkarılmıştır. Onun için gece, Arz ve sair ecramın gölgesi düşen hududları sahasında yürümekle beraber diğer sahai Semâ gündüz halindedir. Arz, bundan sonra söyleneceği cihetle buradaki geceyi ve gündüzü - dediğimiz gibi - Semânın kendisinin gecesi ve gündüzü diye anlamak bize daha muvafık görünüyor 30. ﴿وَالْاَرْضَ﴾ Arza gelince

﴿بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَاۜ﴾ ondan sonra da onu bast edip döşedi - Semâyı halk-u tesviye ve gecesenin giderip gündüzünü çıkardıktan sonra Yer yüzünü üzerinde hayat ve süknâ kabil olacak vechile yayıp serdi, Arzın üzerinde yaşadığımız kışrını ondan sonra yaratıp döşek halinde döşedi.

دَحَا DEHA, bast etmek ma'nâsına dahv veya dahy dendir. Bast da döşek serer gibi yaymak, döşemektir. Bunun zâhiri de Arzın kendisinin daha evvel yaratılmış olmasıdır. Sûrei Bakarede « ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ فَسَوّٰيهُنَّ », kezalik « حم فصلت » âyetlerinde Semânın tesviyesi Arzın ve mâfil'arzın halkından sonra gibi zann edilebilirse de orada « ثُمَّ » zamanda terâhî için değil, kelâmdan terâhîi rütbî için olmak lâzım geleceğini buradaki « بَعْدَ ذٰلِكَ » iyzar ediyor demektir. Bununla beraber burada şunu da nazarı i'tibare almak lâzım gelir ki Sûrei İsrada «

فمحونا اية اليلِ » de geçtiği üzere İbni Abbastan varid olan rivayette Kamer,

mahvedilmezden evvel güneş gibi parlak olduğu ve o zaman onun gece âyeti olmadığı beyan olunmuştu.

Buna nazaran Arzın ilk hılkatinde ve Kamer sönmezden evvel Arzda gece karanlığı yokdu demektir. Ve o

halde « وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا » Kamerin sönmesiyle arz üzerinde gecenin karartılmış olmasını ifade

etmiş ve Kamerin sönmesi de Arzın dahvinden evvel olduğunu da « بَعْدَ ذٰلِكَ » karînesiyle anlatmış

olur. Şukadarki Kamerin ibtidai hılkati Arzın hılkatinden sonra olmak i'tibariyle Arzın hılkatinden sonra da

semada bir tesviye yapılmış demek olacağını düşünmek ıktiza eder.

Sh:»5567

Şimdi « دَحٰيهَا » yi beyan ve tefsîr ve tekmil olarak buyuruluyorki 31.

﴿اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَا﴾ ondan suyunu ve mer'asını çıkardı - suyunu yarattı, menba'larını fışkırttı, nehirlerini akıttı, otunu, otlağını mezre'asını bitirdi. 32.

﴿وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا﴾ Dağlarını da oturttu - tesbit etti. İşte Arzın dahvi, kışrı Arzın böyle hayat ve süknâya kabiliyyetli bir surette düşenmesi demektir. Netekim bu hikmet şöyle tasrih olunuyor. 33.

﴿مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ﴾ Sizin ve hayvanlarınızın intifa'ı, yaşaması için - demek ki bu

büyük sun'u kudret hikmetsiz değil, bunlar gayesiz abes olarak keyfe mettefak yaratılıvermemiştir. O halde

bu yaşamanın yaşatmanın da bir hikmet ve gayesi vardır. Onun için 34.

﴿فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ الْكُبْرٰى﴾ o tâmmei kübrâ geldiği vakıt - tâmmei kübrâ,

Kıyametin isimlerindendir.

طامه TAMME, basıp doldurmak ma'nasına « طم » den müştakk olarak üstün ve baskın güç yetmez belâ demektir. Tâmmei kübrâ da en büyük tâmme demek olup Kıyametin ve bilhassa ehli

Cehennemin Cehenneme, ehli Cennetin Cennete gittiği hengâmın ismidir 35.

﴿يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰى﴾ - Tammei kübrâdan bedeldir. Ya'ni o tâmmei kübrâ o gün ki insan neye çalışmış olduğunu, hangi emel pişinden koşmuş, hayrınamı, şerrinemi, kârınamı

zararınamı uğraşmış bulunduğunu o gün anlar 36. ﴿وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ﴾ - « جاءت »

üzerine ma'tuftur. Ya'ni o tâmmei kübrâ gelip Cehennem kapıları açılarak o salgın ateş ap açık ortaya

çıkarıldığı vakıt ﴿لِمَنْ يَرٰى﴾ görür kimseler için - ya'ni

Sh:»5568

herkim olursa olsun görmek şanından olan kimseler için. Çünkü rivayet olunduğuna göre Cehennem

açılacak, alevler saçarak fırlayacak, her gözü olan görecek, ve çünkü « كهيعص » de «

وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا» buyurulduğu

üzere herkes ona varacak, ehli Cennet de sıratı onun üzerinden geçecektir. Maamafih görecek kimseler

için demek girecek kâfirler ve azgınlar için demek de olabilir - 37. ﴿فَاَمَّا مَنْ طَغٰى﴾ «iza» nın

cevabı ve o vakıtki halin tafsîlidir. 40. ﴿مَقَامَ رَبِّهِ﴾ - Makamı rabb, Ruh ve Melâikenin saf saf

kıyam durduğu o tâmmei kübrâ günü kulun huzurı ilâhîde duruşu veya duracağı makamıdır. 42.

﴿اَيَّانَ مُرْسٰيهَا﴾ ne zaman onun mürsâsı -

MÜRSÂ, masdarı mîmî olarak irsa ma'nasına veya ismi mekân yâhud ismi zeman olarak münteha ma'nasınadır. İrsa; sübut ma'nasına resadan, geminin demir atılarak durdurulması gibi sâbit kılınıp durdurulmak demektir. Dağlara revasî denilmesi de bu ma'nadandır. Buharîde mezkûr olduğu üzere geminin müntehî olduğu yere sefînenin mürsası denilir. Burada bir isti'are var demek olur. Ya'ni Allah o Saati ne vakıt getirip dikecek, o Kıyamet ne zaman vaki' olacak diye soruyorlar - 43.

﴿فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا﴾ Bunda da iki ma'na söylenmiştir.

BİRİNCİSİ, « ﴿اَنْتَ﴾ ، ﴿فِيمَ﴾ » nin mukaddem haberi olarak nerdesin sen onu anlatmaktan? Onu anlatmak senin vazîfen değildir. O senden uzaktır diye suâli reddir.

İKİNCİSİ, iki cümle olup « فِيمَ », nerde bu suâl? Diye suâli redd, « اَنْتَ » mübteda « مِنْ ذِكْرٰيهَا » haberi olarak sen Hatemül enbiya onun alâmetlerindensin diye beyandır. Ya'ni senin irsalin onun vuku'u yaklaşmakta olduğunu

Sh:»5569

anlatıp dururken bununla iktifa etmeyip de sormağa kalkışmalır ma'nasız ve salâhiyyetlerinden uzaktır. Çünkü 44. ﴿اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَا﴾ onun müntehası rabbınadır. - Bütün künhiyle ve herkes hakkında vukuu vaktına kadar bütün tafsîlâtiyle onu bilmek rabbına aiddir. Başkasına değil, onu ancak o bilir. İlerisine karışmak onların haddi olmadığı gibi daha fazlasını anlatmak da senin vazîfen değildir. 45.

﴿اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا﴾ sen ancak ondan haşyet duyacak, korunacak olan kimseleri sakındıracak habercisin. 46.

﴿كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا﴾ sanki onlar onu görecekleri gün bu Dünyada bir akşam veya kuşluğundan fazla durmamışa döneceklerdir. -

Uzun zannedilen Dünya Ömrü o kadar çabuk geçer korkup sakınanlar o suretle korkulardan kurtulurlar,

sakınmayıp keyfine bakanlar da bir gün gibi ömürlerini geçirir nihayet ebedî belaya düşerler, binaenaleyh ne zaman? Diye alay edip acele etmesinler.

Burada « اِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرُ » buyurulduğu için bunun kimlere ve nasıl fâide vereceği tafsîl olunmak üzere bu inzarlar, âtîdeki Sûrelerde de tevalî ettirilerek anlatılacaktır.

ABESE

٨٠ سُورَةُ عَبَسَ

Abese sûresi mekkîdir. Buna Sahha sûresi ve Sefere sûresi dahi denilir.
Âyetleri - Hicazî ve Küfîde kırk iki, Basrîde kırk bir, Şamide kırktır.
Kelimeleri - Yüz otuz üçtür.
Harfleri - Beşyüz otuz üçtür.

Fasılası - اهم harfleridir.

Sebebi nüzulü - Buharîde buna dâir bir rivayet zikredilmemiştir. Tirmizîde Hazreti Aişeden şöyle merviydir: Abese vetevellâ, a'mâ İbni ümmi mektûm hakkında nâzil oldu, Resulullaha gelmişti, Yaresulâllâh! Beni irşad buyur deyip duruyordu, Resulullahın yanında ise müşriklerin büyüklerinden birisi vardı, Resulullah a'madan i'raz ediyor, diğerine ıkbal buyuruyor ve söyliyeceğinde bir be'is görüyormusun? Diyordu, hayır deniliyordu, bunun hakkında inzal buyuruldu, Tirmizî buna garîb bir hadîsi hasen demiş ve daha ba'zı rivayetleri bulunduğunu da söylemiştir. İbni Cerîr ve daha diğer tefsîrlerdeki tafsılin hulâsası da: İbni Abbastan: Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem Hazretleri Kureyşin sanadîdinden Utbe ibni rabî'a ve Ebu cehil ibni hişâm ve Ümeyye ibni halef ve Abbas ibni Abdilmuttalib ile hususî konuştuğu bir sırada ki Resulullah onlara iymana gelmeleri arzusiyle

Sh:»5571

çok özeniyordu, Abdullah ibni ümmi mektûm nam zat geldi, Resulullah ümeyye ibni halif ile necvâ halinde konuşurken Abdullah, Hazreti Peygamberin Kur'andan bir âyet okumasını istedi: Ya Resulullah! Allahın sana ta'lim buyurduğundan, bana ta'lim buyur dedi ve tekrar etti, Resulullah ona aldırmadı ve yüzünü buruşturup döndü, sözünün kesilmesini hoşlanmayıb o birilerine teveccüh etti, Resulullah sözü bitirip kalkacağı esnâda vahiy hali geldi, gözlerini kapayıp daldı, Abese vetevellâ nâzil oldu. Bundan sonra Resulullah ona ikram eder ve merhabâ rabbımın bana hakkında hıtab buyurduğu der ve ihtiyacını sorardı, müşarünileyh ibni ümmi mektûm Hazreti Hadicenin dayısını oğlu ve mühacirîni evvelînden idi. İsmi, İbni cerîrde Abdullah ibni zâide, Keşşaf ve daha ba'zılarında Abdullah ibni şüreyh ibni malik ibni ebî rabî'atelfihrî diye mezkûrdur. Âlûsî Cami'ulsulden» amr ibni kays ibni zâide ibni cündeb ibni herim ibni revaha ibni hacer ibni me'ıys ibni âmir ibni lu'eyyi kureşî olduğu eşherdir diye nakleylemiştir. Şöhreti İbni ümmi mektûm künyesiyledir. Ümmü mektûm da anası Âtike binti abdillahi mahzumiyyenin künyesidir. Bir rivayette sonradan a'ma olmuş, diğer rivayette ise a'mâ doğmuş ve onun içi validesine ümmi mektûm künyesi verilmişti. Sonra Resulullah iki gazâsında bu zatı iki kerre Medîne üzerine halef bırakmıştı, ehalisine namaz kıldırmıştı. Hazreti Enes ibni mâlik onu Kadiseyye muharebesinde beraberinde siyah bir bayrak ve üzerinde zirh olarak gördüğünü söylemiştir. A'mâ bir zatın bu suretle muharebeye iştiraki şübhesizki keramâtındandır. Orada şehîd olduğu, bir rivayette de Medîneye dönüp orada vefat ettiği merviydir. Yine bu zatın Bilâli hebeşî gibi Peygamberin mü'ezzini olduğu, Bilâlin sehur ezanından sonra bunun sabah ezanı okuduğu da ma'lûmdur.

Bu sebebi nüzul rivayeti Abese ve tevellâ zamirlerinin

Sh:»5572

Resulullaha raci' olduğunu anlatır. Bundan kat'ı nazarla da bunun evvelki Sûrenin âhirindeki inzar mazmununa mutlak surette alâkadar edecek bir ma'nâ irtibatı vardır. Oradaki « اَنْتَ » zamirinden burada gaib zamirine geçilmesinde de hıtabdan gıyaba bir iltifat vardır. Bu suretle inzar ve nasıhatin kimlere fâide vereceği anlatılırken evvel emirde münzirin kendi nefsinden başlaması lüzumuna da bir tenbih yapılmıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰى ﴿١﴾ اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰىؕ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْرِيكَ ﴿٣﴾

لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىۙ ﴿٤﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰىؕ ﴿٥﴾ اَمَّا مَنِ
اسْتَغْنٰىۙ ﴿٦﴾ فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰىؕ ﴿٧﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰىؕ
﴿٨﴾ وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰىۙ ﴿٩﴾ وَهُوَ يَخْشٰىۙ ﴿١٠﴾ فَاَنْتَ
عَنْهُ تَلَهّٰىۚ ﴿١١﴾ كَلَّٓا اِنَّهَا تَذْكِرَةٌۚ ﴿١٢﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُ
﴿١٣﴾ فٖي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍۙ ﴿١٤﴾ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍۙ ﴿١٥﴾
بِاَيْدٖي سَفَرَةٍۙ ﴿١٦﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍؕ ﴿١٧﴾ قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا
اَكْفَرَهُؕ ﴿١٨﴾ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُؕ ﴿١٩﴾ مِنْ نُطْفَةٍؕ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُۙ
﴿٢٠﴾ ثُمَّ السَّبٖيلَ يَسَّرَهُۙ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُۙ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ
اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُؕ ﴿٢٣﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُؕ ﴿﴾

Sh:»5573

﴿٢٤﴾ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهٖۙ ﴿٢٥﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ
صَبًّاۙ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّاۙ ﴿٢٧﴾ فَاَنْبَتْنَا فٖيهَا حَبًّاۙ
﴿٢٨﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًاۙ ﴿٢٩﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًاۙ ﴿٣٠﴾ وَحَدَٓائِقَ
غُلْبًاۙ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةً وَاَبًّاۙ ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْؕ
﴿٣٣﴾ فَاِذَا جَٓاءَتِ الصَّٓاخَّةُ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخٖيهِۙ
﴿٣٥﴾ وَاُمِّهٖ وَاَبٖيهِۙ ﴿٣٦﴾ وَصَاحِبَتِهٖ وَبَنٖيهِؕ ﴿٣٧﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ
مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنٖيهِؕ ﴿٣٨﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌۙ ﴿٣٩﴾
ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌۚ ﴿٤٠﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌۙ ﴿٤١﴾
تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌؕ ﴿٤٢﴾ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ekşidi ve döndü 1 Çünkü ona a'mâ geldi 2 Ne bilirsin o belki temizlenecek 3 Veya öğüt belliyecek de o öğüt kendine fâide verecek 4 Amma istiğnâ edene gelince 5 Sen onun sadâsına özeniyorsun 6 Onun temizlenmemesinden sana ne? 7 Ve amma sana can atarak gelen 8 Haşyet duyarak gelmişken 9 Sen ondan tegafül ediyorsun 10 Hayır hayır zinhar, çünkü o bir tezkiredir 11 İmdi onu dileyen tezekkür etsin 12 Tekrim edilir 13 Yüksek tutulur mutahher sahîfelerde 14 Kiramı berabere 15 Sefere ellerinde 16 O kahrolası insan ne nankör şey 17 O yaratan onu hangi şeyden yarattı? 18 Bir nutfeden, yarattı da onu biçimine koydu 19 Sonra ona yolunu kolaylattı 20 Sonra

Sh:»5574

onu öldürdü de kabre gömdürdü 21 Sonra dilediği vakıt ona nüşur verecek 22 Hayır hayır, doğrusu o hiç onun emrini tam eda etmedi 23 Bir de insan taamına baksın 24 Biz o suyu bir döküş dökmekteyiz 25 Sonra o Arzı bir yarış yarmaktayız 26 Bu suretle onda daneler 27 Üzümler, yoncalar 28 Zeytinlikler hurmalıklar 29 Âfâka ser çekmiş dilber bağçeler 30 Meyveler, çayırlar neler yetiştirmekteyiz 31 Sizin ve davarlarınızın intifaı için 32 Amma geldiği vakıt o Sahha (o sayhasını dinletecek belâ) 33 O kaçacağı gün kişinin kardeşinden 34 Ve anasından babasından 35 Ve refîkasından ve oğullarından 36 Onlardan her kişinin bir şe'ni vardır o gün başından aşar 37 Yüzler vardır o gün ışılar 38 Güler sevinir 39 Yüzler de vardır o gün üzerinde tortoz 40 Sarar onu bir kara 41 İşte onlar o keferei fecere 42

1. ﴾عَبَسَ﴿ - ABS ve UBUS, bîhuzurluktan yüz burkulmak ma'nâsınadır ki yüz ekşimek, burun çevrilmek, çehre dürülmek, türşru olma ta'bir olunur. Kamus şarihinin beyanına göre müteaddî olarak da kullanılır ki yüz ekşitmek, surat etmek, surat asma' çehreyi dürmek, kaşını çatmak, çîyni cebîyn göstermek ta'birleriyle ifade edilir. Lâzım olarak « عَبَسَ وَجْهُهُ » denilir, yüzü ekşidi demek olur. Müteaddî olarak da «vech» in nasbiyle « عَبَسَ وَجْهَهُ » yüzünü ekşitti demek olur. Bizim buna ekşime ve ekşitme ta'bir etmemiz pek ekşi veya buruk bir şey yenildiği zaman yüzü bu halde burşturması münasebetiyle olmalıdır. Ekseriya yüzü ekşidi denilirse de yerine göre sâdece ekşidi denilmekle de aynı ma'nâ ifade edilir. Filân gelince fülân ekşidi denilirse yüzü ekşidi, onun gelmesini hoşlanmadı demek olduğu bellidir. Burada da böyle yüz zikredilmiyerek « عَبَسَ » buyurulmuştur. Ya'ni hoşlanmadı ekşidi ﴾وَتَوَلّٰى﴿ ve döndü - ı'tiraz etti, öte yöneldi 2. ﴾اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰى﴿ çünkü ona a'mâ geldi - a'mânın gelmesini hoşlanmadığı için öyle

Sh:»5575

yaptı. Bilhassa a'mâ sıfatıyle ifade onun ma'ziretini ve ı'raza değil, bil'akis iltifat ve irşada daî olan zâhirî ihtiyacını iş'ar ve hukmü şahsî haysiyyette birakmeyüp ma'nâyı alel'umum delâlete muhtac özür ve ıhtiyac ehline ta'mim içindir. Bu gibilerden ubus ve ı'razın lâyık olmadığını beyan için gıyabî ıtabdan hıtaba ve zâhirden bâtına geçilerek buyuruluyor ki:

3. ﴾وَمَا يُدْرِيكَ﴿ ya'ni a'mâyı mücerred a'ma olması haysiyyetiyle gözetmek yaraşırken ondan hoşlanmayıp yüz çevirmek lâyık olmadığı gibi ey ondan yüz çeviren! Hem ne bilirsin ﴾لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى﴿ belki o tezekkî edecek - günâh bulaşıklarından temizlenecek 4. ﴾اَوْ يَذَّكَّرُ﴿ yâhud tezekkür edecek - ders alıp öğüd belliyecek ﴾فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى﴿ de o zikir, o senin belleteceğin Kur'an, edeceğin va'z-u nasîhat kendine fâide verecektir - ya'ni derhal tezekkî edemese bile öğüd ala ala belliyecek, hayr ü şerri öğrenecek ve yerine göre hatırlayıp mucebince amel etmeğe çalışarak bundan sonra olsun o sayede günâhtan korunup sevab işlemek suretiyle intifa' edecektir. Onun o a'mâ halinde gelerek ya Resulullah beni irşad et, bana Kur'an oku demesinde bu iki ihtimalden biri melhuz ve me'mul olabilirdi. Ya günâh âsârından bir şey kalmıyacak vechile temamen tezekkî ve tefeyyuz, yâhud tezekkür ede ede ileride intifa' Ki birincisi kemal, ikincisi ona doğru sülûk. Lâkin sen onu bilmedin öyle yaptın. 5. ﴾اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى﴿ Amma istiğnâ edene gelince - iymandan, öğüdden, tezekkür ve tezekkîden istiğna eden, kendisini ihtiyacsız sayıp da senden ders almak istemiyen veya zengin, servet sahibi olan kimseye gelince öyle yapmıyorsun da 6. ﴾فَاَنْتَ لَهُ﴿ sen ona ﴾تَصَدّٰى﴿ tesaddî ediyorsun. - Bahrin beyanı vechile:

Sh:»5576

TESADDÂ, sadedden, yâhud sadadan olabilir. Evvelkinde sen onun sadedinde oluyorsun, ona ıkbal ve teveccüh gösterip onun irşad ve ıslâhına uğraşıyorsun demek olur. İkincide de sen ondan sada bekliyor, uzaktan uzağa, dağdan taştan ses in'ıkâsini beklemek gibi sesinin ondan aksetmesini gözetiyor, ona özeniyorsun demek olur 7. ﴿وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰىۜ﴾ halbuki onun temizlenmemesinden sana ne? - Senden ve Kurandan istifade etmek istemiyen müstağninin temizlenmemesinden, islâma girmemesinden sana bir mes'uliyyet teveccüh etmez. Fakat arzı ihtiyac eden, öğrenmek istiyen bir müslimden ı'raz etmekte mes'uliyyet vardır. Ya'ni kâfirlerin, istiğna gösterenlerin irşad ve ıslahiyle de uğraşmak eses i'tibariyle memnu' değil, lâkin ihtiyac arz edip duran bir müslime aldırmayıp da müstağnîlere teveccüh gösterip özenmek memnu'. Onun için bu cihet daha ziyade tevzıyh ve tasrıyh olunarak buyuruluyor ki 8. ﴿وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰىۙ﴾ ve amma sana sa'yederek - ya'ni sende bulunan ılm-ü ırfana, senden irşad-ü hidayete tâlib olup taleb yolunda sana can atarak, gayret ederek 9. ﴿وَهُوَ يَخْشٰىۙ﴾ ve haşyet besleyerek, ya'ni bir kusur eder sürçerim, bir günaha girerim diye Allah korkusu, Hak saygısı ile gelen kimse - ki o a'mâ fakır böyle bir şevk-u haşyet içinde talebkâr olarak gelmişti 10. ﴿فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰىۚ﴾ sen ondan telehhî ediyorsun - tegafül ediyor, aldırmıyor, müstağnî ile uğraşmak gibi buna nazaran biyhûde demek olan bir şuğle dalıyorsun. Ya'ni zâhir gözü görmezse de kulağı ve kalb gözü açık hidayet âşıkı bir tâlibi bırakıyorsun da zâhiren gözü var görünen ve fakat kalb gözü kör, hak sözü dinlemek şanından olmıyan müstağnîlerle boşuna uğraşıyorsun. « تَصَدّٰى وَ تَلَهّٰى » fi'illeri mazî değil, muzari

Sh:»5577

muhatabdır. Tetesaddâ ve tetelehhâdan muhaffefdir. 11. ﴿كَلَّٓا﴾ Hayır hayır - zinhar, öyle yapma: sa'y-ü haşyetle gelen talibden telehhî edip de müstağnîye tasaddî etme. ﴿اِنَّهَا﴾ Çünkü o - birinin taleb ve o birinin istiğna ettiği o zikrâ, ya'ni o nasîhatleri tazammun eden bu Kur'an ﴿تَذْكِرَةٌۚ﴾ bir tezkiredir - Allah tealâyı andırmak, hak ve vazîfeyi düşündürmek, hayr ü menfe'ati belletmek için bir öğüttür.

12. ﴿فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۢ﴾ Artık onu dileyen düşünsün, dileyen bellesin - çünkü menfe'at ve zararı asıl kendine aiddir. Bu cümle tefri' halinde bir cümlei mu'terızadır. Bu suretle meşiyyete ta'lîk tahyir için değil, Türkçemizde de meselâ «canı isteyen dinlesin» dediğimiz zaman kasdettiğimiz ma'na gibi, bir inzar ve tehdid mahiyyetindedir.

TEZKİRE, esasen tezkir etmek, ya'ni ana ana belletmek ve hatıra getirmek ma'nasına masdar olmakla beraber birşeyi unutturmayıp hatırlatmağa vesiyle olan anımlık ma'nasına müzekkire, muhtıra gibi ism olarak kullanılır. Meselâ parmağa bağlanan bir iplik, unutulmayıp kulakta küpe olacak ıbretli bir söz, bir muhtıra defteri, hep birer tezkire olduğu gibi, bu suretle verilen öğüt, edilen va'z-u nasîhat, yazılan bir eser, bir mektub ve kitablar hep birer tezkiredirler. Ki bunda esas i'tibariyle ma'lûm olan birşeyi zühûl zamanında hatıra getirip düşündürmek ma'nası asl olmakla beraber o suretle yeniden birşey ıhbar ve ilka etmek, fikir ve hatıra koyup belletmek ma'nası da yok değildir. İşte Kur'an, âyetleri, sahifeleri, sûreleri ve hey'eti mecmu'ası ile de tarafiilâhîden bir tezkiredir. Onun için bu tezkirenin sıfatı olmak üzere buyuruluyorki 13.

﴿فٖي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍۙ﴾ ilh... -

Sh:»5578

SUHUF, sahîfenin cem'idir. Sahîfe yazılı veya yazılacak kağıttan, kırtastan bir parçadırki bizim sahîfe dediğimiz safhadan e'amm olarak yaprak ve verak dediğimiz kıt'adan ibarettir. Cem'i sahâif ve kütüb gibi suhuftur. Bu suretle sahîfe ve suhuf, mektuba, risale ve kitaba da denilir. Netekim Enbiyaya nâzil olmuş

kitablara suhuf denilir. Mukaddimede geçtiği üzere Kur'an sahîfelerinin bir arada toplanıp şîrazelenerek cildlenmiş olduğu mücellede de mushaf denildiği ma'lûmdur. Kur'anın böyle bir mushafta toplanması ilk evvel Hazreti Ebubekiri sıddık radıyallahü anh zamanında olmuştu. Ondan evvel ise Kur'an ta Mekkede nüzulünden i'tibaren hem ezberlenmeğe hem yazılmağa başlamış olmakla beraber her biri ağaçtan, deriden, taştan, kemikten, yapraktan birer safha ve levh halinde i'mal ve tesviye edilmiş ayrı ayrı deffelere, cerideler yazılmış, i'tina ile zabt-u hıfz edilmişti. Bunlara mushaf gibi hepsi bir cildde olmak ma'nasına suhuf denilemezse de her biri bir sahîfe demek olacağından müteferrık bir halde sahîfeler ma'nasına suhuf, onlara da şamil olur. Burada suhuften murad da mutlaka Kur'an sahîfeleri olmak mütebadirdir ki bu

sahîfeler « نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ » de beyan olunduğu üzere kalemi a'lânın levhı

mahfuza yazdığı sahîfelere, ve Melâikenin levhi mahfuzdan istinsah edip vahy ile getirdikleri sahîfelere ve sonra mushaf sahîfelerini teşkil eden alel'umum Kur'an sahîfelerine sadıktır. Bunu gâh levhi mahfuz ve gâh ondan istinsah olunan sahîfeler ve gâh suhufı müslimîn diye vârid olan rivayetler hasra haml olunmayıp vücuhunu beyan olmak gerektir. Ve bu suretle şu zikrolunan evsaf da Kur'an yazılan bu sahîfelerde

tanınması lâzım gelen evsaf ve ahkâm beyandır. Öyle sahîfeler ki ﴿مُكَرَّمَةٍۙ﴾ mükerrem - Allah tealâ

ındinde şeref ve kerametle mümtaz kılınmış, hürmet ve ta'zîm ile telakkî edilmesi

Sh:»5579

vâcib, tekrim edilir, muhterem. 14. ﴿مَرْفُوعَةٍ﴾ Yüksek tutulmuş - kadri, âli, yukarı, el üstünde

tutulması lâzım, onun için mushaflar yüksek, hörmetli yerlere konmalı ve okunurken belden yukarı

tutulmalıdır. ﴿مُطَهَّرَةٍۙ﴾ Mutahher - maddî ve ma'nevî kir bulaştırılmaz. Gayet temiz tutulmasına i'tina

edilir. Kirli, taharetsiz eller sürülmez, tertemiz 15. ﴿بِاَيْد۪ي سَفَرَةٍۙ﴾ sefere elleriyle veya

ellerinde « بِاَيْد۪ي » zarfı müstekarr olarak suhuftan sıfat ba'de sıfat olmak muhtemil olduğu gibi

mutahhereye müteallık olması da melhuzdur.

SEFERE, sâfirin cem'idir. Kâtib ketebe gibi. Sâfir, ketb vezninde ve aynî ma'nada, ya'ni yazı yazmak demek olan sefrden kâtib, kitab yazıcı, hattat ma'nasına gelir. Netekim bu maddeden «sinin» kesriyle sifr, kitab demek olduğu « يَحْمِلُ اَسْفَاراًۜ » da geçmişti. Bu maddenin aslı, örtülü şey'i açmak, keşf etmek ma'nasına mevzu' bulunduğu ve yazı yazmak da ma'nayı ve meramı bir nevi' keşf ve iyzah demek olduğu cihetle yazmağa sefr, yazana sâfir ve yazılana sifr denilmiştir. Sefr yine bu münasebetle süpürmek ma'nasına dahi geldiği cihetle bundan sâfir süpürüp temizleyici demek de olabilir. Bir yerden bir yere kitmek ma'nasına ma'lûm olan seferden sâfir, müsafir veya seferber ma'nasına da gelirse de bunun cem'inde sefere denilmeyip esfar veya süffar denilir. Sâfir bir de sefîr ma'nasına gelirki iki kavm beynindeki münaferet esbabını keşf ile islâh edici ilçi demektir. Bunun masdarında seferden ziyade sifaret ve sefaret müsta'meldir. Şu halde sahîfelere nazaran sefere, yazan ketebe veya getiren süfera veya süpürüp temizliyen kitab muhafızları kitabcılar demek olabilir. Ekseriyyetle ketebe veya

süfera Melâike ma'nasına tefsîr edilmiştir. Buharîde: rivayet olunan tefsirler

Sh:»5580

şöyledir. - Mutahhere « لَا يَمَسُّهُٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَۜ » demektir. Ona ancak mutahher olanlar

mess eder ve onlar Melâikedir. Ve bu « فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْراًۢ » gibidir. Hem Melâikeyi hem suhufu

mutahher kılmıştır. Çünkü suhuf üzere tathir vaki' olur. Onun için tathir onun gibi onların hâmillerine de

yapılmıştır. « فَجُعِلَ التَّطْهِيرُ لِمَنْ حَمَلَهَا اَيْضًا » Sefere Melâikedir. Vahidi sâfirdir.

« سفرت اَصْلَحْتُ بَيْنَهُمْ » demektir. Melâike Allahın vahyi ile indiklerinde ve onu te'diye hususunda kavmın beynini ıslâh eden sefîr gibi kılınmıştır. İbni Abbas da « سفرة كتبة اسفارًا » ya'ni kitabları yazan ketebe demiştir. اهـ . Görülüyorki bunda üç mühim ma'nayı temass edilmiştir.

EVVELÂ, mutahher «ancak mutahher Melâike mess eder» demek olarak hâmillerin tathirine de işaret olunması ona tealluk eden « بِاَيْدِى سَفَرَةٍ » nin de onun hâmilleri olan Melâike elleri demek olacağına bir tenbihi tazammun ederki bunda seferenin temizliği muhafaza için daima süpürüp temizliyen hamiller, muhafızlar ma'nasına bir işaret vardır.

SANİYEN, sefere, sefirler ma'nasına olarak vahyi getiren Melâike diye tefsîr edilmiş ve hâmiller bu suretle iyzah olunmuşturki bunda evvelki ma'na da dahil ve ancak bir tahsîs vardır. Sonra da İbni Abbasın kavli olarak sefere «ketebei esfar» ma'nasına nalk olunmuşturki bu da hâmilleri diğer bir ma'na ile tahsîs olmakla beraber bir bakışa da min vechin ta'mîmdir. Bu kâtiblerden murad nedir? Bundan ilk evvel « نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ » deki kalem ile yazanlar tebâdür ederki bunlar Levhi mahfuzu yazan Melâike ile levhten kütübi ilâhîyyeyi emrolunan mahallere tevdi' etmek üzere hak yazılayriyle istinsah eden Melâikeye, kezâlik kulların defteri a'malini yazan Melâikeye şamil olduğu gibi o kalemin kalemi beşere şumulü taktirinde de Mushaf yazan hattatlara kadar şamil olarak onların vazîfe ve hasletlerini dahi iş'ar etmiş olur. Onun için umumiyyetle müfessirler seferenin sefr veya sifaretten

Sh:»5581

olmak üzere iki ma'nası üzerinde yürümüşler, çokları Melâikeye, ba'zıları Enbiyaya tahsîs etmiş, Katâdeden bir rivayette de ehli Kur'an diye ta'mîm edilmiştir. Gerçi sifaret ma'nasında: Melâike, Allah tealâdan Enbiyaya vahiy getirmek i'tibariyle süfera' mahiyyetinde olduğu gibi Enbiya da ümmetlerine nazaran süfera' demek iseler de burada bilhassa Kur'an sahîfeleri anlatılırken gerek sifaret ve gerek kitabet noktai nazarından alelumum Enbiyaya intikal be'iddir. Bundan bilhassa Kur'anın nüzulünde ve muhafazasında ve evvel-ü âhîr yazılmasında ve anlaşılmasında hizmeti olan hâmiller murad olunmak ıktiza eder. Ve sefere maddesi esasen keşif ma'nasına mevzu' olmak i'tibariyle eydii sefere, getiren sefîrlerin yazan kâtiblerin ve yazılanı nezafet ve taharetle muhafaza eden veya anlatan ve okuyanların hepsinin ellerine, yalnız ihtimal üzere değil, tenavül suretiyle şamil bir ma'na da anlaşılabilir. Ancak unutulmamak lâzım gelir ki bu sefere

16. ﴿كِرَامٍ بَرَرَةٍ﴾ kiramı berere - sıfatlariyle tavsîf edilmiştir.

KİRAM, keramet veya keremden kerîmin cem'idir. Tekrîm ve tevkıyr ma'nasına kerametten olduğuna göre Allah tealâ ındinde mu'azzez ve muvakkarlar demek olur. Keremden olduğuna göre de mü'minlere âtıfet ve şefekatli, onlara söyle ve haklarında istigfar ederler demek olur.

BERERE de ebrar gibi berrin veya bârrin cem'idir. Berrin cem'i olduğuna göre çok hayır sahibi, bârrin cemi' olduğuna göre de kavillerinde ve fi'illerinde sâdık demek olurki ikisine de şamil olmak üzere ehli takva, etkıya diye tefsîr edilmiştir. Ve denilmiştirki Kur'anda ebrar Benî Âdemden olanlar hakkında «berere» de Melâike hakkında varid olmuştur. Zira ebrar cem'i kıllettir. Beni Âdem içinde etkıya da azdır. Berere ise cem'i kesrettir.

Sh:»5582

Melâike de Benî Âdemden çok olduğu için müttakîleri de çoktur ve hattâ hepsi müttakîdir « لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » bunun için lisanı şeri'de «seferei kiramı berere» Melâike olmak üzere ma'ruftur. Ve çünkü sefîr ve Resul ma'nâsı Melâike

kelimesinin de ma'nâsıdır. Şu halde bu vasıf doğrudan doğru Melâikede dal bil'ibare olarak nass, insanlardan bu vasıfları hâiz olanlar hakkında da dolayısiyle işarettir. Ve buna işaret içindir ki Buharîde bunun bervechi bâlâ tefsirinden sonra Hazreti Aişeden şu hadîsi şerif rivayet edilmiştir: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem buyurdu ki: «

مَثَلُ الَّذِى يَقْرَأُ الْقُرْاٰنَ وَ هُوَ حَافِظٌ لَهُ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَرَةِ وَ مَثَلُ الَّذِى يَقْرَؤُهُ وَ هُوَ يَتَعَاهَدُهُ وَ هُوَ عَلَيْهِ شَدِيدٌ فَلَهُ أَجْرَانِ » ya'ni Kur'anı hıfz ederek okuyanın meseli, sıfat ve şanı seferei kiramı berere ile beraberdir, kendisine zor geldiği halde teahhüd edip çalışarak okuyanın meseli ise ona iki ecir vardır» اهـ . İşte o Kur'an böyle kiramı bererei sefere ellerinde öyle mutahher, merfu', mükerrem sahîfeler içinde bir tezkiredir. Onun için bunu dileyen tezekkür etsin, dileyen düşünsün, bellesin, amel eylesin.

Tezkire ve tezkîrde yeni bir telkîn dahi bulunmakla beraber az çok duyulmuş bir şey'i ıhtar ile fikir ve intibahi tahrik ve ma'lûmdan mechüle doğru hareket ve intikali tehyic ma'nası esas olduğu cihetle bu ıhtardan sonra insana Allahın sun'-u kudretiyle Âhıretin hevl-ü dehşetini duyurmak ve ona karşı vazîfe ve ubudiyyet hissini tehyic ederek iyman ve islâm ile tezekkî ve terakkî şevkını uyandırmak ve bunların şevâhidi insanın kendi hılkat ve cibilletinde merküz olup başkaca muğlak muğlak, uzun uzadıya isbatlara lüzum olmaksızın sadece tenbih ve ıhtar ile duyulabilecek hakıkatler olduğunu anlatmak için insan hılkatinin seyri terakkîsinde herkesin duyabileceği en bâriz noktaları hatırlatarak nefsini ve halikını, mebdeini ve meadını düşündürmek üzere buyuruluyor ki 17.

﴿قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُۜ﴾ .

Sh:»5583

Müddesirde de geçtiği gibi Arabcada kütule, Türkçemizde kahr olası ta'biri gibi gadab ve zemme delâlet eyliyen bed duâ suretinde takbîhten kinayedir. «Öyle fena bir halde bulunuyor ki hayata hakkı kalmıyacak derecede demektir. « مَٓا اَكْفَرَهُ » küfrandan fi'lî teaccüb olup onun sebeb ve men'şeinin beyandır. Ya'ni o sehat-u teşnîın sebebi insanın şükr edecek yerde teaccüb edilecek derecede küfranda ileri gitmiş olmasıdır. Çünkü nankörlük etmek ahlaksızlığın en şenîı olduğu gibi vücudunun meb'deinden meâdı saatine kadar müsteğrak olduğu ni'meti unutmak ve mün'ımden ve onun kudretinden zühul etmek hem de ıhtar ve tezir edildiği halde nazarı i'tibare almamak şübhesiz ki onun en acîbidir. Zira o yaratan mün'ım onu

18. ﴿مِنْ اَىِّ شَىْءٍ خَلَقَهُۜ﴾ hangi şeyden yârattı 19. ﴿مِنْ نُطْفَةٍۜ﴾ bir nutfeden ﴿خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُۙ﴾ yarattı da rüşeym halinden doğumuna kadar nice etvardan geçirerek en güzel biçime koydu 20. ﴿ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُۙ﴾ sonra yolunu kolaylattı - ki bu da doğumundan akl-u fikrinin tekemmülüne kadar geçirdiği meratibe şâmildir. 21. ﴿ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُۙ﴾ sonra öldürdü de kabre gömüldü - ölüsünün açıkta bırakılmayıp kabre defn edilmesini de emretti. İnsanın dirisini

de, ölüsünü de muhterem kıldı ki bu da bir ni'mettir. O halde insan olan böyle kendisine verilen ni'mete nankörlük ederse bütün hemcinsine kötülük etmiş olmaz mı? Halbuki bununla kalmadı 22.

﴾ثُمَّ اِذَا شَاۤءَ اَنْشَرَهُ﴿ sonra o halık dilediği zaman onu neşre de sevk etti - inşar, yukarılarda geçtiği üzere ıhya eylemektir. Ya'ni ölümünden sonra da o kabirde öyle bırakacak değildir. Dilediği zaman

Sh:»5584

ona ba's ba'delmevt ile yeniden hayat verecektir. Lâkin onun vaktı belli değildir, dilediği zaman ıhya edecektir. 23. ﴾كَلَّا﴿ - Müfessirlerin çoğu burada kellâ, hakka ma'nâsına olduğunu söylemişlerdir. Ya'ni doğrusu insan cinsi ﴾لَمَّا يَقْضِ مَاۤ اَمَرَهُ﴿ Allahın emrettiğini hiç temam yapmadı - şükrünü, ubudiyyetini tam iyfa etmedi. Mücahid ve Katâdeden nakledildiğine göre müfessirîn demişlerdir ki: burada « مَاۤ اَمَرَهُ » dan murad, cemîı mâ emrehu dur, ya'ni teklif mebdeinden kabre gömülünciye kadar, yâhud hılkati Âdemden bu zamana kadar bunca seneler asırlar geçmiş olduğu halde insan cinsi hılkatinden matlûb olan kemâle irmedi. Allahın emirlerini tamamiyle yerine getirmedi. Çünkü şekûr olan kullar pek az « وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِىَ الشَّكُورُ » olduğu gibi bir nevi' kusurdan hali olan ferdler de yok gibidir. Kazada itmam ma'nâsı bulunduğu ve « لَمَّا » cahdi müstağrak ifade eylediği cihetle nefiy, selbi küllî ile nefyi temam ma'nâsında zâhirdir. Ancak « يَقْضِ » zamiri her ferde değil, cinsi insana yâhud müstağni görünen insana raci' olmak i'tibariyle kazıyyei mühmele olarak ref'ı iycabı küllî mahiyyetinde demektir. Onun için ıbadi muhlesîn gibi ba'zı ferdlerin vazîfelerini iyfa etmiş olmalarına mani' olmazsa da cinsi beşerin vazîfesini tamamiyle hiç de yapmamış olduğunu ifadede nasstır. Onun için umumiyyet i'tibariyle insanlık daha çok büyük terakkî ve tekâmüle muhtacdırki bu ma'na Sûrei insanda « نَبْتَلِيهِ » kaydiyle ifade edilmişti ve onun için hazreti Sıddîk « يَا لَيْتَهَا كَانَتْ تَمَّتْ » demişti. İnsan, Allahın iyi bir nuşura irdirmek için olan emirlerini tam iyfa etmemiş olduğunu evvelâ kendi hılkatinin nasıl cereyan etmekte bulunduğunu mülâhaza ederek anlasın. 24.

﴾فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهِ﴿ Bir de o insan ta'amına baksın - yidiği ni'metlerin

Sh:»5585

de nasıl bir kudret ve hikmet ile peyderpey terakkî ederek yetiştirildiğine nazar etsin, bu suretle hem enfusî hem âfakî haysiyyetten nekadar ni'metler içinde bulunduğunu ve onların hakkını ödeyerek istifade etmek için nasıl çalışmak lâzım geldiğini düşünsün. Evvelâ: 25. ﴾اَنَّا صَبَبْنَا الْمَاۤءَ صَبًّا﴿ o suyu biz bir döküş dökmekteyiz - ya'ni Arzda maddî hayatın levazimi olan yiyecekler yetişmek için ilk sebeb « وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاۤءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ » medlulünce sudur. O ise evvel emirde Allahın bir inayetidir. Suyu yaratıp o yağmurları şarıl şarıl döken yağdıran Allahdır. 26.

﴿ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقّاًۙ﴾ sonra da Arzı bir yarış yarmaktayız - sûrei Hacde «

وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَٓاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ»

buyurulduğu vechile o sönük, kupkuru Arz yağmurlar nüzuliyle ihtizaza gelip feyızlanmağa sonra çatlayıp

nebatat çıkarmağa başlıyan acâib bir şakk ki bunu da yapan Allahdır. 27. ﴿فَاَنْبَتْنَا فِيهَا﴾ bu

suretle o Arzda bitirmekteyiz ﴿حَبّاًۙ﴾ hububat 28. ﴿وَعِنَباً﴾ ve ma'lûm üzüm - ki Arzın sürülüşünde hububatın ve bağların tımarında insanların mesa'ilerinin de bir kıymeti olmakla beraber o kara

toprakta böyle daneler üzümler yetiştirecek derecede feyz-u tekâmül uyandıran hep Allah tealâdır.

﴿وَقَضْباًۙ﴾ Tâze yonca - veya sebze 29. ﴿وَزَيْتُوناً وَنَخْلاًۙ﴾ - ma'lûm 30.

﴿وَحَدَٓائِقَ﴾ ma'lûm ﴿غُلْباًۙ﴾ - «galba» nın cem'iki hadikai galba, ağaçları iri boylu ve

birbirine kirift bağçe. Bu kelimenin aslı boyuna sıfat olmaktır. Boynu kalın adama agleb denilir. 31.

﴿وَفَاكِهَةً﴾ Alelumum yaş ve kuru meyvalara denir ﴿وَاَبّاًۙ﴾ ve ebb - ki çayır ve otlak, sebze,

alef, çerez ma'nalarına geldiği söylenmiştir. Sahib Mısbahın ve Râgıbın

Sh:»5586

beyanına göre bu kelime esasen hazırlanmak, tedarükâtta bulunmak ma'nasına mevzu' olup yaz ve kış için biçmeğe ve hayvan gütmeğe elverişli olması i'tibariyle ota ve otlağa itlakı ondan müteferri'dir. Samana ve kuru yemişlere ıtlak edildiği de söylenmiştir. Maamafih Hazreti Ebî Bekirden ve Hazreti Ömerden bunun hakkında şöyle iki rivayet vardır. Ebu Ubeyde Fezailinde ve Abd ibni Humeyd İbrahimi teymîden rivayet etmişlerdirki Ebubekri Sıddîk radıyallahü anh ebb nedir? Diye sorulduğunda «beni hangi Sema gölgelendirir ve hangi Arz barındırır kitabullahda bilmediğim birşey'i söyliyecek olursam» demiştir. İbni sa'd ve saıyd ibni mansur ve Abd ibni humeyd ve İbni cerîr ve İbni münzir ve Hâkim ve daha ba'zıları Hazreti

Enesten rivayet etmişlerdirki: Hazreti Ömer radıyallahü anh minberde « فَاَنْبَتْنَا فِيهَا » den « اَبّاً » ya kadar okumuş, bunların hepsini biliyoruz, fakat ebb denir? Demiş, sonra elindeki âsayı kırmış atmış ve demiştirki: «hayatı ilâhiyyeye kasem ederimki bu tekellüftür. Ey Ömerin anasının oğlu «ebben» ne olduğunu bilmesen ne var? Bu kitabdan beyan olunanı taleb edin ve onunla amel eyleyin, bilemediklerinizi de rabbına havale edin اهـ. Sahib Keşşaf demiştirki: Hazreti Ömerin bu sözünden Kur'anın ma'anîsını tetebbü' ve müşkülâtından bahseylemekten nehiy var gibi görünürse de ona zâhib olmuş değildir. Ve lâkin onların en büyük himmetleri amele masruf idi, amel edilmiyecek birşey'i bilmekle uğraşmak onlarca bir tekellüf idi. Onun için şunu anlatmak istemiştirki: âyetin sevkı insana ta'amiyle imtinan ve şükrüne da'vet esası üzerindedir. Âyetin fahvasından ise « اب » in insana veya en'amına istifade için Allah tealânın inbat buyurduğu nebatâttan birşey olduğu icmalen ma'lûm bulunuyor. Şu halde burada mü'mine asıl ebemm olan vecîbe hass ismi ebb olan otların ne olduğunu öğreneceğim diye tekellüf ile vakıt geçirmeyip

Sh:»5587

sayılan ni'metlerden açık olarak anladıklarının şükrünü iyfaya kıyam etmek ve onun ne olduğu başka bir vakıt tebeyyün edinciye kadar icmalen fehmiyle iktifa eylemektir اهـ. Biz bu rivayetlerden bu kelimede şayanı dikkat üç nükte anlıyoruz:

BİRİSİ, Kur'anda herkesin her zaman ma'nâsını ihata edemiyeceği ve ancak mücmel bir mefhum ile iktifa olunarak iyman edilmesi lâzım gelen ve zamanı geldikçe tafsîl ve te'vîli tevazzuh edecek olan müşkil ve mücmel kelimeler ve ma'nâlar bulunduğu.

İKİNCİSİ, « اَبًّا » kelimesinin evvelki Sûredeki mer'ahâ ma'nâsına olmakla beraber daha neler neler gibi insan ve hayvanatın intifa' edebileceği yaş ve kuru bir çok nebatâta şamil ve tafsîli uzun uzun tetebbüata mütevakkıf bir icmal ifade eylediği.

ÜÇÜNCÜSÜ, bu kelimenin aslı vaz'ında hazırlık, isti'dad ve teheyyü ma'nâsı bulunması i'tibariyle âyetlerin sevkına nazaran Âhıret hayatı için de böyle hazırlanılması lâzım bir çok tedarükâta ihtiyac bulunduğuna bir işaret olabilmesidir. Çünkü 33. ﴿فَاِذَا جَاۤءَتِ الصَّۤاخَّةُ﴾ - « خا » nın teşdidile sahha, tamme gibi büyük belâ ve dâhiye ma'nâsına olup nefhai sâniye veya nefhai ehîre denilen Kıyamet sayhasının ismidir. Aslı sahhtan muştakk olup tesmiyesinde bir kaç vecih zikrolunmuştur: sahh, demir ve taş gibi katı ve pek bir şey'i içi boş olmıyan yine öyle dolgun bir şey'e çarprmaktır. Bundan sahha şiddetle çarpan demek olur. Ve öyle şiddetle çarpılan kayanın çarpıldığı sırada ses çıkarmasına da sahh ve o sese sahha denilir. Bundan da sâhha kuvvetli ses çıkaran, sayha eden demek olur. Bundan isnadi mecazî suretiyle sâhha, çarpınca kulağı sağır eden şiddetli sayhaya da ıtlak olunur. Ki kulağa çarpıp sağır etmek ma'nâsına sahhtan me'huzdur. « صَحَ بِهِمْ صَيْحَةٌ تَصُخُّ اَلاٰذَانَ » denilir ki onlara kulakları çatlatacak bir sayha ile

Sh:»5588

haykırdı demektir. Ve şiddetli belâ ve dâhiyeye sâhha ıtlakı da bundandır. Çünkü kulağı sağır edecek derecede çarpan şiddetli sayhanın iki haysiyyeti vardır.

BİRİNCİSİ, evvel emirde şiddetle çarpıp kendisini işittirmesi haysiyyetidir.

İKİNCİSİ de şiddetinden dolayı kendisinden başkasını işittirmiyecek vechile kulağı sağır etmesidir. İşte büyük şiddetli belâ ve musîbetler de böyle yalnız kendisini işittirip başka şeyleri duymıyacak bir halde kulakları sağır gibi ettiği için sâhha denilmiş, Kıyamet sayhası da Dünyadan sağır edip Âhıret işlerini dinleten en şiddetli bir dahiye olmak hasebiyle bu ism ile tesmiye olunmuştur ki te'sirinin şiddetini ifade eden bedî' bir belâğattir. Bu ma'nâ çarpmak ve sağır etmek ma'nâsının lâzımı olan bir mecazdır. Bir de sahib Keşşaf demiştir ki sahh isaha etmek, ya'ni iyice kulak verip dinlemek isga etmek mânâsına gelir. Nefhaya sâhha denilmesi de nâsın ona isaha ve isga etmeleri sebebiyle mecazdır. Ya'ni dinleyen nâs iken mübaleğa için sayhanın kendisine nisbet edilmiştir اهـ. Bu vecihte sâhhanın dinlenilmesi haysiyyetine, o birisinde de başkasından sağır edecek vechile dinlenilmesi haysiyyetlerine ziyade tenbih vardır. İkisi de şiddette mütelâzimdirler. Bunun şu suretle iyzahı evvelkine akrebdir. 34. ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ﴾ - « صاخه » dan bedel olarak onun şiddetini iyzahtır. 35. 36.

﴿مِنْ اَخِيهِ ۙ وَاُمِّهِ وَاَبِيهِ ۙ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ؕ﴾ , burada biraderden başlıyarak yakınlık ve mahabbetin derecatına göre firarda bir terakkî üslûbu vardır. Ya'ni akriba ve teallûkat içinde kardeş en yararlıklı, en yakın ve en sevgili, ana baba, daha yakın daha sevgili, sâhibe, ya'ni yâr olan zevce ve evlâd daha yakın ve daha sevgili olduğuna işaret ile beraber o gün derece derece bunların hepsinden firar olunacağı anlatılmıştır

Sh:»5589

ki şöyle denilmek gibidir: o gün kişi başkaları şöyle dursun kardeşinden, hattâ anasından babasından hattâ yârı olan refikasından ve evlâdından kaçar. Çünkü 37.

﴿لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ﴾ onlardan her kişinin o gün ﴿شَاْنٌ يُغْنِيهِ ؕ﴾ kendisine yeter bir şe'ni vardır. - Ya'ni kendisini meşgul eden öyle mühim bir işi bir şuğlü vardır ki başından aşar, onun ehemmiyyeti başkalarını düşünmeğe, imdad etmeğe meydan vermedikten başka onlardan kaçırır, hepsini feda ettirir, kimisi başının kaygusiyle onlara muavenetten kaçar, kimisi de müahazeden

kaçar, çünkü kardeş sen bana Dünyada yardım etmedin diye, ana baba sen bizi iyilikte kusur ettin diye, zevcesi sen bana haram yedirdin diye, evlâd sen bize dinimizi belletip ta'lim ve irşad etmedin diye yakasına sarılırlar. Taberanî ve İbni Merduye ve Beyhekî ve Hâkim, Ümmülmü'minîn Sevde binti Zem'a radıyallahü anhadan rivayet etmişlerdir: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem «

يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيمَةِ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً قَدْ اَلْجَمَهُمُ الْعَرَق وَ بَلَغَ شُحُومَ الْاٰذَانِ » nâs Kıyamet günü yalın ayak, çırılçıplak, sörpük ve sarkık ter, gem gibi bugazlarına tıkılmış ve kulakları tozuna çıkmış bir halde haşrolunurlar» buyurdu, Ya Resulullah! Eyvah one sefalet, birbirinin ayıbına bakacaklar dedim « شُغِلَ النَّاسُ عَنْ ذٰلِكَ = nâs ondan meşguldur» buyurdu ve bu âyeti okudu « لِكُلِّ امْرِءٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَاْنٌ يُغْنِيهِ »

Ebu ubeydenin ve İbni münzirin Katâdeden rivayetlerinde de: Kıyamet günü insan tanıdığı bir kimseyi görmekten sıkıldığı kadar hiç birşeyden sıkılmaz. Çünkü yaptığı bir haksızlıkla mutalebe etmesinden korkar اهـ. Amma bu dehşetli belâlı gün böyle olacak olunca bunun hukmü, hikmeti ve ihtar ve ihbarının faydası nedir? Bu surette hayatın akıbeti umum için bir bedbinlikten ıbaret olmazmı? Denecek olursa bunun hukm-ü hikmetini beyan ile neticesi herkes için böyle olmadığı anlatılmak üzere buyuruluyorki 38.

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌۙ﴾

Sh:»5590

nice yüzler o gün sabah aydınlığı gibi açılarak ışılar, pırıldar - ki bu Sûrenin sıyakından ve buradaki tekabülünden anlaşıldığına göre bu Allah saygısı ve iyman ve İslâm ile Allahın emirlerini eda ederek tezekkînin eseridir. İbni Abbastan rivayette: kıyamı leyldendir denilmiş, çünkü bir hadîste: «

مَنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسُنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ » gece namazı çok olan kimsenin gündüzün yüzû güzel olur.» Diye rivayet edilmiştir. Dahhâkten rivayette: asârı vuzudandır denilmiş, bu da abdest hakkında ma'lûm olan gurre ve tahcil hadîsi ile alâkadardır. Allah yolunda uzun müddet toztoprakla mücahedeye katlanmaktan: denilmişki bu hepsinden cem'iyyetli bir ifadedir. Razî derki: bence bu, Dünyadan halâs ve âlemi kudse ve rahmet-ü rıdvan menaziline vusul sebebiyledir اهـ. Doğru, lâkin asıl mes'ele o halâs ve vusulün Dünyadaki esbabını bilmektir. 39. ﴿ضَاحِكَةٌ﴾ güler, çünkü hisabdan kurtulmuştur. ﴿مُسْتَبْشِرَةٌ﴾ Müjdelenir, sevinir - çünkü rahmet-ü rıdvan ile cemali Hakka kavuşmaktadır. 40. ﴿وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ﴾ Nice yüzler de o gün ﴿عَلَيْهَا﴾ üzerlerinde ﴿غَبَرَةٌۙ﴾ bir gubar - tortoz istîlâ etmiş 41. ﴿تَرْهَقُهَا﴾ o tozu da ﴿قَتَرَةٌ﴾ is gibi bir karanlık sarmıştır. Yüzlerde böyle tortozla karanın ictimaı ise havf ü zillet ile elem ve azâbın en mûhiş tezahürüdür. 42. ﴿اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ﴾ işte onlar, öyle tüzlu kara yüzlüler keferei fecereden ıbarettirler. - Onlar küfr ile fücuru cem' etmiş, Allah tealâ da onun onlara tortoz içinde yüzler karası etmiştir. Onun için insan o gün gelmeden kendi meşiyyet ve iradesiyle bütün bunları düşünüp Allahdan korkarak ve küfr-ü fücurdan sakınarak Allahın emirlerini

Sh:»5591

tutup iyman ve islâm ile temizlenmeğe çalışmalı ve o gün yüz aklığıyle güle güle sevine sevine o son murada irmelidir. Zira bu Dünya böyle kalacak değildir. Bundan sonraki Sûrede geleceği vechile o güneş dürülüp, yıldızlar söncek, insana yalnız yaptığı amel kalacak: hakkın huzurunda ya yüz aklığı ya yüzler karası olacaktır.

TEKVİR

٨١ سُورَةُ التَّكْوِيرِ

Buna Tekvir sûresi, Küvviret sûresi, « اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ » denilir, mekkîdir.

Âyetleri - Yirmi dokuzdur.
Kelimeleri - Yüz otuz dokuz.
Harfleri - Beşyüz otuz üç.

Fasılası - ت ٠ س ٠ م ٠ ن harfleridir.

İmam Ahmed, Tirmizî ve Hâkim, İbni Ömer radıyallahü anhümâdan rivayet etmişlerdir: Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem buyurduki «

مَنْ سَرَّهُ اَنْ يَنْظُرَ اِلَى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كَاَنَّهُ رَاْىُ عَيْنٍ فَلْيَقْرَاْ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ٠ وَ اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ وَ اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْ

= her kim Kıyamet gününe göz göre gibi bakmak arzu ederse «

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ٠ اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ٠ اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْ » sûrelerini okusun.

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيــــــــمِ

﴿١﴾ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿٢﴾ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٣﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٤﴾ وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٥﴾ وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٦﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٧﴾ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٨﴾ وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ ﴿﴾

Sh:»5593

﴿٩﴾ بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿١٠﴾ وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١١﴾

وَاِذَا السَّمَٓاءُ كُشِطَتْ ﴿١٢﴾ وَاِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٣﴾ وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ ﴿١٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَٓا اَحْضَرَتْ ﴿١٥﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٦﴾ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٧﴾ وَالَّيْلِ اِذَا

عَسْعَسَ ﴿١٨﴾ وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٩﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ
كَرِيمٍ ﴿٢٠﴾ ذِى قُوَّةٍ عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ
اَمِينٍ ﴿٢٢﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ
الْمُبِينِ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٥﴾ وَمَا هُوَ
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٦﴾ فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٧﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا
ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٩﴾ وَمَا
تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O Güneş dürüldüğü vakıt 1 Ve yıldızlar bulandığı vakıt 2 Ve dağlar yürütüldüğü vakıt 3 Ve kıyılmaz mallar bırakıldığı vakıt 4 Ve vuhuş toplandığı vakıt 5 Ve denizler ateşlendiği vakıt 6 nüfus çiftlendiği vakıt 7 Ve o diri gömülen hangi günahla öldürüldü? 8 Sorulduğu vakıt 9 Ve defterler açıldığı

Sh:»5594

vakıt 10 Ve sema' sıyrıldığı vakıt 11 Ve Cehennem kızıştırıldığı vakıt 12 Ve Cennet yaklaştırıldığı vakıt 13 Anlar bir nefis ne hazırlamıştır 14 Şimdi kasem ederim o sinenlere 15 O akıp akıp yuvasına girenlere 16 Ve yöneldiği dem o geceye 17 Ve nefeslendiği dem o sabahaki 18 muhakkak o (Kur'an)i kerîm bir Resulün getirdiği kelâmdır 19 Bir Resulki pek kuvvetli, metîn 20 Zül'arşın nezdinde mekîn 21 muta' orada, emîn 22 Yoksa sahibiniz mecnun değil 23 Vallahi gördü onu açık ufukta 24 Ve o ğayb üzerine kıskanılır değil 25 Ve o bir racîm Şeytanın sözü değil 26 Siz nereye gidiyorsunuz? 27 O hâlis bir zikirdir âlemin için 28 İçinizden müstekîm olmak dileyenler için 29 Fakat o âlemlerin rabbı Allah dilemeyince siz dilemezsiniz 30

1. ﴿اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ o Güneş tekvîr edildiği vakıt - burada « اِذَا » ile on iki hâdise zikredilmiş, cevabında « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا اَحْضَرَتْ » buyurulmuştur. 1 tekvîri Şems, 2 inkidari nücum, 3 tesyîri cibâl, 4 ta'tîli ışar 5 haşri vuhuş, 6 tescîri bihâr, 7 tezvîci nüfus, 8 suâli mev'ûde 9 neşri suhuf, 10 keştı Sema, 11 tes'ıyri Cahîm, 12 izlâfı Cennet. Ki bunlar bir kısmı nefhai olâ ile Dünyada bir kısmı nefhai saniye ile Âhırette olmak üzere Kıyamet gününün en hâileli manzaraları ve hengâmeleridir.

Evvelâ, 1 - tekvîri Şems, TEKVİR, esasında tedvîr ve toplamak ma'nalariyle alâkadar olarak sarık sarar gibi yuvarlamasına dürüp sarmak ve boğçalamak ma'nasınadır. Bir de bizim devirmek ve kürümek dediğimiz gibi yıkıp atmak ma'nasına gelir. Razîde mezkûr olduğu üzere ba'zıları Hazreti Ömerden merviy olarak kör etmek körletmek ma'nasına olduğunu da söylemişlerdir. Bunların mechulü olarak tekvîr olunmak da dürülüp sarılmak veya devşirilip atılmak veya körletilmek

Sh:»5595

demek olur. Güneşin dürülmesi iki ma'naya anlaşılabilir: birisi, kursı Şemsin muhîtı kabuk bağlayıp bir boğça gibi sarılarak zıyasının sönmesi ve körlenmesi demek olur. Ki bu hakîkattir. Veya küsûf gibi gözden gaib olmasıdır. Ki bu mecazdır. İkincisi cirmi Şemsin kendisi ortadan kaldırılıp atılmak demek olur ki bu mecazdır. Zira bir elbise kaldırılacağı zaman dürülüp de kaldırılmak âdet olduğundan dürülmek lüzum alâkasiyle izâle ma'nâsında mecaz olur. Tekvîrin ikinci ma'nâsı olan yıkıp atmak bu ma'nâda hakîkat demektir. Üçüncü ma'nâ olan köreltmek ise evvelkinin aynî demektir. Şu halde tekvîri Şems iki ma'nâdan hâlî değildir: Ya zıyasının sönmesi veya cirminin kaldırılıp gaib olması. Onun için tefsirler de başlıca bu iki manâ üzerinde yürümüşlerdir. Bu babda vakı' olan rivayetler: İbni Abbastan bir rivayette Arşa idhali, bir rivayette de muzlim olması. Mücahid ve Katâde ve Hasenden: zıyasının gitmesi, yine Mücahidden

muzmahill olması. Rebî' İbni Haysemden: atılması, Ebu Salihten: menkûs olması. Kurtubî demiştir ki başa sarık dolanır gibi tekvir olunur, sonra zıyası mahvolur, sonra da atılır اهـ. Şemsin zıyasının sönmesi suretiyle tekviri onda Arzın dahvi gibi bir kışır tabakasının husulü ve binaen'aleyh yeni ve büyük bir Arzın tekvini demek olacağına göre daha büyük bir güneş yaratıldığı takdirde orada da Arzımızdakine şebih ve fakat çok geniş bir hayat meskeni başlamış olabilirse de o Güneşten kat'ı nazarla ma'lûmumuz olan Güneşin gerek sönmesi ve gerek cirminin izâle ve ifnası hengâmında Arzımızdaki hayatın ve Güneşin zıya

Sh:»5596

alan seyyarelerin derhal söneceği derkârdır. İşte « اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ » evvelâ bu dehşeti ifade ediyor. Maamafih bu tekvîr âfâkî olduğu gibi sırf enfüsî bir haysiyyetle de olabilir. Bahusus hayat ve eşyanın bizim üzerimizdeki intıba' ve temayüzü bilhassa ruhumuzun kabiliyyet ve faıliyyetleriyle alâkadar olmasına nazaran ruhların bedenlerinden iftirakı halinde de tekviri Şems vakı' olmuş olur.

2 - İnkidari nücum 2. ﴿وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ﴾ yıldızlar inkidar ettiği vakıt -

İNKİDAR, bulanmaktır. Bunda da iki ma'nâ rivayet edilmiştir. Birisi nurlarının safveti tegayyür edip sönmesi, intımas etmesi ki « فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ » bunda zâhirdir. Birisi de « وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ » buyurulduğu üzere saçılıp dökülmesidir ki Buharî yalnız bunu rivayet etmiş. müfessirîn de ekseriyyetle bunu tercih eylemişlerdir. Râzînin beyanına göre: çünkü inkidarda asıl insıbab, ya'ni dökülmektir. İmam Halîl demiştir ki « اِنْكَدَرَ عَلَيْهِمُ الْقَوْمُ » denilir, mütevâliyen gelip döküldüler demektir. Kelbî demiştir ki o gün Semâ yıldız yağdıracak, Semâda yıldız kalmayıp düşecektir. Sûrei Mülkte dahi geçtiği üzere Atâ da demiştir ki: çünkü nücum, Semâ ile Arz arasında kandillerde nurdan silsilelerle muallaktır. Ve o silsileler Melâikenin ellerindedir. Semâ ve Arzda bulunanlar ölünce o zincirler Melâikenin ellerinden düşecektir اهـ. Bunları bizim anlayabilecemiz vechile ifade edecek olursak şöyle demek olur. Şemsin zıyası söndüğü zaman şübhesiz ki ondan Kamer ve Seyyarat gibi nur alan yıldızlar tamamiyle bulanıp sönecektir. Sonra kürei Şems, ya'ni cirmi infilak edip atılıp muzmahill olduğu zaman da ecramın müvezenesini tutan ve nurdan zincirler ta'bir edilmiş bulunan câzibei umumîyye herc ü merc olarak müvazenei âlem bozulmuş olacağından Semâda yıldızlar şihab yağmurları halinde dökülüp düşüşmeğe başlıyacaktır. Türkçemizde bulanma ta'biri inkidar gibi iki ma'nâyı

Sh:»5597

da ifade edebileceği kanaatiyle mealde yıldızlar bulandığı vakıt denilmekle de bu ma'nâlar anlaşılabilir zannederim.

3 - TESYÎRİ CİBAL 3. ﴿وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ﴾ dağlar yürütüldüğü vakıt - ki Arzın recfe ve zelzele ile sarsılıp infilâk ederek dağların yün gibi atıldığı, yerleri serab gibi olmak üzere başlar üzerinden geçen sehab gibi fezaya fırlatılıp hebâen mensûrâ serpildiği hengamdır. Sûrei Hâkkada « وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ » bak. Ecel gelip de hikmeti ilâhiyye Dünya hayatı yaşıyanların yaşadığı âlemin tahribini ve Arz u Sema nızamının diğer bir nızama tebdilini iktızâ ettiği zaman bunlar olacak ve o inkılâb ile varılacak olan diğer âlemde bu ecram ve ecsam kalmıyacak, başka bir nizam

kurulacaktır. Düşünmeliki Güneşin dürüldüğü, yıldızların bulanıp döküldüğü ve Arzın parçalanıp dağların yürütüldüğü bu hengâmelerde berhayat olanların ne büyük bir havf-ü dehşet saracaktır. Şübhesizki o vakıt en kıymetli mallar mu'attal bırakılacaktır. Onun için:

4 - Ta'tîli ışar 4. ﴿وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْۖ﴾ uşera, sürüleri mu'attal bırakıldığı vakıt -

aynın kesriyle ışar, aynın zammı ve şinin fethiyle uşeranın cem'idir. Nıfas ve nüfesa gibidir. Aynın zammı ve şinin fethiyle uşerâ, «onlarlı» ya'ni aşeratlı demek gibi olup Arablar on aylık gebe deveye doğuruncıya kadar bu namı verirler ve nazarlarında en kıymetli mallarıdır. Bu suretle bunun cem'i olan ışâr sürüsü ba'zısı yeni doğurmuş, ba'zısı, doğurmak üzere bulanan ve en ziyade bakılması, gözetilmesi lâzım gelen en kıyılmaz mallar demek olur. Bunların ta'tîli ise çobansız, bakımsız mühmel bırakılıvermesidir. Ki yüz gösteren Kıyâmet hâileleri içinde sabihleri böyle en nefîs mallarını bile ihmal edip bırakırlar. Çünkü o gün «

يَوْمَ لَايَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَۙ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَليمٍۜ » dir.

Razînin beyanına göre ba'zıları ta'tîli

Sh:»5598

ışâr bulutların kurumasından, yağmurların kesilmesinden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Arab bulutu hâmillere teşbih ederler. Bu ma'na mecaz olmakla beraber tesyîri cibale münasebeti de vardır. Âlûsînin nakline göre ba'zıları da ziraat olunur, oşrü, vergisi alınır arazî, ba'zıları da diyar demişlerdir. Bunlar kıymetli, kıyılmaz malların ta'tîli ma'nasında dahil olur. Kurtubî demiştirki kelâm, şiddeti tasvir için temsîl üzerinedir. Çünkü o zaman ne ışâr vardır ne ta'tîl, ma'nâ şudur: ışâr sürüleri olsa sahibleri onları bırakır kendileriyle meşgûl olurlardı اهـ. Maamâfih âyetler tertîbe delâlet eden « فَاءِ » ile değil, vav ile atf edilmiş olduğundan bunlar tesyîri cibâlden önce ve Arzda zelzelelerin başladığı hengâmda olabilir. Ve o zaman ışâr da, diyâr da, sair kıymetli mallarda mevcud iken dehşetler içinde hepsi mu'attal bırakılır. Şu da öyle olmalıdır.

5 - Haşri vuhûş 5. ﴿وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْۖ﴾ vuhûş haşr olunduğu vakıt -

VUHUŞ, vahşî hayvanlarki «vahş» in cem'idir. Vahş, vahşî müfredinin ismi cinsidirki insana ünsiyyet etmiyen berrî hayvana denilir, ünsî ve ehlînin zıddıdır. Lisanımızda yabanî diye de ta'bir olunur. Işâre münasebeti, ehlî ile yebânînin tekabülüdür. Bu münasebetle atıfta bu zıdların cem'i var demektir. Bundan dolayı murad ehlî ve yebanî mutlaka behâimin haşri denilmiştir. Bu da üç vech ile tefsîr edilmiştir.

BİRİNCİSİ: her taraftan istîlâ eden havf-ü dehşet içinde hayvânatın ötedenberi korka geldiği şeyleri unutarak deliklerinden ve yuvalarından çılgıncasına fırlayıp ne birbirlerinden ne de insanın satvesinden çekinmeksizin bir araya toplanması demektirki eşrâtı sâatten olmak üzere ilk nefhadan önce insanları ve hayvanları sürüp sevk edecek olan ateş çıktığı vakıt olacaktır.

Sh:»5599

İKİNCİSİ: hayvanâtın haşri ölüm ve helâkta toplanmaları denilmiştir. Çünkü kıtlık olduğu yıl, «

حَشَرَتْهُمُ السَّنَةُ » denilirki kıtlık helâk etti demektir.

ÜÇÜNCÜSÜ: Katâde ve bir takımlarından rivayet olunduğu üzere haşri vuhûş hayvanların da kısas için ba's olunup mahşere toplanmalarıdır. Müslim ve Tirmizîde Ebu Hüreyreden rivayet olunduğu üzere Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem buyurmuştu ki her halde hukuku ehline eda edeceksiniz, hattâ kabâş koyunun boynuzlu koyundan kısas suretiyle hakkı alınacak. Ahmed ibni Hambelin rivayetinde: ve hattâ karınca karıncadan. Katâde de bu âyette demiştir ki: her şey hattâ sivrisinek kısas için haşr olunacak, tefsiri Razîde: mu'tezile demiştir ki: Allah tealâ o gün hayvanâtın hepsini haşr edecek ki Dünyada mevt, katl ve sâir sûretle onlara irmiş olan elemlerin ıvazını vermek için: Ondan sonra ba'zılarını Cennette ibka eylemek dilerse müstahsen olduğu takdirde yapar, dilerse haberde vârid olduğu üzere ifna eder. Ashabımız ehli sünnete göre ise Allah tealâ üzerine istihkak hukmiyle bir şey vâcib olmaz. Ve lâkin o vuhuşun hepsini haşr edecek de kabaşın boynuzludan hakkı alınacak. Sonra onlara ölün! Denecek ölecekler. Ba'zıları sekaleynden maadası mükellef olmadıkları için haşr olunmaz demişlerdir. Lâkin Tirmizî hadîse Hasen, sahih demiştir. Şu kadar ki o hadîs bu âyetin tefsiri olarak vârid olmuş değildir. Burada

haşrivuhuş, ta'tîli ışâr ile tesciri bihâr arasında zikredilmiş olmasına nazaran da bu haşrin suâli gibi ba'isten sonra değil, Dünyada olacak hadisat sırasında olması zâhir görünür. Onun için birinci ma'na müreccahtır. Hadîs, adaleti ilahiyyeyi ayrıca bir beyan olarak sahihtir. Fakat bu âyetin onunla tefsirini iktıza etmez. Ancak bu âyet onu da hatıra getirebilmek i'tibariyle o ma'nada düşünülebilir. Çünkü vav ile atıf tertibi de iycab etmez.

Sh:»5600

6 - Tescîri bihâr 6. ﴿وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾ denizler tescir edildiği vakıt - tescir alevli

ateşe furun kızdırmak ve doldurmak ma'nalarına gelir. Burada da bu iki ma'nadan üç vechile tefsîr edilmiştir: birincisi, denizlerden volkan halinde ateşler çıkararak sularının çekilmesi ki Buharîde Hasenden bir katre su kalmıyacak diye merviydir. İkincisi, Mücahidden rivayet edildiği üzere doldurmak ma'nasıdır ki bu da iki vechile mülâhaza olunmuştur. Birisi evvelki ma'na gibi ateşle doldurulmuş olması, birisi de «

وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ » zâhirinden anlaşıldığı vechile denizlerin yarılıp akıtılarak Arzın her

tarafını bir deniz halinde istîlâ etmesidirki zelzeleler ve volkanlarla Arzın çalkandığı ve dağların yürütüldüğü hengâm ile mütelâzimdir. Bu üç ma'na Buharîde de icmalen menkuldur. Bir de İbni atıyye tefsirinde mezkûr olduğu üzere denilmiştirki: tescir, sâcurdan olmak muhtemildir. Sâcur, kelbin boynuna bağlanmak için geçirilen toka ve tasma demek olduğundan tescir, toka takmak veya tasma geçirmek ma'nasiyle zabt u temellükten mecaz olarak denizlerin o iztırab halinde abluka edilmiş gibi zabt-u raptını ifade etmiş olur.

Abd ibni hümeyd ve İbni münzir Ebu âliyeden rivayet etmişlerdirki bu Sûreden altı âyet Dünyada ve insanlar bakarlarken altısı da Âhırettedir. «

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ... وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ » bunlar Dünyada «
وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ... وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ » bunlar da Âhırettedir.

İbni ebidünya ve İbni cerîr ve İbni ebî hâtim de übeyy ibni ke'bden şöyle rivayet etmişlerdir. Altı âyet Kıyamet gününden evvel «nâs esvakında iken» dir: Güneşin zıyası gider, o haldeler iken nücum inkidar eder. O haldelerken dağlar düşmeğe Arz hareket ve iztırab ile çalkalanmağa başlar. Onun üzerine korkudan Cin İnse, İns cinne feze'u feryad eder. Hayvanat, bütün tuyur-u vuhûş karışıp birbirlerine girerler, ışâr ihmal olunur. Cin İnse, size bir haber getirelim derler denize fırlarlar, bakarlarki

Sh:»5601

deniz ateş olmuş, alevler içinde, o haldelerken Arz bir çatlayış çatlar, o haldelerken bir rüzgâr gelir, hepsini öldürür. Ba'zıları, ilk altı iki nefha arasındadır, Dünyada diyenlerin muradı da budur demişler, ba'zıları da onlar nefhai olâdan önce, mâba'di nefhai saniyeye kadardır demişler. Maamafih bu sonuncuların muradı da gayet, mugayyada dahil olarak nefhai saniyeye şâmil olmalıdır. Çünkü suâl sonradır.

7 - Tezvici nufus 7. ﴿وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ nüfus çiftlendiği vakıt -

NÜFUS, ma'lûm olduğu üzere nefsin cem'idir. Nefis de zat ve ruh ma'nalarına gelir. Netekim şurada şu kadar nüfus var dediğimiz zaman şu kadar kişi veya şu kadar can var demek olur.

TEVZIC de, eşi eşe, dengi denge, emsal ve akranı birbirine zam ve ilhak edip bir yere getirmek, çatmak, çiftleştirmek birleştirmek hasılı, tasnif veya tevhîd ma'nalarını ifade eder. Bunun tefsirinde başlıca iki rivayet

vardır: birincisi, sûrei Saffatta « اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ » ve sûrei

Vakı'ada «

وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ

» mazmunları üzere şu rivayetlerle iyzah olunmuştur: Buharîde: Hazreti Ömer « النفوس زوجت

» ehli Cennet ve ehli nardan nazîri ile tezvic olunur» dedi, sonra okudu «

اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ » İbni cerîr ve daha diğerlerinde: Nu'man ibni

beşîr radıyallahü anh: demiştirki Ömer ibnil hattab radıyallahü anh hutbe okuyordu, dinledim «

﴿وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ﴾ ، ﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ اُولٰٓئِكَ

الْمُقَرَّبُونَ﴾ » dedi, sonra « وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ » dedi «

اَزْوَاجٌ فِى الْجَنَّةِ ، وَاَزْوَاجٌ فِى النَّارِ » dedi. Yine Nu'man ibni Beşir merfuan

Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellemden rivayet ederek demiştir ki: «

وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ » durebadır, «

كُلُّ رَجُلٍ مَعَ كُلِّ قَوْمٍ كَانُوا يَعْمَلُونَ عَمَلَهُ = her adam ameli gibi amel eden

her kavm ile beraber» dedi. Zira

Sh:»5602

Allah tealâ «

وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ

» buyuruyorki bunlar durebadır dedi اهـ.

DUREBA, sınıf ve şebih ma'nâsına darîbin cem'i olarak sunuf ve eşbah demektir. Ya'ni ezvacen selâsede ezvac, efradı biribirine benziyen sınıf ma'nâsına zevcin cem'i olduğu gibi burada da tezvic o ma'nâdan tasnif demek olup « مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ » mazmunu üzere herkes amelde benzerleriyle, eyiler eyilerle, kötüler kötülerle dizilip haşr olunacağı vakıt demek olur. İbni Abbastan da: «

وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ » nâs ezvaci selâse olduğu vakıt. Hasenden: her kişi şîasına ilhak

olunduğu vakıt, Mücahidden: nâs içinde emsal biribirleriyle cem'olunduğu vakıt, Katâdeden: her insan

kendi şîasına: Yehud Yehude, Nesâra Nesâraya ilhak edildiği vakıt. Rebî' ibni Haysemden: herkes sahib ameliyle haşr olunur: kişi sahib ameliyle beraber gelir, diye merviydir ki bütün bunlarda nüfus, zevat: tezvic,

hayr-ü şerr amelde nazîr nazîre cem u tasnif ma'nâsına olarak «

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ فَمَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ » mazmunu

üzere insanların hayr ü şerr amelde metbu'ları ve biribirlerine benzerleri ile sınıf sınıf, fevc fevc mahşere

da'vet olunup mahkemei kübrada eshabı yemîn, eshabı şimal ferîkun filcenne ve ferîkun fisseıyr tefrık

olunmak üzere ba's-ü tasnif oldundukları vakıt demek olur ki bunda Sûrei « قٓ » da geçen «

وَجَٓاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَٓائِقٌ وَشَهِيدٌ » mazmunu: dostun dost ile, hasmın hasm

ile yan yana ve mütekabilen mevkıfte duruş ve seçilişleri mazmunu da dahil olur. «

اُزْوَاجٌ فِى الْجَنَّةِ وَاَزْوَاجٌ فِى النَّارِ » ta'birinden ba'zıları mü'minlerin Cennette

zevceleri ve hurîler ile tezvicleri ve kâfirlerin Cehennemde Şeytanlarla çatılmaları ma'nasını da anlamak

istemişlerse de « وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ » den anlaşıldığına göre bu henüz Cennet ve

Cehenneme girilmeden önceki tasnif ve tefrikı anlattığı için « اَزْوَاجٌ فِى الْجَنَّةِ » Cennete

girecek sınıflar, « اَزْوَاجٌ فِى النَّارِ » Cehenneme girecek sınıflar demek olması daha

doğrudur.

Sh:»5603

İkincisi; Ikrime, Dahhâk ve Şa'bîden rivayet olunduğu üzere nüfus, ervah ma'nâsına olarak ervahın ecsada iade olunup birleştirildiği vakıt diye tefsîr olunmuştur ki bu da nefhai sâniye ile neş'eti uhrada ba's

vaktı demek olur. Demek ki bu iki tefsirin ikisine göre de « وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ » Kıyametin

ikinci safhası demek olan ba's ahvalini natıktır. Ve rivayet i'tibariyle evvelki daha kuvvetli ve ma'nâ i'tibariyle de daha şümullüdür. Bunun bilhassa tarafeyni mahkemei kübraya ıhzar ma'nâsında suâl ve hisab ile alâkadar olduğu da şununla anlatılıyor:

8 - Suâli mev'üde 8. ﴿وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ﴾ mev'üdeye soruldüğu vakıt 9.

﴿بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ ki hangi günâhla katledildi? -

مَوْءُدَةُ MEV'ÛDE: küçükken diri olarak gömülüp öldürülen kızcağız demektir ki « وأد » den

müştaktır. Ve'd, aslında evd gibi ağır basmak ma'nâsiyle alâkadar olup câhiliyye Arablarının kız çocuklarını diri diri kabre gömmek âdeti şenîalarına denilir. Müfessirînin beyan ettikleri vechile câhiliyye Arablarında bu çirkin âdet şayi' idi ve bunu türlü türlü yaparlardı, kimisi kızlar yüzünden bir ar gelmek korkusiyle yapar, kimisi zügürtlük ve besliyememek korkusiyle yapar, kimisi de Melâike Allahın kızlarıdır dediklerinden dolayı kızlarını da Melâikeye ilhak etmek üzere Allaha daha lâyıktırlar diye yaparlardı. Âlûsînin beyanına göre bir değil, bir çokları zikr etmiştir ki: bir adamın bir kızı doğduğu vakıt onu öldürmeyip berhayat bırakmak istediği surette ona yünden veya kıldan bir cübbe giydirir badiyede koyun veya deve güttürürdü. Öldürmek istediği takdirde de bırakır altı yaşlarına doğru gelince anasına bunu temizle, süsle, hısımlarına gezmeye götüreceğim der, halbuki sahrada bir kuyu kazmıştır onu oraya götürür, baş şunun içine der, sonra arkasından iter ve toprağı yığar, kuyuyu arz ile dümdüz edene

Sh:»5604

kadar örterdi. Bir de gebe kadın vaktı yaklaştığı zaman bir kuyu kazar, ağrısı tutunca başına gider, kız doğurursa onu onun içine atar, oğlan doğurursa alıkordu denilmiştir. Kamus şârihi derki: cahileyyede Arablar kız evlâdını açlık veya ar gelme korkusundan kabre defn ederlerdi, ba'zıları açlık korkusiyle oğlanı dahi defn ederlerdi. « وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ » olbabda nâzil oldu اهـ. Mısır müftîsi Abdüh burada şöyle demiştir: bak şu kasvete, şu katı yürekliliğe, şu fakr-u âr korkusundan başka bir günahı olmıyan ma'sum kızcağazları öldürmek vahşetineki Arabın kalbine müslimanlık karıştıktan sonra nasıl merhamet ve şefekate mübeddel olmuş, islâm bu çirkin âdeti temamen mahvetmekle bütün insaniyyete ne büyük bir ni'met olmuştur اهـ.

Âlûsî, Bezzar, ve Künâda Hâkim ve Sünende Beyhekî Hazreti Ömer ibni Hattab radıyallahü anhden rivayet etmişlerdir. Demiştirki: Kays ibni Asımı temîmî Resulullaha geldi de ben, dedi: cahiliyye de sekiz kızımı ve'd ettim, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, her birinden bir rakabe azâd et buyurdu, o, ben dedi deve sahibiyim, o halde buyurdu her birinden bir bedene hedy et « اَلاسْلاَمُ يَجُبُّ مَا قَبْلَهُ » islâm makablini keser atar» olmasına nazaran bu emir, tevbenin sıhhatinde vücub için olmayıp nedb için olmak gerektir. Ve bunda ve'din pek büyük cinâyet olduğuna ayrıca bir tenbih vardır. Maamafih Arablar içinde ve'di çirkin görenler de vardı. Ferezdekın dedesi Sa'sa'a ibni nâciyetelmücaşıy kavmı Benî temîmden mevûdeleri fidye ile kurtarırdı, Ferezdak şu beytinde

وجدى الذى منع الوائدات فاحيا الوءيد فلم توءد

diye onunla iftihar etmiştir. Taberanî, müşarunileyh sa'sa'adan

Sh:»5605

şöyle rivayet etmiştir: Ya Resulâllah dedim: ben câhiliyyede ba'zı ameller işledim onlarda bir ecir var mıdır: üçyüz altmış mev'ûdenin hayatını kurtardım her birini iki uşera' naka ile iştira ederdim, bunlarda bana bir ecir varmıdır? Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem buyurduki: sana onun ecri var, çünkü Allah tealâ sana islâmı in'âm buyurdu» demiştir اهـ.

Ve'd denilen bu büyük cinâyetin hâsılı, evlâdını öldürmekten ıbâret olduğu ve bunun en çok sebebi fukaralık ve besliyememek korkusu bulunduğu için sûrei En'amda « وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ » sûrei İsrada « وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا » âyetleriyle de defe'at ile nehy olunduğu gibi Hazreti Peygamber

sallâllahü aleyhi vesellem kadınlardan biy'at alırken « وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ » evladlarını katl

etmemek kaydının da tasrih olunduğu sûrei Mümtehanede geçmişti. Bu âyetlere nazaran yalnız gömmek

suretiyle değil, her hangi bir suretle olursa evlâdını amden öldürmek de böyle büyük bir cinayettir. Onun

için « خِطْئًا كَبِيرًا » buyurulmuştur. Şu halde iskatı cenîn, kasden çocuk düşürmek dahi evlâdını

katletmek olduğu için aynî mahiyyette bir katil cinâyeti olduğu unutulmamak lâzım gelir. Câhil bedevîlerin ve'd vahşetlerini, dinlerken tüyleri ürperen Medenîlerin iskatı cenîn cinâyetlerinden yüzleri kızarmamasına da, ne kadar te'essüf olunsa azdır. Hattâ azlin bile bir ve'di hafî olduğu hakkında bir hadîsi şerif merviydir. İmam Ahmed, Ebu Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Neseî, İbni Mace, Taberanî ve İbni Merduye Huzâme « خذامه » binti Vehbden rivayet etmişlerdirki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine azilden suâl olundu « ذٰلِكَ الْوَاْدُ الْخَفِىُّ » o ve'di hafîdir» buyurdu demiştir. Bundan dolayı azlin de

hörmetine kail olanlar olmuşsa da Fıkıhde kerahet olması tahkîk olunmuştur. Çünkü nesli kesmeğe bir yol, bir sûiisti'mâldir. Azl, ve'di hafî olunca hılkatı tebeyyün etmiş cenînlerin

Sh:»5606

iskatı ve yeni doğan yavruların itlâfı gerek tesebbüb ve gerek mübaşeret i'tibariyle ve'di celîye mübaşeret

veya tesebbüb ma'nasında « وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ » nehyi sarihinin hükmü dahilinde haram bir cinâyet olduğunu anlamak kolay olur. Şayanı dikkattirki burada tezvici nüfustan sonra mes'uliyyet vaktı ihtar olunurken ve'din ve bigayrihakkın katli nüfusun mes'uliyyetindeki ağırlık anlatılmak üzere evvel emirde hâmîsi yok farz edilen mev'ûdenin suâli tasrih olunmuş ve bunun evvelâ katile değil, katl olunan ma'sum

kızcağaza sorulacağı anlatılarak « وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ »

buyurulmuştur. Cinâyetin sebebi doğrudan doğruya cânîye sorulmayıp da da'vacısı olan ma'sum mev'ûdeye sorulması o ve'di yapan katilin vicdanını sızlatacak ve hâmisiz gördüğü mazlûmun karşısında mağlûbiyyetini duyuracak ve haksızlığını bütün ma'nâsiyle tanıtarak hakkın huzurunda hiç bir müdafeaya kadir olamıyacak vechile gayz ve ukubete istihkakını anlatacak şiddetli bir ıhtar ve ta'riz vardırki buna tebkît ta'bir olunur. Netekim Nesârâ müvacehesinde Hazreti Isâya «

ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ » diye

sorulması da Nesârâya bu kabîlden bir ta'rız ile tebkîttir. Bundan başka her türlü amellerin hisabı rü'yet olunacağı da şununla anlatılıyor.

9 - Neşri suhuf 10. ﴿وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾ ve sahîfeler neşredildiği vakıt - Burada

iki nevi' suhuf zikredilmiştir: birisi amel defterleridir ki bunların neşri hisab için açılmaları demektir. İbni Münzirin İbni Cüreycden rivayet ettiği vechile «insan ölünce sahîfesi dürülür, sonra Kıyamet günü açılır, ona göre hisabı görülür.» ikincisi de Sûrei Hâkkade « فَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ » de dahi geçtiği

vechile hisabın rü'yetinden sonra ı'lâm gibi neşr-ü tevzi' olunacak sahîfelerdir ki: bunların neşri de dağıtılıp sahiblerine tevzi' olunması demektir. Buna ba'zı hadîslerde «tetayüri suhuf = sahîfelerin uçuşması» ta'bir olunmuştur. Âlûsînin kayd ettiği vechile

Sh:»5607

Mersed İbni Vedâaden merviydir ki «Kıyamet günü olunca Arşın tahtinden sahîfeler uçuşur, mü'minin sahîfesi de eline düşer: Cenneti âliyede, kâfirlerin sahîfesi de eline düşer; semum ve hamîmde, diye, ya'ni o sahîfelerde bunlar yazılıdır اهــ. Burada birincisi daha akrebtir. Bundan sonraki Sûrede «

وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَاتَفْعَلُونَ » âyetleri de

buna bir beyan demektir. O defterlerin açıldığı hisab günüdür ki insanın bütün amelleri ortaya dökülür.

10 - Keştı Semâ 11. ﴿وَاِذَا السَّمَآءُ كُشِطَتْ﴾ Ve Semâ sıyrıldığı vakıt - keşt, kesilmiş

bir hayvanın derisi yüzmek ve ağacın kabuğunu soymak ve yüzden nikabı sıyırmak gibi örtülü bir şey'i bürüyen örtüyü yüzünden bertaraf edip açmaktır. Semânın böyle sıyrılması da hayvanın derisi soyulur gibi kal'-u izalesiyle tefsîr edilmiştir. Bundan ilk nazarda «

يَوْمَ نَطْوِى السَّمَآءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ » gibi âlemi ulvînin tahribi ile fenâi

küllî ma'nâsı tebadür ederse de bu ma'nâ tekviri Şems ve inkidari nücum mazmunlarından da anlaşılmış

olduğu cihetle bundan murad Semânın tayyından sonra « كَمَا بَدَاْنَآ اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ »

buyurduğu üzere yeni kurulacak olan o âlemde keşfi gıta ve arzı küllî ile her hakîkatin tecellîsi ma'nâsı

olmak siyakı beyana daha muvafıktır. Netekim tefsiri Nîsaburîde Semâ açılıp izale olunarak fevkında

Cennet ve Arş münkeşif olacak mealinde ifade etmiştir. Demek ki o gün o âlemde bu Dünyanın ecram-ü

ecsamından bir şey kalmıyacağı gibi hakîkati örten hiç bir şey kalmıyacak, arşı hak zâhir olup her hakîkat

hakkal'yakîn münkeşif olacaktır ki bu ma'nâ Sûrei « قٓ » da «

لَقَدْ كُنْتَ فِى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ » ve sûrei Hâkka da « يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ » ve

sûrei İbrahimde «

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ » ve Sûrei Mü'minde «

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَايَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ » âyetleriyle beyan olunan ma'nâdır. Bundan sonraki sûrede

de semânın infitârı ile başlanıp «

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ» hâtimesiyle

bunun din günü olduğu beyan olunarak bu ma'na iyzah edilecektir.
Sh:»5608

Sema bu suretle sıyrılıp ğıtâ keşf olunduğu vakıt Arşı hak münkeşif olacak, nüfusi insaniyye hakkın şu iki tecellîsi arasında bulunacaktır. Bir taraftan bütün celâl-ü azametiyle gadabı ilâhî tecelliyatı bir taraftan da bütün cemal-ü vus'atiyle rahmeti ilâhiyye tecelliyatı:

11 - Tes'ıyri Cahîm 12. ﴿وَاِذَا الْجَح۪يمُ سُعِّرَتْ﴾ ve Cehennem tes'ıyr olunduğu vakıt -

Bütün şiddetiyle alevlendirilip kızıştırıldığı vakıt, ki Benî âdemin kötü amelleri ve Allah tealânın gadabı ile azgınlar için kızıştırılacaktır. «وَبُرِّزَتِ الْجَح۪يمُ لِلْغَاو۪ينَ»

12 - İzlâfı Cennet 13. ﴿وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ﴾ ve Cennet yaklaştırıldığı vakıt - ki fadl-ü rahmeti illâiyye ile güzel amellerin sevabından donanmış olarak müttakîlere yaklaştırılacaktır. «وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّق۪ينَ غَيْرَ بَع۪يدٍ» Demek ki bu vakıt henüz ehli Cehennemin Cehenneme, ehli Cennetin Cennete girmek üzere ayrıldığı son faslı kaza sırası olacak ve bunlar tehakkuka mevzu' olan « اِذَا » ile ifade edildiği için muhakkak vuku' bulacaktır.

İşte bir kısmı Dünyada bir kısmı Âhırette demek olan bu on iki âyet vakı' olduğu vakıt 14. ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَٓا اَحْضَرَتْ﴾ bir nefis ne hazırlamış olduğunu bilecektir. - hayırmı şermi? İyimi kötümü? Dünyada ne yapmış, o gün için ne hazırlamış olduğunu hakkalyakîn bilip anlıyacaktır. Çünkü bir zerre mikdarı da olsa hayır veya şer: yapmış olduğu her amelin defterinde ihzar edilip miyzanına konduğunu ve karşısında temessül ettiğini görecektir. Bu cümle « اِذَا » ların atf ile rabtından sonra hepsinin birden cevabıdır. Şu halde bu vakıtların her birinde bilecek demek olmayıp bunları ihtiva eden mümtedd vakt içinde bilecek demek olur. Ve işte birçok âyetlerde « فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» diye ihtar olunan bu biliş ve anlayıştırki ba's ba'delmevtin
Sh:»5609

ifade ettiği acı veya tatlı en büyük intibahtır. « اَلنَّاسُ نِيَامٌ فَاِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا = İnsanlar uykudadırlar öldükleri vakıt uyanırlar.» Denilmesi de bundandır. «

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَراً وَمَا عَمِلَتْ مِنْ

سُوءٍ » buyurulan gün de bu gündür. Bu suretle burada da « نَفْسٍ » , « كُلُّ نَفْسٍ » mealinde

olarak her bir nefis demektir. İhzâr edilen şey de iyi veya kötü amellerdir. Amellerin ihzârı ya neşri suhuftan anlaşıldığına göre defterleriyle huzura getirilmesi veya Dünyadaki amellerin iyilik ve kötülüklerine göre Âhırette birer sureti mahsusa ile temsîl ve tecellî ederek huzurda bulundurulmasıdır. Netekim Dünyada bile bir nefes bir ateş halinde, bir hareket bir zıya halinde veya bir bina veya bağçe suretinde temessül eder. Ve öyle olduğu içindirki mesâıyden iyi veya kötü şeyler i'mal edilir. Ve bu suretle insanların Âhıretteki neş'etleri de Dünyadaki amellerinin hasıllarından ibaret olarak temessül edecek olan hakikatı nefsiyyeleri olmuş olur. Bundan dolayı «

اِنَّ الَّذِينَ يَاْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْماً اِنَّمَا يَاْكُلُونَ فِى

بُطُونِهِمْ نَاراً » âyetini teşbîhe haml etmeksizin zülmen yetîm malı yemenin hakikaten ateş yemek demek olduğuna kail olanlar olmuştur. Amellerin bu suretle temessül ve tecessümü onların yazıldığı sahîfeler olarak da mülâhaza edilebilir. Her iki takdirde de amellerin böyle ihzarı Allah tealâanın emriyle olduğunda şübhe yoktur. Lâkin kesib i'tibariyle ameller abde muzaf olduğu, ihzarda ona müterettib bulunduğu için sebebiyyet alâkasiyle nefsi abde isnadı da mecazen sahih olur. Bu iki vecihten dolayı «

يَوْمَ تَجِدُ » âyetinde amel, nefsi abde isnad edilmiş olduğu halde ihzar, nefse isnad olunmayıp her

nefsin onu ihzar edilmiş bulacağı anlatılmış, burada ise « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَآ اَحْضَرَتْ » diye

nefsi abde isnad olunmuştur. Şu halde nefsiabde nazaran «mâ ahdarat» hakikatte «mâ amilet» ma'nasında olup her nefis Dünyada iyimi kötümü ne yapmış olduğunu ve bu suretle huzurı hakta kendisi için ne hazırlamış bulunduğunu o gün bilecektir demek olur.

Sh:»5610

Bilmesinin ma'nası da hayr-ü şer bütün amellerini defterinde hiç bir eksiksiz tafsîlâtiyle yazılı bulup hepsine muttali' olacak, «

«مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّآ اَحْصٰيهَا

diyecek, yâhud « «وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِراً وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَداً

mantukunca hepsini iyiliğine ve kötülüğüne göre temessül eden hakikati üzere hazır bulup hakkalyakîn müşahede edecek demektir. Zira Dünyada hevâ ve hevesine uygun gelerek hoş gördüğü bir takım amellerin o gün çirkin ve acı bir surette ve Dünyada bir takım külfetler ve meşakkatlerle müterafık olduğundan dolayı güç gelerek yapılan tâatlerin de o gün güzel ve sevimli bir surette karşısına dikilmiş olduğunu görecektir. Şâirin:

سوف ترى اذا انجلى الغبار   افرس تحتك ام حمار

Yakında toz duman açıldığı zaman göreceksin: altındaki atmı imiş yoksa merkebmi? Dediği gibi o gün Sema sıyrılıp bütün hâkikat münkeşif olduğu vakıt insanda Dünyada yaptığı amellerin kendisini Cehennememi yoksa Cennetemi götürdüğünü anlıyacaktır. Bu biliş ve anlayış ise haber verilen on iki

vaktın her birinde değil, neşri suhuf ve keştı Semâdan sonra olmak gerektir. Onun için « عَلِمَتْ » «

اِذَا » ların her birine değil, mecmuuna bir cevab olmak üzere tefsîr edilmiştir. Gerçi bu surette zâhir olan

başta bir « اذَا » ile iktifa olunmaktı. Lâkin bunların bir kısmı mebâdî bir kısmı netayic olmak ve her biri haddi zatinde bilhassa düşünülmesi ve ayrıca bir intibah ifade etmesi lâzım gelen en büyük vâkıattan bulunmak hasebiyle bu ahval ve inkılâbatın her birinin müstekıllen deşhet ve ehemmiyyetine tenbih için « اذَا » lar tekrar edilmiş ve hüküm, mecmuuna rabt olunmuştur.

İbni Atıyye tefsirinde demiştir ki: bir kavım «bu zikr olunan şeylerin Benî âdemden her biri ve ölüm sırasındaki ahval hakkında istiareler ve binaen aleyh şems nefis ve nücum gözleri ve havassi olmasına» zâhib olmuştur.

Sh:»5611

Bu ise kitabullahda rumuz isbatına zâhib olan bir kavildir اهـ. Ebu Hayyan da bunu nakl ettikten sonra şöyle demiştir: Bu Bâtıniyye mezhebi ve gulâti Sofiyyeden islâma müntesib olanların mezhebleridir. Bunlar, milleti islâma intişar ile tesettür etmiş zenadikadır. Kitabullah « بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ » gelmiştir.

Onda ne remiz, ne lügaz, ne bâtın yoktur. Felâsifenin ve tabiatçilerin intihal eylediği şeylere iyma da yoktur. İbni Hatîbi Rey namiyle ma'ruf Ebu Abdillâhi Razî de tefsirine hukemanın ve eshabı nücum ve eshabı hey'etin kavillerinden ba'zı şeyler derc etmiş ise de bunlar kitabullahın tefsirinden uzaktır. Kezalik Tahrir ve tahbir sahibinin tefsîr ettiği âyetlerin âhîrinde Sofiyye müntesiblerinin kelâmlarından zikrettiği ve hakayık namını verdiği şeyler de böyledir. Bunların içinde i'tikadı şöyle dursun yazılması bile câiz olmıyanlar vardır. Allah tealâdan dinimizde ve akaidimizde selâmet dileriz اهـ. Maamafih Ebu Hayyanın bu sözleri ifrat ve tefrîtten halî değildir. Şübhe yok ki kelâmullah lisanı mübîni arabî ile nâzil olmuştur. Kur'anın lisanı lügaz ve muamma gibi remizden ibaret sembolik bir ifade değildir. Ve şübhe yok ki hususta asl olan bir karînei mânia bulunmadıkça zâhiri üzere hamlolunmaktır. Bununla beraber şu da muhakkaktır ki Kur'anın ümmül'kitab olan muhkematının yanında hafî, müşkil, mücmel ve müteşabihatı, hakıkati, mecazı, sarîhi, kinayesi, istiaresi, temsîli, tensısı iyması belâgatinin nükteleri, ta'rîzleri telmihleri, remizleri de vardır. Bütün bunlardan en vâzıh olan ma'nâ maksud olmakla beraber müstetbeati terakîb denilen ve derecei tâliyede matlûb olan nice ifadeler de vardır. Ilmi usulde ma'lûm olduğu üzere zâhirin zâhir olması aynî zamânda te'vil, tahsıs, mecaz ihtimallerini kesmiş olmak lâzım gelmiyeceği cihetle o zâhire münafî ve münakız olmıyarak maıyyetinde ba'zı ihtimalât ile derecei tâliyede bir çok işarat fehm-ü istinbat olunabilmesi, muhkematın vuzuh

Sh:»5612

ve beyanına muhalif olamıyacağı gibi bil'akis lisanının Arabîi mübîn olmasının levazimindendir. Bundan dolayı Kur'anda hiç bâtın ve remiz ve iyma yoktur demek de doğru olmaz. الم ، ق ، ن gibi mukattaati süver ne suretle tefsîr edilirse edilsin remzî olmaktan halî denemez. Doğrusu ba'zı âsarda dahi vârid olduğu üzere Kur'anın hem zâhiri vardır hem bâtını, hem haddi vardır hem matlaı. Fakat Kur'an «

وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا»

buyurulduğu üzere hakıkatte ıhtilâf ve tenakuzdan azâde eblâğ bir kitabı mübîn olduğu için zâhiri ile bâtını arasında tehalüf ve tebayünden de münezzehtir. Bu esas Kur'anın hadlerinden biridir. « مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ » mazmunu üzere zâhir ve bâtın deryalarının iltikasiyle beraber biribirine bağy-ü tecavüzüne mani' olan haddi aşılmamak şartiyle ondan zeman zeman vehbî ve zevkî olarak alınan tulûat ve ilhamata bir nihayet de tesavvur olunamaz. «

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ

تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا » dır. Buna karşı gerek Felâsife ve

Hukema ve gerek eshabı nücum ve hey'et ve sair ulemâ, ukalâ, büleğa, üdebâ, havass ve avammiyle bütün beşerin zihnine, ruhuna temass eden ve edebilecek olan ahval ve efkâr ve mevzu'lar hakkında Kur'anda redden veya isbaten iyma yoktur demek ve Razî gibi o yolda tenviri efkâra hizmet edenlere ta'n etmek doğru olmadığı gibi nüsus ve muhkematın zâhirini ibtal etmiyecek vechile Kur'anın ruhî ve vicdanî zevklere doğabilen işarat ve te'vilâtından bahseden sofiyye Tefsirlerinin hepsini de Karamita ve Hurufiyye bâtınıyyesi gibi zenadikadan saymak da doğru değildir. Meselâ Kaşanî ve Arais tefsirlerini mahzâ zâhiri olan meânî ve ahkâmı ibtal vadîsinde yazılmış Hasen sabbah ve gulâti İmamiyye kitabları gibi mütalea etmek isteyenler şübhesizki yanlış yola gitmiş olurlar. Evet muhkematı birakıb da «

فَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَاْوِيلِهِ » beyanına rağmen hep müteşabihât arkasına düşmek şathıyyâta

sapmak fitne ve fesad yolunda

Sh:»5613

te'vil aramak kalb çarpıklığından, ruh bozukluğundan neş'et eden bir zeyg-u ilhaddır. Lâkin zâhirî meanı ve ahkâmı beyan ve tesbitten sonra onlara münafi olmıyacak vechile bir takım işaret ve te'vilâttan da bahseden zevatın sânihâtından istifade etmemek de mahrumiyyet olur. Çünkü Kur'an; «

﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ . ﴿اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ﴾ . ﴿لَاٰيَاتٍ لِاُولِى الْاَلْبَابِ﴾ » gibi nice âyetlerinde muhatabların

evsaf ve kabiliyyeti mahsusalariyle derecelerine göre türlü mazmunlarla hıtab edip dururken tefsirlerin böyle ezhan ve efkârın ve ahlâk-u irfanın meratibine göre inceliklere alâkadar olmaması Kur'anın hadd-ü matlaına ve umumu tenvire ma'tuf olan makasıdına uygun da olmaz. Herhalde zâhirîlikte ifrat etmek de bâtınîlik de ifrat etmek kadar muzırdır. « وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ » tır. Ve Kur'anda tefsîr de vardır, Te'vil de vardır. Şübhe yok ki kendi fikr-ü hevasına saplanıp da Güneşi inkâra kadar gidenler her şey'i inkâr edebilirler. «

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ . وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ » de Şems ve nücumu evvel

emirde kendi hakîkî ma'nalarıyle anlamağa mani' olacak aklî ve naklî hiç bir karîne olmadığı için bunlara zâhir ve hakîkati vechile inanmak lâzımdır. Bunu kaydettikten sonra tekvîr ve inkidarın sureti vukuuna nazaran ma'nalarındaki hakîkî ve mecazî ihtimalleri mülâhaza etmek bu iymana münafî olmıyacağı gibi aynî zamanda Şems ve nücumdan mecaz ihtimali üzerine daha umumî bir ma'na ve işaret mülâhaza etmek de o iymana münafî olmaz. Netekim « وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ » de Kurtubî kelâmın isti'are ve

temsîl üzerine olduğu söylemekle bunun beyana münafi bir remizden ıbaret olduğunu iddia etmiştir denilemiyeceği gibi henüz tafsîlâtı idrâk olunamıyan bu âyetlerin daha ba'zı elfazında mecaz ve isti'are ihtimallerini düşünerek o vakı'atı bir dereceye kadar tasavvura çalışmak da Kur'anın arabiyyi mübîn bir lisan ile nâzil olmasına sırf bir remzîlik ve hurufîlik,

Sh:»5614

bir sembolizm ve «

اَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَاْوِيلِهِ » mısdakınca zeyğ-u fitneden ibaret olan bâtınîlik tesettürü demek değildir. Bil'akis

Kıyameti kübrâ vukuatını Kıyameti suğra vukuatiyle ezhana takrîb ederek iymanı takviyeye çalışmaktır. Netekim Nizamüddini nisaburî Garaibülkur'an ve regaibülfurkan nam tefsirinde bu âyetleri zâhiri vechile usul dairesinde tefsîr ettikten sonra ehli te'vilin zikri geçen kavillerini de şöyle kaydetmiştir: ehli te'vil dediler ki bu ahvali Kıyameti suğrâ hakkında da i'tibar etmek mümkindir. Kıyameti suğrâ ise mevt halidir. O halde Şemis nefsi nâtıkadır. Tekviri, onun teallukunun kesilmesidir. İnkidarı nücum kuvvelerin tesâkutudur. Tesyîri cibal a'zai reîsenin fiillerinden in'izalidir. İşâr, bedendir. O vakıt emri ihmal olunur. Haşrı vuhûş şahs üzerinde behîmî ve sebü'î ef'al netaicinin zuhurudur. Tescîri bihâr, evhamı bâtılenin ve boş emellerin tükenmesidir. Çünkü o evham ve emânî öyle bir deryadırki onun ihtiyarî veya ıztırarî mevtten başka sâhili yoktur. Tezvîci nüfus her melekenin kendi cinsine: zulmetin zulmete, nurun nura inzımamıdır. Mev'ûde, mükellefin mahulika lehinin gayride zayi' ettiği kuvvedir. Üstazlarımdan olan ba'zı muhakkikînden o, hatıra sünuh edip de kitabet ile kaydedilmiyerek gâib olmuş olan her meseledir diye de işittim. Sema da Semâ'i evrahtır bâkîsi zâhirdir اهـ. Demek oluyorki bu te'villeri söylıyen ehli te'vilin muradları bu âyetlerin esas i'tibariyle Kıyameti kübrâ hakkında olduğunu nefy ü inkâr değil, onunla beraber «

فَاعْتَبِرُوا يَٓا اُولِى الْاَبْصَارِ » müeddâsınca bunlardan kıyameti suğrâ olan ve herkesin

göreceği muhakkak bulunan mevt ahvali hakkında da ıbret alacak ma'nalar anlamak mümkin olduğunu dahi göstermektir. Bunun ise iyman ve akaide zararı değil, menfeati vardır. Bu i'tibar ile yalnız «

مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ » muktezasınca Kıyameti suğrâ olan ferdin ölümü değil,

Kıyameti vustâ demek olan bir ümmetin
Sh:»5615

ölümü hakkında da bu ma'naları ve hâdiseleri mülâhaza etmek çok ibretlidir, bunların hepsinde «

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَٓا اَحْضَرَتْ » den bir intibah hıssası vardır. Çünkü onlar da büyük Kıyametin

bir geçidi ve bir nümunesidir. Fakat hiç unutmamak lâzım gelir ki hepsinin tamamı Kıyameti kübradadır. Ve bu âyetler, asıl onun hakkındadır. Bütün hakk-u hakîkatin inkişafı, o ebedî Cennet ve Cehennemin öne konduğu o faslı kaza hengâmındadır ki her nefis ne ihzar etmiş olduğunu hakkal'yakîn o vakıt bilecektir.

Şimdi meadın bu dehşetli hakîkatleri böyle haber verildikten sonra bu haberlerin hakkıyyetini te'yid ve te'kid ile bu ahbarın hikmet ve fâidesini de beyan için bunları haber veren Resulün şanını, risaletin kuvvetini ve Kur'anın mahiyyetini tefhim ve takrir zımnında kasem ile buyuruluyor ki: 15.

﴿فَلَٓا اُقْسِمُ﴾ - « لَٓا اُقْسِمُ » ve « وَاقِعَةِ » Sûrelerine bak. Ya'ni bunun üzerine artık başka

söz yok ancak kasem ederim ki ﴿بِالْخُنَّسِ﴾ hunnese - sînenlere veya dönenlere. Hunnes,

«hânis» in cem'ıdir. Hans ve hunûs inkıbaz ve istıhfa veya ric'at ve teahhur, ya'ni büzülüp sinmek veya gerilemek ve geri kalmak ma'nâlarına lâzım ve müteaddî olduğuna göre hânis sinen, gâib olan veya sindirip gâib eden yâhud geri kalan veya gerileten demek olur. «Ha» nın ve «nun» un fethiyle hanes de

sığır ve âhu kısmının burunlarında olduğu gibi burnunun ucu dudaktan geride biraz kalkık ve gerisi basık olmağa denir ki fatas ta'bir olunan yassıdan yakışıklıca olur. Ve onun için âhulara ve yanaklarına ve bakar kısmına zammeteynle hunüs ıtlak olunur. Burada hans ekseriyyetle lâzımdan rücu' ve ıhtifa ma'nâlariyle sinenler veya geri dönenler, revâcı' mefhumlariyle tefsîr edilmiştir. 16. ﴿اَلْجَوَارِ﴾ - cereyandan cariyenin cem'ı akanlar demek olup hunnese sıfat veya bedeldir. ﴿الْكُنَّسِ﴾

Sh:»5616

«kânis» in cem'ı, kânis, süpürmek ma'nâsına kensten süpüren ve künûsten kinâse giren demektir. Kinâs, ahu kısmının ağaçlık ve ormanlık aralığında gizlendiği yatağına, yuvasına denir ki kumu, toprağa kadar süpürüp açtığı için ıtlak olunmuştur. Çokları bu cevari seyyaraler ve bahusus derarîi hamse ta'bir olunan Zuhal, Müşteri, Mirrîh, Zühre, Utârid seyyareleri olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bunlar Şems ile beraber cereyan eder, sonra geri dönmüş görünür, sonra da Şemsin zıyasında gizlenirler. Rü'yet i'tibariyle rücu'ları hunûs, Şemsin ziyasında gizlenişleri künûstur demişler ki eski Müneccimler bunlara «Hamsei mütehayyire» namını vermişlerdi. Bir çokları da alel'umum yıldızlar olduğunu nakl eylemişlerdir. Bunun iyzahında denilmiştir ki: çünkü yıldızlar gündüzün hunûs eder siner, gözlerden gayb olurlar. Geceleyin de künûs eder, yataklarındaki âhuler gibi yerlerinde tulû' ederler. Lâkin künûsun böyle yalnız tulû' ile tefsirinde hafa vardır. Onun için daha doğru olmak üzere şöyle denilmiştir. Çünkü yıldızlar, gündüzün fevkal'ufuk oldukları halde bile gözlerden gizlenirler, bu sinmeleri hunûslarıdır. Tulû'larından sonra da gurub ederek âhuların kinâslarına dahil oldukları gibi ufkun tahtine girerler, bu da künûslarıdır. « بِالْخُنَّسِ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ » in böyle alel'umum kevakib diye tefsîri Hasen ve Katâdeden merviy olduğu gibi Hazreti Ali radıyallahü anhten de rivayet edilmiştir. Maamafih seyyarati hamse ile tefsiri de Hazreti Alîden rivayet olduğu söylenmiştir. İkisinde de kens ile tavsîf, sığır, Geyik gibi âhulara teşbih tarikiyle istiare demektir. Çünkü hans gibi künûs ve kinâs dahi bakarei vahşî ve âhu kısmında kullanılan evsaftandır. Bundan dolayı İbni Abbastan, Seıyd İbni Cübeyrden, Dahhâkten zıbâ, ya'ni geyik ve İbni Mes'uddan bakari vahşî demek olduğu da rivayet edilmiştir. İbni Cerîrin bir rivayetine göre İbrahim ve Mücahid işbu « فَلَٓا اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ » âyetini müzakere etmişler, İbrahim,

Sh:»5617

Mücahide bunun hakkında işittiğini şöyle demiş, Mücahid, biz bir şey işitiyorduk, ba'zı nâs da nücum diyorlar, demiş, İbrahim de (Nehaî olacak) onlar Hazreti Alîye atfen yalan söyliyorlar, demiş اهـ. Lâkin geyik ve bakari vahşî gibi âhu kısmından burada bir mecaz ve istiare mülâhaza edilmediği takdirde bu âyetlerin siyak-u sibakına nazaran onlara kasem edilmekte zâhiren münasebet görülmez, bu olsa olsa onların yırtıcı hayvanlardan firarları halinde ışar ile vuhuşun haşri manzarasına bir telmih olabilir. Seyyarâtın Şemse irtibatlarına nazaran seyr-ü hareketlerindeki ıhtilâfı mülâhaza da bir ma'nâ da bunu beşe tahsîs etmekte vâzıh bir ma'nâ yoktur. Alel'umum nücuma kasemde ise âlemde mekânı işgal eden bütün ecramın « كُلٌّ يَجْرٖى لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ » mantukunca bir eceli müsemmâya doğru cereyanını iş'ar ederek Sûrenin evvelinde zikrolunan akıbete doğru gitmekte bulunduklarını ihtar için evvelâ mekâniyyata, sâniyen de gece ve sabah ile zamanının cereyanına kasem edilmiş olmakta açık bir münasebet vardır. Maamafih İbni Cerîr rivayetleri naklettikten sonra hiç biri ta'yin olunmayıp umumu üzere bırakılması evlâ olduğuna kail olmuş ve demiştirki: Allah tealâ: ba'zan hunûs eden, ya'ni gayb olan ve ba'zan cereyan eden ve sonra da künûs eden bir takım şeylere kasem etmiştir. Kinâs, meknis, mekânis kelâmı Arabda bakari vahşî ve geyiklerin girdikleri mevzı'lerdir. Bununla beraber nücumun bulundukları mevzi'lere isti'are olunması da münker değildir. Bunlardan birine tahsîs için âyette bir delil de olmadığından bu sıfatları hâiz olanların hepsine ta'mîmi daha doğru olur اهـ. Lâkin bu surette ta'mim, umumi mecaz olmuş olur. Halbuki hakîkat mümkin olur, mecaza karînede bulunmazsa ta'mîm nasıl doğru olur? Ta'mîmi tasvib edebilmek için de mecaza bir karîne bulunduğunu i'tiraf etmek lâzım gelirki o da söylediğimiz gibi nücumun hunûs ve künûs ile cereyanı siyak-u

sibaka daha muvafık olmasıdır. Bu karîne ile rivayetleri câmi' olmak üzere umumı mecazın evlâ olduğuna hükmedilebilir. Umumı mecaz olarak hâsılı ma'na ise: «hunûs, cereyan ve künûs ıtlak olunabilen vasıflarla hakikaten veya mecazen muttasıf olabilen şeyler» demek olur. Bu ise gaybda sinen ve sonra âlemi şuhudda cereyan edip de nihâyet yeni âlemi gaybda karar edeceği yere varıp nazarlardan nihan olan

bütün eşyaya şamil olurki bu da âlemin hudûs ve fenasiyle « وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ »

medlûlü üzere mebde ve meade bir istidlâl olur. Ve onu mülâhaza ettirmek için bilhassa ahular evsafının âleti mülâhaza ittihaz edilmiş olmasında da hayatı hayvaniyye ve hayatı insaniyye bakımından düşünülecek incelikler vardır. Bu rivayetlerde görülüyorki elkünnes vasfı hep kinâsa girmek demek olan künûsten olmak üzere mülâhaza edilmiş ve maddenin aslı olan kens, ya'ni süpürmek ma'nasına hiç işaret olunmamıştır. Halbuki kelimenin maddesine nazaran daha şumullu olmak üzere bu ma'naya da ihtimali vardır. Bu surette kensin müte'addi olan bu ma'nasiyle hunûsun lâzım olan iki ma'nasından her birine göre şu mealleri ifade eder: birincisi: kasem ederim o gayıbda gizlenenlere, o akıp akıp süpürenlere, demek olur

ki « اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ » hunnesin sıfatı olarak bunda kevn-ü fesad âlemi olan Dünyada tathirât

ifasına memur olan Meleklere kasem edilmiş olur. İkincisi: kasem ederim o sinip sinip dönenlere, o akıp akıp süpürenlere demek olurki bunda da hunnes, Dünyaya gelip gidenlere, cevarii künes de ondan bedel olarak alıp alıp Âhırete götüren Meleklere işaret olmuş olur. Muraceat ettiğim tefsirlerde Melâikeye işaret olmasına dair bir nakıl görmedim, ancak Kamus etrafında Melâike dahi denildiği söylenmiştir. Nazmın da ihtimali vardır. Şu halde İbni Cerîrin dediği gibi umumı mecaz evlâ olunca «

مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الْخُنَّسُ الْجَوَارِى الْكُنَّسُ حَقِيقَةً اَوْ مَجَازًا »

mefhumiyle bütün bu ma'naların mülâhaza edilmesi

daha evlâ olur. Bu tafsîlâttan şunu anlamış oluyoruz ki işbu « بِالْخُنَّسِ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ »

kaseminde âlemdeki tahavvülât ve inkılâbatı anlatmak üzere Velmürselâti, Vennazi'ati sûrelerinin başındaki kasemleri de icmal eden bir şumul vardır. Netekim şu kasemlerde de zamanın tehavvulâtını ıhtar

ile inzar ve tebşir sarihtir:

17. ﴿وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَ﴾ ve yöneldiği dem geceye - kasem ederim.

AS'ASE, azdaddan olmak üzere hem ıkbal hem idbar ma'nalarına geldiği cihetle burada ba'zıları ıkbal,

çokları da idbar ma'nasiyle tefsîr etmişlerdir. Gecenin ıkbali vaktı, kararmağa başladıağı ilk saatlerdir.

Bunda bir inzar ma'nası vardır. İdbari vaktı da, zevale yüz tuttuğu, sabaha yöneldiği son saatleridirki

sabahın mübeşşiridir. Ekseriyyet bu ma'nayı tercih etmişlerdir. Buharîde de bu ma'nayı rivayet ederek «

عَسْعَسَ اَدْبَرَ » demiştirki sûrei Müddesirdeki « وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ » gibi olur. Mealde yöneldiği dem demekle de bu iki ma'naya işaret ettiğimizi zann ediyoruz 18.

﴿وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ﴾ ve teneffüs ettiği dem sabaha - kasem ederim. Sabahın teneffüsü

de « اِذَا اَسْفَرَ » gibi açılmağa başladığı sıradırki tatlı tatlı badi sabasının letâfetine de işaret eder. Bunun gece sıkıntısını izâle eden bir bişaret ifade ettiğinde ise şübehe yoktur. Bu suretle bu kasemde Resulullaha ve müslimanlara « وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى » mazmunu üzere

hüsni âkıbet ile va'd-ü tebşir vardır. Bu Dünya onlar için sabaha yönelmiş bir gece ve her nefsin ne hazırlamış olduğunu bileceği o Kıyamet vaktı böyle teneffüs eden bir sabah demek olduğunu

müjdelemektedir. Bütün bunlara kasem olsun ki 19. ﴿اِنَّهُ﴾ o - olcak dehşetli vukuatı haber veren bu Kur'an ﴿لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾ şübhesiz bir kerîm Resulün, ya'ni Allah

Sh:»5620

tealâ ındinde mükerrem, muazzez bir Resulün getirdiği kelâmdır. - Sûrei Hâkkada dahi zikri geçtiği üzere

burada bu Resuli kerîmden murad, Kur'anı Peygambere getiren ruhı emîn Cebrail aleyhisselâmdır. «

فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ » 20. ﴿ذِى قُوَّةٍ﴾ pek kuvvetli - hâmil

olduğu risaleti, me'mur bulunduğu emri iyfada za'fı yok, mukavemet olunmaz, şübhe götürmez, büyük bir kuvveti var, şiddetli bir Resul. Öyle ki « شَدِيدُ الْقُوٰى ذُو مِرَّةٍ » Sûrei Necme bak.

﴿عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ﴾ Arşın sahibi olan ve onu gönderen Allahi zül'celâl ındinde

﴿مَكِينٍ﴾ mekîn - mekânetli, ya'ni büyük bir şeref ve hasyiyyeti hâiz, öyle ki 21.

﴿مُطَاعٍ ثَمَّ﴾ muta' orada - Allah tealânın huzurunda Melâikei mukarrebîn ona itaat ederler, onun

emrini dinlerler. Ondan emir telâkkî eder ve ona müraceat eylerler ﴿اَمِينٍ﴾ emîn - her vechile

ı'timada şayan vahy ü risalette gayet emniyyetli «

اَمَانَتِى اَنِّى لَمْ اُومَرْ بِشَىْءٍ فَعَدَوْتُهُ اِلَى غَيْرِهِ = benim emânetim ben bir

şey ile emr olunayım da onu başkasına tecavüz edeyim bu vakı' olmaz» diye kendisinden rivayet olunduğu üzere emr olunduğu bir şeyde asla teaddîsi olmaz, vazîfesini gereği gibi yerine getirir, getirmiş olduğu vahiyde kusuru, hatası, hıyâneti asla melhuz değil, 22. ﴿وَمَا صَاحِبُكُمْ﴾ ve sahibiniz - sohbetinde bulunduğunuz arkadaşınız, ya'ni Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem

﴿بِمَجْنُونٍ﴾ mecnun değil. - Sûrei Necmin başındaki «

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى » âyetinde olduğu gibi burada da Resulullahın nezâheti

beyan buyurulurken « صَاحِبُكُمْ » diye muhatablar zamirine muzaf olarak sohbet unvaniyle tavsıf

buyurulmasında, Sûrei Yûnüste geçen «

فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهٖ اَفَلَا تَعْقِلُونَ» mazmunu üzere zarîf bir

ta'rız vardır. Ya'ni ey o

Sh:»5621

Kur'ana ve risalet haberlerine inanmamak için Peygambere mecnun diye bühtan etmek istiyenler o Peygamber - Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vessellem - sizin sahibinizdir, siz senelerce onun sohbetinde bulundunuz. Aklının, ahlâkının yüksekliğini tecribe ettiniz, re'yine müraceat eylediniz konuştunuz, bilirsiniz ki o mecnun değildir. Akıl ve idrâki tam, fazl-u fazîyleti müsellem, hakkınızda hayırhah bir zattır. Binaenaleyh o size bu sözleri mecnuncasına söylemiyor «

بَلْ جَٓاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ» mısdakınca Allahın gönderdiği o Resuli kerîmi

tasdık ederek hakkı söyliyor. 23. ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ﴾ Vallahi o sahibiniz, Muhammed, onu: o zil'arşın emîn, muta', mekîn, kuvvetli, kerîm Resulü Cebrail aleyhisselâmı gördü - hem nasıl

﴿بِالْاُفُقِ الْمُبِينِۚ﴾ ufukı mübînde - beyan edici ufuk veya açık ufuk demek olan ufukı mübîn

Sûrei Necimde « اُفُقِ الْاَعْلٰىۜ » ta'bir olunan ufuktur ki: gündüzün geldiği, güneşin doğduğu,

eşyayı tebyîn ettirip gösteren Meşrık tarafı diye tefsîr edilmiştir. Mücahidden bir rivayette «Ecyad tarafından ufukı mübîni a'lâda» diye vârid olmuştur ki Ecyad, namı diğeri ciyad, Mekkenin şarkında bir dağın veya Arzın ismidir. Bir de ehli Mekke için metaliın en yükseği Seretan burcunun re'si matlaı olduğundan ufukı mübîni a'lâdan murad odur denilmiştir. Resulâllahın Cibrîli ufuku mübînde bu görüşü sureti hakîkıyyesi ile görüşüdür ki Hıradan sonra olmuştu. Arz ve Semâ arasında kürsî üzerinde Allah tealânın halk eylediği surette gördü, altı yüz cenahı vardı diye rivayet olunmuştur. İbni Cerîr de İbni Humeydin Cerîr tarikıyle Atâdan, Âmirden rivayetinde demiştir ki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Cibrîli kendi suretinde bir kerre görmüştü. Diğerlerinde dihye denilen bir recül suretinde gelirdi, kendi suretinde gördüğü gün ise gelmiş, bütün ufku sedd etmişti, üzerinde dür ta'lık olunmuş yeşil bir sündüs vardı. «

وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِۚ» Kavli ilâhîsi

Sh:»5622

budur اهـ. Lâkin Vennecmi Sûresinde «

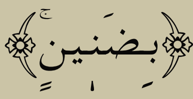
وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى» diye müsarrah olduğu üzere

Resulullahın Cibrîli sureti hakikıyyesiyle Sidrei müntehânın yanında bir kerre daha görmüş olduğu da muhakkaktır. Netekim Taberanî ve İbni Merduyenin tahric ettikleri vechile İbni Abbastan buradaki rü'yetin Sidrei münteha yanındaki rü'yet olduğu da rivayet edilmiştir. Bu surette ufukı mübîn Sidrei münteha demek olur. Halbuki Sidrei müntehadaki görüş ufukı a'lâda istivadan başka nezleten uhrâ tehadaki görüş olduğu Vennecmide tasrih edilmiş bulunduğu için ufukı mübîn ufukı a'lâdan başka olmak ıktiza eder. Şu halde burada zikr olunan rü'yet iki rü'yetin ikisine de şamil olmak ve iki rivayeti de cami' bulunmak üzere ufukı mübîn, ufukı a'lâ ile Sidrei müntehadan e'amm mülâhaza edilmek daha muvafık olacaktır. Allahü a'lem İbni Abbasın muradı da bu olmak gerektir. Bu hususta Sûrei Necim daha mufassal olduğundan nüzulü gerek evvel olsun gerek sonra buradaki rü'yet ona göre tefsîr edilmek lâzım gelir. Ya'ni Resulullahın Cebrâili

hakikî hılkati ile iki kerre görmüş olduğu muhakkaktır. 24. ﴿وَمَا هُوَ﴾ ve o - ya'ni sahibiniz

﴿عَلَى الْغَيْبِ﴾ gayb üzerine - ya'ni kendisine öyle vahiy geldiğine ve sair umurı gaybiyyeye

dair vermiş olduğu haberler gibi sizin hiss-ü tecribenize dahil olmamış bulunan gaybe âid hususatta

 danîn de değildir. -

DANÎN, Buhl demek olan «danndan» fe'îldir. Fail ma'nasına da mef'ul ma'nasına da olabilir. Ya'ni o meşhudünüz olan hususatta bahîl olmadığı gibi gayba dâir olan hususatta da kıskanç değildir. Almış olduğu vahyi tebliğ etmekte ve sizin müşahedenizden ve ılminizden gâib bulunan bilmediğiniz şeyleri haber verip bildirmekte bahıllık etmez, gayb taslayan, gayb furuşluk eden kâhinler

Sh:»5623

veya bildiğini ücretsiz belletmiyen kimseler gibi ücret almak sevdâsiyle kıskançlık yapmaz. Binaenaleyh onun hakkında cerri menfeat gibi bir garaz ve töhmet de mevzuıbahs olamaz. maznun ma'nasına olduğuna göre de şöyle demek olur. Meşhudunuz olan ahvalde akl-ü fazîleti ma'lûmunuz olan o zatı Muhammedî gaybe karşı kıskanılacak kimse değildir. Onun gaybdan haber vermesi, vahy alması, sizin bilmediğiniz şeyleri bilmesi çok görülmez. Onu o yüksek fıtret ve ahlâkta yaratan Allah tealânın canibi gaybından vahy-ü risaletle müşerref kılmasında kendisine kıskanılacak, çok görülecek bir şey değildir. «

اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ

» Kıraetlerin ba'zısında « ض » yerine « ظ » ile zanîn okunur. Bu da iki ma'na ile tefsîr olunmuştur: birincisi, töhmet ma'nasına «zınne» den olup o, gayb üzerine maznun, töhmetli değildir, emin ve mevsuktur

demek olur. Ki bu, birinci ma'na ile mütelâzim gibidir. İkincisi, suyu az kuyuya « بِئْرٌ ظَنُونٌ »

denilmesinde olduğu gibi za'f ve kıllet ma'nasından olarak: o, nefsinde kuvvesi zaıyf, hâfızası çürük, vehm-ü zann ile söyler, hevâ ve hevese kapılır bir kimse de değildir. Demek olur: ya'ni, vahy telâkkı ve tebliğ hususunda hiç bir za'fı yoktur. Onun aldığı vahyi alel'âde insanların evham u zunun karışan ve esbabı ılimden olmıyan ilhamât ve sanihât gibi zaıyf zann etmemelidir. O kuvvetli, emîn Resuli kerîmden tam bir müşahede üzerine aldığı tebligatı tam bir kuvvet ile alıp hıfzederek hiç bir harfini zayi' etmeksizin kemali yakîn ile ahz-ü tebliğ eyler. İşte o Kur'an bu sahibinizin ufukı mübînde gördüğü öyle emîn, muta' ve Zil'arş ındinde mekîn, gayet kuvvetli, kerîm bir Resulden böyle kuvvet ve emniyyetle ahz-ü tebliğ eylediği bir kelâmdırki onu o Arşın sahibi Allah tealânın göndermiş olduğundan hiç şübhe yoktur 25.

﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ﴾ Ve o, Kur'an, bir Şeytani racîmin,

ya'ni

Sh:»5624

rahmeti ilâhiyyeden tard olunmuş taşlanacak bir Şeytanın sözü değildir. - O sahibine görünen Resul,

kâhinlere görünenler gibi Melei a'ladan kulak hırsızlığı edip de «

وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ دُحُورًا » mısdakınca her taraftan taşlanan aldatıcı

Şeytanlardan değil, tekrîm ve itaat olunması lâzım emîn bir Melek, bir Allah elçisi olduğu zikrolunan

evsaftan ma'lûm bulunduğu gibi onu gören ve size haber veren sahibiniz de Şeytan ve şeytanetten uzaktır.

Bunu sahibinizin akl-ü ahlâkı üzerindeki tecribelerinizle bilmeniz, inanmanız lâzım gelir. Âhıretin dehşet ve

mes'uliyyetini ve o vakıt « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَآ اَحْضَرَتْ » olduğunu ve bu kadar kuvvetli

kasemlerle bu hakikatlerin tahakkukunu size o zül'arş tarafından haber verip duran sahibinize inanmakta

ne büyük tehlikeler bulunduğunu düşünmelisiniz. 26. ﴿فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ﴾ O halde siz nereye gidiyorsunuz? - Bu hakikatlere karşı doğru yolu bırakıp da nelere zâhib oluyor? Ne büyük delâletlere

düşüyorsunuz. Haberiniz olsunki 27. ﴿اِنْ هُوَ﴾ o Kur'an, başka değil ﴿اِلَّا ذِكْرٌ﴾ halis

bir zikirdir.- Unutulmaması lâzım gelen bir öğüddür. ﴿لِلْعَالَمِينَ﴾ bütün ukalâ âlemleri için. -

Fakat hakikatte tam ma'nasiyle âkıl olanlar kimler olduğu anlatılmak üzere « لِلْعَالَمِينَ » den bedel

olarak 28. ﴿لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ﴾ bilhassa içinizden mustakîm olmak, hakk

u savabı arıyarak doğru gitmek dileyenler için - çünkü tezkirden, va'z-u nasîhatten menfeat görecek olanlar

onlardır. Ve hakikatte âkıl olanlar da onlar demektir. İşte Kur'anın inzalinden ve bu haberleri ıhbar eylemekten asıl hikmet ve gaye böyle mustakîm olmak istiyenlere istikamet yolunu anlatmaktır. Doğru gitmek istemiyen kimseler ise o tezkirden hoşlanmaz, ondan istifâde etmezler. O zikr, onlara te'sir etmez, gafletlerinden uyandırmaz, uyandırsa da onlar, eğrilikten hoşlandıkları

Sh:»5625

için onu eğip bükerek aksine gitmek ister, daha ziyade zarar görürler «

وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَارًا » olur. Görülüyorki zikr-ü fikir teklîfi evvelâ lil'alemîn

diye bütün zevil'ukule tevcih olunduktan sonra bilhassa istikamet dileyenlerin meşiyyetlerine bağlanmıştır. Demek ki teklif ve mes'üliyyet ef'ali ihtiyariyyeye âiddir. Bunda hidayet de mükellefînin meşiyyetine mütevakkıftır. Hakkı taleb etmek için evvel emirde fikrini hakka ve hayri kesb etmek için azm ü irâdesini hayra tevcih etmesi farzdır. Fakat bununla beraber şunu da bilmek lâzımdırki mükellefin meşiyyeti şart olmaktan onun muvaffakıyyet için ne şartı kâfî ne de ılleti müstekılle olması lâzım gelmez. Zikirden intifa' abdin istikameti dilemesiyle meşrut kılınmasından dolayı insan irâde ve meşiyyetinde temamen mustakıll ise ve binaenaleyh müstakim olmayı dilemek isterse hemen dileyiverir. Dilerse hemen mustakîm

oluverirmiş zann etmemelidir. « وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَٓائِرَهُ فى عُنُقِهِ »

müeddasınca her insanın mes'uliyyeti i'tibariyle mukadderatı kendi meşiyyetine rabt edilerek kendi boynuna geçirilmiş olmakla, o mukadderatında bütün ıllet-ü esbab insanın meşiyyetinden ıbaret imiş gibi bütün muvaffakıyyet de insanın kendine verilmiş değildir. Filvaki' insanın istikamete muvaffakiyyeti için meşiyyeti bir şarttır. Fakat bütün şurut ve esbab ondan ıbâret değil, onun da bir şartı vardır. Onun için burada zikrden intifa' hukmü insanın istikameti dilemesine rabt edilmiş olmakla insanlar kendi işlerinde temamen hâkim imişler gibi tevehhüm olunmamak ve meşiyyet hususunda da noktai istikamet anlatılmak üzere vavı hâliyye veya istinafiyye ile buyuruluyorki 29.

﴿وَمَا تَشَٓاؤُنَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ burada hıtab,

zikrinülil'âlemîn ta'mîmine nazaran umumî görünmekle beraber «

لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » karînesiyle bilhassa istikameti dileyenlere nazaran

mülâhaza edilmek daha kuvvetlidir. Şu halde birisi yakın sevka

Sh:»5626

göre nass olarak dâl bil'ibare, birisi de sevkı be'îde nazaran veya sevkten kat'ı nazarla zâhir ve dâl bil'işare

olmak üzere derece derece bir iki ma'na melhuz olduğu gibi « مَا » nın nefyi hal veya nefyi istıkbal

olabilmesine ve meşiyyetlerin ıtlak ve takyidlerine, bir de « اِلَّا اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » istisnai müferragı « اِلَّا بِاَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » bir ihtimale göre de « اِلَّا وَقْتَ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » takdirinde olabileceğine nazaran nazmın kendisinde dahi bir kaç vecih muhtemil olmakla beraber asıl sevk, istikamet meşiyyeti üzerine bir tezkir olup diğerleri derecei tâliyededir. Meşiyyet, mutlak görünmekle beraber istikamet meşiyyetli olmak siyakın muktezasıdır. Bu bakıştan evvelâ « مَا » karîne bulunduğu zaman nefyi istikbalde dahi kullanılırsa da asıl vaz'ı nefyi hal olduğuna göre şu ma'na zihne gelebilir: maamafih siz dilemiyorsunuz: mustakîm olmak istemiyorsunuz, meğerki ileride Allah dileye, ya'ni istikametinizi dileyip de sizi meşiyyette mecbur ede. Bunda « مَا تَشَآؤُنَ » halde « اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » istıkbalde demek olur. Lâkin bu surette hıtab, istikameti istemiyenlere tahsis edilmiş, Allah tealânın meşiyyetine de « اِنْ نَشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ » gibi yalnız ilca'î ve icbarî meşiyyet ma'nası verilmiş olur. İnsanı meşiyyetinde temamen müstekıl ve fi'linin halikı add etmek istiyen Mu'tezile bu ma'naya sarılmak istemişlerse de bunda mustekım olmak istiyenlere bir tezkir yapılmamış, ancak istemiyenlere hıtab ile bir inzar yapılmış oluyor. Bu ise « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » sevkıne münafîdir. Buna muvafık olan hıtab, ya umumî veya mustekım olmak dileyenlere müteveccih olarak istikamette de meşiyyeti abdin meşiyyeti ilâhiyyeye ıktiranını ihtar etmektir. Maamafih ey insanlar veya ey istikameti dileyenler! Siz o istikameti başka bir sebeb ve suretle dilemiyorsunuz ancak Allahın onu meşiyyetiyle, ya'ni sizin dilemenizi dilemesi, irâdenizi irâde etmesiyle dileyorsunuz. O halde istikamete muvaffak olanlar muvaffakıyyeti kendilerinden bilmemeli, Allahın

Sh:»5627

fadl-ü kereminden bilmelidirler. Yâhud siz hiçbir takdirde o meşiyyeti kendi kendinize yapamazsınız, o istikameti dileyemezsiniz, ancak Allahın meşiyyeti, ya'ni sizin meşiyyetinizi irâdesi takdirinde dilersiniz, yaparsınız. Bu iki ma'nânın ikisinin de hasılı şu olur: Allahın irâdesine ıktirar etmeyince sizin ne iradeniz vakı' olur, ne muradınız, ne istikametiniz, ne tezekkürünüz, çünkü Allah rabbülâlemîndir, onun mülkünde, onun irâdesı olmaksızın hiç bir şey olamaz. Onun için istikameti diliyenler de muvaffakıyyeti kendi irâdelerinden bilmemeli, Allahın fadl-ü kereminden bilmelidirler. İşte siyaka nazaran bu âyetin fâidei tezkiriyyesi budur.

Görülüyor ki bu ma'nâlarda « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » karînesiyle « وَمَا تَشَآؤُنَ » eyil'istikamete « اِلَّا اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » ey meşiyyeteküm diye tefsîr edilmiştir. Ebüssüud « وَمَا تَشَآؤُنَ اَىِ الْاِسْتِقَامَةَ مُشِيئَةً مُسْتَتْبَعَةً لَهَا »

demekle daha ince bir ma'nâ ifade etmiştir. Ya'ni siz istikameti istilzam edecek bir meşiyyet ile hiç bir vakıt dileyemezsiniz, ancak Allah o meşiyyeti irâde ettiği vakıt dilersiniz. Çünkü Allahın meşiyyeti olmayınca sizin meşiyyetiniz istikameti istilzam etmez demiştir. Filvaki Allah irâde etmeyince abid irâde edemez, lâkin Allah abdin irâdesini irâde etmekle muradını da irâde etmiş olmak lâzım gelmez. İnsan bir şey irade eder de muradı husul bulmıyabilir. Niceleri doğru gitmek ister de başı döner düşer, O vakıt Allah onun irâdesini irade etmiş, fakat muradının husulünü irâde etmemiş demektir. Zira iradesini irade etmese idi o, irâde edemezdi, muradını irâde ede idi murad husule gelirdi. Demek ki Allahın meşiyyeti muradı müstelzim, lâkin abdin meşiyyeti Allahın meşiyyetine ıktiran etmedikçe müstelzim değildir. Burada istikameti meşiyyetten murad istikametin husulü olduğu için onu müstelzim olmıyan meşiyyet, mevzuı bahisten haric ve hukümsüz olacağından « وَمَا تَشَآؤُنَ » den murad ba müstelzim olan meşiyyet olmak lâzım gelir. Şu halde bu kaydin hâsılı

Sh:»5628

abdin hem iradesi hem muradı husule gelmek için ikisinin de Allahın irâdesine ıktiranı şart olduğunu anlatmaktır. Çünkü müstakîm olmak dileyenlere istikamete iysal etmiyen akîm bir meşiyyet ile imtinanın ma'nası olmaz. O imtinan ancak istikamete muvaffakıyyetleri haysiyyetiyle müfid olur.

Şu halde « اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » mutlak görünmekle beraber mahzuf mef'ule müteallıktır. Hazfe karîne fi'lin müteaddî olması, mahzufu ta'yîne karîne de « وَمَا تَشَآؤُنَ » dir. Binaenaleyh ma'nâ « اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ مُشِيئَتَكُمْ » demek olduğu şübhesizdir. Bu da hem meşiyyete hem müteallâkına şâmil olmak için mezkûr meşiyyeti müstelzime olmak sevkın müktezasıdır, daha düşün. « وَمَا تَشَآؤُنَ » fi'lî de kezâlik esasen müteaddî olduğu için bir mef'ul ıktiza eder. Bu da makabli karînesiyle istikamettir. Ancak hıtab, umuma olduğuna göre bunda daha umumî olarak her hangi bir şey « وَمَا تَشَآؤُنَ شَيْـًٔا » ma'nâsı muhtemil olduğu gibi lâzım menziline tenzil ile « وَمَا تَفْعَلُونَ مَشِيئَةً = ya'ni siz hiç bir mesiyyet yapamazsınız» demek olması da muhtemildir. Bu surette ise istikamet mazmunu üzerinde minneti ifade için takrib, tamam olmak üzere bunun bir kübrâ mevkiinde olması ve binaenaleyh istikameti meşiyyetiniz de ancak Allahın meşiyyetiyledir diye matvî bir tefri' daha gözetilmesi ıktiza eyler. Birincisi vecihte ise buna hacet kalmamış olacağından doğrudan doğru « وَمَا تَشَآؤُنَ الْاِسْتِقَامَةَ » diye anlamak daha kestirme ve evlâ olmuş olur. Onun için muhakkıkîn zikr ettiğimiz vechile hep bunu ıhtiyar eylemişlerdir.

Bununla beraber hıtab, amm olmak için « وَمَا تَشَآؤُنَ » lâzım menzilesinde veya « وَمَا تَشَآؤُنَ شَيْـًٔا » takdirinde bir kübrâ olmasını tercih edenler de olmuştur. Çünkü bu surette Allahın meşiyyeti olmadıkça abdin hiç bir meşiyyeti olamıyacağı sarahaten ve bilıbâre ifâde edilmiş olur ki bu da ehli sünnetin tam mezhebidir. İstikameti meşiyyetiyle takyid takdirinde ise bu kübrâ bil'ibare değil,

Sh:»5629

olacaktır. Bu zâhire daha muvafık gibi görünürse de beyan ettiğimiz vechile istikamet siyakına takrîbinde bir mukaddimeye daha muhtac olacağından dolayı asıl mâsîkalehden tebâuddür.

Bundan başka ba'zıları bu ıtlâkı bir cebir düsturu gibi farz etmişler, abdin meşiyyetini alel'itlak nefy ederek yalnız meşiyyetullahı isbat eylemek istemişlerdir. Lâkin bu hiç doğru değildir. Zira müferrağlarda huküm istisnâdan sonra olduğu için burada abdin meşiyyeti külliyyen nefy edilmiş değil, meşiyyeti ilâhiyyeye ıktiran etmiyen meşiyyeti selb edilmiştir. Allahın meşiyyeti ile abde de meşiyyet ve hattâ meşiyyeti müstelzime isbat olunmuştur. Netekim « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » de de meşiyyeti abid sarihtir. Burada olsa olsa fi'ilde cebir değil de cebri mutavassıt denilen meşiyyette cebir, mülâhaza olunabilir. Bu ise doğrudur. Maamafih meşiyyeti abid, meşiyyeti ilâhiyyeye göre olunca meşiyyeti ilâhiyye ne vechile tealluk eylerse meşiyyeti abid de o vechile olmak lâzım gelir. Şu halde Allahın meşiyyeti, abdin meşiyyetinde muhtar olması suretinde teallûk ederse abid meşiyyetinde serbes bırakılmış olacağından cebri mutavassıt da mürtefi' olmak mümkindir. Netekim Mâtürîdiyye mezhebi bu esas üzerindedir. Abdin irâdei külliyyesi, ya'ni irâde kuvvesi mahlûk ise de irâdei cüz'iyyesi başkaca bir halka muhtac olmıyacak vechile bir emri i'tibarîdir demekle bunu söylemiştir. Lâkin abdin meşiyyeti Allahın meşiyyetinden büsbütün ayrı ve ona muhalif olabilecek derecede muhtar ve mustakıll olduğunu zann etmek de Allahın rabbül'âlemîn olduğunu düşünmemektir. Allahın meşiyyetinden haric hiç bir hâdis tesavvur olunamaz. Onun için ıbâdın ef'ali ihtiyariyyesinde ne cebri mahiz ne de tefvizı mahız yoktur. Bil'akis ıbad için cebri mahız, cereyan eden birçok ef'ali iztırariyye bulunduğu halde ihtiyari mabız

Sh:»5630

yoktur. « وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ » dir. « اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ » dir: binaenaleyh insanlar istikameti dileyerek hakk-u savabı aramalı ve o suretle bu zikirden istifâde etmelidir. Fakat istikamete muvaffak olanlar da muvafakıyyeti Allahdan bilmeli, ve Allah tealânın verdiği meşiyyeti selb-ü nez' edebileceğini de unutmamalı « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » buyurulmakla mademki iş bizim meşiyyetimize bırakılmıştır, o halde biz her ne dilersek hakk-u savab olur zannına düşmemeli, meşiyyetleriyle mes'üliyyet kendilerine âid olduğunu dâima hatırda tutmalıdır. Âlûsîde Süleyman ibni musâ ve Kasım ibni muhaymireden şöyle rivayet olunmuştur. « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » nâzil olunca Ebu Cehil «demek ki işi bize bırakmıştır, dilersek müstakîm oluruz, dilersek olmayız» demişti, « وَمَا تَشَآؤُنَ » âyeti nâzil oldu. Buna göre de bu âyet, cebri isbat için değil, tefvizı mahzı nefy ile istikameti Allahdan dilemeğe teşvık siyakında nâzil olmuştur. İnzara ve meşiyyeti ilcâiyyeye delâleti işaret tarikıyledir. Bu iki haysiyyet de yine bervechi âtî tavzîh olunacaktır.

İNFİTÂR

﴿٨٢﴾ سُورَةُ الْاِنْفِطَارِ

- İnfitar Sûresi veya « اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ » Sûresi denilen bu sûre dahi mekkîdir.

Âyetleri - On dokuzdur;
Kelimeleri - Seksen.
Harfleri - Üç yüz yirmi yedi.

Fasılası - ت ٠ م ٠ ك ٠ ن ٠ ه ٠ harfleridir.

بِسْـــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيـــــــــمِ

﴿١﴾ اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ
﴿٣﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٤﴾ وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٥﴾
عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ ﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ
بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٧﴾ اَلَّذِى خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ ﴿٨﴾ فَٓى
اَىِّ صُورَةٍ مَاشَٓاءَ رَكَّبَكَ ﴿٩﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ
﴿١٠﴾ وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١١﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿﴾

Sh:»5632

﴿١٢﴾ يَعْلَمُونَ مَاتَفْعَلُونَ ﴿١٣﴾ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ ﴿١٤﴾
وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِى جَحِيمٍ ﴿١٥﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٦﴾
وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَٓائِبِينَ ﴿١٧﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَايَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾
ثُمَّ مَٓا اَدْرٰيكَ مَايَوْمُ الدِّينِ ﴿١٩﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ
شَيْـًٔا وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Semâ çatladığı vakıt 1 Ve Yıldızlar döküldüğü vakıt 2 Ve denizler akıtıldığı vakıt 3 Ve kabirler deşildiği vakıt 4 Bilir bir nefis: nedir takdîm ettiği ve te'hîr ettiği? 5 Ey insan! Ne mağrur etti seni o kerîm Rabbına? 6 Ki seni yarattı, düzenine koydu, tenasüb ve ı'tidal verdi 7 Dilediği her hangi bir surette terkîb etti 8 Hayır hayır, doğrusu siz dîni tekzîb ediyor, cezaya inanmıyorsunuz 9 Halbuki üzerinizde hâfızlar var 10 Kiram

kâtibler var 11 Her ne yaparsanız biliyorlar 12 Şüphesiz ki iyiler naîm içindedir 13 Ve şübhesiz ki fâcirler Cahîm içindedirler 14 Din günü ona yaslanacaklardır 15 Ve ondan gâib olmıyacaklardır 16 Ve bildin mi nedir din günü? 17 Evet bildin mi nedir din günü? 18 O gün ki kimse kimse için bir şey'e mâlik olmaz, emir o gün yalnız Allahındır 19

1. ﴿اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ﴾ - İnfitar, inşikak demek ise de, başlangıcı olmak daha ziyade yaraşır, « يَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَٓاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيلًا» âlemin nizamı ve Sûrei Rahmanda « فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ» Hâkkada « وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ», Müzzemmilde « اَلسَّمَٓاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ » Ammede « وَفُتِحَتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا» âyetleri vechile Melâikenin

Sh:»5633

nüzulu için yarılıp inşıkak etmeğe başlamasıdır ki Semânın terkîbi, ecsamın nizamı bozularak âlemin harabe olmaya yüz tuttuğu zamandır. Evvelki Sûrenin başındaki eşrâtı sâatten on iki âyet gibi burada da dört âyet zikrolunuyor ve bunlardan ikisi ulviyyâta, ikisi de süfliyyâta aid bulunuyor. Birincisi infitarı Semâ, ikincisi 2. ﴿وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ﴾ kevakib intisâr ettiği vakıt - İntisâr, dizili bir şey'in râbıtası koparak dökülüp dağılmasıdır. Yıldızların dökülmesi de umumi cazibe müvazenesinin muhtell olmasiyle husule gelecek sukut ve izmihlâllerdir ki ipliği kopmuş inci dizilerinin dökülüp saçılmalarına teşbih olunarak izalelerinden istiarei musarraha veya mekniyye olduğunu söylemişlerdir. Üçüncüsü 3. ﴿وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ﴾ denizler tefcir olunduğu vakıt - denizlerin tefciri, yarılıp akıtılması, aralarındaki berzahların yırtılıp hepsinin bir deniz hâline gelmesi veya sularının çekilip kalmaması suretlerine sadık olabilir ki evvelki Sûrede geçen tescir ile alâkadardır. Dördüncüsü ba'serei kubur 4. ﴿وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ﴾ ve kabirler deşildiği vakıt - ba'sere, bahsere gibi toprağı deşip dağıtarak altını üstüne, içini dışına çevirmektir. Ki lazımı olan ıhract ma'nasında da kullanılır. Bu suretle Vel'adiyâti Sûresinde geleceği vechile ba's ve ıhracdan mecaz da olur. Zemahşerî ve sair ba'zıları şöyle demişlerdir ki bu kelime aslında iki ayrı kelimeden mürekkeb olup ba's-ü isâreden ıhtısar edilmiştir. «Bu'siret: buise ve üsîre» den muhaffeftir. Buna naht, yani yontma yâhud tıraşlama, iştikak ta'bir olunur. Bunun Arabcada Besmele: « بِسْمِ اللّٰهِ » demek, hamdele: « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » demek: havkale « لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ » demek, salvele: « صَلَّى اللّٰهُ » demek, ve

dem'aze « اَدَامَ اللّٰهُ عِزَّهُ » demek olduğu gibi bir çok nazîrleri vardır اهـ. Netekim son zamanlarda Türkçede dahi nümuneleri çoğaltmağa başlamıştır. Buna göre bu'siret, ba's vakı' olup kabirlerin içindekîler dışarı çıkarıldığı

Sh:»5634

vakıt demek olur ki «

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا »

Sûresinin mazmunu demektir. Bu dört âyet olduğu vakıt 5.

﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ﴾ her nefis Dünyada neyi takdim ve te'hıyr etmiş olduğunu bilecektir. Çünkü evvelki Sûrede zikr olunduğu üzere o vakıt haşr ü neşr olacaktır Takdim ve te'hıyr ettiği ta'birinde bir kaç ma'na vardır:

1 - Takdîm ettiği: Dünyada hayır veya şer önce kendi işlemiş olduğu amel, te'hıyr ettiği de giriye bîraktığı: ya'ni örnek olup da kendisinden sonrakilerin işlemelerine sebeb olduğu iyi veya kötü amel. Çünkü «

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ اَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَ مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَلَهُ وِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا » hadîsi şerîfi mucebince herkim güzel bir adete yol açarsa onu işliyenlerin ecri vardır, her kim de kötü bir âdete yol açarsa ona da onu işliyenlerin vizr-ü vebâli vardır: binaenaleyh önce kendi yaptığı takdim ettiği ameli, ondan öğrenip de sonra yapanlarınki de te'hır ettiği, giri mîras bıraktığı ameli demektir. Bu ma'na İbni Abbas ve İbni Mes'ud Hazretlerinden merviydir.

2 - Takdîm ettiği: işlemiş olduğu ma'sıyyet, te'hıyr ettiği de işlemediği tâattir. Bu ma'na da yine İbni Abbastan bir rivayet ve Katâdenin kavlidir.

3 - Takdîm ettiği: mükellef olduğu şeylerden işlemiş olduğu, te'hıyr ettiği de işlememiş olduğu ameller.

4 - Takdîm ettiği: emvalinden kendisi için sarf ettiği, te'hıyr ettiği de vârislerine bıraktığı.

5 - Takdîm ettiği: amelinin evveli, te'hıyr ettiği de âhiridir denilmiş. Ki bütün bunlar ba'sten sonra deşilip sahîfeleriyle meydana konacaktır. Her nefis de evvelki Sûrede geçtiği vechile hakkında iyimi kötümü yapmış olduğunu bütün hakikatiyle tafsîlen o vakıt bilecektir. Dünyanın fâniliğini duyuracak olan her hangi bir acı inkılâb

Sh:»5635

ve musîbet hengâmında, ölüm geldiği ve ölüm emârelerinin zuhûr ettiği sâatlerde insan ömründe ileri geri ne yaptığına icmâlen bir ılim edinirse de tafsîli asıl ba'sten sonra neşri suhuf ile olacaktır.

Bu suretle haşr ü neşrin vukuu haber verildikten sonra aklen de onu düşündürmesi lâzım gelen bir tezkir ve ihtar olmak üzere buyuruluyorki 6. ﴿يَآ اَيُّهَا الْاِنْسَانُ﴾ ey o insan - ey o vakıtler başına gelecek olan insan! - Atâdan, bu âyetin Velîd ibni mugîre sebebiyle, ıkrimeden übeyy ibni halef sebebiyle nâzil olduğu, Kelbî ve Mukatilden de Esed ibni Kelede sebebiyle nâzil olduğu söylenmiş, Hazreti Peygambere vurmuştu. Allah tealâ hemen ona ukubet buyurmayıp bu âyeti inzal eyledi diye rivayet edilmiştir. Ve sonra da « كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ » buyurulmuş olduğundan dolayı bir

çokları burada insandan murad kâfir insan demek olduğuna kail olmuşlardır. Fakat sebebin hususiyyeti hukmün umumiyyetine mani' olmıyacağı cihetle diğer bir çokları da gurur ile ısyan eden insanların hepsine şâmil olması lâfzın umumuna daha muvafık olduğunu beyan etmişlerdir. Ey insan ﴿مَا غَرَّكَ﴾ seni ne mağrur etti - ne şey aldattı, iğfal etti de ısyana sevk etti: Yaraşmaz şeyler yapacak vechile mağrurlandırdı ﴿بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾ o kerîm rabbına? - Bu hıtab ve suâl inzar hıtabı olmak hasebiyle gurura mani' olacak kahr-u celâl sıfatlarından biri zikrolunmak zâhir görünürken kerîm vasfiyle bilhassa keremi ilâhînin ıhtar olunmasında ince bir nükte ile büyük bir ma'nayı ahlâkîye işaret vardır. Bu, evvelemirde şu anlatıyorki: keremin muktezası ona karşı mağrurlanarak hörmetsizlik etmek, ahlaksızlık yapmak, günaha girmek değil, bil'akis o keremin yüksekliği nisbetinde iyman ve şükrân ile tâati, saygıyı, ihtiram

Sh:»5636

ve ta'zîmi artırmak, küfrân ve ısyandan ictinab ederek yüksek ahlâka yükselmektir. Şeytanların dediği gibi: adam sen de Allah kerimdir, istediğini yap, Dünyada sana ettiği fadl-ü keremini Âhırette de eder, diyerek lâübalilik, etmek, yanlış bir kıyas ile aldanmaktadır. O fadl-ü kereme liyakat ve istihkakı olmadığını isbat etmektir. Çünkü hakikatte kerem, hikmet ile müterafık olandır. Gerçi kerîm yaptığı lütf-ü kereme, gösterdiği büyüklük ve in'ama karşı kendisi için bir ıvaz ve karşılık gözetmeğe tenezzül etmez. Lâkin hakîm olmıyan, keremini lâyikiyle yerinde kullanmıyan da kerîm değil, bir müsrif demek olur. Onun için kerîme karşı iyman ve şükrân ile tâat ve ta'zîmi arttıracak yerde keremine mağrur olup da saygısızlık etmek büyük bir aldanış olduğu ıhtâr edilmiştirki bu ma'na temamen « وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ » mazmunu demektir.

Bu suâli ba'zıları: «beni keremin mağrur etti yarab!» dedirtmek için telkîni huccet kabilinden bir kerem olarak anlamak istemişler ve bu hayli şayi' olmuş ise de bu telakkî Sûrenin ifâde ettiği inzar siyakına münafîdir. Ahlak yüksekliği noktai nazarından te'emmül olunduğu zaman keremi ilâhîye iymanı olduğu halde âsî olmuş bir mü'minin bu hıtabdan duyacağı hicab ve teessür kâfirlerin duyamıyacağı bir hissi teessür olmak lâzım gelir. Netekim « نِعْمَ الْعَبْدُ صُهَيْبٌ لَوْ لَمْ يَخَفِ اللّٰهَ لَمْ يَعْصِهِ = Suheyb ne güzel kuldur, Allahdan kormasa idi bile ısyan etmezdi» hadîsinde bu büyük ahlâka işaret buyurulmuştur. Ba'zı arifînin «Allahdan korkmasa idim yine ısyan edemezdim» demesi de bu saygıdır. Sûrei fâtırde geçen « اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا » âyeti de bunu nâtık olduğu geçmişti.

Müfessirîn o gurura sebeb olmak üzere üç şey nakl etmişlerdir. Birisi: Katâdeden merviy olduğu üzere. Şeytanın tesvîlidir. « وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ». Birisi: Hasenden merviy olduğu üzere, cehalettir. Birisi de Mukatilden rivayet edildiği üzere, evvel emirde ukubet edilivermediğinden

Sh:»5637

dolayı afva mağrur olmaktır. Bir de fuzayl İbni Iyaz Hazretlerine Kıyamet günü « مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ » buyurduğu zaman ne dersin denildiğinde « سُتُورُكَ الْمُرْخَاةُ = indirdiğin perdeler, ya'ni günâhlara örttüğün örtüler» derim demiş olduğu da söylenmiştir. Hafî değildir ki bu son ikisi, ya'ni ıkabda acele edilmediğinden dolayı afve ve setre güvenmek

cehalete râci'dir. Şeytanın tesvîlâtına aldanmak da öyle demektir. Filvakı' Ebu Hayyanın ve Âlûsînin kayd ettikleri vechile Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden rivayet olunmuştur ki bu ayeti kıraet etmiş de « جَهْلُهُ » demiştir. Kezalik Hazreti Ömer radıyallahü anh de bunu söyleyip « اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا » âyetini okumuştur. Bunun « اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا » kasrına muvafakati de aşikârdır. Demek ki haşyet Allaha dair bilginin derecesiyle mütenasibdir. Allah tealânın rübubiyyet ve keremi de en zâhir misali olmak üzere insanın hılkatinde herkesin kendisine tebadür edip duran asârı kudret ve kerem ile şöyle ıhtar buyuruluyor: 7. ﴿اَلَّذٖى خَلَقَكَ﴾ o rabbın ki seni halk etti - burada halk, tesviye ve ta'dîl ve tasvir ve terkibden mukaddem olmak karînesiyle ibtida vücude getirmek demek olduğu aşikârdır. Ve ma'lûm ki her ni'metin esası olan vücud, keremi rabbanînin birincisidir. ﴿فَسَوّٰيكَ﴾ Sonra da seni tesviye etti - « خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلًاۜ » buyurulduğu ve daha bir çok âyetlerde geçtiği gibi hılkatini tavırdan tavra geçirerek ruh nefh olunacak vechile insanlık seviyyesine getirdi, binyeni, a'zalarını, kuvvelerini düzenine koydu düzgünleştirdi ﴿فَعَدَلَكَۙ﴾ de sana tenasüb ve ı'tidal verdi. - Burada biri adilden « دال » ın feth-u tahfîfiyle, « عَدَلَكَ », birisi de ta'dîlden « دال » ın teşdidiyle « عَدَّلَكَ » iki kıraet vardır. İkisi de bir ma'naya olarak denkleştirmek ve mu'tedil kılmak demek olduğuna göre tesviyenin kemâlini ifâde etmek üzere bir kaç vech ile tefsîr edilmiştir:

Sh:»5638

BİRİSİ, Mukatilden rivayet edildiğine göre göz, kulak, el, ayak gibi çift a'zaların denkliği ve tafsîli Teşrihte ma'lûm olduğu üzere cüssenin her taraftan tenasüb ve müvazenesi demek olup « بَلٰى قَادِرٖينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ » gibi olur. Fakat bunda insanlık hususıyyetini ifade eden haysiyyet bâriz değildir.

İKİNCİSİ: Atanın İbni Abbastan rivayet ettiği vecihte ise belini doğrulttu kaim mu'tedil kıldı eğri belli behâim gibi yapmadı diye tefsîr edilmiştirki bunun hem insan tekâmülüne hususiyyeti hem de tesviyeden sonra olması daha açıktır. Zira çocuklarda görüldüğü vechile insanın belini doğrultup da ayakta i'tidal üzere yürüyebilmesi de tesviyesinin tekâmülünde bir merhaledir.

ÜÇÜNCÜSÜ, Ebu aliyyî farisînin beyanına göre: sana i'tidal verdi demek bu ma'naları cami' olarak seni ahseni takvim ile en güzel biçimde çıkardı ve bu i'tidal ile seni akl-ü fikir ve kudreti kabule müsteıt kılıp bu sebeble sair hayvanât ve nebatâta müstevlî kıldı. Ve bu âlemdeki diğer ecsamın vâsıl olmadığı bir kemal mertebesine irdirdi, diye tefsîr edilmiştir ki «

﴿فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فٖيهِ مِنْ رُوحٖى﴾ . ﴿وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثٖيرٍ

﴿مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً﴾ » mazmunlarına muvafıktır. Ve bunların hepsi keremi ilâhîdir. Bundan başka tahfif ile « عَدَلَكَ » udûl ettirmek, imâle edip çevirmek ma'nasına dahi tefsîr edilmiştir ki bunda da iki vecih muhtemildir.

BİRİNCİSİ, noksandan kemâle, mülâyim olmıyan suretten mülayim olan surete çevire çevire en güzel surete getirdi demek olarak yine istıfa meratibini ifade etmiş olurki bu da kerem cümlesindendir.

İKİNCİSİ, tesviye ile ahseni takvime getirildikten sonra « ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ » buyurulduğu üzere kemâlden noksan ve süfliyyete doğru çevirmek ma'nasını ifâde etmiş olur ki bu ma'na keremi değil de kereme mağrur olanlara karşı kerîmin kudreti tesarrufiyyesini göstererek inzar ve Âhırete istidlâl mahiyyetinde olmuş olur.

Sh:»5639

8. ﴿فِى اَىِّ صُورَةٍ مَاشَآءَ رَكَّبَكَ﴾ - Bu âyette de bir kaç vecih vardır:

BİRİSİ, « فِى », « رَكَّبَ » ye müteallık, eyyi « فِى صُورَةٍ اَىِّ صُورَةٍ » mealinde istifhamdan menkul sıfat, « مَا » onu takviye için mezîd, « شَآءَ » cümlesi suretin sıfatı ve bunlarla « رَكَّبَكَ » cümlesi « عَدَلَكَ » nin bir beyanı olmaktırki meali şu olur: seni muhtelif suretlerden dilediği herhangi bir surette terkib ve tasvir eyledi, bu ma'naca terkib, ahseni takvîmi beyan ile kerem cümlesinden olur.

İKİNCİSİ, « اى ، شرط » ve binaenaleyh « رَكَّبَكَ » istikbal ma'nasında olarak seni herhangi bir surette dilerse terkib ve tasvir eder, dilerse o güzel insan kılığından çıkarır da en çirkin suretlere kor, esfelisâfilîne yuvarlar demek olur. Bu ma'naca gururun cezasına işaretle bir inzar olur.

ÜÇÜNCÜSÜ, « ﴿عَدَلَ﴾ ، ﴿فِى اَىِّ صُورَةٍ﴾ » ye müteallık, « اَىِّ » yine sıfat « مَاشَآءَ رَكَّبَكَ », « مَا » mevsul veya mevsuf veya şart olarak ayrıca bir kelâm olmaktır. Bu takdirde meal, seni herhangi bir surette denkleştirdi, yâhud evirdi çevirdi, dilediği gibi seni terkib etti, yâhud dilerse başka bir surette terkip eder demek olup evvelki iki ma'nanın ikisini de ihtiva eyler. Bu ma'naların hepsi de muhtemil ve sahihtir. Ba'zısında suret, meratibi husünde muhtelif suretlerden herhangi birisi, ba'zısında da husn ü kubuhte muhtelif suretlerden herhangi birisi demektir. Binaenaleyh anaya babaya ve sair akribaya müşabehet ve ademi müşabehet, renk uzunluk, kısalık, erkeklik dişilik, sağlamlık çürüklük, salâh ve fesad, zekâ ve hamakat gibi cismanî ve ma'nevî bütün suver ve evsafa şamil olur. İbni Cerîr, Ebî rebahı lahmîden rivayet etmiştirki, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ona « مَاوُلِدَ لَكَ = ne evlâdın oldu?» diye sormuş, Yaresulâllah! Ne evlâdım olabilir: ya oğlan ya kız, demiş, kime benziyor?

Sh:»5640

anasına demişdi, o vakıt Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurdu: öyle deme, nutfe rahimde istıkrar edince Allah tealâ onunla Âdem beynindeki her nesebi ihzar buyurur, kitabullahda şu âyeti okumadınmı? « فِى اَىِّ صُورَةٍ مَاشَآءَ رَكَّبَكَ » « يَسْلُكُكَ » ya'ni seni sülûk ettirir o surete koyar dedi اهـ. Görülüyor ki bu hadîs üç şey'e işaret ediyor:

BİRİSİ: « اى » yâhud « ما » da şartıyyet ma'nası.

İKİNCİSİ, atalara çekme (atavizm) ta'bir olunan irsî haysiyyetidirki bir nutfe âdemden beri atalarından intikal ede gelen neseblerin hususiyyetlerin her birini ihtiva edebilir.

ÜÇÜNCÜSÜ, de tabi'î ve irsî demek olan bu atavizm hususunda dahi fâili mü'essir, tabi'at değil, Allah tealânın meşiyyeti olduğunun isbatıdır. Çünkü ana baba gibi yakın ataların hususiyyetlerine ta Âdeme kadar varan uzak atalardan birinin hususiyyeti galebe ettirilmesi o muhtelif tabi'atler ve suretler üzerinde Allah tealânın meşiyyet ve irâdesi hâkim olduğunu gösterir. Demekki iyi veya kötü olarak tabi'î ve irsî kıymetler yok değildir. Onlar da mülâhaza olunmalıdır. Lâkin hüküm onlarda değil mücerred Allah tealânın meşiyyetinde olduğu bilinmeli ve ona yükselmeğe çalışmalıdır. Bu ise onun keremine mağrur olmakla değil, keremiyle beraber kudret ve hikmetini de düşünerek ileride de ona liyakat kesbetmek ve ıkabından korunmak için iyman ve şükrân ile tâate ve hayır amellere sarılmakla olur. 9. ﴿كَلَّا﴾ hayır hayır - kereme mağrur olmaktan zecirdir. Ya'ni öyle mağrur olmayın ﴿بَلْ﴾ fakat siz - o keremin kadrini bilmiyorsunuz ﴿تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ﴾ dîni tekzîb ediyorsunuz - o kerîm olan rabbınızın keremine karşı onun emr ü nehyine islâm, ya'ni tam bir ıhlâs ve inkıyad ile itaat ederek o kereme lâyık yüksek

Sh:»5641

ahlâk ile güzel ameller yapmak vazîfe ve mes'uliyyetine ve ona göre hisab ve cezaya inanmıyorsunuz. Bir gün olup da Allahın iyilere iyilikle ecr-ü mükâfat, kötülere kötülükleriyle ıkab ve mücazât edeceğini tekzîb eder bir surette magrurlanıyor aldanıyorsunuz. Çünkü Allahın lûtf ü kereminden ümidi kesmek, ecr ü mesubâtına inanmamak küfr olduğu gibi azâb ve ıkabından emîn olmak, ızzet ve kudretini tanımamak da küfürdür. Bunun sarîhi, sarîh küfür, zımnîsi de zımnî küfr olmuş olur. Bundan hıtabın kâfirlere olduğu anlaşılırsa da « بَلْ » kelimesi ile atıf, kelâmda bir ıdrab ve intikal ifâde ettiği için makablinin kâfir ve âsıye şümulüne mani' olmaz. O gururun küfre kadar varabileceğini beyan ile zecri takviye etmiş olur. Fâtihada « مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ » de geçtiği üzere burada da dîn küllî ve cüz'î olarak iki ma'na ile de mülâhaza edilmiştir: İslâm ve ceza. Çünkü dîn; lügatte ceza, ya'ni yapılan bir işe hayr veya şerr bir karşılık vermektir. Bunun hakkı da hayra hayr ile şerre şerr ile cezadır. Bunun için Sûrei Yusüfte « فِى دِينِ الْمَلِكِ » de geçtiği üzere vazîfe ve mes'uliyyet ahkâmını ta'yin eden kavaıd ve âdâta dahi dîn ve şeriat ıtlak edilir. « شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوحًا » Sûrei « شورى » ya bak. Bu haysiyyetle urf-ü şeriatte dîn, insanları hamde, ya'ni medh-u senâ ile mükâfata lâyık husni ıhtiyarlarıyla hayr olan şeylere kendiliklerinden sevk eden vaz'ı ilâhîdir. Bunun hakîkati de «

قف

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ » buyurulduğu üzere İslâmdır. Bunun esaslarından biri de Âhırette ba's ve cezadır. İşte burada kereme mağruriyyetle dîni tekzîb etmek doğrudan doğru Allah dîni olan islâmı tekzîb etmek demek olursa da bu tekzîb bilhassa onun ahkâmından biri olan ba's ve cezayı ve mucebince vazîfe ve mükellefiyyeti tekzîb etmek ma'nasına râcı' olduğu için siz mağrurlanıp saygısızlık etmekle cezayı ve binaenaleyh dîni kökünden tekzîb etmiş oluyorsunuz mealinde olur. Bundan dolayı bu gibi mevkı'lerde dîni sâde ceza ile tefsîr etmek

Sh:»5642

daha kestirme olacağından ekseriyyetle bu ma'na tercih olunmuştur. Ya'ni siz demek ki cezayı tekzîb ediyorsunuz ve onun için Allahdan korkmıyor mağrurlanıyorsunuz. 10.

﴿وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَۙ﴾ halbu ki üzerinizde muhakkak hâfızlar var. - Ya'ni iyi ve kötü her yaptığını gözetip hıfz-u zabt etmeğe me'mur hâfıza kuvveleri, hafaza ve hâfızîn denilen gözcü Melekler var. Öyle ki 11. ﴿كِرَامًا كَاتِبِينَۙ﴾ kirâmen kâtibîn - unvanına mazhardırlar. Her biri Allah ındinde mükerrem, vazîfelerinde kusur etmez kâtibler, dürüst hak yazıcılardır. 12.

﴿يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾ Her ne yapıyorsanız bilirler - iyi ve kötü hiç birini zayi' etmiyerek hepsini hak yazisiyle defteri amalinize bile bile yazarlar ve öyle şehadet ederler. Evvelki Sûrede zikri geçen sahîfeler öyle neşr olunur. Bu kâtiblerin bu evsaf ile vasfında hisab ve ceza işinin ehemmiyetini ıhtar vardır. Öyle ki Allah tealâ ona böyle kiram kâtibler me'mur kılmıştır. Onun için o yazının, o ılm ü hıfzın neticesini beyan zımnında buyuruluyor ki: 13. ﴿اِنَّ الْاَبْرَارَ﴾ şübhesiz ebrar - kavl-ü fı'linde sadık, hayr ehli iyiler, (Sûrei Dehre bak) ﴿لَفٖي نَعٖيمٍۚ﴾ muhakkak bir Naîm içinde 14.

﴿وَاِنَّ الْفُجَّارَ﴾ ve şübhesiz ki fâcirler. - Rabbına karşı terbiyesizlik edip aşırı ısyan ve muhalefete sapanlar ﴿لَفٖي جَحٖيمٍۚ﴾ muhakkak bir cahîm, ya'ni şiddetli bir Cehennem ateşi içindedirler. 15. ﴿يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدّٖينِ﴾ o dîn günü, ya'ni tekzîb ettikleri o ceza günü ona yaslanacaklardır. 16. ﴿وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَٓائِبٖينَۜ﴾ ve onlar ondan gaib olmıyacaklardır. - Dâima ve ebediyyen onun içinde kalacaklardır. İşte o hılkatin, o ılmin,

Sh:»5643

o yazının, o hıfzın neticesi ebrar ile fuccarı böyle ayırd ederek ebrarı Naîme, fuccarı Cahîme gönderecek olan ebedî cezadır. İbni Kutebyenin kitabül'imamesinde tafsili mezkûr olduğu üzere nakl olunur ki: Süleyman ibni Abdilmelik, Mekkeye giderken Medîneye uğradığında ekâbirden Ebu Hâzimi getirtmiş onunla, bir muhasebede bulunmuş idi. Ebu Hâzim ona hayli acı nasîhatler etmiş, nihayet aralarında şu suâl ve cevab olmuştu:

Süleyman - Ya Eba Hazim! Yarın Allaha varmak nasıl olacak?

Ebu Hâzım - Amma muhsin, seferinden ehline gelen gâib gibi ve amma müsî mevlâsına gelen kaçak gibi.

Bunun üzerine Süleyman ağladı da bilse idim Allah yanında bize ne var? Dedi.

Ebu Hâzim - Amelini kitabullaha arz et.

Süleyman - Kitabullahın neresinde?

Ebu Hâzim - « إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِى جَحِيمٍ »

Bu ıhtardan sonra o ceza gününün dirayet ve kıyas ile tahmini kabil olmıyan azamet ve dehşeti haber verilmek üzere buyuruluyor ki: 17. ﴿وَمَآ اَدْرٰيكَ مَايَوْمُ الدِّينِ﴾ ne dirâyet bildirdiki sana o ne dîn günü? Ey muhatab! Hayır, sen onu dirâyet tarikıyle bilemezsin, çünkü o Dünyada misli geçmiş kıyas ile bilinebilecek ceza günleriyle ölçülemez. Ba'zıları burada hıtab zecr-ü inzar tarikıyle kâfire olduğuna kail olmuş ise de cümhûrun beyanına göre Resulullaha hıtabdır. Çünkü vahiyden evvel bilmiyordu. Maamafih evvelki Sûredeki « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَآ اَحْضَرَتْ » ve bu Sûrenin başındaki « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ » âyetleri mucebince her nefs için onun dehşet ve azemetini hakkıyle bilmek ancak bilfiil vuku' ve müşahedesi hengâmında olabileceğinden dolayı

Sh:»5644

hıtabın her nefse hıtabı amme olması bizce daha muvafıktır. 18.

﴿ثُمَّ مَآ اَدْرٰيكَ مَايَوْمُ الدِّينِ﴾ - Bu tekrarda iki nükte vardır. Birisi, tehvîli takviye için te'kiddir. Birisi de ehli naîme aid olan ile ehli Cahîme aid olana ayrı ayrı işaret olmasıdır. Bu suâlden sonra şöyle haber veriliyor: O dîn günü, o ceza 19.

﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا﴾ o gündürkü hiç bir nefis bir nefs için bir şey'e mâlik olmaz - ne mü'min ne kâfir, ne berr ne fâcir kimse kimsenin hisabına zerrece bir şey yapamaz.

﴿وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ﴾ Ve o gün emir yalnız Allahındır. - O ne emr ederse ancak o, olacaktır.

Onun için « ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ﴾ الخ... »

Sh:»5645

MUTAFFİFÎN

٨٣ سُورَةُ الْمُطَفِّفِينَ

Tatfîf Sûresi dahi denilen işbu « وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ » Sûresi Mekkede son nâzil olan Sûredir.

Resulullah Medîneye geldiği zaman Medînelilerin ölçekleri fena olduğundan dolayı ıslâhı için Medînede ilk nâzil olan Sûre olduğu da merviydir. Medîneye vüruddan önce Mekke ve Medîne arasında nâzil olduğu da söylenmiştirki o da mekkî demektir.

Âyetleri - Hılâfsız otuz altıdır.
Kelimeleri - Yüz doksan dokuz.
Harfleri - Yedi yüz otuz.

Fasılası - ن ٠ م harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴿٢﴾ اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ
يَسْتَوْفُونَ ﴿٣﴾ وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٤﴾ اَلَا
يَظُنُّ اُولٰئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٥﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٦﴾ يَوْمَ يَقُومُ
النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧﴾ كَلَّا اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِى
سِجِّينٍ ﴿٨﴾ وَمَا اَدْرٰيكَ مَاسِجِّينٌ ﴿﴾

Sh:»5646

﴿٩﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿١٠﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾
اَلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿١٢﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖ اِلَّا كُلُّ
مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ﴿١٣﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ
﴿١٤﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٥﴾
كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ اِنَّهُمْ
لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهٖ
تُكَذِّبُونَ ﴿١٨﴾ كَلَّا اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ ﴿١٩﴾
وَمَا اَدْرٰيكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿٢٠﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢١﴾ يَشْهَدُهُ

الْمُقَرَّبُونَۜ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفٖى نَعٖيمٍۙ ﴿٢٣﴾ عَلَى الْاَرَآئِكِ
يَنْظُرُونَۙ ﴿٢٤﴾ تَعْرِفُ فٖى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعٖيمِۚ ﴿٢٥﴾
يُسْقَوْنَ مِنْ رَحٖيقٍ مَخْتُومٍۙ ﴿٢٦﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌۜ وَفٖى ذٰلِكَ
فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَۜ ﴿٢٧﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنٖيمٍۙ ﴿٢٨﴾ عَيْنًا
يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَۜ ﴿٢٩﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا يَضْحَكُونَۘ ﴿٣٠﴾ وَاِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَۘ ﴿﴾

Sh:»5647

﴿٣١﴾ وَاِذَا انْقَلَبُوٓا اِلٰٓى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهٖينَۘ ﴿٣٢﴾ وَاِذَا
رَاَوْهُمْ قَالُوٓا اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَضَٓالُّونَۙ ﴿٣٣﴾ وَمَٓا اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ
حَافِظٖينَۜ ﴿٣٤﴾ فَالْيَوْمَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَۙ
﴿٣٥﴾ عَلَى الْاَرَآئِكِ يَنْظُرُونَۜ ﴿٣٦﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ
مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Veyl o mutaffifîne 1 Ki nâs üzerinden kendilerine ölçtükleri zaman tam basarlar 2 Onlara ölçtükleri veya tarttıkları vakıt ise eksiltirler 3 Zannetmez mi bunlarki büyük bir gün için ba's olunacaklar? 4 O günki nâs rabbül'âlemîn için kıyam edecekler 5 Hayır hayır: çünkü fâcirlerin yazısı siccîndedir 6 Bildinmi siccîn nedir? 7 Terkıym olunmuş bir kitab 8 Veyl o gün o yalan diyenlere 9 O dîn gününü tekzîb edenlere 10 Ki onu ancak her bir haddini aşgın, günaha düşgün, tekzîb eder 11 Karşısında âyetlerimiz okunurken evvelkilerin esatîri dedi 12 Hayır hayır: fakat onların kazancları kalblerinin üzerine pas bağlamıştır 13 Hayır hayır: muhakkakki onlar o gün rablarından hicabda kalacaklar 14 Sonra onlar muhakkak Cahîme yaslanacaklar 15 Sonra da denecek: işte bu, sizin o tekzîb edip durduğunuz 16 Hayır hayır: Çünkü ebrarın yazısı ılliyyîndedir 17 Bildinmi ılliyyîn nedir? 18 Terkıym olunmuş bir kitab 19 Ki ona mukarrebîn şâhid olurlar 20 Haberiniz olsunki ebrar muhakkak bir naîm içindedir 21 Erîkler üzerinde nezaret ederler 22 Yüzlerinde naîmîn revnakını tanırsın 23 Onlara öyle bir rahîktan sunulur ki mahtum 24 Hıtamı misk, işte ona imrensin artık imrenenler 25 Hem mizacı Tesnîmden 26 Bir çeşmeki mukarrebîn onunla içerler 27 Evet, o cürm işleyenler

Sh:»5648

iyman edenlere gülüyorlardı 28 Ve onlara uğradıkları zaman birbirlerine göz kırpıyorlardı 29 Ve evlerine döndükleri zaman zevklanarak dönüyorlardı 30 Ve onları gördükleri vakıt ha, işte bunlar sapıklar diyorlardı 31 Halbuki üzerlerine gözcü gönderilmemişlerdi 32 İşte bugün de iyman edenler kâfirlere gülecekler 33 Erîkler üzerinde nazar edecekler 34 Nasıl kâfirler ettiklerinin cezasını buldularmı? 35

1. ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفٖينَۙ﴾ Veyl o mütaffiflere - ekseriya vay haline demekle iktifa ettiğimiz veyl kelimesi hakkında yukarılarda ve ezcümle « وَالْمُرْسَلَاتِ » Sûresinde de söz geçmişti. Maamafih

bizim «vay» ta'biri Arabın veyh kelimesine mukabil olduğundan veylin şiddetini pek duyurmadığı gibi bir ismi mahsûs olması hakkındaki rivayete bir delâleti de olmıyor. Bu i'tibarla «veyl ona» ve «vâveylâ» ta'birleri lisanımızda şayi' olmuş bulunduğu için burada olduğu gibi mealde ba'zen ayniyle iktibas olunmak fâideli olacağından başka « وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ » Sûrenin de bir ismi olmak hasebiyle bu iki kelimenin aynen zikri zarurî demektir. Veyl, buşlıca şu ma'nalarla tefsîr olunmuştur: şiddeti şer, huzn-ü helâk, azâbı elîm, Cehennemde bir vâdî. İmam Ahmed ve Tirmizî: Ebî saıydden tahric etmişlerdir: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuşturki: veyl, Cehennemde bir vâdîdirki kâfir, ka'rına varmadan evvel onda kırk yıl sukut eder. İbni hıbbanın ve Hâkimin sahihlerinde: cebeleyn beyninde bir vadîdirki kâfir ilh... İbni ebi hâtim de Abdullahdan: Cehennemde irinden bir vâdîdir diye rivayet etmiştir. Râgıbın Müfredatında: Asme'î demiştirki: veyl, bir kubuh, ya'ni bir çirkinliktir, ba'zan tehassür için de kullanılır. Veyl, Cehennemde bir vadîdir diyenler lügaten veyl ona mevzu'dur demek istememiş, ancak hakkında Allah tealânın veyl buyurduğu kimseler o ateşten bir makarre mustahık, o da ona sâbit

olmuştur demek istemiştir اهـ. Âlûsî derki: ona veyl ıtlak edilmesi Cehennemin ma'ruf olan ma'nasına ıtlâkı gibi olmak zâhirdir. Bunun hangi nevi' ıtlaktan olduğuna nazar olunsun اهـ. Bizce zâhir olan budurki Cehennemin ma'ruf ma'nasına ıtlâkı tevatüren vaz'ı şer'î olmakla beraber urfi lügate de dahil olmuştur. Lâkin « وَيْلٌ » in iyzah olunan ma'na ile Cehennemde bir vadî ismi olması şer'î bir ıtlak olmakla beraber mütevatir olmadığı gibi lügaten de mütearef olmıyan bir mecaz olur. Bu iyzahtan anlaşılır ki vay haline demekle «veyl ona» demeyi tamamen terceme etmiş olmuyoruz, ancak lügavî me'hazi ne bir dereceye kadar işaret etmiş bulunuyoruz.

MUTAFFİFÎN, «mutaffif» in cem'ı; mutaffifler, alırken dolgun, verirken eksik ölçenler demek olduğu önünde sıfatı kâşife olan iki âyet ile anlatılmıştır. Bunun tam mukabili olarak Türkçemizde müstekıl bir kelime bulamadım. Bu münasebetle bunun biraz iştikakından bahs etmek muvafık olacaktır:

Mutaffif, belli bir tatfîften ismi fâıldir. Tatfîf de ölçeği eksik ölçmektir. Tefsiri Razî de der ki: bunun iştikakında iki kavil vardır.

BİRİSİ: bir şey'in taffi, kıyısı ve kenarıdır. Bir kab veya bir deredeki şey onun kıyısına kadar varıp da tam dolmazsa « طَفَّ الْوَادِى اَوِ الْاَنَاءُ » denir. Ve o, onun tafâfı, tufâfı, tafefidir. Onun için ölçeği fena ölçüp de tam yapmıyana mutaffif denilir ki ancak tafâfına kadar vardırır demek olur اهـ. Lâkin Kamustan anlaşıldığına göre: Taff, tafef, tafaf, tufâf bir ölçeği veya kabı tam dolduran şey'e veya dolusu silindikten sonra içinde kalana veya ölçeğin başına denir. Bundan tatfîf, tafafı eksiltmek, ya'ni eksik ölçü ile vermek veya eksik ölçmektir ki binâsı selb için olur اهـ.

İKİNCİSİ: pek az bir şey'e taffîf denilir, ölçeği eksik ölçene mutaffif denilmesi ölçekte veya tartıda biraz bir şey

çaldığı içindir اهـ. Demekki tatfif ölçüde veya tartıda biraz bir şey çalmaktır. Binası ta'diye veya âdet edinmiş olması i'tibariyle teksîr içindir. Bu vecih âyetteki tefsire daha mutabıktır. Zira âyette mutaffifler şöyle tavsıf ve ta'rif olunuyor:

2. ﴿اَلَّذِينَ﴾ o kimseler ki ﴿اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ﴾ kendilerine ölçtükleri vakıt nâs aleyhine olarak ﴿يَسْتَوْفُونَ﴾ istîfa ederler. Dolgun ölçerler. - Burada ifadenin zâhiri « عَلَى النَّاسِ » nâstan denilmekti « مِنَ النَّاسِ » buyurulması kendi lehlerine olarak nâsın aleyhine istîlâ ve tecavüz suretiyle ölçtüklerine işaret içindir. Ya'ni başkalarından şira veya başka bir

sebeble bir şey alıp da alacaklarını kendileri ölçtükleri zaman nâsın aleyhine olarak istîfa ederler, vâfî, dolgun bir surette, ya'ni tamam almak isterler ve hattâ basa basa almak için nâs üzerine müstevlî bir surette hareket ederler 3. ﴿وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ﴾ o nâsa ölçtükleri veya tarttıkları vakıt ise ﴿يُخْسِرُونَ﴾ eksiltirler - eksik ölçek veya tartı ile ölçerler veya ölçüşte, tartışta eksik yapar onlara ziyan ettirirler. İşte veyle istihkaklarının sebebi bu suretle tatfifi ı'tiyad etmiş olmalarıdır. Böyle az bir şey çalanlar veyle müstehikk olursa çok çalanların kaç katlı veyle müstehikk olacakları düşünülmeli. Razî der ki: a'rabînin birisi Abdülmelik ibni Mervana şöyle demişti: Allah tealânın «وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ» dediğini işittin, bununla şunu murad etmişti: mutaffif, azıcık bir şey almakla ona büyük inzar teveccüh etti, sen ise çoğu alıyorsun, müslimînin emvalini ölçüsüz tartısız alıyorsun, o halde sen kendine ne zann besliyorsun? اهـ. Burada veznin de söylenmesi evvelkinde yalnız keylin zikri tahsîs için değil, iktifa kabilinden olduğunu ve tatfif, keyl ve vezin her türlü mıkyasta

Sh:»5651

olabileceğini anlatmak içindir. Sûrei rahmanda ve Sûrei Hadîdde dahi geçtiği üzere ma'lûmdur ki Semavât ve Arzın kıvamı müvazene ve adâlet iledir. Ve bütün hukukun mı'yarı da miyzandır. Onun için bir yerde hak ve adâletin te'sîsi için ilk evvel lâzım olan şey ölçünün herkes için alesseviyye doğru ve dürüst olmasıdır. Bunun doğru olması için iki rükün lâzımdır. Birisi: ölçünün haddi zâtinde tamm olması, eksik veya fazla yanlış âlet kullanılmaması, birisi de ölçmenin tam ve doğru olmasıdır. Ölçmenin doğru olması ise herşeyden evvel hak ve adâlet fikriyle ruh istikametinin neticesidir. Ölçüyü, ölçeği ve tartıyı doğrultacak olan da odur. Kalb ve vicdanlarında insaf ve istikametle hak fikir ve iymanı beslemiyenler doğru âletle dahi ölçerken tatfif yapmaktan kaçınmazlar. İnsanlar başkalarının haklarını da kendi hakları gibi tutarak alesseviyye bir ölçü ile ölçmek hissi mütehassis olmadıkça tatfiften kurtulmazlar. Düşünmek mıkyası bozuk olan kimseler aynî bir hâdiseyi kendileri için düşünürken başka, diğerleri için düşünürken de başka türlü takdir ederler. Meselâ kendinin bir habbesi zayi' olmasını bir elem saydıkları halde başkasının bir habbesi zayi' olmasına ehemmiyyet vermez veya ondan bir lezzet duyarlarki bu hal ruh mikyasında, fikir ölçüsünde bir tatfiftir. Asıl bu hâleti ruhiyyede bulunanlara ne kadar doğru kile ve terâzi verilse onlar yine fursat bulup güçleri yettikçe onu suiisti'mal etmekten çekinmezler. Bunların hepsi mütaffifîn unvanında dahil ve veyle müstehikdirler. Bundan dolayı burada hukukun tanzîmi ve birr-ü hayrın te'sîsi için ibtida keyl ve veznin ıslâhı lüzumu gösterilmek üzere evvel emirde tatfif i'tiyadının veyle istihkakı haber verilmiş ve bunun asıl sebebi hak ve Âhıret düşüncesini ihmal ettiren i'tikad bozukluğu olduğu, ıslâhı için de evvelemirde Âhırete iyman

Sh:»5652

ile mes'uliyyet hiss ve intibahı duyurulmak üzere buyurulmuştur ki:

4. ﴿اَلَا يَظُنُّ اُولٰٓئِكَ﴾ zann etmezlermi onlar - o tatfîfi yapanlar, iyman etmiyorlarsa bir zann damı beslemezler? 5. ﴿اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ۙ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ki hepsi büyük bir gün için ba's olunacaklar - ya'ni o tatfîfin mes'ûliyyet ve cezası öyle ağır ve o veylin tatbîk olunacağı gün öyle büyük bir gündürki insan onun muhakkak olan vuku'una iyman ve iykan şöyle dursun bir zann beslese bile o tatfîfe cür'et etmemek lâzım gelir. 6. ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Ya'ni insanların rabbül'âlemîn için kıyam edecekleri gün - ki o gün herkes kabirlerinden uyanıp kalkarak Allah için kıyam edecek, onun huzurunda muhakemeye durup haklı haksızdan hakkını alacaktır. 7.

﴿كَلَّا﴾ - Tatfîften ve ba's-ü kıyama inanmamak gafletinden vaz geçirmek tevbe ettirmek için red'-u zecirdir. Hayır hayır yapmayın, sakının demektir. Bunun sebeb ve hikmeti anlatılmak için de ta'lîl

makamında şöyle buyuruluyor: ﴿اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفٖى سِجّٖينٍ﴾ çünkü fâcirlerin

kitabı muhakkak siccîndedir - ya'ni öyle yaparsanız fâcir olursunuz. Fâcirler ise siccîn denilen sicilde

mukayyeddirler, onların yazısı: nüfus kayidleri, amel defterleri o kıyam günü kendilerine verilecek hüküm ve

ceza vesîkası siccîn denilen yerde yazılıdır. Yâhud «siccînde» diye buyurultuludur. Kamusta siccîn, sicn-ü habis ma'nasından dâim ve şedid ve fuccar kitabının mevzi'i ve Cehennemde bir dere ma'nalarına ve açık

ve aşikâr ve dibinin çevresine çukur kazılmış hurma ağacı ma'nalarına geldiği ve « شَىْءٌ سِجّٖينٌ »

ey dâimün ve « ضَرْبٌ سِجٖينٌ » ey şedîdün ve « جَٓاءَ سَجٖينًا » ey alâniyeten» denildiği

mezkûrdur.

Sh:»5653

Bu siccîn kelimesinin lügat i'tibariyle asıl ma'nası ve iştikakı isim veya sıfat olması hakkında muhtelif sözler söylenmiştir. Zâhirine nazaran secn veya secc maddelerinden olması muhtemildir. Zindan demek olan sicn maddesinden zindana koymak demek olan secn masdarından olduğuna göre sikkîn ve siccîl gibi fi'îl vezninde zindanın mübelagalısı olan bir isim veya seccan yâhud mescun gibi bir sıfat olabilir. Sıvamak ve balçık gibi cıvık ve bulaşık olmak ma'nasına secc maddesinden «gıslîn» gibi fi'lîn vezninde olabilir. Lâkin lügatte secc maddesinden böyle bir isim veya sıfat zikredilmemiştir. Ebu Hayyan Bahırde şöyle hülâsa etmiştir: «siccîn, cümhûr demiştirki secinden fi'ildir sikkîn gibi, yâhud sâcin bir mevzi'de, ya'ni habs edici bir mevki'de demektir. Mübaleğa binası olarak gelmiştir. Bu surette siccîn mahzuf mevzi'in sıfatıdır. Mekân olduğu takdirde siccînde müztarib ihtilâf etmişlerdir. Biz onun zikrini hezf ettik, burada zâhir olan siccîn bir

kitab olmaktır. Onun için « كِتَابٌ مَرْقُومٌ » ondan bedel yapılmıştır. Ikrime demiştirki siccîn, hasar ve

hevandan ıbarettir. Netekim birisi gayei cümûdda olduğu zaman fülân, hadîda irdi dersin, ba'zı lügaviyyun da: siccînin nunu lâmdan bedeldir, siccîldendir demiş. Bu kavillerin hülâsası siccînin nunu ya aslîdir yâhud lâmdan bedeldir. Ve aslî olduğu takdirde iştikakı siccîndendir اهـ. Demekki nunu zâid olarak seccden olması söylenmemiştir. Zemahşerî, hâtim gibi vasıftan menkul ismi alem olduğunu ve ta'riften başka sebeb olmadığı için munsarif bulunduğunu söylemiş ve demiş ki: Allah tealâ fuccarın kitabı siccînde olduğunu

haber verdi, siccîni de « كِتَابٌ مَرْقُومٌ » diye tefsîr buyurdu. Şu halde onların kitabı merkum

kitabdadır denilmiş gibi olur, bunun ma'nası nedir? Dersen, derimki: siccîn, câmi' bir kitabdır, o divanı şerdir. Allah tealâ onda Cinn-ü İnsden Şeytanların ve keferenin ve fesekanın amellerini tedvin buyurmuştur. O, merkum,

Sh:»5654

mestur, kitabeti beyyin, yâhud alâmetli bir kitabdırki herkim görse onda hayır olmadığını bilir. Binaenaleyh ma'na: «füccarın amellerinden yazılan o divanda müsbettir» demek olur. Ona habs-ü tazyik demek olan secinden fi'îl olarak siccîn tesmiye edilmiştir. Çünkü o Cehennemde habs-ü tazyıka sebebdir. Yâhud çünkü o «yedinci Arzın tahtindedir» diye rivayet olunduğu gibi İblis ve zürriyyetinin meskeni olan muzlim, muhiş bir mekânda matruhdur. Horlatmak ve hakîr tutulmak ve matrud Şeytanlar şâhid olmak için atılmıştır. Nasılki divanı hayr olan ıllîyyune Melâikei mukarrebîn şâhid olurlar اهـ. Demekki siccîn sâcin ma'nasına olduğu gibi mescun ve matrud ma'nasına da olabilir. Zemahşerînin matruh diye ifâde ettiği ma'na secc maddesinden olmak da mümkindir. Burada şeyh Abdüh şöyle bir mütaleada bulunmuş da demiştirki: siccîn lâfzının lügatte isti'malinden ve kitabı ebranın bulunduğu ıllîyyune mukabelesinden anlaşılırki ıllîyyunda te'allî ma'nası bulunduğu gibi bunda da teseffül ma'nası vardır. Lügatlerden bahseden ba'zı kitablarda gördümki vahl, ya'ni balçık, inyubiyye (eski Habeş) lügatinde, cîmi acemiyye ve vavın harekesinin imâlesiyle «sençun= Sençöne» tesmiye olunur. Balçıkta teseffül ma'nası bulunduğu ise hafî değildir. Olabilirki bu lâfız Yemen Arablarının isti'malindendir. Çünkü bunlarda Habeş ahalisiyle ıhtilât çok olduğundan İnyubiyye elfazı çoktur. Bunu da balçıka yakın bir ma'nada kullanmış olabilirler. O halde «füccarın kitabı ondadır, ya'ni balçığa yakın süflî şeyde yazılıdır» Denilmek beıyd olmaz. Yâhud onların

amelleri habasetinden dolayı onunla yazılmış gibi tasvir ve temsil olunmuştur. Bu surette balçığın ve ona yakın şeyin kitabı merkum olmasının ma'nası da o ameller onunla yazıldıktan sonra o çirkin mürekkeb merkum bir kitab olmuştur demek olur اهـ . Füccarın amellerindeki habasetini tasvir için siccînde balçığa yakın

Sh:»5655

süflî bir ma'na bulmak üzere Habeşin İnyubiyye lügatinde sençuneye kadar dolaşmak beıyd olmaz demiş ise de bunun beıyd bir tekellüf olduğu zâhirdir. Gerçi müfessirîn Kur'anda ba'zan Habeş lügatine tevafuk eden lâfızlar bulunduğundan bahsederler. Lâkin Abdüh Yemende öyle bir isti'mal bulunduğunu nak-ü tesbit etmemiş, «olabilir» diye bir ihtimal serd ederek pek dolambaçlı bir mülâhaza yürütmüştür. Siccîn lâfzının sençuneye münasebeti de yakın değildir. Hem ucme olsaydı alem yapılınca gayri munsarıf olması ıktiza ederdi. Mücerred bir ihtimal üzere yürüyecek olunca o tekellüfe ne lüzum vardı? Çünkü o tasavvur ettiği ma'na arabî olan secc maddesinden çıkardı. Siccînin seccden fi'lîn olmasını mülâhaza etmek daha yakın bir ihtimal olurdu. Maksad fücurun iğrençliğini anlatarak ondan tiksindirmek olduğuna göre bu ihtimal gerçi müessir bir ma'na olurdu. Fakat menkulât bunu nazarı i'tibare almamış ve sicn maddesinden fi'îl olmasını tasvib etmekle daha ince düşünmüştür. Hasılı siccîn, maddesi i'tibariyle bir zindan veya zindancı veya zindanda mahbus mefhumlarını ifade eder bir kelime olmakla füccarın yazısına zarf yapılmasına en yakışan ma'na da bir zindan sicilli veya sicil zindanı olmasıdır. Onları defterleri zindancıdadır, Ya'ni çok şiddetli bir zindancıya teslim olunur ma'nasına olmak da muhtemildir. Bunun sade dirayetle bilinir şeylerden olmadığını anlatan şu tefsîr bir zindancı sicillinde olması ma'nasında zâhirdir: 8.

﴿وَمَآ اَدْرٰيكَ﴾ sana ne bildirdi? - Ya'ni bildinmi? Dirayetle bilemedin değil mi?

﴿مَاسِجّينٌ﴾ Nedir siccîn? - Yâhud «ma» teaccüb için olduğuna göre ne siccîn? Ne yaman siccîn?

9. ﴿كِتَابٌ مَرْقُومٌ﴾ Merkum bir kitab - ba'zıları buna siccînden bedel demişler, bu suretle bununla suâlin cevabı verilmemiş, siccîn nedir? Kitabı merkum

Sh:»5656

nedir? Gibi suâl tekrar edilmiş, siccînin neden ibaret olduğu açık tefsîr edilmemiş olur. Çünkü bu surette kitabı merkum bedeli küll olmaktan ziyade siccînde olduğu söylenen kitabı mezkûre masruf olarak bedeli iştimal olur. Halbuki yukarılarda zikr olunduğu üzere Kur'anın üslûbunda mazi sîgasiyle «vema edrâke» denildiği zaman cevabı bildirile gelmiştir. Onun için bunun bedel değil «o bir kitabı merkumdur.» Diye suâle cevab olarak siccîni tefsîr olması daha doğrudur.

MERKUM, terkim olunmuş veya rakamlı demektir. Ranın fethi ve kafın sükûniyle rakm ve terkim, yazı yazmak ve yazıya nokta ve hareke koyarak vuzuh vermek ve alâmet koymak ma'nalarına gelir. Bu üçüncü ma'na hepsine esas gibidir. Hisab alâmeti olan rakamda bundan me'huz denilmiştir. Burada beş ma'na verilmiştir: Birincisi: Beyyinülkitâbe, ya'ni açık, tam ve sağlam yazılı, yanlış ihtimali yok, ikincisi: alâmetli, ya'ni mucebince Cehenneme diye buyuruldu alâmeti yazılmış, üçüncüsü: tâcirin kumaşına koyduğu gibi işaretli, kayidli, dördüncüsü: mehakim ve saire vesâık ve defterlerinde olduğu gibi mühürlü, damgalı, mu'anven ve mersum. Beşincisi: kumaşın rakmesi, ya'ni hutut ve nukuşu gibi murakkam ve müsbet silinmez bir kitab. « سِجّيلٍ مَنْضُودٍ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبّكَ » gibi sırasiyle müretteb, rakamına göre mevki'i icraya konur rakamlı bir kitab ma'nasına olmak da muhtemildir. Bunların hepsi şu ma'nada birleşmiş olur: şek ve şübheden âzade, tahrif ve tasni'den sâlim her görenin anlıyacağı vechile kendilerine verilecek olan kitabları yazıları böyle sağlam bir sicilde yazılıdır. Hiç şaşmadan icra olunacaktır. İbni Cerîr tefsirinde siccîn hakkında iki hadîs rivayet etmiştir. Birisi: Ebu Hüreyre radıyallahü anhten; Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki: «

اَلْفَلَقُ جُبٌّ فِى جَهَنَّمَ مُغَطًّى وَاَمَّا سِجّينٌ فَمفْتُوحٌ = ya'ni felak Cehennemde örtülü bir kuyudur. Ve amma siccîn açıktır» اهـ . İkincisi Bera

Sh:»5657

radıyallahü anhten: siccînin Arzı süflâ olması hakkındadır. Cehennem Arzın en aşağısındadır denildiğine göre bunları cem'inde münafât yoksa da İbni Cerîr Bera hadîsini tercih ederek siccînin Arzı suflâ ile tefsirini

ıhtiyar eylemiştir. Bu hadîsin meali şudur: Bera radıyallahü anhten: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem: fâcirin nefsinin Semaya çıkarılmasını anlatarak buyurduki: onu çıkarırlar, onunla Melâikeden hangi bir mele'e uğrarlarsa «bu habîs ruh nedir?» derler, onun Dünyada anıldığı isimlerinden en çirkini ile «fülân» derler, nihayet Dünya Semaya varırlar, açılmasını isterler, ona açılmaz «sonra Resulullah okudu «

لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ » Allah tealâ buyururku; onun kitabını Arzın esfelinde yazın: Arzı süflâde siccînde «

اُكْتُبُوا كِتَابَهُ فِى اَسْفَلِ الْاَرْضِ فِى السِّجّينِ فِى الْاَرْضِ السُّفْلَى « اهـ . İbni cerîr bundan dolayı siccînin Arzı süflâ olduğunu söylemiş ise de bu hadîste siccîn Arzı süflâdır denilmemiş, Arzı süflâdadır denilmiş. Şu halde Arzı süflâ kitabı merkum buyurulan siccînin kendisi değil, mahallidir. Siccîn en aşağı Arzın en aşağısındadır. Binaenaleyh hadîs ile âyet arasında bir tehalüf yoktur. Sahib keşşaf da, Arzı sâbi'ada matruh demekle buna işaret etmiştir. Ba'zı rivayetlerde de Arzı süflânın esfeli İblisin haddi olduğu haber verilmiştir. Demekki füccarın yazısı ve ruhu oradadır.

10. ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ - Bu cümlei istînafiyye kitabı merkumun hukmü te'sirini beyan zımnında siccînin şiddetini, fücurun esasını, kıyam gününün hevlini ıhtardır. Bunu ba'zıları doğrudan doğru « يَوْمَ يَقُومُ » âyetine rabt edip aradakini mu'terıza addetmiş ise de merkuma merbut olması daha nesaklıdır. Ya'ni kitab merkum olur da ne olur? Denilirse. « وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ الخ » O gün o ba's-ü kıyam günüdür. Füccar yerinde mükezzibîn denilmesi de fücurun aslı tekzîb ve inkâr olduğuna işarettir. O kitabın hukmü de o gün o

Sh:»5658

mükkezzibler hakkında veyldir. Vay haline o gün yalan diyenlerin, bu haberlere inanmıyanların, ya'ni 11. ﴿اَلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ﴾ o dîn gününe inanmayıp da açıktan açığa veya dolayısiyle tekzîb edenlerin 12. ﴿وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖ﴾ onu ise başkası tekzîb etmez ﴿اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ﴾ ancak her bir mütecaviz, esîm, yan'i hep haddini aşgın, günaha düşgün kimseler tekzîb eder. - Şehvetlerine düşgün, keyflerine tâbi' olarak sonunu düşünmeyip Allahın ve kullarının hukukuna tecavüz etmeğe alışmış olduklarından dolayı cezaya ve ceza gününe inanmak hoşlarına gitmediği, ona inanmak keyflerini kaçıracağı için ancak onlar o dîn gününün aslı yoktur derler 13. ﴿اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا﴾ kendisine karşı âyetlerimiz okunurken ﴿قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ﴾ evvelkilerin esâtîri dedi - bunu ba'zıları Velîd ibni Mugîre,

ba'zıları da Nadr ibni Hâris demişlerdir. Sûrei En'ama bak 14. ﴿كَلَّا﴾ Hayır hayır - bu okunan

âyetler esâtîri evvelîn değildir. ﴿بَلْ﴾ Fakat - öyle diyenlerin

﴿رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ kazançları, kesb edip durdukları ve

kâr sandıkları günâhlar kalblerinin üzerine pas bağlamıştır. - O kalbler o günâhları i'tiyad ede ede pas

tutmuş aynalar gibi körlenmiş kararmıştır da artık duymaz ve göstermez olmuşlardır. İşte onların öyle

demelerinin ve tekzîb etmelerinin sebebi budur. İmam Ahmed, Tirmizî ve Hâkim ikisi de sahîh diyerek ve

Neseî ve İbni Mâce ve İbni Hibban ve daha diğerleri Ebu Hüreyreden, Hazreti Peygamberden rivayet

etmişlerdir. Buyurmuştur ki: kul bir günâh işlediği vakıt kalbinde siyah bir nökte: bir

Sh:»5659

leke yapar, eğer tevbe edip çekinir, istiğfar eylerse kalbi yine parlar, döner yine yaparsa o leke artar, nihayet kalbîni istiylâ eder. İşte Kur'anda Allah tealânın zikr ettiği «rân» budur: اهـ. «

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ » Sûrei Bakarede «

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » bak.

RANE, reyndendir. Reyn ve rüyun bir şey'e pas basıp galebe etmektir. Bundan kalbe günâh ve kasvet

basmağa da ıtlak olunmuştur ki Kur'anda kalb mühürlenmek hatim ve tabı' dahi ta'bir edilmiştir. Burada «

بَلْ رَانَ » lâm, râya idgam olunmamak için Hafs rivayetinde lâmda hafif bir sekte yapılarak okunur ki

reynin ma'nâsındaki tutukluğa sarih bir telmih olur. 15. ﴿كَلَّا﴾ Hayır hayır - öyle reyn veren, kalb

körleten kesiblerden zecirdir. Sebebi de ﴿اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ﴾ çünkü onlar: o tekzîb

edenler, o kıyam günü hak rablarından ﴿لَمَحْجُوبُونَ﴾ muhakkak mahcub kalırlar. - Ya'ni hicab ve hâil arkasında kalır onu görmekten memnu' ve mahrum bırakılırlar. Artık felâh bulmalarına imkân ve

ihtimal kalmaz. 16. ﴿ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ﴾ sonra onlar muhakkak Cehennem

ateşine yaslanacaklardır. 17. ﴿ثُمَّ يُقَالُ﴾ sonra denilecektir:

﴿هٰذَا الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ﴾ bu işte o sizin yalan, masal diye tekzîb edip

durduğunuz.

18. ﴿كَلَّا﴾ - bu KELLÂ, ta yukarıdaki « كَلَّا اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ » deki kellâya nazır

olarak tatfîf ve tekzîbden bir daha zecr ile birr-ü hayra sevk etmek üzere kıyam gününün diğer bir yüzünü

ıhtardır. Ya'ni öyle tatfîf yapmayın, o ba's-ü kıyam gününü tekzîb eden fâcirlerden olmayın, tevbekâr olup da hayr-ü hasenâta çalışın, sebebi ﴿اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ﴾

Sh:»5660

çünkü ebrarın, hayr ehli sadıkların kitabı ﴿لَفٖى عِلِّيّٖينَۜ﴾ muhakkak ki ıllıyyîndedir. -

İşbu Illiyyîn kelimesi hakkında da ehli lügatin ve ehli tefsîrin sözleri vardır. Ehli lügat: Ebülfeth ibni Cinnî demiştir ki: ulüvden fi'îl vezninde ıllıynin cemı'dir. Aslı ıllıyvundur. Zeccac da demiştir ki: bu ismin ı'rabı cem'i' ı'rabı gibidir. Çünkü lâfzı, cem'i' vezni üzeredir. Kınnesrden kınnesrîn gibidir. Ehli tefsire gelince: yedinci Semâ denilmiş, Semânın fevkında Arşın kaimei yümnâsı, ya'ni sağ ayağı denilmiş, Sidrei müntehâ denilmiş, Ferrâ: yüksekten yükseğe nihâyetsiz demiş, Zeccac da: mekânların en yükseği demiş, ba'zıları: Allah tealânın azamet ve ulviyyet ile donattığı meratibi âliye, diğer ba'zıları da: Melâikenin defteri âmâlinin bulunduğu mevzı' demişlerdir ki çokları Kur'anın bervechiâtî ta'rifinin zâhirini buna muvafık bularak divanı şerr olan siccînin tam zıddı ve mukarrebînin meşhedi bulunan divanı hayrın ismi olduğunu söylemişlerdir.

Zira bunu tefsîr için buyuruluyor ki: 19. ﴿وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا عِلِّيُّونَۜ﴾ ve bildin mi ıllıyyun nedir? - Yâhud ne ıllıyyun! 20. ﴿كِتَابٌ مَرْقُومٌۙ﴾ terkîm olunmuş bir kitab - burada da yukariki vechile mülâhaza edilsin, ya'ni tam ve güzel yazılmış, yâhud Allah tarafından alâmeti mahsusa ile tevki' buyurulmuş, öyleki 21. ﴿يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَۜ﴾ ona mukarrebun şâhid olurlar. - Mahcubun değil, mukarrebun müşahede ederler, onlar görür onlar okurlar, yâhud yazılışına, muhafazasına, okunuşuna Melâiki mukarrebun hazır olur ve mazmununa onlar şehadet ederler. Ederler de ne olur? 22. ﴿اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفٖى نَعٖيمٍۙ﴾ Şübhesiz ebrar bir naîm içindedirler - füccarın Cahîme yaslanacakları gün ebrar, naîm içinde

Sh:»5661

bulunacaklar 23. ﴿عَلَى الْاَرَٓائِكِ يَنْظُرُونَۙ﴾ erîkeler üzerinde nazaret edeceklerdir. - Cennetin diledikleri manzaralarına diledikleri gibi nazar edecekler, düşmanları olan ehli Cehennemin ahvaline de bakacaklardır ki bu ma'nâ Sûrenin âhirinde ayrıca da anlatılacaktır. 24. ﴿تَعْرِفُ فٖى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعٖيمِۚ﴾ bakarlarken o naîmin parıltısını, o ni'met ve saadet neş'esinin revnakını yüzlerinde tanırsın - ya'ni her gören tanır, neş'e ve mes'udiyyetleri, ebrar oldukları yüzlerinden belli olur. 25. ﴿يُسْقَوْنَ مِنْ رَحٖيقٍ﴾ onlara bir rahıyktan sunulur ki:

-

RAHIYK, hiç karışığı olmıyan hâlıs şarab, en eskisi, en hoşu da denilmiş ve hepsinin yakın ma'nâlar olduğu söylenmiştir. Kamus mütercimininin ifâdesine göre « عين الديك » ya'ni horos gözü gibi safi olana denir ki bâdei nâb ta'bir olunur ve ruhak dahi denilir. Burada neş'esi ve lezzeti çok, humarı yok, Sûrei Saffatta geçtiği üzere « بَيْضَٓاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبٖينَۚ لَا فٖيهَا غَوْلٌ » diye vasf olunan

beyaz şarab diye müffesserdir. Netekim Mukatil « خمر بيضاء » demekle buna işaret etmiştir. Sûrei Muhammedde «

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ فِيهَٓا اَنْهَارٌ مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّىۜ » âyetinde vasf olunan dört nevi' Cennet ırmaklarından biri de içenlere mahzı lezzet olan şarab ırmakları olduğu anlatılırken bunlardan murad neş'e ve lezzetin kemalini tefhîm için temsîlî bir ifâde olduğu da baştaki « مَثَلُ » ta'biriyle anlatılmış idi. Onun için bu gibi yerlerde o mazmundan gaflet edilmemek lâzım gelir. Buna dair « هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ » Sûresinde « اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ » âyetinde de söz geçmişti bak. Hatîb tefsirinde der ki: buradaki rahîk « اَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَۚ » buyurulan şarab ırmaklarından başkaca hususî bir şarab olduğu için şöyle tavsîf olunuyor: ﴾مَخْتُومٍۙ﴿ ki mahtum - mühürlü

Sh:»5662

ancak içeceklerin nezdinde açılır. Kabları miskten mühürle mesdûd, gayet temiz ve nefîs. Diğer bir ma'na ile: içiminde bir hıtamı, güzel bir nihayeti olan bir şarab ki 26. ﴾خِتَامُهُ مِسْكٌۜ﴿ hıtamı misk - hâtimesi, kesimi misk: içildiği zaman sonu bir misk kokar, içilirken zâika lezzetinin kemalini ıhlâl etmemek için, misk kokusu içimin hıtâmında duyulmağa başlar. Ve bu hal hem o rayihanın hem de o içkinin lâtif hassalarından birini teşkil eder. İçildiği zaman kemali sefasından dolayı gerek içenlerde ve gerek bulunduğu kabda bir keder, bir tortu bırakmaz yalnız bir misk kokusu bırakır. Bir de hıtam hâtem gibi mühür ma'nâsına geldiğinden hıtamı misk demek mührü misk demek olabilir. Kıraetlerin ba'zısında « خَاتَمُهُ مِسْكٌ » ve « خَاتِمُهُ مِسْكٌ » okunması da bu ma'nayı te'yid eyler. Bununla beraber bir şey'in mührü onun sonu, hâtimesi demek olduğundan kabına ve içimine nazaran yine zikrolunan iki ma'nâ carîdir. Bu surette de misk kokusu onun levaziminden olup en ziyâde hâtimesinde tecelli eder demek olur. Ve hıtam ve hâtimesinin böyle misk olması nihayetinin bir visal neş'esinde karar edeceğini de koklatmış olur ki yüzlerde parıldıyan o naîm revnakı bu sürûrun tezahürüdür. İşte ebrare böyle hıtamı misk bir rehîkı mahtum sunulur ﴾وَفٖى ذٰلِكَ﴿ ve işte ancak onda - الخ . . . Bu cümle rahîkın vazıfları arasında bir cümlei mu'terizadır. Bundan sonraki vasfını beyandan evvel, tam bu misk kokusunun duyulması lâhzasında ona imrendirecek sür'atle müsabekaya tergıb ve teşvık için araya derc olunmuştur. « ذٰلِكَ » ismi işareti naîm veya rehîka irca' edilebilirse de rehîkın evsafı arasında olduğu için ona ircaı

nazma daha muvafık, hıtamına ircaı ise hem nazm hem ma'naca daha muvafıktır. Zira rehîkın kemâlini tecelli ettiren hıtamı zikirde karîb olmakla beraber tahkıkte baîd olduğu için « ذٰلِكَ » nin

Sh:»5663

ma'nâsına daha münasibdir. Bu zarfın takdimi de kasr içindir. Ya'ni Dünya şarablarından lezzetlerinde değil, o gün ebrara sunulacak olan bu miskiyyül'hıtam rahıykte bahusus bu misk olan hıtamda ﴾فَلْيَتَنَافَسِ﴿ münâfese etsin, imrenmeğe yarışsın şimdi ﴾الْمُتَنَافِسُونَ﴿ birbiriyle münafese edenler - bu Dünyada nefâset yarışı edip imrenecek olanlar. Çünkü bir misk olan bu hâtime, bu ebedî neş'e öyle enfes, öyle yüksektir ki asıl münâfese de müsabeka edilecek şey odur.

MÜNÂFESE, başkasında görülen bir kemale imrenip ona yetişmek veya daha ileri gitmek için nefislerin nefâsette yarışması hissidir ki nefsin şerefinden ve ulûvvi himmetinden neş'et eder. Hased ile arasında fark açıktır. Hâsid, kemale düşmandır, mahsûdün zararından, ni'metinin zevâlinden memnun olur. Münafis, yarışçı ise kemale âşıktır. O karşısındakinin sukutunu değil, kendisinin daha ileri gitmesini ister. Bunda münafese ve müsabeka ise « لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ » mucebince hüsni amelde müsabeka ile olur. Bunun 27. ﴾وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ﴿ mızacı da Tesnîmdendir. - O rahîk içileceği zaman içine Tesnîmden de katılır. Bununla mezc olunan rahıyk sâdesinden daha nefîs olur. Çünkü Tesnîm daha yüksektir.

TESNÎM, esasen hörgücliyerek yukarı yükseltmek, terfi' etmek ma'nasına masdar olup yükseklik ma'nâsiyle Cennet çeşmelerinden bir çeşmenin ismidir. İbni Abbastan rivayet edildiğine göre Cennet içkilerinin en yükseğidir. Kelbîden rivayet edildiğine göre ehli Cennete fevklerinden gelir. Ve denilmiştir ki havada müsennem olarak cereyan edip kablarına kefayeti kadar munsabb olur. Ve onu yüksek olanlar içer, içenleri yükseltir. Netekim şöyle tefsîr buyuruluyor: 28. ﴾عَيْنًا﴿ ya'ni bir ayin, bir çeşme ki - o Tesnîm

Sh:»5664

﴾يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴿ mukarrebun onunla içerler - ya'ni ayniyle içerler, sâde o tesnîmi içer, şürblerini onunla yaparlar. Mukarrebîn derecesinde olmıyan sâir ebrara, ashabı yemîne ise memzucen sunulur. Buradaki « بِهَا » ya bir kaç vechile ma'na verilmiş ise de İbni Abbas Hazretleri demiştir ki ehli Cennettin içkilerinin eşref ve a'lâsı Tesnîmdir. Çünkü mukarrebun onu sırf olarak içerler, ashabı yemîne ise mezc olunurاهـ. Demek ki « وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ » ashabı yemîn olan ebrar hakkındadır. « عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ » da onlardan daha yüksek olan mukarrebun hakkındadır. Ve âyetin terakkı ifade eden siyakından da Tesnîmin o rahıykı mahtumdan afdal ve a'lâ olduğu anlaşılır. Zira Sûrei Vakıada mükellefin üç sınıfa tasnîf olunmuş «

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ اُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» buyurulmuş olduğundan

mukarrebun, huzurı hakta bütün meratibin ilerisinde bulunan sabikundur. Yukarıki «

حَسَنَاتُ الْاَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ» dan ve «يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ»

ma'rufesinden de anlaşıldığı üzere ebrar, mukarrebînin dûnünde olarak Vâkıadaki ashabı yemîn demek

olur. Onun için « وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ» ashabı yemînden olan ebrarın mezcini, «

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ» da sırf Tesnîmin mukarrebîn şarabı olduğunu ifade etmiş

olur. Onun için buna şu ma'naları vermişlerdir: aynı Tesnîmi mukarrebun içer, o onların şarabıdır. Yâhud

mukarrebun Tasnîm ile kanar, onunla mütelezziz olurlar, yâhud « ﴿با﴾ . ﴿من﴾ » ma'nasına olarak mukarrebîn ondan içer. Mukarrebîn onunla mezc ederek o rahîkı içerler ma'nasına olmak daha zâhir gibi görünürse de bunda mukarrebîn ile ebrarın mertebeleri fark edilmemiş ve Tesnîmin mukarrebîn şarabı olmasının vechi zâhir olmamış olur. Yâhud da onun memzucen içilmesi bile mukarrbîne mahsûs olduğu ve bu surette de sabikunı mukarrebun mertebesine varmıyan ebrar ondan içemiyecekleri gibi mukarrebînin de sırfen değil, ancak memzucen içebilecekleri söylenmiş olur. Arada müsabekayı emr eden tenâfüs cümlesine bunun bir münasebeti

Sh:»5665

varsa da Bahirde mezkûr olduğu üzere İbni Abbas gibi İbni Mes'uddan, Hasenden Ebu Salihten dahi «mukarrebun onu sırfen içer ve ebrarar mezc olunur» diye merviy olan ma'nâ daha müveccehtir. Ve Cumhura göre ebrar, ashabı yemîn; mukarrebun, sâbikundur. Maamafih ba'zıları bu âyette ebrar ile mukarrebun bir ma'nayadır, Cennette mütena'ım olanlara ıtlak edilmiştir demişler ise de burada da ebrar ile mukarrebîni fark etmiyenler âyetin zevkıne irememişler demektir. Razî burada İbni Abbasın kavlini nakilden sonra şöyle demiştir: ben de derimki: bu şuna delâlet eyler: nehirler fazîlette mütefavittir. Demekki Tesnîm, Cennet nehirlerinin efdali, mukarrebun da ehli Cennetin efdalidir. Ve ruhanî Cennette Tesnîm ma'rifetullah ve Allahın vechi kerîmine nazar lezzetidir. Rahıyk de mevcudat âleminin mutaleasiyle ibtihacdır. Mukarrebun, Tesnîmden başkasını içmezler, ya'ni ancak vechullahı mutalea ile meşgul olurlar. Ashabı yemînin ise içkileri memzuc olur. Nazarları gâh ona gâh mahlukatına olur اهـ.

Tatfîften nehiy ve ba's-ü ceza gününe iymana da'vet siyakında ehli cürm olan füccar ve mahcubun ile ehli birr-ü ihsan olan ebrar ve mukarrebînin Âhırette birinin siccînde, birinin ılliyyinde olan mukadderatlarını amellerine göre tartıp anlattıktan sonra bunların Dünya ve Âhırette yekdiğerine karşı olan ba'zı hallerini de anlatmak üzere buyuruluyorki:

29. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اَجْرَمُوا﴾ filhakika o cürm işliyenler - ya'ni o mütecaviz esîm olan

mükezzibler ﴿كَانُوا مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يَضْحَكُونَ﴾ iyman edenlere gülüyorlardı

ilh... - Mekkede Ebu Cehl, Velîd ibni mugîre, Âs ibni vâil ve emsali Kureyş müşrikleri, Ammar, Suheby, Habab, Bilâl gibi fukarai mü'minîn ile istihza ediyorlardı. Sebebi nüzul bu olduğu merviydir. Abdüh bunu şöyle ifade etmiştir: Allah tealâ bu

Sh:»5666

âleme Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin bi'setiyle rahmet buyurduğu zaman kavmın kibarı ve urefâsı umumî delâlette ve kara kuvvet re'yinde idi. Hak da'veti gizli idi, ona ancak aleyhissalâtü vesselâmın sesi yükseliyordu, sonra da hevaları kalblerine olan Hak yolunu silmemiş buluna ve ona lebbeyk deyip da'vetine icabet eden zu'afâdan ba'zıları da onu fısıldıyor, ümid ettiklerine gizlice söylüyor ve korkduklarına bağıramıyordu, ve ma'lûmdurki kendisini kudret ve kesretle müte'azziz addedenler, meşrebi muhalif olan ve kuvvet ve da'vet eden kimselere gülerler. İşte Ebu Cehl, Velîd ibni mugîre Ve Âs ibni vâil ve emsali Kureyş cema'atinin halide böyle idi ve bid'atin teammüm ettiği ve fırkaların çoğaldığı ve bâtıl tarîkler

içinde tarîkı Hakkın gizli kaldığı ve dinin ma'nası bilinmez olduğu ve ıbârelerinden, üslûblarından ruhu atılıp bâtınlara tetabuk etmez zavâhir ve gönüllerden ta'kîb olunmıyan harekât ve rüsûm bırakıldığı ve şehvetler tehakküm edip nâs yiyip içmeğe, ziynete ve lükse ve menasıb-ü elkaba te'alluk eden şeylerden maada amele sevk-u teşvik edecek ragbet kalmadığı, himmetler yalancı şereflere takıldığı ve herkes yapmadığı şeylerle medh olunmayı sevdiği ve nâkıslar noksanlarını kâmilleri tenkîs ile istikmal etmek istedikleri zamanlarda da hep öyle olur, Hak sesi dinlenmez, Hakka çağıranları istihza eder, tahkir ederler. Bu âyeti kerîmenin nassı da kendilerine muntabık olur اهـ.

30. ﴿وَاِذَا مَرُّوا بِهِمْ﴾ ve onlara uğradıklarında - mü'minler o mücrimlerin (veya bil'akis) yanlarından geçtiklerinde ﴿يَتَغَامَزُونَ﴾ mücrimler teğâmüz ederlerdi - birbirlerine gamzeleriyle, göz uçlariyle işaret ederlerdi 31. ﴿وَاِذَا انْقَلَبُوا اِلٰى اَهْلِهِمُ﴾ ve o mücrimler, bulundukları mevki'lerden hanelerine,

Sh:»5667

ailelerine döndükleri zaman da ﴿انْقَلَبُوا فَكِهِينَ﴾ zevklanarak, mü'minlere yaptıklarını söyleşip eğlenerek gülüşe gülüşe giderlerdi - FEKİHÎN, müfredi fekih, fükâheden 32. ﴿وَاِذَا رَاَوْهُمْ﴾ ve mü'minleri, uzaktan yakından herhangi bir yerde gördüklerinde de o mücrimler ﴿قَالُوا﴾ derlerdi ﴿اِنَّ هٰؤُلَاءِ﴾ cidden bunlar - ki bunlarla muradları yalnız gördükleri değil umumiyyetle mü'minler cinsi ﴿لَضَالُّونَ﴾ şübhesiz dalâletteler - yolunu gaybetmiş şaşgın sapıklar, ya'ni göz önünde hazır Dünya ni'metine Dünya zevkına bakmıyorlar da aslı varmı yokmu, belli olmıyan Âhıret sevabına inanarak akılsızlık ediyor, yanlış yola gidiyorlar diye bütün mü'minlerin şaşgınlığına, dalâletine hukmediyorlardı ve bunu te'kidlerle kuvvetli kuvvetli söylüyorlardı 33. ﴿وَمَا اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ﴾ halbuki öyle diyen mücrimler o mü'minlerin üzerlerine, Allah tarafından muhafız gönderilmemişlerdi- kendileri sonunu düşünmiyerek cürm içinde yuvarlanırken onlara acıyorlarmış gibi rüşd-ü dalâletlerine hakemlik veya şahidlik etmeğe hakları yoktu 34. ﴿فَالْيَوْمَ﴾ bu günde - ya'ni o kâfirlerin inanmadıkları bu ba's-ü kıyam ve ceza günü de ﴿الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ iyman edenler ﴿مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ﴾ kâfirlere gülecekler - o mü'minler 35. ﴿عَلَى الْاَرَائِكِ يَنْظُرُونَ﴾ erikeler üzerinde bakacaklar - o kâfirlerin o kibr-ü gururdan, o zevk ve eğlenceden sonra cezalarını çekmek üzere Cehenneme yaslandıklarını ılliyyun sandalyelerinden, Cennet hacelelerinden seyr ederek gülecekler 36.

﴿هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾

Sh:»5668

nasıl kâfirlere ettiklerinin sevabı verildi mi? - Evet hep ettiklerini buldular, cezasını çektiler, mü'minlerin o gün kâfirlere gülmesi, kâfirlerin önce onlara gülmelerinin cezasıdır.

TESVİB ve İSÂBE, sevab vermek demektir. Sevab da esasen ceza gibi, hayır veya şerr her hangi bir şey'in karşılığıdır. Sonra da sevab, hayırda meşhur olmuştur. Netekim lisanımızda ceza şerde şayi' olmuştur. Burada tesvîb tecziye ma'nasınadır. İstifham da takrir içindir. Sevab ile ta'bir olunması, kâfirlerin istihza ile gülmelerine karşı bir tehekküm ifade etmek üzere « فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ » kabîlinden de olur.

İNŞİKAK

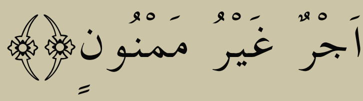
٨٤ ﴿ سُورَةُ الْاِنْشِقَاقِ

İnşikak, yâhud « انْشَقَّتْ » Sûresi bilâ hılâf mekkîdir.
Âyetleri - Bısri ve Şamîde yirmi üç, maadada yirmi beştir.
Kelimeleri - Yüz yedi.
Harfleri - Dört yüz kırk.
Fasılası - ت٠ه٠ا٠ر٠ق٠م٠ن harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

﴿١﴾ اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْ ﴿٢﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٣﴾
وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ ﴿٤﴾ وَاَلْقَتْ مَا فٖيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٥﴾
وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى
رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقٖيهِ ﴿٧﴾ فَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمٖينِهِ ﴿٨﴾
فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسٖيرًا ﴿٩﴾ وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِهٖ
مَسْرُورًا ﴿١٠﴾ وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ وَرَٓاءَ ظَهْرِهٖ ﴿﴾﴿﴾

﴿١١﴾ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ﴿١٢﴾ وَيَصْلٰى سَعٖيرًا ﴿١٣﴾ اِنَّهُ
كَانَ فٖى اَهْلِهٖ مَسْرُورًا ﴿١٤﴾ اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٥﴾
بَلٰى اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهٖ بَصٖيرًا ﴿١٦﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٧﴾
وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٨﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَ ﴿١٩﴾ لَتَرْكَبُنَّ
طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿٢٠﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢١﴾ وَاِذَا قُرِئَ
عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿سجده﴾ ﴿٢٢﴾ بَلِ الَّذٖينَ كَفَرُوا
يُكَذِّبُونَ ﴿٢٣﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٤﴾ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٥﴾ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ

Meali Şerifi

Semâ inşikak ettiği 1 Ve rabbını dinleyip haklandığı vakıt 2 Ve Arz meddedildiği ve içindekini atıp boşaldığı 3 Ve rabbını dinleyip haklandığı vakıt 4 Ey o insan! Sen cidden rabbına doğru çabalar da çabalar nihâyet ona mülâkî olursun 5 O vakıt kitabı sağ eline verilen 6 Kolay bir hisab ile muhasebe olunur 7 Ve mesrur olarak ehline gider 8 Ve amma kitabı "arkasında" verilen helâk! Diye çağırır 9 Ve Saıyre yaslanır 10 Çünkü o ehlinde mesrur idi 11 Çünkü hiç inkılâb görmiyecek sanmıştı 12 Hayır, çünkü rabbı onu gözetiyordu 13 İmdi kasem ederim o şefaka 14 Ve geceye ve derlendiğine 15 Ve derlendiği zaman o Aya 16 Ki sizler binip binip gececeksiniz elbette tabakadan tabakaya 17 O halde onlara ne var ki iyman eylemezler? 18 Ve karşılarında Kur'an okunduğu vakıt

Sh:»5671

secde etmezler? 19 Hattâ o küfr edenler tekzîb ederler 20 Halbu ki Allah içlerindekini biliyor 21 Onun için onlara elîm bir azâb müjdele 22 Ancak iyman edip Salih ameller yapanlar başka onlara tükenmez bir ecir var 23

1. ﴿اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْۙ﴾ Sema inşikak ettiği: yarıldığı veya parçalandığı - Semanın inşikakı, bu âlemin tebeddülü için fevkından gelen emri ilâhînin nüzul ve tehahhuk etmek üzere Semada zuhurudur. Bunun başlangıcı, infitar, nihayeti tayy: « يَوْمَ نَطْوِى السَّمَٓاءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِۜ » sonra da « كَمَا بَدَاْنَٓا اَوَّلَ خَلْقٍ نُع۪يدُهُۜ » mebdei gibi iadedir. Bu suretle inşikak bir taraftan Dünya Semasının yıkımı diğer taraftan uhra Semasının kuruluşudur. İnşikakın başlangıcı Sûrei Furkandaki « يَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَٓاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْز۪يلًا » âyeti mantukunca Semanın gamâm ile yarılışı ve Melâikenin peyderpey indirilişi ve bu suretle emri ilâhînin gelmeğe başlayışı diye tefsîr olunmuşturki Sûrei Bakarede « هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ ف۪ى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِىَ الْاَمْرُۜ » âyeti mucebince kazai emir, bunun tamamı demektir. Gamâm, bulut veya ak bulut demek olan gamamenin cem'idirki Şıhabın beyanına göre inşikak sırasında hâdis olup içinde suhufı a'mal ile Melâike inecek olan bir dabab, ya'ni bir sis denilmiştir. Sema bidayeten bir duhan olarak yaratıldığı gibi Semanın herhangi bir tarafında ecramın birinde biemrillah vakı' olacak bir infılaktan husule gelecek bir gamâm ile de Semada bir infıtar ve işkikak vukua gelmiş olur. Netekim Semanın infıtarı ile kevakibin intişarı beraber zikrolunmuştu. Kazıy haşiyesi Şihabda derki « يَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَٓاءُ بِالْغَمَامِ » ile tefsîr olunması İbni Abbastan me'sûrdur. Bu olmasaydı burada onu terk etmek evlâ olurdu. Çünkü infi'al babından inşikakın ihtiyar olunmasında kemali kudrete ve sanki şakka ihtiyac yokmuş gibi inkıyada delâlet

eden bir ma'na vardır. Zeccac « وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ » medlûlünce

Kıyamet hevliyle inşikak edecek

Sh:»5672

demiş, bunun gamâm ile olmasına münafî olmayacağı da söylenmiştir. Hazreti Alîden bir rivayette bu inşikakın Mecerreden olacağı da merviydir. Ba'zı âsarda «Mecer0re, Semanın kapısıdır» ehli Hey'et derlerki «Mecerre» histe temeyyüz etmiyen birçok yıldızlardır اهـ. Mecerrelerin seçilemiyen birçok yıldızlar mecmu'ası olduğunda eski ve yeni hey'etçilerin ittifakı var demektir. Yeni hey'etçilerin de kana'atleri budur. Ba'zı ifratçılar Mecerrelerin bir takım yıldızlar olduğunu yeni hey'etçiler yeni teleskoplarla keşf etmişlerdir zanniyle ileri geri birçok sözler söylüyorlarsa da bu yeni değildir. Şübhesizki bunların teşekkülünde câlibi dikkat bir hususiyyet vardır. Mecerreler bizim görebildiğimiz Semanın en yüksek bu'dunda bir mevkii mahsusta olduğundan oradan başlıyacak inşikakın mafevkten gelen bir inşikak demek olacağı da anlaşılır. Böyle bir infitar ile başlıyacak olan inşikak Semanın nihayet tayy ve kazai emre kadar gittikçe inkişaf eden bir takım safahatı vardırki bunlar «

﴿يَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَٓاءُ بِالْغَمَامِ﴾ ، ﴿فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ﴾ ، ﴿وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾ ، ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا﴾ » âyetleriyle ifade olunmuştur. Burada bu inşikak safahatının mebdeinden müntehasına, ya'ni kazi emre kadar mecmuunun vaktına işaret olmak üzere « اِذَا » her cümlede tekrar olunmayıp Semaya aid « اِنْشَقَّتْ، وَ اَذِنَتْ وَ حُقَّتْ » fiillerinin mecmuu bir « اِذَا » arza aid olanlar da bir « اِذَا » tahtinde cem olunarak iki « اِذَا » ile zikredilmiştir. Ya'ni Sema yarıldığı 2. ﴿وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا﴾ ve rabbını dinlediği vakıt - burada « اذن » üzün kelimesinden kulak vermek dinlemek ma'nasından olarak inkıyad ve itaatte mecazdır. Netekim lisanımızda da kulak vermek, dinlemek, söz dinlemek emir dinlemek, inkıyad ve İtaat etmek ma'nasına kullanıldığı gibi şâirin:

صم اذا سمعوا خيرا ذكرت به   وان ذكرت بشر عندهم اذنوا

«Benim anıldığım bir hayr işittiklerinde sağırdırlar, yanlarında bir şerr ile anıldığımda da kulak verir dinlerler»

Sh:»5673

demek olan beytinde de « اَذِنُوا » o ma'nayadır. Ya'ni bidayeti hılkatte Sema dühan iken Allah ona ve

Arza « اوكرها طوعا ائتيا » buyurduğu zaman « اتينا طائعين » diye tav'an ona inkıyad edip bütün tabi'atleriyle vücûde geldikleri gibi, inşikak emri verildiği zaman da Sema hiç mukavemet etmeksizin hemen inşikak edip rabbının irâde ve kudretinin te'sirine inkıyad eylediği ve binaenaleyh inşikaka müterettib, ahkâm husule geldiği vakıt ﴿وَحُقَّتْ﴾ ki Sema ona «hakîk» lâyık kılınmıştır.» - Ya'ni Semanın hakikatine, tabi'atına yaraşan da odur. Çünkü ilk yaradılışında « اَتَيْنَا طَآئِعِينَ » demiş, Allahın emrine itaat, tabi'atı olmak üzere vucüde getirilmiştir. Diğer bir ma'na ile o Semaya hak, vâcib kılınmıştır « ائْتِيَا طَوْعًا اَوْكَرْهًا » buyurulmuş olduğu için tav'an inkıyad etmese kerhen inkıyada mecbur olurdu. Onun için dinleyip tav'an ve tab'an inşikak etmese kerhen ve cebren şakk olunurdu. Biri liyaketten, biri vücubdan olan bu iki ma'naca « وَحُقَّتْ » de « واو » atıfa olmayıp cümlei mu'terıza olarak « اِذَا » nın medhulünden ayrı olmuş olur. Çünkü bu liyakat ve hak, Semaya yalnız inşikak zamanında değil, haddizatinde sabittir. Hak fi'li, şu şuna ehaktır, hakîktir, müstehıktır gibi liyakat ma'nasına kullanıldığı zaman « حُقَّ لَهُ، بِهِ » gibi mechul sıgasiyle kullanılır. Lâkin her mechul okunanın o ma'nadan olması lâzım gelmez, vücub ve iycab ma'nasında « لام » veya « عَلَى » ile sılalanır. « حُقَّ لَهَا وَ حُقَّ عَلَيْهَا » gibi burada « لام » veya « عَلَى » bu iki ma'nadan şöyle tefsîr olunmuştur. «

اَىْ جُعِلَتِ السَّمَآءُ مَحْقُوقَةً اَىْ حَقِيقَةً جَدِيرَةً بِالْاِسْتِمَاعِ وَالْاِنْقِيَادِ وَلَا تَمْتَنِعُ » ya'ni Sema dinleyip inkıyad etmeğe imtina' etmemeğe şayan kılınmıştır demek olup ma'na, kudreti rabbaniyyeye her mümkinin mütave'ati vâcib ve hakk olduğunu i'lândır. Yâhud: «

حَقَّ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِالْاِنْقِيَادِ اَىْ اَوْجَبَ بِمَعْنَى حَكَمَ عَلَيْهَا بِوُجُوبِ الْاِنْقِيَادِ لَهُ » ya'ni Allah, kendisine inkıyadı Sema üzerine vâcib kılmıştır. Binaenaleyh Semanın ona inkıyadı haktır, vacibdir. Yine bu ma'nalarda

olarak « حُقّ لَهَا اَنْ تَنْشَقّ لِشِدّةِ الْهَوْلِ » hevlin şiddetinden dolayı ona inşikak

vâcib olmuştur diye de tefsîr edilmiştir. Bu surette «vâv», âtıfe olup cümle « اِذَا » nın medhulünde dahil

olur. Bunun ücü de inşikakın tehakkukunu te'yid etmiş ve ona terettüb edecek umura tearruz etmemiş

oluyor. Biz ise bundan daha başka bir ma'na anlıyoruz, şöyleki: « وَاَذِنَتْ لِرَبّهَا », yalnız inşikak

emrini değil, onunla beraber Melâikenin nuzulü ve daha sair ahkâmı rabbaniyyenin icrası gibi inşikaka

müterettib olan evâmiri ilâhiyyeye inkıyad ve itaat, ya'ni «

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ﴾ ۰ ﴿وَالْمَلَكُ عَلٰى اَرْجَٓائِهَاؕ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌؕ﴾ » mazmunlarına işaret « حُقّتْ » de «elhâkka» dan havâkkı

umurun vaki" olacağı Hâkkanın tehakkuku veya hakkın galebesi ve ihkakı ma'nalarından biriyle «

وَفُعِلَتْ بِهَا الْحَاقّةُ ۰ اَوْ جُعِلَتِ السَّمَٓاءُ مَحْقُوقَةً اَىْ مَغْلُوبَةً لِلْحَقّ » ya'ni Semaya hâkka vaki' olduğu veya Semâ haklandığı: emri hâkka mağlûb olup hak, ihkak

edildiği vakıt demek olarak «

﴿وَقُضِىَ الْاَمْرُ﴾ ۰ ﴿وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّاۚ﴾ »

mazmunlarına işaret olmak daha müfid ve beliğ olacağı kana'atindeyiz - 3.

﴿وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْۙ﴾ ve arz medd olunduğu - dağları dereleri dekk ile tesviye edilip «

uzatılarak seası ziyadelendirilip genişletildiği 4. ﴿وَاَلْقَتْ مَا فيهَا﴾ ve içinde ne varsa attığı

- ölüleri kabirlerinden fırlattığı « وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ » mısdakınca içindeki

agırlıklarını, künuzünü ve meadinini döktüğü, Saıyd ibni cübeyr gibi bir takımları künuzün ihracı Deccalin

hurucu sırasında olduğuna binaen burada yalnız mevtâya kasr etmişler ise de Katâdeden merviy olan

evvelkidir. ﴿وَتَخَلَّتْۙ﴾ Ve temamen boşaldığı - Âlûsînin nakl ettiği üzere Ebülkasimi Cîlî Dîbacda

İbni Ömer radıyallahü anhten tahric etmiştirki Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem şöyle

Sh:»5675

buyurmuştur. «

اَنَا اَوَّلُ مَنْ تَنْشَقّ عَنْهُ اْلاَرْضُ فَاَجْلِسُ جَالِسًا فِى قَبْرِى وَ اِنّ اْلاَرْضَ تُحَرّكُ بِى فَقُلْتُ لَهَا مَا لَكَ فَقَالَتْ اِنَّ رَبّى اَمَرَنِى اَنْ اُلْقِىَ مَا فِى جَوْفِى وَ اَنْ اَتَخَلَّى فَاَكُونَ كَمَا كُنْتُ اِذْ لَا شَىْءٍ فِىَّ وَ ذٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى وَاَلْقَتْ مَا فيهَا وَتَخَلَّتْ = ben, Arz

kendisinden inşikak edeceklerin evveliyim, hemen kabrimde cülûs ederek otururum ve Arz benimle hareket etmeğe başlar, ne oluyorsun derim: rabbım bana içimdekini atıp boşalmamı, boşalıp da vaktiyle

bende hiç bir şey yokken olduğum gibi olmamı emretti, Der, işte bu Allah tealânın «

وَاَلْقَتْ مَا فيهَا وَتَخَلَّتْ » kavlidir. Öyle boşaldığı 5.

﴿وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ﴾ ve rabbını dinleyip haklandığı vakıt - bunda da söz evvelki

gibidir. « اِذَا » nın tekrarı Semâya âid olanlarla Arza âid olanların bir nevi hususıyyetle istiklâline, ya'ni

inşıkak-u hâkkanın iki safhasına işaret içindir. Bu « اِذَا » lar bir taraftan yukarıki Sûrenin Âhirine bir

taraftan da bundan sonrasına merbut gibi mulâhaza olunabilmek üzere, cevabı bir bakışa mahzuf bir

bakışa da mezkûr denilebilecek bir üslûbdadır. Onun için ba'zıları bu « اِذَا » ların şart ma'nâsından

mücerred zarfiyye olup cevaba muhtac olmadığını söylemişlerdir ki bu surette balâda zikr olunan tesvîb ve

ceza ne vakıt? Suâli mukadderine karşı « اِذَا السَّمَاءُ الخ » diye cevab olabilir. Ba'zıları

şartıyye olup cevabı tehvil için hazf edilmiş olduğunu söylemişlerdir ki o vakıt neler neler olacak şimdi

beyana sığmaz demek olur. Ba'zıları Tekvîr ve İnfıtar Sûreleri karînesiyle o vakıt herkes ne yaptığını anlar

demektir demişler. Ba'zıları da « أَذِنَتْ وَ حُقَّتْ » fiıllerinin ma'nâsında cevab münderictir

demişler. Fakat en doğrusu cevab şu iki âyetten birinin mazmunundadır. 6.

﴿يَآ اَيُّهَا اْلاِنْسَانُ اِنَّكَ﴾ ey insan, haberin olsun ki sen

﴿كَادِحٌ اِلَى رَبِّكَ كَدْحًا﴾ rabbına doğru çabalar da çabalarsın -

KEDH, tırmalamak ve kendisine te'sir edecek vechile

Sh:»5676

hayır veya şerr bir işe emek vererek cidd ü cehd ile çalışıp çabalamak ma'nalarına gelir ki burada bununla tefsîr edilmiştir: ya'ni bütün hayatında ölüm ve mâba'dinde rabbının acı veya tatlı ireceğin emrine doğru

didinir çabalarsın ﴿فَمُلَاقِيهِ﴾ nihayet ona mulâkî olursun - işte Ahfeş, müberred gibi ba'zıları «

اِذَا » ların cevabı « فَاَنْتَ مُلَاقِيهِ » ma'nasına bu « فَمُلَاقِيهِ » dir demişler. Ba'zıları da bu

âyetin cevab Makamında olduğunu söylemişlerdir. Diğer ba'zıları da bunu şart ile ceza arasında cümlei mu'teriza add edip « اِذَا » ların asıl cevabı şu olduğunu söylemişlerdir ki en yakışanı da budur. 7.

﴿فَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ﴾ o vakıt kitabına yemînı ile irdirilen - defteri a'mâli

veya ı'lâmı sağ eliyle veya sağ eline verilen (Sûrei Hâkkaya bak) 8.

﴿فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾ hemen bir hisabı yesîr ile muhasebe olunur

geçer -

HİSABI YESÎR, hiç münakaşa edilmeyen kolay bir hisab ki Resulullah bunu arz ve sâde kitaba bakılıp geçiştirilmek ile tefsîr etmiştir. Buharî Ebu Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud Hazreti Aişeden rivayet etmişlerdir:

Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem « لَيْسَ أَحَدٌ يُحَاسَبُ اِلَّا هَلَكَ =

hisaba çekilen bir kimse başka değil, behemehal helâk olur» buyurdu. Ya Resulâllah, Allah tealâ beni sana feda kılsın «

فَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا»

buyurmuyor mu? Dedim, buyurdu ki «

ذٰلِكَ الْعَرْضُ يُعْرَضُونَ وَ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابُ هَلَكَ = o arzdır arz

olunurlar ve her kim hisabda münakaşa olunursa helâk olunursa helâk olur. Bir de İmam Ahmed ve Abd ibni Humeyd ve İbni Merduye ve Hâkim, sahih diye yine Hazreti Aişeden rivayet etmişlerdir ki: Resulullahı dinledim namazının ba'zısında « اَللّٰهُمَّ حَاسِبْنِى حِسَابًا يَسِيرًا = Allahım beni hisabı

yesîr ile muhasebe et» diyordu, namazdan çıkınca ya Resulâllah dedim, hisabı yesîr nedir? Buyurdu ki « اَنْ يُنْظَرَ فِى كِتَابِهِ فَيُتَجَاوَزَ عَنْهُ » kitabına bakılıp da geçiştirilivermesi, ya'ni

günahlarının

Sh:»5677

afv olunuvermesidir.» 9. ﴿وَيَنْقَلِبُ اِلٰى اَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾ geçer ve mesrur olarak

ehline döner-sevinerek « هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ » der. Ehli, mü'minlerden olan yâranı ve

müteallikatı ve Allah tealânın Cennette bilhassa anın için hazırladığı hur-u gılmândır. 10.

﴿وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ﴾ ve amma kitabı zahrının verâsında, ya'ni

sırtı arkasında verilen - El'hâkka Sûresinde « بِيَمِينِهِ » mukabilinde « بِشِمَالِهِ » burada «

وَرَآءَ ظَهْرِهِ » denilmesi ikisinden de murad bir olduğuna delâlet eder. İkisinde de terslik, şeâmet,

zorluk, hakaret ve tehlüke ma'nası vardır. Onun için « ﴿بِشِمَالِهِ﴾ ، ﴿وَرَآءَ ظَهْرِهِ﴾ »

diye tefsîr edilmiş, arkalarından sollarına verilir denilmiştir. Ba'zıları da sağ eli boynuna, sol eli arkasına

bağlanıp kitabı arkasının gerisinden verilir demişlerdir. Soldan verilmesi şeâmet ve ma'kûsiyyetine,

arkasından verilmesi de « وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالاً مَعَ اَثْقَالِهِمْ » medlûlü

üzere o kitabın hukmünce ve balleri sırtlarına yükletilmek ma'nasiyle cezalarının ağırlığına yâhud şimal,

amellerinin solaklığıyle kesiblerinin tersliğine, verâe zahrihi de « فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ »

medlûlünce Dünyada kitabullahı arkalarına atıp zıddına gittikleri veya kendi işlerini kendileri görmeyip

arkalarından bekledikleri cihetle Âhırette hukümleri tebliğ olunurken yüzlerine bakılmıyarak ümid ve

intizarlarının hilâfına ve hatır-u hayallerine gelmez ve surette aleyhlerinde olarak arkalarından teblığ

olunacağına da işaret olurki bu son ma'na gelecek olan « اِنَّهُ ظَنَّ » ta'lîlinden de anlaşılır. Böyle kitabı

arkasından verilen 11. ﴿فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُوراً﴾ artık helâk diye bağırır. -

SÜBUR, helâk demektir. Ya'ni vâsüburâ: ey helâk! Nerdesin gel yetiş imdadıma helâk olayım da bu

derdden kutrulayım diye feryad eder. 12. ﴿وَيَصْلٰى سَعِيراً﴾ ve Seıyre

Sh:»5678

yaslanır - Cehenneme girer. 13. ﴿اِنَّهُ كَانَ فٖى اَهْلِهٖ مَسْرُوراً﴾ Çünkü o ehlinde

mesrur idi - Dünyada, evinde, âilesi, kavmı içinde ferahlı, refahlı, keyfi yerinde zevk-u safasında idi, Âhıret

ve akıbeti düşünmez, gam ve keder içinde ıztirab çekenlere acımaz, Dünyanın tehavvülâtını hısaba almaz

idi 14. ﴿اِنَّهُ ظَنَّ﴾ çünkü o zann etmiştiki ﴿اَنْ لَنْ يَحُورَ﴾ asla dönmiyecek, inkılâb

görmiyecek - sürûru, kedere çevrilmiyecek, ölmiyecek, hiç bir azâb ve mes'uliyyet çekmeyecek sanmıştı.

HAVR, bir kemâlden sonra noksan ve zevale rücu' ve inkılâbdır. Netekim bir hadîsi şerifte «

نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْحَوْرِ بَعْدَ الْكَوْرِ » kevrden sonra havrden Allaha sığınırız»

buyurulmuşturki sarık sarıldıktan sonra tersine çözülüp bozulması gibi arttıktan sonra noksana, kemâlden

sonra zevâle salâhtan sonra fesâda, tarakkîden sonra tedenniye rucu' ve inkılâb demektir. Burada «

﴿إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ﴾ » buyurulduğu üzere mevt ve ba's ile Allaha rucu'dur. 15. ﴿بَلَى﴾ Hayır - Onun zannı gibi değil, keyfine kalmıyacak inkılâb görecek, rabbına rücu' edecektir. ﴿إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا﴾ Çünkü rabbı ona basîr bulunuyor. - Bütün yaptıklarını görüp gözetip duruyor. Binaenaleyh onu kaçırmaz, behemehal çevirecek, hisabını görüp cezasını verecektir. 16. ﴿فَلَا أُقْسِمُ﴾ ilh « فاء » geçen beyanat üzerine neticeyi tefri' ve takrirdir. ﴿بِالشَّفَقِ﴾ -

Şefak, akşam güneş battıktan sonra ufukta görünen kırmızılığın ismidir. Ki aslı tül gibi rikkat ve incelik ma'nasındandır. « شَيْءٌ شَفَقٌ » denilirki inceliğinden dolayı

Sh:»5679

tuttunamayan şey demektir. Kalbin inceliği ma'nasına şefekat ve korku ma'nasına, işfak da hep rikkat ma'nasındandır. Lisanımızda şefak, fecr, ya'ni sabahın tanı ma'nasına da şayi' olmuş ise de bu âmıyâne bir ta'birdir. Arabcada ve ıstılâhı şeri'de ve hey'etçiler ıstılâhında şefak, fecre mukabil olarak gurubdan sonraki kırmızılıktırki akşam namazı vaktidir. İmamı a'zam Ebu hanîfe Hazretleri kırmızılıktan sonraki beyazlık olduğuna kail olmuşturki Ebu Hüreyre ve Ömer ibni Abdillaziz hazeratının da kavlidir. İmamı a'zamın cümhur kavline rucu'u da merviydir. Tafsîli Hidaye etrafındadır. O beyazlığın zevâliyle bilittifak yatsı namazı girmiş olur. Burada murad Dünya hayat ile mesrur olanlara karşı hergün bir akşama müncer olarak tehavvül etmekte bulunan âlemin inkılâbatındaki menazırın ıhtilâfını duyurmak olduğu için evvelâ akşamın kırmızı şefakına, sâniyen 17. ﴿وَاللَّيْلِ﴾ geceye ﴿وَمَا وَسَقَ﴾ ve mâvesakına -

VESAK, zamm ve cem'i', ya'ni derleyip toplamak, birikdirip yüklenmek ma'nasınadır. Netekim altmış sa'a bir deve yükü toplamak i'tibariyle vesak denilir. Gecenin mâvesakı da derleyip toplandığı muhteveyâtı demek olur. Vesaktan ifti'al olan «ittisak» da aslı «ivtisak» olup derli toplu düzgün ve muntazam olmak ma'nasınadır. Sâlisen 18. ﴿وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ﴾ ittisakı zamanında Kamere - ya'ni derlenip toplanarak muntazam bedr olduğu zaman Aya kasem edilip de buyuruluyorki 19. ﴿لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾ elbette ve elbette siz tabaktan tabaka bineceksiniz - şefakın, leylin ve muhteveyâtının, Kamerin tehavvülâtı gibi halden hâle veya tabakadan tabakaya, veya karından karna intibak, eden birbirinden üstün tehavvülat ve inkılâbata binecek, beyan olunduğu üzere sonunda rabbınıza gideceksiniz.

Sh:»5680

Tabak kelimesi, esasen mutabekat ve mutabık mefhumiyle bir çok ma'nâlara gelir. Kamus sahibinin Besâirde beyanı vechile bu madde mütezayıf isimlerden olup aslında bir şey'i diğer bir şey'in mıkdarınca fevkinde kılmak ma'nasınadır. Sonra o fevkinde olan şeyde ve bu münasebetle bir şey'e uygun olan şeyde, sonra derece ve menzilede ve ahval ve etvarda isti'mal olunmuştur. Bu suretle bir şey'in kapağına veya örtüsüne ve bir çiftin teki gibi mutabık ve uygununa ve tabak ve sini dediğimiz kablara ve tabakanın cam'i veya ismi cinsi olarak tabakat ve meratib ma'nâsına ve bâhusus bir terakkî mülâhazasiyle bir hâle mutabık olan diğer hale ve karın ve asır ma'nâsına ve yirmi seneye ve bel kemiklerinin arasında ki yufkaca intıbak kemiklerine ve Cebeli zühreye ıtlak olunur. Ve yer yüzüne de tabakul'arz denilir. Burada en ziyade

yekdiğerine mutabık halden hâle geçeceksiniz diye tefsîr edilmiştirki en şumüllü ma'nası budur. Bir takımları mutabekatı şiddeti hevilde mutabekat ile takyid eylemişler ise de bu zâhir değildir. Bir çokları tabakânın cem'i olarak tabakattan tabakata, ba'zıları karından karna, asırdan asra demişler, ba'zıları da yirmi seneden yirmi seneye tahavvülâta işaret olduğunu söylemişlerdir.

Naîm ibni hammadin ve Ebu Nuaymin tâhric ettiklerine göre Mekhul demiştirki her yirmi senede evvel bulunmadığınız bir halde bulunursunuz. İbni münzirin ve İbni ebî hâtimin rivayetinde de her yirmi senede evvel üzerinde bulunmadığınız bir emr ihdas edersiniz. Ba'zıları da bir zamandaki cema'ati beşer manasına karndan karna « قَرْنًا بَعْدَ قَرْنٍ » ümmetten ümmete demişlerdir. Netekim Resulullahı amucası Hazreti Abbas ibni Abdilmuttalib medh ederken şöyle demiştir.

وَاَنْتَ لَمَّا وُلِدْتَ اَشْرَقَتِ الْاَرْضُ وَضَاءَتْ بِنُورِكَ الْاُفُقُ

تَنَقَّلُ مِنْ صَالِبٍ اِلَى رَحِمٍ. اِذَا مَضَى عَالَمٌ بَدَا طَبَقٌ.

Sen doğduğun vakıt Arz aydınlandı ve nurunla ufuk

Sh:»5681

parladı, bir sulbden bir rahime geçiyordun, bir âlem geçince bir tabak peyda oldu. Ya'ni yeni bir karn, geçenlerin hepsinden üstün birbirine uygun müterakkî bir cem'iyyet zuhur etti demektir. Bunların hepsin insanların gerek ferd ve gerek cem'iyyet i'tibariyle hayatta bir kararı olmayıp ölüm ve Âhırete doğru Allaha rucu' edinceye kadar tehavvülden tehavvüle geçmeğe mahkûm olduklarını ifade ediyor. Bu suretle Dünyada hayatı beşer tavırdan tavra terakkî ve tedenniye giden mütemadî bir inkılâb demek olduğu ve bunun için beyan olunduğu üzere nihayet Allaha varıp hisab vermek lâbüd bulunduğu anlatılmış oluyor.

Rükûb, tehavvül ve telâkîden mecaz veya hakikati üzere olup hâl mecazen merkûbdur. Hâlin hâle mutabekati ikinci hâlin evvelkine bir hadde telâkîsi veya galebesidir. Yoksa bütün zat ve evsafta ittihad veya mümaselet değildir. Zira mutabekat zat ve mahiyyette değil, biri hayat biri memat gibi muhtelif ahvalin yekdiğerine bir hadde mutabekati olabilir. Bununla beraber ikisi de elem, ikisi de lezzet olmak gibi ayni cinsten iki hâlin zaman ve mekân veya derece farkıyle intıbakı da olabilir. Bu suretle rükûb ve tabakta bir yolculuk, ya yukarı veya aşağı giden bir inkılâb tasvir ve tehyici vardır Hâlin birisi Dünya birisi âhirettir. Dünya bir inkılâb âlemi bir geçid, Âhıret bir darül'karardır. Bu karar da ya sürûrda veya Seıyrdedir. Hıtab, umuma olduğuna göre bu ıhbarda inkılâbın terakkî veya tedennî olabilmesi i'tibariyle bir cihetten va'd, bir cihetten veîd vardır. Hıtab, Resulullaha ve mü'minîne olduğuna göre de bunda hem katî bir va'd hem de İslâmın emri ilâhîye intibak ile Allaha rücu' için daima Âhırete doğru tealî ruhunu telkîn eden ve zaferden zafere götürecek olan yüksek bir terakkî umdesi vardır ki Allahdan başka hiç bir gayede tevekkufu

Sh:»5682

tecviz ettirmez ve dîn ruhunun camid ve kör körüne bir görenekle mazîye veya hâle saplanıp kalmaktan ıbaret bir atalet hissi değil, nizamsız, intibaksız, gayesiz giden ve hiç bir yekûn ifade etmiyerek her adımında ibtidaî kalan perişan bir teceddüd ve inkılâb hevesi de değil, mebde'den meada, kademe kademe bir intibak nizamı içinde Allah için daima ileri gitmek ve likaullaha irmek istiyen bir terakkî aşk ve iymanı ile hareket olduğunu anlatır. Onun için bir hadîsi şerifte «

مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُونٌ = iki günü müsavî olan aldanmıştır.» Diye vârid olmuştur. Bunda insanı bütün inkılâbâtın fevkına çıkaracak bir terakkî düsturu, bir i'tilâ vad-ü tebşiri bulunduğuna bilhassa Kamerin ittisakına kasem edilmesiyle de işaret edilmiş demektir. Bundan dolayı « بـا » nın fethiyle müfred olarak « لَتَرْكَبَنَّ » kıraatine göre hıtab evvel emirde Peygambere aid olarak Resulullahın leylei israda olduğu vechile Semâdan Semâya, dereceden dereceye, rütbeden rütbeye kurbi ilâhîye mı'racı vuku' bulacağını va'd-ü tebşir olduğu dahi İbni Abbas ve İbni Mes'uddan rivayet edilmiştir. « وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ » kaseminin de buna bir münasebeti mahsusası vardır. Buharîde Mücahidden İbni Abbas, « لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ » hâlen ba'de hâlin» dedi. «Haza nebiyyüküm

sallâllahü aleyhi vesellem» dedi diye rivayet de bunu gösterir. Şu halde « بـا » nın zammiyle cem'i' olarak

« لَتَرْكَبُنَّ » kıraati de Peygamberle beraber ona ittiba' eden müslimîne hıtab olarak onların da Peygambere ittibaı nisbetinde halden hâle tabakadan tabakaya kurbi hakka yükselecekleri haber verilmiş

ve hılâfına gidenlerin o inkılâbat içinde mağlûb ve makhûr olacakları anlatılmış olur. Hasılı bu âyette halden

hâle veya tabakadan tabakaya terakkî her yüz senede veya her yirmi senede br tehavvül ve teceddüd ile

mutabakat mefhumlarına alâkadar tabak ve rükûb mazmunlarında hayatın seyri terakkî veya tedennîsinde

kanun olan mühim hakîkatler vardır. Hayat, muhîte

Sh:»5683

mutabakat diye mülâhaza edildiğine göre de en yüksek hayat, en yüksek muhîte mutabakat demek olur.

En yüksek muhît ise «

﴿بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطٌ﴾ . ﴿عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ . ﴿هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ . ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ » olan Allah tealâdır. Binaenaleyh en yüksek hayat her hal-ü kârda Allah tealânın emrine intıbak ederek onun likasına yükselmekle olur. O yükseliştir ki «

وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُ لَوْكَانُوا يَعْلَمُونَ » buyurulan

hayati âhire saadetinin aksasıdır. Netekim evvelki Sûrede mukarrebînin o Tesnîm men'baından içecekleri beyan olunmuştu. Ona yükselmek için de ondan beride hiç bir gaye ve maksadda durup kalmamak, her tehavvül ve inkılâb hatvesinde ancak onun emrini nazari i'tibare alarak yürümek ve lüzumunda onun yoluna can vermekten çekinmemek iycab eder. Çünkü her ne yapılsa bir inkılâb âlemi olan Dünyanın hiç bir şey'inde bekaya ihtimal yoktur. Onun Semâsı da Arzı da haklanacak, bâkı ancak zül'celâl vel'ikram olan rabbın vechi kalacaktır. Allaha tav'an gitmek istemiyen nasıl olsa kerhen gidecek ve o Kıyametin şiddet ve hevli içinde onun ikramından mahrum, celâline mahkûm olacaktır. 20.

﴿فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ O halde o insanlara ne var ki iyman etmezler? - Hakîkat böyle iken,

ya'ni beyan olunduğu üzere bu Dünyada inkılâb muhakkak, tabaktan tabaka tehavvülât ile Âhırete gitmek ve huzurı hakta hisab vermek zarurî olduğu ve iyman edenlere o güzel akıbet mev'ud bulunduğu halde nelerine güvenirler de Allaha ve Resulüne ve Âhırete iyman etmezler! İyman edip de o güzel akıbete irmek için güzel amellere çalışmazlar? İyman etmemekle ne kazanırlar? Allaha gitmekten kaçınmakla bulundukları halde kalacaklarını ve inkılâb görmiyeceklerini mi zann ederler? 21. «SECDE AYETİDİR»

﴿وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾﴿سجده﴾ Ki karşılarında Kur'an

okunduğu vakıt secde etmezler - boyun eğmezler, hakîkati

Sh:»5684

teslim etmezler, emr-ü nehyine itaat ve inkıyad eylemezler, secde etmeleri lâzım gelirken secde etmezler.

Aleyhissalâtü vesselam bir gün « وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ » okumuş da secde etmiş, beraberinde

bulunan mü'minler de secde etmişlerdi, Kureyş de başları ucunde el çırpmış ve ıslık, çalmışlardı, bu âyet nâzil oldu diye rivayet edilmiştir. İmamı a'zam Ebu Hanîfe Hazretleri bununla burada secdei tilâvetin

vücubuna istidlâl eylemiştir. Şafiî de sünnet demiştir. İbni Abbas radıyallahü anhümadan mufassalda secde yoktur diye rivayet edilmiş ise de Ebu Hüreyre radıyallahü anh burada secde etmiş ve Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin bunda secde ettiğini gördükten sonra secde ettim vallahi demiştir, Enes radıyallahü anh de demiştirki: Ebu Bekrin, Ömerin, Osmanın, Alînin radıyallahü anhüm arkalarında namaz kıldım, hepsi de secde ettiler اهـ. Ya'ni namazda bu Sûreyi okudular, burada bilhassa secdei tilâvet yaptılar. Maamafih Sûrenin âhirine kadar okunup da rükû'a gidilecek olursa namazın rükû' ve sücudiyle secdei tilâvet sakıt olur. Vâcib değildir diye Hasenden varid olan rivayetin mahmili de bu olmak gerektir.

22. ﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ﴾ hattâ küfredenler tekzîb bile ediyorlar - Kur'ana ve Âhırete yalan diyorlar - 23. ﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ﴾ Halbuki Âllah içlerinde ne saklıyorlar biliyor. -

YU'UN, kab ma'nasına vi'adan if'aldir. Mazîsi « وَجَمَعَ فَاَوْعٰى » gibi ev'âdırki kaba doldurup saklamak ma'nasındandır. Ya'ni tekzîb ederlerken gönüllerinde ne gibi muzmer fikirler, bozuk akîdeler, fena maksadlar besliyorlar, tasdîk etmeleri iycab ederken neden dolayı tekzîbe gidiyorlar, tekzîb ile neler kazanmak, kablarına neler doldurmak, mü'minlere neler yapmak, defterlerine neler yazdırmak

Sh:»5685

istiyorlar, hepsini Allah tamamiyle biliyor. 24. ﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ﴾ Onun için kâfirler elîm bir azâb ile müjdele - de onunla sevinsinler! 25.

﴿اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ancak iyman edip salih ameller yapanlar müstesna - alel'umum mü'minlerin kâfirlerden istisnası istisnai münkati' olursa da kâfirler içinde iyman edenlere nazaran muttasıldir. ﴿لَهُمْ﴾ onlar için - ya'ni iyman edip de salih ameller yapanlar için ﴿اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ menn olunmaz, ya'ni kendi kesibleri olmak i'tibariyle minnetsiz, yâhud kesilmez ebedî bir ecir vardır.

Sh:»5686

BÜRÛC

٨٥ سُورَةُ الْبُرُوجِ

Buruc Sûresi bilâ hilâf Mekkîdir.
Âyetleri - Yirmi ikidir.
Kelimeleri - Yüz dokuzdur.
Harfleri - Dört yüz elli sekizdir.

Fasılası - ج ۰ د ۰ ق ۰ ر ۰ ب ۰ ط ۰ ظ harfleridir.

Bu Sûre bilhassa yukarıda « وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ » âyetleriyle işaret buyurulduğu üzere kâfirlerin mü'minlere karşı besledikleri gayza ve mü'minlerin onlardan gördükleri mihnete katlanarak Allah yolunda şehabet ile fevzi kabîre irdiklerine dair Dünya inkılâblarından bir inkılâb misâlini muhtevi olarak evvelki Sûre gibi mü'minlere va'di ve kâfirlere va'îdi ve Kur'anın şanına tenbîhi tazammun eder. Kureyşin mü'minlere işkence etmeleri sebebiyle nâzil olduğu anlaşılıyor.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِۙ ﴿٢﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِۙ ﴿٣﴾
وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍؕ ﴿٤﴾ قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِۙ ﴿٥﴾ اَلنَّارِ
ذَاتِ الْوَقُودِۙ﴿﴾

Sh:»5687

﴿٦﴾ اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌۙ ﴿٧﴾ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ
شُهُودٌؕ ﴿٨﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ
الْحَمِيدِۙ ﴿٩﴾ اَلَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِؕ وَاللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌؕ ﴿١٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِؕ ﴿١١﴾
اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُؕ ﴿١٢﴾ اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ

لَشَدِيدٌ ﴿١٣﴾ اِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٤﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ
الْوَدُودُ ﴿١٥﴾ ذُوالْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٦﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ
﴿١٧﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَديثُ الْجُنُودِ ﴿١٨﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ
﴿١٩﴾ بَلِ الَّذينَ كَفَرُوا فى تَكْذيبٍ ﴿٢٠﴾ وَاللّٰهُ مِنْ وَرَآئِهِمْ
مُحيطٌ ﴿٢١﴾ بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجيدٌ ﴿٢٢﴾ فى لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

O Semai zatilbüruca 1 Ve o yevmi mev'uda 2 Ve şâhide ve meşhûda kasem olsun 3 Tel'ıyn edildi sahibleri o uhdudun 4 O çıralı ateşin 5 O vakıt ki üzerine oturmuştular 6 Mü'minlere yaptıklarına karşı şâhid de oluyorlardı 7 Onlardan kızdıkları da yalnız azîz, hamîd olan Allaha iyman etmeleri idi

8

Sh:»5688

Ki bütün Semavât ve Arz mülkü onundur ve Allah, her şey'e şâhiddir 9 O kimseler ki mü'minîn ve mü'minâta fitne yapmışlar, sonra da tevbe etmemişlerdir muhakkak artık onlara Cehennem azâbı var ve onlara yangın azâbı vardır 10 O kimseler ki iyman etmişler ve salih ameller işlemişlerdir, muhakkak onlara altından ırmaklar akar Cennetler var, işte o büyük kurtuluş dur 11 Hakîkat rabbının tutuşu şedîddir 12 Çünkü o hem mübdî hem muîddir 13 Onunla beraber gafurdur, çok sevgili (vedud) dur 14 Arşın sahibi, şanlı (mecîd) dir 15 Dilediğini yapar (fa'alün limâ yürîd) dir 16 geldi ya, sana kıssası o orduların (o cünudun) 17 Fir'avnin ve Semudün 18 Fakat o küfredenler hâlâ bir tekzibe 19 Halbuki Allah arkalarından kuşatmış 20 Fakat o şanlı bir Kur'andır 21 Bir Levhı mahfuzda

1. ﴿وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾ - Vav, kasem için, Semai zatil'bürcu: büruclu, ya'ni bürclerle Müzeyyen Semâ.

BÜRUC, ma'lûm ki bürcün cem'idir. Bürc, aslında: zâhir şey demek olup sonra her bakanın gözüne çarpacak vechile zâhir olan yüksek köşk «kasri âlî» ma'nasında hakîkat olmuştur. Şehir surlarının, kalelerin yüksek yerlerine de aynî vechile bürc denilmiştir. Bunlara teşbih tarikıyle veya zuhûr ma'nasiyle Semadaki yıldızlara veya büyüklerine veya ba'zı yıldızların ictimaından müteşekkil suretlere de ıtlak olunmuş ve bâhusus ma'ruf olan «Hamel, Sevr, Cevza, Seratan, Esed, Sünbüle, Mîzan, Akreb, Kavs, Cedî Delv, Hud» on iki bürcde hâkikat olmuştur. Onun için Hey'et ve Nücum ıstılâhında bürc ta'biri altısı şimalî ve altısı cenubî olan bu on ikiye mahsûs olup diğerlerinde suret ta'biri kullanılmıştır. Sûrei Furkanda geçen «

تَبَارَكَ الَّذى جَعَلَ فِى السَّمَآءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنيرًا » âyetinin tefsirine bak. Semâda bu on iki burcun bulundukları sahaya «mıntakatül'büruc» tesmiye edilir. Burada İbni Cerîr gibi bir

Sh:»5689

çokları bu on iki bürc tefsîr etmişler, bir takımları kasırlar, ya'ni köşkler, ba'zıları menazili Kamer olan nücum, ba'zıları büyük kevkebler, ba'zıları da Semânın kapıları demişlerdir. Sahib Keşşaf der ki: bu on iki bürcdür. Bunlar teşbih üzere Semânın köşkleridir. Menâzili Kamer olan nücum da denilmiş. Kevakibin büyükleri zuhûrundan dolayı büruc tesmiye edildi de denilmiş, Semânın ebvabı da denilmiştir اهـ. Bunun hasılı burcların birer köşk mefhumiyle tasvîrini tercih etmektir. Bu ma'nâ teşbih tarikıyle yıldızların hepsinde

mülâhaza olunabilirse de yüksek yüksek bâriz teşekküller arz eden mecmualar kasd edilmesi daha zâhirdir. Bu miyanda on iki burc i'tibarî olmakla beraber en ma'ruf ma'nâsı olmak haysiyyetiyle daha mütebadir olur. Maamafih zikr olunan tefsirlerden her birinde bir fâidei mahsusa bulunduğu da derkârdır. Hangisine göre mülâhaza edilse Semâi zatil'büruc, Dünya Semayı en yüksek tabakasiyle ifade etmiş olur.

2. ﴿وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِۙ﴾ ve o yevmi mev'uda - ki mü'minlere va'd, kâfirlere vaîd olan Kıyamet günü, ceza günüdür. 3. ﴿وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍؕ﴾ ve şâhide ve meşhûde kasem olsun ki - bu şâhid ve meşhûd, huzur ma'nasına şuhuddanda şehadetten de olabilir ve bundan dolayı burada bir çok vecihler söylenmiş ise de en zâhir olan ma'na o gün hazır olup da o Kıyameti gören veya onda şâhidlik edecek olanlarla görülecek ve şehadet edilecek olan hâilelerin ve vukuatın hepsine şâmil olmak üzere her hangi bir şâhid ve meşhûd olmasıdır. Binaenaleyh Allah tealâ bu Dünyanın en yüksek muhitiyle Kıyamet gününe ve onun bütün muhteveyâtına kasem eylemiştir. Bu kasemin cevabı « اِنَّ الَّذ۪ينَ فَتَنُوا » yâhud « اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ » olup aradakiler mu'terizadır. Çünkü « قُتِلَ » de cevab alâmeti yoktur, zira mazîi müsbet kaseme cevab olunca « لَقَدْ قُتِلَ » gibi « لاَم » ve « قَدْ » dahil olmak lâzımdır, ancak kelâm

Sh:»5690

uzandığı zaman « قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ » gibi birisinin hazfi câiz ola bilirse de kutile de hiç biri yoktur» denilmiş isede ba'zıları burada da kasem uzamış olduğu için « لَقُتِلَ » takdirinde olarak « لاَم » ın hazf edilmiş olması câiz olacağını söylemişler. Ve ma'na i'tibariyle de bunu yakın bulmuşlardır. Lâkin « لاَم » ve « قَدْ » ikisinin de hazfi câyi nazar olduğundan asıl cevabın mahzuf olup kutile cümlesinin cevab makamına ikame edilmiş olması daha doğru olacağı da beyan olunmuştur. Sûrenin sevkı küffarın eziyyetlerine karşı mü'minlerin iymanda tesbîti ve mü'minlere eziyyet edenlerin âkıbet ashabı uhdud gibi mel'un ve makhûr olacaklarını anlattığından asıl cevabın mazmunu şu olur: mü'minler kâfirlerden görecekleri mihnet ve ezaya karşı iymanlarında sabr ü sebat etmelidirler. Çünkü mü'minlere eziyyet edenler âkıbet kahrolunacaklardır. Netekim 4. ﴿قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِۙ﴾ katledildi ashabı uhdud - burada kutile, hâkikat ma'nasına olmak tecviz edilmiş ise de ma'nevî helâke de şamil olmak üzere tel'ın, ya'ni rahmeti ilâhiyyeden tard suretiyle kahr u tenkil ma'nasına tefsiri daha ma'ruftur.

UHDUD VE HADD, yerde olan uzun handak veya yarıga bir de kamçı ile döğülen kimselerin bedenlerinde yol yol kan oturarak moraran kamçı yerlerine denir. Burada bedeli iştimal suretiyle şöyle iyzah ediliyor: 5. ﴿اَلنَّارِ﴾ o ateş ki ﴿ذَاتِ الْوَقُودِۙ﴾ vekudlu - tutuşturacak odunu çırası çok, ya'ni o alevli ateşi müştemil olan uhdudun, o ateş handakının sahibleri ki mü'minleri iymanlarından vaz geçirmek üzere içine atmak için böyle ateş handakları yaptıklarından dolayı Ashabı uhdud namını almışlar. Lâkin kalblerindeki iymanı bu suretle yakmağa çalışanlar muvaffak olamamış, bil'akis tel'în edilerek mağlûb ve makhûr ve

Sh:»5691

bednâm olmuşlardır. Bunların kimler ve nerelerde olduğuna ve Yemende, Necranda, Irakta, Şamda, Habeşte, Mecus veya Yehud veya ba'zı mülûk tarafından yapıldığına dair müteaddid rivayetler nakl edilmiş ise de Kur'anda ta'yinlerine kasd teallûk etmediğinden ancak vasıf ve fiılleriyle zikr olunmuşlardır.

Ebu Hayyan derki: Müfessirîn, Ashabı uhdud hakkında ondan ziyade akval zikretmişlerdir. Her kavlin de bir uzun kıssası vardır. Biz onları bu kitabımıza yazmak istemedik. Hepsinin mazmunu şudur: kâfirlerden bir takım kimseler yerde handaklar açtılar ve onlara ateş yaktılar, mü'minleri ona arz ettiler, dîninden

döneni bıraktılar, imanda ısrar edeni yaktılar, Ashabı uhdud mü'minleri yakanlardır اهـ. Kaffal tefsirinde de demiştirki: Ashabı uhdud kissasında muhtelif rivayetler zikr etmişlerdir. Maamafıh içlerinde sahih denecek derecede bir şey yoktur. Ancak şunda müttefiktirler ki mü'minlerden bir kavım, kavmlarına yâhud üzerlerinde hâkim olan kâfir bir melîke muhalefet etmişler, o da onları uhduda attırmıştır. Ve zann ederim ki demiş: bu vâkıa Kureyş ındinde meşhûr idi. Allah tealâ bunu Resulünün ashabına zikr ederek dînleri hakkında ma'ruz oldukları ezalara sabr-u tehammül lüzumuna tenbih buyurmuştur. Çünkü haberlerde meşhûr olduğu üzere Kureyş müşrikleri mü'minlere eziyyet ediyorlardı اهـ. Bu babda Muhaddisînin en ziyade tercih eyledikleri rivayet, Müslim, Tirmizî, Neseî ve daha ba'zılarının Suheybden Hazreti Peygambere merfuan tahric ettikleridir ki Tirmizî ona sâde «hasenün garîbün» demiştir. Sahih dememiştir. Onun için biz de yalnız Kur'anın beyaniyle iktifa edelim: hangi kavımdan olursa olsun Ahsabı uhdud tel'ın edildiler 6. ﴿اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ﴾ o vakıt ki o ateşin üzerine oturmuşlardı - ya'ni etrafına toplanmışlar karşısından seyrediyorlardı, bu vaz'iyyet

Sh:»5692

kendi haklarında bil'ahare felâketi müstelzim olduğuna işaret için bilfiil ateşin üzerine oturmuşlar gibi tasvir olunmuştur 7. ﴿وَهُمْ عَلٰى مَايَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ﴾ mü'minlere yaptıklarına karşı şâhid de oluyorlardı - öyle katı yürekli kâfirler idi ki hem mü'minleri ateşe atıyorlar, hem de o feâat karşısında oturup seyr-ü temâşa etmekten zevk alıyorlardı. Yâhud diğer bir ma'na ile mü'minlere yaptıkları kendi başlarına geçmiş, o azâbı kendileri de görmüşlerdi. Acaba o mü'minler ne yapmışlar, onları o derece intikama sevk edecek neler yapmışlar da kızmışlardı denirse 8. ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ﴾ onlardan, beğenmedikleri o mü'minlerden o derece kızdıkları şey de başka değil ﴿اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ﴾ ancak Allaha iyman etmeleri idi - « اَنْ اٰمِنُوا » buyurulmayıp da muzari' ile « اَنْ يُؤْمِنُوا » buyurulması ileri doğru iymanda ısrarlarına işarettir. Ya'ni o mü'minler kızılacak, kendilerinden intikam alınmağa kalkışılacak başka bir şey yapmıyorlar, ancak Allaha inanıyorlar ve o iyman ile gitmek istiyorlardı, o Allaha ki ﴿الْعَزِيزِ﴾ azîz - bütün ızzet onun, kimse onun ızzetine karşı gelemez ﴿الْحَمِيدِ﴾ hamîd - bütün hamd onun, kimse onun karşısında hamd-ü ta'zîme lâyık olamaz, 9. ﴿اَلَّذٖى﴾ o ki ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ bütün göklerin ve Yerin mülk ve saltanatı hep onun - hepsinde dilediği gibi tesarruf eder. İşte o mü'minler ancak o Allahın mülküne ızzet ve hamdine inandıkları ve bu iymanlarında devam etmek istedikleri için o uhdudcular onlara kızıyorlar ve yaptıklarını yapıyorlardı ﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ halbuki Allah her şey'e karşı şehîddir. - Hâzır nâzırdır.

Sh:»5693

Bu cümle yalnız son âyete değil, « وَهُمْ عَلٰى مَايَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ » e kadar hepsine tezyil olarak mü'minlere va'd ve onlara işkence edenlere vaîddir. Çünkü her şey'e şâhid olan zül'celâl iki tarafın da fiıllerine şâhiddir. Ve ona göre cezalarını verir demek olur. Onun için bu cümlenin istıklâline tenbih olmak üzere « وَهُوَ » diye zamir ile iktifa olunmayıp ismi celâl, ızhar olunmuştur. Bundan bu suretle icmalen anlaşılan vaîd ve va'd, şu âyetlerle tasrîh ve tafsîl olunuyor: 10. ﴿اِنَّ الَّذِينَ﴾

- bu hem şehadeti ilâhiyyenin hukmünü tafsîl, hem Ashabı uhdudun tel'în olunmasının daha umumî bir kübrâ ile ta'lîli, hem de kasemin cevabını tefsîr makamındadır. Ya'ni haberiniz olsun: o kimseler ki:

﴿فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ mü'minîn ve mü'minâta fitne yapmışlar - iymanlarından çevirmek için onlara belâ olmuş, mihnet ve ezâ etmişler. ﴿ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا﴾ sonra da tevbe etmemişlerdir. ﴿فَلَهُمْ﴾ ondan dolayı onlara muhakkak ﴿عَذَابُ جَهَنَّمَ﴾ Cehennem azâbı vardır. - Bu küfürlerinin azâbıdır. ﴿وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ﴾ ve onlara yangın azâbı vardır. - Bu da gittikçe tevessu' etmesi i'tibariyle bir yangına benziyen fitnelerinden dolayı kendilerini saracak olan diğer bir ateş azâbıdır. Bunun Âhırette veya Dünyada olması hakkında iki kavil vardır. Buna mukabil 11.

﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ﴾ dir. - fevzi kebîr, büyük kurtuluş, büyük Muraddır. Razî der ki: Ashabı uhdûd kıssası ve bâhusus bu âyet şuna delâlet eder: azîm ihlâk ile küfre ikrah olunan mükrehe evlâ olan korkutulduğu şey'e karşı sabr etmektir. Ve o halde «

اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ »

Sh:»5694

diye kelimei küfrü ızhar, ruhsat gibidir. Kezzab müseylime Hazreti Peygamberin ashabından iki zatı tutmuştu, birine benim Allahın Resulü olduğuma şehadet eder misin? Dedi, evet dedi, bunu bıraktı, diğerine de öyle söyledi, o hayır sen kezzabsın dedi, bunu katl etti, aleyhissalâtü vesselâm da buyurdu ki: Bırakılan ruhsatı aldı, onun için « لَا تَبْعَةَ عَلَيْهِ » beis yok, katl olunan ise fadlı aldı « فَهَنِيئًا لَهُ » işte ona mübarek olsun. Sûrei Kehifte «

اِنّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعيدُوكُمْ فى مِلّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا اِذًا اَبَدًا » bak. Bu va'd-ü vaîdi daha ziyade te'yid ve takviye için buyuruluyor ki: 12.

﴿اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَديدٌ﴾ şübhesiz rabbının batışı çok şiddetlidir. - Ya Muhammed.

BATŞ, unf-u savlet ile sert bir surette tutuştur. Böyle iken bir de şiddet ile tavsîfi o şiddetin fevkallâde olan fezaatini tefhim içindir. Murad, Allah tealânın cebâbire ve zalemeyi müâheze ve ta'zibde kudretinin şiddetini beyandır. Ki bu va'îdi te'yiddir. 13. ﴿اِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعيدُ﴾ Zira ancak odur ki hem mübdi hem mu'îddir. Hem bed'î hem iadeyi yapar. Onun için onun batşı mahlûkattan hiç birinin batşına benzemez gayet şiddetlidir. Çünkü mahlûkatın batşı ne mebdee ne de meada nafiz ve hâkim olmaz. Binaenaleyh Allahın azâbı kulların azâbi ile kıyas kabul etmez. İbni Zeyd ve Dahhâk demişlerdir ki: hılkati ta meb'deinden inşa eder, sonra da Kıyamet günü haşr ile iade eyler. İbni Abbastan mervî olan diğer bir ma'nâ ile her bed'olunanı o ibdâ eder, her iade olunanı o iade eyler. Başka birinin dahli olmaz. Onun için onun batşı gayet şiddetlidir. Yine İbni Abbastan şöyle bir ma'nâ mervîdir: küffara azâb etmeğe başlar, sonra da iade eyler. Cehennem ateşi onları yer, nihayet kömür olurlar, sonra da onları yeni bir hılkat ile iade eder. Bu ma'nâ «

كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ

» mazmunu olmak gerektir. Diğer bir ma'nâ ile: O müâhaze ve azâbını mebde'de, ya'ni Dünyada yaptığı gibi Meâdda

ya'ni Âhırette de yapar. Ashabı uhdûd gibi cebabire ve zalemenin batş-u ta'zîbi «

اِنَّمَا تَقْضى هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا » mantukunca yalnız Dünyada kalır. Ölüm ile ondan kurtulunur. Fakat ölmekle Allahdan kurtulunmaz. Onun batşı Dünyadan Âhırette, şiddetten şiddete ebediyyen devam edip gidebilir. 14. ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ﴾ onunla beraber gafurdur, o - bu da va'di te'yid ve vaîddeki « ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا » kaydinin de fâidesine işarettir. ﴿الْوَدُودُ﴾ Veduddur. - Çok sevgili veya çok sevimlidir. Mahabbet; sevgi ma'nasına vüdd den vedûd, fe'ul bima'nâ fâil, ya'ni çok muhibb veya bima'na mef'ul, ya'ni çok mahbub ma'nalarına gelebilir. Ve ikisiyle de tefsîr edilmiştir. «Gafur» a münasib olan evvelkisidir. Ya'ni ihsanı çok 15. ﴿ذُو الْعَرْشِ﴾ Arşın sahibi - maliki, yâhud bütün kâinat mülk ve saltanatının sahibi ﴿الْمَجيدُ﴾ meciddir. - Zat ve sıfâtında büyük, azîmüşşandır. Çünkü vacibülvücud, bütün sıfât ve esma'ı kemaliyyeyi cami'dir. 16. ﴿فَعَّالٌ لِمَا يُريدُ﴾ dir. - Her ne murad ederse dilediği gibi yapar da yapar. - İradesi hiç şaşmaz. Onun için va'd ü vaîdini yerine getireceğinde de aslâ şübhe yoktur. Helâk etmek murad ettiklerini muhakkak ihlâk eder, fevze irdirmek murad ettiklerini de muhakka irdirir. 17. ﴿هَلْ اَتٰيكَ حَديثُ الْجُنُودِ﴾ - istifham takrir

içindirki Allahın fa'alün limâyürîd olduğunu ve batşının şiddetini misal ile takrir ve düşmanlarına karşı Resulullaha va'di nüsretle tesliyedir. Cünuddan murad Peygambere karşı toplanmış olan ordular,

cemaatlerdir. Ya'ni 18. ﴿فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ﴾ Fir'avn ve Semud - Kavmı gibilerki bunların kıssaları, Allaha ve Resullerine karşı küfr-ü tugyanları ve Allahın onları

Sh:»5696

ordularına ve kuvvetlerine rağmen nasıl tutuverip de helâk ve ta'zib eylediği Kur'anın müteaddid yerlerinde anlatılmıştır. İymanı olanlar bunlardan ıbret alırlar. 19.
﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى تَكْذِيبٍ﴾ Fakat küfredenler bir tekzîb içinde

müstağraktırlar. - Bu « بل » mu'asır kâfirlerin halini beyana intikal içindir. Ya'ni bunlar anlatıldığı halde kâfirler hâlâ Allah tealânın kuvvet ve kudretine ve Kur'anın va'd-ü va'îd ile beyanatının hakkıyyetine inanmıyorlar, o büyük fevze irmek istemiyorlar da bunlar yalandır, asılsızdır diye bir tekzîb sevdası içine

dalmışlar, akıbetlerinin fenalığını düşünmiyorlar. 20. ﴿وَاللّٰهُ مِنْ وَرَآئِهِمْ مُحِيطٌ﴾

halbuki Allah arkalarından kuşatmış - kitablarını arkalarından verecek, onun ılm-ü kudretinden çıkıp

kurtulmalarına imkân yok. 21. ﴿بَلْ﴾ - evvelki «bel» e nâzır olarak onların küfür ve tekziblerini redd

için Kur'anın şanını beyana intikaldır. Ya'ni kâfirler tekzîb ediyorlar ammâ ﴿هُوَ﴾ o - hadîs, ya'ni

bunları anlatan bu kitab ﴿قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ﴾ yüksek şanlı bir Kur'andır. - Kitablar içinde şeref-ü şanı en yüksek: üslûbu hepsinden âlî, mazmunu kizb-ü töhmetten ârî, binaenaleyh iyman ile okunup amel

edilmesi lâzım gelen bir kitabdır. 22 ﴿فِى لَوْحٍ مَحْفُوظٍ﴾ Ki bir Levhı mahfuzdadır. - Allahın

hıfziyle tahriften, yanlışlıktan masun bir Levhte sâbit ve mahfuzdur. Bu levh lisani şeri'de meşhûr olan levhı mahfuzdur ki Sûrei Yasinde « وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِى اِمَامٍ مُبِينٍ » buyurulduğu

üzere bütün eşyanın yazıldığı sahifei vücuddur. Onun da aslı ümmül'kitab olan ılmullahdır.

TÂRIK

٨٦ ﴿ سُورَةُ الطَّارِقِ

Târık Sûresi Mekkîdir.
Âyetleri - On yedidir.

Fasılası - ق ٠ ب ٠ ظ ٠ ر ٠ ع ٠ ل ٠ ا harfleridir.

Bu Sûrelerin mazmunlarının yekdiğerine münasebeti vücuh ile âşikârdır. Bahusus burada Levhı mahfuzdan her nefs üzerindeki hafıza intikal i'tibariyle de düşünülmesi lâzım gelen güzel bir münasebet vardır. Sûrei Büruc tıvali mufassalın sonu, Târık da evsâtı mufassalın evvelidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَالسَّمَٓاءِ وَالطَّارِقِ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاالطَّارِقُ ﴿٣﴾
اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٤﴾ اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٥﴾
فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٦﴾ خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ دَافِقٍ ﴿٧﴾
يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَٓائِبِ ﴿٨﴾ اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ
﴿٩﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَٓائِرُ ﴿١٠﴾ فَمَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿﴾

Sh:»5698

﴿١١﴾ وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١٢﴾ وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ
﴿١٣﴾ اِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٤﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٥﴾ اِنَّهُمْ
يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٦﴾ وَاَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٧﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ
اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Kasem olsun o Semâya ve Târıka 1 Bildin mi Târık ne? 2 O necmi sâkıb 3 Bir nefis yoktur ki illâ üzerinde bir hâfız olmasın 4 Onun için insan düşünsün neden yaratıldı? 5 Bir atılgan sudan yaratıldı 6 Ki sulb ile sîneler arasından çıkar 7 Elbette o onu döndürmeğe kadirdir 8 Yoklanacağı gün bütün serâir 9 O vakıt ona ne bir kuvvet vardır ne de bir nâsır 10 Kasem olsun o Semai zati rec'a 11 Ve o arzı zati sad'a 12 Ki o her halde bir keskin hukümdür 13 Şaka değildir 14 Haberin olsun ki onlar hep hiyle kuruyorlar 15 Ben de kurarım hiylelerine hiyle 16 Onun için kâfirleri imhal eyle: mühlet ver onlara biraz 17

1. ﴿وَالسَّمَٓاءِ﴾ -Vav, kasem, Semâ, ma'ruf olan göke ve mutlak yüksek ma'nâsına cismânî ve

ruhanî her yüksekliğe, ve binaenaleyh cevvi hevaya ve buluta ve yağmura veya yağmurdan husule gelen nebatât ve erzaka dahi ıtlak olunur. Burada ba'zıları matar, ya'ni yağmur man'asına demişler ise de Cumhurun dediği gibi ma'ruf olan Semâ olmak zâhirdir ki yukarı da infitar ve inşıkakı ve bürcleri ıhtar olunan Semâ demek olur. Maamafih Arşa kadar cismânî ve ruhânî mutlak yükseklik ma'nâsına olması da kasemin cevabına pek münasibdir. Kasemin

Sh:»5699

fâidesi, yemîn edilen şeylerin ehemmiyyetine nazarı dikkati celb ile haberi takviyedir. Burada iki şey'e

kasem olunuyor. Birisi Semâ, birisi de ﴿وَالطَّارِقِ﴾ - Târık, aslında tarktan ismi fâildir. Tark bir ses

işitilecek vechile şiddetle vurmak, çarpmaktır. Muhtelif levazımında tevsîan kullanılmıştır. Çekiç ve çomak ma'nâsına mıtraka ondandır, tarîk de ondandır, çünkü yolcular ona ayak vururlar. Bu suretle târık esasen tokmak vurur gibi şiddetle vuran demek olduğu halde sonra ayak vurmak, yol tepmek mefhumiyle urfi lügatte yola giden yolcuya ism olmuş ve bunda iştihar edip hakıkat olmuştur. Sonra bilhassa gece gelen ma'nasında tehassus etmiştir ki geceleyin gelip kapı çalan veya gönül hoplatan ziyaretci mefhumunu ifade eder ve masdarında tark ve turuk denilir. Sonra bu ma'nâdan tevessüan her ne olursa olsun geceleyin zuhur edip göze gönle çarpan her şey'e, hattâ hayalî suretlere dahi ıtlak edilmiştir. Netekim şâir:

طرق الخيال ولا كليلة مدلج   سدكاً بارحلنا ولم يتعرج

Demiştir. Bizim zihne çarpmak ta'bîrimiz de bu kabîldendir. Bir de Târık, hassaten sabaha karşı doğan sabah yıldızına dahi denilir. Burada Târık, kasem ile cevabı arasında mu'terıza olarak şöyle tefsîr olunuyor:

2. ﴿وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاالطَّارِقُ﴾ bildin mi Târık ne? 3. ﴿اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾

o necmi sâkıb - ya'ni kasem olunan o Târık, necmi sâkıbdir. Necmi sâkıb, delik ma'nâsına sakbden delen

yıldız demek olup zıyanın kuvvetinden dolayı zulmeti deliyor gibi görünen her parlak yıldıza ıtlak olunur.

Netekim aynı mefhum ile şihablara da sâkıb denilir. Bir de kuş yukarı yükseldi demek olan «

ثَقَبَ الطَّائِرُ » ta'bîrinde olduğu vechile sakb, irtifa' ma'nasına gelir ki ba'zıları bu ma'nâdan necmi

sâkıb, mürtefi', yüksek yıldız demek olduğunu

Sh:»5700

söylemişlerdir. Şu halde « اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ » lâmı cins olmak üzere gece doğan her hangi bir

parlak veya mürtefi' yıldız cinsi veya ahd olarak sabah yıldızı ve İbni Abbastan bir rivayete göre Cediy yıldızı

veya « وَالنَّجْمِ » Sûresinin başında geçtiği vechile Süreyya veya necmi Kur'an olmak da muhtemildir.

En mütebadiri sabah yıldızı olmakla beraber Târık ma'neviyyata da ıtlak edilebildiğine «

وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ » medlûlünce necimde bir hidayet ve irşad ma'nâsı bulunduğuna göre

necmi sâkıbden murad, geceleyin Semada doğan her hangi bir parlak yıldızın göze çarpması halinde

zıyanın şuurumuzda parlayışı gibi Semâi ma'nevîden nefislerimize vârid olup vicdanımıza nüfuz ve hafızamıza intikaş ederek bizi enfüsî ve âfaki zulûmattan çıkaran iyman ve yakıyn nurlariyle tulûati ma'neviyye ve irşadati rabbaniyyeye şümulü daha muvafıktır. Ya'ni Semâya ve sizi zulmetlerde tenvir için yıldız gibi şuurunuza çarpan ve maddiyyatınızı delip gönüllerinize nüfuz eden hak nuruna kasem olsun. 4.

﴿اِنْ كُلُّ نَفْسٍ﴾ hiç bir nefis yoktur ki ﴿لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾ ille üzerinde bir

hâfız olmasın - her nefis üzerinde her halde mutlak bir hâfız vardır. Onu her halinde bütün mevcudiyyetiyle

bütün

Sh:»5701

ef'al ve harekâtını ve ona teallûku olan her şey'i görür gözetir, hepsi onun hıfzı, nezaret ve murakabesi tahtinde cereyan eder. Ki o Levhi mahfuzu da hıfz eden Allah tealâdır. Bir nefis ne kadar yüksek olursa olsun her halinde üzerinde bir hâfız bulunmaktan âzâde kalamaz, hiç bir zaman kendi kendine mühmel ve metrûk bırakılmaz, her lâhza kontrol altındadır. «

وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَاتَفْعَلُونَ»

buyurulduğu üzere insanlar üzerine her yaptıklarını bilerek yazan kirâmen kâtibîn ve «

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ»

Allahın emriyle her insanı önünden ve arkasından muhafaza ederek ta'kîb eden muhafız Melekler

bulunmakla beraber, Sûrei « قٓ » da «

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَاتُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ » âyetinde geçtiği vechile onlar insanın nefsindeki her gizli vesveseye

nüfuz etmez, fiıllerini, kavillerini, kararlarını kayd-ü zabt ederlerse de bütün bâtnını ihata eylemezler. Fakat

habli veridden daha yakın, «

﴿عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ حَفِيظٌ﴾ . ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ رَقِيبًا﴾ . ﴿عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ . ﴿عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ »

olan Allah tealâ hepsinin üzerinde hâfızdır. Ve bütün muhafızlar onundur. İnsanın hafızası da onun hıfzının

âyatından biridir. Ebu ümame radıyallahü anhten Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem

buyurmuşturki: mü'mine yüz altmış Melek müvekkel kılınmıştır, onlar bal çanağından sinek kovalar gibi mü'minden Şeytanları kovarlar. İnsan tarfetül'ayn kendine bırakılsa Şeytanlar onu kapışıverirlerdi اهـ.

Ba'zıları burada hâfızı, bu koruyucu mahafaza Melekleriyle, ba'zıları da a'mali kaydeden kiramı kâtibîn

murakebe Melekleriyle tefsîr etmek istemişlerse de asıl murkad her iki ma'na ile lepsinin üzerinde hâfızı akıl

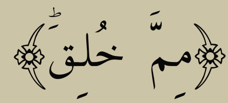
diye anlamak istemişlerdir. Lâkin söylediğimiz gibi akıl ve hafızası da Allahın âyât ve âsârından birisidir.

Nefis, Semayı ve Târıkı onunla idrâk ve kendisiyle mukayese ederek üzendeki hâfızı ma'rifete yol bulur. Bundan dolayı akıl tarikıyle

Sh:»5702

bu da'vayı isbat veya nakil tarikıyle bu ıhbara tefrı' olarak buyuruluyor ki:

5. ﴿فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ﴾ onun için insan nazar etsin - fevkındaki Semâya ve geceleyin zulmeti delen parlak veya yüksek yıldız gibi göze gönle çarparak nefsine vârid olan târıka bakıp zâhir ve bâtınından nasıl yüksek bir hıfz ve mürakabe altında bulunduğunu anlamak ve ona göre fenalıktan sakınıp

akıbetinde mesrur olabileceği vazifeleri cehd ile yapmak üzere kendini düşünsün.

neden, ne şeyden yaratıldı? - Ba'zıları buradan nefsi insanînin heykeli mahsüs denilen bedenden ıbaret olduğunu ve bu suretle bu suâlin insana mücerred hakaretini düşündürmek siyakında iyrad edildiğini

söylemişlerse de bu temamen doğru değildir. Zira « فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ » emrinden, ilk evvel insanın bedenden ibaret değil, nazar eden, ya'ni düşünen şey demek olduğu anlaşılıyor ki bu da Sûrei Kıyamede geçtiği vechile « بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌ » mazmununun temamen

aynıdır. Gerçi cevabda insanın bedeni i'tibariyle hılkatı, mebdei anlatılmış ise de bundan insanın bedenden ibaret olması lâzım gelmeyip etvarından bir tavra aid olarak beden ile de alâkadar bulunduğu anlaşılmış olur. Sâniyen, bu suâlin sevkında insanın üzerinde bulunan hâfız ve murakıb karşısında acz-ü hakaretine bir tenbih bulunduğunda şübhe yok ise de asıl siyak yalnız o hakareti düşündürmek değil, onu o hakîr mebde'den yaratıp yükselterek mütefekkir insan mertebesine getiren Hâlık tealânın halk-u hıfzındaki kudretinin büyüklüğünü düşündürerek onun ircaa kudretini tanıtmak ve binaenaleyh «

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَٓائِرُ » de sirlerinin pâk olması için gurura saplanmayıp Allaha doğru yükselmek

üzere kendi nefsinden cehid sarf eylemesi lüzumunu anlatmaktırki nazar, bu cehdin mebdei demektir, onun için hılkatinin başlangıcında

Sh:»5703

nutfe halinde iken bile rahime intikal etmek için bir nevi' cehid demek olan dıfk vasfı bilhassa tasrih

olunarak cevabında buyuruluyorki 6. ﴿خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ دَافِقٍ﴾ dâfık bir sudan yaratıldı. -

DIFK fi'li, dökmek, atmak gibi müteaddiy olduğu için suyun vasfı medfuk veya mündefık olmak ıktıza ederken dâfık denilmesi şübhe yokki şayanı dikkattir. Bundan üç vecih söylemişlerdir.

BİRİNCİSİ, Zeccacın Siybeveyhten naklettiği üzere « تَامِرٌ » ve « لَابِنٌ » gibi nisbet ma'nasiyle

difıklı demek olarak yine medfuk mealinde olmasıdır.

İKİNCİSİ, « عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ » gibi isnadi mecazî tarikıyle ismi mef'ulden fâil ile ta'bir edilmiş

olmasıdır. Ferra' demiştirki: sıfat mevki'inde bunu ehli Hicaz diğerlerinden daha çok yaparlar «

سِرٌّ كَاتِمٌ • هَمٌّ نَاصِبٌ • لَيْلٌ نَائِمٌ » gibi.

ÜÇÜNCÜSÜ, iman Halilden ve kutrubdan dıfk ve dufuk insıbab ma'nasına da geldiği nakledilmiştir.

Fakat hangisi de olsa bunun bu suretle ifadesinde bir nükte bulunmak lâzım gelir. Bu ise suda bir cehid

tesavvur ettirmek üzere defkın ona nisbet edilmiş olmasıdır. Min, ibtidaiyyedir, Teb'ız olması da «

لَيْسَ مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ » hadîsi sahihî mazmununa muvafık olurki dâfık

bir suyun bir cüz'ünden demek olur. Tenvin de tahkîr içindir. Mâ'i mehîn ma'nasındadır. Lâkin keyfemettefak

atılan her dâfık sudan değil, şu vasf ile muttasıf olan dâfık sudanki: 7.

﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَآئِبِ﴾ sulb ile terâib arasından çıkar.-

Sulb, sulüb, saleb, sâlib, yargından kuyruk sokumuna kadar arka kemiğine denir ki onurga kemiği, amudı fikarî ve bel ta'bir olunur. Dimağdan inen ve nuhai şevkî denilen

Sh:»5704

ve cümlei asabiyyenin ana hattı olan korkar iylik onun içinde iner. Beden teşekkülünün salâbet mıhveri demek olan bir rüknüdür.

TERÂİB de terîbenin cem'idir. Sadır, göğüs kemiklerine denir ki göğüs tahtası ta'bir olunur. İki meme ile boyun halkası kemiklerinin aralığına veya göğsün sağ tarafından dört ve sol tarafından dört kaburgalara veya iki el, iki ayak ve iki göze dahi denilir. Bilhassa göğüste kılâda, ya'ni gerdanlık mevziıne ıtlak olunur. Demek ki sırttaki fıkraların mukabili olarak göğüs kemiğinin sağ ve sol kaburgalara teşa'ub eden her boğumu bir terîbe olup mecmuuna terîb ve terâib denilmiştir. Bu suretle asıl teraib göğüs tahtasının mıhverini teşkil eden ve boyundan memeler arasına inen kemikler olup etrafı mülâhazasiyle sînenin kılâde mevziıne ve hey'eti mecmuasına ıtlak olunur. Netekim İmriülkaysin:

مهفهفة بيضاء غير مفاضة   ترائبها مصقولة كالسجنجل

Beytinde âyine gibi saykallanmış diye vasf ettiği terâib kemikler değil, sînenin kendisidir. Sulb ile terâib bedenin arkadan ve önden iki cidarini bel ve bağır gibi esaslı iki rükniyle ifade etmiş oluyor ki bunların arası tenâsül cihazlarını muhtevidir. Şu halde sulb ile terâib arası bedenin hey'eti mec'muasiyle alâkadar olarak ortasında bulunan tenâsül cihazlarından kinâye olur. Ayni zamanda sulb erkeğe, terâib kadına işaret olarak beyinleri ictima'dan kinâye olmak da sulbün erkek, sînenin kadın hakkında daha ma'ruf ve bâriz olması i'tibariyle teârüfe daha yakındır. Gerçi « يَخْرُجُ » mâi dâfıkın sıfatı olmak akreb bulunduğu cihetle zamir ona raci' olacağına nazaran dâfık erkeğin suyundan zâhir olduğu gibi sulb ve terâib

Sh:»5705

beyninden de erkeğin sulbü ile terâibi arası mütebadir olur ise de ictima' halinde erkek ve kadın her birinin sulb ve terâibi arasına, yâhud sulb erkeğe terâib kadına aid olarak ikisinin de sebebiyyetine işaret olmak daha müveccehtir. Çünkü bu surette bu vasfın fâidesi daha cemıyyetli olur.

Müfessirînin burada başlıca iki kavli vardır:

BİRİSİ, ilk söylediğimiz gibi mai dâfık erkeğin suyu sulb ve terâib arası da erkeğin sulb ve terâibi arası olmaktır. Bunda kadın ciheti nefyedilmiş değil, ancak sarahaten tearruz olunmayıp « مِنْ اَىِّ شَىْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ » gibi akdemine işaretle iktifa kılınmış olur.

İKİNCİSİ, erkeğin sulbünden ve kadının terâibinden yâhud ikisinin de sulb ve terâibi arasından çıkan iki suyun mecmuuna işaret olmaktır. Çünkü tâ Âli Imran Sûresinin başında geçtiği üzere Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden erkek ve kadından hangisinin suyu - kuvvetçe - galebe ederse çocuğun ona müşabeheti galib olur diye rivayet olunduğuna nazaran çocuk erkekle kadın suyunun bir ictimaından hasıl olur. Bunun iki su olduğu halde sulb ile terâib arasından çıkar dâfık bir su diye ifade olunmasının sebebi de şöyle iyzah edilmiştir.

BİRİNCİSİ, erkekle kadın ikisi ictima halinde şeyi vahid gibi olduklarından dolayı burada bu ta'bir güzel olmuştur.

İKİNCİSİ, bir şey'in iki sebebi olduğu zaman bu «şununla şunun arasında oldu» demek muvafık olur. O halde dâfık denilmesi de ba'zın vasfını külle ıtlak kabîlindendir. Bir kısmı dâfık olmak hasebiyle mecmua da o vasıf verilmiştir. Yâhud kadının suyu da rahıme dökülmek hasebiyle ondan da bu sıfat mülâhaza edilebilir. Bu iki kavl üzerine burada kadının da menîsi var mıdır yokmudur?

Sh:»5706

Varsa çocuğun tevellüdünde asl olan hangisidir? Tarzında ba'zı münakaşalar olmuş, kadının da bir suyu bulunduğunu ve buna şer'an onun menîsi ta'bir olunduğunu ve alekanın husulü için telkıhte iki tarafın da

alâkadar olduğunu münakaşaya mahal yoktur. Fakat kadının suyu erkeğin nutfesi gibi hayatî maddeyi ihtiva ediyor mu yoksa mezî gibi bir muavin hizmeti yapmakla kalıyor mu? Çocuğun hılkatinde ikisi de müctemian fâıl birer unsur mudur? Yoksa biri fâıl biri kabil midir? Bu cihetler aranmıştır.

Kur'an âyetlerinin türab, tîn, salsal hamei mesnun, sülâletin min tînden sonra meb'de' olarak gösterdiği mâi mehîn, nutfe, mâi dâfık hep erkeğin nutfesinde zâhir olmasına ve kadın menîsi hakkında bir sarahati bulunmamasına nazaran bir kısım ulemâ, veledin husulünde unsuri aslî erkeğin suyu olduğuna kail olmuş ve kadının suyunu bir unsurı hayat değil, bir mu'avin mahiyetinde mülâhaza ederek kavli evveli ihtiyar eylemişlerdir. Diğer taraftan ulukun ya'ni telkîhın husulünde kadından da bir maddenin inzımam ve iştiraki bilahare müşabehet kezahüratından dahi tebeyyün etmesine ve hadîste de bunun kadın menîsinin iştirâk ve galebisine nisbet edilmiş omasına mebniy kadından inzımam eden fâil veya kabil bir unsurun dahi nazarı i'tibara alınması lâzım gelmiştirki bu unsur kadının bezr veya büyeyza ta'bir olunan ve telkîh edilen yumurtacığıdır. Ve kadın suyunun bir menî gibi addedilmesi rahimin üstünde mebîz denilen yumurtalıktan çıkan bu yumurtacıklar dolayısiyledir. « لَيْسَ مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ » hadîsi mucebince veled erkek suyunun küllünden değil bir cüz'ünden olduğu gibi kadın suyunun da hepsinden değil, bu yumurtacığındandır. Hafî olan telkîh emrinde bunun vazifesinde üç ihtimal vardır.

Sh:»5707

BİRİNCİSİ, erkek tohmunun fâiliyyet ve inkişafına yalnız zemin teşkil eden bir kabil ve münfa'il olmasıdır.

İKİNCİSİ, onun ile ıhtilât ve imtizac ederek mecmuunun fâiliyyet ve inkişafıdır.

ÜÇÜNCÜSÜ, erkek nutfesi bunun fâiliyyetine yalnız bir sebebi münebbih gibi olup cenînin usulü o yumurtacıktan inkişaf etmesidir. İşte müfessirîn « يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ » de birinci ve ikinci ihtimaller üzerinde yürümüşler, üçüncü ihtimali nazarı i'tibara almamışlardır. Bu münasebetle burada erkek ve kadın sulariyle zikrolunan üç ihtimal hakkındaki nazariyyelere dair biraz iyzahatta bulunmak fâideden hali olmıyacaktır.

Allah tealânın sun'-u kudretine ve hıfz-u inayetine istidlâl ve mebde' ve me'ad ıhtar olunmak üzere insanın etvari hılkati Sûrei mü'minunda « وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ » âyetleriyle dokuz mertebeye tasnif buyurularak zikrolunmuştur: ki birincisi sülâletin min tîn, ikincisi nutfe, üçüncüsü aleka, dördüncüsü mudga, beşincisi ızâm, altıncısı lahım, yedincisi halkı âhar, sekizinci mevt, dokuzuncusu ba'stir. Birincisi olan sülâletin min tîn hakkında orada söz geçmişti. Burada da nefsi insanî üzerindeki hıfzı ilâhî ile onun ircaa kudreti düşündürülmek üzere bütün o meratib «

مِمَّ خُلِقَۜ خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ دَافِقٍۙ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَٓائِبِۜ

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ » diye « اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِه۪ لَقَادِرٌۜ » mazmunlarında hulâsa edilerek «

insana nazar emredilmiş ve bu nazar için evvelemirde en bariz olan mâi dâfık mebdeinden hareket usulü

gösterilmiştir. Gerçi bu hakikatte « ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً ف۪ي قَرَارٍ مَك۪ينٍ » ile beyan

buyurulan ikinci mertebedir. Fakat filhâl nazar yürütülmek için en zâhir ve en yakın olan mebde' bu olduğu

cihetle ekser âyetlerde evvelâ bu mebdee nazarı dikkat celbolunmuştur. Burada «

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَٓائِبِۜ » vasfında

Sh:»5708

bu suyun hem tekevvünü mebde'lerine hem de yedinci mertebe olan halkı âharla doğum lahzasına kadar

tekâmülü haysiyyetlerine teşrîhi, fizyolojî ve amberiyolojî (ruşeymî) noktai nazardan işaretler vardır. Bunlar

fizikî, kimyevî, hayatî (byoloji) cihetlere kadar teşe'ub ederse de burada en ziyade matlûb olan hayatî

haysiyyettir. Bu miyânda mebhasi cenîn ve mebhasi ruşeym (ambiriyolojî) namiyle zamanımızda ayrıca bir tasnif ve tetebbu'a tabi' tutulan şu'bei fen de bu zikrolunan nazarı vazîfe edinerek ta'kıb eden fünunı tecribiyyedendir. Bunun tedvini umumiyyetle tababet noktai nazarından olduğu için yazılan eserler hep o gayeyi istihdaf ettiklerinden dolayı ilâhiyyat bakımından istidlâl ile meşgul olmazlar ise de teşrih, ensac, vezaifüla'za gibi onda da hılkatı insana nazarla kudreti halıka istidlâl ve ahlâkî, dîni, insanlık vazifesini takdir noktai nazarından bahsimize tealluk eden nice nice âyâtı tekvîniyye mutalea edilmekte

bulunduğundan « فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَۜ » emrine tevfîkan bervechiâtı ba'zı mebahıs

mütale'a etmeliyiz.

Tabibi islâmî Muhammed ibni Ahmedel'iskenderanî «Keşfül'esrarinnuraniyyetil' kur'aniyye» nam eserimde diyorki: Allah sübhânehu ve tealâ hıfzı şahıs vazaifini iycad buyurduğu gibi hıfzı nevi' vazaifini de gereği vechile iycad buyurmuştur. Onun için onu bâ'zı vazifeler gibi yalnız iradenin tahti hukmüne koymamış, tevalüd ihtiyacı hikmetine muvafık kılmıştır. Zira sırf iradeye tabi'kılsa idi nev'in tekâsüründe bir çok ihtilâl husule gelirdi. Fakat hak sübhânehu ve tealâ bizde bir meyli garîzî ve meclisi tenasül a'zalarında bulunan bâtinî ve vicdanî bir ihsas halk buyurmuştur. Bu a'zada o hiss, mi'dede açlık hissi bâtinîsi menzilesindedir. Ve meyl, hakikatta tenasül a'zalarına menutdur. Onun için bu a'za, fi'lini iyfaya kadir olmadığı zaman o hiss bulunmaz ve sabavet sinninde « لخصاء » igdiş edildiği takdirde aslâ hissolunmaz. Ammâ açlık

Sh:»5709

vesaire hissi gibi bu hissi bâtının esbabına gelince onu idrâk mümkin olmaz. Menînin vücudunu ve havsalâtı meneviyyede meksini onun esbabından olmak üzere zikretmişlerdir. Gerçi bunun ona mu'în olduğunda şübhe yoktur. Çünkü uzun müddet terk olunduğu zaman taleb kuvvetlenir. Zira bu zamanda maddei munkazife cidden çoğalır, lâkin bu bir sebebi mustakıl değildir. Çünkü münhemik olanlarda alışkanlığından dolayı mücame'aya büyük bir meyil bulunur. Halbuki ıffet sahibi olan kuvvetli rıcal öyle değildir. Çünkü onlarda o meyil az olur. Bu hiss kadınlarda da bulunur, lâkin bunlarda ifrazı menevî bulunmaz, muhh ve muhayha (dımağ ve dımağçe) den her birinin de hakikatte bu vazifenin mebâdîsinde dahli vardır. Bu babda muhayyilenin te'siri de ona vâzıh bir bürhandır. Bu zikrolunandan maada bu son iki uzvun her birindede bir meyil bulunurki bu emrin tevellüdünde onun da dahli vardır. Mücamea halinde erkeğin fi'li kadının tenâsül a'zasına erkeğin aluki sâilini kazf için ı'dad edilmiş olan uzvini, ya'ni ihlîli idhal etmek ve duhulü müddetinde o saili kazf eylemektir. Lâkin bu müzdevic maksadın husulü için ihlîlin inti'az denilen tezahür sebebi ile idhale kâfi bir kıvam iktisab etmesi gerektir. Bu tezahür ise erkeğin o hissi bâtın sebebiyle iştiyak duyduğu zaman hasıl olur. O vakıt ihlîle iki mücevvef cisminde mütevezzi' şiryanlar

vasıtasiyle büyük mikdarda kan indifa' eder, sonra bu kan ev'ıyede ihtikan eyler, o sırada bu iki mücevvef cismin kabili inti'az olan nescinde ve kanatı bevilde ve haşefede hakikî bir ihtikanı demevî husule gelir. Bu ihtikan da bu ensicede severanı şehvet ile husule gelen teheyyüce nisbet olunmak gerektir. Onunla kadîb zarurî bir salâbet kesbeder. Ve onunla kanatı ferciyyei rahimiyyeye dühulü tamam olur. Onda husule gelen tenebbüh erkeğin sair cihazı tenasülîsine sirayet eder, o vakıt ünseyeynin ifrazı çoğalır.

Sh:»5710

Netekim çiğnerken gudedi lüabiyyeden lüab ifrazı çoğalır. Sonra o vakıt menî, kesretle havsalâtı meneviyyeye gelir, ondan da bu havsaleler tenebbüh eder, sonra tekabbuz edip onu kanatı kazife vasıtasiyle kanatı bevle def' eder, o sıra bu kanat, devriyle tekallus eyler ve bu teşennücî tekabbüz ona mücavir adalâtın hepsinde hasil olur: işte bu birbirini tahrik eden kuvvetler sebebiyle menî mehbilde uzağa atılır, o duhul vaktında kadının vazifesi bilkülliyye kasırdır. Çünkü onun zâhiri tenâsül a'zası teheyyü' eder. Hazırlanır, o teheyyü'le ona ihlîlin dühuli mıhrezîsi hasıl olur. Meğerki duhulü ta'vık eden bir mani bulunsun; gışai bekâret gibi ve fercin kabili intisab olan nescinde husule gelen ihtikanı hayatî ve adalei âsırasının fi'li gibi ki bu son ikisinin menfeati ihlîli sıkıp müsademesini mümkin olduğu kadar tam kılmaktır. Kadın da şehvetı mülezzizenin severanında erkekle müşareket eder. Onun da ferc ve bazrında erkekte bulunan keyfiyyet gibi ve hattâ daha ziyade bir ihtikan intisabı bulunur. Bu iş kazîbin idhalinin neticesi vasıtasiyle husule gelir, o sıra ihtilâcı mülezziz mücamea müddetince istimrar eder ve tedricen tezayüd eyler, hattâ bir dereceye gelirki kadın erkekte husule gelen hale mümasil müdhiş teşennücî bir haletle musab olur. İşte o zaman mebîzler ile nefîrlerde bir tesir hasıl olurki ondan aluk vuku bulur.

Fiziyolojî mahiyeti böyle şerh olunan mücameat tevalüdün neş'et eylediği yegâne fi'li tenasülîdir. Lâkin irâde bunu gerek istîlâ etsin gerek etmesin herhalde bu fiıl, techizî (ihzarî) bir fiılden başka bir şey değildir. Yeni bir şahsın tekvîni için yaklaştırmağa ve erkekle dişiden ifraz olunacak mevaddı dökmeğe hizmet etmekte hazma tekaddüm eden ef"ale şebîhtir. Bu babda ma'kul olan tecaribe göre vâzıh olan şudur ki alûkun husulüne mu'ın, ricalden neş'et eden menîdir. Mezî denilen seyyal ve vedî

Sh:»5711

denilen seyyal ancak sâili menevîyi geçirmek için müsevvığ ve muhallil menzilesindedirler. Lâkin bu sâili dâfık kadının cihazı tenâsülîsinden hangi mahalle kadar vâsıl olur? Bu ma'lûm değildir. Bunda ulemânın re'yi, tenâsülün husulü hakkında ıhtiyar ettikleri tarıklere göre muhteliftir. Bazıları demiştir ki: bu sâili menevî mehbilde tevakkuf eder. Çünkü bunların zu'münce oradan mass olunur, sonra deveran yollarından mebîza teveccüh eder. Ba'zıları da demiştir ki rahime vasıl olur, sonra buhar olarak suud eder, mebîza kadar varır da aluk hasıl olur. Ahîren ba'zıları da zan tarikıyle demişlerdir ki: rahime vasıl olur sonra oradan iki boru (nefîr) ile ahz olunur ki bu borular rahime ve mebîyzayne muttasıl iki kanattırlar ve iki boru hey'etindedirler. O vakıt onlarda bir ıntısab hasıl olur. Binaenaleyh onu mebîyzayne onlardan da yine rahime tevcih ederler. Zâhir budur ki bu re'yi âhir, hakka akrebdir. Zira ma'lûm olmuştur ki aluk ancak mebîzlerde tamam olur. Netekim bu, rahim haricinde hamilden tevazzuh eder. Şu da ma'lûm ve muhakkaktır ki menî rahime indifa' eder. Ve cima' halinde kazîbin ucu lâbüd fevhai rahimin vasıtan vasıl olur. Bunun ise erkekten çıkan sâili menevînin tecvihi rahime düluhünden başka fâidesi yoktur. Kaldı ki saili menevî rahimde çok bulunmuştur. Sınaî aluk (sun'î telkıh) için yapılan ma'kul tecribelerden de tehakkuk etmiştir ki farz olunan nesîmi menevî alukun husulünde tek başına kifâyet etmez, belki menînin mebizlere binefsihi müsademesi lâzımdır. O vakıt onun onlara vusulü için ise nefirlerden başka yol yoktur. Bu re'yin hakka akreb olmasının bir delili de: «müzüvv» akıbinde fetih yapılan hayvanlarda nefîrin sayvanı mübîzayne temas halinde müşahede edilmiş ve bezrenin (kadın yumurtacığının) bu iki kanatta ya'ni nefîrlerde durduğu da müşahede edilmiştir.

Şimdi de alukta menîden ve kadın maddesinden

Sh:»5712

husule gelen şeyden bahs edelim, çünkü bu sirri hafîye ıttıla' ona ma'rifetle olabilir: şu bilinmelidir ki kadında iki mebîz, erkekte husyeteyn menzilesindedir. Çünkü husyelerin isti'saliyle olduğu gibi mebizelerin isti'saliyle de akamet hasıl olur. Bir de bunlar sinni bulûğda zâhir bir surette nümüvv peyda ederler. On buğdaya muadil olan sıkletleri bu sinde iki dirheme muadil olur. Yine bu sinde satıhlarında mukaddema mevcud olmıyan küçük havsalalar müşahede olunur. Bu fennin ulamasının kısmı a'zamı bu havsalaları bezrenin men'şei i'tibar etmişlerdir. Sonra zübul eder ve sinni yeiste zâil olur. Tecribecilerin büyük bir kısmı uluktan az bir zaman sonra zebh olunan hayvanlar da, mebîzaynde mükevven küçük habbeler içinde bir habbe bulmuşlardır ki onda küçük bir buk'a tebeyyün etmiş, ondan ev'ıye ve a'sab neş'et ediyor. Hacimleride bu bezrenin hacmi ziyadeleştikçe ziyadeleşiyor, sonra infısal ediyor, ba'zı hayvanatta ona mahsûs kanata, kadınlarda da borulardan birine dahil oluyor, sonra da ondan rahime veya onun makamına kaim olana intikal ediyor. O halde denebilecektir ki: bu vazifede bütün hayvanat arasında fark ancak şundan ibarettir: ba'zılarında bu bezre haricde yumurtlandıktan sonra yavru oluyor. Ba'zılarında da batında onun için hazırlanmış olan mahzene tevdi' olunduktan sonra yavru oluyor. Ve bu vazifedeki bu ıhtilâftan dolayı hayvanat iki büyük fırkaya inkısam eder: yumurta ile tevalüd eden hayvanlar, hayy mevcudat doğuran hayvanlar bu zikr olunan mukaddimelerin muktezasına göre mebîzden infisal eden ve rahime sükutundan sonra mahallinde bakî kalan eseri müşahede olunan bu bezrenin kadından neş'et

ettiği muhakkak olur.

O halde menînin, mebîza veya rahime sukutu müddetinde tevalüd vazifesindeki te'sirine gelelim: bu vazifede fi'li uzvî pek cüz'îdir. Onun için havassimiz onu müşahededen

Sh:»5713

âcizdir. Biz bundan ancak şunu biliyoruz ki menînin mebîza dokunması bu acîb vazifenin husulü için âdeten zarurîdir. Sair vazifeler gibi cemiı a'zanın kemali intizamına ve bahusus âid olduğu a'zânın hayatî (biyoloji) havassının kemaline mütevakkıf olan bu vazifenin neticesi de onun tehakakuk ettiren umurdandır. Bu vazife kimyevî ve fizikî fiıllere muhalif olduğu cihetle bunu hayatî vezaifi uzviyyeden addetmemiz lâzimedendir. Ba'zı tecribeciler bunun hakikatine vakıf olmak için son derece bezli cehdetmişler bununla beraber ancak zannî bir sözden başka bir şey elde edememişlerdir. Ve lâkin bu zannî kelâmdan da bilkülliyye sarfı nazar edemeyiz, belki ehli fennin iştigal ettikleri akvali zanniyyeyi de muhtasaran söylememiz icab eder şöyle ki:

Bunların muhtelif reiyleri üç kavle raci' olur: birinci kavil; demişlerdirki: cenîn (ruşeym) önce inasın mebîzında bulunur ve usuli cenînin infiraz ettiği bu uzve hassa bir fi'l ile onda tekevvün eder. Bu haysiyyetten mebîzdeki bezre (yumurtacık) bu «kâini cedîd» in cümlesini muhtevî olur. Ancak bu kâin tekbaşına hayata ıhtısası bulunmamak haysiyyetiyle bakir tavuk yumurtası gibidir. Yavrunun cem'i'i usulünü muhtevî olsa da binefsihi yavrulayamaz. Onun için bu cenîn de erkeğin menîsi temass etmeden hayatı kabil olmaz. Ve bu tarikatça etfalin babalarına müşabeheti «o sırada hülâmî, bir kıvamda bulunan o bezreye (yumurtacığa) ıhtilat eden erkek menîsi ile şiddetli tenevvüat husule gelmesi» sebebiyle tevzih olunmak mümkin olur. Bu seyyalin o yumuşak bezrede te'siri mührün yumuşak mumda te'sirine benzerki mum o eseri hıfz eder kalır. O halde erkek mücame'atta kuvvetini ne kadar çok sarf ederse ona müşabehet de o kadar yakın olur. İrsî marazların intikalini de bu keyfiyyet ile şerh mümkin olur. Sonra bihasebizzahir alâkanın bâtnı dişiden neş'et eder. Bil'akis zâhiri de

Sh:»5714

erkekten neş'et eder demek olur, O halde feres ve himar gibi nevi'leri muhtelif iki hayvanın nüzüvvünden netice olan katır, zâhirinden erkeğe bâtınından dişiye müşabih olur.

İkinci kavil; iki menînin: erkek menîsi ile dişi menîsinin rahimde ihtilatı hakkında söyledikleri tarikatı kadîmedirki Hipokratın ve Calinosun ve daha diğerlerinin muüllefatında meşruh olan budur. Müteahhırînden ba'zıları da buna kail olmuştur. Bu tarikata zâhib olanlar derlerki erkeğin cisminden her uzuv, uzvî denilen bir takım cüz'iyyat def' eder. Erkeğin de kadının da gözlerinden kulaklarından ve sair a'zalarından neş'et eden bu cüziyyat erkekten ve dişiden gelen ve binyenin esasını teşkil eyleyen bir bâtın kalıbı etrafında saflanıp dizilirler. Bu tarikat ebeveyne müşabehet tarikatı olmak gerektir.

Kavli sâlis; Bezriyyun «tohumcular» tarikatıdırki ahseni turuktur. Bunda da muhtelif akval vardır.
EVVELKİSİ; mütekaddimîn şunu ıhtiyar etmişlerdir: nutfeteynin ihyası rahimde olur. Ve bu gayet lâtîf bir unsurı asabî vasıtasiyle husule gelir, Fiysâgurs ona kail olmuştu. Yâhud bir imtizacı mıgnatîsî ile veya erkeğin sâili menevîsi ile olur.

İKİNCİSİ, telkıh mahalli mebîz olduğuna kail olanlar derlerki ictima' ancak mebîzde olur ve el'an müteahhırînin büyük bir kısmının reyi budur. Ancak bunlarda şunda ihtilâf etmektedirler. Bu içtima', maddei meneviyyenin mehbile dühulünden sonra imtısası ve deveranıdem tarikından mebîza gitmesi ilemidir? Ba'zılarının re'yi budur. Yoksa buharın menevî vasıtasiylemi? Veya mezci mıgnatîsî ilemi? Veya tehyici elektirikî ilemi? Yâhud mücerred vatı'dan husule gelen iztirab ile midir? Muhtelif kaviller vardır.

ÜÇÜNCÜSÜ; Hayvanatı sagıreye (hüveyyinata) kail

Sh:»5715

olanların kavilleridir. Bunlardan kimisinin re'yince telkıh, rahimde bezrin müşareketi olmadan hasıl olur. Kiminin re'yince de mezkûr hayvancıklar mebîzin havsalalarını rahimde beraber teraküm etmek için cezbedeler de telkıh, rahimde hasıl olur. Kimi de şöyle farz etmiştir: bu hayvancıklardan birisi rahimde bezrini cezbeder de ondan küçük bir menfez açarak içine dahil olur. Ve telkıh bu lâhzada husule gelir. Prikus ve Domas, Bukratın ve Arastatalisin re'yine rucu' ederek tecvihi rahim, meclisi telkıh olduğunu ıhtiyar etmişler ve bunu bir takım umur ile te'kid eylemişlerdir. Ezcümle tercibelerinde ne nefîrde ne mebîzde o hayvancıklardan bir şey bulmamışlar, halbuki rahimde ve karneyninde çok bulmuşlardır. Bir de bezir ihtilattan evvel bir tabakai muhatıyye ile gılıflanmağa muhtactır. Bunu ise mebîzden rahime giderken nefîrden alır. Bir de bunlar doğrudan doğru mebîzden aldıkları bezre sun'î telkıhın husulünü müşahede edememişlerdir. Halbuki onlarca nefîrin geçirdiği bezri sına'î telkıh ile ihyadan daha kolay bir şey yoktu. Lâkin ona karşı şu işkâl vârid olmuştur: Ruviş maddei müvellideyi, ya'ni menîyi zaniye bir karının - ki o

sırada kocası öldürmüştü - nefîrinde bulmuştur. Bunun gibi ba'zıları da o halde katlettikleri hayvanatın dişilerinde bulmuşlardır. Ba'zıları da köpeklerde ve sığırlarda o gibi müşahedeler de bulunmuşlardır. Kurbagaların yumurtasını telkıh ancak önce koyu bir dühni muhatîye batırılmakla mümkin olduğu bizce ma'lûm bulunduğu cihetle kadınlarda husulünü de ona kıyas edebiliriz. Prikus ve Domasın gayrikabili telkıh bulundukları buzure gelince zâhir oluyor ki onlar onu mebîzden kuvvetle ayırırlarken âletler onda mutlak bir tagayyür ihdas etmiştir, ne nefirî bir hamlin vücudü ve ne nısfını nefirde nısfını mebîzde müşahede ettikleri cenin müşahedesi ne de çok müşahede

Sh:»5716

edilmiş olan « haric anirrahim hamil » sâbit olmadığı farzına göre de söz ber vehci âtî esere ibtina edecektir.

Nutfelerin ihtilâtı: Doğrusu telkıh hareketi bize hafîdir. Bu babda nihayet söyliyeceğimiz: mebîzın havî olduğu havsalalardan birisi bûlûğdan sonra sür'atle büyür ve uzvun sathından yükselir ve gışâi zâhirîsi yavaş yavaş incelir, sonra mücame'at vaktında çatlar, ondan bir küçük bezr çıkarki o hakikî bezredir. Çıkınca mebîzden bulunduğu mahall üzerinde hacamat şişesi hey'etinde tarafı mevzu' bulunan nefîre dâhil olur. Çatlamazdan evvel o bezreyi muhtevi olan mahfazaya ba'zıları (küçük cisim) cismi asgar demişlerdir. Sonra o mahfaza çatladığı zaman ondan küçük bir cerh hasıl olur, tedricen iltiham eder ve mahallinde bir pürüz veya umku muhtelif çukur bir eser birakır, cismi asgar denilen asl bu pürüz veya eserdir. Bu fennin uleması demişlerdirki: bu iki kavli tahkikı yeni bir teftişe muhtacdır. Ba'zıları demiştirki: « ben kadınların mebîzınde hattâ telkıhten evvel sararmış bir kütle hattâ soğan hacminde ba'zı da fındık gibi kütleler müşahede ettim. Yardıktan sonra da onda ahyanen bir halet müşahede ettimki yumuşamamış bir dereni rievî gibi ba'zan dâne dâne iltisak etmiş bir maddei müncemide manzarası gibi ba'zan da merkezinden dairesine doğru yumuşamağa başlamış bir keys manzarası gibi ve mebîzın sathı üzerinde bundan husule gelen büzur ba'zı kerre cidden büyük oluyor ve olgunluk halinde temezzuk ettiği vakıt da ondan bir tecvif hasıl oluyorki ancak betâetle iltiham eyler, sonrada derin bir çukur bırakırda mukaddema orada vücuduna delâlet eyler. Bir bezr için hasıl olanın iki, üç veya daha ziyadesi için de husulü mümkindir. Ve bezrenin intişarı gibi gerek cima' halindeki ıztırab vasıtasiyle ve gerek severânı elektrikî ile ve gerek buhari menevî ile ve gerek hayvanatı

Sh:»5717

sagire ve gerek maddei meneviyyeden herhangi bir unsur ile olsun her telkıhten sonra mebîzınden bir bezre infisal etmek lâzım geliyorki ondan filhal ne türlü olursa olsun onu intac eden kâine müşabih bir kâin hasıl oluyor. Gerekse unsurı menî kadının notfesine doğrudan doğru vasıl olsun gerekse umumî deverana dahil olduktan sonra vasıl olsun. Müşahedelerden sabit olan ancak budur. Bundan ziyadesi bilinmiyor.

Erkeğin nutfesi: meni huruc ederken iki saili ihtiva eder. Birisi lebenîdir, azdır, bunun aslı prostat (kestanecik) denilen guddeye nisbet olunur. İkincisi beyaz, koyu, gıreviyyülmanzar (ak tutkal manzarasında) dır. Bununda ifrazı husyeteyne nisbet olunur. Bunda hayat maddesi bulunur. Ve tahkik ettiklerine göre insan menisinden her yüz yirmi beş cüz', yüz on iki buçuk cüz' suyu ve yedi buçuk cüz' muhatî maddei hayvaniyyeyi, bir ve rubu' cüz sodayı, ya'ni kılâyı ve üç buçuk ve rubu' cüz fosfat kilsi, ya'ni yanmış kemik gibi bir türabı ihtiva eder. Onda bunlardan maada bir maddei muhatıyye ve bir maddei tayyare ve kükürt de bulunur. Menî bir kabda örtülü veya örtüsüz bırakıldığı vakıt yirmi yirmi beş dakika sonra su gibi incelir ve bunun sebebi ma'lûm değildir. Hararet hafif dahi olsa bu temayyu' hasıl olur. Ve iyice teshıyn edildiğinde terkibi tehallül eder. Ve ondan bir çok nışadır neş'et eder. Meselâ bir sahanda havaya ma'ruz bırakılırsa eğer heva har ve kuru ise koyulaşır ve katılır ve onda fosfat kilıs billûratı peyda olur. Ve az şeffaf, kolay kırılır kışırler olur. Ve eğer heva, har ve ratıb ise terkibi kurumadan tegayyür eder, sararır, hamızlaşır ve ondan teaffün etmiş balık kokusu gibi bir koku kokar. Sonra küflenir. Menînin havassındandır ki ne sıcak ne de soğuk suda cıvıtmadan evvel erimez. İnsandan infisali halinde menî bir suya düşerse kabın dibine iner ve biraz inıkad eyler sonra bir mıkdarı erir,

Sh:»5718

kalanı da suyun içinde atılmış pamuk tozuntuları gibi dağılır, o vakıt süzülür de süzüntü «hammami mariye» üzerinde kuruyuncaya kadar teshın edilirse ondan bir rayiha kokar ki menînin kendine mahsus rayihasıdır. Ve biraz sarıya mail lü'lüî bir hey'et iktisab eder. Ve ondan kabın cüdaranında cidden hafif bir tabaka kalır. Kabın dibinde kalan bakıyyeden alınıp da o tabaka üzerine eriyinceye kadar dökülür, sonra sail kurutulur da ondan kalan bakıyye mâi mukattarla mualece edilir sonra da bu su suud ederse ondan bir hulâsa olur ki «ıbadı şems» in gök rengini kızartır ve bu madde et hulâsasına benzer, çünkü teshın edildiğinde kızarmış et kokusu kokar, kömür olup yanıncaya kadar teshın devam ederse ondan biraz kül kalır ki kıla emlâhını (sodayı) ihtiva eyler.

Erkek menîsinin mevdu' bulunduğu a'zâ: husyeteyn, iki habli menevî, iki havsalei meneviyye iki de kanati kazifei meneviyyedir. Menî husyelerde ifraz olunup ev'ıyei âtiye denilen ev'ıyei mahsusasından teakub üzere geçer, habli ma'nevî, kanati nakılesinden havsalaya gider. Husyenin nesci hassı olan bu ev'ıyei âtiye gayet ince (çözülünce dokuz yüz metreye kadar imtidad edebildiği söylenen) huyutu mütezaıfeden mürekkeb olup biribirine inzımam ve furua, sonra cuzua tefemmüm ederek örülmüş ve hepsi

canibi ulvîde ceyb denilen küçük bir tecvife müteveccih vialardır ki bu cüzuun sayısı ondan on ikiye ve ba'zan yirmiye kadar olur. Ve bunların ictimaından re'si husyede berbah denilen kısım tekevvün eder ve ondan kanati nâkılei menî neş'et eyler. Habli menevî, şiryan ve verid ve ev'iyei lenfaviyye ve kanatı nâkılei menîden müteşekkil olup bunların mecmuu bir nesci havelî vasıtasiyle biribirine munzamm olur. Ve bu habli menevî husyenin hâffei ulyasından irtifakı âneye suud edip orada halkai ürbiyye (kalça halkası) den nüfuz ederek batna dahil olup havsalai meneviyyeye ittısal eder ve oradan kanatı

Sh:»5719

kazife neş'et eyler. Eymen ve eyser iki havsalei meneviyye mesanenin esfelinde unuku arkasında halibeynin indigamı önünde ve miâi müstakîmin a'lâsında katan, ya'ni sulb önünde mevzu' her birinin tulü iki, arzı yarım santim kadar iki küçük havsalei gışaiyedir ki menfeatleri menîye mahzen olmaktır. Menî onlarda hıfz olunur ve mübâda'a zamanında onlardan çıkıp kanatı kazife vasıtasiyle atılır. İki kanati kazife ise iki havsalei meneviyyenin kanati dafiasiyle kanati nakılenin ictimaından mükevven birer santim kadar tulünden olup havsalateynden geçer ve mecraya açılırlar.

Dişinin suyu; evvelâ: biraz lüzuceti bulunan bir saili maîdir ki mehbilin cüdranından ve şufreyn kurbünden ifraz olunur. Çünkü onun tarafında hafifce guddeler nescine benzer bir nesc vardır. Bu sâil, zükûrun menîsine muhalftir. Çünkü hafiftir, şaffaftır, râık (ya'ni safi) dir: Bunda zükûr menîsinde bulunan hayattan bir şey yoktur, Lâkin kudreti ilâhiyye fevhei fercde o evıyei intısabiyyeyi yaratmış ve bu sâilin nüzulünü tam bir lezzet ile müterafık kılmıştır ki mebîdda telkıyh için kadının a'zai tenasüliyyesi tenebbüh etsin. Saniyen, erkekteki husyeler menzilesinde olan hacimleri fındık gibi ve hey'etçileri lîfi, basık beyzi şekilde bulunan iki mebîz dahi hüzucetli bir sâili muhtevi levni sarıya mail küçük küçük havsalalardan müelleftirler ki Allahü âlem cenîn bezirlerini « rüşeym » i müştemildirler. Rahimin iki canibi üzerinde a'ladan her biri bir canibde iki sakbe vardır. Bunlara rahim boruları denilen iki nefîr (fallup nefîri) bitişmiştir. İmtidatları sakbelerden rahimin canibeyni üzerinde unuk kurbuna doğru muhazât üzeredir. Kuturları cidden küçüktür. Unsî tarafları rahimde müsbet vahşî tarafları sâib, münbasit, müşerşerdirki buna nefîrin sayvanı denilir. Mebîzı kucaklar, mebîzler nefîrin bu sayvanları içinde mevzu'durlar, satıhlarında

Sh:»5720

büklümler, pürtükler, ve mesafeler ve iki mebîz arasında on beşten yirmiye kadar şeffaf havsalacıklar vardırki hacimleri is habbeleri gibidir. Bunlar da sarıya mail lüzucetli bir seyyali ihtiva ederler. İşte mebîzların menfe'ati böyle bir takım havsalaları ihtiva etmektirki bu havsalalar bilahare erkek menîsinden nümüvvi kabil olmak üzere önce tekvin olunmuş birer bezr diye zann ve telâkkı olunmaktadır. Bunları rahime nakleden de nefîrlerdir. (Fıkıhta erkek menîsi beyaz, galîz ve dıfıklı, kadın menîsi rakîk, sarı ve difiksiz olur diye ta'rif olunması da bu izahat ile mütenasibdir.) Bu suretle veled, sulb ile terâib arasında çıkan iki suyun mecmuundan husule gelir. Erkeğin dâfik olan menîsi, birçok mikdarda habbatı meneveyyeyi ihtiva eylerki her biri nümüvünden sonra neş'et ettiği kâine şebîh kâinat olmak mümkin ve iyi bir aslı muhtevi olup ondan mecmuı asabî tevellüd eder ve dişi ona ancak viaî bir unsur ifade eyler. İnsan bu vechile nutfe mertebesinden üçüncü mertebe olan aleka tavrına geçer, ki o tutmuş olan nutfe olup cidden muhtelif zamanlarda rahimin dahilinde müşahede olunur. Bezrenin ihtiva eylediği şeffaf bir sâilin vasatında muzlim, kücük bir noktai asliyyedir. Ve bu nokta ulemanın re'yine göre lifaflarına mültesıktır. Ba'zılarının re'yince ise o sâilin vasatında sâbihtir ve el'an bezrenin rahimde zuhurunun vakti tahkık olunamamıştır. Bukrat altı günde sâilin vasatında şeffaf bir kürei sagire olur demiş, ba'zıları da ancak on beş günden sonra müşahede olunabileceğini söylemiştir. Birçok tecribelerden anlaşıldığına göre bezrenin mebîzdan rahime naklî için biraz gün lâzım olduğu anlaşılmış ise de hayvanattan her nevin efradı için bu zaman bir mi değil mi tayîn olunamamıştır. Zâhir olan tavşanda üç gün, köpeklerde altıdan yediye veya sekize kadardır denilmiş, ba'zıları cenînde şekli beşerînin ancak otuz beş günde başladığına ve o

Sh:»5721

zaman bal arası büyüklüğünde olduğuna zâhib olmuş, daha başka sözler de söylenmiştir اهـ. İşte insan o mâi dâfıktan böyle aleka, sonra mudga sonra azm, sonra lehım iktisâ ederek yedinci mertebede bir halkı âhar olarak nihayet kadının sulb-ü teraibi arasından doğar.

Bu ictimaa ve böyle hayatî bir takım vazaifin iyfası hikmetiyle min tarafillâh itkan üzere yapılıp mestûr ve mahfuz mevzı'lerde müretteben gereğî gibi yerleştirilmiş olan tenasül cihazlarına «Sulb-ü terâib beyni» ta'biriyle işaret olunması ve bunları tahdid eden hadlerin bilhassa sulb-ü terâib ile ifade buyurulması ve bu arada hurucun mai dâfıka nisbet edilmesi şübhe yok ki bu vazifenin bütün esrarını ihtiva eden nükteleri mütezammındır. Bu evvelâ iki sert kemik arasında mahsur olarak ıztırablı bir vazifenin iyfasına ve iyfası sırasında mahfuzıyyet ve mestûriyyet lüzumuna işaret olduğu gibi bu kemikler dimağdan gelen sinir teşkilâtının bütün teşa'ubatına alâkadar olmak i'tibariyle bu vazîfe iyfası şümüllü bir hassasiyyet ile alâkadar olarak nefsi müdrikenin iradî ve gayri iradî hukmü arasında cereyan eylediğine ve binaenaleyh bundan hılkati beşerin mutaleasiyle «

وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنٖى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۜ قَالُوا بَلٰىۛ » mazmunu üzere Hâlık tealânın kudretine ve

nefsi insanî üzerindeki hıfz-u nezaretine istidlâl ve intikal etmek bedîhî olacağına da tenbih vardır.

Razînin nakl ettiği vechile burada ba'zı mülhidler Kur'anda böyle mâi dâfıktan bahs edilerek «

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَآئِبِۜ » diye tavsıf edilmesine ta'n etmek istemişler ve

demişlerdir ki «sulb ile terâib arasından çıkar» denilmekten murad, menî bu mevzı'lerden infısal eder, ya'ni dediğiniz gibi husyeteynden sulbe doğru tevellüd eder demek ise öyle değildir. Çünkü o hazmı rabı'ın, ya'ni demin fazlasından tevellüd eder ve bedenin cemi'i eczasından infısal eyler, hattâ her uzuvdan tabiatini ve hassıyyetini alır da ondan

Sh:»5722

onların, ya'ni o a'zânın misli tevellüd etmeğe müstaıdd olur. Ve onun için görülür ki cima'da ifrat edenin bütün a'zalarına za'f istilâ eyler. Ve eğer murad, menînin en mühim eczası burada tevellüd eyler demek ise bu da zaıyftır. Çünkü en mühim eczası dimağda terbiye olunur. Buna delil de surette dimağa benzemesidir. Bir de onun çok sarf edenin evvelâ gözlerinde za'f zâhir olur. Ve eğer murad, menînin müstekarrı buradadır demek ise bu da zaıyftir, çünkü onun müstekarrı evıyei menîdir. Bunlar ise beyzateynden ı'tibaren birbirine mülteff evıyedir. Ve eğer murad, menînin mahracı buradadır demekse bu da zaıyftır. Zira hiss gösteriyor ki öyle değildir اهـ. Yukariki iyzahattan sonra bu ı'tirazların bigayri hakk söylenmiş safsatalardan ıbaret olduğunu anlamak kolay olur. Bunda sâde dimağ işinden ve bir de ifratın zararından bahs i'tibariyle iki fâide varsa da bunları vesîle edinerek yapılan ı'tirazlar vâhî ve sulb ile teraib beyninden huruc mefhumundaki şümulden gaflettir. Bir kerre menînin tevellüd ve infısali ve a'zanın ondan tevellüdü keyfiyyetleri hakkındaki sözler sırf tevehhüm ve zannı zaıyftir. Ve şübhe yok ki kelâmı ilâhî ittibaa daha ehaktır. Sulb ile teraib arası hakıkat ve kinayesiyle bütün ahşayı ve tenasül cihazlarını ihtiva ve sinirleri hattâ bütün bedeni ve hattâ ictimaı iş'ar eyliyen gayet cem'ıyyetli ve bu babda bütün esrarı müştemil en güzel bir ta'birdir. Ve ma'lûm ki menînin hâlıs menî olarak tevellüd ve infısali ve müstekarrı sulbe bağlı olan havsalai menîye müntehîdir. Ve tenâsül yapması için dıfk ve mahracı da ictima' halinde mehbilden rahime doğru kadının sulb-ü terâibi arasında olmakla meşruttur. Ve o suretle halk edilmiştir. Onun için burada da mâi dâfık mutlak bırakılmayıp bu şarta işaret için bu sıfatla tavsıf olunmuştur. Sâniyen, şübhe yok ki en mühim âzâ ve hattâ hepsi sâde bu vazifede değil, her işte alakadardır. Bu mıyanda en büyük cüz'de

Sh:»5723

dimağdır. Arkada sulb, dimağdan gelen nuhai şevkînin kal'ası olduğu gibi önden kerden ve sîne ve teferruatiyle terâib de öyledir. Bu vecihle sinir teşekkülâtının mesnedi olan sulb ile terâib arası bir de her hayvanda daima mütenebbih olan ve ihtiyacatının tetmin ve istifasına me'mur bulunan meyli garîzîyi ifade eder. Bu bakımdan da şunu söyliyelim ki: bizim ihtiyaclarımızı istifa için hazırlanmış olan eşyadan merkezi muhhîde (ilik merkezi dimağda) husule gelen te'sir daima bu te'sirin husulü sırasında ahşânın bulunduğu hâle göre olur. Meselâ baras veya şemm hassesine bir gıda arz olunduğu zaman mı'de ona muztarr ise onun idraki lezzetâver ve ona istîlâ iştiyakı kuvvetli olur. Halbuki mi'de dolgun bulunduğu zaman aynı gıdayı nefis, ihmal eder veya tiksinir de idrâk merkezi o hayvanda onu teb'ıde mahsus hareketler ıhdas eyler. Ve işte bu hal tenasül vazifesine mahsus fiıllerde ve daha diğerlerinde de cereyan eder. Bundan anlaşılır ki idrâk merkezinin ecnebî cisimler te'sirine aid hukmü onların ahşa için ehemmiyyeti ve ademi ehemmiyyeti ile mütenasibdir. Ve bu hukmün husulü için havassı zâhire ile idrâk olunan ve a'sabdan merkezi idrake intikal eyliyen te'sirin filhal bu merkezden ahşâya in'ıkâs etmesi de zarürî olmak lâzım gelir. Bu keyfiyyet, zarurî olmakla beraber bu teessür yalnız kendisine ihtiyac bulunan uzva in'ıkâs etmekle kalmaz cümlei asabiyyenin (sinir takımının) hepsine sirayet eder. Ve şimşek gibi büyük bir süratle a'zânın hepsine te'sir eyler. Bir yırtıcı hayvan, meselâ bir kurt farz edelim, bir yerde bulunuyor ki orada hem dişisini hem de bir koyunu bir anda görmesi mümkin oluyor. Havâss, beyne ancak bu iki hayvanın şekli zâhirîsinin te'sirini nakl eder. Onun üzerine beyinden sâdir olacak hukûm de iki türlü olur. Çünkü dişisini görmekle tenasül a'zâsı uyanır, koyunu görmekle de yemek iştihası uyanır. Eğer onda yemek ihtiyacı

Sh:»5724

müteseltın ise evvelâ koyunu avlayıp yemek için saldırır. Ve eğer bâh ihtiyacı müteseltın ise dişisine hücum eder. Buna bu iki tesirin ihtilâfı muhtelif iki hayvandan sadır olduğu içindir diye i'tirazın ma'nası da yoktur.

Çünkü bu ihtilâf, sırf o iki tesirin bir anda vasıl olduğu iki haşvin ihtilâfından husule geliyor. Kurt ikdiş olsaydı şübhesiz dişisini bırakıp avına koşacaktır, ve bir koyunu bir taraftan bir kurt bir taraftan da bir koç görseydi kurt yemeğe, koç aşmağa koşacaktı. Bunlar gibi daha birçok misallerden anlaşılırki bir şey iki haşivdeki te'sirine göre muhtelif iki hukûm neş'et eder. Biri erkek biri dişi iki kaplanı bir araya getirsek şebak zamanında gayride biribirinden kaçınır, Şebak zamanında ise yanaşırlar. Aralarında müşterek olan bu te'sir evvelkinin aksine olur. Demek ki aynî te'sirlerden ahşanın hâline göre muhtelif fiıller hâdis olduğu ve bunların daima bütün ahşâye ani vahidde münakis olduğu ve ihtiyacı daha çok olan haşvin beyne te'sirini diğerlerinden daha şiddetle redd ettiği meczumdur. Ve ahşanın matlûblarına dair idrâk merkezine vuku' bulan tebliğden ve bu matlûbların istîfası için ı'dad edilen fiıllerden zihnî tezahürat vücude gelir. Ve her ne zaman hayvân bu matlûbların idraki ile bunların istîfalarına mahsus hareket arasında bir zaman geçirmezse onun ef'ali başka değil, ancak kuvvei ilhamiyyeden (enstinque) den sâdir olur. Zira yalnız bu kuvvei ilhamiyyedir ki hayvanatın ednâ derecei terkibde bulunan hayvanatın fiılleri bununla tamam olunduğu gibi terkibce ekmel olan hayvanat hattâ vilâdeti akıbinde insan da öyledir. Lakin, beyin nemalanmağa, zihin itkana başladıkça insanın nefsine ma'rifeti başlar. Bu vazifeler nümüvvde en yüksek dereceye vâsıl olduğu zaman haşvî te'siratın beyin üzerinde evvelki gibi sültası kalmaz. O vakıt evvelki ihtiyaclardan ta'cil olunan fiıller kuvvei zihniyye ile dürlü surette tenevvü' etmiş olur. Ve

Sh:»5725

bu kuvveden öyle yeni ihtiyaclar tehaddüs eyler ki bunların o gayesi hafzı hayat olan ihtiyacâta teallukları olmadığı zâhir olur. Bu suretle hayattan fedakârlığı istilzam eden bu zihnî ihtiyaclar ya kendinden başka gaye gözetmiyen abes, levh-ü leıb zevkından ıbaret bir sukut ve aklî ve bedenî bir süi isti'mal olur, Bunlar «

اَلَّذٖينَ اتَّخَذُوا دٖينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا » dir, yâhud kendinden fedakârlıkla ıbadullaha

nâfi' olmak için Hak yolunda can feda etmek derecesine kadar varacak ilâhî bir gayei kemâl istihdaf eden yüksek bir zevkı ruhanî olur ki bunlarda « يُسْقَوْنَ مِنْ رَحٖيقٍ مَخْتُومٍ خِتَامُهُ مِسْكٌ

» dir. Bu ihtiyacların da cümlei asabiyyeye intikalleri keyfiyyeti evvelkilerin intikali keyfiyyetine muhalif olmaz, bu suretle bu kuvvenin ahşâi bâtniyyede de ukdeleri ve şu'beleri vardır ki bunlar sulb-ü terâib arasıdır. Bu hikmet ile de Allah tealâ sulb-ü terâibi bilhassa zikir buyurmuştur. Bundan da anlaşılır ki dimağa işaret edilmemiş diye sulb-ü terâib beyninde bahse ı'tiraz eden mülhidler, bunların sinir takımı ile münasebetini ve sinir takımının dimağa âidiyyetini bilmediklerinden dolayı o lâfları söylemişler, ve iymanları olmadığı için kelâmı ilâhînin irşadatından mahrum kalmışlardır.

Bu vechile insanın nutfeden hılkatine nazarı dikkati celb etmenin fâidesi de pek büyüktür. Çünkü yukarıda da ıhtar ettiğimiz vechile bu insana kendini tanıtacak ve ondan üzerinde hâfız-u nigâhban vahidi kahhar olan sanıı muhtarın sun'-u kudretini anlatacak en zâhir delillerdendir.

EVVELÂ: Sûrei insanın başında da geçtiği vechile insanın bedeninden terkîbatı acîbe ekserdir. Binaenaleyh o sümük gibi hakîr ve basît görünen bir maddeden halkı kadiri muhtarın vücudüne ve kudretine edeldir. Bir nutfenin fikr-ü nazar, akl-ü hâfıza, aşkı maalî sahibi bir insan haline getirilmesi ne büyük sun'-u kudrettir?

Sh:»5726

SÂNİYEN: insanın kendi ahvaline ıttılaı başkalarının ahvaline ıttıla'dan ekserdir. Onun için bu, delâlet de daha etemdir.

SÂLİSEN: insanın bu ahvali hem evlâdından hem sair hayvanatın tevellüdatında müşahedesi mütemadîdir. Onun için bununla sanıı muhtara istidlâl akvadır.

RABİAN: bununla istidlâl, hâfızı hâkim sanıı muhtarın vücudüne kat'ıyyen delâlet ettiği gibi kezalik ba'sin ve haşr-u neşrin sıhhatine delâleti de kat'îdir. Çünkü insanın hudusü vâlideynin bedeninde ve hattâ bütün âlemde müteferrık eczanın cem'i ve ona ruh nefhı sebebi ile olduğu için onu öyle cem-ü tesviye edip de düzgün bir insan yapan sani'ın kudreti düşünülünce mevt ile o eczanın teferrukundan sonra onları cem'a ve evvelki gibi düzgün mahluklar yapmağa kadir olduğunu i'tiraf elbette vâcib olur. Onun için buyuruluyorki:

8. ﴿اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ﴾ şübhesiz o yaradan o insanı döndürmeğe elbette

kadirdir. - Ya'ni o yaradılış tarzına gerek icmalen ve gerek tafsîlen nazar edilince onu ibtidâen yaradanın ircaa kudreti ölümle çevirip ba'sederek huzuruna dikmeğe ve o suretle kendini tanıtmağa kadir olduğu

tebeyyün eder ve bu suretle size onu ıhbar eyler. Burada « وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ » mazmununu ifade

eden bu irca' insanın sûrei Mü'minunda zikrolunan dokuz tavrından sekizinci ve dokuzuncu mertebe olarak

« ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ »

âyetleriyle haber verilen mevt ve Kıyamet günü ba's tavırlarını nâtıktır. Onun için bunu tasrihan şöyle

buyuruluyor: 9. ﴿يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ﴾ bütün sirlerin yoklanacağı, imtihan meydanına

çıkarılıp bildirileceği gün - ki o arz-u hisab günüdür.

SERÂİR, seriренin cem'idirki kalblerde gizlenen akıdeler,

Sh:»5727

niyyetler, mahabbetler, kinler, garazlar gibi sırf ümurı bâtınaden olan esrara ve gizli surette yapılan iyi veya kötü hafî amellere şamildir. Bu sirlerin iblâsı, yoklanılması da iyisini kötüsünü, pisini temizini ayırmak için ızhar olunup teftiş ve tedkık olunarak seçilmesi ve tanınmasıdır. Ba'zı hadîslerde tevhîd, savm, salât zekât,

cenabetten gusul Allah tealânın « يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ » buyurduğu serâirdir diye vârid

olmuştur. Bunların serâir olmasında iki vecih vardır. Birisi bunların sıhhati sırf umurı kalbiyyeden olan tasdika ve niyyete mütavakkıf olmasıdır. İkincisi de tevhidden maadası mahza ümurı te'abbüdiyyeden olmasıdır. Maamafih hadîsten murad hasrolmadığı ve güzel serairin esaslarını beyan olduğu da derkârdır. Çünkü âyetteki serâir iyi ve kötü bütün serâire âmm ü şâmil olduğu ve zuhurundan korkulacak serâiris habîseye şümulü hasebiyle büyük bir inzar siyakında iyrad edilmiş bulunduğu zâhir olduğundan tahsîs olunamaz. Onun için Haseni Basrî Hazretleri şâir Ahvasin:

سيبقى لهافى مضمر القلب والحشا سريرة ود يوم تبلى السرائر

Beytini işittiği zaman Vessemai vettarıktan ne kadar gaflet etmiş! Diye şâiri techil eylemiştir. Çünkü şâir kendisinin kalb ve ahşası muzmerinde mahbubesine aid bir mahabbet sirrinin yevme tüblesserâirde dahi sirr olarak kalacağını iddia etmiş bulunuyor. Bu yevm ilk nazarda zann edilebileceği gibi «kadir» in zarfı değil, rec'a müte'allıktır, çünkü kudret o gün ile mukayyed değil, her zaman için mutlaktır. Onun için bunun bir cümlei istînafiyye olması daha muvafıktır. Ya'ni o irca' ne vakıt? Denilirse o, yevme tüblesserâirdir. 10.

﴿فَمَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾ ki o vakıt o insan için ne bir kuvvet vardır ne de bir nâsır -

ya'ni Allaha karşı kendisini müdafea etmek, sirlerini meydana dörtürmemek için o gün insanın ne kendinde bir kuvvet

Sh:»5728

bulunur ne de haricden bir yardımcı. Çünkü « اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ » dır. O halde o gün o insanın

ortaya dökülen esrarı yüz karartmıyacak güzel, temiz pâk sirler ise, o kimse öyle bir kalbi selîm ile Hak tealânın huzuruna varmış ise ona ne mutlu! Yok eğer o esrar içinde yüzler karası olacak, ortaya dökülmesi elîm azâb teşkil edecek iğrenç şeyler ise vay haline!.. O gün «

يَوْمَ لَايَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ » dir.

Onun için insan neden yaratıldığına bakmalı da sulb ile terâib arası gibi bir kafes, bir geçit olan Dünyada Halikın kendisine verdiği kuvveti suiistimal etmemeli, nefsinin ahşasının süflî ve iğrenç tesiratına kaptırmamalı, üzerinde dâima bir hâfız ve nâzır bulunduğunu bilerek yevme tüblesserâirde temiz esrar ile huzurı Hakka varmak için lekesiz bir kalbi selîm ile hareket etmeli, bu Dünya geçidinde mihnetlere göğüs gererek bu ten kafesinden iymanı kâmil ve ameli salih ile Allaha gitmeğe cehdeylemelidir.

11. ﴿وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الرَّجْعِۙ﴾ o Semâi zati rec'a 12.
﴿وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِۙ﴾ ve o arzı zati sad'a kasem olsun ki - recı', irca' veya rucu'

ma'nâlarına müteaddi de lâzım da olduğuna göre: Semai zatirrecı', rec'i bulunan Semâ: dönümlü Semâ veya döndürümlü Semâ demek olabilir. Bundan ilk zihne çarpan ma'nâ Semânın kendisinde veya mühtevi olduğu ecram ve ecsamda ve hâdisatta tekerrür eden devrî harekât ve tehavvülâtın hepsine şâmil olan rücu' veya irca'dır. Kazıy beyzavi gibi ba'zıları bundan Semânın her dervesinde hareket ettiği mevzıa rücuu ma'nasına olabileceğini söylemiş ise de Bizzat Semânın kendisi, felekleri hareket ettiğine dair bir delil ma'lûm olmadığı ve eflâkin harekâtı hakkındaki eski hey'et nazariyyeleri sâbit görülmediği cihetle menkul tefsirlerde bu rec'ı Semânın kendisine nazaran değil, içindekilerin devr-ü tehavvülâtına nazaran tefsir etmişlerdir ki dönüp duran veya döndürülüp

Sh:»5729

duran Semâ demek olur. İbni Zeydden menkul olan Semâ, ma'ruf Semâdır. Rec'ı da Şems-ü Kamerin ve kevakibin halden hale ve menzileden menzileye rücu'udur. İbni Abbastan merviy olan da yağmurlu bulut «

سَحَابٌ فِيهِ الْمَطَرُ » diye tefsirdir. Hansanın:

يوم الوداع ترى دموعا جارية كالرجع فى المدجنة السارية

Veda' günü öyle akan göz yaşları görürsün ki geceleyin gelip kaplıyan ve mütemadiyen yağdıran kara buluttaki rec'a: ya'ni yağan mütevalî yağmura benzer demek olan beytinde, kezalik bir kılıç vasf eden Hüzelînin:

ابيض كالرجع رسوب اذا ما ناح فى محتفل يختلى

Beytinde geldiği vechile Arabcada rec'ın yağmur ve su ma'nâsına isti'mali müteareftir. Zeccac ve sair eimmei lügatin beyanına göre rec'ın yağmura ıtlakı vaz'î bir ism olarak değil, mecazdır. Ve bu mecazın hüsnünde bir kaç vecih söylemişlerdir. -1) Terciı savtten me'huzdur ki sesi tekrar tekrar iade ve hurufu vasl etmektir. Yağmurda tekrar tekrar dönüp yağdığı için recı denilmiştir. - 2) Rücuuna tefe'ulen söylenmiştir. - 3) Her sene dönüp rızk getirdiği içindir. - 4) Bir de denilmiştir ki bulutların yerdeki deniz ve sair sulardan çıkan su buharından husule gelmesi dolayısiyle gûya Semânın Arzdan aldığı suyu yine geriye irca' ve iade etmiş olması mulâhaza edilmiştir. Bu surette mercu' ma'nâsına olarak iade edilmiş, döndürülmüş demektir. Kamusta mezkûr olduğuna göre göle ve suyun anafor yaptığı su durağı yere ve menfeat ve fâideye ve beharda biten nebata dahi ıtlak olunur. Bundan dolayı ekser müfessirîn burada rec'ı yağmur diye tefsîr etmişlerdir. Bu surette Semâi ma'ruf ma'nâsına olabileceği gibi Mücahidden merviy olduğu üzere bulut

Sh:»5730

ma'nâsına olmak da muhtemildir. Şu halde meali: döndürüp döndürüp yağmur yağdıran Semâ. Yâhud dönüp dönüp yağan bulut demek olur. Rec'ın böyle yağmur ve su ile tefsîri hılkati insanda zikri geçen mâi dâfık mes'elesine nazaran bir nevi müraati nazîr san'ati ifade etmiş olur. Hasenden rivayette de yağmur ve rızk, çünkü her sene döner rızk getirir, denilmiştir ki bunda su, nebat ve fâide ma'nalarına şümul vardır. Bir de rec'ı «ıbadın amelleriyle rucu' ettiklerinden dolayı Melâike» diye tefsîr etmişlerdir ki Semâdan zemine inip çıkan ve bilcümle hâdisati deverâniyye ile eserleri görülen kuvayi melekûtiyye diye mülâhaza etmek de muvafık olur. Maamafih hangisi olursa olsun kelâmın asıl siyakı yukarıki «

« إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ » hukmünce yevme tüblesserâirde irca' ve iadeyi te'yid ve isbat ile

alâkadar olduğundan dolayı hepsinde de irca' ve iade mefhumu melhuz olmak ıktiza eder. En meşhur olan yağmur ma'nâsına olduğuna göre dahi bu irca' mefhumu ile hılkatteki iade kanununa işaret maksud olduğunda şübhe edilmemek lâzım gelir onun için gerek ecramın devirleri, tulu' ve gurubları rüzgârın bulutların cereyanları gibi kütlevî ve gerek zıya ve zulmet ve hararet ve bürudet ve rütubet ve yübuset teakubâtı gibi gayri kütlevî bütün harekât ve tehavvülâtı, ve kevn-ü fesaddan sonra iadeyi ifade eden mûtlak irca' mefhumiyle bütün bu tefsîrlere şâmil semavî bir fıil ve te'sir ma'nası kasd edilmekle hepsi tevfık edilmiş ve bu ıhtilâflar kesilmiş olur.

Arzı zatı sad'a gelince: SADI', şakk-u infıtar gibi çatlak demek olduğu cihetle bunda da iki üç vecih söylenmiştir:

BİRİNCİSİ: « ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا » ilh

mazmunu üzere Arzın nebat için çatlayışına işarettirki bu münasebetle mecazen nebatata da sadı' ıtlak olunur.

İKİNCİSİ: umumiyyetle Arzda bulunan ve gerek hars,

Sh:»5731

gerek sair sebeble husule gelen çatlaklar, yarıklar, harklar, handaklar, vâdîler ve yolcuların çiğneyip iz yaptığı yollar gibi herhangi bir çatlaklığa işaret olmasıdır.

ÜÇÜNCÜSÜ de bilhassa kubûre işaret olmasıdırki insanın meratibi hılkatinde mevt ile ba's-ü nüşur arasında berzah olmak i'tibariyle rahimi mâder menzilesindedir. Hem defin, hem de nüşur için insıda' eder. Bu üç ma'nanın üçünde de Arzın sad'ı, çatlayışı üzerinde icra olunan te'sirata bir infi'al ve mutaveat ma'nası ifade etmekte birleşir, o halde Semanın rec'ı yukarıdan gelen fıil ve tesiri, Arzın sad'ı da aşağıda bulunan kabiliyyet ve mutaveatı ifade etmek birleşir, o halde Semanın rec'ı yukarıdan gelen fıil ve tesiri, Arzın sad'ı da aşağıda bulunan kabiliyyet ve mutaveatı ifade etmek i'tibariyle Sema ve Arz rec' u sed'ında biri diğerini deraguş ederek telkıh eden zevceyn mesabesinde olup bunlar arasından tevellüd etmiş olan insanın yine bunlar arasından, sulb-ü terâib arasından çıkar gibi çıkarak Allaha rücu' etmek üzere âlemi Âhırete gideceğine ve bütün bunlar Allah tealânın halk-u hıfzıyle nezareti ve sun'u kudreti tahtinda cereyan etmekte bulunduğuna tenbih ve irşad olunmuş olur. Bundan dolayı Sofiyyeden ba'zıları Semavata âbâ ve arzıyyata ümmehat ta'bir etmişlerdir. Bahusus rec'i yağmur, sed'ı nebat diye mülâhaza ettiğimiz takdirde mâi dâfıkın bezre demek olan arzı inbat için telkıhı kabilinden olup asıl hılkati hayatın mahza fi'li ilâhî

olduğuna bir iyma dahi yapılmış olur. « سُبْحَانَ الَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا »

Hasılı ne tarafından bakılırsa bakılsın yukarıdan icrayı te'sir eden bir irca', bir döndürüş ve çeviriş tecelliyatı, aşağıda bir çatlayış bir te'essür ve mutaveatle kevn-ü fesada kabiliyyet tezahüratı bulunduğu muhakkaktır.

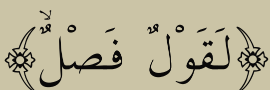
İşte sizin arasında bulunduğunuz o döndürüşlü Semaya ve o çatlayışlı Arza kasem olsun 13.

 ki o - size

Sh:»5732

mebde' ve meade tealluk eden bu âyâtı bildirerek o irca' ve rucuu haber veren Kur'an

﴿لَقَوْلٌ فَصْلٌ﴾ şübhesiz bir kavli fasıldır - hak ve bâtılı fasl edip ayıran katî bir söz, kesgin bir

hukümdür. 14. ve asla hezil, şaka değildir. - Târıktan, necmi sâkıbden,

nefisden, üzerindeki hafızdan, kudreti halıktan, yevme tüblesserâirden bahsederken mevt ve rucuu, mebde'

ve müntehayı göstermek üzere mai dâfıktan, sulb-ü terâibden bahsetmesi şiir ve mizah kabîlinden bir şaka değildir. Hepsi ciddî ve haktır. Onun için onu hak kulağıyle dinlemeli, ahkâm ve irşadatından istifade edip yevme tüblesserâirde hak murada irmelidir. 15. ﴿اِنَّهُمْ﴾ Haberin olsun onlar - o kâfirler, sebebi nüzul olan Mekke kâfirleri ﴿يَكِيدُونَ كَيْدًا﴾ bir keyd kuruyorlar - ya'ni Kur'anı ibtal ve nurunu ıtfa ile emri hakka karşı gelmek için bir takım hiyle kuruyorlar, entirikalarla tetbirler almak istiyorlar 16. ﴿وَاَكِيدُ كَيْدًا﴾ ben de hiylelerine karşı hiyle kuruyorum - ki « ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ . ﴿اِنَّ كَيْدٖى مَتٖينٌ﴾ » dur. 17. ﴿فَمَهِّلِ الْكَافِرٖينَ﴾ onun için o kafirleri imhal eyle ﴿اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا﴾ mühlet ver onlara biraz. - Çünkü Vennaziâtide geçtiği üzere « كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا » dır.

EMHİL, mehhilden bedeldir. Ruveyden aslında mehhil ma'nasına rud masdarının tasgiridir « اَمْهِلْهُمْ مُهَيْلًا » bir mühletçik imhal et demek gibidir. Ebu hayyanın beyanına göre imhal ma'nasına irvad masdarının terhîm ile tesgîridir. Ve bu tasgîr tahkır ve taklil içindir. Bundan başka bu kelimenin iki sureti isti'mali daha vardır, birisi emir ma'nasına ismi fıil olur, ruveyden zeyden denir.

Sh:»5733

Zeyde mühlet ver demek olur. Birisi de hâl olarak kullanılır. « سَارُوا رُوَيْدًا » denilir ağır ağır acelesiz yürüdüler demektir. Burada mef'uli mutlaktır. Mehlen kalîlen yâhud imhâlen kalîlen demektir.

Bu suretle de Sûrei Târık bitti. Bunu Sûrei A'lâ takıyb edecektir.

A'LÂ

٨٧ سُورَةُ الْاَعْلٰى

Sebbih Sûresi dahi denilen Sûrei A'lâ cumhura göre mekkîdir. Âlûsînin nakline göre İbni ğars bunda zekâti fitır ve Bayram namazına işaret bulunduğundan dolayı Medenî olduğunu da ba'zılarından rivayet etmiş, Celâli suyutî de bunu Buharînin ve İbni sa'dın ve İbni ebî şeybenin Bera ibni âzibden rivayet ettikleri şu hadîs ile reddeylemiştir: Bera ibni âzib radıyallahü anh demiştir ki: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin Ashabından bize ilk gelen Mus'ab ibni umeyr ve İbni ümmi mektûm idi, geldiler bize Kur'an okutmağa başladılar, sonra Ammar ve Bilâl ve Sa'd geldi, sonra yirmi kişi içinde Ömer ibni hattab radıyallahü anh geldi, sonra Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem geldi, ehli Medînenin aleyhissalâtü vesselâm ile ferahlandıkları kadar bir şey ile ferahlandıklarını görmedim, hattâ çocukları ve sıbyanı görüyordum ki bu işte: Resulullah geldi diyorlardı, ben « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى » yi onun gibi bir kaç Sûre içinde okuyuncaya kadar gelmemiştir اهـ.

Âlûsînin kaydine göre Bera' Ata', İbni Abbastan, Yezidi nahvî Ikrimeden ve hasen ibni ebilhasenden şöyle rivayet etmişlerdir: Kur'andan Mekkede ilk nâzil olan « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » sonra « نٓ », sonra müzzemmil, sonra müddessir, sonra tebbet, sonra « اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ » sonra « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ » dir.

Sh:»5735

İmam Ahmed ve Bezzar ve İbni Merduye Hazreti Ali kerremallahü vechehudan tahric etmişlerdirki: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bu « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى » sûresini çok severdi demişti. Ebu ubeydin ebî temîmden tahric eylediği bir hadîste de: aleyhissalâtü vesselam buna « اَفْضَلُ الْمُسَبِّحَاتِ » namını vermişti, Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbni Mâce ve Hâkim ve Beyhekî Hazreti Âişeden tahric eylemişlerdir: demiştirki: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem vitirde birinci rek'atte « سَبِّح », ikincide « قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَ » üçüncüde de « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ، وَمُعَوِّذَتَيْنِ » okurdu. Tirmizîden maada yine bunların Übey İbni kâ'bdan rivayetlerinde mu'avvizeteyn yoktur. İbni ebî şeybe, imam Ahmed, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Neseî, İbni Mâce Nu'man ibni beşirden tahric eylemişlerdir: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, Iydeynde ve Cum'a günü « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى » ve « هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ » okurdu ve eğer Cum'aya rast gelirse ikisini de okurdu.

Taberanî Abdullah İbni hâristen tahric eylemiştir: Resulullahın kıldığı son namaz akşamdır: birinci rek'atte « قُلْ يَآ اَيُّهَا الْكَافِرُونَ » ikincide « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى » okudu, demiştir.

Sûrei Târikın ahirı, kâfirlerin keydine karşı emri ilâhî ile Resulullahın ileride galibiyyeti va'dını tazammun ediyordu. Bu Sûrede « وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى » ile onu tasrih ve tehekkukunu te'yid etmek üzere evvel emirde rabbının a'lâ ismiyle te'minat vererek şükrân vazifesinin iyfası sıyakında onu tesbiha da'vet için « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى » diye başlıyacak ve bunun Bayram yapılmaga lâyık bir tebşir olduğuna işaretle beraber Âhıretin daha hayırlı ve daha bekalı olduğunu ve binaenaleyh hakîkî bayramın asıl o vakıt olacağını anlatacaktır.

Âyetleri - Bilâ hilâf on dokuzdur.

Fasılası - Yalnız ا harfidir.

Sh:»5736

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

﴿١﴾ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ى خَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٣﴾
وَالَّذ۪ى قَدَّرَ فَهَدٰى ﴿٤﴾ وَالَّذ۪ٓى اَخْرَجَ الْمَرْعٰى ﴿٥﴾ فَجَعَلَهُ
غُثَٓاءً اَحْوٰى ﴿٦﴾ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰى ﴿٧﴾ اِلَّا مَاشَٓاءَ اللّٰهُ
اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَايَخْفٰى ﴿٨﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى ﴿٩﴾ فَذَكِّرْ
اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى ﴿١٠﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى ﴿١١﴾
وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى ﴿١٢﴾ اَلَّذ۪ى يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰى ﴿١٣﴾
ثُمَّ لَايَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿١٤﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ﴿١٥﴾
وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰى ﴿١٦﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
﴿١٧﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿١٨﴾ اِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ
الْاُولٰى ﴿١٩﴾ صُحُفِ اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى ﴿﴾

Meali Şerifi

Tesbih et rabının a'lâ ismine 1 O rabbın ki yarattı da düzenine koydu 2 O rabbın ki takdir etti de hidayet buyurdu 3 O rabbın ki o İbni mer'ayı çıkardı 4 Sonra da onu karamsı bir sel kusuğuna çevirdi 5 Bundan böyle sana Kur'an okutacağız

Sh:»5737

da unutmayacaksın 6 Yalnız Allahın dilediği başka çünkü o açığı da bilir gizliyi de 7 Ve seni en kolay yola muvaffak kılacağız 8 Onun için öğüd ver: öğüd fâide verirse 9 Saygısı olan öğüd alacaktır 10 Pek bedbaht olan da ondan kaçınacaktır 11 O ki en büyük ateşe yaslanacaktır 12 Sonra ne ölecek onda ne hayat bulacaktır 13 Doğrusu felâh buldu tezekkî eden 14 Ve rabbının ismini anıp da namaz kılan 15 Fakat siz Dünya hayatı tercih ediyorsunuz 16 Halbuki âhıret daha hayırlı ve daha bakâlıdır 17 Haberiniz olsun ki vardır bu evvelki suhuflarda 18 İbrahim ve Musânın suhuflarında 19

1. ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى﴾ rabbının a'lâ ismini tesbih ile tenzih et - ya'ni seni

yetiştiren ve kâfirlerin keydini başlarına geçirecek olan rabbın zatinde her şeyden üstün, hepsinden yüksek a'lâ olduğu gibi onun sıfat ve esması da bütün sıfatların, müsemmâsını tanıtan isimlerin en yükseği en a'lâsıdır. Onun esmâi hüsnâsından birisi de el'a'lâ ismi şerifidir. Onun için sen onun bütün isimlerini ona lâyık olmıyacak eksikliklerden tenzih ve takdis ederek ona tesbih et. Binaen'aleyh onun zaten ve sıfaten kendisine mahsus olan Allah, Errahman, Hallak, Rezzak, âlimülgayb, ekber, a'lâ gibi isimleri başkasına ıtlak câiz olmıyacağı gibi ef'al ve sıfatını anlatmak için vârid olan isimleride sâde lügatte mevzu' olan ve eşyaya iştiraki bulunan ma'nalarla değil, onun şani ulviyyetine lâyık olmıyacak noksan şâibelerinden tecrîd ve tenzih ederek « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ » olan zati kibriyasına yaraşan şer'î bir ma'nâ ile mülâhaza etmek ve ibtizal ve istihfafı iş'ar edecek mahal ve ahvalden sıyanet eyleyip saygı ve ta'zîm ile zikr eylemek lâzım gelir. Bundan dolayı keyd, mekir, intikam gibi ef'ali ilâhiyye hakkında vârid olan isimler dahi şanı ilâhîde noksan şâibelerinden tenzih olunarak yüksek bir ma'nâda mülâhaza edilmelidir. Şübhe yok ki evvelki Sûrenin

Sh:»5738

âhirinde « اِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا وَاَكِيدُ كَيْدًا فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا » buyurulması akıbinde burada böyle ismi rabbın a'lâ olduğunun ıhtarı onun keyd-ü imhalinde ulüvv ve galebesiyle Peygambere olan va'dın tehakkuk ve incazına bir te'minattır. Ve böyle rabbının a'lâ ismine tesbih ile emir ona karşı vazifei şükrâna da'vettir. Şundan da gaflet etmemek lâzım gelir ki ismi tenzih eblâğ bir surette müsemmâyı tenzihtir. Çünkü müsemmânın ulviyyeti ve kudsiyyeti ismin uluviyyet ve nezahetiyle ifade olunur. Bundan dolayı burada ba'zıları besmelede geçtiği üzere « اِلَى الْحَوْلِ ثُمَّ اسْمُ السَّلَامِ عَلَيْكُمَا » mısraında olduğu gibi isim lâfzı «muhkam» dır demiş, ba'zıları da isimden murad müsemmâdır. Ba'zıları da isim müsemmânın aynidir demiş iseler de hepsinin muradı ismin tenzihinden müsemmânın tenzihi lâzım geleceğini ve asıl maksad sade lâfzı değil, sıfat ve esmâsiyle müsemmânın zatini tenzîhe raci' olduğunu anlatmak diye telâkkî olunmak gerektir. Netekim sahib Keşşaf da «

تَسْبِيحُ اسْمِهِ تَعَالٰى تَنْزِيهُهُ عَمَّا لَا يَصِحُّ فِيهِ مِنَ الْمَعَانِى الَّتِى
هِىَ الْحَادٌ فِى اَسْمَائِهِ سُبْحَانَهُ كَالْجَبْرِ وَالتَّشْبِيهِ مَثَلًا وَ اَنْ

يُصَانَ عَنِ الْاِبْتِذَالِ وَالذِّكْرِ لَا عَلٰى وَجْهِ الْخُشُوعِ وَالتَّعْظِيمِ

» demekle bunu anlatmak istemiştir. İmam Ahmed ve Ebu Davud ve İbni mace ve daha diğerleri ukbe-ibni - âmiri - cühenî den rivayet etmişlerdir. Demiştir ki: « فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ » nâzil olduğunda Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bize buyurdu ki « اِجْعَلُوهَا فِى رُكُوعِكُمْ = onu rükuunuzda yapın» sonra « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى » nâzil olunca da onu sücudunuzda yapın = اِجْعَلُوهَا فِى سُجُودِكُمْ » buyurdu. Ve ma'lûmdurki rüku'da « سُبْحَانَ رَبِّىَ الْعَظِيمِ » secdede « سُبْحَانَ رَبِّىَ الْاَعْلٰى » denilir. Yine imam Ahmed ve Ebu Dâvud ve Taberanî ve Sünende beyheki İbni Abbastan rivayet etmişlerdirki, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى » yı okuduğu zaman « سُبْحَانَ رَبِّىَ الْاَعْلٰى » derdi. Görülüyorki bunlar sade ismi tenzih değil, müsemmayı tenzihtir. Maamafih « رَبِّىَ الْعَظِيمِ ۰ رَبِّىَ الْاَعْلٰى » diye büyük, yüksek münezzeh isimleriyle tenzihtir. Buna nazaran « فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ » denildiği gibi burada da « سَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْاَعْلٰى » denilmek zâhir

Sh:»5739

olurdu. İsme mukham diyenlerin muradı budur. Lâkin söylediğimiz vechile rabbın kendisini tenzih maksud olduğu gibi isminin tenzihi de maksud olduğuna tenbih için « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى » buyurulmuştur. « اَلْاَعْلٰى » rabbın da, ismin de vasfı olabilir, ihtirazî değil, kâşifedir. Zira başka rabb yoktur, gerçi esma çoktur ve beyinlerinde meratib vardır. Meselâ ismi zat olan Allah ismi celîli hepsinden üstün câmi'dir. İsmi a'zam ta'biri de vardır. Bu i'tibar ile azîmi, a'zam ta'biri de vardır. Lâkin esmai ilâhiyyenin hepsi esmai hüsnâ olduğu için diğer isimlere nazaran cümlesi a'lâdır, tenzihi lâzımdır. Bilhassa a'lâ ismi veya vasfı da bu ma'nayı nâtık olmak i'tibariyle bir sıfatı kâşife demektir. Bu haysiyyetle ela'lâ rabba nazaran vasıf, isme nazaran atfı beyan müfadını ifade etmektedir. iki takdirde de ulûvden murad mekânî yükseklik değil, kudret ve âsarda kuvvet ve ahkâmda ekmeliyyet ma'nasına üstünlüktür. Tesbih, kavlî ve fi'lî olur ve yukarılarda da geçtiği üzere namaz ve bahusus nafile namaz ma'nalarına da müte'aref olmuştur. Tesbihi kavlî lisanen yapılan tenzih ve takdistir ki « سُبْحَانَ اللّٰهِ » demek bunun alemi olmuştur. Ibad tarafından tesbihi fi'lî kalben tevhid ve tenzihe i'tikad, fi'len de onu ifade eden ef'al ile ibadettirki namaz, mâlen bedenen cihad, bilfiıl emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker o cümledendir. « فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ » da namaz ma'nasına olduğu geçmişti. İsme izafetle namaz ma'nasına olduğu zaman « بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ » gibi « بَاءِ »

ile sılalanmak lâzım gelir. Çünkü namaz isme kılınmaz ism ile kılınır. Burada da Bahirde İbni Abbastan «

صَلِّ بِاسْمِ رَبِّكَ الْاَعْلَى » ma'nasına tefsîr edilmiş olduğu ve harfi cerrin hazf olunmuş

bulunduğu dahi nakledilmiştir. Lâkin hılâfı zâhirdir. Âlûsînin nakline göre Isamuddin demiştirki ism ile murad, eser olmak da baîd değildir. Rabbı a'lânın asârını noksandan tenzih et demek olur. Çünkü Allah sübhânehu

Sh:»5740

ve tealânın eseri de ona delâlet etmek, i'tibariyle ismi gibidir, bu suretle mahlûkatı Allah tealânın mahlûku

olmak haysiyyetiyle ve « مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ » kavline münafi

olacak vechile ayıblamaktan men olmuş olur اهـ. Âlûsînin dediği gibi maba'dindeki sıfatlarda bunu andıracak bir vecih bulunmakla beraber ismin ma'ruf olan ma'nasını mani' bir karîne olmadığı halde zaruretsiz bir te'vil gibi görünür. Bundan her şey'i haddizatinda tenzih gibi bir şirk ma'nası tevehhüm etmemelidir. Çünkü maksad mahlûkatın kendilerine nazaran bizzat kendilerini tenzih değil tasrih olunduğu üzere Allah tealânın mahlûku olmaları ve ona delâlet eylemeleri hasiyyetiyle ayıbdan, eksiklikten tenzih olduğu ifade olunmuşturki bu da Allah tealânın sıfatı olan halk fi'lini ve delâlet eylediği sıfâtı tenzihe ve «

اِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ » mazmununa raci'dir. Âlemden halık ve sâni'a, sıfâtı

fi'liyyesinden sıfatı zatiyye ve maneviyyesine istidlâl ederken zihnimizde husule gelen halık, rabb, kadir, âlim ve saire gibi mefhumlarla suveri zihniyyemiz dahi onun asarı olmak i'tibariyle bunda dahil olur ki esmâiilâhiyye dediğimiz de akl-ü nakilden edindiğimiz bu mefhumları ve kelimelerdir. Bunlar hem eşyanın

sani'ıne delâlet eden vechi « مَا يُعْلَمُ بِهِ الصَّانِعُ » olan âlemin vechi delâlet olan suveri

ılmiyyesi, hem de Halık tealânın bize celâl ve ikram ifade eden eseri ve âyâtı demek olan vechidirki biz

Allahı bunlarla hepsinin mâverâsında tanırız. «

كُلُّ مَا خَطَرَ بِبَالِكَ وَاللّٰهُ وَرَاءَ ذٰلِكَ » dir buna nazaran isim, delâleti

vaz'iyyesi bulunan lâfızdan ıbaret değil, müsemmaya aklen de vechi delâlet olan mefhumlara, nisbetlere

muhtabık olarak « مَا يُعْلَمُ بِهِ الصَّانِعُ » ma'nasına teşmil edilmiş oluyor. Bundan dolayı şeyh

Abdüh Isamın bu fikrini şu suretle ifade ederek yegâne bir ma'na gibi göstermiş de demiştirki: bu gibi

âyetlerde ismullah « مَا يُعْرَفُ بِهِ » onu ma'rifete sebeb olandır, Allah ise bize sıfâtiyle tanınır,

bizim zihinlerimiz onu ancak âlim, kadir, hakîm ilh... diye halkında nazarımızın

Sh:»5741

bizi kendisine delâlet ve vicdanımızın hidayet eylediği vechile tanır, ve sûrei Rahmânda «

تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِى الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ » diye « ذو » ile okunan kıraette

zülcelâli vel'ikram olmakla vasf olunan isim de budur. Ve bu « مَا يُعْرَفُ بِهِ الْمُسَمّٰى »

ma'nasına isim « وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ » kavli celîlindeki vecihtir. Çünkü vecih «sahibinin kendisiyle tanındığı» dır. Belki vecih sahibi ancak vechiyle tanınır « وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا » kavlinde mezkûr olan esma da bu ma'naca isimdendirki eşyanın kendisiyle tanındığı rüsûmu demektir. Bu vechile Allahın ismi de zihinlerimizin Allaha teveccüh etmesine ile mümkin oluyorsa odur. Allah bize bu ismi tesbih ile emrediyor. Ya'ni onda mahlûkata benzemek yâhud onlardan birisinde ayniyle zuhur etmek yâhud şerik veya veled ittihaz eylemek veya bunlar kabîlinden ona lâyık olmıyacak bir noksan bulunmaktan tenzih etmemizi emrediyor. Biz ona akıllarımızı ancak şöyle tevcih ederiz: O her şey'in halikıdır, ılmi mevcudâtın bütün inceliklerini muhittır. İlh...

Netekim « اَلَّذ۪ى خَلَقَ فَسَوّٰىۙ » ilh... buyuruluyor. Bizim onu böyle bütün kâinatı halk ve iycad ve tesviye etmiş, takdir ve hidayet eylemiş olmak gibi evsaf ile tanımamız iycab eder اهـ. Görülüyorki ismin bu ta'rif ve iyzâhı Isamın eser ma'nasiyle iyzah ederek « فَاِنَّ اَثَرَهُ تَعَالٰى دَٓالٌّ عَلَيْهِ سُبْحَانَهُ كَالْاِسْمِ » dediği ma'na üzerinde bir intikal hatvesini tazammun eden bir ta'riftirki bunun hasılı isimde mu'teber olan delâleti vaz'iyyeyi, delâleti akliyye ve tabi'iyyeye ta'mim etmektir. Ve binaenaleyh bir mecazdır. Bizatihî âlemi tenzih ve takdis ma'nası tevehhüm olunmamak ve tenzihte gözetilen kaydi haysiyyet iyi mülâhaza edilmek şartiyle haddizatında sahih bir ma'nadır. Karînei mücevvize vardır. Ancak esmai ilâhiyye tevkifî olması esasına ve zâhirden sarfı nazar için karînei mani'a zâhir bulunmamasına nazaran mecaza udul baîd olur. Şu kadarki bunda müsemmeya delâleti bir mefhum vasıtasiyle olan esmai sıfât ve ef'alin vechi delâletlerini bir iyzah fâidesi vardır.

Sh:»5742

Sofiyye mizacınca da sıfât zatın, esma sıfatın, asâr esmanın muktezası olan ahkâmı olduğuna göre asâr esmanın kendisi değil, ahkâmıdır. Isamın buna isim gibi dâll demesi de hakikaten ism olmadığını iş'ardır. Meselâ mahlûk eser, balık isim, halk sıfat, bu isim ve sıfatla muttasıf olan zatı hak da mevsuf ve müsemmâ olan zatı a'lâdır. Ve bu isimlerin sıfatların tenzihi ile tenzihi matlûb olan odur. Asârın kendisi değildir. Tenzihin ma'nası da dediğimiz gibi bu esma ve sıfâti asâr ve mahlûkatın şüûnı imkâniyyesinden tecrid ederek hepsinden üstün tutmak ve şirke sapan veya onu halkına teşbih ile ta'rif eden mülhıdlerin yaptığı gibi onlara ona lâyık olmıyan bir ma'na karıştırmamaktır. Şu halde asıl maksad, zatı tesbih olduğu halde doğrudan doğru onu tesbihi emrolunmayıp da ismin tesbihi emrolunması tesbihı kavlî bakımından tenzihi zat ancak ismin nezâhetiyle ifade olunabileceğinden, tesbihi fi'lî bakımından da zati baht bizim Dünyada ukul ve ezhanımızın doğrudan doğru teveccüh ve idrakinden çok yüksek ve ona teveccüh ve ma'rifetimizin ancak sıfâtına delâlet eyliyen esma veya asâr ile kabil olabileceğinden dolayı demek olur. Gerçi rü'yetullaha kail olan ehli sünnete göre tecellîi zat dahi caiz demek ise de o uhrevîdir. Sûrenin âhirinde - « قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰىؕ » buyurulması tesbihin kavlî ve fi'lîden eamm olduğunu anlatır. Sonra « وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰىؕ » buyurulması da uhrevî tecelliyatın ekmeliyyetini tensîs eyler. Biz bu bahsi şöyle hulâsa etmek isteriz: isim « مَا يُعْرَفُ بِهِ الْمُسَمّٰى » ma'nasiyle, lâfzî, aklî, tabi'î delâletlerin hepsinden eamm olarak zihinlerimizin zati müessire teveccühüne sebeb olan ve bizde ona dair bir vechi ma'rifet ifade etmek üzere bir takım suveri zihniyye ve mefhumat husule getiren bilcümle sıfat ve asâra dahi şâmil olabilirse de Mantık ve Ruhiyyatta ma'lûm olduğu üzere bizim idrakât ve tasavvuratımızı ifade eden mefhumların

Sh:»5743

en vâzıh ve en itkanlı olanları suveri lâfzıyye ve kelâmiyye ile ifade ve tebliğ olunabilen mefhumlar olmak hasebiyle isim denildiği zaman bundan tam ma'nâsiyle mütebadir olan hakıkat bize müsemmâlarını lisanî suretler iktisa ederek gerek alem ve gerek evsaf halinde ifade eden esmâ ve sıfâttır. Fil'vakı' «

تَامَّلْ سُطُورَ الْكَائِنَاتِ فَاِنَّهَا مِنَ الْمَلاَءِ الْاَعْلٰى اِلَيْكَ رَسَائِلُ

» meşhuresi mucebince kâinat satırlarının hangisi teemmül olunsa bize melei a'lâdan birer risâle oldukları tebeyyün eder. Fakat bunların birer risale olabilmesi sade şuurumuza ilişmeleriyle değil, zihinlerimizde geyinmiş oldukları sureti kelâmiyyeleri iledir ki o mefhumlar bunların mantuk ve medlûlleridir. Onun için

burada da « اِسْمَ رَبِّكَ » den murad gerek ismi zat ve gerek ismi sıfat olarak Allah tealânın zati ve sıfatına delâlet için söylenilecek düşünülecek olan lisanî isimler olmak zâhir ve mütebadirdir ki bunların en güzelleri de kitab ve sünnette vârid olan esmai hüsnâdır. Bu cihetle bunlar sem'a tevakkuf eden lisanî ve şer'î haysiyyetleri hâiz olduğu gibi mantuk ve mefhumları i'tibariyle aklî hasiyyeti de hâizdirler. Bu sebeble burada tesbih ve tenzîh emrinin vechine işaret olmak üzere rabbıkel'a'lâ ismi ıhtar olunmuş, sonra da bu rububiyyet ve ulviyyetin tevzıh ve isbati için şu sıfatlarla tavsîf buyurulmuştur:

2. ﴿اَلَّذٖى خَلَقَ﴾ o ki yarattı - her şey'in halıkıdır. O ilk evvel halk etme fı'li, halikıyyet sıfatı, Halık isim ve vasfilye bilinir. Şübhe yok ki yaratan Halık, yaratılan mahlûktan yüksek ve üstündür. O mahlûkta bulunan imkân ve hudus, ıllete ıhtiyac gibi noksan vasıflardan münezzehtir. Binaenaleyh Halık ile mahlûku esmâ ve sıfâtta karıştırmamalı, Halıkın ismini a'lâ tanıyarak tesbîh ve tenzîh etmelidir. El'a'lâ rabbın

sıfatı olduğuna göre bu « اَلَّذٖى » mevsulları da rabbın sıfatıdır. Lâkin a'lâ ismin sıfatı veya beyanı olduğuna göre ki daha zâhirdir,

Sh:»5744

bunun da isme sıfat olması lâzım gelir. Yoksa rabb ile sıfatı arası fasl olunmuş olur. Bu ise nahven câiz değildir. Halbuki halk ismin fı'li değil, müsemmasının fı'li olduğu için isme sıfat olması ma'kul olmaz. Bu

surette « اَلَّذٖى » sıfat olmayıp « هُوَ اَلَّذٖى » takdirinde cümlei istînafiyye olmak evlâ olur.

Maamafih halk doğrudan doğru muktezayı zat olmayıp tekvin sıfatının muktezası olmak hasebiyle Hâlık isminin hukmü olmasına binâen ism üzerine icra edilmiş olması da güzel bir nüktedir. Netekim Ehli sünnet âlimün biılmihi, kadirün biküdretihi, müridün biiradetihi, mütekellimün bikelâmihi, hâlikûn bisıfatihi ve fi'lihi demekle, Sofiyye de âsâr ve ahkâm, esmanın muktezasıdır demekle bu nükteye işaret etmişlerdir. Evet o

Halık yarattı da ﴿فَسَوّٰى﴾ tesviye etti - yarattığını muhtelif suretler içinde düzenine koyup düzgünleştirdi. Sâde basît bir halk ile bırakmadı, bir çok halklar yaptı. Ve onları bir nizam ile ta'dil ve tevsiye de buyurdu. Ki bu da rabb isminin muktezası olan rübubiyyetin hukmüdür. Bundan dolayı onun bir ismi de rabbı adildir. Ve şübhe yok ki rabb, merbubdan a'lâ ve üstündür. Şu da şani rububiyyetin bir tafsîlidir:

3. ﴿وَالَّذٖى قَدَّرَ فَهَدٰى﴾ ve o ki takdir etti de hidayet buyurdu - yarattığı her şey'e « قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَىْءٍ قَدْرًا » vefkınca ılm-ü iradesiyle bir kader ta'yin eyledi:

Cinslerinde, nevi'lerinde ferdlerinde, sıfatlarında, fiıllerinde, ecellerinde bir takım hususıyyetlerle birer had ve mıkdar tahsıs etti. İmkân tabiatinde hep bir ve müsavî olan eşyadan her birini vücudde yekdiğerinden birer mıkdar ile temayüz ettirerek muhtelif mâhiyyetler, mühtelif hüviyyetler ile tenvı' ve takyid ve tahdid eden birer biçim takdir buyurdu da ona göre her birini kendilerinden tab'an veya ıhtiyaren sadır olacak hususıyyat ile hariclerinden sadır

Sh:»5745

olacak hususıyyat arasında vâsıl olacakları gayei hılkatlerine doğru tevcih buyurdu. Ona göre hassıyyetler, meyiller, ilhamlar halkı, deliller nasbı âyetler inzaliyle mâhulika lehleri olan mikdara müyesser kılmak üzere

yoluna koydu, hükmi rububiyyetle terbiye sayesinde mebde'den müntehaya, Dünyadan Âhırete doğru her birini yetiştireceği netice ve akibete iysal veya irşad etmektedir. Bu miyanda insana da akıl ve dîn hidayetleriyle kendini ve yolunu göstermekte ve muhatabı hass olan zati Muhammedîye nübüvvet ve risaleti mukadder kılıp hidayet ve muvaffakıyyet ihsan buyurmuştur.

Ecramın yekdiğeri etrafında feleklerindeki seyr-ü hareketleri ve besaitten mürekkebata doğru ecsamın me'adinin, nebatatın, hayvanatın ahvali tetebbü' ve tetkık olunursa her birinde akıllara hayret veren ve nıtakı nukule sığmaktan uzak bulunan ne kadar derin, ne kadar ince ne kadar büyük ılm-ü kudret ile idare ve hidayet tecelliyatı görülür. Bilhassa insana mahsûs olan zâhir ve bâtından hidayet enval, bahusus akıl ve dîn hidayeti ise onların merhalelerle üstünde, derecelerle fevkındadır. Bununla beraber hiç biri kadirsiz olmadığı gibi hiç biri de mikdarsız hadsiz değildir. Hepsi kemmiyyet kanunlarının hukmü altında mekadiri mahsusa ile mahduddur. Hiç birinde namütenâhî kudreti külliyye yoktur. O ancak onları takdir edip yollarına koyan mukaddir, hâdî alîm, kadîrin san'atı ve onun şanı rububiyyetidir. Şübhe yokki bu takdir ve hidayeti yapan ılim ve kudreti rabbaniyye hidayete muhtac olan ve mıkdari mahsûs ile mukayyed bulunan mukadder kâinatın hepsinden a'lâ ve üstündür. Ba'zıları burada hidayeti akl ve dîn hidayeti gibi insana mahsus olan hidayet ve irşad ile, ba'zıları da alelumum zîhayat olanlara aid olmak üzere yaşadıkları müddette kendilerine göre muhtac olacakları erzak ve sair levazimi hayatın takdiriyle onlardan intifa' yollarını tanıtmak

Sh:»5746

ve kaçılacaklardan kaçılıp koşulacaklara koşulmak ve ona göre uzvî vazîfelerini iyfa ettirmek ma'nasiyle hayvanâta müteallık ilhamat ve sevkı fıtrî ile tefsîr etmişlerse de doğrusu insanlara mahsus olan ve bilhassa Resulullaha aid bulunan hidayet ve irşad bunun en yüksek misal ve mâsîka lehi olmakla beraber «

هدى » ıtlakının zâhiri « اَعْطٰى كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى » gibi her şey'i gerek tabiî ve gerek ıhtiyarî surette hılkatı gayesine tevcih ma'nasiyle umum eşyaya şâmil olmaktır. Öyleki bir kürenin diğerine doğru mihver veya mahrekinde devri, bir cüz'ün diğer bir cüz'e incizabı, bir gazin inbisat ve inkıbazı, bir taşın yerine düşmesi, bir ma'denin tebellürü, bir tuzun suda erimesi, bir kömürün müvellidülhumuza ile işti'ali, bir zerrenin uzviyyete sevkı, bir hüceyrenin bir hüceyreyi telkıhı gibi hadisatın husulü dahi hep bu hidayet cümlesinde dahildir.

« قدر » bütün mahlûkatı zevat ve sıfâtında her birinin hususıyyetlerine göre takdirlerine şâmildir. Semavat ve Arz, kevakib ve anasır, meadin, nebatat hayvanat ve insanlardan herbirine cüsse ve cesametçe birer miktarı mahsus, yine her birine bekadan bir müddeti mahsusa ve sıfât ve elvandan, tu'ûm ve revayihten, evza' ve etvardan hüsn-ü kubuhtan, saadet ve şakavetten, hidayet ve dalâletten bir mıktarı ma'lûm takdir edip «

وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَٓائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُٓ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ»

buyurduğu gibi bir kaderi ma'lûm ve bir kaderi mahsus ile tahdid ve tahsîs eylemiştirki bu ma'nada a'lâi ılliyyinden esfeli sâfilîne kadar bütün eşya ve avalim dâhildir. Onun için bunun tefsîr ve tafsıline cildlerle yazı yazılsa kifayet etmez, her birini sahai şühudda tetkîk iycab eder. Bununla beraber ındallâh ma'lûm olan o sirri kader bizim için zuhurundan evvel temamen ma'lûm da olmaz. Sonra « هدى » şunu gösterirki: tabi'ati imkâna nazaran herşey alesseviyye vücud ve ademden her hususiyyete kabil olmakla beraber Halikın

Sh:»5747

takdir ve tahsısı ile vucudda her mizac bir kuvvei hassaya müste'id kılınmıştır. Ve her kuvve ancak mu'ayyen fi'illeri salih olmuştur. Tabiatte ıttırad ve atalet kanunu diye ifade olunan tabi'ati imkâna nazaran her cisim, namütenahî harekâta kabil farz olunurken cisimlerin mahdud ve mütenahî hareketler içinde vücudlarının tükenip tabiatlerinin hıtama irdiğini görürüzki bu işte Halikın o tabiate tahsîs buyurduğu bir kaderi ma'lûm, bir isti'dadı mahsustur. Ve her biri bir fi'li mu'ayyene masdar olan bu hass kuvvelerin o ecza ve a'za ve ecramda halkıyle maslahatının itmamı için gayei mahsusalarına tevcihi de o takdir dairesinde hidayeti mahsusadır. Bütün bunların üzerinde mukaddir ve hâdî olarak hâkim olan kudreti rabbaniyyenin hepsinden yüksek olduğu zâhir bulunmakla onun ismi a'lâsı bütün bunlardaki mahdudiyyet ve noksan şâibelerinden tenzîh olunmalı ve binaenaleyh onun emr-ü tedbiri kâfirlerin keydine galib olacağında şübhe etmemelidir. O halk-u tesviye ve takdir ve hidayet şevahidi ile beraber şu vasıf da buna bilhassa şâhiddir.

4. ﴿وَالَّذٓى اَخْرَجَ الْمَرْعٰى﴾ ve o ki o mer'ayı çıkardı - Vennaziatide « اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَا وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ » buyurulduğu üzere insanların ve hayvanların temettü' ve intifa'ları için güdek ve yaylım yeri olan o mer'ayı, o otlaklar, o yaylalar, mezrealar, bağçeler ormanlardaki türlü nebatat ve eşcar ve esmarı kudreti rabbaniyyesiyle ter-ü tâze yetiştirip çıkardı 5. ﴿فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰى﴾ sonra da onu kapkara bir gusâya çevirdi - gübre ve kömür hâline getirdi ki en bâriz kabiliyyetleri yanıp tutuşarak ateşe hizmet etmektir. Ve işte hakka karşı keyd arkasında koşan kâfirlerin ve insanlığın cismanî zevklerinden öte kadr-ü kıymetini tanımıyan bedbahtların akıbeti de bundan bedter

Sh:»5748

olarak geleceği vechile ebedî büyük ateşe odun ve çıra olmaktan ıbarettir.

Gasiy ve gaseyan ma'nalariyle alâkadar olan GUSÂ, lügat ve tefsirlerde beyan olunduğuna göre seyl suyunun meralardaki otları, çöpleri birbirlerine katarak sürükleyip getirdiği ve derelerin etrafına fırlattığı ot çöp, yaprak ve köpük mekulesi halîtalara denir ki seyl kusuğu ta'biriyle tercemesini muvafık gördüm. Âlûsînin Mecma'dan nakline göre aslı perakende cinslerden ahlâttır. Arab, perakende kabîlelerden toplanmış olan kavme ahlât ve gussâ ta'bir ederler اهـ. EHVA, karamsı, esmer, koyu yeşil, isli turu renklere ıtlak olunur. Burada esved veya esmer veya ahdar manalariyle tefsîr edilmiştir. Birinci ve ikincide gusâya sıfât, üçüncüde mer'aya raci' olan « فَجَعَلَهُ » zamîrinden hâl olması mülâhaza olunmuştur ki kapkara veya esmer bir gusâya çevirdi yâhud yemyeşil iken bir gusâya çevirdi demek olur.

Burada biri icmalî biri tafsîlî iki nazar vardır:

BİRİNCİSİ: mer'alardaki yeşil nebatatın kuruyup dökülerek veya hayvanat tarafından yenilip ifraz edilerek seyl sularının süpürüp sürükliyeceği gübre ve teressübat hâline getirilmesidirki o zaman kömür gibi siyah veya esmer, kabili ihtirak bir madde olur kalır.

İKİNCİSİ: Tabakatı Arz ve maden ılimlerinde bahsedildiği üzere karbon (fahm) teşekkülâtına aid turb denilen kabili ihtirak madde ile taş kömürlerinin sureti tekevvününe işaret olmasıdır ki her iki surette de insanlığı sırf cismanî ve hayvanî bedenden ibaret telâkkî eden ve bütün zevklerini « وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَاْكُلُونَ كَمَا تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ » buyurulduğu üzere hayvan gibi yiyip için bedenî şehvetlerini istihsalde arıyanların akibetlerine nazarı dikkati celb vardır.

Keşfülesrarinnurrariyyetilkur'aniyyede bu âyetin tefsirine müteallık olmak üzere tabakatülarz ulemâsının

Sh:»5749

ahcarı fahmiyye hakkındaki nazar ve keşiflerinden bahs ile derki:

Yevmiyye gazlı arazî sathı üzerindeki tecviflerde ve az mâileli vadîlerde ve bataklık olan engin yerlerde nebatattan bir takım teressübat tekevvün ederki bunlar tehallül ettikçe onlardan kabili ihtirak bir cisim husule gelir ve bu rüsûblar ancak ahvali mahsusada tekevvün eder. Akar sularda ve derin havzalarda ve suyu ba'zı zamanlar kuruyan mahallerde tekevvün etmez. Bu cisme türb tesmiye olunur. Bunun tekevvünü bilhassa suda aleddevam mağmur nebatatı haleviyyenin terakümünden neş'et eder. Ve bunlar sair nebatatı mâiyye envaı gibi sür'atle çoğalırlar. Rüsûbun asıl hamuru, ya'ni su nebatlarının hepsini muhît olan madde onlardan tekevvün eder. Ba'zan da nehir sularının cezb ettiği müteaddid nebatatı arzıyye dahi onlara inzımam edip tehallüllerine yardım eder ve çok kerre onların muhtelif derinliklerinde ve hususa aşağı kısımlarına doğru defn olunmuş büyük ağaçlar bulunur. Rüsûbun tekevvün ettiği kum ve tafel (kuru balçık) üzerinde terâküm etmiş bulunurlar. Bazan da bu ağaçlar amûdî olarak mevzu' olurlar. Ekseriya da mekânlarında türbün tekevvün ettiği o mekânın engininde müsbet köklerinin yakınında kırılmış bulunurlar.

Ahyanen bu ağaçlar türbün tekevvününden evvel sâbit oldukları mekânda defnolunmuş tam ormanlardan neşet ediyor gibi bir düzeye bırakılmış bir halde kesîrüladed olur. Ve bunlar asrımızın nebatlarına nisbet olunur. Eşcarı ratenciyye ve pelid (bellut) envaıdırlar. Bazan da lisanı usfur envaından olurlar. Eşcarı ratenciyye takriben haleti tabiiyesi üzere bakidirler. Çünkü bunlar salâbetini muhafaza ederler. Lâkin kurumuş ve tuza tehavvül etmiş olmakla kararmışlardır. Türbün tekevvün ettiği sahalarda sığır boynuzları, deve kemikleri gibi memeli hayvanlar bakayası da bulunur.

Sh:»5750

Türbün tekevvün ettiği sahalar muhtelif arazî envaı üzerinde irtikâz eder. Ahyanen de tebellür etmiş arazî üzerinde irtikâz eyler, ve her halde kum veya balçık rüsûbatı ile başlamamış olması nadirdir. Mevaddı türbiyyeden bazısında öyle nebatat bakıyyeleri bulunur ki bir biri üzerine terâküm etmiş muhtelif sihanda kütlei vahide olmuş cüz'i süflîsine doğru daha ziyade kararmış ve giriftleşmiştir. Bazısında da yekdiğerinden munfasıl tabakalar şeklindedir. Bunlar kendilerini örten mütevalî rüsûblarından mükevven muhtelif sihanda rüsûbat ile ayrılmışlardır. Bu rüsûbat da kumdan ve cîri (alçı) yahud tafelî haceri marından mükevvendir. Ve bir çok tatlı su kavkaalarını ve ırmak sularının cezbeylediği berrî kavkaaları ihtiva eyler. Ve çok kerre türbün sathı sularla örtülüdür. Bazan da rutûbete münasib muhtelif nebatlar biten bir arz ile örtülü olur. Yukarıda türbün ancak derinliği az sular tahtinde tekevvün ettiğini söylemiştik. Lâkin cidden kalın türb rüsûbları da vardır. Bunlar ahvali mahsûsada tekevvün etmişlerdir. Bu rüsûbların bulunduğu mekânlarda zannı galibe göre tekevvünleri esnasında peyderpey hübut hasıl olmuştur. Buna delil türb içindeki nebatı arz tabakaları ve mevaddı türbiyye sahasında yerlerine yıkılmış ormanlar gibi atılmış ağaçlardır. Bunlar öyle ahvaldir ki o arza bir zaman kuruluk ârız olmuş, sonra diğer bir zaman sularla örtülmüş ve hâkeza demektir. Mevaddı türbiyyenin sathı arz üzerinde intişarı çoktur. Onun için bütün irtifalarda arzın muhtelif boşluklarını işgal ederek muhtelif vüs'atda havzalara tevezzü' etmiş olur. Bir kısmı Alp dağlarında olduğu gibi dağ başlarında ve Fransanın merkezinde ve emsalinde olduğu gibi mürtefi' sutûhi cebeliyyede bulunur. Engin ovalarda da büyük mikdarda bulunur. Hattâ Prosyada ve Holanda da olduğu gibi büyük genişlikleri kaplar. Türbün ekserisi nehir nebatlarından tekevvün ettiği gibi

Sh:»5751

ba'zısı da denizlerde muttasıl bataklıklarda tekevvün eder. Buralarda rüsûbatı türbiyye üşniyye evaınadan ve nebatatı bahriyyeden tekevvün eder. Netekim Bahrimuhîtın kumluk sahillerinde öyledir. Ba'zanda dağlar üzerinde nebatat yapraklarından ve râtıb vadîlerin diblerinde teraküm eden muhtelif bakayadan ârızî rüsûb hasıl olur. Ve bundan gayri ceyyid bir türb tevellüd eder. İhtirak için istimali mümkin olmaz.

TAŞ KÖMÜR - Arzın içinde bulunan kömür teressübatının türb gibi yekdiğeri üzerine teraküm etmiş nebatattan teşekkül ettiğinde şekk edilmiyor. Bunun delîli o kömürde ve türbde büyük hurdebinlerle keşfolunan bakaya ve kezalik ittisalindeki mevaddı tîniyyede bulunan saklar ve evrakı adîdedir. Arzıyatcıların bu mes'elede reyleri müttefiktir. Ancak terakümün keyfiyyeti hakkında müttefik değildirler. Bazıları demişlerdir ki: Rüsûbatı fahmiyye enhar sularının yahud mukaddema ba'zı yerlerde mevcud olan denizlerin dalgalarının getirdiği büyük hacımda nebatatın gömülmesinden neş'et etmiştir. Bazıları da demiştir ki: Bu rüsûbatın ekserisi mekşuf Arzın havzımsı hufrelerinde oluyor. Su ağızları da ona mücavir nebatat bakâyasını sevk etmiş olur. Evvelki kavil merduddur. Çünkü bu suretde ba'zı bilâdda bulunan tabakalar gibi cidden kalın kömür tabakaları tekevvün etmek için suların getirdiği büyük hacimli nebatatın büyük bir irtifaı bulunmak iktiza eder. Ya'ni sihani bir ve sülüs yâhud üç yâdud kırk zıra' olan kömür tabakaları kırk veya yetmiş beş veya yüz yirmi zıra' sihaninde haşeb tabakası iktiza eyler, bunu ise akıl tecviz etmez. Çünkü bu tabakalar ne nehirlerin sathı üzerinde ne de denizlerin bir çoğunun sathı üzerinde yüzmez. İkinci kavilde ise suûbet yoktur. Bu ancak taş kömürün tekevvün ettiği uzvî maddelerin teraküm etmesi için lâzım gelen zamanı iktıza eder. Zâhirde bu zaman cidden uzun olmuştur. Asrımıza kadar kalmış kadîm ormanlarda

Sh:»5752

senevî tekevvün eden karbon miktarı hakkında ba'zıları demiştirki: bundan her karında sihanı yüzde bir buçuk bir fahım tabakası tekevvün eder. Lâkin hayvanatın tekevvününden evvel eski zamanda cev bir takım buharlarla meşhun idi, ondan cidden kuvvetli bir nebat olmuştu. Arzın bâtınından da bir çok hamızı karbonîk suud ediyordu. O sebeble nebatatın bâtınında karbon sür'atle tesebbüt edebiliyordu. Hem tekevvünü uzun zaman ıktıza eden yalnız fahmi hacerî rüsûbatı değildir. Rüsûbların hepsi öyledir. Cidden büyük sihan iktisab etmiş olan kavkaî cîrî (kavka'alı ve alçılı) Rüsûbatı haceriyyenin tekevvünü kurunı adîde ıktıza eder. Rüsûbatı fahmiyyeyi türbe teşbih edenlerin re'yi şununla da müeyyeddir: gerek fahmı hacerîde ve gerek türbde büyük hordebinlerle bir çok zehreleri hafî nebatatı haleviyye bakayası keşf olunuyor. Kezalik Arzda cezirleriyle, dikili eşcar ile ve onların şisti fahmîde mahfuz yapraklariyle müeyyed, kezalik muhtelif genişlikteki havzalarda yekdiğerinden munfasıl olarak bulunmalariyle dahi müeyyeddir. Bütün bu ahval açık Arzın hufrelerinde tekevvün etmiş bir takım bataklık yerlere delâlet eder.

Münasebet gelmişken bu babdaki mütaleâları biraz daha tafsîl edelim:

Kur'andan da anlaşıldığı üzere Arz, ibtidaen musattah idi dağlar yoktu, sularla mağmur ve muztarib idi.

Sonra bu Arzda nebatattan ba'zı nevi'ler bulundu, bu müddete mahsus olan nebatatın eşkâli zamanımıza mensûb nebatatın şekillerine muhalif idi, üşniyye (yosun) fasîlesinden ve kibriti nebatı fasîlesinden idi ki bunlar zehreleri hafî terkibleri basît nebatattır. Lâkin ibtidai hılkatte

Sh:»5753

hacimleri büyük ve adedleri çoktu. Bu nebatlardan Arzı fahmî tekevvün etmiştir. Kabili ihtirak olan bu cevher, hayvanatın tekevvününden evvel eski zamanlarda bulunan nebatattan mütehassıldır. Sonra dağların tekevvünü sebebiyle Arzın büyük derinliklerinde medfun kalınca tabiatı ve hey'eti tenevvü' ettikten sonra zamanımıza kadar kalmış ve ba'zı anasırını gaib edince zift ve katıranlı maddeler içirilmiş bir kömüre istihâle etmiştirki bu maddeler mevaddi nebatiyyede husule gelen batî tahlilden mütehassıldır. Bu suretle anlaşılıyorki matbahlarda furunlarda, sobalarda, buhar makineleri ve sairede kullanılan ve hava gazı istihsal olunan taş kömürü ormanların tekevvün ettiği nebatat maddesinden ibarettir. Ve bu madde eski zamanlara bataklıklarda bitmiştir. Ve müddeti fahmiyye için başlıca vasf vaktıyle kürei arzı tamamiyle örtmekte bulunan nebatat gibi büyük olmasıdır. Zira cev o vakıt çok hararetli ve çok rutubetli idi. Onun için müddeti fahmiyye nebatatının nisbet olunduğu ecnas şimdi ancak bilâdi harrede yaşıyabiliyor. Ve bu nebatatı hafriyyenin büyük nümüvvü delâlet ediyor ki cev o vakıt rutubet ile meşbu' idi, ve derecei hararet uruzun hepsinde bir idi. Fena bulmuş olan nebatat enva'ının derecei nümüvvü bir ve bunların İstiva dairesinde de Kutub dairesinde de bulunduğu bilmüşahade ma'lûm olduğu cihetle bundan istintac olunurki tekevvüni Arzın üçüncü devri olan o zamanda cemî'i cihatta derecei hararet müsavî idi. Bütün Kürede ancak bir kutur vardı. O zamanki nebatatın acîb olan vasfı harikul'ade olan nümüvvüdür. Serahsiyye enva'ı ki zamanımızda ondan ancak bilâdi baridede haşîşiyyei halide nebatatı biter, o vakıt ondan şimdiki katran (tennüb) ağaçlarından daha yüksek büyük ağaçlar tekevvün ediyordu. Kibrîti nebatî de böyledir: zamanımızda irtifaı bir zıra, iken eski zamanda irtifaı otuz üç, kırk zira'a

Sh:»5754

kadar varıyor, kutru da bir buçuk zıra' oluyordu, işte müddeti fahmiyyedeki geniş ormanlar bu mür'tefi' ağaçlardan tekevvün ediyor ve bunlar arzı kutubdan kutba temamen örtüyordu.

Müddeti fahmiyyeyi beyan için iki müddete taksim etmek gerektir. Evvelkisi; haceri cîrîi fahmî müddetidir ki bunda mühim rüsûbati bahriyye tevellüd etmiştir. İkincisi de müddeti fahmiyyedir. İşte fahmi cîrînin tekevvünü bu iki müddette ve hususiyle ikinci müddette husule gelmiştir. Evvelâ haceri cîrîi fahmî müddeti: adaları örtmekte bulunan nebatatı serhasiyye yâhud zeyli feres yâhud kibrît nebâtî yâhud fasıylei mahrutıyye nebatâtına müşabih zatı filkateyn nebâtatı envaından imiş. Zatülevrakılhalkıyye envaı ve zatülhutum enva'ı zatülfilkateynden olarak bitmiş ve nesli münkati' olmuş fasîlelere nisbet olunuyorlar. Kasabı farisî enva'ından büyük irtifa'da nebâtat bu müddette çok imiş ve bu ağaçlardan her birinin tulü on üç zıra'dan on beş zıra'a kadar olurmuş:

Saniyen müddeti famiyye: arzı örten acîb nebatların kesretiyle muttasıftır. O zaman nebâtat nümüvde müteşabihtir. Devri fahmî nebati zamanımızdaki nebata bilkülliyye muhaliftir. Devri fahmiye aid ahvali hayatiyye ve arzıyyeden o aslî nebatın temeyyüz ettiği sıfatlar bilinir. Müstemirr yağmurlar, şiddetli hararet, müstemirr sisle mestur hafif zıya, bunlardan hususî bir nebat tevellüd ediyormuş ki zamanımızda ona benzerinin husulü kabil olmuyor. Bununla beraber o zamanın nebatını tesavvur etmek istenilince senenin üçyüz günü yağmur düşen ve güneşi müstemirr bir sis ile mestur bulunan ba'zı adaları ve sahilleri teemmül etmek gerektir ki öyle cezirenin nebatından, müddeti fahmiyyede kürei arzı örten nebat takrîbî olarak tesavvur olunabilir. O cezirede şeceri

Sh:»5755

serhas en'vaından ormanlar tekevvün ediyor ki gölgesinde haşışi serhasî envâı, bataklıkları havî arz üstünde bir zıraa kadar nemalanıp yükseliyor. Onların altında da bir çok hafî nebâtati sagîre bitiyor. İşte bu nebatâtın hey'eti o müddeti fahmiyyedeki nebâtat gibidir. Ve bu nebatatın dediğimiz gibi ecnası azdır, lâkin o az fasıyleler bir çok envaı ihtiva ediyorlardı. Avrupada fahmî arazîden kazılan serhasiyye envaı iki yüz elli nevi'dir. Halbuki el'an Avrupada biten serhasiyye envaının adedi ancak elli nev'a baliğ oluyor. Çıplak büzürlü zatül'firkateyn nebatatın sayısı da yüz yirmi nevi'den ziyadedir. Halbuki el'an yaşıyan yirmi beş nevi'dir.

Fahmi hacerînin keyfiyyeti tekevvünü: taş kömürü uzun müddet Arzda kalan nebâtattaki cüz'î tehallülün neticesinden ıbaret olduğunu ve bu fennin uleması bu reiyde müttefık bulunduklarını söylemiştik. Fil'vakı' taş kömürü ma'denlerinde bu nebatatın bakası çok kerre müşahede olunuyor ve Arzı fahmî onların cüzu'u ve evrakı ile temeyyüz ediyor, kaç kerreler fahmi hacerî tabakatında büyük ağaçların cüzuu da bulmuşlardır. İhtimal ki fahmi hacerînin bâtını Arzda vücudu, uzaktan gelmiş nebâtatanı indifaından neş'et etmiş, bunları nehirler yâhud denizler sürüklemiş, büyük kasırgalar gibi satıhları üzerinde yüzdürmüş getirmiş, sonra muhtelif yerlerde durmuş, sonra da bir takım arâzıy ile neftlenmiştir ve ihtimal ki: onun tekevvün ettiği nebâtat, yerlerinde yaratılmış ve nemalanmış da sular vasıtasiyle intikal etmemiştir. Bu surette menşe', yaratılmış sonra bulduğumuz mekânlarında ölmüş nebâtat kütlesinin tehallülüdür. Yukarıda geçtiği vechile evvelki ihtimal, ba'id, ikinci ihtimal akla karibdir. Zira bunda fahmı hacerînin tekevvün ettiği

mevaddi uzviyyenin terakümü için iktıza eden zamandan başka bir şey lâzım gelmez. Arazıi fahmiyye tabakatının tevazîsi ve onda eczai dakika intibaatının hıfzı

Sh:»5756

delâlet ederki bu tabakalar tam bir sükûnetle tekevvün etmiştir. Bundan şu netice çıkarki: fahmi hacerî, nebatatın mekânlarında, ya'ni nema buldukları bataklık mahallerde ölüp tahallül etmesinden neş'et etmiştir.

Şu da mülâhaza olunsun ki: fahmi hacerî müddetinde kışrı Arzdan ancak esfelinde sâil bir kütle üzerine mürtekiz esnek ince bir gılâf tekevvün etmişti. Şimdiki denizlerimiz gibi ay ve güneşin cazibelerine tebean içindeki seyyal kütle de alette'kıyb husule gelen yükselib alçalma hareketleriyle muztarib bulunuyordu. Bu iki hareketten muhtelif bu'udda, müddetler içinde büyük bir hübut neş'et ediyordu. Zâhiri Arz hübut ettikçe sular o ormanları, zemeni fahmî nebatatından olan büyük kütleleri bürüyor. Sonra onların fevkinde diğer ormanlar bitiyor, sonra yine Arz hübut edince onları da sular bürüyordu. Bu çifteli tezahür, ya'ni nebatatın su altında kalması ve yine aynî mekânda yeni ormanların nema bulması halleri te'akub ettikçe fahmi hacerînin tekevvün ettiği büyük nebatat kütleleri teraküm etmiş ve bunun husulü birçok kurunu adîde de olmuştur. O halde o eski zaman nebatlarında husule gelen isthaleler nedirki onlar zift ile meşhun bir kütlei fahmiyyeye tahavvül etmiş? O suların bürüdüğü nebatların kütleleri hafif, isfencî idi, el'an bataklıklarda tekevvün eden türbe benzeyordu, suda meks edince onlarda cüz'i bir ta'affün ve tahammür hasıl olmuşturki bunu şundan fazla iyzah mümkin olmuyor: o eski zaman nebatlarında husule gelen tahallül, seyyal bir takım ma'denî gazların tekevvünü ile mütefarık idiki hacerı onları içiyordu. Onun teşerrüb ettiği zuyutı katraniyyenin menşei de zifti şiyîti (şiyti karî) enva'ıdır. Türbî tabakaları üzerlerine örten arazinin altına gömüldükten sonra o gazların intişarı devam etmiş ve fahmi hacerî o büyük inzimam halinde o arazinin sıklet ve tazyikıyle o büyük kesafeti mümeyyizesini

Sh:»5757

iktisab eylemiştir. O arazînin cevfinden çıkan hararetin de onda büyük te'siri olmuştur fahmi hacerî tabekatındaki ıhtilâflar bu iki sebebe nisbet olunmalıdır. Tazyîk ve harareti merkeziyyenin te'sirinden vuku'a gelen teshîn. Onun için alt tabakalar üst tabakalardan daha kuru ve daha sıkıdır. Çünkü aşağıda hararetin te'siri daha yüksek ve yukarıdan üzerine vaki' olan tazyîk daha kuvvetlidir. Defe'at ile mükerrer tecribelerden fahmi hacerînin keyfiyyeti tekevvünü tevazzuh etmiş, haşeb ve diğer mevaddi nebâtiyye üzerine tazyîk ve hararet te'siriyle cidden sıkı bir fahmi hacerînin tekevvününe muveffakıyyet hasıl olmuştur. Bu tecribede kullanılan cihaz ile mevaddî nebâtiyyeyi su ile ıslak çamur ile muhat olarak tazyîk ve uzun müddet tesiri devam etmek üzere yüksek hararete arz mümkin oluyordu ve bu cihaz, muglak değildi lâkin gazların ve buharların çıkmasına mani' oluyor, o suretle mevaddi nebâtiyyenin tehallülü, tekevvün ettikleri anasırın infisaline ma'ni olacak bir tazyîk te'siriyle rutubet ile meşhun bir vastta (milyoda) husule geliyordu. Bu cihaza muhtelif tabiatte ahşab biçmeleri konulunca ondan ba'zan parlak, ba'zan da donuk taş kömürüne müşabih hasılât tekevvün etmiştir. Bu ıhtilâflarda tecribeye arz olunan ahşab sunufunun ıhtilâfından neş'et eylemiştir ki kömür envâının ıhtilâfı da bununla ta'lîl olunur vallahü a'lem اهـ.

İşte icmalî bir nazarla bakıldığı zaman mera'larda ter-ü tâze çıkan nebâtatın bir müddet sonra kuruyup çürüyerek gübre ve kömür gibi kara bir gusâya çevrildiği görüldükten başka tafsılî bir nazarla bakıldığı zaman da bütün ma'den kömürlerinin dahi mahiyyeti nebâtatın sular içinde ölüp tehallül ederek çevrildiği kara bir gusâdan ıbaret olduğu ve binaenaley « غُثَاءً اَحْوٰى » ta'birinin buna da işaret etmekte bulunduğu anlaşılır. Allah tealâ bu arz üzerinde ne mer'alar, ne nebatlar, ne ormalar çıkarmış,

Sh:»5758

sonra da onları ziftli, katranlı kapkara gusâya çevirmiştir. Bütün bunlar onun halk-u tesviyesi, takdîr-ü tahvili ile rububiyyetinin eseridir. Ve işte insanlığı sırf nebâtî ve hayvanî surette sade bedenî gayelerle anlamak istiyen bedbahtların âkıbetleri de böyle kara bir gusâdan ibaret olan maden kömürleri gibi kabili ihtirak olmaktan başka bir şey değildir. Bunları bu suretle ıhbar ve ıhtar edip anlatmak da o rabbi a'lânın kendisini insanlığa tanıtmak için ayrıca bir hidayet ve irşadı olduğunda şübhe yoktur. Bundan dolayı umum mahlûkata olan hidayeti âmmeyi icmalen beyandan sonra insanlara olan hidayetin en büyük misal ve şahidi olmak üzere bilhassa Resûlullâhe olan hidayeti mahsusasını beyan ve tefhim için buyuruluyor ki:

6. ﴿سَنُقْرِئُكَ﴾ Bundan böyle seni okutacağız - Ya'ni «

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَاۜ مَا كُنْتَ تَدْرٖى

مَاالْكِتَابُ » hıtabı ızzetiyle ıhtar olunduğu üzere sen kitab nedir? Okumak nedir? Bilmezken

bundan böyle Ruhi emîn, ruhulkudüs olan Cibril vasıtasiyle sana okuyacağın bir kitab olan Kur'anı vahy ederek indirip belleteceğiz, ineni ve indirileceği kıraete muvaffak edeceğiz, yahud vahy ile seni Kur'an ve kıraet sahibi yapacağız. Bu suretle bu fevkalâde hidayet ve risaleti ilâhiyyeye delâlet eyliyen bir âyet, bir

mu'cize olacak ﴿فَلَا تَنْسٰى﴾ artık unutmıyacaksın - Bu unutmamak, bu derece kuvvetli bir hıfza sahib olmak da diğer bir âyet ve mu'cize olacak. Netekim bunun istıkbal için va'd-ü ıhbarı ve öylece vukuu da ayrıca bir mu'cize olacaktır. Bu delâlet eder ki okutmaktan murad ezbere okutmaktır. Yoksa yüzüne yazı okumak değildir. Bazıları da demişlerdirki unutmamaktan asıl murad, mucebiyle amel etmektir 7.

﴿اِلَّا مَاشَٓاءَ اللّٰهُ﴾ Meğer ki Allah dileye - Çünkü o

Sh:»5759

unutturmak isterse unutturur. Ya'ni böyle unutmamayı kat'iyyen va'd-ü ıhbar etmek Allahın artık onu unutturmağa kudreti yetişmiyecek demek değildir. Onu hiç bir şey âciz bırakamaz. Böyle kuvvetli bir hâfıza kudreti verdikten sonra o dilerse onu selb eder. Unuturağacağını temamen unutturabilir ki bu bir nesh olur.

O vakıt da « مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَٓا اَوْ مِثْلِهَاۜ »

hukmü cereyan eder. Fakat Allahın ınâyetiyle sen bundan böyle unutmıyacaksın, böyle bir mu'cizeye de mazher olacaksın. Denilmiştir ki istisna kıllet içindir. Netekim sahihi Buharîde rivayet edilmiştir: Aleyhissalâtü vesselâm namazda kıraetinde bir âyet atlamıştı. Sabah namazı idi. Übeyy onu nesh edildi sanmış suâl etmişti. Aleyhissalâtü vesselâm «unuttum» buyurmuştu. Resulullahda böyle nâdiren nisyan vaki' olursa Allah tealâ onu bırakmaz hatırlatır veya hatırlatacak bir sebeb müyesser kılardı. Nasıl ki Bahirde zikr edildiği vechile Abbad ibni Beşîrin kıraetini işittiğinde «Bu bana filân ve filân Sûrede şu ve şu âyeti

hatırlattı» buyurmuştu. İşte « اِلَّا مَاشَٓاءَ اللّٰهُ » böyle nisyanı kalîli istisna olmalıdır denilmiş ise

de cüz'î bir ân için vaki' olan böyle bir kaç nisyan tilâveti nesıh ma'nasında olan müstemir insa mahiyyetinde olmayıp kıraet ve salâtta ümmetin hâlî olamıyacağı bu gibi nisyanlar hakkında ta'lîmi ahkâm

kabîlinden demektir. Yahud « فَلَا تَنْسٰى » va'dinden mukaddemdir. Bunun için ba'zıları da demişlerdir ki bu istisna kıllet ma'nasına olarak nefîden mecazdır. Netekim ba'zan «onu söyleyen pek az bulunur» derler de bu söylenmez demek manasını kasd ederler.

ولا عيب فيهم غيران سيوفهم لهن فلول من قراع الكتاءب

Onlar da hiç ayıb yoktur. Şundan başka ki ordularla çarpışmaktan kılıçlarında ba'zı gedikler vardır beytninde olduğu gibi istisnanın nefîde te'kid için kullanıldığı da ma'ruftur. Zira ordularla çarpışmanın neticesi yalnız

Sh:»5760

kılıçlarında ba'zı gediklerden ıbaret olması kahramanlar için bir ayıp değil, yüksek bir medihtir, ayıbsızlığı

yüksek bir medh ile te'kid için bu istisna ile « مَدْحٌ بِمَا يُشْعِرُ الذَّمَّ » denilen bir bedi' san'atı

yapılmıştır ki burada da bu kabîldendir. Âlûsînin beyan ettiği üzere Kazıy haşiyesinde Isam demiştir ki: bu

veche göre iştisna, nefyin umumunu te'kid içindir nakzı umum için değildir. Buna umumi evkattan istisna da

denilir. Ya'ni hiç bir vakıt unutmıyacaksın ancak Allah nisyanını dilediği vakıt müstesna, lâkin Allah da onu

dilemiyecek, binaenaleyh hiç unutmıyacaksın demek olur. Bu ma'nâ Ehli Cennet hakkında «

خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَاۤءَ رَبُّكَ

» âyetindeki istisnanın ma'nası gibidir. Ferra' buna zâhib olmuş ve demiştir ki: Bu istisna ile Allah tealâ

Peygamberine hiç bir şey'i unutturmayı dilememiş, yalnız şunu anlatmıştır ki «

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذٰى اَوْحَيْنَاۤ اِلَيْكَ » buyurduğu vechile dilese

unutturur, kadirdir, fakat dilememiştir. Netekim Peygambere «

لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ » buyurulmakla ondan elbette bir şirk vuku' bulacağını

değil, vukuu farz olunduğu takdirde bile fesâd ve mahzuruna işaretle ademi vuku' te'kid olunmuş olduğu gibi burada da bundan sonra nisyanın velev az olsun vukuuna değil, asla vaki' olmıyacağına ve şu kadar ki onun unutmaması kendi kuvvetinden değil, mahza Allahın fadl-ü ihsanından olduğuna tenbih içindir. İşte bu istisnanın fâidesi ademi nisyan va'dinin böyle mahza meşiyyeti ilâhiyyeden münba'is bir ihsanı ilâhi olduğunu beyan suretile te'kiddir. Ebu Hayyan Ferranın bu tevcihine ilişmek istemiş ise de onun zevki edebîsini kavrayamamış olduğu anlaşılıyor. Âlûsî gibi Abdüh de Ferranın bu tevcihini takdirde isabet eylemişlerdir. Ancak bu surette nisyandan murad, müstemirren nisyandır. Binaenaleyh müstakır olmamak üzere haberde vârid olduğu gibi bir iki an için lihikmetin vaki' olan cüz'î nisyan buna münafî olmaz. Ve şu halde gerek kıllet ma'nasına gidilsin gerek tekidi ma'nasına gidilsin iki takdirde de

Sh:»5761

murad bir olmuş olur. Ya'ni nisyanı müstemmir vaki' olmamak bu va'd mucebince Peygamberin mu'cizatından birisidir. Bir kaç defa lihikmetin nisyanı cüz'î vaki' olmak da buna münafî olmaz. Bu va'd ve meşiyyetin bütün esmayı cami' olan Allah ismi celîline isnad ile beyanı da terbiyei mehabet ve bu va'd-ü meşiyyetin sair esma ve sıfatta değil de hepsini cami' olan ülûhiyyet unvanı üzerine deveranına tenbih ve rabbi a'lâdan muradı da takrirdir. Sonra bu va'd-ü hikmet şununla da te'kid ve beyan olunmuştur.

﴿اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى﴾ Şübhesiz ki o, Allah, cehri de bilir, gizliyi de - her

şeyden ve ahvalinizden açık ve zâhir olanını da bilir, gizleneni de. Binaenaleyh bu okutma ve unuturmama va'dîni de ona göre her şey'i muhît olan ılmiyle yapıyor. Buna tamamiyle emniyyet ve itimad etmek ve tesbih eylemek lâzım gelir. Diğer bir ma'na ile: O cehren yüksek sesle okunanı da bilir, gizli okunanı da. Sırasına göre vahyi zâhir veya bâtın ile açık veya gizli oku ve unutmayıp mucebince amel eyle. Bu cümle

mu'terizadır. Şu da « سَنُقْرِئُكَ » ye ma'tuftur. 8. ﴿وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى﴾ ve seni yüsrâya

müyesser, ya'ni muveffak kılacağız. - Her hususta en kolay yola veya gayeye irdireceğiz. Bu muveffakıyyeti sana kolaylıkla yapabileceğin bir haslet ve rüsuhlu bir meleke edeceğiz. Binaenaleyh dînin her babında: Ilimde, ta'limde, amelde, hidayet ve ihtidada en kolay şeriat ve tarikate muveffak olacaksın, en zor gayelere kolaylıkla irmek senin ve dîninin hassası olacak. Bunda zâhir ve bâtından vahiy telâkkîsini ve ondaki semahatli ve harecsiz şeriat ve ahkâmın gerek tekmili nefse ve gerek tekmili gayre müteallîk nevâmîsi ilâhiyyenin ihatasını teysîr dahi münderic olur. İymanı tevhîd, ıhlâs, ılmi hak, usuliyle sa'y-ü amel her kolaylığın başı

Sh:»5762

olmakla beraber kolaylığın başı da Allah tealânın tevfîkıdır. İşte böyle zâhir ve bâtından okutup

unutturmamakla en kolay yola teysir ve tevfik de va'd edilmiştir. 9. ﴿فَذَكِّرْ﴾ onun için oku, unutma

da tezkir et. - Onun mütezammın olduğu ahkâm ve mearifi halka ta'lîm ve tebliğ ile va'z-u nasîhat et, öğüd

ver, düşündür ﴿اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى﴾ eğer va'z-u tezkir fâide verirse - ki herkes için olmasa

bile az çok fâideden halî olmaz. Netekim « وَذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ »

buyurulmuştur. Müfessirîn demişlerdir ki Resûlullah mutlaka tezkir ile memur olduğundan bu şart, esas

ıtibariyle takyid için değil, te'kid ve bir dereceye kadar tahfif içindir. Te'kid olması; çünkü haddi zatinde beliğ olan bir tezkir muhatablar hakkında bir menfaat ifade etmekten halî olmaz. Muhatabların ondan intifa' etmek isteyip istememeleri ise diğer bir şeydir. O halde «tezkir bir fâide verirse» demek muhakkak olan bir şarta ta'lîk ma'nasında olur. Bu ise «va'z et çünkü va'zın bir fâidesi olmak muhakkaktır.» Demek gibi bir te'kid ifade eder. Ayni zamanda bunu bu suretle ifade de bir tahfif vardır ki o da şudur: Resûlullah tevhide, dîni hakka da'vet hususunda « وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ » emrine tevfıkan her türlü tehlükelere göğüs gererek ve küffardan gördüğü ezalara ve cefalara sabr-ü tehammül ederek « عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ » diye tavsîf buyurulduğu üzere nâsa acıyor, kavmının iymana gelerek saadete irmelerine hırs besliyor ve bu suretle « لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ » mısdakınca kendini ezecek derecede tebliğ ve irşadın her türlüsünü yaptığı halde kâfirler küfür ve tuğyanda ileri gitmekten başka bir şey yapmıyorlardı. Salâh menfeatı ümidiyle yapılan bir va'z-u tezkîrin böyle salâh yerine tuğyanın iştidadına sebeb olması ise bir menfeat değil, bir zarar manasında oluyordu. Bundan dolayı muhatablar hakkında fâide

Sh:»5763

olmayıp da zarar melhuz olan hususatta tezkir vâcib kılınmayıp terkine ruhsat bulunduğuna ve belki « فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا » mantukunca ı'raz, evlâ olacağına işaret ile bir tahfif ve teysîr olmak üzere burada tezkir emri « اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى » ile bir kayd-ü şart suretinde ifade buyurulmuştur. Şu halde bunun hasılı şu olmuş olur: Muhatablara fâide yerine zarar getireceği bittecribe tebeyyün ettiği takdirde va'z ve tezkir vâcib değil ise de asl olduğu üzere az çok bir fâide melhuz bulunursa dinleyip istifade edecek olanları nazarı mülâhazaya alarak va'z etmek ehline vacib olur. Çünkü 10. ﴿سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى﴾ saygısı olan tezekkür edecek dinleyecek, nasîhat alacak, düşünecektir. 11. ﴿وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقٰى﴾ en bedbaht olan da kaçınacaktır. 12. ﴿اَلَّذٖى﴾ o ki-o bedbaht ki ﴿يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰى﴾ en büyük ateşe, ya'ni Âhırette ebedî olan Cehennem ateşine yaslanacaktır. 13. ﴿ثُمَّ لَايَمُوتُ فٖيهَا وَلَا يَحْيٰى﴾ sonra da orada ne ölecek ne de hayat bulacaktır.

- Ölmez ki Dünya azâbından kurtulduğu gibi kurtulsun, hayat ya'ni zevk ve menfeati olan bir hayat da bulmaz ki çektiği azâbı ona vesîle add ederek sabr-u tehammül etsin. Bundan büyük bedbahtlık tesavvur olunmaz. Şübhe yok ki bu, mer'aların kara bir gusâ olan kömüre çevrilmesinden çok büyük bir bedbahtlıktır. Ve işte va'z-u nasîhat dinlemekten kaçınanların âkıbeti de budur. Onun için onlara bakmamalı da azda olsa dinleyip intifa' edecek olan saygılıları gözeterek va'z-u nasîhat etmelidir. Demişlerdir ki Cehennemde ölmemek kâfirlere mahsustur. Amma usatı mü'minînden Cehenneme girenler orada öleceklerdir. Buna müslimin Ebu Saidden rivayet ettiği şu hadîs ile istidlâl eylemişlerdir: Narın ehli olan Ehli nar orada

ölmezler de dirilmezler de amma günahları sebebiyle nar

Sh:»5764

isabet etmiş olan bir kısım nâs, Allah tealâ onları öldürecek nihayet kömür olduklarında şefaate izin verilecek, sonra takım takım getirilecek, Cennet ırmaklarına serilecekler. Ey Ehli Cennet bunların üzerine su ifaza edin denilecek de sel milinde dâne biter gibi bitecekler اهـ. Maamafih şunu da bilmek lâzım gelir ki kâfirlerin Cehennemde ölmemesi de «رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ» âyetinden anlaşılan iki ölümü olup iki hayat ile azâb için ba's olunduktan sonra demektir ki ondan sonra ne ölecek ne de dirileceklerdir. Ba'zıları demişlerdir ki ne ölmek ne de dirilmek tabiri şiddeti azâb ile ebedî sürünmekten kinayedir.

14. ﴿قَدْ اَفْلَحَ﴾ Muhakkak felâh buldu - Kendini fenalıklardan kurtarıp murada irdi ﴿مَنْ تَزَكّٰى﴾ tezekkî eden - va'z tezkiri dinlemeyip temizlenen, tefeyyuz eden, kalbini şirkten ve kötü ahlâktan, bedenini maddî ve ma'nevî pisliklerden temizleyip iyman ve ıhlâs ve gusül ve abdest ile paklenen ve zekâtını verip huzurı ilâhîde temize çıkmak için çalışan 15. ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ﴾ ve rabbının ismini anıp - onun huzuruna varacağını düşünerek Allahü ekber diye tekbir alıp ﴿فَصَلّٰى﴾ da namaz kılan - beş vakıt namazı ve bahusus vârid olan rivayete göre bayram namazını kılan kimseler. Bu âyetin zâhiri kalb ve beden temizliğiyle terbiyei nefse, tevhîd, tekbir gibi zikri lisane « وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ» mazmunu üzere ıbadatı bedeniyye ve maliyyenin esası olan vâcib zekât ve namaza tenbih olmasıdır. İbni Münzir gibi ba'zılarının İbni Abbastan rivayetleri de böyledir. Ba'zıları farzlarla beraber mümkin olduğu kadar nevafile de şümulünü söylemişlerdir. Çünkü mutlaktır, ıtlakı üzere cereyanı asıldır. İbni Mes'uddan: « رَحِمَ اللّٰهُ امْرَاً تَصَدَّقَ وَ صَلّٰى = tesadduk edip namaz kılan kimseye Allah tealâ rahmet buyurdu» diye

Sh:»5765

vârid olmuştur. Bu suretle bir kısım müfessirîn de bayram namazına gitmezden evvel başının zekâtı olan sadekai fıtrı veren, sonra da tekbir ile bayram namazını kılan demişlerdir ki bundan farz namazları miyanında Bayram namazının da vücûbu, zekâttan sadekai fıtrın da vücûbu anlaşılmış olur. Razînin beyanına göre bu tefsîr İkrimenin, Ebülâliyenin, İbni Sîrînin, İbni Ömerin kavilleridir. Resûlullâha merfuan de rivayet edilmiştir. Keşşafta mezkûr olduğu üzere Hazreti Ali kerremallahü vechehudan dahi şöyle merviydir: bu tezekkî sadekai fıtr ile tesadduktur, ve demiştir ki kitabullah da başkasını bulamasam da bu yetişir: «قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى» ya'ni zekâtı fıtrı verip musallâya teveccüh eden ve rabbının ismini zikredip iftitah tekbiyriyle bayram namazı kılan. Dahhâkten rivayette de «وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلّٰى» musallâya giderken rabbının ismini zikr edip, ya'ni tekbîr alarak gidip de Bayram namazı kılan diye merviydir. Sa'lebî tefsirinde bu rivayetlere şöyle ı'tiraz edilmiştir: bu Sure bilicma' mekkîdir. Halbuki Mekkede ne malî zekât ne de Iyd yoktu. Buna cevâben de demişlerdir ki bu Mekkede ıhzarî surette nâzil olup hukmü teahhur etmiş olabilir. Bir de Sûrenin Mekkî olması esahh ise de icmaî değildir. Bâlâda geçtiği üzere Medenî olduğuna kail olanlar da olmuştur. Bu tafsîlâttan şu neticeyi almak lâzım gelir ki buradaki namazı, sebebi nüzul bile olsa yalnız Bayram namazına hars etmek lâzım gelmiyeceği gibi tezekkîyi de yalnız zekâti malîye ve o miyanda bilhassa sadekai fıtre tahsıs lâzım gelmez. Tezekkî, bâtınî, zâhirî temizlik ve tefeyyuz ma'nâsiyle tezekkîi a'mal ve tezekkîi mallden eamm olduğu gibi salât da beş vakıt namazdan eamm olarak Bayram namazı ve vitir gibi vâcib olan namazlara dahi şâmil olmak lâzım gelir. Onun için hukmü, Mekkede mümkin olduğu kadar tatbık edilmiş bulunduğu gibi Medînede de zekâtı malî ve fıtre ve Bayram namazı dahi

bu hukümde dâhil olarak tatbık edilmiş ve binaenaleyh hukmünün alel'ıtlak değil, ba'zı mütenâveli ı'tibariyle kısmen teahhur etmiş olduğu anlaşılır. Ve şu halde sadekai fıtrı ve Bayram namazını söyliyenlerin muradı da hasır değil, bunların dahi bu âyet hukmünde dahil bulunduğunu ve o suretle tatbık edildiğini söylemek demektir. Ve hattâ söylendiği vechile mümkin olduğu kadar nevâfilin bu medh-ü sitayişte dühulü ıtlakın zâhirine muvafık olduğu gibi tezekkî ve zikir ve selâtın zikri de kalbî ve lisanî, malî ve bedenî bilcümle ıbadâtın aslı olmak ı'tibariyle hepsine işaret olması dahi sahih ve merviydir.

16. ﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا﴾ fakat siz gafil insanlar o felahı her şey'e tercih ederek o tezekkîye çalışacak yerde öyle yapmıyorsunuz da Dünya hayatı tercih ediyorsunuz - onun ziynetini, eğlencesini, yemesini, içmesini, kadınlarını, lezzetlerini takdim ediyor, onlarla iştigali ve o yolda mallar sarf-u istihlâkini hoşlanıyorsunuz da Âhıret felâh ve saadetini hazırlıyan temiz ve güzel amelleri arkaya atıyorsunuz. Bayram yapmak istediğiniz vakıt da temizlik, tesadduk, zikir, namaz, hayr-u hasenat gibi sonu felâh olan amellerden ziyade gelip geçici Dünya lezzetlerinden zevk alıyorsunuz. Ki bu da iki kısımdır.

BİRİSİ: Âhıreti hiç hisaba almıyarak yalnız Dünya lezzetlerine bağlanmaktır ki bu « اِنَّ الَّذٖينَ لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَاَنُّوا بِهَا وَالَّذٖينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ » mısdakınca likaullahı arzu etmeyip sade Dünya hayata razı ve mutmeinn olan ve ıbadet etseler bile yalnız « رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا » diyenlerin halidir ki bunlar « وَمَالَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ » mucebince Âhıret hayatından nasîbleri olmıyan ve « اَلَّذٖى يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰى ثُمَّ لَا يَمُوتُ فٖيهَا وَلَا يَحْيٰى » hukmünce o büyük ateşe yaslanacak olan bedbahtlar, kâfirlerdir.

Sh:»5767

BİRİSİ DE « رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً » demekle beraber teâruz halinde Dünyayı Âhırete tercih edenler, Dünya zevkı için Âhıreti feda eyliyen gafil veya âsî mü'minlerdir. Bunların da « اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصٖيبٌ مِمَّا كَسَبُوا » mucebince kesiblerine göre Âhıretten bir nasîbleri vardır. 17. ﴿وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى﴾ halbuki Âhıret daha hayırlı ve daha devamlıdır. - Binaenaleyh fanî olan Dünya hayat ne kadar zevklı olursa olsun âkıl ve zekî olan insanların Âhıreti tercih ederek tezekkî ve felâha çalışmaları ve böyle olanlar için daima sonu önünden hayırlı olacağını bilmeleri lâzım gelir. Yoksa Dünya hayatı tercih edenler için gün günden fenâ

olmak ve sonu bedbinlikle husranda karar kılmak zarurî bir kaide olur. Âhıreti tercih ederek daima ilerisi için temizliğe ve iyiliğe nasbi nazar eden ve o iyman ile başının vergisini verip rabbının ismini anarak ona gitmek üzere namazını kılan, ıbadetini yapan kimseler Dünyada ne kadar mihnet ve ıztırab görseler akıbetten bedbin olmaz. Ye'se düşmez, günden güne felâh ve saadete doğru gitmeğe ve hüsni hâtimeye muveffak olurlar. Onlar için gaye Dünya hayatta kalmak değil, onun âlâmından kurtulup rızaullaha kavuşmaktır.

18. ﴿اِنَّ هٰذَا﴾ Haberiniz olsun ki - bu tezkir, Âhıretin Dünyadan hayırlı ve devamlı olması

ıhtarı, yahud « قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى » ıhbarı veya bu Sûre mazmunu, ya'ni Kur'anın inzal ve ıkrası ve hıfzı ile yüsrâya teysîri tazammun eden risaleti Muhammediyyenin muveffakıyyeti tebşiri

﴿لَفِى الصُّحُفِ الْاُولٰى﴾ suhufı ulâ da vardır. - Evvelki Peygamberlere verilmiş olan

sahîfelerde, kitablarda da mezkûr ve mev'uddur. Bahusus 19.

﴿صُحُفِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى﴾ İbrahim ile Musânın

Sh:»5768

sahifelerinde - vardır. Bunun suhufı ulâdan bedeli küll olması da muhtemil ise de zâhir bedeli ba'z olmaktır.

SUHUF, esasen kitab ma'nasına sahîfenin cem'i olup Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an dört büyük kitabdan maada olarak Enbiyaya indirilmiş olan risalelerde müte'aref olmuştur. Bu ma'na ile Musanın suhufu Tevrattan evvel indirilmiş olan on suhuf, İbrahiminki de on suhuf idi diye nakledilmiştir. Ya'ni dîni İslâmın burada beyan olunmuş olan bu hakikatı, rabbı a'lâyı tevhîd ve tenzih, okumak, va'z-u tezkîr, saygı, tezekkî ve zikr-ü salât ile felâh, Âhıretin Dünyadan hayırlı ve bekalı olması esasları, her dînin esası olan ve evvelki Peygamberlere indirilmiş ilk suhuflarda ve bilhassa İbrahim ve Musanın suhuflarında mezkûr bulunan emri Haktır. Ve dîn namına buna muhalif olan şirk, teslis ve teşbih ve Dünyayı Âhırete tercih gibi bedbîn fikirler, akîdeler doğru değildir. Ve binaenaleyh bütün güçlüklere rağmen risaleti Muhammediyyenin ve bu dîni hakkın yüsrâya muveffakıyyeti bütün bunların bir neticesi olmak üzere emri muhakkaktır. « وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى » ile de işaret buyurulduğu üzere «

هُوَ الَّذٖى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّه » hukmünün zuhur edeceğinde şübhe edilmemelidir. İbrahim ve Musaya inananların

buna da inanmaları lâzım gelir. Abd ibni humeyd ve İbni Merduye ve ibni asâkir Ebî zerr radıyallahü anhten rivayet etmişlerdir: dedim ki: Yaresûlallah, Allah tealâ kaç kitab indirdi? Buyurduki yüz dört kitab: Elli sahîfe Şiyte, otuz sahîfe İdrîse, on sahîfe İbrahime, on sahîfe de Tevrattan evvel Musaya indirdi, Tevratı, İncili, Zeburu, Furkanı de indirdi. Dedimki: Yaresûlallah İbrahimin sahîfeleri ne idi? Buyurdu ki hepsi emsal idi: ey o mübtelâya tesallut eden mağrur Melik, ben seni Dünyayı birbirine yığasın diye göndermedim, ve lâkin mazlûmun du'asını benden redd edesin diye gönderdim; çünkü ben mazlûmun du'asını kâfir de olsa, redd etmem

Sh:»5769

ve aklına karşı mağlûb olmadıkça âkıle gerektirki: üç saati ola: bir saatinde rabbına münacât ede ve bir saattinde nefsini muhasebe ede ve yaptığını düşüne, bir saattinde halâlinden haceti için tenha kala, çünkü bu saatte öbür saatler için bir yardım ve cem'iyyeti hâtır ve ferag hasıl olur. Ve âkıle: zamanına basîr şe'nine mukbil, lisanına hâfız olmak gerektir. Çünkü kelâmını amelinden sayan kimse az söyler, meğerki mâya'nîsi hakkında olsun. Âkıl üç şey'i talib olmak gerektir. Me'ıyşetini ıslah veya meâdına hazırlık, veya haramda olmıyarak telezzüz. Dedim ki Yaresûlallah Musanın suhufu ne idi? Buyurduki, hepsi ıbret idi: te'accub ederim, ölüme yakîni olup da sevinene, ateşe yakîni olup da külene, Dünyayı ve ehline olan tekallübatını görüp de ona gönül bağlıyana, kadere yakîni olup da öfkelenene, hısaba yakîni olup da amel etmiyene. Dedim ki Yaresûlallah İbrahim ve Musanın suhufundakilerden sana bir şey indirildimi? Evet ya Abâzerr! «

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰىؕ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ

الدُّنْيَاۘ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰىؕ » buyurdu demiştir. Ma'amafih Âlûsînin dediği gibi hadîsin sıhhatini Allah bilir.

Bunun üzerine «

اَلَّذ۪ى يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰىۚ ثُمَّ لَايَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰىؕ »

mısdakınca Âhırette ateşe yaslanacak bedbahtlarla felâh bulacak mes'udların hallerini tafsîl ederek tezkire devam olunmak üzere sûrei Gaşiye gelecektir.

GÂŞİYE

٨٨ ﴿ سُورَةُ الْغَاشِيَةِ

Gaşiye Sûresi bilâ hılâf Mekkîdir.
Âyetleri - Yirmi altıdır.

Fasılası - ه٠ع٠ت٠ر٠م harfleridir.

Resûlullahın bu Sûreyi Cum'ada Cum'a Sûresiyle beraber okur idiği geçmişti. Evvelki Sûrenin âhirinde tezekki edenin felâh bulacağı ve Âhıretin Dünyadan hayırlı olduğu haber verilmişti. Bu Sûre, Gaşiye hadîsi ile felâhın ma'nâsını ve hayriyyetin vechini iyzah edecek, Dünyanın âhiri lâbüd bir gaşiye, müstevlî bir beliyyeye müntehî olacağını ve asıl felâh ve saadet o gaşiyeden muveffakıyyetle çıkıp ni'mete iren ve bu suretle ilel'ebed sayinden hoşnud kalan mes'udlara aid olacağını beyan ile tezkire devam eyliyecektir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

﴿١﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَدٖيثُ الْغَاشِيَةِۜ ﴿٢﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌۙ
﴿٣﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌۙ ﴿٤﴾ تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةًۙ ﴿٥﴾ تُسْقٰى مِنْ
عَيْنٍ اٰنِيَةٍۜ ﴿٦﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرٖيعٍۙ ﴿﴾

Sh:»5771

﴿٧﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنٖى مِنْ جُوعٍ ﴿٨﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌۙ
﴿٩﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌۙ ﴿١٠﴾ فٖى جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ ﴿١١﴾ لَا تَسْمَعُ
فٖيهَا لَاغِيَةًۜ ﴿١٢﴾ فٖيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٣﴾ فٖيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌۙ
﴿١٤﴾ وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌۙ ﴿١٥﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌۙ ﴿١٦﴾
وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌۜ ﴿١٧﴾ اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ قف
﴿١٨﴾ وَاِلَى السَّمَٓاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ قف ﴿١٩﴾ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ
نُصِبَتْ قف ﴿٢٠﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ قف ﴿٢١﴾ فَذَكِّرْ
اِنَّمَٓا اَنْتَ مُذَكِّرٌۜ ﴿٢٢﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍۙ ﴿٢٣﴾ اِلَّا مَنْ
تَوَلّٰى وَكَفَرَۙ ﴿٢٤﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَۜ ﴿٢٥﴾ اِنَّ
اِلَيْنَٓا اِيَابَهُمْۙ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿﴾

Meali Şerifi

Geldimi sana o Gaşiye hadîsi 1 Bir takım yüzler o gün eğilmiş zillete düşmüştür 2 Çalışmış fakat boşuna yorulmuştur 3 Kızışmış bir yaslanırlar 4 Kızgın bir menba'dan sulanırlar 5 Yiyecekleri yok ancak bir darî' 6 Ne besler ne açlıktan kurtarır 7 Bir takım yüzler de o gün mes'uddur 8 Sayinden hoşnuddur 9 Yüksek bir Cennette 10 Ki onda lağviyyattan bir kelime işidilmez 11 Onda carî bir menba' 12 Onda yüksek

Sh:»5772

serîrler 13 Konulmuş küpler 14 Dizilmiş koltuklar, yastıklar 15 serilmiş nefîs döşemeler 16 Ya hâlâ bakmazlar mı o deveye: nasıl yaratılmış? Ve o göğe: nasıl kaldırılmış? 17 Ve o dağlara: nasıl dikilmiş? 18 Ve o Arza nasıl satıhlanmış? 19 haydi ıhtar et; sen şimdi sırf bir ögütçüsün 20 Üzerlerine musallat değilsin 21 Ancak tersine giden ve küfr eden başka 22 Ki Allah onları en büyük azâb ile ta'zib edecek 23 Muhakkak onlar döne dolaşa bize gelecekler 24 Sonrada muhakkak bize hisab verecekler 25

1. ﴿هَلْ اَتٰيكَ﴾ - Bu istifhan ehemmiyyetle dinlemeğe teşvik ve takrir içindir. ﴿حَدِيثُ الْغَاشِيَةِۜ﴾ -

GAŞİYE, esasında gaşiyden ismi fâil olarak bir şeyi her tarafından sarıp bürüyen salgın, sargın, müstevlî şey demektir ki «ta» sı mevsufu ıtibariyle te'nis veya mübaleğa veya ba'zı ahvalde vasfiyyetten ismiyyete nakl içindir. At eğerinin örtüsüne ve kalb zarına ve insanı veya hayvanı içinden saran derde ve kâbus gibi her taraftan saran salgın müstevlî belâya ıtlak olunur ki « اَفَاَمِنُوٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ » bu ma'nadandır. Bu ma'nadan «lâm» ile « الْغَاشِيَةِ » de Kıyametin isimlerindendir. Çünkü birden bire şiddetiyle halkı saracak ve ehvali, umumu bürüyecektir. Ba'zıları demişlerdir ki: الْغَاشِيَةِ « : وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُۙ » buyurulduğu üzere kâfirlerin, Ashabı narın yüzlerini saracak olan nardır, « اَلنَّارُ الْغَاشِيَةُ » meâlindedir. Ba'zıları da o Cehennem ateşinin içine düşüp onu saracak olan Ehli nardır demişler, cümhur evvelkini Sûrenin siyakına muvafık görmüşlerdir.

HADÎS; herkes tarafından birbirlerine nakıl ve rivayet edilerek söylenmeğe, hikâye edilmeğe ve her söylenişinde tâze gibi dinlenmeğe lâyık söz ve haber demektir ki bu gaşiye hadîsi de dâima böyle ehemmiyyetle

Sh:»5773

dinlenilmesi lâzım gelen bir haberdir. 2. ﴿وُجُوهٌ﴾ bir takım yüzler. - Nice kimseler ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ o gün - ya'ni o Gaşiye sardığı gün ﴿خَاشِعَةٌۙ﴾ huşu' etmiştir. - Evvel hakkı saymazken o gün havf-ü haşyetle boynunu bükmüş, zillete düşmüştür 3. ﴿عَامِلَةٌ﴾ âmildirler. - Ya'ni vaktiyle gereği gibi çalışmazlarken bugün hepsi ezici ameller içinde çalışmakta ﴿نَاصِبَةٌۙ﴾ zahmet çekmektedirler. Yâhud vaktiyle çalışmamış, amel etmemiş değiller, çalışmışlar, amel yapmışlar. Fakat boşuna zahmet çekmiş, meşakkate düşmüşlerdir. - Zira bugün işe yarayacak vechile Allah için hak, doğru yolda salih amellere çalışmamışlar. Bâtıl dîn, bozuk fikir ve ıtikad ile küfre saparak çalışmışlar, beyhude zahmet ve

meşakkat çekmişler, şimdi de onun cezasını çekiyorlar. «Âmiletün, nâsıbetün» ikinci ve üçüncü haberdir. Yâhud «nasıbe» sıfattır. Bunların «hâşia» gibi «yevmeizin» ile mukayyed olup olmadığına göre bir kaç vechile tefsiri rivayet edilmiştir.

BİRİNCİSİ, hepsinin de «yevmeizin» ile mukayyed olmasıdır ki evvel huşu' etmez. Hak yolunda çalışmazlarken bu gün boynunu eğmiş zilletler içinde tehammül edilmez ezici amellerle amelelik etmekte, nasab, teab ile meşakkatler çekmektedirler, demek olur. Bugün bu amel ve meşakkat, bundan sonra beyan olunacağı vechile Cehennem ateşi içinde esaret zincirlerini, tomruklarını sürükliyerek aşağı yukarı bata çıka boğuşup durmalarıdır. Bu ma'na İbni Abbastan menkuldür.

İKİNCİSİ, «âmiletün nasıbetün», «yevmeiz» ile mukayyed olmayıp mutlak olarak mazıya âid olmasıdır. Bu surette bunlar vaktiyle Dünyada çalışmışlar, ameller yapmışlar, ıbadetler etmişler, lâkin iyi yapıyoruz zu'miyle küfr ile bâtıl

Sh:»5774

yolda çalışmış bulunduklarından bütün amelleri habt olunup sa'yleri heder olmuş, boşuna zahmet ve meşakkat çekmekle kalmışlar, bugün zillete düşmüşlerdir demek olur ki sûrei Kehfin âhirindeki «

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا اُولٰٓئِكَ

الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَآئِهِ فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ

لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوٓا

اٰيَاتِى وَرُسُلِى هُزُوًا » ve sûrei Fürkandaki «

وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَآءً مَنْثُورًا » âyetlerin

mazmununu hulâsa demektir. Zeyd ibin Eslemden merviy olan bu ma'na İbni Abbastan da diğer bir rivayettir. Âhıret darülamel olmayıp darülceza olmak itibarile amelin Dünyada olması daha zâhir olduğundan bir çokları bu ma'nayı tercih etmişler ve bununla savmaalarda, Manastırlarda Rahibler gibi şiddet ve gulüvv ıltizam ederek dalâl üzere çalışan ehli dalâlin amellerinin butlanına işâret edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Netekim Buharîde «

قَالَ ابْنِ عَبَّاسٍ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ النَّصَارٰى » demiştir. Bu surette « نَاصِبَةٌ » «

عَامِلَةٌ » nin sıfatı olmak gerektir.

ÜÇÜNCÜSÜ, Ikrimeden merviy olandır ki: «âmile» Dünyada, «nâsıbe» Uhrada demektir. Bunun ma'nası zannedildiği gibi ayrı ayrı zarflar takdîri demek değil «amile» ismi fâili mazî ma'nasına «nasıbe» ismi fâili hal veya devam manasına mahmul olduğunu söylemektir ki amel Dünyaya, ceza Âhırete âid olmak mülâhazasiyle bu ma'na da ba'îd değildir. Bu surette de «nâsıbe» üçüncü haberdir. Ve şununla

mübeyyendir. 4. ﴿تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً﴾ -

Hâmiye, ya'ni yüksek derecei hararette şiddetli kızışgın bir ateşe gerilip yaslanırlar 5.

﴿تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ﴾ bir ayni aniyeden iska olunurlar. - Ayn burada da iska karînesiyle

çeşme, pınar, menba' kaynak gibi su gözü ma'nasına olduğu zâhirdir. Lâkin bu göz bir soğuk su gözü değil,

âniye « حَمِيمٍ اٰنٍ » denilen son derece harr, kaynar, gayet kızgın, ateşin bir menba'dır. 6.

﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾ - Ta

Sh:»5775

yukarılarda zakkum, sûrei Hâkkada da hasr ile « وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ » geçmiş idi -

Onun için burada da darîi gıslîn veya zakkum ile ayni şey olmak üzere « شَجَرٌ مِنَ نَارٍ » ateşten bir

ağaç diye tefsîr edenler varsa da hasır başka başka sınıflara nazaran olarak her birinin başka bir manada

olması da kabildir. Bu babda bir kaç ma'na beyan etmişlerdir. Tefsiri Razîde Hasenden bir rivayette

«elîmün mülimün, semîun müsmi-un, bedîun» ma'nasına olduğu gibi «dariun de mudarriun» ma'nesına olur. Tenâvülünde sertliği, acılığı, yakıcılığı ile onları zillet-ü tedarrua mecbur eden bir şeyden başka taam yok demektir. Saniyen; ekser müfessirîn demişlerdir ki: Darî', şibrıkın kurusudur. Şibrık bir nevi' dikendir ki yaş iken onu deve yer, koruyunca kaçınır, semmi katildir. İbni Cerîr der ki: Arabda darî', şibrık denilen bir nebattır ki kuruduğu zaman ehli Hicaz darî namını verirler. Sairleri şibrık derler. Bir zehirdir. Ikrimeden rivayetinde: Yere yapışık dikenli bir ağaçtır ki baharın Kureyş ona şibrık derler, kuruyup çöp olduğu zaman da darî' derler. Ebu Hayyanın nakillerine göre darî' şibrıktır ki fena bir mer'adır. Üzerinde yayılan hayvan ne yağ bağlar ne et. İbni Azzarei Hüzelînin şu beyti ondandır:

وبسن فى هزم الضريع فكلها   حدباء دامية اليدين حرود

Ebu Züeyb de şöyle demiştir.

رعى الشبرق الريان حتى اذا زوى   وصار ضريعًا باع عنه النحاءص

Ba'zı lügaviyyîn, arfec kurusunun kırıntısı demiş. Zeccac, avsec gibi bir ot demiş, Halil de yeşil ve gayet

Sh:»5776

fena kokulu bir ottur ki deniz atar demiştir. Kamusta bu ma'nalardan başka hurma ağacının dikenine ve bulanık müteaffin sularda ve uruku Arza vasıl olmayıp su içinde olur bir ota dahi denildiği de kayd etmiştir.

Ki bu ot « سَبِّحِ » sûresinde « فَجَعَلَهُ غُثَاۤءً اَحْوٰى » de beyan olunduğu üzere türbün ve

ma'den kömürlerinin menşei olan nebatatı haleviyyeden demek olur. Demek ki Arabcada darî' insanın değil hayvanın bile yemesi kabil olmıyan dikenli, sert veya yumuşak olsa da gayet fena kokulu zehir, zenberek bir kaç türlü dikene ve nebata ıtlak olunurmuş. Şu halde burada bunlardan herhangi birinin hususıyyeti değil, yenilip yutulmak ihtimali olmıyan elîm bir şey olması vasfı, maksud olmalıdır. Bu ma'na denildiği gibi bir daraat ve zillet ile sızlandırmak mefhumunu îyma eden darî' lâfzîyle ifade edilmiş 7.

﴿لَايُسْمِنُ وَلَا يُغْنٖى مِنْ جُوعٍؕ﴾ - vasfiyle de iyzah olunmuş demektir. Yine bundan dolayı Seıydden rivayet olunduğu üzere ba'zı müfessirîn bunu taş diye tefsîr etmiş, İbni Zeydden de şöyle rivayet edilmiştir. Dünyada darî', arabın darî' dediği yapraksız kuru dikendir. Âhırette darî' de ateşten bir dikendir. İbni Abbastan rivayette: Ateşten bir ağaçtır. Kamusta alâ kavlin: Cehennemde acı sabırdan acı, lâşeden daha bed kokulu ve ateşten daha yakıcı bir şeydir demekle de bunu anlatmıştır. Murad böyle yenilip yutulmak ihtimali olmıyan bir şey yemek mecburiyyetine düşmek, azâbının elem ve fecaatteki şiddetini iş'ar olduğuna göre zakkum, gıslîn, darî' hepsi sûrei Müzzemmildeki « طَعَامًا ذَا غُصَّةٍ » boğaza duran yutulmaz taamı birer suretle tavzîh demek olur ki bunlar mecburiyyet altında yenseler bile « لَايُسْمِنُ وَلَا يُغْنٖى مِنْ جُوعٍؕ » dur. Ne besiler ne de açlığa fâidesi olur. Sade inletir de inletir, sızlatır da sızlatır. Bunlar muztarib beşeriyyetin Dünyada büyük açlık ve felâket, esaret hengâmlarında gördükleri âlâm ve iztirabattan istidlâl olunabilecek birer mefhum ile Âhıret azâbının akıllara sığmaz acılıklarını düşündürmektir.

Sh:»5777

İşte o gaşiye bir kısım yüzler için böyle sargın bir beliyyei uzmadır. Onlara mukabil 8. ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ﴾ bir takım yüzler de o gün ﴿نَاعِمَةٌۙ﴾ lâtîf, naîm içinde mes'ud . -

NÂIME: Letafet ma'nasına nüumetten müştak lâtîf ya'ni « تَعْرِفُ فٖى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعٖيمِۚ » mazmununca ni'met ve saadet eseri olan neş'e, letafet, yumşaklık zâhir, yahud ni'metten müştak, ni'mete konmuş, naîm içinde mütena'im ma'nalarına iki vechile tefsîr olunmuştur ki birisi eser, birisi sebeb, ikisi de mes'udiyyeti müfid 9. ﴿لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌۙ﴾ sa'ylerine râzı, çalıştıklarından dolayı hoşnudlar - Çünkü boşuna çalışmamışlar amelleri Allahın emr-ü rızasına muvafık yolda cereyan eylemiş, kabule ıktiran etmiş, sa'yleri o dehşetli günde semeresini vermiş, ni'met ve saadete irmişler ve bu muveffakıyyet kendilerinde hissi ataleti değil, daha ziyade sa'y neş'esi uyandırmıştır. 10. ﴿فٖى جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ﴾ âlî bir Cennettedirler. - Hem mekânen hem mekâneten yüksek öyle ki 11. ﴿لَاتَسْمَعُ فٖيهَا لَاغِيَةًؕ﴾ orada bir lâgıye, ya'ni legiv, veya boş bir kelime, yâhud biyhûde şeylerle meşgul bir cemaat işitmezler, yâhud işitmezsin ey muhatab -

LÂGIYE, kelimei lâgıye veya cemaati lâgıye yâhud lagiv ma'nâsına âkıbet gibi masdar olmak üzere üç kavil vardır. Lağiv de lâgıye ma'nasına olarak ilga ve iskatı gerek olan, ehemmiyyet verilecek bir fâidesi olmıyan boş, ma'nasız, herze, heder, biyhûde şeylere ıtlak olunur ki leğveyât ve lağviyyat ta'bir olunur akval ve ef'alden eamdır. Kelimei lâgıye bilhassa hatâ ve sebb ü şetim gibi fâhiş söze denir. Cennette bunlar

işitilmez « لَايَسْمَعُونَ فِيهَالَغْوًا وَلَا كِذَّابًا » dır. Cennetin yüksekliğini iyzah

sırasında ilk evvel bu vasf ile tavsîfı evvel emirde

Sh:»5778

naîmi Cennetin ve ehli Cennetin nezâhetini iş'ar ile mü'minleri ahlâkı fadıleye tergibdir. Zira Cennet, ni'met, hoşnudluk, saadet denilince bir takım zihinler Dünyada refah-ü servet kısmet olmuş, şehevât ve hevesâta düşgün bir çoklarının ahvalinde görüldüğü üzere vakıt geçirmek için oyunlar, eğlenceler, hakîkî bir fâideyi tezammun etmiyen leğviyyata dair biyhûde kaviller, fiıller, neticesi hiçten ıbaret olan şeyler için dediler, kodular, entirikalar, edeb kaydiyle mukayyed olmaksızın gevezelikler, şımarıklıklar, yüksek bir zevk ve meharet imiş ve bu gibi ahval ile keyf çatmak ni'met ve saadetin mütemmimlerinden olan gayeler imiş, ve binaenaleyh Cennet saadeti de böyle lağviyyattan ıbaret olacakmış gibi tevehhüm ve tehayyül edebileceğinden böyle bir ihtimali def' için evvelâ Cennetin yüksekliği anlatılırken orada lağviyyatın yeri olmadığı ve Ehli Cennetin öyle boş ve biyhûde şeylerle iştigali şöyle dursun onları işitmekten bile âzâde ve münezzeh bulundukları anlatılmış ve bu suretle mü'minlere lâyık olan da Sûrei Mü'minun da «

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ » diye tasrih olunduğu üzere bu ahlâk ile mütehallık

olmak, hem yalnız darlık ve hacet zamanlarında değil, ni'metleri izdiyad edip hallerinde vüs'at hasıl olduğu nisbette de lağivden ihtiraz da ileri gitmek ve hattâ yalnız dari teklif olan Dünyada değil, kendilerinden tekâlifin kalktığı ve hiç gadab ve nikmet bulunmıyan sâhai rahmete vasıl oldukları zaman bile ondan tenzîh olunmak ve binaenaleyh ni'metleri, ni'met kadri bilmiyen cühelâ ve süfehanın sebebi felâketleri olan ni'metler kabîlinden olmayıp ebedî saadete mazhar olan ehli fadl-ü ciddin ni'metleri kabîlinden olmasını istemektir. Yine şayanı dikkattirki Cennetin ve ni'metin yüksekliği vasıfları anlatılırken evvelâ daha ziyade nüfusı âliyenin ve ırfanda, kemalâtı vicdâniyyede makamâtı refi'a sahibi olanların şanlarına lâyık olan ruhanî ve ma'nevî haslet takdim

Sh:»5779

olunmuş, sa'ye rıza, sonra da lagıvden nezahet zikredilmiştir. Herhangi bir husussta mertebei rizaya ermek büyük zevk ise de sa'ye riza: Sa'yinden hoşnudluk, insanı makamı hamde erdiren lezzetlerin en yükseğidir. Çünkü «

﴿لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى﴾ . ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا

مَااكْتَسَبَتْ﴾ » dir. Hayat, haddizatinde fa'aliyyet demek olduğu için hakikatte zevkı hayat, gayesine masruf olan sa'y zevkınden ibarettir. Sa'yin zevkı de gayesine isabetindedir. Onun için sa'yinin

güzel semeresini gören ruhun hazzı her lezzetin fevkında ve bu suretle sa'yden hoşnudluk her

hoşnudluğun başında bir hazzı ruhanîdir, Gayesine isabet etmiyen sa'y ve amel sonunda «

عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ » hukmünce nasab ve te'ab ve inkisarı hayal ile elem ü husrandan ibaret kalacağı

gibi gayesiz olan veya gayesi bir ehemmiyyeti hâiz olmıyan sa'yler de lagv-u abes olmak i'tibariyle ona

mulhaktır. Onun için sa'yinden hoşnudluk ruhun en yüksek hazlarından olduğu gibi lagıvden nezahet de

onun tekemmülü şeraitınden bulunmak hasebiyle Cenneti âliyenin evsafında evvela bu iki saadet takdim

edilmiş sonra da Dünya hayatta tanınmakta olan cismanî lezzetlere benzer huzuzât zikrolunmuştur. Şöyleki

12. ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾ ondâ: o Cennette akan bir menba' - istenilen yere cereyan eden bir

kaynak ki her tarafa hayat mâye ve neş'esi dağıtır. Defe'at ile geçtiği üzere Cennette uyûn, müte'addiddir.

Burada müfred getirilmesi cinsi i'tibariyle demek olur. Yâhud en umumî olan birine işaret edilmiştir.

Herhalde tenvin, vahdet için değil, tefhîm içindir. Tenkîri de ma'ruf olan menba'lardan olmayıp «

مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلٰى قَلْبِ بَشَرٍ»

cümlesinden olduğuna işarettirki maba'di de böyledir. 13. ﴿فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ﴾ o Cennette, o akan menba' cıvarında rıf'atlı serîrler.-

SERİR; üzerinde sürûr ile oturulan taht, sandalye veya

Sh:»5780

yatırılan karyola ve köşk kabîlinden şeylere ıtlak olunur. Rıf'ati de zeminden yüksekliği veya şerefi

i'tibariyledir. 14. ﴿وَاَكْوَابٌ﴾ küpler - kulpu olmıyan küp, surahî bardak gibi meşrubât kapları

﴿مَوْضُوعَةٌ﴾ yakınlarına konmuş - istedikleri zaman «

اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا عَيْنًا

يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ» fahvasınca içmelerine âmade, yine o Cennette 15.

﴿وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ﴾ sıra sıra dizilmiş nümrukalar - nunun zammı veya kesri ile « نمرقه »

dayanmak için konulan koltuk yastığı 16. ﴿وَزَرَابِىُّ مَبْثُوثَةٌ﴾ serilmiş yâhud câbecâ yayılmış

zürbiyyeler - «za» nın zammı veya kesri ile zürbiyye, nefîs ve fâhır döşemeler. Kamusta mezkûr olduğu

üzere zerâbiyy sararmış ve kızarmış olmakla beraber yeşilliği de bulunan otlara dahi denir ve fi'linde - «

اِزْرَبَّتِ النَّبَاتُ اَىْ اِصْفَرَّتْ وَاحْمَرَّتْ وَ فِيهِ خُضْرَةٌ » denilir.

Döşemelere ıtlakı buna teşbih suretiyle olduğu da söylenmiştir. Lâkin Râgıb demiştir ki zerâbiyy fil'asıl bir

mevzı'a mensûb benekli dokumalardır. Sonra döşemelere isti'are olunmuştur اهـ. Ferranın beyanına göre ince tüylü halılardır. Tanafisle hımli rakık, Nemârık ve zerâbî yekdiğeri makamında da kullanıldığından sıhahı cevherî aralarını ayırmıştır. Netekim Hindin:

نحن بنات طارق   نمشى على النمارق

Recezinde nemarık zerâbî ma'nasına kullanılmıştır. Çünkü adeten yastık üzerinde yürünmez. Maamafih sâirleri farklarını göstermiş oldukları gibi âyette de zâhirdir.

17. ﴿اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ الخ...﴾ - Yukarıya bir tefri' olan bu

cümlenin «fa» ile rabtındaki ma'na Gaşiye hadîsini ve mutezammın olduğu evsafı acîbe ile ba's kazıyyesini inkâr edenlere karşı hılkatin en göz önünde bulunan şeylerinde

Sh:»5781

bile görülüp duran acâibliklere nazarı dikkati celb ile halikın kudretini ihtar ve boşuna yorgunluk olan

yolsuz çalışmalardan ve lagviyyattan kurtulmak ve sa'yinden hoşnud olacağı işler yapmak için Zemînden Semaya, Semadan Zemîne, en yakınlarından en uzaklarına kadar eşyanın hılkat tarzlarını teharrî ve tetebbu' ederek onun sünnetlerini ve kudretinin acâibâtını, ve tesarrufu keyfiyyetlerini ve ona göre evamir ve ahkâmını fehm-ü istinbat ile Gaşiye gününün şedaidinden korunacak ve saadetine irdirecek güzel ve nâfi' amellere sevk-ü teşvîktir ki evvelki sûrede suhufı ûlâda olduğu anlatılan tezekkî mazmununun suhufu

uhrada mütemmim ve mükemmili demek olan bir tezkir olmak hasebiyle sonunda « فَذَكِّرْ » emriyle

takıyb olunmuştur. Bu tezkir için Gaşiye hadîsinden sonra Arz ve Semanın keyfiyyeti hılkati ile Halikın kudretine nazarı dikkat celb olunurken ilk önce devenin ileri sürülmesi birden bire nazara acîb gelirse de bu acîblikte de ma'nayı maksuda isabet noktai nazarından bera'ati istihlâl gibi bir bedaat vardır. Zira maksad bakılması mu'tad olan ve pek âdî gibi görünen şeylerin bile keyfiyyeti hılkatleri acâibat ile meşhun bulunduğunu duyurmak olduğu ve deve hılkatinin hakikaten acâibliğile beraber Arabın en yakından nazarına çarpması lâzım geldiği düşünülürse bunun hılkati âlemi seyr için mebde'i nazar ittihaz edilmesi en muvafık bir hareket olduktan başka serilmiş döşeklerden bir lahzada deveye atlatarak ondan Semaya, ondan cibale, onlardan muhîtı Arza bir tedkık siyahati yaptıran intıkalde bir garabet ve ayni zamanda fasılalarda kıvrık «ha» dan şiddetli uzun «ta» ya geçen bir inbisat ile ifadeye başkaca bir tehavvül verilmesi hılkatteki acâibatı göstermek maksadına her vechile intıbak eden bedîî san'atleri ihtiva ettiği anlaşılır. Bu sayılan şeylere nazar da bütün âleme nazarı tezammun eder. «Fa» siyakın ıktıza ettiği mukaddere ma'tuf olarak hasılı ma'na

Sh:»5782

şu olur: Gaşiye hadîsi böyle haber verildiği, Dünyanın âhiri ya biyhûde ameller yüzünden bîtab olarak zillet-ü sefâletle ateşe yaslanmak veya yolunda cereyan eden güzel ve müsmir amellerle ni'met-ü saadete irerek sa'yinden ilel'ebed hoşnud olmaktan ibaret idiği anlatıldığı halde bulunduğu âlemi ve yaradanın hukm-ü kudretini düşünmeyip de Dünyayı Âhırete tercih eden gafiller hâlâ önünü sonunu görmek ve sonunda hoşnud olacağı fâideli ameller yolunu aramak ve gereği gibi istifâde etmek için nazar etmezler mi o her gün gözleri önünde kullanıp durdukları, etinden, südünden, yününden, derisinden, işinden, gücünden, türlü menafi'inden intifa' etmek için türlü meşakkatlere soktukları deveye?

﴿كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ nasıl yaratılmış? - Ne acîb hılkati var? Bir çok hayvanların hılkatine

benzemiyen iri cüssesi, şiddetli kuvveti, acâib hey'eti başka hayvanların iktifa etmediği cüz'î alef ve dikenli mikenli mer'alarla iktifa ederek ağır yüklerle uzun uzun seferlere ve günlerce susuzluğa tehammül eden sabr-ü metaneti ve oturup kalkmaktaki vaz'iyyeti ve o kuvvet ve cesametiyle beraber en zaıyf bir hayvandan, bir koyundan, bir merkebten daha ziyade ve hatta bir çocukla bile yedilip güdülebilecek derecede itaat ve inkıyad ile insanlara müsahhar kılınarak istıhdam edilmesi ve gittiği bir yolu bir çok insanlardan daha sağlam bir hâfıza ile belleyip çıkarması ve kalınlığına rağmen güzel sesle hıda olunduğu zaman müteessir olarak şevk-u tarab ile coşması

Sh:»5783

gibi ahvali ne acâyib şeylerdir; insan kendi zekâsiyle bu acîb hılkat arasındaki fark ve münasebeti düşünür. O iri acîb hayvana karşı kendi maddî kuvvetinin küçüklüğünü mukayese ve onunla beraber kendinin onu istıhdam edebilecek surette galebesi esrarını ve bundan daha güzel istifade yollarını araştırırsa şübhe yok ki her şeyden evvel Halık teâlânın sun'undaki acâibatı, kudretindeki vüs'ati ve her şey'e bir hususiyyet bahşeden iradesindeki tahsîsatı ve hepsini münasebatı mahsusalarına göre bir nizam ile idare eden emr-ü hukmünü ve binaenaleyh insanların da ona göre acı veya tatlı bir âkıbete yürümekte bulunduğunu anlaması ve o yolda iyman ve ırfan ile ilerisi için şevk ile çalışması iycab eder. İlâhî tahsîsatın ehemmiyyeti ılm-ü ma'rifet gibi ma'nevî kuvvetlerin maddî kuvvetlere tefevvuk ve hakimiyetini sarîh bir misal ile anlatmak için insanlar elinde müsahhar olan devenin keyfiyyeti hılkatini mebde'i nazar ittihaz etmek herkes için en açık ve en fâideli bir misal olduğunda şübhe yoktur. Gerçi fil daha büyüktür. Ve onun hılkatinde de bariz bir acîblik vardır. Lâkin o deve gibi temiz bir hayvan olmadıktan başka onun kadar göz önünde değil ve bahusus Arabın nazarından uzaktır. Deve ise Arabın ehassı emvalindendir. Hele darîin zikrinden sonra deveye bir atfı nazar etmenin de başkaca bir münasebet ve letafeti vardır. Sonra seyr-ü sefer etmek üzere deveye binen bir kimse boyundan hayli yüksek bir irtifaa çıkmış olur. Yukarı baktığı zaman fevkında Semayı, sağa sola baktığı zaman dağları, aşağıya baktığı zaman da sathı Arzı görür. Ve bu nazarlar ne kadar genişler ne kadar derinleşirse insanın bulunduğu âleme dair vukufu ve Halık tealânın sun'-u kudreti ve nimetlerinin vüs'atı ve istikbalin ehemmiyyeti ve yoluyla sa'y-ü gayretin kıymeti hakkında ma'rifeti de öyle genişler ve derinleşir.

Ebül'abbas Müberred gibi ba'zıları burada deveye

nazardan Semaya nazara geçmeği baîd görerek ma'tuflar arasında daha mütecanis bir münasebet düşünmek üzere Sema karînesiyle ibilden murad, sehab olduğuna kail olmuştur. Sahib Keşşaf der ki bunun muradı ibilin gamâm, müzn, rebab, ğaym, ğayn ve saire gibi bulut isimlerinden olduğunu söylemek değil, bir çok Arab eş'arından bulutun deveye teşbih edilmiş olduğunu görerek burada da teşbih ve mecaz tarikıyle ibilden sehab murad olunmasını tecviz olmalıdır اهـ. Fakat mecaza hacet yoktur. Deveye nazardan Semaya nazara geçirmek bilhassa vâdîlerinde, bâdiyelerinde, uzak seyr-ü seferlerinde deveye ihtısası ma'lûm bulunan Arabın irşadı bakımından gayet tabîi ve lâtîftir. Deve en istifadeli malî olup dâ ona bakmamak, acîb hılkatini düşünmemek nasıl büyük gaflet ise deveye binip de Semaya bakmamak, Halikın kudret ve azametini mutaleaya dalmamak daha büyük gafletdir. Onun için buyuruluyor ki:

18. ﴿وَاِلَى السَّمَٓاءِ﴾ Ve o Semaya - gece gündüz müşahade edip durdukları hayretengiz Göğe bakmazlarmı ﴿كَيْفَ رُفِعَتْ﴾ nasıl yükseltilmiş? - Yukarı doğru yükselen cevviheva üstünde derin bir bu'd-u imtidad içinde her biri bir felekte direksiz dayaksız yüzüp duran layü'ad ecram ve kevakibiyle o zîynet ve füshatiyle, bütün nazarları kaplıyan o aşılmaz muhîta nasıl bir irtifa' verilmiş 19. ﴿وَاِلَى الْجِبَالِ﴾ ve o dağlara - yerden o Semaya doğru ser çekere dikilip nazarları tahdid eden ve türlü menafi'i ile intifa' edilip duran dağlara bakmazlarmı? ﴿كَيْفَ نُصِبَتْ﴾ Nasıl dikilmiş? - Nazıl vaz'iyyetlerle konulup tesbit edilmiş? 20. ﴿وَاِلَى الْاَرْضِ﴾ Ve o Arza - ve üzerinde yaşadıkları ve altlarında zelûl ve münkad buldukları ve yarın içine gömülecekleri Arza

bakmazlarmı? ﴿كَيْفَ سُطِحَتْ﴾ Nasıl satıhlanmış? - O dağlar, vâdîlerle beraber ovalar denizler gibi düzlüklerden nasıl bir satıh ile kaplanıp üzerinde hayat ve seyr-ü sefer kabil olacak vechile düzlenmiş döşenmiş. Bu satıh husule gelinciye kadar nasıl tekallübler, tehavvüller vuku'a getirilmiş? Neler yıkılmış neler yapılmış? Ne halklar, ne tesviyeler, ne işler cereyan etmiş? Bugün ne hâle gelmiş? Yarın neler olması muhtemil? Hasılı nasıl ve ne gibi bir âlemde bulunuyorlar? Ne olmuş ne olacaklar? Bütün bunlara tedebbür ve ibret nazariyle bakıp da yaradanın kudretini, Gaşiye hadîsinin mutezammın olduğu ba's-ü nüşûrün, ceza ve mükâfatın hakkıyyetini sa'yinden razı olmak için hak yolunda çalışmanın lüzumunu düşünmezlermi? Görülüyorki bu nazar, âlemin Arz-u Semasiyle hepsine nazar demektir. Bununla beraber Arzın bir cüz'ünden başlayıp Semâdan ve dağlardan dolaşarak nihayet sathı Arzın keyfiyyetini tedkıka getirilmiştir. Zira - «

وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ» buyurulduğu üzere Arz insanlar için bir zamana kadar hayattan nasîb alınacak bir yurddur. Onda yaşanacak, onda ölünecek, ondan çıkarılıp haşr-ü neşr ile Âhırete gidilecektir. Onun için bulunduğu yurdu ileri geri hudud ve keyfiyyetiyle tanıyıp «

فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ»

müeddasınca akıbeti anlamak ve ona göre hayatını câhilâne ve biyhûde şeylerle geçirmeyip iyman ve ırfan ile güzel amellere çalışmak lüzumuna tenbih olunmuştur. Şayanı dikkattir ki burada bu keyfiyyat, tafsîl olunmamış, yalnız, halk, refi', nasb, satıh keyfiyyetlerine icmalen nazarı dikkat celb olunmuştur. Demek ki bunlar şuhud âleminde bilfi'il mevcud şeyler olduğu için tafsîli insanların mücerred teharrî ve tedkık nazarlariyle bilinebilecek ulûm ve maarifi akliyye mevzu'larındandır. Demek ki bunlara husni nazar matlûbi ilâhîdir. Ve bu nazar ve tecribe ile

edinebileceğimiz ma'lûmatın ma'rifetullah için bir ehemmiyeti mahsusası vardır. Kur'anın bir çok yerlerinde bilhassa ıhtar edilen bu gibi âyâtı tekvîniyye hılkatte bilfi'il mevcud bulunduğu cihetle böyle icmalen vaki' olan işaratı ilâhiyyeye tezkir namı verilmiştir. Çünkü bunlar teharriyyatı akliyye ve tecribiyye ile bilinecek şeyler olduğu için esbabı ılimleri esasen ukulün fıtratında merkûzdur. Bu suretle burada bilhassa Hayvanat, Hey'et, Coğrafya, Tabakati Arz ve Tarihi tabîi denilen aklî ve tecribî ilimlerin fâidelerine ve müslimanların onlarla da iştigali lüzümuna ve ancak bunları gayei ma'rifet add etmeyip Halikın tesarrufatı keyfiyyetleriyle kudreti âyâtını ve kanunlarını tanımak ve kâfirlerin bâtıl ve yanlış akîdelerini redd ederek hayatı âhire için Dünya hayattan nasıyb almak üzere vazîfe yollarını fehm-ü istinbata vasıta telâkkî eylemek hususlarına bir delâlet vardır. Filvaki' Arzı ve ahvalini ve Arz üzerinde hayat kaidelerini en iyi bilenler ve bilgileri nisbetinde iyi çalışan milletler diğerlerine galebe edegelmişler, içinde bulundukları Dünya hayatı ve Dünyanın boş ve aldatıcı lezzetlerini aksayı emel edinip de onunla kalmak istiyen âtıl, hevaî milletler veya nereye gittiğini bilmiyerek cahilâne bir hırs ve çılgınlıkla etrafına saldıran hırçın kavımlar, mağlûb ve perişan olagelmişlerdir. Dünya hayatı tercih edenler de etmiyenler de nasıl olsa bu hayattan çıkıp gitmişler, ve ancak iyman ve ırfan ve ihlâs ve ıykan ile Âhıret için çalışan ve güzel amellerle Hakka kavuşanlar ebedî saadet ve bahtiyarlığı kazanmışlardır. Şübhe yok ki bu nazar, icmalî de tafsîlî de olabilir. İcmâlı, bu âyetlerle anlatılmış, tafsîlı de nazarlarımızın bilmüşahede keşf-ü tedkikına havale kılınmış, hâlâ bakmıyanlara « اَفَلَا يَنْظُرُونَ » diye ıtab buyurulmuştur. Bunun üzerine buyuruluyor ki 21. ﴿فَذَكِّرْ﴾ o halde tezkir et - ya'ni hâlâ bakmıyorlar, bunlara nazar edip düşünmiyorlarsa sen onlara va'z ve nasîhat ile hatırlat, bakmaları

Sh:»5787
lüzumunu veya o nazarın netayicini tebliğ ve ıhtar et, tezkir ile iktifa et de daha ziyade zorlama, zorla düşündüreceğim diye uğraşma ﴿اِنَّمَٓا اَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾ çünkü sen ancak bir müzekkirsin - sade tebliğ ve ıhtara me'mur bir nasîhatcı, bir öğüdcüsün 22. ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ﴾ üzerlerine musallat cebbar değilsin. - Zorla nazar ettirip düşündürecek, her isteğin şey'i yaptıracak, kalblerine hukm edip dilediğin gibi ı'tikad ettirecek değilsin « اِنَّكَ لَاتَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ » 23. ﴿اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ﴾ ancak her kim aksine gidip küfür ederse - ya'ni tezkir ve ıhtarı dinlemez ve bu irşada karşı küfrân eyliyerek küfürde ısrar eylerse 24. ﴿فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ﴾ ondan dolayı Allah onu en büyük azâb ile ta'zib edecektir. - Ki en büyük azâb, Âhıret azâbıdır. « وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ » ona ba'zan. Dünya azâbı dahi munzamm olursa da o Âhıret azâbına nisbetle küçük kalır. 25. ﴿اِنَّ اِلَيْنَٓا اِيَابَهُمْ﴾ her halde onların dönüşleri nihayet bizedir. - Ne kadar yüz çevirirseler ne kadar kaçmağa çalışsalar akıbet dönüp bize geleceklerdir. 26. ﴿ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾ sonra da hisabları muhakkak bize âiddir. - Ya'ni hisablarını başkası değil, Allah görecek, Allaha hisab vereceklerdir. Binaen'aleyh o en büyük azâbdan kurtulmalarına imkân ve ihtimal yoktur.

Şimdi bu Sûrede zikr olunan nazarların hâsılei ıbretini biraz tafsîl ile Allaha rücu' akıbetinin bir tavzîhı siyakında zaman tehavvülâtına dikkati celb ile başlıyan Vel'fecri Sûresi gelecektir.

FECR

٨٩ سُورَةُ الْفَجْرِ

Bu Fecir sûresi mekkîdir. Ebu hayyan Bahirde mekkî olması cumhur kavli olup Âliy ibni Talhanın medenî dediğini de kaydeylemiştir.

Âyetleri - Hicazîde otuz iki, Küfî ve Şamîde otuz, Basrîde yirmi dokuzdur.

Fasılası - ر ٠ د ٠ ب ٠ ن ٠ م ٠ ا ٠ ت ٠ ه ٠ harfleridir.

« جَنَّتِى ٠ حَيَاتِى » fasılalarında « يا » redîf olduğundan asıl fasıla harfi « تا » sayılmıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

﴿١﴾ وَالْفَجْرِ ﴿٢﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٣﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٤﴾
وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِ ﴿٥﴾ هَلْ ف۪ى ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ى حِجْرٍ ﴿٦﴾ اَلَمْ
تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٧﴾ اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٨﴾ اَلَّت۪ى
لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِى الْبِلَادِ ﴿٩﴾ وَثَمُودَ الَّذ۪ينَ جَابُوا الصَّخْرَ
بِالْوَادِ ﴿﴾

Sh:»5789

﴿١٠﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِى الْاَوْتَادِ ﴿١١﴾ اَلَّذ۪ينَ طَغَوْا فِى الْبِلَادِ
﴿١٢﴾ فَاَكْثَرُوا ف۪يهَا الْفَسَادَ ﴿١٣﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ
عَذَابٍ ﴿١٤﴾ اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٥﴾ فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا
مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ى اَكْرَمَنِ ﴿١٦﴾ وَاَمَّا
اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ى اَهَانَنِ ﴿١٧﴾ كَلَّا
بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَت۪يمَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَحَٓاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ
الْمِسْك۪ينِ ﴿١٩﴾ وَتَاْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلًا لَمًّا ﴿٢٠﴾ وَتُحِبُّونَ
الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢١﴾ كَلَّٓا اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّا
﴿٢٢﴾ وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٣﴾ وَج۪ٓيءَ يَوْمَئِذٍ

بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى ﴿٢٤﴾ يَقُولُ
يَا لَيْتَنٖى قَدَّمْتُ لِحَيَاتٖى ﴿٢٥﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ اَحَدٌ
﴿٢٦﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ اَحَدٌ ﴿﴾

Sh:»5790

﴿٢٧﴾ يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٨﴾ اِرْجِعٖى اِلٰى رَبِّكِ
رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴿٢٩﴾ فَادْخُلٖى فٖى عِبَادٖى ﴿٣٠﴾ وَادْخُلٖى
جَنَّتٖى ﴿﴾

Meali Şerifi

Kasem olsun ki fecre 1 Ve leyâli aşre 2 Ve şef'ü vetre 3 Ve geceye: geçeceği sıra 4 Nasıl bunlarda bir akıl sahibi için bir kasem var değilmi? 5 Görmedinmi rabbın nasıl yaptı Ade? 6 İreme zâtil'imâde 7 - Ki o beldeler içinde misli yaradılmamıştı - 8 Ve vâdîlerde kayaları kesen Semûde 9 Ve o kazıkların sahibi Fir'avne 10 Onlar ki memleketlerde tuğyan etmişlerdi de onlarda fesadı çoğaltmışlardı 11 Onun için rabbın da üzerlerine bir azâb kamçısı yağdırıverdi 12 Şübhesizki Rabbın öyle mırsad ile gözetmektedir 13 Amma insan, her ne zaman rabbı onu imtihan edip de ona ikram eyler, ona ni'metler verirse, o vakıt rabbım bana ikram etti der 14 Amma her nezaman da imtihan edip rızkını daraltırsa o vakıt da rabbım bana ihanet etti der. Hayır hayır doğrusu siz yetîme ikram etmiyorsunuz 15 Ve bir birinizi miskîni ıt'ame teşvık eylemiyorsunuz 16 Halbuki mîrası öyle bir yiyiş yiyorsunuzki yığmacasına 18 Hayır hayır, Arz "dekken dekkâ" düzlendiği 19 Ve rabbının emri gelip Melek "saffen saffâ" dizildiği vakıt 20 Ki Cehennem de o gün getirilmiştir, o insan o gün anlar, fakat o anlamadan ona ne fâide? 21 Ah der; nolurdu ben önce hayatım için (sağlığımda hayırlar) takdim etmiş olsa idim 22 artık o gün onun ettiği azâbı kimse edemez 23 Ve onun vurduğu bağı kimse vuramaz 24 Ey o rabbına muti' olan nefsi mut'meinne 25 Sen dön o rabbına hem râdıye olarak hem merdıyye de 26 Gir kullarım içine 27 Gir Cennetime 28

Sh:»5791

1. الخ ﴿وَالْفَجْرِ﴾ - Bu Sûrenin evvelinde kasem ile bir takım şeylere nazarı dikkat celb olunmuştur ki bunlar âlemdeki inkılâbata delâlet eyliyen ve insanı zulmetten nura, kederden sürura götüren ve bu suretle kendilerinden evvel kendilerini ihdas eden Halık tealânın rububiyyetini iş'ar eyliyen zaman hâdiseleridir. Bunların ta'rif ve tenkirlerine, ve «lâm» larındaki ahid veya cins veya istığrak ihtimalleri ı'tibariyle derecei şumüllerine ve ta'yin ve tefsirlerine dair müfessirînin bir çok sözleri ve rivayetleri vardır.

Fecir, ma'lûm ki gece karanlığının çatladığı sabahın ilk beyazıdır ki lisanımızda şafak atması tan sökmesi ta'bir olunur * Evvel olan amûdîsine fecri kâzib, üfkîsine fecri sadık tesmiye olunur. Kâzibine şer'an savm, salât hukmü tealluk etmez, mu'teber olan sadıkıdır. Bu suretle fecir, cihanın zulmetten nura geçmek üzere gülümsediği en neş'eli, mes'ud bir demidir. Bu i'tibar ile lâmı cins olarak « وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ » gibi cinsi fecre kasem şübhesiz ki ma'nalıdır. Bir çoklarının da kavli budur. Bununla beraber ba'zı sabahların daha ziyade hususıyyetleri bulunduğunda da şübhe yoktur. Bu i'tibar ile de lâmi ahd olarak Cuma, Bayram gibi eyyamı mubarekeden birinin fecri mülâhaza olunabilir. Bu surette en mütebadiri Mücahidden merviy olduğu üzere, Kurban bayramı gününün fecri olmaktır ki Zilhıccenin onuncu günüdür. Evvelki buna dahi şâmil olursa da bunda daha ziyade bir hususıyyet ve cem'iyyet ile sürura işaret vardır. Şu da buna karîne gibidir: 2. ﴿وَلَيَالٍ عَشْرٍ﴾ ve leyâli aşre - çünkü alel'ıtlak aşr denilince Zilhıccenin aşri, ya'ni birinden Bayram günü olan onuncusuna kadar onu tebâdür ettiğinden leyali aşr bu on gece demek olur. Maamafih Ramazanın aşri ehîri ve Muharremin Aşurasına kadar onu da sayılı

onlardandır.

Sh:»5792

Bunlar hakkında da rivayet vardır. Gerçi burada ahde delâlet eden «lâm» getirilmeyip nekire olarak «

وَلَيَالٍ عَشْرٍ » denilmesi muayyen bir aşr maksud olmayıp bunların her birine ve belki her ayın koyu

mehtabına tekaddüm eden ilk on gecesine ihtimalini iş'ar edebilirse de mutlak müşekkin olduğu zaman kemaline masruf olması kaidesince bunun «lâm» dan müstağni olarak en ma'ruf olan aşri Zilhicceye hamli mütebadir olduğu gibi tenvînin de sade tenkir için değil, tefhîm için olarak bu gecelerin şerefi mahsusasına daha ziyade bir tenbih ifade ettiği de beyan olunmuştur. Bir de denilebilir ki bunun tenkîri muayyen bir sene Zilhiccesinin aşri maksud olmıyarak ferdi münteşire işaret olmak içindir. Diğer bir aşr olması ihtimali melhuz olsa dahi her halde murad, sonu fecir gibi bir neş'e ve sürura mentehi olan bir on gece olmak iktiza eder, onuncu sabahı îdi adhâ olan aşri Zilhicce de buna evfak, sonra leylei kadri muhtevi olması ihtimali ve îdi fıtra müntehi bulunması i'tibari ile Ramazanın aşri ahîri de muvafıktır. Bu vechile leyali aşr Dünya ömrü mesabesinde olarak Sûrenin âhirine bir bera'ati istihlâl ma'nasında da olmuş olur. Bu aşrin Kurban bayramından aşri evvel olduğuna Hâkim, sahih diyerek ve daha bir cemaat İbni Abbastan rivayet etmişlerdir. İbni Zübeyrden ve Mesruk ve Mücahid ve Ikrime ve daha başkalarından da rivayet olunmuştur. İmâm Ahmed, Neseî ve Hâkim, sahih diyerek ve Bezzar ve İbni cerir ve ibni Merduye ve şuabda beyheki Hazreti Cabirden de Resûlullah sallâllahü aleyhi vessellem «

وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ عَشْرُ الْاَضْحٰى » dir, buyurdu diye merfuan rivayet etmişlerdir.

Bundan dolayı İbni Cerîr demiştir ki savab olan kavil bunların aşri adhâ olmasıdır. Çünkü Ehli te'vilden huccet bunun üzerinde icma' etmiştir. Ve denilmiştir ki Hazreti Musânın miykatında «

وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً » buyurulan aşir de aşri

zilhiccedir اهـ. Bu aşrin fazıyleti hakkında eserler de vardır. Ezcümle Ahmed ve Buharî

Sh:»5793

İbni Abbastan merfu'an rivayet eylemişlerdir: günlerden hiç biri yokturki onlarda amel eyyamı aşirden efdal ve Allah azze ve celle daha sevgili olsun, Yâresûlallah! Fîsebîlillah cihaddamı değil? Denildi, fîsebîlillah cihad da değil, ancak nefsiyle ve maliyle fîsebîlillah cihad edip de onlardan bir şey ile dönmiyen müstesna buyurdu. Maahaza İbni münzir ile İbni ebî hâtim İbni Abbastan Ramazanın son aşrı olduğunu da rivayet etmişlerdir, Dahhâkten de böyle rivayet olunmuştur. Hattâ ba'zıları bunun muttefakun aleyh olduğuna kail olmuş ve Hazreti Aişeden sıhhatı müttefakunaleyh olan bir hadîs ile buna istidlâl eylemiştir: Hazreti Aişe radıyallahü anha demiştirki: aşir, ya'ni Ramazanın aşri ahîri dâhil olunca Resulullah kuşağını sıkar (şeddi mi'zer eder) gecesini ihya eyler, ehlini de iykaz ederdi اهـ. Lâkin bu hadîs burada mervî olan aşri beyan sıyakında değil, bilhassa kadir gecesi fazıyletini teharrî siyakında olması, bir de kavli nebîyi değil, fi'li nebîyi hikâye etmesi hasebiyle tefsîr noktai nazarından Câbir hadîsinin tercihî ıktiza eyler. Bununla beraber görülüyorki âyette de rivayetlerde de ihtimal, munkati' değildir. Leyalıı aşr aşri Adhâ da akvâ olmakla beraber, ikisine de, hattâ aşrı Muharreme de sadık olabilir. Her hangisi olursa olsun kasemde anlaşılan asli ma'na Dünya inkılâbatının hukmünü anlatmak üzere bir muveffakıyyet ve sürur ile inkişafa ve binaenaleyh bir îde müntehî olan muvakkat, zahmetli ibadet ve mücahede saatlerinin kıymetine ve bunları gaflet ve ısyan ile geçrenlerin ebedî husranına tenbihtir. Netekim Sûrenin mündericatı da bu mazmunu tavzîh

edecektir. 3. ﴿وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ﴾ ve şefi' ve vetre - ya'ni çifte ve teke. Razî der ki şefi' vetir,

Arabın « اَلْخَسَا وَالزَّكَا » âmmenin zevc ve ferd dediğidir.

Sh:»5794

Yunus demiştir ki: Ehli Âliye adedde feth ile vetir «zahil» de ya'ni öc ve intikam almak ma'nasında kesr ile vitr derler. Temîm ise ikisinde de kesr ile vitr derler اهـ. Bunun iyzahı: Şefi' ve vetir kelimeleri masdar ve ism olarak kullanılır, masdar olduğu zaman eşşefi', bir şey'i diğerine zamm etmek demek olup çiftlemek ve şefaat etmek ma'nalarına gelir. Vetirde iytar gibi teklemek ve ahzi sâr etmek, ya'ni öc almak ma'nalarına gelir. Ve öce, kîne tire denilir. İsm olduğu zaman da şefi' çift, vitir tek demek olur. Netekim iki rek'at namaza bir şefi' denildiği gibi, tek namaza da vitir, denilir. Demek ki şef-u vetr, şefaat ve intikam, çiftleme ve tekleme, çift ve tek ma'nalarına muhtemil bir cem-u fark ifade eder. Burada da elvetr Hamze, kisaî Halefi âşir kıraetlerinde «vav» ın kesriyle, Aşerenin mütebakîsinde feth ile okunmuştur. Yünusun zikrolunan kavline göre kesir, iki ma'naya da muhtemil ise de feth ile vetir ancak aded de ya'ni tek veya tekleme ma'nasınadır. Ve buna Kureyş lügati demişlerdir. Âlûsî derki: Vitr kesr ile de okunmuştur, bu Temîm lügatidir. Cumhur

kıraati feth üzeredir ve bu Kureyş lügatidir. Sahib matlain beyanına göre de şefi' mukabili vetir de habr-ü hibr gibi feth-ü kesr ile lügattir. Amma tire, ya'ni hıkd-u kîn ma'nasına vitirde mesmu' olan yalnız kesirdir. Maamafih Asmeî bunda da iki lügat hikâye etmiştir اهـ. İşte Cumhur kıraeti feth ile olduğu bu da ancak aded ma'nasında Kureyş lügatı bulunduğu için müfessirîn burada kesir kıraetlerini de bu ma'naya haml ederek intikam ma'nasını hiç kale almamışlar, adede müteallık olan çift ve tek ma'naları üzerinde yürümüşlerdir ki şefi' ve vetir tekabülünden zâhir olan da budur. Gerçi kesir kıraeti ikisine de muhtemil ve « اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ » ile anlatılan azgın müfsidler üzerine « hasebiyle vetrin bu ma'naya hamline bir karîne olabilirse de fetih kıraeti buna

Sh:»5795

müsâid görülmediği gibi şefi' ve vetir tekabülü de şefaat ve intikam ma'nasında ma'ruf olmadığından bu ma'na hafî bir iymadan ıbaret kalmış olur. O halde çift ve tek ta'birinden ne anlamak lâzım gelir? «Lâmlar» cinse mahmul olduğu surette şübhe yok ki bu ta'bir bütün eşyaya şamildir. Zîra eşya, ya çift ya tek olmaktan hâlî olmaz. Bu takdirde cemi'i eşyaya kasem edilmiş olur. Bundaki fâide ise zaman tehavvülâtının her şey'e sereyanına nazarı dikkati celb ile fâniliğini bir ıhtardan ibaret olur. Bu takdirde murad « كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ » müeddasınca vechullahdan ma'ada olan eşya olmak lâzım gelir. «âmlar» ahde mahmul olduğu surette de şefi' veya vetir olmakla ma'ruf bir çok şeylere muhtemil olur. Bundan dolayı müfessirîn burada otuzdan fazla vücuh zikretmişlerdir. Bunlardan rivayeten en kuvvetli olanlardan bir kaç tanesini zikredelim:

1 - Buharîde dahi Mücahidden merviy olduğu üzere « الشفع » mahlûk olan her şey, « وتر » Allah tealâ اهـ. Bu surette « وَمِنْ كُلِّ شَىْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ اِنِّى لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ » mezmunu olur « سُبْحَانَ الَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا » esmâi hüsnâ hadîsinde de « اِنَّ اللّٰهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ » vârid olduğu ma'lûmdur. Her mahlûkun bir misli veya zıddı vardırki bir şefi' teşkil ederler: küfr-ü iyman, saadet ve şekavet, hüdâ ve dalâlet, leyl-ü nehar, Sema ve Arz, bahr-ü berr, Cinn-ü İns, ruh ve cisim hep çifttir. Allah tealâ ise lâşerîkeleh, « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » vitrün, ehadün, samedündür.

2 - İmam Ahmed, ve Tirmizî, ımran ibni husayn radıyallahü anhden rivayet etmişlerdirki Resûlullah sallallahü aleyhi veselleme « وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ » den suâl olundu da salât, ba'zısı şefi' ve ba'zısı vitirdir buyurdu. Tirmizî buna Katâdeden garib demiştir. Bunu Imrandan, Abd ibni humeyd ve İbni cerîr ve İbni münzir ve İbni merduye ve İbni ebi hâtim de rivayet etmişler. İbni ebî hâtim, sahih demiştir.

Sh:»5796

3 - İbni Abbastan: zürare ibni ebî evfâ ve Ikrime ve ondan Katâde ve Dahhâk, demişlerdiki: şefi' Yevmi nahir, vetir Yevmi arefedir. Leyalii aşir de, Câbir hadîsine evfak olan da budur. Allah tealâ ılmi ilâhîsinde bu aşir gecelerinin sair günlere fadlını ve bu iki günün de bu gecelerin sâirlerine fadl-ü hayrını bildirmek üzere bu on geceye ve iki güne kasem buyurmuştur. Kurban Bayramının ilk günü Zilhiccenin onuncü günü

olmakla çift, dokuzuncü Arefe günü tektir. Ve bunlar asıl erkanı haccın eda olunabildiği birinci ve ikinci günlerdir. Arefata yetişen hacca yetişmiş olur. Yevmi nahirde de itmam edebilir. Bir de Nahir günü tek kalmıyarak nazîrleri de ona munzamm olur. Sonra iki gün hem Nahir, hem Teşrık, dördüncü bir de yalnız Teşrık olur. Bu sebeblerle Arefeye vitir, yevmi Nahre şefi' namı verilmiştir. Bu surette bu âyetler, yeknesak olarak hep Kurban bayramına tealluk etmiş olacağından hem vâzıhan mütenasib hem de ma'nîdardır. Keşşaf hasiyesinde Taybî demiştir ki Imran ibni husayn hadîsiyle rivayet olunan salât tefsiri Resûlullaha merfu' olduğu için « لَا مَحِيدَ عَنْهُ » olan, ya'ni tercihi lâzım gelen tefsirdir. Lâkin Bahirde Ebu Hayyan da der ki Câbir hadîsi isnadca ımran ibni husayn hadîsinden esahtır. Ahid müteaddid olduğundan dolayı «lâm» ı cinse hamleden diğer bir takım müfessirîn de bunları hasır tarikiyle değil, ba'zı vücuh ile tefsîr kabîlinden add ederek tevhîde delâlet veya dînce fâide, yâhud mâ kabline ve mâba'dine münasebet noktai nazarından zâhir gördükleri daha bir çok şeyler saymışlar ise de hepsinin esası zikr ettiğimiz dört vecihde toplanmaktadır. İbni Cerîr demiştir ki en doğrusu Allah tealâ şefi' ve vetre kasem etmiş ne şefi'den ne vetirden bir nev'i ne: haber, ne de akl ile, tahsîs etmemiştir. Her şefi' ve her vetir bu kasemde dahildir. Haseni Basrî Hazretleri de şefi' ve vetir her adede kasem olduğunu söylemiştir اهـ. Maamafih Câbir ve İbni

Sh:»5797

Abbas rivayetleri üzere aşri Zilhıcce geceleri ve Arefe ve Kurban bayramı günleriyle tefsîr hem âyetlerin tenâsükuna hem sûrenin mazmununa nazaran evfak ve ıbretlidir. Bunda şefi' ve vetrin muhtemil olabileceği ma'naların hepsine îma ve işaret bulunmakla beraber âlemde hayattan uhravî bir îd ve sürûre irmek için aşir geceleri gibi mahdûd olan beş on günlük ömürde cem'an ve ferden ıbadet ve mücâhede lüzumuna en vazıh bir misal ile tenbih de edilmiş oluyor. Leyal denilmekle buna işaret olunduğu gibi bilhassa şununla da bu ma'na anlatılmış demektir:

4. ﴿وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِۚ﴾ Ve giderken, ya'ni geçtiği sırada geceye kasem olsun - netekim Müddessirde « وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ » buyurulmuştu.

YESR, aslı yesrîdir. Fasıla için «ya» hazf olunarak «ra» nın kesresiyle iktifa olunmuştur, meczum değildir. Onun için Nafi', Ebu Amr, Ebu Ca'fer kıraetlerinde vasılda, İbni Kesîr ve Ya'kub kıraetlerinde vakıfta ve vasılda «ya» ile « يَسْرِى » okunur. İsrâ gibi gece gitmek ma'nasına süra ve sirayetten muzari'dir. Gecenin gece gitmesi, gece içinde gece mülâhaza ettir gibi katmerli bir ifadedir. Bu gibi makamda tecrid mu'tad olduğundan mücerred yürümek ma'nasına hamli mütearef ise de bunda diğer iki nükte vardır. Birisi, geceden murad zulmet olduğuna ve zulmetin zevale yüz tuttuğu lâhzaya işaret olması, birisi de gecenin bir de gam ve elemle alâkadar olduğuna ve o gam ve elemin geçmek üzere bulunduğu lâhzaya işaret olmasıdır. Ki bu demler sabaha yakın olan mubârek sahar vakıtlarıdır. Bu ıtibar ile, fecir ve leyl cins için olmak daha şümullü olur ise de Bayram sabahı ve sabahı Bayram olan gecenin saharı olmak daha cem'iyyetli ve daha revnaklıdır. Bir takım müfessirîn de bunun leylei cemi' denilen Müzdelife gecesi olduğunu söylemişlerdir.

Sh:»5798

5. ﴿هَلْ فٖى ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذٖى حِجْرٍۜ﴾ Bunda: Bu kasemlerde veya bu zikr olunan şeylerde aklı kendisini fenâlıktan men'edecek bir akıl sahibi için büyük bir kasem veya kasem edilir, and verilir bir şey var değil mi? - Elbette var, çünkü bunlar öyle hâdiseler, öyle şeylerdir ki bir akıl sahibinin bunlara ehemmiyyet vermemesi bunların feyz-u berekâtından, hassai irşadiyyesinden istifade etmek, kuvvet almak istememesi ihtimali yoktur. Ancak tam bir akıl sahibi bizzat bu hâdiselerin kendilerinde değil, onların muhdisi olan ve bu inkılâbâtı tedbir ve idare eyliyen rabbine istidlâl ederek en büyük kasemi bunların rabbine kasemde bulur. Zira « اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُۜ » dur. Bütün bu hâdisat ve inkılâbat içinde mütekallib olan kalbler Allahı anmadan ıtminanı bulamaz. Bu kasemlerden bunu anmak için de iki vechi delâlet vardır. Birisi: Mücahidden rivayet olunduğu üzere elvitirden doğrudan doğru Allahı anlamaktır. Bu takdirde bunlar içinde en büyük kasem bir bunda bulunmuş olup itsifham doğrudan doğru takrîrî olur. İkincisi de bunların her birini âyâti ilâhiyyeden biri telâkkî ederek onlara kasemden asıl murad delâlet ettikleri rabbi vâhide kasem olduğunu, ya'ni hasılı ma'na: «

وربِ الفجرِ » ilh... ma'nasına raci' bulunduğunu anlamaktır. Bu takdirde istifham bunların bizzat

kendilerinde değil, delâlet eyledikleri bir rabba kasemde âkıl için bir kasem vardır cevabını telkîn etmek üzere min vechin inkârî min vechin takrîrî olmuş olur. Fahri Razî bu vechi şöyle ifade etmiştir: «

هَلْ فِى ذٰلِكَ قَسَمٌ » bir istifhamdır. Bundan murad da te'kiddir. Bu bir kimsenin bir hucceti

bâhire zikr edip de nasıl bu zikr ettiğimde bir huccet var mı? Demesi gibidir. Ma'na: sahibi lübb olan bir kimse bilir ki Allah tealânın kasem ettiği bu şeylerde tevhîd ve rububiyyete delâlet eden delâil ve acâib vardır. Bunlar halikına

Sh:»5799

delâletleri ıtibarile kasem olunmağa lâyıktırlar demek olur. Kazıy demiştir ki bu âyet, söylediğimiz vechile,

kasem bu ümurun rabbına vaki" olduğuna delâlet eyler. Zira bu âyet delâlet eyler ki bunda beliğ bir kasem

vardır. Ve ma'lûm ki kasemde mubaleğa ancak Allaha kasem iledir. Ve çünkü âkılin bu ümura yemîn etmesinden nehiy vârid olduğu muhakkaktırاهـ. Bu iyzahat emsalı kasemler hakkında da unutulmamak

gerektir.

HICR; meni' ve hacir ma'nasından me'huz olarak akıl ma'nasınadır. Zira akıl, sahibini fenâlıktan nehy

etmek ıtibariyle nühâ denildiği gibi münasebetsizlikten men' etmek ıtibariyle de hıcir tesmiye olunur.

Binaenaleyh zi hıcr, tam akıl sahibi demek olur. Bu kasemin cevabına gelince: Bunda da iki vecih vardır. Birisi; cevab, « اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ » dır. Arada âyetler mu'terizadır. İkincisi sahib keşşafın

dediği gibi asıl cevab mahzuf olup delîli olan «

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ ... اِلَى ... فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ » onun makamına ikame olunmuştur. Binaenaleyh esas ma'na şu olur: Bunlara kasem olsun ki

rabbin kafirlere azâb edecektir. « اَلَمْ تَرَ » görmedin mi? - Bu görmekten murad, kalben rü'yet, ya'ni

ılimdir. Âsar ve ahbardan görmüş gibi bilmektir. Ad, ve Semud Fır'avn haberleri dillerde dâstan olarak tevatüren nakloluna gelmiştir. Âd ve Semud, Arabı bâideden olup Arabistanda bulunuyorlardı, âsâr ve harabeleri görülüyordu. Mısır kıt'ası da Arabistana yakın olmakla beraber Fir'avn kıssalarını Arablar Ehli kitabdan da işitiyorlardı. Aslı meşhud olan tevâtür dahi görülmüş gibi şübheden uzak zarurî ılm ifade ettiğinden ve bu kıssalar Kur'anda da tarafı ilâhîden mükerreren haber verildiğinden dolayı bu ılim rü'yet ile ifade olunmuştur, Hıtab, zâhirde Peygambere ise de bunu

Sh:»5800

duyup bilenlerin Bunları anlatmanın fâidesi de kâfirleri inzar, mü'minleri irşad ve evvelki Sûrede zikr olunduğu üzere Arzın ahvaline nazardan edinilecek ıbret misallerinden ba'zılarını tafsîldir. Çünkü sathı Arzın keyfiyyetleri tedkîk olunurken böyle münkarız olmuş akvamın eserleri, harabeleri de görülerek âlemin tekallübatından mebde-ü mead için ıbret alınmış, faîdeli amellerle biydûde amellerin farkına varılmış olur.

Ya'ni görmezmisin; 6. ﴿اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ﴾ Rabbın nasıl etti Âde? -

Nasıl azâb ile helâk etti? İbni Haldunun da zikr ettiği üzere tarihçiler Arabı: Arabı baide, Arabı âribe, Arabı müs'taribe, Arabı müsta'cime diye dördü tasnîf ederek mülâhaza etmişlerdir. Arabı bâide, helâk ve müntekarız olmuş en eski Arablardır Âd, Semûd. Tasm, Cedîs bunlardandır. Arabı âribe, halıs Arablar demektir ki Kahtanîlerdir.

Arabı müsta'ribe, arablaşmış Arablar demektir. İsmail aleyhisselâm evlâdından olan ve Hazreti Peygamberin nesebini teşkil eden Adnanîler bundandır. Ceddi Nebî olan İbrahim aleyhisselâm Arab olmadığı için oğlu İsmail aleyhisselâmdan olan evlâdına Arabı müsta'ribe denilmiştir. Arab lisanı bunlarla yükselmiştir. Arabı müsta'cime, acemleşmiş Arab demektir ki İslâm fütûhatiyle cihana intişar edip muhtelif akvam ile ihtilât ederek lisanları Kur'anın nâzil olduğu fesahati gaybederek ucmelik karışmıştır. Nessabun

demişlerdir ki Âd, Nuh aleyhisselâmın oğullarından Sâmın oğlu İremin oğlu Avsın oğlu Âdın evlâdından bir kavımdır ki Benî Hâşime Hâşim, Benî Temîme Temîm denildiği gibi Âd ismi sonra bu kabîleye ad olmuş ve bunların mütekaddimînine Âdi ûlâ, müteahhırînine Âdı uhrâ (veya ehîre veya âhıre) denilmiştir. Zikr olunan neseb gerek sahih olsun gerek olmasın bu kavım Âd namiyle ma'ruf ve bu nam ile Arab beyninde meşhur olmuştur. Bunlar

Sh:»5801

daha büyük dedeleri olan İrem namiyle de telkîb edilmiş. Ancak Âdi irem Âdı olânın ismi midir? Âdı ehîrenin ismi midir? Bunda ıhtilâf olunmuştur. Sûrei Necimde « وَاَنَّهُٓ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰىۙ » buyurulduğuna nazaran burada da Âdı İremin Âdı ûlâ olduğuna kail olan müfessirîn daha çok görünüyor. Oğuzlara Oğuz, Selçuklulara Selçuk denilmesi kabîlinden böyle ba'zı şahıs isimlerinin sonradan mensubu olan kavm ve kabîlesine ism olarak da ıtlakı şayi' olduğuna göre kütübi sâlifede pek uzun ömürlerle yad edilen ba'zı isimlerin böyle olması hatıra gelir. 7. ﴿اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِۙ﴾ İreme zatil'imade -

İrem, ta'rif ve te'nis ile gayri munsarıf olduğundan fethe ile mecrurdur. Bu irem hakkındada üç kavil söylenmiştir. Birisi: Kabîle ismi olmasıdır ki bu surette Âdı beyan için atfı beyan olur. Mücahid ve Katâde demişlerdir ki ayniyle bir kabîle ismidir. Yine Mücahidden mervîdirki: İrem; kadîm demektir. İbni İshak da demiştir ki: İrem, Âdın hepsinin atasıdır. Şu halde dedelerinin ismine nisbetle Âdi ûlâ yâhud ûlâsı ve uhrasiyle bütün Âd demek olur. Zira İrem Adın dedesi olduğuna göre İrem kabîlesi Âd kabîlesinden eamm olmak lâzım gelir, Bu takdirde İremin sıfatı olan « ذَاتِ الْعِمَادِ » da ımadlı, direkli demek olarak üç vechile tefsîr edilmiştir:

1 - Imad, direk, üstüvane ma'nasına amed gibi müfred veya cemi olarak refîul'ımad ta'birinde olduğu gibi uzun boylu veya boyları uzun olmaktan kinayedir. Çünkü « وَاذْكُرُٓوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَٓاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى الْخَلْقِ بَصْطَةً » buyurulduğu üzere Âd kavmı uzun, iri cüsseli olduklarından boyları direğe teşbih edilmiş demektir. Netekim «recülün amedün ve umüddanün» denilir ki uzun demektir. Bu İbni Abbastan merviydir.

2 - Ikrime ve mukatıl demişlerdir ki göçüp kondukları evlerinin direkleri demek olup çadır halkı olduklarına

Sh:»5802

işaret olur. Netekim « وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍۜ اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ » buyurulduğu vechile ahkaf taraflarında idiler.

3 - İbni Zeydden merviy olduğuna göre binalarının direkleri demektir. Çünkü « اَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ اٰيَةً تَعْبَثُونَۙ » buyurulduğu üzere yüksek yerde veya geçid başında bir alâmet bina ediyorlardı.

İKİNCİSİ, Razînin nakline göre Ebu Rükayş: Ürum Âdın kabirleridir demiş ve « بِهَا اُرُومٌ كَهَوَادِى الْبُخْتِ » mısraını inşad eylemiştir. Filvaki' Kamusta da mezkûr

olduğu üzere iremin cem'i olan âram gibi ürum da nişan ve alâmet olarak dikilen mîl ve menar gibi şeylere

ıtlak edilir. Ve Âd kavmının kabirlerine denir. « مَفَازَةٌ لَيْسَتْ فِيهَا اَرَامٌ » denilir ki içinde

hiç alâim olmıyan çöl demektir. Ve ba'zılarının kavlince âram bilhassa Âde nisbet olunan kadîm alâmetlere denir ki müfredi iremdir. Bu itibar ile ireme zatil'ımad = direkli, sütunlu irem, ya'ni kubur veya asâr ve alâim demek olur ki evvelki ma'nada bu, ımadın bir ma'nası olarak mülâhaza edilmiş idi. Bunda ise iremin kendisi olmuş oluyor. Bu surette Âdı beyan için ehli irem takdirinde olmak lâzım gelir.

ÜÇÜNCÜSÜ, Ebu Hayyanın tasrihine göre Cümhurun kavlince burada irem, Âde mensub olan bir medine, ya'ni büyük bir şehir ismidir ki vaktiyle Yemende olduğunu ve zatül'ımad denildiğini söylemişlerdir. Bunun Cennet evsafını işitmiş olan şeddad ibni Âd tarafından ona nazîr olmak üzere yer yüzünde âdeten bulunması muhal veya müsteb'ad bir surette senelerce mesaî ile yaptırılmış ve fakat içine girmesi nasîb olmadan kendisinin ve ahlinin ihlâk edilmiş bulunduğunu hikâye etmişler ve bu suretle Cenneti irem, bağı irem nâmı mesel olmuştur. Bu hikâyenin mütezammın olduğu evsafa göre Cenneti irem, bu Dünyada tehakkuku muhtemil olmıyan muhayyel bir gaye olmak üzere tasvir edilmiş ve kuvvet ve şiddet

Sh:»5803

misali olan şeddad böyle bir gaye kurarak senelerce onu tehakkuk ettirmek için çalışmış olduğu halde içine girmeğe muvaffak olmadan helâk olup gitmiş olduğu anlatılmış demek olur. Müslimanlardan birisi ona girecek diye bir haber vârid olduğuna ve Abdullah ibni Kılâbenin devesini ararken ona girdiğine dair bir rivayet nakl ederlese de sahih değildir. Hâfız ibni Hacer mevzu' olduğunu söylemiştir. Şeddadın Cenneti bağı irem muhayyel bir efsanedir. Âhireti inkâr edip de Dünyada iken Cennete girmek istiyenlerin mahrumiyyetlerini tasvir etmek itibariyle dillerde dâstan olmuş bir temsildir. Hasılı bu üçüncü kavle göre ireme zatil'ımad, Âd kavmının, büyük direkler, üstüvaneler üzerinde bina etmiş oldukları zatül'imad ve irem namlariyle yad olunan büyük bir şehrin ismidir. Muhammed ibni Kâ'b buna İskenderiyye demiş, İbni Müseyyeb ve makbürî Dimeşk demişler ki muradları bunların mevki'leri olduğu zâhirdir. Fakat bunlara ta'n etmişler, Âdın menâzili Umandan Hadara mevte doğru Ahkaf tarafları olduğunu söylemişlerdir. Lâkin anlaşılıyor ki onlar Âdı iremin Âdı ûlâ değil Âdı uhrâ olduğuna kail olmuşlar, belki bir vakıtler İskenderiyye ve Şam taraflarını da istîla etmiş olan Amalikanın - ki «

قَالُوا يَامُوسٰى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ » âyetinde geçtiği üzere cebbarîn namiyle

de yad olunmuş Âd gibi iri cüsseli bir kavm idi - Âdı uhrâdan olduklarını söylemek istemişlerdir. İremin şehir olduğunu söyliyenler de Âdı uhrâyı kasd etmiş olmak gerektir. Netekim Vennecmi sûresinde «

وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰى » âyetinde sahib keşşaf Âdı ûlâ kavmi Hud, Âdı uhrâ irem diye

zikr etmiştir. Çokları me'rib olması da pek melhuzdur. Şeddadın Aden taraflarında köşkleri altın ve gümüşten, üstüvâneleri zeberced ve yakuttan, muhayyirül'ukul türlü eşcar ve enhardan yüzlerce sene yapmak için çalışıp da tam içine gireceği

Sh:»5804

zaman kendisinin ve ehlinin Semadan bir sayha ile helâk oldukları söylenen İrem cenneti hikâyesi ise ölmeden Dünyada Cennete girmek istiyenlerin sureti hırmanlarını anlatan tahyilî bir tasvir olmak zâhirdir. İremin bir Medîne olduğunu söyliyen bu üçüncü kavilde de İrem, Âddan atfı beyan olmak için ehli irem takdirinde olmak veya bedeli iştimal yapılmak iktiza eyler. Zatil'ımad da İremin sıfatı veya bedeli olur. Birinci vecihte ashabı hayme olan Âdı ûlânın vasfı, üçüncü vecihte ise ikisine de muhtemil olmak üzere üç vecihte ûlâ ve uhrâ bütün Âdın vasfı anlatılmış demek olur.

8. ﴿اَلَّتِى﴾ Öyle Zâtil'ımad veya öyle Imad, yahud öyle İrem ki

﴿لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِى الْبِلَادِ﴾ beldeler içinde misli yaradılmamıştı - bu tavsif, İremin

bî misil bir belde olmasında zâhirdir. O kavmın kuvvet ve kamette misli yaradılmamıştı ma'nasında olmak muhtemil ise de şehr olması daha mütebadir. Misli yaradılmamış olması da o zamana kadar demek olmalıdır.

9. ﴿وَثَمُودَ﴾ Ve Semûde - nasıl yaptı? ﴿اَلَّذِينَ﴾ onlar ki

﴿جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ﴾ vâdîde kayayı kesip biçiyorlardı - Bu suretle kendilerine evler yapıyorlardı ki bu Allahın onlara vermiş olduğu bir kuvvet ve san'at idi. Cevb, bir şeyi yaka biçer gibi kesip biçmektir. Mesafe kat' etmeğe de Cevb ta'bir olunur. Netekim « جُبْتُ الْبِلَادَ جَوْبًا » denilir, o memleketlerde cevelân ettim, hepsini baştan başa kat' eyledim demektir. İbni Abbas demiştir ki: Beldeleri dolaşırlar ve « تَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا » buyurulduğu üzere dağlardan, kayalardan yontma evler, havuzlar ve istedikleri gibi binalar yaparlardı اهـ. Mukatil demiştir ki: Vâdî, vâdil'kurâdır اهـ. Ve denilmiştir ki dağları, kayaları, mermerleri ilk yontan Semud

Sh:»5805

idi, bin yedi yüz kadar Medîne yapmışlardı, hepsi taştan idi, bir de denilmiş ki vâdîlerini kesmişler, sularını yonttukları bir kayanın içine mahzen halinde celb etmişlerdi. Semûd dahi Âd gibi Arabı bâideden meşhur kabîledir, denilmiştir ki dedeleri Semûdun ismini almışlardır. Semûd Cedîsin biraderi ve bu ikisi Âber ibni irem ibin Sam ibni Nuh oğullarıdır. «Âber» yerine «kâsir» de denilmiş ve bunun Tevratta Câsir ibni İrem ibni Sâm denilen oğlu İremin Tevratta Aram diye ma'ruf bulunduğu söylenmiştir. Nessabûnun zikr ettikleri bu neseb, sahih olsun olmasın, Arebda semûd ve Şam ile Hıcaz arasında Hıcirde menzilleri ma'ruftur. Nasıl helâk edildikleri de müteaddid sûrelerde geçmiştir.

10. ﴿وَفِرْعَوْنَ ذِى الْاَوْتَادِ﴾ Ve o evtâdın, kazıkların sahibi Fir'avne - Nasıl yaptı? Bilmezmisin? Mûsâ ve Fir'avn kıssaları da müteaddid sûrelerde geçdi. Evtâd, ma'lûm ki vetedin cem'i olup kazıklar demektir. Kur'anda « وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا » diye dağlara da evtad ta'bir edilmiş olduğu ma'lûmdur. Kazık, kuvvet ve sebat vesaitinden olduğu için zül'evtad vasfı da kuvvet ve sebat ifade eder. Bu ta'bir, bizim «Dünyaya kazık kakmak istiyor» ta'birimizin de menşei gibidir. Müfessirîn bunun hakkında da bir kaç vecih söylemişlerdir. Askerinin ve kondukları yerlerde çaktıkları çadır kazıklarının çokluğu, işkencelerinin şiddeti, ve şâirin: « فِى ظِلِّ مَلِكٍ رَاسِخِ الْاَوْتَادِ » dediği gibi kuvvetli mülk ve rical sahibi olması ma'nâlarından kinaye olduğu söylenmiştir. Katâdenin Saîd ibni Cübeyirden rivayetinde de o evtad, bir takım melâıb idi, onun altında onun için oynarlardı denilmiştir. Maamafih bundan bizim en açık olarak anlıyabileceğimiz ma'nâ, bu evtad Mısırda ma'ruf olan dağ gibi Ehramlara işaret olmasıdır. « اَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ » diyen Fir'avn bu ehramlarda sahib bulunuyor ve bunlarla Dünyaya kazık kakmak istediklerini gösteren bir emel ve kuvvet

Sh:»5806

ibraz ediyordu. Ehramların hepsi bir Fir'avne âid olmasa da her Fir'avn onlara sahib olduğu gibi Musânın Fir'avni de bütün Fir'avnlığın mümessili olarak mevzuı bahis demektir. Ehramların mahiyyeti halka fâideli bir şey değil, Fir'avınların zulumlariyle keyfleri için oynanmış melâıb demektir. Ve demek ki bunların altında onlar için bir çok oyunlar oynanmıştır. Mısırlı Şeyh Abdüh demiştir ki Mısırlıların bıraktıkları ebniyei bâkıyeden evtad ile ta'bir ne güzeldir. Çünkü bunlar ehramdır ve görenin gözünde manzaraları Arza çakılmış birer kazık manzarasıdır. Hattâ Mısırlıların büyük heykellerinin aksamındaki şekli de maklub evtad şeklidir. Her kısım enli olarak başlar, başladığından ince bir uçla nihayet bulur. Fir'avne nisbeti sahih olan evtad bunlardır. Hem de muhatab için ma'huddur اهـ. İşte Âd o ımadları, Semûd o kestikleri kayaları, Fir'avn bu kazıkları ile Dünyaya kazık kakmak istiyen şiddetli, kuvvetli, uzun emelli kimselerdi. 11.

﴿اَلَّذِينَ طَغَوْا فِى الْبِلَادِ﴾ Onlar ki o beldelerde tuğyan etmişlerdi - Her biri kuvvetlerine mağru, arzularına tabi' olarak bulundukları memleketlerde hak ve adalet hududunu aşıp halkın ve halikın hukukuna tasallut ve tecavüzde ileri gitmişlerdi 12. ﴿فَاَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ﴾

da oralarda dâhilen ve hâricen fesadı çoğaltmışlardı - Zulüm, israf, sefâhetle çok fesad yapmış, nizamı, ahlâkı, efkârı bozmuşlardı. 13. ﴿فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ﴾ rabbin de üzerlerine bir azâb kamcısı dökü verdi - Ya'ni her birinin üzerine azâbdan bir kamçıyı döker, yağdırır gibi şiddet ve tevâli ile indirip mütevali darbelerle çarpıverdi ki tafsîli bir çok sûreler de geçti.

سوط SEVT, aslında karıştırmak ma'nâsına masdar olup deriden örülmüş katları birbirine karıştırılmış olan kamçıda şâyi' olmuştur. Birbirine ıhtilât etmiş türlü azâbın

Sh:»5807

darbeleri kamçıya teşbih olunarak tevalî üzere indirilmesi de şiddetle döğmek ve yağdırmak gibi sabb ta'biriyle ifade olunmuştur. Azâbın nekire olması ile de her birine olan azâbın başkalığına işaret kılınmıştır. 14. ﴿اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ﴾ Muhakkak ki rabbin her halde mirsad, ile gözetmektedir. - Bu cümle kasemin cevabını te'kid veya ta'ziybi ta'lildir. MİRSAD, râsıdların rasad ettikleri, gözettikleri mekândır. Amme de « اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا » bak. Kelâmda istiarei temsîliyye vardır. Ya'ni seni yetiştiren, her işini tedbir eden rabbın kulları üzerinde mirsaddan gözeten bir râsid gibi her dem ve her halde gözetip duran bir şahid ve nâzırdır. Hiç bir şeyi kaçırmaz, her birine bakar ameline göre mücazat eder. Onun için yeryüzünde fesadı çoğaltıp duran ehli tuğyan Allahtan, Allahın azâbından kaçıp kurtulacaklarını zann etmesinler.

Rabbının şanı bu: Kullarının Âhıret için sa'yini gözetir. İnsana gelince onun da buna göre rabbinin rızası için çalışması iktiza eder. 15. ﴿فَاَمَّا الْاِنْسَانُ﴾ Fakat o insan - gafil insan öyle yapmaz da Dünya zevklerini gözetir. Onun için ﴿اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ﴾ her ne zaman rabbi onu imtihan eder, mükellef kılar. İbraz edeceği hale göre Âhırette mes'ul etmek, ona göre mücazat veya mükâfat eylemek üzere imtihan muamelesi yapar, vazife tahmil eder ﴿فَاَكْرَمَهُ﴾ de o sebeble ona ikram eyler - hoşuna gidecek ıkbal ve cah ile yüze çıkarır ﴿وَنَعَّمَهُ﴾ ve onu tanîm eyler - bol bol ni'met ve mal ile rızkını çoğaltır, refaha irdirirse. Ebüssüud ve ona tebean Âlûsî « فَاَكْرَمَهُ » da «fa» yı tefsîriyye add etmiş ve çünkü ikram ve ten'îm ibtilâ ile muradın aynidir demişlerse de fikrimizce bu doğru değildir. Bu « فا » sebebiyle olmalıdır. Zira murad, mutlak ikram ve

Sh:»5808

tenîm değil, imtihan ve teklif hizmetiyle mukayyed ikram ve ten'îmdir. Bu sebebledir ki iki ikram arasında fark vardır. İnsana Dünyada olan ikram ve ten'îm böyle imtihan hikmetiyle olduğu, bunun ise hisab ve mes'uliyyeti ağır bulunduğu halde gafil insan onu düşünmez de ﴿فَيَقُولُ رَبّٖى اَكْرَمَنِ﴾ rabbım bana ikram etti der - bilâ kayd-ü şart mutlak surette ikram olunmuş gibi mahzuz olur, sevinir. Kendisini Allahın ilel'ebed mükrem kıldığı sevgili kullarından imiş gibi farz eder. O yüzden büyük felâketlere düşebileceğini ve asıl ikramın uhrevî muvaffakıyyette olduğunu mülâhaza etmez. Ve ondan dolayı mes'uliyyeti hisaba almıyarak zevk-u sefahete, tuğyan-ü fesada dalar, küfrâna husrana gider.

16. ﴿وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ﴾ ve amma her ne zaman rabbı onu imtihan eder - sabrına

göre Âhırette mükâfat etmek üzere imtihan muamelesi yapar ﴿فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ﴾ da o sebeble ona rızkını daraltırsa - bunun da hisabda hafifliğini ve Âhırette ecr-ü sevabının büyüklüğünü ve binaenaleyh bu başkaca bir kerem ve himayet olduğunu da düşünmez de

﴿فَيَقُولُ رَبّٓى اَهَانَنِۚ﴾ rabbim bana ihânet etti der - rabbim bana hor baktı, tahkîr etti diye gücürgenir. Rızk, az da olsa yine şükrü bilinmek lâzım geldiğini ve azın kadrini bilmiyen çoğununkini de bilmiyeceğini fark etmiyerek rızk darlığını kendisine mahza bir horluk ve hakaret telâkkî eder de rabbinin sair ni'metlerini kale almaz. Çünkü nazarı fazîlette değil, Dünya zevkındadır. 17. ﴿كَلَّا﴾ hayır hayır -imtihan için olan rızk genişliğine, Dünya refah ve ni'metini mutlak ikram saymak da doğru değil, rızk darlığını mutlak ihanet ve hakaret saymak da doğru değildir. İkisi de birer imtihandır. Huküm, imtihanda muveffakıyyete

göre neticede belli olacaktır. Belki ikram sanılan bir istidrac ile neticede zillet, ihânet sanılan da bir vikaye ile neticede ikram çıkacaktır. «

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ

خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا » ﴿بَلْ﴾ kavlî takbihten fi'lî takbîhe, ferdden cem'a intikal ile tekdir ve tevbihte terakkî ve mekârimi ahlâka sevktır. Ya'ni ey rabbinden hep ikram bekliyen ve rızkının daralıvermesini horluk ve hakaret telâkkî eden insanlar! Doğrusu siz vazifelerinizi yapmazken rabbınızdan ne yüzle ikram beklersiniz ki ﴿لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَۙ﴾ yetîme ikram etmiyorsunuz - rabbınızın size imtihan için ikram etmiş olduğu ni'metlerden üzerinize düşen vazifeyi yapmıyor, yetime birr-ü ihsan ile ikram etmeniz lâzım gelirken etmiyorsunuz, nasıl olurda siz rabbınızın indinde ikrama lâyık olursunuz? 18. ﴿وَلَا تَحَٓاضُّونَ﴾ - Tefaül babından aslı « تَتَحَاضُّونَ » dir. Nafi', İbni kesîr, İbni Âmir kıraetlerinde hanın zammiyle elifsiz « لَا تَحُضُّونَ » okunur. Ebu Amir ve Ya'kub kıraetlerinde de bu fi'iller hep «ya» ile gaib sıygası üzerine « وَلَا يُكْرِمُونَ ، وَلَا يَحُضُّونَ ، وَيَاْكُلُونَ ، وَيُحِبُّونَ » okunur. ﴿عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۙ﴾ ve miskîni ıt'âme, ya'ni yoksul fukaranın karnını doyurmağa, bakımları esbabına birbirinizi teşvîk ve tergib etmiyorsunuz. - Bu hususta birbirinizle müsabeka etmeniz lâzım gelirken siz bil'akis ondan kaçınıyor birbirinizi tenfir ediyorsunuz. Belki onlar üzerinden geçinmek isteyip tuğyan ediyorsunuz 19. ﴿وَتَاْكُلُونَ التُّرَاثَ﴾ - Türas, aslı « وراث » olup mîras demektir. « Vav » mazmum olmağla «ta» ya kalb olunmuştur. Ya'ni ne yetîme ikramı, ne de fakîre ıt'âmı hoşlanmadığınız halde başkasından mevrûs kalan malı yiyorsunuz ﴿اَكْلًا﴾ öyle bir yiyiş

yiyorsunuzki ﴿لَمًّا﴾ lemm suretiyle - Lemm, iyisine kötüsüne bakmayıp cem' etmek, derip toplamak, bir de bir yere inip konmak ma'nalarına gelir. Burada eklin sıfatı olmak hasebiyle haramına helâlına bakmayıp yiyişte toplamak, toptan yemek, yâhud hazıra konarak nereden geldiğini düşünmeksizin acımadan yemek ma'nalarını ifade ederki ikisi de hak ve hukuku gözetmiyerek şiddetli hırs ve iştiha ile oburcasına yemek demek olur. Müfessirînin beyanına göre murad, yetimlerin ve vereseden sairlerinin hukukunu gözetmiyerek hırs ile mîrasın hepsine konmak istemek, yâhud alnı terlemeden eline geçen mîrası hayra yaratmayıp bir çok mîrasyedilerin yaptığı gibi israf ve sefahetle zevk-u safa yolunda yiyip bitirmek huylarının zemmidir. Hem mîrası öyle bir yiyiş yiyorsunuz. 20. ﴿وَتُحِبُّونَ الْمَالَ﴾ ve hem malı seviyorsunuz. ﴿حُبًّا﴾ öyle bir seviş ki ﴿جَمًّا﴾ çok, yığmacasına - bütün hırs ile. Düşünmiyorsunuz ki sahibinin elinde hayr için sarf edilmeyip yığılan mal, mîras yedilerin ellerinde sefahet yollarında yenilip telef olup gidiyor. Kazanıp yığana vizr-ü vebalinden başka bir şey kalmıyor. Bütün bunlar Âhıreti düşünmemek, Hak tealânın mirsad ile gözetmekte olduğunu hisaba almamaktan neş'et eder. 21.

﴿كَلَّا﴾ Hayır hayır - öyle yapmayın, mîrasa, mala öyle hırs ile sarılmayın da hayatta fursat elinize geçmiş iken Allah için güzel amellere çalışın, hayirler takdim edin, yetîme ikram, fukaraya it'am için birbirinizi teşvık ederek hayırda müsabeka edin, Âhıreti gözetin. Çünkü -

﴿اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ﴾ Sûrei Hâkkada « وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً » bak. Dekk, divar ve dağ kabîlinden şeyleri yapıp hurdühaş etmek ve tesviye eylemek ma'nalarına geldiği ve dekk ile dakkın müşahebeti ve farkı

Sh:»5811

geçmişti ﴿دَكًّا دَكًّا﴾ - bu tekrar, mücerred te'kid için değil istîab ve tevalîyi ifade içindir. Fevc fevc, alay alay geldiler demek gibidir. Ya'ni Arz mütevalî sarsıntı ve çarpışmalarla dekkten dekke, çarpıla çarpıla, yıkılıp, düzlenliği hebâen mensûrâ toz duman olduğu 22.

﴿وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ ve rabbin saf saf Melekle geldiği vakıt - Hak tealânın böyle gelmesi mekândan mekâna intikal ma'nasına olmayacağı ma'lûmdur. Onun için bu gelişin ma'nasında müfessirîn bir kaç vecih söylemişlerdir. Münzir ibni Saîd demiştir ki: Bu mecî ma'nası nukle mecî değil, Hak tealânın halka zuhurudur. Netekim Tâmmenin, Sahhanın gelmesi de böyledir. Bir kısım müfessirîn, ma'na, hazfi muzaf ile « وَجَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَ » rabbinin emri, hukm-ü kazası veya kahrı geldiği vakıt demektir demişler. Bir çokları da Allah tealânın kudret ve saltanatı âyâtının zuhur ve tebeyyününü temsil olduğuna kail olmuşlardır. Şanı ilâhî bir hukümdarın bizzat hâzır olarak icrayi siyaset ettiği haliyle temsil olunmuştur. Zira onun bizzat huzuriyle zâhir olan heybet yalnız vüzera ve vükelâsının ve bütün asâkir ve havassının huzuriyle zâhir olan heybet ve saltanattan yüksek olur. 23.

﴿وَجٖٓيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ﴾ ki o gün Cehennem de getirilmiştir. - « وَبُرِّزَتِ الْجَحٖيمُ لِلْغَاوٖينَ » buyurulduğu vechile azgınlar için ibraz ve izhar olunmuş, artık inkârına, ihtirazına imkân kalmıyacak surette meydana çıkarılmıştır. ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ o gün - «izâ» dan bedeldir. Cevabı şudur: ﴿يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ﴾ o insan anlar - o gafil insan evvel Dünyada anlamadığı hakikati o gün anlar. Tutmak istemediği öğüdü tutmak ister

﴿وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰىۜ﴾ amma ona o anlamadan

Sh:»5812

ne fâide? - Çünkü iş işten geçmiş, geri dönüp de bir iş yapmak ihtimali kalmamış, o anlamanın hukmü, azâb ve husranın şiddetini duymak hasret, ve nedâmetle şöyle inlemekten ıbaret olur: 24. ﴿يَقُولُ﴾ der: ﴿يَا لَيْتَن۪ي قَدَّمْتُ لِحَيَات۪يۚ﴾ - Takdimden murad ilerisi için önceden hayırlı ameller yapmaktır. « لِحَيَات۪ي » de « لام » ta'lil ve tevkıyt içindir. Ta'lil olduğu takdirde hayattan murad Âhıret hayatı, tevkıyt olduğu takdirde ise Dünya hayatı olur. Ya'ni derki: Ah nolurdu ben hayatım için yâhud hayatımda önceden hayırlar yapmış, salih ameller takdim etmiş olsa idim!... 25. ﴿فَيَوْمَئِذٍ﴾ hasılı o gün 26. ﴿لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُٓ اَحَدٌۙ ۝ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُٓ اَحَدٌۜ﴾ - Buradaki «azâbehu» ve «vesâkahu» zamirlerinde iki vecih vardır: Birisi Allaha raci' olmasıdır ki Allahın o gün o insana ettiği âzâbı kimse edemez ve vurduğu bağı kimse vuramaz. Demek olur. Bundan murad da o günkü azâbın şiddetini, kayd-ü bendin kuvvetini beyan olur. Birisi de insana raci' olmasıdır ki bu daha râcihtir. Bu surette ma'na şu olmalıdır: O gün öyle diyecek olan insanın kendine ettiği azâbı başka birisi etmez ve kendine vurduğu bendi kimse öyle sıkı vuramaz. Çünkü bugün bu azâb ve bend ona sırf kendi küfrünün ve kötü amellerinin cezası olduğundan kendi kendine etmiş demektir ki « وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَۜ » mazmunudur. Kisaî ve Ya'kub kıreatlerinde « لَا يُعَذِّبُ » ve « لَا يُوثِقُ » « ذال » in ve « ثا » nın fethiyle meçhul okunur ki bunda zamîrin o insana raci' olduğu müteayyindir. Onun azâbı gibi kimse ta'zib olunmaz ve onun bağlanışı gibi kimse bağlanmaz.

Dünyaya gönül bağlıyan ve ıtminanını ancak Dünya lezâizinde bulan kâfir insanın âkıbeti bu olduğu anlatıldıktan sonra buna mukabil Allaha gönül bağlıyan ve ıtminanını ancak onun zikr-ü itaati ile rızasında bulan

Sh:»5813

nefsi mutmeinnenin âkıbeti anlatılmak için de buyuruluyor ki:

27. ﴿يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُۗ﴾ Ey nefsi mutmeinne! - İlh... Sözün gelişi bu hıtabın da o gün olacağını anlatıyor. « ارْجِع۪ٓي » emrinin de filhal olmayıp istikbale aid olması zâhirdir. Onun için müfessirîn bunun kavil takdiriyle hikâye suretinde zikr edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Bu üslûbi ifade Kur'anın i'cazı tarzlarından birisidir. Bunda samii derhal istikbale hazırlıyacak bir telkiyn vardır. Ya'ni o gün kâfir insan hakikati anlayıp « يَا لَيْتَن۪ي قَدَّمْتُ لِحَيَات۪يۚ » diyecek, öyle olmayıp hakkı önce anlamış, iyman etmiş, ıtminanını iyman ve ihlâs ile rabbine hayır takdim etmekte bulmuş olan her nefsi mutmeinneye de rabbi Allah tealâ diyecek ki ey o nefsi mutmeinne 28.

﴾ارْجِعى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً﴿ dön rabbine hem radıye olarak hem

merdıyye - öyle bir halde dön ki sen rabbından hoşnud, rabbın de senden hoşnud. «

رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ » 29. ﴾فَادْخُلى فى عِبَادى﴿ dön de gir

kullarım içine - bana ıhlâs ile kulluk eden, bana ihtısas ile temayüz eyliyen halis ıbadi salihîn zümresine

katıl «

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰئِكَ مَعَ الَّذينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ

مِنَ النَّبِيّنَ وَالصِّدّيقينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحينَ وَحَسُنَ اُولٰئِكَ

رَفيقًا » 30. ﴾وَادْخُلى جَنَّتى﴿ ve gir Cennetime - onlarla beraber. Müfessirînin beyan

ettiği diğer bir ma'na ile: Mükarrebîn sırasına dizil ve onların nurlariyle parla. Zira kudsî temiz ruhlar: Nüfusi

zekiyye karşılıklı aynalar (merayayı mütekabile) gibi mütekabilen birbirine in'ıkâs ettikçe nurları artar. Diğer

bir ma'na ile: Cesedlere gir, onlarla birlikte dâri sevaba gir.

Yukarılarda da geçtiği üzere Nefs, bir şeyin kendisi denilen zat ve hakikatidir. Netekim «o binefsihi

kaim» denilir.

Sh:»5814

Bizatihî, ya'ni kendi kendine duruyor demektir. İnsanın nefsi de ben dediği zat ve hakikati, kendisidir ki kendisine muhtelif şüunâtı içinde vahdetle bir şuuru, duygusu vardır. Bu ıtibar ile biri duyan: Şair, biri de duyulan meş'ur olmak üzere iki haysiyyeti haizdir. Nefsin hakikati bu iki haysiyyetin vahdet ve ıntıbakı noktasındadır. Bununla beraber uyku, gaflet, baygınlık. Ölüm hallerinde olduğu gibi yekdiğerinden ayrılan bu haysiyyetlerden her biri itibariyle dahi mülâhaza olunur da ba'zan yalnız hassasiyyet ba'zan mücerred temyiz ve idrâk ile irade mebdei olarak kendisiyle gayrisini şuur ile temyiz veya tevhîd eden ruha dahi nefs ıtlak edilir ki nefsi hassase veya şehevâniyye, nefsi derrâke veya natıka denilmesi bundandır. Bu ma'naca nefse lisanımızda can ta'bir olunur. Duyan insan ile duyulan insan arasına hail girebildiği, ya'ni insanın şuuriyle meş'uru her zaman muntabık olmayıp ayrılabildiği de meczum ve muhakkaktır. Demek ki insanın nefsine ıntıbakı, ciheti vahdeti kendisinde değil, kendisinin fevkında bir hakikattedir ki o insanın ve her şeyin rabbi olan Allah tealâdır. «

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِه وَاَنَّهُ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

» buyurulduğu üzere Allah tealâ kişi ile kalbinin arasında hail olur. Ve onun için insanlar hep ona haşr

olunur, ona toplanır « قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » mısdakınca ruh, emri rabb olduğu gibi «

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حينَ مَوْتِهَا وَالَّتى لَمْ تَمُتْ فى مَنَامِهَا »

buyurulduğu üzere insanın ruhu, şuuru kendinden ayrıldığı ölüm ve uyku sırasında nefisleri kabzeden Allahtır. Onun için insan kendinden geçtiği zaman kendini kendinde duymaz olmakla yok olup gitmiş değil, ruhu ve bütün hakikati ile dönüp Allaha rücu' etmiştir. O vakıt artık insan kendisini kendinde değil, ancak rabbinin huzurundaki bütün hakikatiyle doyacak, ona göre ya muazzeb veya radıye ve merdıyye hoşnud olacaktır. Artık ebedî ve na mütenahi olan bu azâb veya hoşnudluğa nazaran şübhe yok ki bir kaç günlük Dünya

Sh:»5815

azâb ve lezzetleri hiçtir. Hasılı insanın nefsi, şâir ve meş'ur her iki hasiyyetle ben dediği zat hakikatidir. Yalnız idraki haysiyyetiyle ruha da ıtlak edilir. Onun için burada çokları zat ma'nasına ba'zıları da ruh

ma'nasına telâkkî etmişlerdir. Şu halde nefsi mutmeinne, itmi'nâne irmiş zat veya ruh demek olur. Razî der ki: İtminan, istıkrar ve sebattır. Bu ıstikrarın keyfiyyetinde de bir kaç vecih vardır.

BİRİNCİSİ, hiç bir şübhe ile bulanmıyacak vechile hakka yekiyn, zevkına irmektir. Netekim « وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِى » kavlinden murad budur.

İKİNCİSİ, « لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » medlûlünce havf-ü hüzünden sarsılmıyacak vechile emniyyet hasıl etmektir. Bu hassa ise ölüm sırasında ve ba's sırasında ve Cennete dühul sırasında « اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ » hıtabı işidilmekle olur.

ÜÇÜNCÜSÜ, Kur'an ve bürhan mutabıktırlar ki bu itminan ancak zikrullah ile olur. Kur'an « اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ » diyor. Bürhanda iki vechiledir: Birisi kuvvei âkıle esbab ve müsebbebât silsilesinde terakkî ettikçe lizatihi mümkin olan herhangi bir sebeble vasıl olsa akıl ona diğer bir sebeb taleb eder. Onunla durup kalmaz, mütemâdiyen her şeyden daha a'lâsına intikal eder. Bu terakkîde ta bütün hacetlerin kesildiği ve bütün zarûretlerin müntehî olduğu vücudu kendinden, lizatihi vacibülvücuda müntehî oluncıya kadar gider. Onun önünde hacet durduğu için akıl da durur ve ona ıtminan hasıl eder. Kuvvei âkıle mümkinattan herhangi bir şeye nazar ve iltifat etmiş ise onda istıkrarı muhaldir. Vacibülvücudun celâline nazar edip hepsinin ondan olduğunu bildiği zaman da ondan intikal etmesi muhaldir. Demek ki ıtminan ancak vacibülvücudu zikr ile hasıl olur. Bir de abdin ihtiyacâtı gayri mütenahîdir. Allahın imdadı olmadıkça da mâsıvanın

hepsinin bekası, kuvveti mütenahîdir. Gayri mütenahî ise mütehanî ile telâfi olunamaz. Onun için abdin nihayetsiz olan haceti mukabilinde Allahın nihâyetsiz olan kemali lâzımdır ki istıkrar hasıl olabilsin, o halde sâbit olur ki her kim ma'rifetullahı Allahın gayri bir şey için ıhtiyar ederse o mutmein değildir. Onun nefsi nefsi mutmeinne değildir. Onun nefsi nefsi mutmein değildir. Amma her kim ma'rifetullahı onun gayri bir şey için olmıyarak ıhtıyar ederse işte o nefsi mutmeinnedir. Böyle olan her kimsenin ise ünsü üns billâh, şevkı şevk ilellah, bekası beka billâh, kelâmı maallahtır. Onun için o kimse Dünyadan müfarekatı sırasında lâ cerem « اِرْجِعِى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً » hıtabiyle muhatab olur. Bu öyle bir kelâmdır ki bundan insan ancak ilâhî kuvvei fikriyye de yâhud tecrid ve tefridde kemale yettiği zaman istifade eder اهـ. Demek ki nefsi mutmeinne haddi zatinde istıkrarı olmayan ve kendileri ihtiyactan âzâde bulunmıyan esbab ve müsebbebat silsilelerinden geçip bizzat müessir olan mebdei a'lâyı ma'rifete yükselerek onu tanımak gayesinde karar kılan ve vücudunda ve sair şuununda onun gayrisinden müstağni olarak ona ancak onun için tevhîd ve ıhlâs ile mutı' ve münkad olan nefs demektir ki bu ta'rifin hasılı «

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » mazmunu üzere Allah için islâm ve ihsan ile havf-ü hüzünden halâsa iykanı «

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ » mazmunu üzere nefsini yalnız rızaullahı talebe bağlıyarak tabiatı hayvaniyyeden nefsi emmare tekazasından, nefsi levvame melâmetinden, mâsıvaya esaret kaydlarından kurtarıp ilâhî ahlâk ile tehalluk ederek Allah yolunda mal ve caniyle yetişebildiği hayrı yapacak hakikî hurriyyeti kazanmak kararıdır. Netekim bundan sonraki Sûrede « فَكُّ رَقَبَةٍ » ile bu ma'na tasrih edilmiştir. Hakka itmi'nan ile mü'min, hiç bir şekk-ü vehim

çalkalamıyacak vechile yekıyn serinliğine irmiş nefis, yâhud hiç bir havf-ü hüzün sarsmıyacak nefsi âmine diye ta'rif de onun birer

Sh:»5817

ifadesidir. İbni Cerîrin nakline göre İbni Abbastan: Nefsi mutmeinne, musadıka. Katadeden: Allahın va'dine mutmein, kavlini musaddık. Mücahidden: Allah, rabbi olduğunu musaddık mûkın ve her yaptığı işte onun emrine müslim ve münkad. Diğer bir ifade ile: Allah rabbi olduğuna îykan etmiş, gönlünü ancak ona vermiş, kalbi onun emriyle çarpar, nefsi münîbe ve muhbite. Diğer bir ifade ile: Likaüllahe îykan etmiş, gönlü onunla çarpar « اَلَّتِى اَيْقَنَتْ بِلِقَآءِ اللّٰهِ وَضَرَبَتْ لَهُ جَاشًا » diye merviy olan tefsirler de «

﴿اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ ۰ ﴿اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ اَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَٓا اَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِى الصَّلٰوةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ ۰ ﴿وَاَنَابُوٓا اِلَى اللّٰهِ﴾ » gibi âyetler mazmunlarına dahi işaret ederek yekdiğerini mütemmim olan ta'riflerdir.

Sofiyyenin de nefsin meratibi ve makamatı ve ahvali üzerinde uzun sözleri vardır. Hattâ bütün tesavvuf « مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ » düsturiyle onun üzerinde dolaşır. Ez cümle nefsi şu meratib üzere tasnif ederler: Nefsi emmare, nefsi levvame, nefsi mutmeinne, nefsi radıye, nefsi mardıye, nefsi mülheme, nefsi zekiyye.

« فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ الخ » Cehûl ve zalûm olan nefsi emmarenin cehalet ve hubbi Dünya ile zulm-ü kibir ve sefahete ve cah-ü male meyil ve hırs gibi tabiatı şehavaniyye ve cismaniyyesini beyan ettiği gibi sonunda « يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى يَقُولُ يَالَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى » ile de kendini levm eden nefsi levvame tabiatı ve fakat bu levmin zamanı geçmiş olduğundan dolayı fâidesi olmayıp hukmü ebedî azâb ve vesâkta kalmak olduğu anlatılmakla nefsi emmare ve nefsi levvame hukümleri gösterilmiş, sonra da vaktıyle hakkı anlayıp o mertebelerden irtika etmiş olan nefsi mutmeinnenin hukmü anlatılmıştır.

Nefsi mutmeinneye bu hıtab ne zamandır? Bunda üç kavil vardır: Ölüm zamanında olması, ba's zamanında

Sh:»5818

olması, hisabın tamamında olmasıdır. Kelâmın gelişine nazaran en zâhiri de bu denilmiştir. Çünkü siyak bunun da « يَالَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى » denilen günde ve ona mukabil olarak söylenmesinde zâhirdir. Bu surette rücuun ma'nası hisab görülen mevkiften Allah tealânın ınayet ve ikramiyle emir buyurduğu mahalle demektir. Yâhud hisab neticesine ihtimam ve amellerin kabul olunup olunmıyacağı endişesi ile meşgul olan kalbin tahliyesiyle yine evvelki gibi masıvaya iltifattan kat'ı nazar ederek tamamiyle rabbına dün onu mülâhaza ile meşgul ol demek de olabilir. Zira nefsi mutmeinnenin şanından birisi de rabbinin huzurunda hisab verileceğine ıtmi'nan ile iyman etmiş olduğundan dolayı hisaba ehemmiyyet vermek, amellerinin kabul ve rızaya mukarın olup olmadığını düşünmektir. Gerek bilâ hisab velâ suâl geçecek olsun gerekse hisabi yesîr ile geçecek olsun amellerinin hisabının tamam oldugu tebliğ edilirken ona böyle haydi hisab ve suâl endişesinden tamamiyle sıyrıl da rabbine dön denilmesi büyük bir tatyib ve tebşir olduğu şübhesizdir. O halde «râdıye» seni bu ebedî naîme irdiren rabbından razı ve hoşnud,» mardıyye» de rabbın ındinde merzî ve makbul, ya'ni selîm kalbin. Güzel sa'y-ü amelin hasebiyle rabbın da senden razıy olarak, seni en büyük fevz olan rızasına, rıdvanına iriştirmek üzere dön demektir. « فَادْخُلِى » fâ', tefsiriyye olarak rücuu beyandır.

Ikrime ve dahhâkten rivayet olunduğuna göre bu hıtab ile « اِرْجِعِى » emri ba's sırasındadır. Ya'ni ey mevt ile sükûna irmiş olan nefsi mutmeinne: Rabbin ve yegâne merciin olan Allah tealânın huzuruna radıye ve mardıyye olarak dön de ebedî hayata ir, demek olur. Bu surette nefse ruh deyenler « فَادْخُلِى فِى عِبَادِى » de dühulü ruhların ayrılmış oldukları cesedlere dühul ile tefsîr etmişlerdir. Ve bunun İbni Abbastan ve İbni Cübeyrden merviy olduğunu da söylemişlerdir. « وَادْخُلِى جَنَّتِى » de birlikte dâri sevab olan Cennete dühuldür.

Sh:»5819

İbni Zeyd ve daha bir çokları da bu hıtabın mevt sırasında söyleneceğine kail olmuşlardır. Abd ibni Humeyd ve İbni Cerîr ve İbni Ebî Hâtim ve İbni Merduye ve Hılyede Ebu Nüaym İbni Cübeyrden rivayet etmişlerdir ki: Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem Hazretlerinin yanında « يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ » okunmuştu. Ebu Bekir radıyallahü anh «bu hakikaten güzel» dedi. Resûlullah sallâllahü aleyhi vessellem de « اَمَا اِنَّ الْمَلَكَ سَيَقُولُ لَكَ عِنْدَ الْمَوْتِ » haberin olsun ki Melek sana onu ölümün sırasında söyliyecektir» buyurdu. Hakîmi Tirmizî de bunun gibi Nevadirül'usulde Sâbit ibin Aclân tarikıyle Selîm ibni Âmirden, Hazreti Sıddîk radıyallahü anhten rivayet eylemiştir. Bu surette nefs, ruh ma'nasına olup rücuu ruhun bedenden iftirakıyle rabbine doğru râdıyeten mardıyye gitmesidir. « فَادْخُلِى فِى عِبَادِى » ilh... Fâ', ta'kıybiyye olarak bilâ terahî âlemi ervahta mukarrebîn silkine dühul veya sonra ba's ile salihîn zümresine, dühul, « وَادْخُلِى جَنَّتِى » onlarla beraber cennete dühul demek olur. İbni Cerîr ve İbni münzir ve İbni Ebî Hâtim, Ebî Salihten rivayet etmişler ki: Bu âyette «

ارْجِعِى اِلَى رَبِّكِ » ındelmevttir. Rabbına rücuu Dünyadan hurucudur. Kıyamet günü olunca da ona « ادْخُلِى فِى عِبَادِى وَادْخُلِى جَنَّتِى » denecektir demiştir. Bu ma'na zâhir gibi görünse de yukarıda ıhtar olunduğu üzere « يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ » siyakına nazaran bu hıtabın da o güne âid olması ıktiza edeceğinden ba'delba's hisabın temamında söylenmesi azher görülmektedir. Şu halde bu eserlerin bu siyaka tevfiykı « مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ » medlûlünce mevt gününün Kıyamet gününe mülhak olması haysiyyetiyle o günün hukmü ölümden itibar edilmek, yâhud bu emirlerin sonuncusu olan « وَادْخُلِى جَنَّتِى » emri o güne âid olduğu için her biri değil de mecmuu itibariyle o siyakta iyrad edilmiş bulunduğunu kabul eylemek suretiyle kabil olur. Bir de denilmiştir ki: Bu hıtab üç mevtında söylenecektir. Zira İbni Münzir ve İbni Ebî Hâtim, Zeyd ibni Eslemden rivayet etmişler: Demiş ki bu âyette nefsi

Sh:»5820

mutmeinne: Ölüm sırasında ve ba's sırasında ve cem'i' günü Cennet ile tebşir olunmuştur. Bu rivayet zikr olunan vücuhun hepsine muntabık olur. Bütün bu tafsîlât söylendiği gibi âyet ma kabli karînesile « يَقُولُ اللّٰهُ يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ » mealinde kavil takdiriyle ihbar ma'nasında olduğuna göredir ki Cümhurun muhtarı budur. Buna göre bu hıtabın ve emirlerin teşrii değil, tekvini olması iktiza eder. Halbuki ihbarâtı sabıkadan sonra Sûrenin hâtimesi olmak üzere bu hıtabın tarafı ilâhîden teşriî surette doğrudan doğru inşaî bir hıtab olması da pek melhuzdur. Ve atıfsız olarak fasl ile iyrad edilmesi de yalnız ma kabline mübayenetinden dolayı değil, bunun nüfusı mütmeinne tarafından re'sen ve bilhassa istimaı maksud olduğuna tenbih için olur. Bundan dolayı bir kısım müfessirîn de bunun nefsi mutmeinneye Dünyada da her zaman için hıtab olduğuna kail olmuştur. Bu bize daha vâzıh ve daha fâideli görülmektedir. Bu surette rücu' ile emir rücuı iradî olarak her işte ve bütün umurunda radiye olmak kaydiyle Allah tealâya ve emr-ü takdirine rücu' ile emirdir. Gerçi verilen tafsîlâta göre nefsi mutmeinne mefhumunda bu rücu' dahil ise de serrâ ve darrâda kaza ve kadere husni rıza ve bu suretle bu imtihan ve ibtilâ âleminin müşkilâtını ıktiham nefsi emmare ve nefsi levvame tabiatına muvafık olmadığı gibi nefsi mutmeinne tabiatı için dahi kolay olmayıp bu mertebe nefsi mutmeinnenin kemali mertebesi olan nefsi radıye hasleti olduğu ve ındallah merdiy olmak da buna mütevakkıf bulunduğu cihetle radıye merdıyye kayidlariyle tasrihan emr olunmuştur. Bu surette fâ, sebebiyye olarak « فَادْخُلِى فِى عِبَادِى » Dünyada rızaullaha muvafık a'mali salihayı çoğaltarak üzerlerinde Şeytanın sultası olmıyan halis muhlis ıbadullah zümresine dahil olmağa çalışarak Dünyada ve Âhırette o zümreye dahil olmak « وَادْخُلِى جَنَّتِى » de Âhırette onlarla beraber Cennete dahil olmak ile emr olmuş ve bu vechile mütmeinnenin yine balâda beyan olunan vücuh ile Âhıretteki husni

Sh:»5821

âkıbeti dahi bir netice olmak üzere iş'ar edilmiş olur. Ve işte böyle bir nefsi mutmeinne ile geçirilecek olan Dünya ömrü lydi adhaya tekaddüm eden bir leyâli aşr ve halis ıbadı salihîn zümresi içinde Cennete dühul lâhzası da o gecelerin bürüyüp geçtiği en büyük bir lydi seadetin fecri sadıkıdır.

Yarab, bu satırları acz-ü taksîr içinde sahîfei ömrüne yazmağa çalışan bu abdi hakîri ve bunları hüsni nazarla okuyup ona hayîr hah olanları öyle bir nefsi mütmeinne ile razı ve merzî olarak sana rücu' edip Cennetinle cemaline iren halis kulların zümresine ilhak eyle.

«

اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْاَلُكَ نَفْسًا مُطْمَئِنَّةً تُؤْمِنُ بِلِقَائِكَ وَتَرْضٰى بِقَضَائِكَ وَتَقْنَعُ بِعَطَائِكَ«

"Allah'ım! Senden, sana kavuşacağına inanan, senin kazana razı olan ve senin lütfettiğine kanaat eden bir nefs-i mutmainne istiyorum".

BELED

٩٠ سُورَةُ الْبَلَدِ

Elbeled sûresi temamen mekkîdir.

Âyetleri - yirmidir.

Fasılası - د ۰ ا ۰ ن ۰ ه harfleridir.

Evvelki Sûre zamanın eşref saatlerine kasem ile başlamış, insanın refah veya darlıkla ibtilâsını, mal hırsı, mîrâs yiyiciliği, yetîme, fukaraya bakmamak gibi mezmum huyraliyle âkıbetinin acılığını zikr ettikten sonra nefsi mutmeinnenin ıydi ekber olan husni hâtimesiyle hıtam bulmuş olduğu gibi bu Sûrede mekânın en mübarek beldesine kasem ve onun fethine işaret ile başlayıp insanın meşakkatle yaratıldığını, mal sahibi olanlardan matlûb bulunan « فَكُّ رَقَبَةٍ اَوْ اِطْعَامٌ فٖى يَوْمٍ ذٖى مَسْغَبَةٍ » yüksek iki haslet ile nefsi mutmeinne için ıtmi'nan eseri ve yümün sebebi olan ba'zı hasletleri ve buna mukabil küfr-ü tekzibin şeâmetiyle sui âkıbetini hulâsa edecektir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾
وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴿٣﴾

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖى كَبَدٍ ﴿٤﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ
يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦﴾ اَيَحْسَبُ
اَنْ لَمْ يَرَهُٓ اَحَدٌ ﴿٧﴾ اَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا
وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ
﴿١١﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ اَوْ
اِطْعَامٌ فٖى يَوْمٍ ذٖى مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتٖيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ اَوْ
مِسْكٖينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا
بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ
﴿١٨﴾ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ ﴿١٩﴾ ﴿٢٠﴾

﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ﴾

Meali Şerifi

Yu... Kasem ederim bu beldeye 1 Sen hıll iken bu beldede 2 Ve bir validle veledine ki 3 Hakikaten biz insanı bir meşakkat içinde yarattık 4 O kendisine karşı kimse göç yetiremez mi sanıyor? 5 Ben yığın yığın mal telef ettim diyor 6 Onu bir gören olmadı mı zann ediyor? 7 Vermedik mi biz ona iki göz 8 Ve bir dil ve iki dudak; 9 İki de tepe gösterdik 10 Fakat o göğüs veremedi o (akabeye) sarp yokuşa 11 Bildin mi o

Sh:»5824

sarp yokuş ne? 12 (Fekki rakabe) esîr bir boyun kurtarmak 13 Veya salgın bir açlık gününde yemek yedirmek 14 Yakınlığı olan bir yetîme 15 Veya toprak döşenen bir miskîne 16 Sonra olmadı o iyman edip de sabra vasıyyetleşen ve merhamete vasıyyetleşenlerden 17 Ki onlardır işte meymenet sahibleri (Ashabı meymene) 18 Âyetlerimize küfr edenler ise onlardır işte: Şeâmet sahibleri (Ashabı meş'eme) 19 Üzerlerine bir ateş bastırılıp kapıları kapanacak 20

1. ﴿لَٓا اُقْسِمُ﴾ - Sûrei Kıyameye bak ﴿بِهٰذَا الْبَلَدِۙ﴾ - Bu beldeden murad, beledi

haram, ya'ni Mekkei mükerreme olduğunda müfessirînin icmaı vardır. Kamusta: Elbeled ve elbelde Mekkei mükerremenin ismidir şerhinde der ki: Süreyyaya Ennecm ıtlakı kabîlinden tefhîm içindir. Besairde beyan olunduğuna göre: Beled ve belde muhît ve mahdud ve muayyen olan ve içinde duranların ictima' ve ikametleriyle müteessir bulunan mekâna denir. Şehre belde ıtlâkı bu cihetledir. Ma'mur olmıyan mefâzeye belde ıtlâkı: Vuhoş mekânı ve toprağa ıtlâkı haşerat mekânı ve makbüreye ıtlâkı emvat mekânı olmalarına mebniydir. İki kaş arasındaki açıklığa belde ıtlâkı mahdud olan mekânı mezkûre teşbih iledir. Devenin göğsüne de istiâre olunur. Ve zikr olunan teessür i'tibariyle eser ve nişan ma'nasına ve ikamet i'tibariyle lüzum ve ikamet ve ilzam ma'nalarına ve vatandan ayrılmamış bir kimsenin diğer bir yerde mütehayyir olması münasebetiyle hayret ve zihin donukluğu ma'nalarına dahi kullanılır اهـ. Bu tafsilâttan anlaşılır ki Mekkei mükerremeye lâmı ahd ile elbeled denilmesi «

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذٖى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى

لِلْعَالَمٖينَۚ فٖيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ » vasfı mucebince beyti atîk olan mubarek Kâ'bei

muazzeme ile bir takım âyâtı beyyinatı havî bir «haremi âmin» olmak i'tibariyle âlemin hayret engiz bir sînei fazîleti halinde hurmetle

Sh:»5825

tanınması vâcib, mubarek, ma'ruf, bir şehr olduğuna işarettir. Cenabı Allah insanın meşakkat içinde yaradılmış olduğunu ve binaenaleyh rabbine doğru yükselmek için bu âlemde meşakkatlere göğüs germesi lâzım geleceğini te'kid ile beyan için burada da bu beldeye ve buna ma'tuf olan valid ve velede kasem etmiştir ki yukarıki Sûreden bu gibi kesemlerin hakikatte onların rabbine raci' olduğu anlaşılmıştır. Evvelki Sûrede «leyâli aşr, aşri Zilhıcce ve şef-u vetr hacc günleri olan Bayram ve Arefe olduğuna göre burada haccın iyfa olunduğu beldei hareme kasem edilmesindeki münasebet de âşikârdır. - Lâkin şayanı dikkattir ki bu kasem pek mutlak bırakılmamış, şu cümlei haliyye veya mu'terıza ile takyid veya ta'kıyb

edilmiştir: 2. ﴿وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ﴾ Sen hıll iken bu beldede - veya bu beldeye,

ya'ni sen burada bulunurken veya buradan çıkıp da sonra feth ile gireceğin zaman yâhud sen ki hılsin bu beldede, ya'ni haremi âmin olan bu beldede senin hakkına hurmet edilmiyor, burada bir ava bile tearruz haram iken sana tearruz halâl sayılıyor. Binaenaleyh sen ona, o meşakkatlere göğüs ger, çünkü insan meşakkatte yaradılmıştır. Bu ma'naca cümle, i'tirazıyyedir. Yâhud sen bu beldede bir an için hıll halinde olacaksın, dilediğini yapmak halâl olacak, o halde bu beldeye kasem ederim, ya Muhammed! Birinci ve bu üçüncü ma'nada cümlei haliyye, hali mukarine veya mükadderedir. Hıll kelimesi: Haram, harem, ihram mukabili olarak halâl gibi masdar ve tesmiye bilmasdar kabîlinden vasıf ve ism olur. Haram olmayıp halâl olmak veya halâl olan ve Mekkede harem havzasından harıc olan mahal ve o hıll mahalde olmak ve ihramdan çıkmak veya çıkan; ve yemînin uhdesinden çıkmak ma'nalarına gelir ki asıl mefhumu halâl gibi çözmek ma'nasındandır, bir serbeslik ifade eder. Bir şeye hulûl etmek konmak ma'nasına olabildiği de söylenmiştir.

Sh:»5826

Burada muhatab olan Hazreti Peygambere bir vasf olduğu zâhirdir. Bu da işaret olunduğu üzere başlıca üç ma'na ile mülâhaza olunabilir. Kazıy beyzavî evvelâ hulûl ma'nasını takdim ederek demiştir ki: Allah sübhânehu ve tealâ beledi harama kasemi aleyhissalâtü vesselâmın ona hulûlü ile takyid eylemiştir ki bunda Peygamberin mezîdi fazlını izhar ve mekânın şerefi ehlinin şerefi ile olduğunu iş'ar vardırاهـ. Hıllin hulûl ma'nasından vasf olmasını münakaşe edenler olmuş ve hulûlden vasıfda hıll değil, hâll denildiği ileri sürülmüş ise de Âlûsî bu münakeşenin kılleti tetebbü'den neş'et ettiğini söylemiştir. Maamafih hulûlden murad, Hazreti Peygamberin sade Mekkede ikametinden ıbaret de olmamak lâzım gelir. Zira öyle olsa idi hıll lâfzına lüzum olmaksızın « وَاَنْتَ فِى هٰذَا الْبَلَدِ » denilmek kâfi idi. O halde maksad onunla beraber bilhassa oradan hicret edip de bil'ahara feth ile oraya gireceği hale de işaret olmasıdır. Bu suretle hem oradan çıkmağa bâis olacak meşakkatlere tehammül lüzumuna tenbih hem de « اِنَّ الَّذٖى فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَآدُّكَ اِلٰى مَعَادٍ » buyurulduğu üzere güzel bir meâde kadar döndürülüp bu beldeye serbes olarak geleceği va'dile bir tebşir ve tesliyeyi tazammun eyler. Onun için İbni Cerîr ve daha diğerlerinin rivayet ettiği üzere İbni Abbas bunun tefsirinde demiştir ki: Ya Muhammed! Bu beldede kıtal ancak sana bir an için halâl olacak, fakat sendan başkasına değil. Mücahid de demiştir ki: Allah tealâ aleyhissalâtü vesselâma bir gündüzün bir saatında bu beldeyi halâl kıldı, onda her ne yaparsan hıldesin, müâheze olunmıyacaksın buyurdu. Ebî Salih ve Katâde ve İbni Atıyye ve İbni Zeyd ve Hasen ve Dahhâkten dahi bu ma'na rivayet edilmiştir: Ve lâfzı şöyledir: «

يَقُولُ سُبْحَانَهُ اَنْتَ حِلٌّ بِالْحَرَمِ فَاقْتُلْ اِنْ شِئْتَ اَوْ دَعْ وَ ذٰلِكَ يَوْمُ الْفَتْحِ = Allah sübhânehu buyuruyor ki: Sen bu haremde hılsin o vakıt dilersen katl et dilersen etme, ve o fetih günü idi»اهـ. Aleyhissalâtü vesselâm o gün Ebu Berze Saıyd ibni Harbi

Sh:»5827

Eslemîye emr edip mürtedd Abdullah ibni Hatalın boynunu Kâ'be örtüsüne yapışmış iken vurdurmuş idi ki bu İbni Hatale Kureyş iki kalbli derlerdi. İslâm izhar etmiş, sonra irtidad edip islâm aleyhinde bir takım şenaatler yapmış idi, yukarılarda Mekkenin fethinden bahs edilirken geçmiş idi ki Resûlullah o saat üç dört kişinin daha katlini emr eylemiş ve o güne kadar ömrünü Resulullaha harp ve adavet ile geçiren katle müstehık niceleri ise afv olunup hakla bâtılı ayıran o fethı mübînin bütün katli böyle bir kaç kişiden ıbaret kalarak neticesi rahmeti âmme olmuş idi. Yine o gün aleyhissalâtü vesselâm buyurmuş idi ki: Allah tealâ Semavât ve Arzı halk ettiği gün Mekkeyi haram kıldı, o, kıyamı saate kadar da haramdır. Benden evvel kimseye halâl olmadı, benden sonra da hiç kimseye halâl olmıyacaktır. Bana da bir gündüzün bir saatinden başka halâl olmadı, onun için onun ağacı budanmaz, otu biçilmez, avı ürkütülmez, lukatası da araştırıp soran (münşid) inden başkasına halâl olmaz. Bunun üzerine Hazreti İbni Abbas «Yaresûlâllah! İzhırdan ma'ada, çünkü o bizim kuyûnumuz ve kubûrumuz, ve büyûtumuz içindir» demişti, Resulullah da « اِلَّا الْاِذْخِرِ = izhırdan maa'da» buyurmuştu. Buna nazaran « وَاَنْتَ » müsnediileyhinin takdimi ihtısas için « حِلٌّ » de ki tenvin de taklil için demek olur ki bir saat ile beyan olunmuştur. Bu cümle de « بِهٰذَا الْبَلَدِ » tekrar olunup da zamir ile iktifa edilmemesi bu beldeye ayrıca bir ta'zîm ifade etmek ve yâhud Resûlullahın hılli halinde yeni bir zuhur kesbedeceğine işaret olmak içindir.

3. ﴿وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَۙ﴾ - Evvelki « هٰذَا الْبَلَدِۙ » üzerine ma'tuf olarak bunlar da

muksemi bihtir. Vâlid, ata, Maveled tevlid eylediği mevlûdu, veledi, zürriyyeti. Bunda da müfessirînin bir kaç vechi menkuldür:

1 - Vâlid Âdem, ve maveled zürriyyetidir. Bu mücahidden

Sh:»5828

merviydir. Bunlara kasem edilmesi çünkü nev'i beni Âdem yeryüzünde mahlûkatı ilâhiyyenin en acîbidir. Beyan, nutuk, tedbir, istihracı ulûm onlarda, Allaha da'vet eden Enbiya ve dininin ensarı onlardandır. «

هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى

السَّمَآءِ » buyurulduğu üzere Arzdaki şeylerin hepsi onlar için yaratılmış, sonra da Semada nasîbedar edilmiş, Âdeme esma ta'lim olunmuş, Melekler ona secdeye me'mur kılınmış «

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى اٰدَمَ » buyurulmuştur. Bu surette Benî Âdem nev'inin salihi, gayri salihi ayrılmıyarak hepsine kasem edilmiş demektir. Çünkü ilk fıtret bakımından hepsi birdir. Mazharı acâib olan bu binye ve terkibde hepsi müşterektir. Maamafih bir de denilmiştir ki kasem, Âdem ile evlâdından salihînedir. Çünkü salâhı olmıyanlar, sanki Âdem evlâdından değil, behâim hukmündedirler. Onlar hakkında «

﴿اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ﴾ ۔ ﴿صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ

لَا يَرْجِعُونَ﴾ » buyurulmuştur.

2 - Vâlid İbrahim ve mâ veled İsmail ve Muhammed aleyhimüsselâm, yâhud vâlid İbrahim ve İsmail ve mâveled Muhammed sallâllahü aleyhi vesellemdir. Önce Mekkeye kasem edilmiş olması ve «ente hıllün» buyurulması bunu andırır. Çünkü o, İbrahim aleyhisselâmın binası, oğlu İsmail aleyhisselâmın menşei, zürriyetinden Muhammed aleyhisselâmın mevlidi olan mahallidir. Bununla sûrei Bakarede geçen «

وَاِذِ ابْتَلٰى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنّى جَاعِلُكَ
لِلنَّاسِ اِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ ۔
وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ
مُصَلًّى وَعَهِدْنَآ اِلَى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ
وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ۔ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا

بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ
النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ۔ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ
وَاِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ۔ رَبَّنَا
وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَٓا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَاَرِنَا
مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ رَبَّنَا وَابْعَثْ
فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ الخ » âyetleri mazmunu icmal edilmiş olur. Vemenvelede denilmeyip

de vemâvelede denilmesi «

﴿وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَا﴾ ۔ ﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ﴾ » deki nükteler

gibi «mâ» nın bir teaccüb ma'nasına da iyma etmesidir ki: Acîbüşşan mevlûd demek olur.

3 - İbni Cerîr ve İbni Ebî Hâtim, Ebî Imrandan: Vâlid İbrahim aleyhisselâm ve mâ veled onun cemi'ı veledi

diye
Sh:»5829

rivayet eylemişlerdir. Lâkin «

قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى قَالَ لَايَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ » âyeti zâlimleri ahdi

ilâhîden ihrac ettiği için bunu da mü'minlerine tahsîs etmek lâzım gelir. Netekim «
كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ » de öyledir. Ve bir kısım

müfessirîn bu tahsîsı tasrih etmişlerdir. Bu surette ikinci veche karîb olmakla beraber ondan eşmel

olur.

4 - Mâverdîden: Vâlid: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ve mâ veled ümmeti olmak da

muhtemildir.

5 - İbni Abbasa nisbet olunarak denilmiştir ki: Murad, her vâlid ve mevlûddur. Bunda gerek zevil'ukulden ve

gerek gayrisinden her vâlid ve mevlûd dahil olabileceğine göre bu ma'nanın şumulü birinciden çok daha

geniştir. Ve mâ veled ta'birinden en zâhir olan budur. İbni Cerîr, savab olan budur demiş. Razî de der ki bu münasibdir. Çünkü bütün halkın hurtemi bu kelâmda dahildir. Belli ki bütün halktan muradı vilâdet cereyan eden bütün zi hayat halk demektir.

6 - İkrime tarikıyle yine İbni Abbastan bir de şu rivayet edilmiştir ki: Vâlid, her bir doğuran ve mâ veled de doğurmıyan demektir. Bu iki vechile anlaşılabilir: Birisi: Adem ve meleke tekabülü olmak üzere kendisi doğmuş, şahsı veya nev'i veya cinsi i'tibariyle doğurmak da şanından olduğu halde doğurmamış demek olur ki: Bu ma'na «ma» mevsul olmakla beraber vâlide tekabülden istinbat olunabilir. Ya'ni ve «mevlûdin

gayri vâlid» mealinde olur. Çünkü her doğuran vâlidde dahildir. Bu surette beşinci vecihten pek farkı olmaz. Diğer birisi de «ma» nâfiye olmaktır ki nâkiller böyle telâkkî etmişlerdir. Bu surette her doğuran ve doğurmıyan iycab ve selb tekabüliyle bütün eşyaya şamil olur. Ve evvelki sûredeki «

وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ » in bir ma'nasındaki şümule benzer. Lâkin bundan atıf, sahih olmak için «

ووَالِدٍ وَالَّذِى مَا وَلَدَ » takdirinde mah'zuf bir mavsul gözetmek lâzım gelir. Böyle mevsulün

Sh:»5830

hazfını ise Nahivde de Basriyyun tecviz etmemiş olduklarından bu vecih zaıyf addedilmiştir. Atfe nazaran en zâhiri bu beldeye münasebeti ma'ruf olan vâlid ve veled olmaktır. Bundan da meşhur olan İbrahim ve İsmail aleyhimesselâmdır. Bu cihetle ikinci vecih azherdir. Mutlak olarak zâhir olan da insan hılkatiyle alâkadar olan ve vâlid nedir? Mevlûd nedir? Takdir edebilen her vâlid, ile evlâdı olmaktır. Bu ise beşinci vecihtedir. Bundan evvelki vecihler evleviyyetle dahil olur.

Bu kasemlerle te'kid ve takviye edilerek bildirilen cevab şudur: 4.

﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖى كَبَدٍۜ﴾ hakikaten biz insanı bir kebed: bir şiddet ve

meşâkkat içinde yarattık - (sûrei İnsanın başına bak). İnsan hayata bir lâhzada kolaylıkla gelivermiş olmadığı gibi kolaylıkla geçip gidiverecek de değildir. O, ciğerlere işliyecek şiddetli bir meşakkat ile muhat olarak ve inayeti ilâhîyye ile tavırdan tavra o meşakkatler içinden geçirtilerek yaratılmış, hayata çıkarılmış, o suretle insan olmuştur. Demek ki mihnet ve meşakkat içinden insanlık gayesine irmek insan hılkatinin bir lâzımı ve Halikın bir kanunudur. İnsan haddi zatinde âciz ve bî tab iken Halikı tealânın teşekküre şayan büyük bir ınâyet ve himayetine mazher olmuştur. O halde insan, kâmil bir insan olmak için bunu bilerek mihnet ve meşakkate göğüs germek ve o meşakkat içinde onu koruyup hayata çıkaran, kuvvet veren Halika şükrünü eda etmek üzere vazifeye ıkdam ve öyle acıklı şayanı merhamet kullara merhamet ederek halâs ve rıza yoluna gitmek lâzım gelir. Cümhurun muhtarına göre bu âyetini müfadı budur.

Kâfın ve banın fethiyle kebed, banın kesri veya sükûniyle ciğer ma'nasına olan kebid maddesindendir. Müfessirînin bunda da bir kaç vechi vardır:

1 - Sahib Keşşaf der ki: Kebad, aslı « كَبَدَ الرَّجُلُ كَبْدًا فَهُوَ اَكْبَدُ »

Sh:»5831

kavlindendir ki ciğeri ağrıdığı ve şiştiği zaman söylenir ve o adama ekbed denir. Sonra tevsi' edilip her bir teab-ü meşakkatte kullanılmıştır. Meşakkatlere karşı koymak ma'nasına mükâbede bundan me'huzdür.

Netekim ihlâk etti ma'nasına «ta» ile « كَبَتَهُ » denilir, aslı « كَبَدَهُ » dir ki ciğerine sapladı demektir.

Diğer bir takımları da demişlerdir ki kebed esasen şiddet ma'nasınadır. « تَكَبَّدَ اللَّبَنُ » Bundandır ki süt, yoğurt koyulaştı katılaştı demektir. Bu iki kavil arasında fark evvelkisinde kebed ismi ciğere mevzu' yapılmış, sonra ondan şiddet müştakk kılınmış, ikincisinde lâfız, şiddete ve koyuluğa mevzu' yapılmış, sonra ondan uzvün ismi müştak kılınmıştır.

2 - Kebed, istiva ve istikamet ma'nasına denilmiştir ki ciğerin düzgünlüğünden, yâhud kebedi Semâ ta'birinden mülâhaza edilmiş demektir. Bunda insanın diğer hayvanlar gibi sürünmeyip belinin doğruluğu

ve gidişinde istikameti ve ma'nen yükselme kabiliyyeti ile « خَلَقَ فَسَوّٰى » mazmunu gözetilmiş oluyorsa da feth ile kebedden bu ma'naya intikal çok baiddir.

3 - Kebed, hıkkatın şiddet ve kuvveti denilmiştir. Halikın kudretiyle tekebbüd ettirilip bedenine kuvvet verilmek suretiyle demek olur ki evvelki ma'na bunu da tazammun edebilir. Bu tekebbüd mefhumu Keşfül'esrarda uzvî vazîfe (fiziyoloji) bakımından nutfenin tehassür ve incimadı tarzıyle biraz tenvir edilmek istenilerek denilmiştir ki: Bu bize ba'zı zamanlar nutfenin tehassür ve incimadında husule gelen hali anlatabilir. Bunun bir naziri de şudur: Meselâ göğsün iç zarı gibi bir gışai maslîde bir iltihab husule geldiği zaman ibtida onda çok ve saf bir seyyali maslî müşahede olunur. Sonra az mıkdarda

Sh:»5832

bir posa olur ve ağdalanır, hattâ hararete arz olunduğu zaman yumurta akı gibi olur. Sonra onda mayalı

hamur tecvifleri gibi tecvifler ve küçük küçük havsalacıklar hâdis olur ki intizamlarına göre saf saf olabilirler. Sonra bir birlerine ağızlar açılır ve muztarib bir seyyal ile dolan bir takım viaî kanallara tehavvül eder. Sonra bu ev'ıye ile iltihab mahalline mücavir ev'ıyei şeariyye arasında ağızlaşmalar (tefemmümler) tevellüd eder. Bu suretle yeni tekevvün eden bu gışaya da hayatı âmme sirayet eyler. Bu müşahededen gerçi her maddei hayvaniyyede seyyallerin camidlere tehavvülü ıztırarî olduğu hukmünü bilemez isek de bunun fâideli olduğundan da şübhe yoktur. Zira biz bununla bâtınî vazifelerden bir vazifeye muttali' oluyor ve ekser ahvalde bize gizli kalan esrardan bir sirr anlamış bulunuyoruz. اهـ. Razî der ki: Bu üç vecih bilindikten sonra deriz ki: Birinci veche göre murad yalnız Dünya şedaidi olmak da yalnız tekâlif şedaidi olmak da yalnız Âhıret şedaidi olmak da muhtemil, hepsi olmak da muhtemildir.

EVVELKİSİ: « لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖى كَبَدٍۜ » Ya'ni onu bir takım etvar da halk ettik ki hepsi şiddet ve meşakkattir. Sulbden geçerken ve anasının karnında, sonra emzik zamanında, sonra bülûğunda geçimliğini tahsîlde sonra da ölümde.

İKİNCİSİ: Dînde zahmet, Hasen demiştir ki: Meserret halinde şükr ile uğraşır, sıkınta halinde sabr ile uğraşır ve ıbadetleri edada mihnet ile uğraşır.

ÜÇÜNCÜSÜ: Âhıret şedaidi, ölüm, Melek suâli, kabir zulmeti, sonra ba's ve Allaha arz ta kararını bulunciya kadar ki ya Cennette ya Cehennemde.

DÖRDÜNCÜSÜ: Lâfız bunların hepsine mahmul olmaktır ki hak da budur. Razî bunlara şunu da ilâve ederek der ki bence bunda bir vecih daha vardır. Şöyle ki: Bu Dünyada lezzet yoktur, o lezzet zann edilenler elemden

Sh:»5833

halâstır. Meselâ yemekte tehayyül olunan lezzet açlık eleminden bir halâstır. Geyimde tehayyül olunan lezzet, sıcak ve soğuk gibi elemlerden halâstır. Demek ki Dünyada insanın hali ya elem veya bir elemden halâs ile diğerine intikaldir. « لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖى كَبَدٍۜ » in ma'nası bu demektir.

Bundan zâhir olur ki insan için ba's ve Kıyamet lâbüddür. Zira insan hılkatini tedbir eyliyen hakîmin ondan maksudu teellüm ise bu rahmete lâyık değildir. Ve eğer maksudu ne müteellim ne mütelezziz olmaması ise onu ademde bırakıp yaratmamak da bu matlûba kâfi gelirdi. Halbuki o insanı bu Dünyada bir kebed, meşakkat ve mihnet içinde halk etmiştir. O halde bu Dünya yurdundan başka bir Âhıret yurdu lâzımdır ki orası saadet, lezzet, keramet yurdu olsun. Kebedde ikinci istiva vechi İbni Abbastan nakledilmiş, fî kebed: Diğer hayvanât menkûsen baş aşağı yürürlerken insan yukarı doğru kaim ve müntasıb olmak üzere yaradıldı demiştir ki bu hılkat ile imtinan demek olur. Üçüncü şiddeti hılkat vechi hakkında: Kelbî demiştir ki bu âyet Benî Cumahtan Ebü'eşedd künyesinde bir adam hakkında nâzil oldu, öyle kuvvetli idi ki ayaklarının altına Ukâz sahtiyanını kor onu ayaklarının altından çekerlerdi, sahtiyan parçalanır ayakları kımıldamazdı. Şunu bilmek lâzım gelir ki vecih evvelki vecihtir. Sebebi nüzul hass olabilirse de insandan murad ba'zılarının sandığı gibi muayyen bir insan değil, âmmdır, herkes dahil olur اهـ. Böyle daha bir çok müfessirler gibi Âlûsî de demiştir ki: Kebed hakkında birinci mihnet ve meşakkat ma'nasından ma'ada akvalin hepsi zaıyftir, i'timad edilmez. Fakat o birinciyi Hâkim, sahih olarak ve daha bir cemaat İbni Abbastan rivayet ettikleri gibi seleften daha diğerlerinden dahi rivayet edilmiştir. İnsandan zâhir olan da mutlaka cinsi insandır اهـ. Bu suretle evvelâ bir kübrâ makamında mihnet ve meşakkate tehammül, insanlığın hılkatte bir lâzimesi olduğu beyaniyle

Sh:»5834

Resûlullaha bir tesliye ve teşvîk yapıldıktan ve daha önceden « وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ » va'diyle istıkbaldeki muveffakıyyeti tebşir olunduktan sonra kuvvetine güvenip de Resûlullaha karşı hurmetsizlik edenlere tevbıh ve o kübrânın daha ba'zı netaicini tefri' siyakında buyuruluyor ki: 5.

﴿اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌۢ﴾ o insan kendisine karşı kimse güç yetiremez

mi sanıyor? - Belli ki burada « ايحسب » zamiri zikri geçen cinsi insana raci' olmakla beraber, her insan demek değil, ahdi zihnî mahiyyetinde olarak bu vasf ile muttasıf mağrur ve mütekebbir ba'zı insanlardır. Bunun sebebi nüzulü zikri geçen kuvvetine mağrur Ebül'eşed Üseyd ibni Keledetel Cümehî denilmiş, Amr ibni Abdi ved denilmiş, Velîd ibni Muğîre denilmiş, Ebu Cehil ibni Hîşam denilmiş, Hâris ibni Âmir ibni Nevfel ibni Abdi Menaf denilmiş, anlaşılıyor ki bunların hepsi sebebi nüzul olmuştur. İstifham tevbıh içindir, teaccüb için de denilmiştir. 6. ﴿يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالاً لُبَدًاۜ﴾ ben yığın yığın mal telef etmişim diyor? - Bunu mü'minlere karşı azamet satmak üzere gurur ve iftihar ile söyliyor ve gösteriş için sarf ettiği malları kasd ediyor. Sarfa, ihlâk ve itlâf ta'bir olunması hakikî menafia sarf edilmeyip boşuna istihlâk ile zayi' edilmiş olduğunu anlatmak içindir. Çünkü süfeha takımı bir fakîrin karnını doyurmayı hoşlanmaz da sefahet ve gösteriş için mal telef etmekle iftihar eder, onu büyüklük zann eyler. Bu ma'na evvelki sûredeki mîras yedilikle de mütenasibdir. Resûlullaha adâvetinin şiddetini izhar için ona düşmanlık yolunda sarf ettiği malları kasd ettiği de söylenmiştir. Sebebi nüzul, Hâris ibni Nevfel olduğu rivayetinde mahza Resûlullaha iyzâ için söylendiği zikrolunmuştur: Mukatilden merviydir ki: Hâris ibni Nevfel bir günah işlediği zaman Resûlullahdan istifta ederdi, Aleyhissalâtü vesselâm

Sh:»5835

da ona keffaret emr eylerdi: Muhammede ıtaat ettiğimden beri keffarât ve tebiatta çok mal telef ettim « اَهْلَكْتُ مَلًا لُبَدًا فِى الْكَفَّارَاتِ وَالتَّبِعَاتِ » demiş. Bu ise dîn yolunda sarf edilen malların boşuna bir istihlâkten ıbaret olduğunu iddia ile hayıflanarak dîne i'tiraz etmek ve Peygambere itaat etmemek için söylenmiş demektir. Ba'zıları da demişlerdir ki: Murad evvelki ma'nadır.

Ancak « يَقُولُ » hal değil, istıkbal içindir. Bunu Kıyamet günü söyliyecek demektir, çünkü o ettiği sarfiyyatın kendisine fâide vermediğini o gün cezasını çekerken anlıyacaktır.

LÜBED, sured vezninde çok mal ma'nasınadır ki sanki birbiri üstüne yığıla yığıla keçe gibi birbirine geçmiştir. 7. ﴿اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُٓ اَحَدٌۜ﴾ onu hiç gören olmadı mı zannediyor. - Bu istifhamda da iki vecih vardır.
BİRİNCİSİ: İnzardır. O ihlâk ve telef ettim diye mağrurlandığı malı sarf ederken o insanı kimse görmedi mi zannediyor? Da öyle iftihar etmek istiyor. Şübhe yok ki sarf ve ihlâk ettiyse onu Ehad olan Allah tealâ görmüştür. Ve o malları öyle gösteriş için veya Peygambere adâvet için sarf ile telef etmiş olduğundan dolayı cezasını verecek onun hakkından gelecektir. Ve o vakıt o, onları öyle ihlâk ettiğine nadim olacaktır demek olur.

İKİNCİSİ de Kelbîden rivayet edildiği üzere sarf iddiasını tekzibdir. Ya'ni o kail yalan söyliyor bir şey sarf etmediği halde bir çok mal ihlâk ettim diye yalan ile öğüniyor. Allah onun ne yaptığını, sarf edip etmediğini görmedi mi zannediyor da öyle yalanı ile öğünüyor? Hayır hiç kimse görmediyse Allah onu görmüştür, söylediğinin hılâfını yaptığını bilir ve cezasını vermeğe kadirdir demek olur. Evvelki vecih, bu ma'nayı da işrab edebileceği için daha müfiddir.

Şimdi Allah tealâ umumiyyetle meşakkat içinde halk

Sh:»5836
ettiği însana ve bu miyanda bilhassa kuvvet ve maliyle iftihar eden o mağrur insana olan eltaf ve ınayeti şâmilesinden ba'zılarını ihtar ve gayei halkına irşad ile imtinan ederek onun ahvaline ılmini ve muhasebe ve mücazatına kudretini takrir ve nüfusi mutmeinnenin meymenetli mümtaz hasletleriyle nüfusi münkirenin meş'um haslet ve âkıbetlerinin tefhim ve bu suretle kebedin ma'nasını tavzih siyakında buyuruyor ki:

8. ﴿اَلَمْ نَجْعَلْ﴾ Ya yapmadık mı, yaratıp vermedik mi? ﴿لَهُ﴾ Ona - o meşakkat içinde yarattığımız umum insan miyanında bilhassa o sözü söyliyen mağrur insana? ﴿عَيْنَيْنِۙ﴾ iki göz - baksın, görülecekleri görsün diye, o halde o yaptıklarını görüyor da onu ve o gözleri yaratan ve gözetip duran Allah görmez mi? Bu iki gözden murad iki zâhir gözü olabileceği gibi biri zâhir gözü, biri kalb gözü

olmak da muhtemildir. 9. ﴿وَلِسَانًا﴾ ve bir dil - ki bir çok menafia âlet olduğu gibi sâir hayvanların dillerinden mümtaz olarak bilhassa meramını ifade için de âlet oluyor, ve hattâ gösteriş ve riya için söylediği o lâfı veya yalanı bile Allahın verdiği o lisanı ile söyliyor. ﴿وَشَفَتَيْنِ﴾ ve iki dudak - ki birbirine uygun olarak ağzını lüzumuna göre açar kapar. Söylemesinde yemesinde içmesinde ve sâir bir çok ekvali mahsusasında onlardan istiane eder, o halde onları hayırlı şeylere açmak, muzır şeylere, nâ sezâ lakırdılara kapamak lâzım gelmez mi? Onları yaratan ve her lâhza gözetip duran Allah, onları ve onlarla yapılan ve onlara girip çıkan şeyleri bilmez olur mu? Bu istifham takrirî olduğu için ma'nanın hasılı « نعم جعلنا = evet yaptık» mealindedir. Şu da o hasıla ma'tuftur: 10. ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾ ve ona iki necid gösterdik. - «Nun» un fethi ve «cîmin»

Sh:»5837

sükûniyle «necd» tepe gibi etraf ve havalisinden mürtefi' olan tümsek Arza denilir. Bu ma'na iledir ki Arabistanda engin Tihâme mukabili olan ve Necdi Hıcaz, Necdi ârız diye ikiye ayrılan mürtefi' kısma Necd denildiği gibi Yemen ülkâsının nihayetinde bilâdi Mehreden bir arzı mahsusa dahi Necid denilmiştir. Yüksek ve açık yola, âlî mertebelere çıkan, yüksek işler gören adama «Tallâussenâya» denildiği gibi umurda sâbit, galib ma'nasına o ma'nadandır ve başkalarının âciz oldukları zor işleri becerip içinden çıkan şecî', behadır kimseye ve gamm-ü gussaya dahî Necid denilir. Necid, hasma galebe etmek ve pek terlemek ma'nalarına masdar da olur. Necdet ve necadet de behadırlık, kahramanlıktır. Bir de Necid, sînede tümsekliği veya süt yolu olması hasebiyle sediy, ya'ni meme ma'nasında ma'ruftur. Arabda « أُمَّا وَنَجْدَيْهَا مَا فَعَلْتُ = inan ana memelerine kasem olsun ki yapmadım» diye yemin etmek şayi'dir ki bu bizim Türkçede «Anamdan emdiğim süt haram olsun bu böyledir» diye edilen yemîne benzer. Burada Necid kelimesi bütün bu ma'naları iyma etmekle beraber yukarıdaki kebed, aşağıdaki Akabe ile mütenasib olmak üzere mücahid bir kahramana gösterilen iki tepe gibi yüksek iki gaye, iki yol ma'nası telkîn etmektedir. Ba'zıları ayneyn ve lisan ve şefeteyn karînesiyle bidayeti hılkati mülâhaza ederek iki Necdi iki meme ma'nasına anlamak istemişlerdir. Bunu İbni Abbastan ve Dahhâkten ve hattâ Hazreti Alîden rivayet edenler de olmuştur. Filvaki' doğum olacağına doğru ana memesinin sütle hazırlanmağa başlaması ve yavrunun doğar doğmaz ilhamı fıtrî ile emmesini bilmesi rahmeti rahmaniyye ve hidayeti rabbaniyyenin delâili bâhiresinden bir ni'meti sübhaniyye olmak i'tibariyle haddi zatinde imtinana lâyık ve bunun dil ve dudaklarla yapılması da bu ma'naya muvafık olduğunda şübhe yok ise de bu ni'met daha umumî olup insan

Sh:»5838

dilinin ve dudağının temâyüz ettiği ni'metlerden olmadığı gibi insanın da bidayeti haline âid niami cemîledendir. Âyetin siyak ve sibakı ise bundan istıkbale ve insanın mükellefiyyetine tealluk eden daha geniş ve daha yüksek bir ma'na murad olunduğuna delâlet etmektedir. Onun için müfessirîn bu ihtimali «kıyle» diye nakletmekle beraber burada necdeyn tümsek tepe veya doğrudan doğru yüksek yol ma'nasından mecaz olarak biri hayır biri şerr iki yüksek gayeye giden, biri meymenetli bir meş'um iki yüksek tarîk ma'nasına olduğunu daha sahih ve daha kuvvetli rivayet ve dirayetle te'yid ederek beyan etmişler ve bunun sûrei İnsandaki « اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا » mealinde olduğunu söylemişlerdir. Ez cümle Buharîde Mücahidden hayr-ü şer demiştir. Ve İbni Cerîr şu rivayetleri tahric eylemiştir: Rabi' ibni Haysemden: Bunlar sedyeyn değil. Abdullah ibni Mes'uddan: « و هديناه النجدين » Hüdâ ve delâlet, sebîlülhayri veşşer. Ikrimeden ve Mücahidden: Hayr-ü şer. Dahhâkten: Necdülhayri ve necdüşşer, Hasenden mürselen: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem demiştir ki onlar iki neciddir: Necdi hayr ve necdi şer, Demek ki necdi şer, size necdi hayırdan daha sevgili kılınmamıştır. Katâdeden: Bize zikr olundu ki: Nebiy sallâllahü aleyhi vessellem şöyle buyurdu: Eyyühennas! Onlar iki neciddir, necdülhayr ve necdüşşer, demek ki necdi şer size necdi hayırdan daha sevgili değildir. İbni Zeydden: Ve hedeynâhünnecdeyn de tarîkı hayr ve şer dedi, ve «

« اِنّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ » kavli ilâhîsini okudu اهـ. İbni Mes'uddan Hâkim, sahih demiş,

Taberanî ve daha başkaları da rivayet eylemiş, Taberânî Ebu Ümameden de merfuan rivayet etmiştir. Dürrü mensûrda Faryabî ve Abd ibni Humeyd rivayetleriyle Hazreti Alî kerremallahü vechehu «ba'zı insanlar necdeyn sedyeyn diyorlar, hayır onlar hayr-ü şerdir» demiştir diye zikr edilmiş.

Sh:»5839

Âlûsî bunun Şîa' tefsirlerinden Mecmeulbeyanda da mezkûr olduğunu söylemiştir. Burada Hasen ve Katâdeden nakledilen hadîsi şerif mazmunu ayrıca şayanı dikkattir. Bununla bir takımlarının zannettiği gibi insan fıtratının hayırdan ziyade şerri sevdiği ve binaenaleyh insanda şer meylinin asl olduğu da'vası reddedilmiş demektir. Doğrusu mutlak insan fıtratı ikisine de alesseviyye kabildir. Birinin galebesi tâlî sebeblerledir. Netekim ta sûrei Bekarede geçtiği üzere Âdemin zenbi Şeytanın iğvasına aldanmasındandır. Şu halde nefsi emmarenin şerri emri, ya hayır ve menfeat zanniyle bir cehalet veya sui terbiye ve i'tiyad ile fıtrattan inhırafın neticesidir. Demek ki insanın zalûm ve cehûl olması da kemâl ve terakkisi de sureti umumiyyede mutlâka muktezayı fıtrat değil, tâlî esbab ve ılel dolayısıyledir ve onun içindir ki insan terbiyesine ve kişinin iyiliğine kötülüğüne göre ahlâkını tehzîb veya ifsad edebilir. Bundan anlaşılır ki:

الظلم من شيم النفوس و ان تجد   ذاعفة فلعلة لا يظلم

Diyen şâirin nüfusta zulmü hılkî ve tabî'î addedip de yalnız ıffeti arızî bir ıllet ile ma'lûl addetmesi doğru değildir. İnsan hayre de şerre de müste'idd olarak ikisine de tâlî sebeb ve ıllet ile yürür ve hangisini istihdaf ederse ona gider. Nefis, emmare de olur, mutmeinne de olur. Ancak bu tefsîre şöyle bir suâl hatıra gelir. Hayır gayesinin ve tarikının yüksekliği ma'lûm ve müsellemdir, ona necid tesmiye edilmesi muvafık olduğunda şübhe yoktur. Lâkin şer tarikında ne yükseklik tesavvur olunabilir ki ona da necid denilsin? O engin bir uçurum değil midir? Filvaki' öyledir, fakat ona gidenler hayır gibi bir yükseklik tehayyüliyle kittikleri ve hayır şer galip olduğu için tağlib tarikıyle ikisine de necid ıtlâk edilmiş, sonra da bu yükseklik asıl hayırda olduğu bundan sonra akabenin tefsîriyle anlatılmıştır.

Sh:»5840

Bununla beraber şunu da mülâhaza etmek lâzım gelir ki: insanın kendisine başkasından gelen hayr-ü şerre nisbeti ile kendisinin kendisine veya başkalarına yapacağı hayr-ü şerre nisbeti arasında mühim fark vardır. İnsan şübhesizki kendisine yapılan hayrı sevmesi, şerri sevmemesi tabi'îdir. Kendisinin başkasına veya mutlakâ hayr-ü şerr yapmasına gelince: hakkı bunun da öyle olması: hayrın mutlâka hayr olduğu için sevilmesi, şerrin mutlâka şerr olduğu için sevilmemesi iktıza ederse de mücerred hayır ve şerr tabi'atinin hükmü olan bu hak izafetle değişebildiği cihetle insan tabiati için bir gayei kemâl olmakla beraber ibtidaî halde ve fi'liyyatta muhteliftir. Maddî tabi'at, ataleti fi'le tercih edeceğinden dolayı ruhu zaıyf olan tenbel insan ilden gelecek hayra ağzını açar da bir cehid sarfı iycab eden sa'y-u amelden kaçınır, ne hayır yapmasını ister ne de şer, çünkü şer fi'illerin bir çoğu da hayır yapmak kadar zor ve hattâ ba'zı vücuh ile daha zordur. Fir'avn olmak Fir'avn ile uğraşmaktan kolay değildir. Bu cihetle hayr-u şerr fa'aliyyeti, atâlet tabi'atı karşısına dikilmiş iki tepe, iki necid gibidirki ikisi de necâdet ister. Zikrolunan hadîs gösteriyorki insan fıtratında hayır devâıysi, şer devâıysinden az değildir. Zannedildiği gibi insan mutlâka şerr yapmasını hayır yapmaktan daha çok sever değildir. Ruhı insan ikisine de müsteiddir. Kimisinde birisi kimisinde de diğeri daha ziyade inkişaf eder ve hangisi inkişaf ederse insanın akıbeti o olur. Ve insan henüz hayır yapmağa kadir olmadığı ilk yaradılışından i'tibaren ta sonuna kadar muhitında hayır ve şer, lezzet ve elem ile muhat bulunur. Ki kebed içinde yaradılmasının ma'nası da budur. O ne kendine ne başkasına bir hayır yapmağa ne de kendisinden şerri def' etmeğe bizzat kadir olmadığı halde Allah tealâ onu o meşakkat âlemi içinde dilediği kadar korur, büyütür, hayır ve şer yapabilecek kuvvet

Sh:»5841

ve çağa irıştirir. Dil ve dudaklara kadar bu ma'na takrir edilmiştir. Bu çağa kadar aczi mahz içinde bulunan insan bir çok âlâm ve zahmete ma'ruz olmakla beraber mücerred rahmeti rahmaniyyeye medyundur. Bundan i'tibaren de istitaatı nisbetinde onun şükrünü iyfa için hayrı şerri temyiz ederek hayır yapmak,

kendine ve ıbadullaha şerden sakınmak ile mükelleftir ve işte « وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ » ile bu iki

gaye gösterilmiştir. Gayei hayır, gayei şerr, atalete nazaran bunun ikisi de seyr-ü hareket ve sabr-ü tehammül ile meşakkat iycab eden, birinde i'tilâ ve selâmet, birinde de sukut ve felâket muhakkak olan iki tepe gibidir ki insan bunları aşmak mecburiyyetindedir. Hayır tepesine gitmek hidayet, şer tepesine gitmek

dalâlettir. Şu halde « وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ » ile bunun ikisine birden hidayet, ikisinin de yollarını bildirerek hayre sülûk ve şerden ihtirazı emir, ta'biri âharla hayri emir, emr bilmar'uf, şerden nehiy, nehy anilmünker demektir. Zira hidayet bir hayır ve irşad olduğundan hayır tarikına irşad emr-ü tergibi, şer tarikına irşad nehy-ü tahziri ifade eder. Bu suretle mütekabil olan bu iki necde hidayet, şuna yürü, şuna yürüme gibi biri müsbet biri menfî mütekabil iki yol göstermek demek olur. Hidayette necdi hayır, müsbet, necdi şerr menfîdir. Necdi şerden sakınmak necdi hayra tırmanmak. İşte bütün necâdet Kuvvet, kahramanlık, yükseklik, saadet bundadır. Bunu iyzah ile neticeyi tefhim için buyuruluyor ki:

11. ﴿فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ﴾ Fakat o, kuvvetine, malına güvenen mağrur insan o akabeye iktiham edemedi -

AKABE, engin bir vadîden yüksek bir dağa doğru çıkan sarp yokuş demektir.

IKTİHAM, hız ve tazyîk ile bir şeye atılmak, saldırmak, kahramanlıkla hücum etmektir ki düşünmeden bir

Sh:»5842

işe kendini atmak ma'nasına kuhûmden gelir. Bu ıktiham kelimesi lisanımızda pek şayi' olmuş bir ta'birdir. Zorlayıp atılmak ma'nasiyle müşkilâtı iktiham diye mef'ulibih ile sılalanır, Arabcadaki aslına göre ise müşkilâta iktiham diye mef'uli ileyh dediğimiz surette sılalanmış oluyor. Ya'ni o yüksek gayeye irmek için çıkılması lâzım gelen o sarp ve çetin yokuşa göğüs verip de onun müşkilâtını yenmek üzere ona kendini atacak bir kahramanlık, bir necâdet gösteremedi. Bundan anlaşılıyor ki iki necidde müsbet asıl yükseklik sarp yokuş birindedir ki o necdi hayırdır. Iktihamı değil, ihtirazı lâzım gelen şer' gâyesi veya yolu hakikatte iniş kabîlinden olmakla ona necid tesmiyesi tağlib tarikıyledir. Burada akabe ta'biri de necid gibi yüksek zor amellerden istiare olarak mecazdır. İktiham olunması lâzım gelen bu akabeden murad hayır necdi olduğu anlatılmak için şöyle tefsîr olunuyor:

12. ﴿وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾ Bildinmi o akabe, ıktihamı büyük bir kahramanlık olan o zor yüksek iş, o sarp yokuş nedir? 13. ﴿فَكُّ رَقَبَةٍ﴾ bir rakabeyi fekk etmek - ma'lûm ki rakabe boyun demek olup zikri cüz' iradei kül tarikıyle mecaz olarak zat ve şahıs ma'nasında müteareftir ve bilhassa hurriyyetini gaib etmiş esîr veya memlûkte şayi'dir. Binaenaleyh fekkü rakabe esaret bağıyla bağlanmış bir boyunu, bir kimseyi esaretten kurtarıp hurriyyete kavuşturmaktır ki bu evvelâ insanın kendi hurriyyetine malik olarak nefsini kurtarmış olmasına mütevakkıf ve bunun en basît misali köle azad etmektir ve bunun fazıyleti çoktur. Buharî, Müslim, Tirmizî ve sâirde Ebu hüreyre radıyallahü anhten merviydir. Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki her kim bir mü'min rakabe âzâd ederse Allah tealâ onun her uzvuna mukabil âzâd edenin bir uzvunu Cehennem ateşinden âzâd eyler

Sh:»5843

« حَتَّى الْفَرْجِ بِالْفَرْجِ ». İmam Ahmed ve İbni Hibban ve İbni Merduye ve Beyhekî, bera' radıyallahü anhten rivayet eylemişlerdir ki bir a'rabî ya Resûlâllah! Bana bir amel öğret ki beni Cennete koysun demişti. «bir neseme âzâd et veya bir rakabe fekket» buyurdu. Onun ikisi bir değil mi? Dedi. Buyurdu ki «hayır, bir neseme âzâd etmek onu âzâd etmekte senin münferid olmandır. Fekki rakabe ise onun ıtkına yardım etmendir. İlh... Ya'ni fekki rakabe müntekıllen veya müşteriken âzâd etmekten eamdır. Bir ferdi hurriyyete kavuşturmak böyle büyük bir fazıylet ve kahramanlık olunca bir kavmin, bir cemaatın hürriyyetini kurtarmak ne büyük kahramanlık olacağını anlamalı, fekki rakabenin diğer bir ma'nası daha vardır ki o da « كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ » mucebince her nefsin halâsı kazancına bağlı olduğu için insanın a'mali saliha kesbiyle kendisini Cehennem azâbından kurtarması demektir ki bu kurtarış « اَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِى بَيْنَ جَنْبَيْكَ » = en büyük düşmanın iki yanın arasındaki nefsindir» buyurulan nefsi emmarenin azgın hevalariyle Şeytanın iğvalarına karşı mücahede etmekle olur. Netekim o mağrur insanın bu akabeyi ıktiham edememesi de bunlarla mücahede

kahramanlığını yapamamasından dolayıdır. İşte o sarp yokuş böyle esîr bir boyunu kurtarmak 14.

﴿اَوْ اِطْعَامٌ فٖى يَوْمٍ ذٖى مَسْغَبَةٍۙ﴾ veya salgın, ya'ni umumî bir açlık gününde ıt'am

etmek, yemek yedirmektir. -

MESGABE, seğabdan mimli masdar ki açlık ve bahusus meşakkat ve yorgunluk içinde açlık. Ebu Hayyanın beyanına göre umumî olması ma'nası « zi » den anlaşılmak gerektir. Zira fî yevmi mesgabe, açlık günü denilmemiş, açlıklı, zi mesgabe denilmiştir ki umumiyyetle açlık, hassası olan gün demek olur. Filvaki' böyle umumî bir açlık zamanında yemek yedirebilmek can kurtarmak demek olduğu

Sh:»5844

cihetle fekki rakabe gibi büyük bir kahramanlıktır. Hem de kimlere ıt'am? 15.

﴿يَتٖيمًا ذَا مَقْرَبَةٍۙ﴾ karabeti olan, ya'ni yakınlığı olan bir yetîme - ki zâhiri, neseb yakınlığıdır.

Bununla beraber komşuluk yakınlığı dahi olabilir. Neseb ve dîn yakınlığı müreccah olduğu şübhesizdir. 16.

﴿اَوْ مِسْكٖينًا ذَا مَتْرَبَةٍۜ﴾ yâhud topraklı bir miskîne -

METRABE de türabdan mimli masdar olarak topraklanmak demektir. Za metrabe Türkçemizde toprak döşenip taş yaslanan ta'bir edildiği vechile şiddetli fakr-ü ihtiyacdan kinayedir. Öyle umumî açlık zamanlarında böyle şiddetli fakr-u ihtiyac ile sefalet içinde kalmış bir çok kimseler bulunabileceği cihetle uzak yakın böyle bir biçareye yemek yedirebilmek şübhesiz ki ıktihamı büyük kuvveti kalb ile bir himmete mütevakkıf olan sarp bir akabedir. İşte kendisine kimsenin gücü yetmezmiş gibi mağrurlanan ve ben yığın yığın mal telef ettim diye iftihar etmek istiyen o insan ne öyle ne de öyle, bu akabeyi ıktiham edemedi, böyle

bir kahramanlığa hiç bir vechile girişemediği gibi 17. ﴿ثُمَّ كَانَ﴾ sonra da olamadı. - Bu « كَانَ

» ıktehame üzerine ma'tuf olduğundan ma'na menfidir. « فَلَا اقْتَحَمَ وَلَا كَانَ » demektir. Ya'ni onların hiç birine girişemedikten başka

﴿مِنَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِۜ﴾

iyman edip de biribirlerine sabır tavsiye eden, merhamet tavsıye eyliyen sabırlı, merhametli mü'minlerden

de olamadı - ki 18. ﴿اُو۬لٰٓئِكَ﴾ onlar, o yüksek evsaf ile muttasıf olan o kahramanlığı yapan, esîr halâs eylemek veya öyle zor bir günde bir yetîme veya bîçareye yemek yedirmek suretiyle can kurtaran, bunlara istitaati yoksa iyman edip de biribirine sabır ve merhamet tavsiye etmek suretiyle

Sh:»5845

tesliyet ve kalb kuvveti vermeğe çalışan mü'minler ﴿اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِۜ﴾ meymenet sahibleri, kitabları sağ taraflarından verilecek Ashabı yemîn, kendilerine ve başkalarına uğurlu kimselerdir.

19. ﴿وَالَّذٖينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا﴾ bizim âyetlerimize küfr eden, inanmıyarak nankörlük

eden kâfirler ise - ki o mağrur da bunlardandır. ﴿هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِۜ﴾ onlar şeamet sahibleridir. - Meşumluktan kurtulmıyan, kitabları sollarından verilecek Ashabı şimal, kendilerine de

başkalarına da uğursuz kimselerdir ki 20. ﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ﴾ üzerlerine bir ateş

bastırılıp kapıları kapanacaktır. -

MÜ'SADE, iysaddan ismi mef'uldür. « آصَدْتُ الْبَابَ » denir ki kapıyı kapadım, sım sıkı kilitledim demektir. Üzerlerine ateşin yakılıp fırın gibi kapısının kapanması ateşin şiddetini iycab edeceğinden Cehennemde azâblarının şiddet ve ebediyyetinden kinayedir.

ŞEMS

٩١ سُورَةُ الشَّمْسِ

Veşşemsi Sûresi ki Sûrei Şems dahi denilir, hılâfsız Mekkîdir.

Âyetleri - On beştir. Mekkîde on altıdır ki « فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَاۜ » da bir âyet sayılmıştır.

Fasılası - ا harfidir. On beş « ها » zamîri redîftir. Fasıla harfleri onların üstündeki eliflerdir. Mekkîde birisi « فَعَقَرُوهَا » nın vavı demek olur.

Evvelki sûrede necdeye hidayet zikredilmiş, Ashabı meymene ve Ashabı meş'eme tefrık olunup sonu Ashabı meş'emeye, Âhıret azâbı vaîdiyle bitirilmişti. Bu sûrede de necdeyne hidayetin ma'nasına « فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۜ » ile bir tefsîr ve iki fırkaya « قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۜ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ » diye bir fezleke yapılmış ve bir Dünya azâbı misaliyle hıtam verilmiştir. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۜ ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَاۜ ﴿٢﴾ ﴿٣﴾
وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۜ ﴿٤﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَاۜ ﴿٥﴾ وَالسَّمَاءِ
وَمَا بَنٰيهَاۜ ﴿٦﴾ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَاۜ ﴿٧﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۜ
﴿٨﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۜ ﴿﴾

﴿٩﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۜ ﴿١٠﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ
﴿١١﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَاۜ ﴿١٢﴾ اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَاۜ
﴿١٣﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا ﴿١٤﴾
فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَاۜ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَاۜ ﴿١٥﴾
وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴿﴾

Kasem olsun o güneşe ve parıltısına 1 Ve aya: uyduğu zaman ona 2 Ve gündüze: Açtığı zaman onu 3 Ve geceye: Sararken onu 4 Ve göğe ve onun bina edene 5 Ve yere ve onu döşeyene 6 Ve bir nefse ve onu düzenliyene 7 Sonra da ona bozukluğunu ve korunmasını ilham eyliyene ki 8 Gerçek felâh bulmuştur onu temizlikle parlatan 9 Ve ziyan etmiştir onu kirletip gömen 10 Semûd inanmadı azgınlığından 11 O en yaramazları fırladığı zaman 12 Ki o vakit demişti onlara Allahın resulü: Gözetin Allahın nâkasını ve sulanışını 13 Fakat inanmadılar ona da devirdiler onu 14 Âlemlerin rabbı da günahlarını başlarına geçiri geçiriverdi de o yeri düzleyiverdi. Öyle ya o sonundan korkacak değil ki 15

1. ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۙ﴾ - Vennaziati de geçtiği üzere duhanın asıl hakikati Güneşin doğduğu merî ufuktan yükselip ziyasının işrak ve inbisatiyle bakanlara ıyân olmasıdır. Sonra da o vakıtda hâkikat olmuştur. O vakıt vaktı

Sh:»5848

kerahet geçmiş bulunur. O işrakın birdayetine dahve: kuşluk, bir az sonrasında duhâ; kaba kuşluk, daha sonrasına zevale yakına kadar feth ve medd ile dahâ, koca kuşluk denir. Kuşluk vaktı kesilen kurbana da udhiyye ve dahiyye denilmiş, sonra da ta'mim olunmuştur. Burada « ضُحٰيهَا » Güneşe muzaf olması hasebiyle müfessirîn bunu Güneşin işrak ile parlıyan zıyası diye tefsîr etmişlerdir. Evvelâ Güneşin zâhir olsun olmasın bütün hususiyyetleriyle alel'itlak kendisine sonra da bilhassa zuhuru halindeki zıyasına kasem ile başlanmıştır. Çünkü âleminin sıracı vehhacı olan Güneş tulûunda da gurubunda da havassı mahsusasiyle manzumesindeki hareket ve hayat tehavvülâtının başlıca bir menşe' ve medarı, zıyası ile de bize âfâkımızdaki cismanî âlemin en büyük vasıtai tenvir ve izharı ve bu suretle halikının lütf-ü inâyetini ve kudret ü azemetini tanıtan enfusî ve ruhanî tenvîratı idrake vesîle olan en açık bir âyeti pür itibarıdır. Güneşten bize doğru intişar eden mahsûs, gayri mahsûs, bildiğimiz, bilmediğimiz nice menafi' bulunabilmekle beraber Bunlar içinde en bariz olan hararet ve zıyadır. Duhada en ziyade hissedilen de bu ikisidir. Güneş pek ateşîn bir menba'ı hararet olmak i'tibariyle evvelki Sûrenin âhirindeki nâr ile münasebetdardır. Fakat Güneş denilince evvelâ gözümüze çarpan zıyadır. Zıya doğduğu ve akssettiği şeylerin haricî hududlariyle eşbahını hamil olarak gözü olan şu'ur sahiblerine göstermek üzere karşımızda temessül ettirir. Ve bu temessüller bizim gözlerimizden şu'ur nuriyle kavranılarak nefsimizde eşyanın haricî suretiyle teayyününe vesîle olur ve zıyanın böyle âfak ile enfüs arasında peyderpey akislerle şuura iktiranından husule gelen bu teayyünattan ve bunlara inzımam eden diğer hislerimizden gönlümüzde peyderpey ruhaniyyât ve maneviyyât âlemi teşekkül ve inkişaf eder ve biz bunları «ene» ile «lâ ene» arasında birer âyet

Sh:»5849

olarak okuya okuya, akıl ve ruhumuzla mazmun ve medlûllerine şuur edine edine ve zevk-u irademizi onlara tevcih ve tevfîk ede ede hakayıkı eşyayı mutaleaya ve onların âfakî ve enfüsî ciheti vahdetinden vechi hakkı ma'rifet gayesine yol buluruz. O vechile gözlerimiz gönüllerimiz hak nurundan tenevvür ederek bedri tâban gibi aydınlanır ve nefislerimiz ondan aldığı feyzi ilham ile maddî zulmetlerden sıyrıla sıyrıla pâk ve puranî hakikat âleminde itminan üzere neşv-ü nema bulup ılmen ve amelen tezekkî ve tefeyyuz ederek

« رَاضِيَةً مَرْضِيَّةًۚ » rabbine rücu' eder de « فَادْخُل۪ي ف۪ي عِبَاد۪يۙ وَادْخُل۪ي جَنَّت۪ي » hıtabiyle felâha iren nüfusi zekiyyeden olur.

Zıyanın şuurumuza iktiranından evvel haricî mahiyyet ve hakikati her ne olursa olsun onun tam ma'nasiyle zıya oluşu, bizim şuur nurumuzla izdivac ederek hem âfâkî hem enfüsî bir haysiyyetle gözümüzde parlayışında ve binaenaleyh bizi kendimizden ötesiyle birleştiren idrâk nurunun en zâhir bir misâli oluşundadır. Bunun en zâhiri Güneşin zıyası, onun en zâhiri de duhasıdır. Bundan dolayı Güneş bize her şeyden evvel zıyasiyle görünür. Güneş denildiği zaman da biz her şeyden evvel zıyasını anlarız ve ondan cirmine ve sâir hususiyyâtına intikal ederiz ki bu bize şuurumuzdan kendimize ve mâverâmıza intikalimizin de bir misâlini vermiş olur. Zira gözü ve şuuru olmıyanlar için nur ve zıya ve Güneş mefhumu yoktur. Onun için zâhir ve gaib bütün hususiyyatına alâkadar olmakla beraber bilhassa muhitı tenvir ile nefislerimize karşı irşad hassasını hâiz olarak şuurumuzun timsâli zâhirîsi bulunan zıyası haysîyyetine dikkati celbetmek hikmetine mebnî olduğu tavzih olunmak üzere « وَضُحٰيهَا » buyurulmuş ve yine o nükte ile ardından zıyanın muhtelif etvarı ve zıddı olan zulmetin istîlâsı hengâmeleri içinde Sema ve Arzda mahsûsattan

ma'kulâta doğru seyri âfâkî ile ma'rifetullaha, sonra da nefsin ruhanî kıymeti ve şerr-ü hayrını müdrik olacak

Sh:»5850

vechile ilhama kabil bir seviyyede tesviyesi ciheti tasrih olunarak ma'kulât ve ma'neviyyât ile seyri enfüsîde tezekkî ve terakkî bir felâha sevk-u irşad için şu kasemler müzdevic bir surette devalî ettirilmiştir:

2. ﴿وَالْقَمَرِ﴾ ve Kamere - Güneşten ma'ada Aya da kasem olsun, fakat her zaman değil

﴿اِذَا تَلٰيهَاۖ﴾ ona tâlî olduğu zaman - ya'ni Güneşe uyduğu, onun gurubunu müteakıb onu andırır bir surette doğduğu zaman ki bu tam ma'nasiyle Ayın on dördünden on altısına kadar leyalii bîz denilen bedir gecelerinden zâhirdir. Gerçi ibtida hilâlinden on beş on altısına kadar hattâ sonundaki mihak gecesinden ma'ada her gece az çok mülâhaza edilebilir se de on altısından sonra Şemsin gurubundan git gide teahhur ve tenakusla uzaklaştığı için ta'kıyb ve tebeıyyetten çıkmağa başladığı gibi peyderpey büyüdüğü ilk haftalarında da henüz cirmi tamam olmadan veya tamama yaklaşmadan evvel bir Güneşin arkasından ona tabi' ikinci derecede bir Güneş doğuyormuş gibi tam ma'nasiyle Şemse tâlî olmuş olmaz. Ancak Ayın ortalarında bedir gecelerindedir ki Güneşin gurubu sırasında veya akabinde onu andıracak vechile dolgun bir surette nurlu olarak doğar ve sabaha kadar da mehtabı imtidad eder ve o vakıt ona tam ma'nasiyle Güneşin tâlîsi demek zâhir olur.

TELÂ, tülüvden fi'li mazîdir. « تَلَوْتُ وَ تَلِيتُ » diye yâî de vâvîde olur. Netekim « دحا » gibi« طحا »da öyledir. Tülüv, tabi' olmak, birine uyup ardınca gitmektir. Okumak ma'nasına tilâvet de bundandır. Razî der ki: Kamerin Şemse tâlî olmasında bir kaç vecih vardır:

1 - Şemsin gurubunda Kamerin tulû'da bekasıdır ki şehrin nısfı evvelinde olur. Şems, gurub edince Kamer izâede ona tabi' olur. Bu İbni Abbastan Atânın kavlidir.

Sh:»5851

2 - Şems, gurub edince Kamerin de gurubda ona tabi' olmasıdır ki hilâl gecesi olur. Bu Katâde ile Kelbînin kavlidir.

3 - Ferrâ demiştir ki: Bu tülüvden murad Kamerin Şemisden zıya almasıdır ki «fülân şu hususta fülâna tabi' olur» denilir ki onu ondan alır demektir.

4 - Zeccac demiştir ki: « اِذَا تَلَاهَا » istidare ve kemal zamanıdır. O vakıt Kamer, zıya ve nurda Şemse tâlî gibi olur. Ya'ni ziyâsı kemale yetince tenvirde Şemsin makamına kaim gibi olur ki bu leyâli bîzdadır.

5 - Cirminin bihasebilhis büyüklüğünde ve bu âlemin mesalihi, hareketine merbut olmaktaاهـ. Bu vecihlerden her biri hususî bir ma'na ifade etmekle beraber mecmuu Şemsin arkasından Kamerin ona bir uyuşu veya bir benzeyişi halini ve binaenaleyh « اِذَا تَلَاهَا » ona uyup benzediği zaman demek olduğunu, bunun da tulû' veya gurubda, nur veya hacimde veya menfeatte mülâhaza olunabileceğini anlatmış oluyor. Bu mefhum Kamerin tehavvülâtında nurunu Şemsten ahz ettiğini dahi dolayısıyle anlatmış olursa da « اِذَا تَلَاهَا » kaseme bir kayd olarak zikredildiği için o tehavvülâtın her zamanına değil, bilhassa güneşe en ziyade uyduğu veya benzediği zaman ile takyidini iycab ediyor. Bu ise Zeccacın beyan ettiği vechile Kamerin tâlî bir Güneş gibi olduğu bedir gecelerinde zâhirdir. Siyakı kelâm hareket üzerinde değil, zıya üzerinde olmak itibariyle de bu ma'na zâhirdir. Tülüv tebeıyyet, ta'kıyb; bir hareket ma'nasını dahi tezamumun veya istilzam ederse de bunun zıya itibariyle bir tebeıyyet ve hareket olması yaraşır. Çünkü Kamer harekette Arza, zıya da Şemse tâbi'dir. Arzın etrafında devreder. Güneşe olan vaz'ına göre nuru tahavvül eyler, Hareketi nazarı itibare

Sh:»5852

alan beşinci vecihte Kamerin hareketi doğrudan doğru Şemsin hareketine tabi' olduğu zannedilmemek için zıya cihetiyle cirminin hissen büyümesi, hareket cihetiyle de hareketine bu âlemin mesalih ve menafiı

merbut olması itibariyle müşabehet ma'nasına bir tebeıyyet olduğunu tasrih eylemiştir. Bunlar ise dördüncü vecihte dahil demektir. Üçüncü vecih, ma'nayi lâzımî olmak gerektir. İkinci vecih, ilk hilâle nazarı dikkati celbetmek itibariyle muvafık ise de yalnız gurubda ta'kıybe kasr itibariyle tercih bilâ müreccih gibidir. Birinci vecih hilâlden tam bedre kadar nısfı evvelde yevmen feveymen mütezayid olan tekâmül safahatını göstermek itibariyle dördüncüden daha şümullü ve maksud Kamerin Şemse ikbal ve teveccühü artığı ve tulûu onun gurubunu ta'kıyb ettiği müddetçe nurunu artıra artıra gayei kemale ve âdeta ikinci bir Güneşi andıran bedir haline gelişi ıhtar olduğuna göre hepsinden daha müfiddir. Fakat asıl maksud, Şemsin duhası gibi Kamerin de o gayei kemalde olan mehtabına ve bunun zıyayı Şemse tabi' ve tâlî olduğunu anlatarak bununla nefsi mülhemenin kemal-ü tesviyesine bir tevtıe yapmak olduğuna göre dördüncü vecih evceh ve azhardir. Bu suretle müstenir olan Kamere kasem dahi zıyanın âteşîn olan harûri hususiyyetinden tecerrüd ederek mahzı nur halinde akseden ve mahsûstan ma'kule, şahidden gaibe, eserden müessire

intikale vesîle olan diğer bir tavrına kasem olmuş olur. Eğer « تَلَا » tilâvetten istiarei tebeıyye olarak mülâhaza olunup da Kamerin mehtabında hissimizden gaib bulunan Şemsin akseden zıyasını Arzımıza neşrederek onu zevil'ukûle delâleti akliyye ile andırması bir kariin kitabullahdan bir âyet okuyarak ma'nasını delâleti lâfzıyye ile anlatmasına benzetilecek olursa hem nefsi mülhemenin tezekkîsi haline hem Kur'anın nur tesmiye edilmesine dahi işaret edilmiş olacağı cihetle pek beliğ bir vech olacaktır.

Sh:»5853

3. ﴿وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَا﴾ - Tecliye, tecelli ettirmek. Cilâ ve vuzuh vermek, ya'ni iyice açıp izhar eylemektir. Zamir, zâhir olan Şemse raci'dir. Güneş zıyasının fevkal'uuk zuhur ve intişar vaktı demek olan gündüzün Güneşi açıp izhar etmesi zamanı ise havada sis ve bulut gibi bir kapanıklık eseri bulunmıyan açık gündüz zamanı demektir. Bu da zıyai Şemsin tam bir inkişaf ile diğer bir tavrına kasemdir. Nehar, zıyayi Şemsin Arza akseden bir tecellîsi olduğu halde Şemsin tecliyesine fâil yapılması, ya'ni Güneşin eseri olan zıyanın Güneşte müessir gösterilerek gündüz güneşi açtığı vakıt denilmesi ve duha ve Kamerden sonra bir de buna kasem edilmesi elbette şayanı dikkattir. Bunda Güneşin âfak ve enfüste tecellîsi mani' bulunmamakla meşrut idiğine ve eserin lâzımı dahi zati müessire delâlette âmil olduğuna ve bu delâletin cilâ ve hafası eserin cilâ ve hafası ile mütenasib bulunduğuna tenbih vardır. Ya'ni neharı hissî, Güneş zıyasına, zıya da Güneşe delâlet eyler. Güneşin görülmesi zıyasının hiss olunması vasıtasiyledir. Zıyanın bizde bir intıbaı olan gündüz, ne kadar mani'den sâlim, açık olursa zıya da o nisbette celî ve zıya ne kadar mani'den sâlim ve açık olursa Güneş de o nisbette mütecellî olur. Gündüz heva bulutlu olunca Güneş doğrudan doğru görülmez, dolayısıyle ma'kul olarak bilinir.

4. ﴿وَالَّيْلِ﴾ ve geceye kasem olsun ﴿اِذَا يَغْشٰيهَا﴾ onu, ya'ni Güneşi bürürken - Bu da gecenin Güneşi ve bütün âfakı sarıp kaplıyarak nur ve zıyayı temamen örtmeğe başladığı veya örtmekte istimrar üzere bulunduğu halindeki koyu karanlık hengâmına kasemdir ki açık gündüzün ve zıyanın tam zıddı olan zulmete, zulmeti arızaya ve maniın haylûleti zamanına dikkati celb ile «eşya zıddıyle münkeşif olur» kaidesince yine zıyanın ehemmiyyetine ve Bahusus zâhirî nur ve zıyanın gaib olduğu bir

Sh:»5854

hengâmda gaib olmayıp onun yokluğunu duyan ve onunla müteessir olan nefsî şuurun kıymetine de zımnen tenbihtir. Bunda maddenin nur ve zıya tecellîsine mani' olan zulmanî tabiatiyle Kamerin mihakına ve nefsin cehalet, küfür, gamm-ü kasvet gaflet-ü atalet veya şehvet perdelerinin gaşeyaniyle Hakk hidayetinden mahrumiyyeti hallerine ve fena lâhzasına dahi işaret vardır. Onun için evvelki kasemler tebşîrî, bu kasem inzarî bir mahiyyeti haizdir. Evvelkilerde mazî sıygası ile «

﴿اِذَا جَلّٰيهَا﴾ . ﴿اِذَا تَلٰيهَا﴾ » denildiği halde bunda muzari' sıygasiyle «

ehemmiyyeti ancak ilk hücum lâhzasıyle istimrarı hengâmında olduğuna bir işarettir. Ya'ni bürüyeceği sıra veya bürürken.

Bir de sûrei Fecirde geçtiği üzere bunlara kasemden asıl murad onların hudûsları ve nefiste şuura ıktiran eden evsafları ile delâlet eyledikleri rabbül'âlemîni ıhtar olduğundan dolayı buyuruluyor ki:

5. ﴿وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَاۙ﴾ ve Semaya ve onu öyle acîb bir surette bina edene - « بَنٰيهَاقف رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَاۙ » mazmununca ondaki mu'allak kevakib ve ecramı yaratıp aralarındaki yüksek ve geniş mesafe ve irtifa' ile beraber yekdiğirine muttasıl bir bina eczası gibi mahzı kudretle bağlıyarak o yükseklikte muvazenesine koyup içinde yaşanacak merfu' ve müzeyyen bir bina halinde inşa ve tesviye eyliyen Allah tealâya, yâhud onu öyle bina edişine, tarzı inşasına, kanunlarına 6.

﴿وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَاۙ﴾ ve bahusus onun içinde yaşadığınız Arza ve onu döşeyene - bir döşek gibi döşeyip üzerinde hayat ve temekkün kabil olacak vechile altınıza seren o Halika ve yâhud öyle döşeyişine: Döşeyişindeki bedî' tarz-u surete « وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَاط » bak. « ط » ile « طحا » Vennaziati de geçen « دال » ile « دحا » gibi ve ayni ma'nada olarak

Sh:»5855

döşeyip yaymak düzgün sermek ma'nasına tahivdendir. Yâî de olurlar. Düzgün münbasıt Arza taha, büyük ve yayvan gölgeliğe tahiye, mathıyye ve mathuvve denilir. Arzın tahvı ve dahvi kışrı Arzın tekvîniyle sathının hayata elverişli bir surette döşenmesidir. Müfessirîn derler ki: Böyle olması onun kürevî olmasına münafi değildir. « وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْقف » ihtarı mucebince tecribî nazar ve istidlâl ile

sâbittir ki Arz hendesî ma'nasiyle tam bir küre olmamakla beraber kürevî, ya'ni küremsidir. Dağları ve dereleri ovaları ve denizleri gibi girinti ve çıkıntılarıyle kutublarının basıklığı kürevîliğine mâni' olmaz. Hacminin büyüklüğüne nazaran bunlar onun üstünde bir portakal kabuğunun pürüzleri mesabesinde kalır. Bu döşenişin « دحا » ve « طحا » ta'birleriyle ifadesi de bunu anlatır. Netekim karpuz ve kabak gibi saksız olarak Arz üzerindeki döşenip yayılan sebze ve nebatata «mutahhiye» denilir.

Bunlar hep berhayat ve insan hılkatinin mukaddimesi ve bunları idrâk ile zulmetten çıkıp halıkına ma'rifet ve mucebince ahlâk seviyyesine yükselecek kabili ilham bir nefsin tesviyesi kazıyyesi ile alâkadar olduğunu ıhtar için de buyuruluyor ki 7. ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۙ﴾ ve bir nefse ve onu tesviye edene - ya'ni düzenine koyan Allaha, yâhud tesviye edişine. « نَفْسٍ » de tenkir tefhıym veya teksir içindir. Tefhıym için olunca müfahham bir nefsi hâss demek olur. Ki hususıyyeti ya şahsî veya nev'î veya cinsî olabilir. Şahsî mülâhaza olunduğu surette nefsi Âdem veya nefsi Muhammedî tebadür eder. Nev'î olduğu surette mümtaz bir nevi' nefis, ya'ni sâir nüfusa reîs olmağa salih nübüvvete mazher nefsi kudsiyye nev'i demek olup nüfusı Enbiyaya şamil olur. Fakat bu iki takdirde kasemin gelecek olan cevabında « دَسّٰيهَا » ve « زَكّٰيهَا » zamirlerinde istihdam gözetilmek

Sh:»5856

iycab eder cins olduğu takdirde ise bir cins nefis, nüfusi hayvandan mümtaz nefsi insanî cinsi, demek olur ki cevaba bu daha mülayimdir. Teksir için olmasını tercih edenlerin muradı da bu olmalıdır. Ya'ni herhangi bir nefsi insanî murad olunmak lâzım gelir. Zira mutlak teksîr kasd olunursa bir çok nüfustan herhangi bir nefis demek olur. Bu ise uzvî bir bedende bir birlik ve kemâl ifade edebilen herhangi bir nefse, nefsi hayvanî ve nefsi nebatîye dahi şamil olur. Ancak mutlak kemaline sarf olunmak veya tesviye ve ilhamı fücur ve takvâ karîneleriyle takyid edilmek suretiyle nefsi nâtıkai insaniyye cinsine tahsîs olunabilir. Tefhıymi cinsî murad olunduğu takdirde ise bilhassa nefsi insanî cinsî olan nefsi müdrike doğrudan doğru anlaşılır. Nefis, ruh ile bedenden mürekkeb olan zat veya bedeni müdebbir olan ruhtur. Bedenin tesviyesi, hılkatinin « اِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى » müeddasınca ruh nefhıne kabil bir seviyyeye getirilmesidir. Nefsin tesviyesi ise nefhı ruh ile kemaline müsteidd olmak üzere a'zasının ve kuvayi zâhire

ve bâtınesinin düzenine konulmasıdır. «

﴿وَمَا بَنٰيهَاۖ﴾ ، ﴿وَمَا طَحٰيهَاۖ﴾ ، ﴿وَمَا سَوّٰيهَاۖ﴾ » bu üç mevzi'de « ما

» nın mevsûle veya masdariyye olması hakkında müfessirînin iki kavli vardır. Mevsûl olması doğrudan doğru fiillerin fâ'ili olan Sani' teâlâyı bildirmesi hasebiyle daha zâhir ve siyaka daha uygundur. Ancak Allah tealâ hakkında « ما » ile ta'bir olunması hılâfi zâhir görünür. Bundan dolayı Ferra, Zeccac, Müberred, Katâde ve daha bir çokları masdariyye

Sh:»5857

olarak binası, tahvi, tesviyesi diye tefsîr edilmesine zâhib olmuşlardır. Bu surette gelecek « فَاَلْهَمَهَا » fi'li de onlara ma'tuf olduğundan masdar te'vilinde olarak ilhami demek olur. Zemahşerînin iyrad ettiği fesâd varid olmaz. Lâkin bunda da bu dört fi'lin tahtinde müstetir fâil zamirlerinin merci'leri zikredilmemiş olması hilâfı zâhir olur. Zamirin mercii hukmen ma'lûm bulunmak da kâfi olabilir ise de fi'li ıhtardan asıl maksad fâılini tezkir olduğu cihetle « ما » nın mevsûl olması daha zâhir ve nazımda daha âhenklidir. « من » yerinde « ما » denilmiş olması ise iki sebebdendir. Birisi « ما » da ibham daha kuvvetli olmak ve teaccüb ma'nasında da kullanılmak itibariyle acîbüşşan bânî ma'nasına veya zati ilâhîyi tamamiyle idrâk mümkin olmadığına îyma nüktesidir. Birisi de Allahı tanımıyanlara bu fiıllerle ta'rif edilmek üzere o sizin tanımadığınız Allah bunları yapan Sani' tealâdır. Demek ma'nasını ifade içindir. Masdariyye olduğu surette ise bu ma'na dolambaclı olarak anlatılmış olacaktır. Bundan dolayı biz de mealde mevsûlü tercih ederek tefsirde masdariyyeye dahi işaret eyledik. Görülüyor ki Güneşten başlıyan ve gecesi gündüzü ve Arz ve Semasiyle âlemi dolaştıran kasem, âfâkî delâilden sonra nefsin idraki delâletiyle Halık tealâya irca' edilmiştir. O Halık teâlâ ki nefsi insanîyi yaratıp tesviye buyurmuş 8.

﴿فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۖ﴾ kabiliyyet vermiş de ona fücurunu ve takvasını ilham eylemiştir. -

İLHAM, aslında bir şey'i bir def'ada yutmak ma'nasına «lehm» den if'al olup lâhzada yutturmak ma'nasınadır. Bundan bir ma'nayı gönle ilka ve telkîn eylemek ma'nasında müttearef olmuştur. FÜCUR, Haktan udûl etmek, hak yolunu yarıp nizamından çıkarak fiks-u ısyana düşmektir. Bilhassa zina etmek, yalan söylemek, daha Türkçesi edebsizlik etmek ma'nasına ve öyle şer ve ma'sıyet olan fiıllere de ıtlâk olunur. TAKVÂ da bunun zıddı olarak, nefsi

Sh:»5858

kurtarmanın, Allahın vakayesinde fenalıktan korunmanın ismidir. Neticesi korunmak olan hayır ve tâat fiıllerine şamil olur. Şu halde bir nefse fücurunu ve takvasını ilham, fücur yapmamasını ve ondan korunmasını kalbine duyurmak ve binaenaleyh onu ikisi arasında muhtar bırakmak ma'nasına zannolunabilirse de asıl ma'na fücurun fücur, ya'ni nefse zarar, bozukluk; takvanın takvâ; ya'ni nefsi koruma, iyi olduğunu duyurmak, binaenaleyh fi'li veya terki fücur ve şerr olan işlerden sakınmak, takvâ ve hayır olan işleri yaparak korunmak lâzım geldiğini telkîn eylemektir. Zira fücur mefhumu zemmi ve binaenaleyh nehyi, takvâ mefhumu da medhi ve binaenaleyh emri ıktiza eyler. Bir de takvâ mücerred ma'nayı masdarî değil ismi masdar olduğu için burada buna mukabil olan fücur dahi fücur yapmak ma'nasına masdar olmayıp fi'li veya terki fücur olan şer ve ma'sıyet işleri ma'nasına ism olmak yaraşır. Bu cihetle de fücur ve takvayı ilham, bir nefse bunları yap diye ikisinin de yapılmasını ilham ma'nasına olmayıp herhangi bir fiılde şu fücurdur, şer ve ma'sıyettir, nefsi fenalığa sürüklemektir. Şu cihetle zarardır yapma, şu da takvâdır, hayr-ü tâattir, fenalıktan korunuştur yap diye bir nefse şer ve hayri, kötüyü iyiyi, zarar ve menfeatı beyan ve telkîn ederek birinden sakınıp birini yapmak iyi olacağını duyurmak demek olur. Şübhe yok ki Allah tealâ her nefse, bir iyilik, kötülük, kâr ve zarar duygusu vermiştir. Bunun birisi netice itibariyle o nefis hakkında tehlüke, birisi de kazanc ve muveffakıyyettir. Onun için insan zarardan kaçınır, kâra atılır. Bu icmal ile ilham, fıtrî olarak her nefiste umumiyyetle carîdir. Şu kadar ki insan akıbet itibariyle hangi şeyin iyi, hangi şeyin kötü olduğunu her hususta akliyle her zaman bilemez. Bahusus ferdî ömrün kifayet edemiyeceği derecede uzun tecribelere mütevakkıf olan şeyleri bir nakl-ü tebliğ olmadıkça hiç bilemez,

Sh:»5859

Bunlar nüfusi mülhemei kudsiyyeye vahy ile veya asırlarca tecribe ile bilinir. Bir de bir çok insanlar, iyiyi kötüyü, hak ve âtî noktai nazarından değil de sonu ne olursa olsun bugün için ve yalnız kendine, kendinin âcilen duyacağı zevke göre ölçer. Başkalarını kendisi gibi düşünmez, diğerlerinin elem ve zararına

ehemmiyyet vermez. Kendine iyi zannettiği şeyin başkalarına kötü olup olmadığını ve kendi hakkında ilerisi için dahi iyi olacak vechile haddi zatinde ve Hak nazarında iyi ve kârlı olup olmıyacağını hisaba almaz. Veya gün bu gündür der, ilerisine inanmaz da bir çok fenalıkları mücerred kendisine bu gün için bir zevk veya fâide olduğundan dolayı yapar, bir çok iyiliklerden de bu gün kendine zor geldiği için kaçınır. Halbuki bu insan esas itibariyle elem ve lezzet, kötülük ve iyilik, şerr ve hayır hislerini duymakta bulunduğu için başkalarını da kendisi gibi düşünerek hak fikriyle hareket etse ve tafsılini bilmediği veya tecribe etmediği şeyleri bilenlerden sorsa ve bulamadığı ve ta'yin edemediği takdirde de o işin kendine aid olduğunu ve zevkına hoş geldiğini veya gelmediğini bir tarafa bırakarak umumî surette haddi zatindeki hakkını düşünüp kalbine, vicdanına müraceat eylese Hak tealâ onun kalbine onun fücurumu veya tekvamı olduğunu ilham eyler, duyurur. Çünkü o bir şerr ise mutlâka gönlü bulanır, yapmasam iyi olur der. Hayır ise bir ıtminan duyar. Onun için hadîsi şerifte « اِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَاِنْ اَفْتَاكَ الْمُفْتُونَ » kalbine tanış müftîler sana fetvâ verseler bile», « وَدَعْ مَا يُرِيبُكَ اِلَى مَا لَا يُرِيبُكَ » seni işkillendirecek şeyi bırak, işkillendirmiyeceğe geç» buyurulmuştur. Meğer ki şerri i'tiyad ede ede fıtratı tamamen bozulmuş « خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » takımından olmuş bulunsun. Bu suretle bu âyet evvelki Sûredeki « وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ » i bir tefsîr demektir. İki necid, biri şerr olan fücur, biri de hayr olan takvâ gayesi, hidayet de bunları ilham ve beyan ile fücurdan nehiy, takvayı emirdir. Fücurun hayırdan

Sh:»5860

evvel zikredilmesi ise def'i mazarrat celbi menfeatten akdem, ta'biri âharle temizleme, süslemeden mukaddem olduğu içindir. Zira maksad fücurdan tahzir, takvaya tergıbdir. İşte o zikrolunan zâhirî tenvirâtı yaratan ve onlarla beraber daha bir çok ni'metleri hâvî Semayı bina eden ve Arzı döşiyen ve bunları ve kendini ve nîk-ü bedi idrâk edecek nefsi mülhemeyi ibda' ve tesviye edip de ona bâtın nuriyle fücur ve takvasını ilham eyliyen Hak tealâya kasem olsun ki 9. ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا﴾ o nefsi tezkiye eden kimse, ya'ni fücurdan temizleyip takvâ ile terbiye ve tenmiye ederek feyızlandiran kimseler - diğer bir ma'na ile Allahın öyle tezkiye ettiği nefsi mülhemei zekiyye - gerçek felâh buldu « فَادْخُلِى فِى عِبَادِى وَادْخُلِى جَنَّتِى » hıtabına mazheriyyetle kurtulup murada irdi.

10. ﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا﴾ onu tedsiye eden kimse de, ya'ni korunmayıp fücur ile tereddî ettirerek gömen dessas kimseler, yâhud diğer bir ma'na ile Allahın öyle tereddî ettirip gömdüğü nefsi fâcire ve deniyye de gerçek hâib ve hasir oldu. Kendini kurtaramayıp bütün hayalleri ma'kûs ve her ümidden mahrum olarak « يَالَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى » diye diye ebedî azâb, kopmaz vesak içinde hasret ve husrane düştü gitti. Ekser müfessirînin beyanına göre kasemlerin cevabı bu iki cümledir. Asl olan cevabında « لَقَدْ » denilmek ise de kasem uzamış olduğu için « لام » hazf olunmuştur. Buna göre bu Sûrenin ruhu ve bütün mâsîkalehi bu iki cümlede fezleke edilmiştir.

Yukardan beri defeat ile geçtiği üzere tezkiye, keskin « ز » e ile zekâtın aslı olan «zekâ» dan tef'îldir. Bu ise arılık dediğimiz temizlik, paklık, taharet ma'nasiyle artıp büyümek demek olan nema, feyz-u bereket ma'nasınadır.

Sh:»5861

Binaenaleyh « ز » e ile tezkiye tathir ve tenmiye, temizlenmek ve feyızlandırıb büyütmek ve temize çıkarmak ma'nalarına gelir. Bu suretle nefsi tezkiye ta'biri başlıcı üç ma'nada kullanılır.

BİRİSİ, onu kirletecek küfür, cehalet, kötü hisler, yanlış i'tikadlar, fena ahlaklar gibi fücurdan temizlenmek.

İKİNCİSİ, temizleyip koruyarak iyman, ılm-ü irfan, iyi, hayırhah hisler, güzel, ilâhî ahlâk gibi takvâ hasletleriyle terbiye edip ilâhî tecelliyâta mazher olarak, muhîtına zekât verecek, hayr-u bereket neşredecek vechile feyızlandırmaktır ki bu iki ma'na ile nefsi tezkiyeye çalışmak, onu yaratanın bir hakkı olmak üzere insanın vazîfesi ve menfeatı muktezasıdır. Onun için kesbi ıtibariyle insana ve sebebiyyeti ıtibariyle mürşid ve muallim gibi âharine ve takdîr-ü tevfîk ve halkı ıtibariyle Allaha nisbet olunur. Burada zâhir olan ma'na da budur.

ÜÇÜNCÜSÜ, tezkiyei nefis, nefsin temizliğini takdîr veya son derece feyz-u nemasına irmiş olduğuna hukm etmek suretiyle temize çıkarmak, öğmek ma'nasına gelir. Netekim şâhidi tezkiye etmek bu ma'nadandır. İnsanın bu ma'na ile nefsini tezkiyeye hakkı yoktur. Henüz akıbetini görmiyen ve sirri kaderi bilmiyen insan için böyle bir iddia ve temedduh gurur ve cehalet ile sukuttur. Vennecimi sûresinde «

فَلَا تُزَكُّوٓا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى » diye insanların kendilerini

tezkiyeden nehy olunmaları bu ma'na iledir. Onun için burada bu ma'na mülâhaza olunacak olursa « من »

nefisten ibaret « زكا » nın fâ'ili tahtinde müstetir « هو » zamiri onu tesviye ve ilhama mazher eyliyen

Allaha, « ها » zamiri nefisten ibaren olan mene raci' rabıta olarak Allahın tezkiye ettiği nefis felâh buldu

diye anlamak lâzım gelir. Evvelki ma'nada ise « من » insan, « زكا » nın fâ'ili, ona raci' « هو » zamiri

rabıta, « ها » zamiri de nefse raci' olarak «Nefsini tezkiye eden insan, felâh buldu» diye anlamak da

Sh:»5862

kâfidir. Mütebadir olan da budur. Mu'tezile bu ma'nada ısrar etmek istemişlerse de Ehli Sünnet ikinci vechi de tecviz etmişler. Hem ma'nasiyle tezkiyenin Allaha isnadı çok daha doğru olduğunu söylemişlerdir. Onun için mealde iki veche de muhtemil bir surette ifade edilmiş, tefsirde iki vecih dahi gösterilmiştir. Filvaki' insanın nefsini, ruhunu tezkiyeye çalışması sonunda menfeatı kendine aid olan bir vazîfedir. İnsan iradesini

buna sarf etmekle « اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ » mucebince Allaha hizmet ederek Allahın

nusratına irer. İmam Ahmed ve İbni Ebî Şeybe ve Ebu Müslim ve Neseî Zeyd ibni Erkamdan rivayet etmişlerdir ki Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem «

اَللّٰهُمَّ اٰتِ نَفْسِى تَقْوَاهَا وَزَكِّهَا اَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكّٰيهَا اَنْتَ

وَلِيُّهَا وَمَوْلَاهَا = Allahım! Benim nefsime tekvasını ver ve onu tezkiye buyur, sen onu tezkiye

edenlerin en hayırlısısın. Sen onun velisi ve mevlâsısın» diye duâ ederdi. Taberânî ve daha ba'zılarının İbni Abbastan rivayetinde de aleyhissalâtü vesselâm bu âyeti tilâvet eylediği zaman vakfeder ve bu duâyı söylerdi. Bundan ve Buharî ve Ebu Müslim ve Ebu Davud da buna müteallık rivayet olunan ba'zı hadîslerden dolayı ba'zıları bu ma'nanın daha müreccah olduğunu ve bu surette «

بَنٰيهَا ، سَوّٰيهَا ، اَلْهَمَهَا ، زَكّٰيهَا » fi'illerinin hepsinde fâil zamiri yeknesak olarak

Allah tealâya raci' olacağı cihetle nazmın daha mütenasık olacağını söylemişlerdir. Lâkin asıl mes'ele insanın kendisi hakkında kendi kesbiyle mes'uliyyetini anlatmak olduğu cihetle evvelki vecih, daha

müfiddir. Resûlullahın duâ etmesi de kesbi cümlesindendir. « مَنْ دَسّٰيهَا » da böyledir.

TEDSİYE, tezkiyenin zıddıdır. Desv, bir şey neşv-ü nema bulmayıp bodur ve cılız kalmak ve gizlenmek ma'nalarınadır. Bundan tef'îl olan tedsiye de bir kimseyi desîse ile iğva edip ifsad eylemek ma'nasına gelir. Maamafih demişlerdir ki bu kelimenin aslı «dess» den müştak tedsîstir. Muzaaf olduğu için mazîsi

«dessese» de üçüncü sîn « تَقَضَّضَ الْبَازِى » yerinde « تَقَضَّى الْبَازِى » gibi harfi illete

kalb edilmiş

Sh:»5863

dessâ olmuştur. Dess ve dissîsâ bir şey'i bir şeyin altına gömüb gizlemek ve toprağa gömmek ma'nasınadır. Bizim desîse ta'birimizin aslı dissîsâ masdarıdır. Desîs, hiç bir ılâç ile def' olmıyan koltuk kokusuna ve casusa ve küle gömülüp kebap olmuş ete ıtlâk olunur. Dessas da bir nev'i habîs yılana denir. İşte tedsis ve tedsiye bu ma'nalarla alâkadar olarak çok dess ve desîse yapmak, bir şeyi desîse ile bozup fenalaştırmak ve pek örtüp gizlemek, gömmek ma'nalarını ifade eder. Şâir demiştir ki:

وانت الذى دسست عمرًا فاصبحت حلاءله منه ارامل صيعا

Ve sen osun ki Amri berbad ettin gömdün de halîleri ondan dul oldular dağıldılar. Demek ki nefsi tedsiye ruhu fezail ile tezkiye etmeyip fisk-u fücur ve kötü ahlâk ile fesada vermek, sonunda kokup gömülmeğe mahkûm süflî beden kirleri, katı behîmî gayeler, riya gibi Şeytanî ve zulmanî hislerle tefessuh ettirerek maddiyyâta defnetmek ve Âhırette küle gömülmüş «desîs» kebab gibi Cehennem ateşine kapatmaktır. İlhamı ilâhî ile tezkiyenin, nur-u nehar ve Semaya, tedsiyenin zulmeti leyl ile Arza münasebeti de aşikârdır. Allahın fıtratı beşere nefhetmiş olduğu o ruhu, o ilâhî nuru böyle gömmek ise ne büyük haybet ne büyük husrandır. Bunu bir misal ile tavzıh için buyuruluyor ki:

11. ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَاۙ﴾ İlh... Mükerreren geçtiği üzere Semûd, Arabı bâideden; ya'ni temamen helâk ve munkarız olmuş ve helâkleri kıssası dillere dâstan olarak kalmış meşhur bir kavımdır. Müteaddid Sûrelerde beyan olunduğu üzere Allah tealâ onlara Peygamber olarak Salih aleyhisselâmı ba's buyurmuş, sıdkına âyet, mu'cize istediklerinde « هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فٖٓى اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُٓوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ » buyurulduğu vechile bir Allah nâkası, harikul'âde bir dişi deve âyet gösterilmiş ve « لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍۚ »

Sh:»5864

mucebince onun suvarılmasına münavebe suretiyle bir gün tahsîs olunmuş ve Allahın Arzında yayılmak üzere bırakılması ve kötülükle dokunulmaması, dokunulduğu takdirde elîm bir azâb geleceği haber verilmiş idi ki devenin hılkati bir âyet olduğu gibi bu haberde bir âyet oluyordu. O kavim buna inanmamış tekzîb ile karşılamış idi, yalan bir fücur olduğu gibi hak ve sadık olan bir haberi tekzîb etmek de bir fücur, bir yalan, bir Peygamberin ıhbarını tekzib ise onu gönderen Allaha küfürdür. Da'vâ vezninde Tağvâ; tuğyan, azgınlık ma'nasına masdardır. Kayaları kesip biçen Semûd. Kuvvetlerine güvenerek tuğyanları sebebiyle Peygamberlerine inanmayıp tekzîb ettiler 12. ﴿اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَاۙ﴾ en şakîleri atılıp kıyam ettiği sıra - ya'ni o tekzîbin zâhirî alâmeti o vakıt oldu, içlerinden en azgın bedbahtları olan birisi ki Kudar ibni Sâlif diye meşhurdur, o azâb vaîdini tekzîb ederek nâkayı tepelemeğe kıyam ettiği sıra zâhir oldu. Bütün kavim de onu ve meıyyetini men' etmeyip sükût ettikleri ve bıraktıkları cihetle onlar da onun gibi

tekzîb etmiş ve tuğyanda ona iştirâk eylemiş oldular. 13. ﴿فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ﴾ o vakıt Allahın Resûlü, ya'ni Salih aleyhisselâm « وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا » onlara şöyle demişti - ﴿نَاقَةَ اللّٰهِ﴾ Tahzir üzere mensub olmağla fi'li mahzuftur. Ya'ni sakının dokunmayın Allahın nâkasına, Peygamberine âyet kıldığı deveye ﴿وَسُقْيَيهَا﴾ ve onun sükyasına - gününde onun iskasına, suvarılmasına mahsus olan suyuna da dokunmayın 14. ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ fakat o eşka ve meıyyeti ve dolayısıyle o Kavim o Allahın Resûlünü tekzîb ettiler - Söylediklerine, o tahzîr ve inzare inanmadılar. ﴿فَعَقَرُوهَا﴾ da onu, o nâkayı devirdiler - vurup öldürdüler.

Sh:»5865

AKRIN aslı bir hayvanın ayaklarını biçip yıkarak öldürmektir

﴿فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ﴾ Rabları da üzerlerine o günahlariyle bir demdeme ediverdi. - Hışmını bası bası verdi. Azâbını tatbık ediverdi «

﴿فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ﴾ ، ﴿فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ﴾ ، ﴿فَاَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ﴾ » buyurulduğu üzere bir sayha, bir recfe, bir hun azâbı yıldırımla çarpıp yere sererek hepsini kırdı geçirdi. ﴿فَسَوّٰيهَا﴾ Hem de onu müsavî yaptı - O demdemeyi, o azâbı yalnız eş şakîlerine ve bil'fiil onun meıyyetinde bulunanlara değil, Saliha iyman etmiyen, sükût ve terk ile o eşkaya iştirâk etmiş bulunanların hepsini çoluğunu çocuğunu alesseviyye tatbîk etti, hepsini düpedüz kökünden helâk etti, yâhud yeri üzerlerine geçirip düzleyiverdi. Bu tesviye de evvelki tesviyenin bir mukabili demektir.

DEMDEME, beyan olunduğuna göre « دَمَّ » fı'linden mükerrerdir. Demme, tılâ etmek, ya'ni boya veya yaldız sürmek, badana yapmak, gemiyi zift ile kalafatlamak gibi bir şey'i bir şey'e sürüp sıvamaktır. Yeri düzlemek ve bir kimseye şiddetli azâb etmek, ve bir adamın başını ezmek ve halkı kırıp geçirmek ma'nâlarına gelir. Demdeme bunun mükerreri olarak katlısını yapmaktır ki fiılde birbiri ardınca bir tekerrür ile her tarafından kaplıyacak bir ihata ve kuvvet ifade eder. « دَمْدَمَ عَلَيْهِ الْقَبْرَ » denilir ki kabri üzerine yıkıp basa basa temamen ıntıbak ettirdi demektir. Sıhahı Cevherîde der ki: « دَمْدَمْتُ الشَّیْءَ اَلْزَقْتُهُ بِالْاَرْضِ وَطَحْطَحْتُهُ » ya'ni bir şey'e demdeme yaptım demek onu yere Yamadım ve sürte sürte ezdim demektir. Kamusta « دَمْدَمَ الْقَوْمَ وَ دَمْدَمَ عَلَيْهِمْ طَحَنَهُمْ فَاَهْلَكَهُمْ » kavme demdeme etti, üzerlerine demdeme yaptı onları öğüttü de ihlâk etti demektir ki mükerrer tılâ ma'nâsından me'huzdur. Kezâlik hışm-u gadab ma'nasına gelir, « اَخَذَتْهُ الدَّمْدَمَةُ » denilir ki onu hışım tuttu demektir, hışm-u gadabla homurdanarak söz söylemek ma'nasına

Sh:»5866

da gelir, « دَمْدَمَ عَلَيْهِ » ona karşı gadablı gadablı gürliyerek söyledi demektir. Müfessirîn burada

başlıca mükerrer sıvama ve kabri temamen basdırma ma'nasından: günahlarını başlarına geçirip üzerlerine hışımla azâbı tatbîk etmek ve isti'sal ile helâk eylemek, kırıp geçirmek ma'nalarına tefsîr etmişler.

« فَسَوّٰيهَا » daki « ها » zamirinin de işaret ettiğimiz vechile demdeme masdarına veya o karîne ile Arza raci' olduğunu söylemişlerdirki birisi azâbın alesseviyye hepsine ta'mîmini birisi de o demdemenin yere geçirilmek suretiyle olduğunu ve sâkin oldukları yerlerinin başlarına geçmiş düpedüz bir harâbeye çevrildiğini veya helâklariyle Arzın düzeltilmiş bulunduğunu ifade eder. Demdemeye rücuu daha zâhir ve

şu zamire de muvafıktır. 15. ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا﴾ Ve o, onun akıbetinden korkmaz - Ya'ni Allah yaptığı ukubetin akıbetinden, aceba sonunda bir zarar veya mes'uliyyet gelir mi? Diye endîşe edecek değildir. O sonunda yaptıklarının hisabını vermeğe mecbur olan ve ona göre verdiği cezalarda, ettiği ıkablarda akıbetinden korkması lâzım gelen mahlûk mülûk ve hukkâma benzemez. Çünkü onun mafevkında onu mes'ûl edecek, ona bir zarar verebilecek hiç bir kuvvet ve kudret yoktur, o zati haktır. Her şeye kendisinden ehakk, her ne yapsa hakkıdır. Bütün mülk onun olduğu için mülkünde «

لَا يُسْاَلُ عَمَّا يَفْعَلُ » « فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ » olarak dilediğini yapar, kimsenin i'tiraz ve

müdâhaleye hakk-u salâhiyyeti olmadığı gibi zerrece bir zarar edebilmek ihtimali de yoktur. O helâk ettiği mahlûkatın daha iyisini yaratmağa ve helâklerinden sonra da onlara dilediği sevab ve ıkabı yapabilmeğe kadir olduğu için onun ihlâki kendi hakkında bir zarar teşkil etmiyeceği gibi başkası hakkında bir zulüm değil, mahzı adl-ü hakk olur. Zira zatı hakkın fevkında bir hak mi'yar ve mebdei yoktur. O nefisleri önce tesviye edip yaratan Allah onları bu suretle umumî olan günahlarından dolayı ıkabda tesviye etmekle bir haksızlık

Sh:»5867

değil, adâlet yapmış olur. Bu iyzaha göre vav, istinafiyye olarak « لَا يَخَافُ » zamiri rabbe raci"dir. Cümle mahlûkun mes'uliyyetini halikın lâyüs'elü amma yef'al olduğunu takrir ile ukubetinin şiddetiyle beraber hakkaniyetini tavzıyh ve tesviyeden hatıra gelebilecek mahzûr tevehhümünü defı'dir. Allah teâlâ hakkında korku asla mutesavver olamıyacağı için bu ifade onların Allah indinde zillet ve hakaretlerini tasvir için bir istiarei temsîliyye olduğu da söylenmiştir. Bundan başka burada diğer iki vecih daha söylenmiştir.

İKİNCİSİ: « لَا يَخَافُ » zamirinin Resûle raci' olmasıdır ki o Resûl ne oldu? Suâli mukadderine karşı, o Resûl bu ukubetin akıbetinden korkmaz. Zira o onları tahzîr etmiş, risalet vazîfesini yapmış olduğu için ona korku ve mes'uliyyet yoktur demek olup «

فَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا »

mazmuniyle nüfusi zekiyyenin felâhına misâl olur.

ÜÇÜNCÜSÜ de Süddî, Dahhâk, Mükatil ve Zeccacın kavillerince vav hâliyye olarak zamir «eşkaya» raci' olmaktır. «Halbuki o «eşka» yaptığı cinayetin akıbetinden korkmıyordu» demek olur. Müfessirînin ba'zısı, kasemin cevabı bu Semûd kıssasının medlûlü olmak üzere Sûrenin Âhirinde mukadder olduğuna kail olmuşlardır. Buna göre Sûrenin asıl masîka lehi hasılı ma'na şu olur: Şemse ve duhasına ilh... Kasem olsun ki sizin içinizden Resûlullahı tekzîb edenlere azâbı muhakkaktır. Evvelki vecihte ise «

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا » kübra makamında asıl cevab

olup bu kıssa onu misal ile isbat ve te'yid olduğundan netice şöyle tefri' edilmek lâzım gelir: İşte Allahın ilham ve hidayetine ittiba' edip nefislerini takva ile tezkiye edenler felâh bulduğu gibi, tezkiye etmeyip de bil'akis fücur ve ma'sıyet ile ifsad etmiş olanlar Allahın Resûlünü tekzîb edip şakîlerine ittiba' eden ve o

yüzden günahlariyle helâk olup giden Semûd gibi Resûlullahı tekzîb ve azgınlara ittiba' ederek kendilerini akıbet azâba mahkûm edip

Sh:»5868

haib ve hasir olurlar. O halde Allahın Resûlüne ve nuru olan Kur'ana iyman ve ittiba' ve nefislerinizi takva ile tezkiye ve tenmiyeye çalışınız ki felâh bulasınız. Denilmiş ki bilhassa Semûd kıssasiyle va'z, ilk muhatab olan Arabların diyarlarına yakın olduğu içindir. Te'vil ve işaret noktai nazarından da denilebilir ki bu kıssanın tahsîsı, çünkü bunda nâkatullah bedene, salih ruha, sükyası ma'rifete işaret olduğuna göre Semûd kıssası nefsi insaniyyenin ahvaline münasib, bu Sûre de nefsin saadet ve şekavetteki meratibini beyan siyakında olduğu için bilhassa bu kıssa zikrolunmuştur.

٩٢ ﴿ سُورَةُ اللَّيْلِ

Veleyli sûresi mekkîdir. Ancak Aliyy ibni Ebi Talha medenîdir demiş, ba'zısı mekkî ve ba'zısı medenîdir de denilmiş.

ÂYETLERİ - Hılâfsız yirmi birdir.

FASILASI - ا Harfidir.

Sebebi nüzulü - Cümhur, Hazreti Ebi Bekir radıyallahü anh şanında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Bu ibni Mes'ud ve ibni Abbas ve gayrilerinden esânîdi sahiha ile rivayet olunmuştur. Süddî ebüddehdahı ensarî radıyallahü anh hakkında nâzil olduğunu söylemiştir, şöyle ki: Bir Münafıkın evinde bir hurma ağacı vardı, ondan civarında bulunan yetimlerin hanesine ba'zı «belah» ben düşmüş alaca hurma koruğu düşerdi, o münafık gider onu onlardan alırdı. Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem ona onu o yetîmlere bırak, onun bedeline sana Cennette bir nahle var buyurmuştu, o dinlemedi, bunun üzerine Ebu Dahdah onu bütün hâitı ile satın aldı, ben o Cennetteki nahleye bunu o yetîmlere hibe edeceğim dedi, aleyhissalâtü vesselâm da yap buyurdu. Binaenaleyh onu hibe etti, bu Sûre nâzil oldu demiştir. Ba'zıları da « ﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقَىۙ﴾ الخ... » Ebubekir hakkında nâzil oldu demiş, maadasından

Sh:»5870

sükût eylemiş, ba'zı müfessirînden de bunun mücmaun aleyh olduğu naklolunmuştur. Râzıy Kaffalden naklen demiştir ki bu Sûre Hazreti Ebibekir ve müslimîne infakı ve Ümeyye ibni Halef ve bühul ü küfrü haklarında nâzil oldu. Böyle olmakla beraber ma'naları umumîdir. Baksanıza evvelinde « اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۜ » âhirinde « فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰىۚ » buyurulmuştur. Ümeyye ibni Halef yerine Ebusüfyan ibni Harb diyenler de vardır.

« وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۙ » dan sonra bu Sûrenin leyl-ü nehara kasem ile başlaması pek mütenasib olduğu gibi ondaki « قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا » mazmununu bunda bir nevi' tafsîl vardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۙ ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ ﴿٣﴾ وَمَا
خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ ﴿٤﴾ اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۜ ﴿٥﴾ فَاَمَّا مَنْ
اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ ﴿٦﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٧﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰىۜ
﴿٨﴾ وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰىۙ ﴿٩﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿١٠﴾
فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰىۜ ﴿١١﴾ وَمَا يُغْنٖي عَنْهُ مَالُهُٓ اِذَا تَرَدّٰىۜ

﴿١٢﴾ اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ﴿١٣﴾ وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُولٰى
﴿١٤﴾ فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى ﴿١٥﴾ لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰى
﴿١٦﴾ اَلَّذ۪ى كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿١٧﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقٰى ﴿﴾

Sh:»5871

﴿١٨﴾ اَلَّذ۪ى يُؤْت۪ى مَالَهُ يَتَزَكّٰى ﴿١٩﴾ وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ
نِعْمَةٍ تُجْزٰى ﴿٢٠﴾ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰى ﴿٢١﴾
وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴿﴾

Meali Şerifi

Kasem olsun bürürken o geceye 1 Ve açıldığı zaman o gündüze 2 Ve erkeği dişiyi yaratana 3 Ki sizin sa'yiniz dağınıktır 4 Bundan böyle amma her kim vergi verir korunur 5 Ve husnâyı tasdîk eylerse 6 Biz onu yüsraya (en kolayına) kolaylıyacağız 7 Ve amma her kim bahıllık eder ve istiğna gösterir 8 Ve husnâyı tekzib eylerse 9 Onu da usraya (en zoruna) kolaylıyacağız 10 Ve yuvarlandığı zaman onu malı kurtaramıyacak 11 Her halde doğruyu göstermek bize 12 Ve her halde sonu da bizim önü de (Âhıret de Dünyada) 13 Ben size bir ateş haber verdim ki köpürdükçe köpürür 14 Ona ancak en şakî olan yaslanır 15 O, ki tekzib etmiş ve tersine gitmiştir 16 O en müttakî olan ise ondan uzaklaştıkca uzaklaşdırılacaktır 17 O, ki malını verir, tezekkî eder 18 Ve onda hiç kimsenin mükâfat edilecek bir ni'meti yoktur 19 Ancak rabbi a'lâsının rızasını aramak için verir 20 Ve elbette o rızaya ırecektir 21

1. ﴿وَالَّيْلِ﴾ -Bu Sûrenin evvelindeki kasemler, evvelki Sûredeki kasemlerin bir telhıysı olmakla beraber tertibi ıtibariyle ayrıca şayanı dikkattir. Orada nurdan zulmete geçerek, fena ve insilâh âleminden ma'rifetullahe ve ma'rifeti nefse gidiş yolu gösterilmiş ve zulümatı bedende kalanlara sonunda haybet ve husrân ile kıssai Semûd zikredilmiş idi. Burada ise zulmeti fenadan

Sh:»5872

nuri şühûde doğru tecellî, tezekkî ve nema ile beka billâhe gidilecek ve sonunda rızaya irilecektir. O bir inzar ile nihayet bulmuştu. Bu inzar ile başlayıp tebşîre doğru gidecektir. Evvelki Sûre helâk ve ukubet ıhtiyariyle hıtam bulduğu için bu Sûreye leyle kasem ile başlanıp neharın tecellisine ve hılkatin erkek ve dişi ile inkişafına ve mesâıynin ihtilâfına geçilmesinde « وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا » ıhtarının bir vechini de tavzîh vardır. Bir kavmın ve hattâ bütün âlemin helâk ve fenasiyle halika bir eksiklik, bir ziyan gelmez, onun kudretine bir tevakkuf ârız olmaz. O geceyi gündüz yapar ve dilediği gibi erkeği dişiyi yine yaratarak hılkate inkişaf verir. Bu münasebetle zulmetten nura, inzardan tebşîre doğru gidilmek ve bişaret yolu gösterilmek üzere evvelâ leyle kasem olunmuştur ki âfakî, enfüsî zulmete işarettir. Onun için şu kayd ile takyid olunmuştur: ﴿اِذَا يَغْشٰى﴾ Bürürken veya bürüyeceği zaman -ya'ni karanlığıyle Güneşi veya gündüzü veya örtebileceği her şeyi ile âfâkı ve hatta gam-u kasveti « وَهُوَ الَّذ۪ى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ » buyurulduğu üzere vefat ma'nasında olan nevm-ü gafleti ile gözleri ve gönülleri bütün şuur ve enfüsü sarıp bürüyor, kaplıyor olduğu hale veya kaplıyacağı istıkbale; hasılı halde ve istıkbalde insanı farktan cem'a, kesretten halvete, şühûdden fenaya götürmek üzere hücum ettiği veya edeceği koyu şiddetli hengâme ki temamen istîlâ etmiş bulunursa fenai küllî içinde istığrak hasıl

olur. Bununla evvelki Sûredeki « وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشَيهَا » ya işaret edilmiş olmakla beraber mef'ulün hazfinde daha ziyade bir ta'mim ve ibham ile tehvil vardır. Binaenaleyh leylin lâmı cinse masruf olarak gece cinsinin böyle bir lâhzasına veya ahde mahmul olarak hakikî ve mecazî bütün ma'nasiyle en

müdhiş gecelerin böyle bir savleti hengâmına işaret olabilir. « اِذَا » tehakkuk ifade etmek ve muzari' hal ve istıkbale muhtemil olmak ıtibariyle bunu halde veya istıkbalde tahakkukuna da tenbih

Sh:»5873

olunmuştur. Bu vecihle bunda Semûdun helâki sırası gibi bir beldenin veya bir kavmın battığı, batacağı esnada saran asarı gadab ve âlâmı hikâyei hal suretinde bir ıhtar ve alel'umum hâb ü gaflet veya şiddet-ü kasvet ve bahusus bi'seti seniyye sıralarında Dünyayı sarmış bulunan devri cehalet haline ve istıkbale âid olmak üzere de sekeratı mevt veya kıyamet ehvaline işaret dahi vardır. Bu kayıd gösteriyor ki leyl ile hâdisât ve mümkinâtta asl olan ademi aslîye değil, bilhassa sonradan arız olan veya olacak olan fena halinde ademi ârizî zulmetine kasem olunarak evvel emirde onun bir tehakkukuna nazarı dikkat celb olunmuştur ki bu lâhza eşyada «

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلاَلِ وَالاْكْرَامِ » ve

« كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ » âyetlerinin okunduğu lâhzadır. Bunu okuyanlar hukmi

fenadan geçip vechi bekaya giderler. Onlara o lâhzai fenadan nuri vahdetle şühudi beka tecelli eder, bu vechile zulmetten nura götürülmek üzere buyuruluyor ki:

2. ﴿وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلَّى﴾ Ve nehara kasem olsun tecelli ettiği vakıt -evvelkı Sûrede neharın şemsi tecliye ettiği vakta kasem edilmişti. Bunda ise neharın kendi tecellîsine ve islâmın zuhuruna işaret vardır. « يَغْشَى » ve « تَجَلَّى » zamirleri zâhiren biri leyle biri nehara raci' olmakla beraber hakikatte ikisi de Halık teâlâya raci'dir. Gaşy onun, tecelli onundur. Bundan dolayı kasemi ona irca' ederek buyuruluyor ki:

3. ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالاُْنْثَى﴾ ve erkeği dişiyi yaratan o büyük kudret sahibi Halika -yâhud «ma» masdariyye olduğuna göre yaradışına. Bunda tecellînin vahdetten kesrete seyrine, ve evvelkî Sûrede tesviyesi geçen nefsin erkek ve dişiye tenevvüüne ve bu hıtabların ikisine de şümulüne, ve yokları var eden ve çoklukları birleştirerek tanzîm ve tesviye eyliyen Halikın birliğine ve hayatta failiyyet ve

Sh:»5874

kabiliyyetle izdivac ve ictima' nizamının ehemmiyetine tenbih vardır. Bundan dolayı sa'y-ü amelde teşettütten tahzir ile tevhid ve intizama teşvîk için kasemin cevabında buyuruluyor ki:

4. ﴿اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى﴾ Sizin sa'yiniz müteşettittir. -Ya'ni mesaîniz birbirini tutmaz surette müteferrîk, dağınık, nizamsızdır. Halbuki hayat ve felâh nizami tevhid ile teavün ve ictimaa merbuttur.

Netekim « وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا » buyurulmuştur. Yâhud

saîleriniz çok farklıdır. Kimi iyi çalışır, kimi kötü, kimi yüksek, kimi aşağı, kimi imanlı, kimi imansız.

ŞETTÂ, (şetît) in cem'i olup müteferrık, dağınık, perâkende ve perişan ma'nasınadır. Müfessirîn burada bunu hukümleri muhtelif, birbirinden uzak, kimi iyman ve itaat ve hasenât gibi hayr-ü hidayet, kimi küfr-ü ısyan ve seyyiât gibi şerr-ü dalâldir mealinde tefsir etmişlerdir. Çünkü gayeleri, hukümleri muhtelif olan

sa'ylerin hasılı ayrılık, perişanlıktır. Hayra koşan şerre koşandan elbette ayrılır. Bu surette ma'nâ «

﴿اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَايَسْتَوُنَ﴾ . ﴿اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَٓاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَٓاءَ مَايَحْكُمُونَ﴾ » âyetleri mazmununa raci' olur. «

وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ اِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ »

mazmununa göre ıhtilâf ve ittifak ile mülâhaza da mümkindir. Bununla beraber asıl murad, cahiliyyette olduğu gibi teşettüt ve tefrikanın kendisinden tahzir ve gönüllerde fikri tevhid ile amellerde intizama sevkolmak daha zâhirdir. Zira sa'yde teşettüt ve perişanlık yekdiğerini nakız olmak ıtibariyle haddi zatinde ataletten daha fena olan boşuna bir teab ve ictinab lâzım gelen bir şerdir. Bunun menşei de nefislerde muhtelif gayelere şirk hevâ ve teşehhiyâtın ıhtilâfiyle gönüllerin küfr-ü birliğine hakkıyle iyman edememekten münbais olan bu hal ise ferdin de cem'ıyyetin de perişanlığıdır. Netekim

Sh:»5875

bu ma'na: Sûrei Hacda «

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَٓاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوٖى بِهِ الرّٖيحُ فٖى مَكَانٍ سَحٖيقٍ » ve sûrei İbrahimde «

اشْتَدَّتْ بِهِ الرّٖيحُ فٖى يَوْمٍ عَاصِفٍ لَايَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَىْءٍ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعٖيدُ » âyetleriyle tavzîh olunmuştur. Şu beyan, teşettütü tafsildir denilmiş ise de söylediğimiz gibi «

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمٖيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا » mazmunu üzere zıddına terğıb ile teşettütten tahzir için hukümlerini tafsîl olması bizce daha muvafıktır:

5. ﴿فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى﴾ Fakat amma her kim i'ta etmiş -Malının hukuku olan vergisini vermiş « وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ » gibi infak âyetlerinde beyan olunduğu ve daha yakında sûrei Beledde geçtiği vechile hayır necdine çıkan akabeyi ıktiham etmek üzere fekki rakabe ve darlık günlerinde bîçarelere ıt'am ve müslimîni düşmanlara karşı müdafea ve takviye eylemek gibi vücuhi hayra sarf ve infak

eylemiş ﴿وَاتَّقٰى﴾ ve korunmuş tekvâ yolunu tutmuş- Allahdan korkup tâat yolunu tutarak kendini teşettütten, fenalıktan, menhiyyattan sakınmış « اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ » vasfına mazher müttakî olmuş, Allahın vikayesine girmiş 6. ﴿وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى﴾ ve hüsnâyı tasdîk eylemiş ise -hakikatte bir güzellik ve güzellerin en güzeli bulunduğuna inanmış, iyiyi kötüyü, fazîleti rezîleti fark etmiş, iyilik güzellik yaptıkça güzelliklerin en güzele doğru gittikçe artacağına, iyilik yapanlara ilerisi daha iyi olacağına inanmış inanarak muhsinler hakkında nîkbin olarak çalışmış «

﴿لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾. ﴿وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا﴾. ﴿وَيَجْزِىَ الَّذِينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰى﴾. ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾. ﴿وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ﴾. ﴿وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذِى كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ » gibi âyetlerle va'd-ü beyan olunduğu üzere ihsan eden, Allahı görüyor gibi sıdk-u ıhlâs ile güzellik yapanlara yaptıkları hasenatın ileride artırılarak daha güzeliyle karşılığı, daha ziyadesiyle ecr-ü mükâfatı verileceği sonunda en güzel akıbete hüsnü hatime

Sh:»5876

ile sonraki hayatta Cennet ve cemâle irdirileceğini, velhasıl muhsinler müttekîler hakkında Dünyanın sonu, Âhıret daha güzel olacağını tasdîk eylemiş, bu va'din, bu en güzel hasletin, bu en güzel kelimenin, bu daha güzel mükâfatın, bu en güzel akıbetin doğruluğuna inanmış, bunu kendisine akîde ve siyret edinmiş ise.

HÜSNÂ ma'lûm ki yukarılarda geçtiği üzere ahsen ismi tafdîlinin müennesi, daha güzel veya en güzel ma'nasına sıfat olduğu halde mevsufunun hazfiyle isim olarak kullanılmıştır. Burada «hasleti hüsnâ», en güzel haslet: İyman ile ihsan hasleti, veya «kelimei hüsnâ» en güzel kelime: Kelimei tevhid, yâhud bir hakka delâlet eyliyen kelime, ahseni kavil ki kelimei tevhid, Kur'an: hüsnâ âyetleri evleviyetle dahil olur. Veya «milleti hüsnâ», en güzel dîn-ü millet, milleti islâm, veya «mesûbei hüsnâ» daha güzel karşılık, yâhud en güzel sevab ve mükâfat, Cennet diye bir kaç vechile tefsir edilmiştir. Hepsinin meali bir demek ise de siyaka nazaran en zâhir ve en müfid olan ma'na ihsan eden, Allah için güzellik yapan muhsinlere ileride daha güzeliyle karşılık, akıbet en güzel sevab ve mükâfat mefhumiyle mesûbei hüsnâ veya akıbeti hüsnâ ma'nası veya bunu va'd eyliyen hüsnâ âyetleridir. Tasdikı hüsnâ, hüsnâ âyetleri mazmunu üzere ihsana daha güzeli ve ziyadesiyle veya en güzel sevab ve akıbet ile mükâfat olunacağına iyman ve iymanını fi'len sadakat ile isbat ma'nasına mülâhaza olunmak, amelî noktai nazardan daha fâidelidir. İ'ta ve ittika gibi ihsana mukabil hüsnâyı tasdık eden onun doğruluğuna inanarak sadakat eden kimse şübhesiz gücü yettiği kadar gıll ü gışsız ihsan yapmağa ve o hüsnâyı tahakkuk ettirmeğe çalışır. Öyle kimse Dünyanın sonu önünden Âhıreti ûlâsından daha güzel olacağı iymanıyle nikbîn olur. Lâkin herkes hakkında ve mutlâka değil, ihsan şartiyle muhsinler hakkında nîkbîn olur. Fazîleti, rezîleti, iyiyi kötüyü tefrîk eder, fazîletin

Sh:»5877

önü zor acı olsa da sonu pek güzel saadet olduğuna, rezîletin önü rahat ve lezzet olsa da sonu pek fena bedbahtlık olduğuna kail olarak fazîlet yolunda malen bedenen çalışıp müşkilâtı ıktiham etmeği, rezailin lezzetini elem bilip devaîsinden korunmağı hoşlanır. İyilik hakkında nîkbîn olduğu kadar da kötülük hakkında bedbîn olur ve böyle bir kimse ihsandan hazz-ü zevk duyacağı için i'ta ve ittikayı huzur ve îtmianı kalb ile seve seve yapar, hayra sarf eylediği mal ve cehde acımaz ve fenalıktan korunmak için meşakkatlere katlanmaktan, fedâkârlık etmekten yılmaz. «

وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » der. Bu suretle hüsnâya

iyman, tertibi vücûdîde i'ta ve ittikaya mukaddemdir. O fazîlet ve ihsan, o tasdîka terettüb eder. Böyle iken zikirde i'ta ve ittikanın takdim edilmesinde iki nükte vardır.

BİRİNCİSİ, tasdîkten murad yalnız bâtınen nazarî ve kavlî haysiyyette değil, amelî haysiyyetiyle dahi tasdîk olduğuna, ya'ni mücerred doğrudur demek değil, fi'len sadakatle icrası dahi matlûb ve bilfiil i'ta ve ittika ihsanda tebeî bir şey değil, ilk evvel yapılması lâzım gelen birer aslı maksud bulunduğuna, bununla beraber iyman olmayınca da hakikatte hukümleri olmıyacağına tenbihtir. Çünkü hüsnânın tasdîkı fi'lîsi i'ta ve ittikanın vücudiyledir. Ya'ni fi'liyyatta hiç eseri zâhir olmıyan tasdîka burada zikrolunacak yüsrâ va'di terettüb etmez.

İKİNCİSİ, müsebbeb, sebebden, ıvaz muavvazdan, ecr-ü mükâfata istihkak vazîfe ve amelden muahhar olduğu ve hüsnâ ihsanın gayei müterettibesi bulunduğu için tehakkukta i'ta ve ittikadan muahhardır. Tasdîkın te'hıri de hüsnâya tealluku hasebiyle olmuştur. Böyle her kim i'ta ve ittika etmiş ve hüsnâyı tasdîk

eylemiş ise 7. ﴿فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰى﴾ biz onu yüsraya müyesser kılacağız. -En kolay yola, ya'ni en ziyade kolaylık ve rahata irdiren «

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيَنْقَلِبُ اِلٰى اَهْلِهِ مَسْرُورًا »

Sh:»5878

mantukunca kolay hesab ile Cennete girmek gibi refah-ü saadet yolu olan hayır yoluna, hazırlıyacağız. Kolaylıklara muveffak kılacağız. Sûrei Beledde geçtiği üzere başkaları için ıktihamı müşkil bir akabe olan hayır yolu (necdi hayır) onun için en kolay yol olacak, o o müşkilâtı kolaylıkla ıktiham edecek, hayır

amellere kolaylıkla muveffak olup rahat ve saadete irecektir. Müfessirîn demişlerdir ki işbu « فَسَنُيَسِّرُهُ

» de teysir, tehyie etmek, amâde kılmak ma'nasınadır. Zira « يَسَّرَ الْفَرَسَ » denilir ki gemini ve eğerini vurup atı binmek için müheyya kıldı, hazırladı demektir. Buradaki teysir de bu ma'nadan istiaredir. Husnâyı hakkıyle tasdîk eden ihsanın neticesi hakkında nîkbîn olan kimse i'ta ve ittika ile hayr-ü hasenatı ne kadar zor olsa seve seve aşk-u ıkdam ile yapacağından zorlukla değil, kolaylıkla ve zevk-u hazz ile yapar ve binaenaleyh o husnâya kolaylıkla irerek saadete kavuşur ve ayni zamanda o i'ta ve ittika ona gittikce o saadet yolunu kolaylaştırır. Esbab ve vesaitını teksir ile maksada vusulü teshil eyler. 8.

﴿وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ﴾ ve amma buhl etmiş- malını kıskanıp da vergi vermekten kaçınmış

﴿وَاسْتَغْنٰى﴾ ve istiğna etmiş -ya'ni kendini gınâya irmiş, en güzel akıbeti bulmuş, ilerisi için hiç bir ihtiyacı kalmamış, artık korunmaktan vâreste olmuş ganiy addederek haline, ferdiyyetine saplanmış, istıkbalini hisaba almayıp maliyle Dünya şehevatiyle Ukbâ ni'metlerinden istiğna göstermiş 9.

﴿وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى﴾ ve husnâyı tekzib eylemiş- daha güzele veya en güzele inanmamış, Cennet ni'metleriyle muhsinlerin akıbeti daha güzel olacağı hakikatine yalan demiş, hasılı gün günden bedterdir, ihsanın korunmanın fâidesi yoktur diyerek akıbet hakkında bedbîn olmuş ise 10.

﴿فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى﴾ onu usraya müyesser kılacağız -ateşe girmek

Sh:»5879

gibi en zor ve en güc akıbete götüren yola müyesser kılacağız, en zor akıbete hazırlıyacağız, o zorluğu

yenemiyecek, zorluklar onun tepesine binecektir. 11.

﴿وَمَا يُغْن۪ى عَنْهُ مَالُهُٓ اِذَا تَرَدّٰىؕ﴾ ve o çukura yuvarlandığı, yâhud helâk olduğu

vakıt onu malı kurtaramıyacaktır.- Kıyıp veremiyerek topladığı ve onunla zengin olmak, müsteğni kalmak istediği mal, onu kabre yuvarlanmaktan, helâk ile esfeli sâfilîne gitmekten kurtaracak değil, bil'akis azâb ve husranını artıracaktır.

TEREDDÂ, helâk ma'nasında «redâ» dan yâhud yuvarlanmak ma'nasına tereddüddendir. İkinci surette aslı «tereddede» olup « تَقَضَّى الْبَازِى » gibi yaya kalb olunmuştur. Netekim mütereddiye bundandır.

12. ﴿اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰىۘ﴾ ilh... -Yukarıki beyanatı takrir ile va'z u irşad için istînaftır. Ya'ni haberiniz olsun ki her halde hidayet ve irşad bizedir. Felâha çıkaran doğru yolu göstermek, hakk-u savabı beyan etmek, Resûl göndermek, Kitab indirmek, âfakta edille nasbetmek, enfüste kalblere iyiyi kötüyü ilham eylemek rububiyyetin şanına âid bir iştir. Allahın hidayeti olmayınca siz kendiliğinizden onu yapamazsınız, ona göre hidayeti kabul ettirip de hakk-u hayır yoluna gitmek de sizin meşiyyetinize mevdu' bir keyfiyettir. 13. ﴿وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُولٰى﴾ ve şübhe yok ki sonu da bizimdir

önü de- Evvel-ü âhir mülk bizim, hakkı tesarruf bizimdir. Muaraza veya müdahale edecek başka bir mâlik yoktur. O halde ne Âhırette ne de Dünyada Allahdan başka hukm-ü meşiyyeti nafiz olacak bir merci' bulmanıza ve onun hidayetinden müstağni olup da kendinizi kurtarmanıza imkân yoktur. O ne derse öyle olacaktır. Hidâyet onun hidâyeti, asıl irade onun iradesi, hüküm onun hukmüdür. Onun iradesi, hidâyeti, hukmü hılâfına gitmek

Sh:»5880

istiyen arzularınız, meşiyyetleriniz, hukümleriniz hep dalâldır. Onun meşiyyetinize mevdu' olarak gösterdiği hidâyeti kabul etmeyip aksine gitmek istediğiniz takdirde zarar edecek olan o değil, ancak sizsinizdir. 14.

﴿فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰىۚ﴾ İşte size bir inzar yaptım, bir ateş haber verdim ki alevlendikçe alevlenir, köpürdükçe köpürür-

TELEZZÂ, muzarri müennes, aslı «tetelezzâ» dır. Mazî olsa idi -nar, müennes olduğu için- « تَلَظَّتْ » denilmesi lâzım gelirdi. Bir ateş ki 15. ﴿لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقَىۙ﴾ ona ancak en şakî, en bedbaht olan yaslanır-

EŞKA dan murad kâfir olduğu anlatılmak için şununla beyan ve tefsir olunmuştur: 16.

﴿اَلَّذ۪ى كَذَّبَ﴾ o ki tekzîb etmiş -Hak hidâyetine yalan demiş ﴿وَتَوَلّٰىؕ﴾ ve yüz çevirmiştir- Doğruyu yalan demiş iltifat etmemiştir. Ki işte bu kâfirdir. Takdîri ilâhîde en şakî en bedbahttır, o ateşe yaslanıp kalacaktır. Tekzîb etmeksizin i'raz eden fasık ise en şakî değil, şakîdir o ateşe girerse de yaslanıp kalmaz. 17. ﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقَىۙ﴾ o etka olan ya'ni hem küfürden hem ma'sıyetten korunan en müttakî ise o ateşten uzaklaştıkça uzaklaştırılacak, çok uzaklaştırılacaktır-. Çünkü o ona yaslanıp kalmak şöyle dursun asla girmiyecek, üzerinden kolaylıkla geçip Cennete gidecektir. 18.

﴿اَلَّذ۪ى يُؤْت۪ى مَالَهُ يَتَزَكّٰىۚ﴾ o etka ki malını verir tezekki eder- temizlenir, tefeyyuz

eyler, felâh bulur. Yâhud «yetezekkâ» hal olduğuna göre: Tezekkî etmek: Indallah temizlenip nemâlanmak üzere malını verir 19. ﴿وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۙ﴾ ve onda başka bir kimsenin bir ni'meti yoktur ki

Sh:»5881

karşılığı, mükâfatı verilecek olsun -Ya'ni hiç kimseye medyun ve minnetdar değildir ki verirken ona karşılık olarak versin, yâhud herhangi bir kimseye verdiği vergiyi ondan bir karşılık, bir mükâfat bekliyerek vermez. 20. ﴿اِلَّا ابْتِغَاۤءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰىۚ﴾ ancak rabbi a'lâsının rızasını aramak için verir, o ciheti gözetir. Onu bulacak mı? Denirse: 21. ﴿وَلَسَوْفَ يَرْضٰى﴾ kasem olsun ki o muhakkak razı olacaktır.- « لام », kasem veya ibtida için, « سَوْفَ » istıkbalde tahkîk içindir. «Yerdâ» zamiri «etka» ya da rabbe de raci' olabilir. Çokları etkaya rücuunu zâhir görmüşler, o etka rabbinden razı olacak demişlerdir ki rabbinin aradığı rızasını bulup razı oluncıya kadar ni'met-ü atasına irecektir demek olur. İmam Râzî rabbe rücuu daha karib ve daha beliğ olduğunu, çünkü Allah teâlânın rızası kulun rızasından eblâğ bulunduğunu söylemiştir ki, rabbi de ondan razı olacak, rızasına irdirip merzîsi kılacaktır. Rabbi a'lâsının rızasını arayan o etka daha önce rabbinden razı olduğu gibi aradığı rızaya irip merdıy dahi olarak « رَاضِيَةً مَرْضِيَّةًۚ » vasfı tehakkuk edecektir demek olur. « وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»

Hâkim, sahih diye Amir ibni Abdillah ibni Zübeyrden, babasından rivayet etmiş: Demiştir ki: Ebukuhâfe, oğlu Ebubekir radıyallahü anh Hazretlerine «seni görüyorum ki bir takım zaıyf köleler âzâd edip duruyorsun, mâdem ki bunu yaptın bari kuvvet olacak ve önünde duracak bir takım celâdetli adamlar âzâd etseydin: Demişti. O da babacığım ben ancak muradımı murad ediyorum « اِنَّمَا أُرِيدُ مَا أرِيدُ » dedi. Bunun üzerine « فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ . . . اِلَى . . . وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۙ » nâzil oldu. İbni Cerîr derki: Âsâr varid olan sahihi budur: Demişlerdir ki: Bu, Ebubekir âzâd ettiklerini âzâd etmesi sebebiyle onun hakkında nâzil oldu. Bana Muhammed ibni İbrahimi enmâtî tahdis etti dedi: Bize Harun ibni Ma'ruf tahdis etti dedi: Bize Bişr ibni

Sh:»5882

serî tahdîs etti dedi Bize Mus'ab ibni Sâbit, Âmir ibni Abdillahdan, babasından şöyle tahdis etti, dedi ki: Bu âyet Ebubekri Sıddîk hakkında nâzil oldu: « ﴿وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۙ اِلَّا ابْتِغَاۤءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰىۚ

وَلَسَوْفَ يَرْضٰى﴾ حدثنا ابن عبد الا على قال حدثنا ابن ثور عن معمر قال اخبرنى سعيد عن قتادة ﴿وَمَا لاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۤ﴾ » kavlinde dedi ki: Ebubekir hakkında nâzil oldu, bir takım insanları kendilerinden ne ceza ne şükûr iltimas etmiyerek ı'tak etmişti. Altı yâhud yedi kişi ki Bilâl ve Âmir ibni Füheyre onlardandırاهــ. İbni Ebî Hâtim ve Ebüşşeyh ve İbni Asâkir İbni Mes'uddan tahric etmişlerdir: Demiş ki: Hazreti Ebibekir, Bilâli Ümmey ibni Haleften bir bürde ile on vukıyyeye iştira edip âzâd etti. Allah teâlâ da «

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۤ. وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۤ. وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۤ. اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۜ » yı inzal eylediاهــ. Radıyallahü anhüm ve radu anh.

Şimdi bu Sûreyi de Duhâ ve İnşirah ve Tîn sûreleri ta'kîb edecektir.

DUHA

٩٣ سُورَةُ الضُّحٰى

Duhâ sûresi de mekkîdir.

FASILASI - ث ، ر ، ا harfleridir.

Evvelki Sûre leyl ile başlayıp etkaya rıza ile hıtam bulmuştu. Etkaların başı ise Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem olduğundan onun akıbinde terakki suretiyle Resûlullaha olan ve onun rızasına tealluk eyliyen ata ve ni'meti rabbaniyyenin tahdisini nâtık olan bu Sûre geliyor. İmam Râzînin dediği gibi evvelki Sûre Ebubekir radıyallahü anh, bu ve bundan sonraki de Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin sûreleri olduğu cihetle Hak celle ve alâ, sıddîki ile Resûlü arasında başka bir vasıta olmadığına bir işaret olmak üzere beyinlerini diğer bir Sûre ile fasl etmemiştir. Bu suretle bu tertibde ve Sûrelerin mazmununda mertebei sıddîktan mertebei risalete yükselen bir terakkî vardır.

SEBEBİ NÜZULÜ - Bir kaç gün vahyin kesilmesi ile Resûlullahın bir sıkılması olmuştur ki bu babda muhtelif rivayât vardır: Tirmizîde Esved ibni Kaysten Cündeb ibni büceli radıyallahü anhten: Dedi ki: Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ile bir garda idim, parmağı kanadı, bundan dolayı Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem «هَلْ أَنْتِ اِلَّا اِصْبَعٌ دَمِيتِ وَ فِى سَبِيلَ اللّٰهِ مَا لَقِيتِ = Sen ancak bir parmaksın ki kanadın, Allah yolundadır bütün de çattığın» dedi.

Cebrail aleyhisselâm da betaet etti, müşrikler, Muhammed bırakıldı dediler, bunun üzerine allah teâlâ «مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى» yi indirdi. Bu hadîs hasendir sahihtir اهـ. Buharîde: Esved ibni Kays demiştir ki: Cündeb ibni Süfyan radıyallahü anhi işittim şöyle dedi: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem rahatsızlandı, iki üç gece kalkmadı, bir kadın geldi, ya Muhammed! Ben umarım ki Şeytanın seni bırakmış olsun, görüyorum ki iki üç gecedir sana yaklaşmadı dedi, bunun üzerine Allah azze ve cell «وَالضُّحٰى وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى» yı indirdi اهـ.

İbni Ebî Hâtim de Cündebi bücelîden: Demiştir ki: Resûlullahın parmağına bir taş atılmıştı «مَا اَنْتَ اِلَّا اِصْبَعٌ دَمَيْتَ وَفِى سَبِيلِ اللّٰهِ مَا لَقِيتَ» dedi. Sonra iki üç gece kaldı, kalkmadı, bir kadın ona: Şeytanını görmiyorum her halde seni terk etmiş dedi. Bunun üzerine Allah teâlâ «وَالضُّحٰى وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى» yı indirdi اهـ. Hâkim: Zeyd ibni Erkam radıyallahü anhten: Demiştir ki: «

« تبت يدا ابى لهبٍ الخ » nâzil olunca Ebulehebin karısı Ümm-ü Cemîle, Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem seni hecv etti denildi, bunun üzerine karı aleyhissalâtü vesselâma geldi, aleyhissalâtü vesselâm bir kalabalıkta oturuyordu, ya Muhammed! Beni neye hecv ettin; dedi, vallahi seni ben hecv etmedim, seni Allah teâlâ hecv etti buyurdu, karı hiç sen beni odun yüklenirken, yâhud boynumda bükülmüş iple gördün mü? Dedi gitti, Resûlullah bekledi, vahy inmiyordu, derken o karı geldi, sahibini görmüyorum. Her halde sana vedâ etmiş, darılmış «

مَا أَرٰى صَاحِبَكَ الَّا قَدْ وَدَّعَكَ وَقَلٰى » dedi, Allah teâlâ da onu inzal buyurdu

اهـ. Anlaşılıyor ki bu Sûre « تَبَّتْ » den sonra nâzil olmuş ve o sözü söyliyen kadın da Ebulehebin karısı Ümm-ü Cemîl imiş. Taş atılıp mubarek parmağının kanaması hâdisesi taife gidişte olduğuna göre demek ki o zaman Cündebi Bücelî Hazretleriyle birlikte bir mağaraya girmişlerdi. Vahyin teahhurunun sebebi hakkında da bir kaç rivayet vardır: Müfessirînden bir kısmı sûrei « كهف » in sebebi nüzûlünde geçtiği üzere sorulan sûale karşı yarın haber

Sh:»5885

veririm diyip de istisna yapmamış inşallah dememiş olması idi demişler, bir de denilmiş ki: Hazreti Osman radıyallahü anh aleyhissalâtü vesselâma bir üzüm veya hurma salkımı takdim etmiş idi, bir sâil geldi, Resûlullah onu ona verdi, sonra Osman ondan bir dirheme satın aldı yine takdim eyledi, sâil yine geldi, yine verdi, üçüncüsünde latîfe ederek sen sâilmisin yoksa tâcirmisin? Ya Fülan! Buyurdu, onun üzerine vahiy günlerce teahhur etti, Resûlullah ondan sıkıldı, sonra bu nâzil oldu اهـ. Demek ki o söylenenler de bu arada söylendi.

İbni Ebî Şeybe Müsnedinde ve Taberânî ve ibni merduye Havle hadîsiyle rivayet eylemişlerdir: Havle radıyallâhü anha Resûlullahe hızmet ederdi, demiştir ki: Bir enik Resûlullahın serîri altına girmiş, ölmüş haberimiz olmamış, Resûlullah dört gün durdu vahiy inmiyordu. Ya Havle, dedi Resûlullahın odasında ne oldu ki bana Cibril gelmiyor? Ben de ya nebiyyallah, o günden beri de bize hayırlı bir gün gelmedi dedim. Bürdesini aldı, giydi ve çıktı, ben gönlümde, odayı süpürsem hazırlasam! Dedim, hemen süpürgeyi serîrin altına saldım, ağır bir şeye rastladım, bırakmadım, ölü bir enik karşıma çıktı, onu elime aldım, evin arkasına attım, derken Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem geldi, mubarek sakalı titriyordu, vahiy nâzil olduğu vakıt onu bir titreme alırdı, ya Havle, beni ört buyurdu, Allah teâlâ «

وَالضُّحٰى وَالَّيْلِ ... اِلَى... فَتَرْضٰى » nâzil olmuştu اهـ. Bu rivayette inkıta' dört gün olmuş oluyor. İbni Cüreycden on iki gün, Kelbîden on beş gün, on küsûr da denilmiş, İbni Abbastan yirmi beş gün, Süddî ve Mukatilden kırk gün diye de rivayetler vardır. Belli ki bu gibi müddetlere ılim, mebdeine ılm ile mütefavit olur. Onu tamamiyle bilmek Resûlullahın kendisinden olabilir. Bu ise merfuan rivayet edilmemiştir. Sahih olarak ma'lûm olan şudur ki, bir müddet vahyin teahhuru vaki' olmuştur, ve Resûlullah bundan hüzn-ü ıztırab duymuş

Sh:»5886

ve ahvalinden bu hiss edilmiştir ve iki üç gece kıyam etmediği görülünce onun her halini ta'kıyb eden müşrikler öyle söylenmeğe bir vesîle de bulmuştur. Cenabıhak da onun kalbi şerîfine ıtminan vermek üzere bu Sûreyi inzal buyurmuştur. Şöyle ki:

بِسْــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيــــــــــــمِ

﴿١﴾ وَالضُّحٰىۙ ﴿٢﴾ وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ ﴿٣﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ
وَمَا قَلٰىۜ ﴿٤﴾ وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰىۜ ﴿٥﴾ وَلَسَوْفَ
يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰىۜ ﴿٦﴾ اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰىۖ ﴿٧﴾
وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰىۖ ﴿٨﴾ وَوَجَدَكَ عَٓائِلًا فَاَغْنٰىۜ ﴿٩﴾ فَاَمَّا
الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْۜ ﴿١٠﴾ وَاَمَّا السَّٓائِلَ فَلَا تَنْهَرْۜ ﴿١١﴾ وَاَمَّا
بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴿﴾

Meali Şerifi

O duhâya 1 Ve dindiği zaman o geceye kasem olsun ki 2 veda' etmedi rabbın sana ve darılmadı 3 ve her halde sonu senin için önünden daha hayırlı 4 ve ileride rabbın sana atâ edecek öyle atâ edecek ki rızaya ereceksin 5 O seni bir yetîm iken barındırmadı mı? 6 ve seni yol bilmez iken yola koymadı mı? ve seni bir yoksul iken zengin etmedi mi? Öyle ise amma yetîme kahretme 7 ve amma sâili azarlama 8 Fakat rabbının ni'metinî anlat da anlat 9

Sh:»5887

1. ﴿وَالضُّحٰىۙ﴾ Kasem olsun o duhâya -Duhâ diye ma'ruf olan kuşluk zamanına ki Güneşin parlayıp yükselmeğe başladığı, günzüdün gençliği zamanıdır. «Lâm», cins için olur. Yâhud duhalar içinde mümtaz bir duhaya ki «lâm», ahd için olarak hakikat Güneşinin ufukı Muhammedîden doğup « رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » olarak âlemlere risaletle zıyalar saçmağa başladığı zamana işarettir Hıtab Resûlullahe olmak ıtibariyle bu ahid ma'nası racih olur. Bundan dolayı vechi Muhammedîye veya teklîmi ilâhî zamanına işaret olduğu da söylenmiştir. Netekim « طه » da « وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى » âyetinden anlaşıldığı üzere halkın toplanıp Musânın sahırlere galebe ettiği vakıt da ma'hud bir kuşluk zamanıdır.

2. ﴿وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ﴾ Ve o geceye: Sükûna irdiği, kararını bulup dindiği zaman -ya'ni tam kıvamına gelip durduğu, içindekilerin sükûn bulduğu vakıt ki evvelinden bir müddet geçtiği orta demleridir. O vakıt zulmet artacağı kadar artmış, örteceğini örtmüş, kararını bulmuş, bir de ses sada kesilmiş dinmiş olur. Karanlığın çöktüğü, ortalığı örttüğü veya rüzgârın kesildiği veya gecenin tükendiği sıra diye de mülâhaza olunabilir ki her birinin duhaya bir tekabülü veya bir vechile bir mümaseleti vardır. Biri neş'e, biri gam, yâhud zevali gam ifade eder.

SECA, ulüvv vezninde «sücüvv» denilir. Sücüvv mutlâka sükûn, ya'ni bir şeye kararını bulup dinmek, sâkin olmak ma'nasınadır. Bahri sâcî; dalgasız durgun deniz, tarfı sâcî: sâkin, baygın göz, leyli sâcî; dalgasız durgun, rüzgârsız gece demektir. Seciyye dahi sükûn ma'nasından me'huz olup insanın nefsinde sâkin ve sâbit huy, meleke demektir. Tesciye de örtmek ma'nasına gelir. Bu vechile gecenin sükûnu demek olan sücüvvu zamanı, iyice durgunluğu ile tam kararması, örtüp kaplaması veya nihâyete irip geçmesi zamanı diye de telekkî edilmiştir. İbni A'rabî

Sh:»5888

« سجا الليل، اشتد ظلامه » demiş, İbni Münzir ve daha ba'zıları İbni Cübeyirden: « اِذَا اَقْبَلَ فَغَطّٰى كُلَّ شَىْءٍ » diye, İbni Cerîr ve İbni Merduye, Avfî tarikıyle İbni Abbastan: « سَجَا اَقْبَلَ » diye, İbni Münzir ile İbni Ebî Hâtim de ondan: « سَجَا اِذَا ذَهَبَ » diye tahric eylemişlerdir. Cümhurun beyanına göre asıl sücüvv, sükûn demek olduğu ve leyli sâcî rüzgârsız gecede şayi' bulunduğu için murad, gaşiyde olduğu gibi zulmetin şiddet ve savletini değil « هُوَ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فٖيهِ » mantukunca bilhassa sükûn ve sükûneti zamanını ıhtar olmak zâhirdir ki bu sükûn geceleyin ıztırab duyulmıyacak vechile hasıl olan herhangi bir sükûni hissî ve ma'nevî ile huzur ve istirahate veya gecenin bitmesi gibi kederin zevâli hengâmına da şamil olur. Bu suretle « وَالَّيْلِ » zulmet ve kedere ve binaenaleyh tehavvülâtı hayatta âlâm ve ekdar veya mevt ile fânîlik kasvetinin istîlâsı ve vahyin inkıtaı ile nuri ma'rifetin üfulü ve ruhun inkıbazı hallerine işaret olmakla burada murad, o zulmet ve kederin kendisi değil, bilhassa öyle bir halde husule gelen huzur ve sükûnu ıhtar, ya'ni gecenin duyulmaması halinde olduğu gibi vahyin füturunda da bir dinleniş ve tebettül bulunduğunu veya gecenin geçmesi, sabahın başlaması deminde olduğu gibi vahyin füturu zamanı bitip yeniden başlamasiyle kederin neş'eye tehavvül eylediği zamanı duyurmaktır. Şu halde « وَالضُّحٰى » hayatın ve nuri ma'rifetin şa'şaa ile parlamağa başladığı genc ve dinc bir neş'e zamanını, ruh tecelliyatını ifade ettiği gibi « ليل » ona mukabil mutlak bir zulmeti, beden küduretini iş'ar etmekle beraber « اِذَا سَجٰى » kaydi o zulmetin sükûnu demindeki huzur ve istirahatle teab-ü kederin zevali ve gelecek uhrevî bir neş'enin istibşarı hengâmını ifade etmiş olur ki bunun sebebi nüzule ve bervechiâtî gelecek cevablar ile bu sûre mazmunundaki müterakkî va'd-ü tebşire münasebeti ne güzeldir. Hasılı, zulmetten nura, nurdan zulmete saat besaat değişen zaman tehavvülâtı içinde bilhassa ilk hayat

ve ma'rifet neş'esinin terakkî demi olan parlak duhaya ve ona arız olmakla beraber gelecek bir hayat ve saadet neş'esinin mukaddimesi ve mübeşşiri olan gecenin dindiği sükûnu hengâmına kasem olsun ki ya Muhammed 3. ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ﴾ rabbin seni tevdi' etmedi -veda' edip bırakıvermedi.

TEVDİ' aslında misafirin veda' etmesi, ya'ni giderken kalanlara: Hoşça kalın, Allaha ısmarladık gibi va'd: Bolluk, hoşluk, akıbet düasiyle bırakıp gitmesi ve böyle veda' ile teşyi' edilmesi demek olup sonra mutlâka terk edip bırakmak ma'nasına da kullanılmıştır. Allah teâlâ hakkında ma'ruf ma'nasıyle veda' ve teşyi' mutesavver olmadığından burada da terk ma'nasiyle müfesserdir. Sebebi nüzul de buna diğer bir karînedir. Ya'ni bırakmadı ﴿وَمَا قَلٰى﴾ ve darılmadı- bırakmaması dargınlıktan, gadabdan bırakmamak değil, rahmet-ü ınayetinden bırakmamaktır. Çünkü bırakmamak iki vechile olur: Birisi lûtuf, birisi kahr ifade eder. Yoksa « اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى » mazmununca hiç bir insan mühmel olarak alel'ıtlak terk edilmez. Rububiyyetin muktezası sirri teklif ile ya eseri rahmet veya eseri gadabın tahti hukmünde bulunur. Duha ve leyh tekabülünden buna da işaret vardır. Bundan dolayı bırakılmamaktan bir eseri gazab hatıra gelmemek için « وَمَا قَلٰى » diye buğz-u gadab nefy olunarak idamei rahmet ma'nası te'yid olunmuştur. Bu daha ziyade tavzih olunarak da buyuruluyor ki:

﴿وَلَلْاٰخِرَةُ﴾ ve her halde âhıre -bulunduğun her halin sonu, meselâ hayatının ibtidasına nazaran risalet hayatı, risaletin ibtidasında vahyin vürüduna nazaran kesilişi hali, vahyin inkıtaına nazaran tekrar

böyle başlayışı hali, böyle bu Sûrenin nüzulünden sonra dembedem vâsıl olacağın her halin peyderpey sonu, nihâyet ölümden

Sh:»5890

sonra Âhıret ni'meti: Hasılı risaletin ibtidâsına nazaran sonrası ve hayat ve mematında bulunduğun ve bulunacağın her halin önüne nazaran sonu ve bütün Dünyaya nazaran Âhıret

﴿خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى﴾ senin için ûlâdan: Evvelinden daima hayırlıdır. -Ya'ni sen böyle

halden hâle hayırdan daha hayırlısına mütemadiyen terakkî edip gideceksin. «Evvel» ve «âhir» in müennesi olan olâ ve âhiret, Dünya ve âhiret demek gibi olmakla beraber evvelki ve sonraki, önü ve sonu mefhumiyle ondan farklı olarak da kullanılır. Dünya mukabili Âhıret, dâri âhire veya hayatı âhire demek olarak ölümden sonrasında müteareftir. Halbuki evvel mukabili âhıre her hangi bir ön mukabili sonu ve içinde bulunan halin mazîsine tekabül eden istikbalini de ifade eder. Meselâ bu Sûrenin nüzulü halinde ûlâ ve âhire denince ölümden evveli ve sonrası ma'nasından ziyade bu halden evvelki mazî ile bu halden sonraki bütün âtîye şamil olan istıkbal ma'nasına ilerisi anlaşılmak yaraşır. Bu ma'na ile âhıret senin için ûlâdan daha hayırlıdır, demek senin bulunduğun her halin sonu senin için önünden dâima daha hayırlıdır. Ya'ni sen günden güne, halden hâle ileri doğru daima hayırdan hayra terakkî edeceksin, nihayet vefatından sonra da Âhıret hayatın Dünya hayatından daha hayırlı olacak demek olur. Yoksa bu andan ıtibaren ölümün hakkında Dünya hayatından daha hayırlıdır demek değildir. Eğer böyle olsa idi şu anda ölmek senin için daha hayırlıdır demek olur ve bununla Peygamber vefata da'vet edilmiş bulunur ve bundan sonra Dünyada yaşaması, hakkında daha hayırlı olmamış olurdu. Halbuki bu Sûre mekkî olduğu için Peygamber bundan sonra da Dünyada « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ » âyetinin « اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ » Sûresinin nüzulü senesine kadar yaşamış, islâmın asıl zuhur ve

galebesi hayatı Sh:»5891

Muhammedînin bu safhasında tecelli etmiş ve binaenaleyh günden güne hayır da terakkîye giden bu yaşayışın da evvelkinden hayırlı olduğu ve irtihalinden sonrasının da hakkı risaletpenahîlerinde daha hayırlı olacağı tebeyyün eylemiştir. Hulâsa burada Âhıret sâde dâri Dünya mukabili dâri Âhıret demek olmayıp ondan eamdir. Ûlâ da yalnız dâri Dünya ma'nasına dâri ûlâ demek değil, dâima Peygamberin bulunduğu hâle nazaran hâleti ûlâ ve hâleti uhra ma'nasına olmak evlâdır. Bu ma'nada Âhıretin Dünyadan daha hayırlı olması da dahildir. İbni Atıyye ve daha bir kısım müfessirîn bunu bidayet ve nihayet ma'nasiyle şöyle tefsir etmişlerdir. «

نِهَايَةُ اَمْرِكَ خَيْرٌ مِنْ بَدَايَتِهِ وَلَا تَزَالُ تُزَايِدُ قُوَّةً وَ تَتَصَاعَدُ رِفْعَةً = her halde senin işinin nihayeti bidayetinden daha hayırlıdır. Dâima kuvvetin tezayüd ve rif'atin terakkî edip gidecek». Belli ki bundan maksud, sade Dünyada demek değil, Dünyada ve Ukbâda demektir. Burada böyle âhireyi âhıretten eamm ma'na ile sonu önünden daha hayırlı diye anlamak, bu âyetin makabline rabtı ıtibariyle daha vâzıh ve ibhamdan sâlim olduğu gibi Dünya mukabili Âhırete, ya'ni vefattan sonrasına da şamil olduğu için Taberânînin Evsatta, Beyhekînin Delâilde İbni Abbastan tahric eyledikleri şu hadîse de münafi olmaz. Demiştir ki: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurdu: «

عُرِضَ عَلَىَّ مَا هُوَ مَفْتُوحٌ لِاُمَّتِى بَعْدِى فَسَرَّنِى فَاَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى » benden sonra ümmetime fetholunacak şeyler bana

arzolundu da beni mesrur etti, akıbinde de Allah teâlâ « وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰىۜ » yı inzal buyurdu. Bundan bu âyetin ayrıca bir sebebi

nüzulü bulunduğu, Âhıretin de vefattan sonraya âid olarak Dünya mukabili olduğu zâhir görünüyorsa da

bunu evvelki sebebi zımnında olarak veya makabline rabtı ıtibariyle ta'mim ederek anlamak ma'nen daha kuvvetli olacaktır. Demek olur ki bu Sûre nâzil olurken vahiy, yalnız nazm-u ma'nanın inzaliyle va'd-ü ıhbar halinde kalmamış bu ma'nanın istıkbaldeki sureti Sh:»5892

tehakkuku da mükâşefe halinde ıyânen gösterilmiştir ki bu da mu'cizattan bir mu'cize demektir. Netekim Kisra ve Kayser mülklerinin ve Konstantaniyyenin fethi hakkındaki haberler dahi bu cümledendir. Şu halde diğer bir kısım müfessirînin dedikleri gibi burada da Âhıret ma'ruf olduğu üzere Dünya mukabili olarak «Âhıret senin için Dünyadan daha hayırlıdır» diye tefsir edilecek olursa bunu evveline rabt için şu mazmunda anlamak lâzım gelir: Sakın keder etme rabbin sana veda' etmedi ve darılmadı, onun için bu Dünyanın gündüzü de gecesi de senin için hayırlıdır. Vahyin vürudunda da inkıtaında da hakkında hayır vardır, vefatına kadar çok hayırlara ireceksin. Bununla beraber Dünyadan gidince o hayırlar kesilecek de sanma, senin için Âhıret her halde bu Dünyadan daha hayırlı olacak. Bu mazmun «hayır» kelimesinin ismi tafdîl olmasından müsteban olur. Zira Âhıretin daha hayırlı olmasından Dünyanın da hayırlı olması lâzım gelir. Ancak bunda Dünyadaki hayrın müterakkî bir surette tezayüdü anlaşılmaz. Obir vecihte ise her halde sonu önünden daha hayırlı olarak bu ma'na da anlaşılır. « لَكَ » Senin için diye tahsîs edilmesinde lâmı ıhtisasın ma'nası da cemii maadaya nazaran değil, ezâ eden kâfirlere nazaran kasırdır. Ona iyman eden ümmeti hakkında da Âhıretin ûlâdan hayırlı olmasına mani olmaz. Çünkü Peygambere tâbi' olan ondandır. « فَمَنْ تَبِعَن۪ي فَاِنَّهُ مِنّ۪يۚ » ve Peygamberin hayrı bütün ümmetine hayırdır. Dünyadaki

hayrından kâfirler bile müstefid olur. Ancak Âhıret hayrı yalnız mü'minlere mahsustur. Bu hayriyyet daha ziyade tavzîh ve takviye edilmek üzere de şöyle buyuruluyor:

5. ﴿وَلَسَوْفَ يُعْط۪يكَ رَبُّكَ﴾ - Bu « لام », « وَلَلْاٰخِرَةُ » gibi lâmı ibtida olarak « ولانت سوف يعطيك ربك » takdîrinde olması da ve her ikisinin kasem olması da tecviz edilmiştir. İki surette de cümlenin mazmununu te'kid ile takviye içindir. Kasem ile te'kid daha kuvvetlidir.

Sh:»5893

SEVFE, istıkbalde tehakkuk ifâde eden harfi tenfistir. « رَبُّكَ » isminin zâmir yerinde izhariyle hıtabın iadesi rububiyyet tecelliyâtının tevalîsiyle taltif üzerine taltiftir. Ya'ni ve muhakkak sana böyle hayırdan hayıra rububiyyeti eltafı tevalî eden, seni böyle terbiye ve ıstıfa ile yetiştiren rabbın ileride sana öyle ata edecek, öyle ata edecek: Fadl-ü kereminden sana öyle verecek öyle verecek ki ﴿فَتَرْضٰىۜ﴾ temamen râzî olacak, rızaya ireceksin -bütün dileklerin husule gelecek, hiç bir hüzn-ü inkisâr ve mihnet-ü intizar şâibesi kalmıyacak derecede safa ve beka âleminde hoşnud olacaksın, ki bu rıza makamı merdıy olmağa tekaddüm eden radıyeten merdıyye makamından daha yüksek olarak « مَرْضِيَةً رَاضِيَّةً »

makamıdır. Radıyeten merdıyye makamı, temayülâtı nefsiyyeden tecerrüd ile mutlâka Hakkın leh ve

aleyhteki kaza ve kaderi, cemal ve celâli ahkâmına razı olup her işininde kendinin değil, yalnız Hakkın

rızasını arayıp Hak teâlâ ındinde merdıy olmağa sa'y makamıdır. Bu « مَرْضِيَّةً رَاضِيَةً » makamı ise

kendisinin Hak teâlâ ındinde merdıy olduğunu hakkalyakîn tanıtan cemal tecellîsinde nefsin bütün

temayülâtının dahi lehinde olarak, inkişafını bularak gayei merama irmek suretiyle hoşnudluk makamı «

عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا » buyurulan makamı Mahmudi

Muhammedîdir. Bu atanın istıkbal sıygasıyle ifade edilmesine nazaran kemalî uhrevî bir va'di kerîm

olduğunda şübhe yoksa da mebadîsi ıtibariyle Dünyadaki füyüzatı nefsiyye, ulumi evvelîn ve âhirîne vukuf,

zuhuri emir, fütühat ile ı'lâi dîn ve neşri hakk-u hayr için mücahedatta muveffakıyat gibi gerek asrı saadette

ve gerek daha sonraları vukua gelen ve gelecek olan atayaya dahi şamildir. Netekim hicreti seniyye ile

başlıyan nusratı ilâhiyye, fethi Mekke ve saire ile intişari islâm bundan sonra olmuştur. Bununla beraber «

﴿وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُ﴾ . ﴿وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَۜ﴾ . ﴿وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ﴾ » olduğu

için asıl rıza, hayatı

Sh:»5894

uhreviyyede olacağından va'd-ü atanın asıl ehemmiyyeti de ondadır. İbni Ebî Hâtimin Hasenden tahricinde

« هِىَ الشَّفَاعَةُ » demiştir. İbni Münzir ve İbni Merdûye ve Ebu Nüaym Hılyede Harb ibni Şüreyh

tarikıyle rivayet etmişlerdir: Demiş ki: Ebu Ca'fer Muhammed ibni Alî ibni Hüseyin «Alâ ceddihim ve

aleyhimüssalâtü vesselâm» Hazretlerine ne dersin? Dedim: Ehli Irakın bahsettikleri şefaat hak mıdır?

İyvallah, dedi: Muhammed ibni Hanefiyye, Alî keremallahü vecheden bana tahdis eyledi ki: Resûlullah

sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: Ben ümmetime şefaat edeceğim ta rabbim bana râzıy oldun

mu ya Muhammed diye nida edinciye kadar, o vakıt evet ya rabbi râzıy oldum diyeceğim. Sonra bana

teveccüh edip şöyle dedi: Ey Iraklılar: Siz kitabullahda en ümidli âyet «

قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًاۜ » dersiniz. Evet, biz öyle deriz, dedim, fakat,

dedi: Biz ehli beyt de hep deriz ki: Kitabullahda en ümidli âyet «

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰىۜ » dır ve o şefaattir, dedi. İbni Cerîrin İbni Abbastan

tahricinde: Bu âyette demiştir ki: Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin rızasından birisi de ehli beytinden birisinin nâre girmemesidir. Hatîbin Telhîsi müteşabihte ondan diğer vechile rivayetinde ise onun rızası ümmetinin hepsinin Cennete girmesidir اهـ. Aleyhissalâtü vesselâmın ümmetine karşı büyük

şefekatinin muktezası da budur. Çünkü o ümmetine harıys, mü'minlere rauf-u rahîmdir. Âlûsîde dürrı

mensûrdan naklen mezkûr olduğu üzere Müslim, İbni Ömer Hazretlerinden şöyle tahric eylemiştir ki Resûli

ekrem sallâllahü aleyhi vesellem İbrahim aleyhisselâm hakkındaki « فَمَنْ تَبِعَنِى فَاِنَّهُ مِنِّىۚ »

bana uyan bendendir, kavlini, Isâ aleyhisselâm hakkındaki «

اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ الخ » sen onlara azâb edersen kullarındır ilh... kavlini okudu. İki elini kaldırdı da « اَللّٰهُمَّ اُمَّتِى اُمَّتِى » dedi ve ağladı. Allah teâlâ da ya Cibril, git Muhammede söyle: Biz seni ümmetin hakkında irza edeceğiz ve seni

Sh:»5895

utandırmıyacağız اهـ. Bu güzel va'd-ü tebşiri dinlerken şunu da unutmamak lâzım gelir ki Peygamberin rızası Allahın rızasındadır. Allahın rızası olmıyan bir hususa Peygamberin razı olması farz olunamaz. Yoksa Peygamber Allahın merzîsi olmamış olur. Allahın izni olmayınca da kimsenin şefaat etmesine ihtimal yoktur. « مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلَّا بِاِذْنِهِ الخ » Allah ise küfre razı olmaz. «

﴿وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ . ﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ اُولٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾ » Peygamberin ümmeti hakkında rızası ve şefaati de iyman ve ittiba' ile mütenasibdir. « شَفَاعَتِى لِاَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ اُمَّتِى » hadîsi de kebâire teşvîk için değil, «ümmetî» izafetiyle iyman ve ittiba' nisbetinin kıymetini tesbit içindir. Bu kebâirde küfür dahil değildir. Gerçi atâi Muhammedînin menafi'inden Dünyada ehli küfrün dahi istifade ettiğinde şübhe yoksa da bu istifade iymana ıktiran etmedikçe Dünyada kalır. Âhıret için husran ve azâbı azîm olur.

Buna karşı «madem ki Allah Peygambere râzıy oluncaya kadar ata buyuracağını va'd eylemiştir. Bu va'di alan Peygamber, mü'min ve kâfir umumiyyetle herkes hakkında bir afvi umumî i'lânını istemeli ve Cehennemi bütün bütün kapattırmadan râzıy olmamalıydı. Halka şefekat ve semahati Muhammediyye bunu ıktiza eder idi» demeğe kadar gitmemeli, bu suretle küfrü, zulmü, şirk-ü seyyiatı, fisk-u ısyanı tervîc, adaleti ilâhiyyeyi ta'tıyl, hürriyyeti, merhamet ve şefakati sûi isti'mal ile mehasini mesavîye feda etmeği, beşeriyyet ve halk namına hayır sanmamalı, Allah rızasını ehli şerre tevcih ile Âhıret safasını Dünya gibi bulundırmamalıdır. Bunlara ne Allah razı olur ne kul. Allah kullarının hisabına küfre, füsuk-u isyana râzıy olmadığı halde Peygamber de onun hılâfına bir izin ve rıza farz etmek onu makamı rızadan ıskata kalkışmak olur. «

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰئِكَةُ صَفًّا لَايَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ

الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا » mucebince hak ve savab söylemiyenlerin huzuri Rahmanda

tekellüme hakk-u salâhiyyetleri yoktur. Bununla beraber

Sh:»5896

«

قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ »

âyeti mümkin olan afvi umuminin en genişi i'lân etmiştir. Şübhe yok ki cemîi zünub küfür ve şirke dahi

şamildir. Fakat gaflet etmemek iycab eder ki bu afvi umumî âyeti arkasındaki «

وَاَنِيبُوٓا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا » hıtabiyle inâbe ve islâma, ya'ni Allaha rücu' ve dehaletle

iyman ve inkıyada da'vet içindir. Geçmişteki günahlar büyüklüğünden dolayı asla afv-ü mağfiret olunmaz zanniyle ye'se düşenlerin inâbe ve islâm ile mağfirete irebileceklerini, ya'ni «

اَلاِسْلَامُ يَجُبُّ مَا قَبْلَهُ = islâm mâ kablini keser atar» yeni doğmuş gibi pâk eder

olduğunu i'lân ederek iyman ve islâma ve zünubdan tevbeye teşvîktir. Yoksa zünub ve measîye teşvîk için

değildir. Allah ve Peygamber tanımayan, rahmet ve mağfireti ilâhiyye ile alâkadar olmıyan, azâbı görünciye

kadar onları taleb yolunda bir tevbe ve iltica hatvesi atmıyan musırr küfr-ü ınad erbabı azgınların o afvi

umumîden ne hissası olabilir ki Peygamber onu istesin, Allahın onlar için hazırladığı ve onların kendi

elleriyle, kesbleriyle körükledikleri Cehennem ateşinin söndürülmesine Allah ve Peygamber razı olsun!...

Bunlar hakkında evvelki Sûrede «

وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى ۝ • ۝فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى لَايَصْلٰيهَآ اِلَّا الْاَشْقَى الَّذِى كَذَّبَ وَتَوَلّٰى۝» buyurulmuştur. Bu Sûrede de « خَيْرٌ لَكَ » ıhtısası ile onlardan ihtiraza işaret

olunmuştur. « فَمَنْ تَبِعَنِى فَاِنَّهُ مِنِّى » medlûlünce Peygambere ittiba' eden de ondandır.

Hulâsa bu hayriyyette, bu atai Muhammedîde ümmete şefaat kazıyyesi pek mühim bir asıldır. Bundan

ümmetin hissası da ittiba' ile mütenasibdir. Maamafih lâfzın umumuna nazaran atânın şefaate münhasır

olması da lâzım gelmez. Onun için Ebuhayyanın tasrih ettiği vechile demişlerdir ki evlâ olan Dünyevî atıyyelere de türlü envaiyle uhrevî atıyyelere de umumudur ve elbette uhravî atıyyeler Dünyevî atıyyelerden çok büyüktür.

Resûlullah için dâima sonrası evvelinden daha hayırlı

Sh:»5897

olduğu kazıyyesine ıtminanı takrir için daha evvelinden meşhûd olan niamı celile ile istişhad olunmak

üzere bu Sûrenin nüzulünden evvel de sonunun önünden hayırlı olageldiği bir istikra tarzında ıhtar edilerek buyuruluyorki:

6. ﴿اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى﴾ ilh... -Allah teâlânın esmai husnâsından birisi de

«vâcid» ismi şerîfidir ki vücud, vicdan, vecid (vavın harekâtı selâsesiyle) masdarlarının fâ'ilidir. Bunun asıl meşhur ma'nası varlık ve buluş ve zenginliktir. Allah teâlâ vücudun da, vicdanın da, ılmin de, vücdün, zenginliğin, kudretin de sahibi ve fâ'ili ma'nasına vâciddir. Allah teâlâya mevcud ıtlakının cevazında Müteahhırîn ittifak etmişlerse de mevcud ismi mef'ul olup yoğiken vücud verilmiş şeyler de, ya'ni vücudı hâdiste kullanıldığı için mütekaddimînde Allaha mevcud ıtlakından çekinenler olmuştur. Menkul olan esmai husnâda da mevcud ismi varid olmayıp vâcid ve Hak isimleri varid olmuştur. Vâcid ile mevcud tekabülünden en zâhir olan ma'na vacid, mevcudun fâ'ili, sahibi vücud veya fâ'ili vücud, ya'ni mucid

ma'nasına olmaktır, Lâkin « وَجَدَهُ » fi'li « اَوْجَدَهُ » ma'nasına mütearef olmadığından sülâsîden mevcud ismi mef'ulünü alâ-gayri kıyas olarak iycadın ismi mef'ulü makamında mülâhaza etmişler, buna göre vâcidin de alâ gayri kıyas olsun mucid ma'nasında mülâhaza edilmesi iktiza ederken bunu

söylememişlerdir ve burada Allaha nisbet olunan « وَجَدَ . يَجِدُ » fi'illerini de « عَلِمَ » ma'nasına

tefsir etmişlerdir. Mahlûka nisbet olunan buluş ve vicdan, musadefe ve ef'ali kulûbdan ılim ma'nalarına gelir. Lâkin mahlûkun buluşu da bilişi de adem veya cehl ile mesbuktur. Allah teâlâ hakkında ise bu tesavvur olunamıyacağından mutlak ılm ile tefsir olunmak lâzım geleceğini söylemişlerdir. Buna göre

ma'na: Seni bir yetîm bilip yâhud yetîm iken bilip de barındırmadı mı? Demek olur. Lûgaten « وَجَدَ » nin fâ'iline vâcid, mef'ulüne mevcud denilmek

Sh:»5898

sahih olur. Bu itibar ile « ﴿اَلَمْ يَجِدْكَ﴾ . ﴿وَوَجَدَكَ﴾ » fi'illerinin fâ'ili olan Allah teâlâ

vâcid, mef'ulü ve muhatabı olan Hazreti Peygamber mevcud olmak lâzım geleceğine göre ma'na: Rabbin seni yetîm olarak mevcud edip de barındırmadı mı? Ya'ni yetîm edip de barındırmadı mı? İlh... mealinde

olması yakışmaz değil ise de lisanda « وَجَدَ » fi'ilinin böyle iycad ma'nasına isti'mali kıyasî olmadığından dolayı müfessirîn bu ciheti kale almamış, «bulmak» ma'nasından istiâre olarak bir mef'ule müteaddî doğrudan doğru iki mef'ule müteaddî ef'ali kulubdan ılim ma'nasına olmasını muvafık bulmuşlardır. İstiâre olması bulmak dediğimiz musadefe ma'nasiyle vicdan, adem veya teharrî ile sebkı ıktıza ettiğinden dolayı Allah teâlâ hakkında mümteni' olmasından fakat Allaha nisbet olunan buluş vücd, ibtidâen iycat ve tekvin ma'nasına olabileceği gibi ıstıfa ma'nasına da olabilir. Burada fikrimizce bunun en muvafıkı bu fiillerin ıstıfa ma'nasına olmasıdır. Zira bir çok mevcudlar arasından birisini ıstıfa edip seçmek, kıymetli bir şey arayıp bulmak ma'nasına teşbih ve temsil suretiyle ifad edilmekte ehemmiyyeti iş'ar eden bir belâgat nüktesi vardır. Bu üç âyetten her birinde de böyle müterakkî bir ıstıfa ma'nası vardır. Netekim bu ıstıfa ma'nasına yetîm lafzında bedî' bir işâret bulunduğunu ıhtar etmişlerdir. Zira asıl yetîm, küçükken babadan öksüz kalan demek olup bunda tek başına yalnız kalmış olmak ma'nası vardır. Onun için tek ve nazîrsiz veya pek nâdir bulunur kıymetli şeye de yetîm denilir. Misli yok gayet kıymetli inciye «dürri yetîm» denilmesi de bundandır. Siyerde ma'lûm olduğu üzere Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem babası Abdullah ibni Abdilmuttalibden yetîm olarak Dünyaya gelmişti, dedesi Hazreti Abdülmuttalib müşarün ileyh oğlu Abdullahı hurma almak için Yesribe göndermişti, o orada vefat etmişti, o sırada Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem henüz rahimi mâderde altı aylık

Sh:»5899

cenîn idi. Binaenaleyh doğarken yetîm olarak doğmuştu. Anası Hazreti Âmine ile beraber dedesi Abdülmuttalibin yanında idi, sonra altı yaşında iken validesi de vefat etti, daha sonra da sekiz yaşında iken dedesi Abdülmuttalib vefat etti, o vakıt da onun vasıyyeti ile amcası Hazreti Ebî Talib vasîsi olarak tekeffül edip yanına aldı, güzel baktı ve çocukluğunda da kendisinde diğer çocuklarda görülmiyen fevkal'adelikler görüldüğü cihetle ona çok i'tina etti. Merviydir ki Ebu Talib bir gün biraderi Abbasa; birader, dedi: Sana Muhammedden gördüğümü haber vereyim mi? Evet. dedi. Ben, dedi: Onu kendime zamm ettim, gece ve gündüz bir saat ondan ayrılmaz oldum, onu kimseye emniyyet edemiyordum. Hattâ kendi döşeğimde

uyutuyordum, bir gece soyunup benimle beraber uyumasını emrettim, baktım ki yüzünde bir hoşnudsuzluk gördüm, bana muhalefet etmesini de hoşlanmadı, amcacığım! Yüzünü benden çevir de soyunayım, çünkü ben cesedime bakmanı sevmem, dedi, sözüne teaccüb ettim, gözümü çevirdim, döşeğe girdi, ben de girdim, baktım ki aramızda bir sevb var, vallahi ben onu döşeğime koymamıştım, o gayet yumşak miske batırılmış gibi hoş kokulu idi, cesedine bakayım diye cehdettim bir şey göremedim, çok vakıt da ben onu döşeğimden kaybederdim, aramağa kalkardım, kalktımmı ha amca ben burdayım derdi, dönerdim ve çok vakıt ondan teaccüb ettiğim bir kelâm işidirdim, bu da geceden biraz geçince olurdu. Bizler yemekle

içmekte besmele çekmez, hamd etmezdik, o ise yemeğin evvelinde « بِسْمِ اللّٰهِ الْاَحَدِ » derdi,

yemekten fariğ olunca da « اَلْحَمْدُ لِلّٰه » derdi ben ondan teaccüb ederdim, ben ondan ne bir

yalan, ne bir gülmek, ne de bir cahillik görmedim. Çocuklar oynarlarken de onlarla beraber durmazdı, ömrüme kasem olsun ki bu, büyük bir feyzdan bir nişanedir.

فى المهد يعرب عن سعادة جده   اثر النجابة ساطع البرهان

Sh:»5900

İYVA, bir şeyi diğerine zammetmek, irca' eylemek ma'nasından bir yurda, bir me'vaya kondurup barındırmak demektir. Cenabıallah Hazreti Peygamberi ibtida babadan yetîm olarak vücuda getirmiş iken güzel bir surette barındırmış, sonra anadan, sonra dededen yetîm etmiş yine barındırmış, bu suretle peyderpey sonunu önünden daha hayırlı yapmak üzere terbiye ve ıstıfa buyurmuş, hiç bir zaman terk edip

de bırakmamıştır ve demişlerdir ki, burada bedî' tefsirlerden olmak üzere « يَتِيمًا » kavlinde dürri yetîm

ma'nasına da işaret vardır: Şöyle demek olur: Seni halk içinde nazîrsiz, sadefi imkânda misilsiz olarak ıstıfa edip de kalbini kendisine irca' ile hıfz-u himayesinde barındırmadı mı? Şübhesiz ki barındırdı değil mi? 7.

﴿وَوَجَدَكَ ضَآلًّا﴾ -Evvelki cümlenin hasılına ma'tuftur. Zîra nefye dâhil olan istifhamı inkârî menfîyi inkâr ile müsbeti takrir olduğundan bunlar da onun hasılına atf ile istifhamı takrirî suretinde ifade

olunmuştur. «lem» ile menfî olan « يَجِدْ » muzarıına atfolarak onun hukmünde dahil olması da caizdir ki

« اَمَّا يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰى » demek olur.

DÂLL, ma'lûm ki yitik, yol hususunda mütehayyir, yâhud yanlış yola giden sapık ma'nalarına gelir. « مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى » buyurulmuş olan Resûlullah hiç bir zaman akl-ü dînde

sapık ma'nasına dâll olmamıştır. Muvahhid yetişmiş, hiç bir puta secde etmemiş, Allahdan başka ilâh tanımamış, ahlâkı temiz, hiç bir fâhişe irtikâb etmemişti, her hususta emîn tanınmıştı. Binaenaleyh dalâli şirk, amelde dalâli hevâ onun zati kerîminden baîd idi. Allah teâlâ onu bidayetinden ıtibaren o gibi sapıklıklardan münezzeh kılmıştı, nazarı sahih bahşetmişti. Bununla beraber nübüvvetten evvelki akl-ü dirayetiy nübüvvetten sonraki ılm-ü hidayeti arasında da büyük bir fark vardı ki bu fark sabavet ile bülûğ arasındaki

Sh:»5901

farktan daha büyüktü. Aleyhissalâtü vesselâm nübüvvetinden evvel de kavmının, Arab müşriklerinin dînindeki fesadı görmüştü, karşısında bulunan Yehûdîlik ve Nasrâniyyet iki dînin çığırından çıkmış olduğunu da sezmişti. Fakat sülûk edilmesi lâzım gelen ve mücerred akıl ile idrâk ve ihatası kabil olmıyan Hak dîn ve şeriatinin ne olması lâzım geleceğini ve Dünyayı sarmış olan buhran içinden nasıl çıkılıp da Hakka irileceğini ta'yinine mütehayyir idi. Kitab okumasını bilmez, cihana ruh neşredecek olan iyman ve islâmın erkânı tafsîliyyesinden «

﴿وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ﴾ ، ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ

قَبْلِه مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ ۞ ﴿مَا كُنْتَ تَدْرِى

مَاالْكِتَابُ وَلَا الْايمَانُ﴾ » buyurulduğu üzere gafil idi. İşte burada «

وَوَجَدَكَ ضَآلًّا » buyurulması bu suretle nübüvvetten evvel ve sabavet sıralarındaki gaflet ve tehayyür hâline işarettir. Ya'ni sen, nübüvvetten önce akılların yol bulamadığı hakayık ve şerayi'den gafil ve

yol arıyan bir yitik hâlinde mütehayyir iken rabbın seni bulup ıstıfa edip de ﴿فَهَدٰى﴾ hidâyet buyurmadı mı?- Verdiği vahiy, indirdiği kitab ile bilmediklerini bildirerek doğru yolu göstermedi mi 8.

﴿وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَاَغْنٰى﴾ ve seni âil iken bulup ıstıfa edip de iğna etmedi mi?-

ÂİL, ayle, ya'ni fakr-u ihtiyac sahibi yoksul, bir de çok ıyal sahibi, ya'ni kendisine muhtac olan ailesi yoksulları çok, çok yoksullu ma'nalarına gelir. Burada iki ma'na ile de tefsir vârid olmuştur,

BİRİNCİSİ, sen serveti yok bir yoksul iken yine seni ıstıfa edip ganiy kılmadı mı? Demektir. Resûlullahe pederinden bir nâka ile bir cariyeden başka mîras kalmamıştı, sonra Allah teâlâ onu ibtida Şama yaptığı ticaret seferinden husule gelen bereketli kâr ile, Hazreti Hadiceyi tezevvücünden sonra da bütün servetini hibe etmesiyle iğna etmiş, daha sonra Hazreti Ebî Bekir de malının hepsini

Sh:»5902

Allah için Resûlullahe getirmiş, ıyaline ne bıraktın buyurduğunda Allah ve Resûlünü demişti, daha sonra da Allah teâlânın ihsan buyurduğu fütûhat ve ganâim ile gına hasıl olmuştu. Lâkin bu fütûhat, Medîneye hicretten sonra olduğu için bu Sûrenin nüzulü sırasında değil «

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى » mazmununca ileride mev'ud olan ataya miyanındadır.

İKİNCİSİ, sen yoksullu idin, bir çok ıyalin, muhtac ashabın var idi, senin yüzünden, ılm-ü irşadından feyz bekliyorlardı, Allah seninle onları igna etti, hidayete irdirdi demek olur. Lâkin zâhir olan evvelkisidir. Bunların makabline rabtıyle ma'nâ, şu olmuş oluyor: Görülüyor ki bunların hepsinde sonu evvelinden hayırlı olmuştur. İşte böyle senin için bundan sonra da her hâlin sonu evvelinden daha hayırlıdır. Şimdi buna şu üç netice terettüb eder:

9. ﴿فَاَمَّا﴾ o halde amma -ya'ni hal böyle olunca sen de rabbının bu mevcud ve mev'ud âtâ ve ni'metlerinin şükrânesi olmak üzere ﴿الْيَتِيمَ﴾ yetîme- herhangi bir yetîme ﴿فَلَا تَقْهَرْ﴾ sakın kahretme -zaıyf sayıp da hor bakma ki hakkını zayi' etmiyesin. Çünkü yetîmliği tattın ve hakkındaki lûtfi ilâhîyi gördün. Ragıbın Müfredatında kahr, galebe ve tezlil ikisidir, her birinde de kullanılır . Şu halde ikisi de menhîdir. Yetîmi zaıyf saymamalı ve zelîl etmemeli, şanına, hukukuna riâyet ve i'tina eylemelidir. Râzîde mezkûr olduğu üzere bu âyet Hazreti Peygamber Hazreti Hadicenin çocuğuna bağırdığı zaman nâzil olmuştur. Bir sayhadan veya bir yüz ekşitmeden dolayı «amma kahretme» diye ıtab buyurulunca tezlîl edilir malı veya hakkı yenilirse nasıl olur? İbni Mes'ud radıyallahü anhten Resûlullahe merfuan: Her kim bir yetîmin başını

Sh:»5903

silerse elinin geçtiği her kıla mukabil ona Kıyamet günü bir nur olur. Hazreti Ömer radıyallahü anhten kezalik merfuan: Yetîm ağladığı zaman onun ağlamasından Arşürrahman ihtizaz eder, Allah teâlâ Melâikesine buyurur ki: Ey Melâikem, şu babası toprakta gaybedilmiş olan yetîmi ağlatan kimdir? Melâike, sen a'lemsin yaram, derler, Allah teâlâ da buyurur ki: Şâhid olunuz, her kim bunu susturur hoşnud ederse ben de onu Kıyamet günü hoşnud etmeyi teahhüd ediyorum. Bundan dolayı Hazreti Ömer bir yetîm gördüğü zaman yaşını siler ve ona bir şey verirdi diye merviydir. Fakat keyfiyyeti meshi, nasıl sildiği hakkında sahih bir şey vârid olmamıştır. Bir hadîsi şerifte de Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem «

اَنَـا وَ كَافِلُ الْيَتِيمِ كَهَاتَيْنِ اِذَا اتّقَى اللّهُ عَزَّ وَ جَلَّ = Ben ve

yetîme tekeffül eden şu ikisi gibiyiz, Allah azze ve celleden korkarsa» buyurmuş ve şehadet parmağıyle orta parmağını göstermiştir. Daha bunun gibi bir çok haberler vardır.

10. ﴿وَاَمَّا السَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾ ve amma sâili sakın nehr etme -İsteyeni yâhud soranı azarlama, ya'ni âzarlıyarak koğmada lûtf et: Hâcetini bitir, yâhut yumuşak dille reddet. Müfessirînden bir takımları, sâilden murad Dünyaya dair bir şey istiyen dilencidir demişler «

وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ » âyetinde de buna bir delâlet vardır. «

لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَ اِنْ جَاءَ عَلَى الْفَرَسِ = sâil at üzerinde gelse bile bir hakkı vardır»

diye bir hadîs de şayi' olmuştur. Âlûsînin beyanına göre imam Ahmed buna aslı yoktur demiş, fakat Ebu Davud buna Hazreti Hüseyn ibni Ali «radiyallahü anhüma» dan mevkufen rivayet edip sükût eylemiş, Irakî senedi ceyyiddir demiş, ona tabi' olanlar da olmuş, İbni Abdilberr, kavî değildir demiş, çokları imamı Ahmedin kavline i'timad etmişlerdir. Hazreti Aişeden ve gayrisinden de «

لَوْ صَدَقَ السَّائِلُ مَا اَفْلَحَ مَنْ رَدَّ » sâil sadık olsa reddeden felâh bulmazdı diye rivayet edilmiş, ibni medîni bunun da aslı yoktur demiş. Maamafih

Sh:»5904

taberânî Kebîrde Ebu ümameden merfuan ona yakın olan şu hadîsi rivayet eylemiştir. «

لَوْلَا اَنَّ الْمَسَاكِينَ يَكْذِبُونَ مَا اَفْلَحَ مَنْ رَدَّهُمْ » eğer miskînler yalan

söylemeselerdi onları reddeden felâh bulmazdı. Buna ilişene vakıf olmadım. Bununla beraber demişlerdir ki sâili azarlamanın menhî olması suâlde ilhah etmediği surettedir. Eğer ilhah eder de reddi leyyin, fâide vermezse o vakıt zecirde beis yoktur اهـ. Zîra « لَا يَسْئَلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا » medhi, ilhanın mezmum olduğunu ifade eder. Mezmum olan da ta'zire değer. Ebüdderda, Hasen, Süfyan ve daha bir takımları da burada sâilden murad mal sâili değil, ılım ve dîn sâili, soran demek olduğuna kail olmuşlardır ve denilmiştir ki evvelki kavle görede bu biddelâle evleviyyetle sabit olur. Çünkü mal dilencisine istediğini vermeğe gücü yeten kimse reddi leyyin ile redd edip de bir şey vermediği takdirde vaîd varid olmamıştır. Halbu ki ılmi suâl eden kimseye ılmi olan bir kimsenin cevab vermemesi öyle değildir. Hadîsde: « مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ اُلْجِمَ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ =

bir ılimden suâl olunup da onu ketmeden kimse ateşten bir gem ile gemlenir» diye vârid olmuştur اهـ. Bu kavli daha zâhir görenler olmuştur. Fakat mutlak sâil lâfzı dilenci ma'nasında asl olmakla beraber dileyen veya dilenen veya hangi suretle olursa olsun isteyen veya soran mutlâka talib ma'nasına da muhtemildir. Müteallakına, makamına göre fark edilir. Kamusun beyanına göre suâl, mes'ele asıl dilenmek ma'nasına mevzu'dur. Mutlak taleb, istemek ve sormak ma'nasına da müteareftir. Besâirin tafsîline göre sûal maddesi bir şeyi taleb ve istid'a eylemektir ki bir kimseden bilmeği yâhud bilmeğe müeddî olan şeyi yâhud mal veya male müeddî olan bir şeyi isteyip dilemek, ya'ni sormak veya dilenmek suretiyle istemektir. Ma'nayı evvelin cevabı lisan iledir. Sorulan şey ne ise dil ile cevab verilir. El bunda lisanın halefidir. Söyleneceği

Sh:»5905

yazı veya işaret ile eba eder. Ma'nayı sânînin cevabı ise el ile olur, matlûbunu verir. Bunda lisan, elin halefidir. Va'deder yâhud hayır diye reddeder. Sormak ma'nasında ikinci mef'ule ba'zan binefsihî ba'zan da harfi cerr ile teaddî eder. « سَأَلَهُ كَذَا وَ عَنْ كَذَا وَ بكذا » derler. « عن » ile teaddîsi ekserdir. Dilenmek ma'nasında da binefsihi yâhud « من » ile teaddî eder. « ﴿وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا﴾ . ﴿وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ﴾ » gibi.

Hulâsa, aslı dilenmek ma'nasında hakikat, sormak ma'nasında da sahih haber istemek münasebetiyle istiâre denilmiştir اهـ. Şu halde suâlde asil olan bir hâcet halinde istemek veya sormaktır. Sâilde dilence ma'nası esas ve dilencide zarurî hâcet mıkdarı bir şey istemek zâhir olduğu cihetle mutlak sâil denilince ikisine de muhtemil olarak gerek mal gerek ılm istiyen dilenci demek olur. İhtiyac halinde olmıyarak hakkını istemek veya emir yâhud imtihan yâhud iz'ac tarikıyle bir şey istemek veya sormak hakikatte suâl değildir. Mal suâli zelîlâne hâcetini istemek ma'nasına bir dilenmek olduğu gibi ılim suâli sormak da öğrenerek cehlini izâle etmek kasdıyle mütevazıâne bir istifsar suâli olmak gerektir. Burada ise mef'ul mezkûr olmamakla beraber önce hem mal hem ılm ihtiyacları zikredilmiş bulunduğu için bu karîne ile sâil gerek male ve gerek ılme dair bir şey istiyen muhtac talib ma'nasına anlaşılmak ıktıza eder. Bu vechile iki kavlin ikisi de cem' edilmiş olur. İkinci kavlin asıl fâidesi, yüzsüz, cerrar, musır mal dilencilerini ihracdır. Çünkü öğrenmek maksadı olmıyarak soran buraya dahil olmamak lâzım gelir. Fakat ihtiyac ve kasd, umuri hafiyyedendir. Zâhiren herhangi bir suâl, bir ihtiyac ma'nası ifade ettiğinden sâile ilk suâlinde sui zann etmeğe hak yoktur. Suâlinde ilhah ve ısrarına göre sadık veya kâzib olduğuna istidlâl edilebilir. O halde herhangi bir sâil olursa olsun evvel emirde azarlanmamalı, istediği verilmezse bile koğulmamalı, incidilmemelidir. İlhah ve ısrarı takdirinde de anlaşılan haline

Sh:»5906

göre lâyıkıyle karşılanmalıdır. Muztar ve muhtaca kudret dahilinde mümkin olan muavenet farz mertebesine kadar varabilir. Mezmum olan bir suâl ise, derecesine göre münkerden nehyi ıktıza eder, o zaman azarlamak yaraşır, çünkü mü'mine eza da haramdır. Memduh bir suâl ise, azarlamak incitmek mutlâka menhu ve haram, kudreti olan için muvafık cevab tahdîsi ni'met olmak üzere vacib veyâ mendub olur. Ilim dilenmek umumiyyetle memduhtur. Bunda eza ve hurmetsizlik derecesine varmamak şartıyle ilhah ile yalvarmak da müstahsendir. Mal dilenmek umumiyyetle mezmumdur. Ancak başka bir kesib çaresi bulamıyan muhtac için bir ruhsattır. Böylelere yardımı düşünmek ise kudreti olanlar için bir borçtur. Şu halde ihtiyacı olmadan dilenen mezmum dilenciler âzara lâyık olduklarından dolayı ikinci kavilde olduğu gibi bu nehiyde dahil olmamak lâzım gelirse de nefsi suâl, ihtiyac delîli olduğu için derhal hılâfına hukûm doğru olmıyacağından herhangi bir sâili hılâfı sâbit olmadıkça azarlamak yetîme kahretmek gibi menhiydir.

11. ﴿وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ﴾ ve amma rabbının ni'metini -gerek mevcud ve gerek mev'ud olan ni'metini ﴿فَحَدِّثْ﴾ hemen tahdîs et- anlat da anlat. Sade lafını ederek ve gösteriş yaparak mağrurlanmak için değil, hakkını takdir, şükrünü iyfa etmek için eserini gösterecek, başkalarını da istifade ettirecek vechile kavlî veya fi'lî hadîs ile anlat. Bu üç âyet «fe'emma» daki «fa» ile mâkabline müterettib olmak itibariyle şunu ifade eder: Rabbının sana ata kıldığı gibi yetîme şefekat, sâile merhamet, Allahın muhtac kullarına maldan mal, ılimden ılim, va'dden va'd ile ata ve ihsan ederek sonunun önünden, Âhıretin Dünyadan daha hayırlı olduğunu duyur. Böyle tahdîsi ni'met ile rabbının büyüklüğünü âleme tanıt.

Sh:»5907

İHTAR - Bu Vedduha Sûresinin hâtimesinde ve sonra Kur'anın âhirine kadar her sûrenin hâtimesinde tekbîr sünnettir. Resûlullahdan merviy ve teâmüldür. Kıraeti seb'a eimmesinden İbni kesîr tarikıyle rivayet edilmiştir. Râvîsi Ebu Haseni bezzî demiştir ki: Ikrime ibni Süleymana okudum, dedi ki: İsmail ibni Abdillah ibni Kostartine okudum. Vedduhaya geldiğimde şöyle dedi: Hatmedinciye kadar her Sûrenin hâtimesinde tekbir al, çünkü ben Abdullah ibni Kesîre okudum. Vedduhaya geldiğimde hatımedinceye kadar tekbir al dedi ve Abdullah ibni Kesûr bana haber verdiki Mücahidden okumuş, o bunu emretmiş ve haber vermiş ki İbni Abbas radıyallahü anhüma ona bunu emretmiş ve haber vermiş ki Übeyy ibni Kâ'b radıyallahü anh ona bunu emretmiş ve haber vermiş ki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ona bunu emretmiş اهـ. Bunun sahih kaydiyle Hâkim ve İbni Merdûye ve Şuabda Beyhekî ve kıraet kitabları tahric ve nakl eylemişlerdir. Nisaburî Garaibülkuran tefsirinde bu rivayeti kayd ettikten sonra da demiştir ki: İmamı Şafiîden de Vedduhanın hâtimesinde Kur'anın âhirine kadar tekbiri sünnet gördüğünü bize rivayet etmiştir.

Kunbülden de böyle rivayet olunmuştur. Bunda sebeb, zikrolunduğu üzere vahiy gecirgeyip de bu Sûre nâzil olunca Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem bunu tasdikan «Allahü ekber» demiştir اهـ. Kıraetten Zübdetül'ırfanda şöyle tenbih eder. Ma'lûmunuz olsun ki Vedduhanın hâtimesinde ve ondan sonra Kur'anın âhirine kadar her Sûrenin hâtimesinde tekbir sünnettir. Resûlullahın fi'linden sâbittir. Binaenaleyh her Sûrenin âhirinde «Allahü ekber» deyiniz. «قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» i hatmettiğinizde de tekbir alınız, sonra Fatihatülkitabî ve Bekarenin evvelini müflihuna kadar okuyunuz. Sonra hatim duâsı ediniz, buna «halli mürtehil» denilir. Bunların hepsinde hadîsler vardır. Meşhurdur. Bununla beraber hâmişinde de şu tenbihi yapar. Şu da ma'lûm olsun ki tekbir

Sh:»5908

kurradan hiç birisince lâzım değildir. Çünkü Kur'andan değildir. Ebülfethi fârisî demiştir ki: Her hatm eden için onu yapmak lâbüddür demeyiz. Lâkin her kim yaparsa güzeldir, cemîldir, her kim de yapmazsa ona harec yoktur, o sünnettir, çünkü Bezzînin Şâfiîden nakli şöyledir: Bana dedi ki: Tekbiri terk edersen Resûlullahın sünnetlerinden birisini terk etmiş olursun, İbni Abbas da Ubeyden rivayet etmiştir: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem «قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» i okuduğunda Fatihayı da «مُفْلِحُونَ» a kadar okudu, «كذا فى سراج القارى» اهـ. Nîsaburînin dahi tasrih ettiği vechile tekbirin lâfzında ba'zıları yalnız «Allahü ekber» ile iktifa eder. Diğerleri tehlîl ile beraber «لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ» der «وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ» diye tahmîdi zamm eden de vardır.

Vahyin inkıtaı tehlükesi gibi bir keder sırasında bir duha parıltısiyle gelen ve hüzün gecesini sükûna irdirerek rabbinin devamı ınayeti ile Âhıretin olâdan daha hayırlı olduğunu ve ilerideki atanın büyüklüğiyle gayei rızaya irileceğini tebşir eden ve hayatı Muhammedînin evveliyle âhirini mukayese ederek binnetice yetîme şefekat ve maddî ve ma'nevî muhtaclara merhamet hislerini uyandırarak nihayetinde tam bir iyman ve inşirah ile tâhdisi ni'mete şitab ederek «Allahü ekber» diye bir tekbir almanın ne güzel bir imtisal, ne hoş bir i'lânı inşirah, ne büyük bir hissi şükrân ifade ettiğini ve bu hissi şükranın ilâ nihaye yenilene yenilene devam etmesi de nasıl arzuya şayan bulunduğunu duymamak kabil değildir. Fakat bu tekbirin bu Sûreler âhirinde Kur'andan bir cüz olduğu zannı verilmemek ve farz olarak değil de o zevk ve ma'nayı duyanların duygularına müfevvaz bulunduğu anlatılmak için kıraetlerde tevâtür ile nakledilmemiş ve terki caiz olmak üzere Resûlullahın fi'li ve bir tarik ile emri olmak üzere hususî surette rivayet edilmiştir. Ki bunun hasılı mendub ve müstehabb olarak teamül olmuş bulunmasıdır.

Sh:»5909

Elyevm teamül de böyledir. Ekseriya Allahü ekber denilir, çok vakıt da «اللّٰهُ أَكْبَرُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ» denilir. Bu bahsın tafsîli için Cezerînin Neşri kebîrine muracaat oluna.

Şimdi hüzünleri açan bu ferah ve inşirah üzerine artık Dünyada hiç bir zahmet ve zorluk kalmadı zanniyle atâlete düşülmemek, ancak her zorluğun yanında kolaylıklar bulunduğunu bilerek tahdîsi ni'met için daha ziyade çalışmak, hem yalnız ni'meti görmekle kalmayıp zati mün'ıme nasbı nazar etmek ve bütün rağbetini ona tevcih ederek ona doğru gitmek için çalışmak lüzumu anlatılmak üzere de bu Sûreyi bervechi âtî İnşirah Sûresi ta'kıyb etmiştir.

İNŞİRAH

سُورَةُ الشَّرْحِ ٩٤

Bu, inşirah sûresidir. Cümhura göre mekkîdir, Vedduhadan sonra nâzil olmuştur. Hattâ Tavus ve Ömer ibni Abdilazîz bunu onun tetimmesi addederek ikisini bir Sûre saymış ve bir rek'atta okumuş oldukları rivayet edilmiştir. Lâkin mütevater olan alel'umum Mushaflarda araları besmele ile ayrılmış ve aşere kıraetlerinin hepsinde de iki Sûre olarak okuna gelmiş olduğu cihetle bir Sûre sayılmaları doğru değildir. Aralarında şiddeti ittisal bulunmakla beraber evvelkisi vahyin inkıtaı ile husule gelen gam ve dıykı sadır zamanında nâzil olarak inşirah bahş etmiş, ikincisi ise inşirah halinde nâzik olarak onun hukmünü beyan ve ni'metten mün'ıme tergıb etmiş olmak ıtibariyle farklıdırlar. Bu, evvelkinden ziyade bir kuvvet ifade etmekte olduğu cihetle Bikaî bunun medenî olduğuna kail olmuş, İbni Merduye de Câbir ibni Abdillahdan usür ve yüsür âyetlerinin Medine de nâzil olduğuna dair bir hadîs de rivayet eylemiştir. Bu Sûrenin müfadına nazaran medenî olması yakışmaz değil ise de hadîsin sıhhatinde tevakkuf edilmiş ve mekkî olduğu tesbit olunmuştur.

Âyetleri - Bil'ittifak sekizdir.

Fasılası - ك ، ا ، ب harfleridir.

Sh:»5911

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذٖٓى اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَۜ ﴿٤﴾ فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۙ ﴿٥﴾ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۜ ﴿٦﴾ فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ ﴿٧﴾ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

Meali Şerifi

Şerh etmedik mi senin için bağrını? 1 Ve indirmedik mi senden o bârını? 2 Ki zâr etmişti bütün zahrını? 3 Ve yükseltmedik mi senin zikrini 4 Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık var 5 Evet o zorlukla beraber bir kolaylık var 6 O halde boşaldın mı yine kalk yorul 7 Ve ancak rabbına rağbet et, hep ona doğrul 8

1. ﴿اَلَمْ نَشْرَحْ﴾ Şerh etmedik mi? -Açıp genişletmedik mi ﴿لَكَ﴾ senin için- senin saadetin için ﴿صَدْرَكَۙ﴾ sadrını -göğsünü de nefesine genişlik, kalbine ferah, nefsine kuvvet ve inbisat vermedik mi? Hal ve istıkbalde, Dünya ve Âhırette bütün muradları iyzah edip de her müşkili yenecek büyük bir ruh ile hayretten hidâyete, gamdan sürura, darlıktan genişliğe irdirmedik mi? Râgıb demiştir ki: Şerhin aslı eti ve o kabîl şeyleri bast etmek, ya'ni açıp genişletmektir, şerhi sadır da bundandır ki ilâhî bir nur ve Allah tarafından bir sekînet ve bir ruh ile onu genişletmektir.

Sh:»5912

Şihab da der ki, aslı bastı lahm olduğu ve bunda bir mezellet ve içini de onda gizli olanı zâhire çıkarmayı müstelzim bir tevsi' bulunduğu için şerh ve genişlik kalb hakkında da isti'mal olunmuştur. Hüznünü izâle ederek meserret verecek şey'i idraki bir şerh ve tevsi' addolunmuştur. Çünkü onun sıkıntısını açacak ve hemmini izâle edecek geniş bir nefes aldırmak gibi herhangi bir sebeb, bir duygu, bir ilham ile ondan gaib veya ona hafî bulunan meserreti mucib bir şey zâhir olur ki bu bir kitabı iyzah etmek ma'nasına şerh

denilmek gibidir. Sonra da bu ma'na kalbin mahalli olan sadırda mubalâğa için isti'mal olunmuştur. Çünkü bir şey'in genişlemesi zarfının da genişlemesini ıktıza eder. Onun için işidirsin ki sürûra bast ve genişlik, zıddına da kabız ve darlık tesmiye ederler. Bu bir kaç mertebe vesait ile kinayeye müteferri' olan mecazlardandır. Lâkin şuyuundan sonra hafa kalkmış, vesaıt mürtefi' olmuştur . Bu beyan şerhin bir şerhidir. Şihab, şerhi halımden şerhi kalbe ve ondan şerhi sadre intikal ederek gitmiştir. Lâkin şerhi lahimden, göğüs açıp genişletmeğe, ondan nefes genişliğine ve kalbin inbisatına ve ondan nefsin ma'nevî olan sürur ve inkişafına geçmek daha muvafıktır.

SADR, her şeyin ön ve baş tarafı olduğu gibi insanın gövdesinin de belinden başına doğru ön ve içinden kalb ve ciğerleri hâvî bulunan üst kısmı, ya'ni sîne, göğüs veya bağır dediğimizdir. Arkadan sırta da zahr denilir. Mahalliyyet veya cüz'iyyet alâkasıyle kalb veya nefisten kinâye de olur. Dıştan göğüs darlığı za'f emaresi sayıldığı ve içten göğüs darlığı dıykı sadır, nefes darlığı, kalb sıkıntısı ve elem ve ıztırab ve tehammülsüzlük demek olduğu gibi dışından göğüs genişliği, vüs'atı sadır: Kuvvet alâmeti, göğüs açılması: Arşı iştiyak, içten inşirahı sadır; nefes genişliği, rahat, inşirahı kalb: Ruhan sürur ve şevk, karîha ve ma'lûmat ve tehammül vüs'ati ma'nalarını

Sh:»5913

ifade eder. Bu suretle şerhı sadır, esâsen göğsünü, bağrını açıp genişletmek demek olduğu halde bununla kalbe ferahlık vermek ve nefsi herhangi bir fi'il ve kavle açıp neş'e ve sürur ile telekkîye genişletmek ma'nasından kinâye edilmek de mütearef olmuştur. Öyle ki şerh ve inşirahı sadır denildiği zaman maddeten göğsü veya kalbi açmak veya yarmaktan ziyade ma'nevî olan bu sürur ve inbisat ma'nası anlaşılır. Âlûsî derki aslı fesh ve tevsia olup iyzahta şayi' olduğu gibi süruri nefiste de şayi' olmuştur. Hattâ bunda hakikati urfiyyedir denilse baîd olmuştur. Hattâ bunda hakikati urfiyyedir denilse baîd olmaz ve bu kalbe tealluk ettiği zamandır. Kalbini şununla şerh etti demek onunla mesrur etti demektir. Çünkü kalb, nefsin menzili gibidir. Adeten de menzilih tevsîi ondaki nâzilin sürurunu müstelzim olur. Kalbin mahalli olan sadre tealluk ettiğî, şerhı sadır denildiği zaman da böyledir. Bu ekseriya kalb genişliğini de ifade eder. Çünkü adeten bir menzilin etrafını genişletmek menzilin genişliğiyle mütenasib olur. Etrafı da genişletir ki behceti ziyade olsun. Bundan bilvasıta nefsin süruruna intikal olunur. Kalb veya sadre tealluk ettiği zaman ba'zı kerre bir de ma'lûmatın teksiri ma'nası murad olunur. Denilmiş ki sanki ma'lûmat geniş bir fezaya muhtac imiş ve kalb de onun mahalli imiş gibi tehayyül olunur da ma'lûmat çoğaldıkça kalbin de geniş olması lâzım geleceği mülâhaza edilir. Ba'zı kerrede bundan nefistekinin teksiri murad olunur. Denilmiştir ki bu da ma'lûmatın tevsii nefsin tevsîini ıktıza eder mülâhazasıyledir. Ba'zı kerre de şerhı sadr ile, nefsin kuvvei kudsiyye ve envarı ilâhiyye ile te'yidi ma'nası murad olunur. Öyle ki nefis ma'lûmat alaylarının meydanı, melekât yıldızlarının şeması, envai tecelliyatın arşı, varidat sürülerinin ferşi olur da artık onu bir şein, bir şeinden işgal etmez, onun ındinde olacak» olan, olmuş müsavî olur ve bu ma'nalardan her biri makamına göre murad olunur. Allah teâlânın Resûlüne

Sh:»5914

imtinanı makamı olan bu makama en münasib olan ma'na ise -Râgıbın da anlattığı vechile- bu sonuncu ma'nadır. Maamafih diğer ma'nalar da tecviz edilmiştir اهـ . Zâhir olan bu inşirahın Vedduha sûresinin nüzuliyle hasıl olmasıdır. Maamafih « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ » sûresinde de bunun bir mukaddimesi bulunduğu gibi bundan sonra sûrei Kadre kadar bunun mukaddimat ve netaicini bir iyzah vardır.

Müfessirîn şerhı sadırda iki kavil zikretmişlerdir. Birisi -Haberlerde varid olduğu üzere sabavetinde veya nübüvveti sırasında veya İsra gecesinde cismanî bir ameliyye suretinde göğsü şakk edilerek kalbi çıkarılıp yıkanıp yine yerine konduktan sonra iyman ve hikmet ile doldurulmuş olmasıdır ki bu münakaşelidir. Maddî kalb yıkanmasının iyman, ılim, hikmet, şefekat gibi ma'neviyyat ile alâka ve münasebetine kail olmıyanlar bu babdaki rivayetleri ma'kul görmiyerek redd etmişler. Bu ameliyyenin esas itibariyle imkânını ve maddî temizliğin ma'nevî temizlik ile de alâka ve münasebetini düşünenler de kabul etmiş, bununla beraber burada murad o olduğunda ısrar etmemişlerdir. Nübüvvetten evvel mukaddimatı olan irhasat ve keramat dahi inkâr olunamazsa da Sûrelerin tertibine nazaran buradaki şerhı sadrın ne nübüvvetten evvel ne de nübüvvet sırasında değil. Vedduhanın nüzuliyle yâhud da sonra olması zâhirdir. Bu cihetle cismanî ma'naya da delâlet eyliyen en kuvvetli rivayet ise Mi'rac gecesine dair olarak Buharî, Müslim, Tirmizî ve neseîde Katâdeden merviy olan şu hadîstir: Demiştir ki bize Enes ibni Mâlik, Mâlik ibni Sa'saadan Hazreti Peygamber sallâllü aleyhi vesellemden tahdîs etti. Peygamber buyurdu ki: Ben Beytin yanında uyur uyanık arası bir halde iken içinde zemzem suyu bir altın tasla bana gelindi de sadrım şuraya ve şuraya kadar şerh edildi -Katâde demiş ki: Enese ne kasdediyor dedim, karnımın aşağısına kadar dedi- buyurdu ki: Derken kalbim çıkarıldı da

Sh:»5915

zemzem suyile yıkandı, sonra yerine iade edildi, sonra iyman ve hikmet dolduruldu, sonra bürak getirildi, onun üzerine Cibril aleyhisselâm ile beraber gittim, ta Semai Dünyaya vardık. İlh elhadîs... Bundan en

vâzıh olarak anlaşılan beynennevmi evlyakaza misalî bir inkişaf ve müşahede olması ve asıl neticenin iyman ve hikmet dolarak Mi'racın vuku' bulmasıdır. Burada bu ma'na murad olunabilir ve bu vechile bu Sûre Mi'raca işaret olabilir. Vedduhanın nüzulü esnasında da bir inkişaf ve müşahede vukuu geçmiş olduğuna göre de bir mi'rac olmuş demektir. İsra gecesiyle Vedduhanın nüzulü arasında ne kadar zaman bulunduğu ma'lûm değil ise de Mi'rac hadîslerinde bu Sûrelerin mazmunlarına tesadüf edildiği ve Vedduhadaki leylden murad leylei İsra olduğuna dair de bir rivayet bulunduğu cihetle bunların Mi'rac ile alâkadar olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bunda ise cismanî şerh, ihtilâflı; ruhanî şerh ittifaklı olduğu için herhangisi olursa olsun şerhı sadırdan asıl murad, gaye olan son ma'na olmak ıktıza eyler, o da iyman ve hikmet ile hakikat inşirahıdır ki cisimler onun için çalışır ve ona feda edilir. Hakikatte bir elem olan cismanî ameliyyeler onun bir vesiylesi olmak itibariyle kolaylıkla iktiham olunur. Onun için şu ikinci kavil ihtilâfsızdır:

İKİNCİSİ - Şerhı sadırdan murad, ma'rifet ve tâate raci' olandır ki bunu da bir kaç vechile iyzah etmişlerdir:

1- Aleyhissalâtü vesselâm İns-ü cinne meb'us olunca Allahdan başka ma'buddan ve âbidden berâet ile İns-ü Cinne münâzea etmek ibtida zor gelmiş, göğsünü daraltmıştı, fakat Allah teâlâ ona öyle âyetler göstermişti ki onlarla bütün o müşkilâtı ıktihama vüs'at bulmuş ve yüklenmiş olduğu her meşakkat, her şey gözünde küçülmüş idi. O suretle ki kalbinden bütün hümumu çıkarmış, ancak bir hemm bırakmıştı, nafakası ıyali gailelerini tınmaz İns-ü Cinden teveccüh eden ezâlara ehemmiyyet vermez

Sh:»5916

olmuştu, hattâ onlar gözünde sinekten küçük olmuşlardı, ne tehdidlerinden korkar, ne de mallarına, canlarına meyl ederdi, şu halde şerhı sadır, Dünyanın hakaretine Âhıretin kemaline ılimden ıbaret olur ki bunun nazîri sûrei En'amda «

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا » dir. Buharîde de İbni Abbastan « ﴿اَلَمْ نَشْرَحْ﴾ ، ﴿شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ﴾ » diye zikrolunur demekle yalnız bu ma'na gösterilmiştir. En'amda da geçtiği üzere rivayet olunmuştur ki: Ya Resulallah! Sadır inşirah eder mi? Dediler, evet buyurdu, onun alâmeti nedir dediler: Dâri gururdan tecâfî, dâri hulûda inâbe ve nüzulünden evvel ölüm için hazırlıktır, buyurdu. Bunun hasılı şudur: Allaha ve va'd-ü vaîdine sıdk ile iyman insana Dünyada zühdü ve Âhırete rağbeti ve mevte hazırlanmayı iycab eder.

2- Resûlullahın sînesi bütün mühimmata açılmıştı, telâş etmez, muztarib olmaz, şaşırmaz, sıkıntı ve ferah hallerinin ikisinde de münşerih bulunur, mükellef olduğu vazîfesini eda ile meşgul olurdu.

« قَلْبَكَ » denilmeyip de « صَدْرَكَ » denilmesi, bu şerhin vüs'atine, ya'ni yalnız bâtında kalmayıp asarı zâhirde de tecellî ettiğine tenbih olmalıdır. Ya'ni Resûlullahın sînesi « وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ » muktezasınca bütün mü'minlere ra'fet ve şefekatle açıktır. Bir de « اَلَمْ نَشْرَحْ صَدْرَكَ » denilmekle iktifa olunmayıp da « لَكَ » denilmesinde nükteler vardır.

BİRİSİ, «lâm» ın «lâm» a tekabülüdür. Ya'ni « ﴿اِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ ، ﴿وَاَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِى﴾ » buyurulduğu vechile sen

bütün tâatı benim için yaparsın ben de yaptığımı senin için yaparım demek olur.

İKİNCİSİ de risaletin menafiı, sevabı Allaha değil; Resûle âid olduğuna tenbih olur. Ya'ni benim için değil, senin için şerh ettik.

ÜÇÜNCÜSÜ, bu şerhte mazarrat ihtimalini selb içindir. Ya'ni aleyhine değil, bütün akıbeti hayr olmak üzere

Sh:»5917

lehine şerh ettin. Çünkü gafillerde olduğu gibi bir çok ferahların, inşirahların sonu felâket olur. Netekim «

﴿حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوا بِمَٓا اُو۫تُوٓا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ﴾ • ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ » buyurulmuştur.

«Nun» ile « اَلَمْ نَشْرَحْ » buyurulup da « اَلَمْ اَشْرَحْ » buyurulmamasında da iki vecih vardır: «Nun» ta'zîm nunu olması itibariyle mün'ımin azameti ni'metinin azametine delâlet eyler, cemi' «nunu» na hamledildiği takdirde de ma'na şu olur. Bu şerhi yaparken doğrudan doğru yalnız yapıvermedim. Meleklerimi de çalıştırdım, sen o melâikeyi önünde ve etrafında görüyordun ki kalbin kuvvet bulsun da risaleti o kuvveti kalb ile eda edesin. Bu surette sûrei Cindeki «

فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٓ اَحَدًا اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ » mazmununa da işaret olur.

2. ﴿وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ﴾ - Vazı', mutlak koymak ma'nasına olduğu gibi aşağılatmak, indirmek, ıskat etmek ma'nalarına da gelir. Burada yükü indirmek ma'nasınadır ki bütün bütün ıskat etmek veya hafifletmekten eamm olabilir. Zîra Vizir, ağır yük demektir. Günah ve vebâl ma'nası da bundandır. 3. ﴿اَلَّذٓى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ﴾ - «Vizr» in sıfatıdır. İNKAZ, nızk yâhud nekıyz yapmaktır. Nıkz, yıkıntıya, bozuntuya ve seyr-ü sefer sebebiyle zebun olmuş deveye denildiği gibi bir şeyin bozulurken, üzülürken, ezilirken, koparken ve bir yükün yıkılmağa mütemayil bir vaz'ıyyette çıkardığı sese, sahtiyan, ağaç, yük, araba gıcırtısı, mafsıllerin, kemiklerin çıtırtısı ve ba'zı kuşların çığırtısı ve bir şişenin ağzı sorulurken çıkan mıcırtısı gibi seslere de nıkz ve nakıyz ve böyle ses etmeğe inkaz denilir. Şu halde inkazı zahr, yükün sırta ağır basarak kemiklerini çatırdatması veya üzüp zaıyf düşürmesi, zâr-u zebun etmesi demek olur. Ki bizim belini kütletti, kemiklerini birbirine geçirdi ta'birlerimiz gibi ağırlık, zorluk tasvirinde

Sh:»5918

meseldir. Burada murad Peygambere mukaddema tehammülü ağır gelmiş olan zorlukların böyle bir bari girân hey'etinde temsilen tasviridir. Ba'zıları, nıkz deve gibi zaıyflenmek ma'nasından, çokları da nakıyz

çıkarmaktan kemikleri gıcırdatmak çatırdatmak ma'nasına mülâhaza etmişlerdir. İbni Cerîr demiştir ki: « اَنْقَضَ ظَهْرَكَ », zahrına ağır bastı da ona vehn verdi kağşattı demektir. Bu, Arabın şu kavlindendir ki deve seferden döndükte sefer onu zaıyfletmiş, etini gidermiş olduğu zaman o deveye «bu nıkzı sefer» derler. Râzî ve sairleri de demişlerdir ki lûgat uleması şöyle dediler: Bunun aslı şudur. Sırta yük ağır bastığı zaman onun bir nakıyzı, ya'ni hafîf bir sesi işidilir. Nakıyz mahmillerin, rihalin, adlâın, beırin yük bastığı zamanki sesidir اهـ. Evvelkinde «zahr» ın mef'uli-bih olması zâhir denebilirse de ikincide gayri zâhirdir. Çünkü bu ma'naca inkaz seslendirmek değil, yükün sesi olmak lâzım gelir. Bundan dolayı bunu sebebine isnad kabilinden mecaza hamletmişler, seslenmeğe sebeb olacak derecede ağır basmak ma'nasına « اَىْ حَمَلَهُ عَلَى النَّقِيضِ وَاَثْقَلَهُ » diye tefsir eylemişlerdir ki bunun aslı « اَنْقَضَ بِهِ ظَهْرَكَ » ya'ni o yükle sırtın gıcırdamış, bel kemiklerin çatırdamış demek olur. Bunun

için biz de iki veche dahi muhtemil olmak üzere zahrını zar etmiş olan o bari girânı senden indirdi. Attı

mealinde ifade eyledik. Lâkin burada « اَنْقَضَ » ye böyle müteaddî ma'nası verilmek için çalışılmasına benim gönlüm pek razı olmıyor. Bu ses Resûlullahın sırtına değil, sırtındaki o ağır yüke, vizre âid olmalı. Murad da Resûlullahın arkasındaki o ağır yükün gıcırtısından, ezâsından çok müteesir olduğunun beyanı

olmalıdır, demek istiyorum. Bu ma'nayı anlatmak için de « ظَهْرِكَ » mef'ulibih değil « فِى ظَهْرِكَ »

ma'nasında mef'ulifîh olmalıdır. Gerçi Nahivde, zarfi mekândan «fi» nin hazfı pek câiz değil ise de cihatı sitt, cânib ve cihet, haric ve dahil gibi müstesnalarda câiz Sh:»5919

olduğu ma'lûmdur. Zahr de cihatı sitten half ma'nasıyle mülâhaza edildiği surette «fi» nin hazfı câiz olmak lâzım gelir ve bu ma'na isnadı mecazîden daha yakın ve daha güzeldir. Şöyle demek olur: Sırtında gıcırdamakta, bu suretle sana ezâ vermekte olan o vizri, o ağır yükü senden artık indirdik.

Bir kısım müfessirîn burada vizri « وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى ظُهُورِهِمْ » gibi

ağır günah ma'nasına hamlederek vaz'ı vizri « لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَاتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ » gibi günahı mağfiret

ma'nasına telâkki etmişlerdir. Lâkin zenb ta'biri Peygamberlerden sudûru câiz olabilen zelle ve hılâfi evlâ gibi sagaire şamil olabilirse de ağırlık ma'nasını mutazammın bulunan vizrin sağaire ıtlâkı münasib

olmıyacağı gibi ağırlığı bilhassa « اَلَّذٖى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ » diye ehemmiyetle büyütülmüş olan vizrin sagîre mahiyyetinde küçük kusurdan ıbaret telâkki edilmesi de hiç münasib görünmez. Gerçi bunun bu ağırlığı haddi zatında büyük günah olmasından değil, huluku azîm olan Peygamberin en küçük bir günahtan bile şiddetle müteessir ve mağmum olması hasebiyle olduğu güzel bir vecih olabilirse de hılâfı zâhir olmaktan kurtulmaz. Onun için bunun günah ma'nasına değil, ağır yük, hımli sekıyl, bari girân ma'nasıyle Peygamberi nübüvvetten evvel veya nübüvvetin bidayetlerinde son derece gamlandıran ve tehammülü ağır gelen bir takım zorluklar demek olması daha doğrudur ve çoklarının muhtarı da budur. Bu zorluklar, bu ağırlıklar hakkında tefsirler de başlıca şunlar sayılmıştır:

1 -Balâda da geçtiği üzere nübüvvetten evvel cahiliyye âlemi içindeki hayret halinin sıkleti. Zira ibtida sırf aklı kâmili ile nazar eden, bir taraftan kavminin şirk-ü cehalet içindeki hallerinin fenalığı, bir taraftan da kendisi ademden vücuda getiren ve yetîm iken barındırıp yetiştiren, hayat, akıl ve güzel seciyyelerle ni'metler veren Allah teâlânın üzerindeki ni'metlerini görmüş ve bunların büyüklüğüne karşı rabbine nasıl ve ne yolda itaat ve

Sh:»5920

hızmet edeceğini de bilememiş olduğundan dolayı vicdanında büyük ıztırabla duymuştu. Nübüvvet gelince bu hayret zâil olmuş, onun muktezası olan vizir üzerinden atılmıştır. Şu ma'lûmdur ki bir yükün ağırlığı vermiş olduğu ezâ ve elem ile mütenasib olduğu gibi bir günahın ağırlığı da neticesindeki azabın şiddetine göredir. Bu cihetle gerek yük, gerek günah ağırlığı hakikatte ruha âid olan bir elem ve azâb ağırlığı olmakta birleştiği için yük bir günah, günah bir yük gibi mülâhaza olunarak ikisi de bir ağırlık mefhumiyle vizir ma'nasında birleştirilir. Gönülde duyulan gam ve eleme vizir ta'bir edilmesi bu itibar iledir. Ancak yük elemi zâil olarak sonu bir ecr-ü hazza müntehî olmak itibariyle elemi müteahhır olan günahtan ayrılır. O cihetle vizr olmaktan çıkar, ni'met olur. Büyük bir kâr için nice ağır yükler, acı gamlar bir ni'met şevkıyle karşılanarak yolu bulununca hazz-u sürur içinde kolaylıkla çekilir, günah ise kendisi bir zevk olsa bile neticesi elem olduğundan bunun aksine olur. Bir de ni'met haddi zatinde herkes için memdûhdur. Fakat leiym ve denî olan kimseler hizmet mukabilinde olmıyarak cabadan ni'met yiyip durmaktan hayâ etmez, utanmaz da buldukça şımarır. Kerîm, âlîcenab kimse ise gördüğü in'ame karşı hizmet edememiş veya o ni'meti yerine sarf eyliyememiş olmaktan sıkılır, müteezzî olur ve bir hızmet yolu bulmaksızın o ni'mete nâil olup durmak kendisine girân gelir. « وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۙ » vasfına mâsadak olmak ister. O sırada o mün'ım bir nevi' hızmet teklif edince o hızmet ağır bile olsa onun edasını canına minnet bilerek o ağırlık ona hafif görünür. İşte nübüvvet gelince Hazreti Peygamberden o hayret zâil olmuş bulunduğu gibi o ılmin ve bu kerîm ahlâkın hukmiyle o gam ve elem kendisinden mürtefi' olmuş ve o zorluklar sühulete munkalib olmuştur.

2- Nübüvvetin gelmesiyle yol görünmüş, hayret

Sh:»5921

halindeki evvelki zorluklar sıyrılmış ise de bu kerre de daha büyük bir endişe ve haşyet Resûlullahın omuzlarına yüklenmiş bulunuyordu. O da risalet vazîfesinin hakkıyle telâkkî ve ifasındaki azîm meşakkat ve mes'uliyyet endişesi ve girişeceği mücahedede muvaffakıyyetin derecesini ve kusur ettiği surette Hakk-u halk müvacehesindeki tehlükesini düşünmek kazıyyesi idi ki buna «A'bai risalet = Risâlet yükleri» tesmiye olunur. Zira « اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُاۜ » mucebince ılim ziyadeleşip ma'rifet arttıkça Haşyetullah da artıyor, evvel iyi bilinmiyen nice Âhıret endişeleri yüz gösteriyordu. Evvelâ Cibrîle ilk mülâkatında bütün cühd-ü takatini saran « شَدِيدُ الْقُوٰىۙ ذُو مِرَّةٍۜ » bir heybet-ü kudretin istîlâsı içinde titremiş kalmıştı. Buna tedricen alıştıktan sonra da etraftan kâfirlerin o zamana kadar görülmiyen ezâ ve cefa ve türlü dedikodularla husumet ve adavetlerini görmeğe başlamıştı ve henüz « وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِۜ » va'd-ü tebliğini almamış « وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰىۜ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰىۜ » va'd-ü tebşirlerini telâkkî etmemiş ve henüz mufassal ta'limat almamıştı. Bir müddet için dinlendirilmek üzere vahyin fetret ve ınkıtaından dolayı duyduğu yalnızlık ve işittiği şematetten dolayı da çok mağmum olmuştu. Bu suretle kendisine yalnız dünyevî âlâm değil, rabbine karşı bir günah etmiş olmak endişesiyle uhrevî olan gamlar da sarmış, işte bunlar onun sırtına basan ve belini kıracak gibi kemilerini çatırdatıp yüreğini sızlatan bir vizir, bir barigirân gibi boynuna yüklenmişti. Cenabı hak, vahyin tevalîsi ve Vedduhanın inzaliyle bunların bir kısmını büsbütün üzerinden atmış, bir kısmını da alıştırmak, kendine ve Âhırete olan keşf-ü ıttılâını tezyid eylemek suretiyle tahfif etmiş, ondan sonra Dünyayı gözüne sinek kadar göstermiyecek « اَلدُّنْيَا لَا يَعْدِلُ عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ » dedirtecek derecede kalbine inşirah ve nefsine lâhutî bir kuvvet vermiş Kur'anın feyziyle Dünya ve Âhıret nam-u şanını, zikir ve haysıyyetini yükseltmeğe başlamış idi. Onun için buyuruluyor ki:

4. ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَۜ﴾ Yine senin için zikrini, nam-u şanını yükseltmedik mi? -Bir takımlarına verilen ve netice itibariyle haklarında âfet olan şöhretler gibi aleyhe değil sırf lehine olarak yükselttik ma'nası ifade edilmek için « لَكَ » yine zikre takdim olunarak tekrar tasrih edilmiştir. Zikir burada « لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ كِتَابًا ف۪يهِ ذِكْرُكُمْۜ » gibi şeref-ü şan ma'nasınadır. Bununla beraber Kur'an ve fikir ma'nasına da işaret olabilir. Resûlullahın nam-u şanının yüksekliği sûrei Bekare de « تِلْكَ الرُّسُلُ » âyetinde geçen « وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍۜ » mazmunu üzere bütün Enbiya ve rüsül içinde derecat ile yüksekliğidir ki bunun hulâsası nam-u şanının namı ilâhîyi ta'kıyb etmesidir. Allah anıldıkça onun da anılmasıdır. Ebu Ya'lînin, İbni Cerîrin, İbni Münzirin, İbni Ebî Hâtimin, İbni Hıbbanın ve İbni Merduyenin ve Delâilde Ebu Nüaymin Ebu Saıydi Hudrî radıyallahü anhten tahric ettikleri üzere Resûlullâh buyurmuştur ki: Bilirmisin senin zikrini nasıl yükselttim. Allah teâlâ a'lem dedim, dedi ki « اِذَا ذُكِرْتُ ذُكِرْتَ مَعِى = Ben anıldıkça sen de maıyyetimde anıldın» اهـ. Bu ise nam-u şan yüksekliğinin en büyük mertebesini beyandır. Allah denilince Resûlü beraber anılır, « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » denilince beraberinde « مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِۜ » denilir. « ﴿وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ﴾، ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ﴾، ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًاۜ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِۜ﴾ » buyurulmuştur. Bu nam-u şan, bu beraber zikr-ü yâd ise her yüksekliğin fevkındadır. Netekim Hazreti Hassanın şu beyti de bu yüksekliğe işarettir:

اغر عليه للنبوة خاتم　　من اللّٰه مشهود بلوح و يشهد
وضم الا له اسم النبى الى اسمه　　اذا قال فى الخمس المؤذن اشهد

« اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّۜ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْل۪يمًا»

5. ﴿فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۙ﴾ - « فـا », fasîha olarak makablinden maba'dine istıkra ve istişhad ile tefri' tarzında yâhud faita'liliyye olarak makablini ta'lîl ile ta'diye suretinde ilerisi için de va'ddir. « ان » o va'di tahkîktir. Va'd, sevkın icabıdır. « العسر » de « ال », fasîha suretinde zâhiren ahd olmak lâzım gelirse de cüzîden küllîye intikal ile hakikatte va'di ifade için istiğraka işarettir. Ta'lîl suretinde ise kübrâ demek olduğu için doğrudan doğru istığraktır. Demek ki ma'na şu olur: O şerhı sadr, vaz'ı vizir ref'ı zikir madem ki oldu demek ki o senin çektiğin zorlukla beraber büyük bir kolaylık varmış, o halde daha da vardır. Yâhud: Çünkü her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Ondan dolayı seni kolaylığa irdirdik yine de irdiririz. Meşhur olduğu üzere burada « بـعد », « مع » ma'nasınadır. Tekarüb, tekarüne teşbih olunarak ifade olunmuştur. Çünkü o şerhı sadr ve vaz'ı vizr, inkazı zahrden sonra olmuştur. Hasılı bu böyle olduğu gibi ilerisi için de böyledir. « سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًاࣖ » dır. Bir iş dıyk oldukta müttesi' olur. 6. ﴿اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۜ﴾ -Bu da evelkini te'yid ve tekid olmakla beraber istînaf ile va'dden va'de ta'mîm halinde bir te'kiddir. Bunda « ال » ıstığrak için olmak ıktiza eder. Lâkin evvelki istığrak olduğuna göre bu ona işaretle ma'hud olur ve şöyle demek olur. Evet o her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Ya'ni o zorluk ıktiham edilirse o kolaylığa irilir. Çünkü kolaylığın var olmasından herkesin de mutlâka ona irmesi lâzım gelmez. O kolaylığa inanıp o zorluğa ehemmiyyet vermeyip de Allahın izniyle sabr-ü tehammül eyliyen ona irer. Netekim Velleyli de «

فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰىۜ»

buyurulmuştur. Şu halde bundan sonra da bir zorluğa tesadüf edersen onu da başka bir kolaylığın ta'kıyb edeceğini veya beraberinde bir kolaylık bulunduğunu bil, bu va'di tasdık et de o zorluktan yılma, onu da

Sh:»5924

inşirahı sadr ile karşıla. Burada «مع = ma'a» « بـعد = ba'de» ma'nasınadır. Zira usür ve yüsür azdaddan olduğu için ictima'ları câiz olmaz. Bir mahall üzere teakub ve tevarüd ederler. Şu kadar ki bir mahalle vürudları itibariyle maıyyet ile de mülâhaza olunabilirler. Ya'ni bir cihetten zor görünen bir şey de diğer cihetten bir kolaylık vardır. O şeyi o kolay cihetini bularak yapabilen kolaylığına irer. Her usrü bir yüsrün ta'kıyb edeceğine inanmak da o usrün yalnız sonunda değil, beraberinde de bulunan bir yüsür cihetidir. Bu itibar ile husnâyı tasdık eden ve ona göre çalışan mü'minler için her usürde iki yüsür var demektir ki bunun birine dünyevî birine uhrevî demek muvafık olur. Rivayet olunmuştur ki Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem bu nâzil olunca ferah ve sürur ile gülerek çıkmış « لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ » bir usür iki yüsre galebe edemez, « اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۙ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۜ » diyordu. Bu ma'na ekseriyyetle usrün ma'rife yüsrün nekire olmasıyle iyzah edilmiştir ki ikinci usürde ahid ma'nası mülâhazasına raci'dir. Maamafih bu daha ziyade bu âyetlerin üstündeki ve altındaki « فـا » larla makabline ve maba'dine olan irtibat ve mülâzemesinden münfehimdir. Ahd ise evvelki usürde sarih veya zımnî olan istığrakın ahdi olmak ıktiza eder. Her usürle beraber yüsrün bulunabilmesini de iyzah ettiğimiz vechile münakaşasız olarak anlamak mümkindir. Ya'ni yüsrün varlığı herkes için husulünü iktiza etmez. Meselâ kâfire ölüm ve Cehennemde ne kolaylık var? gibi suâl varid olmaz. Cennet vardı amma o iyman etmedi diye cevab verilir. İstiğrak ma'nasına ve iyman şartına şu da delâlet eyler: İmam Mâlik Muvattada Zeyd ibni eslemden rivayet etmiştirki Ebu Ubeyde, Hazreti Ömer ibni Hattabe (Radiyallahü anhüma) yazmış: Rumun çokluğunu ve onlardan tehavvüfünü, endişesini anlamıştı. Hazreti Ömer de ona: Emmâ ba'dü, şu muhakkak ki mü'min bir kalbe herhangi bir şiddet inerse Allah teâlâ

Sh:»5925

ona arkasından bir ferec verir ve bir usür iki yüsre galebe edemez, diye yazmıştır. Mü'min bir kalbe denilmekle iymanın muktezası olan ıtminan ve sabra da işaret vardır. Onun için sızlanan mü'minin Âhıret sevabını zayi' etmesi de bu istığraka münafî olmaz. Bununla beraber hepsinde de hukmün umumu yine Allahın meşiyyetiyle mukayyeddir. Tevfîk ondandır. Onun için bu hüküm ve va'di hem ileriye ta'mim ve tefri' hem de Allahın lûtfüne irca' siyakında buyuruluyor ki:

7. ﴿فَاِذَا فَرَغْتَ﴾ O halde boşaldığın vakıt -ya'ni her usre bir yüsür müekkeden mev'ud olduğu için bir vazîfeden, bir ibadetten fariğ olup bir usürden bir yüsre geçtiğin, biraz dinlendiğin, meselâ aldığın vahyi tebliğ eylediğin, feraizını iyfa ettiğin vakıt ﴿فَانْصَبْ﴾ yine yorul- İş bitti diye rahata düşüp kalma da yine zahmet ıhtiyar bitti diğer bir ibadet için kalk, çalış, yorul, farz bittiyse nâfileye geç, namaz bittiyse duâya geç, ki yüsür de tezâyüd etsin, şükürde devam etmiş olasın. Nasab, ma'lûm ki teabdir. Yüsür atalete sâık olmamalı sa'ye müşevvık olmalıdır ki onun üzerine de diğer yüsür terettüb ederek terakkî hasıl olsun. 8. ﴿وَاِلٰى رَبِّكَ﴾ -takdim kasr içindir. Ya'ni ve ancak rabbına ﴿فَارْغَبْ﴾ o halde rağbet et.- Her ne umarsan ondan um, undan berideki esbab-ü ılelde veya gayelerde tevakkuf edip kalma, başka maksada bağlanma da bütün mesâınde ancak ona teveccüh et, mütemâdiyen ona doğru yürü, ona doğrul, bütün lûtuf ve minnet onundur. Onun için sade ni'mete ve esere rağbet ile kalmamalı, ni'metten mün'ımi görüp hep ona doğru yürümeli, onun için çalışmalıdır. Gayei murad odur.

Bu Sûreden şu kaideler istihrac olunur « اِذَا ضَاقَ الْاَمْرُ اِتَّسَعَ » iş sıkıştığı zaman genişler ve « اَلْغُرْمُ بِالْغُنْمِ » Ni'met külfete

Sh:»5926

göredir. Ta'biri âharle külfet ni'met ile mütenasibdir ve « اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ » Bir işten maksad ne ise huküm ona göredir. Allah için çalışan Allaha irer.

Bu vechile bu iki Sûre bilhassa Resûlullahın hal-ü şanını anlatarak feyzının daha ziyade neşr-ü ta'mimini ve binnetice ni'metten mün'ıme geçerek ancak Allaha rağbet etmesini ıhtar ettikten sonra ekmeli ferdin halinden nevin hâline ve mü'minlerin akıbetinin de güzelliğine geçilerek bu iki Sûrenin bir bağlanışı olmak ve hukmi Âhıret ile dînin sübutu takrir edilmek üzere Vettîni Sûresi gelecektir.

TÎN

٩٥ ﴿ سُورَةُ التِّينِ

Vettîni Sûresi de mekkîdir. Bahirde Katâdeden ve ibni Abbastan medenî olduğuna dâir bir rivayet dahi zikredilmiş ise de İbni Darîs ve Nehbas ve ibni Merduye ve Beyhekî ondan cumhur kavline muvafık rivayet eylemişlerdir. « وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمينِ » diye huzure işaret de bunun Mekkede nüzulünü iş'ar eder. Çünkü beledi emînden murad bütün müfessirînin ittifakıyle Mekkedir.

Âyetleri - Sekizdir.

Fasılası - م ٠ ن Harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيمِ

﴿١﴾ وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿٢﴾ وَطُورِ سينينَ ﴿٣﴾ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمينِ ﴿٤﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فى اَحْسَنِ تَقْويمٍ ﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلينَ ﴿٦﴾ اِلَّا الَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٧﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدّينِ ﴿٨﴾ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمينَ

Meali Şerifi

Kasem olsun o Tîne 1 Ve o Zeytune 2 Ve o Turi sînîne 3 Ve Bu beledi emîne 4 Ki biz insanı en güzel bir biçimde yarattık 5 Sonra da çevirdik esfeli sâfilîne kaktık 6 Ancak iyman edip yarar ameller yapan kimseler başka, onlar için kesilmez bir ecir vardır O halde sana dîni ne tekzîb ettirir? 7 Allah "Ahkemülhâkimîn" değil mi? 8

1. ﴿وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ﴾ - Tîn incir demek ise de burada öyle terceme etmekten pek muvafık olmıyacaktır. Zira müfessirînin bir çoğunun beyanına göre burada tîn ve zeytun birer ismi alem mevkıindedirler. Alem olmuş adların ise tercemesine kalkışmak doğru değildir, Çünkü onlar mefhumlarıyle değil, lafızlarıyle müsemmalarını ta'rif ederler. İncir köyü denilmekle bilinen bir köy Tîn karyesi diye terceme edilmekle ta'rif olunmuş olmıyacağı gibi Tîn namıyle anılan bir dağı veya mescidi veya beldeyi de incir diye anlatmağa kalkışmak iyzah değil, teşviş olur. Filvaki' tefsirler burada tîn ve zeytun hakkında başlıca iki kavil nakl eylemişlerdir:

BİRİSİ: Bir kısım müfessirîn demişlerdir ki; Zâhiri tîn ve zeytundan murad bu nam ile meşhur olan incir ve zeytun yemişleri veya ağaçlarıdır. Zira lûgaten zâhir olan bu olduğu gibi Hasenden, Mücahidden, Ikrimeden, İbrahimi Nehaîden, Atadan, Mukatilden, Kelbîden ve daha ba'zılarından « هٰذَا هُوَ تِينُكُمْ وَ زَيْتُونُكُمْ = sizin şu inciriniz ve zeytununuz» yâhud « اَلتِّينُ الَّذِى يُؤْكَلُ وَالزَّيْتُونُ الَّذِى يُعْصَرُ = Tîn o yenilen ve zeytun o sıkılan» yâhud « اَلْفَاكِهَةُ الَّتِى تَاْكُلُ النَّاسُ = Nâsın yediği yemiş» ta'biriyle rivayet

edilmiş ve İbni Abbasa da nisbet olunmuştur. Bunlardan ise bir mecaz veya kinâye kasdına karîne bulunmayınca zâhir olan incir ve

Sh:»5929

zeytun diye bildiğimiz meyvalar olmaktır. Lâkin bu surette insan hılkatinin güzelliğini veya çirkinliğini ve akıbetinin acılığını veya tatlılığını takrir ederken incir ve zeytune kasem ile başlamanın münasebeti ne olduğunu da düşünmek lâzım geleceğinden incir ve zeytunun insan hayatı için hem gıda, hem fâkihe hem deva, hem ticaret noktai nazarından fâideleri pek çok olan meyvaların en güzel ve en mubareklerinden olduğunu iyzaha çalışmışlardır. Ki biz bunu burada tafsile lüzum görmiyoruz: İnsan yaşamak için maddî ve ma'nevî erzaka muhtactır. Maddî erzakın en mühimleri tatlı ve tuzlu veya yağsız ve yağlı me'kûlât, bunların en güzelleri de meyvalardır. İşte incir ve zeytun ya meyvaların en nâfi' ve en mubarekleri olmak itibariyle hususıyyetlerine veya zikri hass iradei âmm tarikıyle tatlı veya tuzlu, yağsız veya yağlı alel'umum ehemmiyyetli me'kûlâtı temsil edecek birer misal, turisînîn ve beledi emîn de ma'nevî erzaka mahall olan mevakıi mubareke olmalarına binâen bunlara kasem edilmiştir, demek olabilir. Maamafih insan hılkati noktai nazarından düşünüldüğü zaman « وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى » kaseminin tazammun ettiği vechile bu iki meyvanın dişi ve erkekten kinâye olmaları ihtimali de baîd değildir. Bu kavle göre tîn ve zeytun, incir ve zeytun, diye terceme olunabilir.

Diğer kavle gelince: Bir çok müfessirîn de demişlerdir ki: Burada tîn ve zeytundan murad yemiş değil, bu isimler ile yâd olunur mubarek yerlerdir. Turisînîn ve beledi emîn ile beraber zikri de buna karînedir. Âlûsî de bir çoğunun zâhib olduğu üzere bunlar mubarek şerefli buk'alara kasemdir diye bu kavli tercih eylemiştir. Bunlar nereleri olduğuna gelince de birer dağ ismi, birer mescid ismi, birer belde ismi olması hakkında üç kavil zikreylemişlerdir. Şöyle ki:

1- Birer dağdırlar. İbni Cerîr de Katâdeden: Tîn, Dimeşkın bulunduğu cebel, zeytun Beyti makdisin

Sh:»5930

bulunduğu cebeldir. Ikrime bir rivayette de bunlar iki cebeldir. Rebi'den: Hemedan ile Hulvan arasında iki dağ, Şam dağları. Saıyd ibni Mensur ve İbni Ebî Hâtim, Ebu Habîb Hâris ibni Muhammedden: Tîn, Turi tîna, zeytun Turi zeyta denilen dağlardır. İyi incir ve zeytun bittiği için bu namlarla tesmiye olunmuşlardır. İmami Râzî bunu İbni Abbasın kavli olmak üzere naklederek şöyle der: İbni Abbas demiştir ki bunlar arzı mukaddesten iki dağdır, incir ve zeytun menbiti olduklarından dolayı bunlara süryanîde Turi tîna, Tîn dağı ve Turi zeyta, zeytun dağı denilmiştir. Bu takdirde Allah teâlâ Enbiya yetişen yerlere kasem etmiş demektir. Tîn denilen dağ İsa aleyhisselâmın, zeytun, Şam, Benî İsrail Enbiyasının ekserîsinin mahalli bi'seti, Tur Musa aleyhisselâmın mahalli bi'seti, beledi Emîn de Muhammed aleyhisselâmın mahalli bi'setidir. Şu halde hakikatte kasemden murad, Enbiyaya ta'zîm ve derecelerini i'lâm demek olur.

2- İki mesciddirler. İbni Zeyd, tîn Dimeşk mescidi, zeytun Beyti makdis mescidi, demiş, Kâb da tîn, Dimeşk mescidi, zeytun İliya mescidi, İbni Abbastan bir rivayette de tîn, Nuh mescidi, zeytun Beyti makdis mescididir.

3- İki beldedir. Kâ'bdan: Tîn Dimeşk, zeytun beyti makdistir. Şehr ibni Havşeb de tîn Kûfe, zeytun Şam demiştir. Muradı Kûfenin bulunduğu arz demek olacaktır ki Nuh aleyhisselâmın menzili denilir.

Demek ki tîn ve zeytun esasen ma'lûm incir ve zeytun meyvaları ve ağaçları olmakla beraber bunların yetişdiği bereketli yerler olmakla ma'ruf iki dağ ve onlarda iki belde ve onlar da iki mescid dahi tîn ve zeytun namlariyle tanınmış, bunlar da Turi seyna ve Mekke gibi dîn menşei mubarek, şerefli yerler sayılmış olduğundan burada hayat için maddî, ma'nevî rızkın ve incir ve zeytun gibi nâfi' semereler verecek sa'y-ü amelin ve mekânın ehemmiyyetine ve bilhassa incir ve zeytunun lezzet,

kıymet ve menafi'ine dahi iyma ve işaret ile beraber daha ziyade Enbiya menşei dîn matlaı olmakla ma'ruf kudsî yerlere kasem edilmiştir. Bundan dolayı sahib Keşfin dediği gibi bunların mecmuu dinî ve dünyevî hayr-u bereketiyle Arzı mukaddese ve emîn bir beldeye kasem demek olur. Yalnız incir ve zeytuna kasemde ise bu âhenk ve şümulü anlamak güçtür. Onun için tîni ve zeytunu sâde incir ve zeytun meyvaları diye terceme etmemeli, gerek Îseviyyette gerek Museviyyette gerek İslâmda « اَلَّذٖى بَارَكْنَا حَوْلَهُ » mucebince mubarek tanınan ve hayr-u bereketinden istifade için salâhta musabeka ile çalışılması arzu edilen arzı mukaddese dahi işaret olmak üzere ma'hud tîn ve zeytun isimleriyle şöyle demelidir: Kasem olsun o tîne ve zeytune 2. ﴿وَطُورِ سٖينٖينَ﴾ ve turisînîne

-Ve sînîn dağına ki Hazreti Musânın teklîmi ilâhîye mazhar olduğu dağ olup sînin kesri veya fethi ve nunun meddiyle Turi sînâ ve Turi seynâ diye de ma'ruf ve meşhurdur. Ahiri kasr ile medsiz Turi seyna dahi denildiği Kamusta mezkûrdur. Bahirde, bunun Şamda bir dağ olduğunda ihtilâf yoktur demiş, Şihab da bu meşhurun hılâfı olduğu, çünkü bu gün ma'ruf olan Turi sînanın Akabe ile Mısır arasındaki Tih kurbunda bulunduğu beyanıyle i'tiraz etmiş ise de Bahrin maksadı da Mısır arzına mukabil ve Filestîne dahi şamil olan mutlak arzı Şam olmalıdır. İhtilâf yoktur denilmesi bunu iş'ar eder. Netekim İbni Cerîr de hep Şamda bir dağdır, bir mubarek dağdır diye rivayet eylemiştir. Tur, dağ ve bilhassa nebatlı dağ, cebeli zu nebat demektir.

SÎNÎN, o dağın bulunduğu ve muzaf kılındığı buk'anın ismi olup beyrun ve emsali gibi muamele olunarak cemi' suretinde « واو », « يا » ile i'rablandığı, ba'zı kerede « يا » ile bırakılıp nuna i'rab harekeleri verildiği söylenmiştir. Zâhirî sînler dağı demek gibidir. Ahfeş demiştir ki sînîn,

şecer ma'nasına cemi'dir, müfredi sînedir. Sanki turi eşcar demek gibidir. Kelbîden de turi sînîn, « اَلْجَبَلُ ذُو الشَّجَرِ », ağaçlı dağ diye mervıydir. Bunlar « فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِىَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِى الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يَا مُوسٰٓى الخ » âyetinde buk'ai mubarekedeki şecerei Musâya işaret olsa gerektir. İbni Ebî Hâtim, İbni Münzir, Abd ibni Humeyd, İbni Abbasdan: Sînîn, hasen ya'ni güzel demektir diye rivayet etmişler, dahhâkden de böyle rivayet olunmuş, ıkrimeden de bunun güzel ma'nasına olması Habeş lisanı olduğu ziyadesiyle rivayet olunmuştur. İbni Cerîr ve İbni Asâkir Katadeden de sînîn: Mubarek, güzel, ağaçlı dediğini rivayet eylemişlerdir. Maamafih İbni Cerîr demiştir ki bu kavillerden savab olan Turi sînîn, cebeli ma'ruftur deyenlerin kavlidir. Çünkü tur, nebatli dağ demektir, Sînîne izafeti onu ta'rif içindir. Eğer Hasen, mubarek ma'nasınadır diyenlerin dediği gibi tura sıfat olsa idi tur tenvinli olurdu, çünki birşey bir daî bulunmadıkca sıfatına muzaf kılınmaz اهـ. Ya'ni sînîn, güzel mubarek ma'nasına olsa idi turisînîn sıfat terkibi olmak lâzım gelir, tur, munsarıf olduğundan terkib, izafet terkibidir diyor. Bu da ekseriyyetle kabul edilmiş bulunuyorsa da zikrolunduğu üzere güzel, mubarek ma'nasınadır diyenler terkibin vasfı olduğuna kail olmuş değillerdir. Şecer veya mevzi' gibi mevsuf takdiriyle veya sıfatı gâlibe kabîlinden isim olarak ta'rif için muzafı ileyh yapılmış olmasına mâni' olmaz. Maksadları güzel dağ demekten ibaret değil, mevziının veya otunun, ağacınını mubarekliğini, güzelliğini beyan ma'nasîna «mubarek, güzel dağı» demek olmasında ve Hazreti Musâya teklîmi ilâhî vakı' olan ma'ruf Turisînaya bu ma'na ile turi sînînîn denilmiş bulunmasında bir mahzur olmadığı gibi Kur'anda onun hakkında vârid olan vadii mukaddes, vadii eymen, buk'ai vardır. Burada ahseni takvimden bahsa mukaddime olmağa

da yakışır, bu suretle o tîn ve zeytun ve turi sînîn üçüne kasem, arzı mukaddese kasem ma'nasında olur. Şu

da üçü mecmuuna ma'tuf olur. 3. ﴿وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِينِ﴾ ve bu bedeli emîne -ya'ni ya

Muhammed bu bulunduğun, doğub büyüdüğün, ba's buyurulduğun, hıtabı izzetle emniyyete irdiğin, emîn

vasfiyle ma'ruf olan beldeye de kasem olsun. Ki müfessirîn buna bil'ittifak Mekke demişlerdir. Çünkü Sûrei

Beledde de geçdiği üzere « اَلْبَلَدُ » Mekkenin bir ismi olduğu gibi «

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ

مُصَلًّى » buyurulduğu üzere nâse bir sevab yeri, bir emm-ü eman olan Beyt ve makamı İbrahim onda, ve

« اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبٰۤى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَیْءٍ »

buyurulan haremi âmin onda olduğu için beledi âmin unvaniyle ma'ruf olan da odur. Âlûsînin zikrine göre

merfu bir hadîste de: «

وَهُوَ مَكَانُ الْبَيْتِ الَّذِى هُوَ هُدًى لِلْعَالَمِينَ وَمَوْلِدُ رَسُولِ اللّٰهِ

وَمَبْعَثُهُ » o âlemlere hidâyet olan Beytin mekânı ve Resûlullahın mevlidi ve meb'asidir diye vârid

olmuştur. Bundan bu Sûrenin Mekkede nâzil olduğu anlaşılırsa da hicretten evvel mi, sonra mı olduğu

anlaşılmaz, hicretten sonra nâzil olanlar Mekkenin fethinden sonra Mekkede nâzil olmuş bulunsalar bile

Medenî sayıldığına göre hicretten evvel nüzulü ma'nasına mekkî olmasını ıktiza etmez, Medenî de olabilir. Şu halde bu Sûre Mekkenin fethinden sonra orada nâzil olmuş ise Katâdeden mervıy olduğu üzere Medenî demek olur. Cümhurun Mekkî demesi de Mekke içinde nâzil olması ma'nasıyle te'vil olunabilir ve bu ma'na bu Sûrenin mâkabline bir netice gibi olan mazmununa da pek yakışır ise de Mekkî olmakta meşhur olan ma'na hicretten evvel olmasıdır. Şu halde Resûlullaha bu te'minat daha o zaman verilmiş demektir.

EMÎN, emanetten fâil ma'nasına feîl, gadr-ü hıyanetten ârî, kendisine bırakılan şeyi iyi hıfz edici emniyyetli demektir. Bu ma'na da âmin, ismi fâi'li mesmû değildir

Sh:»5934

deniliyor « حَرَمًا اٰمِنًا » gibi emîn makamında kullanılması zû-emn, emniyyetli mealin de olarak

nisbet ma'nasına olduğu söylenmiştir. Çünkü ismi fâ'il olarak âmin emni alan, ya'ni korkusu olmıyan yâhud emniyyet eden veya emn-ü eman veya emanet veren demektir, Beldenin eminliği de içinde bulunan kimseleri emîn bir adamın emâneti hıfz etmesi gibi hıfz eder, tecavüzden korur olmasıdır ki teşbihî bir ma'nadır veya emn-ü emandan mef'ul, me'mun ma'nasınadır ki korkulmaz, korkutulmaz, emniyyet ve âsayiş içinde demektir. Beldenin bu ma'naca emîn olması da içindeki halkın me'mun olması, ya'ni gailelerinden korkulmaması ma'nasına isnadı mecazîdir. Şu halde emniyyetli demek iki ma'nayı dahi ifade edebilir.

Mekkei mükerremenin böyle beledi emîn oluşu ise «

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ » mucebince tarafı

ilâhîden nâsın durumu için Beyti haram yapılmış olan Kâ'bei muazzame makamının harîmi olması ve

ziraatsiz bir vâdî olduğu halde Hazreti İbrahimin «

رَبَّنَآ اِنّى اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتى بِوَادٍ غَيْرِ ذى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ
الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواالصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوى
» duâsına mazher olarak « اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ
» ve « اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبٰى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَىْءٍ
اَوَ لَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ

» minnetleri mısdakınca âmin bir harem bulunması ve Resûli ekrem sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin mevlid ve mebasi olması «

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ
يَسْتَغْفِرُونَ » va'di ilâhîsi mucebince ahalisinin hem Resûlullah içlerinde bulunduğu müddetçe hem de Allah teâlânın mağfiretine tâlib olarak istiğfar eyledikleri müddetçe ta'zib olunmıyacaklarına dair te'minat bahş edilmiş bulunması haysiyyetleriledir. Emniyyet ise hayatın en mühim şartlarından olduğu cihetle Mekkeye böyle beledi emîn unvanıyle kasem edilmesi bunun da emniyyet itibariyle Tîn ve Zeytun ve Turi sînîn diye işaret olunan ve niza'dan sâlim bulunmıyan Arzı mukaddes buk'alarından daha mukaddes ve binaenaleyh ahid Sh:»5935

ve kasemi ilâhîde daha yüksek bulunduğunu anlatan ve bu suretle bu kasemlerede maddî tattan ma'nevî emniyyet zevkına doğru yükselen bir terakkî vardır ki bu bize insan hılkati için yurd emniyyetinin ehemmiyyetini ve yurdların, beldelerin kıymeti hakikî emniyyeti ile mütenasib, bunun da dîn ile alâkadar olduğunu anlatır. Bu vechile beledi emîn vasfı Mekkeyi göstermekle beraber sair beldelerin de kıymetleri en ziyade emniyyet ve âsayiş noktai nazarından ölçülmesi iycab edeceğine işaret eyler ki bu işaret «

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَاْتيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا
مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ
وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ
فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا
طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ » mazmunudur. İşte

Tîn, Zeytun, Turi sînîn, bu Beledi emîn isimlerinin tanınmış olan ahid ma'nalarıyle zihinlere sarahaten veya delâleten ifade ettiği bu ma'na ve mazmunların aledderecat ehemmiyyeti kasem ile ihtar olunduktan sonra bu kasemlere cevab olarak buyuruluyor ki:

4. ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ Hakikaten biz insanı ahseni takvîmde halk ettik -ya'ni insan cinsini maddeten ve ma'nen doğrultmanın, kıvama koymanın, biçimlendirmenin en güzelinde: En güzel biçimde olarak yarattık. Fi ahseni takvim, « كَائِنًا فِى تَقْوِيمِ اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ » ma'nasında zarfı müstekarr olarak insandan haldir.

TAKVİM; Eğriyi doğrultmak, kıvama, nizama koymak, kıymet biçmek, kıymetlendirmek ma'nalarına gelir. Tenvini tenkir ve tefhıym için olarak ahseni takvîm, her hangi bir takvimin veya büyük bir takvimin en güzeli demek olur. Bu ise her ma'nasıyle takvimin en güzel biçimi demek olacağından maddî ma'nevî her türlü güzelliğe şâmil olur. Belinin doğrulmasından, endamından güzelleşmesinden, kuvâ ve melekâtının

Sh:»5936

yükselmesinden, akl-ü ırfan ve ahlâkıyle ilâhî hüsne irmesine kadar gider. Belinin doğrulmasını, kametinin istikametini bütün bu ma'nalardan kinâye olarak veya zâhirden batına geçmek, Zeminden Semaya yükselmek için bir mebde' halinde mülâhaza edebiliriz.

Bahirde der ki: Nehaî ve Mücahid ve Katâde: Suret ve havassının güzelliği demişler, kametinin doğruluğu da denilmiş ve Ebubekir ibni Tahir, akl-ü idrâk ve temyiz ile tezyini demiş, Ikrime de şebabı ve kuvveti demiş ise de evlâsı her ahsen olana umumudur اهـ. Ya'ni gerek kadd-ü kametinin doğruluğu ile günden güne artan sureti hissıyyesinin güzelliği ve gerek aklının, zihninin ayatı hakk-u hayrı ve ıhtar olunan mehasin ve maalîyi idrâk edebilecek vechile güzel kabiliyyeti ve gerek ilâhî ahlak ve evsaf ile tahalluk ve ittisaf edebilecek derece de inkişaf ve tekemmüle müsaid olan ahlak güzelliği gibi sureten ve ma'nen her türlü güzelliğe şamildir. Gerek fizikî ve cismanî bakımdan, gerek ahlak ve ma'neviyyat itibariyle ruhanî bakımdan insan en güzel bir kıvama irebilecek en güzel bir biçimde yaradılmıştır. Hakikaten insan mahiyyetine, insanlık âlemine im'anı nazarla bakan ve onun zâhirinde ve sirrindeki dekayıkta fikrini cevelân ettiren kimse onu ba'zı ecillenin dediği gibi gayb-ü şehadet mecralarının mecmaı, ifade ve istifade felekleri neyyireyninin matlaı, kalemi hakk ile kitabı hılkate yazılmış suturı acâibin mütûn-ü nususunu havi ve onlardaki ilâhî esrar ve bedayiın olmuş ve olacak mazmunları şârıh bir nushai câmia görür ve Hazreti Aliye nisbet olunan şu mazmunun sıdkına âgâh olur:

دوائك فيك ولا تشعر   و دائك منك وما تبصر
و تزعم انك جرم صغير   و فيك انطوى العالم الاكبر

İlâcın sendedir de farkında olmazsın   Derdin de sendendir fakat ki görmezsin
Sanırsın ki sen sade küçük bir cirimsin   Halbuki sen de dürülmüş en büyük âlem

Sh:»5937

Menkuldür ki: Kazıy Yahya ibni Eksem ve ba'zı Hanefiyye: Zevcesine sen kamerden daha güzel olmamış isen boşsun» diyen bir kimseye talâk vakı' olmaz diye fetva vermişler ve bu âyet ile istidlâl eylemişlerdi. Şübhe yok ki bu güzelliği yalnız cirmi sağirde, maddî şekl-ü kıyafette arayan hata etmiş olur. Yüzler nekadar yaldızlansa onda bir mehtab parıltısı olmaz, fakat mehtabı gören göz, husn-ü aşkı sezen bir öz vardır ki güzellik ondadır. Ma'şuklarını mahı tabandan, hurşidi rahşandan daha güzel olarak tavsîf eden şâirlerin mâcerâyı aşkı inliyen hisaba gelmez şiirlerinde parlıyan cacibei husn-ü an bile sade topraklara gömülmeğe mahkûm maddî suretin değil, gönüllerde kaynaşan ruhanî bir tecellînin cilvesidir. Husn-ü aşk zâhire dikilen bir suret değil, gönülde kaynıyan bir ma'nadır.

Hayaliyle tesellidir gönül meyli visal etmez
Gönülden özke bir yar olduğun âşık hayal etmez

diyen şâir de bu ma'nayı terennüm etmek istemiştir.

Hasılı insanın güzelliği ahseni takvimde olması duygusuz olan şekl-ü suretinde değil, duygusunda ve bâhusus husün denilen ma'nayı anlamasında ve o duygudan güzellerin güzeli ahsenülhalikîni ve onun husni mutlakla en güzel olan sıfatı kemalini tanıyıp onun ahlâkıyle mütehallık olmasındadır. İnsan fıtratının kıvamı ve namzed olduğu tekâmülü budur. İnsan ilk doğuşunda bu kemalde olarak değil, fakat bu kıvama,

bu kemale, bu gözelliğe doğru doğrulmak kabiliyyeti verilmek ma'nasına takvimin en güzelinde yaradılmıştır. Yoksa onda hiç bir fânîlik şâibesi, bir süfliyyet hali bulunmazdı. Halbuki öyle olmadığı görülüp duruyor. Efradın husnünde meratib olduğu ve her ferdin fânîlikten, âlemi süflîden, husni mutlâka yaraşmıyan şâibelerden, ihtiyaclardan bidayeten bir hıssası, zenb-ü vizri denilen ve günden güne atılması

Sh:»5938

lâzım gelen bir derdi bulunduğu ve bu suretle beden bârını ata ata ruhların temizliğe ve felâha gittiği ve böyle bir takımlarının yükselmesine mukabil diğer bir çoklarının da hiç bir hıssai husnü kalmıyarak en sefil derekelere kadar yuvarlanıp durduğu meşhud bulunuyor. Onun için buyuruluyor ki:

5. ﴿ثُمَّ﴾ sonra -bunda zâhir olan Terahî zemânîdir. Maamafih rütbî olmak da melhuzdur deniliyor. Bu surette ba'zı insanlar bidayeten de ahseni takvimde olmamış olur. Bundan da teklîfi mâlayütak münakaşası açılmak lâzım gelir. Doğrusu ahseni takvîmden hiç hissesi olmıyana insan ismi sadık olmaz. Bir insan denilince elbette ondan bir hıssası olmuştur. O halde terahî rütbî değil, zemânîdir. Ya'ni bir zaman

sonra ﴿رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ﴾ onu, o ahseni takvimde yaradılan insanı esfeli sâfilîne çevirdik sefîli yaptık. Yâhud o güzel biçiminden tahvil ettik de maddeten ma'nen kötüleşmiş en sefîl bir halde Cehenneme veya Cehennemin en aşağı tabakasına doğru ittik, temizlik yerine eğrilik, güzellik yerine çirkinlik, terakkî yerine tedennî, sıhhat yerine za'f-ü maraz, gençlik yerine kocalık, akl-ü ma'rifet yerine cehâlet, bınaklık, sa'y-ü amel yerine atalet, hürriyet yerine esaret, refah yerine darlık, izzet yerine zillet, lezzet yerine elem ile erzeli omre, ondan hayata mukabil ölüme, çürüyüp kokmağa, ondan kıyamette, Dünyaya mukabil Cehenneme veya Cehennemin en alt tabakasına doğru kaktık «

فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ» olacak kadar merdud kıldık.

Sh:»5939

6. ﴿اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ancak iyman edip salih ameller işliyen, o ahseni takvime yaraşır, Allahın rızasına uyarak ilerisi, Âhıreti için hayra yarar, semere verir, güzel işler yapan kimseler müstesnâ -bunlar öyle merdud olmaz, o süfliyyet derekesine düşmez, surî hüsni, maddî kıvamı zayi' etseler bile ona mukabil halâsa, ahsen olan hüsni mutlâka, daha ziyade sevimliliğe, o ıyman ve amelin semeratını iktitaf edecek hüsni hâtimeye doğru giderler. Çünkü ﴿فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ onlar için öyle bir ecir vardır ki kesilmez, tükenmez veya minnet edilmez, bilâ minnet ebediyyen devam eder, o bedenler amelden kaldığı, fenaya gittiği halde de o ecir minnetsiz olarak ilel'ebed devam eder. Binaenaleyh onlar sefîl olmak şöyle dursun çalışma külfetinden dahi âzâde olarak o ahseni takvimin gayei kemaline ermiş, hüsnâ ve ziyadesiyle cemali Hakka kavuşmuş olur. İşte o Tîn ve Zeytunun, o Turi sînînin, o beledi emînin asıl ihtar ettiği ma'na da budur. Halık teâlânın lütf-ü ihsanına ve emr-ü hukmüne, bu mücazat ve mükâfat kanunu ile mes'uliyyete iyman edip mucebince Allah için güzel ameller işliyerek o ahseni takvimi gayei kemaline götürmeğe çalışanların kesilmez bir ecr-ü mükâfata irmeleri, bunlardan maadasının, ya'ni iyman ile ameli salihi olmıyanların da esfeli sâfilîne yuvarlanmaları kazıyyesidir. İymanı olmıyanların her ne yapsalar o sefalet ve süfliyyete düşecekleri muhakkaktır. Dînin bütün ma'nası da bu ceza ve mes'uliyyette, bu iyman ile Allah için ameli salih kanununda hulâsa olunur ki bu kul

Sh:»5940

tarafından iyman ve itaat ile salih, Allah tarafından da iyilik ve kötülük yollarını bildirerek iyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ile ecr-ü cezayı tazammun eder. « اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ »

buyurulan islâm da bu iki haysiyyeti ihtiva eder. Ya'ni dîn, Allah ile ahseni takvimde yarattığı kullar

beyninde bir nisbet, bir tâbiiyyet kanunudur ki kullar tarafından fi'line göre cezaya inanıp iyman ve ameli salih ile selâmete irmek, Allah tarafından ma'nası da iyiyi kötüyü, güzeli çirkini bildirip ona göre hukm-ü cezasını tatbîk ederek kötüleri esfeli sâfilîne iterken iyman ile ameli salih yaban iyileri âlemi süflîden âlemi ulvîde selâmete çıkarmak, kesilmez ecr-ü mükâfat ile bezmi ehadiyyete almaktır. Onun için idi ki evvelki

Sûrenin âhirinde « وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ » buyurulmuş idi. İşte burada bu ecr-ü ceza hulâsa

edilmiş, dînin ma'nası da bu mükâfat ve mücazat kanununda toplanmış bulunduğu için netice olarak

buyuruluyor ki: 7. ﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِؕ﴾ o halde artık sana dîni ne tekzîb

ettirebilir? -Bu hakikat böyle iken: Bu ecr-ü ceza, o ahseni takvim ile hılkat, sonra esfeli sâfilîne red ve iyman ile ameli salihe tükenmez ecir bir taraftan meşhûd, ma'kul, menkul bunca şevahid ve delâili ile ma'lûm, bir taraftan da bu va'd ve ıhbarı ilâhî ile müeyyed ve muhakkak ve sırf maddî bakımla bakıldığı zaman bile çalışmıyanların ücret alamadığı ve bedenlerin nihayet çürüyüp kokarak atıldığı göz önünde durur iken bundan sonra artık sana dîn yalandır, o cezanın, o ecrin aslı yoktur ameli salihten alıkoyup o tükenmez ecirden mahrum edecek ve yalancılıkla, dinsizlikle esfeli sâfilîne ittirecek ne gibi bir sebeb olabilir? Ey o ahseni takvimde yaradılmış ve sonra esfeli sâfilîne red tehlükesine ma'ruz bulunmuş olan insan! Yâhud ya Muhammed! Bu hakikat, bu ecr-ü ceza böyle sâbit ve Dünyada bile görülüp dururken ve sen

Sh:»5941

de bu ahseni takvîm ve iyman gibi huluki azîm varken sana dîn hakkında yalan söyliyorsun, diye kizb isnad

ettirecek ne gibi bir sebeb olabilir?. 8. ﴿اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ﴾ Allah

ahkemülhâkimîn değil mi? -Hâkimlerin hâkimi, hukümdarların hukümdarı değil mi? Hâkimler, hukümdarlar, ısyan edenlere ceza, itaat edenler, iş görenlere ecr-ü mükâfat verir bir dîn demek olan ceza ve mes'uliyyet kanunlarını tatbîk ediyorlar da onların hepsinin üzerinde hâkim olan Allah teâlâ hukmünü infaz etmez, ecr-ü ceza vermez, dînini yürütmez olur mu? Elbette olmaz. Hiç şübhe yok ki insanı o ahseni takvim ile yaratan Allah ahkemülhâkimîndir. Onun dîni her dînden üstün Hak dînidir. O dînini yürütecek, güzel ile çirkini, yalancıyı doğruyu ayıracak, iyman edip sıdk-u halâs ile güzel güzel ameller yapan mü'minlere ecir verecek, kâfirleri, dînsizleri de esfeli sâfilîne yuvarlıyacaktır. O halde insan olan dîne yalan dememeli, cezayı inkâr etmemeli, insan kuvvetli olunca haklı olur, her yaptığı yanınâ kalır, ceza görmez, kanunı ceza âcize hastır sanmamalı, hâkim hukmünde kendi kuvvetine mağrur olup da hak ve adaletten ayrılmamalı. O ahkemülhâkimînin hukm-ü kudretinden korkmalı, esfeli sâfilîne yuvarlanmaktan sakınmalı, onun dîn ile mütedeyyin olmalı, ona iyman edip Allahın kullarına karşı adalet ve âlemde salâha hızmet ile o tükenmez ecre irmelidir. Yoksa o ahseni takvimi yaratan Allahı ahkemülhâkimîn değildir zanneden kendine yazık etmiş olur. Bu suretle bu âyet, kâfirlere inzar, mü'minlere tebşirdir. Tirmizî, Ebu Davud ve ibni Merduye Ebu Hüreyreden rivayet eylemişlerdir ki Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem: Her kim vettini vezzeytuni

okuyup da « اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ » e geldiğinde «

بَلٰى وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ = beli ben de ona şâhidlerdenim» desin

buyurmuştur. Ba'zı rivayetlerde de Resûlullah bu âyete geldiği vakıt « سُبْحَانَكَ فَبَلٰى »

derdi.

Sh:»5942

Bu Sûrede insanın hılkati ve dînin hakikatı bu vechile tesbit ve telhîs edilerek hem evvelki Sûreler bir hulâsaya bağlanmış, hem de bundan sonraki Sûrelere bir temhid yapılmıştır. Dîn yalan değil hak, Allah ahkemülhâkimîn olunca, oku rabbinin ismiyle oku diye okutmağa başlamak ne kadar güzel ve ne kadar yerindedir.

ALAK

٩٦ سُورَةُ الْعَلَقِ

Buna İkra' sûresi ve sûrei Alak dahi denilir. Mekkî olduğunda hiç hılâf yoktur. Ancak ilk nâzil olan bu mudur? Değil midir? Bunda ıhtilâf edilmiştir: İbni Cerîr ve Kebîrde Taberanî Ebî recai Utaridîden şöyle rivayet eylemişlerdir: Demiş ki Ebu Musel'eş'arî bize ıkrâ eder, ya'ni Kur'an ta'lim eylerdi, bizi halka halinde oturdurdu. Üzerinde iki beyaz sevb vardı, bu Sûreyi: « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » tilâvet ettiğinde «Bu Sûre Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine ilk nâzil olan Sûredir, der idi, bunun gibi Müstedrekte Hâkim, Delâilde Beyhekî Hazreti Aişeden de rivayet etmişlerdir. Bir çokları Mücahidden de: «Kur'andan ilk nâzil olan « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ », sonra « نٓ وَالْقَلَمِ » dir diye nakl eylemişlerdir. Buna mukabil Buharî ve Müslim, Ebî Seleme ibni Abdirrahmandan şunu rivayet etmişler: Demiş ki: Câbir ibni Abdillaha: Kur'andan evvelâ inzal olunan hangisidir? Diye sordum « يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ » dedi, « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » diyorlar dedim. «Ben size Resûlullahın bize tahdîs ettiğini tahdîs eyliyorum dedi diye hadîsi sevk ile bir istidlâl yapılmıştır. Bu hadîste fetreti vahiyden bahsederken şöyle denilmiştir: Ben yürüyordum o esnada Semadan bir ses işittim gözümü kaldırdım, bir de gördüm ki Hırâda başına gelen Melek Sema ile Arz arasında bir kürsîde oturmuş, ondan korktum, döndüm, « زَمِّلُونِى زَمِّلُونِى » dedim, o vakıt « يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَاَنْذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ » i inzal buyurdu, derken

vahiy kızıştı tetabü' etti اهـ. Bunda görülüyor ki Melekin daha evvel Hırâda gelmiş olduğu anlatılmıştır. Daha evvel Hırâda gelmiş olduğu anlatılmıştır. Daha evvel Hırâda Melekin gelmesi ise « اِقْرَاْ » ın nüzulüdür. Şu halde bunun ma'nası ilk nübüvvet için « اِقْرَاْ » nâzil olmuştu, fetreti vahiyden sonra ilk risalet ve da'vet için « مُدَّثِّرُ » nâzil oldu demektir. Bir de Fatihada geçtiği üzere Delâilde beyhekî ile Vâhidinin Yunüs ibni Bükeyr tarikıyle Yunüs ibni Ömerden, babasından, Ebî Meysere Amr ibni Şürehbîlden tahric eyledikleri ricalı sikat olan bir hadîsi mürsel ile ihticac olunarak Fatihanın evvel nâzil olduğu söylenmiştir. Câbir ibni Zeyd de evvel nâzil olan « اِقْرَاْ » sonra « نٓ » sonra «

« يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ » sonra « يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ » sonra Fatiha olduğuna cezm eylemiştir.

Lâkin bu ıhtilâflı görünen evveliyyet, bu Sûrelerin tamamları itibariyle midir? yoksa başların da ba'zı âyetleri itibariylemidir Bu rivayetler de bunlar sarîh görülmiyor. Mes'eleyi bu bakımdan tedkîk edenler Fatiha tefsirinde de geçtiği üzere sahih olarak şu neticeye vâsıl olmuşlardır ki âyet itibariyle Kur'andan ilk nâzil olan bu « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » Sûresinin başından « مَالَمْ يَعْلَمْ » e kadar beş âyettir. Tam Sûre itibariyle de Fatihadır. Fatiha bundan ve « مُدَّثِّرُ » in ve « مُزَّمِّلُ » in evvellerinden sonra nâzil olmakla beraber tam Sûre olarak nâzil olduğundan Sûre itibariyle evvel olan Fatiha, âyet itibariyle evvel olan da « اِقْرَاْ » dir. İmam Ahmed ibni Hanbel, Buharî ve Müslim ve Abd ibni Humeyd ve Abdürrezzak ve daha diğerleri İbni Şihab tarikıyle Urve ibni Zübeyrden, Hazreti Aişe radıyallahü anhadan bed'i vahiy hadîsinde -ki Fatiha da tamamı nakl edilmişti- ilk vahyin rü'yayı sadıka ile başladığını beyandan sonra Hırâ garında Melekin gelip tazyîk ile tutup sıkıp da « اِقْرَاْ » dediğini, « مَا اَنَا بِقَارِئٍ » diye cevab verdiğini. Bunun üzerine bir daha sıkıp yine « مَا اَنَا بِقَارِئٍ » diye cevab verdiğini, üçüncü de yine bütün cühdüne irinciye kadar sıkıp bırakıp da «

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذٖى خَلَقَ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ اَلَّذٖى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَالَمْ يَعْلَمْ » dediğini rivayet eylemiş olduklarından ve

Sh:»5945

hepsinden esahh olan bu rivayette ise « مَالَمْ يَعْلَمْ » e kadar ayât diye zikr-ü tasrih edilmiş bulunduğundan ilk nâzil olanın bu âyetler olduğu esahh olarak sâbit bulunmaktadır. Sade « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » ile iktifa eden ba'zı rivayetten murad, Sûrenin tamamına işaret olduğunu zann edenler olmuş ise de bu mücmel, « مَالَمْ يَعْلَمْ » e kadar tasrih eden rivayet müfesser demek olduğundan müfesserin mücmele müreccah olması lâzım gelir. Tamamı birden nâzil olan Sûrelerin pek az olup ceste ceste ve ekseriya beşer veya onar âyet nâzil olduğu ma'lûm bulunduğu gibi bunlarda da beşer âyet zikr olunduğu ve bu Sûrenin maba'di de mazmunlarına nazaran bilahara da'vetin başlamasıyle muarazanın vukuundan sonra nüzulüne delâlet eylediği ve namazın teşri'inden sonra olduğu anlaşılan bu âyetlerin Ebucehlin tuğyanı sebebiyle nâzil olduğu hakkında da Buharî vesâire de rivayetler nakl edilmekte bulunduğu cihetle ilk nâzil olan bu Sûrenin tamamı değil başından beş âyet, ve tam Sûre olarak nâzil olanın Fatiha olduğu ve muhtelif rivayetlerin bu vechile tevfîkı bu babdaki kavillerin ve rivayeîlerin gerek rivayet ve gerek dirayet bakımından en sahihî bulunduğu tahkîk edilmiştir. Onun için zemahşerînin «İbni Abbas ve mücahidden: Bu Sûre evvelü mânezeldir, mufessirînin ekserisi ise evvelü mânezel Fatiha, sonra Sûrei kalemdir» sözü dahi Fatihada geçtiği vechile bu ma'na ile iyzah ve tevfîk edilmiştir. Hasılı esahh olan rivayâta göre bu Sûrenin beş âyetinin evvelü manezel olması, Fatihanın tam Sûre olarak evvelü manezel olmasına ve bu arada başka Sûrelere aid bir takım âyetlerin nâzil olmuş bulunmasına münafî değildir ve şu

halde İbni Abbas ve Mücahid kavliyle ekser müfessirînin kavilleri arasında hakikatte münafat yoktur ve binaenaleyh sahib keşif gibi Fatihanın ilk nâzil olan Sûre olduğu sâbit değildir zannedenlerin

Sh:»5946

fikri sahih değildir. Kur'anın gerek âyet ve gerek Sûre tertibinde nüzul sırası gözetilmiyerek mekkî ve medenî Sûrelerin ve âyetlerin takdim ve te'hîr ile mezc edilip daha ziyade ma'na münasebeti gözetilmiş bulunmasında ise mahasini nazm ve i'cazı Kur'an noktai nezarından çok büyük hikmetler vardır ki bunun en barizi hayatın seyr-ü inkişafında ve zaman hâdisat ve inkılâbatının cereyanlarıyle tahlil ve terkibinde daima evvel ile âhir beynindeki vahdet ve tenasuk nizamını düşündürmektir. Mesela bu beş âyet, Fatihadan evvel nâzil olmuştur diye bunları Sûreden ayırıp da tertibde Fatihadan evvele koymağa kalkışmak gibi bir üslûb takıyb edilecek olsa idi ne bu Sûre kalır ne de Kur'anın Sûreleri ve âyetleri beyninde bir âhenk bulunurdu. Öyle yapılmayıp Kur'anın herhangi bir kısmı okunurken ve hatta her hangi bir emri zîbâle şüru' ederken « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » diye başlanmakta hem her şeyden evvel « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » emrinin ma'nasını tatbiyk hem de nazmı Kur'anı hiç haleldar etmeksizin bütün vücuhiyle hıfz-u sıyanet vardır. Bu Sûrelerin bu suretle Kur'anın hıtamına doğru buraya konulmasında şübhesiz ki ilk sırasında anlaşılan ma'nadan ziyade bir ma'nası vardır. Henüz okunacak bir kitab verilmeden oku oku denilmekle « الٓمّٓ ذٰلِكَ الْكِتَابُ » işte o kitab diye başlıyarak kıraet olunacak kitabı tamamladıktan sonra hıtamına doğru oku oku diye emredilmesindeki ma'na elbette farklıdır. Bunda devri kemalden, mürurı zamandan sonra da nübüvvetin ilk halini ıhtar ile âhiri evvele irca' eden bir tecdid ve hiç bir zamanda kıraetten istiğna hasıl olmıyacağını anlatmak üzere « فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ » mazmunu mucebince biri bitince diğerine başlamak suretiyle bir devam ma'nası vardır. İlk nüzulünde okumağa be'd için vârid olan bu müekked emir sonradan da tekrar tekrar devam ma'nasını ifade etmek ve bu suretle evvelki Sûrede geçen ahseni takvim ile ahkemülhâkimîn olan Allah

Sh:»5947

dîninin iycabını tafsîl eylemek siyakında buraya derc olunmuştur ve onun içindir ki bunun başında ilk nâzil olan beş âyet, sonradan istiğnanın mahzurunu beyan ve Allaha rücuu takrir eden « كَلَّٓا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىۙ اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىؕ اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰىؕ » âyetleriyle ta'kıyb olunmuştur. Demek ki dîni islâm ibtida « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ اِقْرَاْ » diye okumak emriyle gelmiş ve sonrada insan bir mertebeye gelir de okumaktan, ılimden, dîn ve ubudiyyetten müstağni olur zannedilmemek ve mebde' ve müntehâ birleştirilerek her ınayet bir bidayet gibi bilinmek için bu emri tazammun eden bu Sûre buraya derc buyurulmuştur. Bu ma'na «

﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ ، ﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنٖى عِلْمًا﴾

» âyetlerinin de mantukudur.

Âyetleri - Hıcazîde yirmi, Irakîde on dokuz, Şamîde on sekizdir.

Fasılası - ق٠م٠ا٠ه٠ب Harfleridir. Bunlar sırasıyle terkib olunursa « قُمْ اَهَبُ » «kalk bağışlıyayım, yâhud kalk heybet ver» ma'naları çıkar.

بِسْــــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيــــــــــمِ

﴿١﴾ اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذٖى خَلَقَ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ
عَلَقٍ ﴿٣﴾ اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ﴿٤﴾ اَلَّذٖى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٥﴾
عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٦﴾ كَلَّٓا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى ﴿٧﴾
اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى ﴿٨﴾ اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى ﴿٩﴾ اَرَاَيْتَ
الَّذٖى يَنْهٰى ﴿﴾

Sh:»5948

﴿١٠﴾ عَبْدًا اِذَا صَلّٰى ﴿١١﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى
﴿١٢﴾ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى ﴿١٣﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى
﴿١٤﴾ اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى ﴿١٥﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ
لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٦﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٧﴾ فَلْيَدْعُ
نَادِيَهُ ﴿١٨﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٩﴾ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ
وَاقْتَرِبْ ﴿سجده﴾ ﴿﴾

Meali Şerifi

Oku ismiyle o rabbının ki yarattı 1 İnsanı bir alaktan yarattı 2 Oku, o keremine nihayet olmıyan rabbındır 3 Kalem ile öreten de 4 O insana bilmediği şeyleri öğretti 5 Sakın okumamak etme, çünkü insan muhakkak tuğyan eder 6 Kendini müstağni görmekle 7 Her halde nihayet rabbınadır dönüş 8 Baksan a: o nehyedene 9 Bir kulu namaz kıldığında 10 Baksan a o hidayet üzere giderse 11 Yâhud takva ile emrederse fenâ mı? 12 Baksan a: tekzîb eder, aksine giderse iyi mi? 13 Her halde Allahın görüyorduğunu bilmiyor mu? 14 Sakın, Celâlim hakkı için eğer (akıllanıp) vaz geçmezse muhakkak sürükleyeceğiz elbet biz o alnı 15 Yalancı, câni bir alnı 16 O vakıt çağırsın o kurultayını, meclisini 17 Biz, çağıracağız zebanileri 18 Sakın onu dinleme de secde et ve yaklaş 19

1. ﴿اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ oku o rabbinin ismiyle -ya'ni onun yüce adıyle, Allah ismi celîli ile başlıyarak oku, okumağa, kıraet etmeğe başla. Bâlâda geçtiği üzere bu emir, nâzil

olurken ibtida Hırâ mağarasında zati Muhammedîye Melek gelip canına tak diyen şiddetli bir tazyîk ile sâdece « اِقْرَاْ » demiş, o vakta kadar zati Muhammedî okumak bilmediği için « مَا اَنَا بِقَارِئٍ = ben okumuş değilim» ya'ni okumak bilmem ki ne okuyayım? demişti. Bunun üzerine yine şiddetli bir tazyîk ile « اِقْرَاْ » demiş, o da yine « مَا اَنَا بِقَارِئٍ » demişti. Demek ki o ilk iki « اِقْرَاْ » emri henüz Kur'an değil, kıraet denilen fi'le şüru' için heceletme kabîlinden ihzarî bir emr-ü teklif idi, Kur'an üçüncü def'aki tazyîkten sonra olan işbu « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » emriyle başlamıştı. Şu halde bu emir, ilk nüzulünde hem tekvînî bir mahiyyette Hazreti Peygamberi okumazken okur yapmış, hem ta'lîmi bir surette nazmıyle makrüvvü ta'yîne başlamış, hem ma'nasıyle ilk vazîfenin böyle yaradan, terbiye eden Allahı tanıtmak ve onun ismiyle okumağa başlamak olduğunu teklîfî bir surette tehfim eylemiştir. Bu ibtida şöyle demek olur. Gerçi sen bu vakta kadar okumadın « وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتَابٍ », kitabın mahiyyetini iymanın esası neden ıbaret bulunduğunu bilmezdin « مَا كُنْتَ تَدْرٖى مَاالْكِتَابُ وَلَا الْاٖيمَانُ » fakat işte yaratmak denilen fi'lin sahibi olup kâinatı yaratan ve seni yaratıp yetiştiren, sana ve her işine mâlik bulunan rabbin seni kudretiyle şu anda bir okur yaptı, okunacak bir Kur'an bir kitab indirmeğe başladı. Böyle ta'lim olunduğu gibi o rabbinin ismiyle başlıyarak oku!

« فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ » âyetinde de geçtiği üzere geçtiği üzere

Kıraetin hakikati, kelâmı keyfe mettefak söylemekten daha güzel bir surette muntazamen rabt ederek biribiri ardınca ağızdan sesle çıkarmaktır ki gerek ezberden ve gerek yüzünden gerek hafî ve gerek celî mutlâka okumak demektir. Kitabın kitab olması için bil'fiıl yazılmış olması şart olmadığı gibi okumak için de mutlâka yazı şart değildir. Gözle mutaleaya, zihinden tezekküre okumak ıtlâkı da mecazdır. Ve hakîkatte kıraetin kemali ezbere okumaktır. Hadîsi nebevîde vârid olduğu üzere

yüzünden okumanın sevab ve fazîleti zabt-u hıfza vesîle olması itibariyledir. Resûlullahın kıraeti yazıya ihtiyacı olmaksızın min tarafillâh kendine böyle nâzil olan Kur'anı hıfzından ekmel surette kıraettir ki kendi kendine veya namazda veya diğerlerine tebliğ için okumağa, okutmağa ve yazdırmağa şamildir. İşte mukaddema hiç kitab okumamış, yazı yazmamış olan nebiyyi ümmîye bu emir ile bir mu'cize olarak okunacak bir kitab verilmeğe başlanmış ve kendisi yazmadan okuyacak, okutacak, emir tarîkiyle yazdırtacak bir kıraet kudreti ihsan buyurmuştur. Ve buna besmele ile başlanması da emir olunmuştur. Ve bunun hikmeti rububiyyet muktezası olduğu da bilhassa « رَبِّكَ » izafetiyle anlatılmıştır. Hiç bir kitab okumadan ve kalem ile yazıyı bellemeden böyle bir kıraet mu'cizesi nasıl mümkin olur? gibi bir şübheye meydan bırakılmamak için kalem işine kadar gelinmek üzere bervechi âtî halikıyyet vasfı ve hılkat mebdei ile rububiyyet hukmü ıhtar ve tavzîh olunarak buyuruluyor ki ﴿الَّذٖى خَلَقَۚ﴾ o rabbın ki yarattı -ya'ni yoğu yaratmak kendisinin sıfatı olan yâhud seni ve her şeyi yaratan rabbının ismiyle oku, ki 2.

﴿خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ o insanı bir alaktan yarattı -ALAK, alekanın cem'i telâkkî

edilmiştir. Beyzâvî «insan» cemi' ma'nasında olduğu için cemi'lenmiştir der. Kamus ve etrafından anlaşıldığı üzere asıl lûgatte işbu alak maddesi yapışıp ilişmek ma'nasına mevzu'dur. Ve mutlâka ilişgen ve yapışkan nesneye de denir. Bundan mutlâka kana ve kırmızı kana ve bahusus uyuşuk kana ıtlak olunmuş, ondan bir cüz olmak itibariyle veya doğrudan doğru ilişiklik ma'nasıyle rahimdeki dutuğa da alâka denilmiştir. Yapışkanlığından dolayı süluke ve kuyu makarasına ve ipine ve makaranın iliştirilip ipi geçirilen takıntısına ve işlek yola dahi alak denilir, bütün bunlar maddî ma'nadır.

Sh:»5951

Bunlardan maada alak ruhanî ve ma'nevî olarak alâka gibi aşk ve mahabbeti ma'nasına geldiği de lûgatta musarrahtır. Müfessirîn, halkın maddî haysiyyetini nazarı itibara alarak nutfenin telkîhinden sonra husule gelen alâkanın cem'i olmasıyle iktifa etmişler ve bunu ednadan a'lâya terakkîyi göstermek için zâhir görmüşlerdir. Lâkin ma'nevî haysiyyete dahi şamil olmak üzere mutlak bir alâka, bir ilişik ma'nasına müfred olarak mülâhaza edilmesine hem alakanın yaradılmasına dahi mebde' olan ve rabbanî bir izafetten ibaret bulunan ruhî ilişiğe kadar insanın bütün mebadîi hılkatine şamil, hem de okunanın ruhî bir sevgi ve alâka ile ta'kıyb edilmesi hususuna daha açık bir tenbihi müfid olacağı cihetle daha ince, daha derin, daha beliğ olur, bu surette meâle şöyle demeli: «O insanı bir ilişikten yarattı. Maamafih iki takdirde de hasılı ma'na şudur: Bir alâkadan, yâhud mücerred bir ilişikten bir insan halk eden ve alel'ıtlak halk etmek kendinin şânı olan rabbın hiç okumamış olanı da böyle bir emr ile elbette okutur. Onun için oku onun ismiyle 3.

﴿اِقْرَاْ﴾ oku -tekrarı ifade eden bu ikinci emir okumak melekesinin tekrar ile husule geleceğine

tenbih olmak üzere evvelkini te'kid için bir tekrar olduğu gibi maba'di karînesiyle başkalarına tebliğ veya imlâ için okumak üzere ikinci bir emir de olur. Bundan dolayı kalem ile yazı meselesi burada tasrih olunarak imkân suâlinin halli vâvi istînafiyye veya ıtiraziyye veya haliyye ile şöyle itmam olunuyor.

﴿وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ﴾ ve o ekrem rabbındır- « رَبُّكَ » mübteda, « اَلْاَكْرَمُ » sıfatı, «

اَلَّذِى » haberdir. El'ekrem haber, ellezi onun sıfatı olmak da câizdir. İki takdirde de müsned ma'rife

olduğu cihetle kasır vardır. Evvelki vecih, siyaka daha muvafık ve nübüvvet ile ikramın kalem ile ikramdan daha yüksek olduğunu ifadede daha zâhirdir. Ya'ni başkası değil, o her kerîmden daha kerîm olan:

Sh:»5952

Keremine, kerametine nihayet olmıyan, ıvazsız, garazsız, korkusuz, endişesiz lûtf-ü hılmile, sebebli veya sebebsiz mu'tad ve gayri mu'tad kerem-ü ınayetle in'am-ü ihsan eden kerametler, mu'cizeler bahş eyliyen ve hakikatte kerim yalnız kendisinden ibaret bulunan o yaratan ve sana ismiyle başlıyarak okumayı

emreden rabbındır ancak 4. ﴿اَلَّذٖى عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ﴾ o kalem ile ta'lim eden de -kalem ile

yazıyı öğreten, o vasıta ile ılim belleten de odur. Yoksa bir alaktan yaratılmış olan insanlar ne kalem bilirdi

ne yazı 5. ﴿عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْؕ﴾ o insana öyle bilmediği şeyleri öğretti-

insanda olmıyan kuvveleri, isti'dadları, melekeleri yaratarak ve delilller, nasb-u ikame ederek ve âyetler inzal eyliyerek vehbî olarak da öğretti, kesbî olarak da öğretti. İşte öyle ekrem olan rabbın sen hiç okumamışken mahzı kereminden sana ledünnî bir ılim vererek böyle bir emir ile seni kaleme muhtac etmeden de okutur bilmediğin şeyleri bildirir ve bildirdi. Onun için sen de onun ismiyle bu kur'anı oku, oku. Beyzavî der ki: Allah sübhanehu insanı ehassi meratıbden a'lâsına nakleden ve ni'metini ızhar ile rububiyyetini takrir ve ekremiyyetini tahkîk siyakında insanın mebde' münteha halini ta'dad buyurup bu suretle evvelâ ma'rifetine aklen delâlet eyliyene işaret, sâniyen de sem'an delâlet eyliyene tenbih buyurmuştur اهـ.

Doğrudan doğru hılkati mutaleanın ma'rifetullaha delâleti aklîdir. Kıraet ve kitabette ise okuyan ve yazandan nakl haysiyyeti ile delâleti sem'ıyye vardır. Bu suretle Kur'an aklî delâili dahi havî olmakla beraber onlar onun medlulü olduğundan asıl kendi delâleti delâleti lâfzıyye ve sem'ıyyedir. Peygamberin

Allahdan öğrenerek okuduğunu nakl ve ifade eder demek olur. Kur'anın ilk nâzil olan âyetinin böyle akl ü sem'i câmi', tekvînî, teşrîî emirlerle oku oku diyerek ve kıraetin kitabetin ılmin ta'limi, insana

Sh:»5953

en büyük keremi rabbanî cümlesinden olduğunu ıhtar ederek gelmesi elbette çok ehemmiyyetli, çok şayanı dikkattir. Burada Peygamberin kıraet için yazıya ihtiyacı olmadığı iş'ar olunmakla beraber şübhe yok ki kalem ile ta'limin de büyük bir ikramı rabbanî olduğu beyan buyurulmuş ve bu suretle ümmet okuyup yazmağa teşvîk ve tergıb olunmuştur. Şu kadar ki bunu anlatırken Peygamberin yazı yazmaksızın okuması, sahib kitab olması hakkındaki keremi ilâhîyi, yani nübüvvet ve risaletini isbat noktai nazarından daha yüksek olduğu da ifade edilmiştir. Netekim bu ma'na sûrei Ankebutta «

وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ اِذًا

لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ » âyetinde tasrih olunmuştur. Şu halde kalemin bu ehemmiyyetini ifade

eyliyen âyeti ilk kıraet emriyle beraber telâkkî eden Peygamber bundan sonra kalem ile yazıyı da öğrenip yazmak lâzım gelmezmiydi? Suâli varid olmaz. Filvaki' Peygamberin kendi eliyle hiç yazı yazmadığı ve

sûrei a'lâda « سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰى » buyurulduğu üzere tarafı ilâhîden okutulanı

unutmıyacağına dâir kendisine teminat verildiğinden hıfz-u zabt için de yazmağa ihtiyacı olmadığı fakat nâzil olanı ümmetin hıfzı için vahiy kâtiblerine okuyup yazdırdığı ma'lûmdur. Aceba kendi yazmamakla beraber yazılanı okumayı nübüvvetten sonra da bilmiyordu idi? Bu hususta da meşhur olan hayırdır, Netekim Hudeybiye musaleha nâmesinde yazılan bir kelimeyi silmek için hangisi olduğunu Hazreti Aliye sorduğu ma'ruftur. Maamafih Şifa ve etrafında mezkûr olduğu üzere sonradan kâtibi Hazreti Muaviyeye «

اَلْقِ الدَّوَاةَ وَ حَرِّفِ الْقَلَمَ وَ طَوِّلِ الْبَاءَ وَ فَرِّقِ السِّينَ وَلَا

تُعَوِّرِ الْمِيمَ وَ حَسِّنِ اللّٰهَ وَ مُدَّ الرَّحْمٰنَ وَ جَوِّدِ الرَّحِيمَ = Ya'ni

divite lika koy, kalemi yan kes, bayı uzat, sini fark ettir, mimi körletme, Allahı tahsin, Errahmani med, Errahîmi tecvid eyle» mealinde Besmelenin hüsni hattını emr-ü ta'rif ettiğine dâir ba'zı eserlere nazaran yazıyı bildiği de söylenmiştir. Bunu hususî bir vahy ile söylemiş olması melhuz olmakla beraber bu «

اِقْرَاْ » emrinden sonra yirmi üç Sh:»5954

sene Kur'anı okumak ve yazdırmak vazîfesi olmuş olan Hazreti Peygamberin bu müddet zarfında yazıyı da bellemiş olması müsteb'ad değil, ma'kuldür. Bu onun hiç okumamış yazmamış ümmî iken biemrillâh okur nebiy olması mu'cizesine münafî olmaz, menhî de değildir. Mukaddema okumuş yazmış olsa idi «

اِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ » buyurulduğu üzere mubtıller onun Allah tarafından indirildiğinde

şübhe edebilirler idise de nübüvvetten sonra okur olması gibi yazıyı bilmesi de şübhe değil, te'yid olur. Ve bu âyetlerin tergıbine de yakışır. Fakat bilfiil yazmadığı ve başka kitab mutalea etmediği muhakkaktır.

6. ﴿كَلَّا﴾ - Sûrenin bundan ilerisi hayli zaman sonra nâzil olduğu anlaşılıyor. Ve nüzulüne sebeb de Ebu Cehil olduğu rivayet ediliyor. Ezcümle Buharî ve Tirmizîde İbni Abbastan rivayet edildiği üzere

«eğer Muhammed Ka'bede namaz kılarken görürsem boynunu çiğnerim» demişti. Bu sebeble « كَلَّا » ile tahzir, evvel emirde ona âid olmak üzere öyle azgın kâfir insana hıtabdır. Çünkü evvelinde zâhiren redi'

ve zecir teveccüh edecek bir şey yoktur, denilmiş, bu surette « كَلَّا » Sûrenin evveline merbut olmamış, Ebu Cehlin sözünü reddederek ona tevcihi hıtab etmiş oluyor. Bu ise hılâfı zâhirdir. Kur'anda gâh sağa gâh

sola telvini hıtab uslûbu çok, bu Sûrede « اَرَاَيْتَ » lerde de müteaddid olarak ahenkli bir surette

yapılmış ise de makabline bir irtibatı iktıza eden bu « كَلَّا » ile telvin zâhir olmuyor. Onun için ba'zıları da burada Kellâ zecr için değil, hakka ma'nasına olarak maba'dini te'kiddir, hıtab yine Peygamberedir demişler. Bizim anladığımıza göre hıtabın evvelâ Resûlullaha olması zâhir, «kellâ» nın da makablindeki tekrar tekrar kıra'et emirlerinin hılâfından men-ü tahzir ile emri takviye olması nazmın insicamı i'tibariyle de muvafık olduğundan ma'na şu olmak lâzım gelir: sakın okumamazlık etme ya

Sh:»5955

Muhammed! ﴾اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىۙ﴿ çünkü insan muhakkak tuğyan eder- azar, haddini

aşar, hakka karşı gelir, halka ziyan eder. 7. ﴾اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىؕ﴿ kendini müstağni görmekle -kendini artık ihtiyacı yokmuş, gayeye irmiş, gına mertebesine, gelmiş, görmek, o re'y-ü i'tikadda bulunmak sebebiyle azar, onun için hiç bir zaman istiğna etme de rabbının ismiyle oku, tekrar tekrar oku, emirlerini

yerine getir, zira 8. ﴾اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰىؕ﴿ haberin olsunki nihayet rücu'

rabbınadır-

RUC'A, büşra vezninde rucu' ma'nasına masdardır. Ya'ni dönüş onadır, ondan kurtuluş yoktur, onun için hangi mertebede olursa olsun istiğna etmemeli, tuğyandan sakınmalılıdır. Bu hıtab da Resûlullahadır. Bununla beraber asıl murad istiğna ve tuğyan edenlere inzardır. Onun için sebebi nüzul olan müstağnî azgının tuğyanı bir misal halinde gösterilerek buyuruluyor ki:

9. ﴾اَرَاَيْتَ﴿ - Yukarılarda da geçtiği üzere gerek bir mef'ule teaddî eden rü'yet veya re'yden gerekse iki mef'ulüne ta'diye eden ılim ma'nasından gördün mü? Gördün a, baksan a, ma'lûmun a, anladın a gibi nazarı dikkat celb eden bir hıtab ile ne dersin? Görüşün, re'yin, bilgin ne ise bana haber ver demek ma'nasına kullanılır bir isitfhamdır ki ekseriya maksad hakkikaten istifham ve istıhbar olmayıp sorulan hale nazarı dikkati celb ile bir takbih veya tevbih veya ta'cib olur. Onun için biz de yerine göre gördün mü? Ne

dersin? Söyle bakalım! Baksan a diye terceme ide geldik. Burada üç « اَرَاَيْتَ » vardır. Müfessirîn bunların tefsirinde bir çok vecihler beyan etmişlerdir.

BİRİNCİSİ, hepsinin de aynî muhataba, ya'ni hıtabı hass ile Peygambere ve hıtabı amm ile insana müteveccih

Sh:»5956

olması kabil olduğu gibi tarafeyn beyninde bir muhakeme veya bir hatabet üslûbiyle sağa sola telvini hıtab olmak da kabil ve daha ma'nâlıdır. Bu birincinin evvelâ Hazreti Peygambere hıtab olduğu zâhirdir, dolayısiyle de hıtab şanından olan herkese hıtab olur. Bunda bir azgını cürmi meşhud halinde ıhzar ederek gördün mü? Baksan a şuna kendini müstağni saydığı için nasıl azgınlık ediyor diye takbih ile Peygambere ve dolayısiyle insanlığa bir irâe ve teşhir vardır. Ya'ni ya Muhammed! Yâhud, ey insan baksan a:

10. ﴾اَلَّذٖى يَنْهٰىۙ ۝ عَبْدًا اِذَا صَلّٰىؕ﴿ o nehy eden azgına, bir kulu namaz

kıldığında -nemaz kılan bir kulu bilhassa namaz kıldığı sıra nehy etmek ne büyük cür'et ne büyük azgınlıktır!. İşte bu, o nehyi, kendini müstağnî gördüğünden dolayı yapıyor. Kıraetten bahs olunurken namaza geçilmesi onda kıraetin bir rükn olması ve namazın bütün ıbadetlere esas ve dînin direği bulunması hasebiyledir. Ve bu gösterir ki bu âyetlerin nüzulü namazın teşriınden sonradır.- İbni Atıyyenin beyanına göre burada namaz kılan bir abidden murad Resulullah, nehy eden de Ebu Cehil olduğunda müfessirîn ıhtilâf etmemişlerdir. Ahmed, Müslim, nese'î ve daha başkalarının Ebu Hüreyreden rivayetlerinde: Ebu Cehil Resulullahı namaz kılarken görürse muhakkak boynunu çiğneyip yüzünü sürteceğine dâir Lât-ü uzzâya yemîm etmiş, sonra da Resulullah namaz kılarken dediğini yapmak için

varmış, fakat birdenbire arkasına dönmüş elleriyle korunarak çekilmiş, ne oldu sana denildiğinde, onunla benim aramda ateşten bir handak, bir hevl ve bir takım kanadlar var demiş, Resulullah da bana yaklaşaydı Melâike onu parça parça ederlerdi «

لَوْ دَنَى مِنّى اِخْتَطَفَتْهُ الْمَلاَئكَةُ عُضْواً عُضْواً » buyurmuş. Allah teâlâ da

« كَلّآ اِنَّ الْاِنْسَانَ » ilâ âhirissûre inzal buyurmuştur. Tirmizînin rivayetinde

de

Sh:»5957

Peygamber namaz kılarken ebu Cehil ben seni bundan nehy etmedimmi? Ben seni bundan nehy etmedimmi? Ben seni bundan nehy etmedimmi diyerek varmıştır. Ümeyye ibni halef Selmani namazdan nehy ederdi diye Hasenden merviy olan rivayet sahih olamaz. Çünkü Selmanın islâmı hicretten sonra Medînede olduğunda hılâf bulunmadığı gibi Sûrenin Mekkî olduğunda hılâf bulunmadığı gibi Sûrenin Mekkî olduğunda da hılâf yoktur. Eğer Selmandan başka Bilâl ve saire gibi diğer biri hakkında vaki' ise âyetin hükmü âmm olduğu için ona ve emsaline de şamil olacağında şübhe yoktur. Ebu Hayyanın nakline göre Tebrîzî demişki: burada salâttan murad öğle namazıdır, denilmişki bu islâmda ilk kılınan cema'attir. Ebu Bekir, Ali ve sabikundan bir cema'at beraberdi, bunlar namaz kılarlarken Ebu Talib oğlu Ca'ferle beraber uğramıştı, ona haydi amucanın oğlunun cenahında sende kıl dedi ve kendisi mesruren gitti. Ve Ebu Tâlib şu beyitleri söylüyordu:

ان عليا و جعفرًا ثقتى عند ملم الزمان والكرب

واللّه لا اخذل النبى ولا يخذله من يكون من حسبى

لا تخذلا و انصرا ابن عمكما اخى لامى من بينهم وابى

Resulullah da bununla ferahlanmıştı. اهـ . Âlûsî derki: bunda nazar vardır. Çünkü namaz hiç hılâfsız isra gecesinde farz kılınmıştır. İsrarın hicretten bir sene evvel olduğuna da İbni hazm, icma' iddi'a etmiştir. İbni faris de hicretten bir sene ve üç ay evvel olduğuna cezm eylemiş, Süddî de bir sene ve beş ay demiştir. Ebu Tâlibin vefatı ise hicretten üç sene kadar evveldir. Zira Hazreti

Sh:»5958

Hadicenin vefatından üç veya beş gün mukaddemdir. Onun vefatı ise sahibi bi'setten on sene sonradır. Şu halde Ebu Tâlib namazın farzıyyetini idrâk etmemiştir. Gerçi Kazıy ıyâz Zührîden isranın bi'setten beş sene sonra olduğunu nakletmiş, Nevevî ve Kurtubî de bunu tercih eylemiş iseler de buna söz edilmiştir. اهـ . Lâkin Âlûsînin bu i'tirazını biz vârid görmüyoruz. Çünkü israda farz kılınan mutlak namaz değil, beş vakıt namazdır. Binanealeyh ondan evvel müezzemmilde geçtiği vechile gece kıyamının farz olması gibi bir öğle namazının da farz kılınmış olmasına münafi olmaz. Kaldıki mezkûr rivayette salâti zuhur denilmiş, farz olduğu tasrih de olunmamıştır. Hazreti Ömerin islâmı üzerine ilk olarak alenen kılındığı rivayet olunan namaz da bu olmak gerektir. Ancak sebebi nüzul olan vak'adaki namaz öğle namazı olsa bile âyettede murad yalnız odur demek doğru olmaz. Çünkü âyet mutlaktır. Meşru' olan her hangi bir namaza şamildir. Gerek farz ve gerek nafile herhangi bir namazdan nehiy namazdan nehiy olmak haysiyyetiyle bu tuğyan hukmüne dahildir. Meğerki esası nehiy namazın kendisinden değil de ahvali mukarrinesinden biri i'tibariyle olsun o vakıt câzi olabilir. Meselâ vakti kerahette veya magsub bir yerde namaz kılmaktan nehiy bu hukme dahil olmaz. Çünkü bunlardan nehiy namazın kendisinden değil, mukarini bulunan zaman veya mekândan dolayıdır. Maamafih ba'zıları ihtiyat ederek bu gibi ahvalde bile nehiyden tehâşî etmiş ve yalnız beyani hakikat ile iktifa eylemişlerdir. Netekim rivayet olunurki Hazreti Ali kerremallâhû vecheh musallâda Bayram namazından evvel namaz kılan ba'zı kimseleri gördüğü zaman Resulullahı böyle yaparken görmedim demiş, öyle ise neye nehy etmiyorsun denilmesine karşı da «

اَرَاَيْتَ الَّذى يَنْهٰى عَبْدًا اِذَا صَلّٰى » va'îdi altına girmekten korkarım. Diğer bir

rivayette de bir kulu namaz kılarken nehy etmeği arzu

Sh:»5959

etmem ve lâkin onlara Resulullahtan gördüğümü söylerim demiştir. Yine bu nükte iledir ki İmamı a'zam Ebu

Hanîfe «rahmetullahi aleyh» Hazretleri, Kendisine İmam Ebu Yusüf «musallî rüku'dan başını kaldırırken «

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِى » der mi?» diye sorduğu zaman « رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ » der diye cevab

vermiş, nehyi tasrih eylememiştir. Sair ıbadetlerden nehiyde namazdan nehye kıyas olunur. Bu babda kavlen nehy ile fı'len ve halen nehiy arasında fark da yoktur. Bir insanı meşgul ederek namazdan, ıbadetten alıkoymak da bu hukmünde dahildir. Oda Ebu Cehil gidişidir.

11. ﴿اَرَاَيْتَ﴾ baksan a -ya'ni bak, gör, düşün, bil de haber ver bakalım ne dersin?- 12.

﴿اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى ٠ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى﴾ bu kazıyye şartıyye

olduğundan cezası mahzuftur. « كان » « امر » zamirleri abde de nehy edene de râci' olabilir. Ve ona

göre « اَرَاَيْتَ » hıtabı da mukabiline teveccüh eder. Abde raci' olduğu takdirde hıtab, nehy eden tahvil ile telvîn edilmiş olur ki bu daha nüktelidir. Ma'nâ şu olur: Düşünsene! Ey namaz kılan bir kulu nehy eden azgın insan! Eğer o kul hidayet, doğruluk, hak üzere gitse yâhud onunla beraber daha yükselerek diğerlerine de takva ile, Allahdan korkup fenalıktan sakınmakla emr etse ne olur? Fena mı olur? Sen onu Allahın iyi, kötü her şey'i görüyor olduğunu bilmez de senin nehyini dinler mi sanıyorsun? Nehy eden râci' olduğu takdirde ise hıtab, yine evvelki siyakta olarak abde müteveccih olup ma'nâ şu olur: Ey o kıraetle me'mur olup da namaz kılan kul! Ya Muhammed! O namazdan nehy eden bu azgın insânı gördün a, şimdi şunu bir düşün: eğer öyle azgınlık etmeyip de hakk-u hidayet üzere gitse yâhud namazdan nehy edeceğine Allah korkusiyle korunmak emr etse ne iyi olurdu? O halâ Allahın görüyor olduğunu bilmedi değil mi? 13. ﴿اَرَاَيْتَ﴾ -bunda da iki vecih muhtemildir ve

Sh:»5960

Peygambere hıtab olduğuna göre şöyle demek olur: baksan a, yâhud gördün a ya Muhammed! Sen doğru

olduğun, hakkı söylediğin halde ﴿اِنْ كَذَّبَ﴾ eğer o namazdan nehy eden azgın tekzîb ediyor,

inanmıyor ﴿وَتَوَلّٰى﴾ ve öyle tekzîb ile, iymansızlıkla haktan yüz çeviriyor tersine gidiyorsa eyimi olur? Nehy eden azgına hıtab olduğuna göre de şöyle demek olur: Baksan a, ey okulu namazdan nehy eden azgın! Eğer o kul senin nehyini dinleyip hakkı tekzîb etse, namaz kılmayıp tersine gitse eyi mi olur.

14. ﴿اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى﴾ bilmedi mi ki her halde Allah görüyor?- sonra kendisine varılacak olan Allah her halde doğruyu da eğriyi de, iyiyi de, kötüyü de hepsini görür ve herkesin

ameline göre cezasını verir. Bu « اَلَمْ يَعْلَمْ » zamiri de « اَرَاَيْتَ » hıtabının mukabiline âid olarak bir bakıma « عبد » e bir bakıma da nehy edene raci'dir. Hıtab nâhîye olduğu surette « عبد » e râci' olup istifhamı inkârî olarak: Okul Allahın hepsini gördüğünü bilir. Senin nehyini dinlemez ey azgın! Demek olur. Hıtab Peygambere olduğu surette de nâhîye râci' olup istifhamı takrirî olarak: O azgın hâlâ bilmedi mi? Hâlâ bilmediyse bilsin ki Allah her iki takdirde de hepsini görüp duruyor ya Muhammed! Demek olur ve ikisinde de o azgına tehdidi ifade eder. Keşşafın dediği gibi iki şartın ikisinin de cevabı yapmak câiz olsa

bile şartların cezaları mahzuf olarak bunun bir cümlei istînâfiyye olması daha muvafıktır. 15. ﴿كَلَّا﴾

-o azgının halinden red'u tahzirdir. Ya'ni hakikat onun zannettiği gibi değil, sakın ﴿لَئِنْ﴾ - « لام » kasem için tavtıedir, ya'ni şânı ülûhiyyete

Sh:»5961

kasem olsun, celâlim hakkı için eğer ﴿لَمْ يَنْتَهِ﴾ o azgın vaz geçmezse -o istiğna ile tuğyandan, o nehiyden vaz geçip akıllanmazsa ﴿لَنَسْفَعًا﴾ - tenvin, te'kid için olan nunı muhaffefeden mübeddeldir. « لَنَسْفَعَنْ » demektir. Çünkü fi'le tenvin dahil olmaz.

SEFİ' şiddetle tutup çekmektir, ya'ni muhakkak yakalayıp sürükliyeceğiz elbet ﴿بِالنَّاصِيَةِ﴾ o nasıyeyi -yâhud nâsıyesiyle.

NÂSIYE, ma'lûm ki alındaki saç, perçem demektir. Onun bittiği cebheye, alına, ya'ni alnın üstünde başın ön tarafına dahi ıtlak olunur. Burada murad baştan ve dolayısıyle şahıstan kinayedir. Onun için şu bedel ile iyzah olunuyor: 16. ﴿نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ﴾ Yalancı, hatîekâr: Cânî bir nâsıyeyi -bu bedelin nekire olarak getirilmesi emsaline ta'mim içindir. كَاذِبَةٍ ، خَاطِئَةٍ ile tavsifi de hem nekirenin ma'rifeden bedeliyyetini tashih, hem sürüklenmenin ılletini beyan hem de sürüklenecek nâsıyeden murad nefsi şahsı olduğunu iyzahtır. Zira yalanı söyliyen hatîeyi, cinâyeti işliyen odur. Maamafih kinaye hakikatin de iradesine mani' olmaz. 17. ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾ O vakıt çağırsın o nadîsini -NÂDÎ halkın meşveret gibi, bir şey için konuşmak üzere bir yere toplanmaları ma'nasına nedveden gelir. Netekim islâmdan evvel Mekkede Kureyşin toplandığı parlaman binasına «Darünnedve» denilirdi. Nâdî orada ve o gibi yerlerde toplanan hey'ettir ki bezm, meclis, mahfil, kongre, parlaman ta'birleri gibidir. Yeni Türkçede bu gibi büyük ictima'lara eski bir ta'bir ile kurultay denilmek şayi' olduğu için « فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ » çağırsın kurultayını diye terceme olunmak zamanımız şivesine daha uygun gelir.

Tirmizîde

Sh:»5962

de rivayet olunduğu üzere Ebucehil, nâdîce ekseriyyet kendisinin olduğunu söylediği cihetle bu âyetle ona işaret olunmuş, şu cevab ile karşılanmıştır: 18. ﴿سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ﴾ -ZEBÂNÎ, ZEBANİYE, azâb melâikelerine isim olmuştur. Demişlerdir ki asıl lûgatte şurda, ya'ni zabıta kuvveti demektir. Lâfzı cemi'dir. Ba'zıları abadîd gibi lâfzından müfredi yoktur demişler, ba'zıları da müfredi zibniyye yâhud zibniy demişler ki defi' ma'nasına zebne nisbet demektir. Buna göre cem'inde zebâniye « يا » nın teşdîdiyle olmak lâzım gelirse de tahfif olunmuş demektir. Bu zebânîlerin da'vetinden anlaşılır ki o yalancı, cânî nâsıye Cehenneme sürüklenecektir. 19. «SECDE AYETİDİR» ﴿كَلَّا﴾ Sakın -tahzir üzerine tahzirdir. ﴿لَا تُطِعْهُ﴾ ona itaat etme -öyle müstağni yalancı, cânî, namazdan nehy eder azgını dinleme,

rabbına itaatle okumakta sebat eyle ﴿وَاسْجُدْ﴾ ve secde et- rabbının emrine inkıyad ile oku ve secdeye devam et ﴿سجده﴾﴿وَاقْتَرِبْ﴾ ve yaklaş -secde ile, namaz ile ve yakınlığa sebeb olan sair ibadet ve ubudiyyet ile kulluk ederek biz rabbına yaklaş. Çünkü hadîsi sahihte de vârid olduğu üzere « اَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ اِلٰى رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ = kulun rabbına en yakın olabileceği hal secde ederkendir». Bir hadîsi kudsîde de « لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰى اَكُونُ سَمْعَهُ وَ بَصَرَهُ وَ قَلْبَهُ الخ = Kul bana fazla ıbadetlerle mütemadiyen yaklaşır o derece ki nihayet ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, duyduğu kalbi olurum, benimle eşidir, benimle görür, benimle duyar» buyurulmuştur. Burada secde yukarıdaki salât karînesiyle namaz ma'nasına olmak dahi muhtemil ise de hakikati üzere bilhassa kendi ma'nasında olmak daha zâhirdir. Zira « وَاقْتَرِبْ » namaz ve sair envai kurbete şamildir. Secdenin ayrıca tahsıysı

Sh:»5963

« اقْرَبُ مَا يَكُونُ » hadîsi mucebince ehemmiyetini tansıystir. Çünkü secde bütün yakınlığın esası olan hudu' ve inkıyadın ekmel suretidir. Sahîhaynde sâbit olduğu üzere aleyhissalâtü vesselâm « اذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ » da ve bu Sûrede tilâvet secdesi yapmıştır. Biz de okuyalım, Allahü ekber diyüp secdeye kapanalım ve Allaha peyderpey yakınlığa çalışalım, nihayet dönüş onadır.

KADR

٩٧ سُورَةُ الْقَدْرِ

Bu Kadir sûresi, Ebuzer rivayeti üzere « اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ » sûresi de tesmiye olunur. Ebuhayyan: «Ekser kavlinde medenîdir, «Maamafih Mâverdî aksini hikâye etmiş, Vâhidî de Medînede nâzil olan ilk Sûre olduğunu zikr eylemiştir.» diyor. Aynî buna Ebul'abbasın bilâ hılâf mekkîdir dediğini de ilâve ediyor. Râzîde ve nisaburîde mekkî, Keşşaf, Beyzâvî ve Ebüssüud ve daha bir takımlarında muhtelefün fîha diye kayd etmişler. İtkanda da: «Bunda iki kavil vardır, ekseriyyet mekkî olmasıdır» demiştir. Buna dâir daha ba'zı rivayet de gelecektir.

Âyetleri - Beştir. Mekkî ve Şâmîde altıdır. Farkı, üçüncü «Leyletülkadir», âyetidir.

Fasılası - ر harfidir.
Evvelki Sûreye münasebeti ondaki secde ve ıkterib emirlerinin bir ta'lîli sıyakında olmasıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَالَيْلَةُ
الْقَدْرِ ﴿٣﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ ﴿٤﴾ تَنَزَّلُ
الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ ﴿٥﴾ سَلَامٌ هِىَ
حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Elhak biz indirdik onu kadir gecesî 1 Ne bilirdi ki sana? ne kadir gecesi? 2 Bin aydan hayırdır o kadir gecesi 3 İner peyderpey melâike ve ruh onda, izniyle rablarının her bir emirden 4 Bir selâmdır o tâ tan atana kadar 5

1. ﴿اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ﴾ Elhak biz indirdik onu -ya'ni oku da ancak bize secde ve ibadet et, çünkü şanı azametimizle biz indirdik onu; o okunan Kurânı. Kudredi ilâhiyye her kuvvetin fekvında her kemali câmi' olduğuna tenbih için azamet nunuyle « اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ » biz indirdik onu buyurulması münzilin azametini ifade ederken münzelin şanına ta'zîmi de ifade eder. Münzelin ismi tasrih olunmıyarak « هـ » zamiriyle iş'ar olunması dahi onun tasrihine lüzum olmıyacak vechile zihinlerde ma'lûm bulunduğuna işaret olma itibariyle şanının yüksekliğine ikinci bir tenbih, sonra kadir gecesinde indirildiğini beyan ile kadir gecesinin kadr-ü fazîleti anlatılması da yine onun kadr-ü şerefini tazvîhtir. « اِنَّا » aslı « اِنَّنَا » dır. « اِنَّ » hukmü tahkîk ile tekid eder. « نَا » onun ismi olarak müsnedi ileyh, « اَنْزَلْنَاهُ » fi'il ve fâil bir

cümlei fi'liyye olarak haberi olduğundan isim ve haber mecmuu olan « إِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ » bir cümlei fi'liyyeyi mütezammın bir cümlei ismiyyedir ki müsnedi ileyh olan mütekellim zamiri « نَا » bir mübteda bir de fâ'il olarak tekerrür etmiş olmakla iç içe iki hukmü tezammun eden müekked bir kelâmdır. İlmi meânîde ma'lûm olduğu üzere bu kabîl cümleler kasır veya tekavvii hukm ifade ederler. Sade bir cümlei ismiyye bile devam ve sübut ifade ettiğinden bu ve emsali cümleler inne ve cümlei ismiyye ve isnadın tekerrürü

Sh:»5966

hasebiyle üç katlı bir te'kid ve makamına göre de kasr ifade eden pek muhkem cümlelerdir. « هـ » zamirinin merci'ine gelince; cümhûri müfessirîn Kur'ana raci'dir demişlerdir. Buharîde mezkûr olan da « ها » Kur'andan kinayedir. Râzî bunda müfessirînin icmaını söylemiş. Cibrîle veya diğerine rücuunu söyliyenler yok değilse de onları hılâf saymamıştır. Şihab, za'fından dolayı demiş ise de ma'na itibariyle hakîkî bir hılâf add etmediği için olmak gerektir. Zira Kur'ana rücuu ile Cibrile rücuu birbirin müstelzim demektir. Diğer vecihlerde, Kur'an külle ve ba'za dahi sadık olmak haysiyyetiyle «o Kur'an» mefhumuna dahil olur. Âlûsînin nakl ettiği vechile Hattâbî « إِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ » zamiri Allah teâlânın « اِقْرَاْ » kavline işaret olduğunu ve ondan dolayı bu Sûrenin ondan sonraya konulduğunu söylemiştir. Kazıy Ebubekir ibnil'arabî de bunu beğenmiş «bu cidden bedî'dir» demiştir. « اِقْرَاْ » , Kur'anın ilk nâzil olan âyeti olduğu cihetle onun inzali Kur'anın indirilmeğe başlaması demek olacağı cihetle zamirin ona irca'ı da hakikatte cumhur kavline muhalif olmaz. Ancak zamirin merci'i evvelki Sûrede geçmiş olmak i'tibariyle o Kur'anı demek gibi lâfzan da sarih olmuş olur. Ve inzali, inzale başlamakla te'vile hacet kalmaz. Çünkü Kur'ana râci'dir diyenlerin bir kısmı şa'bîden merviy olduğu üzere inzale ibtida ile tefsîr etmişler ve demişlerdir ki bütün Kur'anın mecmuu bir gecede değil, yirmi üç senede nucumen nâzil olduğu ma'lûm bulunduğundan « شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذٖىٓ اُنْزِلَ فٖيهِ الْقُرْاٰنُ » da olduğu gibi burada da murad yirmi üç sene imtidad eden inzalin mebdei olmak ıktiza eyler. Onun için zamirin evvelü mânezel olan « اِقْرَاْ » emrine ircaı aynî ma'nayı daha ibtidai inzal ile te'vile hacet bırakmayan güzel bir ma'na olur. Ve Sûrenin mekkî ve medenî olması rivayetlerinin ikisine de tevafuk eyler.

Bundan başka Sûrenin medenî olması rivayetine göre

Sh:»5967

zihni âcizâname daha yakın görünen bir ihtimal vardır ki o da bu zamirin « اِقْرَاْ » sûresi nihayetinde « لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ » kavlindeki sef'a raci' olarak o va'din Bedir de incazına işaret olmasıdır. Bu surette Ebucehlin o yalancı, canî kafasının kesilip Cehenneme doğru sürüklendiği Bedir nusratının nüzulüne işaret olarak «

وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ»

ma'nasında olmuş olur. Yevm, geceye de şamil olduğu cihetle bundan Bedir vak'ası kadir gecesinin sabahında olduğu ve o va'di celîlin incazı yevmelfürkan olan o günün gecesinden başladığı da anlaşılır «

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِى اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ

الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ » âyeti de bu ma'na ile tefsir olunabilir. Çünkü Bedir vak'ası da Şehri

remezanın on yedinci günü olmuştur. Ve Âlûsînin kayd ettiği vechile leylei kadir Ramazanın on yedinci gecesi olduğu, çünkü Bedir vak'ası onun sabahında vuku' bulduğu Hasenden de rivayet edilmiştir. Şu kadar ki bu ancak Sûrenin medînede nüzulü rivayetine göre sahih olabilir ve ekseriyyetin muhtarına göre kadir gecesinin Remezanda olması münâfi olmaz. Fakat bir hayli hadîslerin delâletine nazaran Ramazanın aşri ahîrinde aranması ve en ziyade yirmi yedinci gece olması hakkındaki rivayetere tevafuk etmez. Mekkî olması rivayetine de uymaz. Medenî olmasını tercih edenlerin asıl vechi de bu olmak gerektir. Maamafih Cuma gününde icâbet saatinin gizlendiği gibi leylei kadrin de bütün sene içinde gizlenmiş olduğu, bilhassa Ramazanda ve bahusus aşri ahîrinde teklerde veya çiftlerde bahusus yirmi yedisinde olması da ağlebi ihtimal bulunduğu hakkındaki en sağlam rivayet mülâhaza edilince kadir gecesi Bedir gecesinden ibaret demek değil, lâkin bedir gecesi kadir gecelerinden biri idi, o sene kadir Ramazanın on yedisine musadif olmuştu diye anlamak daha doğru olur. Şu halde bütün akvale hılâfsız olarak şamil olacak vechile en katî ve müttefekun aleyh olan ma'na, zamirin kül veya ba'z mutlak Kur'ana ircaıdır.

Sh:»5968

« اِقْرَاْ » veya Bedir de bu ma'na dahilinde birer ihtimali karîbdirler.

İnzalin ma'nasına gelince: İbni Cerîr ve sâirede mezkûr olduğu üzere ekser rivayet tefsirleri İbni

Abbastan şu ifadeleri nakletmişlerdir:

1- Ikrimeden: Kur'an hepsi bir cümle olarak Ramazanda leylei kadirde Dünya Semaya indi, sonra Allah,

Arzda bir şey ihdas etmek, vahy eylemek murad ettikçe ondan indirdi tâki cem' etti.

2- Hakîm ibni Cübeyrden: Kur'an bir gecede semaı ulyadan Semai Dünyaya cümlei vâhide olarak indi,

sonra senelerde tefrîk olundu ve İbni Abbas: « فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ» âyetini okudu,

müteferrıkan nâzil oldu dedi.

3- Saıyd ibni Cübeyrden: Kur'an, cümlei vâhide olarak leylei kadirde Semai Dünyaya indi de mevakıı

nücumda oldu, Allah onu Resûlüne ba'zısı ba'zısı ardınca indiriyor du diyüp sonra okudu: «

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةًۚ كَذٰلِكَ

لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً »

4- Kur'an cümlei vâhide olarak indi, Semai Dünyada beyti ızzete kondu ve onu Cibril aleyhisselâm Muhammed sallâllahü aleyhi veselleme ibadin kelâmının ve amellerinin cevabiyle indirdi. Aynînin Buharî şerhinde ifadesine göre cümlei vâhide olarak leylei kadirde Levhı mahfuzdan Semai Dünyaya indirildi de beyti ızzete kondu, Cibril aleyhisselâm onu sefereye imlâ etti, sonra da Cibril onu Peygambere nücumen indiriyordu. Evveli ile âhiri beyni yirmi üç sene oldu. İbni Cerîrde şa'bîden de iki rivayet vardır:

1- Bize bâliğ oldu ki: Kur'an cümlei vâhide olarak Semai Dünyaya indi.

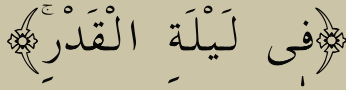
2- Kur'anın evveli leylei kadirde indi. Onun için tefsirlerde başlıca bu iki vech üzere yürümüşlerdir. Evvelkisinde

Sh:»5969

zamir Kur'anın küllüne râci' ve inzal, ma'ruf olduğu üzere def'aten indirmek ma'nasında, ikincisinde ise

ibtidai inzal ma'nasına olmuş bulunuyor. Zamirin « اِقْرَاْ » emrine gönderilmesi de bu ikinci ma'nayı daha

vâzih ve hiç te'vilsiz olarak ifade etmiş oluyor. Üçüncü olarak arz ettiğimiz vechile sef'a gönderilerek Bedre işaret olması da medenî olması rivayetine göre en yakın ve en münasib bir ma'na görünüyor. Kur'ana nisbet olunan inzalin ma'nası sûrei Bekarenin başında da geçtiği üzere âlemi gayıbden âlemi şehadete ızhar demek olduğu için Kur'anda istikbale müteallık olarak iyrad edilen bir va'd-ü vaîdin incazı, haber verilen bir hâdisenin fi'le çıkarılması ma'nasına da sadıktır.

 Kadir gecesinde -ya'ni kadir gecesi indirdik, yâhud kadir gecesi

hakkında indirdik. Çünkü ba'zıları zamiri bu Sûre ma'nasına Kur'ana irca' ederek bu Sûreyi kadir gecesi hakkında, ya'ni kadir gecesinin şeref ve fazîletini beyan için indirdik mealinde tefsir etmişlerdir ki hazfı muzafe veya « فى » yi sebebiyyete haml eylemişlerdir demek olur. Gerçi bundan sonraki âyetler kadir gecesinin hayr-ü fazîletini beyan için sevk olunduğu cihetle bu Sûrede bu ma'na da yok değildir. Fakat bu âyeti buna haml etmek nâkıstır. Zira doğrudan doğru zarfiyyet mümkin iken sebebiyyete veya hazfı muzafa gitmek hılâfı zâhir olduğu gibi, Sûrenin asıl sevkı doğrudan doğru gecenin kadrinden evvel onda indirilmiş olan münzelin, ya'ni zamirin merciinin kadr-ü şerefini beyan için olmak lâzım gelir. Yoksa o Kur'anın kadir gecesinde indirildiği söylenmeden doğrudan doğru kadir gecesinin fazîletini beyana geçildiği surette kadir gecesinin en büyük feyzinden sükût edilmiş olacağı gibi Sûrenin mâkabline münasebeti gözetilmemiş, tertibde buraya konulmasının hikmetine işaret edilmemiş olur. Evvelki ma'nada

Sh:»5970

ise Sûrenin sevkı balâda kıraeti emr olunan Kur'anın kadrini beyan için olup gecenin kadri onun zımnında bundan sonraki âyetlerin mâsîka lehi olduğundan gerek makabline gerek maba'dine münasebeti tamdır. Onun için rivayetten de dirayeten de muavvel olan vecih evvelkisidir.

Kadir, « قَدَرَ . يَقْدِرُ » fi'linin masdarı olarak esası güç yetirmek demek olup hukm-ü kaza, takdir, şeref-ü azamet ve tazyîk ma'nalarına gelir. Râzî der ki kadr-ü kader birdir. Ancak sükûn ile masdar, feth ile isimdir. Leylei kadir denilmesinde de müfessirîn bu ma'nalardan her birine göre bir kaç vecih beyan etmişlerdir.

BİRİNCİSİ, İbni Cerîrin Mücahidden nakl ettiği vechile hüküm gecesi demektir ki sûrei Dühanda «

اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فى لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ فيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكيمٍ » buyurulduğu üzere her hakîm emrin, ya'ni takdîri ilâhîde hukm olunmuş umurun yâhud

bir çok umura hâkim büyük muhkem emirlerin fark edildiği, ayırd olunduğu mubarek gece demektir. Zira ekser müfessirînin kavlince o leylei mubareke leylei kadirdir. Şa'banın nısfı gecesi olan leylei berat diyenlere göre de orada söz geçmişti bak. Bu ma'na ile çokları leylei kadir demek leylei takdir demek olduğunu söylemişlerdir. Lâkin eşyanın umur ve ahkâmın mekadîr ve ekvatını ta'yin ma'nasına asıl takdir ezelî olduğu cihetle burada murad o hüküm ve takdirin ızhar ve infazı ile hüküm ve kaza olmak lâzım gelir.

Âyette « يُفْرَقُ » buyurulması da buna delâlet eyler. Kader ve kaza yekdiğeri ma'nasına da kullanıldığı için ba'zıları kaza, ba'zıları da hüküm diye ifade eylemişlerdir. Bunu bir sene zarfındaki âcal ve erzak gibi umurun kazası diye takyid ederek ta'rif etmek ba'zı rivayete binaen şayi' olmuş ise de «

كُلُّ اَمْرٍ حَكيمٍ » den zâhir olan yalnız bir sene ile mukayyed değil, bir çok senelere ve asırlara

ve devirlere tealluku olan umurı mühimme ve muazzamadır. Meselâ Kur'anın

Sh:»5971

nüzulü senelerce imtidadı mukadder, ahkâmı kıyamete kadar a'sar ve ahkabe hâkim, risalet kezâlik, Bedir, bütün fütuhatı islâmın mebdei olan bir zafer. Kadir gecesinin asıl kadri de böyle feyzi şamil hakîm emirlerin infaz olunduğu hukm-ü kaza gecesi olmasındadır.

İKİNCİSİ, Zührîden merviy olduğu üzere kadir, bizim de kadr-ü haysiyyet ta'bir ettiğimiz vechile şeref ve azamet ma'nasına olmasıdır ki azamet ve şeref gecesi demek olur. Çünkü « خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ » dir.

ÜÇÜNCÜSÜ, tazyîk ma'nasına olmasıdır ki tazyîk gecesi demek olur. Zira o gece inen Melâikeye Arz dar gelir denilmiştir. Bu bize şunu ifade eder ki büyük; şerefli vukuatın zuhuru sonundaki hayr-ü selâmetin azameti nisbetinde büyük bir şiddet ve tazyîk ile alâkadardır. Netekim Kur'anın nüzulü de Melekin şiddetli tazyîkı ile başlamıştı. Şu halde leylei kadirde bu üç ma'nanın üçü de var demektir. Bu Sûrede « لَيْلَةِ الْقَدْرِ » unvanının üç def'a zikr edilmiş olması da buna bir işarettir. 2. ﴿وَمَآ اَدْرٰيكَ مَالَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾ ve ne bildirdi? Sana ne kadir gecesi? -Yâhud bildin mi nedir kadir gecesi; ya'ni o kadir gecesi öyle büyük bir gecedir ki sırf senin kendi dirayetine kalsa idi onun mahiyyetini, kadrinin derecesini bilemezdin, fakat o ineni biz, rabbın indirdiğimiz gibi bunu da bervechi âtî biz bildirdik. Bu şöyle de ifade olunabilir: Bildin mi hem ne kadir gecesi? 3. ﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾ o kadir gecesi -bu, âyetleri altı sayan mekkî ve şamîde bir âyettir. ﴿خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ﴾ bin aydan daha hayırlıdır.- O gece amel ve ibadet ve mücahede ile irilecek olan hayr-ü sevab, onsuz bin ay amel ile kazanılacak olan hayr-ü sevabdan daha çok, daha ziyade hayırlıdır. Bir had ve mikdar ile ta'yın ve tahdid edilmiyecek kadar çok hayırlıdır. Artık ne kadar daha çok

Sh:»5972

hayırlı olduğunu Allah bilir. Bu mahza Allah teâlânın Muhammed ve ümmetine bir fazl-ü ihsanıdır. Bu tafdîl için asgarî olarak bin adedinin mikyas gösterilmesi tahsîs için değil, teksîr içindir. Böyle iken bin seneden veya bin asırdan denilmeyip de « اَلْفِ شَهْرٍ » diye bilhassa ay ile ifade olunmasının vechine gelince bu hususta bir kaç rivayet vardır: -1) İbni Münzirin ve İbni ebî Hâtimin ve Sünende Beyhekînin Mücahidden rivayet ettikleri vechile: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Benîisrâilden bir erin Allah yolunda bir ay silâh giyinmiş olduğunu anlatmıştı, müslimanlar buna teaccüb ettiler ve amelleri kendilerine pek kasır göründü. Allah teâlâ da bu Sûreyi inzal buyurdu. -2) İbni ebî Hâtimin Aliy ibni Urveden rivayetine göre: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem bir gün benîisraîlden dört kişinin seksen sene Allaha ibadet edip tarefetül'ayn ma'sıyette bulunmadıklarını anlatmış, Eyyübu, Zekeriyyayı, Hazkıyl ibni acûzu, Yuşa' ibni Nunu zikr eylemişti. Ashabı kiram buna teaccüb ettiler. Bunun üzerine Cibril gelip Ya Muhammed! ümmetin o bir kaç neferin seksen sene ibadetinden teaccüb ettiler. Allah teâlâ sana ondan daha hayırlısını inzal buyurdu diye, « اِنَّآ اَنْزَلْنَاهُ » ilh... okudu da işte bu senin ve ümmetinin teaccüb ettiğinizden daha hayırlıdır dedi, Resûlullah da mesrur oldu -3) İmam Mâlikin Müvetta'da zikr ettiğine göre, Resûlullaha ümmetlerin omürlerini kısa add ederek başkalarının uzun omürde yaptıkları amellere yetişememelerinden endîşe etmişti. Allah teâlâ da ona leylei kadri verdi ve onu diğer ümmetlerin bin ayından daha hayırlı kıldı. Bu rivayetlere göre bin ayın tahsıysi seksen küsur senenin bu ümmet içinde bir insan için ekseriyyet itibariyle uzun bir omür olmasına işaret demek olur. -4) Tirmizî ve İbni Cerîr ve Hâkim ve Taberanî ve İbni Merdûye ve Delâilde Beyhekî, Kasim ibni fadli haddanî tarikıyle Yusüf

Sh:»5973

ibni Sa'd (ba'zılarında Yusüf ibni Mâzin, İbni Cerîr de İsa ibni Mazin) den Hazreti Hasen ibni Aliy radıyallahü anhümaya isnad edilen bir hadîs rivayet eylemişler: Yusüf ibni Sa'd demiş ki: Muaviyeye biatten sonra Hasen ibni Aliye bir recül kalktı da mü'minlerin yüzlerini kararttın yâhud ey mü'minlerin yüzlerini karartan! Dedi. (İbni Cerîrin lâfzında: İsa ibni Mâzin dedi ki: Hasen ibni Ali radıyallahü anhe: Ey mü'minlerin yüzlerini karartan kalktın da şu recüle, ya'ni Muaviye ibni Ebîsüfyana biyat ettin! Dedim) bunun

üzerine Hazreti Hasen şöyle dedi « رَحِمَكَ اللّٰهُ » bana ıtab etme, çünkü Peygamber sallâllahü

aleyhi vesellem Hazretlerine rüyada Benîümeyye minberi üzerinde gösterildi, bu fenasına gitmişti, bunun

üzerine nâzil oldu: « اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ » Ya Muhammed! ya'ni Cennete bir nehir, hem de «

اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَالَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ يملكها بنوامية يا محمد » Ya'ni o kadir

gecesi Benîümeyyenin melik olacağı bin aydan hayırlıdır Ya Muhammed» ve bunu rivayet eden Kasim, filvaki' Benîümeyyenin mülkünü hisab ettik bin ay ediyor, ne ziyade ne eksik dedi, demişlerdir. Buna göre «

خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ » Emeviyye Devletinin müddetine ve aynî zamanda onun da bir hayır

olduğuna işaret etmiş ve gâibden haber veren bir mu'cizeyi de tezammun eylemiş oluyor. Hazreti Peygamberin minberi Medînede konulmuş olduğu için ba'zıları bundan Sûrenin medenî olduğuna istidlâl olunacağını da söylemişlerdir. Bir takımlarının zann etmek istedikleri gibi Emevîlerin mutlâka aleyhinde değil, onlara hayır isbat etmiş olmak itibariyle lehlerinde demek olan bu hadîsin sıhhati tesbit edilebilmiş

olsa idi « اَلْفِ شَهْرٍ » in ma'nasını ve vechi tahsıysını tefsir için en vâzıh bir delil olurdu. Lâkin sıhhati

tesbit edilememiş, ancak zaıyf mi? Yoksa münkermi olduğunda ihtilâf edilmiştir. Tirmizî der ki: Bu bir hadisi garibdir, biz bunu ancak bu vech ile tanıyoruz: ve Kasim ibni Fadl hadîsinden Yusüf ibni Sa'dden «bir de Kasim ibni

Sh:»5974

Fadılden, Yusüf ibni Mâzinden denilmiş, Kasim ibni Fadli Haddanî Sikadır. Yâhya ibni Saıyd ve Abdürrahman ibni Mehdî onu tevsîk etmişlerdir. Fakat Yusüf ibni Sa'd mechul bir recüldür. Biz ise bu hadîsi bu lâfz ile ancak bu vecihten tanıyoruz اهــ. Bunun hulâsası Dürri mensûrda da zikr olunduğu üzere zaıyf demektir. Süyutî İtkanda der ki: Bu hadîs ile Sûrenin medenî olduğuna istidlâl olunuyorsa da müzenî bu hadîse münker demiştir اهــ. Maamafih Âlûsînin naklettiği vechile Hatîb, İbni Abbastan da ve keza ibni Müseyyebden de şu lâfz ile tahric eylemiş: Nebiyyullah sallâllahü aleyhi vesellem dedi ki: «

اُرِيتُ بَنِى اُمَيَّةَ يَصْعَدُونَ مِنْبَرِى فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَىَّ فَاُنْزِلَتْ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ » bana rü'yada Benîümeyye gösterildi minberime çıkıyorlardı, bu

bana ağır geldi, bunun üzerine « اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ » indirildi ve Celâli süyutî

Dürri mensûrde bunu dahi zikr ettikten sonra «şu halde müzenînin o hadîs münkerdir kavlinde bence tereddüd vardır» diye inkârdan sarfı nazar edecek za'f ile iktifa etmek istemiştir. İbni Cerîrde «

اَلْفِ شَهْرٍ » in tefsirinde gerek Benîisrâil âbidi ve gerek bu Emeviyye hadîsi rivayetini dahi zikr

ettikten sonra bu akval içinde tenzilin zâhirine en yaraşan kavil leylei kadirde amel, leylei kadir bulunmıyan bin ay amelden daha hayırlıdır diyenlerin kavlidir. Diğer kaviller bir takım maani bâtıle da'valarıdır ki onlara ne haberden ne akıldan ne de tenzilde mevcud bir delâlet yoktur, diye karar vermiştir. Böyle karar vermek ise rivayet ettiği o haberleri redd-ü inkâr demek olduğu cihetle bu da müzenîye iştirâk eylemiş demektir.

Tarihe müraceat edildiği surette de ilk bakışta hısabca bir tehalüf görünür. Zira bin ay seksen üç sene dört ay eder. Halbuki Hazreti Hasenın emri Hazreti Mu'aviyeye teslimi tarihi olan kırk bir senesi Rebi'ülevvelinden veya Rebi'ülâhirinden veya cumadelûlâsından i'tibaren
Emevîlerin

Sh:»5975

sonuncusu olan ikinci Mervanın katledildiği yüz otuz iki senesi âhirine kadar sayıldığı takdirde Emeviyye mülkünün müddeti doksan bir sene on ay yâhud dokuz yâhud sekiz ay eder ki bin yüz yâhud bin yüz bir yâhud bin yüz iki aya bâlig olur. Şu halde arada lâekal yüz ay kadar bir fark var demektir. Maamafih bu babda salâhiyyetdar olan İbni esîr ve Kazıy cemâlüddîn ve Ebülfida gibi müverrihler bu farkın ehemmiyyeti olmadığına kail olarak mezkûr hadîsi kabul edip nakl eylemişlerdir. Netekim Ebülfida şöyle der: Benî ümeyye hulefası on dörttür evvelleri Mu'aviye ibni Ebi süfyan ve âhirleri mervanı ca'dîdir ve mülklerinin müddeti doksan küsûr senedir. Bu ise takriben bin aydır. Kazı Cemalüddîn ibni vasıl rahmetullah derki: İbni esîr, tarihinde şöyle demiştir. Hazreti Hasen Kûfeden yürüdüğü zaman ona bir recul ârız oldu da, ey mü'minlerin yüzlerini karartan = ya müsevvide vücuhılmü'minîn! Dedi, o da bana levm etme çünkü Resulullah sallâllahü aleyhi veselleme menamında gösterilmiş idiki Benî ümeyye onun minberine recülen ferecülen çıkıyor. Bu onun fenasına gitti, bunun üzerine Allah teâlâ inzal buyurdu « اِنَّـا اَعْطَيْنَـاكَ الْكَوْثَرَ » ve «

اِنَّـا اَنْزَلْنَـاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ، وَمَآ اَدْرٰيكَ مَالَيْلَةُ الْقَدْرِ، لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ اهـ » . görülüyor ki: bu müverrihler buna i'tiraz etmeyip elfi

şehrin takribî surette benu ümeyyenin mülküne işaret olmasını kâfi görerek hadîsi tarih noktai nazarından kabul eylemişlerdir. Buna göre asıl maksad mefhum, adedi tahkîk değil, benu ümeyye mülkünün mahdûd olan hayriyyetine ve müddetine takribî bir işaret ile Peygambere verilmiş olan kadir gecesinin gayri mahdud olan hayrını beyandır demek olur. Müverrihler zaıyf olan rivayetleri de kayd ede geldikleri cihetle bundan haddi
Sh:»5976

zatinde hadîsin sıhhatini kabul lâzım gelmezse de tarih noktai nazarından edilecek i'tiraza bir cevab teşkil etmek i'tibariyle bunun bir ehemmiyyeti bulunduğu da inkâr olunamaz. Bu i'tibar ile hadîsi mezkûr münker sayılmamak lâzım gelir. Ancak Tirmizînin Kasim ibni fadl, sikadır demesine, onun ise Beni ümeyye mülkünün ne ziyade ne eksik bin ay olarak hısab edilmiş olduğunu söylemesine nazaran bunun takrîbi değil, tahkîkî olması iktıza eder. Şu halde müverrihlerin sözü ile bunu nasıl te'lif etmeli veyâhud hangisini tercih eylemeli suâli varid olur.

Bizim kanaatimize göre muhaddisin mevsuk bir muhaddis olmak i'tibariyle tahkîki, müverrihin müverrih olmak i'tibariyle takrîbinden daha mürecceh olmak lâzım gelir. O halde ma'lûm olan tarihe karşı bunun vechi ne olabilir? Bunda fikrimizce üç vecih muhtemildir:

BİRİNCİSİ, hadîsin ba'zı rivayetinde « يَصْعَدُونَ عَلَى مِنْبَرِهِ » ba'zı rivayetinde « يَنْزُونَ عَلَى مِنْبَرِهِ » lâfızlariyle ifade edilmiş olduğuna göre mazmunu Benî ümeyyenin minbere

çıkışı, ya'ni mülkte terakkîsi müddeti üzerindedir. Bu ise Hışam ibni Abdilmelik ile nihayet bulmuş, ondan sonra ki sekiz sene devri inkıraz, ya'ni minberden iniş zamanı olmuştur. Hazreti Mu'aviyenin istıklâli kırk bir sene cümadelûlâsında, Hışamın vefatı yüz yirmi beş senesı rebiülevvelinde olduğuna göre mecmuu seksen üç sene on ay eder. Bundan ikinci Muaviyenin isti'fası ile Mervanın cülûsuna kadar geçen fasılai zaman gibi beş altı ay müddet tarh edilince mütebakî tam seksen üç sene dört ay kalırki bu da Kasimin dediği gibi ne ziyade ne eksik olarak tam bin ay eder.

İKİNCİSİ, mecmuı müddet olan doksan iki seneden Yezîdin vefatı üzerine Abdullah ibni zübeyr Hazretlerinin mu'arız olarak hılâfeti müddeti olan dokuz seneye

Sh:»5977

yakın zaman da Emeviyyenin istıklâlinden tarh edilmek lâzım geleceğine de işaret olabilirki bu da alettahkîk gün hısabiyle tetkîk olunsa aynî neticeye varılabilir.

ÜÇÜNCÜSÜ, Emeviyye mülükü içinde birinci Yezîdin zamanında Hazreti Hüseynin şehid edilmesi, dokuzuncuları olan ikinci Yezîd ibni abdilmelikin, on birincileri olan ikinci velîd ibni Yezîd ibni abdilmelikin, on birincileri olan ikinci velîd ibni Yezîd ibni abdilmelikin fisk-u fücurları hasebiyle hayırsızlıkla ma'ruf olan sekiz küsûr sene müddetleri doksan ikiden tarh edildiği surette de seksen üç sene küsür ay kalırki bu da aynî netice demektir. Şu halde bin ay ile iktifa olunması bu üç ihtimalden birine ve hattâ her birine işaret olacağı cihetle elfi şehir takrîbî değil, tahkîkî olarak bu husustaki istıkbali bütün inceliğiyle ifade eden bir vahyi mu'ciz olmuş olur. Bu surette Râzînin hikâye ettiği vechile Kazıy abdülcebbarın bervechi âtî i'tirazı da vârid olmaz.

Kazıy Abdülcebbar zikr olunan rivayete ta'n ederek demiştirki: bu bin ayın beni ümeyye eyyamı olması ba'îddir. Çünkü Benî ümeyye eyyamı mezmumdur. Allah tealâ kadir gecesinin fazıyletini zikrederken öyle

mezmum olan günlerle mukayese ederek zikretmez اهــ. Ya'ni « خَيْرٌ » ismi tafdıl olduğu için bin aydan daha hayırlıdır demek o bin ayın da hayır olmasını ıktıza eder. Bu ise Benî ümeyye günlerinin zemmi değil, medhi demek olacağı cihetle yakışmaz diye ta'n eylemiştir. Râzî de buna karşı demiştirki: bu ta'n, zaıyftır, Zira Benî ümeyyenin eyyamı saadeti Dünyeviyye i'tibariyle büyük günlerdir, Onun için Allah tealânın şöyle demiş olması mümteni' olmaz. «ben sana bir gece verdimki saadeti dîniyye i'tibarisinden çok daha hayırlı ve efdaldır. اهــ. Filvaki' Benî ümeyye günlerinin Resulullaha hoş gelmiyecek, fenasıha gidecek mesavîsi, şer cihetleri de bulunmakla beraber

Sh:»5978

büyük fütuhatı ve islâmın o sırada geçirmekte olduğu tefrika ve ihtilâl buhranlarının önüne geçerek vahdetinin iadesi gibi dinî, dünyevî hayr-ü saadet ciheteri de çok olduğu inkâr olunamaz. Elfi şehir hakkında bizim arz ettiğimiz mülâhazaya göre ise şer cihetleri tarh-u tayy olunarak öyle hayrı ihtiva eden aylarla iş'ar edilmiş olduğu cihetle zikr olunan ta'n ve i'tirazın vârid de olmıyacağı anlaşılır. Ve filhakikâ leyle'i kadir gerek meşhuru vechile Kur'anın ilk nâzil olduğu Nübüvvet gecesi olarak mülâhaza edilsin gerekse Bedr gecesi olsun iki takdirde de onun nice nice asırlara devletlere hâkim olan hayr-ü bereketi benîümeyye devletinin en hayırlı eyyam ve şühurundan daha hayırlıdır. Onların hayırlı günleri de bin ay kadar olacaktır denilmekte vâzıh bir ma'na ve mu'cize bulunduğunu inkârın ma'nası yoktur. Sonra bunu bir takımlarının zannettiği vechile Benîümeyyenin sırf aleyhine telâkkî etmek de doğru olmıyacaktır. Bununla beraber hadîsin rivayetten sıhhati tevsîk edilemeyip naklî kıymeti binnetice Tirmizînin dediği gibi zaıyf olmaktan kurtarılamadığı cihetle tefsiri yalnız buna ibtina ettirmek de doğru olamaz. Onun için en güzel ma'na bu rivayetlere ihtimal ile beraber İbni Cerîrin dediği gibi mutlak olarak leylei kadirde amel, leylei kadirde bulunmıyan bin ay amelden daha hayırlıdır diye anlamaktır ki bu da onun hayriyyeti gayri mahdud olduğunu beyan ile Peygamber ve ümmetine bir tebşiri mahsustur. Şimdi onun hayriyyeti şöyle beyan

olunuyor:

4. ﴿تَنَزَّلُ﴾ -Fi'li muzari' aslı tetenezzülüdür. Ya'ni iner de iner: peydepey iner

﴿الْمَلٰٓئِكَةُ﴾ Melekler ﴿وَالرُّوحُ فِيهَا﴾ ve Ruh onda- Şihabın beyanına göre bu «

فِيهَا » zamirinde iki vecih vardır.

Sh:»5979

BİRİSİ, leyleye râci' olmasıdır ki bu surette Ruh, melâikeye ma'tuf olarak; o gecede Melâike ve Ruh

peyderpey iner demek olur, zâhiri de budur.

İKİNCİSİ, Melâikeye râci' vâv da haliyye olmaktır ki Ruh içlerinde olarak Melâike iner demektir. Ekser

müfessirînin kavline göre Ruhtan murad Cibrildir. Ba'zıları da Ruh büyük bir Melektir ki Semavat ve Arzı yutsa ona bir lokma olur demişler. Burada « وَلَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ » gibi revh-u rahmet ma'nasına olduğunu da söylemişlerdir ve daha muhtelif kaviller vardır. Ammede, sûrei Mearicde, sûrei İsrada « قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » âyetinde geçen tafsîlâta da bak. Her halde bundan ruhun Melâikeden ehass olduğu anlaşılır. Ba'zıları bunların Semai Dünyaya indiğini söylemişlerse de zâhir, Arza ve Kadre mazher olan kimselere inmeleridir. ﴿بِاِذْنِ رَبِّهِمْۚ﴾ rablerinin izniyle -inerler, âyette rab, müfred, muzafı ileyhi olan hüm zamiri cem'idir. Lisanımızda rablerinin diye tercemesinde rab, cemi' imiş gibi bir iltibas hasıl oluyor. Yanlış anlaşılmasın, murad kendilerinin rabbı olan Allah teâlânın izniyle inerler demektir. « وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَۚ » buyurulduğu üzere Melâikenin nüzulü Allahın emriyle olduğu ma'lûm iken bunu tasrihin fâidesi bu işin bilhassa ehemmiyyet ve azametine tenbihtir. ﴿مِنْ كُلِّ اَمْرٍۙ﴾ her emirden -bu « من » makabline de maba'dine ve müteallık olabilir. Evvelkine göre ecliyye olarak « تَنَزَّلُ » ye müteallık, ya'ni o gece infazına takdir, tealluk eden her emir için demektir deniliyor. Maamafih izne müteallık olması daha yakındır. Hep hayra müteallık veya dîne ve Dünyaya müteallık infaz olunacak her emirden iznile demek olur ki bu surette izni tasrihın asıl hikmeti bu ta'mim olduğu da anlaşılır. Zira bu gece ilerisi için hâkim her türlü mukadderatın ta'yin ve tefrikı gecesi olduğundan sair evkatta olduğu gibi sade bir emri mahsusa müteallık

izn ile değil, her emirden izn ile inerler. « قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى » mucebince, ruh emri rabbanîden olduğu cihetle burada « مِنْ كُلِّ اَمْرٍۙ », ruhun Ruhı a'zam ve Melâikenin nüzulü de o Ruhı a'zamın nüzulü maiyyetinde olduğunu ma'nen bir beyan gibi de olur. « يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِه۪ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ » mazmunu olmak da melhuzdur. Ruhun Cibril ile tefsiri bu ma'naların hepsine salihtir. Ancak her emrin hayr-ü şerre de umumu ihtimaline karşı kadre mazher olacaklar hakkında şer ihtimalini def' için buyuruluyor ki 5. ﴿سَلَامٌ﴾ bir selâm -ya'ni mahzı selâmettir. Yâhud tarafı ilâhîden bir selâmdır.

Melâike mü'minlere selâm verir dururlar, « مِنْ كُلِّ اَمْرٍ » buna merbut olduğuna göre her emirden, korkulu her şeyden selâmettir. Yâhud selâmet müjdesi, selâmet tebliği olan bir selâmdır. ﴿هِىَ﴾ o gece ﴿حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾ ta fecrin tulûuna veya tulûu zamanına kadar- daha Türkçesi tan atıncıya, sabah oluncıya kadar. Bu ma'naya göre « سَلَامٌ » mukaddem haber, « هِىَ » muahhar mübtedadır. Bu takdirde « سَلَامٌ » da vakf edilmemek lâzım gelir. Lâkin bundan başka İbni Abbastan merviy olarak « سَلَامٌ » üzerine vakıf da tecviz edilmiştir ki bu surette selâm mahzuf mübtedanın haberi olarak « هِىَ مِن كُلِّ اَمْرٍ سَلَامٌ » mealinde bir cümle, « هِىَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ » de mübteda ve haber olarak ayrı bir cümle olmuş olur. Masdarın ma'mulünü takdim câiz olmadığı hakkındaki ka'idei nahviyye ile olan ıtiraza zarfların bundan istisnâsiyle cevab verilmiş olduğu da meşhurdur. Bununla beraber bize öyle geliyor ki burada selâm, « قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ » kavlindeki selâm gibi haberi mahzuf mübteda yâhud min külli emr mukaddem haber olarak Melâikeden veya doğrudan doğru tarafı ilâhîden selâm olmak üzere bir cümlei mu'teriza olması münakaşaya hiç mahal bırakmaz ve her hangisi olursa olsun asıl murad kadir gecesinin mutazammın olabileceği bir tazyık mefhumundan veya emrin umumundan dolayı Peygamber ve ümmetine bir şerr-ü zarar

ihtimalini def' ile mahza hayr-u selâmeti takrir ve tebşirdir. Taybî gibi ba'zıları « سَلَامٌ » da vakfı tecviz etmemişler ve demişlerdir ki: Bu surette « هِىَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ » beyanının bir fâidesi olmaz. Çünkü her gecenin sabaha kadar olduğu ma'lûmdur. Fakat bunda da o fevkal'âde olan hayr-u selâmetin ba'zı saatlara münhasır olmayıp sabaha kadar mümtedd olduğu, lâzımı fâideihaber kabîlinden olarak, iş'ar edilmek fâidesi bulunacağı inkâr olunamaz. İşte kadir gecesi büyük büyük mukaddetarın ta'yin ve infazı zımnında her emirden me'muriyyeti haiz Melâikenin ve ruhun peyderpey nüzuliyle Arz üzerinde büyük bir tazyîk husule getiren fevkal'âde büyük bir ruhaniyyete mazhar ve sabah oluncıya kadar böyle hayır ve selâmet olan büyük bir gecedir. Böyle bir gecenin sabahı ise mahzı hayr-u selâmet olacağı evleviyyetle sâbit olur. Ya'ni bura da hayr-u selâmet ma'nasına nazaran «hattâ» gayesinde mefhumı muhalif yoktur, hattâ gece mefhumuna nazaran ıskatı mavera ifade ederse de asıl masîka leh olan hayr-u selâmet mefhumuna nazaran ıskat için değil, meddi hukm içindir. Zira « وَالصُّبْحِ اِذَٓا اَسْفَرَ » ve « وَالضُّحٰى » kasemlerinden de müsteban olduğu üzere fecrin tulûu ve sabahın isfarı ve duhanın intişarı âdeten bişaret delilidir. Netekim Râzînin nakli vechile bu gecenin gündüzünü istitba' etmesi mes'elesinde imam Şa'bî demiştir ki: Evet gündüzü de gecesi gibidir. Bunun selâm-u selâmet olmasına verilen ma'nalar şunlardır: -1, Melâikenin mü'minlere selâm ve duâsının kesreti -2, Şürur ve afattan sâlim olmak ma'nasına ayni selâmet ve menfeat ve hayr olması ki Şeytanın tasallutundan selâmet ma'nası da bunda dahildir. -3, Ebumüslimin kavline göre müz'ıc rüzgârlardan, saıkalardan ve bunlara mümasil ezâlardan sâlim olmasıdır. -4, eczasından her birinde ıbadet bin aydan hayırlı olmakta tefavütten sâlim olmasıdır. Çünkü diğer gecelerde farz sülüsi evvelinde, nefil evsatında, duâ seherde olmak müstehabdır.

Şu da ma'lûm olsunki bu mubarek gecede duâ mesnundur. O icabet vakıtlarından birisidir. İmam Ahmed ve sahih diyerek Tirmizî, ve nese'î ve İbni Mâce ve daha diğerleri Hazreti Aişeden şöyle rivayet etmişlerdir demiştirki: yaresulallah! Dedim; kadir gecesine rastlarsam ne diyeyim? Buyurdu ki: «

اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنّى = Allahım sen afüvsün, afvi

seversin, benden afiv buyur, de!». Kezlik namaz ve sair envaı ıbadat ile cehd ederek çalışmak da mesnundur. Süfyanı sevrî demiştirki, o gece duâ güzel olur. Resuli ekrem sallallâhü aleyhi vesellem Hazretleri Ramazan geceleri cehd ile çalışır, ve tertil ile Kur'an okurdu, rahmet âyeti geçtikçe ister, azâb âyeti geçtikçe teavvüz ederdi. İbni Receb de demiştirki: ekmel olan namaz, kıra'et, duâ, tefekkür beynini cem' etmektir. Aleyhissalâtü vesselâm bunların hepsini yapardı. Bahusus aşrı ahîrde daha ziyade yapardı. Ba'zıları demişlerdirki teravih ile kıyam husule gelir, beyhekî enes ibni Mâlik radiyallâhü anhten şöyle rivayat etmiştir: Resulullah buyurduki her kim şehri Ramazan çıkıncaya kadar akşam ve yatsu namazlarını cema'at ile kılarsa Kadir gecesinden çok bir hazz alır. Mâlik ve İbni ebî şeybe ve İbni zencûye ve beyhekî saıyd ibni müseyyebden rivayet eylemişlerdirki: Kadir gecesi yatsu namazında cema'atta hazır bulunan ondan nasîbini almış olur. İbni Haceri heytemî rahmetullahi aleyh Tuhfetülmuhtacde derki: Kadir gecesini görene ketm etmesi mesnuntur. Onun kemaliyle fadlına ancak Allah te'alânın muttali' kıldığı kimseler nâil olur. اهـ. Kadir gecesini görmek ne demek olduğu hakkında da ulemâ hayli bahisler yapmışlardır. Âlûsînin beyanı vechile zâhir olan budurki: onu görmek demek ona mahsus olan envar ile Melâikenin nüzulü gibi hasaise ılmi ifade eden alâmatı görmek yâhud öyle bir ılmi ifade eden ve hakikatı ancak ehline ma'lûm olan bir keşfe irmektir.

Sh:»5983

Kadir gecesi meşhuru vechile Kur'anın nâzil olduğu veya sabahında Bedr zaferinin vuku' bulduğu gece olduğuna göre o bir kerre olmuş geçmiştir. Her sene Remazanda olacak olan onun şeref ve hatırasıdır demek olur. Netekim ba'zıları onun bir kerre olup mürtefi' olduğuna kail olmuşlardır. Lâkin kadir gecesi onlardan dolayı değil, onlar kadir gecesine müsadif olmuş olduğuna göre de Leyleikadir bütün sene içinde gizli olup en ziyade Ramazanda ve en ziyada aşri ahîrde ve en ziyade yirmi yedinci veya sonuncu gece olmak ihtimali agleb bulunan mübarek bir takdir gecesi olarak tekerrür ederki ma'ruf olan cumhur kavli de

budur. « خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ » âyetinden zâhir olan da bu gecenin seyyidüleyyam olan Cum'a

ve Arefe gecelerinden de efdal olmasıdır. Maamafih bunda da hayli münakaşa edilmiştir. Bu âyet mucebince bunun Mi'rac gecesinden de efdal olması ıktiza eder. Fakat yukarılarda da geçtiği üzere Resulullah hakkında Mi'rac gecesi efdal, ümmet hakkında da kadir gecesi efdal olduğu söylenmiştir. Lâkin kadir gecesi sene içinde devr eder gizli bir gece olduğuna göre bu azîm vukuatın hepsi birer kadir gecesine tesadüf etmiş olmak bütün ihtilâfı ref' edecek olan en güzel bir vecih olmuş olur. Bunlar içinde Kur'anın ilk nâzil olduğu kadir gecesi ise hepsinden efdal olan yekâne kadir gecesi olmak gerektirki her Ramazanın yirmi yedinci gecesi olmak gerektirki her Ramazanın yirmi yedinci gecesi bunun devri senevîsi olmak şerefiyle hafî olan kadir gecesine isabeti en ziyade melhuz bulunan bir gece olduğu cihetle ekseriyyet kavli burada toplanmıştır. Bunun gündüzünde de gecesi gibi duâ ve ıbadet ile mücahede mesnun olur. Ki bunda ihtilâfı metali' hasebiyle husule gelen tefavüt de bertaraf edilmiş olur. Zira ma'lûmdurki arz üzerinde bir yerde gece olurken diğer bir yerde gündüz olur her iklimde bulunan kendi gecesini ihya ile aynı hayr-ü selâmetten müstefid olabilirse de gündüziyle Sh:»5984

beraber hisab olunmak icabet için daha ihtiyatlı demektir.

Bütün bu beyandan sonra Sûrenin makabline rebtından çıkacak olan ma'nâ da şu olur: o okunması emr olunan Kuranı böyle bir kadir gecesinde indiren biz rabbın azîmüşşan olduğumuz için ancak bize secde et ve yaklaş. Bu ma'nada ise Mi'rac Gecesinin daha yüksek olduğunu anlamak kabil olur. Cenabı Allah biz kullarını da leylei kadrin hayr-ü fadlına iren ıbadı salihîni zümresine ilhak eyliye. Âlûsînin kaydettiği vechile Sofiyye ıstılâhında Leylei kadir sâlikin mahbubı hakka nisbetle kadr-ü mertebesini tanıyacağı bir tecellîi hassa irdiği gecedir ki o gece sâlikin ayni cem'a ve ma'rifette bâliğler makamına ilk duhülü vaktıdır. Netekim İbni Fârıd bu ma'nada şunu ne güzel söylemiştir:

و كل الليالى ليلة القدر ان دنت كما كل ايام اللقا
يوم جمعه

Eğer o sevgili yaklaşırsa bütün geceler Kadir gecesidir. Nasıl ki bütün lika günleri Cum'a günüdür. Şeyhın bu beytinde Cum'a gününün Leylei kadirden efdal olması kavline de işaret vardır. «

وَاللّٰهُ الْهَادِى وَلَا مَقْصُودَ اِلَّا هُوَ. » "Allah doğru yolu gösterendir, ancak

maksûda şâyân O'dur."

BEYYİNE

٩٨ سُورَةُ الْبَيِّنَةِ

Beyyine Sûresi, Kayyime Sûresi, Münfekkîn, Sûresi Beriyye Sûresi, Lemyekün Sûresi dahi denilen bu Sûrenin Mekkî veya medenî olduğunda ihtilâf edilmiştir. Bahirde der ki: Cümhur kavlinde mekkîdir. İbni Zübeyr ve Ata ibni Yesâr medenî demişlerdir. Bunu ibni Atıyye söylemiş, halbuki Kitabı tahrirde: Medenîdir, cümhur kavli budur. Ebu Salih, İbni Abbastan mekkî olduğunu rivayet etmiş. Yahya ibni Selâm da bunu ihtıyar eylemiştir اهـ. Alûsî der ki: Îbni Gars de: Eşher olan mekkî olmasıdır, demiş, İbni Merdûye de bunu Hazreti Aişeden rivayet eylemiş, maamafih İbni Kesîr bunun medenî olduğuna cezm etmiş ve buna şununla istidlâl eylemiştir: İmam Ahmed ibni Hanbel ve Mu'cemi sahabede İbni kani' ve Taberanî ve İbni Merdûye, ebî Haysemetel'bedrîden tahric eylemişlerdir demiştir ki: «

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ » âhirine kadar nâzil olduğunda

Cibril aleyhisselâm: Ya Resûlullah! Rabbın sana bunu ubeyye okumanı emrediyor, demiş, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem de Ubey radıyallahü anhe: Cibril bana bunu sana okutmamı emretti buyurdu, Ubey, ben anıldım damı ya Resûlallah! Dedi, evet buyurdu, o da ağladı ve işte bu esahtır اهـ. Ya'ni medenî olması esahtır. Buharîde ve Katadeden Enes ibni Mâlik radıyallahü anhten şöyle rivayet eylemiştir: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretleri: Allah teâlâ bana

« لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا » yı sana okumamı emr etti» buyurdu «Allah benim adımı da mı andı « وَسَمَّانِى » dedi, evet buyurdu, bunun üzerine Ubey ağladı « فَبَكَى » Buharînin diğer iki rivayetinde ise « لَمْ يَكُنِ » yerine Kur'an denilmiştir.

Âyetleri - Sekizdir, Bısrîde dokuz.

Fasılası - هـ Harfidir.

Evvelki Sûreye münasebeti: Ondaki inzalin hikmetini beyan gibi olmasıdır.

Sûrei Hücurattan sûrei Büruca kadar «Tıvali mufassal», denildiği gibi oradan bu « لَمْ يَكُنِ » sûresine kadar «Evsâtı mufassal», bundan âhire kadar da «Kısarı mufassal» denilir, kütübi Fıkhiyyede beyan olunduğu üzere sabah ve öğle namazlarının farzlarında tıvali mufassal, ikinci ve yatsuda evsâtı mufassal, akşamda kısarı mufassal okunmak müstahsendir, yani zaruret ve hacet hali müstesna olmak üzere bu namazlarda bu Sûreler mikdarınca okumak sünnet, her rek'atte bunlardan tam bir sûre okumak sünnet, her rek'atte bunlardan tam bir sûre okumak müstahsendir. Hazreti Ömer radıyallahü anh Ebu Musael'eşarîye yazmıştı: Fecir ve zuhurda tıvali mufassal ile, asır ve ışâda evsatı mufassal ile mağribde kısarı mufassal ile kıraet et!. Mufassal yukarılarda da geçdiği üzere Kur'anın süb'i sabi'ine ıtlak olunur, çünkü besmele ile çok fasl edilmiştir, yâhud fasılaları çoktur, yâhud bunlarda mensuh pek azdır. Mufassalâtın evveli nereden başladığı hakkında ihtilâf edilmiş ise de sahih olan hücürattan başlamasıdır. İbni Şerif bu ihtilâfı şöyle nazm etmiştir:

مفصل قرآن باوله اتى خلاف فصافات و قاف و سبح

و جاظئية ، ملك ، و صف ، قتالها و فتح ، ضحى ،

İtkanda Rahman ve insan, iki kavli daha naklederek on iki kavle iblâğ eylemiştir. Lâkin Hanefiyyece esahh olan zikrolunduğu üzere hücürattan başlar. Dürri muhtarda bürucu tıvalden, lem yekünü evsattan saymış, gayeyi mugayyada idhal eylemiştir, tafsîli ibni Abdinde vardır.

Sh:»5987

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
﴿١﴾ لَمْ يَكُنِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِك۪ينَ
مُنْفَكّ۪ينَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٢﴾ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا
مُطَهَّرَةً ﴿٣﴾ ف۪يهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٤﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٥﴾ وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا
لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَ حُنَفَٓاءَ وَيُق۪يمُوا الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ د۪ينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٦﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ
اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِك۪ينَ ف۪ي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ اُو۬لٰٓئِكَ
هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِۜ ﴿٧﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
اُو۬لٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِۜ ﴿٨﴾ جَزَٓاؤُ۬هُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ
تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًاۜ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿﴾

Sh:»5988

Meali Şerifi

Ehli kitab ve müşriklerden o küfredenler: infilâk edecek değildi gelinciye kadar kendilerine beyyine 1 Allahdan bir Resul, peyderpey mutahhar sahifeler okur öyle ki onlarda bütün 2 "Kütübi kayyime" 3 Böyle iken o kitab verilmiş olanlar ancak geldikten sonra ayrıldılar kendilerine o beyyine 4 Halbuki onlar ancak şununla emr olunmuşlardı: hak perest müvahhid (hanîfler) olarak dîni Allah için halis kılarak yalnız Allaha ıbadet etsinler ve namazı dürüst kılsınlar ve zekâtı versinler, ve odur "dîni kayyime" 5 Küfr edenler: gerek Ehli kitabdan olsun gerek müşriklerden muhakkak Cehennem ateşindedirler, orada muhalled kalacaklardır, onlardır bütün "şerrülberiyye" 6 Muhakkak ki iyman edip yarar ameller yapanlar onlardır bütün "hayrulberiyye" 7 Onların mükâfatı rableri ındinde altından ırmaklar akar Cennetlerdir, onlar içinde ebediyyen muhalled olacaklar, Allah onlardan hoşnud, onlar da ondan hoşnud, bu işte rabbına haşyet duyanlara 8

1. ﴿لَمْ يَكُنِ﴾ değildi ﴿الَّذ۪ينَ كَفَرُوا﴾ o küfr edenler:

﴿مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ﴾ ehli kitab ve müşriklerden -min teb'îzıyye veya

beyâniyye, mahzufe müteallık olup kâiniyne min ehlilkitabi velmüşrikine yâhud elkâ'inune min ehlilkitabi velmüşrikîn takdirinden zarfı müstekarr, o küfr edenlerin hali veya sıfatıdır. Bu iki kısımdan kâfirler veya iki kısım kâfirlerki ba'zısı Ehli kitab ba'zısı Müşrik, yâhud hem Ehli kitabdan hem de Müşriklerden olan kâfirler, demek olabilir. Zira «vâv» ın atfı rabıttan sonra da evvel de olmak mümkindir. Bu üçüncü takdirde bilhassa Ehli kitabdan oldukları halde Allaha veled isnad etmek veya teşbihe kail olmak gibi her hangi bir vechile sarîh veya zımnî şirke kail olanlar kasd edilmiş olur.

Sh:»5989

Üçüncü âyette yalnız Ehli kitab zikr olunmasına bu ma'nâ daha akrebdir. Ehli kitab Yehûd ve Nesârâdır. Burada Ehli kitab ünvaniyle ifade edilmeleri bunlar içinden Allaha küfredenlerin küfürleri, ya'ni Kur'ana ve Resulullaha iyman etmemeleri, mensûb oldukları kitablarına: Tevrata ve İncîle dahi küfür ma'nasında olduğunu iş'ar içindir. Müşrikler, Allah tealâya asnamdan veya gayrisinden her ne suretle olursa olsun şirk i'tikad edenler, ya'ni Allahdan başkasına ulûhiyyet isnad eyliyenlerdirki putperestlerden e'amdır. Zatiilâhın te'addüdüne kail olan hernevi' «politeiste» lere ve Allahı tanımayıp « اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » ve « مَاعَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرِى » diyen Fir'avn gibi vahdet suretinde olsun hevasını ilâh ittihaz eden veya Allahdan başka herhangi bir şey'e müstekıllen veya müştereken ma'budluk pâyesi verenlerin hepsine şâmildir. Çünkü Allah te'alâ zatında ma'bud bilhakk olduğu için ondan ulûhiyyetin selbine imkân olamıyacağı cihetle ondan başka herhangi bir şey'e gerek iştirâk ve gerek istıklâl suretiyle ma'budluk isnad etmek haddizatinde şirkdir. Vahdeti zat ile beraber sıfatın kesreti şirki ıktiza etmez. Şirk ancak zati ilâhda küllî veya cüz'î kesret i'tikadındadır. Onun için zevatı selâse demek olan ekânîmi selâsenin ittihadı suretiyle iddi'a edilen teslîs tevhidi hakikatte tevhid değil, zatın hem te'addüdü hem ittihadı da'vâsını tezammun ettiği için hem şirk hem tenakuzdur. Burada « لام » cins için olarak « الْمُشْرِكِينَ » gerek putperest ve gerek saire alelumum müşriklere şâmildir, gerçi ba'zıları ahde haml ederek putperestlere tahsîs etmişler. Çünkü Mekke ve Medîne ve havalisinde bulunan Arab müşrikleri putlara tapıyorlardı, burada maksad da onlardır demiş iseler de ahid ma'nası daha evvel « الَّذِينَ كَفَرُوا » da mülâhaza edilmek kâfîdir. O ma'hud kâfirler umum ehli kitab ile umum müşrikler cinsi içinden ba'zıları olmuş olur. Böyle ehli kitab cinsi ile müşrikler cinsi

Sh:»5990

içinden küfür etmiş olan o kâfirler, yâhud ehli kitabdan olmakla beraber müşrik olan kâfirler

﴿مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾ kendilerine beyyine gelinceye kadar infikâk edecekler değil idi -ya'ni bulundukları o hallerinden ayrılacak, ayırtlaşacak değiller idi.

MÜNFEKKÎN, « لَمْ يَكُنِ » ün haberidir. «Hattâ» da ona müteallıktır.

BEYYİNE, ma'lûm ki nur gibi kendisi beyyin, ya'ni gayet açık olup da başkasını da beyan eden açıklatan demektir. Onun için müddeıynin da'vasını açık, vâzıh surette beyan ve isbat eden şâhide, sağlam nâtık huccete ve mu'cizeye beyyine ıtlak edilir. Burada da hakkı beyan ve isbat edecek açık ve kat'î hucceti nâtıka veya mu'cize demektir ki murad ne olduğu şununla beyan olunmuştur: 2.

﴿رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ﴾ Allahdan bir Resûl -beyyineden bedeldir. Yâhud « هِىَ رَسُول »

takdirinde mübtedai mahzufun haberi olarak beyyineyi tefsirdir. Ya'ni Allah tarafından risaletle gönderilmiş bir Peygamber gelinciye kadar infikâk edecek değillerdi. Öyle bir Resûl ki

﴿يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً﴾ mutahher, ya'ni tahriften, töhmetten, yanlışlıktan, bâtıl şübhesinden ârî, kirli eller dokunmaz « لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ » mısdakınca gayet temiz sahîfeler okur. (« عَبَسَ » sûresinde geçen « فِى صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ بِاَيْدِى سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ » âyetlerine bak) Öyle temiz sahifeler ki 3. ﴿فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴾ onlardadır bütün kütübi kayyime -ya'ni doğru sâbit kitablar, bozulmaz, paydâr hak yazıları o temiz sahifelerin içindedir. Ki bunlar işte o « اِقْرَاْ » diye okunması emrolunan Kur'an sahîfeleri, Kur'an sûreleridir. O kâfirler, böyle temiz sahîfeler okuyacak bir Allah Resûlü gelinciye kadar bulundukları hal ve

Sh:»5991

vaz'iyyetten, dîn ve akîdeden ayrılacak değillerdi, öyle bir beyyine gelmedikçe temamen hak ve tevhid dinini bilip de birleşecek ve hallerini değiştirecek bir vaz'iyyette bulunmıyorlardı ve bunda ma'zur olabilirlerdi. Zira « وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا » dır. Lâkin öyle bir beyyine, bir Allah Resûlü geldikten sonra küfre sapıp da eski hallerinden ayrılmamakta ısrar etmelerine hiç bir sebeb ve ma'ziret olamazdı ve işte onun için böyle bir Resûl gönderilmiş ve kadir gecesi o Kur'an indirilmiştir. 4. ﴿وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ﴾ fakat o kendilerine kitab verilenler -ya'ni o ehli kitab, veya bilhassa onların uleması olan okur yazar takımı ﴿اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَاجَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾ ancak kendilerine o beyyine geldikten sonra ayrıldılar, tefrikaya düştüler- kimisi o beyyineye o Resûle iyman ettiği halde kimisi küfre sapıp eski hallerinde kalmakta ısrar ederek tefrika çıkardılar. O beyyine karşısında cahiller ve müşrikler için bile ma'ziret kalmamış iken kitab verilmiş olanların hiç bir ma'zireti kalmadığı ve mücerred heva ve inadlarından dolayı küfür ve tefrikaya saptıkları ve binaenaleyh beyan olunacağı üzere müşrikler gibi Cehennem azâbına istihkakları bu suretle şübhesiz olarak tebeyyün etmiş oldu.

Fahri Râzî, tefsirinde bu üç âyet hakkında der ki: Vâ idî Kitabülbesîtte: Bu âyet Kur'andaki âyetlerin gerek nazım ve gerek tefsir itibariyle en zorudur ve kibarı ulemadan bir takımları bunda sendelemiştir, demiş, fakat işkâlin keyfiyyetini telhîs etmemiştir. Ben derim ki işkâlin vechi şudur: Âyetin takdiri: O küfr edenler kendilerine Allahdan Resûlü olan beyyine gelinciye kadar infikâk edecek değildiler demektir. Sonra infikâkleri ne şeyden; Allah teâlâ onu zikr etmemiştir. Lâkin murad, bulundukları küfür halinden demek olduğu ma'lûmdur. Binaenaleyh takdir «

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مُنْفَكِّينَ عَنْ كُفْرِهِمْ حَتَّى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

الّتِى هِىَ الرّسُولُ »

Sh:»5992

demek olur. Sonra da «hattâ» intihai gaye içindir. O halde bu âyet şunu ıktiza eder ki o Resûl gelince onların küfürlerinden münfekk olmaları lâzım gelir. Bundan sonra da «

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَاجَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ

» buyurulmuştur. Bu ise o Resûl gelince onların küfürleri artmış olmasını iktiza ediyor. İşte bundan dolayı iki âyet beyninde zâhiren bir münafat var gibi görünüyor. İşte benim zannıma göre işkâlin müntehası budur: Buna cevab ise bir kaç vechiledir:

BİRİNCİSİ: ve en güzeli Sahib keşşafın telhîs ettiği vecihtir. Şöyleki: ehli kitab ve putperest iki fırkadan kâfirler, bi'seti Muhammediyyeden evvel diyorlardıki: biz bulunduğumuz dînimizden ayrılmayız onu terk etmeyiz tâ o Tevrat ve İncilde yazılı mev'ud olan Peygamber gelinciye kadarki o Peygamber Muhammed aleyhisselâmdır. Allah tealâ evvelâ onların o sözlerini hikâye etmiş sonra da «

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ » buyurmuştur. Ya'ni onlar o Peygamber geldiği

zaman hakk üzerinde ittifak ile bir kelimede toplanmak va'dediyorlardı, sonra da haktan asıl ayrılmaları ve Küfürde kararları o Resûl gelince oldu demektirki bunun, kelâmda nazîri fakîr bir fâsık kendisine nasîhat eden va'ıza «Allah bana bir zenginlik verinciye kadar ben bu halden ayrılmam» demiş, sonra da Allah ona zenginlik vermiş fakat o bunun üzerine fıskını daha ziyade artırmış, o vakıt o va'ız da ona «sen zengin oluncıya kadar fısıkdan ayrılmıyacaktın halbuki başını asıl zengin olduktan sonra fıska daldırdın!» Demiş olması gibidirki bu sırf onu tevbih ve ilzam için evvelki sözünü ihtar demektir. Bu cevabın hasılı şu olur: «

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا ... مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ » kavli

onlardan hikâyedir. «

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَاجَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ

» kavli de vaki'i ıhbardır. Ma'na da onlar va'dlerinde durmadılar, dediklerinin hılâfı oldu demektir.-

İKİNCİSİ: « لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا » o kâfirler kendilerine o

beyyine

Sh:»5993

gelince dahi küfürlerinden infikâk edecek değillerdi ma'nâsındadır. Kazıy abdülcebbar böyle demiş, lâkin lügatte «hattâ» nın bu ma'nası olmadığı söylenmiştir.-

ÜÇÜNCÜSÜ: münfekkîn küfürden infikâke değil, beyyine olarak gelecek Resûlün menakıb ve fezailini anmaktan infikâk etmedikleri ma'nasına olmalıdır. Ya'ni Muhammed aleyhisselâm gelinciye kadar onun menakıbını zikretmekten ayrılmıyorlardı. Fakat o gelince ayrıldılar, her biri bir kavil söyler oldular demektir. Ki bunun nazîri sûrei Bekare de geçen «

وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُواۚ فَلَمَّا جَآءَهُمْ

مَاعَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ » âyeti olur.-

DÖRDÜNCÜSÜ: Resûl gelinciye kadar küfürden münfekk olmıyacaklardı demektir. «Hattâ» kelimesi de

o geldikten sonraki halin evvelkinin hılâfına olmasını iktiza eyler vaki' de böyle olmuştur. Çünkü mecmuu o küfürde kalmadılar, ba'zısı mü'min ba'zısı da kâfir oldular. Bu kadarı da «hattâ» nın medlûliyle amele kâfidir.-

BEŞİNCİSİ: Peygamberin bi'setinden evvel kâfirler küfürlerinde tereddüdsüz idiler, bulundukları dînin hakkıyyetini cezm ederek i'tikad ediyorlar, ondan ayrılmıyorlardı. Yehûd, yehûdîliğinde, Nasranî nasrâniliğinde, müşrik şirkinde hasılı her biri kendi dîninde kalmak, ondan ayrılmamak azm ve ıtikadında müttefik bulunuyorlardı, fakat Resûlullah ba's olununca alışmış yapışmış oldukları eski dînleri hakkındaki cezm-ü ıtikadları mütezelzil ve evvelki fikr-ü kanaatleri perişan oldu, her biri kendi dîninde, mezhebinde, da'vasında sarsıldılar, ayrılmağa başladılar, maamafih tamamiyle iymana da gelmediler, kimisi iyman ettiyse de kimisi de etmedi, tefrika çıkardılar, fakat böyle eski dînlerinin çürüklüğünü anlamış oldukları halde o Resûle iyman etmeyip de tefrika çıkaran Ehli kitabın bu teferrukları ılimsizlikten,

Sh:»5994

delilsizlikten dolayı şekk-ü şübheye bir hakları olduğu için değil kendilerine apaçık beyyine geldikten ve hak tebeyyün eyledikten sonra mücerred heva ve inadlarından dolayı oldu. Evvelki âyette infikâk, sonrakinde tefrika ta'bir olunmasında bu ma'naya bir işaret vardır. Çünkü bir şeyin bir şeyden infikâki ona yapışmış iken kopup ayrılması demektir. Tefrika da dağılmaktadır. Bu suretle de Peygamberin bi'setinden sonraki hal evvelkine benzememiştir. Bu da «hattâ»nın medlûlüdür. Râzî bu beş vechi hikâye ve beyan etmiş olmakla beraber kavli muhtar birinci vecih olduğunu da ıhtar eylemiştir. Ancak birinci vecihte infikâkin müteallakını « مُنْفَكّٖينَ عَنْ كُفْرِهِمْ » diye küfür lâfzıyle takdir etmiştir. Sahib keşşaf ise « دٖينِهِمْ » lâfzıyle takdir eylemiş. Evvelki âyetin hasılı manâsı: onlar beyyine gelmedikçe dînlerine yapışacaklar, onu bırakmayacaklardı demek olduğunu söylemiştir, işkâlin halli noktai nazarından maksad bir olmakla keşşafın ifadesi daha incedir. Ve üçüncü, dördüncü, beşinci vecihlere de muhtemildir. Ebüssü'ud ve daha bir çokları da keşşafın birinci vechi üzerinde yürümekle beraber infikâkin müteallakını mukaddema üzerinde bulundukları şey « عَمَّا كَانُوا عَلَيْهِ » diye takdir etmişler ve bunu o va'dile tefsir ederek şöyle demişlerdir: ya'ni mukaddema üzerinde bulundukları hâldirki âhirzamanda basolunacak Resule iyman ve hakka ittiba' edeceklerine dair va'd ve incazına azimleridir. Ehli kitabdan bu va'din vukuunda şübhe yoktur. Hattâ onlar onunla Allahdan fütühat dileyorlar «

اَللّٰهُمَّ افْتَحْ عَلَيْنَا وَانْصُرْنَا بِالنَّبِىِّ الْمَبْعُوثِ فِى اٰخِرِ الزَّمَانِ

» diye duâ ediyorlardı ve müşriklerden olan düşmanlarına karşı «bizim dediğimizi tasdık edecek bir Peygamberin çıkması zamanı yaklaştı. Biz onunla beraber olup sizi Âd-ü İrem gibi katl edeceğiz» diyorlardı. Müşriklerin o va'dde bulunduğuna gelince gerek ki ehli kitabdan şayi' olduktan sonra onların da müteahhirîni onun sıhhatına itikad ederek o va'dde bulunmuş olsunlar. Netekim böyle olduğuna

Sh:»5994

şu da şehadet eder ki Resûllullah hakkında gidip ehli kitaba soruyorlar: Bu sizin kitabınızda mezkûr olan mıdır? Diyorlardı. Bu suretle hepsi o Peygamber gelinceye kadar o va'd ve azimden ayrılmadılar. Fakat o geldikten sonra Ehli kitab küfre saparak tefrika çıkardılar اهـ.

Bunun hulâsası: O kâfirler Peygamber gelinciye kadar bulundukları halden infikâk etmediler ve etmemeleri lâzım gelirdi, lâkin ettiler demek oluyor. Filvaki' infikâkin müteallakî, onların bulundukları hal olmak daha zâhirdir. Ancak bunu o va'd ve azm ile tefsir etmek sûrei Bekare âyetine muvafık olsa da müşriklere teşmili ıtibariyle biraz dolambaclı geliyor ve bundan murad bulundukları dînleri veya küfürleri olmak daha mütebadir görünüyor. Bundan ise infikâk etmemeleri değil, bil'akis infikâk etmeleri matlûb olmak iktiza eder. Çünkü tefrikanın sebebi odur. Beyyinenin de gelmesi ona karşıdır. Bu sebeble bunu bu esas üzere, ya'ni bulundukları halden infikâk ma'nasına olarak balâda iyzah ettiğimiz diğer bir vech ile anlamak gerek «hattâ» nın mefhumi gayesi ile işkâlin halli ve gerek nazmın siyak-u sibakı noktai nazarından bize daha zâhir görünmüştür. Zira sûrei Mâide de geçen «

يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ

الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَاجَآءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ » âyeti mucebince

Resûlullahın bi'setinden önceki zaman dînlerin tahrif ve teşvişe uğradığı müşrikle gayri müşrikin karıştığı ve hakk-u batılın seçilemez bir hale geldiği fetret zamanıdır. Fetret zamanları ise «

وَمَاكُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولاً » hukmüne nazaran mes'uliyyet teveccüh etmiyen bir ma'ziret zamanı demektir. Böyle bir zamanda hakkı bâtıldan ayırd ettirecek kat'î ve vâzıh bir beyyine gelinciye kadar iyman ve küfür hukümleri ta'yin edilemiyeceği ve bir hucceti mülzime bulunamıyacağı cihetle herkesin bulunduğu hal üzere kalması, ya'ni istishab kaidesi asl olur. Ve beşerriyetin böyle hakk-u batılı seçemiyecek bir fetret ve zulmet içinde kaldığı zamanlardır ki tarafı ilâhîden

Sh:»5996

Enbiya ba's olunarak hak ve vazîfe yolu tenvir olunmuş ve ona göre mü'min ve kâfir ayırd edilerek hukmi mes'uliyyet tatbik edilmiştir. İşte « اِنَّآ اَنْزَلْنَاهُ » Sûresinin arkasından o hikmeti nüzulü beyan siyakında bu « لَمْ يَكُنِ » Sûresi de Peygamber gelinciye kadar olan fetret zamanının hukmünü beyan ile başlamış ve kütübü kayyimeyi havi suhufi mutahhare olan Kur'anın inzaliyle beyyinei ilâhiyye olan Resûlullahın bi'setinden evvel ehli kitabdan ve müşriklerden bulanan kâfirler bulundukları hallerinden ayrılmakta ma'zur olsalar da hak dîni beyan eden bu beyyine geldikten sonra bilhassa Ehli kitabın buna iyman etmeyip de evvelki hallerinde kalmak için tefrika çıkarmaları mahzı küfür ve binaenaleyh azâba istihkaklarını mucib olduğunu anlatmıştır. Şu halde ma'na o küfr edenler, küfürlerinden, dînlerinden veya va'dlerinden infikâk etmemişlerdi veya etmeyeceklerdi ve etmemeleri lâzım gelirdi demek değil, şöyle demek olmalıdır: o kâfirler o beyyine olan Peygamber gelinciye kadar bulundukları halden, dînlerinden, âdetlerinden infikâk edecek vaz'iyyette değillerdi, Çünkü kedilerine hakkı beyan edecek olan o beyyine henüz gelmemişti. Fetret zamanında bulunuyorlardı, onun için onlara hakk-u hayri anlatacak kat'î bir beyyine olmak üzere bu kitab indirilerek peyderpey okumak üzere Allah tarafından o Resul gönderildi, o geldikten sonra ise müşriklerden evvel Ehli kitab olanların ona iyman edip evvelki yanlış hallerinden vaz geçmeleri, hakka karşı tefrika çıkarmamaları ıktiza ederdi. Halbuki onlar öyle yapmadılar, O Resule karşı tefrikaya düştüler, müşrikler gibi küfrettiler, ve böyle tefrikaya düşmeleri ve bu suretle küfretmeleri de başka bir sebebe mebniy değil, sırf o beyyine kendilerine geldikten sonra mücerred bagy-ü inadlarından ve eski hallerinden ayrılmak istememelerinden neş'et etti.

5. ﴿وَمَآ اُمِرُوٓا﴾ halbuki onlar: o kendilerine kitab verilmiş

Sh:»5997

olanlar evvel ve âhir başka bir şey ile değil ﴿اِلَّا﴾ ancak şununla emrolunmuşlardı ki ﴿لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ﴾ yalnız Allaha ibadet etsinler -gerek evvelki kitablarında, Tevrat ve İncilîn esasında ve gerek bu Kur'an ile me'mur oldukları vazîfeleri bu idi ki başka bir garaz ve maksada hizmet etmesinler, ancak Allahı ma'bud tanısınlar, ona ıbadet ve ubudiyyet etsinler o suretle ki ﴿مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ dîni ona halis kılarak- hiç bir şirk şâibesi karıştırmaksızın şu veya bu garaza âlet etmeksizin sâfi ve temiz niyyet ve ıhlâs ile ancak ona tevcih ve tahsıys ederek

﴾حُنَفَٓاءَ﴿ hanîfler olarak -ya'ni bâtıl akıdelerden, eğri ve yanlış fikir ve ahlâktan sıyrılıp dâima hakka, doğruluğa meyl edne hakperest müslim, müvahhid olmak suretiyle dîni Allah için halîs kılarak Allaha ibadet etsinler, ecir ve mükâfatı ondan beklesinler.

Yukarılarda da defeât ile geçtiği üzere hunefa hanîfin cem'i olarak islâmın akide ve ahlâk ve ictima'ıyyet i'tibariyle bir vasfi mümeyizini göstermektedir. Ekseriya hanîf Hazreti İbrahimin milleti olarak « مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ » gibi müşriklere mukabil, ba'zan da « حُنَفَٓاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهٖۜ » mutlak olarak, ba'zan da burada olduğu gibi tevhid ve ihlâs ile dînde salah ve istikameti te'kid-ü takrir siyakında zikr olunmuştur. Bütün bunlardan anlaşılan hanîflik Hazreti İbrahimin dîn ve milletinin vasfı olmakla beraber yalnız ona mahsus değil, umumiyyetle müşrikliğin zıddı olarak bütün Enbiyanın milleti olan tevhid ve ıhlâs dîninin unvanı olmasıdır. Onun için Şehristanî Milel-ü nihalde hunefayı alel'umum müşriklerin mukabili olmak üzere ma'nayı eammiyle Sabiîlere tekabül ettirerek zikr etmiştir. Ma'nayı eammiyle Sabiîlik ise alel'umum müşrikliğin

Sh:»5998

esası olan eski dîndir. Şimdi ba'zı yeni eserlerde «buna» Seybele-Ceybele dîni denildiğini ve son zamanlarda asarı atika dolayısıyle mevzuı bahs edilmeğe başlıyan eski Eti, yâhud Hiytit, yâhud Hetlerin de bu seybel, ya'ni sabî dînine mensûb olduklarını söyliyorlar. İşte hunefâ bütün bu şirk dînlerine karşı dîni Allah için halis kılmak ve ancak Allaha ıbadet etmek üzere da'vet ve mücahedeye me'mur olan Peygamberlerin milletini teşkil eden ve bâtıldan sakınıp hakka meyl eyliyen muvahhid müslimlerdir. Onun için sûrei Hacde « فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِۙ حُنَفَٓاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهٖۜ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَٓاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوٖى بِهِ الرّٖيحُ فٖى مَكَانٍ سَحٖيقٍ » buyurulmuş olduğu gibi sûrei Şurada da « شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّٖينِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوحًا وَالَّذٖٓى اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٖٓ اِبْرٰهٖيمَ وَمُوسٰى وَعٖيسٰٓى اَنْ اَقٖيمُوا الدّٖينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فٖيهِۜ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكٖينَ مَا تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِۜ » buyurulmuştu.

Bunların hasılı ise hanîflik, asnam ve evsâne tapmak sefaletinden, tezvirden, sahte bâtıl akîdelerden ictinab ederek Nuhun, İbrahimin, Musânın, İsanın ve Muhammed aleyhisselâmın yaptıkları gibi dîni Allah için tevhid ve ıhlâs ve istikametle doğrultmak ve onda tefrika çıkarmayıp dâima doğrulukla toplanmağa çalışmaktır. Hanîf kelimesinin iştikakı da bu ma'nayı müfiddir. Zira hanîf haneften müştaktır. Müfessirînin ve Ehli lûgatin beyanına göre hanef, meyil ve istikamet mefhumlarını tezammun eder, asıl hanef, yanlışlıktan doğruya, eğrilikten istikamete meyil ma'nasına mevzu', ba'zan meyil, ba'zan da sade istikamet ma'nasına kullanılır. Ayağının ayası veya baş parmakları vahşiden ünsîye, ya'ni içe doğru mâil olan kimseye ahnef

denilmesi ise tefe'ül için veya iki mertebe mecazı mürseldir. Demek ki lügaten de hanîf dâima istikamete

mâil olan demektir. Dînde istikamet de «بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ»

buyurulduğu üzere muhsin olarak ancak Allaha yüz tutmak «

اِنَّ الَّذ۪ينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا » buyurulduğu üzere ancak Allahı

rabb bilip ef'al ve harekâtında ancak onun emr-ü hükmüne tâbi' olarak o

Sh:»5999

iyman üzere istikametle yürütmektir. Bundan dolayı ekseriya hanîfi hak perest muvahhid diye tercemeyi muvafık görmüşüzdür. Maamafih tefsirler daha ba'zı ta'rifler de nakletmişlerdir: ezcümle burada hunefâ İbni Abbastan: huccac diye, Katâdaden: hıtanlı (ya'ni sünnetli) olanlar ve ananın ve mahremlerin nikâhını haram tanıyanlar diye, Rebî' ibni enesten: namazda kıbleye istikbal edenler diye, Mücahidden: İbrahim aleyhisselâmın dînine tabi' olanlar diye rivayet eylemişlerdirki hacc, hıtan, istikbali kıble, dîni İbrahimin şeâirinden birisiyle ta'rif demek olduğundan buna râci' demektir. Bunlardan başka Ebî kılabeden: «

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه۪ۜ » mucebince Peygamberlerin hepsine iyman edenler

diye, daha ba'zılarından da « جَامِع۪ينِ كُلَّ الدّ۪ينِ » dînin hepsini cami' olanlar diye nakl ü ta'rif

edilmiştir ki bu son ikisi de mütekaribdir. Lâkin bunların ekserîsi mefhum ile değil, mâsadak veya ba'zı havass i'tibariyle ta'rif olduğu için tam ta'rif değildir. Ancak ba'zı cihetleri tevzîh için nakl olunur. Muhtar olan ta'rif evvelâ iyzah ettiğimiz vechile bütün bâtıl akîdelerden islâma mâil olan diye hulâsa edilmiştir. Cemi'i rusüle iyman ve her dîni câmi' olmak da bununla olur. Ve işte bütün Kitablar ve Peygamberler dîni yanlış

akîdelerden tasfiye ederek « اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُۜ » olan hak tevhid ve ıhlâs

ile yalnız Allaha ıbadet etmek ve insanlığı selâmete irdirmek için gönderilmişlerdir. Onun için Ehli kitab da evvel ve âhir bununla me'mur olmuşlardı ki Allaha böyle dîni muhlîs hanif olarak ıbadet etsinler

﴿وَيُق۪يمُوا الصَّلٰوةَ﴾ ve namazı kılsınlar ﴿وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ﴾ ve zekâtı versinler

﴿وَذٰلِكَ﴾ ve işte bu üç esası: Dîni ıhlâs ile Allaha ıbadet, ikamei salât, iytai zekât

﴿د۪ينُ الْقَيِّمَةِ﴾ dîni kayyimedir. -Ya'ni sâbit ve paydâr kalacak olan milletin dînidir. Ta'biri âharle

yukarıda zikri geçen kütübi kayyimenin, doğru, bozulmaz

Sh:»6000

sâbit hak kitablarının beyan ettiği dîndir. Demek olur ki bu üç esas bütün hak dînlerinin hiç değişmiyen en muhkem esasıdır. Namaz ile zekât da iymandan sonra bütün ıbadatın aslül'usulüdür. Diğerleri füru'dur. Bunların sureti edası itibariyle tafsilâtı her Peygamberin zamanına ve şerîatine göre değişebilirse de asıl salât ve zekât hepsinde sâbittir. Şu halde dîn için mutlâka bir ekanimi selâse umdesi tanımak lâzımsa onu eb, ibin, ruhulkudüs diye ma'budun zatında teslis ile şirke saparak değil, tevhid, namaz, zekât diye iyman ve amel erkânında tanımak lâzım gelir. Halbuki o kitab verilenler bu doğru ve sâbit dîni ve bu emri tanımadılar, ihlâs ve tevhid ile Allaha kulluk etmekten kaçındılar «

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ»

mısdakınca şehvetlerinin arkasına düşerek namazı zayi' ettiler, zekât vermeğe yanaşmadılar, tefrika çıkardılar. Bunun üzerine alelumum küfrün ve iymanın Âhıretteki hukümleri ayırd edilerek beyan olunmak üzere şöyle buyuruluyor:

6. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Haberiniz olsun ki küfr edenler -evvel ki « الَّذِينَ كَفَرُوا » ahde mahmul olsa bile bu, sevk itibariyle istiğrak için küllî olmak ıktiza eder. Zira küfrün hukmünü beyan için kübrâ mevkıındedir. Ancak bu külliyyet o beyyine geldikten sonra küfr edenlere aid olmak üzere bunda da bir ahîd ma'nası yok değildir. Binaenaleyh şöyle demek olur: O beyyine geldikten sonra ona küfr eden bütün kâfirler ﴿مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ﴾ gerek Ehli kitabdan olsun gerek Müşriklerden olsun ﴿فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا﴾ hepsi muhalled olmak üzere Cehennem ateşindedirler.- Kıyamet günü Cehenneme gidecekler, onda muhalled kalacaklardır. Diğer bir ma'na ile küfür, Cehennemde hulûde sebeb olmak itibariyle aynî ateş hukmündedir. Bir de

Sh:»6001

denilmiştir ki: Onların bulundukları küfür ve measî hali hakikatte ayniyle ateştir. Bu neş'ette araz suretinde zuhur ederse de neş'eti uhrada o suretten çıkar hakikî sureti ile ateş olarak zuhur eder. Bu iki ma'naca onlar Dünyada Cehennem ateşinin içindedirler, Âhırette de onda muhalled olarak kalacaklardır demek olur. Bu hulûdün sebebi: Çünkü ﴿اُولٰئِكَ﴾ onlar -o sıfatla muttasıf olanlar, ya'ni o beyyine geldikten sonra ona küfredip tefrika çıkaranlar ﴿هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾ hep şerrülberiyyedirler- halkın en şerridirler, en şerrin yeri de Cehennem olmak gerktir.

BERİYYE, Nafi' ve İbni Zekvan «Berîe» okumuşlardır. Ki ikisi de bir asıldandır. Halk ma'nasına « برأ » den «feîle bima'na mef'ule» olarak bârînin mef'ulü olup halk ve halîka gibi bütün mahlûkata ıtlak edilir. Bilhassa beşerde de müteareftir. Ba'zıları hemzesiz Beriyye türab ma'nasına olan «Berâ» dan müştakk olarak topraktan yaradılan mahlûk demek olduğunu ve binaenaleyh berîe topraktan mahlûk olmıyan Melâikeye ve Cinne dahi şamil olursa da beriyyenin onlara şamil olmıyacağını ve bu suretle beşer ma'nasına olması daha yakın bulunduğunu söylemişlerdir. İki kıraete göre de ba'zıları burada bilhassa beşer ma'nasına olmasını tercih etmişler, sebeb olarak da umum mahlûkatın en şerri Şeytan olduğunu söylemişlerdir ki karînei akliyye ile tahsıys demek olur. Lâkin buna da « اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ » mucebince Munafıkların da diğer kâfirlerden daha şerr olduğu ileri sürülerek i'tiraz edilmiştir. Ve bundan dolayı murad mü'minlere nazaran kasrı izafîdir diye cevab verilmiş ise de bu münakaşelere hacet yoktur. Zira burada murad, küfrün asıl hukmi uhrevîsini beyan olduğu cihetle küfür sıfatında Munafıklarda Şeytan da bu umumda dahil olarak açık ve gizli

Sh:»6002

bütün kâfirler alel'umum mahlûkatın en şerridirler denilmek doğru olacağı gibi Şeytan mevzu'dan haric olarak gerek Ehli kitab ve gerek Müşriklerden mücahir veya münafık bütün kâfirler beşerin en şerridirler demek de doğrudur. Buna mukabil 7. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ haberiniz olsun ki iyman edip de -ya'ni bu beyyineye iyman edip Allah için dîne muhlis, hanîf olarak mucebince

﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ salih ameller işliyenler- sade namaz ve zekât gibi dînin erkânı aslıyyesinden olan amellere mahsus değil, gerek usulden gerek füru'dan gerek feraizden gerek nevafilden gerek ıbadattan gerek muamelâttan Allah rızasına muvafık olacak salâha hıdmet eden, hayra yarar bütün iyi ve fâideli amelleri işlemek ve menhiyyattan sakınmak da ameli salih mefhumuna dahildir. Zira amel fi'l-ü terke şamildir. Ve ma'lûm ki « الصَّالِحَاتِ » lâm ile muhallâ cemi' olduğu için hepsine istiğrakı ifade eder. Lâkin bundan her ferdin her ameli salihi yapmakla mükellef olduğu da zannedilmemelidir. « لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا » muktezasınca herkesin hıssası ehliyyet ve vüs'ıyle mütenasibtir. Râzî der ki « وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ » cem'ın cem'a mukabelesi kabîlindendir. Onun için bir kişinin cemi'i salihatı yapmakla mükellef olması lâzım gelmez. Belki her mükellefin bir hazzı, salâhiyyeti vardır. Zenginin hazzı vermekte, fakîrin hazzı da almaktadır. Elverir ki herkes kendi halince salâha çalışsın ﴿أُولٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ﴾ işte onlar hayrülberiyyedir.- Bütün halkın en hayırlısıdır. Amelce de hayırlısı, ındallah makamca da hayırlısıdır. Demek ki iyman edip de ameli saliha çalışmazsa onlar halkın en şerri olmasalar bile en hayırlısı da değildirler. Hayrülberiyye hem iyman edip hem salihât işleyenlerdir. 8. ﴿جَزَٓاؤُهُمْ﴾ onların cezası -ya'ni o iyman

Sh:»6003

ve amellerine karşılık ecr-ü mükâfatı

﴿عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾ dır.

nı'metlerle ebediyyen mütena'ım olacaklar. Bunların evvelâ hayrülberiyye diye medihlerinin takdîmi, sâniyen bu nâil olacakları ni'metlerin amelleri karşılığı olduğunu anlatmak üzere cezâ ta'biriyle ifade edilmesi, sâlisen bunun Allah teâlâ ındinden olmasının tasrihi, rabi'an bunu tedricen kemale irdirmek demek olan terbiye mefhumunu müş'ir rububiyyet unvaniyle ifadesi, hâmisen bunun onlara râci « هم » zamirine izafetle ifade olunarak terbiye ve ubudiyyette şerefi mahsuslarına işaret olunması, sâdisen Cennetin ikamet mefhumunu iş'ar eden Adne izafetle beraber cem'ın cem'a tekabüliyle her birine bir Cennet düşecek kadar kesret ve vus'atine işaret olmak üzere cemi' sıygasiyle ve aynî zamanda misli görülmedik ve ta'rife sığmıyacak surette yüksekliğine, fehameti şanına tenbih için nekire olarak iyrad edilmesi, sabi'an, maeyi hayat olan feyz-ü ni'metinin ve letafet-ü behcetinin müstemirren mütezayid olan hüsni cereyanını doyurmak üzere « تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ » vasfiyle tavsîfi, sâminen onlarda hali mukaddere olmak üzere ebediyyet demek olan hulûdün tasrihiyle beraber bir de ebediyyen kaydiyle te'kid edilmesi o mü'minlerin hüsnihalleriyle mükâfatlarının büyüklüğünü beyan noktai nazarından ne kadar şayanı dikkattir. Filvaki' hulûd ebediyyet demek olduğu cihetle sade « خَالِدٖينَ فٖيهَٓا »

denilmekle de aynî ma'nâ ifade edilmiş olur. Ancak hulûd uzun müddet kalmak ma'nasına da kullanıldığı cihetle bu ihtimali def' için « اَبَدًا » ile te'kid de olunmuştur. Bu te'kid ekser âyetler de ehli Cehennemin hulûdunda da ehli Cennetin hulûdunda da vardır. Fakat görülüyor ki bu Sûrede kâfirlerin nari Cehennemde hulûdü ebeden ile te'kid

Sh:»6004

edilmemiş olduğu halde mü'minlerin Cennetlerde hulûdü sarahaten te'bid ile de te'kid edilmiştir. Tefsîri Râzîde buna iki vecih söylenmiştir. Birincisi: rahmetin gadabdan daha ziyade olduğuna tenbihtir. İkincisi: ukubat, hudud, keffarat tedahul eder. Lâkin sevabın aksamı tedahul etmez اهـ.

Bir de bu yüksek karşılıktan daha büyük olan fadli ilâhî beyan ve tebşir olunmak üzere şu cümlei istînafiyye ile buyuruluyorki ﴿رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ﴾ Allah onlardan razı olmuş ﴿وَرَضُوا عَنْهُ﴾ onlar da ondan razı olmuşlardır. Çünkü bütün metalibin aksası, bütün lezzetlerin a'lâsı olan rızaullaha irmişler «gözlerin görmediği kulakların işitmediği, hiç bir beşerin hâtırı irmediği» rıdvanı ekbere kavuşmuşlar, «râzıyeten merdıyye» mertebesini geçip «merdıyyeten râzıye» makamına irmişlerdir. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu mükâfat ve rıdvan ise ﴿لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُ﴾ rabbına haşyet duyanlara mahsustur. -Ya'ni bu muvaffakıyyetin yegâne sebebi ve hikmeti Allah haşyetini duymaktır. Yukarılarda da geçtiği üzere haşyet, ta'zim ve sevgi neticesi olan saygı ma'nasına bir korkudur. Onun için haşyet tâatta hüsni mutlâka lâyık ihsana yaklaşdıracak yüksek bir aşk heyecanı uyandıran güzel bir haleti ruhiyyedir. Netekim sûrei Mü'minûnde buyurulmuştur. « وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَٓا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ » hâdisinde de mehafetten asıl murad bu haşyet ma'nasıdır. Bunun derecesi de ılm-ü ma'rifetin derecesi ile mütenasibdir. Ondan dolayı « رَاْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللّٰهِ » buyurulmuştur. Bir de haşyet, mücerred havften şiddetli olmak gerektir. Netekim Melâikenin vasfında « هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ » diye haşyet işfaka mukarin olarak zikredilmiştir. İşfak ise korkunun en şiddetli derecesidir. İmamı Râzînin ıhtar ettiği vechile bu âyete

Sh:»6005

« اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُاۜ » âyeti zamm olunarak mülâhaza olununca mecmuu ılmin ve ulemanın fadlına bir delil teşkil eder şöyleki: o Cennet ve rıdvan, Allah haşyetini duyanlara mahsustur. Allah haşyetini duyanlar ise ancak ulemadır. Şu halde netice: o Cennet ve rıdvan ulemaya mahsustur. Bundan şu da anlaşılır ki kendisinin Ehli Cennetten olduğu tebşir olunan kimseler haşyetullahdan fârig olmak şöyle dursun daha ziyade hissi haşyetini artırmaları lâzım gelecektir. Ondan dolayıdırki Enbiyanın haşyeti hepsinden ziyadedir. Netekim aleyhissalâtü vesselâm şöyle buyurmuştur. «

اَعْرَفُكُمْ بِاللّٰهِ اَخْوَفُكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاَنَا اَخْوَفُكُمْ مِنْهُ = Allahı en tanıyanınız Allahdan en korkanınızdır. Ben ise ondan en korkanınızım» اهـ.

Bu haşyeti duymıyanlara duyurmak için bunu Zelzele sûresi ta'kıyb edecek ve hayr-ü şerrin cezâsı ne zaman ve nasıl olduğunu haber verecektir.

ZİLZÂL

Zilzâl sûresi, Zelzele sûresi, « اِذَا زُلْزِلَتِ » sûresi denilen bu sûre İbni Abbas ve Mücahid ve Ata

kavillerinde medenîdir. İtkanda buna İbni ebî Hâtimin ebu Saıydi Hudrî radıyallahü anhten tahric eylediği şu hadîs ile de istidlâl eylemiştir: Ebu Saıydi Hudrî radıyallahü anh demiştir ki «

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ » ilh... nâzil olunca Ya Resûlallah dedim: Ben her halde amelimi

görecek miyim? Evet buyurdu, o, büyüğe büyük; dedim, evet buyurdu; küçüğe küçük? Dedim, evet

buyurdu, « واثكل امى » «vay anamın ağladığına! Dedim, sevin, ya Eba Saıyd! Buyurdu: Çünkü hasene on misliyledir ilh... Müşarün ileyh Ebu Saıyd ancak Medînede bulunmuş Ve Ühüdden sonra baliğ olmuş olduğu için bu rivayet bu âyetin ve dolayisiyle bu Sûrenin Medînede nüzulü rivayetlerini te'yid eylemiş olur.

Âyetleri - Kûfîde ve medenîi evvelde sekiz, bakisinde dokuzdur. Fark « اَشْتَاتًا » dir.

Fasılası - هما harfleridir.

Tirmizî ve Beyhekî ve gayrilerinin İbni Abbastan merfuan rivayet eyledikleri sahih bir hadîste « اِذَا زُلْزِلَتِ » Kur'anın nısfına muadildir» diye, diğer bir hadîste de rub'u diye varid olmuştur.

Evvelkinin vechi şöyle beyan olunmuştur: Kur'anın ahkâmı Dünya ahkâmı ve Âhıret ahkâmı olmak üzere iki

kısımdır. Bu Sûre de icmalen Âhıret ahkâmını müştemildir, ihracı eskal ve

Sh:»6007

hadîsi ahbar ile kariadan ziyadedir. Diğerinin vechi de: Bu Sûrenin takrir eylediği ba'se iyman bir hadîsi

şerifte rivayet olunan iymanın dörtte biridir. Tirmizînin rivayet ettiği vechile hadîsi şerif şöyledir: «

لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتّٰى يُؤْمِنَ بِاَرْبَعٍ يَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَنّ۪ى رَسُولُ اللّٰهِ بَعَثَن۪ى بِالْحَقِّ وَ يُؤْمِنُ بِالْمَوْتِ وَ يُؤْمِنُ بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَ يُؤْمِنُ بِالْقَدَرِ » Bir kul şu dörde iyman etmedikçe mü'min

olmaz. Allahdan başka Tanrı olmadığına ve benim Allahın hakk ile gönderdiği Resûlü olduğuma şehadet

eyler ve mevte iyman eyler ve mevtten sonra ba'se iyman eyler ve kadere iyman eyler.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

﴿١﴾ اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَاۙ ﴿٢﴾ وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ ﴿٣﴾ وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَاۚ ﴿٤﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ ﴿٥﴾ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَاۜ ﴿٦﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ

النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْۜ ﴿٧﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ
خَيْرًا يَرَهُۜ ﴿٨﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Arz o sarsıntısiyle sarsıldığı 1 Ve Arz ağırlıklarını çıkardığı 2 Ve insan "noluyor buna?" Dediği vakıt 3 O gün bütün haberlerini anlatır 4 Çünkü rabbın ona vahy eylemiştir 5 O gün nâs, müteferrık surette fırlıyacaklardır, amelleri kendilerine gösterilmek için 6 Ki her kim zerre mıkdarı bir hayır

Sh:»6008

işlerse onu görecek 7 Her kimde zerre mikdarı bir şerr işlerse onu görecek 8

1. ﴿زِلْزَالَهَا﴾ Arzın o zilzâli -zelzelesi, Yerin hareketi arz dediğimiz zangır zangır sarsıntısıdır. Zell, hareket ma'nâsı ifade ettiği için zelzele ve zilzâl onun muzaafı olarak tekerrürü ifade eder. Bilhassa izafetle ifade edilmesi Arzın mümkin olabilen bütün şiddet ve dehşetiyle sarsıntısına işarettir ki murad Sûrei Hacte geçtiği üzere « اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَیْءٌ عَظِيمٌ » buyurulan, Vakıada ve daha bir çok Sûrelerde «

اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا فَكَانَتْ هَبَاۤءً مُنْبَثًّا

» gibi âyetlerde beyan ve ıhbar edilmiş olan Kıyamet zelzelesidir. 2.

﴿وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا﴾ - Arzın eskalini, ya'ni ağırlıklarını çıkarmasında iki rivayet vardır. Birisi; ölüleri kabirlerinden fırlatıp çıkarmasıdır ki « وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ»

âyetinin mazmunudur. Bu ise ba's demek olacağından nefhai sâniyeye işaret olur. Birisi de içindeki defînelerin, hazînelerin, ma'denlerin meydana çıkarılmasıdır ki bunun da nefhai ulâda, ya'ni ilk zelzelede olması zâhirdir. Ba'zı haberlerde eşratı saatten olan Deccalın günlerinde Arzın kezleri meydana çıkacak diye vârid olmuştur. Bunu da ba'zıları ona haml eylemiş ise de o, zelzeleden evvel olan ıhracat olduğu, halbuki burada murad zelzele ile hudûse gelecek ıhracat olmak zâhir bulunduğu cihetle demişlerdir ki bu, Deccalın zamanında çıkarılanlardan başka olarak kalmış olan bütün künuz ve defâinin zelzele ile fırlatılıp çıkarılmasıdır. Ancak nefhai ulâda mı nefhai sâniyede mi? Bunda da her iki ihtimali söyliyenler olmuştur. Ba'zıları demişlerdir ki: bu zelzeleden murad birinci zelzeledir. Arz o vakıt künuzünü çıkaracak, yeryüzü altın dolacak da ona iltifat eden olmıyacak, altın o zaman sanki insana şöyle bağıracak:

Sh:»6009

Sen benim için dînini ve Dünyanı tahrib etmiyormıydın? sonra onun çıkarılmasının neticesi bir de «

يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فٖى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وَظُهُورُهُمْۜ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ » hukmünün zâhir olması olur ki bu da ikinci

nefhadan sonra olur. Nakkaş, Zeccac, Münzir ibni Saıyd gibi bir hayli müfessirîn de her iki rivayeti cem' ile eskal hem mevta hem künüz ikisine de şamil olduğunu söylemişlerdir. Zâhir olan da bu olmalıdır, İbni Abbastan da iki rivayet olduğu söylenmiştir. İkisinde de bunu, zikrolunduğu üzere nefhai sâniyeye yâhud her iki nefha müddetini bir vakıt ıtibar ederek ikisine de hamledenler olmuş ise de nefhai sâniye «

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا » ile beyan olunacağına nazaran bu ıhracı nefahi ûlâ hâli

olarak anlamak « اِذَا » nın da tekrar edilmemiş olması ıtibariyle daha zâhirdir. Yıkım nefhası olan nefhai

ûlâda ölülerin çıkarılması ise hayy olarak değil, ölü olarak fırlatılıp fırlatılıp atılmaları demek olur ki o vakıt «

يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا »

olduğu gündür. « وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً » olduğu

ve «

اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا

» olmak üzere bulunduğu hengâmdır. « يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ » olmaktadır. Henüz «

تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ » olmamış «

فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ » kumandası daha verilmemiştir.

Bu bittemsil henüz bir volkanın patladığı, bir harbin evzarını ortaya atmaya başladığı mobilzasyon

esnasındaki ıztırabat gibi mukaddime kabilinden olarak «

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ » mısdakınca boşalma

hengâmıdır ki o harbin neticesine irip de evzarını indireceği « وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ »

hukmünün zuhur edeceği asıl haklanma ve hisab devrini açacak olan nefhai sâniye ondan sonra

olacaktır.

ESKAL, tahrik ile cebel vezninde «sekal» in cem'idir ki Râzînin ifadesince sekal metaı beyt, ya'ni ev eşyasıdır. Kamusta sekal, müsafirin, ya'ni yolcunun ağırlık ta'bir olunan meta' ve haşemine ve sahibinin çokluk kullanmayıp hıfz-u sıyanet eylediği nefîs ve kıymetli şey'e denir. Netekim «

اِنِّى تَارِكٌ فِيكُمُ الثَّقَلَيْنِ كِتَابُ اللّٰهِ وَ عِتْرَتِى » hadîsi şerifinde

sekaleyn

Sh:»6010

bu ma'nadadır. İns-ü Cinne sekaleyn denilmesi Arzın içinde ve üzerinde bulunmaları ı'tibariyle onun sekali, ağırlığı gibi olmalarından, yâhud amellerinin günahlarının ağırlığındandır denilmiştir. Ve demişlerdir ki meyyit, Arzın içinde iken onun ağırlığı, Arzın üstünde iken ona ağırlıktır. Künûz da Arzın nefâisi olmak ma'nasına eskalidir. اهـ. Eskal yolcunun ağırlıkları, meta' ve haşemi ma'nasına olduğuna göre «

« وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ » buyurulmakla o zelzele halinde Arz seferberlik yapan bir yolcuya ve içindeki emvat ve künûzu o yolcunun ağırlığını teşkil eden meta' ve haşemine teşbih edilmek suretiyle bir istiarei mekniyye yapılmış demek olur.

ESKAL, kesr-ü sükûn ile «sıkal» in cem'i olabileceği de söylenmiştir ki hımli batın, ya'ni karın yükü ma'nasınadır. Bunun da künûz ve emvata ıtlâkı teşbih ve isti'are suretiyledir. Bu ma'nâ « وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْۙ » âyetine daha muvafıktır Râzî Eskalin esrar ma'nasına olmasını da ikinci bir kavl olarak nakl eylemiştir. Ya'ni o gün Arz bütün esrarı keşf edecek, açıklayacak « يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ » buyurulduğu üzere lehte veya aleyhte şehadet edecek demektir.

Âlûsî buna me'sûre muhalif ve baiddir, demiş ise de muhtemildir. Maamafih en kuvvetli vecih, Arzın seferberliğini ifade eden birinci vecihtir. Ya'ni tahrik ile Sekalin cem'i olmasıdır. Arzın zikri geçmiş iken zamir mevki'inde tekrar izharı ziyade takrir içindir. Arzın gayrı Arza tebdiline iyma için de denilmiştir. Zâhiri hal bu ihracın zelzele sebebiyle olmasıdır. Lâkin Terettüb kasd edilmiyerek her iki hâdise re'sen birlikte olarak mülâhaza ettirilmek için fa' ile atf edilmeyip bir « اِذَا » tahtinde vâv ile « وَاَخْرَجَتِ » buyurulmuştur.

Hulâsa: o zilzâl ve ihrac olduğu 3. ﴿وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَاۚ﴾ ve insan buna ne oluyor; dediği vakıt -böyle denilmesi hevlin azametini tasvir içindir. Ya'ni o zelzele o ihracı

Sh:»6011

her gören insan dehşetinin azametinden şaşırarak bu Arza ne oluyor? Nedir bu hal diye beht ü telâşa düştüğü o belâlı vakıt. Ba'zıları demişlerdir ki: onu gören kâfirler öyle söyliyecek « مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هٰذَا » diyecekler, mü'minler ise « هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ » diyecekler. Fakat bu fark nefhai sâniye ile ba'sededir. İlk zelzele de ise mü'min ve kâfir her insana umumu zâhirdir. « وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُۜ » 4. ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ - « اِذَا » dan bedeldir. Ya'ni o vakı'alar olduğu gün o Arz ﴿تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ﴾ bütün haberlerini tahdis eyler,- havadislerini halen veya kalen haber vererek anlatır. 5. ﴿بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَاۜ﴾ Çünkü rabbın ona, ya'ni Arza vahy eylemiştir. -Tahdîs etmesini sür'atle emr-ü telkîn etmiştir de o sebeble Arz o haberleri söyler, anlatır. Keşşafta derki: Arzın tahdîs ve iyhâsı mecazdır. Ya'ni Allah tealâ Arzda öyle ahval ihdas buyururki onlar lisan ile tahdîs makamına kaim olur. Hattâ ne oluyor buna diyenler o ahvale bakarlarda onun ne için zelzeleye tutulduğunu ve ne için o ölüleri dışarı attığını bilir. Ve bu vak'alar Peygamberlerin inzar ve tahzir edip

durdukları vakı'a olduğunu anlarlar. Bu ma'naca vahiy «kûn feyekûn» emri gibi tekvîni olmuş olur.

Maamafih bir de denilmiştir ki Allah tealâ Arzı o zaman hakikaten intak edecektir de o üzerinde işlenmiş olan hayr-ü şerri haber verecektir. Resulullahdan da rivayet olunmuştur ki herkese karşı üzerinde ne amel yapdığına şehadet edecektir اهـ. Arza vahiy onun kabili hayat olan eczasına vahy olarak mülâhaza edilirse bu tahdîs ve vahyin hakikaten nutuk veya kitabet halinde ihbar ve i'lâm ma'nasına olarak anlaşılmasında müşkilât çekilmez. Hasılı onun ne olduğu o vakıt hakikat göz önüne döküldüğü zaman

anlaşılacaktır. «iza» nın cevabı « تُحَدِّثُ » dür.

Sh:»6012

6. ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا﴾ o gün insanlar fırka fırka, muhtelif halde sudur

edeceklerdir. -SUDUR, vürudün zıddıdır. VÜRUD, suya gitmek olduğu gibi sudurda sudan dönmektir. Ta'biri âharle vârid gelen, sâdir giden demektir. Ya'ni varmış oldukları yerden dönüp çıkacaklar, kabirlerinden mevkıfe, mahşere doğru muhtelif surette fırlıyacaklar, kimisi yüz aklığıyle kimisi yüz karasıyle, kimisi selâmet, kimisi korkular, dehşetler içinde, kimisi binidli, kimisi yayan, kimisi serbes, kimisi zencirlerle mukayyed, hasılı kimisi bahtiyar, kimisi bedbaht, yâhud İbni Abbastan merviy olduğu üzere «

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ » mucebince her dîn ve millet sahibi ayrı olarak kendi

önderleri arkasında, yâhud «

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ » buyurulduğu üzere her

ferd ilk yaradılışı gibi tek başına olarak, yâhud ba'zılarının kavlince aktara göre dağılmış olarak sâdır olacaklar. Yâhud mahşere vürud ettikten sonra kimisi kitabını sağından almış ashabı yemînden olarak Cennete gitmek üzere kimisi de kitabını solundan veya arkasından almış ashabı şimalden olarak

Cehenneme gitmek üzere mahşerden ayrılacaklar ﴿لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ﴾ amelleri kendilerine

gösterilmek için -ki hayır veya şer her ne işlemişlerse ona göre cezasını almak üzere amellerini hakkıyle görsünler, defterleriyle mizanlariyla hisablarına vâkıf olsunlar. Bu ma'na sudurün mahşere doğru olmasına nazarandır. Mahşerden sudure nazaran ise hayır veya şer her ne ise amellerin cezasını görsünler, ya'ni ehli Cennet Cennete, ehli Cehennem Cehenneme girsinler demek olur. 7. 8.

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ Zira her kim bir zerre mikdarı hayır işlerse onu görecektir, her kim de bir zerre mikdarı şer işlerse

onu görecektir.- « فَا » iraenin neticesini tafsîl içindir. « ذَرَّة » görülür görülmez derecede gayet küçük karıncadır. Güneşin şuaında sezilebilen

Sh:»6013

hebâya da denilir. İbni Abbastan merviydir ki elini toprağa sokmuş kaldırmış sonra üflemiş de işte bunlardan her biri bir miskal zerre demiştir. İkisi de kıllette meseldir. Gerçi bizim bir zerre dediğimizin içinde bile bir âlem vardır. Fakat mes'uliyyetin asgarî derecesi beşerî hissin tealluk edebileceğini en küçük mikyas ile ifade edilmiştir. Asıl Murad ise en cüz'î bir hayır veya şerrin bile ındi ilâhîde zayi' edilmiyeceğini beyandır.

ÂDİYÂT

١٠٠ سُورَةُ الْعَادِيَاتِ

Vel'âdiyati sûresi, İbni Mes'ud ve Cabir ve Hasen ve Ikrime ve Ata kavillerince mekkî, Enes ve Katâde kavlince ve İbni Abbastan iki rivayetin birisinde de medenî denilmiştir. Bezzâr ve İbni Münzir ve İbni Ebî Hâtim ve İfradda Dârekutnî ve İbni Merdûye İbni Abbastan şöyle bir rivayet tahric eylemişler: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem bir hayl, ya'ni bir süvari takımı göndermişti, bir ay geçti ondan bir haber gelmiyordu, o sebeble Vel'adiyati ilh... nâzil oldu. Âlûsînin zikrettiği vechile aleyhissalâtü vesselâm Benî kinaneye bir seriyye göndermiş ve üzerine nükabadan bir zat olan Münzir ibni Amri Ensarîyi ta'yin eylemişti, Peygambere bir ay bunların haberi gecikmişti, Münafıklar da onlar katlolundular demişlerdi. Bu Sûre onların selâmetini ihbar ve tebşir için nâzil oldu diye rivayet olunmuştur ki bunlar medenî olduğunu gösterir.

Âyetleri - Hılâfsız onbirdir.

Fasılası - ا • د • ر Harfleridir.

Bu Sûre dahi Arzın bir zelzelesi ma'nasında olan ve bir Kıyamet gününü andıran harb hareketlerini ve kuvvetlerini ihtar ile hayr-ü şer amellerin görünüşü hengâmını bir nevi' tevziyh ve Dünyayı Âhirete tercih edenleri tehdid ve nihayet ceza gününün bir tasviri olmak ıtibariyle

Sh:»6015

evvelki Sûrenin bir adîlidir, Ondaki zelzele ile bundaki koşuş, çakış ve çarpışma, ondaki ıhracı eskal ile bundaki ba'serei kubur, ondaki tahdîsi ahbar ve rü'yeti a'mal için sudûr ile bundaki tahsıyli ma fissudûr arasındaki alâka ve münasebet de aşikârdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًاۙ ﴿٢﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًاۙ ﴿٣﴾
فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًاۙ ﴿٤﴾ فَاَثَرْنَ بِهِ نَقْعًاۙ ﴿٥﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًاۙ
﴿٦﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌۚ ﴿٧﴾ وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهِيدٌۚ
﴿٨﴾ وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌۜ ﴿٩﴾ اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا
فِى الْقُبُورِۙ ﴿١٠﴾ وَحُصِّلَ مَا فِى الصُّدُورِۙ ﴿١١﴾ اِنَّ رَبَّهُمْ
بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ﴿﴾

Meali Şerifi

O harıl harıl koşular koşan 1 Çakarak da ateşler saçan 2 Ve sabahleyin baskın basan 3 Derken savurup da bir toz duman 4 Bir derneği o demde ortalayan: kuvvetlere kasem eylerim ki 5 Pek nankördür o insan rabbine 6 Ve o kendi şâhiddir buna 7 Ve o sevdiği için serveti katıdır, çetindir ona 8 Fakat bilmiyecek mi? Deşlidiği zaman o kabirdekiler 9 Ve derildiği zaman o sadırdakiler 10 O gün o rableri onlara elbette habîrdir 11

1. ﴿وَالْعَادِيَاتِ﴾ - «Vav», kasemdir. Âdiyat, hızla koşmak, segirtmek ma'nasına adivden ismi

fâil cem'i müennes
Sh:»6016

sâlimdir. Binaenaleyh at, deve ve sâir koşanların hepsine ıtlak olunabilir. Kamus sahibinin Besairde beyanına göre bu adiv maddesi esasen tecavüz ma'nasına mevzu'dur. Gâh yürüyüş ıtibariyle mülâhaza edilir, ona adiv ya'ni segirtmek ta'bir olunur. Ve gâh kalbî olarak mülâhaza edilir, ona adavet ve muadât, ya'ni düşmanlık ta'bir olunur. Gâh da adaleti ıhlâl ıtibariyle mülâhaza edilir ona da unvan, ya'ni zulüm ü teaddî ta'bir olunur. Ve gâh da mekân ve mahall ıtibariyle mülâhaza edilir, ona da advâ ya'ni sirayet ta'bir olunur. Sair ma'nalar bundan müteferri'dir. Ganiyy vezninde adiyy ve sariye vezninde âdiye dâima harb-ü kıtale koşup hücum eden cemaate denir. Ba'zıları adiyy piyade muhacimlerine, âdiye, süvari muhacimlerine mahsus olduğunu söylemiştir. Burada Hazreti Alîden merviy olarak Arafata giden huccacın devreleriyle tefsirine dâir bir rivayet nakledilmiş ise de İbni Abbastan merviy olduğu üzere süvarîlerin atları olmak âyetlerin mazmununa nazaran zâhirdir ve ekser müfessirîn bunu ıhtiyar eylemişlerdir. Zira

﴿ضَبْحًاۙ﴾ - DABH, atların koşu esnasındaki nefeslerinin sesleridir ki sahîl denilen kişnemek değil, yemi ve sahibini gördüğü zaman yaptığı gibi hamhame denilen sesi de değil, hızlı nefes sesi olan bir harıltı

ve hohlamadır. Denilmiştir ki dabh, bir at, birde köpek koşarken olur. Takdiri kelâm « تَضْبَح ضَبْحًا

» veya Dâbihat ma'nasındadır. Sonra 2. ﴿فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًاۙ﴾ - KADH, çakmak çakmak,

ya'ni hızla çarpmak, « اَوْرٰى . يُورِى . اِيرَاءً » çakmakla ateş çıkarmaktır. Bu da atların

koşarlarken hızlarından tırnaklarıyla çarptıkları taşlardan çakmak gibi ateşler çakarak gitmelerinde zâhirdir. Ki bu geceleyin görüleceği ve hız eseri olduğu cihetle onların hem kuvvetlerini hem de geceleyin koştuklarını iş'ar eder. En açık olan ma'na da budur. Maamafih bunu daha diğer ma'nalarla iyzah edenler de olmuştur:

Sh:»6017

2- Bir kısım müfessirîn demişlerdir ki: gerçi bu Âyetlerden murad atlardır. Lâkin ateş çakmaları, sahibleriyle düşmanları arasında harbı kızıştırmaları, harb ateşini tutuşturmalarıdır. Netekim «

كُلَّمَٓا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ » buyrulmuştur. Ve harb kızıştığı zaman «

حَمِىَ الْوَسِيطُ = furun kızıştı» denilmek de meseldir.

3- Bunlar geceleyin hacetleri ve yemekleri için ateş yakan gâzileridir, « فَالْمُورِيَاتِ » cemâatün minelguzattır denilmiş, netekim âdiyati huccac develerine haml edenler de arafattan geceleyin müzdelifeye meş'arı harama gelip orada ateş yakan huccac demişlerdir.

4- Ağır, müheyyic sözler söyliyerek adavet ateşi çakıp tutuşturan diller denilmişki bu manada «kadhan» lisan ile kadha haml olunabilir.

5- Mekr-ü hud'a ateşi çakan fikilerdir denilmiş, bu mana da ibni Abbastan rivayet edilmiştir. Zira «

لَاَقْدَحَنَّ لَكَ ثُمَّ لَاَوْرِيَنَّ لَكَ » yani «ben sana bir çakmak çakayım sonra bir ateş çıkarayım da gör» denilirki bu hud'a yapayım başına bir iş çıkarayım, bir şer, bir harb uyandırayım da gör demektir.

6- Ikrime demiştirki: « فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا » süngüler, silâhlardır. Buna göre zamanımızın ateş

saçan silâhları hiç bir mecaz mülâhazasına hacet kalmaksızın bunda evleviyyetle dahil olmuş bulunur. Bâhusus sûrenin mekkî olması rivayetine göre o zaman İslâmda ne at ne silâh olmadığı cihetle bu âyetler bütün istıkbale aid demek olacağından bu ma'na ve şumul daha vâzıhtır. Bu suretle burada sonradan peyderpey zuhur edecek böyle ateşler saçan silâhlarla istıkbalin kuvai harbiyyesine dahi işaret edilmiş

olmakla buna nazaran « الْعَادِيَات ضَبْحًا » yalnız atlara değil, harıl harıl hızlı süratlerle hücum eden motorlu akın vasıtalarının dahî hepsine şamil olmuş bulunur. Bu âyetlerde temamen tercemesi kabil olmıyan kelimelerin hususiyyetlerine ve cemiyyetlerine dikkat edilir ve bunların aralarında

Sh:»6018

peyderpey tertib ifade eden «fa» larla iyrad olundukları da mülâhaza olunursa bunlar sade bir seriyyenin değil, her zamanın peyderpey inkişaf edecek te'arruz vasıtalarını işar eden âyetler olduğu takdir olunabilir.

7- Nihayet bir de « فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا » « فَالْمُنَجِّحَاتِ اَمْرًا » yani işi başarmış: maksudlarını bulmuş, Gaza veya Hac her ne ise matlûblarına muvaffak olmuş olanlar diye tefsir edilmişdir.

Zira hacetini bitirmiş, işinde muvaffak olmuş kimseye « اَوْرٰى زَنَدَهُ = o çakmağını çaktı» denilirki muradına irdi demektir. Bu surette münciha cemaatin vasfı olup « جماعت منجحه » manasına râci olur, Yâhud atların süvarilerin vasfını beyan olur. Bu manada cerir:

وجدنا الازد اكرمهم جوادا واوراهم اذا قد حوازنادا

demiştir. Bir de « فُلَانٌ اِذَا قَدَحَ اَوْرٰى وَاِذَا مَنَحَ اَرْوٰى » derlerki: fülân çakmağı çakınca yandırır ve ihsan edince kandırır, yani sîrab eder demektir. Bu manalardan birincisi doğrudan doğru hakikat, diğerleri mecaz olmak hasebiyle en zâhir olan evvelkidir. Ancak bugün silâhların ateş çakması manası da bir hakikat olduğu unutulmamak lâzım gelir.

3. ﴿فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا﴾ - اغاره وغارت : lügatte akın eylemek, ya'ni sür'atle gitmek veya baskın etmek, talan yapmak manalarına, bir de gavre, ya'ni engin araziye girmek manasına gelirki lisanımızda da olduğu üzere akın, garet, en ziyade baskın ve talan manasında müteareftir. Deveye haml edenler, hüccacin sabahleyin Minaye sür'atle gelmeleri manasına anlamak istemişlerse de düşmana baskın için akın eden süvariler olmak daha mütebadirdir. Bunun sabah vaktı yapılması da hem geceleyin düşmanın vâkıf olamıyacağı bir surette tertibat alarak hazırlanmak hemde yaptığını yapacağını iyi görüp bir yanlışlığa meydan vermemek üzere hücûmu sabahleyin göz göre göre yapmak ekseriya daha sâlim olmak hasebiyle garetlerde mütad

Sh:»6019

bulunmasındandır. Harb tarihlerinde gece baskınlarının da yerine göre muvaffak olduğu yok değilse de tehlikesinin daha çok olduğu dahi münker değildir.

4. ﴿فَاَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا﴾ derken o dem, bir toz duman savurmuşlardır. -Bu cümlei fi'liyye evvelki ismi fâ'illerin delâlet eyledikleri fi'iller üzerine ma'tuftur. Zira ismi fâiller üzerindeki « ال » ler ismi mevsul olduğundan dolayı sıleleri fi'il ma'nasındadırlar, Onun için hâsıli ma'na « وَاللَّاتِى عَدَوْنَ فَاَوْرَيْنَ فَاَغْرَيْنَ فَاَثَرْنَ » demektir. Ancak bunun burada sarîh fi'le tahvîli bir nükte ister ki o da maksadın bu lâhzada tehakkukuna işaret olmalıdır. « اَثَرْنَ », ıhtiyar, şuru' ve

tetebbü' ma'nalarına eserden olmak dahi mümkin ise de severân ettirmek, ya'ni tehyic edip savurtmak ma'nasına «isâre» den olarak tefsîr edilmiştir. Zâhir olan da budur. « بِهِ » zamiri sabah vaktına râci'dir.

NAK'AN, lügatte toz ve birikmiş su ve haykırmak veyâ kayırtmak ve katl etmek ma'nâlarına gelir. Burada en ziyade gubar, ya'ni toz ma'nasına tefsîr edilmiştir ki akın esnasında savrulan toz duman demektir. Bu evvelce koşu esnasında da savrulmuş ise de iyrâ gündüz görülmeyip gece göründüğü gibi bu da gece görülmeyip gündüz zâhir olduğu için sabah vaktı zikredilmiştir. Bu suretle evvelki kadh-u iyrânın da gece vaktı olduğuna işaret olunmuştur. Bundan başka bu toz, sonradan barutun keşfine de işaret olabilir. Bununla beraber «nak'an» muhtelif ma'nalarına nazaran hücûm esnasında feryadlara, dökülen terlere ve kanlara da delâlet ve iymadan da nalî değildir

5. ﴿فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا﴾ derken onunla, ya'ni o nak'ıle, yâhud o demde bir cem'iyyeti ortalamışlardır. -Bir düşman derneğini, ordusunu tam ortasından vurup içine dalarak yâhud çevirip ortaya atarak mağlûb ve perişan eylemişlerdir.

Sh:»6020

Böyle yapan kuvvetlere kasem olsunki 6. ﴿اِنَّ الْاِنْسَانَ﴾ o insan -bir kısım efradı i'tibariyle insan cinsi ﴿لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ﴾ rabbine kenuddur.- Ya'ni çok nankördür. Üzerindeki ni'metinin hakkını tanımaz, şükrünü eda etmez. Yâhud gördüğü ni'metlerini, mazher olduğu füyuzatını hisaba almaz, ona karşı vazîfesini yapmaz, unutur da hep ma'ruz olduğu mesaib ve müşkilâtı anarak şikâyet ve ı'tiraz eder durur. Kâfir, çıfıttır.

KENUD, anud vezninde kefur, ya'ni çok küfrâni ni'met edici demektir. Çok levm ve küfr eden cahud ma'nasına da tefsîr edilmiştir. Birşey bitirmeyen verimsiz araziye ve kocasının hukukuna ve iyiliklerine küfrân eden nânkör karıya ve yemeğini müsafirden sakınarak yalnızca yiyen cimriye ve mustehıkkına atasını men'eden le'îme ve mutlâka bahîl ve nâkese ve ınadına âsıy ve günahkâra ve kölesini, uşağını çok döğen kimseye kenud ıtlak edilir. Burada ekseriyyetle tabi'atı insaniyyeye aid olmak üzere çokları kefur binni'me demişlerdir. Zeccac, kâfir demiş, Haseni basrî mesaibi sayar, ni'meti unutur levvam demiş, İbni cerîr Ebu umame radıyallâhü anhten şöyle bir hadîs de rivayet eylemiştir: demişki: Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem: « اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ » dedi « لَكَفُورٌ الَّذِى يَأْكُلُ وَحْدَهُ وَ يَضْرِبُ عَبْدَهُ وَ يَمْنَعُ رِفْدَهُ » ya'ni kölesini döğer, ve vergisini men' eder. 7. ﴿وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهِيدٌ﴾ -Bu zamirde de iki vecih vardır. Taberî gibi ba'zıları rabbe irca' ederek Allah ise onun üzerinde şâhiddir görüp duruyor. Ma'nasını vermişlerdir. Bu ma'sıyyetten zecr için bir tehdid ve inzar demek olur. Zamirin karibine rucuu asl olması kaidesine nazaran da bu vecih evlâ gibi görünür. Lâkin kelâmın mevzuu insan olmak ve bundan sonraki zamir de ona râci bulunmak hasebiyle

Sh:»6021

bunun da insana rucuu nazmın insicamına daha muvafıktır. Onun için çokları: hem o insan kendisi o nankörlüğüne şâhiddir demek olması tercih eylemişlerdir. Yani başkaca delil ve isbata hacet yoktur. İnsan öyle olduğuna kendisi şehadet eder. Zira o nankörlük eseri onun üzerinde o kadar âşikârdır ki kendi ahvalini basîret ile mütalea eder ve kölesine uşağına ve tahti idaresinde olanlara karşı muamelesini bir mülâhaza eylerse kendinin Rabbine çok nankörlük etmekte bulunduğunu inkâr edemez, kendi vicdanında ıkrar eder. Yâhud Dünyada etmezse biraz sonra beyan olunacağı üzere Âhırette kendi aleyhine şehadet edecek, günahlarını i'tiraf eyliyeceklerdir. Bu manada «vav» âtıfe olduğundan bu da kasemin ikinci cevabı demekdir. Üçüncü 8. ﴿وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ﴾ ve filvakî o insan hubbi hayr için pek şediddir.- Hayır, kur'anın « اِنْ تَرَكَ خَيْرًا » gibi bir çok âyetlerinde mal manasına ve bâhusus

çok mal, servet manasına geldiği gibi burada da umumiyyetle mal diye tefsir olunmuştur. Mala hayır itlak edilmesinin sebebi tab'ı insanın ona mâil olmasından, Dünya menfeatı bulunmasından dolayı ekser insanların onu mutlaka hayır gibi zum etmeleridirki burada o zuum zemm edilmiştir. Şedid de bahil veya kavi manasında olmak üzere iki vech ile iyzah edilmiştir. Yani mal ve serveti mutlâka hayır zann ederek sevdiği için bahildir, sıkıdır, Allah için o malın hakkını vermek hayra sarfetmek, umumî menfeatlara hizmet eylemek istemez kıskanır. Yahud malı, Dünya menfeatını sevmek için çok kuvvetlidir. Onu kazanmak eline geçirip toplamak hususunda kaviydir, harîstir, fakat onun hakkını, şükrünü ödemeğe, Allah için kulluk etmeğe gelince zaıyfliğini ileri sürerek on para vermek istemez, kaçınır da kaçınır, nankörlük eder. Rivayetler bu iki mana üzerindedir. Maamafi hayır, maruf manasında, şedid de münkabiz olup sıkılmak manasına şiddetten olmak üzere keşşaf üçüncü bir vecih daha söylemiştir ki daha açık görünür: şöyle ki o insan hayrata, hayır

Sh:»6022

işlere sevgi beslemez, münbasit olmaz, münkabız olur, canı sıkılır, malen ve bedenen bir hayır teklif olununca hoşlanmaz, zoruna gider, sertelir, sertelir amma 9. ﴿اَفَلَا يَعْلَمُ﴾ ya sonra bilmiyecekmi? -Neticeyi ıhtar ile inzar ve vaîddir. Ya'ni öyle servet hırsı, Dünya menfeati sevdasiyle bahillik, nakeslik, nankörlük yapmakla ne fena hareket etmiş, kendi hakikî menfeatinin nasıl hılâfına gitmiş olduğuna bugün şehadet etmiyorsa sonra da anlamıyacak, ı'tıraf etmiycek onun cezalarını çekmiyecekmi sanıyor?- ﴿اِذَا بُعْثِرَ مَا فِى الْقُبُورِ﴾ (Sûrei İnfitarda « وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ » âyetine bak). O zelzele, o Kıyamet günü Arzın ağırladıklarını çıkardığı ve o kabirlerde gömülenler deşilip fırlatıldığı 10. ﴿وَحُصِّلَ مَا فِى الصُّدُورِ﴾ ve o sudûrdakiler tahsîl edildiği, muhassalası alındığı vakıt -Ya'ni gönüllerde saklanan bütün gizli sirler, niyyetler, garazlar, olgun hâsılât gibi derilip toplanıp bütün hâsılasıyle meydana konduğu vakıt muhakkak o nankör insanlar Dünyada neler ettiklerini anlıyacaklar çünkü 11. ﴿اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ﴾ o gün o rableri onlara -o ni'metlerine karşı nankörlük ettikleri rabbül'âlemîn, o insanlara onların bütün mevcudiyyetleriyle bütün yaptıklarına ﴿لَخَبِيرٌ﴾ elbette habîrdir.- Hiç bir zerresinden gafil değil, içlerini dışlarını hepsini bilir, evvel de bilir, sonra da bilir. Fakat o gün hepsini kendilerine bildirecektir. Onlar unutduysalar da o bilir. « اَحْصٰيهُ اللّٰهُ وَنَسُوهُ » dur. O hakları ödenmiyen malların, servetlerin, o hırsla birikdirilecek gömülen hazînelerin, defînelerin hepsini o gün çıkarcak « يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ » mantukunca Cehennem ateşinde kızdırılacak onlarla alınları, yanları, belleri dağlanacaktır. Bunun Dünyada başlıca bir misali bu Sûrenin başındaki kasemlerle ıhtar

Sh:»6023

olunduğu üzere ateşler çakarak gelip cem'iyyetleri perişan eden harb akınları altında kalanların halleridir. Bu münasebetle burada Sûrei Enfalde geçen «

وَاَعِدّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِه
عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْۚ لَا تَعْلَمُونَهُمْۚ اَللّٰهُ

يَعْلَمُهُمْۜ » mazmunu üzere Allah yolunda kuvvet hazırlamak için seve seve mal sarf ederek hayra çalışmak ve ferdî servet hırsıyle bahîllik ve nankörlük etmemek lüzumunu ıhtar olunmuş ve aynî zamanda Dünya istîlâlarında ölümle kurtulmak kabil olduğu halde kabirdekilerin deşildiği ve sadirdekilerin derildiği ve zerresine varıncaya kadar hayr-ü şer amellerin cezası görüleceği gün teveccüh edecek olan ebedî azâbdan kurtulmak kabil olmıyacağı anlatılarak insanlar Allah için hayır perverliğe sevk olunmuştur. Râzî der ki: Burada va'z hıssası şudur: Ey insan sen Dünya menfeatı hırsıyle hakk-u hayre karşı gelmek için sînende türlü hisler besler, fâidesiz şeylere hazırlanırsın, kabirler bina eder, tabut satın alır, kefen dokur biçersin, bunların ise hepsi kurdların hıssasıdır, hani rabbın rahmanın hazzı nerede? Bir kadın bile hâmil olduğu vakıt çocuğuna giyecek hazırlar, ona senin çocuğun yok bu hazırlık nedir? Denilecek olsa yarın karnımdaki deşilip çıkacak değil mi? Der. Rabbın da sana bu Arzın karnındakilerin hepsi deşilecek değil mi? Hani hazırlık? Diyor اهـ.

Bunun üzerine o kabirdekiler deşilip o sadırdakiler derilirken hepsine habîr olan rabbın huzurunda

neticenin ne olacağı anlatılmak üzere de bunu bervechiâtî sûrei Karia ta'kıyb edecektir.

Sh:»6024

KÂRİA

سُورَةُ الْقَارِعَةِ ۱۰۱

Elkaria sûresi bilâ hılâf mekkîdir.

Âyetleri - Bısrî ve Şamîde sekiz, Hıcazîde on, kûfîde on birdir. Farkı birinci « قَارِعَةُ » ile iki « مَوَازِينُهُ » dir.

Fasılası - هـ ، ت ، ش Harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْقَارِعَةُ ﴿۱﴾ مَاالْقَارِعَةُ ﴿۲﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاالْقَارِعَةُ
﴿۳﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ
الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾
فَهُوَ فٖى عٖيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَاُمُّهُ
هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاهِيَهْ ﴿۱۰﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿۱۱﴾

Meali Şerifi

O karia 1 Nedir o karia? 2 Ne bildirdi ki sana; nedir o karia? 3 O gün ki nâs çırpınıp yayılan pervaneler gibi olacak 4 Dağlar da didilmiş elvan yünler gibi atılacaktır 5 İşte o vakıt miyzanları ağır basan kimse 6 O artık hoşnud bir

Sh:»6025

hayattadır 7 Fakat miyzanları hafif gelen kimse 8 O vakıt onun anası haviyedir 9 Ve bildin mi haviye nedir 10 Kızışmış bir ateş 11

1. ﴿اَلْقَارِعَةُ﴾ O karia - o çarpacak belâ, ya'ni Kıyamet. Çünkü Karia, kar'ıdan müştaktır. « ق ر ع » maddesinden karı', şiddetli bir ses çıkaracak derecede şiddetle dayanıp çarpmaktır. « قَرَعَ بِالْعَصَا = sopayı başına çaldı.» Tokmak ma'nasına mıkraa, kapı çalmak ma'nasına kar'ı bab, kılıçla çarpışmak ma'nasına « تَقَارَعَ بِالسُّيُوفِ » bundandır. Bu suretle çarpan her şeye karia, cem'ınde kavari' denilir. Sonra dehrin başlara çarpan büyük hâdiselerine karia denilmiştir. Netekim «

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ» buyurulmuştur.

Kur'anın inzar âyetlerine de « قَوَارِعُ قُرْاٰنٍ» ta'bir olunur. Bilhassa « لام » ile Elkaria da Elhakka

gibi Kıyametin isimlerinden olmuştur. Ki mebdei nefhai ûlâ, müntehası fasli kazadır. Bu tesmiyenin

sebebinde de bir kaç vecih söylenmiştir:

1- Nâsın akıllarını alacak, ödlerini patlatacak olan sayhai ûlâdır «

وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ»

buyurulduğu üzere sa'k nefhasında olacaktır « مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً»

buyurulması da bunu te'yid eyler.

2- Âlemin tahribi zamanında ecramı ulviyye ve süfliyyenin şiddetle çarpışacaklarından dolayıdır.

3- Karia insanları ehval ve efza' ile çarpan demektir. Bu ise Semada infitar ve inşikak, Şems-ü kamerde

tekvir, kevakibde intisâr, dağlarda dekk-ü nesf, Arzda tayy-ü tebdil iledir. Bu Kelbînin kavlidir.

4- Hak düşmanlarını hızy-ü azâb ve nekâl ile çarpacağından dolayıdır ki bu da Mukatilin kavlidir. Ba'zı muhakkıkîn demiştir ki bu Kelbînin kavlinden evlâdır. Çünkü «

وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ» buyurulmuştur. Maamafih bu Sûrede gelecek beyan ile

iktifa olunmak daha muvafıktır.

Sh:»6026

2. ﴿مَاالْقَارِعَةُ﴾ Nedir o Karia? -Ma, vaz'ında mahiyyet ve hakikatten suâldir. Fakat burada murad hakikaten suâl değil, o ne dehşetli kariadır? Mealinde tehvil için olması zâhirdir. Netekim 3.

﴿وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاالْقَارِعَةُ﴾ ne bildirdi sana ki nedir o Karia -buyurulması da onun hakikati

halkın ılmi dâiresinden haric, ya'ni fi'len görülmedikçe şiddet ve dehşetinin azametini hiç kimsenin hattâ Peygamberin bile dirayetle bilemiyeceğini ıhtar etmek suretiyle o tehvil te'kid ve takviye olunmuştur. Zamir ile ifade edilmeyip de karia isminin üç def'a ızhar ile tekrar olunması da o tehvili terbiye ve takrir içindir.

Bundan dolayı Râzînin zikrettiği vechile bir takım müfessirîn « اَلْقَارِعَةُ مَاالْقَارِعَةُ » nın i'rabı

tahzir babından olduğuna kail olmuşlardır. Çünkü «sakın kendini, arslan var arslan» ma'nasında «

آرسلان آرسلان ، اَلاَسَدَ اَلاَسَدَ » diye tahzir nasb ile de, ref' ile de câizdir. Buna göre ma'na: Sakının kendinizi Karia var, çok korkunc Karia, öyle ki onun ne büyük Karia olduğunu

görmeyince dirayetle bilemezsiniz demek olur. Bunun aslı « اتَّق » fi'linin mef'ulü olarak nasıbdan

mübeddeldir. Diğer bir kısım müfessirîn de « سَتَاْتِيَكُمُ الْقَارِعَةُ » size karia gelecek, çok

dehşetli Karia, ma'nasına olduğunu söylemişlerdir. Fakat fi'il takdirine hacet olmıyarak «elkaria» doğrudan doğru mübteda, «melkaria» da haber ve mübteda olarak cümlesi onun haberi olmak ve tahzir ve tehvil fahvayı kelâmdan anlaşılmak yukarıki Sûreye nazaran da, gösterildiği vechile, mukadder suâlin cevabı olmak daha zâhir ve daha müreccahtır. 4. ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ﴾ -Bu « يَوْمَ » nin zâhiri zarfiyyet üzere mensub olmaktır ki « تَقْرَعُ يَوْمَ » ya'ni o Karia o gün çarpacak ki ilh.. Demek olur. Sahib keşşaf bu vechi ihtiyar eylemiştir. «An o günü» diye mukadder « اُذْكُرْ » ile mensub olduğunu da söyliyenler olmuştur. Bir de « يَوْمَ », « يَكُونُ » cümlesine muzaf olmak

Sh:»6027

hasebiyle feth üzere mebniy mahallen merfu' olarak mübtedai mahzufun haberi de olur. Ki Ebüssüudun beyanı vechile kufiyyunun muhtarı budur. « هى يوم », ya'ni o Karia o gündür ki.., Demek olur. Günden murad da vakti medîddir. ﴿كَالْفَرَاشِ﴾ - Feraş, feraşenin cem'ıdir. Geceleri ışık ve ateş etrafında çırpınıp uçarak kendisini şu'le içine atan ve farisîde olduğu gibi lisanımızda da pervâne diye ma'ruf olan küçük kelebeklere denir. Şu'leye çarptıktan sonra kanadlarını yayıp döşendiği cihetle feraşe tesmiye edilmiştir.

﴿الْمَبْثُوثِ﴾ yayılmış -demek olduğu cihetle onların kesret-ü intişar ile çırpınıp çırpınıp yayılış, dağılış ve seriliş hallerini bilhassa ifade etmektedir. Bundan zâhir olan da sa'k halidir. Şiir ve Edebiyyatta pervane, kendisini ateşe atıncaya kadar şema ve şu'leye düşgünlüğü sebebiyle fedayilikte mesel olmuştur. Netekim şeyh Sa'dî feryadıyle meşhur olan bülbüle aşkı ta'lim için:

Ey mürgı sehar aşk zipervane biyamuz
Kân sûhtera can şüd-ü âvâz neyâmed

Ey sehar kuşu! Aşkı pervaneden öğren. Zira o yanmış suhtenin canı gitti de sesi çıkmadı, ya'ni sen de onun gibi can ver de feryad edip durma! Demiştir. Şübhe yok ki Sa'dî, bununla bir ateş perestlik remzi değil, aşkı ilâhîde sabr u ihlâs ile bir fedakârlık misali kasd eylemiştir. Bu ma'na ile bizim divan edebiyyatında da nardan ziyade nur üzerine dönen pervaneye dâir

Döner pervane âsâ bâşıma her ârifi billâh
Dilim bezmi hakikatte çerağı ruşen olmuştur.

gibi binlerce mazmun söylenmiştir.

Sh:»6028

Mevlidi nebevîde Süleyman efendinin

Bir aceb nur kim Güneş pervânesi

mısraı da bunun en güzellerindendir. Lâkin görülüyor ki bu âyette feraşı mebsûs diye ifade olunan pervanelerin hali öyle medh-u gıbta olunacak bir halet olarak değil, son derece sakınılması lâzım gelen Karianın dehşetini, en büyük bir felâket perişanlığının şiddet ve fezaatını temsil siyakında zikrolunmaktadır. Bu ıtibar ile burada ateşperestlerin ve onlar gibi bâtıl akîdeleriyle kendilerini ateşlere atanların hallerindeki fecaate dahi bir işaret yok değil ise de yalnız onları değil, iyi ve kötü bütün insanları saracak olan ve gerek hakk uğrunda ve gerek bâtıl peşinde can vermek için çırpınıp serilenlerin hepsine tealluku bulunan bir günün hevlini tesavvur ettirmektedir. Âlûsînin naklettiği üzere Te'vilât sahibi demiştir ki bunun te'vilinde bir kaç vech üzere ihtilâf etmişler ise de hepsi bir ma'naya râci'dir: O günün hevlinden hayret ve ıztıraba işarettir. Katadeden rivayet olunduğu vechile bir takımları şunu ıhtiyar eylemişler ve demişlerdir ki insanlar mahşere çağırıldıkları sıra çağıran dâîye doğru uçuşmakta ve nizamsız gelip gidişdeki perişanlıkta ve za'f-u zillette ve kesret-ü intişarda uçuşup çırpınan müteferrık pervanelere teşbih olunmuşlardırاهـ. Bu ma'na ise « اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ » sûresindeki «

يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَىْءٍ نُكُرٍۙ خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ

الْاَجْدَاثِ كَاَنّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ مُهْطِعِينَ اِلَى الدّاعِ » mazmunu

olduğundan buradaki feraşı mebsûs teşbihi oradaki ceradi münteşir teşbihi ma'nasında demek olur. Netekim Ferra, Arzda intişar eden ve dehşetle yekdiğeri üzerine yığılan gavğâi cerad, ya'ni çekirge hurdelerine de feraş denildiğini söylemiş olduğundan feraşı mebsûs, ceradı münteşir demek olduğuna kail olanlar da olmuştur. Lâkin umumiyyetle lûgat ve tefsirlerde ma'ruf olan feraş balâda beyan olunduğu üzere pervanelerdir. Bununla beraber ikisine de teşbihten maksud o günün dehşetinden hayret ve ıztırabı tasvir olmak

Sh:»6029

ıtibariyle asıl ma'na bir demektir. Şu kadar ki ceradı münteşirde zarar haysiyyeti, pervaned ise ibtilâ haysiyyeti daha bariz görünür. Birde pervaneler heyecanı zamanında hep bir cihete değil, her biri muhtelif cihette deveran ederek dağılır, bayılırlar, çekirgeler ise intişarında kesret ile yığılarak bir semte müteveccihen çıvgın bir halde dalgalanır giderler. Bu ıtibar ile feraşı mebsûs ba's zamanında muhtelif insanların muhtelif cihetlere fırlayıp yayılışları halini, ceradi münteşirde kesret ile bir semte sevk edilişleri halini ifade eder denilmiştir.

Hasılı o gün o Karia öyle çarpacak ki insanlar feraşı mebsûs gibi olacak 5.

﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴾ dağlar da ıhni menfuş gibi olacak -dağlar

böyle olunca insanların ne hale geleceği artık kıyas olunabilirse olunsun. O halde rahmeti ilâhiyye yetişmiyecek olursa vay o insanların haline.

IHN, yün, ve bahusus muhtelif renkte elvan yün, MENFUŞ da didilmiş, ya'ni eczası parmaklarla birbirinden ayrılıp dağılmakta veya hallâçla atılmakta bulunan demektir ki zerre zerre uçuştuğu haldir. Zira dağlar evvelâ dekk olunacak, sonra kesîben mehîlâ olacak, sonra bulut gibi geçerek, ıhnı menfuş gibi olacak, sonra da serab olacaktır. Bu iki hal, ya'ni insanların feraşı mebsûs gibi ve dağların ıhni menfuş gibi olmaları hali bizim idrakâtımıza göre bütün kürei Arzın bir volkan gibi infilâk edip patlaması halini tasavvur ettirdiği gibi son zaman muharebelerinin o hali almağa doğru giden tahribatı manzaralarını da göz önüne getirmektedir. Bununla beraber burada yalnız insanları nihayet ölüme sevk etmek üzere parçalayıp seren sa'kai memat değil, evvelki Sûrenin « اِذَا بُعْثِرَ مَا فِى الْقُبُورِ » âyetinden anlaşıldığı vechile « يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ » mantukunca kabirlerden fırlatıp ba's-ü nüşur ile Âhırette hisab ve mîzan için mahşere sevk edecek olan Kıyam

Sh:»6030

nefhasına kadar şamil bir ma'nadadır ve bu ıtibar iledir ki hakikati bizim dirayetlerimizin tesavvurları hududundan haric ve ancak ihbari ilâhî ile gaybi hakka iren iyman sahasına dahil bir haysiyyeti haiz olduğu « وَمَآ اَدْرٰيكَ مَاالْقَارِعَةُ » hıtabiyle ifham olunmuştur. Bundan dolayı Kıyametin mebdei olan feza' nefhasından « فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ » ayırdımının tehakkuk edeceği faslı kaza hengâmına kadar imtidad edecek olan bu Karia günü iki safhaya münkasım demektir ki birincisi nefhai sa'k ile nefhai kıyamın ayırdım günü olan mîzan ve fasıl hengâmına kadar olan haşr-ü neşir safhası, ikincisi de insanların « فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ»

olmak üzere iki kısma ayrıldıkları fasl-ü hukûm lâhzasından ötesi, ya'ni ehli Cennetin Cennete, ehli Cehennemin Cehenneme sevk ve idhalleriyle hukmün icrası devri demek olan ebediyyet safhasıdır. İşte Karianın umuma şamil olan birinci safhasını beyandan sonra netice ve müntehası bulunan ve insanları saıyd ve şakıy iki kısma ayıracak olan bu ikinci safhasını tafsîl ile buyuruluyor ki:

6. ﴿فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُۙ﴾ İşte o gün mîzanları ağır basan her kimse -

MEVAZÎN, mizanın cem'ıdır. Zira aslı vezinden « واو » ile mîvzandır. « واو » sâkin makabli meksur olduğu için yaya kalb edilmiştir. Maamafih mevazîn, mevzunun cem'ı de olur. Ma'lûm ki mîzan, tartı aleti, eşyanın veznini, ya'ni sıklet nisbetini ölçmeğe mahsus olan terazi demektir. Maamafih sıklete mahsus olmıyarak adalet ve hukuk gibi ma'nevî olan her hangi bir nisbeti mukayese ile ta'yin için dahi mecaz olarak kullanılır. Netekim cemi' ve tarh gibi bir hisab ameliyyesinin doğruluğunu denemek için yapılan mukabil ameliyyeye mîzan ta'bir edilmek mütearef olduğu gibi bir hisab defterinin matlûb ve zimmetinin mukayesesine dahi mîzan denilir ve yine ma'lûm ki

Sh:»6031

bir mîzanın ağır gelmesi, ağır basması, onunla tartılan mevzunun ağırlığıyle mütenasibdir. Asıl maksad da mevzunun veznidir. Onun için burada da mevazîn mizanın veya mevzunun cem'ı olmak üzere iki kavil rivayet edilmiştir. Netekim Râzî der ki: Mevazînde iki kavil vardır.

BİRİSİ, mevzûnün cem'ı olmasıdır ki ındallâh vezin ve kıymeti olan ameldir. Ferra buna kail olmuş ve demiştir ki: Bunun nazîri: Bende senin dirheminin mîzanı, senin dirheminin vezni ile bir dirhem var ve benim evim senin evinin tam mîzanında ve veznindedir. Ya'ni tam hızasında veya dengidir denilmesindeki ma'nadır.

İKİNCİSİ, mîzanın cem'ıdır. İbni Abbas demiştir ki: Mîzanın bir dili ve iki keffesi vardır. Onda ancak ameller vezn olunur. Mutîın hasenâtı en güzel surette getirilir, rüchanı olunca Cennet onun olur. Kâfirin de seyyiatı en çirkin surette getirilir, vezni hafif gelir, nâre girer. Hasenden de: iki keffesi vardır. Fakat tavsîf olunamaz diye merviydir. Mütekellimîn demişlerdir ki hasenât ve seyyiâtın kendileri hususa ınkızalarından sonra kabili vezin değildir. Ancak yazılmış oldukları suhufi a'mal tartılır. Yâhud nur hasenât alâmeti kılınır, zulmet seyyiât alâmeti kılınır, yahud hasenât, sureti hasene ile, seyyiât, sureti kabîha ile tecessüm eder de o suretle sıklet ve hıffet zâhir olur. Bunun fâidesi de adaleti ilâhiyye ızhar ve ma'ziretler kat' edilmek için halkın toplandığı cem'ıyyeti kübrâ içinde hasenât sahibinin güzel hal ve etvarı zâhir olarak süruru müzdad olması ve seyyiât sahibinin çirkin hal ve etvarı zâhir olarak kepaze ve rüsvay olmasıdır اهـ. Ba'zıları da vezn, kazayı seviyy ve hukmi âdildir demişler. Mücahid, a'meş ve dahhâk buna kail olmuşlar. Müteahhırînden bir çoğu da bunu ihtiyar eylemişler ve demişlerdir ki: Mîzan ile ancak ecsamın sıkletleri mikdarı bilinebilir, a'razı münkazıye olan a'malin mekadîri onunla nasıl vezn olunur? Lâkin şunu ıtiraf etmek lâzım gelir ki bunun ma'nası mutlak mîzan ve vezni inkâr değil, a'malin cismanî

Sh:»6032

mîzan ile tartılamıyacağını söylemektir. Yoksa velev ma'nevî olsun iki şey beyninde bir hak mi'yar ve mîzanı olmayınca bir adalet tecellîsi tesavvur olunamaz. Onun içindir ki «

اَللّٰهُ الَّذ۪ٓى اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْم۪يزَانَۜ » buyurulmuştur. «

وَنَضَعُ الْمَوَاز۪ينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔاۜ »

buyurulduğu üzere Kıyamet günü için konulacak olan adalet mîzanları da aynî ma'nada olarak adaleti hakkıyle tecelli ettirmek üzere vaz' olunacak hak kanunu olmalıdır ki Kıyametin bütün şuriş ve buhranı onun ızhar ettiği adalet mîzanıyle tatbîkı ise yalnız ecsamda değil, a'razda da cereyan eder. Nasıl ki hararet ve bürudet gibi a'razdan olan şeylerde kendilerine mahsus mîzanlarla tartılır. Şu halde «

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّۚ » buyurulduğu üzere Kıyamet günü hakk olduğunda şübhe olmıyan

vezni a'malin de gereği gibi bir mîzanı olmak ve her mîzan gibi onun da noktai tevazünü ış'ar eden bir dil ile

iki tarafı bulunmak ıktıza ederse de amellerin hakikatine göre bunun mahiyyet ve keyfiyyetinin ta'yin ve tavsîfi bizim idrâk ve dirayetimizin ihatası sahasından uzaktır. Onun için demişlerdir ki vezn-ü mîzanın hakkıyyetine iyman lâzım olmakla beraber keyfiyyetinin tafsîline iyman şart değildir. Maamafih şunu da ıtiraf etmek ıktıza eder ki amellerin cismanî bir surette vezni de hiç tesavvur olunamaz değildir. Zira ameller kendileri mahiyyetleri ıtibariyle cisim değil iseler de eserleri itibarile cismanî haysiyyet ve kıymetleri haiz olduklarında da şübhe yoktur. Bütün ecsamın hılkati fi'li ilâhî olduğu gibi insanlar en güzel sun'u amelleriyle müsabeka ve imtihan edilmek için yaradılmışlar ve hayat memat ile mübtelâ kılınmışlardır. Bu cihetle ameller Allah yanında değeri olan sevab veya ıkab ile karşılanmak için Âhırette üzerlerine terettüb edecek asâr noktai nazarından iktisab edecekleri surete göre bir mîzan ile tartılmak ıktiza eder. Dünyada bunların akıl ve mantık, ılim, şerîat ıtibariyle mîzanları indirilmiş olduğu gibi ındallah
hakikat

Sh:»6033

âlemindeki haysiyyetlerine göre de bir mîzanları var demektir ki bu onların Âhıret neş'etinde zuhur edecekleri hakikî suretleriyle mütenasib olan bir mîzan olacak ruhanî ve cismanî her iki haysiyyetle de tecelli edebilir. İşte İbni Abbas Hazretlerinden mervıy olan hasenatın sureti haseneleri ve seyyiatın sureti kabîhaları ile tartılmaları kazıyyesi de asâr ıtibariyle vezinleri demek olacağı gibi defteri a'malin vezni veya alâmetleri olan nur ve zulmetin vezni hakkındaki kaviller veya rivayetler de yine asâr ıtibariyle vezin ma'nasına raci' olur. Bunların her birine delâlet eden eserler de vârid olmuştur. Binaenaleyh vezni a'malin netice ıtibariyle huküm ve adaleti ilâhiyyeyi ızhar ma'nası müteyakkan olmakla beraber lâyık olan herhangi bir suret ile mîzanı hakta hakikaten vezni ma'nası da imkânsız değildir ve şu halde a'malin mutlâka vezin ve mîzanını inkâr, küfr olursa da keyfiyyeti hakkındaki tafsîlâtı inkâr, küfre müeddî olmaz. Bundan dolayı Âlûsî demiştir ki bu âyet vezni a'male işarettir ve buna hakikat olarak iyman vâcibdir. Ancak münkiri ikfar olunmaz. Ve bu vezin, tetayüri suhuftan ve sağdan ve soldan verilip alınışından ve suâl-ü hisabdan sonradır. Vâhidî ve daha başkaları böyle zikretmişlerdir. Ve Kenzül'esrar sahibi de buna cezm eylemiştir. Ve o, bir lisanı ve Arz-u Semavatın atbakı gibi iki keffesi bulunan bir mîzan ile olacaktır ki mahiyyetini ancak Allah bilir.

İbni Abbastan ve Haseni Basrîden böyle rivayet olunmuştur. Ve şerhi mekasıdde müfessirînden çoğuna nisbet edilmiştir. Nevadirül'üsulde mezkûr olduğuna göre mekânı da Cennet ile nar arasıdır. Eşher ve esahh olan da bu, cemîı ümem ve cemîı a'mal için zikrolunduğu

Sh:»6034

üzere bir mîzandır. Cemi' sıgasıyle « مَوَازِينُهُ » buyurulması ise ya « كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ » gibi ta'zîm için veya « شابت مفارقه » kabîlinden eczası ıtibariyle, yâhud ıtibarî tegayürle efradının teaddüdü ıtibariyledir ki şâırin:

لمعان برق اوشعاع شموس

Mısraındaki şümus gibidir. Mevzunun cem'ı olduğuna göre ise te'vile hacet yoktur. Sıklet de ruchan ma'nasına olmak münakaşasız olur.

Böyle mevazîni ağır basan güzel amelleri galib gelen kısım 7.

﴿فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ﴾ artık o bir îşei razıyededir. -Razıy bir hayat, hoşnud bir geçim ve yaşayış içindedir. Hakikatte razıy ve hoşnud olmak ayşın, hayatın şânı değil, sahibinin sıfatı olduğundan zâhiren ifadenin hakkı, ayş, razı olmak değil, marzî olmak ya'ni « عِيشَةٍ مَرْضِيَّةٍ » denilmek iken hılâfı zâhir olarak « فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ » buyurulması beliğ bir nükteyi haizdirki rızanın tesavvurlar fevkınde olan kemalini belâgatle ifade ederek sahibinin o hayata ehliyyeti kâmilesini, hem razıye hem merdıyye makamında bulunduğunu ış'ar eyler. Ya'ni öyle güzel bir hayat ve meîşet ki güzel amelleriyle ona

sebeb olan kimseyi sade râzıy ve hoşnud etmekle kalmaz, aynî zamanda onu «

يَـٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ اِرْجِعٓى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلى فى عِبَادى وَادْخُلى جَنَّتى » mısdakınca nefsi razıye makamından nefsi merdıyye makamına yükselterek ebediyyen mes'ud edecek ve ondan asla ayrılmak istemiyecek vechile kendisini bütün hoşnudlukla sarar, ebedî bir rıza ve hoşnudî muhîti içinde ihata eder, kuşatır, donatır. Âlûsî der ki: Meşhur olan burada râzıye, nisbet babından olmaktır, ya'ni zati rıza: Rızalı hoşnudluklu bir ayş demektir. Nefsi kelimede veya isnadda mecaz olarak râzıyenin merdıyye ma'nasına olması da tecviz edilmiştir ki bunun hakikati sahibinin razıy olacağı bir ayş demek olur. Meanî kitablarında mukarrer olduğu

Sh:»6035

üzere bunda istiarei mekniyye ve tahyîliyye dahi tecviz edilmiştir. Lâkin ba'zı ecille burada nefîs bir beyanda bulunmuş ve demiştir ki niseb babından olanlar « ذى كذا » diye te'vil olunur ve müennes getirilmez, çünkü bir mevsuf üzerine cereyan ettirilmeyip câmidlere ilhak olunur. Sirafîden de şöyle nakl edilmiş: « عيشَةٍ رَاضِيَةٍ » de « ها » nin sükutu mes'elesinde yaptıkları ta'lile kadh ederek demiştir ki: halbuki bunda iki vecih vardır: birisi. o meıyşet, ehline razıy olmuştur, onlardan hoşnud olarak kendilerine mülâzimdir. Onları bırakmaz, ayrılmaz ma'nasına olmasıdır. Diğeri de « ها » allâme, râviye gibi mübaleğa için olmaktır. Bir de şöyle tevcih olunmuştur. « ها » nın lüzumu « يا » nın sukutıyle binyeye halel vermemek içindir. « مَجْرِيَّةٌ كَلْبَةٌ » ve « نَاقَةٌ مَشْلِيَّةٌ » gibi. Halbuki « ظَبْيَةٌ مُطْفِلٌ وَ مِشْدَانٌ » derler, müf'ıl ve mif'al babı müenneslenmez, maamafi « مِصَكَّة » gibi ba'zılarında « ها » idhal ettikleri de vardır. Sonra demiştir ki: kabule lâyık olan budur. Bunun hasılı bir kaç vechle cevabdır.

BİRİNCİSİ, burada razıye nisbet babından değil, ismi fâıldir, ma'nanın lâzımı murad olunmuştur. Zira bir şey'e razıy olan ve dileyen ona mülâzemet eder, bu mecazı mürsel veya isti'aredir. İsnadda mecaz olup zikrolunan ma'na, hasılını beyan olmak da câizdir.

İKİNCİSİ, « ها » mübaleğa için olmaktır. Bu da allâme gibi fe'al veznine muhtass değildir. Onun için râviye ile de temsil eylemiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ, mu'telde « ها » nın ilhakı binyeyi muhafeza için olmaktır. Mısakke, ya şâzdır yâhud mu'telli muza'afa benzetmektir اهـ. Âlûsî bunu naklettikten sonra bunu hıfzet çünkü nefîstir, kitabların ekserîsi ondan halîdir, diye de bir ihtar yapmıştır. Bir çok hususta bu « عيشَةٍ رَاضِيَةٍ » terkibi misal olarak zikredile geldiği için biz de bu iyzahı kaydetmeğe lüzum gördük.

Sh:»6036

8. ﴿وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُۙ﴾ ve emmâ mîzanları hafif gelen her kimse -ya'nî hasenesi olmıyan yâhud seyyiâtı ağır basıp da hasenâtı hafif gelen kısımdan olan kimse 9.

﴿فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌۜ﴾ artık onun anası hâviyedir.- ya'ni varacağı yeri yatağı, kucağına sığınacağı ana vatanı hâviyedir. Barınacak, yeri kalmıyacak, artık hâviye denilen Cehennem uçurumunun kucağına atılacaktır. Diğer bir mana ile o öyle sukut edecektirki anası ağlayıp yıkılacaktır. Diğer bir mana ile onun ümmi dimağı, ya'nî beyninin kökü hâviye olacak, tepe takla Cehennemin dibine atılacak öyle kaynıyacaktır. O hâviyenin ne olduğuna, mahiyyetine gelince şöyle beyan buyuruluyor: 10.

﴿وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاهِيَهْۜ﴾ bildinmi ki o hâviye nedir? - « ما » istifhamı inkârî « هِيَهْ » hâviyeye raci müennes zamiri « هى » dir. Âhirindeki « ها » fasıla için hâi sekittir. « اصلى ماهى » dir. mahiyyeti neden ibarettir? 11. ﴿نَارٌ حَامِيَةٌ﴾ bir narı hâmiye dir. -ya'nî şiddetli, kızışğın bir ateş, Bundan sonraki surede cehim diye zikrolunacak olan Cehennem ateşi daha sonra Hümeze suresinde tarif olunacak olan Allah ateşidir.

Kamusta « هَاوِيَةٌ وَ اَلْهَاوِيَةُ » Cehennemin isimlerindendir. Yukarıdan aşağıya düşmek, sukut etmek manasına hüviy ve heveyandan müştak ismi fâil olarak sakıt manasına gelir ve cevviheva gibi içi boş, derin, düşüldükçe düşülür engin uçuruma, mehvat gibi sukut mahalline denilir. « هوة » çukur demek olduğu gibi hâviye de mütemadiyen aşağı doğru düşen uçurum, veya uçuruma düşen demek olabilir. Bu manadan Cehenneme ism olmuştur. Ve âlûsînin nakl ettiği vechile denilmiştir ki: ona hâviye ıtlak edilmesi gayet derin olmasındandır. Bazıları da narın en aşağı kapısına tahsısys etmişlerdir. İncil tercemelerinde de haviyeye tesadüf olunur. Ümmi hâviye denilmesine gelince: bunda işaret ettiğimiz vechile üç mana söylenmiştir.

Sh:»6037

BİRİNCİSİ; ümm, ana manasından me'va, ya'nî varılacak, kucağına sığınılıp barınılacak yurd ve yatak manasına istiare tarikıyle mecazdır. Zira ana kucağı çocuğun sığınıp barınacağı ilticagâhı olmak hasebiyle me'va ona teşbih edilmiştirki bunda pek acıklı bir tehekküm vardır. Nihayet sığınıp varacağı en şefekatli anası, hâmisi, kızgın ateş olan hâviyeden ibaret bulunan bir kimsenin halindeki felâket ve fecaatin şiddet ve azametini teemmül etmeli:

İKİNCİSİ; Arablar, bir kimsenin helâkine duâ makamında kinaye tarikıyle « هَوَتْ اُمُّهُ » derlerki anası ağlayıp düşesi, bayılası demek gibidir. Zîra bir kimse düştüğü, helâk olduğu zaman anası ağlar, merakından düşer bayılır. Bu bizim anası ağlasın, yâhud anası ağladı, yâhud anası ağlayasıca tabirlerimizi andırır. Maamafîh kahrolası, Allah canını alası « قَاتَلَهُ اللّٰهُ » duâları gibi « هَوَتْ اُمُّهُ » duâsı da her zaman vukuu matlûb olan duâlardan olmayıp teaccüb ve takdir ve medh için de söylenir. Netekim kâ'b ibni sa'di ğanevînin şu beyti bu kabîlden olarak maruftur:

هوت امه ما يبعث الصبح غاديا وما ذا يرد اليل حين يؤب

Hamasenin şu beyti de o kabildendir.

هوت امهم ماذا بهم يوم صرعوا بجيشان من اسباب مجد

تصرما

ابوا ان بفروا والقنافى نحورهم و ان يرتقوا من خشية الموت سلما

فلوانهم فروا لكانوا اعزة ولكن رأوا صبرًا على الموت اكرما

İşte Katadeden bir rivayet olarak merviy olduğu üzere bir çok müfessirîn: « فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ » işbu hevet ümmühu tabirinden olduğunu söylemişlerdir. Sahib Keşşaf ve Müfredatta Râgıb bunu tercih eylemişler. Sahibi Keşif bunun « عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ »

Sh:»6038

kavline tıbak san'atını havî olması itibariyle daha güzel, daha bedi' olduğunu söylemiş, Taybî de buna azher demiştir. Bu manada ümm, hakikaten ana demek olduğu gibi hâviye de Cehennemin ismi değil, sakıta ma'nasına demektir, Ya'ni anası düşmüştür demek olup bununla Karia helâk-ü ukubetinin şiddetinden kinaye edilmiş olur. Bunun inceliğinde şübhe yoktur. Lâkin bu surette «mâhie» zamiri «haviye» ye raci' olmayıp kelâmın medlûlünden anlaşılan, ya'ni anasını ağlatan «dâhiye» ye raci' olmak lâzım gelir. Halbuki evvelki ma'nada hâviyeye rucu'u zâhir, istiare i'tibariyle mübaleğa belâgatı de şübhesiz olduğu için daha vâzıhtır.

ÜÇÜNCÜSÜ; yine Katâdeden ve Ebî Salihten ve Ikrime ve Kelbî ve saireden merviy olduğu üzere ümm, ümmi dimağ ve ümmi re's, ya'ni başından beyninin aslı ve kökü ma'nasına olmaktırki bu surette hâviye, Cehennem demek de, ona sakıta demek de olabilir. Ya'ni beyninin kökü hâviye olmuştur. Yâhud tepetaklak hâviyeye yuvarlanmıştır demek olur. Çünkü tepesi aşağı olarak Cehenneme atılacaktır. Binaenaleyh «mahiye» zamirinde de iki vecih ceryan eder. Nar, «hiye nârün» takdirinde mübtedai mahzufun haberidir.

HÂMİYE, ya'ni şiddeti hararet ma'nasına «hami» den kızgın, kızışgın demektir. « حَمِيَ الْوَطِيسُ » furun kızıştı demek olduğu gibi « حَمِيَ الشَّمْسُ وَالنَّارُ » güneş ve ateş kızıştı hararetleri şiddetlendi demektir. Masdarı hamyen ve humyen ve humüyyan gelir. ateş zaten kızgın demek iken nar denildikten sonra bir de hamiye diye tavsîfi, sair ateşlerin buna nisbetle sanki hamiye değil, soğuk imişler gibi hafif kalacaklarını iş'ar eden bir teşdiddir. İşte o Kariada mîzanları hafif gelenlerin akıbeti budur « اَلْعِيَاذُ بِاللّٰهِ »

Sh:»6039

TEKÂSÛR

١٠٢ ﴿ سُورَةُ التَّكَاثُرِ

Tekâsür sûresi, buna Ashab arasında Makbüre sûresi denildiği dahi merviydir. Meşhudu, Mekkîdir. Maamafih ıhtilâf da edilmiştir. Ebu Hayyan: cemîi müfessirîn kavlince Mekkîdir, Buharî Medenî demiştir, diyor. Suyutî de: eşheri Mekkîdir, muhtar olan Medenîdir, demiş. Âlûsî de Mekkî olduğunu alelıtlak zikrettikten sonra Ebu hayyanın kavlini ve Süyutînin atîde nakledeceğimiz eshabı nüzul miyanında medeniyyeti andıran İbni ebî hâtim rivayetiyle muhtarına istidlâlini nakledip «medenî olduğuna edillenin kuvvetinden dolayı ba'zı ecille hakk olan budur dedi diye bir tercih kaydeylemiştir. Lâkin mekkiyyeti eşher denildikten sonra ona karşı âhâd ile istidlâlin kuvveti garîb olur.

Âyetleri - Bilitfak sekizdir.

Fasılası - ر ، ن ، م harfleridir.
Bu Sûre, Karia üzerine bir nasîhat ve inzardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُۙ ﴿٢﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَۜ ﴿٣﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۜ ﴿٥﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِۜ

Sh:»6040

﴿٦﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَۙ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِۙ ﴿٨﴾ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ

Meali Şerifi

Oyaladı o çokluk kuruntusu sizleri 1 Ta.. ziyaret edişinize kadar kabirleri 2 Öyle değil, ilerde bileceksiniz 3 Sonra öyle değil, ilerde bileceksiniz 4 Öyle değil, ilmelyakîn bilseniz 5 Kasem olsun o Cahimi çaresiz göreceksiniz 6 Sonra kasem olsun onu çaresiz aynelyakîn göreceksiniz 7 Sonra kasem olsun o gün o naîmden muhakkak sorulacaksınız 8

1. ﴿اَلْهٰيكُمُ﴾ İl'ha etti sizleri -ELHA, lehivden if'aldir. « و او » râbiaten vakı' olduğu için, yaye kalb edildiğinden elif yadan mübeddel olarak yazılır. Eğlence demek olan lehvin aslı gaflet olduğundan ilha, eğlemek, boş birşey ile iğfal ve işgal eyliyerek oyalamak, işinden alıkoymakdır. ﴿التَّكَاثُرُۙ﴾

TEKÂSÜR -Çokluk kurumu, gururu, iddiası. Kesretten tefâul. Biz çoğuz, hayır biz çoğuz diye yekdiğeriyle çokluk yarışı, çokluk gösterişi etmek, çokluk sevdası veya çokluk izharı ile kurumlanmak, tefahur eylemektir ki ehli Dünyanın umumiyyetle kapılıp aldandığı bir gurur haletidir. Neyin çokluğu ve neden alıkoyduğu zâhiren tasrih olunmıyarak ilhâ ve tekâsür mutlak zikredilmiştir. Zîra makamın ıktizasına göre zihin, muhtemil olan her şey'e zâhib olabilmek itibariyle ıtlâkın bir belâgati şamilesi vardır. Bununla beraber manen takyîde delâlet eder karînede yok değildir.

EVVELÂ: İlha, oyalamak, iştiğal edilmesi lâzım gelen hakikî maksaddan ve mühim olan iş ve vazîfeden

eğleyip

Sh:»6041

alıkoymak demek olduğu ve bundan evvelki Surede karia ve mîzan zikredilmiş bulunduğu gibi bundan sonra da kabirler zikrolunacağı cihetle ilha, gerek vacib ve gerek mendub olan vezaîf ve a'malden, İnsanın hakikaten işine yarar mâya'nisi, maksudu olması lâzım gelen: zikir, ma'rifet, tefekür, tedebbür, şükür, tâat ve ıbadet gibi umurı mühimmeden alıkoymak, tekâsür de buna mukabil Âhırette işe yaramıyacak, o karia günü ameller tartılırken mîzanda ağır basmayacak, o narı hamiyeden korumıyacak ve binaenaleyh fânî Dünyada insanı aldatıp Âhırete yalnız hisab, hüsran, azâb bırakacak olan gurur meta'ı şeylerin çokluğiyle tefahür demek olacağı anlaşılır ki sureî Hadiddeki «

اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ » âyeti mantuku demektir. Netekim Buharîde ibni abbasdan «mal ve evlâdda tekâsür» denilmiştir.

SANİYEN « التَّكَاثُرُ » de « ال » ahd için olarak sebebi nüzuldeki ma'naya işaret olur. Bunda ise bir kaç rivayet vardır. Bir çok müfessirînin zikrettiklerine göre Benî abdi menaf ile Benî sehm, hangimiz daha çoğuz diye tefâhur edilmişlerdi. Abdi menaf oğulları çok geldi, bunun üzerine Benî sehm, bizi dediler: cahiliyyede bağıy, helâk etti, haydin hem sağ olanlarımızı hem ölmüş bulunanlarımızı sayışalım!, bunda da Sehmoğulları çok geldi, bu Sure bunun üzerine nâzil oldu, bazı rivayette de kabirlere kadar gittiler اهــ. İbni ebi hatimin ebi büreydeden bir tahrîcine göre de: Ensar kabîlelerinden Benî hâris ve Benî hars tefahur ve tekâsür etmişler, bir taraf «bizde fülân ve fülân gibiler var» demiş, diğerleri de öyle demişler, böyle dirileriyle tefahur ettikten sonra haydin kabirlere gidelim demişler, varmışlar, bir taraf kabirlere işaret ederek sizde fülân ve fülân gibiler varmı? demiş, diğerleri de o suretle mukabele etmişlerdi «

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ » bunun üzerine nâzil oldu, demiştir. Bu iki rivayete göre demek sebebi nüzul: ölülerle dahî iftihar edecek derecede aded ile tekâsürdür. Bu ma'nada olan tekâsürler de delâleten

Sh:»6042

buna ilhak edilmek lâzım gelir. Ancak evvelkinde bilfi'il kabirlere kadar gidilmemiş, sade kabirlerde bulunan ölülerin nam ve adedi anılarak tefahur olunmuştur. Diğerinde ise bilfı'il kabirlere kadar da gidilmiştir. Bir de Ensar Medînede olduğu için bununla Surenin Medenî olduğuna da istidlâl edilmiştir. Evvelki ise meşhuru vechile Mekkî olduğunu gösterir.

Bunlardan başka, İbni Cerir ve Âlûsînin kaydettiği vechile buhâri, Übeyy ibni Kâ'b radıyallahü anhten tahric eylemişlerdir: demiştirki: biz şu «

لَوْ اَنَّ لِابْنِ اٰدَمَ وَادِيَيْنِ مِنْ مَالٍ لَتَمَنّٰى وَادِيًا ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ اٰدَمَ اِلَّا التُّرَابُ ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلٰى مَنْ تَابَ » yanî Âdem oğlunun iki vadî malı olsa üçüncü bir vadî daha temennî ederdi, âdem oğlunun karnını ancak toprak doldurur, sonra Allah tevbe eden kabul ile nazar buyurur» kelâmını Kur'ândan görürdük «

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ اِلٰى اٰخِرِهَا » nâzil oldu اهــ. Tirmizî ve ibni Cerir Abdullah ibni Şihhirden tahric eylemişlerdir ki: müşarünileyh Peygamber sallallahü aleyhi vesellem hazretlerinin

huzuruna varmış Resulullah « اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ » okuyormuş, buyurmuş: «

يَقُولُ ابْنُ اٰدَمَ مَالِى مَالِى وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ اِلَّا مَا تَصَدَّقْتَ

فَاَمْضَيْتَ اَوْ اَكَلْتَ فَاَفْنَيْتَ اَوْ لَبِسْتَ فَاَبْلَيْتَ » yanî Âdem oğlu malım

malım der, halbuki malından sana ancak tesadduk edip geçirdiğin, yâhud yeyip tükettiğin, yâhud giyip çürüttüğünden başka ne var? Tirmizî bu hadîs hasendir, sahihtir der, ibni cerir de derki: Resulullahın « اَلْهٰيكُمُ » okuyup da akıbinde öyle buyurması tekasürün mal tekâsürü olduğunu iş'ar eder. İşte bu rivayetlerden dolayı müfessirînin bir kısmı evvelki rivayetlere nazaran bu tekâsürden murad aded çokluğiyle tefahur olduğuna kail olmuşlar, bir kısmı da sonraki rivayete nazaran mal tekâsürü olduğuna kail olmuşlardır. Evvelkiler sebebi nüzul olmakta zâhir olduğu gibi sonrakide Resulullahdan varid olan sahih bir tefsir olduğu cihetle Buharînin de işaret ettiği vechile ikisini de cem'etmek âyetin ıtlâkına daha muvafık ve evvelâ beyan olunan iyzaha ve sureî Hadid âyetine de mutabıktır. Şu halde
bundan

Sh:»6043

alelumum her şeyde çokluk yarışının mezmum olması lâzım gelmez, çokluğiyle iftihar edilecek şeyler de vardır. Râzî de derki: âyet, tekâsür ve tefahurun mezmum olduğuna delâlet ediyor. Akıl da saadâti hakikiyye de tekâsür ve tefahurun gayri mezmum olduğuna delâlet eder. Hazreti Abbasın sikayet elinde olmasiyle tefahuru üzerine Hazreti Aliy: ben kılıcımla küfrün hortumunu kestim, küfür, müsle, yani burunu kulağı kesik oldu da siz müsliman oldunuz demişti, bu onların gücüne gitmişti, bunun üzerine surei tevbede «

اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ

بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ » âyeti nâzil oldu diye varid

olan rivayet de bu cümledendir. « وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ » âyetinin tefsirinde de insanın

başkaları tarafından kendisine iktida olunacağını zannettiği takdirde tâat ve mehasini ahlâk ile tahdîsi

ni'met olmak üzere iftihar etmesi câiz olduğuna dair söz geçmiştir. Binaenaleyh sabit olurki: mezmum olan

mutlak tekâsür memduh ve mahmuddur. Ve hayratın aslı odur. Onun için « التَّكَاثُرُ » deki «

الف لام » istiğrak için değil, ahdi sâbık içindirki o da Dünya lezâiz ve alâikıyle tekâsürdür. Çünkü

Allaha tâat ve ubudiyyetten alıkoyan odur. Bu cihet akıllarda mukarrer ve edyanda müttefekunaleyh olduğu

cihetle tekâsür üzerine harfı ta'rif idhali güzel olmuştur اهـ. Biz de şunu ilâve edelim ki: hayratta

müsabeka, yarış yalnız câiz olmakla kalmaz aynî zamanda « سَابِقُوٓا » emirlerile memurünbih

olduğunda da şübhe yoktur « فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ », emir «

وَفٖى ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ » tergibdir. Razînin akıldan muradı da bu gibi

nususun delâletleri olmak gerektir. Bununla beraber hayrat ve tââtteki çokluk yarışında da Allah için ihsan

ve ıhlâs ve tahdîsi nimet halleriyle riya ve kibir tarzında gurur ve tefahuru ayırmak «

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾ . ﴿وَلَا تَفْرَحُوا بِمَٓا اٰتٰيكُمْ﴾ » gibi âyâtı celile mazmunlarını unutmamak lâzım gelir. Zira hayır ve güzel amellerin güzelliği ve mîzanda ağır gelmesi yalnız

Sh:»6044

kemiyyetlerindeki çokluğundan dolayı değil, daha ziyade keyfiyyetlerindeki hulûs ve ihsan iledir. Zira «

قُلْ لَايَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ »

buyurulmuştur. Burada mezmum olan tekâsür de o gibi güzel amellerden alıkoyan ve mahiyyetinde bir nevi' lehiv bulunan tekâsürdür. Bunun nihayet kabre gidinceye kadar aldatan öyle dünyevî şeylere müteallık tekâsür olduğuna şu da delâlet eyler. 2. ﴿حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾ ta makbüreleri ziyaretinize kadar -buna üç ma'na verilmiştir.

BİRİNCİ: İlk zikrolunan sebebi nüzul rivayetlerine göre: tekâsür, kesret davasiyle gurur ve iftihar sizleri öyle oyaladı, Allaha tâat, ve gadabından korunmak için yapılacak kârlı işlerinizden öyle alıkoyduki: dirileri bitirdiniz de hattâ kabirlerdeki ölüleri saymaya, onlarla iftihar etmeğe kadar gittiniz, halbuki kabirleri ziyaret edenlerin çoklukla mağrurlanması, ölülerle öğünüp sevinmesi değil, onlardan ıbret alarak gafletten uyanması ve o kızgın ateşten kurtulmak için mîzanda ağır basacak salih amellere çalışmaları ıktiza eder, demektir. Bu surette birinci rivayete göre: mekabiri ziyaret ölüleri saymakla tefahurden mecaz veya kinaye olmuş olurki Keşşaf bunu tercih eylemiştir. İkinci rivayete göre ise mecaz ve kinayeye hacet yoktur. İkisinde de « اَلْهٰيكُمْ وَ زُرْتُمْ » fi'illeri hakikati üzere mazıy ma'nasınadırlar. Onun için ekser müfessirîn âyetin zâhiri evvelki rivayetler mucebince vakı' olan adeden tekâsür ve tefahura daha ziyade müntabık olduğunu söylemişlerdir. İbni cerîrin rivayet ettiği vechile Katâde şöyle demiştir: Biz Benî fülandan ekseriz, biz benî fülandan akdemiz diyorlar ve halbuki hergün sonlarına kadar düştükçe düşüyorlardı, Vallahi hep böyle gittiler, nihayet hepsi ehli kuburdan oldular اهـ. Şu halde bu ma'nada olan diğer vâhî tekâsür ve tefahur gururları bundan

Sh:»6045

bil'ıbare değil, biddelâle anlaşılmış, bundan sonraki « كَلَّا » zecri de bu sebeble yapılmış olur.

İKİNCİSİ: TEKÂSÜR, ya'ni Dünya hırsı, mal ve evlâd ve aded çokluğuyle tefahur sevdası sizleri öyle iğfal etti, eğledi, oyaladı ki kabirlere gittiniz ölüm lahzasına kadar, ya'ni canlarımız çıkıncıya kadar ömürlerinizi öyle Dünyayı tutmak için sarf ettiniz, boşuna eğlence ile geçirdiniz, akıbetiniz, Âhıretiniz için sa'y-ü amelde bulunmadınız, sade mal ve evlâd çoğaltmayı düşündünüz, nihayet ölüm haline geldiniz, ölmek gömülmek üzere bulunuyorsunuz. Ey öyle olan gafiller! Sizler kendinizi kurtaramıyacaksınız, Cehennemi boylıyacaksınız demektir. Bu surette kabir ziyareti ölüm halinden veya ölümden ibaret olur. Netekim bu ma'nada ahtal şöyle demiş:

ان يخلص العام خليل عشرا   ذاق الضماد اوبزور قبراً

Cerîr de ona şöyle demiştir.

زار القبور ابو مالك   فاصبح ألام زوارها

ÜÇÜNCÜSÜ: Tirmizî, İbni cerîr ve İbni münzir ve daha ba'zıları Hazreti Ali keremallahü vechehten tahric

eylemişlerdir. Demiştirki: biz kabir azâbı hakkında şekk eder dururduk ta « اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ »

nâzil olana kadar اهـ. Demek ki « حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ », kabir azâbını tadıncıya kadar demektir. Yâhud bu ma'nayı iş'ar etmekte ve bunun bilhassa tekâsür kendilerini oyalamış olanlara te'allukunu göstermektedir. Çünkü o harîs kâfirler kabre girdikleri veya girecekleri gün o gafletten uyanacak, bütün ömürlerince çoğaltmak için oyalandıkları fâni şeylerden ayrıldıklarını ve yalnız vebalini yüklenip kaldıklarını göreceklerdir.

Sh:»6046

Bu iki vecihte kabre girinci o lehiv ve tekâsürün kalmıyacağına işaret edilmiş olur. Ve « زُرْتُمْ » ya muzari' ma'nasında olup vukuunun muhakkak olmasına binaen mazî sıgasiyle ifade edilmiştir. Yâhud mazîde ölmüş bulunanlar taglîb olunmuş, yâhud tekâsür hırsı yüzünden ölmek üzere bulunanlar veya efradın tekâsür hırsı ile inkıraza yüz tutmuş olan kavm kabre gitmek, kabir azâbı çekmek halinde tasvir edilmiş demek olur. Hattâ « اَنْ زُرْتُمْ » takdirinde olacak masdar ile müevvel, ya'ni ziyaretinize kadar demek olduğu için zaman ma'nasından münselıh de olur. Temamen mazî ma'nasını muhafaza etmek üzere Ebu müslim, Allah tealâ bu Sûreyi Kıyamet günü kâfirlere serzeniş olarak söyliyecek demiş ise de « كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ » hıtabı bu ma'naya pek yakışmaz, Kıyamette değil, Dünyada veya kabirde bir hıtab olmasını ıktiza eder.

Hikâye olunurki: a'rabînin birisi bu âyeti işittiği zaman şöyle demiştir: Kâ'benin rabbine kasem ederimki kavım, kıyamet için ba'solunacak, çünkü zâir munsarıftır mukîm değildir. Ömer ibni abdilazîz Hazretlerinden de şöyle rivayet olunmuştur. Ziyaret eden kimse lâbüd dönecek, ya Cennete, ya nâre gidecektir, demiş. Zâirin ziyaret yerinde çok durmaması da gerek olduğu için denilmiştir ki: bunda ölülerin kabirlerde pek çok durmıyacağına da işaret vardır.

Balâdaki iyzahâttan anlaşılacağı vechile âyette « حَتّٰى » « تَكَاثُرُ » ün de « اَلْهَا » nın da gayeti olmak muhtemildir. Öyle tekâsür ettiniz ki hattâ kabirleri ziyaret ettiniz, ölülerle tefahur eylediniz, yâhud öyle ilhâ etti, eğlendirdiki ölülerle tefahur etmek üzere kabirleri ziyaret ettiniz, yâhud öyle ilhâ etti, eğlendirdiki ölülerle tefahur etmek üzere kabirleri ziyaret ettiniz, o derece eğlendiniz, yâhud ölünciye, ölecek hale gelinciye, kabir acısını tatıncıya kadar eğlendiniz demek olabilir. Evvelki sebebi nüzul rivayetleri birinci ve ikinciye sonraki de sonrakine muvafık olur. Evvelkilerde gayet, mugayyâda

Sh:»6047

dahil olarak kabir ziyareti tekâsür ve ilhanın a'zamî haddi demek olur. Sonrakinde ise gayet, mugayyâdan haric olup kabre gidilmekle tekâsür ve ilhâ nihayete irmiş, kalmamış olur. Âyetin zâhirine en muvafık olan da evvelkilerdir. Bu ise kabir ziyareti tekâsürün, ilhânın son derecesi olmak ı'tibariyle zemm-ü nehyini ifade eden bir tevbih demektir. Lâkin bu zem ve nehiy mutlak değil, mezarlar ve mezardakilerle tekâsür ve tefahur ve ilhâ mahiyyetinde olmak kaydiyle mukayyeddir. Şu halde böyle olmıyanlar bu hukme dahil olmak mefhumı muhalifte kalmış bulunurki bunun da icmalen hukmü burada meskûtün anh olmak veya mefhumı gaye ile amel edenlere göre cevaza işaret eylemektir. Meskûtün anh olduğu takdirde de Âhıreti tezekkür hikmetiyle meşruıyyeti hadîsi nebevî ile beyan olunmuştur. Zira Ebu Davudün rivayet ettiği vechile

«نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا فَاِنَّهَا تُذَكِّرُكُمُ الْاٰخِرَةَ »

daha şayi' olan diğer bir lâfızda: «

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ اَلَا فَزُورُوهَا = ya'ni sizi ziyareti kuburdan nehy etmiştim, haydin onları ziyaret edin çünkü o size Âhıreti andırır» buyurulmuştur. Gerçi bu hadîs mütevâtir olmadığı için bunda söylenen nehiy, âyetteki nehiydir denemez. Lâkin âyetin sâkit veya mücmel olduğu noktaları beyan eder. Ve önce kubur ziyaretinin tarafı Peygamberîden nehy edilmiş bulunduğunu da ihbar eyler. Bundan dolayı Fahri Razî bu âyetin ma'nasını iyzah ederken derki: bununla Allah tealâ onları nefislerinden ta'cib ediyorki şöyle demek gibidir: siz ne büyük şaşkınlık ediyorsunuz! Farz ediniz ki

siz ölülerinizle daha çoksunuz, fakat ondan ne çıkar, size onun ne menfeati olur. Zira ziyaret bir mevzıa gitmektir, bu ise bir çok maksadlarla olur, onların en mühimmi ve riayete en lâyık olanı kalbi inceltmek ve hubbi Dünyayı izale ederek Âhıreti düşünmektir. Çünkü kabirleri müşahede etmek onu iyrâs eder. Netekim aleyhissalâtü

Sh:»6048

vesselâm «

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ اَلَا فَزُورُوهَا فَاِنَّهَا تَذْكِرَةٌ »

buyurulmuştur. Sizler ise onun aksini yaptınız, kalb kasveti ve hubbi Dünyaya istiğrak ile kabirleri ziyaret ettiniz, işte kazıyye böyle mün'akis olduğu için Allah tealâ da bunu ta'cib mı'razında zikir buyurdu اهـ. Yine bu ma'nadan dolayı denilmiştir ki: Bu âyet geçmişlerle çokluk taslamak ve onunla mübahat ve tefahur etmek için ziyareti kuburu iksar edenlere tevbîhtir. Ibret alma ve Âhıreti düşünmek için ziyaret edenlere

değil. Netekim « نَهَيْتُكُمْ الخ » Ebu Davûd hadîsi onun meşru'iyyetine işaret eder اهـ. Bu söz doğrudur. Zira Âyet, ziyareti kubura alelıtlak zemmetmiş değil, tekâsür ve tefahur suretiyle ziyaretleri zemm-ü tevbıh etmiş, diğer ciheti mefhumı gaye ile meskût bırakmış, onun da Âhıreti tezkir için olanları hadîs, meşru' kılmıştır. Fakat garibdirki Âlûsî buna «

وَلَا يَخْفٰى اَنَّ الْاٰيَةَ بِمَعْزِلٍ عَنْ ذٰلِكَ » diye âyetin te'alluku olmadığını

söyliyerek i'tiraz etmiş, sonra da kısmen tasdîk ederek «evet mezardaki ile tefahur etmek veya ziyaret ile mübahat eylemek için kubur ziyaretinin zemminde söz yoktur. Nasılki Mütesavvifeye nisbet iddia eden

ceheleden bir çokları meşayihın - عليهم الرحمه - kuburlarını ziyarette öyle yapıyorlar, onunla beraber tâat i'tikad ettikleri bir takım münkerat, yol diye tuttukları bir takım şenayi ve daha ne işler yapmaktadırlarki onlara satırların sineleri dar gelir demiştir. Görülüyorki kendisi de zemmi tefahur ve tebahî ile takyid etmiş, sonra da onu bir takım münkerat ve şenayi' irtikâbına vesîle ittihaz eden ceheleye şiddetle hücum etmeğe zemin tuturak kabir ziyareti itti'az ve tezekkür için de olsa câiz değilmiş zann ettirecek gibi ileri gitmiştir. Maksadı hadîsin delâlet eylediği ıbret ve tezkir hikmetiyle meşru olan ziyareti inkâr değil mefhumi muhalif mu'teber olmamak ıtibariyle âyetin ondan sâkit olduğunu ve asıl mentuku mezmum olan ziyaretleri zem siyakında bulunduğunu söylemek olacaktır. Fakat

Sh:»6049

bu münasebetle hadîsin işareti ile meşru'iyyet cihetini dahî iyzah etmiş olan evvelki sözü intikad etmesi doğru değildir. Filvaki şeref-ü şan ile gitmiş ekâbiri eslâfın, âba ve ecdadın mehasin ve kemalâtına vâris olmıyan, onların hayrat ve hasenatlariyle ahlâkî fazîletlerini daha ileri götürmek için kendilerinde yaşatmayan, onların hâyat ve akıbetlerini mülâhaza ve tefekkür ile ıbret almak, o suretle kendisinin sonunu düşünmek istemeyip de sade onların nam ve şanlariyle öğünmek, ölmüşlerin çokluğiyle mağrurlanmak, çürümüş kemikleriyle iftihar etmek, gömülmüş bulundukları kabirleri çiğneyerek üzerlerinde düğün ve eğlence yapar gibi ciciler bicilerle eğlenmek, yanı başında aç kalan komşusunu düşünmeyip de kimseye fâidesi olmaz. İsraftan başka ad verilmez masraflar bile yaparak gösteriş için kabir ziyaretlerine gidenlerin kabir ziyaretini aksî garazlarla sui istimâl etmiş, tekâsür kendilerini iğfal eylemiş, temamen «

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ » mantukunda dahil ve zemm-ü tevbihıne

müstehıkk olduklarını ihtar etmek doğrudur. Lâkin kabir ziyaretinin meşru olan ciheti yokmuş ve bu âyette ondan bahis münasebet almamız gibi zannettirmek doğru değildir. Kütübi Fıkhiyyede ziyareti kuburun meşru'iyyeti ve âdabı hakkında bahis vardır. Ezcümle: dürrimuhtarda: ziyareti kuburde beis yoktur, velev

kadınlar için olsun. Çünkü « كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ اَلَا فَزُورُوهَا

» hadîsi vardır اهـ. İmdad, Müctebâ, bahir ve Reddi muhtarda: doğrusu hadîste emrolduğu için mendubdur اهـ. Reddi muhtarda: her hafta ziyaret olunur, efdal olan Cüm'a, Cüm'a irtesi, Pazar, Pazartesi, Perşembe günleridir. İlh... Fethülkadîrde: Sünnet, kaimen duâdır. Netekim aleyhissalâtü

vesselâm Bekî'a çıkıldığında öyle yapıyordu ve diyorduki. «

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَاِنَّا اِنْ شَاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاَ

حِقُونَ = ya'ni selâm sizlere mü'minler kavminin yurdu, biz de inşaallah

Sh:»6050

sizlere lâhık olacağız». Şerhi lübabda: ziyaretin âdabındandır: zâir, müteveffanın baş ucundan değil ayak

ucundan gelir, lâkin bu mümkin olduğu takdirdedir. Yoksa aleyhisalâtü vesselâm bir meyyitin ayak ucunda

da Âhiretini okumuş olduğu sâbittir. Âdabından biri de sahih olan « اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ » lâfzıyle selâm vermektir. Aleykümüsselâm değil. Zira şöyle varid olmuştur: «

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَاِنَّا اِنْ شَاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاَ

حِقُونَ . نَسْاَلُ اللّٰهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ » Sonra kaimen duâ eder, oturursa hali

hayatındaki mertebesine göre uzak veya yakın oturur ve Kur'andan kolayına geleni okur. Ezcümle: Fatiha

ve Sûrei Bekarenin evvelini « مُفْلِحُونَ » e kadar ve Âyetelkürsi ve âmenerrasul ve Sûrei Yasin ve

Tebârekelmülk, ve Sûrei Tekâsür ve on iki yâhud on bir yâhud yedi yâhud üç kerre İhlâs, okuya bildiğini

okur, sonra « اَللّٰهُمَّ اَوْصِلْ ثَوَابَ مَا قَرَاْنَاهُ اِلَى فُلاَنٍ اَوْ اِلَيْهِمْ »

allahım okuduğumuzun sevabını fülâna (yâhud onlara) iysal eyle der اهـ . Gerek kıraet ve gerek sair

amellerden meyyite sevab ihdası hakkında ibni abidînde tafsılât vardır. Hulâsası: hac anilgayr bahsinde ulemamız tasrih etmişlerdirki insan, salât veya savm veya sadeka veya diğer amelinin sevabını başkasına yapabilir (Hidaye). Hattâ Muhîtden naklen Tatarhaniyyenin zekâtında: tesadduk eden için efdal olan cemi'i mü'minin ve mü'minat için niyyet etmektir, çünkü o onlara vasıl olur, kendi ecrinden de bir şey eksilmez. Bahirde: bir kimse namaz kılsa veya oruç tutsa veya sadeka verse de sevabını gerek ahyadan ve gerek emvattan başkasına yapsa câiz olur. Ve sevabı ehli sünnet velcemaa ındinde onlara vasıl olur. (Bedayi'). Hafız ibni teymiyye, kıraet sevabının Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem Hazretlerine ihdasını men'etmek istemiş, çünkü: onun cenabı refi'ine ancak izniyle cür'et olunabilir, o ise ona salevât getirmek ve onun için vesîle istemektir demiş. Sübkî ve daha diğerleri ise bu

Sh:»6051

gibi hususta izni hassa ihtiyac olmadığını İbni Ömerden ve daha başkalarından misal iraesiyle beyan ederek onu reddetmişler. İlh...

İmamı a'zam, imam Ebu Yusüfe vasıyyetnamesinde şöyle demiştir: Sultanından ılme muvafık olmıyan birşey gördüğün vakıt onu kendisine itaatinle beraber an, çünkü onun eli senin elinden kuvvetlidir. Ona «ben senin sultan olduğun, başkaları üzerinde sultayı haiz bulunduğun şeyde sana mutî'im ancak siretinde ılme muvafık olmıyan birşey arz edeceğim» dersin. Bunu sultanın yanında bir kerre yaparsan kâfîdir. Zira muvazebet ve devam edersen belki sana kahrederler. Bunda da dînin kal'ı olur. Şayed senin dînde ciddiyyetini ve emir bilma'rufe hırsını anlamak için onu bir iki kerre yaparsa bir kerre daha yaptığı zaman yanına sen yalnızca gir ve dînde nasîhat et; eğer ehli bid'at ise sultan olsa da münazara et, Allahın kitabından ve Resulullahın sünnetinden mâhazarini söyle, kabul ederse ne â'lâ, etmezse artık seni ondan hıfz etmesini Allah tealâdan dile ve ölümü an, üstadın ve kendilerinden ılim ahzettiğin kimseler için istiğfar eyle ve tilavete devam et, kuburu ve meşayihi ve mevazı'i mübarekeyi çok ziyaret eyle.

Hep bunlar ziyareti kuburun da meşruiyyetini, hikmetini, zamanını, usul ve adabını göstermektedir.

Şayanı dikkattirki bunlarda ölülerden birşey istemek, yetiş ya fülan gibi istimdad etmek yoktur ancak selam

vermek « نَسْأَلُ اللّٰهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ » gibi gerek diriler ve gerek ölüler hakkında selâmet ve muafiyyet için Allaha duâ etmek ve Kur'an okuyup sevâbını hediyye etmek ve bilhassa geridekilerin de onlara iltihak edeceğini düşünerek iymanı kâmil ile gitmek için hazırlanmak üzere inşaallah diye meşiyyeti ilâhiyyeye sığınmak vardırki bunun hasılı ölülerden birşey dilenmeksizin onlara sade ruhlarını şâd edecek, indallah

Sh:»6052

mertebelerini yükseltecek sevab hediyye edib her ne dileyecekse Allahdan dilemek ve bütün kalbiyle

Âhireti, sonunda o kabirlere gidileceği ve o kabirlerin deşileceği ve gönüllerdekinin derileceği, insanların

ferașı mebsûs ve dağların ıhni menfuş gibi olacağı ve amellerin tartılıp mîzanları ağır basanların ışei

razıyeye ve hafif gelenlerin nârı hamiyeye ayrılacağı günü düşünüp Allaha iymanı kâmil ve ameli salih ile

irmek azmini takviye ederek insanları aldatan tefahur ve tekâsür hırsından sıyrılıp mizanda ağır basacak

hayır işlerle hayatın feyz-u semeresini ıktitafa çalışmaktır. Ölenler, ındallah mertebelerine göre ya ıyşei

razıyeye veya nârı hamiyeye gitmek üzere Allaha rucu' etmiş veya irca' olunmuşlardır. Ber hayat olanlar da

« اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ » sevdikleriyle haşr olunacaklarından, iyileri sevenler iyilerle, kötüleri sevenler de kötülerle haşrolunacaklardır. Sevginin kıymeti de «

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ » Allah için olmak ve «

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ » emri mucebince

Allah için ittiba' bulunmak haysiyyetiyledir. Yoksa ölenler ındallah ne kadar iyi olurlarsa olsunlar «

تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَاكَسَبَتْ وَلَكُمْ مَاكَسَبْتُمْ وَلَاتُسْـَٔلُونَ

عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ » hukmünce geçmişlerdir. Onların kazancı kendilerine, sizin kazancınız sizedir, siz onların amellerinden mes'ul olacak değilsinizdir. Onun için onlarla tefahur tekâsürün ma'nası

yoktur. « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » Mîsakı mucebince ıbadet ve istiane ise ancak

Allahadır. Allah için halka iane memduh ve me'murünbih ise de halkdan tese'ül mazmumdur. Dirilerden istenmesi caiz olmıyan şeyleri ölülerden istemenin hiç yakışmıyacağı da bedîhîdir. Onlardan istifade onların ahval ve sîretlerini düşünerek ılmî, amelî eserlerinden ve güzel sîretlerini yaşatmak suretiyle ruhaniyyetlerinden istifadedir. Onun için İbni Abidîn

Sh:»6053

rahmetullahi aleyh reddi muhtarda derki: evliya, Allaha yakınlıkda mütefavitdirler. Ziyaret edenlerin

menfaatleri de ma'rifetleri ve sirleri nisbetindedir اهـ. Bir insanın bir kitabdan bir müşkilini halletmesi geçmişlerden bir istifadesi olduğu gibi bir kabri ziyaretle bir kitab okur gibi tefekkürün uyandıracağı hatıralara göre bir te'sir alması da tabiîdir. Bunun en güzeli de husule gelen rikkati kalb ile Âhıret hissini duyup o intibah ile hayata dönmek ve gaflet perdesini sıyırıp kalan ömrünü hayr-ü hasanat ile hakka kavuşanlara iltihak etmek üzere hak yolunda salih amellerle geçirmek azmini beslemektirki hadîsi şerifte buna «çünkü o size Âhıreti tezekkür ettirir» diye tenbih buyurulmuştur. Böyle intibah ile ıbret alınması lâzım gelen kabir ziyaretini zıddına olarak tefahur gururiyle tekâsür için yapmak, kasvetin, gafletin son derecesi

olduğundan dolayı öyle yapanlara « اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُۙ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَۜ »

hıtabiyle tevbîh buyurulmuştur. Bu iyzah, kabir ziyareti hakikat ma'nasına olduğu takdirdedir. Buna «tekâsür sizi ta kabirleri ziyaret edişinize kadar ilhâ etti ya'ni kabirleri ziyaret ettiğiniz zaman o tekâsür ve ilhâ kalmadı veya kalmaz» ma'nası verildiği takdirde gaye mugayyadan haric olacağından kabir ziyaretlerinin Dünya hırsına tekâsür ve ilhâya nihayet vereceğine de işaret edilmiş olur. Lâkin yukarıda beyan olunduğu üzere müfessirîn bu takdirde kabir ziyareti hakikat ma'nasına olmayıp ölümden kinaye olacağını söylemişlerdir. Çünkü tekâsüre sureti kat'iyyede nihayet veren ölümdür. Gerçi bir ölü başında bulunmak ve bir cenazeyi kabre götürüp defn etmek veya sonra kabrini ziyaret eylemek hallerinde de iyzah olunduğu vechile kalbi olanlara bu intibah ve tezkir hukmü inkişaf etmez değil ise de bu, umumî ve kat'î olmadığı gibi bunlar hakikatte hep ölümün fer'i ve lâzımıdırlar. Bir de bunlar murad olunduğu takdirde memnu' ve mezmum değil, kelâmın sevkı gayeye müteveccih

Sh:»6054

olarak vacib veya mendûb olmak ıktiza eder. Ya'ni asıl maksad ilhayı beyan ile zecr-ü tevbîhden ziyade ziyareti kubura sevk demek olur. Fakat bu haddizatinde güzel bir ma'nâ olmakla beraber, bundan sonraki « كَلَّا » ile zecre muvafık olmaz. Çünkü sevk iycabınca kelâmın men'u zecri doğrudan doğru ziyarete müteveccih olmak lâzım gelir bu ise tenafî ve tenakuz olur. Bundan anlaşılırki kelâmın mâsîka lehi ziyareti kubur değil ilhâ ve tekâsür ile tevbıhtir. Kelâmın men'u zecri de ona müteveccihdir. Evvelki vecihlerde ise tekâsür için olan mezmum ziyareti kubur mevzuı bahsolarak gaye, mugayyada dahil olduğu için bu mahzur varid olmadığı gibi gaye, mugayyadan, mâsîka lehten haric olmak üzere mevt ma'nasına olduğu takdirde de varid olmaz. Ve meal şu olur: tekâsür sizleri öyle igfal etdiki tâ canlarınız çıkıncıya, tenleriniz kabirlere girinciye kadar. 3. ﴿كَلَّا﴾ İş öyle değil -sakının öyle kabir ziyaretine varıncıya kadar tekâsür ve tefahur ile oyalanmayın, sonu kabre varan Dünyada ehemm olan vazîfeyi unutup da boş, fanî şeylerle eğlenip oyalanmak, tekâsürle mağrurlanmak aklı olanlara yakışmaz, hakikat zannetdiğiniz gibi değil ﴿سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ﴾ ileride bileceksiniz- ne büyük gaflette bulunduğunuzu, bulunduğunuz halin sonu ne kadar fena olduğunu akıbetini gördüğünüz vakıt anlıyacaksınız. 4.

﴿ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۜ﴾ evvelkini te'kiddir. « ثُمَّ », ikincinin evvelkinden eblâg olduğuna delâlet içindir. Bir de evvelki ölüm sırasında veya kabirde, ikincisi de nüşur sırasında denilmiştir.

5. ﴿كَلَّا﴾ Evvelki zecirleri bir daha te'kiddir Râzî derki: bu iadenin güzel oluşu; çünkü her mevzi'de « كَلَّا » ya diğer Sh:»6055

mevzi'indekinden başka birşey ta'kıyb ettirilmiştir. Bu şöyle demek gibidir: Yapmayın azâba mustahıkk olacaksınız, yapmayın daha diğer zararlara giriftar olacaksınız, yapmayın daha diğer zararlara giriftar olacaksınız. Bu gibi tekrarlar ise bülega' ındinde mekruh değil, güzeldir müfiddir. Fakat Hasenden merviy olduğu üzere bu üçüncü « كَلَّا » nın Hakka ma'nasına olması da yakışır, ya'ni doğrusu ﴿لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقٖينِۜ﴾ yakın biliş bilseniz!.. -Lisanımızda arabîden olan yakîn ile sırf türkçe olan yakın kelimelerini birbirine karıştırmamalıdır. Türkçe yakın arabca karib demek olduğu

ma'lûmdur. Maamafih arabca olan yakîn de dilimize öyle mâl olmuşturki çokları türkçe yakını bile arabîsi gibi yazarlar. Bu kelimenin ılmî ve edebî ıstılâhımızda kıymeti çok büyüktür. Bütün ılm-ü fende aranan gaye bu yakîne irmektir. Onun için: ılmelyakîn, aynelyakîn, hakkalyakîn ta'birleri de birer kılişe olmuştur. Yukarılarda da geçtiği üzere yakîn aslında şeksiz ve tereddüdsüz ilim ma'nasına yakn gibi masdar veya mübalegalı ismi fâil olup ılmin sıfâtından olara müteareftir. Müteyakkan ma'nasına ma'lûmun sıfatı olarak da kullanılır. Bilhassa ölümün de ismi olmuştur. Râgıb derki: ılmin sıfatı olan yakîn, fehmin sebatiyle nefsin sü kûnudur. Ma'rifetin ve dirayetin ve emsalinin fevkındadır. Ilmi yakîn denilir, ma'rifeti yakîn denilmez. Seyyidin beyanına göre de lügatte yakîn, şekk olmıyan ılimdir. Istılâhta «o şey şöyledir diye öyle i'tikaddırki başka türlü olması mümkin değil i'tikadı ile beraber vakıa mutabık ve zevâli gayri mümkin bir i'tikad ola. Bu ta'rifin ve ılmelyakîn, aynelyakîn, hakkalyakîn mertebelerinin iyzahı hakkında Sûrei Bakarede «

وَبِالْاٰخِرَةِهُمْ يُوقِنُونَ » ve Sûrei Vâkıa da « انَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ »

âyetlerinde söz geçmişti bak. Burada şunu söyliyelim ki: bu âyette mefuli mutlak olan « عِلْمَ الْيَقِينِ

» terkibinde yakînin üç ma'nasına göre üç ihtimal vardır.

Sh:»6056

BİRİNCİSİ, yakîn ılmin sıfatı olmak ma'nasiyle mevsufun sıfata veya ammın hassa izafeti kabîlinden olmasıdırki yakîn ılim, yakîn denilen sağlam biliş demektir.

İKİNCİSİ, ilmin ma'lûmuna izafeti kabîlinden olmasıdır ki emri müteyekkane ılim, ya'ni yakînen ma'lûmunuz bulunan şeyleri bilişiniz gibi demektir. Ekser müfessirîn bu ma'nayı söylemişlerdir.

ÜÇÜNCÜSÜ, elyakîn, mevt ma'nasına olarak mevte ılim, ölümü biliş, yâhud mevt ılmi, ölüm bilgisi ile ilerisini bilseniz demek olur. Ba'zı müfessirîn de burada bu ma'nayı vermişlerdir. İnsanların ölümü bilişleri üç mertebedir.

BİRİNCİSİ, her aklı olan, emsalinin ölümünden istikra ve kıyas tarıkiyle bil'istidlâl kendinin öleceğini de şeksiz bilirki bu ılmülyakîndir.

İKİNCİSİ, ihtizar halinde Melâikeyi ıyânen görmesiyle ölümünü bilirki bu da aynülyakîndir.

ÜÇÜNCÜSÜ, tam öldüğü andaki biliştir ki o da hakkulyakîndir. Önce ılmel'yakîn, aynelyakîn ma'lûmu olan yakîn o zaman kendisi olarak tehakkuk etmiştir. Ilmel'yakîn, bu üç mertebeye amm olarak da kullanılır, bu ma'nâlarla ılmi yakîn ve ılmi mevt ta'biri, meselâ ılmi hisab, ılmi tıb, ılmi hayat, ılmi ruh, ılmi ilim, ılmi dîn, ılmi hikmet ta'birleri kabîlinden olarak ma'nâ: yakîn bilgisini, ölüm bilgisini hakkıyle bilseniz de o ılim ile

ilerisini âkıbetteki cezayı bilseniz!... demek olur. Sonra, bütün müfessirîn burada « لَوْ » in cevabı mahzuf olduğunda müttefık görünüyor. Ancak takdirinde bir iki vecih söylemişlerdir: 1- Eğer ilerisini ılmel'yakîn bilseniz öyle yapmazdınız, tekâsür sizi oyalamazdı, diye makabli ile ta'yîndir. 2- Zihinler mümkin olabilen her vechi düşünsün diye ibham ile tehvili a'zamî derecede büyütmek üzere

Sh:»6057

haziftir ki eğer ilerisini ıl'mel'yakîn bilseniz neler neler yapardınız, ya'ni öyle çalışır, öyle işler yapardınız ki şimdi onun künhü ta'rif ve tavsıfe sığmaz. Lâkin bilmiyorsunuz, cehl-ü gurur ile yanlış gidiyorsunuz, tekâsür ve tefahurle vakıt geçiriyorsunuz demek olur. Muhakkıkînin muhtârı da bu ikinci vecihtir.

Bir çok kimseler ılim denilince ılmin lâfını etmek, onunla süflî ve fânî maksadlar elde eylemek zann eder. Lâkırdısiyle tefahur ve tekâsür etmeyi, ılmi ve ılim namını mekasıdi hasîse için kullanmayı hüner sayar. Halbuki düşünülürse müfessirînin ıhtar ettikleri vechile bu âyette ulemâya çok büyük tehdid vardır: zirâ bu âyet delâlet eyler ki tekâsürün akıbetindeki âfet ve felâkete yakîn hasıl olsa idi tefahur ve tekâsürden vaz geçerlerdi. Bu ise şunu ıktiza eyler: demek ki: tekâsür ve tefahuru terk etmiyenler de yakîn hasıl olmaz. O halde ılmin hakîkatini sezmiyerek sui istimal eden, bildiklerine iymanı olmıyan, bilgisiyle ılme yaraşır amelde bulunmıyan, onunla beraber âlim namını taşımak istiyenlerin vay haline vay haline. Ilmin şıarından birisi ve hattâ en birincisi husni amelin en şiddetli bâislerinden olmasıdır: o, amel zamanında önünde bulunursa rehber, müşevvık, vâız olur. Amel vaktı fevt olduktan sonra olursa o vakıt da hasret ve nedamet olur. Bu hasret, şöyle bir misal ile temsil olunur: bir yolcu kafilesi karanlık bir yerden geçmişler, geçerken ayaklarına ilişen bir takım taşlardan zahmet çekmişler, bir çokları sâde o zahmetten bir an evvel sıyrılıp çıkmayı düşünerek geçip gitmişler, ba'zıları da o karanlıkta onlardan biraz alıp ceblerine torbalarına koymuşlar, sonra karanlıktan çıktıkları vakıt bakmışlar ki o taşlar cevahir imiş, o vakıt her iki kısım da hasret ve nedametle ah çekmiş: almış olanlar, ah neye daha çok almadık diye gam yemişler, almıyalanlar da: ah..

neye biz hiç almadık diye çırpınıp dövünmüşler. İşte Kıyamet günü ehli

Sh:»6058

Kıyametin hali bunun gibi olacaktır. Çalışanlar neye daha iyi çalışmadık diye çalışmıyanlar da neye biz çalışmadık diye tehassür edeceklerdir. Onun için gençler, hayat ve memat için zulmetleri tenvir edecek olan yakîn ılmine çalışmalı, ılmi olanlar da güçleri yetebildiği kadar bilgilerini Âhırette işlerine yarıyacak, mîzanlarında ağır basacak salih ameller yapmak için tatbîk ve icraya çalışmalı, Dünya zevkı geçirmeye, Dünyada kalacak servetler toplamıya uğraşmamalı, kazançlarını hakk-u hayr uğrunda sarf eylemelidirler. Zîra bu Dünya eğlenecek yer değildir, istıkbal geçidi, sırat çok tehlükelidir. Buyuruluyor ki:

6. ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَۙ﴾ vallahi o cehîmi lâbüd göreceksiniz -o cahîm, evvelki Sûredeki hâviye, nari hâmiye denilen kızgın ateştir. Bununla o, tefsîr edilmiş, Cehennem ateşi demek olduğu da anlatılmıştır. İlk bakışta bu âyet yukarıki « لَوْ » in cevabı ve lâmı ibtidâ zann edilir. Lâkin öyle değildir. Demin beyan olunduğu vechile « لَوْ » in cevabı mahzuf, bu lâm, kasem için olarak cümle mahzuf cevabın ta'lîli makamında re'sen vaîddir. Bunun doğrudan doğru « لَوْ » e cevab olmamasının sebebini müfessirîn şöyle iyzah etmişlerdir: zirâ « ﴿لَوْ﴾ ، ﴿لاِمْتِنَاعِ الشَّىْءِ لاِمْتِنَاعِ غَيْرِهِ﴾ » dir. Ya'ni asıl vaz'ı: şartının ademi vukuundan dolayı cevabının ademi vukuunu ifade içindir. Şu halde bu cümle ona cevab olsa idi ma'nâ, ılmi yakîn bulunmadığından dolayı o Cehennemin görülemediğini anlatmaktan ıbaret olurdu. Hal bu ise sözün cereyanından ve bundan sonraki âyetlerin tevâlîsinden anlaşılıyor ki murad, o Cehîmin şimdi niçin görülmediğini beyan değil, ileride muhakkak olarak görüleceğini beyan ile inzardır. Bu ise bunun « لَوْ » e cevab değil, müstakıllen ile ibtidai kelâm olduğuna karînedir. Bu surette de « لام » ın kasem için olması zâhirdir. Gerçi bunu « لَوْ » e cevab yaparak ve rü'yeti ılim ma'nâsına kalb rü'yetine haml ederek

Sh:»6059

dolayısiyle o inzar ve vaîd ma'nâsını anlamak da mümkindir. Eğer ılmelyakîn bilseniz elbette o Cehîmi görecektiniz, ya'ni göreceğinizi muhakkak bilecek anlıyacaktınız, lâkin bilmiyorsunuz, onun için şimdi görmiyor anlamıyorsunuz amma ileride göreceğiniz muhakkak demek olabilir. Fakat bu dâha dolambaçlı dâha uzun bir te'vil ve takdir olur. Obirisi ise daha sade ve daha vâzıhtır.

7. ﴿ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِۙ﴾ -Bu aynel'yakîn terkibindeki aynda da iki vecih vardır. Birisi: ayn, göz ma'nâsına olmâsıdır. Yakîn göziyle ıyânen önünüzde göreceksiniz demek olur. Rü'yetten zâhir olan budur. Bu surette evvelki rü'yet vaîd, ikinci rü'yet mahşerde, sıratta müşahede demektir. Diğeri de ayn, zat ma'nasına olmaktır ki yakînin zatından, kendisinden ibaret olan bir görüşle göreceksiniz demek olur. Müfessirînin çoğu burada ma'na bu olduğunu söylemişlerdir. Bu ise hakkulyakîn ma'nasının aynı demektir. Bunda bilen, biliş ve bilinen; gören, görüş ve görünen hep aynı şey olarak ittihad etmiş olur. Böyle biliş ve görüş de el'iyazebillah ancak o Cehenneme girmekle olur. Onun için buna göre de demişlerdirki evvelki rü'yet ındelvurud, sonraki rü'yet ındeddühuldur.

8. ﴿ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾ sonra vallahi o gün o naîmden muhakkak sorulacaksınız -

NAÎM, kendisiyle telezzüz olunan her türlü ni'mete şamildir. Hayat, sıhhat ve afiyet ve hattâ içilen bir yudum tatlı, soğuk su dahi bunda dahildir. Sözün gelişine nazaran hitab, tekâsür kendilerini lehv ile oyalamış olanlara, o na'îmden murad da öyle lehv-ü gafletle, telezzüz ve tena'um edilerek dînden veya

dînin vezaif ve tekâlîfinden işgal eyliyen ni'metler olmak zâhir görünür. Bu surette suâlden, sorgudan murad da o gün elden

Sh:»6060

gidecek olan o ni'metleri başa kakmak, anların acılarını, azâblarını çektirmektir. Onun için Keşşafta derki: insanın mes'ul ve muateb olacağı naîm nedir? Çünkü ni'meti olmıyan kimse yoktur? Dersen, derimki: o bütün himmeti lezzetlerini istîfaya masruf olan, ancak hoş yemek ve yumuşak giyinmek ve vakıtlarını lehv-ü tarable geçirmek için yaşıyan, ılm-ü amele lâyık oldukları ehemmiyeti vermiyen kimselerin ni'metleridir. Ammâ Allah tealânın sırf kulları için halk buyurduğu ni'meti ve rızıkları ile müstefid olup onlarla ılim tahsîline ve mucebince güzel ameller yapmağa duruşmak için kuvvet alan ve şükrünü edaya çalışan kimseler ondan vârestedir. Resuli ekrem sallallâhü aleyhi vesellem Hazretleri rivayet olunduğu üzere ashabiyle bir hurma yiyip üzerine su içtiklerinde «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىٓ اَطْعَمَنَا وَ سَقَانَا وَ جَعَلْنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ »

diye hamdededer buna işaret buyurmuştur اهـ. Bunda dînden büsbütün gaflet eden kâfirler dâhil olduğu gibi tekâlîfi dîniyyeden gaflet eden fâsık mü'minler de dâhil olur. Ya'ni bunlar hep o naîmden mes'ul olacaklardır, şükrünü bilen salih mü'minler değil. Beyzavî bunu şöyle hulâsa etmiştir: naîm, ya'ni o sizi ilhâ eden naîm demektir. Hitab, Dünyası dîninden ilha eyliyen her kimseye naîm de onu işgal eyliyene mahsustur. Çünkü karîne ve «

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِىٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ » gibi birçok nusus ona delâlet eder. Maamafih ikisi de ammdır «herkes şükründen mes'ul

olacaktır» da denilmiş, Âyet küffâra mahsusdur da denilmiş اهـ. Filvakı' Hasen ve Mukatilden ve İbni abbastan merviy olarak ba'zı müfessirîn bu Sûredeki hıtabların kâfirlere, binaenaleyh bu âyetteki suâlin de

mücazat suâli olarak onlara mahsus olduğuna kail olmuşlar « وَهَلْ نُجَازِىٓ اِلَّا الْكَفُورَ

» buyurulmuş olmasiyle de istidlâl eylemişlerdir. Fakat bundan murad küfranı ni'met olduğuna göre evvelki ma'naya müsavî olur. Diğer bir kısım müfessirîn de Sûrenin

Sh:»6061

âhirindeki bu hıtabın gerek kâfir, gerek mü'min, gerek fâsık, gerek salih umum insanlara aid bir hıtab, naîmin de her ni'mete şamil cinsi naîm olduğuna kail olmuşlardır. Bu surette sualden murad yalnız başa kakmak için tevbîh ve ıkab sorgusu demek olmayıp küfrân veya şükrânı tebeyyün ettiren ve ona göre ya mücazat veya mükâfat ile neticelenecek olan suâl demek olur. Buna bir hayli haberlerle istidlâl eylemişlerdir. Ez cümle: Tirmizînin Abdullah ibni Zübeyrden, babasından rivayet ettiği üzere «

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ » nâzil olduğu zaman Zübeyr ibni avvam radıyallahü

anh: Yaresulallah! Biz hangi naîmden suâl olunacağız! «

اِنَّمَا هُمَا الْاَسْوَدَانِ التَّمْرُ وَالْمَاءُ = o iki karadan ıbaret: hurma ve su!» Demişti.

Resulullah « اَمَا اَنَّهُ سَيَكُونُ = haberiniz olsunki o olacak» buyurdu. Ebu Hureyreden rivayette: nâs Yaresulallah! Biz hangi naîmden suâl olunacağız? Onlar iki esvedden ıbaret, düşman hazır, kılıclarımız boyunlarımızda! Demişlerdi, Resulullah « اِنَّ ذٰلِكَ سَيَكُونَ » buyurdu. Tirmizî evvelkine Hasen

ve ikinciden esahh demiştir. Yine Ebu Hüreyreden: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: kıyamet günü ilk evvel sorulacak -ya'ni abde naîmden sorulacak ilk suâl- ona: biz senin cismine sıhhat vermedikmi? Ve seni soğuk suya kandırmadıkmı? Denilmektir. Tirmizî buna garîb demiştir. Hazreti Ömerden rivayet olunmuştur: Hangi naîmden sorulacağız Yaresulallah! Halbuki diyarimizden ve

emvalimizden çıkarıldık? Demişti, Resulullah da sizleri sıcaktan ve soğuktan koruyan meskenlerin, ağaçların, çadırların gölgeleri ve sıcak günde soğuk su «buyurmuştur. «

مَنْ اَصْبَحَ اٰمِنًا فِى سِرْبِهِ مُعَافًى فِى بَدَنِهِ وَعِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ

فَكَاَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا بِحَذَافِيرِهَا » ya'ni kendi yolunda emniyyette, bedeni

afiyette, gününün azığı yanında olan kimse sanki Dünya tamamiyle ona tahyiz (ve tahsıys) edilmiş,

onun

Sh:»6062

olmuş gibidir.» Hadîsi de ona yakındır. Bir de Resulullah zamanında bir genç müsliman olmuştu,

Resulullah ona « اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ » Sûresini öğretmişti, sonra da ona bir kadın tezvic etmişti, kadının yanına girip de büyük bir cihaz ve çok bir ni'met görünce ben bunları istemem diyerek çıktı gitti,

aleyhissalâtü vesselâm sebebini suâl edince: sen bana «

ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ » diye öğretmedin mi? Ben onlardan cevab vermeğe

güc yetiremem dedi, diye rivayet olunmuştur. Ve Enesten merviydir ki: bu âyet nâzil olduğu zaman bir

muhtac kalkmış, benim üzerimde ni'metten bir şey var mı? demişti, Resulullah: «

ظِلٌّ، نَعْلَيْنِ، مَاءٌ بَارِدٌ » buyurdu. Bu hususta rivayet olunan haberlerin en şayiı: Müslim,

Ebu Davud, Tirmizî, Neseî, ibni Mace ve daha diğerlerinin Ebu Hureyreden rivayet ettikleri şu hadîstir: bir

gün Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem çıkmıştı, Ebu Bekir, Ömer radıyallahü anhümaya rast geldi, bu saatte sizi evlerinizden çıkaran nedir? Buyurdu, açlık ya Resulallah! dediler, nefsim yedi kudretinde olan zati a'lâya kasem ederim ki beni de sizi çıkaran çıkardı, öyle ise kalkın buyurdu, maıyyetinde kalktılar, Ensardan bir zatın evine gittiler, vardılar ki o, evinde yok, zevcesi; buyurun merhaba, dedi, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem: fülân nerede? Buyurdu, bize iyi su almağa gitti dedi, derken

Ensarî geldi, Peygamberi ve iki musahibini görünce « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » bu gün benden daha kerîm

misafirli kimse yok dedi, hemen gitti bir (عذق) hurma dalı getirdi, büsrü de temri de vardı, bundan buyuradurun dedi ve kendisi bıçağı aldı, Resulâllah sakın sağılır kesme buyurdu, o hemen onlar için bir koyun kesti, o koyundan ve o hurmadan yediler ve su içtiler, vaktâki doydular ve kandılar, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Ebu Bekir ile Ömere buyurdu ki: nefsim yedi kudretinde olan Allaha kasem ederim ki Kıyamet günü bu naîmden sorulacaksınız اهـ. İbni Hıbbanın ve İbni Merdûyenin İbni Abbastan rivayetlerinde

Sh:»6063

de: Nebî sallâllahü aleyhi vesellem ve sahibeyni Ebu Eyyubi Ensarî Hazretlerinin menziline gittiler, zevcesi «merhaba Nebiyyallah sallâllahü aleyhi vesellem ve men meah» dedi, derken Ebu Eyyub geldi bir ızk kesti, Hazreti Peygamber bunu bizim için neye kestin meyvesinden toplasandı ya! buyurdu, ya Resulallah hem temrinden hem büsründen, hem rutabından tenâvül buyurmanızı arzu ettim dedi, sonra bir uğlak kesti yarısını kebab etti, yarısını pişirdi, huzuri nebevîye getirip koyduğu zaman oğlaktan biraz aldı onu bir yufkaya (reğife) koydu da ya Eba Eyyub! Bunu Fatımaya yetiştir, zîra günlerden beri o böylesini tatmadı buyurdu, Ebu Eyyub da onu Fatıma radıyallahü anhaya yetiştirdi, vaktâki yediler ve doydular, nebiy sallâllahü aleyhi vesellem ekmek, et, temr, büsr, rutab, buyurdu ve mübarek gözleri yaşardı, nefsim yedi kudretinde olan zati a'lâya kasem ederim ki işte bu, sorulacağınız naîmdir, Allah tealâ «

ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ » buyurdu, bu işte o Kıyamet günü suâl olunacağınız

naîmdir, dedi, Bu, Eshabına ağır geldi, bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm buyurdu ki: böylesine isabet

edip de el sürdüğünüz vakıt « بِسْمِ اللّٰهِ » deyin, doyduğunuz vakıt da «

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَشْبَعَنَا وَ اَنْعَمَ عَلَيْنَا وَ اَفْضَلَ = hamd olsun Allaha

ki bizi doyurdu ve in'am buyurdu, fadliyle ihsan buyurdu» deyiniz, çünkü bu ona kefaftır اهـ. Daha bunlar gibi hadîslerden dolayı bu suâlin mü'min ve kâfire amm olduğuna kail olmuşlarsa da bu son hadîs Keşşafın da ıhtar eylediği vechile şükr edenlerin bu suâlden âzâde olacaklarına delâlet etmektedir. Fakat İmamı Râzî Tefsîri kebirinde demiştir ki: el'hak suâl ni'metlerin, gerek lâbüdd olanlar ve gerek olmıyanlar, hepsinden mü'mine ve kâfire âmm olmaktır. Zira Allah tealânın bahş ettiği şeylerin hepsi onu ma'sıyyetine değil tâatına sarf olunmak vâcibdir. O halde suâl de hepsinden vâkı' olur. Bunu rivayet olunan şu hadîsi Nebevî de te'kid eyler: «Kıyamet günü, dört şeyden suâl olunmadıkça

Sh:»6064

kulun ayakları kımıldamaz: Ömründen onu nede ifnâ etti? Gençliğinden: onu nede çürüttü? Malından: onu nereden kazandı ve neye sarf etti? Ilminden: onunla ne yaptı?» Zirâ aleyhissalâtü vesselâmın bu zikrettiklerinde her ni'met dahil olur. Bununla beraber Râzî şunuda ıhtar eylemiştir: Lâkin kâfire olan suâl, tevbih suâlidir, çünkü o, şükrü terk etmiştir. Mü'mine olan suâl, teşrif suâlidir, çünkü şükür ve itaat etmiştir اهـ. Bunun hasılı burada mes'uliyyetin ma'nası her ni'metin sui isti'maline: mahalline sarf olunup olunmadığına göre sevab veya ıkab terettüb etmesi ma'nâsına mükellefiyyetin hukmü olan mes'uliyyet demek olur. Bu mes'uliyyet ise gerek kâfir, gerek mü'min her mükellef için şübhesizdir. Vazîfesini iyfa etmeyip ni'meti sui isti'mal eden ıkab için taltif için mes'uldür, hiç biri ihmal edilecek değildir. Ve şübhe yok ki ni'met ne kadar çok olursa vazîfesi de o nisbette çok ve zor, mes'uliyyeti de o nisbette büyük ve ağır olur. Onun için burada tekâsürün ilhâsi mevzuı bahs olmuştur. Onun için Resulullah ve Eshabı maışetlerinde ümmetin en fakırleriyle hemhal olarak tekasürden son derecede ıhtiraz buyurmuşlardır. Yukarılarda da ma'lum olduğu üzere Hazreti Peygamber ve Hazreti Ebi Bekir fakrı ıztırarî ile fakır değillerdi, zikr olunan o açlık halleri bütün ellerindekini Allah için ümmetin ıhtiyacatına sarf etmekten mahzuz oldukları fakri ıhtiyarî ile kerem ve sabır halleri idi, Sûrei İsradaki «

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا » âyeti de bu gibi sebeblerle ıktisadı tavsıye ederek nâzil olmuştu. Şu halde mükellefiyyetin bir lâzımı demek olan mes'uliyyet yalnız kâfirlere mahsus olamaz, elbette mü'minlere dahi amm-u şamildir. Bununla beraber Râzînin pek mutlak olan ta'miminde de bir kaç noktadan işkâl vardır.

EVVELÂ; « فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ » mucebince

zaruret hallerinde اثم, merfu' olduğundan dolayı zaruret mıkdarında

Sh:»6065

mes'uliyyet, mürtefi' demektir. O halde ıztırar derecesi suâl ve hisabtan istisnâ veya tahsıys edilmek ıktiza eder. Netekim Zevâidi zühdde Abdullah ibni İmam Ahmedin ve Deylemînin Hasenden tahric eyledikleri şu hadîs de buna delâlet eyler: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki: demiş: «

ثَلٰثٌ لَا يُحَاسَبُ بِهِنَّ الْعَبْدُ ظِلُّ خُصٍّ يَسْتَظِلُّ بِهِ وَ كَسْرَةٌ يَشُدُّ

بِهَا صُلْبَهُ وَ ثَوْبٌ يُوَارِى عَوْرَتَهُ » üç şey, kul onlarla muhasebe edilmez:

gölgeleneceği bir hus (bir çatı) gölgesi ve belini sağaltacağı bir ekmek kırığı ve avretini örteceği bir sevb

اهـ. Bu suretle Râzînin ni'meti ıtlâkı üzere «mâlâbüdde minhü» den ta'mîmi cayi nazardır.

SANİYEN, asıl korkulacak mes'ele tevbîh ve ıkab suâlidir, bunu ise Râzî kâfirlere hasr etmiş olmakla ta'mîm etmiş değil, hıtab, kâfirleredir diyenlere iştirâk etmiş oluyor.

SALİSEN, tevbihın sebebini iyzah ederken şükrü terk ve teşrifin sebebini şükür ve tâat ile ta'lil ediyor, halbuki şükür ve tâat eden mü'mini kâmildir. Fâsık mü'min olmakla beraber tâatsizlik etmiş, lehv-ü tekâsüre kapılmıştır. O halde tevbîh suâli de yalnız kafirlere mahsus olmayıp fâsıklere, asîlere de şamil olmak lâzım gelir. Mükellefiyyetin lâzımı olan mes'uliyyet de bunu iycab eder. Şu halde mes'eleyi Keşşafın iyzah ve Beyzavînin telhıs ettiği vechile bu âyette suâli tevbîh ve mücazat suâline, hıtabı gerek kâfir gerek mü'min tekâsür kendilerini ilhâ edenlere, ta'mîmi de lâmı ahd ile ilhâ eden naîme tahsıys ederek anlamak en doğru tefsîrdir. Netekim bundan sonraki Asır Sûresindeki «

اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ الخ » istisnasiyle bu ma'nâ

temamen beyan ve tavzıh olunmuştur.

Sh:»6066

ASR

سُورَةُ الْعَصْرِ ١٠٣

Asır Sûresi, İbni Abbas ve İbni Zübeyr ve cumhur kavlince mekkîdir. Mücahid ve Katade ve Mukatil medenî demişler.

Âyetleri - Bilâ hılâf üçtür.

Fasılası - ر harfidir.

Bu Sûrei celîle gayet sade ve kısa olmakla beraber geçen Sûrelerin bütün nasıhatlerini zübde eden bir cem'ıyyeti hâizdir. Kendilerini tekâsür iğfal etmiyen kimselerin hallerini beyan ile « ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ » âyetinin tefsirini de tezammun ettiği için ondan sonraya konmuştur. İmamı Şâfiîden menkuldür: demiştir ki başka bir şey nâzil olmasa idi Kur'andan bu Sûre insanlara yeterdi, bu Kur'anın bütün ulumunu müştemildir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفٖى خُسْرٍ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

Sh:»6067

Meali Şerifi

Kasem olsun ki Asra 1 İnsan mutlak bir husranda 2 Ancak o kimseler başka ki iyman edip salih ameller işlediler ve hep hakka vasıyyetleştiler ve sabra vasıyyetleştiler 3

1. ﴿وَالْعَصْرِ﴾ - Vav « وَالضُّحٰى » gibi kasem için. Kamusta zikr olunduğu üzere asr kelimesi lügatte; ism olarak: dehir: gündüz ve gece, gündüzün zevalden evvel ve sonra iki tarafı gadat ve aşiyy, ve bilhassa öğleden sonra Güneşin kızarmasına kadar olan ikindi vakti, ve reht ve aşîret ve yağmur; masdar olarak da: habs etmek, men'etmek ve vergi vermek, ve sıkıp suyunu çıkarmak ma'nâlarına gelir. Ve bir şey'in vakti mahusuna da aynın harekâtı selâsesiyle «asr, ısr, usr, usur» denilir. Netekim « جَاءَ وَلَمْ يَجِئْ لِعَصْرٍ ، نَامَ وَلَمْ يَنَمْ لِعَصْرِ » geldi fakat vaktında gelmedi, uyudu fakat vaktında uyumadı demektir. Gündüzle geceye ve sabah ile akşama asran denilir اهـ. Lâmı cins ile « اَلْعَصْرِ », makamına göre bunların her birinin cinsine veya ıtlak halinde hepsine muhtemil olduğu gibi lâmı ahd ile de içlerinden muayyen birine ve meselâ bir ikindi vaktına veya her hangi bir şey'in muayyen bir zamanına masruf olur. Ondan dolayı lisanımızda asr mutlak zaman ve bilhassa içinde

bulunulan zaman ve karn, ya'ni seksen veya yüz senelik bir zaman ma'nalarına şayi' olmuştur. Burada zaman, bâhusus asrı Muhammadî, ya'ni Resulullahın ba's buyurulduğu zaman, âhir zaman, ma'nâları üzerinde yürümüşlerdir. İbni Cerîr: dehir, «saatün min saatinnehar», ikindi ma'nâları hakkındaki rivayetleri zikr ettikten sonra der ki: bu hususta savab olan kavil şudur: rabbımız tealâ asra kasem etmiştir. Asr, dehrin ismidir, ikindidir, leyl ve nehardır. Bu ismin şâmil olduğu ma'nâlardan birini
tahsıys

Sh:»6068

etmemiştir. Onun için bu ismin lâzım olduğu her ma'nâ bu kasemde dahil olur اهـ. Demek olur ki asr müteaddid ma'nalara gelen bir lâfzı müşterek olduğu ve birini ta'yiyne karîne bulunmayıp hepsine de hamil sahih olabileceği cihetle « مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الْعَصْرُ = asır otlak olunan her şey» ma'nasiyle umumuna haml etmek en doğrusudur.

O halde burada müfessirînin zikrettikleri ma'nâlardan herbirinin vechini düşünmek iktıza eder:

1- İkindi namazı, Mukatil demiştirki: Allah tealâ ikindi namazına kasem buyurmuştur. Zira « حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى » âyetinde sâlâtı vustâ cumhura göre ikindi namazı olduğu cihetle onun bir fazîleti mahsusası vardır. Handak vak'asında aleyhissalâtü vesselam « شَغَلُو نَا عَنِ الصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى صَلَاةِ الْعَصْرِ » buyurmuştu. Bir hadîste de « مَنْ فَاتَتْهُ صَلٰوةُ الْعَصْرِ فَكَاَنَّمَا وُتِرَ اَهْلُهُ وَمَالُهُ = ikindi namazı geçen sanki ehli ve malı itlâf edilmiş gibidir» diye varid olmuştur. İkindi vakti gündüzün âhirine doğru insanların en ziyade kesb-ü ticaret için Dünya işlerine daldıkları şugul zamanı olmak i'tibariyle ikindi namazının o sırada zorluğiyle beraber yüksek bir hassai münebbihesi vardır. Binaenaleyh ona kasem ile fazîletine nazarı dikkatı celbeylemekte mühim bir ma'nâ vardır.

2 - İkindi vaktı, Katâde demiştirki: İkindi namazının vaktı olmak ve duhaya mukabil bir takım delaili kudreti havî bulunmak i'tibariyle Allah tealâ duhaya kasem buyurduğu gibi ikindi vaktına kasem buyurmuştur. Filvaki' ikindi vaktı gündüzün âhiri olmak hasebiyle Dünyada diğer mahlûkat ve hayvanatın yaradılışından sonra yaradılan ve binaenaleyh hılkat gününün ikindisinde yaradılmış demek olan nev'i insanın hılkatı zamanını andırdığı gibi Dünyada birgün mesabesinde demek olan insan ömrünün de son demlerini andırdığı ve ikindi vaktı geçip de birşey kazanamadan evine dönecek olanların

Sh:»6069

hali de pek acıklı, husranlı olduğu cihetle evvelki Sûrede ki tekâsürün iğfalini beyandan sonra bu Sûrede insanların husranı anlatılırken ikindi vaktına kasem olunarak nazarı dikkat celbolunmasının da iki ma'nâsı vardır. Maamafih şu ma'nâ daha şumullüdür:

3- Dehir, Sûrei İnsanda beyan olunduğu üzere dehrin asıl ma'nâsı Râgıbın dediği gibi âlemin bidayeti vücudunun inkızasına kadar olan müddet, ya'ni zemanı küldür. Bu ma'nâca külle ve cüz'e ıtlak olunan zamandan ehastır. Zaman ona da, eczasına da ıtlak olunur. Bununla beraber dehir uzun zamana ve âlemin müddeti bâkıyesine ve herhangi bir şey'in hayatı müddetine, ya'ni ömrüne ve mutlak zaman ma'nâsına da kullanılır. Ki daha şümullüdür. Bundan dolayı ekseriya asrı dehr ile tefsir ederken müfessirîn dehir ve zaman demişler ve asrı dehr ile tefsirin vechinde ve dehir ve zamana kasemin hikmetinde de bir kaç vecih beyan etmişlerdir:

BİRİNCİSİ: İbni Cerîrin rivayet ettiği vechile Hazreti Ali radıyallahü anhten « وَالْعَصْرِ وَنَوائِبِ الدَّهْرِ، اِنَّ اْلاِنْسَانَ لَفِى خُسْرٍ وَ اِنَّهُ فِيهِ اِلٰى اٰخر الدَّهْرِ » ya'ni asra ve dehrin nevâibine: nevbet nevbet gelen mesaibine kasem olsun

ki doğrusu insan bir husran içindedir ve dehrin âhirine kadar onun, o husranın içindedir» diye okuduğu işidilmiş ve bu bir tefsîr add edilmiştir. Demek ki asır, dehir ma'nasınadır. Ve dehre kasemin hikmeti de onun insana mütemadiyen musîbetler yağdıran acı ve büyük hâdisât ve tehavvülâtına tenbihtir. Bir de bu tefsirde husranda kalanların ilel'ebed kalacaklarını beyan vardır. Maamafih denebilir ki bunda asrın yalnız dehir ma'nasına değil, sıkmak ve habs etmek ma'nâsına da bir işaret vardır. Ancak bu ma'nâ kasemin müstesna tarafını değil, müstesnâ minh tarafını, ya'ni husran tarafını takviyede zâhirdir.

İKİNCİSİ: denilmiştir ki: dehir halık tealânın kudretine

Sh:»6070

delâlet eyliyen her türlü acâibâtı müştemildir اهـ. Onun için ona «Ebül'aceb» denilmiştir. Küllî veya cüz'î, mu'tad veya gayri mu'tad, acı veya tatlı, kârlı veya zararlı her türlü harekât ve hadisât, tehavvülât ve inkılâbat onda vâkı' olur. Devletler, milletler, ni'metler, felâketler onda zuhur eder onda büyür, onda hıtam bulur, onda kalır. Hattâ dehir ve zeman denilen şey kendisi «a'cebül'acâib» dir. O, bir taraftan peyderpey bir hareket ve cereyan arz eden bir tehavvül mi'yarı bir taraftan da o harekâtın mâverasında bir sükûn ve sübut ifade eden sade bir imtidad mi'yarı olarak görünür.

Ma'dume benzer bir varlık, varlığa benzer bir yokluk gibidir. Râzî derki akıl ona yok diye hukm edemez çünkü devirler, seneler, aylar, günler, saatlarla cüzlere taksim olunur. Ziyade ve noksan ve mutabekatle mazî ve müstakbel olmakla hukm olunurken nasıl ma'dum olur. Bununla beraber mevcud diye de hukm olunamaz, çünkü halihâzır, gayri münkasim bir andır. Mazî ve müstakbel ise ma'dumdurlar. Ma'duma ise vücud ile nasıl hukm olunur? اهـ. Onun için Felâsife ve Mütekellimîn zaman mevcudmudur? Ma'dummudur? Mevhummudur? Bizim ona ılmimiz bedîhîmidir? İntiza'îmidir? Diye bahisler etmişler durmuşlardır.

Mazî hayâl, manzarı âti henüz adem! Hal oynatır şuurumu bilmem nedir budem?

Bir an imiş meali kitabı vücudumun Ömrüm şu gamgüsârım olan satrı mürtesem.

Bir Arab şairi de:

وارى الزمان سفينة تجرى بنا نحو المنون ولا نرى حركاته

Zamanı öyle görüyorumki bir gemi: bizimle ölüme doğru akıp gidiyor, fakat harekâtını görmüyoruz, demiştir. Zaman böyle varlıkla yokluk arasında nîk-ü bed, ni'met-ü nıkmet, serrav-ü darra, sıhhat ü maraz, gınâ-u fakr, kâr ve zarar gibi ezdadı cami', türlü acâibatı hâvî olmak

Sh:»6071

i(tibariyle ehemmiyyetine binaen ona kasem edilerek onun içinde bulunan insanın husran veya kazanç noktai nazarından ahvaline nazarı dikkat celb olunmuştur.

ÜÇÜNCÜSÜ: insanın ömrü en kıymetli sermayesidir. Ne kazanacaksa onunla kazanacaktır. O omr ise dehirden bir cüzdür. Onunla akmaktadır. Hattâ insan için dehir ömründen hattâ ömrünün içinde bulunduğu lâhzasından ıbaret gibidir. Kârsız geçen her lâhza, o nefîs sermayeden heder edilen bir ziyan bir husrandır. Bununla beraber senelerce zayi' edilen bir omür, içinde bulunduğu son bir lâhzada kendisine ebedî Cenneti kazandıracak salih bir iş yapmağa muvaffak olabilirse geçen bütün zayiatı telâfî ederek o husrandan kurtulmuş ve o insan için en şerefli şey ve bütün dehir o lâhzadan ıbaret olmuş olur. Bu sayede insan ömrünün içinde bulunduğu her lâhzasını fursat bilerek onunla geçirmiş olduğu fursatları kaza ile telâfiye bir dereceye kadar imkân bulur. Netekim «

وَهُوَ الَّذٖى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا » buyurulmakla ona işaret edilmiştir. Böyle vaktının kıymetini bilmek ma'nadırki Sofiyye, sofî ibnülvakt olmalıdır, ya'ni ömrünün ve bilhassa fi'len içinde bulunduğu vakti halin kıymetini bilmeli ve onunla yarın Âhıreti için ne kâr, ne hayr edebilmek mümkin ise onu kazanmağa çalışmalıdır, demişlerdir. Nasılki bu günün yarını yoktur, diye âhırete inanmıyanlar da bilakis Dünya zevkını sürerek gönüllerince kâm almak için «gün bugündür, saat bu saattır ne yapacaksak şimdi yapmalıyız» diyerek herçi badâbad vaktına uyup çıkarını çıkarmak ma'nasına ibnüzzeman olmak, zaman geçince onunla beraber

geçip gitmek isterler. Maksadları muhtelif olmakla beraber ikisi de:

Öğren rüsumı asrı, lisanı zemaneyi
Bak tab'i nasa vakta münasib tekellüm et

Demeyi hoşlanırlar. Çünkü vakıt gerek istihsal, gerek

Sh:»6072

istihlâk, gerek kâr, gerek zarar için yapılacak iş zamanıdır. İşte vakıt böyle bir fursat ve ömür bütün anâtiyle böyle kâr ve zarara ma'ruz bir sermaye ve zaman böyle bir taraftan inkıza bir taraftan izdiyad etmek üzere bulunan usuli ni'amdan bir ni'met olmak hasebiyle vakt-ü zamanın kadrini takdir ile ömrün kıymet ve mahiyyetine nazarı dikkati celb için asra kasem edilmekte mühim ma'nalar vardır. Birbirini iyzah demek olan bu iki vecihte asrın dehr-ü zaman ma'nası mülâhaz olunurken meni' ve ata ma'nalarına da işaret edilmiş bulunduğu hafî değildir. Bunlar kasemin gelecek cevabında hem müstesnâ minh ve hem müstesna taraflarına nâzır, te'yid cihetlerini de haizdir.

DÖRDÜNCÜSÜ; yine vechi mezkûr üzere insan ömrünün hasılı demektir, zaman geçtikçe insanın ömrü eksilir ve binaenaleyh kendisinden bir cüz' gitmiş bulunur: netekim şöyle denilmiştir:

اذا ما مر يوم مر بعضى ولا شىء بانفس لى من عمرى

Her gün geçtikçe benim birazım gider, benim için ise ömrümden enfes bir şey yoktur اهـ. O halde o gidenin mukabilinde bir kesb olmazsa o noksan aynı husrandan ıbaret olur. Bununla beraber acibtir ki insan geçen cüz'ünün yerine ne kazandığını hisab etmez de gün geçtikçe büyüdüğünü zu'm eder, hattâ vakıt geçirmekle eğleniyorum, rahat ediyorum diye sevinir, onun için denilmiştir ki:

انا لنفرح بالايام فقطعها وكل يوم مضى نقص من الاجل

Biz günleri geçiriyoruz diye ferahlanıyoruz halbuki her geçen gün ecelden, ömürden bir eksikliktir. Bu ıtibar ile asra kasemde şu ma'nâ olur: o acîb olan asra, zamana iyi dikkat ediniz, çünkü o geçtikçe insan büyüyorum çoğalıyorum, yaşıyorum zanniyle sevinir, halbuki o asır

Sh:»6073

mütemâdiyen onun ömrünü yemekte, o geçen leyl-ü nehar vücudunu kemirmekte ve bu suretle o her dem husran içinde kalmaktadır. Ancak iyman edip de güzel ameller yapanlar ilh... müstesnâdır. Onlar ziyan etmez kâr ederler. Bu ma'nâ iledir ki «1332» senei hicriyesi harbi umumîden önce tetkitati şer'ıyye meclisi reisi iken irtihal eden üstadım büyük Hamdi Efendi namiyle ma'ruf el'hacc Mahmud Hamdi ibni Ahmed ibni Abdullahil'kayserî « رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِ » Hazretlerinin vefatı ve Balkan muharebesinin teessüratı

dolayısiyle yazdığım

خطب تناكره النفوس بانا ردع المنى واوعد الحسبانا
الخطب ذو شرع و شرعة خطبنا دوس النفوس لينبت السعدانا
وعد الربيع عيشا ناعما فغدا يصب عليهم حدثانا
الخ...

matla'iyle başlıyan mersiyede şöyle demiştim:

ان الحياة تغرنا و مماتنا من ضرعها يسترضع الالبانا

فالمروبين زفيرها و شهيقها يحي بظن و ينسج الاكفانا

BEŞİNCİSİ: bir de bir takım kimseler gördükleri fenalıkları, çektikleri husranları hep dehre, zamana isnad ederek zamandan şikâyet ederler. Ve zamanların nühusetinden bahs ederler. Halbuki:

يقولون الزمان له فساد وما فسد الزمان وهم فساد

Sh:»6074

Zaman bozuldu fesadı var diyorlar. Zaman bozulmadı kendileri fesad, denildiği vechile fesad, fenalık zamanın değil, insanların kendilerindedir. İşte asra kasem edilmekte zamanın ehemmiyyetini ıhtar ile bir de o zu'mu red ma'nâsı vardır. Zira kasem, yemîn edilen şey'in şerefini iş'ar eder. Bu şöyle demek olur: haddi zatinde asrın, zamanın aybı, kabahati, zararı yoktur, o değerli bir ni'mettir, insanlar zamanın kadrini bilip de hepsi salâha çalışmadıkları için salâha çalışmıyanlar husrandadır, Allah cezalarını verir. Bu ma'na « لَا تَسَبُّوا الدَّهْرَ فَانَّ الدَّهْرَ هُوَ اللّٰهُ » hadisî şerifiyle işaret olunan ma'nâdır.

Bu tafsîlâttan anlaşılır ki asrı böyle dehr-ü zaman ma'nâsına haml etmek, en umumî ve en şumullü ma'nası olmak i'tibariyle diğer, ma'naların fâidelerine dahi şâmil olabilecektir. Böyle olduğu halde daha sarih olmak için « وَالدَّهْرِ » denilmeyip de « وَالْعَصْرِ » buyurulması « وَمَا يُهْلِكُنَآ اِلَّا الدَّهْرُ » diyen Dehriyyunun zuumlarına bir ihtimal şâibesi verilmemek fâidesini hazi olduğu gibi asrın zikr olunan hususî ma'nalarının da ehemmiyyetlerini ıhtardan hali olmaz. Zira mutlak asrın, dehrin ehemmiyyetini kasem ile ıhtar etmek, onun en mühimm olan aksamını taharriye sevk eder. Bu ise bilhassa lâmı tarif ile mu'arraf olmak hasebiyle de en ziyade muhatablara yakından alâkası olan asrı düşündürmek lâzım gelir. Bu da herkese evvel emirde kendi bulunduğu zamanın hudud ve eczasını ıhtar eyler. Bunda ise ilk muhatab Resulullah olduğu cihetle lâm, ahde mahmul olmak üzere:

4- Bu asırdan murad, asrı nübüvvet, ya'ni asrı Muhammedî olmak tebadür eder. Bunda mutlak asrın her ma'nası bulunmakla beraber hepsinde mümtaz olan bir fazîlet ve hususiyyetle büyük bir cem'iyyet de vardır. Bu da üç mertebe üzere mülâhaza olunabilir:

EVVELA, hatemünnebiyyîn olan Resulullahın ilk ba's buyurulduğu zaman ki her tarafta dînler çığırından çıkmış, nübüvvet, fazîlet, hakk u adâlet, ma'rifetullah

Sh:»6075

ışıkları sönmüş: âlemi cehalet, küfür ve şirk zulmetleriyle zulüm-ü cevr, bagy-ü fesad, şerr-ü hasar kaplamakda bulunmuş iken bir leyleikadirde « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » emriyle Kur'an nâzil olarak nurı nübüvvet tulu' etmişti. « لَمْ يَكُنْ » Sûresinde geçtiği üzere dîni kayyimenin neşriyle insanlığı şerrülberiyyenin istîlâsından, hüsranı küllîden kurtarmak için salâha da'vet ile Cennet ve rıdvan yolunu göstermeğe başlamış, bu suretle kurunı vustadan son asra geçiren tahavvülât ve inkılâbatın mebdei olmuştu. O vakıt bu asra kasem ederek « اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِى خُسْرٍ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا الخ » buyurulmasının ma'nası şübhesizki mühimdir.

SANİYEN, bi'seti seniyyeden vefata kadar olan asrı saadettirki biri mücahede, biri de feth-ü nusret ile muvaffakıyyet iki safhadan ibaret olan bu asırda nurı nübüvvet gittikçe parlamağa başlayıp hüdâ ve dîni hak « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ » bütün âleme yayılmak üzere hak ve bâtıl tefrîk olunmuş,

kazanç ve husran yolları ayırd edilerek « قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ » hukmü zâhir

olmuştu. Bu asra kasemdeki ma'nâ ise daha mühimdir. Nihayet bi'seti seniyyeden, daha doğrusu hicreti seniyyeden ilââhiriddehir bütün kurunı ahîreyi ihtiva eden âhir zamandırki bu asır bütün dehrin ve bütün Enbiya asırlarının ahkâm ve asarını gayesine irdirecek olan risaleti Muhamediyyenin imtidadı müddeti ma'nasına asrı Muhammedîdir. Ve işte asrın en cem'iyyetlisi bu asırdır. Ve bir kısım müfessirînin dediği gibi bizce de en ziyade mütebadir olan bu asırdır. Burada bilhassa bunun ehemmiyyeti ıhtar olunmak üzere asra kasem olunmuştur. Zira Sûrei Kasasta «

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُولٰى

» âyetinde işaret olunduğu üzere Kur'anda tarihi beşer noktai nazarından zamanın üç kısma taksimine işaret olunmuştu. Hazreti Musaya Tevratın nüzulünden evvel geçen, ya'ni Fır'avnın helâkiyle nihayet bulan zaman kurunıulâ zamanı ve Tevratın nüzuliyle açılan zaman da Hatemülenbiyaya kadar

Sh:»6076

kurunıvustâ zamanı, Hatemülenbiyanın zuhuriyle başlayan kurunı ahîre de âhir zaman, ya'ni Muhammed

ve ümmetinin asrı demek olduğundan « وَالْعَصْرِ » denince bu asır anlaşılmak ıktiza eder. Birgün,

sabah, öğle ve ikindi üç vakıt olarak mülâhaza edildiğine göre ba'zı hadîslerde Ademin hılkatı hılkatı âleme nazaran Arzda nebatat ve hayvanatın yaratıldığı son günün asrı, ya'ni ikindisi halinde tasvir edildiği gibi Dünyada nev'i beşerin ömrü de birgün i'tibar edilerek asrı Muhammedî bugünün ikindisi misalinde temsil edilmiştir. Netekim buharî ve sâirede şu hadîs, ma'ruftur: Sizden evvel geçmişlere nisbetle sizin vaktiniz ikindi namaziyle gurubı şems arası kadardır. Sizin meselenize sizden evvelkilerin meseli tıbkı o Adamın meseline benzerki bir ecîr istîcar etmiş, sabahtan öğleye kadar kim çalışırsa bir kıyrat demiş, Yehûd çalışmış, sonra öğleden asra, ya'ni ikindiye kadar kim çalışırsa bir kıyrat demiş, Nasâra çalışmış, sonra da asırdan akşama kadar kim çalışırsa iki kıyrat demiş, siz çalışmışınız, bunun üzerine Yehûd ve Nasâra kızdılar, biz daha çok çalışmışken daha az ücret aldık dediler, Allah tealâ da: «ben sizin ücretinizden birşey

kesdimmi?» buyurdu; hayır, dediler: «o halde bu benim fadlımdır onu dilediğime veririm» buyurdu. Bu suretle siz az amelle çok ecre nâil oldunuz اهـ. (İncillerde de buna benzer bir temsil bulunduğu geçmişti)

bir kısım müfessirîn bu hadîs ile istidlâl ederek demişlerdirki: bu hadîs, asrın Hazreti Peygambere ve «

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ » buyurulan ümmetine mahsus olan zaman olduğuna

delâlet eyler. Allah tealâ Resulünün « وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ » diye mekânına ve «

لَعَمْرُكَ » diye omrüne kasem buyurduğu gibi burada da asrına kasem buyurmuştur. Binaenaleyh bütün

bu izahattan sonra hasılı ma'na şu olur: ya Muhammed! Her ma'nasiyle asra ve bahusus pek büyük

hadisâta sahne olmak ve gerek tazyîkı gerek verimi ı'tibariyle bütün geçmiş

zamanların

Sh:»6077

hulâsası, dehrin ikindisi demek olan son asra, ya'ni bütün ümmetlerin hisabı görülmek üzere bulunan ve

senin asrın olan âhir zamana kasem olsunki 2. ﴿اِنَّ الْاِنْسَانَ﴾ hakikaten insan -lâm, istisnâ

karînesiyle istiğrak içindir, ya'ni her insan bütün nev'ibeşer her asırda ve her zamanda ve hususiyle

asrıahîrde bulunan insanlar bervechi âtî müstesnâ olanlardan ma'da hepsi ﴿لَفى خُسْرٍ﴾ mutlak

bir husran içindedir.- Küfr-ü küfran gibi husr-ü husran, kazanacak yerde ziyan etmek, sermayeyi zayi' eylemek, nihayet iflâs ile hasret-ü hırman içine düşmektir. Tenvin de ta'zîm ve tenvı' içindir. Ya'ni büyük bir husran, veya bir nevi' husran içinde müstağraktır. Çünkü insanın sermayesi ömrüdür, o ise her nefes, her saat sarf olunup giderek tükenmekte ve her nefes geçtikçe o naîmin suâl ve hisabı yaklaşmaktadır. Eğer o nefesler insanın her istediği zaman istediği gibi yapacak vechile kendisinin olsaydı kendi sun'u icadı bulunsaydı o ömür tükenmez, insan onu dilediği gibi sarf etmekte hiç bir hasara düşmezdi, fakat o insanın kendi milki değil, yaratan Halık tealânın milki olup onun namına güzel tesarruf ederek kârından istifade etmesi için insana mahdûd ve hisablı bir surette verilmiş ariyet sermaye kabîlindendir. İnsanın bütün istifadesi onun sarf-u mubadelesinden hasıl olacak kâra bağlıdır. Onun için «

كُلُّ امْرِىءٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ » dir. « لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى » dir.

Bu suretle insan o sermayeyi veren sahibine ödedikten sonra hisab günü kendisine kalacak olan kâra göre kendisini kurtaracak ve o nisbette mütena'im olacak veya açığına göre mes'ûl ve müflis olarak husran ve azâbda kalacaktır. Mîzânın ağır veya hafif basmasının hasılı da budur. O halde zamanın acı veya tatlı hadîselerle cereyanı içinde her sarf olunan nefeste bir ziyan vardırki onu ancak karşılığında Allah için

Sh:»6078

yerine konup onunla tartılacak olan kâr ödeye bilecektir. Ömürden her geçen saat, her sarf olunan nefes ya bir işe sarf olunur, ya boşuna geçer, boşuna geçtiyse elbette bir ziyandır. Bir işe sarf olunduysa o iş ya hayır ve salâh olan bir tâattır veya şerr-ü fesad olan bir ma'sıyyettir, veya ne o, ne o ikisi ortası mübah olan bir iştir. Bir mübah ise bir eseri kalmamak i'tibariyle boşuna geçmiş gibidir.. Bir şerr ise muhakkak bir husrandır. Eğer bir tâat ise onu veya daha diğer birini ondan daha güzel bir surette yapmak da mümkindir. Çünkü Allah tealâya hudu' ve huşu' meratibi gayri mütenahîdir. Çünkü Allah tealânın kahr-ü celâli meratibi ve husni mutlak tecelliyâtı gayrı mütenahîdir. Onun için insanın Allaha ılmi ne kadar çok olursa haşyet ve mahabbeti de o nisbette çok, tâat ve amelde ta'zimi o nisbette etemm-ü ekmel olur. O halde her nefeste daha güzelini yapmayıp da ednasiyle kalmakta da kârdan olsa bile bir nevi' ziyan vardır. Bu itibar ile insan her lâhza bir nevi' husrandan halî değildir demek olur. Bununla beraber bunlara asrın, zamanın cereyanı içinde her taraftan hücum etmekte bulunan mani'aları, tazyîk edici diğer büyük hadiseleri de munzamm olarak mülâhaza edilirse insanın her lâhza nasıl bir tehlüke ve husran içinde bulunduğu zâhir olur. Her an ni'met ve refah içinde bulunduğu zâhir olur. Her an ni'met ve refah içinde bulunlduğu farz edilse bile her dem ömrü ölüme doğru gitmekte bulunan insanın bir hüsran içinde bulunduğunu inkâr etmek kabil olmaz. Zira her geçen nefes bir ölümdür. Bundan dolayı Râzî derki bu âyet insanda husran ve haybetin asl olduğuna delâlet eyler. Bunun takriri şudur: insanını hakikî saadeti, Âhıreti sevmek, Dünya elem ve lezzetine iltifat etmemektedir. Bununla beraber Âhırette dâıy olan esbab ise zâhirdir ki o havassi hams ve şehvet ve gadabdır. Onun için ekser halk hubbi Dünya ile meşgul ve onu talebde müstağraktır ve ondan dolayı husran ve

Sh:»6079

helâktedirler. 3. ﴿اِلَّا الَّذِينَ﴾ ancak o kimseler müstesnâ -şu zikr olunacak dört vasf ila

muttasıf olanlar husranda değil, kârdadırlar:

1- ﴿اٰمَنُوا﴾ ki iyman etmişler -Fatihada ve Sûrei Bekarenin başında ve sâirede geçtiği üzere bütün âlemlerin rabbı rahmanı rahîm, dîn gününün mâliki Allahın birliğini ve indirdiğini tasdık edip ona

ıhlâs ile ıbadet ve tâate ıkrar vermişler « وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى » buyurulduğu üzere husnâya ı'tikadi

sahîh ile ı'tikad edip fazîlet ile rezîletin: salâh ile fesadın, doğru ile eğrinin, mü'min ile kâfirin mutıy' ile asînin, haklı ile haksızın Allah yanında farkı olduğuna ve hayır amellerin iyi, şerr amellerin kötü cezası verileceği Âhıret gününe, dîn gününe inanmışlar.

2- ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ve iyman ile salih ameller işlemişler -ya'ni iymanları yalnız

gönüllerinde ve dillerinde kalmamış, bütün hislerine, akıllarına, mevcudiyyetlerine nüfuz ederek iradelerine sahib olmuşlar da yaptıkları işleri iyman ve ı'tikadlarına muvafık, Allahın rızasına, indirdiği ahkâma uygun, hak ve hayr olduğuna kani' olarak yapmışlar, her salâha çalışıp kendileri ve ehl-ü ıyalleri ve kavımları ve insanlık için salâh, sonu hayır ve menfeat olan işler « لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً »

buyurulduğu üzere gücleri yettiği kadar güzel ameller yapmışlar, emrolunan vazîfeleri eda, nehyolunan kebâir ve fevahişten ictinab eylemişlerdir ki bunların esası Kitab ve Sünnette tafsîl olunmuştur. Zamanına göre cüz'iyyatı da icma' ve ictihadlarına bırakılmıştır. İymandan sonra Hak tealânın emrine ta'zîm ve halkına şefekat ve menfeat esasında hulâsa edilen ameli salih başlıca iki nevi'dir. Birisi bedenî ıbadetler gibi mükellefin evvelen ve bizzat kendisine nafi' olan ve kendi salâhına yarıyan ameller, birisi de zekât

Sh:»6080

ve sadeka gibi başkalarına nafi' olan amellerdir. Birine mükemmili nefs, birine de mükemmili gayr, yâhud birine fazîlet, diğerine fadıl ta'bir olunur. Bunun en mühimmi de hakka da'vet ve hak yolunda mücahededir. Onun için bunlar iyman ve salih amel ile kuvvei nazariyye ve ameliyyelerini tekemmül ettirmeğe çalıştıktan maada Allah için birbirlerinin ve başkalarının kemal ve salâhına da çalışarak hakka da'vet ve fadl-u ıslâh ile ikmali gayre himmet hususunda yekdiğeriyle andlaşmayı ve hep hak yolunda yardımlaşmayı da vazîfe bilmiş olduklarından dolayı ameli salihin bilhassa bu iki kısmına işaret ile buyuruluyor ki:

3- ﴿وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ﴾ ve hakka vasıyyetleşmişler -ya'ni bütün azimleri hakka

müteveccih iymanları da amelleri de kavilleri de hep hakka masruf olmuş, çünkü hakka masruf olmıyan her şey bâtıldır, hasardır, husran olmıyacak iyman ve amel de ancak hakka iyman ve hak yolunda ameldir. Onun için bunlar büyük küçük birbirlerine, hemcinslerine riyakârlık, münafıklık, ziyankârlık, ilişiksizlik veya tebasbus ve dalkavukluk etmeyip bütün iyilik Hakkın yedinde olduğunu bilerek ve fânî, geçici aldatıcı, hasara götürücü şeylere aldanmayıp her şey'in hakkını gözeterek hep biribirlerine hak tavsıye etmişler, her işte hak, sâbit, doğru olanı yapmayı hakk üzere birleştirmeği hep hakka da'vet eylemeği, emri bil'ma'ruf ve nehyi anil'münkeri, hasılı daima hak ve istikamet üzere hareketi tavsıye ve nasîhat edişmişler, öyle and edip o yolda muamele eylemişler, iymanları da amelleri de hep hakka masruf olmuş.

4- ﴿وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ ve sabra vasıyyetleşmişler -ya'ni hak ve hayır yolunda sabra

vasıyyetleşmişlerdir. Çünkü zamanın acâibliği, Dünyanın iğfali, nefislerin temâyülâtı,

Sh:»6081

husrana gidenlerin çokluğu karşısında hayır yapmak hak söylemek, hak yolunda gitmek bir çok acılar çekmeğe, zorluklara katlanmağa, mücadele etmeğe, butlân, iflâs geçitlerini atlamağa, bunlar da sabra mütevakkıftır. Onun için Sûrei Lokmanda emri bil'ma'ruf ve nehiy anil'münker yapanlara «

اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَٓا اَصَابَكَۜ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِۚ » diye isabet edecek musîbetlere sabr tavsıye

edilerek onun azme mutavakkıf büyük işlerden olduğu anlatılmıştı. Burada da bunların birbirlerine hak tavsıye ederken aynî zamanda sabır da tavsıye ettikleri bilhassa anlatılmıştır. Netekim Sûrei Beledde akabeyi ıktiham eden ve iyman edip de birbirlerine hem merhamet, hem sabır tavsıye edenlerin meymenet sahibleri oldukları anlatılmıştı. Hak yolunda can veren şehidlerin indallah ebedî hayata nâiliyyetleri de sabır sayesindedir. Ölüm nasıl olsa mukadder olan bu âlemde böyle hak yolunda güzel iş görmek için can vermek ve öyle hakka kavuşmaktan daha büyük ne saadet olabilir. Fakat öyle bir azm, öyle bir akabeyi ıktiham etmek kolay değildir. İşte bu müstesnâlar öyle birer akabe olan müşkil, zor vaz'iyyet ve ahvalde caymamayı, yılmamayı bırakmamayı, za'f göstermemeği ve böylelikle birbirlerine yardımsız, tesellîsiz bırakmayıp gerek tâat ve amel ve gerek âlâm ve mesaib ve gerek şehevata karşı sabr-u metanet tavsıye etmeği kendilerine şıar edinmişlerdir. Ma'lûm ki sabır nefsin iyi bir iş yapmak veya fenalıklardan kaçınmak için acıya, meşakkate tehammül kuvvetidir. Başlıca iki nevi' olarak mülâza edilir.

BİRİSİ, elem ve külfete sabırdırki bununla tâat ve mücahedenin ve güzel amellerin meşakkatlerine

tehammül olunarak ulüvvi himmet ashabının nâil oldukları muvaffakıyyetlere irilir.

BİRİSİ de, lezzet ve şehevata karşı sabırdır ki bununla da haramdan, menhiyyattan ve hoş görünüp de sonu

Sh:»6082

fena olan aldatıcı, tehlükeli, maddeten veya ma'nen muzır şeylerin zararlarından sakınılır, korunulur. « حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ » hadîsi şerifinde iki cihete de işaret vardır. Sabrın derecesi hususunda fıtrî kabiliyyetin bir hukmü bulunduğu münker olmamakla beraber, terbiyenin, i'tiyadın ve binaenaleyh azm-ü iradenin ve onun için de iymanın ehemmiyyeti çok büyüktür. Bu cihetle sabır, ef'ali ihtiyariyyeden olarak ef'ali mükellefîn miyanında tavsıye olunduğu gibi «

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ » diye emr olunmuştur. Çünkü « اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ » dir. « اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ » dir. «

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ اَلَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ » dur. Onun için hadîslerde de « اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ = sabır, genişliğin anahtarıdır», « مَنْ صَبَرَ ظَفِرَ = sabr eden zafer bulur» diye vârid olduğu gibi, dilimizde de «ılmin başı sabırdır», «sabrın sonu selâmettir» diye mesel olmuştur. Bu iyzahattan ve sözün gelişinden anlaşılırki memduh olan ve tavsıye edilen sabır, iyman ve ameli salih ile hak ve hayır yolunda sabırdırki bu şecaat, sadakat, merdlik şıarıdır. Yoksa her kötülüğe katlanmak, her zillete boyun eğmek, pislikler içine düşüp de her ne bahasına olursa olsun ondan çıkmağa kurtulmağa çalışmamak, çabalamamak, ilişik etmemek, bâtılda, fenalıkta herçi bâdâbâd saplanıp kalmak ve şerre rıza demek olan atalet, zillet ve meskenet ile sukutdan ıbaret bulunan duygusuzluk değildir. Çünkü

وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» dir. « وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِىٌّ مِنَ الذُّلِّ » dir. Ve çünkü şerre rıza şer, küfre rıza küfürdür. Ve hilmi himarî mezmumdur; onun için safvetini bulanmaktan koruyacak bâdireleri, çakışları olmıyan, ya'ni hiç asârı gadab göstermiyen hılimde hayır yoktur diyen şâirin şu beytini yukarılarda da geçdiği üzere Resulullah beğenmişti:

ولا خير فى حلم اذا لم تكن له   بوادر تحمى صفوه ان يكدرا

Ve hadîsi sahîhte «

مَنْ رَاٰى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ وَ مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ وَ مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَ ذٰلِكَ اَضْعَفُ الْاِيمَانِ =

Sh:»6083

sizden herkim bir münker, bir biçimsizlik görürse onu eliyle değişdirsin ona gücü yetmiyen diliyle, ona da gücü yetmiyen kalbiyleki o iymanın en zaıyfidir.» Buyurulmuştur. «

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فٖى اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فٖى حَدٖيثٍ غَيْرِهٖ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمٖينَ » Âyeti de bu ma'nayı ifade eder. Maamafih bu gibi sabr edilmemesi lâzım gelen ahvalde de telâş ve tehevvürle hareket etmeyip «

قُلْ هٰذِهٖ سَبٖيلٖى اَدْعُوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصٖيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنٖى »

buyurulduğu üzere basîret ile hareket etmelidir.

İşte ancak böyle iyman, salih ameller, tevâsıy bilhakk, tevâsıy bissabr dört vasf ile muttasıf olan kimseler, husranda değil, müstesnâdırlar. Bu müstesnâlardan maadası mutlak bir husrandadırlar. Bunun dördü de hakka iymanı kâmilin bir tezahürü demektir. Hak, haddizatinde sâbit ve mütehakkık olduğu ve inanmanın hukmü de inanılana tabi' bulunduğu için hakka iyman hiç bir zaman yanlış çıkmıyacak ve bütün mekân ve zamanın fevkında hayatı hakk ile yaşayacak olan ebedî bir ni'met ve saadet olduğundan Dünyada o hakka iymanı kâmilin bir tezahüründen ıbaret olup da onun yolunda güzel amellere sarf edilmiş bulunan bir hayat, bir ömür hiç bir zaman boşa gitmez, husrana düşmez. Böyle bir iymana mazhar olmıyan nefisler de husrandan kurtulmaz. Hiç iymanı olmıyanların kurtulmıyacağı açık olduğu gibi bâtıla iyman etmiş olanların da o iyman semeresi olan amelleri o batılın butlâniyle zâil olup gideceği dahi şübhesirdir. Fakat bu âyet şunu iktiza ediyorki hakka iyman etmekle beraber salih ameller yapmıyan ve hak ve sabır tavsiye etmiyen kimseler de bir nevi' husrandan haric kalmamış olurlar. Demek olurki iyman olunca amelsizlik ziyan etmez diyen Mürcienin kavilleri hak değildir. Doğrusu ehli sünnetin dedikleri gibi iymanı olup da iymanına göre âmil olmayan fâsıklar, âsıyler için de bir nevi' husran vardır. Zira Ebedî olmamakla beraber usatı

Sh:»6084

mü'minin için de Cehennem vardır. İyman en sonunda onlarıda halâs eder ise de seyyiâti hasenatından ağır gelen mü'minler de günahları temizlenene kadar Cehennem azâbı olan husranı göreceklerdir.

Başda beyan olunduğu üzere Bu Sûrenin tafsîli bütün Kur'an demek olduğundan daha ne kadar iyzah edilse tükenmez. Taberânî Evsatda ve Beyhekî Şu'abda Ebu huzeyfeden -Ki sohbeti vardır- şöyle dediğini rivayet eylemişlerdir: Resulullahın Ashabından iki kişi mülâkat ettiklerinde biri diğerine « وَالْعَصْرِ » Sûresini okumadan, sonra da biri diğerine selâm vermeden ayrılmazlardı اهـ.

Bizlerin de asrımızın gidişini ve ömürlerimizin geçişini anlayıp düşünerek biribirlerimize hak ve sabır tavsiye etmeğe ve Hak tealâya iymanı kâmil ile güzel amellere muvaffakıyyet dilemeğe ihtiyacımız ne kadar çok! Ne kadar çok!... Buna mukabil böyle hak ve hayır tavsiye eden müstesnâlarla alay ederek onlara türlü

türlü ta'n-ü teşni' edenlerin de hisabı yok, fakat bunun üzerine bilhassa öylelerinin husranındaki şiddeti beyan için de Hümeze Sûresi geliyor.

HÜMEZE

سُورَةُ الْهُمَزَةِ ١٠٤

Bu Hümeze Sûresidir, hiç hilâfsız Mekkîdir,

Âyetleri - Dokuzdur.

Fasılası - هـ harfidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴿٢﴾ اَلَّذٖى جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ
﴿٣﴾ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ اَخْلَدَهُ ﴿٤﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِى الْحُطَمَةِ
﴿٥﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاالْحُطَمَةُ ﴿٦﴾ نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٧﴾
اَلَّتٖى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ ﴿٨﴾ اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ ﴿٩﴾ فٖى
عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ

Meali Şerifi

Veyl bütün "hümeze lümeze" güruhuna 1 Ona ki bir mal toplamış ve onu saymaktadır 2 Malı kendisini muhalled kılmış sanır 3 Hayır celâlim hakkı için atılacaktır o (tamuya) hutameye 4 Ve bildin mi hutame ne? 5 Allahın tutuşturulmuş ateşi 6 Ki çıkar gönüller üstüne 7 O kapatılacaktır onlar üstüne 8 Uzatılmış sütunlarda 9

Sh:»6086

1. ﴿هُمَزَةٍ﴾ - Sûrenin de ismi olmak münasebetiyle mealde aynen muhafazasını daha muvafık gördüğümüz bu hümeze kelimesi hemmaz, gammaz gibi hemzden mübalega sıygasıdır ki lüane, duhake gibi adeti ifade eder. Asıl mefhumu hemzi çok yapan, âdet edinenler demektir. Hemz, Kamusun beyanına göre gamz vezninde ve muradifidir. El ile cimdirmek ve dürtmek, kakmak, vurmak -Netekim mihmez, mihmaz, ya'ni mahmız, mıdıl ve çekiç veya mıdıllı değnek demek olan mıhmeze bu ma'nalardandır- ve bir dar yere sıkıştırmak -ki hemze bu ma'nadandır. Çünkü mahrecinden sıkıntı ile çıkar- ve ısırmak ve kırmak ve yere çalmak ma'nalarına gelir. Ve şu halde hümeze bunlardan birini veya hepsini çok yapan, âdet edinen demek olur. Bu ı'tibar ile hâmiz gibi çimdikci, çekiştirici, dürtüşdürücü, kakışdırıcı, vurucu, kırıcı, atıcı, sıkıcı, ısırıcı mefhumlarını ifade edebilir. Lâkin urfı lügatte hâmiz ve hemmazdan daha mubalâgalı olarak hümaze inceden inceye veya geriden geriye istihfaf ve istihza ederek şunun bunun namusu ve haysiyyeti ile oynatıp incitmeyi, zemm-ü kadeh ile gıybet ederek ayıplayıp kınamayı, şunu bunu dürtüşdürerek öteye beriye koğuculuk etmeyi âdet ve san'at edinmiş çekiştirici gammaz ma'nasına müteâref olmuştur ki böyle olan kimseler fursat buldukça hemzin her ma'nasını yapar. Eli erdiği insanları cımbızlar, çimdikler, dürter, kakar, ısırır, çarpar gibi kırar incitir, o yolda geçinir. Onun için bu ma'naların hepsinden kinaye olarak hümeze, gammazlığı âdet ve san'at edinmiş kimselere ıtlak edilmiştir. Ya'ni asıl hakikatı el ile sıkmak, cimdirmek, dürtmek, vurmak, kırkmak iken ağızla dile ısırmak, zemm-ü gıybet ve istihfaf ile gönül incitmek ve kırmak ma'nasında kinaye olarak şayi' olmuştur. Kinayeler hakikatin de iradesine mani' olmıyacağı cihetle « كُلِّ هُمَزَةٍ » de her ma'na dahil olur.

Sh:»6087

Ya'ni gerek el ile gerek dil ile maddeten veya ma'nen şunu bunu itip kakmayı, kırıp incitmeyi âdet edinmiş gammazlar güruhunun hepsi Cehennem uçurumunda, Veyl deresinde, husran içinde kahr olmağa mahkûmdurlar vay hallerine sonra lümeze de hümeze gibidir, mızrak saplar gibi ta'n etmek, ayıblamak, ve kaş göz kırparak işaret ederek eğlence suretiyle birini diğerine göstermek ma'nalarına olan lemzden, lümeze dahi daima herkesi ta'yib etmeyi ve şuna buna ayıb ve nakîsa isnad ederek eğlenmeyi âdet edinmiş, kendini beğenmiş atak demektirki hümezeye muradif ve farklı olarak da kullanılır. Zemahşerînın beyanına göre hümezenin aslı kırıcı ma'nasından, lümezenin aslı da ta'n edici saplayıcı ma'nasındandır. Keşşafta derki: hemz, hezm gibi kesr, ya'ni kırmak, lemz de ta'n etmektir. «Lemezehu ve lehezehu» denilir. Taanehu» demektir. Murad, nâsın ırzlarını namuslarını kırmak ve gıybetlerini yapmak ve haklarında ta'n etmektir. Ve lüane, duhake gibi fuale binası onun, o kimsenin alışmış olduğu âdeti bulunduğuna delâlet eyler, şâir:

و ان اغيب فانت الهامز اللمزة

Demiştir. Daha evvel İbni cerîr de Ziyadi a'cemin: «bana mülakî olduğun zaman yalandan bana meveddet göstererek yanaşırsın ve eğer gıyabda bulunursam o vakıt da hamiz lümeze, kesilirsin» demek olan işbu:

تدلى بودى اذا لا قيتنى كذبا و ان اغيب فانت الهامز اللمزة

Beyti ile hümeze nâsı gıybet edip bugz ettiren, lümeze de gıybet edip ta'n eyliyen demek olduğuna istişhad eylemiş ve ba'zı rivayetler nakl ederek demiştirki: İbni Abbastan: Allah tealânın veyl ile başladığı kimseler kimlerdir diye sorulduğunda «nemîme, ya'ni koğuculuk ile gezenler, dostlar arasını ayıranlar en büyük ayb arıyanlar» demiştir. Mücahidden de üç muhtelif kavil rivayet

Sh:»6088

edilmiştir. 1- Hümeze, nâsın etlerini yer olan, lümeze ta'an ve atak. 2- Bunun aksine olarak; hümeze ta'an, lümeze nâsın etlerini yer olan. 3- Hümeze lümeze birisi nâsın etlerini yer olan, diğeri ta'an, bu delâlet eylerki bu haberi tahdis eyliyenlere bu iki kelimenin te'vilinden işkâl vaki' olmuş, onun için ondan rivayet edenler ıhtilâf eylemişlerdir. Râzî de « وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ » âyetiyle Keşşafın ifadesi üzere beyandan sonra derki müfessirînin bunda müteaddid elfazı vardır:

BİRİNCİSİ: İbni Abbastan hümeze mugtab: gıybetçi, lümeze ayyab: ayıbcı,

İKİNCİSİ: İbni Zeydden: hümeze el ile, lümeze lisan ile,

ÜÇÜNCÜSÜ: Ebül'âliyeden: hümeze yüze karşı, lümeze arkadan.

DÖRDÜNCÜSÜ: Hümeze cehren lümeze sirren kaş ve gözle.

BEŞİNCİSİ: Hümeze lümeze nâsa hoşlanmıyacakları lakablar, dakanlar, Velîd ibni Mugîre bunu yapardı, lâkin bu riyaset mansıbına yakışmaz, döküntülerin âdetindendir. Bunda nâsın sözlerini, fiillerini seslerini güldürmek için taklid edenler de dahil olur.

ALTINCISI: Hasenden: hümeze gözünü kırparak celîsine hemz eden, lümeze ıhvanını kötülükle zikr edip ayıblayan.

YEDİNCİSİ: Zikr olunduğu üzere ibni Abbastan nemîme ile gezenler, ahbab beynini açanlar, nâsın aybını arıyanlar. Bunları nakl ettikten sonra Râzî: şu ıhtarı da yapar: bilinmeliki bu vecihlerin hepsi de mütekaribdir, bir asla raci'dir, o da ta'n ve izharı ayb ma'nasıdır. Sonra da bu iki kısımdır: ya hased ve kîn sırasında olduğu gibi cidd ile olur, yahûd da eğlence ve güldürme kabîlinden hezl ile olur. Bunlardan her biri de ya dîne ve

Sh:»6089

tâata müteallık bir emirde olur veya dünyaya teallûk eder. Bu da surete ve yürümek, oturmak, kalkmak gibi şeylere teallûk ederki envaı çoktur ve gayrı mazbutdur. Sonra bu dört kısımda izharı ayb, ba'zan hâzır için olur. Ba'zan da gaib için olur. Her iki takdirde de ya lâfz ile olur veya baş ve göz ve saire ile olur. Ve bunların hepsi nehiy tahtinde dahildir. Ancak bahis lâfzın lügatca neye mevzu' olduğundadır. Lâfzın mevzu' olduğu lâfzan menhî olur, mevzu' olmadığı da delâleten menhî olur. Peygambere teallûk edince de daha büyük cürm olur اهـ. Sahib Keşşaf birde demiştir ki: hümeze lümeze mîmin sükûniyle de okunmuştur. Bu ise gülünç şeyler, garîb ve tuhaf gevezelikler yapan zevzek maskaradır ki kendisine hem gülünür hem söğülür اهـ. Demek ki mîmin sükûniyle olan fethiyle olanın ma'kûsu gibi bir ma'na ifade ediyor. Üstün olan fail, sakin olan meful ma'nasında olmuş oluyor. Netekim « حا » nın fethiyle duhake, şuna buna çok

gülen edebsize denir, « حا » nın sükûniyle duhke de çok gülünç, herkese gülünç olan maskaraya denir. Kezalik aynın fethiyle lüane, çok la'net eden, aynın sükûniyle lü'ne, çok mel'un demektir. Demekki sâkin okunan, üstün okunandan daha alçaktır. O halde üstünün zemminden daha alçağın zemmi evleviyyetle anlaşılır. Onun için âyette hümeze lümeze mîmin fethiyledir. Aşere kıraetlerinin hepsinde hattâ şazlar da dahil olmak üzere ondört kıraette mîmler üstün okunmuştur. Çünkü « اَلَّذِى جَمَعَ مَالاً » den de anlaşılacağına göre asıl murad, kendini beğenmiş, herkesten üstünlük taslıyarak âlemi eğlenircesine şunu bunu gizliden açıktan yüzünden veya arkasından eliyle veya diliyle taşlayıp inciten, namus ve haysiyyetiyle oynıyan gammazlıkla koğuculukla yüze çıkıp yaşamak, eğlenmek istiyen atagan mağrurların husranını beyandır ki bunlar daha evvelki Sûrede geçen tekâsür kendilerini ığfal etmiş olanlardandır. Bundan sonraki Sûrede ashabı fîlden bahs olunması da buna delâlet eyler.

Sh:»6090

Bunun sebebi nüzulüne gelince: İbni cerîrin Muhammed ibni sa'd tarikıyle İbni Abbastan tahricine göre: nâsa lemz-ü hemz eder bir müşrik idi. Hasen, Verka, İbni ebî nüceymden de: Cemîl ibni âmiri cümehî hakkında nâzil oldu denilmiş. Hasen Verkadan naklen demiştirki hümeze lümeze Cemîl ibni Âmir hakkında nâzil oldu, fakat bir kimseye hass değildir. Ba'zı ehli arabiyye de bu, demiş: Arabın âmmı zikr ederek vahidi kasd etmesi kabîlindendir. Netekim sözde birisi diğerine ben seni aslâ ziyaret etmiyeceğim demesine karşı her kim beni ziyaret etmezse ben de onu ziyaret etmem denilirki maksad ziyaret etmeyeceğim diyene cevabdır. Lâkin diğerlerinin dediği gibi doğrusu maksad, hassı irade değil, lâfzın umumu vecihle bu sıfatta olanların hepsi murad olunmaktır: Mücahid de: « وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ » bir kimseye hass değildir, Demiştir اهـ. Keşşafta da derki: ahnes ibni şürayk hakkında nâzil oldu, âdeti gıybet ve vakîa idi denilmiş, Ümeyye ibni halef hakkında da denilmiş, Velîd ibni mugîre ve Resulullaha gıybeti hakkında da denilmiştir. Sebebin hass ve vaıydin âmm olarak o çirkinliğe mübaşeret edenlerin hepsine şamil olması da caizdir اهـ. Bunun zâhiri vechile umumu murad olduğuna aşağıda « اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ » diye bunlara cemi' zamiri gönderilmesi karinedir. Ancak bu « كل » ün evvel emirde şöyle müfred olarak bir bedel ile ta'rif ve tavsîf olunması da umum içinde bir hususiyyet kasd edilmiş olduğunu da anlatır, zira 2.

﴿اَلَّذِى﴾ ilh... -Müfreddir. Fakat ma'rife olduğundan nekire olan « كل » ün sıfatı olamaz. « كل » den bedel yâhud zemm üzere mansubdur. Demekki veyl ile hukmün asıl hedefi, ve kelâmın sevkinden asıl maksad budur. Gammazlığa, lemmazlığa sâık olan sebeb ve ıllet de bu demekdir ki

﴿جَمَعَ مَالاً﴾ bir mal

Sh:»6091

toplamıştır.- İbni Âmir, Hamza, Kisa'î Ebu Ca'fer, Revh Halef ve A'meş, mîmin teşdidiyle tef'il babından « جَمَّعَ » okumuşlardır ki bunda teksir ma'nası olduğundan şöyle demek olur: şuradan buradan bir mal biriktirmiştir 2. ﴿وَعَدَّدَهُ﴾ ve hep onu saymaktadır. -Ya'ni o malın hukukunu: nereden gelip nereye gitmesi lâzım geleceğini, onunla ne gibi hayırlar yapabileceğini düşünmiyerek işi gücü sade onun sayısını zabt edip çoğaltmak ve ona güvenmektir. Yâhud etrafındakilere sade onu saydırıp onunla iftihar etmek o suretle gözleri malda işleri güçleri gammazlıkta olan hümeze lümeze güruhunu başına toplıyarak kendini onlara tanıtmak, başlarına geçmektir. Çünkü o hümeze lümeze güruhunun çoğunun malı olmamakla

beraber emeli gammazlıkla mal toplamak olduğundan öylelerinin başına toplanır ve onu sayarlar. Ve bu ma'naya, işaret için olmalıdır ki « اَلَّذِى » müfred olarak « كُلِّ » den bedel yapılmış « اَلَّذِى جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ » denilmemiştir. Sonra da bunların cem'iyyetine tenbih için « عَلَيْهِمْ » diye cem'i zamiri gönderilmiştir. Maamafih « اَلَّذِى » her biri i'tibariyle de müfred getirilmiş olmak melhuzdur. Zira nekireye muzaf olan kül, külli ifradîdir. Bunlar niçin böyle yapar?. Zira 3.

﴿يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ اَخْلَدَهُ﴾ sanır ki malı kendisin muhalled kılmıştır. -Kılacak değil de kılmıştır zanneder. Öyle hayra yaramıyan, sayılmak için biriktirilmiş malın, kendini kurtarmak şöyle dursun başına belâ, felâketlerine sebeb olacağını düşünmez de o onu her tehlükeden kurtaracak, Dünyaya kazık kakdıracak, ondan öyle ahd almış, artık hulûd muhakkak imiş gibi zann eder. Bütün emellerini onun üzerine kurar. 4. ﴿كَلَّا﴾ Hayır hayır-iş öyle zann ettiği gibi değildir. İnsanı kurtaracak, hulde götürecek şey mal değil, evvelki Sûrede beyan olunduğu

Sh:»6092

üzere hakka iyman ve ılim ile ameli salihtir. ﴿لَيُنْبَذَنَّ﴾ - lâm, kasem için, nebz bir şeyi tahkîr suretiyle fırlatıp atıvermek, nun da te'kid nunudur. Ya'ni Allahü zülcelâle kasem olsun ki o mala güvenip hep onu sayıp da halkı eğlenircesine kırıp inciten, herkesin hukuk ve haysiyyetiyle oynıyan o mağrur hümeze ve lümeze, o atak gammaz herhalde kemali hakaret ve sefalet ile atılacaktır.

﴿فِى الْحُطَمَةِ﴾ Hutameye -önüne geleni kırıp geçirmek, yalayıp yutmak âdeti olduğundan dolayı bir adına da Hutame denilmiş olan Cehennemin içine. Hümeze lümeze vezninde Hutame, Karia da Haviye, narıhamiye, Tekâsürde Cehîm diye ismi geçen Cehennemin isimlerindendir. Ba'zıları dördüncü ba'zıları altıncı, ba'zıları da ikinci tabakası demişlerdir. Mevlidde: «korkarımki yerleri ola Tamu» denildiği gibi eski türkçelerde Cehenneme Tamu denildiği cihetle burada Hutameyi Tamu diye terceme etmek de yakışabileceğinden dolayı mealde ona da işaret eyledik. Maamafih Tamu: hapishane, zindan ma'nasına olan damdan gibi görünür. Bu da « وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيراً » mazmununa muvafıktır. Hutame kelimesinin aslı ise kırıp geçirmek demek olan hatmdan muştaktır: Bu fuale vezni de âdat ifade ettiği için hutame: son derece kırmak adeti ve tabiati olan, ya'ni kıran geçiren demek olur. Ve Türkçemizde fülân yere kıran girdi demek de orası kırıldı, tükendi, mahv oldu ma'nasını ifade eder, Kızgın ateşin de tabiati böyle önüne geleni kırıp geçirmek, mahv etmek, ta'biri âharle yalayıp yutmak olduğundan böyle kırıp geçirci, yâhud yalayıp yutucu ateş mefhumiyle Cehenneme de hutame denilmiş demektir. Netekim ekûl, ya'ni çok yiyici obur kimseye de ateşe teşbihen hutame denir ki « كَاَنَّمَا فِى جَوْفِهِ التَّنُّورُ » sanki içinde furun var gibi her verileni yalayıp yutuyor demektir. Bir de « شَرُّ الرِّعَاءِ الْحُطَمَةَ » ta'biri vardır ki çobanların en fenası hutame olandır. Ya'ni güttüğü sürüyü kırıp geçirendir

Sh:»6093

demek olur. Burada Cehennemin hutame ismiyle söylenmesi, sureten ve ma'nen hümezeye mutabakat içindir. Çünkü ikisi de bir vezindedir. Sâniyen Hümezede başkalarının kadr-ü haysiyyetini, gönlünü kırmak ma'nası bulunduğu gibi hutamede de kırıp geçirmek ma'nası vardır. Sâlisen hümeze lümeze de nâsı gıybet

ederek « اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَاْكُلَ لَحْمَ اَخيهِ مَيْتًا » mazmunu üzere etlerini

yemek ma'nası bulunduğu gibi ateşte de deriyi, eti yemek ma'nası vardır. Bundan dolayı hümeze lümezeye bir hutame ile adaleti ilâhiyye icra edilecek demektir. Lâkin bu ateşin diğer ateşlere benzemiyen bam başka bir ateş olduğu anlatılmak üzere tehvil için buyuruluyor ki: 5.

﴿وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاالْحُطَمَةُۜ﴾ ve bildin mi hutame ne? -yâhud ne dehşetli hutame? 6.

﴿نَارُ اللّٰهِ﴾ o, Allahın ateşi, Allah ateşidir. -Allaha izafeti lisanımızda da Allahın belâsı dediğimiz

gibi tefhıym ve tehvil içindir ki Allah tealânın gadab ve celâline bilhassa delâlet etmesi ı'tibariyle hevl-ü şiddetinin büyüklüğünü ifade eder. Ya'ni ma'lûm olan ateşlerle mukayese edilmiyecek derecede öyle

celâllı ve fevkal'ade büyük bir ateş ki ﴿الْمُوقَدَةُۙ﴾ iykad olunmuş- Allahın emriyle yakılmış, tutuşturulmuştur. Ebediyyen sönmek bilmez. Hazreti Ali kerremallahü vechen şöyle demiştir. Ne acâıbdir o insanlar ki altından ateş kaynayıp dururken Yer yüzünde Allaha ısyan ederler اهـ. Bu günkü arzıyyatçıların nazariyyelerine göre de Arzın içindeki ateşe nazaran üzerinde bulunduğumuz kabuğu yumurtanın içine nisbetle üzerindeki iç zarı kadar ince sayılmaktadır. Fakat bu ateşin onlara benzemediği ve sade cisimler yakan bir ateş değil, maddiyyatı geçip de ma'neviyyatı saran, cesedlerden başka canlara,

gönüllere kadar çıkan bir ateş olduğu anlatılmak üzere şöyle vasf olunuyor: 7. ﴿اَلَّت۪ي﴾ öyle

tutuşturulmuş

Sh:»6094

bir ateş ki ﴿تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِۜ﴾ yüreklerin, kalblerin içi merkezi demek olan Füadlerin,

ya'ni idrâk mahalli olan gönüllerin üstüne çıkar. -Tenden geçer ruhlara, ma'neviyyata muttalı' olur, çatar,

sarar, canlar yakar gerçi onları öldürmez « لَايَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰىۜ » olur, lâkin uzanır

sarar, azâb eder. Çünkü küfrün, habîs akîdelerin fena niyyetlerin menba'ı onlardır. Râzînin zikrettiği üzere Hazreti Peygamberden rivayet olunmuştur ki: nar, ehlini yer, nihayet ef'ideye muttalı' olunca müntehî olur, sonra Allah tealâ etlerini, kemiklerini diğer bir neş'etle iade eder اهـ. «

كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَۜ

» âyeti de buna delâlet eyler.

ITTILA', bir şey'in üzerine çıkmaktır. Ilmî olan ıttıla' ve mutalea da bundan me'huzdur. Füadların üzeri ta'biri belli ki dimağı da ihtiva eyler. Ateşin böyle hayatın merkezi olan kalblerin içini bütün üzerinden sarması, onlara muttalı' olması azâbının şiddetini ve ihatasını belîğ bir beyandır. Âlûsî demiştir ki: erbabı

işaret bunda ruhanî azâbın şiddetine işaret olduğunu söylerler. 8. ﴿اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌۙ﴾

muhakkak o ateş onların: o hümeze lümeze güruhunun üzerlerine iysad olunacak, ya'ni üzerlerine

bastırılıp kapıları kapanacaktır. 9. ﴿ف۪ي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ﴾ temdid olunmuş, uzatılmış amudlar:

direkler yâhud ımadlar, dayaklar, dikmeler içinde olarak -bu, ya « مُؤْصَدَةٌۙ » tahtinde nara raci' « هى » zamirinden haldir. O ateşin kapıları kapanırken tazyikle açılmamak için uzun uzun dikmeler, dayaklarla

dayanacak, o halde o suretle kapatılacaktır, demek olur. Bunda bir furunun içini iyice yakıp da temamen kızdırmak için kapısını sağlam dayayarak kapamak tarzında bir tasvir var demektir. Yâhud « عَلَيْهِمْ » zamirinden haldir. Bu surette evvelki ma'na olabileceği gibi bir de uzun uzun sürüklenmesi kabil

Sh:»6095

olmıyan direkler halinde tomruklar içinde kımıldanamıyacakları bir surette azâb ve işkencelerini tasvir ve beyan olur.

AMED, Bahrin beyanına göre ismi cemi', diğerlerinin beyanına göre cemi'dir. Râgıb ve ferra' amudun cem'i demiş, ebu Übeyde ı'madın cem'i demiştir. ı'mad, dayak, dayanacak şey demek olduğu cihetle mutlâka direk olması lâzım değildir. Amudun da ı'mad olması lâzım değildir. Beyinlerinde umum ve husus minvecih var demektir. Ebu Bekir, Hamze, kisâ'i, halef aynın ve mîmin zammıyle umud okumuşlardırki bunun sarîh cemi' olduğunda şübhe yoktur. Amud, ma'lûmki direk, sütun demektir. Ve kasd ma'nasına amdden me'huzdur. Bir kavmın kıvamı umuru olan ulusuna amudi kavm denilir, askerin kumandanına amudi ceyş denilir, kılıcın sırtında olan yola amudi seyf denilir. İnsanın göğsünde rehabe (korkuluk kemiği) dedikleri dil gibi kemikten göbeğin aşağısına doğru uzanan damara, kezalik insanın sırtına amudi batın denilir. Birde amud, huzün ve kederin şiddetinden direk gibi donup kalan gayet hazin ve meraklı kimseye denir. Bunlar mülâhaza edilince « عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ » o ateş gönüllerini saranların bedenlerine veya onları ihata etmiş olan zabanîlerin cesametlerine işaret de olabilir. İbni Abbastan bunların onları ihata eden ateşsütunları demek olduğu da merviydir. Hakîmi Tirmizînin Nevadirül usulde Ebu Hüreyreden mer'fuan tahric eylediği bir hadîste de şöyle vârid olmuştur: Allah tealâ usati mu'minîni nârden çıkardıktan sonra ki en uzun duran yedi bin sene duracaktır. Allah azze ve celle nâre ateşten kapaklar, ateşten egserler, ateşten amudlarla bir takım Melâike gönderecek, o kapakları onların üzerlerine kapayacaklar, o egserlerle sıkıştıracaklar, o amudları uzatıp bastıracaklar, ne bir ruh girecek ne bir gam çıkacak bir halel kalmıyacak.

Sh:»6096

Cebbar azze ve celle Arşı üzerinde onları unutmuş gibi bırakacak, ehli Cennet naîmleriyle meşgul olacaklar, artık onlardan sonra o ehli nâr hiç bir istiğâse edemiyecekler, söz kesilecek, artık onların sözleri bir zefîr-ü şehîktan ıbaret kalacak ve işte « انَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ فى عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ » budur اهـ. « اَللّٰهُمَّ اَجِرْنَا مِنَ النَّارِ وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْاَبْرَارِ. »

» "Allah'ım bizi cehennem ateşinden koru, iyiler ile beraber cennete dahil eyle!"

FİYL

١٠٥ ﴿ سُورَةُ الْفِيلِ

Fil Sûresi hiç hılâfsız Mekkîdir.
Âyetleri - Beştir.

Fasılası - ل harfidir.

Şunu bunu dürtüştürüp çekiştiren gammazların, lemmazların, ve bütün emelleri mal toplamakta olanların işleri güçleri keyd-ü hiyle olduğu cihetle onların uhrevî olan husranları anlatıldıktan sonra bu Sûrede de Allah tealânın Dünyada dahi büyük büyük fitneleri, hiyleleri kurumları, kuruntuları harikulâde bir surette bozup dağıtan kudretine meşhud bir misâli ıbret olmak üzere Resulullahın doğduğu sene Ka'beyi yıkmak için hücum etmiş olan ashabi fîlin nasıl perişan edildiği gösterilerek ve Allahın resulüne ınayeti, Beyte ınayetinden akva ve etmm olduğuna ve hattâ bu hâdise onun terbiyesi mukad dimatından bulunduğuna ve binaenaleyh Peygambere keyd yapmak istiyenlerin keydleri kendi başlarına geçirileceğine işaretle Resulullaha ve mü'minlere tesliyet ve takviyet verilmiş, ve Allahın kudretine karşı mal ve mülkün ve hiç bir hiyle ve fendin hukmü olamıyacağı anlatılmıştır. Şöyleki:

Sh:»6098

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِۜ ﴿٢﴾ اَلَمْ
يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فى تَضْليلٍۙ ﴿٣﴾ وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابيلَۙ
﴿٤﴾ تَرْميهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجّيلٍۙ ﴿٥﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ
مَاْكُولٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Görmedin mi? Nasıl etti Rabbın ashabi fîle? 1 Kılmadımı tedbirlerini müstağrak tadlîle 2 Saldı da üzerlerine sürü sürü kuşlar (Ebâbil) 3 Atıyorlardı onlara "siccil" den taşlar 4 Derken kılıverdi onları bir yenik hasıl gibi 5

1. ﴿اَلَمْ تَرَ﴾ Görmedinmi? -Hıtab Peygamberedir. Rü'yet, basariyyeden istiare olarak rü'yeti kalbiyyedir, ya'ni gözünle görmüş gibi muhakkak bilmiyormusun? Ya Muhammed! Çünkü söylenecek olan ashabi fîl vak'ası, o vakıt onu gözleriyle gören şâhidleri henüz kesretle mevcud, hattâ o zamana yetişmiş, mu'allekati seb'a şâirlerinden olup yüz altmış sene kadar muammer olan meşhur lebîd gibi kimseler berhayat oldukları gibi aynî zamanda bir tarih mebdei olarak herkesçe de mütevatiren ma'lûm bir vak'a bulunuyordu. Hattâ fîli çekenlerden iki kişininin kütürüm, a'mâ olarak kalıp Mekke de dilendiklerini gördüm diye Hazreti Aişeden rivayet dahi vardır. Bu sebeble o zaman vak'ayı görmüş bulunan herhangi bir kimseye veya hitab âmm olmak dahi mümkin isede Peygamebere hıtab olması daha zâhirdir. Zira bu vak'a Peygamberin

Sh:»6099

mevlidine mukaddime olan âyâti ilâhiyyeden olduğu ve Kur'âna ilk muhatab olan da Hazreti Peygamber

olduğu cihetle bilhassa « رَبُّكَ » hıtabı da ona karînedir. Görmedin mi?

 Nasıl yaptı Rabbın?- Dikkate şayandırki: «mefeale» ne yaptı diye fi'lin mahiyyetinden değil, nasıl, ne keyfiyyetde yaptı diye keyfiyyetinden sorulmuştur. Çünkü bu istifham acâibliği ıhtar içindir. Hâdisenin acîb, fevkalâde garîb bir harika olan ciheti de keyfiyyetidir. Zatı fi'il mahiyyeti ı'tibariyle sâde bir ihlâk ve imate fi'li diye mülâhaza olunacak olursa ef'ali ilâhiyye de ihya gibi imate ve ihlâkin de âdet üzere tabi'i denilen surette cereyan idegelen aksamı çok olduğundan bu ı'tibar ile mahiyyetine teaccüb edilmiyebilir. Halbuki aynî fi'il keyfiyyeti, sureti cereynı ı'tibariyle mülâhaza edildiği zaman alel'âde mi? Yoksa bir acîbemi olduğu görülür. Meselâ bir insandan bir insan yaratmak haddizatinde pek büyük bir kudret ve san'at olduğu halde alışılmış bulunduğu için acîb görülmez. Hiç insan yokken, bir insan yaratmak acîb görülür. Çünkü tecribede misline muttarid surette tesadüf edilmemiştir. İşte buradada hâdisenin acâibliğini ıhtar olduğu cihetle keyfiyyetine nazarı dikkat celb olunmuştur. Ki mütekellimîn buna «vechi delil» ta'bir etmişler ve medha istihkak zevatı görmekte değil, böyle keyfiyyetleri görmekte ve onların delâletiyle hakikî kıymeti anlamakta olduğunu söylemişlerdir. Zira keyfiyyetlerin inceliğinden zühûl edenler zatı mahiyyâtı hakkıyle idrâk edemezler. Onun için bu fi'lin de keyfiyyetini iyi mülâhaza etmiyenler onu alelâde bir şeymiş gibi farz etmekle hakikatı anlayıverdik zannederek aldanırlar. İşte Allah tealâ böyle gafletlere düşülmemek ve bu fi'lin acâibliğini göstermek üzere
bilhassa

Sh:»6100

keyfiyyetlerine nazarıdikkatti celb ile buyuruyorki: görmedinmi? Nasıl yaptı Rabbın

 ashabi fîle?- O vakası ma'lûm ve meşhud olan ma'hud fîl sahiblerine. Bu

nâm ile meşhur Ebrehe ordusuna ki Yemeni istîlâ etmiş Habeş valîsi iken maıyyetindeki Habeş ve saireden mühim bir ordu ile Mahmud (Mamud) denilen fillerine istinad ederek ve karşılarına çıkanı çiğneyip tepeleyerek Kâ'beyi yıkmak için gelmişlerdi ve bundan dolayı kendilerine Ashabi fîl denilmiş ve bu sene,

Arablar beyninde « عَامُ الْفِيلِ = fîl yılı» diye ma'ruf olarak bir tarih mebdei ittihaz olunmuştu, filan şey fîl yılında, yâhud fîl yılından şu kadar sene evvel veya sonra oldu diye anlatırlardı. Bu suretle Hazreti Peygamberin de bu fîl yılında doğmuş olduğu biliniyorduki en sağlam rivayete göre Hazreti Peygamber bu vak'adan elli gün sonra doğmuşdu. Hicrette Resullulah elli iki sene zamm edilince mevlidinebevî senesi olan fîl senesi bulunmuş olurki bulunduğumuz işbu bin üçyüz elli altı senei hicriyyesinde bin dörtyüz sekiz sene demek olur. Siyeri ibni hışam şerhı ravzulünüfte «kıssai fîl, İskender tarihinin sekizyüz seksen ikinci senesi Muharremin evvelinde oldu» diye, Nakkaş tefsirinden nakl eder, Buna göre hicrette Resulullah elli iki yaşında demek olur. Çünkü hicret, İskender tarihinin dokuz yüz dört senesidir. Böyle Ashabi fîl diye ma'ruf olan Ebrehe ordusuna tarafı rabbanîden yapılan fi'lin acîb olan keyfiyyeti dört âyet ile icmalen şöyle beyan buyuruluyor:

1- 2. ﴿اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فى تَضْليلٍ﴾ kılmadımı keydlerini tadlîl de: fendlerini,

düzenlerini tadlîle müstağrak kılmadınmı? Ya'ni birçok zayiât içinde bırakarak bozup mahv-ü
Sh:»6101

perişan etmedimi?- Ma'lûmki keyd, mekir gibi gizli bir suikasd tertib etmek, diğerine mutavakkıf olduğundan dolayı harb ve kıtala dahi denilir, lisanımızda keyde, düzen, fend, oyun, dolap, tuzak dahi ta'bir ederiz. Keydi tadlîl, ıdlâl gibi tedbiri şaşırtmak ve dalâle mahkûm etmek demek olursa da teksir ma'nasiyle beraber

«dalle anhü» gibi « عَنْ » ile ulanan ve gaib ve zayi' olmak demek olan dalâlden müştak olarak bütün bütün gaybettirip temamen tazyı' ile ibtal eylemek ma'nasını ifade eder. Sahib Keşşafın beyan ettiği üzere «

ضَلَّ كَيْدَهُ » denilirki dâll, zayi' kıldı demektir. Netekim «
وَمَا دُعَاۤءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فى ضَلَالٍ » âyetinde dalâl bu ma'nayadır. Ve babasının

mülkünü zayi' etmiş olduğundan dolayı İmriülkayse de dalîl denilmiştir اهـ. Bunun için tazyi' ve ibtal ile tefsir eylemişlerdir. Bu ma'na bizde, filan işte fülan adam bütün bütün gayb etti, fülan ona gayb ettirdi

denilmesine benzer. « فِى » de zarfiyyet için olduğu ve zarf, mazrufu ihata eyliyeceği cihetle keydlerinin böyle tadlîl içine bıkarılması, tadlîle müstağrak kılınması demek olur. Bunu sade tedbirlerini şaşırtmadımı! Diye terceme edivermek kolay gibi gelirse de beyan olunduğu üzere bunda yalnız tedbîri şaşırtmaktan daha yüksek bir ma'na bulunduğundan gaflet edilmemek gerektir. Çünkü bütün tedbîrleri butlan içine boğdurulmuş hepsi gayb ettirilip mahv edilmiş olmak daha belîg bir ma'nadır. Onun için « اَلَمْ يُضْلِلْ كَيْدَهُمْ »: keydlerini tadlîl etmedimi denilmiyor da « اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فى تَضْليلٍ » tadlîl içine bırakmadımı? Tadlîle müstağrak kılmadımı? Deniliyor. İstifham da takrirî olduğundan gördün a kıldı demektir. Ve ondan dolayı ma'tufunda « وَاَرْسَلَ » gelecektir. Onların keydleri, düzenleri ne idi? Tevatüren ma'lûm olduğu üzere filleriyle gelip Kâ'beyi yıkmak ve San'âda

Sh:»6102

yaptırmış oldukları Kulleys namındaki kilîseyi onun yerine ikâme ederek halkı ona çevirmekti, bu garaza irmek için gizli açık bir takım teşebbüslerde bulunmuşlar, Mekkenin üç fersah mesafesinde mugammes denilen mevki'e kadar gelmişlerken Mahmud dedikleri fili oradan beri Mekkeye sevk edemediler, ibtida tedbirleri bununla bozuldu, sonra da beyan olunacağı üzere «asfı me'kûl» gibi mahv-ü perişan oldular. Ka'beyi yıkamadıktan başka kendileri helâk ve kilîseleri harab oldu gitti, öyle değil mi? İşte böyle bir suikasdi, böyle bir vaz'iyyette böyle aksine çevirip de ibtâl eden ancak Rabbındır. Rabbın onu yaptı:

2- 3. ﴿وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابيلَۙ﴾ saldı da üzerlerine

birçok

Sh:»6103

kuşlar ebabil -alay alay, fırka fırka, bölük bölük birbiri ardınca katar katar muhtelif cihetlerden. TAYR, ma'lûm ki uçan kuş demek olan tâirin cem'idir. «Tayren» diye nekire olarak getirilmesi de bunların tanınmadık garib bir takım kuşlar olduğunu iş'ar eder. Filvakı' bu kuşların o zamana kadar oralarda görülmemiş irili ufaklı, siyah, yeşil, beyaz takım takım garib kuşlar olduğu da rivayet edilmiştir. Ceddi nebevî Hazreti Abdülmuttalib ne necdî ne de tihamî demiş. «Tayren» den sıfat veya hal veya atfı beyan olması muhtemil bulunan ebâbîl de garibtir. Bir kısım müfessirîn bu Ebâbîl kelimesi şemâtît ve abâdîd ve emsali gibi müfredi olmıyan cemi'lerdendir, fırkalar demektir demişler. Ferra Arabdan müfredini işitmedim demiş. Ebu ubeyde Ma'mer ibni müsennâ da bunun müfredi olduğunu söyliyen görmedim demiş. Kamusta da firak demektir, vâhidi yok cemi'dir diyor. İbni cerîrin nakl ettiği vechile Abdullah ibni mes'uddan: firak, İbni Abbastan: birbiri ardınca « يَتْبَعُ بَعْضُهَا بَعْضًا », Abdullah ibni hâris ibni nevfelden: ibili müebbele gibi ekatî'; ya'ni besi develeri gibi bölük bölük, katar katar Saıyd ibni Abdirrahmanı bezzîden: müteferrika, Hasen ve Katâdeden: kesîre, Mücahidden: « شَتّى مُتَتَابِعَةً مُجْتَمِعَةً » ya'ni muhtelif ardı ardınca, müctemi' halde. İbni zeydden: şuradan, buradan her taraftan gelmiş muhtelif, diye rivayet olunmuş ve İbni cerîr bunları müteferrık birbiri ardınca müfessirînden ve lügaviyyundan bir kısmı da ebadîlin müfredi ibbale veya ibbevl veya ibbîl olduğunu söylemişlerdir. Ebu Ca'feri revasî bunun müfredî olarak ibbaleyi işittiğini söylemiş, Kisa'î de nahviyyunun ibbeyl dediklerini, ba'zılarının da ibbiyl dediklerini işittim demiştir. Zemahşerî, ebâbîl; Haza'ik (ya'ni cema'at) diye tefsîr

Sh:»6104

ettikten sonra derki: bunun vâhidi ibbaledir. Arabların darbı mesellerinde « ضَغَثٌ عَلٰى اِبَّالِه » ta'biri vardır. İbbale: büyük huzme demektir. Bir kuş cema'ati birbirine sıkışmakta büyük bir huzmeye teşbih olunmuştur. Abâdîd, şematît gibi müfredi yoktur da denildi اهـ. Râgıb da: ibbale odun huzmesine

teşbihendir. Ebâbîl ibbîlin cem'idir. Deve Bölükleri gibi müteferrık demektir diyor. Kamusta da şöyle diyor:

ibbâle, ibâle, ibbevl, ibbîl, iybâl; kuştan, attan, deveden bir kıt'a (Bölük) yâhud peyderpey gelen bölüklerden

her biri (ki katar demek olur) ve ibbâle huzme (bir bağ) demektir « ضَغَثٌ عَلٰى اِبَّالَةٍ = bir bag

üzere bir demet» ta'biri de meseldir. Belâ üzerine belâ mevki'inde iyrad olunur اهـ. Ebâbîl bunlardan

birinin cem'ı olduğu surette de ma'na: küme küme muhtelif bölükler halinde katar katar, alây alây, bir çok

kuşlar demek olurki bu da ibni Cerîrin beyan ettiği ma'nâ demektir. Ancak ebabîl ibbâlenin cem'i olduğuna

göre bunda « ضَغَثٌ عَلٰى اِبَّالَه » meselinin ma'nasına işaret olarak «

اَبَّالَةُ عَلٰى اِبَّالَه » demek gibi bir ma'na daha muhtemil olur. Zira «

ضَغَثٌ عَلٰى اِبَّالَةٍ » büyük belâ üzerine bir küçük belâ daha mealinde olduğu halde bunda

büyük belâ üzerine büyük belâ, hattâ belâlar halinde denilmek gibi bir ma'na anlaşılmak iktiza ederki bu

«Elkari'a» da geçtiği üzere hâviyenin « هَوَتْ اُمُّهُ » ta'birinden müştakk olmasına benzer. Ya'ni bu

kuşları onlara belâ üzerine belâ olmak üzere belâlar yığını halinde gönderdi demek olur. Fakat kimse

bundan böyle bir ma'na anladığını söylememiştir. Bununla beraber Zemahşerînin mezkûr meseli şâhid

olarak getirmesi buna işaretten hâlî olmasa gerektir. Bu ma'nalarca ebâbîl tayrın sıfatı veya halidir. Bundan

başka ebâbîl namiyle ma'ruf olmuş ve kırlangıca benzer bir kuş vardır ki ayaklarının ucları kıvırk olmak hasebiyle yere konunca uçamadığından yuvalarını hep yüksek yerlere yapar ve yüksecik yerlerden atılarak uçarlar. Kamus şârihinin ve mütercimin

Sh:»6105

zikrettikleri vechile ba'zıları Ebâbîlin dağ kırlangıcı dedikleri bu kuş olduğuna zâhib olmuşlardır. Ekseriya

bu kuşların vasfında « اَمْثَالُ الْخَطَاطِيفِ = kırlangıçlar emsali «

وَاَكُفُّهَا كَاَكُفِّ الْكِلَابِ = avuçları kelb avuçları gibi» diye rivayet edilmek dolayisiyle bu

şâyi' olmuştur. Bu takdirde ebabîl « طَيْر » a atfi beyan demek olur. Ve ebâbîl lâfzının müfredi yoktur denilmesine de uyar. Lâkin yukarıda görüldüğü üzere eimmei müfessirîn ebâbîlin böyle bir nevi' kuş ismi olduğunu söylememiş, muhtelif surette bölük bölük peydepey gelen sürülerile çokluklarını ifade eden bir sıfat veya hal ma'nasiyle îzah etmiş oldukları ve âyetin sevkı da bilhassa bu kuşların garabetini iş'ar eylediği cihetle bunu atfi beyan gibi bir kuş ismi olarak anlamak doğru görünmez, müvelled olmak gerektir. Gerçi söylediğimiz gibi bunların hacımları kırlangıçlar kadar olduğu şayi' ve hortumları kuş hortumları ve avuçları köpek avuçları gibi diye İbni Abbastan merviy ise de rivâyetlerin mecmuu' bunların hepsi bir nevi' kuş olmayıp gerek hacım ve gerek renk itibariyle muhtelif olduğunu anlatmaktadır. Binaenaleyh ma'rekelerde lâşeler üzerinde dolaşan kartallar, kara kuşlar gibi irileriyle kargalar gibi ortaları ve sinek avlıyan kırlangıclar gibi küçükleri ve siyah, beyaz ve yeşil ve alaca muhtelif renkleriyle türlü türlü ve biribiri ardınca ta'kıb ederek gelen muhtelif sürüleriyle irili ufaklı alay alay kuşlar demek olur ki bunların Yemenden doğru ve deniz tarafından geldikleri de rivayâti vâkıa cümlesindendir. Ve böyle bir fırtına gibi birdenbire bir kuş akınının saldırması acîb bir surette onların başına bir belâ yağdırdı şöyle ki:

3- 4. ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ﴾ o kuşlar onlara, ya'ni Ashabi fîle siccilden

taşlara atış ediyorlardı -SİCCİL, İbni Hişam, Siyerde demiştir ki Yunüsi Nahvî ve Ebu Ubeyde bana şöyle ıhbar ettiler: siccîl, Arabın ındinde şedid sulb

Sh:»6106

ya'ni katı sert demektir. Ba'zı müfessirîn bunun farisî, iki kelime olup Arabın bir kelime yapmış olduğunu zikr etmişlerdir: Senc-ü cil, ya'ni hacer-ü tîn اهـ. Fil'vakı' İbni Cerîr ve sâire de İbni Abbastan merviy olduğu üzere en meşhur ma'nasında siccil: farisî olan seng, gil muharrefidir. Seng taş, gil çamur demek olduğu için kiremit gibi çamurdan tehaccür etmiş taş, demek ki Arab bunu bir kelime yaparak katı sert ma'nâsında kullanmıştır. Âlûsînin beyanına göre ba'zıları bunun arabî olan büyük kofa ma'nasına seclden olduğuna kail olmuş, taşın büyük kofadan olmasının ma'nâsı da kofadan dökülen su gibi mütevaliyen yağması ma'nasına bir istiâre olduğunu söylemiştir. Zemahşerî der ki siccîn, küffarın amel defterlerinin adı olduğu gibi siccîl de azâblarının yazıldığı divanın alemi gibidir. Sanki yazılmış müdevven azâb cümlesinden taşlarla demek gibidir. İştikakı da irsal ma'nâsına olan iscaldendir. Çünkü azâb «

﴿وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا﴾ . ﴿اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ﴾ » gibi irsâl ile

tavsıf olunur اهـ. Buna göre siccîl gönderilmiş, mürsel ma'nâsına olarak azâb defterine ism olmuş demek oluyor. Fakat bu surette diğer ba'zılarının dediği gibi defter ma'nâsına olan sicil lâfzından muştakk olması daha çok yakışır, ve bu bir ma'nayı şer'î olmak lâzım gelir. Bu iki ma'naca siccîl o taşların geldiği mahalli göstermiş olur: Rivayetlerde bu taşların mercimek ve nohut kadar, mercimekten büyük ve nohuttan küçük veya fındık kadar ve koyun gübresi kadar olduğu ve her kuşun bir ağzında iki de ayaklarında olmak üzere üçer taşı hâmil bulunduğu ve kime isabet ettise başından girip ötesinden çıkarak delik, deşik eylediği nakledilmiştir. Ebu Nüaymin Nevfel İbni Ebi Muaviyeteddeylemîden tahric ettiğine göre demiştir ki: ben Ashabi fîle atılan taşları gördüm nohut kadar ve mercimekten büyük bir sırça kırığıyle sıyrılmış sanki bir

zafar boncuğu gibi « حُمِرَ بِحَتَمَةٍ كَاَنَّهَا جَزْعُ ظَفَارٍ » Ebu Nüaymin Delâilde İbni

Abbastan tahricinde fındık kadar,

Sh:»6107

İbni Merduyyenin rivayetinde « كَبَعْرِ الْغَنَمِ » koyun gübresi kadar. Keşşaf ve daha ba'zı tefsirlerde

İbni Abbasın bunlardan birazını Ümmü Hânînin evinde bir kafîz (ölçek) kadar cez'ı zafarî gibi bir kırmızılıkla çizgili olarak görmüş olduğu da menkuldür. Bunlarda bu taşların birer boncuk kadar sert ve çizgili olarak tehaccür etmiş olan salâbetini bir ifade vardır ki siccînin şiddet ve salâbet ma'nasını da îzah etmiş oluyor. Âyetde bu taşların hacımları hakkında bir sarahat yoksa da hicareten tenkirinden gayri ma'ruf bir takım taşlar olduğu, siccîlden de sertlıkleri veya mühlik oldukları, siyakı ifadeden bunların müşahede edilmiş bulundukları anlaşılıyor. Böyle nohut ve fındık kadar bir dolu yağmuru bile açıkta ansızın yakaladığı insanları telef ettiği ma'lûmdur, Şu halde açıkta bulunan bir orduya böyle Semâdan tayyarelerle mitralyoz bombardımanı yapar gibi alay alay kuşlarla fırlatılan fevkal'âde taşların isabeti altında kalanların hali ne olacağını tasavvur etmek ise kolay olur. İşte bunun neticesi şu oldu:

5- 5. ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَاْكُولٍ﴾ derhal onları o Ashabı fîli rabbın asfı me'kûl gibi

kılıverdi -ASF, esasında eğip bügmek kırıp dökmek ma'nalarına alâkadar olarak masdar ve ism olur bir

kelimedir. Burada « وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ » gibi isim olduğu bellidir. Müfessirîn bunun ekin

yaprağı demek olduğunu söyliyerek bir kaç vecih zikr etmişlerdir:

1- Hasaddan sonra tarlada kalan ve rüzgâr önünde savrulan ve hayvanlar tarafından yenen ekin yaprağı döküntüsü.

2- Kırılıp savrulan saman.

3- Başak çıkmazdan evvelki taze yapraklar.

4- Evinsiz, içi boş kabcıktan ıbaret kalan tane. Bunların hepsine asf denebilirse de Kamusta da mezkûr

olduğu üzere asfın asıl ma'nâsı « بَقْلُ الزَّرْعِ » dir. Ya'ni tâze ekin

Sh:»6108

gök ekin yaprağıdır ki kuruyup kırılınca saman olur. « اَلرَّحْمٰنُ » Sûresinde « وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ » o çimli tâneler diye terceme etmiştim. Ekin yetişmezden mukaddem,

henüz yeşil iken biçilmeğe de asf denirki çayır gibi hayvana yedirilir. Böyle tâze iken biçilen ekin tutamlarına asuf, içinde henüz tânnin bulunduğu başak çıkmazdan toplanmış yapraklarına asîfe o sararmış ekin başağından dökülen kırıntılara saman çöplerine usâfe denilir. Henüz yeşil iken biçilen veya biçilmeden çayır gibi hayvana verilen gök ekine lisanımızda «hasıl» ve ba'zı yerlerde kasıl ta'bir edilir. Onun için biz de mealde asfi hasıl diye terceme etmeği muvafık bulduk. Me'kûl, ma'lûm ki yenmiş, yenik demektir. Bu « كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ » teşbihinin ma'nasında da birkaç vecih vardır:

1- Zer'ı me'kûl, yenilmiş ekin denilmiş ki: bunda iki ma'na melhuz olabilir. Birisi hayvanlar girmiş yemiş hurdühaş çiğnemiş berbad etmiş tâze ekin demek olurki kırılıp serilişlerini tasvir etmiş olur. Bir de yenmiş olmak neticesinden kinâye olarak gübre haline gelmiş, sonra da kuruyup eczası darma dağnık olmuş demek olurki leşlerinin teaffün edip dağılması gübre eczasına teşbih edilmiş, fakat ebedi Kur'ân üzere ifadenin nezâheti muhafaza edilmek için netice mebdeiyle beyan olunmuştur. Netekim « كَانَا يَأْكُلاَنِ الطَّعَامَ » İsa ve anası yemek yerlerdi demek kazâi hacet ederlerdi ma'nasına hadesten kinâye olduğu halde nezâhet için öyle ifade buyurulmuştur. Mukatilin, Katâdenin, Atanın kavilleri budur. İbni cerîr, ve Fahri Râzî gibi birçok müfessirîn bu vechi tercih eylemişlerdir.

2- Ükâl; düşmüş, ya'ni kurt yemiş, böcek yeniği olmuş ekin yaprağı demektirki böyle ekin evin tutmıyacağı gibi ekseriya yenik yapraklar delik delik olduğundan

Sh:»6109

Ashabi fîlin maksadlarına irmeden bedenlerinin delik deşik olması manzarası böyle yenik ekin yapraklarına teşbih edilmiş ve belki kurtlar, böcekler, mikroplar yiyerek çürüyüşlerine işaret edilmiştir. Bu, lügat i'tibariyle ince bir ma'na demek olduğundan Zemahşerî bunu tercih etmişe benziyorki takdim etmiştir.

3- Yine aynî ma'na ile tâneleri yenmiş sâde kabcıktan, samandan ıbaret kalmış ekin yaprağı demek olurki bunda asıl me'kûl olan asfın kendisi değil, tâneleri olduğundan kelâmda hazfı muzaf veya isnadi mecazî var demektir. Bu surette de canlarının çıkıp cesedlerinin kalışı veya taşların hararetiyle içlerinin yanışı, tânesi yenik boş kabcığa teşbih edilmiş olur. Maamafih zihne tebâdür eden ma'na evvelki vecihtir. Bir yinik hasıl gibi denilmekte de bu vecihle anlaşılabilir. Asfda yaprağın kırılışı bükülüşü biçilişi ma'nalarına iyma bulunduğu bigi arz ettiğimiz vechile lisanımızdaki ma'nasiyle hasılda da taze iken biçilişi ve yenilişi

ma'nası vardır. « فَجَعَلَهُمْ » deki « فا » sebebiyyetle beraber ta'kıb ifade ettiği için taşların remyi üzerine bunun derhal seri' bir surette oluverdiği de anlatılmış demektir.

İşte Allah tealâ ashabi fîli böyle akıllara gelmez acîb ve seri' bir surette bir asfı me'kûl gibi yapıverdi karşılarında zâhiren mukavemet edecek bir kuvvet görmiyen, fîllerine ve çokluklarına güvenerek istedikleri gibi Kâ'beyi yıkacaklarını zann eden müstevlî bir orduyu böyle Semavî bir afet ile yenik bir ekin yaprağı gibi ansızın yerlere serip mahv-ü perişan ediverdi. Bunu böyle yapıveren Allahın dilediği zaman onların emsaline de bu kabîlden hatırlara gelmez, tesavvur olunmaz belâlar, azâblar verebileceğinde ve bu kudret sahibinin evvelki Sûrede geçtiği vechile hümeze lümeze güruhunu da tutup hutameye fırlatıvereceğinde ne şübhe?.

Sh:»6110

Bu acîb hâdise Ashabi fîl hakkında ne kadar feci' ve hâil bir azâb ve nikmet olmuşsa ehli Mekke hakkında da o nisbette ıbret alınması lâzım gelen büyük ve harikul'âde bir ni'met ve âyeti Rabbaniyye olmuştur. Fakat bu, o zaman müşrik olan ve kâ'beyi putlarla doldurmuş bulunan Mekkelileri himaye için

değil « وَطَهِّرْ بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْقَآئِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ » emri vechile o beyti tahtir ve tevhidi ı'lâ ve i'lân için Dünyaya gelmek üzere bulunan zatı Muhammedînin vilâdetine mukaddime olarak onun şân-ü terbiyesine, bilhassa ınâyeti İlâhîyi ifade eden bir fi'li Rabbanî olduğuna tenbih için Sûrenin başında « اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكُمْ » buyurulmamış « رَبُّكَ » buyurulmuştur. Ki bunun hasılı iki Sûre sonra « اِنَّآ اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ » diye hulâsa edilecektir. Bu suretle bu Sûre Peygambere tekrim, mü'minlere bişaret, kâfirlere inzar ve bilhassa o ni'metin kadrini bilmiyen Kureyş kâfirlerine imtihan ile ıtabdır.

Fahri Râzî derki: Bu fîl vak'ası mülhidlere karşı cidden pek mühim bir vak'adır. Çünkü bir takım kuşlar gönderilip de onlarla bir kavmi bırakıp diğer bir kavmi taşlattırılarak öldürmek tabi'at kanunlarından birşey ile iyzah edilemez. Ve buna diğer bir takım rivayetler gibi zaıyftir denilmek de kabil olamaz. Çünkü fîl yılı ile Resulullahın bi'seti arasında geçen müddet henüz kırk küsür seneden ibaret bulunuyor ve Resulullah bu Sûreyi tilâvet eylediği zaman Mekkede bu vak'ayı müşahede etmiş olanlardan hayli bir cema'at karşısında duruyordu, eğer vak'anın bu suretle nakli zaıyf olsa idi onlar işte yalanını tuttuk diye elbette yüzüne çarparlardı. Halbuki bunun hakkında hayır öyle birşey olmadı yalan yanlış söyliyorsun diye inkâr ve i'tiraza kalkışan kimse çıkmadı. O halde demekki bu vak'anın bu Sûrede anlattığı keyfiyyette meşhud olduğu ve buna ta'n etmeğe yol olmadığı kat'iyyen ma'lûmdur اهـ. Râzînin bu ıhtarı pek

Sh:»6111

yerindedir. Sûrenin Mekkî olduğu ve Mekkede iken düşmanların çokluğu Kur'ânı kendi söyliyor da Allaha iftira eyliyor diyenler, mecnun, sâhir, şâir diye atıp tutanlar ve umemi sâlife kıssaları hakkında «eskilerin masalları» diye istihzâ edenler ve onunla yarışmak istiyen birçok şâirler ağızlarına geleni söylemekte bulundukları ve Peygamberin bunları söyletmiyecek, ağızlarını açdırtmıyacak maddî bir cebr-ü tehdid kuvvetini haiz olmadığı, mü'minlerin gayet az ve maddeten mağlûb bir halde bulunduğu, hasılı hücum edebilecekler için zemin-ü zeman tamamen müsaid olduğu ve bununla beraber bunlardan hiç birinin bu fîl kıssası hakkında bir ta'arruzda bulunmadığı göz önüne getirilirse bunca şâhidler içinde bu kıssanın bu Sûrede beyan olunduğu keyfiyyette cereyanına ta'n etmek kabil olmadığı ve bunun herkesçe müsellem ve mütevatir, ılmelyakîn, sâbit bir hakikat olduğu tebeyyün eder. Bu şerait altında hiç şübhe yoktur ki eğer bu beyanda inkâr ve tekzib edilebilecek zaıyf bir nokta olsa idi Kur'âna, Peygambere hücum için bahane arıyan bunca hasımlar en muvafık fırsatı bulmuş olur, bütün şâirler ve şâhidler bu vesiyle ile yalanı yüze çarpmak için tekzib kasîdeleri yağdırırlar ve Ebu Cehil gibi nufuzlu Kureyş ve Darünnedve başbugları da ellerinden gelen bütün kuvvetleriyle onları kışkırtırlar da kışkırtırlardı, ve o vakıt Sûrei Hâkkada geçtiği üzere «

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ » hükmü temamen zâhir olurdu. Halbuki hakkı tekzib için her türlü iftiraları, cinayetleri, suikasdları gözlerine almış olan o hasımlar bu Sûre ve bu kıssa hakkında öyle bir teşebbüste bulunmamışlar, bil'akis İbni Hışamın Siyerinde mezkûr olduğu üzere evvel-ü âhir bir çokları o kıssanın doğruluğu hakkında şiirler söylemişlerdir. Demek ki bu, biraz evvel «Vel'asri» ile işaret olunan asrın kurunıvustaya nihayet vererek yeni bir karn açmak üzere zuhura gelmiş

Sh:»6112

acâibatından bir nümunei ıbret ve herkesçe Kâ'benin mevcudiyyeti gibi inkâr edilmiyecek bir hakikat idi.

Daha demin « وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ » diye hak tavsıyesini insanları husrandan kurtaracak salih amellerin başında olarak ıhtar eden Kur'ânın fîl vak'ası hakkındaki bû kat'î ve müsbet beyanatını nazariyyat ile mü'tadımız olan tabi'at kanunlarına irca' edeceğiz diye oğraşmamalı, ilhâde sapmamalı da tabi'atlar üzerinde hâkim ve musarrif olan Hak teâlanın fevkalâde olan bir fi'li Rabbanîsi, bir iradei sübhanîsi olduğunu tesbit ederek ondan ona göre ıbret ve netâic istıhracına çalışmalıdır. Çünkü kâinatta vuku'a gelen

mu'tad ve gayri mu'tad bütün hâdisat, eşyayı kendi tabiatlarının atâletine bırakmıyarak üzerlerinde tahavvül husule getiren yaratıcı bir kudretin te'siri tezahürüdür. O tekerrür ettikçe bize adî ve tabi'î görünür, tecribemiz, istikrarımız, mantıkımız, fenlerimiz sahasına girer. Tekerrür etmedikçe de acîb, garîb, şaz, münferid bir vak'a olarak görünür, mantıklarımıza, tekniklerimize sığmaz, tecribelerimizin, bildiğimiz kanunların hükmüne tabi' olmaz, fakat yaradanın kudretini gösteren meşhudatımız veya mesmuatımızdan olarak fevkalâde keyfiyyatı mahsusasiyle bir mesel halinde yine ma'lûmatımız içinde kalır, iyman sahamızı genişletir ve zabt olunan bu gibi nevadir ve hususiyyattın bir daha misline tesadüf edilebilirse kanunîleştirilebilmesi için tecribe kıymetinden istifadeye çalışılır, bundan dolayı fenler hep mu'tad tecribelerden istihrac edilen neticeleri, kanunî külliyyât halinde ta'mime çalışmakla beraber külliyyat ile iyzah edilemiyen, şâz ve münferid olan garîb hadiseleri inkâr edip atıvermez, bil'akis onu müşahedesine göre tesbit ederek ileride bir stikraya zemîn olmak üzere istatistik halinde ihsa eder. Ve hattâ büyük fen adamları daha ziyade öyle garîb hadiseleri teharri ederek onlardan yeni yeni neticeler almağa ve bu suretle fenni beşerin terakkîsine hizmet etmeğe

Sh:»6113

çalışırlar. Çünkü müşahede fennin başında gelir, o da nakl ile tesbit ve ta'mim olunur. Zamanların bir ifadesi demek olan tarih de vukuatın olduğu gibi zabt ve ifadesinden ıbaret olmak lâzım gelir. Tarihleri gönüllerine, arzularına göre değil de ılm-ü hakka hizmet için vakı'a göre yazacak olan müverrihler evvelâ gerek adî ve gerek garîp ve nadir vukuatı ma'lûmu veya mesmuu olduğu gibi zabt ve tesbit etmeğe çalışır. Kendi fikr-ü mütaleasını ilâve edecekse onların mertebelerine göre cereyanlarını takîbederek söylemesi ve her zaman ola gelen adî ve mebzul vukuattan ziyade garîb ve nâdir olarak şâhidi veya râvîsi olduğu hâdisatı kaçırmamağa dikkat etmesi ıktiza eder. Onun içindirki en ciddî, en hakîmâne yazılmış tarihler inanılmaz gibi görünen nice garâibeler zabt etmişlerdirki bunlar yalnız nazarî fikirlere göre kıyas ile değil, Râvîlerin ılmen ve ahlâkan kıymetlerine ve hıfz-ü fehm ve sıdk-u sadakat ı'tibariyle mazbut kuvvetlerine göre intikad edilerek ve hakikate hizmet için yazılanlarla şeytanet, mel'anet veya eğlence için yazılanlar seçilerek mütalea olunmak ıktıza eyler, esas müşahedeye müstenid olarak tevatüren ma'lûm olmuş bir vak'anın mislini görmüyoruz diye inkâra veya te'vile kalkışmak ne fen, ne de tarih noktai nazarından doğru değildir. Bahusus asrımızın acâibâtını görüp duranlar için hiç doğru değildir. Bir sahrâda bir ordu üzerine ansızın bir kuş akını ve onlarla Semadan dolu gibi taş yağdırılması ne kadar garîb olursa olsun haddizatında imkânsız bulunmadığı ve âdete muhalif olsada akla muhalif hiç bir tenakuzu muhtevi olmadığı gibi Müzdelifede Muhassir vadisi denilen dere içinde ansızın böyle bir taş yağmuruna tutulan böyle Semavî bir afet içinde kalan kimselerinde bir ekin gibi kırılıp hurdühaş olmaları gayet tabi'idir. Ancak biz o kuşların ne gibi hislerle uçtuklarını ve nasıl bir hiss ile o taşları gagalarına

Sh:»6114

ve ayaklarına alıp alıp attıklarını bilemeyiz. Yalnız bundan ilâhî, Rabbanî bir irade ve kudretin tecellîsini pek açık olarak anlarız. Ki bunu tabi'î zann edilen her hâdisede dahi anlamamız lâzım gelir. Ashabi fîl vak'ası hakkında Kur'ânın bu âyetlerle anlattığı keyfiyyet bu vak'anın öyle inkârına mecâl olmıyan en bâriz hudutunu ve en müsbet keyfiyyatini gösterdiği ve Resuli Ekrem sallallâhû aleyhi vesellem doğduğu yılın ve belki günün unvanı tarihîsi bulunan bu harikanın müşahidleri içinde ve bütün muhîtinden dinliye dinliye büyümüş bulunduğu ve bu derece yakın ve umumî şuhud ve tevatürü ile bilgi, rü'yet ile müşahede bilgisine müntehî olduğu için ona tarafı Rabbanîden görmedinmi « اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ » diye hıtab buyurulmuş ve buna

karşı o günkü muarızlarından bile şakkı şefe eden olmamıştır. O günden bu güne kadar Kur'ân nasıl mütevatir ise Ashabi fîl vak'ası da bu Sûrede beyan olunduğu vechile şübhesiz mütevatirdir. Tafsîlâtına müteallık olan rivayâta gelince onların buna muvafık olan kadri müşterekleri, ittifaklı noktaları öyle olsa da ıhtilâflı olan ve te'lifi kabil olmıyan hususlar mütevâtir olmak şöyle dursun hepsi sahih bile olamıyacağı açık bulunduğundan bunları rivayet ı'tibariyle senedlerinin kıymetine ve dirayet ı'tibariyle de bu âyetlerin sarahatinde uygunluklarının

Sh:»6115

derecesine göre sahihi sekîmi, zaıyfi, vâhîsi intikad olunmak lâzım gelirki tefsîrler bunlara işaret etmişlerdir.

Kıssa, tarihlerde ma'lûm olduğu için bu bahsi bu kadarla kessek iyi olurdu. Fakat bu arada bir çiçek ve kızıl kızamık « جُدَرِىٌّ وَ حَصْبَة » hastalığından da bahsedildiği ve bununla bir taraftan vak'anın gûya tabiîleştirilerek fevkal'âde olan ehemmiyyeti âdîleştirileceği, bir taraftan da mikroplara temass etmek ı'tibariyle daha ziyade inceleştirilmiş olacağı zanniyle âyet sarih olan ma'nasından çıkarılarak kuşların ve taşların ma'nası buraya doğru eğilmek istenildiği cihetle bunları tevzih için rivayetleri kayd ile sözü biraz

daha uzatmak lüzumu hasıl olmuştur.

Evvelâ, bu babdaki rivayetleri tafsîlâtiyle toplıyan İbni İshak, ve İbni Hişam, ve İbni Cerîr ve saire ehli Siyer ve tefsir bu vak'ayı şöyle anlatmışlardır:

Yemende Hımyerîlerden Tübba' Hassanın kardaşı amr tarafından katli üzerine çıkan ıhtilâl neticesinden hukûmeti zabt etmiş olan ehli huructan lahnia Zuşenatiri öldürüp de mülkü eline almış olan ve Tübba' Hassanın biraderi Tebban es'adın oğlu Zur'a Zunuvas Yehûdilîği iltizam etmiş ve o vakıt Necrandan halis tevhid esasi üzere intişar etmekte bulunan Müvahhid Isevî mü'minleri çevirmek için uhdud vak'asını ıhdas ederek katliam yapmıştı. Bu miyanda tübba'ın oğullarından Devs zusa'leban nâmında birisi bir ata binip kaçarak kurtulmuş ve Rum Kayserine kadar gelerek vak'ayı haber verip Zunüvasa karşı ondan yardım istemişti, o da sizin memleketiniz bize uzaktır fakat Habeş melikine yazayım o da bu dîndedir ve size yakındır demiş ve buna yardım edilip intikamı alınması için Necâşîye yazmıştı. Bunun üzerine Necâşî Habeşten yetmiş bin kişilik bir ordu tertib edip üzerlerine Eryat nâmında birini kumandan nasb ederek sevk etmişti.

Sh:»6116

Ebrehetül'eşrem bunun meıyyetinde idi. Devs Zûsa'leban dahi beraber olarak denizden Yemen sahiline çıktılar, Zûnüvas maıyyetindeki Yemen kabailiyle karşı geldi çarpıştılar, askerinin münhezim olduğunu görünce atını denize sürüp ka'ri deryaya daldı boğuldu, o vakıt Yemenlilerden birisi «

لَا كَدَوْسٍ وَلَا كَاِغْلَاقِ رَحْلِهِ » «ne Devs gibi ne de onun yük bağlayışı gibi»

demişti, bu Yemende mesel olmuştu. Eryat da Yemene girip zabt etmiş, senelerce orada Habeş namına saltanat sürmüştü. Sonra Ebrehe ona karşı münazea etmiş, Habeşliler ikiye bölünmüş, birbirinin üzerine yürümüşler, nihayet Ebrehe Eryatı mübarezeye da'vet edip kölesi Atûdeyi arkasında saklıyarak bir desise ile Eryatı öldürüp yerine geçmişti. Necaşî bunu işidince gadab etmiş, bilâdını çiğneyip nasıyesini kesmedikçe Ebreheyi bırakmıyacağına yemîn etmişti. Ebrehe başını tıraş ettirmiş ve bir torbaya Yemen toprağından da doldurarak Necâşîye göndermiş «Melîkim! Eryat senin bir kulundu ben de bir kulunum, senin emrinde ıhtılâf ettik ikimizde sana mutî' idik, ancak ben Habeş emrini zabt-u rabta daha kadir ve siyaset ve idarede ondan daha mâhir idim, hakkımdaki yemînini işittim, «bütün başımı kazıttım ve arzımın toprağından da bir torba ile takdim ettim, ayağınızın altında çiğneyiniz deymininiz yerini bulsun» diye yazmıştır. Necâşî de bunu hoşlanmış, buna karşı «emrim gelinciye kadar yerinde dur» diye yazmıştı, bu suretle Ebrehe Yemende kalmıştı. Sonra bu Ebrehe San'âda kulleys yapmış, o zaman oralarda misli görülmedik bir kenîse binâ etmiş, Necâşîye «melikim! Senin için bir kilîse binâ ettim ki misli görülmemiştir, Arabın haccini de buna çevirmedikçe durmıyacağım» diye yazmıştı. Arablar

Sh:»6117

da Ebrehenin Necâşîye böyle yazdığını haber almıştı. Cahiliyyede Arabların nesî' denilen ayları geriletme işini yapan, ya'ni takvim için müneccim başılık gibi nesicilik cihetine sahib olduğundan dolayı Nesce unvanı verilen Benî Fukaym kabîlesinden birisi kızmış -meşhur olduğu vechile- gidip o kilîsenin kıblesi tarafına oturuvermiş, kirletmiş sonra da çıkıp kaçmış, Ebrehe de bunu haber alınca gadab püskürerek Kâ'beyi gidib yıkmağa yemîn etmiş, bir rivayette de bir Arab kafilesi kilîsenin civarında bir ateş yakmışlarmış, rüzgârın sevkıyle ateş sirayet edip kilîsede yangın olmuş, Ebrehe bundan gadaba gelip Habeşlilere hazırlık emrini vermiş, hazırlanmışlar, techizatını ikmal etmişler ve denildiğine göre altmışbin kişilik bir ordu, beraberlerinde Necâşînin fîli olan ve «Mahmud» denilen büyük bir fîl, başkaca da sekiz veya on iki yâhud daha çok adî fîller ile -ki o zaman harblerde tank gibi fîl kullanılırmış- hareket etmişler. Arablar bunu işitince telâşa düşmüşler, buna karşı harb etmeği vazîfe addetmişler, Yemen eşraf ve Mülûkünden Zûnefr namında birisi kendi kavmını ve diğer arablardan iltihak edenleri Ebrehe ile harbe ve Beyti harâmı müdafaaya da'vet eylemiş, çarpışmış fakat bozulmuşlar ve Zünefr esîr edilmiş, Ebreheye getirilmiş, katlini irade edince ey melik! beni katl etme umarım ki benim, senin yanında kalmam senin için katlimden daha hayırlı olur, demiş, o da onu öldürtmekten vaz geçip bağlattırarak yanında habs etmiş, Ebrehe halîm bir adam imiş, sonra Ebrehe maksadına devam ederek yürümüş, Has'am arâzîsine geldiğinde Nüfeyl İbni Habibi Has'amî, Has'amin iki kabîlesi olan Şehran ve Nâhis kabîleleri ve sair iltihak eden Arab kabaili ile mukabele ederek çarpışmış, bunlar da bozulmuşlar ve Nüfeyl esir edilmiş, bu da katl olunacağı sırada «ey melik! Beni öldürme bu Arab arzında ben sana

Sh:»6118

kılavuzluk ederim, Has'amin şu iki kabîlesi de benim iki elimdir, sem'an ve tâa demiş, bunun üzerine tahliye olunup maıyyetinde delîl olarak çıkmışlar, nihayet Tâife geldiklerinde Mes'ud İbni Muattib İbni Mâliki Sekafî Sakîf ricalinden bir takımlariyle karşı çıkıp «ey Melîk: biz senin kullarınız, sana mutî' ve munkadiz bizde sana muhalefet edecek yok ve senin kasd ettiğin Beyt bizim beytimiz değil -ya'ni Taifte bulunan Beytüllât değil- Mekkedeki Beyti kasd ediyorsun biz de sana kılavuzluk edecek kimseler göndeririz» demişler, o da onlardan geçmiş, Mekke yolunu göstermek üzere Ebu Rigal namında birisini vermişler, bu Ebreheyi Taif

yolunda Mugammis denilen ma'ruf mevzı'e indirmiş, fakat iner inmez Ebu Rigal ölmüş oraya gömülmüş, halâ Arab orada onun kabrini taşlarlar, sonra Ebrehe Mugammiste iken habeşlilerden fîl kumandanı Esved ibni maksud namında birisini bir suvari bölüğiyle Mekkeye kadar göndermiş, Kureyş ve saireden Tıhamelilerin mallarını sürüp getirtmiş, bu arada ceddi Nebiy Hazreti Abdülmuttalibin de iki yüz kadar devesini sürüp götürmüşler. O zaman Abdülmuttalib Kureyşin büyüğü ve ulusu bulunuyordu. Bunun üzerine Kureyş, Kinane, Hüzeyl ve Haremde bulunan diğer kabîleler harb edecek oldular, sonra da takatleri yetmiyeceğini anlıyarak vaz geçtiler. Ebrehe Himyerîlerden Hunâta nâmında birisini Mekkeye gönderdi, git bu beldenin reisini, şerifini bul, ona şöyle söyle, Melik diyorki: ben size harb etmek için gelmedim, ancak şu beyti yıkmak için geldim. Eğer bize harb ile tearruz etmezseniz bizim sizin kanlarınıza ihtiyacımız yok, şayed benimle harb etmek istemiyorsa onu al bana getir» dedi Hunâta Mekkeye gelince Abdülmuttalibi gösterdiler, me'mur olduğu sözü söyledi, Abdülmuttalib de ona «Vallahi biz ona harb etmek fikrinde değiliz, ona takatımız yok, bu, Allahın bir Beyti Haramı ve halîli İbrahim aleyhisselâmın

Sh:»6119

Beytidir. Eğer o men'ederse onun Beyti onun hurmetidir. Yok eğer bırakıverecek olursa Vallahi bizde onu müdafaa edecek kuvvet yoktur.» Tarzında cevab verdi. Ve onunla beraber oğullarından ba'zılarını yanına alarak askerin bulunduğu yere gitti, varınca Zûnefri sordu, o kendisinin sadık dostu imiş, yanına varmış, nasıl şu bizim başımıza gelen hâle sende bir derman varmı? Demiş, o da «bir melikin elinde esir olan ve sabah akşam katline intizar edip duran bir adamın ne dermanı olur? Bende senin başına gelen hâle bir derman yok, ancak fîlin seyisi Enîse haber gönderebilirim, ona seni tavsıye eder ve hakkında ta'zîm etmesini ve senin için melikten istîzan edivermesini ve eğer yapabilirse onun nezdinde hayr ile bir şefaatte bulunuvermesini reca edebilirim. Yapabilirse gider, ne söyliyebilirsen söylersin» cevâbında bulunmuş idi. Abdülmuttalib bu bana yeter dedi, bunun üzerine Zûnefr Enîsi çağırtıp ona «Adbülmuttalib Kureyşin seyyidi ve Mekke menba'ının sahibidir. Düzde nâse dağ başlarında vuhuşe ıt'am eder. Melik bunun iki yüz devesini sürdürmüş onun için yanına girmesine istîzan ediver ve gücün yettiği kadar yararlıkta bulunuver, dedi. O da yaparım deyip Abdülmuttalibi Zûnefrin vasf ettiği gibi vasf ederek arz etti. Abdülmuttalib gayet iri ve pek yakışıklı, insanlar güzeli idi. Ebrehe onu görünce iclâl ile ta'zîm ve ikram etti, kendinden aşağı oturtmayı münasib görmedi, yanında serîne oturtmasını da habeşlilerin görmesini istemedi, seririnden inip minderine oturdu, onu da beraberinde yanına oturttu, Sonra tercümanına, hacetin nedir? Diye söyle ona dedi, tercüman söyledi, o da hacetim Melikin sürdürmüş olduğu iki yüz devemi bana geri vermesidir, dedi: Tercüman bunu anlatınca Ebrehe tercümanına söyle dedi: ben seni görünce gözüme büyük görünmüştün, fakat söz söyleyince gözümden düşdün, ben senin dînin

Sh:»6120

ve atalarının dîni olan Beyti yıkmağa gelmişken sen onu bırakıyorsun da bana sürdürmüş olduğum iki yüz deveni mi söylüyorsun? Abdülmuttalib buna karşı «ben o develerin sahibiyim, o Beytin ise bir Rabbı vardır onu men' edecek odur, dedi. O, benden men' edemez, dedi. Abdülmuttalib de ben ona karışmam işte sen işte o, dedi. İbni İshak demiştirki ba'zı ehli ılmin zu'muna göre Ebrehe Hunâtayı gönderdiği zaman Abdülmuttalib ile beraber Beni Bekrin reisi Amr ibni Nufâse ibni adıyy ve Hüzeylin reisi Huveylid ibni Vâhile dahi gitmişler, bu ikisi Ebreheye beyti yıkmayıp dönmek üzere Tihâme emvalinin sülüsünü arz etmişler, Ebrehe kabul etmemiş, İbni İshak, buna oldumu olmadımı Allahü a'lem oradan ayrıldılar, gelince abdülmuttalib Kureyşe haberi anlattı ve askerin sarkıntısından sakınmak için Mekkeden çıkıp dağların tepelerine ve aralıklarına çekilmelerini emretti, sonra Abdülmuttalib kalktı Kâ'be kapısının halkasını tuttu beraberinde Kureyşten bir kaç nefer de kalktı Allaha duâ ediyorlar, Ebrehe ve ordusuna karşı nusretini diliyorlardı. Abdülmuttalib kapının halkasını tutarak şöyle dedi:

لاهم ان العبد يمنع رحله فامنع حلالك
لا يغلبن صليبهم و محالهم غدوا محالك
ان كنت تاركهم و قبلتنا فامر ما بدالك

İbni Hışam derki bunun bu kadarı sahih olanıdır. Ikrime ibni Âmr ibni Haşim İbni Abdi Menaf da şöyle söyledi:

Sh:»6121

لاهم اخز الاسود بن مقصود   الا خذا لهجمة فيها التقليد
بين حراء و ثبير فالبيد   يحبسها وهى اولات التطريد
فضمها الى طماطم سود   اخفره يارب و انت محمود

Sonra Abdülmuttalib halkayı bıraktı, maıyyetindekilerle beraber dağ başlarına çekildiler, Ebrehe Mekkeye girince ne yapacak? Gözetiyorlardı, sabah olunca Ebrehe girmeğe hazırlandı ve askerini ta'biye etti, Mahmud dedikleri fîli de hazırladılar, Mekkeye doğru tevcih ettiler, derken Nüfeyl ibni Habîb varıp fîlin yanına yanaşmış kulağını tutmuş, birşey söyliyerek bırakıvermiş, fîl çöke kalmıştı, ya'ni düşmüştü, Nüfeyl de sîvîşîp kaçarak dağa çıkmıştı. Fîli kaldırmak için zorladılar, teberlerle başına vurdular, döğdüler, kaldıramadılar, çengeller içine aldılar, ötesini berisini dürtüşdürerek çektiler, kanattılar, yine dayandı. Yemene doğru çevirdiklerinde kalkıp koşuyordu, bunu bir kaç def'a yaptılar, sonra yine Mekkeye çevirdiler yine yıkıldı. Sersem etmek için şarab içirdiler yine fâide vermedi -demekki hayvan orada diğerlerinin görmediği bir tehlüke hiss etmişti- bu hal Muhassir vâdisi yanında oluyordu, bu sırada Allah tealâ denizden üzerlerine « اَمْثَالُ الْخَطَاطِيفِ وَالْبَلَسَانِ = kırlangıçlar ve belesan emsali» bir çok kuşlar gönderiverdi, her kuş biri gagasında, ikisi iki ayağında nohut ve mercimek emsali üç taşı hâmil

Sh:»6122

bulunuyordu. Bu taşlar onlardan kime rastlarsa o helâk oluyordu, hepsine de isabet etmiş değildi, çıkıp kaçmağa başladılar ve geldikleri yolu tutmak istiyorlar, Yemen yolunu göstersin diye hep Nüfeyli soruşturuyorlardı. O vakıt nüfeyl onların başlarına gelen bu hali görünce şöyle demişti:

اين المفر والاله الطالب　　والاشرم المغلوب ليس الغالب

Bir de şu gazeli söylemişti:

الا حييت عنا ياردينا　　نعمناكم عن الاصباح عينا
ردينة لو رأيت فلا تريه　　لدى جنب المحصب ما رأينا
اذا لعذرتنى و حمدت امرى　　ولم تأسى على ما فات بينا
حمدت اللّه اذ ابصرت طيرا　　و خفت حجارة تلقى علينا
و كل القوم يسأل عن نفيل　　كأن على للحبشان دينا

Kaçışıyorlar her yolda düşüşüyorlardı. Ve her sığındıkları yerde helâk oluyorlardı, Ebrehe de cesedinden musab olmuştu, onu beraberlerinde çıkardılar « انمله انمله » parmak ucu kadar parmak ucu kadar parça parça dökülüyorlardı, her parça döküldükçe arkasından cerahat, irin ve kan akıyordu, nihayet onu öyle San'aya kadar götürdüler bir kuş yavrusu gibi olmuştu. Zannettiklerine göre kalbi parçalanıncaya kadar ölmemişti اهـ. İşte umumiyyetle rivayetlerde vak'anın tafsîli böyledir. Yukarıda geçtiği üzere kuşların daha ziyade cesameti ve renklerinin siyahlığı, yeşilliği, beyazlığı ve taşların insan başı kadar olanlarının

Sh:»6123

da bulunduğu ve Necâşîye kadar gidebilen bir kişiden başka hepsinin orada helâk olduğu hakkında da daha ba'zı rivayetler var ise de meşhur olan öyledir.

İbni İshak bunlardan başka bir de tek bir haber olarak demiştir ki: bana Ya'kub İbni Utbe tahdîs etti: ona şöyle tahdîs olunmuş: Arabıstanda Hasbe ve cüderî, ya'ni kızamık ve çiçek ile evvel o sene görülmüş, harmel ve hanzal ve uşer denilen acı ağaçlar dahi ilk evvel o sene görülmüş اهـ. Bunu İbni Hişam İbni İshaktan bu suretle rivayet ettiği gibi İbni Cerîr de İbni humeydden, o Selemeden, o İbni İshaktan, o Ya'kub İbni Utbe İbni Mugıre ibni ahnesten aynî surette tahric eylemiştir. Görülüyor ki bu yalnız Ya'kub ibni utbeden bir tek rivayet olduğu, o da tevsîk ederek değil, kendisine öyle tahdîs olunmuş « اِنَّهُ حُدِّثَ » diye mechule isnad ederek zaıyf bir surette rivayet etmiştir. Hem de Ashabi fîlin çiçekten kırıldığını söylememiş, Arabistanda çiçek ve kızamık hastalıklariyle üzerlik, Ebu Cehil karpuzu gibi zehirli ağaçların ilk olarak o

sene görüldüğünü söylemiştir ki o, doğru ise bu iki fıkra beraber düşünülmek ve binaenaleyh o, hâdisenin kendisi değil, o pisliklerin sebeb olduğu diğer bir neticesi telakkî edilmek ıktiza eder. Ancak bundan başka olarak İbni cerîrin Ya'kub, Hüşeym, husayn tarikıyle Ikrimeden naklen şöyle bir tahrici vardır: Ikrime «

طَيْرًا اَبَابِيلَ » kavlinde demiş ki: yeşil kuşlardı, denizden çıkmıştı, siba' başları gibi başları vardı,

ve demiş ki: beraberlerindeki taşlarla onlara remy ediyorlardı. Demişki onlardan birisine isabet ettiği vakıt onda cüderî çıkıyormuş, cüderînin ilk görüldüğü gün o imiş, o günden ne evvel ne de sonra görülmemiş

اهـ.

Ikrimeden nakl edilen bu haber obirinden farklıdır. Bunda kuşların atmış oldukları taşların isabet ettiği

Sh:»6124

kimselerde cüderî çıkartmış olduğunu tasrih i'tibariyle tefsîre tealluk eder bir vecih vardır. Buna nazaran asfı me'kûl gibi kılınmaları taşların yalnız haricen kurşun gibi cerh ve ihlâkinden ibaret kalmayıp aynî zamanda cesedlerinin dahilinden de derhal bir çiçek illeti patlatmak suretiyle delik deşik kırılıp serilmeleri ile de alâkadar olmuş oluyorki bunda garâbet çatallaşmış bulunuyor. Hem kuşlara taşlatmak, hem de o taşların te'siriyle aynî zamanda çiçek çıkartıp kırmak, iki garâbetle vak'anın keyfiyyetindeki acâibliği daha ziyade artırıyor. Bilâ mukavemet hedefine vasıl olmak üzere bulunan müstevlî bir ordunun tam Mekkeye girmek üzere bulunduğu bir sırada ansızın başlarına Semadan taş yağdırılıvermesi garîb bir harika olduğu gibi, öyle bir lâhzada ansızın salgın ve misli görülmedik bir çiçek hastalığıyle serilmeğe başlayıvermesi ve teşebbüs edilen maksadın bu suretle akîm kalıp bütün tedbirlerin bozulmuş olması dahi başlı başına harika olan bir garîbedir. Taş yağması ne kadar garîb olursa olsun yağan taşların altında kalanların yaralanması, kırılıp ölmesi tabiî sayılabileceği halde bu taşların yaralaması aynî zamanda birde çiçek ıılleti yaparak öldürmesi tabiî değil, garîbe üstüne garîbe olur. Diğer rivayetlerde kuşlarla taşlanan askerin çiçekten kırıldığına dair bir söz yoktur. Ancak Ebrehenin kendisinin cesedinden musab olarak parça parça dökülüp çürüyüşü hakkındaki iyzahat başkaca bir ıılet olabilmek ihtimaliyle beraber onun mühlik bir çiçek olması zannını da verebilir. İşte çiçeğe dair olan sözün bütün esası, Ya'kub ibni Utbenin ucu mechûle varan mübhem ve zaıyf bir hikâyesiyle nihayet Husaynin Ikrimeden menkul olan bu haberidir. Fakat görülüyor ki Kur'ânın zâhirine muvafık olan şâyi' rivayetler karşısında bunun ikisi de hususiyyeti i'tibariyle münferid birer tek haber olmakla beraber biri mechûlde biri de Ikrimede kesilmiş munkati'

Sh:»6125

veya mevkuf haberlerdir. Ikrimenin birçok rivayetleri İbni Abbastan olduğuna göre bunun da ondan olması farz edilebilirse de sâbit değildir.

Binaenaleyh rivayeten zaıyf oldukları gibi dirayeten de garîbdirler. Arabistanda çiçek ve kızamık hastalıklarının ilk olarak o sene görülmüş ve bir daha görülmemiş olması garîb görülmezse de harmel ve hanzal gibi acı ağaçların ilk olarak o sene görülmüş olması ve taşların yağmasiyle beraber çiçek hastalığının salgın halini alıvermesi garîbe üstüne garîbedir. Onun için buna münker diyenler olmuştur. Bununla beraber imkân ve ihtimâl dahilindedir. Bundan dolayı tefsîrlerin çoğu bunu kâle almamış oldukları halde ba'zıları da ihtimali nazarı dikkate alarak ihmal etmemek için za'fına işaret etmek suretiyle «

وَعَنْ عِكْرِمَةَ اَنَّ مَنْ اَصَابَهُ الْحَجَرُ جَدَرَتْهُ وَهُوَ اَوَّلُ جُدَرِىٍّ ظَهَرَ

» diye icmalen kayd edivermişlerdir. Şu halde gerek Kur'ânın gerek diğer rivayetlerin zâhirine karşı bu ihtimali nazarı i'tibara alacak olanlar bunu istinad ettikleri ravînin söylediği gibi iki taraflı garabetini gözeterek anlamak ve bununla vak'anın keyfiyyetindeki acâiblik izâle ediliverecekmiş gibi âdîlik sevdasında bulunmamak iycab eder.

Bu iyzahtan da maksadımız şuna gelmektir: Tetebbü'iyle tanınmış Avrupa müverrihlerinden Avusturyalı Hammer meşhûr Osmanlı tarihinin otuz beşinci babında ikinci Sultan selim zamanında Yemenin fethi münasebetiyle islâmiyyetten evvelki Arab tarihine ilişirken fîl vak'asına da şöyle bir fıkra ile temass etmiş: «İşbu fîl senesinde Habeş hukümdarı Kâ'be üzerine yürürken kuşların askeri üzerine attığı taşlarla, ihtimalki bir çiçek ıılleti sâriyesiyle tevakkufa mecbur olmuştur.» İhtimalki demesi zikr olunan rivayete işaret eder gibi olmakla beraber bunu haricen taş atmaksızın zuhûr etmiş sârî bir çiçek ıılleti ihtimali gibi ifade etmesi, sonra da kırılıp helâk

Sh:»6126

olmuştur demeyip de tevakkufa mecbur olmuştur, Deyip geçmesi vak'anın ehemmiyyetini nazardan iskat yolunda kurnaz bir kalem oyunu olmuştur. Maamafih Hammer için bu kadar tetebbü' ve taşların atılışını tasrih ile beraber çiçek ılletini sade bir ihtimalden ileri götürmiyerek hakka oldukça tekarrüb etmesi şayanı takdir görülmek iktıza eder. Fakat Hammerin bile bir ihtimalden ileri götürmediği bu çiçek ılleti sözünü te'essüf olunurki Abdüh fâhış bir tedlîs-ü teşviş ile tevâtür miyanına karıştırıp rivayetlerin ittifak ettiği sahih bir haber imiş gibi ileri sürmeğe çalışmış ve güzel bir başlangıçla başlıyan kelâmini güya bir incelik göstermek üzere mikroplara bulamıştır. Onun için burada onun sözlerini gözden geçirerek doğrusunu eğrisini ayıklamak bir vazîfe olmuştur.

Abdüh bu Sûrenin tefsirinde evvelâ diyorki: bu Sûrei kerîme bize şunu öğretiyor: «Allah sübhânehu Peygamberine ve onun risaletinin bâliğ olacağı kimselere kudretinin büyüklüğünü ve her kudretin onun önünde ve onun saltanatına boyun eğdiğini, ve onun ıbadi fevkinde kahir olup onları ondan hiç bir ızzetin men'edemiyeceğini ve hiç bir kuvvetin ona karşı gelemiyeceğini anlatan işlerinden bir büyük işini hatırlatmak, düşündürmek murad ediyor. O büyük iş de şudur: bir kavm, fîllerine güvenerek Allahın ba'zı kullarının emirlerine galebe etmek ve kendilerine şerr-ü ezâ iriştirmek istemişlerdi, Allah tealâ o kavmı ihlâk, keydlerini redd, tedbirlerini ibtal ediverdi, hem adedlerinin hem hazırlıklarının çokluğuna i'timad ederlerken onlar, kendilerine hiç bir fâide vermedi. İşte bu âyetlerden bu ma'nâ ile iktifa edip de bunun üzerine ona bir tafsîl ilâve etmesek mümkin olurdu ve bu kadarı ıbret ve va'z için kâfi gelirdi, netekim Ashabi uhudda bu kadarla iktifa etmiştik.»

Sh:»6127

Filvaki' abdüh bu kadarla iktifa etmiş olsaydı çok iyi yapmış olur ve tefsîrin hakkını vermezse de hiç olmazsa taglîta sebebiyyet vermemiş ve bu büyük işi küçültmeğe gitmemiş bulunurdu, fakat bu kadarla iktifa edemeyip diyorki: «lâkin bu Sûrede bizim için tafsîl câizdir, çünkü fîl vak'ası bu âyetlerde varid olduğu gibi haddizatinde ma'ruf ve rivayeti mütevatirdir, hattâ onu mebdei tarih ittihaz etmişlerdi. Onunla hâdisatın vakıtlarını tahdid ediyorlardı, fîl yılında doğdu, fîl yılından iki sene sonra şöyle oldu diyorlardı. Ve daha bunun gibi».

Yukarıda arz ettiğimiz vechile fîl vak'ası hakkında bu söz de doğrudur. Ancak Abdühün bu ifadesinden sanki tevatür olmasa imiş tefsîrde tevatür derecesine varmıyan sahih rivayetlerle tafsîl câiz olmazmış ve sanki kendisinin vereceği tafsılât hep mütevatir imiş gibi bir ma'nâda çıkıyorki bunun ikisi de doğru değildir. Zira iyman ve i'tikad farz olmak için tevâtür şart olmayıp senedi sahih ile sâbit ahbarı âhad dahi delili kâfi olabileceği gerek ıbret ve nasîhat ve ahlâkî fazîlet ve gerek ekser vekayıı tarihiyyede olduğu gibi mücerred ma'lûmat kabîlinden olan hususatta sıhhatı tam ve sâbit olmasa bile yalan ve uydurma, mevzu' olduğu sâbit olmıyan zaıyf rivayetler dahi tenviri efkâr zımnında zikir ve tafsîl olunmak câiz ve sırf ındî olan, mutalealardan daha iyi ve daha fâideli olduğu müttefakun aleyhtir. İkincisi göreceğimiz vechile Abdüh verdiği tafsîlde mütevatirle kalmamış, tevâtüre karşı zaıyf ve ındî mütalea ile ihticaca kalkışmıştır, mütevatir olan kısmı şöyle hülâsa ediyor:

«Bu vakıada mütevatir olan şudur: Yemene galebe etmiş olanlardan Hebeşî bir kumandan Kâ'bei müşerrefeye tecavüz ve Arabı ona hactan men'etmek için, yâhud

Sh:»6128

kahr-u tezlîl için Kâ'beyi hedm eylemek istemişti, bunun için bir ceyşi cerrar, ya'ni çok bir ordu ile Mekkeye teveccüh etti, ziyadesiyle terhib etmek ve kalblere havf-u dehşet doldurmak için beraberinde bir fîl veya birçok fîller de istishab eyledi, önüne geleni maglûb ederek durmaksızın yürüdü, tâ Mekkenin yakınında mugammese kadar vasıl oldu, sonra ehli Mekkeye harb için gelmeyip ancak Beyti yıkmak için geldiğini haber vermek üzere elçi gönderdi, bunun üzerine onlar korktular dağların tepelerine kaçtılar ne yapacağına bakıyorlardı».

Ne Ebrehenin ne de Abdülmuttalib Hazretlerinin isimlerini bile kale almıyan bu ifade eksik olmakla beraber doğrudur ve mütevâtirdir. Lâkin bu mütevatir cümlesinden göstererek ilâve ettiği şu fıkralara gelince ki:

«İkinci gün ise Habeş askeri içinde dâicüderî ve hasbe faş oluverdi» diyor. Buna mütevatir demek ise yalan olmuştur. Gerçi hâdise ikinci gün olmuştur. Lâkin bu telâkki, bu sureti ifade Abdühün sırf kendi vaz'ıdır. Gerek kitablarda gerek lisanlarda mütevâtir olan ancak Kur'ânın beyan ettiği vechile kuşlarla taşlanarak helâk olduklarıdır. Abdüh, Allah tealânın kudretinin büyüklüğüne delâlet etmek üzere tezkir buyurduğunu söylediği ve azîm amellerinden bir amel diye tavsîf eylediği büyük işin mütevatir olduğu vechile kuşlarla taşlanarak helâk olduklarıdır. Abdüh, Allah tealânın kudretinin büyülüğüne delâlet etmek üzere tezkir buyurduğunu söylediği ve azîm amellerinden bir amel diye tavsîf eylediği büyük işin mütevatir olduğu vechile bir harika olmasını nedense söylemek istememiş, seng kilden yuvalar yapan kırlangıçlara benzer bir takım kuşlara fındık, nohud, mercimek kadar ve kuzuları, tavşanları, yılanları ve saireyi

pençelerine takıp takıp veya gagalarına alıp alıp Semaya kaldıran kara kuşlara, kartallara, leyleklere benzer bir takım kuşlara da insan kafaları kadar ve daha büyük ve daha küçük taşlar attırabilecek hiç bir kudret güya yokmuş, güya Semadan taş yağdığı görülmemiş gibi bir zu'ma düşürecek tarzda bir te'vile sapmayı,

Sh:»6129

o büyük işi adî gibi göstermeyi bir fevkalâdelik saymıştır. Abdühün bunu burada tevatür sözleri arasında bir tedlîs olarak vaz'etmiş bulunduğu şu sözleriyle de sâbittir: zira buna delil olarak şöyle diyor:

«Ikrime demiştirki: bu, bilâdı Arabda ilk zâhir olan cüderîdir, Ya'kub ibni utbe de tahdîs ettiğinde demiştirki: bilâdı Arabda hasbenin ve cüderînin ilk görüldüğü o senedir».

Görülüyorki Abdüh ikinci günü Habeş ordusunda çiçek ve kızamık ılleti faş oldu, lâkırdısını bu iki sözden istidlâl ve istihrac etmek suretiyle kendi fikrinden söylemiştir. Halbuki yukarıda görüldüğü vechile evvelâ: bunlar mütevâtir değil, rivayat içinde zaıyf birer haberdirler, gösterilmek istenildiği gibi birbirlerine te'yid edecek şekilde rivayet edilmiş de değillerdir. Sâniyen: Abdüh bunları da rivayet olunduğu gibi söylememiş, her birinin muradını iyzah eden canlı fıkralarını tayy edip birbirine uydurarak nakl eylemiştir. Gördük ki Ikrime kuşları ve attıkları taşları söylemekle beraber, o taşlar kime isabet etdiyse cüderî çıkarttığını ve bunun ilk görülen cüderî olduğunu söylemiştir. İkinci günü taşlar atılır atılmaz cüderînin zuhûr ve intişar edivermesi ise ayrıca bir garîbedir, bunu söylemek başka, sade orduda cüderî illeti salgın oluverdi, demek yine başkadır. Zira böyle bir salgın zuhur etmek için mikropların hayli gün evvel faaliyyete geçmiş bulunması lâzımdır. Bir de Ikrime hasbeden bahsetmemiştir. Hasbe, ya'ni kızamık Ya'kub ibni utbenin sözünde var. O da bunu «arzı Arabda cüderî ve hasbenin ilk görüldüğü o sene ve mirari şecer: harmel, hanzal, uşerın ilk görüldüğü de o senedir, diye tahdîs olunduğunu söylemiştir. Bu ise fîl vak'asından ziyade fîl senesi ilk görülen hâdiseleri anlatmış olmuyormu? Üzerlik ve ebu Cehil karpuzu gibi mezbeleliklerde çıkan zehirli ağaçlar Habeş

Sh:»6130

ordusunun kırıldığı lâhzada çıkıvermiş olmayıp o sene zarfında lâşelerinin yerlerine çıkmış olacağı gibi bu karîne ile çiçek ve kızamığın da bu kabîlden olarak talî hâdiseler olduğunu anlamak ıktıza etmezmi? Haydi cüderî bu iki münkati' haberin kadri müştereki göründüğü için bu noktada biribirini tefsir ediyor denilsin, ve bu ı'tibar ile Ikrimenin kavli tevsir bakımından obirine takdim edilsin, o halde onun taşını hazf edip berikinin hasbesini onun yerine koymak neden neş'et etti. Yoksa hasbe kelimesinin kızamıktan başka çakıl ma'nasına dahi gelmesinden de bir ma'na çıkarılmak mı istenildi. Her ne de olsa mütevâtirin yanında Ikrime ve Ya'kubdan ileri gitmiyen bu zaıyf ve münkatı' bir rivayetten zorlamacasına çıkarılan böyle bir mütaleanın bu şekilde bir vaz'u tedlîs ile araya sokulup da mütevâtir diye gösterilmesi ve bahusus mütevatirden başkasiyle tefsîrin tafsîlini câiz değil gibi telâkkî ettirmek istiyen mukaddimeden sonra böyle yapılması Abdühün keskin dilini ve kalemini kirleten büyük bir hata olmuştur. Sonra da bunlara şunu zamm ediyor: «ve bu vebâ onların cisimlerine öyle yaptı ki mislinin vukuu nâdir olur. Etleri dağıtılıp düşüyordu. Ordu ve sahibi bundan son derece korktu, dönüp kaçtılar. O Habeşî de musab oldu, etleri mütemadiyen parça parça parmak uca kadar parmak ucu kadar düşüyordu, nihayet sadrı çatladı ve San'âda öldü».

Burada vebâ ta'bir etmiş, vebâ, tâun: kolera demek ise de tâun gibi umumî salgın belâ ma'nasına kullanmış olacak, fakat iltibaslı olduğu için yerinde değildir. Bu vebâ ta'biri rivayetlerin hiç birinde yoktur, mislinin vukuu nâdir olur sözü de kendi ifadesidir, bununla vak'anın adî çiçek veya vebâ olmadığını söylemiş oluyor, doğrusu bunun hey'eti umumiyyesiyle misli görülmemiştir, bir de rivayetlerde askerin etlerinin dağılıp düşmesi yoktur, taşların tepelerinden inip arkalarından çıkmağa

Sh:»6131

başladığı ve geldikleri yoldan kaçmak için yol aradıkları ve her tarıkta dökülüp düştükleri ve her menhelde helâk oldukları vardır. Ancak Habeşî dediği Ebrehe hakkında söylediği gibi cesedinden musab olup San'aya varıncıya kadar eti mütemadiyen parça parça enmile enmile düşe düşe bir kuş civcivi gibi kaldığı ve nihayet kalbi parçalınıncıya kadar ölmediği mezkûrdur. Bunun ise gayet şedid bir cüderî olması mümkin olduğu gibi bir firengi veya misli görülmedik bir ıllet olması da mümkindir, bunun arkasından Abdüh bir de

şöyle diyor: « هٰذَا مَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الرِّوَايَاتُ وَيَصِحُّ الْاِعْتِقَادُ بِهِ =

işte bu, rivayetlerin üzerinde ittifak ettiğidir ve buna i'tikad sahih olur».

«Hâza, işte bu» dediği sözün gelişine nazaran yukarıdan beri buraya kadar verdiği tafsîlin hepsi demek oluyorki hiç doğru değildir. Bununla Abdüh araya sıkıştırdığı çiçek ve kızamık lakırdısını da bütün rivâyetlerde müttefekunaleyh imiş gibi göstermiş ve mütevâtir olan kuş ve taş fıkraları kale alınmaksızın

bütün vak'anın misli nâdir bir çiçek ve kızamık vebâsından ıbâret olduğuna hukm ederek ı'tikadı sahih olacağı iddiasına kadar gitmiş ve sanki Kur'ânın haricindeki rivayetlerin tafsilinde kuşlarla taş atılması müttefekunaleyh değilmiş de Ikrime ve Ya'kubun rivayetlerine bile tevafuk etmiyen: «

وَفِى الْيَوْمِ الثَّانِى فَشَافِى جُنْدِ الْحَبَشِىّ دَاءُ الْجُدَرِىّ وَالْحَصَبَة » lakırdısı müttefekunaleyh imiş diye i'tikad ettirmeğe çalışmış, sonra da Sûredeki « طيرى » te'vile kalkmış bulunuyor.

Kendi zu'mu öyle olabilir, lâkin kendi kana'atini söylemek başka, rivayete isnad etmek yine başkadır. Halbuki tevâtürü nakl ederken kendi vaz'ını dess-ü tedlîs ile dahi kalmayıp da «

هٰذَا مَا اتّفَقَتْ عَلَيْهِ الرّوَايَاتُ » diye umuma karşı isnadda bulunması açık bir yalan olmuştur.

Sh:»6132

Halbuki rivayetin belâsı, vazı'dır. Herhangi niyyetle olursa olsun metnen veya seneden hadîs vaz' edenlerin de yaptıkları budur. Vazı' de gerek doğrudan doğru metin vaz'ı olsun ve gerekse metni tagyir olsun, gerekse kavîyi zaıyfe, zaıyfi kavîye isnad suretiyle senedde olsun hepsi yalandır. Rivâyetlerde söylediği şekilde mevcud bile olmıyan bir sözü müttefekunaleyh göstermesi ise böyle bir vazı' olmuştur. Gerçi ılimde yeni keşifler bulmak, yeni münakaşalar açmak, yeni tarîkler, menba'lar aramak, nazariyyata nazardan, tecribiyyata tecribeden, nakliyyata da nakl ve rivâyetten tetkik ve tahkîk icra etmek, rivâyetlerin kadri müşterekini bulmak, cezrini istihrac ve istinbat ederek zaıyfi, kavîyi ayırmak, teâruz ve ıhtilâfatın tevfîkı çarelerini aramak, kuvvetine za'fına göre garâibi seçmek ve onlardan yeni yeni neticeler istıhsaline çalışmak şübhe yokki mezmum değil, memdûhdur, asıl ılim vazifesi odur. Fakat rivayette sadakat da o vazîfenin başında olmak lâzım gelir. Bütün rivâyetlerin müttefikan kaydettiği ve balâda geçtiği üzere en anud hasımların bile inkâr edemediği irsali tayr ve remyi hacer gibi müttefekunaleyh kadri müşterek noktasını böyle şey olmaz gibi mücerred nazariyyatcılıkla atıp da hiç bir ittisali tahric olunamıyan ve binaenaleyh tam bir haberi vâhid bile olmıyan munkati' bir tek haberin aklen de garîb bir surette rivayet edilmiş bulunan cüderî fıkrasını « هٰذَا مَا اتّفَقَتْ عَلَيْهِ الرّوَايَاتُ » diye meşrıkı akaide hediyye etmeğe kalkışmak bir âlime yaraşacak şeylerden değildir. Ve böyle hatalar hasbelbeşeriyye her âlimde bulunması tabi'î olan ictihadî hefevat kabîlinden de değildir. Şeyhlık vüsûkuna mani' olan avarızı ehliyyetten

Sh:»6133

olur. Kitabına «

رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ. رَبَّنَا لاَ تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْلَنَا رَبَّنَآ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. فَتَحْتَ لِى يَا رَبّ اَبْوَابَ فَضْلِكَ وَ عَرَّفْتَنِى مَا شِئْتَ مِنْ اَسْرَارِ قَوْلِكَ. فَبِاَىّ لِسَانٍ اَحْمَدُكَ وَ بِاَيَّةِ جَارِحَةٍ اَشْكُرُكَ. اَسْاَلُكَ الْمَعُونَةَ عَلٰى بَيَانِ الْحَقّ لِاِرْشَادِ الْمُسْتَعِدِينَ لِقَبُولِه مِنَ الْخَلْقِ وَ اَنْ تَجْعَلَ الْكَلِمَةَ الْعُلْيَا لِكِتَابِكَ الْمُبِينِ وَ السُّلْطَةَ الْعُظْمٰى لِهَدْىِ خَاتَمِ الْمُرْسَلِينَ سَيّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ عَلٰى جَمِيعِ النَّبِيّينَ وَ مَنْ تَبِعَهُمْ عَلٰى

الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ وَ اَقْتَفِى اَثَرَهُمْ فِى الصَّالِحَاتِ وَ السِّيَرِ الْقَوِيمِ. وَ اَرْشِدِ اَللّٰهُمَّ هٰذِهِ الْاُمَّةَ الْعَانِيَةَ اِلٰى مَا فِيهِ لَهَا السَّلَامَةُ وَالْعَافِيَةُ وَلَا تَجْعَلْهَا حَرْبًا لِلْهَادِينَ الْمُهْتَدِينَ وَلَا فِتْنَةً لِلضَّالِّينَ الْمُضِلِّينَ»

"Ey Rabbimiz! Yalnız sana güvendik ve yalnız sana yöneldik. Son dönüş de yine sanadır. Ey Rabbimiz!

Bizi inkâr edenler için bir imtihan vesilesi kılma, bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok güçlüsün, hüküm ve hikmet sahibisin. Ey Rabbimiz! Bana ihsanının kapılarını açtın, kelâmının sırlarından dilediğini bana öğrettin. Hangi dil ile sana hamd edeyim? Hangi organla sana şükredeyim? Halktan kabule hazır olanları irşad için hak ve hakikati beyana sandan yardım diliyorum. En yüce kelimeyi, senin apaçık kitabının kelimesi; en büyük saltanatı, peyganberlerin sonuncusu olan efendimiz Hz. Muhammed'in (Allah'ın salât ve selâmı O'na ve bütün peyganberlere ve doğru yolda onlara uyanlara olsun) yolu kılmanı diliyorum. Ben de salih amellerde ve güzel davranışlarda onların izini takip ediyorum. Allah'ım! Bu mütevazi ve zayıf ümmete, kendileri için selâmet ve afiyet olan yolu göster, onları doğru yolu gösteren ve kendileri de doğruya eren kimselere düşman yapma. Onları, sapmış ve başkalarını da saptıranlar için bir imtihan vesilesi kılma!"
münâcâtıyle başlıyan ve nice güzel fikirler söyliyen Muhammed abdüh merhumun Allahını ve Resulünü sevdiğine ve kelimei ulyanın Kur'ânı mübînde olduğunu bildiğinde ve ona iyman ile hürmet ve beyanı hakka hizmet ederek halkı tenvir ve irşad etmek ve günden güne Garbın sultasına düşerek ezilmekte bulunan ümmetin selâmet ve afiyetini aramak için çalıştığında şübhe etmeğe hak yok ise de oncada kelimei ulya Kur'ânda olduğu, bütün rivayetler de bunu musaddık bulunduğu için ona karşı esrar şinaslık iddiâsiyle ortaya atmış olduğu büyük yanlışı ıhtar etmek de hakkı bilenlerin vazîfesi olduğunda şübhe yoktur. Onun bu babda yegâne istinadgâhı olarak gösterdiği Ikrime ve Ya'kub rivâyetleri de söylediği gibi olmadığı bervechibâlâ defeat ile ıhtar olunduktan sonra burada açık bir yalan görünen işbu «

هٰذَا مَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الرِّوَايَاتُ » sözünü te'vil için söylenebilecek tek bir vecih vardır.

O da, bu « هٰذَا » ismi işaretini kelâmının evvelinden âhirine bütün tafsîline göndermeyip yalnız sonundaki vebâ fıkrasından berisine ve daha doğrusu en nihayetinde Habeşî dediği Ebrehenin sureti musabiyyeti hakkındaki son fıkraya irca' etmektirki onun eti mütemâdiyen parçalana parçalana dökülerek nihâyet San'ada kalbi çatlayıp öldüğü müttefekun aleyhtir demek olur. Gerçi hepsinin helâk olup ancak bir kişinin Necaşîye kadar giderek haberi yetiştirdikten sonra orada öldüğü hakkında da bir rivayet varsa da o da buna pek muhalif denemiyeceği cihetle bu son fıkra doğru olur. Bunun birâz da zaman geçmiş olmak münasebetiyle bir çiçek olması

Sh:»6134

muhtemil bulunur. Maamafih bu te'vil evvelki sözlerindeki yanlışlığı düzeltmiyeceği gibi sözün cereyanına göre maksadına da kâfî olmaz. Gerek Sûrede ve gerek rivayetlerde müttefekunaleyh olarak sâbit ve mütevatir olan kuş ve taş fıkralarını hazf ile vak'anın yalnız çiçek ve kızamık salgınından ıbaret olmak üzere ı'tikadı sahih olacağı hakkındaki da'vasına kifayet etmez, ve böyle taglît edici bir ifade ve te'vil ile Sûrenin vuzuhunu çığırından çıkararak tefsir ve te'vil da'vasına kıyam doğru olmaz. Halbuki onun maksadı bütün beyanatının müttefekunaleyh bulunduğu iddiasiyle şu te'vîle gelmek olduğu anlaşılıyor: Diyorki; «bu Sûrei kerîme muhakkak olarak bize şunu beyan ediyorki: o çiçek yâhud kızamık Allah teâlinin rüzgâr ile irsal edeceği kuşlardan azîm fırkalar vasıtasiyle ordunun efradı üzerine düşen kuru taşlardan neş'et etmiştir».

Bu ap açık bir tahriftir, Sûrede böyle bir beyan yoktur, bu arada bir rüzgâr, bir fırtına da belki olmuştur, lâkin Sûrede ona dair bir beyan olmadığı gibi kuşların gönderilmesi rüzgâra mütevakkıf da değildir. Kuşlar aldıkları bir ilham ve hiss üzerine neredeyse uçar uçar gelirler, ve onların nasıl ve ne gibi bir hiss ve ilham aldıklarını bizim için şimdi ta'yin de mümkin olmaz. Sonra Sûrede « طَيْرًا » ma'rife değil nekiredir. « مِنَ الطَّيْرِ » değildir. Demek o zamana kadar oralarda tanınmadık garîb kuşlardır. Hem de «alay alay

fırka fırka» çoktur. «Ebâbîlin fırakı azîme» demek olması doğru, siccîle «kuru, yâbis» demek de bir dereceye kadar doğru, fakat âyette taşların kuşlar vasıtasiyle yalnız sukutu söylenmiyor, kuşların o taşlarla bilhassa endaht ettikleri söyleniyor. Sonra da Sûrede ne cüderî ne de hasbe ve sâire beyan olunmamıştır. Ancak kuşların taşlarla endaht etmesi ile Ashabi fîlin derhal asfı me'kûl gibi kılınmış oldukları beyan olunmuştur ki bunun bir çiçek oluvermesi

Sh:»6135

de, bir kızamık veya kızıl oluvermesi de, bir vebâ oluvermesi de, hiç bilinmedik bam başka bir âfet oluvermesi de mümkindir. Tecribesiz, müşahedesiz ıhtimalâtı akliyye inhisar altına alınamaz. Göz önünde nice çıbanlar, hastalıklar görülüyor ki hekimler teşrihini koyamıyorlar. Bununla beraber taşlar atılır atılmaz aynî gün içinde dönüp kaçacak kadar bir çiçek veya kızamık salgınının husule gelivermesi de hılâfı zâhirdir, zâhiri taşların te'siri haricîsiyle kırılarak delik deşik dökülmüş helâk olmuş olmalarıdır. Çiçek veya kızamık olduysa teaffünlerinden neş'et ederek Ebrehede olduğu gibi sonradan olmuştur, ve Ya'kub İbni utbenin nakline göre arzı Arabda acı ağaçlarla beraber o sene görülmüştür. Sûre, insaf ile okununca Abdühün bu ifadesinde de nass üzere ılâve yapmış olduğunu maatteessüf ı'tiraf etmemek kabil olmaz. Şimdi de bunun üzerine şu neticeyi almak istiyor da diyor ki:

«Binaenaleyh senin için şöyle ı'tikad eylemek câiz olur ki bu kuşlar ba'zı emraz cerasîmini hâmil olan sinek veya sivri sinek cinsindendir ve bu taşlar rüzgârların sevkıyle bu hayvanların ayaklarına takılan yabis, mesmum çamurdan olup bir cesede yapışınca onun masematına girmiş, onda cismin ifsadı ve etinin dökülmesiyle nihayet bulan o karhaları fışkırtmıştır, ve bu zaıyf kuşlar Allah tealânın beşerden helâkini murad ettiğini ihlâk etmekte en büyük cünudundan addolunur ve şimdi mikrop denilen o zaıyf hayvan da onlardan haric olmaz ve o bir çok fırkalar ve cemaatlerdirki sayılarını ancak bârîsi ihsa edebilir».

Görülüyor ki Abdüh burada kuşları evvelâ bir sinek, sonra da bir mikrop, taşları da sinek ayağına bulaşacak kadar bir toz yapıp çıkmış ve yukarıdan beri rivayetlerden onları tayy ve nassın beyanını tegyîr ederek döşenişi bu neticeye gelmek olmuştur. Doğrusunu açıkça

Sh:»6136

herkesin anladığı ve bildiği gibi söyledikten sonra bu münasebetle mikroplardan da bahsederek zamanının halkına biraz ma'lûmat vermiş olsa fena olmaz, bir va'z da olabilirdi. Allah tealânın koca bir Nümrudu bir sivrisinekle öldürdüğü meşhûr meseldir. Bununla beraber onun en büyük cünudu sinekten ıbaret imiş gibi zann ettirmek de hatadır. Bütün göklerin ve yerin cünudû onundur «

وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ» dır. Gerçi «tayr» kanadiyle havada uçan demek

olduğuna göre sineklere de ıtlak edilebilir, lâkin rüzgârla sineklerin ayaklarına bulaşacak tozlara taş denilemiyeceğini, taşlar atan tayr denildiği zaman da bundan murad bir sinek olamıyacağını herkes anlar, kelâmda bu gibi karînelerin delâleti nazarı ı'tibara alınmayınca da hiç bir söz anlaşılmaz. Bununla beraber mutlak, müşekkik olduğu zaman kemaline masruf olacağından urfte mutlâka tayr denildiği zaman ondan sinek anlaşılmaz, sinek dilimizde de meşhûr olduğu üzere uçsada kuş değildir, bir insan kuş yemiyeceğim diye yemîn etse sinek yutmakla yemîninde hânis olmaz. Burada ı'tikad sözünden maksad âlemde sineklerin veya mikropların varlığına ı'tikad mes'elesi de değildir. O ayrıca bir müşahede ve tecribe ile herkesin her zaman görebilmesi mümkin olan şeylerden, ulûmi âdiyyedendir. Burada maksad o tarihî vak'ada Kur'ânın haber verdiği ve rivayetlerinde tevâtüren bir tafsîl olmadıkça bunların tafsîl ve ta'yininde ı'tikad etmek câiz olmadıkça bunların tafsîl ve ta'yinine ı'tikad etmek câiz olmamak lâzım gelirken ve burada bu kuşların sinek veya mikrop olduğuna dâir hiç bir haber de duyulmuş değil iken bunların sinek cinsinden olduğuna ı'tikad etmek nasıl câiz olur? Sonrada hiç bir zarureti akliyye yokken, o kuşların attıkları taşları sineklerin ayaklarına bulaşmış tozlardır diye tefsir ve ı'tikada kalkışmak nasıl câiz olur? Burada mikroptan bahsetmiş olmak ve bu suretle de zamana göre bir incelik

Sh:»6137

göstermek için sinekleri ve dolayısiyle mikropları ıhtar etmek üzere ne görülen kuşları unutturmağa ne de âyetlerin ma'nasını eğmeğe lüzum yoktu. Sineklere taş attırmayı, kuşlara taş attırmaktan daha ma'kul göstermekte veya tahaccür etmiş çamurdan, senk kilden olan mer'î taşları sinek ayağına ilişen görünmez kuru çamur tozdan ıbaret diye ı'tikad ettirmeğe çalışmakta, sonra bu tozların bedenlere yapışınca mesammata girişini efrad üzerine kuru taşların sukutu diye çapraşık düşündürmekte de bir ma'na yoktu, vak'anın ondört asırdır âlemin işide geldiği ve Sûrenin ap açık anlattığı gibi alay alay kuşların siccîlden attığı acâib taşlarla fevkalâde keyfiyyette bir fi'li Rabbânî olduğu beyan olunduktan sonra «

كَعَصْفٍ مَاْكُولٍ » teşbihinin içinde ükâl, ya'ni kurd yime ılleti, ve helâk olanların lâşelerinin

teaffünatı dolayısiyle mikroplara da işaret bulunabileceğinden bahseylemek ve hastalığın ta'yini iddiasında bulunmaksızın, hummevî veya intanî ve istîlâî marazlardan her hangi birisi olabileceğini, fakat burada maksad onun mahiyyetini ta'yin değil, helâkin keyfiyyetindeki fevkalâde acâibliği göstermek olduğunu söylemek hem doğru, hem de fâideli olurdu. Lâkin Abdüh böyle yapmamış, tevâtürü tafsîl edeceğim derken onu atıp « خالف تعرف » fahvâsınca kimsenin söylemediği bir söz söyletmek için tenâkuzlara düşmüştür. Bundan dolayı suâlimukaddere gûya cevab olmak üzere şöyle diyor:

«Allah tealânın tugyan edenleri kahretmekte kudreti eserinin zuhuru o kuşların ne dağ başları cesametinde olmasına, ne Ankai mugrib nev'inden olmasına, ne elvanı mahsusası bulunmasına, ne de o taşların mırdarlarının ve te'sirleri keyfiyyetinin bilinmesine tevakkuf etmez, Allahın herşeyden cündü vardır.

وفى كل شىء له آية تدل على انه الواحد

Herşeyde onun bir âyeti vardır Onun bir olduğuna delâlet eyler

Sh:»6138

Âlemi kevinde bir kuvvet yoktur ki onun kuvvetine boyun eğmesin»

Evet, kudreti ilâhiyyenin eserinin zuhuru sırf ondan ılminden, irada ve tekvîninden başka hiç bir şey'e mütevakkıf değildir. Fakat böyle olması Abdühün da'vasının lehine değil, aleyhinedir, çünkü o, kuşların büyüklüğüne mütevakkıf olmadığı gibi sineğe, mikroba, çiçeğe kızamığa da, mütevakkıf değildir. O nasıl dilerse öyle yapar, o halde sineklerle çiçek çıkarttıracağım diye uğraşıp durmanın ma'nası yoktur. Ancak şunu da ıhtar etmek lâzım gelirki hiç bir şey'e mütevakkıf olmıyan kudretullahın eserinin zuhurunu bizim bilmemiz, onun bir dereceye kadar olsun keyfiyyetini bilmemize mütevakkıftır, hiç bir keyfiyyetini tanımadığımız, işitmediğimiz bir şey bize zâhir olmuş olmaz. Biz herhangi birşey'i tanımak için onu Allahın bize ızhar ettiği vechile bilmeğe muhtacız, onun için bu Sûrede hepsinden evvel keyfiyyet, ıhtar olunmuştur. O halde Ashabi fîl vak'asını tanımak için de Allah bize bu Sûrede nasıl bildirdiyse öyle tanırız ve öyle ı'tikad eyleriz, rivayetlerden de derecesine göre alabildiğimiz tafsîlâtı alırız. Ne sıhhatı ne kizbi sâbit olmıyan nâkıs haberlere ı'tikad etmiyerek ihtimal nazariyle bakarız. Sıhhati senediyle sâbit olan ve daha kuvvetlisine muarız mevsuk haberlere de haberi vâhid bile olsa ı'tikadı vacib saymamak şartiyle inanabiliriz. Lâkin görmediğimiz ve keyfiyyetine dair bir haber işitmediğimiz, delil denecek bir eser de bulamadığımız birşey'i ındî bir mülâhaza ile nasıl bilebiliriz? O halde vak'ayı görenler, haber verenler, bütün rivayetler Kur'ânın dediği gibi kuşları, taşları söyleyip dururken ve kuş, taş ne demek olduğu herkesçe ma'lûm ve kudretiilâhiyyede bunların hepsi mümkin iken bunları haber verildiği gibi anlamayıp ve ihtimalki bunlarla beraber Ikrimenin dediği gibi bir çiçek salgını da olmuştur, demeyip de yalnız

Sh:»6139

sinekle çiçek çıkartmağa çalışmakta ve azgın bir kavmı helâk etmek için Halık tealâyı çiçek ve kızamık maddesine muhtac imiş gibi göstermekte maksad nedir? « لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰه » böyle iken abdüh, Allah tealânın beyaniyle iktifa etmeyip zu'munca te'sirin keyfiyyetini ta'yinde ısrar ederek ve Hâlikı maddeye muhtac imiş gibi göstererek ve maamafih ifadesine biraz daha çeki düzen vererek sözünü şöyle hulâsa ediyor:

«İşte Beyti yıkmak istiyen o azgın üzerine Allah tealâ o kuşlardan ona cüderî veya hasbe maddesini iysal edecek şeyi gönderdi de Mekkeye girmeden evvel onu da ihlâk etti, kavmını da ihlâk etti, bu ise Allah tealâdan bir ni'mettirki Beytini, dîninin kuvvetiyle himaye edecek Resulünü «sallallâhü aleyhi vesellem» gönderinciye kadar, hıfz etmek için ehli Haremini vesenî oldukları halde o ni'met ile bürüdü, korudu. Her ne kadar o ni'met, Allahdan düşmanlarına, o cürm-ü günahı olmıyan Beyte tecavüz etmek istiyen Ashabı fîle inmiş bir nıkmet ise de... İşte bu, bu Sûrenin tefsirinde üzerine ı'timad sahih olandır», Diyor.

Bu sözün içinde «o kuşlardan ona cüderî veya hasbe maddesini iysal edecek şey gönderdi» fıkrasından maadasına i'timad sahih olabilirse de o fıkraya ı'timad asla sahih olmaz, çünkü bir kerre o tefsîr değil, usûl ta'birince ziyade alennastır. Nazımda ona hiç delâlet yok. Ne akıldan ne nakılden onu öyle ta'yin ve takyid ettirecek bir delil de yoktur. Siccîlden taş, bir madde ise de bunun cüderî veya hasbeye bir ıhtisası yoktur. Lût kavmı hakkında da « ﴿حِجَارَةً مِنْ سِجّيلٍ مَنْضُودٍ﴾ ، ﴿حِجَارَةً مِنْ طِينٍ﴾ » buyurulmuş ve

bundan kimse cüderî ve hasebeye dair bir hususıyyet anlamamıştır. Sonra âyette irsâlin mef'ulü « طَيْراً » iken onu maddei cüderîye ve cemi' zamirlerini müfrede tebdil eden bu ifadede cüderî ve hasbe maddesi sanki mahlûk değil de kadîm imiş ve sanki Halık tealâ onu dilediği yerde yaratamazmış da cuderî ve hasbe yapmak için o maddeyi

Sh:»6140

iysal etmek mutlâka şart imiş, ve sanki asıl fâil o madde imiş de vâsıl olduğu yerde muhakkak onları yapıverir imiş gibi zımnî da'valar dahi iyham vardır. Halbuki bizim iradî fiillerimiz için zarurî gibi görünen maddî ve tabiî şerâit, Allahın fiillerinde ve bahusus tabiatleri tahvil eden ibdaî fiillerinde hiç şart olmadığını göstermek bu Sûrenin bâriz mazmunu iken ve kudreti ilâhiyyenin eseri o gibi şartlara tevakkuf etmiyeceği daha demin söylenmiş iken eamm olan taşları cüderî ve hasbe maddesine tahsîs ederek maddecilere hoş görünmek için Sûrenin ıtlâkını takyid ile tagyir eden bir fıkraya tefsîr diye ı'tikad, nasıl sahih olur? Onun için bu fıkra kaldırılıp onun yerine âyette olduğu gibi Allah tealâ üzerlerine fırka fırka kuşlar gönderip onlara çamurdan tehaccur etmiş acaîb taşlar attırarak o azgını ve kavmını maksadlarına irdirmeden helâk etti. Denilirse sahih olur, ve ifadenin mütebakîsi de sevkten hâsıl olan lâzımı ma'na olmak üzere doğru bir tefsîr olurdu. Onun için o fıkra mevcud iken şöyle demesi de hiç doğru değildir:

«Bundan maadası eğer rivayet, sahih ise te'vilsiz kabuli sahih olmıyacak şeylerdendir». Bundan maadası bütün rivayetlerin ittifak ettiği üzere âyette olduğu gibi kuşların gönderildiğini ve onlarla taşların atıldığını balâda beyan ettiğimiz te'vilsiz olarak kabul etmekten ibaret olan tefsirdir. Bundan ötesi ise tefsiri alâkadar etmez nihayet tarihî birer ma'lûmâti zâide olur. Abdühün zaıyf bir rivayeti behâne ederek nazmı tağyir eder surette yapmak istediği ve kendisinden başka kimsenin söylemediği te'vile i'timad, sahihtir deyip de âyeti te'vilsiz olarak kabul eden ve mütevatir rivayetlere de muvafık olan tefsirleri şayed rivayet, sahih ise te'vilsiz kabulü sahih olmaz diye şekk ile redde kalkışması tenakuz üstüne tenakuz olan bir müsagabesidir ki bunu şöyle itmam etmek istemiştir:

Sh:»6141

«Birde dört ayaklı hayvanattan cismen en iri hayvan olan fil ile ızzetlenmek istiyen bir kimsenin nazara zâhir olmıyan ve gözle görülmiyen küçük bir hayvan ile kaderin sevk ettiği yerde tutup helâk etmek kudreti ı'zam edecek şeylerdendir, şübhe yok ki âkıl ındinde bu daha büyük ve daha acâib ve daha bâhirdir.»

Abdüh evvelce kuşları göze görünecek kadar bir sinek yaptığı, mikrobu da onların içine kattığı halde son sözünde sinekleri bırakarak nazara zâhir olmaz, gözle görülmez mikroplardan ıbaret gibi göstermiş ve bu suretle kudretin büyüklüğü âkıl ındinde daha ziyade zâhir ve acîb olacağını söyliyerek sözüne hıtam vermiştir. Bu söz de bürhanî değil, şi'rî bir mügaletadır. Evet, sade bir fîle değil, altmış bin denilen kesretli bir orduya ve mühimmatına da güvenen bir mağruru, küçük bir mikrop ile helâk edivermek büyük bir kudret olduğunda şübhe yoktur. Ve fîli de, mikrobu da, her şeyi de yaratan Allah tealânın mu'tad ve gayri mu'tad her işinde kudretinin büyüklüğü âkıl ındinde sâbittir. Bu büyüklüğün ma'nası da « اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » buyurduğu üzere

dilediği şey'i hiç bir kayd-ü şarta muhtac olmıyarak bir « كن » emriyle dilediği gibi yapıverir bir kudret olmasıdır. Ancak görünmezle yapması bâtınî kalır, görünürle yapması zâhir olur. Onun için Nümrudun bir menenjiti, beyin humması bir sinekle mesel olmuştur. Fakat yukarıda da ıhtar ettiğimiz vechile insanlar mu'tad şekilde görünen işleri adî görmeğe alışmış bulunduklarından dolayı ı'zam etmedikleri gibi gözle görülmiyen ve nazara zâhir olmıyan mikropları görmeden, bilmeden evvel kimsenin onlardan haberi olmaz ki onunla fîli, yâhud fîle güveneni mukayese etsinler de bundan kudretin büyüklüğünü anlasınlar. Böyle bir mukayesede görünen küçük bir kuşun galebesi daha bâhirdir. Fîlin sevk edilememesi

Sh:»6142

de öyledir. Bin dörtyüz sene evvel, henüz insanlara mikrobun bildirilmemiş, gösterilmemiş olduğu bir zamanda vak'anın sebebi zâhirîsi olmak üzere bilmedikleri mikropdan bahsedip de onunla fîli mukayeseye da'vet etmeğe kalkışmak ma'nasız olurdu, onda sebebi zâhiri mıkrop değil, zuhûr eden hastalıktan ıbaret kalırdı. O vakıt Sûre « اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِۜ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فٖى تَضْلٖيلٍۙ . فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَاْكُولٍ » diye üç âyetten ıbaret olur ve aradaki iki âyet

onlar için ma'nasız olduğu gibi bizim için de mıkrobu ne kuş, ne de taş tanımadığımızdan dolayı hiç bir fâidesi olmaz, ve yukarıda söylediğimiz gibi o vakıt Peygamberin düşmanları buna karşı bütün hücumu yaparlardı. Halbuki fîle ve orduya mukabele görünmez şeylerle değil de o fîli ısyan ettirerek ve uzaktan yakından görülebilecek kuşlar ve dolu gibi taşlarla o orduyu helâk edivermek hem âkıl ındinde ve hem umum ındinde elbette daha zâhir ve daha bâhir ve daha acîb ve o kudretin bizim gibi tabi'î şartlarla mukayyed olmıyan büyüklüğünü göstermekte elbette daha açıktır. O vak'a gibi bu Sûrede böyle harıkaları inkâr eden ve halikın kudretini şırk ile takyîde kalkışan azgınlara, mülhidlere karşı açık bir bürhan göstermek üzere vak'anın müşahidleri huzurunda nâzil olmuş, kimse de biz öyle kuş ve taş görmedik diyememiştir. Ancak onunla beraber sonradan çiçek ve kızamıktan ve zehirli ağaçlardan bahseden olmuştur. İnsaf ile düşünüp de söylemeli ki bu Sûre nâzil olduğu zaman bu lisanı anlıyan Arab bülegâ ve şuarâsının « طَيْرًا اَبَابِيلَ » ile « حِجَارَةٍ مِنْ سِجّيلٍ » den göze görünmez fırka fırka

mikrop veya mıkroplu taşlar ma'nasını anlamış oldukları ve bu âyetlere öyle bir ma'nâ vermiş bulundukları kabul olunabilir mi? Bunu olduğu gibi anladıktan sonra olsa olsa « كَعَصْفٍ مَاْكُولٍ » den de taze

ekin yiyen küçük böcekler, kurtlar, güveler ma'nasını ve belki de taşların neticesinde bir çiçek kırılışını anlıyan olmuştur. Bu bedâhet karşısında Abdühün gerek rivayet ve gerek dirayet vüsûkunu zayi' edip eserindeki

Sh:»6143

güzel ve fâideli fikirlerini de kıymetten düşürmesine te'essüf edilmezmi? Sonra da ona aldanarak « تَرْميهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجّيلٍ » âyetini «mıkroplu taşlar attılar» diye terceme eden ba'zı

mütercimlerin aldanışına acınmazmı? Bu sözlerimiz hüsni niyyeti olan ehli irfânedir. Yoksa garazkârlıkla ne söylediğini bilmez, taşları tırtıl gibi kuş tersleri diye istihza ederek onunla bir ordunun korkudan panik oluverdiğini söz diye söylemekten utanmıyan ve Peygamberi haşâ bir Hırıstıyan rahibinin çırağı yapmak için maiyyetinde Mısra ve İstanbula kadar seyahat ettirmeğe çalışan ve Levhi mahfuzu hiyeroglif sahifeleri, taşları kuş çakıldığı görmek, göstermek isteyen ve yalancılığı yegâne hüner farz eden hümeze lümeze güruhuna Hutameden başka ne yaraşır. Hayat içinde bin dörtyüz sene evvel olmuş bir vak'ayı bugün ındî bir kıyas ile inkâr edivermek masal deyip geçmek kolay gibi görünürse de onu bir yanlış tutmak için her cihetten fursat gözetip duran muasır, müşahid hasımlar müvacehesinde bîperva haykırmak kolay değildir. O zaman Peygambere her taraftan gayz püsküren düşmanları bile ne inkâra ne te'vile sapmamışken bugünkü dostları içinde ona inanamayıp da te'vile kalkışanlara:

Düşman kadar olsun siper et sureti hakkı
Ey dost huseyn olmaz isen bâri yezîd ol

Denmezmi?

Zira bu vak'a hakkında o zaman söylenmiş olan şiirler bile onun muhalifler nazarında dahi meşhûd ve mütevatir olduğunu isbata kâfîdir. Bunların hepsini burada teşrih ve ta'dade mahal yoktur. Bir kaçını yukarıda zikr etmiştik, burada da meşhûrlarından bir ikisini daha kaydedelim: İbni Hışamın kayd-ü zabt ettiği üzere İbni İshak demiştir ki: Allah tealâ Habeşlileri Mekkeden redd ve indirdiği nikmet ile musab kılınca Arab Kureyşi büyüttü,

Sh:»6144

bunlar, ehlullah, Allah, onlardan dolayı kıtal yapıverdi, düşmanlarının hakkından geliverdi dediler ve şâirler bir çok şiirler söylediler, bunlar da Allahın Habeşlilere yaptığını ve onların keydini Kureyşten nasıl redd ettiğini zikrediyorlardı: ezcümle Abdullah ibnizziba'ra ibni adiyy ibni kays ibni adiyy şöyle demişti:

تنكلوا عن بطن مكة انها كانت قديما لا يرام حريمها
لم تخلق الشعرى ليالى حرمت اذ لا عزيز من الانام

يرومها

ساءل اميرالجيش عنا مارأى　　و لسوف ينبى الجاهلين عليمها

ستون الفا لم يؤبوا ارضهم　　بل لم يعش بعد الاياب سقيمها

كانت بها عاد و جرهم قبلهم　　واللّه من فوق العباد يقيمها

Ebu Kays sayfiyy ibni eslet ibni cüşem ibni vâil de şöyle demiştir:

و من صنعه يوم فيل الحبو　　ش اذ كل ما بعثوه رزم

محاجنهم تحت اقرابه　　و قد شرموا انفه فانخرم

و قد جعلوا سوطه مغولا　　اذا يمموه قفاه كلم

فولى وادبرادراجه　　و قد باء بالظلم من كان ثم

فارسل من فوقهم حاصبا　　فلفهم مثل لف القزم

تحض على الصبر احبارهم　　و قد ثأجوا كثواج الغنم

Hanîflerden ümeyye ibni ebissalt ibni ebirebîai sekafî de şöyle demiştir:

ان آيات ربنا ثاقبات　　لا يمارى فيهن الا الكفور

خلق الليل و النهار فكل　　منتبين حسابه مقدور

ثم يجلوا النهار رب رحيم　　بمهاة شعاعها منشور

حبس الفيل بالمغمس حتى　　ظل يحبو كانه معقور

لازما حلقة الجران كما قطر　　من صخر كبكب محدور

حوله من ملوك كندة ابطا　　ل ملاويث فى الحروب صقور

Sh:»6145

خلفوه ثم ابذ عروا جميعا　　كلهم عظم ساقه مكسور

كل دين يوم القيمة عند اللّه　　الا دين الحنيفة بور

Daha bunlar gibi bir takım şiirler vardır.

Şu muhakkak ki bu vak'anın en ıbret alınacak noktası hakka karşı kuvvetlerine güvenerek mücerred zulüm ve tahrib maksadiyle tecavüz için Kâ'be üzerine hareket eden ve önüne geleni çiğneyen saldırıcı bir ordunun tam Mekkenin yanına gelip de hedef ve maksadına vasıl olmak üzere bulunduğu gün karşılarında zâhirî ve beşerî hiç bir mukavemet ve esbabı müdafea yok iken hatır ve hayale gelmez bir surette bütün tedbir ve düzenlerinin mintarafillâh tadlile müstağrak kılınıvermiş olması, ya'ni « اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ » âyetidir, diğer âyetleri, kuşların akını, taşların yağdırılışı da bunun mahza tarafı Rabbanîden olduğunu en açık bir surette izhar için keyfiyyetine tealluk eden tâlî âyetlerdir. Ve bunun böyle fevkalâde zâhir olan keyfiyyeti icrasından dolayıdırki onu müşrikler bile

yalnız Allahdan bilmişlerdir.

Fahri Râzî burada şöyle bir suâl sorar: «Küffarı Kureyş eski bir zamandanberi Kâ'beyi putlarla doldurmuş değilmiydirler? Bu ise hiç şekk yok ki Kâ'benin duvarlarını tahrib etmekten daha çirkin, daha büyük kabahattir. O halde Allah tealâ o azâbı niçin tahrib kasdinde bulunanlara musallat kıldı da onu putlarla dolduranlara teslît etmedi?», Sonra da buna şu cevabı verir: «çünkü Kâ'beye putları koymak Hakkullaha te'addî, Kâ'beyi tahrîb

Sh:»6146

ise halkın hakkına te'addîdir. Bunun nazîri kutta'ı tarîk, bâğıy, katildir. Bunlar müsliman bulunsa bile şer'an katl olunurlar. Halbuki kocamış, ıhtiyar ve a'mâ ve sahib savme'a ve kadın kendi hallerinde iken kâfir iseler de katl olunmazlar, çünkü halka zararları te'addî etmez اهـ».

Bunun hasılı şer'i ilâhîde dünyevî ceza, hukukı ıbade zarar ve tecavüz dolayisiyledir. Mücerred hakkullah olan hususta azâb asıl Âhırettedir, demek oluyor. Bundan başka yukarıda iyzah olunduğu üzere bu hâdisenin asıl hikmeti, Allah dîninin neşri için Dünyaya gelmek üzere bulunan Resulullahın vilâdetine bir mukaddime ve onun da'vetine icâbete bir inzar idi. Onun için bu Sûre, Peygamberin şanında ve ona hıtab ile nâzil olduktan sonra bunu da Kureyş Sûresi ta'kıyb edecektir.

KUREYŞ

١٠٦ ﴿ سُورَةُ قُرَيْشٍ

Bu Kureyş Sûresidir, « لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ » Sûresi dahi denilir, Mekkîdir. Maamafih Dahhâk ve İbni Sâib Medenî demişlerdir.

Âyetleri - Hicazî de beş, diğerlerinde dörttür.

Fasılası - ش . ف . ت harfleridir. Hicâzîde « جوع » un aynı da vardır.

Bunun « اَلَمْ تَرَ » Sûresine tefrii andırır açık bir münasebeti vardır. Bundan dolayı ikisini bir Sûre gibi zann edenler olmuş ise de doğru değildir. Ayrı ayrı birer Sûre oldukları tevatüren ve bütün Mushaflarda besmele ile ayrılmış olmalarından ma'lûm ve sâbit olduğu gibi fasılalarının başkalığından da bellidir.

Fîl vak'asını gören ve herkesten ziyade ondan mütena'im ve müstefîd olan ve binaenaleyh Allahın birliğiyle tevhid dinine herkesten evvel sarılması lâzım gelen Kureyş olduğu halde Resulullahın bı'seti üzerine onun da'vetine karşı putperestlikte ısrar etmek istiyerek ilk evvel küfr-ü ısyana ve adavet-ü mümaneate kalkışan onlar olduğu ve sonra Mekkenin fethinde anlaşıldığı üzere onların islâmiyle dini tevhidin bütün Arabistana ve oradan cihana intişar edeceği derkâr bulunduğu cihetle Sûrei Fîlden sonra burada ilk evvel Kureyşin ehemmiyyetlerine işaret için ismini tasrih ve kâfirlerine ıtab ederek tevhid ile Allaha ve ubudiyyete sevk için buyurulyor ki:

Sh:»6148

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ اِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾
فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ اَلَّذِى اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ
وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

Meali Şerifi

İylâfı için Kureyşin 1 Sefere iylâfları yazın, kışın 2 Hiç olmazsa onun için kulluk etsinler rabbine bu Beytin 3 Ki onları açlıktan doyurdu, ve korkudan emîn buyurdu 4

1. ﴿لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ﴾ - Kur'ânın asıl resmî imlâsı mesahifi osmaniyyenin hepsinde « لِئِلَفِ قُرَيْشٍ اِلَفِهِمْ » şeklindedir. Şafiye şerhi şeyh Radıyye dahi beyan olunduğu üzere kûfî hattatların kudeması, mutevassıt eliflerin hepsini muttariden hazf ederler, meselâ «

كَافِرُونِى ﴿كٰفِرُونَ﴾ ، نَاصِرُونِى ﴿نٰصِرُونَ﴾ ، سُلْطَانِى

﴿سُلْطٰنٌ﴾ » ve bunların emsalini hep böyle elifsiz yazarladı. Bısrîlerde ve müteahhırînde ekseriyyetle bu elifleri yazmak kaide olmakla beraber « اَللّٰهُ » ve « رَحْمٰنٌ » gibi ba'zı isimler umumiyyetle elifsiz yazıldığı gibi Osman, Süleyman, Muaviye isimlerinde de ba'zıları elifi hazf etmişlerdir.

Şu halde hattı Arabî kaidesince burada « لِئِيلَفِ قُرَيْشٍ ئِيلَفِهِمْ » yâhud « لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ إِيلَافِهِمْ » diye iki imlâ câiz olabilirdi, sonraki mushaflarda müteahhırîn üslûbu üzere ekseriya ikinci vechile eliflerin izharı umuma kolaylık olmak için tecviz olunmuş ise de Kur'ân imlâsının bir çok yerlerde Arabî hat kaidelerine dahi uymıyan hususıyyetleri bulunduğu ve bunun aynî suretle mahfuzıyyeti lüzumu dahi unutulmamak

Sh:»6149

ıktiza eyler. Burada Kur'anın asıl resmi hattı ise kûfî kaidesine yakın olmakla beraber tam aynî olmayıp söylediğimiz gibi « لِئِيلَفِ قُرَيْشٍ اِلَفِهِمْ » dir. İthafta Kur'an resmi hattının böyle olduğunu beyan ederek der ki: bütün Mushaflar « لِئِيلٰفِ » de yâ nın isbati ve « اِلٰفِهِمْ » de hazfi ve iksinde de « فَا » dan evvel elifin hazfi üzerine icma' eylemiştir اهـ. Ya'ni Hazreti Osman Mushaflarının hepsi bunun üzerinde müttefıktir. Bunun sebebi de yazı değişmeksizin ma'ruf olan üç kıraet üzere okunabilmesini muhafaza etmek olmalıdır. Çünkü Ebu Ca'fer kıraetinde evvelkisi hemzesiz yâi meksûre ile « لِيلَافِ » ikincisi « يَا » sız hemze ile « اِلَافِهِمْ » okunur. Bunun ikisi de müfaale babından müâlefe ma'nasına ilâf demek olup birincisinde hemze yâya telyîn olunmuştur. İbni Âmir kıraetinde de birincisi « يَا » sız hemze ile « لِإِلَافِ » ikincisi hemze ve « يَا » ile sâir kıraetler gibi « إِيلَافِهِمْ » okunur. Mütebakî kıraetlerin hepsinde ise ikisi de hemze ve « يَا » ile « لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ إِيلَافِهِمْ » diye okunur.

Bunların ma'nâ ı'tibariyle farkına ve fâidesine gelince: hepsi de ilf ve ülfetten olmakla beraber îylaf: âlefe yülifü îylâfen if'al babından ülfet ettirmek ma'nasına masdarı ma'lûm ve ülfet ettirilmek ma'nasına masdarı mechul olabileceği gibi âlefe yüâlifü muâlefeten ve ilâfen ve îylafen diye mufaale babından üçüncü masdar da olabilir, ve bu surette ilâf ve mualefe gibi ülfet edişmek, ya'ni anlaşmak, andlaşmak, muahede (antant) yapmak ma'nasına olur. Ekser kıraete göre zâhiri if'al babından göründüğü için çokları ülfet ettirmek veya ettirilmek, ya'ni alıştırmak, alıştırılmak ma'nasiyle tefsir etmişlerdirki bunda Kureyşe izafeti mef'ulüne veya fâiline izafet olmak muhtemildir. Lâkin «ya» siz ilâf ancak müfaale babından olduğu ve kıraetler birbirini tefsir etmiş olmak daha zâhir bulunduğu için bir kısım müfessirîn de Ebu Ca'fer ve İbni Âmir kıraetleri karînesiyle ikisinin de mufâale babından muahede ma'nasına olduğunda ısrar

Sh:»6150

eylemişlerdir. Netekim Kamusta da derki: tenzîlde îylâf, ahd ve hufâre « خفاره » ile icazeye şebihtir, ya'ni ahd-ü eman ve korkunç yoldan yolcuların emn-ü selâmetle gidip gelmeleri zımnında yasakcılık ve himaye tarzında verilen icazet: (pasaport) geçirtme ruhsatiyyesine benzer, emr-ü teahhüddür. Bunda Kureyşe izafeti fâiline izafet olmak zâhirdir. Îylafın bu ma'nası da ülfetten me'huz ise de bunda hususî bir urf ve istılâh ma'nası da bulunduğu ve her iki ma'nanın bir lafz ile ifadesine imkân bulamadığımız, bir de iylâf kelimesi Sûrenin ismi gibi olduğu için mealde aynen muhafazasını daha muvafık ve doğru bulduk. Zira bunu yalnız ülfet ve i'tilâf ettirmek, alıştırmak, alıştırılmak, yâhud andlaşma, anlaşma diye bir ihtimal üzerine hasr etmek doğru olmıyacaktır.

Râgıbın beyanına göre ülfet, i'tilâf ma'nasına ism olup aslında iltiyam ile ictima'dırاهـ. Ya'ni esasında i'tilâf ve ünsiyyet gibi uyuşup kaynaşma suretiyle ictima' ma'nası vardır, onun için i'tiyad demek olan alışmak ve ayrılmamak demek olan lüzum ve uygunluğu ifade eden ısınıklık ma'naları da onun lâzımıdır.

Ahd; anlaşmak, andlaşmak suretiyle i'tilâf da ülfetten me'huzdur. Binaenaleyh « ايلاَفِ قُرَيْشٍ »,

Kureyşi alıştırmak, ısındırmak, Kureyşin birbiriyle yâhud başkalariyle ahidleşmesi, andlaşması, anlaşması, i'tilâf etmesi veya ettirmesi ma'nalarını da ifade eder.

Kureyş, Arab içinde Adnanîlerden, Adnanîler içinde Mudarîlerden, Mudarîler içinde Kinanîlerden, Kinanîler içinde Nadr ibni kinane evlâdından olan meşhur, büyük kabîlenin ismidir. Âlûsînin beyanına göre kurtubî buna akvalin esah ve esbeti demiş ve ba'zıları Fukahanın da buna kail olduğunu söylemiştir. Lâkin Ebülfida ve sairenin beyanına göre sahih olan Kureyş, Fihr ibni Mâlik ibni Nadr ibni kinâne evlâdıdır, Fihr evlâdından

Sh:»6151

olmıyanlar Kureyş sayılmaz, bunun ekseri kavl olduğunu söylenmiş, hattâ Zübeyr ibni Bekkâr, Nessabunun bunda ictima'ları olduğunu söylemiştir. Kafın fethi ile karş, kesmek ve şuradan buradan bir takım şeyler toplayıp birbirine zamm-u ilhak ederek karıştırmak, ve cenkte birbirine karışıp mızrakları birbirine karmakarışık tokuşturmak ma'nalarına masdar olurki Türkçemizde karışmak, karıştırmak masdarına lafzan ve ma'na benzetilebilir. Netekim harbde mızraklar birbirine girip karıştığı zaman «

تَقَارَشَتِ الرِّمَاحُ » denilir ki süngüler, mızraklar karıştı birbirine girdi demektir, tekarruş de

tecemmu' ma'nâsınadır. Kafın kesriyle « قرش » deniz canavarlarından birinin ismi imiş ki deryadaki diğer hayvanları yer, kahr eder ve kendisi yenilmezmiş. Bunun da tasgîri kafın zammiyle «kureyş» gelir. Fihr İbni Mâlik ibni Nadr, şiddet ve kuvvetinden dolayı bu isim veya bu lakab ile tesmiye olunmuş ve onun sülâlesine nisbette Kureşî veya Kureyşî denilmiştir. Künyesi Ebu Galibdir. Ba'zıları da demişlerdirki bu kabîleye Kureyş denilmesi Fihr zamanında değildir. Bunlar Huza'îlerin mekkeyi zabtı ve Ka'benin anahtarlarını onlardan almaları üzerine Dağılmışlardı, sonra Resulullahın ecdadından ve Fihrin sülâlesinden Kusayy ibni kilâb ibni Mürrete ibni ka'b ibni lü'eyy ibni Galib ibni fihr, bu dağılmış olan kabîleyi derleyip toplıyarak huzaîlerden Kâ'benin anahtarlarını istirdad ederek şereflerini yeniden te'sis eylediği zaman fihr evlâdından olanların hepsine Kureyş ve nisbetinde Kureşi yâhud Kureyşî denilmiştir, Ebülfida derki: İbni Saıydi magribînin nakli böyledir, buna göre Kureyş, Fihrin kendisinin değil, evlâdının ismi olmuşturاهـ. Ve bu surette Kureyş tecemmü' ma'nasına olan «tekarruş» ten müştakk olarak terhîm tarikıyle tasgîr edilmiş demektir, zira ziyade babdan tasgîr sigası ancak terhîm ile kabil olur. Ferra, ticaretlerinden dolayı tekessüb ma'nasına

Sh:»6152

tekarruştan olduğunu söylemiştir. Siyeri ibni Hışamda derki: Kureyşe Kureyş denilmesi tekarruştendir. Tekarruş: ticaret ve iktisab ma'nasınadır. Ru'be ibni Accac şöyle demiştir:

قد كان يغنيهم عن الشغوش
والخشل من تساقطالقروش.
شحم و محض ليس بالمغشوش

Şuguş bir nevi' bugday, haşl halhal ve bilezik başları, kuruş da ticâret ve iktisabdırاهـ. Bu recezde ticaret ve kazanç ma'nasına olan kuruş lisanımızda ticâret için mübadele vasıtası olan nukud için vahidi kıyasî olarak kullandığımız guruş kelimesiyle açıktan münasibetdar görünür. Bundan tekarruş: kuruşlanmak, ticâret edip kazanmak demek olur. Bir kavle göre ba'zıları da teftiş ma'nasına takrişten olduğunu, çünkü bunların atalarından beri ihtiyac sahiblerinin hâcetlerini teftiş ederek arayıp sormak ve hüccâcın eksiklerini gediklerini gözetip çaresini araştırmak âdetleri bulunduğunu söylemişlerdir, gerek ziyadeden olsun gerekse aslı üzere sülâsîden olsun Kureyş kelimesinden tasgîrin ta'zim için olduğunda söz yoktur. Netekim şu beytteki:

وكل اناس سوف تدخل بينهم دويهية تصفر منها الانامل

Düveyhiyenin tasgîri ta'zim için olduğu meşhurdur. Ve iyzah olunacağı vechile Haşım ve biraderinin de Kureyşi îylâfta büyük hizmeti olmuştur. Ma'lumki Resuli Ekrem sallallâhü aleyhi vesellem Hazretleri «Muhammed ibni Abdillah ibni Abdülmuttalib ibni Haşîm ibni Abdi menaf ibni Kusayy ibni Kilâb ibni Mürre ibni Kâ'b ibni Lü'eyy ibni Galib ibni Fihr ibni Mâlik ibni Nadr ibni Kinâne ibni Huzeyme ibni Müdrike ibni İlyas ibni mudar ibni Nizar ibni me'add ibni Adnan» Adnan da daha hayli batın ötede İsmail ibni İbrahim

Sh:»6153

aleyhimesselâm zürriyeti olmak hasebiyle nesebi nebevî dahi İbrahîmî, İsmaîlî, Adnanî, Mudarî, Kinânî, Kureşî, Haşimîdir.

Şu halde diğer âyât ve mu'cizâttan kat'ınazarla yalnız bu cihet nazarı i'tibara alındığı, Kusayyin ve Haşimin Kureyşi iylâftaki şeref ve hizmeti ve fîl vak'ası dolayısiyle de Beyt ve ehli beyt hakkında tezahür eden ınayeti Rabbaniyye mülâhaza edildiği surette bile Hazreti Peygamberin tevlid da'vetine ilk evvel Kureyşin koşması lâzım gelirken yine ilk evvel onların şirkte ısrar ederek muhalefet ve mümane'ata kıyam etmeleri bu Sûrenin sebebi nuzülü olmuştur.

« لاِيلاَفِ » deki lâmın ma'nasında üç vecih söylenmiştir: 1- İbni Cerir gibi ba'zıların muhtarına

göre teaccüb için olup mahzuf « اعجبوا » fı'line muteallık olmaktır ki Kureyşin kış yaz rıhlet ve şerefe ülfetleşip bu Beytin rabbine kulluk etmemelerine teaccüb edin, o şayanı teaccübdür demek olur. Bu ma'na

Sûrenin istıklâline ve « فَلْيَعْبُدُوا » emrinin tefrîine nazaran münasib bir ma'na olmakla beraber seferin mütlâka zemmini iş'ar eder gibi olması hasebiyle pek muvafık değildir.

2- Ta'lil için olmaktır, bunda da iki vecih vardır.

BİRİSİ, Evvelki Sûredeki « جَعَلَهُمْ » veya « كَيْفَ فَعَلَ » fiıllerine müteallık olmaktır. Bunu ba'zıları Sûrenin istıklâline münafi görerek bu Sûrenin başında o fiıllerden birini takdir etmek daha muvafık olacağını, ya'ni «öyle yaptı ki kureyşin iylâfı için» ma'nasına olmasını tercih eylemişlerdir. Bu surette iylâf, bir ni'met olarak zikr edilmiş demektir. Lâkin buna karşı denilmiştir ki Kur'anın hepsi bir Sûre gibi ma'nen yekdiğerine merbut olmak i'tibariyle bir Sûrenin diğerine ma'nen bir tealluku onun haddi zatinde bir Sûre olabilmesi mani' olmamak lâzım gelirse de fîl vak'asını yalnız Kureyşin rıhlete iylâfı ile ta'lîl doğru

Sh:»6154

olmaz, çünkü bu rıhlet ve seferden murad Yemene ve Şama ticâret için sefer olduğuna göre Kureyşin bu rihlete ülfeti ve bu babda Yemen ve şam hukûmetleriyle muahede ve i'tilâfları yalnız fîl vak'asından sonra değil, daha evvelden ve bilhassa Abdi Menaf oğulları Hâşim ve biraderleri zamanından beri yapageldikleri bir ülfet olduğu ma'lûm bulunduğundan dolayı fîl vak'ası bu ülfeti husule getirmek için oldu demek sahih olmaz. Gerçi Ashabi fîl maksadlarına müveffak olsalardı, bu ülfet kalmıyacaktı, ve onların o suretle def'ü helâk, edilmeleri gerek sâir Arab kabâili ve gerek etraftaki Mülûk nazarında hurmet ve haysiyyetlerini artırarak kendilerine daha ziyade ısınmalarına ve ülfetlerini artırmalarına başlıca bir sebeb olmuş olmak itibariyle bunu o vak'anın fâide ve semerelerinden başlıca birisi saymak ve bu cihetle lâmı ta'lîlden ziyade başlıca bir akıbet için mülâhaza etmek doğru olabilirse de bunu fîl vak'asının yegâne ılleti ve hikmeti imiş gibi mülâhaza etmek doğru değildir. Onun için bunu fîl vak'asının ne bir ılleti hariciyyesi ne de bir ılleti gâiyyesi, ya'ni sırf onun neticesi olan bir hikmeti müterettibesi olarak değil, onunla da bir münasebeti

bulunmakla beraber Allah tealânın bil'ahere dînini izhar etmek üzere Beyt dolayısiyle Kureyşe daha evvelden nasîb edip bu Sûrede beyan buyurmuş olduğu ayrıca bir in'amı olan bir iylâf ve ülfet olarak mülâhaza etmek lâzımdır. Bu ise « لايلاف » deki lâmın ta'lîl için olmakla beraber yukarki Sûre mazmununa değil, ancak ilerideki « فَلْيَعْبُدُوا » emrine müteallık olmasiyle mümkindir. « فا » nın maba'di makablinde âmil olamıyacağına dair meşhûr bir nahiv kaıdesi var ise de «

﴿وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ، ﴿وَاِيَّاىَ فَاتَّقُونِ﴾ » gibi

emsali vechile buradaki « فا » nın da ona mani' olacak kabîlden olmadığı beyan olunmuş ve bahusus

Nahiv eimmesinden İmam Halil ve Sibeveyh bu « لام » ın « فَلْيَعْبُدُوا » ya müteallık olduğunu beyan ve tasrîh etmişler, Keşşaf gibi

Sh:»6155

lisan muhakkıkları da bunu ıhtiyar eylemişlerdir. Bu tealluk doğrudan doğru olmasa bile ızmar ve tefsir suretiyle sahih olacağında hiç tereddüde mahal yoktur. Bu sebbelere binaen biz de mealde bu vechi açık olarak tercih ve ihtiyar eyledik. Hıtab da Resulullaha olup Kureyşe emir, emri gaib olduğu için ma'nânın hasılı şu olmuş olur: Ya Muhammed! Rabbının Ashabi fîle o yaptığından maada Kureyş kabîlesine daha bir çok in'amı mahsusu olmuş ve olacaktır, bunlardan başlıca birisi onlarda veya onların lehine olan iylâf, ya'ni husule getirilen ve daha ziyade getirilmesi matlûb bulunan ülfet ve itilâftır ki fîl vak'asından sonra bilhassa ıhtara şayandır. Ondan dolayı herkesten evvel iyman ve ubudiyyet etmeleri lâzım gelirken etmiyen o

Kureyşe tebliğ eyle ki: onların husule getirilmiş ve getirilecek ülfet ve itilâfı için, 2. ﴿اِيلَافِهِمْ﴾ -

evvelki iylâf yâhud ilâftan bedeli kül veya ba'zdır -ya'ni bilhassa o

﴿رِحْلَةَ الشِّتَاۤءِ وَالصَّيْفِ﴾ kış ve yaz rihletine iylâfları- kışın ve yazın göçe, sefere ülfet ettirildikleri veya daha ziyade ettirilmeleri için, yâhud kış ve yaz seferde vardıkları yerlerde ülfet ve ünsiyyete mazher edilmeleri için, yâhud kış ve yaz seferi hakkında etraf ile ülfetleşerek anlaşıp andlaşmaları, ahidleşmeleri için.

RIHLET: ma'lûm ki göç, sefer demektir, iylâf ifalden olduğuna göre rıhlet onun mef'uli bihi, müfa'aleden olduğuna göre de «cârr» ın hazfiyle « لِرِحْلَة » takdirinde mef'uli lehiddir. İşbu kış ve yaz İbni Abbastan rivayet edildiği üzere Kureyş ticaret için kışın Yemene, yazın da Şam tarafına Busraya sefer ederlerdi, kezâlik gerek ticaret ve gerek sâir maksadla yazın sayfiyye olarak Taife göçerler, kışın da Mekkeye göçerlerdi. Nakkaş tefsirinde dört rıhletleri olduğu zikr olunmuş, İbni Atıyye bu kavlin merdud olduğunu söylemiş ise de Bahirde der ki: redd olunması muvafık değildir, çünkü: Ashabi iylâf dört birader idi ki bunlar Abdi Menaf oğullarıdır: Hâşim: Şam meliki ile

Sh:»6156

itilâf ederdi, ondan atlar almış, onunla Şam ticaretine emniyyet bulmuştu. Abdi Şems Habeşe, Muttalib Yemene, Nevfel de Farise itilâf ederdi, bunlara «müttercirîn» denilirdi. Sair Kureyş tüccarları bu dört kardeşin atlariyle ticarete giderler, ondan dolayı onlara da tearruz olunmazdı. Ezherî «El'îlâf

شِبْهُ الْاِجَارَةِ بِالْخِفَارَةِ = ya'ni hufare denilen yasakcılıkla kuruyuşa benzer» demiştir.

Böyle olunca bu dört biraderin hufaretinde (himayesinde) olarak tüccarın bulunduğu bu dört mevkı' ı'tibariyle Kureyşin dört rıhleti olmak « رِحْلَةَ الشِّتَاۤءِ وَالصَّيْفِ » diye ifade olunan iki rıhlete münafî de şâmil olabilir. Netekim şâir bu dört kardeşi medh ettiği şu beyitlerle bu ma'nayı anlatmıştır:

يا ايها الرجل المحول رحله هلا نزلت بآل عبد مناف

الآخذون العهد من آفاقها و الراحلون لرحلة الايلاف

و الرائشون و ليس يوجدرائش والقاءلون هلم للاضياف

و الخالطون غنيهم لفقيرهم حتى يصير فقيرهم كالكاف

Bahrin sözü burada bitti. Yukarıda kayd ettiğimiz vechile Kamusta da tenzildeki «iylâf» ın ahd ve « شِبْهُ اْلاِجَازَةِ بِالْخُفَارَةِ » ma'nası beyan edildikten ve bu ahdi ilk alan Hâşim olduğu

zikredildikten sonra Sûrenin meali şöyle îzah edilmiştir: Kureyş, Haremi şerifin sükkânı idiler, etraflarında halk vurulup çarpılırken onlar erzaklarının celbinde ve yazın, kışın seferlerinde emniyyetle gidip geliyorlardı. Bir arızaya uğradıkları zaman biz Allahın ehli haremiyiz diyorlar ve bundan dolayı kendilerine kimse tearruz etmiyordu, Haşım Şama iylaf ediyordu, Abdişems Habeşe, Muttalib Yemene, Nevfel Farise, sair Kureyş tüccari de bu

Sh:»6157

kardeşlerin tutamaklariyle bu şehirlere gidip geliyorlar ve o sayede onlara da te'arruz olunmıyordu, bu dört biraderden her biri kendi seferi nahiyesinin Melikinden bir ahd-ü eman vesikası almıştı اهـ. Kamus tercemesi Okyanusun bunu iyzahında da mezkûr olduğu üzere Kureyş halkı ötedenberi ehli ticaret ise de ticaretleri hemen hemen Mekke ve etrafına munhasır gibiydi. İbtida Hâşim ibni Abdi Menâf Şam Melikinden ahd-ü eman almıştı. Bir def'a Hâşim Şam tarafına azimet edip vasıl oldukta şeref-ü şanı, Şamda hukümran olan Kaysarın mesmuu olup huzuruna da'vet ve riayet eylemişti. Hâşim bu vesiyle ile münasebet getirip Kureyş tüccarının ba'zı Yemen ve Hicaz emtiasiyle Şam ülkesine emn-ü selâmetle gidip gelmeleri için ahd-ü emanı mutazammın bir ruhsatnâme istemiş o da matlûbu üzere resmî bir vesika vermiş olmakla ondan sonra Kureyş tüccarı Şam tarafına ülfet ettirilir olmuştu, bunu gören biraderleri de zikr olunduğu üzere Habeşten, Yemenden, İrandan böyle birer ahd almışlardı ki bunlar birer «kapitülasyon» demek olur, bu suretle Kureyş kabîlesi yaz kış sefrelerinde bu dört biraderin hufaret denilen delâlet ve himayesi namı altında emniyyet ile gidip geliyorlardı.

Bu iyzahlardan da anlaşılıyor ki iylâf ta'biri iki haysiyyetle iki ma'na ifade etmiş oluyor. Birisi uyuşup anlaşarak bir ahd-ü i'tilâf akdetmek ki bu ma'nada müfaale babından olan iylâf ve ilâf sarih, birisi de diğerini alıştıracak vechile hufare denilen delâlet ve himâye suretiyle koruyarak ülfete sevk etmektirki bunda da if'al babından olan iylâf sarihtir. Bu Sûrede bu kelimenin bedel tarikıyle iki def'a zikredilmesinden de her birinin bir ma'naya işaret olması muhtemil olduğu gibi İbni Âmir kıra'etide birincinin ilâf, ikincinin iylâf olmasında sarihtir. Bu i'tibar ile de mealde iylâf lâfzının bu iki ma'naya şamil olmak üzere aynen muhafazası lüzumu tebeyyün

Sh:»6158

eder. Bütün bu ma'nalarda « رِحْلَةَ الشِّتَآءِ وَالصَّيْفِ » de ticaret seferi ma'nâsı esas olmuş

oluyor. Maamafih bu iylâf Kureyşe aid olmakla beraber seferin de mutlâka onlara aid olması lâzım gelmez. Bu hufâret suretiyle Kureyş başkalarını da sefer ve rıhlete iylâf etmiş olmak muhtemildir, bundan başka Fahri Râzînin ikinci bir kavl olarak zikrettiği vechile bu kış ve yaz rıhletinden murad sair halkın hac ve umre için Mekkeye sefer ve rıhletleri olmak, Kureyşin bu rıhlete iylâfından murad da emniyyet ve asayişi te'min ile âfâkıy halkı ona ısındıracak vechile rağbetin tezyidine hidmet etmek olabilir. Nazmın buna da ihtimali vardır, Fakat meşhur olan evvelkisidir.

Geçen tafsîlâttan da anlaşıldığı vechile Kureyşin bu rıhletlere ülfeti fîl vak'asından sonra başlamış değildir, Çünkü Hâşim ve biraderlerinin fîl vak'asından evvel, bu vak'anın ise hayli sonra Abdülmuttalib zamanında olduğu ma'lûmdur. Şu kadarki Ashabı fîl maksadlarına muvaffak olup da Kâ'beyi hedm etselerdi

Kureyşin bu ehemmiyyeti ve bütün bu iylâf ve i'tilâf menfeatları fevt olacağı muhakkak olduğundan vak'anın bunları te'yid ve takviye etmiş olduğu da şübhesizdir. İki Sûre arasında asıl vechi münasebet de budur.

Şunu da nazarı i'tibara almak ıktiza ederki: mef'uli leh mutlâka husulî olmak lâzım gelmez. Illeti gaiyye, fâidei müterettibe kabîlinden binnetice husule getirilmek üzere tahsîlî de olur. Meselâ sevdiği için söyledi,

denildiği gibi, sevdirmek için söyledi de denilebilir. Onun için « لِايلَافِ قُرَيْشٍ » Kureyşin o

zamana kadar husule gelmiş bulunan iylâfı için demek olabileceği gibi o zamana kadar henüz tamamiyle husule gelmeyip daha ziyade ileride husulü muradı ilâhî olan ve yalnız Mekke ve Arabistan havalîsine değil, bütün cihana karşı ülfet ve i'tilaf ile yüksek bir medeniyyet emn-ü âsayişi teahhüd edecek mütekâmil bir iylâf ve te'lif dahi olurki bu da sade adî

Sh:»6159

ufak tefek ticaret işleriyle değil, Beyti şerifin ve risaleti Muhammediyyenin ve dîni tevhîdin kadrini hakkiyle bilerek ve hakikaten Beledi Emînin ve Haremi şerifin ehli olacak ahlak ve etvara sahib olarak ve Ashabı fîl gibi zuhuru melhuz mütecaviz düşmanlara karşı mücahede ve Allaha kulluk için birleşerek «

اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ

بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ » mazmunu ile hareket etmek

üzere yaz ve kış her mevsim için ıktizasına göre seferberlik edebilecek vechile bir iylâf ve ülfet hasıl etmekle, ya'ni dîni islâma sarılmakla olacaktır. Onun için burada bâlâda iyzah olunduğu üzere husule gelmiş bulunan iylâfın ve ticaretin de şükrü lâzım gelen bir ni'meti Rabbaniyye olduğuna işaretle beraber asıl ileride husulü matlûb olan yüksek iylâf ve i'tilâfın mebnası bulunan tevhidi ıbadet ve ubudiyyete sevk için iylâf ni'meti bilhassa ihtimam ifade etmek üzere takdim olunmuştur. Binaenaleyh sahib Keşşafın beyan ettiği vechile ma'nâ şu olur: Allah tealânın ta'dada gelmez sair ni'metlerini hisab edemeseler, düşünmeseler bile Kureyş hiç olmazsa sırf bu iylâf ni'meti için 3.

﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَاالْبَيْتِ﴾ bundan böyle bu Beytin Rabbine ıbadet ve ubudiyyet

etsinler -Ya'ni da'veti Muhammediyye üzerine serkeşlik etmeyip hakkı tanısınlar, şirk-ü ısyandan vaz geçsinler de Ashabı fîlin ta'arruzundan muhafaza buyurulmuş Beyti atîk olan şu Kâ'benin şerik ve nazirden münezzeh bir Rabbine ıbadet etsinler, yalnız onu ma'bud tanıyıp onun emri mucebince ıbadet ve ubudiyyetle kulluk yapsınlar, o Beytin ehli olacak Rabbenî ahlak ile tehalluk ederek ona hidmet için iycab

eden vazifeyi yapmak üzere kış yaz her türlü mücahede ile yüksek iylâfa hazırlansınlar. 4. ﴿اَلَّذٖى﴾

-Rabbın sıfatıdır, ya'ni bu beytin o Rabbı ki ﴿اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ﴾

Sh:»6160

onları, o Kureyşi büyük bir açlıktan doyurdu- cû'un ve havfın tenvinleri tefhıym ve tehvil içindir. Bu açlık ve

doyum hakkında üç kavil vardır. Birisi: İbrahim aleyhisselâmın «

رَبَّنَا اِنّٖى اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتٖى بِوَادٍ غَيْرِ ذٖى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ

الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقٖيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوٖى

اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ » duâsına işaret olmasıdır ki Beyti muharremin yanında

Mekke ziraatsız bir vâdî olduğu halde Hazreti İbrahimin duâsı ve Kâ'benin hurmeti sayesinde İbrahim

zürriyyetinden İsmail ve evlâdının ve onlardan olan Kureyşin « وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ»

mısdakınca semerattan merzuk olarak yaşıyabilmesidir. İkincisi de yine bu duâ semeresi ve Beytin bereketi olarak Kureyşin beyan olunduğu üzere yaz ve kış ticâret seferlerine iylâfı vasıtasıyle o muhîtte tabi'î olması lâzım gelen açlıktan korunmuş olmalarıdırki burada en zâhir olan budur. Üçüncüsü de Yusüf seneleri gibi süren şiddetli kahta işaret olunduğu dahi söylemişlerdir ki cîfeleri ve kemikleri bile yemişler ve Hazreti Peygamberin duâsı berekâtiyle kurtulmuşlardı da Kureyş kâfirleri yine iymana gelmemişlerdi. Sûrei A'rafta «

وَمَآ اَرْسَلْنَا فٖى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِىٍّ اِلَّآ اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَاْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ » âyetinde ve daha ba'zı yerlerde buna dair söz geçmişti, bak.

﴿وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ﴾ Ve müdhiş bir korkudan emîn buyurdu- ki bu da Ashabi fîlin def' edilmiş olan korkusudur. Bununla beraber «

اَوَ لَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ

» buyurulduğu üzere etraflarından halk vahşet ve şakavet içinde vurulup çarpılıp dururken Kureyş Beytin civarında haremi âmin, beledi emîn olan Mekke ve havalisinde emniyyet buldukları gibi Ehli harem seferlerinde de iylâf ile korkudan emîn olarak gidip geliyorlardı, halbuki o Beytin o haremin ehli olabilmek için bütün cihana karşı o etrafın cehalet ve şakavetini ıslah ve emniyyet-ü âsayişini te'sis ve ihtiyac içinde kıvranan fukara ve mesakîne gereği vechile yardım etmek ve Allahın birliğini bilerek onun yolunda ve onun ahkâmını icra uğrunda mücahede ederek ona lâyık kul olmak,

Sh:»6161

hasılı hak ve tevhid dîni olan islâma kemali iyman ve sıdk-u sadakatle sarılarak Vel'asri Sûresinde icmal olunan esas üzere çalışmak lâzımdır.

Görülüyor ki Elemtere Sûresine merbut gibi görünen bu Sûre buradan yukarıki Sûrelere de ircaı nazar ettirerek ta Vettini Sûresindeki « وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمٖينِ» âyetini hatırlatmıştır, orada « فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدّٖينِ» buyurulduğu gibi buraya kadar dîni kayyimenin esasları hulâsa edildikten sonra burada da « اَرَاَيْتَ الَّذٖى يُكَذِّبُ بِالدّٖينِ» diye Mâun Sûresi başlıyacaktır.

MÂ'ÛN

١٠٧ سُورَةُ الْمَاعُونِ

Bu Mâun Sûresine « اَرَاَيْتَ » Sûresi, « دينِ » Sûresi dahi denilir, cumhur kavlinde Mekkîdir. Dürri mensûrda mezkûr olduğu üzere İbni Abbastan ve İbni Zübeyrden de İbni Merdûye öyle tahric eylemiştir. Lâkin Bahirde İbni Abbas ve Katâde kavlinde medenî olduğu söylenmiş, Dahhâkten de böyle nakl edilmiştir. Âlûsînin nakline göre müfessir Hibetullahı darîr «yarısı Mekkede As İbni Vâil, yarısı da Medînede Münafık Abdullah İbni Übeyy sebebiyle nâzil oldu» diye de bir kavil söylemiştir. Mâun, zekât ma'nasına da geldiğine ve zekât Medînede farz kılınmış olduğuna göre bu Sûrenin temamen veya kısmen Medenî olması dahi melhuz ise de Mekkî Sûrelerde de mutlak zekâta dair âyetlerin bulunduğu ve Mekkede zekât tafsîlen farz kılınmamış ise de icmalen tergîb ve teşvîk yapılmış olduğu inkâr olunamıyacağı, kezâlik Münafıklar Medînede olmuş olmakla beraber Mekkede henüz islâmın intişar etmemiş bulunduğu azlık içinde de riya ve nifak yapanların bulunabilmesi dahi müsteb'ad olmıyacağı cihetle cümhûrun dediği gibi meşhûru üzere Sûrenin temamen Mekkî olması elbette daha doğrudur.

Âyetleri - Irakîde yedi, bakîsinde altıdır, Fark « لِلْمُصَلّينَ » dedir.

Fasılası - ن • م harfleridir.

Sh:»6163

Bundan evvel de işaret olunduğu üzere Fîl Sûresiyle, Kureyş Sûresinin âhiri Vettîni Sûresinde « وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمينِ » âyetindeki emniyyeti bir iyzah ve ıhtar olduğu gibi dînin ve ibadetin ruh ve ehemmiyyetini tanıtmak üzere dinsizlerle mürâîlerin, Münafıkların huylarını birer numune ile göstererek hulâsa eden bir Sûre dahi Kureyş Sûresindeki « فَلْيَعْبُدُوا » emrini tanımıyanların ba's-ü cezaya inanmıyanların halinden tutarak evvelki Sûreleri de düşündürmek üzere ta Vettîni Sûresindeki « فَمَا يُكَذّبُكَ بَعْدُ بِالدّينِ » âyetini ıhtar eyliyen bir âyet ile başlamıştır ki bu ıhtarın hasılı: bak! Dîni tekzib edenler insanın yaratıldığı «ahseni takvîm» den ne kadar aşağı düşüyorlar? Gör anla da dînin ve ruh ve kıymetini bil demek olur.

MÂUN - Lügat ve tafsirlerin beyanına göre zekâta, atıyye ve ihsana ve az, çok menfeati bulunan her hangi bir şey'e, ve konu komşu arasında âriyet olarak verilip alınmak şanından olan, çanak çömlek, kap kacak, sufra, balta kürek ve daha böyle ev metaı ve alât ve edevâta dair yardımlık şeylere ve kimseden kıskanılmaz olan mübtezel şeylere ıtlak olunur şümûllü bir kelimedir. Bunun aslında, iştikakında ıhtilâf edilmiş, Kutrub gibi ba'zıları az bir şey' ma'nasına « معن » den fâ'ul vezninde olduğunu söylemiştir ki «ma'n» «mâlehu ma'netün» denilirki onun birazcık bile bir şeyi yok, demektir. Bu bizim türkçemizde onun bir kıymığı bile yok, yâhud bir zırnığı bile yok ta'birimize benzer, bu surette mîmi, aslîdir, Kamusta bu esas üzere almıştır. Ba'zıları da aslı iane ve yardım demek olan «me'unet» dir. Elif «ha» dan ıvazdır demişler, bu surette mîm, zâiddir, aslı mekrüm gibi mef'ul vezninde iken elifin de ziyadesiyle «ma'ful» veznini almıştır. Diğer ba'zıları da iane ma'nasına avn den ismi mef'ul olup aslı ma'vun iken aynülfi'li fâülfi'li yerine geçirilerek mev'un yapılıp vav, elife kalb olunarak mâun denilmiş olduğuna kail olmuşlardır. Şu halde bu üç veche göre

Sh:»6164

mâ'un esasında azçok menfeati olan bir cıymık şey, yâhud yardım veya yardımlık demek gibi olarak zikolunan ma'nalarda kullanılmıştır. Bu Sûrede Hazreti Alîden, ve oğlu Muhammed ibin Hanefiyyeden, ve İbni Abbastan ve İbni Ömerden ve Zeyd ibni Eslemden ve Dahhâk ve Ikrimeden rivayeten zekât ma'nasına tefsir edilmiş, Ra'înin şu beytinde de bu ma'naya kullanılmıştır:

عرب نرى لله من اموالنا حق الزكاة هنزلا تنزيلا

قوم على الاسلام لما يمنعوا ما عونهم و يضيعون التهليلا

Diğer bir çokları da İbni Mes'uddan, çanak çömlek gibi nâsın âriyet alıp verir olduğu kıskanılmaz, cüz'î şey ma'nasiyle tefsir eylemişlerdir. Sûrenin ismi de olmak hasebiyle aynen muhafaza etmek daha muvafık olursa da biraz bir mefhum anlaşılabilmek için mealde yardımlık diye terceme ederek iki ma'naya da işaret eylemeği daha fâideli gördük.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَرَاَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِۜ ﴿٢﴾ فَذٰلِكَ الَّذِى يَدُعُّ

الْيَتِيمَۙ ﴿٣﴾ وَلَايَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۜ ﴿٤﴾ فَوَيْلٌ

لِلْمُصَلّٖينَۙ ﴿٥﴾ اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَۙ ﴿٦﴾ اَلَّذِينَ

هُمْ يُرَاۤؤُنَۙ ﴿٧﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Gördün mü o dîni tekzib edeni? 1 O dur ki işte iter yetîmi 2 Ve kayırmaz doyurmak üzere miskîni 3 Fakat veyl o namaz kılanlara ki 4 Namazlarından yanılmaktadırlar 5 Onlar ki müraîlik ederler 6 Ve yardımlığı sakınır (zekâtı vermezler) 7

Sh:»6165

1. ﴿اَرَاَيْتَ﴾ gördün mü? - Hıtab yine Resulullaha ve dolayısiyle umumen hıtaba kabiliyyeti olanların her birinedir. İstifham, teaccüb suretiyle ıhzar içindir. Âlemde açlık ve tokluk, ve havf-ü emniyyet gibi yekdiğerini ta'kıb etmekte olan acı ve tatlı halleri görüp duran ve iylâf ve itilâf ile teavün ve cemiyyet içinde yaşamak ihtiyacında bulunan insanlar içinde Hak tealânın ceza ve mükâfatını inkâr edenlerin, dîne inanmıyanların bulunması teaccüb edilecek bir şey olduğuna tenbih ederek onların haleti ruhiyyeleriyle hüviyyetlerini tanıtmak ve öylelerin huylarındaki düşgünlüklerden mü'minleri sakındırmak için nazarı dikkati celbdir. Ya'ni ya Muhammed! Kureyş içinde küfr edenlerin neler yaptıklarını görerek anladın, tanıdın a:

﴿الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِۜ﴾ o dîni tekzib edeni-

Burada da dîn en mutlak, ve en esaslı mefhumu olan ceza manâsınadır. (Vettîni ye, bak) ya'ni insanların yaptıkları iyilik veya kötülük mukabilinde Hak tealânın iyiliğe güzel sevab ile mükâfat ve kötülüğe kötü ıtab ile mücazat edeceğini, ta'biri âharle herkesin bir gün olup da «

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۜ وَمَنْ يَعمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

» mısdakınca ettiklerini bulmaları Allah tealânın inanılması, inkıyad ve teslim olunup mucebince amel edilmesi lâzım gelen muhakkak bir hukmü, bir Hak dîni olduğunu tasdîk etmeyip de dînin aslı yoktur, o yalandır der, cezaya inanmaz olan kimseyi gördün a... Mukatilden bunun Âs İbni vâili Sehmî hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiş ki Kıyameti inkâr eder çirkin işler yaparmış.

Süddîden Velîd İbni Mugîre hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiş, Maverdî de Ebu Cehil hakkında nâzil

olduğuna nakl eylemiş, Ve Rivayet olunmuştur ki: Ebu Cehil bir yetîmin vasîsi bulunuyordu. Bir gün o yetim çırıl çıplak ona gelmiş, kendi malından bir şey istemişti.

Sh:»6166

Ebu Cehil onu itivermiş ve aldırmamış idi. Kureyşin ekâbiri de çocuğa Muhammede git de sana şefaat ediversin demişler, istihzâ etmek istemişler, yetîm onların maksadlarını bilmediği için Resulullaha gelip iltimas etmesini istemişti. Aleyhissalâtü vesselâm hiç bir muhtacı redd etmek âdeti olmadığı için kalkmış, onunla beraber Ebu Cehlin yanına gitmişti, Ebu Cehil buyurun diyip merhaba etmiş, ve yetîmin malını vermişti. Kureyş bunun üzerine Ebu Cehle serzeniş etmişler, sen de sapıttın Muhammed gibi Sâbîleştin demişler, hayır demiş: sapıtmadım ve lâkin onun sağında solunda birer harbe gördüm vermezsem vuracak diye korktum. İbni Abbastan bir rivayette de hem bahîl hem müraî bir münafık hakkında nâzil oldu denilmiştir. Demek ki bu Sûre bunların birisi veya hepsi sebebiyle nâzil olmuştur, fakat hukmü onlara mahsus değil, öylelerin hepsine şâmildir.

2. ﴿فَذٰلِكَ الَّذٖى﴾ - Fa, sebebiyye veya şartı mahzufun cevabı olarak maba'dinin makabline terettübünü ifade eder. « ذلك » mebteda, « الذى » mevsulü haberdir. Müsnedin ma'rife olması da kasr ifade eder. Ya'ni gördünse bilirsin â, görmedinse de bil: işte cezaya inanmadığından dolayı öyle dinsiz iymansız olan kimselerdir ki ﴿يَدُعُّ الْيَتٖيمَ﴾ yetîmi iter, öksüzü zaıyf gördüğü ve Allahdan korkmadığı için insaf ve merhamet etmiyerek kakar kakıştırır, kahr-u hakaretle koğar azarlar. 3. ﴿وَلَايَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكٖينِ﴾ ve miskîn; bîçare yoksulun yiyeceğine dair teşvîk ve tergîbde bulunmaz. -Kendisi doyurmadığı gibi gerek kendi te'allükatından ve gerek sair vakt-ü hâli müsaid olanlardan sair kimselerin bakıp gözetmesi, it'am etmesi için de kayırmaz, bir yardımda, tavsiyede, teşvîkte bulunmaz, biçarelerin halini düşünmez, fukaraya bakılmasına taraftar olmaz.

Sh:»6167

Burada ta'amdan murad itam olduğu için it'âmülmiskîn demek daha zâhir olacak iken ta'am denilmesi nüktelidir. Bunda aç olan bir miskînin kudreti olanlar tarafından verilecek ta'ama milki imiş gibi diyaneten bir hakkı te'alluk ettiğine işaret vardırki « وَفٖى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ » âyetinin mantukudur. Bu suretle istihkakın şiddetine tenbih ve başa kakmaktan nehy edilmiş demektir. Ya'ni öyle bir biçareyi doyuran kimse onun kendi hakkı olan bir taamı vermiş, borcunu ödemiş gibidir. « يَدُعُّ وَلَا يَحُضِّ » fi'illeri istimrar ifade eder muzari' olmak hasebiyle bu âyetlerin yukarıya rabtından çıkan ma'nanın hasılı şu olur: cemiyyet halinde iylaf ve i'tilâf içinde yaşamak ihtiyacında bulunan ve Allahın inayetiyle açlıktan kurtulmuş ve korkudan emniyyete irdirilmiş olan insanların Allaha ibadet ve kulluk etmeleri ve bu kulluğu yapmak için de öksüzlere, kimsesizlere bakmak, açlara biçarelere yemek yedirip derman aramak için yardımlaşmaları Hak dîninin iycabı olan bir vazîfeleri olduğu ve güçleri yeterken bunu yapmıyanların Allah yanında cezaya çarpılacakları muhakkak iken bunun zıddına yetimî itip kakarak hakkını yemek ve yanı başındaki yoksul biçarenin en mübrem ihtiyacı olan yiyeceği hakkında bir delâlet ve teşvîkte bile bulunmıyacak kadar hamiyyetsizlik, merhametsizlik etmek insanlık hısabına ta'accüb ve teessüf olunmak lâzım gelen pek acı bir züll, bir düşgünlük olmakla beraber böyle yetîmi kakmak ve fukaraya bakmamak gibi insafsızlıklar dîne yalan diyen kimselerin yapa geldikleri âdeti, huyu demektir. Her ne kadar bir insanın dîne inanmaması te'accüb edilecek birşey olsa da inanmadıktan sonra o fena huylar ona tabi'î gibi olacağı cihetle pek te'accüb edilmez, asıl teaccüb edilecek cihet dindar görünenlerin

bedenen ve malen vezîfe ve ibadetlerinden gafleti ve müra'îlik edip de cüz'î bir yardımdan sakınacak derece behîllik etmeleridir: onun için buyuruluyorki

Sh:»6168

3. ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلّ۪ينَۙ﴾ fakat veyl o musallîlere -ya'ni vay hallerine, yazık olsun o Cehennemin

veyl denilen ve kan irin akan deresine düşecek namaz kılanlara, daha doğrusu namaz kılıyor mü'min

görünenlere 5. ﴿اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَۙ﴾ ki onlar namazlarından sehv

etmişlerdir, yanılmışlardır- dînin direği ve kulların cemiyyeti kâlb ile huzuri hakka durarak bir yükselişi, likaullaha bir nevi' visali demek olan ve binaenaleyh onun zikriyle avn-ü ınayetinden ferden ve cemaaten meded ve hidayet alarak onun rızasına doğru yoldan tekarrüb etmek üzere emrine göre kulluk vazîfelerini ıhlâs ile yapmak için şevk-u intibah almak lâzım gelen namazlarından gaflet ile yanılmaktadırlar. Dikkate şayandır ki namazlarında sehiv değil, namazlarından sehiv ile müâhaze buyurulmuştur. Çünkü ba'zan namaz içinde sehv etmek, yanılmak hasbelbeşeriyye ictinabı kabil olmıyan avarızdandır. Ondan dolayı Atâ İbni Dînardan merviy olduğu üzere denilmişti ki hamd olsun Allaha namazdan sehv ile müahaze etmemiş, «fîsalâtihim sâhûn» buyurmamış « عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَۙ » buyurmuştur. Namazdan sehv etmenin ma'nasında da müfessirînin bir hayli tafsîlleri vardır: Başlıca namazın ehemmiyyetinden gaflet edip onu gereği gibi ciddî bir vazîfe olarak yapmamaktır ki kılınıp kılınmadığına aldırmamak, vaktına dikkat etmemek, geçip geçmediğine mübalât etmeyip vaktından te'hır eylemek, terkinden müteessir olmamak, kıldığı vakıt da Allah için halis niyyet ile kılmayıp dünyevî bir takım maksadlar, garazlar için münafıkane bir surette kılmak, açıkta el yanında kılarsa gizlide kılmamak, kıldıklarını da hakkın huzurunda hayatın ruhanî ve cismanî bütün tehavvülâtını temessül ettirecek bir teabbüd ve ta'zim olarak değil de Hazreti Mevlânânın dediği gibi «ser bezemîn düm beheva» yâhud Türkçe bir ta'birde söylendiği

Sh:»6169

gibi «iki yatış bir kıntış bakış» tan ıbaret bir gösteriş veya bir eğlenti halinde yapmak suretine şâmil olur, söz musallî denilenlerde olduğu için büsbütün terk bu mevzu'dan haric olmak gerektir. Bu babda İbni Cerîr rivayet ettiği iki haberle de istidlâl eylemiştir. Birisi Sa'd İbni Ebî Vakkas radiyallahü anhten: demiştir ki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine « اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ » den sordum. Onlar namazı vaktından te'hîr edenlerdir buyurdu. Birisi de: Ebî Bertezel'esemî radıyallahü anhten: demiştir ki: işbu « اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَۙ » âyeti nâzil olduğu zaman Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: Allahü ekber, bu sizin için her birinize bütün Dünya kadar atıyye verilmekten daha hayırlıdır. Onlar o kimselerdir ki namaz kılarsa namazının bir hayrı olacağını ummaz, terk ederse rabbinden korkmaz اهـ. Bunda siyak-u sibâka nazaran kıldıkları bir kaç vakıt namazdan dolayı mağrur olup yanılıp da dîn ondan ıbaret imiş gibi sair ıbadet ve ubudiyyet vazîfelerini yapmıyanlar da dahil olur. Zira bir çok kerreler geçtiği üzere dînin ruhu Allahın emrine ıhlâs ile ta'zîm ve bütün havl-ü kuvveti ve ceza ve mükâfatı ondan bilerek onun namına halkına şefakat esasında toplanır. Onun için Kur'anda iymandan sonra salih amellerin esası olmak üzere namaz ve zekât beraber zikr oluna gelmiştir. Böyle iken dindar geçinen bir takım kimseler vardır ki namaz kılar görünürler de sâde onunla bütün dînî vazîfelerini iyfa edivermişler gibi farz ederek yanılırlar, zekât gibi diğer vazîfelere ehemmiyyet vermez kaçınırlar, Allah için istemeği hoşlanırlar da Allah için cüz'î bir şey vermekten, Allahın kullarına yardım etmekten ve Allahın emirlerinin iyfası için lâzım gelen masraflara güçleri yettiği kadar iştirâk etmekten imtina' ederler. Halbuki böylelerle mescidler mamur olmaz. Çünkü Sûrei Tevbede «

اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ

الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ » buyurulduğu üzere mescidleri

ancak Allaha ve Âhıret gününe

Sh:»6170

iyman edip namazı dürüst kılan ve zekâtı veren ve Allahdan başkasından korkusu olmıyan kimseler ma'mur eder. Ve «

اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۤءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ »

buyurulduğu üzere namaz fahşâ ve münkerden nehy eder olduğu ve böyle Allahın zikri olan namaz en büyük vâız olmak lâzım geldiği halde onun nehy-ü tezkirinden fahşa ve münkerattan vaz geçmiyen, salâh ve ubudiyyet vazîfelerini düşünmiyen, Allah için yardım borçlarını vermekten bile sakınan kimseler de namazın ma'nasından, nehy-ü tezkîrinden gaflet ederek namazlarından sehv etmiş olurlar. Maamafih bu

âyetin mazmunu şu iki âyet ile de iyzah olunuyor: 6. ﴿اَلَّذِينَ هُمْ يُرَاۤؤُنَۙ﴾ onlarki müraîlik

ederler -gösteriş yaparlar, her ne amel yapsalar Allah için yapmazlar da halka gösteriş için ve herkesin

göreceği yerde yaparlar. 7. ﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ ve mâunu meni ederler -zekâtı vermezler, yâhud kimsenin esirgemiyeceği âriyet gibi cüz'î bir yardımlığı bile sakınır, kimseye bir damla birşey vermek istemezler, öyle hasis öyle nekes olurlar, böyle olanların zekât vermiyecekleri ise evleviyyetle anlaşılır.

İşte böyle namaz kılar dindar görünüp de namazlarından yanılan, müraîlik, gösterip yapıp da cüz'î bir yardımdan bile kaçınan kimselerin bu halleri dinsizin dîni tekzib etmesinden değil ise de yetîmi kakıştırmasından, fukaraya yardım etmemesinden daha ziyade şayanı te'accübdür, veyl onlara.

Görülüyorki Fîl Sûresinden sonra Kureyş Sûresi bu Mâ'un Sûresi ile tevzîh olunarak buradan veyl

kelimesi ile lâfzan ve « يَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ » ile de ma'nen Hümeze Sûresinin «

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ اَلَّذِى جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ

اَخْلَدَهُ » mazmununa bağlandıktan ve Sûrei Fîlde « اَلَمْ تَرَ » burada « اَرَاَيْتَ » hitablariyle Peygambere görmedinmi? Gördün a diye birer tenbihibelîğ

Sh:»6171

ile tenbih buyurulduktan sonra bunun arkasından Asr Sûresi gibi yukarıki bütün Sûrelerin hasılını üç âyetle zübdeliyen ve Kur'ânın en vecîz Sûresi ve bilhassa Vedduhâdan beri gelen Sûrelerin mazmunu üzerinde hepsinin tetimmesi olan Kevser Sûresiyle de şanı Muhammedî hülâsatülhülâsa olarak teblîğ ve tefhim edilecektir.

KEVSER

١٠٨ سُورَةُ الْكَوْثَرِ

Kur'ânda en kısa Sûre Sûrei Kevserdir. Bika'înin ve Şıhâbın tasrihleri vechile buna Sûrei Nahır dahi denilir, Keşşafta, Râzîde, Beyzâvîde, Ebüssü'udda ve daha bir çoklarında hep Mekkiyye demişlerdir. Ebu Hayyan meşhurda ve cumhur kavlinde Mekkî, Hasen ve Ikrime ve Katâde kavlinde Medenî, demiştir. Buharî şerhı Aynîde «Sûrei Kevser Indelcumhur Mekkîdir, Katâde ve Hasen ve Ikrime Medenî dedi de denilmiştir, bu ıhtilâfın sebebi ise sebebi nüzulündeki ıhtilâftır. İbni Abbastan: Âs ibni vâilde nâzil olmuştur. Çünkü Hazreti Peygamberin hakkında ebter demişti. Ukbe ibni ebî ma'yette denilmiş, Ikrimeden: Kureyşten bir cemaat hakkındadır, Ebu Cehil de denilmiş, Sûheylî, Ka'b ibni Eşref hakkında olduğunu da söylemiş ve bundan Sûrenin Medenî olması lâzım gelir demiş, halbuki bu cayi te'emmüldür» der. Beyzavî haşiyesinde Şıhâb derki: Mekkî veya Medenî olduğunda «Erravzulünüf» de bir ıhtilâf nakletmiştir ki sebebi nüzulünde nakl ettiği akval üzerine mebniy bir ıhtilâftır: Ebu cehil « اِنَّ مُحَمَّدًا اَبْتَرُ » dediği zaman nâzil oldu denilmiş, onu Âs ibni Vâil söyledi de denilmiş buna nazaran mekkîdir, meşhûr da budur, onu Kâ'b İbni Eşref söyledi de nâzil oldu dahi denilmiş, bir de Nebiyyi Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin oğlu Hazreti Kasım vefat ettiğinde Âs « اَصْبَحَ مُحَمَّدٌ اَبْتَرَ = Muhammed ebter oldu» demişti. Onun üzerine nâzil oldu denilmiş, bu ikisine nazaran da Medenîdir اهـ.

Fakat Şihâbın bu son fıkrasında açık bir yanlış vardır. Erravzul'ünüfte Süheylînin ifadesinde bu dördüncü fıkra yoktur. Hazreti Kasimin vefatı ve Âsın lakırdısı Medenî gösterilmek açık bir zühuldür. Bunların Mekkî olduğu ma'lûmdur. Gerçi Yehûdî Kâ'b ibni Eşref Medîneli ise de geleceği üzere lakırdısı Mekkede olmuştur. Aynînin « وَ فيهِ تَاَمَّلٌ » dediği de budur. Sonra Şihâb Neşirden şunu nakl eylemiştir: Müslim ve Ebu Davud ve Neseîde Enes ibni Mâlikten: demiştir ki: «Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, bir iğfa, ya'ni bir ımızganma halinde dalmıştı, derken tebessüm ederek başını kaldırdı, bana ânifen bir Sûre inzâl olundu buyurdu da okudu: « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ الخ » bitirdikten sonra da buyurdu ki bilir misiniz Kevser nedir? Allah ve Resulü a'lem dediler, buyurdu ki: bir nehirdir onu bana rabbim azze ve celle Cennette verdi, onda pek çok hayır «hayri kesîr» var, ümmetim Kıyamet günü ona vürud edecek, kapları yıldızlar sayısıncadır, derken içlerinden bir kul halecan ile çekilir atılır, yareb! O benim ümmetimdendir derim, buyurulur ki: bilmezsin senden sonra onlar neler ihdas ettiler?» Bu, sahih bir hadîstir. Besmelenin Sûre ile beraber nüzulüne ve Sûrenin Medenî oluduğuna delâlet eyler, halbuki bunu bilenler onun Mekkî olduğuna icma' etmişlerdirاهـ. Ya'ni Mekkî olması daha kuvvetlidir. Eimmei Hanefiyye ve Mâlikiyye bu hadîsi bildikleri halde daha kuvvetli delîllerden dolayı bu hadîs ile Besmelenin Sûreden cüz olmasına istidlâl etmedikleri gibi bunu bilen müfessirîn de bununla Sûrenin Medenî olmasına istidlâl eylememişler, Mekkî olduğunda ittifak etmişlerdir. Çünkü bu hadîsin tarıkleri müteaddid olmakla beraber hepsi Hazreti Enesten merviy olduğu için nihayet haberi vâhiddir, haberi vâhid ise müstefîz' meşhur ve mütevatir gibi daha kuvvetli bir rivayet ile

teâruz ettiği noktada istidlâlden sakıt olur, şu halde Mekkî olduğu meşhur iken hılâfına pek de sarih olmıyan haberi vâhidle istidlâl doğru olmamak lâzım gelir, icmaa karşı ise evleviyyetle öyledir. Ancak bu babda Neşrin söylediği icma', tesbit edilmiş değildir, bâlâda geçtiği üzere hılâf da merviydir. Ona binâen Şihâb şöyle demiştir: neşrin icmaa dair zikr ettiği, bâlâda işittiğin hılâftan dolayı sahih değildir, lâkin savab olan Medenî olmasıdır. Ba'zılarının bu babda bir te'lifi vardır. Onda bu Sûrenin iki kerre nâzil olduğunu tashih eylemiştir, ve o halde işkâl yokturاهـ. Lâkin icmâ' olmasa bile Mekkiyyetin meşhur olduğunu söylemiş olan Şıhâbın sonra bu istidlâl ile Medenî olmasına savab diye hükm etmesi doğru olamıyacağı gibi buna

savab dedikten sonra iki kerre nüzulün sıhhatı ile te'lifin işkâli kaldıracağını söylemesi de doğru olmaz.

Çünkü savabın hilâfı hata demek olur. Bununla beraber ona savab demekte Şıhab yalnız değildir. Süyutî

de İtkanda demiştirki: Sûrei kevser; savab olan medenî olmasıdır. Nevevînin Müslim şerhindeki tercihinden

dolayı ki, Müslim, Enesten tahric eylediği hadîste şöyle demiştir. «

بَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا » Resulullah

bizim aramızda bulunduğu bir sıra «

اِذْ اُغْفِىَ اِغْفَاءَةً فَرَفَعَ رَاْسَهُ مُتَبَسِّمًا فَقَالَ اُنْزِلَتْ عَلَىَّ اٰنِفًا

سُورَةٌ فَقَرَاَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

﴿حَتّٰى خَتَمَهَا الْحَدِيثَ﴾ اهـ. » Ma'lûm ki ımızganma gibi iğfa hali Resulullahın

vahıy hallerindendir. Bu hadîsin diğer rivayetlerinde « بَيْنَ أَظْهُرِنَا » kaydi yoktur. Burada ise bu

zikr olunmuştur. Medenî olmasına delil olan da bu kayıddır, yoksa Hazreti Enes, Medenî olduğundan dolayı

her rivayet ettiğinin Medenî olması ıktiza etmez. Çünkü hepsinde bizzat meşhudunu rivayet etmiş olmak

lâzım gelmez. Mi'rac ve saire gibi Mekkî vukuatta olduğu vechile mesmuunu rivayet etmiş olması da kâfidir ve çoktur. Netekim kevserin Cennette bir nehr olduğuna dair Buharînin, Tirmizînin ve İbni Cerîrin Enesten rivayet eyledikleri müte'addid hadîsler Mi'raca müteallıktır,

Sh:»6175

ezcümle Katâdenin Enesten rivayetlerinde nebiyyullah sallallâhü aleyhi vesellem Mi'raca çıkarıldığı vakıt Cennette ona mücevveh bir nehir arz olundu, yanındaki Melek eliyle vurdu ondan bir misk çıkardı, Muhammed o meleke bu ne? Dedi, bu sana Allahın verdiği Kevser dedi ve Sidrei müntehâ refi' olundu. İşte o zaman Peygamber azîm bir eser gördü, diğer birinde: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki: ben Semaya uruc ettirildiğim zaman bir nehre vardım, kenarları mücevveh inci kubbeleri idi, bu ne ya Cibrîl? Dedim, bu sana Rabbının verdiği kevserdir dedi ilh, diye tahric olunmuş ve bunlar daha diğer rivayetlerle te'yid edilmiştir. Mi'racın ise Mekke de olduğu ma'lûm bulunduğundan Hazreti Enes bunlarla meşhudunu değil, merfuan veya mürselen mesmuunu haber vermiştir, şu halde igfa hadîsi de diğer Mi'rac hadîslerindeki beynennevmi velyekaza gibi Mekkî olan vak'anın şöhretine veya Resulullahdan semaına

binaen rivayet olabilirdi. Ancan, « بَيْنَ أَظْهُرِنَا » kaydı bulunduğuna göre meşhudu rivayette zâhir

ve hazreti Enes, Medenî olduğu cihetle bu Sûrenin Medenî olduğuna delâlet eyler. Nevevî besmele hakkında bu hadîsi tercih etmiş olduğundan Süyutî bunu nazarı ı'tibara alarak savab olan Medenî olmasıdır diye meşhure karşı bunu tasvîbe kadar gîtmiş ise de meşhur olan Cumhur kavlini böyle bir haberi vâhidin ne kadar sahih olursa olsun bir tarikiyle tahtıe etmek savab olamaz. Olsa olsa bunu ikinci bir nüzul rivayeti saymak kabil olur. Gerçi ikinci bir nüzulün ma'na ve fâidesini inkâr edenler olmuş ise de yine İtkanda tafsîl olunduğu üzere Fatihada ve Ihlâsta söylendiği gibi vukuunu ve ba'zı ahkâm noktai nazarından fâidesini isbat edenler de vardır, Mücahid de bunlardandır. Burada da fâidesi kurban kesmek emrinin ve Bayram namazının tatbikatı ı'tibariyle mülâhaza olunabilir. Ve medenî olmasını terciha meyl edenler de bu cihetin bir te'siri vardır. Lâkin icma' ile olmasa bile

Sh:»6176

ekseriyyetle müfessirînin söyledikleri vechile bu Sûrenin mekkî olması hakkındaki meşhur kavli mercuh veya hattâ add etmek için sebeb yoktur. İbni Cerirîn tafsîl ettiği rivayetlerde Katade ve Ikrime ve Mücahidden dahi menkul olan mekkî olmasıdır. Ebu hayyanın ve ona tebean Âlûsînin bunları medenî kavlinde göstermeleri dahi sağlam değildir.

Nevevînin tercihi sözüne gelince; Müslim şerhinde Nevevî bu Sûrenin Medenî olmasını tercih etmiş değildir, bil'akis sebebi nüzul yalnız A's ibni Vâil dediklerini söylemekle mekkî olduğunu tercih eylemiş demektir, ancak Nevevî bu hadîs ile Şafiî kavlinde olduğu gibi Besmelenin Sûreden cüz olduğunu tercih etmek istemiştir. Çünkü bundan evvel Müslim onun hılâfını isbat eden hadîsleri tercihan rivayet etmiştir. Demek ki Hanefiyye ve Mâlikiyyenin dedikleri gibi bu hadîs daha kuvvetlileriyle muarız olduğundan dolayı ma'mulün bih değildir, Neşrin bunu bilenler hılâfına icma' etmiştir demesi de buna işarettir. Şu halde Nevevînin Besmele hakkındaki tercihinden Süyutînin bu Sûrede medeniyyeti tasvibe istidlâl etmesi doğru değildir. Çünkü Nevevî sebebi nüzul, A's ibni Vâil diye tasrih ediyor, sarahat karşısında delâlete ı'tibar olunmaz.

Sebebi nüzule gelince: bu babdaki rivayetler, kısmen bâlâda geçtiği üzere Hazreti Peygambere dîninden dolayı bugz eden bazı düşmanları tarafından «ebter» denilmiş olması sebebiyle bu Sûrenin nâzil olduğu esasında müttefıktır. Ancak söyliyen kimdir? Ve ne suretle söylenmiştir, bunun hakkında rivayetler muhteliftir, çokları İbni Abbastan, Saıyd İbni Cübeyrden, Mücahidden, Katadeden merviy olduğu üzere As ibni Vâilin söylediğini zikretmişler mücahidden A's ibni vâil «

اَنَا شَانِئُ مُحَمَّدٍ وَ مَنْ شَنَاَهُ النَّاسُ فَهُوَ اَبْتَرُ » ya'ni benim Muhammede

bugzum var, nâsın buğz ettiği de ebterdir, demişti; Katâdeden: A's ibni Vâil:

ben

Sh:»6177

Muhammedin şâniiyim, o ebterdir, arkası yoktur « لا عقب له » demiştir; ba'zıları da Ukbe ibni ebi

Ma'yet, Peygamber hakkında onun veledi yok o ebterdir, dedi, demişler, İbni Zeyd demişki: bir recül

«Muhammed ebterdir, zann ettiğiniz gibi onun akıbı (arkası) yoktur» diyordu, Allah tealâ «

اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ » buyurdu. Yine İbni Cerîrin Ikrimeden üç tarık ile rivayeti vechile

diğerleri de Kureyşten bir cemaat demişler.

1- Ikrimeden: «

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هٰٓؤُلَٓاءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا سَبِيلًا » âyetinde demiştir ki: Kâ'b ibni Eşref Mekkeye gelmişti, ehli Mekke ona bizmi

hayırlıyız yoksa şu kavminden münbetir sanevber mi (kopuk çammı)? Biz hüccacın ehliyiz ve «menharibüdün = ya'ni develerin, iri kurbanların, kesildiği yer» bizim yanımızdadır, dediler, Kâ'b ibni eşref

de siz hayırlısınız, dedi. Allah tealâ da onun hakkında bu âyeti ve Peygambere o lakırdıyı söyliyenler

hakkında da « اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ » i indirdi.

2- Yine Ikrimeden: Hazreti Peygambere vahiy gelince Kureyş « بَتَرَ مُحَمَّدٌ مِنَّا = Muhammed

bizden koptu» demişlerdi. « اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ » nâzil oldu, ya'ni sana kopuklukla atan

kendisi kopuktur.

3-Ikrimeden, İbni Abbastan: Kâ'b ibni Eşref Mekkeye geldiği vakıt ona vardılar da «biz ehli sıkayet ve sedânetiz, sen de ehli Medînenin seyyidisin, bizmi hayırlıyız yoksa şu kavminden münbetir sanevbermi? O kendisini bizden hayırlı zu'm ediyor, dediler, o da hayır siz hayırlısınız, dedi, bunun üzerine « اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ » nâzil oldu, ve yine onun üzerine « اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ » ilâ kavlihî « نَصِيرًا » inzal buyuruldu اهـ. Bunun Mekkede söylendiği sarih olmakla beraber ba'zıları Kâ'b ibni Eşrefin Medîneli olduğu mütaleasiyle bundan nüzulün Medeniyyetini istidlâl eylemişler demek olur. Bunlardan anlaşılan ebter

Sh:»6178

demekten maksatları tuttuğu işin, ya'ni nübüvvet da'vasının sonu gelmez, neticesi çıkmaz demek, yâhud kavminden ayrılmış, arkası yok zaıyf, hakîr demek olur. Âlûsînin nakline göre de: İbni Sa'd ve İbni asakir, Kelbî tarikıyle Ebî Salihten, o da İbni Abbastan şöyle tahric eylemişlerdir: Resulullahın ekber evlâdı Kasim, sonra Zeyneb, sonra Abdullah, sonra Ümmi Gülsûm, sonra Fâtıma, sonra Rukayye idi. Kasim aleyhisselâm Mekkede vefat etti ki evlâdından ilk ölen idi. Sonra da Abdullah aleyhisselâm vefat etti, bunun üzerine A's ibni vâili Sehmî, onun nesli kesildi o ebterdir dedi. Allah tealâ da « اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ » inzal buyurdu. İbni ebî Hâtimin ve İbni Cerîrin şemir ibni atıyyeden tahriclerinde de: Ukbe ibni ebî ma'yet, Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem hakkında onun akıbi kalmıyor o ebterdir, derdi, Allah tealâ da onun hakkında bunu indirdi: « اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ ». Taberânî ile İbni merdûye de ebi Eyyubdan şöyle tahric etmişlerdir: demiştir ki: Resulullahın oğlu İbrahim vefat ettiğinde müşrikler birbirlerine gittiler, bu sâbî bu gece ebter oldu, dediler, Allah tealâ da « اِنَّآ اَعْطَيْنَاكَ » Sûresini inzal buyurdu. Abd ibni Humeyd ve gayrisi de İbni Abbasın bu âyette o Ebu Cehildir (ya'ni onun hakkında nâzil oldu) dediğini rivayet etmişlerdir. İbni Abbastan rivayetin bu kadarında be'is yoktur. Lâkin Ebu Hayyanın ondan, İbrahim ibni Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem vefat ettiği zaman Ebu Cehil ashabına çıktı « بَتَرَ مُحَمَّدٌ » dedi. Allah tealâ da « اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ » inzal buyurdu, diye hikâye etmesi sahih olamaz, çünkü Ebu Cehlin helâki İbrahim aleyhisselâmın vefatından evvel olduğu muhakkaktır. Atâdan da Ebu Leheb hakkında nâzil olduğu menkuldur, cümhur A's ibni vâil hakkında nüzulü üzerindedir اهـ.

Sh:»6179

Bu rivayetlerden anlaşılan da kâfirler ebter demekle nesli kesik ma'nasını kasd etmişler, bununla da asıl tuttuğu işin, ya'ni nübüvvet da'vasının arkası gelmeyip akîm, güdük kalacağı ma'nasını murad ederek şematet ve izharı adavet eylemişlerdir. İşte sebebi nüzul rivayetleri içinde yalnız Hazreti İbrahimin vefatı üzerine söylenmesi rivayettir, diğerlerinin hepsi de Mekkî olduğunu gösterir, meşhur olan cümhur kavli de budur.

Âyetleri - Hılâfsız üçtür.

Fasılası - ر harfidir.

Bu Sûrei kerîme vecâzetile beraber nice letâif ve işaratı cami' olarak geçen Sûrelerin bir tetimmesi ve sonraki Sûrenin de bir aslı gibidir. Bilhassa Mâ'un Sûresine münasebeti de ona mukabele gibi olmasıdır.

Ezcümle orada dinsizin ve münafıkın sıfatı olan tekzîbe mukabil isbat, insafsızlığa ve buhle mukabil ata ile hayri kesîr, salâttan sehve mukabil, selâta devam; riyaya mukabil « لِرَبِّكَ » ihtisası ile ihlâs; Mâ'unu men'e mukabil, kurban ve fedakârlıkla tesadduk ve it'am arasındaki tekabül münasibetleri bilhassa ihtara şayandır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿٢﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٣﴾
اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ

Meali Şerifi

Biz verdik sana hakikatte kevser 1 Sen de Rabbın için namaz kıl ve kurban kesiver 2 doğrusu sana bugz edendir ebter 3

Sh:»6180

1. ﴿اِنَّٓا﴾ - « اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ » Sûresine bak ﴿اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ - hıtab, Resulullahadır, ı'tâ da ma'lûmki atıyye vermek, ihsan eylemektir. Ya'ni ya Muhammed! emîn olki biz, Hak Rabbın şanı azametimizle sana mahza atıyye ve ihsan olarak kevser verdik kevser.

KEVSER - asıl lügatte çokluk demek olan kesretten cevher gibi fev'al vezninde vasıf veya bir ism olup Râzînin ve Ebu hayyanın ifadeleri vechile kesreti ifrat derecede olan, ya'ni çok pek çok, gayet çok şey demektir. Oğlu seferden gelen bir a'rabiyyeye « بِمَ اٰبَ اِبْنُكَ = oğlun ne ile geldi?» Denildiğinde « اٰبَ بِالْكَوْثَرِ = kevserle geldi» dediğini ve bunun çoook şeyle geldi demek olduğunu nakl ederler. Kamusta da şöyle der: kevser, « اَلْكَثِيرُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ = her şey'in çoğu,» « وَالْكَثِيرُ الْمُلْتَفُّ مِنَ الْغُبَارِ = birbirine sarılıp burulmuş olan çok toz, ve islâm ve nübüvvet, ve Taifte bir mektebin adı, ve saykal vezninde keyser gibi, «hayyir mi'tâ» ya'ni çok hayırlı, çok vergili adam, ve seyyid: ya'ni efendi adam, ve nehir ma'nasınadır ve Cennette mahsus bir nehr adıdırki Cennetin bütün ırmakları ondan teşaub eder, Sûrei kevser bunu işrab eder اهـ. şu halde kelimenin yalnız iştikakına nazaran lügatteki esas mefhumu mülâhaza olunur ve ı'ta ve ihsan edildiği haber verilen şey'in de hayırlı güzel bir şey olması lâzım geleceği, bahusus ı'ta edenin Allah tealâ olması ve bunun ı'tası şanı azemetle beyan buyurulması kelâmı rabbanîde kevser namiyle yad olunmasından da bunun hakikaten Allah tealâ ındinde sâbit, ya'ni ebedî ve nâmütenahî bir kesret ifade ettiği de düşünülürse bundan ilk anlaşılacak açık mefhum «hayri kesir» ya'ni çok pek çok hayır demek olacağında şübhe edilmez. Ancak bunun masadak ı'tibariyle ne olduğuna ve lisani dînde daha hususî bir ma'nası olup olmadığına gelince bu hususta müfessirînin türlü beyanatına tesadüf olunur ki Tahrîrde yirmi altı kavle

Sh:»6181

kadar sayılmıştır. Bunlar içinde en ma'ruf olanlardan bir kaçını olsun söylememiz icab eder.

BİRİNCİSİ - Bir çok tefsirlerde selef ve halefce meşhur ve müstefîz olan ma'na kevser, Cennette bir nehrin ismi mahsusu olmasıdır. Zira yukarıda da geçtiği üzere bu ma'na Hazreti Peygamberden sahih olarak rivayet edilmiştir; kevser rabbımın Cennette bana verdiği bir nehir -ba'zı rivayetlerde bir havz-dır ki hayri kesîr ondadır. Ümmetim Kıyamet günü varıp ondan içecekler, evanîsi (kabları) yıldızlar adedincedir. İçlerinden kul olur halecan ile çekilir atılır, ya rabbi, o benim ümmetimdendir derim, bilmezsin senin ardından o neler yaptı buyurulur, mealinde olan hadîste hayri kesir mefhumu da tasrih olunarak Cennette bir nehir veya havuz olduğu bilhassa beyan buyurulmuştur. İmam Ahmed ibni Hanbel, Buharî ve Müslim ve İbni Mâce ve Neseî ve İbni Cerîr ve daha diğerleri bu nehrin ta'rifi hakkında «kenarları mücevveh inci kubbeleri, içinden misli ezfer çıkar, sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, arz-u tûlü Meşrık ve Mağrib arası kadar, derinliği yetmiş bin yıllık, ondan içen bir daha susamaz, ondan abdest alan ebeden perişan olmaz, benim ahdimi bozan; benim Ehli beytimi katl eden ondan içmez» gibi vasıflara Enesten, Hazreti Aişeden, İbni Ömerden, İbni Abbastan müteaddid hadîsler rivayet eylemişlerdir, bir çok hadîslerde de havuz vârid olduğu ma'lûmdur. Bundan dolayı ikisinden murad bir midir? Havuz nehrin menbaı veya munsabbı gibi midir? Yoksa ayrı mıdır? Diye bahs edilmiştir. Meşhuru havz, mahşerdedir, ba'zıları mîzandan ve sırattan evveldir demişler, diğer ba'zıları da onlardan sonra Cennetin kapısına yakın ve ümmeti Muhammedden ehli Cennetin aralarındaki hukuku halâllaşmak için habs olunacakları yerde olduğunu söylemişlerdir. Âlûsî der ki buna göre havz, tebdil olunacak arzda demek olur. Kazî Zekeriyya, Peygamber sallâllahü aleyhi

Sh:»6182

vesellem Hazretlerinin biri sırattan evvel, biri de sırattan sonra olmak üzere iki havzı olup ikisine de kevser denildiğini nakl eylemekle beraber sahihi havzın sırattan sonra ve kevserin Cennette olduğunu ve onun munsabbı olduğu için havza da kevser denilmiş bulunduğunu söylemiştir. Ve yine Âlûsînin beyanına göre denilmiştir ki: bu havz ma'nasına kevser, aleyhissalâtü vesselâmın zikr olunan nehir gibi havassından değildir, belki sair Enbiya aleyhimüssalâtü vesselâm hazaratının da havuzları vardır. Ümmetlerinin mü'minleri ona vürud edeceklerdir. Netekim Tirmizî hadîsinde «

إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوْضًا وَ اَنَّهُمْ يَتَبَاهَوْنَ اَيُّهُمْ اَكْثَرُ وَارِدَةً وَ اِنِّى

اَرْجُوا اَنْ اَكُونَ اَكْثَرَهُمْ وَارِدَةً = her Peygamberin bir havzı vardır, ve hep onlar

hangisinin vâridesi daha çok diye tebâhî ederler, ve ben muhakkak onların en çok vâridelisi olacağımı umarım» buyurmuşturki bu hadîs, Tirmizînin dediği gibi Hasen, garîbdir. Onun için Bu havuzlara iyman ve i'tikad vâcib değildir. Fakat aleyhissalâtü vesselâmın havzuna dair olan hadîsler tevatüre yakın derecede meşhur olduğu için Ehli sünnet ındinde ona iyman vâcib olduğu akaid kitablarında mezkûrdur. Maamafih Mu'tezileden ona iymanın vücubuna kail olmıyanlar vardır. Şübhesizki bu Sûre mucebince Resulullaha kevserin i'ta edilmiş olduğuna iymanın bilittifak vâcib olduğunda söz yoksa da onun bir nehir veya havz olmasına i'tikad sahih olmakla beraber vacibdir denemez. Zira daha diğer kaviller de vardır şöyleki:

İKİNCİSİ - Ikrimeden merviy olduğu üzere şerefi nübüvvettir, zira nübüvvet dâreynin hayırlarını hem Dünya hem Dîn saadetini müstelzim umumî riyaseti câmi' ve binaenaleyh ibtidâen atai rahmanî, hem de intihâen atai rahîmiyi hâiz hayrı kesîrdir. «

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا » diye hayri kesîr olduğu beyan

buyurulan hikmetin en yüksek derecesidir. Râzînin tafsîl ettiği

Sh:»6183

vechile çünkü rububiyyetten sonra ikinci mertebedir, onun için «

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ » buyurulmuştur, iymanın bir rüknü olmuştur, ve

ma'rifetullah esasının gusnu gibidir. Zira nübüvvete ma'rifet hasıl olunca da ondan semi', basar ve ba'zılarının kavlince sıfatı haberiyye ve vicdaniyye gibi sair sıfatlara ma'rifet müstefad olur. Gerçi nübüvvet sair Enbiyaya da verilmiştir, fakat Hâtemünnebiyyîn olan Peygamberimiz bu yüksek menkabeden hazz u nasîbi hepsinden çoktur. O hepsinden evvel zikredilmiş, hepsinden sonra ba's buyurulmuştur, bütün

sekaleyne meb'ustur, bütün Enbiyadan evvel haşr olunacak, dînine nesıh vârid olmıyacaktır, onun hulukı azîmi ve fezâili add-ü ihsa olunabilmekten efzundur, Râzî burada ma'lûm olan sair Peygamberlerin mu'cizatiyle onun mu'cizeleri arasında hulâseten bir mukayese yürüttükten sonra demiştir ki Allah tealâ onu istıfa buyurduğu kullarına takdim edip «

وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ» buyurmuş ve ona

böyle bir risalet vermiş olduğu için câizdirki o rısalete kevser tesmiye ederek «

اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ» buyurmuşturاهـ. Şu halde kevseri peygamberin fezâili kesîresi, ahlâkı azîmesi, her hayrı câmi' olan Kur'ân, tevhid, islâm, ılim ve hikmet diye tefsîr eden kaviller dahi bütün mu'cizatı Muhammediyyeye işareti tezammun eden nübüvvet ve risaleti Muhammediyyenin levaziminde dâhil olur, bunların her birinin de hayri kesîr olduğunda şübhe olmadığı için kevser bunların ayrı ayrı her biriyle de bir ıtlâkı şer'î olmuştur. Risaleti Muhammediyyenin havâssından olan makamı Mahmudu da bu miyanda zikretmek ıktiza eder. Netekim bir takım müfessirîn de bunu söylemişlerdir. Evvelki Sûrede dîni tekzib edenlere mukabil olarak mülâhaza edilince burada kevserden, hayri kesîrden zihne ilk tebâdür eden ma'na bilhassa: islâm,

Sh:»6184

yahud Kur'ân yâhud bütün mu'cizatiyle rahmeten lil'âlemîn olan risaleti Muhammediyye olur. Bunların her biri Cennet nehirlerinin menbaı olan bir nehrin feyzi cereyanı ile temsil de olunabilir. Bundan maada;

ÜÇÜNCÜSÜ - Ümmetinin ulemasıdır, hakikaten ılmen ve ahlâkan veresei Enbiya olan ulema, hayri kesirdir, o vahiy men'beından feyz alarak Resulullahın zikrini ihya, dîninin âsârını, şer'u hulkunun mealimini neşr için ümmete hayr-ü fazîlet ta'lim etmek itibariyle Cennette rıdvan menbaından akan kevser nehrine benzerler. Enbiya ma'rifetullah usulünde müttefık olup da şeriatte muhtelif olarak halkın salâhı için rahmeti ilâhiyye nâşirleri olduğu gibi ulemai ümmet de kalbleri tevhidi hak ve vicdanları ahlâkı Muhammedî üzere rıdvan neş'esiyle şer'ı Muhammedînin usulünde müttefık ve ahval ve zamana göre furu' ve cüz'iyyatında muhtelif olarak halka rahmet neşrederler. Yine Râzî derki; bunda fazîlet iki vechiledir: birisi rivayet olunduğu üzere Kıyamet günü her Peygamber getirilir, ümmeti de ardınca gelir, nice Peygamber ma'iyyetinde bir iki kişi gelir, bu ümmetin ulemasından her bir âlim de getirilir. Bir çoğunun ardınca binlerle kişi de gelerek hepsi Resulullahın nezdinde toplanırlar, öteki ba'zı ulemanın tabi'leri diğer Peygamberlerden bininin tabi'inden kesretli olur, ikincisi ulema, vahiyden me'huz olan nususa ittiba' etmeleri haysiyyetiyle musîbdirler, kitabı mahfuz ve mazbut olan bu ümmetin uleması bütün himmet ve cehdlerini sarf edip meşakkatler çekerek yaptıkları istinbat ve ictihadda da musîbdirler, ba'zıları hata etmiş olsalar bile onlar dahi ibtida, hüsniniyyetle hakkı arayıp cehdlerini sarf ettiklerinden dolayı me'curdurlar اهـ. İsabet eden on sevaba nâil olursa sarfı cehd edip de hata edenin bir sevaba nail olacağı bir hadîsi şerîfte beyan olunmuştur, fakat hakkı aramayıp da ictihad namına heva ve isteklerine tabi'

Sh:»6185

olanların ılim haysiyyetiyle hareket etmemiş olduklarından dolayı bu hayır ve fazîletten hâric ehliheva olduklarını ise ıhtara hacet yoktur. Maamafih bu ma'na da ılm-ü hikmet ma'nası tahtında mülâhaza olunabilir.

DÖRDÜNCÜSÜ - Etba' ve eşya'ının kesretidir, Allah tealâ ona o kadar çok hayırlı ashab ve etba' ihsan buyurmuşturki Sûrei vakı'ada geçtiği üzere ehli cennetin nısfından ziyadesi onun ümmetinden olacağı sahih hadîslerle va'd ü tebşir olunmuştur, Râzînin zikrettiği vechile şu mealde rivayet olunan bir hadîsi şerîf ile de istidlâl edilmiştir, Aleyhissalâtü vesselam buyurmuşturki: ben, İbrahim Halîlullahın duâsı ve Îsanın tebşir eylediğiyim, Peygamberlerle beraber bulunurken bize insanlardan bir ümmet zuhur edecek, hepimiz onlara gözlerimizi dikeceğiz, her Peygamber onların kendi ümmeti olmasını arzu edecek, göreceğiz ki abdest asârından alınları ve elleri, ayakları parlıyor «غُرٌّ مُحَجَّلُونَ مِنْ اٰثَارِ الْوُضُوءِ»,

görünce ben diyeceğim ki Kâ'benin Rabbı hakkı için bunlar benim ümmetim, derken onlar, hisabsız olarak Cennete girecekler, sonra bize evvelkilerin iki misli kadar diğer bir ümmet daha zâhir olacak, yine

gözlerimizi dikeceğiz, her Peygamber onların kendi ümmeti olmasını arzu edecek, göreceğiz ki abdest asârından alınları ve elleri, ayakları parlıyor ben yine Kâ'benin Rabbı hakkı için bunlar benim ümmetim diyeceğim, onlar da hisabsız olarak Cennete girecekler, sonra bize o refi' olunanların üç misli ref'olunacak, yine gözlerimizi dikeceğiz deyip birincilerde ve ikincilerde anlattığı gibi söyledikten sonra Resulullah buyurmuştur ki: «

لَيَدْخُلَنَّ ثَلَاثُ فِرَقٍ مِنْ اُمَّتِى الْجَنَّةَ قَبْلَ اَنْ يَدْخُلَهَا اَحَدٌ مِنَ النَّاسِ = nastan hiç kimse girmeden evvel benim ümmetimden üç fırka muhakkak ve muhakkak Cennete girecektir.» Aleyhissalâtü vesselâmın «

تَنَاكَحُوا تَنَاسَلُوا تَكَثَّرُوا فَاِنّى اُبَاهِى بِكُمُ الْاُمَمَ يَوْمَ الْقِيٰمَة وَلَوْ بِالسَّقْطِ = nikâhlanınız, tenasül ediniz, çoğalınız çünkü Kıyamet günü

Sh:»6186

ben sizinle ümmetlere mübâhât edeceğim hattâ bir sıkıt ile bile.» buyurmuş olduğu hadîs de ma'lûmdur. Sıkıt gibi henüz mükellefiyyet haddine irmemiş olanlarla bile mübâhât edecek olan Peygamberin öyle cemmi gafîr olan ümmetin kesretiyle nekadar şad olacağını te'emmül etmeli, bu da pek büyük bir ni'met olmak hasebiyle bunu ıhtar siyakında da « اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ » buyurulması dahi elbette güzeldir. Ve bu ma'nada ulema dahi dahil olur.

BEŞİNCİSİ - Hazreti Peygamberin evlâdlarının kesretidir, bu Sûrenin nüzulü aleyhissalâtü vesselâmın oğlunun vefatı üzerine ona ebter diye şematet etmeğe kalkışan düşmanlarını redd için olması sebebiyle bilhassa bu ma'na ile tebşir dahi pek mütenasibdir, ya'ni düşmanların zannettiği gibi senin oğullarının lihikmetin vefatiyle neslin kesilecek değil, bil'akis sana müruri zaman ile kesilip tükenmiyecek çok pek çok nesil vereceğiz demek olurki hakikaten de öyle olmuştur. Maamafih bu ma'nayı üçüncü âyetten anlamak daha açık olur. Bunlardan başka daha ba'zı ni'am ve fezâil zikrolunmuştur. Fakat bütün bu ma'nalar söylenmekle beraber müfessirlerin çoğu «hayri kesîr» ma'nasında israr etmişlerdir, çünkü asıl lügaten mefhum olan en şumullü ma'na odur. Diğerlerine kevser ıtlâkı hep bu hayri kesîr mefhumu i'tibariyledir, bunda dünyevî uhrevî tasavvur olunabilen ve henüz tasavvur olunamıyan her hayrı kesîr de dahil olabilir. İbni Cerîr ve İbni asakir bunu Mücahidden rivayet etmiş oldukları gibi Saıyd ibni cüberyden, ibni Abbastan meşhur olan da budur. Buharî ve İbni Cerîr ve Hâkim Ebu Bişr tarikıyle Saıyd ibni Cübeyrden, İbni Abbas radıyallahü anhümadan şöyle rivayet eylemişlerdir: kevser, Allah tealânın ona, ya'ni Resulüne i'ta buyurduğu hayırdır dedi. Ebu Bişr: ben, Saıyde «birçok kimseler o Cennette bir nehirdir diyorlar dedim, «Cennetteki nehir, Allah tealânın ona ata buyurduğu hayırdandır» cevabını

Sh:»6187

verdi, diye de iyzah eylemiştir, ve bu cevab aynen İbni Abbasın kendisinden de nakledilmiştir.

Şimdi burada şöyle bir suâl hatıra gelebilir: kevserin Cennette bir nehir olduğu hakkındaki hadîsler sahih ve hattâ selef ve halefte tevâtüre yakın bir derecede meşhur ve müstefîz iken doğrudan doğru Resulullahdan sâbit olan bu tefsîre karşı diğer ma'na ve ihtimallerden bahsetmek nasıl câiz olur? Ve bunca müfessirler böyle müteaddid kavillere nasıl zâhib olurlar?

Buna cevab, hayri kesîr mefhumunun kat'iyyet ve şumuliyle beraber hadîslerin bir misal ile tefsir olması ihtimalidir. Şöyleki hadîsin birinde « فِيهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ » denilmesinden de anlaşıldığı üzere hayri

kesîr ma'nası lâfzın esaslı mefhumu olduğu ve âyette « الْكَوْثَرَ » in lâmı ahde haml olunduğu takdirde dahi bu mefhumun sübutunda tereddüde mahall olmadığı gibi hadîslerin de mutlak olan i'tayı yalnız Âhırete tahsîs ma'nasına olmayıp kevserin yalnız akl ile bilinmesi kabil olmıyan ve ancak müşahede ve nübüvvet haberiyle biline bilecek olan en mühim bir misâli ile tefsîr kabilinden olması muhtemil bulunduğu ve binaenaleyh mefhumu tefsîr ederken Kur'ânın açık olan ıtlak ve şumulünü dahi muhafaza ederek tefsîr eylemek her şübheden sâlim olacağı cihetle müfessirîn zikrolunan ve yalnız tarafı risaletten ayrıca beyan ile bilinebilecek olan nehir ve havz hadîsleriyle beraber lâfzın ma'kul olan bütün ihtimalâtını dahi mülâhaza ve tefekkür ettirmek üzere hayri kesîr mefhumu üzerinde diğer bir çok misâllerini de tefsîr siyakında zikretmeği vâzife bilmişler ve söylenen kavillerin hepsi de âyetin mazmununda dahil ve diğer edille ve karâin ile de müeyyed bulunduğu için bu babda yekdiğerini hata ve dalâle dahi nisbet eylememişler, ancak rivayeten zâhir olan hadîsler vechile hayri kesîrin menbaı olan Cennette bir nehri mahsus diyemi? Yoksa dirayeten zâhir olup bir çok misâllerle iyzah

Sh:»6188

edilebilecek olan mutlâka hayri kesîr mefhumu ilemi? Tefsir etmek daha sahih ve daha evlâ olacağında ihtilâf eylemişlerdir. Netekim İbni Abbasın da nehir hadîsini söylemekle beraber Saıyd ibni cübeyrden rivayet olunduğu vechile o da hayri kesîrdendir. Demiş olması nehir tefsirini misâl ile tefsir telâkkî etmiş olduklarını gösterir. Onun için bütün tefsirlerin hasılı iki vech üzerinde hulâsa edilir: birisi Cennette bir nehirki hayri kesîr ondadır. Birisi de mutlâka hayri kesîr. Bundan dolayıdırki Râgıb Müferedatında bu iki

ma'nayı tesbit ederek şöyle der: « اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ », o Cennette bir nehirdirki enhârı Cennet ondan teşaub eder denildi, bir de o, o hayrı azîmdir ki Allah tealâ onu Peygamberi sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine i'ta kılmıştır denildi. Sehî adama da kevser denilir ve birşey son derece kesretle çoğaldığı vakıt da « تَكَوْثَرَ الشَّيْءُ » denilir اهـ.

Evvelki Sûrede geçtiği gibi dîni tekzib edenlere tam mukabil olmak üzere Allah tealânın hisler, akıllar mâverâsında hazinei gaybından cereyan eder nice gizli asârı celâl ve cemali muhakkak olduğuna iyman eden sırf dîn neş'esiyle, sirrî bir zevk ile mülâhaza edilince ehadisi şerifenin temsil ve tasviri gibi Cennette bir nehir olması daha derin ve daha zevkli, daha ma'nalıdır, bununla ebedî, kudsî bütün hayır gayelerinin menba'ı rıdvandan nâmütenahî feyiz cereyaniyle tecelliyâtı sirriyesi hakikatı Muhammediyyede zuhur edeceği misâlî surette anlaşılacağından başka o nehrin kendisine Mi'racta gösterildiği ve onun üzerine Sidrei müntehâ refi' olunarak eseri azîm müşahede ettirildiği, ya'ni « فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى » sirri tecelli ettiği de bu hadîslerde haber verilmiş olduğundan bu ma'nada «

اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى » mazmunlarıyle bilhassa Mi'race dahi işaret edilmiş olur. O halde buna mukaddime ve vesiyle olarak verilmiş olan sâir atayayı rabbaniyyeye delâlet ise evleviyyetle sâbit

Sh:»6189

olacağı ve onlar mefhumı lügavî ile zâhiren de analşılabileceği cihetle Resulûllah hassaten nehri mezkûru ıhbar ile iktifa buyurmuş demektir. Lâkin yalnız sirrî bir zevk ile değil de herkes için daha vâzıh olmak üzere aklî bir zevk ve nazarla mülâhaza edildiği surette yine hadîsi şerifin işaret eylediği vechile mutlâka «hayri kesîr» mefhumiyle tefsir etmek daha açık ve şumullu ve umumun tefekkür edebilmesi i'tibariyle daha fâideli olduğu da zâhirdir. Bu surette dini islâm, « وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا » buyurulan hikmet, « وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » buyurulan nübüvvet ve risaleti Muhammediyye, bahusus Kur'ân, Kur'ânın ihtiva ettiği bütün hayr-ü fezâil, ezcümle süveri Kur'âniyyede «

﴿وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ . ﴿اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا﴾ .
﴿عَسٰٓى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾ . ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ
رَبُّكَ فَتَرْضٰى﴾ » gibi âyetlerde Resulûllaha bilhassa bahş ve va'd buyurulduğu beyan olunan dünyevî, uhrevî bilcümle ataya ve füyuzâtı ilâhiyye, şer'inin bekası, ümmetinin uleması, hayırlı etba' ve eşyaının, nesl-ü evlâdının kesreti, Mi'racda mazher olduğu mevahib, nihayet şefaati, Cennetteki nehri mahsusu ilh... hep hayri kesîr mefhumunda dahil misal ve mâ sadakı olarak mülâhaza ve tafsîl olunur.

Böyle biri mefhum, biri daha ziyade mâsadak ifade eden bu iki tefsîr ile kevser kelimesi lisanı şeri'de vasfiyyetten ismiyyete nakl olunarak dîni islâm ve nübüvveti Muhammadiyyenin dünyevî ve uhrevî füyuzâtı ledünniyyesinin ismi olmuştur.

Sûrei Tevbede « فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلِيلٌ»

buyurulduğu üzere ma'lûmki Dünya hayat mata'ı Âhırete nazaran kalîl, pek az bir şeydir, çünkü fânîdir, geçicidir, mütenâhîdir, Allah tealânın kevser buyurduğu ata ise çok pek çok demek olduğu için geçiçi Dünya mata' ve servetinden ıbaret olmayıp Âhırette ve Allah ındinde çok ebedâ kesilmez tükenmez «atai gayri meczuz» olduğu gerek kevser lâfzının müeddâsı ve gerek «vedduhâ» da geçen «

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى»

Sh:»6190

hukmünün muktezası olarak anlaşılmak lâzım geleceği gibi Sûrenin âhirinde de bunun aslâ kesilmiyeceği ayrıca tensıys olunmuştur. Ve işte kevserin bilhassa Cennette bir nehr olduğunu Resulûllahın beyanı da dünyevî olan cihetlere ehemmiyyet vermeyip asıl uhrevî olan bu ciheti tasrihan tefsir olmuştur. Şu halde

«vedduhâ» Sûresinde « وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى » diye istıkbal sıygasiyle va'd buyurulmuş olan atâ burada daha kuvvetli ve daha kesretli olmak üzere «

اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ » diye mazî sıygası ve kevser lâfzıyle ifade buyurulmuştur. Bu ise onun Dünya da iken tehakkuk etmiş emri vaki' olduğunu iş'ar eder. O halde en çok ve en mühim kısmı Âhırette tehakkuk edecek olan bu atanın böyle ifade edilmiş olmasının nüktesini düşünmek ıktiza eder. Zira bu «

اَعْطَيْنَا » fi'li ya ıhbar ya inşâdır: ıhbar olduğuna göre mazîde verilmiş bir i'tayı haber vermiş olur, hibe ve temlik akıdlerinde olduğu gibi bir inşa ifade ettiğine göre de filhâl bir i'tayı iycab ve inşa etmiş olur, ve usulce ma'lûm olduğu üzere bu gibi akıdlerde kullanılan mazî sıygaları lügaten bil'ibare ıhbara mevzu' olmakla beraber şer'an da bilıktiza inşaya delâlet eylediklerinden dolayı doğrusu burada ıhbar ile beraber inşa dahi vardır. Fakat i'tanın, temlikin mazîde veya halde tehakkuk etmiş olmasından mu'tanın tenâhîsi ve inkıtaı lâzım geleceği zann edilmemeli, i'tanın müteallakı kendi mahiyyetine göre mülâhaza edilmelidir. Gerçi teberrüat, kabz ile tamam olur kaidesine göre i'tanın tamam olması mu'tanın temamen vücûde çıkarılarak teslîmine mütevakkıf ise de Âhıret na'îmi namütenahî olduğu için kevserin istıkbaldeki bütün cereyaniyle filhâl temamının vücûde çıkarılarak teslîmi ihtimalden harictir, bundan dolayı müfessirin burada mazî ile ta'birin nüktesinde bir kaç vecih söylemişlerdir: 1- ba'zıları istıkbalde vukuun tehakkukuna binâne

mazî ile ta'bir olunduğunu söylemişlerdir. Bu « وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى » gibi istıkbalde bir

Sh:»6091

va'din tehakkukunu ifade ederse de mazîde veya halde bir inşa ifade etmiyeceği cihetle hılâfı zâhirdir. 2- denilmiştirki bunda i'tanın büyüklüğüne ve icrası giri bırakılmayıp emri mer'î olduğuna işaret edilmiştir, bunu şu iki vecih iyzah eder: 3- zaman ma'nası maksud olamıyarak bu i'tanın ezelde mukadder bir hukmi rabbanî olduğunu ve Allah tealânın iğna ve is'ad yâhud ifkar ve işka ile huküm ve takdiri hâdis olmayıp ezelî bulunduğunu iş'ardır.

4-Bir şey'in aslını, menbaını, eshab ve ılletini vermek ve onun bütün istıkbaldeki furu' ve netaici ve zevaid-ü semeratı ile tamamını vermektir. Netekim bir bağçeyi hibe ve teslim onun senelerce husule gelecek hasılâtının da temlikini itmam etmiş olacağı gibi, bir evin anahtarını teslim de o evi teslim demektir. Bu vechile Dünyevî hayırların esbabını bahş etmek Dünya hayırlarını bahş etmek olacağı gibi Dünyada uhrevî hayırların esbabını bahş etmek de Âhıret hayırlarını bahşetmek olur. İşte kevseri bahşetmek böyle evvel-ü âhırı sirr ve gayb âleminde bulunan hayrı kesîri bütün menabii ile bahşetmektir. O, hakikatı Muhammediyyeye ezelde takdir olunarak i'ta emri ile verilmiş, bu Sûrenin nüzulü esnasında bilfiil verilmiş bulunan mevhûbatı Rabbaniyye ile de ileride ona terettübü mukadder olan füyuzatı ilâhiyyenin esbabı verilmiş olmak haysiyyetiyle istıkbalde cereyan edecek olanların hepsi de halde temsil ettirilerek verilmiş, takdiri ezelî hukmünce ilerisinin kesilmiyeceği de te'ahhüd olunmuştur. Kevseri Cennet nehirlerinin menbaı olan bir nehir diye ta'rif de bunu anlatır. Çünkü Kur'ânda Cennet ni'metlerinin cereyanı « جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَٓا اَبَدًا » diye nehirlerle anlatıldığı gibi Sûrei Muhammed de müttekîlere va'd olunan Cennet na'îminin cereyanları ve zevk u lezzetleri « مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتٖى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فٖيهَٓا اَنْهَارٌ مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ وَاَنْهَارٌ الخ » âyetinde bozulmaz su nehirleri, ve tadı değişmez süt nehirleri, ve

Sh:»6192

içenlere lezzet şerab nehirleri, ve süzme bal nehirleri ile temsil olunduğu ma'lûmdur. Onun için kevserin Cennette Peygambere verilmiş bir nehir olarak kendisine Mi'racda gösterildiğinin beyan olunması ve sütten daha beyaz, baldan daha tatlı ve tînetinden miski ezfer çıkar, ilh... gibi vasıflarla ta'rif ve tavsif olunması ve ümmetinin Kıyamet günü ona vürud edip içeceklerinin haber verilmesi de gösterir ki o süt ve bal Cennet nehirlerinin temsilidir. Ve kevser onların hepsinden hoş ve üstün olarak Peygambere mahsus menbaı olup müttakîlere mev'ud Cennet ırmaklarının ondan tefeccür edeceği Sûrei Muhammed âyeti uslûbu üzere ve ona işareten bir beyan olduğundan gaflet edilmemek ıktiza eyler. Binaenaleyh evvelki Sûrelerden sonra Sûrei mâ'unu müteakıb mazî sıygasıyle « اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ » buyurulmasında ezelden bir ıhbar, halde bir inşa, namütenahî istıkbal için de bir teahhüd mahiyyetinde Resulûllaha ve ümmetine hakikatı Muhammediyye hassasından olmak üzere tebşir üstünde tebşir olarak şu ma'nalar var demektir: ya Muhammed! Biz, Rabbülâlemîn seni vücûde getirmezden mukaddem sana bütün saadetin sebeblerini, hayr menba'larını mahzı ata ve ihsan olarak takdir ve tehyie edip önceden verdik, seni bu yüksek fıtratle vücûde getirip yetişdirdikten, sen okumazken « اِقْرَاْ » emriyle suhufı mutahrereyi okuttuktan ve sen hakk ruhiyle onların hakkını iyfa ve şükrünü eda etmek üzere dîn ve ubudiyyet ile hayra iştigale başladıktan sonra onlara terettüb ettireceğimiz ve o menba'lardan akıtmasını ezelden takdir ve teahhüd eylediğimiz Dünyevî Uhrevî netâic ve semerat, ecr-ü mesûbat, hayr-ü berekât da şimdiden senin olmuştur, tekzîb edenlerin tekzîbine rağmen sana o yüksek fıtratı, ni'metlerimizin sıratı müstekîmi olan dîni « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖ » her dîne üstün olacak olan hak tevhid

قف

dînini, « إنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ » olan islâmı, « وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا » buyurulan hikmeti

Sh:»6193

« رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » olan risaleti ve İns-ü Cinnin bir mislini getiremiyeceği hüdâ, nur, kitabımübîn olan « وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ » mucebince hıfzı teahhüd buyurulan Kur'ânı, onun mutezammın olduğu va'd-ü va'îdi ile rahmet-ü rıdvanı, hulükı azîmi, velhasıl evvel-ü âhırı hamd olan hakikatı Muhammediyyeye takdir ve tahsîs buyurulan fezâili kesîre ve beyyinâtı vefîreyi bahşetmekle sana Dünya ve âhıretin hayri kesîri ve Cennet nehirlerinin menbaı olan kevser, ata kılınmış bulunuyor. Bir atâ ki hem en hoş, hem gayet çok, veren mu'tîsi de bütün âlemlerin Rahman, Rahim Rabbi, seni mi'raca çıkaran, sana « وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى » buyuran, « اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ » buyuran, « اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ » buyuran, sana Kadir gecesini veren ve daha sen Dünyaya gelirken Beyti yıkmak üzere gelmiş ashabı fîli o acîb keyfiyyette def-ü perişan edip seni yetiştiren azîmüşşan rabbın. Emîn olki senin hayr-ü feyzın, berekâtın kesilmek ihtimali yoktur, ardınca Enbiya veresesi olan ulema, hayırlı ümmet, hayırlı zürriyyet ve evlâd gibi pek çok Ashab ve etba' gelecek, onlar da senden feyz alarak Âhirette, o makamı Mahmudda senin me'iyyetinde Livai hamd altında o kevserin bütün lezzetlerden daha tatlı daha hoş olan kesilmez, tükenmez cereyanından mütena'im ve mütelezziz olacaklar. Onun için şimdi bu kevser atıyyesinin şükrünü eda etmek üzere 2. ﴿فَصَلِّ﴾ haydi namaz kıl -fâ, sebebiyyetle önündeki emirlerin makabline terettübünü ifade içindir. Çünkü atâ ehemmiyeti nisbetinde şükr-ü tâatı, şükür « لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ » hukmünce ziyadeye istihkakı iktiza eylediği cihetle kevser atıyyesi bu emirlerin ekmel surette iyfasını iycab eyler. Kevser mefhumu Kur'ânda mezkûr olan hayırların hepsine şâmil olmak i'tibariyle de bu terettüb yukarıda geçen Sûrelerin mecmuuna ve en sonunda Sûrei mâuna bir hulâsa halinde terettübü dahi tezammun eyler. Binaenaleyh şöyle demek olur: hal böyle olduğundan, ya'ni sana o kevseri bahşettiğimizden dolayı o nisbette

Sh:»6194

çok şükretmek üzere ibadet ve hayr ile iştigal etde o « فَلْيَعْبُدُوا » emrini dinlemiyenlerin, dîni tekzîb edenlerin, ve namazlarından yanılanların hılâfına olarak evvelâ namaz kıl, namaza devam et. Çünkü namaz kalben ve lisanen ve bütün a'zai beden ile yapılan şükrün aksamını câmi' ve ta'zîmin aksası demek olan ibadetin başı, dînin direği, gönüllerin likaullaha bir nevi' visali olarak hayatın bütün cereyaniyle Allahın büyüklüğünü, celâl ve cemaliyle kudret ve eltafının azemetini duymak ve ona göre hakkullaha ve hukukı ıbade müteallık müşkilâtı yenmek üzere « يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ » mantukunca Allahdan istiane ile ruha kuvvet almaktır. Onun içindirki bunu bilenler namazdan aldıkları zevk-u huzuru Dünyada hiç bir şeyde bulamazlar. «

« ﴿وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ﴾ . ﴿اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾

dır, ve onun içindirki Resulullah « وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى فِى الصَّلٰوةِ » demiştir. Namazı

böyle bir zevk ile kılmak ise kalbi her garazdan tecrid ederek ibadet ancak allahın hakkı bulunduğunu ve Allahdan başkasına açıktan veya gizliden ma'budluk hissası verip de gönlü ona takarak ibadet ve kulluk etmenin o hakka tecavüz ve Allahın hürr yarattığı, Allahdan başka kimsenin sirrine vâkıf olamıyacağı insanlık vicdanını fânîlere kendi eliyle teslim edip de azâbı elîme sokmak «zulmi azîm» olan şirk olduğunu bilmek ve binaenaleyh her işinde Allahın rızasına tekarrüb için gönlünü yalnız onu yaratan, o allâmül'guyub olan, ne kahr-u gadabına, ne de eltaf-ü atâsına payan olmıyan Allahi zül'celâle teslim ederek likai halkın zevkı vahdetini selâmeti vicdan ile duymağa mütevakkıftır ki kevserin bir ma'nası olan ve

« اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ » buyurulan islâmın asıl ma'nası da bu ıhlâs ile

tevhiddir, namazı böyle ıhlâs ile Allaha yüz tutarak mahza şükr-ü ta'zîm ile Allaha tekarrüb için kılmıyanlar, şirk, riya karıştıranlar, Allahın hakkını vermek istemiyenler evvelki Sûrede geçtiği üzere namazlarından yanılmış

Sh:»6195

olurlar. Ondan dolayı namazın ve bütün ıbadetlerin ruhu demek olan bu nokta bilhassa tasrih olunarak buyuruluyorki ﴿لِرَبِّكَ﴾ Rabbın için kıl -«lâm» « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » de olduğu gibi istihkak ve

ıhtisas içindir, yalnız Rabbının hakkı olarak, bilhassa Rabbına yüz tutarak tevhid ve ıhlâs ile kıl, demek olur. Başta azamet nunu ve mütekellim zamiriyle « اِنَّآ اَعْطَيْنَاكَ » buyurulmuşken burada « لنا » denilmeyip de Peygambere hıtab olan zamire muzaf Rabb ismi mahsusıyle hassaten rububiyyet tasrih

olunarak « لِرَبِّكَ » diye zamirden zâhire iltifatta da birçok nükteler vardır, bu evvelâ, mütekellim zamirini iyzah ile mu'tînin vahdetini beyandır, saniyen, emrin haysiyyetini beyandır. Ya'ni emr, rububiyyetin hakkı ve malikiyyetle hukmi terbiyenin muktezası olduğunu ifade eder. Bu emir sade verilmiş olan atadan dolayı değil, Rabbına memlûkiyyet ve merbutıyyetle hukmi terbiyenin muktezası olarak ileride daha ziyade gayei kemale yürüyen bir nisbeti ihtisas ile mahza ıbadet ve ubudiyyet için sıdk-u sadakatla iyfa olunmayı ve binaenaleyh her hususta Rabbının rızasını arayarak ona lâyık olan her hayır, emri mahsus olmadan bile yapmağa amade bulunmayı iycab eder, çünkü tekarrübün kemali yalnız ferâizle değil, daha ziyade nevâfil iledir.

Salisen, bu izafet muhatab hakkında ahd ile ma'lûm bir nisbeti ıhtisas ile bir rububiyyeti mahsusayı ve muhatabın ubudiyyeti hassasını ifade ederki bunda da ayrıca bir izharı tekrim ve şerefi mahsus ile emrin ekmel surette iyfasına bir sevk-u tergib vardır. İşte namazın bütün bu mülâhazalarla mahza rububiyyet hakkı olarak Allah için hulûsı niyyet ile kılınması lüzumunu anlatmak üzere «salli» emri istihkak veya ihtisas

«lâmiyle» « لِرَبِّكَ » kaydiyle takyid buyurulmuştur. Bundan dolayı bunun hasılını «

فَاشْتَغِلْ بِالْعُبُودِيَّةِ خَالِصًا لِوَجْهِ رَبِّكَ الْكَرِيمِ خِلَافًا لِلْمُشْرِكِينَ وَالْمُكَذِّبِينَ وَالْمُرَائِيِّينَ » diye

Sh:»6196

ifade etmişlerdir ki şöyle demek olur, o halde sen o müşriklerin, mükezziblerin, müraîlerin hilâfına olarak o seni yetiştiren, sana o kevseri veren ve her emrine sahib olup bilhassa kendisine şerefi ıhtisas ile daha ziyade tekrim edecek olan kerîm Rabbının rızası için ona halîs olarak ubudiyyet ile iştigal et, onun için ıhlâs

ile namaz kıl, ﴿وَانْحَرْ﴾ ve nahır yap -namaz kılmakla beraber kurban da kes, mâunu men'edenlerin hılâfına fedakârlık ederek kıymetli, canlı mallardan, bahusus deve gibi iri bedenlerden mahza Rabbının namına hayr için bugazlayıver de «

﴿وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ﴾ ، ﴿وَاَطْعِمُوا الْبَآئِسَ الْفَقِيرَ﴾ »

buyurulduğu üzere muhtaclara yedir, fi'len tahdisi ni'met ile Rabbının kerem-ü atâsını duyur, Bayram yap. Bu «venhar» emri, «salli» emri üzerine ma'tuf olduğu için «lirabbike» kaydi bunda da cârîdir, «salli lirabbike, venhar lirabbike» mealindedir, ikisinin de Allah için hulûsi niyyet ile yapılmasını emr eder. Allah için olmıyan namaz, namaz olmıyacağı gibi Allah için kesilmiyen de kurban olmaz. Kurban olmak şöyle dursun Allahın ismi anlımayıp amden terk olunan veya Allahdan başkasının ismi çağırılarak kesilenler «

مَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » olduğu için zebiha bile olmaz, meyte gibi yenmesi haram olur (Sûrei Mâideye bak). Vav da cemi' için olduğundan ta'kıyb veya terahîden eamm olarak bu iki emrin ıhlâs ile mutlâka cem'ini ifade eder. Baştaki « فا » nın terettüb ifade etmesi, nahrin de şükr olarak atâya terettübünü ıktiza ederse de salâttan teahhurüne mani' olmadığı cihetle hemen onu ta'kıyb etmesi de ıktiza etmez, öyle olsaydı «fenhar» buyurulurdu. Maamafih mümkin olduğu kadar tesriinde nedibden de hâlî olmaz. Bir nahır günü ma'ruf olduğuna göre de ona masruf olması tebadür eyler, kelâmın siyakı da Vavın mutlak cemi' ma'nası üzerinde bu iki emrin cem'idir, mâunu men'edenlere tekabülü de bu iki emrin cem'ıledir: hem namaz kılmak hem nahır yapmak. Ihlâs ile namaz, şükrün kalbî, lisanî, bedenî her

nev'ini cami' olmakla beraber malî ıbadeti müştemil olmadığından sade namazla iktifa olunmayıp onunla beraber malî fedakârlıkla kurban keserek hayır yapmak dahi emr olunmuş ve bu suretle Sûrei Saffatta geçtiği vechile Hazreti İbrahimin sünneti olarak cereyan edegelen Kurban Bayramına da işaret buyurulmuştur, şunu da unutmamak lâzım gelir ki kurban kesmek, zekât ve sadakai fıtır vermekten daha fazla bir fedakarlık ifade eden bir ıbadettir. Onun için bunda da kudret şart olmakla beraber zekât kadar kudreti müyessire de şart değildir.

Lâfızdan zâhir olduğu gibi yukarıki Sûrede delâlet eder ki bu salli emri namaz demek olan salâttandır, tasliyeden ve sade duâ ma'nasından değildir. Bu salâttan murad hangi namaz olduğu hakkında bir kaç kavil vardır. 1- Ebu Müslim salâti mektûbe, ya'ni farz namazlar olmasını tercih eylemiştir. İbni Cerir ve İbni münzir bunu İbni Abbastan da rivayet eylemişlerdir. Emrin vücub ifade etmesi bunda zâhir gibi görünürse de bu bir emirden bütün farz namazlarının vücubunu, ya'ni farzıyyetini anlamak zâhir değildir, onların farzıyyeti, bu emrile değil, «

﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ﴾ ، ﴿اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾ » gibi diğer bir çok emirler ve âyetlerle sâbittir. Bundan evvel de Resulûllah namaz kılıyordu, onun için bu ma'nayı anlatmak istiyen müfessirîn bunu « اَقِمِ الصَّلٰوةَ » gibi salâta devam et diye tefsir eylemişlerdir ki vücub nefsi salâta devam et diye tefsir eylemişlerdir ki vücub nefsi salâta değil, devamına müteveccih olmuş olur, devam da esasen me'murün bih olduğundan bu emir bir te'kidden ıbaret kalmış bulunur ki bu da hılâfı zâhir demektir. Meğer ki bu Sûre de Mı'racta nâzil olmuş bulunsun da o zaman beş vakıt namaz farz kılınırken bu emir de verilmiş bulunsun.

2- Farzlara da nevafîle de şamil cinsi salât denilmiştir. Çokları bunu tercih eylemişlerdir. Bu ma'na da yalnız emrin nedbe hamliyle anlaşılmaz, bunun vechi şöyle

mülâhaza olunabilir: emir vücub ifade ediyorsa da burada hukmün asıl mehattı « لِرَبِّكَ » kaydi olduğu için vücubun asıl müteallakı selât ve nahrin kendileri değil de Allah için olmaları kaydidir, bu ise şöyle demek olur: gerek farz ve gerek nafile kılacağın namazları hulûsi niyyet ile Allah için kıl, mutlâka namaz cinsinden hangisi olursa olsun yalnız Allah için olarak bilhassa niyyet ile kılınması şarttır, farzdır. Yoksa namaz olmaz, kurban da böyledir. Kurban kesmek farz olmasa bile kesilince Allah için kesilmesi farz olur. Bu surette de nefsi selâtın ve nahrin vücubu mes'elesi bu ayetten başka delillere âid olmuş olur. Bu ma'nayı tercih etmek istiyen müfessirîn de buna «

اِجْعَلْ صَلَاتَكَ وَ نَحْرَكَ لِلّٰهِ وَحْدَهُ خِلَافًا لِلْمُشْرِكِينَ

وَالْمُرَائِيّينَ » namazını ve kurbanını yalnız Allah için yap, müşriklerin, mürâîlerin hılâfına olarak sen

ancak Rabbına tahsîs et. Çünkü müşrikler putlara tapar ve putlar için kurban keserlerdi, müraîler de halka

gösteriş için kılarlar. Bu ma'nanın esas i'tibariyle doğru olduğunda, ya'ni « لِرَبِّكَ » den bu ma'na anlaşıldığında şübhe yok ise de mes'ele bundan ıbaret görünmüyor. Burada kevser atıyyesine müterettib olarak Allah için namazla beraber nahrin, ve nahrile müterafık bir namazın dahi Peygambere vücubu tebâdür ediyor. Ya'ni emrin vücubu yalnız lirabbike kaydına değil, o kayd ile meşrut olarak mukayyede dahi müteveccih olmak zâhirdir, Mâunu men'edenlere tekabülü ve onu müteakib zikri de buna bir karînedir. Bu ise bütün namazların Allah için kılınması lüzumunu anlatmakla beraber bilhassa bir şükür namazı ile bir kurbanın vücubunu da ifade eder. Onun için 3- bir kısım müfessirînde demişlerdir ki bu namazdan murad bayram namazı, nahırdan muradda dahaya, ya'ni kurban Bayramında kesilen kurbanların nahridir. Bundan başka, 4- Mücahid, Ata ve Ikrimeden mervıy olduğu üzere bir kısım müfessirîn de bu namazdan murad Bayram

Sh:»6199

sabahi Müzdelifede kılınan sabah namazı, nahırdan murad da Minada kesilen kurbanlar olduğunu söylemişlerdir. Lâkin bu Sûrenin nüzulü Mekkî olduğuna göre bu iki ma'nanın tahsîsı da müşkildir. Zira Mekkede iken Bayram namazı kılındığı ma'lûm değildir. Bunun Bayram namazı olduğunu söyliyenler Medenî olmasına meyl etmişlerdir, hattâ Saıyd ibni Cübeyrden bu âyetin Hüdeybiyede nâzil olduğuna ve Resulûllahın Adhâ hutbesini iyrad edip iki rek'at namaz kıldıktan sonra kurbanları kestiğine dair bir rivayet de vardır. Ve bununla namazın kurbanı kesmeye takdimi vâcib olduğuna istidlâl edenler de olmuştur iki def'a nüzule kail olanlar da buna istinad etmek istemiştir. Bu surette kevser «

اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا » mazmunu üzere Hudeybiye sulhüne bir işareti de

tezammun etmiş olur. Fakat Mekkiyyetin şöhreti karşısında bu rivayetin de sıhhati tesbit edilememiştir. Mekkede iken haccın farzıyyeti dahi sâbit olmadığından dördüncü kavildeki tahsîs da cayı nazardır. Şu halde bütün bu kavillerin mecmuuna nazaran en doğrusu şu neticeye gelmek olur: burada evvelâ kevser kendisine verilen Hazreti Peygamberin hususıyyeti mevzuı bahistir. Bu âyet ile sâbit olan vücub, Peygambere mahsustur, onun havassındandır. Bunun bilhassa bir şükr-ü sürur namazı, ve münkirlere rağmen atâı rabbanîyi ızhar ile tahdîsi ni'met için halka ve bahusus muhtac olanlara fîsebîlillah bir ziyafet ve ikram olmak üzere kurban kesmek ile de müterafık bir namaz olmasına nazaran Bayram namazlarına ve bahusus hacda bulunmıyanlar hakkında Kurban Bayramı namazına esas olan bir namaz olmak üzere daha Mekkede iken Peygameber vâcib kılınmış olması ıktiza eyler ki buna da en yakışan kuşluk namazı olmasıdır. Filvakı' Resulûllaha beş vakıt namazdan fazla olarak teheccüd ve duhâ namazlarının da yazılı namazlardan olarak vâcib olduğu ma'lûmdur. «Venhar» emriyle de bunun hacc

Sh:»6200

günleri olan nahır günleriyle daha ziyade bir alâkası bulunduğu anlaşılır. Bu suretle bunda farz namazlara devam ve hattâ nâfileye de teşvık ma'nası bulunmakla beraber şükür ve ıbadet için sade onlarla iktifa olunmaması ve hattâ yalnız cinsi salât gibi bedenî ıbadetlerle de kalınmayıp kurban kesmek suretiyle malî fedakârlıklarda dahi bulunulması ve böyle bütün ıbadetlerin «

قُلْ اِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا

شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ » mazmunu üzere

münhasıren Allah için yapılması hak islâm dinînin, kevser atıyyesinin iycabı olduğuna delâlet de açıktır. Onun için Resulûllah Mekkede iken dahi bu minval üzere hareket etmiş, beş vakıt farz namazlardan maada daha diğer namazlar kılmağa müvazabet eylemiş, ezcümle vitir ve duhâ namazlarına da kendi hakkında mektubattan olarak müvazebet kılmış, hac farz değil iken de nahır günlerinde ve onun haricinde kurbanlar da kesmiştir. Ve demek ki kurbanı keserken kuşluk veya bilhassa bir şükür namazı da kılmıştır. Sonra da Medînede ümmet için Zilhiccenin onuncu nahır günü Kurban Bayramı namaz ve kurbanı meşru' kılınmıştır. Fakat ümmet için bu namaz ve kurbanın sübut ve takriri doğrudan doğruya bu âyet ile değil, medînede Peygamberin emr-ü sünnetiyle vakı' olmuştur. Gerçi Peygambere ittibaın vücubuna binaen ona olan «venhar» emriyle ümmetin nisabe mâlik olanlarına dahi uhdiyyenin vücubuna istidlâl olunabilir ve Medînede nüzulüne kail olanlar buna zâhib olmuşlar ise de usuli fıkıhta beyan olunduğu üzere Peygamberin havassından olan fi'illerde ittibaın vücubu sâbit olmaz. Onun için burada şu hadîsi şerîf ile de o istidlâle cevab verilmiştir: «

ثَلَاثٌ كُتِبَتْ عَلَىَّ وَلَمْ تُكْتَبْ عَلَيْكُمْ الضُّحٰى وَالْاُضْحِيَّةَ

وَالْوِتْرُ = üç şey benim üzerime yazıldı (ya'ni farz kılındı) sizin üzerinize yazılmadı: duha namazı,

uhdiyye kurbanı, vitir namazı», demekki Peygambere farz olduğu halde ümmete farz olmıyan şeyler vardır. Buradaki «salli, venhar» emirleri de böyle demektir. Bunlar

Sh:»6201
ümmet hakkında başkaca bir emir veya nehiy bulunmadıkça olsa olsa Peygamberin sünneti olarak meşru' olur. Ta'mine delâlet eder surette zannî ba'zı delâilin iktiraniyle de şübheli delil ile sâbit Ma'nasına vâcib de olabilir. Netekim vitir bu ma'na ile vâcib veya farzı amelîdir denilir. Bayram namazı ve kurbanı da böyledir. Hidaye ve sair Fıkıh kitablarında Udhiyyeye dair şu hadîslerle de iştidlâl edilmiştir: İmam Ahmed ve İbni Mâcenin rivayetleri üzere: «

مَنْ وَجَدَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ وَلَمْ يُضَحِّ فَلَا يَقْرَبَنَّ مُصَلَّانَا = maldan bir

vus'at bulub da Udhiyye kurbanı kesmiyen bizim namazgâhımıza yaklaşmasın. Bir de şu emri nebevî

vardır: « ضَحُّوا فَاِنَّهُ سُنَّةُ اَبِيكُمْ اِبْرَاهِيم = Udhiyye kurbanı kesiniz çünkü o

babanız İbrahim aleyhisselâmın sünnetidir. Tirmizîde: Udhiyye vâcibmidir? Diye bir adam İbni Ömer radıyallahü anhümadan sordu, müşarünileyh «

ضَحّٰى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَالْمُسْلِمُونَ = Resulûllah

sallâllahü aleyhi vesellem, Udhiyye kurbanı kesti müslimanlar da kesti» dedi adam yine suâlini tekrar etti, o da «anlamıyormusun

ضَحّٰى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَالْمُسْلِمُونَ » dedi.

Tirmizî derki bu hadîs hasendir sahihtir, elyevm ehli ilm ındinde amel bunun üzerinedir: Udhiyye vâcib

değil (ya'ni farz değil) lâkin Resulûllahın sünnetlerinden bir sünnettir. Yine Tirmizîde İbni Ömerden: «Resulûllah Medînede on sene ikamet etti hep Udhiyye kurbanı yapıyordu». Berâ' ibni âzibden: Resulûllah sallallâhü aleyhi vesellem bir nahır günü bize hutbede buyurduki: hiç biriniz namaz kılıncıya kadar zebh etmesin. Bunun üzerine dayım kalktı, Yaresulallah! Bugün et günü, bunda mekruh varmı ben ehlimi ve hânemin ehlini ve komşularımı ıt'am için kurbanımı acele kesmiştim? Dedi. Öyle ise bir daha kes buyurdu, Yaresulallah! Yanımda bir anakı leben (bir süt oğlağı) var, iki et koyunundan daha hayırlıdır onu keseyimmi? Dedi. Evet, o senin iki nesîkenin (ya'ni iki kurbanının) hayırlısıdır, senden sonra bir ceze'a (çebîş)

Sh:»6202

dahi kifayet etmez, buyurdu. Bu babda câbirden ve Cündebden ve Enesten ve Uveymir ibni eş'arden ve İbni Ömerden ve ebî zeydi ensarîden dahi rivayetler vardır, bu hadîs, hasenden sahihtir, ekser ehli ilm ındinde amel bunun üzerinedir: Mısırda, ya'ni Cum'a ve Bayram namazları kılınan kasabada İmam, Bayram namazını kılıncıya kadar kurban kesilmemelidir. Ba'zı ehli ılim de Bayram namazı kılınmıyan köy ehalisi için Fecrin tulûunda kesmeğe ruhsat olduğunu söylemiştirki İbni mübârekin kavlidir, ve bütün ehli ılim keçinin cezeı. (Bir yaşını doldurmıyan çebişi) kifayet etmez, fakat koyunun cevei kifayet eder demişlerdir, ve koyunun cezei (toklu) altı yedi ayda olabilir. Bunlar gösteriyor ki kurban Bayramı namazından sonra kurban kesmek Resulûllahın fi'il ve emriyle sâbit olmuştur, ona farz olmakla beraber ümmeti için farz kılınmamış, onun terk etmediği ve Bayram namazından evvel kesilmesini kâfi görmediği bir sünneti olarak tekarrür etmiştir. Böyle bir sünnet ise dînde şeâirden olarak tarikatı meslûke olmuş ma'nasına bir sünnettir, ki farza yakındır. Bu gibilere kat'î farz ma'nasına vacib vâ'id şübhesi bulunduğu takdirde Hanefî fıkhinde ma'lûm olduğu üzere şübheli delîl ile sâbit ma'nasına vâcib de ıtlâk olunurki şibhi farz demektir. Onun için imamı A'zamdan zâhiri rivayette vâcibdir. Diğerlerinin vâcib değil, demeleri ise farz değil ma'nasınadır. Bununla beraber vâcib veya sünnet olan kurbanlar udhiyyeye mahsus da değildir, nüzur, hac, nüsük ve şe'âirinden olan kurbanların bir kısmı vâcib olduğu gibi hac ve nezir haricinde şükür ve tesadduk için akîka ve saire gibi sünnet ve mendub olarak tetavvu' ve nevafil kabîlinden de kurbanlar kesilir, ki tafsîli Fıkıh kitablarında aranmalıdır.

Burada «venhar» emrinin esas ma'nasına gelelim: Bu belliki nahırden muştaktır, nahır kelimesi de isim ve masdar

Sh:»6203

olarak kullanılır. İsim olan nahr: göğsün boyun tarafına gelen boğaz çukuruna doğru gerdanlık yerine denir. Masdar olan nahr ise; Râgıb vesair ehli lügatin beyanına göre aslında nahre isabet ettirmek, ya'ni vurmak veya dokunmak veya buğaz çukuruna bıçak sokmak suretiyle nahre rastlamak demektir, deve ibtida oradan kesildiği için onda galib olmuştur, bundan mutlâka zebh etmek, bugazlamak ma'nasına da kullanılmıştır. İntihar da bunda me'huzdur. Sûrei mâidede geçtiği üzere ma'lûmki zebh, lebbe denilen çene altından kesmekle de olur. «Venhar» emri de bu masdar olan nahırdendir. Zâhir olan da bugazlamak ma'nasına nahirdendir. Nahr ve zebh, mutlâka kurban için olmak lâzım gelmeyip mücerred etini yemek veya satmak için de olabilirse de Zilhiccenin onuncu günü olan kurban Bayramının üç gününe de kurban kesmek ma'nasına nahr günleri denilmek mütearef bulunduğu gibi burada sevkı kelâm şükür ve ibadet ma'nası üzerinde olduğu için de kurban ma'nası zâhirdir. Bundan dolayı namaz kıl kurban kes de kurban Bayramı yap ma'nasına da olabilir. Fakat «venhar» emrinin mef'ulü zikr edilmemiş, neyin kurban edileceği ta'yin olunmamıştır. Bu cihet, mücmeldir. Bu şöyle demek olabilir: nahr denilen ibadeti de yap, yâhud Rabbına kurban için bugazlanmak şanından olanları bugazla. Yâhud nahr Bayramı yap, bunun hepsi de Allah için kurban kesmek ma'nasına nahr fi'linde hulâsa edilir. Demekki bunda mefulün cinsini ta'yin maksud olmıyarak, yâhud ta'mime işaret olunarak Allah için hayır olmak üzere bugazlanmak şanından olan ehemmiyyeti hâiz herhangi bir kurbana irakai dem ile nefsi fi'lin iykaı matlûbdur. Arabın urfünde nahır deve

kesmekte galib olduğu ve Sûrei hacta «

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا
اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا
وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ » âyetindede büdün zikr olunduğu cihetle ekser müfessirîn burada nahrın

bugazlamak

ma'nasına olduğunu göstermek için « وَانْحَرِ الْبُدْنَ » diye takdir ve tefsir eylemişlerdir. Maksad deveye hasır değil en ma'rufiyle en büyüğüne işaret olarak bedeneleri, deve gibi iri gövdeli, ehemmiyyetli kurbanlıkları kes demek olduğunu anlatmaktır. Ebu hayvan Bahirde derki «nahrden murad hediy, nüsük, dahayâ nahridir, cümhûr böyle demiştir. O vakıt cihad yoktu, onun için selât ve nahr bu ikisiyle emr olunmuştur اهـ. Âlûsî de ekseriyyetin dahâyâ nahri murad olması üzerinde olduğunu söylemiştir.

Hepsinin de maksadı nahrın kurban kesmek ma'nasına olduğunu anlatmaktır. Yoksa murad yalnız deve kesmekten ibaret olduğunu söylemek değildir. Usuli fıkıh ta'birince söyliyecek olursak nahr bugazlamak ma'nasında zâhirdir, Fakat mef'uli hakkında mücmeldir. Ne gibi hayvanların bu kurban için kesilebileceği diğer delillerle beyana muhtacdır. Sûrei en'âmda « ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ » buyurulan koyun, keçi, deve, sığır, erkek ve dişi en'âmın sekizinin de büyüklerinden bayram kurbanı kesilebileceği Fıkıhta tafsîl olunduğu üzere sünneti nebeviyye ile beyan olunmuştur. Nahır devede daha ma'ruf olmakla beraber diğerlerinin de nahır şanındandır. Bu itibar ile nahr, zebh ma'nasına olmakla beraber kurbanın büyüklüğüne, ve binaenaleyh gövdeli, kıymetli a'lâ cinsinden ekmel suretle kesilmesine i'tina, bir de hacc ve kurban Bayramı gününün adı olmak münasebetiyle nahr gününe işaret için devede galib olan nahr lâfziyle ifade olunmuş demek olur. Ganem hakkında « لُحُومُهَا شِفَاءٌ » hadîsi delâletiyle

koyun eti daha şifalı olduğu için daha eyidir, kemmiyyetçe değilse de keyfiyyetçe a'lâsıdır, ve kurbanın en esaslı, en umumî nisabıdır. « خَيْرُ الْاُضْحِيَةِ الْكَبْشُ = uhdiyyenin en hayırlısı koçtur» diye bir hadîs de vardır. Hadîs ve fıkıh kitablarında mezkûr olduğu üzere Resulûllahın uhdiyyesinde boynuzlu güzel iki koçu « بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ » diyerek ve ayağını boyunlarına koyarak kendi eliyle kestiği meşhurdur: «

ضَحّٰى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِكَبْشَيْنِ اَمْلَحَيْنِ اَقْرَنَيْنِ ذَبَحَهُمَا بِيَدِهِ وَ سَمّٰى وَ كَبَّرَ وَ وَضَعَ رِجْلَهُ عَلٰى صِفَاحِهِمَا » Câbir radıyallahü anhten rivayet edildiği üzere de demiştir ki: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ile beraber musallâda edhâ namazında hâzır bulundum, hutbesini bitirince minberden indi, bir koça vardı Resulullah onu «

بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ هٰذَا عَنّٖى وَ عَمَّنْ لَمْ يُضَحِّ مِنْ اُمَّتٖى = Bismillâhi vallahü ekber bu benden ve ümmetimin kurban kesemiyenlerinden» diyerek kendi eliyle zebh etti اهـ. Deve ve sığır cinsi bedenelerin yedi kişiye kurban olabileceği de beyan buyurulmuştur, Bir kişi keserse elbette daha büyük hayır ve sevab olur, ancak bunların da yavruları kifayet etmez. Hac ve udhiyye

kurbanlarından maada gerek nezir ya'ni adak ve gerek adamadan sırf tetavvu' olarak tesadduk ve şükr için kesilecek sair kurbanlar ise eti yenir her hayvandan ve her zaman kesilebilir. Binaenaleyh mutlak kurban deve nahrine munhasır olmadığı gibi udhiyye ve hacca aid nüsük ve keffarat kurbanları dahi deveye mahsus olmadığından venhar emri de deveye mahsus değil, nahr günü ta'birinde olduğu gibi kurban zebh etmek ma'nasına olmak muvafıktır, bunu «nahri büdün» ile tefsir edenlerin umradı da develere tahsıys için değil, boğazlamak ma'nasını anlatmak ve kurbanların bedenlilerine i'tinayı iş'ar etmek için olduğundan dolayı Ebu hayyan ve Âlûsî de cumhurun ve ekseriyyetin kavlini o vechile hulâsa etmişlerdir. Ancak Âlûsînin beyanında udhiyyeye basır, zâhirdir. « ثَلَاثٌ كُتِبَتْ عَلَىَّ الخ » hadîsine muvafık olan da budur.

Sh:»6206

Cumhur kavlinin hılâfına gelince: İbni Ebi Hâtimin rivayetine göre Ebül'ahvas «venhar» emrinin göğsünü Kıbleye tekabül ettir ma'nâsına istıkbali Kıble ile emr olunduğunu söylemiştir. Ferrâ da buna zâhib olmuş ve te'vilinde şöyle demiştir: « مَنَازِلُهُمْ تَتَنَاحَرُ = menzilleri tenâhur eder» ta'birinde olduğu vechile karşı karşıya tekabül ma'nasına gelir, Şu beyt de bu ma'nâdendır:

اباحكم هل انت عم مجالد و سيد اهل الابطح المتناحر

El'ebtahıl'mütenâhır, göğüs göğüse karşılıklı dere demektir. Bu ma'nadan nahr, Kıbleye istıkbal ma'nasını ifade edebilir اهـ. Filvaki' tenâhur lügatte intihar etmek ve bugazlaşmak ma'nasına geldiği gibi göğse isabet ettirmek, göğüs göğse karşılaşmak ma'nasından mecaz olarak evlerin ve dere kenarlarının karşılaşması gibi mutlâka tekabül ma'nasına da gelebilir ise de ma'ruf olan ma'nayı bırakıp da mecaz üstüne mecaz olarak Kıbleye istikbal ma'nasını anlamağa kalkışmak doğru olmaz, nahrin de tenâhur ma'nasına geldiği kabul edilecek olunca bundan göğüs göğse cihadı, mücahedeyi anlamak daha ziyade yakışırdı, nüzulün Medenî olduğunu söyliyenlere göre bunda bir işkâl olmıyacağı gibi Mekkede de ileriye aid bir emr olabilirdi. Mutlak emir, fevri iycab etmiyeceği gibi kurban hakkında da geçtiği vechile vâv da terâhîye mani' olmazdı.

Bundan başka İbni ebî hâtim ve Hâkim ve İbni merdûye ve Sünende, beyhekî Hazreti Ali kerremallahü vechehuden şöyle bir rivayette bulunmuşlardır: demiş ki bu « اِنَّـآ اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَۜ » Sûresi nâzil olduğunda Resulullah «Rabbımın bana emr ettiği bu nahîre (ya'ni buğazlanacak) nedir? Diye Cibrîl alehisselâma sordu, o, dedi: nahîre değil, lâkin namaz için tahrîme yaptığında tekbir alırken ve rüku'

Sh:»6207

ederken ellerini kaldırmanı sana emrediyor. Çünkü o bizim salâtımız ve yedi Semadaki Melâikenin salâtıdır, ve her şey'in bir ziyneti vardır, namazın ziyneti de her tekbirde iki elini kaldırmaktır اهـ. Lâkin Süyutî bunun senedine zaıyf demiş, İbni kesîr bu hadîs cidden münkerdir demiş. İbni cevzî de Mevzuatta saymıştır. İbni cerîr bir de Ebu Ca'fer Hazretlerinden iftitah tekbirinde el kaldırmak demiş olduğunu nakl eylemiş, Buharî, tarihinde ve Dârekutnî İfradda yine Hazreti Aliden namazda sağ elini sol bileğinin üzerine koy da sonra ikisini göğsüne koy demiş olduğunu tahric etmişler, Ebüşşeyh ve Sünende beyhekî Enesten merfuan ve ba'zıları İbni Abbastan da böyle rivayet eylemişler ise de bunların da sıhhatı sâbit olamamıştır, Süyutî Hazreti Aliden ikinci hadîsi İbni Ebî hâtimin ve Hâkimin lâbe'se bih olan bir senedle tahric eylediklerini söylemiş, Dahhâk ile Süleymanı teymî de namazdan sonra duâda ellerini göğsüne kaldır demiş oldukları da nakl edilmiştir. Bunlar kurban kesmeğe iktidarı olmıyanlar hakkında veya namazın adâbına müteallık ba'zı rivayetler olabilirse de nahrin ma'lûm ve meşhur olan kurban kesmek ma'nasını bırakıp âyeti bunlarla te'vile kalkışmak ve bu suretle «venhar» emrini de «salli» emrine idhal eylemeğe

çalışmak aslâ doğru olmaz, bunların hepsi nihayet namaza aid şeylerdir. Sade bununla Sûre namaz kılmayanlara ve müra'îlik edenlere mukabil ıhlâs ile namaz fazîletini emretmiş olursada mâunu men'etmelerine mukabil Allah için halka muavenet olan bir hayır ve kerem fadl-ü fazîletini ihtiva etmiş olmaz, bu da kevser atiyyesine mazheriyyet şerefinin şükrü esasiyle mütenasib olmaz. Nahrin kurban

kesmekte ma'ruf olduğu ve Kur'ânın üslûbunda namaz emirlerinden sonra ekseriya zekât ve infak emirleri

ve âyetleri zikroluna geldiği ve müşriklerin duâlarını ve

Sh:»6208

kurbanlarını putlar ve tagutlar namına yaptıkları da mülâhaza edilince bu emrin onlar hılâfına namazdan

mâada Allah için kurban keserek zekâttan dahi fazla bir fedakârlıkla kıymetli mallara kıyıp ıbadullaha hayır

ve muavenette bulunmak kevser atıyyesine şükretmek üzere bedenen ve malen ıbadet ve hayr ile iştigali

emretmiş olması en açık ve en esaslı ma'na olduğunda tereddüd edilmez. Bu esas tesbit edildikten sonra

bundan mümkin ve muhtemil olabilen diğer bir takım işaretler daha anlamakta ise zevk ve ırfan için hacr

yoktur. Bu vecihle işbu « فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ » âyeti Sûrei en'amın âhirindeki «

قُلْ اِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ » âyetindeki emri, ve

vedduha Sûresinin âhirindeki « وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ » emrinin kevser atıyyesine

şükrane olmak üzere fi'lî bir iyzahını ifade eder. Bundan dolayı biz de mealde kurban kesmek ta'biriyle ifadeyi bugazla demekten daha muvafık bulduk. Ki tefsirinin hasılı şu olur: sana o kevseri verdiğimizden dolayı haydı sen rabbının atasına hem kalben, hem lisanen, hem bütün cevarihinle bedenen ve mâlen her vechile şükr etmek üzere Rabbın için ıhlâs ile namaz kıl, namaz kılmakla beraber kurban da kes, ona böyle tevhid ve ıhlâs ile fedâkârâne ıbadet, ubudiyyet ve çok hayır işliyerek tahdîsi ni'met et, Rabbının sana olan

atası kesilmek ihtimali yoktur 3. ﴿اِنَّ شَانِئَكَ﴾ doğrusu senin şâniin -sa'na şeneâtı olan: buğz,

kin tutan: hınç besliyen herkim olursa olsun ﴿هُوَ الْاَبْتَرُ﴾ odur ancak ebter- güdük, ardı arkası kesilecek, nesl ü nesebi, iyi adı, sanı kalmıyacak odur, sen değilsin ya Muhammed! Senin ardınca gelecek hayırlı zürriyyetin de, evlâdın gibi Etba' ve Ensarın sevgili ümmetin de çoğalacak, dînin, kitabın, güzel adın, sanın feyz-u fadlın bâkı kalacak, Âhırette de beyana

Sh:»6209

sığmaz, kesilmez tükenmez ecre ireceksin, böyle kevsere hayri kesîre buğz edenin, onu sevmiyenin hayırsız kalacağında ise şübhe yoktur. -

ŞÂNİ', işaret ettiğimiz vechile « وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا »

âyetinde geçtiği üzere buğz-u adâvet etmek kin tutmak ma'nasına şeneândan ismi fâil olarak mubğız, buğz eden demektir. Anlaşılıyorki murad buğz edip geçmiş olan değil, buğzunda devam ve ısrar edendir. Ya'ni zaman ve hudûs ma'nası değil, devam ve sübût ma'nası maksuddur. Onun için izafeti, lâfzıyye değil, ma'neviyyedir. Binaenaleyh bilahare tevbe edip iymana gelenler bu hukümden haric kalır. Ebter, uyubdan olduğu için ef'ali tafdîl değil, sıfatı müşebbehedir. Müennesi betra gelir, kesiklik ma'nasına betirden müştaktır; Binaenaleyh esas mefhumu kesik demek ise de urfte kuyruk kesilmesinde şâyi' olmuştur, onun için kuyruğu kesik hayvana ebter denildiği gibi kuyruğu kesik küçük ayın gibi yazılan hemze elife « ء » aynı betra' ta'bir olunur, ki türkçe de müzekkerine de müennesine de güdük denilir. Kuyruk arkada olmak

hasebiyle sonunda arkası olmıyan, ya'ni zürriyyeti olmıyan, kendinden sonra eseri kalmıyan kimselere veya sonu gelmiyen, sonunda hayır olmıyan işe de istiare suretiyle ebter denilmiştir. «

كُلُّ اَمْرٍ ذِى بَالٍ لَمْ يُبْدَاْ فِيهِ بِبِسْمِ اللّٰهِ فَهُوَ اَبْتَرُ = ehemmiyyetli

olan her hangi bir iş Allahın ismiyle başlanmazsa o iş ebterdir» hadîsinde ebter, sonu gelmez, sonunda

hayrı olmaz, nâkıs, güdük kalır demektir. Çünkü « كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ » dir. Daha

sonra, ebter, hakîr-ü zelîl ma'nasına da gelir. Burada « هُوَ » gerek zamiri fasıl ve gerek mübteda olsun «el'ebter» müsnedi ma'rife olduğu için cümle, kasr ifade ettiğinden dolayı ebterlik mefhumunu Peygamberden külliyyen nefy ile ona buğz edene hasr ettiği cihetle ebter kelimesinden anlaşılması muhtemil olabilen ma'naların, noksanların Sh:»6210

hepsini sahib kevser olan Resulullahdan nefy ile ona her bugz edene isbat etmek suretiyle sebebi nüzulde zikr olunduğu üzere ebter diyen şahsın muhakkak ebterliğini haber vermiş olmakla başka zürriyyetsizlik ma'nâsı olmak üzere muhtemil olan her ma'nâ bu kasırda dahıl olmak lâzım gelir ki bu şöyle demek olur. Ya Muhammed! Sana kesilmek ihtimali olmıyan kevser verilmiş olduğu için sende hiç bir vechile, hiç bir ma'nâ ile ebterlik, güdüklük ihtimali yoktur, sana oğlunun vefatından dolayı ebter diyerek buğz-u sebb edenin kendisi her ma'nasiyle ebterdir, çünkü sana öyle buğz edenlerin hepsi hakîkatte mutlâka ebterdir. Onlar da mutlak ebterlik ma'nası vardır. İşte yukarıda beyan olunan tefsîrin şumülü kasrın bu mazmunundan müstefaddır. Bu suretle bunda bir taraftan kevserin kesilmek ihtimali olmıyan bir hayrı kesîr olduğu tasrih edilmiş bulunuyor, bir taraftan da onun sahibine bugz edenlerin umumiyyetle ebterliği kübrâ makamında bir ıllet ve delil suretinde haber verilmekle ebter diyen kâfirin ebterliğini de bilhassa haber vermiş bulunuyor ki buna ılmi bedî'de mezhebi kelâmî ta'bir olunur. Bundan dolayı ba'zıları bunun A's ibni Vâil, veya Ebu Cehil veya Kureyşten bir cemaat veya Kâ'b ibni Eşref, her hangisi ise sebebi nüzul olan ma'hud şahsa veya eşhasa mahsus olduğuna zâhib olmuşlarsa da muştakk üzere huküm, muştakkun minhin ılliyyetini ifade edeceğinden şâni' vasfiyle ifadesi zâhiren amm olduğunu iş'ar eyler. Fil'vakı' Resulullaha bugz etmiş olanlar hep ebter olmuşlardır. Ya maddeten nesl-ü nesebî veya ma'nen hayr-u zikri

kesilmiş, nihayet hakîr-ü zelîl olarak bednâm olup gitmişlerdir. Zürriyyeti, eseri bulunanların da

evlâdlarından, eserlerinden hayr-u intifa'ları kalmamıştır. Çünkü onların neslinden salâh ile islâma girmiş

olanlardan kâfir atalarının duâ ve istiğfar ve sair suretle intifa'ları kesilmiş,

Sh:»6211

aralarında ısmet münkati' olmuşlar. Bu evlâdlar hep Peygamberin ümmet ve etbaı, ma'nevî evlâdı olmuşlar

«

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ

كَانُوا اُولِى قُرْبٰى » hukmüne tabi kalmışlardır. Salâhı, iymanı olmıyanların ise zaten hayrı

yoktur, onlar hayrül'halef olmazlar. Duâ bile etseler «

وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ » hukmünce hep dalâl içinde boşa gider,

ölümlerinden sonra eserlerinin de indallâh, Âhıret için kendilerine hiç bir hayr-u fâidesi olmaz, o azîm

azâbdan kurtarmaz. «

﴿اُولٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا

صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ . ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ

﴾الْعَذَابُ وَلَاهُمْ يُنْظَرُونَ﴿ » dur. Bununla beraber şundan da gaflet edilmemek lâzım gelir ki Peygambere şeneân ile bugz-u adavet; ona iyman etmemekten ıbaret olan küfürden ehass, daha şiddetli bir küfürdür, bunun fi'len izharı ona fi'len harb i'lânı olacağı gibi kavlen izharı da o ma'nâda olarak sebb-ü şetm olur. Bunun ise Hak şerinde istihkakı harb ve katildir. Peygambere sırf dîninden dolayı adavet ederek ebter, veya «münbetir sanevber = kesik çam» diye bugz-u şematet izhar eden şânii de ona öyle sebb ile küfr etmiş olduğundan «venhar» emrinden sonra tahkık ile beraber ıllıyyet de ifade eden « ان » ile ta'lil siyakında « اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ » buyurulmasında ona öyle sebb edenlerin önünde olmazsa sonunda kesilmeğe müstehıkk olduklarına işaret ve hattâ sonlarında bir hayırları kalmayıp büsbütün bednâm olacaklarını ıhtar, Resulullahın ise onların zıddına olarak hayr-u feyzının, ve âsâr-u fadlının kesilmiyeceğini ıhbar vardır, bundan dolayı Resulullahın keder etmeyip de rabbinin atasına şükr etmek üzere ıbadet ve ubudiyyet ile iştigal ederek namaz kılıp kurban kesmesi ve böyle hayr için fedakârlıkla tahdîsi ni'met eylemesi emr olunmuştur. Ona ebter diyen buğuzcu onun erkek evlâdının vefatını behâne etmiş olduğundan dolayı burada Peygamberin zürriyyetinin de kesilmiyeceği ilk evvel anlaşılması lâzım gelen bir ma'na olduğu için bundan kız evlâdı ve onların evlâdı ve evlâdının evlâdı da

Sh:»6212

müteselsilen evlâddan, a'kabdan, zürriyyetten olduğuna istidlâl edilmiştir, bu da doğrudur. Bununla beraber Resulullahın muteaddid erkek evlâdı da olmuş iken bunların muammer olmayıp da onun zürriyyetinin yalnız kız evlâdlarından tekessür etmiş olmasının da elbet bir ma'nası ve hikmeti olmak lâzım gelir. Bu da Hatemünnebiyyîn olması ile iyzah edilmiştir. Onun ruhanî kuvveti gibi cismanî kuvvetinin de feyz-ü kemali tebeyyün ettirilmek üzere kendisine hem oğul hem kız zürriyyetler de verilmiş, fakat şerefi nübüvvet kendisiyle hatm edildiği ve binaenaleyh, onun dîni, kitabı Kıyamete kadar bâkı olup kendisinden sonra Peygamber ba's olunmıyacağı cihetle oğullarının bekaları halinde nübüvvete mazhar edilmeleri bu hikmete muvafık olmıyacağı gibi nübüvvetsiz olarak bekaları da tam ma'nasiyle hayrül'halef olmalarına mani' ve şânlarına nakîsa olacağından onların ma'sum olarak vefatları hem kendi haklarında hem de şânı risalet hakkında daha hayırlı, daha kudsî olmuştur. Bundan başka bı'setinin umumiyyeti, dîninin intişarı ve ümmetinin tekessürü noktai nazarından bunun ümmet hakkında dahi hayr olduğunda ve bu suretle de Resulullahın ümmetine üsve olması kendisinin ecr-ü feyzını daha yükseltmiş bulunduğunda da tereddüde mahal yoktur. Zira oğullarının kendisinden sonra bekaları takdirinde nübüvvete mazher edilmeyince hiç olmazsa İmamet velâyetine vâris kılınmaları yakışırdı, bu ise İmamet velâyetini ehliyyetten ziyade neseb verasetine hasretmek olacağından bu inhisar da bı'seti Muhammediyyenin umumiyyetine « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّه » hikmetiyle gönderilen hüdâ ve Hak dîninin gayesine « ﴾اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ﴿ . ﴾اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا﴿ . ﴾هُوَ الَّذٖى جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ فِى الْاَرْضِ﴿ . ﴾فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴿ . ﴾لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا﴿ . ﴾فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمٖيعًا﴿ » gibi fadl-ü fazîlet esaslariyle bütün âlemde zuhur ve intişarı hikmetlerine münafî bulunurdu. Bu inhisar maksud olmayınca da bu yüzden ümmet için fitneye bir sebebi zâhirî olurdu.

Sh:»6213

Kadınlar da ise nübüvvet ve İmamet kazıyyesi esasen varid olmadığı için kızları hakkında bu mahzurları varid olmaz. Bu vechile Resulullahın zurrıyyetini kız evlâdından tefeyyuz ettirilip de erkek evlâdının

muammer olmamasının zâhir olan ma'kul hikmet ve ma'nası bu iki sebebde hulâsa edilebilir: kendisinden

sonra Nübüvvet olmaması, İmamet ve velâyetin de veraseti nesebiyyeye hasr edilmemesi. Yoksa câhiliyyenin zann ettiği gibi oğulların vefatiyle zürriyyetin büsbütün münkati' olacağı ve kız evlâdının evlâdı evlâd ve zürriyyetinden ma'dud olmıyacağı için değildir. Ve belliki bu son âyet gaybe ta'alluk eden ıhbarı da müştemildir.

İşte şânı Muhammedîyi kevserle anlatan ve ezher cihet şükr-ü mahmidetle namaz kılıp kurban keserek Bayram yapılmağa lâyık tebşiratı ihtiva eden bu Sûrei celile vecâzetiyle beraber böyle birçok letaif ve hikmeti müştemildir. Râzî tefsirinde bunun «vedduha» dan beri gelen Sûrelere olan münasebatiyle daha birçok işarat ve letaifini pek güzel beyan ve tafsîl eylemiş ve ezcümle demiştirki: bu Sûrenin letaifinden biri de şudur: Allah yoluna giden sâlikler için üç derece vardır. En yükseği: bütün kalbleri ve ruhları ile Allah tealânın narı celâline müstağrak olmalarıdır. İkincisi, bedenen de tâat ve ibadat ile meşgul olmalarıdır. Üçüncüsü, nefsi lezzatı mahsûse ve şehevatı âcileye dökülmekten men' etmek makamında olmalarıdır. İşte

« اِنَّآ اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ » evvelki makama işarettirki o da ruhı kudsînin sair ervahı

beşeriyyeden gerek kemmiyyet ve gerek keyfiyyetçe temeyyüz etmiş olmasıdır, kemmiyyetçe temeyyüzü: çünkü mukaddimatı ekserdir, keyfiyyetçe temeyyüzü de o mukaddimattan neticelere intikalde sair

ruhlardan çok daha seri' olmasıdır. « فَصَلِّ لِرَبِّكَ » İkinci mertebeye işaret « وَانْحَرْ » da üçüncü

mertebeye işarettir, çünkü nefsi pîşîn lezzetlerinden men'etmek nahır ve zebh mecraasına cârîdir. Sonra da « اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ »,

Sh:»6214

buyurulmuştur; bunun ma'nası da şudur: seni şu mahsûsât ile şehevâtı âcileye da'vet eyliyen nefis yokmu o

fânîdir, bâkıyâtı salihat ise Rabbın ındinde daha hayırlıdır «

وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلاً » o ise

ebediyyen bâkı olan ruhanî saadetler, Rabbanî ma'rifetlerdir اهـ.

Bu Sûrenin mutezammin olduğu emirlerin en mühim ciheti « لِرَبِّكَ » kaydinin ifade ettiği tevhid ve

ıhlâs olduğu için, bunu ayrıca sarahatle i'lân ve tevzîh siyakında « قُلْ يَآ اَيُّهَا الْكَافِرُونَ »

Sûresi ta'kıyb etmiştir.

KÂFİRÛN

١٠٩ سُورَةُ الْكَافِرُونَ

« قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ » Sûresi ve bundan hikâye i'rabiyle « الْكَافِرُونَۙ » Sûresi ve lisanımızda mütearef olduğu üzere « قُلْ يَٓا ... » Sûresi denilen bu Sûre dahi Mekkîdir. Dânî bilittifak demiş. Bahirde ise: cumhur kavlinde mekkîdir. Katadeden medenî olduğu da rivayet olunmuş diyor. Katadeden hılâfı da nakl edilmiş, ancak İbni merduye, İbni zübeyrden medenî olduğunu tahric eylemiş, bu sebeble Âlûsî Dânînin bilittifak demesine mahallinde değildir diye ilişmiş ise de medenî rivayeti, garib demek olacağından sahîhi bilittifak Mekkî demek olur. İbni ebî hâtimin Zürare ibni ebî evfâdan tahric ettiği vechile bu Sûreye «Mukaşkışe» dahi denilirki uyuz ve çiçek ılleti gibi ılletlerden iyileştirmek demek olan kaşkaşeden müştakk olup şirk ve nifak derdlerinden berî kılan ma'nasına müberrie demektir. Kaşkaşe türkçemizde def' etmek, kovalamak ma'nasına kışkışlamak ile de terceme olunsa yakışmaz değildir.

Cemâlülkurrada mezkûr olduğu üzere buna ibadet Sûresi dahi denilmiş olduğu gibi ihlâs Sûresi dahi denilir. Ondan dolayı « قُلْ هُوَ اللّٰهُ » ile ikisine «ıhlâsayn» ta'bir olunur. Netekim Resulullahın sabah ve akşam namazlarının sünnetlerinde

Sh:»6216

« قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ » ile « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌۚ » okuduğunu İbni Ömerden ve Hazreti Âişeden rivayet edilen hadîslerde «ıhlâsayn» denildiği de görülür.

Âyetleri - Hılâfsız altıdır.

Fasılası - ﴿نمد﴾ د ، م ، ن harfleridir.

Bu Sûre, kevserin mutezammın olduğu ıhlâs ile ibadet emrinin i'lânını âmir, ve aynî zamanda Peygambere buğz eden ebterlerin küfürlerine karşı da bir cevab mevkiinde olarak onun mazmununu bir tafsîl gibidir. İmam Ahmedin ve Evsatta Taberânînin rivayet ettikleri bir hadîste: Zeyd ibni hârisenin biraderi Cebele ibni Hârise, Resulullaha «bana uykum sırasında okuyacağım birşey öğret» dediği zaman bu Sûreyi okumasını emr buyurmuştur. Bezzar ve İbni merdûye. «Hababe» emr eylediğini de rivayet eylemişler, Beyhekî de Şuabda «Enese de uykusu sırasında okuması emr olunduğunu» rivayet eylemiştir. Ebu ya'dâ ve Taberanî şu hadîsi de merfuan rivayet etmişlerdir: « اَلَٓا اَدُلُّكُمْ عَلٰى كَلِمَةٍ تُنْجيكُمْ مِنَ الْاِشْرَاكِ بِاللّٰهِ تَعَالٰى تَقْرَؤُنَ قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَ عِنْدَ مَنَامِكُمْ = sizi Allah tealâya şirk koşmaktan koruyacak bir kelime anlatayımmı size ? Uykunuz sırasında « قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ » okursunuz». Deylemî de Abdullah ibni ceraddan şöyle rivayet etmiştir: «Resulullah buyurdu, ki Münafık kuşluk namazı kılmaz, ve « قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ

» okumaz». Taberânî, Evsatta İbni Ömerden ve Sagîrde Sa'd ibni ebî vakkastan rivayet eylemiştirki: «bu Sûre Kur'anın rub'una muadildir». Bunun vechinde bir hayli söz söylenmiş ise de en besîtı şöyle anlamaktır: Kur'anın mazmunu bir bakışa göre şu suretle hulâsa olunabilir: «ıbadat, muamelât, Âhıret ahkâmı ve kısas» bu Sûre ise ıbadetin ruhu olan tevhid ve ıhlâs i'lânını âmir olduğu için rub'una muadil demek olur.

Sebebi nüzulü - Ebu Hayyan der ki bunun nüzulü esbabından olarak şöyle zikr etmişlerdir: aleyhissalâtü

Sh:»6217

vesselâma kâfirler: «bırak bu tuttuğun da'vayı biz sana istediğin kadar mal, servet verelim, kerimelerimiziden dilediğini tezvic edelim ve seni üzerimize Melik yapalım, eğer bunu yapmazsan gel bizim ilâhlarımıza tap biz de senin ilâhına tapalım, müşterek olalım, hayır hangisinde ise ona hepimiz de nâil olmuş oluruz» demişlerdi, bir de onun en çok şânii Kureyşten olduğu ve bir sene kendilerinin ma'budlarına ıbadet etmesini ve kendilerinin de bir sene onun ma'buduna ıbadet edeceklerini söylemiş olduklarından dolayı onlardan teberrî ve o teklifin asla olacak şey olmadığını ıhbar için Allah tealâ bu Sûreyi indirdi اهـ.

İbni Hişam Siyerinde der ki, bana bâliğ olanda: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Kâ'beyi tavaf ediyorken Esved İbni Muttalib İbni Esed İbni Abdil'uzzâ ve Velid İbni Mugîre ve Ümeyyetübni Halef ve A's ibni Vâili Sehmî önüne gerildiler, bunlar kavimleri içinde yaşlı kimselerdi, ya Muhammed: gel biz senin taptığına tapalım sen de bizim taptığımıza tap biz ve sen emirde müşterek olalım, eğer senin taptığın bizimkinden hayırlı ise biz ondan hazzımızı almış oluruz ve eğer bizim taptıklarımız seninkinden hayırlı ise sen de ondan hazzını almış olursun! Dediler, Allah tealâ da onlar hakkında «

قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ لَٓا اَعْبُدُ مَاتَعْبُدُونَۙ » Sûreyi temamen indirdi اهـ.

İbni Cerîr ve ibni ebi Hâtim ve Mesahifte İbni Enbarî, Ebil'buhturînin mevlâsı Saıyd ibni Meynâdan öyle tahric de eylemişlerdir. Müfessirînin ekseriyyetle zikr ettikleri şu suretledir: Kureyşin ileri gidenlerinden bir takım, Resulullaha sen, gel bizim dînimize tâbi' ol biz de senin dînine tâbi' olalım, bir sene sen bizim ma'budlarımıza ıbadet edersin bir sene de biz senin ma'buduna ibadet ederiz, dediler. Resulullah «Meâzallah Allaha başkasını şerîk koşmaktan» dedi, onlar o halde bizim ilâhlarımızın ba'zısına istilâm ediver (el sürüver) de seni tasdık edelim ve ilâhına ıbadet eyliyelim dediler, bu sebeble bu Sûre nâzil oldu. Resulullah sabahleyin

Sh:»6218

Mescidi harama gitti, Kureyşten dolgun bir hey'et vardı. Başları üzerine dikildi de bu Sûreyi okudu, onlar da ümidlerini kestiler اهـ. İbni Cerîrin ve Râzînin kayd ettikleri vechile «

قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَٓامُرُٓونّٖٓي اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجَاهِلُونَ » âyeti de bu sebeble nâzil olmuştu. Onda Allahdan başkasına teabbüd emr ettiklerinden dolayı cehaletleri ile tevbih ederek ey cahiller diye hıtab emr edilmişti, bundan da daha ağır olacak «ey kâfirler» diye hıtab emr olunuyor: ve bu vechile esbabı mucibesi beyan olunarak onların dîninden teberrî ve hak tevhid dîni ile tedeyyün lüzumu tebliğ buyuruluyor, şöyleki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ ﴿٢﴾ لَٓا اَعْبُدُ مَاتَعْبُدُونَۙ ﴿٣﴾

وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۚ ﴿٤﴾ وَلَٓا اَنَا عَابِدٌ مَاعَبَدْتُمْۙ ﴿٥﴾

وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۜ ﴿٦﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Deki: ey kâfirler! 1 Tapmam o tapdıklarınıza 2 Siz de tapanlardan değilsiniz benim ma'buduma 3 Hem ben tapıcı değilim sizin taptıklarınıza 4 Hem de siz tapıcılardan değilsiniz benim ma'buduma 5 Size dîniniz, bana dînim 6

1. ﴿قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ﴾ - Bu nidaya « قُلْ » emriyle başlanmasında Râzî kırk kadar nükte saymıştır, tafsîli uzun gider. En birincisi Hazreti Peygamberin kendi tarafından değil

Sh:»6219

Allah tealâdan sarih emr ile bilhassa tebliğ ve i'lân edilmek üzere risalet vazîfesi olarak söylenildiğini ilk baştan anlatmaktır. Zira Fahri âlem sallallâhü aleyhi vesellem umurunda rıfk-u mülayemetle me'mur idi: ona «

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ » buyurulmuş, « وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » buyurulmuştu. Allaha da'veti de en güzel yolda olmak üzere «

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتٖى هِىَ اَحْسَنُۜ » diye emr olunmuştu. Bunununla beraber «

يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۜ » hitabiyle de kendisine her indirileni tebliğ etmesi, etmezse risaleti yerine getirmemiş olacağı da emr edilmiştir. Burada ise muhatablarına ey kâfirler! Diye ne ağır vasf ile nida edeceği, ve çünkü beyan ve tebliğ olunacak hükmi hakkın hakikî sebebi onların değişmiyecek olan kâfirlik sıfatları olduğundan dolayı burada bu sıfatın tasrihi lâzım geldiği cihetle bu ağır hıtab o rıfk-u mülâyemet emirlerine nasıl lâyık olur? Diye bir i'tiraza mahal bırakmamak ve hakkın beyanı için bunu tasrih lâzım olduğu ibtidaen anlatılmak üzere «bunu ben kendiliğimden söylemiyorum me'mur olarak söyliyorum»

demiş olmak için evvelâ « قُلْ » emri tasrih edilmiştir. Ve bunun Sûrei kevserden sonraya konulmuş

olmasiyle de hem bu emrin « فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ » gibi kevser atıyyesine müretteb emirlerden

olduğuna hem de Peygambere öyle buğz-u adavet beslemekte musırr olanların ebterlikleri, hayırdan mahrumiyyetleri gibi kâfirlikleri de ayrılmaz sâbit vasıfları ve onlara böyle nida kendilerinin iltizam eyledikleri gerekleri olmuş bulunduğuna da bir siyak işareti yapılmış ve bu suretle sebebi nüzul olan ve kabulüne ihtimal olmıyan mütenakız yapılmaz teklifleri ya'ni putlarına tapılmak şartıyle Allaha ibadet edeceklerini ileri sürmelerini de musırr oldukları o buğz-u şeneânın bir neticesi olduğuna dahi işaret olunmuştur. Onun için ecilleî müfessirîn demişlerdir ki burada böyle ey kâfirler! Diye nida alel'umum kâfir bulunanlara değil,

Sh:»6220

ebeda iymana gelmiyeceklerini Allah tealânın bildiği bir takım kimselere mahsustur. Çünkü kâfirler içinde Ehli kitabda olduğu vechile Allahı ma'bud tanıyanlar bulunduğu gibi bil'ahare iymana gelip ıbadet edenler ve edecekler de bulunduğu için onlara karşı «siz Allaha ne şimdi ne de ilerde ibadet edecek değilsiniz» denilmiyeceği âşikârdır. O halde evvelâ ta'mim edip sonraki âyetlerle tahsıys etmekten ise ibtidâen lâmi ahd ile sebebi nüzule işaret olarak «ey o kâfirler» diye hususa haml eylemek daha evlâ olur, ki bu hususiyyet de hakka mübgiz olup da iymana gelmiyecekleri ılmi ilâhîde ma'lum bulunmak ı'tibariyle olan sıfatı sâbiteleri olmuş oluyor. Bu ise sebebi nüzul olanların yalnız şahıslarına değil, değişmesi ihtimali kalmamış olan küfürlerinden dolayı olduğu için aslı maksad küfürden teberrî olarak bu nida öylelerinin hepsine delâleten şâmil olur ise de her hangi bir kimsenin ve ya kavmın ileride iymana gelip gelmiyeceğini Allahtan başkası bilemiyeceği cihetle bu hıtabın haricen fi'liyyat ı'tibariyle tatbikı kureyş içinde sebebi nüzul

olanlara münhasır kalmış demek olur. Yoksa « قُلْ يَآ اَيُّهَا الْكَافِرُونَ » diye emr

olunduğundan dolayı henüz istikbali ma'lûmumuz olmıyan şahıs veya cemaat her hangi bir kâfire ya kâfir! Yâhud ey kâfirler diye tahkır ve teşni' ederek hıtab etmek lâzım veya câzi olur zann edilmemelidir. Bu emrin muayyen eşhasa karşı fı'liyatta tatbikı sebebi nüzule münhasır demek olduğundan dolayı alel'umum kâfirler hakkında mücadelei hasene ile da'vet ve yoliyle mücahede ve saire gibi muamelâta müteallık ahkâmı umumiyyeye muhalefeti de yoktur. Bunu müsliman mücerred küfürden, şirkten nifaktan ve Allahın bildiği o kabîl kâfirlerden kalben teberrî ederek iyman ve ıbadetinde tevhid ve ıhlâs ile dînine sarılmak için okur, zamanına ve iycabına göre bunu defi' makamında okumak da mücadelei hasene ve hikmet olur. Onun için bu Sûrenin umumî olarak cârî ve bâkı olan

Sh:»6221

hukmü küfür ve nifaktan teberrî için gizli, açık her halde tilâvettir. Fakat tearruz için değil, teberrî için tilâvet, ve sade bir hatırai tarihiyye olarak değil, kendi nefsine nasîhat olarak dînine ıhlâs ve ı'tikadını takviye için tilâvettir. Hadîsi Nebevîde şirkten kurtaracak bir kelime olmak üzere uyku sırasında okunmasının tavsıye buyurulması da bu hukm-ü hikmeti ifade eder. Bunun böyle olması ise mücahedeye ve ıbadet ve dînin tafsîlâtına dair olan ahkâmı umumiyyesine müteallık vezaîf ile iştigale mani' de olmaz, hasılı bununla umum kâfirlere bir tearruz emr olunmamış olduğu gibi mücadelei haseneden ve mücahededen meni' olunmuş da değildir. Binaenaleyh bunun mütezammın olduğu ahkâmda, umumî ahkâma nazaran nâsıh veya mensûh tasavvuruna lüzum yoktur. Ancak nüzul sebebi olan ve Kureyş içinden aslâ iymana gelmiyecekleri haber

verilmiş bulunan o kâfirlere mahsus olarak « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » denilmiş olduktan

sonra bil'ahare Medîneden onlara harb edilmesinde ve Mekkenin feth olunup putların iptal olunmasında ve Sûrei berâenin nüzuliyle alelumum müşriklerin Mescidi harama yaklaştırılmamasında ve nihayet bütün

Arabistanda islâmdan maâda dînlerin men'olunmasında o hususî kâfirlere olsun « لَكُمْ دِينُكُمْ »

diye verilmiş bulunan müsaade hukmünü nesıh varmıdır? Yokmudur? Bu mevzuıbahs olmuştur. Eğer bu sade bir redd veya sonunda cezalarının ağırlığı ile inzar değil de tarafeynin dînlerinde serbeslikleri esası üzerine bir mütareke teklifi mahiyyetinde ise onlar kabul etmiş ve iycabına riayet eylemiş bulundukları takdirde sonradan onlara harb ilânı emreden ahkâm bu hususî mukaveleyi nesh etmiş olurdu. Kezalik bu onlara verilmiş mutlak bir müsaadeden ibaret olsaydı yine nesh edilmiş bulunurdu. Halbuki mutlak bir

müsaadeden ibaret olmayıp « وَلِيَ دِينِ » ile mütekabil olduğu açıktır. Mütekabilen bir mukavele

teklîfi olması ihtimaline

Sh:»6222

göre ise onlar bu teklifi kabul etmemişler, Peygamberin dînî serbesliğinî istememişler küfürde o derece ileri gitmişlerdir, kabul ettikleri farz olunsa bile aslâ riayet eylemeyip nakz eyledikleri ve hattâ katline bile teşebbüs eyledikleri ma'lûm ve muhakkaktır, o halde onlarca aslâ kabul edilmemiş veya nakz edilmiş bulunan bir mukavelenin bir hükmü farz olunamaz ki neshıne hacet olsun. Ne müsaade ne de mukavele teklifi olmayıp beyan olunacağı üzere mahza redd veya inzar olduğu takdirlerde ise nesha lüzum olmıyacağı âşikârdır. Binaenaleyh âlûsînin de ihtar ettiği gibi bu Sûre her vechile muhkemdir, bunda nesh olunmuş bir hüküm yoktur, maamafih sonundaki « لَكُمْ دينُكُمْ » fıkrasının seyf âyetleriyle mensûh olduğunu söyliyenler de olmuştur; demek olurki bunlar, « الْكَافِرُونَ » nun umuma hitab olması ihtimalini « لَكُمْ دينُكُمْ وَلِىَ دينِ » âyetinin de kabul şartı gözetmiyerek alelıtlak bir mütareke ilânı olması ihtimalini dahi mülâhaza eylemişlerdir, böyle bütün Dünyaya ey kâfirler diye nida edip de kabul şartını gözetmeksizin umumuna karşı mütâreke ilânı ise hikmeti bi'setle kabili te'lif değildir. Ancak kabulleri şartıyledirki bunun bir ma'nası olabilir, kabul etmiyenler veya kabul edip de nakz edenler hakkında da söylediğimiz vechile nesha hacet kalmaz. Fakat böyle umumî bir mütârekenin mevcud olmadığını bütün ihtimalâtı nazarı dikkate alarak anlatmış olmak için bunun ibtidâen bir mütareke i'lânı olduğu mücerred bir ihtimâl olarak farz edildiği takdirde bile mensûh olmak lâzım geleceğini söylemişlerdir, ve bu daha kestirme olduğu için şâyi' de olmuştur. Esası maksad öyle bir mütâreke hukmünün carî olmadığını bildirmek olmasına nazaren her iki kavilde de netice bir demek olursa da nesıh tasavvuru bu Sûrede sade teberrîden fazla olarak ibtidâen alelıtlak bir mütareke hukmünün sübutunu ve lüzumu halinde cihadı men'a delâlet eder bir kaydın vücudunu

Sh:»6223

farza mütevakkıftır. Halbuki, kabulsuz mütareke hukmü düşünülemiyeceği gibi böyle bir teklife umumî olsun hususî olsun ey kâfirler diye hitab ederek başlanmak da ma'kul olmaz. « قُلْ يَآ اَيُّهَا الْكَافِرُونَ » emri her şeyden evvel bir mücahede telkîn eder. Bunun sonunda dîniniz sizin olsun, hayr-ü şer cezası, mes'uliyyeti size âiddir. Sonra karışmam ha demek de bir müsaade değil, « اِعْمَلُوا مَاشِئْتُمْ » kabîlinden bir tehdid veya « لَآ اِكْرَاهَ فِى الدّينِ » esası üzere, bir def-ü redd ile teberrî olmakta zâhirdir. O halde ibtidâen mütareke sâbit olmayınca intihâen nesıh de vârid olmaz. Binaenaleyh hıtab, umumî olsa da hususî olsa da bu vârid olmaz. Binaenaleyh hıtab, umumî olsa da hususî olsa da bu Sûrenin hiç bir âyetinde nesıh yoktur, hepsi muhkemdir. Yalnız evvelâ umuma haml edildiği takdirde ikinci ve üçüncü âyetlerle tahsıys ıktiza edeceğine göre bu sebeble iyzah olunduğu üzere hususa hamli evlâdır. Ya'ni ey o Allahdan başkasına tapan, ve bundan böyle iymana gelmiyecekleri Allaha ma'lûm bulunan müşrik kâfirler! 2. ﴿لَآ اَعْبُدُ﴾ tapmam -ne şimdi ne ileride gönül verip ıbadet etmem ﴿مَا﴾ o nesnelere ki ﴿تَعْبُدُونَ﴾ siz tapıyorsunuz- ya'ni o ma'bud yerine koyup durduğunuz ve benim de tapmamı istediğiniz o şeylere ben ıbadet ve ubudiyyet etmem. Buna karşı onların «biz Allaha da ıbadet ederiz» diyebilmeleri ihtimalini def' etmek ve murad, Allahdan başkasına ıbadet etmem demek olduğu anlatılmak üzere onların ne halen ne istıkbalen Allaha ıbadet etmeleri ihtimali kalmıyacak derecede şirk ve küfür tabiatleri olmuş kimseler olduğu şöyle beyan ve ıhbar buyuruluyor 3. ﴿وَلَآ اَنْتُمْ عَابِدُونَ﴾ ve siz ıbadet ediciler değilsiniz - ﴿مَآ﴾ o ma'buda ki ﴿اَعْبُدُ﴾ ben ıbadet ederim- ya'ni benim ıbadet edip durduğum ma'budum Allaha ıbadet şanından olanlardan değilsiniz: siz ona tapmıyorsunuz da tapmazsınız da. Zira bundan evvelki Sûrelerden anlaşıldığı üzere ıbadetin

şartı ıhlâstır, Allahın birliğine iyman etmeyince ona ıbadet edilmez, Allaha ıbâdet eden ondan başka ma'bud tanımaz, Allaha başkalarını şerik koşarak veya Allahdan başkasını Allah diye tehayyül ederek tapmak Allaha ıbadet değil, onu tanımamaktır. Onun için müşrikler Allaha ıbadet ediyoruz zann etseler bile ıbadet etmiş olmazlar, kendi hayal ve hevalarına taparlar, bundan dolâyı «

قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَاْمُرُونّٓى اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجَاهِلُونَ » buyurulmuştu. Aradaki bu

fark daha ziyade tavzih ve takviye olunmak üzere de buyuruluyor ki 4.

﴾وَلَٓا اَنَا عَابِدٌ مَاعَبَدْتُمْ﴿ hem ben tapıcı değilim sizin taptıklarınıza -ya'ni sade şimdi

tapıyor olduklarınıza değil, bı'setten evvel mazîde taptıklarınız dahi dahil olmak üzere hiç birine ıbadet edici değilim: ne taparım ne de tapmışım.

İBTİDÂEN muzari' sıygasiyle « مَاتَعْبُدُونَ » burada mazî sıygasiyle « مَاعَبَدْتُمْ » buyurulması onların halde olduğu gibi mazîdeki teabbüdlerine de Peygamberin iştirâk etmemiş olduğuna işaret eder,

bundan dolayı ba'zıları buradaki « عَابِدٌ » ismi fâilin mazî ma'nasına olduğunu söylemişlerdir, Mazîde

olsun, halde olsun, istıkbalde olsun hiç bir zaman onlara ıbadet edici değilim diye nefyi küllî daha kuvvetli olur. Şu kadar ki ismi fâilin mef'ulibihte ameli için hal veya istikbal ma'naları şart olduğuna binaen burada

mefulibih olan mâimavasulde âmil bulunan « عَابِدٌ » ismi fâilinin mazî ma'nasına olabilmesi münakaşa

edilmiştir. Fakat bu ı'tiraz « ما » nın masdariyye olması takdirinde vârid olmaz, çünkü o zaman mefuli

mutlak olabilir, bunda amel için ise hal veya istıkbal ma'nası şart değildir. O halde « ما » masdariyye olduğuna göre ma'na şu olur: ben sizin tapınışınızı, o şirk ibadetini hiç bir zaman tapıcı değilim, yâhud o sizin benden istediğiniz şirk ibadetinizi mazîde dahi yapmadım ve hiç bir zaman yapacaklardan da değilim. Öyle ne tapmışım ne tapmışım ne de taparım. Sizin tapışınızı yapanlardan değilim. 5.

﴾وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُ﴿ Siz de benim ibadet

etmekte

bulunduğum ma'buduma ibadet edicilerden değilsiniz. Hiç bir zaman değilsiniz, etmediniz, etmiyorsunuz, edecek de değilsiniz. Yâhud siz de benim edeceğim tevhid ve ihlâs ile ibadeti etmediniz, etmiyorsunuz ve etmezsiniz. Bu iki âyet ilk bakışta evveklilerin bir tekrarı gibi görünür. Bunda müfessirlerin iki vechi vardır: birisi mahza te'kid ile takviye için tekrar edilmiş olmasıdır ki üçüncü menfî cümle, ismiyye olarak daha kuvvetli bir surette birinciyi, dördüncü de ayniyle üçüncüyü ma'na i'tibariyle te'kid eder denilmiştir. Ferra buna zâhib olmuş ve demiştirki: Kur'ân Arab lügatiyle nâzil olmuştur, te'kid ve ifham için kelâmı tekrar etmek ve onların âdetlerindendir; mücîb «belâ belâ = evet evet» der, imtina' eden «lâ, lâ = hayır hayır» der,

« كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ » kavli celîli de bunun

üzerinedir. Ve şu beyitleri inşad eylemiştir:

كاين وكم عندى لهم من صنيعة   ايادى سنوها على و

اوجبوا

ve:

نعق الغراب ببين ليلى غدوة كم كم وكم بفراق ليلى ينعق

ve:

هلاسألت جموع كندة يوم و لوا اين اينا

Nazımda ve nesirde bunun emsali çoktur. Burada te'kidin fâidesi de o kâfirlerin ümidlerini kesmek ve ebedâ küfürde kalacaklarını tesbit eylemektir اهـ. Taybî de bunu ihtiyar eylemiştir. Lâkin, burada atıf vardır. Halbuki cümlelerin te'kidi « ثم » den başka âtıf ile olmaz, diye i'tiraz edilmiştir. Fakat tecviz edenler «vâvı» da « ثم » ye kıyas eylemişler demektir. Lâkin bu surette atfın en zâhir şekli de bu dördüncü cümleyi üçüncüye atf ettikten sonra mecmuunu evvelki iki cümlenin mecmuuna atf ederek bu iki âyet mecmuiyle evvelki iki âyet mecmuunu te'kid olmalıdır, gerçi üçüncü birinciye, dördüncü ikinciye atf-u te'kid olmak lâfzen ve ma'nen daha muvafık gibi görünür, ve Ebu Hayyanın ifadesinin zâhiri de

Sh:»6226

bu ise de bu surette te'kid ile müekkedin, ma'tuf ile ma'tufı aleyhin araları ecnebî ile ayrılmış olacağından tâbi' ile metbuun arasını ecnebî ile fasıl Nahivce câiz olamaz. Şu halde bunda lügavî ma'nasiyle te'kid, zâhir değildir. Bu bir atıftır, atf ise az çok bir başkalık ifade eder, onun için cumhur bu âyetlerde ma'nen tekrar olmadığını ve binaenaleyh sade te'kid değil, her birini bir te'sîs olduğunu beyan eylemişlerdir. Zira muzari' ve ismi fâil sıygalarının hal ve istıkbal ve istimrar ve devam ma'nalarına nazaran müteaddid vecihlerle farkları olabileceği gibi «ma» ların da mevsul veya mevsuf yâhud masdariyye olabilmeleri ihtimallerine göre muhtelif farklar melhuzdur, bunların darbı ve her birinin siyakına nazaran olan hususıyyeti de mülâhaza edilince burada te'kidden başka daha bir çok vecihler hasıl olabileceğinden bu farkları muhtelif surette iyzah eylemişlerdir. Çokları menfi olan muzari' ve ismi fâil sıygalarının hal, istıkbal, mazî her ma'nalarına göre zaman farklarını gözetmişler, ba'zıları da evvelki iki « ما » yi mevsul veya mevsuf, sonraki iki « ما » yi de masdariyye olmak üzere tefrık etmişler, ba'zıları da iki vechi cem'eylemişlerdir. Zamanı tefrık edenler: bir kısmı evvelkilerin hal, ikincilerin istıkbal için olmasını, bir kısmı da aksini tercih etmişlerdir.

Keşşaf şöyle demiştir: ma'na: ben, müstakbelde benden istediğinizi: o ilâhlarınıza ibadeti yapmam, siz de müstakbelde o benim sizden istediğimi, benim ilâhıma ibadeti yapacak değilsiniz, ve ben sizin taptıklarınıza geçmişte bile asla tapmadım, ya'ni câhiliyyede bile benden putlara ibadet ma'hud olmamıştır, o halde o benden islâmda nasıl ümid olunabilir! Siz de benim ibadet eylemekte olduğum ma'buduma hiç bir vakıt ıbadet etmediniz اهـ. Ebüssüud da bunu ıhtiyar eylemiştir.

Sh:»6227

Bu ma'nada « لَٓا اَعْبُدُ » nefyi istikbal, birinci « وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ » de öyle, « ما » lar mevsul olmakla beraber ma'buddan ıbaret değil, masdariyyede olduğu gibi ibadetten ibaret, « وَلَٓا اَنَا عَابِدٌ » vav, haliyye olmak muhtemil olarak nefyi mazî, ikinci « وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ » umum evkata şâmil olmak üzere nefyi müstağrak, demek olur. Bu suretle her cümlenin ayrı bir ma'na ifade etmesinin bir şekli sebebi nüzule göre anlatılmıştır.

Buna iki vechile ı'tiraz edilmiştir: birisi « لا » nın hale de istıkbale de ıhtimali varken evvelkilerin istıkbale tahsıysıdır. Zira Ahfeş, Zeccac ve saire gibi bir kısım müfessirîn evvelkileri hale, ikincileri istikbale haml etmişlerdir. Lâkin maksad hasr olmayıp sebebi nüzulde taleb, istıkbale aid olduğundan «

لَآ اَعْبُدُ » nefyi istıkbalde meşhur bulunduğundan dolayı ilk cevabın onu redd ile başlaması, sonra daha ziyade terakkî için mazî ve cemi'i evkata kadar gidilmesi daha kuvvetli olmuştur.

İkincisi yukarıda işaret ettiğimiz vechile mazî ma'nasında olan ismi fâilin mef'ulibih olan mai mevsulde amelî mes'elesidir. Zira Kisaî bunu kabul etmiş ise de cumhur redd ederler, Keşşaf nahivce bunda Kisaî mezhebini iltizam etmiş denilmek de müsteb'ad görünür. Bundan dolayı evvelkilerin istıkbale, ikincilerin hale haml edilmesi, daha muvafık olacağını söylemişlerdir. Fakat üçüncüde mazî sıygasiyle «

مَاعَبَدْتُمْ » buyurulması, buradaki âbidde mazî ma'nasının da işaret suretiyle olsun mülâhazasına bir karîne gibidir. Onun için hal ve istıkbal ma'nasını ihmal câiz olamıyacağı gibi mazî ma'nası da ihmal olunmamak lâzım gelir. O halde amel ya ba'zılarının dediği gibi mâkabline müşakele suretiyledir. Yâhud mâ, ıbadet ma'nasına haml edilmek ı'tibariyle masdariyye gibi mef'uli mutlak menzilesinde olduğundan dolayıdır. Böyle olunca da sonrakilerde mayi masdariyye yapmak, nefiyde mazî hal istıkbal üçüne de şamil olacak

Sh:»6228

vechile mutlak ismi fâile teslît eylemek siyakı nefide varid olan nekirenin umumi istiğrak ma'nasına daha muvafık ve te'kidlerin hepsinden kuvvetli müterakki bir te'sis olduğu gibi netice için de ayrıca bir temhid olur. Onun için bizde yukarıda bu yolda iyzah eyledik.

Görülüyor ki burada ibadet fi'linin türlü tasrifleriyle birçok nüktelere işaret olunmuştur. «ma» ların ma'nalarına ve «vav» ların rabt suretlerine nazaran da bunların yekdiğerine zarbından o kadar çok tefsir vecihleri tebârüz ediyorki tafsîli şöyle dursun ta'dadı bile uzundur. Ancak şunu da söyliyelimki «

﴿مَاتَعْبُدُونَ﴾ ، ﴿مَآ اَعْبُدُ﴾ » fiilleri haldir, bunların gerek mevsul ve gerek masdariyyet üzere tercemelerinde biz hal ma'nasını açık ve kısa olarak ifade edemiyoruz. Çünkü dilimiz de fili halden ve muzari'den sıle sıygası yapmak yoktur, biz yalnız olduğu olacağı gibi mazîden veya istıkbalden sıle yapıyoruz. Mazî sılesini mazîde ve halde müşterek kullanıyoruz. Mazî sılesini mazîde ve halde müşterek kullanıyoruz. Onun için tercemede bunları taptığınız, taptığım diye ifade etmiş bulunuyoruz, olsa olsa tapıyorduğunuz, tapıp durduğunuz, tapıyor bulunduğum diye bileceğiz ki bunlarda hali mazî ile hikâye oluyor. Halbuki bütün bunlar esas i'tibariyle mazî olan « مَاعَبَدْتُمْ » fi'linin ma'nasıdır, buna da taptığınız diyoruz. Burada ise bu farkın ehemmiyyeti bulunduğundan tefsirde ıhtar lâzımdır. Zira muhatablar tarafından hem « مَاتَعْبُدُونَ » hem « مَاعَبَدْتُمْ » diye hem hal hem mazî sıygaları tasrih edilmiş olduğu halde Peygambere aid olanda sade « مَآ اَعْبُدُ » diye hal fi'li tasrih olunmuş, mazî zımnen geçilmiş olmasında mühim bir nükte vardırki o da Peygamberin ittiba' olunması lâzım gelen fi'li, ibadeti zamanı haldeki, ya'ni nübüvvetinden i'tibaren olan ibadeti olduğuna tenbihtir. Mademki vaz'iyyet böyledir.

6. ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ﴾ sizin olsun dîniniz -bana gerekmez âdet edindiğiniz o küfr-ü şirk i'tikad ve ibadeti, bütün mes'uliyyeti, hisabı, cezası,

Sh:»6229

vebali ile sırf size âiddir, bana tecavüz edemez. Ya'ni ben ondan temamen berîyim. Binaenaleyh benden onun kabulünü asla ummayın.

Müfessirînin ekserîsi demişlerdir ki bu «leküm dînüküm» yukarıki « لَآ اَعْبُدُ مَاتَعْبُدُونَ » kavliyle « وَلَآ اَنَا عَابِدٌ مَاعَبَدْتُمْ » kavlini takrirdir. Ya'ni onların mazmunu olan kararı tebliğdir. ﴿وَلِىَ دِينِ﴾ bana da dînim -tevhid ve ıhlâs ile Allaha ibadet ve tâattan ibaret olan «

﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ﴾ ، ﴿هُوَ الَّذِى أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ﴾ » buyurulan hak islâm dîni de benimdir, onun ecr-ü sevabı, kevseri de ancak bana âiddir, sizin ondan nasîbiniz yoktur. « دِين » aslı « دِينِى » dir, kesre ile iktifa olunarak mütekellim «ya» sı hazf edilmiştir. Bu da « وَلَآ اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ اَعْبُدُ » kavlini takrirdir, burada Fahrı razî, tefsirinde üç mes'eleden bahs eylemiştir:

BİRİNCİ MES'ELE - İbni Abbas demiştirki: Allaha küfrünüz sizin, ona tevhid ve ıhlâs da benim, o halde onların küfürlerine izin verilmiş denilebilirmi? Hayır, çünkü aleyhissalâtü vesselâm küfürden meni' için gönderilmiştir, ona izin vermesi nasıl tesavvur olunur? Ve lâkin maksud şu emirlerden biridir: Birincisi: bundan maksud « اِعْمَلُوا مَاشِئْتُمْ » gibi tehdiddir. İkincisi şöyle demek gibidir: ben sizi hak ve necâta da'vet için gönderilmiş bir Peygamberim, böyle iken mademki kabul edip bana ittiba' etmiyorsunuz o halde bırakın da beni şirke da'vet etmeğe kalkışmayın. Üçüncüsü: dîniniz sizin olsun eğer helâk sizin için bir hayr ise ona sarılın, ben dînimi bırakmam.- (Bu iyzah, dînin bütün ma'nalarını muhtevî olarak en meşhur ma'nası olan ve esası mebde' ve meâde müteallık i'tikad ve amele raci' bulunan millet ma'nasına göredir) bu ayetin tefsîrinde ikinci kavl: dîn, hisabdır. Sizin hisabınız size, benim hisabım banadır, hiç birimizin amelinden diğerine bir mes'uliyyet teveccüh etmez, demektir. Üçüncü kavl; dînden murad cezası, üzerine terettüb edecek ıkab veya sevabdır. Ya'ni sizin dîninizin cezası

Sh:»6230

sizin, benim dînimin cezâsı benimdir, de. Onlara dînlerinin cezâsı olan vebal ve ıkab elverir, sana da senin dîninin mükâfatı olan ta'zim ve sevab yetişir. Dördüncü kavl: « وَلَا تَاْخُذْكُمْ بِهِمَا رَاْفَةٌ فِى دِينِ اللّٰهِ » de dîn, mu'ayyen ukubet demek olan hadd olduğu gibi burada da ukubet ma'nasınadır: (bu, cezâ ma'nasından ehasstır, türkçemizde kullandığımız cezâ demektir) binaenaleyh ma'na şu olur: benim Rabbımdan gelecek ukubetiniz size, sizin putlarınız bir şey yapamaz, ben onların ukubetinden karkmam. Fakat Göklerin ve Yerin vâhidi kahharı olan rabbül'âlemînin ukubetinden sizin aklen dahi korkmamız lâzım gelir. Beşinci kavl: dîn « فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ » gibi duâ ma'nasına gelir. Ya'ni sizin duânız, yalvarmanız sizin olsun, kâfirlerin duâsı ise dalâldedir, boşunadır, « وَمَا دُعَآءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ » o taptıklarınıza ne kadar duâ etseniz onlar sizin duanızı eşitmez, bil'farz eşitseler bile, istediğinizi veremezler « اِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَااسْتَجَابُوا لَكُمْ » dir, bu kadarla da kalmaz, Kıyamet günü size zarar da ederler «

«وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْۜ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ» dir. Benim rabbım ise her şey'e habîrdir, iyman edenlerin dileklerini verir « وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ اٰمَنُوا » buyuruyor « ادْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْۜ » buyuruyor, « اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِۙ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِى وَلْيُؤْمِنُوا بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ » buyuruyor. Altıncı kavl: dîn, âdet ma'nasına gelir. Ma'nası: sizin eslâfınızdan ve Şeytanlardan me'huz olan o şirk âdetiniz sizin olsun, benim Melâike ve vahy ile Rabbımdan aldığım adetim de benim. Siz Şeytanlara ve ateşe kavuşuncıya kadar âdetiniz de durun, ben de Rabbıma, Cennet ve rıdvanına.

İkinci mes'ele - « لَكُمْ دِينُكُمْ » hasr ifade eder, ma'nası sizin dîniniz sizedir, sizden başkasına değil « لَا لِغَيْرِكُمْ », benim dînim de banadır, gayrime değil « لَا لِغَيْرِى » demektir. Ve bu « ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى﴾ ، ﴿وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى﴾ » ye işarettir. Bu da başdaki « قُلْ » emri mülâhazasiyle şöyle demek olur: ben böyle vahy-ü tebliğ ile me'murum, sizler de imtisal ve kabul ile me'mursunuz, ben mükellef olduğum vazîfemi yaptım, teklifin uhdesinden çıktım, sizin küfürde ısrarınızdan bana hiç bir zarar

Sh:»6231

gelmez ihtimali yoktur, bütün zarar size âiddir اهـ. Ancak Râzînin bu ifadesinde hasrın tasvirinde selbî cihetleri «sizden başkasına değil (لَا لِغَيْرِكُمْ), benden başkasına değil (لَا لِغَيْرِى) » diye ta'mim, dolayısiyle olmuştur. Sevka nazaran izafet tarafeyn arasında olduğu için kasırlar da «sizedir bana değil, banadır size değil» diye evvelâ tarafeyn arasında tasvir olunmak zâhirdir. Râzi de buna bervechibâlâ sözünün nihayetinde işaret eylemiş demektir. Ebüssüud bunu daha vâzıh olarak şöyle tasvir etmiştir: sizin dîniniz ki işrâkten ibarettir, o sizin için husule maksurdur, sizin umduğunuz gibi benim için husule tecavüz etmez, binaenaleyh ona boşuna ümidlerinizi, kuruntularınızı dakmayın, çünkü o muhalâttandır, benim dînim ki tevhiddir o da bana maksurdur sizin için husule tecavüz etmez, çünkü siz onu muhâle ta'lık ettiniz ki o muhâl benim sizin ilâhlarınıza ıbadet veya onlara istilâm etmekliğimdir. Öyle yaparsan biz de senin ilâhına ıbadet ederiz, diye bana va'd ettiğiniz de aynî işrâktir. Onların bir sene sen bizim ilâhlarımıza ibadet edersen bir sene de biz senin ilâhına ıbadet ederiz, demeleri de iki tarafın iki ıbadette şirketleri esasına mübteni olduğu için müsnedin takdiminden müstefad olan kasrın «kasrı ifrad» olması iycab eder. Bir de « لَكُمْ دِينُكُمْ » kasrı « لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ » kavlini, bu « وَلِىَ دِينِ » kasrı da « وَلَا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ » kavlini takrir olmak câizdir. Şöyle demek olur: bana ancak benim dînimdir sizin dîniniz değil اهـ. Bu surette müsnedin müsnedi ileyhe kasrı olmuş olur.

Üçüncü mes'ele - Yine Râzî der ki: nâsın bir mütareke sırasında bu âyet ile temessül etmeleri âdet

olmuştur, bu ise câiz değildir, çünkü Kur'an temsîl olunmak için (ya'ni mesel halinde söylenmek için) değil, tedebbür olunup da mucebince amel olunmak için indirilmiştir اهـ.

Âlûsî buna ilişerek şöyle demiştir: bunda ıktibas kapısını sedde bir meyil vardır, halbuki sahih olan

ıktibasın

Sh:»6232

cevazıdır. Aleyhissalâtü vesselâmın kelâmında, Sahabe, eimme ve tabiînin bir çoklarının kelâmlarında vâkı' olmuştur. Celâli Süyutînin de « فِى اِزَالَةِ اْلاِقْتِبَاسِ عَنْ وَجْهِ جَوَازِ اْلاِلْتِبَاس » bir risalei kâfiyesi vardır

olabileceğini unutmamak lâzım gelir. Râzî Kur'an, temessül için indirilmedi demekle temessülü mutlak surette nefy etmiş görünüyor ise de tedebbür ve amel kaydini esas tutmuş olduğuna göre maksadı tedebbürsüz olan temessülü nehy etmek ve bundan dolayı bu âyet ile mütareke mevkıinde temessül tedebbürsüzlük olacağı için câiz olamıyacağını söyliyerek bu âyette mütareke ma'nâsı olmadığını ıhtar eylemek olduğu anlaşılır, netekim Âlûsî kendisi de mütareke ma'nası olmamasını tercih ile âyetin muhkem olduğunu tasrih etmiş ve demiştir ki evlâ olan mensûh olmıyacak bir ma'na ile tefsîr olunmaktır, çünkü nesıh hılâfı zâhirdir, zaruret olmadıkça ona gidilmez اهـ. Filvaki' Kazıy Beyzavî de şöyle demiştir: bunda ne küfre izin ne de cihaddan meni' yokturki kıtal âyeti ile mensûh olsun, meğer -allâhümme- mütareke ile tefsir edildiği takdirde ola اهـ.

Bu Sûreyi bevechiâtî Nasr Sûresinin ta'kıyb etmesi de bunun mensûh olmak şöyle dursun nasr ve fetih mukaddimatından olan mücahede kabîlinden olduğuna işaret eder.

NASR

١١٠ سُورَةُ النَّصْرِ

Buna Sûrei Nasr ve « اذا جاء سوره سى » denilir. Nedenîdir, İbni Mes'uddan buna Sûrei tevdi' dahi denildiği mervîdir, çünkü bunda Hazreti Peygamberin irtihaline bir iyma vardır, Buharîde Hazreti Aişeden: « اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ » nâzil olduktan sonra Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem her kıldığı namazda « سُبْحَانَكَ رَبَّنَا وَ بِحَمْدِكَ اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِى » derdi, rükûunda, sücûdunda bunları çok söyler olmuştu. Yine Buharîde İbni Abbastan: demiştirki Hazreti Ömer beni meclisinde Bedir ihtiyarlariyle beraber alırdı, buna, ba'zısı içerilemiş gibi bunu niçin bizimle beraber alıyorsun bizim onun kadar oğullarımız var demiş, Ömer de o bildiğiniz cihetten demiş, yine birgün beni çağırdı, onlarla beraber aldı, sonra anladımki o gün beni onlara göstermek için çağırmış, dediki: « اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ » kavli ilâhîsi hakkında ne dersiniz: ba'zıları bize nusret ve fetih ihsan edildiğinde Allaha hamd ve istiğfar etmemiz emr olundu, dediler, ba'zısı da sükût etti, bir şey söylemedi. Bana sende mi böyle söylüyorsun; ya İbni Abbas; dedi, ben hayır, dedim, ya ne diyorsun? Dedi, o, dedim: Resulullahın ecelîdir ona onu bildirdi; Allahın nusreti ve fetih geldiği vakıt o senin ecelin alâmetidir, artık « فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا » buyuruyor dedim, Ömer benim bildiğim de ancak söylediğindir, dedi.

Âlûsî der ki: İbni Abbastan ve gayrisinden müteaddid rivayetlerde: bu Sûre nâzil olduğu zaman aleyhissalâtü vesselamın

Sh:»6234

« نُعِيتُ اِلَىَّ نَفْسِى = bana vefatım haber verildi» buyurduğu vârid olmuştur. Beyhekînin rivayetinde: «bu Sûre nâzil olduğunda aleyhissalâtü vesselâm Hazreti Fatime radıyallahü anhayı çağırıp « قَدْ نُعِيتُ اِلَىَّ نَفْسِى » buyurmuş, o da ağlamış, sonra da gülmüş, sorulduğunda Hazreti Fatime demiştir ki: vefatını haber verdi, ağladım, sonra da bana ehlimden ilk lâhık olacak sensin dedi güldüm demiştir اهـ. Bunun Hıccetülvedâ'da teşrık günlerinde, ya'ni Mekkede nâzil olduğuna dair bir rivayet vardır, bundan Mekkî olduğunu zann etmemelidir, çünkü medenî demek esahhı kavle göre yalnız Medîne içinde nâzil olan demek değil, Medîneye hicretten sonra nâzil olan demek olduğundan ondan sonra gerek seferde ve gerek hazerde, gerek Medînede ve gerek Mekkede nâzil olanların hepsine Medenî denilir. Maamafih gerek evvel, gerek sonra Mekkede nâzil olanlara mekkî diyenler de olmuştur. Bu ma'na

ile buna da mekkî denilirse de yanlış anlatılmamalıdır, en doğrusu evvelkidir. Ve denilmiştirki: bu Sûre, âyet i'tibariyle değil, fakat Sûre i'tibariyle Kur'ânın en son nâzil olanıdır. Âlûsînin kayd ettiği vechile Müslim ve İbni ebî şeybe ve İbni merdûye İbni Abbastan şöyle rivayet eylemişler: bütün Kur'ândan en son nâzil olan Sûre « اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ » dır. اهـ. Bununla beraber Beyzavîde ve sairede çokları bunun fethi Mekkeden evvel nâzil olduğunu söylemişlerdir. Bahirde, Hayber gazasından dönüşte nâzil olduğu ve bundan sonra Resulullahın iki sene yaşadığı zikr edilmiştir. Hattâ Hayber gazası yedinci sene olduğu cihetle iki seneden ziyade eder. Ve şu halde Peygamberin vefatını îyma etmesi vefatı sıralarında nâzil olmasından değil, alâmatını sayarak önceden haber vermiş olmasındadırki iki üç sene evvel gayb haberi verilmiş, ya'ni nusret, fethi gelmek ve nâsın islâma alay alay girmeğe başladıklarını görmek, bu üç muvaffakıyyeti görmeden sen vefat etmiyeceksin, fakat bunları gördüğün vakıt Rabbına gitmeğe hazır ol denilmiş demek olur.

Sh:»6235

Âyetleri - Bilittifak üçtür.

Fasılası - ا ٠ ح harfleridir.

Bu Sûrede evvelki Sûredeki ıhlâs ve tevhid ile ibadetin mükâfatlarından olarak kevserin Dünyada bir nevi' tezahürü demek olan islâmın feyz-ü intişarı kazıyyesini ihbar siyakında, « وَلِىَ دِينِ » de Peygambere muzaf olan dînden murad Allah dîni olan islâm olduğunu dahi beyan ederek Peygamberin son vazîfelerini bildirdiği cihetle evvelki Sûrenin bir akıbeti olmak üzere onunla mütenasibtir.

بِسْـــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيـــــــمِ

﴿١﴾ اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ﴿٢﴾ وَرَاَيْتَ النَّاسَ
يَدْخُلُونَ فٖى دٖينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا ﴿٣﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴿﴾

Meali Şerifi

Gelip de Allahın nusreti ve feth 1 Gördüğün vakıt nâsı girerlerken Allah dînine fevcâ fevc 2 Artık tesbîh et Rabbına hamdiyle ve mağfiretini dile, muhakkak ki o bir tevvab bulunuyor 3

1. ﴿اِذَا جَآءَ﴾ - « اِذَا », tahakkuk ifade eden bir zarfı zaman olduğu için fi'li mazîye dahil olur, şart ma'nasına delâlet ettiği cihetle de mazînin ma'nasını müstakbele kalb ederek şartın istikbalde tehakkukunu ifade eyler, burada şartı « جَآءَ » ile ona ma'tuf olan « رَاَيْتَ » fiillerinin mecmuudur, cevabı da « فَسَبِّحْ » ve ma'tufudur.

« اِذَا » nın bu vechile tahakkuk ifade etmesinden dolayı burada makablinin de mülâhazesiyle şu ma'na hasıl olur:

Sh:»6236

ya Muhammed! Seni gönderen, senin yegâne ma'budun olan Allahın nusreti ile fetih gelecek, hem sen nâsın Allah dînine fevc fevc girmeğe başladıklarını göreceksin «

﴾كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلى﴿ . ﴾اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُ﴿ . ﴾اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ﴿ » buyurulmuştur, sen Allahın resulü olduğun ve evvelki Sûre

mazmunu üzere tevhid ve ıhlâs ile Allaha ıbadet ve ubudiyyet edip sırf onun dînine sarıldığın, bu suretle

mücahede ederek ona yardım ettiğinden dolayı bunlar muhakkak olacak, işte bunlar tehakkuk ettiği vakıt «

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ » ilh...

﴾نَصْرُ اللّٰهِ﴿ Allahın nusreti -düşmanlara karşı galib ve muzaffer kılacak olan mev'ud yardımı,

«نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِالْمُؤْمِنِينَ » buyurulan yardımı

﴾وَالْفَتْحُ﴿ ve fetih- Zemahşerî derki: nasr ile fetih arasında ne fark vardır ki ona atf edilmiş?

Dersen!. Derimki: nasr, igase ve düşman üzere üstün kılmaktır, fetih de fethi bilâddır, ve ma'na Resulullahın

Araba veya Kureyşe zaferi ve Mekkenin fethidir, Allahın mü'minlere nusreti ve şirk bilâdını onlara fethi

cinsidir de denilmiştir اهـ. Râzî tefsîrinde de derki: nasr, matlûbun tahsîline ianedir, fetih de ona müteallık

olan matlûbun husule getirilmesidir, nusret fetha sebebdir, onun için atf edilmiştir.

İkinci bir vecih: nusret dînin kemali, fetih dünyevî ıkbaldirki tamamı ni'mettir, bunun nazîri «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » dir.

Üçüncü bir vecih: nusret Dünyada maksuda zafer, fetih de « وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا » buyurulduğu üzere Cennete âid olmaktır. Akvalin azheri nasrın Kureyşe veya bütün Araba galebe, fethin de Mekke fethi olmasıdır اهـ. İbni Abbastan menkul olan da Mekkenin fethidir ki ona «fethulfütuh» ya'ni fetihlerin fethi denilir, netekim buna mukaddime olan Hudeybiye muahedesine de fethi mübîn denilmişti.

Sh:»6237

Şu halde asıl ma'na sade Kureyşe veya Araba karşı nusretin ve Mekke fethinin hususıyyetleri üzerine değil, bunlar ileride bunlara terettüb edecek futuhatın miftahı, islâma futuhat kapılarının açılışı demek olması hasebiyle bu galebe ve fethin gelmesi, gelecek bütün futuhatın gelmeğe başlaması ma'nasına râci' olduğundan dolayı birçok müfessirîn bu nasr-u fethi cinse haml eylemişlerdirki bu ma'na kevserin i'tasında beyan olunan ma'na gibi olarak «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » buyurulan güne

işaret olmuş olur. Hıccetülveda'da teşrık günlerinde Minada nâzil olduğu rivayetine göre bu ma'na daha

yakın olur. Ancak bu takdirde « اذا » daki istıkbal ma'nası « جَآءَ » fi'ilinde değil, ru'yetin ba'zı kısmı

i'tibariyle mülâhaza olunmak lâzım gelir. Bu iyzahtan sonra şu neticeye de gelebiliriz ki fetihten murad yalnız memleket fethinden ibaret olmayıp daha ziyade kalblerin iyman ve islâma fethi demek olur, Mekke fethi üzerine en ziyade terettüb eden futuhat, dîni islâmın derhal intişar edivermiş olması ve yirmi seneden beri Kureyş kâfirlerinin mümaneatinden dolayı hakkın kabulüne kapalı duran kalblerin Mekke ve Taif fethinden sonra akın akın islâma açılıvermiş bulunmasıdır. Onun için Isam demiştirki: «

يَدْخُلُونَ فى دينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا » ya münasib olan, fethin mü'minlere dîn kapısının

açılması ma'nasına haml olunması da kalbe çarpan ma'nalardandır اهـ. Yukarılarda da geçtiği üzere Mekkenin fethi hicretin sekizinci senesi Ramazanında olmuştu, Resulullahın meıyyetinde Muhacirîn ve Ensar ve sair mü'minlerden on bin kişilik muntazam bir ordu vardı, ikibin kişi de sonradan iltihak etmişti. Aleyhissalâtü vesselâm Mekkede onbeş gün kaldı, ilk girdiği zaman Ka'benin kapısında durub: «

لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ وَنَصرَ عَبْدَهُ وَهزَمَ الْاَحْزَابَ وَحْدَهُ »

demişti. Sonra da: ey ehli Mekke! Şimdi ben size ne yapacağım? Dersiniz? Buyurdu. Hayır yapacaksın, kerîm bir kardeş, ve kerîm bir kardeş oğlu, dediler. Haydi

Sh:»6238

gidiniz siz tulekasınız « اِذْهَبُوا اَنْتُمُ الطُّلَقَاءُ » buyurdu, bu suretle onları azad etti, onun için onlara «tuleka» ta'bir olundu. O zamana kadar islâma girenler birer ikişer giriyorlardı. Buharî Amr ibni selemeden şöyle tahric eylemiştir: demişdirki: feth olunca her kavm, islâm ile Resulullaha mübaderet etti, bütün kabîleler islâma gelmek için Mekkenin fethini gözetiyorlardı, ve onu kavmi ile bırakın eğer onlara galebe ederse o Peygamberdir diyorlardı. Hasenden de: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Mekkeyi feth edince a'rabîler «Allah teâla ehli Mekkeyi Ashabı fîlden korumuşken o mâdemki onlara karşı muzaffer oldu o halde sizin ona eliniz irişmez» dediler ve fevc fevc Allah dînine girdiler اهـ. Bunlardan anlaşılırki fetihten murad cumhurunun dediği gibi Mekkenin fethi olmakla beraber o yalnız adî bir şehrin fethinden ibaret değil, Kâ'benin fethi olduğundan aynı zamanda kalblerin Allah dînine, islâm kapısının umum insanlığa açılışı ve bu suretle fetihlerin fethi olmuştur. Derhal bütün Arabistana ve oradan bütün cihana yayılan islâm futuhatı maddiyye ve ma'neviyyesi Kâ'be kapısının açılmasiyle başlamıştır. Şu da bunu iş'ar

eyler: 2. ﴿وَرَاَيْتَ النَّاسَ﴾ -bâlâda söylendiği vechile bu «

﴿رَاَيْتَ﴾ ، ﴿جَاءَ﴾ » ye ma'tuf olarak « اذا » mecmuunun başına dahil bulunduğundan

mecmuu birden bir vakıt ve bir şart olmak üzere mülâhaza edilmek lâzım gelir. Râzînin dediği gibi nâstan zâhir olan Arabın gayriye de şâmil olmak üzere umum insanlardır, fakat bu ta'mim, ibtida Arabdan başladığı cihetle ilk evvel Arabe masruf olmak ıktiza eder. Onun için ekser müfessirîn, Arab demişlerdir. Asıl maksad da istığrakı hakikî ile her ferdi insanın değil, umumı urfî ile insanlık âleminin duhule başladığını görmek

veya bilmektir. « وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ » buyurulduğu

üzere insanlık hılkatinden ve akılden maksud Allahı tanıyıp ıbadet etmek olduğu cihetle hakkı

Sh:»6239

tanımıyanların « اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ » hukmünde olduklarına da işaret

olabilir. Rü'yetten zâhir olan da gözle görmektir. İki mef'ulüne ta'diye eden ef'ali kulûbdan olarak ılim ma'nasına olmak da mühtemil denilmiştir. Ya'ni Allahın mevud olan nusreti ve fetih geldiği ve sen insanları gördüğün veya eseri haricîsiyle anlayıp bildiğin vakıt ki ﴿يَدْخُلُونَ﴾ giriyorlar,- rü'yet basarî olduğuna göre nâs, mef'ul, bu cümle nâstan haldir, giriyorlarken demek olur. Rü'yet kalbî olduğuna göre de onun ikinci mef'ulüdür. Nâsı giriyorlar gördüğün vakıt demek olur. « دَخَلُوا » buyurulmayıp « يَدْخُلُونَ » buyurulması da hepsinin duhulleri tamam olmuş olmayıp girmeğe başladıklarını ve peyderpey gireceklerini işar eder. Ve işte bu i'tibar iledir ki nâs Arabdan maadaya da şâmil olur ve istıkbaldeki duhuller de bu hale mütelâhık olacağı anlaşılır. Ya'ni giriyorlar ve girecekler ﴿فى دِينِ اللّٰهِ﴾ Allah dînine -ya'ni hak islâm milletine ki Allah ındinde dîn odur, ondan başka dîn isteyenin dîni kabul olunmaz. «

﴿اِنَّ الدّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ﴾ ، ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ » dir. Allaha tav'an teslim olup da inkıyad etmiyen nihayet kerhen inkıyad etmeğe mecbur olur, ona irca' edilir. «

وَلَهُ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ » Öyle giriyorlar ki ﴿اَفْوَاجًا﴾ fevc fevc: alaylarıyla cemaat cemaat. Bu da nâsa râci' olan « يَدْخُلُونَ » zamirinden haldir. Râğıb der ki: fevc, sür'atle geçen cemaattir, mutlak cemaat ma'nâsına da gelir اهـ. Şu halde her iki ma'na ı'tibariyle bizim alay ta'birimize müşabihtir. Burada mutlak cemaat ma'nasına olmakla beraber efvacen diye cemi'lenmesi haysiyyetiyle de fevca fevc, alay alay demek olacağından dolayı bu dühulün peyderpey gelen bir geçid resmi manzarası ifade etmiş olacağından gaflet olunmamak ıktiza eyler. Bu manzara ise « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّينِ كُلّه » va'di mucebince bu hak dînin bütün dînlere galebesinin zuhuru

Sh:»6240

manzarasıdır ki bu, Mekkenin fethi ile Resulullahın vefatı arasında başlamıştır.

Ebu Ömer İbni Abdül'berr demiştir ki: Resulullahın vefatında Arabda kâfir kalmamıştı, Mekkenin fethini müteakıb Huneyn ve Taif muharebelerinden sonra hepsi islâma girmişti, kimi kendi gelmiş kimi de fevc fevc vefdlerini murahhas hey'etlerini göndermişlerdi, İbni atıyye de demiştir ki bunun kâfir kalmamıştı demesinden murad Allahü a'lem put perest Arab kalmamıştı demek olmalıdır. Çünkü Benî tağlib Nasârâsı Resulullahın hayatında henüz islâma girmiş olmayıp cizye vermeği kabul eylemişlerdi. O halde murad ehli Mekke, Taif, Yemen, Hevâzin ve emsali abedei evsan olmuş olur اهـ. Ikrime ve Mukatilden bir rivayette de nâstan murad ehli Yemen denilmiş, onlardan yedi yüz kişi murahhas (vefd) olarak gelmiş islâmı kabul etmişlerdi. Bu münasebetle « أَلْاِيمَانُ يَمَانٍ وَ الْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ » iyman, Yemanîdir, hikmet de Yemanîdir, ya'ni Yemen tarafına mensûbdur, hadîsi de ma'ruftur. Mekkenin fethiyle

akıbindeki Huneyn muharebesi ve Taif muharasından başka bir harb olmaksızın, ondan sonra Peygamberin vefatına kadar iki sene zarfında bütün Arabistanın her tarafından akın akın, fevc fevc hey'etler gelerek islâma girmişler, Necranlılar ve Benî tağlib gibi henüz doğrudan doğru islâmı kabul etmemiş bulunanlar da islâm zimmet ve tabi'ıyyetini kabul etmişler, islâm milleti içine girmişlerdi, ve bu suretle haricdeki devletlere karşı da islâmı da'vet ve fütuhatının kapısı açılmış bulunuyordu ki; hep bunlar « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ » va'dinin zuhura başlamış olması idi, ve bu günler « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتى » buyurulmuş olan günler idi. Bununla Resulallahın risalet ve tebliğ vazîfesi hıtama irmiş ve bundan sonrası ümmetin uhdei emanet ve kifayetine kalan vezâif olmuş oluyordu. Bundan dolayı buyuruluyor ki işte muhakkak olacak olan bu vukuât olduğu, ya'ni mev'ud olan o nasr-u feth geldiği

Sh:»6241

ve sen insanların böyle fevc fevc Allah dînine girmeğe başladıklarını gördüğün vakıt 3.

﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ artık tesbîh et rabbına hamd ile -seni ınayet ve terbiyei hassasiyle yetiştirip hüdâ ve hak dîni ile göndererek « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ » va'dini yerine getirmek üzere o hamd-ü tebcile şayan muvaffakıyyetlere irdiren, sana kevseri verip düşmanlarını ebter kılan rabbının büyük atâ ve ıhsanına mazheriyyetten dolayı ona lâyık her türlü övgü ve ta'zîmat ile hamd ederek onun zati sübhanîsini her vechile, ya'ni zatında, sıfatında, ef'alinde, esmasında şanına yaraşmıyan eksiklik şâibelerinden tenzih ve takdise daha ziyade devam et. Demek ki bütün bunlardan: nusret ve fetihten ve neşri dînden netice, gayei hikmet tesbih ve tahmiddir. «

دَعْوٰيهُمْ فيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمينَ » buyurulduğu üzere ehli Cennetin Cennette de evvel ve âhir duâları tesbih ve tahmiddir. « وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ » mantukunca Meleklerin de işi odur. Ve hattâ her şey kendi hususıyyetine göre halikına hamd ile tesbih ettiğine nazaran hamd ile tesbih bütün hılkatin gayesi demektir, «

وَاِنْ مِنْ شَیْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِه وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبيحَهُمْ»

yukarılarda geçmişti ki tesbîh esasen balığın suda, kuşun ve atın hevada, nücumun eflâkte hızla geçişleri gibi sür'atle geçmek, ya'ni hızla yüzmek ma'nasına sibahatten tef'ıl olduğu için çok yüzdürmek ma'nasının lâzımı olarak çok uzaklaştırmak veya pâklikte, temizlikte çok ileri götürmek ma'nasından me'huz olarak tenzihte mütearef olmuştur. Râgıb: der ki tesbîh Allah tealâyı tenzihtir, bunun aslı da Allaha ıbadette sür'atle gidiştir, ib'ad « اَبْعَدَهُ اللّٰهُ = Allah irağ etsin» gibi şerr hakkında kullanıldığı gibi tesbih de fı'li hayra tahsıys edilmiştir, ve tesbîh, gerek kavil ve gerek fiil ve gerek niyyet ıbadâtin hepsine de ıtlak olunur, «

فَلَوْلَآ اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ » minelmusallîn, diye tefsîr edilmiştir, Maamafih evlâ

olan Sh:»6242

üçüne de şâmil olmaktır اهـ. « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » demek hamdin bir ifadei mahsusası olduğu gibi «

سُبْحَانَ اللّٰهِ » demek de tesbîhin bir alemi mahsusu olduğundan dolayı Kamusta mezkûr olduğu

üzere tesbîh, sübhânallah demek ma'nasına da gelir, ve yerine göre « سُبْحَانَ اللّٰهِ » demek

teaccüb makamında da söylenir. Eğer teaccüb fevkal'âde bir güzellik münasebetiyle istihsan makamında

ise yaradanı bu bedî' sun'ıyle tenzih ma'nasında olur, ve eğer bir münasebetsizliğe teaccüb ile istihcan

makamında ise Halık tealâyı ondan tenzih ederim ma'nasında olur. «Sübhan» kelimesinin esmâi

husnâdan olarak zati bâriye ıtlak olunduğu da zikr olunmuştur. Ebül'beka külliyyatında da şöyle mezkûrdur:

Kur'anda tezekkî, islâm ma'nasına olduğu gibi tesbih de hep salâttır, maamafih Kur'anda tesbîh, vücuh ile

tenzih ma'nasına da varid olmuştur. Tesbihten tenzih ve zikri mücerred murad olduğunda harfi cerr ile

teaddî etmez « سَبَّحَ بِاللّٰهِ » denilmez, fıil, ya'ni salâta makrun tenzih murad olunduğu zaman ise bu

murada tenbih için harfi cerr ile teaddî eder, bir de tesbîh, taât ve ıbadat ile, takdis de mearif ve ı'tikadat ile

olur. Tesbîh, lâyık olmıyanı nefiydir, takdis lâyık olanı isbattır, «

﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ ، ﴿سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ﴾ » ma'nasınadır اهـ,

ya'ni burada « بـا » ile teaddî etmiş değildir. Tesbîhin hamd ile cem'i emr olunmuştur. Râzî der ki Hak

tealânın sıfatları selb-ü îcab, nefy-ü isbatta mülâhaza olunur. Sülûb ise îcabâta mukaddemdir. Tesbîh, vâcibül'vücudun sıfati selbiyyesine işarettir ki bunlar celâl sıfatlarıdır. Tahmid de sıfati sübutiyyeye işarettir ki bunlar da ikram sıfatlarıdır اهـ.

Şu halde tesbîh ile hamdin cem'i zül'celâli vel'ikram ismi hukmünce celâl ve ikram sıfatlarının isbat ve ızharı

Sh:»6243

demek olur. Bu şöyle de iyzah olunur: Yine müfessirînin zikr ettikleri vechile Resulullah sallâllahü aleyhi

veselleme tesbihten suâl olunduğunda buyurmuştur ki: « تَنْزِيهُ اللّٰهِ مِنْ كُلِّ سُوءٍ = Allah

tealâyı her ârızadan, şâibeden tenzihtir اهـ.» Bu ise gerek sıfati zatiyyesinde ve gerek sıfati fi'linde nefiy veya isbatı câiz ve lâyık olmıyacak her nakîsadan nezîh demek olur, binaenaleyh tesbîh Allah tealânın zatinde, sıfatında, ef'alinde esmâsında nezâhet ve pâkliğini ifade eder. Bu da hadîsat ve mümkinatın şanından olan çirkinliklere, eksikliklere ve kemali ilâhiye münafî bulunan ahvale karşı sıfatı fi'ilden olan gadab ve celâl sıfatının tecellisini ve zatında hiç bir noksan kabul etmiyen sıfatı cemalin, hüsni ekmelin bütün pâkliğile tahakkukunu istilzam eyler. Bundan dolayıdırki «

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ » kavliilâhîsi tesbihin sıfatı celâl

ile alâkasını açık olarak ifade etmektedir. O halde tesbihin hakikati, hamdin hakikati gibi doğrudan doğru Allah tealânın kendisine mahsus olan ve subbuh, kuddûs Hamîd ismi şeriflerinin muktezası bulunan fi'ildir. Mahlûkata aid olan tesbih ise her birinin mevahibi fıtriyyesine göre mümkin olabilen istitaati mahsusası nisbetinde gerek fi'len ve gerek kavlen ve gerek i'tikaden onun ızhar ve i'lânı için emriilâhîye ittiba'dan ıbarettir. Bu haysiyyetledirki tesbih kavil, fi'il, niyyet ve ı'tikada şâmil olmak üzere ve bilassa namaz ma'nasına ve sübhâneke ve sübhanâllah gibi tenzihi ifade eden ezkâr ile sena ma'nalarına gelmektedir, ve onun için burada ekser müfessirîn mutlâka tenzîh ile, ba'zıları da namaz ile, diğer ba'zıları da subhânallah

demek ile tefsir eylemişler, ba'zıları da « سُبْحَانَ الَّذى سَخَّرَ لَنَا هٰذَا » gibi tesbîhi

teaccub olarak bu muvaffakıyyetin şayanı hayret bir surette büyüklüğünü tes'ıyd için olduğunu anlatmışlardır. Ebüssûud bu vecihleri şöyle hulâsa eylemiştir: Rabbına hamd ederek sübhânallah, de, yâhud kimsenin kalbine hutur etmiyecek

Sh:»6244

vechile sana o şayanı hayret galebe ve muvaffakıyyetleri müyesser kıldığından dolayı onun o güzel, o bedî' sun'una hamd ederek teaccub et, yâhud ziyade in'amından dolayı ziyade ibadet ve senâ olmak üzere onu tesbîh ve hamd ederek zikret. Yâhud ni'metine hamd ederek onun için namaz kıl. Kâ'benin kapısını açtığı zaman Resulullahın sekiz rek'at kuşluk namazı kılmış olduğu rivayet olunmuştur. Yâhud va'dini yerine getirdiğinden dolayı hamd ederek onu zalimlerin söylediklerinden tenzih et, yâhud ikram sıfatlarına hamd ederek celâl sıfatlarıyla senâ etاهــ.

Resulullahın birçok âyetlerde geçtiği üzere daha evvelden dahi tesbîh ve hamd ile emr olunduğu ve binaenaleyh fetihten evvel dahi tesbîh ve hamd etmekte bulunduğu ma'lûm olmak hasebiyle buradaki emrin devam, veya tezyid veya diğer bir nükte ile bir ma'nayı mahsus ifade etmesi lâzım geleceğinden zikr olunan vucuh ile müfessirîn bunu anlatmak istemişlerdir. Şu muhakkaktırki Allah tealânın celâl ve ikram tecelliyâtı hiç bir lâhza munkati' olmadığından dolayı her zaman ona tesbîh ve hamd vazîfedir, ve hamd Fatihada iyzah olunduğu üzere yalnız ni'meti gayri vâsıleden dolayı değil, ni'meti vâsıleden dolayı da olur. Ve o zaman hamd, şükür ma'nasında olur. Binaenaleyh celâl ve ikram tecelliyâtı tezayüd ettiği nisbette de tesbîh ve hamdin tezyidi icyab eder. Zira ni'met ve ikrama irince mün'imi ve sıfatı celâlini unutmak ve celâl eseri karşısında cemal ve ikrâm tecelliyâtını unutmak, husrana götüren cehil ve küfrân huylarındandır. Nasr-u fetihte ise bir taraftan izharı celâl, bir taraftan da ikram ile va'de vefa vardır. Binaenaleyh bunların tehakkukiyle tesbîh ve hamd vazîfesi bitmiş olmayıp asıl bu muvaffakıyyeti müşahededen sonra tesbîh ve hamdin ziyadesiyle iyfası maksuddur. En yüksek pâklik ile en yüksek hamd-ü şükür zevkı asıl o zamandır. Ve asıl o zamandır

Sh:»6245

ki kalbin daha yüksek bir ferağ ve temizlikle Hak tealânın celâl ve cemali neş'esini duyarak ona müteveccih

olması lâzımdır. Netekîm « فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ»

buyurmuştu, ve onun için ehli Cennetin bütün da'vası da tesbîh ve hamddir. İşte «

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ » diye zikre müvazabet de bu zevk-u neş'e ile cemali hakka olan o

şevk-u rağbetin i'lân ve izharı ve ruhun bütün külliyyetiyle ona tevcihi demek olduğu gibi ta ibtidai risalette

« وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ » buyurulmuş olan asnâmın bu feth-u zafer üzerine kırılması ve zâhir-ü bâtında şirk âsâr ve ahlak ve âdâtının silinmesi için tathirat icrası da o tesbîh ve tenzihin muktezasıdır. Bundan

dolayı burada « سَبِّحْ » emri, Allah tealâyı zikr-ü tenzihin teksirini ifade ederken zâhir-ü bâtının tathiri

emrini de ifade etmiş olur. Fakat ânifen ıhtar olunduğu üzere tesbîh ve tahmidin hakıkati yine Allaha mahsus olduğu için her kim olursa olsun Dünyada hiç bir mahlûkun onu bütün kemaliyle iyfası kabil olmaz, abid, ma'sum olsa da münezzeh sübhan olamaz. Her ne kadar hulükı azîm olan ilâhî ahlak ile tehalluk

etse, « قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى » olsa dahi Halık tealânın « لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَیْءٌ »

olan zati sübhânîsine nisbetle mahlûkun kusur ve noksanı mahiyyetinin lâzımıdır, onun bütün kemali « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » mîsakıyle Allah tealânın avn-ü ınayetinden aldığı feyzı imdada bağlıdır. Her hususta nasr-u fetih ondandır, netekim Resulullah « لَا اُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ اَنْتَ كَمَا اَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ = ben sana senayı sayıp tüketemem, sen kendi senâ ettiğin gibisin» demiştir. « مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ » vârid olmuştur. Bu kusuru örtecek, bu eksikliği ikmâl edecek olan da ancak Allah tealânın mağfiretidir. O da taleb edene mev'ud olduğundan buna işaret olarak da buyuruluyor ki ﴿وَاسْتَغْفِرْهُ﴾ ve ona istiğfar et -Sûreyi Muhammedde « فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ »

Sh:»6246

buyurulduğu üzere gerek kendin ve gerek ümmetin için mağfiretini dile, ki « لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَاتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ » hukmü de zâhir olarak bütün temizlikle Rabbına rucu' edesin ﴿اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾ çünkü o muhakkak bir tevvab bulunuyor- tevbe ile kendine rucu' edenleri ötedenberi kabul ile mağfiret ede gelmiştir. Binaenaleyh istiğfar ve tevbe edenler kabulünü ümid etsinler. Kelâmın zâhir « غَفَّارًا » denilmek iken « تَوَّابًا » buyurulması nüktelidir. Tesbîhin hamde ıktiranı gibi bununla istiğfarın tam faidesi tevbeye iktiranı halinde olacağına bir tenbih vardır. İstiğfar, « رَبَّنَا اغْفِرْ لِى » yâhud « اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْتَغْفِرُكَ » «yarab bana mağfiret et, bize mağfiret buyur, mağfiretini niyaz ederim» gibi duâ ve niyaz ile mağfiret istemektir. Tevbe ise yukarılarda iyzah olunduğu üzere günaha nedamet ve bir daha yapmamak üzere azm ile rucu'dur, insan başkalarının günahları için de istiğfar edebilir, Kur'ânda « رَبَّنَا اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ » gibi bunun pek güzel misâlleri vardır. Onun için buradada « وَاسْتَغْفِرْهُ » emri Peyamberin sade kendisi için olmak lâzım gelmeyip ümmeti için de olur. Ve hattâ daha ziyade ümmeti için denilmiştir. Lâkin kimse

başkasının namına tevbe edemez, bununla beraber istiğfar tevbeyi de tezammun edebilir. Âlûsînin nakl

ettiği vechile İbni Receb demiştirki: mücerred istiğfar, duâda mağfiret talebiyle beraber tevbedir, «

أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَ أَتُوبُ اِلَيْهِ » gibi tevbeyi de zikr ederek istiğfar ise sade mağfiret

talebiyle duâdır. Bir de demiştirki mücerred istiğfar geçmiş günaha nedametle onun şerrinden vikayeyi duâ

ile taleb ve gelecek günahın şerrinden de onu yapmamağa azm ile vikayeyi talebdir. Ve işte «

لَا صَغِيرَةَ مَعَ الْاِصْرَارِ وَلَا كَبِيرَةَ مَعَ الْاِسْتِغْفَارِ = ısrar ile sagîre

yoktur, istiğfar ile de kebîre yoktur» gibi vârid olan eserlerde ısrarı men'eden ve mücerred olarak zikr edilen istiğfardan murad böyle nedamet ve azm ile tevbeyi mutazammın olan istiğfardır,

Sh:»6247

eğer geçmiş günâha nedamet yoksa o sade duâdır, nedamete mukarin ise tevbedirاهـ. Bunun hâsılı; şer'an istiğfara mev'ud ve müterettib olan ahkâm, tevbe ma'nasında olan istiğfardadır, mutlak olarak istiğfar denildiği zaman o murad olunur, tevbe, nedamet ma'nası bulunmıyan ve günâhına peşiman olmaksızın sadece onun afv-u mağfiretini istemekten ibaret kalan istiğfar, sade bir duâdır, makbul olmamak gerektir. Çünkü hem günaha peşimanlık duymamak hem de onun mağfiretini istemek Allah karşı sû'i edebdir, ancak bu kişinin kendi günahı hakkındadır. Bir de bu Âyette ihtibâk san'atı olduğu söylenmiştir. Asıl kelâm «ona istiğfar et, çünkü o bir gaffardır, ve tevbe et çünkü o bir tevvabdır» demek olup her birinden birinin hazfiyle diğerine işaret edilmiştir.

Sûrenin başında da işaret olunduğu üzere imam Ahmed ibni Hanbelin Müsnedinde ve sahihi Müslimde ve daha başkalarında Hazreti Aişeden rivayet olunmuşturki: Resulullah son zamanlarında «

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَ أَتُوبُ اِلَيْهِ » kavlini çok söyler

olmuştu, ve sorulduğunda: Rabbım bana ümmetimde bir alemet göreceğimi haber verdi, ve onu gördüğüm zaman hamd ile tesbîh ve istiğfar etmemi emir buyurdu, demişti. Tefsiri Keşşafta derki; tesbîh emriyle beraber istiğfar emri dînin kıvamı olan emr ile emri tekmil içindir, ya'ni dînin kıvamı tâat ile ma'sıyetten korunmak beynini cemi'dedir, bir de Resullahın ısmetiyle beraber bu emr ümmetine lûtf olmak içindir. Bir de istiğfar Allah için tevazu'dan ve hazmı nefsidendir ve ondan dolayı nefsinde bir ibadettir. Peygamber sallallâhu aleyhi vesellem Hazretlerinin «ben gece ve gündüz yüz kerre istiğfar ederim» dediği de rivayatı sahiha cümsindendirاهـ.

Âlûsî derki: âbid her ne kadar bezli mechûd etse de ma'budun celâline lâyık olanı gereğî gibi iyfade kusurdan halî olamıyacağına işaret için birçok taatlardan sonra istiğfar

Sh:»6248

da meşru' kılınmıştır, onun için zikretmişlerdirki: farz namazı kılan kimse için akıbinde üç kerre istiğfar etmesi, teheccüd kılanın sehar vakıtleri dilediği kadar istiğfar etmesi, ve hâcının hacdan sonra istiğfar etmesi meş'ru' kılınmıştır, «

﴿وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْاَسْحَارِ﴾ ، ﴿ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ » Kezalik abdestin

nihayetinde ve her meclisin hıtamında istiğfarın meşru' olduğu da rivayet olunmuştur: Resulullah her hangi

bir meclisten kalkarken de «

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ ، اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ » derdi. Bu vechile istiğfar emrinden anlaşıldığı nakl edilen vefat haberine bir remiz var demektir, meşhuru da bu işaret, emri dînin tekâmüliyle da'vet vazîfesinin temama yaklaşmış olduğuna delâletten anlaşılmıştır اهـ.

«

هُوَ الَّذٖى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖ » âyetleri Resulullahın irsali, Hak dîninin bütün dînlere karşı ızharı hikmeti için olduğunu anlattığı ve « فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذٖى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ » gibi âyetlerde de kâfirlere karşı yapılmış olan vaîdlerin ba'zısı Peygamberin vefatından evvel Dünyada göreceğine işaret buyurulduğu gibi bu Sûrede de nasır ve fethin geleceği ve halkın alay alay dîni hakka girmeğe başladıklarını Resulûllahın muhakkak göreceği va'd olunarak bu görüş tehakkuk ettiği zaman tesbîh ve hamd ile istiğfarın emr olunması ve sonra buna ta'lil makamında tevvab ismi şerifiyle hıtam verilmesi ve tesbîh ve hamd ehli Cennetin evvel ve âhir gayesi da'vası olduğunun ma'lûm bulunması ve mağfirette örtmek, tevvabda rücuu kabul etmek ma'nalarının da esas olması düşünülünce muhakkak bir va'di kerîm ile onun sureti kat'iyyede incazını ifade eden bu « اِذَا جَآءَ ، وَرَاَيْتَ ، فَسَبِّحْ » ta'likın bir çok nüktelere delâlet eyliyen müfadinin hasılı: o vakıt gelince, va'din temam olup risalet vazîfesinin hıtama irerek « اِرْجِعٖى » emrinin tehakkuk edeceğini ve binaenaleyh o alâmetler görülünce va'din sıdkını ve hakkındaki ınayet ve tecelliyâtı ilâhiyyenin kudsiyyet ve azametini görmüş, kevserin zevkı

Sh:»6249

cereyanını müşahede eylemiş olan zati Muhammedînin o neşei muvaffakıyyetle mutmainn ve müsaffa lekesiz olarak bu âlemi fânîden, bu dari imtihan ve ma'rekei zünüb olan Dünyadan çekilip ruhi kâk ve sirri pâk ile hakkal'yakîn likaullaha kavuşmak üzere tesbîh, hamd ve en ziyade ümmeti için istiğfar ederek « اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ » hukmüne hâzır ve âmade bulunması lüzumunu iş'ar olduğu sezilir, ki bunda « وَلِىَ دٖينِ » mazmunundaki ıhlâs ve tebşirin de bir îyzah ve incazı vardır.

Rivayet olunmuştur ki: bu Sûre, nâzil olduğunda Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bir hutbe iyrad edip şöyle buyurmuştu: «

اِنَّ عَبْدًا خَيَّرَهُ اللّٰهُ بَيْنَ الدُّنْيَا وَ بَيْنَ لِقَائِهٖ فَاخْتَارَ لِقَاءَ اللّٰهِ

= bir kul, Allah onu Dünya ile kendi likası arasında muhayyer kıldı, o Allahın likasını ihtiyar eyledi». Bunun ne demek olduğunu Ebu Bekir radıyallahü anh anlamıştı da: nefislerimiz ve mallarımız, atalarımız ve evlâdlarımızla sana feda olalım! Demişti, yine rivayet olunmuştur ki: Resullûllah bunu ashabına okuduğu vakıt sevinmişler, fakat Hazreti Abbas radıyallahü anh ağlamıştı, aleyhissalâtü vesselâm neye ağlıyorsun amuca? Buyurdu, sana vefatın haber veriliyor « نُعِيتَ اِلَيْكَ نَفْسَكَ » dedi, evet dediğin gibi « اِنَّهَا لَكَمَا تَقُولُ » buyurdu. Hazreti Ömerin ve İbni Abbasın bunu anlayışları da yukarıda zikrolunmuştu.

Nasır, fetih ve ru'yet bu üç şarta tesbîh ve hamd, istiğfar, bu üç emrin terettübüne müteallık nükteleri beyan ederken Râzî, tefsirinde derki: Hak yolcularının seyrinde iki tarik vardır; kimisi « مَا رَاَيْتُ شَيْئًا اِلَّا وَرَاَيْتَ اللّٰهَ بَعْدَهُ = hiç birşey görmedim ille ondan sonra Allahı gördüm» demiştir. Kimisi de « مَا رَاَيْتُ شَيْئًا اِلَّا وَرَاَيْتَ اللّٰهَ قَبْلَهُ = hiç birşey görmedim ille ondan evvel Allahı gördüm» demiştir. Şek yok ki bu tarik daha ekmeldir, zira mealimi hikemiyye i'tibariyle müessirden esere inmek eserden müessire çıkmaktan mertebece daha yüksektir. Riyazât erbabının fikirlerince

Sh:»6250

de nur kaynağı vâcibülvücud, zulmet kaynağı mümkinülvücud olduğundan vâcibülvucudda istiğrak elbette daha eşreflidir, hem asl ile tâbi'a istidlâl tâbi' ile asla istidlâldan daha kuvvetlidir. Bu anlaşıldıktan sonra bu âyet de işte bu iki tarikın eşrefi olan tarika delâlet eylemektedir. Zira Halık ile iştiğali nefs ile iştiğale takdim ederek evvela Halika âid iki emr: tesbîh ve hamd zikr olunmuş, sonra da üçüncü mertebede istiğfar zikredilmiştirki hem Halika, hem de halka iltifat olan memzuc bir halettir. Tesbîh, sıfatı celâl olan sıfâtı selbiyyeye, tahmid de sıfatı ikram olan sıfâtı sübutiyyeye delâlet ettiğinden dolayı celâli mülâhaza ikramı mülâhazaya takdim olunmak için tesbîh, hamde takdim olunmuş, sonra da Halıktan halka nüzul tarikıyle istiğfar zikredilmiştir. Çünkü bunda nefsin kusurunu ve hakkın cudunu görmek ve nefs için aslâh ve ekmel olanı taleb etmek vardır. Ma'lûmki kul, Allahdan gayrisinin mütaleasiyle meşgul olduğu nisbette Allah tealânın Hazreti celâlini mütaleadan mahrum olur, istiğfarın tesbîh ve tahmidden sonraya te'hîri bu dakikaya işaret eyler اهـ. Lâkin şunu da unutmamak lâzım gelirki burada halka olan bu nuzul halkta kalmak için değil, halktan halika ekmel vechile rucu' ve onun mağfiretiyle lütfi cemaline müstağrak olmak üzere huzurı ehadiyyetine kabul için olduğuna tenbihen nihayeti tevvab ismi şerifiyle hatm olunmuştur. Bunda zikrolunan iki tarikın ikisini de câmi' olmak üzere halka nüzulden sonra yine Halika rucu' ve evvel ve âhir tevhid ile mead ve müntehada karar vardır. «

﴿وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى﴾ . ﴿هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ﴾ . ﴿اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾»

Kevser kendisine verilmiş olan Fahriâlem sallâllahü aleyhi vesellem nihayet böyle mansur ve muzaffer olarak kendisine fütuhat kapıları açıldığı ve halkın alay alay, akın akın Allah dînine girmeğe başladıklarını gördüğü ve bu suretle dîn tekâmül ederek

Sh:»6251

risalet vazîfesi hıtama irip mucebince Dünyada icrayı ahkâm etmek üzere bütün Dünya maddeten ve ma'nen kendisine teveccüh eylemiş bulunduğu sırada «

لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى ثُمَّ يُجْزٰيهُ

اَلْجَزَآءَ الْاَوْفٰى وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى » hukmünce iki mükâfatın tecellîsi

karşısında bulunuyordu. Birisi: zafer ve fethin muktezası olarak Dünya saltanat ve ganîmetinin teveccühü,

birisi de onu kazandıran Allah dîninin muktezası olarak o fâni Dünya ıkbaline meyl-ü iltifat etmeyip Allahın lûtf-ü ınayetiyle mahza Allah için yapılmış olan o mesai, ve mücahedenin ecrini hiç bir dünyevî garazla

kirletmiyerek « وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى » hukmünü tehakkuk ettirmek üzere bu

muvaffakıyyetle şükran içinde pâk, musaffâ olarak Allaha kavuşmak. Bir nâmi de Tevdî' Sûresi olan bu Sûre

işte bu saatin hulûlünde onun artık tesbih ve hamd ederek bundan böyle bu dîni ekmelin icrayı ahkâmını

ümmetine tevdi' ve mihnet-ü fena âlemi olan bu cismaniyyet âlemine veda' edip Rabbın likasını istemesine

işaret ediyordu. Hazreti Yusüf mülkte muvaffakıyyetinin neticesinde «

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِى مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيّ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ » diye müslim olarak alınıp salihlere ilhakını istediği gibi Resuli Ekrem

sallâllahü aleyhi vesellem de hutbesinde «

اِنَّ عَبْدًا خَيَّرَهُ اللّٰهُ بَيْنَ الدُّنْيَا وَ بَيْنَ لِقَائِهِ فَاخْتَارَ لِقَاءَ اللّٰهِ

» diye işaret eylediği vechile Dünyayı bırakıp Allahın likasını ihtiyar eyledi.

Hicretin onuncu senesi «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا » âyetinin nâzil olduğu veda' haccini yaptıktan

Sh:»6252

ve « اَلَا هَلْ بَلَّغْتُ اَلَا هَلْ بَلَّغْتُ = Bakınız tebliğ ettimmi? Bakınız tebliğ ettimmi?» Diye diye iyrad buyurduğu meşhur veda' hutbesini iyrad eyledikten sonra Medîneye avdet buyurmuştu, hem hamd ile tesbih ediyordu. Bu arada son âyet olarak «

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ » âyeti nâzil olmuştu, derken on birinci senei hicriyyesi Saferinin sonlarında bir baş ağrısından rahatsızlanarak Rebiulevvelin on ikinci gününe kadar devam eden bu rahatsızlığı esnasında dahi son üç günden maadasında mescidi saadet çıkıp namazı kıldırmaktan kalmamıştı, bu esnada birgün Fadl ibni Abbas ile Aliyy ibni ebî Talib Hazretlerinin ikisi arasında minbere

çıkıp hamd-ü sena ettikten sonra iyrad buyurduğu hutbesinde: « اَيُّهَا النَّاسُ » ben kimin sırtına bir değnek vurdumsa işte sırtım benden kısas etsin ve eğer ben bir kimsenin ırzına şetm etmiş isem işte ırzım

ona kısas etsin, ben kimsenin malını almışsam işte malım ondan alsın ve benim tarafımdan husumet olur diye korkmasın o benim şanımdan değildir, dedi indi, öğle namazını kıldıktan sonra yine minbere döndü, evvelki sözünü tekrar eyledi. Bunun üzerine üç dirhem iddia eden bir kişiye derhal bedelini verdi, sonra şöyle buyurdu: haberiniz olsun Dünya mahcubluğu Âhıret mahcubluğndan ehvendir, sonra ashabi Uhude duâ etti ve onlar için istiğfar eyledi, sonra da bâlâda zikr olunduğu üzere: bir kul, Allah onu Dünya ile likası beyninde muhayyer kıldı da o Allahın likasını ağlamıştı da «

فَدَيْنَاكَ بِاَنْفُسِنَا وَ اَمْوَالِنَا وَ اٰبَائِنَا وَ اَوْلَادِنَا » demişti, sonra da

Ensarı tavsıye buyurdu. Ancak üç gün mescide çıkamamıştı, ezan okununca Ebu Bekre emr edin nâsa namazı kıldırsın buyurdu, Rebîul'evvelin on ikinci günü, Pazartesi günü -ki mevlidi günüdür- Hazreti Âişeden rivayet olunduğu vechile önündeki bardağa mübarek elini batırıp su ile yüzünü mesh ediyor, «

اَللّٰهُمَّ اَعِنّى عَلٰى سَكَرَاتِ الْمَوْتِ = Allahım

Sh:»6253

bana ölüm sekeratına karşı yardım buyur» diye duâ ediyordu, kuşluk vaktı idi derken ağırlaştı Hazreti Aişe kucağına almıştı, bu fanî âleme gözünü yumdu, son kelâmı « بَلِ الرَّفِيقِ الْاَعْلٰى = hayır refık a'lâ» diye rabbine arzı iştiyak oldu, maksudu olan likaullaha kavuştu (

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ bak). sallâllahü aleyhi ve alâ alihi ve sahbihi.

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّيِّبَاتُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِىُّ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. رَبِّ اجْعَلْنِى مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ. رَبَّنَا اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ. اَللّٰهُمَّ اَحْيِنَا عَلٰى دِينِهِ وَاَمِتْنَا عَلٰى سُنَّتِهِ وَاحْشُرْنَا تَحْتَ لِوَائِهِ. سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَتُوبُ اِلَيْكَ. فَلْيَكُنْ اٰخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

Bu muvaffakıyyete, bu güzel hâtimeye, böyle tesbîh ve hamd ile Allahın mağfiretine kavuşturan Allah

dînine mukabil bu ni'metin kadrini bilmeyip küfr-ü küfranda ısrar eden ve kendilerine « لَكُمْ دِينُكُمْ » denilen ve tevbeye yanaşmıyan kâfirlerin sui akıbetleriyle cezaları da en bâriz bir misal ile gösterilmek ve

Peygamberin vefatiyle islâmın fütuhat ve intişarına halel gelmeyip ona düşmanlık edenlerin yine muradlarına iremiyecekleri anlatılmak üzere bunun akıbinde Hazreti Peygamberin amucası iken ona iyman şerefine nâil olmayıp küfür ve husumet edenlerle beraber olduğundan dolayı haseb-ü nesebi, servet-ü mesaîsi kendisine fâide vermemiş olan Ebu Lehebin ebedî husranını anlatan « تَبَّتْ » Suresi gelecektir.

TEBBET

١١١ سُورَةُ الْمَسَدِ

Bu « تَبَّتْ » Sûresi ki « مَسَدٍ » Sûresi de denilir, bilâ hılâf Mekkîdir. Buharî, Tirmizî ve daha başkaları İbni Abbastan rivayet etmişlerdir ki: « وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ », âyeti nâzil olunca Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem Safaya çıkıp « يَا صَبَاحَاهْ » diye nida etmişti, bu kim dediler, başına toplandılar, onlara ne dersiniz? Ben size şu dağın arkasından bir takım âtlar çıkacak diye haber versem beni tasdîk edermisiniz? Buyurdu, biz sende bir yalan tecribe etmedik, dediler, öyle ise ben sizi önümde şiddetli bir azâb ile inzar ediyorum, buyurdu. Ebu Leheb, « تَبًّا لَكَ = yuh sana!» Bizi bunun içinmi topladın? Dedi ve kalktı, bunun üzerine « تَبَّتْ يَدَآ اَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ » nâzil oldu, ba'zı rivayetlerde onu söylemekle beraber iki eliyle bir taş alıp Resulullaha atmak da istemişti. Beyhekînin Delâilde yine İbni Abbastan bir rivayetinde: Ebu Leheb şı'bdan çıkıp Kureyşe müzahir olduğu zaman, Muhammed, bize olduğunu görmediğimiz bir takım şeyler va'dediyor, ölümden sonra olacağını zu'm eyliyor, benim elime ne koydu!... Deyip iki elini üflemiş de, « تَبًّا لَكُمَا = yuf size» ben sizde Muhammedin söylediklerinden birşey görmüyorum, demişti. Bunun üzerine « تَبَّتْ يَدَآ اَبِى لَهَبٍ » nâzil oldu denilmiştir. Neysâburi, tefsîrinde: İbni Abbas demiştirki: Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem

ilk ba'solunduğu vakıt emrini gizli tutuyor, ve Mekke şıabında namaz kılıyordu, tâ « وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ » emri nâzil olana kadar üç sene. O vakıt Safaya çıktı, ya Âle galib diye nida etti, onlar mescidden ona çıktılar, Ebu Leheb, işte Galib sana geldi, ne var yanında? Dedi, sonra da Âle lüey diye nida etti, Lüeyden olmıyanlar döndü, yine Ebu Leheb işte Lüey geldi ne var? Dedi, sonra ya Âle kilab dedi, sonra ya Âle kusay dedi, yine Ebu Leheb işte kusay sana geldi ne var yanında? Dedi, o vakıt buyurduki: Allah bana en yakın ma'şerimi, inzar eylememi emretti, en yakınlarım da sizlersiniz, sizler « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » demedikçe ben size ne Dünyadan bir hazza ne Âhıretten bir nasîbe mâlik değilim, onu derseniz Rabbınızın ındinde onunla lehinize şehadet edeceğim, bunun üzerine Ebu Leheb « تَبًّا لَكَ = yuf sana bizi onun içinmi çağırdın, dedi, bu Sûre nâzil oldu. Bir de denilmiştir ki:

Resulullah, amucalarını toplamış onlara bir sahfede bir taam takdim etmişti, onlar onu istihkar ettiler, bizim her birimiz bir koyun yer dediler, öyle ise yeyin buyurdu, yediler, doydular, yemekten az birşey eksilmişti, sonra « فما عندك »; senin yanında ne var? Dediler, onun üzerine onları İslâma da'vet etti, Ebu Leheb de o söylediğini söyledi. Ve yine rivayet olunmuşturki: ben İslâma gelirsem bana ne var? Dedi, müslimîne olan buyurdu, ben onlara tafdil olunmıyacakmıyım? Dedi, Nebiy sallallâhü aleyhi vesellem ne ile tafdil olunacaksın? Buyurdu, o vakıt Ebu leheb: «benimle başkasının müsavî olacağı bu dîne yuh olsun

« تَبًّا لِهٰذَا الدّينِ الَّذِى يَسْتَوٖى اَنَا وَ غَيْرٖى » dedi « تَبَّتْ يَدَآ اَبٖى لَهَبٍ » nâzil oldu. Târıkı Muharibîden de şöyle mervîdir: demiştir ki:

Resulûllahı Zil'mecaz çarşısında gördüm: « يَآ اَيُّهَا النَّاسُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ deyin felah bulasınız» diyordu arkasında da bir adam ona taş atıyordu ökçelerini kanatmıştı, onu dinlemeyin diyordu. Bu kim? Dedim, Muhammed ve amucası dediler. Yine İbni Abbas demiştir ki:
Ebu

Sh:»6256

Leheb, Peygameber hakkında o, sâhirdir diyerek kavmı ondan soğutur, görüşmeden giderlerdi, çünkü kabîlenin pîri ve Peygamberin babası gibi olduğundan ittiham edilmezdi, fakat bu Sûre nâzil olup da işitince gadab ile şiddetli adavet ızhar etmeğe başlamış ve ondan dolayı müttehem olup artık Resulûllah aleyhine sözü kabul edilmemeğe başlanmış, bütün sa'yi boşa gitmişti اهـ. Bu rivayetlerin cem'ınde bir münâfat yoktur, sebebi nüzul gerek birisi ve gerek hepsi, her hangisi olursa olsun bu Sûre evvel nâzil olan Sûrelerdendir. Hattâ yukarıda geçtiği vechile « وَالضُّحٰى » dan evvel nâzil olmuştur. Böyle iken burada Peygamberin zafer ve muvaffakıyyetiyle ona küfr ve adavet edenlerin başında bulunan amucası Ebu Lehebin hal ve akıbeti yanyana getirilerek nusrat ile hızlânin, şükran ile küfranın, husni hâtime ile süi hâtimenin fark ve mükayesesi yakından gösterilmek, bir de Peygamberin vefatından sonra dahi düşmanlar fitne çıkarmak isteseler de dîninin beka ve intişarına mani olamıyacaklarına işaret olmak üzere âhirden evvele ircaı nazar ettirilmek, sonra da Ihlâs ve Muavvizeteyn ile Kur'an hatm olunmak üzere bu Sûre Nasır Sûresinin ardınca konmuştur.

Âyetleri - Beştir.

Fasılası - ب ، د harfleridir.

« تَبَّتْ » tebabdandır. Tebab, helâk ve helâke götüren husran, ve emeği boşa çıkıp müradına irmemek; ya'ni muvaffakıyyetin zıddı olan haybet, yuf olmak, yuh olmak, berbad olmak ma'nalarına gelir, « تَبًّا لَهُ ، تَبًّا لَكَ » ta'birleri yuf ona, yuh sana gibi levm ve bed duâ makamında kullanılır.

Buharîde tebab; husran, tetbîb: tedmîrdir dir, Râgıb tebab: husranda istimrardır, demiş, ekser müfessirîn de helâke götüren husran veya helâk demişlerdir.

Sh:»6257

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

﴿١﴾ تَبَّتْ يَدَآ اَبٖى لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿٢﴾ مَآ اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ
وَمَا كَسَبَ ﴿٣﴾ سَيَصْلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٤﴾ وَامْرَاَتُهُ حَمَّالَةَ
الْحَطَبِ ﴿٥﴾ فٖى جٖيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿﴾

Meali Şerifi

Yuh oldu iki eli Ebu Lehebin, kendi de yuh 1 Ne malı fâide verdi ona ne kazandığı 2 O bir alevli ateşe yaslanacak 3 karısı da, odun hammalı olarak 4 Gerdanında bir ip ki fitillisinden 5

1. ﴿تَبَّتْ﴾ tebâb oldu - bu fiıl esasen ıhbara mevzu' olmakla beraber ıbare veya işaretiyle inşa dahi olur. İnşa olması ya tekvînî surette husranı inşa yâhud Arabın urfü üzere « قُتِلَ الْاِنْسَانُ » kahr olası gibi bed duâ üslûbunda husran ve helâke istihkakı anlatarak lâzımı olan zemm-ü takbihı inşa ma'nâsında olur. İlk nüzule nazaran çokları bu ma'nâya haml eylemişlerdir. Bundan dolayı elleri kurusun diye terceme edilmesi de şâyi' olmuştur, eli kurusun ta'biri daha ziyade « شَلَّتْ يَدُهُ » ya'ni eli çolak olsun ma'nasında zâhirdir, bununla beraber mecaz olarak müflis olsun, elinde avucunda bir şey kalmasın, tutacağını tutamasın, her tuttuğu boşa çıksın, gibi husrana duâ ve inkisar makamında da kullanılır ki böyle terceme edenlerin maksadı da odur. Bunu yuf olsun, yuhe gitsin berbad olsun diye ifade etmek, « تَبًّا لَهُ » de olduğu gibi tebâbın

Sh:»6258

ma'nasına daha uygun görünür. Ancak Ebu Leheb Bedri müteakıb ye's ü hirman ile vefat etmiş olup « اِذَا جَٓاءَ » Sûresinin nüzulünde onun husran ve helâki tehakkuk etmiş bulunduğu cihetle bu Sûrenin tertibde buraya konulması bunda ıhbar ma'nası maksud olduğuna ve hattâ Peygamberin bu şanlı vefatiyle dahi Ebu Lehebin muradı hasıl olmayıp bil'akis husranı gittikçe daha ziyade tehakkuk etmiş olacağına bir işareti tezammun eder, bu da lâzımı olarak yine zemm-ü takbîhi dolayısiyle ifade etmesine mani' de olmaz, ya'ni sade yuf olsun değil, yuf oldu, yuhe gitti ﴿يَدَٓا﴾ iki eli -sağdan soldan, gerek müsbet, gerek men'fi, gerek tutmak, gerek itmek için kullanmak istediği bütün erbab ve vesaitı, gerek Dünyaya gerek dîne uzatmak istediği eller ikisi de husrana düştü, o Peygamberin zaferine ve hak dîninin izharına mâni' olmak ve küfre sarılmak için müraceat ettiği maddî ma'nevî her şey kendi aleyhine çıktı da yuh diye üflediği elleri hakîkaten yuh oldu ﴿اَبٖى لَهَبٍ﴾ Ebi Lehebin- Peygambere küfr-ü adavette ileri giden ve dîni islâmın neşrine mani' olmak için her türlü fitne ve fesad ateşlerini alevlendirmeğe çalışan Ebu Cehil ve emsali azgın kâfirlerin küfr-ü tuğyanları Kur'anda anlatılmış olmakla beraber hiç birinin adı sarahaten zikr edilmemiş olduğu halde Ebu Lehebin bilhassa zikr olunması, hem de Peygambere dair olan « نَصْرُ » Sûresiyle Allaha dair olan Ihlâs Sûresi arasında zikr edilmesi şayanı dikkattir, bu

EVVELA: ona « وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ » mazmunu üzere bir temâyüz vermektir. Onun Peygamber ile Allah arasına girmek, fevzına mâni' olmak isteyen âteşîn düşmanlar arasında kale alınmağa değer bir imtiyazı mahsusu hâiz bulunduğunu iş'ar eder. Çünkü Ebu Leheb Peygamberin baba bir amucası olmak haysiyyetiyle bir şerefi mahsusu

Sh:»6259

hâiz bulunuyordu. Böyle iken bu şeref ve ni'metin kadrini takdir etmediği ve ona yardım edecek yerde bil'akis mani' olmak için küfr-ü adâvetle ateş püskürmek istiyenlerin önünde düştüğü cihetle bunun hepsinden ziyade te'essüfe şayan olduğunu ıhtar ederek yine Peygamberin şanını tebcil ve neseb şeref-ü haysiyyetlerin fevkında olan cilveli hakkın büyüklüğüne tenbih olur.

SANİYEN: Ebu Leheb, şahsı gösteren bir künye olmakla beraber lügaten bu terkibin asıl mefhumu alev babası demek olması i'tibariyle bunun Peygambere ve islâma karşı ateş püskürmek isteyip de kendini

Cehenneme atmış olan kâfirlerin cümlesinin mümessili ma'nasında olmak haysiyyetiyle onun husranı hepsinin husranına misal yapılmıştır ki: «

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ » mazmununa işaret olur. Künyeler ismialem olmakla beraber

yerine göre Hâtimin cûd ile Ebu Hanîfenin ılm ile iştihârı gibi vasfiyyet ifade edebildiklerinden dolayı ılmi me'anîde Ebu Leheb isminin de ateş babası demek olmasından dolayı kinâye suretiyle «Cehennemî» vasfına delâlet eylediği meşhur bir misal olarak söylendiğine ve kinâyeler hakikatin iradesine mani' olmıyacağına binaen burada bu ma'nanın ehemmiyyeti mahsusası vardır. Ya'ni maksad yalnız Ebu Lehebin şahsını söylemekten ibaret olmayıp vasfına ve bu vasıfta ona benziyenlerin hallerine de işaret edilmiş demek olur. Onun asıl ismi Abdül'uzzâ ibni Abdilmuttalib iken yanakları pek kırmızı olduğu için ateşe teşbih olunarak Ebu Leheb denilmiş, bu künye ile şöhret bulmuştu, pek âteşîn, çok ateşli demek gibi bu alev babası künyesi ona bidayeten yüzünün parlaklığı veya cevvaliyyeti, hiddet ve şiddeti i'tibariyle bir medh vasfı mülahaza olunarak verilmiş, fakat bunun hakikatinde bir ateş kaynağı olmak veya ateşi sevmek ma'nası bulunduğu ve ateşin en şiddetlisi de Cehennem ateşi olduğu için ef'al ve harekâtı

Sh:»6260

i'tibariyle onun neticesi kendini ateşe sürükliyerek Cehennemîlik unvanı olmuş, ehli Cehennemin babası olmak ma'nasına mesel olmak üzere kullanılmıştır. Burada bu nüktenin maksud olduğuna bilhassa «

سَيَصْلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ » ile tenbih buyurulmuştur. Ya'ni Peygamberin amucası olmak

gibi yüksek bir neseb ve karabet ve haseb ve haysiyyet şerefini hâiz olduğu halde iymana gelmeyip de ona küfr-ü adâvette ısrar ettiğinden dolayı Ebu Lehebin hâli böyle husran olur, o neseb ve haseb onu kurtarmazsa Peygambere buğz edip de tevbe etmiyen diğerlerinin ne kadar ebter ve bedbaht olacakları ıbret nazariyle teemmül olunsun.

Keşşafta derki: tekniye tekrim ifade ederken burada künye ile anılmasında üç vecih vardır: birisi ismiyle değil, künyesiyle şöhretidir, ikincisi ismi Abdül'uzzâ olduğu için ondan udûl olunmuştur. Üçüncüsü meali «

نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ » olan ehli nardan olduğu için künyesi, hâline uygun olmasıdır. Şirrîre Ebüşşer,

hayır sahibine Ebülhayr denilmesi kabîlinden de Ebu Leheb denilir اهـ. Evet, Ebu Lehebin iki eli yuha,

husrana gitti, tebâb oldu ﴿وَتَبَّ﴾ kendi de tebab oldu, -muradına iremeyip husran ile ziyan ve helâk oldu, yuh oldu gitti. Ebu Leheb, Peygambere karşı Kureyş ile beraber olduğu halde hastalığından dolayı Bedre bizzat iştirâk edememiş, fakat malen yardım ederek Ebu Cehlin kardeşi Âs ibni Hişamı bedel göndermiş idi, kendisi adese denilen çiçek kabîlinden bir ıllete tutulmuş, Kureyşin kırıldığını haber alınca Bedrden yedi gün sonra kahrinden helâk olmuştu. Âlûsî ve daha sairlerinin de nakl ettiği vechile Kureyş adeseden tâuun gibi sakındıkları için sirayet korkusiyle ailesinden bile kimse yanına yaklaşmamış,

Sh:»6261

ölüsü üç gün kalmış ve kokmuş idi, nihayet ârdan korktukları için Südanîlerden bir kaç kişiyi ücretle tutmuşlar, onlar götürüp gömmüşler, bir rivayette bir çukur kazıp ağaçlarla içine kakmışlar örtünciye kadar da üzerine taş atmışlar, diğer bir rivayette çukur da kazmamışlar, bir dıvârın dibine dayayıp arkasından örtülünciye kadar taş atmışlardı.

Demek ki ondan on beş sene evvel Kur'anın haber verdiği gibi olmuştu, maamafih murad, sade böyle oluşundan ıbaret değil, Dünyada maksadına nâil olamadığı gibi Âhırette çekeceği azâbdan dolayı cismanî ve ruhanî her vechile ebedî husrana düşerek ziyan ve helâk olmasıdır.

2. ﴿مَٓا اَغْنٰى عَنْهُ﴾ - bu « ما » istifhamı inkârî veya doğrudan doğru nâfiyedir, ve husranını

iyzahtır. Ya'ni ne fâide verdi ona? Hiç bir fâide vermedi- onu kurtaracak hiç bir hayra yaramadı

﴿مَالُهُ﴾ malı ﴿وَمَا كَسَبَ﴾ ve kazandığı, yâhud kazancı: meksûbatı veya kesbi -bu « ما », mevsul veya masdariyyedir. Maamafih evvelki gibi istifhamı inkârî veya nâfiye olması da melhuzdur. Ne fâide verdi ona malı? Ve ne kazandı? Onu felâketten kurtaracak hiç bir şey'e yaramadı ve kendisi hiç bir hayır kazanmadı demek de olabilir, lâkin «malı da fâide vermedi ona, kesbi de» ma'nâsına olmak, iki elin husranını beyana daha muvafıktır. Malı sermayesi, kesbi de sermayesinden kazandığı kâr, hasılât ve varıdât, yâhud kazanmak için tuttuğu kazanç yolu, ticaret ve saire; yâhud malı babasından mîras aldığı mal, kesbi kendi kazandığı, yaptığı işler; yâhud daha zâhiri malı eskisi ve yenisi bütün malına, kesbi ve kazandığı da gerek malından sarf ve istihlâk ve gerek sair erbabdan intifa' suretiyle fikir-ü arzusuna göre kendi hisabına ettiği istifade, aldığı hazz-u nasîb, ya'ni sa'y-ü

Sh:»6262

ameli, çektiği emeği ile yaptığı işler ve nâil olduğu şeylere şâmil olmaktır ki bunda kesb-ü iradesi tealluk ederek gaye edinip vâsıl olduğu bütün meksûbâtı: evlâdı, mevkıi ictimaîsi, ı'tikadınca kendine, kavmına, âdetine iyilik namına yaptığı işleri, sonra Peygambere karşı yaptığı keyd-ü adavet hepsi dahil olur. İbni Abbastan: mâ kesebi, velededir, ve nakl olunmuştur ki: Ebu Lehebin oğulları niza' ederek kendisine muhakeme olmuşlar, derken yanında biribiriyle çarpışmağa başlamışlardı, Ebu Leheb kalkıp ayırmak için aralarına girmişti, birisi itiverip düşmüştü, bunun üzerine gadabe gelip «çıkarınız yanımdan bu kesbi habîsi» demişti. Bir hadîsi şerifte de: «

اِنَّ اَطْيَبَ مَا يَاْكُلُ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَاِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ = her

adamın yiyeceğinin en temizi kesbindendir, evladı da kesbindendir, diye vârid olmuştur, Dahhâkten: «mâkesebi, ameli habîsi, ya'ni Resulullaha adâvette keydidir diye, Katâdeden de: mâkesebi, iyilik yapıyorum zanniyle yaptığı amelidirki «

وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَآءً مَنْثُورًا»

ma'nasındadır. Diye nakledilmiş ve rivayet olunmuşturki «eğer kardeşimin oğlunun söylediği hakk ise ben ondan malımı ve evladımı fidye vererek kurtulurum» dermiş. Fakat bu ma'naların birisi diğerine münafî değildir, maksad, tahsıys değil, misal demektir, kesb hepsine de şâmil olduğundan ma'na şöyle olmak zâhirdir: ne malı ne de hiç bir kazancı kendisine fâide vermedi, onu husran ve helâkten kurtarmadı, zira: 3.

﴿سَيَصْلٰى نَارًا﴾ o bir nâra yaslanacak ki -yarın Âhırette bir ateşe girecek ki

﴿ذَاتَ لَهَبٍ﴾ pek lehebli- gayet alevli, Dünyada misli görülmedik son derece şiddetli bir alev,

iltihabı olan bir ateş, ya'ni sade cisimleri yakan bir ateş değil, ruhları sarıp gönüllere muttali' olan «

نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ اَلَّتٖى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ» buyurulan Cehennem ateşi

4. ﴿وَامْرَاَتُهُ﴾ karısı da -ki Harbin kızı Ümmü Cemîl ve Ebu Süfyan ibni

Sh:»6263

Harbin kız kardeşi imiş, bu isimlerin ma'nalarındaki iymalar da şayanı dikkattir. Bu, « سَيَصْلٰى » nın

tahtinde müstetir Ebu Lehebe raci' olan « هو » zamirine ma'tuftur, ya'ni Ebu Lehebin yalnız kendisi değil,

karısı da o ateşe yaslanacak. ﴿حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾ - diğer kıraetlerin hepsinde « حَمَّالَةَ »

haber olarak ötre okunur, bu surette Ebu Lehebe ma'tuf olmayıp cümle ondan hal olur. Bizim Asım

kıraetinde ise üstün okunur, vâv atf olur, bunda iki vecih mümkindir:

BİRİSİ: « امرأه » den hal olmaktır ki karısı da odun hammalı olarak Cehenneme girecek, Ebu Lehebi götürecek veya onun ateşinin alevini artırmak için Dünyada küfrüne, arzusuna hizmet ettiğinden dolayı Cehennemde de azâbına o suretle iştirâk ile hizmet edecek. Çünkü «

﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ . ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِىَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَاۤ اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَاُولٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ﴾ » buyurulduğu üzere Cehennemin odunu, çırası kâfirler olduğundan küfre hizmet Cehenneme odun taşımak ma'nasında olur, bu suretle onun sırtındaki Cehennem odunu da Ebu Lehebin kendisi olmak en baliğ ma'na olur.

İKİNCİSİ: zemm üzere mansub olarak «ya'ni o hamaletelhateb karı» demek olmasıdır. Bu surette « وَامْرَاَتُهُ » de vakıf câizdir. Bunda da hatabdan murad Ebu Leheb olmak gerektir. Bundan başka bir de « حَمَّالَةَ الْحَطَبِ » ta'biri nemmam, koğucu, öteye beriye lâf götüren fesadcı ma'nasına mecaz olarak mesel olmuştur. Sahib Keşşaf derki: nas arasında nemîmelerle koğuculuk eden müfside « يَحْمِلُ الْحَطَبَ بَيْنَهُمْ = aralarında odun taşıyor» denilir, beyinlerinde nâire iykad ediyor, şerr iyrâs eyliyor demektir.

Netekim:

من البيض لم تصطد على ظهر لامة و لم تمش بين الحى بالحطب الرطب

Sh:»6264

Diyen şâir bu ma'nayı söylemiş, bir yaş odun demeside dumanı çok olacağından dolayı şerrin ziyade olacağına işaret eylemiştir اهـ. Bu ma'na lisanımızda kundakçılık etmek ta'biriyle ifade olunur. «Yangına körükle gitmek» ta'biri de buna müşabihtir. Lâkin lisanımızda «odun hammalı» ta'birinden biz bu ma'naları anlamayız, sade bir tezlîl anlarız. Bahusus ızzet ve servet içinde büyümüş bir kadının odun hammallığı etmesi acıklı bir sefalettir. Bundan koğuculuk, müfsidlik ma'nasını anlamak için ya kundakçı demek yahud « حَمَّالَةَ الْحَطَبِ » ta'birini terceme etmiyerek mesel halinde aynen söylemek daha muvafık olur.

Bu ma'naca hâl nare dühulün sebebi olan Dünyadaki hâl ile ta'lil de olmuş olur. Fakat asıl ma'na Dünyadaki aile şeref ve haysiyyetine ve servet-ü ızzetine rağmen Âhıretteki sefalet ve hakaretini duyurmak ve Ebu Lehebin arzusuna mutave'at edenler içinde en sakınması lâzım gelen karısının bile böyle ateş içinde hakaretle kendisinin azâbını teşdide hizmet etmekte bulunduğunu ifade eylemek olduğu cihetle biz diğer vecihleri de nazarı dikkate alarak odun hammalı diye anlatmayı daha vâzih gördük, zira bir de İbni zeydden ve daha başkalarından rivayet olunmuşturki: Resulullahın geçeceği yola Ebu Lehebin karısı geceleyin diken dalları bıraktırmak suretiyle ona ezâ etmek isterdi, onun için bu ta'bir ile tezlîl edilmiştir. Maamafih bu rivayet de onun Peygambere ezâ etmek ve dînin neşrine mani' olmak için kocasının fikrine hizmet etmek üzere gizliden gizliye nemîme ve sair suretle iz'ac etmeğe çalıştığını temsîlen bir ifade olarak mülâhaza edilirse ma'naların hepsi birleşmiş olur. 5. ﴿فِى جِيدِهَا حَبْلٌ﴾ - Bu cümle de

«hammale» nin tahtinde müsteir « هى » zamirinden hâldir. Ya'ni gerdanında ziynet yerine bir ip ki...

Cîd, boyun demek ise de unuk gibi sade boyun değil,
Sh:»6265

bilhassa gerdanlık gibi huliyyat ile süslü veya süslemeğe lâyık güzel ra'na boyunlar hakkında söylenir,

onun için « فِى عُنُقِهَا » denilmemiş «ficiydiha» buyurulmuştur, gerçi burası tahkîr makamıdır «

وَجَعَلْنَا الْاَغْلَالَ فٖى اَعْنَاقِ الَّذٖينَ كَفَرُوا » gibi gull ve emsâli ile tezlil ve

tahkîr mevki'lerinde de unuk zikr olunur, lâkin burada onun hammalı diye tahkîrden sonra «

فِى عُنُقِهَا حَبْلٌ = boynunda bir ip» denilseydi ziyade bir ma'na olmazdı, halbuki «ciyd» şâirin: «

وَاَحْسَنُ مِنْ جِيدِ الْمَلِيحَةِ حُلِيِّهَا » dediği gibi ziynet ve medh ile söylenir, bu fark

lisanımızda da vardır. Biz de bu makamda «gerdan» ta'birini kullanırız, bu sebeble burada tahkîrden sonra

« فٖى جٖيدِهَا » denilmekle kadının kadınlık onurunu tehyic etmek suretiyle bu halin fecaatini bir telkın

vardır; binaenaleyh bunu sade boynunda bir ip diye anlamamalı «gerdanında o dilber boynunda gerdanlık

yerine bir ip» diye anlamalıdır ki «

اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِى الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى الْخِصَامِ غَيْرُ مُبٖينٍ » fahvası üzere

ziynet ile gerdanlıklara tezyin ve ı'zaz edilerek yetiştirilen ve muhasame ve cidal mevkı'lerinde

bulunmaması ıktiza eden bir gerdanın hammallık ipi ile tezlil edilmesindeki hakaret ve tehekkümün

acılığındaki belâğat duyulabilsin. Fil'vakı' Saıyd ibni Müseyyebden ve saireden mervîdirki: onun gerdanında cevahirden bir «kılâdei fâhıre» kıymetli bir gerdanlık vardı. Öyle iken onun yerine bir ip ki

﴿مِنْ مَسَدٍ﴾ mesedden -sağlam elyaftan, kuvvetli tellerden bükülmüş, kıvratılmış, örülmüş

fitillisinden. Râgıbın Müfredatında: mesed, hurma cerîdinden, ya'ni: şahlarından ittihaz edilir de mesd

olunur, ya'ni fitillenir: sağlam bükülüp örülür lîfdir, « اَمْرَاَةٌ مَمْسُودٌ » de hılkati, habli memsûd ya'ni, bükülmüş ip gibi dernekli kadındır اهـ.

Bunun hasılı mesed, hurma lifinden bükülmüş sağlâm bir urgan demek oluyor. Lâkin Zemahşerî diyor ki: mesed, iplerden fetli şedîd ile fetl edilmiş olândır. Ya'ni şiddetli bükülmüş olandır, lîften olsun, deriden olsun,

Sh:»6266

başkalarından olsun şâir: « وَ مَسَدٌ اُمِرَّ مِنْ اَيَانِقَ » demiştir. «

رَجُلٌ مَمْسُودُ الْخُلُقِ = hılkati memsûd adam, sağlam yapılı kavi adam demektir اهـ.

Kamusta «mim» in fethi ve «sin» in sükûniyle « مسد » ip bükmek ve yolda bir düzeye cidd-ü teabla

sürüp gitmek ma'nasınadır, « مَسَدُ الْحَبْلِ » denilir, «fetelehu» demektir. Fethateynle « مسد »,

demirden olan çarh okuna ve iğine denilir, ve hurma lifinden ve bir kavilde mukl ağacının lifinden bükülmüş ipe ve ba'zılarınca mutlâka bükülmüş ipe denir, yâhud muhkem ve metîn bükülüp örülmüş olan ipe denir, Besâirde beyanına göre «mesd» masdar ve fethateynle «mesed» isimdir, memsûd ma'nasınadır ki pek muhkem örülmüş ipe denir. «

فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ اَىْ جَعَلَ فِى جِيدِهَا حَبْلٌ حَدِيدٌ قَدْ

لُوِىَ لَيًّا شَدِيدًا = ya'ni gerdanında şiddetli buruluşla burulmuş demir bir ip yapılmış olarak»

demektir اهـ. Demek ki mesed, esâsen memsûd ma'nasına olarak hurma veya mukl ağacının lifleri gibi kuvvetli el'yaftan bildiğimiz kendir urganlar tarzında fitil fitil, kat kat bükülmüş kıvratılmış veya örülmüş sağlam urgan demek olup sağlam, kuvvetli olmak ma'nasiyle kıl, deri demir gibi her hangi şeyden olursa olsun ip halinde bükülmüş veya örülmüş olan muhkem ve metin telli, fitilli urgan ve halat ve zincir mekulesinin hebsine de ıtlak olunmuştur. Burada da murad ipin maddesinden ziyade kuvvetini kıvraklığını ifade olduğundan en kuvvetlisi olarak ne mülâhaza edilebilirse onu ıhtar eder demektir. «

اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَاَغْلَالًا » mazmunu üzere Cehenneme giden

kâfirlere mev'ud olan da zincirler ve bağlardır. Bir gerdana gerdanlık yerine yakışan da bir zincirdir, fakat bir odun hammalının sırtına aldığı odunu bağlayıp uçlarını gerdanlık yerine sarkıtacağı sağlam ipin de bir zincir olması değil, lîften bir urgan olması yakışır.

Sh:»6267

Bu tasvirde kâfirin hassasiyyetine dokunan en acıkla manzaralardan birisi de budur: sırtında Cehennem odunu olan kocasını taşırken gerek iftihar ettiği gerdanlık ve gerek örgülü kıvrak saçlarının gerdanında sarkışı yanacağı ateşin odununu kendi taşıyan bir odun hammalının boynuna düğümleyip geçirdiği tazyikı kuvvetli lîf urganının fitil fitil boynundan sarkışı halinde tasvir olunmuş, Dünyada Allah yoluna sarf olunmıyan o servet ve kesbin, o şükrü bilinmiyen şeref ve hasebin akıbetindeki hakaretle, zillet ve fecaatine bir mesel yapılmıştır. Ve işte o ateş babası Ebu Leheb parlaklığına ve bir takım meziyyetine rağmen Allaha ve Resulüne karşı küfr ocağı yakmak istediğinden dolayı o ateşe odun olarak böyle husran ve helâke gitmiş ve karısiyle beraber bu suretle âleme mesel olmuştur. Ta risâletin bidayetinde haber verilmiş olan bu hakikat böylece tehakkuk etmiş Resulullahın tebliğ ettiği vechile Allahın birliğine iyman etmediği için onun şefaatinden müstefid olamamış, ne nesebinin şerefi, ne de mal ve kesbi gibi hasebinin kuvveti ile kendini

husrandan kurtaramayıp ona « تَبًّا لَكَ » dediğine tevbe de nasîb olmayıp böyle tebâb olmuş

gitmiştir. « نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ سُوءِ الْخَاتِمَةِ » Şimdi biri, tenbîh ve hamd ve istiğfar ile

Allaha giden, biri de husran

Sh:»6268

ve hakaretle ateşe giden iki akıbet böyle beyan ve hulâsa edildikten sonra o güzel hâtimeye irmek ve o tebâb-ü husrandan kurtulmak için yegâne çare Allah dînine sarılmak ve onun için de evvelâ tevhid ve ıhlâs ile Allahı, tanımak sonra da mâsivânın şerrinden onun hıfz-u ınayetine sığınmaktan ıbâret olduğu anlatılarak ma'rifetullahda karar kılınmak üzere hâtime olarak da Allah, ta'rif edilerek tevhid ve ıhlâs ile ona iltica emrolunacaktır.

İHLÂS

١١٢ سُورَةُ الْاِخْلَاصِ

Fatiha gibi bu Sûrei celîlenin de birçok adları vardır, en meşhurları Ihlâs ve «

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » dir. Bu Sûre dînin üssül'esası olan tevhîdi en halis ve en güzel surette ifade ettiği için buna Ihlâs denilmiş olduğu gibi «Esas» da denilmiştir. Allah teâlâ ayetelkürsî ile de Ihlâs Sûresinde olduğu kadar Kur'andan başka hiç bir kitabda, islâmdan başka hiç bir dînde böyle güzel ta'rif olunmamıştır, hâfız İbni Recebin Kâ'bdan, Zemahşerînin Übey ve Enesten merviy olarak zikrettikleri vechile

«Semavat ve Arz « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » Sûresi üzerine te'sis olunmuştur.» diye varid olan haber aklen dahi hilafına ihtimal olmıyan bir hakikattır. Zatında vücudu vâcib, kemali mutlâkı câmi' ihtiyacdan ve şerik-ü nazîrden münezzeh bir varlık olmasaydı hiç birşey olamazdı. Hisde ve akılda birbirleriyle birleştikleri görülüp duran bütün Semaları, Arzları ile âlem hep onun birliğine delâlet eyleyen, hep onun varlığını ve birliğini bildiren âyât ve delâil olarak yaradılmış ma'nasına bu Sûrenin mazmunu üzerine müessestir. Bundan dolayı bu Sûreye, Tevhîd Sûresi, Tefrid Sûresi, Tecrid Sûresi, Necat Sûresi, Velâyet Sûresi, Ma'rifet Sûresi dahi denilmiştir. Çünkü bu Sûrenin mazmununa ma'rifetle Allah tanınmış olur. Bir

adam namaz kılmış bu Sûreyi okumuştu, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem «

اِنَّ هٰذَا عَبْدٌ عَرَفَ رَبَّهُ = bu, rabbını tanımış, ârif bir kul» buyurdu

diye bir eserde varid olmuştur. Buna Sûrei Cemal de denmiştir. Zira; «

اَحَدٌ، صَمَدٌ، لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » cemali

a'lânın vasfıdır. Sûrei Nisbede denilmiş, çünkü Tirmizînin de rivayet ettiği vechile müşrikler Resulullaha «

اَنْسِبْ لَنَا رَبَّكَ » bize rabbının nesebini söyle demeleri üzerine nâzil olmuş, Allah tealânın

nesebden münezzeh olduğunu bildirmiştir. Bir de Taberânî, Osmân ibni Abdirrahmani Taraikî tarikıyle

şöyle bir hadîs rivâyet eylemiş: «herşey'in bir nisbeti vardır, Allah tealânın nisbeti de «

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ » dir, denilmiş ise de Âlûsî derki: hâfız İbni Receb buna

cidden zaıyftir, Osman menakîr rivayet eder demiş, Mîzanda da bu hadîs mevzu'dur demiştir اهـ.

Doğrusu bu Sûre « لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ » ile Allah hakkında nesebi nefy etmektedir. Buna

Sûrei Samed ve Sûrei muavvize dahi denilmiştir, Neseî, Bezzar, ve İbni merdûye senedi sahih ile Abdullah

ibni Üneysten rivayet etmişlerdir, demiştirki: Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem, göğsüme elini koydu da

bana « قُلْ » dedi: ben ne diyeceğimi bilemedim, sonra « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » buyurdu,

söyledim bitirdim, sonra « قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ » buyurdu,

söyledim bitirdim, sonra « قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ » buyurdu, söyledim bitirdim bunun üzerine

Resulullah buyurdu ki işte böyle teavvüz et, teavvüz edenlerin hiç biri bunlar gibisiyle teavvüz etmemiştir.

İbni Abbastan bir rivâyette kabir sıkıntılarına mâni olduğu için Sûrei mânia da denilmiş, okunduğu zaman

Melekler dinlemeğe hâzır olduğu için Sûrei Mahzar dahi denilmiş, şirkten berî kıldığı için, Berâe Sûresi

denilmiş, halis tevhidi tezkir ettiği için Sûrei Müzekkire denmiş, bir hadîsi şerifte her şey'in bir nuru vardır,

Kur'anın nuru da « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » dir, diye vârid olduğu için Nûr Sûresi de denilmiş, bunun

tezammun ettiği tevhîd olmayınca iyman tamm olmıyacağı için, İyman Sûresi dahi denilmiş «

قُلْ يَآ اَيُّهَا الْكَافِرُونَ » ile bu, « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » kelimei tevhidin nefy-ü

isbati menzilesinde ma'nen biribirlerine merbut oldukları için bunlara ıhlâsayn ve Mukaşkışeteyn dahi

denilmiştir.

Sh:»6271

Nüzulü, Mekkî Medenî olması hakkında iki kavil vardır: Keşşaf ve Râzî Mekkî olmasını tercih etmişler, Beyzavî ve Ebüssüud muhtelefünfiyh demişlerdir, Bahirde Abdullah, Hasen, Ikrime, Atâ, Mücahid ve Katâde kavlinde mekkîdir, İbni Abbas ve Muhammed İbni Ka'b ve Ebil'âliye ve Dahhâk kavlinde medenîdir, demiş. İtkanda da: sebebi nüzulünde mütearız iki hadîsten dolayı iki kavîl vardır, ba'zıları nüzulün tekerrüriyle beyinlerini cem' etmişlerdir, sonra bana medenî olmasının tercihi zâhir oldu demiştir. Mütearız iki hadîs dediği de sebebi nüzulün Müşrikler ve Yehûd olması hakkındaki iki rivayettir. İbni Cerîr bunu şöyle tafsîl eder: zikr olundu ki Müşrikler Resulullaha rabbül'ızzetin nesebinden suâl ettiler, Allah tealâ da cevaben bu Sûreyi inzâl buyurdu, ba'zıları da: hayır Yehûdun gelip bu halkı Allah halk etti, fakat Allahı kim halk etti? Diye sormalarından dolayı onlara cevâben nâzil oldu demişlerdir.

Müşriklere cevaben indi diyenler: Ebül'âliye tarikıyle Übeyy ibni Kâ'bdan ve Şa'bî tarikıyle Câbirden şöyle rivâyet etmişlerdir: Müşrikler « اَنْسِبْ لَنَا رَبَّكَ » dediler. Allah tealâ da «

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » inzâl buyurdu, Ikrimeden: Mûşrikler Resulullaha «

اَخْبِرْنَا عَنْ رَبِّكَ، صِفْ لَنَا رَبَّكَ مَا هُوَ وَ مِنْ اَىِّ شَىّءٍ هُوَ »

rabbından bize haber ver, rabbını bize vasf-u ta'rif et, o nedir? Ve nedendir? Ya'ni mahiyyeti nedir, faslı

nedir? dediler, Allah tealâ da « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » ilâ âhirissûre inzal buyurdu. Yine

Ebül'âliyeden: « اَنْسِبْ لَنَا رَبَّكَ » diyen «kadei ahzab = ya'ni ahzab kumandanları idi, Cibril

de bu Sûreyi getirdi.

Yehûdun suâlinden dolayı diyenler: Abd ibni Humeyd, Selemeden ibni İshaktan, Muhammedden, Saıydden şöyle rivâyet etmişlerdir: Peygambere Yehûdden bir reht geldi, ya Muhammed, «

هذا اللّه خلق الخلق فمن خلق الحق » dediler, Hazreti Peygamber

gadablandı hattâ rengi değişti, rabbı için gadabından onlara şiddetle çıkıştı, derken Cibril geldi onu teskin

etti « اِحْفَظْ عَلَيْكَ جَنَاحَكَ » cenahını üzerinde tut, ya'ni sâkin

Sh:»6272

ol ya Muhammed! Allahdan suâllerine cevab geldi, Allah buyuruyorki, dedi: «

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌۚ اَللّٰهُ الصَّمَدُۚ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْۙ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » Resulullah bunu onlara okuyunca da bize Rabbını vasf et, onun hılkatı nasıl? Bâzûsu nasıl? Kolu nasıl? Dediler, bu kerre de Peygamber evvelkinden daha şiddetli gadablandı, yine Cibrîl geldi evvelki gibi söyledi ve suâllerinin şöyle cevabını getirdi: «

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ وَالْاَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهٖ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ »

katâdeden de: Yehûdden bir takım kimseler Peygambere gelip « اَنْسِبْ لَنَا رَبَّكَ » dediler. Onun üzerine « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » ilââhirissûre nâzil oldu اهـ.

Râzînin nakline göre üçüncü bir kavil de Nasârânın suâli sebebiyle nâzil olmuştur. Atâ İbni Abbastan şöyle rivayet eylemiştir: Necran vefdi geldiği zaman bize Rabbını vasf et o, ne şeyden, ne cevherden demişlerdi, Resulullahın Rabbım birşeyden değildir, o eşyanın halikıdır, dedi, bunun üzerine « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » nâzil oldu, onlar o, vâhid, sen de vâhidsin dediler: « لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ » buyurdu, bize sıfatını artır dediler, « اَللّٰهُ الصَّمَدُ » dedi, samed nedir? Dediler; halkın bütün havâyicinde kendisine müraceat ettiği « اَلَّذِى يَصْمَدُ اِلَيْهِ الْخَلْقُ فِى الْحَوَائِجِ » dedi, artır dediler, « لَمْ يَلِدْ » Meryem gibi doğurmuş değil, « وَلَمْ يُولَدْ » Îsâ gibi doğurulmuş da değil, « وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » dedi.

Mutlâka «müşrikîn» lâfziyle rivâyetten ma'hud Mekke müşrikleri tebâdür etmek ı'tibariyle bundan mekkî olması zâhir gibi görünür ise de Ebül'âliyenin bunu sonraki rivâyetinde kadei ahzab diye tefsir etmiş olması ve meşhûr ahzab vak'ası Medînede vukua gelmiş ve ona Yehûdîlerin de iştirâk etmiş bulunması, bir de Allah hakkında öyle suâl soranlar herkim olursa olsun müşrik demek olacağı mülâhaza edilince bu rivayetlerin mecmuundan bu Sûrenin Medenî olduğunu anlamak daha müreccah olur, Süyutînin sonra bana Medenî olduğu zâhir oldu demesinin sebebi de bu olmak gerektir. Ya'ni müşriklerin suâli yalnız Mekkede iken olması lâzım gelmez, ve Allah tealâ

Sh:»6273

hakkında acz, ihtiyac, şirket gibi bir eksiklik tasavvur etmek demek olan neseb veya mahlukluk suâli sormak ülûhiyyetin tenâsül ve tevâlüdüne kail olan alelumum Müşriklerin şânı olduğundan bu Sûre Allaha

veled veya vâlid veya eş ve nazîr veya herhangi bir ihtiyac isnad eden cüz'î, küllî, celî, hafî her türlü şirk erbabının hepsini redd eden ve Allahı hak sıfatiyle tenzih ederek vasf-u ta'rif eyliyen en güzel bir cevab olduğunda şübhe yoktur. Ma'lûmki nüzulüne sebeb olan sâillerin hususıyyeti, cevabın umum ve şumulüne mâni' olacak değildir. Böyle nesıh cereyan etmek ihtimali olmıyan âyât ve süverde tarihin, zamanın da bir hukmü olamıyacağından sebebi nüzulün Mekkî veya Medenî olmasının bilinmesinin de huküm noktai nazarından hiç bir farkı yoktur, bu gibilerde esbabı nüzul vukuî olmak üzere cereyanı hâli beyan için ziyade ma'lûmat kabîlinden zikr olunur. Binaenaleyh Nasârânın teslîsini de redd olduğunda şübhe yoktur.

Âyetleri - Dörttür, Mekkî ve Şamîde beştir. « لَمْ يَلِدْ » de bir âyet sayılmıştır.

Fasılası - Yalnız دال harfidir.

بِسْــــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيــــــــــمِ

﴿١﴾ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ﴿٢﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴿٣﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٤﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ﴿﴾

Meali Şerifi

De, o: Allah tek bir (اَحَدٌ) dir 1 Allah, o eksiksiz sameddir 2 Doğurmadı ve doğurulmadı 3 Ona bir küfüv de olmadı 4

Sh:»6274

1. ﴿قُلْ﴾ -hıtab Resulullaha ve dolayısiyle hıtab şanından olanların hepsinedir. Emrin tasrihinde bu ta'rifin bilhassa beyani ilâhî olduğunu ifade ile aynen söylenmesi ve tebliği matlûb olduğuna tenbih vardır. Kavil ma'kule ve melfuza şâmil olur, kemali de lafız ve ma'nanın cem'ındedir. Ya'ni sade kendinden bir düşünce ve sırf aklî ve nazarî delillerden bir istidlâl olarak değil, Allahın kendi bildirdiği hak kelâmı olduğunu şeksiz şübhesiz kalbinle tasdık ve dilinle takrir ederek kendi nefsinde söylediğin gibi başkalarına da tebliğ et, söyle: herkesde böyle söylesin « وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ » mazmunu mucebince böyle söyle diye tavsıye etsin, ﴿هُوَ﴾ o- mübteda olan bu zamirin bu Sûrede mercii geçmemiştir. Sebebi nüzule nazaran suâl edilmiş bulunan Allaha raci, olması lâzım gelir, yukarki Sûrelerden birine nazaran da en yakın olarak « اِذَا جَاءَ » Sûresinde zikrolunan Allah ismi hatıra gelir. Fakat Sûre müstakıll olduğu ve müstakıll olarak okunduğu zaman bunların hiç biri zâhir bulunmadığı gibi haberi de yine Allah ismi geldiği cihetle evvel emirde ibham içinde ma'lûmiyyet, ma'lûmiyyet içinde bir ibham ifade eden bu zamirin mercii' şayanı dikkattir. Bundan dolayı muhatabların haline göre bunda bir iki vecih zikr edilmiştir: Birisi evvel-ü âhir « عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ » her şey üzerinde hâzır-u nâzır şâhid olan vâcibülvücud Hak tealânın zatine râci' olmasıdır. Netekim İbni Sîna bu Sûrenin tefsîrinde bu zamir Allah tealânın mertebei zatinde ancak « هو » ya'ni o demekten başka bir vechile idrâk ve ifade olunamıyacağına ışaret olduğunu söylemiştir. Ya'ni kendisini ancak kendisi bilen, zatini akılların ıdraki kabil olmadığından dolayı mertebei zatinde ancak « هو » demekle ta'rif edilebilecek olan vacibül'vücud Hak tealânın zati, hüvviyyeti demektir.

Fahri Râzî de demiştirki: burada « ﴿هُوَ﴾ ، ﴿اللّٰهُ﴾ ، ﴿اَحَدٌ﴾ » üç lâfız vardır. Her biri talibînin makamatından bir makama işarettir.

Sh:»6275

Birinci makam, mukarebîn makamıdır ki Allaha gidenlerin makamlarının en yükseğidir. Bunlarki eşyanın minhaysü hiye hiye mâhiyyat ve hakaikına bakmışlar, Allahdan başka mevcud görmemişlerdir, çünkü lizâtihî vücudu vâcib olan ancak Hak tealâdır, maadası lizâtihî mümkindir, lizâtihî mümkin olan da minhaysü hüve hüve nazar edilince ma'dumdur. Onun için onlar akıl gözleriyle Hak sübhânehu ve tealâdan maada mevcud görmezler. Hüve işareti mutlâkadır, fakat işaret, mutlak olsa da müşarünileyh, muayyen olunca o mutlak o muayyene masruf olacağından o mukarrebîn nazarında « هو » denilince Hak sübhânehu ve tealâya işaret olur, ve onlar iki mevcud görmediklerinden dolayı «o», demek onlar için irfanı tam husulüne kâfi olur اهــ.

Bu iki mülâhazaya göre « هو », Allah tealânın ismine değil, zatına râci'dir demek oluyor, fakat bunu böyle anlamak için « هو », lâfzını zamir değil, esmâi hüsnâdan bir ismi ilâhîdir diye telakkî etmek daha muvafık olur, netekim zamir tavsîf olunmadığı halde « وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّح۪يمُ » de rahman, rahim sıfatlariyle tavsîf olunduğundan dolayı « هو » nin esmai ilâhiyyeden olduğunu söyliyenler olmuştu. O halde gerek zamir ve gerek ism olarak zâtullaha işaret olduğuna göre bu hüve, mübtedasının haberi Allah ismi celâli, ehad de haber ba'de haber olarak ma'na o, Allahdır, ehaddir demek olur. Hüve, denilmekle mutlak bir varlık ifade edilmiş olduğu için mümkinatın, mahlûkatın hadditazatinde varlık görmiyen ve hakîkî varlık olarak yalnız kendi zatından başka bir ıllete muhtac olmayıp kendisi bizâtihî ve lizâtihî vücudunu muktezî ve bir an için bile yokluğunu farz ve tesavvur etmek mümteni'

Sh:»6276

olan vâcibülvücud bir zatı Hakkı tanıyanlara karşı «o» demekle bir ta'rif yapılmış olur.

İkinci makam, Ashabı yemînin makamıdır ki bunlar hakkı mevcud tanırlar, halkı da mevcud tanırlar, onun için bunların nazarında mevcudatta lâcerem kesret hasıl olur. Biri vücudu vâcib olup yok olması imkânı olmıyan zatı Hak, diğeri de yok iken var, var iken yok olabilen halk kesreti, ondan dolayı bunlara hüve demek Hakka işarette kâfi gelmez, Hakkı halktan temyiz ettirecek bir mümeyyiz lâzımdır, bunlar ondan zatı hakkı anlamak için hüve lâfzına Allah isminin de ıktiranına muhtacdırlar, işte bunlar için « هُوَ اللّٰهُ » denilmiştir, çünkü Allah, maadası kendiye muhtac, kendisi maadanın hepsinden müstağnî bütün sıfatı kemali câmi' zatında ülûhiyyete müstehık bir mevcud demektir.

Üçüncü makam ashabı şimalin makamıdır ki hepsinin aşağısıdır, bunlar vâcibülvüdun, ilâhın birden ziyade olmasını tecviz ederler, işte bunları redd ve sözlerini ibtal için «ehad» diye de tasrih edilerek « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌۚ » denilmiştir.

Bu hüve zamirinde diğer bir vecih de zamirişan olmaktır, ki meşhur olan da budur. Gerek Sûrenin istiklâli ve gerek lisanî belâgat ı'tibariyle bu daha zâhirdir. Ma'lûmki zamirişan söylenecek olan bir cümlenin ehemmiyyetini iş'ar için mübhem olarak evveline getirilip şana irca' edilerek, emr-ü şan: söylenecek gayet mühim söz, hakikat şudur, ma'nasına önündeki cümle ile beyan edilir. Bu surette haberi « اللّٰهُ اَحَدٌۚ », cümlesi olur. Bunda hüve zamiri hakikatte ifadesi matlûb zatı maksudu her şeyden evvel tanınması lâzım gelen mutlak bir şan olarak duyuran bir mübteda; onu bâtında ve zâhirde bütün sıfatı kemali ile tecelli ettiren « اللّٰهُ » ismi celâli de mübteda; « اَحَدٌ », bunun zatını kesretten tenzih ile birliği vasfını isbat

eyliyen haberi, bu haberle Allahın birliğini ifade

Sh:»6277

eden bu cümle dahi « هو » mübtedasının haberi olarak onunla birleşip onu beyan eylemiştir, demekki o

şan, Allahın birliği kazıyyesinden ibarettir, kazıyyede de maksad ve mazmun, hukümden ibaret olduğu için

beyanı matlûb olan o mühim şan, ancak Allahın birliği hukmünden ibaret olmuş olur. O: « اللّٰهُ » celâl ve

cemâl bütün kemal sıfatleriyle varlık kendinin olmakla ülûhiyyet kendisinin hakkı, ya'ni bihakkın ma'bud

olan Hak tealâ ﴿اَحَدٌ﴾ ehaddir- ikincisi olmıyan tek birdir. Evvel ve âhir şerikten münezzeh «

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » hep bir, yekâne birdir.

Nihâyede: Allah tealânın esmasında ehad «

هُوَ الْفَرْدُ الَّذِى لَمْ يَزَلْ وَحْدَهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ اٰخرُ » ezel ve lâyezalde

hep bir olan ve beraberindeki diğeri bulunmıyan ferd, tektir. Bu bir isimdirki beraberinde zikr olunabilecek

adedi nefy için bina kılınmıştır « مَا جَآئَنِى اَحَدٌ » bana hiç bir ehad gelmedi dersin, bunda

hemze «vav» dan bedeldir aslı vehaddır, çünkü vahdettendir اهـ.

Ehad lâfzı bir demek olan vâhid ma'nasında dahi kullanılır ise de aralarında mühim farklar vardır. Vahdetin maadayı nefy etmek demek olan esas ma'nasında ehad, eblâğdır, vâhid, ı'tibarî de olabilir. Ehad ise zatında ne kesr ne maada hiç bir aded kabul etmiyen hiç bir vechile iki olması ihtimali olmıyan hakîkî birdir, hep bir, daima bir, maadası hiç olan birdir, demişlerdir ki: vâhid ile ehad müteradif değillerdir. Râzînin nakl ettiği vechile Ezherî demiştirki: ehadiyyet ile Allah tealâdan başka bir şey tavsîf olunmaz. Meselâ, recülün ehadün, dirhemün ehadün denilmez; recülün vâhidün, dirhemûn vâhidün denilir, ferd, ya'ni tek demektir. Ehad, Allahın sıfatlarından bir sıfattır ki kendisine muhtastır. Onda ona hiç birşey iştirâk edemez. Bundan başka vâhid ile ehad arasında daha birkaç vechile fark zikr etmişlerdir: birincisi vâhid, ehadde dâhil olur, ehad, vâhidde dâhil olmaz,

Sh:»6278

(ya'ni ehad vâhiddir, lâkin her vâhid ehad olmaz.) Ehad denilmekle vâhid denilmiş olur, vâhid denilmekle ehad denilmiş olmaz.

İkincisi: « فُلَانٌ لَا يُقَاوِمُهُ وَاحِدٌ = fülâna vâhid mukavemet edemez» denildiği zaman

bir mukavemet edemez demek olduğundan lâkin iki mukavemet eder demek câiz olur, halbuki «

فُلَانٌ لَا يُقَاوِمُهُ اَحَدٌ » denildiği zaman lâkin iki mukavemet eder denemez. Çünkü ona hiç

mukavemet edecek yoktur demek olur.

Üçüncüsü, vâhid, isbatta, ehad, nefide kullanılır, isbatta « رَاَيْتُ رَجُلاً وَاحِدًا = bir recül

gördüm denir, nefide ise « مَا رَاَيْتَ اَحَدًا = bir ehad görmedim» denilir, umum ifade eder اهـ.

Râğıb derki: ehad iki suretle istimal olunur: birisi yalnız nefide birisi de isbatta. Nefye muhtass olanı:

nâtıklar cinsine istiğrak içindir. Aza ve çoğa gerek ictima' gerek iftirak tarikıyle hepsine mütenâvil olur: « مَا فِى الدَّارِ اَحَدٌ = evde ehad yok» gibiki ne bir ne iki ne daha ziyade ne müctemian ne de müteferrikan hiç kimse yok demektir, bu ma'na için isbatta isti'mali sahih olmaz. Çünkü iki zıddın nefyi sahih olursa da isbatı sahih olmaz. Bu ma'naca « فِى الدَّارِ اَحَدٌ » denilse bunda hem münferid vâhidi isbat, hem de gerek müctemian gerek müteferrikan vahidin mafevkını isbat bulunmuş olurdu, bunun ise asla olamıyacağı zâhirdir. Bu, böyle vâhidin mafevkine mütenavil olduğu içindirki cemi' ile « مَا مِنْ اَحَدٍ فَاضِلِينَ » denilmek sahih olur. Netekim « فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ » buyurulmuştur. İsbatta müsta'mel olan ehade gelince: o da üç vechiledir:

Evvelkisi: aşerata zamm olunan vâhidde kullanılır: « اَحَدَ عَشَرَ ، اَحَدٌ وَ عِشْرُونَ » gibi, ikincisi: muzaf veya muzafünileyh olarak evvel ma'nasına kullanılır. « اَمَّٓا اَحَدُكُمَا فَيَسْقِى رَبَّهُ خَمْرًا » kavli kerîmi gibi ve « يَوْمُ الْاَحَدْ » dedikleri gibiki yevmül'evvel demektir. Üçüncüsü mutlâka vasf olarak kullanılırki « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » buyurulduğu üzere bu ancak Allah tealânın vasfındadır.

Sh:»6279
Aslı vehaddır ve lâkin vehad gayrisinde kullanılır. Netekim nabiga:

كأن رحلى وقد زال النهار بنا بذى الجليل على مستأنس وحد

Demiştir اهـ.

Ebüssüud ve daha başkalarının beyanına göre hemzesi vavdan mübdel olan ehad isbattakidir. « ﴿فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا﴾ ، ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ﴾ » gibi, nefye mülâzim olan ve umum murad edilen ehad öyle değildir, onun hemzesi aslîdir. İkisi de aslîdir dahi denilmiştir. Bu Sûrede ikisi de zikredilmiştir.

Ehad ile vâhid arasını Sa'leb şöyle fark etmiştir: ehade: ibtidâen aded bina edilmez: « اَحَدٌ وَاثْنَان » denilmez, « وَاحِدٌ وَاثْنَان » denilir. « رَجُلٌ اَحَدٌ », denilmez, « رَجُلٌ وَاحِدٌ » denilir demiştir. (Lâkin Râzînin nakline göre İmam Halil, « اَحَدٌ وَاثْنَان »

denilmek de câiz olduğunu söylemişdirki bunda vâhid ma'nasına demektir.) Hanefiyyeden ba'zıları da farkı şöyle nakl eylemiştir: ehadiyyet hiç birhalde cüz'iyyete ve adediyyete muhtemil olmaz, vâhidiyyet ise ikisine

de muhtemil olur: «مِائَةٌ وَاحِدَةٌ وَاَلْفٌ وَاحِدٌ» denilir, ne mietün ehadün, ne de elfün

ehadün denilmez. Hattabî «Ehadiyyet zatin teferrüdü; vâhidiyyet, sıfatta müşareketi nefy içindir» demiş, muhakkıkînden bunun aksi de nakl edilmiştir, ya'ni ehadiyyet, ne zatinde ne de sıfatında şeriki olmıyan bir tektir. Allah tealâ hakkında bunlar birbirinden ayrılmadığı için vâhid ile ehad bir isim hukmündedir denilmiş, onun için bir kısım müfessirîn burada ehadi vâhid ile tefsir etmişlerdir. Netekim İbni Abbasın ve Ebu Ubeydenin de bunu vâhid diye tefsir ettikleri söylenmiş ve vâhid tecezzî ve inkısamı kabul etmiyendir diye ta'rif edilmiştir. Allah tealâ hakkında vârid ve ehad biribirinden ayrılmamak ı'tibariyle ikisi de birdir diye tefsir etmek herkesin anlaması için daha kolay olur, çünkü ehad vâhiddir. Fakat bununla arada hiç fark yoktur zann edilmemelidir.

Sh:»6280

Ebül'beka, Külliyyatında ehadin vâhid ma'nâsına da geldiğini bununla beraber aradaki ba'zı farkları kayd ettikten sonra der ki: «iki vecihten her birine göre de ehad ile murad olunan vâhid, cemi'i vücuhtan vâhiddir, çünkü ehadiyyet gerek adedî, gerek terkibî, gerek tahsîlî teaddüd envaının hepsinden müsalemeti sırfedir, nisbî olan kesreti vücudiyyenin ehadiyyeti zatde istihlâkidir, onun için tenzih makamında vâhide tercih olunur, zira vâhidiyyet adedî teaddüdün intifasından ıbarettir, kesreti ayniyye vâhidiyyette de müntefî olur ise de onda kesreti nisbiyle teakkul edilirاهـ. Bunu şöyle de iyzah etmişlerdir: Vâhid, muhtelif meratibde birliklere söylenebilir, ehad ise onun ekmelidir, mutlak, müşekkik olduğu zaman kemâline masruf olacağından burada ehadi vâhid diye tefsir edenlerin muradı da daha ziyadesi, daha ekmeli mümkin olmıyan vahdetle muttasıf vâhid demek olduğu anlaşılmak lâzım gelir.

Bu münasebetle burada vahdet, birlik mefhumiyle vâhid lâfzının ma'nâlarından da bir az bahs etmek ıktiza eder.

İbni Sînanın Şifasında ve Şerhi mevakıfte ve sairede tafsîl olunduğu üzere vahdet, vücude müsavık, ya'ni mefhumda değil, hamilde müsavî olur. Her hangi bir vahdeti olan, fil'cümle mevcuddur ve her mevcudun bir vahdeti vardır. Hattâ kesîrin bile. Bir çok şeyler bir mahiyyette birleşerek bir mevcud olur, meselâ bir on, onların biridir. Ve böyle olması vahdet ile kesretin tekabüllerine de mâni' olmaz. Zira bir şey'e ayni haysiyyetle ârız olmuş değillerdir. Aralarındaki o tesavîden dolayı vahdeti, vücudun kendisi, zann edenler olmuştur. Halbuki doğru değildir. Bir cismi parçalamak birliğini yok etmek olsa da varlığını yok etmek olamaz, kezâlik çoğa çok olduğu haysiyyetten var denilir de bir denilmez vahdet ile vücud hüvehüvesine mefhumda değil, mevzu'da birleşirler. Vahdet, mahiyyetin de ayni değildir. Vahdet, mahiyyet

Sh:»6281

üzerine zâid bir mefhumdur. Onun için mahiyyet vahdeti de kesreti de kabil olur. Ve vahdet, kesretten evveldir. Vahdeti şöyle ta'rif etmişlerdir: şey'in hakikatte kendisine müşareket eder umurda inkısam etmez olmasıdır, gerek nokta gibi hiç inkısam etmesin, gerekse a'zasına münkasim Zeyd gibi hakikatine muhalif eczaya inkısam etsin, kesreti de: «şey'in hakikatinde müşarik olur umura inkisam eder haysiyyette olmasıdır. Maamafih vahdet, şey'in inkisam etmez olması haysiyyeti, kesret inkısam eder olması haysiyyeti demek daha eyidir. Çünkü o inkısamın cüz'îye veya eczaya olması asıl hadden haric tâlî bir haysiyyettir. Fakat inkısam denilince yalnız eczaya inkısam tebâdür etmemek, hem de vahdet mülâhazasında ilk noktainazar, şirketi nefy ile cüz'îye ademi inkısam olduğu anlaşılmak için o tasrih olunmuştur. Bu suretle vahdetin mertebeleri olabildiği gibi vâhid denilen şey'in vahddetle ittisafı da zatî ve arazî kısımlarına ayrılır, vâhidin kesîre tekabülü de zatî değil, arazîdir. Bundan dolayı bir şey' bir cihetten vâhid iken diğer cihetten veya cihetlerden kesîr olabilir, ancak vâhid olduğu cihetden kesîr olmaz. İmdi vâhid cüz'iyyata hiç inkısam etmezse, ya'ni tesavvuru çoğa haml edilmesine mâni' olursa o, şahsî vâhiddir, tesavvuru şirkete mâni' olmaz da cüziyyata inkısam edebilirse o, gayri şahsî vâhiddir. Şahsî vâhid, eğer hiç inkısam kabul etmezse, ya'ni cüz'îlere münkasim olmadığı gibi cüzlere de ayrılmazsa işte o hakikî vâhiddir, onun inkısam etmez olmaktan başka bir mefhumu yoksa o vahdetin kendisidir. Eğer ondan başka da bir mefhumu varsa ya bir vaz'ı vardır, ya yoktur. Eğer bir vaz'ı varsa, ya'ni işareti hissiyyeyi kabil ise o noktadır, vaz'ı yoksa o «müfârık» tir, ya'ni yalnız işareti akliyyeyi kabil mücerreddir. (Bizim Ene, ben, o, diye ifade edebildiğimiz duyduğumuz gibi) ve eğer şahsî vâhid, cüz'iyyata inkısam etmemekle beraber mıkdarı eczaya

Sh:»6282

inkısamı kabul ederse o ecza ya birbirine müşabihtir, ya muhteliftir, müşabih ise o bilittisâl vâhiddir, cismi

basît gibi; yok eğer muhtelif ise o da bilictima' vâhiddir. Bir ağaç gibi.

Gayrı şahsî vâhide gelince: ki o bir cihetten vâhid diğer cihetten kesîrdir. Onun vahdeti ciheti, ya zatîsidir, ya'ni o kesretlerin mahiyyetinden haric değildir, yâhud arazîdir mahiyyetten haricdir. Eğer zatî ise o zatî ya mahiyyetinin tamamıdır, bu nev'an vâhiddir veya mahiyyetin cüz'üdür: bu cüz, tamami müşterek ise cinsen vâhiddir, değil ise fasliyle vâhiddir. Ve eğer ciheti vahdet, ârız ise vahdeti arazîdir, vâhid bil'arzdır. Bu ârız o kesretlere tab'an ya mevzu' olur, gülen ile ağlıyan insanlıkta birdir gibi veya mahmul olur: pamuk ve karbeyazlıkta birdir gibi. Evvelkine vâhid bilmevzu' ikinciye vâhid bilmahmul denilir. Ve eğer ciheti vahdet ne zatî, ne de arazî olmazsa, ya'ni asla mahmul olmaz ise ona da vâhid binnisbe veya bil'münasebe denilir ki nefsin bedene nisbeti melikin medîneye nisbetidir denilmesi böyledir, bu iki nisbet, tedbir ma'nası itibariyle birdir demek olur, tedbir ise nisbetin mahmulü değil, nefsin ve melîkin ârızıdır. Bunlar anlaşıldıktan sonra vâhidin bu aksama ıtlâkı alesseviyye değil, teşvik ile olduğu ve vâhid denilmeğe hangisinin daha evlâ olacağı da anlaşılmış olur, ki şahsî vâhid, nev'ıyle vâhidden evlâ, o cinsiyle vâhidden evlâ, o fasliyle vâhidden evlâ, böyle zatîsiyle vâhid, emri arazî ile vâhidden evlâ, o da binnisbe vâhidden evlâdır. Şahsî ile vâhidden evlâ, o da binnisbe vâhidden evlâdır. Şahsî vâhid aksamından da hiç inkısam kabul etmiyen hakîkî vâhid, bivechimma inkısam kabul edenden evlâdır. Demek ki vâhidler hakîkatleri ile muhteliftirler. Vücudati hassa hakikatleri muhtelif olmakla beraber, mutlak vücud mefhumunda arazî olarak mevcud diye iştirâk ettikleri

Sh:»6283

gibi vahdet mefhumunda da arazî olarak vâhid diye iştirâk etmiş olurlar. Onun için vâhidlerin her hukümde iştirâkleri lâzım gelmez. Vücudîsi de vardır, itibarîsi de vardır, mahiyyet üzere zâid olanı da vardır, nefsi mahiyyet olanı da vardır. Cüzi mahiyyet olanı da vardır. Sair ahkâmda da böyledir. Muselâ ba'zısında cevher, diğer ba'zısında araz olabilir, bunlar kolay anlaşılabilmek için gayri şahsî vahdetlerin envâına göre isimler verilmiştir: nevi'de olan vahdete mümaselet, cinste mücaneset, keyfiyyette müşabehet, kemmiyyette müsavat, şekilde müşakele vazı'da müvazat ve mühazat, etrafta mütabakat, nisbette münasebet denilmiştir اهـ, hep bunlar aded ile alâkadar olan vâhidlerdir. Kezâlik şahsî vâhid de bunlardan biri veya bir kaçı ile adede dahil olabilir, meselâ bir misli veya nazîri onun gibi bir şahıs daha bulunarak ikisi bir küllün birer cüz'ü veya bir küllînin cüz'îleri olabilirler. Misli olmıyan vâhide ferd, mütevahhid, vehîd denilirki bizim, tek, biricik, yegâne dediğimizdir. Meselâ bizim âlemimizde Arz tek, Kamer tek, Güneş tektir, ferddirler, bununla beraber teklikleri de izafîdir, her cihetle tek değildirler, meselâ, cism olmakta, kürevî olmakta ferd değildirler, sonra misilleri de mümkindir. Eşhasa, cüz'iyyata ferd ıtlak edişimiz de ferdiyyetin tam ma'nasiyle her cihetten değil, temayüz ettikleri birer vecih ı'tibariyle izafî ve imkânîdir, bu vech iledir ki ferdde bir çok kıymetler toplanıp birleşerek vechi Hakkın birliğine bir âyet olurlar ki biz onu, sade (ben, sen, o) diyerek duyduğumuz birlik şuurlarının delâletiyle kesretler içinden seçer ve nihayet aded fikrini de silerek bütün o kesretlerin kıymetleri kendisinde tenzihi tamm ile birleşen hakîkî ferd şuuruna ireriz ki o vakıt «

﴿اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ ، ﴿وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ﴾ ، ﴿وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ﴾ » sirri zâhir olur.

Ve işte o, bütün kesretler kendisinde müstehlek olup bütün kıymetler kendisinde birleşen bütün varlığı tutan, ezelî ebedî vücudı daim

Sh:»6284

kendisinin olup bir ikincisini farz bile tenakuz olan o tek vâhid duygusu, hakîkî ferd duygusudur, ehad duygusudur. Bu nefy edilince herşey nefy edilmiş olur. Yukarıda beyan olunduğu üzere ehad, nefiyde

umum ifade eder denilmekle de bu ma'na anlatılmıştır, « لَا اَحَدْ » demek hiç birşey yok demektir. Onun için cemîi mâadayı nefy eden tam ma'nasiyle teklik, hakîkî infirad mefhumu düşünülmeden vâhid demekle ehad ifade edilmiş olmaz. Netekim Râgıb da şöyle demiştir: vahdet, infiraddır, vâhid dahi hakikatte aslâ cüz'ü olmıyan şeydir, sonra her mevcude ıtlak olunmuştur, adedlerden herhangisi olsa ona vâhid demek sahih olur, bir on, bir yüz, bir bin denilir, o halde vâhid, lâfzı müşterektir, altı vech üzere isti'mâl olunur. Birincisi: cinste yâhud nevi'de vâhid olandır, insan ve feres cinste vâhiddir; Zeyd ve Amir nevi'de vâhiddir, dememiz gibi,

İkincisi: ittisal ile vâhid olandır, ya hılkaten: şahsı vâhid demek gibi veya sınâat cihetinden ki: hırfeti vâhide demek gibi,

Üçüncüsü: nazîri olmadığı için vâhid olandır: ya hılkatte ki: Şems, vâhiddir demek gibi, veya fazîlet

da'vasında ki: fülân, asrının vâhididir demek gibi, ve « نَسِيجٌ وَحْدَهُ = biricik dokunmuş» denilmek gibi,

Dördüncüsü: parçalanamadığı için vâhid olandır: ya küçüklüğünden dolayı ki hebâ gibi, veya salâbetinden dolayı ki elmas gibi.

Beşincisi: Mebde' içindir; ya adedin mebdei için: vâhid, isneyn gibi veya hattın mebdei için; noktai vâhide gibi, bütün bunlarda vahdet, ârızdır.
Allah tealânın vasfı olduğunda vâhidin ma'nasına gelince: ne tecezzî ne de tekessür sahih olmıyan demekdir, ve bu vahdetin suubetinden dolayı Allah «

وَاِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَاَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ

» buyurmuştur, ki vâhid, münferid

Sh:»6285

(tek, yalnız) demektir, balâda geçtiği üzere bununla Allahın gayri de vasf olunur, fakat ehad ile Allahdan maadası vasf olunmaz اهـ.

Ebülbekanın Külliyyatında da hulâsa olarak şöyle der: vahdet, ıtlak olunur ve onunla tecezzi ve inkısam bulunmamak murad olunur. Bu ma'nada vâhid çok kullanılır, ba'zan da vahdet, taaddüd-ü kesretin mukabiline ıtlak olunur. Bu ma'naca da ehad ve ferd çok ıtlak edilir.

Vâhidin iki ma'nası vardır: birisi vahdet kendisiyle kaim olandır. Bu ma'naca vâhid, inkısam ve tecezzî etmiyendir.
İkincisi de zatında nazîri ve ef'âl ve sıfatında şebîhi olmıyandır. Vücudda bu iki ma'nanın ikisiyle de hakikaten ittisaf eden Allah tealâdan başka yoktur, çünkü mevcudattan cevheri ferd gibi tecezzî etmiyende, misline ve emsaline munzamm olabilir. Arş ve Kürsî gibi nazîri olmıyan ve Şems-ü Kamer gibi nev'i şahsına munhasır bulunanların hepsine nazîr isbati mümkindir, Fakat Bârî tealânın tecezzî ve inkısamı muhaldir, ve onun misli de yoktur, nazîri de yoktur, şebîhi de yoktur. Ve tevhidin üç mertebesi vardır: birincisi tevhidi zat mertebesidir. Bu istihlâk makamı, fenâfillâh makamıdır ki Allahdan başka mevcud yoktur (var zann edilenlerin hepsi fânî olur da yalnız bir tek zâtullah mevcud kalır) « لَا مَوْجُودَ اِلَّا اللّٰهُ ».

İkincisi tevhidi sıfat mertebesidir ki müteferrık olan her kudreti onun kudreti şâmilesinde ve her ılmi onun ılmi kâmilinde muzmahill görmek ve hattâ her kemâli onun kemâlinin envarından bir lem'a görmektir.

Üçüncüsü tevhidi ef'al mertebesidir ki bu da vücudda Allahdan başka müessir yok olduğu ılmelyakîn veya aynelyakîn veya hakkalyakîn tehakkuk etmektir اهـ.

Velhasıl ehadiyyet, eblâğ ve ekmel olduğu, ya'ni vâhid
Sh:»6286

denilebilenlerin hepsine ehad denilemiyeceği için ehadi vâhid ile tefsir edenlerin de muradı, üzerinde kesr veya zamm ile aded tasavvur olunabilen vâhidlerin biri demek olmayıp en kâmil ve tam ma'nasiyle hakîkî vâhid demek olduğunu anlamak iktiza eyler ki bu bütün ma'nasiyle bir ve eşi mümkin olmıyan tek demek olur. Onun için ba'zı ecille bunu şöyle tefsîr etmiştir: zatı, haricen ve zihnen terkib ve taaddüdden ve bunları istilzam eyliyen cismiyyet gibi, tahayyüz gibi ve hakikatinde ve hakikatinin ülûhiyyeti iktıza eyliyen vücubı vücud, kudreti zatiyye, hikmeti tamme ve sair havassında müşareket gibi şâibelerden münezzeh olan vâhid اهـ. Bu ifade İbni Sînanın bu Sûrei celileye olan tefsirinden muktebes ve nefyi sıfat tevehhümünü defi' için bir ıhtar gibidir.

İbni Sîna demiştirki: ehad, Allah tealânın cemîi vücuhten vâhid olduğuna ve onda aslâ kesret bulunmadığına delâlet eyler: ne kesreti ma'neviyye ki mukavvimat ve ecnas ve fusul (ya'ni bir hadd teşkil edecek eczâi mahmule) kesreti ve madde ve suret gibi aklen mütemayiz eczâi hariciyye (ya'ni eczâi gayri mahmule) kesreti, ne de cisim gibi bilkuvve veya bilfiil diye ayrılan kesreti hissiyye yoktur. Ve bu, Allah Sübhânehû ve tealânın zatı, vechi kerîmine lâyık bisâtatı hakka ve vahdeti kâmileye nakîsa olacak olan cins ve fasıl, madde ve suret, a'raz, eb'az, a'za, eşkâl, elvan ve sair halellerden münezzeh olmasını

tazammun eyler. O kendisine birşey benzemekten veya birşey ona müsavi olmaktan yüce azîz ve celîl sübhândır اهـ.

Ehaddir, Vâhiddir, benzeri müsavisi yoktur demek bile bir tavsîf olduğu cihetle bundan maksad âsâr ve ahkâm ifade eden sıfatı inkâr değil, sıfatın zatta kesreti iycab etmediğini, çünkü Allah tealânın zatı, sıfatının terkib ve takvimiyle takavvüm ve teşekkül eden mâhiyyat gibi mürekkeb olmayıp zat ve sıfatiyle bütün vücuhtan bir

Sh:»6287

ve şerik-ü nazîrsiz tek olduğunu ve onun için onun ülûhiyyeti vasfına iştirâk mümkin olmadığını beyandırki İbni Sîna bunu Şıfa ve İşârâtında tafsîl ve tevzîh eylemiştir. İşârâtında derki: belki sen şöyle dersin: eğer ma'kulât zikrettiğin gibi mütebayin suretler olup akıl ile ve ba'zısı ba'zısı ile ittihad etmezse vâcibül'vücudun her şey'i bilir olduğu da i'tiraf olununca onun vâhid hakk olmayıp kendisinde kesret bulunmuş olmak lâzım gelmez mi? Buna deriz ki: hayır, çünkü o, zatını bizatihî bildiği, sonra eseri de mümteni' olmayıp zatı kesretlerin ılleti kayyum olduğu için zatını lizatihî bilmesine kesreti bilmesi de lâzım olur. Kesret, zatta dahil ve onu mukavvim olarak değil, müteahhır lâzım olarak gelmiş ve tertib üzere gelmiştir. Zattan gerek mübayin ve gerek gayri mübayin levazımın kesreti vahdete halel vermez. İzafî ve gayri izafî levazım kesreti

ve sülûb kesreti olur. Ve esmanın kesreti bu sebebledir, lâkin bunun vahdâniyyeti zatta te'siri yoktur الخ. Şifâsında da «ma'kulâtın Allah tealâya nisbeti ve onun sıfâtı icabiyye ve selbiyyesi zatında kesret iycab etmiyeceğini ve behai a'zam ve mecdi gayri mütenahi onun olduğunu iyzah ve aklî lezzetin tafsîli» hakkında bir faslı mahsus vardır ki hulâsası sıfâtın biribirine mugayir olmıyarak aynî zata raci' olmasıdır, ezcümle der ki: vâcibül'vücudun birinci sıfatı vücuddur. Diğer sıfatların ba'zısında ma'nen bir izafet ile bu vücud, ba'zısında da bir selb ile yine bu vücud olur ve hiç biri onun zatında ne kesret ne mugayeret iycab etmez. Ona vâhid denildiğinde ondan inkısamın selbi, şerikin selbi ile yine o vücudun kendisi kasd olunur, ona âlim denildiğinde de hakîkatte o mücerredin madde ve alâikına ıhtilâtın cevazı meslûb olarak bir izafet i'tibariyle yine o mücerredin kendisi kasd olunur. Evvel denildiğinde de hepsinin bu vücude izafeti maksuddur. Kadir, hayy, mürîd gibi daha ba'zı sıfatları ile de yine böyle bir izafet veya

Sh:»6288

selb ile vâcibül'vücudun kendisi murad olunduğunu söyledikten sonra da derki: Haktealânın sıfatlarını bu vech üzere taakkul edersen anlarsın ki bunlarda onun zatı için ezcayı veya her hangi bir vechile kesreti iycab eden bir şey yoktur. Sonra da İbni Sîna bu faslı şu sözlerle bitirir: bir mahiyyetin mahzı aklî ve noksan şâibelerinin hepsinden berî her cihetten vâhid hayri mahz olması fevkında güzellik de olamaz. Onun için bütün cemal ve mahzı behâ vâcibül'vücude mahsustur, o her şey'in cemalinin mebdeidir. Her bir şey'in cemal-ü behâsı ise gereği gibi olmasıdır. Artık anlamalı ki vâcibül'vücudde gerek olduğu üzere olanın cemâli nasıldır? Cemal, selâmet, hayır, müdrik hep mahbub ve ma'şuktur, bunun hepsinin meb'dei de ya hissî, ya hayalî, ya vehmî, veya zannî, veya aklî idrakidir. İdrâk derinlik ve tahkıkce ne derece eşedd ve idrâk olunan zaten ne kadar ekmel ve eşref ise kuvvei müdrikenin onu sevmesi ve onunla telezzüzü o derece çok olur. Kemal ve cemal ve behânın gayesinde olan zatını o gayei kemal ve cemal ve behâ ile ve hem âkili hem ma'kulü hakıkatte vâhid olarak tam ılm ile bilen vâcibül'vücudun zatı kendisine a'zamı âşık ve a'zamı ma'şuktur, ve en büyük lezzet onundur. Çünkü lezzet mülâyimi mülâyim olduğu cihetten idrâktir. Lezzeti hissiyye mülâyimi ihsas, lezzeti akliyye mülâyimi taakkuldür. Bu vechile evvel tealâ de efdali müdreki efdali idrâk ile efdali müdriktir, demek ki efdali lezzet de onundur, bu öyle bir emirdir ki ona hiç bir şey kıyas edilemez, bizde bu ma'naları ifade edecek başka tabir olmadığı için bu isimleri kullanıyoruz; binaenaleyh bunları nâhuş bulan başkalarını kullansın.

Sh:»6289

Şunu bilmek gerektir ki aklın ma'kulü idraki hissin mahsusu idrâkinden daha kuvvetlidir, çünkü akıl, emri bakıı küllîyi idrâk eder. Onunla ittihad edip alâ vechimma hüve hüve olur ve onu zâhiri ile değil künhiyle idrâk eyler, mahsûsu hiss ise öyle değildir, Onun için bir mülâyime aklımız irmekle bize vâcib olan lezzet, bir mülâyimi hiss etmemizle olan lezzetin fevkındadır, öyle ki aralarında nisbet yoktur, lâkin bazan bir ârıza olur da kuvvei müdrike telezzüz etmesi lâzım gelen şeyden avarız hasebiyle telezzüz etmez olur, netekim marîz bir ârızadan dolayi tatlıyı hoşlanmaz. Bizim de bedende olduğumuz (hissiyyatımıza merbut bulunduğumuz) müddetçe halimizin öyle bir marîz gibi olduğu bilinmek iktiza eder. Çünkü kuvvei akliyyemiz kemali bilfi'il hâsıl olduğunda bir şey'in nefsinde iycab ettiği lezzeti bedendeki bir engelden dolayı kendimizde bulamayız, bedenden tecerrüd etsek hakikî mevcudatı, hakikî güzellikleri, hakikî lezzetleri mutalea ederek ma'kulün ma'kule ittisali suretiyle onlara ittisal ve intıbak eyliyerek bir âlimi ak'lî olmuş halde bulunan zatımızı mutalea ile bulacağımız lezzet ve behâye nihayet olmazdı. Hep bu ma'naları bundan sonra iyzah edeceğiz. Şimdi şunu bilmelidir ki, her kuvvetin lezzeti kendisine kemalinin husulüdür: hissin mülâyim mahsüsat, gadabın intikam, ümidin zaferdir, ve her şeyinki kendine mahsus olandır, nefsi nâtıkanınki de bilfiil âlemi aklî olmasıdır. İmdi vâcibülvücud zatında ma'kuldür; taakkul edilsin edilmesin.. Ve ma'şuktur, taaşşuk edilsin edilmesin اهـ. Bunu müteakıb «mebdei evvelin tedbirinden eşyanın suduru» hakkındaki mekalei tâsiada «mebdei evvelin fâiliyyetin sıfatı» hakkındaki birinci

Sh:»6290

fasılda da şöyle başlar: imdi bize zâhir olmuşturki: küllün vâcibülvücud bir mebdei vardır. Bir cinste dahil değil, bir had veya bürhan tahtinde vuku'a gelmez, kemmiyyetden ve keyfiyyetten ve mahiyyetten ve mekândan ve zamandan ve hareketten münezzeh, misli yok, şeriki yok, zıddı yok ve o cemi'i vücuhtan vâhid, çünkü. Gayri munkasim: ne bilfi'il eczâda, ve ne muttasılda olduğu gibi farz ve vehm ile eczada, ne de zatı, birbirini mütegayir bir takım aklî ma'nalardan mürekkeb olarak onların birleşmesiyle bir cümle olmak suretiyle akılda asla inkısamı yok, ve o kendine hass olan vücudunda hiç müşareket edilememesi haysiyyetinden vâhiddir, o, bu vahdetle ferddir, ve o tamam olmak için intizar edecek birşey kalmamış tammülvücud olduğu için vâhiddir ki bu, vâhidin vücuhunun ehadidir, bunda vâhid ancak vechi selbî üzeredir, ecsamın ittisal veya ictim'a veya diğer vechile vâhid olması gibi bir zata veya müte'addid zevata lâhık olur, vücudî bir ma'nadan ibaret bir vahdet ile vâhid değildir. Ulumi tabi'iyyede geçen mebahisten gayri mücessem ve gayri mütenahî bir kuvvetin vücudu ve onun hareketi evveliyyeye meb'de olduğu tevazzuh etmişti, Ondan sonra da vâcibülvücudun vücudu cemîı cihattan bizatihi vâcib olduğu tebeyyün etti

الخ. اهـ.

Râzî tefsirinde derki: Allah teâlânın sıfatı ya izafiyye (sübutiyye) veya selbiyyedir. İzafiyyesi: âlim, kadir, mürid, hallak dememiz gibi, selbîsi de: cisim değil, cevher de değil, araz da değil dememiz gibidir. Mahlûkat evvelâ sıfatın birinci nev'ine, sâniyen de ikinci nev'ine delâlet eyler, ve bizim Allah dememiz, sıfâtı izafiyyenin mecami'ine delâlet eyler, ehad dimemiz de sıfâtı selbiyyenin mecami'ine delâlet eyler.

Binaenaleyh « اَللّٰهُ اَحَدٌ » dememiz, ukuli beşeriyyeye lâyık olan ırfanı ifade de tamm olur. Allah, lâfzı sıfâtı izafiyyenin mecami'ine delâlet eder, diyoruz: Çünkü Allah, ibadete müstehikk olan zattır, ibadete istihkak ise Sh:»6291

ancak iycad ve ibda'da istıklâl ile olur, iycad da istıklâl ise tam kudret, nâfiz irade ve külliyyat-ü cüzîyyat bütün malûmata müteallık ılm ile olur. Ve işte bunlar sıfatı izafiyyenin mecami'idir. Sıfatı selbiyyenin mecami'î de ehadiyyettir: çünkü o hakikatin nefsinde terkib ve taaddüd cihetlerinin hepsinden münezzeh müfred olmasıdır. Çünkü mürekkeb olan her mahiyyet, eczasından herbirine muhtacdır, ve eczasından her biri onun gayrıdır, onun için her mürekkeb olan gayrisine muhtacdir. Her gayre muh'tac olan da lizatihî mümkindir, binaenaleyh her mürekkeb olan lizatihi mümkindir. Kâinatın hepsinin mebdei olan ilâhın mümkin olması ise mümteni'dir: binaenaleyh o nefsinde ferddir, ehaddir. Ehad olunca da mütehayyiz olmaması vâcib olur. Çünkü her mütehayyizin sağı soluna mugayirdir. Böyle olan da münkasimdir. O halde ehadin mütehayyiz olması da mühaldir, mütehayyiz olmayınca hayyizlerden, cihetlerden hiç birşeyin içinde değildir, bir şey'e hulül etmemesi de vâcib olur. Çünkü mahalli ile beraber ehad olmaz, birşey'e mahal de olmaz, çünkü halliyle beraber ehad olmaz, ne hall ne mahal olmayınce hiç mütegayyir de olmaz, ehad olunca vâhid olması da vâcib olur. Çünkü iki vâcibül'vücud farz olunsa vücubda iştirâk etmiş, taayyünde temâyüz eylemiş olurlardı, iştirâk edilen ise temâyüz edilenin gayri olacağından vâciblerin her biri de mürekkeb olmuş olur, binaenaleyh ehadiyyet vâhidiyyeti de müstelzim olur, tam ma'nasiyle tek olan tam ma'nasiyle bir olur.

Râzî bu iyzahtan sonra sıfâtın kesreti, zatta kesreti iycab etmiyeceğini de kısaca anlatmak için burada şöyle bir sual ve cevab ile der ki: bunun üzerine eğer denilirse: şey'in ehad olması nasıl taakkul olunur? Çünkü bir hakîkat ehadiyyet ile tavsîf olununca burada bir o hakîkat, bir o ehadiyyet, bir de ikisinin mecmuu yok mu?, Bu ise ehad değil, sâlisü selâse (üçün biri) olmaz mı?

Sh:»6292

Cevab: ehadiyyet o hakîkate âiddir, ehad diye hukm olunan zat o hakîkatin kendisidir. Onunla ehadiyyetten husule gelen mec'mu' değildir. Ya'ni ne üç ne de iki zat yok, cüzsüz, şeriksiz her kemal kendisinin olan bir tek zat vardır. Zatı ve sıfâtı kemali ile ehadiyyet kendisinden ayrılmıyan vücudu vâcib olmakla tapılacak ancak bir tek ilâh vardır ki o Allahdır. Allah ismi celâli, hakikatte en güzel sıfatların sübutî ve selbî hepsinin sahibi olan Hak tealânın ismi zatı, ehad ismi de cüz ve şerîki nefy ederek bütün sıfâtı

selbiyyenin ifadesi olduğu için « اَللّٰهُ اَحَدٌ » kelâmı, Allah tealânın izafî, selbî bütün sıfatiyle zatının birliğini ifade etmiş olur اهـ.

Şübhe yok ki bütün mes'ele âlemde kendimiz de dahil olduğumuz halde yokken var, varken yok edilip durduğunu görmekte olduğumuz âfâkî, enfüsî kesretlerin mebde ve mercii olan Allah tealânın birliğini tanıtmak olduğu için onunla onun eseri, halkı olan kesretler beynindeki nisbeti ifade eden sıfâtı mülâhaza etmek de zarurîdir. Ülûhiyyet mülâhazası bir sıfat mülâhazasıdır. Kuvvetsiz madde, fiilsiz feza, ılimsiz tabiat kibı sıfatsız olarak sadece o diye mülâhaza olunan zat medlûlünde vasıf demek olan bir kemal bir husün ve hayır mülâhaza edilmiş olmaz. Olmayınca da bir hamd-ü senâya lâyık olup olmadığı tanınmış olmaz.

Halbuki ülûhiyyet, ma'budluk her hamd-ü medha istihkakı ifade eden sübutî ve selbî nâmütenahî kemal sıfatlarının güzellik, yükseklik nisbetlerinin hepsini câmi' en has en mümtaz bir sıfattır ve bu imtiyaz ve ıhtisas onun hakîkatte zatî vahdetinin müfadıdır. Bununla muttasıf olan zatın birden ziyade olmasına ve onun zatında ve sıfâtında şeriki bulunabilmesine münafîdir. Allah ismi şerifi, ismi zat olmakla beraber zatı mahzın ismi değil, ilâhlık sıfatiyle muttasıf olan zatı ekmelin ismidir, bundan dolayı bu ismin ta'rifinde «Allah, kemal sıfatlarının hepsini câmi' vâcibül'vücudün zatının ismidir» diye ifade

Sh:»6293

olunur. Kemal sıfatlarının hepsini câmi' vâcibülvücud sıfatı ise her hamd-ü senaya istihkakı ifade eden ve kemali a'lâ olan tek ülûhiyyet sıfatıdır. Ve Allah tealânın zatına mahsus ve zatının muktezası bir sıfati

sübutiyyedir: Allah, ilâhdır denilir « اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ». Sübutî olduğu için de vücubi

vücud, ılim, kudret, tekvin, rübubiyyet gibi sıfâtı sübutiyye mecamiinin hepsini câmi', ehassı sıfâttır, bundan dolayı Râzî Allah isminin sıfâti sübutiyye mecamiine delâletini söylemiştir. Maamafih yalnız sıfâtı sübutiyyeyi değil, sıfâtı selbiyyeyi de ihtiva ederek sâbit olan bir sıfatı sübutiyyedir. Çünkü çirkinlik ve eksiklik sıfatları nefy edilmeden kemal sâbit olmaz, bu i'tibar ile Allah ismi celâli sıfâtı selbiyyeye de delâlet eyler, ma'ruf olan da budur, fakat bu delâlet, ülûhiyyet sıfâtı sübutiyyesinin zımnında olmak hasebiyle sarih

değildir, müşriklerin şirke düşmesi de bundandır. Onun için burada « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ » gibi

sıfâtı selbiyye mecamiine delâlet ehad ismi ile tasrıh edilmiştir. Çünkü yukarıki izahattan da anlaşıldığı üzere ehadiyyet, tecezziyi, taaddüdü, şirki nefy eden bir sıfati selbiyyedir. Ve böyle olduğu de «

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » ile îzah buyurulmuştur. Râzî bu

nüktelere tenbih ederek sıfât ve esmânın kesreti Nesârânın zu'm ettikleri gibi zatta kesreti ıktiza etmiyeceğini de anlatmış, İbni Sînâ gibi o da sıfatın tegayürü, zatin hakîkatinde ayrı ayrı birer vücud teşkil edecek, onun mevkufün aleyhi olacak eczai hariciyye veya akliye olmak suretiyle değil, hepsi bir vücude raci' niseb ve izafat kabilinden olmak suretiyle nisbî olduğunu söylemiştir ki bu mes'ele, akaidde sıfat zatın ayni mi gayrı mi? Diye meşhur olan bir bahsin mevzuudur, Hukema ve Sofiyye ve bir kısım mütekellimîn hüve hüvesine ayni demişler diye meşhurdur, lâkin sıfatta nisbet veya selb mülâhaza edildiği cihetle nisbete hüve hüvesine aynî zat demek pek doğru görünmez, âlim aynî zat olsa da ılim âlimin kendisidir demek iyi

Sh:»6294

anlaşılmaz. Maksad, aynî zata raci' olduğunu söylemektir. Zat, sıfattır veya sıfat, zattır demek bir tenakuz gibi olacağı, gayridir demek de vücudda mütemayiz iki zat varmış gibi bir farzı ıktiza eyliyeceği cihetle Eş'arî «lâhüve velâ gayrüh = ne ayni, ne de gayri» demiştir ki sıfat, zat ile kaim olduğundan hakîkatte iki şey yok demektir ve bu daha eslemdir. Bir kısım mütekellimîn de mefhumda temâyüzü gözeterek sıfat denilen zat denilenin ayni olamıyacağını, ayni olmayınca da gayri denilmek lâzım geleceğini söylemişlerdir ki bunlar ayniyyet ve gayriyyeti iki nakîz tekabülü olarak mülâhaza eylemişlerdir. Umumî ezhâne bu daha mülâyim gelirse de bunu söylerken bir zata mukabil gayr denildiği zaman vücudda diğer bir zat varmış gibi bir tevehhüme düşmekten sakınmak iycab eder. Çünkü zihin sıfatı da zat gibi bir mevzu' halinde tecrid ederek nâitin men'uta ihtisası suretiyle sıfatın sıfatı, sıfatın sıfatı diyerek düşünüp giderken mebdei hareketini unutursa sıfatları da zat diye telâkkî etmekte yanılır. Zat ve sıfat kelimesinin lisandaki muhtelif meratibinden zühül eder.

Bu münakaşalardan maksad ise nâmütenahî kemal sıfatlarını zatı hakda isbat ile beraber zatta kesret olmadığını, hepsinin bir zata râci olduğunu anlatmaktır. İslâmda Hükema, Sofiye, mütekellimîn hepsi de zatta kesret olmadığından fi'lin kesreti gibi sıfatın kesreti dahi zatta bir tecezzî veya taaddüd ifade etmiyeceğinde müttefıktir. Bunu şöyle hülâsa edelim:

Allah tealâ sıfâtı zatiyyesinin mecmu'undan teşekkül etmiş mürekkeb bir mahiyyet değildir, ta'biri âharle onun zatı sıfatının muktezası değil, sıfatı zatının muktezasıdır, sıfatın hakikî ma'nası da budur. Onun vücudu bizâtihî vâcib olduğu gibi sıfatı da başka olarak değil, aynî zatiyle vâcibdir. Ve biz sıfatı ilâhiyyeyi düşünmekle edindiğimiz mefhumlardan nefsimizde Allah tealânın hüvviyyetini teşkil

Sh:»6295

eden bir mefhum edinmiş olmayız, ancak ona olan nisbet ve ihtiyacatımızı duymuş ve onun tecelliyatına delâletler edinmiş esma ve ehkâmına ma'rifet hasıl etmiş oluruz.

Fatihada bütün hamdin Allaha mahsus olduğu beyan olunurken Allah ismi zatı, ülûhiyyet vasfı ile bütün kemal ve cemal sıfatlarının hepsini birden câmi olduğu anlatılmak üzere bütün yüksek nisbetlerin

toplandığı « رَبِّ الْعَالَمِينَ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ »

sıfatlariyle tavsîf olunup ıbadet ve isti'âne ona tahsîs edilmiş, sonrada bu esma ve sıfat âlemînin delâleti ve Kur'anın beyanatı ile tafsîl olunup nihayet onun zat ve sıfâtının ehadiyyeti karşısında bütün kesretlerin

müstehlek olduğu tanıtılmak üzere « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » buyurulmuştur. Şu halde bizim duyduğumuz, bildiğimiz düşündüğümüz kesretlerin, adedlerin hiç biri: ne cevahiri, ne a'razı, ne eczası ne küllü, ne cüz'iyyatı ne küllîsi o değildir, onun ikincisi de değildir. Mertebe mertebe hepsi de onun halk ve emriyle onu haber veren dâlli, âyâtı, kelimatıdırlar. Kelimelerin medlûllerine, isimlerin müsemmalarına, alâmetlerin, Âyetlerin, nişanelerin mevzuılehlerine, eserlerin müessirlerine delâlet eyledikleri gibi hep ona delâlet eyler hep ona olan nisbetlerini ifade ederler. Vücudları kendilerinden ve kendileri için olmadığından dolayı gerek âfakta ve gerek enfüste varlıkları müddetince hep ona olan ihtiyac ve alâkalarını ve hep kendi hiçlikleriyle ondan aldıkları kuvveti, kıymeti, ma'nayi anlatırlar, onun için «heme ost = hep odur» demek de bir ma'na ile doğrudur. Çünkü hepsinin kıymeti vücudiyle ve ılmiyyesi ona delâlet ve rucu'dan ibarettir, kelimenin huküm ve kıymeti ma'nasına racidir, vücudi daim o, matlûbi kül odur. Ondan başka hiç bir şey, hep olamaz. Yani vücudun bütün kemalini câmi olamaz, bütün âlem ne kadar kemal eserini hâiz olursa olsun meratibi imkân, namütenahî olduğundan bulunduğu her mertebe de kemal, nâmütenahî ve daha yüksek

Sh:»6296

tekâmüle kabil olarak rububiyyet kanununun tahtı hukmündedir. Onun henüz fi'le çıkmamış yarını, sonu âhireti vardır. Bütün kemal kendisinde bilfiil olan ise, evvel ve âhir olan hayyi kayyum vâcib taladır. Evvel ve âhir, zâhir ve bâtın hep birleşmeden hep olamaz, hiç bir tekâmüle ihtiyacı olmıyan hep bir ancak o rabbül'âlemîn olan Allahü ehaddır, onun için yukarıda zikr ettiğimiz vechile, Sâbikûn ondan başka varlık tanımamışlar «

﴿كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ﴾ ، ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ﴾ ، ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ » mısdakını her lâhza müşahede etmişlerdir. Onu duymıyanlar da yarın

duyarlar.

Hanbelîlerden İbni akîl şöyle demiş: bizce sahih olacak kavil, sıfatı isbat ile beraber Allah tealânın ilâhiyyetinde vâhid olmasıdır başka değil اهــ. beyan olunduğu üzere ilâhiyyet sıfatı kemâlin hepsini câmi', ya'ni hepsinin birleştiği ehassı sıfât olduğundan bu şöyle demek olur: mutlak vücudun nâmütenahî her kemâli, ilâhiyyet vasfında toplanarak ancak Allahda birleşmiştir. Sıfâtın herbiri i'tibariyle vâhid olması iycab etmezse de mecmuu olan ilâhiyyet sıfatında vâhiddir, ondan başka ilâh yoktur اهــ. Bu ifade ba'zı sıfatta taşbihe müsaiddir, mahlûkatta da kemâl sıfatlarından bir takımları bulunabilir. Netekim âlim, rauf, rahîm, adl gibi be'zı esmâ ve sıfât ile ıbâdın da tavsîf ve tesmiyesi tecviz edilmiştir, lâkin nâmütenahî kemalâtın bütün celâl ve ikram sıfatlarının en tam ma'nasiyle hepsinin birden bir mahlûkta bulunması muhaldir. İlâhiyyet, ya'ni en büyük sevgi ve en büyük haşyet ve ta'zim ve her türlü hamd-ü sena ile ibadete istihkak demek olan ma'budluk ancak Allaha mahsustur. İnsan mahlûkatta gördüğü herhangi bir kemâle bağlanıp da ona kul olmamalı, ondan derhal Allah tealânın namütenâhî kemâl ve cemaline istidlâl ederek bütün varlığıyle ona bağlanmalı, ona kulluk etmelidir, bir Allahdan başka tapılacak yoktur demek olur. Ve bu ma'naca

Sh:»6297

« اَللّٰهُ اَحَدٌ » demek « اَللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ » takdirinde olarak «

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » meâlinde gibi olur. «

« لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » kelimei tevhidiyle umumun mükellef olduğu ve herkes için fehmi kabil olan tevhid de budur. Ya'ni ülûhiyyette şirki nefidir. Bu ma'na sıfatı teksir ile beraber onların kesretini bir tek ilâhiyyet vasfında tevhid ederek zatı sıfatta tevhiddir, öyleki bir çok zatlar ve onlarda ba'zı sıfatlar mümkin olsa da bütün sifatı câmi' ülûhiyyet vasfiyle vâcib olan ancak bir tek zattır. Şübhe yok ki bu ma'na sahihtir. Ve iymanın ilk şartıdır. Bununla beraber şundan gaflet edilmemek de lâzım gelirki Allah, ilâhi vâhiddir demekte «Allah yalnız ilâhiyyetinde vâhiddir» demekten fazla ma'nâ vardır. İlâhiyyette vahdet bunun en müteyakkan ma'nası olmakla beraber ekmel ma'nası değildir. Ekmel ma'nası gerek zatında ve gerek sıfâtının her birinde ve gerek mecmuu i'tibariyle ilâhiyyette, ya'ni her vechile vahdeti kâmiledir. Yalnız ilâhiyyette vâhiddir demek zatı ehassı sıfât olan bir sıfatta tevhid demek olan vâhidiyyet, iymanın ilk şartı olarak kâfi olsa bile ehadiyyetin ma'nasını tefsîr için kâfi olamaz. Bundan dolayı Âlûsînin kayd ettiği üzere yine Hanbelîlerden ve Selefiyye denilenlerden hâfız ibni Receb gibi diğerleri demiştir ki Allah sübhânehu ilâhiyyetinde ve rububiyyetinde vâhiddir, ondan başka ma'bud da yok, Rab da yoktur, ve Allah tealâyı varid olan sıfât ile tavsîf eyledikden sonra da « هو » zamiri gerek şan ve gerek mes'uli anhe râci' olsun iki vech üzere de murad vâhidiyyeti kâmile olduğunu ihtiyar eylemiştir اهـ.

İbni Kayyimi Cevzî Mesaliküssairînde tevhidin biri ma'rifet ve i'tikada biri de kasd ve amele aid olmak üzere ilmî ve iradî iki kısmını beyan ederken sıfatsız olarak sade zatı tevhidin amelî hiç bir kıymet ve ehemmiyyeti olamıyacağını ve sıfâtı nefy edilerek ma'bud olduğu iddia edilen herhangi bir zatın Kur'ânda beyan olunduğu

Sh:»6298

üzere müşriklerin taptığı görmez işitmez, ne menfaate ne zarara gücü yetmez putlardan hiç farkı olmıyacağını söyledikten sonra Allah tealânın nâmütenahî her hamd-ü senaya müstehıkk olduğunu ve onun sıfatları gayri mütenahî olmakla kendisinden başkasının onları temamen bilemiyeceğinden dolayı hakkiyle hamd-ü senasını da iyfa edemiyeceğini ve bu nâmütenahî sıfatların hepsi Fatihada hamdde icmal olunup tafsîli «ilâhiyyet, rubûbiyyet, rahmet ve mülk sıfatlarında hulâsa ve tevhid edilmiş bulunduğunu ve binaenaleyh gerek ilmî ve gerek iradî tevhidin bu sıfatlarla ilâhiyyet ve rububiyyeti tevhide râci' olduğunu söylemiş ve tevhidi zat ile uğraşanların hepsini mu'attılei sıfât Ceh'miyye diye göstermiş, ve bununla beraber murad bütün sıfâtın bir sıfatta tevhidimi? Bir zatta tevhidimi? Zatın sıfatta tevhidimi? Bu noktaları tevzîh etmemiştir. İbni Akîlin « وَاحِدٌ فِى الْهَيْئَةِ لَا غَيْرُ » demesinin zâhiri zatı ancak mecmuı sıfât demek olan bir sıfatta tevhid görünür. Bunu kâfi görmiyen İbni Kayyim ve İbni Recebin ilâhiyyette ve rubûbiyyette vâhid dimeleri de zatı bir kaç sıfatta tevhid olmuş oluyor, bu ifadelerin zâhiri ise vahdet, ya'ni şeriki olmamak evvel emirde sıfatın sıfatı olup zatın vahdeti bir sıfat veya sıfatlar dolayısiyle olmasını ıktiza eylerki bu elbette doğru değildir. Vâhid, ehad sıfatlardan evvel zatın sıfatıdır, evvelâ zât, zatında tevhid edilmedikçe sade sıfatta tevhidi işrâkten ibaret olur. İki üç şey bir sıfatta birleşebilir, şirket denilen de müteaddid zevatın bir şeyde veya bir kaç şeyde birleşmesinden başka bir şey değildir. Müşriklerin yaptığı da müteaddid zevatı ilâhiyyet vasfında vahdeti cinsiyye veya nev'iyye ile birleştirmektir. Nasârâ da teslisinde «Baba ilâh kendi ilâhlığı cevherinden oğula ve ruhulkudse birer cevher vermiş, her biri birer ilâh olan üç uknum, ya'ni eb, ibin, ruhulkudüs üç zat hem cevherde hem ilâhiyyet vasfında birleşip bir ilâh olmuş»

Sh:»6299

demekle evvelâ Allahı bir cevherden üç şahsa tecezzî ettirip sonrada üç şahsı cevherlerinin cinsiyle ilâhlık sıfatında birleştirerek bir şahıs yapmışlar ve bu suretle üç zatı her cevherde hem sıfatta teşrik ederek soy adında birleştirir gibi birleştirmişler, üç şahıs bir şahıstır, üç ilâh bir ilâhtır. Çünkü cevherleri bir, sıfatları bir demişlerdir. Bütün bunlara karşı her türlü şirk şâibelerini nefy ile teşkikleri izale için Allah teâlânın ehadiyyetini tanıtmak üzere « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » buyurulmuştur. Şu herkesçe malûmdurki bir çok sıfatların cüz' olarak değil, sıfat olarak yalnız bir zatta toplanması şirk iktiza etmez bil'akis kemal ve teferrüdünü iktiza eyler. Müteaddid zevatın bir vasıfta veya her hangi bir şeyde birleşmesi ise aynî şirktir. Çünkü sıfât, tedâhül eder de zevat tedâhül etmez. Bundan dolayı ulemamız demişlerdirki zatullahta sıfâtın taaddüdüne kail olmaktan şirk lâzım gelmez, fakat sıfatta birleşen zevatın taaddüdüne kail olmak mahzı şirktir.

« لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ = Allahdan başka ilâh yok» demek zatı bir tek olan Allahdan başka

ilâhiyyet ile muttasıf, ilâh ismine müstehik hiç bir zat yoktur. İlâhlık onun zatına mahsus demektir, yoksa Allah, ilâhiyyet sıfatına mahsustur, yalnız ilâhlığında birdir demek değildir. Yani zatı sıfata kasır değil, sıfatı zata kasırdır. İbni akîlin Allah ilâhiyyetinde vâhiddir başka değil demekten muradı da budur, ancak ilâhiyyetten ma'âda sıfatların da ona münhasır olması iktiza etmez ma'nasını da îham ettiği için İbni kayyîm ve İbni Receb ve emsali rubûbiyyet sıfatını da tasriha lüzum görmüşlerdir, İbni kayyîm, mülkü de tasrih eylemiştir. Hâfız İbni Recebin vâhidiyyeti kâmile demesi de zatında ve ilâhiyyeti muktezî olan bütün sıfâtında hakikî vahdete tenbihtirki ehadiyyet ancak vahdeti kâmile ile tefsir olunabilir, doğrusu Allah tealânın esmâi hüsnâsında başkasına ıtlâkı caiz olmıyan esma ve sıfât Allah, ilâh, rab isimlerine ve sıfatlarına münhasır değildir, Rahman, Kuddûs, Sübbuh, Sübhan, âlimülgaybi veşşhade, Alâ kûlli şeyin

Sh:»6300

kadir, Hallak, Haliku külli şey, Ahsenülhalikîn gibi daha bir çok isimler ve sıfatlar vardırki mahlûkattan hiç birine ıtlak olunmaz. O, bunların her birinde de vâhid, ferddir. Semî, basîr, habir gibi Allahdan başkasına ıtlak olunan isimler dahi mahlûkattaki noksan sıfatlarından tenzih ve tecrid olunup sair esmai ilâhiyyeye münasib bir mefhum ile Allaha ıtlak olunur. Onun için Fatihada dahi geçtiği vechile esmâ ve sıfâtı ilâhiyye sade hakikati lügaviyyeleriyle değil, gayâtı murad olunarak birer hakikati şer'iyye olmak üzere ıtlak edildiği de Leyse kemislihi şeyün hukmünce ihtar olunagelmiştir. Allah tealâ sade ilâhiyyet ve rubûbiyyet sıfatlarında değil, sıfât ve esmasının her birinde de vâhiddir, Onun için «

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى » gibi teşbihi andıran müteşabih sıfatlar dahi «

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ » muhkemince tevfîkan tenzih ile telâkkî edilmek lâzım gelir.

Esmâi ilâhiyyenin hepsi mümkin olabilen nâmütenahî tekâmüllerin fevkında kemali a'lâye sahib olan hüvviyyeti hakka nisbet için mevzu'dur. Bütün celâl ve ikram sıfatlarını câmi olan kemali A'lâ ise bizde temessül edebilen hâdis mefhumlarını mazmunu değil, medlûlüdür, içinde değil, ötesindedir, Hattâ kemali a'lâ bir takımlarının zann ettiği gibi kemali mutlak da değildir. Mutlak, a'lâya da ednâya da ıtlak olunabilir. A'lâ, ednânın noksanlarından mücerred yükseklikleri câmi' olarak a'lâdır. En güzel demek güzel demekten ıbaret olmadığı gibi her güzel demekten ıbaret de değildir, hiç bir güzelde bulunmıyan güzellikleri câmi' hepsinden üstün yegâne güzel demek olduğu ma'lûmdur. Vücudi mutlâkı vücudi a'lâ zann edenler yanılırlar, her duyduğunu a'lâ sanır sarılırlar, sonra da yokluğunu görüp darılırlar. Biz bu güne

Sh:»6301

kadar vücude gelmiş olan âlemlerin hepsini vâsıl olabildikleri kemallerin hey'eti mecmuasiyle birden bilip de bütün âlemin kendimizde temessül ettiğini düşünsek yine vücudi a'lâyı, kemali a'lâyı bilmiş, düşünmüş olmayız, yarın için daha yüksek kemallere doğru hareketimiz imkânını selb edemeyiz, vücudda fikri terakkîyi tevkıf edemeyiz ve kelime ile topladığımız bütün kemalâtı mümkine ve mafruza, o nâmütenahi terakkî mec'muu elbette bu günkünden daha yüksektir, fakat bu da kemali a'lâ değildir. Çünkü zatında kendisi kendi varlığına kâfi gelmeyip yoklukla da alâkadar olan ma'lûl kemalât mecmuudur, kemali a'lâ bunları bir taraftan yaratıp bir taraftan yok edip duran ve ezel-ü ebedde bütün varlık mülk-ü saltanatı kendinin olan ve binaenaleyh daha yükseği mümkin ve mütesavver olmıyan Hak tealânın vücudi hassıyle zatı ehadiyyetine mahsustur ki onun hüvviyyetinden kendisinden başkasiyle bihakkın ta'bir mümkin olmaz, o bizim mahsûsat veya ma'kulâtımızla çizdiğimiz suretlerin, hadlerinden âhir, her şeyden zâhir iken her şeyden bâtındır, ona zatında ancak o denebilir.

Sıfâtı ilâhiyyeyi ifade eden esmâi ilâhiyye bize onun kendisini tahlil ile ona bir had ta'yin ettirecek mefhumları ifade için değil, bizim kendimizde ve âlemimizde ona olan nisbetlerimizi tahlil ederek hâdisâtın mutazammın olduğu mertebei itlâkın fevkında bir tecrid ile her kemal kendisinin olan zatı Hakka delâlet için vaz' olunmuştur. Meselâ ılim, denildiği zaman biz kendimizde bulduğumuz ılim mefhumunu bütün derecatiyle teemmül ederek bildiğimiz hâdis ve nisbî ılimden, mutlak ılim mefhumuna ve ondan her şey'i olduğu ve olacağı gibi hiç eksiksiz muhît ve binaenaleyh gaib ve şâhid bütün kemalâtı câmi' kadim ilmi ekmel kendisine mahsus olan zatı Hakka fikir ve irademizi her cihetten tevcih etmemiz

Sh:»6302

lâzım gelir, öyle ki biz o ılmin içinde olduğumuz halde o, bizim ılmimizin mâverasında muhîtı küldür, ve o ancak «o» dur. Ve biz ona irebilmek için kendimizden geçmemiz ıktiza eder. Allahın yetmiş bin hicabı vardır açıverse onun «sübühatı vechi = yüzünün tecellii celâli bütün göz erimini, ya'ni her şey'i yakardı mealindeki hadîsi nebevî mazmunu tecelli eyler, çünkü onun karşısında bütün kesretler müstehlek olur. Bunu sezmek onun vâhidi ve kemâlin onda bilfiil tehakkukunu sezmektir. Başka yok zat ve sıfat ve ef'aliyle ancak «o» var olduğunu tanımaktır. Demek olurki esmâi ilâhiyyenin her biri de bütün selbî ve sübutî celâl ve ikram sıfatlariyle zatındaki birliğine delâlette birdir. Ancak bizde olan vechi delâlet i'tibariyle mertebe

mertebe fark ve kesret zâhir olur. O zatında bir olduğu içindirki zatının muktezası olan ilâhiyyetinde de bir, rubûbiyyetinde de, mülkünde de bir, ılminde de bir, kudretinde de bir, hep celâl ve ikrama râcı' olan namütenahi sıfât ve esmasında da birdir. Fakat bütün niseb ve ahkâmın medarı ilâhiyyet sıfatı olduğu, bütün vicdan ve vücudun vecd ile bağlandığı cazibei hakk-u hayr, ilâhiyyet sıfatında sarahatle toplandığı için sıfatı zâtiyye olarak ilâhiyyette vahdet bütün levâziminde teferrüdü ıktiza ettiğinden dolayı zat ve sıfât ve esmâ, cemii vücuhdan vahdeti kâmileyi istilzam eylediği ve cemii esmâyı câmi' olan Allah ismi celili de bu haysiyyetle ismi zat olduğu cihetle ilâhiyyette vahdet denilmekle zat ve sıfât ve esmâ her birinde ve hepsinde bütün levazimiyle vahdet kasd edilmiş olduğunu anlamak lâzım gelir. Böyle olunca da zatında da vâhiddir, vücudunda da vâhiddir, rubûiyyetinde de vâhiddir, rahmaniyyetinde vâhiddir, hallâkıyyetinde vâhiddir, diye ilâh... ta'dada lüzum kalmaz, ve yine bundan dolayıdır ki ilâhiyyetinde vahdete i'tikad edilmedikçe iymanın şartı olan

Sh:»6303

tevhid yapılmış olmaz. Yalnız zatında birdir, veya vücudunda birdir, rubûbiyyetinde birdir, diye ma'rifet iymana kâfi gelmez « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » denmiş olmaz. Maamafih Allah, zatında bir olmıyarak ilâhiyyetinde birdir, demek de zatında ve ilâhiyyetinde şirk koşmaktan başka birşey olmaz.

Hasılı Allah birdir demek gerek zatı, gerek sıfâtı, gerek esmâsı hangi noktai nazarla mülâhaza edilirse edilsin hep birdir, hiç şerîki olmıyan bir tek hakikattir. Onun için ilâhlık ona mahsustur, o ilâhiyyetinde de hakîkî ve zatî birlikle birdir, demek olur. Binaenaleyh ona bir çok esmâ ve sıfât ile ma'rifet edinmek onun zatında kesret, veya zatına bir nazîr isbat etmek ma'nasına olmıyacağı gibi vahdet sıfatiyle tanımak da ona bir had ve nihayet isbat etmek ma'nasına değildir. Kendisinden maadayı selb eden bir sıfatı selbiyyedir, Allahın vahdeti adedde vahdet dediğimiz kesrette vahdet değildir. Kesret onun halk sıfatına raci' olan mahlûkatında, mülkündedir ki onun bir emriyle var, bir emriyle yok olan niseb ve izafattan ıbarettir. Ma'lûm ki aded iki ile başlar, ikiden ilâ gayrinnihaye sayabildiğimiz adedlerin hepsi de birer adeddir, kesrette vahdettir, bunların hepsinde kesir de mümkindir, emsal de mümkindir, bunda a'mali erbe'a cereyan edebilir, bir taksim iki, bir taksim üç gibi kesirlere suret yaptığımız vâhidlerin hepsi mahraclarına göre i'tibar olunan aded vâhidleridir. Bu suretle bir de adedlerin başlangıcı olan vâhid vardırki bunda kesir, tecezzî mümkin değildir, darb, taksim, tarh kabil olmaz, fakat mislini veya emsalini zamm ile cem'i mümkindir. Kendisi aded olmamakla beraber adedden cüz' olabilir, cem'i mümkin demek de cinsi mümkin demektir, cinsi bulunamazsa tek olur. Bir sayı sayarken bir diye başladığımız bu vâhid kendisi aded olmamakla beraber adedin mebdei yani birincisi olabilmek itibariyle hisabda aded gibi

Sh:»6304

mülâhaza olunur, buna aded, sayı demek mecaz olsa da aded yolunda vâhid demek hakikattir. Bu da nisbî vâhid demek olduğundan vâhidi kıyasî dahi ta'bir olunmuştur. Binaenaleyh aded tarikiyle vâhid denildiği zaman içinde parçası veya dışında misli mümkin olan vâhid demek olur, böyle kesrette vahdet her şeyde bulunabilir. Bu ise ekmel ma'nasiyle vahdeti hakikiyye değildir. Allah tealânın birliği ise ne içinde ne dışında kesir ve misil mümkin olmıyan ve her ma'nasiyle şirk ve taaddüdü nefyeden birliktir. Ona evvel demek ikincisi var demek değil, sâbıkı yok demektir, ona âhir demek de sâbıkı var demek değil lâhiki yok demektir. Onun için ona evvel ve âhir isimleri söylenirken birlikte söylenmelidir. Ona adedde anladığımız ma'na ile meb'de demek de doğru değildir, o kendisine mümasil bir ikincinin başlangıcı değildir, hattâ esmâi hüsnâda meb'de ismi varid olmamıştır, mübdî ve muîd isimleri varid olmuştur. Sayılmağa kalkışılacak olursa ona bir, denilir kalınır, o her noktai nazardan bir, hep bir, hep tektir, « كَانَ اللّٰهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَىْءٌ » dir, ve « اَلْاٰنَ كَمَا كَانَ » dir. İmamı A'zam Fıkhı ekberde: Allah tealâ « مِنْ حَيْثُ الْعَدَدِ » değil, « مِنْ حَيْثُ اِنَّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَاحِدٌ » demekle bu ma'nayi anlatmıştır. Şerîki nefiy, cüzide müsavîyi, mükabili de nefiydir. Yine bundan dolayı sahib keşşaf da « اَللّٰهُ اَحَدٌ » Lâsâniyeleh, yani ikincisi yok diye tefsir eylemişdirki ne zımnında ne haricinde demektir, bütün tefsirlerde aded tarikıyle vâhid demek olmadığına tenbih eylemişlerdir.

Yine Fahri Râzî tefsirinde derki: Marifetullah, Cenneti hâtıradır. Zira Cennet senin aklına ve arzuna muvafık olana nâil olmandır, onun içindirki Âdemin aklı hevasına münazea ettiğinde Cennet ona Cennet olmamıştı, ve yine onun içindirki kabir, mü'mine zindan değildir. Çünkü onun aklına ve arzusuna mülâyim olan ona orada hasıl olmuştur.

Sh:»6305

bir emîn ister, şehvet de kendisinden lezzetli şeyler taleb olunacak bir ganî ister. Daha doğrusu akıl himmeti âliye sahibi bir insan gibidir, mevlâsından başkasına münkad olmaz, hevâ ise bir otlakçıya benzerki bir zenginin huzurunu işittiği vakıt bir ihsanına nâil olmak ümidiyle neş'elenir. Daha doğrusu akıl geçmiş ni'metlere şükr etmek için mevlâsını tanımak ister, heva da ondan beklenecek ni'metlere tama' ettiği için onu tanımak ister, ikisi de onu istedikleri gibi âlim ve ganî olarak tanıyınca ona sarılırlar Akıl ben senden başkasına şükretmem dir, şehvet de ben senden başkasından dilenmem der. Sonra da şübhe gelir ey akıl! şükrü yalnız ona nasıl tahsîs ettin? Belki onun bir misli de vardır! ve ey şehvet! yalnız ona nasıl bağlandın? Belki şurada başka bir kapı daha vardır.! der. Bunun üzerine akıl, mütehayyir kalır ve o rahat, bulanır, o vakıt akıl, yakîn cevherini bulmak için istidlâl âleminde siyahat etmek ister, (hakka hidayet edecek olan ise ancak Allahdır) işte Hak tealâ kuluna hidayet etmek ve hidmet ve şükrü ile iştigal lezzetini bulandırmamak üzere Resulünü göndermiş ve ona kendinden söyleme benim doğrudan doğru sadık olarak bildiğim şu kelâmımı söyle diyerek « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » buyurmuş, vahdâniyyetini sana semı'le haber vererek bildirip nazar ve istidlâl zahmetlerinden kurtarmıştır اهـ.

2. ﴿اَللّٰهُ الصَّمَدُ﴾ Allah o sameddir -o hep bir her şey kendisinin ve her dileğin mercii, hiç eksiksiz maksudi küll olan şanlı uludur. Ve hakikatte ekmel, samed ancak odur.

Samed: ismi hakkında lügat noktai nazarından mülâhaza olunacak esaslı iki ma'na mervîdir. Birincisi, hamd vezninde kasd ma'nasına samd masdarından masmudi ileyh yani kasd doğrudan doğru kendisine müteveccih olan maksud ma'nasına olmaktır. «samede samdehu» tabiri ma'rufturki dos doğru, düpe düz, hiç inhirafsız ona kasd

Sh:»6306

ve teveccüh etti demektir, ma'lûm ki kasid de bir noktaya doğrudan doğru teveccüh ma'nası vardır, bu ma'na ile bir kavmin seyyidine, yani umur ve ihtiyacatında maksud ve mercii olan ve mâfevkı bulunmıyan en şerefli ulusuna, en büyük efendisine «samedülkavm» denilir. Ve mutlâka kadri yüksek, âlîşan ma'nasına da gelirki masmudun lâzım ma'nasıdır. İkincisi, bir de hiç cevfi, boşluğu olmıyan, eksiksiz, gediksiz, deliksiz, nüfuz edilmez şeye denirki musmet gibidir. Buna lisanımızda som tabir olunur. Netekim Lehcede: som, yekpare, sald, kavî, bütün, içi dolu, kaplama olmıyan musmet, diye ta'rif edilmiş, som gümüş, som pelesenk, som abnus, tabirleriyle de istişhad eylemiştir. Som sırma ta'birimiz dahi meşhurdur. Bunda halislık ma'nası vardır. Bu ma'nada samed tıkamak ma'nasına olan samd masdarı ile de alâkadardır. Şişenin tıkacına sımad denilmesi de bundandır, bu ma'naca aslı samet olup dal tadan münkalib olmuş demektir, bundan lâzımı ma'na olarak dâim ve bâkı ma'nasına da gelir. Ve harb ve kıtâl hengâmında asla susamaz, acıkmaz olan kimseye dahi denilir, ve mutlâka yemez içmez ma'nasına da olur, Razî derki: ehli lügatten müteahhırînden ba'zısı, toz kabul etmez, birşey girmez, birşey çıkmaz emles, yani yalabık taşa da samed denildiğini söylemiştir, ki bu bizim som taş ta'birimiz gibidir.

Müfessirlerin ekserîsi tâ yukarıda da işaret olunduğu üzere birinci ma'nadan olarak sıfatı sübutiyye olduğunu söylemişler, ba'zıları da ikinci ma'nadan olarak sıfatı selbiyye olmasını nakl eylemişler, ba'zıları da hem sıfatı sübutiyye hem de sıfatı selbiyye ma'nalarını mutazammın olarak tefsîr eylemişlerdir ki bunda ikisini de nazarı ıtibara almak vardır. En lâyıkı da budur, bunu lâfzı müşterekin iki hakikat ma'nasına birden irade tarikıyle değil, esmâi ilâhiyyede gayâtı murad olmak haysiyyetiyle iki ma'nanın hangisine haml edilse lâzımı maksud olacağı

Sh:»6307

cihetle umumı mecaz halinde ikisinin de ekmel olan lâzımını irade tarikıyle birleştirmelidir. İbni cerîr Mücahidden ve Hasenden ve Ikrimeden samed, «lâcevfe leh» demektir diye Seıyd İbni Müseyyebden, «ahşası yok» diye, Şa'bîden, «yemez içmez» diye, yine İkrimeden ve daha bazılarından da kendisinden birşey huruc etmez, diye rivayet eylemiştir. Bu miyanda en yüksek rivayet, Abdullah ibni Büreydenin her halde Peygambere refi' etmiştir biliyorum « اَلصَّمَدُ الَّذِى لَا جَوْفَ لَهُ » dir dedi diye vakı' olan bir rivayettir. Türkçemizde bu ma'nalar, eksiksiz, gediksiz, deliksiz, som diye ifade olunabilir, ve bu ihtiyacsızlıktan gınâi tamdan, kemali a'lâdan kinaye de olur. Ebül'âliye ve Muhammed ibni Ke'ab gibi

ba'zıları da « لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ » bunun ma'nası olduğunu söylemişler, Rabi' ibni Enesten: kendisine âfat ârız olmaz, Mukatil ibni Hayyandan: kendisinde hiç ayb ve eksiklik olmıyan, İbni Keysândan, mahlûkattan hiç birinin sıfatiyle tevsıf olunmaz, diye merviydir. Hasenden ve Katâdeden merviy olduğu üzere bazıları da lem yezel velâ yezal fânî olmaz bâkı, dâim demişlerdir. İbni Enbarî demiştirki: ehli lügat beyninde samed, «Nâsın havâic ve umurunda kendisine samd eder (yani doğrudan doğru maksud ve matlûb edinerek müraca'at ve iltica eyler) ve mafevkı yok seyyid» demek olduğunda ihtilâf yoktur اهـ. Zeccac da demiştirki: samed: sûded, yani ululuk kendisine müntehî olan, kendisine samd olunan, yani herşey ona dayanır, onu maksad ve merci' edinir olandır.

Aliy ibni Ebî Talha, İbni Abbastan şöyle rivayet eylemiştir: samed, sûdedinde kâmil olan seyyid ve şerefinde kâmil olan şerif ve azametinde kâmil olan a'zîm, ve hilminde kâmil olan halîm ve ılminde kâmil olan alîm ve hikmetinde kâmil olan hakîm velhasıl şeref ve ululuk vainin hepsinde ekmel olandır.

Ebu Hüreyreden: « اَلْمُسْتَغْنِى عَنْ كُلِّ اَحَدٍ، اَلْمُحْتَاجُ اِلَيْهِ كُلُّ اَحَدٍ، » herkesten müstağni, herkes ona muhtac», Seıyd ibni Cübeyrden: bütün

Sh:»6308

sıfât ve ef'alinde kâmil, Süddîden: regaibde maksud, mesaibde müstegas; Ca'feri Sadıktan: galibi gayri mağlûb Hüseyn ibni Fuzaylden: « يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ وَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ » hükmünü ta'kıb edecek yok, kazasını redd edecek yok, diye merviydir. Yine İbni Cerîr Ebu Ca'feri Taberî derki: Arab ındinde samed, « اَلسَّيِّدُ الَّذِى يُصْمَدُ اِلَيْهِ الَّذِى لَا اَحَدَ فَوْقَهُ » dır, Yani mafevkı olmıyan masmudiileyh, kendisine kasd ve muraca'at edilir seyyid demektir, eşrafına da öyle tesmiye ederler, şâirin şu kavli bundandır:

الا بكر الناعى بخيرى بنى اسد   بعمروبن مسعود
وبالسيد الصمد

Zibrikan da « وَلَا رَهِينَةَ اِلَّا سَيِّدٌ صَمَدٌ » demiştir. Böyle olunca kelimenin te'vilinde evlâ olan Kur'anın nâzil olduğu lisan da ma'ruf olan ma'nadır. İbni Büreydenin babasından rivayet ettiği hadîs sahih olsa akvâlin sıhhatte evlâsı olurdu. Çünkü Resulullah sallallahü aleyhi ve sellem, Allah tealânın muradını ve indirdiğinin ma'nasını herkesten daha iyi bilir اهـ.

Râgıb da derki: samed emirde masmudiiley olan seyyiddir. Ve «samede samdehu, kasede kasdehu» dos doğru ona kasd etti, ona doğru doğruldu demektir. Bir de denilmiştirki samed ecvef olmıyandır, ecvef olmıyan ise iki şeydir. Birisi insandan dûndur, birisi de a'lâdır: bârî ve melâike gibi. «Allahussamed» kavliyle maksad da o bir takımlarının ilâhlık isnad ettikleri kimselerin hilâfına olduğuna tenbihtir, « وَاُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَاْكُلَانِ الطَّعَامَ » buyurulmakla da buna işaret olunmuştur اهـ. Yani Nesârâ Hazreti İsyaya ve anasına ilâhlık isnad etmişlerdi, onları redd için «İysa ve anası yemek yerlerdi» diye ihtiyaclarını ve hades sahibi olduklarını ıhtar ile bunların ilâh olamıyacaklarına tenbih olarak

Sûrei Mâidede « كَانَا يَاْكُلَانِ الطَّعَامَ » buyurulduğu gibi burada da Allahın eksiksizliğini beyan ile «essamed» buyurulmasında o ma'naya bir tenbih de vardır, lâcevfe leh, yemez içmez diye

Sh:»6309

tefsirde bu ma'naya işaret açık olduğu için bunu tercih edenler bu inceliğe nazarı dikkatı celb için tercih etmişlerdir. Bunda samed yalnız sıfâtı selbiyyeden olmuş olur. Bununla beraber, cevfi, buşluğu, eksiği, ıhtiyacı olmamak, tam ma'nasiyle eksiksiz olmak, tam gınadan kinaye olarak sübutî sıfatları da müstelzim olabilir. Ancak kendi eksiği, ihtiyacı olmamak, muhtac olanların hacetlerini bitirmek ve işlerinde merci' ve maksudları olmak yüksekliğini tasrih etmiş olmaz. Evvelki ma'na ise bunu tasrih etmekle sıfâtı sübutiyye kemalâtını müstelzim olduğu gibi eksiksizliğin müstelzim olduğu ma'naları da istilzam eyler, lügatça da bu ma'na ma'ruf olduğundan ekser müfessirîn bunu ahz eylemişler, onun için sahib Keşşaf şöyle demiştir: samed, kasd ma'nasına « صُمِدَ اِلَيْهِ » den fe'al bima'na mef'ul olup havâicde masmudiileyh olan seyyiddir, ve ma'na şudur: o, tanıdığınız gökleri ve yeri ve sizleri yaratan hâlikınız diye ikrar ettiğiniz Allahdır, o vâhid ve ilâhiyyet ile müteferriddir, ona ortaklık edilmez, ve o her mahlûkun doğrudan doğru kasd eylediği, muhtac olduğu maksuddur, ondan istigna edemezler, o ise onların hepsinden müstağni ganîdir اهــ. İbni Sînâ da gınai tamm ile mebde'i küll ve gâyei küll ma'nasında mülâhaza etmiş, ve işaratta ganîyi şu mealde ta'rif eylemiştir: bilirmisin ganî nedir? Tam ganî, zatında, ve zatından mütemekkin olduğu sıfâtında ve zatının gayrisine nisbetle olan sıfâtı kemaliyyei izafiyyesinde kendisinden haric bir şey'e taalluk ve ihtiyacı olmıyandırki onun fi'linin gayesi kendisine mübayin olmaz. Binaenaleyh zatının veya zatından mütemekkin olduğu şekil veya husün gibi halin, veya ılim ve âlimiyyet veya kudret ve kadiriyyet gibi bir izafeti bulunan bir halin tamam olması için kendisinden haric bir şey'e muhtac olan tam ganî değil, kesbe muhtac bir fakirdir, başkasının ona nisbeti ı'tibariyle mülâhaza olunan ve izafâtı mahzadan ıbaret olan sıfâtında taalluk gınâyı tamme

Sh:»6310

halel vermez اهــ. Zira bunlarda fakîr olan o değil, ona muhtac olan gayırdır. Demekki o halık olmak için mahlûka muhtac değil, mahlûk ona muhtacdır. O âleme muhtac değil âlem ona muhtacdır. Herşey'in maksudu o, kendisinin maksudu kendisidir, o başkasiyle tekemmül etmez, başkası onunla tekemmül eder. Onun için onun ef'aline mahlûkatına aid hıkem ve mesalih olan gayeler terettüb eyler, fakat onların hiç birisi onun için ılleti gaiyye, garaz değildir. Ve onun için evvel ve âhir odur. Birde gınâyı tam zatında hiç bir tagayyur kabul etmiyendir diye de ta'rif olunur. Muhyiddini Arabî de Fütuhatı Mekkiyyesinde esmâı husnânın şerhinde samed isminde derki: Hazreti Samediyyetin ekser tafsîlâtını «Mevakıunnucum» kitabımızda uzvi kalbde tecellii samedanîde beyan ettik, bu kitabda da ondan lâyık olanı inşaallah zikredelim: bu Hazret iltica ve istinad Hazretindendirki herhangi bir emre muhtac olan her fakîr ona iltica eyler. Zira bilirki muhtac olduğu emir bu Hazrettedir, binaenaleyh bu Hazretin gınâsı iftikar olunan bu umur iledir, onda « فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ » buyurulan gınâyı nefsî varmı yokmu? Buna bu mevzıde ihtiyac duyulmaz, bu Hazrette hacet mess eden fukaranın iftikarına sebeb olup da muhtac oldukları umur onun ındindeki hazinelerde varmı? Bunu bilmektir. Netekim « وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَآئِنُهُ » varid olmuştur. İşte ledettahkîk o, bu Hazretin aynidir, başka değil, hak tealâ «ındinde her şey'in mutlâka hazîneleri var» olmak haysiyyetiyle o sameddir. Ve lâkin hazîneler ma'lûmatı sâbiteden ibarettir. Çünkü onlar onun ındinde sâbittir, onları bilir ve görür, ve bütün içlerindekileri de görür, bilir görür de onlardan dilediğini vücude çıkarır ve dilediğini bırakır. Ve onlar hazâinde olmakla onlarda hasr-u tenâhî tehayyül olunur, halbuki gayrimütenahîdirler. Ve işte efkarı fukara o hazînelerde muhtezin olan eşyadır. Çünkü onlar o hazînelerden vücude çıkmak isterler ki kendilerini ayniyle zevkan görsünler,

Sh:»6311

çünkü onların vücude çıkarılanlarında henüz iycad edilmiyenlerine iftikar ibka edilmiştir, onun için mevcud olan mevcud olmıyana niyabeten de Allahın ona iycadına aynî ihtiyac ile muhtacdır. Onun için mevcud

olan, o hazînedekine, vücude iftikarı hususunda, muîn gibidir, ve bu iftikar insanın yanında olmıyan bir emri o hazînelerdekinden yanında olmasını taleb etmeği nefsinde, vicdanında duymasıdır. Şunu bimeli ki: hak ındindeki hazîneler iki nevi'dir. Bir nev'i muhtezinâtı mevcude için olan hazâini vücudiyyedir. Meselâ Zeydin ındindeki birşey, bir cariye, veya bir uşak, veya bir at, veya bir kumaş, veya bir ev, veya her hangi bir şey, işte Zeyd onun hizânesidir, o şeyde mahzundur, ikisi de Allah ındindedir, çünkü eşyanın hepsi Allahın yedindedir. Şimdi Amir Zeydin yanındaki o şey her ne olursa olsun kendi yanında olmak için Allaha müftekır olur: Allah da onu ona bağışlamayı veya satmayı veya ondan hoşlanmayıp kurtulmayı Zeydin kalbine ilka eder de onu Amre verir. İşte bunun gibiler hep hakkın ındindeki hazâinindendir, ve bütün âlem hep bu minval üzere yekdiğerinin hem hazîneleri hem de kendisi aynî muhtezindir, binaenaleyh âlem bir mahzunun hazînesidir ve bir muhtezinin bir hazîneden bir hazineye ıntikalidir, ondan hiç bir şey hazenesinin gayrisine indirilmez, hepsi hakkın ındinde mahzundur, hakîkatte o onun içinden hiç bir şeyi çıkmıyan hazînesidir, haktan maadasının ise muhtezini ondan diğerinin hazînesine çıkar, hazâine iftikar, hazâinden hazâine olur. Hepsi de Allahın yedinde ve onun ındindedir. Onun için umurda iltica ve istinad olunacak samed ancak odur. Ve mütevekkil olanlar tevekkül ettikleri şey'e tevekkülleri halinde o Hazrete tutunurlar. Kimi Allaha tevekkül eder, kimi de esbaba tevekkül eder, Şukadarki esbab kendilerine i'timad ve iltica edenlere çok Sh:»6312

vakıtlarda hıyanet eder. Hak tealâ ise kendisine tefvîzı umur edip de tevekkül edeni muhakkak selâmete çıkarır. İmdi bütün hazîneler onun ındinde olduğu senin de o hazînelerden ve binaenaleyh onun ındinde bulunduğunu bilirsen kalbin ona yetmiş olacağından o senin ındinde, sen onun ındinde, o halde sen kendi ındindesindir, o halde sende samedden bir nasîb vardir, çünkü Allaha ma'rifeti hâdise ancak seninle olur. Ondan dolayı o ma'rifeti hâdisede o seni kasd eder zira, o hâdis ma'rifet ancak seninle zâhir olur. Ancak seninle zâhir olanda ise samed sensin demektir, bu sana ve senin kendisi için husule geldiğin zata bu mertebe bu Hazretten hasıl olmuştur, ve lâkin rabbın nehyinde dur ve onu tedebbür et, namazda kıblene sütre edineceğin şey hakkında Resulünün lisanı üzere buyurduğunu düşün ki o şeyi sağ veya sol yana bir

az meyil ettiresin de « لَا تَصْمُدْ اِلَيْهِ صَمْدًا » ona samden, yani sütreye doğrudan doğru

düpe düz kasd ve teveccüh etmiyesin, bu, gayreti ilâhiyyedendir, o kendisinin gayriye doğrudan doğruya samd ile kasd ve teveccühü istemez. Maamafih bunda kevinde dahi bivechimma samediyyeti isbat vardır, ve işte Şâri'ın işaret eylediği bu kadarı mü'minin samediyyetten nasîbidir. Câhil doğrudan doğru esbaba kasd ve teveccüh

Sh:»6313

eder de sağa yâhud sola meyil hukmünü kazıyyenin aksine olarak hakkın samediyyetine çevirir, halbuki Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ancak sütrede sağa veya sola meyli meşru kılmıştır. Sütre sebebdir, sağ ile sebebi kavîye, sol ile de sebebi zaıyfe tenbih eylemiştir, Allahdan külliyyet ile çıkan sebeb sahibi yeminidir (Ya'ni sebebi kavîdir, hakka taveccühte onun diğer sebeblere tercihan sağa meyil ettirilmesi meşru'dur), haktan kendisine bir bârika lâyih olmuş olan kimsenin ise sebebe i'timadı zaıyftir de o, sebebi zaıfy taraftan (soldan) kılmıştır, zira sebebi isbat lâbüddür, fakat dos doğru samdü kasdi ancak Allahadır, «

وَلَا يَصْمَدُ اِلَّا اِلَى اللّٰهِ صَمْدًا » bunu iyi bil, işte sana tenbih ettim ve nasîhat

eyledim, « وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبِيلَ » (اهـ.)

Samed isminde doğrudan doğru kasd-ü iltica ma'nasının hakîkî ve izafî haysiyyetlerini incelikle anlatan Şeyhın bu iyzahı anlıyabilecekler için insanlık ma'rifet ve vazîfesinin haktan başka hedefi olmamak lâzım geldiğini tebârüz ettirmek ıtibariyle cidden güzel nasîhattır. Bu iyzah samedin «havâicde masmudiileyh» ma'nasının iyzahıdır, masmudiileyh olmakta iltica ve istinad olunmak ma'nası, bunun için de gına bulunmak ma'nası lâzım olduğunu tebârüz ettiriyor, bunlar güzeldir. Ancak iki nokta cayi nazardır. Birisi gınâda vallahü ganiyyün anilâlemîn mantukunca sıfatı selbiyye olan gınâi nefsiyi mülâhazaya hacet görmemesi,

birisi de « وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَآئِنُهُ » ma'nasiyle sıfatı sübutiyye olan gınâyi

mülâhaza ettiği hâlde bunda her şey'e mâlik olmak hem de her birinden birer dâne olarak mecmuunun bir hazînesine değil, her birinin namütenahî hazînelerine mâlik olmak ma'nası sarih, bunda da gınâyi nefsî ma'nası dahi zâhir iken muhtac olunan şeylerden birine veya bir kaçına mâlik olmak samediyyet mefhumunun sübutu için kâfi imiş gibi göstermiş olmasıdır. Bundan dolayıdırki kevinde, âlemi esbabda bivec

Sh:»6314

himma samediyyet mülâhaza etmiştir. Halbuki samediyyet bazı hacette maksud ve mülteca olmak değil, bütün hacâtta müntehâ olarak maksud ve mülteca olmaktır. Onun için lügat ma'nasını beyan edenler, hem «sîgai müntehelcumu'» ile havâcide masmudi ileyh diye tasrih etmişler hem de « لَا اَحَدَ فَوْقَهُ = fevkında kimse yok» olması kaydına tenbih eylemişler, « اَلسَّيِّدُ الَّذِى يَنْتَهِى اِلَيْهِ السُّودَدُ » demekle de bu münteha olan ekmeli söylemişlerdir, hasılı samed lâfzında bizim som ta'birimizde olduğu gibi bir eksiksizlik ve temamiyyet ma'nası vardır. Onun için kasd ma'nasından olduğu zaman da maksudiyyette temamiyyet ifade eder. Halbuki: gınâyi nefsî, ya'ni istignayı zatî bulunmadan gınâyi tam bulunmaz, müntehâ olmaz, gınâyi tam bulunmıyanda hazînelerine ihtiyacı var demek olacağından buhul mutasavver olur, atâ ümid edilmez. Hem gınâyi nefsîsi olmıyanda tam ızzet bulunmaz, mağlûb edilmek ve binaenaleyh izin ve müsaadesi olmaksızın hazînesindekiler cebren alınmak ve hattâ kendisi ifna olunmak mümkin olur. Ve o halde bizzat maksud ve mülteca kendisi olmaz ve « لَا يُصْمَدُ اِلَّا اِلَيْهِ صَمْدًا » ma'nası tahakkuk etmez, onun için Ebu Hüreyreden rivayette « اَلْمُسْتَغْنِى عَنْ كُلِّ اَحَدٍ، اَلْمُحْتَاجُ اِلَيْهِ كُلُّ اَحَدٍ » diye istignâyı tam tasrih olunduğu gibi Keşşaf ve İbni Sînâ dahi buna işaret eylemişlerdi. Fakat Şeyh sade tam ma'nasiyle hakîkî samediyyeti değil de hazâini ilâhiyyeden olan ve ma'rifeti hâdise ile Allahı tanımak için delâili haktan bulunan kevn ve esbab âleminde ve bahusus insanda dahi bivechimma maksud olan nisbî ma'nayı dahi anlatmak istediği ve urfte buna da samed ıtlak edilmek vaki' olduğu cihetle bunda gınâyi nefsî mülâhazasına lüzum görmemiş ve ihtiyac bulunan bir emrin bulunması ma'nasına gına ile iktifa bulunan bir emrin bulunması ma'nasına gına ile iktifa eylemiştir. Maamafih tam ma'nasiyle samediyyetin Allaha mahsus olduğunu «hepsi Allahın yeddinde ve Allahın ındindedir, ümurda iltica ve ı'timad olunacak samed ancak odur, esbab, i'timad edenlere çok vakıtlerde hıyanet

Sh:»6315

eder» diye ıhtar ve kevn ve esbabda sâbit olan bivechimma samediyyet nasîbi ile samediyyet iddia olunmaktan ve ona samed denilmekten nehy etmiş, küllî veya cüz'î sebebi ihmal etmemekten külliyyetine, cüz'iyyetine göre ona kuvvetli veya zaıyf meylin meşru' olduğunu söylemek ile beraber Allahdan maadasına rabıta'i külliyye ile kasd ve tevekkül etmemeği ve namazda kıble mes'elesini bütün ümurunda örnek tutarak esbabı sağa veya sola alarak ve en doğrusu sola alarak bütün külliyyetiyle kasd ve niyyetini doğrudan doğru Allah tealâya doğrultmak lüzûmunu tenbih ve nasîhat eylemiş ve bununla « اَللّٰهُ الصَّمَدُ » kavli celilindeki kasrın ma'nasına da işaret eylemiştir. Zira, burada « الصَّمَدُ » ma'rifetidir, müsnedin ma'rife olması da kasr ifade eder, bunun ma'nası: sizin amed denince anladığınız, tanıdığınız, kasd ettiğiniz hakikat bütün cinsiyle Allaha mahsustur, demek olur. Bu takdirde Allahdan maadasına samed ıtlak olunamaz. Ve lâm, ahdi cinse mahmul demek olur. Fakat lâm, ahdi haricîye mahmul olmak daha mütebadirdir, bu takdirde ise samed denilince mafevkı tasavvur olunmıyacak vechile her zihne tebâdür edecek olan en mümtaz ma'nasiyle ma'ruf bir tek samed maksud olurki bu da ehadiyyet ile zikri geçen Allahdır. Bu suretle mutlâka samed isminin Allaha kasrı yoktur, Allahdan maadasına da her hangi bir vechile denilebilir, netekim Arabın urfünde de öyledir, ancak « الصَّمَدُ » ekmel ma'nasiyle ve ehadiyyet vasfiyle muttasıf olarak Allahın esmasından ve ona mahsus olurki İbni Esîr Nihayede bu ma'naları şöyle hulâsa etmiştir: Allah tealânın esmasında Essamed: suvded kendisine müntehî olan seyyiddir, dâim ve bâkı de denilmiş, lâcevfe leh de denilmiş, «

اَلَّذِى يُصْمَدُ اِلَيْهِ فِى الْحَوَائِجِ » de denilmiştirki « مقصد » demektir, Hazreti Ömerin şu hadîsi de ondandır:

اَيَّاكُمْ وَ تَعْلَمَ اْلاَنْسَابَ وَ الطَّعْنَ فيهَا فَوَ الَّذى نَفْسُ عُمَرَ بِيَدِهِ لَوْ قُلْتُ لاَ يَخرُجَ مِنْ هٰذَا الْبَابِ اِلَّا صَمَدٌ مَا خَرَجَ اِلَّا اَقَلُّكُمْ = ensabi öğrenip de onlara ta'n etmekten sakınınız, canım, yedi kudretinde olan

Sh:»6316

Allaha kasem ederim ki: şu kapıdan ancak samed çıksın disem pek azınız çıkardı: bu sözde samed suvdedinde müntehî olan (yani siyadetinde, şeref ve haysiyyetinde, efendiğiliğinde, yâhud beyliğinde nihayet dereceye yükselmiş olan) yâhud havâicde kasd edilir olan demektir, Mu'az ibni Cemuh hadîsinde Ebu Cehlin katlinde: « فَصَمَدْتُ لَهُ حَتَّى اَمْكَنَتْنِى مِنْهُ غِرَّةٌ » onun için samd ettim demesi de ona kasd edip onun için durdum gafletine intizar ettim demektir, Hazreti Ali hadîsinde: « فَصَمْدًا صَمْدًا حَتّٰى يَتَجَلّٰى لَكُمْ عَمُودُ الْحَقِّ » size amudi hak tecelli edinciye kadar samden samdâ denilmesi de bu ma'nadandır اهـ. Görülüyor ki Hazreti Ömerin kelâmında samed, nekire olarak insanlar hakkında da kullanılmıştır. Kavmin seyyidi ma'nasına samedülkavm denilmesi de bu kabîldendir. İşte muhyiddini Arabî bunun bivechimma sâbit olan izafî bir samediyyet nasîbi olduğunu ihtar ve tam ma'nasiyle samediyyetin Allaha mahsus olduğunu beyan eylemiştir. Bu ise gınâyi tammı ifade etmek için gınâyi nefsîyi de müstelzimdir.

Fahruddini Râzî de samedi ba'zılarının sıfatı sübutiyye ve ba'zılarının da sıfatı selbiyye olarak bâlâda zikr ettiğimiz vechile masmudiileyh ve lâcevfeleh esaslı iki ma'nayi lügavî üzerinden onsekiz ma'naya kadar tefsir ettiklerini, ve on sekizincisi de «eksilmeden artmadan ve tegayyurât ve tebeddülâta mevrid olmaktan ve ezminenin, emkinenin ânât ve cihatın ihatasından münezzeh» diye ifade edildiğini anlattıktan sonra derki: üçüncü vecihte essamed lâfzının bütün bu ma'naların hepsine hamlidîr ki bu da muhtemildir, çünkü vücubi zâtiye delâleti hasebiyle cemîi sülûbe ve mübdii küll olduğuna delâleti hasebiyle de nu'uti ilâhiyyenin hepsine delâlet eyler. İkinci mes'elede: Allahussamed demek vücudda Allahdan maada bir samed

Sh:»6317

olmamasını iktiza eyler, essamed havâicde masmudiileyh ve zatında tegayyür kabul etmiyen diye ta'rif olununcada vücudda Allahdan başka böyle bir mevcud bulunmamak lâzım gelir. Binaenaleyh bu âyet de Allahdan başka ilâh olmadığına delâlet eyler, o hâlde « اللّٰهُ اَحَدٌ » zatında hiç bir vechile ne terkib ne te'lif bulunmamak ma'nasına bir olduğuna işaret, « اَللّٰهُ الصَّمَدُ » de şürekâyi emsal ve ezdadı nefiy ma'nasına bir olduğuna işaret olur.

Âyette bir iki suâl kaldı: birinci suâl: niçin «ehad» nekire «essamed» ma'rife gelmiştir, ba'zıları demişlerdir ki: nefiy ve adedin gayride ehad Allahdan başkasına ıtlak edilmediğinden dolayı ma'rife hukmünde olduğundan ta'rifine lüzûm yoktur, lâkin samed öyle değildir. Râzî de bu suâlin cevabında şöyle demiştir: ekser halkın vehminde her mevcud, mahsûstur, halbuki her mahsûsun munkasim olduğu sâbittir, onun için hiç inkısam kabul etmiyen mevcud ekser halkın hatırına gelmez, amma samed, havâicde masmudi ileyh maksud, bu ma'na Arab için, belki ekser halk için ma'lûmdur, netekim « وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ » buyurulmuştur, işte ehadiyyet ekser

halk ındinde mechul ve münekker, samediyyet ise cümhurı halkça ma'lûmüssübut olduğu için ehad, tenkir ile bir ehad, essamed de o samed diye ta'rif ile getirilmiştir اهـ. Buna şöyle demek bizce daha iyi anlaşılacaktır: Müşrikler, Allahı ve ülûhiyyetini tanıyorlarsa da onun ülûhiyyette birliğini, ehadiyyetini tanımıyorlardı, Allah isminin ve ülûhiyyet sıfatının birliği ıktiza ettiğini bilmiyorlardı. Ve onun için muhtelif hacetlerini, muradlarını, Allah isminin ve ülûhiyyet sıfatının birliği ıktiza ettiğini bilmiyorlardı. Ve onun için muhtelif hacetlerini, muradlarını, maksudlarını, müteaddid ilâhlarda arıyorlar ve muhtelif meratibde samedler düşünüyorlardı, ülûhiyyetin bir samediyyet ifade ettiğini, ilâh, ma'bud demek, en baş metbu' maksud demek olduğunu biliyorlarsa da en baş olmanın birlik ıktiza eylediğini ve bütün maksadlarının, bütün samediyyetin bir tek maksudda, bütün kâinâtın halikı olan bir

Sh:»6318

hak ilâhda toplanacağını ve ona göre maksadlarının hepsini bir noktada bir kelimede birleştirmek lâzım geldiğini bilmiyorlardı. Bundan dolayı da bir hedefte bir merci'de toplanması ihtimali olmıyan muhtelif gönüllerle türlü ma'budlar, türlü türlü samedler arkasında niza' ve şıkak içinde yüzüyorlardı, ve yine bundan dolayı « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » denildikçe « اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَیْءٌ عُجَابٌ » diye şaşıyorlardı.

İşte ülûhiyyetin her vechile hakîkî vahdet iycab ettiğini bilmediklerinden dolayı o haber verilirken evvelâ ehemmiyyetine i'tina olunmak üzere zamiri şân ile başlanıp « هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » diye ehad, nekire olarak haber verilmiştirki «siz bu büyük hakikatı bilmiyorsunuz, haberiniz olsunki Allah bir tektir» demek olur. Buna karşı bizim bildiğimiz, gönüllerimizde duyduğumuz bunca muhtelif ihtiyaclara, türlü maksadlara bir Allah nasıl yetişir, nasıl kâfi gelir? Diye bir tereddüde düşülmemek için de her haceti bitirecek, her maksada irdirecek eksiksiz som ganî, som maksud yegâne merci' ancak Allah olduğu anlatılmak üzere hasr ifade etmek için lâmı ta'rif ile « اَللّٰهُ الصَّمَدُ » buyurulmuştur ki şöyle demek olur: o sizin bildiğiniz, tanıdığınız, düşündüğünüz, düşüneceğiniz, muhtelif maksudların, ve samed namı altında daha yükseği yoktur diye anladığınız muhtelif gayelerin hepsi herşey'in halikı, bütün kâinâtın merci'i olan Allah tealânın samediyyetinde birleşir, tam ma'nasiyle samediyyet o ehad olan Allaha mahsustur. O hiç eksiksiz maksûdi küll olan yegâne sameddir. Çünkü şerîki olan, ehad olmıyan hakikatte samed olmaz, samed olmıyan da ilâh olmaz. Bunu böyle anlamak için de samed lâfzının lügat ve ufrte ma'lûm olan ma'naları, lâfzı müştereki her iki ma'nasına birden hamil suretiyle umumı müşterek olarak değil, evvelâ umumı mecaz halinde «mâyutleku aleyhissamed» mehumiyle, sâniyen hepsinin selbî ve sübutî en yüksek kemâl olan levazimiyle gayâtı murad olunmak

Sh:»6319

üzere mecaz bimertebeteyn tarikıyle hakikati şer'iyye olarak mülâhaza edilmek iycab ederki işte zikr olunan türlü tefsîrler bu maksadı iyzah içindir.

Burada şunu da söyliyelim ki müfsesirînin bir çoğu samedin ta'rifinde seyyidi zikr etmişler, bir çoğu da hazf eylemişlerdir. Bunun sebebi Allah tealâya seyyid ıtlak olunup olunamıyacağındaki ıhtilâftır: maamafih bir hadîsi sahihte « اَلسَّيِّدُ اللّٰهُ = asıl seyyid Allahdır» diye varid olduğundan dolayı süheylî demiştirki: muzaf olarak Allaha seyyid ıtlâk edilmez, meselâ Melâikenin seyyidi, nâsın seyyidi, halkın seyyidi denilmez اهـ. Lisanımızda Allah efendimiz denmez, seyyidülhalk, seyyidi kâinât, efendimiz denildiği zaman da Resulullah anlaşılır. Sonra halkın havâicde Allaha kasdı, iradî veya tabi'î ve fıtrî olmaktan eamdır, zira mâhiyyatın hepsi mümkin olan kemâllerinin vücûde çıkmasını talebde Allah tealâya müteveccihtir, « كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ » Allah tealâ hem mübdii küll, hem gayei küldür, onun için evvel-ü âhirdir. Binaenaleyh bu iki âyette bu iki noktanın ehadiyyeti ilâhiyyede birleştiğine tenbih vardır. Şu halde ikinci suâl: Allah ismi celilinin tekrarının fâidesi nedir? Denilirse: bunda zikr olunan bu tenbihten maadâ bir kaç fâide vardır.

BİRİSİ: Evvelki suâlin cevabından anlaşılacağı üzere haberlerin birinin nekire, birinin ma'rife olarak getirilmesindeki fâideyi te'mindir. Zira tekrar edilmese iki haberin ya ikisinin de nekire veya ikisinin de ma'rife olması ıktiza ederdi.

İKİNCİSİ: İki haberden ikisinin de doğrudan doğru maksud bilifade olduklarına tenbihtir, onun için aft da edilmiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ: ehad, essamed vasıflarından her birinin ta'yini zâtte müstekıll olduklarına tenbihtir, onun için ikincisinde « هُوَ الصَّمَدُ » diye zamir ile iktifada olunmamıştır.

Sh:»6320

ÜÇÜNCÜ suâl olarak da: iki cümlenin ikisi de müstekıllen maksud bilifâde iken birincinin takdim olunmasının hikmeti nedir? Denilirse: bunun da hikmeti müşriklere karşı evvel emirde ehadiyyeti bildirmek ehem, samediyyetin ise işaret ettiğimiz vechile ondan münbeis bir suâle cevab makamında ve ona delil yâhud netice gibi olmasıdır. Çünkü lizâtihî gınâyı tam ile ganî ve mâsivası da ona muhtac mümkin olur. Yâhud ehadiyyet samediyyeti, gınâyı tammı müstelzim olur. Hasılı bu cümle minvechin delil ve min vechin netice gibi olarak cümlei müste'nife veya mü'ekkidedir.

Hasılı Hak tealâ evvelâ her vechile samd ve ta'zîm hakkı olan bütün celâl ve cemal sıfatlarını câm'i ülûhiyyetini, sonra onun her hangi bir vechile teaddüd ve terkib şâibesinden ve hakîkat ve havassında müşareket tevehümünden kemali tenezzühünü iycab eden ehadiyyetini, sonra da mâsivadan istiğnayi zatîsi ile cemî'i mahlûkatın vücudunda, bekasında ve sair ahval ve mekasıdının husulünde hep ona ihtiyaçlarını ifade eden samediyyetini beyandan sonra da ona hâşa tenâsül isnad edenlerin: «Kızları var, oğlu var, Melâike onun kızları, İysâ onun oğlu, onu kendisinin Allahlık cevherinden çıkardı, kendisi gibi ilâh yaptı, binaenaleyh o babadır, anadır, oğludur, hepsi ilâhlık i'tibariyle, birdir bir cevherdendir» diye şerîk ve nazîr iddia eyliyenlerin iddialarını sarahatle tensısan redd-ü ibtal etmek üzere ehadiyyet ve samediyyeti, iktiza eyledikleri ba'zı hukümleriyle tefsir ve iyzah siyakında buyuruyor ki: 3. ﴿لَمْ يَلِدْ﴾ o doğurmadı -kendisinden, kendi zâtından bir cüz çıkarmadı, Allah ne vâlid ne de vâlide ne baba ve ne de ana değildir. Çünkü doğurmak onda ona mücânis yeni bir cüz'ün teşekküliyle ondan infisal ıktiza eyler, bu ise onun zatında bir taraftan terkibi, hudusu, ihtiyacı, bir taraftan da tecezzî ve inhilâl ile tagayyürü, fânîliği ıktiza eyler.

Sh:»6321

Doğuran parçalanır, fenâ bulur, doğurduğu da onunla mücânis olur. Doğurmak bizzat bâkı kalamıyacak fânîler için bekai nevi' ihtiyaciyle alâkadardır. Bundan dolayı doğurmak, yerine kalacak evlâdı, nesli olmak muhtac fânîler için maksud bir kemâl olsa da zatında her kemali câmi ehad samed vâcibülvücud ilâh olan Allah tealâ hakkında bir kemal değil, bir eksiklik bir nakîsa olur, bütün bunlar ehadiyyete, samediyyete münafîdir. Allah tealâ ehad, samed olduğu için tecezzî etmez, ondan ne bir cüz' ne bir cevher ne bir madde kopup ayrılmaz, çıkmaz, ve onun cinsi, nev'i, benzeri olmaz, hiç bir ihtiyacı, eksiği, gediği bulunmaz. Ancak onun ılminde bulunan mümkinâttan dilediği onun sade yaratmasiyle husule gelir, ol demesiyle olur. Bu onun vücudi hassından bir parça kopup çıkmak suretiyle, ondan sudur ve tevellüd tarikıyle değil, ma'dumi ibda' ve icad etmesi suretiyle olur, « اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونَ » dur. Filhakika mümkin, ılletsiz olarak hiç yoktan vücude gelemez, netekim sûrei Tur da « اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَیْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ » buyurulmuştur. Onun için vücudda her hangi bir tagayyür ve hudus gerek tekâmüle, tezayüde, gerek tenakusa doğru her hangi bir değişiklik bizzarure bir ıllete delâlet eyler. Her hâdis ılletli, ma'lûl olur. Muhakkak onu yapan bir fâile istinad eyler. Illiyyet kanunu denilen bu ma'na her aklın mahiyyetinde ilk istinad ettiği bir zarurîsidir. Bu sebeble akıllar, fenler her hâdisede ılleti fâiliyye teharrî eyler, onu bir ılleti fâiliyyeye istinad etmeden kabul ve idrâk edemez. Hakîki ılleti fâiliyye ise, ma'lûlünü doğurmaz, yok iken ibda' eder, halk eder. Zira evvel emirde bir halk ve ihdas olmaksızın sudur ve tevellüd, tecezzî ve infisal mümkin olmaz, her tevellüd ibtidaen bir yaradışa mütevakkıftır. Doğuranı doğuracak hale getiren, onda doğacak cüz'ü husule getirip yetiştirip doğuma sevk eden yaratandır. Doğuran ılleti hakîkıyye değil, doğumun mahalli, geçid yolu, sebebidir.

Sh:»6322

yaratmakla doğurmayı fark edemediklerinden dolayı ılliyyet kanunun tevlid kanunundan ıbâret zannetmişler, ve onun için mahlûku Haliktan, eseri müessirden tevellüd ediyor demeyi âdet edinmişlerdi, Sûrei sâffatta « اَلَٓا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَۙ وَلَدَ اللّٰهُۙ » diye geçtiği vechile Allah doğurdu diye iftira ettikleri gibi cismâniyyat mâverâsında maba'dettabî'î (metafizik), göze görünmez gizli kuvvetler ma'nasına Cin namı umumîsi altında mülâhaza edilen Melâike, Cin Şeytan gibi ulvî, süflî ruhaniyyatı Allahdan tevellüd etmiştir, onlarla Allah arasında bir neseb vardır, diyerek onları birer veya yarımşar ilâh yapıp tapmışlardı « وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًاۜ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَۙ » onların böyle ülûhiyyette tenâsül fikrine saplanmaları cehalet idi. Fakat nübüvvet haberleri ile halikı duymuş, hakîkî ıllıyyetin « بَعْدَ الْعَدَمِ خَلْقٌ » ile olduğunu anlamış iken sonraki Hıristiyanlığın ülûhiyyeti, baba, ruhulkudüs, oğul diye tevâlüd ihtiyacı üzerine farz ederek Allaha vâlidlik ve veled isnad etmeleri hiç yakışmıyan büyük bir dalâlet olmuştur (Sûrei bekarede « وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًاۙ سُبْحَانَهُۜ بَلْ لَهُ مَافِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونَ » ve Sûrei mâidede « ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَۜ﴾ . ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ﴾ » âyetlerine bak).

Bu dalâletin daha garib ciheti de putperestler, Allaha şirk koşarken onu baş ilâh tanıdıkları ve diğerlerini tâlî add edip ona denk ve müsavî kılmadıkları halde Nesârâ teslisinde üçünü de müsavî kılmışlar, bununla beraber üçünü de oğulda birleştirmişlerdir. İşte bunların hepsini de üç noktai nazardan sarahaten redd-ü ibtal ile Hakka irşad için buyurulmuşturki 1- o doğurmadı, 2- ﴿وَلَمْ يُولَدْۙ﴾ ve doğurulmadı, 3- kendi başkasını doğurmadığı, ne baba ne ana olmadığı gibi ne tevellüd ne de tevâlüd suretiyle başkasından doğmadı, diğer bir veya iki asıldan bir cüz olarak çıkıp da veled dahi olmadı, o kadîmdir, hadîs değildir. Doğuran bir baba Allah veya ana Allah

Sh:»6323

olmadığı gibi, doğurulmuş oğul veya kız bir veled Allah dahi yoktur, mümteni'dir. Çünkü doğuran fânî ve muhtac, eksikli olacağı gibi, doğan da kadîm, lizâtihî vâcibül'vücud olmaz. Sonradan olmuş hâdis ve ayni zamanda fâniye muhtac eksikli olur, ehad samed olan Allah tealâda ise ne sâbıkta ne lâhıkta adem, ve eksiklik, hudûs ve fenâ bulunmak muhaldir. O, ezelen ve ebeden hep bir, ve dâima eksiksiz bâkı sameddir. Bundan şu da anlaşılır ki o vücûdda başkasından doğmadığı gibi fikirde, ma'rifette de doğurulmaz, bir kübrâdan, bir mebde'den istintac da edilmez, bir bürhan, bir kaide ve kanun altına sığmaz, bütün âlem ve âlemden istinbat edilen fikirler, ma'nalar, kanunlar ona delâleti tazammuniyye ile delâlet etmez, bütün bunlar kendilerinin hudûs ve ihtiyaclariyle evvel ve âhir ona olan iftikar ve istinadlarını i'lân ederek kendilerinden evvel ve kendileriyle beraber ve kendilerinden sonra onun varlığına ve birliğine ve bekasına ve her şey'i ihatasına delâleti iltizamiyye ile bilevleviyye delâlet eylerler. Onun zatını teşrih etmez, ayinlerile birbirlerine onun fi'l-ü sun'unu duyururlar. Onun için o her şeyden sezilir zâhir, hiç bir şeyle bilinmez bâtındır, çünkü her şey onunla durur, onunla bulunur, onun hidayetiyle bilinir «

﴿اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ . ﴿اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ شَهِيدٌ﴾

» onun kendini ise Ancak kendisi bilir ve ılmi de sudur ve husule muhtac olarak fikir ve taakkul kabîlinden değildir. Netekim Hazreti İsâ « تَعْلَمُ مَا فٖى نَفْسٖى وَلَٓا اَعْلَمُ مَا فٖى نَفْسِكَ »

demiştir. Bu iyzahattan anlaşılır ki « لَمْ يَلِدْ » tagayyür ve fenâyı nefy ile bekayı isbat, « وَلَمْ يُولَدْ » ademi sâbıkı ve hudusu nefy ile kıdemi isbattır. Kıdem ise bekadan akdem mülâhaza olunur. Bundan dolayı burada şöyle bir suâl hatıra gelir: o halde ma'nâ i'tibariyle « لَمْ يَلِدْ » « لَمْ يُولَدْ » den evvel söylenmek ıktiza ederken bunun te'hîrine sebeb nedir? Bunda iki mühim nükte vardır. Allah tealânın kıdemi müşriklerce de inkâr edilmediği cihetle evvelâ: « لَمْ يَلِدْ »

hukmünün beyanı ehemm olmuş « وَلَمْ يُولَدْ » hukmü onu takrir için delil sıyakînda olmak üzere te'hîr edilmiştir. Zira âdeten bunlar mütelâzım olduklarından doğurulmadığı i'tiraf olunanın doğurmadığı da i'tiraf olunmak ıktiza eder.

İkincisi « لَمْ يَلِدْ », babalığı, analığı nefy ediyor, « لَمْ يُولَدْ » de oğulluğu nefy ediyor, Nesârâ teslisinde de evvelâ baba ilâh, sâniyen oğul ilâh iddia ettikleri ve vâlid, mevlûde zaten mukaddem olduğu için nefide de onları redde bilhassa işaret olmak üzere lem yelid takdim velem yüled te'hîr olunmuştur.

Burada Âlûsî Nesârânın kendi kitablarında teslis akîdesini nasıl tasvir ettiklerini naklederek der ki: onlar kitablarında şöyle diyorlar: Eb, sâlûsten birinci uknumdur, İbin ikincidir, ondan ezelî bir sudur ile ezeliyyette ona müsavî ezeliyyetle sadir olmuştur. Ruhul'kudüs üçüncüdür, o da ikisinden öyle sadir olmuştur. İlâhiyyet tabiati ise bir tabiattir, ve bu tabiat üçten her birinin de vardır, ve her biri beraber olarak o tabiatte ittihad etmiştir. Maamafih bir cevher değil, üç cevherdirler. Eb İbin değil, İbin Eb değil, Ruhul'kudüs Eb de değil, İbin de değil, o ikisi de Ruhul'kudüs değiller, bununla beraber üçü de bir ilâh, çünkü üçünün de bir lâhûtu, bir tabiati, bir cevheri var, ve beyinlerinde temayüz bulunmakla beraber her biri lâhût ile müttehiddir birinci uknum: cevherî vücudi vâcib, ikinci: cevherî akıl, ki ılim dahi denilir, üçüncü: cevherî irade ki mahabbet dahi denilir. İmdi Allah üç ekanîmi cevheriyyedir, öyle ki üçü de hakîkî temayüzle temayüzleri üzere. Ba'zan da ona izafî ıtlak ediyorlar, ya'ni birbirlerine izafetle diyorlar: bir cevher ve bir tabiat Allah odur, ve onda gayrisi bulunuyor değil, belki her ne dahil ise zatının aynıdır, ve diyorlar ki Allahda dört izafet vardır. Evvelkisi: uknumı evvelde taakkulün fâiliyyetidir. İkincisi Ebin aklının sureti olan uknumı sanîde taakkulün mef'uliyyetidir. Üçüncüsü: irade kendilerinin

olan uknumı evvel ve sânîde kendinden coşuş (inbisâk, inbi'as=spontaneité) fâiliyyetidir. Dördüncüsü: birinci ve ikinci uknuma âid iradei ilâhiyye sevgisi olan uknumı sâliste o cuşişin mef'uliyyetidir. Ve diyorlarki ekanîmi ilahiyyede fâiliyyet ve mef'uliyyet ta'biri tevessu' tarikıyledir. Yoksa Ebde İbin cihetine fâiliyyet übüvvetten başka değildir. Ebde ve İbinde Ruhulkudüs cihetine fâiliyyet bunun suduru onlardan başlamasından başka değildir. İbin ve Ruhulkudüste mef'uliyyet İbinde bünüvvetten ve Ruhda coşuşden başka değildir. Ve diyorlarki: Gerçi bunlar tavrı beşeriyyetin fevkında ise de bunların hepsine iyman vâcibdir. Ve şöyle zu'm ediyorlarki: bu ekanîmi selâsenin Havariyyundan telâkkî etmiş oldukları bir takım isimleri de vardır: tab'ı ilâhîde birinci uknuma Eb (baba) denir. İkinci uknuma İbin (oğul), kelime, hikmet, nûr, zıya, şu'a' denir. Üçüncü uknûma Ruhulkudüs ve mugrî (kışkırtıcı, müheyyic) denir ki Yunanca eraklît (heraclitedes) dediklerinin ma'nası imiş.

Bu isimlerin ıtlâkının vechini beyan için de şöyle demişlerdir: Çünkü uknumı evvel bir menba' ve mebde' menzilesindedir. Kendisinden sâdir olan uknumı sânîye akıl fi'li olan ve fâiline benzemeyi ıktiza eden bir fi'il ile bütün tabiatini ve cevherini vermiştir, öyle vermiştir ki hattâ onun sureti cevheriyyei ilâhiyyesi olan uknumı sânî ona tam müsavat ile müsavî olmuştur. Îylâdın, ya'ni doğurmanın haddi ise «bir hayyin bir hayden bir âlet ve tabiatına müşabeheti ıktiza eden mukarin bir mebde' ile suduru» demektir, burada da böyle ve belki daha eblağdır. Çünkü ikincide ilâhî tabiatin kendisi bulunuyor, o halde evvelkine baba denilince ikinciye oğul denilmesinde bir bid'at olmaz. İkinciye kelime denilmesi: zira onun doğurulması bir hayvan ve nebat doğurulması gibi değil akıl fi'liledir, ya'ni babanın lâhûtunu tasavvuru ve zatını fehm iylemesiledir. Şeksiz o suret kelimedir, çünkü kelime

Sh:»6326

aklın mefhumiyyeti ve nutkudur. Ona Hikmet denilmesi: çünkü o, babadan ilâhî aklının fi'li ile doğmuştur, o ise hikmettir. Ona nûr, şu'a' ve zıya denilmesi de: çünkü hikmet her nerede bulunursa onunla eşyanın hakayıkına ma'rifet ve nûr ve zıya ve şu'a' gibi inkişafları hasıl olur. Üçüncüye Ruhulkudüs denilmesi ise: çünkü o baba ile oğuldan ikisinin bir olan irade fi'liyle sâdir olmuş ve onlardan bir fiil ile coşmuştur ki bu fi'il iradenin sevgi ile sevgilisine doğru heyecanı gibidir, ve o Allah sevgisidir, Allah kendisi de sırf ruhtur, takaddüsü de onun aynidir. Ve evvel ile sânîden her birine de ruh denilmek için bir vecih vardır, çünkü ittihad vardır. Lâkin evvel, rütbesine ve ikinciye olan izafetine delâlet eyliyen bir isim ile (Eb), ikinci de kezâlik öyle bir isim ile (İbin) anıldığı için müşterek olan isim üçüncüye tahsıs edilmiştir. Ve her ne kadar bunda da ibin gibi ibin tabi'atı ve cehveri varsa da buna ibin denilmemiştir, çünkü bu, Ebden fâiline müşabeheti ıktiza eden aklı fi'lî ile sâdir olmamış irade fi'li ile sâdir olmuştur. Onun için evvelden sânî, Âdemden Hâbîl gibi, sâlis de ondan Havva gibidir, hepsi de bir hakikattir. Lâkin hâbîle oğul denilir de kız denilmez. Buna kışkırdıcı denilmesi ise: çünkü bu Havariyyuna gelip de Mesih aleyhisselâmın fıkdanından dolayı onları kışkırtmağa müheyya bulunuyordu.

Fâ'iliyyet ve mef'uliyyete gelince: bunlar hakikaten mevcud değildirler, Übüvvet ve bünüvvet onları muhdesâtta olduğu gibi iktıza eylemez ve onun için muhdesâtta babaya oğlu için ıllet ve sebeb denilirse de burada denilmez, bundan dolayı ekanîmi selâse, cevher ve zatta ve ibadete istihkakta ve fazîlette müsavîdir diyorlar. Sonra bunlar bu kadarla kalmıyorlar, bir de zu'm ediyorlar ki: uknumı sânî olan kelime tecessüd edip Ruhulkudüs kuvvetiyle Meryemi betulün kanından eşrefi eczasiyle ittihad eylemiş, ondan dolayı Mesîh aleyhisselâm nâsut

Sh:»6327

ile kelimeden mürekkeb olmuş ve kelime ittihadiyle beraber bisatatından da çıkmamış, tagayyür etmemiş, çünkü ittihadın müntehî olduğu son had bu imiş, onun için kelime cihetinde ittihada mâni' olmadığı gibi Allah tealâya hiç bir şey dayanamıyacağı için nâsüt cihetinde de ittihada mâni' yokmuş. Bu suretle zu'm etmişlerdir ki Mesîh aleyhisselâm hem tam bir ilâh, hem tam bir insan, iki tabiat ile iki meşiyyet sahibi ki ikisi de ilâhî bir uknum olan kelime ile kaim, onun için ona hem ilâhî sıfatlar hem beşerî sıfatlar ikisi beraber haml olunur, lâkin iki haysiyyetten. Daha sonra da bu kadarla da kalmamışlar: Tanbura bir nağme daha ilâve edip demişlerdirki: Mesîh birgün Havariyyuna bir ekmek yedirdi ve bir şarab içirdi de «benim, dedi: etimi yediniz ve kanımı içtiniz de benimle ittihad ettiniz, ben ise Eb ile müttehıdim» ilâahırıh... daha bunun gibi şüyuundan dolayı zikrine lüzum olmıyan tantaneler (ki bunların butlânı hakkında Kur'ânda ezcümle Sûrei mâidede «

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهُ قُلْ فَلِمَ

يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ﴾. ﴿لَقَدْ كَفَرَ
الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾. ﴿لَقَدْ كَفَرَ
الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ﴾ » ve Sûrei Kehfin başında «
وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا مَالَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا
لِاٰبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا

» buyurulmuştur). Bu zikr olunanlardan şu ma'lûm oluyor ki onlara göre «Allah Mesîhtir» denilmekle «Mesîh onun oğludur» denilmek arasında fark yoktur ve onun için Kur'anda bu kavillerin herbiri de onlara nisbet olunarak gelmiştir, Müfessirîn ve Mütekellimînden bir kaçının dedikleri gibi her birini onlardan bir mezhebin kavline tahsıys etmeğe hacet yoktur اهـ.

Sh:»6328

Demek ki evvelâ hiç bir şeyden sâdir olmamış vücudu lizatihî vâcib meb'dei evvel ezelî bir zatı hak vardır, Allah da odur. Ülûhiyyet de ancak onun hakkı olmak lâzım gelir. Çünkü o hiç bir şeyden sâdir olmuş değildir, maadası ise ona müsteniddir. Ilim, irade, kudret birer zat değil onun bir olan zatiyle kaim ezelî sıfatlarından ıbaret olmak ıktiza eder, bunları ilâh değil, «vâcibülvücudun ilâhiyyet vasfının lâzımı olarak tek bir zati ilâhın iştirâk kabil olmıyan ezelî sıfatları diye tanıtmak ak'len ve naklen en açık bir hakîkat iken Nesârâ bunları akıl ve irade fi'liyle aynî tabiatte doğmuş birer zat olarak vaz' etmekle de kalmayıp tevhid etmek için zarf zarf içine kor gibi birbiri içinde, hepsi her biri içinde mütesaviyen mütedahil, mütemayizen müttehid, sâdir değil iken sâdir, sâdir iken gayri sâdir, bir iken üç, üç iken bir olmak gibi türlü tenâkuzlarla dolu bir teslis tutturarak akıl irmez sirrî bir yolda ülûhiyyeti üç zat olarak bir kelime ile İysaya ondan da onun ülûhiyyetine inanmak için akıllarını feda edenlere kadar indirmeğe kalkmışlar, salîbi de o sirrin tecessüdüne bir remiz yapmışlar, bu suretle hem şaşmışlar hem şaşırmışlar. Güya bununla Allahın zatına ve işine akıl irmiyeceğini ve ancak ona inanmak lâzım olduğunu anlatmak istemişler, onun için kendileri de bu teslisin aklen anlaşılmaz bir sirr olduğunu ve ancak Havâriyyundan, İysadan, Allahdan böyle telâkkı edilmiş bulunduğundan dolayı inanılması ve hayretle sevilmesi vâcib bir akîde bir doğum olduğunu söylemişlerdir. Hâlbuki akıl irmemek,

Sh:»6329

idrâk ve ihata edememek, bilememek başka, kabul edilmesi imkânı olmıyan sarîh tenakuzu görüp de gayri ma'kul demek yine başkadır, bunda akıl, irmiyor değil, irmiş, mümteni' tenakuz olduğunu ihata ederek imtinaına hukm etmiştir, maksad Allah tealânın zatına ve işine akıl irmiyeceğine iyman ettirmek ise ona akıl irmez, onun zatını ta'yin ve tahdid için düşünmeğe kalkmayınız, onun mahlûkatı, masnuâtı, eltafı, ni'metleri ile tecelli eden âyâtını, sıfâtını düşününüz, « تَفَكَّرُوا فِى آلَاءِ اللّٰهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِى ذَاتِهِ » demek ve ak'lın tenakuz isbat ederek imtinaını idrâk ettiği muhallere sirr nâmı vererek onun zâtını ta'rif ve tavsîfe kalkışmamak lâzım gelirdi. Çünkü bir şey'i muhal ile ta'rif etmek onun varlığını inkâr ile nakîzına inandırmağa çalışmaktır. Onun için Nesârânın teslisi, hakk olan Allaha değil, onun mümteni' olan şeriklerine inandırmağa çalışmak gibi bir dalâl ve teşviş olmuştur. Ma'kul olmadığı kabul edilmekle beraber menkul olduğu iddia edilen bu teslîsin Allah tealâ kendisine ve Resulü İysaye isnadı yalan ve küfr olduğunu Kur'anda bir çok âyât ve Süverde beyan buyurmuş ve bunlara dair şübheleri, tevehhümleri tafsîlen redd-ü izale ederek vahdaniyyeti delillerine irşad eylemiştir. Varlığı ve birliği her şeyden akdem olarak zâhir, zât ve sıfât ve esması ile künhi celâl ve cemali ukul ve idrakâtın ihatasına sığmaktan münezzeh ve herşeyden üstün « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » olan zatı ülûhiyyetin vücub ve vahdaniyyetini her aklın yakîn ile

sarılabileceği ve her gönlün iclâl ve ta'zim ile şevk-u incizab duyabileceği âyâtı beyyinât ile anlatılmış ve behusus âyetelkürsîde ulüvv ü azemeti ilâhiyyeyi en beliğ bir beyan ile tebliğ ve tefhim eylemiş olduğu gibi nihayet bu Sûrei celilede hepsini en sade, en vecîz, en derin, en güzel bir belâgat ile icmal ederek gizli, açık bütün şirk ve noksan tevehhümleri kesilip atılmak üzere ehadiyyet ve samediyyeti ilâhiyye tesbit olunduktan sonra bütün müşriklerin

Sh:»6330

« وَلَدَ اللّٰهُ = Allah doğurmuş» diye vaki' olan isnadlarını sarahaten redd etmek ve bu miyanda bilhassa Hazreti Îysaya isnad olunan Nesârâ teslisinin ekanîmi selâsesi tertib sıralarına dahi işaret olunarak asılsızlığı gösterilmek üzere evvelâ sudûr da'vasına mebde' ittihaz edilen babalık isnadının nefyi

takdim olunup « لَمْ يَلِدْ » buyurulmuştur, ya'ni ezelde doğurmadı, lâyezâlde de doğurmaktan münezzehtir, o vâlidlik sıfatiyle ittisaf etmez. Çünkü yukarıda da zikr olunduğu üzere doğurmak bir şey'in dahilinden haricine mütemayiz bir cüz'ün infisâl ve hurucuna mahall olmaktır, Allahın ise ne cüz'i, ne de harici yoktur. Çünkü ehaddir, sameddir. Onun herşey'i muhît olan ılminden haric birşey olmadığı gibi ılmi de kendinden haric değildir, onun ılmi hâdis ılimler, taakkuller gibi husulî surette değildirki onda zâtından sudur ve tevellüd mülâhaza edilsin. Onun için onun ezelde kendini bilmesi ile kendinde kendine müşâbih mütemayiz bir zât daha doğuruyor zann edilmek büsbütün cehalettir. Öyle olsa idi kadîmde hâdiste hiç bir ılim mümkin olmazdı, kezâlik sıfâtının hiçbiri başka bir zât olmadığı gibi kendisinden sudûr ve tevellüd tarikıyle hâsıl olmaz, ezelden kendisiyle kaimdir ayrı bir zât olmıyarak kadîmdir, sıfatların zât ile ittihadı bir zâtın diğer bir zât ile ittihadı değildir. Fi'li de tevellüd değil, hep yaratma suretiyledir. Nesârâ halk mes'elesini bildikleri halde bütün galatları sıfâtı zât olarak uknum diye ahz etmiş olmalarıdır, diğerleri de yaratmayı anlıyamamışlar, doğurmak sanmışlardır.

Belliki doğurmadı demek vâlidliği ve vâlideliği nefy etmekle ona nisbet olunan veledi de nefy etmiş olur. O doğurmuş olmayınca ona doğurmuş demek olan babalık veya analık isnadı yalan ve küfr olacağı gibi gerek maba'dettabîa da ve gerek tabi'atte, gerek ma'neviyyâtta ve gerek maddiyyâtta herhangi birşey'e ondan doğmuş, onun, oğlu veya kızı: veledi çocuğu neticesi denilmek de caiz

Sh:»6331

olamıyacağı anlaşılır. O halde müşriklerin zu'm ettikleri gibi maba'dettabîa da Melâikeye, Ukul ve Ervaha, Cinne, Şeytana Allahın oğulları veya kızları veya ne oğul, ne kız sadece evladı demek aslâ doğru olmıyacağı gibi tabiatte ruh nefh edilmiş olduğundan dolayı Âdeme, Havvaya İysaya veya herhangi birşey'e de Allahın oğlu veya kızı, veledi denilmek dahi asla caiz olmaz. Zira ruh da Allahdan doğmuş

değil, onun emri, mahlûkudur. Şu hâlde « لَمْ يَلِدْ » buyurmakla Allah teâlâ ilk evvel kendini vilâdet meb'dei demek olan babalık vasfından tenzih eylemiş olduğu gibi doğurmuş olup da baba veya ana denilmek sahih olanların eksiksiz samed olamıyacaklarından dolayı ilâh olamıyacaklarını dahi anlatmış olmakla bununla evvelâ Nesârâ teslisinin Eb uknumu redd olunmuştur, yani Nesârâ teslisinin birinci uknumu redd olunmuştur, yani Nesârâ teslisinin birinci uknumu babadır, Allah ise baba değildir demek ki Nesârâ teslisinin birinci uknumu Allah değildir. Eğer onunla Allahı kasd ediyorlarsa ona doğurmuş, baba demeleri yanlıştır. Bundan uknumı sânî ve sâlisin de butlânı lâzım gelir. Zira baba olmıyanın oğlu da kızı da olmaz. O hâlde Allahdan tevellüd ettiği iddia olunanların hepsi de yalandır, hiç biri Allahın veledi değildir. Hiç biri ilâh değildir. Hepsi de mahlûkudurlar, İysa da ne Allahın oğlu, nede Allahdır. Melâikede öyle Akıl da öyle, ruh da öyle.

Ancak burada şöyle bir tevehhüm gelir: Allahın vâlidliği ile veledi nefy olunmaktan başkasından doğmuş her hangi bir veledden de mutlâka ülûhiyyetin nefyi lâzım gelirmi? Aceba doğmuş olup da doğurmıyan bir veled, doğuranından ekmel ve maksud netice olmak itibariyle bir ilâh olamazmı? tabiri âherle Allahın baba, ana olmamasından babasız, anasız olması da lâzım gelirmi? Bir nâkıstan bir kâmil doğamazmı? o hâlde vâlid olmıyan bir veled ilâh olamaz mı? böyle bir suâl esas itibariyle butlânı açık bir vehm olduğu için bu iddiada bulunan

Sh:»6332

olmamış isede, evlâdın ana babadan ziyade bir tekâmüle mazhar olabildiği dahi inkâr olunamıyacak meşhudattan olduğu ve tekâmülü yüksek bir sebbe isnad etmiyerek ve kâmilin nâkıstan tabiî olarak

çıkıverdiğini de zannedenler bulunduğu, « لم يلِد » buyurulmakla bu cihet iyzah edilmiş olmadığı için bu cihetin de temamen tasrihi ile ekanimden her birinin ayrı ayrı butlânı anlatılmak üzere sâniyende « وَلَمْ يُولَدْ » buyurulmuştur. Yani Allah doğurmuş olmadığı gibi doğurulmuş da değildir. Vücudu kendinden lizâtihî vâcib ezelî kadimdir. Binaenaleyh doğurulmuş olan oğul veya kız her hangi bir veled doğurmamış olsa bile ilâh olamaz. Çünkü o zatında adem ile mesbuk ve doğurana muhtacdır. Ne kadar tekâmül etmiş olursa olsun zatında kendine mâlik değil, başkasından müstagni, tam ganî, eksiksiz samed değildir. Allah « يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ » buyurduğu üzere ölüden diri, topraktan zîhayat, yaratır, çıkartır. Bu ma'naca nâkıstan kâmil doğabilir, fakat o ilâh olamaz, mevlûddur, hâdistir. Kemali, zatî değil arazîdir, mahlûktur. Onun aslından artık olan kemâli kendi tabiatinden değil, halikın yaratması ve terbiyesiyledir. Yoksa hiç bir şey kendinden ekmelini değil, mislini bile yapamaz, doğurulanları da Allah yaratır, İlâh ise doğurulmaz, doğurulanları da Allah yaratır, İlâh ise doğurulmaz, tekâmüle muhtac olmaz, bir başkasına istinad etmez sameddir. Onun için Nesârânın uknumı evvelden sâdir olmuş, ak'li fi'lîyle doğmuş İbin ve Kelime dedikleri uknumı sânî bu cihetle de ilâh değildir, onunla Meryemden doğmuş olan İysâ da ilâh değildir, onunla Meryemden doğmuş olan İysâ da ilâh değildir, bunlar kendi da'valarında bile hem doğurulmuşlar, hem doğurmuşlardır, İysâ baba olmamışsa da Meryemin oğlu olmuştur, lemyuled değildir. Anası da kendisi de hem yemek yer hem çıkarırlardı.

Buna karşı o ezelde Ebden doğmuş ve onun ezeliyyetine müsavî bir doğuşla doğmuştur, demeleri de boştur. Böyle demek biri diğerine ezelden muhtac demekten başka birşey değildir. Muhtac olanda ise ilâh tabiati yoktur,

Sh:»6333

kulluk tabiati vardır. Mâdemki doğmuştur, doğurulmak ihtiyacında bulunmuştur, o ilâh olamaz. İlâhe mensûb, ilâhî olabilir. Hem ezelde doğmuş hem de doğuranın ezeliyyetine müsavî bir doğuşla doğmuş, denilmek de aynı tenakuzdur. Doğan doğurana mücânis olursa da her vecihle müsavî olamıyacağı gibi ezeliyyette hiç müsavî olamaz. Mertebeten muahhar olması tabiîdir, Onun içindirki onlar onu sânî diye ayırmak zaruretinden kurtulamamışlardır. Kaldıki herhangi bir sudûr, bir ikinci farzı bir zaman farzıdır. Birden ikiye geçmek tesavvuru bir hareket demek olan bir intikâl ma'nasını tezammun eder yoksa iki ve ikinci denemez. Ezeliyyet tesavvuru ise evveli yok tam bir vahdet tasavvurudur. Sadir olmuşsa ezelî değildir, bilfarz ezelî ise ezeliyyette müsavî değildir, İysânın Meryemden tevellüdü ezelî olmadığı ise ma'lûm.

3- 4. ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ﴾ ve ona, ancak ona dırki hiç bir küfv olmadı -ne evvelinde doğuran bir sâbıkı, mafevkı ne de âhirinde doğmuş, doğacak bir lâhıkı, mâtahti olmadığı gibi ona kadr-ü şanında beraber olacak hiç bir vechile hiç bir denk, ne zatta ne sıfatta hiç bir müsavî, hiç bir mümasil, ne zıdlaşacak, ne birleşecek hiç bir eş, ne arkadaş, ne rakîb hiç bir şerîk-ü nazîr olmamıştır ve olamaz. Yani ezelde olmamıştır, ondan başka bir vâcibülvücud daha yoktur, ezelde olmayınca sonradan lâyezâlde olması muhal bulunduğunu da ıhtara hacet yoktur. Çünkü sonradan olanda ne kadar kemâl farz edilse mümkin, hâdis ve mahlûk olacağı için ona müsavî, ona berâber olamaz. Onun için bütün âlem ve mâfîha, semavat ve arzı, âfak ve enfüsü ruh ve cismi, maddesi sureti, mekânı zamanı, kürsisi ve arşı, dünyası ve âhireti ile de ona müsavî ve beraber olamaz, onlar yokken o var, onları yarattıktan sonra kendilerinden daha yakın olarak beraberlerinde

Sh:»6334

de var: «

﴿وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَاكُنْتُمْ﴾ ، ﴿وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ

الْوَرِيدِ﴾ . ﴿مَايَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَٓا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ﴾ » onlar fânî olduktan sonra da o var, «

﴿كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ .

﴿اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَىُّ الْقَيُّومُ لَا تَاْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِنْ عِلْمِهِٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِىُّ الْعَظِيمُ﴾ . ﴿هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ . ﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى﴾ . ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ » dir. İşte «

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » bütün bu âyetlerin hulâsasıdır. «

كان اللّه ولم يكن معه شىء والآن كما كان = Allah vardı ve onunla beraber birşey yoktu, Elân da o olduğu gibidir.» hadîsi şerifinin ma'nası da budur, bu ehadiyyettir. Şübhe yok ki ezelde, beraberi bir şey, bir küfvü olmıyanın, sonradan bir beraberi, küfvü olabilmek ihtimali ebedâ yoktur. O şimdi de ezelde olduğu gibidir. Öyle ehad, öyle sameddir. Ve böyle hiç bir küfvü, dengi olmamak ona mahsustur. Herşey'in bir beraberi, bir eşi, zıddı veya misli bir nazîri, bir küfvü olabilmek ihtimali ebedâ yoktur. O şimdi de ezelde olduğu gibidir. Öyle ehad, öyle sameddir. Ve böyle hiç bir küfvü, dengi olmamak ona mahsustur. Herşey'in bir beraber, bir eşi, zıddı veya misli bir nazîri, bir küfvü olabilir, netekim «

وَمِنْ كُلِّ شَىْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ » buyurulmuştur. Ancak Allahın küfvü yoktur, olmamıştır ve olamaz. Bu kasir ma'nası ehemmiyyetle anlaşılmak için « كُفُوًا », menfî ehade takdim olunduğu gibi « لَهُ » da küfven üzerine takdim olunmuştur. Gerçi « وَلَمْ يَكُنْ كُفُوًا لَهُ اَحَدٌ» denilmekle de bu ma'na anlaşılırdı, zâhir olan da o idi. Çünkü ehad, « لَمْ يَكُنْ » ün ismi, « كُفُوًا » haberi olduğu için aslı kelâm « وَلَمْ يَكُنْ اَحَدٌ كُفُوًا لَهُ » dir. Kasr için haber, takdim

olununca « كُفُوًا لَهُ اَحَدٌ » denilmek lâzım gelirdi. Bundan dolayı sahib Keşşaf derki: fasîh arabcada, gayri müstekarr olan zarfı lâgiv te'hîr olunur, takdim olunmaz. Siybeveyh bunu kitabında tensîs etmiştir, o halde bu en fasîh olan kelâmda neye takdim olundu? Dersen! Bu kelâm ancak zatı barîden küfvü nefy için sevk olunmuştur, bu ma'nanın döküldüğü merkez noktası ise bu zarftır. Onun için bu zarf i'tinaya en lâyık ve takdîmi en haklı en ehemmiyyetli şeydir اهـ. Ebu Hayyan da zamîrin Allah tealâya râci' olmasından dolayı ihtimam için takdîm olunduğunu söylemiştir. Hasılı:

Sh:»6335

« لَهُ » da lam küfve sıle demek oluyor. Ve bundan dolayı menfî olan küfüv ancak Allahın küfvü olduğu anlaşılıyor. Bununla beraber bunda Allahın lizâtihî küfvü muhal ve mümteni' olmak ma'nasına ademi kevnin ta'lîline de bir işaret olmak, ya'ni « لَمْ يَكُنْ » e de taallûku muhtemil olmak üzere takdim edilmiş bulunmak da bir nüktedir, ancak bu surette ma'na makam karînesiyle « وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا لَهُ اَحَدٌ » mealinde düşünülmek lâzım gelir. Çünkü vücudi vâcibin, ehadiyyetin ıktiza ettiği mümteni' küfüv, kendinin küfvüdür, mümkinatın küfvüne şâmil olacak vechile mutlak küfüv değildir, « سُبْحَانَ الَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا », hulâsa Allah kendinin hakkı olan ülûhiyyetini kimseye vermez. Şirk da'vaları her ne suretle olursa olsun bâtıldır. Binaenaleyh Allahı mahlûk âlemin içinde hulûl ve izdivac ettirerek nefsi âlem yapan Ruvakiyye ittihadcılığı, kezalik hulûlsuz olarak hüvehüvesine her şeyle ittihad ettiren süflî panteizm ittihadcılığı, kezalik bir hayır hâlıkı, bir şer hâlıkı, biri nûr, biri zulmet iki mukabil mebde' olarak vacibülvucud iki ilâh farz eden Sineviyyenin ikilik iddiaları, Hindin, Yunanın teslis da'vaları hep bâtıl olduğu gibi, silsilei meratib üzere yekdiğerine müsavî üç küfvün ittihadı ile üç ilâhdan bir ilâh teşkilini iddia eden Nesârânın ekanîmi selâse iddiası da bâtıldır. Bir Allah var hiç bir vechile bir küfvü yoktur. Ondan berisi hep mahlûktur.- كُفْوٌ Hafstan maada kıraetlerin hepsinde âhiri hemze ile « كُفُؤًا », Hamze, Ya'kub, Halefi âşir kıraetlerinde « فا » nın sükûniyle beraber hemze ile okunur, Hafsta ise hepimizin ma'lûmu olduğu üzere « فا » nın zammı ve âhiri « واو » okunur. Bu bir tek lügattir. Denilirki arabca da âhirinde mâkabli mazmum vav olan isim « هو » den başka yoktur, bir lügat olarak da küfüven vardır.

Gerek « واو », gerek « همزه » ile « كفؤ ، كفو » ve « كفؤ » hepsi de aynî ma'nada olup Kamusta dahi mezkûr olduğu üzere: bir şey'e kadr-ü menzilette beraber, ya'ni müsavî olan

Sh:»6336

şey'e denirki misil ve nazîr demektir. Maamafih iki vechile ıtlak olunur.

BİRİNCİSİ, ve asıl ma'nası her biri diğerinin hâiz olduğu aynî hüküm ve kıymeti müstakıllen hâiz olmakla yekdiğerinden müstagni olarak birbirinin makamına temâmen kaim olacak haysiyyette kâfî, muâdil olmasıdırki ittifakları halinde yekdiğerine mümane'at etmiyerek yapacakları herşey'i münferiden veya müştereken yapabilirler, ıhtilâfları halinde ise birbirine temamen mümane'at edebileceklerinden dolayı hiç birşey yapamaz « تَعَارَضَا تَسَاقَطَا » olurlarki buna « تكافؤ » ta'bir olunur. Bu hasiyyetle küfüv, yalnız muvafekat i'tibariyle müsavî bir eş ve arkadaştan ibaret değil, aynî zamanda zıd, müsavî rakîb ve muarız ma'nasını da tazammun ederki misil ve nazîr de öyledir. Bu ma'naca iki erkek kezalik iki dişi birbirine küfüv olabilirler ise de bir erkekle bir dişi küfüv olamazlar.

İKİNCİSİ, her biri aynî kıymeti değil, mukabil bir kıymeti hâiz olmakla birinin diğerinden istiğnası ve makamına ikamesi kabil olmayıp maksadın husulü için ikisinin de tam kıymetleriyle ictimaı, izdivacı şart olmakdırki birine diğerinin çifti, tam yâri denilir, bu ma'naca bir erkekle bir dişi küfv olabilirler. Lisanımızda meşhur olduğu üzere nikâhta küfüv bu ma'nadandır. Râgıb derki. « كفأ ، كفو » kadr-ü menzilettedir, biri diğerine yamanıp da odanın gerisine perde yapılan parçaya « كفاء » denilmesi de bundandır. Münakehada veya muharebede ve daha bunlar gibilerde fülan fülana küfüvdür denilir. «

« مُكَافَئَةٌ » (mükâfat) da bundandırki fiilde mukabele ve müsavat demektir. Ve «

فُلَانٌ لَكَ فِى الْمُضَادَّةِ = fülân sana zıdlaşmakta denktir». Denilir. Ve birşeyi kalb etmeğe,

ya'ni tersine çevirmeğe, ve yüzü koyu ters kapamaya « اِكْفَاءٌ » denilirki şiirde ikfa da bundandır اهـ.

Sh:»6337

Hasılı, küfüv, bizim beraber, müsavî, muâdil, denk, eş, hemta, hem'iyar, kafadar, akran, yar dediğimiz ma'nalara şâmil olarak misil ve nâzir demektir. Kamus mütercimi türkçede buna «bektaş» ta'bir edildiğini de söylemiştir. Fakat biz bunu bu ma'nada kullanmaz olmuşuz, sade ismi hass olarak kullanıyoruz, mefhumunu bilmiyoruz. Denk, kafadar ma'nası anlamıyoruz; ancak Azerîlerin «dadaş» tabirlerini duyuyoruz.

Burada küfüv, siyakı nefide varid olduğu ve bâlâda beyan olunduğu üzere nefide istimal olunan ehad de «hiçbir» demek olarak gerek müctemi'an gerek münferiden hepsinin istiğrak ile nefyini ifade ettiği için gerek nikâh, ve gerek sair cihetle olsun küfüv ıtlak olunabilen her ma'nasiyle Allah tealâdan nefy edilmiştir. Ba'zıları lem yelid ve lem yûled münasebetiyle «

اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ » mazmunu üzere nikâhta küfüv

ma'nasına olmasını da tevâlüdü nefy için kâfî görmek istemişlerse de ehadiyyeti iyzah için sadece bu kâfi değildir, bundan da mutlak küfvün nefyine intikale lûzum vardır. Siyakı nefiyde nekire de bunu icab eder. Yani Allah tealânın hiç bir vechile küfvü yoktur. Çünkü küfvü bulunan her hangi bir şey, bir iş yapmak için ya küfviyle birriza ictima'a veya küfvünün muvafakatini, ademi müdahalesini istihsale ve hilâfı takdirinde onun vücudunu izaleye muhtacdır. Hâlbuki küfüv, tam denk olduğu için hiç biri diğerine galebe edemiyeceği cihetle ikisi de taâruz ve tesâkut eder aciz kalır, bir çöp bile kımıldatamazlar, bir noktayı tahrik için müsavî iki kuvvet mütekabilen tatbîk edildiği zaman müsbet menfî yekdiğerinin te'sirini ibtal ettiği için hareket mümkin olmaz. 1-1= müsavî sıfr olur. Zatında böyle bir ihtiyac

Sh:»6338

ve aciz mümkin olanların ise hiç biri ilâh olamaz, buna bürhanı temanü' denilirki Sûrei enbiyada «

لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا » âyetiyle ve Sûrei israda «

لَوْ كَانَ مَعَهُ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذًا لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيلًا » âyetleriyle beyan buyurulmuştur. Ma'budluk hakkı olan ilâh, hakîkî samed, ancak böyle

kendisinde hiç bir vechile acz-ü ihtiyac mümkin ve mütesavver olmıyan ve kendinden maadasını dilediği zaman kahr-ü ifna edivermeğe kadir bulunan galib ve kahhar olan ehaddirki o Allahdır. Hüsni aksa, cemali a'lâda mukabilinde hiç bir misil ve misali bulunmıyan ve asla infi'al ve tagayyürü zeval ve fenayı kabil olmıyan ve hüsn-ü cemalin lâzımı olan sevmek sevilmek için de kendi kendine kâfî bulunan ve tecellîi tammına yine kendisinden başkasının tehammülü olmıyan o hüsni fa'aldirki onun tecelliyyatına meb'de ve müntehâ mümkin değildir. Kendini hicabsız olarak gösteriverdiği, tecellîi tamm ile tecelli ediverdiği lâhzede her gözü irebilen mâsivayı kendinde müstehlek edip eritiverir. Onun için «

رَبِّ اَرِنٖى اَنْظُرْ اِلَيْكَ » diyen Hazreti Musaya «len teranî» buyurmuş, sonra da «

«فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا» buyurmuştur.

Ne süflî, ne himmetsiz, ne bedbahttır o kimseler ki binlerce misil ve misali bulunan, mahdud bir resim ve tasvirin çerçevesi içine sığan, ve gönül denilen sirri meknundan haberi bile olmıyan bîçarelere, putlara gönül verip meclûb ve mağlûb olup da perestiş eder. Ebu Leheb gibi tebab olur giderler.

Hulâsa: Bu Sûrei celile başta mahza inşa ifade eden bir emir tahtinde, ikisi mucibe üçü sâlibe olarak bir mevzu'a râci' beş kazıyyeden ıbaret dört âyet içinde gayet sade fakat derin ve muhît bir vecazet ve belâgatle mearifi ilâhiyye ve akaidi islâmiyye tafsılâtının bütün esasını ihtiva etmektedir. Ve onun için balâda zikr olunduğu üzere hakkında varid olan ahbar ve âsâr varid olmuştur. Evvelâ «kül» emrinin âmiri, bâtında sâbit bizâtihi müteayyin, künhi zatı başkası için hakkıyle idraki gayri kabil,

Sh:»6339

azîmüşşan bir hüvviyyeti gaybiyye olduğunu bir gaib zamiri ile iş'ar ederek ülûhiyyet sıfatı ve ismi celâli ile zâhire tecelli eden Allah tealânın ehadiyyeti bir kazıyyei evveliyye ile bildirilmiş, saniyen, ma'nası vücubı vücud, gınâyı tam kemali cûd ile bütün halk için mebdei vücud, gayei maksud, mercii kül, yekâne rab demek olan samediyyet ile ilâhiyyetin ma'nası tefhim edilmiş, salisen, kâffei mevcudatı yokken yaratan, hepsine birer hılkat verip mahzı keremiyle varlık hıl'atı giydiren, celâl ve cemâl eseri yağdırarak hepsine ilâh olan o ehad Allahüssamedden bâtında zâhirde hiç bir şey'in ne ılmin, ne ma'lûmun, ne iradenin ne muradın, ne fi'lin ne mef'ulün, ne ma'nanın ne suretin, ne ruhun, ne cismin ne âfâkın ne enfüsün tevellüd tarikıyle çıkmadığı, ya'ni ılmi birbirinden doğan fikir ve taakkul hareketleri kabîlinden olmadığı gibi irade ve fi'li ve masnuatı da kendisinde bir ihtiyac bir tahavvül ve infisal ve kendisine bir müşabehet ve mücaneset iktıza edecek vechile zuhura gelmediği, ve binaenaleyh onun baba, ana olmaktan, veledi bulunmaktan, neticesi alınacak bir mukaddime vaz'iyyetine düşmekten münezzeh olduğu, mahlûk için akamete mâni' bir şeref ve meziyyet olan vâlidlik sıfatının o her dilediğini « كن » emriyle yapan ve tecezzî ve noksandan münezzeh olan ehad samed için kemâline münafî, tenzîhi vâcib bir eksiklik olacağı, çünkü onun başkasından tevellüd etmiş olmayıp lizâtihî kadîm değişmez vâcibül'vücud olduğu ve binaenaleyh veled olmaktan da veledi bulunmaktan da münezzeh ve onun için vâlid veya mevlûd olanların ilâh olması muhal bulunduğu, velhasıl onun ne fevkında ne tahtinde bir ilâh mümkin olmadığı gibi onunla beraber, ona müsavî hiç bir denk bir ehad bulunmak veya doğurulmak veya yaratılmak imkânı da olmadığı, onun zatı ve sıfatı şirket vukuuna mâni' ya'ni lizâtihî hakkın mukabili lizâtihi bâtıl ve mümteni' olduğu ve onun için

Sh:»6340

ülûhiyyette şirk iddiaları hep bâtıl olduğu gibi tevhid namına tevlid ile teslis iddiaları da bâtıl bulunduğu üç cümle ile anlatılmış ve bu üçünün birbirine merbut olarak mecmuunun birden ifadesi matlûb olduğu anlatılmak üzere son iki cümle vav ile atf edilmiş, maamafih en sonraki hepsinin de beyan ve takririne kâfi olduğu için atf ile beraber müstekıllen bir âyet olarak getirilmiştir. Bunun bâriz olan ince nüktelerinden birisi de biri evvelinde müsbet biri de âhirinde menfî olarak ehad lâfzının iki def'a zikr edilmesi iki âyete fasıla yapılmasıdırki bununla ehad lâfzının arabcada iki sureti isti'malinin ikisine de tenbih olunmuştur. Zira balâda Râgıbdan naklen beyan olunmuştuki ehadin isbattaki ma'nasiyle nefiydeki ma'nası aynî değildir. Birinde tahsîs birinde ta'mim vardır, onun için iki fasılada zikri tekrardan ibaret olmamış beliğ olmuştur.

Bunun hasılı şöyle demek olur: Allah tealâ, ikileşmesi veya yok olması veya değişmesi imkân ve ihtimali olmıyan hep birdir, ne fevkinde, ne tahtinde ne beraberinde ona ikinci olacak bir hep bir daha yoktur. Hem sâde hep bir olarak değil, gerek münferiden gerek müctemian, gerek az gerek çok her hangi bir vechile ona müsavî veya muâdil, müşâbih veya muarız hiç bir küfüv de yoktur. Ondan başka hiç bir ilâh yoktur, olması mümkin değildir. Yani Allahın ehadiyyetini tanımak, ondan şerik ve nazîri büsbütün nefy etmek için ondan başka bir ilâh yoktur demek kâfî değildir. «ondan başka hiç bir ilâh yoktur» diye maadayi nefyi küllî ile nefy etmek iycab eder. Çünkü ondan başka bir ilâh yoktur, denildiği zaman «başka bir tek ilâh yok fakat bir çok ilâh vardır» ma'nası da kasd olunabilir. Sâlibei külliyye ile cins nefy edilmiş olmaz. Sâlibei şahsıyye veya cüziyye melhuz olabilir, onun için kelimei tevhid « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » diye nefyi cins için olan «lâ» iledir, «leyse» ye müşabih olan «lâ» ile değildir. « وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّٓا اِلٰهٌ وَاحِدٌ »

Sh:»6341

âyetinde «ma» ile ifade olunurken de nefide istiğrak için «min» getirilmiştir. «

اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ » gibi «innemâ» da böyledir. İşte ehadin bir isbatta bir de nefiyde olarak

iki def'a zikrinde bu mühim nükte ile ehadiyyeti ilâhiyyeyi beyan ve takrir vardır. Allah, öyle bir ehad, sameddirki ona her hangi bir temâyüz veya tesavî ile deng olacak ne bir vahdet ne de bir kesret mümkin değildir, onun ne birincisi ne ikincisi, ne üçüncüsü ilh... olacak hiç bir ilâh, öyle vücudu vâcib hiç bir mevcud yoktur ve olamaz. Ondan ötesi ve onun dengi olmadığı gibi ondan beri de bütün mevcudat ve mümkinat hepsi toplansa ona karşı hiçtir, hepsi kendi zatlarında hâlik ve ma'dumdur, hepsi vücud ve bekada hep ona muhtacdır, kendisine aslâ adem ârız olmıyan zatı hak o, hakîkatı vücud ancak onundur, maadası kendilerinden ve kendileri için mevcud değildirler. Onlar birbirlerine küfv olabilirler, birbirleriyle birleşir, birbirlerinden ayrılır, ictima, iftirak eder, birbirlerinden doğar, birbirleriyle niza' eder, birbirlerine zıdd-ü şerr olabilirler, fakat hiç birisi kendiliklerinden değil, hepsi Allahın vergisi, müsaadesi iledir, bütün onlar arasındaki niza' ve şıkakı kesecek, ıhtilâfları kaldıracak, iyiyi kötüyü seçip, şerri defi' hayrı teksir, zülmü ibtal, hakkı ızhar eyliyecek olan hep onun ınâyet ve hukmüdür. Bütün Semavat ve Arzıyle âlem, Dünya ve âhıret onun ehadiyyetine müstenid, samediyyetiyle kaim, hukmüne, fermanına mahkûmdurlar.

Bundan dolayıdır ki ta başta Enesten ve Übeyden rivayet olunduğu üzere bütün Semavat ve Arzın bu Sûre üzerine müesses olduğu zikr edilmiştir, keşşaf tefsirinde bu Sûrenin bütün Kur'ana muadil olduğuna dair bir rivayete işaret olarak şöyle demiştir: Bu Sûre, metninin kısalığı ve tarafeyninin tekarubiyle beraber niçin Bütün Kur'ana muadil olmuştur? dersen! derimki: bir yükseğin yüksekliği niçin ise onun içindir. Bu başka değil, ancak Allah

Sh:»6342

tealânın sıfatı ve adl-ü tevhidi üzere dürüldüğü içindir. Bunun fazlını i'tiraf edip de Resulullahın kavlini tasdîk eden kimse için delil olarak tevhid ilminin Allaha olan nisbeti şerefi kâfîdir. Nasıl olmazki ılim, ma'lûma tabi'dir, onun şerefiyle şerif, düşgünlüğüyle düşgün olur. Bu ılmin ma'lûmu ise Allah ve sıfâtı ve onun hakkında câiz olup olmıyanlardır, o halde onun rütbesinin şerefini ve makamının celâletini ve her ılmin üzerinde hakimiyyet ve istîlâsını ve hiç birinin yetişemediği öğdüle irişmesini ne zann edersin? Her kim onu istıhfaf ve istihkar ederse ma'lûmuna ılminin za'fından, ona ta'zîminin azlığından, saygısının yokluğundan, âkıbetine nazardan uzak olmasındandır اهـ.

Bundan anlaşıldığına göre « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ تَعْدِلُ الْقُرْاٰنَ كُلَّهُ = bütün Kur'âna muadil olur» diye bir hadîsi nebevî rivayet edilmiş demektir. Kenzülummâlde mezkûr olduğu üzere bunu İbnülenbârî Mesahifte Hazreti Enesten şöyle tahric eylemiştir: «

مَا يَمْنَعُ اَحَدَكُمْ اَنْ يَقْرَاَ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ كُلَّ لَيْلَةٍ فَاِنَّهَا

تَعْدِلُ الْقُرْاٰنَ كُلَّهُ » ne men' eder herbirinizi her gece « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ »

okumaktan? Çünkü o bütün Kur'âna muadil olur اهـ. Âlûsînin zikr ettiği üzere Müsnedde İbni lehîa tarikıyle Ebî Seıydden bir rivayette de Nısfına veya sülüsüne diye şekk ile varid olmuştur. Merfu' ve mevkuf ekser rivayetlerde ise sülüsüne diye ta'yin edilmiştir. Ezcümle şu hadîsler: âciz olur mu bininiz bir gecede

Kur'ânın sülüsünü okumaktan? Buyurdu bu onlara zor geldi, buyurduki: « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » okur o, Kur'ânın sülüsüne muadil olur. (Ahmed Müsnedde, Buharî, Ebu ya'lâ, ebi Seıydden), (ibni Hıbban sahihinde, ve İbni senî, ve Ebu Nüaym Hılyede, ve Taberânî, İbni Mes'uddan). (Beyheki Şuabda Ebi Eyyubdan), (Hatib Ebu Hüreyreden).

Âciz olurmu her bininiz her gece Kur'ânın sülüsünü okumaktan? Buyurdu. Evet dediler: biz ondan daha âciz ve daha zaıyfiz, buyurduki: Allah azze ve cell Kur'ânı

Sh:»6343

üç cüze ayırdı « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » ı Kur'ânın cüzlerinden bir cüz' kıldı (Ahmed, Müslim, Ebüdderda'dan).

Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurduki: nefsim yedinde olan Allaha kasem ederim o, ya'ni « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » Kur'ânın sülüsüne muadil olur, (Buharî, ve İbni Hıbban Ebu Seıydden).

Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem buyurduki: toplanın, size Kur'ânın Sülüsünü okuyacağım, derken toplanan toplandı, sonra nebiyyullah sallallahü aleyhi vesellem çıktı « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » ı okudu, sonra girdi, ba'zımız ba'zımıza dediki: sanırım ona Semadan bir haber geldi, girmesine sebeb o oldu. Sonra nebiyyullah sallallâhü aleyhi vesellem çıktı da ben, dedi: size Kur'ânın sülüsünü okuyacağım demiştim işte o Kur'ânın sülüsüne muadil olur (Müslim Ebu Hüreyreden).

Herkim « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ » okursa Kur'ânın sülüsünü okumuştur. (Taberânî, İbni Ömerden). Herkim bir kerre « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » okursa Kur'ânın sülüsünü okumuş gibidir, iki kerre okursa Kur'ânın sülüsânını okumuş gibidir, Üç kerre okursa bütün Kur'anı okumuş gibidir. (Râfiî; Hazreti Aliden). Daha bunlar gibi bir hayli rivayetler vardır.

Şu halde bunun vechi nedir? Bu hususta müfessirîn ve Ulemanın iki kavli vardır. 1) bir kısmı: murad sevabı i'tibariyle değil, ma'nası i'tibariyle üçte birine muâdil olmasıdır. Demişler ve buna müslim hadîsinde üç cüz'e taksim kaydiyle istidlâl eylemişlerdir. Ancak üç cüz'e taksimin suretinde bir kaç vecih söylemişlerdir ki başlıcaları şunlardır:

1- Kur'anın meanîsi üç ılme râci' olur: ılmi tavhid, ılmi teşri', ılmi tehzibi ahlak. Bu sûre ise son iki kısmın esası olan tavhidi eblâğ vech ile mübeyyindir.

Sh:»6344

2- Denilmiştir ki: Kur'an bir bakıma akaid, ahkâm kısas bu üçünü müştemildir, bu Sûre ise hep akaide müte'allıktır.

3- Gazâlî Cevahirde demiştirki: Kur'andaki ulûmun anahatları üç nevi' ılimdir: mebde'e ılim, meâde ılim, bu ikisi arasındaki sıratı müstakîme ılim, mebde'e aid demek olan bu Sûre onun sülüsüne muadil demek olur. Fakat bizce bunda nazar vardır. Zira Allah sade meb'deden ibaret değil, «evvel ve âhir» dir. Hem meb'de hem mead « وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ » dur, sıratı müstakîm de doğrudan doğru ona götüren yol olduğundan samediyyetin gayei maksud olması ma'nasında mercıiyyet ile beraber ona da işaret vardır. O halde bu taksime göre bu Sure hepsine muadil demek olur.

4- Bir de denilmiştir ki: Kur'andaki metalibin en büyükleri kendileriyle iyman ve islâmın husule geleceği üç asıldır ki bunlar Allaha ma'rifet, Peygamberin sıdkını i'tiraf, Âhırette Allahın huzurunda kıyame i'tikaddır. Bu Sûre bu i'tibar ile onun sülüsüdür. Daha bunlardan başka vecihler de söylenmiştir, ve denilmiştir ki her hangisi olursa olsun sülüs rivayetiyle küllüne muadil olmak rivayeti arasında tenâfî de yoktur, çünkü tevhid bunların hepsinin aslı ve maadası onun vesâilidir. 2) Diğer bir kısım Ulema da murad sevab i'tibariyle sülüsüne muadil olduğuna kail olmuşlardır. Hadîslerin zâhiri bu olduğunu söylemişlerdir. Buna i'tiraz olunarak denilmiştirki: Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem her kim Kur'an okursa her harfına on hasene vardır. Buyurmuş olduğundan tamamiyle Kur'an okumanın sevabı bu Sûrenin sevabına nisbetle kat kat fazla olacağı aşikârdır.

Buna da şöyle cevab verilmiştir: Kur'an okuyan için iki türlü sevab vardır: birisi her harfine göre verilen tafsîli sevab, birisi de hatim sebebiyle cümlesine birden

Sh:»6345

verilen icmalî sevabdır. « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » okumanın sevabı Kur'anın hatim sevabının sülüsüne muâdil demektir. Yoksa tafsîline değil. Bunun misali netekim bir kimse birine bir ev yaptırmak için ücret olarak yevmiyye mu'ayyen bir mıkdar meblâğ kararlaştırır, binâyı bitirdiği zaman da yevmiyye ücretinden başka bir de bahşiş verir. Buharî şerhi Kirmanîde derki: bütün Kur'anın sülüsünü okumak sade bu Sûreyi okumaktan elbette daha meşakkatlidir, o halde onun hukmü onun hukmüne nasıl müsavî olur?

denilirse, sülüsün kıraeti sevabı on katiyledir. Berikinin sevabı ise onun bir katıdır, teşbih aslındadır, ziyadesinde değildir, dokuzu ziyade meşakkat mukabilindedir اهـ. Şihabı hafacî buna ilişerek demiştir ki: kelâmullahın meanîsine nazar, âyâtını tedebbür eyliyen için olan sevab başka, anlamıyarak okuyan için olan sevab başkadır. Murad: her kim bunu edâsının hukukuna riayet ederek ve ince ma'nalarını anlıyarak okursa böyle teemmül ve tedebbür ile okuması Kur'anın ma'nalarına bakmadan sülüsünü okumağa muâdil yahud ma'rifetullaha ve tevhide ta'alluk etmiyen sülüsünü okumağa muadildir, demek olmalıdır. Zira eşrefi meanî eşrefî elfazdan ba'zısına zamm olununca o cins elfazdan bir çoğuna muâdil olmakta garabet yoktur. Meselâ en nefis cevahirle murassa' on miskal vezninde bir altın levha bin miskal ve daha ziyade altına müsavî olabilir اهـ.

Âlûsî de derki: Allah tealânın mahzı keremiyle çok bir meşakkat olmıyan ba'zı ıbadetler yine o cinsten kat kat meşakkatlı olanların sevabından daha çok bir sevab tahsîs buyurmuş olmasına mâni' yoktur. Netekim ba'zı zamanlarda, bazı mekânlarda bir ıbadete diğerlerinden fazla sevab tahsîs edilmiş, ve hattâ ayni ıbadet ba'zısında vâcib ve ba'zısında haram kılınmıştır ki, bunun hepsinde ancak Allahın kendi bildiği hikmetler vardır, bu da onlardan farklı değildir, binaenaleyh her ne suretle olursa olsun bu Sûreyi

okuyana aynî Kur'anın bu Sûreyi müştemil olmıyan bir sülüsünü aynî suretle okuyanın sevabı kadar bir sevabın mahzı fadl olarak tahsîs buyurulmuş olması istib'ad olunmayıp hikmeti tahsîs, ılmi ilâhîye tefvîz olunmak gerektir, İbni Abdilber de «bu mes'elede sükût, kelâmdan efdal ve eslem» olduğunu söylemiştir اهـ. Filvaki en sâlim olanda budur, bununla beraber Keşşafın ıhtarı da mühimdir.

Bütün bunlardan sonra fikri acizâneme sânih olan da şudur: ta Sûrei fatihada besmelenin başında beyan ettiğimiz vechile ılmi Kur'anın mevzu'u, ülûhiyyeti haysiyyetiyle Allah tealâdır, ya'ni Allah tealâ ile mahlûkatı ve bâhusus zevilukul ve bilhassa insanlar beyninde bir taraftan ülûhiyyet ve bir taraftan ubudiyyet demek olan nisbeti ilâhiyye ve rabbaniyye i'tibariyle Allah tealâdır. Fatiha, başında bunu mübeyyin olduğu gibi bu Sûre de Allah teâlânın kendi bir târifi olmak i'tibariyle bütün ılmi Kur'ânın kaim olduğu müsnediileyhi mübeyyindir. Bu haysiyyetle bu Sûre Fatiha gibi bütün Kur'anın bir hulâsası ve binaenaleyh muadili demektir. Sonra Kur'anın mecmuu Fatihası, ortası, hatimesi olmak üzere üç kısım demektir ki bu mülâhaza Gazâlînin noktai nazarına müşabihtir, Fatiha ma'lûm ki ümmülkitab olan elhamddir. Hatime de İhlâs ile mu'avvizeteyndir. «قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِى وَ بَيْنَ عَبْدِى» hadîsi kudsîsinin delâleti üzere Fatihanın yedi âyeti Allah ile kulu beyninde olarak iki kısma öyle bir taksim ile taksim buyurulmuştu ki, bundan üç kısım husule gelmiş oluyordu; birinci kısım üç âyet ile yalnız Allaha aid, ikinci kısım bir âyet «اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» bir ucu Allaha bir ucu kullara aid, üçüncü kısım üç âyet sade kullara aid. Hatimede de üç Sûrenin birincisi olan «قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ» yalnız Allaha aid, «قُلْ اَعُوذُ» lerle ona taavvüz ise kullara aid olduğundan bir bakıma ihlâs, elhamdin ve binaenaleyh bütün Kur'anın nısfına, bir bakıma da üçte birine mu'adil demek olur. Şu hâlde bunların ma'nalarındaki incelikleri ve münasebetleri duyabildiği

kadar duyarak okuyanlar o nisbette tafsîlen muâdil sevablara nâil olacağı gibi, ma'nasını anlamaksızın icmâlen iyman ile okuyanlar da o nisbette icmâlen muâdil sevablarına nâil olurlar. Nazım, haddizatında ma'naya dâll olduğu, hurufa göre sevab da nazmın tilâvetine aid bulunduğu için mevud olan sevabdan elbette halî olmaz, «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا» va'diyle bir harfe on sevab veren Allahın bir ihlâsa da diğerlerinin tamamına veya nısfına veya sülüsüne muâdil sevab vermesine mâni' bulunmadığı gibi böyle tahsîsatı ilâhiyye de «﴿يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾ . ﴿وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ﴾» hukümlerinden başka

sebeb de aranmaz. İhlâsa mukarin olarak ma'nayi anlamağa ve sonra mucebince amel etmeğe çalışmak da ayrıca birer hasene olduklarından dolayı şübhe yok ki onların sevabı da munzamm olunca ecir, daha yükselir. Ve işte tefsir ve me'al ile ma'nayı ve ahkâmı anlamağa ve anlatmağa çalışmadan da matlûb budur, ve bu Sûrenin fezailine dair daha bir çok hadîslerde merviydir, içlerinde kavî olanlar da zaıyf olanlar da vardır. Ba'zıları bunun Kur'andaki Sûrelerin efdalı olduğunu da söylemiş ise de, Fatihanın her namazda okunması vâcib olduğu « لَا صَلَاةَ اِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ » buyrulduğu halde bunun öyle olmaması ona mânidir denilmese bile muvafık da değildir.

Âlûsî derki: bunun hakkında varid olan ehadîsi sahîha fadlına kâfîdir, hattâ Kur'andaki Sûrelerin efdalı bile denilmiştir. Buna Müsnedi dârimîde Ebu mugîreden, Safvani külâ'îden rivayet olunan şu hadîs ile istidlâl edenler de olmuştur. Şöyle ki: bir adam «Yaresulallah! Kur'anda hangi Sûre a'zamdır?» dedi, « قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » buyurdu, yine Müsnedde Muâzibni rifa'a ve Üseyd ibni Abdirrahman tarikleriyle Ukbe ibni âmirden: demiştirki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem bana: Tevratta ve İncilde ve Zeburda ve Kur'anı azîmde bulunan Sûrelerin hayırlısı üç Sûreyi öğreteyim mi sana? buyurdu, evet, dedim, bunun üzerine bana

Sh:»6348

« ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ﴾ ، ﴿قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ ، ﴿قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ » i okuttu, sonra da buyurduki: ya ukbe, sen bunları ve Tebbeti bir gece unutma hepsini oku, Tirmizî de bu hadîsin bir kısmını rivayet etmiş ve Hasen demiştir. Maamafih bu, Kur'andaki Sûrelerin mutlâka efdalı olduğuna delâlet etmez, belki efdal olanlardan olduğuna delâlet eyler. Kur'an Sûrelerinden birini diğerinden efdal demeyi tecviz etmiyen, yani aralarında fazılet farkını inkâr edenler olmuşsa da İbni hassad demiştirki, bu babda varid olan nususun kesreti ile beraber fadılde ıhtilâfı inkâr edene taaccüb olunur. Tafdîle kail olanlar da vechini beyanda muhteliftirler: Ba'zısı demiştirki: fadıl, nefsin intikalâtı ve evsafı ulâyı tedebbür ve haşyeti i'tibariyle sevabın büyüklüğüne ve tazaufüne raci'dir, diğer taraftan da denilmiştir ki: hayır zati lâfza raci'dir. Çünkü Sûrei ihlâsın tezammun ettiği meselâ vahdaniyyet ve sıfatı ilâhiyyeye delâlet, meselâ Tebbette mevcud değildir, binaenaleyh tafdil ancak meanii acîbe ve kesreti iledir halîmî de beyhekîden şöyle nakl etmiştir: âyât ve süver beyninde tafdılin ma'nası müteaddid şeylere raci'dir: birisi onunla amel diğeriyle amelden evlâ ve nâs için lâzım olmaktır. Bu cihetle emir ve nehî ve va'd-ü vaıyd âyetleri kısas âyetlerinden daha hayırlıdır denilir. Çünkü kıssalarla ancak emr-ü nehyin, inzar ve tebşirin tekidi matlûbdur, nâs bunlardan müstağnî olmaz, kısastan ba'zan müstağnî olabilirler. Onun için usul kabîlinden olan ve nâsa daha lâzım ve daha fâideli bulunanlar onlar hakkında tebeî olanlardan daha hayırlı olur. İkincisi, Allah tealânın esmâsını ta'dad ve sıfâtını beyan ve azamet ve celâline delâlet eyliyen âyetlere bunları müştemil olmıyan âyetlere nazaran kadri daha âlî şanı daha yüksek ma'nasına efdal denilir. Üçüncüsü, bir Sûre bir Sûreye, bir âyet bir âyete nazaran daha hayırlı denilmek şu ma'na ile olur ki: bunu okuyan kimse okumakla uhrevî olan ilerideki sevabdan maada peşin bir

Sh:»6349

fâide ve tilâvetiyle husule geliverecek bir ıbadet iktisab edivermiş olur. Meselâ Âyetelkürsî, İhlâs, mu'avvizeteyn gibi ki bunlarda Allah tealâyı yüksek sıfatlariyle zikir bulunduğundan bu zikrin fadlına ve bereketine i'tikad ve ıtmi'nan ile bunları okuyan kimse kıraetiyle derhal korkulan bir şeyden ihtiraz ve Allaha i'tisam fâidesini hemen iktisab etmiş ve tilâvetiyle Allaha bir ıbadet yapmış olur. Hüküm âyetlerine gelince bunların nefsi tilâvetiyle hüküm ikame edilmiş olmaz, ancak ona ılim vakı' olur. Bir de şu ma'na ile bir Sûre bir Sûreden efdal denilirki, Allah tealâ onun kıraetini diğerlerininkinin kat kat kıraeti gibi kılmış ve ona diğerlerine vermediği sevabı vermiştir. Her ne kadar onun bu dereceye bâliğ olmasına sebeb olan ma'na bize zâhir olmasa bile... ki bunun nazîri ezmine ve emkinenin tafdılinde söylenildiği gibi te'abbüdî olan tahsisatı ilâhiyyedir. Hasılı, bu vecihlerin her hangi birisi ı'tibariyle tafdil hepsinin kelâmullah olmâsı i'tibariyle müsavî ve ona nisbette müttehid olmalarına münafî olmaz اهـ. hepsi de «

كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِىَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ

تَلينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِاللّٰهِ » dır.

Korunacak insanlara hidayet olmak üzere inzal buyurulmuş olan kitabullahın «

﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيمِ﴾ . ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمينَ﴾

» fâtihasiyle i'lânı tevhid ve iyfayi risalete başlamış olan resulullahın nihayet va'di sıdk üzere atai Kevser ve feth u zaferle tesbih ve hamd ederek rabbının likai mağfiretine iren şanı Muhammedîsi ile husni akıbeti ve ona bugz edenlerin, zıddına gidenlerin Ebu Leheb ve karısı gibi nare giden akıbeti elîmesiyle husranı anlatıldıktan sonra bütün şirk şâibeleri kesilmek ve Nasâranın Hazreti İsa hakkında düştükleri yanlışlığa düşülmemek lüzumu, ve hepsinden gayei maksad ma'rifetullah olduğu ve şerik ve nazîrden ve zıdd-ü rakîbden münezzeh olmak ancak Allaha mahsus ve bütün mâsiva ona muhtac. Evvel ve âhir onun ehadiyyetinde fânî ve müstehlek ve ancak onun

Sh:»6350

samediyyetiyle kaim bulunduğu hâtime olarak hakkalyekîn tesbit edilmek üzere bu Sûrei celilede sirri tevhid her şâibeden ârî, her şübheden azade halis bir iykan ile ta'lim ve telkın olunarak Allah tealânın doğurmaz, doğurulmaz ve hiç bir vechile küfvü bulunmaz ehadiyyet ve samediyyet ile tanınması lüzumu bildirilmiştir, o halde Peygamber dahı dahil olmak üzere bütün âlemîn ve bilhassa zevilukul için mahlûkatın meratibinde yekdiğerine karşı olan şerlerden onun samediyyetine sığınmaktan başka bir selâmet çaresi

olmıyacağı aşikâr olmakla Fâtihada « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعينُ اِهْدِنَا »

buyurulduğu gibi hâtimede de o samediyyetin hukûm ve ma'nasını bir beyan olmak üzere bu ihlâsın akıbinde âfakî veya enfüsî her hangi bir şer karşısında son çarei selâmet ona esmaî husnâsiyle iltica ederek sığınmaktan ıbaret olduğu bervechi âtî biri âfakî biri enfüsî iki sığınma Sûresi olan «mu'avvizeteyn» ile son emr olarak tebliğ ve ferman buyurulmuştur.

FELÂK

١١٣ ﴿ سُورَةُ الْفَلَقِ

« قُلْ اَعُوذُ » emriyle başlıyan bu Felâk Sûresiyle bundan sonraki Nâs Sûresine « واو » ın kesriyle Muavvizeteyn, ve Ihlâs ile beraber üçüne Muavvizat denilir ki sığındırıcı Sûreler demektir. Resûlullah bir rahatsızlık duyduğu zaman ve her gece yatağına yatacağı sıra bu üç Sûreyi okuyup ellerine üfliyerek mübarek başına ve yüzünden bed' ile aşağı doğru cesedi saadetlerine mesheder ve bunu üç kerre yapardı diye sıhhata Hazreti Aişeden rivayet olunmuştur. «Muavvizetey» nin ikisinin de beraber nâzil olduğunda pek söz yoksa da mekkî mi, medenî mi oldukları ittifak ile tesbit olunamamış, bazıları mekkî ve bazıları medenî demişlerdir. Râzî medenî demiş, Keşşaf, Beyzâvî, Ebüssüud muhtelefünfîha demişler. Bahirde: «Hasen, Ata, İkrime, Cabir kavlinde, ve Küreybin İbni Abbastan rivayetinde de Mekkîdir, İbni Abbastan Ebu Salih ve katâde ve bir cemaat rivayetinde Medenîdir, ve denilmiştir ki sahihi budur, ve muavvizeteynin sebebi nüzulü Yehudî Lebîd ibni A'samın sihri kıssasıdır» diye kayt eylemiştir. Lebîdin bu sihri kıssası ise medenîdir. Böyle iken Nehirde «bu sûre Mekkîdir ve muavvizeteynin sebebi nüzulü Lebîd kıssasıdır» denilmesi zühuldür. Onun için olmalıdır ki Âlûsî sahih olan Medenî olmasıdır, çünkü sebebi

nüzulü Yehudun sihridir. Onlar ise sıhahta vârid olduğu üzere sihri Medînede yapmışlardı, Binaenaleyh

Mekkî olmasına

sahih diyene iltifat olunmaz» demiştir. İtkanda Mekkî ve Medenî sûrelerin tadadı hakkındaki rivâyetler

miyanında Ebu Ca'feri Nahhasın « اَلنَّاسِخُ وَالْمَنْسُوخُ » kitabında ricali sikat isnadı ceyyid ile

Ebû Amr ibni Alâdan, mücahidden, İbni Abbastan rivâyetinde «

﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ﴾ ، ﴿قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ ، ﴿قُلْ اَعُوذُ

بِرَبِّ النَّاسِ﴾ » Medenî Sûreler miyanında, Beyhekînin Delâilünnübüvvesindeki senediyle İkrime

ve Hüseyin ibni ebilhasenden rivâyetinde, «

فَلَقِ ، وَ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ، وَ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » Mekkîler

miyanınde, İbni Dureysin Fazaili Kur'andaki senediyle İbni Abbastan rivayetinde de «

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ » sonra « قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ » sonra «

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ » Mekkîler miyanında, Ebû Ubeydin Fazaili Kur'anındaki senediyle Ali ibni ebi Talhadan rivâyetinde Katâdeden rivâyetinde de kezalik Mekkîlerde saymış, ve Ebulhasen ibni Hassadın «

اَلنَّاسِخُ وَالْمَنْسُوخُ » kitabında da yirmi Sûrenin bilittifak Medenî ve on iki sûrenin

muhtelefünfîh ve maadasının bilittifak Mekkî olduğu zikredildikten sonra tafsîli için şu kasîde:

يا ساءلى عن كتاب اللّٰه مجتهدا و عن ترتب ما يتلى من السور

و كيف جاءِ بها المختار من مضر صلى الاله على المختار من مضر

وما تقدم منها قبل هجرته وما تاخر فى بدر وفى حضر

ليعلم النسخ و التخصيص مجتهد يؤيد الحكم بالتاريخ و النظر

تعارض النقل فى ام الكتاب وقد تؤول الحجر تنبيها لمعتبر

ام القران وفى ام القرى نزلت ما كان للخمس قبل الحمد من اثر

و بعد هجرة خير الناس قد نزلت عشرون من سور القران فى عشر

فاربع من طوال السبع اولها وخامس الخمس فى الانفال ذى العبر

و توبة اللّه ان عدت فسادسة و سورة النور والاحزاب ذى الذكر

و سورة لنبى اللّه محكمة والفتح والحجرات الغر فى غرر

ثم الحديد و يتلوها مجادلة والحشر ثم امتحان اللّه للبشر

و سورة فضح اللّه النفاق بها و سورة الجمع تذكارا لمدكر

و للطلاق و للتحريم حكمهما و النصر والفتح تنبيها على العمر

هذا الذى اتفقت فيه الرواة له و قد تعارضت الاخبار فى اخر

فالرعد مختلف فيها متى نزلت و اكثر الناس قالوا الرعد كالقمر

و مثلها سورة الرحمن شاهدها مما تضمن قول الجن فى الخبر

و سورة للحواريين قد علمت ... ثم التغابن و التطفيف ذوا النذر

و ليلة القدر قد خصت بملتنا ... ولم يكن بعدها الزلزال فاعتبر

و قل هو اللّه من اوصاف خالقنا ... و عوذتان ترد الباس بالقدر

و ذا الذى اختلفت فيه الرواة له ... و ربما استثنيت اى من السور

وما سوى ذاك مكى تنزله ... فلاتكن من خلاف الناس فى حصر

فليس كل خلاف جاء معتبرا ... الا خلاف له خط من النظر

Nazmedilmiş olduğunu -ki bunda muavvizetan muhtelefünfih olanlardan sayılmış ve evvelâ bu okunan Sûrelerin nüzul keyfiyyeti, ve hicretten evvel mi? Sonra seferde ve hazarda mı? Mes'eleleri Kur'aniyyetin esasına taallûk etmeyip ancak hukmü tarih ve nazarla teyid edecek bir müctehidin nesih ve tahsîsı bilmesi için alâkadar olacağı bir mesele olduğu anlatılmış, sonra da nâsın hilâfından darlığa düşümemesi, can sıkılmaması, çünkü her vârid olan hilâfın muteber olmadığı, ancak nazar ve istidlâlden hazzı olan hılâfın nazarı itibara alınması tenbih ve tavsıye olunmuş bulunduğunu- nakleyledikten sonra Süyutî nihayet: «muavvizetan, muhtar olan Medenîdirler, çünkü bunlar, delâilde Beyhekînin tahric ettiği vechile Lebîd ibni A'samın sihri kıssasında nâzil olmuşlardır» diye Râzî gibi Medenî olmasını ihtiyar eylemiş, Âlûsî de muhtar demekle iktifa etmeyip « وَهُوَ الصَّحِيحُ » diye hukmeylemiştir.

Râzînin sebebi nüzul olarak nakleylediği rivâyetler şunlardır:

1- Şöyle rivayet olunmuş: Resûlullaha Cibril Aleyhisselâm geldi, sana, dedi: Cinden bir ıfrit bir keyd yapmak istiyor, düşeğine vardığında « قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ ... » ilââhırissûreteyn اهـ. Bu ancak Peygamberden bir haberle bilinebilir, Mekkîye de Medenîye de muhtemildir. 2- Gözden sıyanet için okunmak üzere indirildiler denilmiş ve Saıyd ibni Müseyyebden şöyle rivâyet olunmuştur: Kureyş «gelin bir aclık riyazati yapalım da Muhammede göz değdirelim» dediler, öyle yaptılar sonra da geldiler, ne sağlam bazun, ne kuvvetli sırtın, ne güzel yüzün var? Diye göz

Sh:»6354

değdirmek istediler, Allah Tealâ da muavvizeteyni indirdi اهـ. Buna göre Mekkî demek olur. 3- Yehudî Lebîd ibni A'samın sihri kıssasıdır ki Razî buna cumhuri müfessirîn kavli demiş ve bunun hakkında Mu'tezile ile bir münakaşadan da bahseylemiştir. Bu kıssa hakkında en makul rivayet şudur:

Neseî Kitabülmuharebede murted babında «Ehli kitab sahirleri» hakkında Hennad ibni Serî ihbariyle Ebî Muaviyeden, o A'meşten, o Yezid ibni Hayyandan, o Zeyd ibni Erkamdan şöyle rivayet eylemiştir: Hazreti Peygamber sallallâhü âleyhi ve selleme Yahuddan bir racül sihir yaptı, o yüzden bir kaç günler müştekî oldu derken Cebrail Aleyhisselâm geldi de «sana, Yehudden bir racül sihir yaptı, senin için filân kuyuda şöyle şöyle bir takım ukdeler akdeyledi [düğümler döğdü]» dedi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahü âleyhi ve Sellem gönderdi onu çıkardılar, getirildi. Resûlullah da « كَأَنَّمَا نُشِطَ مِنْ عِقَالٍ » bir ikalden, yani bir diz bağından çözülmüş gibi kalktı, sonra da

bunu o Yehudîye ne andı ne de yüzünü gördü اهـ. Bundan başka Buharîde, Müslimde, İbni Mâcede Hazreti Âişeden Hişam İbni Urve tarikiyle bir kaç rivâyet vardır ki Mutezile bunları kabul etmek istememiş, lâkin ehli hadîs sübutunu söylemişler ve bu suretle ve delâili nübüvvetten bir mucizenin vukuunu haber vermişlerdir. Şu kadar ki bu rivâyetlerde bu kıssa muavvizeteynin sebebi nüzulü olduğu sarih değildir.

Buharînin işaretine göre olsa olsa Sûrei Bekarede Yehudun sihr ile iştigaline dair olan «

وَاتَّبَعُوا مَاتَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَۚ وَمَاكَفَرَ سُلَيْمٰنُ
وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَۗ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَى
الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَۜ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى
يَقُولَٓا اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْۜ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَايُفَرِّقُونَ بِه۪
بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِه۪ۜ وَمَاهُمْ بِضَٓارّ۪ينَ بِه۪ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ

» Âyetinin nüzulüne sebeb olduğu söylenebilir. Fakat Süyutînin dediği gibi Beyhekî Delâilde Hazreti Aişe hadîsinin mâba'di olmak üzere zikreylediği rivâyette verdiği tafsîl ile muavvizeteynin sebebi nüzulü

Sh:»6355

bu kıssa olduğunu tahric ve tasrih eylemiştir: İki melek gelip Lebîd İbni A'samın zervan kuyusunda muşt ve muşata ve erkek hurma tal'ının kapçığı içinde tıb yaptığını haber vermekle sabahleyin Resûlullah ashabı ile beraber kuyuya gitti bir adam girip kuyunun kapak taşının altından tal'ının cuffünü çıkardı, içinde Resûlullahın tarağı ve başının darantısı vardı. Bir de mumdan bir timsâl yapılmış ve ona iğneler saplanmış ve onda on bir düğümlü bir de veter (yay kirişi) bulunmuştu o vakıt Cibril Aleyhisselâm muavvizeteyni getirdi, Ya Muhammed! « قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ » di bir düğüm çöz, « مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ » di bir düğüm çöz dedi, nihayet Sûrelerin ikisini de bitirdi düğümlerin hepsini çözdü. İğneleri çıkardıkça bir elem duyuyor ondan sonra da bir rahat buluyordu, Ya Resûlullâh katletsen!; denildi, Allah bana âfiyet verdi ve Allahın azâbından onun göreceği daha eşeddir buyurdu. Bir rivayette de denilmiştir ki: sihri yapan Lebîd İbni A'sam ve kızları idi, Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem hastalandı, bunun üzerine Cibril muavvizeteyn ile nâzil oldu, sihrin mevzıini, ve yapanını ve ne ile yaptığını haber verdi, Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem de Hazreti Aliyi ve Zübeyri ve ammarı gönderdi, bunlar kuyunun suyunu çektiler kına suyu gibi olmuştu. Sonra kuyunun kapak taşını kaldırdılar tarak dişlerini çıkardılar, beraber bir de veter vardı ona on bir düğüm düğümlenmiş ve iğneler saplanmıştı, onu alıp Peygambere getirdiler o onlara Muavvizeteyni okumağa başladı., Her âyeti okudukça bir düğüm çözülüyor ve Aleyhissalâtü Vesselâm bir hıffet buluyordu, iki Sûrenin tamamında son ukde de çözüldü. Aleyhissalâtü Vesselâm da bir İkalden sıyrılmış gibi kalktı اهـ. Bu iki rivâyetten evvelki rivayet daha doğrudur denilmiş ve işte bu haberlerin sıhhatına kail olan muhaddislerle bir kısım müfessirîn sebebi nüzulün bu olduğunu ve bu suretle bir kuyunun suyunu kına suyu haline getirecek ve başındaki

Sh:»6356

hurma ağacını kurutacak kadar bir tıb ve ilâç ile tesmim etmiş ve Resûlullahın beden ve asabında bir rahatsızlığa sebeb olmuş olan en gizli ve şiddetli bir sihri meydana çıkararak ibtal eyliyen ve Delâili Nübüvveten olan ilâhî bir mucize zâhir olup risalet kuvvet ve ısmetinin tecellî etmiş bulunduğunu ve böyle gizli bir surette hücum eden sihre karşı galebe eden mucizenin Hazreti Musaya karşı açıktan meydan okuyan seharei Fir'avne karşı Asayı Musanın galebesi mucizesinden daha beliğ ve müessir bulunduğu kanaatiyyle bu Sûrenin Medenî olması rivayetini tercih ve ihtiyar eylemişlerdir. Ancak şundan gaflet

edilmemek lâzım gelir ki bu rivâyetlerin hepsinin sıhhati kabul edildiği takdirde bile Resûlullâha velev bir ân için olsun bir sihir yapılmış olduğuna mutlaka itikadın vucubunu ifade edecek kuvveti hâiz değildirler. Zira esas itibariyle haberi ahad hududunu geçmiş değildirler. Haberi âhadın sıhhati ise itikadın cevazını ifade etse bile vücubunu ifade eylemez. Halbuki bunda itikadın vücubu şöyle dursun Kur'anın nassına muhalif olduğundan dolayı câiz bile olamıyacağına dahi kail olanlar vardır. Netekim İmamı Matürîdîden nakledildiğine göre Ebu Bekri Esam burada merviy olan sihir hadîsi metrûktur, çünkü bundan kâfirlerin Aleyhissalâtü Vesselâma meshur demelerinin sıdkı lâzım gelecektir. Bu ise Kur'anı Azîmüşşanın nassına muhaliftir, demiş ve Mutezile bu fikirde ısrar etmiş ve sihirden teessürün mansıbı nübüvvete yakışmıyacağını söylemişlerdir. Gerçi Resûlullaha sihir yapıldı da defi ve ibtal edildi demekle ona meshurdur demek arasında büyük fark vardır. Meshurdur demek, sihre mağlûb olmuştur demek olur. Bu rivâyetler mağlûb olduğunu değil, bil'akis mucize olarak galebesini haber vermekte ve bu haysiyyetle Kur'anın nassını tahkik ve teyid eylemektedir. Ve hasbelbeşeriyye Resûlullahın şahsı saadetine, Uhudde sinni şeriflerinin şehid olması, Hayberde tesmime

Sh:»6357

kalkışılması gibi herhangi bir sebeble bir zarar ve elem veya maraz, veya mevt ve katıl gibi bir âfet ârız olabilmek ve hattâ ahvali âdiyede bir hayal, veya bir zühül ve nisyan veya yapmak istediği bir fili yapamamak gibi bir hâdisei nefsiyyeye maruz olmak akıl ve kalbinin selâmetine ve aldığı vahyin kuvvetine mâni olmıyacağı gibi sonra hıfz-u inayeti ilâhiyye ile bunlar tashih ve izale olunmak mensıbı nübüvvete ve

« وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِۜ » vâdine münafi olmıyacağı da unutulmamak lâzım gelir.

Onun için İmamı Mazirî şöyle demiştir: Ehli bid'at bu hadîsi nübüvvet mansıbına hat ve teşkik olur diye inkâr etmişlerse de öyle değildir. Çünkü Allah Tealâ onu Risalete müteallık ümurda masum kılmış, amma Dünya ümurundan meb'us olmadığı bazı ümurda ve beşeriyyete ârız olabilecek bazı hususta müteessir olabilmesi de baîd değildir اهـ. Kazı Iyaz da Şifai Şerifte «Hazrei Aişe hadîsinin rivayetlerinde sihir Hazreti Peygamberin aklına, kalbine, itikadına değil, ancak cesedi şerifine ve cevarihinin zâhirine dokunmuş olduğu, ve yapacak gibi tehayyül edip de yapmamış olduğu şey de yine rivâyetin birisinde musarrah olduğu üzere ehline yaklaşacağını zannedip de yaklaşamamasından ibaret bir tutukluktan başka birşey olmadığı beyan olunarak vârid olmuştur» diye tavzih eylemiştir. Filvakı Hazreti Peygamberin beşerî haysiyyetten olan her hangi bir elem ve ârızasını nübüvvet ve risâleti haysiyyetinden olan ısmet ve kuvvetine sirayet edermiş gibi tevehhüm etmek hiç de doğru değildir. İşte ehli hadîsten olan ulemanın bilhassa bu noktayı tebarüz ettirmek ve bu haberlerde müessir bir sihre karşı bir mucizeye delâlet bulunduğunu tavzîh eylemek için bu rivâyetleri yekdiğeriyle telif ederek sıhhatini kabulde bir mâni görmemişlerdir. Bununla beraber bu mes'eleyi bir Ehli sünnet ve Ehli bid'at ve i'tizal mes'elesi gibi tasvir etmek de sihri haddinden fazla büyütmek gibi bir ifrattan

Sh:»6358

hâlî olmaz. Halbuki sihri ve şerr-ü zararını inkâra kalkışmak doğru olmadığı gibi onu haddinden fazla ızam etmek de doğru değildir. Sihir bir hud'a ve şeytanetten hâlî olmamakla beraber ruhanî veya cismanî olarak sınaî ve talimî bazı hakikatlerle memzuc da olabilir. Ve her ne olsa «

وَمَاهُمْ بِضَٓارّٖينَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ » dır «

اِنَّ اللّٰهَ سَيُبْطِلُهُۜ » dır, « وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى » dur. Peygambere

sâhir veya nübüvveti cihetinden meshur diyenin küfründe de şübhe yoktur. Burada üç mes'ele vardır: Evvelâ sihrin vukuu; sâlisen bu Sûrelerin sebebi nüzulü olup olmaması mes'eleleridir. Sihrin mahiyyeti her ne olursa olsun vukuunu ve onunla iştigal edenlerin bulunageldiğini inkâr etmek onun küfür ve fitne olduğunu inkâr etmek gibi hem Kur'anın sarahatine karşı küfür hem de tarihe karşı cehalet olur. Peygambere bir sihir yapıldığına ve onun hasbelbeşeriyye ondan biraz müteessir ve müteelim olduğuna itikad etmek câiz olabilirse de vâcib değildir, bu Sûrelerin mazmununda sâhirlerin de şerrinden Allaha istiâze mânası açık olduğu da katıyyetle sâbit değildir, bu sûreler ondan daha yüksek ve daha şümullü kıymeti hâizdir. Balâdeki nakıllerden anlaşıldığı üzere Beyhekînin dahi Mekkî ve Medenî rivâyetleri kaydetmiş olmasınâ nazaran en doğrusu nüzul ve esbabı nüzulü muhtelefünfîha olduğunu söylemektir. Ve

şu halde Süyutînin Medenî olması muhtardır diye tercihi, Âlûsînin « هُوَ الصَّحِيحُ » diye tercihinden daha muvafık olur.

Burada İbni Mes'ud Hazretlerinin cemi Kur'ana kadar bu iki Sûrenin Kur'andan olduğuna vakıf bulunmadığına dair de bir rivâyet vardır. Bu ise iki sebebden neş'et edebilir. Ya bu sûrelerin nüzulü son zamanlarda olmasından, yahud Mekkede iken hadîsi kudsî kabilinden iken Kur'an olmak üzere tesbîtine dair vahiy muahheren vârid olması hasebiyle müşarünileyhin ona vakıf olmamış

Sh:»6359

bulunmasından olabilir. İki takdirde de Kur'aniyyetleri, Medenî olması lâzım gelir ki bunu da Medenî olduğuna dâir esbabı tercihten olarak zikretmek muvafık olur. Bu Sûrelerin sebebi nüzulü Peygamberin vefatına yakın Yemende Esvedi Ansî, Yemamede Müseylimetülkezzab gibi nübüvvet iddiasiyle kıyam etmek istiyen deccalların şerr-ü fitneleri olmak da pek melhuzdur ki balâda zikrolunan birinci rivâyetin mânası da bu olsa gerektir. Bunların yaptıkları da nâsın akıdelerini bozmak için ukdelere üfürenlerin şerri cümlesinden ve en büyük sihirlerden olduğunda da şübhe yoktur, hem onlar dünyaya felakı subuh gibi parlamış olan nuri islâmı karartmak için saldırmak istiyen gasık kabîlindendir. Bu suretle bu Sûrelerin sona dercedilmiş olması da pek münasibdir. Allahu a'lem.

Söz uzamış olmakla beraber sihirden bahsedilmiş olmak münasebetiyle şunu da söyliyelim ki: Sûrei Bekarede Yehudun kitabullah olan Tevratı arkalarına atıp da iki nevi sihrin arkasına düştükleri, bunlardan birisi Süleyman Aleyhisselâmın mülk-ü, saltanatı hakkında Şeytanların küfr ile uydurup takib ettikleri siyasiyyata müteallık sihir; birisi de Babilîlerin Harut ve Marut efsaneleri diye anılmakta bulunan ve aşk-u alâkaya dair olarak karı ile koca beynini ayıracak kadar küfr ve fitneyi tezammun eden sihir olduğu « وَاتَّبَعُوا مَاتَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ » âyetinde geçmiş ve orada

sihrin sekize kadar sayılan envaından da bahsolunmuştu. Onları tekrara hacet olmamakla beraber sihir kelimesinin lûğavî ve Ürfî mânalarına dair bir hulâsa daha yapmadan geçmek de muvafık olmıyacaktır.

Nihayede der ki: Arabın kelâmında sihir, « صَرْفُ الشَّىْءِ عَنْ وَجْهِهِ » bir şeyi vechinden

sarf ve tahvil eylemektir اهـ. Kamusta: sînin fethiyle sehr, akciğer ve zammiyle suhr, yüreğe denilir, sînin kesriyle ism olarak sihr « كُلُّ مَا لَطُفَ وَدَقَّ مَاْخَذُهُ » tutumu lâtîf ve ince olan her hangi bir şeye ve fi'le

Sh:»6360

denir, masdar olarak da hud'a yapmağa, ve cadılık ve gözbağcılık etmeğe denilir اهـ.

Râgıb der ki: Sahr, hulkumun ucu ve riedir, sihrin de bundan müştak olduğu, yani ciğere işletmek mânasından mehuz olduğu söylenmiştir, ve sihir birkaç manaya ıtlak olunur:

BİRİNCİSİ: hakikatı olmıyan tahyîlât ve hud'aya denilir ki: el çabukluğuyla yaptığını gözlerden kaçırtmak suretiyle «şa'bezeci» hokkabazların yaptıkları, ve yaldızlı sözlerle kulakları avutarak nemmamların, koğucuların yaptıkları bu kabîldendir « ﴿سَحَرُوٓا اَعْيُنَ النَّاسِ﴾ . ﴿يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ﴾ » buyurulması

bu mâna üzerinedir, kâfirler Musa Aleyhisselâma bu nazarla baktıklarından dolayı « يَٓا اَيُّهَ السَّاحِرُ » demişlerdi.

İKİNCİSİ: Şeytana bir nevi tekarrüb ile onun muavanetini celbeylemektir ki «

هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ

» buna işarettir, « وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ»

buyurulması da bunun üzerinedir.

ÜÇÜNCÜSÜ: (eğtâmın) avammın zâhib olduklarıdır ki: kuvvetinden suver ve tabayiı tağyir eder, Meselâ insanı eşek yapar diye zu'm ettikleri fi'lin ismidir. «Muhassılîn» ındinde ise onun hakikati yoktur اهـ.

Râgıbın bu son sözünü sade Mutezile kavli imiş gibi telâkkı edenler olmuş ise de öyle değildir. Kamus

sahibi de Besairde bunu şöyle ifade etmiştir: Feth ile sahr, hulkumun ucuna ve akciğere denir, bedenden

ona muhazî olan uzve de mecazen ıtlak edilir. Kesr ile sihr ki Türkçemizde büyü, ve cadılık dahi tâbir olunur

-fil'asıl bir adamın sahrine, yani akciğerine vurup onu müteğayyir ve sersem eylemek mânasına masdar olup sonra cadılıkta kullanılmıştır ki üç türlüdür:

BİRİSİ: sırf hida' ve tahyilâttır ki hakikati yoktur, şa'bede ve gözbağıcılık tâbir olunur, hiffeti yed ve sür'atten neşet eder.

Sh:»6361

İKİNCİSİ: Şeytanlara tekarrüb ederek bazı mertebe muavenetlerini isticlâb ile olur.

ÜÇÜNCÜSÜ: küfrü irtikâb ile efsun ederek suver ve tebayiı gûya tağyir ederler, meselâ bazı adamı gûya eşek yaparlar, bu dahi gerçi müessirdir lâkin hakikatı yoktur, meshur olan kişi kendisini eşek olmuş kıyasiyle öyle şive yapar, herhalde sihrin vukuu vardır اهـ. Bütün bunlarda ince bir hîle ve hud'a mânası bulunmakla beraber hakikati yoktur demek büsbütün yalandan ıbarettir demek de olmayıp maddî veya ruhanî olarak gizli bir takım sebebler istimâli ile tahrifi hakikat edilerek yapılan ve mahiyyetinde mutlaka bir şeytanet ve hud'a mânası bulunan ve bu suretle bir takım kimseleri manyatize ederek (yâni mıknatıslar gibi cezb-ü teshir eyliyerek) iradesine râim eyliyen habîs bir san'at diye de târif olunabilir. Netekim Ebûlbeka külliyyatında bunların hepsine şâmil olmak üzere sihrin urfî mânasını şöyle târif eylemiştir, kesr ve sükûn ile sihr, nüfusi habîsenin bir takım ef'al ve ahvâle uğraşmasıdır ki o fiillerde bazı harikul'ade ümur terettüb eyler, Maamafih muarezası müteazzir olmaz. Ve Ezherînin Ferra' ve sâireden nakline göre asli lûgatte sihr, sarftır, ya'ni çekip çevirmek, birşeyi yönetimden çıkararak tağyir ve tahvil eylemektir. Ve hiyel ve sanayı erbabının alât ve edevât ianesiyle yaptıkları fiillere ve el çabukluğuyla yapılanlara sihr ıtlak edilmesi de birşeyi cihetinden sarf ve tahvil etmek mânsı bulunmak ıtibariyle hakikati lüğaviyyedir. Sihri kelâmî de, kelâmın garabeti ve kalblerde müessir olan letafetidir ki onları sihir gibi bir halden bir hale tahvil eyler, « اِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا » hadîsinin mânası da (Kamusun beyanı üzere) Allahü a'lem şudur:

İnsanı medheder, onda sadık olur, dinleyenlerin kalblerini ona çevirir, aynî zamanda zem de eder, onda da sadık olur, ona da kalblerini çevirir اهـ. Nihayede bu hadîsi şöyle iyzah eylemiştir: «Yani beyanın bazısı vardır ki hak olmasa

Sh:»6362

bile sâmiînin kalblerini çevirir, bir de denilmiştir ki bunun mânası: bazı beyan vardır ki onunla sâhirin sihr ile kazandığı günah gibi günah kazanılır, buna göre hadîs zem siyakındadır. Medh sîyakında olması da câizdir. Çünkü onunla kalbler istimale olunur, dargınlar hoşnud edilir, sertler yumuşatılır, indirilir. Sihir de kelâmı Arabda « صرف الشىء عن وجهه » dir اهـ. Râgıb da bunun hakkında şöyle der:

Sihirden bazan hüsnü tesavvur olunur. Netekim « اِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا » denilmiştir.

Bazan da fılinin inceliği tesavvur olunur, Netekim etıbba «tabiat sahirdir» derler اهـ. Bunlardan anlaşılıyor ki sade hüsn-ü letafet ve incelik itibariyle sihir itlakı mecazdır. Aslında sarf ve tağyir ile sirrî bir hud'a ve şeytanet mânası vardır, ürfî mânası olan büyücülüğe, cadılığa ıtlakı da bu itibar ile ve habâseti haysiyyetiledir. Tarifinde «muarazası müteazzir olmaz» diye kaydlanması da mûcizeden farkını göstermek içindir. Arabcada sihre bir de tıb tâbir olunduğu ve sihir yapılana matlub denildiği de anlaşılıyor ki bu bizim lisanımızda da vardır, fulâna büyü yapılmış, yahud o, büyülü imiş mânasına ona ilâç yapılmış, o ilâçlı imiş

denilmek de şayidir. Kamus şarihi sihre tıb itlakının yılan sokana selîm, sahraya mefaze tâbir edilmek gibi ifakata tefe'ül için olduğunu söylemiştir. Maamafih bunun tababette edviye istimaliyle yapılan hazakat ve meharet kabîlinden bir tesir mülâhazasiyle itlak edilmiş olması da pek melhuzdur.

Sh:»6363

Hasılı, lisanımızda, büyü, ilâc, avsun, cadılık, nirenk, füsun ve efsun gibi tâbirlerle yadolunan sihir frenkcede de magie, ve sorcellerie tâbirleriyle yadolunduğu anlaşılıyor. Bu münasebetle burada onların fikirleri de hulâsaten kaydedilmek fâidesiz olmıyacaktır zannederim: Lârosta diyor ki: mage: Midyalılarda ve Fürste rühban sınıfı âzası, Yunanlılarda ve Romalılarda; müneccim, efsuncu, sâhir: magiciene: sihir san'atı yapan sihirbaz mecazen: hayretengiz ve anlaşılmaz şeyler yapan şahıs: artistler büyük sehhardırlar denilir. Magie (ya'ni sihir): acayip bir takım ameller vasıtasiyle, kavanini tabiıyye hilâfına bazı âsâr istihsali iddia olunan sanattır: Magie: (sihir) eski

Sh:»6364

Mısırlılarda çok mergub idi. Magie norie kara sihir: Şeytanları celb için yapılan idi. Magie blanche beyaz zihir: Zâhiren fevkalâde, hakikatta ise esbabı tabiıyyeye medyun bazı âsar husule getirmek sanatıdır. Mecazen: şayanı hayret eser, iğfal ve ıdlâl kuvvet ma'nalarına gelir. Netekim üslûb sihri denilir. -Maglar, Zerdüşt dîninin rüesası bilhassa nücum, ahkâmı nücum ve diğer fevkattabîa kuvvet isnad olunan tılsımat gibi fenlerle yetiştirildi ki magie kelimesinde halâ onların hatıraları saklanır. İradesine kuvayı ulviyyeyi münkad etmek, onları celbeyleyip muavenetleriyle bir takım zuhurat husule getirmek; şirinlik yapmak, cezb ve teshir etmek, şifayi âcil vermek gibi ilah... Acaib ve harikulade eserler isnad olununan bu iddiaî san'at, erkenden Yunanlılara idhal olunmuştu, lâkin bâtıl akîde ile dessaslığın semeresi olarak her asırda ve cahil halkın hepsinde bulunur. Kuruni vüstada sihr ile lekelenerek itham olunan her ferd şiddetle yakılırdı. Bugün sihirbazlık, ve cadılık, sorcellerie medeniyyetin terakkısi önünde hemen hemen tamamiyle gaybolmuş gibidir. Sorcellerie demek sorcier mesleki ve ameli demektir ki kuruni vüstada bu bir cinayet gibi mülâhaza olunurdu. Sorsiye, ya'ni cadı o şahıstır ki halk onun sihr ile fenalık yapmak için vakıt vakıt Şeytan ile hali ictimada bulunduğunu zu'mederlerdi. Bu zu'm halâ gayri medenî halkda temamen gaybolmamıştır. Mecaz olarak: pek meharetli şahsa denir, ihtiyar fena karıya da «koca cadı karı» denilir اهـ.

Görülüyor ki bunlarda kelime iştikakından katınazarla hakikat ve mecaz mana ve mahiyyet itibariyle bizimkilerin beyanatından pek farklı değildir, ve oldukça bir tarih de yapmış, bir ucunu Mısıra, bir ucunu da Midyalılarla eski Fürse dayamıştır. Midyalılar Elcezîrede olmak, Babil de orada bulunmak itibariyle bunun Babilde Harut ve Marut hikâyeleriyle alâkadar olan sihir demek olacağını da anlamak

Sh:»6365

iktıza eder. Mage lâfzı Lâtince «Magus» lâfzından diye gösterildiğine göre bu bizim Mecus dediğimiz olmuş oluyor. Şu halde Fransızların sihir manasına kullandıkları «Magie» tabirinin asıl lûğavî manası mecusîlik, yani mecusî işi, mecusluk san'atı demek olduğu anlaşılır. Sonra, sihrin zâhiren fevkalâde görünen, hakikatte ise esbabı tabiıyyeye müstenid bulunan ve beyaz sihir tabir olunan bir kısımdan bahsediliyor ki bundan da sihrin bazı hakikatler karıştırılarak yapılan ve fakat o hakikat gösterilmediği için harikulade zannedilen bir kısmı bulunduğu da söylenmiş oluyor. Filvakı sahirler böyle cismanî ve ruhanî bir takım esbabı tabiıyye istimal ederek zâhiren fevkattabîa, harikulade görünen bir takım asârı garîbe izhar eder ve böylelikle Peygamberlerin mucizelerine ve Evliyanın kerametlerine rekabet etmek de isterler. Ve bundan dolayıdır ki sihir, talim ve teallümü kabil bir hüner ve san'at kabîlinden olarak telâkkı olunur. Halbuki fevkattabîa olan mucize ve keramet kesb ile değil, ancak mevhibei İlâhiyye olarak kabil olur. Bununla beraber şu da inkâr olunamaz ki esbab ve hâdisatı tabiıyye denilenler içinde kanunları iyzah olunabilen ve fennî olarak san'at halinde muttariden tatbikı kabil olduğundan dolayı adî ve tabiî sayılanlar olduğu gibi kanunları iyzah edilemiyerek amperik surette tatbîk edilebilen ve ıllıyyeti mechul olarak tesadüf edilegelen nâdir, ve gayrinâdir, nice hâdiseler ve garîbeler bulunduğu da günden güne tezayüd edip duran keşfiyyat ve müşahedelerle görülüp duruyor. Bu noktalar iyi mülâhaza edilince şu da anlaşılır ki medeniyyetin terakkîsi karşısında sihrin gaybolduğunu zannetmek de doğru değildir, bilâkis fünunun ve vesaitı medeniyyenin terakkısi içinde sihrin tebdili şekl ile tenâsuh ederek türlü namlar ve şekillerle daha ziyade tevessu etmekte olduğunu itiraf etmek icab eder. Sâhirlerin ervah ve nüfusi âliyeyi celbetmek iddialarıyalan olduğunda

Sh:»6366

şübhe yok ise de ervahi habîse ve nüfusi sâfileyi celb ve teshir edebildikleri ve bu suretle nüfusi âliyeyi de ızrara çalıştıkları muhakkaktır. Ve bundan dolayı sihir en şenî küfürler ve şeytanetlerle mütelâzimdir. Her zaman beşeriyyet onun şerrinden Allaha sığınmak ihtiyacındadır.

Bu Sûrenin âyetleri - beştir.

Fasılası - ق ٠ ب ٠ د harfleridir. « ب » ortada yalnız olarak tam manasiyle bir fasıla harfıdır.

Münasebeti, İhlâsın nihayetinde beyan olunduğu üzere doğumdan, küfüvden münezzeh olan eksiksiz samediyyetin hukmüyle doğum, hudus cereyan eden ve binaenaleyh yekdiğerine karşı mertebe mertebe şerri ihtiva eyliyen eksikli mahlûk ve fânî fıtretin hukmünü son bir tavzih olmasıdır, ya'ni Allahı ıhlâs ile tanı, ona şöyle iltica et:

بِسْــــــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيــــــــــــــمِ

﴿١﴾ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿٢﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ ﴿٥﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ﴿﴾

Meali Şerifi

Di ki: Sığınırım Rabbına o Felakın 1 Şerrinden Mâhalakın 2 Ve şerrinden bir Gâsıkın daldığı zaman 3 Ve

o, ukdelere üfliyen neffasların şerrinden 4 Ve şerrinden bir hâdisin hased ettiği zaman 5

Sh:»6367

1. ﴿قُلْ﴾ Di -şayanı dikkattır ki: böyle «di», «söyle» diye emrolunduğu zaman bundan zâhir olan,

memurun bu emri değil, bununla söylenmesi emrolunan sözü söylemesi matlûb olur, onun için

Peygamberin de bu sûreleri okurken « قُلْ » demeyip «

﴿اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ ٠ ﴿اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ ٠ ﴿هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ﴾ » diye başlaması iktıza etmezmiydi? Diye bir suâl hatıra gelir. Bundan dolayı «

قُلْ يَا اَيُّهَا الْكَافِرُونَ » de mutlaka « قُلْ » denilmek vacib, Tebbet de « قُلْ »

denilmemek vacib olduğunda ittifak bulunmakla beraber, ihlâsta ve Muavvizeteynde, kul denilmiyerek okunmasını tecviz edenler olmuşsa da mücerred duâ niyyetiyle söylendiği zaman bu caiz olsa bile Kur'an olarak okunduğu zaman aynen okunmalıdır, çünkü mushaflarda öyle tesbit edilmiş, öyle vârid olmuştur. İmam Ebu Mensuri Matürîdî te'vilâtta demiştir ki: «Zîra bununla memur olan yalnız muhatabdan ibaret değil, onun gibi mükellef olan herkestir» onun için dehirler geçtikçe kalmak, bütün İbadullaha emir ve tavsıye olunmak üzere aynen tesbit edilmiştir, bir de denilmiştir ki: bununla memur okuyanın kendisidir. Allah Tealâ bu suretle şunu bildirmiştir ki bu mazmunun makamında herkes kendisine bunu söylemeyi emretsin, bunu

bırakmasın, hasılı İhlâsın başında da işaret ettiğimiz vechile bu sûreler: « قُلْ ٠ قُلْ » diye emir ile

emrolunmuş gibi bir telkıyn ile okunur. Ya'ni kendine ve herkese şöyle dua etmesi söyle: ﴿اَعُوذُ﴾ sığınırım- Avz, meaz, ıyaz, istia'ze bir fenalıktan korunmak için gayre iltica etmek, himayesini istemektir, ki sığınana âiz veya müsteîz, sığınılana müsteazzünbih; kaçılan fenalığa müsteazünminh, sığınış tarzına, vesîlesine avze, sığındırıp koruyana muîz, korunana muaz denilir. Ya'ni hifz-u himayesini istiyerek iltica

eder korunurum ﴿بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ Rabbına o felakın -

Sh:»6368

Şafak vezninde felâk, bir çok manalara gelen acîb mazmunlu derin bir kelimedir, iştikakına nazaran en esaslı manası yarmak mefhumunu mütezammın olmak hasebiyle tıbkı fıtret kelimesini andırır. Aslında lâmın sükûniyle halk vezninde: yarmak, birdenbire çatlatıp ayırmak veya pürtletmek demek olan felk masdarından mefluk manasına sıfatı müşebbehe olduğuna göre infılak ettirilmiş, çatlatılıp yarılarak belirdilmiş demek olacağından ilk nazarda yarık, yahud çatlak manasına lâmın fethiyle değil, tıpkı meşkuk manasına şakk gibi masdarında olduğu vechile lâmın sükûniyle felk kullanılır. Cem'inde de şukuk gibi füluk deniliyor, meselâ ayağında yarık, çatlak var denecek yerde « فِى رِجْلِهِ فَلْقٌ اَىْ شَقٌّ، وَفُلُوقٌ اَىْ شُقُوقٌ » deniliyor ki, bu fark, ferc lâfzı ile ferec lâfzı arasındaki farka benzer. Ya'ni feth ile felak, sade çatlağın, çatlayışın kendisinden ıbaret değil, daha ziyade ondan belirip inkişaf ederek husule gelen neticenin vasfı demek olur. Meselâ bir çekirdeği çatlatmak bir felk, çatlaması bir infilâk, bir infıtar, o çatlayış bir fıtret, onda iki taraflı husule gelen hey'et bir çatlak bir felk ile şaktır. Onun bir tarafı bir fılk bir şıktır, o çatlağın iki şıkkı arasından netice olarak pürtleyip beliren, inkişaf ve inbisat eden tomurcuk, yaprak, veya su veya ışık, parıltı, açıklık veya her hangi bir mahlûk, (feth ile) felak demektir. Bu mana iledir ki « اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَىِّ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ فَالِقُ الْاِصْبَاحِ » buyurulmuştur. « رَبِّ الْفَلَقِ » vasfından da zâhir olan budur. O felakın fâlikı: yarıp yaratıcısı, ölüden diri, diriden ölü çıkarıcı ve zulmeti yarıp sabahı açıcı ve bu suretle yokluktan çıkarılarak doğup doğuran halkı birbirinden üreterek terbiye ede ede, hacetlerini vere vere kabiliyyetlerine göre yetiştirip sonlarına irdiren kendisi ehad, samed, lemyelid ve lemyûled ve lem yekünlehû küfüven ehad olan hâlık ve mürebbisi demek

Sh:»6369

olur. Bir de falk maddesinde yarmâk, yarılmak manasından başka bir sür'at ve şayanı teaccub bir bedâat, ve bir tazyık ve şiddet manası dahi bulunur, onun için hızından nâsi teaccübe düşürecek derecede ifrat ve sür'atle koşmağa tefelluk denildiği gibi, acîb ve bedi' birşey ihtira etmeğe ıflak veya iftilak ve acîb mazmunlar, bedî ve nâdir manalar bulan yüksek şâire müflık, ve emri acîbe filk ve felîk ve dahiye ve beliyyeye felika ve müflika denilir. İşte bu manalarla alâkadar bulunan bu felk maddesinden felak lâfzının lûgatte isim olarak bervechiâtî bir çok manaları beyan olunuyor. 1- ademden yarılıp çıkan halk, ya'ni alel'umum mahlûkat ve bahusus dağlardan pınarlar, buluttan yağmurlar, arzdan tohumdan nebatat, sulblerden zürriyyet, rahimlerden evlâd gibi bir asıldan ayrılıp çıkan mahlûkat, ve mevalîd, bu manada felak mahluk ve meftur müradifi gibi olarak iki manasiyle samede mukabil ve onunla mütezâyıf olur. Ya'ni samedin eksiksizliğine mukabil bu eksikli ve ona muhtac olur. « رَبِّ الْفَلَقِ » izafetinde de bunu bir beyan vardır.

2- Urfte bilhassa sabaha, yahud amudi subuhtan münşakk, ya'ni amud şeklinde mümtedd olan aydınlığa veya sabah yeri ağarıp açılmaktan ibaret olan ferce denilir. Bu bizim Türkçemizde Tan dediğimizin aynı demektir, Tanlamak: teaccüb etmek, bir şeyin birdenbire şuura çarpan letafet veya şiddetinden acı veya tatlı bir intıba' ile belirleyip hayran olmak manasına geldiğine göre bunda da felk gibi bir acîblik manası vardır ki şafak atmak tâbiriyle ifade olunur. Bu manaca felak mukabilinde zulmet demek olan gasak zikrolunur.

3- İki tepe beyninde vakı alçak, oturaklı düz yere denir ve ceminde fülkan gelir.

4- Zindanda mücrimlerin ayaklarına vurulan ve mıktara dahi tabir olunan tomruğa ıtlak edilir ki bizim falaka tabirimiz bunun müfredidir.

Sh:»6370

5- Çanak dibinde kalan süt bakıyyesine denir.

6- Ekşiyip kesilmiş süte denilir.

7- Cehennemin veya Cehennemde bir kuyunun ismi olduğu da menkuldur.

Râgıb der ki: «قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» subuhtur, «وَجَعَلَ خِلاَلَهَآ اَنْهَارًا»

kavlinde zikrolunan enhar, da denildi. Allah Tealânın Hazreti Musaya bildirip onunla denizi yardığı kelimedir, de denildi اهـ.

İbni Cerir, birincisi Cehennemde bir sicn, veya Cehennemde bir kuyu, veya Cehennem, ikincisi subuh, üçüncüsü halk olmak üzere İbni Abbastan ve saireden üç rivayet kaydettikten sonra der ki: Allah Tealâ Resulüne «اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» demekle emreylemiştir, kelâmı Arabda felak ise felakı subuhtur. «هُوَ اَبْيَنُ مِنْ فَلَقِ الصُّبْحِ وَمِنْ فَرَقِ الصُّبْحِ» denilir ve caiz ki Cehennemde felak isminde bir zından da vardır. Böyle olunca da Allah Tealâ «رَبِّ الْفَلَقِ»

kavliyle felak denilenin sade bazısını irâde buyurduğuna bir delâlet vazı' eylemediği ve Allah Tealâ şanühu yarattığı herşeyin Rabbı olduğu için bununla ismi felak olan herşey murad olunmak vacib olur اهـ. Bundan dolayı bir çok müfessirîn eâmm manası olan halk ile tefsirini tercih eylemişler, İbni Münzir ile İbni Ebî Hâtim de bunu İbni Abbastan rivâyet etmişlerdir. İbni Sînâ dahi felak vücud nuriyle yarılmış olan adem zulmetidir demekle bu mana üzere yürümüştür. Maamafih Câbir İbni Abdullah ve İbni Zeyd ve Mücahid ve katâde ve İbni Cübeyrden rivâyet olunduğu üzere Müfessirîn pek çoğu Urfte en şâyi olan sabah manasiyle tefsîr zâhir görmüşlerdir, buna göre Rabbilfelak sabahın Rabbı, ya'ni Tanın Tanrısı demek gibi olur. Bu surette felak, zulmet akıbinde nur, darlıktan sonra genişlik, kapanıklıktan sonra açılış manalarını müş'ir olmak hasebiyle ıyâzın, ya'ni sığınmanın ona muzaf olan Rab ismine tealluk ettirilmesinde buna sığınanın sakındığı şerden kurtarılıp korunacağını iş'ar

Sh:»6371

eyliyen bir va'di kerim ve parlak bir kudret misâlini hatırlatarak ümid ve recasını takviye, ve hukmi Rububiyyete itaatle ona iltica ve dehalette ziyade cidd-ü itinaya tergib vardır. Bir de denilmiştir ki bilhassa felakın zikri onun kıyamet gününden bir nümune olması hasebiyledir, o halde evler kabirler gibi, uykular ölümün kardeşi, sabahlayın evlerinden çıkanların kimi neş'e ve sürur içinde ve kimi borc ve ihtiyac ile alacaklıların tazyıkı veyahud kulların başına gelmekte bulunan sair ahvâl ile gumum ve sürur içinde bulunması itibariyle ba's ve mead halini en ziyade andıran bir misâl olur. Kazî tefsirinde der ki: burada «رب» ismi sair esmâdan, ya'ni felaka izafeti caiz olan diğer esmâi ilâhiyyenin hepsinden ziyade mevkıindedir. Çünkü mazarretlerden kurtarmak terbiyedir اهـ. Bu beyan, felakın tâmimi manasına göre zâhirdir. Çünkü müsteîze de müsteazünminhe de şamildir, ya'ni «رب» hem sığınan, hem de sakınılan halkın Rabbıdır, Rabbülâlemîndir. Sabah manasına tahsîs edildiği surette de onun halleri değiştiren, tavırları taklib eyliyen ve binaenaleyh gumum ve ekdarı izâle eyliyecek olan kadir olduğunu iş'ar eyler.

İbni Sîna söylediğimiz gibi felakı nuri vücud ile yarılmış olan adem zulmetine hamlederek e'am manayı aldıktan sonra demiştir ki: burada Rab ismini zikirde hakaikı ılimden bir sirri lâtif vardır. Şöyle ki: merbub hâlâtının hiç bir şeyinde Rabdan müstağnî olamaz, netekim tıflın merbub olduğu müddetçe halinde bu müşahede olunur. Mahiyyatı mümkine dahi mebdei evvelin ifazasından gayri müstağnî olduğu için buna işâret olmak üzere Rabb ismi zikrolunmuştur. Bunda hafayai ulumdan diğer bir işaret daha vardır ki o da şudur: avz ve ıyaz lûgatte gayrısına ilticadan ibarettir. Gayre mücerred iltica ile emrolunup da ondan Rabb ile tabir olununca bu delâlet eyler ki: maksad hasıl olmazsa onun ademi husulü o kendisine sığınılan müfîzı hayrate râci bir emirden dolayı

Sh:»6372

değil, kabiline râci bir emirden dolayıdır, zira şu mukarrerdir ki: kemâlattan ve gayrisinden hiç bir şeyde mebdei evvel Hak sübhânehu tarafından buhul yoktur o, sameddir, ondan hepsi hasıldır, müsteıddin kabulü cihetini ona sarfetmesine mevkuftur, işte «

اِنَّ لِرَبِّكُمْ فِى اَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٌ مِنْ رَحْمَتِهِ اَلاَ فَتَعَرَّضُوا لَهَا = Dehrinizin günlerinde Rabbınız rahmetinden nefhalar: esen hoş esintiler vardır, uyanın kendinizi onlara arzedin» hadisi şerifindeki işareti nebeviyye ile murad budur. Eltafı Rabbaniyyenin nefehatı dâim ve halel ancak müsteıdden olduğunu beyan buyurmuştur اهـ.

İbni Merdöye ve Deylemî, Abdullah İbni Amr İbni Astan şöyle tahric eylemiştir: demiştir ki: «

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» kavli ilâhîsinden Resulullaha sordum, o buyurdu: Cehennemde bir

sicindir onda cebbarlar, mütekebbirler habsolunur ve Cehennem ondan Allaha istiâze eyler. Yine İbni Merdöye Amr İbni Anbeseden de şöyle tahric eylemiştir: Resûlullah Sallâllahü Aleyhi ve Sellem bizimle

namaz kıldı « قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» ı okudu, sonra ey İbni Anbese bilirmisin felak nedir?

Buyurdu. Allah ve Resûlü a'lem dedim, buyurduki: Cehennemde bir kuyudur. O kızıştırıldığı vakıt Cehennem kızışır, âdem oğlu Cehennemden müteezzi olduğu gibi Cehennem de o kuyudan müteezzi olur. İbni Cerîr ve İbni Ebi Hatim, Kâ'bden de şöyle tahric etmişlerdir: Felak, Cehennemde bir evdir, o açıldığı vakıt ehli nâr onun şiddeti hararetinden sayha ederler. Kelbîden de: felak Cehennemde bir vâdidir, diye rivâyet edilmiş ve Cehennemin kendisidir de denilmiştir. Keşşafın beyanına göre bu mana, engin arza felak denilmesinden me'huzdur, bunun cemi fülkan gelir: halek ve hulkan gibi. Bu suretle Rabbın buna izafetle zikri azâbın en büyüğüne işâret ile ondan istiâze edene tahlisin vâdini tezammun eyler, sabah manasına olduğu zaman ümide zafer va'dini ifade ettiği gibi bunda da en büyük tehlükeden tahlîs ve vıkayeyi va'd var demek olur. Bazı Ashabı

Sh:»6373

kiramdan mervîdir ki: Şama gelip de ehli zimmetin Dünya maîşetindeki vüs'at ve refahlarını gördüğü zaman

« لَا اُبَالِى اَلَيْسَ مِنْ وَرَائِهِمُ الْفَلَق = hiç ehemmiyyet vermem, değilmi ki

arkalarından o felak var?» demiş ve Kâbdan rivâyet olunan manaya işaret eylemiştir. Âlûsî der ki: felakın bu üç manasından benim nazarımda tereccuh eden evvelki e'amm manasıdır, ki iycad nuriyle yarılmış olan bütün mevcudatı mümkineye ve bahusus cibâlden uyun, sehabdan emtar, arzdan nebat, erhamdan evlâd gibi bir asıldan doğup çıkan bütün mahlûkata şâmil olur اهـ. Bu surette felak, samedin hilâfı ve Rabbilfelak, Rabbilhalk, yâhud Rabbilfıtret demek gibi olur. Bunun da evvelki Sûreye münasebeti, ya'ni doğmaktan doğurmaktan tegayyür ve fenâdan, şerik ve nazîrden münezzeh olan halikın karşısında onun mücerred halk ve iycadiyle yaradılarak doğup doğuran ve haddizatında hâlik ve fânî olan mahlûkatın hukmünü ve ona ihtiyacını beyan olduğu da zâhir olur. Bundan dolayı mealde «sığınırım Rabbına o fıtretin, şerrinden bütün hılkatın» ilâh.. diye terceme etmek fikri âcizaneme lâfzan ve ma'nen münasib gelmişti, fakat İbni Cerîrin dediği gibi lûgaten ve şer'an halk ıtlak olunanın hepsi «

مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الفَلَقُ» manasiyle sarahate dahil olmak ve aynî lâfz, mahfuz tutulmakta

zikrolunan fâidelerle beraber daha ziyade ince ve daha fazla bir şümul bulunmak hasebiyle şöyle demek

daha müreccah göründü: Sığınırım Rabbına o felakın 2. ﴿مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ﴾ şerrinden

mahalakın -Ya'ni o Rabbın yarattığı bütün halkın: herhangisi olursa olsun şer şanından olan mahlûkatın kâffesinin şerrinden, ki maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî, âfâkî ve enfüsî tabiî ve ihtiyarî her türlü şerre şâmil olur. Binaenaleyh İns-ü Cin ile bütün Şeytanların şerrine, siba'u hevam ve haşerat ve mikropların şerrine, sümum ve nârın şerrine, zünub ve hevanın şerrine, nefsin şerrine, âmelin şerrine ilâh.. Halk ıtlak olunabilen herhangi bir şeyin, şer ve

Sh:»6374

zarar ıtlak olunabilen herhangi bir şerrine umum ve şümulü vardır. Şu kadar ki murad umumiyyetle yekdiğerine karşı olan şerleri değil, müsteîze karşı olan şerleri olmak zâhirdir. İbni Sîna gibi bazıları burada istiaze eden nefsi insanînin müsteazünminh olmaması iktıza edeceğini ve binaenaleyh mahalaktan murad onun gayri olan ecsam ve cismaniyyat olmak lâzım geleceğini söylemiş ve ruhi insanînin âlemi emirden olmasına mebnî âlemi halk demek olan mahalak da dâhil olmıyacağına zâhib olmuş ise de doğrusu ruh da mahlûktur, müsteîzin kendisi de mahalak da dâhıldır. Onun için istiaze edilen şer ona sade haricinden cebrî olarak gelecek olan âfakî şerden ıbaret olmayıp «

وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ» hukmünce tab'an veya kasden veya hataen

ihtiyar ve iltizamiyle kendi nefsinden gelen enfüsî şerre dahi şâmil olmak lâzım gelir. Netekim «

اَعْدٰى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِى بَيْنَ جَنْبَيْكَ = senin en yaman düşmanın iki yanın

arasındaki nefsindir» hadîsi şerîfinde de buna işaret olunmuştur. Bu vechile bu iki âyet, bu iki Sûre mecmûunun bütün mazmununu câmi'dir. Bundan sonrası ise bunun zımnında münderic olan aksam içinde kerseti vukuundan dolayı istiâzeye en çok hacet messeden bazı kısımları tayin ederek afâktan enfüse doğru tavzîh ve tafsîl olup bu vechile bu Sûrede daha ziyade âfakî olanlar ihtar olunarak buyuruluyor ki 3.

﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ﴾ ve bir gâsıkın şerrinden ﴿اِذَا وَقَبَ﴾ vukubu sıra -ya'ni girip

daldığı, yahud bastığı, veya battığı zaman.

Gâsık, kelimesi de bir çok mana ile tefsir edilmiş cemiyyetli bir kelimedir. Bunun masdarı olan gasak, veya gusuk veya gasekan, lûgatte: şiddetli karanlık, dolgunluk, akmak, dökülmek soğukluk ve kokarlık manalariyle alâkadardır, hepsinin esası da (imtilâ) dolmak, veya (seyelân) akmak, yahud (insıbab) dökülmek manalarından

Sh:»6375

birisi olduğu beyan olunuyor. Gecenin zulmeti hücum edip dolarak pek karanlık olmasına masdar olarak gasak ve gasakan ve gusuk denildiği gibi ilk koyu karanlığa dahi isim olarak gasak denilir, bu cihetle gasak

felaka tekabül ettirilir de «مِنَ الْغَسَقِ اِلَى الْفَلَقِ» gasaktan felaka kadar, denilir ki: gecenin

kararmasından sabahın aydınlığına kadar demektir. Buğday içinde bulunan Karacaya da gasak ıtlak edilir. Gözün dumanlanıp seçimsiz olmasına, veya yaşarıp sulanmasına, ya'ni iki suretle de göz kararmasına gusuk ve gasakan tabir olunur. Kezalik yaradan sarı su akmasına ve buluttan yağmur çisemesine ve memeden süt dökülmesine, ve her hangi bir şeyin mutlaka insıbab suretiyle dökülmesine dahi gasakan tabir olunur. İçilemiyecek derecede gayet «bârid ve müntin» soğuk ve fena kokulu içki veya suyu gasak ve

gassak denilir. Netekim « اِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا » bundandır. Kamus mütercimінin beyanına

göre Türkçede de soğuk kokmuş suya gasak denilirmiş, bundan dolayı Cevalîkı bunun ta'rib edilmiş ya'ni Türkçe iken Arablaştırılmış olduğunu farzeylemiş ise de aksi daha zâhir göründüğünden mütercimi mumaileyh buna razı olmamış, garîb demiştir. Maamafih biz Türkçe soğuk kokmuş su manasına gasak da bilmiyoruz, ancak lâfzî bir müşabehetten bahsedecek olursak Arabca gâsık lâfzının Türkçemizdeki «gasık» lâfzını ve dolayısiyle kuvvei şehevaniyye manasını andırabileceği söylenebilir, çünkü şehvet şerrinden sakınılması iycab eden şeylerin başında gelir.

Şimdi bu izahattan anlaşılır ki: gâsık, asıl iştikakına nazaran gasak yapan veya gasekan eden yahud gasaklı manasına ismi fâil olmakla dolan, kararan, karanlık eden, akan, dökülen, domlu, posarık, soğuk olan manalarına vasf olarak ıtlakı lûgaten sahih olur. Burada murad ne olduğu hakkında da muhtelif tefsirler vârid olmuştur, fakat bunları söylemeden evvel «Vakab» ın manasını da

Sh:»6376

iyzah edelim: Vakab, masdarı vakb ve vukub gelir. Bunun aslı vakbe gibi çukurdur, kayalardaki hılkî çukurlara, oyuntulara, ve bazı yalçın kayalarda bir iki adam boyu derinliğindeki kuyu tarzında oyuklara ve atın gözü üstündeki çukurlara ve insanın bedeninde göz ve omuz çukurları gibi çukurlara ve çarhın ve makaranın iğ çeken deliklerine ve alık, ya'ni ahmak ve denî kimseye vakb denildiği gibi masdar olarak vakb, vukub da çukura girmek demek olup sonra mutlaka girmek ve gaib olmak ve gelmek ve ıkbal edip yönelmek ve zulmet dâhil olmak ya'ni karanlık basmak ve Güneş batmak ve ay tutulmak ya'ni husufa girmek, yâhud mıhaka girmek manalarına kullanılmıştır. Onun için burada da gâsıka verilen manaya göre mülâhaza edilmek lâzım gelir ki dühul manası hepsinde kâfî olabileceği cihetle ekseriya bununla tefsîr etmişlerdir. O halde gâsıka verilen manalara gelelim:

1- Gasak, imtilâ ve zulmet manasında mutearef olmak hasebiyle evvelâ bundan dolgun ve muzlim manası mütebadir, bundan da felak mukabilinde gece manası zâhir olduğundan dolayı felaka sabah manası veren ekser müfessirîn bunu gece ile, vukubu da gece karanlığının herşeye girip basmasiyle tefsir

eylemişlerdir ki «وَالَّيْلِ اِذَا غَسَقَ» gibi, «karanlığı bastığı vakit bir gecenin şerrinden» demek

olur. Bu surette şerrin geceye izafeti hudusuna zarf olması hasebiyle mülâbisine izâfet kabîlindendir ki

«neharı sâim» gibi isnadi mecazî olup geceleyin vakı olan şerden demektir. Karanlığının basması vaktiyle takyidi de şerrin o zaman yayılmaya başlaması ve binaenaleyh şer istîla etmeden önce istiâze ile vikayenin te'mini elzem olması nüktesine mebnîdir. Gâsıkın böyle leyl ile ve vukubun duhuli zalâm ile tefsirini İbni Cerîr ve İbni Münzir İbni Abbas ve mücahidden ve İbni Ebî Hâtim Dahhâkden tahric eylemişler, Hasenden de rivâyet olunmuştur. Zeccac da buna zâhib olmuş, ancak gâsıkı bârid

Sh:»6377

ma'nasına olarak geceye hamleylemiş, gece gündüzden soğuk olduğu için ona gâsık ıtlak edildiğini söylemiştir. Râgıb gasakın şiddeti zulmet, gâsıkın gece manasına olduğunu söylemiş ve demiştir ki gâsıkın şerri tarık gibi ya'ni gece ansızın gelip çatan arıza veya hayâlet gibi geceleyin olan nâibeden, ya'ni belâ ve musıbetten ıbarettir. Zemahşerî de gasakı leylin aslı, gözün yaşla, yaranın kanla dolması gibi imtilâ manasına gasktan, ya'ni zulmetin tekâsüfünden olduğunu söylemiştir.

2- Gâsık Kamerle, vukubu da husuf veya ay nihayetindeki mihak ile tefsir olunmuş ve buna dair bir hadîsi şerif de rivâyet edilmiştir: İmam Ahmed, Tirmizî, hâkim ve daha başkaları Hazreti Aişeden şöyle rivâyet etmişlerdir: demiştir ki: Bir gün Resulullah sallallahü aleyhi ve sellem Kamere baktı da ya Aişe « اِسْتَعِيذِى بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّ هٰذَا فَاِنَّ هٰذَا الْغَاسِقِ اِذَا وَقَبَ » bunun şerrinden Allaha isti'aze et çünkü bu o « غاسق اذا وقب » dır, buyurdu. Tirmizî demiştir ki: bu hadîs, Hasen sahihtir اهـ. Âlûsî bunun sıhhatını teslim eyliyenin diğer bir tefsire udul etmemesi gerektir, demiş ise de buna kasrın lüzumunu meni' ile cevab verilebilir. Zira, Kamerin gâsık olmasının sıhhatı teslim olunur da lâfzın zâhir olan ıtlakının tek bir haber ile tahsîsı tecviz edilmeyip « فَاِنَّ هٰذَا الْغَاسِقُ », cümlesinde müsnedin tarifi kasra hamlolunmıyarak te'vîli de diğer delâil ile sahih olur. Kamere gâsık ıtlak edilmesinin vechine gelince bunda da bir kac vecih vardır.

BİRİNCİSİ: bedir halinde nur ile dolgunluğu itibariyledir, bu surette vukubu husufa dâhil olup kararmasıdır.

İKİNCİSİ: Seyr-ü hareketinde, bürucu kat'ında sür'atı itibariyledir ki gask seyelandan cereyana müste'ar olur.

ÜÇÜNCÜSÜ: Nuru şemsten müstefad olup cirmi haddi zatında muzlim olması itibariyledir. Bu iki vecihte vukubu şehrin âhirinde mihaka girerek gâib olmasıdır. Müneccimler

Sh:»6378

husuf ve mihak zamanını nahs sayarlar, sâhirler de marazı muris sihr ile o zaman iştigal ederler. Sebebi nüzul sihr olduğuna göre de bu münasibtir denilmiş ya'ni şerrinin manası Kamerin nefsinde bir şerri olmasından değil, o zaman sâhirlerin sihr ile uğraşmaları hasebiyle bu yüzden şerre sebeb olması demek olup şerrin Kamere izafeti ednâ mülâbese demek olacağı söylenmiştir. Lâkin şerrin bu suretle tahsısan tefsiri müneccimlerin, sâhirlerin zu'umlarına göre bir nevi' mümaşatı tezammun edeceğinden dolayı münasib olmadığı gibi bundan sonraki âyetten fazla bir manayı da ifade etmiş olmaz. Şems-ü Kamer Allahın âyâtından birer âyettirler, bunlar kimsenin ne ölümü ne de hayatı için inkisaf etmez, hadîsi şerifiyle anlatılmış olan maksadı şâria, münafi ve onunla ıbtal edilen câhiliyye zu'umlerini bir nevi tervic olmaktan halî kalmaz, doğrusu Kamerin husuf veya mihakı zamanında şerrinin manası da nurun gaybubetiyle zulmetin istîlâsındaki şer demek olacağından bu da birinci manaya râcı olmuş olur. Çünkü mehtab gecelerinde gecenin vukubu, ya'ni zulmetin istîlâsı manası tehakkuk etmez, « وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا » hukmü cârî olur. Bu haysiyyetle Kamerin vukubu sade husuf veya mihakından ıbaret olmayıp gurubuna da şâmil olabilirse de bedir halindeki dolgun Kamerin gurubunu sabah takiyb edeceği için bunda gecenin vukubu zamanı tehakkuk eylemez, onun için Kamerin vukubu daha ziyade hasûf veya mihak geceleriyle tefsir olunmuştur. Şu halde Hazreti Aişe hadîsinin manası da mehtab gecelerinin gâsık olmadığını, gecenin gâsık olması, Kamerin vukubu zamanına maksur bulunduğunu iyzah etmek itibariyle gâsikın gece veya muzlim manasını bir tefsir demek olur, ve bu surette kasrın manasını da te'vîle hacet olmaksızın hadîs, sahih olur.

3-İbni Ebî Hâtimin İbni Şihabdan tahricine göre « غَاسِقٍ اِذا وقب » gurub ettiği vakıt şemstir, şu halde vukubu,

Sh:»6379

gurubu demek olmakla bundan akşam şefakı gâib oluncaya kadar olan tamamiyle gurubu mülâhaza edilince gece zulmetinin girdiği zaman demek olacağından dolayı bunun da yine birinci manayı bir iyzah olduğu anlaşılır.

4- Gâsık Süreyya ve vukubu sukutudur, diye tefsir edilmiştir. İbni Cerîrin, İbni Vehbden tahric ettiği vechile İbni Zeyd demiştir ki: Arablar gâsık Süreyyanın sukutudur derlerdi ve onun sukutu sırasında emraz ve ta'un çok olur ve tulûu sırasında mürtefi' olurdu. İbni Cerîr der ki bu kavle kail olanlar için Peygamber Sallallahü Aleyhi ve Sellemden merviy bir eserden bir ıllet de vardır. Ebu Hüreyreden Hazreti Peygambere merfuân rivâyet olunmuştur: « وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ » Ennecmilgâsık buyurdu demiştir, اهـ. Ve malûm ki «Ennecim» Süreyya demektir, bundan başka Vennecmi sûresinde de geçtiği vechile « اِذَا طَلَعَ النَّجْمُ اِرْتَفَعَتِ الْعَاهَةُ = Süreyya doğunca âfât, mürtefi' olur» diye de bir hadîsi şerif merviydir, rivâyetlerin bazısında «Ceziretülarabdan» kaydı da vardır, Âlûsî der ki: Camiüssağırın Menâvi şerhi kebirinde diğer rivâyetler de vardır, müracaat olunsun اهـ. Maamafih bu surette de mana, Süreyyanın dahi bulunmadığı karanlık gecelerin şerri manasına irca' olunabilir.

5- Sahib Keşşaf der ki: Gâsık ile kara yılan, ve vukubu sokması murad olunmak dahi caizdir.

6- Kamus sahibinin vakb maddesinde bir nakline göre gâsık, ihtiras ile dolub kabaran kasık, vukubu da saldırışı mealinde de bir mana söylenmiştir. Bu iki mana muavvel görülmezse de yılan sakınılması lâzım gelen en muzır düşmanlardan olmakta mesel olduğu gibi şehvet ve hırs da en büyük sürur kaynağı olduğu düşünülürse bunlardan isti'azeyi ihtar etmekteki fâidenin ehemmiyyeti de inkâr olunamaz, ancak Kamus mütercimi lûgat vücuhuna hizmet etmiş olmak için bunun ifadesinde açıkca gitmiş, setri'avrete ri'ayet lüzumunu hissetmemiş

Sh:»6380

gibi serâzadlık etmiştir. Bundan dolayı Âlûsî der ki: Feyruzâbadî Kamusta vakb maddesinde bir kavil zikretmiş, ve onu Gazalî ve daha başkasının İbni Abbastan hikâye eylediğini zu'meylemiştir, onun nisbeti sahih olduğunu zannetmem, çünkü akval arasında bir avret olduğu açıktır اهـ.

7- Râzînin bazı ârifînden işittim diye nakleylediği manadır, bu iki Sûrede mahlûkatın meratibi şerhedildiğini ve şerrin ecsam ve cismaniyyat âleminde vâkı olduğunu söyliyerek demiştir ki: ecsam ya esirî cisimler veya unsurî cisimlerdir. Ecsami esîriyye « وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ » buyurulduğu üzere ihtilâl ve futurdan beri hep hayırlıdırlar, ecsâmı unsuriyye ki kevn-ü fesad carî olan cisimlerdir. Ya cemed veya nebat veya hayvandırlar. Cemâdat, kuvayı nefsaniyyenin hepsinden halîdirler, onun için bunlarda zulmet halis, envâr bilkülliyye zâlidir, « مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ » dan murad budur. Nebatat ise kuvvei gaziyei nebatiyye tul, arz, umkda nemalanup artandır, onun için bir kuvvei nâmiye sanki bu üç ukdeye üfliyen neffasatdır. Hayvana gelince; kuvayı hayvaniyye havassı zâhire ve havassı bâtıne ve şehvet ve gadabdır, bunların hepsi de ruhi insânîyi âlemi gaybe insıbabdan ve Allah Tealânın kudsi celâli ile iştigalden alıkor. « وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ » den murad da budur. Bu mertebeden sonra süfliyyattan ancak

nefsi insanî kalır, onun için bu Sûre kesilip nefsi insanînin terakkide derecatı için bu Sûre kesilip nefsi insanînin terakkide derecatı meratibi de bundan sonra Sûrei nâsda zikrolunmuştur اهـ. Görülüyor ki bunda gâsık, muzlim, karaltı manasına olarak ecsamı unsuriyyeden hiç kuvvei nâmiye ve hayvaniyyesi ya'ni uzviyyeti bulunmıyan herhangi bir cismi câmide hamlolunmuştur ki zulmeti hâlisa dediği bizim sırf atalet hassası ile mülâhaza ettiğimiz tabıattır. Vukubu da hayyizdeki vaz'iyyeti veya kevnden fesada dühulüdür. İbni Sîna da bu mana üzerinde yürümüş, fakat gâsıkı sırf cismi

Sh:»6381

câmide, madene hasretmemiş, kuvvei hayvaniyye ile tefsir eylemiştir, ve demiştir ki: kuvvei hayvaniyye bir zulmeti gâsikai mütekeddiredir, ya'ni bulanık bir kara kuvvettir ki müsteîz olan nefsi nâtıkanın hilâfınadır. Çünkü nefsi natıka cevherinde temiz, safî ve maddei küdûrat ve alâikından berî cemîı suver ve hakayıkı kabil bir fıtrette yaradılmıştır, o ancak hayvaniyyetten televvüs eder kirlenir اهـ.

Bizim fikrimizce âyetlerin e'amdan ehassa doğru gidişine nazaran bunu ne sâde cismi câmid kısmına ne de kuvvei hayvaniyyeye tahsîs etmeyip nebatat ve hayvanata şâmil olacak vechile mutlak cismi unsurî diye ahzetmek, sonra kuvvei nebatiyyeyi, sonra da kuvvei hayvaniyyeyi yâhud şehvet ve gadabı tahsîs eylemek daha muvafık olur. Bu surette gâsîkın şerri, asıl hassası âtalet iken üzerinde Rububiyyet hukmü ile kevn-ü fesad câri olan ve felaka mukabil karaltılar teşkil eden zulmanî madde âleminin kevn-ü fesadı halindeki bütün şerlere şâmil olacağı cihetle, insanın karşısında ahzi mevkı' ederek üzerine dalan cismanî herhangi bir kara kuvvetin veya hayaletin âfetini iş'ar edeceği gibi, vukub çukura girmek demek olması itibariyle âkıbet kabre girmeğe mahkûm olan fânî bedenin cismanî tabiatin inhıtat ve fenası henkâmındaki şerrinden ve sûi hâtimeden isti'azeyi dahi ifade etmiş olur.

8- Zikrolunan manalardan her biri bir misal ile iyzah kabîlinden olarak gâsık, beşeriyyete ârız, ve muradına hâil elem ve ıztırabına bâis olabilen herhangi bir kara musîbet demek olduğu da söylenmiştir ki insanın vicdanına herhangi bir zulmet ilka edebilen kara şey demek olur. Zira maddî veya manevî şer ve zarar, gam ve keder, karanlık ve karalık ile tavsıf olunur. Bu takdirde vukubu, hücumu demektir. Yukarıda iyzah ettiğimiz vechile gece ile tefsirin hasılı da Râgıbın tarık gibi her

Sh:»6382

nâ'ibe diyerek işâret ettiği üzere bu manaya irca' olunabilir. Filvakı İbni Cerîr de gece, Süreyya, Kamer rivâyetlerini kaydettikten sonra demiştir ki: bence akvalin savaba evlâ olanı şöyle demektir: Allah Tealâ Peygamberine gâsıkın şerrinden isti'aze etmesini emretmiştir, gâsık ise muzlim olandır, gece karardığı vakıt « غَسَقَ اللَّيْلُ يَغْسُقُ غُسُوقًا » denilir. « اِذَا وَقَبَ » de zalamına girdiği vakıt demektir, Katâde « وَقَبَ » nın manasında « ذَهَبَ » der idi. Gece zalamına girdiği vakıt gâsıktır. Ennecim, üful ettiği vakıt gâsıktır. Kamerde vukubunda gâsıktır, Allah Tealâ bunların hiç birini tahsîs etmemiş, ta'mim eylemiştir, o halde gâsık denilebilenin her birinin de vukubu zamanındaki şerrinden isti'aze ile emrolunmuştur اهـ.

4. ﴿وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ﴾ ve o ukdelere üfleyicilerin şerrinden -ya'ni iplere, ipliklere, düğtükleri düğümlere, yâhud gönüllerde düğümlü azimler, itikadlar, tutkunluklar içine üfliyen, yahud öyle ukdeler içinde anlaşılmaz muğlak bir halde olarak üfürükcülükle afsun yapan büyücü nefislerin, yâhud karıların, yâhud cemaatlerin şerrinden- nefs etmek bizim nefes etmek tabir ettiğimiz üflemektir ki, biraz tükürüklü veya tükürüksüz olarak üfürür gibi yapmaktır. Sahib Keşşaf tükürükle nefıhdir demiş, sahib levami' de nefha benzer tükürüksüz olarak rukyede yapılır. Tükürükle olursa tefl, ya'ni tüh tüh diye tüflemek tabir olunur demiştir. İbni Kayyim de: sâhirler sihir yaptıkları zaman fiillerinin te'sirine habîs nefeslerinin bazı eczası karışan bir nefesle isti'ane ederler, diye nakleylemiş, Âlûsî bundan dolayı sahib Keşşafın dediğine daha doğru demiştir. Filvakı Râgıb da der ki: nefs tükrük fırlatmaktır, ve bu tefilden ekaldir. Rukyecinin ve sâhirin nefsi de ukdeler içine nefs etmesidir. « وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » buyurulmuştur. Yılan zehir nefseder denilmesi de bundandır. « نَفَّاثَة » üfürüntü, « لَا بُدَّ لِلْمَصْدُورِ اَنْ يَنْفُثَ =

Sh:»6383

göğüs darlığı olan elbette üfüler» diye de bir mesel vardır اهـ. Lâkin Nihayede, « نـفـث » nefha şebîhtir

ve « تـفـل » den ekaldir, çünkü tefl herhalde tükrükten bir şey karışmadan olmaz, demesinden anlaşılan nefste tükrük şart değildir. Kamus sahibi de böyle nefs, nefh gibidir ve teflden ekaldir demiş ve mütercimi bunu şöye iyzah eylemiştir: Tefl manasından ekall olarak üfürmektir ki buna üflemek ta'bir olunur. Rukyehanların üflemesi gibi tükürüksüz olur, ve tefl azca tükürük ile tüf tüf diye üfürmektir ki tüflemek ta'bir

olunur. « نَفْثُ الشَّيْطَانِ » yalancılık kısmından olan şi'ir ve gazeliyyâta ıtlak olunur «

النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » sâhirelere ıtlak olunur ki ipi düğümleyip ana afsunla üfledikleri içindir.

Müellifin sevahir ile tefsiri nüfus, yâhud nisâ itibarine mebniydir. Zira ekseri cadılık nisvan kârıdır اهـ. Demek olur ki nefsin esasında biraz tükürük fırlatmak olsa bile nefh gibi tükürüksüz sâde nefes etmekle de olur. Netekim, lisanımızda nefes edici, okuyucu, üfürükçü tabîr olunan rukyehanlarda maruf olan tükürüksüz üflemektir, fakat mazarrat için sihir yapan habîs sâhirler de yılanın dişinden zehir fışkırtması gibi tükürük savurtmak da âdet olduğu anlaşılıyor. Bununla beraber hava, rüzgâr, nefes üfürmek demek olan nefh, ruh nefheylemek ta'birinde olduğu üzere can vermek, hayat ve ılim mebde'i olan ruhu ifaza eylemek

manasına kullanıldığı gibi « الخ اِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِى رُوعِى =

Ruhulkuddüs kalbime « نـفـث » eyledi ilâh...» hadîsi şerifinde vârid olduğu üzere ruhun kalb ve vicdana

bir mana ve ılim veya söz, vahy-ü ilka eylemesi manasına da isti'are tarikıyle olsa bile « نـفـث » ıtlak

olunduğunda dahi şübhe yoktur. Demek ki « نـفـث » etmenin habîs kısmına mukabil olarak bir de kudsî kısmı vardır. Va'z-ü nasîhatte, tâ'lim ve terbiyede, ruhî tedavîlerde olduğu gibi güzel hakîmane sözler, hayırlı niyyetler, kudsî manalar ve nefesler sarfiyle yapılan telkınatı ruhiyye bu kabîldendir. Fakat burada mevzu'ıbahs, şerrinden isti'aze

Sh:»6384

edilmesi emrolunan habîs « نـفـثلر » olduğu bunda da ma'ruf olan, sâhirlerin, sâhirelerin zehre benziyen

habîs tükürüklü üfürükleri ile afsunları bulunduğu için « النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » onlar hakkında

şâyi' olmuştur.

Bunu iyzah için «ukad» ın manalarını ta tahlil etmek lâzım gelir. «

﴿النَّفَّاثَاتِ﴾ ، ﴿فِى الْعُقَدِ﴾ » ın zarfı veya zarfı müstekar olarak onların hâlidir.

« عُقَدْ », malûm ki «ukde» nin cem'idir. Ukde, bir şeyin uçlarını derleyip birbirine sıkı tutturmak, ya'ni düğüm bağlamak, düğmek ve düğümlemek demek olan akd maddesinden ism olduğu için esas manası: düğüm demektir. Fakat akd, hissî ve mânevîden e'amm olarak kullanıldığı cihetle ukde dahi akd gibi sade hissî bir düğümden ıbaret olmıyarak birçok manalara gelir. Ondan dolayı düğüm denilince alelâde bir ip düğümünden ıbaret zannedilmemek için Kamustan, Nihayeden, Râgıbdan bazı mühim ma'nalarını kaydedelim: Kamusta 1- ukde, düğüm ve düğüm yeri. 2- Beldeler üzerine velâyet; netekim Nihayede der ki:

Hazreti Ömer hadîsinde « هَلَكَ اَهْلُ الْعَقْدِ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ » emsar üzerine velâyât

ashabı helâk oldu, demektir, umera için sancak bağlanmasından me'huzdur.

3-Vülât için akdolunan bîat, ki Ubey hadîsinde « هَلَكَ اَهْلُ الْعُقْدَةِ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ »

bu manadandır, ya'ni bîati ma'kude demektir, 4- Sahibinin milk itikad ettiği akar. 5- Ağacı çok ve girift yer, 6- Develer için otluğu kâfi otlak, 7- Bir kimsenin kifayet derecede ma'işeti kendisine bağlı bulunan şey. 8- Arzı muhsıbe, ya'nı bolluk yer. 9- Ağaç yemeğe, muztar kalmış mevaşi, 10- Herhangi bir şeyin vücubı kat'iyyeti, lüzumu iki ukdei nikâh, beyı' vesaire bundandır. Kalbdeki itikada, şiddetli ilişiğe, azm-ü tasmime, re'y-ü nazara ukde denilmesi de

Sh:»6385

bunda dahildir. Netekim Nihayede: duâ hâdîsinde: « لَكَ مِنْ قُلُوبِنَا عُقْدَةُ النَّدَمِ = sana kalblerimizden ukdei nedem» nedâmete akdi azim demektir ki tevbeyi tahkıktır. Yine bir hadîste « لَأٰمُرَنَّ بِرَاحِلَتِى تَرْحَلُ ثُمَّ لَا اَحُلَّ لَهَا عُقْدَةً حَتّٰى اَقْدَمُ الْمَدِينَةَ = ve elbette râhilemi emrederim, rihlet eder, sonra Medîneye gelene kadar onun için bir ukde çözmem» ona gelene kadar azmimi bozmam demektir, bir hadîste de « اِنَّ رَجُلاً كَانَ يُبَايِعُ وَفِى عُقْدَتِهِ ضَعْفٌ = bir adam alış veriş ediyordu ukdesinde za'f vardı» ya'ni re'yinde ve kendi mesalihine nazarında demektir. 11- Kin ve gadaba da cemi sığasiyle ukad denir, « تَحَلَّلَتْ عُقَدُهُ = düğümleri çözüldü» gadabı sükûn buldu demektir.

12- Ukde, kamışa da ıtlak olunur ve bazı mevzi'lerin de alemidir, ilâh... Hepsi düğüm manasına müteferri' nice manalar ki çoğunu da cümlesini belki bu âyette mulâhaza kabildir, Râgıb da Müfredatta akdin evvelâ akdi habil ve akdi bina gibi ecsamı sulbede kullanıldığını sonra da "akdi beyi", ahid ve saire gibi me'anîye istiâre edildiğini söyledikten sonra der ki: ukde: akdolunanın ismidir nikâhtan, yeminden ve saireden. « قَالَ ﴿وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ﴾ » ve dil tutukluğuna denir, lisanında ukde var demek tutukluk pelteklik var demektir, « النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » de ukdenin cem'idir, ve bu, sâhirenin akdettiğidir ki aslı azîmettendir, onun için ona ukde denildiği gibi azîmet de denilir. Ve bundandır ki: sâhire muakkid denilir ve « عُقْدَةَ مُلْك » onun denilir « نَاقَةٌ عَاقِدَةٌ وَعَاقِدٌ » telkıhı tutunca kuyruğunu kısan nâkâ, « تَيْسٌ اَعْقَدُ وَكَلْبٌ اَعْقَدُ » kuyruğu kıvrık teke veya köpektir, köpeklerin çatışmasına da teâkud denilir اهـ.

Demek ki sâhirin, sâhirenin üflediği, akdettiği ukdeler, düğümlediği düğümler bu manalarla alâkadar bir azm ve azîmet düğümüdür ki asıl uçları onların nefislerinde düğümlenmiş olup onunla diğerleri üzerinde irâdelerini şeytanetle yürütmek isterler, bir akiddeki el sıkma kabîlinden, zâhirdeki ip düğümü de onun bir tezahurudur.

Sh:»6386

O azîmet denilen şeyin ne olduğuna gelince: evvelâ malûm ki azım ve azîmet bir işin icrasına akdi kalbdir, ya'ni kat'î rabtı kalb ile kasd-ü teveccüh kılmakdır, cidd-ü sabr ile sa'y-ü ihtimam diye de ta'rif edilir.

Böyle azm ile yapılması iycab eden büyük hayırlı işlere ve ruhsat ciheti aranmıyarak icrası matlûb olan ehem ferâiza azîmet ve azâim ve avâzim denilir. Sâhirin ukdesinde esas olan şer ve şeytanete tealluk eden bir akdi kalb ile takıyb olunur bir azîmettir ki, Râgıb bunu şöyle ta'rif etmiştir: o azîmet bir ta'vîz, ya'ni bir sığındırma afnusudur ki sanki sen onunla Şeytanın üzerine sende iradesini infaz etmesine bir akid yapmışsın, onu bağlayıp düğümlemişsin gibi tesavvur olunur اهـ.

Bu iyzahattan şu neticeye gelmiş oluyoruz ki: ukdelere, tükürüklü veya tükürüksüz üflemek ukdenin hissî ve manevî tasavvur olunabilen her manasına göre onun gerek akdi, gerek halli noktai nazarından nefes sarfeylemek ilkaat ve telkınat ile nefisler üzerinde tehyîcat ve tahrikâtta bulunmak gibi bir vechile mülâhaza olunabilir. Mevzuıbahs ise şerr olan nefsler olduğu, bunun hâsılı ve en bariz misali de işleri güçleri küfr-ü fitne olan sâhirlerin afsun düğümleriyle şunu bunu bağlamak, teshîr etmek için püf püfliyerek veya tüh tühliyerek azm-ü azîmetle sarfettikleri şeytanetli üfürükleri veya tükürükleriyle mülâhaza olunduğu için « النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ », sâhirlerin, cadıların unvânı olmuş ve bundan dolayı ekseriyyetle « اَلسَّوَاحِرِ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » sâhireler, cadılar diye tefsir olunmuştur. Burada calibi

dikkat noktalardan birisi de «neffasat» ın cemi müennes olarak getirilmiş olmasıdır. Onun için bunun müennes olan mevsufunu takdirde üç vecih söylenmiştir.

BİRİNCİSİ, zâhiri vechiyle nisâ takdir olunarak « اَلنِّسَاءُ النَّفَّاثَاتُ = üfleyici karılar» demek

olmasıdır, bunda da iki vecih vardır: Birisi, balâda işâret olunduğu üzere cadılık ekseriyyetle kadınların şi'arı olması ve sihr

Sh:»6387

işinde kadın rolunün galib bulunmasıdır, birisi de erkeklerin azm-ü kuvvetleri üzerinde kadın hilesinin, kadın tuzaklarının şirreti veya kadın cazibesinin yüreklere işliyen füsunkâr tesiridir ki bunu sihrin hakıkatine inanmıyanlar dahi itiraf ederler. Maamafih iki vechin ikisi de bir manaya râci'dir denilebilir.

İKİNCİSİ: Dişiye ve erkeğe şâmil olmak üzere nüfus takdiriyle « اَلنُّفُوسُ النَّفَّاثَاتُ = üfleyici nefisler» demek olmasıdır. Zira Arabcada «sin» ile nefis kelimesi müennestir. Bu mana erkeğe ve dişiye ferdlere ve cemiyyetlere sadık olmak itibariyle daha şümüllü olduğu ve sebebi nüzul sayılan rivayetlere muvafık bulunduğu için umumiyyetle en tercih olunan vecih budur. Onun için mealde bu mana gösterilmiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ de: « اَلْجَمَاعَاتُ النَّفَّاثَاتُ = üfleyici cemaatler» diye cemaatler takdir edilmesidir. Çünkü sâhirlerin ictimaiyle yapılan sihir daha eşeddir. Bu da erkeğe ve dişiye şâmil olursa da ferdlere şümulü zâhir olmaz.

Bu vecihler de anlaşıldıktan sonra beyan olunan manaların hasılına gelelim. Tefsirlerde buna başlıca üç mana verilmiştir: 1- Umumiyyetle şâyı' olan manadır ki, şöyle demişlerdir: İpkilklere düğümler döğüp de onlara üfliyerek rukye ve afsun yapan sâhire karıların veya nefislerin veya cemaatlerin şerrinden. İbni Cerir bunu: rukye ederlerken iplik ukdelerine üfliyen sâhirelerin şerrinden. Diye anlattıktan sonra: ehli te'vil de, ya'ni müfessirler de dediğimiz gibi söylemiştir, diyerek şunları nakleyler: Muhammed İbni Sa'd tarikıyle İbni Abbastan: « وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » sihir karışan rukyeler. Hasenden: sevahir ve sehare. Katâdeden: « وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ », okumuş ve şu rukyelerin sihir

karışanından sakınınız demiştir. Tavustan: «rukyei mecânîn» den daha ziyade şirke

Sh:»6388

yakın birşey yoktur, demiştir. Mücahid ve Ikrime de demiştir ki: « النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ »: iplik

ukdelerinde rukyelerdir. Ikrime demiştir ki iplik ukdelerinde ahzdir, (ya'ni bağlama ta'bir olunan tutukluktur

ki Arabcada ahze denilir). İbni Zeydden: « النَّفَّاثَات », ukdelerde sâhirelerdir اهـ. Fakat bu rivâyetlerde iplik ukdesi ile tahsîsi ancak Mücahid ve Ikrimeden varid olmuştur. Bu tafsıylin fâidesi, sihir karışmıyan, ya'ni şerr-ü şeytanet için olmayıp da ondan tehaffuz ve bir maraz veya âfete Allahdan şifa niyazı için kendine veya diğerine hulûsi kalb ve niyyeti salâh ile bir duâ veya âyet okuyup üflemek kabîlinden olan nefeslerin cevazına işarettir. Çünkü bunda kimseyi ızrar veya iğfal veya Allahdan başkasına te'avvüz ve iltica ma'nası yoktur, bu Surelerde « قُلْ اَعُوذُ » emirleri de her şerden Allaha sığınmak lüzumunu nâtıktır. Resulullahın kendisine ve diğerlerine bu suretle okuyup üflediği ve böyle hayır için rukyeye müsaade eylediği sâbit ve bu sebeble gerek ruhanî ve gerek cismanî nice hastaların şifayab olduğu da vâkı ve meşhûddur. Ancak okuyuculukla sihirbazlık edenlerin de şerrinden korunmak için bu âyetin hukmü ile sihir karışan rukyelerden sakınılması lüzumu ıhtar olunmuş, ukdeleri iplik düğümleri diye tahsîs edenler de böyle düğümlere üflemenin sihir kabîlinden olduğunu anlatmak istemişlerdir. Maamafih mutlaka rukye ve ta'viz ile istiane, ya'ni okumakla tedavi câiz olup olmıyacağı hakkında da ihtilâf edilmiştir: şübhe yok ki bu Sûrelerde ve diğer âyetlerde emrolunduğu üzere herkesin Allaha isti'aze ederek kendisi ve sairleri için duâ etmesi, okuması, sade meşru değil, memurünbihtir. Lâkin bunun tedavi için kendine okutmak, ta'bir olunan mana ile rukye denilen tarzda okutmak, ta'bir olunan mana ile rukye denilen tarzda yapılmasında Râzînin beyan ettiği üzere ıhtilâf olunmuştur. Bazıları rukyeyi, ya'ni okuma ile

tedaviyi

Sh:»6389

men'eylemişler, şu hadîs ile istidlâl etmişlerdir. «

اِنَّ لِلّٰهِ عِبَادًا لَا يَكْتُوُونَ وَلَا يَسْتَرْقُونَ وَ عَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

= Allahın bir takım kulları vardır ki kendilerine ne keyy, ne de rukye yaptırmazlar» ya'ni dağlanmazlar ve

başkalarının nefesiyle tedavi istemezler, ve ancak Rablarına tevekkül ederler, bir hadîste de: «

لَمْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ مَنْ اِكْتَوٰى وَاسْتَرْقٰى = Allaha tevekkül etmemiştir

dağlanan ve rukye istiyen» buyurulmuştur. Bunun izahı Buharînin ve daha mufassal olarak Müslimin

Husayn İbni Abdurrahmandan senedleriyle rivayet ettikleri şu hadistedir: demiştir ki: Saıyd İbni Cübeyrin

yanında idim. Dün gece düşen yıldızı hanginiz gördü dedi, ben, dedim, sonra da amma, ben bir namazda

değildim, böcek sokmuştu, dedim. Ne yaptın dedi. « اسْتَرْقَيْتُ »: rukye ettirdim okuttum dedim, seni

ona ne sevketti? Dedi, Şa'bînin bize tahdis ettiği bir hadîs dedim, Şa'bî size ne tahdis etti? dedi, Büreyde

İbni Husaybi Eslemîden « لَا رُقْيَةَ اِلَّا مِنْ عَيْنٍ اَوْحَمَّةٍ = gözden veya sokmadan

başkasında rukye yoktur» dediğini bize tahdis eyledi dedim, bunun üzerine dedi ki: işittiğini tutan iyi yapmıştır ve lâkîn İbni Abbas bize Hazreti Peygamber Sallallahü Aleyhi ve Sellemden şöyle tahdis eyledi: Peygamber buyurdu ki: bana ümmetler arzolundu, Peygamber gördüm yanında bir cemaatcık, peygamber gördüm yanında bir iki racül, Peygamber gördüm yanında kimse yok, derken bana bir sevadi azîm kaldırdı zannettim ki benim ümmetim, derken bana denildi ki: bu Musâ ve kavmıdır ve lâkîn ufuka bak, baktım ki yine bir sevadi azîm, derken bana denildi ki, diğer ufuka bak, baktım ki bir sevadi azîm, işte denildi bu senin ümmetin ve beraberlerinde bilâhisab ve lâazâb Cennete girecek yetmiş bin vardı, Peygamber bunu söyledi, sonra kalktı menziline girdi, nâs bu bilâhisab ve lâazâb Cennete girecekler kimler olduğu hakkında bahse daldı. Bazıları bunlar Resulullaha sohbet edenler olsa gerek dediler, bazıları da bunlar islâmda doğup da Allaha

Sh:»6390

hiç şirk koşmamış olanlar olsa gerek dediler, daha bir takım şeyler söylediler. Derken Resûlullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem çıktı, ne bahsediyorsunuz dedi, haber verdiler, buyurdu ki: «

هُمُ الَّذِينَ لَا يَرْقُونَ وَلَا يَسْتَرْقُونَ وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَ عَلَى رَبِّهِمْ

يَتَوَكَّلُونَ = onlar o kimselerdir ki rukye yapmazlar, rukye istemezler, tetayyur, ya'ni teşe'üm de etmezler ve ancak Rablarına tevekkül ederler اهـ. Fakat Buharîde, Mesabîhte ve Meşarıkte «

لَا يَرْقُونَ » yoktur ve hadîs şöyledir: «

هُمُ الَّذِينَ لَا يَتَطَيَّرُونَ وَلَا يَسْتَرْقُونَ وَلَا يَكْتُوُونَ وَ عَلَى رَبِّهِمْ

يَتَوَكَّلُونَ = onlar o kimselerdir ki teşe'üm etmezler, rukye istemezler, dağlanmazlar ve ancak Rablarına tevekkül ederler» اهـ. Bu da sahihtir. Bu hadîs, ıhlâste Samedin manasını iyzahta geçtiği üzere esbaba gönül vermiyen ve âlâm ve mesaib karşısında sarsılmıyarak mekamı tevekkülün en yüksek mertebesinde bulunan nüfusi râdıye ashabı ekâbiri ehlûllah hakkında olduğu aşikârdır, onun için bunlardan key ve istirkanın terki evlâ olacağına istidlâl olunabilirse de umum için mutlaka men-u nehyine istidlâl muvafık olmaz. Yine Buharî, Müslim ve sair sıhahta rukyeye müsaade eden hadîsler de çoktur, ezcümle Cabir İbni Abdillah hadîslerinde demiştir ki: benim bir dayım vardı akrebden rukye ederdi: Resulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem rukyelerden nehiy buyurdu, onun üzerine, vardı ya Resulullah sen rukyelerden nehiy buyurdun, ben ise akrebden rukye ederim dedi. Resulullah da: sizden her kimin kardeşine bir menfeat etmeğe gücü yeterse yapsın buyurdu. Avf İbni Mâliki Eşce'î hadîsinde de demiştir ki: biz câhiliyyede rukye ederdik, dedik ki ya Resulallah onun hakkında ne buyurursun?. Rukyelerinizi bana arzediniz, rukyelerde be'is yoktur, onda şirk olmadıkça buyurdu اهـ. Ebî Saıydi Hudrî hadîsinde: Ashabı Resulullahdan bir takım kimseler seferde idiler, Arab ubalarından birine uğradılar, onlara musafir olmak istediler musafir etmediler, içinizde bir rukye eden (okuyucu) var mı? Zira ubanın seyyidi

Sh:»6391

ledîgdir (ya'ni yılan veya akreb sokmuştur) dediler, ashab içinden bir racül -ki Ebu Saıyd kendisidir- evet dedi, vardı onu Fâtihatülkitab ile rukye etti, bunun üzerine adam iyi oldu, ona bir bölük ganem verildi, o onu kabul etmek istemedi, Peygamber Sallallahü Aleyhi ve Selleme arzetmeden almam dedi ve Peygambere vardı anlattı, «ya Resulallah! Vallahi yalnız Fâtilatülkitab ile rukye ettim dedi, Resulullah tebessüm buyurdu da sen onun rukye olduğunu ne bildin? Dedi, sonra da onu onlardan alın bana da sizinle beraber bir sehm ayırın buyurdu, daha bunlar gibi hadîsler delâlet ediyor ki nehyedilmiş olan rukyeler hakıkatleri mechul olan, sihir ihtimali ve şirk manası bulunan rukyelerdir. Bazıları da üflemeyi men'etmişlerdir, Ikrime demiştir ki: rukye eden üflememeli ve mesih etmemeli ve akid yapmamalıdır. İbrahimi Neha'iden de selef rukyelerde üflemeyi mekruh görürlerdi, diye menkuldür. Bazısı da demiştir ki Dahhakin yanına girdim vecaı vardı, sana ta'vîz okuyayım mı ya Eba Muhammed dedim, peki ve lâkîn üfleme dedi, ben de Muavvizeteyni okudum

اهـ.

Halîmi demiştir ki: rukye eden üflememek ve mesih etmemek ve akıd yapmamak gerektir, diye Ikrimeden merviy olan kavl, ke'enne bu hususta o şuna zâhib olmuştur: Allah Tealâ akıdde nefsi isti'aze olunacaklardan kılmıştır, Binaenaleyh menhiy olması vacib olur, fakat bu istidlâl zaıyftır çünkü «

نَفَثَ فِى الْعُقَدِ » ancak ervah ve ebdana muzır sihr olduğu vakıt mezmum olur. Amma bu nefs, ervah ve ebdanı ıslah için olursa haram olmamak vacib olur اهـ. Maamafih neseîde Ebu Hureyreden şu hadîs de mervîydir: Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem buyurdu ki: «

مَنْ عَقَدَ عُقْدَةً ثُمَّ نَفَثَ فِيهَا فَقَدْ سَحَرَ وَ مَنْ سَحَرَ فَقَدْ اَشْرَكَ وَ

مَنْ تَعَلَّقَ شَيْـًٔا وُكِّلَ اِلَيْهِ = herkim bir ukde akdeder de sonra ona nefsederse sihir

yapmıştır, (ya'ni sihir işlerinden bir iş yapmıştır), sihir yapan da şirk etmiştir. Herkim birşeye dakılırsa (bir

Sh:»6392

menfeati olur veya zararı def'eder diye gönül takar, itikad eylerse veya o itikad ile muska ve nazarlık gibi birşey takınırsa) ona havale edilir اهـ. Ya'ni yalnız Allaha sığınmayıp ta o şeye bağlandığı, ondan umduğu, halbuki Allahın izni olmayınca hiç bir şeyin ne menfeati ne mazarratı olamıyacağı için o takıldığı şeyden hiç bir fâide görmez, Allahın avn-ü ınayetinden mahrum olur. Âyetin tefsiriyle bu hadîsin münasebeti de zâhirdir. Bu da mutlaka nefsi nehyetmemiş sihirbazlık tarzında düğümler dökerek, şunu bunu bağlamak için okuyup üflemeleri nehyetmiş ve son fıkrasiyle de nefsi telkınlerin mutlaka bir hukmü olduğu ve bu suretle mevhum şeylere itikadın ve Allahdan başkasına sığınmanın mazarratını anlatmış demektir. Bunun hasılı da beyan olunduğu üzere sihir manası karışan ukdeli, ne olduğu belirsiz mechul ve muğlak, şübheli, akîde veya beden üzerinde mazarrat olması melhuz şeytanî üfürükçülükten ve mevhumatta kapılmaktan tahzirdir. Onun için müfessirînin çoğu manayı hep sihr üzerinde dolaştırmışlar ve mutlaka değil, fakat sihir karışan rukyelerden sakınmayı söylemişler, iplik düğümliyerek okumayı da sihir tarzından saymışlar, Ikrime gibi bazıları da nefsetmeği ve el sürmeyi bile şübheli telakkı eylemişlerdir ki muradları tükürüklü üfürükler ve sinirler bozacak sıvamalar olmak gerektir, yoksa şeytanî habîs nefslere mukabil kudsî, rahmanî nefsler ve nefesler dahi bulunduğu ve maneviyyatın maddiyyata, maddiyyatın maneviyyata geçmesi için velev cüz'î olsun bir sebebi adîye teşebbüs dahi lâbüd bulunduğu inkâr olunmuş değildir, « لِكُلِّ شَىْءٍ دَوَاء = herşeyin bir devası vardır» hadîsi mucebince emrazı ruhiyyeye

ruhanî, emrazı cismaniyyeye cismanî sebeblerle tedavî meşru olduğu gibi karışık olanlara da karışık tedavî elbette meşru olur, şu şart ile ki te'sir, esbabdan değil, Allahdan bilinmeli, ve hepsinde de entrikadan, sihirbazlıktan, şarlatanlıktan,

Sh:»6393

iğfal ve ızrardan sakınmalıdır, bu cihetle emrazı cismaniyye tedavîsinde bile gerek tabîbin ve gerek merîzın ahlak ve itikad itibariyle haleti ruhiyyelerin dahi ehemmiyyeti mahsusası bulunduğundan ruhanî kıymet, hüsni niyyet ve selâmeti itikad hepsinin başında gelir. Yoksa tababet namına yapılan zararlar, afsunculuk, üfürükçülük namiyle yapılan zararlardan az değildir. Bahusus bunları Allah için benî nev'ine hizmet ve menfeattan ziyade sırf mal kazancı için vâsıta yapan ve ağır ağır ücretler almak üzere alış veriş akıdleri yapmadan bir nefes sarfetmek bile istemiyen mütetabbiblerin, şarlatanların zararları, hiç bir zaman cinciliği, üfürükçülüğü san'at ittihaz edenlerden aşağı kalmamıştır, böylelerin de « وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » de dahil afsunculardan sayılması lâzım gelir. Hatta

yalnız tababette değil, yukarıda ukdenin tafsîl olunan manalarına göre her meslek ve san'atte hak ve hayır fikrinden ayrılarak insan aldatmak, şer saçmak için nefes sarfedenlerin hepsi de bu mazmunda dahil olan, isti'aze edilmesi lâzım gelen nüfusi neffaseden olduğu da unutulmamak iktıza eder. Bunların böyle olması ise mukabilinde mazha hak ve hayır için cidd-ü istîkametle Allah yolunda nefes sarfedenlerin mevcudiyyetlerini ve kıymetlerini inkâra sebeb teşkil etmez. Bundan dolayı hulûsi niyyet ve temîz nefeslerle

Allaha sığınarak Allahdan şifa niyaz ederek okuyup üflemeyi de mutlaka sihirbazlık gibi telakkı etmek

doğru olmaz. Onun için rukyeyi tecviz edenler Sıhahta merviy olan bir haylı hadîs ile istidlâl eylemişlerdir ki

Râzî bunlardan şunları kaydeylemiştir: 1- Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem bir rahatsız olmuştu.

Cibril Aleyhisselâm ona rukye etti de «

بِسْمِ اللّٰهِ أُرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ يُؤْذِيكَ وَاللّٰهُ يَشْفِيكَ ya'ni:

Bismillâh okur rukye ederim sana seni inciden herşeyden, Allah da sana şifa verir» dedi, diye rivâyet

edilmiştir. 2- İbni Abbas demiştir ki: Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem bize bütün evca'dan ve

hummadan

şu duâyı ta'lim ederdi: «

بِسْمِ اللّٰهِ الْكَرِيمِ. اَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ مِنْ شَرِّ كُلِّ عِرْقٍ نَعَّارٍ

وَ مِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ » 3- Aleyhissalatü vesselâm buyurmuştur ki: Bir kimse eceli gelmemiş bir

hastanın yanına girer de yedi kerre «

اَسْاَلُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ اَنْ يَشْفِيَكَ = niyaz ederim o

azîz Allaha, o Arşı azîmin Rabbına ki sana şifa versin» derse şifa bulur. 4- Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem bir hastanın yanına girdiğinde şöyle derdi: «

اِذْهَبَ الْبَاْسَ رَبَّ النَّاسِ. اِشْفِهِ اَنْتَ الشَّافِى لَا شِفَاءَ اِلَّا

شِفَاءُكَ شِفَاءٌ لَا يُغَادِرُ سَقَمًا = gider o be'si, nâsın Rabbı, ona şifa ver, sensin şâfî,

senin şifandan başka şifa yok, bir şifa ki derd bırakmaz».

5- Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem Hazreti Hasen ile Hazreti Huseyne ta'vîz eder, «

أُعِيذُكُمَا بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّآمَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَلْمَةٍ وَمِنْ كُلِّ

عَيْنٍ لَآمَّةٍ = ikinizi de Allahın kelimatı tammesine sığındırırım, her şeytan ve şom kazadan ve kötü

gözden» derdi ve buyururdu ki babam İbrahim de oğulları İsmail ve İshakı böyle ta'vîz ederdi. 6- Osman İbni Ebil'ası Sekafîden: demiştir ki: Resulullaha vardım ve bende bir veca' vardı, beni bitire yazmıştı. Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem buyurduki sağ elini onun üzerine koy ve yedi kerre şöyle de: «

بِسْمِ اللّٰهِ اَعُوذُ بِعِزَّةِ اللّٰهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّمَا اَجِدُ » ben de yaptım, Allah

bana şifa verdi اهـ. Bunda şayanı dikkattir ki, Resulullah ona okumamış, onun kendisine okutmuştur.

7- Aleyhissalâtü vesselâm sefere çıkıp da bir menzile konduğu zaman şöyle derdi: «

يَا اَرْضُ ڤ رَبِّى وَ رَبُّكِ اللّٰهُ اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّكِ وَ شَرِّ مَا

فِيكِ وَ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْكَ وَ شَرِّ مَا يَدِبُّ عَلَيْكِ وَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ

مِنْ اَسَدٍ وَ اَسْوَدٍ وَ حَيَّةٍ وَ عَقْرَبٍ وَ مِنْ شَرِّ سَاكِنِى الْبَلَدِ وَ

وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ = ya arz! benim Rabbım senin de Rabbın Allahdır, Allaha sığınırım senin

şerrinden, ve sendekinin şerrinden ve senden çıkanın şerrinden ve senin üzerinde debelenenin şerrinden ve Allaha sığınırım esedden ve esvedden ve yılandan ve akrebden ve beldenin sakinlerinin ve doğuranın ve doğurduğunun şerrinden اهـ.

Sh:»6395

Bunlarda üflemeye dâir bir işaret yoktur. Ve bunların meşru'iyyeti için başka delile hacet olmaksızın Kur'andaki duâ ve isti'aze emirleri ve bu Sureler kâfîdir. Bununla beraber Resulullahın nefs ve meshi de sâbittir.

8- Sûrenin ta başında geçtiği vechile Resulullah her gece muavvizâtı okur ellerine üfler yüzüne ve cesedine mesih ederdi. Bundan başka, yine Hazreti Aişeden Sıhahta merviydir ki: Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem ehlinden birisi hastalandığı vakıt ona muavvizâtı üflerdi, vefat ettiği hastalığında da ben okuyup üfliyor ve kendi eliyle kendisini mesh ediyordum, çünkü onun yedi saadetinin bereketi benim elimden çok büyük idi اهـ. Bununla beraber Resulullahın kendisine başkasının okumasını istemediğini anlatan şu rivayet de çok mühimdir: Yine sahihi Müslimde: Hazreti Aişe demiştir ki Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem bizden bir insan rahatsız olduğu vakıt onu sağ eliyle mesh eder, sonra şöyle derdi: « اِذْهَبِ الْبَاْسَ رَبَّ النَّاسِ وَاشْفِ اَنْتَ الشَّافِى لَا شِفَاءَ اِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا » vakta ki Resulullah hastalandı ve ağırlaştı, sağ elini tuttum, onun yaptığını yapmak istedim elini elimden çekti, sonra « اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِى وَاجْعَلْنِى مَعَ الرَّفِيقِ الْاَعْلٰى » dedi, ben baka gittim, ne bakayım emir tamam olmuştu اهـ. Bunlardan maada Resulullahın harbde ve sairede mecruh olanlara okuyup dokunmasiyle derhal şifa hasıl olanlar da çoktur, fakat onlar onun nübüvveti havassından olan mu'cizât kabilinden olduğu için diğerleri hakkında istidlâl olunmaz. Maamafih yine Hazreti Aişe Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem ensardan bir ehli beyte humeden, ya'ni akreb gibi zehirli hayvan sokmasından rukyeye ruhsat verdi demiştir ki, bu da Câbir hadîslerini müeyyiddir, bunda emmek tıbben de müfid olduğuna göre tükürmenin de bir vechi mülâhaza edilebilir. Bundan başka bir de gözden rukyeye müsaade edilmiş olduğu ve bu sebeble « لَا رُقْيَةَ فى اِلَّا مِنَ الْعَيْنِ وَالْحُمَّةِ » denildiği de mezkûrdur, göz değmek hâdisesi bir hâleti

Sh:»6396

nefsaniyye olmak hasebiyle bunda da ruhanî bir nefes ve telkının fâidesi zâhir demektir.

Şimdi bütün bunlardan hâsıl olan netice de şudur ki: Sihir şâibesi olmamak üzere ruhî veya bedenî salâh için me'sur duâlarla rukye caiz olmakla beraber istirka, ya'ni kendini başkasına okutmak, rukye taleb etmek, Allaha sığınmak ve duâ etmek için başkasının tavassutunu dilenmek manasını tezammun etmek itibariyle şer'an memduh değildir, o balâda zikrolunan hadîsler mucebince Allahın bilâhisab ve lâazâb Cennete girecek hâs kulları ondan sakınırlar, bundan dolayı Fıkhi Hanefîde bu mes'ele şu vechile muharrerdir: Şâfî Ancak Allah Tealâ olduğuna ve devayı ona sebeb kıldığına itikad ettiği takdirde tedavî ile iştigalde be'is yoktur. Amma şâfî devadır diye itikad ederse değil, « كذا فى السراجيه ». Şunu bilmelidir ki zararı izale eden esbab üç kısma ayrılır: Birincisi maktuunbihtir: susuzluk zararını gideren su ve aclık zararını gideren ekmek gibi. İkincisi maznundur: hacamat etmek, kan almak, müshil içmek vesair ebvabı tıbba aid mualecat yapmak gibi. Üçüncüsü de mevhumdur, rukye gibi. İmdi maktuunbih olanın terki

tevekkülden değildir, hatta ölüm korkusu olduğu takdirde terki haramdır. Amma mevhum olana gelince tevekkülün şartı onun terkîdir, Zira Resulullah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem ve âlihi) mütevekkilîni onunla

vasfeylemiştir. « لَا يَسْتَرْقُون الخ ». İkisi arasında mütevassıt derecede olan maznuna gelince ki etıbba indindeki esbabı zâhire ile müdavat böyledir, bunu yapmak tevekküle münafi değildir, mevhumun hilâfınadır, terki de haram değildir, maktuunbihin hilâfınadır, belki bazı ahvalde ve bazı eşhas hakkındaki terki filinden efdal

Sh:»6397

olur, bu iki derece beyninde bir derecedir «

كذا فى الفصول العمادية فى الفصل الرابع و الثلاثين»

merîza ve melduğa karşı okumak yâhud bir varaka yazıp ta'lik etmek, yâhud bir tasa yazıp yıkayıp içirmek gibi Kur'an ile istirka hakkında ihtilâf edilmiştir, Ata, Mücahid ve Ebu Kılabe mübah olduğuna, Nehaî ve Basrî kerahetine kail olmuşlardır. Hizanetülfetavada böyledir, fakat meşahîrde inkâr edilmiyerek sâbit de olmuştur, Hizanetülmüftîn, ta'viz, ya'ni muska takınmakta beis yoktur ve lâkin halâda ve mukarenet zamanında çıkarır «garâib», bir kadın kocası sevmediği için sevsin diye muska yaptırmak isterse

Camiussağîrde der ki bu haramdır helâl olmaz « كذا فى الحاوى للفتاوى » (
فتاواى هنديه جلد ـ ٥ كتاب الكراهيه اون سكزنجى
باب ، تداوى و معالجات). Görülüyor ki burada rukye ile tedavî terki evlâ mevhum kısmından sayılmıştır, mevhum denilmekten murad da hiç aslı yok yalan demek değil, maktuun ve zannı gâlib demek olan maznunun mukabili, ya'ni zannın mercuh, zaıyf tarafı yüzde elliden aşağı düşen kısmı demektir ki tıbbî tedavîlerin de bir çoğu böyledir, isabeti yüzde yüz olan maktu, yüzde elliden yukarı olan maznun, yüzde elliden aşağı olan da mevhum kısmındandır. Zamanımızda tıbbî fenlerin terakkî etmiş olmasına rağmen hayatın, emrazın tam bir hududu çizilmiş olmadığı gibi fenni tedavî de amprik olmaktan çıkarılmış değildir, hayat yine mechulât ve esrar ile doludur, onun için zikrolunan üç kısım hakkındaki huküm artık değişmiştir veya değişir gibi zannetmemelidir, bu taksim her zaman için düstur olacak ılmî bir taksimdir. Bu gün de tıbda fenni tedâvînin yüzde yüz isabet ettiği bir deva tesbit edilmiştir denemiyor, kinin gibi en sağlam sayılan ilâçların bile yüzde seksen doksan ihtimal içinde telakkî edildiği malûmdur. Biiznillâh yüzde yüz sayılabilecek bir haylı ilâçların bulunduğu farzolunursa bile bunlar maktu kısmında dahil demek olacağından dolayı zikrolunan taksim değişecek

Sh:»6398

değildir. Bir çok masraflara fedakârlıklara katlanılarak takıb edilen tedâvîlerin bir çoğu da nice ukdelerle dolu esrar perdeleri içinde zaıyf bir ihtimalin verdiği asgarî bir ümid ile tatbık edilmek itibariyle rukyeden farklı değildir, aynî zamanda tıb tedâvîlerinin müfid olmadığı bazı emraz ve avarızın bir rukye ile zâil olabildiği de ötedenberi görülegelmiş vakı'attandır.

Mukabilinde bir şer ve zarar melhuz olmadıkça mümkin olan en zaıfy bir fâide ihtimalinden dahi insanları men'etmek doğru olmaz, ve yüzde bir değil, binde bir, milyonda bir misâle müstenid bir ihtimal dahi olsa mukabilinde bir zarar ihtimali bulunmıyan bir fâide mülâhazası mücerred tevehhüm değil, az çok delilden neş'et eden bir şübhe demek olduğundan ihtiyac halinde daha kuvvetlisi bulunamayınca onunla âmel tecviz edilir, ve öyle bir tesellînin alelıtlak men'i de makul olmaz, fakat insanların sihirbazlara, şeytanlara kapılması da en ziyade bu gibi şübheli ahvâl içinde vukua gelir ve onun için zarar ihtimallerinin de iyi düşünülmesi iycab eder. Ilmi usul kava'idine nazaran ise kat'î delil ile itikad ve amel vacibdir, hılâfına kavî delil bulunmıyan zannî delil ile itikad vacib olmasa da ındelhâce amel vacib olur, vehm ve şübheyi kesmek için müfid olduğu zaman nazarı ıtibara alınabilir. Bu esas üzere Fıkıhta da şifâ, Allahdan bilinmek şartiyle tedavînin kat'î olaniyle amel vacib, ındelhavf terki haram, maznun olanıyla amel câiz, ahval ve eşhasa göre bazan fi'li, bazan da terki evlâ, mevhum olaniyle de amel menhî değil ise de terki evlâ denilmiş, rukye de mevhum kısmından sayılmıştır. Mevhum olmasının sebebi de duâ olması itibariyle değil, okuyanın nefesinde sebebiyyet mülâhazası itibariyledir.

Şu halde bu izahattan anlaşılır ki rukye ile tedâvî halkın pek çoğunun zannettiği gibi dindarlığın iycabı

ve

Sh:»6399

şer'ın emrettiği bir şey değil, nihayet bir müsaadedir. Asıl diyânetin muktezası onu terk ile Allaha mütevekkil

olmak ve ancak Allaha sığınıp ona kendisi doğrudan doğru duâ etmek ve duâsına başkalarının tevassutunu istememektir. Mü'minin mü'mine gerek huzurunda ve gerek gıyabında duâsı meşru' ve müstahsen ve hatta vazifei dîniyyesi bulunduğunda ve « اَلدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ » hadîsi şerifi mucebince duâ ıbadetin, dindarlığın iliği olduğunda şübhe yok ise de duâ etmek başka, okuyup üflemek, başkasının nefesinden meded beklemek yine başkadır. Allah Tealâ duâyı emretmiş « ادْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ » buyurmuş « اِنِّى قَرِيبٌ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ » buyurmuş « قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ » buyurmuş, fakat şirkten, kendinden başkasına duâdan nehyetmiş « قُلْ اِنَّمَا اَدْعُوا رَبِّى وَلَا اُشْرِكُ بِهِ اَحَدًا »

buyurmuştur. Kezâlik Kur'anda ve Resulünün lisaniyle en güzel duâları ta'lim eylemiş ve nihayet bu Surelerle de bütün şerlerden doğrudan doğru kendisine sığınılmasını emreylemiştir. Okuyup üfliyecek olan bunları bellesin her zaman kendine hırzican edinsin, Peygamber Sallallahü aleyhi ve Sellemden merviy olduğu üzere her gece ve her ihtiyacında temiz temiz, hulûsi kalb ve itikad ile okusun, kendine üflesin, mü'min kardeşlerine de hem duâ hem tavsıye etsin, temiz nefesle duâ edenlerin duâlarının berekâtını da inkâr etmesin, buna söz yok, fakat Allah Tealâ böyle duâ ve icabet kapısını herkese açtığı, ona umumiyyetle herkesi çağırdığı, herkesin doğrudan doğru ilticasını istediği ve şirk şâ'ibesini kabul buyurmadığı halde ona doğrudan doğru duâ ve ibadet ile dehalet ve ilticayı bırakıp da ben o kapıya gidemem, ne istiyeceğimi de bilemem diye duâ dellâlı aramağa ve onun nefesinden meded ummağa kalkışmak diyanetin iycabı değil, cahiliyye âdetîdir. Nâs bundan gafîl olup kendine okutup üflemeyi dindarlık iktızası zanneylediği cihetle burada bu tafsîlât ile sözü uzatmağa lüzum görüldü,

وَاللّٰهُ الْمُوَفِّقُ.

Sh:»6400

2- Bir de « النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ = düğümlere üfliyen kadınlar», « اَلنِّسَاءُ الْكَيَّادَاتُ » ya'ni hilebaz kadınlar, yâhud erkekleri fitneye düşüren, onlara mehasinini arzederek tearruz edip meftun eyliyen fitnekâr kadınların şerrinden diye tefsir edilmiştir. Râzînin beyanına göre Ebu Müslim bu sonuncuyu ihtiyar eylemiştir ki erkeklerin azm-ü irâdelerinde reiy ve nazarlarında icrayi te'sir ile tesarruf eden kadınlar demek olur, bu surette ukde azîmet, ya'ni akdi kalb ve re'yi nazar manasına, yâhud ip düğümünden müste'ar, nefs de ipin düğümünü yumuşatmak için tükürmekten müste'ar olup mana şu olmuş olur: kadınlar erkeklerin gönüllerine üfler gibi verdikleri heyecanlar ve yumuşatıcı te'sirlerle onları reiyden re'ye, azîmetten azîmete çevirir türlü fitneye düşürürler, onun için Allah onların şerrinden isti'azeyi emreylemiştir. Bu ma'na « اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ » mazmuniyle « اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ » mazmununa muvafıktır. Râzî der ki bu kavil güzeldir, fakat ekseri müfessirînin kavli hilâfına olmasa...

Lâkin yukarıda geçtiği vechile sihirbaz ukdesinin asli azîmette olduğu ve onun da mutlaka iplik düğümü

manasına tahsîsı vacib olmayıp maksad urfî ve lügavî e'am manasiyle mutlaka sâhirler ve sâhireler demek olacağına göre bu kavil de ondan haric değil, onun bir vechi demek olur.

3- İbni Sînanın ve bazı ârifînin ihtiyar eylediği vecihtir ki ukdelere üfliyen nefisler, yahud kuvveler demek olarak ecsamı unsuriyye içinde uzvî veya âlî denilen gerek hayvanat ve gerek nebatat bütün ecsamı nâmiyenin nemâsı mebde'i olup nefsi nebatî ve kuvvei nâmiye ve kuvvei gaziye denilen uzvî kuvvelere işaret olmasıdır ki alel'umum uzviyyette olduğu gibi bedeni insanîde de tegaddî ve tenasül vazifelerinin meyli demek olan şehvet heyecanın ilk mebde'i ve şartı bu kuvve,

Sh:»6401

bu nefis vesair kuvâyı hayvaniyye ve hissiye bunun mütemmim ve mükemmili olduğuna göre bu mana evvelki manaların ılleti mesâbesinde olan şehvet ve kuvvesine de işaret olarak hepsinden e'am demek olur. Ve hatta bu ıtibar ile «kuvvei şehevaniyye» demek daha zâhir olur. İbni Sîna gâsikı kuvvei hayvaniyyeye hamlederek demiştir ki kuvvei hayvaniyye müste'îz olan nefsi nâtıkanın hilâfına olarak küduretli bir zulmeti gâsika, ya'ni bulanık bir kara kuvvettir. Çünkü nefsi nâtıka cevherinde temiz, sâfî, ve madde küdurat ve alâikından berî, cemîı suver ve hakayıkı kabil bir fıtrette yaradılmıştır, o ancak hayvaniyyetten kirlenir televvüs eder, « النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » da kuvvei hayvaniyyenin şartı olan kuvayı nebatiyyeye işarettir, çünkü o tul arz umk, cemîı cihattan hacım ve mikdarı artırması haysiyyetiyle üç ukdeye üfliyor gibidir (hatta teneffüs hayatı nebatî iktısasından olduğuna göre nefsetmek, üflemek bunda mecaz değil, hakıkattir. Nebatatın boğum yerlerinde de ukde hakıkattır denilebilir). Nefsi insanî ile kuvayı nebatiyye beyninde alâka hayvaniyyet vasıtasiyle olduğu için lâcerem kuvvei hayvaniyyenin zikri kuvayı nebatiyyeye takdim olunmuştur. Bu iki kuvveden cevheri nefse lâzım gelen şerr ise onda beden alâ'ikını mühkemleştirmek ve ona muvafık, cevherine lâyık, gıda ile teğaddîsine mâni' olmaktır, ona lâyık gıda da Semavât ve Arz Melekûtunu ihata ve nukuşi bâkıye ile intikaştır اهـ. Bazılarının dediği gibi gâsık cismi câmide, madene işaret olduğuna göre de ve bizim dediğimiz gibi mevâlidi selâseye ve bedeni insanîye şâmil cismi unsurîye işaret olduğu takdirde de bu mana cereyan eder. Evvelki manalar da buna teferru eyler.

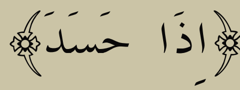
Bütün bunlardan sonra burada « اَلْعُقَدُ », balâde Nihayeden naklen zikrolunan Hazreti Ömer ve Übey hadîslerindeki « هَلَكَ اَهْلُ الْعَقْدِ » ve « هَلَكَ اَهْلُ الْعُقْدَةَ » gibi velâyet ve akdi bîat, ta'biri âharle «ukdei mülk» manasına olmak ve

Sh:»6402

hatta o hadîsler bu âyetin bir mazmunu bulunmak da çok muhtemildir. Bu ukdelere üfliyenlerin üflemeleri ve şerleri ise bir taraftan hukukı ıbadı uhdelerine alan zimamdarının sui idareleri, cah hırsları tehakkûm ve teaddî dâ'iyeleriyle o ukdeleri sıkıştırmak yolundaki zulüm ve teğallüb hareketleri bir taraftan da Allahdan korkmaz ehli bağıy ve ısyanın halkı iğva ve ifsad ile hak ukdeleri çözmek fitne ve ihtilâl çıkarmak için sarfettikleri nefeslerle yaptıkları tahrikât, çevirdikleri entrikaları demek olarak iki veche şâmil olur ki bunların ikisi de Allaha isti'aze edilmesi lâzım gelen en büyük şerlerdendir. Maamafih bunlar da sihrin « صَرْفُ الشَّىْءِ عَنْ وَجْهِهِ » demek olan umumî manasında dahil olacağına göre birinci manada dâhil demektir.

Şu halde hulâsa: «ukad», hissî, manevî, hakıkat mecaz birçok manalara muhtemil olmakla beraber esas manası düğüm demek olduğu için ip düğümünde zâhirdir. Lâkin maksad alel'ade bir ip veya iplik düğümünü bağlamak veya çözmek için üflemek veya tükürmekten ıbaret olmadığı da zâhirdir, çünkü her iplik düğümünde şer mülâhaza olunmıyacağı da âşikârdır, bundan dolayı murad ta'birin hakıkatı üzere düğüme üflemekten ıbaret değil, sihirden kinâyedir, Bu suretle « النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » nüfusi sâhire manasına urfolmuş bulunduğundan mana alel'umum sâhirlerin ve sâhirelerin şerrinden isti'azedir. Sihir fi'li de iplik düğümüne münhasır değildir. Onun için bunu sihrin herhangi bir şey'i vechinden sarf ve tahvil etmek ma'nasiyle anlamak muvafık olur ki bu da zikrolunan ma'naların hepsine şâmil olur.

5. ﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ﴾ ve herhangi bir hadîsin -başkasında gördüğü bir ni'meti çekemeyip de

ona göz diken, onun mutlaka zevâlini temennî eden hasedcinin

hased

Sh:»6403

ettiği vakıt şerrinden- ya'ni nefsindeki hasedinin muktezasını fi'le çıkarmağa kalkıştığı, mahsuduna karşı kavlen ve fi'len ızrar mebadîsini, şer mukaddimatını tertib ve icraya başladığı vakıt şerrinden. Çünkü hased kuvvede kaldıkça hâsidin kendinden başkasına zararı yok demektir, diğer bir ifade ile de denilmiştir ki: hased galeyan edip de mahsuduna karşı kîn ve gadab ve kasdi adavetle nefsi habîsini tevcih eylediği vakıt ki gözdeğme ta'bir olunan halet ve âfet ve ekseriya o lahzada olur. Onun için hased ile gözdeğmek mütelâzım gibi mülâhâza olunur. O sırada hasîdin nefsi öyle bir keyfiyyeti habîse ile tekeyyüf eder ki o hiss ile fırlattığı bednazarların şiraresi, mahsudu zaıyf buluverdiği takdirde bazan onu yıldırım gibi çarpar. Ve nice hâsidler ve kötü gözlüler vardır ki hased gözüyle baktıkları zaman bazı yılanların gözleriyle bakışlarındaki ezâ gibi ezâlandırırlar. Bu hiss ile harekete geçen habîs nefisler ise her hileye baş vurur, ellerinden gelen her fenalığı göze alırlar. Ve onlar için mahsudun helâkinden başka bir suretle tesellî kabil olmadığından dolayı o yolda içlerini yeye yeye kendilerini de yakar helâk ederler. Ancak hasedin muktezasını icraya kalkışmayıp da yalnız kendi nefsinde sakladığı ve bu yolda nefsi ile mücahede edebildiği takdirde mahsuda bir şerri dokunmaz, ve nefsiyle mücahedesinden dolayı me'cur bile olursa da

gönlünde o hased hissi devam ettikçe kendi kendini yer, zararı sırf kendine olur. « اِذَا حَسَدَ » diye

takyid buyurulması bu farka işaret için olduğunu söylemişlerdir. Bundan başka hâsidin şerrinden murad, onun günahı ve hasedi zamanında ve eserini izhar vaktındaki halinin kötülüğü, çirkinliği olmak da câizdir.

İşte bütün bu zikrolunanların şerrinden o felakın Rabbına sığınırım di, bu vechile o « اَللّٰهُ الصَّمَدُ » e sığın, çünkü hepsini yaratan ve hepsinin şerrinden koruyacak olan odur, ve ona öyle ıhlâs ile sığınanlara

onun hıfz-u himayesi mev'uddur. « فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

».

Sh:»6404

Hased nedir? Râgıbın beyanına göre: hased, bir ni'metin müstahikkından zevalini temennîdir, ekseriya o ni'metin izalesine sa'y ile de müterafık olur. Ve rivâyet olunmuştur ki Mü'min gıbta eder, Munafık hased eder اهـ. Kamusun ve sairenin beyanına göre de o ni'metin kendisine tahvilini isteyip istememekten e'amdır. Ya'ni hasedde asl olan ma'na bir ni'metin, bir fazîletin, bir kemalin sahibinden zevalini arzu etmek, kendisine geçmesini gerek istesin gerek istemesin başkasında bulunmasını mutlaka çekememektir. Öyle ki onunki onda dursun da sana da verelim deseler memnun olmaz, kaşki onunki mutlaka gitse de kendisine hiç birşey verilmese bile hoşlanır. Bahusus hased olunan ni'met, hâsid tarafından gasbolunmak kabil olmıyan fezaili zatiyye ve kemalâtı nefsiyye kabîlinden olursa hâsid o zaman bütün fazîlet düşmanı kesilir ve onu kendine tahvil edemediğinden dolayı mahsudunu bigayrihakkın mutlaka imha etmekle mütesellî

olmak ister, « اَلْعِيَاذُ بِاللّٰهِ ».

Hulâsa: hâsid kendinin onmasını değil, diğerinin onmamasını ister. Eğer başkasından zevali istememekle beraber kendisine de onun gibisini veya daha iyisini isterse o hased etmek değil, gıbta etmek, imrenmektir. Bunları Âlûsî şöyle anlatmıştır: bilinmeli ki hased: gayrın ni'metinin zevâlini temenniye ıtlak olunur, bir de gayride bulunan fakr veya sair herhangi bir noksanın devamını, ve ademi ni'metin hali üzere ıstishabını temenniye ıtlak olunur, (ki evvelkisine lisanımızda çekememezlik, ikincisine de onduğunu istememezlik ta'bir olunur) şâyi' olan evvelki ıtlaktır. Her iki ma'na ile de hâsid Allah ındinde ve Allahın kulları ındinde mebğuzdur, meşhur olduğu üzere hased, kebairden ma'duddur, lâkîn tâhkîk budur ki garîzî, cibillî olan hased, muktazası olan ezâ ile mutlaka amel edilmeyip de onunla muttasıf olan kimse nefsiyle mücahede ederek kardeşine Allahın seveceği vechile

Sh:»6405

muamele ederse onda günah olmaz, belki o cibillî hased sahibi nefsiyle mücahede edip kardeşine hüsni muamele ettiğinden dolayı büyük sevaba nâil olur. Çünkü tab'a muhalefette büyük meşakkat bulunduğu hafî değildir. Bunlardan başka gıbtaya da mecazen hased ıtlak edildiği vardır, hem urfi evvelde bu şâyi' idi.

Gıbta ise kardeşinde bulunan ni'metin zevâlini temenni etmiyerek onun gibi senin de olmasını temennî eylemendir ki bunda beis yoktur. Netekim şu hadîsi Nebevî bu ma'nadandır: «

لاَ حَسَدَ اِلاَّ فِى اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللّٰهُ مَالاً وَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِى الْحَقِّ وَ رَجُلٌ آتَاهُ اللّٰهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِى بِهَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ

» şu ikiden başkasında hased yoktur: bir adam ki Allah ona mal vermiş ve hakta istihlâkine teslît buyurmuştur, ve bir adam ki Allah ona hikmet vermiştir onunla amel eder ve onu nâsa öğretir اهـ.

Demek ki şer olan hasedin asıl ma'nası başkasında bir ni'met görmekten müte'ezzî olup onun zevâlini istemektir ki bizim çekememezlik ta'bir ettiğimizdir, bir takımlarının zannetiği ve hayli şâyi' olduğu vechile kıskançlık demek değildir. Kıskançlık bazan hased demek dahi olursa da daha ziyade Arabcada gayreti ta'bir olunandır, netekim Kamus mütercimi Asım efendi de şöyle der: gayret, gayr, gar, gıyar: nam ve namusa halel verecek haletten hamiyyet eylemek ma'nasınadır ki kıskanmak ta'bir olunur اهـ. Meselâ erkeğin karısını başkasından kıskanması, kezâlik kadının kocasını başkasından kıskanması hased değil, hayret ve hamiyyettir, bu memduhtur. Fakat birisi diğerinin karısını veya kocasını veya evlâdını veya malını veya güzelliğini veya herhangi bir ni'met ve meziyyetini, şerefini çekememek, ona göz dikmek, onun ondan zevâlini ârzu etmek haseddir, mezmumdur. Buna da kıskanmak ta'bir edildiği yok değil ise de bu çekememezliği bir gayret ve hamiyyet ma'nasında mübalağa suretiyle kullanmak kabîlinden mecaz demektir. Ya'ni yerinde olmıyan bir kıskanmaktır. Her ne olursa olsun kıskanmak mutlaka

Sh:»6406

hased demek değildir, ondan e'amm olabilir. Binaenaleyh hasedi sade kıskanmak diye terceme etmek doğru değildir. Hased mezmumdur, ona bir kıskanmak denir ise ilin hakkını sahibinden kıskanmak, diye ifade edilmelidir, halbuki gayret ve hamiyyet demek olan kıskanmak memduh ve makbul bir haslettir. Tefeyyüz, terakkî, tekemmül, iffet, hakkın himayesi, ni'metin muhafazası onunla hâsıl olur, meğer ki kendi hakkının ilerisine tecavüz etmek suretiyle ifrat olsun, o vakıt gayret, hamiyyeti câhiliyye ve hased ma'nasında olmuş olur. Râgıbın hasedi ta'rifinde ni'metin müstehikkından zevâlini temennî diye müstehik kaydını koyması da mühimdir. Bundan anlaşılır ki hasedde zulüm ma'nası da vardır, ve o halde bir ni'metin gayret ve adalet demek olur. Binaenaleyh bir gâsıbın gasbettiği ni'metin zevâlini temennî etmek hased demek olmadığı gibi onun yedi mubtılesinin izâlesiyle hakkı sahibine teslim etmeğe çalışmak da şer değil, gayret edilmesi lâzım gelen bir hayir, bir vazîfei hamiyyet demektir, lâkin bir müstehikkın nâil olmuş bulunduğu bir ni'metten kalben müte'ezzî olup da onu çekememek zevâlini temennî etmek hased ve zulümdür. Fakat bu fi'le çıkmayıp hadîsi nefs kabîlinden kuvvede kaldıkça hâside zararı olursa da başkasına dokunmaz, amma kuvveden fi'le çıkarılmak istenip de o ni'meti bilfi'il izâleye sa'yedildiği zaman fi'len zulüm ve bagy olan hased olmuş olur ki o vakıt onun şerrinden Allaha sığınmak lâzım gelir, o artık hiç bir hak ve insaf tanımaz, mümkin olabilen her türlü mekr-ü hiyleye baş vurur, her türlü sihirbazlığı göze alır, fırsat bulabildiği kadar ukdelere üfürdükçe üfürür. « النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِۙ » onların hepsini de şerrine âlet etmeğe çalışır. Bu da nüfusi habîsede kuvvei şehviyye ile gadabiyyenin ve bilhassa kuvvei gadabiyyenin bir tuğyanı demek olduğundan dolayı İbni Sîna burada da şöyle demiştir.

Sh:»6407

« وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ », beden ve kuvveleri ile nefsi nâtıka beyninde husule gelen niza' demektir. Hâsid, kuvvei hayvaniyye ve nebatiyyesi haysiyyetinden bedendir, mahsûd da nefsi nâtıkadır, bu suretle beden, nefs üzerine bir vebaldir. O halde ondan i'raz ettiği surette o nefsin hali ne güzeldir! Ve eğer onunla televvüs etmiş değilse ondan müfarekatiyle ne büyük lezzete irecektir! اهـ. Bu da ma'nanın bir lübbü ve isti'azenin ruhunu beyan demektir ki hasılı:

اقبل على النفس واستكمل مطالبها فانت بالروح لا بالجسم انسان

Ruha dön ve onun metalibini olgunlaştır, çünkü sen cism ile değil, ruh ile insansın.

Mazmununa nazarı dikkati celbdir. Bunu şöyle hulâsa edebiliriz: Ey nefsi insanî! Bütün mahlûkatın, bahusus kevn-ü fesad şânından olan maddiyyatın, cismanî kuvvelerin, bahusus aldadıcı hayvanî ve nebatî kuvvelerin o şehvet, ve gadabın şerrinden o felakın Rabbına sığın, çünkü onlar seni çekemez, bedende bırakmak, çukura gömmek, helâke götürmek isterler, onun için sen o fıtret nurunun, insanlık ruhunun kadrini bil de onu yaradan Hak Rabbına sığın.

Görülüyor ki bu Sûrede nefsi insanîye zararı melhuz olan ve dîn-ü dünyaca teharrüz ve tevekkı olunması lâzım gelen şerlerin hepsi ihsa olunarak onlardan Allaha te'avvüz emrolunmuş ve bu suretle halâs va'd buyurulmuş demektir, bundan dolayı Resulullah bunlar nâzil olduğu zaman ferahlanmış ve bunlarla te'avvüze devam buyurmuştur. Çünkü bu, ikincisiyle beraber te'avvüz için her emri câmi'dir, evvelâ «

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ », isti'aze olunacak sürur mebadîsinin hepsine icmalen şâmildir, sonra da gâsık, neffasât, hâsid üçü onların meratibini veya en mühimlerini

Sh:»6408

bir tafsîldir. Gerçi o icmâlde ve hattâ neffâsat ve hâsidde müste'ız olan nefsin kendisi de dâhil olabilir. Fakat tekabül karînesiyle müste'iz, «müste'azünminh» de dâhil olmamak zâhir olduğuna nazaran bu Sûre daha ziyade insanı hâricinden veya bedeninden ızrar eden âfâkî şürurda zâhirdir. Bu suretle kelâm e'amdan başlayıp bilhassa hased ile nüfusi insaniyye şürununa müntehî olmuştur. Bunun üzerine bunlardan isti'aze eden nefsin tekemmülü meratibi ile ona bâtnından gelecek enfüsî şerrin tafsîline ve bu suretle, «

النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » in de minvechin beyan ve tefsirine işaret olmak ve ondan da bilhassa isti'aze ile va'd itmam buyurulmak üzere bervechiâti nâs Sûresi ile hıtam verilmiştir. Bir de şayanı dikkattir ki şerlerinden isti'âze olunan « مَا خَلَقَ » deki mâ mevsufe veya mevsule olabilmek ihtimaline mebniy ma'rife veya nekire olması muhtemildir. Gâsık, hâsid, nekire ve müfred, aradaki «

النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ » marife ve cemi olarak getirilmiştir. Bunun nüktesinde Zemaşerî ve Râzî: zira her gâsık, her hâsid şirrir değildir. Hatta bazan hayırda gıbta ma'nasına hased hayır bile olur, fakat her neffase şerr olduğuna işarettir, demişlerse de bu, pek zâhir değildir. Zira ferdi münteşir halinde istiğrak üzere her bir gâsikın vukubu, ve her bir hâsidin hasedi zamanında şerrinden külliyyen isti'aze matlûb olduğu daha zâhirdir. Lâkin gâsık ile hasidin şerri, ekseriya karanlıkta ve mechuliyyet içinde tanınmıyarak geriden geri cereyan eder, neffaseler, sihirbazlar ise ekseriya tanındıkları, bilindikleri halde yüzlere güle güle, gönüllere üfliye üfliye şirretliklerini yaparlar. Gâsık bir eşkıya gibi ansızın basar, hâsid de bir kundakçı gibi saklı yakar, sâhirler, cadılar ise dost kılığında yankesici gibi göz göre göre çarparlar. Ve böyle olması onların hiylelerinin ince ve hafî olmasına mâni' de olmaz. İşte bunlar içinde en ziyade bile bile şerlerine düşülenler neffaseler olduğu ve urfi âmda da en ziyade şirretle

Sh:»6409

ma'ruf olanlar bunlar bulunduğu için « النَّفَّاثَاتِ » lâmı ahd veya istiğrak ile marife ve cemi olarak iyrad edilmiş olmak bizce daha doğru ve daha zâhir görünmektedir. Nâs Sûresinde «

الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ » ın marife olması da neffasât gibidir. Bu cihetle de o bunun tetimmesi olan bir beyanı demektir.

NAS

سُورَةُ النَّاسِ ١١٤

Nüzulu felak ile beraber olduğu ve medenî olmasının muhtar bulunduğu önce geçmişti.

Âyetleri - Altıdır.

Fasılası - Yalnız س harfidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ١ مَلِكِ النَّاسِ ٢ اِلٰهِ
النَّاسِ ٣ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ٤ اَلَّذٖى يُوَسْوِسُ
فٖى صُدُورِ النَّاسِ ٥ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ٦

Meali Şerifi

De ki sığınırım Rabbına nâsın 1: Melikine nâsın 2: İlâhına nâsın 3 Şerrinden o sinsi vesvasın 4 Ki vesvese verir sinelerinde nâsın 5 Gerek cinden gerekse ins 6

1. بِرَبِّ النَّاسِ Nâsın Rabbına -bütün insanların kendilerine ve emirlerine mâlik terbiye edici sahibine, ya'ni

Sh:»6411

halk ve emriyle insanlar yaratan: ve sun'u kudretiyle o gâsık kara topraktan o duygusuz, muzlim maddeden tan gibi parlıyan duygulu insanlar yetiştiren, onlara yaramaz şeyleri atıp yarar şeyleri süze süze ifaza ederek lûtf-ü terbiyesiyle tavırdan tavra, halden hale tekemmül ettirerek büyüte büyüte akl-ü iz'an verip insanlık levazımını, insanlık vazîfelerini duyurarak bütün mahlûkat içinde mümtaz bir halde hemcinsiyle birlikte cem'iyyet halinde yaşıyacak hale getiren ve getirmekte bulunan ve bu suretle onlara terbiye fikriyle Rübûbiyyet mefhumunu öğreterek kendi varlığını sezdirip hak ve hayr uğurunda çalışmak yolunu gösteren mevlâsına 2. مَلِكِ النَّاسِ o nâsın melikine -ya'ni o terbiye ile yetiştirilen, akıl melekeleri, insanlık kuvveleri inkışafa başlıyan insanların hepsini hukmü altında tutarak bütün melekât ve kuvvelerini nizamı hayr ile gayei kemallerine doğru fa'aliyyete sevk etmek üzere mertebelerine ve ılm-ü hikmetinin iktizasına göre emr-ü nehy ile idare eden hukümdarına daha, açıkçası nisbî ma'na ile Rab, ve melik değil, « مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ » mantukunca dilediğine mülk verip şah yapan, dilediğini de padişah iken indirip atan, dilediğini aziz, diledini zelil etmek kudretine hâiz olan mülki daim ile Rübûbiyyeti kâmile kendisine mahsus bulunan melikler meliki, padişahlar padişahı, hukümdarlar hukümdarına, ya'ni 3. اِلٰهِ النَّاسِ nâsın İlâhına -o insanların Hak mabûduna,

ya'ni aklı melekeleri tekemmül etmiş, hakkı nâhaktan, hakıkati hayalden, güzeli çirkinden, hayrı şerden, zevkı bâkıyi zevkı fânîden, gayei maksudu vasitadan, kûfranı şükrandan fark ve temyiz edecek vicdanları ma'rifeti halka tenevvür eylemiş, bulundukları âlemin ve kendi nefislerinin mahiyyetini öğrenmiş, hikmeti vücudlarını nereden gelip nereye gittiklerini, bütûn o cünbüşi

Sh:»6412

cihan şümulden, bu gavğayı kâr-ü zardan kazanc ne olduğunu, o sevgilerin, saygıların, o ümitlerin, arzuların o hacetlerin dileklerin nereye bağlanacağını, gülen yüzlerin neye güldüğünü, dökülen dillerin neye döküldüğünü, ağlıyan gözlerin neye ağladığını, çırpınan kalblerin ne ile tatmin edileceğini; binaenaleyh nelerden kaçınıp nelere koşmak, neye gönül verip neye dayanmak, neye sığınmak, neye tapmak lâzım geldiğini anlamış, vücudda tecelli eden, zâhir ve bâtından vicdanları saran gayb ve şuhuda hâkim olan hakkın cemalindeki celâlin, celâlindeki cemalin ebedî zevkını duyarak her işinde ıhlâs-u ihsan ile ona yüz tutmuş, uğurunda can vermeyi canına minnet bilerek hukm ü rızasına teslimi nefs etmiş kalbi selîm sahibi irgin insanların gayei maksud edinerek ibadet edegeldikleri ve âkıl ve bâliğ bütün insanların halâsları için iyman ve ibadet ile mükellef bulundukları hak Tanrıya, hasılı: halk ve emir, icad ve i'dam, ihya ve imâte, sevab ve ıkab ile tesarrufi küllîye kudreti tamme ve samediyyeti kâmile ile celâl ve ikramda tevahhüd iktıza eyliyen ülûhiyyet ancak kendinin hakkı olan o ehad samed Allaha sığınırım.

Rab ismi rabbüddar ve rabbülmal gibi izafetle kullanıldığı zaman Allahdan maadaya da söylenebilir. Melik isminin de ondan ehass olmakla beraber Allahdan maadaya itlak edildiği malûmdur, fakat ülûhiyyet aslâ şirk kabul etmediği, « لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » olduğu için ilâh ismi şer'an ve hakîkatten Allaha mahsustur, binaenaleyh Rab, e'am, melik ehass, ilâh daha ehastır. Burada ise murad, Allah Tealâ olduğu iyice anlaşılmak için Rabbinnâs, Melikinnâs ile, Melikinnâs da İlâhinnâs ile beyan buyurulmuştur. Gerçi bunların Rabba sıfat veya bedel olması da tecviz olunabilir ise de Zemahşerî ve sair muhakkıkîn atfı beyan olmalarını ihtiyar eylemişlerdir; fakat burada evvelâ şunu düşünmek iktıza eder: Allah Tealâ yalnız insanların değil, herşeyin Rabbı ve bütün âlem onun Rübûbiyyeti, melekûtü, ulûhiyyeti

Sh:»6413

nizamı altında dizili olduğu halde burada niçin Rab ismi evvelâ insanlara izafetle tahsîs buyurulup da sonra « مَلِكِ النَّاسِۙ اِلٰهِ النَّاسِۙ » diye beyana lüzum görülmüş ve niçin « نـاس » üç defa tekrar edilmiştir? Bunun nüktesi:

EVVELÂ, Kur'anın hikmeti nüzulü insanların terbiyesi, insanların sıratı müstekıyme hidayet ve irşad olduğu cihetle bunu evvelinde olduğu gibi âhirinde de bilhassa ihtar ile nüfusi insaniyye terbiyesine ınâyeti Rabbaniyyenin mezidi ihtısasını anlatmak ve bu vechile Kur'anın âhirinden evveline ircai nazar ettirmektir. « قُلْ اَعُوذُ » emirleri Fâtihanın « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقٖيمَۙ » duâsına son cevab olarak doğrudan doğru bir sığındırma ve koruma irşadı olmak hasebiyle Sûrei Bekarenin evvelindeki « هُدًى لِلْمُتَّقٖينَۙ » mazmununun bir mısdakı olduğu gibi « بِرَبِّ النَّاسِۙ » buyurulması da « يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذٖى خَلَقَكُمْ وَالَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ » hitabını hatırlatarak âhiri evvele bağlamıştır. Hatimde evvele dönülerek hâlli mürtehil yapılması da bu nükte ile mütenasibdir.

SANİYEN, Ebüssüudun beyan ettiği vechile bunda «i'azeye şayan bir isti'aze minhacına» ya'ni korumaya lâyık bir sığınış yoluna irşad vardır. Çünkü Rabbına sığınanın efradından bir ferd bulunduğu insanlar cinsi zımnında terbiyesi, memlûkiyyeti, ubudiyyeti ile Rabbına intisab ve tevessülü rahmet ve

re'fetin tezayüdü esbabındandır. Ve Allah Tealânın bunu böyle emir buyurması bu suretle korumayı kat'iyyen va'dine delâlet eder delâili keremdendir. Bir de burada isti'aze olunan şer bilhassa insanlara adavet ile ma'ruf olan Şeytanın şerridir, bundan korunmak için insanların ona karşı Allahın terbiyesi tahtinde melekûtü içinde ubudiyyeti saffında dizilmelerini tansîstir. « اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ = benim halis kullarım üzerinde senin saltanatın yoktur» kavli celîli mentuku üzere Şeytanın nüfuz ve tesallûtundan korunacaklarına bir işaret de vardır. Bir insan ferdinin böyle «اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ اِلٰهِ النَّاسِ »

Sh:»6414

diye mertebeden mertebeye en mütekâmil cem'iyyet nizami içinde isti'aze etmesi «Ya Rabbî, ya Melîkî, ya İlâhî! beni terbiye edip yetiştiren sen, benim tâbi, olduğum hukümdarım sen, benim bütün mevcudiyyetimi veren ve bütün muradlarımı verecek olan, kendisine en yüksek sevgi ve saygı ile ıbadet ve kulluk etmek borcum ve en üstün vazîfem bulunan ma'budum, Tanrım, yegâne ve sığınacağım, penahım sensin, ben ancak sana sığınırım ve sığınıyorum» demek ma'nasında olmakla beraber öyle demekten daha beliğdir. Çünkü insanlık meratibinin en mütekâmil saffı bulunan İlâhîler saffında ehlûllah cema'atı içinde bir mevki' alacak vechile korunmak üzere Rububiyyetin en yüksek ve küllî tecellîsi demek olan ulûhiyyet hukm-ü ınayetine ancema'atin sığınmak hem kudret ve rahmetin şümulünü i'tiraf ile hamd-ü senânın yüksekliği hem de buhulden, hodkâmlıktan sakınarak benî nev'ine vâsıl olan ni'metleri kendine vâsıl olmuş sayacak kadar hissi şükran ile hayirhahlığı mütezammın olmak itibariyle elbette ferden sığınmaktan daha beliğdir, ve onun için cemaatle olan ıbadet ve duânın fazîleti daha yüksektir. Beyzâvî gibi bazı Müfessirîn « رَبِّ النَّاسِ » diye tahsîsın nüktesi burada isti'aze olunan vesvese şerrinin nüfusi insaniyyeye mahsus bir şerr olduğunu söylemekle iktifa etmişlerse de kâfi değildir.

Nâsın tekrar edilip de « مَلِكِهِمْ وَ اِلٰهِهِمْ » diye zamir ile iktifa olunmamasının sebebine gelince sahib Keşşaf bunu atfı beyan olmasının iycabına hamlederek demiştir ki: çünkü atfı beyan, beyan içindir; binaenaleyh ızmar değil, izhar mazınnesi olmuştur اهـ. Râzî bununla beraber bir de, der: bu tekrar insanların şerefini artırmayı iktıza eyler, çünkü Allah Tealâ kendisini insanların Rabbı, insanların Meliki, insanların ilâhı olmasiyle tanıtıyor demektir. Eğer insanlar mahlûkatın eşrefi olmasa idi elbette kitabının hatimesinde

Sh:»6415

kendisini insanların Rabbı ve meliki ve İlâhı diye ta'rif etmez, kitabını bu ta'rif ile hatmeylemezdi اهـ.

Bu iyzaha göre « النَّاسِ » üçünde de ayni ma'nada olarak mahza beyan ve takrir ve insanlık şerefini tezyid için tekrar olunmuştur, Demek olur ki Ebüssüud da bunu ıhtiyar eylemiştir. Âlûsî de «bir şeyin marife olarak i'adesi halinde ikinci evvelin aynî olmak» ka'idesi ekseriyyesine binaen bunu tercih eylemiş ise de fasılanın fasılasız olarak aynen tekrarı hilâfı zâhir olmak ve atfı beyan da nâsa değil, Rabba aid bulunmak hasebiyle her birinde muzafı ilyehin muzafına göre başkaca bir ma'na beyan etmiş olması daha doğru ve daha fâidelidir, mezkûr ka'idenin ekseriyyeti de hilâfına karîne bulunmamakla mukayyed olduğu malûmdur. Onun için bunu daha ziyade ta'mîk edenler burada tekrar olmayıp bu nüktelerden başka bir de nüfusi insaniyyenin derecatına ve terakkıydeki meratibine bir tenbih dahi bulunduğunu söylemişlerdir. İbni Sîna ve bazı ârifîn demişlerdir ki: zira nefsi insanî asl fıtretinde ma'rifetullah ve mahabbetullah ile intikaşa müste'iddir, fakat evvelemirde bu ma'rifetlerden halî olur -Netekim «

«وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَاتَعْلَمُونَ شَيْـًٔا» el'aye...

buyurulmuştur- buna akli heyulânî mertebesi denilir, sonra ikinci mertebede onda evveliyyat, bedîhiyyat denilen ilk ilimler hâsıl olur ki bunlarla fikrî mechulleri arayıp bilmeğe tevassul olunur, ve buna akıl bilmeleke mertebesi ta'bir edilir. Sonra da âhiri emirde o mechulâtı fikriyye kuvveden fi'le çıkarılır ki buna da akıl bilfiil mertebesi denilir. İşte «قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ», nefsi insanî meratibinden ilk

mertebeye işarettir ki bu, onun gerek bedihî ve gerek kesbî bütün ulûmdan halî bulunduğu hâlidir, nefsi bu mertebede onu terbiye edecek ve o bedihî ma'rifetlerle tezyin eyliyecek mürebbiye muhtacdır, sonra o bedihî bilgilerin husule geldiği ikinci mertebede onlardan fikrî ilimlere intikal melekesi husule gelir ki «

مَلِكِ النَّاسِ»

Sh:»6416

bu mertebeye işaret eyler, sonra da üçüncü mertebede ulûmi fikriyyenin kuvveden fi'le çıkmasiyle nefsin tam kemâli hâsıl olur ki «اِلٰهِ النَّاسِ» da bu mertebeye işaret eyler. Demek ki burada nâsın üç def'a

zikri ayni ma'nada tekrar olmayıp her birinde nefsi insanînin bir mertebesine işaret olunarak Hak sübhanehu ve Tealâ kendisini insanlığın her mertebesinde tecellî eden hüküm ve tasarrufuna göre birer isim ile tesmiye buyururarak tanıtmıştır. Râzî felak Sûresinde bunu nakletmekle beraber burada bu farkı şöyle hulâsa eder: Evvelâ Rabbı zikr ile başlamıştır o tedbir ve ıslâh ile tasarruf edendir, bu ise Hak Tealânın insana olan ilk ni'metlerindendir. Ta onu terbiye ederek yerleştirip ona akıl verinciye kadar ki o vakıt insan kendisinin memlûk ve Rabbının melik olduğuna delîli anlar, onun için ikincide melik zikrolunmuştur, sonra da ona o ıbadete müstehık bulunduğunu anlayınca onun İlâh olduğunu tanır, bir de abdin Rabbından ilk tanıdığı onun, ındindeki ni'amı zâhire ve bâtıneden in'am eder mün'im olmasıdır, bu Rabdır sonra onun bu sıfatlarına ma'rifetten celâletini ve halktan istiğnasını ma'rifete intikal eder, o vakıt onun melik olduğunu bilir. Çünkü melik başkası kendisine muhtac, kendisi başkasından ganî olandır, sonra abd onu böyle tanıyınca onun celâlet ve kibriyada vasfedenlerin vasfı fevkında bulunduğunu ve onun ızzet ve azametinde akıllarını veleh, ve hayrette kaldığını anlar, ve o vakıt onu perestiş edilecek yegâne ilâh olarak tanır اهـ. Beyzavî de bunu şöyle ifade etmiştir: Bu nazmı celilde o Rabbın sığınmaya lâyık i'âzeye kadir ve ona mümane'at gayri kabil olduğuna delâlet ile beraber hâlikını tanımak için teveccüh eden ehli nazarın meratibini de iş'ar vardır. Çünkü o, ilk nazarda kendi üzerinde gördüğü ni'amı zâhire ve bâtıneden kendisinin bir Rabbı olduğunu bilir, sonra nazarda derinleşir, nihayet tahakkuk

Sh:»6417

eder ki o Hak sübhânehû cümleden ganî ve her şey'in zatı onun, ve emrinin mesarifi ondandır, o meliki haktır, sonra bununla istidlâl eder ki ıbadete müstehıkk olan ancak odur, başka yoktur. Bir de bunda sıfatın ihtilâfını ihtilâfı zat menzilesine tenzil ile mutad isti'aze vecihlerinin hepsi münderic olur -ya'ni âdet, mühim bir belâya düçar olan kimse işini evvelâ valideyni gibi ulusuna ve mürebbîsine arzeder, onlar def'ine kadir olmazlarsa melikine, sultanına ref'eder, o da tezallümünü izâle etmezse onu melikülmülûk ve her iştikâ ve ilticanın merci'i müntehası olan Hak Tealâya şikâyet eder, bu âdet üzere burada Allaha hem rububiyyet sıfatiyle, hem melikiyyet sıfatiyle, hem ulûhiyyet sıfatiyle sığınmak vecihleri cem'edilmiştir ki bunda isti'aze olunan âfetin büyüklüğüne de işaret vardır اهـ. Bazıları tekrar olmadığını anlatmak için daha sade olarak şöyle demişlerdir: İlk nâs cenîn ve etfâl gibi terbiyeye muhtac olanlar, ikincisi siyasete muhtac olan gençler ve kâhiller, üçüncüsü sırf Allaha müteveccih olan müte'abbidler ve yetkinlerdir اهـ. Görülüyor ki üç nâs arasında bu gösterilen farkların hepsi de mühim ve şayanı dikkattir, bazısı daha felsefî, bazısı daha edebî, bazısı da sade olmakla beraber hepsi de mütekaribdir, lisan noktai nazarından bunların karînesi de muzaf olan rab, ve melik ve ilâh isimlerinin mefhum ve müstealiklerindeki umum ve husus farkıdır, rab ismi terbiyeden olmak, terbiye hakkı da malikiyyete mütevakkıf bulunmak itibariyle zevilukulden olanlara da olmıyanlara da tealluk ettiği için e'ammdır. Bu karîne ile «رَبِّ النَّاسِ» da nâs, âkıl gayri âkıl

alelûmum insan cinsine şâmil olmak lâzım gelir. Melik ismi ise mimin zammiyle mülk veya melekûtten olduğu, bu da mimin kesriyle milkten ehass olarak cümhuri ukalâ üzerinde siyaset ile tedbir ve idarei umur ma'nasından geldiği, melekût da bunun mübaleğası bulunduğu için melik rabdan ehastır. Netekim Râgıb

der ki:

Sh:»6418

mimin zammiyle mülk, cümhur üzerinde emr ü nehy ile tasarruftur ve ukalâ üzerinde siyasete muhtastır, onun için « مَلِكِ النَّاسِ » denilir de « مَلِكِ الْاَشْيَاءِ » denilmez اهـ. Şu halde

melikinnasdaki nâs alelumum insan cinsi içinden aklı eren insanlar olmak lâzım gelir. En derin sevgi en yüksek ta'zim ile ibâdete istihkakı ifade eden ilâhlık, hak Tanrılık ise ekmeli sıfat olduğundan bunun müzaf olduğu üçüncü nâs da akıl ve vicdan, iyman ve iz'an, ahlâk ve irfan, fikri insaf, hüsni amel gibi insanlık melekelerinde az çok bir kemâl, bir irginlik, bir yetkinlik bulunan insanlar olmak tebadür eder. Şu halde evvelki nâs rübubiyyet hukmünce hepsinden e'amm olarak henüz ilk terbiyeye muhtac ve akıl melekesi husule gelmemiş cenîn ve etfal gibiler dahi dahil olmak üzere lâmı istiğrak ile alelumum insanlar cinsine şâmil olmak zâhirdir. Ya'ni terbiye edilip yetiştirilmiş, büyütülmüş insanlar dahi hâric olmaz. Çünkü melikiyyet ve ilâhiyyet hukmüne dahi şâmil olan rübubiyyet hukmü onlarda fi'len sâbittir. Ve gerek bidayetinde, gerek nihayetinde hiç bir insan ondan azâde ve müstağni değildir, şukadar ki bunda ilk mertebe dahi dâhil bulunduğundan terakkı meratibindeki farkı tebaruz ettirmek istiyenler bilhassa onu anlatmayı mühim görmüşlerdir. Maksadları ibtidaî insanlara tahsîs değildir, gerçi nâs ta'biri bazan adî insanlar ma'nasına tahkır için kullanılmak dahi müte'aref ise de bu ma'na nâs mefhumundaki umumiyyetten münbe'is olduğu gibi rab isminin izâfeti de bir şeref ifade ettiğinden dolayı burada tahkır kasdine münafi olacağından bunun muktezası olan ta'mimi tahsîse karîne yoktur. Lâm, istiğraka hamledilmek lâzım gelir. Yoksa rübubiyyeti melikiyyet ve ilâhiyyet ile beyana vecih kalmaz, arada mübayenet bulunmuş olurdu, hatta tekrarı tercih edenler bundan dolayı tercih etmişlerdir. Ancak atfı beyanda asıl maksud mefhumu beyan değil, masadakı, müsemmayı beyandır.

Sh:»6419

Ebî Hafs Ömer denildiği zaman Ebî Hafs ile Ömer arasında beyan, mefhumu değil, müsemmayı beyandır. Ve onun için Ebu Hayyan atfı beyanda meşhur olan sıfat ile değil, ismi câmidle olmaktır diye Keşşafa ilişmiştir. Âlûsî de buradakilerin ismi câmid hukmünde olduğu beyaniyle ona cevab vermiştir ki maksadı «

مَلِكِ النَّاسِ اِلٰهِ النَّاسِ » isimleri burada vasfiyyet haysiyyetiyle değil, esmâi ilâhiyyeden

olmak üzere sırf isim mevki'inde olarak atfı beyan olduklarını söylemek olacaktır. O halde ikinci nâs evvelkinin büsbütün ayni olmak iktıza etmiyeceği gibi büsbütün gayrı olmak da iktıza etmez. Şu kadar ki burada ma'nayi murada intikal için vasfiyyet ma'nasiyle izafetin beyanda âleti mülâhaza gibi tasavvuruna ihtiyac bulunduğu da inkâr edilemez; binaenaleyh maksad nâsı beyan değil, rab mefhumunu da beyan değil, zatı rabbı daha ehass olan sıfat veya isimleriyle beyan olduğundan dolayı her birinde nâsın ona göre mülâhazası daha zâhir olur. Bu suretle ikinci nâsta «lâm» ı ahd ile istiğrakı urfîye hamle bir karine bulunmuş olacağından bu evvelkinden ehass olarak terbiye olunan insanlar içinden yetişmeğe, melekâtı akliyye ve kuvayı insaniyyesi inkişafa başlamış, her birinde bilirade sa'y-ü amel salâhiyyeti husule gelmiş, bundan dolayı nizamı hayri ihlâl edecek vechile yekdiğeriyle tenazu' ve tezahum kabiliyyeti yüz göstermiş olup da hikmeti fıtretleri olan menfeatleri hak ve adâlet dâiresinde te'lif ve niza'ları bertaraf edilerek ve her biri ehliyyet ve liyakatine göre sa'y-ü amel ile mükellef tutularak cem'iyyet halinde te'avün ve tenasur üzere yaşıyabilmeleri için siyasete ve akıl bilfiil denilen fikr ü idrâk ile sevk u idare ve hıfz-u himayeye muhtac bütün âkıl bâliğ insanlar cümhuru olmak lâzım gelir ki küçük büyük gelmiş geçmiş ve gelecek alel'umum insan cinsi üzerinde rübubiyyeti câri olan tek rab, ve böyle bütün âkıl bâliğ insanlar üzerinde mülkü, melekûtü hâkim ve dâim tek melik

Sh:»6420

şübhesiz ki ne insanlar içinden ne de mahlûkattan birisi olmak mümkin olmaz, bu en yüksek, en mütekâmil insanların ibadet ve ubudiyyet ile kulluğu kendilerine en mukaddes vazîfe bildikleri ve mahabbet ve rızasını maksadı aksa edindikleri ve bu şevk ile onun sevgili merbub ve memlûkleri saffında dizilmeyi canlarına minnet saydıkları yegâne ma'bud, o, gönülleri doyulmaz ebedî vısâl şevkıyle titreden, güzellik edenlerde daha yüksek husnâ neş'esini uyandırarak her ân kendisine doğru sıdkı mücahede ile tekarrub aşkını tehyic eden, her temiz sevgide bir lemhai cemâli, nefesleri tıkayan, yürekleri çatlatan, akılları medhuş ve sergerdan eden, her elîm korkuda bir cilvei celâli tecelli eyliyen ulûhiyyet saltanatı şeriksiz olarak kendisine mahsus bulunan Hak Tealâ olabilir, ve onun için « اِلٰهِ النَّاسِ » diye beyan buyurulmuştur, ve o

halde bu üçüncü nâs âkıl insanlar içinden Enbiya ve sıddîkîn ve şüheda ve salihîn ve Allahın birliğine

iyman edip de onlara uyan ve onlara refîk olmak, onlarla haşrolunmak istiyen hâlıs mü'minîn ve mü'minât

ve müslimîn müslimât gibi kâmil insanlar, ya'nî Fâtihada «

اَلَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّآلِّينَ » ve

Sûrei Bekarenin başında «

وَبِالْاٰخِرَةِهُمْ يُوقِنُونَ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ

الْمُفْلِحُونَ » buyurulan insanlar olmak iktıza eder. Hakıkaten sığındırılıp korunmaları va'd olunanlar

da bunlardır. Bununla beraber nâsın böyle rububiyyet, mülk, ilâhiyyet hukümleri tahtînde birer âyette üç

tavr ile i'adesi, «

﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ

يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ . ﴿قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ

ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَارَيْبَ فِيهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ

لَايَعْلَمُونَ﴾ » gibi âyetlerde ihtar olunan ihya ve imâte meratibi ile me'ad etvarını da hatırlatmaktan

halî değildir. Bu bakımdan şöyle demek olur: İnsanlar emvat iken ya'nî hayatsız arz, câmid madde, ölü
toprak iken onları rububiyyeti hukmiyle ihya edip insan yapan Rabbünnâsa, sonra o hayattaki insanları

mülkü hukmiyle idare ederken siyaset edip öldüren melikinnâsa, sonra da o

öldürdüğü

Sh:»6421

insanları ulûhiyyeti hukmiyle ebedî âhıret hayatiyle yeniden diriltip toplıyarak cezalarını vermek üzere

huzuri ilâhîsine irca' edecek olan, ya'ni kudreti bu kadar büyük ve muhayyirülukul olan ilâhinnâsa sığınırım

di. Ona böyle sığınmak ise, sonunda muhakkak olan irca'i cebrîden evvel her emrine âmade olmak üzere

rücu'i ihtiyarî demek olan tevbe ve inâbe ile «

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبَ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى اَكُونَ سَمْعَهُ وَ

بَصَرَهُ وَ قَلْبَهُ » hadîsi kudsîsi mısdakınca tekarrüb ederek « بَقَا بِاللّٰهِ » da karar azmı

olmuş olur ki bu da « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » mîsâkının neticei fi'liyyesi demek olan

felâh ve fevzi azîmdir. Ne mutlu bana iren kullara!

Şimdi görülüyor ki: evvelki Sûrede sığınılan «müste'azünbih» ancak bir sıfat ile zikrolunmuştu. «

رَبِّ الْفَلَقِ » halbuki isti'aze olunan âfet, mâhalakın şerri üç nev'i âfât sayılmıştı: gâsık, neffasât,

hâsid. Bu Sûrede ise sığınılan rabbinnâs, melikinnâs, ilâhinnâs üç sıfatla zikrolunuyor, isti'aze olunan ise bir şerdir. Demek ki bu şer, bu âfet evvelki âfetlerin hepsinden büyük, hepsinden tehlükelidir, ve bundan korunmayı insan hayatının bütün safahatında ve bahusus son deminde ehassı maksad bilmek lâzım gelir, ve demek ki isti'aze için senâ dahi, istenilen matlûbun kadrine göre olmak icab eder. İnsana haricinden, gelen âfakî şerler ne kadar büyük zarar ve fenalık olursa olsun ona ne kadar acı elem ve ıztırab verirse versin onda insanın kendi düşüncesinden, itikadından, iradesinden, kesbinden bir sebebiyyet bulunmadıkça, o şey onun hakıkatine nüfuz etmez. Ruhunu kirletmez, ındallah mes'ul etmez, hakıkatte onun hisabına bir şer sayılmaz, bil'akis o yüzden elem ve zahmet çektiği için me'cur ve müsâb bile olur. Çünkü o onun yaptığı birşey değildir. Onun mes'uliyyeti fâ'iline aiddir. Halbuki insanın kendinden gelen veya az çok meyl ü iradesine iktiran ettirilerek kendine yaptırılan şerr kendi şerridir, o ondan mes'uldür, ruhunu kirletmiş, kendi kendine düşmanlık etmiş olur. Nefsi insanînin en büyük âfeti işte böyle kendi içinden gelen fenalık, içindeki

Sh:»6422

bozukluk, iymansızlık, iradesizlik, himmetsizlik, yanlış anlayış, yanlış düşünüş, fena temayül, aldanış, basîretsizlik, kararsızlık, hâsılı bir kelime ile şübhecilik, müvesvisliktir;

Mecruhu sanma cerhi mücerreddir öldüren
Âfatı bâtıniyyedir aslı musîbetin

Onun için Kur'anın evvelinde reybi nefy ile iman ve Âhırete iykan korumanın, felâhın ilk şartı olarak tesbit edildiği gibi sonunda da her şerre sürükliyen sinsi vesvesenin şerrinden isti'aze emrolunarak buyuruluyor

ki 4. ﴾مِنْ﴿ -« اَعُوذُ » ye müteallık ﴾شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ﴿ şerrinden o

hannas vesvâsın- ya'nî giri giri çekilip sinen, sinip sinip aldatmak, Hak yolundan geriletip fenalığa sürüklemek için döne döne vesvese virmek âdeti olan o dönek, o sinsi, o geriletici vesvese kaynağının şerrinden sığınırım.

«وَسْوَاسِ» esasen vesvese ma'nasına ismi masdar veya muza'af rubaînin masdarı bu vezinde de

geldiğine göre masdar olmakla beraber çok vesveseci müvesvis ma'nasına mübaleğa için sıfat ve ism olarak kullanılmıştır ki aynî vesvese kesilmiş, vesvese kaynağı demek gibidir. «Lâm» ile elvesvas, şeytanın bir ismi olmuştur, çünkü Keşşafın dediği gibi bütün şuğlü, san'atı ve dâima üzerine düştüğü hep vesvese ve iğvadır, öyle vesvese vermekle ma'ruf olan odur. Bahirde Ebu Hayyan der ki elvesvas Şeytanın ismi demişlerdir; bununla beraber vesvas şehvetlerin fısıldadığı vesveseyede denilir ki menhî olan hevayi nefistir اهـ.

Vesvese nedir? Keşşafın ve Râgıbın da söyledikleri vechile vesvese esasen fis, hiş demek, yavaş fısıltı yapmak, fiskos etmek gibi gizli sese, hemsi hafîye denilir, huliyyat hışıltısına, «vesvasülhuliy» denilmesi bundandır. Kamusun kaydettiği vechile avcının ve köpeklerin yavaşça seslerine vesvese ve vesvas denilmesi de bundandır. Bundan hatırai redî'eye, ya'ni nefsin veya Şeytanın kalbe ilka ettiği

Sh:»6423

hayırsız, fâidesiz alçak hatıra ve dağdağaya vesvese denilmek müte'aref ve meşhur olmuştur, dilimizde

ma'ruf olan da budur. « وَنَعْلَمُ مَاتُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ » âyeti nefsin vesvesesi hakkında, «

فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ » âyeti de Şeytanın vesvesesi hakkındadır.

« خَنَّاس » a gelince: hunûstan mübaleğalı ismi fâil veya o vezinde ismi mensûb olarak vesvasın

sıfatıdır. Çok hunûs edici, hunûs âdeti olan demektir.

«Küvviret» Sûresinde « بِالْخُنَّسِ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ » âyetinde dahi geçmiş olan hunûs

lügatte lazım olarak te'ahhur ve rücu' ya'ni girilemek ve giri dönmek, ve inkıbaz ve gaybubet, ya'ni sıkılıp büzülmek, sinip gâib ve nabedid olmak ma'nalariyle alakadar olduğu gibi müte'addî olarak geriletmek, munkabız etmek, sindirip gâib etmek ma'nalarına gelir. Müfessirîn ekseriyyetle lâzımdan te'ahhur ve inkıbaz ile sinmek ma'nasını esas tutarak tefsir eylemişlerdir ki: bundan hannâs: geri çekilerek veya büzülüp sinerek fursat bulunca dönmek âdeti olan demek oluyor. Onun için biz bunu sinsi diye terceme etmeyi muvafık bulduk. Keşşafta: hunûsa mensûb, âdeti hunûs ya'ni te'ahhur etmek olandır. Çünkü Saıyd İbni Cübeyrden rivayet olunmuştur ki insan Rabbını zikrettiği vakıt Şeytan hunûs eder, geri kaçar, gaflet edince de döner vesveseye başlar اهـ. Râgıb da der ki: hannas, hunûs eden ya'ni Allah anıldığı zaman munkabız olan Şeytandır. Bunlara göre vesvâsi hannas Şeytan demek olmuş oluyor ki müfessirînin çoğu

da bunu söylemişlerdir. Sûrenin âhirinde bu Şeytan « مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » diye ta'mimen

beyan olunacağına göre bu da kâfidir; Bununla beraber Ebu Hayyan bunun nefse de şümulünü ve tam sinsilik ma'nasını göstererek Bahirde demiştir ki: elhannas, «

اَلرَّاجِعُ عَلَى عَقِبَيْهِ الْمُسْتَتِرُ اَحْيَانًا = izi üzere giri dönen vakıt vakıt gizlenendir.

Ve bu vasıf, Şeytanda mütemekkindir, kul Allah

Sh:»6424

Tealâyı zikrettiği vakıt Şeytan taahhur eder, çekinir, şehevata gelince bu da iyman ile ve Melekin ilhamiyle

ve haya ile siner, çekinir, şu halde bu iki ma'na vesvasta münderic olur, « مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ »

da Şeytanlardan ve insanların nefislerinden demek olur. Yâhud vesvas ile murad Şeytan ve kötü

karînlerden yaldızcı kışkırtan, « مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » da o vesvası beyan olur اهـ. Hunûs

müteaddi olabileceğine göre de hannas, geriletici, veya sindirici demek olur. Şeytan ve şehevat hakkında bu da doğrudur, çünkü bunlar vesveseleriyle insanı geriletir, insanlık ruhunu hak yolunda terakkiden alıkor. Akıl ve fikrini çelerek sabr ü metânetini, azm-ü iradesini kırarak iyman ve iykandan, salih ameller için mücahededen çekindirir, sırf hayvanî, behimî, fânî zevklere ve yanlış yollarla türlü hîylelere, hud'alara sevkederek geriletir, tedennî, tereddî ettirerek fânî hayatta çürütüp bitirmek ister, Allah anıldıkça hak korkusu göründükçe geriler, siner, fursat buldukça döner, yüz buldukça şımarır, musallat oldukça olur, musallat olduğunu da düğümlere üfliye üfliye evham ve hayalât içinde sindire, sindire zelil-ü bednam eder bırakır. Bu ma'na itibariyle de yine sinsi diye tercemesi muvafık olur.

İbni Sîna demiş ki: vesvas vesvese ika' eden kuvvedir, bu da nefsi hayvanîyi isti'male geçişi, sonra da hareketi aksine oluşu cihetiyle kuvvei mütehayyiledir. Zira nefsin asıl vichesi mebadîi mufarıkayadır, kuvvei mütehayyile onu madde ve alâ'ikıyla iştiğale doğru tuttuğu vakıt o kuvve, hunûs etmiş, ya'ni aksine hareket eylemiş olur اهـ. Bazıları da demiştir ki kuvvei vehmiyyedir. Çünkü o mukaddimatta akla müsa'id olur, fakat iş neticeye gelince çekinir, vesvese vermeğe teşkik etmeğe başlar اهـ.

Âlûsînin bunlara karşı: kelâmullahi böyle tefsir etmek vesvasi hannasın şerrinden olduğu hafî değildir, diye

Sh:»6425

atması da reva olmamıştır. Zira vehm-ü hayal atılınca vesvesenin yeri kalmaz. Allahın kelâmını, yarattığı hilkata nazar ve âfak ve enfüsteki âyatını tefekkür ve mütalea ederek anlamağa çalışmak Şeytanın

vesvesesi değil, Kur'anın nazar ve tefekkür emirlerinin iycabı olduğu da unutulmamak gerektir. Netekim Beyzavî de vesvese vereni kuvvei vehmiyye gibi diyerek iyzah etmiştir. Bunu bir temsil değil, sade tenzîre hamledip de vehm-ü hayal vesveselerinin şerrini isti'azeden haric bırakmak Şeytanın en çok kullanmak istediği vasıtalarını ihmâl etmek demektir.

Vesvasın vesvese iyka' eden kuvve demek olduğunda ve vesvesenin tehayyül ve tevehhüm ile alâkadar bulunduğunda vesveseye düşülmeğe sebeb yoktur, ancak bunu tahsîsa kalkışmayıp da şu beyanı ilâhînin umum ve şümulü üzere anlamak elbette daha doğrudur. Zira vesvasi hannas nedir? Diye tereddüde düşülmemek için şöyle beyan ve tavzîh buyurulmuştur: 5.

﴿اَلَّذٖى يُوَسْوِسُ فٖى صُدُورِ النَّاسِۙ﴾ o ki nâsın sînerlerinde vesvese verir durur

-ya'ni insanların içlerinde: gerek ferden içlerinde, gönüllerinde ve gerek cem'iyyeten içlerinde aralarında, yâhud Allahı unutanların göğüsleri bağırları içinde havassi zâhire ve bâtınelerinden hatıralarına, gönüllerine türlü vesvese sokar, sezilir sezilmez fiskos eder gibi yavaşçadan gıcıklayarak kötü telkınler yapar, fena fena temayülât, alçak alçak hissiyyat uyandırır. Bu suretle akıl ve fikirlerini çeler, türlü fenalıklara düşürür. Allah yoluna gitmekten, insanlık gayesine ermekten alıkor, nihayet dîn ve iymandan çıkarır, ebedî helâke sürükler. O vesvasi hannas işte böyle her şerrin başı olan vesveseyi gâfil insanların sînelerinde fısıldayıp duran sinsi âmil her ne ise odur.

İbni Sîna der ki: nefsin birinci metıyyesi sudûrdur, zira nefsi insanînin ilk müteallakı kalbdir, onun vasıtasiyle sair âzaya yayılır, onun için vesvesenin te'siri evvelâ sudûrda olur اهـ.

Sh:»6426

Müfessirîn diyorlar ki burada « اَلَّذٖى » mevsulünün i'rabında üç vecih câ'izdir: Birincisi, sıfat olarak mahallen mecrur olmaktır ki vesvasın sıfatı müfessiresi demektir. İkincisi, onu tefsir için cümlei istinafiyye olmak üzere « هُوَ اَلَّذٖى » takdirinde haber olarak merfu' olmaktır. Üçüncüsü, zemm üzere mansub olmaktır. Bu iki veche göre «elhannas» da vakıf hasen olur. Birincisine göre ise tefsiri Kevaşîde «vakıf caiz olmaz» demiş, lâkin Taybî buna «vakfın ademi cevazında nazar vardır. Çünkü fasıla vardır» diye ilişmiş, Keşfte de demiştir ki sıfat olunca hüsün, müsellem değildir, meğer Allahümme vakfı hasen bir fâsılai hassada bu gibisine de şâmil olması hakkında bir veche göre olsun اهـ. Zira Kur'anın her fâsılası güzeldir, her âyetinde vakıf da güzel olmak lâzım gelir. Âyetlerde vakıf, Resulullahın sünnetidir diye de bir rivayet vardır. Bu « النَّاسِ » dan murad Allahı zikirden gaflet edenler, ya'ni gaflet halinde olan insanlar olmak zâhirdir. Onun için bunun «nâsî» ya'ni unutan ma'nasına olmasını da tecviz etmişlerdir.

6. ﴿مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ Cinden ve İnsten -ya'ni o vesvese viren gerek gizli Cin

taifesinden, Cinnîlerden olsun ve gerek malûm insanlardan, insîler kısmından olsun o vesvası hannas ikisine de şamildir, ikinci bir ma'na ile: Cinden de vesvese verir, İnsten de vesvese verir, ya'ni Cinlerden, maba'dettabîî gizli mahlûklardan bahsederek onlara ilişik ettirerek o cihetten de vesvese verir, insanlardan bahsederek onlara ilişik ettirerek o cihetten de vesvese verir. İbni Sînanın anlayışına göre Cin istitardan, İns isti'nastandır, umuri müstetire havassi bâtıne, ümuri müste'nese havassi zâhiredir, vesvas, kalbe vesveseyi bunlardan verir اهـ. Üçüncü bir ma'na ile gerek Cinden olan ve gerek İnsten olan nâsın sadırları içinde vesvese verir, Sh:»6427

bu suretle Cinni de azıtır, İnsi de azıtır. Dördüncüsü bir ma'na ile de, ya'ni gizli açık Cin ve İnsin şerrinden.

Bu ma'naların vechi: Buradaki « مِن » in, ma'nası ve teallûkudur. Bunda müfesirîn üç, dört vecih zikretmişlerdir: Birincisi «min» beyaniyye olarak « اَلَّذٖى يُوَسْوِسُ » yi beyan olmasıdır ki

dolayısiyle vesvasın Cinslerini beyan olur. Ya'ni o vesvese veren vesveseci Şeytan iki türlüdür: biri maba'dettabî'i (metafizik) sahada gizli takımdan, Cinnîler soyundan; biri de tabiî sahada açık ünsiyyet edilen malûm insanlar soyundandır. Bu ma'na Sûrei En'amda geçtiği üzere «

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا » âyeti mazmununa mutabık olarak

vesvasın İns ve Cîn Şeytanlarından e'amm olduğunu ve hepsinin şerrinden Allaha sığınmak lüzumunu

beyan olur, en açık ma'na da budur. Ebu Zer Radıyallahü anhten mervîdir ki: bir adama «sen Allaha

sığındın mı İns Şeytanından?» demiştir. İkincisi -« مِن » ibtidaiyye olarak « يُوَسْوِسُ » ve müteallık

olmasıdır ki vesvese vereni değil verdiği vesvesenin mebde'ini, ciheti teallûkunu göstermiş olur. Gâh

Cinlerden vesveselendirir, Gâh İnsanlardan vesveselendirir demek olur. Bu veche göre Cin en umumî

ma'nasiyle Melâ'ikeye dahi şâmil olabilir. Gerçi melek, şerr değil, ve vesvese vermez ise de vesveseciler

onlardan da bahsederek vesvese ve iğfalâtta bulunabilirler. Üçüncüsü, « فِى صُدُورِ النَّاسِ »

daki «nâs» ı beyan olmasıdır ki Ferra ve daha bir takımları buna kail olmuşlar ve demişlerdir ki: nâs, Cinne

de ıtlak olunur, Netekim Sûrei «Cin» de «

﴿بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ﴾ ، ﴿نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ﴾ » denildiği gibi Kelbîden menkul

olduğu üzere « نَاسٌ مِنَ الْجِنِّ » dahi denilir. Bu surette o vesvas Cinden olan nâsa da İnsten

olan nâsa da vesvese verir demek olur.

Sahib Keşşaf der ki: ben bunu doğru bulmam, çünkü Cinne Cin denilmei ictinanlarından, gizliliklerinden dolayıdır,

Sh:»6428

nâsa nâs denilmesi de beşer denilmesi gibi zuhurlarından dolayıdır ki ibsar ma'nasına olan iynastan me'huzdur, nâs ta'birinin ikisine de söylendiği vâkı ve sahih ve sâbit olsa bile Kur'anın fesahatine ve

tesannu'dan uzak olmasına münasib olmaz. Bu ma'nayı anlamak için « النَّاسِ » ile «ennasî» murad

olunmak daha iyidir ki « يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ » gibi « مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ » da

kesr ile okunduğu gibi olur, sonra da bu nasî Cin ve İns ile beyan edilir, çünkü sekaleyn, Allah Tealânın

hakkını nisyan ile mevsuf iki nevi'dirler اهـ. Fakat bu da hilâfı zâhir olmakla beraber bu surette «sadr» ın cem'i olan sudûrun müfred olan nasîye izafeti de zevke pek mülâyim gelmez, bu veche kail olanların asıl maksadı burada ins ve insîyi mutlak insandan ehass olarak ona mukabil olan Cinni de mutlak insan cinsi ve mahiyyeti dahilinde mülahaza etmek olsa gerektir. Çünkü ins mutlak insan ma'nasına geldiği gibi insanın ünsiyyet ettiği enisine, yâr ve hemdemi ma'nasına da gelir, buna mukabil olan da tanımadığı yabancısı, mechulü demek olur. Yine bu ma'naya yakındır ki insanın nefsi ve vücudu tarafına gelene insî ve öte tarafına vahşî ta'bir olunur, meselâ elin iç yüzü ve ayağın üstü insî elin dış tarafı ve ayağın tabanı vahşîdir, ve teşrihte bu ma'na meşhurdur. Kezalik Cin gece zulmeti ve istitar ma'nasından olarak havasdan mestur olan şeylere ve alelûmum Ruhanîlere ve Ruhaniyyundan bilhassa bir kısmına derecat üzere ıtlak edildiği gibi -ki Sûrei En'am âyetinde geçmişti bak- nâsın toplandığı çok ve kalabalık cemiyetin en çok ve

gür yerine de dahilini setrettiği için « جِنّ النّاسِ وَ جنانُ النّاسِ » denildiği lûgatta

malumdur. Şu halde « فِى صُدُورِ النَّاسِ » da nâs, ma'lum ve mechul umum insanlar, «

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » daki nâs da ehass ma'nasiyle insînin cem'i enâsî muhaffeti nâs, ya'ni

me'nus insanlar demek olur. Cinne de bunun mukabili yabancı, gizli, tanınmadık, meçhul insanlar, demek gibi olarak ikisi alelumum insanları beyan olmuş olur. Vesvâs da alelûmum
insanlar

Sh:»6429

cinsine vesvese veren maddî, ma'nevî, uzak, yakın her ne ise o demek olur. Bu ma'na da haddi zatında mühimdir, ve lâfzın muhtemelâtından da olabilir, ancak bunda Cinnin ma'nasını tahsîs ile beraber, daha ziyade beyana muhtac olan vesvâsı bırakıp da zâhir olan nâsı beyana geçmek vardır ki muvafık değildir, onun için bu üçüncü vecih, ma'na i'tibariyle doğru olsa bile nazımdan anlaşılması i'tibariyle pek zaıyf ve pek

dolambaçlı olduğu için ta'kıdden halî değildir; bununla tefsir, fesahati Kur'ana muvafık olmaz. Yalnız Cin ve

İnsin hass bir ma'nasını da anlatmak için zikrolunmuştur. Dördüncü bir vecih de «

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » vesvâsı beyan veya cârrın i'adesi ve muzaf takdiriyle «
مِنْ شَرّ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » ma'nasında bedel olmaktır ki bunun da hasılı birinci vecih gibi olur.

Bütün bu vecihler içinde en açığı birinci vecihtir. Bu suretle Cinne havassın mâverâsında olan

maba'dettabîî sahayı, « نـاس » da tabîî sahayı beyan demektir. Vesvese mutlaka bunların birinden veya her ikisinden gelir.

İşte bütün bunların şerrinden ve bahusus vesvesesi şerrinden insanların rabbı, insanların meliki,

insanların ilâhı olan ehad, samed Allahi zülcelâla sığınmak hatime olarak emredilmiş ve bu vechile

sığınanların ınayeti ilâhiyyeye mazheriyyetle korunarak hüsni hâtimeye irecekleri va'd buyurulmuştur ki

bunun üzerine şükrâne olarak « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » diye Fâtihadan başlamak

ne güzeldir.

Bu Sûrei celilenin harfları tekrarsız olarak sayıldığında yirmi iki harftır, Fâtiha harfleri de böyledir. Âlûsînin nakline göre bunun nüzul senelerine remz olduğunu söyliyenler olmuştur. Çünkü Kur'anın yirmi iki senede nâzil olduğunu rivayet edenler de vardır. Lâkin meşhuru yirmi üç senedir. Şu halde yirmi iki seneden fazla olmakla beraber tam yirmi üç seneye de dolmamış olduğunu söylemek hepsini tevfîk etmiş olur. Gerçi lisanî bir vaz'ı,

Sh:»6430

aklî veya tabîî bir delâleti olmıyarak mahza tesadüf kabîlinden, görünen bu gibi tevafuklara ahkâm terettüb ettirecek kadar ihticaca salih, ifadesi maksud bir ma'nayi murad nazariyle bakmak doğru olmaz ise de hakıkatte ılmi ilâhîye nazaran tesadüf mülâhazası vârid olamıyacağı ve her tesadüfün dahi nefsel'emirde bir hikmet ve ma'nası bulunmak iktıza edeceği te'emmül olunursa bu gibi tesadüflerin yerine göre remzî bir ma'na ifadesinden halî kalmıyacağı da inkâr edilemez. Bu sebeble bunları da letâifi işarat ve müstetbeâti terâkib kabîlinden olan zevkî nüktelere mülhak remizler, iymalar halinde kayd ve mütalea etmek fâideden halî olmaz. Kur'anda bu kabîlden de bir çok incelikler bulunduğu malûm, maamafih müteşabihat vadîsi demek olan bu gibi nüktelerden muhkemat hılâfına ma'nalar çıkarmağa kalkışmak, Hurûfîlik zeyg-u dalâliyle Bâtınîlik zulmetlerine sürüklenmek demek olacağı, bunun ise Kur'anın zulmetten nura götüren açık beyanına münafi olduğu da şübhesiz olmakla beraber muhkemata aykırı olmıyarak sezilen, duyulan

lem'alar, lemhalar, ince ince ırfanları, zevkleri okşayan remizler, iymalar, kalden zeyade hâle aid olan ve ehlinden başkasına keşfi nikab etmiyen bedî'alar da ne kadar incelense o kadar müfid, o kadar lâtîf olur.

Meselâ Kur'anın evveli besmelenin « بـا » sı ile başladığı, âhiri de nâsın «sîn» i ile hıtam bulduğu mülâhaza edilince bunun «bes» ya'ni yetişir, kâfî, işte o kadar demek gibi olduğu, bunun da «

مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ»

mazmunu muhkemine mutabık olarak Kur'anın başka bir kitaba, diğer bir delîle ihtiyac bırakmıyacak derecede usuli dînin hepsini havî, kâfî bir hidâyet rehberi olduğuna bir remz, ya'ni «

اَوَ لَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْۜ اِنَّ فى ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ » mazmuni muhkemine de işaret olması gibi

anlayışlar, boş değil boştur. Netekim şu Farisî beyit de bu ma'nada söylenmiştir:

Sh:»6431

اول و آخر قرآن زچه آمد باسين   يعنى اندر دوجهان رهبر ما قرآن بس

Evvel-ü âhiri Kur'an neye ba, sîn geldi.   Ya'ni rehber iki âlemde bize Kur'an bes

Bunu bizde ma'ruf olan «Allah bes, bâkı heves» mazmuniyle anlamak da Kur'anın evvel-ü âhir bütün mekasıdını muhtevî olmak i'tibariyle daha cemiyyetli olacağını ıhtar eylemek dahi şübhesiz ki fâidelidir. Bunda Sûrei Tevbenin âhirindeki «

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِىَ اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ » ve Sûrei Yâsinin âhirindeki «

فَسُبْحَانَ الَّذِى بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ » gibi âyetlere

bilhassa işâret bulunmakla beraber Fâtihadaki isti'ane ile hatimedeki isti'aze emirlerinin tevhid ve ıhlâs gayesinde bir tatmîni vardır ki umumiyyetle matlûb olan hüsni hatıme de budur. Bununla beraber bu işaretleri harflerin ma'nayi remzîsinden çıkarmağa hacet de yoktur. Fâtiha ve Sûrei Bekarenin evveli ile ıhlâs ve mu'avvizeteyn bu üç Sûrei Bekarenin evveli ile ıhlâs ve mu'avvizeteyn bu üç Sûrenin ma'na ve mazmunu mülâhaza edildiği zaman doğrudan doğru me'anî arasındaki insicam ve münasebat ve evvel-ü âhir arasındaki ahengi vahdet silsilei fikriyye ve beyaniyyesiyle de o nükteleri ilham etmeğe kâfîdir, ve bu ahenk ve tenasüb bize Kur'an Sûrelerinin tertibi de vahy ile olduğu hakkındaki mezhebimizin kuvvet ve isabetini gösterir. Onun için sırf rümuzâtından sânih olan ma'nalar muradı ilâhî olduğuna hükmetmek doğru olmıyacağı hakkında ulemanın ıhtarını unutmamak ve maksudu karanlık yollarda aramayıp sıratı müstakîme sarılmak ehassı mekasıd olduğunu dâima göz önünde tutmak lâzımdır.

Dîn günü selâmete irmek için doğru yola hidâyet talebi evveli maksad olduğu gibi o yolda insanlık meratibinin aksayı kemali olan beka' billah saadetine kavuşmak için de gizli açık her türlü vesveseden, reyb-ü gümandan sakınarak tam bir iykan ile Allah Tealânın rububiyyetine, melekûtuna, ulûhiyyetine sığınmak âhiri maksad

Sh:»6432

olduğunun hatime olarak beyan buyurulmuş olması şübheden âzâde olarak gösteriyor ki insanlığın gayei saadeti iykan ile ittikadadır, hüsni hatime onunladır « وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ » dir. Ve işte lâreybefih

olan bu kitabı ekmel böyle « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » olarak indirilmiştir. Mucebince amel edenlerde hep o güzel akıbete ermiştir. Mucebince amel de Allahın lûtf-ü tevfikıyledir. Bize düşen «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » mîsâkıyla onu istemek ve iykan-ü ihlâs ile ona sığınmaktır.

Bu abdi âciz de hamd-ü tesbih ile onun lûtfi terbiyesine feyzı mülküne, ınâyeti ilâhiyyesine, rahmet-ü gufranına sığınarak hem kendim hem milletim, ıhvanı dînim hakkında vesveselerden âzâde kalbi selim ve vicdani müstakîm ile o âkıbeti hüsnaya tevfikını diler ve on iki senedenberi gece ve gûndüz aşkı hakk ile, gözlerinden nokta benokta eşki revân dökerek altmış senelik sahifei hayatıma kelâmullahın meal ve tefsirini yazmağa çalışan hamei nahâtimeye vaz'ı imza etmek isterken raz âşnayi cûdi hakk olmaktan bir ân fâriğ kalmak istemiyen kalbi nizarım da bu ibtihal ile hatmi mekal eder.

Geldim likana irmek için işbu menzile
Haşret irenlerinle beni eyleyip kerem
Bir ân imiş meali kitabı vücumun
Ömrüm şu tercemanım olan satrı mürtesem
Levhi rızaya yazdır İlâhî bu satırım
Her dem nevayı hamdini kaydeylesin kalem.

رَبِّ هَبْ لِى حُكْمًا وَ اَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ. وَاجْعَلْ لِى لِسَانَ صِدْقٍ فِى الْاٰخِرِينَ. وَاجْعَلْنِى مِنْ وَ رَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ. رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَجِنَا وَ ذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا. رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ لِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ. رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ اَوَّلًا وَ اٰخِرًا.

Sh:»6433

سُبْحَانَكَ مَا اَعْظَمَ شَانَكَ. وَمَا اَجَلَّ بُرْهَانَكَ. مِنْكَ الْفَاتِحَةُ. وَ اِلَيْكَ الْخَاتِمَةُ. اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. وَ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. وَاحْشُرْنَا مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ اٰمِينْ.

Yâ Rab! Bana bir hüküm ihsan et ve beni salihîn zümresine ilhak buyur, ve sonrakilerde bana bir sadâkat dili «zikri cemil» tahsîs eyle. Ve beni naim cennetinin vârislerinden kıl. Yâ Rabbenâ! Bizlere

eşlerimizden ve zürriyetlerimizden güzler süruru ihsan buyur ve bizleri müttakîlere pişüva kıl. Yâ Rabbenâ! Bizlere ve bizden önce iyman ile geçen ıhvanımıza mağfiret buyur, ve iyman edenlere karşı kalblerimizde bir kîn tutturma. Yâ Rabbenâ şübhe yok ki sen ra'ufsun, rahîmsin. Yâ Rabbenâ! Sanadır hamd ve evvel ve âhır. Sübhâneke yâ Rab! Şânın ne büyük! Bürhanın ne yüce!. Fâtiha senden hatime sana, Allahümme salli alâ Muhammed...

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى
اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ۔ وَ بَارِكْ عَلٰى
مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ
اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ۔ وَاحْشُرْنَا مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ اٰمِينْ۔

الحمد للّه حمدى تعام بو
تاريخه ﴿نور تفسير قرآن﴾
١٣٥٧

12 Cümâdelâhire 1357
8 Ağustos 1938